BİRİNCİ KİTAP
İMAN VE İSLÂM HAKKINDA

*

BİRİNCİ BAB
İMAN VE İSLÂM'IN HAKİKAT VE MECAZ OLARAK TARİFLERİ
BİRİNCİ FASIL
İMAN VE İSLÂM'IN FAZİLETİ
İKİNCİ FASIL
İMANIN HAKİKATI
ÜÇÜNCÜ FASIL
MECAZ HAKKINDA

*

İKİNCİ BAB
İMAN VE İSLÂM'IN HÜKÜMLERİ
BİRİNCİ FASIL
KELİME-İ ŞEHÂDET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ
İKİNCİ FASIL
BİAT AHKAMI
ÜÇÜNCÜ FASIL
MUHTELİF AHKAMLAR

BİRİNCİ BAB

İMAN VE İSLÂM'IN HAKİKAT VE MECAZ OLARAK TARİFLERİ

BİRİNCİ FASIL

İMÂN VE İSLÂM'IN FAZİLETİ

.1. عن عُبادةَ بن الصامتِ ا ْنصاريِّ رضىَ الله عنهُ قال: قال رسولُ الله #]مَنْ شَهِدَ أنْ إلَهَ إّ اللهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، وَأنّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَأنّ عِيسى عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ وَكَلمتُهُ ألْقَاهَا إلى مَرْيَمَ وَروحٌ منهُ، وَالْجَنَّةَ حَقٌ، وَالنَّارَ حقٌ: أدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَان عَلَيْهِ مِنَ الْعَملِ[أخرجهُ الشيخانِ والترمذى.وَفِى أخرى لمسلم]مَنْ شَهِدَ أنَ إلَهَ إّ اللهُ وَأنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ حرَّمَ اللهُ تَعَالى عَلَيْهِ النَّارَ[.

1. (1)- Ubade İbnu's-Sâmit el-Ensarî (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: "Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına Allah'ın bir ve şeriksiz olduğuna ve Muhammed'in onun kulu ve Resûlu (elçisi) olduğuna, keza Hz. İsâ'nın da Allah'ın kulu ve elçisi olup, Hz. Meryem'e attığı bir kelimesi ve kendinden bir ruh olduğuna, keza cennet ve cehennemin hak olduğuna şehâdet ederse, her ne amel üzere olursa olsun Allah onu cennetine koyacaktır."[1]
Müslim'in bir başka rivayetinde şöyle buyrulmuştur:
"Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ederse Allah ona ateşi haram kılacaktır."[2]

AÇIKLAMA:

İmana müteallik en câmi hadislerden biri budur. Hadiste İslâm inancının temel prensipleri beyan edilmekten başka belli başlı batıl inançlar da reddedilmiş olmaktadır:
1- Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in risâleti: Bu İslâm inancının birinci akidesi sayılabilir. Zira tevhid'e yani Allah'ın birliği inancına İslâm dışında da rastlanabilir.
2- Tevhid inancı: Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in peygamberliğine inancın en zarûri gereği Tevhîd'dir. Yâni kâinatı yaratan, tedbir ve terbiye eden Bir'dir. Herçeşit yardımcıdan, ortaktan müstağnîdir. Tevhid inancına prensip olarak başka dinlerde ve hatta felsefî sistemlerde bile rastlanabilir. Ancak İslâm'daki mutlak ve saf tevhid inancı başka hiçbir sistemde yoktur. Mutlak tevhid inancı iddia eden Yahudiler bile, Müslümanlardan çok farklıdır: Öncelikle Yahudileri düşünen onları kayıran millî bir ilâh düşüncesi galebe çalar. İslâm ulûhiyete milliyet izâfe etmez. Allah âlemlerin Rabbi'dir: Her millet, her canlı, her cansız bu "âlemler"e dahildir ve onun bir parçasıdır. Hayrı ve şerri, güzeli ve çirkini, ateşi ve soğuğu, arzı ve semâyı büyüğü ve küçüğü yaratan O'dur, tanzîm eden, terbiye eden O'dur.
Sonra Yahudiler, *"Üzeyr Allah'ın oğludur"* diyerek (Tevbe: 9/30) kaba bir üslubla tevhîdden uzaklaşırlar, iddia ettikleri vahdaniyet inançlarını lekelerler.
3- Bu hadiste, İslâm inancının üçüncü ana rüknü olan âhiret inancı da ifade edilmekedir: "Cennet haktır, cehennem haktır."
4- Hz. İsa'nın şahsiyeti: O'nun babasız yaratılışı, Yahudilerin Hz. Meryem'e iftiralarına sebep olurken Hıristiyanların da, O'nun babasının Allah olduğunu iddia etmelerine sebep olmuştur. Bir tarafta tefrit bir tarafta ifrat.
İslâm, Hz. İsâ (aleyhisselam)'nın yaratılan bir kul olduğunu te'yid ederek, hem Yahudilerin zina iftirasını reddeder, hem de O'na "Allah'ın oğlu" diyerek ifrata giden Hıristiyanları.
Bu hadiste görüldüğü üzere, Hz. İsa (aleyhisselâm) Allah'ın bir kelimesidir, yani "ol!" demesiyle oluvermiştir. Yâ-Sin suresinin 82. ayetinde ifade edildiği üzere Allah birşeyin

olmasını dileyince "ol!" der, o şey hemen olur. O şeyin olması için "ol" emrinden başka bir sebebe ihtiyacı yoktur. Normalde herşey yine irâde-i ilâhî ile cereyan etmekte ise de bir kısım sebeplere bağlanmıştır. Aslında müsebbeb dediğimiz neticenin hâsıl olması için sebep zarurî değildir. Allah, müsebbeb'i, sebep perdesi olmadan da yaratır. Fakat, bu imtihan âleminde vukuâta her seferinde bir sebep perdesi koymak âdetullah'tır, ilâhî kanundur. Cenâb-ı Hak bu kanuna bağlı olmadığını Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif âyetlerde ifade etmiştir.
İşte Hz. İsa (aleyhisselâm) bunun müşahhas bir örneğini teşkil eder. Hz. Meryem'de tecelli eden "ol!" emri ile Hz. İsa (aleyhisselâm) babasız olarak yaratılmıştır.
Hz. İsa (aleyhisselâm) için "Allah'tan bir ruh" denmesini de, *"Ruh Rabbim'in emrindendir"* (İsra: 17/85) âyeti ışığında anlamak gerekir. Çünkü ruh'un yaratılışı "ol!" emrinin tecellisiyle olmaktadır, sebep perdesi yoktur. Hz. İsâ (aleyhisselâm)'nın yaratılışı için de diğer insanların tâbi kılındığı sebep çerçevesinin haricine çıkılarak "ol!" emrinin tecellisi haber verilmiş olunca "Allah'ın Meryem'e üfürdüğü bir ruh" tâbiri uygun düşer. Nevevî'nin kaydettiği üzere, İslâm âlimleri, Hz. İsâ (aleyhisselâm)'ın Ruhullah veya Kelimetullah diye Allah'a izafesi'nin sâdece teşrif yâni Hz. İsâ'nın şerefini belirtmek gayesi güttüğünü belirtmişlerdir. Nitekim başka ayetlerde Nâkatullah (Allah'ın devesi) ve Beytullah (Allah'ın evi) tâbirleriyle deve ve ev teşrîf için Allah'a izâfe edilmişlerdir. Binâenaleyh, bu tabirlerle Hz. İsâ (aleyhisselâm)'nın teşrîfi, O'nun ilahlaştırılmasına veya Allah'ın bir parçası sayılmasına Kur'ânî bir delîl teşkîl etmez. Aksi takdirde bu izafetten hareketle kâinatı da Allah'ın bir parçası görmek gerekir. Çünkü herşey Allah'ındır, O'na izâfe edilebilir.
5- Hadisin diğer bir hükmü, imanlı olarak kabre girildiği takdirde, büyük günah işlemiş bile olsa, kulun ebedî olarak cehennemde kalmayıp, az da olsa yaptığı hayır sebebiyle cennete gideceği inancıdır. Bu ifâdede büyük günah işleyenler hakkında ileri sürülen ifrat ve tefrit fikirler reddedilmiş olmakta, Ehl-i Sünnet inancına esaslı bir açıklık ve delil getirilmektedir.
"Her ne amel üzere olursa olsun Allah onu cennetine koyacaktır" ifadesini Nevevî "Netice olarak" diye tevil eder. Yâni, "yaptığı kötülüklerin cezasını çektikten sonra, neticede cennete girecektir" demek oluyor.[3]

-2- وعن أبى سَعيدِ سَعْدِ بن مالك بنِ سِنانٍ الخُدْرِيِّ رضى الله تعالى عنهما أن النبي # قال:]يَخْرُجُ مِن النَّارِ مَنْ كَان في قَلْبِهِ مِثقالَُ ذَرَّةٍ مِن إيمانٍ[قال أبو سعيد]فَمَنْ شكَّ فليقرأْ: إن اللهَ يظلمُ مثقالَ ذرَّةٍ[أخرجه الترمذى وصححه.

2. (2)- Ebu Sa'îd İbnu Mâlik İbni Sinân el-Hudrî (radıyallahu anh) hazretleri demiştir ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimse ateşten çıkacaktır."
Ebu Sa'îd der ki: "Kim (bu ihbarın ifade ettiği hakikatten) şüpheye düşerse şu ayeti okusun*:* *"Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz..."* (Nisa: 4/40).[4]

AÇIKLAMA:

Önceki hadisle ilgili açıklamanın son kısmında temas edildiği üzere, Ehl-i Sünnet akidesine göre, bir kimse mü'min olarak son nefesini verebildiği takdirde ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır. Her günahkâr mutlaka cehenneme gidecektir de denemez, çünkü Allah dilediğini affeder. Affa mazhar olamayanlar günahı miktarınca cezasını çeker. Ancak, mü'min idiyse, yeri ebedî cehennem değildir. Hadisi rivayet eden sahâbî, bu müjdeli haberde tereddüde düşeceklere bir ayeti delil olarak göstermektedir. [5]

-3- وعنه رضى اللهُ تعالى عنه قال: قال رسولُ اللهِ #:]مَنْ قَالَ: رَضِيتُ بِاللهِ تَعَالَى ربَّاً، وَبِا‘‘سْمِ ديناً، وَبِمُحَمَّدٍ # رسُوًَ وَجَبَتْ لَهُ الجَنَّةُ[أخرجه أبو داودَ.

3. (3)- Yine Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) hazretleri der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Kim: 'Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, Resûl olarak Hz. Muhammed'i seçtim (ve onlardan memnun kaldım)' derse cennet ona vâcib olur".[6]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi de önceki hadislerdeki kayıt ve şartlar çerçevesinde anlamak gerekir:
1- Mü'min olarak kabre girmek.
2- Hususî mağfirete mazhar olmadığı takdirde, kötü fiillerinin cezasını çekmiş olmak.
Bu kayıtlara yer verilmediği takdirde başka naslarla tesbit edilen prensiplere ters düşülür. İslâm'ın emirlerini yerine getirenle getirmeyen arasında fark kalmaz.
Kimler imanlı olarak kabre girer, farzları yapmayanların, yasaklardan kaçmayanların, lafla müslüman olduğunu söylediği halde, İslâm'ın emirlerini yapmakta kibirlenenlerin, meselâ tesettür, miras hukuku gibi bir kısım dinî emirleri "vakti geçmiş" veya "Araplar'a has" telakkî edenlerin kabre imanlı olarak girme şansları ne kadardır? kesin bir şey söylenemez.
Hadis, beşerî muâmelatta, bir kişiyi mü'min kabul etmede asgari bir ölçü vermektedir. O yönden mühimdir. Ayrıca büyük günah işleyenlerin uhrevî durumlarını açıklama meselesinde de önemli bir prensip vazetmiş olmaktadır. [7]

4ـ وعنه أيضاً رضى الله عنه قال: قال رسولُ الله #:]إذا أسْلَمَ العَبْدُ فحَسُنَ إسْمُهُ كَتَبَ اللهُ لَهُ كلُّ حَسنَةٍ كَانَ أزْلَفَهَا، وَمُحِيَتْ عَنْهُ كلُّ سَيئَةٍ كَانَ أزْلَفَهَا، وَكَانَ بَعْدَ ذلِكَ القصاصُ: كلُّ حسَنَةٍ بعشْرِ أمثالها إلى سبعِمائةِ ضِعْفٍ، وَالسَّيئَةُ بمثلِهَا إّ أن يتجاوَزَ اللهُ عنْها[أخرجه البخارى تعليقاً، والنسائى مسنداً.ومعنى »أزلفها« قرّبها.

4. (4)- Yine Ebu Sa'îd (radıyallau anh) hazretleri der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Bir kul İslâm'a girer ve bunda samimi olursa, daha önce yaptığı bütün hayırları Allah, lehine yazar, işlemiş olduğu bütün şerleri de affeder. Müslüman olduktan sonra yaptıkları da şu şekilde muâmele görür: Yaptığı her hayır için en az on misli olmak üzere yediyüz misline kadar sevap yazılır. İşlediği her bir şer için de, -Allah affetmediği takdirde- bir günah yazılır."[8]

AÇIKLAMA:

Tercümede geçen *"bunda samimi olursa"* ifadesinin Arapça aslı "İslâm'ı güzel olursa"dır. Yani: "Kul Müslüman olur, İslâm'ı da güzel olursa..." şeklindedir.
Âlimler, samimi olmayı (veya İslâm'ın güzel olmasını) "itikad ve ihlâsıyla tam olması, zâhiren ve bâtınen İslâm'ın ferde girmesi, ibadet sırasında Rabbinin kendisine yakınlığını hatırlaması, idrak etmesi..." diye açıklamışlardır.
Buhârî'nın rivayetinde, geçmiş günahlarının affedileceği belirtildiği halde hayırlarının da yazılacağı kaydı mevcud değildir. Ancak hadisin Kütüb-i Sitte dışında gelen vecihlerinde de yukarıda kaydedilen şekilde eski günahlarının affedileceği, hayırların hesaba geçeceği tasrih edilir.
Buhârî'nin bu ziyadeyi kasden iskat ettiği çünkü, kâfirken işlenen hayırların Allah'a yakınlık vesilesi olacağı meselesini Buhârî'nin, başka kaideler açısından, müşkilatlı bulduğunu söylemişlerdir. Ancak Nevevî ve Kadı İyâz bu yoruma katılmazlar. Nevevî şunu söyler: "Gerçek olan, muhakkik ulemanın icma ettiği husustur: Kâfir, sadaka, sıla-i rahm gibi hayır ameller işlemiş ise Müslüman olduktan sonra bu onun hayırlar defterine yazılır, yeter ki Müslüman olarak da ölmüş olsun." Kaidelere aykırılığı iddiasını da reddeden Nevevî "Bu iddia müsellem (benimsenmiş) değildir. Çünkü, kâfirin dünyadaki amellerinin bir kısmı

muteber addedilmiştir. Mesela kefâretü'zzihâr bunlardan biridir.[9] Kafir, Müslüman olmazdan önce, bu kefâreti yerine getirmiş ise, Müslüman olunca iade etmez" der.
İbnu Hacer, Nevevi'yi haklı bulur ancak o, neticeye bir başka yorumla ulaşır: "Kişinin Müslüman olunca, önceki amellerinin sevab olarak yazılması bir lütfu ilâhidir, bu, onlardan önceden sâdır olan amellerin kâfirken makbul olmasından dolayı değildir. Hadis, işlenen amelin sevabının yazılacağını belirtiyor, o amelin makbul olduğuna temas etmiyor. Kâfirken yapılan iyi amelin makbûl olma keyfiyeti İslâm olma şartına bağlanmış olması da muhtemeldir: Müslüman olursa makbûldür, olmazsa değildir. Bu görüş daha kavî'dir."
İbnu'l-Münîr, "iyi amelden dolayı küfür hâlinde sevab yazılır" iddiasının kaidelere aykırı olduğunu belirtmiştir. Çünkü, Kur'ân ve hadiste gelen naslar, "Kâfir, eski inancı üzerine ölürse, sâlih amellerinden hiçbirisinin kendisine faydası olmaz, hepsi hebâen mensur (faidesiz olarak) gider" diye kesin bir hükme varmıştır.
Hz. Aişe, İbnu Cüd'ân hakkında önceden yaptığı hayırlı amellerin ona faydası olmayacak mı? diye sorunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"O, hiç bir zaman: "Rabbim, günahlarımı kıyamet günü mağfiret buyur!" dememiştir."* diye cevap vermiştir. Bu hadisten de, mü'min olduğu takdirde önceki hayırlı amellerinden istifâde edeceği istidlal edilir. İman olmadıkça, kâfirin hayırlı amellerinden istifâde edemeyeceği istidlal edilir. İman olmadıkça, kâfirin hayırlı ameli makbûl değildir.
Ancak şu söylenebilir: Nasıl ki cennetin mertebeleri var, cehennemin de var. İman derecelere şâmilse küfür de derecelere sahiptir. Kâfir'in zalim ve sefihleri ile mazlum ve hayır sâhipleri aynı derecede yer almayacaktır. Yerleri mekân ve mahal olarak cehennemdir, fakat oradaki dereceleri, mevkileri, azabtan duyacakları hisseleri, bir değildir, farklıdır. [10]

-5- وعن أبى هريرة: عبدالرحمن بن صَخر الدوسى رضى اللّهُ عنه أن رسول الله # قال:]إذا أحْسَنَ أحَدُكُمْ إسْمَه فكلُّ حسنةٍ يعملُها تُكْتَبُ لهُ بعشرِ أمْثالِها إلى سبعمائة ضعْفٍ، وكلُّ سيئةٍ يعملها تُكتَبُ بمثلها حتى يَلْقى اللّهَ تعالى[أخرجه الشيخان.

5. (5)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sizden biri içiyle dışıyla Müslüman olursa, yaptığı herbir hayır en az on mislinden, yedi yüz misline kadar sevabıyla yazılır. İşlediği her bir günah da sâdece misliyle yazılır. Bu hâl, Allah'a kavuşuncaya kadar böyle devam eder."[11]

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın kullarına karşı rahmetinin, mağfiretinin genişliğini ifade eden mühim hadislerden biri budur. Maamafih aynı mâna ayet-i kerîmede de ifade edilmiştir: *"Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir, kötülük yapan da misliyle cezalandırılır."* (En'âm: 6/160). Hayırların yediyüz misli artırılacağı şu âyette ifade edilmiştir: *"Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tânenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah'ın lütfu geniştir"* (Bakara: 2/261).
İyi niyetle kulluğa yöneldiğimiz takdirde Cenâb-ı Hak bizlere adaletle değil, mağfiretle muamele etmektedir: Bir suça karşı bir günah, fakat bir hayra karşı en az on olmak üzere 700 misli ve daha fazla sevap! Şühesiz bu, adâlet değil, lütuftur. Halbuki, Cenâb-ı Hak dileseydi yapılan hayırlar için hiçbir şey yazmayabilirdi ve bu gerçek adâlet de olurdu. Çünkü yapılan hayır, Allah'ın vermiş bulunduğu nimetlerin karşılığı olamaz: Hayat, sıhhat, maddî imkânlar gibi nice nimetler vermiş, istifade ediyoruz. Hava, su, güneş, yiyecekler vs. hep O'nun mülküdür. O'nun mülkünü kullanıyoruz, onun mahlukâtında tasarrufta bulunuyoruz. Bunlara karşı minnet, şükür ve kulluk borcumuz var. Yapılan hayırlar hiçbir surette nimetlere bedel olamaz, borcumuzu ödeyemeyiz. Öyle ise, ibadetler, hayırlar temelde geçmiş nimetlerin

karşılığıdır. Gelecek nimetlerin yatırımı değildir. Ancak Cenâb-ı Hak lütfuyla gelecekte ücret vâdetmiş, cennet vâdetmiştir. Şu halde gelecek nimetler mahz-ı lütuf ve rahmettir.
Bu lütuf ve rahmetin büyüklüğü hayır amellerin en az on misliyle yazılmasında kendini gösteriyor. İhlâsımız nisbetinde, şartların ağırlığı nisbetinde Rabbimiz hayırları yediyüz ve hadsiz şekilde katlıyacağını da belirtmiştir.[12]

-6- وعن مُعَاذ بن جبل ا'نصارى رضى اللّه عنه قال: قال رسولُ اللّهِ #:]مَنْ كَانَ آخِرُ كَ◌مِهِ ◌َ إلَهَ إ◌ّ اللّهُ دَخَلَ الجَنَّةَ[أخرجه أبو داود.

6. (6)- Muâz İbnu Cebel el-Ensârî (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kimin (hayatta söylediği) en son sözü Lâ ilâhe illallah olursa cennete gider"[13]

AÇIKLAMA:

İslâm uleması, bu ve benzeri hadislerde zikredilen "Lâilâhe illallah" tâbirinden maksadın kelime-i şehâdet olduğunu belirtirler. Yani kişiyi kurtuluşa götürecek şey sâdece Allah'ın birliğini te'yid değildir. Buna Muhammedu'r-Resûlullah cümlesi de dâhil olmalıdır. Bunlar, birini diğerinden ayırmak mümkün olmayan bir bütün teşkil ederler.
Münâvî, ölüm anında, her çeşit dünyevî ve nefsânî arzuların sönmüş olması sebebiyle, kelime-i şehâdeti teluffuzun ihlâslı, içten gelerek olacağını, bu sebeple Allah tarafından kabul göreceğini belirtir.
Bu çeşit müjdeli hadisler, ibadeti, tevbeyi sona bırakmayı gerektirmez. Kulluk edebi her an samimi olarak Allah'a ilticayı âmirdir. Ayrıca nasıl bir son bizi beklemektedir? Normal yaşlanarak, şuuru yerinde olarak can verebilecek miyiz, yoksa beklenmedik bir yaşta, hiç umulmadık bir anda mı ölüm yakalayıverecek? Günümüzde inanan pekçok insan gençlik gafletiyle şeytanın bu iğvasına kapılır. İbadeti, tevbeyi ihtiyarlığa bırakır. Son nefeste ihlâsla yapılacak tevbenin, telaffuz edilecek kelime-i şehâdetin yetebileceği söylenir.
Bektaşivari sözlerle kendini oyalayan nicelerinin umulmadık kazalara kurban gittiğini görmekteyiz.
Şunu da unutmamak gerekir, bu çeşit hadisler, kişinin eksik bıraktığı ibadetler, kul hakkıyla ilgili günahlar sebebiyle mâruz kalınacak azabtan garanti vermiyor. "Cennete gitmek" garantisi veriyor. Ehl-i Sünnet akidesi, az da olsa, bir hayır yapan mü'minin, cezasını çektikten sonra cennete gideceğini kabul eder. Mü'min olarak kabre giren bir kimse ebedî olarak cehennemde kalmayacaktır.[14]

-7- وعن أبى ذر: جُندب بن جُنادةَ الغِفاريّ رضى اللّه عنه أن النبى # قال:]أتانى جبريلُ عليهِ السم فبشَّرَنى أنهُ مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِكَ يُشْرِكُ باللّهِ شيئاً دخلَ الجَنَّةَ. قُلتُ: وَإنْ زَنَى وإنْ سرَق؟ قال: وإن زنى وإن سرَق. قُلتُ: وإن زنى وإن سرَق؟ قال: وإن زنى وإن سرَق. ثم قال في الرابعةِ: على رَغم أنف أبى ذرّ[أخرجه الشيخان والترمذى.»الرغم« الذل والهوان.

7. (7)- Ebu Zerr (Cündeb ibnu Cünâde el-Gıfârî) (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Bana Cebrâil aleyhisselam gelerek "Ümmetinden kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmadan (şirk koşmadan) ölürse cennete girer" müjdesini verdi" dedi. Ben (hayretle)
"zina ve hırsızlık yapsa da mı?" diye sordum.
"Hırsızlık da etse, zina da yapsa" cevabını verdi. Ben tekrar:
"Yani hırsızlık ve zina yapsa da ha!" dedim.
"Evet, dedi, hırsızlık da etse, zina da yapsa!"
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dördüncü keresinde ilâve etti:
"Ebu Zerr patlasa da cennete girecektir."[15]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Buhârî'nin Kitâbu'l-Libâs'ta gelen vechinde Ebu Zer Gıfarî (radıyallahu anh) hazretlerinin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i ziyaret sırasında uyumakta olduğu belirtilir. Binaenaleyh Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hadiste ifade buyurduğu müjdeyi Cibrîl (aleyhisselâm)'den rüyasında almış olmalıdır.
Ebu Zer hazretlerinin ziyade hayreti ve tekrar tekrar bu hayretlerini ifadesi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir başka hadislerinden ileri gelmektedir. Orada: *"Zâni, zina ettiği sırada mü'min olduğu hâlde zina etmez, içki içen, içki esnasında mü'min olduğu hâlde içki içmez..."* buyurmuştur.
İslâm uleması, büyük günahları değerlendirirken Ebu Zerr (radıyallahu anh)'in hatırladığı bu ikinci hadisi te'vil etmiş, öncekini esas almıştır. Yani zina eden kimse iman-ı kâmil sâhibi olarak zina etmez demektir. Böyle te'vil edilmediği takdirde zâhirine göre anlayıp Hâricî görüşü benimsemek gerekir ki; "Büyük günah işleyen kâfir olur" demektir. Ulema büyük günah işleyene kâfir demez. "Günahkârdır, tevbe ederse, Allah affedebilir" der. İmam-ı Âzam bu meselede imanla ameli ayrı mütâlaa eder. İman, kalble tasdik, dil ile ikrardır. Bu oldu mu, amele bakılmadan Müslümanlığına hükmolunur. Büyük günah işlese bile mü'mindir, her an tevbe ile rücu edebilir. Önceki hadiste de ifade edildiği üzere son sözü Lâilâhe illallah olduğu takdirde, günahlarından aff-ı İlâhiye mazhar olmasa bile cezasını çektikten sonra yine de cennete gidecektir.
Hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kayıtlara yer vermeksizin nihâî durumu ifade etmiştir. Tebliğde bu tarz, âsi kula ümid vermek ve onu tevbeye teşvik etmek gayesini güder.
Bu hadisin, bazılarına, fazla ümid vererek, günaha sevkedeceği şeklindeki mütâlaayı yersiz buluruz. Çünkü kulluk edebini idrâk eden bir insan Allah'ın affına güvenip günah işlemez. O edebi takınamayan idraksize zaten söz te'sir etmez, hevâsının kurbanı demektir. Bu hadis Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği en muteber, en sahih hadislerdendir. Rabbülâlemin adına konuşan Resûlu Ekremimiz (aleyhissalâtu vesselâm) hakikatten, hayırdan başka kelam etmez.[16]

-8- وعن جابر بن عبداللهِ ا'نْصَارِىّ رضى الله عنه قال: قال رسول اللهِ #:]ثِنْتَانِ موجَبتانِ. فقال رجل يا رسُولَ الله: ما الموجبتانِ؟ قال: من مَاتَ يُشْركُ باللهِ شيئاً دخل النَّارَ، ومَنْ مَاتَ يُشْركُ بِاللهِ شيئاً دَخَلَ الجَنَّةَ[أخرجه مسلم.

8. (8)- Câbir İbnu Abdillah el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İki şey vardır gerekli kılıcıdır!" Bir zat:
- Ey Allah'ın Rasûlü! gerekli kılan bu iki şeyden maksad nedir? diye sordu: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam):
"Kim Allah'a herhangi bir şeyi ortak kılmış olarak ölürse bu kimse ateşe girecektir. Kim de Allah'a hiçbir şeyi ortak kılmadan ölürse o da cennete girecektir" cevabını verdi"[17]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tebliğ edeceği bir hakikatı beyan etmezden önce, bu hadiste olduğu gibi, dikkatleri çekecek, merak uyandıracak, soru sorduracak bir üslub kullanırdı. Zihinler böylece hazırlandıktan sonra esas hakikatın tebliğine geçerdi. Böylece öğrenilen mesail unutulmayacak şekilde zihinlerde yer ederdi.
Bu gayenin tahakkuku için, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam) çok farklı metodlara, tarzlara başvurmuştur.[18]

-9- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال:]قلتُ يا رسُولَ اللهِ: مَنْ أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعتِكَ يومَ القِيَامةِ؟ قال: لقد ظننتُ أن يسألَنى عن هذا أوَّلُ منكَ لما رأيتُ من حرصِك علَى الحديثِ: أسعدُ الناس بشفاعتى يوم القيامةِ: مَن قالَ لا إلَهَ إلا اللهُ خَالِصاً من قَلْبِهِ[أخرجه البخارى.

9. (9)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e
"Ey Allah'ın Resûlü, kıyamet günü senin şefaatinle en ziyâde saadete erecek olan kimdir?" diye sormuştum. Bana:
"Hadis'e karşı sende olan aşkı görünce, bu hususta senden önce bana bir başkasının sualde bulunmayacağını tahmîn etmiştim" açıklamasını yaptıktan sonra şu cevabı verdi:
"Kıyamet günü benim şefaatimle en ziyade saadete erecek olan kimse, samimi olarak ve içinden gelerek 'Lâ ilâhe illallah' diyen kimsedir"[19]

-10- وعن صُهَيْب بن سنان رضى الله عنه. أنّ رَسُولَ اللهِ # قال:]عجباً لأمْرِ المُؤْمِنِ إنَّ أمْرَهُ كلَّهُ له خيرٌ، ولَيس ذلك لأحدٍ إلا للمؤمنِ: إن أصَابَتْهُ سراءُ شَكَرَ فكَانَ خيراً، وإن أصابتهُ ضراءُ صَبَرَ فكَانَ خيراً[. أخرجه مسلم.

10. (10)- Süheyb İbnu Sinân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular:
"Mü'min kişinin durumu ne kadar şaşırtıcıdır! Zira her işi onun için bir hayırdır. Bu durum, sâdece mü'mine hastır, başkasına değil: Ona memnun olacağı birşey gelse şükreder, bu ise hayırdır; bir zarar gelse sabreder bu da hayırdır"[20]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minde bulunması gereken iki mümtaz sıfatı bu şekilde beyan etmektedir: Şükür ve sabır. Sağlık, nimet, makam, evlad, başarı gibi hoşuna giden her neye mazhar olursa bunu Allah'tan bilerek şükretmek gerekmektedir. Böylece, ucb, fakr, istiğna gibi mazmum hallere düşmekten korunur. Hastalık, idbâr, musibet, kaza gibi hoşa gitmeyen hâllerle karşılaşınca da bunun bir imtihan olduğunu, bunlarla kendisini Rabbinin imtihan ettiğini düşünür, bağırıp çağırmaz, kendisini düzeltmesinin yollarını arar.[21]

-11- وعنْ أبى هريرة رضى الله عنه: أنّ رَسُولَ اللهِ # قال:]وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لاَ يَسْمَعُ بى أحدٌ من هذه الأمّة يهودىٌّ وَلاَ نصرانِىٌّ ثم يموتُ ولم يؤمنْ بالذى أرسلتُ به إلا كانَ من أصْحَابِ النَّارِ[. أخرجه مسلم.

11. (11)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Muhammed'in nefsini kudret eliyle tutan zâta yemîn ederim ki, bu ümmetten her kim -Yahudî olsun, Hristiyan olsun- beni işitir, sonra da bana gönderilenlere inanmadan ölecek olursa mutlaka cehennem ehlinden olacaktır"[22]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gelmesinden sonra, daha önceki bütün dinlerin neshedilip, hükümden kaldırıldığını açık bir şekilde ifade eder.
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e inanıp-inanmamaktan dolayı sorumluluk bunu işitmeye bağlıdır. Uzak ve ıssız yerlerde yaşayan ve bu sebeple Risâlet-i Muhammediye'yi işitmeyenler sorumlu tutulamazlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: *"Biz elçi göndermedikçe kimseye azab etmeyiz"* (İsra: 17/15) buyrulmaktadır.
Hadiste Yahudî ve Hıristiyanların be-tahsîs zikri -Nevevî'nin belirttiği üzere- İslâm dininin bütün insanlığa şümulünü tebârüz ettirmek içindir. Zira bunlar kitap sâhibi semâvî dinlerdir.

"Öyle olmalarına rağmen bu iki din mensubu İslâm'a girmekle mükellef olursa, semâvî aslı tamamen kaybolmuş kitapsız din mensupları daha ziyâde dehâlete mecburdurlar" denmiş olmaktadır.[23]

12- وعن وَهب بن مُنبّه]وَقِيلَ له: أليسَ إلَه إّ اللّهُ مِفْتاحَ الجَنَّةِ؟ قال: بلى، ولكن ليسَ مِفتاحٌ إّ وله أسنانٌ، فإذا جئتَ بمفتاحٍ له أسنانٌ فُتِحَ لك، وإّ لم يُفْتَحْ لكَ[. أخرجه البخارى معلقاً.

12. (12)- Vehb İbnu Münebbih'in anlattığına göre kendisine:
"Lâilâhe illallah cennetin anahtarı değil mi? dendi de:
"Evet, öyledir ama dişsiz anahtar olur mu? Dişleri olan anahtarın varsa kapın açılır, yoksa kapalı kalır, açılmaz" cevabını verdi.[24]

AÇIKLAMA:

Vehb İbnu Münebbih "diş" teşbihiyle, ibadet ve dolayısıyla "zahmet"i kasdetmiştir. İbadet olmadan, zahmet çekmeden sâdece lâilâhe illallah demekle cennete gidilemeyeceğini ifâde etmek istemiştir. Ne var ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *"Lâilâhe illallah cennetin anahtarıdır"* buyurduğu gibi, yukarıda 7 numaralı Ebu Zerr hadisinde de görüldüğü üzere bu kelimeyi samimiyetle benimseyen kimsenin de kurtuluşu söz konusudur. Bazı şârihler, Buhârî'nin bu rivayeti koymakla "ölüm ânında ihlâsla söylenen Lâilâhe illallah sözünün önceden işlenen günahları affettireceğine işaret ettiğini" söylerler. Çünkü ihlâs, tevbe ve nedâmeti müstelzimdir. Lâilâhe illallah'ın söylenmesi bu duruma alem olur.
Kişinin, nerede, ne zaman ve nasıl son nefesini vereceği bilinmediği için, bu çeşit rivayetlerden hareketle, "yaşlılık hâlinde yapılacak tevbe'ye güvenmek, günah amellerde ısrar etmek doğru değildir. Kulluk edebine de yakışmaz.
En doğrusu, "dişi bulunmayan bir anahtarın, hiçbir kapıyı açamayan düz bir çubuktan başka birşey olmaması" gibi amelin refakat etmediği Lâilâhe illallah sözüyle de kurtuluşa erişilemeyeceği düşüncesiyle hareket etmek, ibadetsiz vakit geçirmemektir.
Ancak bu ve benzeri hadislerin kullanılma yer ve durumlarını da bilmek gerekir: Ömrünü gafletle geçirenlerin, bir lütf-u ilâhî olarak âniden intibaha ve tevbeye geldikleri zaman, eski günlerin hacâleti altında ezilerek ye'se düşmemeleri için bu çeşit tebşîrata ihtiyaçları vardır. İntibaha gelen gâfil ve günahkârların bu çeşit teselliye olan ihtiyaçlarının şiddetinden olacak ki pekçok hadis ve ayet bu meseleye yer verir ve gönüllerine serinletici su serper:
"Ey Muhammed, de ki: "Ey kendilerine kötülük yapıp aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü o bağışlayıcıdır, merhametlidir" (Zümer: 39/53).
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sıdk ile tevbe eden kimsenin, annesinden doğduğu gün gibi günahlardan temizleneceğini ifâde etmekten başka, Cenâb-ı Hakk'ın, tevbe edenin tevbesi sebebiyle, her eşyası üzerinde bulunan bineğini çöl ortasında kaybeden kişinin çaresizlik içinde bîtap düşüp uyuduğu esnada yanına gelen bineğini uyandığı sırada başucunda bulunca sevincinden ağzından çıkanı bile tartamayıp: *"Ey Allah'ım sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim!"* demesi anındaki kadar sevindiğini ifade eder.
Kur'ân-ı Kerîm, intibaha gelen günahkârları psikolojik şoktan kurtarmak için tesellide daha da ileri bir ufuk gösterir, önceden işlenen günahların sevaba çevrilebileceğini müjdeler:
"....Tevbe eden, inanıp sâlih amel işleyenlerin kötülüklerini, iyiliklere çevirir, Allah bağışlar ve merhamet eder" (Furkan: 25/70).
Evet burada günahların silinmesi, yok farzedilmesi mevzubahis değil, Rahmet-i ilâhiyenin bir başka mertebede tecellisi söz konusu: İşlenen günahların sevaba dönüşmesi.
Ulema ayet-i kerîme'ye başka açıklamalar da getirmiş ise de, Râzi'nin kaydettiği dört te'vilden biri de bizim yukarıda kaydettiğimiz mânadır. Bu mânayı esas alan Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve

Mekhûl, görüşlerine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretlerinin rivayet ettiği şu hadisi de delil olarak zikrederler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bir kısım kimseler günahlarının çok olmasını temennî edecekler!" buyurmuştu.
"Bunlar kimlerdir?" diye sordular. Şu cevabı verdi:
"Onlar Allah'ın seyyiatlarını sevaba tebdil ettiği kimselerdir."
Bir başka hadiste şöyle anlatılır:
*"Adamın birine kıyamet günü küçük günahları gösterilir ve hesaba çekilir. Adamcağız "büyük günahlarım da ortaya çıkacak mahvolacağım" diye düşünürken Gaffâru'z-*Zünûb:
"Şu kulumun işlediği her kötülüğe karşı bir hasene yazın" diyecek. Beklenmeyen bir lütuf karşısında adam tamaha kapılacak ve
"Benim büyük günahlarım da vardı, onları göremiyorum, keşke onlar da ortaya çıksa da karşılığında haseneler verilse" diyecek."
Bu sözleri söylerken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o derece güler ki arka dişleri bile görülür."[25]

13- وعن عبداللهِ بن مَسْعودٍ الهذلى رضى الله عنه، وسأله رجلٌ ماالصراطُ المستقِيمُ؟. قال: تركَنَا مُحمَّدٌ في أدناهُ وطرَفُه في الجنّةِ، وعن يمينه جَوادٌ، وعن يساره جوادٌ وثَمّ رجالٌ يَدْعُونَ مَنْ مرَّ بهم، فمنْ أخَذَ في تلكَ الجوادِ انتهَتْ بِهِ الى النّارِ، ومَنْ أخَذَ علَى الصّراطِ المسْتَقِيم انْتَهى بهِ إلى الجَنَّةِ، ثُمّ قرأ ابنُ مسعود: »وَأنَّ هذا صِراطِى مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ. ا يةŒ«. أخرجه رزين»والجواد« جمع جادة، وهى: الطريق.

13. (13)- Abdullah İbnu Mes'ud el-Hüzelî (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, bir adam kendisine
"Sırat-ı müstakim (doğru yol) nedir?" diye sordu. Ona şu cevabı verdi:
"Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), bizi sırat-ı müstakimin bir başında bıraktı. Bunun öbür ucu ise cennete ulaşmaktır. Bu ana yolun sağında ve solunda başka tali yollar da var. Bunlardan her birinin başında bir kısım insanlar durmuş oradan geçenleri kendilerine çağırıyorlar. Kim bu dış yollardan birine sülûk ederse yol onu ateşe götürecektir. Kim de sırat-ı müstakîme sülûk ederse o da cennet'e ulaşacaktır." İbnu Mes'ud bu açıklamayı yaptıktan sonra şu ayeti okudu: *"İşte bu benim sırat-ı müstakimimdir, buna uyun. Başka yollara sapmayın, sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırırlar...."* (En'âm: 6/152)[26]

İKİNCİ FASIL

İMÂNIN HAKİKATİ

1- عن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضى الله عنهما، وقال له رجلٌ: أَ تَغْزُو؟ فقال: إنى سمِعْتُ رسُولَ اللهِ # يَقُولُ]إنّ ا"سمَ بُنِىَ علَى خمسٍ: شَهادَةِ أنْ َ إلَهَ اّ اللهُ، وَأنّ مُحمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولهُ، وإقَامِ الصَّةِ، وَإيتاءِ الزَّكاةِ، وَحجِّ البَيْتِ، وصَوْمِ رَمَضَانَ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

1. (14)- Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattâb (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, bir adam kendisine:
"Gazveye çıkmıyor musun?" diye sorar. Abdullah şu cevabı verir:
"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i işittim, şöyle buyurmuştu:
"İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, oruç tutmak, Kâbe'ye haccetmek, Ramazan orucu tutmak" [27]

2- وعن يحيى بن يَعْمُرَ قال: كَانَ أوّلَ مَن قال في القَدَرِ بالبصرةِ مَعْبَدٌ الجُهَنىُّ، فانطَلَقْتُ أنا وَحُمَيْدُ بنُ عبدِ الرحمن الحِميرىُّ حاجَّيْنِ أو معتمِرَيْنِ. فقلْنا: لو لَقِينا أحداً من أصحابِ رسُولِ اللهِ # فسألناه عما يقولُ هؤءِ في القدرِ، فَوُفِّقَ لنا عبدُاللهِ

خرُ عن يسارهِ: فظننتُ أنّ صاحبى سَيَكلُ Œبنُ عمر رضى الله عنهما داخً المسجِدَ فاكتنفتُهُ أنا وصَاحِبِى: أحدُنا عن يمينهِ وا
الكَمَ إلِيّ. فقلتُ يا أبَا عبدِالرحمن: إنه ظَ ◌َهَرَ قِبَلنَا أناسٌ يقروْنَ القرآنَ وَيَتَقَفَّرُونَ العلمَ، وذَكَرَ مِنْ شأنِهِمْ، وأنه
م يزعمونَ أنْ قَدَرَ، وَأن ا٭مْرَ أُنُفٌ فقال: إذا لقِيتَ أولئك فأخْبِرْهُمْ أنّى برئٌ منهم وأنهم بَرَاءٌ مِنّى، والَّذِى يَحْلِفُ بِهِ عبدُاللّهِ ابْنِ عُمرَ: لو أنّ ٭حدِهم مثلَ أحُدٍ ذهباً فأنفقَهُ ما قَبلَ اللّهُ منه حتى يُؤمِنَ بالْقَدَرِ.ثُمّ قال: حَدَّثَنِى أبى عُمَرُ بنُ الخطابِ رضى اللّه عنه قال: بَيْنَمَا نَحْنُ جُلوسٌ عِنْدَ رسُولِ اللّهِ # إذْ طَلَعَ عَلينَا رجلٌ شَديدُ بيَاضِ الثِيابِ شَديدُ سوادِ الشّعرِ يُرَى عليهِ أثرُ السفرِ، وَ يعرفُهُ مِنَّا أحَدٌ حتى جلَسَ إلى النبيّ # فأسندَ ركبَتَيْهِ إلى رُكْبَتَيْهِ، ووَضَعَ كَفَّيْهِ عَلى فَخِذَيْهِ. وَقالَ: يامحمّدُ أخْبِرْنِى عنِ اسْمِ. فقال: ا٭سْمُ أنْ تَشْهَدَ أن َ إلَهَ إّ اللّهُ، وأنّ محمّداً عَبْدُهُ ورسُولهُ، وتقِيمَ الصّةَ، وتُؤتِى الزّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ البَيْتَ إنِ اسْتَطَعْتَ إليهِ سَبِيً. قال: صَدقتَ. فَعَجِبْنَا لَه يَسألهُ ويُصَدّقُهُ. قال: فأخْبِرْنِى عنِ ايمَانِ. قال: أنْ تُؤْمِنَ بِاللّهِ وَمَ ◌ِئكَتهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلهِ وَاليَوْمِ ا خِرِ، وَتُؤمنَ بالْقَدَرِ خيْرِهِ وَشَرّه. قال: صدقتَ. قال: فأخْبِرْنِى عَنِ ا٭حْسانِ. قال: أنْ تَعْبُدَ اللّهَ كَأنّكَ Œتَرَاَهُ، فإن لمْ تَكُنْ تَراهُ فإنّهُ يَراكَ. قال: فَأخْبِرْنِى عنِ السّاعةِ. قال: ما الْمَسْؤُلُ عَنْهَا بأعْلَمَ منَ السائلِ. قال: فأخْبِرْنِى عَن أمَاراتِهَا؟ قال: أن تَلِدَ ا٭مّةُ رَبّتهَا، وأنْ تَرَى الحُفَاةَ العُراةَ العالَةَ »وليسَ عندَ مسلم العالَةَ ◌َ« رعاء الشّاءِ يتطاوَلُونَ في البنيَانِ. قال: ثم انطلقَ فَلَبِثْتُ مليّاً. هذا لفظ مسلمٍ، وعندهم: فَلَبِثْتُ ثثاً ثم قال: يا عُمَرُ أتَدْرِى مَنِ السّائلُ؟ قُلتُ: اللّهُ ورَسُولُهُ أعْلمُ. قال: فَإنّ ◌َهُ جِبْرِيلُ عليهِ السّمِ أتاكمْ يُعَلّمُكُمْ دِينكُمْ؛ أخرجه الخمسة إّ البخارى. وزاد أبو داودَ ◌َ في أخرى بعد صوم
رمضان: واغتسالَ من الجنابةِ.ولهُ في أخرى: وَسألهُ رجلٌ من مُزينَةَ أوجُهينةَ فقال: يا
ن؟ قال: في شئ خَ ◌َ وَمَضى، فقال الرجلُ، أو بعضُ القومِ: Œرسُولَ اللّهِ فيمَ نَعْمَلُ، في شئ خَ وَمَضَى، أو في شئ يُسْتَأنَفُ ا ففيمَ العمَلُ؟ قال: إنّ أهلَ الْجَنّةِ يُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أهلِ الْجَنّةِ، وإنّ أهلَ النّارِ يُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أهلِ النّارِ.وأخرجَ البخارى رحمه اللّهُ تعالى نحْوَهُ عن أبى هريرة، وهى روايةٌ لهُمْ إّ الترمذى رحمه اللّه تعالى، وفيه: أن تعبدَ اللّهَ تُشْرِكُ بِهِ شيئاً: مكانَ أن Œتشْهَدَ.وفيه: فإذا كَانَ الحُفاةُ العُراةُ رؤسَ الناسِ.وزادَ في خمس يعْلمها إّ اللّهُ تعالى وَتَ ◌َ إنّ اللّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ا يةَ.وفي أخرى بعد العُراة: الصمّ البُكْمَ ملوكَ ا٭رْضِ.وَعند النسائى رحمه اللّهُ تعالى قال: والَّذِى بعَثَ محمّداً بِالْحَقّ هادياً وبشيراً مَا كُنْتُ بأعْلَمَ بهِ ◌ِ من رجلٍ مِنْكُمْ، وإنّه لجبريلُ عليه السّمُ نزل في صورةِ دِحيةَ الكلبِيّ.وَمَعْنى »يَتَقَفَّرونَ« يتتبعون، وقوله »أُنُفٌ« بضم الهمزة والنون: أى مُحْدَثٌ لم يسبق علم اللّه تعالى به. وكذَبَ أعداء اللّه تعالى، بل علمُ اللّه تعالى سابقٌ للمعلوماتِ كلّها.

2. (15) Yahya İbnu Ya'mer haber veriyor: "Basra'da kader üzerine ilk söz eden kimse Ma'bed el-Cühenî idi. Ben ve Humeyd İbnu Abdirrahmân el-Himyerî, hac veya umre vesîlesiyle beraberce yola çıktık. Aramızda konuşarak, Ashab'tan biriyle karşılaşmayı temenni ettik. Maksadımız, ondan kader hakkında şu heriflerin ettikleri laflar hususunda soru sormaktı. Cenâb-ı Hakk, bizzat Mescid-i Nebevî'nin içinde Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'la karşılaşmayı nasib etti. Birimiz sağ, öbürümüz sol tarafından olmak üzere ikimiz de Abdullah (radıyallahu anh)'a sokuldu. Arkadaşımın sözü bana bıraktığını tahmîn ederek, konuşmaya başladım:
"Ey Ebu Abdirrahmân, bizim taraflarda bazı kimseler zuhur etti. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm'i okuyorlar. Ve çok ince meseleler bulup çıkarmaya çalışıyorlar." Onların durumlarını beyan sadedinde şunu da ilâve ettim: "Bunlar, "kader yoktur, herşey hâdistir ve Allah önceden bunları bilmez" iddiasındalar." Abdullah (radıyallahu anh):
"Onlarla tekrar karşılaşırsan, haber ver ki ben onlardan berîyim, onlar da benden berîdirler." Abdullah İbnu Ömer sözünü yeminle de te'kîd ederek şöyle tamamladı: "Allah'a kasem olsun, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa ve hepsini de hayır yolunda harcasa kadere inanmadıkça, Allah onun hayrını kabul etmez."
Sonra Abdullah dedi ki: Babam Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) bana şunu anlattı:
"Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında oturuyordum. Derken elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam yanımıza çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delalet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse onu tanımıyordu da. Gelip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in önüne oturup dizlerini dizlerine dayadı. Ellerini bacaklarının üstüne hürmetle koyduktan sonra sormaya başladı:
Ey Muhammed! Bana İslâm hakkında bilgi ver! Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı:
"İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucu tutman, gücün yettiği takdirde Beytullah'a haccetmendir." Yabancı:

"- Doğru söyledin" diye tasdîk etti. Biz hem sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik. Sonra tekrar sordu:
"Bana iman hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı:
"Allah'a, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna da inanmandır." Yabancı yine:
"Doğru söyledin!" diye tasdik etti? Sonra tekrar sordu:
"Bana ihsan hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) açıkladı:
"İhsan Allah'ı sanki gözlerinle görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Sen O'nu görmesen de O seni görüyor." Adam tekrar sordu:
"Bana kıyamet(in ne zaman kopacağı) hakkında bilgi ver?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu sefer:
"Kıyamet hakkında kendisinden sorulan, sorandan daha fazla birşey bilmiyor!" karşılığını verdi. Yabancı:
"Öyleyse kıyametin alâmetinden haber ver!" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı:
"Köle kadınların efendilerini doğurmaları, yalın ayak, üstü çıplak, fakir -Müslim'in rivayetinde fakir kelimesi yoktur- *davar çobanlarının yüksek binalar yapmada yarıştıklarını görmendir."*
Bu söz üzerine yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. -Bu ifade Müslim'deki rivayete uygundur. Diğer kitaplarda "Ben üç gece sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'la karşılaştım" şeklindedir- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)
Ey Ömer, sual soran bu zatın kim olduğunu biliyor musun? dedi. Ben:
"Allah ve Resûlü daha iyi bilir" deyince şu açıklamayı yaptı:
"Bu, Cebrail aleyhisselâmdı. Size dininizi öğretmeye geldi."[28]
Ebu Dâvud, bir başka rivayette "Ramazan orucu"ndan sonra *"cünüblükten yıkanmak"* maddesini de ilâve eder.
Yine Ebu Dâvud'un bir başka rivayetinde şu ziyâde vardır: "Müzeyne veya Cüheyne kabilesinden bir adam sordu:
"Ey Allah'ın Resûlü, hangi işi yapıyoruz, olup bitmiş (levh-i mahfuza kaydı geçmiş) bir işi mi, yoksa (henüz levh-i mahfuza geçmemiş) şu anda yeni başlanacak olan bir işi mi?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Olup biten bir işi" dedi. Adamcağız -veya cemaatten biri- yine sordu:
Öyleyse niye çalışılsın ki? Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamada bulundu:
"Cennet ehli olanlara cenetliklerin ameli müyesser kılınır, ateş ehli olanlara da cehennemliklerin ameli müyesser kılınır."
Benzer bir hadisi, Buhârî (rahimehullah) Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydeder. Bu hadise Tirmizî hâriç diğerlerinde de rastlanır. Mevzubahis rivayette, "şehâdette bulunman" yerine *"Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi ortak koşmaman"* ifadesi yer alır.
Bu hadiste ayrıca *"Yalın ayak, üstü çıplak kimseler halkın reisleri olduğu zaman"* ziyadesi de mevcuttur.
Şu ziyade de mevcuttur: *(Kıyametin ne zaman kopacağı), Allah'tan başka hiçkimse tarafından bilinmeyen beş gayıptan (mugayyebât-ı hamse) biridir* buyurdu ve şu ayeti okudu: *"Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir. Rahimlerde bulunanı O bilir. Kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Ve hiç kimse nerede öleceğini bilmez..."* (Lokman: 31/34)[29]
Bir başka rivayette "üstü çıplaklar" tâbirinden sonra *"sağır ve dilsizler arzın melikleri (kralları) oldukları zaman"* ziyadesi vardır.
Nesâî'nin Sünen'inde şu ziyade mevcuttur: "Dedi ki: *Hayır, Muhammed'i hakikatle birlikte irşad ve hidayet edici olarak gönderen zât'a yemin olsun, ben o hususta (kıyametin ne zaman*

kopacağı hususunda) sizden birinden daha bilgili değilim. O gelen de Cibril aleyhisselamdı. Dıhyetu'l-Kelbî suretinde inmiştir." [30]

AÇIKLAMALAR:

Yukarda kaydedilen rivayet, kader mevzuu üzerine yapılan münâkaşaların, daha Ashâbın sağlığında başladığını göstermektedir. Nitekim ehl-i kitaptan aldığı kaderi inkâr fikrini ilk ileri süren kişi bilinen Ma'bedu'l-Cühenî'nin ölümü hicri 80'dir. Bu devrede henüz birçok sahâbe hayattadır. Öyle ise Ma'bed pekçok sahâbe ile karşılaştı ve görüştü.[31]

1- İSLÂM-İMAN TARTIŞMASI:

Mütekaddimînden olsun müteahhirînden olsun, İslâm âlimleri iman nedir, İslâm nedir, bunların ikisi bir mi, ayrı mı çokca münâkaşa ederler. Meseleye naslardan hareketle çözüm bulmaya çalışanlar da bu müşkilâtı kesinlikle halledememişlerdir. Zira Cibrîl hadisi olarak bilinen yukarıdaki hadiste Hz. peygamber (aleyhissalâtu veselâm) dinin kalbe ve inanmaya taalluk eden esaslarını "iman" olarak, amele taalluk eden esaslarını da "İslâm" olarak açıklamasına rağmen başka hadislerde (meselâ az ilerde gelecek 18 numaralı hadis görülmelidir) de iman açıklanırken amele giren meselelere yer verildiği görülür. Aynı durum âyetler için de söz konusudur.
Nitekim Zührî, "İslâm kelimedir, iman ameldir" diye hükmetmiş, delil olarak da: *"Bedevîler 'iman ettik' derler, sen ey Muhammed onlara de ki: 'Hayır siz inanmadınız' öyle ise 'boyun eğdik' deyin henüz iman kalplerinize girmedi"* (Hucurât: 49/14) âyetini göstermiştir.
Bazı âlimler İslâm ve imanın aynı şey olduğunu söylemişler, delil olarak da *"Bunun üzerine, suçlu milletin arasında bulunan mü'minleri çıkardık. Zâten orada Müslümanların kaldığı tek ev vardı"* (Zâriyât: 51/36) âyetini göstermişlerdir.
Mevzuya temas eden, ilk hadis şârihlerinden Hattabî şu açıklamayı yapar: "Doğru olanı, mutlak hükme gitmeyip kayıtlı ve sınırlı konuşmaktır. Müslüman kişi, bâzı ahvâlde mü'mindir, bazı ahvâlde gayr-i mü'mindir. Fakat mü'min kişi, her durumda Müslümandır. Öyle ise her mü'min mutlaka Müslümandır, ama her Müslüman mutlaka mü'min değildir. Meseleye bu zâviyeden bakınca ayetlerin te'vili düzelir, konunun münâkaşası mutedil bir hâl alır. Naslar arasında ihtilaf da ortadan kalkar.
İmanın aslı tasdîk, İslâm'ın aslı itaat etmek ve boyun eğmektir. Kişi zâhirde itaat eder de içinden boyun eğmez, bazan da içinden boyun eğdiği hâlde zâhirde mutî değildir.
"Keza Hattâbî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: *"İman yetmiş küsur şubedir"* hadisi ile alakalı olarak şunu söyler: "Bu hadise göre, şer'î iman, şubeleri ve yüksek-alçak cüzleri bulunan bir mânaya isimdir. Bu durumda iman ismi, bu cüzlerin hepsi için kullanıldığı gibi, bazıları için de kullanılmaktadır. Hakikat, bütün şubelerin mevcudiyetini gerektirir ve hepsine şâmil olur, tıpkı şerî namaz gibi. Nitekim onun da şubeleri ve cüzleri vardır. Bu cüzlerden bir kısmı için de "namaz" ismi kullanıldığı halde hakikat bütün cüzlerin mevcudiyetini gerektirir ve hepsini içine alır. Bu duruma Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu sözü delalet eder: *"Haya imandan bir şûbedir."* Bu hadis, iman noktasında mü'minlerin kimisi üstün, kimisi geri olmak üzere çok farklı mertebelerde bulunduklarını da ifâde etmektedir.
İmam Bağavî hazretleri de şunu söyler: "Cebrail'in İman ile İslâm'dan sorup Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevap verdiği hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "İslâm" kelimesini amelden görünenlere isim yapmıştır. İman kelimesini de itikada giren bâtınî şeylere isim yapmıştır. Böyle bir taksîm amellerin imandan bir kısım olmayışından, kalb ile tasdik'in de İslâm'dan olmayışından, ileri gelmez. Aksine bu, hepsi tek birşey olan bir bütün hakkında yapılmış bulunan bir tafsil, bir ayırımdır. Bunların toplamı dîni teşkil eder. Bu

sebeptendir ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: *"Size Cebrail gelerek dininizi öğretti."*
"İman" ve "İslâm" isimleri tasdik ve amel her ikisini de kuşatırlar. Bu hususa da şu ayet delîl olur:
"Allah nezdinde mûteber din islâm'dır" (Âl-i İmrân: 3/19).
"Size din olarak İslâm'ı uygun gördüm" (Maide: 5/3).
"Kim din olarak İslâm'dan başkasına yönelirse bu ondan kabul edilmeyecektir." (Âl-i İmrân: 3/85). [32]

2- İHSAN:

Hadiste *"Allah'ı görüyor gibi ibadet etmendir"* diye târifi yapılan ihsan, mâneviyatta yüce bir mertebeye alem olmaktadır. İslâm dini, müntesiblerini, bu hedefe ulaşmak için gayret göstermeye teşvik eder. Dinin kemali, sadece farzların ifası ile gerçekleşmiyor. Kul, daha ileri mânevî mertebelerin varlığını bilecek ve onları elde etmek için gayret gösterecektir. Bu hadis, iman ve İslâm'ın ötesinde, tefekkürî bir mertebeye dikkat çekmektedir; İhsan mertebesi...
Nefsi, manevî kirlerden tezkiye ve tathir ile ruhu yücelterek ilahî kurbiyeti elde etmeyi kendine gâye edinen İslâm tasavvufunda geniş tahlîl ve izahlara tabi tutulan ihsan için şu kadarını söyleyebiliriz: Kişi bilhassa ruhî ve fikrî idmanlarla, ilahî murâkabe ve müşâhede altında olduğunu idrak etmeyi zihninde her an canlı ve sâbit kalacak bir alışkanlık hâline getirebilir. Mükerrer âyet ve hadisler söz ve fiil olarak her ne yapmakta isek, an be an kayda geçtiğini, hatta zihnimizden geçip fiile dökülmeyen duygu, düşünce ve niyetlerimizin bile yazıldığını, âhirette ömrümüzün her ânından bu yazılanlara göre hesap vereceğimizi beyan ederler. Hiçbir mü'min bu gerçeği inkâr edemez. Ancak hareketlerini her an bu düşüncenin tesiriyle yönlendiren mü'min çok azdır.
Öyle ise ihsan mertebesi'ne ulaşmak bu ilâhî murâkabeyi her an hissedecek bir idman ve gayrete bağlıdır.
İhsan, kolay görünse de kazanılması oldukça zor bir mertebedir. Ancak zorluğu nisbetinde kıymetli ve yücedir.
Bunu elde etmek için gösterilecek her gayret, atılacak her adım kişiyi yüceltecek, dünyevî ve uhrevî kazancını artıracaktır. Mü'min kişi, herşeye ümitle bakmakla emrolunmuştur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gösterdiği her hedef beşerî gücün hâricinde değildir. Binaenaleyh ihsan mentebesini kazanmak ümîd ve gayreti hepimizin hem hakkı hem de vazifesidir. Cılız ayaklarıyla hac yoluna düşen karıncaya "Senin bacakların küçük, ulaşamazsın" denilince "Belki varamam bu doğru, ama o yolda ölemez miyim?" demiştir. Bu temsil, gücümüzün dışında görsek bile ihsan mertebesine talib olmanın gereğini anlamada yeterlidir.
Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) yüz kişiyi öldürdükten sonra Allah'a tevbe etmek üzere yola çıkan kâtilin daha tevbe mahalline varmadan yarı yolda ölüş hikâyesini tasvir eden ve attığı her adımın boşa gitmeyip, işine yaradığını ifade eden bir üslubla hâdiseyi anlattıktan sonra, hikâyeyi, tevbe azimlisi azılı kâtilin kurtuluşu ve rahmet-i Rahmân'a mazhar oluşuyla noktalar (Bak. 958 numaralı hadis).[33]

3- KIYAMET ALÂMETLERİ:

Yukarıdaki hadisin anlaşılmasında bir kaç noktanın daha açıklanması gerekmekterdir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Kıyametin ne zaman kopacağı?" gibi normalde herkesi meşgul eden ama pratikte hiçbir faydası olmayan meseleyi kesin bir dille Allah'tan başka hiç kimsenin bilemiyeceğini ifade ettikten sonra alâmetlerine geçiyor:

Köle kadınların efendilerini doğurması: Bundan çıkarılan muhtelif mânalardan, İbnu Hacer tarafından tercîh edilen birine göre kıyamete yakın, ukuk artacak yani evlatlar annelerine, efendinin kölesine yaptığı tarzda, kötü muamele yapacaktır. Bir diğer yoruma göre de köle kadınlardan doğan çocuklar en yüksek makamlara çıkarak, komutan, vâli, sultan... olacaklar. İslâm tarihi böylesi büyüklerin örnekleriyle doludur.
İbnu Hacer, kıyamete yakın ictimaî nizamın iyice bozularak ahvâlin tersine döneceğini, süfelanın (cemiyetteki ayak takımının) itibarlı makamları ele geçirerek hâkim mevkiye geçeceklerini anlar ve bu mânânın hadisten çıkarılabilecek mânâların en doğrusu olduğunu, zira hadisin devamında beyan edilen, çobanların zenginleşip bina yarışına girmesi vaziyetinin de ictimaî bozulmaya delil olarak bunu te'yîd ettiğini söyler.
Davar çobanlarının bina yarıştırması: Bu husus da bizzat hadislerle te'yid edilen istikballe ilgili bir ihbardır, bir mucizedir. Hadisin Kütüb-i Sitte dışında kalan diğer hadis mecmualarında rivayet edilen farklı şekillerinde yer alan başka açıklamaları da nazar-ı dikkate alan âlimler fakir köylülerin zenginleşip, zorla idareyi ele geçireceğini anlar. *"Nebat (köylü Araplar) ahalisinin kibarlaşıp şehirlerde köşkler edinmelerini dinin (yani İslâm'ın getirdiği değerler sisteminin) inkılabı (altüst olması) demektir"* hadis-i şerifini de nazar-ı dikkate alan Kurtubî, hadis üzerine şu açıklamayı yapar: "Burada ictimaî ahvâlin tebeddül edip değişeceği haber verilmektedir. Bu bilhassa bâdiyede yaşayanların (köylülerin, göçebelerin) devlet işlerini istila edip, zorla memlekete hâkim olmalarıyla gerçekleşir. Bunlar, kurdukları hâkimiyet sonucu zenginleşirler ve bütün himmetlerini binalar dikmeye ve bununla övünmeye sarfederler. Bu duruma içinde bulunduğumuz şu zamanda şâhid olduk.
"Hz. Peygamber'in (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisinde Batı tipi demokrasi rejimlerinin ihbar edildiğini anlayanlar da mevcuttur.[34]

-3- وعن أنسِ بنِ مالكٍ رضى الله عنهُ قال:]بيْنا نَحْنُ جلوسٌ مَعَ النبيِّ # في المسْجِدِ إذْ دَخَلَ رجلٌ على جملٍ فأناخَه في المسجدِ ثم عَقَلَهُ. ثم قال: أيُّكُمْ محمدٌ؟ قلنا: هذا الرجلُ ا'بيضُ المتكئُ.وللنسائى من رواية أبى هريرة: هذا ا'مْغَرُ المُرْتَفِقُ. قال حمزة: »ا'مْغَرُ: اَبْيَضُ المشرَّبُ بِحُمْرَةٍ« فقال: ابنُ عبدالمطلب، فقال النبيُّ #: قدْ أجَبْتُكَ. فقال: إنى سائِلُكَ فمشدّدٌ عليكَ في المسألةِ فَ تَجدْ علىّ في نفسِكَ. قال: سلْ عما بدالَكَ، فقال: أسْألُكَ بربّك وربّ مَنْ قبلك: آللّهُ أرسلك إلى النّاس كلّهم؟ قال: اللّهم نعم. قال: أنْشُدُكَ باللّهِ تعالى: آللّهُ أمركَ أن تُصَلِّى الصّلواتِ الخمسَ في اليومِ والليلةِ. قال: اللّهم نعم. قَالَ: اَنْشُدك بِاللّهِ تَعالى.آللّهُ اَمَرَكَ اَنْ تَصُومَ هذا الشَّهْرِ مِن السَّنَةِ. قال اللَّهُمَّ نعم. قال: أنْشُدُكَ باللّهِ تعالى آللّهُ أمرَكَ أن تأخذَ هذهِ الصّدقةَ من أغنيائِنَا فتَقْسِمَها على فقرائِنا. قال: اللّهم نعَم. قال: الرجُلُ: آمنتُ بمَا جِئتَ بِه، وأنَا رسولُ مَنْ ورائى من قومِى، وأنا ضِمامُ بنُ ثَعْلَبَةَ أخُو بنى سعد ابنِ بكرٍ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى .
وعند مسلم جاء رجلٌ فقال: يا مُحمّدُ أتَانَا رَسُولُك فزَعَمَ أنكَ تزْعم أنّ اللهَ تعالى أرْسَلَكَ، قال: صدَقَ. قال: فَمَنْ خَلَقَ السّمَاءَ؟ قال: اللهُ. قال: فَمَنْ خَلَقَ ا'رْضَ؟ قالَ: اللهُ. قال: فَمَنْ نَصبَ هذهِ الجبالَ وجَعلَ فيها مَا جعَلَ؟ قال: اللهُ. قال: فبالّذى خلقَ السّماء وَخَلَقَ ا'رْضَ وَنَصبَ الجِبَالَ آللّهُ أَرْسَلَكَ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: وَزَعَمَ رسُولُك أنّ علينا خمسَ صلواتٍ في يومِنا وليلتِنا؟ قالَ صَدَقَ. قَالَ فَبِالَّذِى أَرْسَلَكَ آللّهُ تَعالى أمرَكَ بِهَذا؟، قَالَ: نَعَمْ ثُمّ ذَكَرَ الزّكَاةَ. ثمّ الصّيامَ. ثمّ الحجَّ كذلك. قال: والنبيُّ # يَقُولُ في كلِّ سؤالٍ صدَقَ، فَيَقُولُ: فبِالَّذِى أرسلَكَ آللّهُ أَمَرَكَ بهذا فَيَقُولُ نَعَمْ: ثمّ وَلّى وَقال: والَّذِى بَعَثَكَ بالحقّ أزِيدُ علَيْهن وَ أنْقُصُ منهنّ، فقالَ النبيُّ #: لَئِنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنّ الجَنّةَ.

3. (16)- Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: Biz mescidde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte otururken, devesine binmiş olarak bir adam girdi ve mescidin avlusuna devesini ıhıp bağladıktan sonra:
"Muhammed hanginizdir?" diye sordu. Biz:
"Dayanmakta olan şu beyaz kimse" diye gösterdik.
-Nesâî'deki Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ın rivayetinde: "Şu dayanmakta olan hafif kırmızıya çalan renkteki kimse" diye tasvîr mevcuttur.- Adam:
"Ey Abdulmuttalib'in oğlu! diye seslendi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Buyur seni dinliyorum" dedi. Adam:
"Sana birşeyler soracağım. Sorularımda aşırı gidebilirim, sakın bana darılmayasın" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Haydi istediğini sor!" Adam:
"Rabbin ve senden öncekilerin Rabbi adına soruyorum: Seni bütün insanlara peygamber olarak Allah mı gönderdi?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Kasem olsun evet!" Adam:
"Allahu Teâla adına soruyorum: Gece ve gündüz beş vakit namaz kılmanı sana Allah mı emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah'a kasem olsun evet!" Adam:
"Allah adına soruyorum, senenin şu ayında oruç tutmanı sana Allah mı emretti? Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah'a kasem olsun evet!" Adam:
"Allahu Teâla adına soruyorum: Bu sadakayı zenginlerimizden alıp fakirlerimize dağıtmanı Allah mı sana emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah'a kasem olsun evet!" Bu soru cevaptan sonra adam şunu söyledi:
"Getirdiklerine inandım. Ben geride kalan kabîlemin elçisiyim. Adım: Dımâm İbnu Sa'lebe'dir. Benu Sa'd İbni Bekr'in kardeşiyim."[35]
Müslim'in rivayetinde şöyle denir: "Bir adam geldi ve şöyle dedi: ‘Bize senin gönderdiğin elçi geldi ve iddia etti ki sen Allah tarafından gönderildiğine inanmaktasın." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Doğru söylemiş" dedi. Adam tekrar:
"Öyleyse semayı kim yarattı?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah" dedi. Adam:
"Peki bu dağları kim dikti ve içindekileri kim koydu?" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah!" dedi. Adam:
"Peki semayı yaratan, arzı yaratan ve dağları diken Zât adına söyler misin, seni peygamber olarak gönderen Allah mıdır? Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Evet!" dedi. Adam:
"Elçin iddia ediyor ki biz gece ve gündüz beş vakit namaz kılmalıyız, bu doğru mudur?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Doğru söylemiştir!" Adam:
"Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Evet!" dedi.
Adam sonra zekâtı, arkasından orucu, daha sonra da haccı zikretti ve bu şekilde sordu. Râvi der ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de her sualde *"Doğru söylemiş"* diye cevap veriyordu. Adam (son olarak) sordu:
"Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Evet" dedi. Adam sonra geri döndü ve ayrılırken şunu söyledi:
"Seni hakla gönderen Zât'a kasem olsun, bunlar üzerine hiç bir şey ilâve etmem, bunları eksiltmem de." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bu kimse sözünde durursa cennetliktir!" buyurdu.[36]

AÇIKLAMA:

Bu hadis birçok noktadan ehemmiyet arzeder.
1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devri Arablarının konuşmada yemine verdikleri ehemmiyet ve yeminin inandırıcı ve ikna edici gücü.
2- Bedevîlerde tahkik esprisi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gönderdiği elçilerin getirdiği haber ve tebligât, Medine'ye gönderilen elçiler vasıtasıyla tahkîk edilmektedir. Usûl

bahislerinde görüldüğü üzere, bazı âlimler bu rivayeti, âlî isnad arama işinde delil olarak kullanmışlar, buna dayanarak, âlî isnad için seyahatler yapmanın sünnet olduğunu belirtmişlerdir.
3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) soruları ciddiyetle dinleyip teker teker cevaplandırıyor.
4- Dinin sadece farzlarını yapmak, kurtuluş için yeterlidir. Çünkü Bedevî'nin "Bunlar üzerine hiçbir şey ilâve etmem, bunları eksiltmem de" sözüne karşılık Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Bu kimse sözünde durursa cennetliktir"* buyurmuştur.[37]

ـ4ـ وعَنْ طَلْحَةَ بنُ عَبيدِاللهِ. قال: جَاءَ رَجُلٌ إلى رَسُولِ اللهِ # مِنْ أهلِ نَجدٍ ثائِرَ الرَأسِ نَسْمعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ وَ ◌ نَفْقهُ مَا يَقُولُ. حَتّى دَنا من رسوُلِ اللهِ # فَإذا هوَ يَسألُ عَنْ ا‘‘سْم. فقالَ رَسُولُ اللهِ #: خَمْسُ صَلَوَاتٍ في اليَوْمِ وَاللّيْلَةِ، فَقالَ: هَلْ علىّ غَيْرُهُنّ؟ قالَ ‌ إ ّ أن تَطَوّعَ. فقالَ رَسُولُ اللهِ #:
وَصِيامُ رَمَضَانَ. فَقَالَ هَلْ عَلىّ غَيْرُهُ؟ قال:َ إ ّ أنْ تَطَوّعَ، وَذَكَرَ لَهُ الزّكَاةَ، فقال: هَلْ عَلىّ غَيْرُهُما؟ قال: إ ّ أن تَطَوّعَ، فَأدْبَرَ وَهُوَ يَقُولُ:َ أزيدُ عَلى هذا و أنْقُصُ مِنْهُ. فقالَ رَسُولُ اللهِ #: أفلَحَ إنْ صَدَقَ، أوْ دَخَلَ الْجَنّةَ إنْ صَدَقَ، أخْرَجَهُ السته إ ّ الترمذى، وعندَ أبى داود: أفلحَ وَأبِيهِ انْ صَدَق.

4. (17)- Talha İbnu Ubeydillah haber veriyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Necid ahâlisinden bir adam geldi. Saçları karışıktı. Kulağımıza sesinin mırıltısı geliyordu, ancak ne dediğini anlayamıyorduk. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e iyice yaklaşınca gördük ki, İslâm'dan soruyormuş. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
*"Gece ve gündüzde beş vakit namaz"*demişti ki adam tekrar sordu:
"Bu beş dışında bir borcum var mı?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır ancak istersen nâfile kılarsın" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ramazan orucu da var" deyince adam:
Bunun dışında oruç var mı? diye sordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır! Ancak dilersen nâfile tutarsın" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona zekâtı hatırlattı. Adam:
"Zekât dışında borcum var mı?" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır, ama nâfile verirsen o başka!" dedi. Adam geri döndü ve gider ayak:
"Bunlara ilâve yapmayacağım gibi noksan da tutmayacağım" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) da:
"Sözünde durursa kurtuluşa ermiştir" buyurdu. Veya *"Sözünde durursa cennetliktir"* buyurdu. Ebu Dâvud'da *"Kasem olsun kurtuluşa erer, yeter ki sözünde dursun"* şeklinde te'kidli olarak gelmiştir.[38]

ـ5ـ وَعنْ عبداللهِ بن عبّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا، وَسَألَتْهُ اِمْرأةٌ عن نَبِيذِ الْجرّ. فقالَ إنّ وفدَ عبدِالقَيْسِ أتَوْ النبىَّ # فقال: مَنِ الوَفدُ، أو مَنِ القَوْمُ؟ رَبيعَةُ. قال: مرحباً بالقوْمِ أو بالوَفْدِ غيرَ خَزايَا وَ نَدَامى: قَالوُا: إنّا نأتِيكَ مِنْ شُقّةٍ بَعِيدَةٍ، وَإنّ بَيْننَا وَبَيْنَكَ هَذا الحىَّ من كفّارِ مُضرَ، وَ نَسْطَيعُ أن نأتِيَكَ إ ّ في الشهرِ الْحرَامِ فمُرْنا بأمرٍ فصلٍ نُخبرُ بِهِ مَنْ وَراءنا، وَنَدْخلُ بِهِ الْجَنَّةَ. فَأمرَهَم بأربَعٍ، ونهَاهُمْ عَنْ أربعٍ. أمَرَهُمْ با‘‘يِمَانِ بِاللهِ تَعَالى وَحدهُ وَقَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مَا ا‘‘يمَانُ؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أعْلمُ. قالَ: شَهَادَةُ أن ◌ إلَهَ إ ّ اللهُ وَأنْ مُحمَّداً رَسُولُ اللهِ، وَإقَامُ الصةِ، وَإيتَاءُ الزّكَاةِ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ، وَأنْ تُؤدُّوا خُمساً مِن المَغنَمِ، وَنَهَاهُمْ عَنْ الدُّبَّاءِ، وَالحَنْتَمِ، وَالمزفَّتِ، وَالنَّقِيرِ. قَالَ شُعْبَةُ: وَرُبّما قَالَ المقيّر. وَقالَ احْفَظُوهُنَّ وَأخْبِرُوا بِهِنّ مَنْ وَراءَكم. وَقَال ل‘شج أشجّ عبدِ قيس: إن فيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُما اللهُ تعالى: الْحِلْمُ وَآنَاةُ، أخرجهُ الخمسةُ، وهذا لفظُ الشيْخَيْنِ.»الدّباءُ« القرع و»الحنْتمُ« جرار خضر كانوا يجعلون فيها الخمر و)النّقيرُ(أصل خشبة يَنْقر. و)المُزَفّتُ(الوعاء المطلى بالزّفتِ من داخل وهوَ المقير. وهذه ا‘وعيةُ ا‘ربعةُ تسرعُ بالشّدةِ في الشّرابِ◌ وتحدثُ فيهِ القوّة المسْكِرة عاجً، وتحريمُ انتباذ في هذه الظُروف كانَ في صَدرِ اسْمِ ثم نسخ.

5. (18)- Abdullah İbnu Abbas'ın rivayetine göre, bir kadın, kendisine küpte yapılan şıra (nebîz) hakkında sordu. Kadına şu cevabı verdi: "Abdulkays kabilesinin heyeti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e geldiği vakit:
"Bu gelenler kimdir?" diye sordu.

"Rebîalılar" diye kendilerini tanıttılar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Merhaba, hoş geldiniz. İnşaallah bu ziyaretten memnun kalır, pişman olmazsınız" buyurdu. Misafirler:
"Biz uzak bir yerden geliyoruz. Sizinle bizim aramızda şu kâfir Mudarlılar var. Bu sebeple, size ancak haram ayında uğrayabiliyoruz. Öyle ise, bize kesin, açık bir amel emret, onu geride bıraktıklarımıza da öğretelim. Ve bizi cennete götürsün" dediler.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de onlara dört emir ve dört yasakta bulundu: Önce tek olan Allah Teâla'ya imanı emretti ve sordu:
"İman nedir biliyor musunuz?"
"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Açıkladı:
"Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, harpte elde edilen ganimetten beşte birini ödemenizdir."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şu kapları (şıra yapmada) kullanmalarını yasakladı: Hantem (topraktan mâmul küp), dübbâ (su kabağından yapılmış testiler), nakîr (hurma kökünden ayrılan çanak), müzeffet -veya mukayyer- (içi ziftle -katranla- cilalanmış kap).[39]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet çok farklı tariklerden gelmiştir. Hepsinde birbirini tamamlayan değişik bilgiler mevcuttur. İbnu Hacer Buhârî şerhinde ve bilhassa Kitâbu'l-İman'da hadisle ilgili pekçok teferruatı topluca sunar. Nevevî de Müslim şerhinde aynı şeyi yapar. Bunlardan bir kısmını özetleyeceğiz.
1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelen heyete katılanların sayısı ile ilgili olarak bazan 14, 13, 40 gibi farklı rakamlar gelmiştir. Dikkatli tetkikler bu miktarı 45'e kadar çıkarmaktadır. Bir rivayette "13 kişilik süvâri" oldukları belirtilir. İbnu Hacer, heyetin 40 kişi olmakla birlikte 13'ünün reis durumundaki kimseler olabileceği, bu sebeple de binekleri bulunduğu tahminini yaparak te'lif eder. Muhtelif rivayetlerde zikredilen isimleri cemederek bu heyete katılanları ismen belirlemeye çalışır. Yirmiye yakın isim kaydeder.
Bu rivayet, Müslüman olmak için Medine'ye gelen heyetlerin miktarı ile alakalı bir bilgi verir ise de, rakamlara -rivayetlerdeki ihtilaf sebebiyle- fazla değer atfetmemek gerekir.
Heyetin başındaki zât el-Eşeccü'l-Abdî el-Asarî lakabını taşıyan el-Münzir İbnu Âiz (radıyallahu anh)'dir.
2- Bu heyet Medine'ye nisbetle doğu olan Bahreyn taraflarında yaşayan Rebî'a kabilesinin bir kolu olan Abdü'l-Kays karyesine mensubtu. Bunlarla Medîne arasında, henüz Müslüman olmayan Mudar kabilesi mevcut idi. Bunların daha önce İslâm'la şereflenmeleri şöyle izah edilir: Münkız İbnu Hayyan adında bir tüccar, eskiden beri Medine ile ticârî münâsebetlere sahibti. Sıkca gelip giderdi. Böyle bir uğrayışta, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le karşılaştılar.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nübüvvet öncesi tanışlarından biriydi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ondan, kavmi ile ilgili bir kısım teferruat sordu, ileri gelenlerini ismen sayarak ne hâlde olduklarını öğrenmek istedi.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu alâkası Münkız'ın derhal Müslüman olmasına kâfi geldi. Fatiha ve Alak surelerini öğrenerek Medine'den ayrıldı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Münkız (radıyallahu anh)'la Abdü'l-Kays kabilelerine mektup yazarak İslâm'a dâvet etti.
Münkız (radıyallahu anh), dönüşte Müslüman olduğunu hemen ilân etmekten çekindi. Mektubu da veremedi. Ancak Münkız'ın yaşayışındaki değişme, ibadetleri hanımının dikkatini çekmiş ve yadırgamıştı. Bir ara mektup eline geçti. Bu hanım yukarda Abdü'l-Kays heyetinin başkanı olarak ismini kaydettiğimiz el-Eşecc'in kızı idi.

Kız, babasına giderek kocası Münkız'ın kuşkulu durumunu anlattı: "Kocam Medine'den döneli tuhaf bir hâl aldı. Ellerini ayaklarını yıkıyor, -kıbleyi göstererek- şu tarafa yönelerek bir hareketler yapıyor, bazan belini büküyor, bazan yere kapanıyor. Geleliden beri hep böyle yapar oldu."
Babası, Münkız (radıyallahu anh) ile buluştu. Durumu konuştular. Münkız, İslâmiyet hususunda el-Eşecc'i ikna etti. O (radıyallahu anh) da Müslüman oldu.
Hz. Eşecc, kabilesinde İslâm'ı yaydı. Mektubu onlara okudu, toptan İslâm'a girmeye karar vererek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir heyet gönderdiler.
İşte yukarıdaki hadis bu heyetin gelişiyle ilgili bir sahneyi hikâye etmektedir.
Bazı başka rivayetlerde gelen bir tasrîhi de kaydetmek isteriz. Bu heyet, Medîne'ye yaklaşınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gâibden ihbar nevine giren bir mûcize olarak, ashabıyla yaptığı konuşmayı keserek: *"Şu cihetten az sonra doğuluların en hayırlısı olan bir heyet gelecek"* der. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onları karşılamaya gider.
3- Abdü'l-Kays hey'eti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e her zaman gelemeyeceklerini belirterek, cennete girebilmek için gerekli bilgileri, emirleri, yasakları öğretmesini isterler. Her zaman gelememelerinin sebebi aradaki Mudar kabilesidir. Onlar henüz müşriktir. Sadece haram aylarında yol emniyeti mevcuttur.
4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara hadiste görüldüğü üzere hac hâric İslâm'ın esaslarını öğretir ve bunlara ilâveten ganimetin beşte birinin vergi olacağı tâlim edilir. Hacc'ın niçin zikredilmemiş olabileceği üzerine âlimler çok farklı yorumlar yaparlar. İbnu Hacer hepsini reddederek: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada bütün farzları, haramları saymayı gâye edinmemiştir. Nitekim, haramlardan sâdece içki ile ilgili haram üzerinde durmaktadır..." der.
5- Hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın İman'ı tarif ederken kelime-i şehâdetten sonra namaz, oruç, zekat gibi İslâm'ın şartları'na giren amelleri sayması dikkat çekicidir. Daha önce de temas ettik, İslâm âlimleri çoklukla bu gibi nassî delillere dayanarak İslâm ve İman'ın aynı şey olduğunu söylemişlerdir.
Şurası muhakkak ki, iman daha ziyade kalb ve vicdanın amelidir. Bu ancak dil ile ifâde edilebilir, samimi olup olmadığını ise Allah bilir. İmanın bu yönü kulları ilgilendirmez. İslâm ise, imanın gerektirdiği amelleri ifade eder. Amel, imanın lâzımıdır. Ama imân olmadan da, münafıklarda olduğu gibi, amel olabilir. Kâmil mânâdaki imanla kâmil mânadaki amel birdir, ayrılması mümkün değildir.
6- Hadiste bir kısım kapların kullanılması yasaklanmaktadır. Bunlar cahiliye devrinde şarap yapımında kullanılan kaplardır. Şarap yasağından sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şarap yapılan kapların kırılmasını da -bazı rivayetlerde- emretmiş ise de sonradan temizlenerek kullanılmasına izin vermiştir. Yukarıdaki rivayet daha ziyade şıra yapımında bir kısım kapların kullanılmasını yasaklamaktadır. Çünkü bunlar tahammürü (şaraplaşma) hızlandıracağı için şıra'nın hemen şaraplaşmasına sebep olabilmektedir. Maamafih, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel gibi bazı âlimler şarap yapılan kaplarla ilgili yasağın mensuh olmayıp, hâlâ devam ettiğine inanmaktadırlar.[40]

6- وَعَنْ عَلي بنْ اَبِى طَالِبٍ كرّمَ اللهُ وَجْهَهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: [يُؤمِنُ عَبدٌ حتّى يُؤمِنَ بأربَعٍ: يَشْهَدُ أنَ إلَهَ إّ اللهُ وَأنّى مُحَمّدٌ رَسُولُ اللهِ بَعَثَنِى بَالْحَقِّ وَيُؤمِنَ بِالمَوْتِ، وَيُؤمِنَ بالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ، وَيُؤمِنَ بِالْقَدَرِ] أخرجه الترمذى .

6. (19)- Hz. Ali (kerremallahu vechehu) diyor ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: *"Kişi dört şeye inanmadıkça mü'min olmuş sayılmaz: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed olduğuma, beni (bütün insanlara) hakla göndermiş bulunduğuna şehâdet etmek, ölüme inanmak, tekrar dirilmeye inanmak, kadere inanmak"*[41]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî buradaki nefyin kemâl'e değil asl'a râci olduğunu belirtir. Yani, bu sayılanlardan birinin eksikliği nâkıs bir mü'minlik ortaya çıkarmaz, "küfr"ü ortaya çıkarır. Bu dört esas birbirinin lâzımıdır, kemâle erdiricisi değil.
1- İki şehâdetin ikrarı: Allah'ın birliği ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bütün insanlığa gönderilmiş olduğu.
2- Ölüme, yâni dünyanın fâni olduğuna iman: Bunda Dehrîlerin iddia ettiği âlemin kıdem ve bekası inancının reddedilmesi söz konusudur. Günümüzde de bu inanç komünizm şeklinde berhayattır. Çünkü komünizm sadece bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda bir inanç sistemidir. Temel akidesi dinleri "afyon" kabul edip tevhîd-risâlet-âhiret esaslarına dayanan dinleri reddetmektir. Âlemin terkib-tahlil şeklinde ilânihâye devam edeceğini iddia eder.
Bu nebevî sözle, ölümün de Allah'ın yaratmasıyla (Mülk suresinin baş kısmına bakılsın) olduğunun ikrar edilmesi kastedilmiş olabilir. Çünkü bir kısım tabiatçılar ölümü "biyolojik mizacın bozulması"yla izah etmişlerdir.
3- Ba'sü ba'de'l mevt, yani ölümden sonra dirilmeye inanmak: Bu inancın içine hesap, cennet, cehennem vs. inançları mevcuttur.
4- Kadere inanmak: Yani âlemde cereyan eden herşey Rabbülâlemîn'in takdiriyle, kaderiyle olmaktadır, tesâdüfe yer yoktur.[42]

-7- وَعَنْ الشَّرِّيدِ بن سويدٍ الثقفِى. قال: قُلتُ يا رَسُولَ اللهِ إنّ أُمِّى أوصَتْ أنْ أعْتِقَ عَنْهَا رَقَبةً مُؤمِنةً. وَعِنْدِى جَارِيَةٌ سَودَاءٌ نَوْبِيةٌ أفأعْتِقُهَا؟ ادْعُهَا فَدَعَوْتُهَا، فَجَاءَتْ فقَالَ: مَنْ رَبُّكِ؟ قَالَتْ: اللهُ. قَالَ: فَمَنْ أنَا؟ قَالَتْ رَسُولُ اللهِ، قالَ: اعْتِقْهَا فَإنَّهَا مُؤمِنَةٌ.
أخرجه أبو داود والنسائى .

7. (20)- eş-Şerrîd İbnu's-Süveyd es-Sakafî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, annem bana, kendisi adına mü'mine bir cariye âzad etmemi vasiyet etti. Benim yanımda, Sûdanlı (nûbi) siyah bir cariye var, onu âzad edeyim mi?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Çağır, onu (göreyim)" dedi. Çağırdım ve geldi. Cariyeye sordu:
"Rabbin kim?" Cariye:
"Allah!" dedi, tekrar sordu:
"Ben kimim?" Cariye:
"Allah'ın elçisisin!" cevabını verince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bunu âzad et, zira mü'minedir" buyurdu.[43]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, bir kimsenin mü'min olup oladığına hükmetmek için aranması gereken temel vasıflar öğretilmektedir: Allah ve Rasûlüne inanmak. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu esasatın ikrarından sonra başka soru sorarak, tafsîle inmiyor. Sözgelimi Allah'ın isimlerini, sıfatlarını sormuyor. Namaz, oruç gibi amelleri yapıp yapmadığını da sormuyor. Müteâkip hadis de aynı mânayı te'yid etmektedir. Hatta Ebu Dâvud'un bir tahricinde câriye, konuşmaksızın, işaretle aynı şeyleri söylemektedir.
2- Cariyenin mü'mine olup olmadığının araştırılması, kefaret olarak âzad edilecek kölenin mü'min olması gerektiği içindir. İmam Şâfiî, Mâlik ve Evzâî bu çeşit nasslara dayanarak gayr-i mü'min köleyi âzâd etmekle kefâret ödenemiyeceğine hükmetmişlerdir.
Ancak Ebu Hanîfe ve Ashâbı, katl'le ilgili kefaret dışındakilerin gayr-i mü'min köle azad etmek suretiyle de yerine getirileceğine hükmetmişlerdir.[44]

8- وَعَنْ مَعَاوِيةِ بن الحَكم السُلَمى. قال] أتيتُ رسُولَ اللّهِ # فقلتُ: إنّ لى جَارِيةً كَانَتْ تَرْعي غَنَماً لى فَجِئْتُهَا وَقَدْ فَقَدَتْ شَاةً فَسألتُهَا عَنْهَا، فقَالتْ أكَلَها الذِئْبُ فأسِفتُ علَيهَا، وَكُنْتُ مِنْ بَنِى آدَمَ فَلَطَمْتُ وَجْهَها وَعَلَيّ رَقَبةٌ أفأعْتِقُهَا؟ فَقَالَ لَهَا النبىُّ #: أينَ اللّهُ تَعالى؟ قَالَتْ فى السّمَاء، قَالَ فَمَنْ أنَا؟ قَالتْ: أنْتَ رَسُولُ اللّهِ فقَالَ: اعْتِقْهَا فَإنّهَا مُؤمِنةٌ[. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائى .

8. (21)- Muâviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip:
"Bir cariyem var, çoban olarak çalıştırıyor, koyunlarımı otlatıyordum. Yakınlarda bir koyunumu yitirdi. Ne oldu? diye sorunca, kurt kaptı dedi. Koyunun kaybolmasına üzüldüm. İnsanlığım icabı câriyenin suratına bir tokat vurdum. Bu davranışımın kefareti olarak bir köle azad etmeyi adadım. Onu âzad edebilir miyim?" diye sordum. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cariyeye:
"Allah nerede?" diye sordu. O:
"Göktedir" deyince,
"Pekâlâ ben kimim?" dedi. Cariye:
"Sen Allah'ın Resûlüsün" cevabını verince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana yönelerek:
"Bunu âzad et, zira mü'minedir" buyurdu.[45]

AÇIKLAMA:

Açıklama için önceki hadisin açıklamasına bakılsın.[46]

9- وَعَنْ العباس ابن عبد المطّلب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قَالَ: سمعتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: ذاقَ طعمَ ا‘‘يمانِ مَنْ رَضِىَ بِاللّهِ ربّاً، وبِا‘‘سْمِ دِيناً، وَبِمُحَمّدٍ رَسُوً، أخرجه مسلم والترمذى .

9. (22)- Abbâs İbnu Abdilmuttalib (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: *"İmanın tadını, Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak Muhammed'i seçip râzı olanlar duyar."*[47]

AÇIKLAMA:

Nevevî'nin kaydına göre, Arapça'da râzı oldum demek "ona kanaat ettim, onunla yetinerek başkasına ihtiyaç duymadım" mânasına gelir. Böyle olunca, hadis, İslâm'a tam teslim olup, hayat yolu olarak onu seçmeyen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetini tüm olarak beğenmeyen insanın, îmanın gerçek lezzetini hissetmiyeceğini ihbar etmektedir. Kendisini Müslüman bildiği halde bir kısım emirlerini tenkid eden, beğenmeyen, beşerî veya şahsî mütâlaalar ileri süren kimse, kendini bu hâllerden kurtarmadıkça, imanın halâvet ve lezzetini tadamıyacak demektir.
Kadı İyaz, hadisle ilgili şu kıymetli yorumu yapar: "Hadise göre, bu vasıfları taşıyan bir kimsenin imanı sahîh, nefsi iman hakikatlarında mutmain ve ruhen rahat olur. Zira söylenen hususlardan râzı olması, onlar hakkında kesin bir bilgi sâhibi olduğuna, basîretinin dinî mesâile nüfuz ettiğine, imanî neş'enin kalbine girdiğine delil olur. Zira kim birşeyden râzı olursa, o şey ona kolaylaşır. İşte mü'minin hâli de böyledir. İman gerçek muhtevasıyla kalbine girdi mi Allah'a ibadet ona kolay ve zevkli gelir."[48]

10- وَعَنْ عبدِاللّهِ بن مَعاوية الغاضري رَضِىَ اللّهُ عَنْه. قَالَ: قَالَ رسُولُ اللّهِ #: ثَثٌ مَنْ فَعَلَهُنّ فَقَدْ طَعِمَ طَعْمَ ا‘‘يمَان: مَنْ عَبدَاللّهَ وَحدَهُ، وعَلِمَ أنّهُ َإلَهَ إّ اللّهُ، وأعطى زَكَاةَ مَالِهِ طَيبةً بِهَا نَفْسُهُ رافِدةً عَلَيْهِ كُلَّ عامٍ، وَلَمْ يعطِ الْهَرِمَةَ وََ الدَّرِنةَ وََ المريضَةَ وَ الشَّرَطَ اللئيمةَ ولَكنْ مَن وَسطِ أموالكُم فإنّ اللّهَ تَعالَى لمْ يَسْألْكُمْ خيْرَهُ وَلَمْ يأمُرْكُمْ بِشَرّهِ، أخرجه أبو

داود.ومعنى »رافدة عليه« أى معينة له على أداء الزكاةَ غير محدّثةٍ نفسهُ بمنعها فهي ترفده وتعينه. ومعنى »الدرنة والشرط واللئيمة« رذال المال وصغاره .

10. (23)- Abdullah İbnu Muâviye el-Gâzirî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: "*Üç şey vardır. Kim onları yaparsa imanın tadını alır: Sadece Allah'a kulluk eden, Allah'tan başka ilâh olmadığını bilen, her yıl gönül hoşluğuyla zekâtını veren! Zekâtını da yaşlı, uyuzlu, hasta, değersiz, küçük hayvanlardan vermez, aksine mallarının orta hâllilerinden verir. Zira Cenab-ı Hakk ne en iyisinden vermenizi emretmiştir, ne de en adisinden olana râzı olmuştur."*[49]

AÇIKLAMA:

Burada da önceki hadiste olduğu gibi imanın tadını nasıl duyacağımız açıklanmıştır. Israrla durulan bir husus zekât olarak verilecek malın evsafıdır. Zekatın malın orta halli olanlarından verilmesi irşad ediliyor: Ne mal sâhibinin gönlünün takılıp kalacağı en iyisinden alınmalı, ne de alan kimsenin haysiyetini rencide edecek derecede en değersizlerinden verilmeli. Zekât toplayanların bu hususa riayet etmelerini emreden başka hadisler de mevcuttur. Söz gelimi, sürüden alınacak bir koyun, sürü sâhibinin hususî itinasına, emeğine mazhar olmuş en gösterişlisi olmamalıdır.[50]

-11- وَعَنْ بَهز بن حكيم بن معاوية بن حيدة القشيرى عن أبيه عن جده قال]قُلتُ: يَا نبيَّ اللهِ مَا أتيتُك حتّى حلفتُ أكثر من عدد هؤءِ)'صابع يديه(أن آتيكَ وَ آتِيَ دِينَكَ، وَإنِى كنْتُ إمْرَأً أعْقَلُ شيئاً إّ ما عَلّمَنِى اللهُ تَعَالى وَرسُولُه، وَإنى سألتُكَ بِوَجْهِ اللهِ تَعَالى، بِمَ بَعَثَكَ اللهُ إلينَا؟ قَالَ با'سْ م. قُلْتُ: وَمَا آياتُ ا'سْمِ؟ قَالَ أنْ تَقُولَ: أسلمْتُ وَجْهِىَ للهِ تَعَالى، وَتَخلّيْتُ، وتُقِيمَ الصّةَ، وَتُؤتِىَ الزّكَاةَ، كلُّ مسلمٍ على مسلمٍ محرّمٌ أخَوَانِ نصِيرانِ، يُقبَلُ من مشركٍ بعدَ ما أسلم عملٌ أو يفارقُ المشركين إلى المسلمين[. أخرجه النسائى .

11. (24)- Behz İbnu Hakîm İbni Mu'âviye İbni Hayde el-Kuşeyrî babası tarikiyle dedesinden şunu rivayet ediyor: "Dedim ki: Ey Allah'ın Resûlü, ben sana gelirken, seni ve dinini benimsemiyeceğim diye şunların (ellerinin parmaklarını göstererek) adedinden fazla yemin ettim. Meğerse, Allah ve Resûlünün öğrettiği dışında hiçbir şey anlamayan bir kimseymişim. Şimdi Allah rızası için senden soruyorum. Allah seninle bizlere ne gönderdi?" Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"İslâm"ı dedi.
"Pekâla, dedim, İslâm'ın alâmetleri nedir?" Şu cevabı verdi:
"Kendimi Allah'a teslim ettim, başka şeyleri terkettim" demen, namaz kılman, zekât vermendir. Her Müslüman bir başka Müslümana haramdır. İki Müslüman birbiriyle kardeştir ve birbirlerine yardımcıdırlar. Bir kimse Müslüman olduktan sonra müşrikleri terkedip, Müslümanlara karışmadıkça hiçbir ameli (Allah katında) makbul değildir."[51]

-12- وَعَنْ سُفيَان بن عبدالله الثقَفِى رَضِىَ اللهُ عَنْه قَالَ]قُلْتُ: يَا رسُولَ اللهِ قُلْ لِى في ا'سْمِ قَوْ َ أسألُ عنهُ أحداً بعدَكَ. قَالَ قلْ: آمَنتُ بِاللهِ تَعَالى ثم استقِمْ[. أخرجه مسلم .

12. (25)- Süfyan İbnu Abdillah es-Sakafî (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Ey Allah'ın Resûlü, bana İslâm hakkında öyle bir bilgi ver ki, bana yetsin ve sizden başka kimseye İslâm'dan sormaya hacet bırakmasın" dedim. Şu cevabı verdi:
"Allah'a inandım de, sonra da doğru ol" buyurdu.[52]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Cevâmi'u'l-Kelim denen özlü sözlerindendir. Bir kaç kelimelik bir söz olduğu halde çok geniş ve derin mânaları kucaklamaktadır: Allah'ı bir bil, yalnızca ona inan, sonra dinin gösterdiği doğru yoldan git, tevhidden hiç ayrılma, ölünceye kadar Allah'a itaatten yüz çevirme" demek olup, hadis şu ayete de mutabıktır: *"Rabbimiz Allah'tır; deyip sonra da doğrulukta devam edenlerin üzerine, melekler (ölümleri anında) inerler..."* (Fussilet: 41/30)[53]

-13- وَعَنْ أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قَال:]قَال: رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ صَلّى صَتَنَا، وَاسْتَقْبَلَ قِبلَتنَا، وَأكَلَ ذَبيحَتَنَا فَهُوَ المُسْلمُ[. أخرجه النسائى وهو طرف من حديث طويل أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى، رحمهم اللّه تعالى .

13. (26)- Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: *"Kim bizim namazımızı kılar, bizim kıblemize yönelir, bizim kestiğimizi yerse işte o, Müslümandır"*[54]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bir kimseyi Müslüman addetmek için ne gibi fiillerin ölçü alınacağı açıklanmaktadır. 7, 8 numaralı hadislerde kişinin mü'min sayılması için aranması gerekecek itikadî durumlar belirtilmiştir.
Hadisin Buhârî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'de gelen vechi biraz farklıdır: *"Ben, insanlar Lâilâhe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim bunu söyler, namazımızı kılar, kıblemize yönelir ve kestiğimiz şekilde keserse onların kanları, malları bize haram olur..."* şeklindedir.
Daha önce de geçtiği üzere, sadece kelime-i tevhid'in zikri, şehâdeti de tazammun ettiği içindir. Değilse, ulemanın ittifakıyla yalnızca Lailâhe illallah" demek bir kimsenin Müslüman sayılması için yeterli değildir. İbnu Hacer: "el-Hamdü'yü okudum" diyerek surenin tamamını kastedmemiz gibi Lâilâhe illallah kelimesiyle Muhammedurrasulullah kelimesini de kastederiz, bunlar ayrılmaz" der. Ancak şu da söylenmiştir: "Hadisin evveli tevhîdi inkâr edenler hakkında vârid oldu. Tevhîdi ikrar etti mi ehl-i kitab'a mensup bir muvahhid gibi olur. Böyle birisinin Müslüman sayılması için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın getirdiklerine inanması gerekir. Bu sebeple hadisin devamında zikredilen fiiller (namaz, kıblemize yönelme, kestiğimiz usulce kesilmesi -veya kestiğimizi yemeleri-) kelime-i tevhide atfedilerek eksiklik tamamlanmış, yanlış anlama ihtimali ortadan kaldırılmıştır. Esasen şerî namazın içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâletine şehâdet mevcuttur. Hadiste, İslâm'ın, sadece birkaç meselenin zikriyle iktifa edilmesindeki hikmet şudur: Ehl-i kitap içerisinde namaz kılma, kıbleye yönelme, hayvanı kesme fiilleri mevcuttur. Ama bizimkinden ayrıdır. Bizim gibi namaz kılmazlar, bizim kıblemize yönelmezler, hatta kestiğimizi yemezler. Bu sebeple mezkur fiilleri bizim tarzımızda yapmadıkça Müslüman olamıyacaklarını ifade etmek için bu fiiller hassaten zikredilmiştir."[55]

ÜÇÜNCÜ FASIL

MECÂZ HAKKINDA

-1- عَنْ أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]ا‘‘يمانُ بِضعٌ وَسَبْعُونَ »وَفي رِواية: بضعٌ وستّون« شُعْبةً، وَالحياءُ شُعْبَةٌ مِنَ ا‘‘يمانِ[. أخرجه الخمسة زاد في رواية: فأفضلُها قولُ إله إّ اللّهُ، وأدناها إماطةُ ا‘ذى عن الطريقِ .

1. (27)- Ebu Hüreyre anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:
"İman, yetmiş küsur -bir rivayette de altmış küsur- şubedir. Haya imandan bir şubedir."

Bir rivayette şu ziyâde vardır: *"Bu şûbelerden en üstünü "Lâ-ilâhe illallah" sözüdür, en aşağı mertebede olanı da yolda bulunan rahatsız edici bir şeyi kenara çıkarmaktır."*[56]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, pekçok vecihten rivayet edilen hadislerden biridir. Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisler arasında yer alması da hadisin kıymetini artırmıştır. Kısmen belirtileceği üzere, İslâm uleması bu hadisin üzerinde ziyadesiyle durmuş, hadiste ifade edilen iman şubelerini Kur'ân ve hadise dayanarak, birer birer göstermeye çalışmıştır. İmam Beyhakî'nin henüz basıldığını işitmediğimiz muazzam bir tel'lifi bu hadîsten mülhemdir. Şu'abu'l-İman. İmam Beyhakî (rahimehullah) hazretleri, bu muazzam eserini imanın şubesi adedince bölüme ayırır, her bölümde o şubeye giren rivayetleri cemeder. Keza, İbnu Hibban Vasfu'l-İmân ve Şu'abuh, Ebu Abdillah Hüseyn el-Halîmî Fevâidu'l-Minhâc, eş-Şeyh Abdü'l-Celîl Şu'abu'l-İman, İshak İbnu'l-Kurtubî Kitâbu'n-Nesâîh'i yazmıştır.
Aynî, bu kitaplardan hiçbirini imanın şubelerini tesbitte tatminkâr bulmadığını belirtir.
2- Hadisle ilgili açıklamaya rivayetler arasındaki ihtilafa parmak basarak başlamak istiyoruz: "Buhârî'nin hadisinde olduğu üzere bazı rivayetler imanın altmış küsur şube olduğunu beyan ederken, bâzıları yetmiş küsur olduğunu, diğer bazıları altmış dört, otuz üç, üçyüz dokuz, üçyüz onbeş olduğunu belirtmiştir.
3- Keza bazılarında "şube" denirken, bazılarında ona bedel "hisâl" (hasletler), "bâb", "şerîat" (yol), "sehm" (pay) gibi yakın mânada başka kelimeler kullanılmıştır.
"....İmanın en üstün hasleti Lâilâhe illallah sözüdür."
"İman yetmiş küsür babtır."
"İslâm otuz üç şeriattır. Kim bunlardan birini Allah için yerine getirirse cennete girer."
"Aziz ve Celîl olan Rahmân'ın önünde bir levha vardır. Üzerinde üç yüz on dokuz şeriat vardır. Cenâb-ı Hak: "Kullarımdan, bana ortak koşmayan her kim bunlardan bir tânesini yerine getirse mutlaka cennete koyarım" der".
"İslâm seksen sehimdir.. namaz bir sehimdir, zekât bir sehimdir, Ramazan orucu bir sehimdir, hac bir sehimdir... Hiç sehmi olmayan zarar etmiştir."
4- Hadiste, küsur diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bid'un'dur. Bunun Arapça'da neye delalet ettiği ihtilaflıdır. Bazıları "3-10 arası bir miktara delalet eder" demiş ise de diğer bazıları "3-9 arası" bir miktar, "2-10 arası" "12-20 arası," "3-7 arası", "5-7 arası" gibi miktarlara delalet ettiğini söylemişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel de "7'ye delalet eder" demiştir.
Aynî, en doğru görüşün bid'un kelimesinin 1-10 arası bir miktara delalet ettiğini söylemek olduğuna dikkat çeker.
5- Hadislerde gelen 60, 70 rakamları hususunda değişik yorumlar yapılmıştır. Umumiyetle bunlarla muayyen bir miktar değil, "çokluk" kastedildiği söylenmiştir. Bu rakamlara "küsur" kelimesinin ilâvesi "imanın şubeleri sınıra, sayıya gelmez, çoktur" mânasını taşır, zira tahdid kastedilseydi mübhem bırakılmazdı" denmiştir. Arapların 70 rakamını mübâlağa için kullandığı da söylenmiştir.
Ancak, bazıları da: "Zikredilen bu miktar imanın şûbeleridir, bundan murad bu şubeleri saymaktır" şeklinde iddiada bulunmuştur.
6- İbnu Hibban, mezkur şubeleri sayma hususunda Vasfu'l-İman ve Şu'abuhu adlı eserinde şunları söyler:
"Bu hadisin mânasını bir müddet araştırdım. Bu maksadla ibâdetleri saydım. Bunlar hadiste gelen miktarı çok aşıyordu. Sonra Sünen'lere yöneldim, onlarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın imandan addettiği ibâdetleri saydım, bunlar da yetmiş küsurdan eksik çıktı. Bu sefer Kitabullah'a yöneldim. Orada, Cenâb-ı Hakk'ın imandan addettiği herbir ibadeti saydım. Bu da yetmiş küsura ulaşıyordu. Kitap ve sünnette gelenleri birbirine ilâve ettim, tekrarları saydım. Gördüm ki, Allah ve Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün imandan saydıkları şeylerin

toplamı yetmiş küsura ulaşıyordu, ne fazla ne de eksik. O zaman anladım ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kasdı, Kitap ve sünnette gelmiş olanların miktarıydı."
Bu miktarı içtihad yoluyla tesbite birçokları gayret sarfetmiştir ama tatminkar neticeye ulaşamamışlardır.
Kadı İyaz şöyle der: "Bu hususun tafsilatlı olarak bilinmemesi imana bir eksiklik getirmez. Çünkü imanın usul ve fürû'u malûm ve muhakkaktır. İmanın bu kadar şubesi olduğuna kabaca inanmak, vâcibtir. İman esaslarını ve mezkûr şûbeleri tâyin ve tafsil mevzu üzerine tesbit edilecek hususa bağlıdır..."
Kadı İyaz devamla der ki: "Bu, ilm-i İlahîde ve ilm-i Nebevîdedir, başkası bilemez. Şeriat bunların hepsini ihtiva eder. Ancak şeriat bunu bize bildirmemiştir. Bundaki cehaletimizden dolayı bir zarar görecek değiliz. Mükellef olduğumuz şeyleri teferruatıyla bilmekteyiz. Bilmekle emrolunduğumuz şeyi biliyor, yasaklandığımız şeyden de kaçınıyoruz."
Aynî, bu çeşit iktibaslardan sonra imanın en yüksek şubesi ile en aşağı şubesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu hadiste belirttiğini kaydeder:
"...İmanın en âlâ şubesi lâilâhe illallah demektir, en aşağısı da yoldan rahatsız edici bir şeyi uzaklaştırmaktır." .... Gerisi bu ikisi arasında yer alır. Biz bunları teker teker bilmesek de toptan inanırız. Nitekim meleklerden pek azını ismen bildiğimiz halde hepsine inanıyoruz ve bu bizim melek inancımıza bir noksanlık getirmez. Öyle de imanın şubelerine toptan inanmamız inancımıza bir nâkise getirmez...[57]

7- İmanın Şubeleri:

İMANIN ŞUBELERİ:

Aynî bu açıklamalardan sonra, mezkur şubeleri teker teker sayma denemesi yapar. İlgi çekici bulduğumuz için kaydedeceğiz. Der ki:
"Allah'ın avn ve yardımıyla diyoruz ki imanın aslı kalb ile tasdik, dil ile ikrar'dır. Fakat, kâmil ve tam bir iman tasdik-ikrâr ve amel'dir. Yani üç kısımdır.[58]

Birinci Kısım: Tasdikle İlgili İtikadiyat'tır

30 Şubedir.
1- Allah'a iman, Allah'ın zatına, sıfatlarına, birliğine ve benzeri olmadığına inanmak da buraya girer.
2- Allah'dan başka herşeyin hudûsuna (sonradan yaratıldığına) inanmak.
3- Meleklere inanmak.
4- Kitaplara inanmak.
5- Peygamberlere inanmak.
6- Kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmak.
7- Ahirete inanmak, kabir sualine, kabir azabına, tekrar dirilmeye, mahşerde toplanmaya, hesaba, mîzana, sırat köprüsüne... inanmak da buna dahildir.
8- Cennete ve oradaki ebedî hayata inanmak.
9- Cehenneme, cehennem azabına, kâfirlerin ebediyyen orada kalacağına inanmak.
10- Allah'ı sevmek.
11- Allah için sevmek, Allah için buğzetmek. Muhacir ve Ensar sahâbeyi, Âl-i Resûl (aleyhissalâtu vesselâm)'ü sevmek de buraya dâhildir.
12- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i sevmek. Buna Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salat ve selam okumak, sünnetine uymak da girer.
13- İhlaslı olmak ve riya ve nifakı terketmek de buraya girer.
14- Tevbe ve nedâmet etmek.

15- Allah'tan korkmak.
16- Allah'ın rahmetinden ümid etmek.
17- Ümidsizlik ve ye'si terketmek.
18- Şükretmek.
19- Ahde vefa göstermek.
20- Sabırlı olmak.
21- Tevâzu, büyüklere saygı da buraya girer.
22- Şefkatli ve merhametli olmak, küçüklere şefkat de buraya girer.
23- Allah'ın kazasına râzı olmak.
24- Allah'a tevekkül etmek.
25- Amele güvenmemek, kendini övmeyi ve kusursuz görmeyi terketmek de buraya girer.
26- Hasedi, çekememezliği terketmek.
27- Kin ve intikâmı terketmek.
28- Gadabı terketmek.
29- Aldatmamak, su-i zan sâhibi olmamak, hilekâr olmamak da buraya dahildir.
30- Dünya sevgisini terketmek. Mal ve makam sevgisini terk de buraya girer.
Kalbe müteallik güzel veya kötü amellerden herhangi biri aklına gelir de burada zikredilmemiş bulursan, o esas itibariyle bu saydıklarımızın dışında kalmaz, bunlardan birine dahil olduğunu azıcık bir tefekkürle görürsün.[59]

İkinci Kısım: Dille Alakalı Ameller

Bunlar da yedi şubeye ayrılır:
1- Kelime-i tevhidi diliyle söylemek,
2- Kur'an'ı tilâvet etmek,
3- İlim öğrenmek,
4- İlim öğretmek,
5- Allah'a dua etmek,
6- Allah'ı zikretmek, istiğfar da buraya dâhildir,
7- Boş laflardan kaçınmak.[60]

Üçüncü Kısım: Bedenî Ameller

Bu da kırk şubeye ayrılır. Bunlar da kendi aralarında üç çeşittir:[61]

1. Çeşit: Muayyen Şeylere Ait Olanlar

Bunlar on altı şubeye ayrılırlar:
1- Temizlik. Buna beden, elbise ve mekân temizlikleri de girer. Bedeni hadesten temizlemek için abdest almak, cenabetten, hayızdan, nifastan temizlemek için yıkanmak da girer.
2- Namaz kılmak; buna farz, nâfile ve kaza namazları da girer.
3- Zekat vermek; buna sadaka vermek, sadaka-ı fıtr ödemek, cömertlik, fukara ve misafirlere yedirip ikram etmek de girer.
4- Farz ve nâfile oruçlar.
5- Haccetmek, umre de buraya girer.
6- İ'tikafa girmek. Kadir gecesini aramak da buna dahildir.
7- Dînin yaşanabileceği yere gitmek, şirk diyarından hicret de buna girer.
8- Nezirlerini ödemek.
9- Yeminleri yerine getirmek.
10- Keffaretlerini ödemek.

11- Namaz içinde ve dışında setrü'l-avret (ayıp yerlerini örtmek, tesettüre riayet etmek).
12- Kurbanları kesmek, nezir kurbanı varsa onu da kesmek.
13- Cenâze işlerine bakmak.
14- Borcu ödemek.
15- Muâmelelerde doğru olmak, ribadan kaçınmak.
16- Doğrulukla şâhidlik etmek, hakkı gizlememek.[62]

2. Çeşit: Kendisine Tabi Olanlarla İlgili Şeyler

Bunlar altı şubedir:
1- Meşru nikahla evlenip iffeti korumak.
2- Aileye karşı vazifelerini yerine getirmek. Hizmetçilere iyi muâmele de buraya girer.
3- Anne babaya iyi muâmele etmek. Onlara karşı ukuk (haksızlık)tan kaçınmak da buraya girer.
4- Çocukların terbiyesi.
5- Sıla-i rahm.
6- Büyüklere itaat.[63]

3. Çeşit: Âmmeye Müteallik Şeyler

Bunlar da onsekiz şubedir:
1- İdâreciliği adaletle yürütmek,
2- Cemaate uymak,
3- Ulu'l-emre itaat etmek,
4- İnsanları barıştırmak. Hâricilere ve âsilere karşı mücadele de buraya girer.
5- İyilikte yardımlaşma.
6- Emr-i bi'lma'ruf nehy-i ani'l-münkerde bulunmak (yani insanlara iyiliği emretmek, kötülükten menetmek).
7- Hududu (ağır cezaları) tatbik etmek.
8- Cihad etmek. Kışlalarda asker bulundurmak buna dâhildir.
9- Emaneti edâ etmek. Ganimetten beşte biri (hums) ödemek de buraya dâhildir.
10- Ödemek şartıyla borç vermek.
11- Komşuya iyi muâmele etmek.
12- Geçimli olmak. Helâlinden mal toplamak da buraya dahildir.
13- Malı yerinde harcamak. İsrâftan kaçınmak da buraya girer.
14- Selam'ı almak.
15- Hapşırana "yerhamukâllah" demek.
16- İnsanlara zarar vermekten kaçınma.
17- Eğlenceden kaçınmak.
18- Yoldan rahatsızlık veren bir cismi kaldırmak.
Bütün bunlar, toplam 77 şube yapar.[64]
Dikkat: Bu hadis, yoldan rahatsızlık veren birşeyi (ezâ) kaldırmayı imanın bir şubesi saymakla imar hizmetlerinin ehemmiyetine dikkat çekmiş, hayır sahiplerinin yol hizmetlerine eğilmelerine sebep olmuştur. İnsanların gelip geçtiği yerlerden çalı, çırpı, diken, taş, pislik gibi rahatsızlık veren birşeyi temizlemek imanın bir şubesi olursa yol inşa etmek, yol emniyetini sağlamak, yolcuların konaklayacağı yerler, köprüler yapmak ne kadar büyük ehemmiyet taşır. Allah nazarında makbul bir amel olur! Bu yüzdendir ki, İslâm âleminde daha ilk asırlardan itibaren yol ve posta hizmetleri gelişmiştir. Öyle ki, Emevîler devrinde ana yollara bugünkü gibi kilometre taşları dikerek merkeze olan uzaklık mil cinsinden sıkca

gösterilmiştir. Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızda geniş malumat vardır s. 466-468.[65]

-2- وَعَنْ أنسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قال رسولُ اللهِ #:]ثثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ طَعْمَ ا‘‘يمانِ: منْ كَانَ اللهُ ورسولُه أحبَّ إليه مما سواهُما، وَمَنْ أحبَّ عبداً يحبُّهُ آِ للهِ، وَمَنْ يَكْرَهُ أن يُعودَ في الكفرِ بعدَ إذْ أنقذَهُ اللهُ تَعالَى منه كَمَا يكرَهُ أن يُلْقَى في النار[. أخرجه الخمسة آِ أبا داود.وفي أخرى للنسائى رحمه الله تعالى بعدَ قولِه »مما سواهما« وأن يُحِبَّ في اللهِ وَيَبْغَضَ في اللهِ .

2. (28)- Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu anlatıyor:
"Üç haslet vardır. Bunlar kimde varsa imanın tadını duyar: Allah ve Resûlünü bu ikisi dışında kalan herşeyden ve herkesten daha çok sevmek, bir kulu sırf Allah rızası için sevmek, Allah, imansızlıktan kurtarıp İslâm'ı nasib ettikten sonra tekrar küfre, inançsızlığa düşmekten, ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmak."
Nesâî'nin kaydettiği bir diğer rivayette "bu ikisi dışında kalan" tabirinden sonra şu ziyâde vardır: *"Allah için sevmek, Allah için buğzetmek."*[66]

AÇIKLAMA:

Gerçek dindarlık Allah ve Resûlünü herşeyden çok sevmekten geçer. Bunun aksini düşünmek mümkün değildir. Nitekim bir ayet de şöyle buyurarak mevzuun ehemmiyetini tesbit eder:
"Ey Muhammed de ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticâret, hoşunuza giden evler sizce Allah'tan, Peygamberinden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgili ise, Allah'ın buyruğu gelene kadar bekleyin. Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez"(Tevbe: 9/24)
Burada emredilen Allah ve peygamber sevgisinin nasıl ortaya çıkacağı da bir başka ayette açıklanmıştır: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uymak.
"Ey Muhammed de ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun, ta ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı mağfiret etsin" (Âl-i İmran: 3/31).
Hadis'te, Allah ve Resûlü dışında kalan kimseleri sevmede de ölçü verilmekte Allah'ı memnun etmeyecek sevmelerden, buğzetmelerden kaçınmak emredilmektedir. Yani Allah'ın seveceği Hakk dostlarını sevmek, Allah'ın sevgisine lâyık olmayacağı belli olan sefih, hevaperest, din düşmanı kimseleri sevmemek. Allah rızası için olmayan sevmeler bizi dünyada onların yolunda gitmeye sevkedeceği gibi âhirette de zarara sebep olacaktır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"(Ahirette) kişi sevdiği ile berâber olacaktır"* buyurmuştur.
"Din sevgi ve buğzdan başka bir şey değildir" hadisini de gözönüne alacak olursak, dinimiz açısından "sevmek ve buğzetmek" duygularımızı kullanmanın ne kadar ehemmiyetli, hayatî bir iş olduğu anlaşılır. Kendisini Müslüman bildiği halde sevgi âlemini sadece artistler, sporcular, romancılar vs. dolduran veya Müslüman büyüklerine, İslâmî değer ve mefâhirlere gerekli alâkayı göstermeyen, sevmeyen Müslümanlar bu ayet ve hadislerin ışığında kendilerini muhasebe ve murâkabe etmelidir. Bilmelidir ki, ömür sermâyesinden, bir an bile olsa, pay ayırdığı her şeyden hesap verecektir.
Şu müteâkip hadisler de "sevgi kuvvemizi" kullanmamızla ilgili teferruatı beyan edecektir:[67]

-3- وَعَنْهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ:] يُؤْمِنُ أحَدُكُمْ حتّى أكونَ أحبَّ إليهِ من والدِهِ وولدِهِ والنّاسِ أجْمَعِين[. أخرجه الشيخان والنسائى.وفي أخرى للنسائى رحمه الله تعالى: أحبَّ إليه من ماله وأهله.

3. (29)- Yine Hz. Enes (radıyallahu anh) bildiriyor; Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri, beni, babasından, evladından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş sayılmaz" Nesâî'nin bir rivayetinde *"... malından ve ailesinden daha sevgili..."* denmektedir.[68]

-4ـ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:] يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حتَّى يُحِبَّ ‘خيهِ ما يُحِبَّ لِنَفْسِهِ[. أخرجه الخمسة إّ أبا داود، وزاد النسائى في أخرى: منَ الخيْرِ .

4. (30)- Yine Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivayetine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:
"Sizden biri, kendi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe gerçek imana eremez."
Nesâî'nin rivayetinde *"...hayır şeylerden"* ziyadesi mevcuttur.[69]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, "Bu hadiste imanın nefyi görülüyor ise de aslında imanın kendisi değil, kemali nefyedilmekte" der. Araplarda bir şeyi ismen nefyetmekten muradın, o şeyden kemali nefyetmek olduğunu, buna çok sıkca başvurulduğunu belirtir. Ve: "Falanca insan değildir" sözünü misal verir. Sadece bu vasfı bulundurup imanın geri kalan rükünlerini ihmal eden kimseye de kâmil denemiyeceğini ayrıca belirten İbnu Hacer, bu sıfatı taşımayan kimseye kâfir denemiyeceğini de bilhassa tebârüz ettirir. Hadisin bu tarz beyanı mübâlağa içindir.[70]

-5ـ وَعَنْ أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنّ رسُولَ اللّهِ # قال:]مَنْ أحبّ للّهِ، وَأبْغَضَ للّهِ، وَأعطى للّهِ، وَمَنعَ للّهِ فقدِ اسْتَكْمَلَ ا‘يمانَ[. أخرجه أبو داود .

5. (31)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet ediyor:
"Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için vermezse imanını kemâle erdirmiştir"[71]

-6ـ وَعَنْ أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قال رسُولُ اللّهِ #:]المسلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُؤمِنُ مَنْ أمِنهُ النّاسُ على دمائهم وأمْوَالِهِمْ[. أخرجه الترمذى والنسائى .

6. (32)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir. Mü'min de, halkın, can ve mallarını kendisine karşı emniyette bildikleri kimsedir."[72]

AÇIKLAMA:

Burada da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâmil mânada Müslümanı kastederek târif sunmaktadır. Değilse, eliyle diliyle başkasına zarar veren Müslüman kâfir olur mânasına gelmez. Ancak, başkasına zarar vermemek, emniyeti bozmamak gibi güzel vasıfların ehemmiyeti bu üslûbla daha açık ve daha müessir bir tarzda ifâde edilmiş olmaktadır. Zira, Resûl (aleyhissalâtu vesselâm)'ünden bu tehdîdi işiten mü'min, en kıymetli sermayesi olan iman ve İslâm'ını zedelenmekten, eksilmekten korumak için bu davranışlardan elinden geldiğince kaçacaktır.[73]

-7ـ وَعَنْ عبداللّهِ بن عمرو بن العاصْ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: قال رسولُ اللّهِ #:]المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَر مَانَهى اللّهُ عَنْهُ[. أخرجه الخمسة إّ الترمذى، وهذا لفظ البخارى.وفي أخرى للشيخين والنسائى: أنّ رجً قال يا رسُولَ اللّهِ. أىُّ ا‘سْمِ خيْرٌ؟ قال: تُطعِمُ الطعامَ، وَتَقْرَأُ السّمَ على منْ عرفْتَ وَمَنْ لم تعرِفْ .

7. (33) Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anh) hazretleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir. Muhâcir de Allah'ın yasakladığı şeyi terkedendir."[74]
Sahiheyn ve Nesâî'de gelen bir başka hadiste şöyle denir: "Bir adam sordu:
"Ey Allah'ın Resûlü, İslâm'da hangi amel daha hayırlıdır?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Yemek yedirmen, tanıdık tanımadık herkese selam vermen" dedi.[75]

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin muhâcirle ilgili kısmının anlaşılmasında şu husus bilinmelidir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye hicretinden Mekke'nin fethine kadar her tarafta Müslümanlar zayıf idi. İslâm'ı yaşamak mümkün değildi. Medîne'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) siyasi güçten uzaktı, çünkü orada Müslümanlar sayıca azdı. Durum böyle olunca hem Medine'deki sayının artıp siyâsî ağırlık kazanılması, hem de taşrada müslüman olanların İslâm'ı yaşayabilmeleri, kaybolmamaları için Kur'ân ve hadisler Müslüman olanları ısrarla, tekrarla ve hatta şiddetli ifadelerle hicrete çağırıyorlardı. İman nedir? diye soranlara, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "hicret etmektir" dediğine bile şahit olmaktayız.
Bu ısrarlar, teşvikler sonunda hicret etmek şartıyla biat etmek, sonra da ailesini, malını, mülkünü, kurulmuş hayat düzenini terkederek kuru canı ile Medîne'ye hicret etmek fevkalâde kıymetli bir amel olmuştu.
Mekke'nin Fethi'nden sonra vaziyet değiştiğinden Hz. Peygamer (aleyhissalâtu vesselâm) hicreti yasakladı. Hicret üzere biat edip, muhâcire vaadedilen mânevî ücretten nasibdar olmak isteyenler, bu maksadla ısrar edenler, talebi kabul edilmeyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında hatırı yüce olanlardan şefaatciye başvuranlar bile çıkmıştır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): *"Fetihten sonra hicret artık kalmadı"* derken, hicret sevabını aynen kazandıracak, başka ameller göstermiştir: *".. Kötülüğü terketmendir","...Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri terketmendir", "Hakiki muhacir Allah'ın haram kıldığı şeyleri terk edendir"* gibi. (Bu mevzuda etraflı bir tahlili, Teblîğ, Terbiye ve Siyasî Taktik Açılarından HİCRET adlı kitabta sunduk).[76]

-8- وَعَنْ أبى سعيدٍ الخدرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قال رسولُ اللّهِ #:]إذا رأيتمُ الرجلَ يعتادُ المسجدَ فاشهدُوا لهُ بِا“يمَانِ، فإنّ اللّهَ تعالى يقُولُ: إنما يَعْمُرُ مَساجِدَ اللّهِ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ ا Œخِرِ[. أخرجه الترمذى .Œية.

8. (34)- Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini rivayet etti:
"Bir kimsenin mescide alâkasını görürseniz, onun mü'min olduğuna şehâdet edin, zira Cenâb-ı Hakk şöyle buyuruyor: "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inananlar imar ederler" (Tevbe: 9/18).[77]

AÇIKLAMA:

Âlimler hadisten, kişinin mescide karşı göstereceği her çeşit alâkayı anlarlar: Cemaate devam etmek, zikir ve ilim halkalarına devam etmek, itikafa çekilme, mescidin inşası, imarı, tamiri, herhangi bir eksiğinin tamamlanması gibi maddî hizmetlerde bulunmak vs.
Şu halde bütün bu durumlar kişideki imanın tezâhürleridir. İnanmayanlar, İslâm'a karşı olanlar, mescidlerin imarına değil, tahribine koşacaklardır. Nitekim İslâm beldelerini küffar

işgal ettikleri zaman ilk iş mescidleri kapatmaktadırlar. Her yerde ve her zaman mescidlerden rahatsız olanlar küffâr olagelmiştir. Bu husus ayetlerle de te'yîd edilmiştir. Saîd İbnu Müseyyeb der ki: "Kim mescidde oturursa, Rabbi ile oturmuş olur, öyle ise hayırla yad edilmek onun hakkıdır."[78]

9- وَعَنْ أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: قالَ رسولُ اللّهِ #:]ثثةٌ مِنْ أصلِ اۤيمانِ: الكَفُّ عمَّنْ قالَ ۤ إلَهَ إّ اللّهُ، وَۤ تُكَفِّرْهُ بِذَنْبٍ، وَۤ تُخْرِجْه عنِ اسمِ بَعَمَلٍ، والجهادُ ماضٍ منذُ بعثَنِى اللّهُ تعالى إلى أن يُقاتِلَ آخرُ هذهِ اۤمةِ الدجالَ، يُبطِلُهُ جَوْرُ ۤ جائِرٍ وَۤ عَدلُ عادلٍ، وَايمانُ باۤقدارِ[. أخرجه أبو داود .

9. (35)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki:
"Üç şey vardır ki imanın aslındandır:
1- *Lailahe illallah diyene saldırmamak: İşlediği herhangi bir günahı sebebiyle bu kimseyi tekfir etme, herhangi bir ameli sebebiyle de İslâm'dan dışarı atma.*
2- *Cihad, bu Allah'ın beni peygamber olarak gönderdiği günden, bu ümmetin Deccâl'e karşı savaşacak en son ferdine kadar cereyan edecektir, onu, ne imamın zâlim olması, ne de âdil olması ortadan kaldıramayacaktır.*
3- *"Kadere iman"[79]*

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, öncelikle kelime-i şehâdet getirmek suretiyle İslâm dairesine giren bir kimsenin hürmetine riayetin ehemmiyeti dile getiriliyor. Mü'minin işlediği günah ne kadar büyük olursa olsun tekfir edilemez. Bir mü'mine en büyük hakaret ona "sen kâfir oldun" demektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pekçok hadislerinde bunu yasaklar. Sahiheyn'de gelen tekfîrle ilgili bir tehdîd şöyle: *"Kim kardeşine "ey kâfir!" derse, bu söz ikisinden biriyle döner."* Yani, kardeşi kâfir değilse, kendisi kâfir olur. Bu tehdid-i nebevînin şiddeti karşısında imanının kıymetini bilen bir mü'minin hiçbir kardeşini tekfir etmemesi gerekir. Maalesef bazı durumlarda, Müslümanlar, aralarına giren basit meselelerden, farklılıklardan dolayı hemen tekfir etmeyi bir vazife bilmişlerdir.
İkinci olarak, cihadın kıyamete kadar devam edeceği, baştaki idâreci zâlim bile olsa cihad emrine itaat etmek gerektiği ifade edilir. Cihadın şerî ıstılah'da tarifi "Küffâra veya âsilere karşı yapılan kıtâl"dir. Bu vasfa uymayan savaşlar cihad sayılmaz.
İmanın aslına giren üçüncü şey kadere imandır. İnsanlığı en çok meşgul eden hassas meselelerden biridir. Mü'min, tereddüt etmeden, hayır ve şer, büyük ve küçük bütün hâdisâtın takdir-i İlâhî ile olduğunu hemen kabul edecek, tereddüt göstermeyecektir. Aksi takdirde, "Allah'ın ilmi herşeyi kuşatmaz", "kudreti herşeye yetmez", "O'nun dilemediği şey cereyan eder." "Hâdiseler tesadüflere tâbidir" gibi imanımıza ters düşen pekçok mânalar ortaya çıkar.[80]

10- وَعَنْ أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. أنّ ناساً من أصحابِ رسولِ اللّهِ #]سألوهُ: إنّا نجدُ في أنفُسِنا ما يتعاظمُ أحَدُنَا أنْ يتكلّمَ بِهِ. قال: أوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ؟ قالُوا نَعَمْ. قال: ذلك صريحُ اۤيمانِ[. أخرجه مسلم وأبو داود.وفي أخرى: الحمدسّهِ الّذى ردّ كيدَهُ إلى الوسْوَسةِ.وَلِمُسلِمٍ رحمهُ اللّهُ تَعالَى عن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]قَالُوا يا رسُولَ اللّهِ: إنّ أحَدَنَا ليَجدُ في نفسهِ مَا ۤنْ يحْتَرِقَ حتّى يصِيرَ حَمَمَةً أو يَخرَّ من السّماءِ إلى اۤرضِ أحبُّ إليهِ منْ أن يَتَكلمَ بِهِ، قال: ذلك محْضُ اۤيمانِ[ومعنى »المحض« الخالصُ .

10. (36)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabından bir kısmı ona sordular:
"Bazılarımızın aklından bir kısım vesveseler geçiyor, normalde bunu söylemenin günah olacağına kaniyiz." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"*Gerçekten böyle bir korku duyuyor musunuz?"* diye sordu. Oradakiler

Evet! deyince:
"İşte bu (korku) imandan gelir (vesvese zarar vermez)" dedi.
Diğer bir rivayette: *"(Şeytanın) hilesini vesveseye dönüştüren Allah'a hamdolsun"* demiştir.
Müslim'in İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Dediler ki:
"Ey Allah'ın Resulû, bazılarımız içinden öyle sesler işitiyor ki, onu (bilerek) söylemektense kömür kesilinceye kadar yanmayı veya gökten yere atılmayı tercîh eder. (Bu vesveseler bize zarar verir mi?)". Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır bu (korkunuz) gerçek imanın ifadesidir" cevabını verdi."[81]

AÇIKLAMA:

Hadiste, Ashab, iradeleri olmadan içlerinden, kendiliğinden doğan vesveselerden sormaktadır. Bu hadiste imanî meseleler üzerinde olduğu anlaşılan bu vesveselerin, bazı rivayetlerde Allah hakkında olduğu belirtilir. Bunlar normalde kabul edilemiyecek, muhal şeyler olduğu için, iradî olarak konuşmanın günah olacağı korkusu hâkimdir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) içten, kendiliğinden gelen bu seslerin kişiye zarar vermiyeceğini belirtiyor. Delil olarak da kişinin duyduğu korkuyu gösteriyor. İnsanda merak, korku gibi, iradeyi dinlemeyen, zabt altına alınamayan bir kısım duyguların sevkiyle içten gelen bu sesi hepimiz her zaman duyarız. Vehimli mizaçlar "içim bozulmuş" diye ye'se bile düşebilir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu seslerden duyduğumuz endişeyi en büyük bir delil yapmak "Madem ki o sese irademizle iştirak etmiyor, aklımızla tasdik etmiyor, aksine üzülüyoruz, öyle ise bu şeytanın bir vesvesesidir, aldırmayın" mânasında "Korkunuz gerçek imanın ifadesidir" buyuruyor.
Bu mevzuda Bediüzzaman şöyle der: "Şeytanın en tehlikeli bir desisesi şudur ki: Bazı hassas ve sâfikalb insanlara tahayyül-i küfrîyi, tasdik-i küfürle iltibas ettiriyor (yani hayalden küfrü geçirmeyi onu tasdik etmiş gibi gösteriyor). Tasavvur-u dalâleti, dalâletin tasdiki suretinde gösteriyor. Ve mukaddes zatlar ve münezzeh şeyler hakkında gayet çirkin hâtıraları hayâline gösteriyor. Ve imkân-ı zâtiyi, imkân-ı aklî şeklinde gösterip imandaki yakinine münafî bir şek tarzını veriyor. Ve o vakit o bîçare hassas adam, kendini dalâlet ve küfür içine düştüğünü tevehhüm edip imandaki yakîninin zâil olduğunu zanneder, ye'se düşer, o yeisle şeytana maskara olur. Şeytan hem ye'sini, hem o zayıf damarını, hem o iltibasını çok işlettirir, ya divâne olur, yahud "her çi bad âbad" (her ne olursa olsun) der, dalâlete gider.
Şeytanın bu desisesinin mahiyeti ne kadar asılsız olduğunu, bazı risalelerde beyan ettiğimiz gibi, burada icmâlen bahsedeceğiz. Şöyle ki: Nasıl ki âyinede yılanın sureti ısırmaz ve ateşin misali yandırmaz ve murdarın aksi telvis etmez (kirletmez). Öyle de: Hayâl veya fikir âyinesinde küfriyâtın ve şirkin akisleri ve dalâletin gölgeleri ve şetimli ve çirkin sözlerin hayalleri, itikadı bozmaz, imanı tağyir etmez, hürmetli edebi kırmaz. Çünkü meşhur kaidedir ki, tahayyül-ü şetm, şetm olmadığı gibi, tahayyül-ü küfr dahi, küfür değil ve tasavvur-u dalâlet de dalâlet değil. İmandaki şek meselesi ise, imkân-ı zâtiden gelen ihtimaller o yakine münâfi değil ve o yakini bozmaz. İlm-i usul-i dinde kavâid-i mukarreredendir ki: "Zâtî imkân ilmî yakine münâfi değildir."
Mesela: Barla Denizi'nin (Eğridir gölü), su olarak yerinde bulunduğuna yakinimiz var. Halbuki zâtında mümkündür ki, o deniz, bu dakikada batmış olsun. Ve batması mümkinâttandır. Bu imkân-ı zatî, mâdem bir emâreden neş'et etmiyor, zihnî bir imkân olamaz ki, şek olsun. Çünkü, yine ilm-i usûl-i dînde bir kaide-i mukarreredir ki: "Bir emâreden gelmiyen bir ihtimal-i zâti ise, bir imkân-ı zihnî olamaz, ki şüphe verip ehemmiyeti olsun."
İşte bu desise-i şeytaniyeye mâruz olan bîçâre adam, hakâik-i imâniyeye yakînini, böyle zâti imkânlar ile kaybediyor zanneder. Mesela Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında beşeriyet itibariyle çok imkân-ı zatiye hatırına geliyor ki, imanın cezm ve yakinine zarar vermez. Fakat o, zarar verdi zanneder, zarara düşer.

Hem bâzan şeytan, kalb üstündeki lümmesi cihetinde Cenab-ı Hak hakkında fena sözler söyler. O adam zanneder ki: Onun kalbi bozulmuş ki, böyle söylüyor, titriyor. Halbuki: Onun titremesi ve korkması ve adem-i rızası delildir ki: O sözler, kalbinden gelmiyor, belki lümme-i şeytâniyeden geliyor veya şeytan tarafından ihtar ve tahayyül ediliyor.
Hem insanın letaifi içinde teşhis edemediğim bir iki latife var ki, ihtiyar ve irâdeyi dinlemezler, belki de, mes'uliyet altına da girmezler. Bâzan o latifeler hükmediyorlar, hakkı dinlemiyorlar. Yanlış şeylere giriyorlar. O vakit şeytan o adama telkin eder ki: "Senin istidâdın hakka ve imana muvafık değil ki, böyle ihtiyarsız bâtıl şeylere giriyorsun. Demek senin kaderin, seni şekâvete mahkûm etmiştir." O bîçâre adam, ye'se düşüp helâkete gider.
İşte şeytanın evvelki desiselerine karşı mü'minin tahassüngâhı (sığınağı) Muhakkikîn-i Asfiyâ'nın düsturlarıyla hudutları taayyün eden hakâik-i imaniye ve muhkemât-ı Kur'âniyedir. Ve âhirdeki desîselerine karşı; İstiâze ile, ehemmiyet vermemektir. Çünkü: Ehemmiyet verdikçe, nazar-ı dikkati celbettirip büyür, şişer. Mü'minin böyle mânevî yaralarına tiryak ve merhem; Sünnet-i Seniyye'dir."[82]

İKİNCİ BAB
İMAN VE İSLAM'IN HÜKÜMLERİ
*
BİRİNCİ FASIL
KELİME-İ ŞEHADET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ
*
İKİNCİ FASIL
BİAT AHKAMI
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
MUHTELİF AHKÂMLAR

İKİNCİ BAB

İMAN VE İSLAM'IN HÜKÜMLERİ

BİRİNCİ FASIL

KELİME-İ ŞEHÂDET VE ONUN DİL İLE İKRARININ HÜKMÜ

-1- عن ابْنِ عمرَ رضى الله عنهما، قال: قال رسولُ الله #:]أُمِرْتُ انْ أُقَاتلَ الناسَ حتّى يشهدُوا أنْ َ إلَهَ إّ اللّهُ وأنّ مُحمّداً رسولُ الله، ويُقِيمُوا الصَ‍ةَ، ويُؤتُوا الزَّكاةَ، فإذَا فَعَلُوا ذَلكَ عَصَمُوا منّى دِمَائهمْ وَأمْوَالَهُمْ إّ بحقّ ا‘‘سْمِ، وحسَابُهُمْ علَى اللّهِ[أخْرَجَهُ الشيخان، ولم يذكر مسلم: إّ بحقِّ ا‘‘سمِ .

1. (37)- İbn-i Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Ben insanlar Allah'tan başka ilâhın olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namaz kılıncaya, zekât verinceye kadar onlarla savaş etmekle emrolundum. Bunları yaptılar mı, kanlarını, mallarını bana karşı korumuş (emniyet altına almış) olurlar. İslâm'ın hakkı hâriç. Artık (samimi olup olmadıklarına dair) durumları Allah'a kalmıştır"*
Müslim'deki rivayette *"İslâm'ın hakkı hâriç"* ibâresi mevcut değildir.[83]

AÇIKLAMA:

Hadiste, İslâm'ın şartlarını yerine getiren kimsenin mal, can ve namus... emniyetinin sağlanacağı, kimsenin artık onu rahatsız edemiyeceği belirtiliyor.
Bu garantiden hâriç tutulan "İslâm'ın hakkı" ile, kanunî vecibeler kastediliyor: Yani zekât alınır, suç işlediği takdirde fiiline uygun ceza verilir demektir. Sözgelimi haksız yere birini öldürecek olsa, kısas edilerek o da öldürülür. Dinin tesbit ettiği bu çeşit müeyyide ve tahdîdler İslâm'a girene va'dedilen emniyet ve garantiye aykırı değildir.[84]

-2- وعن عبيدالله بِنْ عدى بن الخيار، قال]بينا رسُولُ اللهِ # جَالسٌ إذ جاءَهُ رجلٌ فَسَارَّهُ فلم ندر ما سارّه حتى جهَرَ رسولُ اللهِ # فإذا هو يستَأذنُه في قتلِ رجلٍ من المنافقينَ. فقال: أليس يشهدُ أن إلهَ إّ اللهُ وأنّ محمداً رسولُ الله؟ قال بلى، و شهادةَ له. قال أليس يُصَلِّى؟ قال بلى و صةَ لهُ. قال: أولئك الذينَ نهانى اللهُ عن قتلِهِمْ[أخرجه مالك .

2. (38)- Ubeydullah İbnu Adiy İbnu'l-Hıyâr (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ashabıyla otururken bir adam gelerek gizlice bir şeyler fısıldadı. Ne gibi bir sır tevdi etmişti bilmiyorduk. Nihayet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onu açıkladı. Meğerse o zat, münafıklardan birini öldürmek için izin istiyormuş. Adama:
"Peki o Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi bulunduğuna şehadet etmiyor mu?" diye sordu. Adam:
"Hayır o şehâdeti ikrâr etmiyor" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Namaz kılıyor mu?" diye sordu. Adam:
"Hayır namaz da kılmıyor" deyince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah'ın öldürmekten beni men ettiği kimseler işte böyleleri" buyurdu"[85]

AÇIKLAMA:

Şârihlerin açıkladığına göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu kimse hakkında söylenenleri öldürülmesi için yeterli bulmamıştır. "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" dedirtmemek ve böylece "İnsanların kalbinde İslâm'a karşı hâsıl olabilecek nefrete meydan vermemek için" böylesi münafık zanlılarını öldürmekten Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Bu münafıktır müsade et öldürelim" şeklinde gelen mükerrer teklifleri hep aynı şekilde cevaplıyacaktır:
"Hayır, ben "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."[86]

-3- وعن طارق ا'شجعى رضى الله عنهُ قال: رسولُ اللهِ #:]مَنْ قالَ َ إلَهَ إّ اللهُ، وكَفَرَ بمَا يُعْبَدُ من دونِ اللهِ حرَّم اللهُ تعالى مالَهُ ودمَهُ، وحسابُهُ على اللهِ تعالى[. أخرجهُ مسلم.وفي أخرى له: مَن وحَّدَ اللهَ، وذكر مثله .

3. (39)- Târik el-Eşca'î (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini haber verdi:
"Kim Lailâhe illallah der ve Allah'tan başka mâbudları reddederse, Allah onun malını ve kanını haram kılar. (Samimî olup olmadığı) meselesi Allah'a aittir."
Yine Müslim'in bir başka rivayeti *"Kim Allah'ı birlerse"* diye başlar ve yukarıdaki şekilde devam eder.[87]

AÇIKLAMA:

Beşerî münâsebetlerde son derece mühim bir husus, mü'minin mü'mine karşı alacağı tavırdır. Önce kim mü'mindir, kim değildir, bunun bilinmesi ehemmiyet taşır. Sonra mü'minin, mü'min yanındaki hürmetinin ve hukukunun bilinmesi, bu hukuk hangi hallerde kaybolur? bu hukuka riayet etmeme suçunun azameti vs. bilinmesi gereken bir kısım meseleler var. Ayrıca, buraya kadar Kitabu'l-İman'a giren rivayetlerden kaydettiğimiz pekçok hadiste bu meseleye temas

edildiğini gördük. Öte yandan memleketimizin yakın tarihte yaşadığı ve hâlâ yaşamaya belli bir ölçüde devam ettiğimiz fitne şartlarında mü'minler arasındaki münâsebetlerin dinî ölçülerle tartışılmasının ehemmiyetini daha yakından gördük ve görmekteyiz.
Bu sebeple, bu mevzu üzerine, Sulh Çizgisi adlı bir kitabımızda etraflıca yapmış bulunduğumuz bir tahlili aynen kaydedeceğiz:[88]

MÜSLÜMANI KÂFİRLİK, MÜNAFIKLIK VE BENZERİ TÂBİRLERLE İTHAM EDEMEYİZ

"Birbirleriyle münasebette çeşitli dinî hizmet gruplarına mensup olanların düştüğü en mühim hata, birbirlerine tevcîh ettikleri yersiz tenkidler olduğu gibi, aralarındaki soğukluk ve husumeti artıran en mühim âmil de bu çeşit ithamlardır. Dinimiz, kime kâfir kime münâfık dendiğini, denebileceğini sarahatle belirtmiştir. Dinin herhangi bir hükmünü reddetmeyen kimse kelime-i şehâdeti ikrar ettiği müddetçe, farzları yerine getirmese de, diğer bir kısım günahlara banmış olsa da hiç kimsenin onu, din nâmına tekfire hakkı yoktur.
Akâid âlimleri: "Bir kimse kalbiyle inanmasa bile, diliyle imanı ikrar ettikten sonra kendisine Müslüman muâmelesi yapılacağını" ittifakla söylerler. Fetevâyı Bezzâziye'de "Muhammedu'r-Resûlullah" diyenin, "Âmentu bimâ âmene'r-Resûl [Resul (aleyhissalâtu vesselâm)'ün inandığına inandım] diyenin ve hattâ "Allahu vâhidun (Allah birdir)" diyen kâfirin bile Müslüman addedileceği, bir kimse birisi için Cami-i Kebîr'de namaz kılarken gördüm dese, bir başkası da: "mescidde onun namaz kıldığını" te'yid etse onun Müslüman addedileceği te'yid edilir.
Ehemmiyetine binâen, Hz. Peygmaber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde bu meseleye tekrâr tekrâr yer verildiğini görürüz: Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'e göre kelime-i şehâdet getiren herkesi Müslüman bilmek ve onlara Müslüman muâmelesi yapmak zorundayız. Nitekim şöyle buyurur. *"Ben insanlarla, onlar lâilâhe illâllâh (Allah'tan başka tanrı yoktur) deyinceye kadar mücâdele etmekle emredildim, kim lâilâhe illâllâh derse, o, benden malını ve canını emin kılmıştır (bunu söyledikten sonra ben onun samimî olup olmadığını araştırmam). Gerçek hükmü ve hesâbı Allah'a kalmıştır."*
Bu hususla ilgili olarak, Hz. Üsâme'nin hâdisesi meşhurdur. İbnu Hişâm'ın rivayetine göre, bir mukâtele sırasında Hz. Üsame (radıyallahu anh), hasmı ile vuruşurken, galebe çalacağı sırada vuruştuğu müşrik, kelime-i şehâdet getirerek tevhidi ikrâr eder. Fakat Hz. Üsâme (radıyallahu anh), onun, bu ikrârı, ölümden kurtulmak için yaptığına hükmederek, hasmını öldürmekte tereddüd etmez. Medine'ye dönüşte durum Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlatılınca, hâdiseye ziyâdesiyle üzülüyor ve Üsâme'yi şiddetle azarlıyor:
"Ey Üsâme, lâilâhe illâllâh diyen bir kimseyi niye öldürdün?" Hz. Üsâme (radıyallahu anh), kendisini şöyle müdâfaa ediyor:
"Ey Allah'ın Resûlü, o, bunu ölümden kurtulmak için söyledi." Bu cevap üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)
"Kelime-i tevhîdi getireni niye öldürdün ey Üsâme" diye o kadar çok tekrâr ediyor ki, Hz. Üsâme (radıyallahu anh) üzüntüsünün büyüklüğünden: "Keşke o güne kadar İslâmiyet'e girmemiş olsaydım da böyle bir cinâyeti işlemekten uzak kalsaydım" temennisinde bulunur.
Müslim'in rivayetinde Resûl-i Ekrem (radıyallahu anh) Hz. Üsâme'yi şöyle azarlıyor:
"Onun bu ikrârda samimî olup olmadığını öğrenmek için kalbini yardın mı?"
Ebu Dâvud'un rivayetinde buna şunu da ilâve ediyor: *"Kıyâmet günü lâilâhe illallah diyen bir kimseyi öldürmenin hesâbını nasıl vereceksin?"*
Ashâbtan Sâ'd (radıyallahu anh)'ın "Üsâme öldürmedikçe, ben bir Müslümanı öldürmem" sözü, bu hâdisenin hem Üsâme (radıyallahu anh), hem de diğer sahâbîler (radıyallahu anh) üzerindeki te'sîrini gösterir.

Bu manayı te'yid eden daha enteresan bir rivayet Mikdâd İbnu'l-Esved'den gelmektedir. Der ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'a:

"Bir kâfirle karşılaşsam, onunla mukâtele etsem, vuruşma sırasında kolumun birini kılıcıyla kesip atsa, arkadan da mağlub düşse ve benden aman dileyerek "Müslüman oldum" dese, ey Allah'ın Resûlü ben onu öldüreyim mi? dedim.

"Hayır, öldürme" dedi. Ben tekrâr:

"İyi ama ey Allah'ın Resûlü, o benim bir kolumu kestikten sonra bu ikrârda bulundu" dedim. Cevâben:

"Hayır öldüremezsin, eğer öldürecek olursan o, sen onu öldürmezden önceki senin durumuna geçer, sen de, onun kelime-i şehâdeti söylemeden önceki durumuna geçersin (kâfir olursun)" cevabını verdi.

Kelime-i tevhid ve kelime-i şehâdeti ikrâr etmenin, Müslüman vicdânda hâsıl etmesi gereken hürmetle ilgili bir başka misâle göre, böylelerine münâfık demek de kesinlikle yasaktır. Başta Buhârî olmak üzere siyer ve hadis kitaplarında geldiğine göre, bir sohbet sırasında (Müslümanlara çokça eziyet vermiş olan) Mâlik İbnu Duhayşin'in adı geçer. Ashâb'tan biri:

"O, bir münafıktır, Allah ve Resûlünü sevmez" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) söze karışarak:

"Böyle söyleme, görmüyor musun, lâ ilâhe illallah dedi ve bununla da Allah'ın rızasını taleb etmektedir" buyurur. Öbürü tekrâr:

"Fakat biz onu daha ziyâde münâfıklara dönük ve onlara hayırhâh görüyoruz" derse de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla lâilâhe illallah diyeni Cenâb-ı Hakk ateşe haram kılmıştır" cevâbını verir.

Bu konunun ehemmiyetine binâen Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'den bir başka misâl daha vereceğiz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün taşradan gelen zekât malını, İslâm hesabına kalbleri kazanılması icâb eden dört kişi arasında pay eder. Bu dağıtımından hisse alamayanlardan bâzıları memnuniyetsizliklerini izhâr ederler. Bunlardan bir tanesi haddi de aşarak:

"Yâ Resûlallâh Allâh"tan kork, âdil ol!" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu ifade karşısında ziyâdesiyle gazaba geliyorsa da:

"Yazık sana, yeryüzünde Allah'tan en çok korkan benden başka kim var?" demekle yetiniyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üzüldüğünü gören Hâlid İbnu Velîd (radıyallahu anh), (veya Hz. Ömer) yanaşarak:

"Ya Resûlallah müsâade buyur kellesini uçurayım" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Hayır, belki o namaz kılacak (ve böylece Allah onu affedecek)" buyurur. Hz. Hâlid (radıyallahu anh):

"Diliyle söylediği kalbindekine hiç uymayan ne kadar çok namaz kılan var" karşılığında bulunur. Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu söz üzerine Hz. Hâlid (radıyallahu anh)'a verdiği cevap, şu âna kadar mevzubahs ettiğimiz bölücülük illetine en nâfi bir reçete olarak altın harflerle yazılmaya değer:

"Ben insanların kalplerini araştırmak, karınlarını yarmakla emredilmedim."

Bu hadislerin ışığı altında, herhangi bir Müslümanın tenkidi yapılırken: "Onun kıldığı namaza bakma, riyâdan ibâret", "O, elâlemi aldatmak için hacıdır" gibi sözlerin dînen ne büyük ölçüsüzlük ve cinâyet olduğu anlaşılır.

Kur'ân-ı Kerîm'in nassına göre, değil namaz kılıp oruç tutan, İslâm âdâbına uygun selâm veren bir kimseyi bile Müslüman kabul edip öyle muâmele etmek gerekmektedir:

"Ey iman edenler, Allah yolunda harbe çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (Müslümanca) selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatlerini arayarak: "Sen mü'min değilsin" demeyin." (Nisa: 4/94).

Ayetin sebeb-i nüzulü, konumuz yönünden oldukca enteresan: Kaynaklarımızın -bizim için pek mühim olmayan- farklı rivayetlerine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından belli bir vazîfenin ifâsı için yollanan askerî bir birlik -veya seferde olan bir Müslüman grup- Batn-ı İdam denilen meskûn mahalle varınca, bütün halk önlerinden kaçıyor, sâdece bir zengin (veya çoban) mallarının başında kalarak Müslümanlara yaklaşıp "İslâmca" selâm veriyor. Fakat Muhallem İbnu Gassam onu öldürerek mallarına el koyuyor. Sefer dönüşü, hâdise, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e rapor edilince, yukarıdaki âyet nâzil oluyor. Hadis ve siyer kitaplarında gelen sarâhate göre hâdisenin fâili kısa bir müddet sonra ölüyor. Cenâzesi toprağa verilince yerin cesedini kabul etmediği, üç sefer gömüldüğü hâlde her defasında dışarı atıldığı belirtilir. Durum Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haber verilince: *"Arz, aslında bundan daha şerîrlerini de kabul eder. Fakat Allah size, "lâilâhe illâllâh" cümlesine hürmetin ehemmiyetini göstermek istedi"* der.
Yukarıda zikredilen âyetin harp gibi en kritik bir anda dahi "İslâmca selâm" verene Müslüman muâmelesi yapılmasını emretmesi karşısında, Müslüman olduğunu her şeyiyle ilân eden, hatta İslâm'a hizmeti kendine şiar edinen kimseleri, mensub olduğu partisi veya intisâb ettiği grubu ayrıdır diye kırıcı sözlerle ithâm etmenin, İslâmî ölçülere ne derece uygun düştüğünü okuyucu takdir etsin.
Bu söylenenlerle ilgili olarak, şunu da belirtelim ki, İslâm inancında, bir kimseyi tekfir etmek son derece tehlikeli, son derece büyük vebâli olan bir davranıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: *"Kim kardeşine kâfir derse, ikisinden biri mutlaka kâfir olmuştur. Eğer itham edilen kâfir değilse, küfür, ithâm edene döner."* Bu hadiste dile getirilen tehdîdin ciddiyetini belirtmek için şunu kaydedelim ki, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat dışında kalan sapık mezheplerden Hâricîler'in tekfîr edilip edilemiyeceği münâkaşasında bâzıları, bir Müslümanı tekfir etmenin mesûliyetinin büyüklüğünü göz önüne alarak, ortadaki mübhemiyet sebebiyle, müsbet veya menfî hiçbir şey söylememeyi tercih ederken, tekfîr edilmeleri gerektiğine kaail olanlardan bir kısmı da görüşlerine delil olarak yukarıdaki hadis-i şerifi zikretmişler ve: "Onlar İslâm ümmetini tekfir ettiklerine göre kendileri kâfir olmuştur" demişlerdir. Bu düşüncede olan Kadı İyaz eş-Şifâ'da aynen şunları söyler: "Ümmeti, dalâlet ve bütün Ashâb'ı küfürle ithama müncer olan herhangi bir söz sarfeden herkesin kesinlikle küfrüne hükmediyoruz."
Burada kaydı gereken bir başka mühim hadis, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in İslâm ümmetinin 73 fırkaya ayrılıp bunlardan sâdece birinin fırka-ı nâciye (yâni kurtuluşa erecek olan hak yoldaki fırka) olacağını haber verdiği rivayettir. Muhtelif vecihlerle gelmiş olan hadisin bir vechinde, hidâyet üzere olup kurtuluşa erecek bu grubun kimler olduğunu, dinleyenlerden bazıları sorunca şu cevap verilmiştir: *"Onlar, benim yolum üzerinde olanlar, ashâbım, Allah'ın dini üzerinde cidal ve münâkaşaya girmeyenler ve herhangi bir günah sebebiyle tevhîd ehlinden birini tekfir etmeyenlerdir."*
Hülâsa, İslâm âlimlerinin, ittifakla Muhammed ümmetinin dikkatlerini çektikleri bir husus, tekfir meselesi olmuştur. Buradaki titizliği Hüccetü'l-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin şu sözleriyle hülâsa edelim: "İmkân nisbetinde bir Müslümanı kâfirlikle ithâmdan (tekfîrden) kaçınmak gerek... zira, tevhîd'i (Allah'ın bir olduğunu) ikrâr eden musallî kimselerin kanını helâl addetmek hatâdır. Hatâen bir Müslümanın kanını dökmektense hatâen bir kâfire hayat hakkı tanımak evlâdır."[89]

Düşülen Mühim Bir Hata:

Zamanımızda etrafındaki Müslümanları, bazı kusurları sebebiyle, tekfire kadar varan aşırı ithamlarla karalayan kimselere sıkca rastlamaktayız. Bunlar arasındaki mevki ve mertebece üstün olanlar, diploması ve hattâ te'lifi bulunanlar da görülür. İçtimâî durumları icâbı

kazandıkları itibâr ve saygı sebebiyle bu çeşit fikirleri alâka ve hattâ taklide mazhar olduğu için onların bir hatâları derhâl binler, yüzbinler ve hattâ milyonlara mal olmaktadır.
Bu kimselerin niyetlerini münâkaşa edecek değiliz. Niyetleri Allah bilir. Tamamen hüsnüniyetle dine hizmet maksadıyla hareket ettiklerini kabul etsek bile, tefrika ve hizipleşmeleri artırdıkları, husumeti katılaştırdıkları için, netice itibâriyle niyetlerine ters düşerek zararlı olduklarını, kaş yapmak isterken göz çıkardıklarını söyleyebiliriz.
Böylelerinin hatası, dinî bilgilerinin sığlığından ve sathîliğinden ileri gelmektedir. Muhâtaplarını itham ederken dayandıkları delil sâbit ve katı olmakla beraber verdikleri hükme delâletleri zannîdir ve yaptıkları kıyâs fâsiddir.
Söylediğimiz bu hususu açıklama sadedinde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in küfre nisbet ettiği bazı fiilleri işleyenler hakkında âlimlerin yaptığı değerlendirmeleri ve sundukları îzahları zikredebiliriz:
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadislerinde: *"Zina yapan bir kimse, zinâ yaptığı esnâda, mü'min olarak zina yapmaz. Şarap içen kimse de, içme ânında, mü'min olarak şarap içmez. Hırsız da, hırsızlık esnâsında, mü'min olarak hırsızlık yapmaz"* buyurur.
Bir diğer hadiste: *"Babalarınızdan yüz çevirmeyin. Kim yüz çevire(rek başkasına, bile bile baba diye)cek olursa bu davranışı küfürdür"* buyurur.
Bir diğer hadiste: *"Sizden biri kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmedikçe iman etmiş olmaz"* buyurur.
Bir diğer hadiste: *"Sünnetimden yüz çeviren bizden değildir"* buyurur, vs.
Misâller çoktur. Âlimlerimizin açıklamasına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit ifâdelerinde mutlak mânada imanın yokluğunu murat etmemiştir, kâmil mânada imanın yokluğunu murad etmiştir. Sözgelimi, içki içen kimse imânını kaybetmemiştir, fakat kemâl mertebedeki imandan mahrumdur. Kendisi için istediğini kardeşi için istemeyen kıskanç ve bencil kişi de böyle, mutlak mânada gayr-ı mü'min (yâni kâfir) demek değildir, belki kâmil bir iman sâhibi değildir demektir. Keza babasını inkâr edip, bir başkasına baba diye iddiaya kalkan kimse de kâfir değildir. Nitekim bu hadisi dilimize çevirirken merhum Kâmil Miras, belirtmeye çalıştığımız inceliği tebârüz ettirecek bir şekilde: "Küfrân-ı nimet etmiştir" der.
Hülâsa bu çeşit hadisler: "Tam ve mükemmel bir imana sâhip olan kişi, zina yapmaz... içki içmez... hırsızlıkta bulunmaz... babasını inkâr etmez... başkası hakkında dâima hayırhâh olur... sünnete uyar..." demek istemekte, bu fiillerin imanı zedeleyip derecesini düşüreceğine Müslümanın dikkatini çekmektedir.
Bazı âlimler de bu ifâde şeklinden maksadın, bu günahların büyüklüğüne dikkat çekmek, bunlardan şiddet ve büyük bir tehdîd yoluyla menetmek olduğunu söylemişlerdir ki, bizim için her iki izâh da yerindedir ve doğrudur.
Yeri gelmişken Müslümanların, yukarıdaki anlattığımız sığlık ve sathîlik sebebiyle en ziyade hataya düştükleri bir başka grup hadislere de dikkat çekmek istiyoruz. Bunlar münafıklığın alâmetleriyle ilgili hadislerdir. Bunlar vâizlerce sıkca tekrar edildiği için herkesce bilinen ve herkesce yanlış hükümlere mesned edilen hadislerdir:
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: *"Üç vasıf vardır ki bunlar kimde bulunursa o kimse hâlis münâfıktır. Bunlardan biri kimde bulunursa, onda, bunu terkedinceye kadar münâfıklığa has olan bir haslet mevcut* demektir: "Kendine itimâd edilince ihânet eder, *konuşunca yalan söyler, söz verince sözünü tutmaz."*
Bir başka rivayette de: *"İmanın delili Ensâr sevgisidir, nifâkın (münafıklığın) alâmeti de Ensâra buğzetmektir." "Ensârı ancak mü'min olan sever, münâfık olan buğzeder. Onları seveni Allah sever, Onlara buğzedene Allah buğzeder"* der.
Bu hadislere dayanarak, hadiste söz konusu edilen sıfatlardan birini herhangi bir Müslümanda görünce, onu, "diliyle mü'min, ameliyle Müslüman görünmekle berâber kalbiyle Allah'ın varlığı ve birliğine inanmayan, Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in peygamberliğini reddeden ve Allah nazarında kâfirden de beter olduğuna inanılan" gerçek mânada

"münâfık"lıkla itham etmek, gerçekten din nâmına işlenen bir cinâyet, affı zor bir hatadır; içinde yüzülen katmerli bir cehâletin tezâhürüdür.
Dikkatle bakılınca görülür ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, bir kısım huyların Müslümana asla yakışmadığını, İslâm'ın şiddetle reddettiğini ifade etmektedir. Hadiste yer alan *"Kimde bunlardan biri varsa onu terkedinceye kadar kendinde münâfıklığa has bir haslet vardır"* meâlindeki cümle söylediğimiz husûsu te'yid eder. Nitekim Nevevî, "Kim cihad etmeksizin ve içinden cihâd etme hususunda bir arzu da geçirmeksizin ölürse nifâktan bir şube üzerine ölmüştür" hadisini açıklarken aynen şunları söyler: "Hadisten murad şudur: Kim böyle yaparsa, bu vasıfta (uydurma bahanelerle evde kalıp) cihada katılmayan münâfıklara benzemiş olur. Zira cihâdı terk, nifâkın şubelerinden biridir" der.
Öyle ise, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisleriyle mezkûr sıfatlardan birini kimde görürseniz onu, münâfıklıkla itham edin, münâfıklara yapılması gereken muâmeleyi yapın, herçeşit selâm ve teması kesin, demek istemiyor. Aksine "beşerî münâsebetlerinizde bu sıfatlara yer vermeyin, kim kendisinde bu huylardan, bu hasletlerden birini görür veya hissederse çabuk ondan kurtulmaya çalışsın, nefsinde bir mü'mine yaraşmayan, ancak münâfıklara yaraşan sıfatlara yer vermesin" demek istemektedir.
Bir başka ifadeyle, bu hadislerden anlıyoruz ki, insanda bulunması muhtemel sıfatların bir kısmı güzeldir, hoştur, diğer bir kısmı çirkindir, kötüdür. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Müslüman ve mü'min kişiyi iyi sıfatların kazanılmasına teşvik ederken, kötü sıfatlardan da men etmiştir. Arzu edileni ve ideal olanı mü'minde hiçbir kötü sıfatın bulunmaması, hep iyi sıfatların, güzel huyların yâni "Müslüman olan" vasıfların bulunmasıdır. Ancak fiiliyatta durum öyle değil. Kâfir ve münâfıkta, iyi ve hoş olan "Müslüman sıfatlar" bulunduğu gibi mü'minde de iyi ve hoş olmayan "kâfir ve münâfık sıfatlar" bulunabilmektedir. Nasıl ki, Allah'ın varlığını ve Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in peygamberliğini dili ile söyleyip kalbi ile de tasdîk etmeyen bir kimse ne kadar iyi huylar, güzel ahlâklar, "Müslüman sıfatlar" taşısa dahi biz ona yine de, -kendisinde bulunan bu Müslüman sıfatlara bakarak- "müslüman" diyemiyorsak, kelime-i şehâdeti ikrar eden bir Müslümana da kendisinde bulunan gayr-ı müslim bir vasfı, kâfir bir ahlâkı sebebiyle kâfir damgasını vuramayız. Ondan tekfirini gerektiren söz ve fiillerin sudûru başka meseledir.
Meselâ, en mühim İslâmî sıfatlardan biri, cömertliktir. Herhangi bir menfaat beklemeksizin başkalarının faydalanmaları için yapılacak bağışlar, sadakalar, iyilikler dinimizde çok övülmüş ve bunlara teşvik de edilmiştir. Fakat bir kâfir, yeryüzünü dolduracak kadar bağış ve sadakada da bulunsa biz ona yine Müslüman nazarıyla bakamayız. Zira Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurmaktadır:
"Hakikat, küfrededenler ve kendileri kâfir olarak ölenler (yok mu?) onlardan hiçbirinin (bilfarz) yeryüzünü dolduracak miktarda altını dahi -onu fedâ etse- kat'iyyen makbul olmaz. İşte onlar; pek acıklı bir azap onların (hakkı)dır. Kendilerinin hiçbir yardımcıları da yoktur." (Âl-i İmrân: 3/91).
Bu âyet, kâfirde bulunan cömertlik gibi "Müslüman bir sıfat"ın hükmünü belirtmektedir. Aynı hükmü diğer güzel sıfatlara da teşmil etmemize bir mâni yoktur. Nitekim bir başka âyette: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan (bu dîn) kabul olunmaz ve o, âhirette de en büyük zarara uğrayanlardandır"* (Âl-i İmrân: 3/85) denmektedir.
Müslümanda bulunan gayr-i müslim sıfatların -ki hadislerde bunlar küfür ve nifaka nisbet edilmişlerdir- hükmünü anlamada Ebû Zer hazretlerinden (radıyallahu anh) gelen şu rivayete bakalım:
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelmiştim, uyuyordu. Uyanınca yanına oturdum. (konuşmamız) sırasında:
"Lâilâhe illallah deyip sonra da bu söz üzerine ölen her kul cennete gider" buyurdu. (Hayretle) sordum:
"Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?" Cevâben:

"Evet, zina etse ve hırsızlık yapsa da!" dedi. (Ben hayretimi yenemiyerek yine) sordum: "Zina etse de hırsızlık yapsa da mı girer?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine:
"(Evet) Zinâ etse de hırsızlık yapsa da" cevabını verdi. Bu sözünü üç defa tekrar etmişti. Dördüncü seferde: Yine,
"Evet, Ebû Zerr'in burnu toprakla sürtülmesine rağmen zina etse de hırsızlık yapsa da (o kul cennete girecektir) buyurdu..."
Halbuki az yukarıda bu iki sıfatın bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından küfre nisbet edildiğini görmüştük.
Demek oluyor ki tek bir hadis veya tek bir âyete bakıp hüküm yürütmek bizi hataya sürüklemektedir.
Âyet-i kerîmede günahlar konusunda: *"Allah (celle celâluhu) kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, onun dışında kalan günahları dilediği kimseden affeder"* (Nisa: 4/48) buyurmaktadır.
İslâmî ölçü bu. Allah'a ve âhirete inanan kişi bu ölçülerin dışına çıkmaz. Bunların yerine kendisinin veya diğer eşhâsın hevâsından gelen karanlıklı, nursuz ölçüleri koymaz.
Yine Müslüman kişi bilir ki, tek bir hadis veya tek bir âyete bakarak hüküm yürütülmez. Bu davranış çoğu kere hataya sevkeder. Âyet ve hadislerin nâsih ve mensuhları, mücmel ve âm olanları vardır. Bunları tefrik ve te'lif işi âlimlerin vazifesidir. Mü'mine düşen âlimlerin yolunu tâkip etmektir. Bu davranış tarzı, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in yolu, İslâm ümmetinin cadde-i kübrasıdır.[90]

İKİNCİ FASIL

BİAT AHKÂMI

-1- عن عبادة بن الصامت رضى الله عنهُ. قال]كُنّا مَعَ رسُولِ اللهِ # في مجلسٍ فقال: أَ تبايعونِى عَلى أنْ تُشرِكُوا باللهِ شيئاً، وَ تَسْرِقُوا، وَ تَزْنُوا، وَ تَقْتُلُوا النفسَ التى حرَّمَ اللهُ إّ بالحقّ[.وفي أخرَى]وَ تقتُلوا أودكمْ، وَ تأتُوا بِبُهْتَانٍ تَفترونهُ بينَ أيديكمْ وَأرْجُلِكُمْ، وَ تَعصونِى في معروفٍ، فمنْ وفَّى منكم فأجرُهُ علَى اللهِ، ومنْ أصابَ من ذلكَ شيئاً فسترَهُ اللهُ عَلَيْهِ فأمْرُهُ إلى اللهِ تعالى، إنْ شاءَ عفَا عَنهُ وإنْ شاءَ عَذَّبَهُ، فبايعناهُ على ذلكَ[أخرجه الخمسة إ أبا داود.وزاد النسائى في أخرى بعد قوله: فأجرهُ على اللهِ تعالى] وَمَنْ أصابَ منْ ذلكَ شيئاً فأخِذَ به في الدنيَا فهُوَ كفارةٌ لهُ وطهورٌ[.وفي أخرى للثثة والنسائى]بَايَعْتُ رسُولَ اللهِ # عَلى السَّمْعِ وَالطاعةِ في العسرِ واليُسْرِ، والمَنْشَطِ وَالمكْرَهِ، وَعلَى أثَرَةٍ علَيْنَا، وعَلى أن ننازعَ ا•مرَ أهلَهُ، وعَلى أن نقولَ بالحقّ أينما كنَّا نخَافُ في اللهِ لومة ئمٍ[.وفي أخرى]أنْ تنازعَ ا•مرَ أهله إّ أن تَرَوْا كفراً بَواحاً عندكمْ فيهِ من اللهِ تعالى برهان[»والبواحُ« الظاهرُ الذى يحتملُ التأويلَ.

1. (40)- Ubadetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) anlatıyor: Biz, bir seferinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le aynı cemaatte beraber oturuyorduk ki: *"Allah'a hiçbir şey ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina fazîhasını işlememek, Allah'ın haram ettiği cana meşrû bir sebep olmaksızın kıymamak şartları üzerine bana biat edin"* buyurdu.
Bir diğer rivayette *"...Çocuklarınızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairedeki emirlerde -ne bana ne de vazifelilere- isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlere sâdık kalır, ahdine vefa gösterirse karşılığını Allah'tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık işi Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azab verir, cezalandırır"* buyurdu. Biz de bu şartlarla biat ettik."
Nesâî, bir başka rivayette *"...karşılığını Allah'tan alacaktır"* ifadesinden sonra şu ziyadeyi kaydeder: *"Kim bunlardan birini işler, sonra da dünyada cezalandırılırsa, çektiği bu ceza onun için kefaret ve o günahtan temizlenme olur."*
Buhârî, Müslim, Muvatta ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zor durumlarda olsun, kolay durumlarda olsun, hoş şartlarda olsun nâhoş şartlarda olsun, aleyhimize kayırmaların yapılıp, hakkımızın çiğnendiği hallerde olsun itaat etmek, idareyi elinde tutanlara karşı iktidar kavgası yapmamak, nerede

olursak olalım hakkı söylemek, Allah'ın emrini yerine getirmede kınayanların kınamalarından korkmamak üzere biat ettim."
Bir başka rivayette şu ifadeye rastlanmaktadır: "..İktidar sahibine karşı onda, Allah'ın kitabında gelmiş bulunan bir delil sebebiyle te'vil götürmeyen açık bir küfür görülmedikçe iktidar kavgası yapmamak..."[91]

AÇIKLAMALAR:

1- Türkçemizde biat diye bilinen kelimenin Arapça aslı bey'at'dır. Aslında herhangi bir satış akdinin el sıkışması ile tamamlanmasına denir.
Siyasî mâhiyette imamla teba'a arasında cereyan eden itaat anlaşması da ticarete benzetildiği için bey'at adını almıştır ki buna mübâya'a denir. Taraflardan biri olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sevab vaadetmiş, öbür taraf da itaat sözünde bulunmuştur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la Müslümanlar arasında ilk defa Birinci Akabe Bey'atı olmuş, sonra İkinci Akabe Bey'atı olmuştur. Hudeybiye'de bir ağaç altında cereyan eden ve 1500 kadar Müslümanla yaptığı Bey'atu'r-Rıdvân da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cemaatle yaptığı belli başlı bey'âtlardır. Bunlardan başka, hicreti müteakip Medineli kadınlarla yaptığı bey'at de belirtilmesi gereken toplu bey'atlerden biridir. Ayrıca pekçok ferdlerle de münferid bey'at akitlerini yapan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bazan çocuklarla da bey'at yaptığı olmuştur.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Akabe'de yapılan biat'de Ensar şöyle demişti: "Ey Resûlullah! Diyarımıza gelinceye kadar senin hak ve hürmetinde mesul değiliz. Bize gelirsen hak ve hürmetin üzerimize vâcib olur. Kendimizi, çocuklarımızı, kadınlarımızı her neden korursak seni de ondan koruruz." Yukarıda metni Ubâdetu'bnu's-Sâmit'in rivayeti olarak kaydedilen bey'at de Akabe'de akdedilmiştir ve bu Bey'atu'n-Nisâ diye meşhurdur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu bey'atle, İslâm'ın ana meselelerinin tatbikatını ve kendisine itaati garanti altına almıştır. Bu akdi, İslâm devletinin ortaya çıkmasında atılmış ilk ciddî adım, ilk temel olarak görebiliriz."[92]
2- Hadiste geçen, izaha muhtaç bir husus, işlenen cinâyetlerin cezası dünyada çekildiği takdirde, âhirette bu suçtan muâheze edilip edilmiyeceği meselesidir. Yukarıdaki hadiste, dünyevî cezanın kişiyi temizliyeceği açık bir dille ifade edilmiş olmasına rağmen, başka hadislerde beyan edilen tereddüd sebebiyle, âlimler hududun kefaret olup olmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak, çoğunluk, yukarıda kaydedilen hadisin sıhhatçe üstünlüğünden hareketle, irtidad sebebiyle tatbik edilen ölüm cezası dışındaki had cezâlarının kefaret sayılacağı görüşünü benimsemiştir. Mürtedin haddi hariç tutulmuştur, çünkü yukarıdaki hadiste muhatap mü'minlerdir. Halbuki, mürted İslâm'dan çıkmakla mü'minlik vasfını kaybetmiş ve dolayısıyla mü'mine vâdedilen "kefaret" lütfunun dışında bırakılmıştır.
3- Temâs etmemiz gereken bir diğer husûs, her çeşit şarta, hakkımızın çiğnenmesine rağmen idarecilerle mücadelenin yasaklanması, sabretmenin emredilmiş olmasıdır. Âlimler, bunu, "daha büyük zararı önlemek için" diye izah ederler. Maamafih "Fitneye meydan vermeden bertaraf edilebilecekse zâlim sultana karşı konabilir" diyen âlim de mevcuttur.[93]

-2- وعن عوفِ بن مالكٍ ا۟شجعى رضى اللّهُ عنهُ قال:] كُنّا عندَ النبى # تسعةٌ أو ثمَانيةٌ أو سبعةٌ، فقالَ أَ تبايِعُونَ رسُولَ اللّهِ # فبسطنَا أيديَنَا وقلنَا: عَمَ نبايعُكَ يا رسُولَ اللّهِ؟ قال: علَى أنْ تعبُدُوا اللّهَ تعالى وَ ۟ تُشْرِكُوا بِهِ شيئاً، وتُصَلُّوا الصَّلَوَاتِ الخَمسَ، وتسمَعُوا وتُطيعوا، وأسرَّ كلمةً خفيةً. قال: وَ تسألُوا الناسَ شيئاً. قال: فلقد رأيت بعضَ أولئك النفرِ يسقطُ سوطُ أحدهمْ فما يسألُ أحداً يناولهُ إيّاهُ[أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

2. (41)- Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzurunda 7 veya 8 veyahut da 9 kişiydik.
"Allah Resulü'ne biat etmiyor musunuz?" dedi. Ellerimizi uzatarak:

"Hangi şartlara uymak üzere biat edeceğiz ey Allah'ın Resûlü?" dedik. Şu cevabı verdi: *"Allah'a ibadet etmek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı kılmak (verilen emirlere) kulak verip itaat etmek"* -ve bu sırada gizli bir kelime fısıldayarak devamla- *"Halktan hiçbir şey istemeyin"* buyurdu. Avf İbnu Malik ilâveten der ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i benimle dinleyen o cemaatten öylelerini biliyorum ki, bineğinin üzerinde iken kazara kamçısı düşse kimseye "Şunu bana verir misin?" diye talebde bulunmaz (iner kendisi alır)dı."[94]

-3- وعن ابن عمر رضى اللهُ عنهُما قال:]كُنّا إذا بايعنَا رسولَ اللّهِ # على السمعِ والطاعةِ يقولُ لنا: فيما استطعتم[. أخرجه الستة.

3. (42)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kulak vermek ve itaat etmek şartıyla biat ederken *"Gücünüzün yettiği şeylerde"* diyordu.[95]

-4- وعن أُمَيْمَةَ بنتُ رقيقة رضى اللّه عنها قالت:]أتيتُ رسولَ اللّهِ # في نسوةٍ منَ ا'نْصَارِ فقُلْنَا: نُبَايِعُكَ على أنْ نُشْرِكَ باللّهِ شيئاً، و نَسْرِقَ، و نزنَى، وَ نقتلَ أودَنَا، و نأتىَ ببهْتَانٍ نفتريهِ بينَ أيدينَا وأرجُلِنَا، وَ نَعصِيكَ في معروفٍ، فقالَ فيمَا استطعتنَّ واطقتنَّ. فَقُلْنَا: اللّهُ ورسُولهُ أرحم بنا منا بأنفسنا، هلمَّ نبايعك. قال سفيان رحمهُ اللّه تعالى: تعنِى صافحنا؟ فقال: أصافحُ النساء إنما قولى لمائةِ امرأةٍ كقولى مرأةٍ واحدةٍ[أخرجه مالك والترمذى والنسائى .

4. (43)- Ümeyme bintu Rukayka (radıyallahu anh) dedi ki: "Ensâr' dan bir grup kadınla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelip kendisine: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, çalmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftira atmamak, sana meşrû emirlerinde isyan etmemek şartları üzerine biat ediyoruz" dedik. Hemen ilâve etti: *"Gücünüzün yettiği ve takatınızın kâfi geldiği şeylerde".* Biz:
"Allah ve Resûlü bize karşı bizden daha merhametlidir, haydi biat edelim" dedik.
Süfyan merhum der ki: Kadınlar, biatı (erkekler gibi) musâfaha ederek yapmayı kastedmişlerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben kadınlarla müsâfaha etmem, benim yüz kadına toptan söylediğim söz her kadın için ayrı ayrı söylenmiş yerine geçer" buyurdu.[96]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gerek kadınlarla ve gerekse erkeklerle biat yaparken, onlara, "gücünüz yeten hususlarda" kaydını koymuş, hatta bunu söylemelerini telkin etmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu ümmete güç yetiremiyeceği teklifte bulunmamıştır (Bakara: 2/286). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu kaydı koyması, hanım sahâbeler üzerinde ikna edici tesir bırakmış olmalı ki onlara: "Allah'ın Resûlü bize, kendimizden çok daha merhametli" dedirtmiş ve bazı rivayetlerde görüldüğü üzere "Haydi ey Allah'ın Resûlü elini uzat sana hemen biat edelim" diye acele ile biat kararını vermelerine sebep olmuştur.
2- Yukarıdaki metinden de anlaşıldığı üzere, kadınlar da erkekler gibi el sıkışarak biat etmek istemişler, ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) belki de ilk defa, bu vesîle ile, İslâm'ın yeni bir âdabını teşrî buyurmuştur: Birbirlerine nikah düşen kadın ve erkek el ele tutuşamaz.
Zürkânî, bu hadiseyi açıklayıcı başka rivayetler sunar. Bunlardan birine göre "Kadınlar mubâya'a (biat) sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elini, elbisesinin üstünden tuttular."
Bir başka rivayette de: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elinde bir sevb (giyecek parçası) olmadıkça, bey'at sırasında kadınlarla müsâfaha etmezdi (tokalaşmazdı)" der. Keza Buhârî'de Hz. Aişe'den gelen bir rivayette "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınlarla *"Ey*

Peygamber! mümine kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmememk, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve ma'ruf olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et; onlara Allah'tan mağfiret dile..." (Mümtahine: 60/12) mealindeki ayetle bey'at yapardı. O'nun eli, ailesine mensup olanlar dışında hiçbir kadının eline değmedi" buyurulur.
Hülasa, bütün rivayetler, bilittifak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bey'at sırasında kadınların ellerine çıplak olarak değmediğini ifade eder.[97]

Bir İstitrad:

İMAMET VE İTAAT MESELESİ

İslâm'a göre imam (devlet reisi) kimdir, şartları, vasıfları nelerdir, nasıl tayin edilir, hangi sebeplerle azledilir?
İtaat nedir, sınırları nelerdir, hangi sebeplerle itaat edilmez? vs.
Hergün konuşulan, münâkaşa edilen sorular... meseleler.
Bu sorulara, ana kaynaklara inerek bulduğumuz cevapları İslâm Işığında Anarşi adlı kitabımızda neşretmiştik. Ehemmiyetine binaen burada iktibas ediyoruz.[98]

Dinimizde İtaate Verilen Ehemmiyet

"Fitne ve fesadın önlenmesinde adâletin tatbikatından sonra diğer mühim bir prensibin itaat olduğunu söyleyebiliriz. Aslında itaat de adaletin bir parçasıdır. Zira itaat, bir başka ifade ile kişinin haddini bilmesi, dinin gösterdiği çizgi üzerinde kalmak sûretiyle Allah'a karşı ahd u mîsâkını ödemesidir. Aslında Müslüman olan her ferd şuurla, zâhiren olmasa bile zımnen Allah'la bir akit yapmış, Allah'ın emirlerine uymayı taahhüt etmiş demektir. Şu hâlde her mü'min, her Müslüman kişi, bu taahhüdünü yerine getirmek sûretiyle Allah'a karşı borcunu ödeyip, adâleti sağlamakla mükelleftir.
Kur'ân-ı Kerîm pek çok âyetiyle bu itaat keyfiyetini te'yid eder. Dinin hakîki mânada tezâhürü mü'min kişiye vâdedilen, dünyevî ve uhrevî nusret, zafer, mükâfat ve nimetler hep bu "itaat" vazifesinin yerine getirilmesine bağlanmıştır. Dünyevî saadet, içtimâî terakkî, ferdî kemâlât hepsi hepsi "itaat" keyfiyetine bağlıdır. Allah'a hakîki mânada itaat etmeyen kimse, veya cemiyet dinin vâdettiği ne dünyevî, ne de uhrevî mukâfatları beklemeye hak sâhibi değildir:
"Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetine koyar" (Nisa: 4/13).
"Kimler Allah'a ve Resûl'e itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerle beraber olur" (Nisa: 4/69).
"Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve çekinirse işte onlar kurtuluşa erenler (üstün gelenler)dir." (Nûr: 24/52).
"Allah'a ve O'nun Resûlüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile za'fa düşersiniz, rüzgarınız (kesilip) gider. Bir de sabr (ve sebat) edin (katlanın). Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir" (Enfal: 8/46). [99]

İtaat Edilecek Üç makam:

Burada dinin, itaat edilmesi gerekli emirlerini saymaktan ziyade itaatin ehemmiyetini belirtmeye, "itaat edin" emrini nazar-ı dikkate vermeye çalışacağız.
İslâm dini itaat edilecek üç makam gösterir: Allah, Allah'ın Resûlü ve ululemr. İlk ikisine itaati, yan yana ve mükerrer seferler bizzat Kur'ân-ı Kerîm dile getirir. Zira esas itaat Allah ve

Resûlüne olan itaattir. Ululemre (yâni otoriteye) olan itaat ise, onların emirleri Allah ve Resûlünün emirlerine uyduğu, muvâfık düştüğü takdirde meşrûdur, mûteberdir. Maamâfih, Kur'ân-ı Kerîm'de bir kere de bu üç makam berâberce zikredilerek itaat emredilir:
"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan emir sâhiplerine de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız (böyle yapın). Bu hem hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir" (Nisa: 4/59).[100]

Ululemr:

Halkımızın diline ululemr olarak, Kur'ân'daki şekliyle girmiş olan bu tâbire bâzan "emir sâhibi", bâzan "veliyyülemr" şeklinde rastlarız. Aynı mânada olmak üzere sultan, imam gibi başka tâbirlerin kullanıldığına da şâhit oluruz.
Sahâbe ve Tabiî'nden bu yana ululemrden kastedilen kimseler hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı bununla "ulemâ"nın kastedildiğini söylerken diğer bir kısmı "ümerâ"nın kastedildiğini ileri sürmüştür.
Nevevî daha pratik bir târif kaydeder: "Ululemr, ümerâ ve vâlilerden, itaat edilmesi Allah tarafından vâcib kılınmış olan herkestir. "Ve bu târifin, halef ve selef -müfessir, fakih vs. her çeşit- âlim zümrelerinin ortak görüşü olduğunu belirtir.
Ömer Nasûhî Bilmen, fıkıh ıstılâhı olarak ululemr'i şöyle târif eder: "Ya İslâm cemâatinin intihâbiyle veya kendisinin kuvvet ve nüfûzuyla hâkimiyet makâmını ihraz edip, Müslümanların bir emniyet ve selâmet dâiresinde yaşamalarını te'mîne muvaffak olan herhangi bir müslim zattır."
Burada görüldüğü gibi, umumiyetle devlet reisi kastedilmekle birlikte, yerine göre, bugünkü tabirle "otorite" denilen devleti temsil durumundaki herkes için ululemr tabiri ıtlak olunabilir ve olunmaktadır. Şu hâlde imam, halife, emir, âmil, me'mûr, âmir, sultan vs. gibi kelimelerin her biri ululemr mefhumunu ifade eder.[101]

Ululemr Etrafında Birlik:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm cemiyetinin bütünlük ve haşmetini, sulh ve saadetini bir reis etrafında meydana getirilecek birlik ve beraberlikte gördüğü için lisanının bütün belâgat ve talakatı ile bir imam (ululemr) etrafında toplanmayı teşvik etmiş, bölünüp dağılmaları, birlik ve cemaatten ayrılmaları şiddetle takbih etmiş, ayrılanları kınamış, tehdid ve terhibde bulunmuştur. İmamın etrafında teşekkül etmesi istenen bu birlik ve beraberlik her şeyden önce imama itaate bağlıdır.
Buhârî'nin Enes (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette: *"Üzerinize başı kuru üzüm gibi siyah, Habeşli bir köle bile tâyin edilse dinleyin ve itaat edin"* denmektedir.
Müslim'in kaydettiği bir rivayette, Ebû Zerr: "Halilim (Hz. Peygamber) bana: "Kolları kesik bir köle bile olsa emîr'i dinleyip itaat etmemi tavsiye etti" demektedir.
Şârihler, gerek "kuru üzüm" gerekse "kolları kesik" tâbirleriyle emîrin nesebce düşük, görünüşçe çirkinliğinin ifade edilmek istendiğini, yâni emîre neseb ve fizyonomisine bakılmadan itaat etmek gerektiğini söylerler.
Bir diğer rivayet de şöyledir:"...Üzerinize, emîr olarak, bir Habeşli köle bile tâyin edilse onu dinleyin ve itaat edin." "Sizden biri İslâm'ı ile boynunun vurulması arasında muhayyer bırakılmadıkça itaate devam etsin. Böyle bir durumda boynunu uzatsın. Anasız kalasıca, dini gittikten sonra, onun ne dünyası kalır, ne de âhireti."
Şu hadiste imama isyan kıyâmet alâmeti olarak zikredilir: "*Nefsimi elinde tutan Zât-ı zülcelâl'e kasem ederim ki, imamınızı öldürmedikçe, birbirinize kılıç çekmedikçe ve dünyanıza şerirleriniz reis olmadıkça kıyâmet kopmaz."*

Bazı rivayetlerde emîre itaat Allah'a itaatle aynı ayarda tutulmaktadır: *"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Emîrime kim itaat ederse bana itaat etmiş olur. Emîrime kim isyan ederse, bana isyan etmiş olur."*[102]

Biat Şartı İtaat:

Bir kısım rivayetler, ilk Müslümanlarla biat akdi yaparken, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onlara her hâl u kârda itaat etmeyi şart koştuğunu göstermektedir. Müslümanlığı kabûl edilmesi için teklif edilen ilk şartlar arasında bunun zikri, otorite ve itaatten yoksun o devir Arabları'nın nazarında bunun ehemmiyetini tesbît gâyesini gütmelidir. Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) der ki: "Biz Allah Resûlü'ne, kolaylıkta olsun, zorlukta olsun; gönlümüzün hoşuna giden şeylerde olsun, hoşuna gitmeyen şeylerde olsun... İtaat etmek üzere biat ettik.[103]

Hoşa Gitmese de İtaat:

Sâdece yukarıda kaydettiğimiz Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh) rivayetinde değil, başka sahâbelerden de gelen, beyatla alâkalı pekçok rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in itaat şartını koşarken, verilen emir hoşa gitse de gitmese de, içinde bulunulan şartlar bolluk veya darlık her ne olursa olsun, imamdan küfrünü gerektiren bir hal zâhir olmadıkça itaat etmek şartını çok vâzıh olarak duyurduğunu görmekteyiz.[104]

Allah İçin Beyat:

Her hâl ve şartlarda itaatin gerçekleşmesi için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bey'at ve itaatin sırf Allah rızası için yapılması, buna dünyevî bir maksad dâhil edilmemesi için başkaca tenbihlerde bulunmuştur. Allah rızasından hâriç dünyevî bir maksadla beyatta bulunanlar hakkında şiddetli tevbih ve kınamalar gelmiştir:
"Üç kişi vardır, kıyâmet günü Allah onların ne yüzüne bakar, ne de onlarla konuşur, onların günâhlarını da affetmez, onlara çok elîm bir azâb vardır: ...Biri de dünyevî bir maksadla imama biat eden kimsedir. Öyle ki, istediğinden verilince itaat eder, verilmeyince itaati terkeder."
Buraya kadar söylediklerimizi hülâsa edecek olursak İslâm'ın hükmü şudur: "İmama, mâsiyet olmayan (yâni Allah'a isyâna götürmeyen) hususlarda itaat farzdır." Zira "İmam -düşmanın saldırısına, insanların birbirlerine zulmüne karşı- bir perde gibidir. (o, şahsında nasıl olursa olsun), onun idâresi altında, -düşmanlara, âsilere ve her çeşit fesadcılara (yâni anarşistlere) karşı- cihad edilir."
İtaat bahsinin her yönü ile açıklığa kavuşması, İslâm'daki imâmet telâkkisinin iyi bilinmesine bağlıdır. Bu sebeple, yukarıda temas edilen bâzı noktaların tekrarı pahasına da olsa imamet ve onunla alâkalı olarak İslâm'ın getirdiği bir kısım hükümleri, nazariyeleri önümüzdeki bahiste ayrıca inceleyeceğiz.[105]

İmametle Alakalı Hükümler

Fitne ve anarşiye karşı İslâm'ın hassasiyetini en iyi ifade eden hususlardan biri İslâm'ın imamet telakkî ve anlayışıdır. İmametin lüzum ve zaruretine olan inançtan, imamda aranan evsâfa, imamın seçim şekillerine; ona itaat telakkisinden isyan edenlere takdir edilen cezalara varıncaya kadar, imametle alâkalı her meselede ortaya konan prensipler, telakkîler, emirler, yasaklar, tavsiyeler vs. fitneyi önleme endişesinden renklenmekte, şekillenmektedir. Bu mesele zamanımızdaki cehâlet ve suiniyete mebni sebeplerle dindarlar arasında bir anarşi

vesilesi olma istikametinde gelişmektedir. Halbuki meseleye, ana kaynaklara inerek, ümmetin her sahada hakiki mürşidleri olan her çeşit garaz ve dünyevî hesaplardan uzak selef âlimlerinin ve onların yolunda giden eslâf büyüklerinin yorumlarına bakarak eğilecek olursak, imamet telakkisi'nin anarşi değil, nizâm; başıbozukluk değil, disiplin ve düzen âmili olduğunu görürüz.
Şu hâlde, bu bahsi ele alıştaki gâyemiz, İslâm'ın bu meseledeki gerçek telakkisini ortaya koymaktır. Bunu yaparken, mevzunun her okuyucu tarafından yeterince kavranması için, mümkün mertebe tâli başlıklara bölmeyi uygun gördük. Hattâ bazı temel fikirlerin zihinlerde iyice yer etmesi için çeşitli şekillerde birkaç defa tekrarından da kaçınmadık.[106]

İmametin Târifi:

Meselenin daha iyi kavranması için mevzûmuza târifle girebiliriz. Âlimlerimiz imameti: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adına (yâni O'na hilâfeten) din ve dünya işlerinde umûmî riyâsettir" diye târif etmişlerdir. Yâni bu, en kısa ifadesiyle devlet başkanlığıdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e niyabeten icraat yapacaktır.
İcraatında keyfe mâ yeşâ istediği gibi hareket edemez. Daha âmiyâne bir ifade ile, Halîfe, kanununu kendi koyan astığı astık, kestiği kestik bir despot değildir. Hz. Peygamber'in getirdiği hukuk sistemiyle hakları ve selâhiyetleri tahdîd edilmiştir. Bir hukuk devletinin başkanıdır.
Târifte yer alan "umumî riyâset" tâbiri, kadılık, câmi imamlığı gibi başkaca riyâsetlerle karıştırılmaması içindir, zira bu sonuncular muayyen sahalardaki riyâseti ifade eder. Halbuki imamet, bütün bu hususî riyâsetlerin fevkinde hepsine şâmil, hepsine nâfiz, hepsini kontrolünde, murakabesinde tutan bir riyâset, bir başkanlıktır.[107]

Akidedeki Yeri:

İmamet meselesi, Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemaat'e göre akideye müteallik bir mesele değildir. Bunu, Şia akide meselesi yaparak fazlaca büyütmüştür. Ehl-i Sünnet kelamcılarının akide kitaplarında bu meseleye yer vermeleri muahhardır ve Teftazânî'nin de belirttiği üzere, bu hususta ortaya çıkan itikâdî teşviş ve fitneleri bertaraf etmeye râcidir. Şöyle der: "İnsanlar arasında imamet mevzuunda, bilhassa Râfizîler ve Hâricîler cânibinden neşet eden fâsid itikadlar ve soğuk ihtilaflar şüyû bulup yaygınlaşınca ve her bir tâife İslâmî kaidelerden bir çoğunun reddine, Müslümanların itikadlarının bozulmasına, Hulefayı râşidin'in zemmedilmesine müncer olan bir kısım taassub ve katılıklara düşünce, kelamcılar, -Hulefayı râşidin'in ahvâlini araştırmaya, onların hilâfete liyâkatlarını ve efdaliyetlerini tahkik etmeye lüzum olmadığı hususundaki kesin kanaatlarına rağmen- bu imamet meselesini İlm-i Kelâma dâhil ettiler..."
Görüldüğü üzere, imamet meselesi akideyi direk alâkadar eden bir mesele olmamakla beraber, mütekellimler olsun, fakihler olsun, bütün İslâm âlimleri dini canlı tutup, sünneti ikame etmek ve mazlûmları zâlimlere karşı korumak, hukuku tatbik etmek için ümmetin mutlaka bir imama muhtaç olduğu hususunda, imamın varlığının şart olduğu noktasında ittifak ve ısrar ederler.
Hattâ imamın lüzûmuna İslâm tarihinde anarşistleri temsil etme durumunda olan Hâricîler istisna edilirse bütün İslâm fırkaları parmak basarlar. Hâricîler, "arzular muhtelif, fikirler mütebâyin (birbirine zıd) olduğu için, her bir gurup bir başka şahsa meyledeceğinden imam seçimi, fitnelere, harplere sebep olur" gerekçesiyle imam seçimi işine karşı çıkarlar.[108]

İmamın Varlığı Dinen Zarurîdir:

Her mü'minin Müslümanlığının tamam olması için, imamı tanıması gerekmektedir, bu durum ise bir imamın varlığını zorunlu kılmaktadır.
Bu söylenene delil olarak Kur'ân-ı Kerîm'den: *"Allah'a itaat edin, resûle ve sizden olan emir sahibine (yâni imama) da itaat edin..."* (Nisa: 4/59) meâlindeki âyet ile, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' in: *"Kim zamanının imamını tanımadan ölür ise, câhiliye ölümü ile ölmüş olur"* meâlindeki hadisi gösterilir.
Teftazânî bu nasslarla imamı tanımanın ve ona itaat etmenin vâcib kılınmış olduğunu belirttikten sonra, imamın varlığının vücûbuna hükmeder: "Zira tanıma ve itaat etmenin vâcib olması onun var olmasını da vâcib kılar."[109]

İmamın Varlığı Hikmeten (Aklen) Zarurîdir:

İmamın vücudu, dinî nasslar açısından gerekli olduğu gibi beşerî hayat için de zarurîdir. Klasik İslâm müellifleri bu noktayı da ayrıca belirtmeyi ihmal etmezler. Burada sözü uzatmadan, Teftazânî'den bir pasajı kaydedeceğiz, der ki: "... Dünya ve âhiret hayatının salâhına müeddî olan beraberlik, kâhir bir sultan olmaksızın tamamlanamaz. Böyle bir sultan, bozukları (mefâsid) bertaraf eder, maslahatları korur, insan fıtratının süratle kaydığı fenalıkları bastırır, tamahkârların üzerinde boğuştukları şeyleri tahdid eder. İmamın ehemmiyetini anlamakta, memlekete nezâreti ve zâlimlere karşı himâyeti sağlayan kimsenin ortadan kalkıvermesiyle ortalığı fitne ve fesadın hemen istila etmesi, çeşitli sıkıntıların derhal kapıları çalması şâhid olarak yeterlidir."
Meseleye biraz daha farklı bir zâviyeden bakan Cürcânî de, arzuların değişik, fikirlerin farklı olması ve insanlar arasında mevcut düşmanlıkların bulunması sebebiyle insanların birbirlerine nadiren boyun eğeceklerini, bu vaziyetin anlaşılmazlıklara, tecâvüzlere ve belki de hepsinin birden helâk olmalarına müncer olacağını belirterek ilâve eder: "Bu duruma, bir reisin ölmesi ile, yenisinin seçilmesine kadar geçen zaman içinde ortaya çıkan fitneler ve tecrübeler şehâdet eder. Öyle ki bu iş uzayacak olsa içtimâî hayat durur. Herkes kendi silahıyla kendi malını ve canını koruma derdine düşer. Bu ise hem dinin ve hem de bütün Müslümanların yok olmasına sebep olur. Şu hâlde imam nasbı, öyle bir zararı defeder ki, daha büyüğü düşünülemez. Hattâ diyebiliriz ki, imam nasbı Müslümanların en büyük menfaatlarından biri, dinin en ileri maksadlarından biridir."
İmamın varlığı Müslümanın din ve dünyasında böyle mühim ve hassas bir yer işgâl ettiği için, daha Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) vefat ettiği zaman, yeni bir halîfenin seçmini, cenâzenin defnine takdim etmişler, seçim işi halledildikten sonradır ki, cenâzenin defnine el atmışlardır. Yoksa bazı garazkârların söyledikleri gibi, Ashâb'ın saltanat münâzaasına düşmüş olması aslâ mevzubahs değildir.[110]

İmam Tayini Farz-ı Kifâyedir:

İmamın varlığı gerek nass açısından ve gerekse akıl ve hikmet açısından zarurî olunca, ümmetin başına bir imam seçilmesi farz olmuştur. Ancak bu, bir farz-ı kifâyedir. Bazıları biat akdini yaparak birisini seçtiler mi diğerlerinden bu farz sâkıt olur.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatı sırasında Ashâb bu farzı, diğer farzlara takdim ettiler. "Zira, âlemin bekâsı ancak ve ancak nizânın kaldırılması, mazlumun hakkının zâlimden alınması, yeryüzünde fesad peşinde koşanların katli ile mümkündür... bütün bunlar da başta bulunacak bir imamla gerçekleşir..."
İmam seçmenin gerekliliği hususunda Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Zeydiyye fırkaları müttefiktirler. Ancak Ehl-i Sünnet bunun rivayetle vâcib olduğunu söylerken Mu'tezile ve Zeydiyye aklen vâcib olduğunu ileri sürmüştür. İmâmiye ve İsmâiliyye ise: "İmam seçimi bize değil, Allah'a terettüp eden bir vecibedir" der. Hâricîlere göre, bu, bir vecibe olmayıp

câiz şeylerden biridir. Bazı Hâricîler sulh zamanında gerekli olduğunu söylerken diğer bazıları ise fitne zamanında gerekli olduğunu söylemiştir.
İmamın lüzumuna inanmayan bir kısım Mu'tezile ve bâzı Hâricîlerin mülâhazası şudur: "Bu bir vecîbe değildir. Bilakis, insanlara vecîbe olan şey, Allah'ın Kitabıyla amel etmeleridir. Kitâbullah kâfidir ve imama hacet bırakmaz. Öyle ise insanlara aralarından birini imam seçmeleri terettüp etmez."
Hâricîler bu mevzuda şöyle de mülâhaza yürütmüşlerdir: "İmam nasbında fitnenin tahrik edilmesi mevzubahistir. Zira arzular muhtelif, fikirler zıddır. Her grup bir başka şahsa meyleder ve böylece fitneler uyanır, harpler çıkar. Şe'ni bu olan bir şey vâcib olamaz. Bilakis câiz olmaması gerekir..."
Ehl-i Sünnet "İmam olmayınca insanlar muhtelif gruplara ayrılarak, kimse kimseye tâbi olmaz böylece fitne, fesad ve kıtaller ortalığı sarar" şeklinde düşünmekle daha realist değerlendirmede bulunmuş oluyor. İmam Mâlik, "İyi veya fâcir mutlaka bir imam olmalıdır" derken Ehl-i Sünnet realizmini ifade etmiş olmalıdır.[111]

İmamda Aranan Şartlar:

İmam, kendisinden beklenen vazifeleri ifâ etmesine imkân verecek bazı vasıfları ve şartları nefsinde cemetmiş olmalıdır. Biz bu şartları, Cürcânî'nin tasnifine uyarak başlıca üç guruba ayırabiliriz:
A- Mutlaka bulunması gereken şartlar:
Bunlarda bütün İslâm fırkaları ittifak ederler, beş tanedir:
1. Adâlet sahibi olmak (yâni fâsık olmamak).
2. Âkil olmak (mecnûn ve matûh olmamak).
3. Bülûğa ermiş olmak (çocuk olmamak).
4. Erkek olmak (kadın olmamak).
5. Hür olmak (köle, esir olmamak).
B- Bulunması temenni edilen ve fakat fiiliyatta her zaman bulunmayan ideal şartlar:
1. Usûl ve fürûda müçtehid olmak, dinin bütün meselelerini bilmek.
2. Rey sâhibi olmak, yâni idârî, siyâsî, askerî işlerden çok iyi anlamak.
3. Şecâat sâhibi olmak.
C- İhtilaflı olan ve bâtıl olan şartlar:
1. Kureyş kabîlesinden olması.
2. Hâşimî olması.
3. Dinin bütün meselelerini bilmesi.
4. Mûcize göstermesi.
5. Mâsum olması (günah işlemekten, hata yapmaktan uzak olması.)
Cürcânî, imamın Kureyş kabîlesinden olması şartında ihtilâf edildiğini belirttikten sonra, Hâşimî olması, dinin bütün meselelerini bilmesi, mucize göstermesi, mâsum olması gibi şartların bâtıl olduğunu, bunları sapık mezhep mensuplarının ortaya attığını, bu iddialarında delilsiz veya çürük delilere müstenid olduklarını tafsîlatlı olarak izah eder.
İdeal dediğimiz şartları âlimler ekseriyet itibariyle (cumhur) şart koşmuş, ancak bir kısmı, bu vasıfların pek nâdir kimselerde bulunabileceğini te'yîd ederek, böylesi şartları imamda aramayı, mümkün olmayan (mâlâyutâk) şeyler taleb etmek olarak vasıflandırmışlardır.
Bezdevî, Râfizîler dahil, ehl-i kıble olan bütün Müslüman fırkaların imamın ilim, takva, şecâat ve neseb yönünden insanların en efdali olması, Kureyş'e mensub bulunması hususlarında müttefik olduklarını belirtir.[112]

Kureyşî Olması Meselesi:

İmamet meselesine temas eden âlimler, umumiyetle, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *"İmamlar Kureyş'tendir"* (el-Eimmetü min Kureyş) hadisine dayanarak, imamın Kureyş kabilesine mensub bir kimse olması gerektiğini söylerler. Ancak başka hadisleri ve Kur'ân'ın Takvâdan başka üstünlük kabul etmeyen ifadelerini nazar-ı itibâre alan bir kısım âlimler bu görüşe katılmamışlardır.
Bu meselenin teferruatını kelam kitaplarının ilgili bahislerine bırakarak şunu belirtelim ki, Kureyş'ten olma şartı da diğer şartlar gibi, her şeyin normal olduğu, ideal bir vasatın mevcut bulunduğu bir duruma bağlı olsa gerektir. Âlimlerin ihtilâfıyla da te'yid edildiği üzere, bu, vâcib bir hüküm olmaktan ziyade, aranan diğer şartların farklı adaylarda mütesâviyen bulunması hâlinde bir tercih vesîlesi olabilir. Bir başka deyişle, diğer vasıflarıyla liyakatsız olan bir Kureyşli, sırf Kureyşli olduğu için bu işe elyak görülmüş değildir. Binâenaleyh, diğer şartların bulunmaması sebebiyle adamda ehliyet yoksa, Kureyşli de olsa seçilemiyeceği açıktır.
Teftazânî'nin bir cümlesini burada kaydetmeden geçemiyeceğiz. Üzerinde düşünüldüğü takdirde, bu konuda hatıra gelebilecek bir kısım tereddüdleri çözmede ışık tutucu olacaktır: "İmamet bâbında söylenenlerin geçerliliği iki temel şarta bağlıdır:
1- İhtiyar (yâni imamı seçme hürriyeti).
2- İktidar (adayın imamlığa liyakatı, ehliyeti).[113]

İmamete En Liyakatli Olan Kim?

Cürcânî, adaylar arasında imamlığa ilimce ileri olanın (a'lem) en liyakatli olacağını, ilimce eşit olanlardan verâ ve takvaca ileri olanın, bunda da eşitlik hâlinde yaşlı olanın tercih ve takdiminin gerekeceğini belirtir ve: "Bu şekilde olunca fitne ve muhâlefet ortadan kalkar"der.
Tatbîkatta böyle inceliklere inilmemiş olsa bile, Müslümanların bu meselede takındıkları tavrı ve taşıdıkları telakkî ve anlayışlarını anlama bakımından bu nazariyatın faydalı olduğuna inanıyoruz.
Görüldüğü üzere imamete en liyakatli kimse aranırken, bazı kimselerin iddia ettiği gibi, dinimiz bu işe en dindarı değil, evleviyetle bu işten en iyi anlıyanı (a'lem) aday çıkarmıştır.[114]

Liyakatsızın İmamlığı:

Ehl-i Sünnet âlimleri büyük çoğunluğuyla, imamete asrın en efdal yâni faziletce, liyâkatca en ilerde olanın, bir başka ifadeyle imamda bulunması gereken vasıf ve şartları en ziyade nefsinde cem eden kimsenin imamlığa seçilmesi gerektiğini ittifakla ifâde etmişlerdir. Ancak, bu noktada ısrar ederek, "Her şeye rağmen efdal olan seçilmeli, efdal varken mefdûlün (fazîlet ve liyakatca aşağı olanın) imameti hiçbir sûrette câiz değildir" dememişlerdir.
Eğer efdalin (en iyinin) seçimi fitneye, kargaşaya sebebiyet verecekse mefdûlün seçilmesi câizdir, yeter ki, buna müstehak olsun. Bakillânî'den kaydedeceğimiz şu pasaj da bize, mefdulün seçimine verilen cevazın da "fitne endişesi"nden kaynaklandığını beliğ bir şekilde ifade edecektir. Der ki:
"Efdal olanı terk ederek mefdûl (faziletce geri) olanı başa geçirme akdinin cevâzına delâlet eden hususun izâhına gelince, bunun asıl sebebi fitne ve herc ü merç (yâni kargaşa) korkusudur. Şöyle ki: "İmam, esâs itibâriyle, düşmanı defetmek, memleketi korumak, fenalıkları önlemek, ahkâmın tatbîki (ikametu'l-hudûd), haklıya hakkını vermek gibi maksadlarla başa geçirilir. Eğer en efdalinin geçirilmesi ile, kargaşa, fesad, tahakküm, itaatin terki, birbirine kılıç çekmeler, ahkâmı tatbik ve hukuku iâde işlerinin muattal hâle gelmesi, hâsıl olacak haksızlık ve mâruz kalınacak zayıflamalar sebebiyle İslâm düşmanlarının iştahlarının artması gibi durumların ortaya çıkmasından korkulursa bu durum, efdalden vaz

geçip mefdulü kabul etmeyi gerektiren vâzıh bir özür olur. Nitekim tatbikatta da öyle olmuştur. Hz. Ömer başta olarak, bütün ashâb ve arkadan gelen ümmet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde efdal olanın da mefdul olanın da varlığını bilmiş, her biri, ümmetin işleri iyiye gittiği ve birliği de hâsıl olduğu takdirde biat etmeyi câiz görmüşler ve hiç kimse de bu durumu reddetmemiştir.
"Eş'âri'nin: "Efdal varken mefdulün imameti câiz değildir, zira insanların efdale inkıyâd etmeleri daha çok mümkün ve ona biat edilmesi husûsunda fikir birliği daha kolay görünüyor, üstelik imamet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e niyâbettir, şu hâlde imâmete seçilecek kimsenin en üstün mertebedeki kimsenin olması gerekir, nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de en üstün kimsedir" sözünü reddeden Teftazânî, başka gerçekler meyânında şu mütâlaaya da yer verir: "Mefdûl'ün, bazı durumlarda din ve mülkle ilgili maslahatları yürütmede daha kudretli olabileceğini ve binâenaleyh böyle birinin seçilmesinin, raiyyetin ahvâlinin nizâmı için daha uygun ve fitne bertaraf edilmesi için daha doğru olacağını" söyler ve ilâve eder: "İmamla peygamber bu meselede kıyaslanamaz, çünkü peygamber alîm, hakîm olan ve kulları arasından dilediğini seçen ve kendisine mülk ve dinle alâkalı maslahatları vahiy yoluyla bildiren bir Allah tarafından gönderilmiştir."
Bu meselede Bezdevî de şunu söyler: "Şâyet, efdal olan terkedilerek neseb, takva ve sâir cihetlerin hepsinde faziletce geri olan (mefdul) kimse imam seçilse, bunun imameti câizdir, kendisi bu işe elverişli kabul edilir. Eğer, kaza (hüküm) ve dâvâların halline sâlih olursa, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat nazarında bu da sahihtir ve vereceği hükümler infaz edilir.[115]

Zorba İmam:

Fitne ve kargaşa çıkarmamak hususunda İslâm'ın gösterdiği hassasiyetin derecesini, hiçbir haklılık sebebi olmaksızın, hîle hurda ile, kuvvet ve zor yoluyla meşrû imamı devirip kendisini başa diken kimse karşısındaki tutumunda görmek mümkündür.
Bu durumda âlimler, "fitneyi önlemek için" zorba imama itaat etmeyi tavsiye ederler. Teftazâni'yi dinleyelim: "Eğer Kureyş'ten ehil olan biri yoksa veya olmasına rağmen, sapık ve bâtıl yolda gidenlerin istilâsı, zâlimlerin şevketi gibi sebeplerle nasbedilemiyorsa, hâkimiyeti elinde tutan kimsenin kazasına, ahkâm infazına, hadd tatbîkâtına kısacası imâma müteallik yaptığı her şeye uymanın, tıpkı Kureyş'e mensûb fakat fâsık veya zâlim veya câhil olan imamın icraatına uymanın câiz olduğu gibi cevâzına hiç kimse itiraz etmemiştir."
Teftazânî bu itaatin sebebini açıklama sadedinde şu izâhı sunar: "İmamet babında zikredilenlerin hepsi iki temel şarta bağlıdır:
1. İhtiyar (yâni imamı seçme hürriyeti).
2. İktidar.
"Seçim hususundaki acz ve mecbûriyet karşısında -ki bu durum fâcir, kâfir ve zâlim kimselerin istilâsı ve şerir zorbaların tasallutu gibi sebeplerle hâsıl olur- dünyevî riyâset zorla ele geçirilmiş olur ve riyâsetle alâkalı dinî ahkâm, "zarûret imamı" adı altında ayrı bir bölümde ele alınır. Bu cümleden olarak imamda ilim, adâlet ve sâir evsâfın yokluğuna bakılmaz. Zaruretler bir kısım mahzurları mubah kılar...
"Bezdevî de şunları söyler: "Kaderiye, Havâriç (Hâricîler) ve Mu'tezile nazarında böyle birisi imam olamaz ise de Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat âlimlerinin hepsi nazarında imamdır, hükümleri ve kazası infâz edilir. Nitekim Mervânoğullarının hiç birisi için ne rey ve tedbîr sâhiplerinden biri, ne de herhangi bir fakih imamet akdinde bulunmamıştır. Onlar kendilerini zorla halîfe olarak empoze etmişlerdir. Âlimler de onların imâm oldukları husûsunda icma etmişlerdir. Zira onlar imâm addedilmemiş olsalardı İslâm cemiyetinde fitne ve fesâdlar husûle gelecekti."
Bu görüşü te'yîden Aliyyü'l-Kârî, dindarlığı ve Sünnet'e harfi harfine ittiba etmesiyle meşhûr olan Abdullah İbnu Ömer'in, fitne çıkmasın düşüncesiyle, İbnu Zübeyr'i, Emevîlerin zâlim

emirleriyle kıyaslandığı zaman, hilâfete çok daha lâyık, çok daha hak sâhibi olmasına rağmen hilâfet dâva etmekten men ve nehy ettiğini belirtir.
İbnu Hacer de; bir köle, "Kuvvet yoluyla hâkimiyet te'sîs ederek emîrliğini ilân edecek olsa fitnenin uyandırılmaması için, mâsiyet emretmedikçe, ona itaat gerekir" der.[116]

Fasık, Zalim İmam:

Gayr-i meşru yoldan, zorla iktidarı elde eden zorba imamdan başka, meşrû yoldan gelmiş olsa bile, zamanla zulüm irtikab eden veya fısk u fücûra düşen imam (devlet reisi) mevzubahs olabilir. Bu çeşit durumlar, imamın azlini veya imama itaatten vazgeçmeyi gerektirmiyor. Bezdevî'nin kaydına göre Hanefî âlimleri bilicma bu düşüncededirler. Şâfiîlerden bazıları ile Kaderiye, Mu'tezile ve Râfizîler azline hükmetmiş olsalar da asıl olan azlinin gerekmemesidir. İmamdaki fısk, fücur ve zulüm gibi gayr-i meşru davranışlar, raiyyetin itaatten vazgeçmesini gerektirmiyor.
Nevevî, sultanın zulmüne, cevr ü cefasına maruz kalan kimseye, sultana karşı kendisine terettüp eden itaat vazifesini aynen eda etmesini, sultana karşı gelmemesini, bilakis onun verdiği eziyetleri kaldırıp, şerrini def etmesi ve ıslâh olması için Allah'a tazarru ve niyazda bulunmasını tavsiye eder.
Âlimler, zâlim imâma itaat hükmünü, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den fitne sırasında ne şekilde hareket edileceği hususunda gelen tavsiyelerden çıkarırlar. Zira (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demektedir: *"...(Fitne zamanına ulaşırsan) dinle ve emîre itaat et. Sırtına vursa, malını elinden alsa bile dinle ve itaat et."*
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "Ey Allah'ın Resûlü, ümera bizden haklarını isteseler ve fakat bizim onlardaki hakkımızı eda etmeseler ne dersin?" diye ısrarla soran kimseye her seferinde yan dönerek, cevap vermez. Ancak üçüncü defada: *"Siz dinleyin ve itaat edin, zira siz kendi mesuliyetinizden, onlar da kendi mesuliyetlerinden hesaba çekilecekler"* cevabını verir.
Bir diğer hadis de şöyle: *"Sultanınız cevr ü cefâda da bulunsa, zulüm de yapsa, onun üzerinde emretme hakkı ve raiyyet üzerinde sabretme vazîfesi devam eder.""...Sultan âdil olursa, ona ecri, raiyyete şükrü, zâlim ve hâin olursa ona günâhı, raiyyete de sabrı terettüp eder."*
Hoşa gitmeyen sultana sabır tavsiye eden mühim hadislerden biri de şöyle: *"Kim emîrinden hoşuna gitmeyen bir şey görürse sabretsin, zira cemaatten bir karış ayrılmış olarak ölen kimse câhiliye ölümü ile ölmüş olur."*[117]

İyi İmam:

İyi imamla kötü imam arasını mukayese eden bir hadis şöyledir: *"İmamlarınızın en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlardır. Siz onları sevdiğiniz gibi, onlar da sizi severler. Siz onlara hayır duada bulunduğunuz gibi onlar da sizlere hayır duada bulunurlar. En şerli, en kötü imamlarınız da sizin buğzettiklerinizdir ki onlar da size buğzederler. Siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler."* Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu sözü üzerine bazıları sorar:
"Ey Allah'ın Resûlü, biz böyle kötü olanlara muhalefet edip karşı gelmiyelim mi?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verir:
"Hayır, aranızda namaz kıldıkça (isyan etmeyin). Ancak, kim tâyin edilen âmirlerden birinin, Allah'ın yasakladığı şeylerden herhangi birini yaptığını görürse de davranışı takbih etsin, fakat asla itaatten yüz çevirmesin."
Bir başka rivayette, fâsık halifeye karşı "ne yapalım?" diye soranlara:
"Siz bidayette, ilk biat sırasında verdiğiniz sözü tutun, ona karşı olan itaat borcunu yerine getirerek üzerinizdeki haklarını ödeyin. Onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah'tan

isteyin, onlar üzerinde bulunan kendi haklarınızı Allah onlardan soracaktır, (acele edip, bizzat onlardan almak için isyan etmeyin.)".[118]

Selefin Hassasiyeti:

Aynî'nin yukarıdaki hadisi şerh sadedinde kaydettiği bir rivayet, selef'in fitne çıkarmamak husûsunda ne kadar titiz davrandıklarını gösterir: "Zeyd der ki: (selef idareciler üzerindeki haklarını Allah'tan gizlice taleb ediyorlardı. Zira açıktan talebleri, idarecilere hakâret olurdu, bu da fitneye sebep olabilirdi."
Az ilerde Ubâdetu'bnu's-Sâmit'ten, biat sırasında konulan itaat etme şartı ile alâkalı olarak kaydedeceğimiz hadisin şerhini yapan âlimlerin hadisten çıkarmış bulundukları sonucu buraya aynen kaydedeceğiz: "Hülâsa, başa geçirilen emîrlere, raiyyetin itaatleri, emirlerin vazifelerini hakkıyla yaparak, idare edilenlerin haklarını korumalarına bağlı değildir. Aksine, idareciler raiyyetin haklarına engel bile çıkarsalar, haklarından mahrum bile etseler onlara itaat gereklidir." "Zira emîre karşı gelmeyip itaat etmekte kan dökülmesini önleme, fitne ateşini söndürme mevcuttur."[119]

Fasık Emîre İtaatle Alakalı Bir Hâdise:

Bezdevî, fâsık veya zâlim olan bir imama karşı isyanın câiz olmayıp itaat gerektiğini belirttikten sonra burada kaydında fayda umduğumuz bir vak'ayı nakleder: "Anlatıldığına göre, Samanoğulları'nın son zamanlarda Buhâra yöresinde Kaderiye ve Mu'tezile fırkaları galebe çalarlar. Öyle ki, vezîr de onlara meyleder. Bu yüzden Ehl-i Sünnet ve'l Cemâate mensûb olanlar onların elinde makhûr ve perişan olurlar. Ancak emîrin imamı sünnîdir. İmam bir gün emîre der ki: "Şu kendilerinin Kaderî olduğunu iddia edenler var ya, onlar senin emîr ve sultan olmadığına itikad ediyorlar. Sâdece Ehl-i Sünnet âlimleri senin sultan olduğuna inanıyorlar." Emîr:
Bu nasıl olur? der. Berikisi:
"Sabret, inşaallah yarın sana göstereceğim" der.
Ertesi gün, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaatten olan imamları çağırtır ve hilâfet sarayına oturtur. Emîr de bir perdenin gerisinde saklanır. Muallim dâvetlilere:
- Emir zina yapsa, işkence etse, şarap içse, gılmanlara (şarkıcı oğlanlara) tâbi olsa ve bunları yapmanın haram olduğuna da inansa acaba bu durumda emir azledilir mi? diye sorar, âlimler hep bir ağızdan:
- "Hayır, ancak onun üzerine bu yaptıklarına karşı tevbe etmesi gerekir" derler.
Muallim bunlara izin verir, onlar da giderler. Arkadan Kaderî ve Mu'tezilî imamları çağırarak der ki
:- "Emirlerden biri, zulmen halkın mallarını ellerinden alsa, zina yapsa, şarap içse, gılmana uysa, bunların haram olduğunu bilerek, kabul ederek bunları yapsa, imam azledilir mi?" Onlar hep birlikte cevap verirler:
- "Evet azledilir."
Bunlar azledileceğini söylemekle kalmayıp, fikirlerinde ısrar da ederler. Muallim, çıkmaları için onlara izin verir. Sonra Emîre:
- "Dediklerini işittin değil mi?" der ve ilâve eder: "Gördün ya, onlar seni azledilmiş biliyorlar ve seni imamlıktan çıkardılar. Zira sen bu fenalıkların bir kısmını yapıyorsun."
Emîr onların yakalanıp hapsedilmelerini emreder ve köklerini kazır. Öyle ki, Buhârâ'da Hanefiler'den başka kimse kalmaz. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat âlimlerine değerli hil'atler verir."[120]

Fasık Ve Zalim İmama İtaati Emreden Hadisin Tam Metni:

İtaat hususunda âlimlerin en ziyade delîl getirdikleri bir hadisin Buhârî'de gelen tam metnini aynen veriyoruz:
"Huzeyfe anlatıyor: "Herkes Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hep hayırdan sorardı, ben ise, bir gün bana bulaşabilir korkusuyla, şerden sorardım. Bir seferinde aramızda şu konuşma geçti:
- Ey Allah'ın Resûlü, biliyorsun biz, bir câhiliye ve şer devri yaşadık. Allah bizi İslâm gibi bir hayırla nimetlendirdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?
- *Evet var.*
- Peki, bu şerden sonra tekrar hayır var mı?
- *Evet var, fakat bunda bulanıklık var.*
- Ondaki bulanıklık da ne?
- *O zaman bir gurub insan olacak, benim gösterdiğim yoldan ayrılıp, bir başka yolda gidecek. Onların bâzan iyi, bâzan kötü olduklarını görürsün.*
- Peki, bu hayırdan sonra şer var mı?
- *Evet, bunlardan sonra cehennem kapılarına çağıranlar olacak. Onlara kim uyarsa, uyanı cehenneme atacaklar.*
- Ey Allah'ın Resûlü, bunları (cehenneme çağıranları) bize tavsif et.
- *Onlar bizim derimizi taşırlar, bizim dilimizle konuşurlar.*
- Bu zamana yetişirsem bana ne yapmamı emredersin?
- *Müslümanların cemaatlerine ve imamlarına iltihak et.*
- O zaman onların ne cemaatleri ve ne de imamları mevcut değilse?
- *O takdirde mevcut olan bütün gurupları terket, öyle ki bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olman (gibi ne kadar kötü şartlar içinde de olsan) ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (fakat guruplara karışma)."*
Bu hadisi şerh eden âlimler, "onlar bizim derimizi taşırlar" tâbirine dayanarak, çıkacağı bildirilen kötülerin kendi kavmimizden, kendi dinimize mensub kimseler olacağına; "bizim dilimizle konuşurlar" sözünden de onların, hâricî bir işgalci olmayıp, yerli dile mensûb ırkdaşı olmaktan başka, âyet, hadis ve hikmetli sözler söyleyen kimseler olacağına hükmederler. İbnu Battâl şöyle der: "Bu hadiste fukâhaca ifâde edilmiş bulunan zâlim imâmlara isyan etmemek ve Müslümanların cemaatine katılmak gerektiği hususuna delîl vardır. Zira (isyan edilmeyecek olan) sonuncu gurubu "cehennem kapılarına çağırıcılar" olarak tavsîf etti."[121]

Asi İmama İsyan Eden:

İbnu Hacer, Hâricîlerle mücâdeleyi tecviz eden bir rivayeti açıklarken aynen şunları söyler: "Bu rivayette âdil imama itaatten ayrılanlara karşı, harp çıkarıp bâtıl bir itikad uğruna kıtal edenlere karşı, dağa çıkıp yolları kesen, seyr ü sefer emniyetini ihlâl eden ve yer yüzünde fesad çıkaranlara karşı kıtâlde bulunmaya cevaz vardır. Fakat kim de zâlim imama itaatten vazgeçer ve onun malına, canına veya ehline galebe çalmak isterse bu kimse mâzurdur, onu öldürmek helâl olmaz. Onun, imkânı nisbetinde malını, canını ve ailesini müdâfaa etmek hakkı vardır... Taberi sahîh bir senetle şu rivayeti kaydeder: "Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ali, Hâricîlerden bahisle der ki: "Eğer onlar adâlet sahibi bir imama karşı gelirlerse onları öldürün, eğer onlar zâlim bir imama karşı gelirse onlarla mukatele etmeyin, zira onların söz hakkı var."
Ömer Nasuhi Bilmen Istılâhât-ı Fıkhiye'de şu hükmü kaydeder: "Zulüm ve i'tisâfa (haksızlığa) karşı bihakkın muhâlefet eden bir zümreye, bir faide melhûz olduğu takdirde her müslimin yardım etmesi bir vazîfedir."[122]
Dikkat:

Bu kısımda, zâlim sultana isyan ve böyle bir âsiye yardım etme ruhsatıyla alâkalı fetva ve ifadeler, daha önce kaydedilen "fitneye karışmamak", "zâlime karşı sabretmek, isyan etmemek" prensiplerine ilk nazarda zıd görülebilir.
Aslında böyle bir tezad mevcut değildir. Şöyle ki:
1- Daha önceki ifadelerde "Fitneye sebep olmaksızın, netîceyi almaktan emîn olan, maddî ve mânevî pozisyonu, makamı, mevkii, sâhip olduğu gücü buna imkân verecek olan kimseye zulüm dâhil her çeşit münkere müdâhale etmek bir vecîbe olarak takrîr edildi. Böyle bir kimse müdâhale etmezse mes'ûldür.
2- Fitneye sebep olacaksa, netice almak ihtimali çok zayıf ise, duruma göre, kalben buğz, sabır, karışmamak tavsiye edilmiştir.
3- Son olarak kaydedilen ruhsatta, dikkat edilirse, haksızlığa isyan edene yardım emredilmiyor. Hz. Ali: "Zâlime isyan eden kimse ile mukâtele etmeyin" diyor, "yanında yer alın" demiyor. Fukahâdan kaydedilen "yardım edin" emri ise "Bir faide melhûz olduğu takdirde" şartı ile kayıtlıdır. Bu faide melhuz değilse, zarar melhûz ise, karışmamak, yardımda bulunmamak gerekir.
Şu hâlde ortada bir tenâkuz söz konusu değildir.[123]

Facirin Dine Hizmeti:

Fâcir ve fâsık emîre isyan etmemek gerekeceği görüşünde olan âlimler bu görüşlerine getirdikleri delîl meyânında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu hadislerini de kaydederler: *"...Allah bu dini, fâcir bir adamla da te'yid eder, kuvvetlendirir..."* İbnu'l-Münîr, gayr-ı âdil imama isyanın câiz olacağına dâir hatıra gelebilecek bir düşüncenin bu hadisle ortadan kaldırılmış olduğunu, "Allah'ın fâcir bir kimse ile de dinini kuvvetlendireceğini, onun fücuru ve kötülüğü kendine âit olduğunu" söylemiştir.[124]

Münkeri Takbih:

Az yukarıda kaydettiğimiz bir hadiste Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mü'mini, şartlar ne olursa olsun, münkeri (kötülüğü) kim işlerse işlesin mutlaka kalben de olsa fenalığa karşı tavır takınmaya, aksülamel göstermeye mecbur tutmaktadır. İmamdan sâdır olan münkerler sebebiyle itaatsizlik ve isyan tecviz edilmemiş olmakla berâber, gücü yeterse eliyle, diliyle; yetmezse kalbiyle olsun aksülamel göstermesi istenmektedir. Bu söylediğimizi şu rivayette daha vâzıh olarak görmemiz mümkündür: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün şöyle dedi:
"Sizin üzerinize öyle kimseler imam olacak ki, bâzı davranışlarını güzel bulup memnûn kalacaksınız, bâzı davranışlarını da çirkin bulacaksınız. Kim kötü olduğunu söylerse (müdâhane ve nifaktan) kendini korur. Kim de (dil ile söylemekle beraber kalben) buğzederse ilâhî mesûliyetten kurtulur. Kim de (bu fena işlerden, büyüğümüz yapmıştır diyerek) memnun kalır ve onlara uyarsa helâke gider."
"Ey Allah'ın Resûlü bu fâsık imamlarla harb edelim mi?" diye sorulduğu zaman da:
"Hayır, namaz kıldıkça (itaatten ayrılmayın)" cevabını verdi."
Müslim'de gelen bir başka rivayette. *"Âmirlerinizden birinde kerih addettiğimiz bir şey (davranış, söz vs.) görürseniz, onun amelini kerih görmeye devam edin, fakat itaatten elinizi çekmeyin"* diyerek kabih olanı takbih ile itaati birbirinden vâzıh olarak ayırmıştır.[125]

Hürmetsizlik Etmemek:

"Amelini takbihle birlikte itaat etmek" emri, bir başka rivayetin de yardımıyla, her şeye rağmen ulu'l-emre karşı hürmette kusur etmemek, onların şahsiyetlerini rencîde edici, otoritelerini kırıcı söz ve davranışlardan da kaçınmak gerektiği anlaşılmaktadır:
Ziyad İbnu Küseyb el-Adevî anlatıyor: "Ben Ebû Bekre ile İbnu Âmir'in minberinin dibinde oturuyordum. Ebû Âmir, üzerine ince bir elbise giymiş olarak hutbe veriyordu, Ebû Bilal:
"Hele şu emîrimize bakın, fâsıkların elbisesini giyiyor" dedi. Ebû Bekre atılarak:
"Sus, böyle konuşma, ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:
"Yeryüzünde Allah'ın sultanını alçaltanı, kıyamet günü Allah alçaltır."
Şu hadiste ise sâdece hürmetsizlikten nehiy değil, hürmet teşvik edilmekte ve hatta emredilmektedir:
"Kim dünyada Allah'ın (makam vermek suretiyle aziz kıldığı) sultana ikramda bulunursa, kıyamet gününde de Allah ona ikram eder, kim de Allah'ın sultanını dünyada alçaltırsa Allah da onu kıyamet günü alçaltır."[126]

İmama İtaatin Hududu:

İmama itaat edip isyan etmemek ve zulmüne karşı da sabretmek mühim bir esas olmakla beraber, her çeşit emre itaat taleb edilmemiştir. İtaat emri belli bir hudûda kadar gider. O hudûdu taşan emre itaat sevab değil, günah vesilesidir: *"Müslüman kişi üzerine hoşuna giden gitmeyen her hususta -emredilen şey masiyet olmadıkça- söz dinlemek ve itaat etmek gerekir. Eğer mâsiyet yâni Allah'ın yasak kıldığı bir şeyin yapılması emredilirse emre ne kulak verilir ne de itaat edilir."*
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisinden sonra gelecek fâsık reislerden haber verdiği zaman, öyleleri çıktığı vakit ne yapalım? diye soranlara isyan tavsiye etmemiş, *"Bu da sorulur mu? Allah'a isyan emredene itaat yoktur"* cevabını vermiştir.
Bu keyfiyet bazı rivayetlerde *"Allah'a isyanda itaat yoktur"*, bazı rivayetlerde: *"Allah'a itaat etmeyene itaat yoktur"*, bazı rivayetlerde: *"Allah'a isyan edene itaat yoktur"*gibi değişik şekillerde ifâde edilmiştir. Bu durumda itaat etmek gerekmediği gibi, âlimlerin belirttiği üzere, imtina etmeye kadir olduğu halde itaat ettiği takdirde haram işlemiş olmaktadır.[127]

Körü Körüne İtaat Yok:

Masiyete (yâni Allah'a isyan etmeye götüren emîre) itaat edilmemesi gerektiğine dair prensibin ısrarlı bir şekilde beyan edilmeye başlanmasına vesile olduğu anlaşılan bir vak'ayı bütünü ile burada kaydetmekde fayda var. Hadîs kitaplarında ufak tefek farklarla rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Ensâr'dan birinin komutanlığında bir ordu yola çıkarır ve komutanlarına itaat etmelerini askerlere tenbih eder. Sefer sırasında bir ara askerlere öfkelenen komutan odun toplamalarını, büyük bir ateş yakmalarını emreder. Odunlar alev alev iyice tutuşunca komutan askerlere yeni bir emir vererek:
"Ateşin içerisine kendinizi atın" der. Emri yerine getirmek üzere kalkan askerlerden bâzıları ateşin yanında duraklayarak:
"Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kendimizi ateşten korumak için tâbi olduk, bir de ateşe mi gireceğiz?" derler ve girmezler. Bu bekleyiş içerisinde komutanın da öfkesi diner. Dönüşte vak'a Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e anlatılınca, itaat ederken itaatin körü körüne olmaması gerektiğini şu cevâbıyla ifâde eder:
"*Eğer ateşe girselerdi, ebediyyen çıkamazlardı. Allah'a isyan olan şeyde (kula) itaat yoktur. İtaat mâruftadır, aklın ve şeriatın iyi kabûl ettiği şeydedir."*[128]

İmama Ne Zaman İsyan Edilir?

Yukarıda kaydedilen hadislerden itaatin sınırlı olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu sınırları kesin hatlarla tesbitte zorluk olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, bir kısım açıklamalar nazar-ı dikkate alınınca, bu hususta vâzıh bir ölçünün "açık küfür" olduğu anlaşılır. Yâni imam, hiç bir te'vil götürmeyen açık bir küfre düşmüş ise, o zaman itaat gerekmez.
Buhârî'de Ubâdetu'bnu's Sâmit (radıyallahu anh)'den gelen şu rivayet, imama itaatin hududunu tâyin meselesinde "açık küfür işlemedikçe" ölçüsünü vermektedir:"
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) biat etmek üzere bizi çağırdı. Gittik, biat ettik. Bizden biat sırasında koştuğu şartlar meyanında dinlemek ve itaat etmek şartı da vardı. Öyle ki, emîr hoşumuza gitse de, gitmese de, darlıkta olsak da bollukta olsak da, başımızdakiler bencilliğe düşerek makamlarını kendi menfaatlerine kullansalar da itaat edecektik. Keza makam sâhipleriyle, yanımızda Allah'tan sarîh bir delile muhalefetle açık bir küfre düşmedikleri müddetçe, makam husûsunda nizâ etmemek şartı da vardı."
Âlimler, "açık küfür" tâbirine dayanarak, küfür olup olmadığında tereddüd edilen veya te'vil yoluyla "küfür" olarak değerlendirilen (amel, fikir vs.) hususlardan dolayı itaat vecîbesinin düşmeyeceğini, isyânın helâl olmayacağını bilhassa belirtirler. Küfür, te'vil imkânı olmayan bir nassla, yâni ya Kur'ân'dan bir âyet veya sahîh bir hadisle sâbit olmalıdır.[129]

Makam Hususunda Nizâ:

"Âlimler, hadis metninde geçen bilhassa "makam hususunda nizâ" tâbirine dayanarak, imamın azlini, azline teşebbüsü meşru kılan tek sebebin "açık küfür" olduğunu belirtirler. Bu yoksa fıskı, cevri, zulmü sebebiyle saltanatı husûsunda imamla münâzaanın (kavganın) câiz olmadığını söylerler. Küfre düşmemişse, diğer kötülüklerini rıfkla, lisân-ı münâsible, imama söylemek, hatırlatmak yasaklanmamış bilakis istihsan edilmiştir.
Şu hâlde cemiyette bir kısım fitnelere sebep olmamak düşüncesiyle, sultanların, idarecilerin mevki ve makamlarıyla oynama işi "onlar açık bir küfre düşmedikçe" tecviz edilmemiş, bu raddeye gelinceye kadar kişilerin menfaatlerini ilgilendiren hususlarda fedâkârlıkların azamisine katlanmak tavsiye edilmiştir.
Bu meseleyi Nevevî şöyle ifâde eder: "Halifeler, onlar İslâm'ın esaslarından birini tağyîr etmedikleri müddetçe, sırf zulüm ve fıskları sebebiyle isyan câiz değildir."
Bu bahsi İbnu Hacer'in kaydettiği bir pasajı aynen alarak hülâsa etmek isteriz: "Zalim imam mevzuunda âlimlerin ittifak ettiği husus şudur: Zâlim imamı, fitne ve zulme yer vermeksizin tahttan indirmek mümkünse bunu yapmak bir vecibedir. Değilse, sabretmek vecibedir. Bir kısmı da şöyle demiştir: "Fâsık kimse bidâyette başa getirilmez. Önceden adâletli olduğu hâlde sonradan fısk u fücûra ve zulme düştü ise, buna karşı gelip, isyan etmek hususunda ihtilaf edilmiştir. Doğru olanı, küfre düşmedikçe isyanın yasak olmasıdır. Küfre düştüğü takdirde isyan vâcib olur." Nitekim, "Abbâsî halîfelerinden Me'mun, Mu'tasım ve Vâsık "Kur'ân mahlûktur" iddiasını -ki âlimlerce bid'at olarak vasıflandırılmıştır- yaymaya çalıştılar, bu maksadla âlimlere darb, habs ve katle varıncaya kadar her çeşit işkenceyi tatbik ettiler. Buna rağmen hiçbir âlim, bu muameleleri sebebiyle, onlara isyan etmek gerekir dememiştir."
İbnu Hacer, bir başka vesîle ile kâfir imama karşı isyan vecîbesinin icmâ ile sâbit olduğunu ve bu vecibenin her müslümana terettüp ettiğini belirterek sözünü şöyle noktalar: "Buna gücü yeten sevap kazanır, göz yumup müdâhane eden günahkâr olur, gücü yetmeyen de oradan hicret eder."[130]

Azli Gerektiren Tabiî Haller

Açık küfür dışında, imama terettüp eden vazifeleri yapmasına mâni bir kısım tabiî hâller ârız olursa, bu durumda da imamın azledilerek yerine yenisinin nasbı gerekmektedir. Bu haller

tecennün (delirmek), temyiz hâlinin kaybolması ve bu durumun Müslümanlara zarar verecek bir müddet uzaması veya tedavi ümidinin kesilmesi, keza sağırlık, dilsizlik, düşkünlük derecesine varan yaşlılık veya bir başka sebep araya girerek, Müslümanların maslahatlarını takip etmesine mâni olacak olursa imam azledilir, yerine yenisi nasbedilir. Düşman eline esir düşmesi de azlini gerektiren sebeplerden biridir. Ancak bu durumda da esâret, işlerin aksamasına sebep olacak bir müddeti bulur, kurtarma ümidi de kesilirse azli gerekir.[131]

Azledilen Tekrar Seçilemez:

Herhangi bir sebeple azledilip yerine yenisi nasbedilen bir kimse, azlini gerektiren sebep ortadan kalksa da yeniden imam seçilemez. Sözgelimi esaretten kurtulma, hastalıklardan, cünûndan kurtulma gibi.
Fitne endişesi olmadığı takdirde bidâyette efdal olanın seçimi vâcib ise de, sonradan efdalın zuhûru, mefdûlün (faziletce geri olanın) azlini gerektiren bir durum değildir, fitne söz konusu olmasa bile.[132]

Sebepsiz Azl Mümkün Mü?:

Bakillâni, şöyle bir suâl sorar: "Ümmet herhangi bir kimseyi imam tâyin etme hakkına sâhip olduğu gibi, sebep göstermeden azletme hakkına da sâhip mi?" Bu soruya: "Hayır, böyle bir hakka sâhip değildir" diye cevap verir. İmamın azli için mutlaka mucib bir sebep olmalıdır. [133]

İstifa:

Yeniden imam seçmeyi gerektiren durumlardan biri de istifadır. İmamın bizzat istifası onun ölmesi gibidir, veliyyü'l-ahde (ümmete) yenisini seçmek terettüp eder. Hülâsa, isyanın tek meşru sebebi açık küfürdür, fısk vs. sebeplerle azledilmez. Zira "azilde âleme fesad, nizâ ve haksız yere adam öldürmeler mevcuttur."[134]

Neden İtaatte Israr Ediliyor?

Buraya kadar kaydedilen bütün açıklamalarda görüldüğü üzere, İslâm imama itaat hususunda hiç bir tâviz vermiyor. İmamın açık küfrü dışında hiç bir bahâne ile itaatten yüz çevirmeye, isyâna cevaz verilmiyor. Bunun sebeplerine, geçmiş bahislerde yer yer temâs etmiş ve hattâ bizzat bâzı hadislerde buna yer verilmiş de olsa, burada bir kere daha hülâseten belirteceğiz:
İtaatte ısrârın en mühim sebebi, fitneyi önlemektir. Fitnenin sebep olacağı ferdî ve içtimâî zararların büyüklüğü ve çokluğu sebebiyle İslâmiyet bütün gücüyle fitneyi önleyici ve bastırıcı tedbirlere ağırlık vermiştir. Fitnenin önlenmesi uğruna ferdlerden fedakârlığın âzamisini istemiştir. Fitnede başlıca şu zararlar vardır:
1- Mâsum kanı dökülür. Halbuki, daha önce belirtildiği üzere, Kur'ân-ı Kerîm, mâsum bir kimseyi öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi büyük bir suç olarak değerlendirmiştir.
2- Fitnenin çıkarılması kolay, durdurulması imkânsız denecek kadar zordur. Fitne bir kere çıktı mı onun açtığı içtimâî yaralar nesilden nesile geçer, tam iltiyam bulmadan kıyamete kadar devam eder. İşte Şia fitnesi; Hz. Osman zamanından günümüze kadar on dört asır geçtiği hâlde zaman zaman hâlâ ızdırabını çekmekteyiz.
3- Millî birliği bozar, cemiyetin zaafa uğramasına sebep olur, bu da düşmanların iştahını kabartır, üzerimize saldırtır.
4- Fitne hareketlerinden cemiyette her an mevcut olan şer unsurlar istifade eder. İnananlar, nizam tarafları, devletin güçlü kalmasını isteyenler mutlak surette bundan zarar görürler. Zira,

İslâmiyet, Allah'ın rızasını kazanmaktan ibâret olması gereken hedefe meşru olan vâsıtalarla gitmeye izin vermiştir. Gayr-ı meşru vâsıtalara tevessül etmek kesinlikle yasaklanmıştır. Anarşi ve fitne ise yolların en gayr-i meşrûsu ilan edilmiştir.
5- Fitne ile tarihte hedefe varılmamıştır ve varılmayacaktır da. Yukarıda geçen bahiste de belirtildiği üzere, tarihte bazı fırkalar Kur'ânî çizgiden çeşitli te'villerle çıkarak ihtilalci fikirleri benimsemişlerdir. Bunlar zaman zaman fitneler çıkarmışlar, hattâ iktidar da elde etmişlerdir. Fakat bunların hiç biri başarılarını ve hattâ hayatiyetlerini devâm ettirememişlerdir. Bunlardan az önce ismi geçen Mu'tezile kendi gibi düşünmeyenleri tekfir etmek, fâsık imama itaat etmemek gibi prensipleri benimsemiş, ilk nazarda daha dinamik, daha canlı olacağı intibâını vermesine rağmen elde ettiği başarıları devam ettirememiştir. Onun Abbâsi sarayında hâkimiyet kurduğu hicrî 218-234 yılları arası kendisi gibi düşünmeyen ilim adamlarına tatbik edilen zulüm, işkence, hapis ve kıtallerle doludur ve İslâm tarihinin en kara sayfalarını teşkil eder. İhtilalci, yobaz prensiplere dayanarak âkibetlerini hüsranla kapamasalardı İslâm tefekkürüne katacakları renklilikle fikrî hayatta sebep olacakları hareketlilik ve canlılık sayesinde belki de İslâm tarihinin ve İslâm medeniyetinin daha parlak ve daha mes'ud mecrâlara yönelmesine imkân hazırlayacaklardı.[135]

İmamın Tayin Ve Tesbiti

İslâm'ın anarşiyi önlemek hususundaki gayretini görmek için, imam (devlet reisi) tâyininde uyulması gerekli prensiplerini bilmemizde fayda var. Bu sebeple kısaca bunları belirtmeye çalışacağız.
Bir kimsenin imam olabilmesi için, daha önce belirtilen, imamda aranan şartların onda bulunması kâfi değildir. Bu şartlara seçim veya tâyin işinin inzimam etmesi gereklidir. Bu üç şekilde olur:
1- Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'in halîfe oluşunda cereyan ettiği şekilde, -biat esnasına hazır bulunmaları mümkün olan ulema, rüesa ve adâlet ve rey sâhibi kimselerden oluşan-ehlü'l-hal ve'l-akd tarafından seçilmek.
2- Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in halîfe oluşunda cereyan ettiği şekilde, selahiyetli bir kimse tarafından tâyin edilmek. Selâhiyetli kimse, Ehl-i Sünnet'e göre, ya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'dir, ya da önceki halifedir. Halîfenin, kendi yerine, ömrünün sonunda birini tâyin edebileceği icma ile kabûl edilmiştir. Zira, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir tarafından yerine halife tâyin edildiği zaman Ashâb'tan kimse itiraz etmemiş, herkes bunu kabul etmiştir. Onların bu kabulü halifenin yerine geçecek kimseyi tâyin etme usûlünün meşruluğuna delil kabul edilmiştir.
3- Zor ve istila yoluyla başa geçmek. Bir kimse imamın ölmesi ile veya, hilafete göz dikerek, kuvvet yoluyla galebe çalıp biatsız, seçimsiz başa geçecek olsa, onun imamlık ve hilafeti câiz olur. Böyle bir kimse şahsen âdil veya zâlim veya fâsık da olsa mâsiyet (Allah'ın emirlerine zıt) olmayan emirlerine itaat etmek gerekir.
İmametin sübûtu meselesinde kaydı gereken mühim bir nokta ehlü'l-hal ve'l-akd'in tamamının bir şahs üzerinde ittifaklarının aranmamasıdır. Aranması gerektiğine dâir ne aklî, ne de naklî hiçbir delil mevcut değildir. Bu sebeple âlimler, ehlü'l-hal ve'l-akd'den bir veya iki kişinin biatını, imametin sübutu ve tahakkuku için yeterli görmüşlerdir, yeter ki aday diğer şartları hâiz bulunsun. Nitekim, dindarlıkları ve dinin her meselesinin tatbikinde gösterdikleri titizlik ve hassasiyetleri herkesçe mâlum olan Ashâb (radıyallahu anh), bir iki kişi tarafından yapılan halife tâyinlerine itiraz etmemişlerdir: Hz. Ömer, sadece Hz. Ebû Bekir tarafından; Hz. Osmân, Abdurraman İbnu Avf tarafından seçildiler ve bu işe, bütün ümmetin icmâını taleb şöyle dursun, Medine'deki ehlü'l-hal ve'l-akd'in icmâını bile taleb etmediler.[136]

Birkaç Prensip: İslâm cemiyetinde fitnenin önlenmesi maksadıyla, te'sîs edilen imamet telakkisine, yine aynı gayeyi -yâni fitneyi önlemeyi- te'yid ve tahsil maksadlarına râci birkaç prensibi daha burada kısaca zikredebiliriz:[137]

Biat Akdi Alenî Olmalıdır:

Bazı âlimler, biatın alenî olması, bir kısım müşâhidlerin gözü önünde cereyan etmesi gereğini ileri sürmüştür. Cüveynî: "Aksi takdîrde, herhangi biri ortaya çıkıp gizli bir akitle imam olduğunu, alenen imam olan kimseye nazaran tekaddüm hakkı bulunduğunu iddia edebilir, bunların önlenmesi için aleniyet şarttır" dedikten sonra ilâve eder: "İmamet rütbece nikahdan daha düşük değildir." Zira nikah bile, şâhitler huzurunda alenî olmalıdır.[138]

İmam Tektir:

İslâm dünyasında birliğin te'mini ve çokluğun hâsıl edeceği fitnelerin önlenebilmesi için, sünnet, imamın bir olması prensibinde ısrar eder: *"Kim bir imama biat ederek anlaşma müsâfahasını yaparsa, gücü yettiğince ona itaat etsin. Bir ikincisi çıkıp da evvelkisi ile nizâya kalkışacak olursa onun boynunu vurun"* (Müslim). Bir başka rivayette, birden fazla imam çıktığı takdirde ne yapmaları lâzım geldiğini soranlara da: *"Birinci biatınıza sâdık kalın, gereğini ifa edin... birincilere olan borcunuzu ödeyin.."* cevabı verilir. Bazı rivayetlerde *"Kim olursa olsun ikinciyi öldürün"* şeklinde, te'kidli bir ifâdeye yer verilir.
İslâm âlimleri, bu mevzu üzerine gelen nassları nazar-ı dikkate alarak aynı asırda imamın birden fazla olamayacağı hususunda icma ederler. İslâm beldesinin dar veya geniş olması bu hükme te'sîr etmez. Her hâl u kârda imamın bir olması gerekmektedir. Cüveynî, İrşad'ında İslâm beldeleri bir imamın hâkimiyet kuramayacağı kadar geniş olursa, iki ayrı imamın meşrûiyeti hususunda ictihad yapılabileceğini söylemiş, sonraki âlimler onun bu görüşünü, ona nisbet ederek tekrarlamışlardır. Şâyet aynı asırda iki ayrı imama biat edilecek olsa, bunların efdaliyet noktasından vasıflarına bakılmaksızın birincisi meşru, ikincisi gayr-ı meşru ve âsi (bâği)dir, iddiasından vazgeçirilinceye kadar kendisiyle harb edilir. Savaşı ikincisi kazanacak olursa, bu durumda meşru imam olur.
Ehl-i Kıble'den sadece Kerrâmiye fırkası Sahâbe'nin ve ümmetin icmâlarına muhalif olarak iki ve daha fazla kimsenin imametinin câiz olabileceğini söylemiştir.
İmamın bir olmasındaki bu ısrar da "fitneye düşüp nizamın bozulması" korkusundan ileri gelmektedir.[139]

Asker De Sultana İtaat Etmelidir:

Kur'ân-ı Kerîm'de Belkıs, Hz. Süleyman'ın tehdidkâr mektubu üzerine, askerleriyle istişare ettiği vakit askerleri şu cevabı verirler: "Biz, güç, kuvvet sâhibleri çetin savaş erbabıyız. Emir sana ait. Bak, sen ne emredekceksin!" Bazı müfessirler bu sözü "Biz kuvvet adamları harb ü darb ehli askerleriz, siyaset ve reyden anlamayız, ne emredersen onu yaparız" mânasına telakki etmişlerdir. Elmalılı Hamdi Yazır merhum, bundan önceki âyette geçen "Bana fetva verin" ifadesine dayanarak heyette, askerden başka ileri gelenlerin de bulunabileceği ihtimalini kabûl etmekle beraber "Bunun asker zihniyetini göstermesi itibariyle kayda şayan bir mâna olduğunda şüphe yoktur" der.[140]

Ümerâya Karşı Dikkatli Olunmalı:

Bir kısım hadislerde, cemiyetteki fitnenin ümerâ, yâni idâreciler zümresinden çıkacağına dikkat çekilerek böylesi âmirlere yaklaşılmaması istenir. Bazı hadislerinde kendisinden sonra,

hidâyetten ayrılacak imamların çıkacağını haber veren Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), ümmeti için en büyük endişeyi bunların verecekleri fesad ve hâsıl edecekleri helâk ve tahribat sebebiyle duyduğunu da mükerreren ifâde eder.
Bu çeşit imamların şerrinden en iyi kurtuluş yolu onlarla temas kurmamak, onlara uymamak, isyan ederek fitneye sebep olmamak, kerhen itaat etmektir. Tirmizî'nin bir rivayeti şöyle: *"Benden sonra bir kısım (kötü) emîrler başınıza geçecek. Kim onlarla hemhâl olur, onların yalanlarını tasdik eder ve zülumlerinde onlara yardımcı olursa o benden değildir, ben de ondan değilim. Böyleleri cennette Havz-ı Kevser'in başında benimle buluşamaz da. Her kim onlarla hemhâl olmaz, zulümlerinde onlara yardımcı olmaz, yalanlarını da tasdik etmezse o bendendir, ben de ondanım. O, benimle Havz-ı Kevser'in başında buluşacaktır."*[141]

ÜÇÜNCÜ FASIL

MUHTELİF AHKÂMLAR

-1- عن عمرو بن أبى ا׳حوص رضى الله عنهُ. قال]شَهِدْتُ حجةَ الَودَاع مع النبى # فَحَمِدَاللّهَ تعالى وأثنى عليه وذكّر ووعظ ثم قال ثثاً: أىّ يوم أحرمُ؟ قالوا يومُ الحجِّ ا׳كبرِ، قال فإن دماءَكمْ وأموالَكم وأعراضكم عليكم حرامٌ كحرمة يومِكم هذا في بلدِكم هذا في شهركم هذا، أ يجنى جانٍ إ على نفسه، و يجنى والدٌ على ولدِهِ، وَ ولدٌ على والدِهِ، أَ إن المسلمَ أخُو المسلمِ فليسَ يحلُّ لمسلمٍ من أخيه شئٌ إّ مَا أحلّ من نفسهِ، أ وإن كلَّ رباً في الجاهليةِ موضوعٌ ـ لَكُمْ رؤسُ أموالِكُمْ تَظْلِمُونَ وَ تُظْلَمُونَ ـ غَيْرَ رِباَ العباسِ فانهُ موضوعٌ كلُّهُ، أَ وإنَّ كلَّ دمٍ كانَ في الجاهِلِيّةِ موضوعٌ، وأولُ دمٍ أضعهُ من دمِ الجاهليةِ دمُ الحارثِ بن عبدالمطلبِ، وكانَ مسترضعاً في بنى ليثٍ فقتلهُ هذيلُ، أَ فاستوصُوا بالنساءِ خيراً فانهنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ ليسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شيئاً غيرَذلكَ إَّ أن يأتينَ بِفَاحِشَةٍ مبيّنةٍ، فإن فعَلْنَ فاهجُروهُنَّ في المضاجِعِ واضْرِبُوهُنَّ ضرباً غيرَ مبَرِّح، فإنْ اطعنَكُمْ ف تبغُوا عليهنَّ سبِيً، أ وإن لكُمْ على نسائكمْ حقاً، ولنسائكُمْ عليكم حقاً: فأما حقُّكمْ على نسائِكُمْ فَ يوطِئْنَ فُرُشَكُمْ من تكرهُونَ، وَ يأذنَّ في بيوتكُمْ لمن تكْرهُونَ، أ وإنْ تُحْسِنُوا إلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ اَ وَاِنّ الشَيْطَانَ قَدْ أيِسَ اَنْ يُعْبَدَ فِي بَلَدِكُمْ هذا
أبداً، وَلَكِنْ سَتَكُونُ لَهُ طاعةٌ فِيمَا تَحتَقِرُونَ منْ أعْمَالِكُمْ وسَيَرضَى بهِ[أخرجه الترمذى وصححه »عوانٌ« أى أسيراتٌ .

1. (45)- Amr İbnu Ebî'l-Ahvas (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte Veda haccı'nda bulundum. Orada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) irad ettiği hutbede önce Allah Teâla'ya hamd ü sena, hatırlatma ve tavsiyelerden sonra şöyle devam etti:
"Hangi gün (bu günden) daha (mukaddes ve) haramdır?" Bu soruyu üç kere tekrarladı. Cemaat:
"el-Haccu'l-Ekber günü" diye cevap verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devam etti:
"Öyle ise bilin ki, kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız, birbirinize, bu ayınızda, bu beldenizde şu gününüz nasıl haramsa öylece haramdır, mukaddestir. Bilin ki herkesin cinayetinden kendisi sorumludur. Hiçbir babanın cinayetinden oğlu sorumlu tutulmaz. Haberiniz olsun ki, Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bu sebeple, bir Müslümana, bizzat kendisi helal kılmadıkça kardeşinin hiçbir şeyi helâl değildir. Bilin ki cahiliye devrinden kalan bütün faizler mülgadır, terkedilecek ve alınmayacak. Faize verilen paranın sâdece sermaye kısmını yâni aslını alacaksınız, -böylece ne zulüm ve haksızlık etmiş ne de zulme ve haksızlığa uğramış olacaksınız- Abbas İbnu Abdi'l-Muttalib'in faizi hâriç. Zira onun tamamı mülgadır, terkedilmiştir.[142] *Haberiniz olsun ki, cahiliye devrinden kalan bütün kanlar da terkedilmiştir. (intikam peşine düşülmeyecek). İlga ettiğim ilk câhiliye kanı da el-Hâris İbnu Abdü'l-Muttalib'in kanıdır. Hâris,*[143] *Benu Leys'ten tuttuğu bir süt anneye bebeğini emzirtiyordu. Çocuğu Hüzeyl adında birisi (bir kavga sırasında attığı bir taşla kazâen) öldürmüştü. Sakın ha, kadınlara da iyi muamele yapın. Çünkü onlar yanınızda esir durumundadır. Onlara iyi muamelenin dışında (terketmek, dövmek gibi) bir başka şey yapmak hakkına sâhip değilsiniz. Ancak açık bir çirkinlikte bulunulursa o hâriç. Çirkin iş yapmaları hâlinde, önce yataklarını ayırın, (yine de devam edecek olurlarsa) yaralamıyacak şekilde dövün. Bundan sonra itaat*

ederlerse, (onların yaptığına ayırma dövme gibi muamelelere) zulmen devam etmek için bir yol (bir bahâne) aramayın. Bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde bazı haklarınız var. Kadınlarınızın da sizler üzerinde bazı hakları vardır. Kadınlarınız üzerindeki haklarınız istemediğiniz kimselere yatağınızı çiğnetmemeleri, evlerinize hoşlanmadıklarınızın girmesine izin vermemeleridir. (Onların sizdeki hakları ise) yiyecek ve giyeceklerinde iyi davranmanızdır. Haberiniz olsun, şeytan şu beldenizde kendisine ebediyen tapılmayacağını idrak etmiştir. Fakat, sizin önemsemediğiniz şeylerde ona itaat devam edecek, bunlar da onu memnun kılacak (menfî neticeler hâsıl edecek)tır."[144]

AÇIKLAMALAR:

Görüldüğü üzere bu hadis, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda Hutbesi'ni teşkîl etmektedir. Bu hutbe birçok sahâbe tarafından rivayet edilmiştir. Herbiri rivayeti hatırlayabildiği kadarıyla yaptığı için, hepsinin metninde farklılıklar vardır. Nitekim, müteakip birkaç rivayet de bu hutbe ile ilgilidir.
Veda Hutbesi birçok yönden ehemmiyet taşır:
1- Herşeyden önce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatının sonlarında irad edilmiştir. Malum olduğu üzere Veda Haccı hicretin onuncu yılında cereyan etmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ömrünün son aylarını yaşamaktadır ve birkaç ay sonra vefat edecektir. *"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimeti tamamladım ve size din olarak Müslümanlığı beğenip seçtim ve ondan râzı oldum"* (Mâide: 5/3) mealindeki âyet de bu hac sırasında nâzil olmuştur.
2- Hadiste geçen el-Haccu'l-Ekber tabiriyle kastedilen şey, kurban günüdür. Arafe günü olduğu da söylenmiştir. Ancak doğru olanı kurban günüdür. el-Haccu'l-Ekber'le ilgili söylenen başka teviller asılsızdır. Buna el-Haccu'l-Ekber denmesi, umre ziyaretinden ayırmak içindir. Zira umre'ye el-Haccu'l-Asgar denmiştir.
3- Hutbe muhteva olarak da ehemmiyetlidir. Zira ciddi meselelere temas etmekte, o güne kadar ele alınmamış olan birçok câhilî tatbikata son verilmektedir. Kan davâsının, fâizin kesinlikle kaldırılması, karıkoca arasındaki hukukun tavzîhi, nesî takvimi'nin ilgası, hac menâsikinin tesbiti vs. hepsine bu hutbede yer verilir. Günümüz müelliflerinden bazıları Veda Hutbesi'ni İslâm'ın "insan hakları" veya "kadın hakları" beyannamesi olarak değerlendirir. Gerçekten de insanların "mal, can, ırz" dokunulmazlığının te'yidi tarihte ilk defa cereyan eden bir vak'adır. 20. asırda Birleşmiş Milletlerce benimsenen insan hakları beyannamesi şüphesiz çok daha fazla teferruata yer veriyor. Ancak onlar hep kâğıt üzerinde kalmıştır ve öyle olmaya devam edecektir. Burada ise âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tebliği olarak vicdanlara, ruhlara, akıl ve fikirlere nakşolma sözkonusudur. İnsanlık, Müslümanların en şa'şaalı, en güçlü devirlerinde bile, dili, dini, rengi ne olursa olsun İslâm topraklarında kanından, malından, ırzından emin olmuş, hürriyet içinde yaşamıştır. Avrupalıların hâkimiyet kurdukları yerlerde öldürüle öldürüle nesli tüketilen, terör ve yasaklarla dili, dini unutturulan kavimlerin, yeryüzünden tamamen silinen medeniyetlerin sayısı çoktur.
4- Kadınlarla ilgili birkaç noktayı açıklamamız gerekecektir: Hadiste belirtildiği üzere karıya, kocanın "iyi muâmele"de bulunması esastır. Kocasının onun üzerinde bazı hakları vardır. Ancak onun da kocası üzerinde hakları vardır. Her ikisi de diğerinden bu haklardan daha fazlasını zorla isteyemez. Erkeğin kadınına karşı borçları nafakadır: Yiyecek, giyecek ve mesken temini. Dinimiz bunların asgarî miktarını tâyin ederken devrin şartlarını, örfü, kadının geldiği ailenin iktisadî seviyesini gözönüne almıştır. Fıkıh kitaplarımız bu meselelere geniş yer verir. Teferruata girmeden İslâm âlimlerinin icma ettikleri ana prensipleri kaydedelim: Nikah akdi, istihdam (kadını hizmetlenme) akdi değildir. Bu sebeple yemek yapmak, evi süpürmek, çamaşır yıkamak gibi dahilî; dükkanda, tarlada çalışmak, hayvanları tımar etmek

gibi harici işleri yapmakla mükellef değildir. Kadın, bu çeşit hizmetlerin görülmesi için, masrafı kocası tarafından karşılanmak üzere en az bir hizmetçi tutmak hakkına sahiptir. Koca, hanımın yemeğini pişmiş ve hazırlanmış olarak getirmek zorundadır. Kadın bir kısım ev işlerini yapıyorsa bunu hukukî bir mecburiyet olarak değil, bir iyilik, hoş bir âdet, örf olarak yapar. Bu çeşit işleri yapmak istemese kocası icbar edemez. Bu davranışı sebebiyle kadın günahkâr da olmaz. Ona terettüp eden hukukî vecibe: Kocasından izin almadan evden ayrılmaması, kocasının istemediklerini eve almaması, çağırdığı takdirde yatağa gelmesidir."[145]

Kadının Dövülmesi Meselesi

Kadının dövülmesi meselesi'ne gelince, dinimiz, bazı sıkı kayıtlarla buna yer vermiştir. Yukarda kaydettiğimiz hadisten ayrı olarak Kur'an-ı Kerîm'de de yer verilen bir husustur. Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilmiş olması mevzuya ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır. Bizce, âyet-i kerîmenin bu meseleye temas etmiş olması kadınları himayeye mâtuf bir durumdur. Zira başta günümüzün en ileri memleketlerinde bile hâlâ câri olduğu üzere, her devirde, her millette kadınlar dövülmüştür. Kıyamete kadar da bu realite devam edeceğe benziyor. Sanki insanî münasebetlerin kadın-erkek bölümünün tabiî bir neticesidir. İnsanlar zarurî olan münasebetlerinde her zaman orta yolu koruyamazlar, ifrat-tefrit, rıza-gazab, sevgi-öfke iç içedir. Bunların sonucu olarak münakaşalar, ağız kavgaları, yumruklaşmalar hatta cinâyetler vukûa gelir. Bunlar "olmamalıdır" diye bir teşriat olamaz. İslâm bu meselede realiteyi kabul ederek müntesiblerini makul hududda tutmaya, frenlemeye çalışır. Esasen her meselede "vasat yol"u göstermek İslâm'ın ana ruhunu teşkil eder.
Bu kısa açıklamadan sonra asıl mevzumuza gelelim: Kur'ân-ı Kerîm'de, meâlen şu ayet mevcuttur: *"Serkeşlik etmelerinden endişelendiğiniz kadınlara gelince, evvela kendilerine nasihat edin, sonra yataklarında onları yalnız bırakın, yine dinlemezse dövün."* (Nisa: 4/34).
Dikkat edilirse âyet kadının dövülmesini birçok şarta bağlamaktadır:[146]

1- Meşru Sebep:

Kur'ân'da bu sebep "nüşuz" kelimesiyle ifade edilir. Türkçe meallerde umumiyetle hep "serkeşlik" olarak tercüme edilmiştir. Kelime Arapça'da yükseklik, tümseklik, sivrilik gibi mânalara gelir. Selef âlimleri kadınla ilgili olarak Kur'ân'da gelen bu tavırdan "kocasına isyanı, koku sürünmemesi, kocasını nefsinden men etmesi, kocasına daha önceki davranışını değiştirmesi, kocasına sevgisizlik izhar etmesi, kocasının tâyin ettiği evde oturmayı kabul etmeyip bir başka yerde oturması gibi durumları anlatmıştır.
Yani, kocasına karşı olan vecibelerini yerine getirmemesi diye hülâsa edebiliriz. Vecibe olmayan işlerdeki itaatsizlikten dolayı dövmeye hakkı yoktur. Ev işlerini yapmaması gibi.
Veda Hutbesi'nde, kadını dövmeyi meşru kılan suç "nüşuz" kelimesiyle değil, "fâhiş" kelimesiyle ifade edilmiştir. Biz "çirkinlik" olarak tercüme ettik. Bunu, dilimizde aynı kökten fuhuş kelimesiyle tercümeyi uygun bulmadık. Çünkü fuhuş, zina mânasına gelir. Halbuki burada zinanın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü zinanın cezası recm denen hadd-i zina'dır. Bunun dayakla geçiştirilmesi mümkün değildir. Öyle ise, bu hutbede geçen fâhiş kelimesini fuhuşla açıklamak ve böylece Kur'ân'da geçen "nüşuz" kelimesinin vuzuha kavuşturulduğunu söylemek uygun olmaz.[147]

2- Cezanın Usûl Ve Miktarı:

Kadın meşru bir sebeple dövülebilirse de bu, en son baş vurulacak yoldur. İlk önce, serkeşliği sebebiyle nasihat edip, tatlılıkla ondan vaz geçirme yolu aranacak. Bu müessir olmazsa yatağı

ayrılacak. Bu iş, arkasını dönmek ve konuşmamak suretiyle gerçekleştirilir. Ayrı bir yatakta yatılır da denmiştir. Bu ceza da müessir olmazsa dayak meşru hâle gelmektedir. İslâm burada da yenilik getirerek dayağın derecesini belirtmiş "çok acı verici olmaması"nı emretmiştir.
Şu halde, İslâm, her devirde mevcudiyetini fiilen dünyanın her köşesinde muhafaza etmiş beşerî bir realiteyi ciddî kayıtlara bağlayarak kadınlar lehine ıslah etmiş, asgarî seviyeye, en az zararlı bir hâle getirmiştir.
Elmalılı Hamdi Efendi, dayakla ilgili yukarıda temas ettiğimiz ayet-i kerîmenin açıklamasını yaparken bir dipnot düşüyor. Buraya aynen kaydını uygun buluyoruz:
"Burada, kadın dövülür mü, diye bir soru vârid olabilir. Evet dövülmez, fakat bu ifadede kadın demek nâşize (serkeş), âsiye (isyankâr) karı demek olmadığı da unutulmamak lâzım gelir. Sırasına göre insanca olmak üzere bir kaç tokat, hissi isyan ile sukuta doğru giden hırçın bir kadına kadınlık şeref ü terbiyesini bahşetmek için güzel bir ders olabilir. Şair Ziya Paşa merhum:
"Nush ile yola gelmiyeni etmeli tekdir,
Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir."
demiştir. Zamanımızda Kur'ân'ın işbu "onları dövün" emrini sui tefsir ederek dillerine dolamak isteyen Avrupalılar görüyoruz. Fakat ne garib bir tesadüftür ki, biz bu âyetin tefsîriyle meşgul olduğumuz sırada bir Fransız mahkemesinin, kocası tarafından dövülmüş olan bir Fransız karısına ikame ettiği davaya karşı "hırçınlık edip kocasını tehevvüre getiren bir kadının yediği dayaktan dolayı talâk (boşanma) dâvâsı ikamesine hakkı olmadığına" hükmettiğini gazeteler ilan ediyordu" (Cilt 2, s. 1351).
3- Hadîsin son kısmı ehemmiyet verilmeyen bir kısım günahlarla ilgili; *"Şeytan şu beldenizde, kendisine ebediyyen tapılmayacağını idrak etmiştir. Fakat, sizin önemsemediğiniz şeylerde ona itaat devam edecek, bunlar da onu memnun edecektir"* buyuruluyor.
Şârihler, Mekke ve civarında, artık puta tapma şeklinde kimsenin küfre dönmeyeceğini anlamışlardır. Bedevilerde görülen irtidad hâdiselerinin de bu hükmü cerhetmeyeceği açıktır, zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından sonra görülen bu hâdiseler, mahiyetce eski putlara dönüş olmamıştır. Ancak hadis "katl, yağma gibi bazı büyük günahlarla, bir kısım küçük günahları ‘puta tapmak değil' diye mühimsemeyip, işlemeye devam edeceksiniz, şeytana uymada bu da yeterli olacaktır" şeklinde uyarıda bulunmakta, günah küçük bile olsa kaçınmak gerektiğini irşad etmektedir. Nitekim İslâm uleması küçük günahlarda ısrar etmeyi büyük günah saymış, hatta bazıları, -büyük küçük ayırımı yapmadan- herbir günahta küfre giden bir yol olduğunu belirtmiştir. Ehemmiyet verilmeyen günahların nasıl küfre götüren bir günah gibi büyüyebileceğini açıklama sadedinde Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri (rahimehullah)'nin şu açıklaması ikna edicidir: "Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra tâ nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılalıştırıyor. Herbir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah istiğfar ile çabuk imha edilmezse, kurt değil belki küçük bir mânevî yılan olarak kalbi ısırıyor. meselâ: Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının ıttılâından çok hicab ettiği zaman, melâike ve ruhâniyâtın vücûdu ona çok ağır geliyor. Küçük bir emâre ile onları inkâr etmek arzu ediyor. Hem Meselâ: Cehennem azabını intaç eden büyük bir günahı işleyen bir adam, cehennemin tehdidatını işittikçe istiğfar ile ona karşı siper almazsa, bütün ruhuyla cehennemin ademini arzu ettiğinden, küçük bir emâre ve bir şüphe, cehennemin inkârına cesâret veriyor. Hem mesela: Farz namazını kılmayan ve vazife-i ubûdiyeti yerine getirmeyen bir adamın küçük bir âmirinden küçük bir vazifesizlik yüzünden aldığı tekdirden müteessir olan o adam, Sultan-ı Ezel ve Ebedin mükerrer emirlerine karşı farzında yaptığı bir tembellik, büyük bir sıkıntı veriyor ve o sıkıntıdan arzu ediyor ve mânen diyor ki: "Keşki o vazife-i ubûdiyet bulunmasa idi." Ve bu arzudan bir mânevî adâvet-i İlâhiyyeyi işmâl eden bir inkâr arzusu uyanır. Bir şüphe vücud-u ilâhiyyeye dâir kalbe gelse, kat'î bir delil gibi ona yapışmaya meyleder. Büyük bir helâket kapısı ona açılır. O bedbaht bilmiyor ki: İnkâr vâsıtasıyla gâyet cüz'î bir sıkıntı vazife-i ubûdiyetten

gelmeye mukabil, inkârda milyonlar ile o sıkıntıdan daha müdhiş manevî sıkıntılara kendini hedef eder. Sineğin ısırmasından kaçıp, yılanın ısırmasını kabul eder."[148]

-2- وعن ابن عمر رضى اللهُ عنهُما قال: قال رسولُ اللهِ # في حَجةِ الوَدَاعِ]أَ أيُّ شهر تعلَمونهُ أعظَمَ حُرْمةً؟ قالوا: أ شهرُنا هذا، قال أ أيُّ بَلَدٍ تعلمونهُ أعظمَ حرمةً؟ قالوا: أ بلدُنا هذا،قالَ أ أيُّ يَوْمٍ تعلمونهُ أعظمَ حرمةً؟ قالوا: أ يوْمُنَا هذا، قال فان اللّهَ تعالى قدْ حرّمَ علَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأمْوَالَكُمْ وَأعْرَاضَكُمْ إّ بِحَقِّهَا كَحرمةٍ يومِكمْ هذا في بَلَدِكُمْ هذا في شهرِكم هذا، أ هلْ بَلّغتُ ثثاً، كلُّ ذلكَ يُجِيبُونهُ أ نعمْ. قالَ: ويْحكمْ أو ويْلَكُمْ ترجعوا بعدِى كفاراً يضربُ بعضكُمْ رقابَ بعضٍ[. أخرجه الشيخان واللفظ للبخارى .

2. (46)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı'nda şunu söylediler:
"(Ey ahâli) hangi ayın hürmetce daha ileri olduğunu biliyor musunuz?" Halk:
"Şu içinde bulunduğumuz ay değil mi?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Peki, hangi bölgenin hürmetce daha önde olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Halk:
"Şu yerler değil mi?" cevabını verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar:
"Pekâla hangi günün hürmetçe daha üstün olduğunu biliyor musunuz?" dedi. Halk:
"Şu içinde bulunduğumuz gün değil mi?" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerine şöyle devam etti:
*"Öyleyse bilin ki Allah Teâla, sizlere, meşrû sebep dışında kanlarınızı, mallarınızı, ırzlarınızı haram kılmıştır, tıpkı şu beldede, şu ayda şu günümüzü haram kıldığı gibi."*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bundan sonra üç sefer tekrar ederek sordu:
"Duydunuz mu, tebliğ ettim mi?" Halk her defasında
"Evet" cevabını verdi.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerini şöyle tamamladı:
"Sakın ha! Benden sonra tekrar küfre dönüp birbirinizin boyunlarını vurmaya kalkmayın!"[149]

-3- وعن أبى بَكْرَةَ نُفيعِ بنِ الحارثِ الثقفيّ رضى اللهُ عنهُ]أنّ النبىّ # قال: إنَّ الزَّمَانَ قدِ استدارَ كهيئتِهِ يومَ خلقَ اللّهُ السَّمَواتِ وارْضَ، السنةُ اثنا عشرَ شهراً: منهَا أربعةٌ حُرُمٌ، ثثٌ متوالياتٌ: ذُو القَعدةِ، وذُو الحِجةِ، وَالمحرَّمُ، ورجبُ مضرَ الذى بينَ جُمادَى وشعبانَ، أىُّ شهرٍ هذَا؟ قلنا اللهُ ورسولُهُ أعلمُ، فسكتَ حتّى ظنَنَّا أنهُ سَيُسمِيهِ بغيرِ إسمِهِ، فقال أليْسَ ذَا الحِجَّةِ؟ قلناَ بَلى. قالَ أىُّ بلدٍ هذا؟ قلناَ اللّهُ ورسولُهُ أعلمُ، فسكتَ حتَّى ظنَنَّا أنهُ سيسمِيهِ بغير إسمِهِ. فقالَ: أليسَ البلدةَ الحَرَامَ؟ قلنَا بلى. قال فأىُّ يومٍ هذا؟ قلنَا اللّهُ ورسُولُهُ أعلمُ. فسكتَ حتى ظننا أنهُ سيسميهِ بغيرِ اسمِهِ. فقال أليسَ يومَ النحرِ؟ قلنَا بلَى. قالَ فإن دماءَكُمْ وأمْوَالَكُمْ وأعْرَاضَكُمْ عَلَنْكُمْ حَرام كَحرمةِ يَوْمِكُمْ هذَا في بَلَدِكُمْ هذَا في شهرِكُمْ هذَا. وستَلقَوْنَ رَبَّكُمْ فيسْألُكُمْ عَنْ أعْمَالِكُمْ، أَ فَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفّاراً يضْربُ بَعضُكُمْ رِقَابَ بعْضٍ، أَ لِيَبلغِ الشاهِدُ الغائبَ، فلعلَّ بعضَ مَنْ يَبْلُغُهُ أنْ يَكُونَ أوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ مَنْ سَمِعهُ. ثُمّ قال: أَ هلْ بلَّغْتُ، أَ هلْ بَلَّغْتُ ثَثاً. قُلْنَا نعمْ، قال: اَللّ◌ّ◌ّهُمَّ اشْهَدْ[. أخرجه الشيخان وأبُو داودَ.زَادَ مسلمٌ رحمهُ اللّهُ تعالى:]ثم انكفأَ إلى كبْشيْنِ أمْلَحَيْنِ فَذَبحهمَا، وَإلى جَزيعةٍ من الغنم فقسَّمهَا بيننَا.[وَزَادَ رُزينٌ رحمهُ اللّهُ تعالى في آخِرهِ]ثثٌ َ يُغَلُّ عَلَيْهِنَّ قَلبُ مُؤمِنٍ أبداً: إخْصُ العملِ للهِ تعالى، ومنَاصَحَةُ وُةِ ا‘مرِ، ولزومُ جماعةِ المسلمينَ فإنَّ دَعْوَتَهُمْ تحيطُ منْ وَرائِهِمْ[. قالَ ابنُ ا‘ثيرِ: ولمْ أرَ هذهِ الزيادة في ا‘صولِ.»الجزيعة« بالزاى: القطعةُ منَ الغنمِ، وَقَوْلُهُ »يَغلُّ« بضم الياء من ا‘‘غل وهوَ الخيانةُ. وقيلَ بفتحهَا من الحقدِ، والمعنى أنَّ هذهِ الخلَ الثثَ تُسْتصلَحُ بهَا القلوبُ فمنْ تمسكَ بها طَهرَ قبلهُ منَ الخيانةِ والدَّغَلِ والشرِّ .

3. (47)- Ebu Bekre Nufey'u'bnu'l-Hâris es-Sakafî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: *"Zaman, döne döne Allah'ın arz ve semâvâtı yarattığı gündeki düzenini tekrar buldu. Sene on iki aydır. Bunlardan dördü haram aydır. Haram aylar da üç tanesi peş peşe gelir: "Zülkade, Zü'lhicce ve Muharrem. Bir de Cumâdî ve Şâban ayları arasında yer alan Mudarlılar'ın Receb'i."* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu:
"- Bu ay hangi aydır?" Biz:
"Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedik. Bir müddet sustu. Biz ayın ismini değiştirecek zannettik. Ancak şunu söylediler:"
"- Bu zi'lhicce değil mi?"
"- Evet!" karşılığını verdik. Devam etti:

"- Peki burası neresidir?" Biz:
"- Allah ve Resûlü daha iyi bilir" cevabını verdik. Yine sustu ve biz bölgenin ismini değiştirecek vehmine kapıldık."
- *Burası haram bölge değil mi?"* dedi.
"- Evet" dedik."
"- İçinde bulunduğunuz gün nedir?" diye tekrar sordu, biz yine:"
- Allah ve Resûlü daha iyi bilir"dedik. Tekrar sustu ve biz yine günün ismini değiştirecek zannına düşmüştük ki:"
"- Kurban günü değil mi?" dedi.
"- Evet" cevabımız üzerine sözüne devam etti:"
"- Bilin ki, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız birbirinize kesinlikle haramdır, tıpkı bu yerde, bu ayda şu gününüzün haram olması gibi. Rabbinize kavuştuğunuz zaman sizi yaptıklarınızdan hesaba çekecek. Sakın benden sonra birbirinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın. Bu söylediklerimi duyanlar, duymayanlara ulaştırsınlar. Bazan söz kendisine ulaştırılan kimse, ulaştırılan sözü, bizzat dinleyenden daha iyi beller." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şunu ekledi:
"Tebliğ ettim mi, tebliğ tettim mi?" Üç defa tekrarladı.
"- Evet" cevabımız üzerine:
"- Ya Rabbi şâhid ol!" dedi.[150]
Müslim'in rivâyetinde şu ziyade var: "Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) beyazı galebe çalan alaca iki koyuna yöneldi ve onları kesti. Sonra da koyunun bir parçasını alıp aramızda taksim etti."
Rezîn, rivayetin arasına şunu ilâve eder: *"Üç şey vardır, bir mü'minin kalbi onlara karşı ebediyen ihânet etmez; ameli sırf Allah için yapmak, idareyi elinde tutana karşı hayırhah olmak, Müslümanların cemaatine katılmak, çünkü onların duaları cemaate dahil olanların hepsini içine alır."* İbnu'l-Esîr: "Bu ziyadeyi ana kitaplarda (Kütüb-i Sitte) görmedim" der.
Bu ziyadenin mânası şudur: bu üç şeyde kalbler huzura kavuşur. Kim bunlara yapışır, riayet ederse, kalbi hıyânet, hile ve şer gibi mânevî kirlerden temiz kalır.[151]

AÇIKLAMA:

Pek çok fıkıh ve hikmetlerle dolu olan Veda hutbesiyle ilgili olarak 45 numaralı hadisin açıklamasında bazı mühim noktalara temas ettik. Bir kısım meselelere de burada yer vereceğiz:
1- Hadiste geçen: *"Zaman döne döne Allah'ın arz ve semâvatı yarattığı gündeki düzenini tekrar buldu"* ifadesi açıklamaya muhtaçtır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ömrünün son senesinde mühim bir ıslahda bulunmuştur: Takvim reformu. O güne kadar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) câhiliye devrinden intikal eden müşriklerin takvim sistemine uymuştu. Bu sistem, kamerî ayları esas almakta ise de, haram ayları ticâret mevsimlerine düşürmek için nesî denen bir te'hir sebebiyle ayların yeri, sırası karmakarışık olmuştu. Şârihlerin yaptığı açıklamaya göre ayların karışmasına sebep olan bir başka âmil de bâzı yıllarda haram ayın birini helâl addederek, onun yerine bir başka ayı haram ilâve etme durumuydu.
Araplar Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmail (aleyhime'sselam)'den beri, senenin bazı aylarıyla ilgili hürmete (haramlık'a) riâyet ederlerdi. Buna göre, senenin 4 ayı haram idi. Bu ayların üç tanesi peş peşe gelen: Zilkade, Zilhicce, Muharrem ayları, dördüncüsü de Receb idi.
Haram aylarında bir kısım yasaklara sıkı sıkıya riâyet ediyorlardı; birbirlerine çapulculuk, baskın, harb, yol kesme, adam öldürme ve hattâ intikam alma gibi yasak fiilleri işlemiyorlardı. Bu yasağa riâyet etmeyen çıkacak olsa, bu herkesçe büyük bir suç ve kınamayı mucib bir ayıp telakki edilirdi. Bu aylara o kadar hürmet ederlerdi ki, intikam bile alınmazdı. Sözgelimi

babasının katiline rastlayan bir kimse ona dokunmaz, rahatsız etmezdi. Bu aylarda daha ziyade ibadetle meşgul olunurdu.
Ne var ki, üç ayın peş peşe gelmesi bazı sıkıntılar getiriyordu. İktisadî düzenleri büyük ölçüde çapul ve yağmaya dayanan kabilelere üç ay gelirsiz kalmak zor gelmeye başlamıştı. Bu mahzuru gidermek üzere "nesî" denen te'hir'e başvurdular. Yani, haram aylardan birinde harbe (veya yasak olan herhangi bir fiile) mecbur kalacak olurlarsa, o ayın hürmetini bir başka aya te'hîr (nesî) ederlerdi. Mesela Muharrem ayında harp yapınca, o yıl sefer'i haram sayarlardı. Müteâkip sene bu hürmet başka aya te'hir edilirdi.
Bu tatbikat zamanla on iki ayda dört nisbetini de daha aşağı indirmek ve haccı dört mevsimden işlerine gelen bir mevsimde tutmak için altı ayda birer haftadan yirmi dört ayda bir ay tezyid ve tevsî etmişler.
Kamerî takvimden vazgeçmemekle birlikte şemsî takvime göre amel etmekten doğan bir kısım tezadlarının giderilmesi için başka müdahaleler yapılmış[152], yıllar yılı takip edilen bu tatbikât sonunda aylar karışmıştır. Bu durum, görüldüğü üzere, zamanla ilgili olarak Cenâb-ı Hakk (celle celâluhu)'ın takdir buyurduğu haram ve helâllerin karışmasına sebep olmuştur. Sözgelimi hac farîzası, onun yapılması gereken ayda değil, yapılmaması gereken ayda yapılmış oluyor. Bu sebeple âyet-i kerîme, nesî yani ayların yerini te'hir işlemini, "küfürde artış" olarak tarif etmiştir: *"Doğrusu, ayların sayısı Allah yanında on iki aydır. Gökleri yeri halkettiği günkü Allah yazısında bunlardan dördü haram olanlardır. Bu, işte en payidar, en doğru yoldur. Onun için bunlar hakkında nefislerinize zulmetmeyin... O nesî, ancak küfürde bir artıştır ki onunla kâfirler şaşırtılır, onu bir yıl helâl bir yıl da haram i'tibar ederler ki Allah'ın haram kıldığının sayısına uydursunlar da Allah'ın haram buyurduğunu helâl kılsınlar. Bu suretle kötü amelleri kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah da kâfirlerden ibaret bir kavmi hakka hidayet etmez"* (Tevbe: 9/36-37).
Yukarıda kaydedilen hadis, Vedâ Haccı'nın, yılların devri sonunda, Arapların Zilhicce'yi haram kıldıkları seneye tesadüf ettiğini ifade etmektedir. Bu tevafuk, yaratılış sırasında Allah'ın aylarla ilgili olarak koyduğu hükme uygun düşmüş, bundan böyle nesi'ye yer verilmeden asl'a uygun olarak devam edilmesi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından teşrî edilmiştir.[153]
2- Hadiste geçen "Mudarlılar'ın Receb'i tabirinden maksad, Recep ayının tahrimini mübalağalı şekilde ifâde etmektir. Çünkü Mudarlılar Receb'in hürmetine titizlikle riayet ettiği halde Rebîalılar, onun diğer aylara göre sırasında ihtilaf ederdi. Bunlara göre, Receb ayı Ramazan sayılmalı idi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Receb'in yeri meselesini Mudar lehine çözdüğü için o ayı onlara nisbet etmiştir. Bazıları, Mudarlılar'ın bu ayın hürmetine uymada titiz oldukları için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara nisbet etmiştir diye izah etmiştir.[154]
3- Bazı Faideler: Hadis pek çok faide ifade etmektedir. Birkaçını zikredelim:
1- İlmin tebliğ edilmesine teşvik var.
2- İnsan ilme tam ehil olmazdan önce öğrenmeye başlaması caizdir.
3- İlmi tebliğ için öğrendiğini anlaması şart değildir.
4- İlmi ikinci elden alanlar, yani arkadan gelenler, birinci elden alanlardan daha anlayışlı olabilir, müteahhir olanlar arasında az da olsa mütekaddim olanları geçecek çıkabilir.
5- Aslında duran hayvana binmek câiz değilse de, ihtiyaç halinde câiz olabilir. Öyle ise bu hususta hadislerde gelen yasaklama, zaruret olmaksızın hayvan durdurup inmeden sohbet etmekle ilgilidir.
6- Halka hitab ederken yüksek bir yerde durmak hem duyurmayı kolaylaştırır, hem de halkın hatibi görmelerine imkân sağlar.
7- Söylenen sözün mühim noktalarını tekrar etmek, dinleyicinin daha iyi anlamasını ve zihninde yerleşmesini sağlar.

8- Ashab (radıyallahu anhüm ecmaîn) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı edeb ve nezâketleri sebebiyle, sorulara: "Allah ve Resûlu daha iyi bilir" diye cevap verirlerdi.
9- Tebliğde mühim bir metod önce muhatabı hazırlamadır.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içinde bulunulan gün, ay ve hutbenin verildiği yerle ilgili olarak soru sorması, Kurtubî'nin açıklamasına göre yapılacak tebliğin müessiriyetini artırmak için baş vurulan bir metoddur. Şöyle der:
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu üç şeyden sorması, sonra her sualin arkasından sükut buyurması (onlara bir bilgi sunmak için değil) onların fehim ve anlayışlarını (yapacağı asıl tebliğe) hazırlamak, muhatablarını bütün varlıklarıyla kendisine yöneltmek ve vereceği haberin azamet ve ehemmiyetini duyurmak içindi. Nitekim (zihinleri başka meşguliyetlerden arındırılmış, dikkatleri kendisine çekilmiş olan cemaate bu psikolojik hazırlama safhasından) sonra haykırdı: *"Bilesiniz ki; kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız birbirinize haramdır, şu günün, şu ayın, şu beldenin haram olduğu gibi. Bu söylediklerimi burada olanlar olmayanlara duyursun..."*[155]

4ـ وعن أبى هريرة رضى اللّهُ عنهُ قال: قال رسولُ اللّهِ #:]مَامِنْ مولودٍ إِّ يولدُ علَى الفطرةِ ثم يقولُ اقرؤا »فِطرَةَ اللّهِ التى فطَرَ النّاسَ علَيْهَا« فأبَواهُ يُهَوّدَانِهِ أوْ يُنَصّرَانِهِ أوْ يُمجّسَانِهِ كَمَا تُنْتِجُ البَهيمةُ بَهِيمةً جَمْعَاءَ، هلْ تُحسونَ فيهَا من جَدْعاءَ حتَّى تكونُوا أنتم تجدعُونَهَا. قَالُوا يا رسُولَ اللّهِ: أفَرأيْتَ من يَمُوتُ صَغِيراً؟ قَالَ: اللّهُ أعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ[أخرجه الستةُ إّ النسائىّ، وهذا لفظُ الشيخين، وللباقينَ بنحوِهِ.وفي أخرى]مَامِنْ مَوْلُودٍ يُولدُ إّ وَهُوَ عَلَى هذِهِ المِلَّةِ حتَّى يُبينَ عنه لسانُهُ[.

4. (48)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor; Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Her çocuk fıtrat üzerine doğar" buyurdu ve sonra da *"Şu ayeti okuyun"* dedi: *"Allah'ın yaratılışta verdiği fıtrat..."* (Rum: 30/30). Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözünü şöyle tamamladı: *"Çocuğu anne ve babası Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanın doğurunca, azaları tam olarak yavru doğurması gibi. Siz kesmezden önce, kulağı kesik olarak doğmuş hayvana rastlar mısınız?"* Dinleyenler:
"Ey Allah'ın Resûlu, küçükken ölenler hakkında ne dersiniz (cennetlik mi, cehennemlik mi?) diye sordular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:
"(Yaşasalardı) nasıl bir amel işleyeceklerdi Allah daha iyi bilir."
Bir başka rivayette: *"Doğan hiçbir çocuk yoktur ki, konuşmaya başlayıncaya kadar şu din üzere olmasın"* buyurulmuştur.[156]

AÇIKLAMALAR:

1- Bu hadiste kişinin kazanacağı dinî, meslekî, ilmî vs. her çeşit şahsiyette terbiyenin, hususen anne ve babanın rolü dile getirilmektedir. Gerçekten milletlerin iyi veya kötü her istikamette kaderini tayin eden âmillerin başında terbiye gelir.
Terbiyevî gayretler terbiyevî müesseseler, terbiyeye ayrılan vaktin miktarı neticeye tesîr eder. Hadîste, terbiye yoluyla çevrenin kişiye vereceği şeylere "din" örneğinde dikkat çekilmiştir.
2- Dikkat çekilen ikinci bir husus çocuk fıtratıdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bütün çocukların aynı fıtrata sâhip olduğunu ifade etmektedir: Zengin çocuğu da, fakir çocuğu da... siyahî çocuğu da, beyaz çocuğu da, Avrupalı aileden doğan çocuk da, Afrikalı yamyam âileden doğan çocuk da aynı fıtrata sâhip. Demek ki, doğduğu an dikkate alındığında bütün insanlar aynı yaratılış üzeredirler, aynı temel kapasite ve temayüllere sahiptirler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *"Allah'ın yaratışta verdiği fıtrat"* âyetini de delil getirerek mevzuyu iyice kuvvetlendiriyor. Kavimler, milletler, ırklar arasındaki farklılıklar, dış şartların ve bilhassa terbiye sisteminin tesiriyle husule gelmektedir. Terbiye sistemi deyince, öğretilen muhteva, öğretime verilen ciddiyet, öğretim müddeti, öğretim techizatı, teknik ve metodlar, nazariyat, pratikler vs. vs. anlaşılacaktır.

Âlimlerden bazıları: "Çocuk, Allah bilgisine sahip olarak, Allah'ı ikrar edecek bir yaratılışla doğar. Kendisinin bir yaratanı bulunduğunu ikrar etmeyecek hiçkimse doğmamıştır, bunu başka şekilde isimlendirse ve hattâ, O'nunla birlikte bir başka şeye tapınsa da" demiştir.
Nevevî, muhtelif görüşleri kaydettikten sonra "En doğrusu, her çocuğun İslâm'ı kabûle hazır bir yaratılışla doğmuş olmasıdır" der. Hadisi böyle anlamalıyız demek ister.
3- Hadîste temas edilen üçüncü husus, büluğa ermeden ölen çocukların uhrevî âkibetleri. İslâm âlimleri, bu meseleye temas eden diğer hadisleri ve bir kısım âyetleri de nazar-ı dikkate alarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:
1- İslâm âlimleri büyük çoğunluğuyla "Müslüman ailelerin çocukları cennetliktir, çünkü mükellef olmazdan önce ölmüşlerdir" der. Bu hususta kesin hükümden kaçarak ihtiyatı iltizam edenler olmuşsa da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"Bülûğa ermeden üç çocuğu vefat eden hiçbir Müslüman yoktur ki, Cenâb-ı Hak, çocuklara olan rahmeti sebebiyle onu cennete koymamış olsun"* hadisine dayanarak bunların isabetli davranmadıklarını söylemişlerdir.
2- Müslüman olmayan ailelerden ölen çocuklar hakkında üç farklı görüş ortaya atılmıştır:
a) Çoğunluk, "Bunlar ebeveynlerine tâbi olarak cehennemliktir" diye hükmetmiştir.
b) "Kesin hüküm verilemez" diyenler olmuştur.
c) Muhakkik âlimlerin benimsediği sahih görüşe göre bunlar da cennetliktir. Bu görüşü ileri sürenlerin delilleri arasında şu âyet de yer alır: *"Kimse kimsenin günahını çekmez. Biz peygamber göndermedikçe kimseye azâb etmeyiz"* (İsra: 17/15).[157]

ÜÇÜNCÜ BAB

İMÂN VE İSLÂM'A GİREN MÜTEFERRİK HADÎSLER

-1- عن أبى هريرة رضى اللهُ عنهُ قال: قال رسولَ اللهِ #:]مِثْلُ المؤمِنِ مثلُ الزرعِ تَزَالُ الريحُ تُميلُهُ، وَ يزالُ المؤمنُ يصيبُهُ البء، ومثلُ المنافق كشجرةِ اَرْزِ تهتزُّ حتَّى تستحصدَ[. أخرجه البخارى والَترمذى.ا‘رز »بسكون الراء« شجر الصنوبر .

1. (49)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki:
"Mü'min, mütemadiyen rüzgarın eğici tesirine mâruz bir bitkiye benzer. Mü'min, devamlı belalarla başbaşadır. Münâfığın misali de çam ağacıdır. Kesilip kaldırılıncaya kadar hiç ırgalanmaz."[158]

AÇIKLAMA:

Burada mü'min, mütemadiyen esen rüzgarın önünde, sağa sola eğilerek kırılmadan dik kalan canlı bir bitkiye benzetiliyor. Aynî'nin kaydına göre mâna şudur: Mü'min Allah'a inanmıştır, hastalık, sağlık, lütuf, musibet gibi hayatın çok çeşitli esintileri onun ana istikametini bozmaz, kulluk vasfını, imanını sarsmaz. Lütuflara mazhar olsa şükreder, müsibetlere mazhar olsa sabreder ve hatta müsibetlerin kazandıracağı ecri düşünerek Rabbine şükür de eder. Kâfir veya münâfık ise böyle değildir. Allah, onu müsîbetlerle denemek istemez. Ona sıhhat ve dünya işlerinde kolaylık, başarı verir, tâ ki âhireti iyice zorlaşsın. Allah, helâk olmasını dilediği zaman ağır bir ağacın devrilmesi gibi devirir. Şiddetce, elemce çok daha fazla bir azabı tadarak ölür.[159]

-2- وعن ابنِ عمرَ رضىَ اللهُ عنهُمَا قال: قالَ رسُولَ اللهِ #:]مثلُ المؤمنِ كمثلِ شجرةٍ خضراءَ يسقط ورَقُها وَ يَتَحَابُّ. فقال القومُ: هِىَ شجرةُ كذا هىَ شجرةُ كذا، فأردتُ أن أقولَ هى النخلةُ فاستحييتُ. فقالَ هى: النخلةُ[. أخرجه الشيخان .

2. (50)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştu:
"Mü'min, yaprağını hiç dökmeyen yeşil bir ağaca benzer." Halk falanca ağaç, fişmekânca ağaç diye tahminde bulundular, (fakat isabet ettiremediler). Ben, "Bu, hurma ağacıdır" demek istedim, ancak (yaşım küçük olduğu için) utandım. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): *"Bu hurma ağacıdır"* diyerek açıkladı."[160]

-3- وعن النواس بنِ سَمعانَ رَضِىَ اللهُ عنهُ قال: قال رسُولُ اللهِ #:]إنَّ اللهَ تعالى ضربَ مثً صراطاً مستقيماً على كَتفَيِ الصراطِ دَارَانِ. وفي رواية سُورانِ لهما أبوابٌ مفتَّحةٌ، على ا'بوابِ ستورٌ، وداع يدعوا عَلَى رأسِ الصراطِ، وداعٍ يدعو فوقه واللهُ يدعوُ إلى دارِ السَّمِ ويَهدِى من يشَاءُ إلى صراطٍ مستقيمٍ. فا'بوابُ التِى علَى كَتِفَيِ الصراطِ حدُودُ اللهِ تعالى فَ يقعُ أحدٌ في حدودِ اللهِ تعالى حتَّى يكشفَ السترَ، والذِى يدعُو منْ فوقِهِ واعظُ ربِهِ[. أخرجه الترمذى، وفسرهُ رَزينٌ في حديثٍ رواهُ عنِ ابنِ مسعودِ رضىَ اللهُ عنه: أنَّ الصراطَ هوَ ا''سْمُ، وأنَّ ا'بوابَ مَحارِمُ اللهِ تعالى، والستورُ حدودُ اللهِ، والداعى على رَأسِ الصراطِ هو القرآنُ، والداعى فوقَهُ واعظُ اللهِ تعالى في قلبِ كلِّ مؤمنٍ .

3. (51)- Nevvâs İbnu Sem'ân (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah, bize iki tarafında iki ev bulunan bir doğru yolu misal veriyor. -Bir rivayette iki ev değil *"İki sur"* denmiştir- *Bu evlerin açık olan kapıları vardır. Kapıların üzerine de perdeler çekilmiştir. Biri yolun başında, biri de onun yukarısında durmuş iki dâvetçi (gelip geçenlere) şu dâveti okuyorlar: "Allah cennete çağırır, dilediğini doğru yola eriştirir" (Yunus, 10/25). Yolun iki yakasındaki kapılar ise Allah'ın hududu (yani yasakları) dur. Hiç kimse perdeyi açmadan bu yasaklara düşmez. Kişinin yukarısındaki davetçi, Rabbisinin vâiz'idir."*[161]
Rezîn, bu temsili, İbnu Mes'ûd tarafından rivayet edilen bir hadisle açıklar: Doğru yol; "İslâm'dır, kapılar; Allah'ın haramlarıdır, perdeler; Allah'ın hudududur (yasaklar); yolun başındaki dâvetçi; Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bunun yukarısındaki davetçi; her mü'minin kalbinde yerleştirilmiş olan (bazan vicdan, bazan sağ duyu diye ifade edilen) hakkâniyet duygusu -ki, buna bazı hadislerde lümme-i melekîye de denmiştir- vâizullah'tır."[162]

AÇIKLAMA:

Hz Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) birçok yüce ve ince hakikatleri temsil ve teşbihlerle ifade etmekle hem anlaşılmalarını kolaylaştırmış, hem de zihinlerde daha iyi yerleşmelerini sağlayarak müessiriyetini artırmıştır. Burada, söylediğimize bir örnek görmekteyiz. İbnu Abbas temsilde geçen hakikatları vuzuha kavuşturmuştur.
İbnu Abbas'tan kaydedilen bir diğer açıklamada şöyle denir: "Bunların fevkinde yer alan bir dâvetçi, kul bu kapılardan birini açmak istediği zaman şu ihtarı yapar: "Sakın onu açma, eğer açacak olursan o (yasağa) girersin..."[163]

-4- وعن أبى هريرة رضىَ اللهُ عنهُ قال: قال رسولُ اللهِ #:]بدأ ا''سمُ غريباً وسيعودُ غريباً كَما بدأ فطوبَى للغرباءِ[. أخرجه مسلم .

4. (52)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu:
"İslâm garib olarak başladı, tekrar başladığı gibi garîb hâle dönecektir. Gariblere ne mutlu!"[164]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik'ten yapılan rivayete göre, hadis, Medine ile alâkalıdır, İslâm dininin orada garib olarak başladığını ve tekrar oraya döneceğini ifade etmektedir. Kâdı Iyaz ise şöyle demiştir:

"Hadisin zâhiri umum ifade eder (yani Medine ile alakalı değildir), İslâm münferid şahıslar arasında, azınlık olarak başladı, sonra intişar ederek pekçok insan ona dahil oldu. Sonra tekrar azalacak. Öyle ki başlangıçtaki gibi münferid şahıslar ve azınlık hâline dönecek.
Gariblere ne mutlu cümlesindeki gariblerle sıkıntılara maruz kalan ilk muhacirler ve yine azınlığa düşmekle sıkıntı çekecek olan son Müslümanlar kastedildiği söylenmiştir.
Hadisten yeis veren bu mâna çıkarıldığı gibi aksi bir mâna da çıkarılmıştır, yani: Nasıl ki, bidayette İslâm, eşi görülmemiş (garîb) bir tarzda fevkalâde bir inkişaf gösterdi ise, kıyamete yakın öylesi bir inkişafa mazhar olacaktır.
Hadisten kesinlikle böyle bir mâna çıkaran Elmalılı Hamdi Yazır merhum, Neml suresinin son âyetlerini tefsir ederken yukarıdaki hadisi de zikrederek şu açıklamayı sunar: "Bu âyetin işaretine nazaran İslâm'ın istikbali gece değil, gündüzdür. Sönük değil parlaktır. Arasıra basan gece zulmetleri onu dinlendirip tekrar uyandırmak içindir. Bu mâna maruf bir hadis-i şerif ile şöyle beyan buyurulmuştur:
"İslâm garib olarak başladı, tekrar başladığı gibi garîb hâle dönecektir. Gariblere ne mutlu!"
Bu hadisteki "Seyeûdu" fiilini ekseri kimseler "seyesîru" mânasına fi'li nakıs telakki ederek: "İslâm garip olarak başladı (yahut zuhur etti) yine başladığı gibi garip olacak" diye yalnız İnzar suretinde anlamış, bundan ise hep yeis, teammüm etmiştir. Halbuki Kamus'ta gösterildiği üzere "Âde" fiili "Yebdeu-yeudu" de olduğu gibi; dönüp yeniden başlamak mânâsına da gelir.
Bu hadis de böyledir. Yâni "İslâm garib olarak başladı (veya zuhur etti) ileride yine başladığı gibi garip olarak tekrar başlayacak (yahut yeniden zuhur edecek) ne mutlu o gariplere" demektir. Hadisin âhirindeki Fetûba kelimesi onun, inzar için değil, tebşir için sevk buyurulduğunu gösterir, gerçi bunda da ilk hale dönüp garip olmak inzarı yok değil, lâkin dönmeyip yeniden başlaması tebşiri vardır. İşte "Fetûbâ lil gurebâ" müjdesi de bunun içindir. Çünkü onlar sâbikun-i evvelûn gibidirler. Binaenaleyh hadis de ye'si değil müjdeyi nâtıkdır.
Bir başka yerde milâdî on dördüncü asrın Hıristiyan âlemi için reform ve uyanma hareketlerinin başlangıcı olması gibi hicrî on dördüncü asrın da İslâm dünyası için yeni bir uyanış ve şahlanış dönemi olacağı sezgisini ifade eden Elmalılı Hamdi Efendi merhumu te'yid eden Kur'ân ve hadisten bazı başka naklî delîller bulmak bile mümkündür. Mesela Sure-i Fetih'te şöyle buyrulur: *"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini, doğruluk rehberi Kur'ân ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhid olarak Allah yeter"* (Feth, 48/28).
Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen Nebevî bir müjde de şöyle:
"Yeryüzünde mevcut topraktan veya yünden yapılmış her eve Allah, mutlaka İslâm'ın mesajını sokacaktır. Bu, bir kısmını aziz, bir kısmını da zelil kılacaktır. Allah'ın hidâyet nasib ettikleri ona (İsteyerek) dâhil olup izzet bulacaklar, hidâyete ermeyenler ise, zorla tâbi olarak zelil olacaklar."
Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallahu anh) tarafından yapılan bu rivayeti, Temîmu'd-Dârî (radıyallahu anh) tarafından yapılan bir rivayet aynen te'yid eder:
"Bu din, gece ve gündüzün ulaştığı her yere mutlaka ulaşacaktır. Allah, onun girmediği topraktan veya yünden yapılmış (çadır) hiçbir ev bırakmayacaktır. Bu giriş, bir kısmını aziz, bir kısmını da zelîl kılacaktır. Allah İslâm'a izzet, küfre de zillet verecektir."
Ye'se, "mâni-i her kemâl" diyen Bediüzzaman Saîd Nursî de İslâm'ın müstakbel bir zaferine inananlardandır. O, bu inancını muhtelif fırsatlarda kesin bir üslubla cezm ederek ifade eder:
Yakinim var ki istikbal semâvatı, zemin-i Asya bâhem olur teslim yed-i beyza'yı İslâm'a der.
Rüyada, selef-i sâlihin'den ve geçmiş asırların temsilcilerinden müteşekkil münevver bir meclisin müjdesi olarak aldığı şu tebşiratı da onun kesin kanaatının ifadesi olmaktadır: "Evet, ümitvâr olunuz... Şu istikbal inkılâbatı içinde en yüksek gür sedâ İslâm'ın sedası olacaktır!..."
Bediüzzaman'ın inandığı İslâmî kurtuluş mevziî, mahallî bir zafer değil, bütün dünyayı kucaklayan bir İslâmî galebedir. Buna giden yol ümidden, rahmet-i İlâhiyeye güvenden geçmektedir. İçinde bulunduğumuz şartların menfî görünüşü, ye'se atmamalıdır. Semâvatı bir

anda bulutlarla doldurup, bir anda yağmur başlatan kudret, dilediği takdirde her şeyi yapmaya kâdirdir. Bizim için esas olan O'nun rızasını kazanmaya çalışmaktır. Zevahire kanıp, ümidi kaybetmemektir. Ümmeti, mâni-i her kemal bildiği yeisten kurtarmayı hedefleyen ümit verici ifadelere, sıkca yer veren Bediüzzaman: "İfrat ediyorsun, hayali hakikat gösteriyorsun, bizi de teçhil ile tahkir ediyorsun. Zaman âhir zamandır, gittikçe daha fenâlaşacak?" diyenlere şu cevabı verir: "Neden dünya herkese terakkî dünyası olsun da yalnız bizim için tedennî dünyası olsun! Öyle mi? İşte ben de sizinle konuşmayacağım, şu tarafa dönüyorum, müstakbeldeki insanlarla konuşacağım.

Ey üçyüz seneden sonraki yüksek asrın arkasında gizlenmiş ve sâkitane Nur'un sözünü dinleyen bir nazar-ı hafiyy-i gaybî ile bizi temâşâ eden Saidler, Hamzalar, Ömerler, Osmanlar, Tahirler, Yusuflar, Ahmedler vesairler! Sizlere hitab ediyorum. Başlarınızı kaldırınız, "sadakte" deyiniz. Ve böyle demek sizlere borç olsun. Şu muasırlarım, varsın beni dinlemesinler. Tarih denilen mazi derelerinden sizin yüksek istikbalinize uzanan telsiz telgrafla sizin ile konuşuyorum. Ne yapayım acele ettim, kışda geldim; sizler cennet-âsâ bir baharda geleceksiniz. Şimdi ekilen Nur tohumları, zemininizde çiçek açacaktır. Biz hizmetimizin ücreti olarak sizden şunu bekliyoruz ki; mazi kıt'asına geçmek için geldiğiniz vakit, mezarımıza uğrayınız. O bahar hediyelerinden bir kaç tanesini medresemin mezar taşı denilen ve kemiklerimizi misafir eden ve Horhor toprağının kapıcısı olan kal'anın başına takınız. Kapıcıya tenbih edeceğiz, bizi çağırınız. Mezarımızdan "henîen leküm" sadasını işiteceksiniz.

Şu zamanın memesinden bizimle süt emen ve gözleri arkada maziye bakan ve tasavvuratları kendileri gibi hakikatsiz ve ayrılmış olan bu çocuklar varsınlar şu kitabın hakikatini hayâl tevehhüm etsinler. Zirâ ben biliyorum ki, şu kitabın mesâili, hakikat olarak size tahakkuk edecektir.

Ey muhatablarım! Ben çok bağırıyorum zirâ Asr-ı Sâlis-i Aşrin, yâni on üçüncü asrın minaresinin başında durmuşum, sûreten medenî ve dinde lâkayd ve fikren mazinin en derin derelerinde olanları camiye daved ediyorum.

İşte ey iki âyâtın ruhu hükmünde olan, İslâmiyet'i bırakan iki ayaklı mezar-ı müteharrik bedbahtlar! Gelen neslin kapısında durmayınız. Mezar sizi bekliyor, çekiliniz; ta ki, hakikat-ı İslâmiyeyi hakkıyla kâinât üzerinde temevvücsâz edecek olan nesl-i cedîd gelsin!"[165]

---

[1] Buhârî, Enbiya: 47; Müslim, İmân: 46, (28); Tirmizî, İmân: 17, (2640).
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/197.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/198-199.
[4] Tirmizî Sıfatu Cehennem: 10, (2601). Tirmizî hadis için "sahihtir" demiştir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/200.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/200.
[6] Ebu Dâvud, Salât: 361, (1529); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/200.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/200-201.
[8] Buharî hadisi tâlik olarak kaydeder (İman: 31), Nesâî, İman: 10, (8, 105); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/201
[9] **Kefâretü'z-Zıhâr:** Zıhar, kocanın karısını neseb, emzirme (raza') veya musâharet suretiyle müebbeten mahremi olan (nikahı haram olan) bir kadının, kendisine bakılması caiz olmayan bir uzvuna benzetmesidir". Bu, bir nevi kısmî boşamadır. "Sen bana anamın sırtı gibisin" demesi gibi. Bu benzetmede bulunan kimse, kefârette bulunmadan zevcesine cinsi temasta bulunamaz. Kefareti, varsa köle azad eder. Yoksa üst üste iki ay oruç tutar veya altmış fakiri doyurur. (İbrahim Canan)
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/202-203.
[11] Buhârî, İman: 31; Müslim, İman: 205, (129); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/203.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/203-204.
[13] Ebu Dâvud, Cenâiz: 20, (3116); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/204.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/204-205.
[15] Buhârî, Tevhid: 33; Müslim, İman: 153, (94); Tirmizî, İman: 18, (2646); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/205-206.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/206-207.
[17] Müslim, İman: 151, (93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/207.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/207.

[19] Buhârî, İlm: 34, Rikak: 50; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/208.
[20] Müslim, Zühd: 64, (2999); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/208.
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/208.
[22] Müslim, İman: 240, (153); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/209.
[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/209.
[24] Buhârî, Cenâiz: 1; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/209.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/209-211.
[26] Rezîn. Bu hadis Kütüb-İslâm Sitte hadîsi değildir. Rezin İbnu Muâviye'nin ilavesidir. Bu çeşitten Rezîn tarafından ilave edilen hadîslere sıkça rastlayacağız. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/212.
[27] Buhârî, İman: 1; Müslim, İman: 22 (....); Nesâî, İman: 13, (9, 107-108); Tirmizî, İman: 3, (2612); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/213.
[28] Müslim, İman: 1, (8); Nesâî, İman: 6, (8, 101); Ebu Dâvud, Sünnet: 17, (4695); Tirmizî, İman: 4, (2613).
[29] Buharî, İman: 37.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/215-218.
[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/218.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/218-220.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/220-221.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/221-222.
[35] Bunu Beş Kitap rivayet etmiştir. Metin Buhârî'den alınmıştır.
[36] Buhârî, İlm: 6; Müslim, İman: 10, (12); Tirmizî, Zekat: 2, (619); Nesâî, Siyâm: 1, (4, 120); Ebu Dâvud, Salât: 23, (486); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/223-225.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/225.
[38] Buhârî, İman: 34; Müslim, İman: 8, (11); Nesâî, Sıyâm: 1, (4, 120); Ebu Dâvud, Salât: 1, (391); Muvatta, Kasru's-Salât fi's-Sefer: 94, (1, 175); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/226.
[39] Buhârî, İman: 40, İlm: 25, Mevâkîtu's-Salât: 2, Zekât: 1, Farzu'l-Hums: 2, Mevâkıb: 4, Meğâzî: 69, Edeb: 98, Haberi'l-Vâhid: 5, Tevhîd: 56; Müslim, İmân: 23, 24, 25 (17); Ebu Dâvud, Eşribe: 7, (3692); Tirmizî, İman: 5, (2614); Nesâî, İman: 25, (8, 120); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/227-228.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/228-231.
[41] Tirmizî, Kader: 10, (2146); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/231.
[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/231-232.
[43] Ebu Dâvud, Eymân: 19 (3283); Nesaî, Vesâya: 8, (6, 251); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/232.
[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/232.
[45] Müslim, Mesâcid 33, (537); Muvatta, Itk 8, (2, 776); Nesâî, Sehv 20 (3, 18); Ebu Dâvud, Eymân 19 (3282); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/233.
[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/233.
[47] Müslim, İman: 56, (34); Tirmizî, İmân: 10, (2625); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/233.
[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/233-234.
[49] Ebu Dâvud, Zekât: 4, (1582); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/234.
[50] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/235.
[51] Nesâî, Zekât: 72, (5. 82); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/235.
[52] Müslim, İman: 62, (38); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/236.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/236.
[54] Nesâî, İman: 9, (8, 105). Buhârî, Salat: 28. Hadisi Nesâî tahric etmiştir. Ancak, Buhârî, Ebu Dâvud ve Tirmizî tarafından da rivayet edilmiş olan uzunca bir hadisin bir parçasıdır. Bak: Tirmizî, İman: 2, (2611); Ebu Dâvud, Cihad: 104, (2641); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/236.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/236-237.
[56]Buhârî, İman: 3; Müslim, İman: 57-58, (35-36); Ebu Dâvud, Sünnet: 15, (4676); Tirmizî, İman: 6, (2617); Nesâî, İman: 16, (8, 110); İbnu Mâce, Mukaddime: 9, (57); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/239.
[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/239-242.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/242.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/242-243.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/243-244.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/244.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/244-245.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/245.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/245-246.
[65] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/246.
[66] Buhârî, İman: 9, 14, İkrâh: 1; Müslim, İman: 67, (43); Tirmizî, İman: 10, (2626); Nesâî, İman: 3, (8, 96); İbnu Mâce, Fiten: 23, (4033). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/246-247.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/247-248.
[68] Buhârî, İman: 8; Müslim, İman: 70, (44); Nesâî, İman: 19, (8, 114, 115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/248.
[69] Buhârî, İman: 6; Müslim, İman: 71, (45); Nesâî, İman: 19, (3, 115); Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyamet: 60, (3517); İbnu Mâce, Mukaddime: 9, (66); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/248.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/248-249.
[71] Ebu Davud, Sünnet: 16, (4681); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/249.
[72] Tirmizî, İman: 12, (2629); Nesâî, İman: 8, (8, 104, 105); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/249.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/249.
[74] Buhârî, İman: 4; Müslim, İman: 64, (40); Ebu Dâvud, Cihâd: 2, (2481); Nesâî, İman: 9, (8, 105). (Metin Buhârî'ye aittir).
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/250.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/250-251.
[77] Tirmizî, Tefsir, Sûre 2, (3092); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/251.
[78] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/251.
[79] Ebu Dâvud, Cihad 35, (2532); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/252.
[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/252-253.
[81] Müslim, İman: 209 (132); Ebu Dâvud, Edeb: 118 (5110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/253.

[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/254-255.
[83] Buhârî, İmân: 17; Müslim, İman: 36, (22); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/259.
[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/259.
[85] Muvatta, Kasru's-Salât: 84, (1, 171); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/260.
[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/260.
[87] Müslim, İman, 37-38 (23). İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/261.
[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/261.
[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/261-266.
[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/266-270.
[91] Buhârî, İman: 11; Müslim, Hudud: 41, (1709); Nesâî, Bey'a: 17, (7, 148); Tirmizi, Hudud: 12, (1439); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/272.
[92] Biât'ın târihi gelişimi, Osmanlılarda biat şekli vs. hakkında geniş bilgi için Mehmet Zeki Pakalın'ın Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü adlı ansiklopedik lügatine bakılsın (1, 228-231) (İbrahim Canan)
[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/272-274..
[94] Müslim, Zekat: 108, (1043); Ebu Davud, Zekat 27, (1642); Nesâî, Salât: 5, (1, 229); İbnu Mâce, Cihâd: 41, (2867); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/274.
[95] Buhârî, Ahkam: 42; Müslim, İmâret: 90, (1867); Nesâî, Bey'at: 18, (7, 148); Tirmizî, Siyer: 37, (1597); Muvatta, Bey'at: 1, (2, 982); İbnu Mâce, Cihâd: 43, (2874); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/275.
[96] Muvatta, Bey'a: 2, (2, 982); Tirmizî, Siyer: 37. (1597); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/275.
[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/275-276.
[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/276.
[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/277.
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/277-278.
[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/278.
[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/278-279.
[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/279.
[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/279-280.
[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/280.
[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/280-281.
[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/281
[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/281-282
[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/282.
[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/282-283.
[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/283-284.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/284-285
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/286.
[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/286.
[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/286-287.
[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/287-288.
[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/289.
[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/289-290.
[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/290.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/290-291.
[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/291-293.
[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/293.
[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/293-294.
[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/294.
[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/294.
[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/295.
[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/295.
[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/295-296.
[129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/296-297.
[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/297.
[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/298.
[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/298.
[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/298.
[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/298.
[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/298-300.
[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/300-301.
[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/301.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/301.
[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/301-302.
[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/302.
[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/302.
[142] Buradaki ifâdede Abbâs'ın faizine bir istisna konmuş gözükmekte ve sanki "sermaye de terkedilmiştir" mânası anlaşılmakta ise de, şârihlerin belirttiği üzere böyle bir durum yoktur. Çünkü hadîste ilga edilen hususun "fair" olduğu tasrih edilmektedir. Bazı rivâyetlerde "ilk terkedilen faiz de Abbas'ın faizidir." Şeklinde gelmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu yasağı daha müşahhas hâle getirmek için, devrinin tanınmış bir bankeri olan Abbas'ı zikretmiştir. Abbas'ın kan yakınlığı tebliğatın ciddiyet ve müessiriyetine bir başka katkıda bulunacaktır. Nitekim kan ilgasına da bir diğer kan yakınını misal kılacaktır. İfadedeki zahiri istisnâ râvilere has bir hata olabilir. (İbrahim Canan)
[143] Şârihler, bu isimde de tashîf olduğunu, kan sâhibinin Hâris değil Rebîa İbnu'l-Hâris olduğunu rivâyetlere dayanarak açıklarlar. (İbrahim Canan)
[144] Tirmizî, Fiten: 2, (2610); Tefsir: 2, (3087); Müslim, Hacc: 194, (1218); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/305.

[145] Karı ve kocanın karşılıklı hak ve vazifeleri hususunda daha geniş bilgi ve bu bilgilerin kaynağını görmek isteyenlere Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı kitabımızı tavsiye ederiz. (Bilhassa 385-307 sayfaları.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/305-307.
[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/307.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/307-308.
[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/308-310.
[149] Buhârî, Hudud: 9, Riyât: 2, Hacc: 132, Meğâzi: 77, Fiten: 8, Edeb: 43; Müslim, İman: 120 (66); Ebu Dâvûd, Sünne: 16, (4686). Metin Buhârî'ye aittir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/310-311.
[150] Buhârî, Hacc: 132, Edâhî: 5; Tefsîr, Berâe: 8, Bed'i'l-Halk: 2, Fiten: 8, İlm: 9; Müslim, Kasâme: 29, (1679); Ebu Dâvûd, Hac: 63, (1947).
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/312-313.
[152] Nesî takviminin hesaplanışını öğrenmek isteyenlere Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsîrini tavsiye ederiz: (4. 2528-2541) (İbrahim Canan)
[153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/313-315.
[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/315.
[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/315-316.
[156] Buhârî, Cenâiz: 80, 93; Müslim, Kader: 22, (2658); Muvatta, Cenâiz:. 52, (1, 241); Tirmizî, Kader: 5, (2139); Ebu Dâvud, Sünnet: 18, (4714); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/316-317.
[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/317-318.
[158] Buhârî, Mardâ: 1; Tirmizî, Emsâl: 4, (2870); Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkûn: 58, (2809); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/320.
[159] Umdetu'l-Karî, 21, 210; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/320.
[160] Buhârî, İlm: 4, Edeb: 79; Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkûn: 64, (2811); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/320-321.
[161] Tirmizî, Emsâl: 1 (2863).
[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/321-322.
[163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/322.
[164] Müslim, İmam 232, (145); Tirmizî, İman 13 (2631); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/322.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/322-325.

ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Sıfat bahsi Kelâm ilmine giren bir mevzudur. Bir başka ifade ile, İslâm'ın Allah inancı, Allah hakkında bir kısım sıfatların varlığını kabul etmekle ortaya çıkar. Sıfata inanılmazsa, o sıfatları taşıyan zât hakkında bilgi sahibi olunamaz. Çeşitli dinlerdeki Allah inancının farklılıklar arzetmesi temelde Allah'a izâfe edilen bu sıfat farklılıklarından ileri gelir. Hatta Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'le Mûtezile fırkası arasındaki farklılık da sıfat meselesinde düğümlenir.

Kelâmcılar, İslâm'ın Allah inancını "Allah'ın yüce zâtı hakkında vacib olan kemâl sıfatlarıyla beraber mümtenî olan noksan sıfatları bilip öylece itikat eylemektir" diye tarif etmişlerdir. Bu açıdan Allah'ın başlıca üç çeşit sıfatı vardır:

1- Vücud Sıfatı: Bu, Allah'ın varlığını ifade eder.

2- Selbî Sıfatlar: Bunlar mahlukatta bulunmayan sıfatları ifade eder. Bunlar Allah'a mahsus sıfatlardır. Allah'ı mahlukattan herhangi birine şu veya bu şekilde benzetmemek için, bunların mahlukatta olmadığını bilmek ve belirtmek gerekir. Bunu belirtmekten maksad, Allah'ı tenzihtir, mahlukattan başka ve ayrı olduğunu beyandır. Esasen selbetmek, ayırmak, soymak gibi ma'nâlara gelir.

Selbî sıfatlar çoktur, hepsi sayılmaz. Başlıcaları zikeredilir, bunlar da beştir.

* **Kıdem:** Allah'ın varlığının başlangıcı yok demektir. Zıddı hudûs' tur, sonradan olmak demektir, bu ise mahlukun vasfıdır.

* **Beka:** Allah'ın varlığının sonu yok demektir. Zıddı fenâ'dır, son bulmak demektir, bu da mahluka ait bir vasıftır.

* **Muhalefetun li'lhavadis:** Allah'ın sonradan meydana gelen şeylere yani mahlukata hiç bir surette benzememesi demektir.

* **Kıyam binefsihî:** "Varlığı kendi zâtının gereğidir, var olmak için bir yaratıcıya, bir başka şeye muhtaç değildir. Halbuki bütün mahluklar var olabilmek, varlığını devam ettirebilmek için çok şeylere muhtaçtır.

* **Vahdaniyyet:** Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinden biridir, tektir, yardımcı, ortak vs.'si bulunmaz demektir. Zıddı kesrettir, çokluktur. O'nun dışında her varlık mürekkeptir, Allah ise mürekkep değildir, vahiddir.

Dikkat edersek bu beş vasfın her biri Cenâb-ı Hakk'tan mahlukata olan benzerliklerireddetmekte, Kur'an da ifade edilen "Onun bir benzeri yoktur" hükmünü tahkik etmektedir.

3- Sübûtî Sıfatlar: Bunlar Allah'ın zâtında mevcut, zâtının gereği olan sıfatlardır. Yani Allah'ın varlığını kabul edince, o sıfatları haiz olduğunu da kabul etmek gerekir. Allah onlarsız düşünülemez. Bunlar hayat, ilim, irade, kudret, semî, basar, kelâm ve tekvin'dir. Öyleyse Allah hayat sıfatıyla hayy'dir, diridir. İlim sıfatlarıyla âlimdir; geçmişgelecek, uzakyakın, büyükküçük her şeyi bilir. İrade sıfatıyla müriddir yani dilemek, istemek sahibidir. Kudret sıfatıyla kadîrdir, her istediğini yapmaya gücü yeter, onda acz yoktur. Semî sıfatıyla işitir; basar sıfatıyla görür; kelâm sıfatıyla konuşur ve nihâyet tekvin sıfatıyla yaratır. Bu sıfatlar Allah hakkında vâcib sıfatlardır,

onlarsız Allah düşünülemez. Kur'an-ı Kerim bu sıfatlarla Allah'ı tavsif eder. Bunlar Allah'ın zâtıyla birlikte vardır ve kadîmdir. Bunlarla ilgili teferruat İslâm'daki itikadî mezhepleri ortaya çıkarmıştır. Hatta hristiyanlıkyahudilik gibi semâvî ve -diğer- gayr-ı semâvî dinler ve bir kısım felsefi sistemler arasındaki itikadî farklılıklar çoğunlukla Allah'a izafe edilen bu sıfatlarla ilgilidir. Bir başka deyişle, İslâm itikadının orijinallitesi bu sıfatlar mevzuundaki telakkisinde yatar. Müslümanların itikadî bütünlüğe, imânî kemâle ermeleri bunları iyi bilmelerine bağlıdır. Bu sebeple Allah'ın sıfatları bahsinin her müslümanca iyi hazmedilmesi, eksiksiz kavranması gerekir.
Sadedinde olduğumuz bahiste, bu mevzuya giren sadece birkaç hadis vardır. Bunlar vesilesiyle sunacağımız bazı açıklamaların konuyu bütünüyle kavramada eksik kalacağı muhakkaktır, mutlaka bâzı kelâm kitaplarına müracaat etmek gerekli ve zarûrîdir.[1]

3482 .1. عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قامَ فِينَا رسولُ اللهِ # بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ. فقَالَ: إنَّ اللهَ تَعالىَ ينَامُ وَ ◌َ يَنْبَغِي لَهُ أنْ يَنَامَ. يُخْفِضُ الْقِسْطَ وَيَرْفَعُهُ وَيُرْفَعُ إلَيْهِ عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ. وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ. حِجَابُهُ النُّورُ. لَوْ كَشَفَهُ حْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ[. أخرجه مسلم.»سُبُحَاتُ وَجْهِ اللهِ« أنوَارهُ: أي لو انكشفَ من أنوار اللهِ التي تَحجُبُ العبادَ عنهُ شَئٌ ‘هلك كُلَّ مَنْ وقع عليهِ ذلك النورُ كما خرَّ مُوسَى عَلَيْهِ السم صَعِقاً، وَتَقَطَّعَ الجبلُ دَكّاً لَمَّا تَجلَّى اللهُ سُبحانُهُ وَتعالى.

1. (3482)- Ebû Musa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aramızda ayağa kalkıp şu beş cümleyi söyledi:
"Allah Teâlâ Hazretleri uyumaz, zaten O'na uyku da yakışmaz. Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır. Geceleyin yapılan amel, gündüzleyin yapılandan önce; gündüzleyin yapılan amel de geceleyin yapılan amelden önce Allah'a yükseltilir. O'nun hicabı nurdur. Eğer o perdeyi açacak olsa, vechinin sübuhâtı, basarının ihâta ettiği bütün mahlukatını yakardı."[2]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Cenâb-ı Hakk'ın bazı sıfatlarını zikretmektedir:
1- Uyumama Sıfatı: Bu, Kur'ân-ı Kerim'de: "O' nu ne uyuklama tutar ne de uyku" (Bakara 255) diye ifade edilmiştir. Uyku ve uyuklama bir kısım canlı mahluklarla ilgili bir sıfattır. Allah ise ondan münezzehtir.
Bu sıfat, Cenâb-ı Hakk'ın mahlukat üzerine her an tasarrufta bulunduğunu ifade eder. Bu ilâhî ilginin bir an kesildiğini düşünmek, bütün varlık âleminin yokluğa mahkûm edilmesi olur.
2- Kıst, tartı demektir. Rızk ma'nâsında kullanıldığı da kabul edilmiştir. Allah'ın kıst'ı indirmesi, kulların amellerini tartarken, rızıklarını verirken mizanın kefelerini kaldırıp indirmesidir. Bu teşbihle, rızıkların taksim ve takdirinin ferd ferd, ayrı ayrı yapıldığı ifade edilmiş olmaktadır. Bir bakıma Cenâb-ı Hakk'ın uyanıklığının şümûlü böyle dile getirilmiş olmaktadır: "Allah hiç kimsenin rızkından, amelinden gafil değildir, herbirini ayrı ayrı tartar. Kefeler her ferd için iner, tartar, kalkar, öbürü için tekrar iner..."
Kıst'la rızık kastedilince, hadisin "...kısar, kaldırır" yani, "rızkı bazılarına kısar (az verir), bazılarına kaldırır (çok verir) ma'nâsına geldiği de söylenmiştir.
3- "Geceleyin yapılan amel gündüzleyin yapılandan önce... Allah'a yükseltilir" cümlesi, her günün ameli günün sonunda, gecenin ameli de gecenin sonunda ayrı ayrı Cenâb-ı Hakk'a arzedilir, ömrün hiç bir günü hesapsız geçmez, her gününden Allah'a hesap vardır, demektir. Amelleri Allah'a arz işini hafaza melekleri yapar; günlük olarak tuttukları amel defterini günün (veya gecenin) sonunda Allah'a arz ederler.
4- Hicab, perde demektir. Allah, insanlara şah damarından daha yakın olduğu halde, insanlar, araya giren perdeler sebebiyle Allah'tan uzaktırlar, Zât-ı Zülcelâl'i göremezler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'la kul veya Hâlık'la mahluk arasındaki perdenin maddî olmayıp nurânî olduğunu bildirmiştir.
Bazı rivayetlerde nûr yerine, nâr denmiştir.
Nûr'la nâr arasındaki fark veya nurânî ile maddî arasındaki fark nedir? Tam çözülmüş değildir. İlim ve tekniğin ilerlemesi bu hususlarda daha müteyakkız olmaya, Resûlullah'ın nur'la neyi kasdettiğini daha sağlıklı anlamaya yardımcı olmaktadır. Zira en son nazariyelere göre madde ışına (nur'a) dönüşebilmektedir. Şu halde nur, nar ve hatta madde müşterek bir öz'ün farklı kesafetteki temeyyüünden, esma-i ilâhîye' nin feyz-i ilahî suretinde farklı mertebelerdeki tecellisinden ibarettir. Hepsinin aslını, bazı hadislerde geldiği üzere, Nur-u Muhammedî (aleyhissalâtu vesselâm) denen bir ilk, bir irade-i kün teşkil etmektedir. Öyle ise hâlıkla mahluk arasındaki "hicab" izafî bir vakı'adır, Mahlûktan Hâlık'a perdedir, görülmesine manidir, Hâlık'tan mahluka nurdur, aydınlıktır, görmesine engel değildir. Allah "evvel"dir, "ahir"dir, "zâhir"dir, "bâtın"dır, her şeyi "bilen"dir.

5- Allah'ın vechi "Zât"ı demektir. Vech (yüz) birçok dillerde olduğu gibi Arapçada dahi şahsın yani zâtın kendisini ifade eder. Nitekim dilimizde de "yüzün ak veya kara olması" tabirinde şahsiyetin tebriesi veya tezyifi kastedilir. Öyleyse Allah'ın vechi, Allah'ın zâtı demektir ve basarının ihâtâsı tabiriyle bütün mümkinât yani mahluk âlem kastedilmiştir. Zirâ O'nun basar ve ilmi bütün varlıkları kuşatır. Hiç bir şey O'nun nazarından hâriç, ilminden dışarı değildir.
6- Subuhât'a gelince, bu kelime Sübha'nın cem'idir. Sübha, lügat olarak tenzih, takdis ve tebrie gibi ma'nâlara gelir. Bu sebeple Cenâb-ı Hakk'ın takdisine yönelik tahmid, tekbir, temcid, tehlil vs. her çeşit zikre mecâzî olarak tesbih denir.
Nafile ibâdetlerin, hadislerde çoğu kere Sübha kelimesiyle ifade edilmesi, farzlardaki "tesbihât"ın nafile olmasından ileri gelir. Kelimenin kök ma'nâsını ve hadisteki kullanılışını böylece anladıktan sonra "subuhâtu Vechini" yani Allah'ın vechi'nin sübühatı tabirine geçebiliriz. Allah'ın subuhatından murad, en-Nihâye'de kaydedildiği üzere Allah'ın celâli ve azametidir. Bazı âlimler "Vechi'nin Ziyası"dır demiştir. Sübühâtu'l-Vech'i, ayrıca "O'nun güzelliği" diye anlayan da olmuştur. Bu görüş sahipleri kanaatlerini şöyle delillendirirler: "Sen güzel yüzlü birini görünce Sübhanallah!" dersin Bu tabiri "Allah'ın tenzihi" olarak yani "Vechi mukaddestir, münezzehtir" şeklinde anlayan da olmuştur. Bunu, fiille mef'ul arasında cümle-i mu'tarıza görüp ma'nâyı şöyle anlayan da olmuştur: "Eğer onu açacak olsa basarının yetiştiği her şeyi yakardı."
Bütün bu söylenenlerden daha makbul bir ma'nâ şöyle ifade edilebilir: "Allah'ı kullara karşı perdeleyen nurlardan bir nur inkişaf edecek olsa, bu nur, değeceği her şeyi helâk eder, tıpkı böyle bir inkişâfta Hz. Musa'nın bayılıp düşmesi ve Allah'ın tecellî etmesiyle dağların parça parça olması gibi." (Nihâye'den).[3]

2. 3483. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: إذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ[. أخرجه الشيخان.وزاد مسلم: »فَإنَّ اللّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلى صُورَتِهِ« .

2. (3483)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri kardeşiyle dövüşünce yüze vurmaktan sakınsın."[4]
Müslim'in rivayetinde şu ziyade var: "...Zira Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."[5]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her hususta edeb beyan etmiştir. Burada kavga yaparken bile riayet edilmesi gereken İslâmî edebi beyan etmektedir: Yüze vurmamak...
Bu yasak, tedib, ta'zir ve hatta hadd cezası uygulanması dahil bütün darblara şâmildir. Nitekim, zina yapan bir kadının recmedilmesine hükmedince: "Taşlayın, fakat başa vurmaktan sakının" ferman buyurmuştur. Şu halde, başa vurma yasağı, sadece başta bulunan hassas organların zarara uğraması tehlikesini gözetmiyor. Çünkü, burada kesinlikle ölüme mahkum olan birisi mevzubahistir. Öyleyse daha şümullü nokta-i nazarlar vardır. İşte bunu hadisin Müslim'deki ziyadesinden anlıyoruz: "Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır." Kendi diye ifade ettiğimiz zamir kime racidir? Bunu bazı şârihler madruba yani dövülene irca etmiştir. Bazıları da Allah'a. Allah'a irca edenler, hadisin bir başka vechini delil göstermiştir: "Allah Âdem'i, Rahman suretinde yaratmıştır." Bu vecihte Allah'ı mahluka benzetme olduğu için bazı müşkilat çıkmıştır. Ama te'vil yoluyla hadise, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in itikad esaslarına uygun "teşbih"ten uzak bir ma'nâ verilmiştir: "Allah insanı Rahmân'da bulunan ilim, hayat, semî, basar vs. sıfatlarla yarattı ve bunlarla diğer mahluklardan üstün kıldı."
Hadisin bu vechinin zayıf olduğunu iddia edenlere bu ma'nâyı teyiden gelen başka rivayetler gösterilerek cevap verilmiştir: "Kim kavga yaparsa yüze vurmaktan kaçınsın, zira insan yüzünün şekli, Rahman'ın yüzünün şekli gibidir" "Allah senin yüzünü, sana benzeyenin yüzünü çirkin kılsın" demeyin. Zira Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır." "Sizden biri kavga yaparsa yüzden sakınsın, zira Allah, Âdem'i kendi yüzünün suretinde yaratmıştır."
Sahâbe'den Süveyd İbu Mukarrin, bir adamın çocuğuna tokat vurduğunugörünce şöyle demiştir: "Bilmez misin, yüz muhteremdir?"
Bu mevzuya giren bazı açıklamalar 3382 numaralı hadiste geçmiştir.[6]

3. 3484. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ الله # يُكْثِرُ أنْ يَقولَ: يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلى دِينِكَ. فَقُلْتُ: يَا رسولَ اللّهِ قَدْ آمَنَّا بِكَ وَبِمَا جِئْتَ بِهِ فَهَلْ تَخَافُ عَلَيْنَا؟ قالَ: نَعَمْ. إنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ مِنْ أصَابِعِ الرَّحْمنِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ[. أخرجه الترمذي .

3. (3484)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu duayı çok yapardı:
"Ey kalbleri çeviren Allahım! Kalbimi dinin üzerine sâbit kıl!"
Ben (bir gün kendisine):
"Ey Allah'ın resulü! biz sana ve senin getirdiklerine inandık. Sen bizim hakkımızda korkuyor musun?" dedim. Bana şöyle cevap verdi: "Evet! Kalpler, Rahmân'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir."[7]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen kalb, insan göğsünde yer alan ve etten yaratılmış olan maddî kalb değildir. Çünkü bu, hayvanlarda da var. Kalbten murad ruhânî bir latife-i Rabbaniyedir. Bu latife insanın hakikatını teşkil eder: İdrak sâhibi emir ve yasağa muhatap, yaptıklarından sorumlu olan bu latifenin eskiler, maddî kalple bir ilişkisi bulunduğunu kabul etmiştir: Âlet kullananın o âletle ilgisi nevinden veya bir yere yerleşinin o yerle olan ilgisi nevinden bir ilgi.
2- Kalbin itâat-isyan, huzurgaflet, imanküfür gibi pek değişik halleri vardır. Sadedinde olduğumuz hadis, Cenâb-ı Hakk'ın kalb üzerindeki tasarrufunu, kişiyi bu hallerden dilediğine çevirebileceğini belirtmektedir. Allah hakkında bu inanç, İslâm itikadının gereğidir. Zira Allah'ın gücüne, tasarrufuna hiçbir hudud konamaz. Aksini düşünmek acz nisbet etmek olur. Allah acz dahil hiçbir noksan sıfatla muttasıf değildir.
3- Hz. Enes'in "...bizim hakkımızda korkuyor musun?" sorusunun ma'nâsı şudur: "Senin bu sözün, kendi hakkında söylenmemiş olmalıdır. Zira sen hataya ve zelleye karşı ismete (korunmaya) mazharsın. Hususan din hususunda kalbin dönmesi mevzubahis olamaz. Öyleyse bu duadan murad ümmetin tâlimidir. Acaba sizde, bize Cenâb-ı Hakk'ın lutfettiği iman nimetinin zevâli veya kemâlden noksanadüşmesi endişesi mi var?"
Resûlullah bu ma'nâyı taşıyan soruya, "Evet!" diye cevap vermiş, ümmeti hakkında korkmakta olduğunu te'yid etmiştir: "Allah kalbleri dilediği gibi çevirir."
Tebliğci açısından son derece ehemmiyetli bir prensibi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste vaz'etmiş olmaktadır:
"İnsanın ne iman üzere, ne de fısk ve küfür üzere devamlılığı yoktur." İnsan hâricî te'sirlerle her an değişebilir. Ne "ben iyiyim" deyip hal-i hazır halimize güvenmeliyiz, ne de herhangi bir insan için "Bu iyidir!" veya "Bu kötüdür!" diye kestirip atmalıyız. Bugün için iyidir ama, yarın değişebilir. Öyle ise iyilik üzere devamı için gayret gereklidir. Kötü de bugün kötüdür, ama düzelebilir, düzeltmek için gayret göstermelidir.
Yani insanlar hakkında kesin hüküm verip atâlete düşmemelidir. İyiler kötüleşebilir, kötüler iyileşebilir. Zira kalb, değişkendir. Allah dilediği gibi değiştirir.
4- Allah'a parmak nisbeti, müteşâbih bir ifadedir. Cenâb-ı Hakk'ın zâtıyla ilgili bir kısım şuûnu anlayabilmemiz için bu çeşit teşbihlere sıkça yer verilmiştir. Bu teşbihler hakikatı üzere alınmamalıdır. Müteahhir ülemâ, kullanılış gayesine uygun bir ma'nâ ile tevil eder. Parmak burada Allah'ın meşiet ve iradesini ifade etmek için kullanılmıştır. Parmağın cemi değil de tesniye olması yani "parmaklar" şeklinde değil de iki parmak şeklinde ifade edilmesi Kudret-i Rabbaniyye'nin kalbte, "hayır" ve "şer" şeklinde zuhur edeceğine işaret kabul edilmiştir.
Keza "el" değil de "parmak" kelimesinin kullanılması bir ma'nâ inceliği taşımaktadır. Zira parmak, küçüklüğü sebebiyle, kalbi değiştirmede elden daha süratli, daha mâhirdir. Âlimler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın bu husustaki sür'atini muhataplara daha iyi duyurabilmek için parmak kelimesini tercih etmiştir" derler.[8]

يةِ إنَّ اللّهَ يَأمُرُكُمْ أنْ تُؤَدُّوا Œ3485. 4. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ الله # يَقْرَأُ هذِهِ ا
ا‘مانَاتِ إلى أهْلِهَا إلى قَوْلِهِ إنَّ اللّهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً فَرَأيْتُ رسولَ الله # يَضَعُ إبْهَامَهُ عَلى أُذُنِهِ وَالَّتِى تَلِيهَا عَلى
عَيْنِهِ[. أخرجه أبو داود .

4. (3485)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şu âyetleri okurken işittim. (Meâlen): "Hiç şüphesiz Allah size, emânetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah işitir ve görür" (Nisa 58). Bu sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın baş parmağını kulağına, onu takib eden (şehadet) parmağına da gözünün üzerine koyduğunu gördüm."[9]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ebû Dâvud'da Cehmiyye Fırkası'na reddiye olarak kaydedilmiştir. Cehmiyye başlığını taşıyan bir bâbta yer alır. Hadis buraya biraz özetlenerek alınmış. Nitekim aslında şöyle devam eder "...İbnu Yunus dedi ki: "Mukri dedi ki: "Yani Allah işitici (semî) ve görücüdür (basîr), yani Allah'ın işitmesi ve görmesi vardır."
Yunus dedi ki: "Mukri dedi ki: "Bu, Cehmiyye'ye bir reddir."
Ebû Dâvud der ki: "Bu, Cehmiyye'ye reddir."
Cehmiyye: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in dışında kalan sapık bir fırkadır. Mensupları Allah'ın ezelî sıfatlarını nefyederler, ilaveten derler ki: "Allah'a işitmek, görmek gibi mahlukata mahsus vasıflar izafe etmek, Allah'ı kula benzetmektir, öyleyse Allah'a hayy (diri), âlim, mütekellim (konuşan) gibi sıfatlar nisbet edilemez. Çünkü bu sıfatlar insanlarda da vardır." Onlara göre Allah'a kâdir, hâlık, fâil, muhyi, mümît gibi sıfatlar verilmelidir. Çünkü onların iddiasına göre, "mahlukat bu sıfatlarla tavsif edilemezler." Buradan da anlaşılacağı üzere Cehmiyye, insanın bir şey yapmaya kâdir olmadığını, Allah tarafından yazılmış ve yaratılmış fiilleri yapmaya mecbur olduğunu iddia eder. Ayrıca Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyler.
Asıl mevzuumuza gelecek olursak, sadedinde olduumuz hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âyette "Şüphesiz Allah işitir ve görür" ibaresini okuyunca, kulak ve gözüne işaret buyurmuş olmakta, böylece Allah'ın işitme ve görme fiillerine sahip olduğunu ikrar etmiş olmaktadır. Bu davranışta, insanlarda mevcut sıfatları Allah'tan nefyeden Cehmiyye fırkasına bir nevi reddiye olacağı açıktır.
Hattâbî der ki: "Resûlullah'ın "Allah işitici ve görücü.." meâlindeki ibâreyi okuyunca parmaklarını kulak ve göz üzerine koymasının ma'nâsı, Allah Teâlâ Hazretlerini görme ve işitme fiillerini isbattır, göz ve kulağı değil. Çünkü bunlar organdır. Allah organ sâhibi olmamakla mevsuftur. Çünkü O, insanlara mahsus sıfat ve vasıflardan münezzehtir. Allah organ sâhibi, cüz sahibi, kısımlar sahibi değildir. "O'nun benzeri yoktur. O semî ve basîrdir.
Bazı Ehl-i Sünnet ulemâsı, Hattâbî'ye bu sözü sebebiyle karşı çıkmış ve demiştir ki: "Hattâbî'nin, "Allah Teâlâ Hazretlerine ... göz ve kulak'ı isbat değildir" sözü tahkik ehlinin sözü değildir. Ehl-i tahkik, Allah Teâlâ Hazretlerini, kendisi ve Resûlü tarafından zât-ı ilâhi'yi tavsifte kullanılmış olan vasıflarla tavsif edenler, Allah için, Kur'an ve Sünnette gelmemiş olan vasıflar uydurmazlar. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri kendisini şöyle tavsif eder: "(Ey Mûsa! Gözümün önünde yetişesin diye seni sevimli kıldım" (Tâ-Hâ 39); "Nezaretimiz ve vahyimiz altında gemiyi yap" (Hud 37). Hattâbî'nin; "Allah organ sahibi, cüz sahibi, kısımlar sahibi değildir" ifadesi bid'a ve uydurma bir sözdür. Bunu Seleften hiç kimse, ne nefiy ne de isbat maksadıyla söylememiştir. Bilakis, onlar Allah'ı, kendisinin nefsini vasfettiği sıfatlarla tavsif etmişler, sükut ettiği şeylerde de sükut etmişlerdir. Bu tavsifi yaparken nasıl olduğunu (keyfiyet) söylememişler, temsil getirmemişler, Allah'ı bir mahluka da benzetmemişlerdir. Kim O'nu mahluka benzetirse kâfir olur. Ne Allah'ın kendini tavsifi, ne de Resulünün O'nu tavsifi teşbih değildir. Allah'a işitme ve görme sıfatlarının isbatı haktır."
Hemen belirtelim ki burada atıfta bulunulan Selef görüşüne göre, Kur'an'da Allah'a nisbet edilen bütün sıfatlar "nasıl?" denmeksizin haktır. Âyette, وَيبْقى وَجْهُ رَبِّكَ dendiğine göre O'nun vechi (yüzü) vardır. Âyette خَلَقْتُ بِيَدَىَّ dendiğine göre O'nun iki eli vardır. Âyette, تَجْرِى بِاَعْيُنِنَا denildiğine göre O'nun gözü vardır. Âyette, وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفّاً صَفّاً dendiğine göre O kıyamet günü gelecektir. Hadiste ifade edildiği üzere Allah dünya semasına iner.
Selef, "âyette ve hadiste gelen bu vasıflara inanırız, nasıl olduğunu sormayız, bunlardan gerçek muradı Allah bilir, biz bir fikir beyan etmeyiz" ma'nâsında açıklamalar yaparlar.
Şüphesiz burada ulemâ arasında cereyan eden kelâmî münakaşanın teferruatına girmeyeceğiz. Ancak Selefin nokta-i nazarını kavramada yardımcı olacak ve yine teşbih meselelerine giren Allah'ın Arş üzerine istîvası ile ilgili olarak izhar edilen birkaç beyan daha nakledeceğiz: İbnu Hacer Fethu'l-Bâri'de Ümmü Seleme'den şu rivayeti kaydeder: "İstiva[10] (Kur'anda zikredildiğine göre) meçhul değil, nasıl olduğu ma'kul (anlaşılır) değil, bunu ikrar (kabul) etmek imandır, inkârı da küfürdür."
Rebîa İbnu Ebî Abdirrahmân tarîkinden gelen rivayete göre, Allah'ın Arş'a nasıl istîva ettiği sorulmuş, o şu cevabı vermiştir: "İstîva meçhul değildir, nasıl olduğu makul değildir, Allah'a risalet, Peygamberlerine tebliğ, bize de teslim düşmektedir."
Evzâî de şöyle söylemiştir: "Biz ve Tâbiîn sayıca çoktuk. Şunu söylerdik: "Allah Arş'ındadır, biz sünnette Allah hakkında vârid olan sıfatlara inanırız."
Bir başka tarîkte Evzâî şöyle anlatır: "Kendisinden, ثُمَّ اسْتَوى عَلى الْعَرْشِ âyeti hakkında sorulmuştu şu cevabı verdi: "O, nefsini kendi vasfettiği şekildedir."
Beyhakî'nin bir kaydına göre Abdullah İbnu Vehb anlatıyor: "Biz İmam Mâlik'in yanında idik. Bir adam yanına girerek: "Ey Ebû Abdillah, اَلرَّحْمنِ عَلى الْعَرْشِ اسْتَوى

buyruluyor. Allah nasıl istiva etti?" dedi. İmam Mâlik başını eğip bir miktar düşündü; derken birden bir ter bastı. Sonra başını kaldırıp:

"Rahman, kendini vasfettiği şekilde Arş üzerine istivâ etmiştir. Bu nasıl oldu? denmez. Nasıllık O'ndan kaldırılmıştır. Zannımca sen mutlaka bid'at sahibi birisisin!" der ve adamın meclisten çıkarılmasını emreder.
İmam Mâlik'ten bir başka rivayet, onun şöyle söylediğini bildirir: "...O'nu ikrar vacibtir, ondan sual bid'attir."
Şu halde Cehmiyye fırkası, Ehl-i Sünnet'in kaydedilen mezkur ikrarına karşı çıkıp bunun teşbih oldugunu, yani Allah'ı insanlara benzetmek olduğunu söylemiştir.
İshak İbnu Râhûye: "Bu teşbih değildir. Eğer dersek ki "Allah'ın bizimki gibi bir eli vardır"; işte o zaman teşbih olur" diyerek Cehmîlere cevap vermiştir.
Sevrî, Mâlik, İbnu Uyeyne, İbnu'l-Mubârek gibi Selef büyükleri bilittifak: "Bu hadislere, herhangi bir tefsir ilâve etmeksizin inanırız" demişlerdir.
İbnu Abdilberr der ki: "Ehl-i Sünnet, Allah hakkında Kitap ve Sünnette gelen bu sıfatları ikrarda icmâ ederler, bunlardan hiçbirine keyfiyet (yani "nasıl oldukları hususunda yorum") nisbet etmezler. Fakat Cehmiyye, Mûtezile ve Hâricîler: "Kim bu isimleri ikrar ederse Allah'ı insanlara benzetmiş olur" demişlerdir.
Selef'in, müteşâbihât karşısında kemâl mertebesinde bir imân gerektiren bu nokta-i nazarı, bilhassa Yunan felsefesinin, entellektüel çevrelerde yaygınlık kazanmasıyla her meselenin aklî izahlarının araştırıldığı muahhar zamanlarda imanı zayıflamış, teslimiyeti azalmış insanları tatmin etmez hale gelmiştir. Bu durum, ulemâyı müteşâbihât karşısında farklı bir yaklaşıma sevketmiştir: Te'vîl...
Müteahhirûn dediğimiz Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat ulemâsı, neticede Allah'ı insanlara benzeten müteşâbih âyetleri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inancına muvafık bir kısım açıklamalara tâbi tutmuşlardır. Meselâ Gazalî'ye göre, Allah'a el, yüz, parmak ve suret gibi insana benzemeyi veya maddî olmayı gerektiren âyet ve hadisleri dinleyen kimse, bu sözlerden iki ma'nânın kastedilmiş olacağını bilmelidir.
1) Ya kelimenin lügat ma'nâsı alınır: Bu durumda Allah'a madde ve cisim nisbet edilmiş ve Allah mahlukata benzetilmiş olacak. Kur'an'da Allah'ın hiç bir benzerinin olmadığı ifade edildiğine göre bu ma'nâ kastedilmiş olamaz.
2) Ya da kelime istiare maksadıyla kullanılır: Bu durumda meselâ el ile başka bir ma'nâ kastedilmiştir ve o ma'nâ cisim değildir. Nitekim "Memleket emîrin elindedir" dendiği zaman burada istiare yapılır. Sözgelimi emirin eli kesik bile olsa, söylenen söz doğrudur ve kastedilen ma'nâ anlaşılır. Öyleyse âyet ve hadislerde Allah'la ilgili olarak, teşbih ifade eden, şekil ve madde hatıra getiren kelimeler lügat ma'nâsında kullanılmış değildir, isti'aredir. O kelimelerin dilde cârî mecâzî ma'nâları anlaşılmalıdır.
İşte müteahhir ülemanın, Cenâb-ı Hakk'ın şuûnatıyla ilgili olarak âyet ve hadislerde gelen bir kısım ibareleri İslâm itikadına uygun aklî açıklamalara kavuşturma işine te'vil denmiştir. İmam Mâturidî, İmam Eş'arî ve İmam Gazalî tarafından işlenen bu metod ümmetce benimsenmiştir.[11]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/284-285.
[2] Müslim, İman: 293 (179); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/286.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/286-287.
[4] Buhârî, Itk: 20; Müslim, Birr: 112, (2612).
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/288.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/288-289.
[7] Tirmizî, Kader: 7, (2141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/289.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/289-290.
[9] Ebû Dâvud, Sünnet: 19, (4728); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/290-291.
[10] İstiva الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

âyetinde haber verilen hakikattır. Allah'ın Arş'a istîvası, Allah'ı mekân izâfe etme mânâsına geldiği için ciddî tartışmalar cereyan eden bir meseledir. Kaydettiğimiz rivâyet Selefin bu meseledeki tavrını aydınlatır.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/291-294.

TAHARET BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dokuz bab vardır)

BİRİNCİ BAB

SULARIN AHKÂMI

*

İKİNCİ BAB

NECASETİN İZALESİ

(Bu bab beş fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

*İKİNCİ FASIL

MENİ HAKKINDADIR

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİGER HAYVANLAR

*

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER

*

ÜÇÜNCÜ BAB

(Bu babta iki fasıl var)

*

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

*

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN MADDELER

DÖRDÜNCÜ BAB

ABDEST HAKKINDA

(Bu babta üç fasıl var)

*

GUSÜL HAKKINDADIR

(Altı Fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

*

İKİNCİ FASIL

HAYIZLI VE NİFASLININ GUSLÜ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAMLARDA YIKANMA

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

CENAZE YIKAMAK VE BUNDAN YIKANMAK

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLANIN YIKANMASI

*

ALTINCI FASIL

HAMAM HAKKINDA

DOKUZUNCU BAB

(Hayız Hakkında İki Fasıl Var)

*

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM

UMÛMÎ AÇIKLAMA

İslâm, bütün beşerî sistemler ve diğer dinî nizamlar arasında temizliğe en çok yer veren bir dindir. Bütün ibadetler ve her çeşit dinî hayat temizlik üzerine kurulur. Hadis ve Fıkıh kitapları önce temizlik bahisleriyle başlar. İslam'ın yarısı temizlik kabul edilir. Bu bahis, beden temizliğinden çevre temizliğine kadar çok değişik sahalara temas eder. Konunun ehemmiyeti ve dağınıklığı sebebiyle hadislere geçmezden önce, bu umumî açıklama kısmında İslam'da temizliğin yeri ve ehemmiyeti hakkında derli toplu bir tahlil sunacağız. Burada bazılarına mealen ve özetleyerek temas ettiğimiz hadisler bilâhare metinleriyle ve tam olarak gelecektir.[1]

İSLAM VE TEMİZLİK

Temizlik, gerek maddî gerek manevî olsun bir müslümanın mutlaka riayet etmesi gereken bir husustur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Temizlik imanın yarısıdır", "Namazın anahtarı temizliktir" gibi beyanlarıyla temizliksiz dînî hayatın, dindârlığın mümkün olamayacağını mü'minlerin vicdanına yerleştirmeye çalışmıştır. İman-İslâm kelimelerinin aynılık ve gayrılığı üzerinde âlimlerin yaptığı münakaşa bir tarafa, bizzat sahih hadislerde gelmiş olan: "Allah'a iman nedir biliyor musunuz?(...) (açıklayayım, Allah'a iman) Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, ganimetten beşte birini vermektir" ifadesi nazara alınmış olsa bile çoğu kere imanla dinin kastedildiği, böylece "temizlik"in dinin, dinî hayatın yarısını, hem de ikinci yarının tahakkuku için şart olan evvelki yarıyı teşkil ettiğini anlarız. Tabiîdir ki bu durum, müslüman nazarında temizliğin ehemmiyetini fevkalâde artırmış oluyor, zira maddî manevî bütün amellerin makbul ve muteber olması bunun varlığına bağlanmıştır. Nitekim hadiste: "Temizlik olmayınca namaz kabul edilmez" denmektedir.
Aslında kabul edilmesi için koşulan temizlik şartı namaza has değildir. Allah için yapılan her bir şeyin kabul edilmesi, onun temiz olmasına bağlıdır. "İbadet riya ile kirlenirse makbul değildir." "Sadaka, zekât meşru yoldan kazanılmış helâl maldan değilse makbul değil", "Yenip içilen şeyler, alınan gıdalar temiz değilse yapılan duaların, edilen ibadetlerin hiçbirisi makbul değil", "Allah temizdir ve sadece temiz olanı kabul eder." "Sözün temiz olanı, amelin salih olanı O'na yükselir." (Fâtır, 10; Bakara 264; Mâûn 6.]
Şu halde kişi müslüman olabilmek, Allah'a layık olabilmek için pek çok yönlerden, maddeten ve mânen temiz olmak zorundadır.
Burada temizlik şartı mutlaktır. Maddî temizlik veya manevî temizlik diye tahsise imkân yoktur. Zira önce de söylediğimiz gibi İslâm ceset ve ruhu ayrı ayrı mütâlaa ederek, birini tafdil diğerini ihmâl etmiyor, ikisinin de terbiye ve kemâlini istiyor, ikisinin de terbiyesinde temizliği ilk şart kılıyor. Ruhu kirleten şirk, kibir, ucub, yalan, gıybet, haset, gadab, dedikodu, mâlâyânî şeylerle iştigal, haram nazar, fısk, gaflet, kötü söz, yeis, fahr, israf, cimrilik, merhametsizlik... gibi mânevi kirlerden[2] şiddetle nehyedildiği gibi, ibadete mâni bir kısım maddî pisliklerden de haber verip bunlardan da uzak durmayı emretmektedir.
Hattâ Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetleri, birçok dinî emirlerin, "temizlik"in gerçekleşmesi için konulmuş olduğunu ifade etmektedir. Meselâ namaz kılmak için şart olan gusül, abdest veya (hîn-i hâcette ikisinin yerini tutmak üzere) teyemmüm gibi vasıtalarla temizlik yapılmasını emreden âyetten sonra: "Allah (bu emirle) size bir güçlük dilemez, fakat sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister" (Mâide 6) dendiği gibi, zekâtla ilgili olarak da "Onların mallarından bir zekât al ki onunla kendilerini temizlemiş, tezkiye etmiş olasın" (Tevbe 103) denmektedir. Hz. Peygamberin: "Her şey için bir zekât (temizleyici) vardır, cesedin zekâtı da oruçtur" sözü, orucun da bir başka temizlik için konduğunu ifade etmektedir. Bilindiği üzere, zekât lügatte nemâ (artma) ma'nâsına geldiği gibi tathir (temizleme) ma'nâsına da gelmekte ve şer'î örfte iki ma'nâda birlikte kullanılmaktadır.
Bu ifadeler az önce söylediklerimizin zıddına, insana farz kılınan amellerden esas maksadın "insanı hakîkî temizliğe kavuşturmak" olduğunu göstermektedir. Yani temizlik, dinde hem vasıta hem gâye olmaktadır.
İslâm'da temizliğe birinci plânda verilen bu ehemmiyetin bir ifadesi olarak hemen hemen bütün hadis ve fıkıh kitapları, taharetle ilgili bölüme en başta yer verirler, ondan sonra diğer bölümlere geçerler. Meselâ Kütüb-i Sitte'nin, Buhârî dışında kalan beş kitabı böyledir. Buhârî en başa Kitâbu'l-İmân'ı koymuştur.
Gazalî, İslâm'ın mü'minlerden taleb ettiği maddî ve manevî temizliği dört mertebeye ayırır:
1- Zâhir'in temizliği: Bu hadesten, necâsetten ve fuzûliyattan temizliktir.
2- İnsan âzâlarının (cevârih) bir kısım cürüm ve günahlardan temizliği.
3- Kalbin mezmum ahlâklardan, takbih edilen düşüklüklerden (rezâil) temizlenmesi.
4- Sırrın Allah'tan başka herşeyden temizlenmesi -ki bu Enbiyâ ve Sıddîkin'e has bir temizlik mertebesidir.-
İslâm'ın temizlik anlayışının sahip olduğu bu genişlik ve şümûlü belirttikten sonra hemen ilâve edelim ki biz burada daha ziyade bedenî terbiyeye taalluk eden "zâhir"in temizliği üzerinde duracağız.
Sünnette gelen beyanlara bakınca zâhirin temizliği deyince sadece insan bedeninin temizliği söz konusu değildir. Elbisenin, meskenin ve hatta yaşanan muhit ve çevrenin de temizliği söz konusudur. Zirâ insan bu söylenenlerin hepsiyle birlikte gerçek bütünlüğünü bulmaktadır ve bunların her birisi insan üzerinde te'sir icra etmektedir. Bu sebeple bir müslümanın içinde yaşadığı fizik ve sosyal çevrenin de maddî ve manevî yönlerden kendi akîde iklimine uygun olması, imân şartlarına göre tanzim edilmiş bulunması gerekmektedir. Biz burada bunlardan en mühimleri olan beden ve elbise temizliği ile mesken ve muhit temizliğine temâs edeceğiz.
Beden (Ve Elbise) Temizliği: Biri hades denen ve gözle görülmeyen hükmi pislikten, diğeri de gözle görülen ve necâset denen maddî pislikten olmak üzere iki ayrı temizliği gerçekleştirmektir. Hades denen hükmî pislik sadece insan vücudu için mevzubahistir. İki çeşittir, birincisi cinsî münasebet veya ihtilâmla hâsıl olur, bundan temizlenmek için bütün vücudun yıkanması gerekir. Diğeri abdesti bozan hallerle hâsıl olur ve vücudun her an dışarı ile teması olan el, yüz, kol ve ayakların yıkanmasını gerektirir. Bu temizlikler olmayınca namaz kılınamaz.
Bütün vücudun yıkanması, sâdece büyük hades (cünüplük) şartına bağlı değildir. Bunun dışında normal olarak bir müslümanın haftada en az bir defa yıkanması gerekmektedir. Hz. Peygamber: "Sizden cumaya gelen

yıkansın" demekle kalmaz, "Cuma günü yıkanmak bülûğa ermiş herkese vacibtir" diyerek tekid eder. Hz. Ali ve Hz. Osman gibi Ashab'tan bazılarının cünüp olmadığı halde, soğuk bile olsa her gün yıkandıkları belirtilir.
Gerek abdest ve gerekse guslün nâkıs olmaması "Allah'ın emrettiği şekilde" mükemmel olması gerekmektedir. Her ne kadar abdest âzâlarının ikişer ve hatta birer defa yıkanması yeterli ise de mükemmel olması için, hiç bir kuruluk kalmayacak şekilde üçer defa yıkanması lazımdır. Hz. Peygamber alelacele abdest alıp ökçelerini iyi yıkamayan kimseyi görünce "yazık ateşte yanacak olan ökçelere, (abdesti tam al)" diye uyarmış, tırnak kadar kuru yer bırakan kimseyi "abdestini tam alması için" geri çevirmiş, ihmâli mümkün olan parmak araları için de: "Su ile ovulmazsa Kıyamet günü Allah ateşle ovacaktır" diye dikkat çekmiştir. Abdest bozulmadıkça aynı abdestle birkaç vaktin namazını kılmak caiz ise de her vakit için yeni bir abdest teşvik edilmiş, Selef bunu "nur üstüne nur (nûrun alâ nûr)" olarak tavsif etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke' nin fethedildiği güne kadar her namaz için ayrı abdest aldığı, o gün aynı abdestle beş vakti kıldığı belirtilmiştir.
Hz. Peygamber günlük temizliğin mecburî vasıtası olan abdeste teşvik olarak, müslümanların Kıyamet günü adest uzuvlarında zuhur edecek nurdan bir parlaklıkla diğer ümmetler arasında temayüz edeceğini belirtmekten başka, abdest alan kimse uzuvlarını yıkadıkça o uzuvlarla işlenmiş olan günahların, (onlarda bulunması muhtemel maddî kirler gibi) su ile akıp gideceğini, böylece günahlardan arınmış olarak çıkacağını, abdestin iki vakit arasında işlenen günahlara kefâret olacağını belirtir.
Sünnet, bilhassa el ve ağız gibi hıfzıssıhha noktasından ehemmiyet taşıyan uzuvların yıkanmasını, sadece namaz vakitlerine hasretmemiştir. Uykudan kalkıldığı zaman, abdest almazdan önce, ilk iş ellerin yıkanması gerektiğine dikkat çeker ve: "El nerede geceledi bilemezsiniz" der. Kezâ (el ve) parmakların yıkanmasında mübâlağalı davranarak iyice yıkanması, aksi takdirde (Kıyamet günü) ateşle yakılacağı bildirilir. Bu meyânda istincadan sonra ve gusül esnasında pislikler yıkandıktan sonra temizliğin tam olabilmesi için ayrıca toprağa sürtülmesi gerekmektedir.
Yemekten evvel ve sonraki yıkamalardan başka, süt gibi yağlı herhangi bir şey (yenilip) içilecek olsa arkadan "yağlı olduğu için" yıkanması icâbetmektedir. Bilhassa yatma esnasında ellerin mutlaka temiz olması istenmektedir. Yatmadan önce, abdest alıp ayaklar da dahil bütün abdest uzuvlarının yıkanmasını tavsiye etmekten başka, bilhassa ellerin mutlaka yıkanması gerektiğini belirtmek için Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Elinde bulaşık kokusu olduğu halde yıkamadan uyuyan kimseye herhangi bir rahatsızlık isabet ederse, kendisinden başkasında kabahat aramasın."
Ağız temizliğinde mühim bir husus misvaktır. Hz. Peygamber her abdest alışında misvak kullanmakla yetinmez, bu vakitler dışında da sık sık misvak kullanırdı. "Ben dişlerimi o kadar misvaklarım ki (bazan) ön dişlerim sökülecek diye korkarım" diyen Hz. Peygamber'in namaz için evden her çıkışında misvak kullandığı, eve her girişinde ilk yaptığı şeyinde dişlerini misvaklamak olduğu, kezâ herhangi bir sebeple gece uyandığı zaman da dişlerini misvakladığı belirtilir. Misvakın ehemmiyetini belirtmek için "Eğer ümmetime müşkilat çıkarmış olmaktan (korkmasaydım) her namazda misvak emrederdim"; "Misvak kullanın! Zirâ o, ağız için temizlik vesilesi, Rabbülâlemîn içinde rıza ve hoşnutluk sebebidir. Cebrâil her gelişinde bana misvak tavsiye etti. O kadar ki bana ve ümmetime farz kılınacak diye korktum" buyurur. Yine aynı maksatla: "Kirâmen kâtibîn meleklerini, sahibi bulundukları kimseyi, dişlerinin arasında yemek kırıntısı olduğu halde namaza durur görmek kadar hiç bir şey rahatsız etmez" der ve misvak kullanılarak kılınan namazın misvaksız kılınana nazaran 70 defa üstün olduğunu söyler.
Beden ve elbise temizliğinin diğer bir şartı istincâ ve istibrâdır. Yani gerek büyük abdest gerekse küçük abdest bozduktan sonra bunların bedene ve elbiseye bulaşmasına meydan vermemektir. Bu maksadla def-i hacetten sonra su kullanmak gerekmektedir. Su olmadığı takdirde taşla en az üç kere silmek şarttır.Hz. Peygamber'in önce taş, sonra da su kullanmak suretiyle her ikisiyle temizlik yaptığı, helâda su kullandığı gibi, helâdan çıktıktan sonra da mutlaka her defasında ellerini yıkadığı Hz. Enes ve Hz. Âişe tarafından bildirilmektedir. Büyük abdestten sonraki temizliği su ile yapmanın ehemmiyetine bir âyetle Kur'an-ı Kerim de işaret ederek teşvikte bulunur. Mezkûr âyet Medine yakınında bulunan Kuba köyü hakkında gelmiştir ve şöyle der:
"(...) Orada (pisliklerden) iyice temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever" (Tevbe, 108). Bu âyet üzerine Hz. Peygamber, Kubalılara Allah tarafından övülen temizliklerinin ne olduğunu sorunca, helâda su kullandıklarını söylerler.
Hz. Peygamber ehemmiyet verilmeyip ihmâl edilmesi mümkün olan idrar bulaşmalarına ayrı bir ağırlık vererek dikkati çekmekte, ehemmiyetini nazara arzetmektedir: "Sidikten temizlenin. Zira kabir azabının çoğu sidik yüzündendir." Diğer bazı hadislerde de kabir azabının sidik ve gıybet yüzünden olduğu belirtilir ki böylece idrar bulaşmaları bizzat Kur'an-ı Kerim'de "ölmüş kardeşinin etini yemek" olarak tavsif edilen gıybet kadar kötülenmiş, aynı derekede olduğu ifade edilmiş oluyor. Ayakta küçük abdest bozulabileceğine dair rivayetler mevcut ise de, sıçramalardan emin olunmayan hallerde oturarak yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.
Beden temizliği konusunda Hz. Peygamber gusül, abdest, istincâ, istibrâ, misvak gibi buraya kadar belirtmiş olduğumuz temizliklerin yapılmasını emretmekle kalmaz, başka hususlara da temas eder. Bu meyanda bıyıkların, tırnakların kesilmesi, koltuk altı ve etek traşlarının yapılmasını da emretmiş, bu fazlalıkların atılmasında en çok kırk günün geçilmemesini istemiştir.

Sağ ve Sol Ellerin Kullanılışı: Sünnetin temizlik hususundaki hassasiyetinin bir başka tezahürü sağ ve sol ellerin yapacağı işlerde kendini gösterir. Zira ayakkabı, elbise giyme, baş tarama, temizlik vs. bütün işlerde "sağdan başlamayı" prensip edinen Hz. Peygamber, pisliklerin temizlenmesi, zaruret halinde temiz olmayan bir şeye dokunma gibi kirletici işlerin daima sol elle yapılmasını; yemek yemek, yiyeceklere dokunmak gibi temiz olması istenen işlerin de dâima sağ elle yapılmasını emretmektedir. Bu cümleden olarak istincânın, abdest alırken burun temizliğinin gusül esnasında vücuttaki pis yerlerin ve vücuda bulaşan pisliklerin temizlenmesinin daima sol elle yapılması prensip kılınmış, küçük abdest bozma sırasında bile sağ elle zekere dokunulmaması emredilmiştir.
Buna karşılık yemeğin sağ elle yenmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber'in bu hususa verdiği ehemmiyeti göstermek için soluyla yiyen bir kimseye "Sağınla ye" dediği zaman, berikisi kibirlenerek "sağımla yiyemiyorum" deyince, "yiyemez ol" diye beddua etmiş olmasını hatırlatmamız kâfidir.
Mekân ve Çevre Temizliği: Namaz kılınan ve zikir yapılan yerler de her çeşit necâsetten uzak olmalıdır. Pis kokulardan meleklerin hoşlanmadığı ve pislik bulunan yerlere meleklerin girmediği belirtilir. "Necaset sebebiyle" mezbele, mezbaha, hamam ... da namaz" yasaklanmıştır. Bu cümleden olarak necis ilan edilmiş olan köpeğin bulunduğu eve, bekletilmiş idrârın bulunduğu eve (rahmet) meleklerinin girmeyeceği haber verilmiştir. Kezâ meskenin bir parçası olan gusül yapılan yerinde temiz tutulması istenmiş, bilhassa küçük abdest bozulmaması emredilmiştir.
Diğer bir kısım rivayetler beden ve meskenden başka, çevrenin de temiz tutulmasını emretmektedir. Bu cümleden olarak Müslim'in bir tahricinde Hz. Peygamber: "Lânete uğrayanlar olmayın" der. Yanındakiler bunların kim olduğunu sorunca: "Herkesin gelip geçtiği yolla, gölgelendikleri (kuytu) yerlere abdest bozanlar" cevabını verir. Bir başka rivayette lânet vesilesi olan bu yerlere bir üçüncüsü ilave edilmektedir: "Su yolları" Yani buralara da abdest bozulması yasaklanmıştır. Bazı rivayetlerde "meyveli ağacın altı" da aynı yasağa dahil edilmiştir. Hemen belirtelim ki şârihlerin de belirttiği gibi kirletilmesi yasaklanan gölgeden murad, sadece ağaç gölgesi değil, halkın dinlenme ve tenezzüh için oturdukları bütün gölgelere şâmildir. Yine bir kısım rivayetlerde, kirlendiği takdirde temizlenme ümidi olmayan "durgun suya abdest bozulması" da yasaklanmıştır.
Rivayetlerin bir kısmında lâneti gerektiren husus, abdest bozmakla kayıtlanmayıp "eza vermek" şeklinde ifade edilmiştir: "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, lanetleri vacib olmuştur" gibi. Bilhassa rahatsızlık veren her şeyin kastedildiği "ezâ"nın uğrak yerlerinden kaldırılmasına ayrı bir ehemmiyet verilmiştir. Bu durumda herkesin istifadesine açık yerlerin şu veya bu şekilde rahatsız edici atıklar, lüzumsuz eşyalar, döküntüler vs. ile kirletilmemesi istenmektedir.
Şu halde "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, lanetleri vacib olmuştur" tehdidinin şümûlüne çevre kirletenlerin hepsi dahildir. Hatta bir kısım hayvanların toprakta açmış olduğu deliklere akıtmanın yasaklandığına dair rivayetler de nazara alınırsa, sünnetin sadece insanları değil, hayvanları bile rahatsız edici çevre kirletmelerinden kaçınılmasını emrettiği anlaşılır.[3]

BİRİNCİ BAB

SULARIN AHKÂMI

3493 .1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]جَاءَ رَجُلٌ إلى رَسولِ اللّهِ # فقَالَ: إنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الماءِ. فإنْ تَوَضَّأنَا بِهِ عَطِشْنَا أفَنَتَوضَّأ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فقَالَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الحِلُّ مَيْتَتُهُ[. أخرجه ا'ربعة .

1. (3493)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip:
"Ey Allah'ın Resûlü! Biz gemiye binip, beraberimizde az bir su alabiliyoruz. Abdestlerimizi bu su ile alsak susuz kalacağız. Deniz suyu ile abdest alabilirmiyiz?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Evet, denizin suyu temizdir, meytesi de helâldir" cevabını verdi."[4]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu soruyu soran sahâbînin adı hususunda farklı rivayetler vardır. Bizce isim ehemmiyet taşımaz. Mühim olan hadisteki fıkıhtır. Ahmed, Hâkim ve Beyhakî tarafından tahric edilen bir rivayet, bu sorunun balıkçılar tarafından sorulduğunu ifade eder. Arabistan kıyılarında, o devirlerde icrâ edilen balıkçılık hakkında açıklayıcı bazı teferruatı da ihtiva etmesi yönüyle ehemmiyetli olan rivayeti aktarıyoruz: "Biz, bir gün Resûlullah'ın yanında idik. Bir balık avcısı gelerek sordu:
"Ey Allah'ın Resûlü! Biz balık avı için denize açılırız. Beraberimize bazı kapkacak alırız. Gemiye binerken karaya yakın bir yerde avlanıp dönmeyi düşünürüz. Bazan böyle yakında balık buluruz, bazan da bulamayız. Öyle olur ki, başlangıçta aklımızda olmayan uzaklıklara açılmış oluruz. Bu uzaklıkta ihtilam olan veya abdest

alan oluyor. Beraberimizdeki su ile yıkanacak veya abdest alacak olsak bizi susuzluk helâk edebilir. Bu endişeyle deniz suyunu yıkanma veya abdest almada kullanmamıza ne dersiniz?"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu soru karşısında deniz suyu için tahûr tabirini kullanır. Tahûr, hem temiz hem temizleyici ma'nâsına gelen mastar-isimdir. Kendisiyle temizlik yapılan şey demektir. Âyet-i kerimede de yağmur suyu tahûr diye isimlendirilmiştir. "Ölü bir yeri diriltmek ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulamak için gökten tertemiz su indirmişizdir." (Furkan 49).
2- Meyte: Şer'an yenmesini helâl kılacak bir tarzla olmaksızın ölen hayvandır. Kur'an meyteyi haram kılmıştır (Bakara 173). Burada, denize ait olan meytenin helâl olduğu belirtilmektedir. Âlimler bu hadiste kastedilen meyte'yi şöyle tarif ederler: "Sadece denizde yaşayan hayvanlardan denizde ölmüş olanıdır, "mutlak olarak denizde ölen" hayvan değildir. Zira, lügat açısından deniz meytesi deyince sadece denizde yaşayan hayvanın meytesi anlaşılır."
Daha önce de temas ettik. Balık dışındaki deniz mahluklarının yenip yenmeyeceği hususunda âlimler ihtilaf etmiştir.
***** Hanefîler, "balık dışındaki mahluklar haramdır" der.
***** Ahmed İbnu Hanbel, "Kurbağa ve timsah dışındaki her şey yenir"der.
***** Mâlik ve İbnu Ebî Leyla, "Denizde ne varsa yenir" der.
***** Şâfiîlerde farklı görüşler var:
****** İbnu Hacer der ki: "Bütün çeşitleriyle balığın helal olduğu hususunda ülemâ ihtilaf etmez. Ancak şeklen karada yaşayanlara benzeyen deniz mahlukları hususunda ihtilaf edildi. Söz gelimi insana, köpeğe, domuza, yılana benzeyen deniz hayvanları var!" Hanefîlerin ve Şâfiîlerden bir kısmının görüşüne göre balıktan başkası yenmez, haramdır. Şâfiî mezhebinin resmi görüşüne göre ise deniz mahlukları mutlak olarak helaldir. Bu aynı zamanda Mâlikîlerin de görüşüdür, ancak bunlar bir rivayette domuzu istisna ederler. Bu görüşte olanlar Kur'an'da geçen "Deniz avı ve onu yemek size de yolculara da helâl kılınmıştır" (Mâide 96) âyetini delil getirirler.
****** Şâfiîlerden bir grup âlim: "Karadaki benzeri helâl olan helâl, haram olan haramdır" demiş, ayrıca hem karada hem denizde yaşayanları da hükümden hariç tutmuşlardır. Bunlar iki çeşittir:
1) Etlerinin yenmesi hususunda yasak gelenler: Mesela kurbağa gibi. Bunu Ahmed İbnu Hanbel de -hakkında gelen öldürme yasağı sebebiyle- istisna eder. Timsah da -deniz hayvanı olmasına rağmen- istisna edilenlerdendir. Çünkü kesici (köpek) dişleriyle saldırmaktadır. Tuzlu denizlerdeki köpek balığı, yılan, akreb, yengeç, kaplumbağa da insan tabiatının iğrenç bulması ve onlardan gelebilecek zehir sebebiyle müstesnalar arasında tutulmuşlardır.
2) Hakkında bir mânî vârid olmayanlar. Bunlar tezkiye yani şeriatın derpîş ettiği kesim şartıyla helâldir, kaz[5] ve su kuşu gibi.
Bu bahse giren bazı ilave açıklamalar 3478 numarada geçti.[6]

2. 3494. وعن أبي سعيد الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا نَسْتَقِى لَكَ المَاءَ مِنَ بِئْرِ بُضَاعَةَ، وَتُلْقَى فِيهَا لُحُومُ الْكِ◌بِ، وَخِرَقُ المَحَائِضِ، وَعِذَرُ النَّاسِ؟ فقَالَ: إنَّ المَاءَ طَهُورٌ يُنَجِّسُهُ شَىْءٌ[. أخرجه أصحاب السنن.وهذا لفظ أبي داود، وقال: »سَمِعْتُ قُتَيْبَةَ بْنَ سَعِيدٍ قالَ: سَألْتُ قَيِّمَ بِئْرِ بُضَاعَةَ عَنْ عُمْقِهَا. قال: أكْثَرُ مَا يَكُونُ المَاءُ فِيهَا إلى الْعَانَةِ. قُلْتُ. فإذَا نَقَصَ؟ قالَ: دُونَ الْعَوْرَةِ. قالَ: أبو داود: قَدَّرْتُ أنَا بِئْرَ بُضَاعَةَ بِرِدَائِى، مَدَدْتُهُ عَلَيْهَا ثُمَّ ذَرَعْتُهُ فإذَا عُرْضُهَا سِتَّةُ اَذْرُعٍ؛ وَسَألْتُ الَّذِى فَتَحَ لِى بَابَ الْبُسْتَانِ، هَلْ غُيِّرَ بِنَاؤُهَا عَمَّا كَانَتْ عَلَيْهِ؟ قال: . وَرَأيْتُ فيهَا مَاءً مُتَغَيِّرَ اللَّوْنِ« .

2. (3494)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:
"Ey Allah'ın Resûlü! Biz senin için Budâ'a kuyusundan su alıyoruz. Halbuki onun içerisine (ölmüş) köpeklerin leşleri, kadınların hayız bezleri, insan pislikleri atılıyor, (ne yapalım, su almaya devam edelim mi?)" diye sordular. Şu cevabı verdi:
"Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez."[7]
Bu, Ebû Dâvud'un metnidir. Ebû Dâvud der ki: "Kuteybe İbnu Saîd'i işittim. Dedi ki: "Budâ'a kuyusunun kayyimine derinliğini sordum. Suyun en çok olduğu durumda kasıklara kadar çıkar" dedi. "Azaldığı zaman?" dedim, "Avret mahallinin (dizinin) altına düşer" dedi. Ebû Dâvud der ki: "Budâ'a kuyusunu ridam ile bizzat takdir ettim. Üzerine ridâmı gerdim. Sonra ridâmı ölçtüm. Kuyunun genişliği altı zira idi. Bahçenin kapısını bana açan kimseye: "Kuyunun süregelen yapısı hiç değiştirildi mi?" diye sordum. Bana "Hayır!" dedi. Kuyunun içindeki suyun rengini değişmiş gördüm."[8]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Tirmizî'de "Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" başlığını taşıyan bir babta, Ebû Dâvud ve Nesâî'de "Budâ'a kuyusu hakkında" ismini taşıyan bir babta kaydedilir.
Budâ'a kuyusu'nu şârihler, Medine'de meşhur bir kuyu olarak açıklarlar. Türbüştî: "Budâ'a Medine'de Benî Sâ'ide'nin ikâmet ettiği yer (dâr)" der ve bunların Hazreç kabilesine mensup bir kol olduğunu belirtir. Tahâvî, Vâhidî'nin bir rivayetine dayanarak "Budâ'a'nın Medine bahçelerine su götüren bir su yolu olduğunu, dolayısıyla Budâa'nın suyunun durgun değil akarsu olduğunu" söylemiştir. Ancak başta İbnu Hacer, olmak üzere muhakkik âlimler bunu merdud bulurlar. Su yolu olsa "kuyu" denmezdi üstelik burası Hicaz ahalisince mâruf bir kuyu diye cevap verirler.
Tîbî, kuyuya pis şeylerin atılmasıyla ilgili haberi şöyle açıklar: "Kuyu, bir kısım köylülerin inmesi muhtemel vadilerden gelen sel yataklarının geçtiği bir noktada idi. Vadilere gelen köylüler, zikri geçen pislikleri konakladıkları yerlerin etrafına atıyorlardı. Yağmurların hasıl ettiği seller bunları sürükleyip kuyuya atıyordu. Bu durumu, râvi, dinleyenlerce insanların dinî zaafları sebebiyle kuyuya bizzat attıkları vehmine düşecekleri bir üslubla anlatmış olmalıdır. Böyle bir davranış, müslüman bir vicdanın asla tecviz etmeyeceği bir şeydir. Öyleyse, en faziletli bir asırda, insanların en müberrâ ve en temizini teşkil eden kimselerden bu davranışı nasıl bekleriz?"
Biz şunu ilave etmek isteriz: Temizliğe son derece kıymet veren, Umumî Açıklama kısmıda da belirtildiği üzere-maddî ve manevî yapısı temizlik üzerine bina edilen müslüman şöyle dursun, temizlik meselesi, hayatında bu kadar sistematize edilmemiş sıradan bir gayr-i müslim kişi, bir sağduyu sahibi insanın tabiatı köpek ölüsü, kadınların aybaşı bezi gibi kerih şeylerin atıldığı kuyudan su alıp içmeyi kabul eder mi? Rivayet sırasında ravilerin bazı teferruatı atmış olması da ihtimalden uzak değildir. Yani Budâ'a Kuyusu, cahiliye devrinde, belirtilen durumlara maruz kalmış öyle bir geçmişi bulunan bir kuyudur da sonradan bazı ıslah ve temizleme ameliyesi geçirmiş olarak kullanıma açılmıştır vs. Ancak râviler rivayet sırasında bu çeşit teferruatı tayyetmişlerdir. Nitekim, yukarıda kaydettiğimiz üzere Türbüştî de buna yakın bir ihtimâle yer vermektedir.
Ayrıca şunu da bilmemiz gerek: Budâ'a Kuyusu suyu bol olan bir kuyudur. Suyu iki kulle'den fazladır. İçerisine düşen pislik, renk, koku ve tadını değiştirmedikçe pis sayılmaz. İslâm'ın akar su ile, miktarca iki kulleyi aşan durgun su hakkında hükmü budur. Şah Veliyullah ed-Dehlevî, Hüccetullahu'l-Bâliğa'da şu açıklamayı sunar:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" hadisinin ma'nâsı şudur: "Madenler, pislikle karşılaşınca kirlenmez (yani asliyeti bozulmaz). İçerisinden pis şey ayıklanıp atıldı mı, eğer asli vasıfları (ki suyun asli vasıfları renk, koku, tad ve akıcılığıdır) değişmemişse bozulmaz. Hiç, Budâ'a kuyusunun içerisinde pisliklerin istikrar kesbetmiş olduğu ihtimaline yer verilebilir mi, bu mümkün mü? Zirâ insanoğlu, tabiatı icabı bu çeşit pisliklerden kaçınmayı kendisine değişmez bir âdet kılmıştır. Öyleyse, Resûlullah'ın böylesi pis bir yerden su alması olacak şey değil. Gerçek şu olmalıdır: "Kuyuya, kasıdlı olmaksızın bazı pislikler düşmüş olabilir, nitekim zamanımızda da kuyular bu durumda değil midir? (Zaman zaman pislik düşme hadiseleri olmaktadır.) Ama görülünce bunlar çıkarılmaktadır. İslam geldiği vakit, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a o kuyunun, kendi nazarlarındaki temizliğinden ayrı olarak (eski haline atıf yaparak) şeriat nazarındaki temizlik durumunu sordular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" diye cevap verdi. Yani sizin nezdinizdeki pislik dışında, başka bir pislik onu kirletmez."
Şah Veliyullah'ın açıklaması, suyun tabiatının temiz olduğu, suda onu pisleten necasetten eser olmadığı takdirde, suyun alındığı kuyuya bir zamanlar pislik düşmüş olmasından dolayı şeriatın o suya "pistir" diye bir hüküm koymayacağı prensibini nazar-ı dikkate arzediyor.
Bu hususun anlaşılması için şunu da hatırlatalım: Günümüzde büyük şehirlerin su sıkıntısını çözmede başvurulan yollardan biri, şehirde kullanılıp kanalizasyonlarla atılan suların bir kısım tasfiye muamelelerinden geçirilerek tekrar kullanılır ve içilir hale getirilmesidir. Bunların denemesi yapılmış, lağım sularından her çeşit zararlı maddeler ayıklanıp mikrobik maddeler dezenfekte edildikten sonra su içilebilir hale getirilmiştir. Şayet su, içerisinde karışan pisliklerle asliyetini bozsa idi, bu netice elde edilemezdi. Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Su temizdir; onu hiçbir şey kirletmez" ifadesi, ancak vahy-i ilahî ile konuşabilen, eşyanın sırrı kendisine açılmış, eşyanın hakikatını olduğu gibi gören, bilen,[9] makam-ı nübüvvete mazhar bir zatın mu'ciznümâ bir sözüdür. Böyle bir hakikatı, böyle bir kesinlikle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın içinde bulunduğu içtimâî şartlarda bir başka kimsenin söylemesi mümkün değildir.
Zamanımızın gelişen tekniği bu sözün doğruluğunu ispatlamıştır: Su, içerisine karışan pis maddeler sebebiyle kirlenir, ama aslî tabiatı bozulmaz. O tabiat daima temizdir. İçerisine sonradan giren maddeler tasfiye edilip suyun içerisinden ayıklandı mı geriye "pislik tutmayan temiz su" kalır. Esasen tabiatta bu yapılmaktadır. Kirlenen suyun kirliliği tabiatta temizlenmemiş olsaydı, yeryüzünde, dünya kurulalıdan beri kirlenen sular sebebiyle bugün temiz su kalır mıydı?[10]

3495. 3. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ # وَهُوَ يُسْأَلُ عَنِ الماءِ يَكُونُ في الْفَ◌َةِ مِنَ ا'رْضِ وَمَا يَنُوبُهُ مِنَ الدَّوَابِّ وَالسِّبَاعِ. فقَالَ: إِذَا كَانَ الماءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الخَبَثَ[. أخرجه أصحاب السنن.»يَنُوبُهُ«: يتردّد إليه من دابة وسبع .

3. (3495)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim. Kendisine çöl bir arazide bulunan bir sudan ve ona uğrayan hayvan ve vahşilerden soruluyordu. Şöyle cevap verdi:
"Eğer su iki kulle miktarında olursa pislik taşımaz!"[11]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah'a tenha arazide bulunan ve vahşi, yırtıcı hayvanların sırayla uğrayıp susuzluklarını giderdikleri sudan sorulmaktadır. Hadiste söylenmemiş ise de ma'nâdan şu husus da anlaşılmaktadır: Su, boş ve tenha arazide olması haysiyetiyle buraya gelen vahşilerin suya salyalarını salmaları, içine abdest bozmaları, ayaklarıyla girmeleri vs. hepsi dahildir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), suyun miktarı iki kulle olduğu takdirde onun temiz sayılması gerektiğini söylüyor. Bir başka ifade ile su belli bir miktarı aşıyorsa veya akar vaziyette ise, içine düşen pis ve zararlı maddeleri tasfiye etme, temizleme hususiyetine sahip demektir. Suyun içindeki bir kısım mikroorganizmalar bu tasfiye ve temizleme işini yapıyor demektir.[12]

KULLE NEDİR?

Kulle'yi lügatçiler ve şârihler büyük küp diye tarif ederler. Hatta Mücâhid'in, Kulletân'ı, Cerretân diye tarif ettiği belirtilir. Yani kulle'yi, cerre (küp) olarak açıklamış "büyük" kaydını koymamıştır. Bazı açıklamalar kulle'yi "250 rıtl ve daha fazla miktarda su alan küp" diye tarif eder. Ancak bu, müştereken benimsenmiş bir miktar değildir.
Şu halde hadis iki kulle miktarında suyun kirlenme şartını belirtmektedir. Şâfiîler bu hadisi esas alırlar. Onlara göre, suyun miktarı iki kulle ise, bu su, kokusu veya tadı veya rengi bozulmadıkça, ondan vahşi hayvan su içse veya içerisine pislik düşse yine de temiz sayılır. Eğer su, iki kulleden az ise ona düşen pislik, renk, tad ve kokudan herhangi bir değişiklik yapmasa da pistir.
Hanefîler suyun temizini pisinden ayırmada daha ziyade reye dayanan farklı tahdidlerde bulunmuşlardır. Bu meyanda kulleteyn'den çok, havz-ı kebîr (büyük havuz) tabirine yer verirler. Hanefîlerde büyük havuz tabiri durgun sularla ilgili olarak kullanılır. Büyük havuzun tavsifinde oniki ayrı tarife yer verilmiştir.[13]
Biz bu teferruata girmeden, en ziyade benimseneni kaydedeceğiz. Sathı (yüzeyi), yüz arşın kare genişliğinde olan havuz, büyük havuzdur. Havuz, kare şeklinde ise her bir kenarı on arşın olmalıdır, yuvarlak ise, çevresinin otuzaltı arşın olması gerekir. Ayrıca bu havuzdaki suyun derinliği, su avuçlanınca dibi açılmayacak kadar olmalıdır. Şâfiîlerin esas aldığı kulle hadisi sıhhat yönüyle daha sahih ise de, Tahâvî'nin dikkat çektiği üzere, kulle'nin herkesçe maruf bir miktarı olmadığı, örfen küpün büyüğüne de küçüğüne de kulle dendiği için, hadisle miktar tayini mümkün görülmemiş ve bu yüzden Hanefîlerce bu hadis esas alınmamıştır.
Su akıyor ise, azlığına çokluğuna bakılmaz. Bir saman çöpünü taşıyacak kadar bir akmaya sahipse, temizlik ve kirlilikte, büyük havuz gibi mütâlaa olunur. Yani koku, renk, tad gibi üç aslî vasıftan biri, içine düşen pislik sebebiyle değişmemişse o su temiz sayılır.
Son olarak şunu söyleyelim: Şeriat-ı garrâmızın koyduğu bu prensipler, insanda mevcut fıtrî ve tabiî temyiz imkânlarına dayanır. Günümüzün tekniği suyun faydalı ve zararlı olma vasıflarını tesbitte bir kısım ölçme aletleri geliştirmiştir. Bütün bu teknik gelişmelere rağmen dinin koyduğu ölçüler değerini kaybetmez, zira insanoğlu beraberinde ölçüm âletleri taşıyamaz. Dağda, kırda, gezinti mahallerinde, yolculuk sırasında her an su problemiyle değişik şekillerde karşılaşabiliriz. Temiz ve pis su hakkında dinimizin koyduğu esasları bilmek bir kısım yanlışlıkları ve riskleri asgariye düşürür. Unutmayalım ki, bugün tekniğin hâlâ girmediği nice köy ve hattâ kasabalarımız var. Buralarda temiz ve pis su mevzuunda dinimizin ölçülerinin bilinmesi gereklidir.
Şu hususu da kaydedelim ki, temizliği hususunda hiçbir şüphe olmayan su varken, şeriatın aradığı zevâhire göre temiz sayılması gerekmesine rağmen içimizde kuşku duyduğumuz suyu kullanmamız gerekmez. Aksi takdirde şeriatın aradığı şartlar yeterlidir. Bu şartları haiz olmayan sulardan kaçınılmalıdır. İçmede de, temizlikte de kullanılamaz.
Su ile ilgili bir kısım ilâve açıklamalar müteakip hadislerde gelecek.[14]

3496. 4. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ الله #: َ يَبُولَنَّ

أَحَدُكُمْ فِي المَاءِ الدَّائِمِ الَّذِيَ يَجْرِى ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ[. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين .

4. (3496)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyuruyorlar ki: "Sakın sizden kimse, durgun suya akıtmasın, bilahare onda yıkanır."[15]

AÇIKLAMA:

1- Hadis durgun suyu insan idrarının pisleteceğini ifade etmektedir. Âlimler, durgun suyun pislenmesinde insan sidiği ile diğer hayvanların sidiği arasında hüküm itibariyle fark olmadığını belirtirler.
2- Hadisteki "durgun su"dan maksad miktarı az olan yani büyük havuz derecesine ulaşamayan sudur. Az su ile çok suyun miktarları nelerdir? Bu husus, önceki hadiste açıklandığı üzere, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Şârihler bu ihtilafın Şâri (aleyhisselâm)'ın tesâhülunden ileri gelmediğini, Resûlullah'ın ümmete genişlik ve ruhsat olsun diye kasden miktar tayinini açık yapmadığını belirtirler.
3- Hadisin bazı vecihlerinde فِيه yerine مِنْه geçmektedir. مِنْه olunca ma'nâ akıntıları suyun içine girerek değil, o sudan alarak yıkanma yasağını ön plana getirir. Yani her iki kullanış da, içerisine akıtılan su ile yıkanmayı gerek girerek ve gerekse alarak yasaklamaktadır. Ancak arada ufak bir fark var. Şöyle ki: فِيه olan hadis girerek yıkanmayı nassan yasaklarken, alarak yıkanmayı istinbatla yasaklar. مِنْه olan hadis, bilakis, alarak yıkanmayı nassan, girerek yıkanmayı istinbâten yasaklar.
4- İmam Mâlik'ten bir rivayete göre, suyun vasıflarının değişmediği hallerde bu yasak tenzihîdir, diğer imamlar bunu "çok" hakkında söylerler. Kurtubî, azçok ayırımı yapmadan, seddü'zzerî'a kaidesince tahrime hamletmenin de mümkün olduğunu söyler, "Çünkü, der, akıtma, suyun kirlenmesine müncer olur."[16]

5. 3497. ولمسلم في أخرى: [يَغْتَسِلُ أَحَدُكُمْ فِي المَاءِ الدَّائِمِ وَهُوَ جُنُبٌ. قَالُوا: كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قالَ يَتَنَاوَلُهُ تَنَاوُلاً] .

5. (3497)- Müslim'in bir diğer rivayetinde (yine Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir:) "Sizden hiç kimse, cünübken durgun suyun içinde yıkanmasın."
Ebû Hüreyre'ye sordular: "Peki nasıl yıkanacak, Ey Ebû Hüreyre?" O: "Sudan alıp alıp yıkanacak!" diye cevap verdi."[17]

AÇIKLAMA:

1- Burada durgun suda, cünübken yıkanılması yasaklanmaktadır. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle kullanılmış suyun (mâ-i müstâmel) pis olduğuna hükmetmiştir. Bunlara göre: "Önceki hadiste bevl etmek yasaklanmakta idi, bunda ise yıkanmak. Öyle ise her ikisi de suyu necis kılmaktadır. Bu sebeple ikisinden de yasaklandı, her iki yasak da haram ifade eder." Ancak bu görüşe itiraz edilmiş; yıkanmanın, suyu kirleteceği için değil, suyun temizleyicilik vasfının korunması için yıkanma yasağının yapıldığı söylenmiştir. Zira mâ-i müsta'mel temizdir, fakat temizleyici değildir.
Ebû Dâvud'un bir rivayeti her iki yasağı yanyana zikreder: "Sizden hiç kimse durgun suya akıtmasın, durgun suda cenabetlikten yıkanmasın." Şu halde, Ebû Hüreyre'nin açıklaması, yıkanmanın âdâbını gösterdiği gibi hikmetini de kısmen açıklar: Avuç avuç veya bir kapla sudan alarak yıkanmak esastır. Böylece suyun içine girilerek yıkanma yasağı, onun temiz kalarak başkalarınca da kullanılmasını sağlamış olmaktadır.
2- Hadisten Çıkarılan Hükme Gelince: Hemen yukarıda belirtildiği üzere, bu hadis, bir kısım âlimlerce mâ-i müsta'mel'in necis olduğu hükmünü vermelerinde delil olmuştur. Ancak bu hususta ittifak değil, ihtilâf edilmiştir.
Önce mâ-i müsta'mel'in ne olduğunu belirtelim. Bu, lügat olarak kullanılmış su demektir. Ancak şer'î açıdan her kullanılmış suya mâ-i müsta'mel denilmez. Bu tabir, bir hadesi yâni hükmî necâseti gidermek, farzı yerine getirmek veya sevap kazanmak için insan bedeninde veya uzvunda kullanılan sudur. Abdest almada, abdest uzuvlarını yıkamada, cenabetlikten temizlenmede, bütün bedeni yıkamada kullanılan su, yemeklerden evvel ve sonra elleri sünnete uymak niyetiyle yıkamada kullanılan, abdestli olduğu halde, bir başka meclise gidince tekrar abdest alınan su[18] hep mâ-i müsta'mel sayılır. Bu suya, mezhebimizden bazı imamlar meselâ İmam-ı A'zam ve Ebû Yusuf necis demiş olmasına rağmen İmam Muhammed tâhir (temiz) demiştir. Hatta İmam-ı A'zam'dan yapılan bir rivayete göre, mâ-i müsta'mel necâset-i galîza'dır, hakiki necâseti temizleyen su ile

bunun arasında fark yoktur. Ne var ki, İmam Muhammed de bu suyun temizleyici olmadığını söyler, yâni temizdir, fakat temizleyici değildir. Mezhep fetvası İmam Muhammed merhumun görüşüne göre verilmiştir. Mâ-i müsta'mel'in temiz addedilmesi, sözgelimi abdest sırasında vücuddan ayrılan suyun elbisemize bulaşmasıyla onu tencis etmiş olmaz. Ulemânın ihtilâfı rahmet ve mezhebimizce İmam Muhammed'in görüşü esas ise de mâ-i müsta'mel'den kaçınmak, abdest ve gusül sırasında sıçrantılardan korunmak gerekir. Dinî hayatımızın daha sağlıklı olması için fetvayı değil azîmeti iltizam edip takvaya talip olmamız icab eder. Hem unutmamamız gerekir ki, mezhebimizin imamı Ebû Hanîfe de -bir kavlinde- bunu necaset-i galîza saymıştır, kaydettik.
Şâfiîlerin hükmüne gelince, Nevevî, hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Mezhebimiz ve diğer mezheplerin ulemâsı, az da olsa çok da olsa durgun suda yıkanmayı mekruh addederler. Aynı şekilde akan bir kaynakta yıkanmak da mekruhtur. el-Buveytî'de İmam Şâfiî der ki: "Cünüb kimsenin, suyu akan veya sabit duran bir kuyuda yıkanmasını kerih görürüm, keza durgun bir suda yıkanmasını da kerih görürüm, bu da az olmuş çok olmuş farketmez." Gerek mezhebimize mensup gerekse diğer fakihler bu ma'nâya uygun hükme varmışlardır. Şurası muhakkak ki, bu kerahet tenzihîdir, tahrimî değil.
Cünüb kimse durgun suda yıkansa bu su mâ-i müsta'mel olur mu olmaz mı? sorusuna gelince: Bu meselede mezhebimizin fakihleri nezdinde ma'ruf olan tafsilat var. Şöyle ki: Eğer su iki kulle veya daha fazla ise, bu su mâ-i müsta'mel olmaz, hatta içinde bir çok kimseler farklı zamanlarda yıkansalar da şayet su iki kulleden az ise, cünüb kişi içine niyetsiz olarak dalıp sonradan suyun altında niyet edecek olsa, cünüblükten çıkar, su da mâ-i müsta'mel olur. Bu kimse meselâ dizlerine kadar suya girip, vücudunun geri kısmını daldırmazdan önce niyet edecek olsa, su derhal vücudun geri kalan kısmına nisbetle mâ-i müstâ'mel olur. Bu durumda, vücudun sâdece niyetten önce suya batan kısmından cünüblük kalkacağında ittifak edilmiştir. Geri kalan kısmından ise, tamamen suya batırmış ise, muhtar ve meşhur görüşe göre yine cünüblük kalkar. Çünkü su, yıkanan kimseye nisbetle, ondan ayrılınca müsta'mel olur.
Mezhebimizin âlimlerinden Ebû Abdillah el-Hıdrî: "(Dizlerine kadar battıktan sonra niyet edip suya batan kimsenin) geri kalan kısmı cünüblükten kurtulmaz" demiştir. Ama mezhepte makbul görüş, öncekidir. Ancak bu hüküm, vücuda değen suyun, vücuddan ayrılmadan bedenin tamamiyle batma haline bakar. Aksi halde batan kısmından su ayrılıp durgun suya karışmasından sonra bedenin geri kalan kısmını batıracak olursa bu takdirde cünüblükten çıkmaz. Bu hususta da ittifak vardır, ihtilâf yoktur.[19] İki kişi birlikte kulleteyn'den az olan bir suya beraber girseler, ikisi birden cünüblükten temizlenmeye niyet etseler, ikisi de temizlenmiş olur ve su da müsta'mel olur. Bu iki kişiden biri daha önce niyet etse, cünüblükten o çıkar ve su diğerine nisbetle müstâmel olur. Diğeri de niyet edecek olsa, artık bu müstâmel su onu temizleyemez. O, mezhebimizin sahih olan görüşüne göre cünüblükten çıkamaz. Şazz bir görüşe göre, o da çıkar. Bu iki kişi dizlerine kadar bu az suya girip niyet etseler, bedenlerinin o miktarından cenabet çıkar su da müstamel olur, geri kısmını yıkasalar cenabetten kurtulmazlar, şazz görüşe göre geri kısmı da kurtulur.
Niyetin araya girmesiyle girmemesi arasındaki farkın anlaşılması için, mâ-i müstamel için bidayette yaptığımız tarifin bilinmesi gerek.[20]

6. 3498. وعن يحيى بن عبدالرحمن:]أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه خَرَجَ فِي رَكْبٍ فِيهِمْ عَمْرُوُ بنُ العَاصِ حَتّى وَرَدَا حَوْضاً. فقَالَ عَمْرُو بنُ الْعَاصِ: يَا صَاحِبَ الحَوْضِ، هَلْ تَرِدُ حَوْضَكَ السِّبَاعُ؟ فقَالَ عُمَرُ بنُ الخَطّابِ: يَا صَاحِبَ الحَوْضِ تُخْبِرْنَا فَإنَّا نَرِدُ عَلى السِّبَاعِ وَترِدُ عَلَيْنَا، وَإنِّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: لَهَا مَا أَخَذَتْ فِي بُطُونِهَا وَمَا بَقَى فَهُوَ لَنَا طَهورٌ وَشَرَابٌ[. أخرجه مالك إلى قوله: وترد علينا، وأخرج باقيه رزين .

6. (3498)- Yahya İbnu Abdirrahmân rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ö-mer (radıyallâhu anh), içerisinde Amr İbnu'l-Âs'ın da bulunduğu bir grupla yola çıkmıştı. Bir havuza geldiler. Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anh):
"Ey havuz sahibi, havuzunda vahşi hayvan sulanıyor mu?" diye sordu. Hz. Ömer, hemen araya girip:
"Ey havuz sahibi bize bunu söyleme: Zira biz, vahşinin peşinden su alacağız, o da bizim peşimizden sulanacak. Çünkü ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Vahşinin karnına aldığı onundur, geri kalan da bize temizdir ve içeceğimizdir" dediğini işittim" dedi."[21]

AÇIKLAMA:

Burada vahşî hayvanların artığı meselesi mevzubahis. Amr İbnu'l-As bu artığı necis bilmekte, su ihtiyaçlarını önlerine çıkan havuzdan gidermezden önce vahşi hayvanların bu suya banıp banmadıklarını sormaktadır. Tabiî ki hayvanlar banmışsa su kirlidir, ondan istifade edemeyecektir.
Ancak Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu mevzuda farklı bir bilgiye sahip: Vahşilerin artığı suyu kirletmez, içilebilir. Havuz sahibine "...Bize bunu söyleme" demesinin ma'nâsı, Zürkânî'ye göre: "Bizi asıl olan yakîn üzere bırak. Burada asıl olan suyun temiz olmasıdır. Bilmediğimiz takdirde kirliliğine değil, temizliğine hükmedeceğiz. Bize göre kirlenmiş olması bir şekkdir, şekk ise arızîdir, asıl olan yakîni bozmaz.[22] Yani haber

versen de vermesen de her iki durum da nazarımızda birdir" demektir. Bu ma'nâya, Hz. Ömer'in müteakip cümlesi delil olmaktadır. Zira orada hükmü kesindir: "Bir vahşinin peşinden su alacağız, o da bizim peşimizden sulanacak: Yani, "Her şeye rağmen sudan alacağız, bâri vahşi buradan sulandı" diyerek içimize rahatsızlık atma demek istemektedir.
Hz. Ömer, bu davranışıyla sünnete muhalif bir harekette bulunmuş olmuyor. Çünkü Resûlullah'tan bu meselede şunu hatırlatmaktadır: "Vahşinin karnına aldığı onundur, geri kalan da bize temizdir ve içeceğimizdir."
Bu açıklama ve hüküm Mâlikîlere göredir. Onlar, az sayılan temiz suya düşen pislik, onun tad, koku, renk gibi aslî vasıflarından birini değiştirmedikçe, az suyun kirli (necis) sayılmayacağına hükmederler, sadece mekruh addederler. Halbuki diğer mezheplere göre az sayılan (küçük havuz veya iki kulleden az olan) suya tek damlalık necis bir şey de düşse pis sayılır. Binaenaleyh, artıklar mevzuunda da hüküm şöyledir: Köpek, kurt, aslan, kaplan, domuz gibi yırtıcı hayvanların, vahşi kedilerin artıkları pistir, zaruret olmadıkça ne içilir, ne de temizlikte kullanılır. Bu hayvanların salya ve terleri de necistir, karıştığı, bulaştığı şeyleri aynı şekilde necis kılarlar.[23]

3499 .7. وعن حميد الحميرى قال:]لَقِيتُ رَجُ‍ًً صَحِبَ النَّبِيَّ # أرْبَ‍ًعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أبُو هُرَيْرَةَ. قالَ: نَهَى رَسولُ اللهِ # أنْ تَغْتَسِلَ المَرْأةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ المَرْأةِ، زاد في رواية: وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعاً[.
أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائي .

7. (3499)- Humeyd el-Hımyerî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'ın yaptığı gibi dört yıl arkadaşlık yapmış bir zatın yanına geldim. Dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), erkeğin artığıyla kadının gusletmesini veya kadının artığıyla erkeğin gusletmesini yasakladı."
Bir rivayette şu cümleyi ziyade etti: "İkisi birden suya ellerini soksunlar!"[24]

AÇIKLAMA:

Hadis, açık olarak görüldüğü üzere, karıyla kocanın birbirlerinin artığıyla yıkanmalarını men etmektedir. Her ikisi aynı anda sudan almaları halinde caizdir. Ancak, kaptan suyu birisi diğerinden önce alırsa caiz değildir.
Hadisten çıkan hüküm bu olmakla beraber bu babta başka hadisler de var. Bazıları müteakiben görüleceği üzere, kadın ve erkeğin birbirlerinin artığı ile abdest almaları veya gusletmeleri meselesinde farklı görüşler ileri sürülebilmiştir.
Şöyle ki:
1) Kadın ve erkek birbirlerinin artığı ile beraber de, arka arkaya da temizlenebilirler.
2) Birbirlerinin artığı ile temizlenmek mekruhtur.
3) Beraber temizlenirlerse caizdir.
4) Kadın hayız, erkek cünüb değilse temizlik caizdir.
5) Erkeğin artığı ile kadının temizlenmesi caizdir, kadının artığı ile erkeğin temizlenmesi mekruhtur.
6) Temizliğe beraber başladı iseler, aynı kaptan temizlik, her ikisine de caizdir, aynı anda veya peşpeşe su almaları farketmez.
Bu altı farklı görüşten birincisi muhtar olan görüştür. Yani birbirlernin artığı ile kadın ve erkek temizlik yapabilirler. Nitekim 3499, 3500, 3503 numaralı hadisler, bunun örneğini bizzat Resûlullah'tan göstermektedir. Keza 3504 numaradaki hadis bu tatbikatın Resûlullah devrinde, Ashab arasında cârî olduğunu göstermektedir.[25]

3500 .8. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]اغْتَسَلَ بَعْضُ أزْوَاجِ النَّبِيِّ # في جَفْنَةٍ فَ‍ًجَاءَ رسولُ اللهِ # لِيَغْتَسِلَ مِنْهَا أوْ يَتَوَضَّأ. فَقَالَتْ: إنِّي كُنْتُ جُنُباً. فقَالَ #: إنَّ المَاءَ يَجْنُبُ[. أخرجه الترمذي وصححه .

8. (3500)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden biri bir tekne içerisinden su alarak yıkanmıştı. Aynı teknede yıkanmak veya abdest almak üzere Aleyhissalâtu vesselâm geldi. Zevcesi:
"Ben cünübtüm!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Su cünüb olmaz!" buyurdular."[26]

AÇIKLAMA:

1- Cenâbet kelimesi asıl itibariyle uzaklık ma'nâsına gelir. Bu sebeple garib yani gurbette olan kimseye de cünüb denir. Münâsebet-i cinsiyede bulunan kimseye cünüb denmesi, Kur'an okumak, namaz kılmak gibi bazı

ibadetlerden uzak kalmasından dolayıdır. Cünüb olan kimse ağız, burun ve boğaz dahil bütün vücudu yıkamadan bu uzaklıktan (yasaktan) kurtulamaz.
2- Yukarıda da belirtildiği üzere, aynı kaptaki su ile kadın ve erkeğin gusletmesi veya abdest alması caizdir. Nehyedici hadisin mukaddem, tecviz edenin ise muahhar olduğu, dolayısıyle öncekinin mensuh bulunduğu belirtilmiştir. Hattâbî şu rivayeti kaydeder: "Dört şey cünüb olmaz: Elbise (hayızlının ve cünübün teri ile kirlenmez), insan (cünüb olunca kirlenmez, binaenaleyh cünüb bir kimse ile veya müşrikle müsâfaha edecek olsa kirlenmez), toprak (bir yerde cünüb kimsenin yıkanması ile orası kirlenmez), su (cünüb kimse elini batırmakla veya içinde yıkanmakla kirlenmez)."
3- Bu hadisten şu hüküm de çıkarılmıştır: Cünüb kimse elini yıkamadan su kabına daldırarak su alsa, o su mâ-i müsta'mel sayılmaz. Mamafih yıkanma işinin tekne içinde cereyan etmiş olabileceği ihtimalinden hareketle "mâ-i müsta'mel temizdir" hükmüne giden olmuşsa da, "teknenin içinde yıkanmak âdet değildir, ondan elle su alınmıştır" diye itiraz edilmiştir.[27]

3501. 9. وعن أبي جحيفة قال:]خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ اللهِ # فِي الْهَاجِرَةِ فَأُتِىَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَأخُذُونَ مِنْ فَضْلِ وَضُوئِهِ، مَنْ أصَابَ مِنْهُ شَيْئاً يَمْسَحُ بِهِ، وَمَنْ لَمْ يُصَبْ مِنْهُ أخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ[. أخرجهُ الخمسة إ الترمذي، واللفظ للشيخين .

9. (3501)- Ebû Cuhayfe (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle vakti yanımıza çıktı. Kendisine abdest suyu getirildi. Abdest aldı. Halk, onun abdest suyundan arta kalanı kapışmaya başladı. Bir parça alabilen, onu (teberrüken) vücuduna sürünüyor idi. Hiç alamayan, arkadaşının elindeki yaşlığa değmeye çalışıyordu."[28]

AÇIKLAMA:

Ashab, Resulullah'ın abdest suyu ile teberrükte bulunmuştur. Muhtelif rivayetler bunu te'yid eder. Buhârî'nin bir rivayetinde, Ashab'ın bu sudan kapabilmek için aralarında "mukâtele" ettiklerini ifade eder. Tabiî ki gerçek bir kavga mevzubahis değil, ama bir tezâhüm ve itişme mümkündür. Bu artığa yetişemeyenlerin, Resûlullah'ın elindeki su bulaşığıyla teberrük cihetine gitmelerinin belirtilmesi, söylediğimiz hususu teyid eder. Aleyhissalâtu vesselâm traş olduğu zaman saçlarını, terlediği zaman terini toplama gayreti rivayet edilmiştir. Bu rivayetler Ashab'ın Aleyhissalâtu vesselâm'a gösterdiği alâka ve sevginin derecesini anlamamızda yardımcı olur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit alâka ve teberrük gayretine müdahale etmemiş, sükûtuyla rıza göstermiştir.[29]

3502. 10. وعن نافع: أنْ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:] بَأسَ أنْ يُغْتَسَلَ بِفَضْلِ المرأةِ مَا لَمْ تَكُنْ حَائِضاً أوْ جُنُباً[. أخرجه مالك .

10. (3502)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh) dedi ki: "Kadın hayızlı veya cünüb olmadıkça artığıyla yıkanmada bir beis yoktur."[30]

AÇIKLAMA için 3500 numaralı hadise bakın.

3503. 11. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَالنَّبِيُّ # مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ تَخْتَلِفُ أيْدِينَا فِيهِ مِنَ الجَنَابَةِ[.وفي رواية: »مِنْ قَدَحٍ يُقَالُ لَهُ الْفَرَقُ. قالَ سُفْيَانُ: وَالْفَرَقُ ثَ◌ثَةُ آصُعٍ«. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.»الْفَرَقُ«: بفتح الراء وسكونها: قدح يسع ستة عشر رطً.»وَالصَّاعُ«: مكيال يسع أربعة أمداد. »وَالمدُّ«: رطل وثلث بالعراقي .

11. (3503)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek bir kaptan su alarak cenabetten yıkanıyorduk ve ellerimiz kabın içine beraber girip çıkıyordu.
Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "...Farak denen bir kaptan." Süfyân der ki: "Bir farak, dört sa' hacminde (bir ölçek) dir."[31]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Bir vechinde Hz. Âişe: "Ben ve Resûlullah aynı kaptan su alarak yıkanırdık. Bazan O, benden önce davranır (sudan alırdı) bazan da ben, O'ndan önce davranır (sudan alır)dım. Ben önce alınca: "Bana da bırak!" derdi. O önce alınca da ben, "Bana da bırak!" derdim."
2- Farak, Onaltı rıtl hacminde bir ölçek.
3- Daha fazla açıklama için 3500 numaralı hadise bakılsın.[32]

3504. 12. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضّأونَ فِي زَمَانِ رسولِ اللّهِ # جَمِيعاً مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ[.

أخرجه البخاري ومالك، وأبو داود والنسائي.

12. (3504)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında erkekler ve kadınlar beraberce bir kaptan abdest alıyor idiler."[33]

AÇIKLAMA:

Şârihler, abdest sırasında kadın ve erkeklerin aynı kabın etrafında abdest alma hadisesinin örtünme emrinden önceye ait olduğunu belirtirler. "Örtünmenin farz kılınmasından sonra kadın ve erkekler ayrılmıştır, beraber abdest almaları mevzubahis olamaz" derler. Böyle bir beraberliğin karıkoca ile mahremlere tecviz edilebileceği de ayrıca belirtilmiştir.[34]

3505. 13. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ لِى رسولُ اللّهِ # لَيْلَةَ الجِنّ مَا فِي إدَاوَتِكَ؟ قُلْتُ: نَبِيذٌ. قالَ: ثَمَرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ، فَتَوَضَّأ مِنْهُ[. أخرجه أبو داود، واللفظ له والترمذي. »ا‘‘داوَةَ«: المطهرة، وهى إناء من جلد كالسطيحة ونحوها .

13. (3505)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cin gecesinde bana: "Kabında ne var?" diye sordular. Ben: "Nebîz!" dedim.
"Güzel bir meyve, temiz bir sudur" buyurdular. Sonra da onunla abdest aldılar."[35]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah'ın cinlerle buluştuğu gecede, nebîz denen hurma şırası ile abdest aldığını ifade etmektedir.
2- Nebîz: Hurma, üzüm, buğday, bal, arpa gibi hammaddeden yapılan bir şıradır. Bu maddeler suyun içinde ıslatılmak suretiyle elde edilir. Bu şıra tahammür etmediği takdirde temizdir. Ancak temizleyici değildir. Bu sebeple ulemâ nebîzin temizlikte ve dolayısıyla abdest ve gusülde kullanılmayacağına hükmetmiştir. Su, renk, koku, tad, akıcılık gibi kendine has vasıflarından birini haricî bir maddenin karışması ile kaybederse, bu ikinci madde temiz dahi olsa mutlak su olmaktan çıkar, mukayyed su olur. Mukayyed su temiz dahi olsa temizleyici değildir. Sadedinde olduğumuz hadiste nebîzin temiz olduğunda şüphe mevzubahis değil, ancak temizleyici değildir, abdestte kullanılamaz.
Rivayetin senedinde yer alan Ebû Zeyd sebebiyle hadisin zayıf olduğu belirtilir. Ayrıca senedde kopukluk da var. İbnu Hibbân, Ebû Zeyd' den ülemânın tek bir hadis rivayet ettiklerini; bu hadisin de Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'a muhalefet ettiğini söyler. Ebû Hanîfe: "Nebîzden başka su olmazsa, nebîzle abdest alınabilir" demiştir. Ebû Yusuf bu durumda, "teyemmüm"e hükmeder. İmam Muhammed, "Her ikisi de" der. Ebû Hanîfe'nin Ebû Yusuf'un görüşüne rücû ettiği de rivayet edilmiştir.

Aynî, Ebû Bekr er-Râzî'den naklen, bu üç görüşün de üç ayrı rivayet halinde Ebû Hanîfe'den mervî olduğunu, bunlar arasında "Nebîzle, niyet şartıyla abdest alıp teyemmümü terk" rivayetinin meşhur olduğunu belirtir.
Ebû Dâvud'un rivayetinde nebîzle abdest almayı -başka su olmasa dahi- İmâm Şâfiî ve Ahmed ve İshâk rahimehumullah hazerâtının reddettiklerini, İshak'ın "Kişi böyle bir durumda nebîzle abdest alacak olsa arkadan bir de teyemmüm etse bence daha uygun olur" dediğini kaydeder.
Nebîzle abdest olmayacağını kesin bir dille ifade edenler "...Bu durumlarda su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin..." (Nisâ 43) âyetine istinad ederler. İbnu'l-Arabî nebîzin su sayılmayacağını çünkü içerisine, ıslatılan maddeden tad, renk gibi hususiyetlerin geçtiğini belirtir. Tirmizî, nebîzle abdesti reddedenlerin Kur'an'ın ruhuna daha yakın ve daha isabetli olduklarını belirtir. Tahâvî de, sadedinde olduğumuz İbnu Mes'ud hadisinin zayıflığını belirttikten sonra "Ne seferde, ne hazerde nebîz ile abdest alınamayacağına" hükmeder.
İbnu'l-Arabî, "Su ile teyemmüm arasına başka bir şey koymayı, Kur'an'ın az yukarda kaydettiğimiz sarih hükmünün bir nevi neshi olacağını, halbuki Kur'an'ın bir âyetini, yine Kur'an'ın bir başka âyetinin veya mütevatir bir hadisin neshedebileceğini sahih bile olsa haber-i vâhidle Kur'an'ın neshi mümkün değilken böyle zayıf bir hadisle Kur'an'ı neshetmenin mümkün olamayacağını" söyler.
Bu hususta mevzunun leh ve aleyhinde başka mütalaalar da dermeyan edilmiştir. Hepsini vermeye gerek görmüyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, bütün bu açıklamalar İmam-ı Azam'ın "su olmadığı durumda nebîzle abdest alınır" fetvasını cerhe yönelmiştir.[36]

SU HAKKINDA SON SÖZ
ON VASIF VE KORUNMA TEDBİRLERİ

Sadece insan değil, bütün canlılar açısından, suyun arzettiği hayatî ehemmiyet, tâ ilk çağlardan beri insanların dikkatini çekmiştir. Bundandır ki eski hikmet, hayatın dört ana unsurundan biri olarak suyu görmüştür. Toprak, Ateş, Hava, Su. Kur'ân-ı Kerim de bir âyetinde: "Biz her şeyi sudan canlı kıldık" (Enbiya 30) buyurur. İbn-u Kayyîm, et-Tıbbu'n-Nebevî adlı kitabında geçmiş nesillerin su hakkındaki telâkkilerini şöyle hülâsa eder: "Su, hayatın (ana) maddesidir, içeceklerin de efendisi. Kainatı teşkil eden unsurlardan biridir, daha doğrusu aslî unsurudur. Zira semavat onun buharından arz da köpüğünden yaratıldı. Allah her şeyi onunla hayattâr ve canlı kıldı."
İnsan için suyun ehemmiyeti, sadece içeceğimiz olmasından veya yiyeceklerimizin hazırlanmasındaki rolünden ileri gelmez; sıhhatimiz için zarurî olan temizlik vasıtasıdır da... Öyle ise suyun hem temizliğe, hem de içilmeye elverişli olması, bu maksadlarla bazı vasıfları taşıması gerekmektedir. Bizden önce yaşayan insanlar, suyun "cevdet" yâni "iyi" olması için onda on vasıf aramışlardır.
1- Renk: Su, saf olmalı, her çeşit renklilikten ârî bulunmalıdır.
2- Koku: Su kokusuz olmalıdır.
3- Tad: Tadı hoş olmalı, Fırat ve Nil nehirlerinin tadında olmalıdır.
4- Ağırlık: Hafif ve akıcı olmalıdır.
5- Mecrası: Suyun aktığı yatak temiz olmalıdır.
6- Menba: Su, uzak bir menbadan gelmelidir.
7- Güneş ve rüzgar isabet etmelidir. Menba uzak olmadığı takdirde güneş ve rüzgar te'sir icra edemez.
8- Kıvam: Suyun kıvamı akıcı olmalıdır.
9- Miktar: Su çok olmalıdır. Bu takdirde karışan yabancı maddeleri dışarı atar.
10- Mansab: Akış istikameti kuzeyden güneye veya batıdan doğuya doğru olmalıdır.
Bu açıklamaları kaydeden kaynağımız ilâve eder: "Sayılan vasıflar kâmil ma'nâda, şu dört nehirde bulunur: Nil, Fırat, Ceyhan, Seyhan."
Şu halde suyun sağlığımıza elverişli olması, kirlenmelerinden korunması için dinimiz, bazı tahdidler koymuş, tedbirler emretmiş olmalıdır.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hadislerinde suların kirletilmesi meselesini de ele alarak bir kısım beyanlarda bulunur. Bazan çevre ile ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz yasaklar meyanında bazanda müstakillen bu meseleyi ele alır. Hz. Muaz ve Hz. Câbir (radıyallâhu anhümâ) tarafından iki ayrı tarîkten nakledilen bir hadiste, "gölge ve yol" ile birlikte "mevârid" yani su mecraları da zikredilerek, büyük abdest bozulması yasaklanır. İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in rivayetinde Resûlullah nehir kenarlarına büyük abdest bozmayı yasaklar.
Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayet akarsuya küçük abdest bozmayı yasaklar.
Yine Hz. Câbir ve Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) tarafından rivayet edilen hadislerde istifade edilecek olan durgun suya bevl edilmesi yasaklanmaktadır.
Bazan "istifade edilecek" kaydı olmaksızın, mutlak şekilde birikmiş su" ya bevl edilmemesi emredilmiştir.
Suların kirlenmelerden korunması ile ilgili nebevî alâkadan bahsederken, kuyularla ilgili olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' den vârid olan tâlimata da dikkat çekmemiz gerekir. Zira bunlardan bir kısmı kuyu sularının pislikten korunmasına râcidir. Bu tâlimâtlardan birine göre, eskiden kalma kuyuların etrafında (yarı

çapı) elli, yeni açılan kuyuların etrafında ise, yirmibeş zirâ'lık bir dairenin harim olarak boş bırakılması gerekmektedir.
Bir diğer talimât da, hayvan ağıllarının kuyuya kırk zirâdan daha yakına yapılmamasını emreder.[37]

İKİNCİ BAB

NECASETİN İZALESİ

(Bu babta beş fasıl var)

*

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

*

İKİNCİ FASIL

MENİ İLE İLGİLİ MESELELER

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI İLE İLGİLİ MESELELER

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİGER HAYVANLAR

*

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MES'ELELER

3506. 1. عن أمّ قيس بنت محصن رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّهَا أتَتْ بِابنٍ لهَا صَغِيرٍ لَمْ يَأكُلِ الطَّعَامَ إلى رسولِ اللهِ # فَأجْلَسَهُ فِي حِجْرِهِ فَبَالَ عَلى ثَوْبِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَنَضَحَهُ وَلَمْ يَغْسِلْهُ[.وفي رواية: »فَرَّشَهُ«. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.»النَّضْحُ«: رش الماء على الشئ، و يبلغ الغسل .

1. (3506)- Ümmü Kays Bintu Mihsan (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben, henüz yemek yemeyen küçük bir oğlumla Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gitmiştim. Varınca, çocuğu kucağına oturttu. Derken çocuk elbisesine akıttı. Su getirtip elbisesini serpti, fakat yıkamadı."
Bir rivayette: "...çiledi" denmiştir.[38]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, çocukların sidiğinin, büyüklerinkinden farklı mütâlaa edildiğini göstermektedir. Çünkü sidik necasettir, bulaştığı yerin yıkanarak temizlenmesi gereklidir, aksi takdirde namaz sahih olmaz. Bazı rivayetlerde kız çocuklarının sidiklerinin de büyüklerinki gibi yıkanması gerektiği, oğlan çocuklarının sidiğine su çilemenin yeterli olacağı ifade edilmiştir.
2- Hadis, henüz anne sütüyle beslenen, onun dışında başka bir şey yeyip içmeyen oğlan çocuklarının idrarlarının necaset-i galîza sayılmayacağını; yıkamaksızın, üzerine su serpmekleçilemekle- temizlenmiş addolunacağını ifade etmektedir. Ancak başka nasslar muvacehesinde ulemâ bu meselede üç farklı görüş benimsemiştir.
1) Şâfiî'ye göre bu hadis esastır: Erkek çocukların sidiğine su çilemek yeterlidir, temiz sayılır. Hz. Ali, Atâ, Hasan Basrî, Zührî, Ahmed, İshak ve İbnu Vehb gibi birçok âlim hep böyle hükmetmişlerdir.
2) Kız ve erkek her iki çocuk için de su çilenmesi yeterlidir. Bu, Evzâî'nin görüşüdür. İmam Mâlik ve Şâfiî'den de bu görüş rivayet edilmiştir. İbnu'l-Arabî bunu, erkek ve kız çocuklarının karnına hiç bir şey girmemek şartıyla akıtmaları kaydıyla nakleder. Nitekim bazı âlimler, çocuğun yeni doğmuş ve henüz hiçbir şey yememiş bir çocuk olacağı ihtimalini belirtirler. Zira yeni doğan çocukların tahnîk için Resûlullah'a getirilmeleri adetti.
3) Kız ve erkek çocuğu, idrarlarının yıkanması hususunda eşittirler ve temizlik, yıkanmadan hâsıl olmaz. Hanefîler ve Mâlikîler bu görüştedir. İbnu Dakîki'l-Îd: "Bu görüşte kıyasa gittiler. Onlar, hadiste geçen "yıkanmadı" tabiriyle "yıkamada mübâlağaya yer vermedi" demek istediğini söylerler" der.[39]

3507. 2. وعن لبابة بنت الحارث قالت:]كَانَ الحَسَنُ بنُ عَلِيّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فِي حِجْرِ رَسُولِ اللهِ # فَبَالَ عَلى ثَوبِهِ، فَقُلْتُ يَا رسُولَ اللهِ: الْبِسْ ثَوْباً، وَأعْطِنِي إزَارَكَ حَتَّى أغْسِلَهُ. قالَ: إنَّمَا يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ اُ'نْثى وَيُنْضَحُ مِنْ بَوْلِ الذِّكْرِ[. أخرجه أبو داود .

2. (3507)- Lübâbe Bintu'l-Hâris anlatıyor: "Hz. Ali'nin oğlu Hasan (radıyallâhu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kucağında idi, elbisesine akıttı. Ben atılıp:
"Ey Allah'ın Resûlü (yeni) bir elbise giy. İzârını da bana ver yıkayayım!" dedim. Cevaben:
"Kız çocuğun idrarı olsa yıkanırdı; ancak erkek çocuğun idrarı su çilemek suretiyle temizlenir!" buyurdular."[40]

3508. 3. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَا نَحْنُ فِي المِسْجِدِ مَعَ رَسولِ اللهِ # إذْ جَاءَ أعْرَابِيٌّ، فقَامَ يَبُولُ فِي المِسْجِدِ، فقَالَ أصْحَابُ رَسولِ اللهِ #: مَهْ مَهْ، فقَالَ رسُولُ اللهِ #: َ تَزْرِمُوهُ دَعُوهُ، فَتَرَكُوهُ حَتّى بَالَ، ثُمَّ إنَّ رَسولَ اللهِ # دَعَاهُ، فَقَالَ لَهُ: إنَّ هذِهِ المِسَاجِدَ َ تَصْلُحُ لِشَيْءٍ منْ هذَا الْبَوْلِ وَالْقَذَرِ: إنَّمَا هِىَ لِذِكْرِ اللهِ تَعالى، والصَّ◌َةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرآنِ، وَأمَرَ رَجُ◌ً مِنَ الْقَوْمِ فَجَاءَ بِدَلوٍ مِنْ مَاءٍ فَشَنَّهُ عَلَيْهِ[.

أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، والنسائي.» َ تَزْرِمُوهُ« بتقديم الزاى على الراء: تقطعوا عليه بوله.وقوله »فَشَنَّهُ عَلَيْهِ« بالمهملة: أى صبه عليه، وبالمعجمة: فرّقه عليه من جميع جهاته، ورشه عليه .

3. (3508)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte mescidde otururken bir bedevi çıkageldi. Durup mescidin içine akıtmaya başladı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashab'ı kalkıp:
"Dur! dur!" diyerek [üzerine yürümeye] kalktılar ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale etti:
"Kestirmeyin, bırakın tamamlasın." Ashab müdâhale etmedi, adam da ihtiyacını tamamladı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), adamı yanına çağırdı ve:
"Bu mescidler, idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Allah'ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır. Kur'an okunur" dedi. Sonra cemaatten birine bir kova su getirmesini emretti. Kova gelince sidiğin üzerine boşalttı."[41]

AÇIKLAMA:

1- Bedevî (Arap): Bâdiye'de yani çölde yaşayan demektir. Bunun Arap veya Acem olması şart değildir. Şehirde yaşamayan ma'nâsına gelir. Bunlar hayat şartları icabı, şehir hayatında incelip gelişen bir kısım âdâb-ı muâşeret ve görgü kaidelerinden mahrumdurlar. Şehirlilerce kaba karşılanan davranışları vardır. Bu onların eksikliğinden

veya terbiyesizliklerinden ileri gelmez, bilakis içinde yaşadıkları cemaatte bu değerlerin yokluğundan ileri gelir. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bedevîlere karşı son derece anlayışlı davranmış, kasda mebni olmayan, onların alışkanlıklarından gelen kabalıkları, eksiklikleri, mülâyemetle karşılayıp tatlılıkla öğretme yoluna gitmiştir. Hadisin İbnu Mâce ve İbnu Hibbân'da gelen vechinde, Resulullah'ın bu davranışından bedevînin ne kadar memnun kaldığını öğrenmekteyiz. Bedevî der ki: "Resulullah -ki ona annem babam feda olsun- kalktı, beni ne azarladı, ne de kötü söz söyledi..."
Sadedinde olduğumuz hadiste, söylediğimiz bu hususa çarpıcı bir örnek görmekteyiz. Bir bedevi kalkıp mescidin içine akıtmaya kalkıyor. Cemaatin bedce olan müdâhalesine mâni olan Resûlullah, işini görüp bitirinceye kadar ona müsaade ediyor. Sonra çağırıp, mabedlerin pislik bırakma yeri değil, ibadet yeri olduğunu öğretiyor. Bu bir ceza, azarlama değil, tamamen bir öğretim faaliyetidir.
İbnu Hacer, iki sebepten dolayı, akıtmasının sonuna kadar serbest bırakmış olacağını söyler:
***** Zaten akıtmaya başlamıştı ve mescidin bir kısmı kirlenmişti. Müdahale, kirliliği artırabilirdi. Zira kesmemesi halinde elbisesini, bedenini mescidin başka bir yerini kirletmeyeceğinden emin olunamazdı.
***** Kesmesi halinde bu, adama zararlı olurdu.
2- Bu bedevînin Akra İbnu Hâbis, Zü'l-Huveyrisa, Uyeyne İbnu Hısn gibi bedevî asıllılardan biri olma ihtimali üzerinde durulmuştur. Ancak hiçbiri hakkında kesin bir hükme gidilememiştir.
3- Hadisin başka vecihlerinde cemaatin bed bir müdâhalede bulunduğunu ve hatta üzerine yürüdüğünü görmekteyiz. Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm bunu önlüyor. Hatta Buhârî'nin bir rivayetinde halka:
"Sizler suhuletli (ve nezaketli) davranmakla vazifelisiniz, kabalık (ve zorluk çıkarmak)la değil" hitabında bulunur. Nitekim rivayetler, Resûlullah'ın her nereye bir vazifeli gönderse: يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا diye tenbihatta bulunduğunu belirtir. Tatlılık ve müsamaha hem peygamberin hemde peygamber adına tebliğ yapacakların müşterek vasıfları olduğu için, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhataplarına بُعِثْتُمْ "gönderildiniz" demiştir. Halbuki ba's "gönderilmek", aslında sadece peygamberin vasfıdır.
4- Hadis bize şu hususu göstermektedir: Nezafet o ana kadar yeterli ölçüde Ashab'ın ruhunda yeretmiş, benimsenmişti. Bu sebeple hemen bedevînin üzerine atıldılar.
5- Hadis emr-i bi'lma'ruf ve'nnehy-i ani'lmünkerin de Ashabca ne derece benimsendiğini göstermektedir.
6- Resulullah Ashab'a "Bedeviye niye müdahale ediyorsunuz?" dememiş, durmalarını söylemiştir. Aslında, Ashab bir fenalığa müdâhale ederek yerinde bir iş yapmıştır. Ancak Resulullah iki mefsedetten (fenalıktan) birini, daha doğrusu hafifini tercih etmiştir. Az önce belirttiğimiz üzere, müdâhale edilseydi daha fazla fenalık husule gelecekti. Böylece maslahatın küçüğü terkedilerek daha büyüğü kazanılmış olmaktadır. Bu her zaman cârî olan bir prensiptir.
7- Resûlullah, hemen su dökülmesini emretmekle, fenalığın (mefsedet) telafisinde acele davranma prensibini vaz'etmiş olmaktadır.
8- Necasetin temizlenmesinde en iyi vasıta sudur. Zira güneş ve rüzgarın tesiriyle kuruması yeterli olsaydı, su dökülmesini emretmezdi.
9- Su Dökerek Temizlikle İlgili Çıkarılan Hükümler:
İbnu Hacer derki: "Toprak üzerine düşen necaset yıkantısı temizdir.[42] Buna, düşmeyen de dahildir. Zira necasetten yıkanan yerde kalan yaşlılık da necaset yıkantısı durumundadır. Oradan toprak taşındığına dair bir rivayet gelmediğine göre, anlaşılır ki, o yaşlığın temizliği hususundaki hüküm kesinlik kazanmıştır. O temiz olunca, ondan ayrılanda aynı şekilde temiz hükmüne sahip olur, zira arada bir fark yok. Buradan, toprak tarafından emilme şartının konmadığı da istidlâl edilir. Zira, böyle bir şart olsaydı, yerin temizliği, kurumasına mütevakkıf olurdu. Aynı şekilde, elbisenin sıkılması da şart koşulamaz, çünkü (elbisede kalanla akan arasında) fark yoktur. Muvaffık, Muğnî'de bu husustaki ihtilâfı hikâye ettikten sonra der ki: "Evla olanı, mutlak olarak temizliğine hükmetmektir. Zirâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yerin temizliği için) bedevinin idrarı üzerine su dökmekten başka bir şart koşmadı."
10- Cahil kimseye rıfkla muamele etmeli ve ona bilmediği şeyi sertlik göstermeden öğretmelidir. Bu husus, bilhassa kazanılması istenen kişi hakkında ayrı bir ehemmiyet kazanır.
11- Hadis, mescidlere saygı göstermek ve onları temiz tutmak gereğine parmak basar.Hatta bazı rivayetlerin zâhiri, mescidlerin sadece namaz, Kur'an ve zikir dışında hiçbir maksadla kullanılmamasını ifade eder. Ancak ümmet bu hasr, bu sınırlama ile amel edilmeyeceği hususunda icma etmiştir. İbnu Hacer der ki: "Bu zikredilenler veya onların ma'nâsında olanlar dışında bir şeyin mescidde yapılması evlâ olana muhaliftir" der.
12- Yeryüzü, üzerine su dökülerek temizlenir. Bir de oyulmasına gerek yoktur. Hanefîler pislenen yerin oyulmasını da şart koşar. Ancak yer yumuşaksa, dökülen suyu hemen emiyorsa pis yerin oyulmasına gerek yok derler. Eğer yer sertse, suyu emmiyorsa, temizlenmesi için o pis yerin oyulup atılmasını şart koşarlar.
İbnu Hacer, Hanefîlerin bu hükümde biri mevsul, ikisi mürsel üç hadise dayandıklarını söyledikten sonra mevsul olanın da sened yönüyle zayıf olduğunu belirtir.[43]

3509. 4. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ أعْرَابِيّاً دَخَلَ المسْجِدَ، وَرَسُولُ اللهِ # جَالِسٌ فَصَلى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قالَ: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمّداً، وَ‌ٌ تَرْحَمْ مَعَنَا أحَداً، فقَالَ النَّبيُّ #: لَقَدْ تَحَجَّرْتَ وَاسِعاً، ثُمَّ لَمْ يَلْبَثْ أنْ بَالَ فِي المسْجِدِ فَأسْرَعَ إلَيْهِ النّاسُ، فَنَهَاهُمْ رسولُ اللهِ وقال: إنَّمَا بُعِثْتُمْ مُيَسِّرِينَ وَلَمْ تُبعَثُوا مُعَسِّرِينَ، صُبُّوا عَلَيْهِ سَجْ‌ٌ مِنْ مَاءٍ، أوْ قالَ ذَنُوباً مِنْ مَاءٍ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً، وهذا لفظ أبي داود والترمذي رحمهما الله.

4. (3509)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidde otururken, bir bedevi girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra da şöyle dua etmeye başladı: "Allah'ım, bana da, Muhammed'e de rahmet et. Bizden başka kimseye rahmet etme!"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) atılıp:
"Geniş alanı daralttın!" dedi. Derken adam hemen kalkıp mescidin içine akıtmaya başladı. Halk da hemencecik üzerine yürüdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları yasaklayıp:
"Kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz. Üzerine bir kova su dökün!" ferman buyurdular."[44]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen vak'a önceki hadistekinin tıpkısıdır. Bu sebeple temizlikle ilgili kısımların açıklamasını önceki hadisin açıklamasına bırakıyoruz. Burada fazla olarak, mescide gelen bedevinin iki rekat namaz kıldığı, arkadan da sadece kendisi ve Resûlullah için Allah'tan rahmet taleb eden bir duada bulunduğu, Resûlullah'ın o çeşitten bir duada bulunmayı uygun görmeyerek müdahale ettiği kaydedilmektedir.

Hattâbî, تَحَجَّرْتَ kelimesinin حَجْر hacr'dan geldiğini belirtir. Hacr: Dilimize de hukukî bir tâbir olarak giren bu kelime, yasak koymak, malından tasarrufta bulunma yetkisini almak ma'nâsına gelir. Öyleyse Resûlullah, bedeviye: "Sen Allah'ın herkese şâmil olan rahmetini kendinle bana tahsis ederek genişi daralttın" demek istemiştir. Böylece anlaşılıyor ki, namazdan sonra yapılan duada kişi kendisi ve yakınları için Allah'tan rahmet, mağfiret isterken, diğer mü'minler için de istemelidir. İslâmî duânın edebi bunu gerektirmektedir.[45]

3510. 5. و ْبي داود في أخرى:]خُذُوا مَا بَالَ عَلَيْهِ مِنَ التُّرَابِ، فَألْقُوهُ وَأهْرِيقُوا عَلى مَكَانِهِ الماءَ[. قالَ أبُو دَاوُدَ: وَهذِهِ الرِّوَايَةَ مُرْسَلَةٌ ْنَّ ابْنَ مَعْقِلٍ لَمْ يُدْرِكْ النبيَّ #.»تَحَجَّرْتَ وَاسِعاً« أى ضيقت السعة.وَ»الذَّنُوبُ« الدلو العظيمة .

وكذلك »السَّجْلُ« و يسمى سجّ إ إذا كان فيه ماء .

5. (3510)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Üzerine akıttığı toprağı alın ve onu atın, yerine su dökün!"
Ebû Dâvud derki: "Bu rivayet mürseldir. Çünkü İbnu Ma'kıl, Resûlullahla karşılaşmadı."[46]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidin içinde bedevinin akıtarak kirlettiği yerin oyularak pis toprağının başka bir yere atılmasını emretmiş, kalan yere de tekrar su dökülmesini ferman buyurmuştur.
Bu hadis mürseldir; çünkü İbnu Ma'kıl Resûlullah'la karşılaşmamıştır.[47]

3511. 6. وعن أبي عبدالله الجشمى قال حدثنا جندب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]جاءَ أعْرَابِيٌّ فَأنَاخَ رَاحِلَتَهُ ثمَّ عَقَلَهَا، ثُمَّ دَخَلَ المسْجِدَ فَصَلّى خَلْفَ رَسُولِ اللهِ #، فَلمَّا سَلَّمَ رسولُ اللهِ # أتَى ا ْعْرَابِيُّ رَاحِلَتَهُ فأطْلَقَهَا، ثُمَّ رَكِبَ، ثُمَّ

نَادَى: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِى وَمُحَمّداً، وَ تُشْرِكْ مَعَنَا فِي رَحْمَتِنَا أحَداً، فقَالَ رسولُ اللّهِ #: مَنْ تَرَوْنَ أضَلَّ هذَا أوْ بَعِيرُهُ؟ ألَمْ تَسْمَعُوا إلى مَا قالَ؟ قَالُوا: بَلَى[. أخرجه أبو داود .

6. (3511)- Ebû Abdullah el-Cüşemî anlatıyor: "Bize Cündüp radıyallahu anh anlattı ve dedi ki: "Bir bedevi geldi. Devesini önce ıhtırdı, sonra bağladı. En sonra mescide girip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında namaz kıldı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince, bedevi bineğinin yanına gelerek bağını çözüp, üzerine bindi. Sonra da seslice şöyle duada bulundu:
"Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet et. Rahmetimizde bir başkasını bize ortak kılma!" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale edip:
"Bunu mu, yoksa devesini mi, hangisini daha şaşkın görüyorsunuz? Ne söylediğini duymadınız mı?" buyurdular. Oradakiler: "Evet! duyduk" dediler."[48]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de öncekiler gibi, bedevi ile ilgili. Belki de mescide akıtandan başka bir bedevinin hikayesi. Çünkü bu, Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yadırganıp âdâb dışı bulunan duayı, devesine bindikten sonra yapmıştır.
Resûlullah, adam hakkında, câhilâne yaptığı duası sebebiyle "Bunu mu, yoksa devesini mi, hangisini daha şaşkın görüyorsunuz?" diyerek yaptığı duayı alenen reddetmiştir. Hattâbî edall'i "echel" diye açıklar. Echel, câhil ma'nâsına gelir. Biz "şaşkın" diye tercümeyi daha uygun bulduk, zirâ dalâlette şaşırma ma'nâsı daha galip. Hattâbî, Allah'ın rahmetini daraltmayı cehaletle tevil eder. Ancak, bunun bir şaşkınlık olduğu da rahatça söylenebilir.
Resûlullah en sonda: "Onun ne söylediğini duymadınız mı?" diyerek, hakkında kullandığı tahkiri bu sebeple hakettiğine dikkat çekmiştir.[49]

7. 3512. وعن أمّ سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّـهَا قالَتْ لَهَا امْرَأةٌ إنِّى أُطِيلُ ذَيْلِى، وَأمْشِى فِي المَكَانِ الْقَذِرِ، فقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: قالَ رسُولُ اللّهِ #: يُطَهِّرُهُ مَا بَعْدَهُ[. أخرجه ا‘ربعة إ النسائي .

7. (3512)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın bana: "Ben eteğimin zeylini fazla uzatıyorum ve pis yerlerde de yürüyorum? (Bu hususta ne dersiniz?)" diye sordu. Bende ona Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:
"(Pis yerlere değen eteği) ondan sonrası temizler" dediğini söyledim."[50]

AÇIKLAMA:

Eza, rahatsızlık veren herşey demektir. Taş, toprak, çerçöp, diken, herhangi bir pislik bulaşığı vs.
Zeyl, kelime olarak kuyruk, uç kısım, çıkıntı, ilâve gibi ma'nâlara gelir. Burada entarinin yere bakan kısmı. Zeyl denmesi için yere değmesi şart değil. Sadedinde olduğumuz rivayette, yere değecek kadar uzun tutulan kadın elbisesi mevzubahistir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pis bir yere değerek kirlenen zeylin, arkadan temiz yere değmek suretiyle temizlendiğini ifade etmektedir. Ümmü Seleme'ye meseleyi soran kadın, yere değen eteğinin kirlenmiş sayılıp sayılmayacağı hususunda tereddüde düşmüş olmalı. İmam Şâfiî: "Yere değen eteğin temiz sayılması için yerin kuru olması gerekir" der. Aksi takdirde, yaş bir pislik çamaşıra bulaşıp kalacak olursa, onun temiz sayılmaması gerektiğini, yaş bir yere değerse onun bir başka yere değmesiyle temizlenmesi mümkün olmaz, yıkanması gerekir, der. Ahmed İbnu Hanbel de hadiste bevl bulaşan bir eteğin bir başka yere değerek temizleneceğinin kastedilmediğini, kirli bir yerden geçerken oraya değen eteğin temiz bir yerden geçildiği takdirde oraya değmesiyle temizleneceğinin kastedildiğini belirtir. İmam Mâlik bundan: "Toprağın bir yeri bir başka yerini temizler. Bir kimse önce kirli bir yere bassa, sonra da kuru temiz bir yere bassa, bu ikinci yerin öncekinin pisliğini temizleyeceğini" anlar. Hattâbî bu nakillerden sonra, "Bevl gibi bir necâset, elbise veya bedene bulaşacak olsa ancak su ile yıkamakla temizlenebileceği hususunda ümmetin icma ettiğini" belirtir.[51]

3513. 8. و'بي داود في أخرى:]أنَّ امْرأةً مِنْ بَنِى عَبْدِ ا'شْهَلِ قالَتْ: قُلْتُ يَارسُولَ اللهِ: إنَّ لَنَا طَرِيقاً إلى المسْجِدِ مُنْتِنَةً، فَكَيْفَ نَفْعَلُ إذَا مُطِرْنَا؟ فقالَ: ألَيْسَ بَعْدَهَا طَرِيقٌ هِىَ أطْيَبُ مِنْهَا؟ قُلْتُ: بَلى. قالَ: فهذِهِ بِهذِهِ[.

8. (3513)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Benî Abdul-Eşhel'den bir kadın anlatıyor:
"Ey Allah'ın Resûlü dedim. Bizim mescide giden yolumuz pis kokulu (topraktır). Yağmur yağınca ne yapalım?"
"Sizinkinden sonra, ondan daha temiz bir yol yok mu?" diye sordu. "Evet!" deyince:
"İşte bu öbürünü telafi eder, (temizler)!" buyurdu."[52]

3514. 9. وله في أخرى عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللهِ #: إذَا وَطِئَ أحَدُكُمْ بِنَعْلِهِ ا'ذَى، فإنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهُورٌ[.

9. (3514)- Yine Ebû Dâvud'da Ebû Hüreyre'den bir rivayet şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, ayakkabısıyla bir pisliğe basarsa, bilesiniz, toprak onu temizler."[53]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, pis yoldan geçildiği veya pis bir şeye basıldığı takdirde, temiz bir yerden geçme hâlinde, ayakkabının bu temiz yerlere değerek temizleneceğini ifade ediyor, yeter ki ayakkabı üzerinde pislik eseri gözükmesin.
Hattâbî, Meâlim'de, Evzâî'nin bu meselelerde ikinci hadisin zâhirini esas aldığını, "Ayakkabı veya meste bulaşan pisliğin temizlenmesi için, toprağa sürtülmesinin yeterli olacağını, onunla namaz kılınabileceğini söylediğini" kaydeder. İbrahim Nehâî'nin bu durumda, ayakkabı veya mestte pislikten ne bir koku ve ne de bir eser kalmadığı hususunda emin oluncaya kadar silmeye devam ettiği rivayet edilmiştir.
İmam Şâfiî bu meselede şöyle demiştir: "Necasetler ister yerde, ister elbise veya ayakkabıda olsun su ile yıkanmadıkça çıkmaz."
Bagavî der ki: "Ulemâ, çoğunluk itibariyle bu hadisin zahiriyle hükmetmiş ve: "Bir ayakkabı veya mestin ekseriyetine bir pislik bulaşsa, toprakla ovulup necasetin çoğunlukla çıkarılması halinde temizdir, onunla namaz kılınabilir" demiştir. Şâfiî'nin eski görüşü de budur. Yeni görüşünde su ile yıkanmasını şart koşar."
Bazı fakihler, ayakkabının sert olması sebebiyle pisliği emmiyeceği, dolayısıyla hükmün yaş ve kuru her iki pisliğe şâmil olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hadisin zâhiri de mutlak olup, her ikisini de içine almaktadır.[54]

3515. 10. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]إذَا مَرَّ ثَوْبُكَ، أوْ وَطِئْتَ قَذَاراً رَطْباً فَاغْسِلْهُ، وَإنْ كَانَ يَابِساً فَ َ ◌ عَلَيْكَ[. أخرجه رزين .

10. (3515)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Elbisen yaş bir pisliğe değdi ise veya öylesi bir necâsete ayakkabınla bastı isen, o pisliği su ile yıka. Pislik kuru ise, bir beis yok."[55]

AÇIKLAMA:

Rivayet hüküm itibariyle öncekilere benzemektedir.

İKİNCİ FASIL

MENİ HAKKINDA

1. 3516. عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أغْسِلُ الجَنَابَةَ مِنْ ثَوْبِ رَسولِ اللهِ # فَيَخْرُجُ إلى الصَّلاةِ، وَإنَّ بُقَعَ المَاءِ في ثَوْبِهِ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين .

1. (3516)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elbisesine bulaşan meniyi yıkıyordum. O, elbisesinde ıslak kısım (kurumamış) olduğu halde namaza giderdi."[56]

2. 3517. ولمسلم في أخرى:]أنَّ رَجُلاً نَزَلَ بِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها، فَأصْبَحَ يَغْسِلُ ثَوْبَهُ، فقَالَتْ عَائِشَةُ: إنَّمَا كَانَ يُجْزِيكَ أنْ تَغْسِلَ مَكَانَهُ، فإنْ لَمْ تَرَهُ نَضَحْتَ حَوْلَهُ، لَقَدْ رَأيْتُنِي أفْرُكُهُ مِنْ ثَوْبِ رسولِ اللهِ # فَرْكاً فَيُصَلِّى فِيهِ[.وفي أخرى:]وَلَقَدْ رَأيْتُنِى، وَإنِّى ُحُكُّهُ مِنْ ثَوْبِ رسولِ اللهِ # يَابِساً بِظُفْرِى[.

2. (3517)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya bir zât misafir oldu. Adam sabahleyin, elbisesini yıkamaya başladı. Hz. Âişe ona:
"Sana, (meni) bulaşan yeri [gördüysen] orasını yıkaman kâfi idi, göremediğin takdirde etrafını yıkardın. Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elbisesinden (meni bulaşığını) ovalamak suretiyle çıkardığımı biliyorum. O, (bir de yıkamaksızın) onun içinde namaz kılardı."
Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "İyi biliyorum kurumuş meni bulaşığını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çamaşırından tırnağımla kazıyarak çıkarıyordum."[57]

AÇIKLAMA:

1- Elbiseye meni bulaştığı takdirde onun nasıl temizleneceğini bu iki rivayet göstermektedir:
***** Bulaştığı yerin yıkanması... Bu henüz kurumamış olma haliyle ilgilidir. Elbisenin bulaşık kısmının su ile yıkanması yeterlidir.
***** Ovalamak suretiyle... Bu kurumuş olma halinde temizleme usulüdür. Ovalamada bulaşık kısım, su kullanılmadan çamaşır kendi kendine sürtülerek meni eserinin küçük parçacıklar halinde dökülmesini sağlamaktan ibarettir. Hz. Âişe, kuru bulaşığın ovalama yerine tırnakla kazınması suretiyle de çıkarılabileceğini belirtmektedir.
2- Ovalama veya kazıma suretiyle meninin temizleme kolaylığı, meninin necislik durumu hakkındaki anlayıştan gelir. Âlimler meni necis midir değil midir, münakaşa etmiştir.
***** Hanefîlerle, Mâlikîlere göre necistir. Ancak Ebû Hanîfe merhum, meninin kuru olması halinde elbisenin ovalanmasını temizlik için yeterli gördüğü halde İmam Mâlik, yaş da olsa kuruda olsa mutlaka yıkanması gerektiğini söyler. Meninin necis olduğunu söylemekle beraber, yıkanmadan namaz kılınmış olduğu takdirde namazın iadesinin gerekmiyeceğini söyleyen âlim de çıkmıştır: Leys ve Hasan İbnu Hayy gibi.
***** Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre meni temizdir. Dâvud-u Zâhirî'nin de böyle hükmettiği bilinmektedir. Ashab'tan Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Abdullah İbnu Ömer ve Hz. Âişe (radıyallahu anhüm)'ün de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.
Şunu hemen belirtmek isteriz: Meniye necis diyenler, onun yıkandığını gösteren hadisleri esas almışlardır. Necis değil diyenler de ovalamakla temizleneceğini ifade eden hadisleri esas almışlardır. Şeriat-ı garrâmız ruhsat ve kolaylık dinidir. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) bu meselede de ruhsat murad etmiş olmalı ki, ihtaflı beyanlarda bulunmuştur.
***** Nevevî, hayvan menisinin hükmü hakkında da açıklamada bulunur:
****** Köpek, domuz ve onların menisinden doğan hayvanların menisi kesinlikle necistir.Diğer hayvanların menisi hakkında üç görüş var:
******* Eti yensin yenmesin bu hayvanların menisi temizdir.
******* Hepsi necistir.
******* Eti yenenlerin menisi temiz, yenmeyenlerinki necistir.
3- Âlimler hadisten şu hükmü de çıkarmışlardır: Kadınlar, kocaların elbisesini yıkamak gibi kadını ilgilendiren hizmetleri yaparlar. Bu, sünnete uyan âdâb ve iyi geçimin de yoludur.
4- Önder durumundaki büyüklerin hususi halleri ve hattâ istihya duyulan meseleleri, ibret alınması, örnek tutulması maksadıyla başkalarına anlatılabilir. Ashab, bu mülâhaza ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la ilgili pekçok teferruatı anlatmaktan çekinmemiştir.[58]

3518 .3. وعن يحيى بن عبدالرحمن بن حاطب:]أَنَّهُ اعْتَمَر مَعَ عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فِي رَكْبٍ فِيهِمْ عَمْرُو بنُ العَاصِ، وَإنَّ عُمَرَ عَرَّسَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ قَرِيباً مِنْ بَعْضِ الْمِيَاهِ، فَاحْتَلَمَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ، وَقَدْ كَادَ أنْ يُصْبِحَ فَلَمْ يَجِدْ مَعَ الرَّكْبِ مَاءً فَرَكِبَ حَتّى جَاءَ الماءَ، فَجَعَلَ يَغْسِلُ مَا رَأى مِنْ ذلِكَ الاحْتِلاَمِ حَتّى أسْفَرَ، فقَالَ لَهُ عَمْرُو بنُ الْعَاصِ: أصْبَحْتَ، وَمَعَنَا ثِيَابٌ، فَدَعْ ثَوْبَكَ يُغْسَلُ، فقَالَ عُمَرُ: وا عَجَباً لَكَ يَا ابنَ الْعَاصِ، لَئِنْ كُنْتَ تَجِدُ ثِيَاباً أفَكُلُّ النَّاسِ يَجِدُ ثِيَاباً؟ واللهِ لَوْ فَعَلْتُهَا لَكَانَتْ سُنَّةً، بَلْ أغْسِلُ مَا رَأيْتُ وَأنْضَحُ مَا لَمْ أرَهُ[. أخرجه مالك .

3. (3518)- Yahya İbnu Abdirrahman İbni Hâtıb'ın anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'la -içerisinde Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'ın da bulunduğu bir cemaatle birlikte umre yapmıştır- sefer esnasında su kaynaklarından birine yakın olan bir yolda Hz. Ömer, sabaha doğru mola verdi. (Herkes gibi kendisi de yattı. Bu esnada) ihtimal oldu. Sabah olunca kafilede, (yıkanması için yeterli) su bulunamadı. Hayvanını binip (yakınındaki) suya kadar geldi. Derhal bu ihtilâmdan kalan meni bulaşığını yıkamaya başladı. Derken ortalık ağardı. Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh), Hz. Ömer'e:
"Sabah oldu. Yanımızda temiz elbise var, şu elbiseni (yıkamayı) bırak, bilahare yıkanır" dedi. Ancak Hz. Ömer kendisine:
"Ey İbnu'l-Âs, hayret doğrusu! Yani sen elbise buldun diye herkes elbise mi bulacak? Allah'a yemin olsun ben senin söylediğini yapsam bu bir sünnet olur. Hayır, ben gördüğüm (meniyi) yıkarım ve görmediğime de su çiler (temizlenmiş addeder)im!"dedi."[59]

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Ömer'in elbisesi üzerinde görülen meni bulaşığını yıkamakta olduğu, görülmeyen kısımları da terkettiği anlaşılmaktadır. Amr İbnu'l-Âs: "Sabah vakti oldu, yanımızda yedek temiz çamaşır var, sana ondan verelim giy, elbisenin tamamı bilahare yıkansın!" teklifinde bulunur.
Ancak Ebû'l-Velid el-Bâcî'nin belirttiği üzere, Resûlullah'ın "Size benim sünnetime, benden sonra da Hülafa-i Râşidîn'in sünnetine uymak düşer" hadisinin ümmette hâsıl ettiği tesir sebebiyle gönüllerde tuttuğu makamın derecesini iyi bilen Hz. Ömer, fevkalâde bir şuur ve ferasetle bu teklifi kabul etmiyor ve ümmete böyle bir durumda uyması gereken pratik ve kolay yol ne ise onu gösteriyor: "Gözle görülen meni bulaşığını yıkayıp geri tarafa da su çilemek suretiyle temizliğine hükmetmek..."
Ebû'l-Velid el-Bâcî, bu hadise dayanarak Mâlikî mezhebinde "su çileme" işinin vacib olduğunu belirtir: "Çünkü der, vakit daralmışken, halka hemen namaz kıldırma işi varken, bunu tehir etmek, ancak namaza mani vacib bir iş sebebiyle olur." Ebû Hanîfe ve Şâfiî rahimehümullah: "Şüpheye dayanılarak su çilemek gerekmez, görülmeyen bulaşık, yok farzedilir, çamaşırının geri kalan kısmının temizliğine hükmedilir" demişlerdir.[60]

3519 .4. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]إنَّمَا المنِيُّ بِمَنْزِلَةِ المخَاطِ فَامِطْهُ عَنْكَ وَلَوْ بِإذْخِرَةٍ[. أخرجه الترمذي بغير إسناد .

4. (3519)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "Meni, sümük menzilesindendir. Öyleyse bunu kendinden, izhir otuyla da olsa sil at!"[61]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayeti, Tirmizî sened vermeksizin ta'lik olarak, bir başka hadisi açıklarken kaydetmiştir. Hadis, bu rivayette mevkuf yani İbnu Abbâs'ın şahsî fetvası gibi gözükmektedir. Ancak, Atâ'dan gelen bir rivayette hadisin merfu yani Hz. Peygamberin sözü olduğu tasrih edilmiştir.
2- İzhir, Mekke ve Medine'de yetişen kokulu bir ottur. Temizlik işlerinde yaygın şekilde kullanılmıştır.
Meni bulaşığının hükmüyle ilgili ulemânın görüşünü önceki rivayetlerde açıkladık.[62]

İÇİNCİ FASIL

HAYIZ KANI

3520 .1. عن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قالت:]جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلى النبيّ # فقَالَتْ: إحْدَانَا يُصِيبُ ثَوْبُهَا مِنْ دَمِ الحَيْضَةِ، كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ؟ قالَ: تَحُتُّهُ، ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ، ثُمَّ تَنْضَحُهُ، ثُمَّ تُصَلِّى فِيهِ[. أخرجه الستة .

1. (3520)- Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"(Ey Allah'ın Resûlü!) Birimizin çamaşırına hayız kanı bulaşınca ne yapmalıdır?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Önce kazır, sonra parmak ucuyla bulaşan yeri yıkar, sonra da [kan görülmeyen yere] su çiler" buyurdu."[63]

3521 .2. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَا كَانَ ''حْدَانَا إَّ ثَوْبٌ وَاحِدٌ تَحِيَّضُ فِيهِ، فإذَا أصَابَهُ شَيْءٌ مِنْ دَمٍ قَالَتْ بِرِيقِهَا فَمَصَعَتْهُ بِظُفْرِهَا[. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود. وله في أخرى:]فَتَقُصُّهُ بِرِيقِهَا[.

2. (3521)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri olan] bizlerden her birinin, içinde hayız olduğu bir tek elbisesi vardı. Ona hayız kanı değecek olsa, onu tükrüğü ile ıslatır, sonra onu tırnağı ile ovalar (yıkar)dı" dedi."[64]

3522 .3. وفي أخرى للبخارى قالت:]كَانَتْ إحْدَانَا تَحِيَّضُ، ثُمَّ تَقْرُصُ الدَّمَ مِنْ ثَوْبِهَا عِنْدَ طُهْرِهَا فَتَغْسِلُهُ، وَتَنْضَحُ سَائِرَهُ ثُمَّ تُصَلِّى فِيهِ[.»المِصْعُ« التحريك والفرك، وهو المراد بالقصّ كما في رواية أبي داود.

3. (3522)- Buhârî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "(Hz. Âişe) dedi ki: "Bizden biri hayız olur, sonra temizlenince, (bulaşma) kanı, elbisesinden kazır ve elbisenin geri kısmına su serper sonra da içinde namaz kılardı."[65]

AÇIKLAMA:

1- Hayız kanı, yıkanması vacib olan necasetlerdendir. Bu kanın diğer kanlardan veya necasetten necislik yönüyle bir farkı yoktur. Bu hususta icma edilmiştir. Ancak, yıkanmasının kolay olması için önceden kazınması, ovulması müstehabtır.
2- Âlimler her çeşit necasetin temizlenmesinde yegâne vasıtanın temiz su olduğunu söylemiştir. Ancak Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf bütün temiz mâyilerin necaseti çıkarılabileceğini söylemiştir. Onların bu hükümdeki delillerinden biri 3521 numaralı hadistir. Orada kanın tükrükle ıslatılması zikredilmektedir. "Tükrük temiz olmasaydı elbise daha da kirlenirdi" denmiştir.
3- Kan lekesi temizlendikten sonra elbisenin geri kalan kısmına su çileme meselesine bazı âlimler itiraz etmişlerdir: "(Kanın bulaşıp bulaşmadığı hususunda) şüpheye düşülen elbiseye su çilemek hiç bir fayda sağlamaz. Çünkü şayet temizse, bir çilemeye hâcet yok. Eğer kirlenmiş ise böyle bir çileme ile zaten temizlenmez."
Şu halde bu hadisler, hayız kanının elbiseye bulaşması halinde, bulaşık kısmın yıkanmasıyla elbisenin temiz olacağını, yıkanan yerin ıslaklığı kurumadan o elbisenin içinde namaz kılınabileceğini belirtmektedir.[66]

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİĞER HAYVANLAR HAKKINDA

3523 .1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسُولَ اللّهِ # قالَ: طَهُورُ إنَاءِ أحِدِكُمْ إذَا وَلَغَ فيهِ الْكَلْبُ أنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُوَهُنَّ بِالتُّرَابِ[. أخرجه الستة، واللفظ لمسلم .

1. (3523)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdularki: "Bir kaba, köpek banmışsa onun temizlenmesi, yedi kere su ile yıkanmasına bağlıdır, hatta bunların ilki toprakla olmalıdır."[67]

AÇIKLAMA:

Şâfiî, Ahmed ve Cumhur, bu hadise dayanarak köpek bir kaptaki suyu içtiği takdirde, o kabın yedi kere yıkanmasının vacib olduğuna hükmetmiştir. Ebû Hanîfe, başka delili esas alarak üç kere yıkamanın yeterli olduğuna hükmeder. Nevevî, toprakla yıkamanın ma'nâsını "Suyu bulandıracak miktarda toprağın suya katılmasıdır" diye açıklar. "Suyu toprağa katmak veya toprağı suya atmak, yahut da yerden topraklı su almak arasında fark görülmemiştir. Fakat necaset değen yerin toprakla meshedilmesi yeterli bulunmamıştır" der.
Hadiste, az suya düşen bir pislik, suyun vasıflarını değiştirmese de kirleneceğine delil görülmüştür. Çünkü köpeğin içmesi sırasında akan salyası suyun vasıflarını değiştirmez.[68]

2. 3524. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَتِ الْكِ◌َبُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ في المِسْجِدِ في زَمَانِ رَسولِ اللّهِ #، فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئاً مِنْ ذلِكَ[. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود.والمراد بقوله »تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ« عبورها في المسجد حيث لم يكن أبواب من غير تلويث ببول ونحوه.

2. (3524)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Köpekler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde mescidin içinde gidip gelirlerdi. Bu sebeple mescidi yıkamak için içine su serpmezlerdi."[69]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen metin, hadisin Buhârî'deki vechidir. Ebû Dâvud'un metninde تَبُولُ ziyadesi de var, yani köpeklerin "siğdiği" de belirtilir.
2- Şu halde mescidde köpek dolaşıyor, gidiyor geliyor, akıtıyor, fakat yıkanmıyor. Ebû Dâvud bu hadisi "Kuruyunca toprağın temiz olması" adını taşıyan bir babta kaydeder. Şârihler: "Bu hadiste, toprağa bir pislik değer, sonra bu pislik güneş veya rüzgârla kurur ve yerinde pisliğe ait bir iz kalmazsa o taprağın temiz olacağına dair delil vardır; çünkü su serpilmemesi toprağın kurumuş olmasına ve temizlenmesine delildir" derler.
Hattâbî, bu halin nâdiren vuku bulmuş olabileceğini belirtir: "Mescidlere köpeklerin rastgele girerek kudsiyetini ihlâl etmeleri caiz değildir. O zaman, mescidde köpeklerin girip çıkmasına mani olacak kapı yoktu" der.
3- Ulemâ, kurumakla toprağın temizlenmesi meselesinde ihtilâf etmiştir:
***** Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed rahimehumullah: "Güneş, topraktan necâseti temizler, yeter ki necasetten eser gözükmesin" demiştir.
***** Ebû Kılâbe: "Toprağın kuruması, temizliğidir" der.
***** Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel: "Toprağa necaset değmişse bunu sadece su temizler" der.
Bazı âlimler, bu hususta daha önce geçmiş olan (3508) hadisleri de göz önüne alarak necâset değen toprağın temizlenmesinde iki yol var derler: "Biri üzerine su dökmek, diğeri de rüzgâr veya güneşte kurumasıdır."[70]

3. 3525. وعن كبشة بنت كعب بن مالك، وكانت تحت ابن أبي قتادة:]أنَّ أبا قَتَادَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءاً، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ تَشْرَبُ مِنْهُ، فَأصْغَى لَهَا ا'‘نَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ. قالَتْ: فَرَآنِى أنْظُرُ إلَيْهِ، فقَالَ: أتَعْجَبِينَ يَا ابْنَةَ أخِى؟ قَالَتْ: فَقُلْتُ: نَعَمْ، فقَالَ: إنَّ رَسُولَ اللّهِ # قالَ: إنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إنَّمَا هِىَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ أوِ الطَّوَّافَاتِ[. أخرجه ا‘ربعة .

3. (3525)- Kebşe Bintu Ka'b İbnu Mâlik -ki, İbnu Ebî Katâde'nin nikâhı altında idi- anlatıyor: "Ebû Katâde (radıyallahu anh) yanıma girdi. Kendisine abdest suyu hazırladım. Bu sırada, sudan içmek üzere bir kedi geldi. Ebû Katâde kabı uzattı, kedi içti."
Kebşe sözlerine devamla der ki: "Ebû Katâde kendisine bakmakta olduğumu gördü ve:
"Ey kardeşimin kızı, buna hayret mi ediyorsun?" dedi. Bende:
"Evet!" demiş bulundum. Bunun üzerine:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kedi necis değildir. Kedi sizin etrafınızda çokça dolaşır" buyurdular" dedi."[71]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kedilerin esas itibariyle necis olmalarına rağmen, evde ev halkı ile haşirneşir olmaları, her tarafı suhuletle dolaşmaları, gelip sık sık sürtünmeleri sebebiyle onlardan kaçınma zorluğu, kap kacağı koruma imkânsızlığı gibi bir kısım durumlardan ötürü, onlara karşı korunma hususunda ruhsat tanındığını ifade etmektedir.
2- Hadiste kedilere karşı rıfkla muâmele etmek gerektiği, onlara karşı iyi muamelenin mükâfaatının umulabileceği irşad buyrulmaktadır.[72]

3526.4. وعن داود بن صالح بن دينار النمار عن أمه:]أنَّ مَوْ◌تَهَا أرْسلَتْهَا بِهَرِيسَةٍ إلى عَائِشَة رَضِيَ اللّهُ عَنْها. قَالَتْ: فوَجَدْتُهَا تُصَلِّى، فَأشَارَتْ إلَيَّ أنْ ضَعِيهَا، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَأكَلَتْ مِنْهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَتْ عَائِشَةُ مِنْ صَ◌تِهَا أكَلَتْ مِنْ حَيْثُ أكَلَتِ الهِرَّةُ، وَقَالَتْ: إنَّ رَسُولَ اللهِ # قال: إنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ إنَّمَا هِىَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ، وَإنِّى رَأيْتُ رسولَ اللهِ # يَتَوضّأ بِفَضْلِهَا[. أخرجه أبو داود .

4. (3526)- Dâvud İbnu Sâlih İbni Dinâr et-Temmâr, annesinden anlatıyor: "Efendim beni, Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya bir miktar yemekle gönderdi. Gelince Hz.Âişe'yi namaz kılıyor buldum. Bana, elimdekini koymamı işâret etti. (Ben de bıraktım). Ancak bir kedi gelerek üzerinden yedi.
Hz. Âişe (radıyallahu anhâ), namazından çıkınca, kedinin yediği yerden yemeği (bir miktar) yedi. Sonra da şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kedi necis değildir, o sizi çokça dolaşan birisidir" demişti. Ben ayrıca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kedinin artığıyla abdest aldığını gördüm."[73]

AÇIKLAMA:

1- Gönderilen yemek herîsedir. Herîse, dövülmüş buğday ve etten yapılan bir yemek çeşididir.
2- Hadis, namazda işarette bulunmanın câiz olduğunu da göstermektedir. Buna cevaz ifade eden başka örnekler, rivayetlerde gelmiştir.
3- Hattâbî der ki: "Hadisten çıkan hükümlerden biri, kedinin zât itibariyle temiz olduğudur. Öyleyse artığı temizdir; içilebilir, abdest alınabilir, bunlarda bir kerahet yoktur. Hadis yine delâlet eder ki: Zâtı tâhir olan her vahşinin -ister yerde yürüyen ister kuş nevinden olsun- eti yenmese bile artığı temizdir." Tirmizî'ninde açıklamasına göre, kedinin artığının temiz olması, Sahabe, Tâbiîn ve Etbâuttâbiîn ulemâsından ekseriyetinin müşterek görüşleridir. Şâfiî, Ahmed, İshak bunlardandır. Ebû Yusuf, İmam Muhammed de bu görüştedirler.
Ebû Hanîfe ise, kedinin herhangi bir vahşi gibi necis olduğunu, ancak tahfif edildiğini, dolayısıyla artığının haram değil mekruh olduğunu söyler. O, bu meselede Ahmed İbnu Hanbel ve Dârakutnî'nin tahriç ettikleri "Kedi vahşi hayvandır" hadisine dayanır.[74]

3527.5. وعن ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنْ فَأرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ، فقَالَ: ألْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَكُلُوا سَمْنَكُمْ[. أخرجه الستة إ مسلماً، وهذا لفظ البخاري .

5. (3527)- Meymûne (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yağa düşen fareden soruldu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Onu ve etrafındaki kısmı atın, yağınızı yiyin!" buyurdu."[75]

3528.6. وفي رواية ٔبي داود عن أبي هريرة:]فَإنْ كَانَ جَامِداً فَألْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَإنْ كَانَ مَائِعاً فَ◌ تَقْرَبُوهُ[.

6. (3528)- Ebû Dâvud'un Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette şöyle gelmiştir: "(Eğer yağ) donmuşsa fareyi ve etrafındaki yağı kaldırıp atın, yağ sıvı ise, artık ona yemek niyetiyle) yaklaşmayın."[76]

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin bir rivayetinde bu yağın donmuş olduğu tasrih edilir. Ulemâ, donmuş yağa herhangi bir necâset düşerse, o kısmın atılmasıyla geri kalan kısmın yenileceğini söylemiştir. "Ancak derler, yağa düşen pislikten yağın geri kalan kısmına herhangi bir eser, bir parça sirâyet etmediğinden emin olmak gerekir. Böyle bir sirâyet endişesi varsa, emâre görülürse tamamı atılır."
Yağ sıvı ise, hükümde ihtilâf edilmiştir.
***** Cumhur, necâsetin değmesiyle yağın tamamiyle kirleneceğine hükmeder. Zührî, Evzâî, Ahmed gibi bazıları muhalefet etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel mâyi bir şeye pislik düştüğü takdirde, (tad, koku, renk gibi) bir değişiklik olursa kirleneceğini söylemiştir. İmam Mâlik'ten de buna yakın bir rivayette bulunulmuştur.
***** Ebû Hanîfe, "Böyle bir mâyinin yenilmesi içilmesi caiz değildir, satışı ve kandilde yakılması câizdir" demiştir.
***** Şâfiî hazretleri, "Yenmesi de satılması da câiz değildir, kandilde yakılabilir" demiştir.[77]

3529.7. وفي أخرى له عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # مَرَّ بِغُلاَمٍ يَسْلُخُ شَاةً وَمَا يُحْسِنُ، فقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ #: تَنَحَّ حَتّى أُرِيكَ، فَأدْخَلَ يَدَهُ بَيْنَ الجِلْدِ وَاللَّحْمِ فَدَخَسَ بِهَا حَتَّى دَخَلَتْ إلى ا‘‘بْطِ، ثُمَّ مَضى فَصَلّى لِلنَّاسِ وَلَمْ يَتَوَضَّأ[.زاد في رواية: »يَعْنِى لَمْ يَمَسَّ مَاءً«.»الدَّخَسُ« بخاء معجمة: الدس .

7. (3529)- Yine Ebû Dâvud'da Ebû Saîd (radıyallahu anh)'tan kaydedilen bir rivayette denir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir koyunu beceriksizce yüzmekte olan bir köleye uğramıştı. Ona:
"Çekil de sana göstereyim!" dedi. Derhal elini deri ile et arasına soktu. Elini, bütün kolu koltuğa kadar derinin altında kalacak şekilde ilerletti. Sonra gidip abdest almadan halka namaz kıldırdı."
Bir rivayette, "Yani suya değmedi" ziyadesi vardır.[78]

AÇIKLAMA:

Burada abdest almadan, "elini yıkamadan" demektir. Nitekim bir rivayette gelen ziyade bu hususu tasrih etmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, pişmemiş ete elin değmesi halinde yıkama mecburiyeti olup olmadığını belirtme sadedinde vârid olmuştur. Görüldüğü üzere, taze ete değmekle el yıkama zarureti hâsıl olmuyor.[79]

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER HAKKINDA

3530.1. عن مرثد بن عبدالله اليزنى قال:]رَأيْتُ عَلى ابْنِ وَعْلَةَ السَّبَائِيِّ فَرْواً فَمَسَسْتُهُ، فقَالَ: مَالَكَ تَمَسُّهُ، قَدْ سَألْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما؟ فَقُلْتُ لَهُ: إنَّا نَكُونُ بِالْمَغْرِبِ، وَمَعَنَا الْبَرْبَرُ وَالمجُوسُ نُوْتَى بِالْكَبْشِ وَقَدْ ذَبَحُوهُ، وَنَحْنُ نَأكُلُ ذَبَائِحَهُمْ، وَيَأتُونَنَا بِالسِّقَاءِ يَجْعَلُونَ فِيهِ الْوَدَكَ، فقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: قَدْ سَألْنَا رسولَ اللهِ # عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: دِبَاغُهُ طَهُورُهُ[. أخرجه الستة إ البخاري، وهذا لفظ مسلم.وفي رواية للنسائى: »وَلَهُمْ قِرَبٌ يَكُونُ فِيهَا اللَّبَنُ وَالماءُ وَذَكَرَ نَحْوَهُ«.»الْوَدَكُ«: دسم اللحم .

1. (3530)- Mersed İbnu Abdillah el-Yezenî anlatıyor: "İbnu Va'le es-Sebâî'nin üzerinde bir kürk gördüm ve elimle dokundum. Bana:
"Kürke niye elini değdin?"dedi. Ben bu hususta İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ya sordum ve dedim ki: "Biz Mağrib'te yaşıyoruz. Bizimle birlikte Berberîler ve Mecusîler de var. Onlar bize kestikleri koyunu getiriyorlar. Kestiklerini yemiyoruz. Bize, içerisine iç yağı konmuş deriden mâmul dağarcık getiriyorlar (bunu kabul edelim mi)?" İbnu Abbâs cevaben dedi ki:
"Bundan biz de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştuk: "Derinin debbağlanması onun temizliğidir" buyurdular."[80]
Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Onların, içerisinde süt ve su bulunan kırbaları (deriden mamul su kapları) var..." gerisi yukarıdaki gibi..[81]

3531.2. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رسولَ اللهِ # مَرَّ بِشَاةٍ مَيْتَةٍ

فقَالَ: هَّ‌ٙ انْتَفَعْتُمْ بِإِهَابِهَا؟ قَالُوا: إِنَّهَا مَيْتَةٌ. قالَ: إِنَّمَا حُرِّمَ أَكْلُهَا[.وفي أخرى: »هَّ‌ٙ أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا فَدَبَغْتُمُوهُ فَانْتَفَعْتُمْ بِهِ«. أخرجه الستة إ أبا داود، وهذا لفظ الشيخين.»ا‘‘هَابُ«: الجلد قبل الدبا غ .

2. (3531)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ölmüş (ve terkedilmiş) bir koyuna rastlamıştı.
"Bunun derisinden faydalanmıyor musunuz?" buyurdular. Oradakiler:
"Ama bu meytedir (leşdir, istifâdesi caiz değildir)"dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Meytenin yenmesi haramdır!" buyurdular."
Bir başka rivayette: "Bunun derisini alıp, debbağlayarak istifâde etmiyor musunuz?" demiştir.[82]

3. 3532. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]سُئِلَ رسولُ اللهِ # عَنْ ذَكَاةِ المَيْتَةِ، فَقَالَ: ذَكَاةُ المَيْتَةِ دِبَاغُهَا[. أخرجه ا‘ربعة إ الترمذي، وهذا لفظ النسائي، جعل الدبا غ بمنزلة الذبح ‘ن المذبوح طاهر .

3. (3532)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a meytenin zekâtından (kendiliğinden ölen hayvanın derisinin nasıl temiz kılınacağından) sorulmuştu.
"Meytenin zekâtı (temiz kılınması) onun debbağlanmasıdır" diye cevap verdi."[83]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu hadisler, İslâmî usule uymadan öldürülen veya kendiliğinden ölen hayvanların, etlerinin yenilmesi haram olsa da derilerinden istifâde edilebileceğini ifade eder. Bu çeşit hayvanların derilerinin debbağlanması, o hayvanın tezkiyesi hükmüne geçmektedir. Tezkiye, hayvanın şerî usule göre kesilmesi, böylece etinin temiz kılınması demektir. Normalde tezkiye edilmeyen hayvanın eti gibi derisi de temiz değildir. Ancak, derisi debbağlanıp işlendi mi, tezkiye edilmiş olmakta ve kullanılması helâl hâle gelmektedir.
2- Ancak, ulemânın debbağlama ile derinin tezkiyesi meselesinde farklı görüşler ileri sürdüğünü bilelim:
1) Şâfiî'ye göre köpek ve hınzır dışındaki bütün hayvan meytelerinin derileri debbağlanmak suretiyle temizlenir. Derinin içi de dışı da temizdir, kuru veya mâyi her çeşit eşya ve yiyecek maddesi, içine konabilir. Eti yenen yenmeyen hayvan derisi arasında da bir fark yoktur. Hz. Ali ve Abdullah İbnu Mes'ud'un da bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir.
2) Debbağlama deriyi temizlemez. Ömer İbnu'l-Hattâb, oğlu Abdullah, Hz. Âişe (radıyallahu anhüm ecmâîn) bu görüştedirler. Ahmed İbnu Hanbel'in iki rivayetinden meşhur olanı böyle olduğu gibi, İmam Mâlik' ten gelen iki rivayetten biri de böyledir.
3) Debbağlamakla eti yenen hayvanların meytelerinin derisi temizlenir, yenmeyenlerinki temizlenmez. Evzâî, İbnu'l-Mübârek, Ebû Sevr, İshak İbnu Râhûye bu görüştedir.
4) Hınzır dışında bütün meytelerin derileri, debbağlamakla temizlenir. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.
5) Bütün derilerin dışı temizlenir, fakat içi temizlenmez. Dolayısıyla kurularda kullanılır, ıslak ve yaş şeylerde kullanılmazlar. Üstünde namaz kılınır, içinde kılınmaz. İmam Mâlik'in meşhur görüşü budur.
6) Herşey, köpek ve hınzır dahil hem içiyle hem dışıyla temizlenir. Ebû Dâvud-u Zâhirî'nin ve diğer Zâhirîlerin görüşüdür. Ebû Yusuf'un da böyle söylediği hikaye edilmiştir.
7) Meytenin derisinden, debbağlanmadan da istifade edilebilir. Onların hem yaş, hem kuru her çeşit eşya koymada kullanılması caizdir. Bu da Zührî'nin görüşüdür. Nevevî, bu görüşün şazz olduğunu, iltifat edilmemesi gerektiğini söyler.
3- Bâzı hadislerde debbağlama ameliyesi kesme yerine konulmuştur (3532). Çünkü debbağlanınca, deri kesilmiş gibi temiz olmaktadır.
4- Bu hadislerde, sünnetle Kur'an'ın tahsis edileceğine delil bulunmuştur. Çünkü meytenin haram olduğunu bildiren حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ (Mâide 3) âyeti meytenin her parçasına şâmildir: Et, deri, yün vs... Hadis, âyetin yasağını "yeme"ye tahsis etmiştir.[84]

4. 3533. وعن سودة بنت زمعة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]مَاتَتْ لَنَا شَاةٌ فَدَبَغْنَا مَسْكَهَا ثُمَّ مَازِلْنَا نَنْبِذُ فيهِ حَتّى صَارَ شَنّاً[. أخرجه البخاري والنسائي.»المِسْكُ« بفتح الميم: الجلد. »وَالشَّنُّ«: القربة البالية.

4. (3533)- Sevde Bintu Zem'a (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bizim bir koyunumuz öldü. Derisini debbağladık. Sonra eskiyinceye kadar içerisinde nebîz yaptık."[85]

5. 3534. وعن عبدالله بن عكيم رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # كَتَبَ إلى جُهَيْنَةَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرٍ: تَنْتَفِعُوا مِنَ المَيْتَةِ بِإهَابٍ وَ عَصَبٍ[. أخرجه أصحاب السنن. وفي رواية الترمذي: »قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرَيْنِ« .

5. (3534)- Abdullah İbnu Ukeym (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ölümünden bir ay önce Cüheyne kabilesine şöyle yazdı:
"Meytenin ne deri ne de sinirinden istifâde etmeyin."[86]
Tirmizî'nin rivayetinde: "Ölümünden iki ay önce..." şeklinde gelmiştir.[87]

AÇIKLAMA:

Hadis, önceki rivayetlerle teâruz halindedir. Buna göre, debbağlamakla da meytenin derisi temizlenmez ve kullanılamaz. Ancak hadis, ulemâ tarafından muzdarib bulunduğu için amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiş ve böylece amel dışı tutulmuştur. Bir ara Ahmed İbnu Hanbel'in, hadiste geçen "Ölümünden iki ay önce" tabirine bakarak: "Resûl-i Ekrem'in en son verdiği emrin bu olduğu anlaşılmaktadır" diyerek, bunun hükmünü esas aldığı, ancak bir müddet sonra, hadisteki ızdırab sebebiyle onun da terkettiği, rivayetlerde gelmiştir.
Ancak bazı tahkikler, hadisteki ızdırab iddiasının vârid olmadığını ortaya koymuştur. Bu durumda hadisi amel dışı bırakan husus, sıhhatce kendisinden üstün olan rivayetlere muhalefeti gösterilmiştir. Fakat, teâruzun giderilmesinde lügavî tahlil esas alınmıştır. Şöyle ki:
Hadiste geçen ve deri ma'nâsına gelen ihâb'ın, debbağlanmamış deri için kullanıldığı belirtilmiştir. Deri debbağlandıktan sonra ihâb diye isimlenmez, kırba veya şenn gibi isimler alır.
İbnu Hacer bu hadisteki yasağı, köpek ve domuz derisine veya derinin içine hamlederek veya hadisin râvisi olan Abdullah İbnu Ukeym'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında bir yaşında bir çocuk olduğunu söyleyerek müşkili halletmeye çalışanları makul bulmaz.[88]

6. 3535. وعن أُسامة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللهِ # نَهَى عَنْ جُلُودِ السِّبَاعِ[.

6. (3535)- Hz. Üsâme (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yırtıcı hayvanların derilerini kullanmayı yasakladı."[89]

AÇIKLAMA:

Bu ve bu babta gelen başka hadisler, yırtıcı hayvanların -ki öncelikle arslan ve kaplan kastedilmektedir- derilerinin kullanılmasını yasaklamaktadır. Ulemâ nehye istidlâl etmiştir. Ancak yasağın hikmeti hususunda farklı mütâlaalar ileri sürülmüştür.
***** Beyhakî der ki: "Yasaklama, deri üzerinde varlığını devam ettiren kıllar sebebiyledir. Çünkü debbağlamanın kıla bir tesiri olmaz."
***** "Nehyin, debbağlanmamış yırtıcı derisiyle alâkalı olması da muhtemeldir. Çünkü debbağlanmayan yırtıcı derisi pistir veya yasak, bu derilerin müsrif ve kibirli insanların minderi olmasındandır."[90]

ÜÇÜNCÜ BAB

İSTİNCA HAKKINDA

(Bu babta iki fasıl var)

*****

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

*****

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN CİSİMLER

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

1. 3536. عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ مَعَ النَّبِيّ # ذَاتَ يَوْمٍ فَأرَادَ أنْ يَبُولَ فَأتى دَمِثاً في أصْلِ جِدَارٍ فَبَالَ، ثُمَّ قالَ: إذَا أرَادَ أحَدُكُمْ أنْ يَبُولَ فَلْيَرْتَدْ لِبَوْلِهِ[. أخرجه أبو داود. »الدَّمِثُ«: الموضع اللين الذي فيه رمل.»وَارْتِيَادُ«: التطلب، واختيار الموضع .

1. (3536)- Ebû Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte idim. Aleyhissalâtu vesselâm küçük abdest bozmak ihtiyacını duymuştu. Hemen bir duvarın dibine, kumlu toprak bulunan bir noktaya gelip abdest bozdular. Sonra da:
"Sizden biri, küçük abdest bozmak isteyince bevli için uygun bir yer arasın!" buyurdular."[91]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, küçük abdest bozmak için, yumuşak bir yer aramanın gereğine dikkat çekiyor. Zirâ idrar sert yere değince sıçrayıp üstbaşı kirletebilir. Hadiste Resûlullah'ın, "demis" denen idrarı gelince hemen emici yumuşak topraklı bir yer araştırdığı belirtilmektedir.[92]

2. 3537. وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسولُ اللهِ # إذَا أتَى لِحَاجَتِهِ أبْعَدَ في المذْهَبِ[. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي .

2. (3537)- Mugîre İbnu Şu'be (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kazayı hâcet için gidince, yoldan uzak olurdu."[93]

3. 3538. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: اتَّقُوا الَعِنَيْنِ. قالُوا: وَمَا الَّعِنَانِ؟ قالَ: الَّذِي يَتَخَلَّى في طَرِيقِ النَّاسِ، أوْ ظِلِّهِمْ[.

أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود .

3. (3538)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İki lânetten korkun!" buyurdular. Ashab:
"İki lânet de nedir?" diye sorunca, açıkladılar:
"İnsanların yollarına abdest bozanla, gölgelerine abdest bozanlardır!"[94]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu hadis, halkın lânetine sebep olan iki davranışa dikkat çekmektedir. Gelip geçtikleri yerlerle, gölgelendikleri yerlerin kirletilmesi. Bunların, halkı rahatsız edici kirletmelerden uzak tutulması gerekmektedir. Hususan abdest bozmaktan kaçınılmalıdır.

Hadis lâin yani "lânet edenden sakının" buyurmaktadır. Sonra bunlar kimdir diye sorulunca: "Yola ve gölgeye abdest bozan..."diye açıklanmaktadır. Yâni lânet edici bizzat abdest bozan olmaktadır. Denir ki: "Buralara abdest bozana halkın küfredip, lânet okuması âdettendir. Öyleyse halkın bu lânetine, kendisi sebep olduğu için sanki kendisi lânet etmiş gibi ifâde edilmiştir."
Şu hususu da belirtelim ki, burada zikredilen yasak, her bir yol, her bir gölge için değildir. İnsanların gelip geçtiği yol, oturup dinledikleri, kaylûle yaptıkları, zaman zaman iltica ettikleri gölgelerdir. Çünkü nâdir durumlarda geçilen yollarla pek seyrek uğranılan gölgeler yasağa girmemelidir.[95]

3539. 4. وله في أُخرى عن معاذ:]اتَّقُوا المَ◌عِنَ الثَّ◌ث: الْبَرَازَ في الموَارِدِ، قارِعَةِ الطَّرِيقِ، والظِّلِّ[. »الْبَرَازُ« بفتح الباء: موضع قضاء الحاجة .

4. (3539)- Yine Ebû Dâvud, Hz. Muâz (radıyallahu anh)'tan şu rivayeti kaydetmiştir: "Lanete sebep olan üç yere abdest bozmaktan kaçının: Su yollarına, işlek yollara ve gölgeliklere."[96]
Açıklama önceki hadiste yapıldı.

3540. 5. وعن عبدالله بن سرجس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]نَهَى رَسُولُ اللهِ # عَنْ أنْ يُبَالَ في الجُحْرِ. قِيلَ لِقَتَادَةَ: وَمَا يُكْرَهُ مِنَ الْبَوْلِ في الجُحْرِ؟ قالَ: كَانَ يُقَالُ إنَّهَا مَسَاكِنُ الجِنّ[. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (3540)- Abdullah İbnu Sercis (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yer üzerindeki haşerat) deliklerine akıtmayı yasakladı."
Katâde'ye: "Bu deliklere akıtmak niye mekruh kılındı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Bunların cinlere ait meskenler olduğu söyleniyordu."[97]

AÇIKLAMA:

Cuhr, arazide görülen zararlı haşere delikleridir. Yerin içerisinde onlara ait yuvalar vardır. Geceleri ve kış mevsimlerinde oralara girip barınırlar. Buralara abdest bozmak, rahatsız edilen o hayvanlardan bazı zararların gelme ihtimâlini artırdığı gibi, o hayvanlarında huzursuz edilmesine sebep olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), alemlere rahmettir, birçok emirlerinde hem insanlara hem de başka mahlukat ve hayvanlara rahmet olacak esaslar vazetmiştir. Bu hadiste ifade edilen yasağın hayvanlara da bir rahmet olduğunu söyleyebiliriz.[98]

3541. 6. وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: َ يَبُولَنَّ أحَدُكُمْ في مُسْتَحَمِّهِ فَإنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ[. أخرجه أصحاب السنن.وزاد أبو داود: »ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ« .

6. (3541)- Abdullah İbnu Mugaffel (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse hamam yaptığı yere akıtmasın. Zira vesveselerin çoğu bu yüzden hâsıl olur."[99]
Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: "...sonra dönüp içinde yıkanacaktır."[100]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, yıkanılacak yere akıtılması yasaklanmaktadır. Yasak mutlak gelmiş ise de bir kısım âlimler, bu yasağın, yıkanılacak yerin durumuna bağlı olduğunu belirtirler. Yâni yıkanma yeri yumuşaksa ve idrara geçit sağlayacak bir menfez de yoksa bu durumda, yer idrarı emecek ve pisliği orada sabit tutacaktır. Bu durumda akıtmak yasaktır. Aksine yer sert olsa ve üzerinden idrar akıp gitse veya pis suyun cereyanını sağlayacak bir menfez bulunsa bu durumda akıtma yasağı yoktur. Nevevî: "Yerin sert olup sıçrantı değmesi ihtimali olursa yasaktır; bir menfezin bulunması gibi bir sebeple sıçrantının değmesinden endişe edilmezse yasak da yoktur" derler.
Bâzı âlimler Nevevî'nin, az önce ulemâdan kaydettiğimiz mülâhazaya ters düştüğüne dikkat çekmiştir. Zirâ ulemâ yasağı yumuşak yere hamlederken, Nevevî sert yere hamletmiştir. Bâzı âlimler meseleyi şöyle halleder: "Yasağı yerin yumuşak veya sert olmasına hamletmek yanlıştır. En doğrusu yıkanma yerine akıtmamaktır.

Çünkü bir çok vesveseler bundan hâsıl olmaktadır. Öyleyse yıkanma mahalleri ne hal üzere olursa olsun mutlak olarak akıtma işinden kaçınmalıdır."[101]

3542.7. وعن أُميمة بنت رُقية رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ لِرَسُولِ اللّهِ # قَدَحٌ مِنْ عَيْدَانَ تَحْتَ سَرِيرِهِ يَ◌َبُولُ فِيهِ مِنَ اللَّيْلِ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

7. (3542)- Ümeyme Bintu Rukiyye (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın karyolasının altında bulundurduğu hurma kütüğünden bir çanağı vardı. Geceleyin ona küçük abdest bozardı."[102]

3543 .8. وعن أبي أيوب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبىَّ # قالَ: إذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَ◌َ تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَ◌َ تَسْتَدْبِرُوهَا، ولكِنْ شَرِّقُوا أوْ غَرِّبُوا[.قال أبو أيوب: فلما قدمنا الشام وجدنا مراحيض قد بنيت قبل القبلة فننحرف عنها ونستغفر اللّه. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين .

8. (3543)- Ebû Eyyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Helâya gittiğiniz vakit, (abdest bozarken) kıbleye ne önünüzü ne de arkanızı dönmeyin. Fakat yüzünüzü doğuya ve batıya dönderin."
Ebû Eyyub der ki: "Şam'a gelince helâların yönlerinin hep kıble cihetine inşa edildiğini gördük. Onları (kullanırken yönünü yan çeviriyor, ayrıca Allah'tan mağfiret de diliyorduk."[103]

AÇIKLAMA:

Burada meskenle inancın bağıntısını gösteren bir numûne ile karşı karşıyayız. Her kültürün kendine has meskeni ve bu meskenin temel hususiyetleri vardır. İslâm meskeninin bir hususiyeti, helâların yön itibariyle insanın ön veya arka fercinin kıbleye gelmiyecek şekilde olmasıdır. Bu bir İslâmî edebtir.
Hadiste geçen "Yüzünüzü doğuya ve batıya dönderin" emri Medine halkıyla ilgilidir. Ama kıblesi doğu veya batı cihetinde olan kimselerin, "doğu"ya ve "batı"ya yönelmemeleri gerekir.
Bazı âlimler, 3545 numarada kaydedilecek hadisi esas alarak, kıbleye yönelme yasağının bilhassa önü açık geniş araziler için mevzubahis olduğunu; kapalı ve dar yerlerde o kadar mühim olmadığını belirtirler.[104]

3544 .9. وفي رواية لمالك:]أنَّ أبَا أيُّوبَ قالَ وَهُوَ بِمِصْرَ: واللّهِ مَا أدْرِى كَيْفَ أصْنَعُ بِهذِهِ الْكَرَايِيسِ، وَقَدْ قالَ رَسولُ اللّهِ #: إذَا ذَهبَ أحَدُكُمْ لِغَائِطٍ، أوْ بَوْلٍ فَ◌َ يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَ◌َ يَسْتَدْبِرُهَا بِفَرْجِهِ[.قوله »شَرِّقُو أوْ غَرِّبُوا«: أمر ٔهل المدينة، ولمن قبلته على ذلك السمت، فأما من كانت قبلته إلى الشرق، أو الغرب ف يستقبلهما.»وَالمرَاحِيضُ«: جمع مرحاض: وهو المغتسل، وموضع قضاء الحاجة.»وَالْكَرَايِيسُ«: بِياءين معجمتين بنقطتين من تحت جمع كرياس، وهو الكنيف المشرف عل سطح بقناة إلى اٗرض، فإذا كان أسفل فليس بكرياس .

9. (3544)- İmam Mâlik'in bir rivayeti şöyledir: "Ebû Eyyub (radıyallahu anh) Mısır'da iken demiştir ki: "Vallahi bu kiryas denen kenefleri nasıl kullanacağımı bilemiyorum. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Biriniz büyük veya küçük abdest bozunca kıbleye yönelmesin, arka fercini de çevirmesin" demişti."[105]

AÇIKLAMA:

Kiryâs: Mısır'da İslâmî fetihten önce yerden yüksek şekilde inşa edilmiş helâya denir. Yer seviyesinde helâlara kiryâs denmez. Ebû Eyyub'un sözünden bunların istikâmetinin kıbleye baktığı anlaşılmaktadır.[106]

10. 3545. وعن مروان ا'صغر قال:]رَأيْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنَاخَ رَاحِلَتَهُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، ثُمَّ جَلَسَ يَبُولُ إلَيْهَا، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أبَا عَبْدِالرَّحْمنِ ألَيْسَ قَدْ نُهِىَ عَنْ هذَا؟ قالَ: بَلَى إنَّمَا نُهِى عَنْ ذلِكَ فِي الْفَضَاءِ، فإذَا كَانَ بَيْنَكَ، وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ شَىْءٌ يَسْتُرُكَ فَ◌َ بَأسَ[. أخرجه أبو داود .

10. (3545)- Mervân el-Asgar anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'yı devesini kıble istikametine ıhtırmış, sonra onun duldasına çömelip deveye doğru yönelerek akıtıyorken gördüm. Kendisine:
"Ey Ebû Abdirrahmân, bu tarz akıtmaktan nehyedilmedik mi?" dedim.
"Evet, ama bundan, açık arazide nehyedildik. Seninle kıble arasında sana perde olan birşey varsa bu durumda akıtmanda bir beis yok!" dedi."[107]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest bozma sırasında ön veya arkayı kıbleye çevirme yasağının açık araziye mahsus olduğunu ifade etmektedir.
Hemen belirtelim ki bu mesele ülemâ arasında çeşitli münâkaşalara sebep olmuştur. Öyle ki, Hz. Câbir'den gelen bir hadise dayanarak kapalı yerde ön kısmın da kıbleye dönebileceğini söyleyenler olmuştur. Dayandıkları delillerin münakaşasına girmeden, ulemânın bu hususta ileri sürdüğü görüşleri hülasa edeceğiz.
1) Bir rivayette Ebû Hanîfe ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre, kıbleye karşı abdest bozmak açık arazide ve evde câiz değil fakat kıbleye arkasını dönerek abdest bozmak kırda da evde de caizdir. Ancak İbnu Hacer, bu iki imamdan meşhur görüşün "kırda da, evde de kıbleye karşı abdest bozmanın mutlak haram olduğu"dur der. Şâfiîlerden Ebû Sevr, Mâlikîlerden İbnu'l-Arabî, Zâhirîlerden İbnu Hazm da bu görüşü tercih etmişlerdir.
2) İmam Mâlik ve Şâfiî hazretlerine göre, açık arazide kıbleye karşı kazayı hâcet haramdır, evlerde değildir. Abbas İbnu Abdilmuttalib, Abdullah İbnu Ömer, İshak İbnu Râhûye, Şa'bî ve bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmetmişlerdir.
3) Ebû Eyyub el-Ensârî, Mücâhid, İbrahim Nehâî, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Sevr -bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel'e göre- kırda ve evde kıbleye karşı abdest bozmak câiz değildir.
4) Urve İbnu'z-Zübeyr, İmam Mâlik, -bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel'e[108] göre, kırda ve evde kıbleye karşı abdest bozmak câizdir.
Şârihler bu mesele hakkında üç farklı görüş daha kaydederler:
1) Ebû Yusuf, sadece evlerde Ka'be'ye arkasını dönerek abdest bozmayı caiz görür.
2) İbnu Sîrîn ve Nehâî'ye göre Ka'be'ye olsun, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya olsun ön veya arkayı dönerek abdest bozmak mutlak surette haramdır.
3) Ebû Avâne'ye göre, Ka'be'ye önünü veya arkasını dönerek abdest bozmak yalnız Medinelilerle, Medine hizasında yaşayanlara haramdır. Ka'be'nin şarkında veya garbında yaşayanlara haram değildir.
NOT: Zamanımızda mesken planlamasını yapan birçok mühendisimiz maalasef planlamalarda İslâmî değerleri göz önüne almamaktadırlar. Müslümanlar bu yüzden kazayı hâcet sırasında sıkıntıyı düşmektedirler. Asıl olan bu değerlerin korunmasında hassas olmak ise de, ulemânın ihtilâfını bilmede de fayda var. İhtilâf bizim için rahmettir. Fiilimiz bu müçtehid imamlarımızdan birinin görüşüne uydu mu, bizim için bir rahatlama, bir kurtuluş mevzubahistir. Bu sebeple mühim olan görüşlerin hepsini yazdık.
Her şeye rağmen, sünnette uygun olmayan helâların kullanımıyla ilgili hadiseyi rivayet eden Ebû Eyyub el-Ensarî Hazretlerinin bir sünneti bize de rehber olmalıdır. Der ki: "Şam'a geldiğimizde, helaları hep kıble istikametinde inşa edilmiş bulduk. Biz kullanırken yan dönüyor, ayrıca Allah'a istiğfarda bulunuyorduk."
İnancımıza uymayan helaları normal karşılamıyacağız, elden geldikçe İslâmlaştırarak kullanacağız ve de, Allah'a istifar edeceğiz. Tâ ki, inancımıza tersliklerin şuurunda olalım, şuurumuzu canlı tutalım, gafletle zaman içinde normal görmeye başlamayalım![109]

11. 3546. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]ارْتَقَيْتُ فَوقَ بَيْتَ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها لِبَعْضِ حَاجَتِى، فَرَأيْتُ رسولَ اللهِ # يَقضَى مُسْتَقْبِلَ الشَّامِ مُسْتَدْبِرُ الْقِبْلَةِ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين .

11. (3546)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir ihtiyacım için, (bir gün kız kardeşim Hz.) Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın evinin damına çıkmıştım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, yüzünü Şam'a, arkasını da kıbleye çevirmiş olarak kazayı hâcet yapıyor gördüm."[110]

3547 .12. ولمسلم في أخرى:]قالَ عَبْدُاللهِ يَقُولُ نَاسٌ: إذَا قَعَدْتَ لِحَاجَتِكَ، فَ ۟ تَقْعُدْ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، وَ ۟ بَيْتِ المَقْدِسِ، لَقَدْ رَقِيْتُ عَلى ظَهْرِ بَيْتِ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها وذَكَرَ الحَدِيثَ[.

12. (3547)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Abdullah anlatıyor: "Halk: "Kazayı hâcet için çömelince ne kıbleye karşı ne de Mescid-i Aksa'ya yönelme" demektedir. Halbuki ben, bir işim için Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın evinin damına çıkmıştım..." Gerisi aynen devam eder.[111]

AÇIKLAMA:

3545 numarada açıklandığı üzere, bu rivayet, abdest bozma sırasında, müslümanların ilk kıblesi ve Resûlullah'ın Mi'rac sırasında göğe yükselme mahalli ve de mecma-i enbiya olan Kudüs istikametinde yönelmeyi de yasaklayan rivayete muhalefet etmektedir. Bu rivayet sebebiyledir ki, cumhur, "Kazayı hâcet sırasında Kudüs'e yönelinmez" diye bir hüküm vermemişlerdir. Buna haram diyen sadece İbnu Sîrîn ve İbrahim Nehâî'dir, rahimehumallah.[112]

3548 .13. وعن حُذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ مَعَ النّبِيّ # فَانْتَهى إلى سُبَاطَةِ قَوْمٍ فَبَالَ قائماً[.

13. (3548)- Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber idim. Bir kavmin küllüğüne gelince durup, ayakta küçük abdest bozdu."[113]

3549 .14. وفي رواية عن أبي وائل قال:]كانَ أبُو مُوسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُشَدِّدُ في الْبَوْلِ، وَيَبُولُ في قارُورَةٍ وَيَقُول: إنَّ بَنِى إسْرَائِيلَ كَانَ إذَا أصَابَ جِلْدَ أحَدِهِمْ بَوْلٌ قَرَضَهُ بِالْمَقَارِيضِ، فقَالَ حُذَيْفَةُ: وَدِدْتُ أنَّ صَاحِبَكُمْ يُشَدِّدُ هذَا التَّشْدِيدَ، لَقَدْ رَأيْتَنِي أنَا وَرسُولُ اللهِ # نَتَمَاشى، فَأتى سُبَاطَةَ قَوْمٍ خَلْفَ حَائِطٍ، فقَامَ كَمَا يَقُومُ أحَدُكُمْ فبَالَ، فَانْتَبَذْتُ مِنْهُ فَأشَارَ إلَيَّ فَجِئْتُ فَقُمْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ حَتّى فَرَغَ[. أخرجه الخمسة: وهذا لفظ الشيخين. »السُّبَاطَةَ«: الكناسة والزبالة.قال الخطابى. وسبب بوله # قائماً مرض اضطره إليه.»وَانْتِبَاذُ«: انفراد واعتزال ناحية: وإدناؤه إليه ليستتر به عن المارّة .

14. (3549)- Ebû Vâil'den gelen bir rivayet şöyle: "Ebû Musa (radıyallahu anh) küçük abdest hususunda çok titiz davranır (üzerine sıçrantı değmemesi için azami gayreti gösterirdi. O kadar ki) küçük abdestini bir şişe içerisine bozar ve: "Benî İsrâil'den birinin bedenine sidik değecek olsa, adam kirlenen derisini bıçakla kazırdı" derdi.
(Bunu işiten) Huzeyfe (radıyallahu anh) dedi ki: "Arkadaşınızın titizliği bu kadar ileri götürmemesini tercih ederim. Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir beraberliğimizi hatırlıyorum. Beraber yürüyorduk. Derken bir kavmin bir duvar gerisindeki küllüğüne rastladık. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tıpkı sizden birinin ayakta bevletmesi gibi durup ayakta bevletti. Ben bu esnada kendilerinden uzaklaşmak istedim. Bana yakın durmamı işaret buyurdu. Geri gelip, hemen arkasında dikilip abdestini bozuncaya kadar bekledim."[114]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip bazı rivayetlerde görüleceği üzere, küçük abdesti erkeklerin ayakta bozması hoş karşılanmamış, çömelerek yapmaları tavsiye edilmiştir. Ancak bunun bir vecibe ifade etmediğini, daha güzele irşad eden bir tavsiye olduğunu gösteren rivayetlerde var. İşte sadedinde olduğumuz rivayet bunlardan biridir. Zirâ, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da ayakta abdest bozduğunu haber vermektedir.
Meseleyi tahlil eden İbnu Hacer, o devirde, Arap örfünde erkeklerin ayakta bevletmelerinin esas olduğunu belirtir. Zira bazı rivayetler, Resûlullah'ın çömelerek abdest bozmasının, görenler tarafından çarpıcı bulunduğunu ifade eder. Meselâ Adurrahman İbnu Hasene'nin rivayetinde şu ifade yer alır: "...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çömelerek bevletti. Biz: "Resûlullah'a bakın, kadınların bevlettiği gibi bevletmektedir"

dedik..." İbnu Mâce'nin bir rivayetinde şu ifadeye yer verilmiştir: "Arapların âdeti ayakta bevletmekti." Keza sadedinde olduğumuz Huzeyfe hadisinde de: "...Tıpkı sizden birinin ayakta bevletmesi gibi durup ayakta bevletti..." denmektedir.

Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu umumi âdete, çömelerek bevletmede daha fazla tesettür bulunduğu ve idrar bulaşma ihtimali asgariye düştüğü için muhalefet etmiş ve çömelerek küçük abdest bozmuştur. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) de: "Kur'an kendisine inmeye başladığı günden beri, ayakta bevletmedi" der.

2- Hadiste geçen sübâte, küllük, çöplük, mezbelelik gibi değişik kelimelerle karşılanabilir. Bir kısım ailelerin çöplerini, küllerini müştereken attıkları yere denir. Umumiyetle evlere yakın bir yerde bulunur. Buradaki yığın, çerçöp ve külden ibaret olduğu için, tabiatı yumuşaktır, idrarın sıçramasına, elbiseyi kirletmesine meydan vermez.

3- Hadiste, Resûlullah abdestini bozmaya başlayınca Huzeyfe'nin oradan uzaklaştığını; ancak Resûlullah'ın onu yanına çağırdığını görmekteyiz. İbnu Hacer, onu yakınında tutmada Aleyhissalâtu vesselâm'ın iki maksad gütmüş olabileceğini belirtir:

1) Bu halde, müşâhedesini önlemek.

2) İhtiyaç halinde çağırınca sesini duyurmak veya işaret edince işaretini görmesi.

4- İbnu Hacer: "Burada abdest bozarken konuşmaya cevaz hükmü mevcut değildir" der. Bazı rivayetlerde "Yaklaş" dedi" şeklindeki ifade, diğer bir kısım rivayetlerde "yaklaş diye işaret etti" diye gelmiştir. Nitekim sadedinde olduğumuz rivayette de böyledir.

5- Resûlullah'ın, burada âdetine muhalif olarak işlek yoldan uzaklaşmamış olması bâzı yorumlara sebep olmuştur:

***** Resûlullah, müslümanların işleriyle meşgul olduğu için meclis uzamış, abdesti sıkışmış olabilir. Huzeyfe'yi arkasında durdurarak gelip geçeceklere karşı perde yapmıştır, önünde zâten duvar olduğu belirtilmiştir.

***** Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bazı hallerde yoldan uzaklaşmaksızın da abdest bozulabileceğini, bunun cevazını göstermek için böyle yapmıştır.

Ayrıca, bu fiil küçük abdestle ilgili, büyükle değil. Küçük abdest az bir açılma ile bozulabilir, büyük abdest için uzaklaşmak, daha dikkatli olmak gerekir, zira daha ziyade açılmak mevzubahistir. Şurası da açıktır ki, yoldan uzaklaşmanın asıl maksadı tesettürdür. Bu ise, küçük abdestte mâniaya yaklaşmak ve eteği salmakla sağlanabilir.

Şunu da kaydedelim ki, Resûlullah'ın Huzeyfe'yi yanına çağırıp arkasında, kendisine sırtını dönmüş olarak durdurmaktaki gayesi onunla tesettür etmektir. Taberânî'nin bir rivayetinde, Huzeyfe'ye: "Ey Huzeyfe bana perde ol!" emretmiştir.

6- İbnu Hacer, hadisten çıkarılan bazı faidelere de dikkat çeker:

***** İki mefsedetden daha şiddetlisi hafifiyle defedilir.

***** İki maslahatın her ikisini temin mümkün olmazsa, en büyük olanı gerçekleştirilir.

***** Ümmetin maslahatı için oturmalarını uzatıyor, Ashab'a yaptığı çeşitli ziyaretleri çokça yapıyordu. Bu durumlarda bevl ihtiyacı zuhur edince normal vakitlerdeki âdeti üzere uzaklara gidip ümmetin maslahatıyla ilgili alakalarını geciktirmemiştir, tâ ki bundan hâsıl olacak zararlar önlenmiş olsun. Böylece, iki işten daha mühim olana dikkat edip, Huzeyfe'yi kendine yaklaştırarak yoldan geçeceklere karşı perde yapmadaki maslahatı, onu kendinden uzak tutmadaki maslahata takdim etti. Zirâ her ikisini birleştirmek mümkün değildi.[115]

3550. 15. وعن نافع قال: [رَأَيْتُ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما يَبُولُ قَائِماً]. أخرجه مالك.

15. (3550)- Nâfi rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'ı ayakta bevlederken gördüm."[116]

3551. 16. وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [رَآنِى النَّبِىُّ # أبُولُ قَائِماً: فقَالَ يَا عُمَرَ: تَبُلْ قَائِماً: فَمَا بُلْتُ قَائِماً بَعْدَ].

16. (3551)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ayakta abdest bozarken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni gördü ve:

"Ey Ömer, ayakta akıtma" buyurdu. Ondan sonra hiç ayakta akıtmadım."[117]

17. 3552. وروى عبيد الله عن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ عُمَرُ: مَا بُلْتُ قائماً مُنْذُ أسْلَمْتُ[. أخرجه الترمذي، وقال هذا أصح عن عمر، وضعف الرواية ا ُولى. قال: ومعنى النهى عن البول قائماً على التأديب على التحريم.قال وقد روى عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: »إنَّ مِنَ الجَفَاءِ أنْ يَبُولَ الرَّجُلُ قائِماً«.»الجَفَاءُ«: خف البر واللطف .

17. (3552)- Ubeydullah, Nâfi'den, o da Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'dan anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ben müslüman olduğum zamandan beri ayakta abdest bozmadım!" demiştir."[118]
Tirmizî: "Bu, Hz. Ömer'den daha sıhhatli olan rivayettir. Önceki rivayet zayıftır" der. Keza ilaveten der ki: "Ayakta abdest bozma yasağı tedib içindir, tahrim için değil." Yine der ki: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişinin ayakta akıtması, nefsine karşı işlediği bir kabalıktır."[119]

AÇIKLAMA:

Ayakta abdest bozma meselesi de medar-ı bahs olan mevzulardan biridir. Yukarıdaki rivayetlerin bir kısmı tecviz ederken, bir kısmı yasaklamaktadır. Tirmizî'nin açıklaması da mevzuyu aydınlatacak mahiyettedir. Tahrim ifade eden kesin bir yasaklama mevzubahis değildir. İbnu Hacer der ki: "Hz. Ali, Hz. Ömer, Zeyd İbnu Sâbit ve diğer bir kısım sahabîlerden ayakta abdest bozduklarına dair rivayetler gelmiştir. Bu rivayetler, ayakta bevletmenin kerâhetsiz câiz olduğunu gösterir, yeter ki sıçrantıdan emin olunsun." Ayakta bevl hussunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan kesin bir yasak vârid ve sâbit olmadığı belirtilmiştir.[120]

18. 3553. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها]أنَّهَا كَانَتْ تَقُولُ: مَنْ حَدَّثَكُمْ أنَّ النّبيَّ # كَانَ يَبُولُ قائِماً فَ تُصَدِّقُوهُ، مَا كَانَ يَبُولُ إَّ قاعِداً[. أخرجه الترمذي والنسائي .

18. (3553)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'dan rivayete göre şöyle derdi: "Size kim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ayakta bevlettiğini söylerse, sakın onu tasdik etmeyin. O, daima çömelerek abdest bozardı."[121]

19. 3554. وعن عبدالله بن جعفر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أرْدَفَنِي رَسولُ اللهِ # ذَاتَ يَوْمٍ خَلْفَهُ فَأسَرَّ إلىَّ حَدِيثاً أُحَدِّثُ بِهِ أحَداً من النّاسِ، وَكَانَ أحَبَّ مَا اسْتَتَرَ بِهِ رسولُ اللهِ # لِحَاجَتِهِ هَدَفٌ أوْ حَائِشُ نَخْلٍ[. أخرجه مسلم.»الهَدَفُ«: هنا المرتفع.»وَالحَائِشُ«: الحائط من النخل .

19. (3554)- Abdullah İbnu Câfer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni, bineğinin terkine bindirdi. Bana halktan kimseye söylemiyeceğim bir sözü sır olarak söyledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kazayı hâcet için perdelendiği şeylerin O'na en hoş geleni ya bir tümsek veya bir hurma kümesiydi."[122]

20. 3555. وعن عبدالرحمن بن حسنة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ اللهِ #، وَفي يَدِهِ كَهَيْئَةِ الدَّرَقَةِ فَوَضَعَهَا، ثُمَّ جَلَسَ خَلْفَهَا، فَبَالَ إلَيْهَا، فقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: انْظُرُوا يَبُولُ كَما تَبُولُ المرْأةُ، فَسَمِعَهُ، فقَالَ: أمَا عَلِمْتَ مَا أصَابَ صَاحِبَ بَنِى إسْرَائِيلَ؟ كَانُوا إذَا أصَابَهُمْ شَيْءٌ مِنَ الْبَوْلِ قَرَضُوهُ بِالْمَقَارِيضِ فَنَهَاهُمْ صَاحِبُهُمْ فَعُذِّبَ في قَبْرِهِ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

20. (3555)- Abdurrahman İbnu Hasene (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) , elinde kalkan gibi bir şey olduğu halde bize doğru geldi ve onu yere bıraktı. Sonra onun gerisine çömelip ona doğru

küçük abdest bozdu. Yanımızdakilerden biri: "(Resûlulah'a) bakın tıpkı kadınlar gibi abdest bozuyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm bu sözü işitmişti:
"Benî İsrail'in arkadaşının başına geleni işitmedin mi" dedi ve devam etti: "Onlara idrar bulaşınca, bıçakla idrarın değdiği yeri kazıyorlardı. Arkadaşları onları bu tatbikattan yasakladı. Bu adam, yasaklaması sebebiyle kabrinde azaba uğradı."[123]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, çömelerek abdest bozmaya teşvik eden rivayetlerden biridir. Ayrıca abdesti çömelerek bozmadaki maksad da açıklık kazanmaktadır: Sıçrantıdan üst başın korunması...
2- Hadis, farklı vecihlerde gelmiştir. Bazı rivayetlerde sıçrantının bedene değmesi, bazılarında ise elbiseye değmesi mevzubahistir. Bu farklılıktan çıkan sonuç şudur: "Eğer bedene değmişse, bıçakla bedenin yani derinin kazınması; elbise ise, elbisenin kesilip atılması mevzubahistir." Bazı âlimler "maksad elbisedir" demiş ise de diğer bir kısmı, zâhiri esas alarak: "Beden de soyulmuş olabilir ve bu İsrailoğullarına yüklenen "tahammülü aşan yüklerden (ısr) biridir" demiştir. Ancak en sıhhatli rivayet olan Buhârî'nin rivayetinde beden değil, elbise mevzubahistir.
3- Rivayet, sıçrantıdan kaçınma hususunda Benî İsrail şeriatının koyduğu ağır yükü kaldıran kimsenin, bu davranışı sebebiyle kabirde azaba uğratıldığını ifade ediyor. Resûlullah bu hikaye ile, sıçrantıdan kaçınmanın ehemmiyetini zihinlerde tesbit etmek istemiş, bu meselede titizlik göstermeyen müslümanlarında aynı âkibete uğrayabileceğine dikkat çekmiştir.
4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), İslâm'ın bir çok hakikatını, farklı üsluplarla tekrar tekrar tebliğ etmiş olmaktadır. Bu, zihinlerde yer etmesi bakımından daha müessir bir tebliğ metodu olmaktadır. Böylece dînî bir hakikat, mücerredlikten çıkıp müşahhaslaşmış, daha iyi kavranır, hissedilebilir hale gelmiş olmaktadır.[124]

3556. 21. وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ الله # يَقُولُ: يَخْرُجُ الرَّجُلانِ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ كَاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتِهِمَا يَتَحَدَّثَانِ، فَإِنَّ اللهَ تَعالى يَمْقُتُ على ذلِكَ[. أخرجه أبو داود.»يَضْرِبَانِ« أى يقصدان الخلاء.
ومعنى »يَمْقُتُ« يبغض .

21. (3556)- Ebû Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, şöyle demişti: "İki kişi beraberce helaya gidip, avretleri açık kazayı hâcet ederken konuşmasınlar. Zira Allah Teâla Hazretleri, bu hale gadab eder."[125]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest bozma esnasında konuşmayı yasaklamaktadır. Hadiste iki erkek zikredilmiştir. İki kadın veya kadın-erkek için de aynı yasak mevzubahistir. Hatta bir kadınla bir erkeğin bu vaziyette bulunmaları çok daha kabih bir durum ortaya koyar. Hadis, İbnu Hibbân'da şöyle gelmiştir:
"İki kişi helaya birbirlerinin avretlerini görecek şekilde kurulup konuşmasınlar. Zira bu duruma Allah gadab eder."
Hadisin üslûbu, Allah'ın sadece "konuşma" sebebiyle değil, konuşma dahil, duruş vaziyeti sebebiyle de gadab ettiğini ifade etmektedir.[126]

3557. 22. وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ النَّبِيُّ # إذَا أرَادَ الحَاجَةَ لَمْ يَرْفَعْ ثَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُو مِنَ الأرْضِ[.
أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه .

22. (3557)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kazayı hâcette bulunmak istediği zaman yere yaklaşıncaya kadar elbisesini kaldırmazdı."[127]

3558 .23. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النبيَّ # قالَ: مَنِ اكْتَحَلَ فَلْيُوتِرْ. مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أحْسَنَ وَمَنْ لاَ فَلاَ حرجَ، وَمَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أحْسَنَ وَمَنْ لاَ فَلاَ حرجَ، وَمَنْ أكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ وَمَا لاَكَ بِلِسَانِهِ فَلْيَبْتَلِعْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أحْسَنَ وَمَنْ لاَ فَلاَ حرجَ، وَمَنْ أتَى الْغَائِطِ فَلْيَسْتَتِرْ، فَإنْ لَمْ يَجِدْ إلاَّ أنْ يَجْمَعَ كَثِيباً مِنْ رَمْلٍ فَلْيَسْتَدْبِرْهُ، فَإنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِى آدَمَ، مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أحْسنَ وَمَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ[. أخرجه أبو داود.

»اسْتِجْمَارُ« استنجاء بالجمار، وهى الحجارة الصغار.

»فَلْيَلْفِظْ« أى فليرمه من فيه.و»لاَكَ« الشئ يلوكه: إذا أداره في فيه. وَ»الْكَثِيبُ« ما اجتمع من الرمل مرتفعاً .

23. (3558)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim gözüne sürme çekerse teklesin. Bu sözümü kim tutarsa işi en güzel şekilde yapmış olur, tutmayana bir mahzur yok. Kim abdest bozduktan sonra taş kullanarak temizlenirse teklesin. Kim böyle yaparsa güzel yapar, kim de yapmazsa bir mahzur yok. Kim yemek yer ve dişlerinin arasından bir şey çıkarırsa onu dışarı atsın, kim de diliyle çıkarmışsa onu yesin. Kim bu söylediğimi yaparsa güzel yapar, kim de yapmazsa bir mahzur yok. Kim helâya giderse (imkân nisbetinde) tesettürde bulunsun, (kuytu bir yer) bulamazsa, hiç olmazsa kum (taş vs.,den) bir tümsek yapıp ona arkasını dönsün, zira şeytan, insanoğlunun makadlarıyla (oturak kısmıyla) oynar. Kim bunu yaparsa en güzelini yapmış olur, yapamayana bir beis yok."[128]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, günlük hayatımızı ilgilendiren bazı âdâbı belirtmektedir. Yapacağımız işlerin en güzel şekli belirtilmekte, ancak bu şekle uymanın bir vecibe olmadığı, uyulmadığı takdirde bir günah bulunmayacağı belirtilmektedir. Böylece bu rivayetten de anlıyoruz ki, Resûlullah'ın sünnetlerinden bir kısmına uymak bir vecibe değildir, terki bir günah gerektirmiyor. Ama uyulması, o âdi işimizi "sevaba vesile olan bir sünnet" derecesine çıkarıyor. Sadedinde olduğumuz hadisteki "tekleme" örneklerinde olduğu gibi.. Söz gelimi gözüne sürme çeken, sürmedanlığın iğnesini gözünden geçirirken sayıyı tek tutacak şekilde dikkatli olursa hem işini görmüş, hem de bir sünnet icra etmiş olur. Keza istinca da öyle. Burada asıl olan temizliktir. Temizliğin tam olduğu hususunda gönlün mutmain olmasıdır. Ama tek ile sona erdirmek mümkündür, böylece bir sünnet de yerine getirilmiş olur.

Mü'min böylece, sünnete uyma gayretiyle her bir günlük işinde ve davranışlarında, ölçüsüz, şuursuz, gelişigüzel iş yapma yerine, dikkatli ve şuurlu olma alışkanlığını kazanır, âdetleri de ibadete dönüşmüş olur, kazancı büyük olur.

2- Yemekten sonra dişlerin arasından dille çıkarılanın yutulması câiz bulunurken, başka bir şeyle çıkarılanın dışarı atılmasındaki hikmeti bazı şârihler "bu esnada kanatılmış olabilir" diye yoruma bağlamıştır. Şüphesiz bu bir ihtimal. Ancak, sırf bununla izah eksik kalır. Madem ki Resûlullah sebep beyan etmemiş, kanama mevzubahis olmasa da atılması esastır, ancak şartlara göre atılmamasında da bir beis yoktur.

3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest bozacağımız zaman etraftan bakanların görmeyeceği şekilde kuytu bir bir yer aramamızı ısrarla tavsiye etmektedir. Hiç bir şey bulamazsak, mevcut imkanlarla (bu taştır, kumdur, otdur, çalı çırpıdır vs.) bir tümsek yapıp ona arkamızı vererek tesettüre riayet etmemizi tavsiye ediyor. Bu hususun önceki meselelerde olduğu gibi, "yapamazsanız bir mahzur yoktur" nevinden olmadığını, dinî açıdan ciddi olduğunu ihsas için şeytana atıf yapmıştır. Ancak, içinde bulunulan şartlar gereği yapılamayacak olursa, söz gelimi çöldebelde şartlar elvermeyebilir, bu durumda mahzur olmadığı da belirtilmiştir. Usulcüler açısından haram hükümlerin beyanında şeytan, cehennem, küfür gibi mefhumlara atıf yapılır. Şu halde abdest bozarken tesettüre imkânlar ölçüsünde azamî derecede riâyet bir vecibedir, ihtiyarî değildir. Şârihler, sütresiz olunca, rüzgârın esme durumunda, idrarı alıp elbiseye, bedene değdireceğini, insanların nazarlarının avret mahallerine düşeceğini, bütün bunların şeytanın bir oynaması olduğunu belirtirler.

4- Hadisin daha iyi anlaşılması için şu husus da bilinmelidir. Cahiliye devri Arap geleneğinde helâ yoktu. İslâm'ın başında da bu geleneğe uyulmuş, kazayı hâcet için Medine'nin dışındaki tenhalara gidilmiştir. Bazı rivayetlerde kadınların gruplar halinde akşamdan akşama oralara gittikleri belirtilir. Tesettür âyeti gelip, kadınların dışarı çıkmaları tahdid edilince, evlere yakın yerlerde helâlar inşa edilmiştir. Resûlullah'ın hücre-i saadetlerine de helâ yapılmıştır.[129]

Şu halde, Resûlullah'ın hitaplarının öncelikle o cemiyetin insanına olduğunu düşünüp bunlardan prensip çıkaracağız. Aksi takdirde günümüz şartlarında şehirde yaşayan bir insan için bu tavsiyeler ma'nâsız kalabilir. Ama köylerde, kırlarda yaşayanlar için, şehir şartları dışında kalan insanlar için, hadislerin mesajı hala bâki ve geçerlidir.[130]

24. 3559. وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنّ النبيّ # كَانَ إذَا أرَادَ الْبَرَازَ انْطَلَقَ حَتّىَ يَرَاهُ أحَدٌ[. أخرجه أبو داود .

24. (3559)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest bozmak isteyince hiç kimsenin göremeyeceği kadar uzaklara giderdi."[131]

25. 3560. وعن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْه]وقال له المشركون: إنَّا نَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ حَتَّى الخِرَاءَةَ. قال: أجَلْ، لَقَدْ نَهَانَا أنْ يَسْتَنْجِىَ أحَدُنَا بِيَمِينِهِ، أوْ يَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أوْ بَوْلٍ، ونهى عَنِ الرَّوْثَةِ وَالعِظَامِ، وقالَ: يَسْتَنْجِى أحَدُكُمْ بِدُونِ ثَ‌ثَةِ أحْجَارٍ[. أخرجه الخمسة إ البخاري، واللفظ لمسلم .

25. (3560)- Hz. Selmân (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, müşrikler kendisine: "Sizin arkadaşınızın (Aleyhissalâtu vesselâm) sizlere helâda abdest bozmayı bile öğrettiğini görüyoruz" demişlerdir. O da onlara şöyle cevap vermiştir:
"Evet, doğrudur. Resûlümüz (aleyhissalâtu vesselâm), bizi sağ elimizle istinca yapmaktan nehyetti, büyük veya küçük abdest bozarken, kıbleye yönelmektende nehyetti. Abdest bozduktan sonra istinca ederken kurumuş hayvan mayısını veya kemiği kullanmamızı da nehyetti ve dedi ki:
"Sizden kimse, üç taştan daha azı ile istinca etmesin."[132]

26. 3561. وله في رواية عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: إذَا اسْتَجْمَرَ أحَدُكُمْ فَلْيُوتِرْ[.قال الخطابى »الخِرَاءَةُ« مكسورة الخاء ممدودة ا'لف: التخلى والقعود للحاجة. قال: وأكثر الرواة يفتحون الخاء، و يمدون ا'لف، وقال الجوهرى في الصحاح: الخراءة بالفتح والمد .

26. (3561)- Yine Müslim'de Hz. Câbir'den gelen bir rivayet şöyle:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz istincada taş kullanırsa teklesin."[133]

27. 3562. وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه]أنَّ النبيَّ # قالَ: إذَا بَالَ أحَدُكُمْ فَ‌ يَأخُذْ ذَكَرَهُ بِيَمِينِه، وَ‌ يَسْتَنْجِ بِيَمِينِهِ، وَ‌ يَتَنَفَّسْ في ا''نَاءِ[. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخارى .

27. (3562)- Ebû Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz bevlederken zekerini sağ eliyle tutmasın, sağ eliyle istinca etmesin, (su içerken) kabın içine solumasın."[134]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, sağ ele tekrîmen, onunla bazı kirli işlerin yapılmasını yasaklamaktadır: Bevl esnasında tenasül organını tutmak, istinca yapmak, yâni avret mahallinin temizliğinde sağ eli kullanmak... Sağ el, daha ziyade temizlik gerektiren işlerde kullanılmak üzere kirletici kullanışlardan uzak tutulmuştur. Çeşitli rivayetler, Resûlullah'ın sağ elini yeme-içme, elbise verme ve alma gibi işlerde kullandığını belirtir. Temizleme işlerinde de sol elini kullanırdı. İhtiyacı olmadan sağ elle bu yasaklanan şeyleri yapmak Şâfiîlere göre tenzîhen, Hanbelîlelere ve Zâhirîlere göre de tahrîmen mekruhtur.
2- Kabın içine soluma meselesine gelince: Başka hadislerde suyun en az üç solukta içilmesi esastır. Bu durumda kaba soluma şöyle olabilir: Ağzını kaba dayayınca üç ayrı solukta içer ama kabı ağzından ayırmaz ve mecbur kalarak kabın içine solur. Şu halde bu, yasaklanmış olmaktadır. Öyle ise hadis, suyun üç ayrı fâsılada içilirken acele etmeden, her fâsılada kabın ağızdan uzaklaştırılıp, soluk alıp vererek içilmesini irşad buyurmuş olmaktadır.[135]

3563. 28. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ يَدُ رَسولِ اللهِ # الْيُمْنَى لِطَهُورِهِ وَطَعَامِهِ، وَكَانَتْ يَدَهُ الْيُسْرَى لِخَ◌ئِهِ، وَمَا كَانَ مِنْ أذىً[. أخرجه أبو داود .
يَقُولُ: مَا مَسَسْتُ ذَكَرِى بِيَمِينِى مُنْذُ بَايَعْتُ بِهَا رسولَ اللهِ # وَأسْلَمْتُ[. فسر ذلك بأنه لم يستنج بها. أخرجه رزين .

29. (3564)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'ı işittim. Diyordu ki: "Resûlullah'a biatta kullandığım sağ elle, müslüman olduğum o günden beri zekerime hiç değmedim."
Bu söz, "O, sağ eliyle hiç istincada bulunmamıştır" şeklinde tefsir edilmiştir.[136]

3565. 30. وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللهِ # كَانَ إذَا دَخَلَ الخَ◌ءَ وَضَعَ خَاتَمَهُ[. أخرجه أبو داود .

30. (3565)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâya girince yüzüğünü çıkarırdı."[137]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın helâya girerken yüzüğünü parmağından çıkarması üzerindeki yazı sebebiyle olabilir. Çünkü yüzüğün üzerinde "Muhammed Resulullah" yazılı idi.[138]

3566. 31. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النبيَّ # كَانَ إذَا دَخَلَ الخَ◌ءَ قال: اللَّهُمَّ إنِّي أعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبُثِ وَالخَبَائِثِ[. أخرجه أبو داود .

31. (3566)- Yine Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâya girince: "Allahümme innî eûzü bike mine'lhubsi ve'lhabâis, (Ya Rabbi! Pislikten ve pislenmekten sana sığınırım)" derdi."[139]

3567. 32. وزاد في رواية:]إنَّ هذِهِ الحُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ، فَإذَا أتَى أحَدُكُمْ الخَ◌ءَ فَلْيَقُلْ: أعُوذُ بِاللهِ مِنَ الخُبُثِ وَالخَبَائِثِ[.

32. (3567)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştur ki: "Şu kenefler, (cin ve şeytanların) hazır bulundukları yerlerdir. Öyleyse biriniz helâya girince: "Eûzu billahi mine'lhubsi ve'lhabâis" (Pislikten ve pislenmekten Allah'a sığınırım) desin."[140]

AÇIKLAMA:

Huşş, esas itibariyle hurma kümesi demektir. Evlerde helâ yapılmazdan önce bunların gölgesinde kazayı hâcet yapıldığı için huşş, helâ veya kenef ma'nâsında kullanılmıştır.[141]

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN ŞEYLER

3568. 1. عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ الله # إذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ تَبِعْتُهُ أنَا وَغُ◌مٌ مِنّاً مَعَنَا إدَاوَةٌ مِنْ مَاء يَعْنِي يَسْتَنْجَى بِهِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين .

1. (3568)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kazayı hâceti için çıktığı zaman ben ve bizden (Ensardan) bir gulam (oğlan), O'nu takip ederdik. Beraberimizde, istinca etmesi için su kabı olurdu."[142]

AÇIKLAMA:

1- Abdest bozduktan sonra yapılan temizliğe istinca denir. Bunun su ile olması efdaldir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üç taşla kaba temizliği yaptıktan sonra ayrıca su ile yıkandığı bir çok rivayetlerde gelmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet bunlardan biridir. Gerek küçük ve gerekse büyük abdestten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın su kullandığını teyid eden çok sayıda rivayet var, müteakiben bir kısmı kaydedilecektir. Şu halde sünnete ve hem de sağlığa en uygun olanı önce taşla temizleyip, sonra su ile güzelce yıkamaktır. Günümüz şehir hayatında taş mümkün değildir. Ancak bu maksadla hazırlanmış kâğıtlar onun yerini tutar. Başka kağıtlardan kaçınmalıdır.
2- Şunu da hemen belirtelim: İstincada su kullanmak bir vecibe değildir, istihbabtır. Hatta su kullanmayan sahâbîler de mevcuttur. İbnu Hacer bazılarını kaydeder:
***** Huzeyfe İbnu'l-Yemân (radıyallahu anh), kendisine su ile istincadan sorulduğu vakit: "Elden pis koku çıkmaz" cevabını vermiştir.
***** Nafi, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in su ile istinca etmediğini" söylemiştir.
***** İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anh): "Biz su ile istinca etmezdik" demiştir.
***** İmam Mâlik, Resûlullah'ın su ile istincasını inkâr etmiştir.
Bütün bunlara rağmen, bizzat Buhârî ve Müslim'de, Resûlullah'ın istincada su kullandığı sahih rivayetlerde gelmiştir. Bunları İmam Mâlik görmemiş olabilir.
3- Hadiste geçen gulâm, daha ziyade oğlan çocuğu demektir. Sütten kesilme ile yedi yaş arasındaki oğlan çocukları... Ancak mecaz olarak büyüklere de gulâm dendiği olur. İbnu Mes'ud, Mekke'de koyun güderken Resûlullah ona: "Sen bilgili bir gulâmsın!" demiştir. Bu kelime bazan köle ma'nâsında da kullanılır. Başka rivayetler, buradaki gulâmın İbnu Mes'ud olduğunu ifade eder. Bu durumda Hz. Enes'in "Bizden" kelimesi, "sahâbe"den veya Resulullah'ın hizmetçileri'nden, diye anlaşılması muvafık düşecek. Bazı rivayetlerde gelen "Ensâr'dan" tasrihi ile bu durum arasındaki tezad, "Ensâr kelimesinin bütün sahâbilere ıtlakı câizdir" diye tevil edilmiştir.
4- Bazı rivayetlerde, Hz. Enes'in, su kabı ile birlikte bir de değnek (aneze) aldığı belirtilir. Bu, ne işe yarıyordu? Üzerine elbisesini koyarak sütre yapmak, zararlı haşerelere karşı korumak, yeri deşeleyip yumuşatmak, istincadan sonra abdest alınca kılınacak namaz için sütre yapmak gibi farklı izâhlar yapılmıştır. Sonuncu ihtimali İbnu Hacer daha kavî bulur. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), abdest tazeleyince umumiyetle iki rek'at nâfile namaz kılardı.[143]

2. 3569. وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ مَعَ النَّبِيّ # فَأَتَى الخَ◌َءَ فَقَضَى حَاجَتَهُ، ثُمَّ قالَ يا جَرِيرُ: هَاتِ طَهُوراً، فَأَتَيْتُهُ بِالْمَاءِ فَاسْتَنْجَى، وَقالَ بِيَدِهِ فَدَلكَ بِهَا ا'رْضَ[. أخرجه النسائي .

2. (3569)- Cerîr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte idim. Helâya gitti ve kazayı hâcette bulundu sonra: "Ey Câbir suyu getir!" diye ferman etti. Ben de suyu götürdüm, eliyle istinca etti. Sonra elini yere sürttü."[144]

3. 3570. وَعَنْ سفيان بن الحكم أو الحكم بن سفيان الثقفى قال:]كَانَ النّبيُّ # إِذَ بَالَ يَتَوَضّأُ[. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والنسائي .

3. (3570)- Süfyan İbnu'l-Hakem veya Hakem İbnu Süfyan es-Sakafî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bevledince abdest alır ve (istincada) su kullanırdı."[145]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen intidâh'tan maksadın, su ile istinca olduğu belirtilmiştir. Çoğunlukla âdet taşla istinca yapmaktı, su ile değil. Resûlullah farklı davranınca rivayete sebep olmuştur.

Ayrıca buradaki intidâh'tan, istibra denen idrar sızıntısının kesildiğine kanaat getirdikten sonra, tekrar sızıntı mı geldi diye düşülecek vesveseyi bertaraf etmek kaydıyla ferc üzerine su serpe işi de anlaşılmıştır. Nevevî, cumhurun bu kanatte olduğunu, hadisten bu ikinci ma'nâyı anladıklarını belirtir. Yani abdest aldıktan sonra, bilahare sızıntı mı vâki oldu diye bir vesveseye düşmemek gayesiyle çamaşırın ferce değecek kısmına bir miktar su serpilmelidir. Bu, erkeklere has bir meseledir. Zira kadınlar bir müddet bekleyince onlarda idrar sızıntısı hemen kesilir. Erkeklerde ise şahsa, şartlara ve hatta yaşa tâbi olarak az veya çok bir müddet sonrada sızıntı gelebilir. Az miktarda da olsa bu sızıntı abdesti bozar. Şu halde bazı ahvâlde, insan sızıntı geldi diye vesveseye düşebilmektedir. Resûlullah bu vesveseyi önlemek için intidâh denen, abdestten sonra ferc cihetine su serpmeyi sünnet kılmıştır.[146]

3571. 4. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبيَّ # قالَ: جَاءنِي جِبْرِيلُ عَلَيهِ السَّمُ، فقَالَ: يَا مُحَمّدُ إذَا تَوَضّأْتَ فَانْتَضِحْ[. أخرجه الترمذي.»انْتِضَاحُ« رشّ الماء على الثوب بعد الوضوء لئ يعرض للمتوضئ أنه قد خرج من ذكره بلل، وقيل: المراد به استنجاء بالماء، وكانوا يستنجون بالحجارة غالباً .

4. (3571)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) anlatıyor: "Bana Cibrîl aleyhisselâm geldi ve:
"Ey Muhammed, abdest aldınmı intidâhda bulun!" diye emretti" dedi."[147]

AÇIKLAMA:

İntidâh -yukarıda da açıklandığı üzere- abdestten sonra elbiseye su serpmektir, maksad abdest alan kimsenin, zekerinden yaşlık geldiğine dair vesveseye düşmesini önlemektir. Mamafih bundan maksadın su ile istinca yapmak olduğu da söylenmiştir, çünkü o zaman Araplar çoğunlukla taşla istinca ederlerdi.[148]

3572. 5. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]بَالَ رسولُ اللهِ # فقَامَ عُمَرُ خَلْفَهُ بِكُوزِ مَاءٍ، فقَالَ: مَا هذَا يَا عُمَرُ؟ فَقَالَ: مَاءٌ تَتَوضّأُ بِهِ، فقَالَ: مَا أُمِرْتُ كُلَّمَا بُلْتُ أنْ أتَوَضّأ، وَلَوْ فَعَلْتُ لَكَانَتْ سُنَّةً[. أخرجه أبو داود .

5. (3572)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bevletti. Hz. Ömer de arkasında, elinde su kabı olduğu halde durdu. Resûlullah onu görünce:
"Bu da ne, ey Ömer?" buyurdular. Hz. Ömer: "Sudur, yıkanırsın!" dedi. Resûlullah:
"Ben her bevledişimde abdest almakla emrolunmadım, bunu yapacak olsam bu, (ümmete vacib) bir sünnet olur" buyurdular."[149]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın küçük abdest bozduktan sonra zaman zaman su kullanmadığını görmekteyiz. Her seferinde su kullanmış olsaydı, abdest bozmalardan sonra su kullanmak vacib olurdu. Ümmet ise her zaman su bulup, su ile istinca yapmada müşkilâta maruz kalırdı.
Hadiste geçen tevaddu, abdest almak ma'nâsında olmamalı; yıkamak, yıkanmak, su kullanmak, istinca etmek gibi ma'nâlarda anlaşılmalıdır.
Keza sünnet kelimesi de, vâcib olan amel ma'nâsında anlaşılmalıdır.[150]

3573. 6. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ ‘هْلِ قُبَاءَ: إنَّ اللّهَ قَدْ أحْسَنَ الثَّنَاءَ عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ، فَمَا ذلكَ؟ قَالُوا: نَجْمَعُ فِي اسْتِنْجَاءِ بَيْنَ احْجَارِ وَالماءِ[. أخرجه رزين .

6. (3573)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kuba ahalisine:
"Allah, temizlik hususunda sizi övmektedir. Bu neden ileri geliyor?" diye sordular. Onlar:
"Biz dediler, istincada taşla suyu birleştiriyoruz: (önce taşla silip arkadan da su ile yıkıyoruz)."[151]

AÇIKLAMA:

Tevbe sûresinin 108. âyeti, o zaman için Medine'nin banliyösü durumunda olan Kuba köyü ahalisi hakkında nâzil olmuştu. Âyet meâlen şöyledir: "...Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever."
İşte bu âyet üzerine, yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, Resûlullah, "bu övgünün sebebi nedir?" diye Kubalılara sormuştur. Onlar da, abdest bozunca önce taşla temizlenip arkadan su ile tahâretlendiklerini söylerler.[152]

3574. 7. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: إذَا ذَهَبَ أحَدُكُمْ إلى الْغَائِطِ فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَـَلاثَةِ أحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإنَّهَا تُجْزِئُهُ[. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3574)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz helâya giderken beraberinde üç tane de taş götürüp onlarla temizliğini yapsın. Bunlar ona yeterlidir."[153]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, istinca için üç taşın kifayet edeceğini belirtmektedir. Üç taş kullandıktan sonra bâki kalan bulaşık ma'füvvdür, yani şer'an affedilmiştir, namaza mâni değildir. Taştan sonra su da kulanmak müstahsen ve hatta müstehab ise de vacib değildir, suyun kullanılmaması şerî nokta-i nazardan bir kusur sayılmaz. Selef ulemâsının ekseriyeti taş kullanmanın yeterli olacağını ittifakla söylemiştir. Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed ve İshak böyle hükmetmişlerdir.
Hadis, istincanın üç taşla olması gerektiğine delildir.[154]

3575. 8. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أتَى النبيُّ # الْغَائِطَ فَأمَرَنِى أنْ آتِيَهُ بِثَـَلاثَةِ أحْجَارٍ فَوَجَدْتُ حَجَرَيْنِ وَالْتَمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أجِدْهُ، فَـَأخَذْتُ رَوْثَةً فأتَيْتُهُ بِهَا، فَأخَذَ الحَجَرَيْنِ، وَألْقى الرَّوْثَةَ، وَقَالَ: إنَّهَا رِكْسٌ[. أخرجه البخاري وهذا لفظه والترمذي والنسائي، وقال: الركس: طعام الجن.»الرِّكْسُ« شبيه بالرجيع .

8. (3575)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest bozmaya çıkmıştı. Bana üç taş bulmamı söyledi. İkisini buldum, üçüncü taşı aradım fakat bulamadım. Onun yerine bir kurumuş mayıs aldım ve onu getirdim. Taşları aldı, mayısı attı ve:
"Bu necistir!" buyurdu."[155]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen revs'i mayıs olarak çevirdik, fışkı veya gübre de denebilir. Lügatler eşek, katır ve at gübrelerine revs dendiğini belirtirler. Hattâ hadisin bir vechinde bunun eşek mayısı olduğu tasrih edilmiştir.
2- Hadisten Tahâvî, tahâretlenmede taşın illa da üç adet olmasının zarurî olmadığını istidlâl eder, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm iki taşı da kabul buyurmuştur.
3- Riks kelimesi, Nesâî'de "cinlerin gıdası" diye açıklanmış ise de İbnu Hacer bunu garipser. Riskin pislik ma'nâsında olduğunu belirtir.
Müteakip rivayette de görüleceği üzere hayvan mayısı, kemik ve kömürün taharette kullanılamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu mesele üzerine başka rivayetler de gelmiştir.[156]

3576. 9. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]لَمَّا قَدِمَ وَفْدُ الجِنِّ عَلى رسولِ الله # قالُوا: يَا رسولَ اللهِ أنه أُمَّتَكَ أنْ يَسْتَنْجُوا بِعَظْمٍ، أوْ رَوْثٍ أوْ حَمَمَةٍ، فَإنَّ اللهَ جَعَلَ لَنَا فِيهَا رِزْقاً، فَنَهَانَا رَسُولُ اللهِ # عَنْ ذلِكَ[. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ أبي داود.و»اَلْحَمَمَةُ« الفحمة .

9. (3576)- Yine İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cinlerin heyeti Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelince:
"Ey Allah'ın Resûlü! Ümmetini kemikle, mayısla veya kömürle istinca yapmaktan nehyet. Zirâ, Allah onlarda bize bir rızk yarattı!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi, onları tahârette kullanmaktan menetti."[157]

10. 3577. وعن رويفع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال لِي رَسولُ اللهِ # يَا رُوَيْفِعُ: لَعَلَّ الحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِى، فَأخْبِرِ النَّاسَ أنَّهُ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ، أوْ تَقَلَّدَ وَتراً، أوِ اسْتَنْجى بِرَجِيعِ دَابّةٍ أوْ عَظْمٍ، فإنَّ مُحَمَّداً مِنْهُ بَرِئٌ[. أخرجه أبو داود والنسائي واللفظ له.»عَقَدَ لِحْيَتَهُ« أى عالجها حتى تتعقد وتتجعد، من قولهم جاء فن عاقداً عنقه إذا لواها. وقيل إن ا'عاجم كانت تفعل ذلك فنهوا عن التشبه بهم.»تَقَلّدَ وَتَراً« كانوا يفعلون ذلك ويزعمون أنها ترد العين، وتدفع عنهم المكاره فنهوا عنه.و»الرَّجِيعُ« الروث والعذرة.

10. (3577)- Rüveyfi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:
"Ey Rüveyfi' dedi, umarım benden sonra çok yaşayacaksın. İnsanlara haber ver ki, kim sakalını kıvırcık kılar, (atın boynuna) kiriş takar, bir hayvan mayısı veya kemikle istincada bulunursa bilsin ki Muhammed ondan berîdir."[158]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada bazı yasaklarda bulunmaktadır:
1- Sakalın kıvırcık kılınması, hususî muameleden geçirerek salık ve düzgün halinin bozularak kıvırcık bir mahiyet kazandırılmasıdır. Bazıları savaşlarda sakalları bağlamanın adet olduğunu; ancak Resûlullah'ın, bunu salmalarını emrettiğini söyler. İbnu'l-Esîr, sakala kıvırcık şekil kazandırma işini, kibir maksadıyla ve dikkat çekmek, taaccüp uyandırmak için yaptıklarını söyler. Bu sakal modasının Acemlere ait olduğu, onlara benzeme hâsıl olmaması için bu yasağın konduğu da söylenmiştir.
2- Atların boynuna yay takmak da yasaklanmaktadır. Bu yasak, hayvanın boğulma tehlikesiyle karşılaşması veya onların, yayı göz değmesine karşı koymak, bazı uğursuzlukları defetmek düşüncesiyle takmış olmaları sebebiyle konmuştur. Zira, İslam'da bu çeşit inançlara yer yoktur. Hayvanların koşma durumlarında boyunlarındaki yayın nasıl bir tehlike arzedeceği açıktır. Resûlullah hayvanların boyunlarına takılan kirişlerin kesilmesini ayrıca emretmiştir.
3- Hayvan mayısı veya kemikle istinca da yasaklanmaktadır. Bunlarında sıhhat yönünden bir kısım riski beraberinde getirdikleri söylenebilir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onların cinlerin yiyeceklerini teşkil ettiklerini söyleyerek yasağın sebebini beyan etmiştir.[159]

YAKIN VE UZAK ÇEVRENİN TEMİZLİĞİ:

Günümüzde ciddi tehlikeler arzeden çevre kirlenmesi meselesine de temizlik bahsinde hususî bir başlıkla yer vermemiz münasibtir. Bugün "çevreciler"in üzerinde durduğu meselelerden hiç biri İslâmî kaynaklarda ihmal edilmiş değildir. Ancak bunlar, günümüzde olduğu gibi müstakil bir "çevre kirlenmesi" başlığı altında değil, değişik bahislerde dağınık olarak gelir. İslam'ın âyet ve hadislerle temas ettiği çevre meselelerinin birçoğunu "İslam'da Çevre Sağlığı" adlı müstakil bir çalışmamızda bir arada göstermeye çalıştık. Aşağıda "yakın ve uzak çevrenin temizliği" ile ilgili bazı meseleleri topluca vereceğiz. Kaydedilecek hadislerden bir kısmının, daha önce, Arapça metinleriyle geçtiğini de belirtelim.
İslam dini, temizliği imanın şartlarından biri kılmıştır. İbadetlerin kabul edilmesinin ilk şartı, maddî ve manevî temizlik olduğu gibi, imanda kemâlin şartı da temizliktir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadislerinde: "Temizlik imanın yarısıdır" buyurur.
Burada ehemmiyeti belirtilen temizlik, mutlaktır. Yani hem maddî, hem manevî temizlikler buna dahildir. Konumuz açısından maddî temizliği açıklamamız gerekirse, bunun başlıca dört kısımda ele alındığı görülür:
1- Beden temizliği.
2- Elbise temizliği
3- Mekân temizliği,
4- Gıda temizliği.
Bu dört kalem maddî temizliğe riayet edilmediği takdirde ibadetlerin kabul edilmeyeceği hadislerde beyan edilmiştir.

Biz burada, öbür kalemleri bir tarafa bırakarak mekân temizliği üzerine duracağız.[160]

MEKAN TEMİZLİĞİ:

Mekân temizliği deyince, her müslümanın iyi bildiği bir husus, namaz kılınan yerin maddi yönden de temiz olması gereğidir. Herhangi bir maddî necasetle kirlenmiş bulunan yerde namaz kılınmadığı gibi, umumiyet itibariyle pis olan yerlerde Allah'ın zikri de yasaklanmıştır. Hadislerde "mezbele, hamam, mezbaha, makbere, deve ağılı" hususen belirtilir, buralarda ibadet yapılamaz.
Ev temizliğinde ısrar eden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), necis olduğu beyan edilen köpeğin, bekletilmiş idrarın bulunduğu eve rahmet meleklerinin girmeyeceğini belirterek, bu çeşit mekân ve havayı kirletici şeylerden evin korunmasını emretmiş oluyor. Cemaate gelenin, sarmısak, soğan gibi başkalarını rahatsız edici kerih kokulardan da kaçınmasını emreden Hz. Peygamber bu vesile ile, insanları rahatsız eden her şeyin, melekleri de rahatsız ettiğini belirtir.
Şu halde mü'min, insanları rahatsız eden her çeşit durumlardan kaçınarak, çevresinde bunlara imkân vermemesi gerekmektedir.
Herkese açık olan yerlerin her yönden temizliği ayrı bir ehemmiyet taşır. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), uzak kabilelere bile yolladığı tamimlerle "mescidlerin temiz tutulmasını" tenbih eder. Mescid-i Nebevî'nin temizliğinde hassasiyet gösteren Ümmü Mihcen'e gösterilen hususi alaka bu vesile ile kayda değer: Ümmü Mihcen öldüğü zaman, kendisine haber verilmeden defnedilmiş olduğunu duyunca, duruma üzülür ve telâfi için, cemaati toplayarak yeniden "cenaze namazı" kıldırır.[161]

AVLU VE MEYDANLARIN TEMİZLİĞİ:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), sadece beden ve ev temizliği üzerinde durmaz. Âlimlerce, "evin dışa uzantısı" kabul edilerek ayrılmaz bir parçası bilinmiş olan "avlular"ın temiz tutulmasına da ayrıca dikkat çeker: Bezzâr'ın Müsned'inde yer alan bir rivayette şöyle buyurur:
"Allah pâk ve nazîftir, pâklık ve nezâfeti sever; kerîm ve cömerttir, kerem ve cömertliği sever. Öyle ise, avlularınızı ve boş sahalarınızı temiz tutun. Yahudilere de benzemeyin onlar çöplerini evlerde toplarlar."[162]

MESÎRE (PİKNİK) YERLERİNİN TEMİZLİĞİ:

Çevre sağlığı deyince hatıra gelen mühim mevzulardan biri "mesîre"dir. Buna yenilerde piknik denmektedir. Mesîreye çıkmak, günümüzde bilhassa şehirlerde yaşayanlar için normal hayatın bir parçası, hem de kolay kolay vazgeçilemeyen, nerdeyse zarurî bir parçası halini almış durumdadır. Hafta sonlarında, bir haftalık çalışma hayatının sıkıntılarına karşı bir ferahlama, bir dinlenme fırsatı elde etmek üzere, imkan nisbetinde kırlara, suyu, havası ve manzarası daha değişik, daha sakin yerlere gidilmektedir.
Mesîre yerlerinde en ziyade aranan husus güzellik, temizlik ve sukûnettir. Ancak ne var ki, çoğu kere buraların daha önce gelenler tarafından çeşitli artıklarla kirletilmiş, koku ve manzarasının bozulmuş olduğunu üzülerek görürüz. Bilhassa yatıp yuvarlanarak oynamayı seven çocuk taifesi için tehlikeli bir hal arzeden şişe kırıklarından hâlî bir köşeyi beyhûde arar dururuz.
Hz. Peygamber'in hadislerinde uzak çevrenin de her çeşit rahatsızlık verici kirletmelerden korunmasıyla ilgili emirler gelmiştir. Müslim'in bir rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Lânete uğramışlardan olmaktan sakının!" Ashab: "Bunlar da kim, ey Allah'ın Resûlü?" diye sorunca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıklar:
"Halkın gelip geçtiği yolla, gölgelendikleri (kuytu) yerlerde abdest bozanlardır."
Bazı rivayetlerde "halkın gölgelendiği" kaydı konmaksızın "meyveli ağaçların diplerine" abdest bozmak da yasaklanmıştır.
Şârihlerin de belirttiği gibi, kirletilmesi yasaklanan gölgeden murad, sadece meyveli ağaçların gölgesi değildir. Halkın tenezzüh ve dinlenmek için oturduğu bütün gölgeler yasağa dahildir. Ağaç gölgesi, duvar gölgesi, kaya vs.gölgesi hepsi birdir. Yeter ki, insanların şu veya bu maksadla iltica ve istifadeleri bilinir ve görülür olsun. Ayrıca bir mü'min hadiste ifade edilen yasağı sadece "abdest bozma" olarak anlamaz, her çeşit kirlenmelere teşmîl eder. Zira o devir için şişe, konserve kutusu, kağıt paket artığı gibi kirleticiler mevzubahis değildi. Diğer yandan, gelip geçene rahatsızlık veren bir diken, bir dal parçasının tek kelime ile "eza"nın bertaraf edilmesinin ehemmiyeti ifade edilmiştir. Bu çeşit hadislerin ma'nâyı muhaliflerini arayacak olursak, mesîre yerlerini insanlara -ve hatta hayvanlara- rahatsızlık verecek şeylerle kirletmenin dinen ne kadar büyük bir hata olduğunu anlarız.[163]

YOLLARIN TEMİZLİĞİ:

Hadislerde yollarla ilgili talimat daha çok yer alır. Yolların genişliğinden inşâsına, temiz tutulmasına, başkalarını rahatsız edecek işgallerden korunmasına kadar pek çok teferruata Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) temas etmiştir. Biz bunlardan sadece, mevzumuzu ilgilendirenlere kısaca temas edeceğiz:
Hadiste ısrarla üzerinde durulan hususlardan bilhassa yolların temizliği ve muhafazası, konumuzu yakından ilgilendirir. Bir hadiste, rahatsızlık veren şeylerin -ki ezâ diye ifade edilir- yollardan kaldırılması "imandan bir şube" olarak tavsif edilmiştir:
"İman yetmiş küsur şubedir. En üst şubesi "lâ ilâhe illâllah" sözü, en aşağısı da yoldan "ezâ"yı (rahatsız edici şeyi) kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir." Bu hadis farklı tariklerle birçok hadis kitaplarında yer alır.
Yine bazı hadis kitaplarında yer alan bir rivayette; "yoldan "ezâ"yı kaldırmak, "sadaka" olarak tarif edilir. Bu sadakanın ehemmiyetini belirtmek için Hz. Peygamber aynı değerde olan başka "sadaka"ları da zikreder: "İki kişi arasında adaletli iş yapmak", "hayvanını yüklemede bir kimseye yardımcı olmak", "güzel söz", "namaz için atılacak her adım" gibi.
Bir hadislerinde, yolda rastladığı bir ağaç dalını, insanlara zarar veriyor diye kesip kaldıran kimsenin, bu ameli sebebiyle cennete gittiğini haber veren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir başka hadislerinde şöyle buyurur: "Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana arzedilip gösterildi. İyi amelleri arasında, yoldan atılmış olan "ezâ"yı da gördüm. Kötü amelleri arasında ise, (herkesin gözüne çarpan) yere gömülmemiş tükrük de vardı."
Yine Müslim'de kaydedilen bir rivayette Hz. Peygamber'in, kendisini (cennete götürecek) faydalı bir amel soran kimseye, şu cevabı verdiğini görmekteyiz: "Müslümanların yolundan "ezâ"yı kaldır."[164]

EZÂ NEDİR?

Yukarıda kaydedilen hadislerde dikkatimizi çeken bir husus ezâ kelimesidir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yoldan temizlenecek şeyin cinsini belirterek "taş", "diken", "pislik" vs. demiyor, hepsinin yerine geçecek "ezâ" kelimesini kullanıyor. Bu kelime lügat açısından büyük olmayan zarar ve ayıp (kusur) ma'nâsına gelir. Ancak yukarıdaki hadislerde bununla yoldan gelip geçenlere rahatsızlık veren her şey kastedilmektedir. Bu kelime Kur'an ve hadiste "rahatsızlık veren" şeyler hakkında sıkça kullanılmıştır.[165]

YOLU KİRLETENLERE LÂNET:

Yoldan "ezâ"yı temizlemek ne kadar ehemmiyetli, ne kadar değerli sevaplı bir amel ise, onu kirletmek de o kadar kötü ve mezmum bir amel olmaktadır. Yukarıda kaydedilen hadislerde bu ma'nâ mevcuttur. Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "kirletilmesi" için de müslümanları uyarmıştır. "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, onların lânetleri vacib olmuştur." Müteâkip açıklamalarımız, "ezâ"nın sadece kirletmelerden ileri gelmeyip, haksız işgallerden de ileri gelebileceğini gösterecektir.
Yol dâhil her yerde, her durumda her halde mü'minleri rahatsız edici şeylerden, yâni "ezâ"dan ümmetini uzaklaştırmak maksadıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Allah mü'mine eziyet edilmesini sevmez."
Bir mü'min, elbette bilerek Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri yapmaz. Yapsa ısrar etmez, tevbe edip terkeder.[166]

DÖRDÜNCÜ BAB

ABDEST HAKKINDADIR

(Bu babta üç fasıl var)

*

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZÎLETLERİ

*

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZÎLETLERİ

3578.1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: أَ أَدُلُّكُمْ عَلى مَا يَمْحُو اللهُ بِهِ الخَطَايَا، وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ؟ قالُوا: بَلى يَا رَسولَ اللهِ. قالَ: إسْبَاغُ الوُضُوءِ عَلى المكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الخُطَا إلى المسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّ◌ةِ بَعْدَ الصَّ◌ةِ، فذلكُمُ الرِّبَاط، فذلِكُمُ الرِّبَاطُ، فذلِكُمْ الرِّبَاطُ[. أخرجه مسلم ومالك والترمذي والنسائي.قوله »عَلى المكَارِهِ« معناه أن يتوضأ مع البرد الشديد والعلل التي يتأذى معها بمسّ الماء وما أشبه ذلك من ا'سباب الشاقة.وقوله »فذلِكُمُ الرِّبَاطُ« شبه ا'عمال المذكورة بمرابطة المجاهدين ونزّلها منزلتها .

1. (3578)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Alah'ın hataları silmeye ve dereceleri yükseltmeye vesile kıldığı şeyleri size söylemiyeyim mi?"
"Evet ey Allah'ın Resûlü, söyleyin!" dediler. Bunun üzerine saydı:
"Zahmetine rağmen abdesti tam almak. Mescide çok adım atmak. (Bir namazdan sonra diğer) Namazı beklemek. İşte bu ribâttır, işte bu ribâttır, işte bu ribâttır."[167]

AÇIKLAMA:

Ribât, lügat olarak nefsi hapsetmek ma'nâsına gelir. Ancak, kendisini cihada vermek suretiyle Allah yoluna hapsedenler için bu tabir kullanılır, böyle kimselere murâbıt denir. Abdestini tam alıp namazlarını mescidde kılan ve birini kılınca diğer namazın gelmesini bekleyen kimse de kendini ruhen, kalben Allah yoluna bağlamış gibidir. Bir nevi murâbıttır.
Şüphesiz bu, sulh döneminde böyledir. Savaş, cihad sırasında mücâhid olmak gerekir, onun yerini hiçbir şey tutmaz.[168]

3579.2. وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَتْ عَلَيْنَا رَعَايَةُ ا''بِلِ، فَجَاءَتْ نَوْبَتِي أرْعَاهَا فَرَوَّحْتُهَا بِعَشِيّ، فأدْرَكْتُ رَسُولَ اللهِ # قَائِماً يُحَدِّثُ النَّاسَ، وَأدْرَكْتُ مِنْ قَوْلِهِ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوضّأُ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ يُقْبِلُ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ إ'ّ وَجَبَتْ لَهُ الجَنَّةُ، فَقُلْتُ: مَا أجْوَدَ هذَا فإذَا قَائِلٌ يَقولُ بَيْنَ يَدَىَّ: الَّتِي قَبْلَهَا أجْوَدُ، فَنَظَرْتُ فإذَا هُوَ عُمَرُ ابنُ الخَطَّابِ، فقَالَ: إنِّي قَدْ رَأيْتُكَ جِئْتَ آنِفاً قالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ يَتوضَّأُ فَيُبْلِغُ أوْ فَيَسْبِغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ يَقُولُ: أشْهَدُ أنْ' إلَهَ إ'ّ اللهُ وَحْدَهُ' شَرِيكَ لَهُ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُ إ'ّ فُتِّحَتْ لَهُ أبْوَابُ الجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ أيِّهَا شَاءَ[. أخرجه الخمسة إ البخاري، وهذا لفظ مسلم.وفي رواية أبي داود:]فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ[.وعند الترمذي بعد قوله ورسوله:]اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ المتَطَهِّرِينَ[.

2. (3579)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Üzerimizde develeri gütme işi vardı, (bunu sırayla yapıyorduk.) (Bir gün) gütme nöbeti bana gelmişti. Günün sonunda develeri kıra ben çıkarıyordum. (Bir gün, nöbetimden dönüşte) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim, ayakta halka hitabediyordu. Söylediklerinden şu sözlere yetiştim:
"Güzelce abdest alıp, sonra iki rekat namaz kılan ve namaza bütün ruhu ve benliği ile yönelen hiç kimse yoktur ki kendisine cennet vâcib olmasın!"
(Bunları işitince kendimi tutamayıp): "Bu ne güzel!" dedim. (Bu sözüm üzerine) önümde duran birisi:
"Az önce söylediği daha da güzeldi!" dedi. (Bu da kim? diye) baktım. Meğer Ömer İbnu'l-Hattâb'mış. O, sözüne devam etti:

"Seni gördüm, daha yeni geldin. Sen gelmezden önce şöyle demişti: "Sizden kim abdestini alır ve bunu en güzel şekilde yapar, sonra da: "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve Resûlühü. (Şehâdet ederimki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür)" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı da açılır; hangisinden isterse oradan cennete girer."
Ebû Dâvud'un rivayetinde "abdesti güzel yaparsa..." denmiştir.
Tirmizî'nin rivayetinde "...resûlühü (Allah'ın ...Resûlü)" kelimesinden sonra "Allah'ım, beni tevbe edenlerden kıl, temizlenenlerden kıl" duası da vardır.[169]

3580. 3. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ الله # قالَ: إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ المسْلِمُ أوِ المؤْمِنُ، فَغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ نَظَرَ إِلَيْهَا بِعَيْنِهِ مَعَ الماءِ، أوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الماءِ، وَإذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ بَطَشَتْهَا يَدَاهُ مَعَ الماءِ، أوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الماءِ، فإذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ كُلُّ خَطِيئَةٍ مَشَتْهَا رِجْلاهُ مَعَ الماءِ، أوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الماءِ حَتَّى يَخْرُجَ نَقِيّاً مِنَ الذُّنُوبِ[. أخرجه مسلم، وهذا لفظه ، ومالك والترمذي .

3. (3580)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Mü'min -veya müslüman- bir kul abdest aldı mı yüzünü yıkayınca, gözüyle bakarak işlediği bütün günahlar su ile -veya suyun son damlasıyla- yüzünden dökülür iner. Ellerini yıkayınca elleriyle işlediği hatalar su ile birlikte- veya suyun son damlasıyla- ellerinden dökülür iner. Ayaklarını yıkayınca da ayaklarıyla giderek işlediği bütün günahları su ile- veya suyun son damlasıyla- dökülür iner. (Öyle ki abdest tamamlanınca) günahlardan arınmış olarak tertemiz çıkar."[170]

3581. 4. وعن عثمان رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ تَوَضّأ فَأحْسَنَ الْوُضُوءَ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ حَتّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتَ أظْفَارِهِ[.

4. (3581)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim abdest alır ve abdestini güzel yaparsa hataları vücudundan tırnak diplerine varıncaya kadar çıkar dökülür."[171]

3582. 5. وفي رواية:]أنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه تَوَضّأ، ثم قال: رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ # تَوَضّأ نَحْوَ وُضُوئى هذا ثُمّ قال: مَنْ تَوَضّأ هكذا غُفِرَ له مَا تَقَدّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَكَانَتْ صَلاَتُهُ وَمَشْيُهُ إلى المسْجِدِ نَافِلَةً[. أخرجه الشيخان .

5. (3582)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Osman (radıyallahu anh) abdest aldı ve dedi ki:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu benim abdestim gibi abdest aldığını, sonra da şöyle söylediğini gördüm: "Kim bu şekilde abdest alırsa geçmiş günahları affedilir, namazı ve mescide kadar yürümesi de nafile (ibadet) olur."[172]

3583. 6. وعن عمرو بن عبسة السلمى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: مَا مِنْكُمْ مِنْ رَجُلٍ يُقَرِّبُ وُضُوءَهُ فَيَتَمَضْمَضُ وَيَسْتَنْثِرُ إلاَّ خَرَّتْ خَطَايَاهُ مِنْ وَجْهِهِ وَفِيهِ وَخَيَاشِيمِهِ، ثُمّ إذَا غَسَلَ وَجْهَهُ كَمَا أمَرَهُ اللّهُ إلاَّ خَرّتْ خَطَايَا وَجْهِهِ مِنْ أطْرَافِ لِحْيَتِهِ مَعَ الماءِ، ثُمَّ يَغْسِلُ يَدَيْهِ إلى المرْفَقَيْنِ إلاَّ خَرّتْ خَطَايَا يَدَيْهِ مِنْ أنَامِلِه مَعَ الماءِ، ثُمّ يَمْسَحُ رَأسَهُ إلاَّ خَرّتْ خَطَايَا رَأسِهِ مِنْ أطْرَافِ شَعَرِهِ مَعَ الماءِ، ثُمّ يَغْسِلُ رِجْلَيْهِ إلى الْكَعْبَيْنِ إلاَّ خَرّتْ خَطَايَا رِجْلَيْهِ مِنْ أنَامِلِهِ مَعَ الماءِ فإنْ هُوَ قَامَ فَصَلّى فَحَمِدَ اللّهَ وَأثْنَى عَلَيْهِ، وَمَجّدَهُ بِالّذِى هُوَ لَهُ أهْلٌ، وَفَرّغَ قَلْبَهُ للهِ إلاَّ انْصَرَفَ مِنْ خَطِيئَتِهِ كَيَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ[. أخرجه مسلم .

6. (3583)- Amr İbnu Abese es-Sülemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sizden kim abdest suyunu hazırlar, mazmaza ve istinşakta bulunur (ağzına ve burnuna su çeker) ve sümkürürse, mutlaka yüzünden, ağzından, burnundan hataları dökülür. Sonra Allah'ın emrettiği şekilde yüzünü yıkarsa, sakalın(ın bittiği mahallin) etrafından su ile birlikte yüzü ile işlediği günahlar dökülür. Sonra dirseklere kadar kollarını yıkayınca, ellerinin günahları su ile birlikte parmak uçlarından dökülür gider. Sonra başını meshedince, başının günahları saçın etrafından su ile birlikte akar gider. Sonra topuklarına kadar ayaklarını yıkayınca, ayaklarının günahları, parmak uçlarından su ile birlikte akar gider. Sonra kalkıp namaz kılar, Allah'a hamd ve senâda bulunur. Ona layık şekilde tazimini gösterir ve kalbinden Allah'tan başkasını(n korku ve muhabbetini) çıkarırsa, annesinden doğduğu gündeki gibi bütün günahlarından arınır."[173]

3584 .7. وعن عبدالله الصنابحى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللهِ # قالَ: إذَا تَوَضّأَ الْعَبْدُ المؤْمِنُ فَمَضْمَضَ خَرَجَتْ الخَطَايَا مِنْ فيهِ، فإذَا اسْتَنْثَرَ خَرَجَتِ الخَطَايَا مِنْ أنْفِهِ، فإذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ الخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أشْفَارِ عَيْنَيْهِ، فإذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتِ الخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أظْفَارِ يَدَيْهِ، فإذَا مَسَحَ بِرأسِهِ خَرَجَتِ الخَطَايَا مِنْ رَأسِهِ حَتّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ، فَإذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أظْفَارِ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إلى المسْجِدِ وَصَلاتُهُ نَافِلَةً لَهُ[. أخرجه مالك والنسائي .

7. (3584)- Abdullah es-Sünâbihî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Mü'min kul abdest aldıkta mazmaza yaptı mı (ağzını yıkadı mı) günahlar ağzından çıkar. (Burnunu sümkürdü mü) günahlar burnundan çıkar, yüzünü yıkadı mı günahlar göz kapaklarının altına varıncaya kadar yüzünden çıkar. Ellerini yıkadı mı günahlar tırnak diplerine varıncaya kadar ellerinden çıkar. Başını meshetti mi, günahlar kulaklarına varıncaya kadar başından çıkar. Ayaklarını yıkadı mı, günahlar ayak tırnaklarının altına varıncaya kadar ayaklarından çıkar. Sonra mescide kadar yürümesi ve kılacağı namaz nafile (bir ibadet) olur."[174]

3585 .8. وعن أبي أمامة الباهلى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ عَمْرَو بنَ عَبْسَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَقُولُ: قُلْتُ لِرَسولِ اللهِ # كَيْفَ الْوُضُوءُ؟ قالَ: أمَّا الْوُضُوءُ، فَإنَّكَ إذَا تَوَضَّأتَ فَغَسَلْتَ كَفَّيْكَ فَأنْقَيْتَهَا، وَغَسَلْتَ وَجْهَكَ وَيَدَيْكَ إلى المِرْفَقَيْنِ، وَمَسَحْتَ رَأسَكَ، وَغَسَلْتَ رِجْلَيْكَ إلى الْكَعْبَيْنِ اِغْتَسَلْتَ مِنْ عَامَّةِ خَطَايَاكَ، فإنْ أنْتَ وَضَعْتَ وَجْهَكَ للهِ عَزَّ وَجَلَّ خَرَجْتَ مِنْ خَطَايَاكَ كَيَوْمَ
وَلَدَتْكَ أُمُّكَ. قالَ أبُو أُمَامَةَ: فَقُلْتُ يَا عَمْرُو بنُ عَبْسَةَ: انْظُرْ مَا تَقُولُ: أكُلُّ هذَا يُعْطى فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ؟ فقَالَ: أمَا واللهِ لَقَدْ كَبُرَتْ سِنِّي، ودَنَا أجَلِي، وَمَا بِي مِنْ فَقْرٍ فَأكْذبَ عَلى رسولِ اللهِ # وَلَقَدْ سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قلبى مِنْ رسولِ اللهِ #[. أخرجه مسلم والنسائي.وهذا لفظ النسائي، وهو طرف حديث طويل يتضمن إسم عمرو بن عبسة، وسيجئ إن شاء الله تعالى في كتاب الفضائل من حرف الفاء .

8. (3585)- Ebû Ümâme el-Bâhilî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amr İbnu Abese (radıyallahu anh)'ı dinledim, diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Abdest nasıl alınır?" diye sordum. Şöyle açıkladı:
"Abdest mi? Abdest alınca şöyle yaparsın: Önce iki avucunu tertemiz yıkarsın. Sonra yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkarsın. Başını meshedersin, sonra da topuklarına kadar ayaklarını yıkarsın. (Bunları tamamladın mı) bütün günahlarından arınmış olursun. Bir de yüzünü Aziz ve Celil olan Allah için (secdeye) koyarsan, anandan doğduğun gün gibi, hatalarından çıkmış olursun."
Ebû Ümâme der ki: "Ey Amr İbnu Abese dedim, ne söylediğine dikkat et! Bu söylediklerinin hepsi bir defasında veriliyor mu?"
"Vallahi dedi, bilesin ki artık yaşım ilerledi, ecelim yaklaştı. (Allah'tan ölümden çok korkar bir haldeyim), ne ihtiyacım var ki, Allah Resûlü hakkında yalan söyleyeyim! Andolsun söylediklerim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan kulaklarımın işitip, hafızamın da zabtettiklerinden başkası değildir."[175]

Bu hadis, Nesâî'nin metninden alınmadır. Amr İbnu Abese (radıyallahu anh)'ın müslüman oluşunu anlatan uzunca bir hadisin son kısmıdır. Hadisi tam olarak, Fazîletliler Bölümü'nde kaydedeceğiz.[176]

AÇIKLAMA:

1- Müellifimiz, Amr İbnu Abese'nin müslüman oluşuyla ilgili menkibe'yi Fazîletliler bölümünde kaydetmeyi vaadettiği halde, o bölüme baktığımız zaman Amr İbnu Abese (radıyallahu anh)'la ilgili bir bab koymadığını görüyoruz. Gözden kaçmış olduğu anlaşılıyor. Biz, burada mevzubahis olan hadisin Müslim'deki vechinin burada yer almayan kısmının tercümesini aşağıya koymayı uygun bulduk:
"Ebû Ümame anlatıyor: "Amr İbnu Abese es-Sülemî şunu anlattı:
"Ben cahiliye devrinde bütün insanların dalâlette olduğunu ve asla doğru yolda olmadıklarını biliyordum. Zira insanlar putlara taparlardı. Derken işittim ki, Mekke'de bir zat çıkmış, bazı haberlerde bulunuyormuş. Derhal deveme atlayıp O'na geldim. Bir de gördüm ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gizlenmiş, (henüz açıktan tebliğde bulunmuyor). Kavmi de O'nun aleyhinde pek cür'etkâr. Bunun üzerine O'na acıyıp Mekke'de yanına gittim. Kendisine: "Sen nesin?" dedim.
"Ben peygamberim!" diye cevap verdi. Ben tekrar sordum:
"Peygamber ne demektir?"
"Beni Allah gönderdi!" dedi. Kendisine:
"Peki seni ne ile gönderdi?" dedim.
"Beni sıla-i rahm ile, putları kırmakla, Allah'ı bir bilip hiçbir ortak koşmamakla gönderdi" dedi. Ben tekrar:
"Bu işte seninle olan kimler var?" dedim.
"Bir hür ve bir köle!" cevabını verdi. O gün için, iman edenlerden Resûlullah'la beraber olanlar Hz. Ebû Bekr ve Hz. Bilâl idi, (radıyallahu anhümâ).
"Sana ben de uyuyorum!" dedim. Bunun üzerine (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bugün için söylediğini yapamazsın. Halimi ve insanların halini görmüyor musun? Fakat şimdilik ailene dön. Benim ortaya çıktığımı işittin mi bana gel" buyurdular. Ben de aileme döndüm.
Resûlullah Medine'ye geldiğinde ben hâlâ ailemde idim. Ben ondan haberler soruyor (gelişmeleri takip ediyordum). Medine'ye gelince de halka sormuştum. Derken, o sıralarda Yesrib ahalisinden bir grup Medineli yanıma geldi.
"Medine'ye gelmiş olan şu adam ne yaptı?" diye sordum.
"İnsanlar süratle ona koşuyor. Kendi kavmi O'nu öldürmek istedi, ancak bunda muvaffak olamadılar" diye cevap verdiler. Kalkıp Medine'ye geldim, doğru huzuruna çıktım. "Ey Allah'ın Resûlü dedim, beni hatırladınız mı?"
"Evet! Sen bana Mekke'de gelen zât değil misin!" buyurdular. Ben:
"Evet!" deyip sözlerime devamla:
"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın sana öğrettiği ve benim meçhulüm olan şeylerden haber ver, bana meselâ namazdan bahset!" dedim. Şu açıklamayı lütfettiler:
"Sabah namazını kıl, sonra güneş doğup yükselinceye kadar namazdan uzak dur. Zira güneş bu doğma anında şeytanın iki boynuzu arasında doğar ve bu esnada kâfirler ona secde ederler. Sonra gölge mızrağa ağıncaya kadar namaz kıl.[177] Zira namaz meşhuddur (melekler şâhid olurlar), mahzurdur (melekler kılınırken hazır bulunurlar). Sonra tekrar namaz kılmaktan vazgeç, zira bu sırada cehennem kaynatılır. Gölge öne geçti mi tekrar namaz kıl, zira namaz meşhuddur, mahzurdur. Onu ikindiyi kılıncaya kadar kılmaya devam et. Sonra tekrar güneş batıncaya kadar namaz kılmaktan vazgeç, zira güneş şeytanın iki boynuzu arasından batar ve bu sırada kâfirler ona secde ederler!"
Ben tekrar:
"Ey Allah'ın Resûlü! Ya abdest? Bana ondanda açıklamada bulunsanız!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular:
"Sizden kim abdest suyunu hazırlar..."
Hadisin devamı, yukarıda 3583 numarada kaydettiğimiz şekilde devam eder, burada tekrar yazmaya gerek görmüyoruz.
2- Hadiste geçen "güneşin şeytanın iki boynuzu arasında doğması" tabiri ile ilgili açıklama daha önce 2418 numaralı hadiste geçti.
3- Keza meşhud ve mahzur tabirleri de 2419 numaralı hadiste açıklandı.[178]

3586. 9. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أَنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ تَوَضَّأَ عَلى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ[. أخرجه الترمذي .

9. (3586)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim abdestli olduğu halde abdest tazelerse, Allah bu sebeple kendisine on (misli) sevab yazar."[179]

AÇIKLAMA:

Burada, abdestli olduğu halde abdest almak kastediliyor. Böylece Resûlullah daima abdestli bulunmaya teşvik etmiş olmaktadır.
On sevabtan maksad, abdest almanın sevabının on katıdır. Zira sıkça geçtiği üzere, Rabbimiz Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de, her bir hayır amelin on misliyle değerlendirileceği müjdesini vermektedir: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا Ancak şunu da belirtelim: On misli sevab asgari miktardır. Kur'an'da sevabın yediyüz misli, otuzbin misli ve hatta hesapsız misli de (بِغَيْرِ حِسَابٍ) vaadedilmiştir.
Abdest üzerine abdestin, israf olmaması için önceki abdestle bir namaz kılınmış veya meclis değişmiş olmalıdır. Buna riâyet edilmezse abdest üzerine abdest israf olacağından mekruh addedilmiştir. Abdest üzerine abdesti, nûrun ala nûr diye tavsif eden rivayetin merfû (Resûlullah'ın sözü) olmadığı belirtilmiştir.[180]

3587. 10. وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قال: مَنْ تَوَضّأ فقَالَ: سُبْحَانَكَ اللّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأتُوبُ إلَيْكَ. كُتِبَ في رَقٍّ، ثُمَّ طُبِعَ بِطَابِعٍ، ثُمَّ رُفِعَ تَحْتَ الْعَرْشِ فَلَمْ يُكْسَرْ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ[. أخرجه رزين .

10. (3587)- Ebû Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim abdest alıp: "Sübhâneke Allahümme ve bihamdike estağfiruke ve etûbu ileyke. (Rabbim seni tenzîh ederim, Allah'ım hamdim sanadır, senden bağışlanmak isterim, tevbem de sanadır)" derse, bu bir kâğıda yazılır, sonra bir mühür üzerine nakşedilir, sonra da Arş'ın altına kaldırılır ve Kıyamete kadar (mühür) kırılmaz."[181]

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

3588. 1. عن حمران مولى عثمان:]أنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه دَعَا بِمَاءٍ فَأفْرَغَ عَلى كَفيْهِ ثَ ِث مَرَّاتٍ فَغَسَلَهُمَا، ثُمَّ ادْخَلَ يَمِينَهُ فِي ا‘‘نَاءِ فَمَضْمَضَ واسْتَنْثَرَ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَ ِثاً وَيَدَيْهِ إلى المِرْفَقَيْنِ ثَ ثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأسِهِ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَ ِث مَرَّاتٍ إلى الكَعْبَيْنِ، ثُمَّ قالَ: رَأيْتُ رسولَ اللهِ # تَوَضَّأ نَحْوَ وُضُوئِى هذَا، ثُمَّ قَالَ: مَنْ تَوَضّأ نَحْوَ وُضُوئِى هذَا، ثُمَّ صَلّى رَكْعَتَيْنِ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غفِرَ لَهُ مَا تَقَدّمَ مِنْ ذَنْبِهِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين .

1. (3588)- Humrân Mevlâ Osman anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh) su istemişti. (Getirdim. Aldı ve) üç kere ellerine dökerek yıkadı. Sonra sağ elini kaba sokup mazmaza ve istinşakta bulundu (ağzına ve burnuna su alıp yıkadı). Sonra üç kere yüzünü, arkasından da dirseklerine kadar üç kere ellerini yıkadı. Sonra başına meshetti, sonra da topuklarına kadar ayaklarını üçer sefer yıkadı ve:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, şu abdestim gibi abdest alırken gördüm" dedi. Abdesti bitince de şöyle demişti:
"Kim şu abdestim gibi abdest alır, arkasından iki rek'at namaz kılar ve namazda kendi kendine (dünyevî bir şey) konuşmazsa geçmiş günahları affedilir."[182]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, kişinin namazda nefsine konuşmasını vesvese olarak değerlendirir. Öyle ise nefsine konuşmaması, imkân nisbetinde vesveseye yer vermemesidir. Bâzı âlimler, "kendi kendine konuşma"yı, kişinin namazda irâdî olarak namazın edebine yakışmayacak dünyevî şeyler düşünmesi, zihnini böyle şeylerle meşgul etmesi olarak yorumlar. Esâsen, irâdî olmaksızın zihinden geçen hâtırât bu ümmetten affedilmiştir, onların sorumluluğu yoktur. Şu halde irâdî olarak namaz edebine uygun hâlâtın muhâfazasına çalışılacaktır. O vakit hadiste vaadedilen feyze mazhar olunur inşaallah.[183]

3589. 2. ولمسلم في أخرى عن ابن أبي مليكة قال:]سُئِلَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه عَنِ الوُضُوءِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأُتِىَ بِمِيضأةٍ، فَأصْغَى عَلى يَدِهِ الْيُمْنِى، ثُمَّ أدْخَلَهَا في ا'' نَاءِ فَمَضْمَضَ ثَ◌ثاً، وَاسْتَنْثَرَ ثَ◌ثاً، وَذَكَرُ نَحْو مَا تَقَدّمَ، وَفِيهِ: ثُمَّ أدْخَلَ يَدَهُ فَأخَذَ مَاءً فَمَسَحَ رَأسَهُ وَأُذُنَيْهِ فَغسَلَ بُطُونَهُمَا وظُهُورَهُمَا مَرَّةً وَاحِدَةً[.

2. (3589)- Ebû Dâvud'un İbnu Müleyke'den kaydettiği bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'tan abdest hakkında (nasıl alınacağı) sorulmuştu. Hemen su istedi ve derhal bir abdest kabı getirildi. Kaptan önce sağ eli üzerine su döktü (ve onu yıkadı), sonra sağ elini kaba batırdı, üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu... [önceki hadiste geçtiği üzere zikretti. Hadiste şu ziyâde var]: "Sonra elini daldırıp su aldı ve başına, kulaklarına meshetti, kulaklarının iç ve dışlarını birer kere meshetti."[184]

3590. 3. وله في أخرى:]فَأفْرَغَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلى الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَهُمَا إلى الْكُوعَيْنِ[. وله في أخرى: »وَمَسَحَ رَأسَهُ ثَ◌ثاً« .

3. (3590)- Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Sağ eliyle sol eli üzerine su döktü, sonra her ikisini de bileklere kadar yıkadı."[185]
Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde "Başını üç kere meshetti" denmiştir.[186]

AÇIKLAMA:

1- 3589 numaralı hadis'i Teysîr müellifi Müslim'in rivayeti olarak göstermektedir. Ancak gerek tercümede gerekse kaynak kısmında gösterdiğimiz üzere rivayet Ebû Dâvud'dadır, Müslim'de değil. Bu bir zühuldür.
2- Yine 3589 numaralı hadisin sonunda kulağını meshetti ifadesinin Arabî aslı, kulağını yıkadı şeklinde ifade edilmiştir. Ancak, şârihlerinde anladığı üzere mesh olarak anlamak gereklidir. Abdestte kulağın yıkanması mevzubahis değildir.
3- 3590 numarada kaydedilen "Başını üç sefer meshetti" ifadesi Hz. Osman'ın abdest tarzının bir ihtisarıdır. Yani diğer uzuvları nasıl yıkadığını anlatmıyor, zira bu bilinmektedir. Ancak başı üç sefer meshetmesi değişik bir tarz. Bu sebeple sadece onun farklı yönünü zikretmiş olmakta. Böylece başa da birkaç sefer ıslak elle değmenin bir mahzuru olmadığı anlaşılmaktadır.[187]

3591. 4. وعن عبد خير قال:]أتَانَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه وقَدْ صَلّى فَدَعَا بِطَهُورٍ، فَقُلْنَا: مَا يَصْنَعُ بِالطَّهُورِ وَقَدْ صَلّى؟ مَا يُرِيدُ إَّ لِيُعَلِّمَنَا، فَأتِىَ بِإنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَطَسْتٌ، فَأفْرَغَ مِنَ ا'' نَاءِ عَلى يَمِينِهِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَ◌ثاً، ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَثاً، فَمَضْمَضَ وَنَثَرَ مِنَ الكَفِّ الَّذِى يَأخُذُ فِيهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَثاً، وَغَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنى ثَثاً، وَغَسَلَ يَدَهُ الشِّمَالَ ثَثاً، ثُمَّ جَعَلَ يَدَهُ فِي ا'' نَاءِ فَمَسَحَ بِرَأسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنى ثَثاً، وَرِجْلَهُ الْيُسْرى ثَثاً، ثُمَّ قال: مَنْ سَرَّهُ أنْ يَعْلَمَ وُضُوءَ رَسولِ اللّهِ # فَهُوَ هذَا[. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ ‘بي داود والنسائي .

4. (3591)- Abdu Hayr anlatıyor: "Hz.Ali (radıyallahu anh) bize geldi ve namaz kıldı. (Namazdan sonra abdest) suyu istedi.
"Suyu ne yapacak, namazı kıldı ya! Herhalde bize öğretmek istiyor!" dedik. İçinde su olan bir kapla bir leğen getirildi. Kaptan sağ eline su döktü. Üç defa ellerini yıkadı. Sonra üç kere mazmaza ve istinşakta bulundu.

Mazmaza ve istinşakı su aldığı eliyle yaptı. Sonra üç kere yüzünü yıkadı, sağ elini üç kere yıkadı, üç kere sol elini yıkadı. Sonra elini kaba batırdı, bir kere başını meshetti. Sonra üç kere sağ ayağını yıkadı, üç kere sol ayağını yıkadı. Sonra: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdestini bilmek kimin hoşuna giderse, işte o böyledir!" dedi."[188]

5. 3592. وفي أخرى للنسائى:]فَمَسَحَ بِرَأسِهِ، وَأشَارَ شُعْبَةُ مَرَّةً مِنْ نَاصِيَتِهِ إلى مُؤخَّرِ رَأسِهِ، ثُمَّ قالَ: أدْرِى أرَدَّهُمَا أمْ [.

5. (3592)- Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyledir: "...Başını meshetti." -Şu'be, bir defasında alnından başının gerisine kadar (eliyle) işaret etti- sonra dedi ki: "Ellerini tekrar geri getirip getirmediğini bilmiyorum."[189]

6. 3593. ولأبي داود في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]دَخَلَ عَلَيَّ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه، وَقَدْ أهْرَاقَ المَاءَ فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَأتَيْنَاهُ بِتَوْرٍ فِيهِ مَاءٌ، فقَالَ يَا ابنَ عَبَّاسٍ: أ أُرِيكَ كَيْفَ كَانَ يَتوضّأُ رَسولُ اللهِ #؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَأصْغى الإنَاءَ عَلى يَدَيْهِ فَغَسَلَهَا، ثُمَّ أدْخَلَ يَدَهُ الْيُمنى فَأفْرَغَ بِهَا عَلى الأخرى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَيْهِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ، ثُمَّ أدْخَلَ يَدَيْهِ فِي الإنَاءِ جَمِيعاً فأخذَ بِهِمَا حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلى وَجْهِهِ، ثُمَّ ألْقَمَ إبْهَامَيْهِ مَا أقْبَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ الثَّانِيَةَ، ثُمَّ الثَّالِثَةَ مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ أخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنى قَبْضَةً مِنْ مَاءٍ فَصَبَّهَا عَلى نَاصِيتِهِ فَتَرَكَهَا تَسِيلُ عَلى وَجْهِهِ، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ إلى المِرْفَقَيْنِ ثَلاثاً ثَلاثاً، وَمَسَحَ رَأسَهُ وَظُهُورَ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أدْخَلَ يَدَيْهِ جَمِيعاً فِي الإنَاءِ، فَأخذَ حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلى رِجْلِهِ، وَفِيهَا النَّعْلُ فَغَسَلَهَا بِهَا، ثُمَّ الأخْرَى مِثْلَ ذلِكَ. قالَ: قُلْتُ: وَفي النَّعْلَيْنِ؟ قالَ: وفي النّعْلَيْنِ[.وللنسائى في أخرى: »ثمّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ بِكَفٍّ وَاحد ثَلاثَ مَرّاتٍ« .

6. (3593)- Ebû Dâvud'da, İbnu Abbâs'tan yapılan bir diğer rivayet şöyledir: "Ali (radıyallahu anh) yanıma girdi. Su dökmüş (küçük abdest bozmuş) idi. Abdest suyu istedi. İçinde su olan bir kap getirdik. Bana:
"Ey İbnu Abbâs! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nasıl abdest aldığını sana göstereyim mi?"dedi. Ben de: "Evet göster!" dedim. Bunun üzerine su kabını elleri üzerine eğdi ve ellerini yıkadı. Sonra sağ elini kaba soktu, onunla diğeri üzerine su döktü, sonra iki avucunu yıkadı. Sonra mazmaza ve istinşakta bulundu. Sonra iki elini birden kaba soktu. İkisiyle birlikte su avuçlayıp yüzüne çarptı. Sonra başparmaklarını kulaklarının ön kısmına soktu. Sonra ikinci, üçüncü sefer aynı şeyleri tekrar etti. Sonra sağ eliyle bir avuç su aldı ve bunu alnına döktü ve yüzü üzerinde akmaya bıraktı. Sonra dirseklerine kadar kollarını üçer kere yıkadı. Başını ve kulaklarının arkasını meshetti. Sonra tekrar her iki elini beraberce kaba soktu. Bir avuç su alıp onu pabuç içinde olan (sağ) ayağına vurdu ve o su ile ayağını yıkadı. Sonra aynı muameleyi diğer ayağına, (sola) yaptı."
(Abdullah el-Havlanî) der ki: "(İbnu Abbâs'a) sordum: "Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi?"
"Evet dedi, ayakkabı içinde olduğu halde." Ben tekrar sordum:
"Ayakkabı içinde mi?"
"Evet! dedi, ayakkabı içinde!" Ben tekrar sordum: "Ayakkabı içinde mi?"
"Evet! dedi, ayakkabı içinde."[190]
Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. "...Sonra bir avuç su ile üçer defa mazmaza ve istinşakta bulundu."[191]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh)'ın burada gördüğümüz abdest tarifinde bir-iki noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir:
1- Yüzü yıkarken, avuçlanan suyun yüze vurularak yüzün yıkanması esastır. Bu, müstehab addedilmiştir. Ancak, Şâfiî'lere göre, suyu yüze vurmamak abdestin mendublarından biridir.
2- Kulağın iç kısmı yâni yüze bakan kısmı yüzden sayılmakta ve yüzle birlikte yıkanmaktadır. Baş parmakların kulağa sokulmasının ma'nâsı budur. Ancak bu husus münakaşalıdır. Bâzı âlimler bu ibâreyi "baş parmağını kulakla favori arasında kalan tüysüz yere (beyazlığa) koydu" diye anlamıştır. Nitekim bu anlayışta olan Mâverdî,

kulakla sakalın üst uzantısı arasındaki bu beyazlığı da yüzden saymıştır. Esasen Şâfiî mezhebinin kabulü de böyledir. İmam Mâlik: "Kulakla sakal arasında kalan beyazlık yüzden değil"der.
Keza kulağın dış kısmı da başla birlikte meshedilmelidir. Hasan İbnu Sâlih, Şa'bî, Zührî böyle hükmederler. Dâvud-u Zâhirî de kulakların yüzden olduğuna ve yıkanmaları gerektiğine hükmeder.
Geri kalan ülemâ, kulağı baştan kabul eder ve başla birlikte meshedilmesine hükmeder.
3- Yüzün yıkanmasından alna dördüncü sefer su dökülmesi, ülemânın icmaına aykırı bir durumdur. Bu, izahı zor bir müşkildir. Üç sefer yıkama sırasında su ulaşmayan bir yer kalmış olabilir, burayı tamamlamak üzere buna yer vermiş olabilir diye bir te'vile gidilmiştir. Bazı âlimler de: "Abdest alan kimseye yüzü yıkadıktan sonra alnına bir miktar su koyup akıtması müstehabtır" diye hükmetmiştir. Diğer taraftan Hz. Hasan'dan gelen bir rivayette, Resûlullah'ın abdestini alıp tamamladıktan sonra bir miktar suyu alnında, secde ettiği yere akıttığını belirtmiştir. Bu iki rivayet arasında farklılık var: Hz. Ali abdest esnasında yapmakta, Resûlullah ise abdesti tamamladıktan sonra.
4- Bu hadis, Hz. Ali'nin ayağında ayakkabı olduğu halde ayaklarını yıkadığını ifade etmektedir. Şârihler: Ayaklar her ne kadar ayakkabı içinde olsa da dökülen suyun ayakların altına da üstüne de ulaşmış olmasının mümkün olduğunu belirtirler ve delil olarak rivayette: "O su ile ayağını yıkadı" denmiş olmasını gösterirler.
Râfizîler bu hadisi esas alarak ayağın meshedilmesinin vacib olduğunu söylemiştir. Bazıları da, yine buna dayanarak: "Kişi muhayyerdir, dilerse yıkar, dilerse mesheder" demiştir. Ancak ulemâ: "Ayakların yıkanmasından bahseden bundan çok daha kuvvetli deliller varken bununla amel edilemez" demiş, ayrıca az yukarıda kaydettiğimiz üzere, bizzat rivayet, bu suyun ayağın altına ve üstüne ulaştığını ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Ali'den gelen bir başka rivayette Hz. Ali "Bu, hades vâki olmayan (yani abdesti henüz bozulmamış olan) kimsenin abdestidir: هذا وُضُوءُ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ demiştir.
Ayakkabının içinde ayağın yıkanması ve dolayısıyla bu hadiste "ayağın meshedilmesi"nin kastedilmediği hususu 3599 numaralı hadiste daha geniş olarak açıklanacaktır.
5- Hadisin sonunda Abdullah el-Havlanî'nin "Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi?"diye üç kere sorması ayakkabının içinde ayak yıkama işinin hayret uyandırmasından ileri gelmiştir. Şunu da belirtelim ki, bazı şârihler soru sahibinin Abdullah el-Havlânî değil, İbnu Abbâs olduğunu ve soruyu cevaplayanın da İbnu Abbâs olmayıp Hz. Ali olduğunu söylemiştir (Allâhu a'lem).
6- Bu hadisin zayıf olduğu, başta Buhârî, olmak üzere bazı âlimlerce belirtilmiştir.[192]

7. 3594. وعن عبدالله بن زيد بن عاصم الأنصارى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]وَقِيلَ لَهُ تَوَضّأ لَنَا وُضُوءَ رسولِ اللّهِ #، فَدَعَا بِإنَاءٍ فَفَعَلَ نَحْوَ مَا تَقَدَّمَ، وَفِيهِ: فَمَسَحَ بِرَأسِهِ، فَأقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأدْبَرَ، بَدَأ بِمُقَدَّمِ رَأسِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إلَى المَكَانِ الَّذِى بَدَأ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ[. أخرجه الستة.وفي رواية لمسلم: »وَمَسَحَ بِرَأسِهِ ثَلاثاً« .

7. (3594)- Abdullah İbnu Zeyd İbni Âsım İbni'l-Ensârî (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, kendisine:
"Bizim için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdestiyle bir abdest al (da görelim)!" diye talepte bulunuldu. O, hemen bir kap [su] isteyip, önceki hadiste anlatılan şekilde abdest aldı. Abdest alışını anlatan rivayette şu farklı açıklama var:
"Başını meshettikte ellerini (saçları üstünde) ileri ve geri doğru yürüttü. (Şöyle ki: Mesh ameliyesine) başın ön kısmından başladı ellerini enseye doğru götürdü. Sonra, başladığı yere kadar geri getirdi. Sonra ayaklarını yıkadı."[193]
Müslim'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Başını üç kere meshetti."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buhârî "Başın tamamını meshetme" adını verdiği bir babta kaydeder. Her ne kadar Teysîr'e alınan vechinde başın tamamının meshini ifade eden sarih bir tabir yok ise de, bazı vecihlerinde ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ كُلَّهُ denilerek tamamının meshi ifade edilmiştir. Mamafih sadedinde olduğumuz vechinde meshe, başın ön kısmından "iki elle başlayıp enseye kadar gidilmesinin zikredilmesi, tamamının meshine delâlet etmektedir. Ayrıca âyet-i kerîmenin "Başlarınızı meshedin" (Mâide 6) diye mutlak emretmesi de meshin, başın tamamına şâmil olması hususunda bâzı âlimlere kanaat vermiştir. İmam Mâlik, İbnu Uleyye ve bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel bunlardandır. İmam Şâfiî, "Âyetin, başın tamamını da, bir kısmını da kasdetme ihtimali vardır" der. Hadisten gelen delile dayanarak "bir kısmının kastedilme" ihtimalini tercih eder. Hanefî ülemâsı da "bir kısmın

meshi"ni esas alır. Ancak "bu kısım"ın miktarı hususunda Şâfiî'ler ve Hanefîler farklı görüşlere ulaşırlar. Şâfiî'lere göre ıslak elle saçın tek teline dokunmak yeterlidir.Hanefîler başın dörtte birini kabul ederler.
2- Hadiste meshin önden arkaya mı, arkadan öne mi olacağı çok sarih değildir. Her iki ihtimali destekleyen yorumlar ve hatta rivayetler yapılmışsa da rivayetlerin mecmuundan önden arkaya doğru olma ihtimalinin daha kavî olduğu anlaşılmıştır. "Önden arkaya yapılır, sonra tekrar öne getirilir" diyenler iki ayrı görüşü birleştirmiş olurlar. Biz tercümeyi, bazı ilave kelimelerle önden arkaya anlaşılacak şekilde netleştirerek yaptık. Âlimlerin tahlillerini vermeyi gereksiz görüyoruz.[194]

3595. 8. وللبخارى رحمه الله:]أنَّ النّبيَّ # تَوَضّأ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ[.وفي رواية ٔبي داود عن المقدام »بن معدى كرب«: »ثُمَّ مَسَحَ بِرَأسِهِ وَأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا«.وفي أخرى: »وَمَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وَبَاطِنِهِمَا، وَأدْخَلَ أصَابِعَهُ في صِمَاخِىْ أُذُنَيْهِ«.»وَالصِّمَاخُ«: ثقب ا ٔذن.

8. (3595)- Buhârî rahimehullah'ın bir rivayetinde şöyle denmiştir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (abdest uzuvlarını) ikişer kere yıkayarak abdest aldı."[195]
Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, Mikdâm İbnu Ma'dikerb'den şu kaydedilir: "Sonra başını, içiyle ve dışıyla iki kulağını meshetti."[196]
Yine, Ebû Dâvud'un bir başka rivayetinde şöyle denmiştir: "Kulaklarını içleriyle dışlarıyla meshetti, parmaklarını kulaklarının deliklerine soktu."[197]

3596. 9. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]جَاءَ أعْرَابِىٌّ إلى رسولِ اللهِ # يَسْألُ عَنِ الْوُضُوءِ، فَأرَاهُ ثَثاً ثَثاً، ثُمَّ قالَ: هكَذَا الوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلى هذَا أسَاءَ وَتَعَدَّى وَظَلَمَ[. أخرجه أبو داود والنسائي، وهذا لفظه .

9. (3596)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir bedevi gelerek, abdestten sordu. Resûlullah ona uzuvların üçer kere yıkanmasını gösterdi. Sonra da:
"Abdest işte böyle alınır! Kim buna bir ziyâdede bulunursa, fena bir iş yapmış olur, haddi aşar ve zulmeder" buyurdu."[198]
Bu metin Nesâî'ye aittir.

3597. 10. وفي رواية أبي داود:]ثُمَّ مَسَحَ بِرَأسِهِ، وَأدْخَلَ إصْبَعَيْهِ السَّبَّاحَتَيْنِ في أُذُنَيْهِ، وَمسَحَ بِإبْهَامَيْهِ عَلى ظَاهِرِ أُذُنَيْهِ، وَبِالسَّبَّاحَتَيْنِ بَاطِنَ أُذُنَيْهِ وفِيهَا: هكَذَا الْوُضُوءُ، مَنْ زَادَ عَلى هذَا أوْ نَقَصَ فَقَدْ أسَاءَ وَظَلَمْ، أوْ ظَلَمَ وَأسَاءَ[.

10. (3597)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "...Sonra başını meshetti. Şehadet parmaklarını kulaklarına soktu. Başparmaklarıyla kulaklarının dışlarını meshetti. Şehadet parmaklarıyla kulakların içini meshetti..." Rivâyetin sonunda şu ifade var:
"Abdest işte böyledir. Kim buna ziyadede bulunur veya bundan eksiltme yaparsa kötü bir iş yapmış ve zulmetmiş olur -yahut zulmetmiş ve kötü bir iş yapmış olur-"[199]
Nesâî'nin rivayetinde özetle şöyle denmiştir: "...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir bedevi geldi ve ondan abdest hakkında sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdestin alınışını, uzuvları üçer sefer yıkayarak gösterdi, sonra şöyle söyledi: "Abdest işte böyledir. Kim buna ziyâdede bulunursa kötü bir iş yapmış, haddi aşmış ve de zulmetmiş olur."[200]

3598. 11. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]تَوَضّأ رسولُ اللهِ # مَرّةً مَرّةً[. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي .

11. (3598)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest aldı."[201]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, Resûlullah'ın abdesti farklı şekillerde aldığını göstermektedir: Bazan uzuvları üçer sefer yıkamış, bazan ikişer, bazan da birer. İçinde bulunduğu şartların bunda tesiri olduğu muhakkak. Ancak, abdest uzuvlarının yıkanmasında kesin bir standart olmadığını ve dolayısıyle üçer, ikişer ve hatta birer kere yıkamanın câiz olduğunu göstermek için, rivayetlerde görüldüğü üzere, farklı şekillerde abdest almıştır. Gerçi bu şerî cevazı, Aleyhissalâtu vesselâm şifâhî olarak da duyurabilirdi, ama fiilen göstermenin ayrı bir müessiriyeti var. Suyun az, vaktin dar olduğu bazı şartlarda, Resûlullah'ın bu sünnetine, şeriatımızın bu ruhsatına müslümanlar her zaman mürâcaat edebilirler.
2- Abdestin nasıl alınacağını soran bedeviye Resûlullah'ın cevabı şifahî olmayıp fiilî olması, yâni Aleyhissalâtu vesselâm'ın abdest alarak bizzat göstermesi, öğretmede imkân nisbetinde göze hitabetmenin müessiriyetine bir işarettir. Nazarî bilgiye nazaran pratik ve amelî müşâhede metodu, hem öğretme kolaylığı ve hem de tesirli olma avantajı taşımaktadır. Öğretimde imkân nisbetinde bu yoldan istifade edilmelidir.[202]

3599 .12. وفي رواية أبي داود عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أَتُحِبُّونَ أنْ أُرِيكُمْ كَيْفَ كَانَ رسولُ اللّهِ # يَتوضّأ، فدَعَا بإناَءٍ فِيهِ ماءٌ فَاغْتَرَفَ غَرْفَةً بِيَدِهِ الْيُمْنى فَتَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ أخَذَ أُخْرى فَجمَعَ بِهَا يديْهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثُمّ أخذ أُخْرَى فَغسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنى، ثُمّ أخَذَ أُخْرى فَغسلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى، ثُمّ قَبَضَ قَبْضَةَ مِنَ المَاءِ، ثُمّ نَفَضَ يَدَهُ، ثُمّ مَسَحَ رَأسَهُ وَأُذُنَيْهِ، ثُمّ قَبَضَ قَبْضَةً أُخْرى مِنَ المَاءِ فَرَشّ عَلى رِجْلِهِ الْيُمْنى وَفِيهَا النّعْلُ، ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ، يَدٌ فَوْقَ الْقَدْمِ، وَيَدٌ تَحْتَ النّعْلِ، ثُمّ صَنَعَ بِالْيُسْرى مِثْلَ ذلِكَ[.

12. (3599)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nasıl abdest aldığını size göstermemi ister misiniz?"
İçinde su olan bir kab istedi, sağ eliyle bir avuç su aldı, mazmaza ve istinşak yaptı, sonra bir avuç daha aldı, bununla iki elini birleştirip (iki eliyle) yüzünü yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı bununla sağ elini yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı, bununla sol elini yıkadı. Sonra bir avuç su daha aldı, sonra elini çırptı, sonra başını ve kulaklarını meshetti. Sonra bir kabza su daha aldı sağ ayağının üzerine serpti, ayağından nalın olduğu halde, sonra onu iki eliyle meshetti, elin biri ayağın üstünde, diğeri de nalının altında. Sonra aynı şeyi sol ayağa yaptı."[203]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, abdest uzuvlarının birer avuç su ile yıkanışına örnek olmaktadır. Mazmaza ve istinşakta, her ikisi için bir avuç su kullanılmıştır.
2- Burada, nalın içinde olan ayağına bir avuç su dökmesi, ayağın alt kısmını yıkamadığı ma'nâsına alınmamıştır. İbnu Hacer: "İki eliyle meshetti demek, suyun ayağın tamamını ihata etmesini kolaylaştırmaktır" der. Nitekim Buhârî, "Nalın İçindeki Ayakların Yıkanması" diye isimlendirdiği babta, Abdullah İbnu Ömer'in bu mevzuyu aydınlatan bir rivayetini kaydeder. Buna göre, Aleyhissalâtu vesselâm, tüysüz nalınlar giymekte ve onlar ayağında olduğu halde (yani nalınlarını ayağından çıkarmadan) abdest almakta ve ayaklarını da öylece yıkamaktadır.
Buradaki meshetti tabirini, şârihler delketti yani ovdu diye anlarlar. Şu halde, suyun ayağın tamamına ulaşması için eliyle yardımcı olmuştur.
3593 numaralı hadiste de belirtildiği gibi bu hadis, bazı izahlara tabi tutulmuşsa da sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle şazz ve dolayısıyla amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir.[204]

3600 .13. وفي أخرى ‘بي داود والترمذي عن الرّبيع بنت معوذ بن عفران رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَثاً، ووَضّأ وَجْهَهُ ثَثاً، ومَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مَرّةً، وَوَضّأ يَدَيْهِ ثَثاً ثثاً، وَمَسَحَ بِرَأسِهِ مَرّتَيْنِ بَدَأ بِمُؤَخَّرِ رَأسِهِ، ثُمَّ بِمُقَدَّمِهِ، وَبِأذُنَيْهِ كِلْتَيْهِمَا، ظُهُورِهِمَا وَبُطُونِهِمَا، وَوَضَّأ رِجْلَيْهِ ثَثاً ثَثاً[.

13. (3600)- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir başka rivayetinde Rübeyyi Bintu Muavvız İbni Afrâ (radıyallahu anhâ) der ki: "...avuçlarını üç kere yıkadı, yüzünü üç kere yıkadı, bir kere mazmaza ve istinşak yaptı. Ellerini üçer üçer yıkadı. Başını iki kere meshetti. Başının gerisinden başladı, sonra önünden. İki kulağını da (meshetti) içlerini de, dışlarını da. Ayaklarını da üçer üçer yıkadı."[205]

3601. 14. وفي أخرى:]فَمَسَحَ الرَّأسَ كُلَّهُ مِنْ قَرْنِ الشَّعْرِ كُلَّ نَاحِيَةٍ لِمُنْصَبِّ الشَّعْرِ يُحَرِّكُ الشَّعْرَ عَنْ هَيْئَتِهِ[.

14. (3601)- Bir diğer rivayette: "Başın tamamını meshetti. Bunu, başın tepesinden başlayıp saçın döküldüğü her tarafa ulaşacak şekilde saçın şeklini bozmadan icra etti" denmiştir.[206]

3602. 15. وفي أخرى:]فَمَسَحَ رَأسَهُ، وَمَسَحَ مَا أقْبَلَ مِنْهُ وَمَا أدْبَرَ، وَصُدْغَيْهِ وَأُذُنَيْهِ مَرَّةً وَاحِدَةً[. وفي أخرى:]مَسَحَ بِرَأسِهِ مِنْ فَضْلِ مَاءٍ كَانَ في يَدِهِ[.

15. (3602)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "...Başını meshetti, başın öne gelen kısmını da, arkaya gelen kısmını da, şakaklarını da, kulaklarını da birer birer meshetti."[207]
Bir diğer rivayette: "Elinde arta kalan su ile başını meshetti" denmiştir.[208]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen son üç rivayet ve onların ilâveleri, Resûlullah'ın, abdesti değişik şekillerde aldığını göstermektedir. Bunların hepsi, abdest alma tarzında ruhsattır, kolaylıktır. Söz gelimi 3600'de, uzuvlar üçer kere yıkanırken, mazmaza ve istinşak birer kere, başın meshi geriden öne doğru olmak üzere iki kere yapılır. 3601'de meshin, başın tepe noktasından aşağıya doğru, saçın düzeni hiç bozulmayacak tarzda ve tamamını içine alacak şekilde yapıldığı; 3602'de başın tamamına şâmil bu meshin elde arta kalan ıslaklıkla yapıldığı, yeni bir su alma cihetine gidilmediği belirtilir.[209]

3603. 16. وعن أبي أمامة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]تَوَضّأ رسولُ اللهِ # فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلاثاً، وَيَدَيْهِ ثَلاثاً، وَمَسَحَ رَأسَهُ ثَلاثاً وَقالَ: ا'ذُنَانِ مِنَ الرَّأسِ[.قال حماد: أدرى ا'ذنان من الرأس من قول أبي أمامة أم من قول رسولِ اللّهِ #؟ أخرجه أبو داود والترمذي وضعفه، وهذا لفظه.وعند أبي داود قال: »وَكَانَ يَمْسَحُ المأقيْنِ: يَعْنِى الحُقَّيْنِ، وقالَ فِيهِ أيْضاً: ا'ذُنَانِ مِنَ الرَّأسِ« .

16. (3603)- Ebû Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldı ve bunu, yüzünü üç, ellerini üç sefer yıkayarak, "Kulaklar baştandır" deyip başını da üç sefer meshederek yaptı."
Hammâd der ki: "Birrivayette geçen "Kulaklar baştandır" ibaresi, Ebû Ümâme'nin sözü mü yoksa Resûlullah'ın sözü mü bilemiyorum."[210]
Bu metin Tirmizî'nindir. Ebû Dâvud'da şu ifade de yer alır: "Göz pınarlarını da meshederdi." O rivayette: "Kulaklar baştandır" da demiştir.[211]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet başın üç ayrı sefer meshedildiğni söylemekten başka "kulağın baştan sayıldığını" ifade etmektedir. Yani kulaklar yüzün devamı değil, başın bir parçasıdır. Bu tasrihin şu pratik neticesi var: Yüzden sayıldığı takdirde abdest sırasında yüzün tabi olduğu ahkâma tabi olması ve dolayısıyla "yıkanması" gerekir. Baştan sayılınca da başın tabi olduğu ahkâma yani meshe tâbi olması gerekir. Burada, "kulağın baştan olduğu" tasrih edilmiş, ancak bu ifade, râvilerden Ebû Ümâme'nin bir derci mi yoksa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözü mü olduğu hususunda şüphe edildiği belirtiliyor. Râvilerin zaman zaman hadislere açıklayıcı cümle ve kelimeleri rivayet sırasında ilâve ettiklerini usul bahislerinde görülür. Bu işe derc, bu çeşit hadislere de müdrec hadis denir. Burada olduğu gibi, derc ihtimali olan hadisler zayıf kabul edilmiştir.

2- Kulağın baştan mı, yüzden mi olduğu meselesi ihtilâflıdır. Umumiyetle baştan kabul edilir ve onların yıkanması değil, baş için ıslatılan aynı elle, bir defada başla birlikte meshi esas alınır. Bu sebeple, meshedilmeyecek olsalar abdestin bütünlüğüne halel gelmez, sâdece abdestin sünnetlerinden biri terkedilmiş olur. Kulağın baştan olduğu görüşü, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel (radıyallahu anhüm)'ün müşterek tercihleridir. Resûlullah'ın ashabından ehl-i ilm'in çoğu, Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, İshak İbnu Râhûye gibi Tâbi'înden birçokları hep aynı görüşte olmuştur. Bâzı âlimler de: "Kulağın ön kısmı yüzden, arka kısmı baştandır" demiştir. İbnu Hacer, "Kulaklar baştandır" hadisinin sekiz ayrı rivayette geldiğini gösterdikten sonra, bu rivayetlerden her birinin, müstakil olarak değerlendirince zayıf olduklarına hükmedileceğini belirtir.
3- Hadiste yer verilen bir diğer husus göz pınarlarının meshedilmesidir. Göz pınarı diye tercüme ettiğimiz ma'k kelimesi lügatçiler açısından gözün burna yakın ucunu ifade eder. Ancak şârihler, gözün kulağa bakan ucunun da bu kelimeyle ifade edildiğine dikkat çekerler. Türkçemizde de bu her iki tarafı ayrı ayrı ifade edecek kesin kelimelerimiz yok. Sadece göz pınarı tabirimiz var, bu da yerine göre her iki ucu da ifâde etmek için kullanılabilmektedir. Bir de, göz ucuyla bakmak tâbirinde kullanılan göz ucuyla terkibimiz var ise de kullanılışta diğerinden kesin bir ayrılık taşımaz.
Tîbî, göz pınarlarının meshedilmesini, suyun oraları yıkamasında mübalağayı sağlamak içindir, çünkü göz, sürme vs. kalıntısından, çapakdan hâli olmaz. Bunlar akıp göz kenarlarında kururlar. Öyle ise bu çeşit katı maddelerin birikme yeri olan göz pınarlarının abdest sırasında hususi bir itinâ ile temizlenmesi gerekmektedir. Mezhebimize göre çapak lar, suyun alta geçmesine de mânidir. Hem abdest hem de gusül için bir kısım ciddi mahzurlara da sebep olabilirler. Öyleyse hadîs, bunların bertaraf edilmesi için göz pınarlarının meshedilmesini sünnet kılmıştır.[212]

3604. 17. وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أخْبَرَنِى عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه أنَّ رَجُ‎ًُ جَاءَ إلى رَسُولِ اللهِ # وَقَدْ تَوَضّأ وَتَرَكَ عَلى قَدَمَيْهِ مِثْلَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ، فَقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ #: ارجِعْ فَأحْسِنِ الْوُضُوءَ. قالَ: فَرَجَعَ فَتَوَضّأ، ثُمَّ صَلّى[. أخرجه مسلم وأبو داود .

17. (3604)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) şunu söyledi: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelmişti. Bunun abdest almış fakat ayaklarının üzerinde tırnak kadar bir yeri yıkamadan bırakmış olduğunu gördü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), adama derhal müdâhale etti:
"Git abdestini güzel kıl!" Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı."[213]

3605. 18. و'بي داود في أخرى، عن بعض أصحاب رَسُولِ اللهِ #:]أنَّ النَّبِيَّ # رأى رَجُ‎ًُ يُصَلّى فِي ظَهْرِ قَدَمِهِ لُمْعَةٌ قَدْرُ الدِّرْهَم لَمْ يُصِبْهَا الماءُ فَأمَرَهُ أنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ وَالصَّ‎ًةَ[.

18. (3605)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde Resûlullah'ın ashabından biri şöyle anlatır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ayağının sırtında dirhem büyüklüğünde bir kısma su değmemiş olduğu halde namaz kılmakta olduğunu görmüştü, derhal abdesti ve namazı iade etmesini emretti."[214]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, abdest sırasında cahillik veya dikkatsizlik sebebiyle yıkanması gereken yerlere suyun ulaşmaması halinde, o kuru kalan yer çok küçükde olsa, abdestin sahih olmayacağını gösterir. Ülemâ bunda ihtilâf etmez.
Ancak, eksikliğin tamamlanması için sadece o uzvun yıkanması yeterli mi, yoksa abdest yeniden alınmalı mı meselesinde ihtilâf edilmiştir. Ebû Hanîfe birinci hadisteki "...güzel kıl" emrini esas alarak, sadece o uzvun yıkanmasını yeterli bulur. "Güzel kıl" emri, eksiği tamamlamakla yerine gelir. Aleyhissalâtu vesselâm abdesti iade etmeyi emretmedi" der. Ebû Hanîfe, abdestte uzuvların peşpeşe yıkanmasını vâcib görmez. Ancak bir kısım âlimler uzuvların yıkanmasının peşpeşe olmasını vâcib görmüştür. Bunlar "Resûlullah sadece o uzvun yıkanmasını emretmedi, "Abdestini güzel yap!" dedi, yâni yeniden al dedi..." şeklinde te'vil yaparlar. Kadı İyaz bu görüştedir.
İmam Şâfiî, kavl-i cedidinde, âyet-i kerimede zikredilen emri esas almış: "Allah âzâların yıkanmasını farz kılmıştır. Kim onları yıkarsa emri yerine getirmiş olur. İster peş peşe yapsın, isterse araya fasıla koysun farketmez" demiştir. Buna İbnu Ömer'in bir tatbikatını delil göstermiştir: Buhârî, İbnu Ömer'in ayaklarını, diğer uzuvları kuruduktan sonra yıkadığını rivayet eder. İbnu'l-Müseyyib, Atâ ve bir grup fakihde böyle hükmetmiştir.

İmam Mâlik ve Rebî'a: "Kim bunu kasden yaparsa abdesti iâde eder. Kim de unutarak yaparsa bir şey gerekmez" derler. İmam Mâlik'ten: "A-radaki fâsıla yakınsa kalan uzvu yıkayarak abdestini tamamlar, fazla zaman geçmişse yeni baştan abdest alır" dediği de rivayet edilmiştir.
Katâde ve Evzâî: "Yıkananlar kurudu ise iâde eder" demişlerdir. Ancak kurumayı mi'yar almak gerektiğine dâir delil olmadığı belirtilmiştir. Tahâvî: "Abdest uzvunun kuruması abdesti bozan bir hades değildir, nitekim abdest uzuvlarının hepsinin kurumasıyla abdestin bozulduğuna hükmedilmez" demiştir.
Âlimler, bu münakaşayı yaparken, zayıf olması sebebiyle ikinci hadisi (3605) delil kılmazlar. Halbuki hadiste -ayaktaki kuruluk sebebiyle- hem abdestin hem de namazın "iadesi" sarih olarak emredilmektedir.[215]

3606.19. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]تَخَلَّفَ عَنَّا النَّبِيُّ # في سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا فَأدْرَكَنَا وَقَدْ أرْهَقَتْنَا الصَّلاةُ وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ، فَجَعَلْنَا نَمْسَحُ عَلى أرْجُلِنَا، فنَادَى بِأعْلَى صَوْتِهِ: وَيْلٌ لِ'عْقَابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَثاً[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين .

19. (3606)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Beraber olduğumuz bir sefer sırasında, bir ara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizden geride kaldı, sonra tekrar kavuştu. Bu sırada namaz vakti girmişti. Bizler de abdest alıyor, ayaklarımıza meshediyorduk. (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)) yüksek sesle nidâ etti:
"Ökçelerin ateşte vay hâline!" Bunu iki veya üç kere tekrarladı."[216]

3607.20. ولمسلم في أخرى:]تَعَجَّلَ قَوْمٌ عِنْدَ الْعَصْرِ فَتَوضئُوا وَهُمْ عِجَالٌ فَانْتَهَيْنَا إلَيْهِمْ، وَأعْقَابُهُمْ تَلُوحُ لَمْ يَمَسَّهَا المَاءُ، فقَالَ النَّبِيُّ #: وَيْلٌ لِ'عْقَابِ مِنَ النَّارِ، أسْبِغُوا الْوُضُوءَ[.

20. (3607)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Halk ikindi namazı sırasında acele etti ve bir kısmı alelacele abdest aldı. Biz onlara ulaştık. Ökçelerine su değmemiş, parlıyordu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:
"Ökçelerin ateşte vay hâline! Abdesti tam alın!" buyurdular."[217]

3608.21. قال الترمذي:]وَقَدْ رُوِى عَنِ النَّبِيّ #: وَيْلٌ لِ'عْقَابِ وبُطُونِ ا'قْدَامِ مِنَ النَّارِ[.

21. (3608)- Tirmizî derki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan şöyle rivayet edildi:
"Ökçe ve ayak çukurlarının ateşte vay haline."[218]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste abdest alırken, abdest uzuvlarının dikkatlice yıkanması, kuru, su değmemiş bir nokta bırakılmaması gerektiği ifâde edilmiştir. Âlimler, ökçe zikredilmiş olmakla birlikte bu hususta (yani iyi yıkanmamakta) ökçeye iştirak eden bütün abdest uzuvlarının aynı tehdide dahil olduğunu belirtirler. Ökçenin zikri onların kuru kalmış olmasının görülmesinden ileri gelir.
2- Ökçenin zikriyle ilgili olarak şunu da söyleyebiliriz: Resûlullah, abdest uzuvlarının yıkanmasında gösterilmesi gereken titizliğe, en ziyade ihmâle uğraması muhtemel olan uzvu nazara vererek dikkat çekmiştir. Yani, kolda veya yüzde kuru yer kalacak olsa kola da veyl, yüze de veyl olacaktır, fark yoktur.
3- Vay haline diye tercüme ettiğimiz veyl kelimesinin ma'nâsı hususunda şârihler ihtilâf eder. İbnu Hacer, en makbul görüşün "cehennemdeki bir vadinin adı" olduğunu söyler. İbnu Huzeyme der ki: "Eğer meshetmek, (ayaktaki hadesi bertaraf etmeye yönelik) gayeyi hâsıl etseydi ateşle korkutulmaması gerekirdi." İbnu Huzeyme, bu sözüyle Şiilerin kitaplarında, bu mevzuda gelen muhalefete cevap vermiş olmaktadır. Onlar âyette gelen: "..Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın" (Mâide 6) âyetinin kıraatinin zahirini esas alıp (ayaklarınızı) lafzını (başlarınızı) kelimesine atfederek ayakların da baş gibi meshedileceğine hükmederler. Zamanımızda Sünnîler arasında enaniyeti kavî, ilmi sığ, Selefe saygı ve teslimiyeti zayıf veya hiç yok bazıları da bir nevi teşeyyü sirayetinin tezâhürü olarak, ayağa meshetmek suretiyle abdest alınacağı iddiasında bulunmaktadır. Halbuki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın ne şekilde abdest aldığını bildiren rivayetler mütevâtirdir. Çıplak ayağa

mesh vermek diye bir mesele mevzubahis değildir. Gerçi 3599 numaralı hadiste ayakkabısını çıkarmadan ayağına su serpmek suretiyle ayağını yıkaması, mesh verme durumunu hatırlatmakta ise de, orada izahı yapıldığı üzere, ülemâ hem o rivâyeti zayıf addetmiş hem de, onun mesh ma'nâsına gelmiyeceğini göstermiştir.
O rivayetin ayağa mesh vermeyi ifade ettiğini kabul edecek olsak bile, sadedinde olduğumuz hadis, ökçedeki kuruluğa, daha önceki hadisler ayak üzerinde kalan dirhem büyüklüğündeki kuruluğa müsaade etmemektedir. Şu halde ortada bir teâruz var demektir. Deliller teâruz edince işimize geleni değil, objektif kıstaslarla kavî olanları, çoğunluk tarafından rivâyet edilenleri tercih etmek gerekmektedir. Ehl-i sünnet ulemâsı mütekaddim ve müteahhiriyle bu meselde ihtilaf etmemiş, "ayakların yıkanması" hususunda icma etmiştir. Ayaklara meshetmek yeterlidir iddiası, Resûlullah'ın "Sonradan ihdas edilenler bid'attir, bid'atler dalâlettir, dalâlet ise ateştedir" tehdidine giren bir durumdur. Cenâb-ı Hakk'tan ümmet-i merhûme'yi bu çeşit dalâletlere düşmekten korunmasını niyaz ederiz.
Bu mevzuyu İbnu Hacer şöyle özetler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdestinin sıfatıyla ilgili mütevatir rivayetler O'nun ayaklarını yıkadığını gösterir. Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'ın emrini açıklamakla vazifelidir(mübeyyin). İbnu Huzeyme ve başkalarının Amr İbnu Abese'den rivayet ettikleri abdestin fazileti ile ilgili uzun bir hadiste şöyle denir: "...Sonra da, Allah'ın kendisine emrettiği şekilde ayaklarını yıkardı..." Bu meselede Ashab'ın hiçbirinden muhâlefet sabit değildir. Sadece Hz. Ali, İbnu Abbâs ve Hz.Enes (radıyallahu anhüm)'ün farklı görüşleri olmuştur. Ancak bilâhare onlar da görüşlerinden rücû etmişlerdir, bu husus da rivayetlerle sâbittir. Abdurrahman İbnu Ebî Leyla der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashab'ı ayakların yıkanmasında icma etmiştir."
Şunu da ilâve etmede fayda var: Ayakların abdestte yıkanmaması İslâm'ın temel esprisine de zıt düşer. Zîrâ, abdest uzuvları içinde en ziyade kirlenmeye ve -vücudun ağırlığı yüklendiği için- çokça terleyip pis kokular neşretmeye en müsait olanı ayaktır. Abdest sırasında ayakların yıkanmayıp meshle geçiştirilmesi, mescidleri kısa zamanda girilmez hâle getirir. Halbuki abdestin gayesi temizliktir, pis kokuları asgariye düşürmektir. Abdest cemaat halinde kılınması esas olan namazlarda günde beş vakit bir araya gelecek olan insanları, birbirlerini rahatsız etmeyecek şartlara sokar. Ayağın yıkanmasının terki, bu gâyeyi önler. Zamanımızda, ayakların yıkanması esas olduğu halde, mescidlerde çoğu kere en ziyade rahatsızlık duyulan husus ayak kokusudur.
Sünnete, farza aykırı bir anlayışla ayaklara meshetmeyi müdafaa edenlerin dedikleri olduğu takdirde, bir müddet sonra câmilere ayakkabılarla girilmesini teklif etmeleri kaçınılmaz olacaktır, el-ıyazu billah!
4- Hadisten şu faideler de çıkarılmıştır:
***** Câhil kendi hâline bırakılmaz, öğretilir.
***** Menfi fiil inkâr edilirken ses yükseltilir.
***** İyi anlaşılması için mesele tekrar edilir.[219]

3609 .22. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ المِسْحِ عَلى الْعِمَامَةِ فقَالَ: حَتَّى يُمْسَحَ الشَّعْرُ بِالْمَاءِ[.
أخرجه مالك .

22. (3609)- Hz. Câbir (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre, kendisine sarık üzerine meshetmekten sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Hayır, olmaz, su ile saça değilmelidir!"[220]

3610 .23. وعن ثوبان رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَعَثَ رسولُ اللّهِ # سَرِيَّةً فَأَصَابَهُمْ الْبَرْدُ، فَلَمَّا قَدِمُوا عَلى رسولِ اللّهِ # أَمَرَهُمْ أنْ يَمْسَحُوا عَلى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينَ[. أخرجه أبو داود .
»الْعَصَائِبُ«: العمائم ُن الرأس يعصب بها.و»التَّسَاخِينُ«: الخفاف واحد لها .

23. (3610)- Hz. Sevbân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seriyye göndermişti. Askerler soğukla karşılaşıp üşüdüler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a döndükleri zaman, onlara sarıklarının ve mestlerinin üzerine meshetmelerini emretti."[221]

.24 .3611 وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رَسولَ اللهِ # يَتَوَضَّأُ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ قِطْرِيَّةٌ فَأدْخَلَ يَدَهُ تَحْتَ الْعِمَامَةِ فَمَسَحَ بِمُقَدَّمِ رَأسِهِ وَلَمْ يَنْقُضِ الْعِمَامَةَ[. أخرجه أبو داود.»الْقِطْرِىُّ«: ثوب أحمر له أعم، وفيه بعض الخشونة، وقيل البرود القطرية: حلل جياد تحمل من قبل البحرين. قال ا'زهرى: وفي البحرين قرية يقال لها قطرية .

24. (3611)- Hz.Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı abdest alırken gördüm. Üzerinde çizgili kırmızı bir sarık vardı. Elini sarığın altına soktu, başının ön kısmını meshetti, sarığını çözmedi."[222]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu üç rivayet, sarık üzerine meshetmekle ilgilidir. Bu mevzuda cevaz ifade eden ve etmeyen başka rivayetler de var. Bazıları sarığın üzerine meshetmenin caiz olduğunu söylemiştir. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Enes (radıyallahu anhüm), Tâbiîn ve Etba'ut tâbiînden Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ebû Sevr gibi bazıları da sarığa meshin yeterli olacağını söylemiştir.
Sarık üzerine meshin yeterli olmayacağını söyleyenler de var: Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, İmam Mâlik, İbnu'l-Mubârek, Şâfiî gibi, cumhurun görüşü budur.
2- Hadiste geçen kıtrî, bir kumaş çeşididir. Sertçe, üzerinde bazı çizgi ve alâmetler olan kırmızı renkli bir kumaş. Bahreyn'de Kıtr denen bir karyede imâl edildiği için kıtrî denmiştir.
3- Hadisten hareketle kırmızı renkli kumaşın sarık olara kullanılabileceğine hükmedilmiştir. Ancak hadis zayıftır.
4- Abdest alma sırasında başta sarık kalabilir. Abdest alırken başlarındaki sarıklarını atan müvesvislere, hadis cevaz hususunda delildir.[223]

.25 .3612 وعن ثابت بن أبي صفية قال:]قُلْتُ 'بي جَعْفَرٍ وَهُوَ مُحَمَّدٌ الْبَاقِرُ: حَدَّثَكَ جَابِرٌ رَضِيَ اللهُ عَنْه أنَّ النَّبِيَّ # تَوَضَّأ مَرَّةً مَرَّةً، وَمَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، وَثثاً ثثاً؟ قالَ: نَعَمْ[.وفي رواية: »مَرَّةً مَرَّةً. قال: نَعَمْ« أخرجه الترمذي .

25. (3612)- Sâbit İbnu Ebî Safiyye anlatıyor: "Ebû Cafer'e -ki Muhammed el-Bâkır'dır- dedim ki: "Hz. Câbir (radıyallahu anh), sana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın uzuvlarını birer birer, ikişer ikişer ve üçer üçer yıkayarak abdest aldığını söyledi mi?"
Bu soruma: "Evet!" diye cevap verdi."
Bir rivayette de: "Birer birer yıkayarak abdest aldı mı?"diye sordum; "Evet!" diye cevap verdi" şeklinde gelmiştir.[224]

.26 .3613 وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # تَوَضّأ مَرَّتَيْنِ مرَّتَيْنِ، وقالَ: هُوَ نُورٌ عَلى نُورٍ[.

26. (3613)- Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı ve: "Bu, nur üzerine nurdur" buyurdu."[225]

.27 .3614 وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللهِ # تَوَضّأ ثَثاً ثَثاً، وَقالَ: هذَا وُضُوئِى وَوُضُوءُ ا'نْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِى، وَوُضُوءُ إبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّمُ[. أخرجهما رزين .

27. (3614)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), uzuvlarını üçer üçer yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:
"Bu benim ve benden önceki diğer peygamberlerin ve İbrahim aleyhisselâm'ın abdestidir."[226]

AÇIKLAMA:

Buraya kaydettiğimiz üç rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın farklı zamanlarda abdest uzuvlarını birer, ikişer, üçer kere yıkayarak abdest aldığını ifade etmektedir. Hatta bazı rivayetler, bazı uzuvlarını üç yıkarken, diğer bazılarını iki ve bir yıkayarak karma bir şekilde abdest aldığını göstermektedir.[227]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ

(Bunlar dokuzdur)

BİRİNCİ SÜNNET:

MİSVAK

3615. 1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: لَوْ ۤ أنْ أشُقَّ على أُمَّتِي ‘مَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَ ۤةٍ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.وفي رواية مالك: »مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ« .

1. (3615)- Ebû Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer ümmetim üzerine zahmet vermeyecek olsaydım, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."[228]
Bu metin Sahiheyn'in metnidir.
Muvatta'nın rivâyetinde: "...her abdestte." denmiştir.[229]

3616. 2. و‘بي داود والترمذي عن زيد بن خالد الجهنى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللهِ # يَقُولُ: لَوْ ۤ أنْ أشُقَّ عَلى أُمَّتِي ‘مَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَ ۤةٍ، وَ‘خَّرْتُ صَ ۤةَ الْعِشَاءِ إلى ثُلُثِ اللَّيْلِ[.

2. (3616)- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin Zeyd İbnu Hâlil el-Cühenî (radıyallahu anh)'tan kaydettikleri rivâyet şöyledir:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Ümmetime zahmet vermeyecek olsam, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim ve yatsı namazını da gecenin üçte birine kadar te'hir ederdim."[230]

3617. 3. زاد الترمذي قال:]فَكَانَ زَيْدُ بنُ خَالِدٍ يَشْهَدُ الصَّ ۤةَ وَسِوَاكُهُ عَلى أُذُنِهِ مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ يَقُومُ إلى الصَّ ۤةِ إّ اسْتَنَّ، ثُمَّ يَرُدُّهُ إلى مَوْضِعِهِ[.

3. (3617)- Tirmizî şu ziyâdede bulundu: "Zeyd İbnu Hâlid, namaza geldiği zaman misvağı kulağının üstünde olurdu, tıpkı kâtibin, kulağı üstündeki kalemi gibi. Misvaklanmadan namaza durmazdı. Misvaklandıktan sonra yine yerine koyardı."[231]

3618. 4. وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.وهذا لفظ الشيخين »يَشُوصُ ۤ«: أى يدلك .

4. (3618)- Hz. Huzeyfe radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece (namaza) kalktığı vakit ağzını misvakla ovalardı."[232]

3619. 5. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رَسُولُ الله # يُوضَعُ لَهُ وَضُوؤُهُ وَسِوَاكُهُ، فإذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ تَخَلَّى، ثُمَّ اسْتَاكَ[.

5. (3619)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdest suyu ve misvâkı (akşamdan hazırlanıp yanına) konulurdu. Gece kalkınca abdest bozar, sonra misvaklanırdı."[233]

3620. 6. وفي أخرى:]كَانَ يَرْقُدُ مِنْ لَيْلٍ وَ نَهَارٍ فَيَسْتَيْقِظُ إ تَسَوّكَ قَبْلَ أنْ يَتوضَّأَ[. أخرجه مسلم وأبو داود، واللفظ له والنسائي .

7. (3621)- Yine Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Misvak ağız için temizlik vasıtasıdır. Rab Teâlâ için de rıza vesîlesidir."[234]

3622. 8. وعن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أتَيْتُ رسولَ اللهِ #، وَهُوَ يَسْتَنُّ بِسِوَاكٍ في يَدِهِ يَقُولُ: اعْ اعْ، وَالسِّوَاكُ في فِيهِ كَأنَّهُ يَتَهَوّعُ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ البخاري. »التَّهَوُّعُ«: التقيؤ .

8. (3622)- Hz. Ebû Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğramıştım. Elindeki bir misvakla dişlerini misvaklıyordu ve ü, ü diye bir ses çıkarıyordu, misvak ağzındaydı, sanki kusuyor gibiydi."[235]

3623. 9. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنّ النَّبيَّ # قالَ: أرَانِى في المَنَامِ أسْتَاكُ بِسِوَاكٍ، فَجَاءَنِى رَجُ نِ أحَدُهُمَا أكْبَرُ مِنَ اخَرَ فَنَاوَلْتُ ا‘صْغَرَ مِنْهُمَا، فَقيلَ لِى: كَبِّرْ، فَدَفَعْتُهُ إلى ا‘كْبَرِ مَنْهُمَا[. أخرجه الشيخان .

9. (3623)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rüyamda gördüm ki, bir misvakla dişlerimi misvaklıyorum. İki kişi yanıma geldi, biri diğerinden büyüktü. Elimdeki misvakı onlardan küçük olana uzattım. Bana: "(Büyüğü) büyükle!" dendi. Bunun üzerine misvağı büyük olana verdim."[236]

3624. 10. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُعْطِنِي السِّوَاكَ ‘غْسِلَهُ فأبْدَأُ بِهِ فأسْتَاكَ، ثُمَّ أغْسِلَهُ فأدْفَعُهُ إلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

10. (3624)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana misvağını yıkamam için verirdi. (Teberrük için, yıkamazdan) önce kendim kullanırdım, sonra yıkayıp ona verirdim"[237]

AÇIKLAMA:

1- Beden temizliğinde Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)'ın ehemmiyet verdiği hususlardan biri de diş temizliğidir. Sünnete göre, dişleri temizlemenin en pratik ve en müessir vâsıtası misvaktır. Sünnete uygun olan misvâk, erâk ağacından yapılan çubuklardan ibârettir; ince lifleri, kendine has kokusu vardır. Kullanılacak çubuğun müstehab şekli şöyledir. Kullanan kişinin serçe parmağı kalınlığında, karışı uzunluğunda ve kuru olmalıdır. Ucu suda ıslatılınca yumuşar.
Su değmeden dişlere vurulur, sürtme işi yukarıdan aşağı değil enlemesine yapılır. Sadece dişlere değil, diş etlerine, dile ve hatta damağa da misvak yapılır, üç su verilir. Hadîsler, misvaklarken, çubuğun sertçe kullanılmasını tavsiye eder. Müstehab olan her abdest alışta, yatarken, yataktan kalkınca kullanılmasıdır. Misvaktan gâye sadece dişlerdeki kırıntıların, artıkların temizliği değildir.
2- Âlimler misvakın pek çok faydasını sayarlar. Bazılarını şöyle hatırlatabiliriz:
***** Resûlullah'ın mühim bir sünneti yerine gelmiş olur.
***** Allah'ın rızasına vesîledir.
***** Ağız temizliğini sağlar.
***** Dişleri parlatır, diş etlerini kırmızı kılar.
***** Ağız sağlığını sağlar, ağız kokusunu giderir.

* Dişlerin sağlamlığını artırır, diş taşlarını önler.
* Diş etlerini kuvvetlendirir.
* Diş çürümelerini önler.
* Zekâyı artırır.
* Sesi güzelleştirir, konuşmayı kolaylaştırır.
* Göze kuvvet verir.
* Son nefeste kelime-i şehâdeti hatırlattırır.
* İhtiyarlığı geciktirir.
* Mideyi takviye edip, mide hastalıklarını önler.
* Hazmın kolaylaşmasını sağlar.
* Can çekişmeyi kolaylaştırır.
* Bedenin rutubetini keser.
* Sevabı artırarak ömrü bereketli kılar.

Pek çok hastalığın sindirim sistemi ve bilhassa mideden kaynaklandığı göz önüne alınınca mide sağlınığına fevkalâde te'sir edecek olan ağız temizliği ve onun yegane vâsıtası misvakın faydaları saymakla bitmez. Sadece "Mideyi takviye etmesi'nin hâsıl edeceği neticeler bütün organlarımıza, dolayısıyla hayatımızın seyrine müessirdir.

3- Resûlullah misvakın olmadığı durumlarda parmakla da olsa dişlerin ovulmasını tavsiye etmiştir. Fakihlerimiz, erâk ağacından yapılanı sünnete muvafık bulur ise de başkaca sert ağaçtan da misvak yapılabileceğini söylemiş ve hatta bezle de dişlerin ovulabileceğini belirtmiştir. Bazı yörelerimizde geven kökünden bile misvak yapılmaktadır. Erâk ağacından yapılanın yerini tutmasa da naylon fırçalar da kullanılabilir. Şu halde dinimiz diş temizliğini esas almış olmakta, bunun en güzel vasıtasının da erâk ağacından imâl edilen misvakın olduğunu söylemekte, fakat "illa da bu ağaçtan mamul olanla" diye bir ısrarda bulunmamaktadır. Dindar doktorlarımızın tavsiye ve rehberliğinde imkânımız dâhilinde olan vâsıtalarla behemahal dişlerimizi temiz tutmalıyız.

Resûlullah'tan ağız temizliği ile alakalı olarak kitaplarımızın kaydettiği bazı tavsiyeler:

"Ağızlarınız Kur'an yoludur, onları misvak ile temizleyin."

"Misvak kullandıktan sonra kılınan bir namaz, misvak kullanmadan kılınan namazdan sevab yönüyle yetmişbeş kat üstündür."

"Niye sararmış dişlerinizle yanıma giriyorsunuz? Dişlerinizi misvaklayın."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece gündüz, mukim ve sefer halinde misvak kullanmayı hiç ihmâl etmemiştir. Buhârî'nin bir rivayeti, ölüm döşeğinde iken bile misvakı ihmâl etmediğini belirtir. Ashab-ı Kiram da misvaka gereken ehemmiyeti vermiştir. Rivâyetler, kulaklarının arkasında misvak taşıdıkları halde yola çıktıklarını belirtir.

4- Aynî, misvakın sünnet-i müekkede olduğunu, mendubiyeti husûsunda icmâ vâki olduğunu; Evzâî"nin: "O, abdestin yarısıdır" dediğini kaydeder.

5- Misvak hususunda ulemânın ihtilafı var: Bu neyin sünnetidir?
* Bazıları, "Abdestin sünnetidir" demiştir.
* Bazıları, "Namazın sünnetidir" demiştir.
* Bazıları, "Dinin sünnetidir" demiştir.

Ebû Hanîfe rahimehullah "Dinin sünnetidir" diyenlerdendir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pekçok kereler abdeste mukârin olmaksızın da misvak kullandığı için, misvağı, dinin sünneti olarak değerlendiren görüş daha kuvvetli ve isabetli gözükmektedir. Hidâye'de müstehab olduğu ifâde edilir. İmam Şâfiî de böyle hükmetmiştir. İbnu Hazm: "O, sünnettir, her namazda yapılabilirse efdaldir. Cuma günü ise gerekli bir farzdır" der. Ehl-i Zâhirin "vacib" dediği, İshak İbnu Râhûye'nin: "O vâcibtir, kişi kasden terkederse namaz bâtıldır" dediği rivâyet edilmiştir. Nevevî, İshak'tan yapılan bu rivâyeti yanlış bulur.[238]

ABDESTİN İKİNCİ SÜNNETİ:

ELLERİN YIKANMASI

.1 .3625 عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النَّبيَّ # قالَ: إذَا اسْتَيْقَظَ أحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَ◌َ يَغْمِسْ يَدَهُ في ا‘‘نَاءِ حَتّى يَغْسِلَهَا ثَثاً، فإنّ◌ّهَ◌ُ يَدْرِى أيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم.وفي رواية ‘بي داود: »فإنَّهُ يَدْرِى أينَ كَانَتْ تَطُوفُ يَدُهُ« .

1. (3625)- Hz. Ebû Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resulllah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Uykudan uyanınca, sizden hiç kimse, üç sefer yıkamadıkça ellerini kaba banmasın. Çünkü o, ellerin geceyi (vücudunun neresinde) geçirdiğini bilemez."[239]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Buhârî'de biraz farkla şöyle gelmiştir. ".Biriniz uykusundan uyandığı vakit, abdest suyuna batırmazdan önce elini üç kere yıkasın, çünkü ellerin nerede gecelediğini bilemezsiniz."
İbnu Huzeyme'nin rivâyetinde: ".kabına veya abdest suyuna." denmiştir. Şu halde kastedilen şey abdest için hazırlanan su veya onun konduğu kaptır. Gusül için hazırlanan kaplar -ve kıyasla bütün su kapları- aynı hükme tâbidir.
2- Hadîs, gece uykusundan uyanınca ellerin yıkanmasını âmirdir. Gündüz uykusu da kaylûle adı ile meşrû olmasına rağmen betahsis gecenin zikri, gâlib duruma göredir. Uyumanın asıl vakti gecedir ve gece uykusu daha uzundur.
3- Cumhur, bu emri mendub olarak değerlendirmiştir. Ancak Ahmet İbnu Hanbel "gece uykusu"ndan uyanınca vâcib olduğunu söyler, gündüz için müstehab der. Şayet yıkamadan batıracak olsa ekseriyet suyun necis sayılmayacağında ittifak ederken; İshâk, Dâvud ve Taberî, "Necîs olur" demiştir. Bunlar, böyle bir suyun dökülmesiyle ilgili hadîste gelen emri esas almıştır, ancak cumhur, o hadîsin zayıf olduğunu söyler. Cumhûru, bu emri vâcibe hamletmekten uzaklaştıran karîne, hadîsteki şekk uyandıran durumdur. Zirâ bir emre şekk ârız oldumu vücûbu ortadan kaldırır. Burada el'in temiz olması asıldır, geceleyin kirlenmiş olması muhtemeldir. Beyzavî der ki: "Hadîste, bu emrin verilmesinin sebebi necâset ihtimâlidir. Zirâ Şârî (aleyhissalâtu vesselâm), bir hüküm zikreder, arkadan da bir illet kaydederse bu hükmün, o sebep için verildiğine delil olur."
Uyuyanın elinin kirlenmiş olması ihtimali yıkanmasını gerektirirse, uyanık kimsenin eline pislik bulaşmış olabileceğine dair bir şekke düşmesi de elinin yıkanması husûsunda aynı hükmü getirir.
Ebû Avâne, bu hadîsin hükmünün vâcib olmadığına bir başka delil gösterir: İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın bir rivâyetine göre Aleyhissalâtu vesselâm uyanınca doğrudan gidip duvarda asılı bulunan kabın (şenn) suyu ile abdest almıştır.
4- Hadîste geçen sizden biri tâbirinden hareketle bu hükmün Resûlullah'tan başkasıyla ilgili olduğu söylenmiş ise de, uyanıklık (yakaza) halinde abdestten önce ellerini yıkadığına dair sahîh rivâyetlerde gelen sünneti ile cevap verilmiştir. Öyleyse uykudan sonra müstehab olması evladır. Resûlullah'ın, bazan terki "bunun cevâzını beyan içindir' denmiştir.
5- Şunu da kaydedelim ki, bâzı âlimler: "Bu taabbüdî bir emirdir, elin pislenmesi husûsunda şekke düşene de düşmeyene de, uyanık olana da, uykudan kalkana da gereklidir" demiştir. Bu durumda elin yıkanması takarrüb ve rızayı İlâhi için yapılmış olacaktır. Bu maksadla yapmak amelin en üstün derecesini teşkil eder.
6- Üç sefer yıkamak'la sınırlamanın gözle görülmeyen pislik için olduğu belirtilmiştir. Gözle görülen pislik varsa elbette ki onun izâlesine kadar yıkamaya devam edilecektir. Mamâfih bazı rivâyetlerde, sayı zikredilmeden yıkama emri de gelmiştir: .yıkayıncaya kadar ellerini abdest suyuna bandırmasın."
Burada nehiy tenzîhidir. Yaparsa müstehab terkederse mekruhtur. Üçten az yıkandığı takdirde kerâhet kalkmaz, Şâfiî hazretleri böyle hükmetmiştir.
7- Hadîsteki el tabirinden maksat avuç'tur. Kollar girmez. Bu tasrihi şunun için yapıyoruz: Hadîslerde bazan el (yed) ile dirseğe kadar olan kısım kastedilir.
Bütün bu söylenenler, uykudan uyananlar hakkındaki hükümdür. Uyanık olan kimse hakkında da bunu yapmak, Hz. Osman ve Abdullah İbnu Zeyd'den gelen bir rivâyete binâen müstehabtır. Şu farkla ki, uyanık kimsenin bu ön yıkamayı terkedip, doğrudan elini abdest için suya banması mekruh değildir, çünkü bunun hakkında nehiy vârid olmamıştır. Ayrıca Ebû Hüreyre'nin böyle yaptığı ve terkte bir beis görmediği de rivâyet edilmiştir. Keza Hz. Bera ve İbnu Ömer'den de benzeri amel rivâyet edilmiştir.
8- Elin nerede gecelemiş olduğu meselesine gelince: Bundan maksad bedenin neresinde demektir. İmam Şâfiî der ki: "Araplar o zamanda taşla istinca yaparlardı, memleketleri sıcaktı, uyuyunca terlemeleri de muhtemeldir. (Uyurken, terin ve kaşıntının sebebiyle) elini kirli yerlerde veya bir sivilce veya bir hayvan kanı veya bir başka pislik üzerinde dolaştırmış olması muhtemeldir. Bütün bu durumlar, elin kirlenmiş olma ihtimalini artırdığı için uyanınca ilk iş, yıkanmasının gereğini ortaya koyar."
9- Hadisten Çıkarılan Bazı Faideler:
***** Tam güven vereni esas almalıdır.
***** İbadette ihtiyatla amel edilmelidir.
***** Utandırıcı hususlar anlaşılacak bir üslubla kinaye yoluyla ifade edilmelidir.
***** Necâsetin üç kere yıkanması müstehabtır. Zirâ necâset vehmine düşünülünce üç sefer yıkamak emredilirse, necâset görülünce üç sefer yıkanması evla olur.
***** Namaz için ruhsat verilen istinca mahallinin kirli olabileceği kabul edilmiştir.
***** Uykudan kalkınca elleri yıkamak gerekir.
***** "Erkek uzvuna değmek abdest gerektirir" diyenlerin görüşüne destek var.
***** Az su, "abdest almak niyetiyle" içine el sokulmakla mâ-i müstâmel olmaz.[240]

ABDESTİN ÜÇÜNCÜ SÜNNETİ:

İSTİNSAR, İSTİNŞAK VE MAZMAZA

3626.1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ تَوَضَّأ فَلْيَسْتَنْثِرْ، وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ[.

أخرجه الستة إ الترمذي، وهذا لفظ البخاري .

1. (3626)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim abdest alırsa istinsarda bulunsun (sümkürsün), kim taşla istinca yaparsa teklesin."[241]

AÇIKLAMA:

1- İstinsar: Burunda olan bir şeyi şiddetle neşretmek, atmak ma'nâsına gelir ki sümkürmek deriz. Mamafih abdest sırasında burna su çekip dışarı salmak suretiyle burnu temizlemek ma'nâsına gelen istinşak ma'nâsında istinsâr denilmiştir.
Bir başka ifade ile istinşak, suyu burunda hâsıl edilen hava akımıyla burnun üst boşluklarına çekmek, istinsar da çekilen bu suyu şiddetle dışarı atmaktır. İstinşak'tan maksad burnun içini tanzif etmek; istinsar da, bu dahili pisliği su ile dışarı atmaktır.
2- İsticmâr: Büyük abdestten sonra istinca denen temizliği taşla yapmaya isticmâr denmektedir ve bunun 3 veya 5 veya 7 gibi tek sayıda olması tavsiye edilmektedir.
3- Bazı âlimler, bu hadisi esas alarak istinşakın (burnu yıkamanın) sahih olabilmesi için istinsârın yani sümkürmenin şart olduğunu söyleyerek bunun vâcib olduğuna hükmetmiştir: Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye gibi. Cumhur ise, istinsârın mendub olduğuna hükmeder. Delilleri, Resûlullah'ın bir bedeviye abdesti tarif ederken istinsardan bahsetmediğini gösteren Tirmizî'deki bir rivayettir: "Allah'ın sana emrettiği şekilde abdestini al" der ve âyete havâle eder. Âyette ise istinşak zikri geçmez.[242]

3627.2. وفي رواية مسلم:]إذا تَوَضّأ أحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ في أنْفِهِ مَاءً، ثُمَّ لْيَنْتَثِرْ[.وفي أخرى: »فَلْيَسْتَنْشِقْ بِمِنْخَرَيْهِ مِنَ المَاءِ، ثُمَّ لْيَنْتَثِرْ« .

2. (3627)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Sizden biri abdest alınca burnuna su çeksin, sonra sümkürsün."[243]
Bir diğer rivayette: "...Burun deliklerine su çeksin, sonra sümkürsün" şeklindedir."[244]

3628.3. وفي أخرى لهما وللنسائى:]إذَا اسْتَيْقَظَ أحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فلْيَسْتَنْثِرْ ثَثَ مَرّاتٍ، فإنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيتُ عَلى خَيَاشِيمِهِ[.

3. (3628)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz uykudan uyandığı zaman üç kere sümkürsün. Zirâ şeytan, burnunun içinde geceler."[245]

AÇIKLAMA:

Şeytanın burunda gecelemesi, hadisin zâhirine göre her uyuyana mahsus bir durumdur. Ancak, şeytana karşı korunma tedbirlerine başvurmayan kimselere mahsus olması da muhtemeldir. Nitekim bazı hadislerde yatmazdan önce Âyete'l-Kürsî okuyan kimseye şeytanın yaklaşmayacağı zikredilir. Bir hadiste de "Lâilahe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh, lehü'lmülkü ve lehü'lhamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" zikrini günde yüz defa okuyanlara vaadedilen hayırlardan biri de şeytana karşı sığınak (hırz) olmasıdır.
Hadiste geçen ve burnun iç kısmının "şeytana geceleme yeri (yuva) olması" mefhumunu hakikat olarak anlamak isteyen âlimler olmuştur. Bunlar: "Zira derler, burun, vücudun kalbe açılan yollarından biridir. Nitekim vücudda bununla kulaktan başka kalbe açılan menfez yoktur, her taraf kapalıdır. Bir hadiste şeytan kapalı kapıları açamaz denmiş ve esneme esnasında ağızın kapatılması tavsiye edilmiş, sebep olarak da şeytanın girmemesi söylenmiştir. Şu halde bütün bu zikredilenler şeytanın gerçekten burunda gecelediği ma'nâsını te'yid eder."

Ancak bu ifadeyi bir istiare kabul edip ma'nâyı hakikate değil mecaza hamledenler de olmuştur. Bunlara göre, burnun içinde hâsıl olan pislik şeytana pek muvafık düşer. Çünkü o, bütün pislikleri, kirlilikleri, küfürleri, şerleri sever. Öyleyse istiare yoluyla bunlara şeytan denmiş, orasının şeytana yakışan bir hal aldığı belirtilmek istenmiştir. Öyleyse burnu şeytana lâyık halden kurtarmak gerekir, bu da temizlikle olur. Şu halde burada şeytanın zikri, temizliğe teşvikte müessiriyet kazanmak, o hususta muhatabı ikna içindir.[246]

3629. 4. وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رسولَ اللّهِ # مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كفٍّ وَاحِدٍ فَعَلَ ذلكَ ثَثاً[. أخرجه الترمذي .

4. (3629)- Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir avuç su ile hem mazmaza hem de istinşak yaparken gördüm, bunu üç kere yapmıştı."[247]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle bazı âlimler mazmaza ve istinşakın üç avuç su ile yapılacağına hükmetmiştir. Şöyle ki; Bir avuç alıp mazmaza ve istinşâk yapacak, bir avuç daha alıp tekrar mazmaza ve istinşak yapacak, üçüncü avuçla da mazmaza ve istinşak yapacak. Böylece mazmaza ve istinşak her seferinde birleştirilmiş olacaktır. Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir.
Ebû Hanîfe'ye göre ise mazmaza ile istinşak ayrı ayrı yapılmalıdır: Üç avuç su ile üç kere mazmaza yapılır. Sonra da üç avuç su ile üç kere istinşak yapılır.
Bu hükümde, Ka'b İbnu Amr'ın bir rivayeti esas alınmıştır: "Ka'b der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldı. Üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu. Herbirinde yeni su aldı." Hanefîler bu meselede başka rivayetleri de delil olarak göstermişlerdir.
Mazmaza ve istinşakı birleştirme ve ayırma hususundaki ihtilaf câiz değil şeklinde bir ihtilaf değil, efdaliyete müteallik bir ihtilaftır. Nitekim, birleştirmeyi Hanefîler de tecviz ederler.[248]

3630. 5. وعن طلحة بن مصرّف عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]دَخَلْتُ عَلى رسولِ اللّهِ # وَهُوَ يَتَوَضّأ وَالماءُ يَسِيلُ مِنْ وَجْهِهِ وَلِحْيَتِهِ عَلى صَدْرِهِ فَرَأيْتُهُ يَفْصِلُ بَيْنَ المضْمَضَةِ وَاِسْتِنْشَاقِ[. أخرجه أبو داود .

5. (3630)- Talha İbnu Musarrıf an ebîhi an ceddihî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına girdim, abdest alıyordu. Su, yüzünden ve sakalından göğsüne akıyordu. Mazmaza ve istinşakın arasını da ayırmıştı."[249]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılmalıdır.

3631. 6. وعن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّّهُ دَعَا بِوَضُوءٍ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَنَثَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ قال: هكذَا طُهْرُ نَبِيِّ اللّهِ #[. أخرجه النسائي .

6. (3631)- Hz.Ali (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre, su istemiş ve mazmaza ve istinşak yapmış, sol eliyle sümkürmüş sonra da:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın temizliği böyleydi" demiştir.[250]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest alırken sümkürme işinin sol elle olacağını ifade etmektedir.

ABDESTİN DÖRDÜNCÜ SÜNNETİ:

SAKAL VE PARMAKLARI HİLALLEMEK

3632. 1. عن عثمان بن عفان رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # كَانَ يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ[. أخرجه الترمذي وصححه .

1. (3632)- Osmân İbnu Affân (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sakalını hilâlliyor idi."[251]

AÇIKLAMA:

Hilallemek veya tahlîl etmek, araya geçirmek ma'nâsına gelir. Sakalın hilâllenmesi, parmakların sakalın arasına sokulmasıdır. Yani suyun, abdest sırasında sakalın dibine nüfuzunu sağlamak için, parmaklarla sakalı taramak, yollar açıp suyun aralara girmesini sağlamaktır. Parmakların hilallenmesi de bir elin parmakları arasına diğer elin parmaklarını sokarak hareket ettirmek, suyun parmak aralarına iyice nüfuzunu ve oraların eksiksiz temizlenmesini sağlamaktır.
Hadis, hilâllemenin meşruiyyetine delâlet eder. Ancak, bunun hükmü hususunda ülemâ ihtilâf etmiştir. Bazıları, hem abdestte hem de gusülde vacib olduğuna hükmetmiştir: Hasan İbnu Sâlih, Ebû Sevr ve Zâhirîler bu görüştedir.
İmam Mâlik, Şâfiî, Sevrî ve Evzâî gibi bir kısım fukaha, sakalı hilâllemenin abdestte vacib olmadığını söylemiştir.
İmam Mâlik ve Medine ulemâsının bir kısmı ise "cenâbet guslünde de vâcib olmadığını" söylemiştir.
Şâfiî, Ebû Hanîfe ve bunların ashabları Sevrî, Evzâî, Leys, Ahmed, İshâk, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî, Taberî ve Ehl-i ilmin ekseriyeti, sakalı hilâllemeyi sadece cenâbet guslünde vâcib görmüştür, abdestte görmemiştir.
İbnu'l-Arabî, sakalın hilâllenmesi hususunda İmam Mâlik'ten iki ayrı görüş rivayet edildiğine dikkat çeker: "Birine göre, sakal kesîf dahi olsa vacibtir. Diğerine göre sünnettir, çünkü o, bazan batın hükmüne geçer, gözün içi gibi."[252]

3633 .2. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # كَانَ إذَا تَوَضَّأ أخَذَ كَفّاً مِنْ مَاءٍ فَيُدْخِلُهُ تَحْتَ حَنَكِهِ، وَيُخَلِّلُ بِهِ لِحْيَتَهُ وَيَقُولُ: هكَذَا أمَرَنِى رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ[. أخرجه أبو داود .

2. (3633)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest alınca bir avuç su alır, onu çenesinin altına tutup onunla sakalını hilâller ve: "Aziz ve Celîl olan Rabbim böyle emretti" derdi.[253]

3634 .3. وعن المستورد بن شداد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ النَّبِيَّ # إذَا تَوَضَّأ يُدَلِّكَ أصَابعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (3634)- Müstevrid İbnu Şeddâd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm. Abdest aldığı zaman ayaklarının parmaklarını serçe parmağı ile hilâlliyordu."[254]

3635 .4. وعن لقيط بن صبرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ: أخْبِرْنِى عَنِ الوُضُوءِ. قالَ: أسْبغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلَ بَيْنَ ا'صَابعِ وَبَالِغْ فِى اِسْتَنْشَاقِ
إَّ أنْ تَكُونَ صَائِماً[. أخرجه أصحاب السنن.»إسْبَاغُ الْوُضُوءِ«: إتمامه، وإفاضة الماء على ا'عضاء تاماً كامً، وزيادة على مقدار الواجب .

4. (3635)- Lakît İbnu Sabıra (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana abdestten haber ver!" Aleyhissalâtu vesselâm:
"Abdesti tam al, parmaklar arasını hilâlle, istinşak'da mübâlağa yap, oruçlu olursan mübalâğa yapma" buyurdu."[255]

ABDESTİN BEŞİNCİ SÜNNETİ:

KULAKLARI MESHETMEK

3636.1. عن الربيع بنت معوذ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]تَوَضّأ رَسولُ اللهِ # فَأدْخَلَ إصْبَعَهُ في جُحْرَىْ أُذُنَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

1. (3636)- Rebî' Bintu Muavviz (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldı, (bu esnada) elini kulaklarının hücresine soktu."[256]

3637.2. وعن نافع قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ يَأخُذُ الماءَ بأُصْبَعَيْهِ ‘ذُنَيْهِ[. أخرجه مالك .

2. (3637)- Nâfi merhum anlatıyor: "İbnu Ömer, kulakları için suyu parmağıyla alırdı."[257]

ABDESTİN ALTINCI SÜNNETİ:

ABDESTİ TAM ALMAK

3638.1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النّبِيَّ # قالَ: إنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنَ آثَارِ الْوُضُوءِ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ[.

1. (3638)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ümmetim Kıyamet günü çağırıldıkları vakit abdestin izi olarak (nurdan) bir parlaklıkları olduğu halde gelirler. Öyleyse kimin imkânı varsa parlaklığını artırsın."[258]

3639.2. وفي أخرى:]أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه تَوَضّأ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ حَتّى كَادَ يَبْلُغُ المَنْكِبَيْنِ، ثُمّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتّى رَفَعَ إلى السَّاقَيْنِ، ثُمّ قال: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: إنَّ أُمَّتِي يَأتُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرّاً، فَذَكَرَ الحَدِيثَ[. أخرجه الشيخان والنسائي، وهذا لفظ الشيخين .

2. (3639)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) abdest aldı, yüzünü yıkadı, ellerini yıkadı ellerini yıkarken nerdeyse omuza kadar yıkıyordu. Sonra ayaklarını yıkadı ve nerdeyse bacaklarına kadar yükseldi. Sonra dedi ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, "Ümmetim Kıyamet günü (abdest uzuvlarındaki) parlaklıkla gelir.." Gerisi yukarıdaki gibi devam ediyor.[259]

3640.3. ولمسلم في أخرى قال:]سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ # يَقُولُ: تَبْلُغُ الحِلْيَةُ مِنَ المؤمِنِ حَيْثُ يَبْلُغُ الوُضُوءُ[.»الْغُرَّةُ وَالتَّحْجِيلُ«: بياض في وجه الفرس وقوائمه، وذلك مما يحسنه ويزينه فاستعاره ل‘‘نسان، وجعل أثر الوضوء في الوجه واليدين والرجلين كالبياض الذي هو للفرس .

3. (3640)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "...Mü'minin zîneti, abdestin yükseldiği yere kadar yükselir.."[260]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada abdestin faziletini beyan etmektedir. Ahirette, abdest sebebiyle müslümanlar hususî bir nurla temayüz edeceklerdir. Bu nur, bazı hayvanların alınlarındaki veya bacaklarındaki beyazlığa benzetilmiştir. Dilimizde sakar veya seki tabir

edilen bu beyaz lekelerin Arapçada karşılığı gurre ve tahcil'dir.[261] Gurre, beyazlığa denir. Ayaklarında beyazlığı olan ata da muhaccel denir.
Şu halde Kıyamet günü ellerde ve ayaklarda hâsıl olacak parlaklık tahcîl'le, başta hasıl olacak parlaklık ise gurre ile ifade edilmiştir.
2- Ebû Hüreyre hadisinde bu parlaklıkların yükseltilmesi yâni artırılması tavsiye edilmektedir. Bununla abdest sırasında yıkanması farz yerlerin sınırlarını aşarak yıkamak kastedilmiş olmaktadır. Hatta Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'ın ayaklarını baldırlarına kadar, kollarını pazu ve omuzlarına kadar yıkadığı belirtilir. Bunun nihaî hududu ihtilaflıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste, Ebû Hüreyre kollar için omuzlara kadar, ayaklar için dizlere kadar demiştir. Ancak bazıları, kollarda pazuların, ayaklarda baldırların yarısına kadar olacağını, bu hududun müstehab olduğunu söylemiştir. "Bunun muayyen hududu yoktur, ayakta topukları biraz geçmek, kollarda da dirsekleri biraz geçmek yeterlidir" diyen de olmuştur. Bazı âlimler yaz ve kış şartlarına göre bu hududun daha uzun ve daha kısa tutulabileceğine de işaret etmiştir.
3- Şunu da kaydedelim ki, Ebû Hüreyre hadisindeki: "Kimin imkânı varsa parlaklığını artırsın" ibaresinin Resulullah'ın sözü değil, Ebû Hüreyre'nin sözü olması ihtimaline yer verilmiştir. Bu sebeple fakihler, abdest uzuvlarının "uzatılması" meselesinde ısrarlı olmamışlardır.
4- Halîmî, Ebû Hüreyre hadisiyle istidlal ederek abdestin bu ümmete has bir imtiyaz olduğunu söylemiş, bu hükme, hadiste Resûlullah'ın: "Bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir" sözüyle itiraz edenlere: "Rivayette abdest, önceki ümmetlere nisbet edilmiyor, sadece peygamberlere nisbet ediliyor, önceki ümmetlere emredilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Halbuki hem Hz. Peygamber'e hem de O'nun ümmetine emredilmiştir" diye cevap verilmiştir. Ancak gerek Hz. İbrahim'in zevceleri Hz. Sârâ ve gerekse Benî İsrail'den Cüreyc'le ilgili kıssalarda abdest alma namaz kılma tabirleri geçmektedir. Bunları da dikkate alan muhakkik âlimler: "Bu ümmetin imtiyazı olan husus, gurre ve tahcîl'dir, abdestin aslı değil" demiştir.[262]

ABDESTİN YEDİNCİ SÜNNETİ:

SUYUN MİKTARI

3641. 1. عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كانَ رَسولُ اللهِ # يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ إلى خَمْسَةِ أمْدَادٍ وَيَتَوَضّأ بِالْمُدِّ[.وفي رواية: »بِخَمْسَةِ مَكاكِيكَ، وَيَتوضّأ بِمَكُّوكِ«.وفي أخرى: »بِخَمْسَةِ مَكَاكِيَ« أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين . وفي رواية الترمذي: »أنَّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: يُجْزِى فِي الْوُضُوءِ رِطْ◌َنِ منْ مَاءٍ«.وعند أبي داود: »وَكَانَ يَتَوضّأ بِإنَاءٍ يَسَعُ رِطْلَيْنِ، وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ«.»المِكُّوكُ«: المدّ .

1. (3641)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (miktarca) bir sa'dan beş müdd'e kadar olan su ile yıkanır, bir müdd su ile abdest alırdı."
Bir başka rivayette: "...beş mekkûk ile yıkanır, bir mekkûk ile de abdest alırdı" denmiştir.
Bir diğer rivayette: "...beş..." denmiştir.
Tirmizî'nin rivayetinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Abdest için iki rıtl su kâfidir."
Ebû Dâvud'un rivayetinde: "...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki rıtl ihtiva eden kapla abdest alır, bir sâ' ile guslederdi" denmiştir.[263]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdest ve gusülde kullandığı su miktarı belirtilmektedir. Ancak günümüzde ölçü birimleri ne sâ'dır, ne rıtl, ne de mekkûk. Belirtilen miktarları kavramada bu bir zorluk olduğu gibi, şer'î kitaplarımızda müdd'ün, farklı hacimler ihtivâ eden çeşitlerinden bahsedilmesi, mevzumuzun anlaşılmasında bir başka zorluk ortaya koymaktadır.
Rıtl, müdd ve sâ arasındaki münasebeti ve bunların gram cinsinden miktarını bahsin sonuna bırakarak burada şunu söyleyeceğiz: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Şâfiîlere göre, abdest suyu 530 gr, yani yarım litreden biraz fazladır. Hanefîlere göre ise bir litre kadardır. Efendimizin gusül için kullandığı su ise, Şâfiîlere göre 2, 120 litre ile 2,650 litredir; Hanefîlere göre ise 4, 24 ile 5, 3 litre arasındadır.
2- Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah'ın her zaman aynı miktar su ile yıkanmadığını, bazan az, bazan daha fazla su ile yıkandığını göstermektedir. Bu, bir sâ' ile beş müdd arasında değişmektedir. Şu halde bu hususta kesin bir miktar tayin etmek gereksizdir. İsrafa yer vermemek şartı ile su kullanımında serbest davranılabilir.[264]

2. 3642. وعن سفينة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللهِ # يُغَسِّلُهُ الصّاعُ مِنَ الماءِ منَ الجَنَابَةِ، وَيُوَضِّيهِ المدُّ[.
أخرجه مسلم والترمذي .

2. (3642)- Sefîne (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir sa' miktarındaki su cenâbetten yıkar, bir müdd su da abdestine yeterdi."[265]

3. 3643. وعن أم عمارة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنّ النّبِيّ # تَوَضّأ فأُتِيَ بِإنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ قَدْرُ ثُلُثَيِ المدِّ[. أخرجه أبو داود والنسائي.وزاد: »قالَ شُعْبَةُ فَأحْفَظُ أنَّهُ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ، وَجَعَلَ يَدْلُكُهُمَا، وَجَعلَ يَمْسَحُ أُذُنَيْهِ بَاطِنَهُمَا، وَ
أحْفَظُ أنَّهُ مَسَحَ ظَاهِرَهُمَا[.

3. (3643)- Ümmü Ammâre (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldı. Bu maksadla kendisine içerisinde üçte iki müdd miktarında su bulunan bir kab getirilmişti."[266]
Nesâî şunu ilâve etmiştir: "Şu'be der ki: "Ben, Aleyhissalâtu vesselâm' ın kollarını yıkadığını ve onları ovduğunu, kulaklarının iç kısmını meshettiğini öğrendim. Ancak kulakların dışını da meshettiğini bilmiyorum."[267]

4. 3644. وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]جَاءَنَا رَسولُ اللهِ # فأخْرَجْنَا لَهُ مَاءً فِي تَوْرٍ مِنْ صُفْرٍ فَتَوَضّأ[. أخرجه أبو داود .

4. (3644)- Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bize Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelmişti. Kendisine bakır kapta su getirdik, onunla abdest aldı."[268]

AÇIKLAMA:

Bu hadis renkçe altına benzeyen sarı renkteki bakır ve tunçtan mâmul kapların kullanılmasında dinî bir mahzur olmadığını göstermektedir. Sufr hem bakır, hem de tunç ma'nâsına gelir.[269]

5. 3645. وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللهِ #: إنّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَاناً يُقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ فَاتَّقُوا وَسْوَاسَ الماءِ[.
أخرجه الترمذي.

5. (3645)- Ubeyy İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Abdest (sırasında) vesvese veren bir şeytan vardır. Adı da el-Velehân'dır. Öyleyse suyun vesvesesinden kaçının.."[270]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), abdest alırken vesveseye yer vermemek gerektiğini ders vermektedir. Abdest sırasında bir çok kimsede görülen bir vesvese hâline dikkat çekilmektedir. Nitekim bâzı insanlar abdeste başlar fakat bitiremez, uzuvları yeterince yıkamadığı, hatta yıkamaktan unuttuğu, bazı yerleri kuru bıraktığı, üç kere değil de iki veya bir kere yıkadığı vehimlerine düşer. Ezanla abdest almaya başladığı halde farzın son rek'atine yetişir veya hiç cemaate yetişemez. Bilhassa kış şartlarında uzuvların günde beş kere uzun müddet su ile muamele görmesinden hâsıl olan bazı çatlamalar, kanamalar, hastalıklar da araya girer. Bunları sıkça çevremizde görürüz. Bu çeşit müvesvislere "Mikroptan korunmak" gibi bir başka ad altında namazlaniyazla ilgisi olmayan çevrelerde bile sıkça rastlanmaktadır.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu beşerî zaafa, su şeytanı el-Velehân'ın vesvesesi ismini vererek dikkat çekmektedir. Velehân, "aklın gitmesi, duyulan vecd sebebiyle mütehayyir ve şaşkın kalmak" ma'nâsına gelen bir masdardır. Ancak, Arapçada masdar isim olarak kullanılabilir. Masdardan yapılan isim mübâlağa ifade eder. Bu durumda Velehân "çokça vesvese veren", "aklı çelen", "şaşkınlaştıran" ma' nâsına gelir. "Abdest şeytanı"nın el-Velehân diye isimlendirilmesi, abdest sırasında onun ciddi bir şekilde vesvese vermesinden ileri gelir. Bu sırada nasıl bir vesvese verdiğini yukarıda açıkladık.
2- Ulemâ, bu hadisin abdest sırasında suyu isrâf etmenin yasaklandığına delil olduğunu belirtir.
İslam fukahâsı, nehir kenarında bile olsa abdest alırken su israfının nehyedildiği hususunda icmâ etmiştir.[271]

ABDESTTE SU İSRAFININ YASAK OLMASINDAKİ MA'NÂ

Asırların verdiği ülfetle ehemmiyeti ve gerçek ma'nâsı zihin ve amellerimizden çıkmış bulunan dinimizin mühim müesseselerinden biri, abdest alırken suyu isrâf etme yasağıdır. Bu yasağın ruhunda, her çeşit isrâfın yasaklanması, tâbiatın korunması, sevilmesi, sayılması gibi günümüz insanlığının, bâhusus çevrecilerin ısrarla üzerinde durduğu meseleler mündemiçtir. Asrî önemine binaen, bu yasakla ilgili bir yorumumuzu buraya aynen kaydetmede fayda mülâhaza ediyoruz:
"Atalarımız hayat için ehemmiyetine rağmen bol ve bedâvalığına telmihan suyu bolluk ve kolaylık sembolü yapmışlar; "Su gibi devlet bulasın" sözü, "su kadar kıymetli olan nimetlere, suyun elde edilmesindeki kolaylık ve bollukla ulaşasın" demektir.
Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) sudan pahalı olan eşyada yapılacak israfın fenalığını ifade için, bu pek ucuz olan suda yapılacak israfın kötülüğünü belirtmede ısrar etmiştir: "Abdest alırken az su kullanılmalıdır, fazlası israftır, mekruhtur yani yasaktır."
Bu yasak, kanaatimizce, tabiatın israftan korunması mes'elesinde İslâm'ın sunduğu en vurucu, en ikna edici örnektir. Çünkü abdest sırasında su israfının mekruh kılınması, suyun az olması, çölde veya yolda bulunulması gibi yasağı "makul kılıcı" bir şarta bağlanmamıştır. Suyun çok bol bulunduğu hallerde de israf mekruhtur. Şöyle ki: "Bir rivayette belirtildiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine abdest hususunda soru soran bir bedeviye, uzuvlarını üçer def'a yıkamak suretiyle abdest almayı fiilen gösterdikten sonra, ilâve eder: "Abdest böyle alınır, kim buna ilâvede bulunursa kötü yapmış, haddi aşmış ve zulmetmiş olur." Hadiste geçen "zulmetmiş olur" tabiri düşündürücüdür. Şârihlerimizin, "sevabtan mahrum bırakmakla nefsine zulmetmiştir" şeklindeki tavzihleri, tâbirden bizim: "Yersiz kullandığı için eşyaya zulmetmiştir, emânete ihânet ettiği için Mâlik-i Hakîki'ye karşı zulmetmiştir" ma'nâ ve hükümlerini de çıkarmamıza mâni değildir.
Şu hadis bu hususta daha sarihtir: "Sa'd abdest alırken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çıkageldi. Onun çok su kullanarak abdest aldığını görünce: "Bu israf da ne?" diye müdâhale etti. Sa'd'ın: "Abdestte israf olur mu?" diye sorması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı: "Evet, akmakta olan bir nehir kenarında olsanız da!"
Yasağın Tahlîli: Abdestle ilgili olarak gelen israf yasağının ciddiyet ve şümûlünü iyice kavramak için mes'ele üzerine şu tahlili yürütebiliriz:
1- Şurası muhakkak ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her dinî mes'elede olduğu gibi, burada da ciddi ve mühim bir yasağı beyân etmektedir.
2- Yasak, kazanılması için emek ve zahmet gerektirmeyen, para harcanmayan yâni sırf bedâva olan bir nesne mevzubahis edilerek ifade edilmiştir. Nehirde akan su...
3- Burada israf edilen su, tabiata hiç bir eksiklik getirmiyor, kirlenme ilâve etmiyor, dengeye te'sir etmiyor.
4- Canlılara zarar vermiyor.
5- İsrafa sebeb olan fiil, aslında farz bir fiildir, keyfî bir iş değildir: Namaz için gerekli olan temizlik...
Görünüşe göre, esas maksada bir noksanlık değil, mükemmellik katacak mâhiyettedir: Abdest uzuvlarının çokça yıkanması, temizliği artırıcı olabilir, eksiltici değil.
Şimdi düşünelim: Sayılan bu beş hafifletici şarta rağmen, abdest sırasında nehir suyunun fazla kullanılması kesin bir mekruh, nebevî bir yasak olursa, bu şartlara uymayan bir işteki israf ne derece bir yasak olur? Yani işlenen bir israf:
***** Elde edilmesi zahmet, masraf veya en azından "zaman kaybı" gerektiren bir eşya da olsa;
***** Tabiata eksilme, kirlenme getirse, dengeye te'sir etse;
***** Canlılara zarar verse;
***** Ma'nâsız, keyfî, zevkî bir maksadla yapılsa;
***** Esas maksada ters düşse.
Yiyecek, giyecek ve diğer günlük istihlâk maddelerinde yapılan israflar gibi.
Kırda gezerken gereksiz yere koparılan bir çiçek, kırılan bir ağaç dalı bile, fazla kullanılan abdest suyu hakkında beyân edilen yasağa kıyasla daha büyük bir cinayet olur.

Bu mukayese ile gittiğimiz takdirde odun, kömür, elektrik, benzin, kâğıt, kalem gibi masraf ve emek gerektiren, dünyanın tabiî servetine eksilme getiren, istihlâkı tabiatın kirlenmesine sebeb olan, insanlara zarar veren maddelerde düşülen israfların dinî açıdan değeri daha iyi anlaşılır.
Nehirde akan suyun abdest sırasında israf edilmesinin yasaklığı vicdanda yer etmiş bulunan bir mü'minin, başka çeşit israflar karşısında ruhunun derinliklerinde nasıl titremeler hissedeceği açıktır.
Şu halde, tabiatın makul bir istimali ve israfla heder edilmekten korunması da, herşeyden önce vicdanların iman ile doyurularak, sünnetinde en güzel örnekler bulunan sevgili Peygamberimize intisab ettirilmesine bağlıdır.
Netice olarak şunu söylemek isteriz: Abdestle ilgili olarak Peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve tek başına alındığı takdirde tam anlaşılamayan bu yasağın mühim gayelerinden biri de, her gün mübâşeret ettiğimiz eşyaları, başka bir ifade ile, bize emânet edilmiş bulunan tabiatı kullanırken ölçülü olmayı, günde beş kere mü'min vicdanlara hatırlatma ve iktisadlı olmayı, fiillerine perçinlemektir.
Beş kere abdest, beş kere tabiata saygı ve iktisad dersidir.[272]

SA', MÜDD, RITL:

Bu ölçü birimlerinin mahiyeti hakkında Tecrid-i Sarih mütercimi merhum Ahmed Naim Bey'in bir tahkihini aynen kaydediyoruz:
SA': Beş rıtl-ı Bağdâdî ile bir sülüs rıtl 1/3 istiâb eden kaba denir. Bir müdd de bir sâın dörtte biri miktarıdır. Bu şâfiîlerden Nevevî'nin verdiği hesaptır. Ancak bu ölçek pek ihtilaflı olduğundan ihtilâfların derecesini anlamak isteyenler Kamus Tercemesinden müdd, sâ, mekkûk, rıtl kelimelerine mürâcaat edebilirler. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hazretlerinin muhtelif miktarlarda su ile abdest alıp iğtisal buyurduklarına dair diğer pek çok rivayetler de vardır. Buradaki miktarlar orta yapılı bir kimsenin yıkanacak âzâsı üzerinden akacak suyun en az miktarını gösterir. Bedenin âzâsı üzerinden su akıttıktan sonra bu miktardan da az su ile hades giderilebilir. İsraf dedirtmeyecek ziyadesiyle de caizdir. Medine-i Münevvere'de kullanılan müdd -ki fukahâ arasında "Müdd-ü Nebevî" namıyla maruftur- 1. 1/3 rıtl miktarı alan bir hacim ölçüsüdür. Dört müdd, bir sâ'dır. Ancak müdd ile sâ'ın miktarlarını anlamak, mikyâs tutulan rıtlın ne miktar olduğunu bilmeye bağlıdır. Rıtlın ise Bağdâdîsi, Şâmîsi vardır. Yani birinin küsûru İran, diğerininki Roma ölçüleri olup hesap edilince takribi bir miktar gösteren iki ölçektir. Rıtl-ı Bağdâdî (130), daha doğrusu İmam Nevevî'nin tahkikine göre 128. 4/7 dirhemdir. Esahh olan, ikinci takdiri se de kesirli olduğundan buna 1. 3/7 dirhem; diğer tabirle bir miskâl katarak kesirsiz (130) dirhem itibâr edilmiştir, deniliyor.
1. 1/3 rıtl olan bir Müdd-ü Nebevî bu hesaba göre 171. 3/7 veya (130) dirhem hesabına göre 173. 1/3 dirhem eder ki en doğru hesap ve takdire göre bir dirhem (3.0898) gram ettiğinden bu miktar su 0,530 yâni yarım litreden biraz ziyadece bir şey tutar. Bu miktar bugün sucuların kullandıkları su bardaklarından üçünün aldığı sudan azdır. Bu imam Şâfiî ile Hicaz fukahasının takdîri olup Ebû Hanîfe ile Irak fukahasına göre ise bir müdd, iki rıtl olduğundan abdest suyunun miktarı (1,06) litre eder ki, beş kadehten biraz ziyadecedir.
Rıtl-ı Şâmî: Kâmus Tercümesi'nin rıtl maddesinde beyân edildiğine göre (12) okiyye ve her okiyye (40) dirhem olduğundan bu hesaba göre (480) ve bir müdd (620) dirhem olmak lazım gelirse de yine Kâmus'un mekkûk maddesinde tafsil edildiğine göre bir okiyye 1. 2/3 istâr,bir istâr 4. 1/2 miskal, bir miskâl de 1. 3/7 dirhem olduğundan bir rıtl -yine İmam Nevevî'nin bildirdiği üzere- 128. 4/7 ve bir müdd 171. 3/7 dirhem olmuş olur. Bu hesaba göre okiyye Kamus mütercimінin rıtl maddesinde dediği gibi kırk dirhem değil, Hicazlıların takdirine göre 10. 5/7 ve Iraklıların takdirine göre 21. 3/7 dirhem olmuş olur. Meğer ki o maddede dirhem nâmiyle gösterdiği başka ölçü ola.
Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hazretlerinin -buradaki rivayete nazaran- abdest suyu işte bu kadar az miktardadır. Gusül için kullandıkları su da -bu rivayete nazaran- dörtten beş müdd kadardır ki, o da 685. 5/7 ve 857. 1/7 dirhem eder ki aşağı yukarı (2,120)'den (2,650) litreye kadar eder. Irak fukahasının müddü iki rıtl itibar ettiklerine göre ise bu miktar takriben (4,24)'den (5,3) litreye kadardır.[273]

ABDESTİN SEKİZİNCİ SÜNNETİ

MENDİL

1. 3646. عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ لِرَسُولِ اللّهِ # خِرْقَةٌ يُنَشِّفُ بِهَا بَعْدَ الْوُضُوءِ[. أخرجه الترمذي .

1. (3646)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdest aldıktan sonra kurulandığı bir bezi vardı."[274]

3647. 2. وعن معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ # إذَا تَوَضّأ مَسَحَ وَجْهَهُ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ[. أخرجه الترمذي .

2. (3647)- Hz. Mu'âz (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm, abdest alınca elbisesinin bir kenarıyla yüzünü siliyordu."[275]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdest aldıktan sonra yüzünü ve kollarını kurutmak üzere mendil (havlu, bez vs.) kullandığını ifade eder. Ancak Tirmizî, bu babta gelen hadislerin hep zayıf olduğunu söyler ve: "Bu babta Resûlullah'tan hiçbir sahih rivayet gelmedi" der.
Yine Tirmizî'nin bildirdiğine göre, Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli abdestten sonra kurulanmak için mendil vs. kullanmaya cevaz verirken, diğer bir kısmı ise hiç tecviz etmemiştir. Tecviz etmeyenler, kıyamet günü, abdest suyunun tartılacağını kabul ederler. Zührî "Mendil mekruh addedilmiştir, çünkü abdest suyu (Kıyamet günü) tartılacaktır" demiştir. Bu düşünceye göre, abdest suyu tartılacağına göre onu silerek izâle etmek mekruhtur.
Abdestten sonra kurulanma meselesinin hükmü, görüldüğü şekilde ihtilaflı ise de umumiyetle kurulanmanın cevazına hükmedilmiştir.[276]

ABDESTİN DOKUZUNCU SÜNNETİ:

DUA VE BESMELE

3648. 1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ الله #: صَ ةَ لِمَنْ وُضُوءَ لَهُ، وَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

1. (3648)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular: "Abdesti olmayanın namazı yoktur. Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kimsenin abdesti de abdest değildir."[277]

3649. 2. وعن رباح بن عبدالرحمن بن أبي سفيان بن حويطب عن جدته عن أبيها قال:]سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ # يَقُولُ: وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عليْهِ[. أخرجه الترمذي .

2. (3649)- Rabâh İbnu Abdirrahman İbnu Ebî Süfyan İbnu Huveytip an ceddetihî an ebîhâ'dan rivayete göre demiştir ki:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim. Diyordu ki: "Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kişinin abdesti yoktur."[278]

3650. 3. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسولَ الله # يَقُولُ: مَنْ ذَكَرَ اللّهَ تَعالى أوّلَ وُضُوئِهِ طَهُرَ جَسَدُهُ كُلُّهُ، وَإذَا لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ لَمْ يَطْهُرْ مِنْهُ إ مَوْضِعُ الْوُضُوءِ[. أخرجه رزين .

3. (3650)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim. Diyordu ki: "Kim abdestinin başında Allah'ı zikrederse bedeninin tamamı temizlenir. Eğer Allah'ın ismini zikretmezse bu kimsenin sadece abdest uzuvları temizlenir."[279]

.4 .3651 وعن موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أَتَيْتُ رَسولَ اللهِ # وَهُوَ يَتَوَضّأ فَسَمِعْتُهُ يقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى ذَنْبِى، وَوَسِّعْ لِى فِي
دَارِى، وَبَارِكْ لِى فِي رِزْقِى[. أخرجه رزين .

4. (3651)- Ebû Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim,abdest alıyordu. Şu duayı okuduğunu işittim: "Allahümma'ğfirlî zenbî ve vassi'lî ve bârik lî fî rızkî (Allah'ım günahımı mağfiret et evimi bana genişlet, rızkımı bana mubârek kıl."[280]

AÇIKLAMA:

1- Besmele: Allah'ı, "Bismillâhirrahmânirrahîm" diye anmaktır. Tesmiye ise Allah'ı herhangi bir ismiyle anmaktır.
2- Abdest alırken besmele çekmenin hükmü münâkaşa edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve Zâhirîler, bunu emreden hadislerden hareketle tesmiyeyi abdest için vacib addetmişler, besmele çekilmeden alınan abdestin abdest sayılmayacağına hükmetmişlerdir. Bunlar, besmeleyi terk işinde unutarak terkle, kasden âmmden terk arasında da fark görmezler. Ancak diğer üç imam ve bir rivayette de Ahmed İbnu Hanbel tesmiyeyi müstehab addederler.
Şah Veliyyullah Dehlevî 3649 numaralı hadisi açıklarken: "Abdestte tesmiyenin rükün veya şart olmasında bu hadis nassdır. Ancak, hadisin "tesmiye olmazsa abdest mükemmel olmaz" ma'nâsında olması da muhtemeldir, ancak böylesi te'villere gönlüm razı olmuyor, çünkü o, lâfza muhâlefet getiren uzak te'villerden olmaktadır" der. Fakat Aliyyü'l-Kâri, bu ifadeyi kemâl'in nefyine hamletmek gerekeceğinde cezmeder: Burada, ehl-i Zâhir'e muhalif olarak, kemal'in nefyine hamledilmiştir. Çünkü İbnu Ömer ve İbnu Mes'ud'dan gelen rivayetlerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim abdest alır ve üzerine Allah'ın ismini zikrederse, bu abdest bütün bedeni için temizlik olur. Kim de abdest alır, üzerine Allah'ın ismini zikretmezse, bu abdest sâdece abdest uzuvları için bir temizlik olur" buyurmuştur. [281]

BEŞİNCİ BAB

ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

(Altı Fer'e ayrılan sebeplerle abdest bozulur)

*****

BİRİNCİ FER':

Vücuddan Çıkan Bozucular:

1- YEL
2- MEZİ
3- KUSMUK
4- KAN

*****

İKİNCİ FER':

KADIN VE FERCE DEGMEK

1- KADINA DEGMEK
2- FERCE DEGMEK

*****

ÜÇÜNCÜ FER':

UYKU, BAYILMA

*****

DÖRDÜNCÜ FER':

ATEŞTE PİŞENİN YENMESİ

1- ABDEST GEREKTİREN
2- ABDEST GEREKTİRMEYEN

*****

BEŞİNCİ FER'

DEVE ETLERİ

*****

ALTINCI FER':

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FER'

VÜCUDDAN ÇIKAN BOZUCULAR

1- YEL

3652 .1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النّبيَّ # قالَ: وُضُوءَ إَّ مِنْ صَوْتٍ، أوْ رِيحٍ[.وفي رواية:]إذَا كَانَ أحَدُكُمْ فِي المِسْجِدِ فوَجَدَ رِيحاً بَيْنَ أَلْيَتَيْهِ فَ يَخْرُجْ حَتّى يَسْمَعَ صَوْتاً، أوْ يَجِدْ رِيحاً[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وهذا لفظ الترمذي .

1. (3652)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ses ve koku olmadıkça abdest alınmaz."
Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Biriniz mescidde iken, kabaları arasında bir yel hissetse ses işitmedikçe veya koku duymadıkca dışarı çıkmasın.[282]"

3653 .2. ولمسلم:]إذَا وَجَدَ أحَدُكُمْ في بَطْنِهِ شَيْئاً فَأشْكَلَ عَلَيْهِ أخَرَجَ أمْ ؟ فَ يَخْرُجَنَّ مِنَ المِسْجِدِ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتاً، أوْ يَجِدَ رِيحاً[.

2. (3653)- "Sizden biri, karnında bir şeyler hissetse ve fiilen çıkıp çıkmadığı hususunda tereddüd içinde kalsa, bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescidden çıkmasın."[283]

3654 .3. وعند أبي داود:]إذَا كَانَ أحَدُكُمْ فِي الصَّةِ فَوَجَدَ حَرَكَةً فِي دُبُرِهِ أحْدَثَ، أوْ لَمْ يُحْدِثْ؟ فَأشْكَلَ عَلَيْهِ، فَ يَنْصَرِفْ حَتّى يَسْمَعَ صَوْتاً، أو يَجِدَ رِيحاً[.

3. (3654)- Ebû Dâvud'da şöyle gelmiştir: "Biriniz namazda iken, dübüründe bir hareket hissetse ve abdestinin bozulup bozulmadığı hususunda tereddüde düşse, bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescidi terketmesin."[284]

3655. 4. وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]شُكِيَ إلى النّبيّ # الرجُلُ يُخَيَّلُ إلَيْهِ أنَّهُ يجِدُ الشَّىْءَ في صَ◌تِهِ قالَ: يَنْصَرِفْ حَتّى يَسْمَعَ صَوْتاً أوْ يَجِدَ رِيحاً[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

4. (3655)- Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, namazda iken hayaline abdesti bozuldu gibi gelen bir adamdan bahsedilmişti. Şöyle ferman buyurdular:
"Sesi işitip kokuyu duymadıkça namazı sakın terketmesin."[285]

3656. 5. وزاد أبو داود في رواية:]إذَا دَخَلَ أحَدُكُمُ المسْجِدَ فَوَجَدَ شَيْئاً بَيْنَ ألْيَتَيْهِ فَ◌ يَخْرُجْ حَتّى يَسْمَعَ فَشِيشَهَا أوْ طَنِينَهَا[.»الْفَشِيشُ« خروج ريح من نحو السقاء، أراد صوت الريح التي تخرج من ا‘‘نسان .

5. (3656)- Ebû Dâvud bir rivayette şu ziyadede bulunmuştur: "Biriniz mescide girince, kabaları arasında bir şey hissedecek olsa, çıkanın sesini işitmedikçe sakın mescidden dışarı çıkmasın."[286]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler namaz esnasında veya mescide girince abdestin bozulduğuna dair vesveseye düşüldüğü takdirde takip edilecek yolu göstermektedir. Karşılaşılan duruma vesvese diyoruz. Çünkü, abdestinin bozulduğu hususunda kanaate sahip olan müslümanın hâli tereddüt olmaz, bilir ki abdesti bozulmuştur. Abdesti bozulan, abdest almadıkça namaz kılamaz. Abdestinin bozulduğuna hükmeden kimsenin ses ve koku duymaya ihtiyacı yoktur. Ya kulağı sağır, burnu hasta olan kimse ne olacak? Şu halde hadis, abdestin bozulduğuna dair kalbe gelecek vesveseyi mevzubahis etmektedir.
Nevevî der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: Abdestin bozulması yelin çıkmasına bağlıdır. Bunun sesini işitmek veya kokusunu duymak şart değildir, bu hususta müslümanlar icma eder."
Sadedinde olduğumuz hadis (3656) İslâm'ın temel prensiplerinden birini teşkil eder ve fıkhın büyük bir kaidesini vaz'eder. Bu kaide şudur: Eşyanın, hilâfı kesinlik kazanmadıkça aslı üzere devamının esas alınmasıdır. [Bu, Mecelle'de "şekk ile yakîn zâil olmaz" diye ifade edilmiştir.] Öyle ise, asıl ne ise onun varlığı kabul edilir. Bu aslî hal şüphe ile kalkmaz, kesin bilgi ile kalkar. Sadedinde olduğumuz mesele de bu hususla ilgilidir.
"Her kim, abdesti olduğunu yakinen bilip dururken hades vâki oldu diye bir tereddüde düşecek olursa abdestin devam ettiğine hükmedecektir, çünkü içine gelen bu tereddüt, bir vehimdir. Böylesi bir vehmin namazın içinde gelmesiyle dışında gelmesi arasında fark yoktur. Bu görüş, hem bizim mezhebimizin (Şâfiî) ve hem de halef ve selef'ten cumhurların müşterek görüşüdür."
Öyleyse kim abdestli olduğu hususunda kesin bilgisi (yakîni) varken bozulduğuna dair şekke düşecek olursa abdestli olduğuna hükmedip şekke itibar etmeyecek; kim de hades vâki olduğu hususunda yakîni hâsıl olur da abdestinin devamı hususunda tereddüde düşecek olursa abdestinin bozulduğuna hükmedecektir.
İbnu'l-Mübârek de şöyle demiştir: "Kişi hades hususunda şekke düşerse, yakîn kesbetmedikçe abdest gerekmez. Yakîni de şöyle anlarız: O hususta yemin edebilmelidir."[287]

3657. 6. وعن عليّ بن طلق رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ الله #: إذَا فَسَا أحَدُكُمْ في الصَّ◌ةِ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضّأ، وَلْيُعِدِ الصَّ◌ةَ[. أخرجه أبو داود .

6. (3657)- Ali İbnu Talk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz namazda yellenirse derhal namazdan çıksın, abdest alsın ve namazı iade etsin."[288]

3658. 7. والترمذي لفظه:]أتَى أعْرَابِيٌّ فقَالَ يَا رسولَ اللهِ: الرَّجُلُ مِنَّا يَكُونُ في الْفَ◌ةِ، وَتَكُونُ مَعَهُ الرُّوَيْحَةُ، وَيَكُونُ في الماءِ قِلَّةٌ، فقَالَ رسولُ اللهِ # إذَا فَسَا أحَدُكُمْ فَلْيَتوضّأ، وَ◌ تَأتُوا النِّسَاءَ في أعْجَازِهِنَّ، فإنَّ اللهَ يَسْتَحْيِي مِنَ الحَقّ[.

7. (3658)- Bu hadisin Tirmizî'deki lâfzı şöyle: "Bir bedevi gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! bizden bir kimse çölde bulunsa, azıcık bir yel kaçırsa, suyu da az ise (ne yapmalıdır)?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Sizden biri yellenecek olursa abdest alsın. Kadınlara da arkalarından temas etmeyiniz. Bilesiniz ki Allah hakk(ın sorulması ve açıklanmasıyla ilgili hususlarda sizden) utanma talebinde bulunmaz."[289]

AÇIKLAMA:

1- Ali İbnu Talk (radıyallahu anh)'tan gelen bu rivayet, mühim bir pedogojik prensip vazetmektedir: Hakkı öğrenmede veya öğretmede istihya (utanma) olmamalıdır. Yani hayat için lüzumlu ve gerekli olan bilgilerin öğretilmesinde ve sorup öğrenilmesinde utanma olmamalıdır. Elbette ki utanma ve istihya mekârim-i ahlâktandır, güzel bir haslettir. Ancak dinin öğrenilmesi ve öğretilmesi hususlarında bu olmamalıdır. Bir başka ifade ile, utanma vesilesi olan meselelerle ilgili sorularımız varsa utanma duygusu bunları sormamıza mâni olmamalıdır veya sorulmuşsa anlaşılacak bir açıklıkla anlatmamıza mâni olmamalıdır. Din-i Mübîn-i İslam, bu meselelerin öğretilmesi ve öğrenilmesi mevzubahis olduğu vakit utanma ile hareket ederek meselelerin kapalı bırakılmasını meşru addetmemiştir.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), birçok rivayetlerde görüldüğü üzere, o çeşit meseleleri tebliğ ederken âyet-i kerimeden muktebes olarak (Ahzâb 53) إنَّ اللّهَ يَسْتَحْيِي مِنَ الحَقّ diyerek söze başlamıştır. Bu ibârenin: "Hak meselesinde Allah utanmanızı istemez" şeklinde tercümesi muvafık düşer.
2- Hadis, ayrıca fıkhî olarak, namaz kılarken şu veya bu sebeple yel kaçması vukû bulduğu takdirde abdestin mutlaka bozulacağını, namazdan hemen çıkılması gerektiğini ifade ediyor. Aslında, yel çıkması namaz dışındaki vâki olsa yine abdest bozulur. Bu hadis, yelin abdesti bozacağına kesin delildir. Buna zıt olan şöyle bir hadis daha rivayet edilmiştir: "Biriniz namazda son celsede iken selam vermeden önce, abdestini bozan bir hâl vuku bulsa, namazını kılmış sayılır." Bu durumda namaz tamam sayılır, çünkü selam vermek namazın vâciblerindendir. Öyleyse, oturmuş olmakla farz yerine gelmiş, farz yerine geldikten sonra vâcib olan selamdan önce abdesti bozulmuştur. Vacibin terki namazda bir eksiklik ise de iptalini gerektirmez. Gerçi bu hadisin zayıf olduğu da söylenmiştir.
3- Hadiste istihyâyı gerektiren bir meseleye daha temas edilmiştir: Kadınlara arka uzuvlarından temas. Bu, âyet-i kerime ile tesbit edilen temas edebine münafidir. Zira Rabbimiz Teâlâ Hazretleri bu edebi şöyle tesbit eder: "Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin" (Bakara 223). Âlimler, burada kadınların çocuk ekilen bir tarlaya teşbih buyurulduğunu, binaenaleyh ekim maksadı esas olan temasın ekim yeri olan ön uzva olacağının irşad edildiğini söylerler. Gerçi Resûlullah başka hadisleriyle de kadınlara arka uzvundan teması şiddetle yasaklamıştır. Şu halde bu mesele, âyet ve hadislerle kesin ve açık şekilde beyan edilmiştir.[290]

2- MEZİ

3659.1. عن محمد بن الحنفية قال:]قال عليٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: كُنْتُ رَجُ ً مَذَّاءً فاسْتَحْيَيْتُ أنْ أسْأَلَ رسولَ اللّهِ # لِمَكَانِ ابْنَتِهِ، فَأمَرْتُ الْمِقْدَادَ بنَ ا'سْوَدَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَسَألَهُ فقَالَ: يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوضّأ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين .

1. (3659)- Muhammed İbnu Hanefiyye anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben mezisi akan bir kimseydim. Bunun hükmü hususunda -kızı hanımım olması sebebiyle- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soramamıştım. Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallahu anh)'a söyledim, o sordu. Şu cevabı almıştık:
"(Mezisi gelen kimse) zekerini yıkar ve abdest alır."[291]

3660.2. وفي رواية مالك وأبي داود، عن المقداد:]أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه أمَرَهُ أنْ يَسأَلَ لَهُ رسولَ اللّهِ # عَنِ الرَّجُلِ إذَا دَنَا مِنْ امْرَأتِهِ فَخَرَجَ مِنْهُ المِذْىُ مَاذَا عَلَيْهِ؟ قال عَلِيٌّ: فإنْ عِنْدِى ابْنَةَ رسولِ اللّهِ #، وَأنَا أسْتَحْيِي أنْ أسْألَهُ. قالَ الْمِقْدَادُ: فسَألْتُ رسولَ اللّهِ # عَنْ ذلِكَ فقَالَ إذَا وَجَدَ أحَدُكُمْ ذلِكَ فَلْيَنْضَحْ فَرْجَهُ بِالْمَاءِ، ولْيَتَوَضّأ وُضُوءَهُ لِلصَّ ةِ[.زاد أبو داود في أخرى: »لِيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وَأُنْثَيَيْهِ« .

2. (3660)- Muvatta ve Ebû Dâvud'un rivayetlerinde Mikdâd şöyle demiştir: "Hz. Ali (radıyallahu anh), bana kendisi için Resûlullah'tan: "Kadınına yakınlaşınca mezisi akan kimseye ne gerektiği hususunda sormamı söyledi. Ali ilâveten dedi ki: "Zira yanımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı var, bu sebeple bizzat sormaktan utanıyorum."
Mikdâd der ki: Ben bu mesele hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordum. Şu cevabı verdi:
"Biriniz buna rastlarsa fercini su ile yıkasın. Namaz abdesti ile abdest alsın."
Ebû Dâvud bir başka rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "...zekerini ve iki husyesini yıkasın."[292]

3661. 3. وله في أخرى قال على رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]كُنْتُ رَجُ○○ً مَذَّاءً فَ○جَعَلْتُ أغْتَسِلُ حَتّى تَشَقّقَ ظَهْرِى، فَذَكَرْتُ ذلِكَ لِلنَّبِيّ # أوْ ذُكِرَ لَهُ، فقَالَ: تَفْعَلْ، إذَا رَأيْتَ المذْىَ فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ، وَتوضّأ وُضُوءَكَ لِلصَّ○ةِ، فإذَا فضَخْتَ الماءَ فَاغْتَسِلْ[.

3. (3661)- Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayeti şöyledir: "Hz. Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben mezisi akan bir kimseydim, yıkanmaya başladım. (Sonunda) sırtım çatlayacak hale geldim. Durumu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a zikrettim -veya ona zikredildi-. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:
"Öyle yapma, (her seferinde yıkanma)! Meziyi gördün mü, zekerini yıka, sonra da namaz abdestiyle abdest al. Ancak meni atacak olursan o zaman yıkan!" buyurdular."[293]

AÇIKLAMA:

1- Üçü de Hz. Ali ile ilgili olan bu rivayetler mezi akıntısının guslü gerektirmediğini ifade etmektedir.
2- Mezî, erkek tenasül uzvundan gayr-ı irâdi olarak gelen renksiz, kaygan ve sünen bir maddedir. Meniden ayrıdır. Meni şehvetle ve hızla geldiği halde, bu sızıntı halinde akar.
3- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), mezi sebebiyle yıkanma gerekmiyeceğini, fakat bulaşığının yıkanması gerektiğini belirtmektedir.
4- 3660 numarada Ebû Dâvud'un bir rivayetinde kaydedilen "İki husyesini de yıkasın" ibaresini açıklama sadedinde Hattâbî der ki: "Fazladan bir temizlik olarak husyelerin de yıkanmasını Aleyhissalâtu vesselâm emretmiştir. Zira mezi, bazan dağılarak husyelere de değer." Ve dahi denir ki: "Soğuk su husyelere değince, mezi akıntısını durdurur, bunun için Aleyhissalâtu vesselâm onların yıkanmasını emir buyurmuştur.
Şunu da belirtelim ki, Ebû Dâvud'da Sehl İbnu Hanif'ten gelen bir rivayet, Sehl'in mezi elbiseye değince ne yapacağını sorduğunu; Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da: "Bir avuç su alıp mezi bulaşığının değdiği kısma serp, bu sana yeter" dediğini görüyoruz.
Âlimler, elbiseye değen mezi hususunda ihtilaf etmiştir:
***** Bazıları, "yıkanmadıkça elbise temiz sayılmaz" demiştir. Şâfiî ve İshâk bu görüştedir.
***** Bazıları, "Su çilemek yeterli olur" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel böyle diyenlerdendir.[294]

3662. 4. وعن سهل بن حنيف رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنْتُ ألْقَى مِنَ المذْيِ شِدَّةً وَعَنَاءً، وَكُنْتُ أكْثِرُ مِنْهُ اغْتِسَالَ، فَسَألْتُ رَسُولَ اللّهِ # فقَالَ: إنَّمَا يُجْزِئُكَ مِنْ ذلِكَ الْوُضُوءُ، فَقُلْت يَا رسُولَ اللّهِ: فَكَيْفَ بِمَا يُصِيبُ الثَّوْبَ مِنْهُ؟ فقَالَ: يَكْفِيكَ بِأنْ تَأخُذَ كَفّاً مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهَا منْ ثَوْبِكَ حَيْثُ تَرَى أنّهُ أصَابَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

4. (3662)- Sehl İbnu Hüneyf (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben mezi akıntısından epey bir sıkıntıda idim. Bu yüzden sık sık gusül yapıyordum. Sonunda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu husustan sordum. Bana:
"Meziden dolayı sana abdest kâfidir!" buyurdular.
"Ey Allah'ın Resûlü! elbiseye değen meziden ne yapmalıyım?" dedim.
"Bir avuç su alıp, bunu, mezinin değdiğini zannettiğin yerlere serpmen sana yeterlidir!" cevabını verdi."[295]

AÇIKLAMA:

Açıklama önceki hadiste geçmiştir. Şu kadarını öz olarak söyleyebiliriz: Fukahâca "Sidikler, tersler, meniler, bevlden sonra gelen vedi adındaki mâyiler, mülâabe zamanında tenasül uzvundan çıkıp mezi denen rutubetler, ağız dolusu kusuntular, herhangi bir uzuvdan çıkıp akan kanlar, kadınlara mahsus âdet, lohusalık ve istihâze hallerindeki kanlar" necâset-i galîzadan (ağır pislik) sayılmıştır. Bunlar temizlenmeden namaz kılınmaz. Sadece Şâfiîler ile Hanbelîlere göre meni temizdir.
"Necâset-i galîza sayılan bir şeyin katı ise bir miskalden yani yirmi kırattan (bir miskal 1,5 dirhem; 1 dirhem = yaklaşık 3,09 gram eder; 1,5 miskal de 4,6 gram yapar), mâyi ise el ayası sahasından geniş miktarı, giderilmesi kabil olunca namazın sıhhatine mani olur. Bu miktarlar ise necâset-i kaliledir, namazın sıhhatine mani olmaz, mâfüv sayılır."[296]

5. 3663. وعن عبدالله بن سعد ا'نصارى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَأَلْتُ رسولَ اللهِ # عَمَّا يُوجِبُ الْغُسْلَ، وَعَنِ الماءِ يَكُونُ بَعْدَ الماءِ، فقَالَ: ذلِكَ المذْىُ، وَكُلُّ فَحْلٍ يُمْذِى فَتغْسِلُ مِنْ ذلِكَ فَرْجَكَ وَأُنْثَيَيْكَ، وَتَوَضّأ وُضُوءَكَ لِلصَّلاَةِ[. أخرجه أبو داود.

5. (3663)- Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan guslü gerektiren şeyler nelerdir, sudan sonra olan sudan sordum. Şu cevabı verdi:
"Bu mezîdir. Her erkek mezi ifrâz eder. Mezî akınca fercini ve husyelerini yıkarsın, ve namaz abdestiyle de abdest alırsın."[297]

6. 3664. وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]إنِّىَ جِدُهُ يَتَحَدّرُ مِنِّى مِثْلَ الحَرِيرَةِ، فإذَا وَجَدَ أحَدُكُمْ ذلِكَ فَلْيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وَلْيَتَوضّأ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ. يَعْنِى المذْىَ[. أخرجه مالك .

6. (3664)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben de (mezîyi), kendimden ipek ipliği gibi iner görürdüm. Öyleyse bunu sizden biri görünce (telaşlanmayıp) zekerini yıkasın ve namaz abdestiyle abdest alsın." -Burada mezîyi kastetmiştir.-"[298]

3- KUSMUK

1. 3665. عن أبي الدرداء رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ النبيَّ # قاءَ فَتَوَضّأ. قالَ مَعْدَانُ: وَلَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رسُولِ اللهِ # رَضِيَ اللّهُ عَنْه فِي مَسْجِدِ دِمِشْقَ فَذَكَرْتُ لَهُ ذلِكَ فَسَألْتُهُ، فقَالَ: صَدَقَ وَأنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (3665)- Ebû'd-Derdâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir keresinde) kustu ve abdest aldı." Ma'dân der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın âzadlısı Sevbân (radıyallahu anh)'a Şâm camiinde rastladım. Bu meseleyi ona hatırlattım ve ondan (mahiyetini) sordum. Şu cevabı verdi:
"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu da Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendilerine ben dökmüştüm."[299]

AÇIKLAMA:

Bâzı âlimler, bu hadisi kusmanın abdesti bozduğu hususunda delilkabul etmiştir. Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek,Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Zührî, Alkame, Esved, Şa'bî, Urvetu'bnu'z-Zübeyr, Nehâî, Katâde, Evzâ'î vs.
Bazı âlimler de bu hadisin kusma sebebiyle abdestin bozulduğuna delil olmadığını söylemiştir. İmam Mâlik, Şâfiî gibi.

Bu rivayeti kusmanın abdesti bozacağı hususunda delil kabul edenler قَاءَ فَتَوَضَّأ ibaresinde فَتَوضّأ 'nın başında yer alan fe'yi sebebiyye olarak değerlendirmişlerdir. Muhalif görüş sahipleri, o harfi, sebebiyye olarak değerlendirmezler. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler dahi var ise de, muhalifler onların da zayıf olduğunu

ileri sürerler. Şâfiî mezhebinden olan Nevevî hazretleri: "Kanama, kusma, namazda gülme sebebiyle abdestin bozulacağı veya bozulmayacağı hususunda sahih bir hadis yoktur" der.
Hanefî ülemâsı, ağız dolusu kusma'nın abdesti bozacağını kabul etmiştir.[300]

4- KAN

3666.1. عن المسور بن مخرمة:]أنّهُ دَخَلَ عَلى عُمَرَ بْنِ الخَطّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه عَنِ اللَّيْلَةِ الَّتِى طُعِنَ فِيهَا فأيْقَظَ عُمَرَ لِصَ◌َةِ الصُّبْحِ، فقَالَ عُمَرُ: نَعَمْ، وَ◌َحَظَّ فِي ا‘‘سْ◌َمِ لِمَنْ تَرَكَ الصَّ◌َةَ، فَصَلّى عُمَرُ وَجُرْحُهُ يَثْعَبُ دَماً[. أخرجه مالك.»يَثْعَبُ«: يسيل .

1. (3666)- Misver İbnu Mahreme'nin anlattığına göre: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın hançerlendiği gece huzuruna girdi ve Ömer'i sabah namazı için uyandırdı. Ömer (radıyallahu anh):
"Namazı terkedenin İslam'dan nasibi yoktur!" buyurdu. Sonra Ömer, yarasından kan aktığı halde namaz kıldı."[301]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ömer'in namaz için uyarılması hadisesi, hançerlendiği günün sabah namazında olmuştur. Şöyle ki: İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan şunu nakleder: "Ömer (radıyallahu anh) hançerlenince, ben, Ensâr'dan bir grupla birlikte onu evine taşıdık. Bir baygınlık geçirdi. Ortalık ağarınca ayıldı. Birisi: "Onu namazdan başka bir maksadla rahatsız etmeyin" dedi. Biz de: "Ey mü'minlerin emîri, namaz (vaktidir)" dedik. Gözlerini meshetti sonra: "Halk namazını kıldı mı?"diye sordu: "Evet!" dedik."
2- Ebû'l-Velîd el-Bâcî, bu rivayetten istidlal ederek sabah vaktinin geceden olduğunu söylemiştir. Çünkü rivayette: "...hançerlendiği gece..." tabiri var. Halbuki o, sabah namazı esnasında hançerlenmiştir. Şunu hemen belirtelim ki, Misver'i sabah vakti'ni "gece" diye ifade etmeye sevkeden husus, Hz. Ömer'in sabah namazını, sabah vaktinin ilk vaktinde kıldırmış olmasındandır. Nitekim Şâfiî'ler de ilk vaktinde yani daha ortalık karanlıkken kılarlar. O durumda, sabah gecenin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak ülema büyük ekseriyetiyle, fecr-i sâdıkın girmesiyle -ortalık henüz karanlık bile olsa- gecenin sona erdiğini, gündüzün başladığını kabul eder. Güneş batıp, akşam namazının girmesine kadar gündüz devam eder. Akşam namazı, ortalık aydınlık olmasına rağmen geceden sayılır.
3- Suyutî, tembellikle namazı terkedenleri tekfir edenlerin bu hadisin zahirini esas aldıklarını söyler. Ancak, ulema büyük ekseriyetiyle namazı inkâr ederek terkedenlerin kâfir olacağına hükmetmiş, tembelliği tekfir sebebi görmemiştir. İbnu Abdilberr: "Namazı terkedenin İslâm'dan nasibi yoktur" ibaresiyle "İslâm'dan büyük bir nasibi yoktur" demeyi kastetmiş olma ihtimaline dikkat çeker ve "Nitekim şu hadiste de böyle birdurum mevzubahistir" der. "Mescide yakın olan ancak mescidde namaz kılabilir, emaneti olmayanın imanı olmaz, hakiki fakir kapı kapı dolaşan kimse değildir."[302]

3667.2. وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ # فِي غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ، فَأصَابَ رَجُلٌ امْرَأةَ رَجُلٍ مِنَ المشْرِكِينَ فَحَلَفَ أنْتَهِى حَتّى أُهْرِيقَ دَماً مِنْ أصْحَابِ مُحَمّدٍ، فَخَرَجَ يَتْبَعُ أثَرَ النَّبِيّ #، فَنَ◌َزَلَ النّبِيُّ # مَنْزِ◌ً فقَالَ: مَنْ رَجُلٌ يَكْلَؤُنَا؟ فَانْتُدِبَ رَجُلٌ مِنَ المهَاجِرِينَ، وَرَجُلٌ مِنَ ا‘نْصَارِ فقَالَ: كُونَا بِفَمِ الشِّعْبِ، فَلَمَّا خَرَجَ الرَّجُ◌َنِ إلى فَمِ الشِّعْبِ اضْطَجَعَ المهَاجِرِيُّ، وَقَامَ ا‘نْصَارِيُّ يُصَلّى، فَأتَى الرَّجُلُ، فَلَمَّا رَأى شَخْصَهُ عَرَفَ أنَّهُ رَبِيئَةٌ فَرَمَى بِسَهْمٍ فَوَضَعَهُ فِيهِ فَنَزَعَهُ حَتّى رَمَاهُ بِثَ◌َثَةِ أسْهُمٍ، ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ، ثُمّ أنْتَبَهَ صَاحِبُهُ، فَلَمَّا عَرَفَ أنَّهُمْ قَدْ نَذِرُوا بِهِ هَرَبَ، فَلَمّا رَأى المهَاجِرِيُّ مَا بِا‘نْصَارِيّ مِنَ الدِّمَاءِ. قالَ: سُبْحَانَ اللهِ! أَ أنْبَهْتَنِى أوَّلَ مَا رَمَاكَ؟ قالَ: كُنْتُ فِي سُورَةٍ أقْرَؤُهَا فَلَمْ أُحِبَّ أنْ أقْطَعَهَا[. أخرجه أبو داود.»انْتِدَابُ«: ا‘‘جابة إلى ما يؤمر به ا‘‘نسان.و»الرَّبِيئَةُ«: الذي يحفظ القوم ويأتيهم بخبر العدوّ لئ يهجم عليهم .

2. (3667)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Zâtu'r-Rikâ' gazvesine çıktık. (Askerlerden) bir kişi, müşriklerden birinin hanımına temasta bulundu. Kocası da: "Muhammed'in Ashabından kan dökmeden geri dönmeyeceğim" diye yemin etti. Evinden çıkıp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı takibe koyuldu.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir yerde mola verdi ve:
"Kim bizi (nöbet tutup) koruyacak?" diye sordu. Muhacir ve Ensâr' dan birer adam vazifeyi üzerlerine aldılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunlara:
"Şu geçidin girişini tutun (orada bekleyin)!" diye ferman buyurdu.
Bu iki zat, geçidin ağzına gelince Muhacirden olanı yattı. Ensârî de namaz kılmaya başladı.
Derken takipçi adam da oraya geldi. (Namazdaki nöbetçinin) silüetini görünce anladı ki, bu askerlerin koruyucusudur, derhal bir ok attı ve ok, eliyle koymuşcasına hedefini buldu. Ensârî oku çıkarıp (namazına devam etti). Müşrik (isabet ettiremedim düşüncesiyle atmaya devam etti.) Öyle ki üçüncü okunu da attı. Ensârî de (yaraya aldırmadan) aynı şekilde namazına devam etti. Bir müddet sonra arkadaşı uyandı. (Müşrik bunların iki kişi olduğunu görünce) yerinin farkına vardıklarını anladı ve kaçtı.
Muhâcirden olan zât, Ensârî arkadaşındaki kanı görünce:
"Sübhânallah! Sana ilk oku atınca beni niye uyandırmadın?" diye sordu. Arkadaşı:
"Öyle bir sûre okuyordum ki, kesmek istemedim" diye cevapladı."[303]

AÇIKLAMA:

1- Hadise'nin Ensârî kahramanı Abbâd İbnu Bişr, Muhâcirî kahramanı Ammar İbnu Yâsir'dir.
Abbâd, Ashâb'ın ilklerinden ve büyüklerindendir. Medine'de Mus'ab İbnu Umeyr'in eliyle ilk İslâm'a girenlerden biridir. Sa'd İbnu Mu'az, Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anhümâ)'dan da önce İslâm'a girmiştir. Bedir, Uhud başta olmak üzere Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın katıldığı bütün gazvelere iştirak etmiştir. Kab İbnu Eşref'i öldüren grupta da yer almıştır.
Ashab'ın faziletce önde gelenlerinden biridir. Hz. Âişe: "Ensârdan üç kişi var ki, fazilette kimse bunlardan önde düşünülmemiştir, üçü de Benî Abdi'l-Eşhel'dendir: Sa'd İbnu Mu'âz, Useyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr" der. Hz.Âişe'nin rivayetine göre, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) birgün Abbâd'ın sesini işitir ve derhal şu duayı yapar: "Rabbim Abbâd'a rahmetini bol kıl!" Enes anlatıyor: "Useyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr, zifiri karanlık bir gecede, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında idiler. Evlerine gitmek üzere huzurdan ayrıldılar. Önlerini, onlardan birinin deyneği aydınlatmayabaşladı. Onun ışığında beraber yürüyorlardı. Yolları ayrılınca, her ikisinin de deyneği bunlardan her birinin önlerini aydınlatmaya başladı."
Abbâd (radıyallahu anh), Yemâme Savaşı'nda kırkbeş yaşlarında olduğu halde şehit düşmüştür, Cenab-ı Hakk'tan, bu ümmete emsali fedâkar âbid, mücahitler vermesini ve onu da bizlere şefaatçi kılmasını dileriz.
2- Hadise'nin İbnu İshak'taki vechi, bu safhayı, daha açık nakletmektedir: "...(Takipçi müşrik) bir ok attı. Eliyle koymuşcasına isabet ettirdi. Namaz kılmakta olan Ensârî (Abbâd İbnu Bişr), oku çıkardı ve kıyâmda sâbit kaldı. (Müşrik isabet ettiremedim zanniyle) bir ok daha attı. Onu da eliyle koymuş gibi isabet ettirdi. (Ensârî) oku çekip yanına koydu kıyamına devam etti. Müşrik bir üçüncü ok daha attı, onu da eliyle koymuş gibi isabet ettirdi. (Ensarî) onu da bedeninden çekti (ve namazına devam etti) sonra rükû ve secdeye gitti..." vak'anın İbnu İshak'taki rivayetinin son kısmı da burada kayda değer. Abbâd, muhâcir arkadaşının (Ammâr'ın) "Beni niye daha önce uyarmadın?" sorusuna verdiği cevapta şöyle der: "...Bana ard arda ok atmaya devam edince rükûya gittim ve seni uyandırdım. Allah'a kasem olsun. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beklememi emrettiği bir gediğin korunması mevzubahis olmasaydı, okuduğum sureyi terkedip kesmemden önce ruhum bedenimi terkederdi."
Görüldüğü üzere, Ensarî, namazdan aldığı hazzı bozmamak için üç okun verdiği ızdıraba rağmen namazını kesmiyor.
Bu mümkün mü? Bu nasıl bir hâlet, nasıl bir hâl ki Kur'an'ın ve namazın zevki üç ok yarasının verdiği acıya ve ızdıraba galebe çalıyor?
Şüphesiz bunu bizlerin anlaması oldukça zor! Bunun için önce Ashâbın yüce makamını bilmek, idrak etmek ve te'yid etmek gerek. Bu meseleyi anlamamızda bize yardımcı olacak bir açıklamayı Bediüzzaman yapmaktadır. Gerçi onun bu açıklaması ilmî bir açıklama değil, hâli bir beyândır. Fiilen yaşanmayınca anlaşılmaz. Ancak büyüklerimizin hâlle de ilgili olsa anlattıkları bu çeşit hadiseler de bizim için bir hüccettir, bir ip ucudur. Öyleyse, Sahabe ile alakalı bir müşkilimizin vuzuha kavuşmasında Bedi-üzzaman'ın şahsî tecrübesinden istifade edeceğiz. Merhum der ki: "Bir zaman, bir tek tesbihin, bir tek namazda, Sahâbelerin tarz-ı telakkisine yakın bir surette bana inkişafı, bir ay kadar ibadet derecesinde ehemmiyetli göründü. Sahabelerin yüksek kıymetini onunla anladım."[304]
Demek ki, onlar, Rabbülâlemîn'in Habibi, Halili olan Fahr-ı Kâinat Efendimiz Resûl-i Ekrem'le sohbetten, onun terbiye ve tenvirinden öyle bir feyz, öyle bir kemâl alıyorlar ki, onlar için namaz, bir başka hâlete geçme vesilesi oluyor. Onun tek bir tesbihatı Bediüzzaman gibi maneviyat eri, tefekkür piri bir zatın bir aylık namazına bedel olursa bizlerin belki birkaç yıllık namazına bedel olacak bir feyz, bir manevi zevk veriyor demektir. Bunu söylemekle, Sahabenin mevkiini, makamını kavrayabildiğimizi, müşkülümüzü ilmî bir kesinlikle tamamiyle

hallettiğimizi iddia etmiş değiliz. Meselenin anlaşılmasına ve birazcık kavranmasına yardımcı olacak ufak bir pencere açmış oluyoruz.
Selef-i sâlihîn'den günümüze milyonlarca İslâm ülemâsının ittifakla Sahâbe hakkında hüsn-ü zanda bulunmuş olması, onları hiçbir istisna yapmaksızın udul kabul etmesi, arkadan gelecek en yüce mertebeye eren bir velinin bile, en âmi bir Sahabi'nin mertebesine yetişemeyeceği hususunu beyan etmeleri delilsiz, hakikatsiz, hissî bir davranış değildir. Bu ülemâ ordusunun onlar hakkında âyet, hadis ve keşfiyatlarına dayanan bu icma ve ittifakları da Ashab (radıyallahu anhüm ecmâîn)'ı anlamada bir diğer penceredir.
Şu halde, kaydettiğimiz bu iki pencerenin aydınlığında bakacak olursak üç ok yarasına rağmen Abbâd İbnu Bişr (radıyallahu anh)'ın namazına nasıl devam ettiğini anlayabiliriz.
"Kişi sevdiğiyle beraberdir. Rabbimiz! Kalblerimizi Ashab-ı Kirâm'ın sevgisiyle hayatlandır! Âmin."
3- Bu hadisten bazı âlimler iki hüküm çıkarmışlardır:
1) Arka ve ön yollardan çıkmayan kan, az veya çok farketmeksizin abdesti bozmuyor, temizliğe mani değildir. Şâfiî, Mâlik hazretleri başta olmak üzere bir grup Sahâbî ve Tâbiîn ülemâsı: "Vücuddan, iki yol dışında kanın çıkması abdesti bozmaz" diye hükmetmiştir.
İbnu Mes'ud, Sâlim İbnu Abdillah, İbnu Abbâs, Câbir, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Hasan Basrî, Kasım (İbnu Muhammed), Atâ, Tâvus, Mekhul, Rebî'a, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî bu görüştedir. Bagavî: "Sahâbe ve Tâbiîn'in çoğu bu görüştedir" der.
2) Yaralardan akan kanlar temizdir, yaralı kan bulaşmasından ma'fuvvdur. Mâlikiler bu görüştedir. Mücahidlerin yaralarından akan kanlarla ıslanan elbiselerinin içinde namaz kıldıklarını ifade eden çok sayıda rivayet gelmiştir. Resûlullah'ın namazdan önce kan bulaşığının yıkanmasını veya kanlı elbisenin değiştirilmesini emrettiğine dair rivayet gelmemiştir. Nitekim Hendek Savaşı sırasında yaralanan Sa'd (radıyallahu anh) için mescidin içinde çadır kurulmuş, kanları mescide akar olduğu halde orada kalmış ve bu hal üzere vefat etmiştir. Hz. Ömer'in de yarasından kanlar akarken sabah namazını kılması da yaradan akan kanın temizliğine gösterilen deliller arasında zikredilir.
Teysîr müellifi, abdesti bozan şeyler zımnında kandan bahsettiği halde, kaydettiği hadisten kanla abdestin bozulmayacağı hükmü çıkmaktadır. Hemen belirtelim ki, bu bahsi ilgilendiren yegâne rivayet, bu bahse alınmış olan bu iki rivayet değildir. Hanefîler kan meselesinde başka hadislerle amel edip bunları te'vil etmişlerdir. Onlar Temîmü'd-Darî ve Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen: "Akan her kan sebebiyle abdest alınır" hadisini esas almışlardır. Nasbu'r-Râye'de başka rivayetler de kaydedilir. Hanefîler buna dayanarak vücuddan kan çıkar ve akarsa bunun abdesti bozacağını kabul eder. Bozmayan miktar, yaranın üzerinden çıkıp etrafa dağılmayan, olduğu yerde kalan katreciktir.
Bazı Hanefîler, Hz. Enes hadisinde: "Resûlullah'ın haberi olsaydı abdest tazelemeyi, namazı iade etmeyi emrederdi" diye te'vil getirmiştir. Ayrıca Câbir hadisinin zayıflığı da belirtilmiştir.[305]

İKİNCİ FER':

KADINA VE FERC'E DEĞME

(Bu fer'in iki nevi var)

BİRİNCİ NEV':

KADINA DEGME

3668 .1. عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ رَسولَ اللّهِ # قَبَّلَ امْرَأةً مِنْ نِسَائِهِ، ثُمَّ خَرَجَ إلى الصَّ◌ةِ وَلَمْ يَتَوضّأ. قالَ عُرْوَةُ، فَقُلْتُ لَهَا: وَمَنْ هِىَ إّ أنْتِ؟ فَضَحِكَتْ[. أخرجه أصحاب السنن .

1. (3668)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınlarından birini öptü, sonra dönüp namaza gitti, abdest tazelemedi."
Urve rahimehullah der ki: "Kendisine: "Bu, sizden başka bir hanımı olmamalı!" dedim. Hz. Âişe gülmekle cevap verdi."[306]

3669 .2. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّهُ كانَ يَقُولُ: قُبْلَةُ الرَّجُلِ امْرَأتَهُ وَجَسُّهَا بِيَدِهِ مِنَ المُ◌َمَسَةِ، فَمَنْ قَبَّلَ امْرَأتَهُ أوْ جَسَّهَا بِيَدِهِ فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ[. ومثله عن ابن مسعود، أخرجه مالك .

2. (3669)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Erkeğin hanımını öpmesi veya ona eliyle dokunması hep mülâmese (değme) sayılır. Öyleyse kim hanımını öperse veya eliyle dokunursa abdest alması gerekir." Bu rivayetin bir benzeri İbnu Mes'ud'dan gelmiştir.[307]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, kadına eliyle dokunarak veya öperek veya bir başka şekilde değme ile ilgilidir. Birinci rivayete göre, kadına öpme dahil, herhangi bir şekilde değme abdesti bozmamaktadır. İkinci rivayete göre ise abdest bozulmakta ve yeniden abdest almak gerekmektedir. Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Atâ, Tâvus, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî birinci hadisteki hükümle amel etmişlerdir. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Müslim'de gelen bir rivayete göre, Hz. Âişe aynen şöyle der: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yatakta bulamadım. (Karanlıkta sağı solu) yoklarken elim ayaklarının altına rastladı, secdede idi ve şöyle diyordu: "Rabbim, gazabından sana sığınırım..."
Sahîheyn'de gelen bir diğer rivayette Hz. Âişe, ayakları kıble istikametinde uzanmış olarak yattığını, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın secdeye giderken, eliyle ayaklarına dürttüğünü, böylece ayaklarını topladığını, fakat sonradan tekrar uzattığını, secde sırasında her seferinde ayağını dürttüğünü ve kendisinin de ayaklarını topladığını ve Resulullah'ın da secde ettiğini nakleder.
Ancak İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Zührî, Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk öpmede abdest gerektiğine hükmetmişlerdir. Bunların da şer'î delilleri var: Âyet-i Kerime'de اَوْ مَسَتُّمُ النِّسَاءَ denmiş, bu لَمَسْتُمْ şeklinde de okunmuştur. Burada lems (değme), abdesti bozan amiller arasında sayılmıştır. Âyet, lâmestüm diye okununca cimâ ma'nâsına te'vili daha zahir ise de, lemestüm diye okununca elle değmek ma'nası daha zâhir olmaktadır ve cimâ dışındaki her çeşit değmeler de o mânaya girmekte, dolayısıyla kadına ne suretli olursa olsun "değme"den abdest bozulmaktadır. Yorumunda ihtilâf edilen âyet meâlen şöyle: "Ey iman edenler... Eğer hasta olur veya bir sefer üzerinde bulunursanız yahud sizden biriniz ayak yolundan gelirse yahud da kadınlara dokunup da su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin..." (Nisa 43)
İbnû Abbâs (radıyallahu anhümâ) âyetteki lems'ten maksadın cimâ olduğunda cezmederek bu te'vili reddeder. Ülemâ umumiyetle İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın te'vilini, Ashabtan diğerlerinin te'viline tercih etmeyi prensip edinmiştir. Çünkü O, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Allah'ım, ona Kur'an'ın te'vilini öğret" duasına mazhar olmuştur. Kur'an'la ilgili tefsirde otoritedir. "Çünkü derler, te'vili ona Allah öğretmiştir."
Âyette geçen لمسَتُمْ kelimesinin cimâ'dan kinaye olup olmadığı hususunda ülemânın yaptığı ilmî münakaşaya bu kadar işareti yeterli görüyor delillerine, cevaplarına yer vermiyoruz.[308]

3670 .3. وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَنَّهُ قالَ يَا رسولَ اللّهِ: إذا جَامَعَ الرّجُلُ امْرَأتَهُ فَلَمْ يُنْزِلْ؟ قالَ: يغْسِلُ مَا مَسَّ المرأةَ مِنْهُ، ثُمَّ يَتوضّأ وَيُصَلّى[. أخرجه الشيخان .

3. (3670)- Übeyy İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, bir kimse hanımıyla cima yapsa fakat inzal olmasa yıkanması gerekir mi?"
"Kadına değen kısmını yıkar, sonra abdest alır ve namaz kılar!" buyurdular."[309]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, inzal vâki olmadıkça boy abdestinin gerekmiyeceğini ifade etmektedir. Bu ma'nâyı ifade eden "Su, ancak sudan dolayı icabeder" nev'inden başka rivayetler de var. Ancak ülemâ bu hadislerin başka hadislerle neshedildiğinde ittifak eder. Bu nâsihlerden biri şudur: "İki hitan kavuşur ve haşefe kaybolursa, inzal olsa da olmasa da gusül gerekir."
Burada hıtân sünnet mahallidir. İbnu Hacer iki hitanla erkeğin hitanının kastedildiğini belirtir. Haşefe de baş kısımdır. Bu durumda erkek uzvunun baş kısmı kadın uzvunda kaybolunca şer'an cimâ hâsıl olmuştur, inzal olsa da olmasa da farketmez, cimâye terettüp eden ahkam tahakkuk eder. Bu ahkamdan biri yıkanmadır, yani boy abdesti.
Ancak şunu da belirtelim ki, inzal vâki olmadıkça, boy abdestinin gerekmiyeceği kanaatini koruyan Sahâbe ve Tâbiîn, -azınlık teşkil etseler de- olmuştur. Hatta Atâ'nın şu sözü rivayet edilir: "İnzal olmasam bile yıkanmadan huzur bulamıyorum, sebebi de bu husustaki ulemânın ihtilâfıdır." İhtilâfu'l-Hadis'te Şâfiî Hazretleri de şöyle

demiştir: "Su, sudan gerekir" hadisi sâbittir, ancak mensuhtur... Bölgemizdeki bazı âlimler (Hicazlılar) bize bu meselede muhalefet ederek: "İnzal olmadıkça gusül gerekmez." dediler."
Belirttiğimiz gibi neshe rağmen bir ihtilaf mevzubahis ise de, cumhur guslün gerekeceğinde ittifak etmiştir.[310]

İKİNCİ NEV':

ZEKERE DEGMEK

3671 .1. عن طلق بن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَدِمْنَا عَلى رَسولِ اللّهِ # فَجَاءَ رَجُلٌ كَأنّهُ بَدَوِىٌّ، فقَالَ يَا رسولَ اللّهِ: مَا تَرَى في مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوضّأ؟ فقَالَ #: وَهَلْ هُوَ إِلاّ مُضْغَةٌ مِنْهُ، أوْ قالَ بَضْعَةٌ مِنْهُ[. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لغير الترمذي .

1. (3671)- Talk İbnu Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldik. (Biz huzurlarında iken) bir adam geldi. Sanki o bir bedevi idi.
"Ey Allah'ın Resulü! dedi, kişi abdest aldıktan sonra zekerine değerse ne gerekir (abdesti bozulur mu, bozulmaz mı?)" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:
"O, kendisinden bir parça değil midir?"[311]

3672 .2. وعن بسرة بنت صفوان رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ النَّبِيَّ # قالَ: مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَ‌لا يُصَلِّى حَتّى يَتَوَضّأ[. أخرجه الأربعة، وهذا لفظ الترمذي .

2. (3672)- Büsre Bintü Safvân (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zekerine değen abdest almadıkça namaz kılmasın."[312]

3673 .3. وعن مصعب بن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنْتُ أُمْسِكُ المِصْحَفَ عَلى سَعْدِ بنِ أبِي وَقّاصٍ فَاحْتَكَكْتُ، فقَالَ سَعْدٌ: لَعَلَّكَ مَسَسْتَ ذَكَرَكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قالَ: قُمْ فَتَوضّأ فَتَوَضّأتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ[. أخرجه مالك .

3. (3673)- Mus'ab İbnu Sa'd İbni Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Sa'd İbni Ebî Vakkâs (radıyallahu anh)'a Kur'an tutuyordum. Bir ara kaşındım. Sa'd:
"Her halde zekerine değdin?"dedi. Ben "evet" deyince:
"Kalk, abdest al!" emretti. Ben de gidip abdest alıp geri döndüm"[313]

3674 .4. وعن نافع قال:]كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما في سَفَرٍ فَرَأيْتُهُ بَعْدَ أنْ طَلَعَتِ الشّمسُ تَوَضّأ ثُمّ صَلّى، فَقُلْتُ لَهُ: إنَّ هذِهِ لَصَ‌لاةٌ مَا كُنْتَ تصَلِّيهَا؟ فقَالَ: إنِّى بَعْدَ أنْ تَوَضّأتُ لِصَ‌لاةِ الصُّبْحِ مَسَسْتُ فَرْجِى، ثُمَّ نَسِيتُ أنْ أتَوَضّأ فَتَوَضَّأتُ وَعُدْتُ لِصَ‌لاتِى[. أخرجه مالك .

4. (3674)- Nâfi rahimehullah anlatıyor: "Ben, bir sefer sırasında İbnu Ömer (radıyallahu anh)'le beraberdim. Güneş doğduktan sonra onun abdest alıp namaz kıldığını gördüm. Kendisine: "Bu şimdiye kadar kıldığınızı hiç görmediğim bir namaz!" dedim. Şu açıklamayı yaptı:
"Sabah namazı kılmak üzere abdest aldıktan sonra fercime dokundum. Sonra da abdest almayı unuttum (ve namaz kıldım. Şimdi bu durumu hatırlayınca) yeniden abdest alıp namazımı iade ettim."[314]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen dört hadis, kişinin cinsiyet organına değdiği takdirde abdestinin bozulup bozulmayacağı ile alâkalıdır. İlk hadis, böyle bir durumda abdestin gerekmeyeceğini ifade etmekte ise de, diğer üç rivayet gerekeceğini ifade etmektedir.
Şu halde, ülemânın ihtilâf ettiği bir mesele ile karşı karşıyayız. Nitekim bir kısım ülema elle zekere değme'yi, abdesti bozan sebepler arasında görmüşlerdir: Hz. Ömer, oğlu Abdullah, Ebû Eyyub el Ensârî, Zeyd İbnu Hâlid, Ebû Hüreyre, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Câbir, Hz. Âişe, Ümmü Habîbe, Büsre Bintu Safvân, iki rivayetten birinde Sa'd İbnu Ebî Vakkâs; yine iki rivayetten birinde İbnu Abbâs, Urve İbnu Zübeyr, Süleyman İbnu Yesâr, Atâ, Ebân İbnu Osman, Câbir İbnu Zeyd, Zührî, Mus'ab İbnu Sa'd, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve başkaları. İmam Şâfiî ile Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. İmam Mâlik'in meşhur görüşü de böyledir.
Diğer bir kısım ülemâ ise zekere değmekle abdestin bozulmayacağına hükmetmiştir. Bunlar da, Talk İbnu Ali'den kaydedildiği üzere buna cevaz veren rivayetlere dayanırlar. Talk'ın rivayetinde Resûlullah "Kendisinden birparça değil mi?"demiştir. Mudğâ, et parçası demektir. Gerçi râvi "bad'a" mı dedi "mudğa" mı dedi mütereddid ise de, ikisi de aynı ma'nâya gelen müterâdif kelimelerdir. Hz. Ali, Ammâr İbnu Yâsir, Abdullah İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Abbâs, Huzeyfe İbnu'l-Yemân, İmrân İbnu'l-Husayn, Ebû'd-Derdâ, iki rivayetin birinde Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, iki rivayetin birinde Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Saîd İbnu Cübeyr, İbrahim Nehâî, Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe ve Ashâbı, Yahya İbnu Ma'in ve Ehl-i Kûfe hep bu görüştedirler.
Talk hadisini, hadis münekkidleri Büsre hadisinden daha sıhhatli bulmuşlardır. Ancak, Büsre hadisini esas alanlar, Talk hadisinin mensuh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Delilleri de Talk'ın, Büsre'ye nazaran çok önceleri müslüman olması, Fakat muhakkikler böyle bir gerekçe ile neshe hükmedilemeyeceğini söylemiştir. Yine de Büsre hadisinin turukundaki çokluk, bazı şevâhidin varlığı, yukarıda belirtildiği üzere bir kısım ülemânın onunla amel etmesine sebep olmuştur. Ülemamızın cümlesinden Allah razı olsun, onların ihtilafı ümmete rahmettir.[315]

ÜÇÜNCÜ FER:

UYKU, BAYILMA, KENDİNDEN GEÇME

3675 .1. عن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ أصْحَابُ النّبِيّ # يَنَامُونَ ثُمَّ يُصَلُّونَ وَ ۫ يَتَوَضّئُونَ. قِيلَ: لِقَتَادَةَ: سَمِعْتَهُ مِنْ أنَسٍ؟ قالَ: إىْ وَاللهِ[. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي .

1. (3675)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah'ın ashabı uyurlar, sonra abdest almadan namaz kılarlardı:
(Enes'ten bunu rivayet eden) Katâde'ye:
"Bu sözü Enes'ten bizzat işittin mi?" diye sorulmuştu:
"Vallahi evet!" diye te'yid etti."[316]

3676 .2. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنّهُ كَانَ يَنَامُ جَالِساً، ثُمّ يُصَلّى، وَ ۫ يَتوضّأُ[. أخرجه مالك .

2. (3676)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, oturarak uyur, sonra kalkar, abdest almadan namaz kılardı."[317]

3677 .3. وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: الْعَيْنَانِ وِكَاءُ السَّهِ، فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوضّأ[. أخرجه أبو داود.»الْوِكَاءُ«: مَا يشدّ به رأس القربة ونحوه.»وَالسَّه«: است، وقيل: حلقة الدبر .

3. (3677)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Gözler, halkanın bağıdır, öyleyse uyuyan abdest alsın."[318]

3678 .4. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّهُ رَأى رَسولَ اللهِ # نَامَ وَهُوَ سَاجِدٌ حَتّى غَطَّ وَنَفَخَ، ثُمّ قَامَ يُصَلّى، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنّكَ قَدْ نِمْتَ قَالَ:
إنَّ الْوُضُوءَ يَجِبُ إ ّ عَلى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعاً، فَإنَّهُ إذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ[. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي .

4. (3678)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı secde halinde uyurken görmüş ve hatta Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) horlayıp solumuş, sonra kalkıp (abdest almadan) namaz kılmıştır.
İbnu Abbâs der ki:
"Ey Allah'ın Resulü dedim, siz uyudunuz, (abdestiniz bozulmuş olmalı değil mi)?" Bana şu açıklamayı yaptı: "Abdest, yatarak uyuyana gerekir. Zira yatarak uyuyunca mafsalları rehâvet basar."[319]

AÇIKLAMA:

1- Uykunun abdesti bozup bozmayacağı meselesi de ülemâ arasında ihtilâf edilmiştir.
Beyhakî, Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin şu sözünü kaydeder: "Çömelerek (ihtiba) uyuyan, ayakta uyuyan ve secde halinde uyuyan kimseye abdest gerekmez. Uyuyan yatacak olursa kalkınca abdest almalıdır." İbnu Hacer bu rivayetin senetce muteber olduğunu ve Hz. Ebû Hüreyre'nin şahsî bir açıklaması (mevkuf) olduğunu belirtir.
2- Tirmizî hazretleri bu mesele hakkında şu açıklamada bulunur: "Ülemâ uyuyan kimsenin abdesti hususunda ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, oturarak veya ayakta uyuyana abdest gerekmeyeceği, sadece, yatarak uyuyana gerekeceği görüşündedir. Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Bazıları: "Aklına galebe çalacak (şuurunu kaybedecek) derecede uyursa, artık abdest gerekir" demiştir. İshâk İbnu Râhûye'nin görüşü budur.
Şâfiî hazretleri: "Oturarak uyuyup rüya görür veya uyuklama sebebiyle mak'adı oynarsa abdesti bozulur" demiştir. Esasen bu mevzuda Şâfiî hazretlerinden birkaç görüş rivayet edilmiştir. İbnu Hacer'in kaydına göre, Şâfiî'nin kavl-i kadîmine göre oturandan başkasının abdesti mutlak olarak bozulmaz. Ancak şu tafsilatı sunar: "Namaz haricinde ise bozulur, dahilinde ise bozulmaz." Yeni görüşünde: "Yere iyi oturmuş olan kimsenin abdesti uyku ile bozulmaz; iyi oturmayanınki bozulur." Şâfiî'den yapılan bazı rivayetleri yorumda âlimler ihtilaf eder.
3- İbnu Hacer'in kaydına göre, gerek Sahâbe ve gerekse Tâbiîn'den bazılarının "uyku abdesti bozan bir hadestir" demeye gelen ifadelerle, "azı da çoğu da abdesti bozar" görüşünde olduğunu nakleder. Ebû Ubeyde ve İshak İbnu Râhûye bu görüştedir. Nitekim Safvân İbnu Usâl (radıyallahu anh)'ın yaptığı bir rivayetteşu ibare de yer alır: إِّ غائط اَوْ بَوْلَ او نوم ...Bu rivayette, "küçük abdest, büyük abdest ve uyku"nun arası eşit tutulmakta ve uykuya bir kayıt da getirilmemektedir. İbnu'l-Münzir, hadisin "uyku"yu âmm bir tarzda zikretmiş olması sebebiyle bununda bir hades sayılması gereğine meyleder. Bu hadisi İbnu Hüzeyme ve bazıları "sahih" addetmiştir.
Halbuki, ayakta veya oturarak uyumanın abdesti bozmayacağına hükmedenler "uyku'nun hades değil, hadesin sebebi olduğunu benimsemişlerdir.
4- Hz. Ali (radıyallahu anh)'in rivayetinde, "gözler halkanın bağıdır" denmekte, bununla gözle yel tutma arasındaki irtibat belirtilmektedir. Halka diye çevirdiğimiz seh, insanın mak'adı ma'nâsına geldiği gibi anüs ma'nâsına da gelmektedir. Şu halde, hadiste uyuyan kimsenin kendisini kontrol edemeyip, bilhassa yel kaçması şeklinde vâki olacak hadesin farkına varamayacağı belirtilmiş oluyor. Bu açıdan, uyku hades değil, hadese sebeptir -veya fıkhî tabiriyle mazannetü'lhades'tir.- Şu halde hadis, uyanık kimsenin halkanın bağını tutup dahilden yel çıkmasına mani olacağını ifade ediyor. Uyuyunca, müteakip hadiste ifade edildiği üzere mafsallar gevşeyecek ve yel kaçması da olabilecektir.
5- Hülasa etmek gerekirse bu meselede dokuz görüş ortaya çıkmıştır.
1) Hangi halde olunursa olunsun uyku abdesti bozmaz. Bu görüşte olanlar Hz.Enes'ten yapılan şu rivayete dayanırlar: "Resulullah'ın ashabı yatsıyı beklerken başları (sağa sola) dalgalanacak kadar uyurlardı, sonra abdest almadan namazlarını kılarlardı." Bunlara göre "uyku abdesti bozsaydı Allah bunu vahiy ile bildirirdi."
2) Uyku her durumda abdesti bozar. Az da olsa, çok da olsa farketmez, otururken de yatarken de, hangi hal üzere olunursa olunsun. Bunda Safvân Hadisi'ne dayanırlar: "Biz seferde iken Resulullah bize emirde bulunarak cenâbet hali hariç, büyük abdest bozma, küçük abdest bozma, uyuma gibi hallerin hiç birinde mestlerimizi üç gün üç gece çıkarmamamızı söylerdi."
3) Çok uyku her bir durumda abdesti bozar, azı hiçbir durumda bozmaz. Sübülü's-Selam'da bunların uykuyu tek başına abdest bozucu görmedikleri belirtilir.
4) Namaz kılan kimsenin hey'eti üzerine dururken uyuyanın uykusu namazı bozmaz: Rükû, sücud, kıyam, kuûd (oturma) halleri gibi.. Bu durumlardan birinde uyuyanın namazı bozulmaz. Yan yatarak, sırt üstü yatarak uyuyanın abdesti bozulur.
5) Rükû ve secde halinde olanın uykusu abdesti bozar. Ahmed İbnu Hanbel böyle demiştir.

6) Rükû ve secde dışındaki uyku abdesti bozar. Böyle diyenler Ahmed İbnu Hanbel'in Zühd'de ki bir rivayetini esas alırlar.
"Kul secde ederken uyursa Allâh-u Zülcelal Hazretleri şöyle der: "Kuluma bakın. Ruhu benim yanımda, kendisi ise bana secde ediyor."
Burada secde mevzubahistir, kıyasla rükûya da dahil etmişlerdir.
7) Sadece secde edenin uykusu abdesti bozar. Bu da Ahmed İbnu Hanbel'den rivayet edilmiştir.
8) Namazda, hangi hal üzere uyunursa uyunsun abdest bozulmaz, namazın dışında uyku abdesti bozar. İmam Şâfiî ve hatta Ebû Hanîfe'ye de nisbet edilen zayıf bir görüştür.
9) Mak'adı (oturağı) yere sağlam şekilde oturmuş olarak uyuyanın abdesti bozulmaz, aksi halde az uyusa da çok uyusa da; namazın içinde de dışında da olsa bozulur. Şâfiînin görüşü budur.
Sübülü's-Selam'da Emîr el-Yemânî der ki: "En doğrusu şudur: İnsanda şuur kalmayacak şekilde galebe çalan uyku (ennevmü'lmüsteğrik), abdesti bozar."
Son olarak Hanefîlerin görüşünü kaydedelim: "Yan yatarak veya bağdaş kurarak veya dirseklere dayanarak veya ayakları oturak yerinin altından bir tarafa uzatarak yahut namaz haricinde secde eder gibi bir vaziyette bulunarak uyumak; veya oturup uyuyan kimsenin uyanmaksızın, oturağı, yerinden tamamen yukarı kalkacak olsa abdesti bozulur. Oturağı yere tam yerleşmiş vaziyette oturarak uyumak, namazda iken ayakta veya oturarak veya rüku ve secde halinde uyumak abdesti bozmaz."[320]

5. 3679. وعن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة قال:]دَخَلْتُ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها، فَقُلْتُ لَهَا: أ تُحَدِّثِينِى عَنْ مَرَضِ رسولِ اللّهِ #؟ فقَالَتْ: بَلَى، ثَقُلَ النّبيُّ #، فقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ قُلْنَا: ، وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رسولَ اللّهِ قَالَ: ضَعُوا لِي مَاءَ فِي المِخْضَبِ. قَالَتْ: فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ، ثُمّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمّ أفَاقَ، فقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسولَ اللّهِ. قالَ: ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْمِخْضَبِ فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ، ثُمّ ذَهبَ لِيَنُوءَ فَأغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أفَاقَ، فقَالَ: أصَلّى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: وَهُمْ يَنْتَظِرونَكَ يَا رَسُولَ اللّهِ. قالَتْ: وَالنَّاسُ عُكُوفٌ يَنْتَظِرُونَ رسُولَ اللّهِ # لِصَ◌ةِ عِشَاءِ ا خِرَةِ[. أخرجهŒ
الشيخان.وهو طرف من حديث طويل أخرجاه، وسيجئ في حرف الميم في ذكر وفاة رسول اللّه # من كتاب الموت.»المِخْضَبُ«: المركن واجانة.وقوله »لِيَنُوءَ«: أى لينهض ليقوم .

5. (3679)- Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girip, kendisine:
"Bana Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hastalığından bahsetmez misiniz?" dedim.
"Elbette" dedi ve anlattı: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hastalığı ağırlaşmıştı. Bir ara:
"Halk namazı kıldı mı?" diye sordu.
"Hayır ey Allah'ın Resûlü, sizi bekliyorlar" dedik.
"Benim için leğene su koyun!" diye emrettiler. Dediğini yaptık. Yıkandılar. Sonra kalkmaya çalıştı. Ancak üzerine baygınlık geldi. Az sonra açıldı. Tekrar: "Halk namazı kıldı mı?" diye sordu.
"Hayır, ey Allah'ın Resulü, sizi bekliyorlar!" dedik. Halk oturmuş, yatsıyı kılmak üzere Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bekliyordu."[321]
[322]

6. 3680. وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّهَا قَالَتْ: فِي صَ◌ةِ الْكُسُوفِ قُمْتُ حَتّى تَجَّ◌نِي الْغَشْيِ، وَجَعَلْتُ أصُبُّ فَوْقَ رَأسِ◌ى مَاءً. قالَ عُرْوَةُ رَحِمَهُ اللّهُ وَلَمْ تَتَوضّأ[. أخرجه الشيخان .

6. (3680)- Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ), küsuf namazıyla ilgili rivayetinde der ki: "... Ben de (Resulullah'a uyarak) namaza durdum. (Namazı öylesine uzattı ki) üzerime baygınlık geldi. Başımın üzerine su dökmeye başladım."
Urve rahimehullah der ki: "Abdest almadı."[323]

AÇIKLAMA:

1- Bu sonuncu rivayet, Esma (radıyallahu anhâ)'nın uzunca bir rivayetinden bir parçadır. Buhârî ve Müslim'de tamamı tahric edilmiştir. Rivayette, mevzumuzu ilgilendirmeyen diğer bir kısım teferruat meyanında Hz.Esmâ'nın, uzunca kılınan bir küsuf namazı sırasında üzerine baygınlık geldiği, buna tedbir olarak tepesine su boşalttığı baygınlıktan sonra abdest tazelemeden namaza devam ettiği anlatılmaktadır. Muhaddisler, hadisin böyle parçalanarak içindeki fıkha göre parça parça rivayet edilmesini "caiz!" görürler. Hadiste bu davranış çeşidine taktî'u'lhadis denir.
2- Burada Esma (radıyallahu anhâ), üzerine baygınlık geldiğini söylemektedir. Ancak, akıl ve şuurunu kaybetme derecesinde bir baygınlık değildir. Çünkü kendisine su dökerek tedavi uygulayabilmektedir. Âlimler bu durumu nazar-ı dikkate alarak, hafif baygınlık geçirmek abdesti bozmaz diye değerlendirmişlerdir.[324]

DÖRDÜNCÜ FER:

ATEŞTE PİŞENİN YENMESİ

(Bu iki çeşittir: Abdest gerektiren; abdest gerektirmeyen)

BİRİNCİ ÇEŞİT:

ABDEST GEREKTİREN

.1 .3681. عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أَنَّهُ وَجَدَهُ عَبْدُاللهِ بنُ قَارِظٍ يَتَوضّأ عَلى المِسْجِدِ، فَقَالَ: إنَّمَا أَتَوَضّأ مِنْ أَثْوَارِ أقِطٍ أَكَلْتُهَا ٔنِّى سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ # يَقُولُ: تَوَضّئُوا مِمّا مَسّتِ النَّارُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى، وهذا لفظ مسلم، وله عن عائشة مثله.»ا ٔثْوَارُ«: جمع ثور، وهى: قطعة من ا ٔقط، وهو لبن جامد مستحجر .

1. (3681)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'den nakledildiğine göre, Ebû Hüreyre mescidde abdest alırken yanına Abdullah İbnu Kârız gelir. Ona, Ebû Hüreyre şu açıklamayı yapar: "Bir keş (kurumuş çökelek) parçası yedim, bu sebeple abdest alıyorum. Çünkü ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Ateşte pişen şeyler yiyince abdest alın" dediğini işittim."[325]

AÇIKLAMA:

Ateşte pişen bir nesne yenilince abdest tazelemek gerektiği hususu münakaşa edilmiştir. Selef ve halef ülemâsı ekseriyetle ateşte pişen şeyin abdesti bozmayacağına hükmetmiştir. Ancak bir grup ülemâ da sadedinde olduğumuz hadisle amel ederek ateşte pişen yenilince abdest tazelemenin vacib olduğuna hükmetmiştir. İbnu Ömer, Ebû Talha, Enes İbnu Mâlik, Ebû Musa, Hz. Âişe, Zeyd İbnu Sâbit, Ebû Hüreyre, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebû Kılâbe, Hasan Basrî ve bazıları bu görüştedir.
Abdest gerekmeyeceğine kâni olan ekseriyet, bunlara birkaç açıdan cevap vermişlerdir.
* Nesh: 2684 numaralı Câbir hadisini gösterilerek sadedinde olduğumuz hadisin neshedildiği söylenmiştir. İşaret ettiğimiz hadisin bazı vecihlerinde Hz. Câbir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en son iki icraatından biri, ateşin değiştirdiğinden abdest alma mecburiyetinin terkidir" demiştir.
* Ateşin değiştirdiğinden abdest emri istihbab ifade eder, vücub değil. Hattâbî ve İbnu Teymiye bu kanaattedir.
* Abdestten murad, bu meselede ağız ve ellerin yıkanmasıdır, namaz abdesti değil. Bu yorum zayıf bulunmuştur.
* Meseleyi Hülefayı Râşîdîn'in tatbikatına bakarak çözmeyi esas alan muhakkik âlimler, onların ateşte pişen birşey yedikleri zaman abdest tazelemediklerini tesbit ederler. Bir rivayette Hz. Câbir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) ile ekmek, et yedim; namaz kıldık, onlar abdest almadılar" der.
Ateşte pişen yenilince abdestin terkiyle ilgili başka rivayetler de var. Bazılarını müteakiben zikredeceğiz. Abdesti gerekli görmeyenler arasında Hz. Ebû Bekr, Hz.Osman, Hz. Ali, Hz. Ömer, İbnu Mes'ud, İbnu Abbâs, Âmir İbnu Rebî'a, Ebû Ümâme, Muğire İbnu Şu'be, Câbir, (radıyallahu anhüm); Tâbiîn'den Ubeyde es-Selmânî, Sâlim İbnu Abdillah, Kasım İbnu Muhammed, Mâlik, Şafiî ve ashabı, Hicaz ehli, Süfyân Sevrî, Ebû Hanîfe ve Ehl-i Kûfe, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye vs. vardır.
Râcih olan, ekseriyetin tercihi olduğu açıktır.[326]

İKİNCİ ÇEŞİT:

ABDESTİ GEREKTİRMEYEN

3682.1. عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أَنَّ النَّبِيَّ # أَكَلَ كَتْفَ شَاةٍ وَصَلّى، وَلَمْ يَتوضّأ[. أخرجه الستة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.وللبخارى أخرى: »أَنَّهُ انْتَشَلَ عَرْقاً مِنْ قِدْرٍ«.ولمسلم: »أَنَّهُ انْتَهَشَ مِنْ كَتِفٍ، ثُمّ صَلّى وَلَمْ يَتوضّأ«.»انْتَشَلَ العَرْقَ«: أخَذَه بيده من القدر.و»الْعَرْقُ«: العظم إذا كان عليه لحم.و»انْتَهَشَ اللحَمَ«: بشين معجمة وغير معجمة: أخذه بمقدم أسنانه.

1. (3682)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) koyun budu yedi ve namaz kıldı, abdest almadı."[327]
Buhârî'nin bir başka rivayetinde: "Tencereden eliyle etli kemik aldı" denmiştir.
Müslim'in bir rivayetinde: "Budu kemirdi, sonra namaz kıldı, abdest tazelemedi" denmiştir.[328]

3683.2. وعن عمرو بن أُمية الضمرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَنّهُ رَأى رَسولَ اللهِ # يَحْتَزُّ مِنْ كَتِفِ شَاةٍ بِيَدِهِ فَدُعِيَ إلى الصَّ◌ةِ فَألقَى السِّكِّينَ الَّذِى يَحْتَزُّ بِهَا ثُمَّ قَامَ فَصَلّى وَلَمْ يَتوضّأ[. أخرجه الشيخان والترمذي، وهذا لفظ الشيخين .

2. (3683)- Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm, elindeki koyun budundan parça kesiyordu, ezan okundu. Hemen et dildiği bıçağı bırakıp namaza koştu, abdest almadı."[329]

3684.3. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]خَرَجَ رَسولُ اللهِ # وَأنَا مَعَهُ فدَخَلَ عَلى امْرَأةٍ مِنَ ا'نْصَارِ، فذَبَحَتْ لَهُ شَاةً، وَأتَتْ بِقِنَاعٍ مِنْ رُطْبٍ فَأكَلَ مِنْهُ ثُمّ تَوَضّأ لِلظُّهْرِ وَصلّى، ثُمّ انْصَرَفَ فَأتَتْهُ بِعُ◌لَةٍ مِنْ عُ◌لَةِ الشّاةِ فأكَلَ ثُمّ صَلّى الْعَصْرَ وَلَمْ يَتَوَضّأ[. أخرجه ا'ربعة، وهذا لفظ الترمذي.و'بي داود والنسائي قال:]كَانَ آخِرُ ا'مْرَيْنِ مِنْ رَسولِ اللهِ # تَرْكُ الْوُضُوءِ مِمّا غَيّرَتِ النَّارُ[. »الْقِنَاعُ«: الطبق.»والعلة«: بقية الشئ .

(3684)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) çıktı, beraberinde ben de vardım. Ensârdan bir kadına uğradı. Kadın ona bir koyun kesti. Bir tabak tâze hurma getirdi, ondan yeyip sonra öğle için abdest aldı ve namaz kıldı. Sonra (namazdan) ayrıldı. Kadın ona koyundan arta kalan birşeyler getirdi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu da yiyip ikindiyi kıldı, bu sırada abdest almadı."[330]
Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivayetinde: "Resûlullah'ın son iki icraatından biri, ateşin değiştirdiğinden abdest almayı terketmekti" denmiştir.[331]

3685.4. وعن عبيد بن ثمامة المرادى قال:]قَدِمَ عَلَيْنَا مِصْرَ عَبْدُاللهِ بنُ الحَارِثِ ابن جَزْءٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللهِ # فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ في مَسْجِدِ مِصْرَ قَالَ: لَقَدْ رَأيْتُنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ، أوْ سَادِسَ سِتّةٍ مَعَ رَسُولِ اللهِ # في دَارِ رَجُلٍ فَمَرّ بِ◌لٌ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَنَادَاهُ بِالصَّ◌ةِ فَخَرَجْنَا، فَمَرَرْنَا بِرَجُلٍ وَبُرْمَتُهُ عَلى النَّارِ، فقَالَ لَهُ النّبِيُّ #: أطَابَتْ بُرْمَتُكَ؟ قالَ: نَعَمْ، بِأبِي أنْتَ وَأُمِّى، فَتَنَاوَلَ مِنْهَا بَضْعَةً، فَلَمْ يَزَلْ يَعْلُكُهَا حَتّى أحْرَمَ بِالصَّةِ، وَأنَا أنْظُرُ إلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

4. (3685)- Ubeyd İbnu Sümâme el-Murâdî anlatıyor: "Abdullah İbnu'l-Hâris İbni Cez' (radıyallahu anh), Mısır'a yanımıza geldi. Kendisi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından idi. Mısır Camii'nde şu hadisi

anlatırken işittim: "Ben öyle hatırlıyorum ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir adamın evinde oturan yedi kişiden yedincisi veya altıdan altıncısıydım. Derken Bilâl (radıyallahu anh) geçti ve ezan okudu. Biz de çıktık. Giderken bir adama uğradık, tenceresi ateş üstündeydi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: "Tenceren yeterince pişti mi?" diye sordu. Adam:
"Evet, annem babam sana feda olsun!" dedi. Resulullah bunun üzerine bir parça aldı. Çiğnemesi devam ederken namaz için iftitah tekbiri aldı. Ben bu sırada ona bakıyordum."[332]

5. 3686. وعن سويد بن النعمان رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]خَرَجْنَا مَعَ النبيّ # عَامَ خَيْبَرَ حَتّى إذَا كُنَّا بِالصّهْبَاءِ، وَهِىَ مِنْ أدْنَى خَيْبَرَ صَلّى رَسولُ اللهِ # الْعَصْرَ، فَلمّا صَلّى دَعَا بِا'طْعِمَةِ، فَلَمْ يُؤْتَ إ بِسَويقٍ فَأمَرَ بِهِ فَثُرّي، فَأكلَ وَأكَلْنَا، ثُمّ قَامَ إلى المِغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا، وَلَمْ يَتوضّأ[. أخرجه البخارى ومالك والنسائي.»ثُرّيَ«: أى بلّ بالماء.

5. (3686)- Süveyd İbnu'n-Nu'mân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hayber Seferine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte çıktık. Hayber yakınlarında olan Sahbâ'ya vardığımız zaman Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi namazı kıldı. Namaz bitince yiyecek getirilmesini ferman buyurdu. Sadece kavut getirilmişti. Bunun su ile ıslatılmasını emir buyurdu.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, biz de ondan yedik. Sonra akşam namazına kalktı. Ağzını mazmaza etti. Biz de ağızlarımızı mazmaza ettik. Fakat abdest almadı."[333]

6. 3687. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # شَرِبَ لَبَناً فَلَمْ يَتَمَضْمَضْ وَلَمْ يَتوضّأ وَصَلّى[. أخرجه أبو داود.الفرع الخامس: في لحوم ا''بل

6. (3687)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) süt içti. Ne mazmaza yaptı ne abdest aldı; namazını kıldı."[334]

AÇIKLAMA:

1- Burada kaydedilen altı hadisten her biri ateşte pişen bir şey yendikten sonra abdest alınmayacağını ifade eden sünnetleri aksettirmektedir. Bu mesele ile ilgili gerekli açıklamaları 3681 numaralı hadiste yaptığımız için burada tekrar etmeyeceğiz.
2- Son rivayetteki yıkama, sadece ağzın yıkanmasıdır, abdest değildir. Esâsen ağızda yemek kırıntıları olduğu halde namaza durmayı Resulullah nehyetmiş, melekleri en ziyade rahatsız eden bir durum olarak tavsif buyurmuştur, daha önce kaydettik.[335]

BEŞİNCİ FER'

DEVE ETLERİ

1. 3688. عن جابر بن سمرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَجُ سألَ رسولَ اللهِ # أتَوَضّأ مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ؟ قال: إنْ شِئْتَ فَتَوضّأ، وَإنْ شِئْتَ فَ تَتَوضّأ. قالَ: أتَوَضّأ مِنْ لُحُومِ ا''بِلِ؟ قالَ: نَعَمْ. فَتَوضّأ مِنْ لُحُومِ ا''بِلِ. قالَ: أُصَلّى في مَرَابِضِ الْغَنَمِ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: أُصَلّي في مَبَارِكِ ا''بِلِ؟ قالَ: [. أخرجه مسلم .

1. (3688)- Câbir İbnu Semure (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Koyun eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu:
"Dilersen abdest al, dilemezsen alma!" diye cevap verdi. Adam bunun üzerine:
"Deve eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sefer:

"Evet, deve eti sebebiyle abdest al!" cevabını verdi. Adam tekrar:
"Koyun ağıllarında namaz kılayım mı?" diye bir başka sual sordu:
"Evet!" cevabını aldı. Tekrar sordu:
"Pekala, deve ağıllarında namaz kılayım mı?"
"Hayır!" buyurdu Aleyhissalâtu vesselâm."[336]

3689. 2. و'بي داود والترمذي، عن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه:] تُصَلُّوا في مَبَارِكِ ا''بِلِ فإنّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ، وَسُئِلَ عَنْ مَرَابِضِ الْغَنَمِ. فَقَالَ صَلُّوا فِيهَا فإنّهَا بَرَكَةٌ[.

2. (3689)- Ebû Dâvud ve Tirmizî'de Berâ (radıyallahu anh)'nın rivayetlerine göre Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir:
"Deve ağıllarında namaz kılmayın, çünkü onlar şeytandandır.
Koyun ağıllarından soruldu:
"Oralarda kılın, çünkü onlar berekettir" buyurdular."[337]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz Müslim hadisi, deve etinin abdesti bozacağını belirtiyor. Ancak ülemâ bu meselede ihtilaf eder. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz.Ali, Hz. Osman, Abdullah İbnu Mes'ud, Übeyy İbnu Ka'b, Abdullah İbnu Abbâs, Ebû'd-Derdâ, Ebû Talha (radıyallahu anhüm) ve Tâbiîn ve Etbaut-Tabiîn'in cumhuru bu meyanda Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî hazeratı deve eti yemenin abdesti bozmayacağını söylerler.
Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Yahya İbnu Yahya, Ebû Bekr İbnu'l-Münzir, İbnu Huzeyme, İmam Beyhakî gibi bazı büyükler de deve eti yemenin abdesti bozacağına hükmederler.
Cumhur-u ülemâ, deve etinin abdesti bozacağına hükmedenlere 3684 numarada Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz Ebû Dâvud hadisiyle cevap verirler. Orada "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en son iki icraatından birinin ateşte pişen şeyi yemek sebebiyle abdest almayı terketmek olduğu" ifade edilmektedir. Dolayısıyla cumhur, o amelle, bu hadislerin mehsuh olduğuna hükmetmiştir.
2- Koyun ve deve ağıllarında namaz kılma meselesine gelince: Hz. Berâ (radıyallahu anh)'nın rivayetine göre, koyun ağıllarında namaz kılmak caizdir. Ülemânın hükmü de böyledir, zira aleyhte delil mevcut değildir. Deve ağıllarında namaz mekruhtur. Umumiyetle kerâhet-i tenzîhiyye denmiştir. Ancak deve pisliğine necâset diyenler, pisliğin bulunması halinde, deve ağıllarındaki namaza kerâhet-i tahrîmiye hükmünü vermiştir. Sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler, deve ağıllarının koyun ağılığından daha pis koktuğunu sebep göstermiştir. Çünkü necislik yönüden aralarında fark gözetilmemiştir.Yani birinin sidik veya gübresi diğerine göre daha galiz veya daha hafif iddiasında bulunulmamıştır. Sözgelimi, Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî rahimehümâllah her iki hayvanın sidiklerinin necis olduğunu söylerken, İmam Mâlik her ikisinin de temiz olduğunu söylemiştir.
Bazı âlimler, hadisteki yasağın deve ağıllarına kazayı hâcet için oturmaya müteallik olduğunu söylemiş; bazıları da: "Develer ürkek olduğu için, namaz kılan kimse endişe içinde namazını kılarak huzur bulamayacak, belki de namazını bozacak; bu sebeple nehiy vârid olmuştur" demiştir.
Esasen hadiste gelene: "Çünkü onlar şeytandandır" ibaresi bu çeşit ma'nâları çıkarmaya elverişli mutlak bir ifadedir. "Develerin şeytandan olması" demek, onlardan şeytana yaraşan kötü işler sudûr etmesi demektir. Veliyyü'd-Din el-Irâkî der ki: "Onlar şeytandandır" sözünün, hakikatı üzere olma ihtimali de var, çünkü onların nefisleri şeytandır, nitekim Kûfe ülemâsı, şeytanı: "İns, cin ve hayvandan her bir mütecâviz, mütemerriddir." diye tarif etmiştir.." der. Kini, intikamıyla meşhur olan devenin bu ma'nâda şeytan olarak tavsifi lisan-ı nübüvvete pek muvafıktır ve hayatları hep develerle geçen insanlara ihtiyat uyarısı ziyadesiyle yerindedir.
Koyunların bereket olarak yadedilmesi de onların mizaçlarına muvafık bir tabirdir. Onlarda, develerdeki gibi fıtrî bir temerrüd ve tecavüz ve kin yoktur. Mûnis ve uysal hayvanlardır. Hatta, hadisin Şâfiî hazretlerinin kaydettiği vechinde "sekîne" tabiri de koyunların tavsifi zımnında gelmiştir. Yani "sükûnet, emniyet sahibi mahluklardır" demek olur. Öyleyse hadis, "onların içinde namaz kılacak kimse, onlardan tecavüz gelecek endişesine düşmez, namazını bozmaz, huzur içinde kılar" demek istemiştir.[338]

ALTINCI FER':

MÜTEFERRİK HADİSLER

.1. 3690. عن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّاَ نَتَوضّأُ مِنْ مَوْطِئٍ، وَ نَكُفُّ شَعْراً وَ ثَوْباً[. أخرجه أبو داود. »الموطئ«: ما يوطأ في الطريق من ا'ذى .

1. (3690)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, yollarda ayağa bulaşan pislik sebebiyle abdest tazelemezdik."[339]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen mevti', yollarda ayağa bulaşan pisliktir. Hattâbî, İbnu Mes'ud'un "ayağa bulaşan pislik sebebiyle abdesti yenilemezdik, iade etmezdik" demek istediğini belirtir. Irâkî, buradaki vudû (abdest) kelimesinin lügavî ma'nâsında olma ihtimalini belirtir. Lügatte yıkamak ma'nâsında olduğuna göre "ayağa bulaşan pisliği yıkamazdık" ma'nâsına gelebileceğini belirtir. İmam Beyhakî, "Bundan maksad kuru pisliktir. Yürüyen kimsenin ayakları yoldaki kuru pisliklere değmekle kirlenmiş sayılmaz, Ashab bu nevi pisliklere değdi diye ayaklarını yıkamazlardı" der. Hatta Marifet adlı kitabına şöyle bir bab açar: "Kişinin üzerine ayağıyla bastığı veya elbisesini değdirdiği kuru pisliğin hükmünü beyan bâbı..."
Tirmizî der ki: "Bu, ilim ehlinden birçoğunun benimsediği görüştür. Derler ki: "Kişi, pis bir yere basarsa, ayağını yıkaması vacib değildir, yeter ki bu pislik yaş olmasın. Yaş ise, sadece değdiği yeri yıkaması yeterlidir, (abdestini iade etmesi gerekmez)."[340]

.2. 3691. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَمَا رَجُلٌ يُصَلِّى مُسْبِ إزَارَهُ. إذْ قالَ لَهُ رسولُ اللهِ #: اذْهَبْ فَتَوضّأْ. فَذَهَبَ فَتَوَضّأَ، ثُمّ جَاءَ ثُمّ قالَ: اذْهَبْ فَتَوَضّأْ. فَذَهَبَ فَتَوَضّأَ. ثُمَّ جَاءَ فقَالَ رَجُلٌ: يَا رسولَ اللهِ # مَالَكَ، أمَرْتَهُ

أنْ يَتَوضّأ؟ فقَالَ: إنَّهُ كَانَ يُصَلِّى وَهُوَ مُسْبِلٌ إزَارَهُ وَإنَّ اللّهَ يَقْبَلُ صَةَ رَجُلٍ مُسْبِلٍ إزَارَهُ[. أخرجه أبو داود .

2. (3691)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam izarını salmış olarak namaz kılarken, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:
"Git, abdest al!" ferman buyurdu. Adam gitti abdest aldı, sonra gelip tekrar namaza durdu. [Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar]:
"Git abdest al!" emretti. Adam gitti, abdest aldı, geri geldi. Bir adam:
"Ey Allah'ın Resûlü, ona niye abdest almasını emir buyurdunuz?" diye sordu.
"O, dedi, izârını sarkıtmış olarak namaz kılıyordu. Allah, izarını sarkıtan erkeğin namazını kabul buyurmaz.!"[341]

AÇIKLAMA:

1- İzâr: Belden aşağı giyilen libasa denir. Kadınların eteği gibi, veya banyodan çıkınca belden aşağıya örtmek üzere sarılan uzunca havlu. Erkeklerde bu alt giysinin uzunluğu baldır ortalarına kadar uzamalıdır. Daha uzunu şer'an hoş karşılanmamıştır. Hele topuklardan aşağı inecek kadar uzatılması mekruhtur. İşte isbâl, izâr'ın yere değecek kadar uzun tutulmasıdır. Bu, kadınlarda meşrudur. Hatta kadınlarda yerde sürünmesine bile cevaz verilmiştir. Ancak erkeklerde bu, kibir alameti, kadınlara benzeme kabul edilmiş, hoş karşılanmamıştır. Hattâ hadiste: "İzar'dan topuklardan aşağı inen kısım ateştedir" buyurulmuştur. Gerçi bu ifade kadınlara da şâmil gözükmekte ise de ülemâ, başka rivayetleri de nazar-ı dikkate alarak kadınların uzatabileceğini belirtmiştir, ancak bu, onlar hakkında da bir cevazdır, vecibe değil. Bu mevzuya libasla ilgili bölümde (5233-5304) geniş yer vereceğiz (5242. hadis)
2- Burada hatıra gelen bir husus şudur: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), adama abdest tazelemeyi emretmiştir, ama adam abdestsiz değildir. Yani, ikinci adamın sorusuna Aleyhissalâtu vesselâm'ın verdiği cevabtan anlıyoruz ki, adam abdestsiz olduğu için değil, izârını uzun giydiği için abdest tazelemeyi emretmiştir. Bu iki durum arasında irtibat bulamayan âlimler şöyle bir izah getirmişlerdir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona abdesti emretmiştir, ta ki, günahkâr kimselere, hatalarına abdestin bir kefâret olduğuna ve onları hatalara sevkeden gadab ve benzeri şeyleri de izale ettiğini bildirsin ve bunu içlerine iyice yerleştirsin."
Tîbî'nin açıklaması da şöyle: "Adam abdestli olduğu halde kendisine abdest emredilmesindeki sır, adamın bu emrin sebebi hususunda tefekkür etmesi ve işlediği fiilin şenâetine (çirkinliğine) ve Cenâb-ı Hakk'ın, -zâhirî

temizlik, bâtinî temizliğe müessir olmasına binaen- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zâhirî temizlik emrinin bereketiyle bâtınını da tekebbür ve gurur kirlerinden temizleyeceğine vakıf olmasını sağlamaktır."
Bazı şârihler: "Hadiste, izarı fazla uzatmanın şiddetli bir çirkinlik olduğuna ve Cenâb-ı Hakk'ın böyle, elbisenini uzatarak namaz kılanların namazını kabul etmeyeceğine ve bu kimseye namazı da abdesti de iade etmesi gerekeceğine delil var" demiştir.[342]

ALTINCI BAB

MEST ÜZERİNE MESH ETMEK

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Mesh, Arapçada elle değmek, elle temas etmek ma'nâsına gelir. Dinimiz bir kolaylık olmak üzere abdest alırken, mukimlere 24 saat, misafirlere üç gün üç gece olmak üzere, mest üzerinden meshetmeye ve mestleri çıkararak ayakları yıkama zahmetine girmemeye ruhsat tanımıştır. Tanınan bu ruhsat sadece mest için değil, onun yerine geçebilecek çizme, potin, bot gibi ayakları topuklara kadar örten her çeşit ayakkabıları ve hatta kendileriyle üç mil kadar yürünebilecek derecede kuvvetli, kalın çoraplar ve konçlu aba terlikler içindir.
Sünnete uygun mesh şöyle yapılır: Mestin üzerine ayağın parmakları ucundan aşık kemiklerini aşmak üzere inciklere doğru, açık vaziyetteki el parmakları sürülür. Sağ ayak sağ elle, sol ayak sol elle meshedilir. Bu maksadla eller, temiz su ile ıslatılmış olmalıdır. Topukları örtmeyen mestlere mesh yapılmaz. Mestlerden birinde, topuktan aşağı kısımda ayak parmaklarından küçüğü ile üç parmak büyüklüğünde yırtık, sökük ve delik varsa mesh câiz olmaz. İki ayaktaki bu yırtıklar cemedilmez, birindeki yırtıklar cemedilir. Mestler bağsız olarak ayakta duracak derecede kalın olmalı, dışarıdan suyu hemen emmemelidir. Meshin yapılabilmesi için, ayağın ön kısmında en az üç küçük el parmağı kadar bir kısım olmalıdır. Ayağın birini yıkayıp diğerini meshetmek câiz olmaz.[343]

3692. 1. عن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ مَعَ النَّبِيّ # فقَالَ: يَا مُغِيرَةُ خذِ ا‘‘داوَةَ؟ فَأَخَذْتُهَا. فَانْطَلَقَ رسولُ اللهِ # حَتّى تَوَارَى عَنّي فَقَضَى حَاجَتَهُ، وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ، فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ. فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أسْفَلِهَا فَصبَبْتُ عَلَيْهِ فَتَوَضّأ وُضُوءَهُ لِلصَّةِ وَمَسَحَ عَلى خُفَّيْهِ، ثُمَّ صَلّى[. أخرجه الستة .

1. (3692)- Muğire İbnu Şu'be (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraberdim. Bana:
"Ey Muğire, su kabını al!" emretti. Ben de onu aldım. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) [la tenhaya gittik. O] benim gözümden kayboldu, kazayı hâcet yaptı, (geri döndü). Üzerinde Şâmî bir cübbe vardı. (Abdest almak için hazırlık yaptı. Cübbesinin yenlerini çemreyip) kollarını çıkarmaya çalıştı. Ancak (yenler) dardı. Ellerini (yenlerin uç kısmından geri çıkarıp cübbeyi sırtına koyup kollarını) alttan çıkardı. Ben su döktüm, namaz için abdest aldı. Mestleri üzerine meshetti, sonra namaz kıldı."[344]

3693. 2. وفي أخرى قال:]فَأَهْوَيْتُ ‘نْزِعَ خُفَّيْهِ. فقَالَ: دَعْهُمَا فإنّي أدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهَا[. هذا لفظ الشيخين .

2. (3693)- Bir diğer rivayette: "Mestlerini çıkarmada yardımcı olmak için eğildim. Bana:
"Bırak onları, zira ben, abdestli olarak mestlerimi giyindim" buyurdu ve üzerlerine meshetti." Bu Sahiheyn'in lafzıdır.[345]

3694. 3. ولمسلم رحمه الله في أخرى:]أنَّ النبيَّ # مَسَحَ عَلى الخُفَّيْنِ وَمُقَدَّمِ رَأسِهِ وَعلى عِمَامَتِهِ[.

3. (3694)- "Müslim merhumun bir diğer rivayetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mestleri, başının ön kısmı (alnı) ve sarığı üzerine meshetti" denilmiştir.[346]

3695. 4. و'بي داود في أخرى:]أنَّ النّبيَّ # مسَحَ عَلى الخُفَّيْنِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: نَسِيتَ؟ فقَالَ: بَلْ أنْتَ نُسِّيتَ، بِهذَا أمَرنِى رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ[.

4. (3695)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mestleri üzerine meshetmişti; ben:
"Ey Allah'ın Resulü! yoksa unuttunuz mu?" dedim.
"Bilakis, dedi, belki sana unutturuldu. Aziz ve celil olan Rabbim, bana böyle emretti."[347]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis mest üzerine meshetmenin caiz olduğunu belirtmektedir. İbnu'l-Mübârek: "Mest üzerine meshetmenin cevazı hususunda Ashabta bir ihtilaf yoktur, zira kimden bu hususta menfi bir haber gelmişse, aynı zattan müsbet bir haber de sâbit olmuştur" der. İbnu Abdilberr de: "Mâlik dışında selef fakihlerinin hiçbirinden bu cevazı inkâr eden rivayet gelmemiştir" der ve ilave eder: "Mâlik'in de te'yid ettiğine dair sarih rivayet vardır." Şâfiî, Ümm'de Mâlikîlerin meshin cevazını inkâr ettiklerine işaret ederse de bugün Mâlikîlerde iki görüş vardır:
1) Mutlak olarak caizdir
2) Mukime değil, müsâfirîne caizdir.
2- İbnu'l-Münzir, ülemânın mest üzerine meshetmek mi, yoksa mestleri çıkarıp yıkamak mı, hangisi efdal? ihtilafına düştüklerini belirtir. Ona göre Hâricîlerin ve Râfizîlerin ta'nı sebebiyle meshin efdal olacağını söyleyen olmuştur. Kâide şudur: "Muhaliflerin ta'n ettiği sünnetlerin ihyası, terkinden efdaldir."
Nevevî der ki: "Birçok sahabî, sünneti küçük görme sebebiyle olmamak kaydıyla, meshi terkedip, ayakları yıkamak efdal" demiştir. Nitekim aynı şeyi sefer sırasında namazı kasretmenin, tamamlamaya efdaliyeti hakkında da söylemişlerdir. Bir kısım huffâz, mest üzerine meshin tevâtürle sâbit olduğunu söylemiştir. Hasan Basrî bunun yetmiş sahâbî tarafından rivayet edildiğini belirtir.
3- Nevevî, mesh'in seferde ve hazerde, bir ihtiyaca mebni olsun olmasın, hatta evinde kalan kadına, yürüyemeyen sakata bile caiz olduğu hususunda icma edildiğini belirtir. Sadece İmam Mâlik'ten farklı görüşler rivayet edildiğine dikkat çektikten sonra: "Onun mezhebinde de meşhur görüş, diğer mezheplerde olduğu gibidir" der.
4- Hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdest bozmak üzere tenhaya gittiğini, beraberinde abdest suyu taşıdığını, abdest bozduktan sonra hemen abdest alıp, namaz kıldığını gösteriyor. Bu namaz farz namazlardan biri olmayıp, abdest alınca kılınmasını sünnet kılıp tavsiye etti iki rekatlik abdest namazı olmalıdır.
5- Abdest alırken cübbenin kolu, darlığı sebebiyle yukarıya doğru çemrenememiş, bu sebeple koldan tamamen çıkarılıp cübbe omuzda bırakılıp, kollar cübbenin altından çıkarılmıştır. Bu cübbenin önünün kapalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu hal ihtiyaç durumunda caiz ise de cemaat arasında caiz olmayacağı, böylesi bir giyinmenin meşru sayılmayacağı açıktır.
6- 3693 numaralı rivayette geçen ibare bazı farklı anlamlara imkan tanımıştır. Şöyle ki: Resulullah'ın: "Ben mestlerimi abdestli olarak giydim" ibaresini Şâfiîler: "Abdest tamamlandıktan sonra giydim" şeklinde anlayarak, abdest tamamlanmadan giyilen mestlere mesh edilemeyeceği hükmünü çıkarmışlardır. Yani, bir insan abdest alırken ayağından yıkamaya başlasa, ayağının birini yıkayıp kurulasa ve hemen mestini giyse, diğerini de yıkayıp giyinse, sonra diğer uzuvlarını yıkasa veya normal sırayla yıkayarak ayaklarına gelse, ayaklarından birini yıkar yıkamaz mestini giyse, sonra diğerini yıkasa ve mestini giyse, bu abdesti bozulunca, o mestlerin üzerine meshedemez, çünkü mestlerini tam temizlik üzere giymemiştir. Zira ayağın biri yıkanmış, ama diğeri yıkanmadığı için tam temiz sayılmaz, tam temiz sayılmadan mestini giymiş olmaktadır. Tam temiz sayılması için abdest işi tamamen bitmiş olacak. İşte bu durumda giyilen mest Şâfiîlere göre meshetmek için elverişlidir. Bu meselede Mâlikiler, Hanbelîler ve İshak İbnu Râhûye ve Şâfiî hazretleri gibi hükmetmişlerdir.
Hanefîler bu anlayışta değildir. Abdest tamamlanmadan mest giyilmiş olsa dahi o mest üzerine meshedilebilir; yeterki, mesti giymezden önce ayak yıkanmış olsun. Süfyân Sevrî, Yahya İbnu Âdem, Müzenî, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî de Ebû Hanîfe gibi hükmederler. Abdest kemalini bulmadan mest giyilebilir.
7- Sadedinde olduğumuz hadisin 3694 numaralı vechinde mest ve sarık üzerine mesh meselesi mevzubahistir. Ülemâ arasında bu, ihtilaflı bir konudur. Şöyle ki:
***** Ahmed İbnu Hanbel'e göre yalnız sarık üzerine mesh caizdir, ancak sarık abdestli iken sarılmış olmalıdır. Hz. Ebû Bekr, Ebû Ümâme, Sa'd İbnu Mâlik, Ebû'd-Derdâ, Ömer İbnu Abdilaziz, Hasan Basrî, Katâde, Evzâî, Mekhul hazeratının sarık üzerine meshettikleri rivayet edilir.
***** Bunu bir kısım âlimler caiz görmezler ve "Başlarınıza meshedin" (Mâide 6) âyetiyle istidlâl ederler. Bu anlayışa göre sarık üzerine yapılan mesh, başa mesh sayılmaz. Âlimler teyemmüm sırasında yüzün üzerindeki örtüye yapılacak meshi teyemmüm için yeterli görmezler, yüze meshetmek gerekir diye hükmederler. Başa

yapılacak meshi de buna benzetirler. Bu görüşü müdâfaa eden Hattâbî: "Allah başa meshetmeyi farz kıldı, sarık üzerine meshi bildiren hadis ise te'vile muhtaçtır. Öyleyse, yakînen bilinen bir husus bırakılıp ihtimalle amel edilmez"der. Urve, İbrahim Nehâî, Şâbi, Kasım İbnu Muhammed, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe rahimehümullah sarık üzerine meshi caiz görmezler.
Sarık üzerine meshi caiz görenler iki şart koşarlar:
1) Sarık üst çenenin altına kadar inmelidir, büyük veya küçük olmasının farkı yoktur.
2) Sarık bütün başı kaplamalıdır, bundan sadece adete göre, açılması icabeden kulaklar ve başın ön kısmı müstesnadır. Sarık üzerine meshederken başın açık kısımlarını meshetmek müstehaptır. İbnu'l-Münzir: Kalansüve denen külah üzerine meshetmeyi kimsenin tecviz etmediğini, sadece Hz. Enes'ten kalansüve üzerine meshte bulunduğu, rivayetlerde geldiğini belirtir.
8- "Başının ön kısmına (alnına) ve sarığının üzerine meshetti" ifadesi hakkında Nevevî şu açıklamayı yapar: "Bu hadis, başın tamamına değil, bir kısmına meshetmek yeterlidir" diyen âlimlerimizin delillerindendir. Zira, eğer başın tamamına meshetmek farz olsaydı, Resûlullah bu miktarla yetinmezdi çünkü bir uzuvda hem aslı, hem bedeli meshetmek câiz değildir. Nitekim ayağın birinin üzerindeki meste meshedip, diğerini yıkamak caiz değildir. Başa meshi sarığın üzerinden tamamlamak İmam Şâfiî ve bir grup âlime göre müstehabtır. Bu, temizliğin bütün başa sirayeti için yapılır. Sarık üzerine de mesh için sarığın abdestli giyilmesi, giyilmemesi diye bir şart yoktur. Sadece sarığa meshedip başa hiç dokunmamak bizim mezhebimize göre caiz değildir. Mâlik, Ebû Hanîfe ve ekseri ülemânın görüşü de budur. Sadece Ahmed İbnu Hanbel yalnızca sarık üzerine meshi yeterli görmüştür. Seleften bir cemaat de bu hususta ona muvafakat etmiştir." Nitekim onların ismini yukarıda kaydettik.
Kadınların başörtüsü üzerine mesh caiz mi değil mi, bu hususta da ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre caiz, diğerine göre değildir. Başı korumak üzere sarılan şey üzerine mesh caiz görülmemiş, "çıkarılması zor değildir" denmiştir.
9- Sadedinde olduğumuz hadislerden 3695 numaralı rivayette Muğîre İbnu Şu'be'nin "ayağınızı yıkamayı gâliba unuttunuz?" sözü üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "...Belki sen unuttun.." ifadesinde kastedilen unutma nedir? Âlimler birkaç ihtimal üzerinde durur:
***** Resulullah: "Sen, mest üzerine meshetme cevazını unuttun galiba!" demek istemiş olabilir.
***** Veya: "Sen benim Şârî olduğumu unuttun ve bana unutma nisbet ettin" demek istemiştir. Bu mânada Resûlullah'ın unutmasının câiz olmayacağı ifade edilmiş olmaktadır.
***** Veya: "Sen hiçbir ihtimale yer vermeden kesin bir üslubla bana unutma nisbet ettin. Halbuki bunu bana Rabbim vahiyle emretti..." demek istemiştir.[348]

3696. 5. وعن بل رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسولَ اللّهِ # مَسَحَ الخُفَّيْنِ وَالخِمَارَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

5. (3696)- Hz. Bilâl (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mestleri ve örtüsü üzerine meshetti."[349]

3697. 6. وفي أخرى ‘بي داود:]كَانَ # يَخْرُجُ لِحَاجَتِهِ فَآتِيهِ بِالْمَاءِ فَيَتَوَضّأُ وَيَمْسَحُ عَلى عِمَامَتِهِ وَمُوقَيْهِ[.

6. (3697)- Ebû Dâvud'un rivayetinde şöyle denmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihtiyacı için (araziye) çıkardı. Ben de O'na su taşırdım. (Kazayı hâcet yapınca) abdest alırdı. Bu sırada sarığı ve "bot" ları üzerine meshederdi."[350]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetlerin her ikisi de Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e aittir. Bunlarda Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kazayı hâcetten sonra abdest aldığı ve abdest sırasında hem mest ve hem de sarık üzerine meshettiği belirtiliyor.
Birinci rivayette sarık yerine himâr kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime daha ziyade kadın baş örtüsü demektir. Ancak sarık yani amâme kastedildiği bellidir. Nitekim başka rivayetlerde ve mesela ikinci hadiste amâme kelimesine yer verilmiştir.
İkinci rivayette ise, mest'i ifade eden huff yerine mûk kelimesi kullanılmış, bununla da mest diye tercümesi yapılan huff kastedilmiştir. Mûk'un dilimizdeki karşılığı nedir? Biz, kelime farklılığına dikkat çekmek için "bot" dedi isek de günümüzdeki botu anlamamız hata olabilir. Ahterî, mûk'un Farsça asıllı olduğunu söyler ve bunun mest'in de üzerine giyilen bir ayakkabı çeşidi olduğunu belirtir: "...Acemler iç edîk üzerine giyerler..." der.
Şu halde bu rivayetler, gerek sarık ve gerekse mest üzerine meshetmenin cevazına hükmeden ülemânın delillerinden biridir. Gerekli açıklama 3695 numarada yapıldığı için burada tekrar etmeyeceğiz.[351]

7. 3698. وعن أبي عبيدة بن محمد بن عمار بن ياسر قال:]سَأَلْتُ جَابِرَ بنَ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما عَنِ المِسْحِ عَلى الخُفّيْنِ. فقَالَ: السُّنَّةُ يَا ابنَ أخِى؛ وَسَألْتُهُ عَنِ المِسْحِ عَلى الْعِمَامَةِ فقَالَ: أمِسَّ الشّعْرَ[. أخرجه الترمذي .

7. (3698)- Ebû Ubeyde İbnu Muhammed İbnu Ammâr İbnu Yâsir anlatıyor: "Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'a mest üzerine meshetme hususunda sordum.
"Ey kardeşimin oğlu, bu sünnettir" buyurdu. Bunun üzerine sarık üzerine meshetme hakkında sordum:
"Saça meshet!" diye cevap verdi."[352]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî başta olmak üzere pek çok ülemânın "sarık üzerine meshetmek câiz değildir" diye verdikleri hükmü te'yid eden rivayetlerden biridir. Zirâ, "saçına meshet!" cevabını, sorulan sual çerçevesinde değerlendirince "sarık üzerinden yapılacak mesh caiz değildir" ma'nâsı çıkar. Hattâbî der ki: "Allah başı meshetmeyi farz kılmıştır (Mâide 6). Öyleyse başı meshetme hususundaki hadis te'vil götürür. Dinde titiz olan kimse Allah'ın emri açıkken muhtemel olanla amel edip, amelde riske düşmez. Baş(taki sargı) üzerine meshetme hususunda meste kıyas etmek uzak bir ihtimaldir. Zira mestin çıkarılması, sarığın hilâfına, meşakkate sebeptir."
3695 numaralı hadiste daha geniş açıkladık.[353]

8. 3699. وعن جرير بن عبدالله البجلى رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ تَوَضّأ وَمَسَحَ عَلى خُفَّيْهِ فَقِيلَ: تَفْعَلُ هذَا؟ قالَ: نَعَمْ. رَأيْتُ رسولَ اللهِ # بَالَ ثُمَّ تَوَضّأ وَمَسَحَ عَلى خُفَّيْهِ[. أخرجه الخمسة.قال ا'عمش، قال إبراهيم النخعى: فكان أصحاب عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه يُعجبهم هذا الحديث 'ن إسم جرير رَضِيَ اللهُ عَنْه كان بعد نزول المائدة، هذا لفظ الشيخين .

8. (3699)- Cerîr İbnu Abdillah el-Becelî (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Cerîr, abdest alıp mestleri üzerine meshedince, kendisine:
"Mest üzerine mesh mi yapıyorsun" diye sormuşlardır. O da:
"Evet demiştir, ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm. Bevletti sonra abdest aldı. (Sıra ayaklarına gelince, yıkamayıp) mestlerinin üzerine meshetti" dedi.[354]
A'meş der ki: "İbrahim Nehâî dedi ki: "Bu hadis, Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ashabını taaccübe (hayrete) sevkediyordu, çünkü Cerîr (radıyallahu anh)'in müslüman oluşu Mâide sûresinin nüzûlünden sonra idi."[355]

AÇIKLAMA:

Hadiste, mest üzerine mesh'in cevazı gözükmektedir. Rivayette, Mâide sûresinin zikriyle kastedilen husus sûrenin tamamı değil, abdestle ilgili âyettir: "..Ey iman edenler, namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi -başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın" (Mâide 6). Nevevî'ye göre, "Cerîr (radıyallahu anh)'in İslâm'a girişi, bu âyetin nuzulünden önce ise, mest üzerine meshetmekle igili hadisin bu âyetle neshedilmiş olma ihtimali ortaya çıkar. Ama, onun İslâm'a girmesi müteahhir olunca, mesh yoktur ve bu hadisiyle amel edilir ve hadis, Mâide suresindeki mezkur âyette mest giyenlerin kastedilmediğini gösterir. Böylece sünnet, ayet-i kerimeyi tahsis etmiş olur."
Hadisin müteakip vechi, Cerîr (radıyallahu anh)'in Mâide suresinden sonra müslüman olduğunu tasrih etmektedir.[356]

9. 3700. وفي رواية أبي داود قال:]فَمَا يَمْنَعُنِى أنْ أمْسَحَ؟ وَقَدْ رَأيْتُ رَسُولَ الله # يَمْسَحُ. فقَالُوا: إنَّمَا كَانَ ذلِكَ قَبْلَ نُزُولِ المائِدَةِ. قَالَ: مَا أسْلَمْتُ إَّ بَعْدَ نُزُولِ المائِدَةِ[.

9. (3700)- Ebû Dâvud'un rivayetinde Cerîr şöyle demiştir: "Meshetmekten beni ne alıkoyacak? Zira ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı meshederken gördüm!"
Bu sözü üzerine Cerîr'e: "Bu, Mâide suresinin nüzûlünden önceydi" dendi de şu cevabı verdi: "Hayır! Ben kesinlikle Maide suresinin nüzûlünden sonra müslüman oldum."[357]

10. 3701. وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النّبِيَّ #: صَلّى الصَّلَوَاتِ يَوْمَ الْفَتْحِ بِوَضُوءِ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلى خُفَّيْهِ. فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه. لَقَدْ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئاً لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ. فقَالَ عَمْداً صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى. وليس في رواية الترمذي والنسائي ذكر المسح .

10. (3701)- Hz. Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'nin fethedildiği gün, beş vakit namazın hepsini tek bir abdestle kıldı ve mestlerine meshetti. Hz. Ömer (radıyallahu anh):
"Bugün, hiç yapmadığın bir şeyi yaptın!" dedi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Âmmden (bilerek) yaptım ey Ömer" cevabını verdi."[358]

AÇIKLAMA:

Normalde Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz her namaz için ayrı bir abdest alırdı. Bu hal, Feth-i Mekke gününe kadar devam etti. O gün tek abdestle bütün namazları kılmıştır.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bu birleştirme ve mest üzerine meshetme işini âmmden yani kasdî olarak yaptım" demekle bu iki amelin câiz olduğunu ifade etmek istemiştir, yâni "birleştirme ve meshetme amelinin câiz olduğunu göstermek için kasden böyle yaptım" demek istemiştir. Şârihler, bu hadisten hareketle: "Büyük ve küçük abdestler sıkıştırmadıkça, bir abdestle istediğin kadar namaz kılabilirsin, bu mekruh değildir" diye hükmetmişlerdir.
Nevevî, Şerhu Müslim'de der ki: "Bu hadiste birçok ilim vardır. Bunlardan birine göre, tek abdestle farz ve nafile namazlar, hades vâki oluncaya kadar kılınabilir."
Tahâvî, bazı âlimlerin "Namaza kalkınca yüzlerinizi yıkayın.." âyetine dayanarak "abdestli de olsa her namazda abdest almak vacibtir" diye hükmettiğini kaydeder. Ancak bâzı âlimler bunu vecibe değil, istihbab zımnında söylemiş olabileceklerini belirtir. Yani her namazda abdest tazelemek müstehabtır. Bu hükme itiraz edilemez. Bir abdestle birçok namazın kılınmasının cevazını ifade eden birçok rivayet vardır. Âyeti de âlimler şöyle tevil ederler: "[Abdestsiz olduğunuz halde) namaza kalkınca yüzlerinizi yıkayın..." Yâni âyete (abdestsiz olduğunuz halde) ibaresini takdir ederler.
Bazıları âyetteki emrin âmm olduğunu, dolayısıyla abdestsizlere vâcib ma'nâsında, abdestli olanlara da mendub ma'nâsında abdest almayı emrettiğini söylemiştir.
Bazıları da: "Bidayette vücub ifade etmekteydi, sonradan vücub hükmü neshedilerek mendub kılındı" demiştir. Nitekim Abdullah İbnu Hanzala el-Ensarî bu yorumu te'yid eden bir rivayette bulunmuştur:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdestli abdestsiz herkese, her bir namaz için abdest almalarını emretti. Ama bu, insan üzerine zor gelince, hades vâki olanlar (abdesti bozulanlar) dışındakilerden bu emri kaldırdı."[359]

11. 3702. وعن المغيرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]تَوَضّأ رَسولُ اللهِ # وَمَسَحَ عَلى الجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ[. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.وقال أبو داود، وكان ابن مهدى يحدث بهذا الحديثِ ْنّ المَعْرُوفَ عَنِ المغيرة رَضِيَ اللهُ عَنْه أن النبى # مَسَحَ عَلى الخُفَّيْنِ.قال: وروى هذا عن أبي موسى اْشعوى رَضِيَ اللهُ عَنْه عن النبى #. أنه مسح على الجوربين وليس بالمتصل و بالقوى .قال أبو داود: ومسح على الجوربين عليّ بن أبي طالب وابن مسعود والبراء ابن عازب وأنس بن مالك وأبو أمامة وسهل بن سعد وعمرو بن حريث. وروى ذلك عن عمر بن الخطاب وابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهم .

11. (3702)- Hz. Muğîre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldı ve çoraplarının ve ayakkabılarının üzerine meshetti."[360]
Ebû Dâvud der ki: "İbnu Mehdi, bu hadisi rivayet etmezdi. Çünkü Muğire (radıyallahu anh)'den bilinene göre Aleyhissalâtu vesselâm mestlerine meshediyordu."
Yine Ebû Dâvud der ki: "Bu hadis Ebû Musa el-Eş'ari (radıyallahu anh) tarafından da rivayet edilmiştir: "Aleyhissalâtu vesselam çorapları üzerine meshetti." Ancak bu rivayet muttasıl ve kuvvetli değildir, (zayıftır)."
Ebû Dâvud der ki: "Çorap üzerine Ali İbnu Ebî Tâlib, İbnu Mes'ud, Bera İbnu Azib, Enes İbnu Mâlik, Ebû Ümâme, Sehl İbnu Sa'd ve Amr İbnu Hureys (radıyallahu anhüm ecmâîn) de meshetmiştir. Bu tatbikat Ömer İbnu'l-Hattâb ve İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan da rivayet edilmiştir."[361]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çoraplarının üzerine de meshettiğini göstermektedir. Tahâvî ayakkabının da zikredilmiş olmasına rağmen asıl maksadın çorap olduğunu, tek başına çorap üzerine meshedilebileceğinin beyan edildiğini belirtir. Ancak, çorabın yürümeye mukavim olması gerekmektedir. Mukavemet, üç mil kadar yürümeye dayanıklı olarak belirlenmiştir. Çorap üzerine mesheden Sahabelerden on kadarının ismi geçer: Hz.Ali, Ammâr, Ebû Mes'ud el-Ensârî, Hz. Enes, İbnu Ömer, Berâ, Bilâl, Abdullah İbnu Ebî Evfa, Sehl İbnu Sa'd, Ebû Umâme, Amr İbnu Hureys, Amr İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm ecmâîn).
Tirmizî, kalın olması şartıyla; Süfyân-ı Sevri, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye gibi pek çok fakihin çorap üzerine meshedileceği görüşünde olduklarını kaydeder. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed de bu görüştedirler. İmam-ı Azam ise, deriden, kalın ve mest gibi büyük olmasını şart koşmuştur.
Şunu da belirtelim ki, çorapla ne kastedildiği hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Bir kısmı bunun deriden bir kısmı koyun yününden, bir kısmı da keçi kılından, ketenden, ibrişimden olacağını söylemiştir. Resulullah'ın meshettiği çorabın deriden olduğunu iddia eden âlim bile mevcuttur. Şârihlerin çorap için, "deri"den veya "yün"den veya "kıl"dan veya "pamuk"tan olur" demeleri, kendi yörelerindeki örfe göredir.
Aslında hadiste çorap üzerine meshi tecviz eden hadis mutlaktır. Hadisin zâhirine bakılınca her çeşit çorabın anlaşılması mümkündür. Ancak ülemâ Kur'an'ın zâhirine göre, abdestte asıl olanın, ayakların yıkanması olduğunu göz önüne almış, çoraba meshi tecviz eden hadisin, mest üzerine meshe cevaz veren hadis gibi, bütün imamlarca sıhhati hususunda ittifak edilmediğini görerek kayıtsız şartsız çorap üzerine meshetmeyi uygun bulmamıştır. Müslim, bu duruma işâreten, "Kur'an'ın zâhiri -ki ayağın yıkanmasıdır- Ebû Kays ve Hüzeyl gibi zayıf râvilerin rivayetiyle terkedilmez" der. Şu halde mest gibi topukları örtecek kadar boylu, üç mil yürümeye tahammül edebilecek kadar sert ve sağlam olmasını şart koşmuştur. Mutlaka deriden olmasını şart koşanlar da olmuştur.
Ülemânın bu husustaki hassasiyeti ve ihtilâfı göz önüne alınarak çoraba meshetme hususunda çok titiz olmak, fıkıh kitaplarında gelen şartları eksiksiz taşımayan çoraplara meshetmekten kaçınmak yani bu meselede ihtiyatı esas almak, diyanetimizi şüpheli durumlardan siyanet endişesinin gereğidir. Çorapta aranan şartların tahakkuku da her zaman için şüphe kaynağıdır. Üstelik çabuk kirlenerek fena kokular neşretmeye başlayan ayakları, sağlığımız ve medenî hayatımız için sıkça yıkamaya mecbur iken, son derece kayıtlı ve meşkuk bir cevazı prensip ittihaz ederek meshetmek, başka mazurları peşinde getirecektir.
Rehberimiz Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) böyle durumlarda şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmaktadır: دَعْ مَا يُرِيبُكَ اِلَى مَاَ يُرِيبُكَ Şunu da belirtelim ki, günümüzde giyilmesi yaygınlık kazanan naylon çoraplar meshedilecek çorap tavsifine uymaz; tek başına dik duracak kalınlıkta değildir.[362]

12. 3703. وعن اوس بن أوس الثقفى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رسولَ اللهِ # أتَى كِظَامَةَ قَوْمٍ، يعنى الميضأة فَتَوضّأ وَمسَحَ عَلى نَعْلَيْهِ وَقَدَمَيْهِ[. أخرجه أبو داود.»الكظامة«: آبار متقاربة بعضها مفجور في بعض.»والميضأة« ا‘‘ناء الذي يتوضأ منه كا‘داوة .

12. (3703)- Evs İbnu Evs es-Sakafî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, bir kavmin kuyusuna gelmiş, abdest alırken gördüm. Abdestini aldı, ayakkabılarına ve ayaklarına meshetti."[363]

AÇIKLAMA:

1- "Kuyu" diye tercüme ettiğimiz kizâme kelimesi kezâim'in müfredi (tekili)dir. Kizâme birbiriyle irtibatlı olarak kazılan kuyulara denir. Bunlar yakın olarak kazılır, yer altından açılan kanallarla birbirleriyle irtibatlandırılır,

birinin suyu diğerini takviye ederek daha fazla birikme sağlanır, meyilli arazilerde aşağıdaki kuyudan su dışarı akar; bir nevi pınar elde edilir. Bu sun'î isteme kizâme denilmiştir.
2- Hadiste geçen kademeyh (ayakları..) kelimesini, İbnu Raslân cevrebeyn (çorapları...) olarak te'vil eder, yani "ayaklarını meshetmek'ten maksad çoraplarını meshetmektir" der. İbnu Kudâme ise, burada Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ayakkabıların ayağın sırtında yer alan kayışlarını meshettiğinin ifâde edildiğini; dolayısiyle, ayakkabı kayışlarının ve ayağı örten çorapların görülen kısımlarını meshetmiş olduğunu belirtir.
Çorap üzerine meshle ilgili açıklama az yukarıda geçti.[364]

3704. 13. وعن المغيرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # كَانَ يَمْسَحُ عَلى أعْلَى الخُفِّ وَأسْفَلِهِ[. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي .

13. (3704)- Muğire (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mestin üst ve aşağı kısımlarını meshederdi."[365]

3705. 14. وعند أبي داود:]أن النبيّ # مَسَحَ عَلى ظَهْرِ الخُفَّيْنِ[. وفي أخرى للترمذي مثله .

14. (3705)- Ebu Dâvud'un rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mestlerinin sırtlarına meshederdi.
Tirmizî'nin bir başka rivayetinde de böyle denmiştir.[366]

3706. 15. وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأيِ لكَانَ أسْفَلُ الخُفِّ أوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أعْ ◌هُ، وَلَكِنْ رَأيْتُ رَسولَ اللهِ # يَمْسَحُ أعْ ◌هُ[. أخرجه أبو داود .

15. (3706)- Hz. Ali (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Eğer din insanın fikrine göre olsaydı, mestin altını meshetmek, üstünü meshetmekten evlâ olurdu. Ancak ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mestin üstünü meshettiğini gördüm."[367]

3707. 16. وفي رواية قال:]رَأيْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه تَوَضّأ فَغَسَلَ ظَاهِرَ قَدَمَيْهِ، وقال: لَوْ ◌ أنِّ رَأيْتُ رسولَ اللهِ # يَفْعَلُهُ، وساق الحديث[.

16. (3707)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi abdest alırken gördüm, ayağının sırtını meshetti ve dedi ki: "Eğer ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yapar görmeseydim (ayağın altını meshetmeye daha layık düşünürdüm) dedi."[368]

3708. 17. وفي أخرى:]مَا كُنْتُ أرَى بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ إ ّ أحَقَ بِالْغَسْلِ حَتّى رَأيْتُ رسولَ اللهِ # يمْسَحُ عَلى ظَاهِرِ خُفَّيْهِ[.

17. (3708)- Birdiğer rivayette de şöyle gelmiştir: "Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ayağın üstünü meshettiğini görünceye kadar, daima, altını meshetmenin evlâ olduğunu düşünürdüm."[369]

AÇIKLAMA:

1- Her üçü de Hz. Ali (radıyallahu anh)'den yapılan bu rivayetler, meshetme meselesinde mantık aramamak gerektiğini vurgulamaktadır. Eğer meshetme hadisesi yani ıslak elle mestlerin üzerine dokunmak bir temizlik ise, bunu ayağın altına yapmak daha uygun olur, çünkü kirlenmeye maruz kısım ayağın altıdır. Hal böyle iken,

ayağın altı değil üstü meshedilmektedir. Şu halde bu, dinimizin mü'minlere sağladığı bir kolaylık ve bir ruhsattır. Dinimizin pek çok meselesinde olduğu gibi bunda da Şârî (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koyduğu düsturlara uymak esastır.
2- Rivayetin Arapça aslında mesh kelimesi yerine gusl (yıkama) kelimesi geçmektedir. Vekî başta, bütün ülemâ, "bundan maksadın mesh olduğunu" belirtmiştir. Zira zâhir ma'nâsında olduğu şekilde, maksad yıkama olsaydı ayağın altı ve üstü diye bir ayırım zaten yapılmazdı, çünkü ayak meshedilmediği zaman altıyla üstüyle topuklara kadar yıkanacak ve zerre kadar kuru yer bırakılmayacaktır.
Keza ayakların meshi tabiriyle ayağa giyilen mestlerin meshi kastedilmektedir. Mamafih rivayetin bir vechinden diğerine, bu kelimelerin her ikisi de, asıl maksadın anlaşılmasına imkan tanıyacak şekilde kullanılmaktadır. İltibasa meydan kalmasın diye yine de açıklamayı uygun gördük.
3- Hadis üzerine Dehlevî'nin bir açıklamasını aynen kaydediyoruz: "Şâfiî merhum der ki: "Mestin üstünü meshetmek farzdır, altını meshetmek ise sünnettir." Ebû Hanîfe ise, "sadece üstü meshedilir" demiştir..."
4- Bu hadis, şerî meselelerde, herkese göre değişebilecek "akıl ve mantığın" değil, dinin emrettiği şeyin, sünnete uyan tarzın esas alınması gerektiğini anlamada mühim bir örnektir.[370]

18. 3709. وعن شريح بن هانئ قال:]أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها أَسْأَلها عَنِ المِسْحِ عَلى الْخُفَّيْنِ. فقَالَتْ: عَلَيْكَ بِابْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فَاسْأَلْهُ، فِإنَّهُ كَانَ يُسَافِرُ مَعَ النبيِّ # فَسَأَلْنَاهُ فقَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللّهِ # ثَ◌ثَةَ أيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ، وَيَوْماً وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ[. أخرجه مسلم والنسائي .

18. (3709)- Şüreyh İbnu Hâni anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' ye mest üzerine meshetmekten sormaya geldim. Bana:
"Sana Ebû Talib'in oğlu [Hz. Ali] (radıyallahu anh)'yi tavsiye ederim, git ona sor. Zira o, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte seyahatlerde bulunmuştur!" dedi. Bunun üzerine gidip ona sordum. Şu cevabı verdi:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (mesh müddetini) yolcu için üç gün üç gece tuttu, mukim için de bir gün bir gece tuttu."[371]

19. 3710. وعن صفوان بن عسال رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # يَأْمُرنا إذَا كُنَّا مُسَافِرِينَ أنْ نَنْزِعَ خِفَافَنَا ثَ◌ثَةَ أيّامٍ وَلَيَالِيهِنّ إّ مِنْ جَنَابَةٍ ولكِنْ مِنْ بَوْلٍ وَغَائِطٍ ونَوْمٍ[. أخرجه الترمذي وصححه، والنسائى واللفظ للنسائى. وعند الترمذي: إذا كُنّا سَفْراً .

19. (3710)- Safvân İbnu Assâl (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolcu olduğumuz zaman, bize mestlerimizi üç gün üç gece, cenâbet hali dışında küçük ve büyük abdest bozma ve uyku sebebiyle çıkarmamamızı emrederdi."[372]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yolculuk esnasında meshin üç gün üç gece süreceğini göstermektedir. Mukim için de bu müddet yirmidört saattir, yani bir gün bir gece. Abdestini almış olarak mestlerini giyen kimse, durumuna göre, bu müddet içerisinde, abdest tazelerken ayaklarını yıkamak mecburiyetinde değildir. Bahsin başında belirtildiği şekilde mestinin üzerinden meshetmesi yıkama yerine geçer. Tirmizî'nin kaydına göre İmam Mâlik "mukim için de müsâfir için de mesh'in nihai hududu yoktur" demiştir. Leys İbnu Sa'd ve Hasan Basrî de bu görüştedir. Şevkânî, Ashab'tan Hz.Ömer, Ukbe İbnu Âmir, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmâîn)'den de bu ma'nâda rivayetler olduğunu kaydeder. Keza Şa'bi, Rebîa ve İmam Mâlik'in ashabının ekseriyeti bu görüştedir. Bunlar Ebû Dâvud'da gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz Ubeyy İbnu Ammâre hadisine (3711) dayanırlar.
2- Hadis, cenabet halini meshten istisna kılmaktadır. Cünübün yıkanması, ayaklarını da yıkaması gereklidir.
3- Şu da bilinmelidir: Meshetme müddeti mestin giyilme anından başlamaz, hadesin vâki olduğu andan itibaren başlar.[373]

20. 3711. وعن أبيّ بن عمارة رَضِيَ اللهُ عَنْه،]وَكَانَ قَدْ صَلّى مَعَ رسولِ اللهِ # إلى الْقِبْلَتَيْنِ. أنّهُ قالَ: يَا رسولَ اللهِ، امْسَحُ عَلى الخُفّيْنِ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: يَوْماً؟ قالَ: وَيَوْمَيْنِ. قالَ: وَثَثَةً؟ قالَ: نَعَمْ، وَمَا شِئْتَ[. أخرجه أبو داود .

20. (3711)- Ubeyy İbnu Ammâre (radıyallahu anh) -ki bu Sahâbî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte her iki kıbleye namaz kılan ilklerdendir- anlatıyor: "Bir gün Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek sordum:
"Ey Allah'ın Resulü! Mestlerimin üzerine meshedeyim mi."
"Evet!" buyurdular. Ben tekrar:
"Bir gün mü?" dedim.
"Bir gün!" buyurdular. Ben tekrar:
"İki gün (olsa)?" dedim.
"İki gün!" buyurdular. Ben tekrar:
"Üç gün (olsa)?" dedim.
"Evet! dilediğin kadar!" buyurdular."[374]

21. 3712. وفي رواية قال:]حتّى بَلَغَ سَبْعاً؛ قالَ رسولُ اللهِ #: نَعَمْ مَا بَدَالَكَ، وَقَدِ اخْتُلِفَ في إسْنَادِهِ وَلَيْسَ بِقَوِيٍّ[.

21. (3712)- Bir rivayette de "...Hatta yediye kadar ulaştı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), sonunda:
"Evet! Sana uygun geldiği kadar!" buyurdular."[375]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, önceki hadisin (3710) açıklamasında da belirttiğimiz üzere, gerek mukim ve gerekse müsafir için, mesh müddetine sınırsızlık getirmektedir. Kişi ihtiyaç duyduğu müddetçe mestlerine mesh edilebilecektir. Yine önceki rivayette belirttiğimiz üzere Sahâbe ve Tâbiînden bazıları bu görüşe uymuştur. Ancak cumhur, hadisteki zayıflığı göz önüne alarak bununla amel etmemiştir. Nitekim Ebû Dâvud da, hadisi kaydettikten sonra şu bilgiyi verir: "Hadisin senedinde ihtilaf edilmiştir, kuvvetli bir rivayet değildir, (zayıftır)."[376]

22. 3713. وعن خزيمة بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنّ النبيّ # قالَ: المسْحُ عَلى الخُفَّيْنِ لِلْمَسَافِرِ ثَثَةُ أيّامٍ، ولِلْمُقيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ، وَلَوِ اسْتَزَدْنَاهُ لَزادَنا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

22. (3713)- Huzeyme İbnu Sâbit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mest üzerine meshetmenin müddeti yolcu için üç gündür. Mukim için bir gün bir gecedir!" "(Bir başka rivayette şu ziyade gelmiştir):
"Biz müddetin uzatılmasını taleb etseydik, bize mutlaka uzatırdı."[377]

AÇIKLAMA:

İmam Şâfiî hazretleri hadisin son kısmını şöyle açıklar: "Bunun ma'nâsı, "biz bundan daha çok isteseydik "evet!" diyecekti."
İbn Seyyidü'n-Nâs der ki: "Bu ziyâde sâbit olsaydı bile hüccet olamazdı. Zira, bu vakitleme işine konan ziyâde, zanna bağlanmış bir keyfiyettir. Yani şâyet Ashab taleb etmiş olsaymış, Resulullah müddeti artıracakmış. Bu ifade, Ashab'ın böyle bir talebte bulunmadığı, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da mesh müddetini artırmadığı hususunda açık ve sarihtir. Öyleyse, vukua gelmediğine delâlet eden bir haberle ziyade nasıl sâbit olur?"
Şevkânî merhum da şöyle der: "Rivayetin sahih olduğunu kabul etsek, (yine ziyadeye delil olmaz, çünkü) hadiste ifade edilen ziyadeyi Sahâbe zannetmiş olmaktadır, zanla hüccet sabit olmaz. Diğer taraftan, mesh müddetinin üç

gün üç gece ile sınırlandırıldığı hususunda sahâbeden bir cemaat tarikiyle gelmiştir. Ütelik bunlar, Huzeyme (radıyallahu anh) gibi zanda da bulunmuyorlar."[378]

YEDİNCİ BAB

TEYEMMÜM

1. 3714. عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللهِ # في بَعْض أسْفَارِهِ حتّى إذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ، أوْ بِذاتِ الجَيْشِ انْقَطَعَ عِقْدٌ لِي، فأقَامَ رسولُ اللهِ # على اِلْتِمَاسِهِ، وأقَامَ الْنَّاسُ مَعَهُ، وَلَيْسُوا عَلى مَاءٍ، وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. فأتَى النَّاسُ إلى أبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: أَ تَرَى فِي مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ؟ أقَامَتْ بِرسولِ اللهِ # وَالنَّاسُ مَعَهُ، وَلَيْسُوا على مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ؛ فَجَاءَ أبُو بَكْرٍ وَرسولُ اللهِ # وَاضِع رَأسَهُ عَلى فَخذِى، قَدْ نَامَ. فقَالَ حَبَسْتِ رسُولَ اللهِ # وَالنَّاسَ، وَلَيْسُوا عَلى مَاءٍ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. قالتْ: فَعَاتَبَنِي أبُو بَكْرٍ وَقَالَ: مَا شَاءَ اللّهُ أنْ يَقُولَ، وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَمَا يَمْنَعُنِي منَ التَّحَرُّكِ إّ مَكَانُ رسُولِ اللهِ عَلى فَخِذِى. فَنَامَ رسولُ اللهِ # حَتّى أصْبَحَ عَلى غَيْرِ مَاءٍ: فأنْزَلَ اللّهُ تَعالى آيةَ التَّيَمُّمِ: فَتَيَمَّمُوا[.قال أسيد بن حُضَير، وهو أحد النقباء:]مَاهِىَ بِأوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أبِي بَكْرٍ. قالَ: فَبَعَثْنَا الْبَعِيرَ الَّذِى كُنْتُ عَلَيْهِ فَوَجَدْنَا الْعِقْدُ تَحْتَهُ[. أخرجه الستة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين .

1. (3714)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir seferde beraber idik. Beydâ nam mevkiye veya Zâtu'l-Ceyş denen yere gelmiştik ki benim bir kolyem kop(up kaybol)du. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu aramak için kaldı, O'nunla birlikte herkes orada kaldı. Bir su başında da değillerdi. Üstelik beraberlerinde su da yoktu.
Halk Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anh)'e uğrayıp:
"Âişe'nin yaptığını gördüm mü! Hem Resulullah'ı, hem de herkesi burada oyaladı. Bir su başında değiller, beraberlerinde su da yok!" demişler. Resulullah başını dizlerimin üzerine koymuş uyurken Ebû Bekr (radıyallahu anh) çıkageldi.
"Sen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı da halkı da, burada hapsettin. Bir su başında değiller, beraberlerinde su da yok!" diyerek, babam beni azarladı ve Allah'ın dilediğince başka şeyler de söyledi. (Öfkesini daha da yenemeyip) eliyle böğrüme böğrüme dürterek (canımı yaktı). Resulullah'ın başı dizimin üzerinde olduğu için kımıldamamaya çalıştım.
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabaha kadar, susuz olarak uyudu. Sabah olunca Allah Teâlâ Hazretleri, teyemmüm âyeti'ni inzâl buyurdu: "...Su bulamazsanız temiz toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size zorluk yapmak murad etmez, bilakis sizi temizlemek, ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister, ola ki şükredersiniz" (Mâide 6).
Üseyd İbnu Hüdayr -ki (Akabe biatına katılan) nakiblerden biridir- dedi ki:"Ey Ebû Bekr âilesi! Bu, sizin ilk bereketiniz değildir."
(Hz. Âişe) sözüne devam ederek) dedi ki: "Bindiğim deveyi dürtüp kaldırdım. (Kaybolan) kolya altında çıktı."[379]

2. 3715. وفي رواية أبي داود قال:]بَعَثَ رسولُ اللهِ # أُسَيْدَ بنَ حُضَيْرٍ وأنَاساً مَعَهُ فِي طَلَبِ قِ◌َدَةٍ أضَلَّتْهَا عَائِشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْها فَحَضَرَتِ الصَّ◌َةُ فَصَلّوا بَغِيْرِ وُضُوءٍ فَأتَوْا النبيَّ # فَذَكَرُوا لَهُ ذلِكَ فَأنْزِلَتْ آيَةُ التَّيَمُّمِ[.زاد في رواية: فقَالَ أُسَيْدٌ يَرْحَمُكِ الله، مَا نَزَلَ بِكِ أمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إّ جَعَلَ اللّهُ فِيهِ لِلْمُسْلِمِينَ وَلَ◌َكِ فَرَجاً.»النُّقَبَاءُ« جمع نقيب، وهو المقدم على جماعة يكون أمرهم مردوداً إليه كالعريف وهو أكبر منه، والمراد بالنقباء هنا: سُبَّاق ا ٔنصار إلى اسم في العقبة، جعلهم النبي # نقباء على قومهم، وكان أسيد منهم .

2. (3715)- Ebû Dâvud'un rivayetinde Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) derki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh)'la Hz. Enes'i, Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin kaybettiği kolyeyi aramaya gönderdi. Bu esnada namaz vakti girdi. Abdestsiz namaz kıldılar. Gelip durumu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verdiler. Bunun üzerine teyemmüm âyeti indirildi."
Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Üseyd, Hz. Âişe'ye: "Allah rahmetini bol kılsın, senin başına hoşlanmadığın her ne gelmiş ise onda Allah senin için de müslümanlar için de bir ferec (sıkıntıdan kurtulma) kılmıştır" dedi."[380]

AÇIKLAMA:

1- Teyemmüm: Lügatte kasdetmek, niyet etmek ma'nâsına gelir. Şer'i bir ıstılah olarak, namaz ve benzeri tahâret gerektiren ibadetleri mübah kılmak için abdest veya gusül temizliği yapma niyetiyle elleri ve yüzü meshetmek üzere toprağa kasdetmek demektir. Kelimenin bu ma'nâda çokça kullanılması sonucu, teyemmüm elleri ve yüzü toprakla meshetmek ma'nâsını kazandı. Kelime, bu kullanışta lügat açısından mecazi bir ma'nâ taşırsa da, önceki ma'nâ da şerî hakikatı ifade eder.
2- Teyemmüm bir azimet midir, yoksa ruhsat mıdır? Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Ancak bazı âlimler meseleye bir başka nokta-i nazardan yaklaşarak: "Suyun olmadığı durumlarda azimet, hastalık halinde ruhsattır" demiştir.
3- Teyemmüm hangi durumlarda yapılır, nasıl yapılır? gibi sorularımız müteakip hadislerde gelecek; geniş açıklamayı 3723 numarada yapacağız.
4- İslam üleması, teyemmümün Muhammed ümmetine has bir ruhsat, bir rahmet-i ilahi olduğunu belirtirler. Yani Cenâb-ı Hakk, önceki milletlere tanımadığı bir kolaylığı bu ümmete tanımıştır. Suyun olmadığı durumlarda ibadeti terketmek veya kendini pis bilerek ibadete devam etmek sıkıntısından kurtarmıştır.
5- Bu hadisenin hangi seferde geçtiği, rivayetimizde belli değil. Ülemâ da bu meselede tam ittifak edememiştir. İbnu Sa'd, İbnu Hibbân, İbnu Abdilberr, hicretin beşinci yılında vukua gelen Müreysi de denen Benî Müstalik seferinde cereyan ettiğini cezmen söylerler. Hz. Âişe ile ilgili olan İfk Hadisesi de bu seferde cereyan etmiştir.[381] İfk hadisesinin başlangıcı da Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin kaybolan bir kolyesi ile ilgilidir.
İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisenin de Benî Müstalik seferinde geçtiğine dair tahminim doğru olması halinde, bu sefer esnasında kolye kaybolma hadisesinin iki kere meydana gelmiş olacağını söyler. "Çünkü der, bunlar iki ayrı kıssadır, zira hadiselerin muhtevasında bu husus açıktır." İbnu Hacer, konu üzerindeki ihtilâfı belirterek, "Şeyhlerimizden biri, bunu (yani iki hadisenin de Benî Müstalik seferinde cereyan etmesini) imkânsız görmekte ve demektedir ki: "Çünkü Müreysî Kadid ile Sakil arasında Mekke cihetindedir. Bu kıssa ise Hayber cihetinde cereyan etmiştir, çünkü Hz. Âişe hadiste: Beyda ve Zâtu'l-Ceyş nâm mevkilerini zikretmektedir. Bu iki yer, Nevevî'nin de cezmen söylediği üzere Medine ile Hayber arasında yer alırlar."
Bu itirazı kaydeden İbnu Hacer, muhtelif kaynaklarda gelen rivayetlerdeki bir kısım farklılıklara dayanarak ileri sürülmüş olan farklı görüşleri de kaydeder. Açıklamasının başında kendisi kesin bir görüş beyan etmeksizin İbnu't-Tîn'in cezmen beyan ettiği görüşün haklılığını ihsas eder. İbnu't-Tîn'e göre, Beydâ, Mekke-Medine yolu üzerinde yer alan Medine yakınlarındaki Zü'l-Huleyfe'dir, Zâtu'l-Ceyş de Zü'l-Huleyfe' nin gerisindedir.
Ancak, bazı âlimler de İfk hadisesi ile, sadedinde olduğumuz hadisenin farklı seferlerde olduğunu söylemiştir. Taberânî'nin -az sonra kaydedeceğimiz- bir rivayeti bu meselede sarahat ifade eder.
İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisin bir başka vechinde yer alan: "...Allah'a kasem olsun, seni üzen bir hadise başına gelince Allah ondan sana mutlaka bir çıkış kılmakta ve müslümanlara da onda bir bereket (ve hayır) halketmektedir" ziyadesini kaydederek: "Bu ziyade, teyemmüm hadisesinin İfk hadisesinden sonra cereyan ettiğini ihsâs eder ve böylece kolye yitirme hadisesinin müteaddid olduğunu söyleyenleri takviye eder" diyerek daha net bir tavır ortaya koyar.
Teyemmüm hadisesinin, İfk hadisesinden sonra vukûa gelmiş olacağını te'yid sadedinde İbnu Hacer, İbnu Ebî Şeybe'nin Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir hadise atıf yapar. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) bu rivayette der ki: "Teyemmüm âyeti nâzil olunca nasıl (teyemmüm) yapacağımı bilmiyordum." İbnu Hacer der ki: "Bu rivayet, teyemmüm âyetinin Benî Müstalik seferinden sonra nâzil olduğunu gösterir. Çünkü Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) yedinci hicrî senede müslüman oldu, halbuki Benî Müstalik daha önce vukua geldi, bu hususta hiçbir ihtilaf yok."
Taberânî hadisine gelince, orada Hz. Âişe şunları söyler: "Kolye hadisem vukua gelip, iftiracılar (ehl-i İfk), dediklerini dedikten sonra, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir başka sefere daha kaltıldım. Bu defa da yine kolyem kayboldu. Aranması için halk, yolundan kaldı. Ebu Bekr bana: "Kızcağızım, her seferinde elâleme sıkıntı ve bela oluyorsun" diyerek beni payladı. Derken teyemmüme ruhsat veren âyet indi. Bunun üzerine Ebû Bekr: "Sen ne mübâreksin!" dedi ve (bu iltifatını) üç kere tekrar etti."
6- Hz. Âişe'nin bu rivayetlerde "babam" diye değil de "Ebû Bekr" diye sözetmesinde bazı âlimler bir nükte görürler: "Babam demeyişi babalığın şefkat ve mülayemet gerektirmesindendir. Halbuki Hz. Ebû Bekr, Hz. Âişe'yi hem sözle hem de fiille itab etmiş, te'dib etmiştir. Bu ise şefkate muhaliftir. Bu sebeple Hz. Âişe, babasını zikrederken, bir yabancı yerine koyarak ismini zikretmiştir, "babam" dememiştir."
7- Hadiste Geçen Bazı Fevaid:

Bu rivayette pek çok istifadeli ibretler, düsturlar var. Mühimlerinden bir kaçını kaydedeceğiz:
* İmam, müslümanların hukukuna itina göstermelidir, bu hukuk az bile olsa. Görüldüğü gibi, Hz. Âişe'nin kolyesi için ordu yolundan kalmıştır. Bazı rivayetler, bu kolyenin oniki dirhem kıymetinde olduğunu belirtir.
* Kadın, kocası olsa bile, babasına şikayet edilebilir. Gerçi rivayetten, Hz. Ebû Bekr'e şikayet etmelerinin Resulullah'ın uyumakta olmasından ve uyandırmak istememelerinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Ashab -vahiy gelebilir- düşüncesiyle Aleyhissalâtu vesselâm'ı uyandırmazlardı.
* Fiil, sebeb olarak nisbet edilebilir. Zira halk, hadiseyi Hz. Âişe'ye nisbet etmiş, "Âişe'nin yaptığını gördün mü?" diye Hz. Ebû Bekr'e şikayet etmiştir.
* Kişi, kocasıyla beraber olan kızının yanına izinsiz girebilir, yeter ki, kocasıyla mubâşeret halinde olmadığı hususunda yakînî olsun.
* Kişi, kızını te'dib edebilir, kızı evlenmiş, yaşlanmış, evinden ayrılmış olsa bile. Keza kişi, terbiyevi sorumluluğu kendisine ait olan birisini, imam izin vermese de terbiye edebilir.
* Kendisine gelen zahmet sebebiyle, hareket ettiği takdirde uyuyana rahatsızlık verecek olan kimsenin bu zahmete sabredip kımıldamaması müstehabtır. Aynı sabrı namaz kılan, Kur'an okuyan, bir ilimle meşgul olan ve benzeri durumdaki kimseler için dahi göstermek müstehabtır.[382]

3716 .3. وعن عمار بن ياسر رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أَنَّ رسولَ اللهِ # عَرَّسَ بِأُوَتِ الْجَيْشِ، وَمَعهُ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فَانْقَطَعَ عِقْدٌ لَهَا مِنْ جَزْعِ ظَفَارٍ فَحَبَسَ النَّاسَ ابْتِغَاءَ عِقْدِهَا ذلِكَ حَتّى أضَاءَ الْفَجْرُ وَلَيْسَ مَعَ النَّاسِ مَاءُ فَتَغيَّظَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه علَيْهَا وقالَ: حَبَسْتِ النَّاسَ وَلَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ. فَأنْزَلَ اللهُ عَلى رَسُولِهِ # رُخْصَةَ التَّطَهُّرِ بِالصَّعِيدِ الطَّيِّبِ. فقَامَ المسْلِمُونَ مَعَ رسولِ اللهِ # فَضَرَبُوا بِأيْدِيهِمْ إلى ا'رْضِ. ثُمَّ رَفَعُوا أيْدِيَهُمْ وَلَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئاً فَمَسَحُوا وُجُوهَهُمْ
وَأيْدِيَهُمْ إلى المنَاكِبِ، وَمِنْ بُطُونِ أيْدِيهِمْ إلى ا'بَاطِ[. أخرجه أبو داود والنسائي.زاد أبو داود قال ابن شهاب في حديث: و يعتبر بهذا الناس، قال أبو داود: وكذلك رواه ابن إسحاق قال فيه عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما وذكر ضربتين.وفي رواية للنسائى: »وَلَمْ يَنْفُضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئاً« .

3. (3716)- Ammâr İbnu Yâsir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), beraberinde Hz. Âişe'nin de bulunduğu bir seferinde, Ûlât'ul-Ceyş nâm mevkide geceleyin istirahat molası vermişti. Bu esnada Hz.Âişe (radıyallahu anhâ)'nin Yemen boncuğundan mamul kolyesi koptu. Bunun aranması, askerleri yolundan alıkoydu ve sabah aydınlığı girdi. İnsanların yanında su yoktu. Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anh) Âişe'ye kızdı ve hatta:
"Herkesi yolundan alıkoydun, yanlarında su da yok!" diye çıkıştı. Derken Allah Teâlâ Hazretleri, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, temiz toprakla temizlenme ruhsatını indirdi.
Bunun üzerine müslümanlar, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la kalkıp ellerini kaldırdılar. Topraktan hiçbir şey almadılar, yüzlerini ve omuzlarına kadar ellerini meshettiler. Ellerinin içlerinden de koltuk altlarına kadar meshettiler."
Ebû Dâvud şu ziyadede bulunmuştur: "Bir hadiste İbnu Şihâb der ki: "Âlimler bu hadise itibar etmediler." Ebû Dâvud der ki: "Hadisi, İbnu İshak da böyle rivayet etti ve rivayette İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan onun "iki vuruş zikrettiğini" kaydetti."
Nesâî'nin bir rivayetinde "Topraktan hiçbir şey çırpmadılar" denmiştir.[383]

3717 .4. وفي أخرى 'بي داود:]أنَّهُمْ تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسولِ اللهِ بِالصَّعِيدِ لِصَّةِ الْفَجْر، فَضَرَبُوا أكُفَّهُمْ بِالصَّعِيدِ ثُمَّ مَسَحُوا التُّرَابَ بِوُجُوهِهِمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً. ثُمَّ عَادُوا فَضَرَبُوا أكفَّهُمْ بِالصَّعِيدِ مَرَّةً أُخْرَى فَمَسَحُوا بِأيْدِيهِمْ كُلِّهَا إلى المنَاكِبِ وَا'بَاطِ مِنْ بُطُونِ أيْدِيهِمْ[.وله في أخرى، قال ابن الليث: »إلى ما فَوْقَ المِرْفَقَيْنِ«.»جَزْعُ ظفَارٍ. وجزعُ أظفَارٍ« فأما ظفار بوزن قطام فهو مدينة باليمن ينسب الجزع إليها، وأما أظفار فهو اسم لنوع من الجزع يعرفونه.و»الصَّعِيدُ« التراب، وقيل وجه ا'رض.والمراد »بِالطَّيِّبِ« الطاهر منه .

4. (3717)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Ashab, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte sabah namazı için, toprakla meshlendiler. Bu maksadla avuçlarını toprağa vurup toprakla yüzlerine bir defa meshettiler. Sonra tekrar dönüp avuçlarını toprağa bir kere daha vurup, ellerinin tamamı ile ellerinin içlerinden koltuk altlarına, omuzlarına kadar meshettiler."
Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde, İbnu'l-Leys: "Dirseklerinin yukarısına kadar..." demiştir.[384]

AÇIKLAMA:

1- Başka rivayetlerde, Hz. Âişe'nin mezkur kolyeyi kız kardeşi Esmâ (radıyallahu anhâ)'dan âriyeten alıp takındığı belirtilir. Ayrıca bu kolyenin siyahlı beyazlı bir boncuk olup Yemen sahillerinde yer alan Zafâr veya (Zıfâr) şehrinde yapıldığı belirtilir. Kıymeti 12 dirhemdir.
2- Ûlâtu'l-Ceyş, 3714 numaralı rivayette Zâtu'l-Ceyş ve Beyda olarak tesmiye edilen aynı yerin adıdır. Zülhuleyfe nam mevki'in gerisinde bir yerin adıdır.
3- Ta'ris, gecenin sonunda yolcunun istirahat ve uyumak için konaklamasına denmiştir. Dilimizdeki mola vermek tabiri gecegündüz ayırımı yapmadan bütün istirahatlar için kullanılır; "gece" ile kayıtladık.
4- Teyemmüm, hadiste yapılan tarife göre önce ellerin dış kısmının bidayetinden başlayıp omuza kadar, sonra da avuç içinin iptidasından başlayıp koltuk altına kadar meshetme şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.
5- Ebû Dâvud, bu hadise ülemânın itibar etmediğini, yani teyemmüm sırasında omuzlara, koltuk altlarına kadar meshetme cihetine gitmediğini ifade ediyor. Ancak bazı âlimler, Zührî'nin bu hadiste tarif edildiği şekilde teyemmümde bulunduğunu rivayet etmiştir.
6- Bu rivayetin Nesâî'de kaydedilen ziyadesinde, eller yere vurulduktan sonra ellere yerden yapışan kaba toprak parçalarının düşmesi için, ellerin şehadet parmakları boyunca birbirine vurulup çırpılmadığı belirtiliyor. Halbuki 3718'de görüleceği üzere bazı rivayetlerde bunun aksi sabittir, yani eller önce çırpılıp yerden yapışan kaba parçalar döküldükten sonra mesh'e geçilir. Çırpmanın bazan üflemekle yapıldığı da zikredilmektedir.[385]

5. 3718. وعن شقيق قال:]كُنْتُ بَيْنَ عَبْدِاللهِ بنِ مَسْعُودٍ وَأَبِى مُوسى رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَ أَبُو مُوسى: أَرَأَيْتَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمنِ لَوْ أَنَّ رَجُ؈ أَجْنَبَ فَلَمْ يَجِدِ المَاءَ شَهْراً، كَيْفَ يَصْنَعُ بِالصَّ؈ةِ؟ فقَالَ: يَتَيَمَّمُ وَإنْ لَمْ يَجِدِ المَاءَ شَهْراً. فقَالَ أَبُو مُوسى: كَيْفَ بِهذِهِ ا Œيةِ فِي سُورَةِ المَائِدَةِ. فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَيَتَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً. قالَ عَبْدُاللهِ: لَوْ رُخِّصَ لَهُمْ فِي هذِهِ ا Œيةِ ‘وْشَكَ إذَا بَرَدَ عَلَيْهِمْ المَاءُ أَنْ يتَيَمَّمُوا بِالصَّعِيدِ. فقَالَ لَهُ أَبُو مُوسى: وَإنَّمَا كَرِهْتُمْ هذَا لِذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. فقَالَ أَبُو مُوسى لِعَبْدِ اللهِ: أَلَمْ تَسْمَعْ قَوْلَ عَمّارٍ لِعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: بَعَثَنِى رَسولُ اللهِ # فَأَجْنَبْتُ فَلَمْ أَجِدِ المَاءَ فَتَمَرَّغْتُ فِي الصَّعِيدِ كَمَا تَتَمَرَّغُ الدَّابَّةُ. ثُمَّ أَتَيْتُ رسولَ اللهِ # فذَكَرْتُ لَهُ ذلِكَ. فقَالَ: إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَصْنَعَ هكَذَا، وَضَرَبَ بِكَفّيْهِ ضَرْبَةً عَلى ا‘رْضِ ثُمَّ نَفَضَهَا ثُمَّ مَسَحَ بِهَا ظَهْرَ كَفِّهِ بِشِمَالِهِ أَوْ ظَهْرَ شِمَالِهِ بِكَفِّهِ، ثُمَّ مَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

5. (3718)- Şakik merhum anlatıyor: "Ben, Abdullah İbnu Mes'ud ile Ebû Mûsa (radıyallahu anhümâ) arasında idim. Ebû Musa, İbnu Mes'ud'a:
"Ey Ebû Abdirrahman! Bir adam cünüb olsa ve bir ay boyu su bulamasa ne yapar, namazı nasıl kılar, ne dersin?"diye sordu.
"Suyu bir ay bulamasa da teyemmüm etmez!" dedi. Ebû Musa:
"Pekala Mâide suresindeki şu âyete ne dersin: "...Su bulamazsanız temiz bir toprakta teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin" (Mâide, 6).
Abdullah şu cevabı verdi:
"Bu âyette Ashaba ruhsat verilmiş olsaydı çok geçmeden su soğuyunca da toprakla teyemmüm etmeye yeltenirlerdi."
Ebû Musa da ona:
"Siz teyemmümü bu sebeple mi hoş bulmuyorsunuz?" dedi. İbnu Mes'ud "Evet!" deyince, Ebû Musa, Abdullah'a:
"Sen Ammâr'ın Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e ne dediğini duymadın mı?"

Dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni bir vazifeyle yola çıkarmıştı. Sefer esnasında cünüb oldum. Su da bulamadım. Bunun üzerine hayvanların bulanması gibi ben de toprağa bulandım. Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip durumu kendisine arzettim. Bana:
"Sana şöyle yapman kâfi idi!" dedi (ve gösterdi), iki avucuyla yere bir vurdu, sonra avuçlarını çırptı, sonra soluyla (sağ) avucunun sırtını veya sol avucunun sırtını (sağ) avucuyla meshetti. Sonrada onunla yüzünü de meshetti."[386]

3719. 6. وعند مسلم:]إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تَقُولَ بِيَدِكَ هكَذَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ ا'رْضَ ضَرْبَةً وَاحِدَةً. ثُمَّ مَسحَ الشِّمَالَ عَلى الْيَمِينَ، وَظَاهِرَ كَفِّهِ وَوَجْهَهُ. قالَ عَبْدُ اللهِ: أوَلَمْ تَر عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما[.

6. (3719)- Müslim'in rivayetinde [Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiş olmalı]: "Ellerinle şöyle yapman sana yeterdi." Sonra (bizzat göstererek) ellerini bir kere yere vurdu. Sonra soluyla sağını, yani avucunun içini ve dışını meshetti.
Abdullah da: "Görmedin mi, Ömer (radıyallahu anh), Ammâr (radıyallahu anh)'ın sözüne kanaat getiremedi" dedi."[387]

3720. 7. وفي أخرى:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: إنَّمَا يَكْفِيكَ أنْ تَقُولَ هكذَا وَضَربَ بِيَدِهِ ا'رْضَ فَقَبَضَ يَدَيْهِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ[. وهذا لفظ الشيخين .

7. (3720)- Bir diğer rivayette şöyle geldi: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Senin şöyle yapman sana yeterdi" buyurdular ve (göstermek için) ellerini yere vurup çırptı, yüzünü ve avuçlarını meshetti." Bu Sahiheyn'in ibaresidir.[388]

3721. 8. وعن عبدالرحمن بن أبْزَى:]أنَّ رَجُ؟ أتَى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه فقَالَ: إنِّي أجْنَبْتُ فَلَمْ أجِدْ مَاءً؟ فقَالَ لَهُ: َ تُصَلِّ. فقَالَ عَمّارٌ: أمَا تَذْكُرُ يَا أمِيرَ المؤمِنِينَ إذْ أنَا وَأنْتَ في سَرِيَّةٍ فأصَابَتْنَا جَنَابَةٌ فلَمْ نَجِدِ الماءَ. فَأمّا أنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ، وَأمَّا أنَا فَتَمَعَّكْتُ في التُّرَابِ وَصَلَّيْتُ؛ فقَالَ #: إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تَضْرِبَ بِيَدَيْكَ ا'رْضَ ثُمَّ تَنْفُخُ ثُمَّ تَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَكَ وَكَفَّيْكَ. فقَالَ عُمَرُ: اتَّقِ اللهَ يَا عَمّارُ. فقَالَ: إنْ شِئْتَ لَمْ أُحَدِّثْ بِهِ. فقَالَ عُمَرُ: نُوَلِّيكَ مَا تَوَلَّيْتَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين .

8. (3721)- Abdurrahman İbnu Ebzâ anlatıyor: " Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)e gelerek:
"Ben cünüb oldum, su da bulamadım (ne yapayım)?" diye sordu. Hz. Ömer:
"Namaz kılma!" diye cevap verdi. (Orada bulunan Ammâr radıyallahu anh söze girip):
"Ey mü'minlerin emîri! Hatırlıyor musun? Ben ve sen bir seriyyede beraberdik. Cenâbet olduk ve su bulamadık. O zaman sen namaz kılmamış, ben ise toprağa bulanarak kılmıştık. (Sonra da bu durumu kendisine açınca), Aleyhissalâtu vesselâm bana:
"Ellerini yere vurup sonra üfleyip sonra onlarla yüzünü ve ellerini meshetmen sana kâfi idi" buyurdular" dedi.
Hz. Ömer (radıyallahu anh):
"Ey Ammâr Allah'tan kork!" dedi. Ammâr:
"Dilersen bu hadisi kimseye söylemiyeyim!" deyince, Hz. Ömer
"(Vallahi asla! Bu meselede) seni altına girdiğin sorumlulukla başbaşa bırakıyorum" diye cevap verdi."[389]

3722. 9. وعند أبي داود:]إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تَقُولَ هكَذَا، وَضربَ بِيَدِيْهِ ا'رْضَ ثُمَّ نَفَخَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إلى نِصْفِ الذِّرَاعِ[.وفي أخرى له: »وَلَمْ يَبْلُغِ الْمِرْفَقَيْنِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً«.وفي أخرى له: »إلى الْمِرْفَقَيْنِ« .

9. (3722)- Ebû Dâvud'da rivayet şöyledir: ".Sana şöyle yapman yeterli idi" (dedi ve göstermek için) ellerini yere vurdu, sonra onlara üfürüp elleriyle yüzünü ve kollarının yarısına kadar ellerini meshetti."
Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde: ".sonra ellerini yere vurdu, sonra birbirine vurarak (yapışan toprak parçalarını) çırptı, sonra yüzünü ve kol kemiğinin ortasına kadar kollarını meshetti, dirseğe ulaşmadı (bütün bu mesh ameliyesini yere) bir vuruşta (yaptı).
"Bir diğer rivâyette: ".dirseğe kadar" denmiştir.[390]

10. 3723. وأخرج الترمذي من هذا الحديث:]أنّ رسولَ الله # أمَرَهُ بِالتّيَمُّمِ لِلْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ. قال: وَقَدْ رُوِىَ عَنْهُ أنّهُ قالَ: تَيَمّمْنَا مَعَ النّبِيّ # إلى المَنَاكِبِ وَالآبَاطِ[.»السَّرِيّةُ« قطعة م الجيش تبلغ أربعمائة.وقوله »نولِّيكَ ما Œتوليتَ« أى نكلِك إلى ما قلت ونردّ إليك ما وليته نفسك ورضيت لها به .

10. (3723)- Bu hadisten Tirmizî, şu kısmı tahric etmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine (Ammâr'a), yüze ve ellere teyemmüm yapmasını emretti."
(Tirmizî) der ki: "Ammâr'ın şöyle söylediği rivâyet edildi: "Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte omuzlara ve koltuk altlarına kadar teyemmüm ettik."[391]

AÇIKLAMA:

1- 3718-3723 numaralar arasında kaydedilen altı rivâyetin hepsi de Ammâr (radıyallahu anh)ın teyemmüm yapması ile ilgilidir. Bu hâdise, kitaplarımızda az çok farklarla değişik vecihlerden rivayet edilmiştir. Teysîr, bunlardan bir kısmını yukarıda gördüğümüz üzere nakletmektedir. Bu rivâyetlerden, özetle şu husûsları tespit etmekteyiz:
1) Hz. Ammâr (radıyallahu anh), henüz vahiy gelmeden, susuz kaldığı bir sefer sırasında şahsî insiyatifi ile teyemmüme benzer bir tatbikatta bulanarak, bütün vucudunu toprağa bulamıştır. Bu tatbikat da, hayvanlardan mülhem olduğu anlaşılmaktadır. Zirâ "Hayvanların toprağa bulanmaları gibi. bulandım" demektedir. Durumu Resulullah'a anlatınca Aleyhissalâtu vesselâm te'yid etmiş, ancak bütün vücudu bulamadan nasıl teyemmüm edeceğini tarif etmiştir.
2) Teyemmüm hususunda Ashab arasında bazı farklı anlamalar mevzubahis olmuştur. Mesela Ebû Musa ile İbnu Mes'ud, Hz. Ömer'le Ammâr arasında farklı anlamalar olduğu anlaşılmaktadır.
***** Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Ammâr'a: "Allah'tan kork!" demesini, şârihler Hz. Ömer'in anlatılan hâdiseyi unutmasına yorarlar. Ammâr İbnu Yâsir'in: "Dilersen bu hadisi kimseye söylemiyeyim" sözüyle şunu demek istediğini belirtirler: "Eğer sen, bu hâdiseyi anlatmamamdaki maslahatın anlatmamdaki maslahattan fazla olacağı kanaatinde isen, ben anlatmaktan vazgeçerim. Zîrâ, mâsiyet olmayan emirlerinde halifemize itaat vâcibtir. Bu sünneti tebliğ işi ise hâsıl olmuştur."
Hz. Ömer'in böyle bir yasak koymak istemediği, hatırlayamamasına rağmen, Ammâr'a güvenerek, sorumluluğu kendinde olmak kaydıyla, rivâyet etmeye izin verdiği anlaşılmaktadır. Zîrâ Hz. Ömer, rivayetin Ebû Dâvud'daki vechinde geldiği üzere te'kidli bir şekilde yemin vererek Ammâr'ı rivayette serbest bırakır: "Asla (onu rivayetten yasaklamak istemem). Allah'a yemin olsun, sen sorumluluğu üzerine aldıkça biz de seni bu işte yetkili kılacağız."
Kaydedilen bu ibare kapalı olduğu için, bu ma'nâya biraz yorum katarak ulaşılmıştır. Hadis üzerine Sindî'nin yorumu özde aynı ise de biraz daha açıktır: "Yani "Seni, girişmiş bulunduğun, bildiğin hususlarda tebliğ ve fetva vazifesi ile yetkili (vâli) kıldık." Sanki, Hz. Ömer, ilk başta hatırlayamadığını ve dolayısıyla onunla fetva vermesini uygun bulmadığını söylemek istedi; ancak sonradan "Ey Ammâr bununla fetva vermekte serbestsin (sana itimadım var, iyice bilmediğin, hatırlamadığın hususlarda cür'etkâr olmazsın)" demiştir." (Sindî'nin açıklaması bitti.)
2- 3722 numaralı hadise göre, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) teyemmümü gösterirken, ellerini kollarının yarısına kadar meshetmiştir, müteakip (3723) numaralı hadise göre ise kolları omuza kadar meshetmiştir. Âlimler bu rivâyetleri Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan teyemmüm'ün nasıl yapılacağını görmezden önce, Sahâbe'nin kendi kendilerine kıyas yoluyla yaptıkları teyemmüm tatbikatı olarak yorumlamıştır. Yâni bu tarzları, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara emretmiş olmaksızın onlar ilk başta yapmışlardır. Sonradan Resulullah göstermiş, Ashab da, aşağıda açıklayacağımız tarza uygun olarak tatbik etmişlerdir. Ne var ki muhaddislerimiz, hadîsleri mensuhtur diye rivayetten vazgeçmeyip, hepsini olduğu şekilde rivâyet etmişler ve eserlerine almışlardır. Bir babta hepsini görmek, şeriatımız için bir zenginlik, ülemâmız için bir fazilettir. Bilhassa Sünen sahipleri, tek bir fakih tarafından bile amel edilen hadisleri, zıddiyet hadisleri olarak kaydedip zaafına dikkat çekmiştir.

Şunu da hatırlatmada fayda var: Fıkhî bablarda, öncelikle en sahih, çoğunluk tarafından amel edilen hadisler kaydedilirken müteâkiben daha zayıf olan ve zıddiyet hadisi dediğimiz, zaafı sebebiyle amelde terkedilmiş olan hadisler kaydedilir. Bu, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî'de görülen müşterek prensiptir. İstisnâî olarak Nesâî hazretleri, şayet varsa o babın zayıf hadisini önce kaydedip, sonradan daha sahihlerini kaydederek, öncekinin zaafını belirtir. Bu sözümüz "Nesâî'nin bablarda kaydettiği ilk hadisler zayıftır" şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu yanlışlığa düşülmemesi için "şâyet varsa." dedik. Zira, her babta zayıf hadis olması gerekmez. Bu husûsların iltibas edilmemesi için Kütüb-i Sitte imamlarının hadis alma ve kitaplarını tanzim etmede takip ettikleri hususiyetler bir kere daha okunmalı ve kavranmalıdır.

3- Teyemmüm Nasıl Yapılır?

Teyemmümle ilgili farklı rivayetleri ve gerekli açıklamaları gördükten sonra, ilmihal kitaplarında açıklanan şekilde nasıl teyemmüm edeceğimizi belirtelim:

Teyemmüme başlarken namaz için niyet edilerek besmele çekilir. Hanbelîler besmeleye "vacib" demiştir.

Kollar sıvanmış, parmaklar açılmış olarak eller yeryüzü cinsinden temiz bir şeye (toprak, kum, alçı, mermer, madenî taşlar, kiremit, tuğla, yakut, zümrüt, mercan, kaya tuzu, çamurla sıvanmış duvar) vurulur, ileri sürülüp geri çekilerek kaldırılır.[392]

Kaldırınca, şayet ele yapışmış iri toprak vs. parçaları varsa, eller birbirine yanlarıyla vurularak bunlar çırpılır ve dökülmesi sağlanır. Sonra elin içi ile bütün yüz meshedilir. Yüzün meshi bir kere olur.

Sonra eller önceki şekilde ikinci sefer toprağa vurulur ve eller çırpılarak yapışan iri parçalar silkelendikten sonra sol elin baş parmağını ayırıp, diğer parmakların iç kısmı ile sağ elin dış tarafı parmakların en ucundan başlamak sûretiyle dirseğe kadar meshederek çekmeli, sonra sol el daha dirsekte iken, sağ kolun iç tarafına yönelip, yine sol elin serçe parmağı ile baş parmağını halka edip baş parmağı da beraber olmak üzere, ayası ile, sağ elin dirseğinden itibaren iç tarafı bileğine kadar meshetmeli ve baş parmağının üstüne mesheylemelidir. Tabii ki, bu esnada sağ elin başparmağı içeriye doğru meyillendirilecektir, ta ki elin iç kısmına sol el değmesin, ve parmağın dışına sol elin baş parmağı rahatça değebilsin.

Sağ elin meshi böylece bittikten sonra, aynı şekilde sağ elin içiyle de sol el meshedilir.

Teyemmümde bu tertibe riâyet edilmeli, araya fâsıla girmemelidir.

Ayak ve başa mesh gerekmez. Parmak araları hilâlellenir.

Abdesti bozan haller teyemmümü de bozar. Ayrıca, teyemmümü meşru kılan hallerin kalkması da teyemmümü bozar.[393]

TEYEMMÜMÜ MEŞRU KILAN SEBEPLER ŞUNLARDIR:

1) Suyun bulunamaması.

2) Suyu kullanmaya manî şer'i bir özrün bulunması:

***** Su bir mil (yani dörtbin adım) uzakta ise yok farzedilir.

***** Su olsa bile yıkandığı taktirde hastalanacak veya hastalığı artacak ise. Bunu tecrübesi veya hâzık müslüman doktorun tavsiyesi ile bilebilir.

***** Bazan su yakındadır, ancak almaya gittiği takdirde mal, can ve ırzına veya emânetinde olan şeye bir tehlike gelmesi ihtimâli vardır. Bu durum da teyemmümü meşru kılar.

***** Bazan de abdest veya gusle yetecek suyumuz olsa bile miktarca azdır, içmeye su sıkıntısı çıkacaktır. Böyle durumlarda da teyemmüm câizdir.

***** Dinimiz, su kullandığı takdirde geçen zaman sebebiyle bayram ve cenâze namazı kaçırılacaksa, bu durumda da teyemmümü tecviz etmiştir. Cuma ve diğer namazlar gibi, bedeli veya kazası olan namazlar için teyemmüme cevaz verilmemiştir.

Teyemmüm, duruma göre hem abdest ve hem de gusül yerine geçen bir temizliktir.

Teyemmümle ilgili teferruat için ilmihal kitaplarına bakılmalıdır.[394]

3724. 11. وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]رَأى رَسولُ اللّهِ # رَجُ ًّ مُعْتَزِ ًّ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ. فقَالَ يَا فُ ًّنُ: مَا مَنَعَكَ أنْ تُصَلِّى مَعَ الْقَوْمِ؟ فقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ أصَابَتْنى جَنَابَةٌ وَ ًّ مَاءَ. قالَ: عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإنَّهُ يَكْفِيكَ[. أخرجه الشيخان والنسائي وهذا لفظهم .

11. (3724)- İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir kenara çekilmiş halkla birlikte namaz kılmayan bir adam gördü.

"Ey fülan! Halkla birlikte niye namaz kılmıyorsun?" diye sordu. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü, cenâbet oldum, su da yok" deyince:

"Toprağı kullan, o sana yeterlidir" buyurdular."[395]

3725.12. وعن أبي ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أَنَّ رسولَ الله # قال: إنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءُ المسْلِمِ وَإنْ لَمْ يَجِدْ المَاءَ عَشْرَ سِنِينَ فَإذَا وَجَدَ المَاءَ فَلْيُمِسَّهُ بَشَرَتَهُ فإنَّ ذلِكَ خَيْرٌ[. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي .

12. (3725)- Ebû Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "On yıl boyu su bulamasa da, temiz toprak müslümanın abdest suyudur. Suyu bulunca, bedenini onunla meshlesin, zira bu daha hayırlıdır."[396]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin vürud sebebiyle ilgili bir hadise var, Teysîr müellifi onu tayyetmiş. Şu halde rivayetin aslı şöyle:[397] "Ebû Zerr Hazretleri anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın yanında bir miktar zekat malı (koyun ve deve) toplanmıştı. Bana: "Ey Ebû Zerr, bunları kıra götür otlat!" emrettiler. Ben Medine'ye üç mil mesafedeki Rebeze'ye gittim. (Yanımda ailem de vardı.) Orada cünüb oldum. İçmeye yetecek kadar suyum vardı. Namazlarımı yıkanmaksızın kılıyordum. (Bu şekilde) beş veya altı gün geçirdim. Sonra Medine'ye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına döndüm.
"Bu, Ebû Zerr midir?" buyurdular, sükut ettim, cevap vermedim. Tekrar:
"Bu, anasız kalasıca Ebû Zerr değil mi?" buyurdular. Ben:
"Evet ey Allah'ın Resulü, ancak helak oldum!" dedim.
"Niye helak oldun, sebep ne?" diye sordular.
"Ben (kırda) suyu içmede kullandım. Beraberimde ailem de vardı. Cünüb oldum, yıkanmadan namaz kıldım" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm benim için su emretti. Siyah bir câriye, büyükçe bir tas içerisinde su getirdi. Tas dolu değildi, su, içerisinde çalkalanıyordu. Ben bir devenin gerisinde kuytulanıp yıkanarak Resulullah'a geldim.
"Ey Ebû Zerr, buyurdular, on yıl boyu su bulamasan bile, toprak temizdir. Suyu bulunca, vücudunu onunla meshet."
2- Âlimler, toprakla teyemmüm etmenin sefer hâline mahsus bir ruhsat olmadığı hususunu bu rivayetten çıkarmışlardır. Kişi, mukim bile olsa su bulunmadığı takdirde, toprak temizlikte suyun yerine geçebilecek, on yıl boyunca dahi teyemmüm yapabilecektir. Resulullah, Ebû Zerr (radıyallahu anh)'in teyemmümsüz namaz kılmasını tecviz etmemiştir.
3- Hadisten, ayrıca vaktin çıkmasıyla teyemmümün bozulmayacağı, aynı teyemmüm birçok vakitlerin namazının kılınabileceği hükmü çıkarılmıştır.
4- Hadisin sonunda geçen "Suyu bulunca, bedenini onunla meshet" ibaresi "su ile yıka (yani su ile guslet, su ile abdest al)" demektir. Âlimler, bu ibareden: "Abdest ve teyemmüm beraberce caizdir" ma'nâsının çıkarılmaması gerektiğine dikkat çekerler.[398]

3726.13. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما أنه قال، وقد سئل عن التيمم:]إنَّ اللّهَ تَعالى قالَ في كِتَابِهِ حِينَ ذَكَر الْوُضُوءَ: فَاغْسِلُو وُجُوهَكُمْ وَأيْدِيكُمْ إلى المرافِقِ. وَقَالَ في التَّيَمُّمِ: فَامْسَحُوا بِوَجُوهِكُمْ وَأيْدِيكُمْ. وَقالَ: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أيْدِيَهُمَا، وَكانَ السُّنَّةُ في الْقَطْعِ الْكَفَّيْنِ: إنَّمَا هُوَ الْوَجْهُ وَالْكَفَّيْنِ، يَعْنِى التَّيَمُّمِ[. أخرجه الترمذي .

13. (3726)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a teyemmümden sorulmuştu. Dedi ki:

"Allah Teâlâ Hazretleri, Kitab-ı Mübîn'de, abdesti zikrederken şöyle buyurmuştur:

"Yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın." Teyemmüm hakkında da şöyle buyurdu: "Yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin" (Yine âyet-i kerîme'de Cenâb-ı Hakk) şöyle buyurdular: "Erkek ve kadın hırsızın elini

kesin." Hırsızın elini kesmede sünnet (bilekten itibaren) avuç kısmı kesmektir (bilek- dirsek arası kesilmez), öyleyse, teyemmüm yapılacak kısım yüz ve (bileğe kadar) ellerdir.[399]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, teyemmüm yapılacak uzuvlar hakkında İbnu Abbâs'ın farklı bir yorumunu göstermektedir: "Eller, dirseğe kadar değil, bileklere kadar meshedilmelidir. Çünkü, Kur'an'da geçen yed-el kelimesinin, hırsızın cezalandırılması bahsinde, bileğe kadar olan kısım olarak anlaşıldığı görülmektedir." Şu halde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), sadece ellerin meshedilmesini teyemmüm için yeterli görmektedir.[400]

3727. 14. وعن طارق:]أنَّ رَجُ ًً أجْنَبَ فَلَمْ يُصَلِّ فَأتَى النبيَّ # فَذَكَرَ لَهُ ذلِكَ فَقَالَ: أصَبْتَ. فَأجْنَبَ آخَرُ خَرِ، يَعْنِى أصَبْتَ[. أخرجه النسائي.Œفَتَيَمَّمَ وَصَلّى فَأتَاهُ فقَالَ نَحْوَ مَا قَالَ لِ

14. (3727)- Târık anlatıyor: "Bir adam cünüb oldu ve namaz kılmadı. Sonra Resulullah'a gelerek, durumu O'na arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm:
"İsabetli davranmışsın!" buyurdular. Bir diğer zât da cünüb olmuştu, teyemmüm edip namazını kıldı. Sonra o da Resulullah'a gidip durumunu arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm ona da aynı şeyi söyledi, yani "isabetli davranmışsın!" dedi."[401]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teyemmüm âyeti nüzûl etmiş olsa bile, henüz yeterince taammüm etmemiş olduğu bir zamanda cereyan eden bir vak'ayı haber vermelidir. Her iki zât da içtihadla hareket ettiği için, her ikisi de isabet etmiş olmaktadır. Gerçi birinci zat, teyemmüm ederek namaz kılma imkânı varken bunu yapmayıp namazı terketmekle isabetsiz bir içtihadda bulunmuştur. Ancak, Resulullah, cevaplarında umûmî şartları gözönüne almış olmalıdır. Ülemânın rivâyet hakkında yorumu budur.[402]

3728. 15. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أصَابَ رَجُ ًً جُرحٌ عَلى عَهْدِ رسولِ اللّهِ # ثُمَّ احْتَلَمَ. فَأُمِرَ بِاغْتِسَالِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ. فَبَلَغَ ذلِكَ النّبيَّ # فقَالَ: قَتَلُوهُ، قَتَلَهُمُ اللّهُ. أَّ سَألُوا إذْ لَمْ يَعْلَمُوا؟ فَإنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ. إنَّمَا يَكْفِيهِ أنْ يَتَيَمَّمَ، وَأنْ يَعْصِبَ عَلى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ[. أخرجه أبو داود .

15. (3728)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir adam yaralanmış, sonra da ihtilam olmuştu. Kendisine yıkanması emredildi. Adam yıkandı ve öldü. Onun haberi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaşmıştı. (Öfke ile) şunları söyledi:
"Onu öldürmüşler, Allah da onların canını alsın! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar? Bilgisizliğin şifası sualdir. Ona, teyemmüm yeterliydi. Yarasına bir bez sarılmalı ve üzerinden meshedilmeli, sonra da bedeninin geri kalan kısmı yıkanmalıydı."[403]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud'da hadisin Hz. Câbir (radıyallahu anh) vechinde şöyle denir: "Bir sefere çıkmıştık, bizden birine taş isabet etti ve başı yarıldı. Adamcağız, bilahere ihtilam oldu. Ne yapacağı hususunda arkadaşlarına:
"Benim için teyemmüm etmeye bir ruhsat buluyor musunuz?" diye sordu.
"Sen suyu kullanmaya muktedirsin, sana ruhsat göremiyoruz" dediler. Adam yıkandı ve öldü. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gelince, hâdise haber verildi. (Öfkeyle) şunları söyledi:
"Öldürmüşler! Allah da onları öldürsün! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar. Bilgisizliğin şifası sormaktır. Ona, teyemmüm edip yarasının üzerine bir bez sarması, sonra sarığının üzerini meshetmesi, bedeninin geri kalan kısmını da yıkaması yeterliydi." buyurdular."
2- Hattâbî der ki: "Bu hadiste şu hususlar var:
***** Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bilmeden fetva verenleri ayıplamış, ayrıca aleyhlerinde beddua etmiş ve öldürme günahında bulunmuş olmaları vaîdini (tehdid) ifade etmiştir.

***** Hadiste, teyemmüm ve vücudun diğer kısımlarını su ile yıkama işi cem edilmiştir. Bunlardan biri tek başına kâfi görülmemektedir. Ashab-ı Re'y der ki: "Kişinin âzâlarından birinin az bir kısmı yaralanırsa su ve teyemmüm cem edilir, çoğunluk kısmı yaralanmışsa sadece teyemmüm yeterli olur." İmam Şâfiî'ye göre yara az da olsa çok da olsa bedenindeki sağlıklı uzuvlar için teyemmüm kâfi gelmez, mutlaka yıkanmalıdır."
3- Şevkâni Neylü'l-Evtâr'da der ki "Câbir hadisi, zarar görmekten korkulduğu takdirde, teyemmüme yönelmenin câiz olduğuna delalet eder. İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, iki görüşünden birinde Şâfi'î bu görüştedirler. Ancak Ahmet İbnu Hanbel ve iki görüşünün birinde Şâfi'î, zarar korkusuyla teyemmümün câiz olmayacağına hükmederler." Şevkâni açıklamasına şöyle devam eder: "Hadis, sargılar üzerine meshetmenin vâcib olduğuna da delalet eder. Mamafih bu hükmü te'yid eden daha açık rivayet de gelmiştir. İbnu Mâce, Hz. Ali'den şu hadisi kaydeder: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sargıların üzerine meshetmemi emretti"
Muhaddisler bu hadisi zayıf bulur ise de Ebû Hanîfe ve Yedi Fakihler ve arkadan gelenler, sargıların üzerine meshetmenin vacib olduğuna hükmetmiştir. Şâfiî hazretleri bir şartla buna katılır: Onun temizlik üzere konmuş olması ve sargının altında sadece zaruri olan şey bulunmasıdır.
Bunlara göre, mezkur mesh su ile olur, toprakla değil.
Ebû Hanîfe'den rivayet edildiğine göre, meshe gerek yoktur, helal da değildir, tıpkı zorluk arzeden ibadet gibi sâkıt olur. Çünkü, yaralı uzuv bir başka uzuv gibidir, abdest âyetinin hükmü bu sakat uzva şâmil değildir.
Hz. Câbir ve Hz. Ali (radıyallahu anhümâ) hadîslerinin senedindeki zayıflık sebebiyle amele elverişle olmadığı belirtilmiş ise de Hz. Câbir hadisinin senedlerinin çokluğu onu güçlendirir ve ihticaca elverişli hale getirir. Onu ayrıca Hz. Ali'nin rivayeti de güçlendirir. Ancak Câbir hadisi, gusül, teyemmüm ve meshi birleştirmeye delâlet etmektedir."[404]

16. 3729. وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]احْتَلَمْتُ في لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ في غَزْوَةِ ذَاتِ السَّ◌ِسِلِ فَأشْفَقْتُ إنِ اغْتَسَلْتُ أنْ أهْلَكَ. فَتَيَمَّمْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ بأصْحَابِي الصُّبْحَ فَذَكَرُوا ذلِكَ لِلنَّبِيِّ # فقَالَ: يَا عَمْرُو، صَلَّيْتَ بِأصْحَابِكَ وَأنْتَ جُنُبٌ؟ فَأخْبَرْتُهُ بِالَّذِى مَنَعَنِى عَنْ اغْتِسَالِ، وَقُلْتُ: إنِّ سَمِعْتُ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: وَ◌َ تَقْتُلُوا أنْفُسَكُمْ إنَّ اللّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً فَ◌َضَحِكَ رسولُ اللّهِ # وَلَمْ يَقُلْ شَيْئاً[. أخرجه أبو داود .

16. (3729)- Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zâtu's-Selâsil Gazvesi'nde, soğuk bir gecede ihtilam oldum. Yıkandığım taktirde helak olacağımdan korktum. Böylece teyemmüm yapıp, arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım.
Bu hadiseyi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattılar. Bana:
"Ey Amr! Sen cünüb olduğun halde arkadaşlarına namaz mı kıldırdın?" diye sordu. Ben de yıkanmama mâni olan durumu haber verdim ve dedim ki:
"Ben Allah'ın şöyle söylediğini işittim: "Kendinizi öldürmeyin, Allah sizlere karşı rahîmdir" (Nisa 29).
Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) güldüler ve hiçbir şey söylemediler."[405]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, soğuk şiddetli olduğu takdirde, teyemmümün cevazına iki cihetten delil görülmüştür:
1- Resululah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebessüm edip memnûniyet izhâr etmesinden.
2- Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh)'ı davranışı sebebiyle tashihte bulunmayışından. Resulullah, yanında yapılan veya söylenen bir meseleye müdahale etmeyip sükût buyurursa, bu Aleyhissalâtu vesselâm'ın kabul etmesine delil sayılmış ve buna "takrîrî sünnet" denilmiştir. Çünkü, Resûlullah'ın bâtılı te'yid ve tasvip edeceği, bâtıl karşısında sükut edip takrir edeceği kabul edilemez bir haldir. Tebessüm ise, cevaz hususunda, sırf sükût etmekten daha sarih, daha kavî bir delil olur. Resulullah'ın gülmesi, Ashabı'nı, gerektiği zaman isabetli içtihad ederek problemini çözecek seviyede görmenin memnuniyetinden olabilir. Bu hal Resulullah'ın da şânını yüceltir. Zira kendi terbiyelerinin eseri olmaktadırlar.
Hattâbî der ki: "Hadiste, Resulullah'ın, suyu kullanma imkânının yokluğunu, suyun yokluğuna denk tuttuğunu, bu imkansızlığı, beraberinde su olduğu halde susuzluktan korkarak, suyu içmek için saklayıp, telef olmak endişesiyle teyemmümle yetinen insan gibi mülâhaza etmiş olduğunu görmekteyiz."
İbnu Raslân der ki: "Suyu ısıtma imkânı olan kimsenin veya tehlikeyi bertaraf edecek şekilde tedricî olarak yıkayabilecek olan kimsenin, -ki bir uzvu yıkar ve onu örter, sonra bir başka uzvu böylece korumalı olarak yıkayıp abdestini tamamlayabilir- teyemmüm etmesi caiz değildir." Ama buna muktedir olamayan kimsenin teyemmüm edip namaz kılabileceği ekseri ülemâca kabul edilmiş bir ruhsattır.
Şunu da kaydedelim ki, Hasan Basrî ve Atâ rahimehumâllah "ölecek de olsa yıkanmalıdır" derler ve soğuğu özür kabul etmezler. Onlar, İbnu Mes'ud'un daha önce kaydettiğimiz (3718. hadis) şu sözüne dayanmış olmalılar: "Bu

âyetle onlara (Ashab'a) ruhsat verilseydi, çok geçmeden, sular soğuyunca da toprakla teyemmüm etmeye yeltenirlerdi."[406]

17. 3730. وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]خَرَجَ رَجُ◌ِنِ في سَفَرٍ فَحَضَرَتِ الصَّ◌ِةُ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ خَرُ. ثُمَّ أتيَا Œفتَيَمَّمَا صَعِيداً طَيِّباً فَصَلّيَا. ثُمَّ وَجَدَا الماءَ في الْوَقْتِ. فَأعَادَ أحَدُهُمَا الصَّ◌ِةَ وَالْوُضُوءَ وَلَمْ يُعِدِ ا رَسُولَ اللهِ # فَذَكَرَا ذَلِكَ لَهُ فقَالَ لِلَّذِى لَمْ يُعِدْ: أصَبْتَ السُّنَّةَ وَأجْزَأتْكَ صَ◌ِتُكَ، وقالَ لِلَّذِى تَوَضَّأ وَأعَادَ: لَكَ ا'جْرُ مَرَّتَيْنِ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

17. (3730)- Ebû Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki kişi bir sefere çıktılar. Derken namaz vakti girdi. Beraberlerinde su olmadığı için temiz toprakla teyemmüm ettiler ve namazlarını kıldılar. Sonra vakti içinde su buldular. Bunlardan biri, abdesti de namazı da iâde etti, diğeri iâde etmedi.
Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelince durumu anlattılar. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), iâde etmeyene:
"Sünnete isabet ettin, namazın sana yeterlidir!" dedi. Abdesti ve namazı iade eden zâta da:
"Sana iki kat ücret var!" ferman buyurdu."[407]

18. 3731. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّهُ أقْبَلَ مِنْ أرْضِهِ بِالجُرُفِ فَحَضَرَتِ الصَّ◌ِةُ بِمَرْبَدِ النَّعَمِ فَتَيَمَّمَ وَصَلَّى ثُمَّ دَخَلَ المدِينَةَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ فَلَمْ يُعِدْ[.

18. (3731)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, "Curuf nâm mevkideki tarlasından dönüyordu. Mirbedu'n-Ne'am (denen deve ağılından) geçerken namaz vakti girdi. Hemen teyemmüm edip namazını kıldı. Sonra Medine'ye döndüğünde güneş henüz yüksekteydi (ve namazın vakti çıkmamıştı). Ama namazını iade etmedi."[408]

19. 3732. وفي رواية عن نافع:]أنَّهُ أقْبَلَ هُوَ وَابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما مِنَ الْجُرُفِ حَتّى إذَا كَانَا بِالْمَرْبَدِ نَزَلَ عَبْدُاللهِ فَتَيَمَّمَ صَعِيداً طَيِّباً فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ إلى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ صَلّى[. أخرجه مالك. قلت: وَأخرجه البخارى في ترجمة، والله أعلم .

19. (3732)- Bir başka rivayette, (bu hadiseyi) Nâfî rahimehullah şöyle anlatır: "Ben ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Curuf nâm mevkiden beraber dönüyorduk. Mirbed'e gelince Abdullah devesinden inip, temiz toprakla teyemmüm yaptı, yüzüne dirseklerine kadar ellerine meshetti, sonra namaz kıldı."[409]

AÇIKLAMA:

1- Mirbed, veya Mirbedü'n-Ne'am, Medine'ye bir veya iki mil mesafede bir yer adıdır. Deve ağılı ma'nâsına gelir. Mu'cemu'l-Bûldân'da deve pazarı ma'nâsına geldiği de belirtilir. İbnu Hacer buranın Medine'ye bir mil (dörtbin adım) uzaklıkta olduğunu belirtir. Demek ki, develerin korunduğu, yerine göre alım satımlarının da yapıldığı, Medine dışında bir ağılpazar durumunda bir yer olup Ağıl veya Deve Ağılı diye meşhur olmuştur. Nitekim, bazı şehirlerimizin dışında yakın zamana kadar ve -Erzurum gibi bazılarında hâlen- hayvan pazarı adında yerler mevcut olagelmiştir.
Curuf'un da Medine'ye üç mil mesafede bir yer olduğu belirtilir.
2- Ebû'l-Velid el-Bâcî, Curuf ile Medine arasında namazı kasretmeyi gerektirecek müsâferet mesafesinin bulunmamasını nazar-ı dikkate alarak bu hadisten, hazerde suyun olmaması durumunda teyemmüm yapılabileceğine delil olduğuna dikkat çeker. Ancak İbnu Sahnûn, Muvatta Şerhi'nde babasının şu yorumunu kaydeder: "Hadisin ma'nâsı, "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) abdestliydi" demektir. Çünkü o, rivayet edildiği üzere, her namaz için taze abdest alırdı. Böyle olunca, namaz vakti girince, su olmadığı için, abdeste bedel teyemmüm yaptı."

Muhammed İbnu Mesleme, "İbnu Ömer, namazın (müstehab olan ilk) vaktini kaçırmaktan korktuğu için Mirbed'de teyemmümle namaz kıldı" der.
El-Bâcî, Buhârî'nin tercümede kaydettiği -önceki rivayeti de gözönüne alarak; "Güneş yüksekte olsa da sararmanın başlamış olması muhtemeldir" veya "İbnu Ömer, vaktin daraldığı zannına düşerek namazı kılmış, sonradan durum tebeyyün etmiş de olabilir" der. Bazı âlimler İbnu Ömer'in vaktin girmesiyle teyemmümünün helal olduğu görüşünde olabileceği te'vilinde de bulunmuştur.
Yeri gelmişken tekrar edelim: Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik ve ashâbı, hazerde dahi teyemmümün câiz olduğu görüşündedirler. Ebû Yusuf'la Züfer rahimehümâllah, hazerde olan (yani yolcu olmayan) kimsenin vakit çıksa bile suyu buluncaya kadar teyemmüm yapamayacağı kanaatindedir.
3- 3730 numarada geçen hadisteki birkaç noktayı açıklamada fayda var:
***** Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, "Sünnete isabet ettin" sözüyle "Sünnetle sabit olan, vacib olan şerîate (hükme) tesadüf ettin" demek istemiştir.
***** "Sana iki kat ücret var" sözü: "Sana her iki namazın da ayrı ayrı sevabı var, çünkü her ikisi de sahihtir, her ikisi de sevaba layıktır. Allah hiçbir sahih ve güzel ameli ücretsiz, sevabsız bırakmaz" demektir.
***** Hattâbî, Meâlim'de bu hadisteki bazı fıkhî hükümlere dikkat çeker.
****** Namazı ilk vaktinde kılma hususunda acele davranmak sünnettir, bu hüküm teyemmümle kılınan namazda da, abdestle kılınan namazda da muteberdir. Gerçi bu meselede ülemâ bazı ihtilâfta bulunmamış değildir. Mesela:
******* İbnu Ömer'in "Vaktin başı ile sonu arasında teyemmüm etmede muhayyerdir" dediği rivayet edilmiştir.
******* Atâ, Ebû Hanîfe, Süfyan, Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. İmam Mâlik de bir kayıdla aynı görüşü benimser. Onun kaydı: "Su bulma ümidi olmayan bir yerde olunursa, vakit kaybetmeden hemen teyemmüm edip namaz kılmak efdaldir" şeklindedir.
******* Zührî, "Vaktin çıkmasından korku hâsıl olmadıkça teyemmüm edilmez" demiştir.
Muhayyer bırakanlar, su bulma ümidi melhuz olduğu için su ile abdest almak için te'hirin cevazına hükmetmişlerdir. Değilse, asıl olan, namazı ilk vaktinde kılmaktır.
4- Teyemmümle Namaz Kılan, Sonra Su Bulursa?
Aynı hadiste (3730) geçen, teyemmümle namaz kılıp, sonra vakit çıkmadan suyu bulan kimse hakkında da ihtilaf edilmiştir.
Hattâbî bu hususta şu görüşleri kaydeder:
***** Atâ, Tâvus, İbn Sîrîn, Mekhûl, Zührî, "Namazı iade eder" demiştir.
***** Evzâî iadenin müstehab olduğu, vacib olmadığı kanaatindedir.
***** İbnu Ömer'in hükmüne dayanan bir grup "İâde etmek gerekmez" demiştir. Şâ'bî, Mâlik, Süfyân-ı Sevrî, Ashab-ı Re'y, Şâfiî, Ahmed ve İshak hep bu görüşü iltizam etmiştir.[410]

SEKİZİNCİ BAB

GUSÜL

(Bu babta altı fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

*****

İKİNCİ FASIL

HAYIZ VE NİFASTAN GUSÜL

*****

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAMLARDA GUSÜL

*****

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜLERİ YIKAMA VE BU SEBEPLE GUSÜL

*

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLANIN GUSLÜ

*

ALTINCI FASIL

HAMAMLAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Gusl, yıkanmak ma'nâsına gelen iğtisâl'in karşılığıdır. Gasl yıkamak demektir. Gusl'ün (yıkanmanın) hakikatı: "Suyun âzâlar üzerinden akması" diye tarif edilmiştir. Âlimler, şerî guslün tamam olması için âzâların "elle de ovulması gerekli midir?" diye ihtilaf etmiş, ekseriyet, "Bu, vacib değildir" demiştir. İmam Mâlik ve el-Müzenî vacib olduğunu söylemiştir. İbnu Battâl, bu hususta, yıkanmaları sırasında abdest uzuvlarının üzerinden elin geçmesi gereğindeki icma ile ihticac etmiş ve "Aralarında fark olmaması sebebiyle, kıyas yoluyla, gusülde de bu vacib olur" demiştir. Ancak, abdest için "elin suya batması yeterlidir" prensibi zikredilerek, böyle bir icmanın olmadığı dolayısıyla İbnu Battâl'ın yaptığı kıyasın da bâtıl olduğu belirtilmiştir.
Dinimizde farz kılınan gusül cenabetten, hayız ve nifas'tan temizlenmek için yapılan gusüldür.[411]

3733.1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: إذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا ا'رْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ[.زاد في رواية:]وَإنْ لَمْ يُنْزِلْ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.وعند أبي داود، بَعْدَ قَولِهِ ا'رْبَعِ:]فَألْزَقَ الخِتَانَ بِالْخِتَانِ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ[.

1. (3733)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Erkek, kadının dört uzvu arasına çöker ve kadına mübâşeret ederse gusül vacib olur."
Bir rivayette de şu ziyade var: "...İnzal olmasa bile."
Ebû Dâvud'un rivayetinde dört uzvu kelimesinden sonra "..hitana (sünnet mahalli) hitanı kavuşturursa, gusül vacib olur" denmiştir.[412]

3734.2. وفي رواية مالك، عن عائشة:]إذَا جَاوَزَ الخِتَانُ الخِتَانَ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ فَعَلْتُهُ أنَا وَرسولُ اللهِ # فَاغْتَسَلْنَا[. قيل »شُعَبُهَا ا'ربعُ« رجها وشَفْرَاهَا، وقيل ساقاها ويداها.ومعنى »جَهدَها« باشرها .

2. (3734)- İmam Mâlik'in Hz. Âişe'den kaydettiği bir rivayette: "Hitân, hitanı geçince gusül vacib olur, ben ve Resulullah böyle yaptık ve yıkandık" denmiştir.[413]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, inzal vâki olmasa da hitan denen sünnet mahallinin, yani erkek uzvunun uç kısmının kadının uzvuna girmesiyle gusül gerektiğini belirtmektedir. Yani guslün vücubu için esas olan, inzâl değil, sünnet mahallinin girmesidir.

Hitân, erkek uzvundaki kısım için kullanılan bir tabirdir. Kadın için de kullanılması, tağlib yoluyladır. Anne ve babaya ebeveyn denmesi gibi.
2- Hadiste dört uzuv diye tercüme ettiğimiz Şu'abu'l-Erbaa tabiri geçer. Şu'ab şube'nin cem'idir. Dilmize girmiş bir tabir olup, bir bütünün bir kısmı, bir parçası ma'nâsına gelir.
Bu dört uzuvla ne kastedildiği hususunda âlimlerin yorumları muhteliftir:
***** İki el, iki ayaktır.
***** İki ayak, iki uyluk (fahz)dır.
***** İki ayak, iki dudaktır (şefr).
***** Fercin dört bir yanıdır.
***** Ayaklar, bacaklardır.
***** Uyluklar ve dudaklardır."
Bu tabirden maksad cimadır, Resulullah kinaye ederek, sarahatten kaçınmıştır" denmiştir.
3- Keza mübâşeret diye tercüme ettiğimiz tabir, ameli ifade eder. Şârihler, bununla erkek uzvunun dahil edilmesinin kastedildiğini belirtirler. Şu halde şer'î cima, bu tavsif edilen şekille tahakkuk etmektedir.[414]

3735. 3ـ وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ #: أرْسَلَ إلى رَجُلٍ مِنَ الْنْصَارِ فَجَاءَ وَرَأسُهُ يَقْطُرُ. فقَالَ رَسولُ الله #: لَعَلَّنَا أعْجَلْنَاكَ؟ فقَالَ: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ. قالَ: فإذَا أُعْجِلْتَ أوْ أقْحَطْتَ فَ غُسْلَ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ الْوُضُوءُ[. أخرجه الشيخان، وأبو داود، وهذا لفظ الشيخين.«ا‘‘قحاطُ» عدم ا‘‘نزال .

3. (3735)- Ebû Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensâr'dan birine adam göndererek, yanına çağırttı. Ensârî başından sular damlaya damlaya geldi.
Aleyhissâlatu vesselam:
"Herhalde sana acele ettirdik?" buyurdu. Ensârî:
"Evet ey Allah'ın resulü! deyince:
"Acele ettirilir ve inzal olmazsan gusletmen gerekmez. Sadece abdest gerekir" buyurdular."[415]

3736. 4ـ وفي أخرى لمسلم:]أنَّ النّبِيَّ # قالَ: إنَّمَا الماءُ مِنَ الماءِ[.

4. (3736)- Müslim'in bir diğer rivayetinde: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Suyu (yıkanmayı), su (meninin gelmesi) gerektirir" buyurdu" denmiştir.[416]

3737. 5ـ وللنسائى، عن أبي أيوب رَضِيَ اللّهُ عَنْه مرفوعاً:]الماءُ مِنَ الماءِ[.

5. (3737)- Nesaî'nin Ebû Eyyub (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette de Resulullah: "Su, sudan dolayıdır" buyurmuştur.[417]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son üç rivayet guslün vacib olması için mutlaka inzal olma gereğini ifade etmektedir. Ancak bu hüküm kesinlikle mensuhtur. Bu meselede ülemânın bi'l-icma kabul ettiği görüş, önceki hadislerde ifade edilen hükümdür: Guslün gerekmesi için, erkek uzvunun baş kısmının girmesi yeterlidir. Sadece Hişam İbnu Urve, A'meş, Süfyan İbnu U-yeyne ve Dâvud-u Zâhirî'nin neshe kâil olmadıkları rivayet edilmiştir. Ashabtan bazılarının da meni gelmediği takdirde cimadan dolayı yıkanma gerekmeyeceği görüşü var ise de: İmam Nevevî, bunların vefatından sonra guslün gerekeceği hususunda ümmet arasında icma vâki olduğu belirtilir. Ebû Hanife, İmam Şâfiî, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel ve bunların tabileri arasında bu meselede ihtilaf yoktur. Zâhirîlerden birçoğu da bu görüştedir.
2- 3735 numaralı hadisteki vak'anın kahramanı, Müslim'in bir rivayetindeki tasrihe göre İtbân İbnu Mâlik'tir, Bedir gâzilerindendir (radıyallahu anh). İbnu Hacer, İtbân'ı, Resulullah'ı evinin bir köşesinde namaz kılıvermesi için çağıranlardan olduğunu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın onun evine gelerek, çağırtmasının bu maksadla

olabileceğini belirtir. Esasen Müslim'in bir rivayetinde vak'a: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensar'dan birine uğrayıp, kendisini sesledi (çağırdı)..." diye başlar.
Mamafih bazı rivayetlerde çağırtılan zatın isminin Salih olduğu tasrih edilir. İbnu Hacer, hadisenin taaddüd edebileceğine dikkat çeker.
3- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
***** Karîneye göre hüküm caizdir, zira Resulullah Sahâbî'nin gecikmesi ve başından su akma durumunu değerlendirerek, onu acele mi ettirdiğini? ifade buyurmuş, o da "Evet!" demiştir.
***** Ashab, Resulullah'ın çağrısına sür'atle icabet etmektedir, gecikmemektedir.
***** Her an temizlik üzere bulunmak müstehabtır. Zira İtbân yıkanmak için geciktiği halde, Resulullah itabda bulunmamıştır.[418]

.3738 .6 وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]إنَّمَا كَانَ المَاءُ مِنَ المَاءِ رُخْصَةً في أوَّلِ ا‘‘سْ◌ِمِ ثُمَّ نُهِيَ عَنْهَا، وقالَ: إنَّما المَاءُ مِنَ المَاءِ في الاحْتِ◌َمِ[. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه وصححه .

6. (3738)- Übeyy İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Su, sudan gerekir" hükmü İslam'ın bidayetinde bir ruhsattı. Sonra bundan nehyedildi." Übeyy ilaveten der ki: "Su, sudan gerekir" hükmü ihtilâm hakkında muteberdir."[419]

AÇIKLAMA:

Rivayet, yıkanmanın gerekmesi için inzal olmayı şart kılan hükmün ihtilam hakkında cârî olduğunu belirtmektedir. Kişi ihtilam olsa ve fakat inzâl olmasa (meni gelmese) yıkanmak gerekmez.[420]

.3739 .7 وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ رسولَ اللهِ #: سُئِلَ عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ وَلَمْ يَذْكُرِ احْتِ◌َماً. قالَ: يَغْتَسِلُ؛ وعَنِ الرَّجُلِ يَرَى أنْ قَدِ احْتَلَمَ، يَجِدُ بَلَ◌ً؟ قالَ غُسْلَ عَلَيْهِ. قالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ: وَالمرْأةُ تَرَى ذلِكَ، أعَلَيْهَا غُسْلٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

»الشّقيقُ«: المثل والنظير .

7. (3739)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah'a, "bir kimse elbisesinde ıslaklık bulsa, ancak ihtilam olduğunu hatırlamasa (yıkanması gerekir mi?)" diye sorulmuştu.
"Evet, yıkanmalıdır!" diye cevap verdi. Sonra, ihtilam olduğunu görüp de, yaşlık göremeyen kimseden soruldu:
"Ona gusül gerekmez" dedi. Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) sordu:
"Bunu kadın görecek olursa, kadına gusül gerekir mi?"
Buna da:
"Evet! kadınlar, erkeklerin emsalleridir!" diye cevap verdi."[421]

AÇIKLAMA:

1- Yıkanmanın meni gelmesiyle vacib olacağını tesbit eden rivayetlerden biri de budur: Kişi, çamaşırında meni yaşlığı bulacak olsa ihtilam olduğunu hatırlamasa da yıkanmalıdır. Rüyasında ihtilam olsa bile inzal vâki olmasa, yani çamaşırında yaşlık bulamasa, ona da yıkanma gerekmemektedir. Şu halde guslün medârı, meninin gelmesidir.
2- Kadınların ihtilâm olma durumlarında hüküm erkeklerinki gibidir. Resulullah arada fark olmadığını "Kadınlar, erkeklerin emsâlidir" diyerek ifade buyurmuştur. Şakîk aslında annebaba bir kardeş demektir. Kelime lügat olarak Şekka'dan gelir, yani bölünüp ayrılmak, kopmak demektir. Hz. Havva, Hz. Âdem'in eğesinden yaratılmış olması haysiyetiyle, kadın erkekten kopan bir parça gibi ifade edilmiştir.[422]

.3740 .8 وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ أمَّ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها. سَألَتْ رسُولَ اللهِ # عَنِ المرْأةِ تَرَى في مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ، هَلْ عَلَيْهَا مِنْ غُسْلٍ؟ فقَالَ: نَعَمْ، إذَا رَأتِ المَاءَ. قالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها: فَقُلْتُ لَهَا: تَرِبَتْ

يَدَاكِ. فقَالَ رسولُ اللهِ #: دَعِيهَا يَا عَائِشَةُ، وَهَلْ يَكُونُ الشَّبَهُ إِّ مِنْ قِبَلِ ذلِكَ؟ إذَا عَ ◌َ مَاؤُهَا مَاءَ الرَّجُلِ أشْبَهَ الْوَلَدُ أخْوَالَهُ، وإذَا عَ ◌َ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَهَا أشْبَهَ الْوَلَدُ أعْمَامَهُ[. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، ومالك وأبو داود والنسائي .

8. (3740)- Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Rüyasında, erkeğin gördüğünü gören kadın hakkında sorarak, gusül gerekip gerekmeyeceğini öğrenmek istedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Evet!, suyu görürse!" cevabını verdi. Âişe (radıyallahu anhâ) [Ümmü Süleym'e yönelip:]
"Allah hayrını versin(neler söylüyorsun)?"[423] diye ayıpladı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) [Âişe'ye yönelerek]:
"Ey Âişe, bırak onu, (dilediğini sorsun!) Öyle olmasa (çocuklarda anne tarafına) benzerlik olur mu? Kadının suyu erkeğin suyuna üstün gelirse, çocuk dayılarına benzer; erkeğin suyu kadınınkine üstün gelirse, çocuk amcalarına benzer" buyurdular."[424]

9. 3741. ولمسلم في أخرى:]أنَّ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أبْيَضُ، وَمَاءَ المرْأةِ رَقِيقٌ أصْفَرُ. فَمَنْ أيِّهِمَا عَ ◌َ أوْ سَبَقَ يَكُونُ الشَّبَهُ[.ومعنى قولها: »تَرِبَتْ يَدَاكِ« التعجب وا‘‘نكار عليها دون الدعاء .

9. (3741)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şu ziyade var: "...Erkeğin suyu koyu ve beyazdır. Kadının suyu sarı ve akışkandır. Bunlardan hangisi üstün olur veya öne geçerse benzerlik hâsıl olur."[425]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Buhârî ve diğer kaynaklarda muhtelif vecihlerden gelmiştir. Hz. Enes'ten gelen bir vechinde Hz. Âişe, Ümmü Süleym'e, "Allah hayrını versin kadınları rezil rüsvay ettin" diyerek müdahale etmiştir. Resulullah da: "Allah senin hayrını versin.." diye Hz. Âişe'ye müdahale etmiştir.
Bazı vecihlerde bu soruyu kimin sorduğu belirtilmez, "Bir kadın sordu" denilir.
Bir rivayette, Ümmü Süleym, mezkur soruyu sorduğunu belirttikten sonra, "bundan utandım" der.
2- Hadiste başlıca şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:
***** Kadınlar, zaman zaman meraklarını çeken hacâletâver sorularını Resulullah'a sorabilmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm bu meselelerde, kadınlara edeb çerçevesinde cevap vermektedir. Resulullah'ın, dinlerini öğrenmede utanma duygusunun bir engel teşkil etmemesi için çevresini bu hususta serbest olmaya teşvik ettiğini daha önce belirttik.
***** Resulullah kadınların da ihtilam olduğunu belirtmekte, onların menilerinin erkeğinkinden farklı olduğunu, çocukların anne veya baba tarafına benzemesinin, -bazı rivayetlerde erkek veya kız oluşlarının- bu menilerden birinin önce gelme veya üstün gelme gibi durumlarıyla alâkalı olduğunu söylemektedir. Bu meseleyi biraz daha vâzıh kılmak için, çocuğun cinsiyeti ve benzemesi üzerine, İbnu Hacer'den bilistifade yaptığımız bir tahlili aynen sunuyoruz:[426]

ÇOCUGUN CİNSİYETİ VE BENZEMESİ

Hadis ve âdâb kitaplarında çocuğun cinsiyeti -ve bâhusus insanlar nezdinde matlub olarak erkek çocuk elde etmek- hususunda bâzı rivayetler yer almaktadır. Bunlardan bazıları sağlam bir asla dayanmamakla beraber, bizzat sağlam rivayetlerde yer alanı da mevcuttur.
Sahih rivayetlerde geldiğine göre, Hz. Peygamber bir suale cevap zımnında der ki: "Çocuğun anne veya babasına çekmesine gelince, eğer erkeğin suyu, kadının suyunu geçerse, yani daha evvel gelirse سبق çocuk erkeğe çeker, eğer kadının suyu erkeğin suyunu geçerse çocuk kadına çeker." Müslim'in Hz. Âişe'den olan tahricinde: "Eğer erkeğin suyu, kadının suyuna galebe çalarsa ع çocuk amcalarına benzer, kadının suyu erkeğin suyuna galebe çalarsa ع çocuk dayılarına benzer" denmektedir. Yine Müslim'de Hz. Peygamber'in mevlası Sevbân tarafından rivayet edilen hadiste Resûl-i Ekrem: "Erkeğin suyu beyaz, kadının suyu sarıdır, ikisi

birleşir ve bu birleşme ânında erkeğin menisi kadının menisine galebe çalarsa ع Allah'ın izniyle çocuk erkek olur, eğer kadının menisi erkeğin menisine galebe çalarsa çocuk Allah'ın izniyle kız olur" demektedir.
Verdiğimiz misallerde de görüldüğü üzere erkek veya kadın menilerinden birinin diğerine üstün gelme keyfiyyeti, farklı rivayetlerde bazan سبق ve bazanda ع kelimeleriyle ifade edilmiştir. Mezkur hadisler İslam ülemâsı nezdinde çeşitli yorumlara sebep olmuştur. سبق ile meninin rahme evvel gelmesi anlaşıldığı gibi, üstüngelme, galebe çalma yâni ulüvv ع de anlaşılmıştır, ulüvvle de erken gelme سبق kesret ve kuvvetin kastedildiği ileri sürülmüştür. Nevevî, "kesret-i şehvet gibi" diyerek kesret ve kuvvetle sadece meninin kesretinden kinâye olmadığına dikkat çeker.
Meseleyi hadisin farklı vecihleri çerçevesinde ele alan İbnu Hacer, Sevbân tarafından rivayet edilen: "Erkeğin menisi kadının menisine galebe çalarsa erkek olur..." meâlindeki hadisi "realitedeki müşâhedeye" muhalif bularak "müşkil olmakla" damgalar: "Bu hadis bir cihetten müşkildir. Zira, hadise göre, erkeğin suyunun galebe çalması halinde çocuğun kız değil erkek olması ve amcalarına benzemesi gerekmektedir. (...) Halbuki müşahedemiz bunun hilafını ortaya koymaktadır. Zira çocuk bazan erkek olmakta, amcalarına değil dayılarına benzemektedir." Kurtubî der ki: "Sevbân hadisinin tevili, ulüvvden (galebe çalma, üstün gelme) muradın sebk (evvel gelme) olması ile tebeyyün eder." İbnu Hacer burada ortaya çıkan ihtilâfı hall hususunda şöyle bir izah yapar: "Derim ki: Kurtubî'den naklen söylediğimiz, Hz. Âişe hadisinde geçen ulüvv kelimesinin tevilidir. Sevbân hadisindeki ulüvv kelimesi (tevil olunmaksızın) lügat ma'nâsında alınmalıdır. Böylece sebk (evvel gelme) çocuğun erkek veya kız olmasına sebep ve alâmet olur, ulüvv (üstün gelme) de benzemeye sebep ve alamet olur. (Mesele bu tarzda ele alınınca) yukarıda varlığını öne sürdüğümüz işkâlde ortadan kalkar. Sanki benzemenin sebebi olan ulüvvden murad, içerisinde diğerinin kaybolur derecede azınlıkta (mağmur) kalmasına müncer olacak şekildeki çokluktur. İşte bu çokluk hangi tarafta olursa o cihete benzeme husule gelmektedir. Mesele böyle olunca karşımıza altı durum çıkmaktadır:
1- Erkeğin suyu önce gelir ve daha çok olur, bu halde çocuk hem erkek olur, hem de baba tarafına benzer.
2- Bunun aksi.
3- Erkeğin suyu önce gelir, kadınınki daha çok olur; bu durumda çocuk erkek olur, fakat anne tarafına benzer.
4- Bunun aksi.
5- Erkeğin suyu önce gelir, miktarca ikisininki de eşit olur; bu halde çocuk erkektir, fakat hiç bir tarafa benzemez.
6- Bunun aksi."
Münâvî, İbnu Hacer'in bu taksimatını tamamlayan bir başka şık ilave eder: Her ikisi de aynı anda gelirse, çocuk hünsâ olur.
Cinsiyet mevzuunda bu sahih rivayetlerin dışında umumiyetle, "Denir ki" şeklinde tedlîsi bir ifade ile sunulan rivayetlerin birinde münasebete besmele ve -az önce sahih rivayetten verdiğimiz- dua ile başlayıp, duaya: "Ya Rabbî! Bu münâsebeten bir çocuk verirsen ismini Muhammed koydum derse..." bir diğerinde de: "Cimâdan sonra sağ tarafa yatıp hafif uyunursa -İnşâllah çocuk erkek olur" denmektedir.
Cinsiyetle ilgili bu teferruata yer verişimiz, bu konuda âlimlerin düşüncesini belirtmek ve rivayetlerden sağlam olanını göstermek içindir. Bütün bu izahlar, görüldüğü üzere, nazaridir. Bilhassa cinsiyetin taayyününde, İbnu'l-Kayyim'in dediği gibi, "tabiî bir sebep göstermek imkânsızdır. Burada tek sebep, Cenâb-ı Hakk'ın meşîetidir." Bu mevzuda günümüz tabâbeti de kesin bir şey söylemekten âcizdir.[427]

3742 .10. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: إنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ وَأنْقُوا الْبَشَرَ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

10. (3742)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her bir kılın dibinde cünüblük vardır. Saçları yıkayın, deriyi paklayın."[428]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis vücudda en ufak bir parçanın yıkanmaması halinde cenabetin devam edeceğini belirtmektedir. Tek bir kıl dibi dahi olsa su mutlaka ulaşmalı, tam temizlik hâsıl olmalıdır. Bu hadisten hareketle, bazı âlimler, gusül sırasında saç örgülerinin açılmasının gerektiğini söylemiştir. Bunlara göre, örgü çözülmedikçe saç cenabetten yıkanmış olmaz. İbrahim Nehâî bu görüşte olanlardandır.
Ancak, fukaha kâhir ekseriyetiyle, "Örgü çözülmese de saç diplerine su ulaşırsa bu yeterlidir" demiştir.

2- Paklamak olarak çevirdiğimiz inkâ, deriyi kirlerden, bulaşıklardan temizlemek ma'nâsına gelir. Şu halde deriye suyun ulaşmasına mani olacak kirlerin bedenden paklanması gerekmektedir. Aksi takdirde deriye suyun değmesine mani olan kirler, cenabetin temizlenmesine de mani olur.[429]

3743 .11. وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ. قالَ عَلىٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأسِىَ، فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأسِى، فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأسِى ثَثاً، وَكَانَ يَجُزُّ شَعْرَهُ[. أخرجه أبو داود .

11. (3743)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, yıkamadan tek bir saç kılının dibini kuru bırakırsa, ateşte nice nice azablara dûçar olacaktır."
Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Bu(nu işitmem) sebebiyle başıma düşman oldum. Bu sebeple başıma düşman oldum. Bu sebeple başıma düşman oldum." Nitekim Hz. Ali saçlarını keserdi."[430]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gusül sırasında bütün bedene suyun değmesinin ehemmiyetini vurgulamak için tek bir kıl dibinin ihmal edilmesinin, ateşte nice azablara sebep olacağını dile getiriyor. Kesin bir miktar vermeksizin nice nice diyerek hem miktarca çokluğa, hem de müddetçe fazlalığa ima etmiş olmaktadır.
2- Hz. Ali (radıyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'dan bunu işittikten sonra, acaba bir tek kılın dibine suyun ulaşmasına engel mi olur endişesiyle saçını kestirmiştir. Saçını kestirme hadisesini "Başıma düşman oldum" sözüyle ifade etmektedir. Bu sözü ile saçını kestirmeyi kasdettiğini, rivayetin son cümlesinden anlamaktayız: "Nitekim Hz. Ali saçlarını keserdi" denmektedir.
3- Saç kesme ile ilgili olarak şunu kaydedelim: Dinimiz saçın kesilmesini emretmez. Dileyen keser, dileyen uzatır. Ama başın bir kısmını traş edip, bir kısmını uzatmayı Resulullah yasaklamıştır. Kadınların saç kesmesi yasaklanmıştır.[431]

3744 .12. وعن ثوبان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال:]اسْتُفْتَى النّبىُّ # عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الجَنَابِةِ. قالَ: أمَّا الرَّجُلُ فَلْيَنْشُرْ رَأسَهُ فَلْيَغْسِلْهُ حَتّى يَبْلُغَ أُصُولَ الشَّعْرِ. وَأمَّا المرْأةُ فَ◌َ عَلَيْهَا أنْ◌َ تَنْقُضَهُ لِتَغْرِفَ عَلى رَأسِهَا ثَ◌َث غَرَفَاتٍ بِكَفَّيْهَا[. أخرجه أبو داود .

12. (3744)- Hz. Sevbân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a cenâbetten temizlenmek hususunda sorulmuştu. Buyurdular ki: "Erkek ise, saçını açsın ve su kılların dibine varıncaya kadar yıkasın. Kadın ise, saçını(n örgüsünü) açmamasının ona bir zararı yok. Başına elleriyle üç kere su avuçlayıp döksün."[432]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere bu hadis, kadınla erkek arasında saçı açıp açmama hususunda tefrik yapmaktadır: Erkekler açmalıdır, kadınların açması gerekmez.
Ancak ülemâ kadınlar hususunda ihtilaf etmiş, dört ayrı görüş ileri sürmüştür.
***** Cumhurun görüşüne göre: Kadının hayız ve cenabetten yıkanmak için saçını çözmesi gerekmez, yeter ki su, içiyle dışıyla saçın her tarafına değmiş olsun. Yani saç diplerine başın derisine, saçın örülmüş salık haldeki kısmının içine dışına su tamamen ve kesinlikle ulaşacak. Şu halde cumhur suyun her tarafa ulaşmasını esas almıştır. Saç örülmüş vaziyette de olsa bu mümkündür. Bu hükme varmada, 3743 numarada Hz. Ali (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz hadisle, konu üzerine gelen başka rivayetlere dayanılmıştır. Bunlardan biri Hz. Ümmü Seleme'den gelmiştir. Ümmü Seleme hadisinde Resulullah: "Suyu her döküşte örgülerini oğuştur" emreder. Başka rivayetler, gusül sırasında Aleyhissalâtu vesselâm'ın saçın derisine değdiğinden emin oluncaya kadar saçlarını parmaklarıyla hilallediğini belirtir.
***** İkinci görüşe göre, kadın da saçını her hâlukârda çözmelidir. Bu, İbrahim Nehâî'nin görüşüdür. İbnu'l-Arabî onun bu görüşünü: "Her halde, umumî yıkama emrine dayanmaktadır. Resulullah'ın ruhsatını görmemiş olduğu anlaşılıyor, görseydi buna hükmetmezdi" diyerek yorumlar.

* Üçüncüsü, Ahmed İbnu Hanbel, Hasan Basrî ve Tâvus'un görüşüdür. Buna göre: Hayızdan temizlenirken saç açılmalıdır, fakat cenabetten temizlikte açılmasa da olur. Bu görüş mensupları, Hz. Enes'ten gelen bir rivayeti esas almışlardır: "Kadın hayızdan temizlenince saçını tamamıyla çözer, hıtmi ve üşnân ile yıkar.[433] Cenabetten yıkanırken başına suyu döker ve sıkar." Hz. Âişe'den gelen bir rivayette, hayızdan yıkanırken, Resulullah'ın ona: "Saçını çöz ve yıkan" dediğini göstermekterdir. Bu görüş mensuplarının dayandığı başka rivayetler de var.
* Dördüncü görüşe göre: "Kadınların örülmüş saçlarının bir kısmının içine su ulaşmasa da örgülerini çözmek vâcib değildir. Ama erkeklere ise, içine dışına suyun ulaşması çözmeden mümkün değilse, çözmek vacibtir."
Bu görüş, hem rivayet ve hem de dirayet yönüyle kuvvetlidir. Çünkü sahih rivayetlerin delâletiyle icma, umumî bir şekilde içiyle dışıyla saçın saç dipleri ve bütün derinin yıkanmasının vacib hususunda mün'akid olmuştur. Kadın-erkek ayırımı bu hususta yoktur. Ancak, Şârî aleyhissalâtu vesselâm, kadınların örgülerinin açılmaması hususunda ruhsat tanımıştır. Çünkü onlar saçlıdır ve saçları örgülüdür, her seferinde örgüyü bozmaları bir zorluk sebebidir. Bu zorluktan dolayı, onları saçlarını çözmekten affetmiştir. Örgülerin çözelmeme ruhsatı, örgünün iç kısmına suyun değmemesi haline de ruhsat getirmiştir. Ancak, saç diplerine su mutlaka değmelidir. Şu halde ruhsat, sallanan kısımla ilgilidir. Erkeklerde böyle bir zorluk olmayacağı için, onlar bu ruhsattan hariç tutulmuşlardır. Saçlarının her tarafına su değmelidir.
Bu ruhsatı te'yid eden bir-iki rivayet kaydedelim: "Hz. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) çok örgüsü bulunduğunu zikrederek, "Gusül sırasında bunları açayım mı?" diye sorunca:
"Hayır! başına üç kere su döküp (ovuşturman) yeterli!" diye cevap verir.
Keza Hz. Âişe örgülerin çözülmesi gerektiği kanaatini izhâr eden Abdullah İbnu Ömer hakkında şunları söyler:
"Şu İbnu Ömer'e hayret doğrusu! Kadınlara yıkandıkları zaman örgülerini çözmelerini emretmiş! Bari saçlarını traş etmelerini de emretseydi.."
Meseleyle ilgili bu münakaşalardan sonra ilmihale intikal eden nihaî hüküm son maddede kaydettiğimize muvafık olarak şöyledir: "Saçların, sakalların, kaşlar ile bıyıkların aralarına ve altlarındaki cilde kadar su geçecektir. Velev ki bunlar pek sıkı bulunmuş olsun. Binaenaleyh bunların araları ve dipleri kuru kalırsa gusl tamam olmuş olmaz. Şu kadar var ki, kadınların aşağıya sarkmış olan saçlarının her halde yıkanması lâzım değildir. Elverir ki, su bunların diplerine yetişmiş olsun. Erkeklerde ise, bir zaruret bulunmadığı cihetle, böyle sarkmış saçların da her tarafını yıkamak icab eder."[434]

3745.13. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ النّبى #: كَانَ إذَا اغْتَسَلَ مِنَ الجَنَابَةِ بَدَأ فَغَسَلَ يَدَيْهِ. ثُمَّ يَتَوَضَّأ لِلصَّ۪ةِ. ثُمَّ يُدْخِلُ أصَابِعَهُ فِي المَاءِ فَيُخَلِّلُ بِهَا أُصُولَ الشَّعْرِ. حَتّى إذَا ظَنَّ أنَّهُ قَدْ أرْوَى بَشَرَتَهُ أفَاضَ المَاءَ عَلَيْهِ ثَ۪ثَ مَرَّاتٍ. ثُمَّ غَسَلَ سَائِرَ جَسَدِهِ. ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ[. أخرجه الستة .

13. (3745)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cenabetten gusledince önce ellerini yıkamaktan başlardı, sonra namaz abdesti gibi abdest alırdı. Sonra parmaklarını suya batırır, onlarla saç diplerini hilallerdi. Deriyi ıslattığı kanaati hasıl olunca tepesinden üç kere su dökerdi. Sonra da bedeninin geri kalan kısımlarını yıkardı. En sonra da ayaklarını yıkardı."[435]

3746.14. وفي أخرى:]بَدَأ فَغَسَلَ يَدَيْهِ قَبْلَ أنْ يُدْخِلَهُمَا اۙنَاءَ[.

14. (3746)- Bir diğer rivayette: "...Suya sokmazdan önce ellerini yıkayarak başlardı" denmiştir.[436]

3747.15. وفي أخرى:]بَدَأ بِيَمِينِهِ فَصَبَّ عَلَيْهَا مِنَ المَاءِ فَغَسَلَهَا ثُمَّ صَبَّ المَاءَ عَلى اۘذَى الَّذِى بِهِ بِيَمِينِهِ وَغَسَلَ عَنْهُ بِشِمَالِهِ[. هذا لفظ الشيخين .

15. (3747)- Bir başka rivayette: "Sağ elini yıkayarak başlar, onun üzerine su döker, sonra sağ eliyle vücudundaki ezânın üzerine su döker, sol eliyle de onu yıkardı..." denmiştir. Bu Sahîheyn'in lafzıdır.[437]

3748.16. وفي رواية أبي داود. قالت عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]كَانَ رسولُ اللّهِ # يُفِيضُ عَلى رَأسِهِ ثَ۪ثَ مَرَّاتٍ، وَنَحْنُ نُفِيضُ خَمْساً مِنْ أجْلِ الضَّفْرِ[.

16. (3748)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), başı üzerine üç kere su dökerdi. Biz ise, örmelerimiz sebebiyle beş kere dökerdik."[438]

17. 3749. وفي رواية للشيخين قالت:]كانَ رسُولُ اللهِ # إذَا اغْتَسَلَ مِنَ الجَنَابَةِ دَعَا بِشَىْءٍ نَحْوِ الحِلاَبِ فَأخَذَ بِكَفِّهِ فَبَدَأ بِشِقِّ رَأسِهِ ا“يْمَنِ ثُمَّ ا“يْسَرِ. ثُمَّ أخَذَ بِكَفّيْهِ فقَالَ بِهِمَا عَلى رَأسِهِ[.

17. (3749)- Sahiheyn'in bir rivayetinde şöyle denir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cenabetten yıkandığı zaman (süt sağılan kab gibi) bir kab(ta su) isterdi. Onu eliyle tutar, başının sağ tarafını yıkayarak başlar, sonra da sol kısmını yıkardı. Sonra iki avucuyla su alır, onlarla başına dökerdi."[439]

18. 3750. وفي أخرى للبخارى، قالت:]كُنَّا إذَا أصَابَتْ إحْدَانَا جَنَابَةٌ أخَذَتْ بِيَدِهَا الْيُمْنَى عَلى شِقِّهَا ا“يْمَنِ، وَبِيَدِهَا ا“خْرَى عَلى شِقِّهَا ا“يْسَرِ[. »الحِلاَبُ«: المحلب، وهو ا“ناء الذي يحلب فيه .

18. (3750)- Buhârî'nin diğer bir rivayetinde (Hz.Âişe) şöyle demiştir: "(Resulullah'ın zevcelerinden) birimiz cenâbet olduğu vakit, eliyle üç kere başının üzerine su döker, sonra eliyle üç kere sağ tarafına su döker, diğer eliyle de sol tarafına dökerdi."[440]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere Hz. Âişe'den bazı farklarla yapılan bu rivayetler, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve zevce-i pâklerinin gusül yapışlarını teferruatı ile açıklamaktadır. Bu rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:
a) Önce namaz abdesti gibi abdest almak. Bu maksadla:
***** İlk olarak, suyu dökerek ellerini yıkamak.
***** Eza (meni bulaşığını) yıkamak. Bazı rivayetlerde "fercini yıkamak" şeklinde daha açık ifade edilmiştir. Böylece, yıkanma sırasında, kaptan avuçla su alınırken, suyun kirlenme ihtimali bertaraf edilmiş olmaktadır.
***** Temizlenmiş olan elleri suya batırmak suretiyle abdestini almak, müteakiben geleceği üzere ayakların yıkanması guslün sonuna bırakılacaktır (3751. hadis)
b) Yine ellerini batırıp ıslatarak saç diplerini hilalleyip ıslatmak; böylece yıkamaya geçince dökülen suyun, israf edilmeden başın her tarafına nüfuzunu sağlamak.
c) Üç kere başa su döküp yıkamak. Kadınlar saçları sebebiyle başlarına beş kere su dökmektedirler.
d) Baştan sonra, yine üçer sefer olmak suretiyle vücudun önce sağ, sonra sol tarafı elle ovuşturularak yıkanacaktır.
e) En sonda ayak yıkanacak, böylece, sıçrantılardan hâsıl olan kirlenmeler de son defa temizlenmiş olacaktır.
Vücudun parçalar halinde yıkanmasında iki maksad güdülmüş olsa gerektir.
***** Az su kullanılarak israfın önlenmesi..
***** Kuru yer kalma ihtimalinin bertaraf edilmesi. Bu tertibe riayet edilmeden rastgele dökülerek yıkanma durumunda bazı noktaların gözden kaçma ihtimali olduğu gibi, yıkanma sırasında gelecek bu çeşit vehimler sebebiyle daha çok su kullanma da melhuzdur. Halbuki, Resulullah yıkanma sırasında da suyun israf edilmesinden sakınmayı prensip ittihaz etmiştir. Vücud parçalar halinde yıkanınca, her bir parça teker teker olunca, dikkatle yıkanmış olmaktadır.
2- Hadislerin ışığında sünnete uygun şekilde guslün nasıl yapıldığını böylece kaydettikten sonra şunu belirtmek isteriz: Gusülde esas olan bütün bedenin yıkanmasıdır. Hanefîlerde yıkanması gereken "beden"e ağız ve burnun iç kısmı da dahildir. Bu yıkama, her ne suretle yerine gelse muteberdir, gusül hâsıl olur. Sözgelimi, ağız ve burnunu da yıkama şartıyla suyun içine banıp çıkmak suretiyle her tarafına suyun değmesini sağlayan kimse gusül yapmış sayılır. Ancak, yukarıdaki rivayetlerdeki tertibe göre yapmak sünnettir ve bu tertiple yapmada "sünnet işlemiş olma" sevabı da vardır.[441]

19. 3751. وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]سَتَرْتُ النّبِيَّ # وَهُوَ يَغْتَسلُ مِنَ الجَنَابةِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ وَمَا أصَابَهُ. ثُمَّ مَسَحَ بِيَدِهِ عَلى الحَائِطِ أوِ ا'رْضِ. ثُمَّ تَوَضّأ وُضُوءَهُ لِلصَّ◌ةِ غَيْرَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ أفَاضَ عَلَيْهِ المَاءَ ثُمَّ نَحَّى رِجْلَيْهِ فَغَسَلَهُمَا، هذَا غُسْلهُ مِنَ الجَ◌نَابَةِ[. أخرجه الخمسة.

19. (3751)- Hz. Meymûne (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cenabetten yıkanırken ben O'na perde oldum, (şöyle yıkanmıştı):
Önce ellerini yıkadı. Sonra sağ eliyle (kaptan) solu üzerine su dökerek fercini ve (meniden) bulaşanları yıkadı. Sonra elini duvara -veya yere- sürdü. Sonra namaz abdesti gibi abdest aldı, ancak ayaklarını yıkamayı terketti. Sonra üzerine su döktü. Sonra ayaklarını çekip yıkadı. Aleyhissalâtu vesselâm'ın cenabetten guslü işte böyledir."[442]

20. 3752. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ عُمَرَ سَألَ رسولَ اللهِ # عَنِ الغُسْلِ مِنَ الجَنَابَةِ. فقَالَ يَبْدَأُ فَيُفْرِغُ عَلى يَدِ◌هِ الْيُمْنَى مَرَّتَيْنِ أوْ ثَ◌ثاً ثُمَّ يُدْخِلُ الْيُمْنى في ا''نَاءِ. ثُمَّ يَصُبُّ بِهَا عَلى فَرْجِهِ، وَيَدُهُ الْيُسْرَى عَلى فَرْجِهِ، فَيَغْسِلُ مَا هُنَالِكَ حَتّى يُنْقِّيَهُ، ثُمَّ يَضَعُ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلى التُّرَابِ إنْ شَاءَ، ثُمَّ يَصُبُّ عَلى يَدِهِ الْيُسْرَى حَتّى يُنَقِّيَهَا. ثُمَّ يَغسِلُ يَدَيْهِ ثَ◌ثاً، وَيَسْتَنْشِقُ، وَيتَمَضْمَضُ، وَيَغسِلُ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ ثَ◌ثاً ثَ◌ثاً حَتّى إذَا بَلَغَ رَأسَهُ لَمْ يَمْسَحْ وَأفْرَغَ عَلَيْهَا المَاءَ[. أخرجه النسائي .

20. (3752)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a cenabetten nasıl yıkanacağını sordu. Aleyhissalatu vesselâm dedi ki:
"(Kişi) sağ eli üzerine su dökerek başlar, iki veya üç kere döker (ve ovalayıp yıkar). Sonra sağ elini kaba sokar (avuçladığı suyu) ferci üzerine boşaltır, bu sırada sol eli ferci üzerindedir. Dökülen su ile oralarındaki (meni bulaşığı)nı temizleninceye kadar yıkar. Sonra isterse elini toprağa koyar, sonra sol eli üzerine, temizleninceye kadar su döker. Sonra üç kere ellerini yıkar. İstinşakta bulunur (burnuna su çekip yıkar). Mazmaza yapar (ağzına su alıp yıkar). Yüzünü ve kollarını üçer kere yıkar. Başına sıra gelince meshetmez, suyu döker (ve bedeninin geri kalan kısmını yıkar)."[443]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde gusül yaparken avret yerlerinin yıkanmasından sonra elin toprağa vurulması mevzubahis edilmekte ve İbnu Ömer'in rivaytinde "isterse" kaydı geçmektedir. Şu halde bu, şartlara göre, arzuya bağlı olarak yapılabilecek bir ruhsattır. Rivayetlerden Aleyhissalâtu vesselâm'ın zaman zaman buna yer verdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde sabun kullanmak bunu karşılamalıdır.
2- Hadiste avret yerinin yıkanmasında "üç kere su döker" denmiyor; "temizleninceye kadar" deniyor. Şu halde üçleme vazgeçilmez bir vecibe değildir. Vicdanın, temizliğin hâsıl olduğu hususundaki kanaati esastır.
3- Bu rivayetlerdeki diğer bazı farklı ifadeler gusül işinin icrasında Resulullah'ın teferruatta teşeddüt göstermediğini, farzların yerine getirilmesini esas alıp, tâlî hususlarda zamana ve şartlara göre serbest davrandığını ifâde etmektedir.[444]

21. 3753. وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قُلْتُ يَا رسولَ اللهِ؟ إنّي امْرَأة أشُدُّ ضَفَرَ رَأسِى، أفَأنْقُضُهُ لِلْحَيْضَةِ وَالجَنَابَةِ؟ قَالَ:َ ، إنَّمَا يَكْفِيكِ أنْ تَحْثِي عَلى رَأسِكِ ثَ◌ثَ حَثَيَاتٍ ثُمّ تُفِيضي عَلَيْكِ المَاءَ فَتَطْهُرِينَ[.
أخرجه الخمسة إ البخاري، وهذا لفظ مسلم.»الحَثْيُ«: أخذ الماء بالكفين ورميه على الجسد .

21. (3753)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Bir gün) ey Allah'ın Resulü! dedim. Ben çok örgüsü olan bir kadınım. Hayız ve cenabetten yıkanırken örgüleri çözeyim mi?"

"Hayır! buyurdular başının üzerine, ellerine üç kere su avuçlayıp dökmen, sonrada bedenine su döküp yıkanman sana yeterlidir."[445]

3754. 22. وعن عبيد بن عمير الليثي قال:]بَلَغَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها. أنّ عَبْدَ اللّهِ بْنَ عُمَرَ يَأمُرُ النِّسَاءَ إذَا اغْتَسَلْنَ أنْ يَنْقُضْنَ رُؤُسَهُنَّ. فقَالَتْ: يَا عَجَبَا بْنِ عُمَرَ وَهُوَ يَأمُرُ النّسَاءَ أنْ يَنْقُضْنَ رُؤُسَهُنَّ؟ أفَ يَأمُرُهُنَّ أنْ يَحْلِقْنَ؟ لَقَدْ كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَرَسُولُ اللّهِ # مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ وَما أزِيدُ أنْ أُفْرِغَ عَلى رَأسِى ثَثَ إفْرَاغَاتٍ[. أخرجه مسلم. »أفرغتُ ا‘‘ناءِ«: إذا قلبت ما فيه من الماء.

22. (3754)- Ubeyd İbnu Umayr el-Leysî anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye, Abdullah İbnu Ömer'in, kadınlara yıkandıkları zaman örgülerini açmalarını emrettiği haberi ulaşmıştı, şöyle dedi:
"İbnu Ömer'e hayret doğrusu! Kadınlara başlarını çözmelerini emrediyormuş, bir de traş olmalarını emretmiyor mu? Ben ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) aynı kaptan (beraberce) yıkanırdık. Ben, başıma üç kere su dökmekten başka birşey yapmazdım (da Resulullah müdahale edip "örgülerini de çöz" demezdi)."[446]

3755. 23. وعن قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ أنَسَ بنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه حَدّثَهُمْ: أنّ رسولَ اللّهِ # طَافَ عَلى نِسَائِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

23. (3755)- Katâde rahimehullah anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'in bize anlattığına göre, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tek bir gusülle, bütün hanımlarını dolaştığı olmuştur."[447]

3756. 24. وعن أبي رافع رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رَسُولَ اللّهِ #: طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلى نِسَائِهِ وَيَغْتَسِلُ عِنْدَ هذِهِ وَعِنْدَ هذِهِ. قالَ: فَقُلْتُ لَهُ يَا رسولَ اللّهِ أَ تَجْعَلُهُ غُسْ وَاحِداً آخِراً؟ قالَ: هذَا أزْكَى وَأطْيَبُ وَأطْهَرُ[. أخرجه أبو داود.»الزّكَاءُ«: الطهارة والنّماءُ .

24. (3756)- Ebû Râfi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir gün bütün hanımlarına uğradı. Her birisinin yanında ayrı ayrı yıkandı. Kendisine:
"Ey Allah'ın Resulü dedim, en sonunda bir kere yıkansanız olmaz mı?"
"(Olmasına olur, ancak) böyle yapmak daha temiz daha hoş ve daha paktır!" buyurdular."[448]

3757. 25. وعن أبي سعيد الخدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسولَ اللّهِ # قالَ: إذا أتَى أحَدُكُمْ أهْلَهُ ثُمّ بدَا لَهُ أنْ يُعَاوِدَ فَلْيَتَوَضّأ بَيْنَهُمَا[. أخرجه الخمسة إ البخاري.

25. (3757)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz ehline temas eder sonra tekrar etmek dilerse ikisi arasında abdest alsın."[449]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, kişi cünübken yıkanmaksızın, müteakip temaslarda bulunabilip bulunamayacağı ile ilgilidir. İbnu Hacer'in kaydettiğine göre:
1- Cünüb olan bir kimsenin, yıkanmadan, ikinci kere hanımına temas edebilmesi için yıkanmak gerekmediği hususunda ülemâ icma etmiştir.
2- İki temas arasında abdest gerekli midir? Bu hususta ülema ihtilaf eder:
***** Ebû Yusuf, "bu müstehab değildir" demiştir.
***** Cumhur ise, "müstehabtır" demiştir.

***** Zâhirîler ve Mâlikîlerden İbnu'l-Habib, "Vacibtir!" demişlerdir. Bunlar yukarda kaydedilen Ebû Saîd hadisiyle ihticac etmişlerdir.
***** Bazıları, Ebû Saîd hadisindeki vudû (abdest) kelimesini lügat ma'nâsında anlayarak, namaz abdestinin değil "yıkama"nın kastedildiğini söylerler ve maksud'un "fercin yıkanması" olduğunu belirtirler. İbnu Huzeyme, bu yıkamanın da bir vecibe değil nedb ifade ettigine kâildir. Zira Ebû Saîd rivayetinin bir veçhinde "...zira yıkamak, tekrar dönmeyi daha aktif kılar" buyurmuştur: "Şu halde der, bu yıkama (abdest) emri "irşad" veya "nedb" içindir." Ebû Saîd hadisindeki emrin vücub değil "nedb" ifade ettiğinin bir başka delili Hz. Âişe'nin bir rivayetidir:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) temas eder, abdest almaksızın tekrar temas ederdi."
3- Bu mesele şöyle bir sual ortaya çıkarmıştır: "Resulullah gecelerini hanımlarıyla taksim etmiş idi. Her kadına bir gece ayırmıştı. Bu durumda, bir gecede hepsini dolaşmak nasıl mümkün olmuştur?
Şöyle cevap verilmiştir: "Taksim meselesinin bir vecibe olması ihtilaflıdır. Ebû Saîd: "Bu Resulullah üzerine vâcib değildi, teberru ve tekerrüm için eşit bir taksime yer vermiştir" der. Ancak ülemâ çoğunlukla bunun vacib olduğunu söyler. Bu durumda Resulullah'ın hepsini dolaşması hanımlarının rızası ile oluyordu." İbnu Abdilberr der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Resulullah bunu, seferden döndüğü ve henüz hanımlardan hiç birine muayyen bir gün ayırmamış bulunduğu zamanlarda yapardı. Bu durumlarda hepsini dolaşır, sonra gün taksimi yapar, buna göre yanlarına giderdi. Yine de gerçeği Allah bilir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri hep hürdü. Hürler hakkında Aleyhissalâtu vesselâm'ın sünneti, taksimde adâlet edip hiçbirine günü dışında temas etmemekti."[450]

3758. 26. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ رسولَ اللهِ #: كَانَ يَغْتَسِلُ وَيُصَلّى الرَّكْعَتَيْنِ بِصَ○ةِ الْغَدَاةِ، وَ○ أرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءاً بَعْدَ الْغُسْلِ[. أخرجه أصحاب السنن .

26. (3758)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yıkanır, (sabahtan önce) iki rekat namazla sabah namazını kılardı. Gusülden sonra Aleyhissalâtu vesselâm'ın bir de abdest aldığını zannetmiyorum."[451]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gusülden sonra yeniden abdest almadığını, gusül sırasında aldığı abdestle namaz kıldığını ifade etmektedir.
Tirmizî, bu hükmün Sahâbe ve Tâbiînden pekçok zâtın müşterek görüşü olduğunu belirtir. Hadislerin çoğunda gusle başlarken Resulullah'ın abdest aldığı belirtilmiştir. Bu sebeple gusülden önce abdest almak, herkesçe bilinen sünnetlerden biridir. Fakat, rivayetlerde gusülden sonra da abdest aldığına dâir açıklık gelmemiştir. Aksine Hz. Âişe'den "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gusülden sonra abdest almazdı" dediği rivayet edilmiştir. Öyleyse, gusül esnasında abdesti bozacak bir hal vukû bulmadıkça bu ilk abdest muteber olmakta, onunla namaz kılanabilmektedir.[452]

3759. 27. وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَالنَّبِيُّ # مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ مِنْ قَدحٍ يُقَالُ لَهُ الْفَرَقُ[.قال سفيان رحمه الله: »الفَرَقُ« ثثةُ آصع .

27. (3759)- Yine Hz. Âişe anlatıyor: "Ben ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), farak denen tek bir kaptan beraber guslederdik."
Süfyan der ki: "Bir farak üç sa'dır."[453]

3760. 28. وفي أخرى عن أبي سلمة قال:]دَخَلْتُ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها. أنَا وَأخُوهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ فَسَألْنَاهَا عَنْ غُسْلِ رَسولِ اللهِ # مِنَ الجَنَابَةِ فَدَعَتْ بِإنَاءٍ قَدْرَ الصَّاعِ فَاغْتَسَلَتْ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَهَا سِتْرٌ، فَأفْرَغَتْ عَلى رَأسِهَا ثَثاً. قَالَتْ:

وَكَانَ أزْوَاجُ النّبِيِّ # يَأخُذْنَ مِنَ رُؤُسِهِنَّ حَتّى تَكُونَ كَالْوَفْرَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.»الوَفْرَةُ«: أن يبلغ شعر الرأس إلى شحمة ا'ذن، والجمة أطول من ذلك .

28. (3760)- Ebû Seleme'nin yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girmiştim. Yanımda Hz. Âişe'nin süt kardeşi vardı. Kendisine, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in cenabetten nasıl yıkandığını sorduk. Bir sa' miktarında bir kap getirtti ve onunla yıkandı. Âişe ile aramızda bir perde vardı. (Yıkanırken) üzerine üç kere su döktü ve dedi ki:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, saçları kulak memesi civarında olması için saçlarının başlarını alırlardı."[454]

AÇIKLAMA:

1- Birinci rivayet (3759) Hz. Âişe ile Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın aynı zamanda beraberce gusül yaptıklarını ifade etmektedir. İbnu Hacer'in kaydettiğine göre, bazı âlimler bu rivayete dayanarak karı ve kocanın birbirlerinin avret yerlerini görmesinin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.
2- Bu hadislerden kadın ve erkeğin, birbirlerinin artığını gusül ve abdestte kullanabilecekleri hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca hadis karı ve kocanın aynı anda yan yana gusül yapmalarının caiz olduğunu da ifade etmektedir. İmamlardan Ahmed İbnu Hanbel ile Dâvud-u Zâhirî'nin kadın önce yıkandığı takdirde, onun artığı ile erkeğin gusledemeyeceği görüşünde olduğu rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel hakkında aksi görüş de rivayet edilmiştir.
3- Farak bir ölçeğin adıdır. Ne miktar hacme sahip olduğu ihtilaflı ise de, sadedinde olduğumuz rivayette Süfyan İbnu Uyeyne üç sa' olduğunu söylemiştir. İki sa' olduğunu söyleyen de var, ancak umumiyetle üç sa' kabul edilmiştir. Rıtl olarak da onaltı rıtl'dır. Bunların değeriyle ilgili uzun açıklamayı daha önce kaydettik. Burada şu kadarını tekrar kaydedelim: 1 sa' = 4 müddür, 1 müdd = 530 gr'dır. Böylece 1 sa' = 2120 gram civarında yani iki litreyi biraz aşan bir sudur.
Şu halde Hz. Âişe yıkanmada 2,5 litreden az su kullanmıştır. Üç sa' da ortalama dokuz litre civarında bir hacimdir.
Büyük şehirlerimizde su sıkıntısının şiddetle hissedilmeye başlandığı zamanımızda, su kullanımında Nebevî ölçülere riayetin ehemmiyet ve zarureti ortaya çıkmaktadır.
4- İkinci hadiste, Hz. Âişe'nin süt kardeşi olarak zikri geçen zâtın kim olduğu net olarak bilinmemektedir. Çünkü, biri Kesîr, diğeri Abdullah İbnu Zeyd adında iki süt kardeşi mevzubahistir. Süt kardeşle Hz. Âişe'ye gelen Ebû Seleme, Hz. Âişe'nin kız kardeşlerinden Ümmü Gülsüm'ün süt oğludur. Böylece Hz. Âişe onun teyzesi durumundadır. Kadı İyaz der ki: "Bu iki zat, Hz. Âişe yıkanırken, mahrem olan yakının, görmesi haram olmayan baş kısmını görmüştür. Zira görmeyecek olsalar onların yanında fiilen göstermesinin bir ma'nâsı kalmazdı. Göremeyecekleri şekilde olsa onlar: "Âişe bize şöyle anlattı" derlerdi." Aradaki perde, mahremlerinin görmesi haram olan kısımlarının örtülmesi içindir.
Sahâbe-i Kiram hazerâtının önde gelen fakihlerinden olan Hz. Âişe' nin, yıkanma sırasında kullanılacak suyun miktarını zihinlerde tesbit maksadıyla böyle fiilî bir gösterme yolunu tercih etmesi, suda israftan kaçınmanın şeriatımız nazarında ne kadar mühim olduğunu ifade etmesi bakımından cidden manidardır.
5- İkinci rivayetin sonunda geçen "Resulullah'ın zevceleri saçlarını kulak memesi hizasında keserlerdi" şeklinde tercüme ettiğimiz ifade Müslim'deki rivayete göre, Hz. Âişe'nin sözü olmayıp râvi'nin (Ebi Seleme'nin) sözüdür. Kadı İyâz merhuma göre, bu ifade Ezvâc-ı Tâhirât'ın irtihal-i Nebî'den sonraki durumunu tasvir etmektedir. Yani muhtemelen onlar, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra zîneti terkettikleri için saç uzatıp örmekten vazgeçmişlerdir. Zira normalde, saçlarının -o devrin Arap âdeti üzere- uzun ve örgülü olması gerekir. Nitekim 3753 numaralı hadiste Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin saç örgülerinin çokluğunu zikrederek, gusül sırasında bunları çözüp çözmeyeceği hususunda soru sorduğunu gördük. Ayrıca, Ümmühât-ı Mü'minîn Resulullah'ın sağlığında saçlarını kestiklerine dair rivayet gelmemiştir.
6- Saç tarzını ifade eden vefre'yi, lügâtcılar kulak hizasına kadar uzatma diye açıklarlar. Limme ise, omuza kadar uzanan saça denmiştir. Aksini söyleyenler de olmuştur.[455]

29. 3761. وعن محمد الباقر قال:]كُنّا عِنْدَ جَابِرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه وَعِنْدَهُ قَوْمٌ فَسَألُوهُ عَنِ الْغُسْلِ فقَالَ: يَكْفِيكَ صَاعٌ. فقَالَ رَجُلٌ: مَا يَكْفِينِى. فقَالَ جَابِر: كَانَ يَكْفِي مَنْ هُوَ أوْفَى مِنْكَ شَعْراً وَخَيْرٌ مِنْكَ، يَعْنِى النّبِيَّ #[. أخرجه الشيخان والنسائي .

29. (3761)- Muhammed el-Bâkır rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in yanında idik. Yanında gusülden soran bir grup insan vardı. Şöyle cevap verdi:
"Bir sa' su sana yeter!" Bir adam:
"Bana kâfi gelmez diye itiraz etti. Hz. Câbir:
"Ama, saçı senden daha çok ve senden daha hayırlı olan zâta yetiyordu!" dedi. Onun burada kasdettiği "hayırlı zât" Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) idi."[456]

3762 .30. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنْتَ أغْتَسِلُ أنَا وَالنّبِيُّ # مِنْ تَوْرٍ مِنْ شَبَهٍ[. أخرجه أبو داود .

30. (3762)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sarıdan mamul bir kaptan su alarak yıkanırdık."[457]

AÇIKLAMA:

Tevr'i, İbnu Hacer "taştan veya bir başka şeyden imâl edilen tencere" olarak açıklar. Tevr'in maddesi olan şebeh de bakır gibi sarı renkli bir maden olarak açıklanır. Tunç ve benzeri bir madde olabilir, sarı diye tercüme ettik.[458]

3763 .31. وعن يعلى بن أُمية رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسولُ اللّهِ # رَأى رَجُلاً يَغْتَسِلُ بِالْبَرَازِ فَصَعِدَ المِنْبَرَ فَحَمِدَاللّهَ وَأثْنَى عَلَيْهِ. ثُمّ قالَ: إنَّ اللّهَ حَيِّيٌ سِتيرٌ يُحِبُّ الحَيَاءَ وَالسِّتْرَ فإذَا اغْتَسَلَ أحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

31. (3763)- Ya'la İbnu Ümeyye (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıkta (izarsız) yıkanan bir adam görmüştü. Derhal minbere çıkarak, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra:
"Allah diridir ve ayıpları örtücüdür, hayayı ve örtünmeyi sever. Öyleyse biriniz yıkanınca örtünsün" buyurdu."[459]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın Settâr (örtücü) ismini hatırlatarak, o ismin gereği olarak kulların örtünmelerini istediğini belirtmektedir. Şu halde bu emri yerine getirmek, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak ma'nâsına gelir. Böylece mü'minler haya ve örtünmeye teşvik edilmiş olmaktadır.[460]

3764 .32. وعن أبي السمح رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنْتُ أخْدُمُ النّبِيَّ # فَكَانَ إذَا أرَادَ أنْ يَغْتَسِلَ قالَ: وَلِّنِي قَفَاكَ. فأُوَلِّيهِ قَفَاى فَأسْتُرُهُ بِهِ[. أخرجه النسائي .

32. (3764)- Ebû's-Semh (radıyallahu anh) anlatıyor:"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hizmet ediyordum. Yıkanmak isteyince:
"Bana enseni dön!" derdi. Ben de ensemi dönerdim. Böylece ona perde olurdum."[461]

3765 .33. وعن أم هانئ بنت أبي طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]ذَهَبْتُ إلى رَسُولِ اللّهِ # عَامَ الْفَتْحِ فَوَجَدْتُهُ يَغْتِسلُ وَفَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ بِثَوْبٍ[. أخرجه مسلم .

33. (3765)- Ümmü Hâni Bintu Ebî Tâlib (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Mekke'nin) Fethi gününde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın yanına gittim. O'nu yıkanır buldum. Kızı Fâtıma da bir giyecekle O'na perde yapıyordu."[462]

3766. 34. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ النّبِيَّ #: اغْتَسَلَ فَأُتِىَ بِمِنْدِيلٍ فَلَمْ يَمَسَّهُ وَجَعلَ يَقُولُ بِالْمَاءِ هكَذَا[. أخرجه النسائي .

34. (3766)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yıkanmıştı. (Kurulanması için) bir havlu getirildi. Onunla kurulanmayıp:
"Su(yun) ıslaklığı ile böyle (daha iyi)!" buyurdular."[463]

3767. 35. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَتْ الصَّ◌َةُ خَمْسِينَ، وَالْغُسْلُ مِنَ الجَنَابَةِ سَبْعَ مَرَّاتٍ، وَغَسْلُ الثَّوْبِ مَنْ الْبَوْلِ سَبْعَ مَرَّاتٍ. فَلَمْ يَزَلْ رسولُ اللهِ # يَسْألُ حَتّى جُعِلَتِ الصَّ◌َةُ خَمْساً وَغُسْلُ الجَنَابَةِ مَرَّةً وَغُسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ مَرَّةً◌ً[. أخرجه أبو داود .

35. (3767)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Namaz elli vakitti, cenabetten gusül de yedi defa idi. Elbiseden sidiğin yıkanması da yedi defa idi. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (azaltılmasını Cenâb-ı Hakk'tan) taleb ede ede namaz beş'e, cenabetten gusül bire, elbiseden sidiğin temizlemesi bir kereye indirildi."[464]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Mi'rac sırasında cereyan eden hadiseyi kasdetmiş olmalı. Ancak, Mi'râc gecesiyle ilgili rivayette sadece namaz mevzubahis edilmektedir: Cenâb-ı Hakk'la mülâkat yapmış olarak dönmekte olan Resulullah Hz. Musa'ya uğrar. Hz. Musa: "Rabbin ümmetine ne emretti?" diye sorar. Resulullah: "Elli vakit namaz!" deyince Hz. Musa bunun çok olduğunu söyler, azaltılması için Allah Teâlâ'ya müracaat etmesini tavsiye eder. Resulullah'ın müracaatı üzerine namaz bir miktar azaltılır. Dönüşte Hz. Musa'ya tekrar uğrar. Hz. Musa miktar için "Ümmetin bunu da yapamaz, tekrar müracaat et, azalttır tavsiyesinde bulunur.
Resulullah bu şekilde mükerrer müracaatlarda bulunur ve beşe kadar indirtir. Hz. Musa buna da çok derse de Resulullah tekrar müracaat etmekten utanır.
İşte bu rivayette, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen gusül ve elbise temizliği mevzubahis edilmez.
Dehlevî der ki: "Elbisenin bir kere yıkanması Şâfiînin mezhebine göredir, onlarda üç kere yıkamak mendubtur. Ebu Hanîfe'ye göre görülmeyen pisliğin yıkanması üç kerede tahakkuk eder, bu vacibtir." Hanefî fakihlerden Burhânuddin el-Merginânî der ki: "Necaset iki çeşittir, görülen ve görülmeyen. Görülenin temizliği, onun izâlesiyle sağlanır. Görülmeyenin temizliği , yıkayanın "pisliğin temizlendiğine dair zann-ı gâlibi" hasıl oluncaya kadardır. Tekrar, pisliğin çıkması içindir, üç rakamının tesbiti, zann-ı galib çoğunlukla üçte hâsıl olduğu içindir. Bu hususu şu hadis de teyid eder: "Biriniz uykudan uyandığı zaman üç sefer yıkamadıkça elini suya batırmasın."
Hadisin mânası: "Hıtmînin yıkandığı su ile yetinirdi (onunla birlikte cenabetten de temizlenmeye niyet ederdi)" demektir.[465]

3768. 36. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]رُبَّمَا اغْتَسَلَ رَسولُ اللهِ # مِنَ الجَنَابَةِ ثُمَّ جَاءَ فَاسْتَدْفَأَ بِي فَضَمَمْتُهُ إلىَّ وَأنَا لَمْ أغْتَسِلْ[. أخرجه الترمذي .

36. (3768)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bazen Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cenabetten yıkanır, sonra (üşümüş olarak gelip) bana sokulup benim ısıtmamı isterdi, ben de O'nu bağrıma bastırıp ısıtıyordum. Bundan dolayı ben ayrıca yıkanmıyordum."[466]

37. 3769. وعنها رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسولُ اللّهِ # يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيّ وَهُوَ جُنُبٌ يَجْتَزِئُ بِذلِكَ وَ ﻻَ يَصُبُّ المَاءَ[. أخرجه أبو داود.ومعناه أنه كان يكتفي بالماء الذي يغسل به الخطمى فقط.

37. (3769)- Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cenabetten yıkanırken başını hıtmî (denen otla) yıkardı. Bununla yetinir, (hıtmîli su) üzerine ayrıca su dökmezdi."[467]

AÇIKLAMA:

Hatmî diye de okunabilen hıtmî'nin temizlikte kullanılan bir bitki olduğu belirtilmektedir. Hadis, Resulullah'ın cenabetten temizlenirken başını hıtmî otunun karıştırılmış yani içerisine ıslatılmış bulunduğu su ile yıkandığını belirtmektedir. Onunla yetinip, üzerine su dökmemesi, hususi hazırlanan bu su ile yıkadıktan sonra saf su ile ikinci bir kere yıkamadığını ifade etmektedir. İbnu Raslân der ki: "Bu iktifa işi, sidr veya hıtmîyi baş üzerine koyup onunla yıkama halinde caizdir. Zira bu yıkama yeterli olur, ayrıca sırf yıkamak için bir de ikinci su dökmeye gerek kalmaz. Ancak sidri suyun içine atar, sonra onunla başını yıkarsa, bu durumda kâfi gelmez, arkadan ayrıca (durulamak için) saf su icabeder; iltibas edilmemesi için bu hususa dikkat edilmelidir. Muhtemeldir ki, Aleyhissalâtu vesselâm hıtmî karışık olan su ile yıkamazdan önce başını saf su ile yıkayarak başından cenabeti gidermiş, sonra da bedeninin geri kalan âzâlarını yıkamıştır. Ayrıca hıtmînin az olup suyun aslî vasfını fazla değiştirmemiş olması da muhtemeldir."
İbnu Raslân'ın bu tahdidi, suyun tâhir ve mutahhir (temiz ve temizleyici) olması için aslî vasıflarını muhafaza etme şartına binaen koyduğu izah gerektirmeyecek bir husustur.
İbnu Raslan “ve la yesubbu aleyhi’l-mâe” ifadesinde geçen "aleyhi"deki zamiri iki şekilde tevil eder: "Baş'a da râci olabilir, hıtmîye de raci olabilir. Zamir "Baş'a raci olunca ma'nâ şöyledir: Hıtmî'yi izale ettiği suyu döker, onu izâleden sonra baş üzerine başka bir su dökmez." Zamir hıtmî'ye râci olduğu takdirde ma'nâ "suyun, bedene taşmasına yer vermezdi" olur.
Hadisin sonunda kaydedilen açıklamayı, Münzirî: "Dedi ki" diyerek kaydeder. Buna göre "Hıtmî ile yıkanan baş cenabeti gidermemiştir. Hıtmî bulaşığının gitmesi için dökülen saf su sırasında cenabetin de gitmesine niyet edilmiştir ve hıtmî bulaşığı çıkınca cenabetten de temizlenilmiş olmaktadır. Hıtmî bulaşığı gidince, cenabetten temizlenmek için yeniden yıkanmaya gerek yoktur" demek olmaktadır.
Bu teferruatı bilmekte fayda var. Zira çeşitli kokular, losyonlar, temizlik maddeleri ile karışık haldeki mayilerle cenabetten temizlenirken bunların bilinmesi gerekir. Şerîatımıza göre, bir mayi temiz bile olsa, içerisine katılan yabancı madde ile temizleyicilik vasfını kaybeder. Sözgelimi gülsuyu ile cenabetten temizlik yapılamaz. Bu, onun pis addedilmesinden dolayı değildir. Dinin koyduğu temizleyicilik vasfı olmamasından dolayıdır. Suyun hem temiz, hem de temizleyici olması için aslî ve tabiî vasıflarını koruması lazım: Rengi, kokusu, tadı, akıcılığı değişmemelidir. İbnu Raslân'ın açıklamaları ile ileri sürdüğü ihtimallerin hepsi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hıtmî karışık su ile yıkandığına dair çok vecîz şekilde gelen rivayeti bu prensip çerçevesinde açma gayretinden ileri gelmektedir.[468]

38. 3770. وعنها رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنَّا نَغْتَسِلُ وَعَلَيْنَا الضَّمَادُ، وَنَحْنُ مَعَ رَسولِ اللّهِ # مُحِلاَّتٍ وَمُحْرِماتٍ[. أخرجه أبو داود .

38. (3770)- Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beraberinde ihramlı ve ihramsız her iki durumda da bulunduk. Bu esnada saçlarımız yapıştırılmış bulunduğu halde yıkanırdık."[469]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen zımâd, lügat açısından sargı ma'nâsına gelir. en-Nihâye'de İbnu'l-Esir der ki: "Aslı, bağlamaktır. Rahatsız uzvun bağlandığı beze denmiştir. Sonra yara vs. üzerine, sargısız bile olsa, ilaç koymaya denmiştir."
Şârihler bu hadiste zımâd ile, saçı sabit tutmak için sürülen maddenin kastedildiğini belirtirler. Bu madde tîyb denen kadınlara ait sürünme maddesi de olabilir, başka bir şey de. Fakat rahatsız uzva sarılan bez değil. Bu durumda mâna şöyle olur: "Biz saç örgülerimizi zamk, tîyb, hıtmî vs. ile yapıştırır, sonra da yıkanırdık, tîyb vs.den sürdüğümüz yapıştırma, tutturma maddesi örgüler açılmadığından, olduğu şekilde kalırdı."
Ma'nânın şöyle olabileceği de belirtilmiştir: "Biz yıkanır ve hıtmînin yıkandığı su ile iktifa ederdik de ondan sonra başka bir su kullanmazdık. Yani, hıtmîyi temizlediğimiz su ile cenabetten de yıkanmaya niyet eder, sonra

gusül için ayrıca başka bir su kullanmazdık." İstinbat edilen bu ma'nâyı Hz. Âişe'den kaydettiğimiz bir önceki hadisin (3769) de teyid ettiği belirtilmiştir.[470]

3771. 39. وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يُقْرِئُنَا الْقُرآنَ عَلى كُلِّ حَالٍ مَالَمْ يَكُنْ جُنُباً[. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي وصححه .

39. (3771)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cünüb olmadıkça her halimizde bize Kur'an okutup ta'lim ederdi."[471]

3772. 40. وفي أخرى للنسائى:]كَانَ رَسولُ اللّهِ # يَخْرُجُ مِنَ الخَ◌ٓءِ وَيَقْرَأُ الْقُرآنَ وَيَأكُلُ اللَّحْمَ وَلَمْ يَكُنْ يَحْجُبُهُ مِنَ الْقُرآنِ شَىْءٌ لَيْسَ الجَنَابَةُ[.

40. (3772)- Nesâî'nin bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâdan çıkınca Kur'an okur, bizimle et yerdi. Cenabet halinden başka hiçbir şey O'nunla Kur'an arasına perde olmazdı."[472]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cünüb hali dışında yani abdestli veya abdestsiz olduğu halde Kur'an-ı Kerim'i okuduğunu, okuttuğunu haber vermektedir. Helâdan çıkınca veya et yiyince Kur'an okuması, bunun caiz olduğunu göstermek içindir. "Et" yemenin zikredilmesi, etin bulaşık bırakan, arkadan eli ve ağzı yıkamayı gerektiren bir bulaşmaya sebep olması sebebiyledir. Böylece bu çeşit bulaşıkların da Kur'an okumaya mâni olmadığı belirtilmiş oluyor, yeter ki cenabet kirliliği olmasın. Küçük hades'in Kur'an okumaya mani olmadığı hususunda ülemânın icmaından bile bahsedilmiştir.
Cünübün ve hayızlının Kur'an okuması meselesi biraz ihtilaflıdır. Büyük ekseriyet haram olduğunda ittifak etmiştir. İmam Mâlik cünübün tek âyet ve o miktarda Kur'an'ı okuyamayacağını söylerse de hayızlının okuyabileceğini, aksi takdirde Kur'an'ı unutacağını söylediği rivayet edilmiştir. "Çünkü demiştir, hayız müddeti günlerce uzar, cenabet hali uzamaz." İkrîme ve İbnu'l-Müseyyeb'in de cünüb'ün Kur'an okumasında beis görmedikleri kaydedilmiştir.
Kur'an-ı Kerim'in cenabetken okunabileceği iddiası daha ziyade, Müslimde yer alan bir rivayete dayanır. Orada Hz. Âişe (radıyallahu anhâ): "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bütün hallerinde Allah'ı zikrederdi" buyurmaktadır.
"Bütün hallerinde" deyince buna cenâbet hali de dahildir, zikrullah'ın içinde Kur'an kırâati de dahildir.
Keza İbnu Abbas'tan kaydedilecek olan müteakip rivayetde bu görüşü teyid edecektir.
Bu iddiaya şu şekilde cevap verilmiştir: Hz. Âişe'nin rivayeti, sadedinde olduğumuz Ali (radıyallahu anh) hadisiyle tahsis edilmiştir. Yanihadiste geçen zikrullah tabirinin âmm olan ma'nâsı tahsis edilerek "Kur'an kırâatı dışında kalan zikr"diye anlaşılmıştır. Hatta Aynî: "Hz. Âişe'nin hadisi, Hz. Ali'nin hadisine muâraza etmez, arada bir zıtlık yoktur, zira Âişe (radıyallahu anhâ) Kur'an kırâatı dışındaki zikri kasdetmiştir" der. Sübülü's-Selam müellifi de şu açıklamayı yapar: "Hz. Âişe hadisini, Hz. Ali hadisi ile başka birçok hadis tahsis etmiştir. Nitekim bu hadis, büyük ve küçük abdest bozma ve cima halleriyle de tahsis edilmiştir. Nitekim âyet-i kerimede de öyle ifade edilmiştir: "(Onlar) Allah'ı ayakta, oturarak ve yanları üstüne yattıkları zaman zikrederler" (Âl-i İmrân 191).[473]

3773. 41. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّهُ لَمْ يَرَ بِالْقِرَاءَةِ لِلْجُنُبِ بَأساً[. أخرجه رزين. قلت: وَعلقه البخاري، واللّه أعلم .

41. (3773)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, O cünüb kimsenin Kur'an okumasında bir beis görmezdi."[474]
Açıklama için önceki rivayete bakılmalıdır.

3774 .42. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسولُ اللهِ # إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ فَرْجَهُ وَتَوَضّأ وُضُوءَهُ لِلصَّ◌ةِ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ البخاري .

42. (3774)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cünübken uyumak istediği takdirde fercini yıkar ve namaz abdestiyle abdest alırdı."[475]

3775 .43. وفي أخرى لمسلم:]كَانَ إذا أَرَادَ أَنْ يَأكُلَ أوْ يَنَامَ تَوَضّأ وُضُوءَهُ لِلصَّ◌ةِ[.

43. (3775)- Müslim'in bir rivayetinde: "...Yemek veya uyumak istediği zaman namaz abdestiyle abdest alırdı" denmiştir.[476]

3776 .44. وله في أخرى عن عبدالله بن أبي قيس قال:]سَألْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها عَنْ وِتْرِ رَسُولِ اللهِ # وَذَكَرَ الحَدِيثَ، وَفِيهِ قُلْتُ. كَيْفَ كَانَ يَصْنَعُ في الجَنَابَةِ، أكَانَ يَغْتَسِلُ قَبْلَ أنْ يَنَامَ، أوْ يَنَامُ قَبْلَ أنْ يَغْتَسِلَ؟ قَالَتْ: كُلُّ ذلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ. رُبَّمَا اغْتَسَلَ وَنَامَ، وَرُبَّمَا تَوَضّأ فَنَامَ. قُلْتُ: الحَمْدُللهِ الَّذِى جَعَلَ في ا'مْرِ سَعَةً[.

44. (3776)- Müslim'in, Abdullah İbnu Ebî Kays'tan yaptığı diğer bir rivayette Abdullah derki: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vitir namazından sordum..." Hadisi zikreder. Hadiste şu ibare de var:
"Hz. Âişe'ye: "Resulullah cünübken ne yapardı, uyumadan önce yıkanır mıydı. Veya yıkanmadan önce uyur muydu?" diye sordum? Bana şu cevabı verdi: "Bunların hepsini yapardı. Bazan yıkanır ve sonra uyurdu, bazan abdest alır ve uyurdu." Bunu işitince:
"Bu meselede genişlik koyan Allah'a hamdolsun!" dedim.[477]

3777 .45. وفي رواية أبي داود عن غضيف بن الحارث قال:]قلتُ لعائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: أرَأيْتِ رسولَ اللهِ # كَانَ يَغْتَسِلُ مِنَ الجَنَابَةِ في أوَّلِ اللَّيْلِ أمْ في آخِرِهِ؟ قالَتْ: رُبَّمَا اغْتَسَلَ في أوّلِ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا اغْتَسَلَ في آخِرِهِ. قُلْتُ: اللهُ أكْبَرُ، اَلحَمْدُللهِ الَّذِ◌ى جَعَلَ في ا'مْرِ سَعَةً. قُلْتُ: أرَأيْتِ رسولَ اللهِ #، كَانَ يُوتِرُ أوّلَ اللَّيْلِ أمْ آخِرَهُ؟ قالَتْ: رُبَّمَا أوْتَرَ أوّلَ اللَّيْلِ وَرُبَّمَا أوْتَرَ آخِرَهُ. قُلْتُ: اللهُ أكْبَرُ، الحَمْدُللهِ الَّذِى جَعَلَ في ا'مْرِ سَعَةً. قُلْتُ: أرَأيْتِ رسُولَ اللهِ # كَانَ يَجْهَرُ بِالْقُرآنِ أمْ يَخْفِتُ بِهِ؟ قالَتْ: رُبَّمَا جَهَرَ بِهِ، وَرُبَّمَا خَفَتَ بِهِ قُلْتُ: اللهُ أكْبَرُ، الحَمْدُللهِ الَّذِى جَعَلَ في ا'مْرِ سَعَةً[.

45. (3777)- Ebû Dâvud'un rivayetine, Gudayf İbnu'l-Hâris der ki: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cenabetten gecenin başında mı yıkanırdı sonunda mı?"
"Bazan başında, bazan da sonunda yıkanırdı" dedi. Ben:
"Allahu ekber! bu meselede genişlik veren Allah'a hamdolsun!" dedim ve tekrar sordum.
"Vitir namazını gecenin evvelinde mi kılardı, âhirinde mi?"
"Bazan evvelinde bazan âhirinde kılardı" dedi. Ben:
"Allahu ekber! Bu meselede genişlik veren Allah'a hamdolsun!" dedim ve tekrar sordum:
"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân'ı açıktan mı okurdu sessiz mi okurdu?"
"Bazan açıktan okur bazan da sessiz okurdu" dedi. Ben:
"Allahu ekber! dedim. Bu meselede kolaylık koyan Allah'a hamdolsun!"[478]

3778 .46. وفي رواية الترمذي وأبي داود أيضاً:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَنَامُ وَهُوَ جُنُبٌ وَ◌ يَمَسُّ مَاءً[.

قال الترمذي: »وَقَدْ رُوِىَ عَنْهَا أنّهُ كَانَ يَتوضّأُ قَبْلَ أنْ يَنَامَ وَهُوَ أصَحُّ« .

46. (3778)- Tirmizî ve Ebû Dâvud'un bir rivayetinde de şöyle gelmiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cünübken uyur ve hiç suya dokunmazdı."
Tirmizî derki: "Hz. Âişe'den, Aleyhissalâtu vesselâm'ın uyumazdan önce abdest aldığı da rivayet edilmiştir ve bu rivayet en sahih olanıdır."[479]

47. 3779. وفي رواية للنسائى:]كَانَ إذَا أرادَ أنْ يَأكُلَ أوْ يَشْرَبَ غَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ يَأكُلُ أوْ يَشْرَبُ[.

47. (3779)- Nesâî'nin bir riveyetinde: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemek veya içmek istediği zaman ellerini yıkar sonra yer içerdi" denmiştir.[480]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, cenabetten temizlenmezden önce yani henüz gusül yapmamış iken:
***** Uyunabileceğine,
***** Yiyip içilebileceğine,delâlet etmektedir. Böylece Hz. Ali (radıyallahu anh)'den Ebû Dâvud ve başka kitaplarda rivayet edilen: "İçinde köpek, resim ve cünüb bulunan eve (rahmet getiren) melekler girmez" hadisinin zayıflığı -veya bazı te'villerle kabul edilmesi gerektiği- anlaşılmaktadır. Nitekim, Hattâbî, bu hadisin de sıhhatine kaildir ve ma'nâyı şöyle tevcih eder: "Buradaki cünübten murad yıkanmaktan hoşlanmayan ve terketmeyi âdet haline getiren kimsedir, yıkanmayı tehir eden kimse değildir." Hattâbî hadisle ilgili açıklamasına devam eder: "...Köpekten de murad beslenmesine izin verilen köpek olmamalıdır, resim de ayak altına atılmış canlı resmi olmalıdır."
2- Cünüb iken, yeme, içme ve uyuma hususlarında dinin sağladığı ruhsat ve kolaylık ashab arasında sevinmeye ve hamdetmeye vesile olmuştur. Çünkü şartları, bunları gerektirebilir. Derhal yıkanma hususunda kesin emir olsaydı bazı zorlukları beraberinde getirecekti. Sahabelerin Allahu ekber demeleri taaccüp ifade eder. Beklemedikleri bir lütufla karşılaşmanın sevincini böyle ifade etmek Arapların adetlerindendir.
3- Her şeye rağmen yani yıkanmayı te'hir etmeye, herhangi bir yıkanma veya abdeste yer vermeden yiyip içmeye ruhsat verilmiş olmasına rağmen avret yerlerinin ve ellerin yıkanması ve hatta abdest alınması müstehabtır. Şunu da belirtelim ki, bu söylenen husus ruhsattır. Azimet, guslün ta'cilidir. Dinî hayatımızın güçlenmesi için ruhsatlarla değil, azîmetlerle amel etme gayretinde olmalıyız. Şu halde guslün ta'cili efdaldir.
4- Bazı âlimler uyumak niyetiyle alınacak abdestle, yemek içmek niyetiyle alınacak abdest arasında fark görmek istemişler; cumhur yeme, içme ve uyuma da namaz abdestiyle abdest alma gereğine kâil olmuştur. Şevkânî: "Bazan namaz abdestiyle abdest almak bazanda elleri yıkamakla iktifa edilmeli" diye hükme bağlar. Ancak "elleri yıkamak'la iktifa edilecek yıkamanın yiyip içmeye mahsus olduğunu, uyumak için ise namaz abdestiyle abdest almak gerektiğini" belirtir: "Çünkü, der bu hususa temas eden hadisler arasında bir ayrılık yok."
5- 3778 numaralı hadiste Vitr namazının da tehir edilebileceğine temas edilmiştir. Vitrin, gecenin evvelinde, ortasında ve âhirinde kılınabileceği başka rivayetlerle sâbittir. İlgili bahiste açıkladığımız için ona girmeyeceğiz.[481]

48. 3780. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]ذَكَرَ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْه بِرَسُولِ اللهِ # أنَّهُ تُصِيبُهُ الجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ. فقَالَ #: تَوَضّأ واغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ نَمْ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين .

48. (3780)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), geceleyin cünüb olduğunu, (ne yapması gerektiğini) sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Abdest al, uzvunu yıka, sonra uyu!" buyurdular."[482]

49. 3781. وعن نافع قال:]كَانَ ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما إذَا أرَادَ أنْ يَنَامَ أوْ يَطْعَمَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إلى المِرْفَقَيْنِ وَمسَحَ رَأسَهُ ثُمَّ طَعِمَ أوْ نَامَ[. أخرجه مالك .

49. (3781)- Nâfi rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cünübken uyumak veya yemek istediği zaman, yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkar, başını mesheder, sonra yer veya uyurdu."[483]

3782. 50. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ النّبيَّ # لَقِيَهُ في بَعْضِ طُرُقِ

المدِينَةِ وَهُوَ جُنُبٌ فَانْخَنَسَ مِنْهُ فَذَهَبَ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ جَاءَ فقَالَ لَهُ: أيْنَ كُنْتَ يَا أبَا هُرَيْرَةَ؟ فقالَ: كُنْتُ جُنُباً فَكَرِهْتُ أنْ أُجَالِسَكَ وَأنَا عَلى غَيْرِ طَهَارَةٍ. قالَ: سُبْحَانَ اللّهِ! إنَّ المؤْمِنَ يَنْجُسُ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري. »انخنسَ«: أى استتر واختفى .

50. (3782)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine sokaklarından birinde kendisine rastlamıştır. Ebû Hüreyre bu sırada cünüb olduğu için, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nazarından sıvışarak gidip yıkanır gelir. Gelince Aleyhissalâtu vesselâm:
"Ey Ebû Hüreyre neredeydin?" diye sorar.
"Ben cünübtüm, pis pis sizinle oturmak istemedim" cevabında bulunur. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Sübhânallah! (bilmez misin ki) müslüman pis olmaz!" ferman eder."[484]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah'ın "Müslüman pis olmaz" sözünden bazı Zâhirîler "Kâfirin pis olduğu" hükmünü çıkarmışlar ve necâsetu'l-ayn'a nisbet etmişlerdir. Buradan çıkan tabii netice, onların ter ve tükrüklerinin de necis sayılmasıdır. Bu görüşlerini "Müşrikler necis (pis)tir" (Tevbe 28) âyetiyle de delillendirmişlerdir.
Ancak cumhur bu görüşte değildir. Onlar hadisi: "Ondan murad, mü'min âzâları temizdir, çünkü o pislikten kaçınmayı âdet edinmiştir, müşrik onun hilafınadır, çünkü onda necasetten korunma gayreti yoktur." diyerek açıklamışlardır. Yine cumhur, âyeti de şöyle tevil eder: "Ondan murad, onların itikad ve pisliğe bulaşmaları yönüyle de necis olmalarıdır. Nitekim Allah, Ehl-i Kitab'ın kadınlarıyla evlenmeyi mubah kılmıştır. Bilindiği üzere, beraber yatan kimseler kadınların terlerinden sâlim kalamazlar, öyle ise kitabiye kadının terinden erkeğe bulaşır. Bununla birlikte, erkeğe, kitabiye kadının guslü sebebiyle ayrı bir gusül gerekmez, onun sebebiyle de tıpkı müslüman kadın sebebiyle yapılan gusül gerekmektedir. Öyleyse, anlaşılırki canlı olan insan, necisu'l-ayn değildir. Çünkü bu meselede kadınla erkek arasında bir fark mevcut değildir."
2- Ebû Hüreyre'nin sıvışmasının sebebi, 3784 numaralı hadiste görüleceği üzere, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabından biriyle karşılaşınca onları eliyle meshedip duada bulunması idi. Ebû Hüreyre de zannediyordu ki, cünüb kişi hadesle necis olmuştur. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mutad üzere, bu halde kendisine meshedip dokunacak diye korkmuştu ve koşarak yıkanmaya gitmiştir. Ama Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun "ben pisim" sözünden ortaya çıkan bu anlayışını reddetmiş, "Sübhanallah!" diyerek, bu kadar açık bir hususu bilmemesinden duyduğu hayreti ifade buyurmuştur.
3- Hadisten Çıkarılan Bazı Faydalar:
***** Bu hadis, mühim işler sırasında temiz olmanın müstehab olduğuna delildir. Ayrıca fazilet ehli kimselere hürmet ve onları büyükleme ve onlarla beraberliği en mükemmel bir hey'etle (kılıkkıyafetle) yürütmenin müstehab olduğuna da delil teşkil etmektedir.
***** Hadiste, tâbi olanların ayrılırken metbu'dan yani tâbi olduğu kimseden izin almasının müstehab olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Zira Resulullah, "Neredeydin?" diye sormuştur. Buradan anlaşılmıştır ki, ayrılmazdan (sıvışmazdan) önce O'na, nereye gittiğini haber vermesi gerekirdi.
***** Metbû, kendisine tabi olan kimse sormasa bile, onu doğru olana uyarması gerekir.
***** Yıkanmayı tehir etmek caizdir.
***** Cünübün teri temizdir, çünkü cenabetle bedeni pis olmuyor.
***** Kadından sağılan süt de pis değildir.
***** Yıkanmazdan önce bir kısım işleri yapmak caizdir.[485]

3783. 51. وعن حذيفة بن اليمان رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبيَّ #: لَقِيَهُ وَهُوَ جُنُبٌ فَحَادَ عَنْهُ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ جَاءَ فقَالَ: كُنْتُ جُنُباً. قالَ: إنَّ المسْلِمَ يَنْجُسُ[. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائي .

51. (3783)- Huzeyfe İbnu'l-Yemân (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir gün karşılaştığımızda cünüb idim, hemen yolumu çevirip gidip yıkandım. Bilahare gelince:
"(Böyle sizi görünce alelacele sıvışmamın sebebi) cünüb olmam idi!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Müslüman (cenabetle) pis olmaz ki!" buyurdular."[486]

3784. 52. وفي رواية النسائي:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا لَقِىَ الرَّجُلَ مِنْ أصْحَابِهِ مَسَحَهُ وَدَعَا لَهُ. قالَ: فَرَأَيْتُهُ يَوْماً بُكْرَةً، فَحُدْتُ عَنْهُ. ثُمَّ
أتَيْتُهُ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ. فقَالَ: إِنِّ رَأَيْتُكَ فَحُدْتَ عَنِّى. فَقُلْتُ: ‘نِّ كُنْتُ جُنُباً فَخَشِيتُ أنْ تَمَسَّنِى. فقَالَ رسولُ اللهِ #: إنَّ المؤْمِنَ يَنْجُسُ[. »حَادَ«: أى تنحى .

52. (3784)- Nesâî'nin rivayetinde hadis şöyledir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ashabından bir erkekle karşılaşınca onu mesheder ve ona dua ediverirdi. Bir gün erken vakitte Aleyhissalâtu vesselâm'ı (sokakta) gördüm. Hemen yolumu ondan çevirdim. (Eve gidip yıkandıktan sonra) güneş yükselince yanına geldim. Bana:
"(Sabahleyin) seni görmüştüm, hemen yolunu benden çevirdin!" buyurdular. Ben de açıkladım:
"Çünkü ben cünübtüm (bu halde) bana dokunmanızdan korktum."
"Şurası muhakkak ki dedi Aleyhissalâtu vesselâm, mü'min necis olmaz!"[487]

AÇIKLAMA için 3782 numaralı hadise bakın.

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

3785 -53- وَعَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْه قالَ:]أُقِيمَتِ الصَّةُ وَعُدِّلَتِ الصُّفُوفُ قِيَاماً فَخَرَجَ إلَيْنَا رَسولُ اللهِ # فَلَمَّا قَامَ مُصَّهُ ذَكَرَ أنَّهُ جُنُبٌ. فقَالَ لَنَا: مَكَانَكُمْ. ثُمَّ رَجَعَ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ خَرَجَ إلَيْنَا وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ. فَكَبَّرَ وصَلّى فَصَلَّيْنَا مَعَهُ[. أخرجه الستة إ الترمذي، وهذا لفظ البخاري .

53. (3785)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Namaza kalkılıp saflar düzlenmişti ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geldi, namazgahına geçti. O anda cünüb olduğunu hatırladı. Bize: "Yerinizde durun!" deyip, hemen ayrılıp yıkanmaya gitti. Gusledip dönünce başından henüz su damlıyordu. Tekbir getirdi, namaza durdu. Beraber namaz kıldık..."[488]

3786 -54- وعن أبي بكر رَضِىَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # دَخَلَ في صَةِ الفَجْرِ فَأوْمَأ بِيَدِهِ أنْ مَكَانَكُمْ، ثُمَّ جَاءَ وَرَأسُهُ يَقْطُرُ فصَلّى بِهِمْ[.

54. (3786)- Ebu Bekre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, sabah namazını kıldırmak üzere (mescide) girmişti. Eliyle "Yerinizde durun!" diye işaret buyurdu (ve çıktı). Sonra başından su damladığı halde geri geldi ve cemaate namazlarını kıldırdı."[489]

3787 -55- وفي رواية:]فَلَمَّا قَضى الصَّةَ قَالَ: إنَّمَا أنَا بَشَرٌ، وَإنِّى كُنْتُ جُنُباً[. أخرجه أبو داود.

55. (3787)- Bir rivayette: "...Namazı tamamlayınca: "Ben de bir insanım. (İlk geldiğimde) cünübtüm" buyurdu" denmiştir.[490]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıdaki rivayetlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah vaktinde cünüb olduğunu unutarak, cemaate namaz kıldırmak üzere camiye gelip namazgahına kadar geçtiğini görmekteyiz. Namaza duracağı sırada durumunu hatırlıyor; cemaate beklemelerini işaret buyurarak, hemen gidip yıkanıp dönüyor ve namazı kıldırıyor. Namazdan sonra, özrünü belirterek durumu tavzih ediyor. Ulema, bu hadisten peygamberlerin ibadet hususunda unutmalarının caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

2- Hadisten Çıkarılan Bazı Faydalar:
Hadis, zaruret halinde, ikamet okunduktan sonra bile mescidden çıkılabileceğine delildir. Çünkü bir hadiste Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ezandan sonra mescidden çıkmış olan bir kimse için:
"Şu var ya Ebu'l-Kasım'a âsi oldu" buyurarak, namaz sırasında camiden çıkmayı yasaklamıştı. Şu halde bu yasak zaruret dışı çıkmalarla ilgilidir.
***** Mâ-i müsta'mel (abdest ve gusulde kullanılmış su) temizdir.
***** İkametle namazın arasını ayırmak caizdir. Çünkü rivayet, ikametin yenilenmediğini göstermektedir. Bazı âlimler bunu "zaruret"le kayıtlamışlardır. İmam Mâlik, "İkametten sonra tahrim tekbiri getirilecek olursa, ikamet yenilenmelidir" diye hükmetmiştir, yeter ki çıkma bir özre mebni olmasın.
***** Dinî meselelerde haya olamaz. Ancak abdestsizlik gibi bir durumun farkına varan kimsenin mevhum bir özür izhar etmesi muvafık olur: Mesela burnu kanamış intibaını vermek üzere eliyle veya mendille burnunu tutarak namazdan ayrılması gibi...
***** Cemaat, gerektiği durumda, imamı ayakta bekleyebilir, bu caizdir. Bu, bazı hadislerdeki yasaklanmış olan kıyam değildir.
***** Mescidde uyurken ihtilam olan kimsenin mescidden çıkmazdan önce teyemmüm etmesi gerekmez. Bu hususu şârihler bilhassa belirtirler, zira Süfyân-ı Sevri ve İshak İbnu Râhûye ve bazı Mâlikîlerden rivayet edildiğine göre onlar böyle bir hükümde bulunmuşlardır. Ancak hadis, bu hükmün merdud olduğu hususunda sarihtir.
***** İkametle namaz arasında konuşmak caizdir.
***** Cünüb, yıkanmayı hadesin vâki olduğu andan tehir edebilir, caizdir.[491]

-3788 -56- وعن سليمان بن ياسر:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه صَلّى بِالنَّاسِ الصُبْحَ ثُمَّ غَدَا إلى أرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَوَجَدَ فِي ثَوْبِهِ اِحْتِلاَماً. فقَالَ: إنَّا لَمَّا أصَبْنَا الْوَدَكَ ،نَتِ الْعُرُوقُ فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ اِحْتِلاَمَ مِنْ ثَوْبِهِ وَعَادَ لِصَلاَتِهِ[.

56. (3788)- Süleyman İbnu Yesar rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer radıyallahu anh halka sabah namazını kıldırdı ve arkadan Curuf nam mevkideki arazisine gitti. Orada, elbisesinde meni bulaşığı gördü.
"Biz dedi, yağlı yeyince, damarlarımız gevşedi (bu yüzden ihtilam olduk)."
Derhal yıkanda ve elbisesinde gördüğü meni bulaşığını da yıkadı. Sonra, namazını iade etti."[492]

-3789 -57- وفي رواية بعد قوله احتماً فقال:]لَقَدِ ابْتُلِيتُ بِاحْتِلاَمِ مُنْذُولَيْتُ أمْرَ النَّاسِ، فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ مَا رَأى فِي ثَوْبِهِ مِنَ اِحْتِلاَمِ، ثُمَّ صَلّى بَعْدَ ارْتِفَاعِ الضُّحى مُتَمَكِّناً[. أخرجه مالك .

57. (3789)- Bir başka rivayette "meni" kelimesinden sonra şu ibare yer alır: "Halkın işini üzerime alalıdan beri ihtilam olmaya başladım" dedi. Derhal yıkanıp elbisesinde gördüğü bulaşığı yıkadı. Sonra kuşlukta güneş tam olarak yükselince namazını kıldı."[493]

AÇIKLAMA:

1- Curuf, Medine'ye Şam istikametinde üç mil mesafede bir yer adıdır.
2- Meni diye çevirdiğimiz kelime ihtilam şeklinde gelmiş, ihtilam eseri demektir, meni maksuddur.
3- Meninin Hz. Ömer nazarında necis olduğu anlaşılmaktadır. Bazı âlimlere göre, aslı itibariyle temiz sayılsa da bevl, mezi ve vedi yolundan çıktığı için necis addedilmesine kafidir.
4- Hz. Ömer'in: "Halkın işini üzerime aldığım günden beri ihtilam olmaya başladım" sözünün Zürkânî' de şöyle açıklandığını görürüz: "Doğruyu Allah bilir ya, bu hal, onun devlet işleriyle gece gündüz meşgul olup kadınlarını ihmal etmesinden ileri gelmiştir. Bu sebeple ihtilam olma hadisesi artmıştır."
5- Bazı âlimler, imam ve diğer memurların kendi dünyevî işlerine de zaman ayırması caizdir hükmünü çıkarmıştır.
6- Zürkânî, hadisi şerhederken Hz. Ömer'le ilgili olarak şunları kaydeder: "Dendi ki, Hz. Ömer Medine'ye gelen heyetlere yemek veriyor ve gönüllerini hoş etmek için oturup onlarla kendisi de yiyordu. Ancak, ondan gelen meşhur habere göre, halife olunca önceki yaşayış tarzını değiştirmemişti, o da herkes gibi yiyor, hususi yemek yaptırmıyordu. Böyle davranışı onlara örnek olup, israf yapmamayı öğretmek içindi. Muhtemelen, halkı bundan önce, darlık içindeydi, bu sebeple yağ ve tereyağı gibi şeyleri yemiyordu. Bu davranışıyla, az istihlakte diğer müslümanlar gibi olmayı hedefliyordu." Bu maksadla, tereyağı pahalı kaldığı müddetçe zeytinyağı yemeye azmedip, halk tereyağı yiyinceye kadar tereyağı yemekten imtina ettiğini belirten Zürkânî, Hz. Ömer'in halk zenginleşip tereyağı ve benzeri kıymetli yağlar yemeye başladıktan sonra onlardan yemeye başladığını kaydeder.
7- Zürkânî, hadisten şu hükmü de çıkarır: "Hz. Ömer'in namazı tek başına iade etmesi gösterir ki, imam unutarak yanlışlıkla cünüb veya abdestsiz olarak namaz kıldırır, cemaat de onun bu halini bilmeyerek namaz kılarsa, hatırlayınca imam iade etse de cemaate iade gerekmez, onların namazları sahihtir. Tabii ki, durumu bilirlerse onların namazı da bâtıl olur."

İmam Şâfiî ve İbnu Nâfi der ki: "İmama uyanlar bilmedikleri takdirde iki cihetinki de sahihtir. Zira cemaat, imamın halini bilmekle mükellef değildir. Sehv'de değil, taammüdde imam günahkar olur."
Ebu Hanîfe: "Her iki tarafın (yani hem imamın hem de cemaatin) namazı da bâtıldır. Çünkü cemaatin namazı imamın namazına bağlıdır" demiştir.[494]

İKİNCİ FASIL

HAYIZLI VE NİFASLI KADINLARIN YIKANMASI

-3790 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ امْرَأةً مِنَ ا'نْصَارِ سَألَتِ النَّبيَّ # عَنْ غُسْلِهَا مِنَ المَحِيضِ: فَأمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ. ثُمَّ قالَ: خُذِى فِرْصَةً مِنْ مِسْكٍ فَتَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ أتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ: تَطَهَّرِى بِهَا. قَالَتْ: كَيْفَ؟ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ! تَطَهَّرِى. فَاجْتَذَبْتُهَا إلَىَّ. فَقُلْتُ تَتَبَّعِى بِهَا أثَرَ الدَّمِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

1. (3790)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ensârdan bir kadın, Resûlullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'a hayızdan nasıl yıkanacağını sordu. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm da nasıl yıkanacaksa öyle emretti ve dedi ki:
"Miske bulanmış bir (bez, pamuk vs.) parçası al. Onunla temizlen!"
"Onunla nasıl temizleneceğim?" diye kadın tekrar sordu. Resûlullah: "Onunla temizlen!" buyurdu. Kadın tekrar et: "Nasıl?"
Resûlullah:
"Sübhânallah!, temizlen!" dedi. (Baktım ki anlamıyor;) kadını kendime çektim ve: "O parçayı, kan bulaşığına tatbik et" dedim..."[495]

-3791 -2- وفي أخرى:]خُذِى فِرْصَةً مُمَسِّكَة فَتَوضَّئِى ثَثاً ثُمَّ إنَّ النَّبىَّ # اسْتَحْيَا وَأعْرَضَ بِوَجْهِهِ[. وهذا لفظ الشيخين .

2. (3791)- Diğer bir rivayette: "...misklenmiş bir parça al, üç kere yıka!" buyurdu. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm utanarak yüzünü çevirdi" denmiştir.[496]

-3792 -3- ولمسلم في أخرى:]أنَّ أسْمَاءَ، وَهِىَ بِنْتُ شَكَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها: سَألَتِ النّبىَّ # عَنْ غُسْلِ الْمَحِيضِ. فقَالَ: تَأخُذُ إحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطَّهُورَ فَتَصُبُّ عَلى رَأسِهَا فَتُدْلُكُهُ دَلْكاً شَدِيداً حَتّى تَبْلُغَ شُؤُنَ رَأسِهَا. ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَا الْمَاءَ. ثُمَّ تَأخُذُ فِرْصَةً مُمَسّكَةً فَتَطَهَّرُ بِهَا. قَالَتْ أسْمَاءُ: وَكَيْفَ أتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ! تَطَهَّرِي بِهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها: كَأنَّهَا تَخْفى ذلِكَ: تَتَّبِعِى بِهَا أثَرَ الدّمِ، وَسَألْتُهُ عَنْ غُسْلِ الجَنَابَةِ فقَالَ: تَأخُذُ مَاءً فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطَّهُورَ أوْ تَبْلُغُ الطَّهُورَ، ثُمَّ تَصُبَّ عَلى رَأسِهَا فَتُدْلُكُهُ حَتَّى يَبْلُغَ شُؤُنَ رَأسِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَيْهَا المَاءَ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها: نِعْمَ النِسَاءُ ا'نْصَارِ، لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ[.»الفِرصةُ«: بكسر الفاء: القطعة من صوف أو قطن أو غيره.و»شئونُ الرأس«: مواصل فتائل القرون وملتقاها، والمراد إيصال الماء إلى منابت الشعر مبالغة في الغسل .

3. (3792)- Müslim'in diğer bir rivayetinde metin şöyledir: "Esma -ki Bintu Şekel'dir- radıyallahu anhâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, hayızdan nasıl yıkanacağını sormuştu. Şöyle cevap verdi:
"Sizden biri, suyunu ve sidresini alır, sonra temizlenir, ve temizliğini de güzel yapar. Sonra başına suyu döker, başını şiddetli şekilde eliyle ovalar, tâ ki su saçın diplerine kadar ulaşsın. Sonra üzerine su döker. Sonra misklenmiş bir (bez) parçası alır, onunla temizlenir!"
Esmâ: "Onunla nasıl temizlenir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sübhanallah! Onunla temizlen!" dedi. Hz. Âişe radıyallahu anhâ -sanki sözünü gizlemek isteyerek (fısıldayarak)- kadına: "Onu kan bulaşığına tatbik et" dedi. Esma der ki: "Cenabetten yıkanma hususunda da sordum. Bana: "Su al, temizlen ve temizliği güzel kıl veya temizliği mübalağalı yap, sonra başına su dök ve onu ovala, tâ su saç diplerine varıncaya kadar. Sonra üzerine su dök!" dedi. Âişe radıyallahu anhâ devamla der ki: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardı, haya onların dinlerini öğrenmelerine mâni olmadı."[497]

-3793 -4- وعن أمية بنت أبي الصلت عن امرأة من بنى غفار قد سماها. قالت:]أرْدَفَنِى رَسُولُ اللهِ # عَلى حَقِيبَةِ رَحْلِهِ قَالَتْ: فَوَاللهِ لَنَزَلَ رَسُولُ اللهِ # إلى الصُّبْحِ فَأنَاخَ، وَنَزَلْتُ عَنْ حَقِيبَةِ رَحْلِهِ فإذَا بِهَا دَمٌ مِنِّى، وَكانَتْ أوَّلَ حَيْضَةٍ حِضْتُهَا: قَالَتْ: فَتَقَبَّضْتُ إلى النَّاقَةِ وَاسْتَحْيَيْتُ. فَلَمَّا رَأى رسولُ اللهِ # مَابِى، وَرَأى الدَّمَ. قالَ: مَالَكِ لَعَلَّكِ نَفستِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قالَ: فَأصْلِحِى مِنْ نَفْسِكِ. ثُمَّ خُذِى إنَاءَ مِنْ مَاءٍ فَاطْرَحِى فِيهِ مِلْحاً. ثُمَّ اغْسِلِى مَا أصَابَ الحَقِيبَةَ مِنَ الدَّمِ. ثُمَّ عُودِى لِمَرْكَبِكِ. قَالَتْ: فَلَمَّا فَتَحَ رسولُ اللهِ # خَيْبَرَ رَضَخَ لَنَا مِنَ الفَىْءِ قَالَتْ: وَكَانَتْ َ تَطَّهَّرُ مِنْ حَيْضَةٍ إَّ جَعَلَتْ فِي طَهُورِهَا مِلْحاً، وَأوْصَتْ بِهِ أنْ يُجْعَلَ فِى غُسْلِهَا حِينَ مَاتَتْ[. أخرجه أبو داود.»نفستِ المرأةُ«: بضم النون وفتحها مع كسر الفاءِ: إذا ولدت، وبفتح النون فقط: اذا حاضت:»وَالرَّضْخُ«: العطاء القليل.»وَالْفَىْءُ«: مايحصل للمسلمين من أموال الكفار وديارهم بغير قتال.

4. (3793)- Ümeyye Bintu Ebi's-Salt, Benî Gıfârlı -isminde zikrettiği- bir kadından nakleder ki, kadın şöyle demiştir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beni devesinin döşüne serilen örtünün üzerine bindirdi." Kadın devamla der ki: "Allah'a yemin olsun, sabahleyin indi ve deveyi ıhtırdı. Ben de terkiden indim... Örtüde benden bulaşan kan vardı. Bu benim ilk hayız kanım idi. Görünce deveye doğru sıçradım ve utandım... Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bendeki bu hali farkedip, kanı da görünce:
"Neyin var? Belki de hayız oldun?" buyurdular. Ben "Evet!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse (hayız görenlerin tedbirlerine başvurarak) kendine çekidüzen ver. Sonra da bir su kabı al, içerisine tuz at. Sonra örtüye değen kanı yıka, sonra bineğine dön!" ferman buyurdular.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'i fethettiği zaman ganimetten bize de bağışta bulundu.
(Ümeyye Bintu Ebi's-Salt) der ki: "(Gıfarlı Sahabiyye), suyuna tuz katmadan hayız kanını yıkamazdı. Öldüğü zaman cenazesinin yıkanacağı suya da tuz atılmasını vasiyet etmiştir."[498]

AÇIKLAMA:

1- Son hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: "Hadiste, elbisenin yıkanmasında ve kan bulaşığının temizlenmesinde suya tuz atıldığı görülmektedir. Halbuki tuz, bir gıda maddesidir. Öyleyse, bir çamaşıra sabun iyi gelmezse onun bal ile yıkanması caiz olur. Keza mürekkep değen bir şey de sirke ile yıkanabilir." Hattabî bu misalleri zikrettikten sonra temizlik maddesi olarak, gerekiyorsa her çeşit gıda maddesinin kullanılabileceğine dair bir netice çıkarır.
2- Hadiste geçen hakîbe, devenin semerden sonra gelen arka kısmına serilen bir nevî çuldur. Resûlullah, kızı bunun üzerine oturtmuştur. Bunun üzerine oturanın normal havıd (semer) üzerinde oturanla teması mümkün değildir.[499]

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAM GUSLÜ

3794 -1- عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: غُسْلُ الْجُمْعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأنْ يَسْتَنَّ، وَأنْ يَمَسَّ طِيباً إنْ وَجَدَ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (3794)- Ebu Saîd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma guslü her muhtelime (büluğa erene) vacibtir. Misvaklanması, bulduğu taktirde koku sürünmesi de öyle."[500]

3795 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه أنه كان يقول:]غُسْلُ الجُمْعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ كَغُسْلِ الْجَنَابَةِ[. أخرجه مالك .

2. (3795)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh derdi ki: "Cuma günü gusletmek, her muhtelim'e (büluğa ermiş kimseye) tıpkı cenâbet guslü gibi vacibtir."[501]

3796 -3- وعن البراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ # حَقّاً عَلى الْمُسْلِمِينَ أنْ يَغْتَسِلُوا يَوْمَ الجُمْعَةِ وَلْيَمَسَّ أحَدُهُمْ مِنْ طِيبِ أهلِهِ فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَالْمَاءُ لَهُ طِيبٌ[. أخرجه الترمذي

3. (3796)- Bera İbnu Âzib radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müslümanların cuma günü yıkanmaları, üzerlerine hak olmuştur. Her biri ailesinin kokusundan sürünsün. (Koku) bulamazsa, su onun sürünme maddesi olsun. Yani hem yıkansın hem koku sürünsün, koku yoksa, artık, su (yıkanma) ile yetinsin."[502]

3797 -4- وعن ابن السباق:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ فِي جُمْعَةٍ مِنَ الجُمَعِ: يَا مَعْشَرَ المُسْلِمِينَ! إنَّ هذَا يَوْمٌ جَعَلَهُ اللهُ تَعالى عِيداً فَاغْتَسِلُوا. وَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ طِيبٌ فَ يَضُرُّهُ أنْ يَمَسَّ مِنْهُ، وَعَلَيْكُمْ بِالسِّوَاكِ[. أخرجه مالك .

4. (3797)- Ubeydullâh İbnu's-Sebbâk rahimehullah'tan gelen bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cumalardan birinde şöyle buyurmuştur: "Ey müslümanlar! Bu öyle bir gündür ki, Allah Teâlâ Hazretleri onu (sizlere) bayram kılmıştır, öyleyse yıkanın. Kimin yanında bir tîyb (sürünme maddesi) varsa ondan sürünmesinde bir zarar yoktur. Size misvakı da tavsiye ediyorum."[503]

3798 -5- وعن ابن عمر وأبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قا:]بَيْنَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَخْطُبُ النَّاسَ يَوْمَ الجُمُعَةِ إذْ دَخَلَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ فَنَادَاهُ عُمَرُ: أيَّةُ سَاعَةٍ هذِهِ؟ فقَالَ إنِّى شُغِلْتُ الْيَومَ فَلَمْ أنْقَلِبْ إلى أهْلِى حَتّى سَمِعْتُ التَّأذِينَ، فَلَمْ أزِدْ على أنْ

تَوَضَّأتُ فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: وَالْوُضُوءُ أيْضاً، وَقَدْ عَلِمْتَ أنَّ رَسُولَ اللّهِ # كَانَ يَأمُرُنَا بِالْغُسْلِ[. أخرجه الستة إ النسائي .

5. (3798)- İbnu Ömer ve Ebu Hüreyre radıyallahu anhümâ anlatıyorlar: "Cuma günü, Ömer İbnu'l-Hattab hutbe verirken, Osman İbnu Affan mescide girdi. Ömer radıyallahu anh minberden ona seslendi. "Vaktin farkında mısın, (niye cumaya geciktin?)"
Hz. Osman:
"Bugün meşguliyetim vardı. Eve gelir gelmez ezanı işittim. Abdest almanın dışında bir oyalanmam da olmadı!" açıklamasında bulundu.
Hz. Ömer radıyallahu anh:
"Keza abdest(le yetinmen de bir eksiklik). Biliyorsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize yıkanmayı da emretmişti."[504]

-3799 -6- وفي حديث أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]ألَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ إذَا جَاءَ أحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ[.

6. (3799)- Ebu Hüreyre'nin bir hadisinde: "(Hz. Ömer, Hz. Osman'a:) "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Biriniz cumaya giderken yıkansın" dediğini duymadın mı?" demiştir.[505]

AÇIKLAMA:

1- Cuma günü müslümanın haftalık bayram ve tatil günüdür. O günün daha önce açıkladığımız[506] pekçok faziletleri vardır. Bunlardan biri cemaatle kılınan cuma namazı'dır. Bu namaz hutbeye bağlıdır. Münferid kılınamadığı için müslümanlar o vesile ile büyük cemaatler halinde bir araya gelirler. Bu toplanmada birbirlerini hiçbir surette rahatsız etmemelidirler. Resûlullah bu maksadla, en yeni, en temiz elbiselerin giyilmesini irşad buyurmuş, güzel koku sürülmesini tavsiye etmiş ve cuma guslü'nü emretmiştir. Bu irşadlara riayet edildiği takdirde, nezafet yönüyle cemaatten hâsıl olabilecek rahatsızlıklar asgariye düşecektir. İbnu Hacer der ki: "Cuma günü gusül ve nezafetin emredilişindeki hikmetin cemaati kötü kokularla rahatsız etmemek olduğu anlaşılınca, namaza kadar gün boyu kirlenmekten kokan kimselerin, guslü, namaza gitme anına kadar te'hir etmeleri uygun olur. Nitekim, İmam Mâlik gusülle camiye gitme arasına fasıla girmemesi şartını bu mülahaza ile koymuş olmalı. Böyle yapılınca gusül ile hâsıl olan temizlik bozulmadan camiye gitme garantilenmiş olur." İbnu Abdilberr guslü namazdan sonra yapan kimsenin cuma guslü yapmış sayılmayacağı, bu gusülle hadisteki emrin yerine gelmiş olmayacağı hususunda Ulemanın icma ettiğini söyler. Keydedilen hadislerde görüldüğü ve müteakip bir kısım hadislerde de görüleceği üzere Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz cuma günü yıkanma işine ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Buna göre, her insan haftada en az bir sefer yıkanmalıdır, bunu da cuma gününe rastlatmalıdır (3806). Bazı hadislerde bu guslün, cenabetten temizlenme guslü gibi olması şeklinde ifade edilmiş, bazı âlimler, buna dayanarak, o gün temasta bulunmanın müstehab olacağını belirtmiştir. Bu irşad-ı nebevî, bir bakıma, cuma günü yıkanmayı garantilemeye yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.
2- Cuma guslünün, ehemmiyetini duyurma, fiiliyatını garantileme hususunda Resûlullah'ın yer verdiği bir başka tedbir, guslün hükmüyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen ilk iki hadiste görüldüğü üzere, birçok hadislerde vacib kelimesiyle ifade edilmiştir. Vacib, dinî bakımdan, yapılmadığı takdirde günahı gerektiren kesin bir emri ifade eder, tıpkı farz gibi... Nitekim 3798 numaralı hadiste, Hz. Ömer'in Hz. Osman gibi Ashab'ın önde gelen bir büyüğüne bu sebeple nasıl çıkıştığını gördük. Keza 3800 numaralı hadiste, Sahabe'nin cuma guslü farz mı değil mi münakaşasını yaptığını göreceğiz. Bir kısım fakihlerin farz ma'nâsında vacib olduğuna hükmetmiş olması da cuma guslü'nün ehemmiyetini göstermeye yeterlidir. Ancak şunu belirtelim ki, ekseri Ulema cuma guslü'ne "müstehab" demiştir. Bunlar hadislerde gelen emir sigasını nedb'e, vücub sigasını te'kid'e hamlederek tevilde bulunurlar. Resûlullah'ın bu husustaki beyanları ve ısrarları çok da olsa, sadece nassların zahirini esas alan Zâhirîler ile Ahmed İbnu Hanbel gibi bazıları bu gusle farz derken, diğer imamlar sünnet-i müekkede demiştir.
3- Ülemâ cuma guslünün cuma namazına katılanlar hakkında teşrî edildiğini belirttikten sonra kadın ve çocuğa da gerekip gerekmediğini münakaşa etmiştir. İbnu Hacer, kadın ve çocuğa cuma farz değil ise de, cumanın faziletinden istifade maksadıyla cuma namazına katılacak olanların kim olursa olsun, cumanın diğer âdâbları meyanında cuma guslü'ne de riayet etmeleri gereğini kaydeder. Namaza sadece tesadüfen katılmış bulunanlardan bu gereğin düşeceğini belirtir. Ancak -İbnu Hacer'e göre zayıf addedilse de- bir kısım Ulema cuma guslü'nün namaza değil, güne tabi olduğu kanaatindedir. Bunlara göre, o güne eren herkes gusletmelidir, namaza gitse de gitmese de, cuma namazı kendine farz olsa da olmasa da.
4- Yukarıda 3798 numarada kaydedilen rivayette, cuma hutbesi okuduğu sırada mescide giren Hz. Osman'a, Hz. Ömer'in "Niçin geciktin?" ma'nâsındaki hitabı basit bir sual olmayıp, bu davranışı reddetme, bu davranıştan dolayı Hz. Osman'ı tevbih etme, sigaya çekme ma'nâsında ciddi bir tavır almadır. Halife sıfatıyla Hz. Ömer'in izhar ettiği bu hal, cuma meselesinin şeriatteki ehemmiyetini anlama noktasında üzerinde durulması gereken bir husustur. Unutmayalım ki Hz. Osman, ashab arasında sıradan biri değil, ileri gelenlerden, itibarlı biridir. Farklı

rivayetlerde gelen ziyadeler meseleyi daha vâzıh hale getirmektedir. Bir rivayette Halife-i zîşan: "Namaza niye vaktinde gelmiyorsunuz?" diye sormuştur. Bir diğer rivayette: "Şu erkeklere ne oluyor ki namaza ezandan sonra geliyorlar?" demiştir.
Muhtemelen Hz. Ömer, bunların hepsini söylemiştir, ancak râviler, hatırlayabildiklerini rivayet etmişlerdir. Bir rivayette Hz. Osman'ın cevabı şöyledir: "Çarşıdan dönmüştüm ki ezanı işittim..." Sadedinde olduğumuz rivayetteki: "Abdest alma dışıda bir oyalanmam olmadı" açıklaması Hz. Osman'ın, evde oyalanmayıp, abdesti alıp mescide hemen geldiğini ve hutbenin bidayetlerinde içeri girdiğini gösterir. Ancak Hz. Ömer buna rağmen sigaya çekmiştir.
Şunu da belirtelim ki: Hz. Ömer, Hz. Osman'ın cevabında ikinci bir hata daha tesbit etmiştir: Cumaya gelirken abdestle yetinmesi. Yani gerekli olan cuma guslünü terketmiş olması. Hz. Ömer, keza "abdest!" sözüyle: "Gecikmekte mazursun ama ya guslü terketmen? Sen sadece erken gelme faziletini kaybetmekle kalmadın, guslü de terkedip abdestle yetindin. Burada da kayba uğradın" demek istemiştir.[507] Rivayetler Hz. Osman'ın cevap verdiğini belirtmez. Belki de sükut ederek vakit hususundaki gafletini beyan etmekle bu ikinci sual de aynı şekilde özür beyan etmiş olduğuna hükmetmiştir. Zira guslün terki de vakti bilememe hususundaki gafletin bir neticesi olmuştur. Önceki cevabında ezanı işitince gusül yaparak hutbeye yetişme şıkkından ikincisini tercih etmiş olduğunun beyanı da mevcuttur. Esasen hadislerde hem hutbeye yetişme ve hem de gusletme her ikisine de teşvik edilmiştir. Hz. Osman bunlardan hutbeye yetişmeyi tercih etmiş olmaktadır.
5- İbnu Ömer hadisinden (3798) çıkarılan faydalar'dan bazıları:
***** Hutbe okurken minberde ayakta durulur.
***** İmam, raiyyetinin durumuyla ilgilenir, onlara faydalı olan şekli hatırlatır, emreder. Faziletli hususu ihlal edenlere müdahale eder.
***** Hutbe esnasında emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünkerde bulunmak hutbe edebine aykırı değildir, hutbeyi ifsad etmez.
***** Hutbe sırasında hatibin müdahalesine muhatap olan kişi, hatibe cevap verebilir.
***** Yetkiliye, özür beyan edilir.
***** Cuma günü, ezandan önce meşguliyet mubahtır, hatta "namaza erken gelme", "cuma guslü yapma" gibi faziletleri terke müncer olsa bile. Çünkü Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu vak'adan sonra cuma günleri çarşının kapanmasını emretmemiştir. Hatta İmam Mâlik bu rivayete dayanarak cuma günü, ezandan önce çarşının kapatılmayacağı hükmünü vermiştir. Çünkü demiştir, "Hz. Ömer zamanında açıktı, ve Hz. Osman gibi birisi çarşıya gitmiştir."
***** Faziletli insanlar da çarşıya gidebilir, ticaret yapabilir.
***** Cumaya erken gitme fazileti ezandan önceki gelmede hâsıl olur.[508]

3800-7- وعن عكرمة قال:]جَاءَ نَاسٌ مِنْ أهْلِ الْعِرَاقِ إلى ابنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فَقَالُوا: أتَرَى الْغُسْلَ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَاجِباً؟ قالَ: وَلكِنَّهُ أطْهَرُ وَخَيْرٌ لِمَنِ اغْتَسَلَ، وَمَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ، وَسأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدَأ الْغُسْلُ؟ كَانَ الْنَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيعْمَلُونَ عَلى ظُهُورِهِمْ، وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقاً مُقَارِبَ السَّقْفِ، إنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ فَخَرَجَ رسولُ اللهِ # فِى يَوْمٍ حَارٍّ وَعَرِقَ النَّاسُ في ذلِكَ الصُّوفِ حَتّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ آذَى بِذلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، فَلَمّا وَجَدَ رَسُولُ اللهِ # تِلْكَ الرِّيحَ قالَ: أيُّهَا النَّاسُ، إذَا كَانَ هذَا الْيَوْمُ فَاغْتَسِلُوا، وَلْيَمَسَّ أحَدُكُمْ أفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيبِهِ. قَالَ ابن عباس: ثُمَّ جَاءَ اللهُ تَعالى بِالْخَيْرِ وَلَبِسُوا غَيْرَ الصُوفِ وَكُفُوا الْعَمَلَ وَوُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ، وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِى كَانَ يُؤذِى بَعْضُهُمْ بَعْضاً مِنَ الْعَرَقِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظه .

7. (3800)- İkrime rahimehullah anlatıyor: "Iraklılardan bir grup kimse İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a gelerek: "Cuma günü gusletmek vacib midir ne dersin?" diye sordu. İbnu Abbâs şu açıklamayı yaptı: " [Farz değil], ancak temizliğe çok uygundur ve gusleden için pek hayırlıdır. Yıkanmayan üzerine de vacib değildir. Ben size guslün nasıl başladığını anlatayım: "İnsanlar meşakkatli işler yapıyorlar ve yünlü elbiseler giyiyorlardı. Çalışmaları çoğunlukla sırtlarında yük taşımak şeklinde oluyordu. Mescidleri dardı ve tavan alçaktı, yani arîş (denen üzeri hurma dallarıyla örtülmüş çardak) şeklindeydi. Sıcak bir günde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (minbere) çıktı. Cemaat yün elbiselerin içinde terlemişti. (Terleri sebebiyle) onlardan çıkan kokular ortalığı sardı ve herkesi rahatsız etti. Koku Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a da uzanınca "Ey insanlar, bugün yıkanın. Ayrıca herkes, bulabildiği en güzel kokuyu sürünsün!" buyurdular."
İbnu Abbas açıklamasına devam etti: "Bilahare Cenab-ı Hakk'ın lütfu yetişti (bolluk arttı), herkes yünlüden başka elbiseler giydiler, çalışmaları hafifledi, mescidleri genişletildi. Birbirlerini rahatsız eden terlerin bir kısmı ortadan kalktı."[509]

3801-8- وَلَفْظُ الشيخين عن طاوس قال:]قلت بن عباس: ذكَرُوا أنَّ النبىَّ # قال: اغتَسِلُوا يَوْمَ الجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُؤُسَكُمْ وَإنْ لَمْ تَكُونُوا جُنُباً، وَأصِيبُوا مِنَ الطِّيبِ. قال ابن عباس: أمَّا الغُسْلُ فَنَعَمْ. وَأمَّا الطِّيبُ فَ◌َ ادْرِى[.

8. (3801)- Sahîheyn'in Tâvus'tan kaydettikleri rivayette, Tâvus der ki: İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya sordum: "Halk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Cuma günü yıkanın, başlarınızı da yıkayın, cünüb olmasanız dahi!. Ayrıca koku da sürünün!" buyurduğunu söylüyorlar, (ne dersiniz, doğru mudur?)"
İbnu Abbâs şu cevabı verdi: "Guslü emretmesi doğrudur. Kokuya gelince, o hususta bir şey bilmiyorum!"[510]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Sahîheyn'den kaydedilen vechinde yer alan "cünüb olmasanız dahi cuma günü yıkanın!" emri şöyle açıklanmıştır: "Cuma günü, cünübseniz yıkanın, cünüb değilseniz cuma için yıkanın."
2- Bu hadisten bazı âlimler şu hükmü çıkarmıştır: "Cuma günü cenâbet'ten yıkanmak, cuma guslü'nün de yerine geçer, cuma güslü'ne niyet etmiş olsa da olmasa da." Bunu şu sebeple kaydediyoruz: Bazı âlimler başka rivayetlerden hareketle, cenâbet'ten temizlenmek için yapılan guslün cuma guslü sayılmayacağı, cuma için müstakil bir gusül gerektiği hükmünü çıkarmıştır.
Bu mesele münakaşalı ise de, Ulema umumiyetle şu hususta müttefiktir: "Fecir doğmazdan önce yapılan gusül cuma guslü sayılmaz."
3- "Cuma günü yıkanın" emrini, "başlarınızı da yıkayın" emrinin takip etmesinin mübalağa ve te'kid için olacağı ifade edilmiştir. Yani "Vücudunuzu tam olarak yıkayın, başa su döküp geçmek kafi değil, şayet örgülü ise saçlarınızı da açarak yıkamayı tam yapın, cuma guslü için de böylesi bir gusül muteberdir" denmek istenmiştir.
4- Cuma guslü'nün emredilişi ile alakalı olarak İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın yaptığı açıklama cuma guslü'nün mahiyet ve gayesini anlamada manidardır. Bir kısım âlimler, buna dayanarak cuma guslü'nün vacib olmamaktan öte, koku sürünerek, ter vs. kokusunu bastırmanın da bu guslün yerine geçebileceğini söylemiştir. Ancak bu çeşit aşırı iddialar reddedilmiştir.
Bir kısım hadisler, yıkanmayı emretmekle kalmamış, koku sürünmeyi de emretmiştir. Öyleyse birinin, diğerinin de yerini tutması makul olamaz. Dinde esas olan, maslahatı sebebin yerine ikâme etmek değil, o işin asıl sebebi olan emr'i yerine getirmektir. Öyleyse Resûlullah'tan vârid olan emir, cuma günü gusletmektir, bunu bu niyetle yapan, sünnete uyarak ibadet yapmış olma ecrini alacaktır. "Ben zaten nazifim" düşüncesiyle koku sürünmekle iktifa eden kimse, bu ibadeti terketmiş ve faziletinden mahrum kalmış olur. Sırat-ı müstakim münferid fetvalarda değil, cumhurun fetvalarındadır.
5- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın cuma günü koku da sürünme hususuyla ilgili soruya "Bilmiyorum!" diye cevap vermesi, ne kadar büyük de olsa Ashabtan bazılarının sünnette gelen her meseleyi bilmediğini, bilmeyince de hiç çekinmeden "Bilmiyorum!" dediğini, böyle bilmemelerin onların yüceliğine nâkisa olmadığını gösterir.[511]

-3802 -9- وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ يَوْمُ الجُمُعَةِ فَالْغُسْلُ أفْضَلُ[. أخرجه أصحاب السنن .
قوله »فبها ونِعمتْ« أى فبهذه الخصلة، يعنى الوضوء ينال الفضل.وقيل فبالسنة أخذ ونعمت السنة هذه .

9. (3802)- Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma günü kim abdest alırsa bununla (o, sünneti yerine getirmiş, fazilete ermiş) olur ve (sünneti yapmış olma) nimetine erer. Ama cuma günü kim de gusleders (bilsin ki) gusül daha faziletlidir."[512]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma guslünün vacib olmadığını, abdest almanın da onun yerine geçebileceğini ifade eden hadislerden biridir. Bazı âlimler فَبِهَا deki zamiri Sünnet olarak te'vil edip فَبِهَا ifadesini "Sünneti işlemiş olur" diye açıklığa kavuşturmuştur. İbnu'l-Esir, aynı ifadeyi "Abdestle fazilete erer" diye yorumlamıştır. Zamirin müennes olması göz önüne alınarak sünnet, haslet, fiil (amel) gibi ma'nâlara da te'vil edilmiştir.
Hadisin son cümlesi olan "Cuma günü kim de gusledersc (bilsin ki) gusül daha faziletlidir" ifadesini değerlendiren Hattâbî: "Burada çok açık olarak abdestin cuma için kifayet edeceği beyan edilmiştir" der ve devamla: "Yine açıktır ki cuma guslü bir fazilettir, farîza değil" diye hükmeder. Tirmizî de aynı görüştedir."
Bu hadis, cuma guslü'nün kişiye vacib olmaksızın fazilet taşıdığına delâlet eder" buyurur.
Bu rivayet birçok tarikten gelmiştir.[513]

-3803 -10- وعن يحيى بن سعيد:]أنّه بلغه رسولَ اللهِ # قال: مَا على أحدِكُمْ لَوْ اتَّخَذَ ثَوْبَيْنِ لِجُمُعَتِهِ سِوَى ثَوْبَىْ مِهْنَتِهِ[. أخرجه مالك.»المَهنةُ«: بفتح الميم وسكون الهاءِ: العمل والخدمة، وروى بكسر الميم.

10. (3803)- Yahya İbnu Saîd rahimehullah anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Sizler, günlük iş takımınızdan hariç bir de cuma takımınız olsa ne kaybedersiniz?"[514]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki parçalı elbise ma'nâsına sevbeyn tabiri geçmektedir. Günümüzde altlı üstlü takım dediğimiz elbiseyi ifade eder. Bu kamis ve rida' veya cübbe ve rida'dan ibarettir.
2- Görüldüğü üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müslümanın haftalık bayramı olan cuma günlerinde giymek üzere husûsî bir elbise tavsiye etmektedir. Cuma ile ilgili olarak sadece yıkanmak, koku sürünmek, dişleri misvaklamak gibi bazı işler üzerinde durulmamış, bir de hususî takım tavsiye edilmiştir. Ulemanın da belirttiği gibi, bu tavsiye bir vecibe değil, imkanı olanlara bir irşaddır, istihbab ve tahsindir. Bu tavsiye sadece cumalara değil, bayramlara da şâmildir. Rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cuma ve bayramlarda en güzel elbiselerini giydiğini, sarık sarıp koku süründüğünü belirtir.[515]

3804- 11- وعن نافع أن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]كَانَ يَرُوحُ إلى الجُمُعَةِ إِ ادْهَنَ وَتَطَيَّبَ إِ أنْ يَكُونَ حَرَاماً[.

11. (3804)- Nâfi' rahimehullah der ki: "İbnu Ömer radıyallahu anhüma ihramlı olmadıkça yağlanıp kokulanmadan cumaya gitmezdi"[516]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste, Resûlullah'ın tavsiye buyurduğu hususun Ashab tarafından tatbik edildiğine İbnu Ömer'den bir örnek görmekteyiz. Yağlanma ve kokulanmayı beraberce yapması, bu davranışının cuma günü tezeyyün gayesini güttüğünü ifade eder. Selman-ı Farisî radıyallahu anh der ki: "Kişi, cuma günü yıkanır ve elinden geldiğince paklanır, yağından yağ, evindeki kokudan koku sürünür çıkıp gider, iki kişinin arasını açmaksızın farz olan namazını kılar, imam konuşunca sessizce dinlerse bu cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük) günahları mutlaka affedilir."[517]

3805- 12- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّهُ كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الفِطْرِ قَبْلَ أنْ يَغْدُوَ إلى المُصَلّى[.

12. (3805)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın, Fıtır bayramında, musallaya gitmezden önce yıkandığı rivayet edilmiştir.[518]

3806- 13- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: عَلى كُلِّ رَجُل مُسْلِمٍ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أيَّامٍ غُسْلُ يَوْمٍ؛ وَهُوَ يَوْم الجُمُعَةِ[. أخرجَ الثثة مالك .

13. (3806)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her müslüman yedi günde bir kere yıkanmalıdır, bu gün de cuma günü olmalıdır."[519]

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜNÜN YIKANMASI VE ÖLÜ YIKAYANIN YIKANMASI

3807- 1- عن أم عطية ا‘نصارية رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]دَخَلَ عَلَيْنَا رسولُ اللهِ # حِينَ تُوُفِّيَتِ ابْنَتُهُ فقَالَ: اغْسِلْهَا ثَثاً، أوْ خَمْساً، أوْ اَكْثَرَ مِنْ ذلِكَ، إنْ رَأيْتُنَّ ذلِكَ، بِمَاءٍ وَسِدْرٍ. وَاجْعَلْنَ فِي ا خِرَةِ كَافُوراً. فَإذَا فَرَغْتُنَّ فَآذِنَّنِى. فَلَمَّا فَرَغْنَا آذَنَّاهُ Œ فَأعْطَانَا حَقْوَهُ. فقَالَ: أشْعِرْنَهَا إيَّاهُ: يَعْنِى إزَارَهُ[.وزعم ابن سيرين. أن ا‘سيرين. أن ا‘شعار، ألفقنها فيه. وكذلك كان ابن سيرين يأمر المرأة أن تُشْعَرَ وَ تُؤَزَّرُ .

1. (3807)- Ümmü Atiyye el-Ensâriye radıyallahu anhâ anlatıyor. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı (Zeyneb radıyallahu anhâ) vefat ettiği zaman yanımıza girdi ve: "Onu sidreli su ile üç veya beş veya -gerek görürseniz- daha fazla yıkayın. Sonuncu yıkamaya kâfûr koyun. Yıkama işini bitirdiğiniz mi bana haber verin!" buyurdu. İşimiz bitince Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı çağırdık. Bize kendi izarını verdi ve: "Ona, önce bunu sarın!" dedi."[520]

3808- 2- وفي أخرى:]اغْسَلْنَهَا وِتْراً ثَثاً، أوْ خَمْساً، أوْ سَبْعاً، أوْ أكْثَرَ مِنْ ذلِكَ وَبْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَواضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا. وَفِيهَا قَالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ: إنَّهُنَّ جَعَلْنَ رَأسَ بِنْتِ النَّبِيِّ # ثَثَةَ قُرُونٍ، نَقَضْنَهُ ثُمَّ غَسَلْنَهُ ثُمَّ جَعَلْنَهُ ثَثَةَ قُرُونٍ. قال سُفْيَانُ: نَاصِيتَهَا وَقَرْنَيْهَا[.

2. (3808)- Bir diğer rivayette: "Onu üç, beş, yedi ve daha fazla olmak üzere tek olarak yıkayın. Sağ tarafından ve abdest uzuvlarından yıkamaya başlayın" buyurdu" demiştir. Aynı rivayette Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ:

"Yıkayan kadınlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızının başına üç örgü yaptılar. (Şöyle ki): Önce saçının örgülerini bozdular sonra yıkadılar, en sonda tekrar üç örgü yaptılar."
Süfyan der ki: "Örgünün ikisi yanda biri alnında idi."[521]

3809-3- وفي أخرى:]فَضَفَرْنَا شَعْرَهَا ثَلَاثَةَ قُرُونٍ وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا[. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين .

3. (3809)- Bir diğer rivayette: "Biz saçına üç örgü yaptık ve örgüleri arkasına koyduk" denmiştir.[522]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde zikri geçen kimsenin ismi müphem olarak gelmiştir, "Resûlullah'ın bir kızı" şeklinde. Ancak bazı rivayetlerde Ebu'l-Âs İbnu'r-Rebî' radıyallahu anh'ın hanımı olan Zeyneb radıyallahu anhâ olarak tasrîh edilmiş ise de bazı rivayetlerde Hz. Osman radıyallahu anh'ın zevcesi olan Ümmü Külsüm radıyallahu anhâ olduğu belirtilmiştir. Ancak Müslim'in rivayetinde Zeyneb'in ismi geçer, bunun Zeyneb olması daha çok kabul görmüştür. İbnu Hacer: "...Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ her ikisinin cenazesinde hazır bulunmuş olabilir" diyerek rivayetleri cem etmenin mümkün olduğunu söyler. Bu te'lifi makul kılan bir husus şudur: İbnu Abdilberr, bu hadislerin yegane râvisi durumundaki Ümmü Atiyye'nin cenazeleri yıkamayı meslek edinmiş birisi olduğunda cezmeder. Öyleyse her ikisinin de cenazesinde meslek icabı bulunmuş olmaktadır.
2- Cenazenin en az üç kere yıkanacağı, tek kılmak şartıyla beş, yedi şeklinde -duyulan ihtiyaca göre- daha fazla sayıda da yıkanabileceği belirtilmiştir.
3- Cenazeyi yıkamada su tek başına kafi geldiği halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sidre ile yıkanmasını, sonuncu defa da suya kâfûr konmasını emretmiştir.
Sidre (cem'i sidr gelir), bir ağaç olup, kurutulup dövülen yaprakları yıkanmalarda sabun gibi temizlik maddesi olarak kullanılır.
Kâfûr: Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından yapılan beyaz renkli, kokulu bir maddedir. Cenazenin sonuncu defa bununla yıkanması, kokusu sebebiyledir.
Kadı İyaz, sidrenin kullanılmasının, cenazedeki bazı pisliklerin giderilmesi için birinci yıkamada kifayet edeceğini, müteakip yıkamalarda sidre kullanılmasına gerek olmadığını kaydeder. Sidrenin ayrıca, cenazenin bozulmasını geciktirme, şayet varsa bazı haşereleri izale etme gibi başka faydalarına da dikkat çeker. İbnu'l-Hümam der ki: "Hadis cenazeyi yıkarken temizlikte değil nezafette mübalağa etmenin matlub olduğunu ifade eder." Ona göre sadece su, tek başına temizlik için yeterlidir. Suyun ısıtılması, sidre ve kâfûr'un kullanılması gibi hususlar daha ziyade şer'an matlub olan nezafet ve nezâhetin artırılmasına yöneliktir.
Bazı âlimler, cesedin önce saf su ile yıkanıp kaba pisliklerinin giderilmesinin, sonra sidreli su ile yıkanıp temizliğin tamamlanmasının, en sonunda da kâfûrlu su ile yıkayıp kokulanmasının uygun olacağını söylemiştir. El-Hidâye'ye göre evla olanı ilk iki yıkamayı su ve sidre ile yapmaktır.
Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, hadisten her yıkamada sidreli su kullanma gereğini anlamıştır.
4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendi izarını teberrüken veriyor ve bunun Hz. Zeyneb'in cesedine ilk sarılan şey olmasını söylüyor. Gerçi hadiste "bunu ona şiâr yapın" denmektedir. Şi'ar, Arapçada bedene ilk giyilen şey ma'nâsına gelir. Dilimizde "iç gömlek" tabiriyle karşılayabiliriz. Hadisteki: "Ona şiâr yapın" ifadesini, "Ona önce bunu sarın" diye çevirdik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendi izarını kefenin altına şiâr kılınmak üzere vermesi, kızı Zeyneb'e bereket ulaşması gayesine matuf olmalıdır.
5- Hadiste Hz. Zeyneb radıyallahu anhâ'nın saçının üç örgü halinde tanzim edilip arka tarafına salındığı belirtilmektedir. Kurtubî, bu ameliyenin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emriyle mi, yoksa Ümmü Atiyye'nin şahsen istihsan ederek mi yaptığının rivayetlerde tasrih edilmediğini, iki halin de muhtemel olduğunu söyler. Netice olarak Ulema, bu hususta ihtilaf etmiştir. Bazıları kadının saçlarının örülmesine karşı çıkmış, diğer bazıları da sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak örülmesi gereğine hükmetmiştir. Evzâî ve Hanefîlere göre kadının saçının bir miktarı yüzüne, bir miktarı da arkaya salınır. Nevevî, Ümmü Atiyye'nin muamelesine Resûlullah'ın muttali bulunmuş ve takrir etmiş olması gereğine hükmeder. İbnu Hacer ise Saîd İbnu Mansur'un bir rivayetini kaydederek, meselenin Resûlullah'ın emrine dayandığını belirtir:
"Onu üç kere yıkayın, saçını da örgüler halinde tanzim edin."[523]

3810-4- وعن أم قيس بنت محصن رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]تَوَفَّى ابْنِى فَجَزِعْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لِلَّذِى يُغَسِّلُهُ: تُغسِّلِ ابْنِى بِالْمَاءِ الْبَارِدِ فَيَقْتُلُهُ، فَانْطَلَقَ عُكَّاشَةُ ابنُ مِحْصَنٍ إلى رَسُولِ اللّهِ # فَأَخْبَرَهُ بِقَوْلِهَا. فَتَبَسَّمَ ثُمَّ قال: مَا قَالَتْ، طَالَ عُمْرُهَا؟ فَـ نَعْلَمُ امْرَأةً عَمَّرَتْ مَا عَمَّرَتْ[. أخرجه النسائي .

4. (3810)- Ümmü Kays Bintu Mihsan radıyallahu anhâ anlatıyor: "Oğlum ölmüştü. Bu sebeble çok üzüldüm. Onu yıkayan kimseye: "Oğlumu soğuk su ile yıkama, oğlumu öldüreceksin!" dedim. Bunun üzerine Ukkâşe İbnu Mihsan radıyallahu anh hemen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gidip benim söylediklerimi haber verdi.

Resûlullah tebessüm buyurup: "Böyle mi söylüyor! Onun ömrü uzadı." Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" dedi."[524]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin son kısmını, İbnu Hacer, el-İsâbe'de biraz farkla kaydeder. Buna göre "Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" cümlesi Hz. Peygamber'in sözü değildir, râvinin sözüdür. Halbuki yukarıdaki rivayette bu cümle, sanki Hz. Peygamber'in "Böyle mi söylüyor, onun ömrü uzadı" ifadesinin devamıdır ve hepsi Hz. Peygamber'in sözüdür. Ama, İsâbe'de araya konan Kale (dedi ki) kelimesi ile, sözün devamı râviye ait olmakta, böylece hadis hem daha net bir ma'nâ kazanmakta, hem de Sindî'nin dediği gibi Resûlullah'ın bir mucizesi ortaya çıkmaktadır.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ukkâşe'ye dediği "Böyle mi söylüyor...?" ifadesi taaccüp ifade eden bir istifhamdır. Dolayısiyle soğuk su ile cenaze yıkanmasını yadırgamamış, normal karşılamış olmaktadır. Ulema bunu cevaza hamletmiştir.[525]

-3811 -5- وعن أبي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ غَسَّلَ المَيِّتَ فَلْيَغْتَسِلْ[. أخرجه أبو داود والترمذي.وزاد:]وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأ[.

5. (3811)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ölü yıkarsa, yıkansın" buyurdular." Ebu Dâvud'un rivayetinde: "Kim de cenaze taşırsa abdestlensin" ziyadesi mevcuttur.[526]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cenaze yıkayan kimseye gusletmeyi, taşıyana da abdest almayı emretmektedir. Hadis, muhtelif tariklerden de gelmiştir. Âlimler, hadisin sıhhatini mazbut bulmadıkları için hükmüyle amel hususunda ihtilaf etmişlerdir.
Hadisle ilgili olarak Tirmizî şu açıklamayı yapar: "Hadis hasendir. Ebu Hüreyre radıyallahu anh'tan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir. Ölüyü yıkayan kimse hakkında Ulema ihtilaf etmiştir. Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli: "Ölü yıkayana gusletmesi gerekir" demiştir, bazıları da, "Abdest gerekir" demiştir. İmam Mâlik: "Ölü yıkayanın gusletmesini müstehab addederim, bunu vacib görmüyorum" demiştir. Şâfiî'nin hükmü de böyledir. Ahmed İbnu Hanbel: "Kim ölü yıkarsa ona gusletmesinin vacib olmayacağını ümid ediyorum. Abdeste gelince, hakkında söylenebilecek şeyin en azıdır." İshak İbnu Râhûye: "Abdest gereklidir" derken, Abdullah İbnu Mübarek de: "Ölü yıkamaktan dolayı ne gusül, ne de abdest vardır" demiştir."
Bu görüşte olanlar, Beyhakî'nin İbnu Abbâs tarikinden kaydettiği bir rivayete daha dayanırlar. Orada Resûlullah: "Ölülerinizi yıkama sebebiyle size gusletmek gerekmez. Ölüleriniz, tâhir olarak ölür, necis değillerdir. Ellerinizi yıkamak size kâfidir" buyurmaktadır. İbnu Hacer, bu rivayetle Ebu Hüreyre rivayetinin arasını şöyle te'lif eder: "Ebu Hüreyre hadisindeki emir vücub değil nedb ifade eder, veya gusül ile, İbnu Abbas hadisinde tasrih edildiği üzere ellerin yıkanması kastedilmiştir."
3815 numarada kaydedilecek bir Muvatta rivayetine göre, Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh vefat edince, hanımı Esma Bintu Umeys onu yıkar ve işi bitince etrafındaki muhacirlere sorar: "Bugün çok soğuk bir gün, ben oruçluyum da. Bana gusletmem gerekir mi?" Orada bulunanlar: "Hayır!" derler.
Şu halde, bu şekilde cenaze yıkayan kimseye gusül emrinin vücub değil, istihbab ifade ettiğine delâlet eden rivayetler mevcuttur. Öte yandan Abdullah İbnu Mübarek gibi, bazı büyükler de bunun müstehab bile olmayacağına kâil olmuşlardır.
Sadedinde olduğumuz hadisin mensuh olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Bazı âlimler nesh iddiasını reddederler. "Zanla nesh sübut bulmaz" derler ve hadisin ihticaca elverişli sıhhatte olmadığını söylerler.
Bu mevzuyu İbnu Ömer'den kaydedilen bir rivayet de aydınlatır: "Biz ölüyü yıkardık. (İşi bitince) bazılarımız yıkanırdı, bazılarımız yıkanmazdı."
Hattâbî der ki: "Ölü yıkamaktan gusül yapmanın veya taşımaktan dolayı da abdest almanın vacib olduğuna hükmeden tek fakih bilmiyorum. Bu meseledeki emir, istihbab için beyan edilmişe benziyor. Şu da mümkündür: Yıkayan kimseye yıkantı suyundan sıçramalar olmuştur, ölünün bedeninde yeri bilinmeyen bazı necaset bulaşığı vardır, böylece yıkayan kimseye pis su isabet eder, bu sebeple tam olarak arınmak için tepeden tırnağa bir gusülde bulunmak muvafık olur."
Hattâbî, taşıyanın abdest almasıyla ilgili emrin de şöyle bir açıklamaya dahi tabi tutulduğunu kaydeder: "Taşıyan abdestli olmalıdır, ta ki cenaze namazına katılabilsin."[527]

-3812 -6- وعن ناجية بن كعب:]أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: لَمَّا مَاتَ أبُو طَالِبٍ أتَيْتُ رَسُولَ اللهِ # فَقُلْتُ: إنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ قَدْ مَاتَ فقَالَ: اذْهَبْ فَوَارِ أبَاكَ، ثُمَّ تُحْدِثَنَّ شَيْئاً حَتّى تَأتِيَنِى فَوَارَيْتُهُ فَأتَيْتُهُ فَأمَرَنِى فَاغْتَسَلْتُ فَدَعَا لِى[. أخرجه أبو داود والنسائي.»المُواراةُ«: الستر، وأراد به الدفن.

6. (3812)- Nâciye İbnu Ka'b anlatıyor: "Hz. Ali radıyallahu anh dedi ki: "Ebu Tâlib ölünce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip: "Dalâlette olan ihtiyar amcan öldü" dedim. Bana: "Git babanı göm! Sonra, bana gelinceye kadar hiçbir şey yapma!" buyurdular. Ben de gidip gömdüm ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip haber verdim. Bunun üzerine bana yıkanmamı emir buyurdular ve yıkandım... Sonra bana dua ediverdi [ancak duayı ezberleyemedim]."[528]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ali radıyallahu anh'ın babası ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da amcası olan Ebu Tâlib'in defniyle ilgilidir. Rivayet müşrik olarak öldüğünü tasrih eder ve yıkanmaksızın ve üzerine namaz kılınmaksızın defnedildiğini belirtir.
2- Rivâyet, Resûlullah'ın Hz. Ali'ye, definden sonra yıkanmayı emrettiğini ifade etmektedir. "Yıkanma işinin kâfir cenazesinin defniyle alakalı bir emir olabileceği ihtimaline temas edilmiştir." Değilse, önceki hadiste belirttiğimiz üzere müslüman cenazeye yapılan muamelelerden herhangi birisi sebebiyle kesin bir yıkanma emri vârid olmamıştır.
3- Hadisin sonunda köşeli parantez içerisinde kaydettiğimiz ziyade Nesâî'nin rivayetinde mevcuttur.[529]

3813-7- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسُولُ اللهِ # يَغْتَسِلُ مِنْ أرْبَعَةٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ، وَلِلْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ المَيِّتِ[. أخرجه أبو داود .

7. (3813)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah, dört şeyden dolayı guslederlerdi: "Cenâbet, cuma, hacâmat, ölü yıkamak."[530]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hükümleri farklı olan dört ayrı yıkanmayı, aynı hükmü, aynı vasfı taşıyor intibaını verecek şekilde beraber zikretmiş durumdadır:
***** Cenabetten yıkanmak farzdır.
***** Cuma güslü'nü Resûlullah'ın yaptığını, istihbab olarak emir buyurduğunu daha önc belirttik.
***** Hacâmat(kan aldırma)tan sonraki gusül temizlik içindir. Hacâmat olan kimsenin üzerine kan sıçramaları olabilir, bundan emin olunamaz. Bu sebeple vacib olmaksızın nezafet maksadıyla istihbab olarak yıkanmak söylenmiş olabilir.
***** Ölü yıkama sebebiyle de yıkanmanın vacib olmayacağı hususunda Ulemanın ittifakını yukarıda kaydettik.
Bu hadisin zayıf olduğuna da dikkat çekilmiştir.[531]

3814-8- وعن نافع:]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: حَنَّطَ ابْناً لِسَعِيدِ بَنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه وَحَمَلَهُ. ثُمَّ دَخَلَ المَسْجِدَ وَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضّأ[. أخرجه البخاري في ترجمة ومالك .

8. (3814)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer radıyallahu anhümâ, Saîd İbnu Zeyd'in bir oğlunu mübaşereten tahnît yaptı ve (kabre) taşıdı. Sonra mescide girip, abdest almaksızın namaz kıldı."[532]

AÇIKLAMA:

1- Ölüyü tahnît etmek. Ölüyü kokulamak maksadıyla hanût (veya hınat) tatbik etmek. Hanût: "Ölünün kefen ve bedenine konulan kokulu maddedir. Resûlullah'a hangi Tanûtu daha çok seversiniz? diye sormuşlar da, "Kâfûr!" diye cevap vermiş. Bir başka rivayette Semud kavminin, haklarında azabın geleceğine kanaatleri hâsıl olunca, hemen Cife'ye dönüp pis kokmamak için kefenlenip sabır otuyla tahnitlendikleri belirtilir.
Şu halde hanût, ölüyü kokulamak ve hatta cesedin bozulmasını geciktirmek için ölüye tatbik edilen her çeşit koku maddesine denmiştir.
2- Mübaşereten demek, eli ölünün cesedine değerek demektir. İbnu Ömer tahnît işini, koku maddesini eliyle cesede sürerek yapmış olmalı. Âlimler, müslümanın ölümle necis olmayıp bilakis cesedinin temiz kaldığı hususundaki kabullerine, bu hadisi de delil kılarlar. "Şayet ceset temiz olmasaydı, İbnu Ömer elini değmekten sakınırdı veya değdikten sonra yıkardı" demişlerdir. Bu kanaatte olan âlimlere göre, "Ölüyü yıkamaktan maksad temizlik değil, teabbüddür, yani yıkama emrini yerine getirmek suretiyle kulluk yapmak, ibadet ifa etmektir. Eğer ölünün cesedi necis olsaydı ne su, ne sidre ile ne de tek başına su ile yıkamakla temizlenmiş olmazdı."
Şu halde bu rivayet 3811 numarada geçen hadisin zayıf olduğunu, hükmüyle amel edilmeyeceğini ifade eder. Zira Buhârî ve Muvatta'da yer almakla senet yönünden üstünlüğü açıktır.[533]

3815- 9- وعن عبدالله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم:]إنَّ أسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ امْرأةَ أبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: غَسَّلَتْ أبَا بَكْرٍ حِينَ تُوُفِّىَ. ثُمَّ خَرَجَتْ فَسَألَتْ مَنْ حَضَرَهَا مِنَ المُهَاجِرِينَ، فقَالَتْ: إنِّى صَائِمَةٌ، وَإنَّ هذَا يَوْمٌ شَدِيدُ الْبَرْدِ فَهَلْ عَلَيّ مِنْ غُسْلٍ؟ فَقَالُوا: َ[. أخرجه مالك .

9. (3815)- Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr'in hanımı Esmâ Bintu Umeys radıyallahu anhümâ vefat ettiği zaman Hz. Ebu Bekr'i yıkadı. Sonra (dışarı) çıkıp, cenazenin yanında hazır bulunan muhacirlere: "Ben oruçluyum. Şu gün de, çok soğuk bir gün. Bana gusül gerekir mi?" diye sordu. Hepsi birden, "Hayır!" dediler."[534]

AÇIKLAMA için 3811 numaralı hadise bakılsın.

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLUNCA GUSÜL

3816- 1- عن قيس بن عاصم رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أتَيْتُ رَسُولَ اللهِ # أُرِيدُ ا''سْ◌َمَ. فَأمَرَنى أن أغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ[. أخرجه أصحاب السنن.وفي رواية الترمذي والنسائي:]أنَّهُ أسْلَمَ فَأمَرَهُ[.

1. (3816)- Kays İbnu Âsım radıyallahu anh anlatıyor: "Müslüman olmak arzusuyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelmiştim. Bana su ve sidre ile yıkanmamı emir buyurdu."[535]
Tirmizî ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "(Kays) müslüman oldu, (Resûlullah) ona yıkanmayı emretti" denmiştir.[536]

3817- 2- وعن عُثيم بن كثير بن كليب عن أبيه عن جده:]أنَّهُ جَاءَ رسولُ اللهِ # فقَالَ: قَدْ أسْلَمْتُ فقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ #: ألْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ. يَقُولُ: إحْلِقْ قالَ: فَأخْبَرَنِى آخَرُ أنَّ النّبىَّ # قالَ خَرَ مَعَهُ: ألْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ وَاخْتَتِنْ[. أخرجه أبو داود .

2. (3817)- Useym İbnu Kesîr İbni Küleyb an ebîhi an ceddihî'nin anlattığına göre (ceddi Küleb), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Müslüman oldum!" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üstünden küfür saçını at!" der ve traş olmasını söyler, Useym'in babası dedi ki: "Bana bir başka (sahabî)nin bildirdiğine göre Aleyhissalâtu vesselâm, beraberinde olan bir diğerine de: "Üzerindeki küfür tüyünü at ve sünnet ol!" buyurmuştu."[537]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler bu hadislerden hareketle yeni müslüman olan bir kimseye yıkanmayı emretmek gerektiğini, bu nebevî emrin vücub ifade ettiğini söylemiştir. Ancak, Hattâbî: "Ulemanın çoğuna göre, bu yıkanmanın vacib olmayıp müstehab" olduğunu söylediğini belirtir. İmam Şâfiî merhum: "Kafir müslüman olunca, bir de yıkanması hoşuma gider, şayet yıkanmasa cünüb sayılmaz, abdest alıp namaz kılması ona kafidir" demiştir.
Ahmed İbnu Hanbel ve Ebu Sevr, hadisin zâhirinden hareketle bir kafir müslüman olduğu vakit öncelikle yıkanmasının vacib olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, kafirlik günlerinde, cima, ihtilam gibi yıkanmayı gerektiren hallerden uzak değildir. Ancak yıkanmaz, yıkansa bile ondan (bu yıkanma) sahih ve muteber olamaz. Zira cenâbetten yıkanmak, dinin farzlarından bir farzdır. Bu da, namaz ve zekat gibi, ancak imandan sonra makbuldür. O ise bu guslü, henüz imana girmezden önce yapmıştır."
İmam Mâlik de müslüman olunca kafirin yıkanması gerektiği görüşünde idi.
Şirkten henüz çıkmamış iken abdest alıp sonra müslüman olan müşrikin durumunda ihtilaf edilmiştir. Ashab-ı Re'y'den bazıları: "Müşrikken aldığı abdestle namaz kılabilir, ancak müşrikken teyemmüm etmiş idiyse, müslüman olunca bu teyemmümle namaz kılması caiz olmaz, su bulamazsa müslüman olunca yeniden teyemmüm yapar. Bunlara göre, aradaki fark şundan ileri gelir: Teyemmümde niyet esastır. Müşrik'in ibadet niyeti ise sahih olmaz. Halbuki su ile temizlik niyeti mütevakkıf değildir. Öyle ise müşrikken temizlik yapmış ise, bu tıpkı müslüman kimsenin temizliği gibi sahihtir.
İmam Şâfiî: "Bir kimse müşrikken abdest alsa veya teyemmüm yapsa sonra müslüman olsa, namaz için abdesti yenilemesi gerekir, teyemmüm de böyledir, aralarında fark yoktur." Ancak, müşrik cünüblükten yıkanıp müslüman olsa, bunun durumu hakkında Şâfiî'nin ashabı ihtilaf etmiştir. Bazıları, "yeniden gusül yapması vacibtir, tıpkı abdestte olduğu gibi" demiştir. Bu daha muvafık, daha doğru gözükmektedir. Bir kısmı da "İkisi arasında fark görüp her halukârda abdesti tazelemesi gerekir, ancak guslü yenilemesi gerekmez" demiştir. Hepsi şunu demekte ittifak eder: "Müslüman olur ve kendisine kafirken cünüblük isabet etmediğini yakinen bilirse, ona gusül gerekmez."
"Müslüman olunca, kafire yıkanması vacibtir" diyenlerin kavli, hadisin zahirine uygundur. Çünkü emrin hakikatı, aksine bir hüküm ifade ettiğini gösteren karîne olmadığı müddetçe, vücub ifade eder.

2-İkinci hadiste saç kesilmesi mevzubahistir. Âlimler, her müslüman olan kimseye yıkanma gereği gibi bir de saçını traş etme diye bir vecibe yüklenmediğini, sadedinde olduğumuz hadiste geçen "küfür saçı"ndan muradın, küffâra alamet olan bir saç olacağını belirtmişlerdir. Nitekim hadiste "saçını da kes" denmemiş, "küfür saçını kes" denmiştir. Saçın küfre nisbet edilmiş olması Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhatabında küfre alamet olan hususî bir saçın varlığını ifade eder. Nitekim kâfirler, her beldede kendilerine has saç şekli tesbit etmişler, moda ortaya koymuşlardır. Mısır'da, Hindistan'da, saçın hiç kesilmeyen kısımları vardır. Zaman zaman traş olsalar bile, o hususi kısma dokunmazlar. Bu bir nevi onların dinlerinin, inançlarının bir gereğidir, milliyet sembolüdür. Şu halde böylesi bir kısım saç İslam'la küfür arasında bir alâmet-i farika olmaktadır. Şu halde, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Üseym'in ceddine ve yanındakilere, böylesi bir alamet saçın kesilmesini emretmiş olmalıdır.
3- Hadis son kısmında "sünnet ol!" emri de yer almaktadır. Bazı âlimler buna dayanarak, müslüman olan kafirlerin bir de sünnet olmalarını vacib olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak hadisin, zaaf sebebiyle, vücub tesbit edecek güçte olmadığını belirtmiştir.[538]

ALTINCI FASIL

HAMMAM HAKKINDA

3818 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ رسولَ اللهِ #: نَهَى الرِّجَالَ وَالنِّسَاءَ عِنْ دُخُولِ الْحمَّامِ: قَالَتْ ثُمَّ رَخَّصَ لِلرِّجَالِ أنْ يَدْخُلُوهُ فِى الْمَآزِرِ[.

1. (3818)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınları da erkekleri de hamama girmekten nehyetmişti. Sonradan, izarlarına sarınmış olarak erkeklerin girmesine izin verdi."[539]

3819 -2- وفي رواية]أنّ عَائِشَةَ دَخَلَ عَلَيْهَا نِسْوَةٌ مِنْ نِسَاءِ أهْلِ الشَّامِ فقَالَتْ: لَعَلَّكُنَّ مِنَ الكُورَةِ الَّتِى يَدْخُلْنَ نِساؤُهَا الْحَمَّامَاتِ؟ قُلْنَ: نَعَمْ. قَالَتْ: أمَا إنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: مَامِنْ امْرَأةٍ تَخْلَعُ ثِيَابَهَا في غَيْرِ بَيْتِهَا إَّ هَتَكَتْ مَا بَيْنَهَا وبَيْنَ اللهِ مِنْ حِجَابٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»اَلْكُورَةِ«: اِسْمٌ يَقَعُ عَلى جِهَةٍ مِنَ ا'رْضِ مُخْصُوصَةً كَالشَّامِ وَالعِراقِ وَفَلَسْطِينَ وَنَحْوَ ذلِكَ .

2. (3819)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Hz. Âişe radıyallahu anhâ'nın yanına, Şamlı kadınlardan bir grup girmişti. Hz. Âişe: "Sizler herhalde, hanımları hamamlara giren bölgedensiniz!" dedi. Kadınlar: "Evet!" diye cevap verdiler. Hz. Âişe: "Ama ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Elbisesini evinden hariç bir yerde çıkaran her kadın, mutlaka Allah'la kendi arasındaki perdeyi yırtmış olur" dediğini işittim" buyurdu.[540]

3820 -3- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: سَتُفْتَحُ لَكُمْ أرْضُ الْعَجَمِ، وَسَتَجِدُونَ فِيهَا بُيُوتاً يُقَالُ لَهَا الْحَمَّامَاتُ فَ‍َ يَدْخُلَنَّهَا الرِّجَالُ إَّ بِا'زُرِ، وَامْنَعُوا مِنْهَا النِّسَاءَ إَّ مَرِيضَةً أوْ نُفَسَاءَ[. أخرجه أبو داود .

3. (3820)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Size Acem diyarının fethi müyesser olacak. Oralarda hammam denen evlere rastlayacaksınız. Sakın ola erkekler onlara izarsız girmesinler. Nifas veya hastalık hali dışında kadınların oralara girmesine izin vermeyin."[541]

3821 -4- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قال: مَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ فَ‍ َ يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بَغَيْرِ إزَارٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ فَ‍َ يُدْخِلْ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ اŒخِرِ فَ‍َ يَجْلِسْ عَلى مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا الخَمْرُ[. أخرجه الترمذي والنسائي .

4. (3821)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah ve ahiret gününe inanan kimse izarsız hammâma girmesin. Kim Allah'a ve ahirete inanıyorsa, bir özrü olmadan hanımını hammâma sokmasın. Kim Allah'a ahirete, inanıyorsa üzerinde içki bulunan sofraya oturmasın."[542]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayet "hammâm" üzerine. Bu rivayetlerde hamamların Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde Araplarca pek bilinmediğini, Acemler (gayr-ı Araplar) tarafından bilindiğini görmekteyiz. Buralara gitmek, önceleri erkek ve kadın bütün müslümanlara yasaklanmış olduğu halde, sonradan bazı kayıtlarla erkeklere serbest kılınmıştır. İzarlarına sarınmış olarak girmek... İzar, belden aşağıyı örten giyecek olduğuna göre, avret yerlerini açarak hamamlara gitmek yasaklanmış olmaktadır. Allah'a ve ahirete inanan her müslüman avret

yerlerini hamamlarda bile açmamalıdır. Şu halde hadisler, avret yerlerini açarak hamama gitmeyi kesin bir dille haram kılmaktadır.
2- Kadınların hamama gitmesi meselesine gelince, bazı hadisler mutlak olarak tahrim ederken (1, 2 ve 4. hadisler), bir hadiste de (3. hadis) tedaviye yönelik bir özre binaen kadınların da hamama gitmesine ruhsat tanıyor. Şu halde izarlı ve tesettürlü de olsa, kadınların hamama gitmeleri zaruret olmadıkça haram edilmiş olmaktadır.
Gazalî'nin kaydına göre, Ashab, Şam'da hamamlara gidince, bir kısmı:"Şu hammam denen evler ne iyi yerdir, orada bedeni kirden temizliyoruz" demişlerdir. Bir kısmı da: "Şu hammam denen evler ne kötü yerdir, avretler açılıyor, haya gidiyor" demiştir. Gazali: "Afetinden kaçınıldığı takdirde, (temizlik, tedavi gibi bir) faide düşünerek gitmede bir beis yoktur" der.
Bazı şârihler kadınlar hakkında yasaklanmasını şöyle izah etmiştir. "Çünkü onların bedenlerinin her tarafı avrettir, örtülmesi farzdır, hiçbir yerlerinin zaruret olmadıkça açılması caiz değildir. Hastadır, tedavi için girer veya nifastan çıkmıştır, temizlenmek için girer. Veya cünübtür, hava soğuktur, su ısıtma imkanı yoktur ve soğuk su kullanması halinde zarar göreceğinden korkulmaktadır. Bu gibi zaruretler karşısında kadınların avretlerini örtmeleri kaydıyla girmelerine izin verilmiştir."
Görüldüğü üzere hamamlar, kadınlar hakkında da mutlak olarak haram kılınmamıştır.[543]

DOKUZUNCU BAB

HAYIZ HAKKINDADIR

(Bu babta iki fasıl var)

*****

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM

*****

İKİNCİ FASIL

MÜSTEHÂZE VE NİFAS HALLERİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Hayz, kelime olarak akmak demektir. Örfte kadınların belli yerlerinden muayyen vakitlerde kanlarının akmasıdır. Dilimizde ay hali veya aybaşı hali veya âdet hali de denir. Hayız gören kadına Arapça olarak hâiz denilir. Aslında hâiz, ism-i fail ve müzekkerdir. Ancak bu hal kadınlara mahsus olduğu için haize denmeksizin, hâiz'le kadın kastedilir. Kur'an'da mahîz kelimesi hayz ma'nâsında kullanılmıştır. Bu halle ilgili olarak âyette şöyle buyurulur: "(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı hali (mahîz) hakkında da sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın." Allah şüphesiz daime tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever" (Bakara 222).
Hayız hali, kadınlarda büluğ yaşı ile başlar ve yeis hali denen hamilelikten ümid kesilme devresine kadar devam eder.
Hayız (veya âdet) hali, kadınlarda en az dokuz yaşında görülmeye başlar. İstisnâî durumlarda da olsa altı yaşında da adet halinin olabileceği kabul edilmiştir. Bu hal normal olarak elli veya ellibeş yaşına kadar devam eder. Daha evvel âdet halinin kesildiği de olur. Âdet halinin kesilmesine iyâs denir. Bu maksadla iyâs yaşı veya sinn-i iyâs tabirleri kullanılır. Bu yaşa ulaşan kadına da âyise denir.
Âdet müddeti, mezheplere göre farklı olabilir. Şâfiîlere göre bu müddetin en az sınırı bir gün bir gece, en çoğu on beş gündür. Mâlikîlere göre ise, en azı, kanı görecek kadar zamandır. Bir saat bile olabilir. Âdet müddeti Hanefîlere göre en az üç gün üç gece yani yetmişiki saat, en fazla on gün on gecedir, yani ikiyüzkırk saattir. Bu iki müddet arasında görülecek kanlar âdet kanı sayılır. Bu müddet esnasında kanın devamı şart değildir, zaman zaman kesilebilir. Sözgelimi bir kadın üç gün kan görüp sonra iki gün kesilse, sonra tekrar üç gün görse, bu sekiz günlük müddet onun âdet süresini teşkil eder. Kadının takarrur eden müddetinden fazla kan gelecek olursa o kan âdet kanı sayılmaz. Mesela bir kadının mutad kan görme müddeti yedi olarak takarrur etti ise, sekizinci ve dokuzuncu... günlerde göreceği kan istihâze kanıdır, bir özre bağlı olarak gelmektedir.

Bazı kadınlarda âdet günleri sabit değildir, devamlı değişir. Bunlar bir ay beş, bir başka ay altı veya daha fazla günlerde kanama görebilirler. Bu durumlarda ihtiyatla hareket edip, böyle bir kadın altıncı gün yıkanır, namazını kılar, çünkü bunun istihâze kanı olma ihtimali var. Müddet uzaması -veya kısalması- üst üste iki ay devam edince müddetin değiştiğine hükmedilir. Mutaddan fazla olan kanama on güne çıksa bunun âdet olması melhuzdur, on günü taşarsa âdet sayılmaz. Mesela mutadı yedi gün olan bir kadının kanaması on gün devam etse bu hayz sayılır, onbir gün devam etse, yediden fazlası istihâze kanı sayılır. Böyle değerlendirmenin sebebi, hayz halinin on günden fazla olmayacağının kabul edilmesinden ileri gelir.
Hayız halinde namaz, oruç gibi ibadetler terkedilir, zevciyat muamelesi yapılamaz, Kur'an okunamaz, Mushaf'a el sürülemez, camiye girilemez, Kabe tavaf edilemez.
Görüldüğü üzere, hayz hali ile ilgili bilinmesi gereken bir kısım ahkam vardır. Her müslüman erkek kadının bunları bilmesi gerekir. Teferruat için mutlaka ilmihal kitaplarına müracaat edilmelidir.[544]

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLI VE HAYIZLIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

-3822 -1- عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ لَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِي الْبُيُوتِ فَسَألَ
يةِ. فقالَ: Œأصْحَابُ النَّبىّ # فأنْزَلَ اللّهُ تَعالى: وَيَسْألُونَكَ عَنِ المَحِيضِ قُلْ هُوَ أذىً فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ في الْمَحِيضِ إلى آخر ا
رسولُ اللّهِ #: اصْنَعُوا كُلَّ شَىْءٍ إَّ النِّكَاحَ. فَبَلَغَ ذلِكَ الْيَهُودَ. فقَالُوا: مَا يُرِيدُ هذَا الرَّجُلُ أنْ يَدَعَ مِنْ أمْرِنَا شَيْئاً إَّ خَالَفَنَا فِيهِ فَجَاءَ
أُسَيْدُ بنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بنُ بِشْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما. فَقَاَ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا كَذَا، أفَ◌َ نُجَامِعُهُنَّ؟ فَتَغَيَّرَ وَجْهُ
رسولِ اللّهِ # حَتّى ظَنّنَا أنَّهُ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِما فَخَرجَا فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إلى رسول اللّهِ # فَأرْسَلَ فِي آثارِهِمَا فَسَقَاهُمَا
فَعَرَفَا أنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا[. أخرجه الخمسة إ البخاري، وهذا لفظ مسلم.»وَجَدَ عَلَيْهِ«: يجد موجدة إذا غضب .

1. (3822)- Hz. Enes (radıyallau anh) anlatıyor: "Yahudilerin şöyle bir âdeti vardı: İçlerinde bir kadın âdet görmeye başlayınca, onunla beraber yiyip içmezler, evlerde beraber oturup kalkmazlardı. Bu durumu Ashab (radıyallahu anhüm) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu. (Meâlen): "(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı halinden sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın. Temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..." (Bakara 222) âyeti üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kadınlarınızla nikah (zevciyat muamelesi) dışında her şeyi yapın!" buyurdu. Bu ruhsat yahudilere ulaşınca: "Bu adam ne yapmak istiyor? Bize muhalefet etmediği bir şey bırakmadı!" dediler. (Bu sözü işiten) Üseyd İbnu Hudayr ve Abbad İbnu Bişr (radıyallahu anhümâ) gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! yahudiler şöyle şöyle söylüyorlar" diye haber verdiler. "Biz kadınlarla beraber oturup kalkmıyacak mıyız?" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın rengi öylesine değişti ki, biz onlara kızdığını zannettik. Onlar da hemen çıkıp gittiler. Derken onlar yolda Resûlullah'a gönderilen hediye sütle karşılaştılar. Resûlullah o sütü hemen bunların peşisıra içmeleri için gönderdi. Böylece anladılar ki, Aleyhissalâtu vesselâm kendilerine gücenmemiştir."[545]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, Ashab'ın sualinin âyetin nüzulünden önceye aid olduğunu, bunu "önceki şeriatler bizim de şeriatimizdir" inancına binaen sormuş olabileceklerini belirtir.
Nevevî, âyette geçen birinci mahîz'den muradın kan olduğunu belirtir. İkincisi ihtilaflıdır. Umumiyetle hayız olduğu kabul edilmiştir. Ferc olduğunu, hayız zamanı olduğunu söyleyen âlim de vardır.
Useyd ile Abbâd (radıyallahu anhümâ)'nın, "Hayızlı kadınlarla beraber oturup kalkmıyalım mı?" sözüyle neyi kastettiklerinde âlimler ihtilaf etmiştir. Bazıları, "maksad, kadınlarla bir arada yaşamak, beraber yiyip içmek" derken, bazıları da "münasebet-i cinsiyedir" demiştir. Muhtemelen bunlar, yahudilere muhalefeti bu meselede de sürdürüp kadınlarla cinsî münâsebeti devam ettirme ruhsatı almak istemişler, ancak bu arzuları şeriat-ı İslamiye'ye muhalif olduğu için Resulullah aleyhissalâtu vesselam'ın canı sıkılmış ve öfkesinden rengi değişmiştir.
Yine de Aleyhissalâtu vesselâm, Ensar'ın yüce şahsiyetinin gönüllerini hoş etmeyi ihmal etmemiş, peşlerine gönderdiği sütle, haklarındaki iltifat-ı nebevîyenin devam etmekte olduğunu ihsas buyurmuştur.[546]

-3823 -2- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: مَنْ أتَى حَائِضاً فِي فَرْجِهَا، أوِ امْرأةً فِي دُبُرِهَا، أوْ كَاهِناً فَقَدْ
بَرِئَ مِمَّا أُنْزِلَ عَلى مُحَمّدٍ #[. أخرجه الترمذي .

2. (3823)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim hayızlının fercine veya bir kadının dübürüne (arka uzvuna) temas ederse veya kahîne uğrarsa Muhammed'e ihdirilenden teberrî etmiş (yüz çevirmiş) olur."[547]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz, bu hadislerinde, dîn-i mübîn-i İslam'ın yasakladığı üç ameli şiddetli bir üslubla reddetmektedir:
***** Hayızlı kadınla münasebet-i cinsiyye.
***** Kadınlara arka uzuvdan temas.
***** Gaybî umuru öğrenmek veya bir işe karar vermede yardımını te' min gibi bir maksadla kahine müracaat etmek.
Bu ameller, hadiste, İslam'dan yüz çevirmek olarak tavsif ediliyor.
Tirmizî: "Bu hadisin ma'nâsı tağliz (yani yasakta şiddetli bir üsluba yer vermek)'dir" dedikten sonra: "Nitekim Resulullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir: "Kim hayızlı kadına temas ederse bir dinar tasadduk etsin" der."
Sadedinde olduğumuz hadisten maksadın tekfir değil, tağlîz olduğunu belirtme sadedinde Tirmizî der ki:
"Hayızlı kadına temas küfrü gerektiren bir amel olsaydı, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu günah için kefarette bulunmayı emretmezdi."
2- Kadınlara arka uzvundan teması dinimiz şiddetle yasaklar. Bu davranış, münasebet-i cinsiye âdâbını tesbit eden âyete de aykırıdır:
"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin, (çocuk yaparak) istikbal için hazırlıklı olun, Alah'tan sakının (kadına bu âdâba uymayan temasta bulunmayın)" (Bakara 223).
Resûlullah bir hadislerinde: "Hanımına arka uzvundan temas edenin yüzüne Allah bakmaz" der. Böyleleri bazı hadislerde "...mel'un" olarak tavsif edilmiştir.
3- Kâhin meselesi daha önce çok geniş şekilde geçmiş olmakla birlikte, burada kısaca şu açıklamayı Cezerî'den kaydediyoruz: "Kâhin, gelecek zamanda olacak hadiselerden haber veren, gizli şeyleri (esrarı) bilme iddiasında bulunan kimsedir. Araplarda bu evsafta meşhur kâhinler vardı. Şıkh ve Satîh vs. gibi... Bunlardan bazıları emirleri altında cinnî ve hüddam bulunduğunu, kendileri ne gaybtan haber getirdiğini iddia eder. Bir kısmı bazı ön işaretlerden hareketle, olacağı bildiklerini söylerler. Mesela soru sahibinin sözünden, davranışından, halinden hareketle sorulan şeyin yerini bildiklerini iddia ederler. Bunlara daha ziyade arrâf denir: Çalınan veya kaybedilen bir eşyanın yerini bildikleri hususundaki iddia sahipleri gibi." Sadedinde olduğumuz hadis "kâhine gelen" demekle kâhin, arrâf, müneccim, falcı vs. gibi değişik adlar altında gaybî bilme iddiasında bulunan bütün insanları kasdeder.
4- Tirmizî'nin dediği gibi hadiste esas olan tağlîz ve teşdîd olmakla birlikte bazı şârihler şöyle demiştir: "Helal addederek arka uzuvdan temas veya kâhinin söylediğini tasdik maksadıyla ona gelmek bunların haramiyetini inkar etmektir; bu durumda küfür (te'vil edilmez), zahirine hamledilir. "Helal addetme" ve "tasdik etmek" olmadığı takdirde bu fiillerin hükmü küfran-ı nimet olarak tevil edilir."[548]

3824-3- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ إحْدَانَا إذَا كَانَتْ حَائِضاً وَأرَادَ رَسُولُ اللهِ # أنْ يُبَاشِرَهَا أمَرَهَآ أنْ تَتَّزِرَ بِإزَارٍ فِي فَوْرِ حَيْضَتِهَا ثُمّ يُبَاشِرُهَا وَأيُّكُمْ يَمْلِكُ إرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَمْلِكُ إرْبَهُ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.وفي رواية أبي داود:]فِي فَوْحِ حَيْضَتِهَا[.

3. (3824)- Hz. Âişe (radıyalllahu anhâ) anlatıyor: "Bizden biri hayızlı olur, Resûlullah (aleyhissalâtu ve vesselâm) da onunla mübaşeret etmek dilerse, ona, hayız olur olmaz izarını bağlamasını emreder, sonra mubaşeret ederdi. Sizden hanginiz, nefsine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nefsine hâkim olduğu kadar hâkim olur?"
Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, "fevr" (evvelinde -ki "hayz olur olmaz" diye karşıladık-) yerine "fevh" denilmiştir (ki bu da "çoğunda" ve "evvelinde" ma'nâsına gelir).[549]

3825-4- وفي رواية النسائِى عن جميع بن عمير قال:]دَخَلْتُ عَلى عَائِشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها مَعَ أُمِّى وَخَالَتِى فَسَألَتَاهَا كَيْفَ كَانَ النّبىُّ # يَصْنَعُ إذَا حَاضَتْ إحْدَاكُنَّ؟ قَالَتْ: كَانَ يُأمُرُنَا إذَا حَاضَتْ إحْدَانَا أنْ تَأتَزِرَ بِإزَارٍ وَاسِعٍ ثُمَّ يَلْتَزِمُ صَدْرَهَا وَثَدْيَهَا[.

4. (3825)- Nesâî'nin Cümay' İbnu Umayr'dan kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Ben, annem ve teyzemle birlikte Hz. Âişe (radıyallahu anha)'nin yanına girdim. Onlar Hz. Âişe'ye: "Hayızlı iken, sizlerle Aleyhisalâtu vesselâm ne şekilde mübaşerette bulunurdu?" diye sordular. Âişe validemiz:
"Hayız olduğumuz zaman bize, geniş bir izar giymemizi emreder, sonra sîne ve göğsümüze iltizâmda (temasta) bulunurdu."[550]

3826- 5- وعند مالك:]أنَّ عُبَيْدَ اللهِ بنِ عَبْدِاللهِ بنِ عُمَرَ، أرْسَلَ إلى عَائِشَةَ يَسْألُهَا: هَلْ يُبَاشِرُ الرَّجُلُ امْرَأتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ؟ فَقَالَتْ: لِتَشُدَّ إزَارَهَا عَلى أسْفَلِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا إنْ شَاءَ[.

5. (3826)- Muvatta'nın rivayetinde şöyledir: "Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Âişe'ye göndererek -kişi, hayızlı olan hanımıyla mubaşerette bulunabilir mi?- diye sordurdu. Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Kadının alt kısmına izarını bağlatsın sonra onunla mubâşerette bulunsun" cevabını verdi."[551]

3827- 6- وفي رواية ‘بي داود والنسائي:]أنَّ رسولَ اللهِ # كَانَ يُبَاشِرُ الْمَرْأةَ مِنْ نِسائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ إذَا كَانَ عَلَيْهَا إزَارٌ إلى أنْصَافِ الْفَخِذَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ مُحْتَجِزَةً[.»فورُ حَيضتِها، وَفوحُ حَيضتِهَا« بالراء والحاء المهملتين: أى أوله ومعظمه . وَ»اِحتجازُ« شد ا‘‘زار على العورة، ومنه حجزة السراويل، والحاجز الحائل بين الشيئين .

6. (3827)- Ebu Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmektedir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerinden bir kadınla hayızlı olduğu halde mubaşeret ederdi. Yeter ki, uyluklarının ortasına kadar izarı uzanmış olsun veya dizleri örtülü bulunsun."[552]

AÇIKLAMA:

1- Hemen belirtelim ki, bu hadislerde geçen mubâşeret'ten maksat derilerin biribirine değmesidir. Beşere, deri demektir. Bâşere ise, karşılıklı olarak derileri değdirmek. Öyleyse sadedinde olduğumuz hadislerde, mübaşeretle cinsî münâsebet olmaksızın ellemek, öpmek gibi herhangi bir şekilde karıkocanın birbirlerine bedenen değmeleri kastedilmektedir.
Sadedinde olduğumuz rivayetler, hayızlı kadınla göbekle diz arası hariç başka yerleriyle mübaşeretin caiz olduğunu ifade etmektedir.
2- Hayırlı kadınla mübâşeret meselesi muhtelif rivayetlerde farklı teferruatlarla ele alınmıştır. Bu teferruâttan bir kısmını gördük, bir kısmı müteakip hadislerde gelecek. Bu meseleyi Avnu'l-Mabud şöyle özetler:
"Hayızlı kadınla mubâşeret muhtelif kısımlara ayrılır:
***** Onlara ferclerinden cima suretiyle mübâşeret: Bu bi'l-icma haramdır. Bunun haram oluşu Kur'an ve sünnet'in nasslarıyla sâbittir.
***** Göbekten yukarı ve dizlerden aşağıda kalan kısımlarla mübaşeret: "Bu zekerle, elle, öpmekle vs. şekillerin hepsiyle olabilir, helaldir. Ulema bunun helal olduğunda ittifak etmiştir.
***** Ön ve arka uzva olmamak kaydı ile göbekten aşağısı ile de mübaşeret. Bu meselede Şâfiî'ler üç görüş ileri sürmüşlerdir:
****** "En meşhuruna göre haramdır. İmam Mâlik ve Ebu Hanîfe de bu görüştedir. Ulemanın ekseriyetinin görüşü budur.
****** Mekruh olmakla beraber haram değildir. Nevevî der ki: "Bu, delil açısından en kavî olan görüştür, muhtar olan da budur."
****** Üçüncü görüşe göre, mübâşeret eden kimse, ferce temas etmekten nefsini tutabilecek güçte ise ve -ister şehvet yönüyle zayıflığı sebebiyle, isterse verasının (dindarlığının) kuvveti sebebiyle- kendisine güveniyorsa caizdir- değilse caiz değildir. Bu cevaza kâil olanlar arasında İkrime, Mücahid, Hasan Basrî, Şa'bi, İbrahim Nehâî, Süfyan-ı Sevrî, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Tahâvî; Mâlikîlerden Esbağ vs. var."
Mübarekfurî der ki: "Bu, cemaatin kâil olduğu "Cima hariç, hayızlı kadının bütün uzuvlarıyla mübaşeret etme cevazı" sahih delillere muvafıktır."
Ancak ihtiyata muvafık olanı göbek, diz kapağı arasına mübaşeretten kaçınmaktır. Hz. Âişe validemiz, hiç kimsenin nefsini hâkim olmada Resûlullah'a yetişemeyeceğini noktaladıktan sonra Resûlullah'ın hayızlı hanımlarına izarlarını bağlatarak diz kapağı ile göbek arasını kapattırdığını bilhassa belirtir.[553]

3828- 7- وعن زيد بن أسلم رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَجُ ًسَألَ النّبىَّ # فَقَالَ: مَا يَحِلُّ لِي مِنَ امْرَأتِى وَهِيَ حَائِضٌ؟ فقَالَ رَسُولُ اللهِ #: لِتَشُدَّ عَلَيْهَا إزَارَهَا ثُمَّ شَأنُكَ بِأعْ ًهَا[. أخرجه مالك .

7. (3828)- Zeyd İbnu Eslem (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordu: "(Ey Allah'ın Resûlü!) Hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üzerine izarını bağlasın, yukarısına istediğinde serbestsin."[554]

3829- 8- وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَارسولَ اللهِ #، مَ ًا يُحِلُّ لِى مِنَ امْرَأتِي وَهِيَ حَائِضٌ؟ قَالَ: مَا فَوْقَ ا‘‘زَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذَلِكَ أفْضَلُ[. أخرجه رزين .

8. (3829)- Hz. Muaz radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" "İzar'ın yukarısı, ancak bundan da sakınsan daha iyi olur!" buyurdular."[555]

3830 -9- وعن عكرمة عن بعض أزواج النبى #:]أنَّ النَّبِيَّ # كَانَ إذَا أرَادَ مِنَ الحَائِضِ شَيْئاً ألْقَى عَلى فَرْجِهَا ثَوْباً[. أخرجه أبو داود .

9. (3830)- İkrime, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden birinden naklen anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hayızlı hanımlarıyla bir mübaşerette bulunmak dileyince hanımının ferci üzerine bir şey örterdi..."[556]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerle ilgili açıklama 3827 numarada geçti. Nevevî'nin orada kaydettiğimiz görüşü, bilahassa sonuncu rivayete müstenid olmalı.[557]

3831 -10- وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رسولَ اللهِ # قَامَ: إذَا وَقَعَ رَجُلٌ بِأهْلِهِ وَهِيَ حائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينارٍ[. أخرج أصحاب السنن .

10. (3831)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi, hayızlı karısıyla cinsî münasebette bulunursa (hatasına kefaret olarak) yarım dinar tasadduk etsin."[558]

3832 -11- وفي رواية قال:]إذَا أصَابَهَا أوَّلُ الدَّمِ، وَالدَّمُ أحْمَرُ فَدِينَارٌ، وَإنْ أصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ، وَالدَّمُ أصْفَرُ، فَنِصْفُ دِينَارٍ[.قال الترمذي: قد روى هذا الحديث عن ابن عباس موقوفاً .

11. (3832)- Bir rivayette ise şöyle denmiştir: "Kişi hayızlı hanımına, hayız halinin başlangıcında, kan kırmızı renkte iken temas ederse bir dinar tasadduk etsin. Kanın kesilmeye yüz tutup akıntının sarardığı zaman temas eden, yarım dinar tasadduk etsin."
Tirmizî der ki: "Bu hadis İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'dan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir."[559]

3833 -12- وفي رواية أبي داود:]عَن النَّبيِّ # في الَّذِى يَأتِى أهْلَهُ وَهِيَ حَائِضُ. قالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أوْ نِصْفِ دِينارٍ[. قالَ أبو داود: هكذا الرواية الصحيحة .

12. (3833)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde hayızlı karısına temas eden kimse hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bir veya yarım dinar tasadduk etsin" dediği kaydedilmiştir.
Ebu Dâvud der ki: "Bu rivayet (yani İbnu Abbâs'ın "bir veya yarım..." diyerek yaptığı rivayet) sahihtir, (diğer "...yarım dinar..." diyen rivayet bu kadar kavî değildir.)"[560]

3834 -13- وفي رواية قال:]إذَا أصَابَهَا فِي الدَّمِ فَدِينَارٌ، وَإذَا أصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ فَنِصْفُ دِينَارٍ[.

13. (3834)- Bir rivayette şöyle denmiştir: "Kişi hanımına kanama halinde temasta bulunmuşsa bir dinar, kanın kesilme halinde temas etmişse yarım dinar tasadduk eder."[561]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son dört rivayet, hayızlı hanımına hataen temasta bulunmanın hükmü ve müeyyidesi üzerinedir. Hadislerin hepsi aslında birdir ve mahreci İbnu Abbâs'tır, ancak metinde ve isnadında ızdırab vakî olmuştur. Hadis bazan merfu bazan mevkuf olarak rivayet edilmiştir.
2- Hanımına hayızlı iken temas eden kimse hakkında Ulemanın hükmü de farklı olmuştur. Hattâbî der ki: "Ulemanın ekserisi "bu kimseye bir şey gerekmez, Allah'a istiğfar eder" diye hükmetmiştir."
Bunlar "Bir şey gerekmez" derken metindeki ızdırabı gösterirler, çünkü hadisin muhtelif vecihlerinde farklı müeyyideler gelmiştir. Şöyle ki:
***** Bir rivayette: "Bir dinar, yarım dinar" diye tereddütlü gelmiştir.
***** Bir rivayette: "Bir dinar tasadduk eder, bulamazsa yarım dinar" denir.
***** Bir rivayette: "Kanama hali ile kanın kesilmesi haline göre bir veya yarım dinar" tefriki yapılır.
***** Bir rivayette: "Kan kırmızı ise bir dinar, sarı ise yarım dinar" denir.
***** Bir rivayette: "Kan yeni ise bir dinar tasadduk eder, sarı ise yarım dinar..." denir.
Ancak bazı âlimler, ızdıraba rağmen hadisin bütün vecihlerinde bir müeyyidenin zikredilmiş olmasını gözönüne alarak: "Bu hadisler, hayızlı kadına temasta bulunan erkeğe kefaretin vacib olduğuna delildir" demiştir. Hattâbî,

bu hükme varanlar meyanında Katâde, Ahmed İbnu Hanbel, ve İshak İbnu Râhûye'yi kaydeder. İmam Şâfiî merhum da kavl-i kadîminde bu görüşü iler sürmüş, sonra kavl-i cedidinde "Bir şey gerekmez" demiştir.
Bir şey gerekmez diyenlerin ileri sürdükleri bir fikirlerine göre, hadis sahih bir senetle merfu olarak rivayet edilmemiştir, mürsel veya İbnu Abbas'a göre mevkuftur, "Kesin bir hüccet olmadıkça insanlar müeyyideden berîdir" demişlerdir.
İbnu Abbâs ise şöyle hükmediyordu: "Kanamanın başında hanımına temas eden kimse bir dinar tasadduk eder, kanamanın sonlarında temas etmiş ise yarım dinar." Katâde: "Hayız halinde temas eden bir dinar, kadın yıkanmazdan önce temas eden yarım dinar tasadduk eder" derdi. Ahmed İbnu Hanbel'in de: "O kimse bir dinarla yarım dinar arasında muhayyerdir" dediği rivayet edilmiştir. Hasan Basrî hazretleri ise: "Bu kimseye, hanımına ramazan ayında temas eden kimseye terettüp eden ceza terettüp eder" demiştir.[562]

3835-14- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنتُ أغْسِلُ رَأسَ النَّبىّ # وَأنَا حَائِضٌ[. أخرجه الستة .

14. (3835)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ "Ben hayızlı iken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın başını yıkardım" demiştir.[563]

3836-15- وعنها رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ النّبىُّ # يَتَّكِئُ فِى حِجْرِى وَأنَا حَائِضٌ فَيَقْرأُ القُرآنَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

15. (3836)- Yine Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ben hayızlı iken kucağıma yaslanır ve Kur'an okurdu."[564]

3837-16- وعنها رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ لِى رسُولُ اللّهِ # نَاوِلِينِى الخُمْرَةَ مِنْ المَسْجِدِ فَقُلْتُ: إنِّى حَائِضٌ. فقَالَ: إنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِى يَدِكِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري.»الخُمْرَةَ«: حصير صغير من ليف أو غيره بقدر الكف، وهو الذى يتخذه اŒن الشيعة للسجود.»والحِيضَةُ«: بكسر الحاء: الحالة التي تلزمها الحائض، وبفتحها الدفعة الواحدة من دفعات الحيض .

16. (3837)- Yine Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (bir gün) bana (kendisi mescidde iken) "Humra'yı bana getiriver!" buyurdular.
"Hayızlıyım" diye cevap verdim.
"Senin hayızın elinde değil ki!" dediler."[565]

3838-17- وعن ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يَضَعُ رَأسَهُ فى حِجْرِ إحْدَانَا فَيَتْلُوا الْقُرآنَ وَهِىَ حَائِضُ، وَتَقُومُ إحْدَانَا بِخُمْرَتِهِ إلى الْمَسْجِدِ فَتَبْسُطُهَا وَهِى حَائِضٌ[. أخرجه النسائي .

17. (3838)- Hz. Meymûne radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizden biri hayızlı olduğu halde onun kucağına başını koyar, Kur'an okurdu. Bizden birimiz hayızlı iken Resûlullah'ın humrasını mescide taşır ve yayardı."[566]

3839-18- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ جَوَارِيَه كُنَّ يَغْسِلْنَ رِجْلَيْهِ وَيُعْطِينَهُ الْخُمْرَةَ وَهُنَّ حُيَّضُ[. أخرجه مالك .

18. (3839)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'dan rivayete göre, "câriyeleri hayızlı oldukları halde ayaklarını yıkarlar, humrasını kendisine verirlerdi.[567]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son beş rivayette hayızlı iken kadınların yapabileceği bazı işlerle, hayızlının yanında yapılabilecek bazı işlere örnek verilmektedir.
***** İlk rivayette, Hz. Âişe, Resûlullah'ın başını yıkamıştır. Demek ki hayızlı bir kadın, başkasının başını yıkayabilmekte, bu çeşit temizlikler yapmasına hayız hali bir ma'ni teşkil etmemektedir.
***** Müteakip rivayette hayızlı olan Hz. Âişe'nin kucağına başını koyan Resûlullah Kur'an okumaktadır. Hatta Nevevî, bu rivayete dayanarak: "Kur'an-ı Kerim'i, yatarak, hayızlı kadına yaslanarak, necasete yakın bir yerde bulunarak okumaya cevaz vardır" demiştir.
***** 3837 numaralı hadiste, hayızlı kadının mescidin haricinde olduğu halde, mescidden bir şey alıp, bir başkasına verebileceğini göstermektedir. Bu başkası mescidin içinde veya dışında olması farketmez, her ikisi de caizdir.
2- Hadiste geçen humra, üzerine secde etmeye mahsus küçük bir seccadedir. Onun humra diye tesmiyesi, namaz kılan kimsenin yüzünü yere karşı örtmesidir. Bazıları bunun yüzü isti'ab edecek büyüklükte, secde etmeye

mahsus küçük bir örtü olduğunu söylemiş ise de üzerine oturulabilecek kadar büyük olana da humra dendiğini te'yid eden rivayetler vardır. Humra hasır da olabilir, kumaş da. Günümüzde şiîler, Kerbela toprağından yapılmış avuç içi büyüklüğünde bir parçayı beraberlerinde taşıyarak namazda secdelerini onun üzerine yaparlar. Bu tatbikat humra'yı andırmaktadır.
Şunu da belirtelim ki, 3837 numaralı hadis'te Hz. Âişe humra'yı mescidden mi getirecek, yoksa, mescidde olan Resûlullah'a dışarıdan mı uzatacaktı, ihtilaf edilmiştir. Hadis, iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. Kadı İyaz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidde, itikafta, olduğunu hücresinde olan Hz. Âişe'ye oradan seslenerek humra'yı vermesini taleb ettiğini, Hz. Âişe hayızlı olması sebebiyle elini mescide uzatmaktan korktuğunu söyler. Resûlullah onun endişesinin yersiz olduğunu belirtmek için: "Hayız elinde değildir" buyurur. Aynı görüşte olan Nevevî der ki: "Hz. Âişe'ye mescide girip humrayı oradan getirmesini emretmiş olsaydı betahsis elini zikretmesinin bir ma'nâsı kalmazdı."
Ancak, Ebu Dâvud, Nesâî, Tirmizî, İbnu Mâce, Hattâbî ve imamların çoğu, aksi kanaattedir. Yani humra'nın mescidden getirilmesi istenmektedir. Hayızlı kadın bu durumda mescide girecek değildir. Humra'yı bir başkası mescidden ona uzatacak, o da mescidden eve getirecektir. Veya elini mescide uzatarak humra'yı (seccadeyi) alıp getirecektir. Hatta âlimler bir hadise dayanarak demiştir ki: "Bir kimse falan eve girmeyeceğim, falan mescide girmeyeceğim diye yemin etse, o eve ve o mescide gidip eliyle içeriden bir şey alsa hânis olmaz, çünkü, bir parçasının girmesi, kendisinin girmesi demek değildir."[568]

3840 -19- وعن أم سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]بَيْنَا أنَا مُضْطَجِعَةٌ مَعَ رَسُولِ اللّهِ # فِى الخَمِيلَةِ إذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حَيْضَتِى فَلَبِسْتُهَا. فقَالَ لِى رسولُ اللّهِ #: أنَفِسْتِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ فَدَعَانِى فَاضْطَجْعتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَةِ[. أخرجه الشيخان والنسائي.»اَلْخَمِيلَةُ«: كَسَاءٌ لَهُ خَمَلَ أوْ إزَارَ .

19. (3840)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte kadife bir örtünün altında yatıyordum. Ay halimin başladığını farkettim. Hemen örtünün altından kayıp hayız elbisemi bulup giyindim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hayız mı oldun?" buyurdular. "Evet!" dedim. Beni yanına çağırdı. Örtünün altında beraber yattık."[569]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, sarih bir şekilde, ümmühâtu'lmü'mînîn'den her birinin bir hayız elbisesi olduğunu göstermektedir. Bunun, diğer elbiselere nazaran daha geniş olduğu önceki bir rivayette (3825) geçmiş idi.
2- Bu rivayet, hayızlı kadınların kocalarıyla beraber aynı örtünün altında kalacaklarına bir başka delil olmaktadır. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde Hz. Âişe radıyallahu anhâ buna ters düşen bir beyanda bulunur: "Ben ay hali olduğum zaman yataktan hasırın üzerine inerdim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bana yaklaşmazdı. Ben de temizleninceye kadar ona yaklaşmazdım." Bazı âlimler bunun mensuh olduğunu kabul ederler, çünkü aksini ifade eden rivayetler fazladır. Bazı âlimler de bunu tenezzüh ve ihtiyata hamletmiştir. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ, ay hali başlayınca hanımından ayrı yatarmış, Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne radıyallahu anhâ -ki İbnu Abbâs'ın halasıdır- bunu işitince, haber göndererek: "Sen Resûlullah'ın sünnetinden yüz mü çeviriyorsun? Allah'a kasem olsun, O (aleyhissalâtu vesselâm), hayızlı kadınlarından biri ile yatar, aralarında dizleri geçecek kadar bir örtüden başka bir şey bulunmazdı" demiştir. Müteakib hadis de bu hususta muknî bir örnek olacaktır. Âyet-i kerimede gelen "Hayız halindeki kadınlardan uzak kalın!" (Bakara 222) emri, cima yapmayın ma'nâsında anlaşılmıştır.[570]

3841 -20- وعن عمارة بن غراب:]أنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ أنَّهَا سَألَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها فَقَالَتْ: إحْدَانَا تَحِيضُ وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إَّ فِرَاشٌ وَاحِدٌ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أُخْبِرُكِ مَا صَنَعَ رَسُولُ اللّهِ #: دَخَلَ لَيْ ًً وَأنَا حَائِضٌ فَمَضى إلى مَسْجِدِه قَالَ أبو داود: يعنى مَسْجِدَ بَيْتِهِ فَلَمْ يَنْصَرِفْ حَتّى غَلَبَتْنِى عَيْنَاىَ وَأوْجَعَهُ الْبَرْدُ: فقَالَ: أدْنِى مِنِّى. فَقُلْتُ: إنِّى حَائِضٌ. فقَالَ: وَإنْ اكْشِفِى عَنْ فَخِذَيْكِ. فَكَشَفْتُ فَخِذَىَّ. فَوَضَعَ خَدَّهُ وَصَدْرَهُ عَلى فَخِذَىَّ، وَحَنَيْتُ عَلَيْهِ حَتّى دَفِئَ فَنَامَ[. أخرجه أبو داود.»حَنى عليه« يحنى إذا أنثنى عليه مائ، وحنا عليه يحنو إذا عطف عليه وأشفق .

20. (3841)- Umâre İbnu Gurâb'ın anlattığına göre, bir halası kendisine Hz. Âişe radıyallahu anhâ'dan şöyle sorduğunu anlatmıştır: "Birimiz hayız olduğumuz zaman kocamızla ayrı yatmamız mümkün değil, tek yatağımız var."
Hz. Âişe şu cevabı vermiştir: "Ben sana Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığını anlatayım: "Bir gece eve girdi. Ben o sırada ay hali görüyordum. Mescidine geçti. -Ebu Dâvud der ki: "Bundan maksad evindeki namazgahıdır.- (Orada namaz kıldı), fakat bir türlü ayrılmadı. Derken benim gözlerim kapanmış, soğuk da onu üşütmüş. Gelip "Bana yaklaş!" dedi. Ben de: "Hayızlıyım!" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Öyle de olsa! Uyluklarını aç!" dedi. Uyluklarımı açtım. Göğüs ve yanağını uyluklarımın üzerine koydu. Ben de üzerine eğildim. Isınıp uyuyuncaya kadar böyle durduk."[571]

3842- 21- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أشْرَبُ مِنَ ا٭نَاءِ وَأنَا حَائِضٌ ثُمَّ أُنَاوِلُهُ النّبىَّ # فيَضَعُ فَاهُ على مَوْضِعِ فِيَّ[. أخرجه مسلم بهذا اللفظ .

21. (3842)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben hayızlı iken su içer, sonra kabı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a verirdim, O da ağzını, ağzımın değdiği yere koyardı."[572]

3843- 22- وأبو داود والنسائي، ولفظهما:]كُنْتُ أتَعَرَّقُ الْعَرْقَ وَأنَا حَائِضٌ فَأعْطِيهِ رَسُولَ اللّهِ # فَيَضَعُ فَمَهُ فِى الْمَوْضِعِ الَّذِى وَضَعْتُ فَمِىَ فِيهِ[.

22. (3843)- Ebu Dâvud ve Nesâî'de de şu rivayet gelmiştir: "Ben ay halinde iken etli kemiği dişleyerek yer, sonra da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uzatırdım. O da ağzını, tam ağzımı koymuş bulunduğum yere koyar(ak yer)dı."[573]

3844- 23- وفي أخرى للنسائى:]أنَّ شُرَيحَ ابْنَ هَانِئٍ سَألَ عَائِشَةَ: هَلْ تَأكُلُ المرأةُ مَعَ زَوْجِهَا وَهِىَ طَامِثٌ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، كَانَ رسولُ اللّهِ # يَدْعُونِى فَآكُلُ مَعَهُ وَأنَا عَارِكٌ فَكَانَ يَأخُذُ الْعَرْقَ فَيُقْسِمُ عَلىَّ فِيهِ فَآخُذُهُ فَأتعَرَّقُ مِنْهُ وَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْعَرْقِ فَيُقْسِمُ عَلىَّ فِيهِ فَآخُذُهُ فَأشْرَبُ مِنْهُ، ثُمَّ أضَعُهُ فَيَأخُذُهُ فَيَشْرَبُ مِنْهُ فَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِى مِنَ الْقَدَحِ[.

»الطامِثُ« المرأة الحائض، وهى العارك.وَ»العَرْق« العظم عليه بقية اللحم.و»تعرَّقه« أكل اللحم الباقي عليه .

23. (3844)- Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Şureyh İbnu Hâni, Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya: "Bir kadın hayızlı iken kocası ile birlikte yemek yer mi?" diye sordu. Hz. Âişe "Evet dedi, benim kanamam varken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni çağırırdı, ben de onunla birlikte yerdim. (Bu sırada) etli kemiği alır, (bana uzatır, önce benim başlamam için) bana yemin verirdi. Ben de onu alır ve bir miktar dişler (sonra Resûlullah'a uzatırdım). O da ağzını, kemikte tam benim ağzımı koyduğum yere koyar(ak yemeye başlar)dı. İçecek bir şey istediği olur, getirince ondan önce benim içmem için bana yemin verirdi, bunun üzerine ben de kabı alır bir miktar içer, sonra bırakırdım. Bu sefer onu Aleyhissalâtu vesselâm alır, kabın tam benim ağzımı koyduğum yerine ağzını koyarak içerdi."[574]

3845- 24- وعن عبداللّه بن سعد ا٭نصارى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَألْتُ النّبىَّ # عَنْ مُؤَاكَلَةِ الحَائِضِ فقَالَ: وَاكِلْهَا[. أخرجه الترمذي .

24. (3845)- Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hayızlı kadınlarla beraber yemek hususunda sordum. "Onunla beraber yiyin!" buyurdular."[575]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler, Ashab arasında hayızlı iken kadınlarla beraberlikler hususunda bazı tereddütlerin yaygın olduğunu ve hatta bunun sonradan devam bile ettiğini göstermektedir. Belki de yahudilerdeki tatbikat buna sebep olmuştur. Bahsin başında da geçtiği üzere yahudiler, hayız gören kadınları tam bir tecride tabi tutuyor imişler. Ancak İslam, hayızlı kadını, onlarla cinsî münasebette bulunma yasağı koyma dışında beşerî münâsebetlerden uzaklaştırmamıştır. Yeme, içme ve yatmada beraberliği esas aldığı gibi mübâşerette bulunmaya bile ruhsat tanımıştır. İbadet hususunda sınırlamaya sebep olan hades halinin, maddî değil, hükmî bir pislik olduğunu, kadının eli veya dudağıyla dokunması sebebiyle dokunduğu şeylere bu pisliğin geçmeyeceğini kabul eder. Bu sebepledir ki, Resûlullah Hz. Âişe'ye hayızlı halinde başını yıkatmış, su içtiği kaptan ağzını ağzının değdiği yere koyarak su içmiş, kemik üzerindeki etten ısırdığı yerden ısırarak yemiştir.
Bütün bunlar, hayızlı kadınla münasebetlerin nerelere kadar caiz olduğunu gösterir.[576]

3846- 25- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ امْرَأةً قَالَتْ لَهَا: أتُجْزِى إحْدَانَا صَ ِتُهَا إذَا طَهُرَتْ؟ فَقَالَتْ: أحَرُورِيَّةٌ أنْتِ؟ كُنَّا نُحِيضُ مَعَ النَّبِىّ # فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَ َ نُؤمَرُ بِقَضَاءِ الصَّ ِةِ[. أخرجه الخمسة.»الحَرورية«: جماعة من الخوارج نزلوا قرية تسمى حروراء؛ وقولها أحرورية أنت؟ تريد أنها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة كخروج أولئك عن جماعة المسلمين .

25. (3846)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, bir kadın kendisine: "Temizlendiğimiz zaman kıldığımız mutad namaz bize yeter mi (hayızlı iken kılamadıklarımızın kazası gerekir mi?)" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir:

"Sen Harûriyye (Hâricî) misin? Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraberken ay hali gördüğümüzde, tutamadığımız oruçları kaza etmemizi söylerdi, fakat namazların kazasını söylemezdi."[577]

AÇIKLAMA:

1- Harûrî (müennesi: Harûriyye) Kûfe'ye iki mil mesafedeki Harûra köyüne mensup demektir. Burası, Hâricîlerden bir fırkanın Hz. Ali'ye karşı ilk defa bir araya gelip teşkilatlandıkları yer olduğu için Hâricî ma'nâsında Harûrî denmiştir.
Hz. Âişe'nin, kendisine soru soran kadına: "Sen Harûriyye misin?" demekle, "sen sünneti terk mi ediyorsun, herkesin müşterek tatbikatından ayrı mı kalmak istiyorsun? Sünnete göre, hayız halinde kılınmayan namazların kazası yoktur!" demek istemiştir. Hâricî fırkaların hepsinde müşterek olan bir umde (prensip) Kur'an'da geleni esas alıp, sünnetin ilave ettiklerini reddetmektir.
Hz. Âişe radıyallahu anhâ, kendisine soru tevcih eden kadına -ki bazı rivayetler Mü'âze diye tesmiye eder- istifham-ı inkarî tevcih etmiş, sorusunun yersiz olduğunu belirtmiştir.
2- Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, hayızlı kadının orucu kaza etmekle birlikte namazı kaza etmeyişini Ulema şöyle izah eder: "Namaz her gün tekerrür etmektedir, zorluk sebebiyle kazasına gerek yoktur. Halbuki oruç öyle değil, o hergün tekerrür etmez, senede bir aydır. Öyleyse onun kazası gerekir."
Ancak Hz. Âişe, meseleyi: "Resûlullah, ay halinde kılmadığımız namazların kazasını emretmedi" diyerek, daha kestirmeden izahla yetinmiştir.[578]

-3847 -26- وعن أم بُسَّة واسمها مُسَّة ا۠زدية قالت:]حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ عَلى أمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فَقلْتُ: يا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إنَّ سَمُرَةَ بنَ جُنْدبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه يأمُرُ النَّسَاءَ أنْ يَقْضِينَ صَ◌َةَ الْمَحِيضِ. فَقَالَتْ:َ يَقْضِينَ. كَانَتِ المَراَةُ مِنْ نِسَاءِ رسولِ اللهِ # تَقْعُدُ فِي النِّفَاسِ أرْبَعِينَ لَيْلَةً َ يَأمُرُهَا النَّبِيُّ # بِقضَاءِ صَ◌َةِ النِّفَاسِ[. أخرجه أبو داود .

26. (3847)- İsmi Müssetü'l-Ezdiyye olan Ümmü Büsse anlatıyor: "Hacc yapmıştım. Hacc sırasında Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'ya uğradım. Kendisine, "Ey mü'minlerin annesi, Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh, kadınlara, hayız sırasında kılınmayan namazların kazasını emrediyor (ne dersiniz)?" diye sordum, şu cevabı verdi: "Hayır, kaza etmezler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınlarından biri, nifas sebebiyle kırk gece (namaz kılmadan) dururdu da, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nifas namazını kaza etmesini emretmezdi."[579]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "Resûlullah'ın kadınları" tabiriyle zevcelerinin kastedilmediği belirtilir. Kadınları diye çevirdiğimiz nisa kelimesi zevce dışındaki kızlar, cariyeler ve yakın akrabaları da içine alır.
2- Tirmizî der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonrakilerden ehl-i ilim, nifas gören (doğum yapan) kadınların kırk gün namazı terkedeceklerinde icma etmişlerdir. Yeter ki, daha önce temizlik hâsıl olmasın. Bu taktirde kadın temizlendiğini farkedince yıkanır ve namazına başlar. Kırk günden sonra kan görmeye devam ederse, âlimler çoğunluk itibariyle: "Kırktan sonra görülen kan sebebiyle namazı terketmez" demiştir. Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mübarek, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye hep böyle hükmetmiştir."
Hasan Basrî'nin: "Kan devam ederse elli gün namazı bırakır" dediği, Atâ ve Şa'bî'nin "altmış gün bırakır" dediği rivayet edilmiştir.
Bu görüşlerin en doğrusu ve delili en kuvvetli olanı kırk gün diyendir. Ekalli (asgarî müddeti) için kesin rakam yoktur, temizlenir temizlenmez yıkanıp namaza başlar.[580]

-3848 -27- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّهَا قَالَتْ فِى المَرأةِ الحَامِلِ تَرَى الدَّمَ: أنَّهَا تَدَعُ الصَّ◌َةَ[. أخرجه مالك بغاً .

27. (3848)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ, kanama gören hamile kadın hakkında şunu söylemiştir: "Böyle bir kadın namazı bırakır."[581]

AÇIKLAMA:

Hamile kadının kan görmesini, Hz. Âişe radıyallahu anhâ, onun hayız olması ile yorumladığı için namazı terkedeceğine hükmetmiştir. İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Şihab, meşhur görüşünde Mâlik, kavl-i cedidinde Şâfiî ve başkaları hamile kadının hayız göreceği görüşündedirler. Hepsi bu görüşte, Hz. Âişe'den yapılan sadedinde olduğumuz rivayete dayanır.
Ancak Ebu Hanîfe ve Ashabı, Ahmed İbnu Hanbel, Süfyan Sevri hamile kadının hayız olmayacağı görüşündedirler. Bunların en kuvvetli delilleri, cariyenin hayızla hamile olmadığının kabul edilmesi. "Eğer derler, hamile kadın hayız görse idi, hayız haliyle onun hamile olmadığına (istibrasına) hükmedilmezdi."

Aksi görüşte olanlar şu cevabı verirler: "Hayız halinin, rahmin hamilelikten berî oluşuna delâleti, gâlib duruma göredir. Hamile kadının hayız görme hali pek nadir görülen bir vak'adır. Bu meselede nadirin varlığı galible nakzedilemez."[582]

-3849 -28- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنهُ قالَ:]تَقْرَأُ الحَائِضُ وَ الْجُنُبُ شَيْئاً مِنَ الْقُرآنِ[. أخرجه الترمذي .

28. (3849)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ: "Ne hayızlı kadın ne de cünüp kimse Kur'an'dan hiçbir şey okuyamaz" buyurdu.[583]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet cünüb ve hayızlının Kur'an'dan az veya çok bir parça okuyamayacağını ifade etmektedir. Bu babta hepsi de zayıf olan bir kısım rivayetler gelmiştir. Ulema bunların birbirlerini destekliğini ve ortaya çıkan hükümle amel etmek gerektiğini söylemiştir.
Tirmizî der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen ehl-i ilmin çoğu bu görüştedir. Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mubârek, Şafiî, Ahmed ve İshak: "Ne hayızlı, ne cünüb Kur'an'dan hiçbir şey okuyamazlar, sadece bir âyetin bir tarafını, bir harfi ve benzer bir şeyi okuyabilirler. Cünüb, ve hayızlının tesbih ve tehlil getirmesine ruhsat tanınmıştır" demişlerdir.
2- Cünüb ve hayızlının Kur'an okumasına çoğunluğun haram dediği belirtildiğine göre, azınlık tarafından ileri sürülen bazı istisnâî görüşler olmalıdır. Onların da bilinmesi faydalıdır:
***** İbrahim Nehâî, cünüb kimsenin bir âyet okumasında bir beis görmezmiş.
***** İbnu Abbâs'ın da cünübün Kur'an okumasında bir beis görmediği rivayet edilmiştir. Bunlar Resûlullah'ın bütün hallerinde Allah'ı zikrettiğine dair rivayeti esas alırlar. Ayrıca, hacc sırasında hayız olan Hz. Âişe'ye, "tavaf dışında hacıların bütün yaptıklarını yapmasını" emretmiştir. Hacıların yaptıkları arasında zikir, telbiye, dua, kıraat hepsi olduğuna göre, bunlar caiz olmalıdır demişlerdir. Tavafın yasaklanışı onun hususi bir namaz olması sebebiyledir.
Buhârî de bu görüşü iltizam ettiğine imada bulunmuştur.
3- Mezhebimizde (Hanefî) esas olan şudur:
***** Cünüb ve hayızlı kimseler, gusletmedikçe namaz kılamaz, Kur'an kasdıyla bir ayet bile okuyamaz. Ancak dua ve senaya dair âyetleri, Kur'an niyetiyle değil, dua ve sena niyetiyle okuyabilir, caizdir. Söz gelimi cünüb olan veya âdet gören bir kadın, dua niyetiyle Fatiha'yı okuyabilir.
Bu durumda çocuklara, kelime kelime Kur'an öğretmenin caiz olduğu da söylenmiştir.
***** Kur'an-ı Kerim'e bir, hatta yarım âyet olsun el sürülemez. Mushaf elle tutulamaz. Mushaf'a bağlı olmayan bir kılıf, bir havlu ile tutulabilir. Çanta veya sandıkta ise bu kaldırılabilir. Bunda beis yoktur.
***** Ka'be tavaf edilemez, zaruret olmadan mescide girilemez.
***** Âyet yazılı levha ve parayı da elle tutamaz.
4- Cünüb veya hayızlıya yıkanmadan önce mekruh olan işler:
***** Dinî kitapları elle tutup okumak.
***** Elini, ağzını yıkamadan yiyip içmek.
***** Elde tutulmayıp, yerde duran bir kağıda Kur'an yazmak.
Cünüb ve hayızlı kimse Kur'an'a bakabilir, bu mekruh değildir.
Not: Bahsin sonuna yani 3865. hadisten sonra hayız halinde temizlik üzerine bir açıklama koyacağız.[584]

İKİNCİ FASIL

İSTİHÂZE VE NİFAS HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihâze, hayız kanı olmayan, bir özre binaen kadından gelen kana denir. İstihâze kanaması olan kadına müstehâze denir, bir bakıma özürlü demektir. Hayızlı ile müstehâze'nin dinî bakımdan tabi oldukları hükümler farklıdır. Önceki fasılda hayızlının ahkamını gördük. Bu fasılda müstehâze ile ilgili bazı hususi durumları mevzubahis eden hadisleri göreceğiz.[585]

-3850 -1- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ فَسَألَتْ رسولَ اللهِ #. فَأمَرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ، وقالَ هذَا عِرْقٌ، فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلاةٍ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري .

1. (3850)- Hz. Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ümmü Habîbe bintu Cahş radıyallahu anhâ tam yedi yıl boyu istihâze kanı gördü. Ne yapacağı hususunda Resûlullah'a sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yıkanmasını emretti ve "Bu, damar (kanıdır)" dedi. Ümmü Habîbe her namazda yıkanırdı."[586]

3851 -2- ولمسلم:]أنَّ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها الَّتِى كَانَتْ تَحْتَ عِبْدِالرَّحْمنِ ابنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه شَكَتْ إلى رَسُولِ اللهِ # الدَّمَ. فقَالَ لَهَا: امْكُثِى قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَة[.

2. (3851)- Müslim'in bir rivayeti şöyledir: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ -ki Abdurrahman İbnu Avf'ın nikahı altında idi- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kanamasından şikayet etti. Ona şu tavsiyede bulundu: "Hayız (müddetin normalde ne kadar devam ediyor ve) seni bekletiyor idiyse o müddetce bekle, sonra yıkan!" Ümmü Habibe her namazda yıkanırdı."[587]

3852 -3- وله في أخرى، قالتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]كَانَتْ تَغْتَسِلُ فِى مِرْكَنٍ في حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْها حَتَّى تَعْلُوَ حُمْرَةُ الدَّمِ المَاءَ[.

3. (3852)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe dedi ki: "Ümmü Habîbe, kız kardeşi Zeyneb Bintu Cahş'ın hücresinde bir leğenin içinde yıkanırdı. Kanın kızıllığı (bazan) suya galebe çalardı."[588]

3853 -4- وعند النسائي:]أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ َ تَطْهُرُ، فَذُكِرَ شَأنُهَا لِرَسُولِ اللهِ فقَالَ: لَيْسَتْ بِالْحِيْضَةِ، وَلكِنَّهَا رَكْضَةٌ مِنَ الرَّحِيمِ، لِتَنْظُرْ قَدْرَ أقْرَائِهَا الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ بِهَا فَتَتْرُكَ الصَّة ثُمَّ تَنْتَظِرُ بَعْدَ ذلِكَ فَتَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَة[.

4. (3853)- Nesâî'nin rivayeti şöyledir: "Ümmü Habibe müstehâze idi (devamlı kanaması olurdu), hiç temiz olmazdı. Durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söylenmişti. Şöyle buyurdular: "Bu, hayız değildir, rahimin bir rahatsızlığıdır. Normal zamanda hayız kanının geldiği kirlilik müddetine baksın. (Her ay) o müddet boyunca namazını terketsin. Sonra bu müddet çıkınca her namaz vaktinde yıkansın."[589]

3854 -5- وله في أخرى:]أمَرَنَا أنْ تَتْرُكَ الصَّة قَدْرَ أقْرَائِهَا وَحَيْضَتِهَا وَتَغْتَسِلَ وَتُصَلِّى. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَة[.

5. (3854)- Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Ümmü Habibe radıyallahu anhâ'ya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Her ayda) hayız olup kirli bulunduğu kadar namazı terketmesini, sonra yıkanıp namazını kılmasını emretti. O, her namaz vaktinde yıkanırdı." [590]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde adı geçen istihâzeli kadın Ümmü Habîbe Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın baldızıdır. Yani, ümmühâtu'l- mü' minîn olma şerefine eren yüce validemiz Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın kız kardeşidir.
Rivayetten de sarih olarak anlaşıldığı üzere müzmin bir kanama haline dûçardır. Öyle ki yıkandığı zaman kanın rengi suyun rengini kızıla boyamaktadır.
2- Hadislerde Resûlullah'ın tavsiyesi bazan "her vakit için abdest al ve namaz kıl" şeklindedir, bazı rivayetlerde ise "...her vakit için yıkan ve namazı kıl" şeklindedir.
Ayrıca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ümmü Habîbe'ye verdiği yıkanma emri bazı rivayetlerde mutlaktır. Bu çeşit emirden her namaz için yıkanma gereği anlaşılabildiği gibi, bazan yıkanmanın yeteceği de anlaşılabilir. Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette yıkanma emri her namaz için olmaktadır.
Rivayetlerdeki bu farklılıklara tabi olarak, fukaha da meseleyi farklı şekillerde hükme bağlamıştır:
***** Cumhur, her namaz için yeni bir abdest almasına hükmetmiş, bu abdestle, eda veya kaza sadece bir namaz kılabileceğini söylemiştir. Aynı vakitte ikinci bir namaz için yeni bir abdest almalıdır.
***** Hanefîlere göre, abdest namaz vaktiyle ilgilidir. Öyleyse, vakit girince aldığı abdestle, hem o vaktin farzını hem de o vakit içinde dilediği kadar başka kaza namazları kılabilir.
***** Malikîlere göre, kadının her bir namaz için abdest alması müstehabtır, vacib değildir. Yeter ki kanama dışında bir başka hades vukua gelmesin.
***** Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye ise: "Kadının, her namaz vaktinde gusletmesi ihtiyata uygundur" demişlerdir.
3- Hadis, bir kadının, kadınlıkla ilgili meselelerini bir erkekten bizzat sormasının caiz olduğnu göstermektedir.
4- Hadiste, kadının, hayız kanını istihâze kanından tefrik edebildiği takdirde, bunu hayız itibar edeceğine, böylece hayız zamanının başlangıç ve bitme vaktine kendisinin karar verebileceğine delil vardır. Böylece hayız müddeti bittikten sonraki kanamaları istihâze kanı sayılır ve mezhebine göre, yukarda açıklanan şekilde amel eder. Sözgelimi Hanefî ise, vakit girince abdestini tazeler, o abdestle ikinci bir namaz vakti girinceye kadar özür kanaması sebebiyle abdesti bozulmamış sayılır ve dilediği kadar namaz kılabilir, Kur'an'a el sürebilir, camiye girebilir vs. Yani abdestliye caiz olan amellerin hepsini yapabilir.[591]

3855 -6- وعن حمنة بنت جحش رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أسْتَحَاضُ فِي بَيْتِ أُخْتِى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْها. فَقُلْتُ يا رَسُولَ اللهِ: إنِّى أسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَمَا تَرَى فِيهَا؟ قَدْ مَنَعَتْنِى الصَّة وَالصَّوْمَ. قَالَ: أنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ

فَإنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ. قَالَتْ: هُوَ أكْثَرُ مِنْ ذلِكَ. قالَ: فَاتَّخِذِى ثَوْباً. قَالَتْ: هُوَ أكْثَرُ مِنْ ذلِكَ. إنَّمَا أثُجُّ ثَجّاً. قالَ رَسُولُ اللّهِ #: سَأمُرُكِ بِأمْرَيْنِ، أيُّهُمَا فَعَلْتِ أجْزأ عَنْكِ مِنَ ا خَرِ، وَإنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا فَأنْتِ أعْلَمُ. قَالَ لَهَا: إنَّمَا هذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ، Œ فَتَحَيَّضِى سِتَّةَ أيَّامٍ أوْسَبْعَةَ أيَّامٍ فِي عِلْمِ اللّهِ ثُمَّ اغْتَسِلِى حَتّى إذَا رَأيْتِ أنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأتِ فَصلّى ثَثاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أوْ أرْبَعاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وأيَّامُهَا وَصُومِى. فإنَّ ذلِكَ يُجْزئُكِ، وَكذلِكِ فَافْعَلِى فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحَيَّضُ النِّسَاءُ وَكَما يَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ، وَإنْ قَوِيْتِ عَلى أنْ تُؤخِّرِى الظُّهْرَ وَتُعَجّلِينَ الْعَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّ◌تَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَتُؤَخِّرِينَ المَغْرِبَ وَتُعَجّلِينَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّ◌تَيْنِ فَافْعَلِى، وَتَغْتَسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ فَافْعَلِى، وَصُومِى إنْ قَدَرْتِ عَلى ذلِكِ قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: وَهذَا أعْجَبُ ا'مْرَيْنِ إلىَّ؛ وَبَعْضُ الرُّوَاةِ قالَ: قالتْ حَمْنَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْها هذا أعْجَبُ ا'مْرَيْنِ إليَّ، وَلَمْ يَجْعَلهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ

#]. أخرجه أبو داود واللفظ له، الترمذي لنحوه.وعنده بدل قوله: »فَاتَّخِذِى ثَوْباً فَتَلَجَّمِى«.»الثَّجُّ«: السيل، وأرادت أنه يجرى كثيراً. و»الرَّكضةُ«: الضربة والدفعة.و»التلجم«: كاستثفار وهو أن تسدّ المرأة فرجها بخرقة عريضة توثق الدم .

6. (3855)- Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, kızkardeşim Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın yanındaydım, istihâze kanamam vardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben çok şiddetli şekilde istihâze kanamasına maruzum, bu hususta ne tavsiye edersiniz? Bu hal benim namaz ve orucuma mani oluyor" dedim. Bana:

"Sana pamuğu vasfeyliyeyim: O, kanı gidericidir (fercine pamuk koy)" buyurdular. Ben:

"Ama akıntı pamuğun mani olacağı miktardan çok fazla!" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Öyleyse bez kullan!" buyurdular. Ben:

"Akıntı bezin durduracağı miktardan da fazla! Şarıl şarıl akıyor" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki:

"Sana iki şey söyleyeceğim, hangisini yaparsan, diğerinin de yerine geçer. İkisini de yapabilecek durumdaysan birini seçmek sana ait, dilediğini seç! Bu kanama, şeytanın tekmelerinden bir tekme(si yani zarar vermesi)dir. Sen kendini Allah'ın ilminde altı yedi gün hayızlı bil (orucu ve namazı terket). Sonra yıkan ve kendini hayızdan temizlenmiş bil ve yirmiüç veya yirmidört gece ve gündüz namaz kıl, (bu esnada farz veya nafile) oruç tut. Bu, sana yeterlidir. Kadınların her ay hayız görmeleri, hayızlı ve temizlik günlerinin olması gibi, bu şekilde senin de hayız ve temizlik günlerin olacak. (Bu, sana söyleyeceğim iki şeyden birincisidir. İkinci hususa gelince, o da şudur): Eğer öğleyi te'hir ve ikindiyi de ta'cil edip, ikisi için gusletmeye gücün yeterse öğle ile ikindiyi birleştir. Keza akşamı geciktirip yatsıyı tacil etmek, sonra da gusletmek suretiyle de bu iki namazı birleştir. Sabah için de ayrıca guslet. Bu şekle gücün yeterse orucunu da böylece tutarsın."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (birini seçmede beni muhayyer bıraktığı bu iki tarzı zikrettikten sonra ilaveten dedi ki: "Bu, (ikincisi, zikrettiğim) tarz, benim daha çok hoşuma gidenidir."

Râvilerden biri dedi ki: "Hamne radıyallahu anhâ dedi ki: "Bu, iki tarzdan benim daha çok hoşuma gidenidir. Ravî böylece, bu sözün Resûlullah'a ait olmayıp Hamne'ye ait olduğunu ifade etmiş oldu."[592]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadiste ismi geçen Ümmü Habîbe'nin kardeşi Hamne'nin de istihâzeli bir kadın olduğunu göstermektedir. Bazı şârihler rivayetlerde gelen bilgilere dayanarak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında müstehâze olan kadınların isimlerini tadâd eder: Ümmü Habîbe Bintu Cahş ve bunun iki kız kardeşi: Zeyneb ve Hamne; Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne'nin anne bir kızkardeşi Esma, Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, Sehle Bintu Süheyl, Sevde Bintü Zema'a (Resûlullah'ın zevcesi), Zeynep Bintu Ümmü Seleme, Esma el-Hârisiyye ve Bâdiye Bintu Gaylân. Bunlardan bazılarıyla ilgili rivayet gelecek.

2- Şârih Hattâbî, hadiste geçen "altıyedi gün" tabirini Resûlullah'ın tahdid maksadıyla zikretmeyip, emsalinin durumuna göre itibar etmesine bir işaret olarak zikrettiğini belirtir. Bu sebeple "...altı veya yedi..." şeklinde olması gereken tercümeyi altıyedi şeklinde yapmayı uygun bulduk. Yani kadın, normal hayız müddetinin hatırlıyabilirse onu esas alacaktır. Bu müddetin, Hanefîlere göre 3 ile 10 gün arasında değiştiğini belirtmiş idik. Hatırlayamazsa -ki böylelerine fıkhen mütehayyire denir- ailesindeki, kendi yaşındaki emsallerine göre takdir edecektir. Resûlullah bu takdirde telmîhan 6-7 demiş olmalıdır. Hanefîler mütehayyire'nin zann-ı galible hareket edeceğini, daha da olmazsa ihtiyaten azami müddet olan 10 günü esas alıp, kendini her ay on gün hayızlı addedeceğini söyler.

3- "Allah'ın ilminde..." ifadesi ile senin altı gün mü yedi gün mü hayızlı olduğunu Allah bilir. Bu müddet seninle Allah arasındadır, O senin ne miktar tayin edeceğini bilir" veya "Allah'ın hükmünde yani sana emrettiğim Allah'ın hükmüyledir", "Allah sana kadınlarının âdetini bildirmektedir: Altı veya yedidir" şeklinde farklı ma'nâların kasdedilmiş olduğuna şârihler dikkat çekmiştir.

4- Hiç kesilmeyen kanamaya (istihâzeye) maruz kalan kadına Resûlullah iki yol tavsiye etmektedir ki, kadın bunlardan birini tercihte muhayyerdir:

1) Her ayda muayyen günlerde kendini hayızlı addedip diğer günlerde temiz bilmek ve temizlik günlerinde önceki hadiste açıklandığı şekilde, kendini özürlü addederek özürlülerin tabi olacağı şartlara göre namazını kılıp, orucunu tutmaktır.
2) Kendini her gün, bazı kayıtlarla, ibadet yapacak şekilde temiz addetmektir: Yani öğle ile ikindiyi, ikindinin ilk vakti girerken; akşamla yatısıyı da yatsının ilk vakti girerken birleştirerek gusül üzerine kılmaktır. Bu şıkta meşakkat fazladır. Çünkü günde üç kere yıkanma mevzu bahistir:
1) Sabah namazı için yıkanmak,
2) Öğle-ikindi namazları için yıkanmak,
3) Akşamyatsı namazları için yıkanmak.
Bu tarzda ayrıca ayın her gününde namaz kılmak durumu da mevcuttur. Meşekkati fazla olduğu için Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm -veya Hamne radıyallahu anhâ- bu tarzın "daha hoş" olduğunu söylemiştir. Çünkü ücreti fazladır. Ücret meşakkat nisbetinde artar.
Hadisin ma'nâsı yukarıda açıkladığımız şekilde olmakla birlikte, bu ma'nâ üzere amelde bazı tereddütler hasıl olmuştur. Hanefîler âdet görmeye başlayan müstehâze için, Hz. Âişe'den Müslim'de gelen ve 3851 numarada kaydedilen hadiste geçen اَمْكُثِ قَدْرَمَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اَغْتَسِلِى emr-i nebevîsini esas kılmıştır. Yani önceki âdet müddetini esas alıp ona göre amel edecektir. Mütehayyire ise zann-ı galible hayız müddetini tesbit edecektir, zann-ı galibte bulunamazsa ihtiyatı esas alır ve azami hayız müddeti olan 10 güne göre kendini hayızlı bilir. Yeni hayız görmeye başlayan bir kız aynı zamanda istihâzeye de maruz olursa, hayızla istihâze kanını ayırdedebiliyorsa, kendi hayız müddetini bu yolla tesbit eder. Zira hadiste: "Kan, hayız kanı ise bu siyahtır, renginden bilinir" buyurulmuştur. Âdetini tefrik edemeyecek durumda olan için sadedinde olduğumuz Hamne hadisinde belirtilen 6-7 ile amel eder, zira bu kadınların çoğunluğunun durumunu dile getirmektedir diyen de olmuştur. Şâfiî hazretleri, böyle durumdaki kızın -şek ile namazın terki caiz olmaz kaziyesinden hareketle- hayız müddetinin en azı olan bir gece ve gündüzü esas alıp, ondan sonrasını temiz addetmesi, yıkanıp namazlarını kılması gereğine hükmetmiştir.[593]

-3856 -7- وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِى حُبَيْشٍ اسْتُحِيضتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ. فقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! هذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، لِتَجْلِسْ فى مِرْكَنٍ. فَإذَا رَاَتْ صُفْرَةً فَوْقَ المَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْ ً وَاحِداً، وتَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْ ً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْ ً وَاحِداً، واَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْ ً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسْ ً وَاحِداً، وَتَوضَّأْ فِيمَا بَيْنَ ذلِكَ. قالَ ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما لَمّا اشْتَدّ علَيْهَا الغُسْلُ أمَرَهَا أنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّ َتيْنِ[. أخرجه أبو داود .

7. (3856)- Esma Bintu Umeys radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, şu şu kadar zamandan beri kanama geçiriyor, namazı bıraktı!" (Bu sözün üzerine Aleyhissalâtu vesselâm):
"Sübhanallah! (hiç namaz bırakılır mı?) Bu şeytandan (bir oyun. Kapılmamalıydı. Söyleyin ona), bir leğene (su koyup içine) otursun. Eğer suyun üstünde (kanamadan hâsıl olan) bir sarılık görürse, öğle ve ikindi için tek bir gusül yapsın; akşam ve yatsı için de tek bir gusül yapsın. Sabah için de ayrı bir gusül yapsın. Bu arada (kılacağı namazlar için) abdest alsın" buyurdular." İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ der ki: "(Her namaz için) gusletmek, kadıncağıza zor gelmeye başlayınca iki namazın arasını birleştirmeyi emretmişti."[594]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kanaması olan Fatıma Bintu Ebî Hubeyş'in, içerisinde su bulunan bir leğene oturmasını söylemesinin sebebi, kanamanın hayız kanaması mı, istihaze kanaması mı olduğunu tefrik etmesi içindir. Çünkü, kan suyun üzerinde sarı renk hâsıl ederse bu müstehâze kanıdır. Başkaca bir renk ise da hayızdır.
Bu muamele, kanamanın mahiyetini tesbit içindir. Yıkanma işi bu suyun içinde olmaz. Zira su artık necis olmuştur, leğenin dışında yıkanmalı veya o suyu döktükten sonra leğeni temizlik âdâbına uygun olarak bu maksadla kullanmalıdır.
2- "Bu arada abdest alsın"dan maksad, mesela öğle ile ikinde için yıkanmışsa, "ikindi namazını kılmaya ayrıca abdest alsın" demektir. Akşamla yatsı için yıkanmışsa, "yatsı namazını kılmazdan önce abdest alsın" demektir. Bu meseledeki mezheplerin görüş farklılıklarını daha önce belirtmiştik (3854. hadis).[595]

-3857 -8- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]إنَّ امْرَأةً كَانَتْ تَهْرَاقُ الدِّمَاءَ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ #. فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها النَّبىَّ #، فقَالَ: لِتَنْظُرْ عَدَدَ ا ٴيَّامِ وَاللَّيَالِى الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ فِيهَا مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أنْ يُصِيبَهَا الَّذِى أصَابَهَا فَلْتَتْرُكِ الصَّ َةَ قَدْرَ ذلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإذَا خَلَّفَتْ ذلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لَتَسْتَثْفِرْ بَثَوْبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّ[. أخرجه ا ٴربعة إ الترمذي .

8. (3857)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir kadının kanaması vardı. Ümmü Seleme radıyallahu anhâ, onun adına, hükmü, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan soruverdi. Resûlullah:
"İstihâze kanı başlamazdan önce, bir ay içerisinde, kaç gün ve gece hayız kanı gelmekte olduğuna baksın, her ay o kadar müddette namazı terketsin. Bu zaman çıkınca hemen yıkansın ve (fercine pamuk koyup) bir bezle sargı yaparak namazını kılsın."[596]

AÇIKLAMA:

1- en-Nihâye'de istisfâr için şu açıklama yapılır: "Kadının, pamuk tıkadıktan sonra, fercini genişçe bir bezle sarıp bezin iki ucu üst üste kavuşunca ortasından bir şeyle bağlamasıdır. Böylece kanın akmasına mani olur."
2- Bu hüküm, özür (istihâze) kanı başlamazdan önce ayın hangi günlerinde hayız gördüğünü bilen kadının hükmüdür. O müddet boyunca kendini hayızlı bilir, müddet dolunca yıkanır ve artık kanamaya rağmen temiz sayılır. Şu farkla ki her vakit için abdest tazeleyecektir, tıpkı diğer özür sahipleri gibi.
3- Bu hadisi esas alan bazı âlimler: "Âdet görmekte olan bir kadın, istihâze kanamasına dûçar olunca, bu kanama sırasında, âdet kanamasını temyiz edebilse de edemese de, temyizi âdetine tevafuk etse de etmese de, eski âdet durumuna göre hareket eder" diye hüküm vermiştir.[597]

-3858 -9- وعن سُمَيّ مولى بن أبي بكر بن عبدالرحمن:]إنَّ القَعْقَاعَ وَزَيْدَ بنَ أسْلَمِ أرْسَ◌َهُ إلى سَعِيد بنِ المُسَيِّبِ رَحِمَهُ اللهُ. يَسْألُهُ: كَيْفَ تَغْتَسِلُ المُسْتَحَاضَةُ؟ قالَ: تَغْتَسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ وَتَتَوضَّأُ لِكُلِّ صَ◌َةٍ فَإنْ غَلَبَها الدّمُ اسْتَثْفَرَتْ بِثَوْبٍ[. أخرجه أبو داود.قال: وكذلك: روى عن ابن عمر وأنس رَضِيَ اللهُ عَنْهم، وهو قال سالم بن عبدالله والحسن وعطاء رحمهم الله.وقال مالك: أظن حديث ابن المسيب من طهر إلى طهر، إنما هو من ظهر إلى ظهر ولكن الوهم دخل فيه.ورواه المسور بن عبدالملك فقال فيه: من طهر إلى طهر. فقلبها الناس من ظهر إلى ظهر. قلت: ذكر القاضى عياض أن رواية المعجمة صحيحة. والله أعلم .

9. (3858)- Sümeyy Mevla İbnu Ebî Bekr İbni Abdirrahman anlatıyor: "Ka'ka ve Zeyd İbnu Eslem, beni, Saîd İbnu Meseyyeb rahimehullah'a gönderip müstehâzenin nasıl yıkanacağını sordular. Saîd şöyle açıkladı: "Müstehâze, öğleden öğleye yıkanır ve her namaz için abdest alır. Şayet kan galebe çalacak olursa bir bezle sargı yapar."[598]
(Ebu Dâvud) der ki: "İbnu Ömer ve Enes radıyallahu anhüm'den de bu şekilde (yani "öğleden öğleye yıkanır" diye) rivayet edildi. Bu, aynı zamanda Sâlim İbnu Abdillah, Hasan Basrî ve Atâ rahimehumullah'ın görüşüdür."
İmam Mâlik dedi ki: "Zannım o ki, İbnu Müseyyeb'in hadisi "temizlik vaktinden temizlik vaktine" olacaktı: "öğle vaktinden öğle vaktine" şeklinde gelmiştir. Herhalde buna bir vehim karışmış."
Bu hadisi el-Misver İbnu Abdilmelik de rivayet etmiştir. Onun rivayetinde de "temizlik vaktinden temizlik vaktine" şeklinde gelmiştir. Şu halde râviler bunu "öğleden öğleye" diye çevirmiş olmalı. Derim ki:[599] "Kadi İyaz'ın zikrine göre, مِنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ şeklinde noktalı rivayet sahihtir. Doğruyu Allah bilir."[600]

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, İbnu Müseyyeb, müstahâze'nin öğleden öğleye yıkanacağına fetva vermiştir. Hatta, Ebu Dâvud, Abdullah İbnu Ömer ve Enes Hazretlerinden de bu şekilde rivayet olduğunu, Hasan Basrî, Sâlim, Atâ gibi tâbiîn büyüklerinin de bu görüşte olduklarını kaydeder.
Ancak ne var ki, İmam Mâlik bu rivayette bir tashif olacağı kanaatindedir. İmla noktasız olarak مِنْ طُهْرٍ إلى طُهْرٍ şeklinde olmalıdır. Bu durumda ma'nâ, müstehaze'nin temizlik vaktinden temizlik vaktine yıkanacağını ifade eder. Bu ise hayzın inkıta vakti demektir. Yani yıkanma öğleden öğleye değil, hayız kanamasının kesilme anında yapılıp müteakip kesilmesi anına kadar yapılmayacaktır, tıpkı, müstehâze olmayan normal kadındaki gibi.
Hattâbî de İmam Mâlik'in görüşüne katılır ve: "Çünkü, müstehâzenin öğleden öğleye yıkanmasının bir ma'nâsı yoktur" der. İlaveten hiçbir fakihin böyle bir kavline rastlamadığını belirtir ve doğrusunun مِنْ طُهْرٍ إلى طُهْرٍ olması gerektiğini te'yid eder.
Münakaşaya dahil olan Ebu Bekr İbnu'l Arabî, Hattâbî'ye katılmaz ve der ki: "Onun istib'adı doğru değildir. Çünkü, müstehâze olan kadından, sebep olduğu meşakkat sebebiyle her namazda yıkanmak düşecek olursa, hiç olsun günde bir sefer, öğlenin sıcak vaktinde yıkanır, bu da temizlik için uygundur."[601]

-3859 -10- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]المُسْتَحَاضةُ إذَا انْقَضَى حَيْضُهَا اغْتَسلَتْ كُلَّ يَوْمٍ وَاتّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أوْزَيْتٌ[. أخرجه أبو داود .

10. (3859)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Müstehâze, hayız müddeti sona erince her gün yıkanır. Üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün kullanır."[602]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir önceki rivayette gelen "öğle" kaydını kaldırmaktadır. Yani, istihâzesi olan kadın her gün yıkanmalı, ancak hangi saatte yıkanacağı hususunda bağlayıcı bir kayıt mevcut değildir. Hz. Ali radıyallahu anh'ın şahsî fetvası olduğu anlaşılan bu rivayette, müstahâze olan kadınlara bir başka tavsiye daha yapılmaktadır: Ferclerinin üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün parçası bağlamak. Şârihler, yağın, kanamaya sebep olan damarı yumuşatarak kanamayı durduracağını belirtirler.[603]

-3860 -11- وعن عبدالله بن سفيان قال:]سَألتُ امْرَأةٌ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَتْ: إنِّى أقْبَلْتُ أُرِيدُ أن أُطُوفَ بِالْبَيْتِ، حَتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقْتِ الدِّمَاءُ فَرَجَعْتُ حَتّى ذَهَبَ ذلِكَ عَنِّى. ثُمَّ اغْتَسَلْتُ حتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ هَرَقْتِ الدِّمَاءُ ثُمَّ جِئْتُ فكذلِكَ فقَالَ: إنَّمَا ذلِكَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ فَاغْتَسِلِى ثُمَّ اسْتَثْفِرِى بِثَوْبٍ، ثُمَّ طُوفى[. أخرجه مالك .

11. (3860)- Abdullah İbnu Süfyan rahimehullah anlatıyor: "Bir kadın, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya şöyle sordu: "Kabe'yi ziyaret maksadıyla gelmiştim. Tam Mescid-i Haram'ın kapısına geldiğim sırada kanamam başladı ve derhal geri dönüp, kanama duruncaya kadar bekledim. Sonra yıkandım. Tekrar tavaf için geldiğimde, kapının yanında yine kan geldi. Aynı şekilde geri döndüm, size geldim." Abdullah şu cevabı verdi: "Bu şeytandan gelen bir zarardır. Bu durumda yıkan. Pamuk tıkayarak bir bez bağla, sonra da tavafını yap!"[604]

AÇIKLAMA:

Burada kadının sual sormasına sebep olan kanama hadisesi, ay hali kanaması değildir. Şârihler, kanamanın, geri dönüp bekleme, yıkanıp ikinci sefer ziyarete gelme hadiselerinin aynı gün içerisinde cereyan etmiş olacağını belirtirler. Nitekim bu çeşit âdet dışı kanamalar, hadislerde hep رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ diye şeytandan gelen bir zarar olarak ifade edilmişlerdir. Rekza, kelime olarak darbe, tekme gibi ma'nâlara gelir. Kanamanın şeytan darbesi olarak tavsifi, ibadete mani olması sebebiyledir. Ayrıca, bunun ibadeti ibtal edeceğine dair verdiği vesvese sebebiyle de şaytana nisbet edildiği söylenmiştir.
İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in "yıkan" fetvasını, kanamanın ne hayız kanı olduğu ne de müstehâze'nin Ka'be'yi ziyareti için yıkanmasının vacib olduğu kanaatine binaen vermediğini, bilakis onun "Ka'be'yi ziyaretten önce yıkanmak mendubtur" kanaatini taşıdığını, kadına olan "yıkan, sonra da tavafını yap!" emrini buna binaen verdiğini belirtir.[605]

-3861 -12- وعن عكرمة قال:]كانَت أُمُّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها تُسْتَحَاضُ، وَكَان زَوْجُهَا يَغْشَاهَا. وَمِثْلُهُ عَنْ حَمْنَةَ بنت جحش رَضِيَ اللهُ عَنْها[. أخرجه أبو داود .

12. (3861)- İkrime rahimehullah anlatıyor: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ müstehaze idi. Kocası ona temasta bulunurdu. Aynı hal Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ için de mevzubahis idi."[606]

-3862 -13- وعن أم عطية رَضِيَ اللهُ عَنْها قالَتْ:]كُنَّا نَعُدُّ الْكُدْرَةَ والصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئاً[. أخرجه أبو داود والنسائي .

13. (3862)- Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ anlatıyor: "(Hayız müddetimiz dolup) temizlik dönemi başladıktan sonra görülen bulanık ve sarı akıntıyı ciddiye almazdık.."[607]

AÇIKLAMA:

1- Dârimî'nin rivayetinde "...yıkandıktan sonra" denmiştir.
2- Hattâbî der ki: "Ulema, temizlikten sonra gelen akıntı hususunda ihtilaf etmiştir."
***** Hz. Ali'den rivayete göre: "Bu, hayız değildir, onun için namaz terkedilmez, abdestini alır, namazını kılar" demiştir. Süfyan Sevrî ve Evzâî' nin görüşü de budur.
***** Saîd İbnu'l-Müseyyeb: "Kadın böyle bir şey gördü mü, yıkanır sonra namaz kılar" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel de bu kanaattedir.
***** Ebu Hanîfe'nin "Hayızdan ve kanın kesilmesinden sonra, kadın bir veya iki gün sarı ve bulanık akıntı görürse ve bu on günü aşmazsa, bu hayızdan kaynaklanır, saf beyaz akıntıyı görünceye kadar yıkanmaz" dediği nakledilmiştir.

***** Bu mevzuda Şâfiî'ler farklı görüşler ileri sürmüştür. Mezhebin Ashab'ından meşhur olan görüş şöyledir: "Kadın, eğer âdet kanının kesilmesini müteakip onbeş gün geçmeden sarılık veya bulanıklık görürse bu hayız kanıdır." Bazıları: "Âdet günlerinde bunu gördü ise hayızdır, âdet günlerinin dışında gördü ise, itibar etmemelidir." der. Ancak, bu hal yeni hayız görmeye başlayan kızın başına gelmiş ve ilk defa kan görürken sarılık veya bulanıklık görmüş ise, bu halde -fakihlerin çoğuna göre- kız henüz âdet görmeye başlamış sayılmaz. Bu görüş Hz. Âişe ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Şâfiî'nin Ashabından bazısı da: "Hayza yeni başlayacak olan kızın gördüğü bulanıklık ve sarılığın hükmü hayız hükmüdür" demiştir.[608]

3863 -14- وعن مرجانة موة عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ النِّسَاءُ يَبْعَثْنَ إلى عَائِشَةَ بِالدُّرْجَةِ فِيهَا الْكَرْسُفُ، فِيهِ الصُّفْرَةُ مِنْ دَمِ الحَيْضِ يَسْألْنَهَا عَنِ الصَّلاَةِ فَتَقُولُ: تَعْجَلْنَ حَتّى تَرَيْنَ الْقُصَّةَ الْبَيْضَاءَ تَعْنِى الطُّهْرَ[. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك.»القُصةُ«: اَلْجَصُّ، والمعنى أن تخرج الخرقة التي تحتشى بها المرأة بيضاء نقية، وقيل إن القصة كالخيط ا'بيض تخرج بعد انقطاع الدم كله .

14. (3863)- Mercâne Mevla Âişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Kadınlar Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya içerisinde pamuk bulunan bez (veya kap) gönderirlerdi. Bu pamuklar hayız kanıyla sarı lekeler taşırdı. (Bu safhada) namaz kılınıp kılınmayacağını sorarlardı.
Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Beyaz akıntıyı görünceye kadar acele etmeyin!" diye cevap verirdi. Beyaz akıntıdan temizliği kastederdi."[609]

AÇIKLAMA:

1- Burada, hayız hallerinin sona erip ermediğinde tereddüde düşen hanımların başvurdukları değişik bir yol görmekteyiz: Akıntılarını tutmak üzere bağladıkları pamuğu Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya göndererek, akıntının pamuk üzerindeki renginden, bunun hayız akıntısı olup olmadığını teşhis ettirmek.
Hz. Âişe, akıntı lekeli ve renkli olduğu müddetce namaza başlanılmasında acele etmemelerini söylüyor.
2- Rivayetten, müslüman kadınların hayız hallerini takipte eskiden beri pamuk kullandıkları görülmektedir. Beyazlığı ve rutubeti emici vasfı sebebiyle pamuk pratik olmalıdır. Ufak bir leke pamuk beyazlığında kendini hemen göstereceğinden hayız akıntılarının teşhis ve tahlilinde eskiden beri birinci derecede müracaat vasıtası yapılmıştır.
İmam Mâlik: "Beyaz akıntı hususunda kadınlara sordum. Gördüm ki, bu onlar nezdinde malum bir şeydir, akıntıyı temizliğe erince görmektedirler" der.[610]

3864 -15- وعن ابنة زيد بن ثابت]أنَّهُ بَلَغَهَا: أنَّ نِسَاءَكُنَّ يَدْعِينَ بِالْمَصَابِيحِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ يَنْظُرْنَ إلى الطُّهْرِ، فقَالَتْ: مَا كَانَ النِّسَاءُ يَصْنَعْنَ هذَا، وَعَابَتْ عَلَيْهِنَّ[. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك .

15. (3864)- Zeyd İbnu Sâbit'in kızından nakledildiğine göre, kulağına, bir kısım kadınların gece yarısı, temizliklerini kontrol için, lamba getirtir oldukları haberi ulaşır. O, bu davranıştan dolayı kadınları ayıplar ve: "(Sahabe) kadınları böyle yapmazlardı!" der.[611]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet sahibi Zeyd İbnu Sâbit'in kızının isim belli değildir. Radıyallahu anh'ın Hasene, Amra, Ümmü Külsûm vs. birçok kızı mevcuttur. Ancak bu rivayetin hangisine ait olduğu kesin olarak bilinememektedir. İbnu Hacer, Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın oğlu Sâlim'in zevcesi olan Ümmü Külsûm'e ait olabileceğini ima eder, "Ondan başkasının rivayetine hiç rastlamadım" der. Ancak Suyûtî, Ümmü Sa'd olduğunu cezmen söyler.
2- Zeyd İbnu Sâbit'in kızının, temizliklerini kontrol için gece yarısı lamba getirten kadınları ayıplayışının sebebi -şârihlere göre- gereksiz bir külfete girmeleridir. İmam Mâlik'e göre, "Kadınlara düşen, temizliklerine, uyuyacakları zaman veya sabah namazına kalktıkları zaman bakmaktır, gecenin yarısında değil." İbnu Battal ve bir kısım Ulemaya göre gece yarısı kontrol etme işi, dinde zorluk ve usanma getirir, bu ise mezmumdur. İbnu Abdilberr gece yarısının namaz vakti olmadığına da dikkat çeker.
Ancak İbnu Hacer, gece yarısının yatsı namazının vakti olduğunu belirttikten sonra, bu ayıplamada bir başka sebep arar: "Muhtemelen, kontrolün gece yapılması sebebiyledir. Çünkü gecede halis beyazlık, diğer renklerden tam ayırdedilemez. Dolayısıyle, gece kontrolde bulunan kadınlar, temizlenmedikleri halde, kendilerini temizlenmiş sayabilirler ve temizlikten önce namaz kılarlar."[612]

3865 -16- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَتِ النُّفَسَاءُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أرْبَعِينَ يَوْماً وَأرْبَعِينَ لَيْلَةً، وَكُنَّا نَطْلِى عَلى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ تَعْنِى مِنَ الْكَلفِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

16. (3865)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde, nifas olan kadınlar nifaslarından sonra kırk gün kırk gece otururlardı. Biz yüzlerimize vers -yani kelef alarak- sürerdik..."[613]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, nifasla doğum kastedilmektedir. Nifastan sonra kırk gün oturmak'tan maksad, o esnada temiz sayılmamaları, temizken yapılması helal olan şeylerden uzak kalmalarıdır. Oruç tutmamak, namaz kılmamak gibi. Tirmizî, Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen selef Ulemasının, doğumdan sonra kadının tam kırk gün oruç tutmayıp, namaz kılmayacağında icma ettiklerini belirtir.
Nifas, doğumdan sonra gelen kandır. Bu kan kırk gün devam eder. Daha önceden kesilmesi halinde yıkanıp namaz ve oruca başlayabilir. Kırk günden sonra gelecek kanı, âlimlerin çoğu istihâze kanı addeder. Mezhebimizce de esas olan bu görüştür.
2- Hadisin ikinci kısmında, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde kadınların kendi aralarında veya evlerinde kocalarına karşı bazı güzellik maddeleri süründükleri görülmektedir.
*****Vers, boyamada kullanılan sarı bir bitki. Kadınlar yüzlerine kırmızılık kazandırarak güzelleşmek için kullanırlarmış. Bitki Yemen'de yetişir.
***** Kelef, kızılla siyah arası bir renktir. Bu renk yüze sürülür. Yüzün rengine siyah ve kızıla çalan (esmerimsi) bir renk kazandırmaktadır. Rivayet, kadınların bu rengi elde etmede vers'i kullandıklarını ifade etmektedir.[614]

HAYIZ HALİNDE TEMİZLİK

Hayız hali, kadınların temizliğe son derece titiz olmaları gereken bir devredir. Dinimiz bu sebeple mesele üzerinde ısrarla durmuş, pek çok teferruâta yer vermiştir. Biz, kitabımızın yer verdiği hadisler ve onların gerektirdiği açıklamalar çerçevesinde meselenin tebellür etmesine çalıştık. Ancak açıklamaları, geçmiş asırlarda hayız dönemi temizliğinin nasıl yapılması, hayız devresine giren kadınlarımızın nelere dikkat etmesi gerektiğiyle ilgili hususları, bu sahanın mütehassısı bir müslüman hekimden aynen aktarmayı uygun görüyoruz. Alacağımız pasaj, ta'lîmî (didaktik) bir maksadla hazırlandığı için okuyan, kolayca anlayabilecektir.[615]

(CEMİYET VE TEMİZLİK YÖNÜNDEN) AYBAŞI

Soru: "Memleketimizde genç kızlar, umumiyetle hangi yaşta aybaşı görmeğe başlarlar?"
Cevap: "12-13 yaşları arasında."
Soru: "Genç bir kızın aybaşı görmeye başlayacağı, dış görünüşünden anlaşılabilir mi?"
Cevap: "Dikkatli ve anlayışlı bir anne, kızının vücudundaki belli yerlerin serpilmeye başlamasından, onun aybaşı görmeye başlayacağını anlayabilir."
Soru: "12 yaşına yaklaşan bir kıza sahip olan bilgili ve anlayışlı bir anneye, bu devrede düşen en mühim vazife nedir?"
Cevap: "Böyle bir devrede, bilgili ve anlayışlı bir anneye düşen en mühim vazife, kızını aybaşı mevzuunda aydınlatmaktır. Bunun için de, kızıyla bir arkadaş gibi konuşup, ona günün birinde idrar yolundan biraz kan geldiğini göreceğini, bunun gayet normal bir hadise olduğunu, bundan korkmaması gerektiğini; çünkü anne olacak her genç kızda belli bir yaşdan itibaren bunun görüldüğünü ve görüleceğini; bunun adına renkli yani aybaşı dendiğini; bunun, gebelik ve lohusalık durumları hariç, 45-50 yaşına kadar muntazaman ve her ay görüleceğini; çünkü Allah'ımızın kadınları bu hilkatte ve bu fıtratta yarattığını; bunda, nice ilâhî gayeler bulunduğunu ve aybaşılı devrede temizliğe bilhassa dikkat edilmesi gerektiğini söylemesi lazımdır."
Soru: "Anne bu vazifesini yapmazsa ne olur?"
Cevap: "Cahilliğini, veya kızına karşı olan şefkatsizliğini isbat etmiş olur. Aynı zamanda kızının, hayatta çekingen, içli, kızgın, hiddetli ve soluk benizli olmasına sebep olmuş olur."
Soru: "Ya anne, kızına öğüt verecek derecede bilgili değilse ne yapsın?"
Cevap: "Yüce Peygamberimiz bir hadis-i şerifinde: "İlim istemek -bilgili olmak- müslüman olan her erkek ve kadın için farzdır" buyurdular. Bu hadis-i şerife göre, müslüman her anne için, bu bilgileri öğrenmek mecburidir. Fakat burada belirtmek yerinde olur ki, bu hususta kabahatin çoğu, annelere, kız çocuklarına faydalı bilgileri öğretmeyen, onlara bu imkanları vermeyen ve hatta onları okur yazar bile edemeyen; üstelik onların giyimlerine, iffetlerine, ibadetlerine sataşan, vatan ve millet sevgisinden mahrum okul kaçkınlarının; veya gönlü ve midesi komünizme, kapitalizme, faizci putperest izmlere bağlı diplomalı hainlerin ve ahbesciler grubunundur."
Soru: "Aybaşı denince akla ilk gelecek nedir?"
Cevap: "Temizlik."
Soru: "Neden temizlik?"

Cevap: "Çünkü bir kadının sıhhatli, huzurlu ve neş'eli olması, maddî bakımdan, aybaşı günlerinde riayet edeceği temizlik derecesine ve dolayısıyle aybaşısının her ayın belli günlerinde başlayıp bitmesine, aybaşı kanının normal mikdarda ve ağrısız olarak gelmesine, yani normal bir aybaşı görmesine bağlıdır."
Soru: "Yani kadınlar için temizlik mevzuu, erkeklerinkinden daha mı mühimdir?"
Cevap: "Çok daha mühimdir."
Soru: "Kadınlar için temizlik mevzuu neden çok daha mühimdir?"
Cevap: "Çünki aybaşı, gebelik, doğum ve lohusalık gibi fizyolojik olaylar, hormonal faaliyetler, kadınların, temizlik konusunda çok daha dikkatli ve titiz olmalarını gerektirir.
- Ayrıca, Kadınlarda cinsi organların bulunduğu yerin hususiyeti, yani iki abdest yolu arasında bulunması,
- Buradaki akıntılar ve döküntüler ile,
- Bu bölgede bol miktarda bulunan yağ bezlerinin meydana getirdiği ifrazlar,
- Bu bölgeye mahsus tüyler,
- Aybaşı halinde ve bundan sonraki günlerde sızıntı ve akıntıların çoğalması,
- Aybaşı kanının kendisine mahsus ağır kokusu.
- Gene aybaşı günlerinde kadınların vücutlarından, ter ve nefeslerinden, kasık aralarından, göğüs altlarından (Menotoksin) adı verilen zehirli bir kokunun etrafa yayılması... gibi sebepler; kadınların temizliğe ne derece ehemmiyet vermeleri gerektiğini anlatır sanırım."
Soru: "Aybaşı günlerinde kadınların ter ve nefeslerinden etrafa zehirli bir koku mu yayılır?"
Cevap: "Evet; o günlerde her kadının ter ve nefesinden, etrafa -az veya çok- böyle zehirli bir koku yayılır. Hatta bu, bazan o derece şiddetli olabilir ki, mayaların üremesini durdurabilir, çiçekleri soldurabilir, sirke ve konserveleri bozabilir. Nitekim bazı uyanık kadınlar, bunun farkına vardıkları için, aybaşı günlerinde çiçek bakımı ile; maya, sirke ve konserve gibi işlerle yakından meşgul olmazlar."
Soru: "Temizliğin kadın için fevkalade olan önemini anlamış olduk. Peki kadın, bu temizliği nasıl yapmalıdır."
Cevap: "Her kadın ve genç kız, bu temizlik için:
- Tülbendden kesilip dikilmiş yumuşak bir bezi, veya bir deniz süngerini, bir de iyi kaliteli bir sabunu, el altında bulundurmalıdır.
- Gerek normal ve gerekse aybaşılı günlerinde günde en az bir defa ılık sabunlu su ile tülbendi veya deniz süngerini ıslatarak kasık aralarını yıkayıp kurulamalıdır.
- Ayrıca geceleri yatarken dişlerini temizlemeli, ve ayaklarını -bilhassa ayak parmaklarının arasını- sabunla yıkamalıdır.
- Her kadın ve her genç kız, normal günlerinde -hiç olmazsa- gün aşırı, aybaşılı günlerinde ise hergün, mutlaka ılık su ile yıkanmalıdır. Ve bu yıkanma esnasında, kasık aralarını, göğüs ve koltuk altlarını, parmak aralarını, gene sabunlu bezle yıkamalıdır.
Temizliği böylesine yapmayan bir kadın, sosyetenin hangi koluna mensup olursa olsun, mesleği ne olursa olsun, isterse milyoner olsun, istediği kadar güzel ve giyimli bulunsun, isterse dudakları rujlu, tırnakları ojeli, gözleri rimelli olsun; piyasanın bütün parfüm ve deodorantlarını kullansın, ve istediği kadar naylonlar giysin, sırtında vizon kürk taşısın; kolunda, boğazında isterse piyasanın bütün altın ve pırlantalarını göstersin; değil mi ki gereken temizliği yapmamıştır, kim olursa olsun, böyle bir kadın mutlaka kirli ve mutlaka pistir.
Saçını berbere şu kadar liraya yapdırdığını iftiharla anlatan ve bunun bozulmaması için aybaşı günlerinde yıkanmaktan ve temizlenmekten kaçınan, gerektiği anda boy abdesti almaya yanaşmayan nice kadınlar vardır ki; onulmaz dertlerle hastahane köşelerinde inim inim inlemişler, rahim veya meme kanserine tutularak hayattan göçüp gitmişlerdir.
Kadın ve erkek bütün insanlar, bekledikleri ve özledikleri huzur ve sıhhate, ancak imanla, ibadetle ve temizlikle kavuşabilirler."
Soru: "Bir kadın, aybaşı günlerinde yıkanıp temizlenirken, neden sıcak ve soğuk su değil de, ılık su kullanmalıdır?"
Cevap: "Çünkü soğuk su ile yıkanırsa, aybaşı sebebiyle vücudunun ne de olsa yorgun ve halsiz olduğu bir devrede kendisini üşütmüş olur ki, bu hal, bir çok tehlikeli hastalıklara yol açar.
Kasık arası temizliğini soğuk su ile yaparsa, hem bu bölgeyi üşüterek mikropların faaliyetini artırmış olur; hem de soğuk su bazı hassas kadın ve kızlarda aybaşının vaktinden önce ve âni kesilmesine sebep olur."
Soru: "Sıcak suyun mahzuru nedir?"
Cevap: "Aybaşı kanının artmasına sebeb oluşudur."
Soru: "Aybaşılı bir kadın, hangi cins bezleri tutunmalıdır?"
Cevap: "Aybaşılı bir kadının tutunacağı bezler:
- Gayet yumuşak, mesela tülbendden kesilip dikilmiş,
- Mutlaka ütülenmiş,
- Kolaylıkla değiştirilebilen bezler olmalıdır."
Soru: "Bu iş için pamuk kullanmayı tavsiye eder misiniz?"
Cevap: "Düşük kaliteli ve kaba elyaflı pamukların kullanılmasını tavsiye etmem; çünkü bu nevi pamuklar kanamayı artırırlar.

Fakat; eczahanelerde satılan rule halinde veya dışı steril yani mikropsuz gazlı bezle sarılı hususi pamuklar var ki, bunların kullanılmasını her bakımdan tavsiye ederim. Çünki bu sayede hem ütü, hem de yıkama külfetinden kurtulunmuş olur. Gerektiği zaman bu pamuktan bir bez büyüklüğünde kesilerek kilotun içine yerleştirilir. Kirlenince de çekip atılır."

Soru: "Parasından çekinmeyenler için aybaşı günlerinde kullanılmak üzere kilot ve bez olarak bilhassa neleri tavsiye edersiniz?"

Cevap: "Bunlar için kilot olarak tuhafiye mağazalarında satılan ve hususi surette aybaşı günleri için yapılmış olan özel kilotu; bez olarak da eczahanelerde bulunan ve gene bu iş için yapılmış olan (Pak Band)ı tavsiye ederim.

Bir defa alınan kilot, seneler senesi kullanılacak sağlamlıktadır. Fakat pak band, bazı aileler için fiatlı gelebilir. Çünki her bez, bir defa kullanılacaktır.

Bunun için en iyisi, manifaturacılarda pek ucuza satılan tülbentden birkaç metre alıp ütüleyerek el altında hazır bulundurmalıdır.

Gerekince rule pamuktan bir bez büyüklüğünde, yani 5-6 cm. kadar bir makasla kesip, üzerine ütülenmiş tülbentden bir parça keserek kılıf şeklinde sarılmalı ve normal iç donunun içine veya hususi yerine yerleştirmelidir.

Kirlenen kılıfların yıkanıp ütülenerek tekrar kullanılması da mümkündür. Bu sayede masraf yalnız pamuk masrafından ibaret kalır."

Soru: "Ne de olsa bu bir masraf değil midir?"

Cevap: "Sıhhat ve temizlik yönünden, sayılamayacak kadar faydalar sağlayan şu tavsiyemiz, herhalde büyük bir masraf sayılmaz.

Hem, kızlarına binlerce liralık çeyiz hazırlamadan çekinmeyen ve bazı Anadolu vilayetlerinde olduğu gibi dünürlük işlerinde hayvan satarcasına pazarlığa girişen bu hareketleriyle, nice gençlerin kötü yollara gitmelerine sebebiyet veren anne ve babalar;

Nişan ve düğün merasimlerini; lüks gazinolarda, meşhur otellerde bir gecede binlerce lira sarfiyle alkol buharları arasında yapanlar veya buna özenenler ve böylece ilâhî bir gaye ve ma'na taşıyan evlilik hayatını ve bunun saadetini, sarhoş çığlıkları arasında hemen ilk gününden lekeleyip kirletenler;

Kızlarının ve ailelerinin sıhhatleriyle ilgili şu tavsiyeler için, nasıl olur da israftır diyebilirler?"

Soru: "Aybaşılı bir kadın için başka tavsiyeleriniz var mıdır?"

Cevap: "Ilık su ile her gün bir defa yıkanan, ılık sabunlu tülbent veya süngerle günde en az bir defa kasık arasını temizleyip kurulayan bir kadın, ayrıca ev içinde güzel kokular da sürünmelidir."

Soru: "Bunun için bir esans söyleyebilir misiniz?"

Cevap: "Bu bir zevk mes'elesidir; hatta bu esansı çamaşırların arasında da bulundurmalıdır."

Soru: "Yukarıda bahsettiğiniz temizlik, yalnız evli kadınlar için midir? Yoksa evli olmayan genç kızlar da bu temizliği aynı şekilde yapmaya mecbur mudurlar?"

Cevap: "Elbette mecburdurlar. Bilhassa genç kızların bu temizliğe küçük yaştan alışmış olmaları, onların hayatları boyunca sıhhatli olmalarını sağlar.

Bazı kızlar, annelerinin de yanlış öğütlerine uyarak, kızlık zarının zedeleneceği düşüncesiyle kasık aralarını temizlemekten korkarlar; ve hatta kızlık zarının eriyeceğini sanarak limon ve sirke gibi şeyleri yemekten çekinirler. Bütün bunlar, boş ve yanlış düşüncelerdir. Cinsel organların yapısını bilmemenin neticesidir.

Bahsedildiği şekilde ılık sabunlu tülbent veya süngerle kasık arasını temizlemekte genç kızlar için hiçbir tehlike yoktur."

Soru: "Aybaşı günlerinde kadınlar ve genç kızlar, başka nelere dikkat etmelidirler?"

Cevap: "Her türlü yorgunluktan sakınmalıdırlar. En güzel elbiselerini giyip, bilhassa tuvaletlerine emek çekmelidirler. Günlerini daima dualı ve neş'eli geçirmelidirler. Annelerinden ve akrabalarından aybaşı günlerini, sıkıntılı ve sinirlilikle geçirenleri örnek almamalıdırlar.

Sancıları varsa, kanamaları normalden çok veya az ise, hülasa şikâyetleri mevcut ise, hiç vakit geçirmeden bir doktora müracaat etmelidirler.

Soğuk duşlardan, kendilerini ve bilhassa ayaklarını üşütmekten, uzun yol yürümekten, ata ve bisiklete binmekten, ayaklı dikiş makinesi kullanmaktan, ağır yük kaldırmaktan, uykusuzluktan sakınmalıdırlar.

Fena koku neşreden yiyeceklerden çekinmelidirler.

Genç kızlar bilhassa bu günlerinde; annelerine, babalarına ve kardeşlerine hürmet ve sevgide kusur etmemelidirler.

Evli kadınlar da kocalarına ve dolayısiyle erkekler de eşlerine, böyle günlerde daha fazla bir sevgi ve anlayış göstermelidirler. Çünkü bir çok aile buhranları, kadınların aybaşılı günlerinde, eşlerin karşılıklı anlayışsızlıkları ve yersiz davranışları yüzünden olmaktadır."

Soru: "Vücudun belli yerlerindeki tüylerin giderilmesi nasıl olur?"

Cevap: "Bunun için, ya tıraş bıçağı, ya mikropsuz özel -yapışkan- sökücü maddeler, yahut da tahâret pudrası kullanılır. Tıraş bıçağı kullanılacaksa, bunun için iyi markalı bir tıraş bıçağı, tıraş makinesine yerleştirildikten sonra 3 dakika kadar çok sıcak bir su içinde tutulup mikropları kırılır. Soğuyunca kullanılır.

Diğerleri için de, kutularındaki tarifeye uymak doğru olur."[616]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/309.
[2] Mânevi kirlerin çeşitleri ve bunlardan temizlenme yolları hakkında bütün ahlâk kitapları açıklamalarda bulunmaktadır. Bu konuda bilhassa İhyâ'nın Acâibu'l-Kalb, Riyâdatu'n-Nefs, Âfetu'l-Lisân, Zemmü'l-Gadab ve'l-Hıkd ve'l-Hased, Zemmü'l-Kibr ve'l-Ucb... Zemmü'l-Gurûr bölümleri yeterli açıklamalarda bulunur (İhyâ 3 ve 4. ciltler).
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/309-314.
[4] Muvatta, Tahâret: 12, (1, 22); Ebû Dâvud, Tahâret: 41, (83); Tirmizî, Tahâret: 52, (69); Nesâî, Miyah: 5, (1, 176); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/315.
[5] Kelimenin aslı اَلْبَطّ Kâmus'ta kaz diye açıklanır. Ördekle iltibası da mevzubahistir. Müncid,ördekle) اِوَزّ (olmadığını, boyun ve bacakları kısa bir su kuşu olduğunu belirtir.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/315-317.
[7] Ebû Dâvud, Tahâret: 34, (66); Tirmizî, Tahâret: 49, (66); Nesâî, Miyâh: 2, (1, 174).
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/317.
[9] Resûlullah'ın bir duası şöyledir: "Ey Allah'ım, bana eşyanın gerçek hakîkatını göster."
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/318-319.
[11] Ebû Dâvud, Tahâret: 33 (63, 64, 65); Tirmizî, Tahâret: 50, (67); Nesâî, Miyah: 3, (1, 175); İbnu Mâce, Tahâret: 75, (517, 518); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/320.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/320.
[13] Yukarıda belirtildiği üzere kulle'de mübhem bir miktara delâlet etmesi sebebiyle, İbnu Hacer'in belirttiği üzere, çok suyun tayininde Şâfiîler dokuz farklı görüş ileri sürmüşlerdir.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/320-321.
[15] Buhârî, Vudû: 68, Müslim, Tahâret: 95, (282); Ebû Dâvud, Tahâret: 36, (69, 70); Tirmizî, Tahâret: 51, (68); Nesâî, Tahâret: 46, (1, 49), Gusl: 1, (1, 197); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/322.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/322.
[17] Müslim, Tahâret: 97, (283); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/322.
[18] İmam Züfer, abdestli insan, abdestini bozmadan ikinci bir abdest daha alacak olsa, bu suya mâ-i müsta'mel demez. Su hem temiz, hem temizleyicidir.
[19] Çünkü mâ-i müsta'mel necîs addedilmiştir. Su vücuddan ayrılınca müsta'mel sayıldığına göre, ayrılan kısım necistir. İki külleden az olan suya necis bir şey karışınca necîs olur. Necis su ile cenabetten temizlenemez.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/323-325.
[21] Muvatta, Tahâret: 14, (1, 23, 24); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/325.
[22] Dinimizin küllî kaidelerindendir: "Şekk ile yakîn zâil olmaz."
[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/325-326.
[24] Ebû Dâvud, Tahâret: 40, (81); Nesâî, Tahâret: 147, (1, 130); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/326.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/326-327.
[26] Tirmizî, Tahâret: 48, (65); Ebû Dâvud, Tahâret: 35, (68); İbnu Mâce, Tahâret: 33, (370, 371); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/327.
[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/327-328.
[28] Buhârî, Salât: 17, Vudû: 40, 93, 94, Ezân: 18, 19, Libâs: 3, 42; Müslim, Salât: 249-253 (503); Nesâî, Tahâret: 103, (1, 87); Ebû Dâvud, Salât: 102, (688); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/328.
[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/328.
[30] Muvatta, Tahâret: 86, (1, 52); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/329.
[31] Buhârî, Gusl: 2, 9; Müslim, Hayz: 40, 45, (319, 321); Ebû Dâvud, Tahâret: 39, (77), 97, (237), 102, (257); Nesâî, 130, 144, 145, 146, 148, Gusl: 12, (1, 203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/329.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/329.
[33] Buhârî Vüdû: 43; Muvatta, Tahâret: 15, (1, 24); Ebû Dâvud, Tahâret: 39, (79, 80); Nesâî, Tahâret: 52, (1, 57); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/330.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/330.
[35] Ebû Dâvud, Tahâret: 42, (84); Tirmizî, Tahâret: 65, (88); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/330.
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/330-331.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/331-333.
[38] Buhârî, Vüdû: 59; Müslim,Tahâret: 103, (287); Muvatta, Tahâret: 110, (1, 64); Ebû Dâvud, Tahâret: 139, (374); Tirmizî, Tahâret: 54, (71); Nesâî, Tahâret: 189, (1, 157); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/335.
[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/335-336.
[40] Ebû Dâvud, Tahâret: 137, (375); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/336.
[41] Buhârî, Vudû: 57, 58, Edeb: 35; Müslim, Tahâret: 99, (284); Nesâî, Tahâret: 45, (1, 48); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/337.
[42] Hattâbî, bol su dökülme şartını koyar ve yıkantının temiz olmasını, "içerisinde pisliğin renk veya kokusunun zâhir olmaması" şartına bağlar.
[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/337-338.
[44] Buhârî, Vudû: 58; Ebû Dâvud, Tahâret: 138, (380); Tirmizî, Tahâret: 112, (147); Nesâî, Tahâret: 45, (1,48, 49); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/340.
[45] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/340.
[46] Ebû Dâvud, Tahâret: 138, (381); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/341.
[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/341.
[48] Ebû Dâvud, Edeb: 42, (4885); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/341.
[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/341-342.
[50] Muvatta, Tahâret: 16, (1, 24); Ebû Dâvud, Tahâret: 140, (383); Tirmizî, Tahâret: 109, (143); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/342.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/342.

[52] Ebû Dâvud, Tahâret: 140, (384); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/343.
[53] Ebû Dâvud, Tahâret: 141, (385, 386); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/343.
[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/343-344.
[55] Rezîn tahric etmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/344.
[56] Buhârî, Vudû: 64, 65; Müslim, Tahâret: 108, (289); Ebû Dâvud, Tahâret: 136, (371, 372, 373); Tirmizî, Tahâret: 85, 86, (117, 118); Nesâî, Tahâret: 187, 188, (1, 156); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/345.
[57] Müslim, Tahâret: 105, 109, (288, 290); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/345-346.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/346-347.
[59] Muvatta, Tahâret: 83, (1, 50); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/347.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/348.
[61] Tirmizî, Tahâret: 86, (117); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/348.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/348.
[63] Buhârî, Hayz: 9, Vudû: 63; Müslim, Tahâret: 110, (291); Muvatta, Tahâret: 103, (1, 60, 61); Ebû Dâvud, Tahâret: 132, (360, 361, 362); Tirmizî, Tahâret: 104, (138); Nesâî, Tahâret: 185, (1, 155); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/349.
[64] Buhârî, Hayz: 11; Ebû Dâvud, Tahâret: 132, (352, 364); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/349.
[65] Buhârî, Hayz: 9; Ebû Dâvud, Tahâret: 107, (269), 132, (357), 142, (388); Nesâî, Tahâret: 179, (1, 150, 151); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/350.
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/350.
[67] Buhârî, Vudû: 33; Müslim, Tahâret: 97, (279); Muvatta, Tahâret: 35, (1, 34); Ebû Dâvud, Tahâret: 37, (71, 72, 73); Tirmizî, Tahâret: 68, (91); Nesâî, Miyâh: 7, (1, 176, 177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/351.
[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/351.
[69] Buhârî, Vudû: 33; Ebû Dâvud, Tahâret: 139, (382); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/352.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/352.
[71] Muvatta, Tahâret: 13, (1, 23); Ebû Dâvud, 38, (75); Tirmizî, Tahâret: 69, (92); Nesâî, Tahâret: 54, (1, 55); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/352-353.
[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/353.
[73] Ebû Dâvud, Tahâret: 38, (76); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/353.
[74] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/354.
[75] Buhârî, Vudû: 67, Zebâih: 34; Muvatta İsti'zân: 20, (2, 971, 972); Ebû Dâvud, Et'ime: 48, (3841, 3843); Tirmizî, Et'ime: 8, (1799); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre: 15, (7, 178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/354.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/354.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/354-355.
[78] Ebû Dâvud, Tahâret: 73, (185); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/355.
[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/355.
[80] Müslim, Hayz: 106, (366); Muvatta, Sayd: 17, (2, 498); Ebû Dâvud, Libâs: 41, (4123); Tirmizî, Libâs: 7, (1723); Nesâî, Fera ve'l-Atîre: 9, (7, 173.)
[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/356.
[82] Buhârî, Büyû: 101, Zekât: 61, Zebâih: 30; Müslim, Hayz: 100, 103, 104, (363, 364, 365); Muvatta, Sayd: 16, (2, 98); Ebû Dâvud, Libâs: 41, (4120, 4121); Tirmizî, Libâs: 7, (1727); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre: 9, (7, 171, 172); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/357.
[83] Muvatta, Sayd: 18, (2, 498); Ebû Dâvud, Libâs: 41, (4124); Nesâî, Fera ve'l-Atîre: 9, (7, 174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/357.
[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/357-358.
[85] Buhârî, Eymân: 21; Nesâî, Fera' ve'l-Atîre: 9, (7, 173); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/359.
[86] Buhârî, Eymân: 21; Nesâî, Fera' ve'l-Atîre: 9, (7, 173).
[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/359.
[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/359.
[89] Ebû Dâvud, Libâs: 43, (4132); Tirmizî, Libâs: 37, (1771); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre: 12, (7, 176); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/360.
[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/360.
[91] Ebû Dâvud, Tahâret: 2, (3); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/362.
[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/362.
[93] Ebû Dâvud, Tahâret: 1, (1); Tirmizî, Tahâret: 16, (20); Nesâî, Tahâret: 16, (1, 18, 19); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/363.
[94] Müslim, Tahâret: 68, (269); Ebû Dâvud, Tahâret: 14, (25); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/363.
[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/363.
[96] Ebû Dâvud, Tahâret: 14, (26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/363.
[97] Ebû Dâvud, Tahâret: 16, (29); Nesâî, Tahâret: 30, (1, 33, 34); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/364.
[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/364.
[99] Ebû Dâvud, Tahâret: 15 (27); Tirmizî, Tahâret: 17, (21); Nesâî, Tahâret: 32, (1, 34).
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/364.
[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/364-365.
[102] Ebû Dâvud, Tahâret: 13, (24); Nesâî, Tahâret: 28, (1, 31); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/365.
[103] Buhârî, Vudû: 11, Salât: 29; Müslim, Tahâret: 59, (264); Ebû Dâvud, Tahâret: 4, (9); Tirmizî, Tahâret: 6, (8); Nesâî, Tahâret: 19, 20, 21, (1, 21, 22, 23); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/365.
[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/365-366.
[105] Muvatta, Kıble: 1, (1, 193); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/366.
[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/366.
[107] Ebû Dâvud, Tahâret: 4, (11); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/366-367.
[108] Birinci ciltte Ahmed İbnu Hanbel'i tanıtırken belirttiğimiz üzere hadîse aşırı bağlılığı sebebiyle, her rivâyete uygun görüş beyan etmek onun umûmî vasfıdır. Bir mesele ile alâkalı rivâyet adedince kendisinden görüş nakledildiğine sıkça rastlanır. Burada, onun bu durumunun tipik örneğini görmekteyiz: Âlimlerin, dört noktada hülâsa edilen farklı görüşlerinin her biriyle ilgili bir görüş Ahmed İbnu Hanbel'den rivâyet edilmektedir (rahimehullah).
[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/367-368.
[110] Buhârî, Vudû: 12, 14, Humus: 4; Müslim, Tahâret: 62, (266); Muvatta, Kıble: 3, (1, 193, 194); Ebû Dâvud, Tahâret: 5, (12); Tirmizî, Tahâret: 7, (11); Nesâî, Tahâret: 22, (1, 23); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/368.

[111] Müslim, Tahâret: 61, (266); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/368.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/369.
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/369.
[114] Buhârî, Vudû: 62, 60, 61, Mezâlim: 27; Müslim, Tahâret: 73, 74, (273); Ebû Dâvud, Tahâret: 12, (23); Tirmizî, Tahâret: 9, (13); Nesâî, Tahâret: 24, (3, 25); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/369-370.
[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/370-371.
[116] Muvatta, Tahâret: 112, (1, 65); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/372.
[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/372.
[118] Tirmizî, Tahâret 8, (12).
[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/372.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/372.
[121] Tirmizî, Tahâret: 8, (12); Nesâî, Tahâret: 25, (1, 26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/373.
[122] Müslim, Hayz: 79, (342); Ebû Dâvud, Cihâd: 47, (2549); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/373.
[123] Ebû Dâvud, Tahâret: 11, (22); Nesâî, Tahâret: 26, (1, 26-28); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/373-374.
[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/374.
[125] Ebû Dâvud, Tahâret: 7, (15); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/375.
[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/375.
[127] Ebû Dâvud, Tahâret: 6, (14); Tirmizî, Tahâret: 10, (14); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/375.
[128] Ebû Dâvud, Tahâret: 19, (35); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/376.
[129] Bu hususta teferruat için 3. cilt, 190. sayfaya bakılsın.
[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/376-377.
[131] Ebû Dâvud, Tahâret: 1, (2); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/377.
[132] Müslim, Tahâret: 57, (262); Tirmizî, Tahâret: 12, (16); Ebû Dâvud, Tahâret: 4, (7); Nesâî, Tahâret: 37, 42, (1, 38, 39, 43); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/378.
[133] Müslim, Tahâret: 24, (239); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/378.
[134] Buhârî, Vudû: 18, 19, 25; Müslim, Tahâret: 63, (267); Ebû Dâvud, Tahâret: 18, (31); Tirmizî, Tahâret: 11, (15); Nesâî, Tahâret: 23, 42, (1, 25, 43); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/378.
[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/379.
[136] Rezîn tahriç etmiştir. İbnu Mâce, Tahâret: 15, (311); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/380.
[137] Ebû Dâvud, Tahâret: 10, (19); Tirmizî, Libâs: 16, (1746); Nesâî, Zînet: 54, (8, 178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/380.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/380.
[139] Ebû Dâvud, Tahâret: 3, (4); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/380.
[140] Ebû Dâvud, Tahâret: 3, (6); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/380.
[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/381.
[142] Buhârî, Vudû: 16, 15, 17, 56, Salât: 93; Müslim, Tahâret: 70, (271); Ebû Dâvud, Tahâret: 23, (43); Nesâî, Tahâret: 41, (1, 42); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/382.

[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/382-383.
[144] Nesâî, Tahâret: 43, (1, 45); İbnu Mâce, Tahâret: 29, (358); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/383.
[145] Ebû Dâvud, Tahâret: 64, (166, 167, 168); Nesâî, Tahâret: 102, (1, 86); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/383.
[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/383-384.
[147] Tirmizî, Tahâret: 38, (50); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/384.
[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/384.
[149] Ebû Dâvud, Tahâret: 22, (42); İbnu Mâce, Tahâret: 20, (327); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/384-385.
[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/385.
[151] Rezîn tahric etmiştir. İbnu Kesir Tefsiri, 3, 456; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/385.
[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/385.
[153] Ebû Dâvud, Tahâret: 21, (40); Nesâî, Tahâret: 40, (1, 41, 42); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/386.
[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/386.
[155] Buhârî, Vudû: 20; Tirmizî, Tahâret: 13, (17); Nesâî, Tahâret: 38, (1, 39, 40); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/386.
[156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/386-387.
[157] Tirmizî, Tahâret: 14, (18); Nesâî, Tahâret: 35, (1, 37); Ebû Dâvud, Tahâret: 20, (39); Müslim, Salât: 50, (450); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/387.
[158] Ebû Dâvud, Tahâret: 20, (36); Nesâî, Zînet: 12, (8, 135); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/388.
[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/388.
[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/388-389.
[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/389.
[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/389-390.
[163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/390-391.
[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/391.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/391.
[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/391-392.
[167] Müslim, Tahâret: 41, (251); Muvatta, Sefer: 55, (1, 161); Tirmizî, Tahâret: 39, (52); Nesâî, Tahâret: 106; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/394.
[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/394-395.
[169] Ebû Dâvud, Tahâret: 65, (169); Tirmizî, Tahâret: 41, (55); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/395-396.
[170] Müslim, Tahâret: 32, (244); Muvatta, Tahâret: 31, (1, 32); Tirmizî, Tahâret: 2, (2); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/396.
[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/396.
[172] Buhârî, Vudû: 25; Müslim, Tahâret: 8, (229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/397.

[173] Müslim, Müsâfirîn: 294, (832); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/397-398.
[174] Muvatta, Tahâret: 30, (1, 31); Nesâî, Tahâret: 35, (1, 74); İbnu Mâce, Tahâret: 6, (283); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/398.
[175] Müslim, Müsâfirin: 294, (832); Nesâî, Tahâret: 108, (1, 91, 92).
[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/399.
[177] Gölgenin mızrağa ağması, mızrağın gölgesinin yere düşmemesi demektir. Zeval vakti denen tam öğle vaktinde güneş dik vurduğu için gölge yapmaz. Bu vakit, öğlenin kerâhet vaktidir.
[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/399-401.
[179] Tirmizî, Tahâret: 44, (59); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/401.
[180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/401-402.
[181] Rezîn tahric etmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/402.
[182] Buhârî, Vudû: 24, 28, Savm: 27; Müslim, Tahâret: 3, 4, (226); Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (106); Nesâî, Tahâret: 27, 28, 93, (1); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/403.
[183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/403-404.
[184] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (108); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/404.
[185] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (109).
[186] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/404.
[187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/404-405.
[188] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (111); Tirmizî, Tahâret: 37, (48); Nesâî, Tahâret: 75, (1, 68); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/405.
[189] Nesâî, Tahâret: 76, (1, 68-69); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/405.
[190] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (117).
[191] Nesâî, Tahâret: 76, (1, 68); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/406-407.
[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/407-408.
[193] Buhârî, Vudû: 38, Müslim, Tahâret: 18, 19, (235, 236); Muvatta, Tahâret: 1, (1, 18); Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (118, 119, 120); Tirmizî, Tahâret: 27, 36, (35, 47); Nesâî, Tahâret: 80, 81, 82, (1, 71, 72); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/408-409.
[194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/409.
[195] Buhârî, Vudû: 23.
[196] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (121).
[197] Ebû Dâvud, Tahâret: 123; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/410.
[198] Ebû Dâvud, Tahâret: 51, (135); Nesâî, Tahâret: 105, (1, 88); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/410.
[199] Ebû Dâvud, Tahâret: 51, (135).
[200] Nesâî, Tahâret: 105, (1, 88); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/410-411.
[201] Buhârî, Vudû: 22; Ebû Dâvud, Tahâret: 53, (1, 38); Nesâî, Tahâret: 84, 85, (1, 73, 74); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/411.
[202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/411.
[203] Buhârî, Vudû: 7; Ebû Dâvud, Tahâret: 52, (137); Nesâî, Tahâret: 84, 85, (1, 73, 74); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/412.
[204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/412.
[205] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (126); Tirmizî, Tahâret: 25, (33); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/413.
[206] Ebû Dâvud, Tahâret: 50 (128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/413.
[207] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (129).
[208] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (130); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/413.
[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/413.
[210] Tirmizî, Tahâret: 29, (37); Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (134).
[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/414.
[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/414-415.
[213] Müslim, Tahâret: 31, (243); Ebû Dâvud, Tahâret: 67, (171); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/415.
[214] Ebû Dâvud, Tahâret: 173; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/416.
[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/416.
[216] Buhârî, İlm: 3, 30, Vudû: 27, 29; Müslim, Tahâret: 25-28, (240-242); Muvatta, Tahâret: 5, (1, 19); Ebû Dâvud, Tahâret: 46, (97); Nesâî, Tahâret: 89, (1, 77, 78); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/417.
[217] Müslim, Tahâret: 26, (241); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/417.
[218] Tirmizî, Tahâret: 31, (41); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/417.
[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/417-419.
[220] Muvatta, Tahâret: 38, (1, 35); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/419.
[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/420.
[222] Ebû Dâvud, Tahâret: 57, (147); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/420.
[223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/420.
[224] Tirmizî, Tahâret: 35, (45, 46); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/421.
[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/421.
[226] Rezîn tahric etmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/421.
[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/421.
[228] Buhârî, Cuma: 8, Temenni: 9; Müslim, Tahâret: 42, (252); Muvatta, Tahâret: 115, (1, 66); Ebû Dâvud, Tahâret: 115, (46); Tirmizî, Tahâret: 18, (22); Nesâî, Tahâret: 7, (1, 12).
[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/422.
[230] Ebû Dâvud, Tahâret: 25, (47); Tirmizî, Tahâret: 18, (23); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/422.
[231] Tirmizî, Tahâret: 18, (23); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/423.
[232] Buhârî, Cuma: 8, (2, 212), Vudû: 73, Teheccüd: 9; Müslim, Tahâret: 45, (254); Ebû Dâvud, Tahâret: 30, (55); Nesâî, Tahâret: 2, (1, 8) Bu metin Sahîheyn'e aittir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/423.
[233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/423.
[234] Nesâî, Tahâret: 5, (1, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/424.
[235] Buhârî, Vudû: 73; Müslim, Tahâret: 46, (255); Ebû Dâvud, Tahâret: 26, (49); Nesâî, Tahâret: 3, (1, 9); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/424.

[236] Buhârî, Vudû: 74; Müslim, Rü'ya: 19, (2271). Hadisi, Buhârî muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir, Müslim ise senetli olarak kaydetmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/424.
[237] Ebû Dâvud, Tahâret: 28, (52); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/424.
[238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/425-427.
[239] Buhârî, Vudû: 26; Müslim, Tahâret: 87, (278); Muvatta, Tahâret: 9, (1, 21); Ebû Dâvud, Tahâret: 49, (103, 104, 105); Tirmizî, Tahâret: 19, (24); Nesâî, Tahâret: 1, (1, 6, 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/427.
[240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/427-429.
[241] Buhârî, Vudû: 25; Müslim, Tahâret: 20, 22, (237); Muvatta, Tahâret: 2, 3, (1,19); Ebû Dâvud, Tahâret: 55, (140); Nesâî, Tahâret: 70, 72, (1, 66, 67); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/429.
[242] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/429-430.
[243] Müslim, Tahâret: 20, (237).
[244] Müslim, Tahâret: 21, (237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/430.
[245] Buhârî, Bed'ül-Halk: 11, (6, 243); Müslim, Tahâret: 23, (238); Nesâî, Tahâret: 73, (1, 67); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/430.
[246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/430-431.
[247] Tirmizî, Tahâret: 22, (28); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/431.
[248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/431-432.
[249] Ebû Dâvud, Tahâret: 54, (139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/432.
[250] Nesâî, Tahâret: 74, (1,67); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/432.
[251] Tirmizî, Tahâret: 23, (31); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/432.
[252] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/432-433.
[253] Ebû Dâvud, Tahâret: 56, (145); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/433.
[254] Tirmizî, Tahâret: 30, (40); Ebû Dâvud, Tahâret: 58, (148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/433.
[255] Ebû Dâvud, Tahâret: 55, (142, 143, 144); Tirmizî, Tahâret: 30, (38); Nesâî, Tahâret: 71, 92, (1, 66, 79); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/434.
[256] Ebû Dâvud, Tahâret: 50, (131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/434.
[257] Muvatta, Tahâret: 37, (1, 34); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/434.
[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/434-435.
[259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/435.
[260] Buhârî, Vudû: 3; Müslim, Tahâret: 34, 35, 40, (246, 250); Nesâî,Tahâret: 110, (1, 94, 95); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/435.
[261] Tahcîl, asıl olarak hacl'den gelir. Hacl ayağa takılan halhal'dır, Muhaccel, ayaklarında beyazlık olan at'a denir.
[262] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/435-436.
[263] Buhârî, Vudû: 47; Müslim, Hayz: 51, (325); Ebû Dâvud, Tahâret: 44, (95); Tirmizî, Salât: 425, (609); Nesâî, Tahâret: 59, (1, 57, 58); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/437.
[264] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/437.
[265] Müslim, Hayz: 52, (326); Tirmizî, Tahâret: 42, (56); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/438.
[266] Ebû Dâvud, Tahâret: 44, (94); Nesâî, Tahâret: 59, (1, 58).
[267] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/438.
[268] Ebû Dâvud, Tahâret: 47, (100); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/438.
[269] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/438.
[270] Tirmizî, Tahâret: 43, (57); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/439.
[271] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/439.
[272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/439-441.
[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/441-443.
[274] Tirmizî, Tahâret: 40, (53); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/443.
[275] Tirmizî, Tahâret: 40, (54); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/443.
[276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/443-444.
[277] Ebû Dâvud, Tahâret: 48, (101); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/444.
[278] Tirmizî, Tahâret: 20, (25); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/444.
[279] Rezîn tahric etmiştir. Feyzu'l-Kadîr, 6, 128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/444.
[280] Rezîn tahric etmiştir. İbnu's-Sünnî Amelü'l-Yevm ve'l-Leyl: 5, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/445.
[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/445.
[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/447.
[283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/447.
[284] Müslim, Hayz: 99, (362); Tirmizî, Tahâret: 56, (74, 75); Ebû Dâvud, Tahâret: 68, (177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/448.
[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/448.
[286] Buhârî, Vudû: 4, 34, Büyû: 5; Müslim, Hayz: 98, (361); Ebû Dâvud, Tahâret: 68, (176); Nesâî, Tahâret: 116, (1, 99); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/448.
[287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/448-449.
[288] Ebû Dâvud, Salât: 193, (1005); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/449.
[289] Tirmizî, Radâ: 12, (1164-1166); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/449-450.
[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/450.
[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/451.
[292] Buhârî, Gusl: 13, İlm: 51, Vudû: 34; Müslim, Hayz: 17, (303); Muvatta, Tahâret: 53, (140); Tirmizî, Tahâret: 83, (114); Nesâî, Tahâret: 112, (1, 96, 97), Gusl: 28, (1, 213); Ebû Dâvud, Tahâret: 93, (206, 207, 208, 209); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/451.
[293] Ebû Dâvud, Tahâret: 83, (206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/452.
[294] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/452.
[295] Ebû Dâvud, Tahâret: 83, (210); Tirmizî, Tahâret: 84, (115); İbnu Mâce, Tahâret: 70, (506); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/453.
[296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/453.
[297] Ebû Dâvud, Tahâret: 83, (211); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/454.
[298] Muvatta, Tahâret: 54, (1, 41); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/454.

[299] Ebû Dâvud, Savm: 32, (2381); Tirmizî, Tahâret: 63, (87); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/454.
[300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/454-455.
[301] Muvatta, Tahâret: 51, (1,39-40); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/455.
[302] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/455-456.
[303] Ebû Dâvud, Tahâret: 79, (198); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/456-457.
[304] Bediuzzaman, burada atıfta bulunduğu hâletini bir başka yerde biraz daha açar ve der ki: "Bir zaman kalbime geldi, niçin Muhyiddîn-i Arabî gibi hârika zatlar Sahâbelere yetişemiyorlar? Sonra namaz için سُبْحانَ رَبِّيَ اْعْلَى derken şu kelimenin mânâsı inkişâf etti. Tam manasıyla değil fakat bir parça hakîkatı göründü. Kalben dedim: Keşke bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi. Namazdan sonra anladım ki, o hâtıra ve o hal, Sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşaddır. Evet, Kur'an-ı Hakim'in envârıyla hâsıl olan O inkilâb-ı azîm-i ictimâîde, ezdat (zıtlar) birbirinden çıkıp ayrılırken, şerler bütün tevâibiyle (kendine tâbi olan şeylerle) zulümâtıyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemâlât bütün envarıyla ve netâiciyle karşı karşıya gelip bir vaziyette ve müheyyic bir zamanda, her zikir ve tesbih bütün manasının tabâkâtını turfanda ve tarâvetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi, o inkılâb-ı azîmin tarrakası (gürültüsü) altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i mâneviyesini uyandırmış, hatta vehim, hayal ve sır gibi duygular hüşyâr ve müteyakkız bir surette o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit manaları kendi zeveklerine göre alır.. emer. İşte, şu hikmete binâen bütün hissiyatları uyanık ve letaifleri hüşyar olan sahabeler envar-ı ımâniyye ve tesbihiyye câmi olan kelimat-ı mübârekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün mânasiyle söyler ve bütün letaifiyle hisse alırdı."
[305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/457-460.
[306] Ebû Dâvud, Tahâret: 69, (178, 179, 180); Tirmizî, Tahâret: 63, (86); Nesâî, Tahâret: 121, (1, 104); İbnu Mâce, Tahâret: 69, (502); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/461.
[307] Muvatta, Tahâret: 64, (1, 43); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/461.
[308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/461-462.
[309] Buhârî, Gusl: 29, Müslim, Hayz: 85, (346); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/462.
[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/463.
[311] Ebû Dâvud, Tahâret: 71, (182, 183); Tirmizî, Tahâret: 62, (85); Nesâî, Tahâret: 120, (1, 101). Bu metin Tirmizî'nindir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/463.
[312] Tirmizî, Tahâret: 61, (82, 83, 84); Muvatta, Tahâret: 58, (1, 42); Ebû Dâvud, Tahâret: 70, (181); Nesâî, Tahâret: 118, (1, 100); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/464.
[313] Muvatta, Tahâret: 59, (1, 42); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/464.
[314] Muvatta, Tahâret: 60, (1, 42, 43); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/464.
[315] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/464-465.
[316] Müslim, Hayz: 125, (376); Ebû Dâvud, Tahâret: 80, (200); Tirmizî, Tahâret: 58, (78); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/466.
[317] Muvatta; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/466.
[318] Ebû Dâvud, Tahâret 80, (203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/466.
[319] Tirmizî, Tahâret: 57, (77); Ebû Dâvud, Tahâret: 80, (202); Nesâî, Ezân: 41, (2, 30); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/467.
[320] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/467-469.
[321] Buhârî, Ezân: 51, 39, 46, 47, 67, 68, 70, Vüdû: 45, Hibe: 14, Farzu'l-Hums: 4, Enbiya: 19, Megazî: 83, Tıbb 21, Îtisâm:. 5; Müslim, Salât: 90, (418); Nesâî, İmamet: 40, (2, 101, 102).
[322] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/470.
[323] Buhârî, Vudû: 37, İlm: 24, Küsuf: 10, 11, Sehv: 9, Itk: 3, Î'tisam: 2; Müslim, Küsuf: 11 (905); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/470-471.
[324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/471.
[325] Müslim, Hayz: 90, (352); Nesâî, Tahâret: 122, (1, 105, 106); Tirmizî, Tahâret: 58, (79); Ebû Dâvud, Tahâret: 76, (194). Bu, Müslim'in lafzıdır. Müslim'de Hz. Âişe'den de buna benzer bir rivayet mevcuttur; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/472.
[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/472-473.
[327] Buhârî, Vudû: 50, Et'ime: 18; Müslim, Hayz: 91, (354); Muvatta, Tahâret: 91, (1, 25); Ebû Dâvud, Tahâret: 75, (187); Nesâî, Tahâret: 123, (1, 108).
[328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/474.
[329] Buhârî Vudû: 50, Ezan: 43, Cihad: 92, Etime: 20, 26; Müslim, Tahâret: 92, (355); Tirmizî, Et'ime: 33, (1837); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/474.
[330] Muvatta, Tahâret: 25, (1, 27); Tirmizî, Tahâret: 59, (80); Ebû Dâvud, Tahâret: 75, (191, 192); Nesâî, Tahâret: 23, (1,108). Bu Tirmizî'nin lafzıdır.
[331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/474-475.
[332] Ebû Dâvud, Tahâret: 75, (193); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/475.
[333] Buhârî, Vudû: 51, 54, Cihâd: 123, Megazî: 35, 38, Et'ime: 7, 9, 51; Muvatta, Tahâret: 20, (1, 26); Nesâî, Tahâret: 124, (1, 108, 109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/476.
[334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/476.
[335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/476.
[336] Müslim, Hayz: 97, (360); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/477.
[337] Ebû Dâvud, Tahâret: 72, (184); Tirmizî, Tahâret: 60, (81); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/477-478.
[338] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/478-479.
[339] Ebû Dâvud, Tahâret: 81, (204); İbnu Mâce, İkâmet: 67, (1041); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/480.
[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/480.
[341] Ebû Dâvud, Libas: 28, (4086); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/481.
[342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/481-482.
[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/483.
[344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/483-484.
[345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/484.
[346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/484.

[347] Buhârî, Vudû: 48, 35, 49, Salât: 7, 25, Cihâd: 90, Megâzî: 80, Libâs: 10, 11; Müslim, Tahâret: 77, 79, 81, 82, (274); Muvatta, Tahâret: 42, (1, 36); Ebû Dâvud, Tahâret: 59, (149, 150, 151); Tirmizî, Tahâret: 72, (97, 98, 99, 100); Nesâî, Tahâret: 96, 97, 100, 87, (1, 82, 83, 84, 76); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/484.
[348] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/484-487.
[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/487.
[350] Müslim, Tahâret: 84, (275); Ebû Dâvud, Tahâret: 59, (153); Tirmizî, Tahâret: 75, (101); Nesâî, Tahâret: 86, 96 (1, 75, 81); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/487-488.
[351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/488.
[352] Tirmizî, Tahâret: 75, (102); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/488.
[353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/488-489.
[354] Buhârî, Salât: 25; Müslim, Tahâret: 73, (272); Tirmizî, Tahâret: 70, (93); Nesâî, Tahâret: 96, (1, 81).
[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/489.
[356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/489-490.
[357] Ebû Dâvud, Tahâret: 59, (154); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/490.
[358] Müslim, Tahâret: 86, (277); Ebû Dâvud, Tahâret: 66, (172); Tirmizî, Tahâret: 45, (61); Nesâî, Tahâret: 101, (1, 86). Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetinde mesh'in zikri geçmez; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/490.
[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/490-491.
[360] Ebû Dâvud, Tahâret: 61, (159); Tirmizî, Tahâret: 74, (99).
[361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/492.
[362] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/492-493.
[363] Ebû Dâvud, Tahâret: 62, (160); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/493.
[364] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/494.
[365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/494.
[366] Tirmizî 72, 73, (97, 98); Ebu Dâvud, Tahâret: 63, (161, 165); Nesâî, Tahâret: 63, (1, 62); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/494.
[367] Ebu Dâvud, Tahâret: 62, (162); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/494.
[368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/495.
[369] Ebu Dâvud, Tahâret: 63, (162, 163, 164); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/495.
[370] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/495-496.
[371] Müslim Tahâret: 85, (276); Nesâî, Tahâret: 99, (1, 84); İbnu Mâce, Tahâret: 86, (552); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/496.
[372] Tirmizî, Tahâret: 71, (96), Da'avât: 102, (3529, 3530); Nesâî, Tahâret: 98, (1, 83, 84); İbnu Mâce, Tahâret: 86, (554); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/496.
[373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/496-497.
[374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/497.
[375] Ebû Dâvud, Tahâret: 60, (158); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/497.
[376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/497-498.
[377] Ebû Dâvud, Tahâret: 60, (157); Tirmizî, Tahâret: 71, (95); İbnu Mâce, Tahâret: 86, (553); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/498.
[378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/498.
[379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/499-500.
[380] Buhârî, Teyemmüm: 2, Fedailu'l-Ashab: 5, 30, Tefsir, Nisâ: 10, Mâide: 3, Nikâh: 65, 125, Libas: 52, Hudud: 39; Müslim, Hayz: 108, (367); Muvatta, Tahâret: 89, (1, 53, 54); Ebû Dâvud, Tahâret: 123, (317); Nesâî, Tahâret: 194, (1, 163, 164); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/500-501.
[381] İfk hadisesi 4. ciltte 120-132. sayfalarda açıklanmıştır (718 numaralı hadis).
[382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/501-503.
[383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/504.
[384] Ebû Dâvud, Tahâret: 123, (318, 319, 320); Nesâî, Tahâret: 196, 197, 198, (1, 166-168); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/505.
[385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/505.
[386] Buhârî, Teyemmüm: 7, 4, 5, 8; Müslim, Hayz: 110 (368); Ebû Dâvud, Tahâret: 123 (321); Nesâî, Tahâret: 202, (1, 170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/506-507.
[387] Müslim, Tahâret: 110, (368); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/507.
[388] Buhârî, Teyemmüm: 6; Müslim, Hayz: 111, (368); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/507.
[389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/508.
[390] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/508.
[391] Buhârî, Teyemmüm: 4, 5, 7, 8; Müslim, Hayz: 112 (368); Ebû Dâvud, Tahâret: 123, (318, 319, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328); Nesâî; Tahâret: 196, 199, 200, (1, 165-170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/509.
[392] Nemli veya yanık toprak ile yer cinsinden olmayan bir şey ile karışık olup o şeye gâlip bulunan toprak ile teyemmüm olabilir. Kurumadıkça çamur ile teyemmüm olunmaz. Külle, demir, altın, bakır gibi eriyerek şekil değiştirmiş madenlerle, incilerle, camlarla, kumaş ve hayvan derileriyle teyemmüm olmaz. Çünkü bunlar yer cinsinden sayılmaz. Ancak üzerlerinde toz varsa olur. İmam Şafi'î'ye göre teyemmüm sadece toprakla yapılır. İmam Mâlik'e göre, otlar, ağaçlar ve kar ile de caiz olur.
[393] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/509-511.
[394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/512.
[395] Buhârî, Teyemmüm: 6, 8, Menâkıb: 25, Müslim, Mesâcid: 317, (682); Nesâî, Tahâret: 203, (1, 171); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/512.
[396] Ebû Dâvud, Tahâret: 125, (332, 333); Tirmizî, Tahâret: 92, (124); Nesâî, Tahâret: 204, (1, 171); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/513.
[397] Rivayet farklılıklarını birleştirerek veriyoruz.
[398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/513-514.
[399] Tirmizî, Tahâret: 110, (145); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/514.
[400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/514.
[401] Nesâî, Tahâret: 205, (1, 172); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/515.
[402] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/515.
[403] Ebû Dâvud, Tahâret: 127, (337); İbnu Mâce, Tahâret: 93, (572); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/515.

[404] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/515-517.
[405] Ebu Dâvud, Tahâret: 126, (334, 335); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/517.
[406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/517-518.
[407] Ebû Dâvud, Tahâret: 128, (338, 339); Nesâî, Gusl: 27 (1, 213); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/518.
[408] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/519.
[409] Buhârî, Teyemmüm: 3, [önceki rivayet bab başlığında muallak (senetsiz) olarak zikredilmiştir]; Muvatta, Tahâret: 90, (1, 56); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/519.
[410] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/519-521.
[411] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/523.
[412] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/523.
[413] Buhârî, Gusl: 28; Müslim, Hayz: 87, (348); Muvatta, Tahâret: 71, (1, 45, 46); Ebû Dâvud, Tahâret: 84, (216) Nesâî, Tahâret: 129, (1, 110, 111); İbnu Mâce, Tahâret: 111, (610); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/524.
[414] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/524.
[415] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/525.
[416] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/525.
[417] Buhârî, Vudû: 34; Müslim, Hayz: 81-83, (343-345); Ebû Dâvud, Tahâret: 84, (217); Nesaî, Tahâret: 132, (1,115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/525.
[418] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/525-526.
[419] Ebû Dâvud, Tahâret: 84, (214, 215); Tirmizî, Tahâret: 81, (110, 111); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/526.
[420] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/526.
[421] Ebû Dâvud, Tahâret: 95, (236); Tirmizî, Tahâret: 82, (113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/527.
[422] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/527.
[423] Teribet Yeminike: Sağ elin topraklansın demektir. Ancak, hayret makamında bir tabirdir. Ağır bir beddua sayılmaz. Dilimizdeki Allah hayrını versin tabiri bu makamda kullanılır.
[424] Müslim, Hayz: 33, (314); Muvatta, Tahâret: 84, (1, 51); Ebû Dâvud, Tahâret: 96, (237); Nesâî, Tahâret: 131, (1, 112,113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/527-528.
[425] Müslim, Hayz: 30, (311); Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr: 49; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/528.
[426] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/528-529.
[427] Bugünün tıbbı, çocuğun cinsiyetine tesir eden faktörler meselesinde kesin bir şey söylememekte, doğumda erkek nisbetinin çokluğunu "tabiî bir kanun" olarak kabûl etmekte ve harplerden sonra bu nisbetin arttığını belirtmektedir. (Bak. T. R. Kazancıgil, Kadında Kısırlık İ. Ü. Tıp Fak. Yayını İstanbul, 1958 s. 19.)
[428] Ebû Dâvud, Tahâret: 98, (248); Tirmizî, Tahâret: 78, (106); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/531.
[429] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/531.
[430] Ebû Dâvud, Tahâret: 98, (249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/531.
[431] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/532.
[432] Ebû Dâvud, Tahâret: 100, (255); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/532.
[433] Hıtmî ve üşnân, bilhassa baş temizliğinde kullanılan bir ot çeşidi.
[434] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/532-534.
[435] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/534.
[436] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/534.
[437] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/534.
[438] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/535.
[439] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/535.
[440] Buhârî, Gusl: 1, 15, 19; Müslim, Hayz: 35, (316); Muvatta, Tahâret: 67, (1, 44); 80, (1, 45); Ebû Dâvud, Tahâret: 98, (240, 241, 242, 243, 244), 100, (253); Nesâî, Tahâret: 152, 153, 155, 156, 157, (1, 132-135); Tirmizî, Tahâret: 76, (104); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/535.
[441] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/535-536.
[442] Buhârî, Gusl: 1, 5, 7, 8, 10, 11, 16, 18, 21; Müslim, Hayz: 4, (317); Ebû Dâvud, Tahâret: 98 (245); Tirmizî, Tahâret: 76, (103); Nesâî, Tahâret: 161, (1, 137); Gusl: 15, (1, 204); 22, (1, 208); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/537.
[443] Nesâî, Gusl: 18, (1, 205, 206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/537.
[444] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/537-538.
[445] Müslim, Hayz: 58, (330); Ebû Dâvud, Tahâret: 100, (251, 252); Tirmizî, Tahâret: 77, (105); Nesâî, Tahâret: 150, (1, 131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/538.
[446] Müslim, Hayz: 59, (331); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/539.
[447] Buhârî, Gusl: 12, 24, Nikâh: 4, 102; Ebû Dâvud, Tahâret: 75, (218); Tirmizî, Tahâret: 106, (140); Nesâî, Tahâret: 170 (1, 143); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/539.
[448] Ebû Dâvud, Tahâret: 86, (219); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/539.
[449] Müslim, Hayz: 27, (308); Ebû Dâvud, Tahâret: 86, (220); Tirmizî, Tahâret: 107, (141); Nesâî, Tahâret: 107, (1, 142); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/540.
[450] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/540-541.
[451] Tirmizî, Tahâret: 79, (107), Nesâî, Tahâret: 162, (1, 137); Ebû Dâvud, Tahâret: 99, (250); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/541.
[452] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/541.
[453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/541.
[454] Buhârî, Gusl: 2; Müslim, Hayz: 41, 42, (319, 320); Muvatta, Tahâret: 68, (1, 44, 45); Ebû Dâvud, Tahâret: 97, (238); Nesâî, Tahâret: 144, (1, 127); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/542.
[455] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/542-543.
[456] Buhârî, Gusl: 3, 4; Nesâî, Tahâret: 144, (1, 128), (İbnu Hacer, bu rivayetin Müslim'de bulunmadığını söyler); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/544.
[457] Nesâî, Tahâret: 47, (98, 99); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/544.
[458] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/544.
[459] Ebû Dâvud, Hamâm: 2; Nesâî, Gusl: 7, (1, 200); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/544.
[460] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/544.
[461] Nesâî, Tahâret: 143, (1, 126); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/545.

[462] Müslim, Hayz: 70, (336); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/545.
[463] Nesâî, Tahâret: 162, (1, 138); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/545.
[464] Ebû Dâvud, Tahâret: 98, (247); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/545.
[465] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/546.
[466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/546.
[467] Ebû Dâvud, Tahâret: 101, (256); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/547.
[468] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/547-548.
[469] Ebû Dâvud, Tahâret: 100, (254); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/548.
[470] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/548.
[471] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/548.
[472] Ebû Dâvud, Tahâret: 91, (229); Tirmizî, Tahâret: 111, (146); Nesâî, Tahâret: 171, (1, 144); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/548-549.
[473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/549.
[474] Rezin tahric etmiştir. [Buhârî bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir [Buhârî, (Hayz 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/550.
[475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/550.
[476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/550.
[477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/550-551.
[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/551.
[479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/552.
[480] Buhârî, Gusl: 27, 25; Müslim, Hayz: 21, (305, 307); Muvatta, Tahâret: 77, (1, 47, 48); Ebû Dâvud, Tahâret: 88, 90 (222, 223, 224, 226, 228); Salât 343, (1437); Tirmizî, Tahâret: 87, (118, 119); Nesâî, Tahâret: 163, 164, 165, 166 (1, 138-139), Gusl: 4, 5, (1, 199); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/552.
[481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/552-553.
[482] Buhârî, Gusl: 27, 25; Müslim Hayz: 25, (306); Muvatta, Tahâret: 76, (1, 47); Ebû Dâvud, Tahâret: 87 (221); Nesâî, Tahâret: 167, (1, 140); Tirmizî, Tahâret: 88, (120). Bu metin Sahîheyn'e aittir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/553.
[483] Muvatta, Tahâret: 78, (1, 48); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/553.
[484] Buhârî, Gusl: 23, 24; Müslim, Hayz: 115, (371); Ebû Dâvud, Tahâret: 97, (231); Tirmizî, Tahâret: 89, (121); Nesâî, Tahâret: 172, (1, 145, 146); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/554.
[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/554-555.
[486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/555.
[487] Müslim, Hayz: 116, (372); Ebû Dâvud, Tahâret: 92, (230); Nesâî,Tahâret: 172, (1, 145); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 10/556.
[488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/5.
[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/5.
[490] Buhârî, Gusl: 17, Ezan: 24, 25; Müslim, Mesâcid: 157, (605); Muvatta, Tahâret: 79, (1, 48); Ebu Dâvud, Tahâret: 94, (234, 235); Nesâî, İmamet: 14, (2, 81, 82); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/6.
[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/6-7.
[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/7.
[493] Muvatta, Tahâret: 80, 81, 82, (1, 49); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/7.
[494] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/7-8.
[495] Buhârî, Hayz: 13, 14, İ'tisam: 24; Müslim, Hayz: 60, 61, (332); Ebu Dâvud, Tahâret: 122, (314, 315, 316); Nesâî, Tahâret: 159, (1, 135-137); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/9.
[496] Bu Sahîheyn'in metnidir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/9.
[497] Müslim, Hayz: 61, (332); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/10-11.
[498] Ebu Dâvud, Tahâret: 122, (313); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/12.
[499] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/12.
[500] Buhârî, Cuma: 2, 3, 12, Ezan: 161; Şehâdât: 18; Müslim, Cuma: 5, (846); Muvatta, Cuma: 4, (1, 102); Ebu Dâvud, Tahâret: 129, (341); Nesâî, Cuma: 6, 8, (3, 92-93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/13.
[501] Muvatta, Cuma: 2, (1, 101); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/13.
[502] Tirmizî, Salat: 381, (525); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/13.
[503] Muvatta, Tahâret: 113, (1, 65-66); İbnu Mâce, İkametu's-Salât: 83, (1098). (İbnu Mâce'de rivayet mevsuldür); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/14.
[504] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/14-15.
[505] Buhârî, Cuma: 4; Müslim, Cuma: 3, (845); Muvatta, Cuma: 3, (1, 101, 102); Ebu Dâvud, Tahâret: 129, (340); Tirmizî, Salât: 255, (493); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/15.
[506] 3042-3052 numaralı hadislere bakın.
[507] Cuma guslü vâcip değil diyenler bu hadisi delil gösterir. Ancak vâcip diyenler Hz. Osman'ın sabahleyin gusletmiş olabileceğini söylerler ve delil olarak "Hz. Osman radıyallahu anh'ın her gün guslettiğini" ifade eden rivayetleri gösterirler. Zira bazı rivayetler onun hergün mutlaka guslettiğini beyan etmektedir. اِنَّ عُثْمَانَ لَمْ يَكُنْ يَمْضِى عَلَيْهِ يَوْمٌ حَتَّى يُفِضُ عَلَيْهِ الْمَاءَ
[508] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/15-18.
[509] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/18-19.
[510] Ebu Dâvud, Tahâret: 130, (353); Buhârî, Cuma: 6; Müslim, Cuma: 8, (848); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/19.
[511] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/19-20.
[512] Ebu Dâvud, Tahâret: 130, (354); Tirmizî, Salât: 357, (497); Nesâî, Cuma: 9, (3, 94); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/21.
[513] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/21.
[514] Muvatta, Cuma: 17, (1, 110); Ebu Dâvud, Salât: 219, (1078); İbnu Mâce, İkametu's-Salât: 83, (1095); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.
[515] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.
[516] Muvatta, Cuma: 17, (1, 110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.
[517] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/22.
[518] Muvatta, Iydeyn: 2, (1, 177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/23.
[519] Nesâî, Cuma: 8, (3, 93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/23.
[520] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/24.

[521] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/25.
[522] Buhârî, Cenâiz: 12, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17; Müslim, Cenâiz: 36, (939); Muvatta, Cenâiz: 2, (1, 222); Ebu Dâvud, Cenâiz: 33, (3142, 3143, 3144, 3145, 3146); Tirmizî, Cenâiz: 15, (990); Nesâî, Cenâiz: 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, (4, 28-32); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/25.
[523] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/25-27.
[524] Nesâî, Cenâiz: 29, (4, 29); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/27.
[525] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/27.
[526] Ebu Dâvud, Cenâiz: 39, (3161); Tirmizî, Cenâiz: 17, (993); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/28.
[527] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/28-29.
[528] Ebu Dâvud, Cenaiz: 70, (3214); Nesâî, Tahâret: 128, (1, 110), Cenâiz: 84, (4, 79); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/29-30.
[529] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/30.
[530] Ebu Dâvud, Cenâiz: 39, (3160); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/30.
[531] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/30-31.
[532] Buhârî, Cenâiz: 8. Bab başlığında senetsiz olarak rivayet etmiştir. Muvatta, Tahâret: 18, (1, 25); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/31.
[533] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/31-32.
[534] Muvatta, Cenâiz: 3, (1, 223); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/32.
[535] Ebu Dâvud, Taharet: 131, (355); Tirmizî, Salât: 429, (605); Nesâî, Tahâret: 127, (1, 109).
[536] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/33.
[537] Ebu Dâvud, Tahâret: 131, (356); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/33.
[538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/34-35.
[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/36.
[540] Ebu Dâvud, Hammâm: 1, (4009, 4010); Tirmizî, Edeb: 43, (2803, 2804); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/36.
[541] Ebu Dâvud, Hammâm: 1, (4011); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/37.
[542] Tirmizî, Edeb: 43, (2802); Nesâî, Gusl: 2, (1, 198); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/37.
[543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/37-38.
[544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/40-41.
[545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/42-43.
[546] Müslim, Hayz: 16, (302); Ebu Dâvud, Nikah: 47, (2165); Tirmizî, Tefsir, Bakara: (2981); Nesâî, Tahâret: 181, (1, 152); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/43.
[547] Tirmizî, Tahâret: 102, (135); İbnu Mâce, Tahâret: 122, (639); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/44.
[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/44-45.
[549] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/45.
[550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/46.
[551] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/46.
[552] Buhârî, Hayz: 5; Müslim, Hayz: 1, 4, (293, 295); Muvatta, Tahâret: 95, (1, 58); Ebu Dâvud Tahâret: 107, (267, 268, 273); Tirmizî, Tahâret: 99, (132); Nesâî, Hayz: 12, 13, (1, 189); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/47.
[553] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/47-48.
[554] Muvatta, Tahâret: 93, (1, 57); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/48.
[555] Rezîn tahric etti. (Ebu Dâvud, Tahâret: 83, (212, 213); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/48.
[556] Ebu Dâvud, Tahâret: 107, (272); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.
[557] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.
[558] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.
[559] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/49.
[560] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/50.
[561] Tirmizî, Tahâret: 103, (136, 137); Ebu Dâvud, Tahâret: 106, (264, 265, 266); Nesâî, Tahâret: 182, (1, 153); İbnu Mâce, Tahâret: 123, (640); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/50.
[562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/50-51.
[563] Buhârî, Hayz: 2, İ'tikaf: 2, 3, 4, 19, Libâs: 76; Müslim, Hayz: 10, (297); Muvatta, Tahâret: 102, (1, 60); Ebu Dâvud, Savm: 79, (2467, 2469); Tirmizî, Savm: 80, (804); Nesâî, Hayz: 20, (1, 193); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/51.
[564] Buhârî, Hayz: 13, Tevhid: 52; Ebu Dâvud, Tahâret: 103, (260); Nesâî, Hayz: 16, (1, 191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/51-52.
[565] Müslim, Hayz: 11, (298); Ebu Dâvud, Tahâret: 104, (261); Tirmizî, Tahâret: 101, (134); Nesâî, Hayz: 18, (1, 192); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/52.
[566] Nesâî, Hayz: 19, (1, 192); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/52.
[567] Muvatta, Tahâret: 88, (1, 52); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/53.
[568] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/53-54.
[569] Buhârî Hayz: 4, 21, 22, Savm: 24; Müslim, Hayz: 5, (296); Nesâî, Tahâret: 179, (1, 149, 150); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/54.
[570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/54-55.
[571] Ebu Dâvud, Tahâret: 107, (270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/55-56.
[572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/56.
[573] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/56.
[574] Müslim, Hayz: 14, (300); Ebu Dâvud, Tahâret: 103, (259); Nesâî, Tahâret: 177, (1, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/57.
[575] Tirmizî, Tahâret: 100, (133); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/57.
[576] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/57-58.
[577] Buhârî, Hayz: 20; Müslim, Hayz: 67, (335); Ebu Dâvud, Tahâret: 105, (262, 263); Tirmizî, Taharet: 97, (130); Savm: 68, (787); Nesâî, Hayz: 17, (1, 191, 192), Savm: 64, (4, 191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/58.
[578] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/58-59.
[579] Ebu Dâvud, Tahâret: 121, (312); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/59.
[580] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/60.
[581] Muvatta, Tahâret: 100, (1, 60). İmam Mâlik bu rivayeti belâğ (senetsiz) olarak kaydetmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/60.

[582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/60-61.
[583] Tirmizî, Tahâret: 98, (131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/61.
[584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/61-62.
[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/63.
[586] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/63.
[587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/63-64.
[588] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/64.
[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/64.
[590] Buhârî, Hayz: 26; Müslim, Hayz: 64, 66, (334); Ebu Dâvud, Tahâret: 111, (288, 289, 290, 291); Tirmizî, Tahâret: 96, (129); Nesâî, Hayz: 2, 3, 4, (1, 181, 182); 64.
[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/65-66.
[592] Ebu Dâvud, Tahâret: 1100, (287); Tirmizî, Tahâret: 95, (125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/67-68.
[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/68-70.
[594] Ebu Dâvud, Tahâret: 116, (296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/70.
[595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/70-71.
[596] Muvatta, Tahâret: 105, (1, 62); Ebu Dâvud, Tahâret: 108, (274, 275, 276, 277, 278); Nesâî, Hayz: (1, 182); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/71.
[597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/71-72.
[598] Ebu Dâvud, Tahâret: 114, (301).
[599] Bu sözün sahibi Teysir müellifi İbnu Deybe'dir.
[600] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/72-73.
[601] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/73.
[602] Ebu Dâvûd, Tahâret: 115, (302); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/74.
[603] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/74.
[604] Muvatta, Hacc: 124, (1, 371); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/74.
[605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75.
[606] Ebu Dâvud, Tahâret: 120, (309); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75.
[607] Ebu Dâvud, Tahâret: 119, (307, 308); Nesâî, Hayz: 7, (1, 186, 187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75.
[608] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/75-76.
[609] Muvatta, Tahâret: 97, (1, 59); Buhârî, bunu bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir (Hayz 19); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/76-77.
[610] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/77.
[611] Muvatta, Tahâret: 98, (1, 59). Bunu Buhârî bab başlığı olarak (senetsiz) kaydetmiştir. (Hayz 19); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/77.
[612] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/77-78.
[613] Ebu Dâvud, Tahâret: 121, (311); Tirmizî, Tahâret: 105, (139); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/78.
[614] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/78-79.
[615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/79.
[616] Bu parça, Konyamızın muhterem doktorlarından, Dahiliye mütehassısı Dr. Ail Kemal Belviranlı'nın İslam Prensipleri kitabından alınmıştır. Yazı aynı ta'lîmî üslûbla, soru-cevap şeklinde aybaşı halinin dîni yönlerini açıklayarak devam eder; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/79-85.

MESCİDLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bab vardır)

*

BİRİNCİ BAB

MESCİD İNŞA ETMENİN FAZİLETİ

*

İKİNCİ BAB

MESCİD İNŞAASI

*

MESCİDLE İLGİLİ AHKÂM

UMUMİ AÇIKLAMA

Mescid, lügat olarak secde yeri demektir. Dolayısıyla öncelikle Müslümanların cemaatle ibadetlerini yaptıkları yerin adıdır. Bu yerler, bilhassa Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde, içtimâî faaliyetlerin her çeşidinin odak noktasıdır. Çeşitli hizmetlerin görüldüğü ana merkezdir.
Mabeddir: Herkes ibadetini cemaat halinde orada yerine getirir.
Yabancı elçilerin kabul edildiği, ağırlandığı, İslam'ın onlara öğretildiği yerdir.
Mekteptir: Müslümanlar suffadaki hususi yazı ve kıraat muallimlerinden yazı ve kıraat öğreniyorlar, ilmihal öğreniyorlardı.
Hapishanedir: Bazı suçlular mescidin direğine bağlanmıştır.
İrşad yeridir: Hutbeler, vaazlar, dinî sohbetler orada yapılır.
Buluşma, görüşme yeridir: Müslümanlar mescide her seferinde sadece ibadet için gelmezler. Buluşmak, konuşmak üzere de gelirler, meselelerini hallederler.
İstirahat yeridir: Rivayetler, Resulullah zamanında kaylule denen öğle uykusuna uyumak üzere birkısım sahabinin mescide uzandıklarını göstermektedir.
Mahkemedir: Bir kısım davaları Resulullah mescidde hükme bağlayıvermiştir.
Düğün yeridir: Hadislerde Aleyhissalâtu vesselâm nikahın ilan edilmesini, onun mescidde yapılmasını emreder.
Spor merkezidir: At yarışlarında başlama ve bitiş yeri olarak mescid tespit edilmekten başka bayramlarda Habeşiler kılınç kalkan oyunu oynamışlardır. Hz. Aişe Aleyhissalâtu vesselâm'ın izniyle bunu seyretmiştir. Günümüzde bu meselenin gündeme getirilmesi, bazılarınca haklı bir endişe ve itiraza sebep olabilir. Ancak biz bunu, spor meselesine dindarların sahip çıkarak meşru istikamette gelişmesinin sağlanması gereğine Nebevî bir işaret kabul ediyoruz. aksi takdirde, inananlar meseleyi gündem dışı bırakınca, o iş, mü'min vicdanları sızlatan ve gerçekten de zararlı olan bir istikamette serbestçe gelişir ve başını alır gider. İslam medeniyet dinidir, her meseleye el atar, ölçüsünü koyar. Spor da İslam'ın ilgi alanına girer.
Mescidde yemek: Aleyhissalâtu vesselâm fakirlerin yemesi için mescidin direklerine hurma salkımları astırmıştır.
Mal taksim yeri: Taşradan gelen zekat ve sadaka mallarını, ganimeti, mescidde taksim etmiştir.
Abdest alma yeri: Resulullah'ın mescidin içinde abdest aldığı rivayetlerde gelmiştir. Bu tatbikatı atalarımız Bursa Ulu Camii'nde olduğu üzere, mescidin içerisine şadırvan yaparak müesseseleştirmiştir.
Şiir kürsüsü: Efkar-ı umumiyeyi hazırlamada mühim bir yer tutan şiirin okunması, şairlerin desteklenmesi gayesiyle mescidde imkan hazırlanmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm hususi şairi Hassan İbnu Sabit için hususi bir şiir kürsüsü ihdas etmiştir.
Kültür Evi: Aleyhissalâtu vesselâm'ın mescidi daha geniş manada kültürel faaliyetler, edebî yarışmalar için de kullanılmıştır. Temimlilerlerle yapılan mufahara buna misal olarak gösterilebilir. Mufahara iki tarafın şairleri ve hatipleri arasında yapılan edebî bir yarışmadır: Şairler şiir okuyarak, hatipler konuşma yaparak yarışırlar.
Misafire ma'bed: Aleyhissalâtu vesselâm, kendisiyle anlaşma yapmak üzere gelen Necranlı Hıristiyanlara, ayinlerini yapmaları için bir pazar günü Mescid-i Nebevi'yi göstermiş, onlar da, girip doğuya yönelerek ibadetlerini yapmışlardır.
Görüldüğü üzere İslam'da mescid son derece mühim bir yer işgal eder. Bu sebeple Müslüman bir cemaatin olduğu yerde ilk düşünülecek şey mesciddir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm hicret ettiği zaman Medine'ye gelmeden ilk uğrak yeri olan Kuba'da bir müddet kalmış ve derhal bir mescid inşa etmiştir. Medine'ye geliği zaman, henüz bir ikametgâh tesbit etmeden Mescid-i Nebevi'nin yerini tesbit etmiş ve derhal mescidin inşaatına başlamıştır.
Mescidlerin inşa ve imarı bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından ele alınan, teşvik edilen bir meseledir. Ayet-i kerime mescide taraftar olup olmamayı küfürle imanı ayıran bir alâmet olarak kaydeder.
"Müşrikler, küfürlerine kendileri şahid oldukları halde Allah'ın mescidlerini imar edemezler. Öylelerinin bütün yaptıkları boşa gitmiştir. Onlar ebedî olarak cehennem ateşinde kalıcıdırlar" (Tevbe 17).
Rabbimiz Teala hazretleri bu ayetin devamında gerek maddî yardımıyla mescidin fizikî imarına ve gerekse cemaate katılarak manevî imar ve hayatiyetine katkıda bulunmayı, imanda kemal ifade eden bir alamet olarak zikir buyurmaktadır.
"Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazlarını dosdoğru kılan, zekatlarını veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır" (Tevbe 18).
Şu ayet, mescidlerden men edenleri insanları "en zalimi" ilan etmektedir:
"Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasına mani olan ve mescidleri tahribe çalışan kimseden daha zalim kim vardır? Onlar, mescidlere ancak korku içinde gireceklerdir. Dünyada onlar için bir rezillik, ahirette ise pek büyük bir azab vardır" (Bakara 114).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Müslümanların yaşadığı yerlerde mescid inşaasına fevkalâde ehemmiyet vermiş, her bir meskun mahalde mescidler açılıp "temiz tutulması" için ta'mim çıkarmıştır. Kaynaklarımız Medine civarında kırktan fazla mescidin isminden ve yerinden, Resulullah'ın onlarla olan alâkasından bahseder, bilgi verir. Medine'nin içinde ise, Mescid-i Nebevi'den başka dokuz ayrı mescidin varlığı belirtilmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm bunlara da imam tayin etmiş, meseleleriyle ilgilenmiştir. O sıralarda Medine'nin on bin nüfuslu bir şehir olduğu tahmin edilmektedir. Bu duruma göre, ortalama bin nüfusa bir mescid düşmektedir.
Resulullah mescid inşasına teşvik için مَنْ بَنَى مَسْجِداً كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ اَوْ اَصْغَرَ يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللّهِ بَنَى اللّهُ لَهُ مِثْلَهُ في الْجَنَّةِ.
"Kim Allah'ın rızasını düşünerek bağırtlak kuşunun yuvası kadar bir mescid inşa ederse, Allah onun için cennette bir mislini inşa eder" buyurmuştur. [1]

BİRİNCİ BAB

MESCİD İNŞA ETMENİN FAZİLETİ

5504-1- عن عثمان رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ بَنَى مَسْجِداً يَبْتَغِى بِهِ وَجْهَ اللّهِ بَنَى اللّهُ تَعالى لَهُ بَيْتاً في الْجَنَّةِ؛ وَفي أخرى: بَنَى اللّهُ لَهُ مِثْلَهُ في الْجنَّةِ[. أخرجه الشيخان والترمذي .

1. (5504)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim Allah'ın rızasını talep ederek bir mescid inşa ederse, Allah ona cennette bir ev inşa eder.
"Bir diğer rivayette: "...Allah, onun için, cennette bir mislini inşa eder" buyrulmuştur. [Buhârî, Salat 65; Müslim, Mesacid 25, (533); Tirmizî, Salat 237, (318).][2]

AÇIKLAMA:

Hadiste, mescid inşasına teşvik edilmektedir. "Mescid" tabiri mutlaktır. Alimler "büyük" veya "küçük" hepsinin buna dahil olduğunu belirtir. Mamafih bazı vecihlerinde "bağırtlak kuşunun yuvası kadar da olsa" denmiştir. Kuş yuvası secde etmeye, mescid olmaya elverişli büyüklükte olmadığına göre, mübalağa kastedildiği açıktır. Yani mescid inşaatlarına azıcık bir katkıda bulunmaya da teşvik edilmiş olmaktadır. Sözgelimi, cennette kuş yuvası kadar bir yer kazanmak, mü'min açısından büyük kazançtır. Çünkü başka hadislerde "cennette kamçı kadarlık yerin dünyadan hayırlı olacağı" ifade edilmiştir. Çünkü o ebediyete mazhardır.
Alimler, ismini yazdırmak üzere veya ücret mukabili yaptırılacak mescidler için sevap olsa da, hadiste vaadedilen ücretin verilmeyeceğini belirtir. Bu ücret ihlasa bağlıdır, sırf Allah'ın rızasını düşünerek mescid yaptırmış veya mescid inşaatına katkıda bulunmuş olmalıdır.
Alimler, bu maksadla bir yeri duvarla çevirenin veya yine rızayı İlahî düşüncesiyle binasını mescid olarak vakfedenin de aynı ücrete mazhar olabileceğini söylerler.
Hadiste geçen "cennette bir mislini" ibaresi şu soruyu getirmiştir: A-yette yapılan her haseneye on katı sevap vaadedildiği halde, burada "misli" ile kayıtlanmaktadır. Alimler, bu ifadenin mezkur ayetin nüzulundan önce varid olmuş olabileceği ihtimaline dikkat çekmekten başka:
* Hadisten muradın "Allah bunun mislinden on tane bina yapar" olması muhtemeldir.
* Birle kayıtlanmış olması, ziyadeye mani değildir.
* Misli adettir, fazlası fazldır, lütuftur.
* Burada misil sayı yönüyledir, keyfiyet yönüyle değildir. Biri diğerinin misli olan nice binalar, değer bakımından bire yüz farklıdır.
* Misilden maksad, "bu amelin mükâfaatı bina cinsindendir, başka şey cinsinden değil" demektir gibi yorumlar yapılmıştır.
Mamafih Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde "...Allah onun için cennette daha iyisini bina eder"; Taberâni'deki bir rivayette "...Ondan daha genişini..." denmiştir.
Nevevî mananın "Cennette inşa edilecek bu binanın diğer binalara üstünlüğü, dünyada mescidlerin evlere üstünlüğü gibidir" şeklinde olabileceğine de dikkat çekmiştir.
İbnu Hacer, "cennette binası olmak"tan muradın,"o kimsenin cennete mutlaka gireceğinin müjdesi" olduğunu belirtir. Çünkü der, kişi cennete girdikten sonra orada bina sahibi olabilir.[3]

5505-2- وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ # عُرِضَتْ عَلَيَّ أُجُورُ أُمَّتِي، حَتّى اَلْقَذَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَعُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِى، فَلَمْ أرَ ذَنْباً أعْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرآنِ أوْ آيَةٍ أُوتِيهَا الرَّجُلُ ثُمَّ نَسِيهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (5505)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Ümmetimin ücreti bana arzedilip gösterildi. Öyle ki mescidden çıkarılıp atılan bir çerçöpün sevabını bile gördüm. Ümmetimin günahı da bana arzedil(ip gösteril)di. Kişiye Kur'an'dan kendine gelen sure veya ayeti unutmasından daha büyük bir günah görmedim." [Ebu Davud, Salat 16, (461); Tirmizî, Fezailu'l-Kur'an 19, (2917).][4]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zahiri Kur'an'dan öğrenildikten sonra sure veya ayet unutmanın müeyyidesinin büyüklüğünü ifade etmektedir.
Büyük günahlar arasında bunun zikredilmemiş olması, alimlerimizi, farklı yorumlar yapmaya sevketmiştir.
***** Nisyan (unutma) meselesine böyle ağır bir vaid, Kur'an-ı Kerim'in şeriat-ı garranın temelini teşkil etmesindendir. Onun unutulması şeriatın ihlali gibi değerlendirilmiştir.
***** "Unutmaya muaheze yok" denecek olursa, buradan muradın "âmden terkedilmesi"dir diye cevap verilebilir.
***** "Büyük günah" tabiriyle "küçük günahların büyüğü" de kastedilmiş olabilir, yeter ki bu unutma, istihfaf ve hürmetsizlikten ileri gelmesin.
2- Hadisin ikinci yarısı bir ayetten muktebestir. "Allah buyurur: "Öyleydin. Fakat sana ayetlerimiz geldiğinde sen onları unutmuştun. Bugün de sen böyle unutulursun" (Taha 126). Gerçi müfessirlerin çoğu ayetteki unutulandan maksadın müşrik olduğunu ve nisyanın da imanı terki ifade ettiği söylenmiştir. Zaten ayette, "verildi"ği zikredilmiş, ezberlendiği zikredilmemiş, böylece onun büyük bir nimet olduğuna işaret edilmiştir. Şu halde bunun unutulması bu nimete karşı bir küfrandır, nankörlüktür. Bu nokta-i nazardan unutma, kebairden olmasa da en büyük bir cürümdür" (Aliyyu'l-Kârî).
3- İbnu Raslan, bu hadisin mescidleri temizlemeye teşvik gayesi güttüğünü en ufak bir pisliğin atılmasıyla bile hesaba yazılan bir sevab hasıl olduğunun bildirildiğini belirtir. [5]

İKİNCİ BAB

MESCİDLERİN İNŞA EDİLMESİ

5506-1- عن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَدِمَ رَسُولُ اللّهِ # اَلْمَدِينَةَ فَنَزَلَ في عُلُوِّهَا في حَيِّ يُقَالُ لَهُمْ بَنُو عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، فأقَامَ فيهِمْ أرْبَعَ عَشَرَةَ لَيْلَةً. ثُمَّ أرْسَلَ الى مَ ٍ بَنِي النَّجَّارِ، فَجَاءُوا مُتَقَلِّدِينَ سُيُوفَهُمْ، فَكأنِّي أنْظُرُ الى رَسُولِ اللّهِ # عَلى رَاحِلَتِهِ، وَأبو بَكْرٍ رِدْفَهُ وَمَ ُ بَنِي النَّجَّارِ حَوْلَهُ، حَتّى ألقى بِفِنَاءِ أبِي أيُّوبَ ا ْنْصَارِيِّ رَضِيَ اللّهُ عَنه؛ وقالَ: يَا بَنِى النَّجَّارِ ثَامِنُونِي بِحَائِطِكُمْ هذَا. قَالُوا: َ، واللّهِ مَا نَطْلُبُ ثَمَنَهُ إ الى اللّهِ، فَكَانَ فيهِ نَخْلٌ وَقُبُورُ الْمُشْرِكِينَ وَخَرِبٌ. فَأمَرَ رَسُولُ اللّهِ # بِالنَّخْلِ فَقُطِعَ، وَبِقُبُورِ الْمَشْرِكِينَ فَنُبِشَتْ، وَبِالْخَرْبِ فَسُوِّيَتْ، وَصَفُّوا النَّخْلَ قِبْلَةَ الْمَسْجِدِ، وَجَعَلُوا عَضَادَتَيْهِ حِجَارَةً، وَكانُوا يَرْتَجِزُونَ وَرَسُولُ اللّهِ # مَعَهُمْ، وَهُمْ يَقُولُونَ: اَللّهُمَّ إنَّهُ َ خَيْرَ إ خَيْرُ ا خِرَة فَانْصُرِ ا ْنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَةَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي. »ثامِنُونِى« أى قاولوني في ثمنه وساوموني على بيعه مني واشترائه .

1. (5506)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiği zaman, Medine'nin yüksek kısmında, kendilerine Benî Amr İbni Avf denen bir kabileye indi. Onların yanında on dört gece kaldı.
Sonra Benî Neccar'a haber gönderdi. Onlar kılınçlarını kuşanmış olarak geldiler. Ben (şu anda) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı devesi üzerinde Ebu Bekr'i de terkisinde, Benî Neccar'ın ileri gelenleri etraflarını sarmış olarak görür gibiyim. Aleyhissalâtu vesselâm, (yükünü) Ebu Eyyub el-Ensârî'nin evinin avlusuna indirdi.
"Ey Benî Neccar! buyurdular, şu bahçenin fiyatında pazarlık edelim!" buyurdu. Onlar:
"Hayır! dediler. Vallahi biz senden onun bedelini istemiyoruz, Allah'tan istiyoruz!"
Bu arsada hurma ağaçları, müşriklere ait kabirler ve bazı yıkıntılar vardı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hurma ağaçlarının kesilmesini, müşrik kabirlerinin kaldırılmasını, harabelerin de düzlenip arazinin tesviyesini emretti. Hurma kütükleri mescidin kıble tarafına (direkler halinde) dizildiler, kapının iki yanı taşla örüldü.
(Bu inşaat devam ederken Müslümanlar) şu beyti terennüm ediyorlardı, Resulullah da onlara katılıyordu:
"Ey Rabbimiz, ahiret hayrından başka hayır yok!
Öyleyse muhacir ve ensara yardım et!" [Buhârî, Salat 48, Fezailu'l-Medine 1, Büyû 41, Vesaya 27, 30, 34, Menakıbu'l-Ensar 46; Müslim, Mesacid 9, (524); Ebu Davud, Salat 12, (453, 454); Nesâî, Mesacid 12, (2, 39).][6]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, hicretle Medine'ye gelen Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'ın, ikametgâh yerini tesbit etmeden, mescid yerini tesbit ettiğini göstermektedir. Başka rivayetler, ensarın Aleyhissalâtu vesselâm'ı ağırlama yarışına girdiklerini, Resulullah'ın da herhangi birini gücendirmemiş olmak için "deveyi serbest bırakmalarını, onun memur olduğunu, nerede durursa orada misafir kalacağını" söylediğini belirtir. Yularından serbest bırakılan deve, bugünkü Mescid-i Nebevi'nin yerine kadar gelir ve orada çöker. Aleyhissalâtu vesselâm oranın mescid

olmasını emreder. Oraya en yakın ev de Ebu Eyyub el-Ensari'nin evidir, oraya taşınır. Böylece Ebu Eyyub hazretleri Fahr-i Âlem'in mihmandarlığı şerefine erer.
2- Resulullah Beni Neccar'ı çağırmıştır. Çünkü onlar Abdulmuttalib'in dayıları idi. Annesi Selma onlardandı. Kuba'dan Medine'ye gelince onların arasında oturmak arzu etmişti. Benî Neccar, ensarın büyük kabilelerinden biri idi, Hazrec'in bir koluydu.
3- Resulullah Kuba'yı bir cuma günü terketmiş, cuma namazını da yolda Ranuna denen mevkide ikamet eden Benî Selim İbnu Af yurdunda kılmıştır. Şehre girişi namazdan sonradır.
Halk, Resulullah'ı beklemekte olduğu için yollara dökülmüştü, merasimle, heyecanla karşılamıştır.
4- Medine'ye girişte Aleyhissalâtu vesselâm'ın bindiği deve, Kasva adındaki devesi idi. Hz. Ebu Bekir'i Aleyhissalâtu vesselâm teşrifen terkisine almış olmalıdır. Aksi takdirde hicret sırasında onun ayrıca devesi vardı.
5- Hadis müşrik kabirlerinin açılabileceğini, yerine mescid inşa edilebileceğini de göstermektedir.[7]

-5507 -2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]كَانَ الْمَسْجِدُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ # مَبْنِيّاً بِاللّبِنِ، وَسَقْفُهُ بِالْجَرِيدِ، وَعُمْدُهُ خَشَبُ النَّخْلِ، فَلَمْ يَزِدْ فيهِ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه شَيْئاً، وَزَادَ فيهِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنه وَبَنَاهُ عَلى بُنْيَانِهِ في عَهْدِ رَسُولِ اللهِ #، ثُمَّ غَيَّرَهُ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنه وَزَادَ فِيهِ زِيَادَةً كَثِيرَةً، وَبَنَى جُدُرَهُ بِالْحِجَارَةِ الْمَنْقُوشَةِ وَالْقَصَّةِ، وَجَعَلَ عُمُدَهُ مِنْ حَجَارَةٍ مَنْقُوشَةٍ وَسَقْفَهُ سَاجاً[. أخرجه البخاري وأبو داود.»القصّةُ«: الجص بلغة أهل الحجاز .

2. (5507)- Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Mescid, Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm zamanında kerpiçten yapılmıştı. Tavanı hurma dallarıyla örtülmüştü. Direklerini hurma kütükleri teşkil ediyordu. Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh) buna (gerek tezyin ve gerekse tevsi yönüyle) hiçbir ilave getirmedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh), (enini boyunu) artırarak mescidi, Resulullah devrindeki tarz üzere [kerpiç ve hurma dallarıyla] yeniden inşa etti. Onu esaslı şekilde Hz. Osman (radıyallahu anh) (hem tezyin hem tevsi yönleriyle) değiştirdi ve pek çok ilavelerde bulundu. Duvarlarını nakışlı taşlarla ve kireçle inşa etti. Direklerini de nakışlanmış taşlardan yaptı. Tavanını da (pek kıymetli olan) sac ağacından yaptı." [Buhârî, Salat 62; Ebu Davud, Salat 12, (451).] [8]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Mescid-i Nebevî'nin ilk yapıldığı zamanki halini ve müteakiben dört halife devrinde geçirdiği tadilatları anlatmaktadır.
İlk yapıldığı sırada son derece sadedir: Duvarları kerpiç, tavan sadece güneşe karşı gölge yapmak üzere hurma dallarıyla örtülmüş, taban da hurma kütükleri üzerine oturtulmuştur. Başka rivayetler zeminde herhangi bir sergi bulunmadığını, yağmur yağdığı zaman tavandan olduğu gibi geçip zemini ıslatıp çamur haline getirdiğini ve secde sırasında alınların çamura bulandığını tasrih eder. Resulullah'ın verdiği bu ilk örnek mescidlerin inşasında sadeliğin esas olduğunu ifade eder. Aşırı süslenme ve bilhassa zuhruf denen yaldız kullanma işi mekruh addedilmiştir. Kerahet, bunun israf oluşundan, tevazuya aykırı bulunmasından, ibadet sırasında dikkatleri çekerek fitneye sebep olmasından ileri gelir.
Buhârî, mescidin yeniden inşaası sırasında Hz. Ömer'in ustaya: "Sen, insanları yağmurdan koru, inşaata allı sarılı tezyinat katarak insanları fitneye atmaktan sakın!" tenbihinde bulunduğunu belirtir. Bu açıklık Hz. Ömer zamanındaki tadilatta tavanın yağmur geçirmeyecek şekilde örtüldüğünü söylemeye imkan verir.
Rivayetten de anlaşılacağı üzere, Mescid-i Nebevî, her yönüyle ciddi bir tadilatı Hz. Osman (radıyallahu anh) zamanında görmüştür. Duvarlar, sütunlar nakışlı taştan örülmüştür. Böylece hem genişletilmiş ve hem de inşaat malzemesi değiştirilmiş, ayrıca estetikî unsurlara yer verilmiştir. Hz. Osman'ın inşaat malzemesi arasında yer alan sac ağacının Hindistan'da yetişen ve abanoza benzeyen sert, dayanıklı bir ağaç nevi olduğu bilinmektedir. Kamus'ta buna "Hint ardıcı" ve "Hint çınarı" dendiği de belirtilir.
İslam uleması mescidlerin süslenmesini hoş karşılamamıştır. Buhârî, Hz. Enes'in rivayet ettiği: "(Öyle bir devir gelecek ki) insanlar mescidlerle öğünme yarışına girerek (süslü ve masraflı inşaatlara yer verdikleri halde) onları pek az ma'mur ederler, (içinde namaz kılmaya gelmezler)" hadisini muallak olarak kaydeder.
Mescid süsleme bid'ati Sahabe devrinin sonlarında başlamıştır. Buna ilk tevessül eden Emevi halifelerinden Melik İbnu Abdülmelik İbnu Mervan'dır. O sıralarda umeranın, ulema üzerindeki terörü sebebiyle ulemanın bu bid'aya "fitne çıkar korkusuyla" karşı koymayıp sükutla geçiştirdiği belirtilir. Bilahare, evlerin tezyinata boğulması karşısında mescidlerin sade kalması, onlara olan ihtiramıazaltabilir mülahazasıyla mescidlerin tezyin edilmesine fetva veren alimler çıkmıştır. Her halukârda, bu çeşit içtimâî gelişmeler, mescidlere olan ta'zim ve alâkayı artırmak kasdıyla ve Müslümanların resmî ve müşterek hazinelerinden (devlet bütçesinden) çıkmamak kaydıyla mescidlerin tezyinine verilmiş olan fetvalar benimsenmiş, tatbikat buna göre yapılır olmuştur. Hanefi ulema bu görüştedir. İbnu Hacer, "Tezyinden yasaklama selefe uyma gayesine matufsa, bunda asıl olan yasaklamadır" der.
Mescid-i Nebevi müteakip asırlarda yeni tadilatlara, genişlemelere mazhar olacaktır. Günümüzde icra edilmekte olan tadilat hepsinden fazladır.[9]

5508 -3- وعن عَمْرُو بْنِ عَبَسَةٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ بَنَى مَسْجِداً لِيُذْكَرَ اللّهُ فيهِ بَنَى اللّهُ لَهُ بَيْتاً في الْجَنَّةِ[. أخرجه النسائي .

3. (5508)- Amr İbnu Abese (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim içerisinde Allah(ın adı) zikredilsin diye bir mescid bina ederse, Allah da ona cennette bir ev bina eder." [Nesâî, Mesacid 1, (2, 31).][10]

5509 -4- وعن أبي الْوَلِيدِ قال:]سَألْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمَا عَنِ الْحَصَى الّذِي في الْمَسْجِدِ؟ فقَالَ: مُطِرْنَا ذَاتَ لَيْلَةٍ فأصْبَحَتِ ا'رْضُ مُبْتَلّةً، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَجِئُ بِالْحَصَى فِي ثَوْبِهِ فَيَبْسُطُهُ تَحْتَهُ. فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللّهِ # الْصَّلاَةَ. قَالَ: مَا أَحْسَنَ هذَا[. أخرجه أبو داود .

4. (5509)- Ebu'l-Velid anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Mescid(i-Nebevi)deki çakıldan sordum. Dedi ki:
"Bir gece yağmura yakalanmıştık.Yerler hep ıslandı. Kişi giysisinin içinde çakıl taşı taşıdı ve onu altına yaydı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazı tamamlayınca: "Bu (yaptığınız) ne iyi!" buyurdular." [Ebu Davud, Salat 15, (458).][11]

AÇIKLAMA:

Hadis, Mescid-i Nebevi'nin altını çakılla döşemeye nasıl geçildiğini göstermektedir. Ayrıca mescidin zeminini çakılla döşemenin cevazına delildir. Ashab'ın, birkısım işleri, emr-i Nebevî olmadan kendi iradeleriyle yaptığına da hadis delil olmaktadır. Resulullah, uygun bulduklarını takdirle karşılamıştır, burada olduğu gibi.[12]

5510 -5- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ الْحَصَاةَ لَتُنَاشِدُ اللّهَ الّذِي يُخْرِجُهَا مِنَ الْمَسْجِدِ لِيَدَعَهَا[. أخرجه أبو داود .

5. (5510)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"(Mesciddeki) çakıllar, kendilerini dışarı çıkaran kimsenin tekrar mescide koyması için Allah'a talebde bulunur." [Ebu Davud, Salat 15, (459).][13]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Ebu Davud'daki metni, mana yönüyle aynı olsa da lafız yönüyle biraz farklı: "Çakıllar, hiç kimsenin kendilerini mescidden dışarı atmaması için Allah'a talepde bulunur."
2- İslam inancı cansız eşyayı tamamen ölü kabul etmez. Kur'an'da pek çok ayet, herşeyin Rabbini tesbih ettiğini belirtir. Her eşyanın müekkel meleği vardır. Onun tesbihini Rabb Teala'ya takdim eder. Burada çakılın, Allah'a ibadet edilen mahalden ayrılmak istemediği ifade edilmektedir.[14]

5511 -6- وعن سَلَمَةَ بْنِ ا'كْوَعِ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]كَانَ بَيْنَ الْمِنْبَرِ وَبيْنَ الْحَائِطِ بِقَدْرِ مَمَرَّ الشّاةِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

6. (5511)- Seleme İbnu'l-Ekva (radıyallahu anh) anlatıyor: "Minberle duvar arasında bir koyun geçecek kadar aralık vardı." [Buhârî, Salat 91, 95; Müslim, Salat 263, (509); Ebu Davud, Salat 222, (1082).][15]

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın mescidinde mihrab yoktu. Namazları minberin yanında kılardı. Minberle kıble duvarının arasında koyun geçecek kadar aralık bulunmaktadır. İbnu Hacer'in açıkladığına göre, alimler bu hadisi, musalli ile sütresi arasındaki mesafeyi tesbitte esas kılmışlardır. Çünkü Resulullah, mescidinde mihrab olmadığı için, minberin yanında namaz kılmaktadır. Dolayısiyle, minberle duvar arasındaki mesafe Resulullah'la duvar arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. Bunu daha da vazıh kılan bir diğer rivayet yine Buhârî'de gelmiştir. "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yapıldığı ve yerine konduğu zaman minberin üzerinde namaz kıldı." Bu hadis, minberin genişliği hakkında bir bilgi vermektedir: Üzerinde namaz kılınabilecek uzunluktadır. Resulullah bunun yanında namaz kıldığına göre, verilen ölçü -bir koyunun geçebileceği aralık- kıble duvarı ile Aleyhissalâtu vesselâm'ın arasındaki -veya musalli ile sütresi arasındaki- mesafeyi belirlemektedir.
İbnu Battal, bu -koyun geçme- mesafesini musalli ile sütre arasında bulunması gereken asgarî mesafe olarak değerlendirir. Ancak, Resulullah'ın Ka'be'de duvardan üç zira' geride namaz kıldığını ifade eden hadisi esas alan

bazı alimler "sütre mesafesi en az üç zira' olmalıdır" demiştir. Fakat Davudi, en azı koyun geçme aralığı, en fazlası üç zira'dır diyerek iki görüşü cemetmiştir.
Bazı alimler: "Önceki, kıyam ve kuud halini, ikincisi ise ruku ve sücud halini gösterir" demiştir. İbnu Salah da: "Koyun geçme aralığını üç zira' ile takdir ettiler" diyerek bir başka cem şeklini hatırlatmıştır. Bagavî: "Biriniz sütreye karşı namaz kılınca sütresine yakın dursun. Ta ki, şeytan namazını kesmesin" hadisini esas alarak "musallinin imkan nisbetinde sütreye yakın durmasını müstehab addetmişlerdir" der. Bu durumda, sütre, normal secde yapılabilecek mesafede olmalı, ne yakın ne de uzak olmamalı.[16]

*** MESCİDLERE MÜTEALLİK AHKÂM:**

-5512 -1- عن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]رَأى رَسُولُ اللّهِ # نُخَامَةَ في قِبْلَةِ الْمَسْجِدِ فَشَقَّ ذلِكَ عَلَيْهِ، وَقَامَ وَحَكَّهُ بِيَدِهِ وَقَالَ: إنَّ أحَدَكُمْ إذَا قَامَ فِي الْصَّةِ فَإنَّمَا يُنَاجِي رَبَّهُ، أوْ إنَّ رَبَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ فَ◌َ يَبْصُقَنَّ أحَدُكُمْ قِبَلَ قِبْلَتِهِ وَلَكِنْ عَنْ يَسَارِهِ أوْ تَحْتَ قَدَمِهِ، ثُمَّ أخَذَ طَرَفَ رِدَائِهِ، فَبَصَقَ فيهِ، ثُمَّ رَدَّ بَعْضَهُ عَلى بَعْضٍ، ثُمَّ قَالَ: أوْ يَفْعَلُ هكَذَا[. أخرجه الشيخان والنسائي.»النُّخَامةُ« بزقة تخرج من أصل الحلق من مخرج الخاء.

1. (5512)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidin kıble (duvarında) balgam gördü. Bu onun ağrına gitti, kalkıp eliyle kazıdı ve: "Sizden biri namaza kalkınca, Rabbine hususi hitapta bulunur veya Rabbi(nin kıblesi) kendisi ile kıblesinin arasındadır. Öyleyse hiç biriniz kıble cihetine tükürmesin. (İlla tükürecekse bari) soluna veya ayağının altına tükürsün!" buyurdular. Sonra, (göstermek için) ridasının bir kenarını alıp içine tükürerek elbisesinin kenarını üst üste katladı, sonra da: "Veya şöyle yapsın!" buyurdu [ve tükrüğü katlar arasında ovdu]." [Buhârî, Salat 33, 35, 36, 39, Mevakîtu's-Salat 8, el-Amel fi's-Salat 12; Müslim, Mesacid 54, (551); Nesâî, Taharet 193, (1, 163), Mesacid 35, (2, 52, 53).][17]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde, namaz esnasında tükürme edebini göstermektedir: Sağ ve kıble cihetine tükürülmemelidir. Ayak altına tükürme ruhsatını o günün şartlarında değerlendirmek gerekir: Mescidde sergi mevcut değildir. Elbisenin kıvrımına tükürmeyi de o günün şartlarında değerlendirmek esastır. Mendil taşıma gelenek ve âdeti olmayınca, tükürmek zorunda kalan kimsenin elbisesinin kıvrıntısına tükürmesi tavsiye edilmiştir. Yine Buhârî'de yer alan bir başka hadiste "Mescidde tükrük hatadır, kefareti, yok edilmesidir" buyrulmuştur. Bir başka hadiste "Kim mescidde balgam çıkarırsa, bir başka mü'minin beden veya elbisesine değdirip ona eza vermeden yok etsin" denmiştir. Alimler, bu hadislerden hareketle, mescidde tükürüp, balgamı çıkarmamanın esas olduğu, ancak elinde olmadan balgam gelecek olursa bunu da başkasını rahatsız etmeyecek şekilde yok etmesi gerekeceği hükmünü çıkarmışlardı. "Yok etsin" diye çevirdiğimiz kelimenin aslı "defnetsin" dir. Bazı alimler bunu "tükrüğün mescidden çıkarılmasıyla gerçekleşeceğini" söylemiştir. Bazıları da yere gömmekle gerçekleşeceğini söylemiştir. Bazı alimler, mescide tükürme iznini, dışarı çıkma hususunda özrü olanlara hamletmiş, "özrü olmayana caiz değildir" demiştir.
2- Kıble cihetindeki tükrüğü Aleyhissalâtu vesselâm bizzat kazıyor. Bazı rivayetlerde kazıma işini bir hurma dalı vasıtasıyla yaptığı tasrih edilmiştir. Keza bazı rivayetler, Resulullah'ın duvarda balgamı görünce mescid ehline öfkelenip kızardığını tasrih eder. Resulullah bu hadiste kıble cihetinin hürmetinin büyüklüğünü de tesbit etmektedir. Rabb'in kişi ile kıblesi arasında bulunması ibaresini, Allah'a mekan izafesi olarak anlamamak gerekir. Allah mekandan münezzehtir. Öyleyse musallinin kıble ciheti onun için ehemmiyet taşımaktadır.
3- Bazı alimler, bu hadisten hareketle, mescidde veya başka yerde, kıblecihetinde tükrüğün haram olduğuna hükmetmiştir. İbnu Hibban ve İbnu Huzeyme'nin Sahihlerinde "Kim kıble cihetine tükürürse, kıyamet günü, tükrüğü iki gözünün arasında olduğu halde gelir" buyrulmuştur. Bazı hadislerde, imam olarak namaz kıldığı sırada kıble cihetine tüküren kimseye Resulullah'ın "bu namaz olmadı", "sen Allah ve Resulü'ne eziyet verdin" dediği belirtilir.[18]

-5513 -2- وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: اَلْبُصَاقُ في الْمَسْجِدِ خَطِيئَةٌ وَكَفَّارَتُهَا دَفْنُهَا[. أخرجه الخمسة .

2. (5513)- Yine Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Mescidde tükrük hatadır, onun kefareti defnedilmesidir." [Buhârî, Salat 37; Müslim, Mesacid 55, (552); Ebu Davud Salat 22, (474, 475, 476); Tirmizî, Salat 401, (572); Nesâî, Mesacid 30, (2, 50, 51).][19]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

5514 -3- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إذَا اسْتَأذَنَتْ أحَدَكُمْ اِمْرَأتُهُ الَى الْمَسْجِدِ فَ‌ِ يَمْنَعْهَا، وقَالَ بِ‌َلُ بْنُ عَبْدِاللّهِ: وَاللّهِ لَنَمْنَعُهُنَّ فَأقْبَلَ عَلَيْهِ عَبْدُاللّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنه فَسَبَّهُ سَبّاً مَا سَمِعْتُ مِثْلَهُ قَطّ. وَقَالَ: أُخْبِرُكُم عَنْ رَسُولِ اللّهِ # وَتَقُولُ: وَاللّهِ لَنَمْنَعُهُنَّ[. أخرجه الثة وأبو داود .

3. (5514)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Birinizin hanımı mescide gitmek için izin talep ederse ona mani olmasın (izin versin)" dediğini haber vermişti. Bilal İbnu Abdillah:
"Allah'a yemin olsun biz onlara mani olacağız!" dedi. Bunun üzerine Abdullah (radıyallahu anh), ona yaklaşıp öyle hakaretâmiz söz sarfetti ki, böylesini hiç işitmedim. Sonra şunu ekledi:
"Ben sana Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan haber veriyorum; sen ise durmuş, "Vallahi mani olacağız" diyorsun!" [Buhârî, Cum'a 12, Ezan 162, 166, Nikah 116; Müslim, Salat 134, (442); Muvatta, Kıble 12, (1, 197); Ebu Davud, Salat 53, (566, 567, 568); Tirmizî, Salat 400, (570).] [20]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde "geceleyin mescid için izin taleb ederlerse..." denmiştir. Bazı alimler "Fitne ve şüphe endişesi daha çok geceleyin mevcuttur, gece mani olunmazsa, gündüz hiç mani olunmaz" demiştir.
Nevevî, hadisten "kadınının evden dışarı çıkması kocasının iznine bağlıdır" hükmünü çıkarır. Bazı alimler, "kadının izinsiz çıkma yasağı zaten malum, mukarrer bir durumdur, hadis, istisnayı bildiriyor, çıkması caiz olan durumu belirtiyor, o da mesciddir, mescid dışı yerlerin yasaklığı bakidir" demiştir.
Hadiste, mezkur olan iznin, vücub ifade etmediğine işaret mevcuttur. Zira, eğer vacib olsaydı izin isteme manası kalmazdı. Zira, bu (izin isteme işi), izin istenen kişinin, isteneni kabul veya reddetmede muhayyer olmasıyla gerçekleşir, mana kazanır. Ancak, İbnu Ömer sünnete olan bağlılığı sebebiyle bunu vacib gibi anlamıştır.
Şu halde, bu meselede esas, içinde bulunulan şartlara göre, erkek, hanımını mescide bile olsa gitmekten alıkoyabilmesidir.[21]

5515 -4- وعن ابن مسعودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: صَ‌َةُ الْمَرْأةِ في بَيْتِهَا أفْضلُ مِنْ صَ‌َتِهَا في حُجْرتِهَا، وَصَ‌َتُهَا في مَخْدَعِهَا أفْضَلُ مِنْ صَتِهَا في بَيْتِهَا[. أخرجه أبو داود.»المخدعُ« بضم الميم وفتحها: البيت الصغير في داخل البيت الكبير .

4. (5515)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kadının odasındaki namazı holündeki namazından üstündür. Mahda'ındaki namaz ise odasındaki namazından üstündür." [Ebu Davud, Salat 54, (570).][22]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kadının, tesettüre en çok imkan taşıyan yerde namaz kılması tavsiye edilmektedir. Bu sebeple evin odasında (beyt) kılınan namazın oda kapılarının açıldığı ara odadaki (hücredeki)[23] namazından daha hayırlı olduğu belirtilmektedir. Mahda'da kılınan namaz ise hepsinden hayırlıdır. Çünkü mahda' oda içerisinde tesis edilen, kadına mahsus daha dar ve küçük hücreye denmektedir. Nitekim, bazı hadislerde kadınların mescide gitmelerine mani olunmaması tasviye edildiği halde, evindeki namazının daha hayırlı olacağı da ilave edilmiştir. Bir Ebu Davud hadisi şöyle: "Kadınlarınızı mescide gitmekten men etmeyin. Ancak evleri onlar için daha hayırlıdır." Bu husustaki hadislerin hepsini nazar-ı dikkate alan alimler: "Kadınları mutlak şekilde veya geceleyin mescidden men etmek kocalarına haramdır. Ancak, kadınlar bilmelidir ki, evdeki ibadetleri daha hayırlıdır" demiştir.
Hz. Aişe'nin bir yorumu mevzuyu aydınlatıcı mahiyettedir: "Eğer Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınların (zinet, koku, güzel elbise vs. erkeklerin dikkatlerini üzerlerine çekici cazib şeylerden) ihsas ettikleri şeyleri görseydi, onları mescide gitmekten men ederdi. Tıpkı Benî İsrail kadınlarının men edilmeleri gibi.
Bazı alimler bunu esas alarak, kadınları mescidden mutlak surette men etmek gerektiğine hükmetmiştir.
Fakat İbnu Hacer der ki: "Bu hüküm itiraz götürür. Zira buna hükmün değiştirilmesi terettüp etmez. Çünkü, Hz. Aişe hükmü, bulunmayan bir şarta ta'lik etmiştir. O şart da zanna dayanan zannıdır: "Resulullah görseydi men ederdi" diyor. Buna mukabil "Görmedi ve yasaklamadı, öyleyse hüküm devam etmektedir" denilir. Hatta, her ikisi de men etme görüşünde olduğunu ihsas etse bile Hz. Aişe de yasak hususunda kesin açık bir şey söylemiş değildir. Keza, Allah olacakları bildiği halde, Resulüne, kadınların mescidden men edilmesini vahyetmemiştir. Eğer onların ihdas edecekleri bid'alar, onların mescidlerden men edilmelerini gerektirseydi, sokağa, çarşıya çıkma gibi başka şeylerden evleviyetle men ederdi. Ayrıca bid'a ihdası bütün kadınlardan değil, bazılarından olmuştur. Eğer bid'a sebebiyle men edilmeleri kesinlik kazanırsa, bunu ihdas edenler men edilir.
En doğrusu, fesad çıkmasından korkulan şeye dikkat edip, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın irşadı üzere ondan kaçınmaktır, koku ve süslenme meselesinde olduğu gibi, gece ile kayıtlamak da böyle." [24]

5516-5- وعن نافع عن ابن عُمر رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ # لَوْ تَرَكْنَا هذَا الْبَابَ لِلنِّسَاءِ، قَالَ نَافِعٌ: فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ ابْنُ عُمَرَ حَتّى مَاتَ[. أخرجه أبو داود .

5. (5516)- Nafi, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bu kapıyı kadınlara ayırsak" buyurmuştu. Nafi der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anh), ölünceye kadar o kapıdan hiç girmedi" [Ebu Davud, Salat 54, (571).][25]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mescid-i Nebevi'nin giriş kapılarından birinin kadınlara ayrılmasını dilemiş ve oradan erkeklerin girip çıkmamasını söylemişti. Bugün Mescid-i Nebevi'de halen bir kapı kadınlara mahsustur, oradan sadece onlar girip çıkarlar.
Hadis, Hz. İbnu Ömer'in sünnete bağlılığındaki şiddeti göstermektedir. Bu hususta o meşhurdur.[26]

5517-6- وعن بُرَيدة رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]نَشَدَ رَجُلٌ في الْمَسْجِدِ. فقَالَ: مَنْ دَعَا الى الْجَمَلِ ا'حْمَرِ؟ فقَالَ رَسُولُ اللّهِ #: َوَجَدْتَ، إنَّمَا بُنِيَتِ الْمَسَاجِدُ لِمَا بُنِيَتْ لَهُ[. أخرجه مسلم.قوله »مَن دعا الى الجمل ا'حمر« أى من وجده فدعا إليه صاحبه ليأخذه .

6. (5517)- Hz. Büreyde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam mescidde yitiğini ilan etti ve: "Kim kızıl deveyi gördü?" dedi. Bunu işiten Aleyhissalâtu vesselâm: "Bulamaz ol! Mescidler neye yarayacaksa onun için inşa edilmiştir (gayesinden başka maksadla kullanılamaz)!" buyurdular." [Müslim, Mesacid 80, (569).][27]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mescidde kayıp ilanını yasaklamaktadır. Alimler bu hususta ihtilaflıdır. Bir kısmı buna mekruh derken, bir kısmı haram demiştir. Keza alışveriş, icare gibi akitler de bu hükme dahil edilmiştir.
Camilerde yüksek sesle konuşmak da mekruh addedilmiştir. İmam Malik ve bir grup alim "İlim için bile olsa!" diyerek yasağı âmm kılmıştır. Ebu Hanife ve Malikîlerden Muhammed İbnu Mesleme ilim, dava vs. gibi insanların muhtaç olduğu meselelerin mescidde yüksek sesle konuşulmasında beis görmemişlerdir.
Resulullah'ın: "Mescidler ne maksadla yapılmışsa o iş içindir" sözü, mescidlerin sadece ibadet ve zikrullaha tahsisini gerektirir. Bu sebeple İmam Malik gibi bir kısım alimler "çocuk okutma"yı bile bu gayenin dışında görerek caiz bulmazlar. Sanat icrası, ticaret yapılması da caiz olmaz. Ancak savaş için gerekli olan silah ıslahı gibi bazı işlerin olabileceği de söylenmiştir.[28]

5518-7- وعن عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أبيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]نَهَى رَسُولُ اللّهِ # عَنِ الشِّرَاءِ وَالْبَيْعِ في الْمَسْجِدِ، وَأنْ تُنْشَدَ فيهِ ضَالّةٌ، وَأنْ يُنْشَدَ فيهِ شِعْرٌ، وَنَهى عَنِ الْحِلَقِ قَبْلَ الصَّةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ[. أخرجه أصحاب السنن.»الحلق« جمع حلقة، وهى ههنا: الجماعة من الناس .

7. (5518)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde alışveriş yapmayı, yitik ilan edilmesini, şiir okunmasını, yasakladı. Keza cuma günü namazdan önce (ilim, vaaz) halkası teşkil edilmesini de yasakladı." [Ebu Davud, Salat 220, (1079); Tirmizî, Salat 240, (322); Nesaî, Mesacid 22, 23, (2, 47, 48).][29]

5519-8- وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: وَجِّهُوا هذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ فإنِّى َ أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضَ وَ َ جُنُبٍ[. أخرجه أبو داود .

8. (5519)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Bu evlerin yönünü mescidden çevirin. Zira ben, mescidi ne hayızlı kadına ne de cünüb kimseye helal kılmıyorum!" [Ebu Davud, Taharet 93, (232).][30]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten de anlaşılacağı üzere, Mescid-i Nebevi'nin civarındaki bazı evlerin giriş kapısı doğrudan mescide açılıyordu. Buradan doğru geçip mescide girebiliyorlardı. Temiz olunmayan durumlarda da mescidden geçme olabiliyordu. Bu sebeple, Aleyhissalâtu vesselâm, evlerin mescide bakan duvarlarındaki kapıların iptal edilerek başka cihetlerinden kapılar açılmasını emretmiştir.

2- Hadisle istidlal eden alimler, cünüblerin ve hayızlı kadınların mescidlere girmesinin haram olduğuna hükmetmişlerdir. Alimler, ayet ve hadisin gelen bazı tasrihatı nazar-ı dikkate alarak bu tahrimi az veya çok "mescidde kalma" ile kayıtlamışlardır, hiç durmaksızın içinden geçmeye cevaz vermişlerdir. Bazı alimler, mescidi kirletme ihtimali olursa "geçme"ye de ruhsat tanımamıştır. "Kirletmeyeceği hususunda kesin kanaat varsa geçmeleri caizdir" demişlerdir.
Şafii ve Malik hazretleri kalmaksızın mecsidden geçmeyi caiz görenlerdendir. Bir ihtiyaç için olsa da olmasa da farketmez derler. Ebu Hanife, İshak, Süfyan-ı Sevrî ve Ebu Hanife'nin ashabından da bunların, zaruret halinde abdest aldıktan sonra geçebilecekleri rivayet edilmiştir. Su bulamazlarsa teyemmüm ederler demişlerdir.
Ahmed İbnu Hanbel de: "Bir şeyi almak veya bırakmak gibi bir maksadla veya yolun oradan geçmesi hallerinde mescidden geçmenin mübah olduğunu" söyler, başka durumlarda geçmenin haram olduğuna hükmeder.[31]

5520-9- وعن ابن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ وَهُوَ في الْمَسْجِدِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذلِكَ الى غَيْرِهِ[. أخرجه أبو داود .

9. (5520)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Biriniz mescidde iken uyuklayacak olursa, bulunduğu yerden bir başka yere gidip orayı değiştirsin." [Ebu Davud, Salat 239, (1119); Tirmizî, Salat 379, (526).][32]

AÇIKLAMA:

Hadisin, Ahmed İbnu Hanbel'de gelen veçhinde "cuma günü" kaydı mevcuttur. Öyleyse, cuma günü, hutbe sırasında veya daha önce, uykusu gelen bir kimseye Resulullah, uykuyu dağıtmak için, yer değiştirmeyi tavsiye etmektedir. Bu emirdeki hikmet, hareketin uykuyu dağıtması olabilir. Hikmet, kendisine uyku sebebiyle gaflet basmış olan yeri değiştirme de olabilir. Nitekim -bir sefer sırasında- sabah namazı vaktinde uyku basan vadiden de çıkılmasını emretmiş, namazlar bir başka yerde kaza edilmişti. Şarihler: "Namazı beklemek üzere oturan kimse namazda sayılır, namazda uyku ise şeytandandır. Öyleyse, yer değiştirme emri şeytana ait olan şeyin giderilmesi içindir. Böylece mescidde oturanın zikir, hutbe dinleme veya menfaatli bir başka meşguliyetine karşı gelen gafleti dağıtarak onu şeytandan kurtarmak gerekir" derler. [33]

5521-10- وعن كعب بن عُجْرة رَضِيَ اللهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا خَرَجَ أحَدُكُمْ الى الْمَسْجِدِ فَ‍ٌ يُشَبِّكَنَّ يَدَيْهِ فإنَّهُ في صَ‍ٌةٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

10. (5521)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Biriniz mescide gidince orada ellerini kenetlemesin, çünkü o namazdadır." [Ebu Davud, Salat 57, (562); Tirmizî, Salat 284, (386).][34]

AÇIKLAMA:

Muhtelif sahabi tarafından rivayet edilen hadislerde, namaz için abdest alındıktan sonra parmakların kenetlenmemesi Resulullah tarafından emredilmekte, "Çünkü, denmekdedir, kişi abdestten sonra namazda sayılır, ellerin kenetlenmesi ise şeytandandır." Bazı rivayetlerde mescidde elleri kenetleyerek oturanları görünce Resulullah'ın müdahale ettiği belirtilir.[35]

5522-11- وعن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَا أُمِرْتُ بِتَشْييدِ الْمَساجِدِ. قَالَ ابْنُ عَبّاسٍ: لَتُزُخْرِفُنَّهَا كَمَا زَخْرَفَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارى[. أخرجه أبو داود.قلت: وعلق منه البخاري قول ابن عبّاسٍ فقط والله أعلم.»الزَّخرفةُ« النقوش وتمويه الحيطان بالذهب .

11. (5522)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ben mescidlerin yükseltilmesiyle emrolunmadım!"
İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) der ki: "Yemin olsun! Sizler mescidlerinizi, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi süsleyeceksiniz!" [Ebu Davud, Salat 12, (448); Buhârî Salat 62 (muallak olarak).][36]

AÇIKLAMA:

Hadis, mescidlerde süslemeyi yasaklamaktadır. Mescidler, mabedler, İslam'a göre sade olmalıdır. Onun imarı, güzelliği cemaatledir. Öyleyse, cemaate katılmak suretiyle mescidlere olan alâkanızı göstermek gerekirken, süslemek, şatafatlı kılmak suretiyle alâka gösterilecektir. Aleyhissalâtu vesselâm bu duruma düşülmemesi için Yahudi ve Hıristiyanları misal verir. Onların gerek ayetlerde ve gerek hadislerde belirtilen

hususiyetleri, kitaplarını tatbik etmemeleri, dinlerini hayatlarından çıkarmalarıdır. Her hususta tahrifata yer vermişlerdir. Kitap ahkamı rafa kaldırılınca mabedlerin tezyinine ehemmiyet vermişlerdir. Resulullah, Müslümanların da bu meş'um, bu istenmeyen noktaya geleceklerini haber vermektedir. Hadisin devamı İbnu Abbas'ın sözü gibi görünüyor ise de Resulullah'ın sözüdür. İbnu Abbas geleceğe ait bir meseleyi böylesi kesin bir üslubla ifade edemez, bunu vahye mazhar olan söyleyebilir.
Mescidlerin süslenmesi meselesini daha önce açıkladık (5507).[37]

-5523 -12- وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: َ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يُتَبَاهَى في الْمَسَاجِدِ[. أخرجه أبو داود والنسائي.»يُتَبَاهَى« أى يتفاخر .

12. (5523)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Mescidler hakkında övünme olmadan kıyamet kopmaz." [Ebu Davud, Salat 12, (449); Nesai, Mesacid 2, (2, 32).][38]

AÇIKLAMA:

Resulullah, kıyamete doğru insanların İlahî ölçülerden uzaklaşarak mescidlerle de övünmeye başlayacaklarını belirtiyor. Mescidin boyu, genişliği, inşaatta kullanılan malzemenin çeşidi, süsleme ve tezyini, sergisi ayrı ayrı övünme, gösteriş vesilesi kılınabilir. Halbuki dinî hizmetlere kıymet kazandıran şey kemiyet değil, keyfiyettir, ihlastır, sırf Allah rızası için yapılmış olmasıdır. İhlasta övünmenin yeri yoktur. Bu çeşit tefahur bir bakıma muhtevaya gösterilmesi gereken alâkayı kıracağı için zemmedilmiştir. Kişi madde ile övünerek tatmin bulur ve mana, muhteva eksikliğini görme veya araştırma tasasına düşmez.
İbnu Raslan der ki: "Bu hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın açık bir mucizesi var. Çünkü, kendinden sonra vukua gelen şeyleri aynıyla haber vermiş olmaktadır. Zira bu zamanda melikler ve emirler, Kahire'de, Şam'da, Kudüs'te mescidleri tezyine yöneldiler ve onların süsüyle çokça övünmeye başladılar. Üstelik, halktan zulüm yoluyla mallarını alıp, onu estetik yönüyle üstün medreseler inşa etmede harcıyorlar."[39]

-5524 -13- وعن طَلْقِ بن علي رَضِيَ اللّهُ عَنه قال:]خَرَجْنَا وفْداً الى رَسُولِ اللّهِ # فَبَايَعْنَاهُ وَصَلَّيْنَا مَعَهُ، وَأخْبَرْنَاهُ أنَّ بِأرْضِنَا بَيْعَةً لَنَا، وَاسْتَوْهَبْنَاهُ مِنْ فَضْلِ طَهُورِهِ، فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَوضّأ وَتَمَضْمَضَ ثُمَّ صَبَّهُ لَنَا فِي إدَاوَةٍ وَقَالَ: إذَا أتَيْتُمْ فَاكْسِرُوا بِيْعَتُكُمْ، وَانْضَحُوا مَكَانَهَا هذَا الْمَاءَ، وَاتَّخِذوهَا مَسْجِداً. فَقُلْنَا: إنَّ الْبَلَدَ بَعِيدٌ، وَالْحَرُّ شَدِيدٌ، وَالْمَاءُ يَنْشَفُ. فَقَالَ: مُدُّوهُ مِنَ الْمَاءِ فَإنَّهُ َ يَزْدَادُ إَّ طِيباً فَقَدِمْنَا بَلَدَنَا، وَكَسَرْنَا بَيْعَتَنَا، ثُمَّ نَضَحْنَا مَكَانَهَا وَاتَّخَذْنَاهَا مَسْجِداً فَنَادَيْنَا فيهِ بِا‘ذَانِ، وَالْرَّاهِبُ رَجُلٌ مِنْ طَيِّئٍ فَلَمَّا سَمِعَ ا‘ذَانَ قَالَ: دَعْوَةُ حَقٍّ. ثُمَّ اسْتَقْبَلَ تَلْعَةً مِنْ تِعِنا فَلَمْ نَرَهُ بَعْدَهُ[. أخرجه النسائي.»التَّلْعَةُ« مجرى أعلى ا‘رض الى بطون ا‘ودية، وقيل هو ما ارتفع من ا‘رض، وما انهبط منها، فهو من ا‘ضداد إذاً .

13. (5524)- Talk İbnu Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a heyet olarak yola çıktık. Gelip ona biat ettik. Onunla namaz kıldık. Kendisine, memleketimizde Ehl-i Kitaba ait mabedin olduğunu haber verdik. Abdest suyunun fazlasından bize hibede bulunmasını talep ettik. Su getirtip abdest aldı, mazmaza yaptı, sonra bunu bir kaba bizim için döktü. Dedi ki:
"Haydi gidin! Memleketinize varınca (o eski) mabedinizi yıkın. Bu suyu onun yerine çileyin, orasını mescid yapın!
"Biz: "Ama yerimiz uzak, hararet şiddetlidir. Bu su (buharlaşıp) kurur " dedik. Bize:
"Ona bir müdd su ilave edin. O (abdest artığı) öbürünün (ilave edilen suyun) güzelliğini de artırır" buyurdular. Oradan ayrılıp memleketimize geldik. Mabedimizi yıktık. Sonra yerine o suyu çiledik, orayı kendimize mescid yaptık. İçerisinde ezan okuduk. Rahibi, Tayylı bir adamdı, ezanı işitince:
"Bu, hak bir davettir!" dedi. Sonra dağın sırtındaki sel yataklarından birine yöneldi. Bir daha onu görmedik." [Nesâî, Mesacid 11, (2, 38-39).] [40]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, büyüklerin artığı ile teberrük etmenin cevazı var. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest suyunun artığından isteyen bu heyetin talebini yerine getiriyor. Artık nedir? İki mana üzerinde durulmuştur:
1) Abdest aldıktan sonra kalan kullanılmamış su.
2) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdestte kullandığı ve azalarını yıkamış bulunduğu su. Hadisin elfazı iki manayı da anlamaya imkan tanır. Resulullah'ın mübarek uzuvlarına değmiş bulunan su ile teberrük, Ashab-ı Kiram hazeratının müstemir bir âdetidir. Sadedinde olduğumuz hadiste talep edilen artığın da bu olması ihtimale daha yakındır.

2- Hadiste mübarek addedilen az bir suya ilave edilecek suyun da aynı şekilde bereket kazanacağı ifade edilmektedir.
3- Rahibin ezan sesini duyar duymaz, imana geldiği anlaşılmaktadır. Bir daha görülmemesi, Cenab-ı Hakk'ın onu ricalu'lgayb denen insanlara dahil etmiş olma ihtimalini hatıra getirmektedir. [41]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/314-316.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/317.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/317-318.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/318-319.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/319.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/320-321.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/321-322.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/322.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/323-324.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/324.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/324.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/324-325.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/325.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/325.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/325.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/325-326.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/327.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/327-328.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/328.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/328.
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/329.
[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/329.
[23] Şimdiki kullanışta hol demektir.
[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/329-330.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/331.
[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/331.
[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/331.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/331-332.
[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/332.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/332.
[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/332-333.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/333.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/333.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/334.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/334.
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/334.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/334-335.
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/335.
[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/335.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/336.
[41] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 15/337.

NAMAZ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki kısım vardır)

*

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI HAKKINDADIR

*

İKİNCİ KISIM

NÂFİLE NAMAZLAR HAKKINDADIR

NAMAZ BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dilimize namaz diye çevrilmiş olan salât, Arapçada dua demektir. Geniş mânasıyla salât kelimesi dînî metinlerde "dua", "namaz", "rahmet" ve hatta "ibadet" gibi muhtelif mânalarda kullanılmıştır. Fakat namaz deyince, vakit, taharet, kıyam, kıraat, rüku, secde tabirleriyle ifade edilen müslümanlara has, muayyen

zamanlarda, belli şartlar altında, bilinen şekiller ve hareketler çerçevesinde yapılan ibadeti kastederiz. Halbuki ibadet ve dua deyince belli şekil ve şartlarla sınırlandırılmayan, hangi dinde olursa olsun her insanın izhar edeceği tazim ve taabbüd kastedilebilir. Öyle ise "namaz" müslümanlara has ibadettir, onun alâmet-i fârıkasıdır, müslümanda giriş kapısını kelime-i şehâdetin teşkil ettiği ve en mühim hizmetini -hatta diğer hizmetlerinin makbuliyeti de buna bağlı kılınmıştır- namaz teşkil eden kulluğu yerine getirmek akdini yapmış, bu akdin şartlarına teslim olmuş kimse demektir.
Bu mânada salât, İslâm'ın âlem ve sembolü, İslâm dîninin direği, kulun Allah'a takdim ettiği ubûdiyetin en yücesidir. Namaz, farz olması haysiyetiyle, Allah'a kulluğun yegane berat ve senedidir. Diğer ibadetlerin makbuliyeti, ihlası da buna bağlıdır. Kişi farz olan namazını eda etmedikçe, kulluğunda samimiyetten uzaktır, diğer nafile ibadetleri hedefine ulaşamaz.
Yakîn yani ölüm gelinceye kadar (Hicr 99) her üç halinde de yani gerek ayakta durur vaziyette, gerek oturur ve gerekse yatar vaziyette ibadetle mükellef olan (Âl-i İmrân 191), bir başka ifade ile büluğdan ölüme kadar ubûdiyete uygun bir hayat geçirmek misyonuyla yaratılmış olan insanın bu mükellefiyetini en yüksek mertebede îfâsının vazgeçilmez şartı namazdır. Bu sebeple Hz. Peygamber: "Namaz dinin direğidir. Kim bunu ikâme ederse (ayakta tutarsa) dînini ikâme eder, kim de bunu yıkarsa dînini yıkar" buyurmuştur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), görüleceği üzere (2324; hadis) namazı ibadetlerin en hayırlısı olarak tavsif edecektir. Çünkü "ubûdiyet"e giren her çeşit kulluk tezahürü namazda mündemiçtir.
İslâm dîninde namazın tuttuğu ehemmiyetli mevkiin yerini anlamada Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in İslâm Devletinin devlet başkanı sıfatıyla valilerine yaptığı bir tamimine göz atabiliriz. Der ki: "Benim nazarımda en ehemmiyetli, işiniz namazdır. Kim onu korur ve devam ettirirse dinini korumuş olur. Kimde de onu zâyi ederse onun dışındakileri daha çok zayi eder." (2369. hadis).
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Allah'ın Resûlü, İslâm' da Allah'a en sevgili şey nedir?" diye soran kimseye şu cevabı vermiştir: "Vaktinde kılınan namazdır, kim namazı terkederse onun dîni yoktur, namaz dînin direğidir." Taberânî'nin Evsat'ında gelen bir hadis de şöyle: "Üç şey vardır. Kim bunları muhafaza ederse o gerçek dosttur, kim zâyi ederse o da gerçek düşmandır: Namaz, oruç, cenâbet(ten temizlik)."
Namazın ehemmiyeti üzerine rivayet çoktur. Bu bölümde, namazın çeşitli meselelerine giren rivayetlerden bazıları görülecektir.[1]

BİRİNCİ KISIM

NAMAZIN FARZLARI

(Bu kısımda dokuz bâb vardır)

*

BİRİNCİ BÂB
NAMAZIN FAZİLETİ
*
İKİNCİ BÂB
EDA VE KAZA OLARAK NAMAZ VACİBTİR
*
ÜÇÜNCÜ BÂB
NAMAZLARIN VAKİTLERİ
*
DÖRDÜNCÜ BÂB
EZAN VE İKÂMET
(Bu bâbın fer'leri var)
*
BİRİNCİ FER'
EZAN VE İKÂMETİN FAZİLETİ
*
EZANDA ADI GEÇENLER
ABDULLAH İBNU ZEYD, EBÛ MAHZÛRA BİLAL-İ HABEŞÎ
*
İKİNCİ FER
'EZAN'IN BAŞLANGICI
*
ÜÇÜNCÜ FER'
EZAN VE İKÂMETE MÜTEALLİK HÜKÜMLER

*
FASL
İSTİKBAL-İ KIBLE

BEŞİNCİ BÂB
NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKUNLERİ
Namazda Kıraat
*
"Âmin!" Demenin Fazileti
*
Sûre Okuma Hakkında Öğle ve İkindi Namazlarında Kıraat
*
Akşam Namazında Kıraat
*
Yatsı Namazında Kıraat
*
Namazda Kıraati Cehrî Yapmak
*
İ'tidal Hakkında
*
Rüku ve Secdelerin Miktarı
*
Rükû ve Secdenin Şekli
*
Secde Âzaları Kunût
*
Teşehhüd
*
Cülûs
*
Selam
*
Namaz Amellerinin Evsâfı Üzerine Hadisler
*
Namazın Uzun ve Kısa Olması

NAMAZIN ŞARTLARI
(Sekiz tanedir)
1- Hadesten Tahâret
*
2- Elbisenin Tahâreti
*
3- Setrü'l-Avret
*
4- Namaz Kılınan Yerler
*
5- Konuşmayı Terk
*
6- Fiilleri Terk
*
7- Musallînin Kıblesi
*
8- Müteferrik Hadisler
*
Namazda Çocuk Taşımak
*
Namazda Uyuklamak
*
Namazda Saçın Bağlanması
* Haşerâtı Defetmek

*
HAVF(KORKU) NAMAZI ÂDÂBI

Birinci Bâb

Namazın Fazileti

.1 عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: أرَأيْتُمْ لَوْ أنَّ نَهْراً بِبَابِ أحَدِكُمْ يَغْتَسلُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ مَا تَقُولُونَ يُبْقِى ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً؟ قالُوا: يُبْقِى ذلِكَ مِنْ دَرَنِهِ شَيْئاً. قالَ: فذلِكَ مَثَلُ الصَّلَواتِ الخَمْس، يَمْحُوا اللّهُ بِهَا الخَطَايَا[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.»الدَّرَنُ« الوسخ .

1. (2318)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:
"Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?"
"Bu hal, dediler, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!" Aleyhissalâtu vesselâm:
"İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler" buyurdu."[2]

.2 وعن سعد بن أبى وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَجُ◌ِنِ أخَوَانِ فَهَلَكَ أحَدُهُمَا قَبْلَ صَاحِبِهِ بِأرْبَعِينَ لَيْلَةً فَذُكِرَتْ فَضِيلَةُ ا'وَّلِ مِنْهُمَا عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ #، فقَالَ النَّبِىُّ #: ألَمْ يَكُنِ ا خَرُ مُسْلِماً؟ قالوا: بَلَى، وَكَانَ بَأسَ Œ بِهِ، فقَالَ #: وَمَا يُدْرِيكُمْ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَ◌َتُهُ بَعْدَهُ، إنَّمَا مَثَلُ الصَّ◌َةِ كَمَثَلِ نَهْرٍ عَذْبٍ غَمْرٍ بِبَابِ أحَدِكُمْ يَقْتَحِمُ فِيهِ كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، فَمَا تَرَوْنَ ذلِكَ يُبْقِى مِنْ دَرَنِهِ، فإنَّكُمْ تَدْرُونَ مَا بَلَغَتْ بِهِ صَ◌َتُهُ[. أخرجه مالك .»الْغَمْرُ«: بفتح الغين المعجمة: الكثير.و »يَقْتَحِمُ فِيهِ«: يدخله ويلقى نفسه فيه .

2. (2319)- Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İki erkek kardeş vardı. Bunlardan biri öbür kardeşinden kırk gün kadar önce vefat etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bunlardan birincinin faziletleri zikredildi. Bunun üzerine Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm):
"Diğeri müslüman değil miydi?" diye sordu.
"Evet, müslümandı ve fena da değildi!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Öldükten sonra, namazının ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namazın misali, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı suyu bol ve tatlı bir nehir gibidir. Bu (nehrin) onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz."[3]

AÇIKLAMA:

1- Tîbî, önceki hadiste namazın günahları temizleyeceği hususunda mübalağalı bir üsluba yer verildiğine dikkat çekmektedir. "Çünkü der, cevapta "Hayır!" demekle iktifa edilmemiş, te'kîden lafz tekrar edilmiştir."
İbnu'l-Arabî buradaki benzetmeyi şöyle açıklar: "Kişi elbise ve bedeninde maddî kirlerle kirlendiği ve bundan da bol su ile temizlendiği gibi, namaz da kişiyi günah kirlerinden temizler, öyle ki hiçbir günah bırakmaz, namaz sayesinde kişi pak ve lekesiz olur."
2- Bu hadisler, zahirde hükmen âmmdir, yani günahın büyüğüne de, küçüğüne de şâmildir. Ancak İbnu Battal der ki: "Küçük günahların kastedildiği hadisin kendisinden anlaşılabilir. Zira, hadiste "hatalar" kire (deren) benzetilmiştir. Deren, daha büyük kurûh (yara ve çıbanlar) ve hurâcât'a (derin yaralar) nisbetle küçük kirlere ıtlak olunur." Bazı şârihler: "Hadiste, namazın temizleyeceği günahların su ile yıkanabilecek kirlere benzetilmesi de bunların küçük günah olduğunu ifade eder, çünkü su ile küçük kirlerin temizlenmesi uygun düşer (vücutta derin yaralar (kurûh) olduğu takdirde bu, su ile yıkanmaz)" derler. Ancak, meseleyi Müslim'in bir rivayeti nassen tavzih etmektedir: "Beş vakit namaz, büyük günahlardan içtinab edildiği müddetçe arada işlenen günahlara kefarettir."Bulkûnî, insanları küçük ve büyük günah işleme noktasından beş kısma ayırır:
1) Hiçbir günah işlemeyen: Namaz bunun derecesini yüceltir.

2) Israrlı olmaksızın küçük günah işleyen: Namazla bunun günahı kesinlikle affa uğrar.
3) Küçük günahı işleyip, onda ısrar eden: Bu durumda, "küçük günahta ısrar büyük günahtır" prensibine göre namazla bunun günahı affolunmaz, çünkü namaz, küçüklere kefarettir.
4) Bir tek büyük ve bir çok küçük günah işleyen.
5) Büyük günahlar ve küçük günahlar işleyen: Böylesinde şu durum var: Büyüklerden içtinab etmezse büyüklerin affedilmeyip küçüklerin affedilmesi muhtemeldir. Keza hiçbir affa mazhar olmaması da muhtemeldir. İkinci ihtimal daha kuvvetlidir...[4]

3. وعن أبى أمامة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَا رَسولُ اللّهِ # في المَسْجِدِ، وَنَحْنُ مَعَهُ إذْ جَاءَ رَجُلٌ، فقَالَ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنّى أصَبْتُ حَدّاً فَأقِمْهُ عَلَىَّ، فَسَكَتَ عَنْهُ، ثُمَّ أعَادَ فَسَكَتَ، وَأقِيمَتِ الصَّةُ، فَلَمَا انْصَرَفَ رَسُولُ اللّهِ # تَبِعَهُ الرَّجُلُ، وَاتَّبَعْتُهُ انْظُرُ مَاذَا يَرُدُّ عَلَيْهِ، فقَالَ لَهُ: أرَأيْتَ حِينَ خَرَجْتَ مِنْ بَيْتِكَ، ألَيْسَ قَدْ تَوَضَّأتَ فَأحْسَنْتَ الوُضُوءَ؟ قالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللّهِ. قالَ: ثُمَّ شَهِدْتَ الصَّ◌ّة مَعَنَا؟ قالَ: نَعَمْ يَا رسُولَ اللّهِ. قالَ: فإنَّ اللّهَ تَعالى قَدْ غَفَرَ لَكَ حَدَّكَ، أو قالَ: ذَنْبَكَ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

3. (2320)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü, ben bir hadd işledim, bana cezasını ver!" dedi. Resûlullah adama cevap vermedi. Adam talebini tekrar etti. Aleyhissalâtu vesselâm yine sükut buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini işitmek istiyordum. Efendimiz adama:
"Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?" buyurdu. O:
"Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Efendimiz:
"Sonra da bizimle namaz kıldın mı?" diye sordu. Adam:
"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Efendimiz:
"Öyleyse Allah Teâlâ hazretleri haddini -veya günahını demişti- affetti" buyurdu."[5]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ulemanın ihtilaf ettikleri bir husus mevzubahistir. Hadd cezasını devlet reisi affedebilir mi?
İmam Buhari, bu hadisi şu adı taşıyan bir bâbta kaydeder: "Bir kimse hadd işlediğini ikrar eder fakat çeşidini beyan etmezse İmam bunu örtme selahiyetine sahip midir?" Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerden olmasına rağmen Ebû Bekr el-Berzencî, hadisin sıhhati hususunda ta'n'da bulunmuştur. Ancak, hadise mütâbaad eden başka rivayetler bulunduğu için, ulema bu hususta fazla durmayıp kastedilen mânayı tesbite çalışmıştır. Çünkü hadde giren cürüm sübut bulunca cezası ikâme edilir; bu, temel prensiptir. Bu sebeple hadis hususunda muhtelif te'viller yapılmıştır:
***** Belki adam aslında hadd olmayan bir günahını "hadd" zannetti veya yaptığı işi, nazarında büyüterek onu hadd terettüp eden bir suç zannetti.
***** Buhârî'nin tercümesi, "haddi ikrar edip çeşidini beyan etmeyen kimseye hadd cezası uygulamak, adam tevbe ettiği takdirde, imama vacib olmaz" hükmünü tazammun etmektedir.
***** Hattâbî şöyle te'vil eder: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vahiy yoluyla, Allah'ın o adamı affettiğine muttali kılınması câizdir. Aksi halde, nasıl bir hadd işlediğini sorup ona terettüp eden cezayı vermesi gerekirdi."
Hattâbî ilaveten der ki: "Bu hadiste, hudûdun araştırılmayıp, imkan nisbetinde kaçınılması gereği ifade edilmektedir. Hadiste zikri geçen adam hadd ikamesi gerektiren cürmünü açıklamıyor. Belki de bir küçük günah işledi de hadd gerektiren büyük günah zannetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da mesele üzerine gitmedi. Zîra ihtimal üzerine hadd gerekmez. Açıklama talebinde bulunmamasına gelince, bu (âyetle) yasaklanmış olan tecessüse girmesinden olabileceği gibi, setri tercih etmiş olmasından ve adamın kendisine hadd tatbik ettirme teşebbüsünde pişmanlık ve dönüş görmüş olmasındandır."
Ulema, bu hadisten hareketle, haddi gerektiren bir cürüm ikrar eden kimseye -haddin düşmesi çin- ister ta'rîz ve ister daha vâzıh bir sûrette ikrardan rücûyu telkin etmeyi müstehab addetmiştir.
Nevevî ve bir cemaat, hadiste zikri geçen zâtın işlediği cürmün küçük günahlardan olduğu hususunda cezmetmiştir. Bunları kesin hükme sevkeden delil haberin devamında, "cürme namazın kefaret olduğunun" ifade edilmesidir. Zîra, namazın büyük değil, küçük günalara kefaret olacağı beyan edilmiştir. Ekseri ve ağlebi durum için hüküm budur. Ancak, bazan namazın büyük günahı da affettirdiği vâkidir. Mesela bir kimse, pek çok küçük

günahlarının affına sâlih olacak derecede tetavvu amellerini artırmış olabilir. Böyle birinin üzerinde küçük günah yoksa veya az bir şey varsa, ama işlediği bir büyük günah varsa işte bu büyük günah çokça işlenen nafilelerle affa uğrar, zîra Allah güzel amelde bulunanın amelini zâyi etmez.
***** Rivayetin bir vechinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelen zât: "Ey Allah'ın Resûlü, ben zinâ işledim, hadd tatbik et" demiştir. Bu açık itirafa rağmen Resûlullah'ın hadd tatbik etmemiş olmasını nazar-ı dikkate alan bazı âlimler: "Mutlaka adamcağız, şer'an zinâ olmayan bir fiili zinâ zannetmiş olmalıdır" diye hükmetmişlerdir.
***** Bu hadisten şu hükme varanlar da olmuştur: "Bir kimse tevbekâr olarak gelip itirafda bulunursa ondan hadd düşer." Ancak şu da ihtimalden uzak değildir: Hadis ravilerinden biri, rivayette geçen "hadd işledim" ifadesini "zinâ işledim" diye anlayıp, zannına uygun şekilde ifade etmiş olabilir. Asıl olan Buhârî'de gelen şeklidir. Âlimler büyük çoğunluğuyla bunda ittifak eder.
***** Bu tatbikatın, rivayette zikri geçen kimseye mahsus olması da muhtemeldir. Zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun günahını, namazı sebebiyle Allah'ın affettiğini haber vermiştir. Bu da ancak vahiyle bilinebilir, bu hükümde -bu meselede onun misli olduğu bilinen kimse dışında- devam etmez. Resûlullah'tan sonra vahyin inkıtâı ile bunu bilmek de inkıtaya uğramıştır. Hadisin zâhirine temessük eden bazısına göre Ebû Ümâme hadisinin zâhirinden üç görüş çıkarılmıştır:
1- Hadd, onu ikrar edenin, üzerinde ısrarı ve cürmün taayyün etmesinden sonra gerekli olur.
2- Bu hüküm, kıssada mezkur olan şahsa aittir.
3- Tevbe ile hadd düşer.
Bu görüş sahibine göre, en muvafık, en sahih görüş üçüncüsüdür.[6]

4. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيّ # فَجَاءَهُ رَجُلٌ فقَالَ يَا رسولَ اللّهِ: إنِّ أصَبْتُ حَدّاً فَأقِمْهُ عَلَيَّ، وَلَمْ يَسْألْهُ، وَحَضَرَتِ الصَّ◌ّةُ فَصَلَّى مَعَ النَّبِيّ #، فَلَمَّا قَضى النَّبىُّ # الصَّ◌ّةَ قَامَ إلَيْهِ الرَّجُلُ، فقالَ يَا رسُولَ اللّهِ: إنِّ أصَبْتُ حَدّاً، فَأقِمْ فىَّ كِتَابَ اللّهِ تَعالى. قالَ: ألَيْسَ قَدْ صَلَّيْتَ مَعَنَا؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ اذْهَبْ فإنَّ اللّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ذَنْبَكَ، أوْ قالَ حَدّكَ[. أخرجه الشيخان .

4. (2321)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında idim. Bir adam huzuruna gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, ben bir hadd (suçu) işledim, cezasını tatbik et!"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama (birşey) sormadı. Derken namaz vakti girdi. Resûlullah'la birlikte o da namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm namazını tamamlayınca, adam yanına geldi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, ben hadd (çeşidine giren bir suç) işledim. Bana Allah'ın Kitabını tatbik et!" Efendimiz:
"Sen bizimle birlikte namazını eda etmedin mi?" diye sordu. Adam:
"Evet!" dedi. Efendimiz:
"Öyleyse git. Zîra Allah, senin günahını affetti" veya -hadd'ini affetti-" dedi."[7]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu rivayet de önceki hadis gibi, dînin yasakladığı bir günahı işleyen kişinin sonradan pişman olarak günahından temizlenmesi için Hz. Peygamber'e müracaatıyla ilgilidir. Râviler aynı hadiseyi rivayet etmiş olabilecekleri gibi farklı iki hadiseyi de rivayet etmiş olabilirler.
Her hâl u kârda bu mevzuyu önceki hadisin açıklamasında îzah ettik, oraya bakılmalıdır.[8]

5. وعن عاصم بن سفيان الثقفى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُمْ غَزَوْا غَزَاةَ السَّ◌سِلِ فَفَاتَهُمْ الْغَزْوُ فَرَابِطُوا، ثُمَّ رَجَعُوا إلى مُعَاوِيَةَ، وَعِنْدَهُ أبُو أيُّوبَ، وَعُقْبَةُ بنُ عَامِرٍ، فقَالَ عَاصِمٌ: يَا أبَا أيُّوبَ فَاتَنَا الْغَزْوُ الْعَامَ، وَقَدْ أخْبِرْنَا أنَّهُ مَنْ صَلّى في المِسَاجِدِ ا ٴربعةِ غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ، فقَالَ يَا ابنَ أخِى: أدُلُّكَ عَلى أيْسَرَ مِنْ ذَلِكَ، إنِّ سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأ كَمَا أُمِرَ، وَصَلَّى كَمَا أُمِرَ، غُفِرَ لَهُ مَا قَدَّمَ مِنْ عَمَلٍ أكَذَلِكَ يَا عُقْبَةُ: قالَ: نَعَمْ[. أخرجه النسائى .

5. (2322)- Âsım İbnu Süfyân es-Sakafî (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, bunlar Selâsil gazvesine gitmişler. Fakat fiilen gazveye iştirak edememişlerdi. Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler. Sonra Hz. Muâviye (radıyallâhu anh)'nin yanına döndüler. Hz. Muâviye'nin yanında Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Ukbe İbnu Âmir vardı. Âsım:
"Ey Ebû Eyyûb! dedi. Bu sene gazveyi kaçırdık. Bize, (bunun telafisi için bir çare) haber verildi. Buna göre, kim dört mescitte namaz kılarsa, günahları affedilirmiş." Ebû Eyyûb:
"Ey kardeşimin oğlu! dedi. Ben sana bundan daha kolayını haber vereyim. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü işittim: "kim emredildiği şekilde (mükemmel olarak) abdestini alır, emredildiği şekilde namazını kılarsa, önceden yapmış olduğu (kusurlu) ameli sebebiyle affolunur." Ey Ukbe! (Resûlullah'ın tebşiri) böyleydi değil mi?"Ukbe: "Evet!" dedi."[9]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hakkı verilerek alınacak abdest ve kılınacak namazın, herhangi meşru bir sebeple kaçırılan cihadın zararını telafi edebileceğini belirtir. Zîra, hadiste râvi Âsım, -açıklamadığı bir sebeple- Selâsil gazvesini kaçırdığını belirtmektedir. Bundan hasıl olan manevî zararın telafisi için çareler aradığı, kendisine "dört mescidde namaz kılması" tavsiye edildiği, bu tavsiye ile de mutmain olmayarak Hz. Muâviye'nin yanında rastladığı yüce sahabi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye de maruz kaldığı cihadı kaçırma musibetinin çaresini sorduğu görülmektedir.
Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Kuzey Afrika fatihlerinden Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh)'in şehadet ve tasdikiyle hakkıyla alınan abdest ve hakkı verilerek kılınan namazın daha önce işlenmiş olan hatalı amelin günahına keffaret olacağına dair nebevî tebşîrâtı haber veriyor.
2- Bu rivayette ashâbın Allah yolunda cihad ve günahlarını affettirme çarelerini araştırmada ne kadar hırslı ve ısrarlı olduklarını göstermektedir.
3- Hadiste geçen ferâbetû tabirini "Bunun üzerine kendilerini Allah yoluna verdiler" diye tercüme ettik. Çünkü kelimenin aslı ribat'tır ve farklı mânalarda anlaşılmıştır:
***** Kök olarak rabt bağlamak mânasına gelir. Hatta dilimizdeki bağlamak mânasına kullanılan rabdetmek; bağ mânasına kullanılan rabıta bu kökten gelir. Ribat, bağlama vasıtası (bağ) mânasına geldiği gibi Allah yolunda bağlanan şey (at) mânasına, keza Allah yoluna bağlanıp kalınan yer (askeri kışla, zikirhane) gibi mânalara da gelir. İlk devirlerde hududlarda kurulan askerî karakol ve kışlalar ki bir nevî küçük çapta kaledir, içerisinde mescid, kütüphane, hamam, at bağlama yeri, asker koğuşları vs. gerekli kısımlar birlikte bulunurdu- hep ribat diye anılmıştır. Askerler burada cihad dışındaki vakitlerini zikir ve ilmî meşguliyetlerle geçirirlerdi. Bu sebeple ribat dînî meşguliyetlerle cihad gibi dünyevi zannına düşülen meşguliyetlerin her ikisini birlikte ifade eden câmi kelimelerden biridir. Sadece bir kelime değil, bir müessesedir de. Yani dünya ve ahiret ve âhiret birliğine ulaşılan, aynı fiille her ikisi birden yaşanılan bir müessese. Bu sebeptendir ki, ribat kelimesinin, tasavvuf ıstılahı olarak tekke mânasında kullanıldığı da olur.
Kelimenin bu mâna zenginliğine kavuşmasında şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'in katkısı olmuştur. Çünkü Kur'ân'da: *"Ey iman edenler! Sabredin, düşmanlarınızla sabır yarışı edin, sınırlarda nevbet bekleşin. Allah'tan korkun böylece kurtuluşa erebilirsiniz"* (Âl-i İmrân: 3/200) buyurulmuştur. Âyette geçen verâbitû bazılarınca sınırda bekleşmek olarak anlaşılmıştır. Ancak, Resûlullah "ribat"ı, bazı hadislerinde bizzat yaptığı açıklamalarında "ibadette hassasiyet", "ibadette çokluk" mânasında tarif etmiştir. Şöyle buyurur: "Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) buyurdular ki: "Size Allah'ın kendisiyle günahları yok ettiği ve dereceleri yükselttiği şeyi haber vereyim mi? Bu, hoşa gitmeyen durumlara rağmen abdesti tam almak,mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra ikinci namazı intizar edip beklemektir. İşte ribat budur, işte ribat budur." Âlimler, Resûllah'ın burada, yukarıda kaydettiğimiz âyette Cenâb-ı Hakk'ın kastettiği ribatta maksadın bu olduğunu belirttiğini söylerler. Şu halde bazılarınca "sınırda nöbet beklemek" diye anlaşılabilen ribat, bazılarınca da mescitte oturarak -veya zihinde canlı şekilde- müteakip namazı beklemek olarak anlaşılmıştır. Bu anlama hadislerin anlatmasına dayanmaktadır.
Şu halde, bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: Ebû Eyyûbu'l Ensârî (radıyallâhu anh) "ribat"ı bu mânada anlamış ve kendisine, kaçırdığı cihadın telafisi için çare soran Âsım İbnu Süfyan'a, hakkı verilerek alınacak abdest ve hakkı verilerek kılınacak namazın ribat yani cihad sayılacağını belirtmiş olmaktadır.
Esasen bazı âlimler, âyet-i kerimedeki "Kendinizi rabtedin" emrinin hakikatını: "Nefsin ve bedenin taatlerle bağlanması" diye açıklarlar. Bunu "hudutta düşmâna karşı nefsini bağlayıp nöbet beklemek, düşmanın hücumunu defetme" diye anlayanlar da özden ayrılmış, farklı bir te'vile sapmış değillerdir. İçinde bulunulan şartlarda, biri diğerine efdaliyet kazanır, o kadar. Sindî der ki: "Bu ameller, şeytanın kişiye yol bulup nüfuz edeceği yolları tıkar, nefsi de şehvetlerden uzaklaştırır. Nefse ve şeytana karşı ortaya konan adâvet ise cihâd-ı ekberdir. Zîra bu cihadla kişi, en büyük düşmanı olan nefsini kahreder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu cihadın şanını yüceltemek için hem er-Ribât diyerek marife kılmış ve hem de üç kere tekrar etmiştir."[10]

6. وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسول اللهِ # يقول: يَعْجَبُ رَبُّكَ مِنْ رَاعِى غَنَمٍ فِي رَأسِ شَظِيَّةِ الجَبَلِ يُؤَذِّنُ بِالصَّ◌ةِ وَيُصَلِّى، فَيَقُولُ اللهُ تَعالى: انْظُرُوا إلى عَبْدِى هَذَا، يُؤَذِّنُ وَيُ◌قِيمُ الصَّ◌ةَ يَخَافُ مِنّى، قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِى، وَأدْخَلْتُهُ الجَنَّةَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

6. (2323)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Rabbin, koyun güden bir çobanın, bir dağın zirvesine çıkıp namaz için ezan okuyup sonra da namaz kılmasından hoşlanır ve Allah Teâlâ hazretleri şöyle der:
"Benim şu kuluma bakın! Ezan okuyor, namaz kılıyor, yani benden korkuyor. Kasem olsun, kulumu affettim ve onu cennetime dahil ettim."[11]

7. وعن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ رَسولَ اللهِ # قالَ: اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا، وَاعْلَمُوا أنَّ خَيْرَ أعْمَالِكُمْ الصَّ◌ةُ، وَ◌ يُحَافِظُ عَلى الْوُضُوءِ إَّ مُؤمِنٌ[.

7. (2324)- İmam Mâlik (radıyallâhu anh)'e ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:
"İstikamet üzere olun. (Bunun sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. (Zâhirî ve bâtınî temizliği koruyarak) abdestli olmaya ancak mü'min riayet eder."[12]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta'da muallak (senetsiz) ise de başka kaynaklarda muttasıl olarak gelmiştir.
2- Hadiste geçen, istikamet üzere olun emrini âlimler: "Sizin için farz ve sünnet kılınan yoldan sapıtmayın, buna gücünüz yeter" veya "Allah'ın hukukunu îfa etmek, hudûduna (yasaklarına) uymak, kazâsına razı olmak suretiyle doğru yoldan ayrılmayın" şeklinde açıklamışlardır.
Hadisin devamı, bu istikametin korunması halinde Allah'ın vereceği sevabın kullar tarafından hesap edilemeyeceğini belirtir. Nitekim âyet-i kerîmede: "... Allah'ın nimetini sayacak olsanız bitiremezsiniz..." (İbrahim 34) buyrulmuştur.
Zürkânî hadisin açıklanması sadedinde şu mânaya da yer verir: "Siz kendi güç ve kudretinizin tamamını bezl etseniz de (dinin bütün hayırlarını yapmakta) muvaffak olamazsınız. Ancak Allah'ın yardımıyla olabilirsiniz" veya: "Güzel olan yolda istikamet üzere olun, vasat üzere gidin, en iyiye yakın olanı arayın, zîra siz iyi amellerin hepsini ihata etmeye güç yetiremezsiniz. Mahlukâtın mutlaka eksiği, kusuru bulunacaktır."
Bu açıklamadan sonra Zürkânî devam eder."Burada sanki maksad, mükellefin kusuruna dikkat çekmek, onu görmesini sağlamak, böylece amele güvenmeyip, daha iyiyi bulmak için gayret göstermeye tahrik etmek, teşvik etmektir." Nitekim bu hususta Beyzâvî de şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vessselâm), istikameti emrettikten sonra onların Allah'ın hakkını îfa etmeye ve dînin gösterdiği ideal hedefe ulaşmaya güç yetiremeyeceklerini haber vermiştir, ta ki insanlar bu gerçekten gafil olmasınlar. Sanki şöyle demektedir: " Yaptığınız hayırları (yeterli bulup) güvenmeyin, kusurunuz sebebiyle değil, acziniz sebebiyle terkedip yapamadıklarınız için de Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin."
3- Hadiste geçen, "En hayırlı ameliniz namazdır" ifadesini bir kısım ulema şöyle açıklar: "Yani namaz ecri ve sevabı en ziyade olan amelinizdir. Bu sebeple amellerin en efdalidir. Çünkü namaz, ibadetlerin bütün çeşitlerini içine alır: Kıraat, tesbih, tekbir, tehlil, beşerî kelamdan ve ibadeti bozucu davranışlardan sakınma, (kıyam, rüku, secde), bu camiiyyet sebebiyledir ki mü'minin mîracı ve Alllah'a yakınlaşma vesilesi olmuştur."
4- Hadiste, devamlı abdestli olmak ve namaz anında yenilemek istihbab edilmektedir. Namaz anında yenilenmesi, onun mükemmel şekilde muhafaza edilmesinin şartıdır.[13]

8. وعن حذيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللهِ # إذا حَزَبَهُ أمْرٌ صَلّى[. أخرجه أبو ادو .»حَزَبَهُ«: بالباء والنون: أى نزل به، وأوقعه فى الحزن.

8. (2325)- Hz. Huzeyfe (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı herhangi bir şey üzecek olursa namaz kılardı."[14]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de bir iş vukua geldiği veya bir gam isabet ettiği zaman..." diyerek açıklama getirmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesslam) böylece, ciddi bir hâdisenin şokuyla karşılaştığımız veya hehangi bir üzüntü ile sersemleştiğimiz hengamlarda, üzerimizdeki şok ve şaşkınlığı namaz kılarak hafifletmeyi tavsiye etmektedir. Böyle anlarda karar veya ani harekete tevessül etmek zararlı neticeler hasıl edebilecektir. Namaz bir sığınak olacak, bir toparlanma fırsatı sağlayacaktır.[15]

9. وعن عبدالله بن سلمان عن رجل من أصحاب النّبيّ # قال:]جَاءَ رَجُلٌ يَوْمَ خَيْبَرَ إلى النّبيّ #، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: لَقَدْ رَبِحْتُ الْيَوْمَ رِبْحاً مَا رَبِحَهُ أحَدٌ مِنْ هَذَا الْوَادِى؟ قالَ: وَيْحَكَ، ومَا رَبِحْتَ؟ قالَ: مَا زِلْتُ أبِيعُ وَأبْتَاعُ حَتّى رَبِحْتُ ثَ◌ثِمِائَةِ أُوقِيَّةٍ، فقَالَ لَهُ # أفَ◌ أُنَبّئُكَ بِخَيْرِ رِبْحٍ، فقَالَ: مَاهُوَ يَا رسُول اللهِ قالَ: رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الصَّ◌َةِ[. أخرجه أبو داود .

9. (2326)- Abdullah İbnu Selmân, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından birisinden naklediyor: "Hayberin fethedildiği gün bir adam Hz. Peygamber'e gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi. Efendimiz:
"Bak hele! Neler de kazandın?" diye sordu. Adam:
"Ben alıp satmaya ara vermeden devam ettim. Öyle ki üçyüz okiyye kâr ettim dedi. Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz:
"Sana kârların en hayırlısını haber vereyim mi?" diye sordu. Adam:
"O nedir, ey Allah'ın Resûlü?" dedi. Efendimiz açıkladı:
"(Farz) namazdan sonra, kılacağın iki rekattir."[16]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzun. Rivayet şöyle başlar: "Hayber'i fethettiğimiz zaman, askerler hisselerine ganimetten -Mal ve köle- her ne düştü ise ortaya çıkarıp alışverişte bulundular. Resûlullah namaz kılarken bir zât gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, bugün ben öyle bir kâr ettim ki, böyle bir kârı şu vadi ahalisinden hiçbiri yapmamıştır" dedi..."
2- Bir okiyye kırk dirhemdir.
3- Hadis, gazve sırasında alışverişin câiz olduğunu, hususen, dağıtımdan sonra, ganimet mallarıyla ticaret yapmanın câiz olduğunu ifade eder. Şayet ticaret, gazinin gazve sevabını eksiltse idi, Resûlullah bunu mutlaka belirtirdi. Belirtmediğine göre takrir buyurmuş olmaktadır. Öyleyse bu maddî ticaret, manevî kazanca herhangi bir eksiklik getirmemektedir. Nitekim, ashabın hacc seferi sırasında alışverişle meşguliyetlerinin, amellerinde bir noksanlık getirmeyeceği hususunda âyet nazil olmuştur: "(Hacc mevsiminde ticaret ederek) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur..." (Bakara 198).[17]

10. وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: حُبّبَ إلَىَّ النّسَاءُ وَالطِّيبُ، وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى في الصَّ◌َةِ[. أخرجه النسائى .

10. (2327)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bana kadın ve güzel koku sevdirildi, gözümün nuru namazda kılındı."[18]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin koku ve kadınla ilgili kısmını 2137 numaralı hadiste açıkladık. Burada namazla ilgili bir miktar açıklama sunacağız:
Önce şu hususu belirtelim ki, Efendimiz burada en hayırlı şeylerin zikrini beraber yapmıştır: Kadın ve namaz. Zîra bir hadiste kadın, dünyevi metaın en hayırlısı olarak tavsif edilmiştir. "Dünya bir meta'dan ibarettir. Onun en hayırlı meta'ı ise sâliha kadındır." Yukarıda kaydettiğimiz üzere dînî emirlerin de en hayırlısı namazdır. O

halde ikisinin beraber zikri pek münasip düşmüştür. "Gözümün nuru namazda kılındı" ifadesi namazın şanını yücelten bir ifadedir. Namazın dünyevî şeylerden biri olarak ifade edilmiş olmasını Gazâlî şöyle açıklar: "His ve müşahedeye giren her şey şehadet ve müşahede âlemindendir, dolayısiyle dünyadan sayılır. Namazın secde ve rükûsunda organların hareketiyle hissedilen telezzüz dünyevi bir his olduğu için namazı dünyaya izafe etmiştir. Kul bazan ibadetiyle öylesine ünsiyet eder ve ondan öyle lezzet duyar ki, ibadet etmesine engel olunması ona en büyük cezalardan biri olur. Nitekim bazı âbidler şöyle dua etmişlerdir: "Ben ölümden korkmazdım, ne var ki benimle gece namazlarımın arasına girmektedir." Böylelerinden şu şekilde dua edene de rastlanmıştır: "Allah'ım, bana kabirde de namaz kılma gücü ver."[19]

.11. وعن ربيعة بن كعب ا ٴسلمى قال:]كُنْتُ أبِيتُ مَعَ النّبِيّ # فَآتِيهِ بِوَضُوئِهِ وَبِحَاجَتِهِ، فقَالَ لِى: سَلْنِى. قُلْتُ: فإنِّى أسْألُكَ مُرَافَقَتَكَ فِي الجَنَّةِ، فقَالَ: أوَ غَيْرَ ذلِكَ؟ قُلْتُ: هُوَ ذاكَ. قالَ: فَأعِنِّى عَلى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

11. (2328)- Rebî'a İbnu Ka'b el-Eslemî anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber gecelemiştim, kendisine abdest suyunu ve başkaca ihtiyaçlarını getirdim. Bana:
"Dile benden (ne dilersen)!" buyurdu. Ben:
"Senden cennette seninle beraberlik diliyorum!" dedim. Bana:
"Veya bundan başka birşey?" dedi. Ben:
"Hayır, sadece bunu istiyorum!" dedim.
"Öyleyse kendin için çok secde ederek bana yardımcı ol!" buyurdu."[20]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cennette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le beraberliğin zor olduğunu ifade etmektedir. Zîra Hz. Peygamber, dilek sahibinden, bir başka dilekte bulunmasını istemiştir. Bir başka dileğinin gerçekleşmesi, Resûlullah nazarında bundan daha kolay olacaktı ki, dileğini değiştirmesini taleb etmiştir.
2- Bazı şârihler, Rebî'a (radıyallâhu anh)'nın bu taleple âhirette eşitlik istemiş olabileceğini söylemiş iseler de, bu pek uzak bir ihtimaldir. Her mü'minin en tabii isteği Resûlullah'la âhirette beraberliktir. Bunda eşitlik düşüncesi bulunmaz. Hz. Peygamber'in resûllük vasfıyla arkadaşlığına mazhar olmayı dilemek, eşitlik talebi değildir. Bu çeşit temenni zaman zaman olmuş, bazan Efendimiz: "Kişi sevdiği ile beraberdir" diyerek beraberlik arzu eden aşık mü'minlerin gönüllerini serinletmiş, hoşnud kılmıştır.
3- Secdeden maksad namazdır. Çok secde, çok namazdır. Cennette Resûlullah'la beraberlik gibi elde edilmesi zor, uhrevî yüce mertebeler, ancak namaz gibi değerli ibadetleri çokça yapmakla kazanılabilir. Şu halde bu hadis, aynı zamanda namazın ehemmiyetine, şanının, Allah indindeki değerinin yüksekliğine bir delil teşkil etmektedir. Nitekim Alak Sûresinin son âyetinde secdenin Allah'a yaklaştıracağı kesin bir üslubla ifade edilmiştir.
4- Hadis şunu da ders veriyor ki, yüce dilekler için dua yeterli değildir, onun gerçekleşmesi için gerekli olan amele yer vermek şarttır.
5- Bir hizmet mukabilinde hizmeti yapana, "Dile benden ne dilersen!" denmesi, büyüklerin şanındandır.
6- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın hazinelerinde mevcut olan herhangi bir şeyi vermek veya vaaddetmek hususunda yetkilidir.[21]

.12. وعن معدان بن أبى طلحة اليعمرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللهِ #، وَرَضِيَ اللّهُ عَنْه، فقُلْتُ: أخْبِرْنِى بِعَمَلٍ أعْمَلُهُ يُدْخِلُنِى اللّهُ بِهِ الجَنَّةَ، أوْ قالَ قُلْتُ: بِأحَبِّ ا ٴعْمَالِ إلى اللهِ تعالى، فَسَكَتَ، ثُمَّ سَألْتُه فَسَكَتَ، ثُمَّ سَألْتُهُ الثَّالثةَ، فقَالَ: سَألْتُ عَنْ ذلِكَ رَسُولَ اللهِ # فقَالَ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ، فإنَّكَ تَسْجُدُ للهِ تَعالى سَجْدَةً إ ّ رَفَعَكَ اللّهُ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَةً. قالَ مَعْدَانُ: ثُمَّ أتَيْتُ أبَا الدَّرْدَاءِ فَسألْتُهُ، فقَالَ: مِثْلَ مَا قَالَ لِى ثَوْبَانُ[. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى .

12. (2329)- Ma'dan İbnu Ebî Talha el-Ya'merî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın azadlısı Sevbân (radıyallâhu anh)'a rastladım. Kendisine:

"Bana bir amel söyle de onu yapayım. Allah da onun sayesinde beni cennetine koysun" dedim. -Veya şöyle demişti: "Dedim ki: "..Allah nezdinde en hayırlı ameli bana bildir."- Sevbân sükut etti. Sonra ben tekrar aynı şeyi sordum. O yine sükut etti. Ben üçüncü sefer sordum. Sonunda dedi ki:
"Aynı şeyleri ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sormuştum. Bana şu cevabı vermişti:
"Çokça secde yapman gerekir. Zîra sen secde ettikçe, her secden sebebiyle Allah dereceni artırır, onun sebebiyle günahını döker." Ma'dan der ki: "Sonra Ebu'd-Derdâ'ya geldim. Aynı şeyi ona da sordum. O da Sevbân'ın bana söylediğinin aynısını söyledi."[22]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Selef'in en büyük meselesinin Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu göstermektedir. Resûlullah'ın âzadlısı Sevbân'la karşılaşan Ma'dan İbnu Ebî Talha, muhatabı, Resûlullah'ın bir yakını olması haysiyyetiyle ilk iş, ondan Allah'ın rızasını kazandıracak en muteber ameli soruyor.
2- Sevbân, soruya hemen cevap vermiyor. Umumiyetle, Efendimiz de, muhatabın merakını uyandırmak, alakasını artırmak için, aynı şekilde sorulan soruya hemen cevap vermez, tekrar ettirirdi. Şu halde bu rivayet, Resûlullah'ın tebliğde takip ettiği bu prensibin, ashab tarafından da zaman zaman tatbik edildiğine güzel bir örnek olmaktadır.
Mamafih, derhal konuşmayıp sorunun bir-iki sefer tekrarından sonra cevaplamada, yapılacak açıklamayı düşünme, zihinde derleyip toparlama, mesele ile alakalı bilgisine zihnen başvurma gibi bir başka gaye daha aramak da muvafıktır.
İlave açıklama için önceki hadise bakılabilir.

İkinci Bâb

Namazın Eda Ve Kazasının Vücûbu Hakkında

.1. عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَأَلَ رَجُلٌ نَبِيَّ اللّهِ #: فقَالَ يَارسُولَ الله كَمِ افْتَرَضَ اللّهُ عَلى عِبَادِهِ مِنَ الصَّلَواتِ؟ قالَ: افْتَرَضَ اللّهُ عَلى عِبَادِهِ صَلَواتٍ خَمْساً. قالَ يَا رَسولَ اللّهِ: هَلْ قَبْلَهُنَّ أوْ بَعْدَهُنَّ شَئْءٌ؟ قالَ: افْتَرَضَ اللّهُ عَلى عِبَادِهِ صَلَواتٍ خَمْساً، فَحَلَفَ الرَّجُلُ يَزِيدُ عَلَيْهَا شَيْئاً، وَ◌َ يَنقُصُ مِنْهَا شَيْئاً، فقَالَ رَسولُ اللّهِ #، إنْ صَدَقَ لَيَدْخُلَنَّ الجَنَّةَ[. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى، وهذا لفظ النسائى.وقد أخرجه مسلم والترمذي في جملة حديث طويل مذكور في كتاب ا“يمان .

1. (2330)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Allah, kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Allah, kullarına beş vakit namazı farz kıldı" diye cevap verdi. Adam tekrar sordu:
"Bunlardan önce veya sonra başka bir şey var mı?"
"Allah kullarına beş vakti farz kıldı."
Bu cevap üzerine adam, bunlar üzerine hiçbir ilavede bulunmayacağına, onlardan herhangi bir eksiltme de yapmayacağına dair yemin etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bu adam sözünde durursa mutlaka cennete girecektir!" buyurdu."[23]
Bu rivayeti, Müslim ve Tirmizî, Kitâbu'l-Îman'da mezkur, uzun bir hadis zımnında tahric ederler.[24]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette sual soran kimsenin Dımâm İbnu Salebe olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Dımâm, Benû Sa'd İbnu Bekr'in Hz. Peygamber'e gönderdiği elçi idi. Resûlullah'ın huzuruna çıkınca bölgesine gelen müslüman memurların söylediği ve gönderilen "nebevi mektupların" ihtiva ettiği tevhid, yaratılış, namaz, oruç, zekât gibi esaslardaki tebliğatıyla ilgili sorular sorup, İslâm adına duyduklarını tahkik eder. Dımâm hakkında gelen müslüman oluşuyla ilgili bilgiler ihtilaflı ise de, umumiyetle, Resûlullah'ın huzuruna çıktığında henüz müslüman olmadığı, her seferinde yemin vererek sorduğu sorulara aldığı cevaptan mutmain olarak müslüman olduğu kabul edilir. Buhârî'nin rivayeti bu kanaati te'yid etmektedir. Başka rivayetler, kendisi müslüman olduktan sonra kavmine İslam'ı götürerek tebliğde bulunduğunu ve onların da toptan müslüman olmalarına sebep olduğunu te'yid eder. Vak'ayı anlatan bir rivayette, Dımâm'ın, kavmine geri dönünce onlara söylediği söz şöyledir: "Allah bir peygamber göndermiş ve O'na bir kitap indirmiştir. Ben O'nun yanından geldim ve size O'nun emrettiklerini

ve yasakladıklarını getirdim. Rivayet şöyle devam eder:" Vallâhi, o gün orada hazır bulunanlardan -kadın ve erkek- herkes ertesi güne kadar müslüman oldu."

2- Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Dımâm'ın soru sormadaki maharetini fevkalade takdir ederek: "Vallâhi ben Dımâm kadar güzel ve veciz soran birini görmedim" demiştir. Ebû Dâvud'un İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)' tan kaydettiğini hadisin sonunda: "Hz. Peygamber'e elçi olarak gelenler arasında, Dımâm kadar güzel konuşan birini işitmedik" ifadesine yer verilmiştir.

3- Hadiste görülen bazı fevâid:

***** Hadiste, bazı âlimler haber-i vahidle amel etmeye delil bulmuşlardır. Dımâm'ın işittiklerini tahkik etmesi bu esası zedelemez. Çünkü, o bizzat görüşüp, şahsen konuşmak için gelmiştir. Üstelik o tek başına dönüp tebliğde bulunmuş ve kavmi onun sözüne güvenerek İslâm'ı kabul etmiştir.

***** Tesebbüt ve tahkik memduhtur, zîra Resûlullah, Dımâm'ı, araştırması sebebiyle kınamamıştır.

***** Sırf farzları yapıp nevâfile yer vermeyen, kurtuluşa erecektir.

2. وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]فُرِضَتْ عَلى النَّبِيّ # لَيْلَةً أُسْرِىَ بِهِ الصَّ◌َةُ خَمْسِينَ، ثُمَّ نَقَصَتْ حَتَّى جُعِلَتْ خَمْساً، ثُمَّ نُودِى يَا مُحَمَّدُ: إنَّهُ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ، وَإنَّ لَكَ بِهذِهِ الخَمْسِ خَمْسِينَ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود، وهذا لفظ الترمذي.

2. (2331)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Mi'râc'a çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beşe indirildi. Sonra da şöyle hitap edildi:"Ey Muhammed! Artık, nezdimde (hüküm kesinleşmiştir), bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lüftu olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır."[25]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, beş vakit namazın Mi'râc sırasında farz kılındığını ve ilk defa elli vakit olarak teşrî edildiğini belirtiyor. Mi'râc'la ilgili uzun bir hadiste (5570 numaralı hadis) açıklandığı üzere Resûlullah Cenâb-ı Hakk'tan elli vakit namaz farzını telakki ettikten sonra dönüş sırasında Hz. Mûsa (aleyhisselâm)'ya uğrar. Hz. Mûsa: "Allah ümmetine neyi farz kıldı?" diye sorunca, Resûlullah "Elli vakit namaz!" der. Bunun üzerine Hz. Mûsa: "Ümmetin buna takat getiremez, git Rabbinden azaltmasını taleb et!" tavsiyesinde bulunur. Resûlullah mükerrer gidişlerle namaz miktarını elliden beş vakte indirtir. Şu halde yukarıdaki hadis, Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Cenâb-ı Hakk'ın son müracaatında verdiği cevabı aksettirmektedir: "Namaz artık beş vakitten daha da azaltılamaz, bu kesinleşmiş bir hükümdür."

Hadiste, namaz beş vakit olmakla birlikte elli vakit olduğu ifade edilir. Bu, "yapılan her hayrın Allah indinde en az on misliyle kabul edileceği"ni tebşir eden âyet-i kerîmeye uygun bir ihbardır: "Kim bir hayır işlerse işte ona bunun on katı var" (En'âm 160). Şu halde Resûlullah'a Mî'rac'ta farz edilen beş vakit namaz, mü'minin defter-i ameline on misliyle yani elli vakit olarak yazılmaktadır. Rabbimiz, namazın ehemmiyetini gereğince takdir etmemiz için elli vakit olarak farzetmiş, lütfunun, kereminin vüs'atini ifade için de beş vakte indirerek elli vakit olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur.

3. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]فَرَضَ اللهُ الصَّ◌َةَ عَلى لِسَان نَبِيّكُمْ # في الحَضَرِ أرْبَعاً، وفي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ، وَفي الخَوْفِ رَكْعَةً[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

3. (2332)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Allah, namazı peygamberinizin diliyle hazerde dört, seferde iki, korku halinde de dört rek'at olarak farz kılmıştır."[26]

4. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]فَرَضَ اللهُ الصَّ◌َةَ حِينَ فَرَضَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ أتَمَّهَا في الحَضَرِ، وَأُقِرَّتْ صَ◌َةُ المسَافِرِ عَلى الفَرِيضَةِ ا ُولَى[. أخرجه الستة إ الترمذي .

4. (2333)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Allah namazı (ilk defa farz ettiği zaman iki rek'at olarak farz etmişti. Sonra onu hazer için (dörde) tamamladı. Yolcu namazı ilk farz edildiği şekilde sabit tutuldu."[27]

AÇIKLAMA:

1- Namaz farz edildiği zaman, bütün vakitler ikişer rek'at olarak farz edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde akşam namazı istisna edilir ve onun üç rek'at olarak farz edildiği belirtilir.
Buhârî'nin kaydettiği bir başka rivayette, namazların hicretten sonra dört rek'ate çıkarıldığı belirtilir. Bu hususu İbnu Huzeyme, Beyhakî ve İbnu Hibbân tarafından tahriç edilmiş olan bir rivayette Hz. Âişe şöyle açar: "Hazer ve sefer namazı (Mi'râc'ta) ikişer rek'at olarak farz kılınmıştı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'ye gelip, itminan bulunca hazer namazlarına ikişer rek'at daha ilave edildi. Sadece sabah namazı, kıraatinin uzunluğu sebebiyle iki rek'at olarak bırakıldı. Akşam namazı da eski hâli üzere üç rek'at olarak bırakıldı, çünkü bu gündüzün vitridir."
Namazlar bu şekilde dört rek'ata çıkarıldıktan sonra: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur..." (Nisâ 101) âyeti nâzil olmuştur. İbnu'l-Esîr'in, Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, namazın kısaltılması hadisesi hicretin dördüncü yılında teşri edilmiştir. Mamafih ilgili âyetin, hicretin ikinci yılında nâzil olduğu da söylenmiştir.
2- Hanefîler, sadedinde olduğumuz Hz. Âişe hadisini esas alarak, seferde namazın kasredilmesini ruhsat değil, azimet telakki etmiştir. Muhalifleri ve bu meyanda Şâfiîler yukarıda kaydettiğimiz âyeti esas alarak namazı seferde kasretmeyi (iki kılmayı) ruhsat telakki etmiştir.
3- Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimler, İsra yani Mi'râc'tan önce farz namaz olmamakla birlikte gece namazının emredildiğini belirtirler. Bunun herhangi bir miktarı, hududu yoktur. el-Harbî, ilk defa sabah ve yatsı namazlarının ikişer rek'at farz kılındığını söylemiştir. Şâfiî gibi bazı âlimler, gece namazının bidayette farz kılındığını, ancak 'Ondan kolayınıza geleni okuyun' âyetinin (Müzzemmil 20) nüzûlünden sonra bu farziyetin neshedildiğini söylerler. Bunlara göre, gecenin bir kısmında kalkmak farz olmuştur. Beş vakit namaz farz olunca bu da neshedilmiştir.

5. وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]صَ◌ةُ النَّحْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَةُ الْفِطْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَ◌ةُ السَّفَرِ رَكْعَتَانِ، وَصَ◌ةُ الجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ، تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ عَلى لِسَانِ النَّبِيّ #[. أخرجه النسائى .

5. (2334)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kurban bayramında kılınan namaz iki rek'attir, Fıtır (Ramazan) bayramında kılınan namaz iki rek'attir, sefer namazı iki rek'attir, cum'a namazı da iki rek'attir. Bunlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın lisanı üzere, tamamdır, kısaltma yoktur."[28]

6. وعن عبدالله بن فضالة عن أبيه قال:]عَلّمَنِى رسولُ الله #، وَ◌كَانَ فِيمَ عَلّمَنِى، وَ◌حَافِظْ عَلى الصَّلَوَاتِ الخَمْسِ. قالَ قُلْتُ: إنَّ هذِهِ سَاعَاتٍ لِ◌ى فِيهَا أشْغَالٌ، فَمُرْنِى بِأمْرٍ جَامِعٍ إذا أنَا فَعَلْتُهُ أجْزَأ عَنّى؟ فقَالَ: حَافِظْ عَلى الْعَصْرَيْنِ، وَمَا كَانَتْ مِنْ لُغَتِنَا، قُلْتُ: وَمَا الْعَصْرَانِ؟ فقَالَ: صَ◌ةٌ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَصَ◌ةٌ قَبْلَ غُرُوبِهَا[. أخرجه أبو داود .

6. (2335)- Abdullah İbnu Fudâle, babası (Fudâle'den) naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana öğrettikleri arasında: "Beş vakit namaza devam edin!" emri de vardı. Ben: "Bu beş vakit, benim meşguliyetlerimin bulunduğu anlardır. Bana (bunların yerine geçecek) cami (kapsamlı) bir şey emret, öyle ki onu yaptım mı, benden beş vakit namaz borcunun yerine geçsin!" dedim. Bunun üzerine: "Öyleyse Asreyn'e devam et!" buyurdu. Bu kelime bizim dilimizde yoktu. Bu sebeple: "Asreyn nedir?" diye sordum. "Güneş doğmazdan önceki namazla güneş batmazdan önceki namaz" buyurdu."[29]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, "devam et" diye tercüme ettiğimiz hâfizun emri muhafaza etmekten gelir, bu da "amel"e ilim, hey'et ve vakit olarak riayet etmek ve aslını ortaya çıkaran ve îfa edilmesini tamamlayan ve kemaline götüren bütün cüzleriyle ikame etmek mânasına gelir.
2- Sabah namazına da asr denmesi tağlib prensibiyledir. Araplar annebabaya ebeveyn (iki baba), ay ve güneşe kamereyn (iki ay) derler. Bu bir ifade üslubudur, tağlib denir. Asr'ın sabah'a galebesi, meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle ikindiye riayetin zorluğundan ileri gelmiştir.

3- Bu hadis, görüldüğü üzere müşkil bir mâna arzetmektedir. Çünkü sabah ve ikindi namazlarının, diğer vakitlerin yerine geçebileceği mânasını zihne getirmektedir. Halbuki, Kur'an ve sünnette gelen pek çok muhkem nassla sabit olmuştur ki, günde beş vakit namaz farzdır ve bunlardan hiçbiri diğerinin yerini tutmayacağı gibi, bu beşi eksiltmenin de imkanı yoktur.
Bu çeşit, sahih hadislere veya Kur'ân'a ters düşen (teâruz eden) rivayetler vasfen sahih bile olsa şazz denir ve hükmüyle amel edilmez. Zayıf olduğu takdirde münker denir, evleviyetle amelden terkedilir.
Beyhakî Sünen'inde hadisi sıhhat yönüyle değerlendirmeden güzel bir te'vilde bulunur: "Doğruyu Allah bilir ya Efendimiz şunu demek istemiş olmalıdır: "Beş vakit namazın her birini ilk vakitlerinde kıl, mücbir bir sebeple ilk vaktinde kılamaz da tehir edersen mazur sayılırsın, ama iki vaktin namazlarının ilk vaktinde kılınmasını sıkı sıkıya emretmektedir." İbnu Hibbân da Sahih'inde şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Asreyn'in kılınması hususundaki ziyade te'kidi, vaktin evvelinde kılınmasını emir gayesine matuftur. Betahsis bu iki vaktin zikr, o zamandaki meşguliyetlerin çokluğu sebebiyle tehlikeye düşme ihtimalinin fazlalığından ileri gelir."

7. وعن سيرة بن معبد قال:]قالَ رسولُ اللهِ # مُرُوا الصَّبِيَّ بِالصَّ◌َةِ إذا بَلَغَ سَبْعَ سِنِينَ، فإذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي.ولفظه: »عَلِّمُوا الصَّبِيَّ الصَّ◌َةَ ابْنَ سَبْعٍ وَاضْرِبُوهُ عَلَيْهَا ابن عَشْرٍ« .

7. (2336)- Sebretü' bnu Ma'bed (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yedi yaşına geldi mi çocuğa namazı emredin, on yaşına geldi mi kılmadığı takdirde dövün."[30]
Tirmizî'nin rivayetinde "Çocuğa namazı yedi yaşında öğretin, kılmadığı takdirde on yaşında dövün" şeklindedir.

8. وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ #: مُرُوا أوْ◌َدكُمْ بِالصَّ◌َةِ وَهُمْ أبْنَاءُ سَبْعٍ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أبْنَاءُ عَشْرٍ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي المَضَاجِعِ[. أخرجه أبو داود .

8. (2337)- Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çocuklarınıza, onlar yedi yaşında iken namazı emredin. On yaşında olunca namaz(daki ihmalleri) sebebiyle onları dövün, yataklarını da ayırın."[31]

9. وله في أخرى:]أنَّ رَسولُ اللهِ # سُئِلَ عَنْ ذلِكَ فقَالَ: إذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ فَمُرُوهُ بِالصَّ◌َةِ[.

9. (2338)- Onun bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah'a bundan (namazın çocuğa ne zaman emredileceğinden) sorulmuştu:
"Çocuk sağını solundan ayırmasını bildi mi ona namazı emredin" buyurdu."[32]

AÇIKLAMA:

1- Çocuk terbiyesi ile ilgili olarak Resûlullah'ın verdiği mühim talimatlardan biri, çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen üç hadis bu mesele üzerine ciddi prensipler vaz'etmektedir. Doğar doğmaz kulaklarına ezan ve kamet okuyup isim koymakla fiilen başlatılan çocuk terbiyesinin, sünnette gelen beyanlara göre muhtelif safhaları var. Kısaca özetleyelim:
*** Ta'lime (öğretmeye) başlama yaşı:** Konuşmaktır. Hz. peygamber'den gelen rivayetler, Abdulmuttaliboğullarından bir çocuk, konuşmaya başlar başlamaz, o çocuğa şu âyeti yedi sefer okutarak ezberletirdi: "Hamd O Allah'a olsun ki, O ne bir çocuk edinmiştir, ne de mülkünde bir ortağa sahiptir" (Nahl 78). Görüldüğü üzere ilk öğretilen şey Kur'an'dan bazı âyetlerdir ve itikadla ilgilidir.
*** Namaza başlama yaşı:** Temyiz yaşıdır. Yukarıda, ilk iki hadiste yedi rakamı geçmekte ise de üçüncü hadiste sağını solundan ayırma tabiri geçmektedir. bu meseleye temas eden başka hadislerde "20'ye kadar sayma" "namazı anlama", "süt dişlerini atma (dişeme)" gibi başka kıstaslar zikredilmiştir. Âlimler bütün rivayetleri değerlendirerek namazı emretme yaşının "temyiz yaşı" olduğunu, bunu rakamla tesbitin zor olduğunu, zîra her çocukta bunun değişebileceğini, bazılarının 4-5 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşabilirken diğer bir kısmının 7-8 yaşlarında bile "temyiz"e ulaşamayacağını belirtirler.Temyizi tarifte hadisciler umumiyetle muhatap olabilmeyi, yani "çocuğun söylenenleri eksiksiz anlayıp tam olarak cevap verebilir hale gelmesi"ni esas alırlar.Âlimler derler ki: "Namaz temyiz yaşında emredildiğine göre daha önceden çocuk namazla ilgili farz, vacib, sünnet her çeşit

bilgileri öğrenmelidir." Buna göre konuşmaya başladığı andan itibaren en azından namazda okuyacağı sûreler, duâlar, namazın rükünleri, vacibleri vs. ile ilgili bilgiler öğretilmiş olmalıdır.
* **Namazı zorla kıldırma yaşı:** On yaşıdır. Hadiste: "Yedi yaşında namazı emredin, on yaşında namaz için dövün" buyrulmuştur. Bu emir yedi yaşlarında yavaş yavaş, fazla zorlanmadan tatlılıkla alıştırılmasını irşad eder, bu yaşta dayağı tavsiye etmez. Ama on yaşına gelince namaz henüz tam benimsetilememişse icabında dövülmesi tavsiye edilmektedir. Zîra o yaşlarda dinin en mühim emri olan namaza alıştırılamazsa ondan sonra büyük zorluklar çıkabilecek, alıştırılamayabilecek demektir.
Dal küçükken eğilir ve: Müslüman evladının evleviyetle eğilmesi, alıştırılması gereken şey namazdır.
Âile reisini pek çok âyetiyle [Tahrîm 6, Zümer 15-16, Şuarâ 45] terbiyeden sorumlu tutan Kur'ân-ı Kerîm, âile ferdlerine bilhassa namazın emredilmesi üzerinde durur: "Ehline namazı emret. Kendin de ona sebat ile devam eyle. Biz senden bir rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız" (Tâhâ 132).
İslâm âlimleri, çocuğa dînini öğretmeden meslek öğretilmesini câiz bulmazlar. "Zîra derler, çocuğun bilahare kalbinden sökülüp atılması zor olan bozuk bir mezhep üzere yetişme ihtimali vardır."
On yaş yataklarını ayırma yaşıdır da. Münâvî, emir mutlak olması haysiyetiyle hepsi kız veya hepsi erkek de olsa o yaşta çocukların "uyudukları yatakların" ayrılması gerektiğini belirtir. Bu nebevî irşad on yaşına basan çocukların cinsî terbiyelerinin ciddî ve sistemli şekilde ele alınmasını tazammun eder. On yaşlarına mürâhık yaşı da denir. Çocukta yavaş yavaş büluğ emareleri başlar. Bu yaşa terettüp eden başka ahkâm da vardır.
2- İslâm âlimleri on yaşında dayağa izin verilmiş olmasını, çocuğun bu yaşta dayağa tahammül edebileceği ve böylece dayağın terbiyevî olabileceği gerekçesiyle îzah ederler. Aliyyü'l-Kârî, altı yaştan önce dayağın haram olduğunu belirtir. Beyhakî hazretleri "farzı ilgilendirmeyen meseleler dışında dayağın helâl olmadığı" kanaatini ifade eder. Bu bâbta gelen âyet ve hadisleri esas alan âlimler meşru olan dayağın "yaralayıcı olmayacak", "üç darbeyi geçmeyecek" ve "başa vurulmayacak" şekilde olması gerektiğinde ittifak ederler.

10. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]عَرَضَنِى رَسولُ اللهِ # يَوْمَ أُحُدٍ وَأنَا ابْنُ أرْبَعَ عَشَرَةَ فَلَمْ يُجْزِنِى، وَعَرَضَنِى يَ◌وْنَ الخَنْدَقِ، وَأنَا ابْنُ خَمْسَ عَشَرَةَ فَأجَازَنِى. قَالَ نَافِعٌ: فَقَدِمْتُ عَلى عُمَرَ بن عَبْدِ الْعَزِيزِ، وَهُوَ خَلِيفَةٌ فَحَدَّثْتُهُ هذا الحَديثَ، فقَالَ: إنَّ هذَا الحَدَّ مَا بَيْنَ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ، فَكَتَبَ إلى عُمَّالِهِ أنْ يَفْرِضُوا لِمَنْ بَلَغَ خَمْسَ عَشْرَةَ، وَمَا كانَ دُونَ ذلِكَ فَاجْعَلُوهُ فِي الْعِيَالِ[. أخرجه الخمسة .

10. (2339)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Uhud savaşı sırasında teftiş etti. O zaman ondört yaşında idim, savaşa katılmama izin vermedi. Hendek savaşı sırasında da beni gördü, o zaman ben onbeş yaşında idim, bu sefer bana (cihad) izni verdi."
Nâfi' der ki: "Ben Ömer İbnu Abdilaziz'e uğradım, o zaman halife idi. Kendisine bu vak'ayı anlattım. Bana:
"Bu (onbeş yaş) çocukla büyüğü ayıran hududdur" buyurdu. Valilerine yazarak, onbeş yaşına basanları mükellef addetmelerini, daha küçükleri âile efradından saymalarını emretti."[33]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber cihada kaydetme işinde büluğa ermiş olmayı esas alıyordu. Bazı rivayetlerde sarahaten geldiği üzere, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh) Uhud'a katılmak ister, ancak teftişte yaşının ondört olduğu anlaşılınca kabul etmez.
2- Teftiş, metinde arz kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, cihada katılmak isteyenleri yola çıktıktan sonra konaklayıp, teker teker gözden geçirir, savaşla ilgili bazı talimatlar verirdi. Arz'dan bu kastedilmiş olabilir. Bazı rivayetlerde meçhul ifade ile "Ben Resûlullah'a arzedildim" şeklinde gelmiştir. Cihada çıkacakların yazılması sırasında huzura çıkarılmış olabilir. Belirttiğimiz üzere, vak'a, savaşa katılacakların Efendimiz tarafından önceden şu veya bu şekilde görülmesi, tedkik ve teftişten geçirilmesidir. Bu teftişlerde "küçük bulunduğu" için geri çevrilenler de olmuştur.
3- Rivayette dikkatimizi çeken bir husus, Uhud savaşında 14 yaşında olan İbnu Ömer'in Hendek savaşında 15 yaşında olduğunun ifade edilmiş olmasıdır, İbnu Sa'd'ın kaydettiği üzere, "onaltı yaşında" olması gerekirdi.
Bu husus iki şekilde îzah edilir:
***** Bazı rivayetlere göre Hendek savaşı 4. hicrî yılın Şevval ayında cereyan etmiştir. Uhud savaşı hicrî 3. senenin Şevvalinde cereyan ettiğine göre, arada ihtilaf yoktur.
***** Ancak meğâzî sahiplerinin büyük çoğunluğu, 4. hicrî senede, müslümanların -Mekkelilerin Uhud savaşı sırasında: "Gelecek yıl Bedir'de buluşalım!" tehdidi üzerine- Bedr'e gittiklerini, orada müşrikleri göremeyip savaşmadan geri döndüklerini belirtirler. Ayrıca rivayetler çoğunluk itibariyle Hendek Savaşı'nın 5. Hicrî yılında cereyan ettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz rivayet te'vile muhtaç olmaktadır. Beyhakî ve diğer

bazıları şöyle açıklar: "İbnu Ömer'in: "Ben Uhud Savaşında ondört yaşında olduğum halde arzedildim" sözü "ondört yaşına bastım" demektir. "Hendek sırasında arzedildiğimde 15 yaşındaydım" sözü de "onbeş yaşını geçmiştim" demektir. Birincide küsürâtı atmış, ikincide de yuvarlamış olmaktadır. Arapların bu tarz kullanımları câridir, her zaman işitilir. Bu suretle aradaki ihtilaf da kalkmış olur."
4- Bu rivayet Hz. Peygamber döneminin terbiye sistemi hakkında mühim bir ip ucu vermektedir: Askerî terbiye büluğdan önce tamamlanmaktadır. Şöyle ki: "Bir kimsenin savaşa alınması demek, gerekli olan savaş bilgisinin öğretilmesi, gerekli talimin yaptırılması demektir. O devirde ok atma, kılıç sallama, kalkan kullanma, ata binme, teke tek vuruşma, saldırma, müdafaa gibi maharet isteyen pek çok teknikler savaşçı için gerekli idi. Aksi takdirde bunlarda yeterli formasyonu almamış kimsenin savaşa alınması, silahşörlerin eline kurbanlık teslim edilmesi gibi bir mânaya gelirdi.
Şu halde onbeş yaş askerî talimin tamamlanma yaşıdır. Tıpkı, dînî bakımdan da mükellefiyetlerini yerine getirecek bilgi ve alışkanlıklarla teçhizi gibi. Zîra büluğ yaşı mükellef olma yaşıdır. Müslüman evladı, büluğla başlayacak mükellefiyetlerini yerine getirebilecek formasyonu büluğdan önce almalıdır. Ailenin vazifesi onu bu mükellefiyetlerine hazırlamaktır. Büluğa eren bir kimse:
1) Allah'a karşı ubûdiyetle (namaz, oruç, zekât, hacc) mükelleftir.
2) Ailesine karşı (nafaka, himaye, terbiye vs. vazifelerle) mükelleftir.
3) Devletine karşı (vergi, askerlik vs. ile) mükelleftir."
Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de terbiyesini güzel yapmaktır."(18) hadisinde beyan edilen "güzel terbiye alma hakkı" çocuğun hayata mükemmelen hazırlanmasıyla, bütün mükellefiyetlerini îfa edebilecek şekilde yetiştirilmesiyle yerine getirilmiş olur. Sadece "din terbiyesi" veya sadece "meslek terbiyesi" veya sadece "askerlik terbiyesi" vermek "güzel terbiye" değildir, eksik terbiyedir.
Askerî terbiye ile ilgili olarak şu noktayı ilave etmemiz gerekir: Elbette her devrin askerî talim ve terbiyesi farklıdır ve formasyonu da farklıdır. Duruma göre büluğ çağı, asker olması için yeterli olmayabilir. Aksine büluğdan önce de askerî vazife, duruma göre verilebilir. Bu gibi sebeplerle Mâlikî ve Hanefî ulemâ, savaşa katılma iznini büluğa bağlı kılmamışlar, imamın yetkisine bırakmışlardır: İmam, savaşa muktedir gördüğüne izin verebilir. Nitekim Semuretu'bnu Cündüb, arz sonunda bir arkadaşı cihada kabul edilip kendisi reddedilince, Hz. Peygamber'e itiraz eder ve güreşte onu yıkabileceğini söyler. Resûlullah onları güreştirir. Semure söylediğini yapar ve Efendimiz de onu askere kaydeder.
5- Bu rivayeti esas alan Ömer İbnu Abdilaziz gibi bazıları mükellefiyet için onbeş yaşı esas alırlar: "Çocuk bu yaşa bastı mı ihtilam olmasa da mükellef olur, yeter ki, onda rüşd tesbit edilsin" derler. Onlara göre bu yaşa basanın üzerinden çocukluk ahkâmı kalkar. Hanefîler ihtilamı şart koşarlar ve bunun 18 yaşına kadar uzayabileceğini söylerler.

11. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسول اللّهِ # قالَ: مَنْ نَسِىَ صَ◌ةً فَلْيُصَلِّ إذَا ذَكَرَهَا، كَفَّارَةَ لَهَا إَّ ذَلِكَ[.
أخرجه الخمسة .

11. (2340)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan namazın bundan başka kefareti yoktur."[34]

12. وفي أخرى للشيخين:]إذَا رَقَدَ أحَدُكُمْ عَنِ الصَّ◌ةِ، أوْ غَفَلَ عَنْهَا، فَلْيُصَلِّهَا إذَا ذَكَرَهَا، فإنَّ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: وَأقِمِ الصَّ◌ةَ لِذِكْرِى[.

12. (2341)- Buhârî ve Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Sizden biriniz namaz sırasında yatmış idiyse veya namaza karşı gaflet etmiş (ve unutmuş) ise, hatırlar hatırlamaz onu kılsın. Zîra Allah Teâlâ Hazretleri şöyle buyurmuştur: "Beni anmak için namaz kıl!" (Tâhâ 14).[35]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadisin, müteakiben kaydedeceğimiz başka vecihlerinde esbâb-ı vürûdu da belirtilmiştir. Buna göre: "Hayber seferi dönüşünde İslâm ordusu, gecenin baş tarafında yol alır. Bir ara askerlere uyku bastırınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh)'yi nöbetçi bırakarak orduya istirahat verir. Nöbet sırasında Bilal de uyur. Ertesi sabah güneşin hararetiyle uyanırlar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oradan uzaklaşmalarını emreder. Bir müddet sonra, ordu namaz için, Aleyhissalâtu vesselâm'in işaretiyle durur.

Askerler abdest alıp kaçırılan sabah namazını kaza ederler. Namaz bitince Efendimiz: "Kim bir namaz unutacak olursa hatırlayınca hemen kılsın, zîra Cenâb-ı Hakk "Beni anmak için namaz kıl" buyurmuştur" der.

2- Bu hadis çok farklı yorumlara tâbi tutulmuş, ihtiva ettiği ahkâm hususunda ihtilaflı neticelere varılmıştır. Bu farklılıklara, âyet-i kerîmenin kıraatindeki ihtilaf da müessir olmuştur. Biz fazla teferruâta girmeden mühim birkaç noktaya temas edeceğiz:

***** Hadisin zâhiri, kaçırılan namazla, eda edilecek namaz arasında, tertibe riâyet edilmesini âmirdir. Yani bir namaz, unutma veya uyuma sebebiyle kaçırılırsa o kaza edilmeden vakti girmiş bulunan müteakip namaz kılınamaz. İmam Mâlik kaçırılan namaz kaza edilmeden vaktin namazı kılındıktan sonra hatırlanması halinde, kaçırılan namazın kazaen kılındıktan sonra vaktin namazının ikinci sefer yeniden kılınması gerektiğine hükmetmiştir.

***** Kaçırılan namaz kerâhet vaktinde hatırlanmış ise, Hanefîlere göre bu vakitte namaz kılınamaz. Mâlik ve Şâfiî, Evzâî, Ahmed ve İshak (rahimehumullah)'a göre, kaçırılan namazlar kerâhet vakitlerinde dahi kaza edilir. Bunlara göre, mekruh vakitlerde de kılınır. Zîra sadedinde olduğumuz hadis, "hatırlayınca" diye mutlak gelmiştir, mekruh vakitler bu ıtlaka dahildir.Sahabeden bazılarının (Hz. Ömer, İbnu Ömer, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, İbnu Mes'ud, Selman (radıyallâhu anhüm): "Namazı kasden terkeden kimseye kaza yoktur" dediği rivayet edilmiştir. Buna kâil olanlara şöyle cevap verilmiştir: "Unutaraknamazı kılamayana kaza gerekirse, bilerek terkedene evleviyetle lazım gelir. Hadiste meselenin ehemmiyetini tesbit için hafifi zikredilmiştir. Unutarak bırakana kaza gerekirse, bilerek terkedene daha fazla kaza gerekir. Üstelik unutan mazurdur, bıraktığı için günaha girmez, kaza edince borcunu eda etmiş olur. Öbürünün hadiste zikredilmemesi, ednayı zikrederek âlâya (daha ehemmiyetliye) tembih kabilindendir. Ayrıca "Kasden bırakana kaza gerekmez" diyenler, bunu unutmaktan daha hafif gördükleri için söylememişlerdir. Bilakis daha fena buldukları için öyle söylemişlerdir. "Bu isyandır kaza ile telafi edilmez, boşuna zahmet çekmesinler" mânasında bir değerlendirmedir, ağır bir tevbihtir.

***** Kaçırılan namazlar kaza edilirken ikâmet ve ezan okunmalı mı okunmamalı mı? Bu hususta da ihtilaf edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve Hanefîlere göre okunması gerekir. İmam Şâfiî'nin bu husustaki görüşü ihtilaflıdır. Ercah görüşe göre kamet okunur, ezan okunmaz.

***** Kazaya kalan namaz bizzat kılmaktan başka bir surette telafi edilemez. Sözgelimi onun yerine başkası kılamaz, sadaka vs. ile kefareti ödenemez. Ancak âlimler, çok borcu olan kimsenin ölürken, namazlarına bedel fidye verilmesini vasiyet etmiş olması durumunda, bu vasiyetin yerine getirileceğini söylemişlerdir.

13. وعن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سِرْنَا مَعَ رَسولِ اللهِ # لَيْلَةً فقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَوْ عَرَّسْتَ بِنَا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قالَ: أخَافُ أنْ تَنَامُوا عَنِ الصَّ◌ةِ، فقَالَ بِ◌لٌ: أنَا أوقظُكُمْ، فضْطَجعُوا، وَأسْنَدَ بِ◌لٌ ظَهْرَهُ إلى رَاحِلَتِهِ فَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَنَامَ، فَاسْتَيْقَظَ النّبيُّ # وَقَدْ طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمسِ، فقَالَ يَا بِ◌لُ: أيْنَ مَا قُلْتَ؟ فقَالَ: مَا أُلْقِيَتْ عَلىَّ نَوْمَة مِثْلُهَا قَطٌّ. قالَ: إنَّ اللهَ قَبَضَ أرْوَاحَكُمْ حِينَ شَاءَ، وَرَدَّهَا عَلَيْكُمْ حِينَ شَاءَ، يَا بِ◌لُ: قُمْ فَأذِّنْ بِالنَّاسِ بِالصَّ◌ةِ، فَتَوَضَّأ، فَلَمَّا ارْتَفَعَتْ الشَّمْسُ وَابْيَاضَّتْ قَامَ فَصَلّى بِالنَّاسِ جَمَاعَةً[. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخارى والنسائى .

13. (2342)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'la beraber bir gece boyu yürüdük. Cemaatten bazıları:"Ey Allah'ın Resûlü! Bize mola verseniz!" diye talepte bulundular. Efendimiz:

"Namaz vaktine uyuyakalmanızdan korkuyorum" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Bilâl: "Ben sizi uyandırırım!" dedi. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mola verdi ve herkes yattı. Nöbette kalan Bilâl de sırtını devesine dayamıştı ki gözleri kapanıverdi, o da uyuyakaldı.

Güneşin doğmasıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyandı ve:

"Ey Bilâl! Sözün ne oldu?" diye seslendi ve Hz. Bilâl: "Üzerime böyle bir uyku hiç çökmedi" diyerek cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teâlâ Hazretleri, ruhlarınızı dilediği zaman kabzeder, dilediği zaman geri gönderir. Ey Bilâl! Halka namaz için ezan oku" buyurdu. Sonra abdest aldı ve güneş yükselip beyazlaşınca kalktı, kafileye cemaatle namaz kıldırdı."[36]

14. وعند أبي داود:]فَمَا أيْقَظَهُمْ إّ حَرُّ الشّمْسِ، فقَامُوا وَسَارُوا هُنَيَّةً، ثُمَّ نَزَلُوا فَتَوَضّئُوا، وأذَّنَ بِ◌َلٌ فَصَلّوا رَكْعَتَى الْفَجرِ، ثُمَّ صَلّوا الْفَجْرَ وَرَكِبُوا، فقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ قَدْ فَرَّطْنَا في صَ◌َتِنَا، فقَالَ النّبِيُّ #: إنَّهُ تَفْرِيطَ في النَّوْمِ، إنَّمَا التَّفْرِيط في الْيَقَظَةِ، فإذَا سَهَا أحَدُكُمْ عَنْ صَ◌َةٍ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَذْكُرُهَا، وَمِنَ الْغَدِ لِلْوَقْتِ[.

14. (2343)- Bu hadis Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Güneşin harareti onları uyandırınca kalktılar, bir müddet yürüdüler, sonra tekrar konaklayıp abdest aldılar. Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) ezan okudu. Sabahın iki rekatlik (sünnet) namazını kıldılar, sonra da sabah namazını (kazaen) kıldılar. Namazdan sonra hayvanlara binip yola koyuldular. Giderken birbirlerine: "Namazımızda ihmalkârlık ettik" diye yakınıyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Uyurken (vâki olan namaz kaçması) ihmal sayılmaz, ihmal uyanıklıktadır. Sizden biri, herhangi bir namazda gaflete düşer kaçırırsa, hatırlayınca onu hemen kılsın. Ertesi sabahın namazı da mûtad vaktinde kılınır" buyurdu."

15. وفي أخرى له:]فَقُمْنَا وَهِيلِينَ لِصَ◌َتِنَا، فقَالَ النّبِيُّ #: رُوَيْداً رُوَيْداً، بَأسَ عَلَيْكُمْ. حَتَّى إذَا تَعَالَتِ الشّمْسُ. قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يَرْكَعُ رَكْعَتَي الْفَجْرِ فَلْيَرْكَعْهُمَا، فقَالَ مَنْ كَانَ يَرْكَعُهُمَا، وَ◌َمَنْ لَمْ يَكُنْ يَرْكَعُهُمَا فَرَكَعَهُمَا، ثُمَّ أمَرَ رسولُ اللهِ # أنْ يُنَادَى بِالصَّ◌َةِ فَنُودِىَ بِهَا، فقَ◌َامَ رسولُ اللهِ # فَصَلّى بِنَا، فَلَمَّا انْصَرَفَ قالَ: أَ إنَّا بِحَمْدِ اللهِ لَمْ نَكُنْ في شَيْءٍ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا يَشْغَلُنَا عَنْ صَ◌َتِنَا، ولكِنْ أرْوَاحُنَا كَانَتْ بِيَدِ اللهِ تَعالى فأرْسَلَهَا أنّى شَاءَ، فَمَنْ أدْرَكَ مِنْكُمْ صَ◌َةَ الْغَدَاةِ مِنْ غَدٍ صَالِحاً فَلْيَقْضِ مَعَهَا مِثْلَهَا[.

15. (2344)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Namaz(ın kaçmış olmasın)dan korkarak kalktık, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ağır olun, ağır olun, bunda bir taksiriniz yok!" buyurdu. Güneş yükselince de:
"Sizden kim sabahın iki rekat sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın" dedi. Bu emir üzerine kılan da, kılmayan da kalkıp sünnetini kıldı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz için kâmet emretti. Kâmet getirildi. Efendimiz kalktı ve bize namaz kıldırdı. Namaz bitince:
"Haberiniz olsun, Allah'a hamdediyoruz ki, bizi namazımızdan, dünyevî işlerimizden herhangi biri alıkoymuş değildir. Ancak ruhlarımız Allahu Teâlâ'nın kabza-i tasarrufundadır, dilediği zaman onu salar. Sizden kim sabah namazına, sabahleyin mûtad vaktinde kavuşursa, sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin!" dedi."

16. وفي أخرى له وللترمذي والنسائى فقال:]أمَا إنَّهُ لَيْسَ في النَّوْمِ تَفْرِيطٌ، إنَّمَا التَّفْرِيطُ عَلى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّ◌َةَ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ الصَّ◌َةِ ا۟خْرَى[.

16. (2345)- Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Şunu bilin ki, uykuda ihmal sözkonusu değildir. İhmal (yani taksir), diğer bir namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan için mevzubahistir."

17. وفي رواية لمسلم عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فقَ◌َالَ النَّبِيُّ #: لِيَأخُذْ كُلُّ رَجُلٍ بِرَأسِ رَاحِلَتِهِ، فإنَّ هذَا مَنْزِلٌ حَضَرَنَا فِيهِ الشّيْطَانُ.قَالَ: فَفَعَلْنَا[.

17. (2346)- Müslim'in Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "...Güneş doğuncaya kadar uyanmadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Herkes bineğinin başından tutsun (ve burayı terketsin). Zîra burası bize şeytanın musallat olduğu bir yerdir!" dedi. Biz de emri yerine getirdik."

18. وفي أخرى ‘بى داود عن أبى هريرة أيضاً:]فقَالَ رسُولُ اللهِ #: تَحَوَّلُوا عَنْ مَكَانِكُمْ الَّذِى أصَابَتْكُمْ فِيهِ الْغَفْلَةُ[.»التَّعْرِيسُ«: نزول المسافر آخر الليل لستراحة والنوم.»وَالْوَهَلُ«: الفزع والرعب.ومعنى »رُوَيْداً«: ا‘مر بالتأنى والتمهل .

18. (2347)- Ebû Dâvud'un Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Size gaflet gelen bu yeri değiştirin!" buyurdu.[37]

AÇIKLAMA:

1- Son altı hadis aynı vak'ayı anlatmaktadır: Hayber'in Fethinden sonra Medîne'ye dönerken, yolda sabah namazı sırasında bastıran uykunun, İslâm ordusunda nöbetçiye de galebe çalması sebebiyle namaz kazaya kalır. Vaktinde kılınamayan bu namaz, kuşluk vaktinde kaza edilir.
Bu vak'a muhtelif tariklerden nakledilmiştir ve görüldüğü üzere rivayetler arasında, çoğunlukla birbirini tamamlayıcı farklılıklar mevcuttur. Bu farklı anlatımlara, Resûlullah'ın delil olarak zikrettiği âyetin lizikrî veya lizikrâ şeklindeki okunuşundan gelen ihtilaf da inzimam edince 2341. hadiste belirttiğimiz bazı farklı anlam ve yorumlar ortaya çıkar.
Sözkonusu ihtilafların mühimlerini orada zikrettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. Ancak şunu belirtmek isteriz ki: Ashab, uyku sebebiyle sabah namazlarının kaçırılmış olmasından, ziyade korku ve telaş izhar eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu vak'ada kasıt bulunmadığı için korkuyu gerektitiren bir ihmalin söz konusu olmadığını söyler. Ayrıca korkmayı gerektiren ihmalin, bir vaktin namazını bile bile müteakip vaktin girmesine kadar kılmamak olduğunu belirtir. Müslim'in bir rivayetinde: "...Hayvanlarımıza binince "Namazda yaptığımız bu taksiratımızın kefareti nedir?" diye birbirimizle fısıldaşmaya başlamıştık. Buna muttali olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bende size güzel örnek yok mu? (Ben de namazımı kaçırdım, bu bir taksir değildir. Üzülmenizi gerektiren) gerçek taksir ikinci vaktin girmesine kadar bilerek namazı terketmektir" der.
2- Burada belirtmemiz gereken bir husus 2344 numaralı hadisle ilgilidir. Bu hadis, bütünü ile ele alınınca, sabah namazını uyku sebebiyle kaçırma hadisesini Mûte seferi sırasında gösterir.
Muhaddisler, bu hadisin râvilerinden olan Hâlid İbnu Sümeyr'i hadiste üç ayrı yerde vehme düşmekle itham etmişlerdir:
a) Hadisenin Mûte seferinde cereyan etmesi. Zîra bütün râviler, Hayber dönüşünde olduğunda ittifak eder.
b) Hadiste geçen: "Sizden kim sabahın iki rek'at sünnetini (mûtad olarak) kılıyor idiyse yine kılsın" cümlesi, Bu ifade, sabahın sünnetini kılıp kılmamakta ashap serbestmiş, bazıları kılmıyormuş gibi bir mâna mevcuttur. Halbuki bu sünnet müekkeddir, sabah namazı kazaya kaldığı takdirde, bu sünnet dahi kaza edilir. Binaenaleyh râvinin vehmi açıktır.
c) "...Sabah namazıyla birlikte bir mislini de kaza etsin..." cümlesi. Bu ifade, kazaya kalan sabah namazının, o gün kuşlukta kaza edilmeyip ertesi günü sabahına bırakıldığını ifade eder. Halbuki, o gün kazaya kalan namaz ertesi sabaha bırakılmamıştır, aynı günün kuşluğunda kaza edilmiştir. Nitekim Hâlid İbnu Sümeyr dışındaki ravilerin rivayeti bu hususta ittifak ederler.

19. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]أدْلَجَ رَسولُ اللهِ # ثُمَّ عَرَّسَ فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ حَتَّى طَلَعَتِ الشّمْسُ، أوْ بَعْضُهَا فَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى ارْتَفَعَتْ فَصَلّى، وَهِىَ صَ◌َةُ الوُسْطى[. أخرجه النسائى .

19. (2348)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gecenin evvelinde yürüdü, sonuna doğru uyku molası verdi. Ancak güneş doğuncaya -veya bir kısmı ufuktan çıkıncaya- kadar uyanamadı. (Uyanınca) namazı hemen kılmadı. Güneş yükselince namazı kıldı. İşte bu orta namazdır (Salâtu'l-Vustâ)."[38]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'ın anlattığı bu vak'a da önceki hadislerde daha teferruatlı olarak anlatılmış olan Hayber Fethi dönüşünde vukua gelen ve sabah namazının kazaya kalmasına sebep olan uyuma hadisesi olmalıdır.
2- Bu rivayette salâtu'lvustâ'nın sabah namazı olduğu ifade edilmektedir. Salâtu'l-Vustâ, beş vakitten biridir. Kur'ân-ı Kerîm bilhassa salât-ı vustâ'nın korunmasının ehemmiyetine dikkat çeker: "Namazlara ve orta namaza devam edin" (Bakara 238). Orta namazının hangi vaktin namazı olduğu rivayetlerde çok sarih değildir. Bu sebeple ulema beş vaktin hepsine şâmil olan çeşitli ihtimal üzerinde durmuştur. Ancak başta İmâm-ı Âzam olmak üzere çoğunluğun tercih ettiği görüşe göre bu, ikindi namazıdır, sabah namazı değil.

20. ولمالك بن زيد بن أسلم فقال:]إنَّ اللهَ قَبَضَ أرْوَاحَنَا، وَلَوْ شَاءَ لَرَدَّهَا عَلَيْنَا فِي حِينٍ غَيْرِ هذَا، ثُمَّ الْتَفَتَ رَسولُ اللهِ # إلى أبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْه فَقَالَ: إنَّ الشَّيْطَانَ أتَى بِ◌ً◌ً وَهُوَ قَائمٌ يُصَلِّى فَأضْجَعَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُهَدْهِدُهُ كَما يُهَدْهَدُ الصَّبِىُّ حَتَّى نَامَ ثُمَّ دَعَا رَسُولُ الله # بِ◌ً◌ً، فَأخْبَرَ بِ◌َلُ رَسُولَ اللهِ # مِثلَ الَّذِى أخْبَرَ رَسُولُ اللهِ # أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه، فقَالَ أبُو بَكْرٍ: أشْهَدُ أنَّكَ رَسُولُ اللهِ[.»ا‘‘دْ◌َجُ«: بِالتخفيف السير من أول الليل، وبالتشديد من آخره .

20. (2349)- İmam Mâlik, Zeyd İbnu Eslem'den naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Muhakkak ki, Allah, ruhlarımızı kabzetmektedir. Dilerse onu, bize bundan başka bir vakitte iade eder."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle söyledikten sonra Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk (radıyallâhu anh)'a yönelerek:
"Şeytan (bu gece) namaz kılmakta iken Bilâl'e geldi ve onu yatırdı. Uyuması için bir çocuk nasıl sallanarak avutulursa öylece onu da sallayarak uyuttu" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonra Bilâl'i çağırdı. Gelince Bilâl, Resûlullah'a onun Hz. Ebû Bekr'e anlattığının tıpkısını haber verdi. Hz. Ebû Bekr bu işittikleri karşısında: "Şehadet ederim ki, sen Allah'ın Resûlüsün!" demekten kendini alamadı."[39]

AÇIKLAMA:

1- İmam Mâlik, bu rivayeti, Zeyd İbnu Eslem'den muallak (senetsiz) olarak yapmıştır. Ancak aynı mealde olmak üzere, daha önce kaydettiğimiz rivayetler senetli ve sahih olarak gelmiştir.
2- Rivayetin Muvatta'daki aslı uzundur, Teysir kısaltarak almış. Tayyedilen teferruât önceki rivayetlerde çoğunlukla geçtiği için, burada tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Sadece Resûlullah'ın namaz için bir başka vadiye intikal edilmesini emrederken, uyunulan yer için: "Burası şeytanlı bir vadidir" dediğini kaydetmek isteriz.
3- Namazın kaza edilmesi için bir başka vadiye intikal emrinin sebebi, rivayetlerde tam açık değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada vadinin şeytanlı olduğunu ifade buyurmuştur. Menfi şeylere şeytanın sebep gösterilmesi, Hz. Peygamber'in hadislerinde sıkca yer verilen bir üslubtur. Hayırlı şeylerde meleğe îmana, cennete vs'ye nisbet edildiği gibi. Âlimler, daha başka sebepler arayarak: "Askerler namaz ahvaliyle meşgul oldukları için", "Düşmandan sakınmak için", "Uyuyanların iyice uyanıp, tembellerin canlanması için", "Uyanma anları kerâhet vakti olduğu için" vs. demişlerdir.
Âlimlerin bir kısmı, bu rivayetlerden hareketle, "İbadette gaflete sebep olan yerden uzaklaşmanın müstehap olduğu"na hükmetmişlerdir.
4- Hadiste yer verilen ruhun Allah tarafından kabzı ve dilediği zaman iadesi meselesi ile ilgili olarak İzzü'bnu Abdi's-Selâm şu açıklamaya yer vermiştir: "Her cesedde iki ruh vardır. Biri Rûhu'lyakaza, cesedde bulundukça kişi uyanık olur. Kişi uyuyunca bu ruh cesetten çıkar ve rüyalar görür. İkincisi rûhu'lhayat'tır. Bununla alakalı ilahi kanuna göre, bu ruh bedende bulundukça ceset canlıdır, bedeni terketti mi ceset artık ölür, cesede dönünce, beden canlanır. Bu ki ruh, cesedin içindedir. Bunların gerçek yerini de, Allah'ın buna muttali kıldığı kimseler bilebilir. Bunlar bir kadının tek karnında beraberce bulunan iki cenin gibidirler."
Âlimimiz açıklamasına Kur'ân'dan delil kaydederek şöyle devam eder: "Ruhun kalbte olması, nazarımda ihtimalden uzak değildir. Hayat ve yakaza ruhlarının mevcudiyetine şu âyet delildir: "Allah (ölenin) ölümü zamanında, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır. Bu suretle hakkında ölüm hükmettiği (ruhu) tutar, diğerini muayyen bir vakte (eceli gelineye) kadar salıverir..." (Zümer 42). Bu âyetin tefsiri şöyledir: "Allah (ölenin) ölümü zamanında ruhunu kabzeder" demek, "Allah cesedin ölümüne sebep olmayan nefislerini uykuları sırasında tutar, ölümüne hükmettiklerini yanında alıkor, cesedine gönderemez. Diğer nefisleri (yani yakaza ruhlarını) ecelleri gelinceye kadar cesetlerine geri gönderir. İşte bu ecel ölüm ecelidir. Bu ecel gelince, hayat ve yakaza ruhlarının her ikisini de beraberce tutar, cesede göndermez, böylece gerçek ölüm vukua gelir."

5- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Bilâl'i çağırması, onu teselli içindir, azar için değil. Çünkü kasıdsız olan hatası sebebiyle üzgün idi.
6- Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in şehadet emesi, açık bir mucize müşahade etmiş olmaktan hasıl olan hayranlıktan ileri gelmiştir, Resûlullah'ın nübüvvetindeki tereddüdünü izaleden değil. Bu çeşit bâhir mucizeler karşısında Resûlullah'ın bile: "Şehadet ederim ki ben Allah'ın Resûlüyüm" dediğine zaman zaman şâhid olunmuştur.

21. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه جَاءَ يَوْمَ الخَنْدَقِ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشّمْسُ فَجَعَلَ يَ◌سُبُّ كُفَّارَ قُرَيْشٍ، وَقالَ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا كِدْتُ أُصَلِّى الْعَصْرَ حَتَّى كَادَتِ الشّمْسُ تَغْرُبُ، فقَالَ #: وَاللهِ مَا صَلَّيْتُهَا، فَقُمْنَا إلى بُطْحَانَ فَتَوَضّأ لِلصَّ◌ةِ وَتَوَضّأنَا، فَصَلّى الْعَصْرَ بَعْدَ مَا غَرَبَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ صَلّى بَعْدَهَ◌ا المِغْرِبَ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.»وَ◌بَطْحَانُ«: اسم واد بالمدينة .

21. (2350)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer, Hendek savaşı sırasında bir keresinde güneş battıktan sonra geldi ve Kureyş kafirlerine küfretmeye başladı ve bu meyanda: "Ey Allah'ın Resûlü dedi, güneş batmak üzereyken ikindi namazını (güç bela) kılabildim." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Vallâhi ikindiyi ben kılamadım!" dedi. Beraberce kalkıp Butha'ya gittik. Orada Efendimiz abdest aldı, biz de abdest aldık. Güneş battıktan sonra ikindiyi kıldı, sonra da akşamı kıldı."[40]

AÇIKLAMA:

1- Hendek savaşının şiddetli geçtiği günlerde müslümanlar, düşmanları olan kâfirleri hendekten bu tarafa atlatmamak için vazife yerlerinden ayrılamadılar. Öyle ki bazı namazlarını bile terketmek zorunda kıldılar. Başta Resûlullah olmak üzere müslümanları Kureyş'e karşı öfke, hakaret ve bedduaya sevkeden mühim sebeplerden biri, onlar yüzünden namazlarını kılamamış olmalarıdır. Resûlullah da: "Allah Kureyş'in kabirlerini ateşle doldursun, Salâtu'l-Vustâmıza mâni oldular" diye beddua ederek öfkesini dile getirmiştir.
Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Ömer'in, namazın gecikmesinden bile ne kadar müteessir olduğunu göstermektedir.
2- Bazı âlimler, hadisin siyakına dayanarak rivayetten, Hz. Ömer'in: "Güneş battığı halde ikindi namazımı kılamadım" dediğini anlamıştır. Ancak râcih görüşe ve lügavî sevke daha muvâfık mâna, namazı güneşin batmasından önce kıldığını ifade der. Diğerleri kılamadığı halde Hz. Ömer'in kılabilmesi, onun abdestli olması halinde, müşriklerin meşgul oldukları bir fırsatı değerlendirerek hemencecik namazını kılmış olabileceği şeklinde açıklanmıştır.
3- Hadiste zikri geçen Butha Medîne'de bir vadi adıdır.

22. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ المشْرِكِينَ شَغَلُوا رَسُولَ اللهِ # يَوْمَ الخَنْدَقِ عَنْ أرْبَعِ صَلَوَاتٍ حَتَّى ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللّهُ، فأمَرَ بِ◌◌ً فَأذَّنَ، ثُمَّ أقامَ فَصَلّى الظَّهْرَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلّى الْعَصْرَ، ثُمَّ أقَامَ فَصَلّى المِغْرِبَ، ثُمَّ أقامَ فَصَلّى الْعْشَاءَ[. أخرجه الترمذي والنسائى .

22. (2351)- İbnu Mes'ûd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Müşrikler Hendek günü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı fazlaca meşgul ederek dört vakit namazı kazaya bıraktırdılar, geceden Allah'ın dilediği bir müddet geçinceye kadar onları kılamadı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e emretti, o da ezan okudu. Sonra kâmet getirdi. Resûlulllah öğleyi (kazâen) kıldı. (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi, Resûlullah ikindiyi kıldı. Sonra (Bilâl tekrar) ikâmet getirdi. Resûlullah akşamı kıldı. Sonra (Bilâl yatsı için) kâmet getirdi ve Resûlullah yatsıyı kıldı."[41]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallâhu anh)'den Müslim'de gelen bir rivayet, "Bizi ikindi namazı olan orta namazdan engellediler" buyurarak kaçırılan namazın sadece ikindi namazı olduğunu ifade eder. Aynı mânada Hz. Câbir'den de rivayet gelmiştir. Âlimler hadisleri şöyle te'lif ederler: "Hendek savaşı günlerce devam eden bir savaştır. Bir defasında sadece ikindi namazı, bir başka günde de burada sayılan namazların geçmiş, kazaya kalmış olması mümkündür."

2- Bu rivayet, vaktinde kılınmayan namazların tertibe tâbi tutularak kaza edilmesi gerektiğini gösterir. İbnu Hacer ulemanın çoğunluğunun tertibe uymanın vacib olduğuna hükmettiğini belirtir. Şafiî'ye göre tertip vacib değildir. Ayrıca, vakit daralması halinde de tertibe riayet gerekip gerekmeyeceği de münakaşa edilmiştir.
***** İmam Mâlik: "Vaktin namazına zaman kalmayacak bile olsa önce kazayı kılar, sonra vakit namazını kaza eder" der.
***** İmam Şafiî: "Zaman dar olunca vaktin namazını önce kılar, müteakiben kaza namazını kaza eder" der.
***** Bazıları da: "Muhayyerdir, dilediğinden başlar" demiştir.
Kâdı İyaz: "İhtilaf , miktardan ileri gelir. Kazaya kalan namazın miktarı çoksa ihtilaf edilmez, vaktin namazından başlanır" der. Âlimler "az" ve "çok"un hududu nedir? Bunda da ihtilaf eder. Bazıları azı "bir günlük namaz"; bazıları, "dört vakit namaz" diye açıklamıştır.
***** Hanefîler, farz namazla, kaza namazlarının edasında tertibe riayetin farz olduğuna hükmeder. Bu hükümde delilleri, İbnu Ömer'in müteakiben kaydedeceğimiz şu mealdeki hadisidir:"Kim bir namazı kılmayı unutur, sonra bunu imamla namaz kılarken hatırlayacak olursa, imam selam verince, unutma sebebiyle kılmamış olduğu namazı hemen kılsın, bundan sonra öbür (yani imamla kıldığı vakit) namazını yeniden kılsın."Tertibin vacib olduğuna hükmedenler şu hadisi de delil gösterirler: 'Lâ salâte limen aleyhi salâte' Buna dayanarak: "Üzerinde borcu olduğu halde kılınan namaz bâtıldır, önce onun kılınması gerekir" demişlerdir. Ancak bunu "nafile" ile te'vil edenler olmuştur.

23. وعن نافع:]أنَّ عَبْدَ اللهِ بِنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما أُغْمِىَ عَلَيْهِ فَذَهَبَ عَقْلُهُ فَلَمْ يَقْضِ الصَّ‌ِةَ[. أخرجه مالك.وقال:]وذلكَ فِيما نَرَى واللهُ أعْلَمُ أنّ الْوَقْتَ ذَهَبَ، فأمَّا مَنْ أفاقَ، وَهُوَ فِي وَقْتِ الصَّ‌ِةِ فإنَّهُ يُصَلِّى[.

23. (2352)- Nâfi' anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'e baygınlık gelmiş ve aklı gitmişti. (Bu esnada kılamadığı) namazı kaza etmedi."[42]
İmam Mâlik der ki: "Doğruyu Allah bilir ya, bana göre bu şundan ileri gelir: "Vakit çıkmıştır. Ama vakit içinde ayılan, o vaktin namazını kılar.."

24. وعن نافع أيضاً:]أنّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ: مَنْ نَسِىَ صَ‌ِةً، فَلَمْ يَذْكُرْهَا إّ وَهُوَ مَعَ ا‘‘مَامِ، فإذا سَلّمَ ا‘‘مَامُ فَلْيُصَلِّ الصَّةَ الَّتِى نَسِىَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ بَعْدَهَا الصَّ‌ِةَ ا‘خرى[. أخرجه مالك .

24. (2353)- Yine Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "Kim bir namazı unutur ve bunu imamın arkasında namaz kılarken hatırlarsa, imam selamı verince unutmuş olduğu namazı hemen kılsın, sonra da öbür namazı (kıldığını yeniden) kılsın."[43]

AÇIKLAMA:

Ebû Hanîfe, Ahmed ve Mâlik bu hadisle hükmetmiştir. Sadece Şafiî merhum: "İmamla kıldığı namaz muteberdir, hatırladığını kaza eder" der.

25. وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ سَمِعَ رسُولَ اللهِ # يَقُولُ: بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ تَرْكُ الصَّةِ[. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والترمذي.ولفظه:]بَيْنَ الكُفْرِ وَا‘‘يمَانِ تَرْكُ الصَّةِ[.

25. (2354)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işitmiştir "Kişiyle şirk arasında namazın terki vardır."[44]
Tirmizî'nin metni şöyledir: "Küfürle îman arasında namazın terki vardır."

26. وفي أخرى له و‘بى داود:]بَيْنَ الْعَبْدِ وَبَيْنَ الكُفْرِ تَرْكُ الصَّ‌ِةِ[.

26. (2355)- Tirmizî ve Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Kulla küfür arasında namazın terki vardır."[45]

27. وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: الْعَهْدُ الَّذِى بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ الصَّ◌ةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ[. أخرجه الترمذي

27. (2356)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Benimle onlar (münafıklar) arasındaki ahid (antlaşma) namazdır. Kim onu terkederse küfre düşer."[46]

28. وعن عبدالله بن شقيق قال:]كانَ أصْحَابُ رسولِ اللهِ # يَرَوْنَ شَيْئاً مِنَ ا‘عْمَالِ تَرْكُهُ كُفْرٌ إ الصَّ◌ةَ[. أخرجه الترمذي .

28. (2357)- Abdullah İbnu Şakik merhum anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâb'ı ameller içerisinde sadece namazın terkinde küfür görürledi."[47]

29. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رسُولَ اللهِ # قال: الَّذِى تَفُوتُهُ صَ◌ةُ الْعَصْرِ كَأنَّمَا وُتِرَ أهْلُهُ وَمَالُهُ[. أخرجه الستة.»وُتِرَ«: أى نقص .

29. (2358)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkindi namazını kaçıran bir insanın (uğradığı zarar yönünden durumu), malını ve ehlini kaybeden kimsenin durumu gibidir."[48]

AÇIKLAMA:

Son beş hadis, namazın ehemmiyetini tesbit ile namazı terketmenin ne kadar büyük bir cürüm olduğunu ifade etmektedir. Zîra namaz, küfürle mü'min arasındaki yegane perde olarak gösterilmekte ve namazın terki bu perdenin kaldırılması olarak ifade edilmektedir.
Namazın terki bazan şirk'e, bazan küfr'e nisbet edilir. Aslında şirkle küfür arasında ciddi bir fark yoktur. "Şirk"i, inanmakla birlikte O'na eş koşmak, puta da inanmak olarak anlarsak; küfür Allah'ı inkârdır ve daha umumî bir tabirdir. Müslim'de her iki kelime beraber kullanılır: "Kişi ile şirk ve küfür arasında sadece namazın terki vardır." Mâna şudur: Kişiyi küfürden men eden şey namaz kılmasıdır. Namazı bıraktı mı müslümanı kafirden ayıran alameti terketmiş olur ve böylece zahiren kâfir hükmüne maruz kalabilir. Ayrıca namazın terki onu, neticede küfre atan durumlara, inançlara, hatalara düşürebilir. Nitekim her bir günahta küfre giden bir yol bulunduğu kabul edilmiştir.
Namazın ehemmiyetini ifade etmede 2356 numaralı hadisin ayrı bir yeri vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orada "Benimle onlar arasında ahid namazdır, kim onu terkederse küfre düşer" buyurmaktadır. Hadisteki "onlar" zamiriyle müslümanların kastedilebileceği de kabul edilmekle birlikte esas itibariyle münafıkların kastedildiği belirtilmiştir. Şu halde onların kanlarını korumalarının müslüman muamelesi görmeye hak kazanmalarının yegane sebebi namaz kılmalarıdır. Şayet namazı terkederlerse, onlardan zimmet kalkar. Kâfirler zümresine dahil olurlar ve kendilerine kâfire uygulanan ahkâmın uygulanması gerekir. Kâdı İyâz hadisi açıklarken der ki: "İslâm ahkâmını onlara icrasında esas, onların namazlara gelip cemaatlere katılıp zahirî ahkâma inkıyadla müslümanlara benzemeleridir. Bunu bırakacak olurlarsa diğer kâfirler gibi olurlar." Türbüştî der ki: "Bu mânayı Resûlullah'ın münafıkları öldürmek için izin isteyenlere verdiği şu cevap da te'yid eder: "Ben musalli olanları (yani namaz kılanlar) öldürmekten men edildim."
Namazı terkedenin tekfiri meselesine gelince, Nevevî der ki: "Namazın terki onun vacib olduğunu inkardan ileri gelmişse bu müslümanların icmaı ile küfürdür. Böyle biri derhal İslam dîninden dışarı çıkar. Ancak yeni müslüman olmuş, bir müddet müslümanlarla da düşüp kalkmamış ve bu sebeple namazın farziyyeti kendisine henüz ulaşmamış birisi ise böyle birinin namazı terki, onun küfrünü gerektirmez. Keza namazın farz olduğuna inanarak tembellikle terkeden kimse hakkında ihtilaf edilmişse de İmam Mâlik ve Şafiî başta olmak üzere, selef ve haleften birçok cemâhir, böyle birinin tekfir edilemeyeceğine hükmetmişlerdir. Böyle birisi fâsıktır. Kendisine tevbe teklif edilir. Tevbe ederse dokunulmaz, aksi halde muhsan zâni gibi hadd suçundan kılıç kullanılarak öldürülür. Seleften bir grup da tekfirine hükmetmiştir. Bu görüş, Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. İki rivayetten birine göre Ahmed İbnu Hanbel, Abdullah İbnu'l-Mübarek, İshak İbnu Râhûye ve bazı Şafiîler de bu

görüştedirler. Ebû Hanîfe, bir grup Kûfî ve Şâfiîlerden el-Müzenî, namazı terkeden tekfir edilmez ve öldürülmez diye hükmetmişlerdir. Bunlar taziren hapsedileceğini ve namaz kılıncaya kadar mevkuf tutulacağını söylerler. Öldürüleceğine hükmedenler, sadedinde olduğumuz hadisleri esas almışlardır. Öldürülmeyeceğine hükmedenler: "Şu üç şey dışında, müslüman kişinin kanı helâl olmaz..." hadisiyle hükmederler. Hadiste "dul zâni", "cana can kısas", "dîninden dönen" sayılır, fakat "namazı terkeden"in zikri geçmez. Tekfir edilmeyeceği görüşünde olan cumhur şu âyeti de delil gösterir: "Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındaki günahı dilediğinden affeder" (Nisa 48). Keza Resûlullah'ın "Lâilâhe illallah diyen cennete girer", "Allah'ın bir olduğunu bilerek ölen cennete girer", "Lâilâheillallah diyenlereAllah ateşi haram etmiştir" gibi çok sayıda hadislerini de bu görüş sahipleri delil olarak zikrederler.
Nevevî: "Kulla, küfür arasında namazın terki vardır" hadisini âlimlerin dört şekilde te'vil ettiklerini belirtir:
1- Kişi namazı terketmekle, kâfirin cezasını hakeder, o da ölümdür.
2- Hadis namazın terkini helâl addedenler hakkındadır.
3- Namazın terki kişiyi küfre götürür.
4- Namazı terk fiili, kâfirlerin fiilidir.
Namaz dışında kalan diğer farzlardan birini terkeden hakkında verilecek hüküm hususunda da ihtilaf olmuştur. Mesela İmam Mâlik'e göre bir kimse, "abdest almam, oruç tutmam..." dese kendisinden tevbe etmesi taleb edilir, tevbe etmezse öldürülür, çünkü kâfir olmuştur. "Zekât vermem" derse zorla alınır, direnecek olursa mukâtale edilir. Ancak "Hacc yapmam" derse, buna mecbur edilmez, zîra haccın müddeti geniştir. İbnu Habib ise: "Ben abdest almam, gusletmem, oruç tutmam" diyen veya zekâtı, haccı terkeden kimsenin kâfir olacağına hükmeder. Cumhur'a göre bir kimse ibadetin farziyyetini inkar etmedikçe kâfir olmaz. Bu hususta ashab icma eder.

30. وعن أبى المليح رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ بُرَيْدَةَ فِي غَزَاةٍ فِي يَوْمٍ ذِى غَيْمٍ. فقَالَ: بَكِّرُوا لِصَ◌َةِ الْعَصْرِ، فإنَّ النّبىَّ # قالَ: مَنْ تَرَكَ صَ◌َةَ الْعَصْرِ، فقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ[. أخرجه البخارى والنسائى.ومعنى »بَكِّرُوا«: بَادروا إليها في أول أوقاتها.ومعنى »حَبِطَ عَمَلُهُ«: أى باطل .

30. (2359)- Ebû'l-Melih (rahimehümullah) anlatıyor: "Biz bulutlu bir günde Büreyde (radıyallâhu anh) ile bir gazvede beraberdik. Dedi ki: "İkindi namazını erken kılın, zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ikindi namazını terkederse ameli boşa gider" buyurdu."[49]

AÇIKLAMA:

1- Bulutlu günde vaktin tayininde yanılma olabileceği için namazın gecikebilme ihtimali fazladır. Bu sebeple o çeşit durumlarda ikindi namazının ilk vaktinde kılınması hususunda daha bir titiz davranılmasına dikkat çekilmiştir. "Bulutlu günde güneş olmadığı için vaktin girdiği bilinemez, öyleyse nasıl acele edilebilir, erken davranılabilir?" diye itiraz edilmiş ise de: Hava bulutlu olsa da zaman zaman güneş gözükebilir, ayrıca bu işte, içtihad da yeterlidir" diye cevap verilmiştir. Ulemanın bu münakaşasına yer verişimiz, onların mesele üzerinde gösterdikleri hassasiyeti tebarüz ettirmek içindir. Çünkü günümüzde saat var, takvim var. Bunlar sayesinde güneşe bakmadan ikindinin ilk vaktini bilebiliriz. Ancak, bunların olmadığı şartları düşünerek, namaz vakitleriyle ilgili temel bilgileri edinmemiz gerekir.
2- Rivayetin bazı vecihlerinde "bilerek" kaydı yer alır: "İkindiyi kim bilerek terkederse..." şeklinde.
3- Haricilerden ve diğerlerinden, "kebîre işleyen kâfir olur" diye hükmedenler, bu hadisle ihticac etmişlerdir. Bunlar derler ki: "Bu hadis, şu âyetin bir benzeridir: "Kim îmanı inkar ederse şüphesiz amelleri boşa gider" (Mâide 5). İbnu Abdilberr der ki: "Âyetin mefhum-u muhalifi: "Kim de îmanı inkar etmezse ameli boşa gitmez" demektir. Öyleyse âyetin mefhumu ile hadisin mantûku (ifade ettiği hüküm) müteârızdır, yani birbirlerine zıtlık arzederler. Bu durumda hadisin te'vili gerekir. Zîrâ âyet ve hadiste teâruz görülünce bunların mümkünse cemedilerek her ikisiyle de amel yolu araştırılır. Cem, birini diğerine tercihten evladır.
Hanbeliler ve "namazı terkedenler kâfir olur" diye hükmedenler de bu hadisle amel ederler. Bunlara verilecek cevap önceki hadisin izahında geçtiği üzere, farziyyeti inkârla terkedenler kâfir olur, tembellikle terkedenler değil.
4- Cumhur bu hadisi te'vil etmiştir. Ancak te'vilden ayrılmışlar, farklı görüşler getirmişlerdir. Bir kısmı, terk sebebi üzerinde, bir kısmı boşa çıkma (veya yok etme) üzerinde; bir kısmı da amel üzerinde durmuş ve te'vilde bulunmuştur: "Hadisteki terk'den kasıd ikindinin farziyyetini inkâr ederek veya farzlığını itiraf etse bile kılmayı hafife alarak, istihza ederek terketmektir" denmiştir. Bu te'vile şu cevap verilmiştir: "Hadisten Sahâbî'nin anladığı bu değildir, o namaz vaktinde kılmada ifrat etmeyi anlamıştır. Bundan dolayıdır ki ilk vaktinde kılmayı emretmiştir. Sahâbî'nin anladığı şey, başkasının anladığından evlâdır."

Şöyle diyen de olmuştur: "Hadisteki terkden murad "tembellikle terk"tir, ancak bununla ilgili vaid "şiddetli zecr" üslubuyla varid olmuştur, öyleyse zahiri murad değildir, tıpkı "Zâni, mü'min olarak zinâ etmez..." hadisinde olduğu gibi..."

Şöyle diyen de olmuştur: "Bu mecazî bir teşbihtir. Mânası sanki: "Bu kimse, ameli boşa gidene benzer" demektir."

Şöyle de denmiştir: "Hadisin mânası: "Ameli boşa gideyazdı" demektir."

Şöyle de denmiştir: "Boşa gitmekten maksad amellerin Allah'a yükseldiği o vakitte hasıl olan noksanlıktır. Ve sanki amelden murad hassaten namazdır, yani: "O kimse ikindiyi vaktinde kılanın ecrini alamaz, sonradan icra ettiği "namaz ameli" Allah'a yüselmez." Bu te'vilin anlaşılmasında şunu bileceğiz: İlk vaktinde kılınan ikindinin Allah'a yükselme şansı vardır.

Şu da denmiştir: "Boşa gitme veya yoketme"den murad "ibtal"dir[50] yani amelinden, herhangi bir vakitte yapacağı istifade, iptal olur, sonra ondan istifade eder, tıpkı seyyiâtı hasenâtına galebe çalan kimse gibi. Zîra bu kimsenin durumu Allah'ın meşietine bağlıdır. Eğer affa maruz kalırsa hesanâtından istifade eder. Öyleyse bu meşiete bağlı kalma hali bile tek başına, hasenâtından istifadenin iptal olmasıdır, çünkü affa uğrayıncaya kadar hasenâtından istifade edememiştir. Affa uğramayıp azab çektikten sonra affa uğrasa durum yine aynıdır, yani "iptal" mevzubahistir.

5- Bu meseleye, Mürcie fırkasına cevap verme sadedinde genişçe yer veren el-Kâdî Ebû Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "(Amel'in) yok edilmesi iki çeşittir:

a) Bir şeyin bir başka şeyi tamamen yokedip ortadan kaldırması: Îmanın küfrü yoketmesi veya küfrün îmanı yoketmesi gibi. Burada her iki cihette de gerçek bir yoketme mevcuttur.

b) Muvâzeneli yoketme: Şöyle ki: Hasenât bir kefeye, seyyiât da diğer kefeye konulup tartılınca, kimin hasenâtı üstün gelirse kurtulur, kimin seyyiâtı üstün gelirse durumu Allah'ın meşietine bağlıdır; dilerse affeder, dilerse azab verir. İşte bu meşiete bağlı olma hâli, belli bir iptaldır. Çünkü, ihtiyaç halinde istifadenin durdurulması onun iptalidir. Azab çekmek ise, ateşten çıkıncaya kadar öncekinden daha şiddetli bir iptaldir. Şu halde, her iki durumda da, mecazî olarak "yoketme" tabirinin ıtlak edileceği nisbî bir iptal vardır. Bu, hakikî yoketme değildir. Çünkü, ateşten çıkarılıp cennete konunca, (muvazenede hafif düşen) amelinin sevabı kendisine geri döner. Bu telakki, her iki yoketme'yi bir tutan Ahbatiyye fırkasının iddiasından farklıdır. Bunlar, asiller hakkında da, kâfirler hakkındaki hükümde bulundular. Kaderiye fıkrasının çoğunluğu bu gruba girer."

Şu halde, Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, küfrün îmanı yoketmesini "hakiki yoketme" olarak görmüş, seyyiâtın hasenâta galebe çalmasını da mecazî, geçici yoketme mânasında "muvazeneli yoketme" olarak isimlendirmiştir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadiste ikindinin terki küfürden gelmiyor ise, ameli tamamen yok etmeyecek, ancak diğer hayırlı amellerinden istifade, Allah'ın meşietine ve marifetine bağlı kalacak veya azabtan sonraya tehir edilecektir. Şu halde bu "bağlı kalma" ve "tehir" durumları da muvazeneli yoketme'ye giren nisbi bir iptaldir.

6- Hadiste geçen "amel"den murad nedir? sorusuna cevap sadedinde şu söylenmiştir: "Bu, kendisiyle meşguliyet sebebiyle namazın terkedildiği dünyevî ameldir. Öyle ise bu amelin iptal olması "ondan ne fayda ne de menfaat göremeyeceğini" ifade eder. Birçok hadislerde ifade edildiği üzere meşru dairede yapılan bütün ameller bir nevi ibadettir, dünyevî bir iş olsa bile âhirete bakan yönü, manevî kazancı vardır. Namazın bırakılması pahasına, yapılan iş meşruiyyet yönünü kaybedeceğinden uhrevî kazancı derhal iptal olur ve ondan en azından bu cihetiyle istifade edemez. Şu halde hadis-i şerif bu manaya da dikkat çekmiş olmaktadır.

Buhârî şârihi İbnu Hacer, hadisle ilgili yapılan çeşitli te'viller içerisinde, "Bunun şiddetli zecr makamında vârid olduğunu" beyan eden görüşün en kuvvetli görüş olduğunu belirtir ve zahirinin kastedilmediğini söyler.

ÜÇÜNCÜ BÂB

NAMAZ VAKİTLERİ

.1. عن أبي موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبِيَّ # أتَاهُ سَائِلٌ يَسْألُهُ عَنْ مَوَاقِيت الصَّةِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئاً قالَ: وَأمَرَ بِ◌◌ً فَأقَامَ الْفَجْرَ حِينَ انْشَقَّ الْفَجْرُ وَالنَّاسَ يَكَادُ يَعْرفُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشّمْسُ، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ انْتَصَفَ النَّهَارُ وَهُوَ كَانَ أعْلَمَ مِنْهُمْ، ثُمَّ أمَرَهُ فأقَامَ بِالْعَصْرِ وَالشّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ بِالْمَغْرِبِ حِينَ وَقَعَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ بِالْعِشَاءِ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أخَّرَ الْفَجْرَ مِنَ الْغَدِ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالْقَائِلُ يَقُولُ: قَدْ طَلَ◌َعَتِ الشّمْسُ، أوْ كَادَتْ، ثُمَّ أخَّرَ الظُّهْرَ حَتَّى كانَ قَرِيباً مِنْ وَقْتِ الْعَصْرِ بِا٘مسِ، ثُمَّ أخَّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ مِنْهَا، وَالقَائِلَ يقُولُ: قَدِ احْمَرَّتِ الشّمْسُ، ثُمَّ أخّرَ المِغْرِبَ حَتَّى كَانَ عِنْدَ سُقُوطِ الشّفَقِ[.

1. (2360)- Hz. Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir zat gelerek namaz vakitlerini sordu. Efendimiz ona hiçbir cevap vermedi."
(Sabah vaktinde) şafak sökünce, henüz kimse kimseyi tanıyamayacak kadar ortalık karanlık iken Bilâl'e emretti, sabah ezanını okudu.
Sonra, güneş tam tepe noktasından batıya dönme (zeval) anında yine Bilâl'e emretti, öğle ezanını okudu. Bu vakit için, -öbürlerinden daha iyi bilen- birisi: "Bu, gün ortası (nısfu'n-Nehar)" demişti. Sonra, güneş henüz yüksekte olduğu zaman emretti, Bilâl akşam namazı için ezan okudu. Sonra ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca yatsı için emretti, Bilâl yatsı ezanını okudu. Sonra ertesi gün, sabah namazını tehir etti. O kadar geciktirdi ki, kişinin, "sabah vakti çıktı veya çıkmak üzere" demesi ânında namazı tamamladı. Sonra öğleyi tehir etti, öyle ki, öğle namazını dün ikindiyi kıldığımız âna yakın bir vakitte kıldı. Sonra ikindiyi tehir etti. Bir kimsenin, "Güneş (ikindi) kızıllığına büründü" diyebileceği bir vakitte namazdan çıktı. Sonra akşamı, nerdeyse ufuktan aydınlığın (şafak) kaybolduğu âna kadar tehir etti."

2. وفي رواية:]فَصَلّى المِغْرِبَ قَبْلَ أنْ يَغِيبَ الشّفقُ في الْيَوْمِ الثَّانِى، ثُمَّ أخّرَ الْعِشَاءَ حَتَّى كانَ ثُلُثُ اللّيْلِ ا‘وَّلُ، ثُمَّ أصْبَحَ فَدَعَا السَّائِلَ، فقَالَ: الْوَقْتُ بَيْنَ هذينِ[. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائى .

2. (2361)- Bir rivayette de şöyle gelmiştir: Akşamı, ikinci günde, ufuktaki aydınlığın kaybolmasından önce kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin ilk üçte birine kadar tehir etti. Sonra sabah oldu ve soru sahibini çağırdı: "İşte namazın vakti bu iki hudud arasındadır" buyurdu.[51]

3. وفي رواية ‘بى داود:]فَأقَامَ الْفَجْرَ حِينَ كانَ الرَّجُلُ يَعْرِفُ وَجْهَ صَاحِبِهِ أوْ أنَّ الرَّجُلَ يَعْرِفُ مَنْ إلى جَنْبِهِ، ثُمَّ أخّرَ الْعَصْرَ حَتَّى انْصَرَفَ منْهَا، وَقَدِ اصْفَرَّتِ الشّمْسُ، وقالَ في آخرِهِ، وَرَواهُ بَعْضُهُمْ فقَالَ: ثُمَّ صَلّى الْعِشَاءَ إلى شَطْرِ اللَّيْلِ[.

3. (2362)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Sabah namazını kişi arkadaşının yüzünü tanıyamayacak -veya kişi yanındakini tanımayacak- kadar (ortalığın karanlık olduğu) bir anda kıldı. Sonra ikindiyi öylesine tehir etti ki, namazdan çıktığı zaman güneş sararmıştı..."
Rivayetin sonunda Ebû Dâvud der ki: Bu hadisi rivayet edenlerden bazısı şöyle dedi: "sonra yatsıyı gece yarısına kadar tehir ederek kıldı."[52]

4. وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَجُ‎ًً سَأَلَ رَسُولَ اللهِ # عَنْ وَقْتِ الصَّ‎ةِ؟ فقَالَ لَهُ: صَلِّ مَعَنَا هذَيْنِ الْيَوْمَيْنِ: فَلَمَّا زَالَتِ الشّمْسُ أمَرَ بِ‎ً فأذَّنَ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الظُّهْرَ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الْعَصْرَ وَالشّمْسُ مُرْتَفَعَةٌ بَيْضَاء نَقِيَّةٌ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ المِغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ العِشَاءَ حِينَ غَابَ الشّفقُ، ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا أنْ كانَ الْيَوْمُ الثَّانِى أمَرَهُ فَأبْرَدَ بِالظُّهْرِ فَأبْرِدَ بِهَا، فأنْعَمَ أنْ يُبْرِدَ بِهَا، وَصَلّى الْعَصْرَ وَالشّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ أخّرَهَا فَوْقَ الَّذى كانَ، وَصَلّى المِغْرِبَ قَبْلَ أنْ يَغِيبَ الشّفَقُ، وَصَلّى العِشَاءَ بَعْدَمَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللّيْلِ، وَصَلّى الْفَجْرَ فَأسْفَرَ بِهَا، ثُمَّ قَالَ: ايْنَ السَّائِلُ عَنْ وَقْتِ الصَّ‎ةِ؟ فقَالَ الرَّجُلُ: أنَا يَا رَسُولَ اللهِ، فقَالَ: وَقْتُ صَ‎تِكُمْ بَيْنَ مَا رَأيْتُمْ[. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى.»ا‘بْرَادُ«: انكسار الوهج والحرِّ.ومعنى »أنْعَمَ«: أطال ابراد .

4. (2363)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazların vaktinden sormuştu. Ona:
"Şu (önümüzdeki) iki günde namazları bizimle kıl!" buyurdu. (O gün) güneş tam tepe noktasından (batıyor) kayınca ezan için Bilâl'e emretti. O da öğle ezanını okudu. Sonra öğle için kâmet okumasını emretti. Sonra güneş

yüksekte, beyaz parlak iken emretti ve ikindi için kâmet okudu. Sonra güneş batınca emretti, akşam için kâmet okudu. Sonra ufuktaki aydınlık kaybolunca emretti, yatsı için kâmet okudu. Sonra şafak sökünce emretti sabah için kâmet okudu. İkinci gün olunca, Bilâl'e ortalığın serinlemesini beklemeyi emretti. O da öğleyi, ortalık iyice serinleyinceye kadar geciktirdi. İkindiyi, güneş yüksekten, dünkü vakitten biraz sonra kıldı. Akşamı ufuktaki beyazlık kaybolmazdan az önce kıldı. Yatsıyı gecenin üçte biri geçtikten sonra kıldı. Sabahı ortalık iyice ağarınca kıldı. Sonra:
"Namaz vakitlerinden soran kimse nerede?" diye sordu. Soru sahibi:
"Benim ey Allah'ın Resûlü!" dedi.
"Namazlarınızın vakti dedi, gördüğünüz (iki vakit) arasındadır."[53]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler beş vakit namazdan her birinin ilk vakti ile son vaktini belirlemektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), muhataplarının anlamakta zorluk çekeceği veya çabuk unutacağı bir kısım tariflere ve hatta teknik tabirlere dayanacak olan açıklamalara yer vermiyor. Namaz vakitlerini öğrenmek isteyen zâta, iki gün boyu bunu fiilen gösteriyor: Bunu birinci gün, namazları ilk vakitlerinde, ikinci gün de son vakitlerinde kılmak suretiyle yapıyor. İkinci günün sonunda soru sahibini çağırarak, "namaz vakti, bu iki hududun arasında kalan zamandır" buyuruyor.
2- Namazlar bu iki vakit arasında muteber olmakla beraber, ilk vaktinde kılınmalarının ehemmiyetine başka hadislerde dikkat çekilmiştir. Gerçi, bu rivayetlerde öncelikle ilk vaktinde kılmış olması da namazları ilk vakitlerinde kılmanın efdaliyetine bir delil sayılabilir.
3- Sorulan bir şeyin cevabını, fiilen göstererek vermek efdaldir. Bu tarz, meselenin hem herkesce anlaşılmasına, hem de daha iyi kavranmasına yardım eder.
4- Bir kısım meseleleri, ihtiyaç ânına kadar açıklamamak, ihtiyaç hasıl olunca açıklamak efdaldir. İhtiyaç ânını sorulan sual, bilme ihtiyacının duyulması tayin eder.
5- Rivayetlerde yatsının vakti ihtilaflı gözükmektedir. Büreyde ile Ebû Mûsa'nın rivayetlerinde (2360 ve 2363. rivayetler) yatsıyı Hz. Peygamber'in gecenin üçte birinden sonraya bıraktığı ifade edilirken 2362 numaralı hadiste -ki Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs'ın rivayetidir- gece yarısında kıldığı belirtiliyor. Bunlardan hangisinin efdal olduğunu âlimler münakaşa etmiştir. Hanefîlere göre, yatsıyı gecenin ilk üçte birinin sonunda kılmak müstehabtır. Bazı Hanefîlere göre müstehab olan vakit son üçte bir'den önceki vakittir. Bazı Hanefîlere göre de namazın gecenin üçte birine tehiri efdaldir. Bu iki görüşü birleştirerek:"Yatsıya, gecenin üçte biri çıkmazdan önce niyetlenip bu üçte birin sonunda namazdan çıkmalı" diyen de olmuştur.
Şafiî hazretlerinden iki görüş rivayet edilmiştir. Birine göre yatsının ihtiyarî vakti gecenin üçte birine, diğerine göre yarısına kadar devam eder. Nevevî ikinci kavlin esahh oduğunu söylemiştir.

5. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رَسُول اللّهِ # قال: أَمَّنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّ◌َمُ عَنْدَ البَيْتِ مَرَّتَيْنِ، فَصَلّى الظُّهْرَ في ا'ولَى مِنْهُمَا حِينَ كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ كُلُّ شَيْءٍ مَثْلَ ظِلّهِ، ثُمَّ صَلّى المغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشّمْسُ، وَأَفْطَرَ الصَّائِمُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ حِينَ غَابَ الشّفَقُ، ثُمَّ صَلّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الثَّانِيَةَ الظُّهْرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُلّ شَيْءٍ مَثْلَهُ لِوَقْتِ الْعَصْرِ بِا'مْسِ، ثُمَّ الْفَجْرُ، وَحَرُمَ الطّعامُ عَلى الصَّائمِ، وَصَلّى المرَّةَ خِرَ حِينَ ذَهَبَ Œصَلّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ ظِلُّ كُلّ شَيْءٍ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلّى المغْرِبَ لِوَقْتِهِ ا'وَّلِ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ ا ثُلُثُ اللّيْلِ، ثُمَّ صَلّى الصُّبْحَ حِينَ أَسْفَرَتِ ا'رْضُ، ثُمَّ التَفتَ إلَيَّ جِبْرِيلُ، فقَالَ يَا مُحَمَّدُ: هذَا وَقْتُ ا'نْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ الصَّ◌َةُ والسَّ◌َمُ مِنْ قَبْلِكَ، وَالْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ[. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

5. (2364)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cibril (aleyhisselâm) bana, Beytullah'ın yanında, iki kere imamlık yaptı. Bunlardan birincide öğleyi, gölge ayakkabı bağı kadarken kıldı. Sonra, ikindiyi her şey gölgesi kadarken kıldı. Sonra akşamı güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca kıldı. Sonra sabahı şafak sökünce ve oruçluya yemek haram olunca kıldı. İkinci sefer öğleyi, dünkü ikindinin vaktinde herşeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldı. Sonra ikindiyi, herşeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, önceki vaktinde kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte biri gidince kıldı. Sonra sabahı, yeryüzü ağarınca kıldı. Sonra Cibrîl (aleyhisselâm) bana yönelip:
"Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin (aleyhimü'ssalâtu vesselâm) vaktidir. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır!" dedi."[54]

.6. وفي رواية النسائى عن جابر:]ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ امْتَدَّ الْفَجْرُ، وَأَصْبَحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَةٌ مُشْتَبِكَةٌ فَصَنَعَ كَمَا صَنَعَ بِا'مْسِ فَصَلّى الغَدَاةَ[.

6. (2365)- Nesâî'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivayette şöyle denmiştir: "Sonra O'na (Cibrîl), Fecr uzayıp[55] sabah olunca daha yıldızlar parlak ve cıvıl cıvıl[56] iken geldi. Dünkü yaptığını aynen yaptı, sabah namazını kıldı. Sonra da: "Namaz vakti, işte gördüğünüz bu iki namaz arasıdır" dedi."[57]

.7. وفي أخرى:]فَصَلّى الظُّهْرَ حِينَ زَالَتِ الشّمْسُ، وَكَانَ الْفَىْءُ قَدْرَ الشِّرَاكِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كانَ الْفَىْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ، وَظِلِّ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ حِينَ غَابَ الشّفَقُ، ثُمَّ صَلّى الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، ثُمَّ صَلّى الْغَدَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ الظِّلُّ طُولَ الرَّجُلِ، ثُمَّ صَلّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ مِثْلَيْهِ، ثُمَّ صَلّى المَغْرِبَ حِينَ غَابَتِ الشّمْسُ، ثُمَّ صَلّى العِشَاءَ إلى ثُلُثُ اللّيْلِ، أوْ نِصْفِ اللّيْلَ، ثُمَّ صَلّى الْفَجْرَ فَأسْفَرَ[.والمراد »بِالشِّرَاكِ«: أحد سيور النعل .

7. (2366)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Öğleyi, güneş (tepeden batıya) meyledince kıldı. (Bu sırada) gölge ayakkabı bağı kadardı. Sonra ikindiyi, gölge ayakkabı bağının misli ve adam boyu olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, ufuktaki aydınlık kaybolunca kıldı. Sonra, sabahı, şafak sökünce kıldı. Sonra ertesi günün öğlesini, gölge, adam boyu olunca kıldı. Sonra ikindiyi, kişinin gölgesi iki misli olunca kıldı. Sonra akşamı, güneş batınca kıldı. Sonra yatsıyı, gecenin üçte birine veya yarısına doğru kıldı. Sonra sabahı kıldı ve ortalık ağardı."[58]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen şirak'ı ayakkabı bağı diye çevirdik. Bu, ayakkabının üstündeki kayış, sırım demektir. Şârihlerden Sindî bununla eşyanın öğle vaktindeki aslî gölgesinin kastedildiğini belirtir. Mekke'de bu sıfırdır. Mevsime ve mekana göre, zeval ânındaki bu gölgenin miktarı olabilecektir. Zîra her yerde tam zeval ânında gölgesizlik hali olmaz. Bu hâl ekvatorda ve oraya yakın yerlerde olabilir. Sindî der ki: "Şirak ile, zeval ânındaki gölgenin kastedildiğinin delili şu ki, hadisin devamında ikindi vakti, bu aslî gölgeye (mesela) insan gölgesinin bir misli daha ilave olmasıyla başlatılmaktadır."

.8. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللهِ #: إنَّ لِلصَّ ِةِ أوَّ ً وَآخِراً، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ صَ ِةِ الظُّهْرِ حِينَ تَزُولُ الشّمْسُ، وَآخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُ الْعَصْرِ، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ الْعَصْرِ حِينَ يَدْخُلُ وَقْتُهَا، وَإنَّ آخِرَ حِينَ تَصْفَرُّ الشّمْسُ، وَإنَّ أولَ وَقْتِ المَغْرِبِ حِينَ تَغْرُبُ الشّمْسُ، وَإنّ أخر وَقْتِهَا حِينَ يَغِيبُ الشّفَقُ، وَإنّ وَقْتِهَا أوَّلَ وَقْتِ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ ا'فُقُ، وَإنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ يَنْتَصِفُ اللّيْلُ، وَإنَّ أوَّلَ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ، وَإنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشّمْسُ[. أخرجه ا'ربعة إ أبا داود، وهذا لفظ الترمذي .

8. (2367)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bilesiniz, namazın bir ilk vakti bir de son vakti vardır. Öğle vaktinin evveli güneşin tepe noktasından batıya meyil (zeval ânıdır. Son vakti de ikindinin girdiği andır. İkindi vaktinin evveli, vaktinin girdiği andır. Vaktin sonu da güneşin sarardığı andır. Akşam vaktinin evveli, güneşin battığı andır. Vaktin sonu da ufuktaki aydınlığın (şafak) kaybolduğu andır. Yatsı vaktinin evveli, ufuğun kaybolduğu andır. Vaktin sonu da gecenin yarısıdır. Sabah vaktinin evveli fecrin (aydınlığı) doğmasıdır. Vaktin sonu da güneşin doğmasıdır."[59]

9. وفي رواية مالك عن عبدالله بن رافع مولى أمّ سلمة:]أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ وَقْتِ الصَّ◌ةِ، فقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَا أُخْبِرُكَ: صَلِّ الظُّهْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَكَ، وَالْعَصْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ، وَالمغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَالْعِشَاءَ مَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللَّيْلِ، وَصَلِّ الصُّبْحَ بِغَبَشٍ، يَعْنِى: الْغَلَسَ[.

9. (2368)- Muvatta'da Abdullah İbnu Râfi' Mevla Ümmü Seleme'den kaydedilen bir rivayette şöyle denmiştir: "Abdullah İbnu Râfi', Ebû Hüreyre'ye namazların vaktini sormuştu. Ebû Hüreyre kendisine şu açıklamayı yaptı: "Ben sana haber vereyim: Gölgen kendi mislin kadarken[60] öğleyi kıl. İkindiyi gölgen iki mislin olunca kıl. Akşamı güneş batınca kıl. Yatsıyı seninle[61] arana gecenin üçte biri girince kıl. Sabahı da alaca karanlıkta kıl."[62]

10. وعن مالك قال:]كَتَبَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه إِلى عُمَّالِهِ إِنَّ أَهَمَّ أُمُورِكُمْ عِنْدِى الصَّ◌ةُ، مَنْ حَفِظَهَا وَحَافَظَ عَلَيْهَا حِفِظَ دِينَهُ، وَمَنْ ضَيَّعَهَا فَهُوَ لِمَا سِوَاهَا أَضْيَعُ، ثُمَّ كَتَبَ: أَنْ صَلُّوا الظُّهْرَ إِذَا كَانَ الْفَئُ ذِرَاعاً إِلى أَنْ يَكُونَ ظِلُّ أَحَدِكُمْ مِثْلَهُ، وَالْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَة بَيْضَاءُ نَقِيَّة قَدْرَ مَا يَسِيرُ الرَّاكِبُ فَرْسَخَيْنِ أَوْ ثَ◌ثَةً قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ وَالمغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَالْعِشَاءَ إِذَا غَابَ الشفَقُ إِلى ثُلُثِ اللَّيْلِ، فَمَنْ نَامَ فَ◌ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَ◌ نَامَتْ عَيْنُهُ، فَمَنْ نَامَ فَ◌ نَامَتْ عَيْنُهُ، والصُّبْحَ وَالنُّجُومُ بَادِيَة مُشْتَبِكَةٌ[.

10. (2369)- İmam Mâlik'in anlattığına göre, Hz. Ömer valilerine şöyle yazdı: "Nazarımda işlerinizin en ehemmiyetlisi namazdır. Kim onu (farz, vacib, sünnet ve vaktine riayetle) korur ve (tam zamanında kılmaya) devam ederse dînini korumuş olur. Kim de onu(n zamanını tehir suretiyle) zayi ederse, onun dışındakileri daha çok zayi eder."
Hz. Ömer yazısına şöyle devam etti: "Öğleyi gölge bir ziralıktan birinizin gölgesi misli oluncaya kadar kılınız. İkindiyi, güneş yüksekte, beyaz, parlak iken, hayvan binicisinin, güneş batmazdan önce iki veya üç fersahlık yol alacağı müddet içerisinde; akşamı güneş batınca; yatsıyı ufuktaki aydınlık battımı gecenin üçte birine kadar kılınız. -Kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin, kim (yatsıyı kılmadan) uyursa gözüne uyku düşmesin- Sabahı da yıldızlar parlak ve cıvıldarken kılınız."[63]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ömer'in namaza ne kadar ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Onun nazarında namaz ferdlerin dînî hayatını ilgilendiren bir mesele olarak kalmıyor, devletin meselesi oluyor ve en mühim meselesi addediliyor. Bundandır ki, namaz vakitleriyle ilgili teferruâtı valilerine tamim ediyor ve yatsıyı kılmazdan önce yatacak olanlara üç kere tekrar ettiği bir bedduada bulunuyor: "Namazdan önce yatanın gözü uyku tutmasın."

Bezzâr'ın bir rivayetinde bu bedduayı bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yapmıştır:

2- Yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz tabirin aslı müştebike'dir. Yani, iç içe girmiş, kenetlenmiş demektir. Maksad yıldızların hepsinin canlı olarak görüldüğünü, ortalığın henüz iyice aydınlanmadığını ifade etmektir. Çünkü, gündüz aydınlığı zayıfken yıldızlar daha çok gözükür. Aydınlık arttıkca azalır ve sonunda görünmez olurlar.

11. وفي أخرى له:]أَنَّ عُمَرَ كَتَبَ إِلى أَبِى مُوسى، وَذَكَرَ مِثْلَهُ، وَقالَ: وَاقْرَأْ فِيهَا. أىْ فى صَ◌ةِ الصُّبْحِ بِسُورَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ مِن المفَصَّلِ[. أخرجه مالك .

11. (2370)- Muvatta'nın diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Ebû Mûsa el-Eş'arî hazretlerine yazdığı bir mektupta aynı şeyi hatırlattı ve (ilaveten) şunu yazdı: "Onda -yani sabah namazında- mufassal sûrelerden iki uzun sûre oku."[64]

AÇIKLAMA:

Ebû Mûsa el-Eş'ari (radıyallâhu anh) hazretleri ashâb'ın kibârındandır, ilk müslüman olanlar arasında yer alır. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) onu, Muğire İbnu Şube'den sonra Basra'ya vali tayin etmişti. Yani Hz. Ömer sadedinde olduğumuz mektubu Ebû Mûsa'ya Basra valisi sıfatıyla yazmış olmaktadır. Nitekim önceki rivayet (2369) namaz ve namaz vakitleriyle ilgili mektubu Hz. Ömer'in, valilerine yazdığını belirtmişti. Şu halde bu rivayet, mumaileyh mektuplardan Basra'ya gidenin âlimlerin ıttılâına mazhar olarak günümüze kadar korunduğuna şâhidlik etmektedir. Üzerinde durduğumuz mevzumuz açısından mühim olan husus İslâmHalîfesi Hz. Ömer'in valilerine "sabah namazında" okuyacakları sûreler hususunda bile, irşâdî devlet tamimi göndermiş olmasıdır.

12. وفي أخرى نحوه، وفيها:]وَأنْ صَلِّ الْعِشَاءَ فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ ثُلُثِ اللّيْلِ، فإنَّ أخَّرْتَ فَإلَى شَطْرِ اللّيْلِ، وَ ◌ تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ[.

12. (2371)- Yine benzer bir diğer rivayette şu ifade mevcuttur: Hz. Ömer, Ebû Mûsa (radıyallâhu anhümâ)'ya şöyle yazdı: "...Yatsıyı seninle (akşam namazıyla) arana gecenin üçte biri girince kıl. Geciktirirsen gecenin yarısına kadar olsun. Sakın gafillerden olma."[65]

13. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رَسول اللهِ # قال: وَقْتُ الظُّهْرِ إذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَا لَمْ تَحْضُرِ الْعَصْرُ، وَوَقْتُ الْعَصْرِ مَا لَمْ تَصْفَرَّ الشّمْسُ، وَوَقْتُ المَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشفَقُ، وَوَقْتُ صَ◌ةِ الْعِشَاءِ إلى نِصْفِ اللّيْلِ ا'وْسَطِ، وَوقْتُ صَ◌ةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إلى أنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، فإذَا طَلَعَتْ فأمْسِكْ عَنِ الصَّ◌ةِ فَإنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ[. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائى .

13. (2372)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Öğlenin (başlama) vakti, güneşin (tepe noktasından batıya) meylettiği zamandır. Kişinin gölgesi kendi uzunluğunda olduğu müddetçe öğle vakti devam eder, yani ikindi vakti girmedikçe. İkindi vakti ise güneş sararmadıkça devam eder. Akşam vakti ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolmadığı müddetçe devam eder. Yatsı namazının vakti orta uzunluktaki gecenin yarısına kadardır. Sabah namazının vakti ise fecrin doğmasından (yani şafağın sökmesinden) başlar, güneş doğuncaya kadar devam eder. Güneş doğdu mu namazdan vazgeç. Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasından doğar."[66]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen şeytanın iki boynuzu tabiriyle ilgili olarak İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "Şeytanın iki boynuzu başının iki tarafı demektir. Denir ki: "Şeytan güneşin doğduğu yerin hizasında dikilir. Öyleki o, doğunca (şeytanın) başının iki yanı ortasında olur. Ta ki, güneşe tapanların güneş için yaptıkları secde onun için yapılmış olsun. Batma sırasında da aynı hal mevzubahistir. Durum böyle olunca güneşin, şeytanın iki boynuzu arasından doğması, doğuşu esnasında güneşi seyredene nisbetendir. Şöyle ki, eğer şeytanı seyretmiş olsaydı, onu güneşin yanında dikilmiş olarak görecekti."

İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de karneyn yani iki boynuz tabiriyle -İbnu Hacer'in açıklamasından görüldüğü üzere- başın iki tarafından ifade edildiğini kaydettikten sonra "kîle" yani denildi ki diyerek kelimenin tâlî manalara da tevcih edildiğini belirtir: "Karn, kuvvet"tir, yani güneş doğarken şeytan harekete geçer ve tasallutta bulunur ve güneşe yardımcı vaziyetini alır."

İbnu'l-Esîr, karn kelimesinin devir, çağ mânasının da esas alınarak hadisteki karneyn tabirinin iki çağ şeklinde anlaşıldığına dikkat çeker.

Denildi ki: "İki çağı arasında demek "öncekilerden ve sonrakilerden olacak iki ümmeti" demektir. Bütün bunlar, güneşin doğuşu esnasında ona secde edenler için bir temsildir. Ve sanki, bu sapıklığı, onlara şeytan kurmuştur. Öyleyse güneşperest güneşe secde etti mi şeytan güneşin yanında yer almış gibidir."

Ulemanın bu açıklamalarına şunu da ilave edebiliriz: Dîn-i mübîn-i İslâm, sabah namazının nihâi vaktini güneşin doğuşu olarak tesbit etmiştir. Öyleyse mü'min Rabbine karşı farz olan sabah ibadetini yapabilmek için güneş doğmazdan önce kalkmalıdır. Güneşin doğması ânında yapılacak ibadet makbul değildir. Öyle ki, güneş

doğmadan önce başlanmış bir namaz henüz bitmeden güneş doğacak olsa, o namaz bozulmaktadır, kazası gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dînde bu kadar ehemmiyetli yeri olan bir meselenin mü'minlerin zihninde daha canlı olarak yer etmesi için, meseleyi şeytanla da irtibat kurarak vazetmiş olmaktadır. Nitekim dînin reddettiği pek çok mesele şeytana nisbet edilerek kerâhet veya haramiyeti beyan edilmiştir. Bu tebliğ üslubunun Kur'ân'da da pek çok örnekleri vardır. İçki, kumar ve putları haram eden âyette olduğu gibi (Mâide 90-93).
Şu halde, hadisten İbnu Hacer'in de kaydedip reddettiği bir kısım kozmoğrafik, maddî îzahlar yapmak için tekellüfe gerek kalmamaktadır.
Hadisteki maslahat açıktır: Mü'minlerin erken kalkmalarını sağlamak, mü'minlere zaman şuuru, programlı iş yapmak, vaktinde iş yapmak alışkanlığı kazandırmak, kendini vakte göre ayarlamak, disipline etmek, vaktinden sonra yapılacak işlerin kıymet ifade etmeyeceği fikrini zihinlerde tesbit etmek gibi günlük hayatımızın gerek ferdî ve gerekse içtimâî vechelerinde, gerek sıhhat ve gerek iktisad açılarından gerek dünyaya ve gerek âhirete bakan pek çok faydaları, maslahatları saymak, görmek ve göstermek mümkündür.

14. وعن أبي المنهال قال:]دَخَلْتُ أنَا وَأبِي عَلَى أبِي بَرْزَةَ ا"سْلَمِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْه، فقَالَ لَهُ أبِي: كَيْفَ كَانَ رسولُ اللهِ # يُصَلِّى المكْتُوبَةَ؟ فقَالَ: كانَ يُصَلِّى الْهَجِيرَةَ الّتى تَدْعُونَهَا ا"وْلى حِينَ تَدْحَضُ الشّمْسُ، وَيُصَلِّى الْعَصْرَ، ثُمَّ يَرْجِعُ أحَدُنَا إلى رِحْلِهِ في أقْصى المدِينَةِ وَالشّمْسُ حَيَّةٌ، وَنسِيتُ مَا قَالَ في المغْرِبِ، وَكَانَ يَسْتَحِبُّ أنْ يُؤَخِّرَ الْعِشَاءَ الّتى تَدْعُونَهَا الْعَتَمَةَ، وَكَانَ يَكْرَهُ النَّوْم قَبْلَهَا وَالحَديثَ بَعْدَهَا، وَكَانَ يَنْفَتِلُ مِنْ صَ○ةِ الْغَدَاةِ حِينَ يَعْرِفُ المرْءُ جَلِيسَهُ، وَيَقْرأ بِالسِّتِّينَ إلى المائَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.وفي رواية:]وَ○ يُبَالِى بِتَأخِيرِ العِشَاءِ إلى ثُلُثِ اللّيْلِ، ثُمَّ قالَ إلى شَطْرِ اللّيْلِ[. وهذا لفظ الشيخين.قوله »وَالشمْسُ حَيَّةٌ«: أى مرتفعة عن المغرب لم يتغير لونها بمقاربة ا"فق .

14. (2373)- Ebû'l-Minhâl Seyyâr İbnu Selâme (rahimehullah) anlatıyor: "Ben ve babam birlikte Ebû Berze el-Eslemî (radıyallâhu anh)'nin yanına girdik. Babam ona: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) farz namazları nasıl kılardı?" diye sordu. Şu cevabı verdi:
"Efendimiz sizin "el-Evvel" dediğiniz öğle namazını güneş (tepe noktasından) batıya kayınca kılardı. Birimiz ikindiyi kılınca, Medîne'nin en uzak yerindeki evine dönerdi de güneş hâlâ canlılığını korurdu.
Akşam namazı hakkında ne söylediğini unuttum. Sizin atame dediğiniz yatsıyı geciktirmeyi iyi bulurdu (müstehap addederdi). Yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi.
Kişi (yanında beraber oturduğu) arkadaşını tanıyınca sabah namazından ayrılırdı. Namazda altmışyüz âyet miktarınca Kur'ân okurdu."[67]

AÇIKLAMA:

1- Hâcire veya hâcir, öğle vaktinde hararetin şiddetli olduğu andır. Sindî'ye göre hadis Resûlullah'ın sıcak olan günlerde bile öğle namazını ilk vaktinden fazla taşırmayıp hemen kıldığını ifade etmektedir ve rivayet öğleyi biraz serinleyince kılmayı emreden hadislere de bir açıklık getirmiş olmakta, tehirin çok fazla olmadığını göstermektedir. "Şu halde sıcak günlerde fazla tehir yoksa, serin günlerde hiç tehir yapılmadan hemen kılınmalı demektir" der.
Biraz serinlemeyi emreden hadisle bu hadis arasındaki tearuzu İbnu Hacer şöyle telif edip giderir: "Arada muhalefet yoktur, çünkü bu tatbikatın havaların serin olduğu zamanla ilgili veya serinliği bekleme emrinden önceye ait olma veya serinliği bekleme şartlarının bulunmadığı durumlarla ilgili olma ihtimali vardır.
Bu hadisin zahiriyle "Vaktin evveline va'd edilen fazilet, taharet, setr vs. gibi takdimi mümkün olan herşeyi vaktin girmesinden önce yerine getirmekle hasıl olur" diyenler amel etmiştir."
2- Öğle namazına "el-Evvel" denmesi gündüzün ilk namazı olmasındandır. Mamafih Cebrâil (aleyhisselâm)'in beş vakti beyan ettiği zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ilk kıldırıp öğrettiği namaz öğle namazı olduğu için el-Evvel denmiş olabileceği de söylenmiştir.
3- İkindi vaktini tavsifte kullanılan "güneşin canlı olması" tabiriyle, güneşin batma vaktine henüz fazla yaklaşmadığını, güneşe henüz sararmanın ârız olmadığını, henüz yüksekte bulunup, ışık, hararet, renk ve parlaklıkça canlılığını koruduğunu ifade eder. Şârihler bu hâlin, bir cismin gölgesi, onun boyunun iki misli olmasına kadar devam ettiğini belirtirler.

4- Ateme, yatsı vaktinin adıdır. Kur'ân'da işâ olarak ismi geçen bu vakte bedevîler ateme dedikleri için yatsı namazı da ateme olarak tesmiye edilmiştir. Ancak Resûlullah yatsıya ateme denmesini yasaklamıştır. İbnu Hacer'e göre yasaklamanın sebebi ateme karanlık manasına gelir, bedeviler, vakitten aldıkları isimle yatsı namazına salatu'l-ateme demişlerdir. Resûlullah bu meselede onlara uymayı yasaklamış, şeriat dilindeki ismi ile tesmiyesini müstehap kılmıştır.

15. وعن محمد بن عمزو بن الحسن بن على بن أبى طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَدِمَ الحَجَّاجُ المِدِينَةَ، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الصَّ◌َة، فَسَأَلْنَا جَابرَ بنَ عَبْدِ اللهِ فقَالَ: كانَ رَسولُ اللهِ # يُصَلّى الظُّهْرَ بِالْهَاجِرَةِ، وَالْعَصْرَ وَالشّمْسُ نَقِيَّةٌ، وَالمِغْرِبَ إذَا وَجَبَتِ الشّمسُ وَالعِشَاءَ، أحْيَانا يُؤَخّرُهَا، وَأحْيَاناً يُعَجّلُ، إذَا رَآهُمُ اجْتَمَعُوا عَجَّلَ، وَإذَا رَآهُمْ ابْطَئُوا أخّرَ، وَالصُّبْحُ كَانَ يُصَلِّيهَا بِغَلَس[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

15. (2374)- Muhammed ibnu Amr İbni'lHasen İbni Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Haccâc, Medîne'ye geldiğinde namazı mûtad vaktinden tehir ediyordu. Bunun üzerine Câbir İbnu Abdillah (radıyallâhu anh)'a (namazların vakti hakkında) sorduk. Bize şu açıklamayı yaptı:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleyi hararetin şiddetli olduğu zamanda (hâcire vaktinde) kılardı. İkindiyi de güneş parlakken kılardı. Akşamı, güneş batınca; yatsıyı bazan geciktirir, bazen de öne alırdı. Halkın toplandığını görünce tacil eder, onları ağır görünce de tehir ederdi. Sabahı da alaca karanlıkta kılardı."[68]

16. وفي أخرى للنسائى عن أنس:]وَيُصَلّى الصُّبْحَ إلى أنْ يَنْفَسِحَ الْبَصَرُ[.

16. (2375)- Nesâî'nin Enes (radıyallâhu anh)'ten yaptığı rivayette şöyle denmiştir: "Sabahı, göz(ün görme ufku) genişleyinceye kadar kılardı."[69]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatsıyı, cemaatin durumuna göre ayarladığını, gerek tacil ve gerekse tehirde kesin bir prensip takip etmediğini gösteriyor.
Sabahın ihtiyari vaktiyle de ilgili bir açıklama mevcuttur. Gözün görüş alanı genişleyinceye kadar sabahı kılmış oluyor. Bu ifade ondan sonra sabah kılınmaz mânasına gelmez. Çünkü gözün ufkunun genişlemesinden bahsetmek, daha ortalıkta karanlığın varlığını ifade eder. Halbuki sabah namazı güneş doğuncaya kadar devam eder. Ancak Resûlullah'ın bu son anlarına kadar tehir etmeden sabahı kıldığı anlaşılmaktadır.

17. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]كانَ قَدْرُ صَ◌َةِ رَسُولِ اللهِ # الظُّهْرَ في الصَّيْفِ ثَ◌َثَةَ أقْدَامٍ إلى خَمْسَةِ أقْدَامٍ، وَفى الشِّتَاءِ خَمْسَةَ أقْدَامِ إلى سَبْعَةِ أقْدَامٍ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

17. (2376)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazı kıldığı zaman (gölgenin) miktarı, yazda üç ayaktan beş ayağa kadar idi. Kışta da beş ayaktan yedi ayağa kadardı."[70]

AÇIKLAMA:

Burada verilen rakama aslî gölge ile sonradan ziyade olan gölge de dahildir, sadece ziyade olan gölge değildir.
Gölge meselesinde Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Bu, iklime ve şehirlere göre değişen bir husustur. Bütün şehirlerde ve beldelerde rakamlar eşit olmaz. Zîra, gölgenin uzunluk veya kısalığına müessir olan amil güneşin gökteki yüksekliğinin artması ve düşmesidir. Yüksekliği artıp tam tepe hizasında olacak şekilde başa en yakın noktaya ulaşırsa, gölge azami küçüklüğe düşer. Güneş ne zaman da azami şekilde eğilir baş hizasından en uzak noktada olursa gölge de azami uzunluğa ulaşır. Bu sebeple kış gölgelerini her yerde daima yaz gölgelerinden uzun görürsün. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı Mekke ve Medine'de olmuştur. Bu iki şehir de ikinci iklimdendir. Derler ki bu iki şehirde gölge, yazın başında Âzâr ayında üç ayaktan biraz uzundur. Resûlullah'ın namazı, hararet artınca, daha önce mûtad olan vaktinden gecikmiş gibi olur. Böylece, o sırada gölge beş ayak olur. Ancak kıştaki gölgenin, teşrin-i evvel'de beş ayak veya beş ayaktan biraz fazla olduğunu

söylerler. Kanun ayında ise yedi ayak veya yedi ayaktan biraz fazla olmaktadır. Öyleyse, İbnu Mes'ud'un sözü, bu takdire göre bu iklim için muvafık düşer, diğer iklimler ve ikinci iklimin dışında kalan memleketler için muvafık düşmez."
Bazı âlimler, hadiste geçen ayağın, boyuna göre her insanın ayağı olabileceğini söylemiştir. Bazı âlimler her memlekette zeval (öğle) vaktini tesbitte başvurulacak usûl hususunda duvar veya tahta üzerine sağ ve sola meyli ayarlı, düz olarak çakılacak bir çubuk tavsiye eder: "Bunun gölgesine bakılır; tam düzleştimi gün ortası demektir. Gölge tam olarak doğuya meylettimi bu zeval (dönme) vaktidir ve öğle namazı girmiş demektir."

18. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنَّ نِسَاءَ المؤمِنَاتِ يَشْهَدْنَ مَعَ رَسُولِ اللهِ # صَ◌ةَ الْفَجْرِ مُتَلَفّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ، ثُمَّ يَنْقَلِبْنَ إلى بُيُوتِهِنَّ حِينَ يَقْضِينَ الصَّ◌ةَ، وَ◌ يَعْرِفُهُمْ أحَدٌ مِنَ الغَلَسِ[. أخرجه الستة.التَّلفُعُ«: التحاف والتغطى.و »المرُوطُ«: ا٬كسية.»الغَلَسُ«: ظلمة آخر الليل قبل طلوع الفجر وأوّل طلوعه .

18. (2377)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Mü'min kadınlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte sabah namazlarını, bürgülerine sarılmış olarak kılarlardı. Sonra, namazlarını kılınca evlerine dönerlerdi de bu esnada karanlıktan dolayı kimse de onları tanıyamazdı."[71]

AÇIKLAMA:

Kadınların da sabah namazında cemaate katıldıklarını belirten bu rivayet, namaz bittiği halde bile ortalığın, kadınların tanınmasına imkan tanımayacak kadar karanlık olduğunu ifade etmektedir.

19. وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]مَا رَأيْتُ رَجُ◌ً كانَ أشَدّ تَعْجِيً لِلظُّهْرِ مِنْ رَسولِ اللهِ # وَ◌ مِنْ أبِي بَكْرٍ، وَ◌ مِنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما[. أخرجه الترمذي .

19. (2378)- Yine Hz. Âişe anlatıyor: "Ben öğle namazını, ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadar, ne de Ebû Bekr ve Ömer kadar tacil edip geciktirmeyen bir başka insan tanımıyorum."[72]

20. وله في أخرى عن أمِّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللهِ◌ِ # أشَدّ تَعْجِيً لِلظُّهْرِ مِنْكُمْ، وَأنْتَمْ أشَدُّ تَعْجِيً لِلْعَصْرِ مِنْهُ[.

20. (2379)- Yine Tirmizî'de Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'den kaydedilen bir hadiste denmiştir ki: "Öğleyi tacilde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizden daha titizdi. Siz de ikindiyi tacilde ondan daha titizsiniz."

21. وعن خباب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]شَكَوْنَا إلى رَسول اللهِ # حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا. قالَ زُهَيْرٌ ٬بِي إسْحَاقَ: أفِي الظُّهْرِ؟ قالَ: نَعَمْ. قُلْتُ أفِي تَعْجِيلِهَا قالَ: نَعَمْ[. أخرجه مسلم والنسائى.»الرَّمْضَاءِ«: شدة الحر على وجه ا٬رض.وقوله »فَلَمْ يُشْكِنَا«: أى لم يزل شكوانا .

21. (2380)- Habbâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (secde edilen) yerin sıcaklığından şikayet ettik, ancak şikayetimizi dinlemedi.

Züheyr, Ebû İshak'a: "Şikayetiniz öğle vaktinden miydi?" diye sordu. Öbürü:
"Evet!" dedi. Ben:"
Vakit girer girmez, (yani ortalık çok sıcakken) kılınmasından mı?" diye sordum. O yine:
"Evet!" dedi."[73]

AÇIKLAMA:

Son üç hadis öğlenin ilk vaktinde (tacilen) kılınması gereğini ifade eden rivayetlerdendir. Bazı rivayetlerde biraz serinleme ânına tehiri için ruhsat beyan edilmiştir. Ancak azimete uyan ve bu bâbta esas olan, öğlenin de ilk vaktinde kılınmasıdır.
Sonuncu hadisi, fakihler daha çok secde ile ilgili bahiste kaydederek, yerle alın arasına herhangi bir hail konmaması gerektiğine delil yaparlar. Zîra yerin yakıcı sıcaklığına rağmen, aleyhissalâtu vesselâm yere yaygı tavsiye etmemiştir. Hadisin burada namaz zamanıyla ilgili olarak zikri, Züheyr'in Ebû İshak'a sarfettiği: "Şikayetiniz namazın vakit girer girmez kılınmasından mıydı?" şeklindeki sözünden ileri gelir. Rivayette bu soruya verilen cevap vakitle ilgilidir ve öğle namazının, namaz mahalli elleri, yüzü yakacak kadar hararetli olmasına rağmen ilk vaktinde kılınmasını âmirdir.

22. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسولُ اللهِ # إذَا نَزَلَ مَنْزِلاً لَمْ يَرْتَحِلُ حَتَّى يُصَلِّىَ الظُّهْرَ. قالَ لَهُ رَجُلٌ: وَإنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ؟ قالَ: وَإنْ كَانَ نِصْفَ النَّهَارِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

22. (2381)- Hz. Enes (radıyallâhu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yolculuk sırasında) bir yere inecek olsa, öğleyi kılmadan orayı terketmezdi" demişti. Bir adam sordu:
"Yani gün ortasında olsa da mı?"
"Evet, dedi, Enes, gün ortasında olsa da!"[74]

AÇIKLAMA:

Burada, yine öğle namazının taciliyle ilgili bir rivayet mevzubahistir. Sindî, "bir yere inme" tabirini mutlak olarak anlamaz, yani sabahleyin veya kuşluk vakti bir yere inince, öğleyi beklemek mevzubahis değildir. Bilakis, öğleden az önce, öğle vaktinin girmesine çok az bir zaman kaldığı sırada bir yere inme (konaklama, mola verme) hali mevzubahistir. İşte Efendimiz böyle durumlarda öğleyi kıldıktan sonra, yoluna devam etmek üzere orayı terketmekte imiş. Ebû Dâvud bu hadisi yolcu ile ilgili olarak açtığı bir bâbta kaydeder.Soru üzerine Hz. Enes'in verdiği cevap, siyak itibariyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in öğleyi tacilde ifrata vararak, namaz vaktinin henüz girmediği gün ortasında bile öğleyi kıldığını ifade etmektedir (Sindî). Bilindiği üzere, gün ortası diye çevirdiğimiz nısfu'nnehar zeval (denen güneşin tepe noktasından batıya doğru meyletmesin)den önceki andır. Aslında bu anda namaz kılmak mekruhtur.

23. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]إنَّ رَسولَ الله # كَانَ يُصَلِّى الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ وَاقِعَةٌ فِي حُجْرَتِى[.زاد في رواية أبى داود: »قَبْلَ أنْ تَظْهَرَ«. أخرجه الخمسة .

23. (2382)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş odama vurduğu sırada ikindiyi kılardı."Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: "... (güneş) odamdan yükselmezden önce..."[75]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de ikindinin çabuk kılındığını ifade eden bir rivayettir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin odasının saha itibariyle dar, tavanının da alçak olduğu bilinmektedir. Bu durumda güneş ışığının oda içerisinde kalma müddeti azdır.
Hattâbî, Ebû Dâvud'un rivayetinde gelen ziyadede geçen zuhur kelimesinin, bu hadiste bu kelimenin umumiyetle taşıdığı doğmak, gözükmek, ortaya çıkmak gibi mânalarda değil, "yükselmek", "çekilmek" mânasında kullanıldığını belirtir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Resûlullah ikindiyi, odamda güneş varken ve henüz çekilmeden kılardı."
Nevevî şu açıklamayı sunar: "Hz. Âişe'nin hücresi arsa yönüyle dardı ve duvarın yüksekliği de arsasının mesafesinden birazcık kısa olacak şekilde sınırlı ve alçaktı. Bu durumda, duvarın gölgesi, misli kadar olunca, güneş arsanın son noktasından uzaklaşıyordu." Görüldüğü üzere, güneşin oda içerisindeki varlığı, onun yüksekten vurması demektir. Eşyanın (duvarın) gölgesi, kendi boyunu aşması, güneşin batı ufkuna doğru alçalmasını ifade ettiğine göre, bu hadis, ikindi namazının tacilini ifade etmektedir.

24. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسولُ اللهِ # يُصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ حَيَّةٌ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْعَوالِي، فَيأتِي الْعَوالِيَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ. وَبَعْضُ الْعَوالِي مِنَ المَدِينَةِ عَلى أرْبَعَةِ أمْيَالٍ[. أخرجه الستة إ الترمذي.وفي رواية: »فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ مِنَّا إلى قُبَاءَ« .

24. (2383)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş yüksekte ve canlı iken ikindiyi kılardı. Bu esnada kişi avâli'ye (dış semtlere)[76] gider, oraya varırdı ve hâlâ güneş yüksekliğini muhafaza ederdi. Gidilen bu avâli'den bazıları Medîne'ye dört mil uzaklıkta idi."[77]

25. وفي أخرى:]قالَ أسْعَدُ بنُ سَهْلِ بنِ حُنَيْفٍ: صَلَّيْنَا مَعَ عُمَرَ بنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الظُّهْرَ، ثُمَّ خَرَجْنَا حَتَّى دَخَلْنَا عَلى أنَسِ بنِ مَالِكٍ فَوَجَدْنَاهُ يُصَلِّي الْعَصْرَ، فَقُلْتُ: يَا عَمِّ مَا هذِهِ الصَّ◌ةُ الَّتِي صَلَّيْتَ؟ قالَ: الْعَصْرُ، وَهذِهِ صَ◌ةُ رَسُولِ اللهِ # الَّتِي كُنَّا نُصَلِّي مَعَهُ[.

25. (2384)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Es'ad İbnu Sehl İbnu Huneyf der ki: "Biz Ömer İbnu Abdilaziz (rahimehullah) ile öğleyi kıldık. Sonra çıkıp Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in yanına gittik. Varınca onu ikindiyi kılıyor bulduk. Ben kendisine:
"Ey amcacığım! Kıldığın bu namaz da ne?" diye sordum. Bana:"Bu, ikindi namazıdır. Ve bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber kıldığımız namazdır" dedi.[78]

26. وفي أخرى قال:]صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللهِ # الْعَصْرَ، فَلَمَّا انْصَرفَ أتَاهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ، فقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّا نُرِيدُ أنْ نَنْحَرَ جَزُوراً لَنَا، وَإنَّا نُحِبُّ أنْ تَحْضُرَهَا؟ قالَ: نَعَمْ فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقْنَا مَعَهُ فَوَجَدْنَا الجَزُورَ لَمْ تُنْحَرْ، فَنُحِرَتْ، ثُمَّ قُطِّعَتْ، ثُمَّ طُبِخَ مِنْهَا، ثُمَّ أكَلْنَا قَبْلَ أنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ[.

26. (2385)- Bir diğer rivayette de şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ikindiyi kıldırdı. Namazdan çıkınca Efendimizin yanına Benî Seleme'den birisi geldi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü! dedi. Biz, bir deve kesmek istiyor ve sizin de kesimde hazır bulunmanızı arzu ediyoruz."
Efendimiz "Pekala!" deyip gitti. Biz de onunla gittik. Varınca, devenin henüz kesilmediğini gördük. Kestiler, parçaladırlar. Bir miktarını pişirdiler. Güneş batmadan o eti yedik."[79]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki son üç hadis de ikindi namazının erken kılındığını ifade etmektedir. İkindi namazının baş kısmını tesbitte, akşam veya sabahın baş kısmını tesbitte olduğu gibi kesin işaret olmadığı ve o devirde, günümüzdeki zaman ölçmeye mahsus saat, takvim gibi teknikler bulunmadığı için, zaman tayininde çeşitli tavsiflere başvurulmuştur. Bu rivayetlerin birinde Medîne'nin avâli denen dış semtlerine gidiş müddeti zikredilmektedir. Avâlilerden bazılarının merkeze uzaklığı dört mili bulmaktadır. Güneşin canlılığını yitirip sararmaya başlaması, kerâhet vaktinin girmesi -veya ikindinin ihtiyarî olan vaktinin nihâî hududunu teşkil etmesi- olduğuna göre, en uzak avaliye varıldığında bile hâlâ ikindinin kılınabilecek yani güneşin canlılığını, parlaklığını koruduğu yükseklikte olması, ikindi namazının Mescid-i Nebevî'de kılınmış bulunduğu saati tahmin ve tesbitte işe yarar.
2- Üçüncü hadiste, bunu tesbitte namaz kılma müddettine, Benî Seleme yurduna gitme müddeti ile bir devenin kesilme, parçalanma, bir parçanın pişirilip yenilme müddeti ilave ediliyor. Bütün bu işler, namazın ilk vakti ile güneş batmasına yakın zaman içerisinde cereyan etmiştir.

27. وعن سلمة بن ا'كوع رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللهِ # كَانَ يُصَلِّي المَغْرِبَ إذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَتَوارَتْ بِالْحِجَابِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.وفي أخرى 'بى داود: »سَاعَةَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ إذَا غَابَ حَاجِبُهَا«.

27. (2386)- Seleme İbnu'l-Ekvâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamı, güneş batıp perdeye bürününce kılıyordu."[80]
Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamı, güneşin battığı vakitte, güneş (kursunun son) izi de ufukta kaybolunca kılıyordu."

AÇIKLAMA:

Hadis, akşam namazının ilk vaktini tarif etmektedir: Güneşin ufukta kaybolması... Râvi bunu "perdeye bürünmek" olarak ifade etmektedir. Çünkü bir şey perdeye büründü mü artık görünmez olur.
Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, güneşin batışı daha sarih tasvir edilmektedir, hâcib'in kaybolması... Hâcib, göz üzerindeki kaştır. Güneşin kaşı diye dilimizde bir tabir mevcut değildir. Şârihler bunu, ufukta batan güneş kursundan sonra bir müddet daha görülmeye devam eden güneşe ait kızıllık olarak açıklarlar. Şu halde, güneş kursu denen yuvarlağın ufuktan kesilmesi, namaz vaktinin girmesi için yeterli değildir. Hadiste hâcib diye ifade edilen ve kızıllık şeklinde kendini hissettiren, yakın civarının da kaybolması gerekmektedir. Esasen bu andan itibaren de doğu ufkunda karanlık belirir.

28. وعن رافع بن خريج رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى المِغْرِبَ مَعَ النَّبِيِّ # فَيَنْصَرِفُ أحَدُنَا وَإنَّهُ لَيُبْصِرُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِ[. أخرجه الشيخان .

28. (2387)- Râfi İbnu Hadîc (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz akşamı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte kılınca, cemaatten ayrılıp (ok atışı yapanımız olurdu da) attığı okun düştüğü yerleri rahat görebilirdi."[81]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kıymetli bilgiler sunmaktadır:
1- Akşam namazı ilk vaktinde kılınmaktadır.
2- Namaz fazla uzatılmamaktadır, öyle ki namaz bitince ortalık henüz fazla kararmış değildir, atılan ok mesafesi bile, düşen okun yerini görmeye imkan verecek aydınlıktadır. Ve bu aydınlık safha, bir müddet ok talimi yapmaya imkan verecek kadar devam edebilmektedir. Şayet çok kısa sürse idi ok talimi yapması için techizat alıp, uygun mahalle gitmeye değmezdi. Nitekim müteakip rivayet bu hususu daha da sarih olarak belirtecek.
3- Ashabın her an askerlik talimi yaptığını göstermektedir. Öyle ki akşamyatsı arasındaki kısa müddeti bile değerlendirmektedirler.
4- Askerî hazırlık, en az ibadet kadar manevî değer taşıyan bir amel olmalı ki, oturup nafile zikir yapmaya, namaz kılmaya bunu tercih etmektedirler. Resûlullah'ın akşamyatsı arasındaki ibadete teşvik eden bir çok hadisleri mevcuttur. Demek ki, o tavsiyeler, daha kıymetli bir ibadet olan cihad hazırlığında bulunma imkanı ve şartlarından mahrum olanlar içindir. Çünkü ashab, daima daha hayırlısını tercih etmiştir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın atıcılığa teşviklerini daha önce gördüğümüz için burada tekrar etmeyeceğiz (bilhassa 2215-2218. hadisler görülmelidir).

29. وللنسائى:]عَنْ رَجُلٍ مِنْ أسْلَمَ مِنْ أصْحَابِ النَّبِيِّ # أنَّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ مَعَ النَّبِيِّ # المِغْرب، ثُمَّ يَرْجِعُونَ إلى أهْلِيهِمْ إلى أقْصى المدِينَةِ يَرْمُونَ يُبْصِرُونَ مَوَاقِعَ سِهَامِهِمْ[.

29. (2388)- Nesâî'nin bu hususta Eslem kabîlesine mensup ashabtan bir kimseden kaydettiği beyan şöyledir: "Onlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte akşamı kılarlar, sonra da Medîne'nin (Mescid'e) en uzak yerinde olan ailelerine dönüp ok atışı yaparlar ve de oklarının düştüğü yerleri görürlerdi."[82]

30. وعن مرثد بن عبدالله المزنى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَدِمَ عَلَيْنَا أبُو أيُّوبَ غَازِياً، وَعُقْبَةُ بنُ عَامِرٍ يَوْمَئِذٍ عَلى مِصْرَ، فَأخَّرَ عُقْبَةُ المِغْربَ، فقَامَ إلَيْهِ أبُو أيُّوبُ فَقَالَ: مَا هذِهِ الصَّ◌ّةُ يَا عُقْبَةُ؟ فقَالَ: شُغِلْنَا. قالَ: أمَا سَمِعْتَ رَسولَ اللهِ # يَقُولُ: تَزَالُ أُمَّتِى بِخَيْرٍ، أوْ قَالَ عَلى الْفِطْرَةِ، مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا المِغْربَ إلى أنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ[. أخرجه أبو داود.»وَاشْتِبَاكُ النُّجُومِ«: ظهور صغارها بين كبارها حتى يخفى منها شئ .

30. (2389)- Mersed İbnu Abdillah el-Müzenî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ebû Eyyûb, gâzi (mücahid) olarak yanımıza geldi. Bu sırada Ukbe İbnu Âmir de Mısır'da vali idi. Ukbe, akşam namazını tehir etti. Ebû Eyyûb ona yönelerek:
"Ey Ukbe! dedi. Bu kıldırdığın namaz ne namazıdır?" Ukbe, hatasını anlayarak:
"Meşguliyetimiz vardı" diye özür beyan etti. Ebû Eyyûb:
"Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü işitmedin mi? Buyurmuştu ki:
"Ümmetim, akşam namazını, yıldızlar cıvıldayana kadar geciktirmedikçe hayır üzere -veya fıtrat üzere demişti- olmaktan geri kalmaz."[83]

31. وعن علي بن أبى طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبىَّ # قالَ لَهُ يَا عَلِيُّ ثَ◌َثاً تُؤخِّرْهَا، الصَّ◌َةَ إذَا دَخَلَ وَقْتُهَا، وَالجَنَازَةَ إذَا حَضَرَتْ، وَا'يِّمَ إذَا وَجَدْتَ لَهَا كُفْؤاً[. أخرجه الترمذي .

31. (2390)- Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şu tembihte bulundu:"Ey Ali, üç şey vardır, sakın onları geciktirme:Vakti girince namaz, (hemen kıl!)Hazır olunca cenaze, (hemen defnet!)Kendisine denk birini bulduğun bekar kadın, (hemen evlendir!)"[84]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah bu hadiste, ehemmiyet arzeden şeylerden üç tanesine dikkat çekmektedir: Namaz, kadın ve cenaze. Şüphesiz bunlar yegane mühimler değiller, başkaları da var. Ama bunlar mühim olan şeylerden... Resûlullah bu üslûbla, ehemmiyeti takdir edilemeyecek olan namazı ilk vaktinde kılma işine dikkat çekmiş olmaktadır.
2- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle cenazenin hazır olması halinde, mekruh vakitlerde de cenaze namazının kılınabileceği hükmüne varmışlardır. Aliyyü'l-Kârî der ki: "Bizim (Hanefîler) mezhebimizde de hüküm böyledir: Güneşin doğma batma ve öğle (istiva) anlarındaki mekruh vakitlerde cenaze hazır olmuş ise namaz kılınır, bekletilmez. Ancak, cenaze önceden hazır olduğu halde namazı kılınmaz da bu vakitlerde kılınırsa o zaman mekruh bir iş yapılmış olur. Tilavet secdesinin hükmü de böyledir. Sabahtan sonra veya önce, ikindiden sonra olursa her ikisi de mekruh olmazlar."
3- Kadınla ilgili kelime eym'dir. Bakire bile olsa, bekar kadın demektir, dul mânası da mevcuttur. Şu halde esas, evlenme çağına gelen kadına uygun bir talep çıkınca bekletilmeden evlendirilmesidir. Başka hadislerde erkek için de büluğ çağından itibaren hemen evlendirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu hadiste, kadınların erkenden evlendirilmesinin daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çekilmiştir. Evlenmesi geciken erkeklerin eş araması kolay olmasına rağmen, kadınların eş aramalarının zorluğu göz önüne alınınca bu nebevî irşadın ne kadar yerinde olduğu takdir edilir.
4- Denklik meselesine gelince, bu nikahta erkeğin müslüman, hür, salih (kötü alışkanlıkları olmayan), neseb sahibi, iş ve temiz kazanç sahibi olmasıyla tahakkuk eder. Bunlar dışında tali olarak, müstakbel, uyuma müessir olacak görgü ve terbiye tarzları, kültürel şartlar, dil birliği gibi fıkıh kitaplarının yer vermediği hususlar da göz önüne alınabilir. Biri şehir, diğeri köy görgüsü üzerine yetişenlerin imtizaçlarında bile bazı zorluklara rastlanmaktadır.
Bu vasıfları taşıyan namzedin beğenilmeyerek, imkanları zorlayan şartlar koşulması, bu sebeple daha uygun talipler beklenmesi hadise muhalefettir. Nikâhın zorlaştırılması İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Peygamberimiz bu mevzuda da kolaylık tavsiye etmiştir. (Bu bahisle alakalı olarak Nikah Bölümü'ne, hususan 5625-5627. hadislere bakılmalıdır.)

32. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسولُ الله # قال: مَنْ أدْرَكَ مِنَ الصُّبْحِ رَكْعَةً قَبْلَ أنْ تَطْلُعَ الشّمْسُ، فَقَدْ أدْرَكَ الصُّبْحَ، وَمَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تَغْرُبَ الشّمْسُ، فقَدْ أدْرَكَ الْعَصْرَ[. أخرجه الستة بهذا اللفظ .

32. (2391)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sabah namazından bir rek'ati güneş doğmazdan önce kılabilirse, sabah namazına yetişmiş demektir. Kim ikindi namazından bir rek'ati güneş batmadan önce kılabilirse ikindi namazına yetişmiş demektir."

33. وفي أخرى للبخارى والنسائى:]إذَا أدْرَكَ أحَدُكُمْ سَجْدَةً مِنْ صَ◌َةِ الْعَصْرِ قَبْلَ أنْ تَغْرُبَ الشّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَتَهُ، وَإذَا أدْرَكَ سَجْدَةً مِنْ صَ◌َةِ الصُّبْحِ قَبْلَ أنْ تَطْلُعَ الشّمْسُ فَلْيُتِمَّ صَ◌َتَهُ[.إَ أن النسائى قال: »أوّلَ سَجْدَةً فِي الموْضِعَيْنِ« .

33. (2392)- Buhârî ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Sizden kim, ikindi namazının bir secdesini güneş batmazdan önce kılabilirse, namazını tamamlasın, sabah namazının da bir secdesini güneş doğmazdan önce kılabilen, namazını tamamlasın."
Ancak Nesâî (bir rivayetinde de) şöyle der: "...ilk rek'atinde kılarsa..."[85]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, ikindi ve sabah namazlarından birer rek'at vakti içerisinde kılınabildiği takdirde diğer rek'atlerin tamamlanmasına şer'î ruhsat ifade etmektedir. Böylece, bir rek'ati kılabilen, geri kalan rek'atleri vakit çıkmış olmasına rağmen tamamlayacak ve namazını vakti içerisinde kılmış olacak, sonradan kaza etmeyecektir.
İkinci rivayette rek'at kelimesi yerine secde kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Nesâî'nin bir rivayetinde ise "ilk secde" tabiri geçmektedir. Hattâbî bununla kıyamı, rükuu ve secdesi bulunan bir rek'atin kastedildiğini belirtir. Ona göre rek'at, secde ile tamamlandığı için "secde" diye tesmiye edilmiş olmalıdır. Şu halde, sabah veya ikindinin ilk rek'atini vakti içinde kılabilenler gerisini tamamlayacaktır.
Hadisin zahiri bu olmakla beraber bu mevzuda varid olan başka nassları göz önüne alan âlimler farklı neticelere ulaşmışlardır:
***** Bu hadis, ikindi namazından bir rek'ati vakti içerisinde kılabilen kimsenin diğer rek'atları da tamamlayacağına delildir. Bu hususta ulema icma eder.
***** Sabah namazı hususunda da Şafiî, Mâlik ve Ahmed (rahimehümullah) aynı şekilde hükmetmişler ise de Ebû Hanîfe, güneşin doğması ile sabah namazının batıl olacağına hükmetmiştir. Ona göre, güneşin doğmasıyla namaz kılınması yasaklanmış olan bir vakte girilmiş olmaktadır, halbuki güneşin batmasıyla namaz kılınması yasak olan bir vakte girilmiyor.
***** Bazı âlimler: "Bu ve benzeri hadislerde güneş doğduktan sonra sabahın tamamlanacağına ruhsat verir ise de, güneş doğduktan sonra her çeşit namazı yasaklayan rivayetler tevatür derecesini bulmuştur, öyle ise, mübah kılan hadisler mensuhtur" demiştir. Aynî, Hanefî görüşü madafaa sadedinde şöyle bir îzah sunar: "Bir meselede mübahlık ve haramlık birleşirse haram hükmü esas alınır ve onunla amel edilir, mübahlık terkedilir. Çünkü, eşyada asıl olan ibahedir, öyleyse haram hükmü sonradan gelmiştir. Sonradan gelen nâsihtir, önceki mensuhtur. Öyle ise güneşin doğmasından sonra namazın tamamlanmasını haram kılan hüküm muahhardır ve nâsihtir, bununla amel edilmesi gerekir."
***** Bazı âlimler bu yasağın nafilelerle ilgili olduğunu söylemiş ve farzın hariç tutulması gereğini iddia etmiştir. Ancak Hanefîler, daha önce 2342 numaralı hadiste nakledilen hadiseye dayanarak yasağın farz, nafile her çeşit namaza şâmil olduğunu belirtmiş, "Buradaki yasağın nafileye ait olduğunu söylemek müreccihi olmayan bir tercihtir" demiştir.
***** Hanefîler, bu hadise dayanarak, "İkindi vaktinin sonu güneşin batmasıdır" demiştir.
***** Bir çocuk güneş batmazdan önce büluğa erse veya kâfir hidayete erse veya mecnun ifakat kılsa veya baygın kendine gelse veya hayızlı kadın temizlense bunlara o günün ikindi namazı farz olur. Ulaşılan vakit, farzı eda edemeyecek kadar az da olsa, o vaktin kaza edilmesi gerekir, hadis bu hususta delildir. İmam Züfer bu hükme katılmamış: "Farzı tam olarak edaya yetmeyen bir vakte ulaşmak farzı sabit kılmaz" demiştir.
***** Bir rek'atten daha az bir cüz'e ulaşıldığı takdirde -vakte veya namaza veya cemaat faziletine- yetişilip yetişilemeyeceği hususunda da ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik, bir kavlinde Şâfiî ve cumhur: "Bir rek'atten az bir parçaya ulaşılacak olsa bunlardan hiçbirine kavuşulmamış olunur" demiştir. Bunlar rek'at kelimesinde ısrar ederler ve şu hadisi de delil getirirler: "Biz secdede iken namaza yetirşirseniz, siz de secdeye katılın fakat bunu birşey addetmeyin. Kim rek'ate ulaşmışsa namazı yakalamıştır."
***** Bu meselede Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve bir kavlinde Şafiî "namazın hükmüne yetişmiş olur" görüşündedirler.
***** Bazı âlimler -ki Aynî de bu görüştedir- "Rek'atten maksad namazdan bir cüzdür, öyle ise iftitah tekbirine yetişen de rek'ata ve dolayısıyle namaza yetişmiş sayılır" demiştir.[86] Kurtubî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve bir kavlinde Şafiî'nin, ikindi namazı hususunda "güneş batmazdan önce iftitah tekbirine yetişen namazı kılar" demekte ittifak ettiklerini belirtir. Öğlede ihtilaf ederler. Şafiî'nin bir kavline göre öğlenin iftitah tekbirine yetişen kimse namaza yetişmiş demektir, çünkü öğle ile ikindi (hadislerde) vakit yönüyle iç içe girmektedirler. Ama bir diğer rivayete göre Şafiî: "Öğlenin bir rek'atinin kıyamına tam olarak yetişse bile sonradan bu namazı kaza etmesi gereğine" hükmeder.

***** Cuma namazı hususunda da ihtilaf edilmiştir. Mâlik, Sevrî, Evzâ'î, Leys, Züfer, Muhammed, Şâfiî ve Ahmed (rahimehullah) cumâ'nın bir rekatine yetişen kimsenin, ikinci rekati tek başına tamamlayacağını söylemişlerdir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf (rahimehümullah): "Bir kimse, imam selam vermezden önce iftitah tekbirini alıp uyacak olsa geri kalan iki rekati tamamlar" demişlerdir. Nehâî, Hakem ve Hammâd da böyle hükmetmişlerdir. Atâ, Mekhûl, Tâvus ve Mücâhid ise bazılarınca istiğrab edilen bir görüş ileri sürmüşlerdir: "Cumâ hutbesini kaçıran, namazı dörde tamamlar, zîra cumâ namazı hutbe sebebiyle kısaltılmıştır, (hutbe iki rekat namaza bedeldir)."

34. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # قالَ: إذَا اشْتَدَّ الحَرُّ فَأبْرِدُوا بِالصَّ◌ةِ، فإنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ[. أخرجه الستة بهذا اللفظ .

34. (2393)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hararet şiddetlenince namazı (vakit) biraz serinleyince kılın. Çünkü, şiddetli hararet cehennemden bir esintidir."[87]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak günlerde öğle namazının, öğle sıcağının biraz kırılmasına kadar tehir edilmesini emretmektedir. Bu serinlemeyi bekleme işi emir sigası ile gelmiştir. Ama ulemanın çoğunlukla kabul ettiğine göre bu bir vecibe ifade etmez. İstihbabi bir emirdir. "Beklense daha iyidir" mânasında "irşadî bir emirdir" ve hatta "vacib bir emirdir" diyen de olmuştur, ancak bunlar ferdî görüşlerdir. Cumhur: "Sıcak günlerde öğlenin, serinliğe kadar tehiri müstehabtır" diye hükmetmiştir. Bazı âlimler bu tehirin cemaatle kılınacak namazlara has olduğunu, münferid kılınacak ise ilk vaktinde kılmanın (ta'cil) efdal olduğunu belirtmiştir.
Hanefîler, Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazı âlimler bu ayırımı kabul etmezler, ferd için de cemaat için de hükmün aynı olduğunu söylerler.
Bu mevzu üzerine gelen muhtelif rivayetlerdeki tasrihattan anlaşıldığına göre, ashabtan bazıları Resûlullah'a secde sırasında alın ve avuçlarının yerin hararetinden yandığını şikayet ederler. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine sıcağın hafiflemesine kadar öğleyi tehire müsaade eder. Bazı rivayetler kumların iyice soğumasına kadar tehir taleb edildiğini -bu durumda öğle vaktinin çıkma ihtimaline binaen- Efendimizin müsaade etmediğini belirtir. Şu halde beklenecek serinlik yerle değil, vakitle ilgili bir keyfiyettir.
Son olarak şunu da belirtelim ki: "Ta'cil efdaldir, çünkü meşakkat daha fazladır" diyen de olmuştur. Bu iddiaya iltifat etmemek gerektiğini belirten İbnu Hacer: "Çünkü bir şeyin efdal olması onun meşakkatli olmasına bağlı değildir. Bilakis, bazan daha hafif olan efdal olur, nitekim seferde namazı kasr etmek böyledir" der.

35. وفي رواية لمالك:]إنَّ النَّارَ اشْتَكَتَ إلى رَبِّهَا، فأذِنَ لَهَا في كُلِّ عَامٍ بِنَفَسَيْنِ، نَفَسٍ في الشِّتَاءِ، وَنَفَسٍ في الصَّيْفِ[.

35. (2394)- İmam Mâlik'in bir rivayetinde (Resûlullah'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir): "Cehennem, Rabbine (ey Rabbim! bir kısmım, diğer bir kısmımı yiyor diye) şikayet etti. Bunun üzerine Rab Teâlâ ona yılda iki kere teneffüs etmesine izin verdi: Kışta bir nefes, yazda bir nefes. (İşte, hararetten en şiddetli hissedilen ve soğuktan en şiddetli hissedilen şey bu soluklardır)."[88]

AÇIKLAMA:

1- Bu mürsel (senedi kopuk) bir rivayettir. Ancak, aynı mevzu üzerine muttasıl senetli başka hadislerle takviye görmüştür.
2- Teysîr müellifi hadisi biraz özetleyerek buraya aktarmış ve meselâ cehennemin şikayet sebebini tayyetmiştir. Biz tercümede o kısmı parantez içerisinde gösterdik. Hadisin son kısmındaki parantez arası ziyade, Muvatta'nın rivayetinde mevcut değildir.
3- Cehennemin, Cenâb-ı Hakk'a bir kısmım diğer bir kısmımı yiyor diye yaptığı şikayet, hararetinin yüksek olduğunu ifade eder.
Cenâb-ı Hakk yılda iki sefer nefes alıp vermesine izin vermiştir. Şüphesiz burada bir teşbih var. O da yaz aylarındaki hararetle kış aylarındaki soğuğun, hayvanın içinden attığı soluğa benzetilmesidir. Çünkü nefes,

lügaten bir hayvanın havayı içine çekip sonra dışarı atmasıdır. Öyle ise hadis: "Yaz harareti -veya kış soğuğu- cehennemin dünyaya gönderdiği bir soluk mesabesindedir" demek istemiştir.

4- Şikayetin "lisân-ı hâl"den mecaz olduğu veya cehennemi bekleyen meleğin konuşması olabileceği ya da Allah'ın dilediği bir başka şekilde olabileceği söylenmiştir. Bu konuşmanın mecaz mı, hakikat mı olduğu münakaşa edilmiştir. Bazıları "her iki görüşün bir makul yönü vardır" derken, ekseriyet: "Ercah olanı hakikate hamlidir, çünkü Allah her mahluku konuşturduğu gibi cehennemi de konuşturmuştur" demiştir Kurtubî bu görüşü şöyle müdafaa eder: "Lafzı hakikatine hamletmenin hiçbir zorluğu yok. Sâdiku'lkelam olan Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) câiz bir şeyi haber verdi mi onu te'vil etmeye hacet kalmaz, hakikatine hamletmek evla olur." Nevevî de: "Doğru olan hakikate hamlidir. Allah, onda konuşacak şekilde temyiz ve idrak yaratmıştır" der. Bundan mecaz kastedildiği kanaatinde olan Beyzâvî: "Cehennemin şekvası, Onun kaynamasından mecazdır; bir kısmının diğer bir kısmını yemesi de onun cüzlerinin üst üste izdihamından (yığılmasından) mecazdır; teneffüs etmesi, dışına uzanan kısımların çıkmasından mecazdır" der. Zeynü'bnü'l-Münîr: "Muhtar olan hakikattır, çünkü Allah'ın kudreti cehennemi konuşturmaya salihtir" demiştir.

5- Cehennemin "kıştaki soluması" ile kışın şiddetli soğuğu kastedilmiş olmalıdır. Çünkü cehennemin bir tabakası "şiddetli sıcağı sebebiyle" etrafından sıcağı emerek donma etkisi yapan ve soğukluğu ile yakan zemherir tabakasıdır. Cehennemde soğuğun varlığı müşkilat meselesi ise de, İbnu Hacer: "Bunda bir müşkilat olmamalı. Zîra, ateşten maksad onun yeridir. Onda bir de zemherir tabakası vardır" der.

6- Hadis, Mûtezile ve diğer fırkalardan: "Cehennem Kıyamet günü yaratılacak" diyenleri reddeder.

7- Hadisin Buhârî'deki vechinden hareketle: "Kışta da soğuğun geçmesine kadar namazın tehirine cevaz olmalıdır" denebileceğini belirten İbnu Hacer, bunu hiçbir fakihin söylemediğini, aksi takdirde kışta en soğuk an sabah namazı vaktine rastladığı için soğuk kırılıncaya kadar vaktin çıkacağını belirtir.

36. وعن أبى ذر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ # فِي سَفَرٍ فَأَرَادَ المؤَذِّنُ أنْ يُؤَذِّنَ لِلظُّهْرِ، فقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ #: أبْرِدْ، ثُمَّ أرَادَ المؤَذِّنُ أنْ يُؤَذِّنَ، فقال لَهُ: أبْرِدْ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَ◌َثاً حَتَّى رَأيْنَا فَىْءَ التُّلُولِ، ثُمَّ قالَ النّبيُّ #: إنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ، فإذَا اشْتَدَّ الحَرُّ فَأبْرِدُوا بِالصَّ◌َةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.»الْفَيْحُ«: اللفح والوهج .

36. (2395)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz bir sefer sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Müezzinimiz öğle namazı için ezan okumak istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:
"Serinlemeyi bekle!" dedi. Bir müddet geçince müezzin ezan okumak istemişti, yine ikinci ve hatta üçüncü defa:
"Serinlemeyi bekle!" dedi. (Bekledik), hatta tümseklerin (doğu cihetindeki) gölgelerini gördük. O zaman aleyhissalâtu vesselâm:
"Şiddetli hararet cehennemin bir kabarmasıdır. Öyleyse, hararet şiddetlenince öğle namazını (vakit) serinleyince kılın" dedi.[89]

AÇIKLAMA:

Burada yolculuk sırasında da, sıcaklık sebebiyle öğle namazının tehiri mevzubahistir. Hadis tehirin nihâî hududu hakkında bir bilgi vermektedir. Aslında âlimler, bu meselede ittifak edecekleri kesin bir yorum yapamamışlardır. Bazıları: "Öğle (zevâl) gölgesinden sonra gölgenin bir zîra olmasına kadar tehir edilir" demiştir. Diğer bazıları, gölge, eşyanın boyunun "dörtte biri", "üçte biri", "yarısı... oluncaya kadar" -ve hatta başka şeyler- söylemişlerdir. Mâzirî, bu ihtilafın (aylara, yerlere göre) durumun farklı olmasından ileri geldiğini belirtir. Şurası muhakkak ki, nihâî noktayı tesbit edecek gölge miktarı, bulunulan ahvale göre değişse de şu kaide esastır: "Hiçbir surette öğlenin nihâî vaktini taşıracak şekilde tehir câiz değildir." Durum bu olunca, Buhârî'nin Kitâbu'l-Ezân'da, Müslim, İbnu İbrâhim'den kaydettiği "Namazı, gölge tümseğe müsavi oluncaya kadar tehir etti" ibaresini te'vil gerekir. Zîra bunun zahiri, eşyanın gölgesi, eşyanın misli oluncaya kadar öğlenin tehirine cevaz vermektedir. İbnu Hacer der ki: "Buradaki müsâvattan maksad, gölgenin tümseğin yanında, -hiç belli değilken- zuhur etmesidir. Yani miktarda değil, zuhurda eşit olması, maksud olması ihtimali var. Ancak şu da söylenebilir: "Bu sefer sırasında söylenmiştir, muhtemeldir ki öğleyi, ikindi ile beraber kılmak (cem'etmek) üzere gölge eşyanın misli oluncaya kadar namazı tehir etmiştir."

37. وعن القاسم بن محمد قال:]مَا أدْرَكْتُ النَّاسَ إَّ يُصَلُّونَ الظُّهْرَ بِعَشِيٍّ[. أخرجه مالك .

37. (2396)- Kâsım İbnu Muhammed anlatıyor: "Ben, Ashâb'ı öğle namazını aşiyy'de kılar gördüm."[90]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen nâs (insanlar) tabirini Ashâb olarak tercüme ettik. Çünkü râvi Kâsım İbnu Muhammed, Tabiîn'in büyüklerindendir, nâs ile Ashâb'ı kastetmektedir.
2- "Aşiyy" kelimesi, zevâlden gurûb'a kadar olan zamanın ismidir. Yani güneş öğleyin batıya yönelince akşam ufukta kayboluncaya kadar geçen zamandır. Dahası, zeval'den ertesi sabaha kadar geçen zaman dilimine de aşiyy dendiği olmuştur. Bu durumda öğle müddetinin aşiyy'le tarifi zahirde müşkilat arzeder. Ancak, Zürkânî'nin kaydettiği üzere bununla Kâsım (rahimehullah) öğlenin serinliğe tehirini kastetmiştir.

38. وعن أبي موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # إذَا كَانَ الحَرُّ أبْرَدَ بِالصَّ○ةِ، وَإذَا كانَ الْبَرْدُ عَجَّلَ[. أخرجه النسائى .

38. (2397)- Ebu Musa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hava sıcaksa öğleyi serinleyince kılıyordu, hava serinse ta'cil (edip ilk vaktinde) kılıyordu."[91]

AÇIKLAMA:

Teysîr, hadisin râvisini Ebû Mûsa(r.a) olarak kaydetmiştir. Bir zühul olsa gerektir, zîra Nesâî'de Enes İbnu Mâlik'tir. Aslına göre tashih ettik.

39. وعن عليّ بن شيبان رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَدِمْنَا عَلى رَسُولِ اللّهِ #، فَكَانَ يُؤَخِّرُ الْعَصْرَ مَا دَامَتِ الشّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً[. أخرجه أبو داود .

39. (2398)- Ali İbnu Şeybân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldik. İkindi namazını, güneş gökte beyaz ve (sarılıktan arı ve) parlak olduğu müddetçe tehir ediyordu."[92]

40. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولِ اللّهِ #: إذَا قُدِّمَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِهِ قَبْلَ صَ○ةِ المَغْرِبِ، وَ○ تَعْجِلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

40. (2399)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Akşam yemeği hazırlanmış ise, yemeğe namazdan önce başlayın. Yemeğinizi aceleye de getirmeyin."[93]

AÇIKLAMA:

1- Akşam namazı sırasında yemek hazır olduğu takdirde akşam yemeğini öne almayı tavsiye eden muhtelif rivayetler vardır. Teysîr'in kaydettiği rivayet, "Akşam yemeği takdim edilirse..." şeklindedir. Buhârî "Akşam yemeği, konulursa..." "Akşam yemeği hazır olursa..." şekillerini kaydetmiştir. "Akşam namazı başlar başlamaz yemek de getirilirse yemeği yiyin, sonra namaz kılın" şeklinde başka şekilde hadis rivayet edilmiştir.
Yemeğin hazır olması, yiyecek kimsenin önüne konmuş olması diye açıklanmıştır.
Şu halde, akşam namazı ile akşam yemeği aynı zamana rastlayacak olursa, yemeğin öne alınması gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir an önce namaza geçelim diye acele edilmesini de tavsiye etmiyor. İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den rivayet edildiğine göre, kendisinin önüne yemek konunca namaza başlandığı olmuştur da O, yemeğini bitirmedikçe namaza iştirak etmemiştir. Ancak imamın kıraatını dinlemiştir.
2- Bazı âlimler, hadislerde hep akşam yemeğinin zikrini delil yaparak: "Bu ruhsat akşam namazına hastır" demişlerdir. Ancak el-Fâkihânî, illeti nazar-ı dikkate alarak hükmü umum namazlara hamletmek gerektiğini söylemiştir. Yani hangi namaz olursa olsun, yemekle çakışacak olursa yemeğin takdimi, namazın tehiri gerekir. Ona göre illet huşunun kaybolmasına müncer olacak teşviştir. Hadiste akşamın zikri, umumiyetle o saatte oruç açılacağı içindir. Ama: "Oruçlu olmayan acıkmış kimse, bazan oruçlulardan daha çok yemek arzusu duyar" denmiştir.
3- Bazıları, ikamet sırasında sofra gelirse birkaç lokma ile nefsini öldürüp, namaza gelmesi, sonra da doyuncaya kadar yemesi gerekir demiş ise de, bu mülahaza hadislerde gelen "acele etmeyin" kaydına muhalif bulunmuştur.

4- Şunu da belirtelim ki, cumhur bu emri vecibe olarak anlamamış, nedb anlamıştır. Yani "Önce yemek yerseniz daha iyi olur" mânasında bir tavsiye telakki etmiştir. Bazıları da bunu vücub olarak görmüştür. Esas olan cumhurun görüşüdür. Zâhirîlere göre sofraya rağmen kılınan namaz bâtıldır.
5- Son olarak şunu da belirtelim ki, yemekle namazın çakışması halinde yemeğin öne alınması, namaz kılmaya gerekli olan vaktin bulunması şartıyla mendub ve meşrudur. Aksi takdirde namazın fevt olma veya daralamasına müncer olacak şekilde vakit dar ise câiz değildir.Mevzuun bütünlüğü için 2403 numaralı hadis ve açıklamasına da bakılmalıdır.

41. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ رَسولُ اللهِ #: إذَا أُقِيمَتِ الصَّ◌ّةُ وَحَضَرَ الْعَشَاءُ فَابْدَءُوا بِالْعَشَاءِ[. أخرجه الشيخان .

41. (2400)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Namaz başlar ve akşam yemeği de hazır olursa akşam yemeğiyle başlayın."[94]

42. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ رَسولَ اللهِ # قالَ: إذَا وُضِعَ عَشَاءُ أحَدِكُمْ، وَأُقِيمَت الصَّ◌ّةُ فَابْدُءُوا بِالعِشَاءِ، وَ◌َ يَعجَلْ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهُ، وَكَانَ ابنُ عُمَرَ يُوضَعُ لَهُ الطَّعَامُ، وَتُقَامُ الصَّ◌ّةُ فَ◌َ يأتِيهَا حَتَّى يَفْرُغَ، وَإنَّهُ لَيَسْمَعُ قِرَاءَةَ ا‘‘مَامِ[. أخرجه الستة إ النسائى .

42. (2401)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Birinizin akşam yemeği konur, (bu sırada) namaz da başlarsa, siz akşam yemeği ile başlayın. Ondan boşalıncaya kadar acele de etmeyin."
"İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) için yemek konunca namazın başladığı olurdu. O, yemekten boşalmadıkça namaza gelmezdi. Ancak o, imamın kıraatını dinlerdi."

43. وفي أخرى ‘بى داود عن عبدالله بن عبيد بن عمير قال:]كُنْتُ مَعَ أبِي في زَمَانِ ابنِ الزُّبَيْرِ إلى جَنْبِ عَبْدِ اللهِ بنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما، فقَالَ عَبَّادُ بنُ عَبْدِ اللهِ ابنِ الزُّبَيْرِ: إنَّا سَمِعْنَا أنَّهُ يُبْدَأُ بِالْعِشَاءِ قَبْلَ الصَّةِ؟ فقَالَ عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: وَيْحَكَ، مَا كَانَ عَشَاؤُهُمْ؟ أتُرَاهُ كَانَ مِثْلَ عَشَاءِ أبِيكَ[.

43. (2402)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde Abdullah İbnu Ubeyd İbni Umeyr şunu anlatır: "İbnu'z-Zübeyr zamanında, ben Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in yanında babamla birlikte bulunuyordum. Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr sordu:
"Biz işittik ki, akşam yemeğine namazdan önce başlanırmış, (doğru mu?)" Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı verdi:
"Bak hele! Onların akşam yemekleri nasıldı? Zanneder misin ki, bu, babanın akşam yemeği gibiydi?"[95]

44. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تُؤَخِّرُوا الصَّ◌ّةَ لِطَعَامٍ، وَ◌َ لِغَيْرِهِ[. أخرجه أبو داود .

44. (2403)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin."[96]

AÇIKLAMA:

Hz. Câbir (radıyallâhu anh) tarafından yapılan bu rivayet öncekilerle teâruz etmektedir. Çünkü burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yemek sebebiyle namazı tehir etmememizi emretmektedir.
Hattâbî merhum, aradaki zıtlık ve teâruzu şöyle giderir: "...Yemeği öne almayı irşad buyuran hadis, nefsine yemek iştihası galebe çalan kimse hakkında vârid olmuştur. Öyleyse:

***** Kişi bu durumda ise (yani nefsine mağlup ise),
***** Yemek de hazır olursa,
***** Namazın da yetişmesine yeterli vakit varsa, nefsinin iştihasını teskin için yemeği öne alır. Nefsin bu hakkı, namazı îfâya mâni olmaz. Ashâb-ı güzîn nezdinde yemek işi fazla zaman almıyordu. Az bir müddette yemekten hâli oluyorlardı. Zîra fazla yemek yemiyorlardı. (Uzun müddet başından kalkılamayacak) çeşitli yemeklerin yendiği mükellef sofralar da kurmuyorlardı. Onların yemeğini, birkaç yudum süt, birkaç lokma kavud veya bir avuç hurma veya buna benzer bir şey teşkil ediyordu. Böylesi şeylerin yenilmesi namazı normal zamanından tehire sebep olmadığı gibi, vaktinin kaçırılmasına hiç sebep olmazdı.
Hz. Câbir'in hadisindeki, "Yemek veya bir başka şey için namazınızı tehir etmeyin" emri ise, bu söylenenlerden:
***** Musallînin hâli,
***** Yemeğin vasfı,
***** Namazın vakti, değişiklik arzetmek durumuyla ilgilidir. Şöyle ki:
***** Yemek henüz konmamışsa,
***** Kişi yemek hususunda nefsine hakim ise,
***** Namaz vakti de girmiş ise namazı önce kılıp, yemeği sona bırakması vacibtir."

45. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أعْتَمَ رَسولُ الله # بِالْعِشَاءِ، فَخَرَجَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فقَالَ: الصَّ◌َةَ يَا رَسُولَ اللّهِ، رَقَدَ النِّسَاءُ وَالصِّبْيَانُ، فَخَرَجَ وَرَأسُهُ يَقْطُرُ، يَقُولُ: لَوْ◌َ أنَّ أشُقَّ عَلى أُمَّتِى ‘مَرْتُهُمْ بِالصَّ◌َةِ هذِهِ السَّاعَةِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

45. (2404)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün) yatsıyı tehir etmişti. Ömer (radıyallâhu anh) çıkıp:
"Ey Allah'ın Resûlü, namazı kılalım. Kadınlar ve çocuklar yattılar" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm başı su damlıyor olduğu halde çıkıp:
"Ümmetime meşakkat vermemiş olsam yatsıyı bu vakitte kılmalarını emrederdim!" buyurdu."[97]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr müellifi hadisi özetleyerek nakletmektedir. Aynı vak'a Hz. Âişe, Abdullah İbnu Ömer gibi başkaları tarafından da rivayet edilmiştir.
İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) namazın oldukça geciktiğini belirtmek için "...Halk yattı, uyandı, tekrar yattı tekrar uyandı, bunun üzerine Ömer kalkarak..." diye anlatır.
2- Çeşitli rivayetlerden sarih olarak anlaşıldığı üzere, sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatsıyı, bir keresinde mûtad olarak kıldığı vaktin dışına çıkarmış ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in müracaatta bulunmasına sebep olacak şekilde tehir etmiştir. Bazı rivayetlerde bu gecikmenin nısfu'lleyl'e yani gecenin yarısına kadar uzadığı belirtilir. Nitekim Müteakiben kaydedilen Hz. Enes rivayeti (2405. hadis) Şatru'lleyl (gece yarısı) tabirini ihtiva eder.
3- Bir kısım ulema, bu hadise dayanarak, uykusu galebe çalan kimselerin yatsı namazını kılmazdan önce yatıp uyuyabileceği hükmünü çıkarmıştır. Bu kanaatte olan Buhârî, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in uyku bastırdığı zaman, -uykunun namazın kaçırılmasına sebep olacağına dair korkusu yoksa- yatsıyı kılıp kılmadığına bakmadan uyuduğuna dair rivayeti kaydeder.
4- Sadedinde olduğumuz hadisin haber verdiği namazı tehir hadisesinin bazı rivayetlerde "gece yarısı"na kadar tehiriyle ilgili tasrihat geldiğini belirtmiştik. İşte bu tasrihattan hareket eden bazı âlimler, yatsının ihtiyârî olan vaktinin ufuktaki şafak denen aydınlığın kaybolma ânından gece yarısına kadar devam ettiği hükmüne ulaşmışlardır. Bu hususu belirten Nevevî, yatsının kılınmasının "câiz" olduğu vaktin sabah namazı vaktinin girmesine kadar devam ettiğini söyler. Bu husus Müslim'in kaydettiği Ebû Katâde hadisinde sarihtir: "(Uyku sebebiyle namazı kaçırmada bir taksir yoktur.) Taksir ancak başka namazın vakti girinceye kadar namazını kılmayan kimseye vardır.[98]
Mezkur Ebû Katâde hadisinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir namaz vaktinin nihâî hududunu, müteakip namaz vaktinin girişine kadar uzatmaktadır. Cumhur, namaz vakitlerini sınırlamada bu hadiste gelen ölçüyü esas almış, buna uymayan ferdî ictihadlara itibar etmemiştir. Sözgelimi el-İstahrî, sadedinde olduğumuz hadise dayanarak yatsının nihâî hududunun nısfu'lleyl olduğunu söylemiş, nısfu'lleyl'den sonra kılınacak namazı eda değil "kaza" olarak değerlendirmiştir.

46. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَنَّهُ سُئِلَ، هَل اتَّخَذَ رَسولُ اللهِ # خَاتماً؟ قالَ: أَخَّرَ لَيْلَةً الْعِشَاءَ إلى شَطْرِ اللّيْلِ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَكَأَنِّ أَنْظُرُ إلى وَبِيص خَاتِمِهِ، وَقَالَ: إنَّ النَّاسَ قَدْ صَلُّوا وَرَقَدُوا، وَإنَّكُمْ لَنْ تَزَالُوا في صَةٍ مَا انْتَظَرْتمُوهَا[. أخرجه الشيخان والنسائى.»الْوَبِيصُ«: البريق واللمعان .

46. (2405)- Hz. Enes (radıyallâhu anh)'den rivayet edilir ki, kendisine: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yüzük kullandı mı?" diye sorulmuştur da şu cevabı vermiştir:"Bir gece, yatsıyı gece yarısına kadar (şatru'lleyl) tehir etti. Sonra yüzü bize dönmüş olarak yanımıza geldi -sanki şu anda yüzüğünün parıltısını görüyor gibiyim- ve şöyle dedi: "İnsanlar namazlarını kıldılar ve yattılar. Siz ise, namazı beklediğiniz müddetçe namaz kılma (sevabını alma)ktasınız."[99]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, nısfu'lleyl'e (gece yarısına) kadar tehir hadisesinin mûtad olmadığını pek sarih olarak göstermektedir: "Bir gece..." tabirinden başka, Resûlullah'ın: "İnsanlar namazlarını kıldılar..." ifadesi de bunu teyid eder. Yani çoğunluk mûtad üzere ilk vaktinde yatsı namazını kılıp yatmış bulunmaktadır.
Resûlullah'ın ifadesinde erken yatanlara kınama mevcut değildir. Ancak namaz kılmak üzere bekleyenlere övgü mevcuttur, çünkü namaz kılmak maksadıyla bekledikçe, geçen her an namaz kılmış gibi ibadet sevabına vesile olduğunu ifade buyurmuştur.
2- Hasan Basrî hazretleri bu hadise dayanarak "İnsanlar bir hayrı bekledikleri müddetçe o hayrın içindedirler" demiştir.
3- Âlimler bu ve başka hadisleri de gözönüne alarak, bir maslahata mebni geç yatmayı, geceyi uyanık geçirmeyi tecviz etmişlerdir.

47. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أُقِيمَتْ الْعِشَاءُ، فقَالَ رَجُلٌ: لى حَاجَةٌ، فقَامَ النَّبيُّ # يُنَاجِيهِ حَتَّى نَامَ الْقَوْمُ، أوْ بَعْضُ الْقَوْمِ ثُمَّ صَلُّوهَا[. أخرجه الخمسة: واللفظ لمسلم.

47. (2406)- Yine Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yatsı namazı için ikâmet okunmuştu ki bir adam: "Benim bir işim var!" diyerek araya girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (farzı kıldırmazdan önce) kalktı, adamla hususî şekilde konuşmaya başladı. İnsanlar -veya bir kısmı- uyuyuncaya kadar konuşma uzadı. Namazı sonra kıldılar."[100]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'a tam namaz öncesi uğrayan kimsenin kim olduğuna dair rivayetlerde sarahat yoktur. Ancak şârihler, bunun, kavminin ileri gelenlerinden biri olduğu, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm'ın onun kalbini kazanmak için kendisine itibar edip, namazın tehiri pahasına, meselesini uzun uzadıya dinleyip tartıştığını belirtirler. Ancak, bu zâtın vahiy getiren bir melek olabileceğini söyleyen de olmuştur.
2- Bazı rivayetlerde "halkın uyukladığı"nın zikredilmiş olmasını değerlendiren İbnu Hacer burada kastedilen uykunun müstağrak yani abdesti bozar mahiyetteki gerçek uyku olmayıp uyuklamadan ibaret olduğunu belirtir.
3- Bu rivayet, bir kişinin cemaat huzurunda bir başkasını hususî şekilde çağırmasının câiz olduğunu ifade eder. Bu noktayı belirtmenin şu bakımdan ehemmiyeti vardır: Resûlullah iki kişiden birini çağırıp hususî fısıldaşmayı yasaklamıştır.
4- Hadis ihtiyaç halinde ikamet ile iftitah tekbirinin arasının açılabileceğine delil kılınmıştır. İhtiyaç olmadığı halde bu davranış mekruhtur. Şafiîler, Hanefîlerin mutlak şekilde "Müezzin: "Kâd kâmeti's-sâlâtu: Namaz başladı" dedikten sonra, imamın tekbir getirmesi vacibtir" hükmünü reddetmede bu hadisi delil yapmışlardır.

48. وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَقِينَا نَنْتَظِرُ رَسولَ اللهِ # في صَ◌ِةِ الْعَتَمَةِ فَتَأَخَّرَ حَتَّى ظَنَّ الظَّانُّ أَنَّهُ لَيْسَ بِخَارِجٍ، وَالْقَائِلُ مِنَّا يَقُولُ قَدْ صَلّى، فإنَّا لكذلِكَ حَتَّى خَرَجَ النَّبيُّ # فقَالُوا لَهُ كَمَا قَالُوا؟ فقَالَ: أَعْتِمُوا بِهذِهِ الصَّةِ فإنَّكُمْ قَدْ فُضِّلْتُمْ بِهَا عَلى سَائِرِ اُ۟مَمِ، لَمْ تُصَلِّهَا أُمَةٌ قَبْلَكُمْ[. أخرجه أبو داود .

48. (2407)- Hz. Muaz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gece) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yatsı namazı için uzun müddet bekledik, ama gecikti. O kadar ki, bazıları (hane-i saadetinden) çıkmayacağı zannına düştü. İçimizden: "Namazını (evinde) kılmıştır" diyen bile oldu.
İşte biz bu hâl üzere iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çıktı ve kendisine önceden tahminen söylediklerini tekrar ettiler. Bunun üzerine:
"Geceye bu namazla girin. (Bilin ki) siz bu namaz sayesinde diğer ümmetlere üstün kılındınız. Bunu sizden önceki ümmetlerden hiçbiri kılmadı" buyurdu."[101]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Geceye bu namazla girin!" emrini, bir kısım âlimler: "Yatsıyı tehir ederek kılın!" şeklinde anlamışlardır.
2- Tîbî: "Bu hadiste, bizden önceki şeriatler hakkında nesh varid olmamışsa bizim için de şeriat olacaklarına delil vardır" demiştir.
3- Aliyyü'l-Kârî, yatsı dahil beş vakit namazın vakitlerini kılarak gösterdikten sonra Cibrîl (aleyhisselâm)'ın beyan buyurduğu "Bu, senden önceki peygamberlerin de namaz vakti idi" hadisi ile[102] bu hadis arasındaki tearuzu şöyle te'lif eder: "Yatsı namazını önceki peygamberler nafile veya bir ziyade olarak kılarlardı, ümmetleri üzerine farz kılınmamıştı, tıpkı teheccüd namazı gibi. Çünkü teheccüd namazı aleyhissalâtu vesselâm'a vacib olduğu halde bizlere vacib değildir."
Mirek de şöyle bir açıklama sunmuştur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, önceki peygamberler yatsıyı sizin gibi, tehirli ve karanlığın çöktüğü, insanlara uykunun bastırdığı bir zamanda cemaat halinde kılma bekleyişi içinde olmadan kıldıklarını kastetmiş olması da muhtemeldir."

49. وعن أبى موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أعْتَمَ بِالصَّ◌َةِ، يَعْنِي النَّبِيَّ◌ # حَتَّى ابْهَارَّ اللَّيْلُ، ثُمَّ خَرَجَ، فَصَلَّى بِهِمْ قَضى النّبِيُّ # صَ◌َتَهُ. قالَ لِمَنْ حَضَرَهُ: عَلى رِسْلِكُمْ أعْلِمُكُمْ وَأبْشِرُوا، إنَّ مِنْ نِعْمَةِ اللهِ عَلَيْكُمْ أنَّهُ لَيْسَ أحَدٌ مِنَ النَّاسِ يُصَلِّى هذِهِ السَّاعَةَ غَيْرَكُمْ[. أخرجه الشيخان.»ابْهَارَّ اللَّيْلُ«: ذهب معظمه، أو نصفه.»وَرِسْلِكُمْ«: بكسر الراء، أى على هينتكم.

49. (2408)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün] yatsı namazını geciktirdi. Hatta gecenin çoğu gitti. Sonra çıktı ve cemaate namazlarını kıldırdı. Namazı bitirince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orada hazır bulunan cemaate:
"(Buradan ayrılmakta) acele etmeyin, size bir husus haber vereyim de sevinin: Bilesiniz, üzerinizdeki Allah'ın nimetlerinden biri de şudur: Şu saatte namaz kılan sizden başka hiç kimse yok -veya sizden başka kimse şu saatte namaz kılmamıştır.-" Bu iki sözden hangisini söylemişti bilemiyoruz."
Ebû Mûsa ilaveten dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işittiklerimize sevinerek evlerimize döndük."[103]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer mezkur gecikmenin, keyfî bir gecikme olmayıp, ordu techizi gibi fevkalade bir meşguliyetten ileri geldiğini, Taberî'nin Hz. Câbir'den kaydetmiş olduğu bir rivayete atfen belirtir.
2- Bu hadise dayanarak, yatsının tehirinde fazilet olduğu kabul edilmiştir. Ancak İbnu Battal demiştir ki: "Artık bu, günümüzde imamlara muvafık olmaz. Zîra aleyhissalâtu vesselâm namazı hafif tutmayı emretmiş, "Çünkü cemaatte zayıflar, ihtiyaç sahipleri vardır" buyurmuştur." Ebû Saîdi'l-Hudrî'nin bir rivayeti şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yatsı namazını kıldık. O gece takriben nısfu'lleyl geçinceye kadar çıkmamıştı. Çıkınca şunları söyledi: "Herkes namazını kıldı ve yatağına girdi. Siz ise namaz bekledikçe namaz kılma sevabı aldınız. Eğer zayıfın zaafı, hastanın hastalığı, ihtiyaç sahibinin ihtiyacı olmasaydı bu namazı gecenin yarısına kadar tehir ederdim."
Bazı âlimler bunu ve Tirmizî'nin kaydettiği: "Eğer ümmetime meşakkat vermemiş olsaydım yatsıyı gecenin üçte biri veya yarısına kadar tehir etmelerini emrederdim" hadisini nazar-ı dikkate alarak şöyle derler: "Kim yatsıyı tehire kendinde güç bulabilir ve uykuya da mağlub olmazsa, cemaatten kimseye meşakkat vermemek şartıyla,

onun tehir etmesi efdaldir." Nevevî'nin Müslim Şerhi'nde kaydettiği bu hükme Şafiîlerden ve diğer mezhep mensuplarından bir çok âlim iştirak etmiştir.
Başta Tahâvî, Mâlik ve Ahmed olmak üzere ashab ve Tabiîn'den pek çoğu yatsıyı gecenin üçte birine kadar tehir etmeyi müstehap addetmişlerdir. Yeni görüşünde Şafiî hazretleri de buna hükmeder. Eski görüşünde ise, ta'cil efdaldir demiştir.

.50. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ النّبيّ # قالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّةِ، فقَدْ أدْرَكَ الصَّةَ كُلّها[. أخرجه الستة.وفي رواية: »مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّةِ مَعَ ا''مَامِ« .

50. (2409)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazdan bir rekate yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır."[104]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391-2392. hadislerde genişçe açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

.51. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنّ النّبيَّ # قالَ: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنْ صَ◌َةٍ مِنَ الصّلَواتِ، فَقَدْ أدْرَكَهَا إّ أنّهُ يَقْضِى مَا فاَتَهُ[. أخرجه النسائى .

51. (2410)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazlardan herhangi bir namazın bir rekatine yetişen, o namaza yetişmiş demektir. Ancak, kaçırdığını kaza eder." [Nesâî, Mevâkît 30, (1, 275).]

.53.Œ وعن عائشة رضي الله عنها قالت:]مَا صَلّى رَسُولُ اللهِ # صَ◌َةً لِوَقْتِهَا ا خِرِ مَرّتَيْنِ حَتّى قَبَضَهُ اللّهُ[.

52. (2411)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölünceye kadar, hiçbir namazı son vaktinde iki kere kılmış değildir." [Tirmizî, Salât 127, (174).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zaruret olmadıkça namazı, hep ihtiyarî vakti içerisinde kıldığını göstermektedir. Efdal olan, ilk vaktinde kılmaktadır. Resûlullah, amellerinde her seferinde en efdali tercih ettiği ve takip ettiği için son vaktinde namaz kıldığına dair rivayet mevcut değildir. Ancak Aliyyü'l-Kârî, "Hz. Âişe'nin bunu söylerken Resûlullah'ın öğrenmek üzere son vaktinde Cebrâil'le beraber kıldıkları ile, öğretmek üzere son vaktinde ashabına kıldırdığı namazları sayıya dahil etmemiş olmalı" der. Zîra bunları saysaydı ikişer sefer kılmış olduğunu zikrederdi.

.53.Œ وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: الْوَقْتُ ا'وَّلُ مِنَ الصَّةِ رِضْوَانُ اللهِ، وَا خِرُ عَفْوُ اللهِ[. أخرجهما الترمذي .

53. (2412)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazın ilk vaktinde Allah'ın rızası vardır. Son vaktinde de affı vardır." [Tirmizî Salât 127, (172).]

AÇIKLAMA:

Hadis namazı ilk vaktinde kılmanın Allah'ın rızasına sebep olduğunu belirtmektedir. Rızaya sebeptir, çünkü Allah'a ibadete acele etme, koşma vardır. Kul böylece ilâhî davetin ehemmiyetini kavradığını ifade etmiş olmaktadır.

Son vaktinde kılmada, vaktin dışına çıkma veya en azından kerâhet vaktine girme ihtimali vardır. Bu ise bir taksir, bir kusurdur. Öyle ise o vakitte kılmak affa vesile olan bir hayır olur. Amma rızayı kazanmak nerede, affa mazhar olmak nerede? Rızaya eren daha önceden işlenmiş kusuru varsa, onların da affına ister istemez mazhar olur.
Her hâl û kârda namazı ilk vaktinde kılmak efdaldir.

54. وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْه]أنّ رسُولَ اللهِ # قالَ: أسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فإنَّهُ أعْظَمُ لِ‘جْرِ[. أخرجه أصحاب السنن.وزاد رزين: »وَإنّ أفْضَلَ الْعَمَلَ الصَّ◌َةُ لِوَقْتِهَا« .

54. (2413)- Râfi' İbnu Hadîc (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sabah namazını aydınlıkta kılın."[105]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmayı emretmektedir, yani ilk vaktinde değil.
Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, namazın aydınlanınca kılınmasını efdal bulurlar. Sahabe ve Tabii'nden bu görüşte olan başkaları da var.
2- Bazı rivayetler, sabah namazının karanlıkta kılınmasını âmirdir. Nitekim onlar daha önce geçti (2360-2363). Bu ise aydınlanınca kılınmasını efdal göstermektedir. İkisini birleştirmek maksadıyla: "Burada murad, erken başlansa da kıraatı ortalık ağarıncaya kadar uzatmak kastedilmiştir" diyen de olmuştur.
Mamafih, erkenden kılma (tağlis) emri sonradan neshedilmiştir diyen âlimler de olmuştur. Ancak bu iddia zanna dayandığı için reddedilmiştir.
Şunu da kaydedelim ki, sabah namazını ortalık ağarınca kılma hususunda Ashâb'ın icma ettiğini söyleyen de olmuştur. Gerçek şu ki, bu meselede icma söz konusu olamaz.

55. وعن يحيى بن سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]إنَّ المصَلّى لَيُصلّى الصَّةَ، وَمَا فَاتَتْهُ، وَلَمَا فَاتَهُ مِنْ وَقْتِهَا أعْظَمُ مِنْ أهْلِهِ وَمَالِهِ[. أخرجه مالك .

55. (2414)- Yahya İbnu Saîd (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Musallî, (farz) namazı vakti çıkmış olan namazları da kılar. Onun vaktinde kılamayıp kaçırdığı, ehlinden de malından da daha mühim (bir kayıp)dır."[106]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, zahirde Yahya İbnu Saîd (radıyallâhu anh)'in sözü gözükmektedir. Yani sahabi sözüdür. Ancak, İbnu Abdilberr'in de dikkat çektiği üzere rivayette ortaya konan hüküm, rey ve ictihadla ulaşılacak bir mesele olmaması haysiyyetiyle hadis hükmen merfûdur. Zîra bu çeşit değerlendirmeleri ancak vahye mazhar peygamberler yapabilir.

56. وعن أمّ فروة رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]وَكَانَتْ مِمّنْ بَايَعَ النّبىَّ # قالَتْ: سُئِلَ النّبىُّ # أىُّ ا‘عْمَالِ أفْضَلُ؟ قالَ: الصَّةُ ‘وّلِ وَقْتِهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

56. (2415)- Ümmü Ferve (radıyallâhu anhâ) -ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a biat edenlerden biri idi- anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"İlk vaktinde kılınan namaz!"[107]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan amelin en efdali, en hayırlısı hangisidir? diye bir çok kereler sualler vâki olmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ve benzeri suallere her seferinde farklı cevaplar vermiştir. Âlimler, cevaplardaki farklılığı birkaç sebeple îzah ederler:

***** Soru sahiplerinin ahvalindeki farklılık: Bu yüzden, herkesin en ziyade muhtaç olduğu veya haline en uygun şey ne ise onunla cevap vermiştir. Mesela böyle bir sorunun cevabı erkeğe "Cihad" iken, kadına "Hacc" olmuştur.
***** Soru vaktinin farklılığı: Bazı vakitlerde -o vaktin şartlarına uygun olarak bir amel, diğerine nazaran efdaldir. Nitekim İslâm'ın bidayetinde cihad en efdal amel olmuştur. Çünkü dînin kıyamı buna bağlı idi. Birçok nasslarda namazın sadakadan üstün olduğu beyan edildiği halde, darlık ve maddî sıkıntı zamanlarında sadakanın efdal olduğu belirtilmiştir.
***** "Efdal" kelimesi ile muayyen bir şey kastedilmemiş, aksine mutlak efdaliyet kastedilmiştir. Bu te'vile göre aslında cevap şu mânadadır: "En efdal amellerden biri de..." Yani soru sahibi "En efdal amel nedir" demişse ve "vaktinde kılınan namazdır" diye cevap almışsa bu cevabı şöyle anlamalıdır: "Vaktinde kılınan namaz efdal amellerdendir."
***** İbnu Dakîku'l-Îd, sadedinde olduğumuz namaz hadisiyle ilgili bir başka te'vil kaydeder ve der ki: "Bu hadisteki "amel" bedenî olanlara hamledilmelidir." Yani "Bedenî amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan namazdır" mânasında. Böylece îmanla namazın mukayesesini mevzu dışı bırakmış olmaktadır. Çünkü îman kalbî amellerdendir. İbnu Dakîku'l-Îd'in bu te'vilden maksadı, Ebû Hüreyre'den gelen bir hadisle bu hadis arasında tearuz olmadığını belirtmektir. Çünkü mezkur hadiste: "Amellerin en efdali Allah'a îmandır" buyurulmuştur.
2- İlk vaktinde kılınan namazın, tehir edilerek kılınan namazlar karşısında efdaliyeti hususunda ulemanın ihtilafı mevzubahis değildir (2390. hadis). Sabahın ilk vakti ile ilgili yorum ihtilafını daha önce belirttik. Bunu bir ihtilaf olarak görsek bile bu da bizzat Resûllullah'tan gelen rivayete müstenid olduğu için ulemanın ittifakını cerh etmez.[108]

MEKRUH VAKİTLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslâm'ın zaman anlayışında bütün vakitler aynı değerde değildir. Sözgelimi devir olarak Asr-ı Saâdet denilen Fahr-ı Kâinât Resûl-i Ekrem Efendimizin (aleyhissalâtu vesselâm) hayatlarıyla dünyamızı şereflendirdikleri yıllar, dünyanın ömrü içerisinde en değerli, en şerefli devri teşkil eder. Bunu sahabenin berhayat olmaya devam ettiği yıllar, bunu da Tâbiîn ve Etbauttâbiîn denen, Kur'ân'ın ve hadislerin övgülerine mazhar olan mümtaz nesillerin yaşadıkları zaman dilimi takip eder. Bu devreye İslâm âlimleri Selef Devri derler.
Yıl içerisinde Ramazan Ayı, Ramazan içerisinde Kadir gecesi, hafta içerisinde cuma günü, cuma gününde saat-ı icâbet, bir gün içerisinde seher zamanı ve namaz vakitleri, namaz vakitlerinin ilk anları kıymetli vakitlerdir. Bu vakitlerde yapılan ibadetler daha makbul, daha sevaplı, daha değerlidir. Dualar icâbet görür, tevbeler kabul edilir.
İslâm dîni zaman mevzuunda vaz'ettiği bu hiyerarşiye bir de mekruh vakitler mefhumunu ilave etmiştir. Yani bazı vakitler vardır ki, onlarda ibadetten kaçınmak gerekir. Bu anlarda yapılacak ibadet sevaba değil günaha vesiledir; kılınan namaz itaat değil isyandır. Bu mesele beşerî kıstasla mantıksız bile gelebilir, "Hiç ibadet isyan olur mu?" denilebilir. Ama dînin esasatına göre bakınca meselenin mantığını kavramak zor olmaz. Çünkü dînimizde bir şeyin "iyi" veya "kötü" olması, o şeyin zatından gelmez. Allah'ın emrine veya nehyine göre "iyilik" veya "kötülük" ortaya çıkar. İbadet, Allah emrettiği için iyidir. İbadet Allah'ın dilediği şekil ve muhtevaya uygun olursa güzeldir, makbuldür. Veya Allah birşeyi nehyetmişse o kötüdür, haramdır. Nitekim önceleri yasaklama gelmediği için helâl olan içki, yasaklama geldikten sonra haram olmuştur.
Şu halde, dînimiz namaz kılmayı en üstün ibadet kabul etmiş olmakla beraber bazı zamanlar da ibadeti yasaklamıştır. Öyle ise, namazın makbul olması için konan şartlardan biri zamanla ilgilidir. Bazı zamanlarda namaz "kılmak" emredilmiş, bazılarında "kılmamak" emredilmiştir. Şu halde bu yasak saatte kılınan namaz bir itaatsizliktir. İşte namazın yasaklandığı bu vakitlere mekruh vakitler diyoruz. Mekruh vakit telakkisi, dînimizin, "hayır" ve "şerr"in kaynağını beşer aklından değil, Allah' ın vahyinde arama esasını kavramamızda yardımcıdır.
Bir başka hikmeti de hayatımıza plan ve program, zamanlı iş yapma şuuru vermek olabilir.
Hadislerde gelen teferruâta geçmeden dînimizde mekruh addedilen vakitleri hülasaten kaydetmede fayda mülahaza ediyoruz. Hadislerde gelen tasrihata dayanan alimler başlıca beş mekruh vakitten bahseder:
1) Güneşin doğmasından bir mızrak boyu yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir.
2) Güneşin tepe noktasına geldiği andır. Ondan sonra batıya meyletmeye (zevale) başlar.(29)
3) İkindileyin güneşin sararması sebebiyle gözleri kamaştırmaz bir hale geldiği andan battığı zamana kadar olan vakittir.
4) Fecr-i sâdık'ın doğmasından güneşin doğacağı zamana kadar olan vakittir.
5) İkindi namazının kılınmış olduğu andan güneşin batmasına kadar olan vakittir.
Bu vakitlerle ilgili şu hükümler var:
***** İlk üç kerâhet vaktinde ne kazaya kalmış farz namazlar, ne vitir gibi vacib namaz, ne de daha önceden hazırlanmış olan bir cenazenin namazı kılınabilir. Keza evvelce okunmuş bir secde âyetinin tilâvet secdesi de bu vakitlerde yapılamaz. Bu yasaklara riayet edilmeden kılınan namazların iadesi gerekir.
***** Bu üç vakitte nafile namazlar da kılınmaz. Nafileye başlanmış ise bozulur, sonra iade edilmesi efdaldir.

Bu üç vaktin, ateşe tapanların ibadet vakti olduğu, buna binaen bu vakitlerin mekruh îlan edildiği hadislerde gelmiştir.
* Diğer iki kerâhet vaktinde ise yalnız nafile namaz mekruhtur. Farz ve vacib bir namaz mekruh değildir, kılınabilir. Cenaze namazı, tilavet secdesi de mekruh değildir. Bu iki vakitten birinde başlanmış olan bir nafile namazı, kerâhetten kurtulmak maksadıyla bozulmuş ise, kerâhet vakti çıkınca kaza etmek vacibtir.
* Güneşin batması sırasında sadece o günün ikindi namazı kılınabilir. Daha önceden kazaya kalan bir ikindi namazı kılınamaz.
* Güneşin doğmasına tesadüf eden bütün namazlar Hanefî mezhebine göre fâsid olur. Fakat güneşin batmasına tesadüf eden ikindi namazı fâsid olmaz. Birinci ______________(29) Bunun müddeti hususunda iki görüş var: Gündüzün başlangıcını tesbitte fecr-i sadıkı esas alıp Nehar-ı şer'iye göre hesap yapan görüşe göre uzundur, bir saate yaklaşabilir. Güneşin doğuşunu esas alıp nehar-ı örfiye göre hesap yapan görüşe göre kısadır ve güneşin tam tepe noktasına geldiği andır, ondan sonra batı tarafına dönecektir. Öğle vakti, bu dönme ile başlar.
halde bir başka namaz vaktine girilmez, ikinci halde yeni bir namazın vaktine girilmiş olmaktadır.
* Güneş battıktan sonra akşam namazı kılmadan nafile kılmak mekruhtur.
* Cuma günü, imam hutbe okurken nafile kılmak mekruhtur.
* Bayram namazlarından evvel ve bayram hutbeleri esnasında, bu hutbelerden sonra bayram namazı kılınan yerde nafile kılmak mekruhtur. Keza küsûf, istiska ve hacc hutbesi sırasında kılınan namaz da mekruhtur, hutbeler dinlenmelidir.
Görüldüğü üzere, mekruh vakitlerin bir kısmı izafidir. Bu vakitlerle ilgili daha bir kısım teferruat mevcuttur, ilmihal kitaplarının ilgili bahisleri görülmelidir.[109]

.1. عن عقبة بن عامر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]ثَ◌ثُ سَاعَاتٍ كانَ رَسوُلُ اللّهِ # يَنْهَانَا أنْ نُصَلِّى فِيهِنَّ أوْ نَقْبُرَ فِيهِنّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشّمْسُ بَازِغَةَ حَتّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظّهِيرَةِ حَتّى تَمِيلَ الشّمْسُ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتّى تَغْرُبَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.»تَضَيَّفُ« بضاد معجمة، وبعدها مثناة من تحت مشددة: أى تميل .

1. (2416)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Üç vakit vardır ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi o vakitlerde namaz kılmaktan veya ölülerimizi mezara gömmekten nehyetti:
* Güneş doğmaya başladığı andan yükselinceye kadar.
* Öğleyin güneş tepe noktasına gelince, meyledinceye kadar.
* Güneş batmaya meyledip batıncaya kadar."[110]

AÇIKLAMA:

Bu üç vakitte cenazenin defni ve cenaze namazının kılınmasının câiz olup olmadığı hususunda ulemâ ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, namazın mekruh olduğu vakitlerde cenaze namazı ve cenaze defninin de kerâhetine hükmetmiştir. İbnu Ömer, Atâ, Nehâî, Evzâî, Süfyân-ı Sevrî, Ashâb-ı rey (Hanefîler), Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Rahuye'nin hep kerâhete hükmettikleri mervidir.
Şâfiî hazretleri, günün ve gecenin hangi saati olursa olsun, cenaze namazını câiz görmüştür. Onun için defnin hükmü de aynıdır. Hattâbî: "Ekseriyetin sözü hadise daha muvafık" demiştir.[111]

.2. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: يَتَحَرَّى أحَدُكُمْ فَيُصَلِّيَ عِنْدَ طُلُوعِ الشّمْسِ، وَ◌َ عِنْدَ غُرُوبِهَا[. أخرجه الثثة والنسائى .

2. (2417)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hiç biriniz, güneşin doğması ve batması esnasında namaz kılmaya kalkmasın.". [112]

AÇIKLAMA:

Güneşin doğma ve batma anlarında namaz kılmayı yasaklayan hadislerden biri şudur. Hadisin kelimelere sâdık bir tercümesi şöyle olabilir: "Sizden kimse, araştırıp da güneş doğarken veya batarken namaz kılmasın." Yani Resûlullah bile bile, kasden o zamanları namaz için seçmeyi yasaklamış olmaktadır.

Bu mânada muhtelif rivayetler gelmiştir, müteakiben kaydedilecek olan da bunlardan biridir.[113]

3. وعن عبدالله الصنابحى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: إنَّ الشّمْسَ تَطْلُعُ وَمَعَها قَرْنُ الشّيْطَانِ، فإذَا ارْتَفَتْ فَارَقَها، ثُمَّ إذا اسْتَوَتْ قَارَنَهَا، فإذا زَالَتْ فَارَقَها، فإذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا، فإذا غَرَبَتْ فَارَقَهَا، وَنَهَى رَسُولُ اللهِ # عَنِ الصَّةِ في تِلْكَ السَّاعَاتِ[. أخرجه مالك والنسائى .

3. (2418)- Abdullah es-Sunâbihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Güneş, beraberinde şeytanın boynuzu olduğu halde doğar, yükselince ondan ayrılır. Bilahare istiva edince (tepe noktasına gelince) ona tekrar mukarenet (yakınlık) peydah eder. Zevâlden sonra (tepe noktasından ayrılıp batıya meyletimi) ondan yine ayrılır. Batmaya yakın tekrar ona yakınlık peydah eder, batınca ondan ayrılır."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) işte bu vakitlerde namaz kılmaktan men etti." [114]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler, hadisin zahirini esas alarak hadise zikri geçen bu üç vakitte şeytanın güneşe fiilî yakınlığını ifade etmişlerdir. Bazıları da yakınlıktan maksad "kuvvet"tir demiştir. Arabın: "Ben bu işe yakınım" demesi, "onu yapmak benim gücüm, imkanım ve takatim dahilindedir" demesidir. Öyleyse hadis: "Şeytan, bu üç vakitte işine muktedirdir" demektedir. Bazıları "boynuz"u "hizb" mânasında anlayarak hadiste güneşe tapan şeytanın hizbinin kastedildiğini söylemiştir. Bazıları da: "Şeytan, doğuş ânında güneşe mukabil durur ve önünde dikilir, öyle ki doğuşu onun iki boynuzu arasında husule gelir, iki buynuzundan maksad da başının iki tarafıdır. Böylece güneşe tapanların secdeleri şeytana yapılmış olur."
Bu açıklamalara şunu ilave etmek isteriz: Bize öyle geliyor ki, Resûlullah birçok haram ve mekruhu -"şeytan" kelimesinin Arap dilindeki kullanılış üslubuna binaenşeytanla nisbet kurarak yasakladığı gibi, burada da aynı üslubla üç vakitte namaz kılmayı yasaklamıştır. Öyle ise mü'minlere düşen bu yasağı almaktır. Şeytangüneş irtibatını fiilî bir vak'a gibi açıklamak gereksizdir. Esasen güneşin doğma, batma ve istiva anları tamamen izafî anlardır. Sözgelimi, mutlak bir istiva anından bahsedilmez. Dünyanın belli bir noktasındaki kimse için istiva ânı vardır ama, bu ân başkası için doğma, bir başkası için de batma ânıdır. Öyle ise şeytanın yaklaşma, uzaklaşma gibi durumlarının fiilî bir yönü, gerçek bir manası yoktur. Mükerrer seferler temas edildiği gibi, meseleyi bir beyan üslubu, tebliğ metodu olarak kavramak gerekmektedir.[115]

4. وعن عمرو بن عبسة السلمى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أقْرَبُ إلى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أُخْرَى، أوْ هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أقْرَبُ يُبْتَغَى ذِكْرُهَا؟ قالَ: نَعَمْ، إنَّ أقْرَبَ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ جَوْفُ اللّيْلِ اŒخِرُ فإنَّ اسْتَطَعْتَ أنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ في تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ، فإنَّ الصَّ◌ةَ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ إلى طُلُوعِ الشّمْسِ، فإنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ، وَهِىَ سَاعَةُ صَ◌ةِ الْكُفَّارِ، فَدَعِ الصَّ◌ةَ حَتَّى تَرْتَفِعَ قِيدَ رُمْحٍ، وَيَذْهَبُ شَعَاعُهَا، ثُمَّ الصَّ◌ةُ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تَعْتَدِلَ الشّمْسُ اعْتِدالَ الرُّمْحِ بِنِصْفِ النَّهَارِ، فإنَّهَا سَاعَةٌ، تُفْتَحُ فِيهَا أبْوَابُ جَهَنَّمَ وتُسْجَرُ فَدَعِ الصّةَ
حَتَّى يَفِئَ الفَئُ، ثُمَّ الصَّ◌ةُ مَحْضُورَةٌ مَشْهُودَةٌ حَتَّى تَغِيبَ الشّمْسُ، فإنَّهَا تَغِيبُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ وَهِى صَ◌ةُ الْكُفَّارِ[. أخرجه أبو داود والنسائى، وهذا لفظه.»جَوْفُ اللَّيْلِ اŒخِرُ« هو ثلثه اŒخر، والمراد السدس الخامس من أسداس الليل.وقوله »مَشْهُودَةٌ« أى يشهدها المئكة، وتكتب أجرها للمصلى.»وَقِيدَ رُمْحٍ« بكسر القاف. أى قدره.»وَفاءَ الْفَئُ« إذا رجع من جانب الغرب إلى جانب الشرق .

4. (2419)- Amr İbnu Abese es-Sülemî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, Allah'a biri diğerinden daha yakın olan bir saat var mıdır -veya- Allah'ın zikri taleb edilen daha yakın bir saat var mıdır?"

"Evet, dedi, vardır. Allah'ın kula en yakın olduğu zaman gecenin son kısmıdır. Eğer bu saatte Aziz ve Celil olan Allah'a zikredenlerden olabilirsen ol. Zîra o saatte kılınan namaz, güneş doğuncaya kadar (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar ve bu doğma ânı kafirlerin ibadet vakitleridir. O esnada, güneş bir mızrak boyunu buluncaya ve (sarı, zayıf) ışıkları kayboluncaya kadar namazı bırak.
Bundan sonra namaz -güneş gün ortasında mızrağın tepesine gelinceye kadar- yine (meleklerin) beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneşin tepe noktasına gelme saati, cehennem kapılarının açıldığı ve cehennemin coşturulduğu bir saattir; namazı (eşyaların gölgesi) doğu tarafa sarkıncaya kadar terkedin.
Bundan sonra namaz -güneş batıncaya kadar- meleklerin beraberlik ve şehadetine mazhardır. Güneş, batarken de bu beraberlik ve şehadet kalmaz, çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında kaybolur. O sırada yapılacak ibadet kâfirlerin ibadetidir." [116]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de çok uzun bir rivayet halinde kaydedilmiştir. Ancak Müslim'deki vechi bazı ziyade ve noksanlar ihtiva ettiği gibi, manen rivayetten ileri gelen tabir değişiklikleri de ihtiva eder.
2- Allah'a yakın saat tabiriyle, kulun Allah'a daha yakın olduğu, zikirlerin daha değerli, duaların daha makbul ve müstecab bulunduğu vakit kastedilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu soruya "evet!" diye cevap verir ve gecenin son kısmıyla sabah vaktini gösterir. Bu esnada yapılacak ibadetin kıymetini: "O, meşhuddur, mahzurdur" sözleriyle ifade buyurmuştur. Yani melekler hazır olurlar, müşahede ederler, sevabını yazarlar, böylece kabule ve rahmetin husulüne daha yakın olur mânasındadır.
3- Hadis sabahtaki mekruh vakti, güneşin çıkması vakti olarak ifade etmeyip "yükselmesine kadar" diye tasrih ediyor. Öyleyse tulû' denen doğma, güneşin zuhurundan (görünmesinden) ibaret değildir. Yükselmesini de ifade etmektedir. Bu yükselme göz kararıyla bir mızrak kadar olacaktır. Yani ufukla güneş arasındaki yükselme miktarı bir mızrak olacak. Âlimler bu miktarı tayinde şöyle bir usül daha tavsiye ederler: "Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakmalı, eğer güneş ufuktan yükselme sebebiyle gözükmüyorsa artık kerahet vakti çıkmış demektir."
NOT: Mızrağın boyu da çok kesin bir uzunluk birimi olmadığı için kitaplarda "bir-iki mızrak kadar" diye takribî bir uzunluk verilir. Mûtedil bir mızrağın oniki karış uzunluğunda olacağı kabul edilmiştir.[117]

.5 وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسولَ اللّهِ # قالَ: صَ◌َةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشّمْسُ، وَ صَ◌َةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغِيبَ الشّمْسُ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

5. (2420)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sabah namazını kıldıktan sonra güneş yükselinceye kadar artık namaz yoktur. İkindiyi kıldıktan sonra da güneş batıncaya kadar namaz yoktur." [118]

.6 وفي أخرى للخمسة عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]شَهِدَ عِنْدى رِجَالٌ مَرْضِيُّونَ، وَأرْضَاهُمْ عِنْدى عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أنَّ رسولَ اللّهِ # نَهى

عَنِ الصَّةِ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَشْرُقَ الشّمْسُ، وَبَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغْرُبَ[. والمراد بقوله »حتّى تَشْرُقَ الشّمْسُ« ارتفاعها وإضاءتها

6. (2421)- Kütüb-i Sitte'nin beş kitabı tarafından İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydedilen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: "Nazarımda pek değerli birçok kimse -ki bence onların en değerlisi Hz. Ömer'di- şu hususta şâhidlik ettiler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da batıncaya kadar namaz kılmayı yasakladı." [119]

7. وعن نضر بن عبدالرحمن عن جده معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَنَّهُ طَافَ مَعَ مُعَاذِ ابنِ عَفْرَاءَ فَلَمْ يُصَلِّ، فَقُلْتُ: أَ تُصَلِّي؟ فقَالَ: إنّ رسولَ اللهِ # قالَ: صَ◌ةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتّى تَغِيبَ الشّمْسُ، وَ◌ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتّى تَطْلُعَ الشّمْسُ[. أخرجه النسائى .

7. (2422)- Nadr İbnu Abdirrahman, ceddi Muaz (radıyallâhu anh)'dan anlattığına göre, der ki: "Muaz İbnu Afrâ ile birlikte tavafta bulundum, (tavaftan sonra kılınan iki rekatlik tavaf namazını) kılmadı. Kendisine:
"Namaz kılmıyor musun?" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkindi (namazı)ndan sonra güneş batıncaya kadar namaz yoktur. Sabah (namazın)dan sonra da güneş doğuncaya kadar namaz yoktur."[120]

8. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أَنَّهَا قالَتْ: وَهِمَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه إنّمَا نَهى رسولُ اللهِ # قالَ: تَتَحَرَّوْا بِصَ◌تِكُمْ طُلُوعِ الشّمْسِ وَ◌ غُرُوبَهَا، فإنّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ[. أخرجه مسلم والنسائى.وزاد مسلم:]لَمْ يَدَعْ رَسُولُ اللهِ # الرّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ[.

8. (2423)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) dedi ki: "Ömer vehme düştü (yanıldı). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Namaz kılmak için güneşin batma ve doğma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin). Çünkü o, şeytanın iki boynuzu arasında doğar" diye yasakladı."[121]
Müslim, şu ziyadede bulundu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindiden sonraki iki rekati hiç bırakmadı."[122]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Ömer'le Hz. Âişe (radıyallâhu anhümâ) arasında bir meselede ihtilaf çıktığı görülmektedir: Hz. Ömer, ikindiden sonra, mutlak olarak namaz kılmanın yasak olduğunu rivayet etmiş, buna karşılık Hz. Âişe de yasağın mutlak olmadığını, taharri'nin yani kasden o vakte namaz bırakmanın yasak olduğunu söylemiştir. Hz. Âişe bu husustaki bilgisinden o kadar emindir ki, aksini söyleyen Hz. Ömer'i vehme düşmekle, yani yanılmakla itham etmiştir.
Aynî, "Namazınız için güneşin doğuşu ve batışını taharri etmeyin" hadisiyle ilgili açıklamada, sadedinde olduğumuz hadise de temasla müşterek bir açıklama sunar, bazı kısaltmalarla kaydediyoruz:
"Taharri etmeyin", "kastetmeyin" demektir. Ancak uykusundan uyanan veya unuttuğunu hatırlayan, onu kastetmiş sayılmaz. Müteharri, namazı kasden o vakitte kılandır. Dendiğine göre, kafirlerden bir cemaat, güneşe ibadet için onun doğma ve batma anlarını arar, o vakitlerde güneşe secde ederdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine, onlara benzemeyi mekruh bulduğu için bu yasağı koydu."
Aynî sözlerine şöyle devam eder: "Derim ki, Resûlullah'ın: "Taharri etmeyin" sözü, mezkur iki vakitte namaz kılma hususunda vazettiği müstakil bir yasaklamadır, namazı bu vakitlere bırakmayı kasden yapmış olsun, kasıdsız yapmış olsun farketmez. Bazıları buna önceki hadis (yani 2421'de kaydedilen hadisi kasdeder) için bir tefsir ve orada kastedilen şeyi açıklayıcı mahiyette telakki etmiş ve demiştir ki: "Sabah ve ikindiden sonra -namazını güneşin doğuş ve batış anlarında kılmayı kastedenler dışındakilere- namaz kılmak mekruh değildir." Bu görüşte olanlar Zâhirîlerdir. İbnu'l-Münzir de bu hükme meyleder. Onlar bu görüşlerini, Müslim'de Tâvus an Âişe tarikinden gelen şu rivayetle takviye ederler: "Ömer (radıyallâhu anh) vehme düştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Namaz kılmak için güneşin doğma ve batma zamanını taharri etmeyin (araştırıp seçmeyin)" buyurdu."
Bu hususu bazıları da şu hadisle takviye etmiştir: "Kim güneş doğmazdan önce, sabah namazının bir rek'atini yakalarsa geri kalanını da ilave edip tamamlasın." Öyle ise, hadisteki o zamanda namaz kılma emri gösterir ki mezkur kerâhet namazı o vakitte kılmaya kasdeden kimseyle ilgilidir, kasıdsız olarak o vakte tesadüf eden kimse ile ilgili değildir.
Beyhakî der ki: "Hz. Âişe böyle söylemiştir, çünkü o Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ikindiden sonra namaz kılarken gördü ve bu sebeple nehyi, kasden namazı o vakitte kılana hamletti, ıtlakı üzere değil."
Ancak Beyhakî'nin bu teviline şöyle cevap verilebilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o namazı, -(daha önce) zikrettiğimiz üzere- kaza namazı idi. Gerçi bu namaz için: "(Ümmetine meşru olmadığı halde) O'na vacib olan hususî bir namazdı" da denmiştir. Ancak mutlak şekilde gelen nehiy, sahabeden pek çoklarının rivayetiyle sabittir."

Mevzuyu Nevevî'nin özetlemesiyle kapatalım:
"Ümmet bu vakitlerde,
***** Sebepsiz ve mazeretsiz olarak namaz kılmanın mekruh olduğu hususunda icma eder.
***** Farz namazları eda etmenin câiz olduğunda ittifak eder.
***** Sebebi ve mazereti bulunan nafileler hususunda ihtilaf eder: Tahiyyetü'lmescid, tilavet ve şükür secdesi; bayram, husuf ve küsuf namazları, cenaze namazı, vakti geçen namazların kazası gibi.
***** Şâfiî mezhebine ve bir grup âlime göre bütün bu sayılanlar kerâhetsiz câizdir.
***** Ebû Hanîfe mezhebine ve başka bir grup ulemaya göre, hadis âmm geldiği için bu namazlar nehye dahildir, mekruh vakitlerde kılınamazlar..."
İlave edelim: "Ebû Hanîfe mezhebinde o günün ikindisi dışında, başka namazlar bu vakitlerde haramdır.
İmam Mâlik ve Ahmed farzı hariç tutarak nafileyi haram addetmiştir. İmam Mâlik iki rekatlik tavaf namazını da câiz addetmiştir.
Hanefî şârihler, ikindi ve sabah namazlarından sonra kılınacak namazların mekruh olduğunu ifade eden rivayetlerin mütevatir olduğunu belirttikten sonra, Hz. Ömer'in pek çok ashabın huzurunda, ikindiden sonra namaz kılanları sopayla dövdüğünü, buna hiçbir sahabenin itiraz etmediğini, bu husustaki Hanefî görüşün haklılığına delil olarak kaydederler.
Rivâyetin sonunda Müslim'den kaydedilen ziyadeye gelince, burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ikindiden sonra, her seferinde iki rek'at namaz kıldığını ve bunu hiç terketmediğini ifade ediyor. Ulema bunu ümmetine helal kılmadığı, kendine vacib olan hasâis'ten biri olarak değerlendirmiştir. [123]

9. وعن جندب بن السكن الغفاريّ وهو أبو ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ قالَ وَقَدْ صَعِدَ عَلى دَرجَةِ الْكَعْبةِ مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي، وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأنَا جُنْدُبٌ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ صَ◌َةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشّمْسُ، وَ◌َ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشّمْسُ إ◌َّ بِمَكَّةَ، إ◌َّ بِمَكَّةَ، إ◌َّ بِمَكَّةَ[. أخرجه رزين .

9. (2424)- Cündüb İbnu's-Seken el-Gıfârî'nin -ki bu zât Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'dır- anlattığına göre, Kâbe'nin basamağına çıkıp şöyle demiştir.
"Beni bilen bilir, bilmeyen de bilsin ki, ben Cündüb'üm. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, şöyle söyler işittim: "Sabah (namazın)dan sonra güneş doğuncaya kadar namaz yoktur. İkindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar; Mekke'de hariç, Mekke'de hariç, Mekke'de hariç."[124]

AÇIKLAMA:

1- Hadis hakkında Aliyyü'l-Kârî bazı açıklamalar sunar. Buna göre:
***** Ebû Zerr'in çıktığı basamak muhtemelen o devirde Kâbe'nin kapısına konmuş olan ahşab bir merdivendir, Kâbe'ye girmede kullanılmakta idi. Başka bir şey de olabilir. Mamafih, Kâbe'nin eşiği olması da ihtimalden uzak değildir.
***** Ebû Zerr, "Beni bilen bilir" cümlesiyle doğru sözlülüğüne dikkat çekmiş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onun doğru sözlülüğüne şehadet eden bir cümlesine îmâda bulunmuştur: Ebû Zerr kadar doğru sözlü birisini ne arz taşıdı, ne de sema gölgeledi."
***** Ebû Zerr'in kasdettiği namaz, farz namazdır.
***** Hanefîlerden İbnu Hümâm hadisi dört ayrı noktadan mâlûl bularak zayıf addetmiş, sonda Mekke ile ilgili istisnaya hüküm bina etmemiştir. İbnu Hacer de zayıf bulmuş, bir başka hadisle güçlendirmek istemişse de, o hadisin hususîliğine dikkat çekmiştir.[125]

10. وعن علي بن طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسُولَ اللّهِ◌ِ # نَهى عَنِ الصَّةِ بَعْدَ الْعَصْرِ إ◌َّ وَالشّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وعنده: »إ◌َّ أنْ تَكُونَ الشّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً«.

10. (2425)- Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi (namazı)ndan sonra, güneşin yüksekte olma halini istisna ederek, namaz kılmayı yasakladı."[126]
Nesâî'nin rivayetinde (ibare, ifade bakımından biraz farkla) şöyle gelmiştir: "...güneşin beyaz ve parlak halde olmasını istisna ederek..."[127]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste açıklanan hususlar gözönüne alınınca bu hadiste ifade edilen hüküm anlaşılır: Resûlullah ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır. Ancak, namaz ikindinin ilk vaktinde daha güneş yüksekte iken kılınmış ise, güneşin alçalıp sararmasına kadar, bazı namazlar kılınabilecektir. Güneşin alçalıp sararması, kerâhet vaktinin girmesidir. Şu halde, bu vakit girince mutlak yasak başlıyor demektir.
Şu halde, ikindi vaktindeki yasağı iki kısımda anlamak gerekiyor:
1- Vakte bağlı kerâhet, bu kerâhet vakti denen, güneşin sararmaya başlamasıyla giren vakittir. Bu andan itibaren, batıncaya kadar vaktin farzı dışında her çeşit namaz mekruhtur. Cenaze namazıyla ilgili kayıtlı ruhsat daha önce belirtildi.
2- Namaza bağlı kerâhet, ikindi namazı kılınmadı ise, ondan önce her çeşit namaz kılınabilir. O kılınınca, artık kılınmamalıdır. Bu hususla ilgili bazı teferruat da önceki hadislerde işlendi.[128]

11. وعن أبى بصرة الغفارى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلّى بِنَا رسولُ اللهِ # بِالمِخْمِصِ صَ○ةَ الْعَصْرِ. فقَالَ: إنّ هذِهِ الصَّةَ عُرِضَتْ عَلى مَنْ كانَ قبْلَكُمْ فَضَيَّعُوهَا. فَمَنْ حَافظَ عَلَيْهَا كانَ لَهُ أجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَ○ صَ○ةَ بَعْدَهَا حَتّى يَطْلُعَ الشّاهِدُ[.و »الشّاهِدُ« النجم. أخرجه مسلم والنسائى .

11. (2426)- Ebû Basra el-Gıfârî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) el-Muhammas'ta ikindi namazı kıldırdı. Ve dedi ki:
"Bu namaz, sizden öncekilere de arz olundu, ama onlar bunu zayi ettiler. Kim buna devam ederse ecri iki kere verilecek. Şahid doğuncaya kadar; ondan sonra namaz mevcut değildir."[129]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, ikindi ile akşam arasındaki sınır belirtilmektedir: Şahidin doğması, Şahid'den maksad yıldızdır. Yıldızın doğması, güneşin batmasına bağlı olduğu için asıl kasdedilen şey güneşin batmasıdır.
2- Muhammas:[130] bir yer adı olup Ayr dağından Mekke'ye giden yol üzerinde bir yer adıdır.[131]

12. وعن السائب بن يزيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يَضْرِبُ المُنْكَدِرِ في الصَّةِ بَعْدَ الْعَصْرِ[. أخرجه مالك .

12. (2427)- es-Sâib İbnu Yezîd (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, "ikindiden sonra namaz kıldığı için el-Münkedir'i Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in dövdüğünü görmüştür."[132]

AÇIKLAMA:

2423 numaralı hadisin açıklamasında belirtiğimiz üzere, Hz. Ömer, Hz. Âişe'ye muhalif olarak, ikindiden sonra her ne olursa olsun, namaz kılınmayacağı inancında idi. Resûlullah'tan bu dersi almış bulunuyordu. Resûlullah'ın hasâisinden olan iki rek'at namazı kıldığı için, ikindiden sonra namaz kılınabileceği düşüncesinde olanlar bulunabiliyordu. Hz. Ömer bu husustaki bilgisinin kesinliği sebebiyle sünnette gelen yasağa riayet etmeyenleri, pekçok ashab'ın sağlığında dövmüştür. Şârihler, kendisine karşı çıkan olmadığını belirtirler. Şu halde, bu rivayet dayak yiyenlerden birinin ismini belirtmektedir: Münkedir İbnu Muhammed İbni'l-Münkedir el-Kureşî et-Teymî el Medenî, hicrî 80 yılında vefat etmiştir.
Abdurrezzak'ın bir rivayetine göre, Zeyd İbnu Hâlid de aynı sebepten dayak yiyenlerden biridir. Hatta Hz. Ömer kendisine şöyle demiştir: "Ey Zeyd! insanların bu namazı, geceye kadar namaza bir merdiven yapacaklarından korkmasaydım bu iki rekat sebebiyle vurmazdım." Temîmü'd-Dârî (radıyallâhu anh)'den gelen benzer bir rivayette şunu da ilave etmiştir: "...Lakin ben sizden sonra bir kavmin gelip, ikindi namazından güneşin batmasına kadar namaz kılacağından ve böylece Resûlullah'ın yasakladığı vakti de namaz kılarak geçireceğinden korkuyorum."[133]

13. وعن أبى قَتادَة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنّ رسولَ اللهِ # كَانَ يَكْرَهُ الصَّةَ نِصْفِ النّهَارِ إّ يَوْمَ الجُمُعَةِ، وقالَ إنّ جَهَنَّمَ تُسْجَرُ إّ يَوْمَ الجُمُعَةِ[.

13. (2428)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü hariç, gün ortasında (nısfu'nnehâr) namaz kılmayı mekruh addederdi ve derdi ki: "Cehennem, cuma dışında (her gün o vakitte) coşturulur."[134]

AÇIKLAMA:

Cehennemin coşturulması, mahiyeti bilinmeyen bir ifadedir, gayb alemiyle ilgilidir. Lügat olarak, yakılması, sıcaklığının artıp kabarması mânasına gelir. Hattâbî der ki: "Cehennemin coşturulması, şeytanın iki boynuzu gibi bir kısım şer'î tabirler vardır ki, bunlarla ifade edilen gerçeği sadece Şârî bilir. Bize, bunları tasdik gerekir. Ayrıca, sıhhati kesinleşince te' vili hususunda cür'et etmeyip tevakkuf etmeli ve mucibiyle amel etmeliyiz."
Hadis, cuma günü, cehennem nısfu'nnehâr denen öğle vaktinde coşturulmadığı için namaz kılınabileceğini ifade etmektedir. Bunu takviye eden başka rivayetlere de dayanan bir kısım ulema -ki Şâfiî hazretleri bunlardan biridir- güneşin tepe noktasında bulunduğu sırada söz konusu olan kerâhetten cuma gününü istisna etmişlerdir. Hattat Ahmed ve İshak gibi bazı âlimler zevalden önce cuma namazının da kalınabileceğini söylemiştir. Ancak Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik ve diğer pekçok ulema, zevalden önce cuma'nın câiz olmayacağında ittifak ederler.[135]

14. وعن العء بن عبد الرحمن:]أَنَّهُ دَخَلَ عَلى أَنَسِ بنِ مَالِكٍ في دَارِهِ بِالْبَصْرَةِ حِينَ انْصَرَفَ مِنَ الظُّهْرِ، وَدَارُهُ بِجَنْبِ المِسْجِدِ. قالَ: فَلَمَّا دَخَلْتُ عَلَيْهِ قالَ: أَصَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ؟ فقُلْتُ لَهُ: . إنَّمَا انْصَرَفْنَا السّاعَةَ مِنَ الظُّهْرِ. قالَ: فَصَلُّوا الْعَصْرَ. فَقُمْنَا فَصَلّيْنَا فَلَمّا انْصَرَفْنَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ # يَقُولُ: تِلْكَ صَ◌ةُ المنَافِقِ، يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشّمْسَ حَتَّى إذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنِيَ الشّيْطَانِ. قامَ فنَقَرَهَا أرْبَعاً يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إَّ قَلِيً[. أخرجه الستة إ البخارى .

14. (2429)- Alâ İbnu Abdirrahman'ın anlattığına göre, öğle namazından çıkınca, Basra'daki evinde Enes İbnu Mâlik'e uğramıştı. Zaten evi de mescidin bitişiğindeydi. Der ki: "Huzuruna çıktığım zaman bana: "İkindiyi kıldınız mı?" diye sordu. Ben: "Hayır, şu anda öğle namazından çıktık" dedim:"İkindiyi kılın!" dedi. Kalkıp kıldık. Namazdan çıkınca:
"Ben, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Bu, münafıkların namazıdır, oturur, oturur şeytanın iki boynuzu arasına girinceye kadar güneşi bekler, sonra kalkıp dört rek'at gagalar. Namazda Allah'ı pek az zikreder."[136]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ikindi namazını tacil etmek yani ilk vaktinde kılmakla ilgilidir. Hz. Enes (radıyallâhu anh) öğlenin henüz kılındığı bir anda ikindiyi kılmıştır. Anlaşılacağı üzere öğlede geciktirilme olmuştur. Hz. Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın geciktirilen ikindi namazı için "münafıkların namazı" dediğini belirtir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu benzetme üç sefer tekrar edilir.
2- Namazı gagalamak, süratle kılmaktan kinayedir. Kuşlar, yemlerini toplarken hızlı olarak başlarını indirip kaldırdıkları için namazını süratle kılanların hali kuşlara benzetilmiş olmaktadır. Kıraatları azdır, rüku ve secdelerde tesbihatları azdır, hülasa çabuk kılınan namazda Allah az zikredilir. Dört rek'at olarak belirtilmesi, farzın kasdından ileri gelir. Geciktirenler zaten çoğunlukla ikindinin sünnetini de terkederler.[137]

15. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]مَا رَأيْتُ رسولَ اللهِ # يُصَلِّ صَ◌ةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إّ صَ◌تَيْنِ، جَمَعَ بَيْنَ المِغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ، وَصَلَّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا[. أخرجه الشيخان .

15. (2430)- İbnu Mes'ûd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı vakti dışında sadece iki namazı kılarken gördüm: (Veda Haccı sırasında) Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirerek kıldı. O gün, sabah namazını da (mûtad) vaktinden önce kıldı."[138]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın hiçbir zaman namazlarını vakti dışında kılmadığını gösterir. İbnu Mes'ud buna iki istisna hatırlamaktadır.

1- Hacc sırasında Arafat vakfesi günü yani 9 Zilhicce günü akşam namazı ile onu takiben yatsı namazını Hz. Peygamber, cem de denilen Müzdelife'de birleştirerek kılmıştır. Buna cem-i te'hirde denir. Resûlullah'ın bu sünnetine binaen-hacc bahsinde de gördüğümüz üzere (1431. hadis) akşam vaktinin girmesiyle Arafat'ı- akşam namazını kılmadan terkeden hacıların akşamı yatsı ile birlikte Müzdelife'de kılmaları, Hacc'ın menasikinden biri olmuştur.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), aynı Müzdelife vakfesinde kurban bayramı sabahı (10 Zilhicce) sabah namazını mûtad vaktinden önce kılmıştır. Hadiste mûtad tasrihi yoktur. Ancak, Efendimiz'in vakti girmeden namaz kılması mümkün olmayacağına göre hadiste geçen "...vaktinden önce..." tabirini mûtad vaktinden önce diye anlamak gerekir. Nitekim, bilhassa Hanefîlere göre, Resûlullah'ın mûtad vakti, ortalığın bir hayli ağarma zamanıdır. Şâfiîler karanlık zamanı esas alırlar.

Bu hadisi esas alan Hanefîler de, Müzdelife'de bayramın birinci günü sabahında, sabah namazının mûtad vaktinden önce kılınmasını efdal kabul ederler.

Resûlullah'ın sabahı erken kılmış olması, o gün îfâ edilecek diğer hacc menasiki için zaman kazanma düşüncesinden ileri geldiği belirtilmiştir.[139]

16. وفي أخرى للبخارى عن عبدالرحمن بن يزيد قال:]حَجَّ ابنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَأتَيْنَا المزْدَلِفَةَ حِينَ ا'ذَانِ بِالْعَتَمَةِ أوْ قَرِيباً مِنْ ذلِكَ. فَأَمَرَ رَجُ◌ً فَأذَّنَ وَأقَامَ ثُمَّ صَلّى المغْرِبَ وَصَلّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا بِعَشَائِهِ فَتعَشَّى، ثُمَّ أمَرَ رَجُ◌ً فأذّنَ وَأقَامَ، ثُمَّ صَلّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَا كانَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ قال: إنَّ النّبيَّ # كانَ يُصَلِّى هذِهِ السَّاعَةَ إَّ هذِهِ الصَّ◌ةَ في هذَا المكَانِ مِنْ هذَا الْيَوْمِ. قالَ عَبْدُاللّهِ: هُمَا صَ◌تَانِ تُحَوَّ◌نِ عَنْ وَقْتِهِمَا، صَ◌ةُ المغْرِبِ بَعْدَ مَا يَأتِى النَّاسُ المزْدَلِفَةَ، وَالْفَجْرِ حِينَ يَبْزُغُ الفَجْرُ. قالَ: رَأيْتُ رَسولَ اللّهِ # يَفْعَلُهُ ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى أَسْفرَ. ثُمَّ قالَ: لَوْ أنْ أمِيرَ المؤمِنينَ يَعْنِى عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أفَاضَ انَ أَصَابَ السُّنَّةَ فَمَا أدْرِى أَقَوْلُهُ كانَ أسْرَعَ أَمْ دَفْعُ عُثْمَانَ؟ فَلَمْ يَزَلْ يُلَبِّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ[.

16. (2431)- Buhârî'nin Abdurrahman İbnu Yezîd'den kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) haccetmişti. Yatsı ezanı sırasında veya buna yakın bir zamanda Müzdelife'ye geldik. Yanındaki bir adama söyledi, ezan ve arkasından ikamet okudu. Sonra akşam namazını kıldı. Arkasından iki rekat (sünnetini) kıldı. Sonra akşam yemeğini istedi ve yedi. Arkadan bir adama emretti, ezan ve ikamet okudu, iki rekat olarak yatsıyı kıldı.

Şafak söktüğü zaman: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu saatte bugün ve bu yer dışında şu namazı hiç kimse kılmamıştır" dedi.

Abdullah (radıyallâhu anh) dedi ki: "İşte şu ikisi, vakti değiştirilmiş olan yegane iki namazdır. Biri akşam namazı- bu, halk Müzdelife'ye geldikten sonra kılınır; diğeri sabah namazı, bu da şafak söker sökmez kılınır."

İbnu Mes'ud sözlerine devamla: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yaptığını, sonra ortalık ağarıncaya kadar kaldığını gördüm" dedi. Sonra sözlerini şöyle tamamladı:

"Eğer, Emîrü'l Mü'minîn -yani Hz. Osman (radıyallâhu anh)- şu anda ifaza'da bulunsa (Mina'ya müteveccihen hareket etse) sünnete uygun hareket etmiş olur."

(Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd der ki): "Bilemiyorum, İbnu Mes'ud'un bu sözü mü önce telaffuz edildi, Hz. Osman'ın (Mina'ya) hareket emri mi... Derhal telbiye çekmeye başladı ve bu hal, yevm-i nahirde Büyük Şeytan'a taş atılıncaya kadar devam etti."[140]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz. Osman zamanında, İbnu Mes'ud'un huzurunda cereyan eden hacc menasikinden bir bölüm yani Müzdelife vakfesini aydınlatmaktadır.

Hadis esas itibariyle hacc bahislerini ilgilendirir ise de, hacc sırasında Müzdelife'de kılınan akşam, yatsı ve sabah namazlarındaki farklılığa dikkat çektiği için "namazla ilgili bölüm"ü de alakadar etmiştir. Önceki hadiste açıkça görüldüğü üzere akşamla yatsı birlikte kılınmış, her ikisi için de ayrı ayrı ezan ve ikamet okunmuştur. Sabahın da başka zaman hiç görülmeyen bir erkenlikte kılındığı belirtilmiştir.

Bu hadis, bilhassa Müzdelife'den ifaza'yı yani topluca Mina'ya hareketi vuzuha kavuşturmaktadır. Ortalık ağarır ağarmaz, daha güneş doğmadan hareket başlatılmıştır. Rivayette çok net olmayan bir durum Hz. Osman'ın

telbiyeyi başlatarak hareket verme ânıyla, İbnu Mes'ud'un sözünün tevafukudur. Hadisin râvisi Abdurrahman İbnu Yezîd, bu tevafuk'a olan hayretini ifade için: "Bu söz mü, hareket emri mi, hangisi daha süratli olmuştu, bilmiyorum" demiştir. Bazı şârihler "Bilmiyorum" sözünün İbnu Mes'ud'a ait olduğunu söylemişlerse de yanlış olduğu açıktır.[141]

DÖRDÜNCÜ BÂB

EZAN VE İKÂMET

UMUMÎ AÇIKLAMA

Ezan, kelime olarak duyurma, bildirme mânasına gelen Ezen اَذْنٌ kökünden gelir, esas itibariyle dinletmek demektir. Şer'î ıstılah olarak, hususî elfazla namaz vaktini bildirmek, duyurmak mânasına gelir. Kurtubî ve başkaları: "Ezan, kelimelerin azlığına rağmen itikadla ilgili bütün meseleleri içine alır" der ve şu izahı sunar: "... Allah'ın büyüklüğünü ifadeye başlar. Bu ise Allah'ın varlığını ve kemalini tazammun eder. Sonra tevhidi beyan eder, şirki reddeder. Sonra Muhammedî risaleti teyid eder. Sonra, şehadetten sonra hususî ibadete çağırır. Zaten şehadetsiz ibadet bilinemez. Sonra felaha yani kurtuluşa davet eder ki, bu da ebedî bekadır. Şu halde, burada âhiret hayatına işaret vardır. Sonra bazı şeyler, ehemmiyetine binaen takviye için tekrar edilmiştir."
Ezanla namaz vaktinin girdiği îlan edilmiş, mü'minler cemaate davet edilmiş olur. Ezan'ın bir başka mühim yönü şeâir-i İslâm'ın îlanıdır. Bu yönünü düşünmeyen nâdanlar, bir tüfek veya boru sesiyle veya minareye yerleştirilecek mahsus bir çalar saattin sertçe vurmasıyla veya mahalli dile tercümesiyle de bu duyurma işinin yerine getirilebileceğini söylerler. Ama mesele, sadece bir vakit duyurma işi değildir. Belki bu, ezanın îfâ ettiği birçok fonksiyondan sadece biridir ve tâlî kalan bir yönüdür. Ezan'ın fiille değil de sözle yapılmasındaki hikmet, sözdeki kolaylık sebebiyledir bu, her yerde her zaman herkesin imkanı dahilindedir.
Ezan mı daha faziletli, imamet mi daha faziletlidir? İhtilaf konusudur. Buna: "Kişi, içinden bilirse ki imametin hakkını tam olarak verebilecektir, bu durumda imamet efdaldir, değilse ezan!" diye açıklık getirilmiştir. İmamlıkla müezzinliğin bir kimsede birleştirilmesi hususunda da ihtilaf vârid olmuştur. Buna bazıları "mekruh" demiştir. Beyhakî'de, bunun mekruh olduğunu belirten bir de rivayet vardır, ancak hadis zayıftır. Fakat Hz. Ömer'in şu sözü sahih senedle sabittir: "Hilafetle birlikte ezanı da yürütebilseydim ezan da okurdum." İmamlık ve müezzinliğin aynı şahısta birleşmesine umumiyetle müstehab denmiştir.
Ezanı tarif ederken -çoğunlukça benimsenmemiş bile olsa da- İbnu'l-Münîr gibi bazılarının: Ezanın hakikatı müezzinden sâdır olan şeylerin tamamıdır. Söz, davranış ve heyet" dediğini bilmekte fayda var.
Ezanın değiştirilemeyeceği hususunda Bediüzzaman'ın bir açıklaması şöyle:
"Mesâil-i şeriatten bir kısmına Taabbüdî denilir- aklın muhakemesine bağlı değildir, emrolunduğu için yapılır. İlleti emirdir.
Bir kısmına "Mâkûlü'lmâna" tabir edilir, Yani bir hikmet ve bir maslahatı var ki, o hükmün teşriine müreccih olmuş; fakat sebep ve illet değil. Çünkü hakikî illet, emir ve nehy-i ilâhîdir.
Şeâirin taabbüdî kısmı, hikmet ve maslahat onu tağyir edemez, taabbüdîlik ciheti tereccuh ediyor, ona ilişilmez. Yüzbin maslahat gelse, onu tağyir edemez. Öyle de: "Şeâirin faidesi, yalnız mâlûm mesâlihdir" denilmez ve öyle bilmek hatadır. Belki o maslahatlar ise, çok hikmetlerinden bir faidesi olabilir. Mesela biri dese: "Ezanın hikmeti, müslümanları namaza çağırmaktır, şu halde tüfenk atmak kâfîdir." Halbuki o divane bilmez ki, binler maslahat-ı ezâniyye içinde o bir maslahattır. Tüfenk sesi, o maslahatı verse; acaba nev-i beşer namına, yahut o şehir ahalisi namına hilkat-ı kâinâtın netice-i uzması ve nev-i beşerin netice-i hilkatı olan îlân-ı Tevhid ve Rubûbiyet-i İlâhiyyeye karşı izhâr-ı ubûdiyete vasıta olan ezanın yerini nasıl tutacak?..
Elhasıl: Cehennem lüzumsuz değil, çok işler var ki, bütün kuvvetiyle "Yaşasın Cehennem!" der. Cennet dahi ucuz değildir; mühim fiyat ister." يَسْتَوِى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ...
"Şu ezanlar ki, şehadetleri dinin temeli,
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli!" [142]

BİRİNCİ FER'

Ezanın Fazileti

1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أن رسولَ اللهِ # قالَ: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النّدَاءِ وَالصَّفّ ا'وَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إَّ أنْ يَسْتهِمُوا عَلَيْهِ سْتَهَمُوا[. أخرجه الشيخان.»اِسْتِهَامُ« اقتراع .

1. (2432)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar, eğer ezan okumak ile namazın ilk safında yer almada ne (gibi bir hayır ve bereket) olduğunu bilseler, sonra da bunu elde etmek için kur'a çekmekten başka çare kalmasaydı, mutlaka kur'aya başvururlardı."[143]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'minlere ezan okumak ile, cemaatle kılınan namazların ilk safında yer almanın (yani, namaza erken gelmenin) ne kadar kıymetli, Allah indinde ne derece makbul bir amel olduğunu duyurabilmek için böyle bir üsluba yer vermiştir. Hususan, elde edilecek faziletin beyan edilmemesi onu nazarlarda daha da büyütmeye yöneliktir. Mamafih bazı rivayetlerde "hayır ve bereketten" ziyadesi gelmiştir ki, tercümede parantez arasında gösterdik.
Bu rivayette, mesela ezan okumak için evleviyet hakkı tanıyan güzel ses, gür ses, güzel okuma, vakit ahkamını iyi bilme gibi şartlarda eşitlik halinde kur'aya başvurmayı tavsiye etmiş olmaktadır. Buhârî'nin kaydettiği bir örneğe göre, (Kadisiye fethedildiği gün, müezzin yaralanıp ezan okuyamayınca askerler ezan okuma hususunda ihtilafa düşüp) durumu, komutanları Sa'd İbnu Ebî Vakkas'a götürürler. O da kur'a çekerek meseleyi halleder.
Zayıf da olsa bir başka rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kur'aya başvurmaktan değil, kılıca sarılmaktan söz etmiş olmalıdır: لَتُجَادِلُو اعَلَيْهِ بِالسَّيْفِ [144]

2. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ الله #: إذَا نُودِىَ لِلصةِ أَدْبَرَ الشّيْطَانُ لَهُ ضُرَاطٌ، حَتَّى يُسْمَعَ التَّأْذِينُ فإذَا قُضِىَ التَّأْذِينُ أقْبَلَ، حَتَّى إذَا ثُوِّبَ بِالصةِ أدْبَرَ، حَتّى إذا انْقَضى التَّثْوِيبُ أقْبَلَ حَتَّى يَخْطِرَ بَيْنَ المرْءِ وَنَفْسِهِ، يَقُولُ لَهُ: اذْكُرْ كَذَا وَاذْكُرْ كَذَا، لِمَا لَمْ يَكُنْ يَذْكُرُ مِنْ قَبْلُ، حَتّى يَظِلّ الرَّجُلُ مَا يدْرِى كَمْ صَلّى[. أخرجه الستة إ الترمذي .

2. (2433)-Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namaz için ezan okunduğu zaman şeytan oradan sesli sesli yellenerek uzaklaşır, ezanı duyamayacağı yere kadar kaçar. Ezan bitince geri gelir. İkamete başlanınca yine uzaklaşır, ikamet bitince geri dönüp kişi ile kalbinin arasına girer ve şunu hatırla, bunun düşün diye aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesvese verir. Öyle ki (buna kapılan) kişi kaç rekat kıldığını bilemeyecek hale gelir." [145]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde insî ve cinnî şeytanların ezandan duyduğu rahatsızlığı beliğ bir üslupla dile getirmektedir. Şârihler, hadiste öncelikle cinnî şeytan zikredilmiş olsa da insî şeytanların da dahil olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, insî ve cinnî her mütemerride şeytan denir. Burada şeytandan murad iblis ise de şeytan cinsinin kastedilmiş olması da muhtemeldir." Tîbî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ezan dinlemek için şeytanın kendisini meşgul etmesini, kulağı dolduran ve bir başka şeyi dinlemeye mâni olan bir sese teşbih etti, bunun kötülüğünü belirtmek için de "sesli sesli yellenme" olarak tesmiye buyurdu." Tîbî'nin bu açıklaması ve ifade-i nebeviyi teşbihe hamli gayet tatminkâr olmakla beraber Kadı İyâz'ın, hadisi zahirine hamletmeye imkan bulduğunu da belirtmek isteriz. "Çünkü der, şeytan gıda ile beslenen bir cisimdir, ondan yel çıkması sahihtir."
Bazı âlimler bu işi şeytanın ezanı dinlemeye mani bir meşguliyet bulmak veya bazı sefih takımının yaptığı gibi istihfaf maksadıyla kasden yapmış olabileceği gibi, ezanı işittiği zaman, hissettiği korkunun şiddetinden, kasıdsız olarak, kendiliğinden hasıl olabileceğini de söylemiştir.
2- Rivayetin bazı vechinde şeytanın kaçtığı mesafe hakkında bir bilgi verilir: Müslim'dekine göre Ravha nam mevkiye kadar kaçmaktadır. İshak İbnu Râhûye'nin Müsned'inde bir dercede, buranın Medîne'ye otuz mil mesafede olduğu belirtilmiştir.
3- Şeytanın namazda verdiği vesvese hususunda çeşitli tasrihat farklı rivayetlerde gelmiştir: "Şunu şunu hatırla! der", "onu hayal ve kuruntulara daldırır", "hatırına gelmeyecek ihtiyaçlarını da hatıra getirir", "önceden hatırına gelmeyen şeyleri hatırlatır."
Bu son cümleden İmâm-ı Âzam'ın bir istinbatı meşhurdur: Anlatıldığına göre, bir adam gelerek, gömdüğü bir hazinenin yerini hatırlayamadığını söyleyerek yardım talebeder. İmam, namaz kılmasını ve namazda dünyevî hiçbir şey düşünmemeye gayret etmesini sıkı sıkı tembihler. Adam gider, tavsiyeyi yapar ve anında malının yerini hatırlar.

4- Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, ezandan sonra, namaz kılmadan mescidden ayrılmayı mekruh addederler. Bunun, şeytanın fiiline benzeyeceğini söylerler.
5- Hadis ezanın faziletini beyan etmektedir. Ezan sesini duyan şeytanın onu işitmemek için otuz mil uzağa kaçması, onun faziletini anlamada yeterli bir delildir. Kaldı ki, başka rivayetlerde ezanı okuyan kimseler hakkında da fazilet beyan edilmiştir. Bu hadislerden bir kısmı müteakiben kaydedilecek[146]

3. وفي أخرى لمسلم:]إنّ الشّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّةِ أحَالَ، وَلَهُ ضُرَاطٌ حَتّىَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ. فإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ. فإذَا سَمِعَ اْ‘‘قَامَةَ ذَهَبَ حَتّىَ يُسْمَعَ صَوْتُهُ. فإذَا سَكَتَ رَجَعَ فَوَسْوَسَ[. هذا لفظه، وللبخارى نحوه.والمراد »بِالتّثْوِيبِ« هاهنا: إقامة الصة.ومعنى »أحالَ« تَحَوّل عن موضعه .

3. (2434)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Şeytan namaz için okunan ezanı işitti mi kaçar. Müezzinin sesini işitmemek için sesli sesli yellenir. (Ezan bitip müezzin) susunca geri döner ve vesvese verir. İkameti işittiği zaman, müezzini duymamak için gider, susunca geri döner ve vesvese verir."[147]

4. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللهِ # يَقُولُ إنَّ الشّيْطَانَ إذَا سَمِعَ النِّدَاءَ بِالصَّةِ ذَهَبَ حتّى يَكُونَ مَكانَ الرّوحَاءِ[.قال الراوى: والروحاء من المدينة على ستة وثثين مي. أخرجه مسلم .

4. (2435)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Şeytan namaz için okunan ezanı işitince Ravhâ nâm yere kadar gider."[148]

AÇIKLAMA:

Ravhâ daha önce kaydettiğimiz üzere İshak İbnu Râhûye'nin bir dercinde Medîne'ye otuz mil mesafede bir yer olarak tarif edilmiştir. Bazı rivayetlerde ise otuz altı mil olarak tarif edilmiştir. Hülasa Medîne'den oldukça uzak mesafede bulunan bir yerin adıdır.[149]

5. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنّا مَعَ رسولِ اللهِ # فقَامَ بِلٌ يُنَادِى. فَلَمَّا سَكَتَ قالَ رسولُ اللهِ #: مَنْ قالَ مِثْلَ هذَا يَقِيناً دَخَلَ الجَنَّةَ[. أخرجه النسائى .

5. (2436)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Bilâl (radıyallâhu anh) kalkıp ezan okudu. (Ezanı bitirip) susunca, Aleyhissalâtu Vesselâm: "Kim bunun mislini kesin bir inançla söylerse cennete girer" buyurdu."[150]

AÇIKLAMA:

Ezan'ın muhtevası, bahsin başındaki UMUMÎ AÇIKLAMA kısmında belirttiğimiz üzere İslâm îtikadının yani Âmentü'nün temel prensiplerini ihtiva etmektedir. Bunlara yakînî şekilde yani kesin bir inanç, İslâm şeriatına îman demektir. Amel olmasa bile Lâilâhe illallah Muhammedü'r-Resûlullah diyen kimsenin dahi cennete gideceği müjdelendiğine göre, ezanı tekrar eden kimse başkaca günahları için ceza çekse bile, cehennemde ebedî kalmayıp, cennete gidecektir. Resûlullah, şeriatının bu umumî prensibini bir kere de ezan vesilesiyle beyan buyurmuş olmaktadır.[151]

6. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما]أنّهُ سَمِعَ رسولَ اللهِ # يَقُولُ: إذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ. ثُمَّ صَلُّوا عَلىّ فإنَّهُ مَنْ صَلّى

عَلَيّ صَةً صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْراً، ثُمَّ سَلُوا اللّهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإنَّهَا مَنْزِلَةٌ في الجَنّةَ يَنْبَغِى أنْ تَكُونَ إّ لِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللّهِ، وَأرْجُوا أنْ أكُونَ أنَا هُوَ؟ فَمَنْ سَأَلَ اللّهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ حَلّتْ لَهُ الشّفَاعَةُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

6. (2437)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işitmiştir:
"Ezanı işittiğiniz zaman müezzinin söylediğini aynen (kelime kelime) tekrar edin. Sonra bana salât u selâm okuyun. Zîra kim bana salât u selâm okursa Allah da ona on misliyle rahmet eder. Sonra benim için el-Vesîle'yi taleb edin. Zîra o, cennete bir makamdır ki, mutlaka Allah'ın kullarından birinin olacaktır. Ona sahip olacak kimsenin ben olmamı ümid ediyorum. Kim benim için Allah'tan el-Vesîle'yi taleb ederse, şefaat kendisine vâcib olur."[152]
Hadisin ilk cümlesi Buhârî'de de rivayet edilmiştir.[153]

7. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ رسولَ اللّهِ # قالَ: مَنْ قالَ حِينَ يَسْمَعُ النّدَاءُ: اللّهُمَّ رَبّ هذهِ الدّعْوَةِ التّامّةِ وَالصَّةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُوداً الّذِي وَعَدْتَهُ[.وفي رواية: »كَمَا وَعَدْتَهُ إّ حَلّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ«. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

7. (2438)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ezanı işittiği zaman kim: "Allâhümme Rabbe hâzihi'dda'veti'ttâmme ve'ssalâti'lkâime âti Muhammedeni'l-Vesîlete ve'lfadîlete veb'ashu makâmen mahmûdeni'llezî va'adtehu. (Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi! Muhammed'e Vesîle'yi ve fazîleti ver. O'nu, va'adettiğin -bir rivayette va'adettiğin üzere- makam-ı Mahmûd üzere ba's et (dirilt)" derse, ona Kıyâmet günü mutlaka şefaatim helal olur."[154]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, ezan dinleme adabını öğretmekte ve ezanı dinleyince okunması gereken duâyı haber vermektedir. Ayrıca, duâda vesile ve mâkam-ı Mahmûd'un zikri geçmektedir.
Şimdi bunları kısa kısa açıklayalım:

A) EZAN DİNLEME ÂDÂBI:

Bu birbirini takiben yapılması gereken birkaç davranış gerektirmektedir:
* Müezzinin sözlerini tekrar etmek.
* Resûlullah'a salât u selâm okumak.
* Vesîle duâsını okumak.
Bunları kısaca açıklayalım:

EZANI TEKRAR:

Hadiste, "işitme" şartıyla ezanın tekrarı emredilmektedir. Şu halde müezzin görülse ve fakat uzaklık veya sağırlık gibi bir sebeple ezan duyulmasa, tekrar gerekmez.
Ezanın tekrarı demek, başka meşguliyetleri terketmek demektir. Hanefî âlimleri bu hadisten hareketle Kur'ân okumak, zikretmek, duâ etmek, konuşmak, selam almak gibi her çeşit meşguliyetin terkini ve okunan ezanın tekrarını "vacib" addetmişlerdir. Zâhirîler ve İbnu Vehb de bu hükme varırlar. Müteakip rivayet tekrarın keyfiyyetini daha sarîh olarak açıklayacaktır. Burada şimdiden dikkat çekmemiz gereken husus şudur: Müezzin حَيَّ عَلى الصَّةِ حَيَّ على الفَح "(Haydi namaza, haydi kurtuluşa)" dediği zaman bu ibâre aynen tekrar edilmeyip buna bedel حَوْلَ وَ قُوَّةَ اِّ بِاللّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيم "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh. (Günaha karşı korunmak ve ibadet yapmak için gerekli kuvvet ancak Allah'tandır)" denilecektir. Hanefîlerden bazılarına göre müezzin: حَيَّ عَلى الفَح "Hayye alâ'l-Felâh" deyince, işiten: مَا شَاءَ اللّهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ "Allah'ın dilediği olur dilemediği olmaz" demelidir. الصَّةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ "es-Salâtu hayrun

minennevm" yerine de sadakte ve bererte demelidir. "Bunların da aynen tekrarı müezzini alay yerine geçer" denmiştir.
Ezanı tekrar etmemeyi meşru kılan bazı sebepler vardır: Namazda veya helada olmak, cinsî münasebette bulunmak gibi. Bu durumlarda tekrar gerekmez. Bunun dışında genç-ihtiyar, kadın-erkek, temizcünüp, nifaslı herkese tekrar vâcibtir.
Hulvânî: "Namaz farz olmayana tekrar vacib olmaz" demiştir. Bazı âlimler, "Ezanı namazda işiten kimse, namazdan çıkınca tekrar etmelidir" demiştir. Şunu da kaydedelim ki hadisten: "Namazda olan kimse işittiği ezanı tekrar edecek olsa namazı bozulmaz, yeter ki hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh demesin, bunlar kişiyi namaza çağrıdır, namazı bozar, bunlara bedel lâ havle velâ kuvvete illâ billâh diyecek olursa namazı bozulmaz çünkü bunlar zikirdir" hükmü de çıkarılmıştır. "Çünkü emir âmmdır, musallîyi hariç tutacak bir karîne yoktur, bu çeşit emirler vücûb ifade eder" denmiştir. İmam Şâfiî bu görüştedir.
Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine göre -ki cumhur-u fukahanın hükmü de böyledir- hadisteki emir vücûb değil, istihbab ifade eder. Hanefîlerden Tahâvî de bu kanaattedir.
Âlimler müezzini "aynen tekrar" meselesini kayıtlarlar. Sözgelimi o "duyurmak" maksadıyla yüksek sesle okuduğu halde işiten, "zikir" maksadıyla gizlice tekrar eder. Ancak telaffuz etmeksizin zihninden mânayı geçirmesi, emrin yerine getirilmesinde yeterli olmayacaktır.
Birkaç ayrı ezan okunması halinde ilk okunanın tekrarı yeterli midir konusu da medâr-ı bahis olmuştur. Nevevî: "Mezhebimizde bu meseleyle ilgili rivayete rastlamadım" demiştir. Ancak bazı âlimler: "Sebep taaddüd ettiği için her birine icabet etmesi gerekir" hükmüne varmıştır.
Ezanı tekrar meselesini bitirirken şunu da belirtelim: Ezanı tekrar işine müstehap diyen cumhur, Müslim'deki bir başka rivayeti esas almıştır. Bu rivayete göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir müezzinin ezan okuduğunu işitir. Müezzin Allahu ekber deyince على الْفِطْرَةِ (fıtrat üzere oldu) der. Eşhedü en lâ ilâhe illallah deyince خَرَجَ مِنَ النَّارِ (ateşten kurtuldu) der. Bazı âlimler: "Resûlullah, ezan sırasında, müezzinin söylediklerinden bir başka şey söylediğine göre, ezanı tekrar müstehabtır, vacib değildir" diye netice çıkarırlar. Bu istidlale şöyle cevap verilmiştir: "Hadiste, Resûlullah'ın tekrar etmediği tasrih edilmemiştir, müezzinin söylediklerini aynen tekrar etmiş olması da caizdir, ancak râvi, adet olanla yetinip onu rivayet etmemiştir, sadece adet olana ziyade edilen sözü rivayet etmiştir." Keza şu mülahaza da ilave edilmiştir: "Belki de bu hadis, Resûlullah'ın tekrar emrinden önce cereyan eden durumu anlatmaktadır." Yani bidayette tekrar emredilmemiştir, ancak Efendimiz sonradan ezanın tekrarını emretmiştir, esas olan da nâsih olan son emirdir.[155]

RESÛLULLAH'A SALÂT (U SELAM)

Ezan okununca, yapılması emredilen ikinci husus, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okunmasıdır.[156] Salât duâdır, Cenab-ı Hakk' tan rahmetini talebtir. Resûlullah'a okunacak salâtın belli bir formülü vardır denebilir. "Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. (Rabbim Muhammed'e ve O'nun âli'ne rahmetini bol kıl)" şeklinde yapılacak salât rivayetlerde gelen en kısa salâtlardandır. En mükemmeli, namazda son tahiyyatta okunan sallibârik duâsıdır. Cenâb-ı Hakk'ın salât etmesi, rahmet kılması, mağfirette, afda bulunması demektir. Her hayrın on misliyle kabul edilmesi ilâhi kanun olması sebebiyle (En'âm 160) Resûlullah için yapılan bir salât duâsına mukabil Cenâb-ı Hakk on rahmet verecektir.[157]

DA'VETU'T TÂMME:

Ezandan sonra okunacak duâda birkaç tabir geçmektedir: "Ed-Da'vetu't-Tâmme", "el-Vesîle", "el-Fazîle", "Makâm-ı Mahmûd." Önce ed-Da'vetu't-Tâmme'yi açıklayalım. Zîra duâ "Ey bu da'vetu'ttâmme'nin ve kılınan namazın sahibi Allah'ım..." diye başlamaktadır. Beyhakî'nin bir rivayetinde اَللّٰهُمَّ اِنِّى اَسْأَلُكَ بِحَقِّ هذِهِ الدَّعْوةِ التَّامَّةِşeklinde gelmiştir. Yani: "Allah'ım, senden şu da'vet-i tâmme hakkı için istiyorum..."

Bundan murad hususunda âlimler şu açıklamayı yapmışlardır:

Bu tevhid da'veti'dir, şu âyette olduğu gibi: لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ "Hak olan da'vet ancak O'nadır" (Ra'd 14). Denmiştir ki: "Tevhid da'veti tamdır. Çünkü şirk noksanlıktır. Tam demek, içerisine tegayyür ve tebeddül girmez. Haşir gününe kadar bâki kalır" demektir. Tevhid, "tam" sıfatına layık olan yegane da'vettir, onun dışında kalan her şey fesada maruz olabilir. İbnu't-Tîn: "Ezan tam sıfatıyla tavsif edilmiştir, çünkü içerisinde sözlerin etemmi (en eksiksiz olanı) mevcuttur. Bu da "Lâilâheillallah" dır" der. Tîbî de ezanın başından Muhammedu'r-Resûlullah cümlesine kadar olan kısmın da'vet-i tâmme'yi teşkil ettiğini, hay'ale'nin[158] يُقِيمُونَ

الصَّّةِâyetinde kastedilen -ve başlanan namaz diye tercüme ettiğimiz -essalâtu'lkâime'yi teşkil ettiğini söylemiştir. Şu ihtimal de ileri sürülmüştür: Muhtemeldir ki, buradaki es-Salât'tan murad ed-Duâ'dır, kâime' den murad da eddâime'dir. Kim bir şeyi devam üzere yaparsa o şeye kaim oldu denir, bu hale göre, essalâtu'lkâime, edda'vetu't-Tâmme'yi beyan etmiş olmaktadır. Mamafih duâda kastedilen essalat'ın o anda kılınması için çağrısı yapılan namaz olması da muhtemeldir. İbnu Hacer bu ihtimalin azher (daha kuvvetli) olduğunu belirtir.

el-VESÎLE

el-VESÎLE'ye gelince, bu lügat olarak bir büyüğe yaklaşmayı sağlayan vasıta, aracı mânasına gelir. Hadiste bununla cennetteki yüce bir makam kastedilmiş olmaktadır. Nitekim, sadedinde olduğumuz rivayet, Vesîle'yi dile getiren rivayetlerden Resûlullah'ın onunla ilgili olarak yaptığı tarifi ihtiva eden vechidir: "Zîra o (elvesîle), cennette bir makamdır..." buyurmakta, bu makamı Allah'ın bir kişiye vereceğini belirtmekte ve tevâzu olarak bu kimsenin kendisi olması hususundaki temennisini ifade buyurmaktadır. Öyle ise, daha net ifade ile el-Vesîle, cennetteki en yüce makamdır, bu makam tek bir insana verilecektir, o da Allah indinde insanların en yüce olduğunu Mi'rac ve Kur'an gibi mucizelere mazhariyetle isbat eden Eşref-i Mahlukât ve Fahr-i Kâinat Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'dir.
Bu yüce makama vâsıl olan, Allah'a yakındır; böylece Efendimiz, günahların affı dahil her çeşit ebedî lütuflara mazhariyet için şart olan ilâhî yakınlığı elde etmeye vesîle olmuş olur. Şu halde baştaki mâna böylece tahakkuk etmiş olmaktadır.

el-FAZÎLET:

Resûlullah için Vesîleden sonra taleb edilen ikinci şey, el-Fazîlet'dir. Bunun da Vesîle gibi diğer mahlukâta nasib olmayacak bulunan ziyade bir mertebe olduğu veya Vesîle'yi tefsir mahiyetinde geldiği söylenmiştir.

MAKÂM-I MAHMÛD:

Bu da cennette bir makamdır. Öyle bir makam ki, o makamda bulunan kimse övgüye mazhardır. Övgü, belli bir kıymet ve kemal ve fazilet; bir kelime ile, kerâmetler sebebiyle olur. Burada mutlaktır, yani pek çok üstünlüklerle övgüye mazhar olunan bir makamdır. Duâ, çeşitli te'villere göre: "O'nu Kıyâmet günü dirilt ve Makâm-ı Mahmûd'a çıkar" veya "...makâm-ı Mahmûd'u O'na ver" veya "...O'nu makâm-ı Mahmûd üzere dirilt" mânalarında anlaşılabilir.
Nevevî, bu makam mübhem olmadığı halde, hadiste nekre gelmiş olmasını, sanki âyetten hikaye tarzında zikredilmiş olmasıyla açıklar. Zîra Makâm-ı Mahmûd âyet-i kerîme'de zikredilmektedir: عَسَى اَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَاماً مَحْمُوداً"Ümid edebilirsin, Rabbin seni bir Makâm-ı Mahmûd'a gönderecektir" (İsrâ 79.).Mamafih, bazı rivayetlerde, اَلْمَقَامُ الْمَحْمُودُ diye ma'rife olarak da gelmiştir.

Makâm-ı Mahmûd üzerine İbnu Hacer şu açıklamayı sunar: "İbnu'l-Cevzi ve ulemânın ekserisi Makâm-ı Mahmûd ile "şefaat" kastedilmiştir" derler. Bazıları: "Resûlullah'ın Arş üzerine oturtulmasıdır", bazıları: "Kürsî üzerine oturtulmasıdır" demiştir. Her iki görüşün de taraftarları var. Sahih olmaları halinde, biri diğerine mâni değildir. Zîra, Resûlullah'ın Arş (veya Kürsî) üzerine oturtulması, şefaat etme hususunda izin alameti olması muhtemeldir. Makâm-ı Mahmûd ile -meşhur olduğu üzere- şefaat, oturtma ile de vesîle veya fazîlet ile ifade edilmiş olan menzile (makam) kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Nitekim İbnu Hibbân'ın Sahih'inde Ka'b İbnu Mâlik hadisi olarak geldiği üzere Resûlullah şöyle demiştir: "Allah insanları Kıyâmet günü diriltir. Rabbim, (önce) bana yeşil bir elbise giydirir. Ben Rabbimin söylememi dilediği şeyi söylerim. İşte bu Makâm-ı Mahmûd'dur." Anlaşılan o ki, buradaki mezkûr söz, şefaatten önce Resûlullah'ın Rabb'ine takdim ettiği senâdır. Yine anlaşılan o ki, Makâm-ı Mahmud bu halde iken, Resûlullah için hâsıl olan şeylerin mecmuudur. Bunu, hadisin sonundaki, حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي "Ona şefaatim vacib olur" cümlesi ihsâs eder. Çünkü, onun için taleb edilen şey şefaattir.
Hadiste gelen "şefaatim vacib olur" ifadesi üzerine şöyle bir itirazda bulunulmuştur: "Şefaat günahkârlar hakkında sâbit olduğu halde Vesîle duâsını okuyanları mazhar olacağı sevap şefaatle ifade edilmiştir. Günahı olmayanların şefaate ihtiyacı var mıdır? Bu itiraza şu cevap verilmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başka şefaatleri de var. Sorusuale maruz kalıp hesap vermeden cennete girme, cennetteki derecelerin yüceltilmesi gibi. Bu duâyı yapan herkes, kendine münasip olana mazhar olur."[159]

.8 وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: إذَا قالَ المؤَذّنُ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ فقَالَ أحَدُكُمْ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إ َّ اللّهُ. قَالَ: أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إ َّ اللّهُ، ثُمَّ قالَ: أشْهَدُ اَنَّ مُحَمّداً رَسولُ اللّهِ. قالَ: أشْهَدُ أَ◌َنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، ثُمَّ قالَ: حَيّ عَلى الصَّةِ. قالَ: َ حَوْلَ وَ◌َ قُوّةَ إ َّ بِاللّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيّ عَلى الفَ◌َحِ. قالَ: َ حَوْلَ وَ◌َ قُوَّةَ إ َّ بِاللّهِ. ثُمَّ قالَ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ قالَ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قالَ: َ إلهَ إ َّ اللّهُ. قالَ: َ إلهَ إ َّ اللّهُ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الجَنَّةَ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

8. (2439)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzin, "Allahu ekber Allahu ekber" deyince sizden kim samimiyetle, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" deyince, "Eşhedu en lâ ilâhe illallah" derse; sonra müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" deyince, "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" derse; sonra müezzin: "Hayye ala'ssalât" deyince "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" derse; sonra müezzin: "hayye ala'lfelâh" deyince, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse; sonra müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, "Allahu ekber Allahu ekber" derse; sonra müezzin: "Lâilâhe illallah" deyince "Lâilâhe illallah" derse cennete girer."[160]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste (2438) emredilmiş olan müezzinle birlikte ezanın tekrar edilmesi emrinin nasıl yapılacağı bu hadiste gösterilmektedir.[161]

.9 وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَنْ قالَ حِينَ يَسْمَعُ المؤَذّنَ: وَأنَا أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إ َّ اللّهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ

لَهُ وَأنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضيْتُ بِاللّهِ رَبّاً وَبِمُحَمّدٍ رَسُوَ[.وفي رواية: »نَبِيّا، وَبِا ''سْ◌َمِ دِيناً غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ«.

أخرجه الخمسة إ البخارى .

9. (2440)- Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzini işittiği zaman, kim: "Ben şehadet ederim ki, bir olan Allah'tan başka ilah yoktur, O'na şerik de yoktur, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Rabb olarak Allah'tan Resûl olarak Muhammed'den -bir rivayette "...nebî = peygamber olarak Muhammed'den din olan İslam'dan- razıyım" derse günahı affedilir."[162]

.10 وعن أبى أُمامة أسعد بن سهل قال:]سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بنَ أبِي سُفْيَانَ وَهُوَ جَالِسٌ عَلى المِنْبَرِ حَينَ أذّنَ المؤَذّنُ فقَالَ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ، قالَ: أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إ َّ اللّهُ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قالَ: أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إ ّ اللّهُ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قالَ: أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا. قالَ: أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسُولُ اللّهِ. قالَ مُعَاوِيَةُ: وَأنَا، فَلَمّا انْقَضَى التأذِينُ. قالَ: يَا أيُّهَا النَّاسُ سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # عَلى المِنْبَرِ حِينَ أذّنَ المؤذّنُ يَقُولُ مِثْلَ مَا سَمِعْتُمْ مِنْ مَقَالَتِي[. أخرجه البخارى .

10. (2441)- Ebû Ümâme Es'ad İbnu Sehl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Mu'âviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallâhu anh)'ı minberde oturmuş (hutbe vermek üzere bekliyorken) dinliyordum. (Ezan başladı.) Müezzin: "Allahu ekber Allahu ekber" deyince, Mu'âviye de: "Allahu ekber Allahu ekber" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illâllah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi; Müezzin: "Eşhedu en lâ ilâhe illallah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Müezzin: "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!" dedi. Mu'âviye: "Ben de!" dedi. Ezan okuma işi bitince dedi ki: "Ey insanlar! Ben

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı minberde iken işittim, O da, müezzin ezan okurken tıpkı sizin benden işittiğinizi söylüyordu (bizzat işittim)."[163]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten âlimler şu hususları istinbat etmişlerdir:
1- Bu hadis minberde olan imamdan ilim alınabileceğini ifade eder.
2- Hatib müezzine icabet edip, ezanı tekrar eder.
3- Müezzine icabet için sözünü aynen tekrar etmek gerekmez. Hz. Mu'âviye'nin yaptığı gibi müezzini te'yid eden "Ben de" veya benzer bir şey söylemek yeterlidir.
4- Hutbeye başlamadan önce başka söz söylemek mübahtır.
5- Hutbeden önce oturulabilir.[164]

11. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنّ النّبيَّ # كانَ إذَا سَمِعَ المؤَذِّنُ يَتَشَهَّدُ قالَ: وَأنَا وَأنَا[. أخرجه أبو داود .

11. (2442)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müezzinin ezan okurken şehadet getirdiğini işitince:
"Ben de! Ben de!" derdi." [Ebû Dâvud, Salât 36, (527).][165]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ezan sırasında müezzine icabet edip, ezan elfazını tekrar ettiğini göstermektedir. Resûlullah'ın teşehhüdünün اَشْهَدُ اَنّى رَسُولُ اللّهِ "Şehadet ederim ki, ben Allah'ın Resûlüyüm" şeklinde mi, yoksa bizimki gibi, اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ "Şehadet ederim ki, Muhammed Allah'ın Resûlüdür" şeklinde mi olduğu ihtilaf mevzuu olmuştur. Ancak, "sahih olanı onun şehadetinin de bizimki gibi olduğudur" denmiştir.[166]

12. وعن أبى سعيد الخدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ النّبيَّ # قالَ: إذَا سَمِعْتُمُ النّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ المؤَذِّنُ[. أخرجه الستة .

12. (2443)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ezanı işittiğiniz zaman, müezzinin söylediğinin mislini tekrar edin!"[167]

13. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ أذّنَ سَبْعَ سِنِينَ مُحْتَسِباً كَتَبَ اللّهُ لَهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ[. أخرجه الترمذي.»المحْتَسِبُ« طالب ا٬جر والثواب على فعله من اللّه تعالى .

13. (2444)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, yedi yıl sevabına inanarak ezan okursa, Allah bunu, onun ateşten kurtulmasına bir senet yapar."[168]

AÇIKLAMA:

Burada ezandan maksad, namaz için okunan ezandır. Muhtesiben demek, Resûlullah'ın müezzin için vaadetmiş olduğu sevaba inanıp, bunu Allah'tan bekleyerek demektir. Münâvî, bu kelimeden hareketle, hizmeti mukabil ücret almamayı, müezzinliği sırf sevabı için yapmayı anlar.
Yine Münâvî, bu hizmetin ateşten kurtuluş beratı olacağı hususunu şöyle açıklar: "Çünkü, iki şehadete ve Allah'a duaya bu kadar uzun müddet, dünyevî bir sebep olmadan devam etmek, kişinin nefsini, tevhidle yoğurulmuş hale getirir. Bu ise, Allah tarafından verilmiş bir hediyyedir. Rabb Teâlâ verdiği hediyyesini geri almaz."[169]

14. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنّ رسُولَ اللّهِ # قالَ: المؤَذّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيَشْهَدُ لَهُ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ. وَشَاهِدُ الصَّ◌ةِ يُكْتَبُ لَهُ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ صَ◌ةً، وَيُكَفِّرُ عَنْهُ مَا بَيْنَهُمَا[. أخرجه أبو داود والنسائى.وفي رواية: »بَعْدَ قَوْلِهِ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ؟ وَلَهُ مِثْلُ أجْرِ مَنْ صَلّى مَعَهُ«.»المَدَى« اْمَدُ وَالغاية، والمعنى أنه يَسْتَوفى وَيستكمل مَغْفرة اللّه إذا اسْتَوفَى وُسْعَهُ في رَفْع صوته فيبلغ الغاية من المغفرة إذا بلغ الغاية من الصوت، وقيل غير ذلك .

14. (2445)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzin, sesinin gittiği yer boyunca mağfiret olunur. Yaş ve kuru herşey onun lehinde şehadet eder, namaza katılan kimseye yirmibeş kat namaz yazılır ve iki namaz arasındaki (günahları) affedilir."[170]

AÇIKLAMA:

1- Müezzinin, sesinin gittiği yere kadar mağfiret olunması, muğlak bir tabirdir. Bu sebeple birbirinden farklı yorumlara ve anlaşmalara imkan verilmiştir:

***** مَدى الشَّيْء bir şeyin nihâî hedefi, ulaşacağı son nokta olduğuna göre, hadisin mânası, Allah'ın mağfiretinin çokluğunu ifade eder. Sesinin ulaştığı bir hedef varsa, mağfiret de o hedefe ulaşacak kadar çoktur, öyleyse hadis, Allah'ın mağfiretinin genişliğini mübâlağalı bir üslubla ifade etmektedir.

***** Burada bir teşbih yapılmıştır, şöyle ki: Kişinin bulunduğu yerle sesin ulaştığı en uzak nokta arasını dolduracak kadar çok günah işlemiş bile olsa, bu günah affedilir.

***** Müezzin sayesinde, -onun sesini işitip de o sesin sebep olduğu namaza iştirak eden- herkes mağfiret olunur. Böylece bunlar, onun sayesinde mağfiret görmüş gibi olur. Müteakip hadisin de te'yid edeceği üzere, bu açıklamadan şu sonuç da çıkarılır: "Sebep olan, yapan gibidir" kaidesince, onların sevabının bir misli, ayrıca müezzine gelir. سُبْحَانَ مَنْ وَسِعَتْ رَحْمَتُهُ

***** Müezzinin, sesinin gittiği bölge içerisinde işlediği günahları affedilir.

***** Onun şefaati ile, sesinin gittiği yere kadar olan saha içerisinde sakin olanların günahları affedilir.

***** Mağfiretin "mağfiret taleb etme" mânası da vardır. Öyleyse, hadis "Sesini işiten herşey müezzin için mağfiret taleb eder."

2- Yaş, kuru tabiri ile "canlı cansız (herşey)" denmek istenmiştir. "Yaş"la hayvanlar, bitkiler; "kuru" ile de cansızlar kastedilmiştir.

3- Hadiste müezzinleri seslerini imkan nisbetinde yükseltmeye teşvik vardır. Esasen Buhârî'nin bir rivayetinde: "...Ezan okurken sesini yükselt, zîra müezzinin sesini işiten insan, cin ve sâir her şey Kıyâmet günü onun lehinde şehadet edecektir" buyurulmuştur. İbnu Huzeyme'nin bir rivayeti: "...ağaç, toprak, taş..." ziyadesini ilave eder.

4- Bazı âlimler, bu hadisle ilgili olarak akla gelebilecek bir noktaya parmak basarlar: "Âdet ve müşahede ile sabittir ki, "işitme", "şehadette bulunma", "tesbih etme", "mağfiret taleb etme" gibi fiiller canlılara mahsustur, cansızlardan bunlar hâsıl olamaz. Acaba hadiste bunlar cansızlara nisbet edilirken, onların, bunların lisan-ı hal ile söylemeleri mi kastedilmiştir? Yoksa hadisin zahiri mi maksuddur?"

İbnu Hacer şu cevabı verir: "Allah'ın cansızlarda da hayat ve kelam yaratması aklen mümteni' (imkansız) değildir."

Aliyyü'l-Kârî de şu cevabı vermiştir: "Gerçek şu ki Allahu Teâlâ'nın şu âyetlerinden anlaşıldığına göre cansızların, bitkilerin ve hayvanların da ilmi, idrâki ve tesbihi vardır: وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّهِ "Nitekim onlar (taşlar) arasında Allah korkusundan yuvarlananlar vardır" (Bakara 74). Keza: وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِ◌ّ يُسَبِ◌ّ◌ِحُ بِحَمْدِهِ "Var olan her şey O'nu (Allah'ı) hamd ile tesbih eder" (İsrâ 44).

Begavî der ki: "Bu, (yani canlı cansız her şeyin belli bir ilim, idrâk ve tesbih sahibi olması inancı) Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Buna da (hadislerde Hz. Peygamber'in risaletini te'yiden bir nevi mûcize olarak) kurt ve ineğin konuşma hadisesi şehadet eder." Bunun, kitaplarımızda misali çoktur, çakıl taşlarının, Resûlullah'ın avucunda başkaları da işitecek derecede tesbihte bulunması, Resûlullah'ın emrine uyarak ağaçların yanına gelmesi, eski yerine gitmesi, selam vermesi gibi. Müslim'in bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle der: "Ben bir taş biliyorum, bana selam verirdi." Buhârî ve Müslim'in müştereken kaydettiği ve daha önce 2394 numarada geçen hadiste cehennemin: "...benim bir kısmım bir kasmımı yiyor..." nev'inden konuşması da burada zikre değer.

Mesele zamanımızda ehl-i sünnet ulemasının kabul ettiği istikamette ilmi açıklığa kavuşmuştur denebilir. Bugün hâlâ madde denen "cansız"ın sırrı çözülmüş değildir; canlı mı, cansız mı, mahiyeti nedir? Kesin bir hüküm verilememektedir. Öte taraftan, tek bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedi bilgisinin kaydedilebileceği anlaşılmıştır. Tabiatta zuhur eden herşeyin, her sesin cansız eşya tarafından kaydedilme meselesi, zamanımızda dînî çevreler kadar, ilmî çevrelerin de gündemine girmiştir.
Türbüştî: "Bu şehadetten murad, lehinde şahidlik edilenin Kıyâmet günü fazîlet ve derece yüksekliği ile iştihar etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ, şehadetle bazı kimseleri de rüsvay etmektedir. Bu şekilde şehadetle bazılarına da ikramda bulunur" demiştir.
Bu vesîle ile bir kere daha îmanımızı dile getiriyoruz: "Rebbülâlemin adına konuşan Resûlümüz Muhammed Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm) her ne söylemişse o haktır, doğrudur. Çünkü O, hevasından konuşmaz.[171]

15. وعن الْبَرَاء رَضِيَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ نَبِيَّ اللّهِ # قالَ: إنَّ اللّهَ وَمَ◌ئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلى الصَّفِّ المقَدّمِ، وَالمؤَذِّنُ يُغْفَرُ لَهُ مَدَى صَوْتِهِ، وَيُصَدِّقُهُ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، وَلَهُ مِثْلُ أجْرِ مَنْ صَلَّى مَعَهُ[. أخرجه النسائى.

15. (2446)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah ve melekleri namazda birinci safa rahmet ederler. Müezzin sesinin ulaştığı yere kadar mağfiret görür. Yaş ve kuru her ne, sesini işitirse, onu tasdik eder. Ona, beraberinde namaz kılanların ecrinin bir misli verilir."[172]

16. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما]أنَّ رَجُ◌ً قالَ: يَا رسُولَ اللّهِ إنَّ المؤَذِّنِينَ يَفْضُلُونَنَا. فقَالَ: قُلْ كَمَا: يَقُولُونَ، فإذَا انْتَهَيْتَ فَسَلْ تُعْطهُ[. أخرجه أبو داود .

16. (2447)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Müezzinler (sevapca) bizden üstün oluyorlar. (Onlara yetişmemiz için ne tavsiye edersiniz?) diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:"
Onların söylediklerini sen de tekrar et. Bitirip sona erince dilediğini iste, sana da (aynı sevap) verilecektir" cevabını verdi."[173]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müezzinle birlikte ezanın elfazını tekrar eden kimsenin de müezzin gibi "ezan okuma" sevabını kazanacağını belirtiyor. Daha önce belirtildiği üzere, bu tekrar sırasında hayyeala'ssalât, hayye ala'lfelâh cümlelerini tekrar etmeyecek, onun yerine "lâ havle velâ kuvvete illâ billah" diyecek.[174]

17. وعن عبدالله بن عبدالرحمن بن أبى صَعْصَعَةَ]أنَّ أبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ لَهُ: أرَاكَ تُحِبُّ الْغَنَمَ وَالْبَادِيَةَ، فإذَا كُنْتَ فِي غَنَمِكَ أوْ بَادِيَتِكَ فأذّنْتَ بِالصَّ◌َةِ فَارْفَعْ صَوْتَكَ بِالنّدَاءِ، فإنَّهُ يَسْمَعُ مَدى صَوْتِ المؤذّنِ جِنٌّ وَ◌َ إنْسٌ وَ◌َ شَيْءٌ إ◌ّ شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قالَ أبُو سَعِيدٍ. سَمِعْتُهُ مِنْ رسولِ اللّهِ #[. أخرجه البخارى ومالك والنسائى .

17. (2448)- Abdullah İbnu Abdirrahman İbni Ebî Sa'sa'a anlatıyor: "Ebû Saîd (radıyallâhu anh) bana dedi ki:
"Seni, koyunları ve kır hayatını seviyor görüyorum. Koyunlarınla birlikte veya kırda olunca namaz ezanı okursan, ezan sırasında sesini yükselt. Zîra, müezzinin sesini insan, cin ve sair her ne işitirse en uzağı bile Kıyâmet günü onun lehinde şehadet eder."
Ebû Saîd sözlerini şöyle tamamladı: "Ben bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim"[175]

AÇIKLAMA:

1- Kır diye tercüme ettiğimiz kelime bâdiye'dir. Bâdiye îmar girmemiş sahra mânasına gelir. Otlak, kır, yaylak gibi kelimelerle karşılamamız mümkündür. Yani koyunların güdüldüğü yer.
2- Yalnız başına kırda olunsa bile ezan okunacağına dair hadisten hüküm çıkarılmıştır. Şâfiîler: "Ezan vaktin sünnetidir, namaza bağlı değildir" diyerek, tek başına olan kişinin de namaz sırasında ezan okunmasının

müstehab olduğunu söylemiştir. Bazıları da: "Ezan, namaza cemaati çağrı içindir. Bu sebeple, münferidin ezan okuması müstehap olmaz" demiştir. Bazısı da cemaat ihtimali olan durumla olmayan durum arasında da fark gözetmiştir.[176]

18. وعن معاوية رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # يَقُولُ: المؤَذِّنُونَ أطْوَلُ النَّاسِ أعْنَاقاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ[. أخرجه مسلم .

18. (2449)- Hz. Mu'âviye (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı: "Müezzinler Kıyâmet günü, boyun itibariyle insanların en uzunu olacaklardır" derken işittim."[177]

AÇIKLAMA:

Müezzinlerin boyunlarının uzun olması ile kastedilen mânanın ne olduğu âlimlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır:
***** Bazıları: "Müezzinler Allah'ın rahmetini en ziyade uman kimselerdir. Çünkü bir şeyi uman, gözletleyen, ona doğru boynunu çevirir, uzatır" demiştir.
***** Bazıları: "Onlar efendiler, reisler olacaktır. Çünkü Araplar efendiliği boynun uzunluğuyla ifade ederler" demiştir.
***** Bazıları: "Onlar insanların en çok sevabı olanlarıdır. Çünkü Araplar: "Falancanın hayırdan boynu var" dedi mi, hayırdan bir nasibi var, anlarlar" demiştir.
***** Bazıları: "İnsanların en çok ümid besleyeni; çünkü kim bir şeyi ümitlenirse ona boynunu uzatır. Ayrıca, insanlar Kıyâmet günü büyük sıkıntı çekerken müezzinler ümidle doludurlar. Boynun uzatılması da ferahlı olmaktan kinayedir, tıpkı boynun çöküklüğü hüzünden kinaye olduğu gibi" demiştir.
***** Bazıları: "En kalabalık cemaatler kastedilmiştir, çünkü, "İnsanlardan bir boyun içinde geldi" denince, cemaat içinde geldi anlaşılır" demiştir.
***** Bazıları: "Kıyâmet günü, yükselen terler ağza kadar ulaşınca müezzinlerin boyunları, bu terin ağızlarına girmemesi için uzar" demiştir.
***** Bazıları boyun mânasına gelen anâk kelimesini i'nâk olarak da okumuş ve şu mânayı vermiştir: "Müezzinler cennete en sür'atli şekilde gidecek olanlardır."
***** Bazıları: "Kıyâmet günü müezzinler boyunlarının uzunluğu ile tanınacaklardır" demiştir. Başka yorumlar da yapılmıştır.[178]

19. وعن عاصم بن بَهْدَلة قال:]مَرّ رَجُلٌ عَلى زِرّ بنِ حُبَيْشٍ وَهُوَ يُؤذِّنُ. فقَالَ: يَا أبَا مَرْيَمَ أتُؤَذِّنُ؟ إنِّى ‘رْغَبُ بِكَ عَنِ ا‘ذَانِ. فقَالَ زِرٌّ: أتَرْغَبُ بِى عَنِ الْفَضْلِ؟ وَاللّهِ أُكَلِّمُكَ[. أخرجه رزين.ومعنى »‘رْغَبُ بِكَ« أى ‘كره لك .

19. (2450)- Âsım İbnu Behdele der ki: "Zirri'bnu Hubeyş ezan okurken yanına bir adam uğradı ve:
"Ey Ebû Meryem, ezan mı okuyorsun? Ben ezan yüzünden senden nefret ediyorum" dedi. Zirr ona şöyle cevap verdi:"
Fazîlet sebebiyle benden nefret mi ediyorsun? Vallahi seninle konuşmuyorum."[179]

İKİNCİ FER'

Ezanın Başlangıcı

1. عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ المسْلِمُونَ حِينَ قَدِمُوا المدِينَةَ يَجْتَمِعُونَ فَيَتَحَيَّنُونَ الصَّ◌َةَ وَلَيْس يُنَادِى بِهَا أحَدٌ، فَتَكَلَّمُوا يَوْماً فِي ذَلِكَ. فقَالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخَذُوا نَاقُوساً مِثْلَ نَاقُوس النَّصَارَى، وَقالَ بَعْضُهُمْ: اتَّخَذُوا قَرْناً مِثْلَ قَرْنِ الْيَهُودِ. فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: أوَ◌َ تَبْعَثُونَ رَجُ◌ً يُنَادِى بِالصَّ◌َةِ؟ فقَالَ رسولُ اللّهِ #: يَا بِ◌َلُ قُمْ فَنَادِ بِالصَّةِ[.»التَّحَيُّنُ« طلب الحين والوقت .

1. (2451)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Müslümanlar Medîne'ye geldikleri vakit toplanıyorlar ve namaz vakitlerini birbirlerine soruyorlardı. Namaz için kimse nidâ etmiyordu. Bir gün bu hususta konuştular. Bazıları:
"Hristiyanların çanı gibi bir çan edinin" dedi. Bazıları da:
"Yahudilerin boynuzu gibi bir boynuz edinerek (onu öttürün!)" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):
"Bir adam çıkarsanız da namazı ilan etse!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Bilâl! Kalk! namazı ilan et!" dedi."[180]

2. وعن أبي عمير بن أنس عن عمومة له من ا'نصار قال:]اهْتَمّ رسولُ اللهِ # لِلصَّةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ لَهَا؟ فَقِيلَ لَهُ: انْصُبْ رَايَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّةِ فإِذَا رَأَوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً: فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ، فَذُكِرَ لَهُ الْقُنْعُ، وَهُوَ شَبُّورُ الْيَهُودِ فَـَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ. فقَالَ: هذَا أَمْرِ مِنْ أَمْرِ الْيَهُودِ؛ فَذُكِرَ لَهُ النَّاقُوسُ. فقَالَ: هُوَ مِنْ أَمْرِ النّصَارَى. فَانْصَرَفَ عَبْدُاللهِ بنُ زيد ا'نْصَارِيُّ وَهُوَ مُهْتَمٌّ لِهَمّ رسولِ اللهِ # فأُرِىَ ا'ذَانَ في مَنَامِهِ[. أخرجه أبو داود .

2. (2452)- Ebû Umeyr İbnu Enes, Ensar'dan olan bir amcasından naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine:
"Namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir" dendi. Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın hoşuna gitmedi. Bunun üzerine O'na, boynuz hatırlatıldı. Bu, yahudilerin borazanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta:
"Bu yahudi işidir!" dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz:
"Bu hristiyanların işidir" dedi. Bu (konuşmalar)dan sonra Abdullah İbnu Zeyd el-Ensârî, Resûlullah'ın üzüntüsüne üzülerek ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi."[181]

3. وفي أخرى له:]جَاءَ رَجُلٌ مِنَ ا'نْصَارِ فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: إِنِّ لَمّا رَجَعْتُ لِمَا رَأَيْتُ مِنْ اهْتِمَامِكَ رَأَيْتُ رَجُ‌ً كَأَنّ عَلَيْهِ ثَوْبَيْنِ أَخْضَرَيْنِ فقَامَ عَلى المسْجِدِ فأذَّنَ ثُمَّ قَعَدَ قَعْدَةً ثُمَّ قَامَ فقَالَ مِثْلَهَا إّ أَنّ‌هُ يَقُولُ قَدْ قَامَتِ الصَّةُ؛ وَلَوْ‌ أنْ يَقُولَ النّاسُ لَقُلْتُ إِنِّ كُنْتُ يَقْظَاناً غَيْرَ نَائِمٍ، فقَالَ رَسُولُ اللهِ #: لَقَدْ أراكَ اللهُ خَيْراً فَمُرْ بِ‌ً فَلْيُؤَذِّنْ. فقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أمَا إِنِّ قَدْ رأيْتُ مَثْلَ الّذِى رَأى، وَلَكِنِّ لِما سُبِقَتْ اسْتَحْيَيْتُ، وَقالَ فِيهِ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، قالَ:اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، أشْهَدُ أنْ إلَهَ إّ اللهُ، أشْهَدُ أنْ إلَهَ إّ اللهُ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللهِ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللهِ، حَىّ عَلى الصةِ مَرَّتَيْنِ، حَىّ عَلى الفَ‌حِ مَرَّتَيْنِ، اللهُ أكْبَرُ اللهُ أكْبَرُ، إلَهَ إّ اللهُ، ثُمَّ أمْهِلَ هُنَيَةً، ثُمَّ قَامَ فقَالَ مِثْلَهَا، إّ أنهُ زَادَ بَعْدَ مَا قَالَ حَىَّ عَلى الفَ‌حِ، قَدْ قَامَتِ الصَّةُ قَدْ قَامَتِ الصَّةُ. قالَ فقَالَ رسولُ اللهِ # لقِّنْهَا بِ‌ً. فأذّنَ بِهَا بِ‌لٌ[. »الشّبُّورَ« الْبُوقُ.

3. (2453)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ensardan bir adam gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit (rüyamdan) bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp aynı söylediklerini bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de kad kâmeti'ssalât (namaz başlamıştır) cümlesini ilave etti. Eğer halkın (bana yalancı diyeceğinden korkum) olmasaydı ben "uykuda değildim, uyanıktım" diyecektim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah sana hayır göstermiş. Bilâl'e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun!" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de atılarak:"
Onun gördüğünü aynen ben de gördüm, ancak o, anlatma işinde benden önce davranınca, ben utandım (anlatamadım)" dedi."

Adam anlattıkları arasında şunları da söyledi: "(Mescidin üzerine çıkan adam) kıbleye yöneldi ve dedi ki: "Allahu ekber Allahu akber Allahu ekber Allahu ekber, eşhedu en lâ ilâhe illallah, eşhedu en lâ ilâhe illallah. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, hayye ala'ssalât -iki defa-, hayye ala'lfelâh -iki defa- Allahu ekber Allahu ekber, lâilâhe illallah."
Sonra bir miktar durduruldu. Sonra adam tekrar kalktı, aynı şeyleri yeniden söyledi. Ancak bu sefer Hayye ala'lfelâh'tan sonra kad kâmeti'ssalât kad kâmeti'ssalât dedi. Râvi ilave etti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bunu Bilâl'e öğret!" buyurdu. (Adam emri yerine getirdi) Bilâl de onları söyleyerek ezan okudu."[182]

AÇIKLAMA:

1- Burada aynı babın birkaç hadisi birleştirilerek sunulmuş, bazı özetlemeler de yapılmıştır.
2- Burada ismi tasrih edilmeyen rüya sahibi ensârî zât Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh)'dir. Bu zât, rivayette de görüldüğü üzere, uyurken ezan ve kâmet kendisine rüya yoluyla öğretilmiş olan zâttır.
Rüya o kadar canlı şekilde görülmüştür ki, neredeyse "Uykuda değil, uyanık halde gördüm" diyecek olmuştur. Ancak hakkında "yalancı" denmesinden korktuğu için "rüyada gördüm" demiştir. Rüya bahsinde geçtiği üzere, rüyada açıklık, onun rüyayı sâdıka oluşunun alametidir.
3- Abdullah İbnu Zeyd'e rüyasında hem ezan hem de ikâmet tafsilatıyla birlikte öğretilmiştir. Resûlullah'a rüyasını anlatınca aleyhissalâtu vesselâm, bunu rüyayı sâdıka olarak yormuş ve namaz zamanı halka duyurmada okuması maksadıyla Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'e öğretmesini emretmiştir.
Emir yerine getirilir ve müteakip vakitten itibaren Hz. Bilâl ezan okumaya başlar.[183]

4. وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَمَّا أمَرَ رسول اللّهِ # بالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّةِ طَاف بِي وَأنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوساً فِي يَدِهِ، فَقلْتُ يَا عَبْدَ اللّهِ؟ أتَبِيعُ النَّاقُوسَ؟ قَالَ: وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقلْتُ: نَدْعُو بِهِ إلى الصَّ◌ةِ. قالَ: أفَ◌ أدُلُّكَ عَلى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ؟ فَقلْتُ لَهُ بلَى. قال تَقُولُ: اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ الله، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ الله، حيَّ عَلى الصَّةِ، حَيّ عَلى الصَةِ، حَيّ عَلى الفَ◌حِ، حَيّ عَلى الفَ◌حِ، اللّهُ أكْبَرُ، اللّهُ أكْبَرُ، َ إلهَ إَّ اللّهُ. قالَ: ثُمَّ اسْتَأخَرَ عَنّي غَيْرَ بَعِيدٍ. ثُمَّ قَالَ: ثُمَّ تَقُولُ إذَا أقَمْتَ الصَّ◌ةَ: اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ، حَيَّ عَلى الصَّ◌ةِ، حَيَّ عَلى الفَ◌حِ، قَدْ قَامَتِ الصَّ◌ةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّ◌ةُ، اللّهُ أكْبَرُ ، اللّهُ أكْبَرُ، َ إلهَ إَّ اللّهُ. فَلَمَّا أصْبَحْتُ أتَيْتُ رسولَ اللّهِ # فَأخْبَرْتُهُ بِمَا رَأيْتُ. فقَالَ: إنَّهَا لَرُؤْيَا حَقّ إنْ شَاءَ اللّهُ. فَقُمْ مَعَ بِ◌لٍ فَألْقِ عَلَيْهِ مَا رَأيْت فَلْيُؤَذّنْ بِهِ فإنَّهُ أنْدَى صَوْتاً مِنْكَ. فَقُمْتُ مَعَ بِ◌لٍ فَجَعَلْتُ ألْقِ◌يهِ عَلَيْهِ وَيُؤَذّنُ بِهِ، فَسَمِعَ ذلِكَ عُمَرُ بنُ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه وَهُوَ فِي بَيْتِهِ فَخَرَجَ وَهُوَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ، يَقُولُ يَا رَسُولَ اللّهِ: وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقّ لَقَدْ رَأيْتُ مِثْلَ الَّذِى أُرِىَ. فقَالَ رَسُولُ اللّهِ # فَلِلّهِ الحَمْدُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .
وفي أخرى: »فقَالَ عَبْدُ اللّهِ أنَا رَأيْتُهُ وَأنَا كُنْتُ أُرِيدُهُ. قالَ: فَأقِمْ أنْتَ«.وفي رواية للترمذي: »وَذَكَرَ قِصَّةَ ا'ذَانِ مَثْنَى مَثْنَى، وَا''قَامَةَ مَرَّةً«.وفي أخرى له قال: »كانَ أذَانُ رسولِ اللّهِ # شَفْعاً شَفْعاً فِي ا'ذَانِ وَا''قَامَةِ«

4. (2454)- Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), halkı namaz için toplamak maksadıyla çalınmak üzere bir çan yapılmasını emrettiği zaman, ben uyurken yanıma bir adam geldi. Elinde bir çan vardı. Ben:
"Ey Allah'ın kulu, bu çanı bana satar mısın?" dedim. Adam:
"Pekala, ama bunu ne yapacaksın?" dedi. Ben:
"Bununla insanları namaza çağıracağım" dedim. Bana:
"Sana bu iş için daha hayırlı bir söz göstereyim mi?" dedi. Ben de ona: "Elbette!" dedim.
"Öyleyse şunu söyle!" diyerek bana öğretti:
"Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber Allahu ekber.
Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.

Hayye ala'ssalât, Hayye ala'ssalât.
Hayye ala'lfelâh, Hayye ala'lfelâh.
Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."
Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anh) devamlı dedi ki: "(Rüyamdaki bu zat) benden biraz uzaklaştı sonra tekrar söze başlayıp:
"Sonra namazı kılacağın zaman şunu söylersin" dedi ve öğretti:
"Allahu ekber Allahu ekber-Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, Hayye ala'ssalât, Hayye ala'lfelâh, Kad kâmeti'ssalât, kad kameti'ssalât, Allahu ekber Allahu ekber Lâilâhe illallah."
Sabah olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek (rüyamda) gördüklerimi haber verdim. Bana:
"İnşallah bu hak bir rüyadır. Kalk rüyada öğrenmiş olduğunu Bilâl'e öğret. O bunları söyleyerek ezan okusun. Zîra o, sesce senden daha gür!" buyurdu. Ben de Bilâl'le birlikte kalktım. Ona teker teker arzediyordum. O da bunları yüksek sesle söyleyerek ezan okumaya başladı.
Bunu evinde olan Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) işitmişti. Hemen evden çıkıp ridâsını çekerek geldi ve:
"Ey Allah'ın Resûlü! diyordu, seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, onun gördüğünün aynısını ben de gördüm!"
Bunu işiten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Elhamdülillah! Şimdi bu daha sağlam oldu!" dedi."[184]
Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Bilâl ezanı okuyup sıra ikâmete gelince) Abdullah: "Onu ben gördüm, ben okumak isterim!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:
"Öyleyse sen de ikâmet getir!" buyurdu."[185]
Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "(Abdullah İbnu Zeyd ezanla ilgili kıssayı anlatırken elfazı ikişer ikişer zikretti, ikâmeti ise birer kere zikretti."[186]
Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde denmiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ezanı(nda elfaz) çift çift idi, ezanda da ikâmette de."[187]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'den kaydettiğimiz son iki ziyadeden birincisi elfazın ezanda ikişer, ikâmette birer kere tekrar edileceği belirtilmiştir. Şâfiî, Ahmed ve cumhur-u ulemâ bu hadisle amel ederek ikâmeti -başta ve sondaki tekbir dışında- birer kere okumak gerektiğine hükmetmişlerdir.
İkinci rivayette ise, ezan ve ikâmet her ikisinde de elfazın ikişer kere okunacağı belirtilmektedir. Bazı âlimler de bunu esas almıştır. Ebû Hanîfe ve ashâbı bu görüştedir.
Hanefî ulema'ya, Sevri, İbnu'l-Mübârek ve ehl-i Kûfe'ye göre, ikâmetteki elfazla ezandaki elfaz sayıca aynıdır, ancak ikâmette kad kâmeti'ssalât ilave edilir ve iki kere tekrar edilir. Bunlar Ebû Dâvud ve Tirmizî'de gelen -yukarıda kaydettiğimiz- Abdullah İbnu Zeyd hadisiyle istidlal ederler.
Diğer taraftan Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve cumhur, ikâmetin elfazının onbir kelime olduğu, başta ve sonradaki tekbirlerle kad kâmeti'ssalât lafzı dışında hepsinin birer kere, bu belirtilenlerin de ikişer kere söyleneceğine hükmetmişlerdir. Bunda delilleri, müteakiben kaydedeceğimiz Hz. Enes rivayetidir.
Sadece İmam Mâlik kad kâmeti'ssalât lafzının bir kere okunacağına hükmetmiştir. Şâfiî'nin de kavl-i kadiminde buna hükmettiği bilinmektedir.
Hz. Ömer'in ben de görmüştüm demesi üzerine Hz. Peygamber'in hamdederek daha sağlam oldu demesi, rüyanın sıdkına Hz. Ömer'in şehadet etmiş olması sebebiyledir. Çünkü Sekîne onun diliyle birçok fırsatta konuşmuştur.[188]

.5 وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]لَمَّا كَثُرَ النَّاسُ ذَكَرُوا أنْ يُعَلِّمُوا وَقْتَ الصَّ◌َةِ بِشَىْءٍ يَعْرِفُونَهُ فَذَكَرُوا أنْ يُورُوا نَاراً أوْ يَضْرِبُوا نَاقُوساً. فَأمَرَ رَسُولُ اللهِ # بِ◌َ◌ً أنْ يَشْفَعَ ا‘ذَانَ وَأنْ يُوتِرَ ا“قَامَ◌َةَ[. أخرجه الخمسة .

5. (2455)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar çoğalınca, herkesçe bilinecek olan bir şeyle namaz vaktinin duyurulmasının gerektiğini aralarında konuştular. Bu meyanda bir ateş yakılması veya bir çan çalınması teklif edildi.
Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl'e emrederek ikişer kere söyleyerek ezan, birer kere söyleyerek de ikâmet okumasını emretti."[189]

.6 وعن أبى مَحْذُورة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ]عَلِّمْنِى سُنَّةَ ا‘ذَانِ. قَالَ: فَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأسِى، قالَ تَقُول: اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ، اللهُ أكْبَرُ تَرْفَعُ بِهَا صَوْتَكَ. ثُمَّ تَقُولُ: أشْهَدُ أنْ َ إلَهَ إَّ اللهُ، أشْهَدُ أنْ َ إَّ اللهُ،

أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ تَخْفِضُ بِهَا صَوْتَكَ؛ ثُمَّ تَرْفَعُ صَوْتَكَ بِالشَّهَادَةِ، أشْهَدُ أنْ َإلهَ إَّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ؛ أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، أشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ؛ حَيَّ عَلى الصَّ◌َةِ، حَيَّ على الصَّ◌َةِ؛ حَيَّ عَلى الفَ◌َحِ، حَيَّ عَلى الفَ◌َحِ؛
فإنْ كانَ صَ◌َةُ الصُّبْح قُلْتَ: الصَّ◌َةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّ◌َةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ؛ اللّهُ أكْبَرُ؛ اللّهُ أكْبَرُ َ إلهَ إَّ اللّهُ[.

أخرجه الخمسة إ البخارى .

6. (2456)- Ebû Mahzûra (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ezanın usûlünü öğret" dedim. Bunun üzerine başımın ön kısmını meshederek:
"Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber dersin ve bunları derken sesini yükseltirsin. Sonra: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü en lâ ilâhe illallah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedu enne Muhammeden Resûlullah dersin ve bunları söylerken sesini alçaltırsın, sonra sesini şehadette tekrar yükseltirsin:
Eşhedü en lâ ilâhe illallah eşhedü en lâ ilâhe illallah.
Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah, eşhedü enne Muhammeden Resûlullah.
Hayye ala'ssalâti hayye ala'ssalât.
Hayye ala'lfelâhi hayye ala'lfelâh.
Eğer okuduğun ezan sabah ezanı ise şunu da söylersen:
"es-Salâtu hayrun mine'nnevm, essalâtu hayrun mine'n nevm (Namaz uykudan hayırlıdır). Allahu ekber Allahu ekber, Lâilâhe illallah."[190]

.7. وفي رواية:]وَعَلَّمَنِي ا‘‘قَامَةَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، اللّهُ أكْبَرُ اللّهُ أكْبَرُ أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ، أشْهَدُ أنْ َ إلهَ إَّ اللّهُ؛ أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسولُ اللّهِ، أشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رسول اللّهِ؛ حَيَّ على الصَّ◌َةِ، حَيَّ عَلى الصَّ◌َةِ؛ حَيَّ على الفَ◌َحِ، حَيَّ على الفَ◌َحِ، اللّهُ أكْبَرُ ، اللّهُ أكْبَرُ ، َ إلهَ إَّ اللّهُ[.قال أبو داود وقال عبد الرزاق:]وَإذَا أقَمْتَ الصَّ◌َةَ فَقُلْهَا مَرَّتَيْنِ: قَدْ قَامَتِ الصَّ◌َةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّ◌َةُ، أسَمِعْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ؛ وَقَالَ: وَكَانَ أبُو مَحْذُورَةَ َ يَجُزُّ نَاصِيتَهُ وَ َ يَفْرُقُهَا
‘نَّ النَّبِيَّ # مَسَحَ عَلَيْهَا[.

7. (2457)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Ebû Mahzûra dedi ki): "Bana [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikâmeti ikişer ikişer öğretti:
"Allahu ekber, Allahu ekber,
Eşhedu en lâ ilâhe illallah, Eşhedu en lâ ilâhe illallah.
Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah, Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah.
Hayye ala'ssalât, Hayye ala'ssalât.
Hayye ala'lfelâh, Hayye ala'lfelâh.
Allahu ekber, Allahu ekber.
Lâilâhe illallah.
Ebû Dâvud der ki: "Abdurrezzak rivayetinde dedi ki: "(Resûlullah devamla): "İkâmet getirince iki sefer de şunu söyle: Kad kâmeti'ssalât, kad kâmeti'ssalât!" (Aleyhissalâtu vesselâm ayrıca sordu):
"Duydun mu?" (Ebû Mahzûra):
"Evet!" dedi. (Hadisi rivayet eden râvi Sâib) der ki: "Ebû Mahzûra alnındaki saçı ne kestirir ne de ayırırdı. çünkü oraya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elleri değmiş idi."[191]

8. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]إِنَّمَا كَانَ ا'ذَانُ عَلى عَهْدِ رسولِ اللهِ # مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ، وَا''قَامَةُ مَرَّةً مَرَّةً، غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَدْ قَامَتِ الصَّ○ةُ قَدْ قَامَتِ الصَّ○ةُ يُثَنِّي. قالَ: فإِذَا سَمِعْنَا ا''قَامَةَ تَوَضَّأْنَا ثُمَّ خَرَجْنَا إِلى الصَّ○ةِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

8. (2458)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Ezan Resûlullah devrinde ikişer ikişer idi. İkâmet de birer birer. Ancak (müezzin), ayrıca ikişer sefer olmak üzere kad kâmeti'-salât, kad kâmeti'ssalât da derdi."
İbnu Ömer devam eder: "Biz, ikâmeti işittik mi abdest alır, namaza giderdik."[192]

9. وعن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ المؤَذِّنَ جَاءَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه. يُؤذِنُهُ لِصَ○ةِ الصُّبْحِ، فَوَجَدَهُ نَائِماً. فقَالَ: الصَّ○ةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَمَرهُ عُمَرُ أَنْ يَجْعَلَهَا في نِدَاءِ الصُّبْحِ[.

9. (2459)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre: "Müezzin, sabah namazını haber vermek için Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in yanına gider. Onu uyuyor bulunca:
"Essalâtu hayrun mine'nnevm (namaz uykudan hayırlıdır)" der. Bunun üzerine Hz. Ömer, o ibareyi sabah ezanına ilave etmesini emreder."[193]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sadece sabah ezanında söylenen essalâtu hayrun mine'nnevm cümlesinin, ezana Hz. Ömer tarafından ilave dildiğini ifade etmektedir. Halbuki 2456 numaralı Ebû Mahzûra rivayetinde görüldüğü üzere bu ilaveyi bizzat Aleyhissalâtu Vesselâm talim buyurmuştur. Resûlullah'ın müezzinlerince söylendiğini ifade eden başka rivayet de var. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bunu bilmemesi de mümkün değildir. Görüldüğü üzere ortada, izahı gereken bir müşkil söz konusudur. Ebû'l-Velid el-Baci der ki: "Muhtemelen, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu cümlenin, diğer vakitlerin ezanında da kullanılmasını önlemek için bunu söylemiş, "Bunu sadece sabah ezanında söyle" demek istemiş olmalıdır." İbnu Mâce'de gelen bir rivayete göre, Hz. Bilâl (radıyallâhu anh), sabah ezanı için Resûlullah'a gelir, ancak uyumakta olduğu söylenir. Bunun üzerine Hz. Bilâl iki kere, essalâtu hayrun mine'nnevm der. Bunun üzerine bu cümle sabah ezanında sabitleşir, kesinleşir.
Bir başka rivayete göre, Ebû Mahzûra, Huneyn günü sırasında sabah vakti Resûlullah'ın yanında sabah ezanı okur. O vakit Aleyhissalâtu vesselâm ezana es salâtu hayrun mine'nnevm cümlesini ilave ettirir.
İmam Mâlik der ki: "Müezzin, essalâtu hayrun mine'nnevm cümlesini sabah ezanında hazerde de seferde de terketmemelidir. Ancak kim, kendi başına tarlasında okursa terkinde bir beis yok, fakat terketmemesi daha iyidir."[194]

10. وعن مجاهد قال:]دَخَلْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما مَسْجِداً، وَقَدْ أُذِّنَ فِيهِ وَنَحْنُ نُرِيدُ أَنْ نُصَلّى فَثَوَّبَ المؤَذِّنُ فَخَرَجَ عَبْدُاللهِ مِنَ المسْجِدِ وَقالَ: اخْرُجْ بِنَا مِنْ عِنْدِ هَذَا المبْتَدِعِ، وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.وقال: وقد روى عن ابن عمر أنهُ كَانَ يَقُولُ في أَذَانِ الْفَجْرِ: »الصَّ○ةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ«.

10. (2460)- Mücâhid (rahimehullah) anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le bir mescide girdim. Ezan çoktan okunmuştu. Biz namaz kılmak istiyorduk. Müezzin tesvîbte bulundu (ikâmet okudu). Abdullah mescidi terketti ve:
"Haydi bizi bu bid'atçinin yanından çıkar!" dedi ve orada namz kılmadı."[195]
Tirmizî der ki: "İbnu Ömer'den rivayet edildiğine göre, sabah ezanında essalâtu hayrun mine'n nevm derdi."[196]

AÇIKLAMA:

1- Abdullah İbnu Ömer'in mescidden çıkıp gitmesine sebep olan şey tesvîbtir. Tesvîb, lügat olarak bir duyurma yaptıktan sonra dönüp tekrar duyurma yapmaya denir. Hadiste üç ayrı mânada kullanılmıştır:
1) İkâmette ezandan sonra ikinci bir duyurma olduğu için, ikâmet'e "tesvîb" denmiştir.
2) Sabah ezanında müezzinin sarfettiği essalâtu hayrun mine'nnevm cümlesine de tesvîb denmiştir. Kelime bu iki mânada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den beri kullanılagelmiştir.

3) Bir üçüncü tesvîb, Tirmizî'nin açıklamasına göre sonradan ihdas edilmiştir. Şöyle ki, halk ezana rağmen namaza koşmakta ağır alınca, müezzinler, ezan-ikâmet arasında "Kad kâmeti'ssalât, hayye ala'ssalât, hayye ala'l felâh" diyerek yeni bir uyarı daha yapmaya başlamışlardır. İşte buna da tesvîb denmiştir. Bu bid'attir, mekruhtur.
Sadedinde olduğumuz hadiste bu üçüncü "tesvîb" mevzubahistir. Şârihlerin belirttiği üzere müezzinler ezanla ikâmet arasına üçüncü bir tesvib (i'lam = duyurma) ihdas etmişlerdir. Bu, sünnette olmadığı için İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) buna reaksiyon göstermiş, bid'attir diye mescidi terketmiştir. Bid'at olan bu üçüncü mânadaki tesvîb hususunda âlimler ihtilaflıdır. Bazılarına göre bu tesvîb "essalâtu hayrun mine'nnevm" cümlesinin öğle ezanına ilavesidir. İşte Abdullah İbnu Ömer, bu cümlenin öğle ezanına ilavesi -veya kad kâmeti'ssalât, hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh şeklindeki ara uyarı- bid'at olduğu için rahatsız olmuş ve bu bid'ata seyirci kalmış olmamak için mescidi terketmiştir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu hadisenin öğle veya ikindi namazında cereyan ettiği belirtilir.
2- Abdullah İbnu Ömer'in: "Bizi... çıkar" demesi âmâ olmasındandır. Ömrünün sonlarında gözlerine âmâlık ârız olduğu bilinmektedir." [197]

11. وفي رواية أبى داود قال:]كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما، فَثَوَّبَ رَجُلٌ في الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فقَالَ: اخْرُجْ بِنَا فَإنَّ هَذِهِ بِدْعَةٌ[.»التَّثْوِيبُ« الرجوع في القول مرة بعد مرة، وكل داع مُثَوِّبٌ، والتثويب في أذان الفجر: قول المؤذن الصة خير من النوم مرتين: واحدة قبل أخرى .

11. (2461)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'le beraber idim, bir adam öğle veya ikindi namazında tesvîbte bulundu. Bunun üzerine (İbnu Ömer): "Bizi (buradan) çıkar, zîra şu (yapılan tesvîb) bid'attir" dedi."[198]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

12. وعن بل رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال لى رسول الله # تُثَوِّبَنَّ في شَيْءٍ مِنَ الصَّ ◌ةِ إَّ في صَ ◌ةِ الْفَجْرِ[. أخرجه الترمذي .

12. (2462)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Sabah hariç, sakın hiçbir namazda tesvîbte bulunma!" tembihini yaptı."[199]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Bilâl'e yasakladığı tesvîb, 2460 numarada açıkladığımız üzere, sabah ezanında söylenen essalatu hayrun mine'nnevm cümlesidir. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) bu cümlenin sadece sabah ezanında söylenmesini muvafık bulmuş olmakta, meşru kılmaktadır. Sadedinde olduğumuz hadis de bu cümlenin diğer vakitlerde ilavesini yasaklamaktadır.[200]

13. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]آخِرُ ا'ذَانِ اللهُ أَكْبَرُ اللهُ أَكْبَرُ إَّ اللهُ[. أخرجه النسائى .

13. (2463)- Yine Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) der ki: "Ezanın sonu şöyledir: "Allahu ekber, Allahu ekber, Lâilâhe illallah."[201]

EZANDA ADI GEÇENLER

Ezan deyince isimleri zihnimize dökülüveren birkaç zât var. Onlar, ezanın hem metin ve elfaz olarak şekillenmesinde hem de okunuş ritminin şekillenip, tarz-ı Nebevîye uygun halde bize intikalinde hizmeti geçen kimselerdir. Bu yüce sahabîleri daha yakında tanımalıyız:

1-ABDULLAH İBNU ZEYD İBNİ SA'LEBE[202]:

Medînelidir ve Hazrec kabilesine mensuptur, dolayısıyla Ensar'dandır (radıyallâhu anh). Ebû Muhammed diye künyesi vardır. Akabe biatına katılan ilk müslümanlardandır. Bedir gazvesi başta olmak üzere, Resûlullah'la birlikte bütün gazvelere katılmıştır. Mekke Fethi'nde Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec'in bayrağını taşımıştır.
Namaz vaktini nasıl duyurmak gerektiği hususunda Resûlullah'ın ashab'la yaptığı istişarenin ferdasında ezanla ilgili rüyayı görmüştür. Gelip Aleyhisalâtu Vesselâm'a anlatınca, Efendimiz bu rüyanın hak bir rüya olduğunu te'yid etmiş ve Bilâl'e anlatmasını, onun namaz vakitlerinde bunu okuyarak duyuruda bulunmasını söylemiştir.
Alimlerin çoğunlukla kabul ettiklerine göre bu rüya hadisesi, Mescid-i Nebevî'nin inşaatı biter bitmez, hicrî birinci yıl içinde vukua gelmiştir.
Tirmizî, Abdullah İbnu Zeyd'e ait, Resûlullah'tan yapılan yegane sahih rivayetin bu ezan hadisi olduğunu söylerse de, İbnu Hacer bunun hatalı olduğunu, onun rivayet ettiği 6-7 hadisi müstakil bir cüzde toplayarak gösterdiğini söyler ve hadisleri, kaynakları ve muhtevalarıyla birlikte kısa kısa tanıtır.
Kendisinden Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Abdurrahman İbnu Ebî Leyla ve oğlu Muhammed İbnu Abdillah İbnu Zeyd hadis rivayet etmiştir.
Medîne'de hicrî 32 yılında vefat etmiştir. Öldüğü zaman 64 yaşında idi. Cenaze namazını Hz. Osman (radıyallâhu anh) kıldırmıştır.
Ezanla ilgili rüyayı Hz. Ömer de görmüştür, ancak Resûlullah'a öncelikle anlatma ve Hz. Bilâl'e öğretme şerefi Abdullah İbnu Zeyd'e aittir. Hz. Ömer ezanı Bilâl'den işitince, "Bunu rüyamda ben de görmüştüm" der. Resûlullah: فَلِلَّهِ الْحَمْدُ فَذَاكَ اَثْبَتُ "Allah'a hamdolsun (ezan şimdi) daha sağlam oldu" buyurur.

Hz. Ömer'in de mesele ile ilgili rüyası sebebiyle, ezanın metnen takarrur etmesinde onun da bir katkısından söz edilebilir. Zîra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Abdullah İbnu Zeyd tarafından rüyada görülmüş olan ezanın meşruiyyeti hususundaki kanaat güçlenmiş, yakîn kazanmıştır.

2- EBÛ MAHZÛRA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Mekke' ye tayin ettiği müezzindir. Ezanın okunuş tarzını Hz. Peygamber'den bizzat öğrenmiş, o tarz üzere okumuş, ve bu tarz arkadan gelen nesillere intikal ettirilmiştir.
Ebû Mahzûra'nın ismi ihtilaflıdır: Semure İbnu Mi'yer denmiş, Evs İbnu Mi'yer denmiş, Mi'yer İbnu Muhayriz denmiştir. İsmini Mi'yer değil mu'ayyin diye tesbit eden de olmuştur. Başka iddialar da var.
Buhârî ve İbnu Ma'în, Semure İbnu Mi'yer'i kabul etmişlerdir.
Ebû Mahzûra (radıyallâhu anh)'nın müezzin olarak kazanılması ve ezanın Muhammedî okunuş tarzına üstad kılınması, Resûlullah'ın insanları kazanmada takip ettiği ibretli sünneti anlama yönüyle mühim bir hadisedir. Vak'a'yı Ebû Mahzûra'nın kendi ağzından dinleyelim: Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübrâ'da kaydettiği bir rivayette Ebû Mahzûra şöyle anlatır:
"Biz on kişilik bir grubtuk. Huneyn yolunda (Ci'irrâne'de) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a katıldık. Hz. Peygamber'in müezzini namaz için ezan okudu. Biz, müezzinle alay etmek gayesiyle söylediklerini tekrar etmeye başladık. Resûlullah, sesimizi işitmişti, bizi yanına çağırdı.
"Kulağıma gelen ses hanginizin?" diye sordu. Arkadaşlarım beni işaret ettiler. Bunun üzerine onlara gitmelerini söyledi. Bana da dönüp:
"Haydi, ezanı oku bana!" dedi. Ben boşa dikilmiştim, hiçbir şey bilmiyordum. (Öylesine mahçup oldum ki) o anda, nazarımda dünyanın en menfur insanı Resûlullah oluverdi. Bana emrettiğinden daha iğrenç bir şey de bilmiyordum.
(Gözlerimi öne eğip sustum). Bunun üzerine ezanın muhtevasını ve okunuş tarzını kelime kelime, cümle cümle tekrar ederek öğretti. Öğrenme işi tamamlanınca bana bir çıkın verdi, içinde para vardı. Sonra elini alnıma koydu, yüzümü, göğsümü okşadı.
"Bârekallah!" dedi. Ben cesarete geldim ve:
"Ey Allah'ın Resûlü, emret Mekke'de müezzin olayım!" dedim.
"Haydi ol! izin verdim" dedi. O anda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı içimden geçirmiş olduğum bütün kötü düşünceler kayboldu ve sevgiye dönüştü."
Üsdü'l-Gâbe'nin rivayeti Ebû Mahzûra'nın o gün müslüman olduğunu tasrih eder. Der ki: "Resûlullah onu, ezanı yansılarken işitmişti, sesi hoşuna gitti, yanına getirilmesini emretti. Ebû Mahzûra o gün müslüman oldu. Huneyn'den dönünce Mekke'de ezan okumasını emretti. Bilahare bu işe aralıksız devam etti."
Aynı rivayetin devamından anlıyoruz ki, Mekke'de müezzinlik işi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şahsi taliminden geçerek ezan üstadı olan Ebû Mahzûra'nın oğlundan sonra nesli kesilince amcasının oğlu, amcasının oğlunun oğlu şeklinde yakınları arasında devam eder. Bunların nesillerinin de inkıtaya uğramasıyla, aynı kabileden bir başkasına geçer.
Onun ezân-ı Muhammedî'nin makâm-ı Muhammedî üzere tesbit ve intikalindeki yerini üçüncü göbekten torunu İbrahim tarafından (İbrahim İbnu Abdilaziz İbnu Abdilmelik İbnu Ebî Mahzûra) rivayet edilen şu hadis açık olarak ortaya kor: "Ebû Mahzûra dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni oturttu. Bana ezanı harf harf

söyledi." İbrahim der ki: "Tıpkı bizim ezanımız gibi." (Hadisi İbrahim'den nakleden) Bişr İbnu Muâz der ki: "O'na: "Bana tekrar et!" dedim. O, ezanı bana tercî ile (makamı üzere) tavsif etti."
Ebû Mahzûra'nın sesce insanların en güzeli ve en gürü olduğu rivayet edilmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bir seferinde onunu ezanını dinlemiş ve "kendimden geçeyazdım" demiştir.
Ebû Mahzûra, hep Mekke'de kalmış, başka yere hiç ayrılmamıştır. Orada hem ezan okumuş, hem de dileyenlere ezan okumasını öğretmiştir. Ebû Mahzûra 59 hicrî yılında Mekk'de vefat etmiştir (radıyallâhu anh).
Ebû Mahzûra'dan İbnu Abdi'l-Melik, İbnu Muhayrız, İbnu Ebî Müleyke, Atâ, Abdülaziz İbnu Refi vs. hadis rivayet etmiştir.

3- BİLÂL-İ HABEŞİ:

Resûlullah'ın müezzinlik ve hazinedarlık gibi iki mühim hizmetini yürütmüştür. Adı, Bilâl İbnu Rabâh'tır. Künyesi, Ebû Abdi'l-Kerîm'dir; Ebû Abdillah, Ebû Amr da denmiştir. Annesi, Hamâme olup, Mekke'nin Benî Cumâh hanedanı müvelledlerindendir. (Müvelled= köle asıllı demektir.)
Hz. Bilâl, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) 'nin azadlısıdır. Beş -veya yedi veya dokuz-okiyye'ye[203] satır almış ve Allah yolunda azad etmiştir.
Hz. Bilâl ilk müslümanlaradandır. Bu sebeple Allah'ın dini için en çok işkence çekenlerden biridir. Umeyye İbnu Halef onu yüzü üzerine güneşe yatırır, üzerine değirmen taşı koyar, altta kızgın kum, üstte cehennemî güneş yakıncaya kadar öylece bırakıp kıvrandırır ve bu sırada: "Muhammed'in Rabbi'ni inkar et!" diye telkinde bulunurdu. Bilâl (radıyallâhu anh) bütün işkencelere sabreder ve Umeyye İbnu Halef'e:
"Ahad Ahad! yani Allah bir, Allah bir" diye cevap verirdi.
Bir seferinde, o bu şekilde işkence altında Ahad! Ahad! diye bağırırken, Varaka İbnu Nevfel yanından geçer. Ve: "Ey Bilâl! Ahad! Ahad! Allah'a yemin olsun bu hale dayanamayıp ölürsen, kabrini dilek makamı yapacağım"[204] der.
Bilâl, Benî Cumâh'a ait köle idi. En ziyade Ümeyye İbnu Halef işkence yapar, aralıksız buna devam ederdi. Ne var ki, Cenâb-ı Hakk Bedir savaşında Ümeyye'nin Bilal'in eliyle öldürülmesini müyesser kılacaktır. Bilâl, İslam'ı ilk izhar eden yedi kişiden (Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekr, Habbâb, Süheyb, Ammar, Bilâl, Sümeyye) biri olması hasebiyle işkencenin her çeşidine, en haysiyet kırıcılarına hedef olmuştur. Ellerini arkadan bağlayıp boynuna ip takıyorlar, sonra eğlenmeleri için çocuklara teslim ediyorlar, çocuklar da onunla Mekke'nin Ahşaban denen tepelerinde yoruluncaya, bıkıncaya kadar eğlenip, sonunda bırakıyorlardı.
Bilâl son derece dindar ve dîni hususunda titiz ve kıskançtı. Müşrikler kendilerine kazanmaya çalıştıkları vakit:
"Allah! Alah!" diya pervasızca cevap verir, kızacaklarına, işkence yapacaklarına hiç aldırmazdı. Onun bu salabetine hayran kalan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e rastlar ve:
"Keşke biraz bir şeylerimiz olsa da Bilâl'i satın alsak! buyurur. Hz. Ebû Bekr, Abbâs İbnu Abdilmuttalip'e rastlar ve:
"Bilâl'i benim için satın alıver!" der. Abbâs gidip, efendisi kadına:
"Şu kölen Bilâl'i sana olan faydası tükenmeden bana satar mısın?" diye sorar. Kadın:
"Onu ne yapacaksın? O, habisin tekidir... O şöyledir. O böyledir.." diye sayar döker, reddeder. Abbâs (radıyallâhu anh) bir başka sefer ona rastlayınca önceki taklifini aynen yeniler. Kadın bu sefer itiraz etmez. Satın alıp, Hz. Ebû Bekr'e gönderir.
Bir başka rivayete göre Bilâl, taşın altına gömülmüş halde işkence çekerken bizzat Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh) tarafından satın alınmıştır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh ile kardeşlemiştir.
Bilâl hayatı boyunca Resûlullah'tan ayrılmamış, O'na müezzinlik yapmıştır. Resûlullah'ın katıldığı bütün gazvelerde O'nunla birlikte olmuştur.
Bilâl'in mümtaz yönü, Hz. Peygamber'e müezzinlik yapmış olmasıydı. İslam'da ilk ezanı okuyan odur. Daha önce belirttiğimiz üzere Abdullah İbnu Zeyd, ezan rüyasını görünce Resûlullah: "Bunu Bilâl'e öğret, bununla namaz için ezan okusun, o, sesce senden daha güzel, daha gür" demiştir.
Yine daha önce kaydettiğimiz üzere bazı rivayetler, sabah ezanındaki "essalâtu hayrun mine'nnevm" cümlesinin ezana girmesinde Hz. Bilâl'in rolü olmuştur: Bir gün Resûlullah'a namaz vaktini haber vermek üzere gelince Aleyhissalâtu Vesselâm'ın uyumakta olduğu haber verilir. Bunun üzerine Hz. Bilâl "essalâtu hayrun mine'nnevm" cümlesini irtical buyurarak vazifeyi îfâ eder. Bundan hoşnud olan Şâri-i mübîn Fahr-i Kâinat Efendimiz, sabah ezanlarında bunun da söylenmesini teşrî ve ferman buyururlar.
Medîne'de Resûlullah'a ve ashâb-ı güzîn hazerâtına ezan şakıyan İslâm'ın bu ilk bülbülü, andelib-i Muhammedî, Resûlullah'ın baş âşıklarındandı. Tıpkı her bülbülün güle olan aşkı gibi, o da Medîne'de açan ve kokusu kıyâmete kadar bâki kalacak olan o ilâhî güle, Muhammed adındaki hakkın, hakikatin, Allah'ın gülüne âşıktı.
Resûlullah'ın ölümüne dayanamıyordu. Medîne'nin her taşı, her ağacı, her insanı, esen rüzgarı, öten kuşu O'na sevgilisini hatırlatıyordu. Sevgilisiz Medîne'de kalmak ona çok ağır geliyordu.
Oradan ayrılmak, uzaklara gitmek istiyordu. Allah yolunda cihad ederek, kendini meşgul ederek ızdırabını, kederini azaltmayı, hasretini unutmayı deneyecekti.

Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'den Şam'a gitmek üzere izin istedi.
"Hayır yanımda kalacaksın!" dedi. Ayrılmasını istemiyor, izin vermedi. Ama Bilâl kesin kararlıydı, ağır bastırdı:
"Eğer beni nefsin için âzad ettiysen burada hapset. Yok Allah için azad etti isen bırak Allah'a gideyim!"
Hz. Ebû Bekr, Bilâl (radıyallâhu anhümâ)'in karalılığını anlamıştı.
"Git!" dedi. Bilâl Şam'a gitti.[205] Ölünceye kadar orada kaldı. Artık ezan da okumuyordu. Gülsüz bülbül öter mi?
Kudus'ün fethi sırasında Hz. Ömer Şam'a uğramıştır. O'nun gelişi şerefine Hz. Bilâl Şam'da bir kere ezan okur, başta Hz. Ömer, bütün müslümanları ağlatır.
Bir seferde rüyasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görür. Efendimiz:
"Bu vefasızlık da ne? Niye ziyaretime gelmiyorsun ey Bilâl!" der. Üzüntü içinde uyanan Bilâl bineğine atlayıp Medîne'ye gelir. Resûlullah'ın makber-i şeriflerine uğrar. Orada ağlar, kabrin üzerine kapanır. Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ) yanına gelirler. Onları öper, kucaklar. Kendisinden bir sabah ezanı okumasını rica ederler. Kabul eder. Mescidin damına çıkarak ezan okur. Medînelilere sunulan bu sabah ziyafeti Medîne'de bir hadise olur. Allahu ekber, Allahu ekber dediği zaman Medîne ihtizaza gelir (ve adeta yerinde oynar). Eşhedu enlâ ilâhe illallah deyince titremesi artar ve herkesi yerinden kaldırır. Eşhedu enne Muhammeden Resûlullah deyince kadınlar husûsî çadırlarından dışarı fırlarlar. Kadın ve erkek herkesin ağladığı böyle bir gün Medîne'de hiç görülmez."
Bir gün Hz. Peygamber sabahleyin kalkınca Hz. Bilâl'i çağırtır. Gelince:
"Ey Bilâl! Cennette seni benim önüme geçiren şey nedir? Her ne zaman cennete girdi isem, her seferinde önümde senin hışırtını duydum" der.
Bilâl'in Resûlullah'la menkîbesi çoktur.
İbnu Sa'd, Şam-ı Şerif'te (Dımeşk) hicrî 20 yılında altmış küsur yaşında olduğu halde vefat ettiğini, Bâbu's-Sağir'e defnedildiğini belirtir. Ölüm tarihi hususunda başka rakamlar da söylenmiştir. 17, 18, 21, 15 gibi. Hatta bir rivayette de Halep'te ölüp Bâbu'l-Erba'în'e defnedildiği söylenmiştir. Öldüğü zaman yaşının 70'e ulaştığını söyleyen de olmuştur.
Hz. Bilâl koyu esmer, zayıf uzun boylu, gövdesi öne eğik (kamburca), yanakları zayıf idi. Hâlid isminde erkek, Gufeyre isiminde de bir kız kardeşi vardı.
Kendisinden birçok sahâbe ve tabiîn hadis rivayet etmiştir. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Üsâme, Abdullah İbnu Ömer, Ka'b İbnu Ucre, Berâ İbnu Âzib, es-Sanâbehî, Ebû Osman en Nehdî, Ebû İdrîs el-Havlânî, İbnu Ebî Leylâ, Tarık İbnu Şihâb vs.[206]

ÜÇÜRCÜ FER'

EZAN VE İKÂMETLE İLGİLİ HÜKÜMLER

1. عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما]أنَّ مُؤَذِّناً لِعُمَرَ أذَّنَ بِلَيْلٍ فَأمَرَهُ أنْ يُعِيدَ ا'ذَانَ[. أخرجه أبو داود .

1. (2464)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bir müezzini geceleyin ezan okumuştu. Ezanı iade etmisini emretti."[207]

2. وللترمذي في أخرى عنه:]أنَّ بِ○○ أذَّنَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأمَرَهُ النَّبِيُّ # أنْ يُنَادِى: أَ إنَّ الْعَبْدَ قَدْ نَامَ[.

2. (2465)- Tirmizî'nin yine İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir diğer rivayet şöyledir: "Hz. Bilâl güneş doğmazdan önce ezan okumuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: "Haberiniz olsun kul uyudu" diye nidâ etmesini emretti."[208]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisleri Tirmizî, "Geceleyin Okunan Ezan" adında bir babta kaydeder. Ebû Dâvud ise: "Vaktinden Önce Okunan Ezan" adını verdiği bir babta kaydeder.
2- Tirmizî ve bir kısım hadisciler, ikinci hadisin Hz. Peygamber'den rivayet edilmesini, senette yer alan Hammâd İbnu Seleme'nin bir hatası olduğunda ittifak ederler. Onlara göre, ezanı vaktinden önce okuyan müezzine, iade etme emrini veren Hz. Ömer'dir. Ebû Dâvud'un rivayetinde bu müezzinin ismi de tasrih edilmiştir: Mesrûh... Bunlara göre ezanı iade etme (yeniden okuma) emrin merfû değil, mevkuftur, bu emrin muhatabı Bilâl değil Mesrûh'tur. Tirmizî bu mesele üzerine uzun açıklamada bulunur. Hadis merfû da olsa, mevkuf da olsa mesele üzerine tarettüp edecek hükümde bir değişiklik yoktur. Bu meselede âlimlerin düştüğü ihtilaf -ki belirteceğiz- daha çok yoruma dayanmaktadır.

3- Birinci hadis, Hz. Ömer'in, vaktinden önce sabah ezanı okuyan bir müezzine vakti girince yeniden ezanı okuttuğunu haber vermektedir. Görüldüğü üzere, ikinci hadis de bu mânayı te'yid eden merfû bir örnek olmaktadır. Yani Hz. Peygamber zamanında Bilâl-i Habeşî, bir keresinde sabah ezanını yanlışlıkla vaktinden önce okumuştur ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Bilâl'e: "Bana uyku galebe çaldı, bu sebeple gaflet edip yanlışlıkla vaktinden önce okudum" mânasında -ve özür beyan etmek maksadıyla- olmak üzere "Haberiniz olsun kul uyudu"[209] diye nidâ etmesini emretmiştir.
Vaktinden önce okunan ezan mevzuunda ulema ihtilaf etmiş, farklı hükümlere varmıştır:
1- İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, Evzâî- İshak İbnu Râhûye sabah ezanının şafak sökmezden yani fecr-i sâdık doğmazadan önce okunmasına hükmederler. Hz. Câbir (radıyallâhu anh) de bu görüştedir. Bu görüş cumhurun görüşü olmaktadır.
2- Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed, diğer vakitlere kıyas ederek vakit girmedikçe sabah ezanının da vakti girmeden okunamayacağına hükmederler. İmam Yûsuf da Ebû Hanîfe gibi hükmetmiş ise de sonradan, rivayetlerde gelen örneği esas alarak "sabah ezanının vaktinden önce okunmasında bir beis yoktur" demiştir.
3- Bazı hadisciler, şayet bir mescidde iki müezzin varsa, sabah vakti girmeden sabah ezanını okumanın câiz olduğunu söylemişlerdir. Bunlar şöyle düşünürler: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bidayette tek müezzini vardı. Bilâl-i Habeşî (radıyallâhu anh). O zaman sabah ezanı, vakti girince okunuyordu. Ne zaman İbnu Ümmü Mektum da ikinci müezzin olarak devreye girdi, Bilâl, ezanı vaktinden önce okumaya başladı. Nitekim sahih rivayetlerde geldiği üzere, Resûlullah اِنَّ بِ◌◌ً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّى يُؤَذِّنَ اِبْنُ اُمِّ مَكْتُومٍ "Bilâl ezanı geceleyin okur. Siz, İbnu Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyin için" tembihinde bulunmuştu. Bu haberin muahhar olduğu açıktır.Öyle ise vaktinden evvel okununca iade etmeyi emreden rivayet -ki sadedinde olduğumuz 2465 numaralı hadistir- Resûlullah'ın tek müezzini bulunduğu zamanla ilgilidir. Bunu, İbnu Ömer'in rivayeti de te'yid etmektedir."
Bunlara göre, vaktinden önce okunan sabah ezanı yeterli değildir. Vakti girince ikinci bir ezan daha okumak gerekir.[210]

3. وعن بل رَضِيَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: تُؤَذِّنْ حَتَّى يَسْتَبِينَ لَكَ الْفَجْرُ هكَذَا، وَمَدَّ يَدَيْهِ عَرْضاً[. أخرجه أبو داود .

3. (2466)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sabah vakti iyice belirinceye kadar ezan okuma!" dedi ve ellerini yanlara doğru açarak: "Şöyle!"diye gösterdi." [211]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, fecr doğmazdan önce ezan okunması câiz değildir. Ancak hadis munkatı'dır. Zaten yukarıda açıklama sırasında kaydettiğimiz Buhârî hadisi, Peygamberimizi müezzini Hz.Bilâl (radıyallâhu anh)'in oruç tutacaklara henüz yeme-içmenin helâl olduğu bir vakitte yani daha şafak sökmezden önce ezan okuduğunu göstermektedir. Sahih hadisin olduğu yerde zayıf hadisle amel edilemeyeceği bedihî bir husustur.[212]

4. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ سَائِ◌ً سَألَ رسولَ اللّهِ # عَنْ وَقْتِ الصُّبْحِ فَأمَرَ بِ◌◌ً فَأذَّنَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ أخَّرَ الْفَجْرَ حَتَّى أسْفَرَ. ثُمَّ أمَرَهُ فَأقَامَ فَصَلّى. ثُمَّ قَالَ: هذَا وَقْتُ الصَّةِ[. أخرجه النسائى .

4. (2467)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sabah namazının vaktini sormuştu. O da Hz. Bilâl'e emretti. Şafak sökerken ezan okudu. Ertesi gün ortalık ağarıncaya kadar sabah ezanını tehir etti. Sonra ikâmet okumasını emretti ve namazı kıldı. Sonra da adama:
"İşte bu, (sabah) namazının vaktidir" dedi."[213]

5. وعن زياد بن الحارث الصُّدَائِى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]لَمّا كانَ أوَّلُ أذَانِ الصُّبْحِ أَمَرَنِى رسولُ اللّهِ # فأذَنْتُ فَجَعَلْتُ أقُولُ: أُقِيمُ يَا رسولَ اللّهِ؟ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إلى نَاحِيَةِ المشْرِقِ إلى الْفَجْرِ فَيَقُولُ: . حَتَّى إذَا طَلَعَ الْفَجْرُ نَزَلَ

فَبَرَزَ ثُمَّ انْصَرفَ إلَيَّ، وَقَدْ تَـ◌حَقَ أصْحَابُهُ فَتَوَضّأ؟ فأرَادَ بِـ◌لٌ أنْ يُقِيمَ. فقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ #: إنَّ أخَا صُدَاءَ أذَّنَ، وَمَنْ أذَّنَ فَهُوَ يُقيمُ. قَالَ: فَأقَمْتُ[. أخرجه أبو داود والنسائى، واللفظ ‘بى داود .

5. (2468)- Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah ezanının ilk vakti girince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana emretti, ben de ezan okudum ve:
"İkâmet de getireyim mi ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum. (Soruma hemen cevap vermeyip) doğu tarafına, fecre bakmaya başladı ve:
"Hayır!" dedi. Ne zaman ki şafak söktü Hz. Peygamber (bineğinden) indi, abdest bozdu. Sonra bana doğru geldi. (Bu ara Ashâbı da toplandı. Abdestini aldı. Bilâl ikâmet okumak istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sudâ'nın kardeşi ezan okudu, ezanı okuyan ikâmeti getirsin!" dedi. Ben de ikâmet getirdim."[214]

AÇIKLAMA:

1- Sudâ: Yemen'de San'a ya kırkiki fersah mesafede bir yer adıdır. Bu yer, adını bir kabileden almıştır.
2- Hadiste ezan okuyan kimsenin ikâmet de okuması gerektiği ifade edilmektedir.
Bu meseleyi başka hadisler muvacehesinde değerlendiren âlimler farklı neticelere gitmişlerdir:
Tirmizî'nin kaydettiğine göre ulema çoğunluk itibariyle ezanı kim okudu ise ikâmeti de o yapmalıdır demiştir.
Hâfız el-Hâzimî, Kitâbu'l- İ'tibâr'da der ki: "Ulema şu hususta ittifak etmiştir: "Bir kimsenin ezan, bir başkasının da ikâmet okuması câizdir. Ancak "ikisini de aynı şahsın yapması mı, yoksa ayrı ayrı şahısların yapması mı evladır?" meselesinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk: "Arada fark yoktur, esas olan bu hususta genişlik ve ruhsattır" demiştir. Bu görüşte olanlar arasında İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe ile Hicaz ve Kûfe ulemasının ekseriyeti vardır." İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in bunu mekruh addettiği rivayet edilmiştir.[215]

6. وعن سماك بن حرب قال:]كانَ بِـ◌لٌ يُؤَذِّنُ إذَا دَحَضَتِ الشّمْسُ فَـ◌ يُقِيمُ حَتَّى يَخْرُجَ النّبِيُّ #. فَإذَا خَرَجَ أقَامَ الصَّ◌ةَ حِينَ يَرَاهُ[. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والترمذي .

6. (2469)- Simak İbnu Harb anlatıyor: "Bilâl, güneş (öğlede, batı cihetine) kayınca ezan okurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) odasından çıkıncaya kadar ikâmet getirmezdi. Odasından çıkınca, O'nu görür görmez ikâmet getirirdi."[216]

7. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كانَ لرسولِ اللهِ # مُؤَذِّنَانِ، بِـ◌لٌ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ا‘عْمَى[. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (2470)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki müezzini vardı: Biri Bilâl diğeri İbnu Ümmi Mektûm el-A'mâ."[217]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bir mescidde iki müezzinin istihdam edilebileceğini ifade eder. Mamafih cami ve cemaatin durumuna ve duyulan ihtiyaca göre daha fazla sayıda müezzin istihdamı da câizdir. Nitekim Hz. Osman ihtiyaç artınca dört adet müezzin tayin etmiştir. Şâfiîlere göre, müezzinlerden biri tanyeri ağarmadan ezan okur, tıpkı Bilâl gibi, diğeri de tanyeri ağardıktan sonra okur, tıpkı İbnu Ümmi Mektûm gibi.
Nevevî'ye göre müezzinin birden fazla olması halinde hepsinin bir defada değil, ayrı ayrı okuması efdaldir. Cami büyükse her biri bir köşede okur, küçükse hepsi beraber, aynı anda okuyabilirler. Vakit olduğu takdirde sıra ile hepsinin ayrı ayrı okuması müstehabtır. Beraber okumak cemaate hoş gelmeyecek olursa bir tanesi okur. İhtilaflar kur'a ile halledilir.
İkâmet'e gelince, bunu bir tanesi yapar. İkâmet, ezanı ilk okuyanın hakkıdır. Müezzinler hep bir ağızdan ezan okumuşsa ikâmeti biri getirir. İhtilaf olursa kur'a çekerler. Cami büyük olur, ihtiyaç da duyulursa iki müezzin ikâmet okuyabilir. Bu cevaz hem Şâfiî ve hem de Hanefî mezhebi için mevzubahistir. Vazifeli müezzin varsa onun öncelik hakkı vardır. Cemaatten biri erken davranıp ikâmet getirecek olsa da yeterlidir.
2- İbnu Ümmi Mektûm âmâ bir zattır. Şu halde âmânın müezzinlik yapması câizdir.

3- Hz. Âişe, İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ diyerek tavsif etmiştir. Âlimler bu tavsiften hareketle, kişiyi tarif etmek gibi meşru bir maksadla, kusuruyla zikretmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Şu halde, böylesi bir tavsif, haram olan "gıybet"e girmez.[218]

8. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولَ اللهِ # لِبِلاَلٍ: إذَا أذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ، وَإذَا أقَمْتَ فَأحْدِرْ، وَاجْعَلْ بَيْنَ أذَانِكَ وَإقَامَتِكَ قَدْرَ مَا يَفْرُغُ اكِلُ مِنْ أكْلِهِ، وَالشّارِبُ مِنْ شُرْبِهِ، وَالمعْتَصِرُ إذَا دَخَلَ لِقَضَاءِ حَاجَتِهِ. قالَ: وَلاَ تَقُومُوا حَتَّى تَرَوْنِى[. أخرجه الترمذي.»المعْتَصِرُ« الذي يريد أن يأتى الغائط لقضاء حاجته.

8. (2471)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bilâl (radıyallâhu anh)'e: "Ezan okuduğun zaman ağır ağır oku. İkâmet getirdiğin zaman da peş peşe serî oku. Ezanla ikâmetin arasına, yemek yiyenin yemeğinden, içenini içmesinden, üzerine sıkışarak helaya girmiş olanın heladan fâriğ olacağı bir zaman fasılası koy " diye talimat verdi. Şunu da ilave etti: "Beni görünceye kadar da (ikâmet için) kalkmayın."[219]

AÇIKLAMA:

1-Ezan okunurken, riayeti tavsiye edilen teressül, ezanın kelimelerini birbirinden keserek teker teker söylemek mânasına gelir. İbnu Kudâme teressülü, yavaşlık ve teennî diye açıklar. Böylece ezanın acele edilmeden, her kelimeye müstakil bir nefes tahsis ederek okunmasını ve mesela, baştaki dört tekbirin dört ayrı nefeste okunmasını tavsiye etmiş olmaktadır. Ancak Nevevî: "Ashabımız her iki tekbiri bir nefeste okumayı, yani bidayette Allahu ekber Allahu ekber' bir nefeste, sonra Allahu ekber Allahu ekber'i bir ikinci nefeste okumayı müstehab addetmişlerdir" der. Nevevî'nin bu açıklaması Efendimizin, müezzinin söylediklerini tekrar etmeyi tavsiye ettiği -ki 2439 numarada kaydettik- hadiste belirtilen ezan okunuş tarzına uygundur.
2- İkâmette tavsiye edilen hadr ise teressül'ün zıddıdır. Aslen inmek, düşmek mânasına gelse de kıraatte sür'at, çabukluk demektir. Şârihler, sadedinde olduğumuz nebevî tavsiyeden, ikâmet okurken cümlelerin birbirini hazlıca takib etmesi, araya -ezanda olduğu gibi- fasıla girmemesi gerektiğini anlarlar. İbnu Kudâme: "Ezan gaib olana hitaptır, onun vurgulanarak söylenmesi uygundur. İkâmet ise hazır olana hitaptır, vurgulamaya gerek yoktur" der. Hz. Ömer, Beytu'l-Makdis'e müezzin tayin ettiği zaman: "Ezan okurken ağır ağır oku, ikâmet getirirken serî ol" tembihinde bulunmuştur.
3- Mu'tasır: Dilimizdeki "üzerine sıkışmak" tabirinin karşılığıdır. Büyük veya küçük abdesti sıkışıp, sıkıntısını hisseden, karnını veya fercini sıkan, dolayısiyle helaya girme ihtiyacında olan kimse mânasına gelir.
4- "Beni görünceye kadar kalkmayın" sözü müezzine tembihtir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mescid'in avlu kısmında inşa edilmiş olan hücrelerde ikâmet ediyordu. Namaz vakitlerinde, ihtiyaç anlarında mescide geçiyorlardı. Bu rivayet, Efendimizin sünnetleri hane-i saadetlerinde eda ettiklerini, farzı kılmak üzere mescide teşrif buyurduklarını göstermektedir: "Benim girdiğimi görmeden ikâmet getirmeyin, ben ne zaman kapıdan içeriye adımı mı atarsam ikâmet getirin, böylece farzın edasına hemen başlarız.." demiş olmaktadır.[220]

sahih olduğu belirtilen rivayet merfû'dur [Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözü]; diğeri mevkuf (Hz. Ebû Hüreyre'nin sözü). Bir vecihten mevkuf, bir başka vecihten merfû gelen rivayetler vardır. Kaideten merfû olması esastır.
2- Hadis, abdestsiz olarak ezan okumanın mekruh olduğuna delâlet etmektedir. Bazı kaynaklar, seleften birçoğunun ezan olsun, ikâmet olsun her ikisinin de abdestsiz olarak okunmasının câiz olmayacağına hükmettiklerini belirtir ise de, bu meselede Aynî, el -Hidâye'den naklen şu hükmü kaydeder: "Müezzinin ezan ve ikâmeti abdestli olarak okuması gerekir, zîra ezan ve ikâmet şerefli zikirlerdir. Dolayısıyla bu zikirde taharet müstehabtır. Ancak, abdestsiz olarak ezan okumuş ise bu da câizdir. Şâfiî, Ahmed ve ilim ehlinin tamama yakını böyle hükmetmiştir. İmam Mâlik, ezanda değil, ikâmette taharetin şart olduğunu söylemişir. Atâ, Evzâî ve bazı Şâfiîler her ikisinde de şart olduğunu söylemişlerdir."
Başta Kûfîler olmak üzere abdestsiz olarak okunan ezanın câiz olduğuna hükmedenler şöyle bir mülahaza dermeyan ederler: "Ezan, namazın erkanlarından biri değildir, bu sebeple namaz için şart koşulan temizlik, burada şart olamaz, nitekim istikbâl-i kıble ve huşû da ezanda müstehab değildir, ezan sırasında elin kulaklara konması , muhtelif istikametlere yönelmeler huşûya zıddır."[221]

12. وعن عثمان بن أبى العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ مِنْ آخِرِ مَا عَهَدَ إلَيَّ رسولُ اللهِ #: أنْ اتَّخِذَ مُؤَذِّناً يَأخُذُ عَلى أذَانِهِ أجْراً[. أخرجه أبو داود، والترمذي واللفظ له .

12. (2475)- Osman İbnu Ebî'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana en son vasiyetlerinden biri de, ezanına mukabil ücret almayan bir müezzin tutmamdı."[222]

AÇIKLAMA:

1- Osman İbnu Ebî'l-Âs,[223] Sakîflilerin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gönderdikleri murahhas içerisinde yer almış birisi idi. Hey'etin yaşça en küçüğü, İslam'ı öğrenme hususunda da en hevesli ve gayretlisi idi. Hey'et mensupları müzâkerelerle meşgulken o, gizli gizli gelip İslâm'ı tederrüs ediyordu. Samimiyetle müslüman oldu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onu Tâif'e veli tâyin ederek, gayretini mükafaatlandırdı. Vali olarak birinci ve mühim vazifesi namazları kıldırmaktı. Vazifesi ile igili verdiği talimatlardın birinin müezzin tutmasıyla ilgili olduğunu sadedinde olduğumuz rivâyet göstermektedir.
2- Hadis sarîh bir ifade ile müezzinin, ezan mukabilinde ücret almasının mekruh olduğunu göstermektedir. Bu meselede farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, "Müezzinliği kabul sırasında ücret olarak bu hizmeti yürütecek kimse arar, bulamazsa, humsu'lhumustan vermesinde beis yoktur" vs.demişlerdir.
İbnu'l-Arabî der ki: "Sahih olan şudur: Ezan, namaz, kaza ve her çeşit dînî hizmetlere mukabil ücret alınması câizdir. Çünkü, halife bütün bu hizmetlere mukabil kendisi ücret almaktadır. Öyle ise onun bütün bu hizmetlerdeki naibleri de ücret alırlar... Bu meselede asıl, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözüdür: "Kadınlarımın nafakalarından ve âmilimin ihtiyacından sonra her ne bıraktı isem o sadakadır."
İbnu'l-Arabî, bu sözüyle, müezzini âmil'e kıyas etmiş olmaktadır. sadedinde olduğumuz hadis sahihtir, bu durumda İbnu'l-Arabî'nin kıyası, nassla çatışma halindedir. Ayrıca bu mevzu üzerine, İbnu Ömer'den rivayet edilen bir fetva mevcuttur ve onun fetvasına Ashâb'tan kimsenin itirazı vârid olmamıştır. İbnu Ömer'e: "Seni Allah için seviyorum" diyen bir" zata: Sana Allah için buğzediyorum" diye karşılık verir. Adam sebebini sorunca "Evet, çünkü sen ezana mukabil ücret istiyorsun" der. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan da: "Dört hizmet mukabili ücret alınmaz. Ezan, kırâatu'l-Kur'ân, mukâsım (şerîk) ve kaza" hadisi rivayet edilmişir.[224]
Tirmizî de sadedinde olduğumuz hadis hakkında şu notu düşer: "Ehl-i ilm indinde amel şöyledir: "Müezzinin, ezan hizmetine mukabil ücret almasını mekruh buldular ve müezzinin ezan hizmetini Allah rızası için yürütmesini müstehab addettiler."
Mezkûr hizmetlerin ve bâhusus müezzinliğin ücretsiz yapılması ideal ise de fiiliyatta müezzinlik hizmetini hasbî olarak yürütecek kimseleri bulmak imkânsızlık arzedebilir ve din hizmeti aksar. Böyle durumlarda İmam Mâlik (rahimehulla)'in يَأْمَنْ بِهِ ◌ "Bunda bir mahzur yoktur" fetvası esas alınmalıdır. Dört mezhebin dördü de haktır.[225]

13. وعن أبي بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ:]خَرَجْتُ مَعَ رسولِ الله # لِصَ◌ةِ الصُّبْحِ فَكَانَ مَا يَمُرُّ بِرَجُلٍ إ نَادَاهُ لِلصَّ◌ةِ أوْ حَرَّكَهُ بِرِجْلِهِ[. أخرجه أبو داود.

13. (2476)- Ebû Bekr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte sabah namazı için beraber çıktık. Uğradığı her adama namaz için sesleniyor veya ayağı ile dürtüyordu."[226]

AÇIKLAMA:

Hadis, sabah için hücre-i saâdetlerinden çıkan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidin Suffe bölümünden geçerek namazgâh'a geldiğini ifade etmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm, Suffe ashabından henüz kalkmamış olanları seslenerek uyandırmakta, seslenmekle uyanmayanları da ayağının ucuyla dürterek kımıldatmak sûretiyle uyandırmaktadır. Âlimler, bu hadisten hareket ederek; "Namaza uyanan kimselerin, uyanamıyanları uyandırması gerekir" diye hükmetmişlerdir.[227]

14. وعن أبي أُمامة رَضِيَ اللهُ عَنْه أو عن بعض أصحاب رسولِ الله #:]أنَّ بِ◌ً أخَذَ في ا''قَامَةِ، فَلَمَا أنْ قَالَ: قَدْ قَامَتِ الصَّ◌ةُ؛ قَالَ رسولُ الله #: أقَامَهَا اللهُ وَأدَامَهَا؛ وَقالَ في سَائِرِ ا''قَامَةِ كَنَحْوِ حَدِيثِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه المذْكُورِ في فَضَائِلِ ا'ذَانِ[. أخرجه أبو داود .

14. (2477)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbından bir diğeri tarafından rivayet edildiğine göre, (bir seferinde) Bilâl (radıyallâhu anh) ikâmete başlamıştır. Kad kâmeti'ssalât deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Allah onu (namazı) ikâme etsin ve dâim kılsın!" buyurdu. İkâmetin geri kısmında, ezanın faziletleri bahsinden mezkûr olan Hz. Ömer hadisinde olduğu gibi (müezzinin söylediklerini tekrar şeklinde) hareket ediyordu."[228] [229]

15. وعن نافع:]أنَّ ابن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كانَ يَزِيدُ عَلى ا''قَامَةِ فِي السَّفَرِ إ‌ٌ فِي الصُّبْحِ فَإنَّهُ كَانَ يُنَادِى فِيهَا وَيُقِيمُ، وَكَانَ يَقُولُ: إنَّمَا ا'ذَانُ لِ''مَامِ الَّذِى يَجْتَمِعُ النَّاسُ إلَيْهِ[. أخرجه مالك .

15. (2478)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında ikâmete sadece sabah namazından hem ezan, hem de ikâmet her ikisini okurdu. Derdi ki: "(Seferde ezana hacet yok, çünkü) ezan, kendisine cemaat gelecek olan imama mahsustur."[230]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre, İbnu Ömer, ezanın cemaat toplamak maksadıyla okunduğuna inanmakta, sefer sırasında cumâ ve cemaat sâkıt olduğu için ezanın bir mâna ve gereği kalmadığına hükmetmektedir. O'nun sabah ezanını ihmal etmeyişini Zürkânî şöyle açıklar: "Ezanı, sabaleyin okumak İslam'ın şiarını izhâr etmek içindir. Bir de o vakit küffâra saldırma vaktidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sefere çıkıp bir yere gelince bu vakitte ezan işitmezse saldırır, işitirse saldırmazdı."
İbnu Ömer'in sabah ezanını okuması; "Fecrin doğduğunu, beraberindekilerden uyuyanlara ve bîhaber olanlara duyurmak içindir, diğer vakitler ise zaten kimseye gizli kalmaz" şeklinde de açıklanmıştır.
Abdurrezzak'ın sahih bir rivayetinde İbnu Ömer şöyle der: "Ezan, başlarında komutanları olan ordu veya kafile içindir. Bu durumda namaz için toplanmaları maksadıyla namaz ezanı okunurken, böyle olmayanlara sadece ikâmet yeterlidir."
Sadedinde olduğumuz bu hadise rağmen, Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den meşhur olan ve üç imam ve diğer pek çok âlimlerce de benimsenen görüşe göre, her namazda ezanın meşruiyyetidir. Atâ, bu hususta mübalâğa bile etmiş ve : "Eğer seferde iken ezan okunmamış, ikâmet getirilmemiş ise, namazı iade et" demiştir. Atâ'ya göre, ezan namazın sıhhati için şart kabul edilmiş olabilir.İbnu Abdilberr bu görüşe "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hazerde ve seferde ezanı terketmemiş olması"nı delil gösterir.
Sözün kısası, ulema, seferde olanın da ezan okumasının câiz olduğu, okuduğu takdirde sevap elde edeceği hususunda icmâ eder. Keza her müslüman beldede ezanın gereğinde de icma edlmiştir. Öyle ise bu sünnet yolcu üzerinden düşmez, zaten düşeceği hususunda icma yoktur. Bu söylenen hususlar, Zürkânî'ye göre, "Ezanın insanları toplamaktan başka bir mânası yoktur" diyenlerin zanlarının bâtıl olduğunu göstermeye yeterlidir. Ezanın insanları toplamadan öte pek çok fazîletleri rivayetlerde beyan edilmiştir, bir kısmı daha önce zikredildi.[231]

16. وعن أبي جحيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى بِ‌ًٌ يُؤَذِّنُ، قالَ: فَجَعَلْتُ أتَتَبَّعُ فَاهُ هَاهُنَا وهَا هُنَا بِا'ذَانِ[. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.زاد الترمذي: »وَأُصْبُعَاهُ فِي أُذُنَيْهِ«.

16. (2479)- Ebû Cuhayfe (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'i ezan okurken görmüştür. Der ki: "Ben, ezan okurken, onun ağzını şu tarafa, bu tarafa (sağa sola) dönerken takibe koyuldum."
Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "İki parmağı kulaklarını üzerinde olduğu halde..."[232]

17. وَعند أبي داود:]فَلَمَّا بَلَغَ حَيّ عَلى الصَّ‌َةِ حَيَّ عَلى الفَ‌َحِ لَوّى عَنُقَهُ يَمِيناً وَشِمَاً وَلَمْ يَسْتَدِرْ[.

17. (2480)- Ebû Dâvud'da şu ifadeye yer verilmiştir: "(Bilâl), hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh cümlesine gelince boynunu sağa ve sola çevirdi, bizzat kendi dönmedi." [233]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, Hz. Bilâl'in ezan okuyuş şeklini kısmen tasvir etmektedir. Önceki rivayet, hayye ala'ssalât, hayye ala'lfelâh derken, Hz. Bilâl'in başını sağa ve sola çevirdiğini ifade edeken; ikinci rivayet, bu çevirme keyfiyetinin boyundan yapıldığını belirtmektedir. Yani Hz. Bilâl, bulunduğu yerde sâbit kalarak başını önce sağa çevirip hayye ala'ssalât demekte, sonra da sola çevirip hayye ala'lfelâh demektedir. Ezan sırasında Hz. Bilâl'in dönmesiyle ilgili rivayetler ihtilaflıdır. Bazıları döndüğünü beyan ederken bazıları dönmediğini ifade eder. İbnu Hacer, her iki görüşüde te'lif eder: "Döndü diyenler başın dönmesini, dönmedi diyenler vücudun dönmesini kasdetmiş olmalıdır." der.
Birinci rivayette Müslim'den kaydedilen ziyadeden Bilâl hazretleri'ni ezan okurken ellerini kulaklarının üzerine koyduğunu öğrenmekteyiz.
2- Hadis aslında uzundur, buraya son derece özetlenerek alınmıştır. [234]

EZAN BAHSİNE BİR TETİMME

EZANIN TARİHÇESİ

Ezan bahsi, mevzu üzerine kaydedilen rivayetlerin çokluğundan ve aralarındaki farklılıklardan da anlaşılacağı üzere, pekçok teferruâtı olan, ihtilaflı bir bahistir. Biz burada, münâkaşaya, farklı görüşlerin delillerine girmeden, muhtelif meselelerine ve cumhurca benimsenmiş olan kavillere kısa kısa işaretler koyacağız.
1- Ezan Mekke'de mi teşrî edilmiş, Medîne'de mi? diye farklı rivayetler olmuştur. Mekke'de başlatan rivayetlerin hepsi zayıftır. Ulema Medîne'de teşrî edildiğinde ittifak eder.
Medîne'de hangi yılda teşrî edilmiştir? Bu da çok kesin olmamakla beraber umumîyetle benimsenen kavl, hicretin birinci yılıdır. Mescidin inşasından sonra olmuştur
2- Bazı rivayetlerde ezanın Resûlullah'a vahyen geldiği, Mi'râc sırasında vahyedildiği ifade edilmiştir. Bu rivayetler zayıftır. Ezan Ashâbtan bazılarına rüyalarında öğretilmiştir.
3- Rüyada ezanı görmüş ve öğrenmiş olan sahâbelerin sayısıyla ilgili, muhtelif kitaplarda farklı rakamlar gelmiştir. On küsur, ondört, yedi gibi. Sahih rivayetler bunları reddeder. Ezanı rüyasında iki kişi görmüştür. Hz. Ömer ve Abdullah İbnu Zeyd (radıyallâhu anhümâ). Şu halde: "Namaz ezanını dünya semasında ilk okuyan Cibrîl (aleyhisselâm)'dir. O'ndan Hz. Ömer ve Hz. Bilâl işitti. Hz. Ömer, Resûlullah'a haber vermede önce davrandı..." şeklindeki rivayet de bir kıymet taşımaz.
4-Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ezan okumuş mudur? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ancak bunu te'yid eden sahih bir rivayet yoktur.
5- İhticaca elverişli olmayan bazı rivayetlerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in ezanından aldığı, Hz. Âdem yeryüzüne indiği zaman Cibrîl (aleyhisselâm)'in Âdem için ezan okuduğu beyan edilmiştir. İbnu Hacer bu rivayetleri "garib" olarak değerlendirir.
6- Ezanın okunuş tarzı bizzat Resûlullah tarafından Ebû Mahzûra'ya ta'lim edilmiş, onun muallimliğinde günümüze intikal etmiştir. Ezan sırasında, ellerin kulaklara konmasından, hay'aleteyn'de başın sağa sola çevrilmesine, minarede muhtelif cihetlere dönülmesine kadar, bilinen pekçok teferruât Resûlullah'ın ilk müezzinlerinden rivayet edilmiştir, yani hepsi Efendimizin ta'limine dayanmaktadır.
7- Ezanın hükmü husûsunda da ihtilaf edilmiştir. Bunun sebebi, menşeinin meşverete dayanmış olmasıdır. Zîra, rivayetlerden anlaşılacağı üzere, namaz vaktini duyurma ihtiyacı zuhur edince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "ne suretle duyurma yapalım?" diye istişâre açmış, muhtelif teklifleri dinlemiş, hiç biri kabul edilmeden dağılınmıştır. Sonra rüyada bazı sahâbîlere ezan öğretilmiş, ilk defa Abdullah İbnu Zeyd gelip gördüğünü anlatmış, Resûlullah bunu Bilâl (radıyallâhu anh)'e öğretmesini ve bununla ezan okumasını söylemiş, ezanı duyan Hz. Ömer, rüyada bunun kendisine, de öğretildiğini beyan edince mesele iyice kuvvet kazanmış, hak küya olduğu tebeyyün etmiştir. Zîra Sekîne Hz. Ömer'in diliyle konuşmaktadır.
Görüldüğü üzere, ezanın menşei müşâvereye dayanır. Müşâvere ise mendub bir fiilidir. Öyle ise ezan daha ziyade mendubâta yakın gözükmektedir. Acaba mendub denebilir mi? Bu, hatıra gelebilecek bir soru ise de Resûlullah'ın tatbikatı açısından bakınca vâcib olduğu anlaşılır. Çünkü, Aleyhissalâtu Vesselâm onu takrîr etmiş, takrîrinde devam etmiş, hiç terketmemiş, terkini emretmemiş, terkine ruhsat da vermemiştir. Şu halde bu açıdan vâcibata daha yakındır. Ve bir kere daha tekrar edelim: "Dînimizin bir kısım vâcib , farz ve haramları Resûlullah tarafından va'z ve teşrî edilmiştir."[235]

İSTİKBÂLÜ'L-KIBLE

1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ الله # مَا بَيْنَ المِشْرِقِ وَالمِغْرِبِ قِبْلَةٌ[. أخرجه الترمذي

1. (2481)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır."[236]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin ifade ettiği mâna hususunda ilim adamları ihtilaf etmiştir. Beyhakî, Irakî, Nevevî gibi meseleye eğilen müdakkik alimler bu hadisin her memlekete şâmil âmm bir hüküm taşımadığını, hadisteki hükmün Medîne'ye ve kıble itibariyle Medîne'ye tâbi olan bölgelere ait olduğunu, bulunulan yere göre kıblenin kuzey ve güney ortasında vesair durumlarda da olabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim her nerede olunursa olunsun kıble Ka'be istikâmetinde olacağına göre, Ka'be'nin tam doğusunda yer alan bölgelerde kıble kuzeygüney ortasıdır. Yani kişi, kuzeyi sağına, güneyi de soluna alarak durur. Burada bir başka kıble câiz olamaz. Keza, Ka'be'nin batı istikâmetindeki bölgelerde yer alan kimseler de kuzeyi soluna, güneyi sağına alarak durur. Burada da kıble tek istikâmetedir ve doğuyadır.[237]

2. وعن نافع:]أنّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: مَا بَيْنَ المَشْرِقِ وَالمَغْرِبِ قِبْلة إذَا تَوَجّهَ قِبَلَ الْبَيْتِ[.

أخرجه مالك، والله أعلم .

2. (2482)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) dedi ki: "Kişi Beytullah istikâmetine yöneldi mi doğu ile batı arasında tek bir kıble vardır."[238]

BEŞİNCİ BÂB

NAMAZIN MAHİYETİ VE RÜKÜNLERİ

1. عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسُولُ اللهِ # إذَا قَامَ إلى الصَّ۞ةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ يُكَبِّرُ، فإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ فَعَلَ مِثْلَ ذلِكَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ، وَ۞ يَفْعَلُهُ حِينَ يَرْفَعُ رَأسَهُ مِنَ السُّجُودِ[. أخرجه الستة.وفي أخرى: » يَفْعَلُ ذلِكَ حِينَ يَسْجُدُ« .

1. (2483)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktığı zaman, ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırır sonra tekbir getirirdi. Rükû yapmak isteyince de (ellerini iki omuzu hizasına kaldırmak suretiyle) aynı şeyi yapardı. Rükûdan başını kaldırınca da aynı şeyi yapardı. Ancak bunu, secdeden başını kaldırırken yapmazdı."
Bir başka rivayette: "Bunu, secde ederken yapmazdı" denmiştir.[239]

2. وفي أخرى:]وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ. وقالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبّنَا وَلَكَ الحَمْدُ[. وهذا لفظ الشيخين .

2. (2484)- Bir diğer rivayette: "Başını rükûdan kaldırınca, ellerini aynı şekilde kaldırır ve: "Semi'allâhu limen hamideh, Rabbenâ ve leke'lhamd. (Allah kendine hamdedeni işitir. Rabbimiz, hamd sanadır)" derdi" şeklinde gelmiştir.[240]

3. وللبخارى في أخرى:]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كانَ إذَا دَخَلَ في الصَّ۞ةِ كَبّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ[.

3. (2485)- Buhârî'nin diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) namaza girince tekbir getirir ve ellerini kaldırırdı."[241]

4. وعند مالك وأبى داود:]أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كَانَ إذَا افتَتَحَ الصَّ◌َةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإذَ رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا دُونَ ذلِكَ[.

4. (2486)- Muvatta ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) namaz için iftitah tekbiri getirince (namaza başlayınca), ellerini iki omuzu hizasına kadar kaldırırdı, rükûdan kalkınca daha aşağı kaldırırdı."[242]

5. ولمالك في أخرى:]كانَ يُكَبِّرُ كُلّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. قَالَ ابْنُ جُرَيجٍ: قُلْتُ لِنَافِعٍ: أَكَانَ يَجْعَلُ ا'ولى أرْفَعَهُنَّ؟ قالَ سَوَاءً، قُلْتُ: أشِرْ لى؟ فأشَارَ إلى الثّدْيَيْنِ أوْ أسْفَلَ مِنْ ذلِكَ[.

5. (2487)- Muvatta'nın bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "(İbnu Ömer) eğilip doğruldukça her seferinde tekbir getirirdi."
İbnu Cüreyc der ki: "Nâfi'e (Yani İbnu Ömer ellerini) ilk kaldırmada öbürlerinden daha mı yukarı kaldırıyordu?" diye sordum. Bana:
"Hayır! eşitti" dedi. Ben tekrar:
"Öyleyse bana işaret et (göster)" talebinde bulundum. Göğsüne hatta daha aşağıya işaret etti."[243]

6. و'بى داود:]كانَ رَسولُ اللهِ # إذَا قَامَ الى الصَّ◌ةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ وَهُمَا كَذلِكَ فَيَرْكَعُ. ثُمَّ إذَا أرَادَ أنْ يَرْفَعَ صُلْبَهُ رَفَعَهُمَا حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، وَ◌ يَرْفَعُ يَدَيهِ في السُّجُودِ، وَيَرْفَعُهُمَا في كُلِّ تَكْبيرَةٍ يُكَبِّرُهَا قَبْلَ الرُّكُوعِ، حَتَّى تَنْقَضِىَ صَ◌تُهُ[.وله في أخرى: وَإذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَإذَا انْحَطَّ إلى السُّجُودِ، وَ◌ يَرْفَعُهُمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ .

6. (2488)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktığı zaman ellerini iki omuzunun hizasına kadar kaldırırdı. Sonra eller o halde iken tekbir getirirdi, rükûa giderdi. Sonra belini doğrultmak isteyince ellerini tekrar iki omuz hizasına kadar kaldırır ve, "Semi'allâhu limen hamideh" derdi.
Secdede ellerini kaldırmazdı. Rükûdan önce getirdiği her bir tekbirde ellerini kaldırırdı ve bu hal namazın bitimine kadar devam ederdi."
Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Rükûdan doğrulunca, secdeye eğilince (kaldırır), iki secde arasında kaldırmazdı" denmiştir.[244]

7. وللنسائى:]كانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إذَا دَخَلَ في الصَّ◌ةِ، وَإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ، وَإذَا قَامَ بَيْنَ الرَّكْعَتَيْنِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ كَذَلِكَ حَذْوَ المَنْكِبَيْنِ[.

7. (2489)- Nesâî'nin rivayetinde şöyle gelmiştir: [Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)] namaza girdiği zaman ellerini kaldırırdı. Rükûya gitmek istediği zaman, başını rükûdan kaldırdığı ve iki rek'at arasında kalktığı zaman aynı şekilde ellerini iki omuzunun hizasına kaldırırdı."[245]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz hadisler, iftitah tekbiri sırasında olsun, rükûya eğilirken veya rükûdan doğrulurken ve secdeye giderken olsun ellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. İbnu Ömer'den farklı vecihlerde gelmiş olan bu rivayetlerin hepsi ref'ulyedeyn tabir edilen iki elin omuz hizasına kadar kaldırılmasını te'yid etmektedir.
Bu mesele ulema arasında münâkaşalı bir husustur. Çoğunluk, sadece iftitah tekbirinde değil, diğer rükûya giderken, rükûdan kalkarken,secdeye giderken çekilen tekbirler sırasında da ellerin kaldırılacağı hususunda ittifak ederler. Muhammed İbnu'n-Nasr el-Mervezî Kûfe elhi (Hanefîler) dışında, ulemanın ref'ulyedeyn'in

meşruiyyetinde "icma" ettiğini söyler. Buhârî ref'u'lyedeyn'den bahseden hadisleri müstakil bir cüz'de toplamıştır.
Hülâsa, mesele üzerinde dermeyan edilen münâkaşaya girmeden şunu söyleyeceğiz: Hanefîler dışında kalan diğer mezhepler ref'ülyedeyn'de ittifak ederler.
Hanefîler ise sadece iftitah tekbiri sırasında ellerin kaldırılacağına inanırlar. Hanefîleri bu hükme sevkeden rivayet İbnu Mes'ud'dan gelir. Mezkûr rivayete göre Resûlullah ellerini sadece iftitah tekbirinde kaldırmış, diğer tekbirlerde hiç kaldırmamıştır. Hanefîlerin dayandıkları usûl kaideleri açısından bu rivayet daha sıhhatlidir ve amel etmeye elyaktır. Ref'u'lyedeyn'den bahseden İbnu Ömer rivayeti ise zayıftır, İbnu Mes'ud rivayeti varken onunla amel edilmez. Hanefî kitaplarının ve mesela Serahsî'nin kaydettiği - müteakiben kaydedilecek olandan
başka bu meseleye giren- bir başka rivayete göre, bu mevzu üzerine Ebû Hanife (radıyallâhu anh) ile Evzâî arasında Mekke'de ilmî bir münâzara dahi vukua gelmiş, Ebû Hanîfe kendi görüşündeki haklılığı müdafaa edince, Evzâî merhum sükût buyurmuş ve böylece hak vermiştir. Hanefî mezhebi açısından ehemmiyet taşıyan bu münâzara ile ilgili rivayeti aynen kaydediyoruz:

اِنَّهُ اِجْتَمَعَ هُوَ وَاْ◌َوْزَاعِىُّ فِى دَارِ الْحَنَّاطِينَ بِمَكَّ◌َةَ فَقَالَ اْ◌َوزَاعِىُّ ◌ِ◌َبِى حَنِيفَةَ مَا بَالُكُمْ تَرْفَعُونَ اَيْدِيَكُمْ فِى الصَّ◌َةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَعنْدَ رَفْعِ الرَّأْسِ مِنْهُ؟ فَقَالَ اَبُو حَنِيفَةَ ◌َنَّهُ لَمْ يَصِحَّ عَنْ رَسُولِ اللهِ # فِيهِ شَىْ ءٌ فَقَالَ: كَيْفَ لَمْ يَسِحَّ وَقَد حَدَّثَنِى الزُّهْرِىُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ رَسُولِ اللهِ # اَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِذَا افْتَتَحَ الصَّ◌َةَ وَعِنْدَ الرُّكُوعِ وَ عِنْدَ الرَّفْعِ مِنْهُ فَقَالَ اَبُو حَنِيفَةَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ وَاْ◌َسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ اَنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ اِ◌ّ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّ◌َةِ ثُمَّ يَعُودُ بِشَىْءٍ مِنْ ذلِكَ فَقَالَ اْ◌َوْزَاعِىُّ: اُحَدِّثُكَ عَنِ الزُّهْرِىُّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ اَبِيهِ وَتَقُولُ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ اِبْرَاهِيمُ؟ فَقَالَ: اَبُو حَنِيفَةَ كَانَ حَمَّادُ اَفْقَهُ مِنَ الزُّهْرِىِّ وَاِبْرَاهِيمُ اَفْقَهُ مِنْ سَالِمٍ وَعَلْقَمَهُ لَيْسَ بِدُونِ اِبْرَاهِيمَ فِى الْفِقْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَهُ صُحْبَةُ وَلَهُ فَضْلُ الصُّحْبَةِ فَاْ◌َسودُ لَهُ فَضْلٌ كَبِيرٌ. وَعَبْدُ اللهِ فَسَكَتَ اْ◌َوْزَاعِىُّ.

"Ebû Hanîfe, Evzâî ile Mekke'de Dâru'l-Hınnâtîn'de (Buğdaycılar evi) toplanırlar. Evzâî, Ebû Hanîfe'ye: "Niye namazda rükûya gider ve rükûdan doğrulurken ellerinizi kaldırmazsınız" der. Ebû Hanîfe de: "Zîra bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sahih bir rivayet yoktur" cevabını verir.
Evzâî: "Nasıl olmaz? Zührî bana Sâlim'den, o da babasından, babası da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivayet ettiğine göre, Hz. Pegamber (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başlarken, rükûya doğrulurken ellerini kaldırıyordu" der. Ebû Hanîfe de: "Hammâd'ın İbrahim'den, o da Alkame ve Esved'den, onlar da Abdullah İbnu Mes'ud'dan bize Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sadece namaza başlarken iftitah tekbiri sırasında ellerini kaldırdığını, bundan sonra namaz bitinceye kadar hiç kaldırmadığını rivayet etmiştir" der.
Evzâî de şöyle mukabelede bulunur: "Ben sana Zührî, Sâlim ve babası tarikinden rivayet ediyorum, sen bana Hammâd, İbrahim tarikinden rivayet ediyorsun (yani benim tarikim daha kısa ve âli bir tariktir). Ebû Hanîfe cevaben: "Hammâd, Zührî'den daha fakih (efkah) dir. İbrahim de Sâlim'den daha fakihtir. Alkame'ye gelince: "O fıkıh yönüyle İbnu Ömer' den geri değildir. Eğer İbnu Ömer'in Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le sohbeti varsa, öbürünün de sohbet fazîletinden nasibi var. Esved ise, O da büyük bir fazîlet sahibidir. Abdullah İbnu Mes'ud'a gelince O herkesçe malum, fazla söze ne hacet" der. Ebû Hanîfe'nin bu sözleri karşısında Evzâî sükût eder.[246]
Görüldüğü gibi, münâzara fevkalade ilmî ölçü ve kaideler çerçevesinde cereyan etmiştir. Evzâî hazretleri ref'u'lyedeyn'i isbat eden rivayetin ulvî bir senedle geldiğini söyler, yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e öbürüne nazaran daha kısa(üç kişi) bir senetle ulaştığını söyler. Bu noktada Evzâî haklıdır, çünkü ulemanın müştereken kabul ettiği bir prensip şudur: Diğer yönleriyle eşit olan müteârız iki hadisten senedce ulvî olan, olana müreccahtır. Ama Ebû Hanîfe de kendi açısından haklıdır.Çünkü ona göre râviler fakih ise, fakih olmayanlara müreccahtır. Evzâî'nin zikrettiği râviler sıka ise de fıkıh yönüyle Ebû Hanîfe'nin râvileriyle kıyaslanamaz.Onlar fakih olmaktan çok muhaddistir. Ebû Hanîfe'nin râvileri muhaddis olduğu kadar da fakihtirler.
Evzâî hazretleri, Ebû Hanîfe'nin bu açıklaması karşısında sükût buyurur. Allah her ikisinden de razı olsun.
2- İftitah tekbiri sırasında el kaldırmanın hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir. Zâhirîler farz demiş ise de ulemanın ekseriyeti buna katılmamıştır.Vâcib diyen de olmuştur. Müstehap oluğunda icma'dan bahseden de vardır.

Keza tekbir getirmenin hükmü de münâkaşa edilmiş ise de ulema bunun da farziyyetine kâil değildir. Allah'ı ta'zim ifade eden bir tâbir vâcib ise de Allahu ekber tâbiri müstehabtır.
3- Âlimler, iftitah sırasında "el mi önce", "tekbir mi önce", "ikisi beraber mi?" diye münâkaşa etmişlerdir. Bu meseledeki ihtilaf, esas itibariyle rivayetlerden kaynaklanır. Zîra, bazısı önce elin kaldırılıp sonra tekbir getirildiğini ifade eder.Bazı Hanefîlerle Şâfiîler, ikisinin berabe olmasını (mukarene) esahh bulurken, Hanefîlerden bir kısmı önce elin kaldırılıp, sonra tekbir getirilmesini esas almışlardır. el-Hidâye'de bu görüş şöyle açıklanır: "Doğrusu önce elleri kaldırıp, sonra tekbir getirmektir. Zîra elleri kaldırmak, büyüklük sıfatını Allah dışındaki mahlukattan nefyetmektir, tekbir ise bu sıfatı Allah'a has kılmaktır. Bilindiği üzere nefyetmek kelime-i şehadette de önce zikredilmiştir. İsbat sonra zikredilmiştir.
Bu bâbta rivayetlerin ihtilafı, mesele üzerine Resûlulla'ın genişlik ve ruhsat teşrî ettiğini, hepsinin de sahih ve câiz olduğunu ifade eder. "Elleri kaldırma tekbirle beraber olmalıdır" diyenlerin bir kısmı, bunun hikmetini, "namazın başlamış olduğunu sağır duyar, kör de görür, ânında niyet ederler" şeklinde açıklamıştır.
Eli kaldırmanın hikmeti zımnında muhtelif açıklamalar yapılmıştır. Bazıları: "Dünyayı geriye atıp, bütün varlığı ile ibadete teveccüh etmektir." Bazıları: "Namaza ta'zimdir", bazıları: "Allahu ekber sözüne fiilini de uydurarak tam teslimiyet ve tam inkıyaddır", bazıları: "Kıyâmın kemaline işarettir", bazıları "Kul ve ma'bud arasındaki hicâbın kalkmasına işarettir." Bazıları: "Bütün bedeniyle kıbleye yönelmektir" vs. demiştir. Kurtubî, son kaydettiğimiz te'vili "en münasibi" diye değerlendirmiştir. İmam Şâfiî'ye, "Elleri kaldırmanın mânası nedir?" diye sorulunca: "Allah'a ta' zim, Resûlünün sünnetine ittibadır" şeklinde cevap vermiştir. İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in: "Elleri kaldırmak namazın zînetlerindendir" dediğini rivayet eder. Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh): "Her kaldırmada on sevap vardır, her bir parmak için bir sevap vardır" buyurmuştur.
4- Ellerin nereye kadar kaldırılacağı da rivayetlerde farklıdır. Fukaha da bu hususta ihtilaf etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî ve İmam Mâlik omuzlara kadar kalkacağına hükmetmişlerdir. Hanefîlere göre kulakların yumuşağına kadar kalkmalıdır. Yani baş parmak kulak yumuşağına değmeli, diğerleri kulakla yan yana gelmelidir.[247]

8. وعن عَلْقَمَةَ قال:]قالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ يَوْماً أَ أُصَلّى بِكُمْ صَ◌ةَ رَسُولِ اللهِ #. قَالَ فَصَلّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إّ مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ اِفْتِتَاحِ[.

8. (2490)- Alkame (rahimehullah) anlatıyor: "Size Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazıyla namaz kıldırayım mı?" dedi ve namaz kıldı. Bu namazda ellerini bir kere iftitah tekbiri sırasında kaldırdı, başka kaldırmadı."[248]

9. وفي أخرى:]كانَ رسولُ اللهِ # يُكَبّرُ في كُلِّ خَفْض وَرَفْعٍ وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ، وَأبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهما[. أخرجه أصحاب السنن .

9. (2491)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her eğilip doğrulmalarda, kıyâm ve oturmalarda tekbir getirirdi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) de aynı şekilde tekbir getirirlerdi."[249]

AÇIKLAMA:

Önceki açıklamada belirttiğimiz üzere Hanefîler, "Namazda ellerin sadece iftitah tekbiri sırasında kaldırılması gerekir, rükûya giderken veya rükûdan doğrulurken veya secdeye giderken eller kaldırılmaz" diye hükmederken, bu rivayetle bu mânada birkaç başka rivayeti esas almışlardır. Müteakiben kaydedilecek olan da aynı hükmü te'yid eder.
Şerh kitaplarında hadisin sıhhati üzerine açıklamalar, münâkaşalar dermeyan edilmiştir, burada teferruât faidesizdir.[250]

10. وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رسولَ اللهِ # إذَا افْتَتَحَ الصَّ◌ةَ رَفَعَ يَدَيْهِ إلى قَرِيبٍ مِنْ أُذُنَيْهِ ثُمَّ يَعُودُ[. أخرجه أبو داود .

10. (2492)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iftitah tekbiri alırken gördüm. Ellerini kulaklarına yakın kaldırmıştı. Sonra (namazdan çıkıncaya kadar) başka kaldırmadı."[251]

11. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَنَّهُ كانَ يُصَلِّى بِهِمْ فَيُكَبِّرُ كُلَّمَا خَفَضَ وَرَفَعَ. فَقِيلَ لَهُ: مَا هذَا التَّكْبِيرُ؟ فقَالَ: إنَّهَا لَصَ◌َةُ رَسُولِ اللّهِ #[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.وعن أبي داود والترمذي: »كَانَ إذَا كَبَّرَ نَشَرَ أصَابِعَهُ«.وفي أخرى للترمذي: »كَانَ يُكَبِّرُ وَهُوَ يَهْوى« .

11. (2493)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den yapılan rivayete göre, halka namaz kıldırdığı zaman, her eğilip doğrulmada tekbir getirirdi. Kendisine:
"Bu tekbirler de ne?" dendiği vakit:
"Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazıdır!" diye cevap verirdi."
Bu hadis, Sahiheyn'in rivayetine lafzen uygundur. Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivayetinde: "(Ebû Hüreyre) tekbir getirince parmaklarını açardı" denmiştir.
Tirmizî'nin bir diğer rivayetinde "O eğilirken tekbir getirirdi" denmiştir.[252]

12. وفي أخرى ‘بى داود:]لَوْ كُنْتُ قُدَّامَ النَّبِيِّ # لَرَأيْتُ إبْطَيْهِ [.

12. (2494)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Şayet Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ön cihetinde olsaydım koltuk altlarını görürdüm (kollarını öylesine yüksek kaldırırdı)."[253]

13. وفي أخرى للنسائى:]أنَّ أبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه جَاءَ إلى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْق وقالَ: ثَ◌َثٌ كانَ رَسولُ اللّهِ # يَعْمَلُ بِهِنَّ

تَرَكَهُنَّ النَّاسُ: كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ في الصَّ◌َةِ مَدّاً وَيَسْكُتُ هُنَيْئَةً. وَيُكَبِّرُ إذَا سَجَدَ[.

13. (2495)- Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Beni Züreyk Mescidi'ne geldi ve dedi ki: "Üç şey var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları yapıyordu, halk ise terketmiş durumda... Namazda ellerini uzatarak kaldırırdı, (Fatihayı okuyunca kırâate geçmezden önce) bir miktar sükût buyurdu, secdeye varınca (ve secdeden kalkınca) tekbir getirirdi."[254]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin bu hadisi çok farklı vecihlerde rivayet edilmiştir. Yukarıda 2493-2495 numaralı hadisler arasında bu vecihlerden bazıları kaydedilmiş olmaktadır. Bu rivayetlerden şu hususlar anlaşılmaktadır:
1- Namaz sırasında gerek rükû ve gerekse secdelere, hep eğilip doğrulamalarda telaffuz edilen tekbirler -ki bunlara intikal tekbiri de denir- sünnettir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunlara, namazda yer vermiş, Ebû Hüreyre hazretleri de, namaz kılarken bu tekbirleri getirmiş ve bunun sünnet olduğunu ayrıca belirtmiştir.
2- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin: "Halk bunu bıraktı" diye yakınması, tarihî bir vak'aya işaret eder. Şârihlerimiz Benî Ümeyye'nin intikal tekbirlerini terkettiğini belirtir. Tekbiri terk edenler arasında Hz. Muâviye, Ziyâd, Ömer İbnu Abdilaziz'in de ismi geçer. İbrahim Nehâî, "Tekbirleri ilk noksan bırakanın Ziyâd olduğunu", "Ebû Hüreyre ise -soru üzerine- Hz. Muâviye olduğunu" söylemiştir. Bir başka rivayet bu meselede ilk şahsın Velîd İbnu Ukbe olduğunu zikreder.
Görüldüğü üzere, seleften bazıları intikal tekbirlerini getirmezlermiş. Bazı alimler intikal tekbirlerinin cemaat namazına ait olduğunu bile söylemiştir. Abdurrahman İbnu Ebzâ'dan gelen bir rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de intikal tekbirlerini getirmediği söylenmiştir. Şu halde tekbirin alınmadığına dair rivayetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e kadar dayanmaktadır. Demek oluyor ki, Resûlullah, bunun farz olmadığını göstermek için zaman zaman terketmiştir. Ulema, bu sebepten olacak ki intikal tekbirlerinin "sünnet" olduğunu söylemiş, farz ve vâcib olmadığını belirtmiştir. İmam Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik hazerâtı bu kanaattedir. İmamlardan sadece Ahmed İbnu Hanbel bu tekbirlerin vâcib olduğuna hükmetmiştir. Bazıları: "Bu

tekbirler namazın süsüdür, terkinde bir beis yoktur, bunlar daha çok cemaat namazında intikalleri cemaate duyurmak içindir" demiştir.
İntikal tekbirleri uzatılabilir de kısa da tutulabilir. Sözgelimi rükûdan secdeye giderken, secdeye varıncaya kadar uzatılması câizdir. Uzatma bilhassa Şâfiîler nezdinde efdaldir. Ayrıca bu tekbirler Hanefîlere göre tam eğilirken, tam doğrulurken alınmalıdır, daha önce veya daha sonra alınması câiz değildir.[255]

14. وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى النَّبيَّ # رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ دَخَلَ فِي الصَّ◌ةِ كَبَّرَ[. قال أحد الرواة:]حِيَالَ أُذُنَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ بِثَوْبِهِ ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلى اليُسْرَى. فَلَمَّا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ أخْرَجَ يَدَيْهِ مِنْ الثَّوْبِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا ثُمَّ كَبَّرَ فَرَفَعَ. فَلَمَّا قالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمَّا سَجَدَ سَجَدَ بَيْنَ كَفَّيْهِ[. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود، والنسائى .

14. (2496)- Vail İbnu Hucr (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, namaza girdiği sırada ellerini kaldırıp tekbir getirirken görmüştür.
[Râvilerden Hemmâm Resûlullah'ın ellerini kulaklarının hizasına kadar kaldırdığını gösterdi.] (41) Sonra elbisesine gömüldü, sonra sağ elini sol elinin üstüne koydu. Rükûya gitmek isteyince, ellerini elbiseden çıkardı. Sonra onları kaldırdı, sonra tekbir getirdi ve rükûya gitti, semi'allâhu limen hamideh dediği zaman ellerini kaldırdı, secdeye gittiğinde ellerinin arasına secde etti."[256]

15. و'بى داود في أخرى قالَ:]ثُمَّ أتَيْتُ المَدِينَةَ بَعْدَ فَرَأيْتُهُمْ يَرْفَعُونَ أيْدِيهُمْ إلى صُدُورِهِمْ فِي افْتِتَاحِ الصَّ◌ةِ وَعَلَيْهِمْ بَرَانِسُ وَأكْسِيَةٌ[.

15. (2497)- Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "...Sonra Medîne'ye geldim, gördüm ki (halk, namazı) üzerlerinde bürnuz ve kisalar(42) olduğu halde kılıyor ve namaza başlarken ellerini göğüslerine kadar kaldırıyor."[257]

16. وفي أخرى قالَ:]صَلَّيْتُ مَعَ رَسولِ اللهِ #، فَكَانَ إذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ الْتَحَفَ. ثُمَّ أخَذَ شِمَالَهُ بِيَمِينِهِ وَأدْخَلَ يَدَيْهِ فِي ثَوْبِهِ. فَإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ أخْرَجَ يَدَيْهِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا، وَإذَا أرَادَ أنْ يَرْفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ سَجَدَ وَوَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ السُّجُودِ أيْضاً رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى فَرَغَ مِنْ صَ◌تِهِ[.

16. (2498)- Bir diğer rivayette der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kıldım. Tekbir getirdiği zaman ellerini kaldırıyor, sonra (elbisesine) gömülüyordu. Sonra sol elini sağ eliyle tutuyor, ellerini elbisesine sokuyordu, rükû yapmak istediği zaman ellerini çıkarıp sonra kaldırıyordu. Rükûdan başını kaldırmak isteyince de ellerini kaldırıyor, sonra secde ediyordu. (Secdede) yüzünü elleri arasına koyuyor idi. Keza başını secdeden kaldırınca da ellerini kaldırıyordu. Namaz bitinceye kadar (her rek'atte böyle yapıyordu)."[258]

17. وفي أخرى:]أنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى كَانَتَا بِحِيَالِ مَنْكِبَيْهِ، وَحَاذَى بِإبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ كَبَّرَ[.

17. (2499)- Bir diğer rivayette şöyle der: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ellerini, omuzları hizasına kadar kaldırdı. Baş parmaklarını da kulaklarıyla, hizaladı, sonra tekbir getirdi."[259]

18. وفي أخرى:]رَآهُ # رَفَعَ يَدَيْهِ مَعَ التَّكْبِيرَةِ[.وفي أخرى: »رَفَعَ إبْهَامَيْهِ إلى شَحْمَةِ أُذُنَيْهِ« .

18. (2500)- Bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı iftitah tekbiriyle birlikte ellerini kaldırırken görmüştür."[260]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın namazı nasıl kıldığını bize bütün teferruâtıyla rivayet eden bu yüce sahâbî Vâil İbnu Hucr, Hadramevtlidir. Babası oranın şeflerindendir (Melik). Kavminin elçisi olarak Resûlullah'a biat etmek üzere Medîne'ye hareket eder etmez, Aleyhissalâtu Vesselâm, onun geleceğini Ashâb-ı güzîn'e birkaç gün önceden haber vermiş ve şöyle demiştir: "Size uzak bir diyardan, Hadramevt'ten Vâil İbnu Hucr geliyor. Mûti, Allah ve Resûlünun aşkı ile dolu olarak geliyor. O, melikler hanedanının son evladıdır."
Efendimiz, Vâil yanına girince ziyade iltifat ve ikramda bulunur. Kendi yakınına çağırır. Ridâsını yere serer, bir kısmına onu oturtur, geri kalan kısmına kendisi oturur. Bu tavır, Resûlullah'ın nâdir talihlilere bahşettiği mühim ikramlardandır. Ayrıca Vâil (radıyallâhu anh)'e اَللّٰهُمَّ بَارِكْ فِى وَائِلَ وَوَلَدِهِ
"Allahım Vâil ve evladlarını mübârek kıl" diye duâ eder.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Vâil'i Hadramevt'in mahallî şeflerine[261] âmil (genel vâli) tâyin eder, bazı arazilerin tasarrufunu bağışlar. Beraberinde (İslam'ın tebliği v.s. danışmanlık hizmetleri için) Hz. Muaviye'yi gönderir.
Vâil bilahare Kûfe'ye yerleşecek ve Hz. Muâviye'nin hilafetine kadar orada yaşıyacaktır. Muâviye ile karşılaşmış ve ondan ikram görmüştür.
Vâil, Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında olarak savaşta yer almış, Hadramevt'in bayraktarlığını yapmıştır.
Kendisinden oğulları Alkame ve Abdulcebbar rivayette bulunmuştur. Vâil'in, Resûlullah'tan sadedinde olduğumuz namazla ilgili hadislerin dışında rivayetleri vardır.
Vâil (radıyallâhu anh), Hz. Muâviye'nin hilafeti yıllarında vefat etmiştir. Rivayete göre, Hadramevt'e Hz. Muâviye ile giderken yolda kendisi deve üzerinde, Hz. Muâviye yaya olarak yol alırlar. Hz. Muâviye, kumların sıcaklığından şikayet eder ve devenin terkisine almasını söyler.
"Sen meliklerin terkisine binemezsin" cevabını verir. Ayakkabısını bari emaneten vermesini rica eder.
"Devenin gölgesinden istifade et!" karşılığında bulunur. Hz. Muâviye'nin ikramına mazhar olunca: "Keşke o yolculuk sırasında devemin önüne alsaymışım!" diye hayıflanır.
2- Vâil (radıyallâhu anh)'in Ebû Dâvud'da yer alan bir ifadesi, Resûlullah'ın namazını kasdî bir nazarla tedkik ettiğini göstermektedir. Der ki: "(Kendi kendime): "Resûlullah namazı nasıl kılıyor iyice bir bakayım dedim... "
Bu sebeple onun rivayetlerinde ince teferruâtlara rastlanır. Oturma sırasında ellerin, parmakların, ayakların durumu gibi. Yukarıda kaydedilen rivayetlerde yer verilen mühim hususlar şöyle özetlenebilir:
***** Namaz sırasında elbise boldur. Tekbirden sonra "gömülme" olarak ifade ettiği müşahade bunu ifade eder. Bidayette rahatça sarkan bürnuz, eller bağlanınca ve vücud huşû ile sabit kalınca, elbisenin daralarak kolları örtmesi, -veya elbisenin bol ve uzun olan yenleri içerisinde- kolların kaybolması gibi durumlar bunu ifade eder.
***** Eller sadece ittitah tekbirinde değil, her intikalde kaldırılmaktadır. Kaldırma, bazan "göğüs", bazan da "kulak" hizasına kadar diye ifade edilmiştir.
***** Sağ el sol elin üstünde olacak şekilde eller önde bağlanmaktadır. Ebû Dâvud'un bir rivayetinde bu bağlama daha teferruâtlı tasvir edilir: "Sağ elini sol avcunun sırtı, bileği ve kolu üzerine gelecek şekilde koydu."
***** Secdede eller aralıklı olarak konmakta, baş ikisi arasına secde etmektedir. Rivayette eller omuza göre daha mı ilerde, daha mı geride yoksa aynı hizada mı belli değildir. Bazı şârihler: "Omuzların hizasına koydu" şeklinde açıklama getirmiş ise de, metinde buna hükmetmeye imkan tanıyan bir karîne mevcut değildir."
***** Oturuş sırasında ayak ve ellerin vaziyeti de tasvir edilmiştir. Hz. Vâil'in bu tasviri 2644 numaralı hadiste kısmen gelecektir.
***** Secdeden başını kaldırınca ellerini kaldırması, alimlerin büyük çoğunluğunca rivayet hatası olarak değerlendirilmiştir. Bu ziyade, hadisin diğer vecihlerinde mevcut değildir. Bâbın başında İbnu Ömer'den kaydedilen rivayetler (2483, 2488) secdede ellerin kaldırılmasını reddederler. Bu hadisler sıhhatçe üstündür. Ulemanın kâhir çoğunluğunca reddedilse de Ebû Bekr el-Münzir, Ebû Ali et-Taberî ve bazı hadisciler secdeden kalkarken elleri kaldırmanın müstehap olduğunu söylemiştir.[262]

19. وعن سعيد بن الحرث المعلى قالَ:]صَلّى لَنَا أبُو سَعِيدٍ الخُدْرِيّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه. فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ السُّجُودِ، وَحِينَ سَجَدَ، وحِينَ رَفَعَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ، وقالَ: هكَذَا رَأيْتُ النَّبيَّ #[. أخرجه البخارى .

19. (2501)- Saîd İbnu Haris el-Muallâ (rahimehullah) anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) bize namaz kıldırdı. Secdelerden başını kaldırırken, secdeye giderken, iki(nci)rek'atten kalkarken, tekbirlerini cehrî (sesli) olarak getirdi ve sonunda:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yapar gördüm!" diye açıklamada bulundu."[263]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer Buhârî Şerhi'nde hadisin bir başka vechini kaydeder. Buna göre, Medîne'de imamet vazifesini yürüten Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) bir ara hastalanır. O'nun yerine imâmete geçen Ebû Saîdi'l-Hudrî namazı kıldırır. İftitah ve rükû tekbirlerini cehrî yapar. Namaz bitince kendisine: "Halk kıldırdığın namaz hususunda ihtilafa düştü" denilir. Bunun üzerine minberin yanına giderek:
"Vallahi, ben namaz hususunda ihtilaf etmiş veya etmemişsiniz ona karışmam. Ancak ben Resûlullah'ın namazı böyle kıldırdığını gördüm!" açıklamasında bulunur.
İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Görünen o ki, aralarında çıkan ihtilaf, tekbirlerin cehrî veya sırrî olmasıyla ilgilidir. Emevîlerden Mervân ve diğerleri, daha önce açıkladığımız üzere[264] tekbirleri sırrî (sessiz) okuyorlardı. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), Mervân'in Medîne valiliği sırasında imâmet yapıyordu."
Yeri gelmişken şu hususu bir kere daha belirtelim: "Muvatta'da kaydedilen rivayete göre, Ebû Hüreyre'den meşhur olan tarz şöyledir: "O, secdeden kalkma esnasında tekbir getirir, -bazılarının yaptığı üzere- belini tam doğrultuncaya kadar te'hir etmezdi."[265]

20. وعن مُطَرِّفِ بنِ عبدالله قالَ:]صَلَّيْتُ خَلفَ عَليّ بن أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أنَا وَعِمْرَانُ بنِ حُصينَ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ كَبَّرَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ كَبَّرَ، وَإذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.وعند النسائى: »فَكَانَ يُكَبِّرَ في كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ وَيُتِمَّ الرُّكُوعَ« .

20. (2502)- Mutarrif İbnu Abdillah (rahimehullah) anlatıyor: "Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh)'in arkasında ben ve İmrân İbnu Husayn beraber namaz kıldık. Ali (radıyallâhu anh) secde edince tekbir getiriyor, başını kaldırınca tekbir getiriyor, iki(nci) rek'atten kalkınca yine tekbir getiriyordu."[266]
Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "Her eğilme ve her kalkmada tekbir getirir, rükûyu tamamlardı."[267]

AÇIKLAMA:

1- Gerek önceki hadiste ve gerekse burada "iki rekatte tekbir..." tâbirini âlimler iki surette anlamışlardır:
a) Her iki rek'atte, ikinci secdeden sonra kıyâma kalkarken tekbir getirdi...
b) İkinci rek'atte teşehhüd'den sonra üçüncü rek'ate kalkış esnasında tekbir getirdi...
Biz tercümeyi, iki mânayı da muhtemil olsun diye iki(nci) rek'at şeklinde yaptık.
2-Bu rivayet de İbnu Hacer'in te'viline göre, zâhiren yeterince sarih olmasa da, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin tekbiri kalkma sırasında çektiğini ifade etmektedir.[268]

21. وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ #: كانَ إذَا قَامَ إلى الصَّ◌َةِ المَكْتُوبَةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ وَيَصْنَعَ مِثْلَ ذَلِكَ إذَا قَضى قِرَاءَتَهُ وَأرَادَ أنْ يرْكَعَ، وَيَصْنَعُهُ إذَا رَفَعَ مِنَ الرُّكُوعِ، وَ◌َ يَرْفَعُ يَدَيْهِ في شَيْءٍ مِنْ صَ◌َتِهِ وَهُوَ قَاعِدٌ، وَإذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ كَذَلِكَ وَكَبَّرَ[. أخرجه أبو داود .

21. (2503)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) farz namaza kalkınca tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırırdı. Kıraatini tamamlayıp rükûya gitmek isteyince aynı şeyi yapardı. Rükûdan kalkınca da aynı şeyi yapardı. Oturur vaziyette iken ellerini hiçbir surette kaldırmazdı. İki(nci) secdeden de kalkınca ellerini aynı şekilde kaldırır ve tekbir getirirdi."[269]

AÇIKLAMA:

Şârihler burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle rek'ateyn (iki rek'at) kasdedildiğini belirtirler. Çünkü, hadisin diğer vecihlerinde secdeteyn yerine rek'ateyn gelmiştir. İki(nci) rek'atten sonraki kalkışla, teşehhüdden sonraki kalkışın kastedildiğini önceki açıklamamızda belirtmiştik. Şu halde, teşehhüd'den sonraki kalkışta ellerin kaldırılması müstehab olmaktadır.
Şunu da kaydedelim ki, sadece Hattâbi, burada geçen secdeteyn (iki secde) kelimesiyle, her rek'atte yapılan malum iki secdenin kastedildiğini söylemiş, ancak secde sırasında ellerin kaldırılacağını hiçbir fakihin

söylemediğini belirterek kendisi gereksiz bir çıkmaza girmiştir. İbnu Raslân der ki: "Hattâbî, hadisin başka vecihlerinde secdeteyn kelimesinin yerine rek'ateyn kelimesinin kullanıldığını görmemiş olmalıdır. Görseydi, bu kelimeyi rek'ateyn'e hamlederdi."[270]

22. وعن أبي قبة]أنَّ مَالِكَ بْنَ الحويرث رَضِيَ اللهُ عَنْه رَأى النَّبيَّ # يَرْفَعُ يَدَيْهِ إذَا كَبَّرَ، وَإذَا رَكَعَ، وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ حَتّى يَبْلُغَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.زاد النسائى في أخرى: »وَإذَا سَجَدَ وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ السُّجُودِ« .

22. (2504)- Ebû Kılâbe anlatıyor: "İbnu Hüveyris (radıyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın (namaza başlarken) tekbir getirdiği, rükûya gittiği, rükûdan başını kaldırdığı zaman, kulağının üst kısmına ulaşıncaya kadar ellerini kaldırdığını görmüştür."[271]
Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "...secde ettiği ve secdeden başını kaldırdığı (zaman da ellerini kaldırırdı)."[272]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet namazda tekbirler sırasında ellerin nereye kadar kaldırılacağı hususunda açıklamada bulunuyor. Hadiste geçen furû' kelimesi fer'in cem'idir, bir şeyin üst kısmı demektir. Kulağın üst kısmı olarak anlaşılmıştır. Ancak bazılarınca kulak memesi diye izah edilmiştir. Müslim'in bir rivayetinde "kulaklarının hizasına kadar" tabiri geçer. Nevevî, bu hadislere dayanarak el kaldırma işi'ni şöyle tavsif eder: "Mezhebimizde (Şâfiî) ve cemâhir'in mezhebinde meşhur şekli şöyledir: Musalli, ellerini omuzları hizasında kaldırır, şöyle ki: Parmaklarının kenarları kulaklarının üst hizasında, başparmakları kulak memelerinin hizasında, avuçları omuzlarının hizasında olur. Şâfiî merhum, bu babta gelen farklılıkları böylece cem'etti ve diğer âlimler onun bu izahını yerinde buldu."
Aliyyü'l-Kârî de Mirkât'ta meseleyi Kadı İyâz'dan naklen şöyle açıklar: "İmamlar, iftitah tekbiri (tahrim) sırasında ellerin kaldırılmasına sünnet demekte müttefiktirler, ancak bunun nasıl olması gerektiğinde ihtilaf ederler. Mâlik ve Şâfiî, musallinin ellerini omuz hizasına kadar kaldıracağını, Ebû Hanîfe kulak hizasına kadar kaldıracağını söyler."[273]

23. وعن النّضر بن كثير السعدى قال:]صَلّى إلى جَنْبى عَبْدُاللهِ بنِ طَاوُسٍ في مَسْجِدِ الخَيْفِ فَكَانَ إذَا سَجَدَ السَّجْدَةَ ا ُولى فَرَفَعَ رَأسَهُ مِنْهَا رَفَعَ يَدَيْهِ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ، فَأنْكَرْتُ ذَلِكَ. فَقُلْتُ لِوُهَيْب بنِ خَالِدٍ: فقَالَ وُهَيْبٌ: تَصْنَعُ شَيْئاً لَمْ تَرَ أحَداً صَنَعُهُ؟ فقَالَ ابنُ طَاوُسٍ: رَأيْتُ أبِي يَصْنَعُهُ؛ وَقالَ أبِي: رَأيْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَصْنَعُهُ، وَ أعْلَمُ إ أنَّهُ قالَ كانَ النّبيُّ # يَصْنَعُهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

23. (2505)- Nadr İbnu Kesîr es-Sa'dî anlatıyor: "Abdullah İbnu Tâvus, Mescidü'l-Hayf'da yanıbaşımda namaz kıldı. İlk secdeyi yapıp secdeden başını kaldırdığı zaman ellerini yüzünün hizasına kadar kaldırmıştı. Ben bunu hoş bulmadım ve Vüheyb İbnu Hâlid'e söyledim. Vüheyb ona:
"Sen hiç kimsede görmediğin birşey mi yapıyorsun?" dedi. Ancak Tâvus cevaben:
"Babamın onu yaptığını gördüm. Üstelik babam şunu da söylemişti:
"İbnu Abbâs (radıyallâhu anh) böyle yaptığını gördüm. Üstelik onun: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yapıyordu" demiş olmasından başka bir şey de bilmiyorum."[274]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste sarih olarak, secdelerde baş, yerden kalkarken ellerin yüzün hizasına kadar kaldırılacağı ifade edilmektedir. Bu meseleye 2500 numaralı hadisin açıklamasının sonunda genişçe yer vererek ulemanın secdeden kalkarken ellerin kaldırılmaması gerektiğinde ittifak ettiğini belirttik. Burada şunu da ilave edelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin râvilerinden olan Nadr İbnu Kesîr, kendisiyle amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir. Kütüb-i Sitte'de böyle hadisler yer alır mı? sorusuna cevabımız şudur: Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislerin durumlarını açıklarken zıddiyet hadisleri'nden bahsetmiş, müellifler bir bâbta gelen ve bazı âlimlerce amel edilmiş olan zayıf hadisleri de -zaafına dikkat çekmek maksadıyla- bilerek almışlardır. (Bu mevzu ileride

tafsilatiyla ele alınacaktır). Bu çeşit hadislerin varlığı o kitaplara olan itimadımızı sarsmaz, bilâkis âlimlere olan saygı ve güvenimizi artırır. Onlar, kendisi açılarından, amel edilmeyecek kadar zayıf olan hadisleri de -onlarla amel eden bazı fakihler bulunduğu için- göstermiş olmakla ilmî bîtaraflıklarını ortaya koymuş olmaktadırlar.[275]

.24 وعن ميمون المكى:]أَنَّهُ رَأى عَبْدَ اللهِ بنَ الزُّبَيْرِ وَصَلّى بِهِمْ، يُشِيرُ بِكَفَّيْهِ حِينَ يَقُومُ، وَحِينَ يَرْكَعُ، وَحِينَ يَسْجُدُ، وَحِينَ يَنْهضُ لِلْقِيَامِ. فَيَقُومُ فَيُشِيرُ بِيَدَيْهِ، قالَ فَانْطَلَقْتُ إلى ابنِ عَبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فَقُلْتُ إنِّى رَأيْتُ ابنَ الزُّبَيْرِ صَلّى صَ‍ةً لَمْ أرَ أحَداً يُصَلِّيها. فَوَصَفْتُ لَهُ هذِهِ اشَارَةَ، فقَالَ: إن أحْبَبْتَ أنْ تَنْظُرَ إلى صَ‍ةِ رَسولِ اللهِ # فَاقْتَدِ بِصَ‍ةِ عَبْدَ اللهِ ابْنِ الزُّبَيْرِ[. أخرجه أبو داود.

24. (2506)- Meymûn el-Mekkî, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallâhu anh)'i gördüğünü ve kendilerine namaz kıldırdığını anlatmıştır. Devamla der ki: "Abdullah namazda kıyâm, rükû, secde ve secdeden kıyâma kalkma esnalarında elleriyle işaret yapıyordu (ellerini kaldırıyordu). İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a gittim. Ve:
"İbnu Zübeyr'i hiç kimsede görmediğim bir tarzda namaz kılıyor gördüm" deyip onun namazda yaptığı işareti anlattım. Bana:
"Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazını görmekten hoşlanırsan, Abdullah İbnu Zübeyr'in namazına uy!" dedi."[276]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen işaret yapıyor ifadesinden maksad, elini kaldırmasıdır. Önceki hadiste olduğu gibi bu hadiste de, secdeden kalkarken elin kaldırılması meselesi, 2500 numaralı hadiste açıklandığı üzere, 2483 numarada kaydedilen müttefekun aleyh, İbnu Ömer hadisine muhalif olduğu için amel ve istidlale salih bulunmamıştır.[277]

.25 وعن عمران بن الحصين رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَتْ بِى بَوَاسِيرُ فَسَألْتُ النّبِيَّ # عَنِ الصَّةِ. فقَالَ: صَلِّ قَائِماً وَإنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِداً: فإنَّ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلى جَنْبٍ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

25. (2507)- İmrân İbnu'l-Husayn (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bende basur vardı. Namazı nasıl kılacağım diye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sordum.
"Ayakta kıl, muktedir olmazsan oturarak kıl, buna da muktedir olmazsan yan üzeri (yatarak) kıl" buyurdu."[278]

.26 وفي أخرى:]أنَّهُ سَألَ النّبِيَّ # عَنْ صَ‍ةِ الرَّجُلِ قَاعِداً. قالَ: إنْ صَلّى قَائماً فَهُوَ أفْضَلُ، وَمَنْ صَلّى قَاعِداً فَلَهُ مِثْلُ نِصْفِ أجْرِ الْقَائِمِ، وَمَنْ صَلّى نَائِماً فَلَهُ نِصْفُ أجْرِ الْقَاعِدِ[.قال الخطابى: إن لم تكن لفظة نائماً مُدْرجة في الحديث من بعض الرواة، وقاس ذلك على صة القاعد أو اعتبر بصة المريض نائماً إذا لم يقدر على القعود، فإن التطوع مضطجعاً للقادر جائز كما يجوز للمسافر إذا تطوع على راحلته؛
فأما من جهة القياس ف يجوز أن يصلى مضطجعاً كما يجوز له أن يصلى قَاعِداً ‘ن القعود شكل من أشكال الصة، وليس اضطجاع في شئ من أشكال الصة .

26. (2508)- Diğer bir rivayette geldiğine göre, İmrân Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kişinin oturarak kılacağı namaz hususunda sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Ayakta kılarsa bu efdaldir. Kim de oturarak kılarsa, ona ayakta kılanın ecrinin yarısı verilir. Kim de yatarak kılarsa ona da oturarak kılanın ecrinin yarısı verilir" buyurdu."[279]

27. وعن عبدالله بن شقيق قال:]قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها: هَلْ كَانَ النّبِيُّ # يُصَلِّى وَهُوَ قَاعِدٌ؟ قالَتْ نَعَمْ. بَعْدَ مَا حَطَّمَهُ النّاسُ، أوْ قالَ السِّنُّ[. أخرجه الستة .

27. (2509)- Abdullah İbnu Şakîk anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturarak namaz kılar mıydı?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:
"Evet! Halk -veya yaş demişti- O'nun dermanını kesince (yani insanların meseleleriyle ömrünü tüketince, dermandan kesilince demektir)."[280]

28. وفي أخرى:]أنّ رسولَ اللهِ # كانَ يُصَلِّى جَالِساً فَيَقْرأُ وَهُوَ جَالِسٌ فإذَا بَقِىَ مِنْ قِرَاءَتِهِ نَحْوٌ مِنْ ثَلاثِينَ أوْ أرْبَعِينَ آيَةً قَامَ فَقَرَأهَا وَهُوَ قَائِمٌ ثُمَّ رَكَعَ ثُمَّ سَجَدَ. فَفَعَلَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مَثْلَ ذَلِكَ. فَإذَا قَضى صَلاتَهُ فإنْ كُنْتُ يَقْظَى تَحَدّثَ مَعِى، وَإنْ كُنْتُ نَائِمةً اضْطَجَعَ[.

28. (2510)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturarak namaz kılar, oturduğu halde kırâat buyurur, kırâatinden takriben otuzkırk âyet kalınca kalkar, kırâatına ayakta devam eder, sonra rükûya ve secdeye giderdi. İkinci rek'atte aynen bunun gibi yapardı. Namazı bitince, ben uyanıksam benimle konuşurdu, uyuyor isem yatardı." [281]

29. وفي أخرى للنسائى قالَ:]رَأيْتُ النّبِىَّ # يُصَلِّى مُتَرَبِّعاً[.قال النِّسَائِى: وَ أحسب هذا الحديث إ خطأ

29. (2511)- Nesâî'de gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (oturarak namaz kılarken) bağdaş kurma şeklinde oturmuş gördüm."
Nesâî der ki: "Bu hadisin hatalı olduğu kanaatindeyim."[282]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıda kaydedilen on beş rivayet, oturarak namaz kılma ile alakalıdır. Oturarak namaz kılmanın hükmünde ulema fazla ihtilaf etmez. Sıhhati yerinde olan kimse için farzlarda câiz değildir, nafilelerde câizdir. 2508 numaralı hadis nafileye hamledilerek sevabının yarıya düşeceği belirtilir. Özrü olan kimsenin oturarak namaz kılması farzda da, nafilede de caizdir ve sevabından da eksilme olmaz. Sıhhati yerinde olanın oturarak namaz kılması caiz değildir, günaha sebeptir. Bunun helâl olduğuna îtikad eden küfre düşer. Böyle bir îtikadla, bir farzı yani "kıyâm"ı inkar etmiş olur. Hanefî mezhebine göre, hakkında, mürted (yani dinden çıkmış) ahkâmı uygulanır.
2-Yatarak namaz meselesine gelince bunun cevazında biraz ihtilaf vardır:
***** Özre binaen yatarak farz namaz kılınabilir, bu hususta ihtilaf yoktur.
***** Nafileye gelince, bazı âlimler yatarak nafile kılınmayacağına hükmetmiştir. Hattâbî: "Yatarken nafile kılmaya cevaz veren tek alim bilmiyorum" der ve devamla şunları söyler: "Yatarak nafile kılmanın cevazını ifade eden ibare -râvilerden biri tarafından derc edilmeyip- Resûlullah tarafından söylenmiş ise, oturarak kılınan namazla kıyaslanmış veya muktedir olamayanın yatarak kılacağı namaza itibar etmiştir. Böylece bu hadise göre, oturmaya muktedir olanın yatarak kılacağı nafile câizdir, tıpkı yolcunun binek üzerinde nafile kılmasının cevazı gibi. Fakat bu kıyas söz götürür. Çünkü, oturma (kuud), namazın şekillerinden biri olduğu halde, yatma namaz şekli değildir. Öyle ise yatarak namaz kılmaya cevaz veren İmrân hadisi (2507-2508) farz kılacak olan hasta ile ilgilidir. Şöyle ki: -Yatarak kılmaya cevaz veren bir hastalığına rağmen- meşakkate katlanarak bu farzı oturarak kılmayı tercih edecek olursa, onun sevabı iki kat olur... Şu halde bu hadiste, meşakkate tahammül etmeye teşvik edilmektedir. Kişinin özrü sebebiyle oturarak kılması caiz ise de bazı sıkıntılara katlanarak ayakta kılması efdaldir ve daha sevaplıdır."
Kısaca Hattâbî, yatarak namaz kılma ruhsatını farza tahsis eder, nafile hakkında câiz görmez.
Hasan Basrî gibi bazı alimler, yatarak namazı nafilede de câiz görmüşlerdir. Tirmizî'nin kaydına göre Hasan Basrî: "Kişi dilerse ayakta, oturarak, yatarak nafile namaz kılabilir" demiştir. Bu görüşte Hasan Basrî yalnız değildir, âlimlerden bazıları kendisine katılmıştır. Müteahhirûn da bu görüşü sahih bulmuştur.
3- Oturarak veya yatarak kılınacak namazlarla ilgili ahkâm, kadın hakkında da, erkek hakkında da câridir, aralarında farklılık yoktur.

4- Oturarak namaz tecviz edilmiş ise de nasıl, ne şekilde oturulacağı hususunda hadiste kesin bir sarahat gelmemiştir. Hadisin ıtlakından her çeşit oturuş tarzının cevazına hükmedilmiş, bununla beraber efdal şekil hangisidir? aranmıştır. Eimme-i selâseye göre bağdaş kurmaktır. Başka şekiller de söylenmiştir. Mamafih, zayıf da olsa bağdaş kurma (müterebbi) ile ilgili bir hadis de gelmiştir.[283]

30. وعن أم سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]ما قُبِضَ رسولُ اللهِ # حَتّى كانَ أكْثَرُ صَ‌ِتِهِ جَالِساً إِ المكْتُوبَةَ، وَكانَ أحَبُّ الْعَمَلِ إلَيْهِ أدْوَمَهُ وَإنْ قَلَّ[. أخرجه النسائى .

30. (2512)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ölümüne yakın, farzlar dışındaki namazlarının çoğu oturarak idi. Ona göre, amellerin en güzeli, az da olsa devamlı olanı idi."[284]

31. وعن حَفْصَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَا رَأيْتُ رسولَ اللهِ # صَلّى فِي سُبْحَتِهِ قَاعِداً حَتّى كَانَ قَبْلَ وَفَاتِهِ بِعَامٍ فَكَانَ يُصَلِّى فِي سُبْحَتِهِ قَاعِداً، وَكانَ يُصَلِّى بِالسُّورَةِ فَيُرَتِّلُهَا حَتَّى تَكُونَ أطْوَلَ مِنْ أطْوَلَ مِنْهَا[.المراد »بِالسُّبْحَةِ« هنا: النافلة خاصة.»وَتَرْتِيلُ الْقِرَاءَةِ« تبيينها وترك الْعَجَلَةِ فيها.

31. (2513)- Hz. Hafsa (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, nafile namazlarını kılarken, ölümüne bir yıl kalıncaya kadar hiç oturduğunu görmedim. Bundan sonra hep oturarak kıldı. Namazda sûreyi hep tertîl üzere okurdu. Bundan dolayı o sûre, aslında ondan daha uzun olan sûreden daha uzun görünürdü."[285]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de nafileleri oturarak kılmanın cevazını ifade eder. Hadisin bir başka vechinde "...ölümüne bir veya iki yıl kalıncaya kadar..." denmiştir. Yukarıdaki hadis, böylece zaman yönüyle biraz daha açıklık kazanmış olmaktadır.
2- Hadiste geçen "sübha" Mecma'u'l-Bihâr'da açıklandığı üzere, öncelikle mutlak olarak "namaz" ve "zikir" mânasına geler. Bu durumda farzlar da hükme dahil olur. Ancak, hadislerde sübha'nın hasseten nafileler için kullanıldığı olmuştur. Nitekim burada da öyledir. Lügaten sübha, tesbîh'ten gelir. Farz namazlardaki tesbîhler de nafiledir. Bu sebeple bütün nafile namazlara sübha denmiştir.
3- Tertîl, Kur'ân'ı ağır ağır okumaktır. Sûre, ağır ağır yani tertîl üzere okununca daha fazla zaman alacağı için, tertilsiz okumada daha kısa olan bir sûre tertîl üzere okununca daha uzun olmaktadır.
4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ömrünün son senesinde mazeret sayılacak derecede bir rahatsızlığı bilinmediğine göre, hadis oturarak nafile namazı kılmanın cevazına delâlet eder ki, ulemanın bunda icma ettiğini az yukarıda belirttik. Nafile namazlarda tertîl üzere Kur'ân okumak da müstehabtır.[286]

32. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]حُدِّثْتُ أنَّ رَسولَ اللهِ # قالَ: إنَّ صَ‌ةَ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلى نِصْفِ الصَّ‌ةِ. قالَ: فَأتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلّى جَالِساً فَوَضَعْتُ يَدِى عَلى رَأسِهِ. فقَالَ مَالِكَ يا عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرو؟ قُلْتُ: حُدِّثْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أنَّكَ قُلْتَ صَ‌ةُ الرَّجُلِ قَاعِداً عَلى نِصْفِ الصَّ‌ةِ، وَأنْتَ تُصَلِّى قَاعِداً. قال: أجَلْ، وَلَكِنِّي لَسْتُ كَأحَدٍ مِنْكُمْ[. أخرجه مسلم ومالك والترمذي والنسائى.

32. (2514)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Kişinin oturarak kıldığı (nafile) namaz, normal şekilde kıldığı namazın (sevapca) yarısına denktir" buyurduğu söylenmişti. (Kendisinden sormak üzere) derhal yanına gittim. Varınca, Efendimizi oturarak namaz kılıyor buldum. Elimi başının üzerine koydum. Bana:
"Ey Abdullah İbnu Amr! Meselen nedir?" dedi. Ben:
"Ey Allah'ın Resûlü, bana "Kişinin oturarak kıldığı namaz, normal namazın yarısına denktir" buyurduğunuz söylendi. Halbuki siz de oturarak kılıyorsunuz?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Evet öyledir. Ancak ben sizlerden biri gibi değilim" cevabını verdi."[287]

AÇIKLAMA:

1- Az yukarıda (2511. hadis) açıklandığı üzere, oturarak kılınan namaz sahihtir, ancak bir mazerete mebni olmadığı taktirde ayakta kılınan namazın sevabca yarısına denktir ve bu cevaz da nafileye hastır. Farz namazlar, mazeretsiz oturularak kılınamaz, zîra "kıyâm" yani ayakta durmak namazın farzlarından biridir.
2- Hadiste geçen, "Ben sizlerden biri gibi değilim" sözü, Resûlullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu meselede de hususiyet arzettiğini ifade eder. Âlimler, bu hususiyete binaen, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, oturarak kıldığı nafilenin diğer mü'minlerin kıyâm halinde kıldıkları gibi olduğunu söylerler. Bunun en açık izahı şöyledir: Efendimiz, öğretmekle vazifelidir. Bu vazifesi icabı yaptıkları O'nun sevabına eksiklik getirmemelidir. Nitekim, oturarak kılmış olmasını ashâbın görmesi ve bunun rivayeti nice hükümlerin teşriîne sebep olmuştur. Bu sebeple elbette ki, Aleyhissalatu vesselâm diğer mü'minler gibi olmayacak, vazifesi icabı yaptıklarından nisbî bir sevab eksikliğine maruz kalmayacaktır.
3- Hadisin bir başka vechinde: "Elimi başımın üzerine koydum" denmiştir. Bu durumda, hayrete düşülünce takınılan tavır mevzubahistir. Resûlullah' ummadığı şekilde bulmuş, hayrete düşmüştür. Öbür durum, yani elini Hz. Peygamber'in başına koymuş olması, Efendimizle aralarındaki samimiyeti ifade eder.[288]

33. وعن مُحارب بن دِثار قال:]نَظَرَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْه إلى رَجُلٍ يُصَلِّى وَ◌َ يُقِمُ ظَهْرَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ قالَ لَهُ: أيَأَلَمُ ظَهْرُكَ؟ قالَ◌َ . قالَ: إنَّكَ لَوْ مُتَّ عَلى حَالَتِكَ هذِهِ مُتَّ مُخَالِفاً لِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ #[. أخرجه رزين .
قلت وهو في البخارى بلفظ]رَأى حُذَيْفَةَ رَجُ◌ً يُتِمُّ رُكُوعَهُ وَ◌َ سُجُودَهُ. فَلَمَّا قَضى صَ◌َتَهُ قالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: مَا صَلّيْتُ، وَلَوْ مُتَّ مُتَّ عَلى غَيْرِ الْفِطْرَةِ الَّتِى فَطَرَ اللهُ مُحَمّداً #، واللهُ أعْلم[.

33. (2515)- Muhârib İbnu Disâr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh), namaz kılmakta olan ve bu sırada belini tam doğrultamayan bir adam görmüştü. Namazdan çıkınca:
"Sırtında bir rahatsızlığın mı var?" diye adama sordu.
"Hayır!" cevabını alınca:
"Şayet, bu halin üzere ölecek olsan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine muhalefet üzere ölürsün" dedi."
Rezin ilavesidir.
Derim ki: "Bu rivayet Buhârî'de şu şekilde gelmiştir: "Huzeyfe, (namazda) rükû ve secdesini tamamlayan bir adam görmüştü. Namazını kılıp bitirince Huzeyfe (radıyallâhu anh) ona:
"Sen namaz kılmadın. Eğer ölecek olsan, Allah'ın Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, yarattığı fıtrattan başka bir fıtrat üzere ölürsün" dedi. Gerçeği Allah bilir."[289]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivayetlerde: "... Adam gagalıyor secdeyi tamamlamıyordu....." ziyadesi mevcuttur. Ahmet İbnu Hanbel'in rivayetinde Huzeyfe (radıyallâhu anh)'nin adama: "Kaç yıldan beri namaz kılıyorsun?" diye sorup "kırk yıldan beri!" cevabını aldığı belirtilir. Bu durumda, adamın yuvarlak hesap veya mübâlağa olarak böyle söylediği anlaşılır. Çünkü, Huzeyfe'nin vefatı 36 hicrî yılı olduğu düşünülürse, namazın henüz farz olmadığı bir tarihe kadar gidilme ihtimali oluyor.
2- Hadisle istidlal eden âlimler, secde ve rükû vaziyetlerinde tuma' nîne denen bir miktar durmanın vâcib olduğuna, bunun ihlalinin namazı iptal edeceğine hükmetmişlerdir. Hadisten çıkarılan diğer bir hüküm, namazı terkedenin küfrüne hükmetmektir. Çünkü Huzeyfe (radıyallâhu anh), hadisin zâhirine göre, namazın bazı erkânını ihlal edenden İslâm'ı nefyetmektedir. "O, bazı erkanı ihlal edenin İslam'ını nefyederse, tamamen bırakandan İslâm'ı nefyetmek evlâ olur" denmiştir. Ancak hemen belirtelim ki, bu istidlal, "fıtrat" kelimesi ile "dîn" kastedilmiş olma faraziyesine dayanır. Nitekim, Müslim'de de geldiği üzere, namaz kılmayana küfr ıtlak olunmuştur. Bu ıtlakı bazı âlimler hakikati üzere, namazı kabul ederken, bazıları "zecr" de mübâlağa "olarak anlamıştır. Hattâbî der ki: "fıtrat" millet veya dîn demektir. Ancak burada "fıtat'la sünnet kastedilmiş olma ihtimali vardır. خمس من الفطرة "Fıtrattan olan beş şey ...." hadisinde olduğu gibi.[290] Şu halde Huzeyfe hazretlerinin adam gelecekte kendine çeki düzen versin diye onu azarlama gayesi gütmüş olabilir, tekfir gayesi değil. Nitekim, hadisin bir başka vechinde " نة محمد "... Muhammed'in sünneti..." tabirinin yer almasıda tekfiri kasdetmiş olduğuna bir karîne olabilir.[291]

34. وعن أبي حازم قال:]قالَ سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهما: كانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى في الصَّ ةِ. قالَ أبو حازم: أَعْلَمُهُ إ يَنْمِى ذلِكَ إلى رَسُولِ الله #[. أخرجه البخارى ومالك .

34. (2516)- Ebû Hâzım (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anhümâ) demişti ki: "İnsanlara, namazda sağ elini sol kolu üzerine koysun" diye emredilmişti. " Ebû Hâzım devamla der ki: "Ben onun (Sehl'in), bu hadisi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet ettiğini biliyorum."[292]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, namazda kıyâm esnasında sağ elin sol kol üzerine konulacağına dair Resûlullah'tan emir çıktığını gösteriyor. Gerçi emri veren, rivayette, şârih değil ise de, böyle dînî bir emri Resûlullah'tan başka kimse veremeyceğine göre emrin kaynağı Aleyhissalâtu vesselâm'dır.
2- Nesâî ve Ebû Dâvud'da gelen Vâil hadisinde biraz daha teferruât yer alır: "(Resûlullah), sonra sağ elini, sol avucunun ve kol (kısmın)'dan bileğin üstüne koydu."
3- Eller bu şekilde bağlandıktan sonra konmuş olduğu yer hususunda rivayetler ihtilaflıdır:Bazıları: "Göğsün üzerine" der.
Bazıları: "Göğsün yanına" der. Bazıları: "Göbeğin altına" der.
Şârihler bu tarzın huşû haline en uygun olduğunu, gereksiz şeylerle (abesle) meşguliyeti önleyeceğini, keza bunun zelil bir taleb sahibinin hali olduğunu, dolayısiyle ibadetinin makbuliyetine müessir olacağını belirtirler. Bazıları da şöyle demiştir: "Kalb niyet mahallidir, kişinin elini onun üstüne koyması kalbi koruma azmini ifade eder, zira bir şeyi korumak isteyenin onun üzerine elini koyması adettendir."
İbnu Abdilberr, elin önde bağlanması hilafına Resûlullah'tan rivayet vârid olmadığını söyler. Sahâbe ve Tabiîn'in cumhuru bu görüştedir. Ancak İbnu'l-Kâsım, İmam Mâlik'ten ellerin yana salınmasını rivayet etmiş, ashabının çoğunluğu onu benimsemiştir.
4- Hadisin sonunda, râvi Ebû Hâzım, eli önde bağlama emriyle ilgili haberi anlatan Sa'd'ın bunu -sarih olarak zikretmemiş bile olsa- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet ettiğini, yani merfû bir hadis rivayet etmiş olduğunu belirtir. Rivayet zahirde merfû değil gibi gözükse de merfûdur. Çünkü hadiscilerin ıstılahında, Ashabın "bize emredilir" gibi sözü ref'e hamledilmiştir. Mesela Hz. Âişe'nin كُنَّا نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ "Biz orucu kaza etmekle emrolunduk" sözü merfû kabul edilmiştir. Zîra, Ashâb'a bu emri verecek kaynak ancak Şâri'nin kendisi olabilir.[293]

35. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ كانَ يُصَلِّى فَوَضَعَ يَدَهُ عَلى الْيُسْرَى عَلى الْيُمْنَى. فَرَآهُ رَسُولُ اللهِ # فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلى الْيُسْرى[. أخرجه أبو داود واللفظ له، والنسائى .

35. (2517)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un anlattığına göre, namaz kılarken sol elini sağ eline koymuştur. Bunu gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bizzat elleriyle tutarak) sağ elini sol elinin üzerine koymuştur."[294]

36. وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأيْتُ رَسُولَ الله # إذَا كانَ قَائِماً في الصَّ ةِ قَبَضَ بِيَمِينِهِ عَلى شِمَالِهِ[. أخرجه النسائى .

36. (2518)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı namazda kıyâmda iken, sağ eliyle sol elinin üstünden tutmuş gördüm."[295]

37. وعن إسماعيل بن أُمية قال:]قال سَألْتُ نَافِعاً عَنِ الرَّجُلِ يُصَلِّى وَهُوَ مُشَبِّكٌ يَدَيْهِ؟ فقَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَقُولُ: تِلْكَ صَ ةُ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ[. أخرجه أبو داود .

وفي رواية ذكرها رزين:]أَنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما رَأى رَجُ؟ً يَتَّكِئُ عَلى أَلْيَةِ يَدِهِ الْيُسْرَى وَهُوَ قَاعِدٌ في الصَّ؟ةِ. فقَالَ لَهُ: تَجْلِسْ هكَذَا فَإنَّ هكَذَا يَجْلِسُ الَّذِينَ يُعَذَّبُونَ[.

37. (2519)- İsmâil İbnu Ümeyye anlatıyor: "Nâfi merhuma namazda ellerinin parmaklarını kenetleyen kimse hakkında sormuştum. Bana: "Bu hususta Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'i işittim: "Bu, Allah'ın gadabına uğrayanların namazıdır" demişti diye cevap verdi."[296]
Rezîn'in ilave ettiği bir rivayette de şöyle denmiştir: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh), namazda kuûd halinde (otururken) sol elini kabası üzerine dayanan bir adam görmüştü, hemen müdahale ederek:
"Böyle oturma, zîra azaba uğrayanlar bu şekilde otururlar!" dedi.[297]

AÇIKLAMA:

1-Rezîn'in ilavesi, Ebû Dâvud'da gösterilen rivayetten lafzen biraz farklı ise de ifade ettiği mâna ve hüküm itibariyle aralarında fark yoktur.
2-Kenetleme diye tercüme ettiğimiz teşbîk Arapçada bir elin parmaklarını diğer elin parmak aralarına sokmak, tek yumruk haline getirmektir. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis bunu yasaklamaktadır. Kenetleme işinin hangi durumunda olduğu zikredilmemiştir. Bu durumda yasak mutlaktır; kıyâm halinde de câridir, kuud (oturma) halinde de.
Bu rivayet daha önceki hadiste (2518) beyan edilen adabı takviye eder. Yani kıyâm halinde eller kenetlenmez; sağ el, sol eli üst kısmından kavrar.
3- Rezîn ilavesinde, kuud'da elin yere dayanması yasaklanmaktadır. Dayanarak oturmayı yasaklayan hadis aynı mahreçten (yani İbnu Ömer' den) çıkmasına rağmen değişik vecihlerden gelmiştir, aralarında bazı farklılıklar da vardır.[298] Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde: نَهى رَسُولُ اللّهِ # اَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ في الصَّ؟ةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلى يَدِهِ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kişinin namazda eline dayanarak oturmasını yasakladı" şeklindedir.
İbnu Abd'l-Melik'in rivayetinde: نَهى اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلى يَدِهِ إذَا نَهَضَ في الصَّ؟ةِ
"(Resûlullah) namazda kişinin (kuuddan) kalkarken elinin üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.
İbnu Şebbüveyh'in rivayetinde: نَهى اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلى يَدِهِ في الصَّ؟ةِ
"(Resûlullah) kişinin namazda eli üzerine dayanmasını yasakladı" şeklindedir.
Fakihler bu farklılıklardan farklı yorum ve hükümlere ulaşmışlardır. Aliyyü'l-Kârî'nin el-Ezhâr'dan naklen kaydettiğine göre "Kişinin namazda dayanmasını, bazıları: "Teşehhüdde elini yere koyarak eline dayanmasıdır" diye; bazıları: "Kişinin namazda oturup, ellerini dizlerinin üzerine koymayıp yanlara salmasıdır" diye; bazıları: "Secdeye giderken elleri yere, dizlerden önce koymaktır" diye, bazıları: "Kalkma sırasında ellerini yere koyarak dayanmaktır" diye açıklamışlardır. Aliyyü'l-Kârî, hadisin metnine en uygun te'vili Ebû Hanîfe'nin yaptığını belirtir. Ebû Hanîfe'ye göre hadis, "Kişinin namazda kıyâma kalkarken ellerine dayanmasını yasaklamaktadır; yani kişi yere dayanmadan ayaklarının sırtı üzerinde doğrulmalıdır."
Görüldüğü üzere, Ebû Hanîfe kıyâma kalkarken elini yere dayamama hükmünde, hadisin Abdi'l-Melik tarafından rivayet edilen vechine; ayakların sırt kısmı üzerine dayanma hükmünde de Tirmizî'de gelen bir rivayete dayanmıştır: كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يَنْهَضُ في الصَّةِ عَلى صُدُورِ قَدَمَيْهِ
"(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda (kıyâma kalkarken) ayaklarının sırtları üzerinde kalkardı."[299] (47)

38. وعن أبي جُحيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أَنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ: السُّنَّة وَضْعُ الكفِّ عَلى الكَفِّ في الصَّ؟ةِ وَيَضَعَهُمَا تَحْتَ السُّرَّةِ[. أخرجه رزين .

38. (2520)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Namazın) sünnetlerinden biri namazda (sağ) avucu (sol) avuç üzerine koyup, her ikisini birlikte göbeğin altına yerleştirmektir."[300]

39. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهى النّبِيُّ # عَنْ اخْتِصَارِ في الصَّ؟ةِ[. أخرجه الخمسة .

39. (2521)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda ihtisârı (elleri böğre koymayı) yasakladı."[301]

.40 وفي أخرى للبخارى عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّهَا كَانَتْ تَكْرَهُ أنْ يَجْعَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ فِي خَاصِرَتِهِ، وَتَقُولُ إنَّ الْيَهُودَ تَفْعَلُهُ[.

40. (2522)- Buhârî'de Hz. Âişe'den yapılan bir diğer rivayette geldiğine göre: "Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ), kişinin ellerini (ihtisâr yaparak) böğrüne koymasını mekruh addeder ve: Bunu yahudiler yapar" derdi."[302]

.41 وفي أخرى ذكرها رزين قال:]نَهَى رسُولُ اللّهِ # عَنْ اخْتِيَارِ فِي الصَّ◌ةِ وَغَيْرِهَا[.

41. (2523)- Rezîn'in rivayet ettiği diğer bir hadiste: "Resûlullah ihtisârı (eli böğre koymayı) namazda ve namaz dışında yasakladı" demiştir."[303]

.42 وعن زياد بن صُبيح الحَنْفى قال:]صَلَّيْتُ إلى جَنْبِ ابنِ عُمَرَ. فَوَضَعْتُ يَدَىَّ عَلى خَاصِرَتَىَّ. فَلَمَّا صَلّى قالَ: هذَا الصَّلْبُ فِي الصَّ◌ةِ، وَكانَ النبىّ # يَنْهى عَنْهُ[. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائى .

42. (2524)- Ziyâd İbnu Sübeyh el-Hanefî anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in yanı başında namaz kıldım. Ellerimi de böğürlerime koydum. Namazı bitirince: "Bu, namazda haç(a benzemek)dir, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasaklamıştı" buyurdu."[304]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadiste ihtisâr'ın namaz içinde -ve hatta namazın dışında- yasaklandığını görmekteyiz.
İhtisâr nedir? Kısaca "elleri böğre koymak" diye tercüme ettiğimiz bu kelime bir çok mânada kullanılmıştır:
Hasr, hasîre lügaten insan koltuğunun alt kısmı ki böğür (veya bel dahi) denir. Tahassür, ihtisâr, elini beline koyma, deyneğe dayanmaz, özetleme gibi çeşitli mânalar taşır. Rivayetlerde kelime bu farklı mânalarda kullanıldığı gibi âlimler de bu kökten kelimelerin geçtiği rivayetlerde farklı mânalar üzerinde durmuşlardır. Şöyle ki:
***** Elleri böğre koymak ki sadedinde olduğumuz hadislerde bu mâna esastır, çünkü, bu mânada açıklama yapılmıştır. Bilhassa 2524 numaralı hadiste bu mâna pek sarihtir.
***** Sözü kısa tutmak. Namazda ihtisâr deyince bazı âlimler bu mâna üzerinde de durmuşlardır, namazda Kur'ân'dan bir kaç âyet okuyarak, kırâati yerine getirerek kıyâmı kısa tutmak, keza diğer tesbihatları da az yaparak rükû, secde ve kaideleri kısaltmaktır. Herevî, Garîbeyn'de bu mâna üzerinde durarak namazın bu şekilde hafif kılınmasının mekruh olduğunu, hadiste bunun yasaklanmış olduğunu söyler. Herevî'nin kaydettiği diğer bir açıklamaya göre, sûrelerin sonlarından birer ikişer âyet okuyup geri kısmını terkederek yapılan bir ihtisâr mevzubahistir. Şu halde bu tarz kıraat yasaklanmış olmaktadır.
***** Namazda, kırâat sırasında secde âyetlerini atlamak. Bu da bazı sûrelerde geçen ve okununca secde etmeyi gerektiren âyetleri, -secdeden kaçınmak için okumadan müteakip âyete geçmekle olur. اَنَّهُ نَهَى عَنْ اِخْتِصَارِ السَّجْدَةِ hadisinde Resûlullah bu "atlama"yı yasaklamış olmaktadır.
***** Dayanmak, İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de deynek mânasına gelen mihsara'dan hareketle نَهَى اَنْ يُصَلِّى الرَّجُلُ مُخْتَصِراً hadisinde olduğu üzere "Kişinin deyneğe dayanarak namaz kılması yasaklanmıştır" diyerek hadisin mânasına bir başka buud kazandırır.
Kelimenin hadislerde başka kullanışları da var, yeri geldikçe belirtilecektir.

2- İbnu Ömer -2524 numaralı- hadiste eli böğre koyma yasağının bir hikmetini açıklamaktadır: "Kişinin haça benzemesi. Elleri böğre konunca, yanlara çıkan kollar, hıristiyanlığın alemi olan salîb manzarası hâsıl eder." Ancak eli böğre koymanın yasaklanmasında başka mânalar üzerinde de durulmuştur.
* Şeytana benzemek,
* Yahudilere benzemek,
* Cehennem ehlinin istirahat bulma halidir,
* Kibir ve büyüklük taslayanların amelidir.
* Felâkete uğrayanların çaresizlik halinde başvurdukları bir haldir, ümitsizlik tezahürüdür.

Şu halde bu menfî mânaları mutazammın olduğu için elin böğre konması namaz içinde olsun, namaz dışında olsun dînen hoş karşılanmamıştır.
3-Tahassür'ün (veya ihtisâr'ın) hükmüne gelince, Zâhirîler buna haram demiş ise de cumhur mekruh olduğunu kabul etmiştir. İmam-ı Âzam, İmâm Mâlik, Şâfiî ve Evzâî hazerâtı (rahimehumullah) cumhur'a dâhildirler.
4-Bir hadiste gelen, "ihtisâr yapmak cehennemliklerin rahatıdır" ifadesi şöyle te'vil edilmiştir. "Onlar belki bir parça rahat ederiz ümidiyle ellerini bellerine koyarlarsa da neticede halinde bir değişiklik olmaz."[305]

.43 وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنّهُ رَأى رَجُلاً يُصَلِّى قَدْ صَفَّ بَيْنَ قَدَمَيْهِ. فقَالَ قَدْ خَالَفَ السُّنَّةَ لَوْ رَاوَحَ بَيْنَهُمَا كَانَ أفْضَلَ[. أخرجه النسائى .

43. (2525)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan nakledildiğine göre, ayaklarının arasını bitiştirerek namaz kılan bir adam görmüştü. Şöyle söylendi:"
(Bu adam) sünnete muhalefet etti. Ayaklarını sırayla dinlendirse daha iyidir."[306]

AÇIKLAMA:

Burada İbnu Mes'ud'un hoş görmediği duruş, kıyâmda ayaklarını yan yana getirip ikisine birden eşit şeklinde dayanmış olmasıdır. Temenni ettiği duruş tarzı da, biraz bir ayağı üzerinde ağırlık verip öbürünü dinlendirmek, bir müddet sonra dinlenmiş olana dayanarak, diğerini dinlendirmektir. Böylesi bir duruş ayaklarının yan yana aynı vaziyette saf halinde olmalarını bozar.[307]

.44 وعن أم قيس بنت مِحْصَّن رَضِيَ اللهُ عَنْها: أنَّ رسولَ اللهِ # لَمّا أسَنَّ وَحَمَلَ اللَّحْمَ اتَّخَذَ عَمُوداً في مُصَلاَّهُ يَعْتَمِدُ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

44. (2526)- Ümmü Kays Bintu Mihsan (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaşlanıp biraz şişmanlayınca, namaz kıldığı yerde bir sütun bulundurdu namazda ona dayandı."[308]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bir özre mebni olarak namazda sütun veya deynek gibi bir şeye dayanmanın câiz olduğunu ifade etmektedir. Hadisin Ebû Dâvud' daki aslı deynek ve sütun kelimelerinin her ikisine de yer vermektedir.
Şevkâni, Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Ulema'dan bir grup, bir özür sebebiyle, kıyâm için bir deynek, kazık, duvar gibi bir şeye dayanmak veya yanında bulunan kimseye abanmak zorunda kalan kimseye bunu yapmasının câiz olduğuna hükmetmiştir." Şâfiîlerden bir grup da dayanarak kıyâm imkanı olan kimsenin oturarak kılmasını câiz görmemiştir.
Ashâb'tan da bazılarının kırâatı uzun olan terâvih namazında deyneğe dayandıkları hususunda rivayet gelmiştir. İmam Mâlik'in Muvatta'da kaydettiğine göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Übey İbnu Ka'b ve Temîmü'd-Dârî'ye ramazanda onbir rek'at kıldırmalarını emreder. Bunlar namazda, miîn denen ve uzunluğu yüz âyeti geçen sûrelerden okudukları için, kıyâmın uzaması sebebiyle cemaatten dayanamayanlar deyneklere dayanırlar. Râvi Sâib İbnu Yezîd der ki: "Biz terâvih namazından şafak sökünce ayrılırdık."[309]

KIRÂAT

.1. عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَ رسولُ اللّهِ # يَفْتَتِحُ قِرَاءَتَهُ بِبِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ[. أخرجه الترمذي .

1. (2527)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kırâatını bismillâhirrahmânirrahîm ile başlatıyordu."[310]

.2. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلّيْتُ مَعَ رسولِ اللّهِ # وَأبى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم فَلَمْ أسْمَعْ أحَداً مِنْهُمْ يَقْرأُ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ[. أخرجه الستة .

2. (2528)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman (radıyallahu anhüm) ile birlikte namaz kıldım. Onlardan hiçbirinin bismillâhirrahmânirrahîm'i okuduklarını işitmedim."[311]

.3. وعن ابن عبدالله بن مُغَفّل قال:]سَمِعَنِى أبِى وَأنَا أقْرأُ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ. فقَالَ لى بُنَيَّ مُحْدَثٌ: إيَّاكَ وَالحَدَثَ، قالَ: وَلَمْ أرَ أحَداً مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّهِ # أبْغَضَ إلَيْهِ الحَدَثُ مِنْهُ. قالَ: وَقَدْ صَلّيْتُ مَعَ رَسولِ اللّهِ # وَمَعَ أبِى بَكْرٍ وَمَعَ عُمَرَ وَمَعَ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم فَلَمْ أسْمَعْ أحداً مِنْهُمْ يَقُولُهَا. فَ تَقُلْهَا؛ إذَا أنْتَ صَلّيْتَ فَقُلْ: الحَمْدُللّهِ رَبِّ العَالَمِينَ[. أخرجه الترمذي، وهذا لفظه والنسائى.»الحَدَثُ« الأمر الحادث الذي لم تأت به سنة.

3. (2529)- İbnu Abdillah İbnu Muğaffel (rahimehullah) anlatıyor: "Ben (namazda) bismillâhirrahmânirrahîm'i okumuştum. Babam işitti. Bana:
"Oğulcuğum, (bu yaptığın) bir bid'attir. bid'atten sakın!" dedi. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından her kimle karşılaştı isem, hepsinin de bid'atten nefret ettiği kadar bir başka şeyden nefret etmediğini gördüm. Babam sözlerine şöyle devam etmişti:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la, Hz. Ebû Bekr'le, Hz. Ömer'le, Hz. Osman'la (radıyallâhu anhüm) namaz kıldım. Onlardan hiç birinin bunu (besmelenin okunacağını) okuduklarını işitmedim. Onu sen de okuma. Sadece "Elhamdülillahi rabbi'l-âlemîn" de."[312]

AÇIKLAMA:

1- Namaza başlarken Fatiha'nın evvelinde besmelenin okunup okunamayacağı hususu rivayetler açısından ihtilaflıdır. Bazı rivayetler okunduğunu söylerken, diğer bir kısım rivayetler okunmadığını söyler. Leh ve aleyhteki rivayetler öylesine dengeli ki, bir kısım âlimler bu rivayetlerin muzdarib olduğunu söylemişlerdir.[313]
Şüphesiz biz burada meselenin münâkaşasını nakledecek değiliz. 2527 numaralı İbnu Abbâs hadisinde görüldüğü üzere bazı rivayetler. Hz. Peygamber'in besmeleyi okuduğunu te'yid ediyor, müteakip iki rivayet ise bunu kesin bir üslubla reddediyor. Meseleye temas eden rivayetler burada kaydedilenden ibaret değildir.
Hemen şunu belirtelim ki, Resûlullah'ın ve ismi geçen Ashâb'ın besmeleyi âşikâr okumayışları sırrî yani sessiz okumuş olmalarına mâni değildir. Birçok İslâm âlimi bu nokta üzerinde durarak, şu mânada mülâhaza yürütmüşlerdir: "Gerçek şu ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ondan gördüğünü tekrar eden Ashâb, Kırâatin cehrî yapıldığı akşam yatsı ve sabah namazlarında müttarid olarak her seferinde besmeleyi cehren okumamıştır. Okusaydı, rivayetlerde bir ihtilaf olmazdı. İhtilaf olduğuna göre çoğu kere okumadığı âşikârdır. Ancak, cehrî okumadığı sırada sırrî olarak sesizce okumamış olduğu da söylenemez..."
Besmele'nin Fatiha suresinin ilk âyeti olduğu görüşünde olan âlimler, bu hadisi esas alınca, Resûlullah'ın besmeleyi mutlaka okuduğuna, ancak sırrî okuduğu için işitilmemiş bulunduğuna hükmederler. Hanefîler böyle söylemişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî, İshak İbnu Râhûye gibi başka selef büyükleri de böyle hükmeder. Bunlara göre besmele, her rek'atte Fatiha'dan evvel okunur.

Şâfiî hazretlerine göre, besmele Fatiha'nın ilk âyetidir, dolayısıyle okunuşta ona tâbidir- onun gizli okunduğu yerlerde gizli, cehrî okunduğu yerde cehrî okunur. Şâfiî'den gelen bir rivayete göre, besmele her sûrenin ilk âyetidir, diğer bir rivayete göre sadece Fatiha'nın birinci âyetidir, diğerlerinin değil.
İmam Mâlik, farz namazlarda besmelenin hiç çekilmeyeceğini söyler. Ona göre, nafile namazlarda dileyen çeker, dileyen çekmez. Taberî dahi böyle hükmetmiştir.
Hâzimî'nin görüşü de kayda değer. Ona göre besmelenin cehrî okunacağını beyan eden hadisler sahih olsalar bile mensuhturlar. Çünkü Saîd İbnu Cübeyr'den şu mürsel rivayet mevcuttur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) besmeleyi Mekke'de cehrî okurdu. Müseylemetu'r-Rahmân adında bir puta tapan Mekkeliler: "Muhammed, Yemâme'nin ilahına tapıyor" dediler. Bunun üzerine Resûlullah besmeleyi sırrî okumaya başladı. Ölünceye kadar da cehrî okumadı." Hadisi, mürsel diye amel dışı tutmak isteyeceklere de: "Hülafâ-i Raşidîn'in tatbikatıyla takviye görmüştür. Zîra onlar Resûlullah'ın son durumunu herkesten iyi bilen kimselerdir..." cevabını verir.
2- Yeri gelmişken şunu da belirtelim: Bazı âlimler, besmeleyi Kur'ân' dan bir âyet saymamışlar, Neml sûresindeki bir âyetten bir cüz kabul etmişlerdir. Bu görüşte olan Tahâvî "Eğer Kur'ân'dan bir âyet olsa Resûlullah namazda Fatiha ile birlikte cehrî okurdu" der. Ona göre besmele sadece Neml sûresinde Kur'an'dan bir parçadır, orada okunması vâcibtir, bunun dışında sûrelerin başına konmuş olması oralarda âyet olduğunu göstermez. İlk vahiy sırasında Cebrâil Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: "Oku!" diye emretmiş, Resûlullah'ın: "Ben okuma bilmem" demesi ve bu taleb ve cevabın üç kere tekrarından sonra ilk vahiy: اِقْرَأْ بِسْمِ رَبّكَ الَّذِى خَلَقَ"Yaratan Rabbinin adıyla oku!" diye başlamıştır. Burada besmele yoktur. Eğer bu sûrenin başında hâlen mevcut olan besmele vahiy olsaydı, Resûlullah'a ilk âyet olarak besmele nâzil olurdu, öyle ise besmele vahiyden değildir.
Bu mülâhazada Tahâvî yalnız değildir. Evzâî, İbnu'l-Mübârek, Dâvud-ı Zâhirî, Ahmed İbnu Hanbel, buna yakın görüşler beyan etmişlerdir.
Tatbikî neticeye gelince, ilmihal bilgisi şöyledir:
***** Namazların farz veya nafile ilk rek'atlerinde Fatiha'dan önce eûzübesmelenin okunması sünnettir.
***** Müteâkib rek'atlerde Fatiha'dan önce besmelenin okunması da sünnettir.
***** Fatiha'dan sonra okunacak sûrelerin evvelinde besmele okunmaz. İmam Muhammed sessiz kılınan namazlarda zamm-ı sûrelerin başında da besmele çekileceğini söylemiştir.[314]

4. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ الله # إذَا نَهَضَ في الرَّكْعَةِ الثانية اسْتَفْتَحَ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدِ للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَلَمْ يَسْكُتْ[. أخرجه مسلم .

4. (2530)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci rek'atten kalktığı zaman kırâati Elhamdü lillâhi Rabilâlemîn ile başlatıyor ve sükût etmiyordu."[315]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ikinci rek'atin sonundaki oturuştan üçüncü rek'ate kalkıldığı zaman, hemen Fatiha okunacağını, bundan önce Sübhâneke ve benzeri birşey okunmayacağını belirtir. Bunun istisnası gayr-ı müekked olan nafilelerdir. İkindi ve yatsıdan önce kılınan dörder rek'atli sünnetler böyledir. Bunlarda üçüncü rek'atin başında Sübhaneke okunur. Eûzubesmele çekilir, sonra Fatiha'ya geçilir. Bu namazlarda -ki terâvih de buraya dahildir- her iki rek'atin baş kısmında Sübhâneke Eûzubesmele mesnûndur. Zira gayr-ı müekked sünnetlerin ikişer rek'atler halinde olmaları esastır.
Sadedinde olduğumuz hadiste geçen "sükût etmiyordu" ibâresi, namaza başladığı zaman, cehrî kılınan namazlarda bile iftitah tekbirinden sonra bir miktar sükût buyurarak sırrî şekilde duâ okuyup eûzubesmele çektiğini ifade eden açıklamalara binaendir, "...üçüncü rek'atte bunu yapmazdı" mânasında bir ifade.[316]

5. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُول اللّهِ #: مَنْ صَلّى صَ◌َةً لَمْ يَقْرَأ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِىَ خِدَاجٌ ثَ◌َثاً غَيْرُ تَمَامٍ. فَقِيلَ ‘بِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: إنَّا نَكُونُ وَرَاءَ ا‘‘مَامِ. فقَالَ: اقْرَأْ بِهَا في نَفْسِكَ فَإنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ. قالَ اللّهُ تَعالى: قَسَمْتُ الصَّ◌َةَ بَيْنِى وَبَيْنَ عَبْدِى نِصْفَيْنِ، فَنِصْفُهَا لى، وَنِصْفُهَا لِعَبْدِى، وَلِعَبْدِى مَا سَأَلَ. فإذَا قالَ الْعَبْدُ: الْحَمْدُللّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ؛ قالَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: حَمِدَنِى عِبْدِى؛ وَإذا قالَ: الرَّحْمنِ

الرَّحِيمِ. قالَ اللهُ أثْنَى عَلىَّ عَبْدِى. وَإذَا قالَ: مَالِكِ يَوْمِ الدِّين. قالَ: مَجَّدَنِى عَبْدِى. وَإذَا قالَ: إيَّاكَ نَعْبُدُ وَإيَّاكَ نَسْتَعِينُ. قالَ: هذَا بَيْنِى وَبَيْنَ عَبْدِى وَلِعَبْدِى مَا سَألَ. وَإذَا قالَ: اهْدِنَا الصِّرَاطَ المسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ المغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ ◌ الضَّالِّينَ. قالَ: هَذَا لِعَبْدِ◌ِى، وَلِعَبْدِى مَا سَألَ[. أخرجه الستة إ البخارى .

5. (2531)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Fâtihâ-i şerîfe sûresini okumadan namaz kılarsa bilsin ki bu namaz nâkıstır -bu sözü üç kere tekrarladı- eksiktir."
Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'ye:
"Biz imamın arkasında bulunuyorsak (ne yapalım)?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Yine de içinden oku. Zîra ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:
"Allah Teâlâ hazretleri (bir hadîs-i kudsîde) buyurdu ki: "Ben kırâati[317] kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir: Kul: "Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn. (Hamd alemlerin Rabbine aittir)" deyince, Azîz ve Celîl olan Allah: "Kulum bana hamdetti!" der. "er-Rahmânirrahîm" deyince, Allah: "Kulum bana senâda bulundu" der. "Mâlikî yevmiddîn (âhiretin sahibi)" deyince, Allah: "Kulum beni tebcîl ve ta'zîz etti (büyükledi)" der. "İyyâkena'budü ve iyyâkenesta'în (yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım isteriz)" deyince, Allah: "Bu benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim" der. "İhdina'ssırâta'lmüstakîm sırâtallezîne en'amte aleyhim gayr'ilmağdûbi aleyhim ve la'ddâllîn. (Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gadaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerin değil)" dediği zaman, Allah: "Bu da kulumundur, kuluma istediği verilmiştir" buyurur."[318]

6. وفي أخرى ‘بى داود قال:]قال لى رَسولُ الله #: اخْرُجْ فَنَادِ فِي المدِينَةِ: أنَّهُ َ صَ◌َةَ إ ّ بِقُرْآنٍ، وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَمَا زَادَ وَلَوْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فما زَادَ[.

6. (2532)- Ebû Dâvud'da gelen bir rivâyette şöyle denmiştir: "...Bana Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Haydi git ve Medîne'de ilan et ki: "Sadece Fatiha sûresi de olsa, Kur'ân'dan bir parça okumadıkça kıldığınız namaz namaz değildir" dedi ve başka bir şey ilave etmedi."[319] [320]

7. وفي رواية ذكرها رزين]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: صَ◌َةَ إ ّ بِقِرَاءَةٍ. فَمَا أعْلَنَ لَنا رسولُ اللهِ # أعْلَنَّا لَكُمْ، وَمَا أخْفَى عَنَّا أخْفَيْنَا عَنْكُمْ. فقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَرَأيْتَ يَا أبَا هُرَيْرَةَ إنْ لَمْ أزِدْ عَلى أُمِّ القُرآنِ؟ فقَالَ: قَدْ سُئِلَ عَنْ ذلِكَ رَسُولُ اللهِ # فقَالَ: إنِ انْتَهَيْتَ إلَيْهَا أجْزَأتْكَ، وَإنْ زِدْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ خَيْرٌ وَأفْضَلُ[.»الخِدَاجُ« الناقص.»وَأُمُّ القُرآنِ« سورة الفاتحة، ‘نّها أوّله وعليها مبناه، وأمّ الشئ: أصله ومعظمه.والمراد بقوله »قسمْتُ الصَّ◌َةَ« أى القراءة لتفسيره إياها في الحديث بها.»وَالتَّمْجِيدُ« التعظيم والتشريف .

7. (2533)- Rezîn'in zikrettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kırâatsiz namaz sahih değildir." Bilesiniz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize her ne duyurdu ise biz de size duyurduk. Bize gizli tuttuğunu biz de size gizli tuttuk."
Bu açıklama üzerine bir zât ona:
"Ey Ebû Hüreyre, Fatiha'ya herhangi bir ilavede bulunmazsam (yeterli midir) ne dersin?" diye sordu. Ebû Hüreyre dedi ki:
"Bu suâl Aleyhissalâtu vesselâm'a da sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Bununla iktifâ edersen sana yeter, ilavede bulunursan senin için daha hayırlı ve efdal olur."[321]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz için Fatiha'nın gereği üzerinde durmaktadır. Resûlullah mükerrer emirleriyle, uyarılarıyla namazda Fatiha okunmasını emir buyurmuşlardır. Bu hadislerden âlimler, büyük çoğunluğuyla, "Âciz kimse dışında herkese Fatiha okumasının vâcib olduğu, başka bir sûrenin okunması onun yerine tutamayacağı" hususunda ittifak etmiştir. Bu görüşü temsil eder cumhûr-u ulema meyanında İmam Şâfiî ve Mâlik'in de ismi geçer.
Ebû Hanîfe ve bazı âlimler ise, Fatiha'sız da namazın sahih olabileceği, zîra sıhhat için sadece Kur'ân'dan âyet okumanın vâcib olduğuna hükmetmişlerdir. Bu hükme giderken 2532 numarada kaydedilen hadise dayanırlar. Zîra bu hadiste Fatiha değil, Kur'ân'dan bir parça şart koşulmaktadır. Ayrıca 2531 numaralı hadiste geçen noksan (hıdâc) tabirini de te'vil ederler: "Fatihasız namaz noksandır" demek, "Bâtıldır" demek değildir. Noksan namaz câizdir." Hemen belirtelim ki bu görüş sahipleri de Fatiha'nın gereğini inkar etmiş olmuyorlar. İstisnaî de olsa bazı hallerde Fatiha'nın okunmadığı durumlarda namazın câiz olup olmayacağı meselesinde "câiz olur" demişlerdir. Onlar da normal durumda Fatiha'nın şart olduğunu söylerler.
2-Yukarıdaki hadislerde ve bilhassa 2533 numaralı hadiste bir başka husus daha problem olarak karşımıza çıkmaktadır: Sadece Fatiha yeterli midir, zammı sûre de vâcib midir? İşaret ettiğimiz hadiste Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) mesele üzerine Resûlullah'tan kaydettiği fetva ile Fatiha'dan başka bir şey okumanın vâcib olmadığını, dileyenin ihtiyarî olarak okuyabileceğini, okumasının fazîletli, sevablı bir amel olduğunu ifade etmektedir. Zamm-ı sûre denen Fatiha dışı bir şey okumanın vâcib olmadığı hususunda âlimlerin icmaından bile bahseden olmuştur. Ancak Kurtubî'nin bu iddiası, gerçeği ifade etmiyor. Zîra bir kısım başka rivâyetlere dayanan Hanefî âlimler, farz namazların ilk iki rek'atlarında, Fatiha'dan sonra başka sûre veya onun yerine kâim olacak âyet(ler)in okunmasını vâcib addetmişlerdir. Teferruâtı müteâkiben zikredeceğiz.[322]

8. وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أُمِرْنَا أنْ نَقْرَأ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَمَا تَيَسَّرَ[. أخرجه أبو داود .

8. (2534)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Namazda) Fatiha sûresi ile kolaya gelen bir miktar (Kur'ân âyetin)i okumakla emrolunduk."[323]

9. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]مَنْ صَلَّى رَكْعَةً لَمْ يَقْرأ فِيهَا بِأُمِّ القُرآنِ فَلَمْ يُصَلِّ إَّ أنْ يَكُونَ وَرَاءَ ا``مَامِ[.
أخرجه مالك والترمذي .

9. (2535)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Kim Fatiha'yı okumadan bir rek'at namaz kılarsa, imamın arkasında bulunmadığı takdirde, namaz kılmış sayılmaz."[324]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyetten birincisi, namazın sıhhati için Fatiha ile birlikte Kur'ân'dan bir miktar daha okunmasının gereğine dikkat çekerken, ikinci rivâyet imama uyan kimseyi kırâatten muaf tutmaktadır. Mevzu ile ilgili bazı teferruâtı şöyle sıralayabiliriz:
***** Kırâat'i, âlimler "Kişinin kendi işiteceği kadar diliyle telaffuz etmesi" diye tarif ederler. Şu halde âyetin mânasını zihnen düşünmek, aklen tefekkür etmek kırâat sayılmaz. Kırâatte bulunması yasaklanmış olan cünüb, hayızlı veya nifaslı kadınların zihnen âyet tefekkürleri yasak olmadığı gibi, namaz kılan kimsenin fiilen telaffuz etmedikçe zihninden âyetin mânalarını mülahaza etmesi de kırâat sayılmamıştır, âlimlerin görüşü budur.
***** Namazda Fatiha'nın okunması İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre farz Ebû Hanife'ye göre vâcibtir. Ebû Hanife Kur'ân'dan bir miktarın okunmasını farz anlamıştır. Bu miktar, ona göre kısa da olsa bir âyettir. Ebû Hanife'den bir ikinci kavil ile, İmameyn'e (İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf) göre, bu miktar kısa üç âyet veya böyle üç âyet miktarında uzun bir âyettir.
***** Farz olan kırâat, Ebû Hanîfe'ye göre:
***** Nafile namazların her rek'atinde,
***** Vitir namazının her rek'atinde,
***** İki rek'atli farzların her rek'atinde.
***** Dört veya üç rek'atli namazların lalettâyin iki rek'atinde farzdır. Dört veya üç rek'atli namazlarda farz olan kırâatin ilk iki rek'atinde olması vacibtir.
***** Üç ve dört rek'atli farzların üçüncü ve dördüncü rek'atlerinde kırâat câizdir, tesbîh veya üç tesbîh miktarı sükût da câiz ise de kırâat efdaldir. Kırâatte bulunulduğu takdirde Fatihayı şerîfenin okunması sünnettir.
2- Sadedinde olduğumuz Ebû Saîd (radıyallâhu anh) hadisinde mevzubahis edilen Fatiha'ya ilave edilecek başka âyet(ler) meselesine gelince buna bazan zamm-ı sûre de denmektedir. Bu da vâcibtir. Şöyle ki:
***** Farz namazların ilk iki rek'atinde,

***** Vitir namazının her rek'atinde,
***** Nafile namazların her rek'atinde, bir sûre veya sûreye muâdil bir miktar âyet-i kerîmenin Fatiha'ya ilaveten okunması Ebû Hanîfe'ye göre vâcibtir. Diğer üç imama [yani Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehümullah) göre sünnettir.
3- NOT:
1) Bir harften veya bir kelimeden ibaret âyetlerin okunması, farz olan kırâat'in yerini tutmayacağı hususunda ittifak edilmiştir. Bir harflik âyet'e örnek ن (nûn); kelimeye örnek, مُدْهَامَّتَانْ (müdhâmmetân)'dır.

2) Bir âyetten başkasını okumaya müktedir olmayan âciz,[325] İmâm-ı Âzam'a göre, o âyeti bir kere okursa yeterlidir.
Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre üç kere tekrar etmesi gerekir. Üç âyet okuyabilen kimsenin tek âyeti üç kere okuması İmameyn'e göre de câiz değildir. Eimme-i selâse, Fatiha'nın okunmasını "farz" kabul ettikleri için, bu mesele sadece Hanefîler arasında mevzubahistir.[326]

10. وعن وائل بن حُجر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسولَ الله # قَرَأَ غَيْرِ المغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ ◌ الضَّالِّينَ. فقَالَ: آمِين، وَمَدَّ بِهَا صَوْتَهُ[.وفي رواية:]رَفَعَ بِهَا صَوْتَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

10. (2536)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gayri'lmağdûbi aleyhim ve lâ'ddâllîn'i okuyunca âmîn dediğini ve bunu söylerken sesini uzattığını işittim."
Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir. "...Bunu söylerken sesini yükselttiğini işittim."[327]

11. وعن بل رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ قالَ يَا رسُولَ اللّهِ تَسْبِقْنِى بِآمِينَ[. أخرجه أبو داود .

11. (2537)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh)'in söylediğine göre, Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! âmîn'de beni geride bırakma!" demiştir."[328]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip iki hadiste (2538 ve 2539) görüleceği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fatiha sûresini okuyunca, ister imama uymuş olalım, isterse münferiden namazımızı kılalım, âmîn demeyi emretmekte ve buna teşvik buyurmaktadır. Bu iki rivâyetten birincisinde bizzat Aleyhissalâtu vesselâm'ın âmîn dediğini görmekten başka bunun söyleniş âdabını da öğrenmekteyiz: Âmîn derken ses biraz yükseltilecek ve uzatılacaktır.
Bundan, baştaki elifin uzatılması anlaşıldığı gibi sesin cehrî olacak şekilde yükseltilmesi de anlaşılmıştır. Nitekim bazı rivâyetlerde ön saftakilerin duyacak şekilde yükseltildiğini ve bütün cemaatin buna iştirak ettiğini

iştirak ettiğini tasrîh eder:

حَتَّى يَسْمَعَهَا الصَّفُّ اْ◌وَّلُ فَيَرْتَجُّ بِهَا الْمَسْجِدُ

Bu rivâyetleri esas alan bir kısım fakihler -ki Şâfiî, Ahmed ve İshak bunlardandır- âmîn derken musallinin sesini hafif yükseltmesinin sünnet olduğuna hükmetmiştir.
Ebû Hanîfe ve bir kavlinde İmam Mâlik, âmîn'in cehrî değil, sırrî olmasına hükmetmişlerdir. Bunlar, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Ya'la ve Hâkim tarafından tahric edilen bir rivâyete dayanırlar. Yine Vâil İbnu Hucr mahreçli olan bu rivâyetler üzerine, hadis ulemasının münâkaşaları mevsubahis ise de, teferruat gayemizin dışında kalır.
2-İkinci hadiste (2537) geçen Hz. Bilâl'in sözüne gelince, şârihler bunu açıklamada biraz zorlanmaktadır. Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Derim ki, hadisin mânası muhtemelen şöyledir: Bilâl de, (Resûlullah'a uymuş olmasına rağmen namazda) Fatiha suresini, -rek'atteki- iki sekteden birincisinde okumakta idi. Ancak, Fatiha'nın kırâatini tamamlamadan Aleyhissalâtu vesselâm Fatiha'yı tamamlayıp âmîn demekte idi. Bu sebeple Bilâl Resûlullah'a rica ederek, kendi kırâatini tamamlayacak kadar bir tehir taleb etmiştir, ta ki kendi âmîn'i, Resûlullah'ın âmîn'i ile aynı zamana rastlasın ve böylece Aleyhissalâtu vesselâm'ın mazhar olacağı berekete kendisi de mazhar olsun. Doğruyu Allah bilir."
Hattâbî, bazı âlimlerin de şu te'vilde bulunduklarını kaydeder: "Bilâl, ezan okuduğu aynı yerden ikâmet okumakta idi. Burası da safların gerisindeydi. Kad kâmeti's-Salât der demez, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hemen iftitah tekbirini alarak namaza başlamakta, böylece Bilâl kıraate yetişmekte gecekmekte idi. Bunun üzerine Resûlullah'a başvurarak kırâat ve âmîn'e yetişecek kadar mühlet tanıması talebinde bulundu."

Beyhakî'nin bir rivâyetine göre, Ebû Hüreyre benzer bir teklifi Mervân'a yapmıştır. Zîra Ebû Hüreyre, Mervân'a müezzinlik yapmakta idi. Bu hadis, daha veciz olarak Buhârî'nin tâlikleri arasında وَكَانَ ابُو هُرَيْرَةَ يُنَادِى

اْ'' مَامَ تَفُتْنِى بآمِينَ "Bana âmîn'i kaçırtma" şeklinde yer alır. İbnu Hacer'in Beyhakî'den naklettiği daha açık rivâyete göre, Ebû Hüreyre'nin bu talebten gayesi namazda imamla birlikte âmîn diyebilmektir: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Mervân'a müezzinlik yapıyordu. Ona, kendisinin safa girmiş olduğundan emin oluncaya kadar ve lâ'ddâllîn demekte acele etmemesini şart koştu." İbnu Hacer devam eder: "Sanki Ebû Hüreyre ikâmet okumak ve safların düzeltmesiyle meşguldür, Mervân da, Ebû Hüreyre'nin "âmîn'de beni geride bırakma" mânasında "âmîn'i bana kaçırtma" diye tembih etmesi buna binaendir."
Ebû Hüreyre'nin, Bahreyn'de müezzinlik ettiği sırada aynı tembîh'i imamlık yapan el-Alâ İbnu'l-Hadramî'ye de yaptığına dair rivâyetler gelmiştir.
3-Hanefîler, sadedinde olduğumuz hadisten hareket ederek, müezzin daha ikâmeti tamamlamadan, imamın namaza başlaması gerektiğine hükmetmiştir.[329]

ÂMÎN DEMENİN FAZİLETİ

1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللّهِ # قالَ: إذَا أمَّنَ ا''مَامُ فَأمِّنُوا، فإنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأمِينُهُ تَأمِينَ المَ◌ئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. قال ابن شهاب: وَكانَ رسولُ اللّهِ #: يَقُولُ: آمِينَ[. أخرجه الستة .

1. (2538)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."
İbnu Şihâb der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âmîn derdi."[330]

2. وفي أخرى للبخارى:]إذَا أمَّنَ الْقَارِئُ فَأمِّنُوا فَإنَّ المَ◌ئِكَةَ تُؤَمِّنُ، فَمَنْ وَافَقَ تَأمِينُهُ تَأمِينَ المَ◌ئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ[.

2. (2539)- Buhârî'de diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Kârî (okuyucu) âmîn deyince siz de âmîn deyin. Zîra melekler "âmîn" der. Kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine tevâfuk ederse geçmiş günahları affedilir."[331]

AÇIKLAMA:

1- Âmîn, duâdan sonra cumhura göre "Kabul et Allah'ım" mânasında söylenen bir kelimedir. Âmin'in mânası hususunda çeşitli başka yorumlar da yapılmıştır. "Böyle olsun", "Cennetten bir derecedir, söyleyene verilmesi vacib olur", "Allah'ın isimlerinden biridir" vs.
Bu kelimenin Arapçaya İbrânîceden ve Süryânîceden geçtiği de söylenmiştir.
2- "İmam'ın te'minde bulunması"nın (âmîn demesinin) mânası için şunlar söylenmiştir:
***** İmam da "âmîn" der, hadisin zâhiri bunu ifade eder.
***** İmam duâ edince yani "Fatiha'yı İhdinâ'dan sonuna kadar okuyunca" demektir, zira te'min duâdır.
***** "İmam, âmîn'i dileme yerine gelince" demektir. Bu yer ve la'ddâllîn kelimesidir, yani Fatiha'nın sonu.
Birinci olarak kaydedilen mâna zahire uygun olduğu için öncelikle bu esas alınmıştır ve bundan hareketle, imamın da âmîn demesinin meşruiyetine istidlal edilmiştir. Ancak İmam Mâlik iki kavlinden birinde: "İmam cehrî kırâatta âmîn demez" demiştir. Bir başka rivâyette cehrî ve sırrî ayırımı yapmadan mutlak bir ifade ile "İmam demez" demiştir.
Görüldüğü üzere bu hususta teferruâta müteallik bazı münâkaşalar vardır, ancak mevzumuz açısından ehemmiyetsiz.
3- Şurası kesin ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mükerrer hadislerinde mü'minleri Fatiha okuyunca -namaz içinde olsun, namaz dışında olsun- âmîn demeye teşvik etmiştir. Şu hadislerde olduğu gibi: اِذَا قَالَ

اْ◌مَامُ وَ◌َ الضَّالِّيْنَ فَقُولُوا: آمِينِ فَاِنَّ الْمَلئِكَةَ تقُولُ: آمِين اِنِ اْ''مَام يَقُولُ آمِين "İmam ve lâ'ddâllîn deyince siz de âmîn deyin zira imam âmîn derse, melekler de âmîn derler." مَا حَسَدَتْكُمِ الْيَهُو دُ عَلَى شَىْءٍ مَا

حَسَدَتْكُمْ عَلَى السَّ◌ِم وَالتَّأْمِينِ demeniz için kıskandıkları kadar başka hiçbir şey için kıskanmazlar." ◌َ

يَجْتَمِعُ مٌ، فَيَدْعُو بَعْضُهُمْ وَيُؤْمِنُ بَعْضُهُمْ اِ◌َ اَجَابَهُمُ اللهُ تَعَالَى

"Bir grup bir araya gelir, bir kısmı duâ eder, diğer kısmı da âmîn derse Allah Teâla, mutlaka onlara icâbet eder."

4- İkinci hadiste (2539) geçen kârî, "imam" demektir. Ancak kârî ile daha umumî mânada herhangi bir Fatiha suresini okuyan kimsenin kastedilmiş olabileceği de kabul edilmiştir. Çünkü, mutlak olarak âmîn demeye teşvik eden hadisler mevcuttur. Nitekim yukarıda kaydettiğimiz ikinci ve üçüncü hadis buna bir örnektir.[332]

NAMAZDA OKUNAN SÛRE

1. عن أبى بُردة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسولُ الله # يقرأُ في صَ◌َةِ الْغَدَاةِ مَا بَيْنَ السِّتِّينَ إلى المِائَةِ[. أخرجه النسائى .

1. (2540)- Ebû Bürde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında altmışyüz arasında âyet okurdu."[333]

2. وعن عمرو بن حُريث رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسولَ الله # يَقْرأُ في الْفَجْرِ إذاَ الشَّمْسُ كُوِّرَتْ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى، واللفظ له .

2. (2541)- Amr İbnu Hureys (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazında İza'şşemsu küvviret sûresini okuduğunu işittim."[334]

3. وعن عبدالله بن السائب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]صَلّى لَنا رَسولُ الله # الصُّبْحَ بِمَكَّةَ فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ المؤْمنينَ حَتَّى إذَا جَاءَ ذِكْرَ مُوسى وَهرُونَ أوْ ذِكْرُ عِيسى شك الراوى أخَذَتْهُ سَعْلَةٌ فَرَكَعَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ البخارى، لكنه أخرجه تعليقاً .

3. (2542)- Abdullah İbnu Sâib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize Mekke'de sabah namazı kıldırdı. Mü' minûn sûresini kırâat buyurarak namaza başladı. Hz. Musa ve Harun'un zikrine gelince -veya Hz. İsâ'nın zikrine, râvi burada tereddüt etti. Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir öksürük tuttu, hemen rükûya gitti."[335]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz esnasında sûreyi yarıda kestiğini ifade etmektedir. Bunu esas alan bir kısım âlimler: Hadiste kırâati yarıda kesmeye ve sûrenin sadece bir kısmını okumaya cevaz vardır" demiştir. İmam Mâlik'e göre bu mekruhtur. Bazı âlimler sûre içerisinde Hz. Musa ve Hz. Harun'la ilgili zikir, âyet ortasında olması sebebiyle, namazda âyetin de kesilebileceğini söylemiştir. Bunun mekruh olduğunu da söyleyenler olmuş ise de kerâhete delâlet edecek bir karîne gösterememişlerdir. Buna karşılık cevaz ifade eden deliller çoktur. Ancak şunu ada kaydedelim ki -Nevevî'nin belirttiğine göre- uzun bir sûreden yarım okumaktansa kısa bir sureyi tam okumak efdaldir. Çünkü, okuyan için müstehab olanı, birbiriyle irtibatlı olan kelâmın başından başlayıp sonunda durmasıdır. Uzun sûrelerden irtibatlı kısımları herkes bilemez. Öyle ise irtibatsız bir yerde durmaktan kaçınabilmek için kısa bir sureyi tam okumak mendubtur.

2- Hadisten, ayrıcagalebe çalması halinde- öksürüğün namazı bozmayacağı hükmü de çıkarılmıştır. İbnu Hacer: "Öksürük geldiği zaman kırâatı terketmek, öksürerek kırâate devam etmekten evlâdır, hatta uzun okunması efdal olan namazlarda kırâat hafifletilmiş bile olsa" der.[336]

4. وعن جابر بن سَمُرَة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ #: كَانَ يَقْرأ في الْفَجْرِ بِقَاف وَالْقُرآنِ المجِيدِ وَنَحْوِهَا، وَكَانَتْ صَ◌َتُهُ إلى التَّخْفِيفِ[. أخرجه مسلم .

4. (2543)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında Kâf ve'l-Kurâni'l-Mecîd ve benzeri bir sûre okurdu. Aleyhissalâtu vesselâm diğer namazları hafif kıldırırdı."[337]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sabah namazlarında kırâatı uzun tuttuğunu, diğer vakitleri ise kısa tuttuğunu ifade eden rivâyetler sayıca çoktur. Bu rivâyetler onlardan birkaçıdır. Son rivâyette geçen kıraati hafif tutma tabiri, az miktarda âyet okunarak kırâatin uzatılmaması, kısa tutulması mânasına gelir.
2- Bu konuda vârid olan - ki bir kısmı daha, müteakiben kaydedilecektir- hadisler gözönüne alınınca Hz. Peygamber'in şartlara göre namazların kıraatini uzun veya kısa tuttuğu anlaşılır. Buna binâen Hanefîler cemaatte ağır gelmeyeceğini bildiği takdirde imamın, kırâatı uzatılmasını "sünnet" kabul etmişlerdir.
Şâfiîlere göre, kırâatin uzamasına razı olduğunu cemaat açıkça bildirirse imamın uzatması sünnettir. Sadece cuma sabahı, cemaatın rızasına bağlı olmadan kırâatin uzaması sünnettir.
Mâlikîler, bazı şartlarla kırâatin uzatılmasını mendub addederler: Cemaat sınırlı olacak, çok kalabalık olmayacak, cemaat uzun kırâata rızasını söylemeli veya halinden anlaşılmalı; kıraatın uzamasına tahammül edecekleri anlaşılmalı, cemaatte özürlü hiçbir kimsenin olmadığı bilinmeli veya tahmin edilmelidir. Bu şartlardan biri eksik olursa kısa tutulması efdaldir.
3- Beş vakit namazda okunacak miktar her vakte göre farklı kabul edilmiştir. Âlimler şöyle derler: "Sünnet olan şudur:
***** Sabah ve öğle namazlarında tıvâlu'lmufassal (uzun) sureler okunur. Sabah öğleden daha uzun tutulur.
***** İkindi ve yatsıda evsat (orta uzunlukta) sûreler okunur.
***** Akşamda kısa sûreler okunur.
***** Yolculuk, hastalık gibi bir özür olursa, sabah ve öğlede de kısa okunabilir. Hiçbir özür yokken sabahı kısa okumak mekruhtur."
Bunun hikmeti de şöyle açıklanmıştır: "Sabahın ve öğlenin uzun olması bu iki namazın uyku sebebiyle gaflet vakitlerinde bulunmasından ileri gelir: Sabah gecenin sonuna rastlar, öğle de kaylûle denen gündüz uykusu anına rastlar. Bunlarda kırâat uzun yapılır, tâ ki, gaflet ve benzeri bir sebeple geciken kimse böylece namaza yetişsin. İkindi böyle değildir. Çalışanların yorgunluk anında kılınmaktadır, bu sebeple daha kısa tutulur. Akşam dar vakte rastlar, bu sebeple daha da hafif olmasına ihtiyaç duyulur. Ayrıca oruçluların iftarlarını bir an önce açma ihtiyaçları da mevzubahistir. Yatsı ise, uyku ve uyuklamanın galebe çaldığı bir âna rastlar, ancak vakti geniştir, bir bakıma ikindiye benzer."
4- Uzun ve kısa sûreler hakkında ulemâ ihtilaflıdır. Hanefîler Hucurât suresinden Bürûc sûresine kadar olanlara "uzun", Bürûc'tan Beyyine'ye kadar olanlara "orta"; Beyyine'den Nâs suresine kadar olanlara "kısa" demiştir.
Şâfiîler Hucurât -Amme arasındakilere "uzun"; Amme - Vedduha arasındakilere "orta", Vedduha-Nâs arasındakilere "kısa" derler.
Mâlikîler ve Hanbelîler başka sûreler üzerinde dururlar.
5-Son olarak şu noktayı da belirtelim: Sahiheyn'de[338] gelen bazı rivâyetler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı hafif tutmaya özen gösterdiğini ifade eder. Efendimiz'in namazı en hafif kılan kimse olduğu, كَانَ اَخَفَّ belirtilir. Nitekim bir hadislerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: اِنِّى َدْخُلُ فِى الصَّ◌ةِ اُرِيدُ اِطَالَتَهَا فَاَسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِىّ فَاَتَجَوَّزُ فِى صَ◌تِى مَخَامَةً اَنْ تَفْتَنَّ اُمُّهُ "Ben uzun okumak arzusuyla namaza başlarım. Ancak kulağıma bir çocuk ağlaması gelince annesini huzursuz etmemek için uzun okumaktan vazgeçerim." Nitekim rivâyetler, birinci rek'atte 50-60 âyet okuduğu halde, ikinci rek'atte kulağına gelen çocuk ağlaması sebebiyle en kısa bir sûreyi okuduğuna dair örnekler sunar.
Şu halde belli vakitlerde uzun okumak prensip ise de, içinde bulunulan şartlara göre kısa okumak da efdal olmaktadır.[339]

5. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رسُولَ اللهِ #: كَانَ يَقْرأ في صَ◌ةِ الْفَجْرِ يَوْمَ الجُمْعَةِ سُورَةَ الم تنزيل، السجدة، وهَلْ أتى على ا‘‘نْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ، وَأنَّ النَّبىَّ # كان يَقْرأُ في صَ◌ةِ الجُمُعَةِ سُورَةَ الجُمُعَةِ وَالمنَافِقِينَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى، ولم يذكر الترمذي الفصل ا‘خير منه .

5. (2544)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü, sabah namazında Eliflâmmim Tenzîl es-Secde, ve Hel etâ alâ'l-insânî hînun mine'ddehr sûrelerini okurdu. Yine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma namazında Cuma ve Münâfikûn surelerini okurdu."[340]

6. وعن عروة:]أنَّ أبَا بَكْرٍ الصديقَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: صَلّى الصُّبْحَ فقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي الرَّكْعَتَيْنِ كِلتَيْهِمَا[. أخرجه مالك .

6. (2545)- Urve (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr es-Sıddîk (radıyallâhu anh) sabah namazını kıldırdı. Namazın her iki rek'atinde Bakara sûresini okudu."[341]

7. وعن الفُرَافِصة بن عُمير الحنفي قال:]مَا أخذتُ سُورَةَ يُوسُفَ إّ مِنْ قِرَاءَةِ عُثْمَانَ بن عَفّان رَضِيَ اللّهُ عَنْه إيَّاهَا فِي صَ ةِ الصُّبْحِ مِنْ كَثْرَةِ مَا كانَ يُرَدِّدُهَا[. أخرجه مالك .

7. (2546)- Fürâfisa İbnu Umeyr el-Hanefî der ki: "Ben Yûsuf sûresini, Osman İbnu Affân (radıyallâhu anh)'ın sabah namazlarındaki kırâatinden öğrendim. Çünkü o, bu sûreyi çok sık okurdu."[342]

8. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ قَرَأَ فِي ا'ولى مِنَ الصُّبْحِ بِأرْبَعِينَ آيَةً مِنَ ا'نْفَالِ، وفِي الثَّانِيَةِ بُسُورَةٍ مِنَ المفَصَّلِ[. أخرجه رزين .

8. (2547)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, sabah namazının birinci rekatinde Enfâl'den kırk âyet kadar, ikinci rek'atinde ise mufassal sûrelerden birini okumuştur."[343]

9. وعن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلَّيْنَا وَرَاءَ عُمَرَ بنِ الخَطّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه الصُّبْحَ فَقَرأ فِيهَا بِسُورةِ يُوسُفَ وَسُورَةِ الحَجِّ قِرَاءَةً بَطِيئَةً. قيلَ لَهُ: إذاً لَقَدْ كانَ يَقُومُ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ؟ قالَ أجَلْ[. أخرجه مالك .

9. (2548)- Âmir İbnu Rebî'a (radıyallâhu anh) demiş ki: "Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh)'ın arkasında sabahı kıldık. Namazda Yusuf ve Hacc surelerini ağır bir kırâatle okudu.
Bunun üzerine Âmir'e: "Öyleyse fecir doğarken namaza başlamış olmalıdır" dendi. O da: "Evet!" diye cevap verdi."[344]

10. وعن معاذ بن عبدالله الجُهَنى]أنَّ رَجُ ً مِنْ جُهَيْنَةَ أخْبَرَهُ أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللهِ # قَرَأَ فِي الصُّبْحِ إذَا زُلْزِلَتِ فِي الرَّكْعتَيْنِ كِلْتَيْهِمَا، فَ أدْرِى أنَسِىَ أمْ قَرَأ ذلِكَ عَمْداً[. أخرجه أبو داود .

10. (2549)- Muâz İbnu Abdillah el-Cühenî anlatıyor: "Cüheyne kabilesine mensup bir zât bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de İzâ zülzilet sûresini okuduğunu işittim, bilmiyorum unutarak mı böyle yaptı, bilerek mi okudu" dedi."[345]

AÇIKLAMA:

Sonuncu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının her iki rek'atinde de aynı sûreyi okuduğunu haber vermektedir. Hadiseyi rivâyet eden sahâbî tereddüt etmektedir: "Resûlullah bunu bilerek mi yaptı, unutarak mı?" Çünkü Aleyhissalatu vesselam mûtad olarak her rek'atte ayrı bir sûre okumaktadır. Tabiî ki unutarak yaptı ise, onu yapmak ümmete câiz olmaz, bilerek yaptı ise ümete de caiz ve meşrû olur.

Âlimler bu çeşit durumlar için yani Efendimizin bir fiili hakkında meşrûluk ve gayr-ı meşrûluk hususunda tereddüt hâsıl olursa: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiilinin meşrûluğa hamledilmesi evlâdır" diye kaide koymuşlardır. "Çünkü derler, onun ef'alinde asıl olan teşrîdir, unutma ise bu asl'ın dışında kalır." Bu hususta usulcüler benzer bir durum daha zikrederler: Resûlullah'ın yaptığı bir iş hakkında bu, cibillî, fıtrî bir davranış mı yoksa şer'î bir beyan mı? diye tereddüde düşülecek olursa, ulemanın ekseriyeti bu fiilin uyulması gereken bir sünnet olduğuna hükmetmiştir. [346]

ÖGLE VE İKİNDİ NAMAZLARI

1. عن أبى قتادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه]أنَّ النّبىَّ # كانَ يَقْرأُ في الظّهْرِ في ا‘ولَيَيْنِ بأُمِّ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ، وفي الرَّكْعَتَيْنِ يةَ أحْيَاناً، وَيطَوِّلُ في الرَّكْعَةِ ا‘ولى مَاَ يُطِيلُ في الثَّانِيَةِ، وَكَذَا في الْعَصْرِ Œا‘خِيرَتَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ وَيُسْمِعُنَا ا وَالصُّبْحِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.زاد أبو داود في رواية: »فَظَنَنَّا أنَّهُ يُرِيدُ بِذَلِكَ أنْ يُدْرِكَ النَّاسُ الرَّكْعَةَ ا‘ولى« .

1. (2550)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede ilk iki rek'atte Fatiha ile iki sûre okurdu. Son iki rek'atte de Fatiha'yı okur, bazan da âyeti bize işittirirdi. Birinci rek'atte (kıraatı) uzun tutar ikinci de o kadar uzatmazdı. İkindi ve sabah namazlarında da böyle yapardı."[347]
Ebû Dâvud, bir rivâyette şu ziyadeye şâmildir: "O'nun (aleyhissalâtu vesselâm), halk birinci rek'ata yetişebilsin diye böyle yaptığını zannederdik."[348]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bütün namazlarda Aleyhissalâtu vesselâm'ın birinci rek'atleri daha uzun tuttuğunu görmekteyiz. Âlimler, bunu cemaate daha çok kimsenin iştirakine imkan sağlamak için yaptığını söylerler. Dolayısıyle tek başına kılan kimsenin her iki rek'ati de eşit tutmasının efdal olacağını belirtirler. Ancak bazı âlimler, sabah namazının birinci rek'atini her hal u kârda daha uzun tutmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Diğer vakitlerde cemaatin artma ihtimali bulunma hallerinde birinciyi uzatmak efdaldir, böyle bir ihtimal olmayan hallerde her ikisini eşit tutmak efdaldir. İbnu Hacer sabahta kırâatın uzatılmasındaki ısrarın sebebini şöyle açıklar: "Zîra sabah namazı, uyku ve istirahati tâkib eden bir âna rastlar. Ayrıca bu vakitte kalb, geçim ve sâir meselelerine henüz bulaşmayıp boş bulunması sebebiyle, dil ve kulağa uyum sağlar."[349]

2. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:] أدْرِى أكانَ رسولُ اللّهِ # يَقْرَأُ في الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ أمْ ؟[. أخرجه أبو داود .

2. (2551)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunup bulunmadığını bilmiyorum."[350]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'a has bir tereddüde parmak basmaktadır. Kırâati cehrî olmayan öğle ve ikindi namazlarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân okur muydu. hemen belirtelim ki bu mesele üzerine İbnu Abbâs'tan üç ayrı rivâyet gelmiştir: "Bir rivâyete göre okurdu, bir rivâyete göre okumazdı, burada kaydedilen rivâyete göre de İbnu Abbâs bu meselede kararsızdır, şekk içerisindedir. Red rivâyeti Ebû Dâvud'da gelir. Kendisine, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindide kıraatte bulunur muydu? diye sorulunca: "Hayır!" cevabını verir. "Belki içinden okuyordu" denince: "Sizin bu sözünüz önceki söylediğinizden de fena. O memur bir kuldu, kendisine emredileni tebliğ etti" der. İbnu Abbâs'ın bu iki namazda kırâatı te'yid eden görüşünü Ebû'l-Âliye-el Berrâ rivâyet eder: "İbnu Abbâs'a göre ikindide okuyayım mı? diye sordum. Bana: "O önündedir, ondan az veya çok bir miktar oku" dedi." (Rivâyeti İbnu'l-Münzîr ve Tahâvî kaydetmiştir.)
Öğle ve ikindide kıraatin varlığı hususunda ulemanın bir tereddüdü mevcut değildir. Ebû Katâde Habbâb ve başkalarından gelen çeşitli rivâyetler, hiçbir şekk ifade etmeden Resûlullah'ın öğle ve ikindi namazlarında kırâatte bulunduğu hususunda cezmederler, kesin konuşurlar. Nitekim müteakiben kaydedilecek olanlardan başka, bir önceki hadise bir kere daha bakılabilir. Ayrıca şekk ile yakın zâil olmaz kaidesince, bu rivâyetteki tereddüt, öbür rivâyetlerin kesin ifadesini zedeleyemez, bilakis onlar buradaki tereddüdü bertaraf eder.[351]

3. وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللهِ # يَقْرأُ في الظّهْرِ بِاللَّيْلِ إذَا يَغْشى، وفي العَصْرِ نَحْوِ ذَلِكَ، وفي الصُّبْحِ أطوَلَ مِنْ ذَلِكَ[. أخرجه وأبو داود والنسائى .

3. (2552)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlede Velleyli izâ yağşâ sûresini okur, ikindide dahi aynısını yapar, sabah namazında bundan daha uzun bir kırâatte bulunurdu."[352]

4. وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى خَلْفَ رَسُولِ اللهِ # الظّهْرَ فَنَسْمَعُ مِنْهُ اŒيَةَ بَعدَ اŒيَاتِ مِنْ لُقْمَانَ والذَّارِيَاتِ[. أخرجه النسائى .

4. (2553)- el-Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında öğleyi kılmıştık. Kendisinden Lokmân ve Zâriyat sûrelerinin âyetlerini peş peşe işitiyorduk."[353]

5. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّ النَّبيَّ # سَجَدَ في صَ◌َةٍ ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ فَرَأوْا أنَّهُ قَرَأ الم تنزيلَ السجدةُ[. أخرجه أبو داود .

5. (2554)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir namazda secde edip sonra kıyâma kalktı ve rükû yaptı. Cemaat onun, Elf-Lâm-Mim Tenzile's-Secdetü'yü okuduğunu gördü."[354]

AÇIKLAMA:

1- Hadis burada biraz ihtisâr edilmiş gözüküyor. Ebû Dâvud'daki aslında: "...öğle namazında.." diye sarahat var. Secde'den maksad "tilâvet secdesi'dir. Şârihler, hadisten Resûlullah'ın tilâvet secdesinden kalkınca surenin devamını hiç okumadan rükûya gittiğinin anlaşıldığını belirtirler. Aliyyü'l-Kârî'ye göre, "Kıraat caiz ve hatta efdaldir. Buna rağmen terki ya namazın yeterince uzamasındandır, ya da bunun câiz olduğunu beyan etmek içindir. Bununla beraber Resûlullah'ın kıraati terkettiğine dair, rivâyette kesin ve sarih bir ifade mevcut değildir." Ayrıca Aliyyu'l-Kârî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mezhebimizde (Hanefî) caiz olduğu üzere, rükû, kırâat secdesi yerine geçtiği halde, rükû ile iktifa etmeyip tilâvet için hususi secde yapmıştır, böyle davranışı, amelde efdal olanı tercih içindir."[355]

AKŞAM NAMAZI

1. عن مروان بن الحكم قال:]قالَ لى زَيْدُ بنُ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: مَالَكَ تَقْرَأُ في المغْرِبِ بِقِصَارِ المفَصَّلِ، وَقَدْ سَمِعْتُ النَّبيَّ # يَقْرَأ بِطُولَى الطُّولَيَيْنِ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.وزاد أبو داود. قلت: »وَمَا طُولِى الطُّولَيَيْنِ؟ قالَ: ا‘عْرَافُ وا‘خْرَى ا‘نْعَامُ«. والله أعلم .

1. (2555)- Mervân İbnu'l-Hakem anlatıyor: "Bana Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) dedi ki: "Sen niye akşam namazında (kısâru'lmufassal denilen) kısa sûrelerden okuyorsun? Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Tûlâ't-Tûleyeyn'i okuduğunu işittim."[356]
Ebû Dâvud'un rivâyetinde şu ziyade var: "...Dedim ki: Tûlâ't-Tûleyeyn nedir? Bana "el-A'râf", öbürü de "el-En'âm" diye cevap verdi."[357]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kısâru'lmufassal "kısa olan mufassal sûreler" demektir. Mufassal sûreler hangileridir? hususunda ihtilaf edilmiştir. Gerçi sonuncu mufassal'ın Nâs sûresi olduğunda ihtilaf edilmez. İhtilaf hangi

sûreden itibaren mufassaldır sorusunu cevabında düğümlenir: Saffât, Câsiye, Kıtâl, Feth, Hucurât, Kâf, Saff, Tebâreke, Sebbehâ ve son olarak da Duhâ suresinin mufassaların ilki olduğu ileri sürülmüştür. Râcih görüşe göre ilk mufassal Hucurât'tır. Cumhur Lem yekün'ü kabul eder. Bu sûrelere mufassal denmesi, besmele ile sık sık aralarının ayrılmış olmasına binaendir. Tıvâl'a gelince bunlar Hucurât'tan Bürûc'a kadar olanlardır. Bürûc'tan Lem yekün'e kadar olanlar da vasat'tır.
2-Tûla't-Tûleyeyn en uzun iki sûrenin en uzunu demektir[358] Bu en uzun iki sureden maksad nedir?
İbnu Hacer, bu tâbir üzerine ulema arasında cereyan eden ihtilafları kaydeder. Buna göre eliflâmmîmsâd; el-A'râf; el-Mâide, el-A'râf; el-Enâm, el-A'râf; el-Bakara, el-A'râf. İbnu Hacer, iki en uzundan en uzun tabiriyle A'râf'ın kastedildiği hususunda ittifak hâsıl olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim'de en uzun surenin Bakara olmasına rağmen A'râf'ta ittifak hâsıl olması meselesini açıklama sadedinde İbnu Battâl'ın şu izahını kaydeder: 'Bakara yedi uzunun (es-Seb"uttıvâl) en uzunudur. Eğer (râvi Zeyd İbnu Sâbit) bunu kasdetseydi uzunların en uzunu (tula't-Tıvâl) derdi. Onu kasdetmemiş olması A'râf'ı kastettiğine delâlet eder, çünkü o Bakara'dan sonra sûrelerin en uzunudur." Bu yorum Nisâ sûresi, A'raf'tan daha uzun denilerek tenkid edilmiştir, ancak bu tenkid maksada muvafık bir tenkid değildir, zîra (Zeyd İbnu Sâbit) âyet sayısına itibar etmiştir. A'râf sûresinin âyet sayısı, Nisâ sûresinin ve yedi uzuna giren Bakara'dan sonraki sûrelerin âyet sayısından daha fazladır. Tenkidci ise, sûrelerdeki kelime sayısını esas almıştır, zîra Nisâ sûresinin kelimeleri A'râf'ın kelimelerinden yüz kelime fazladır."
3- İbnu'l-Münîr, bu hadise dayanarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nadiren de olsa akşam namazında uzun sûre okuduğunu istidlal eder.
4-Yine bu hadisle istidlal edilerek akşam vaktinin uzadığına ve akşam namazında kısa olmayan sûrelerin okunmasının da müstehab olduğuna hükmedilmiştir.[359]

2. وعن أم الفضل رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]سَمِعْتُ النّبِيَّ # يَقْرَأُ في المَغْرِبِ وَالمُرْسَ‌ٰتِ عُرْفاً؛ ثُمَّ مَا صَلّى لَنَا بَعْدَهَا حَتّى قَبَضَهُ اللّهُ[. أخرجه الستة .

2. (2556)- Ümmü'l-Fadl (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın akşam namazında ve'lmürselâti urfen suresini okuduğunu işittim. Bundan sonra artık bize, ruhu kabzedilinceye kadar hiç namaz kıldırmadı."[360]

AÇIKLAMA:

1- Burada Ümmü'l-Fadl diye künyesi ile zikredilen râviye kadın İbnu Abbâs'ın annesidir (radıyallâhu anhüm). İsmi Lübâbe Bintu'l-Hâris el-Hilâliyye'dir. Hz. Hatice validemizden sonra ilk müslüman olan kadın olduğu söylenir (radıyallâhu anhümâ). Ne var ki, Saîd İbnu Zeyd'in muhterem zevceleri -ki Hz. Ömer'in kız kardeşidir- Fâtıma Bintul-Hattâb'ın ikinci sırada yer alması daha sahihtir.
2- Bu rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından önce kıldırdığı son namazın akşam namazı olduğunu haber vermektedir. Halbuki Hz. Âişe'den gelen bir rivâyette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbına kıldırdığı en son namazın öğle namazı olduğu" ifade edilir. İbnu Hacer, delillere dayanarak, Hz. Âişe hadisi'nin Mescid'de kıldırılan son namazı Ümmü'l-Fadl hadisinin de evde kıldırılan son namazı kasdettiğini belirterek iki rivâyeti te'lif eder.[361]

3. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ رَسُولَ اللّهِ #: صَلّى المَغْرِبَ بِسُورَةِ ا'عْرَافِ، فَرَّقَهَا في رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه النسائى .

3. (2557)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), A'râf sûresiyle akşamı kıldırdı. Sûreyi ikiye bölerek her iki rek'atte bir parçasını okudu."[362]

4. وعن جُبير بن مُطعم رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رسُولَ اللّهِ # يَقْرَأُ في المَغْرِبِ بِالطُّورِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

4. (2558)- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı akşam namazında et-Tûr sûresini okurken işittim."[363]

.5 وعن أبى عثمان النَّهْدِى قال:]صَلَّيْتُ خَلْفَ بنِ مَسْعُودٍ المِغْرِبَ فَقَرَأَ: قُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ[. أخرجه أبو داود .

5. (2559)- Ebû Osmân en-Nehdî anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'ın arkasında akşam namazı kılmıştım. Namazda Kulhüvallahü ahad'i okudu."[364]

.6 وعن عبدالله بن عُتبة بن مسعود:]أنَّ رسُولَ اللهِ # قَرَأ في صَ◌َةِ المغْرِبِ بحم الدُّخَانَ[. أخرجه النسائى .

6. (2560)- Abdullah İbnu Utbe İbni Mes'ûd anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam namazında Hâmîm-ed-Duhân sûresini okudu."[365]

.7 وعن أبى عبدالله الصُّنَابحى قال:]قَدِمْتُ المدِينَةَ في خِ◌َفَةِ أبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه فَصَلَّيْتُ وَرَاءَهُ المغرِبَ فَقَرَأ في الرَّكْعَتَيْنِ ا'وَّلَيَيْنِ بِأُمِّ الْقُرْآنِ وَسُورَةٍ سُورَةٍ مِنْ قِصَارِ المفَصَّلِ؛ ثُمَّ قَامَ في الثَّالِثَةِ فَدَنَوْتُ مِنْهُ حَتَّى إنَّ ثِيَابِى لَتَكَادُ أنْ تَمَسَّ ثِيَابَهُ. فَسَمِعْتُهُ قَرَأ بِأُمِّ الْقُرآنِ وَبِهذِهِ اŒية: رَبَّنَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إنَّكَ أنْتَ الوَهَّابُ[. أخرجه مالك .

7. (2561)- Ebû Abdillah es-Sunâbihî anlatıyor: "Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında Medîne'ye geldim, arkasında akşam namazını kıldım. İlk iki rek'atinde Fatiha ile (kısâru'lmufassal denen) kısa sûrelerden birer sûre okudu. Sonra üçüncü rek'ate kalktı. Ben (ne okuyacağını işitmek için) hemen kendisine -elbisem elbisesine değecek kadar- yaklaştım. Fatiha ve beraberinde "Rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba'de iz hedeytenâ veheb lenâ min ledünke rahmeten inneke ente'l-Vehhâb. (Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma. Katından bize bir rahmet lutfet, sen çok lutfedenlerdensin)" âyetini okuduğunu işittim."[366]

AÇIKLAMA:

1- Burada üçüncü rek'atte Fatiha'dan sonra âyet kırâati mevzubahistir. Ebû'l-Velîd el-Bâcî bunu bir nev'i kunût ve duâ olarak değerlendirir ve bazı âlimlerin, bunu akşam namazında -ve hatta bütün namazlarda- tecviz ederken diğer bazılarının tamamen reddettiklerini söyler.
2- Buraya kadar kaydedilen rivâyetler, akşam namazında illâ da şu şu sûreler okunacak diye bir sınır olmadığını göstermektedir. Resûlullah'tan kısa sûrelerin okunmasına dair tavsiyeler var ise de cemaatin durumuna hamledilmiştir. Gerek Resûlullah ve gerekse Ashâb ve diğer selef büyüklerinden, akşam namazında uzun sûrelerin de okunduğuna dair rivâyetler gelmiştir.[367]

YATSI NAMAZI

.1 عن بُرَيدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ الله # يَقْرأُ في العِشَاءِ اŒخِرَةِ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَنَحْوَهَا مِنَ السُّور[. أخرجه الترمذي والنسائى .

1. (2562)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsı namazında Veşşemsi ve duhâhâ ve benzeri sûreleri okurdu."[368]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetten Resûlullah'ın yatsı namazında fazla uzun sûrelerden okumayıp, uzunlukça Veşşemsi ve duhâhâ'ya benzeyen sûreleri okuduğu anlaşılmaktadır. Sahiheyn'de gelen bir riyavet yatsının uzatılmaması için bazı uyarılarda bulunduğunu da göstermektedir: Hz. Muâz (radıyallâhu anh)'ın yatsı namazında uzun sûre okuduğunu

işitince çağırıp şunu söyler: أتُرِيدُ اَنْ تَكُونَ يَا مُعَاذُ فَتَّانًا إِذَا اَمّمْتَ النَّاسَ فَاقْرَأْ بِالشَّمْسِ وَضُحَاهَا وَسَبِّحِ اِسْمِ رَبِّكَ اَ۠ۡعْلَى والَّيْلِ اِذَا يَغْشَى

"Ey Muâz, fitne mi çıkarmak istiyorsun! Halka imam olunca Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Ve Sebbih isme Rabbike'l-A'lâyı, Velleyli izâ yağşâ'yı oku!"

Şu halde bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yatsıda bu ve benzeri sûreleri okuduğunu ifade etmektedir.[369]

2.Œ وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبيَّ #: كَانَ فِي سَفَرٍ فَصَلّى الْعِشَاء ا خِرَةَ فَقَرَأَ فِي إحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ بِالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ[. أخرجه الستة.وزاد الشيخان:]فَمَا سَمِعْتُ أحداً أحْسَنَ صَوْتاً أوْ قِرَاءةً مِنْهُ #[.

2. (2563)- el-Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir yolculuk sırasında yatsıyı kılmıştı. İki rek'atin birinde Vettîni ve'z-Zeytûni'yi okudu."[370]

Sahiheyn'de şu ziyade yer alır: "Sesce ve kırâatçe O'ndan daha güzel kimseye rastlamadım."[371]

3. وعن نافع:]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: كَانَ إذَا صَلّى وَحْدَهُ يَقْرَأُ فِي ا'رْبَعِ جَمِيعاً فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِأُمِّ الْقُرآنِ. وَسُورَةٍ مِنَ الْقُرآنِ. وَكَانَ يَقْرَأ أحْيَاناً السُّورتَيْنِ وَالثّ۫ثَ فِي الرَّكْعَةِ الْوَاحِدَةِ مِنْ صَ۫ةِ الْفَرِيضَةِ[.

3. (2564)- Nâfî anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) tek başına namaz kılınca dört rek'atin her birinde Fatiha'yı ve Kur'ân'dan bir sûreyi okurdu. Bazan da farz namazın bir rek'atinde iki ve üç sûre birden okurdu. Akşam namazının iki rek'atinde aynı şekilde Fatiha ve birer sûre okurdu."[372]

4. وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال:]مَامِنَ المفَصَّلِ سُورَةٌ صَغِيرَةٌ وَ۫ كَبِيرَةٌ إّ۫ قَدْ سَمِعْتُ رسُولَ اللهِ # يَؤُمُّ بِهَا النَّاسَ فِي الصَّ۫ةِ المكْتُوبَةِ[أخرجهما مالك .

4. (2565)- Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihi anlatıyor: "Mufassal sûrelerden -uzunu olsun, kısası olsun- hiçbiri yoktur ki, ben onu Resûlullah'ın namaz kıldırırken okuduğunu işitmemiş olayım."[373]

5. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أنَّ رسولَ اللهِ #: بَعثَ رَجًُ۫ عَلى سَرِيّةٍ وَكانَ يَقْرأ 'صْحَابِهِ فِي صَ۫تِهِمْ فَيَخْتِمُ بِقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ. فَلَمَّا رَجَعُوا ذَكَرُوا ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ #، فقَالَ: سَلُوهُ؛ 'يِّ شَيْءٍ يصْنَعُ ذَلِكَ؟ فَسَألُوهُ. فقالَ: 'نَّهَا صَفَةُ الرَّحْمنِ، فأنَا أحِبُّ أنْ أقْرَأ بِهَا: فقَالَ رَسُولُ اللهِ #: أخْبِرُوهُ أنَّ اللّهَ تَعالى يُحِبُّهُ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

5. (2566)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) askerî bir birliğin başına bir adamı komutan yapmıştı. Bu zât arkadaşlarına namaz kıldırırken, her seferinde kırâatını kul hüvallahu ahad ile tamamlıyordu. Döndükleri zaman durumu Hz. Peygamber'e söylediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sorun ona niçin öyle yapıyormuş?" buyurdu. Dediği gibi kendisine sorulmuştu.

"Çünkü O, Rahmân'ın sıfatıdır, ben onu okumayı seviyorum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ona bildirin, Allah onu seviyor!" müjdesini verdi."[374]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste birkaç mes'ele dikkatimizi çekmektedir:

***** Namazda zamm-ı sûre makamında iki ve daha fazla sûrenin okunması. Rivâyette bu husus açıktır. Zîra komutan normal kırâatini yapınca en sonda İhlas suresini her rek'atte okumaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler İbnu Abbâs ve Enes (radıyallâhu anhüm)'den yapılmıştır. 2564 numaralı Nâfî hadisi de bunu te'yid eder. Buhârî'de gelen Enes hadisi, sadedinde olduğumuz hadisin bir farklı rivâyeti olabileceği gibi, ayrı bir vak'a da olabilir, hatta bu ihtimal daha kuvvetli.[375] Şöyle der: "Ensar'dan bir zat, Kuba mescidinde onlara imamlık yapıyordu. Namazın her rekatinde okuduğu sûreyi kulhüvallahu ahad'i okuyarak başlatıyor, namazdan çıkıncaya kadar böyle yapıyor, asıl sûreyi ondan sonra okuyordu.
Arkadaşları bu durumu kendisine açarak:
"Sen namazı İhlas sûresiyle başlatıyor, sonra da onu yeterli bulmayıp bir başka sûre ilave ediyorsun. Ya sadece onu oku veya onu terket, bir başka sure oku (aynı rek'atte ikisini birden okuma)!" dediler. İmam onlara:
"Ben onu terketmem. Bu şekilde imamlık yapmamı dilerseniz yaparım, bundan hoşlanmıyorsanız ben imamlığı terkederim" dedi. Cemaat onu aralarında en fazîletli kimse biliyorlardı, başkasının imamlık yapmasına gönülleri râzı olmadı. Resûlullah (aleyhisallâtu vesselâm) kendilerine uğrayınca durumu açtılar. Bunun üzerine (imamı çağırarak):
"Ey falan! Arkadaşlarının söylediklerini niye yapmıyorsun! Her rek'atte bu sûreyi okumaya seni sevkeden sebep nedir?" diye sordu. Adam:
"Ben onu seviyorum!" cevabını verince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Ona olan sevgin seni cennete sokacaktır!" müjdesini verdi."
Bu zâtın Külsum İbnu'l-Hidam olduğu belirtilir. Şu halde bu rivâyet, bir rek'atte iki ayrı sûrenin, zamm-ı sûre makamında okunacağını te'yid etmektedir. Ve buna delâlet eden rivâyetler birden fazladır.
***** Bu rivâyette dikkat çeken ikinci bir husus, namazın bütün rek'atlerinde aynı sûrenin tekrarı'dır.
***** Bir diğer mesele: Namazda okunan sûreler arasında Kur'ân-ı Kerîm'deki tertibin dışına çıkmak. Görüldüğü üzere İhlas sûresi her rek'atte sonda (veya başta) okunmak suretiyle Kur'ân'daki tertibe okumada riâyet edilmemiş olmaktadır. Bunun rivâyette başka örnekleri de gelmiştir. İbnu Hacer onlara dikkat çeker. Fukaha, Kur'ân'daki sûre tertibinin tevkifî olmayıp ıstılahî olduğuna, yani vahye müstenid olmayıp, Ashâbın ictihadına binaen olduğuna dikkat çekerek bu tertibin kırâatle bozulmasını büyütmezler. Sözgelimi Şâfiîler ve Mâlikîler, sıranın bozulmasını sadece evlâ olana muhalif bulurlar. Hanefîler ve Hanbelîler ise mekruh addederler.[376]

6. وعن شَقيق بن سلمة قال:]جاء رَجُلٌ إلى ابْنِ مَسْعودٍ فقَالَ: إِنّي أَقْرَأُ المفَصّلَ في رَكْعَةٍ. فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: أَهَذّاً كَهَذِّ الشِّعْرِ، وَنَثْراً كَنثْرِ الدَّقَلِ؟ لَكِنَّ النَّبيَّ # كَانَ يَقْرَأُ النّظَائِرَ السُّورَتَيْنِ رَكْعَةٍ: الرَّحمنَ والنَّجْمَ في رَكْعَةٍ. وَاقْتَرَبَتْ وَالحَاقّةَ في رَكْعَة، وَالطُّورَ والذَّارِيَاتِ في رَكْعَةٍ، وَإِذَا وَقَعَتْ وَنُونَ في رَكْعَةٍ، وَسأَلَ سَائِلٌ وَالنَّازِعَاتِ في رَكْعَةٍ، وَوَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ وَعَبَسَ في رَكْعَةٍ، وَالمدَّثِّرَ وَالمزّمّلَ في رَكْعَةٍ، وَهَلْ أَتَى وَ◌َ أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ في رَكْعَةٍ. وَعَمَّ يَتَساءَلُونَ وَالمرْسَ◌َتِ في رَكْعَةٍ، وَالدُّخَانَ وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ في رَكْعَةٍ[. أخرجه الخمسة.وهذا لفظ أبى داود، وقال هذا تأليف ابن مسعود، وذكره عن علقمة وا'سود ولم يذكر الباقون السُّور.والمراد »بالهَذِّ« سرعة القراءة والعجلة فيها.»الدقلُ« ردِئ التمر ف يجتمع ليُبْسِه ورداءته.و»النّظَائرُ« جمع نَظيرة وهى: المثل والشبه.

6. (2567)- Şakîk İbnu Seleme (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam İbnu Mes'ud'a gelerek:
"Ben bir rek'atte mufassal sûrelerin tamamını okudum" dedi. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) da:
"Şiir mırıldar gibi mırıldar, meyve döküştürür gibi döküştürür müsün? Olmaz öyle şey! Resûlullah (aleyhisallâtu vesselâm) tek rek'atte birbirine denk iki sûre okurdu. Bir rek'atte, İkterebet ve el-Hâkka sûrelerini, bir rek'atte Vettûr ve Vezzâriyât sûrelerini; bir rek'atte Ve izâ vaka'at ve Nûn sûrelerini; bir rek'atta Seele sâîlun ve ve'n-Nâzi'ât sûrelerini; bir rek'atte Veylün li'l-Mutaffifîn ve Abese sûrelerini, bir rek'atte el-Müddessir ve, el-Müzzemmil sûrelerini; bir rek'atte Hel Etâ ve Lâ Uksimu biyevmi'l-Kıyâme sûrelerini, bir rek'atte Amme yetesâelûn ve Ve'l-Mürselât sûrelerini; bir rek'atte de ed-Duhân ve İzâ'ş-Şemsü Küvvirat sûrelerini okurdu."[377] Bu rivâyet, metin olarak Ebû Dâvud'un rivâyetidir. Ebû Dâvud: "Bu İbnu Mes'ud'un telifidir" demiştir. Bunu Alkame ve Esved'den kaydeder. Diğerleri, sûreleri zikretmezler.[378]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Mes'ud'a gelip bir rek'atte mufassal sûreleri okuduğunu söyleyen kimsenin Nehîk İbnu Sinân el-Becelî olduğu Müslim'in bir rivâyetinde tasrîh edilmiştir.

2- Daha önce de belirtildiği gibi mufassal sûrelerin hangi sûreden başladığı ihtilaflıdır. (2555. hadisin açıklamasına bakılsın.)
3- Müslim'in bir rivâyetinde İbnu Mes'ud'a gelen Nehîk, bir harfin okunuşunu sorarak söze başlar:
"Ey Ebû Abdirrahman şu harfi nasıl okursun? Elif mi, yâ mı? Yani مِنْ مَاء غير اسن mi yoksa من ماء غير ياسنmi?" dedi."
İbnu Abbâs, bu soruyu iyi karşılamaz ve adamı azarlayıcı bir üslubla cevaplar:
"Sen bu harf dışında bütün Kur'ân'ı araştırıp (kavradınmı) ki bunu soruyorsun!"
Adam bu soru üzerine bir rek'atte bütün mafassal sûreleri okuduğunu söyler. İbnu Abbâs, rivâyetin sadedinde olduğumuz vechinde de görüldüğü gibi, adamı kınamaya devam eder ve Kur'ân'ın şiir mırıldanırcasına hızlı okunmayacağını belirtir.
Mırıldanmak diye çevirdiğimiz hezze kelimesi sür'atle çok çabuk söylemek mânasına gelir. İbnu Mes'ud hızlı tilâveti, sallanan hurma ağaçlarından, âdi çürük meyvelerin patır patır dökülmesini de benzetir. Maksad, Kur'an'ın hızlı şekilde okunarak tefekkür ve taakkul edilmeden, mânası ve maneviyatı yaşanmadan, lafzan telaffuz edilmesini takbîhtir. Esâsen Kur' an'ın bu şekilde anlaşılmadan okunması başka rivâyetlerde de takbîh edilmiştir: "Bazı insanlar Kur'an okurlar ama, okudukları gırtlaklarından öte geçmez, ama kalbe varır, orada yerleşirse faydalı olur."
4- Birbirine denk iki sûre tabirinde kasdedilen denklik nedir? Bazı âlimler mâna denkliği demiştir: Mev'ize ve hikmet gibi. Bazıları da âyet sayısı denkliği demiştir. İbnu Hacer'e göre mânaca denkliğin kastedilmiş olması daha kavîdir.
5- Namazda birden fazla sûre aynı rek'atte okunabilir, câizdir. Zîra iki sûrenin birleştirilmesi -rivâyette görüldüğü üzere- câiz olunca, ikiden fazlasının birleştirilmesi de câizdir. Hz. Peygamber'in mufassal sûreleri birleştirdiğine dair rivâyet geldiği gibi -nadiren de olsa- Bakara gibi uzun sûreleri birleştirdiği de rivâyet edilmiştir.
6- Kur'ân acele okunmamalıdır, bu mekruhtur. Ağır ağır, tefekkür edilerek okunmalıdır.
7- İki rek'atli namazlarda her iki rek'atin kırâatlerini birbirine denk tutmak efdaldir. Sabah namazında birinci rek'atin daha uzun tutulmasının efdal olacağı daha önce geçmişti:[379]

7.Œ وعن أبى ذر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ الله #: قَامَ حَتَّى أصْبَحَ بِآيَةٍ؛ وَا يَةُ: إنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإنَّهُمْ عِبَادُكَ. وَإنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فإنّكَ أنْتَ الْعَزِيز الحَكِيم[. أخرجه النسائى .

7. (2568)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece namazına kalktı ve sabah vakti girinceye kadar namaza devam etti. Namazda tek âyet okudu. O da şu (meâldeki) âyettir: "Onlara azab edersen, doğrusu onlar senin kullarındır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, Hakîm olan şüphesiz ancak sensin" (Mâide 118).[380]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet aynı âyetin her rek'atte okunabileceğini, bunun câiz olduğunu ifade etmektedir. Ancak efdal olan her rek'atte farklı âyetlerin (veya sûrelerin) okunmasıdır, daha önce belirttik (2535. Hadis).[381]

8. وعن أبى سلمة]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: صَلّى بِالنَّاسِ المغْرِبَ فَلَمْ يَقْرأ فِيهَا فَلَمّا انْصَرَفَ قِيلَ لَهُ مَا قَرَأتَ؟ قالَ: كَيْفَ كَانَ الرُّكُوعُ وَالسُّجُودُ؟ قَالُوا: حَسَناً. قالَ بَأسَ إذاً[. أخرجه رزين .

8. (2569)- Ebû Seleme anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), halka akşam namazı kıldırmıştı. Namazda kırâatte bulunmadı. Namazdan çıkınca kendisine:
"Kur'ân okumadın!" dendi.
"Rükû ve secdeler nasıl oldu?" diye sordu.
"İyi oldu!" dediler.
"Öyleyse, tamamdır!" dedi."[382]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Beyhakî, "Kırâati unutandan kırâat sâkıt olur diyenle sâkıt olmaz diyenler" adını verdiği bir bâbta zikreder. Hadis zayıftır. Ayrıca hadisin bir başka vechinde Hz. Ömer'in bu namazı iade ettiği tasrîh edilmiştir. Ulema, Resûlullah'ın "Fatiha okunmayan namaz eksiktir" hadisine dayanarak bununla amel etmemişlerdir. Bu rivâyet hakkında İmam Mâlik'e sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Ben Ömer'in böyle bir şey yapacağını kabul edemiyorum. Hadisi de kabul edemiyorum. Halk, Ömer'in akşam namazında böyle yaptığını görecek, onu uyarıp haber vermeyecekler... Bu olacak şey değil. Kanaatimce kim böyle bir fiil işlese, ne kendi namazı ne de ona uyanların namazı sahihtir."[383]

CEHRÎ OKUMA

.1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]فِي كُلِّ الصَّ◌ةِ يُقْرأ فَمَا أَسْمَعَنَا رَسولُ اللّهِ # أَسْمَعْنَاكُمْ، وَمَا أخْفى عَلَيْنَا أخْفَيْنَا عَلَيْكُمْ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (2570)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) demiştir ki: "(Kur'ân) her bir namazda okunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hangilerini işittirmişse biz de size işittiriyoruz. Hangilerini de gizlemişse biz de size gizliyoruz."[384]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen "işittirme"den maksad cehrî olan kırâatlerdir. İslâm ümmeti cuma namazı, sabah namazı, akşam ve yatsı namazlarının ilk rek'atlerinde cehrî olacağı, akşamın son rek'ati ile yatsının son iki rek'ati, öğle ve ikindinin bütün rek'atlerinde gizli okunacağı hususunda icma etmiştir.
***** Bayram ve istiska (yağmur) namazlarında da ihtilaf edilmiştir. Hanefî mezhebi bunların ikisinde de cehrî okumaya hükmeder.
***** Gece nafileleri gizli de olabilir, cehrî de. Gündüz nafilelerinde gizli okunur.
***** Küsûf namazı gece olursa cehrî, gündüz olursa gizli olur.
***** Cenaze namazı gecegündüz gizli olur. Geceleyin cehrî olacağı da söylenmiştir.
***** Yatsı gibi bir gece namazını, vaktinde kılamasa da ertesi gece kaza edince cehrî yapar. Gündüz kaza ederse esahh olanı sırrî yapmasıdır, cehrî de yapabilir.
***** Öğle gibi bir gündüz namazı kazaya kalsa, gündüzleyin kaza etse gizli yapar, gece kaza ederse esahh olanı cehrî yapmasıdır. Gizli de yapabilir.
Bu meselede "gizli yapar" ve "cehrî yapar" sözleri vecîbe ifade etmez, sünnet ifade eder. Aksini yapması, namazın sıhhatini bozmadığı gibi secde-i sehiv de gerektirmez.[385]

.2. وعن أبى قَتَادة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # خَرَجَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَإذَا هُوَ بِأبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يُصَلِّى يَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ وَمَرَّ بِعُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يُصَلّى رَافِعاً صَوْتَهُ. قالَ: فَلَمَّا اجْتَمَعْنَا عِنْدَ النَّبِيِّ # قالَ النَّبِيُّ #: يَا أبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأنْتَ تُصَلِّى تَخْفِضُ صَوْتَكَ. فقَالَ: قَدْ أَسْمَعْتُ مَنْ نَاجَيْتُ يَا رسولَ اللّهِ. قالَ؛ وَقالَ لِعُمَرَ: مَرَرْتُ بكَ وَأنْتَ تُصَلّى رَافِعاً صَوْتَكَ. فقَالَ يَا رسُولَ اللّهِ: أوقِظُ الْوَسْنَانَ وَأطْرُدُ الشَّيْطَانَ[. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ ‘بى داود.وقال: زاد الحسن فى حديثه: فقالَ رسولُ اللّهِ #:]يَا أبَا بَكْرٍ ارْفَعْ مِنْ صَوْتكَ شَيْئاً. وقالَ لِعُمَرَ: اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئاً[.

2. (2571)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gece (evinden) çıkmıştı. Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e uğradı. Alçak sesle namaz kılıyordu. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'e uğradı, o da yüksek sesle namaz kılıyordu."
Râvi der ki: "Resûlullah'ın yanında toplanınca Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Ey Ebû Bekr sana uğradım sen sessizce namaz kılıyordun." Ebû Bekr:
"Ben konuştuğum Zât-ı Zülcelâl'e sesimi işittirdim ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdi.
Hz. Ömer'e de:
"Sana da uğradım. Sen yüksek sesle namaz kılıyordun!" dedi. O da şu cevabı verdi:
"Ey Allah'ın Resûlü! Uyuklayanı uyandırıyor, şeytanı da uzaklaştırıyordum."[386]

Hasan Basrî rivâyetinde der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ebû Bekr'e: "Ey Ebû Bekr sen sesini biraz yükselt!" dedi. Hz. Ömer'e de: "Sesini sen de biraz alçalt!" buyurdu."[387]

3. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]فَذَكَرَ مِثْلَ هذِهِ الْقِصّةِ: وَلَمْ يَذْكُرْ، فقال ُبِى بَكْرٍ ارْفَعْ شَيْئاً، وَ لِعُمَرَ اخْفِضْ شَيْئاً[.وزاد:]وَقَد سَمِعْتُكَ يَا بِلُ وَأنْتَ تَقْرأ مِنْ هذِهِ السُّورَةِ وَمِنْ هذِهِ السُّورَةِ. قالَ: كَمٌ طَيِّبٌ يَجْمعُهُ اللّهُ بَعْضَهُ إلى بَعْضٍ. فقَالَ النّبىُّ # كُلَّكُمْ قَدْ أصَابَ[. أخرجه أبو داود .

3. (2572)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den yapılan rivâyette, bu kıssa aynen zikredilir, ancak Hz. Ebû Bekr'e: "Sesini biraz yükselt", Hz. Ömer'e de: "Sesini biraz alçalt" dedi" cümleleri zikredilmez."
Fakat şu ziyadede bulunur: "Ey Bilâl seni, şu sûreden ve şu sûreden okurken işittim" dedi. (Bilâl) cevaben: "(Kur'ân) tatlı bir kelam, Allah onu kısım kısım yapıp bir araya getirdi" dedi. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hepiniz isâbet ettiniz!" buyurdu."[388]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Hüreyre'den yapılan bu rivâyeti Ebû Dâvud özetleyerek kaydetmektedir. Yani Ebû Hüreyre'nin de, bir önceki hadiste yani Ebû Katâde rivâyetinde tafsilatlı olarak kaydedilen -kıssayı aynen anlattığını belirttikten sonra, onda yer almadığı halde Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde mevcut olan ziyadeyi kaydeder. Ebû Dâvud, kitabının hacmini artırmamak için rivâyetlerinde bu usluba sıkça başvurmaktadır. Birinci ciltte Ebû Dâvud'un kitabını tertipte takip ettiği metodu açıklarken bu hususu belirtmiş idik.
2- Ziyade kısımda kasdedilen hususa gelince: Orada şu mâna ifade edilmektedir: "Kur'ân baştan sona güzel, tatlı bir kelâmdır. Allah onu sûre sûre, âyet âyet ihtiyaca göre beyân buyurup bir araya getirmiştir. Biz ondan hoşumuza giden, gönlümüzün arzu ettiği miktarı, kısmı okuruz." Allahu a'lem.
Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm), en sonda alçak sesle okuyan Ebû Bekr'e, yüksek sesle okuyan Hz. Ömer'e, değişik sûrelerden okuyan Bilâl'e böyle okuyuşlarının gerekçesini dinledikten sonra, gayeye göre Kur'ân'ın alçak sesle de yüksek sesle de kıraat edilebileceğini, şu veya bu sûresinden okunabileceğini belirtmek sadedinde: "Hepiniz isâbet ettiniz, (doğru ve uygun hareket etmektesiniz") buyurur.[389]

4. وعن البياضى:]أنَّ النَّبيَّ # خَرَجَ عَلى النَّاسِ وَهُمْ يُصَلُّونَ، وَقَدْ عَلَتْ أصْوَاتُهُمْ بِالْقِرَاءَةِ. فقَالَ: إنَّ المصَلِّى يُنَاجِى رَبَّهُ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يُنَاجِيهِ؟ وَ يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ على بَعْضٍ بِالْقُرآنِ[. أخرجه مالك .

4. (2573)- el-Beyâzî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmakta olan insanların yanına geldi. Kırâatte sesleri yüksekti. Hemen: "Namaz kılan kimse Rabbine münâcaatta (hususi konuşmada) bulunuyor demektir. Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin. Kur'ân'ı birbirinize cehren okumasın!" dedi."[390]

AÇIKLAMA:

1- el-Beyâzî: Ferve İbnu Amr İbnu Vedka'dır. Beyâz, Hazrec kabilesine bağlı bir kolun adıdır. Ferve (radıyallâhu anh) Akabe ve Bedr'e ve daha sonraki gazvelere katılan ilklerden biridir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne bahçelerinin meyvelerini ona tahmin ettirir, onun tahminine göre zekat tarhederdi. Tahminlerinde hiç yanılmadığı belirtilir.
İmam Mâlik'in, bu rivâyette ismini zikretmeyişinin sebebi, bazılarına göre, onun Hz. Osmân'ı şehid edenlere yardım etmiş olmasıdır. Cemel savaşı'nda Hz. Ali'nin yanında yer almıştır. Allah yolunda çokça tasadduk edenlerdendir, (radıyallâhu anh).
2- Hadisin başka vecihlerinde, hadisenin ramazanda geçtiği, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kapısı hasır olan yuvarlak bir çadırda itikâfa çekilmiş bulunduğu belirtilir.
3- Hz. Peygamber çadırdan çıkıp halkın yanına gelince, herkesin namazda yüksek sesle kırâatte bulunduğunu görüyor ve rivâyette belirtildiği üzere, müdâhale ederek seslerini kısmalarını irşâd buyuruyor. Yani namaz bir münâcaat, kişinin Rabbine husûsî konuşması, kalbini, içini açması olduğuna göre, bunu sesli yapmasına gerek yoktur. Başkası duymayacak şekilde, kendisinin ne dediğini tefrik edebilecek kadar alçak bir sesle yapması yeterlidir. Çünkü Rabb Teâlâ münâcaatları işitmek için insanlar gibi yüksek sese muhtaç değildir.

İbnu Abdilberr, musallinin Rabbine yaptığı münâcaatı: "Namazda huşû ve kalbin ihzârı" olarak tarif eder. Kadı İyâz ise: "Bu, kalbin ihlâsı; ve sırr'ın; namazda Allah'ın zikri ve hamdi ve Kitabının okunması yoluyla başka şeylerden boşaltılması" diye tarif eder.
Kulun Rabbine münâcaatı'nı: "Namazda yapması ve söylemesi matlub olanları yerine getirmesi, yasaklanan söz ve fiillerden de kaçınması" olarak tarif edenler de olmuştur.
Rabb Teâlâ'nın kula olan münâcaatı ise ona rahmet ve rıza ile teveccüh buyurması, bir kısım marifete ulaştırıp sırlara erdirmesidir.
Bu hadiste, Ebû'l-Velîd el-Bâcî'nin dikkat çektiği üzere, namazın taşıdığı mânaya ve ondaki maksada dikkat çekilmektedir, tâ ki kul, namaza girebilecek mekruhlardan kaçınma hususunda daha çok gayrete gelsin, namazın kemalini arttıracak tâate müteallik işlere daha fazla yönelsin.
3- "Öyleyse ne şekilde münâcaatta bulunduğuna dikkat etsin" ifadesi, Kur'ân'ı mekruh olan bir tarzda münâcaatta kullanmamaya bir uyarıdır. Yani, her ne kadar Kur'ân'ın tilâveti baştan sona bütün âyetleriyle bir tâat ve vesîle-i kurbet ise de, okunuş tarzı itibariyle gayeden uzaklaşılabilecektir, onu sadece okumak yeterli değildir, usûle de dikkat etmek gerekir... vs. denmek istenmiştir. Nitekim, müteakip cümle mekruh olan tarzı beyan etmekte ve yasak koymaktadır: "Birbirinize karşı Kur'ân'ı cehren okumayın."
Bazı şârihler bu yasağı şöyle açıklar: "Çünkü böyle yapınca (başkasının yanında cehrî okuyunca) diğer kimseler rahatsız edilir ve kâmil bir ihlasla namaza girmesine, kalbinin kendini tam olarak namaza verebilmesi için başka meşguliyetlerden boşaltmasına, Rabbine münâcaat sırasında okuduğu Kur'ân âyetlerini teemmül ve tefekkür etmesine mâni olunur. Musalliye verdiği ezâ sebebiyle yüksek sesle Kur'ân okumak yasaklanırsa hadis ve diğer şeylerin yasaklanması evlâdır."
İbnu Abdilberr der ki: "Müslüman, bir başka müslümâna iyi bir amel yaparken ve Kur'ân okurken ezâ vermekten yasaklanırsa, başka şekillerde verdiği ezânın ne kadar şiddetli bir haram olduğu anlaşılır."
Son olarak şunu da belirtelim: Resûlullah'ın yanındakileri rahatsız edecek şekilde yüksek sesle münâcaat ve tilavet-i Kur'ân'da bulunanlara müdâhalesini haber veren başka rivâyetler de vardır.[391]

5. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]كانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيّ # بِاللَّيْلِ يَرْفَعُ طَوْراً وَيَخْفِضُ طَوْراً[. أخرجه أبو داود .

5. (2574)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın geceleyin kırâatı bazan yüksek sesle, bazan da alçak sesle olurdu."[392]

AÇIKLAMA:

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) bu rivâyette Resûlullah'ın gece tilâvetlerini nasıl yaptığını ifade ediyor: Bazan yüksek, bazan alçak sesle yaptığını haber vermektedir. Yani odada yalnız olduğu, yanında rahatsız olacak -uyanık veya uyuyan biri olmadığı zamanlarda yüksek sesle okuduğu- yalnız olmadığı hallerde de alçak sesle okuduğu anlaşılmaktadır.
Yine Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde, Resûlullah hücresinde iken (geceleyin) odanın içerisinde bulunan kimsenin işiteceği kadar (mütavassıt) bir sesle kırâatte bulunduğunu belirtir. Şârihler, mescidde olduğu takdirde sesini daha yüksek tuttuğuna dikkat çekerler.[393]

6. وعن عبداللهّ بن شَدَّاد قال:]سَمِعْتُ نَشِيجَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه وَأنَا في آخِرِ الصُّفُوفِ يَقْرَأ: إنَّمَا أشْكُوا بَثّى وَحُزْنِى إلى اللهِّ[. أخرجه البخارى.»التَّشِيجُ« صوت يتردّد في الحَلقِ والصدر .

6. (2575)- Abdullah İbnu Şeddâd anlatıyor: "Ben Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in: "Ben üzüntü ve hüznümü yalnız Allah'a açarım..." meâlindeki âyeti (Yûsuf 86) okurken (boğuk boğuk çıkan) sesini en arka safta olduğum halde işittim..."[394]

AÇIKLAMA:

1- Neşîc boğazla göğüs arasında gidip gelerek çıkan sese denir. Normal çıkan sesde bu hal olmaz. Şu halde ağlamaklı bir sestir. Yani kişinin içinden tabiî olarak ağlamak gelir, o ise iradî olarak mâni olmak veya ağlamanın şiddetini asgariye düşürmek ister, işte bu halde, dilimizdeki boğuk boğuk diye ifade edilen bir ses çıkar, Araplar bunu neşîc olarak ifade etmiştir.
2- Rivâyetten Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu âyeti okurken -imâmeti esnasında- kendini tutamayıp ağladığını anlıyoruz. Esasen Buhârî, hadisi şöyle bir bâb başlığı altında kaydeder: "İmâm namazda ağlarsa..."

Namazda ağlamanın hükmü nedir, namazı bozar mı, bozmaz mı? Buhârî, münâkaşalı meselelere girerken, hükme delâlet eden kesin bir başlık atmaz, sadece meseleye dikkat çekici bir ifadeye yer verir. Burada da öyle yapmıştır. Nitekim:
* Şa'bî, Nehâî, Sevrî gibi bazılarına göre namazda ağlamak namazı bozar.
* Hanefîlere ve Mâlikîlere göre, cehennemi hatırlayıp, uhrevî istikbalden hâsıl olan korku sebebiyle ağlamışsa, bu namazı bozmaz.
* Şâfiîler'de üç ayrı durum mevzu bahistir:
* Ağlamaktan iki yabancı harf zuhur ederse namazı bozar, değilse bozmaz. Esahh görüş budur.
* Mutlak olarak bozmaz, çünkü ağlamak kelâm cinsine girmez. Ağlamaktan hiçbir gerçek harf hasıl olmaz, sadece bir ses benzerliği ortaya çıkar.
* Ağzı kapalı ise bozulmaz. Aksi takdirde iki harf zâhir olacak kadar ses çıkarsa bozulur.
3- Namazda ağlamayı tecviz ederek namazı bozmayacağını söyleyenlerin başka delilleri de var: Hz. Ebû Bekr ve Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da namaz sırasında yanındakiler işitecek kadar ağladıklarına dair kavî senetli rivâyetler gelmiştir. Resûlullah'la ilgili olan bir rivâyet şöyle: عبداللهِ بْنُ الشخير قال: رَاَيْتُ رَسُولَ اللهِ

يُصَلّى بِنَا وفي صَدْرِهِ اَزِيزٌ كَاَزِيزِ الْمِرجَلِ مِنَ الْبُكَاءِ

"Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm, ağlamaktan göğsünde, kaynayan tencerenin çıkardığı uğultu gibi uğultu olduğu halde bize namaz kıldırmıştı."[395]

.7 وعن سَمُرة بن جُندبُ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]حَفِظْتُ سَكْتَتَيْنِ في الصَّ◌ةِ، سَكْتَةً إذا كَبّرَ ا‘‘مَامُ حَتَّى يَقْرأ. وَسَكْتَةً إذَا فَرَغَ مِنْ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةً عِنْدَ الرُّكُوعِ، قالَ: فَأنْكَرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ عِمْرَانُ بنُ حُصَيْنِ. فَكَتَبُوا فِي ذَلِكَ إلى المدِينَةِ إلى أُبَيِّ فَصَدَّقَ سَمُرَةَ[. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والترمذي.وفي أخرى: »وَسَكْتَةَ إذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ«.وفي أخرى: »إذَا اسْتَفْتَحَ وَإذَا فَرَغَ مِنَ الْقِرَاءَةِ« .

7. (2576)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Namazda iki sekte hatırımda kaldı. Biri, imam "Allahuekber" dedikten kırâata başladığı âna kadar geçen sektedir. Diğeri de Fatiha ve zamm-ı sûreyi okuyup bitirince rükûya gitme sırasındaki sektedir."
(Hadisi rivâyet eden Hasan Basrî) der ki: "Bunun üzerine İmrân İbnu Husayn ona karşı çıktı (ve tek sekte olduğunu söyledi). Sonunda Medîne'ye Übeyy (İbnu Ka'b)'e yazıp sordular. (Übeyy verdiği cevapta) Semüre'yi tasdik etti."[396]
Bir diğer rivâyette, "...Kırâatten çıkınca bir sekte" denmiştir. Bir diğer rivâyette: "...İftitah tekbiri alınca ve kırâatten çıkınca" denmiştir.[397]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, birkaç farklı tarikten rivâyet edilmiştir. Namazda sekte (durak) yerlerini belirtmektedir. Sekte, imamın, cemaatin işiteceği şekilde kırâatte bulunmaması, bir müddet sessiz kalmasıdır.
2- Görüldüğü üzere Semüre İbnu Cündüb, birinci rek'atte iki ayrı yerde Resûlullah'ın sekte yaptığını hatırlayıp bunu söyleyince, İmrân İbnu Husayn adında bir diğer sahâbî, "namazda tek sekte var" iddiasıyla Semüre'ye karşı çıkmıştır. Birbirlerini bu hususta ikna edemeyince, birçok meselede otorite durumunda olan Übeyy İbnu Ka'b'e -ki Medîne'dedir- yazarak meseleyi sorarlar. O, Semüre'nin doğru hatırladığını bildirir.[398]
Hadisin Tirmizî'de gelen vechinde şu ziyade var: "Katâde'ye: "Bu iki sekte nedir?" diye sorduk. Şöyle dedi: "Namaza girdiği zaman (biri), kırâatten çıktığı zaman (da diğeri)." Bunu söyledikten sonra dedi ki: "Veladdâllîn'i okuyunca." Der ki: "Kırâatı bitirince, nefsinde tefekkür için bir miktar sükût etmekten hoşlanırdı."
3- Sekte'nin mahiyetine gelince, Ebû Hüreyre'den Ebû Dâvud'da kaydedilen bir hadis bu meseleyi daha iyi açıklamaktadır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz için (iftitah) tekbiri alınca, tekbirle kırâat arasında bir miktar sükût eder. (Bir gün kendisine): "(Ey Allah'ın Resûlü) annem babam sana feda olsun. Tekbirle kırâat arasındaki sükûtta ne söylüyorsun bana haber ver!" dedim. Bunun üzerine şunu okuduğunu bildirdi: اَللّهُمَّ بَاعِدْ

بَيْنِي خَطَايَاىَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ. اَللّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَاىَ كما يُنَقّى الثّوبُ اَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ.

اَللّهُمَّ اَغْسِلْنِي بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرْدِ. "Allahım, benimle hatalarımın arasını, doğu ile batıyı uzak kıldığın gibi uzak

kıl. Allah'ım, hatalarımı beyaz elbisenin kirden temizlenmesi gibi temizle. Allah'ım beni karla, su ile, soğukla temizle."
Şu halde, birinci sekte, iftitah tekbirinden sonra, kırâate geçmeden, imamın cemaatin işitmeyeceği şekilde dua etmesidir.
İkinci sekte'de bir ihtilaf sözkonusudur: Fatiha'nın bitiminde mi, zamm-ı sûrenin bitiminde mi? Ancak Tirmizî'nin Katâde'den kaydettiği açıklamadan bu ikinci sekte'nin Fatiha'nın bitiminde olduğu sarahat kazanmaktadır. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur.

TA'DÎL-İ ERKÂN

.1. عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: تُجْزِئُ صَ۫ةُ أحَدِكُمْ حَتَّى يُقِيمَ ظَهْرَهُ في الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ[. أجرجه أصحاب السنن .

1. (2577)- Ebû Mes'ûd el-Bedrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, rükû ve secdelerde belini (tam olarak) doğrultmadıkça namazı yeterli olmaz."[399]

AÇIKLAMA:

Namazda ta'dîl-i erkân, bir bakıma rükünlerin hakkını vermek mânasına gelir. Bu maksadla kıyâm, rükû ve secdeyi yaparken her uzvun belli bir sükûnete ermesi, sübhânallâhi'l-azîm diyecek kadar o halde kalması gerekmektedir. Şu halde rükû'nun kemâli, secdeye gitmezden önce beli tam olarak doğrultup kıyam vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Keza secdenin kemâli de birinci secdeden sonra beli tam olarak doğrultup oturur vaziyetini almakla gerçekleşecektir. Gerek rükû'daki ve gerekse secdedeki bu tam doğrulma haline tuma'nîne de denmiştir.
Tirmizî'nin açıklamasına göre, İmam Şâfiî, Ahmed ve İshak tuma' nîne'yi farz görerek: "Rükû ve secdede belini (yeterince) kaldırmayanın namazı fâsiddir." demişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.
Hanefîlerden Ebû Yûsuf da farz demiş ise de mezhep görüşü, ta'dîl-i erkânın vâcib olmasıdır. Buna riâyet edilmemesi halinde sehiv secdesi gerekir. Cumhurun farz demiş olmasını da nazar-ı dikkate alan bazı Hanefî âlimler, ta'dîl'in terki halinde namazın iadesini tavsiye ederler. Esasen Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in de ta'dîl için - Tahâvî'nin nakline göre - "farz" dedikleri rivâyet olunmuştur. Mamafih onlardan "sünnet" -Cürcânî'nin tahricine göre- ve vâcib -Kerhî'nin tahricine göre- gibi başka hükümler de rivâyet edilmiştir. Müteahhir ulemanın tahkikine göre Hanefî görüş vâcib olduğu merkezindedir.[400]

.2. وعن النعمان بن مُرَّةَ:]أنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: مَا تَرَوْنَ في الشّارِبِ والزَّانِي وَالسَّارِقِ، وَذَلِكَ قَبْلَ أنْ يُنْزِلَ فِيهِمُ الحدودُ؟ قالُوا: الله وَرَسُولُهُ أعْلَمُ. قَالَ: هُنَّ فَوَاحِشُ وَفِيهِنَّ عُقُوبَةٌ، وَأسْوَأُ السَّرِقَةِ الَّذِى يَسْرِقُ صَ۫تَهُ قَالُوا: وَكَيْفَ يَسْرِقُ صَ۫تَهُ يَا رَسُولُ اللهِ؟ قالَ: يُتِمُّ رُكُوعَهَا وَ۫ سُجُودَهَا[. أخرجه مالك .

2. (2578)- Nu'mân İbnu Mürre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İçki içen, zinâ yapan ve hırsızlıkta bulunan kimse hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Bu sual, bunlar hakkında henüz hadd cezası gelmezden önce sorulmuştu.
"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" diye cevap verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Bu fiiller ağır suçtur, onlar hakkında ceza vardır. Hırsızlığın en kötüsü de namazını çalmaktır" buyurdu. Bunun üzerine:
"Ya Resûlullah, kişi namazını nasıl çalar?" diye sordular. Şu cevabı verdi:
"Rükûsunu ve secdelerini tamamlamaz."[401]

AÇIKLAMA:

1- Rasûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste, namazdaki ta'dîl-i erkânın ehemmiyetini zihinlerde tesbit maksadıyla teşbihe başvurmaktadır. Bu maksadla, herkes nazarında çirkinliği açık ve belli olan üç cürüm hakkında sual sorar. Ashâb, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebliğ sırasında umumiyetle bir soru sorarak

dikkatleri çekmekle işe başladığını bildiği için, sualden maksadın kendilerinden cevap beklemek olmadığını müdrikdiler. Bu sebeple: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye cevapla yetindiler.
Resûlullah, hırsızlığın kötülüğünü hatırlattıktan sonra, onun dereceleri bulunduğunu telmîhan, en kötü derecesinin kişinin namazında yaptığı hırsızlık olduğunu söyler. Bu, merak uyandıran bir teşbihtir. Ashâb ister istemez soracaktır:
"Ya Resûlullah kişi namazını nasıl çalar?"
Tîbî der ki: "Resûlullah hırsızlığı ikiye ayırdı: Bilinen hırsızlık, bilinmeyen hırsızlık. Bilinmeyeni, namazdaki tuma'nîne ve huşû'nun eksiltilmesi olarak tarif etti. Sonra bilinmeyen hırsızlığın bilinenden kötü olduğunu belirtti."
2- Ta'dîl-i erkâna riâyet etmemenin nasıl hırsızlığın en kötüsü olduğu şöyle açıklanır: "Hırsız, başkasının malını alınca dünyada bazan ondan faydalanır. Yahut sahibinden helallik ister, yahud da hadd cezasını çekerek ahiret azabından kurtulur. Ama öbürü böyle değil. Zîra nefsinin sevab hakkını çalmış ve onu ahirette cezaya tebdil etmiştir."
3- Ebû'l-Velîd el-Bâcî namazda başkaca hatalara rağmen Resûlullah' ın hassaten secde ve rükû üzerinde durmasını, ihlallerin çoklukla bu ikisinde vukûa gelmesiyle îzah eder ve devamla der ki: "Bu ihlali hırsızlık olarak isimlendirmesi, edası emanet edilmiş olan bir şeyi yapmanın ihanet mânası taşımasındandır."
4- Ahmed İbnu Hanbel ve Tayâlesî'nin Ebû Saîdi'l-Hudrî'den kaydettikleri bir başka rivâyet de sadedinde olduğumuz hadisi te'yid eder: اَسْوَأَ النَّاسِ سَرِقَةً الذي يَسْرِقُ صَ©تَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّهِ وَكَيْفَ يَسْرِقُهَا قَالَ: يَتِمُّ رُكُوعَهَا وَ© سُجُودَهَا وَ© خُشُوعَهَا

Efendimiz: "Hırsızlıkta insanların en kötüsü namazını çalan kimsedir" buyurmuştu: "Ey Allah'ın Resûlü bu nasıl olur?" diye sordular da: "Namazda rükûyu, secdeleri ve huşûyu tamamlamaz" diye cevap verdi."[402]

3. وعن سالم البراد قال:]أَتَيْنَا أبَا مَسْعُودٍ فَقُلْنا لَهُ حَدِّثْنَا عَنْ صَ©ةِ رَسولِ اللّهِ #، فَقَامَ بَيْنَ أيْدِينَا فَكَبَّرَ. فَلَمَّا رَكَعَ وَضَعَ رَاحَتَيْهِ عَلى رُكْبَتَيْهِ وَجَعَلَ أصَابِعَهُ أسْفَلَ مِنْ ذلِكَ وَجَافَى بَيْنَ مِرْفَقَيْهِ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَىْءٍ مِنْهُ. ثُمَّ قالَ: سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فقَامَ حَتَّى اسْتَوَى كُلُّ شَىْءٍ مِنْهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى.»المجَافَاةُ« أن يرفع يديه عن جنبيه و يُلْصقها .

3. (2579)- Sâlim el-Berrâd anlatıyor: "Ebû Mes'ud'a gelerek:
"Bize Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazından anlat!" dedik. Hemen önümüzde kalktı, tekbir getirdi. Rükûya varınca ellerinin ayalarını dizlerinin üzerine koydu. Parmaklarını dizinin alt kısmına getirdi. Dirseklerini yan taraflarına uzattı. Bu halde her uzvu hareketsiz sâbit durdu. Sonra semi'allâhu limen hamideh dedi ve her uzvu düz oluncaya kadar doğruldu."[403]

4. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللّهِ # قالَ: اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَ© يَبْسُطَنَّ أحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ[. أخرجه الخمسة.

4. (2580)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Secdede ta'dîle riâyet edin, kimse kollarını köpeklerin yayışı gibi yaymasın."[404]

5. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # قالَ: أقِيمُوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ؟ فَوَاللّهِ إنِّى ‘رَاكُمْ مِنْ بَعْدِى. وَرُبَّمَا قالَ مِنْ بَعْدَ ظَهْرِى، إذَا رَكَعْتُمْ وَسَجدْتُمْ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

5. (2581)- Yine Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rükû ve secdeleri yerine getirin. Allah'a yemin olsun siz secde rükû ettikçe ben arkamda olanları da görüyorum." -Belki "sırtımın gerisini" demişti-"[405]

6. وعن مالك بن الحُويرث رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ قالَ ‘صْحَابِهِ: أَ أنْبِئُكُمْ بِصَ◌َةِ النَّبِيّ #؟ قالَ أبُو قِ◌َبَةَ: فَصَلَّى بِنَا صَ◌َةَ شَيْخِنَا أبِي يَزِيدَ. فَكَانَ أبُو يَزِيدَ إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ ا‘خِيرَةِ مِنَ الرَّكْعَةِ ا‘ولى والثّالِثَةِ اسْتَوَى قَاعِداً ثُمَّ نَهَضَ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى .

6. (2582)- Mâlik İbnu'l-Huveyris (radıyallâhu anh)'ten rivâyete göre, arkadaşlarına: "Size Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazını haber vereyim mi?" diye sormuştur. Ebû Kilâbe der ki: "(Böyle söyledikten sonra), bize şeyhimiz Ebû Yezîd'in namazı (gibi) namaz kıldırdı. Ebû Yezîd, başını birince ve üçüncü rek'atin ikinci secdesinden kaldırınca otururcasına doğrulur sonra kalkardı."[406]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son dört hadis, namazda riâyet edilmesi gereken bazı hususları beyan ediyor. Onları sırayla şöyle açıklayabiliriz.
1- 2579 numaralı hadise göre rükû sırasında el ve parmakların vaziyeti: El ayası dizkapağının tam üzerine gelecek, bu sırada parmakla bacağın dizkapağına bitişen kısmını kavrayacak, dirsekler de yana doğru açılarak birbirinden uzaklaşacak. Bu esnada dirseklerin karna yapıştırılması, karınla bacaklar arasına sıkıştırılması mekruhtur.
Rükûda bel ve baş yere paralel, düz bir istikâmet teşkil edecek şekilde olmalıdır.
Rükûdan kalkınca vücut tabii dikliğini alacak, baş tam olarak doğrulacaktır. İşte bu vaziyette bir miktar -yani Rabbenâ ve leke'lhamd diyecek kadar- sâbit durulacaktır.
2- 2580 numaralı hadiste, secdede ta'dîle riâyet emredilmekte, kolların yere yayılmaması istenmektedir. Secdede ta'dîl, Resûlullah'ın tarif ettiği hususlara uymakla yerine getirilir. Bu hadiste mezkur hususlardan bir zikredilmiştir: Kolların yere yayılmaması... Rivâyetlerde başka teferruât da istenmiştir. Ellerin aralıklı olarak yere konması; baş eller arasında alın ve burun yere değecek şekilde secde mahalline bırakılması, kolların dirsekler havada olacak şekilde yan taraflara çıkarılması, karınla dizlerin birbirine yapışmaması ve arada bir mesafenin bulunması. Sadedinde olduğumuz hadis, kolların yere değecek şekide bırakılmasını, köpeklerin yatma sırasında bacaklarını yere sermesine benzetmektedir. Maksad bu tarzın terkini telkindir. Zîra, bir tavrın hasis bir şeye benzetilmesi onun terkini emretme mânası taşır.
3- 2581 numaralı hadiste, rükû ve secdelerin ta'dîl-i erkâna uygun olarak yapılması emredilmekte ve te'kîden (ilâhî bir mûcize olarak) arkasında namaz kılanların da kendisine gösterildiğini, kimin ta'dîle uygun şekilde, kimin aykırı şekilde namaz kıldığını bildiğini ifade etmektedir.
Bu mesele ulema arasında farklı yorumlara sebep olmuştur. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sarih bir şekilde arkada kalan cemaatini namaz sırasında gördüğünü ifade etmektedir. Bu ne demektir? Bir mecaz mı söz konusudur, kelamın zâhiri, hakikatı mı muraddır?
***** Bazıları: "Bundan maksad bilmektir, yani cemaatin ahvalini gerek vahiy yoluyla bilmesi ve gerekse ilham yoluyla bilmesidir" demiştir. Ancak hadiste arka cihet söz konusu olduğuna göre, maksad "bilmek" değildir denmiştir.
***** Bazıları: Bundan maksad, nadir de olsa arada sırada göz atmakla sağ ve solunda gözüne ilişenleri de görmesidir, buradakiler de "arkasındakiler" olarak tavsif edilebilir" demiştir. Bu te'vilde de açık bir tekellüf, gereksiz olarak hadisin zâhirinden uzaklaşma var.
***** Cumhur -ki doğrusu da budur- hadisi zâhirine hamletmiştir. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a has fiilî bir görme durumu mevzubahistir. Bu meselede âdet ve âdiyât ortadan kalkmakta, bir mûcize olarak, hasâis'ten bir imtiyaz olarak Fahr-ı Kainat arka cihetini de görebilmektedir. Ehl-i Sünnet'in telakki ve kabulüne göre gerçek şudur: "Görmek için, aklen, husûsî bir uzvun varlığı, görülecek eşyanın önde olması, yakın olması da şart. Bunlar âdi umurlardır, bunların yokluğu halinde de idrak, aklen câizdir." Bu görüşten hareketle ehl-i sünnet, âhirette Allah'ın görüleceğine hükmetmişlerdir. Ehl-i bid'at "görme" hadisesini anlamada beşerî âdetin dışına çıkamadıkları için, (mekandan, cihetten, şekilden münezzeh olan) Allah'ın görülmesini reddetmişlerdir.
***** Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasındakileri görmesiyle ilgili olarak fazla değeri olmayan başka görüşler de ileri sürülmüştür:
***** O'nun sırtının arka kısmında bir gözü vardı. Onunla gerisindekileri daima görürdü.
***** Arkadakilerin sûretleri kıble cihetindeki duvarda, eşyanın aynadaki tecellîsi gibi tecellî ederdi, Efendimiz onların timsallerine burada bakar, fiillerini böylece görürdü.
***** İki omuzu arasında iğnenin yurdusu büyüklüğünde iki gözü vardı, onlarla görürdü. Bunlara elbise vs. perde olmazdı.
***** Resûlullah,önünü gördüğü kadar arkayı da gördüğünü muhtelif hadislerinde ifade etmiştir. Hadisler arkayı da görme vak'âsının sadece namaz haliyle kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, bütün ahvaline şâmil olması da

ihtimalden uzak değildir. Mücâhid bu kanaattedir. Takîyyüddin İbnu Muhalled, Aleyhissalâtu vesselâm'ın karanlıkta da aydınlıktaki gibi gördüğünü hikaye etmiştir.
4- 2582 numaralı hadiste, Resûlullah'ın namazı nasıl kıldığı tarif edilmektedir. Hatta Ebû Dâvud'un bir rivâyeti şöyle başlar: "Mâlik İbnu'l-Huveyris mescidimize geldi ve dedi ki: "Vallahi namaz kılacağım. Aslında (burada) namaz çılmak heveslisi olduğum için kılmıyorum. Ancak size Resûlullah namaz kılarken onu nasıl gördüğümü göstermek istiyorum."
Bu ifade onun edâ, kaza, nafile nev'inden muayyen bir namazı kılmak için değil, Resûlullah'ın namaz tarzını öğretmek maksadıyla o namazı kıldığını anlatmaktadır. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm: صلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلّى"Beni namaz kılarken nasıl gördüyseniz siz de öyle kılın" buyurmuştur. Bu hadisin de râvisi olan Mâlik İbnu'l-Huveyris, gördüğünü göstermeyi vazife bilmiştir.
Ancak onun namazı, mescidin imamı bulunan Ebû Yezîd künyesiyle mâruf Amr İbnu Seleme'nin namazına benzemektedir. Rivâyete göre Resûlullah onu kavmine imam tayin ettiğinde 6-7 yaşlarında çocuk idi.[407] Kavminden Resûlullah'a gelen heyet içerisinde Kur'an'ı en çok bilen O olduğu için Aleyhissalâtu vesselâm onu imam tayin etmişti.[408]
Bu rivayette dikkat çekilen bir husus, birinci ve üçüncü rek'atlerin ikinci secdesinden sonra yani kıyama kalkma durumlarında önce oturma vaziyetine girilmiş olmasıdır. Hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da kaydedilen bazı vecihleri bu meselede daha açık ifadelere yer verirler. Mesela Ebû Dâvud'da: "...birinci rek'atin ikinci secdesinden başını kaldırınca oturdu, sonra kalktı" denir. Buhârî'nin rivâyetinde: "...başını ikinci secdeden kaldırınca oturdu ve yere dayandı, sonra kalktı" denir. Fakihler buna celsetü'l-istirâha derler ve bazıları bu hadisten hareketle bu geçici oturmanın (celsetü'l-istirâha'nın) meşruluğuna hükmeder. Şâfiî ve bir grup ehl-i hadis bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüşü esas almıştır.
Ancak çoğunluk bu celsetü'l-istirâha'yı kabul etmez. Mesela Tahâvî hadisin bundan bahsetmeyen vechini esas alarak Mâlik İbnu'l-Huveyris'in bir rahatsızlık sebebiyle böyle bir oturmaya yer vermiş olabileceğini söyler. Öyle ise onun oturması, bu oturuş sünnet olduğu için değil, rahatsızlığı sebebiyledir.
Tahâvî'ye itiraz edenler olmuş- Mâlik İbnu'l-Huveyris'in hasta olmadığını, onun Resûlullah'ın namazıyla ilgili bu tasvirinin, kendi rivâyeti olan "Beni namaz kılarken nasıl gördü iseniz siz de öyle kılın" emrini yerine getirmeye yönelik olduğunu söylemişlerdir. Ancak Tahâvî'nin esas aldığı vecihle de istidlal ederek, celsetü'l-istirâha'nın vâcib olmadığını, terketmenin de câiz olduğunu göstermek için terkettiğini söyleyen olmuştur.

Celsetü'l-İstirâha'nın müstehap olmadığını söyleyenlere gelince, bunlar şu hadisle istidlâl etmişlerdir: ○ تُبَادِرونِى بِالْقِيَامِ وَالْقُعُودِ فَاِنِّى قَدْ بَدَّنْتُ"Gerek oturmada ve gerekse kıyamda benden evvel davranmayın. Ben artık yaşlandım (bunları yapmakta gecikebilirim)." Öyle ise Resûlullah'ın gecikmesi bu sebepten ileri gelmekteydi. Bu durumda aynı şekilde mazereti olmayanın celsetü'l-istirâha'da bulunması meşrû olmaz. Şu halde çok kısa bir müddete şâmil olan bu oturuş, kıyâmlarda meşrû olan yeni bir tekbiri gerektirmez, zaten o da kıyâma geçiş safhalarına dahildir.
Görüldüğü üzere, bu hadis muhtelif yorumlara, münâkaşalara sebep olmuştur. Daha fazla teferruâta girmeyi gereksiz görüyoruz.[409]

RÜKÛ VE SECDELERİN MİKTARI

.1. عن سعيد بن جبير قال:]سَمِعْتُ أنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يقولُ: مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أحَدٍ بَعْدَ رسولِ اللّهِ # أشْبَهَ صَ○ةً بِرسُولِ اللّهِ # مِنْ هذَا الْفَتى، يَعْنِى عُمَرَ بنَ عَبْدِ الْعَزيزِ. قالَ: فَحَزَرْنَا في رُكُوعِهِ عَشَرَ تَسْبِيحَاتٍ، وَفي سُجُودِهِ مِثْلَهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (2583)- Saîd İbnu Cübeyr (rahimehullah) anlatıyor: "Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'i dinledim şöyle diyordu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra, namazı Resûlullah 'ın namazına bu derece benzeyen, şu gençten yani Ömer İbnu Abdilaziz'den başka birinin ardında namaz kılmadım."
Enes (devamla) dedi ki: "Rükûsunda on tesbihât, secdelerinde de o kadar tesbihat tahmin ettik."[410]

AÇIKLAMA:

Hz. Enes, Ömer İbnu Abdilaziz'in rükû ve secdelerinde on kadar tesbihât tahmin ettiklerini söyler. Bu ifadeden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'n rükû ve secdelerde tesbihâtı onar aded tekrar ettiği anlaşılır. Böylece bu rivâyet, rükû ve secdenin kemâli için tesbihâtı onar aded tekrar etmek gerekir hükmünde olanları te'yid eder.
Bu hususta esas olan şudur: Namazını yalnız kılan kimse tesbihâtı ne kadar çok tutarsa evlâdır. Resûlullah'ın tesbihâtı uzun tuttuğunu beyan eden rivâyetler Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tek başına kıldığı namazlarla ilgilidir. Cemaati sıkmadığından emin olan imam için de hüküm böyledir. Resûlullah'ın bazı rivâyetlerde "Rükû yaptığınız zaman en az üç kere Sübhâne Rabbiye'l-Azîm deyin, secde yapınca da en az üç kere Subhâne Rabbiye'l-a'lâ deyin" buyurmuştur.[411]

2. وعن السعدى عن أبيه عن عمه قال:]رَمَقْتُ رسولَ اللهِ # في صَ◌تِهِ فَكَانَ يَتَمَكَّنُ فِي رُكوُعِهِ وَسُجودِهِ قَدْرَ مَا يَقُولُ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ ثَ◌ثاً[. أخرجه أبو داود.

2. (2584)- es-Sa'dî babasından veya amcasından naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazını kılarken dikkatle baktım, rüku ve secdelerinde üçer kere subhânallâhi ve bihamdihi diyecek kadar duruyordu."[412]

AÇIKLAMA:

Bu hadise göre musalli, rükû ve secdelerde tesbihât yaparken üçten az söylerse sünneti terketmiş olmaktadır. Mâverdi, rükû ve secdelerin mükemmel olması için tesbihât sayısının onbir veya dokuz veya bunun ortası olan beş olmasını tavsiye eder, "Bir kere söylemek de kâfidir" der. Tirmizî'nin İbnu'l-Mubârek, İshâk İbnu Râhûye'den yaptığı rivayete göre, "imamın beş kere tesbihâtta bulunması müstehabtır." Şu da bir gerçek ki, tesbihâtın kemalini gösteren rakam ileri sürmek delile dayanmaz. Namazın uzunluğuna göre tesbihâtın sayısı artırılabilir, bunun rakamla kayıdlanması gerekmez. Neylü'l Evtâr'da tesbihât dokuzdan fazla olursa sehiv secdesi gerekir, üçten fazla yapıldığı takdirde çift olmayıp tek olması müstehabtır" gibi hükümlerin de delile dayanmadığı belirtilir.[413]

3. وعند غُندر قال:]غَلَبَ عَلى الْكُوفَةِ زَمَنَ ابْنِ ا◌ٴشْعَثِ مَطَرُ بنُ نَاجِيَةَ فأمَرَ أبَا عُبَيْدَةَ بن عَبْدِ اللهِ أنْ يُصَلِّى بِالنَّاسِ. فَكَانَ إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكوعِ قَامَ قَدْرَ مَا أقُولُ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ مِلْءَ السَّمَواتِ وَمِلْءَ ا◌ٴرْضِ وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَىْءٍ بَعْدُ أهْلَ الثَّنَاءِ وَالمجْدِ. مَانِعَ لِمَا أعْطَيْتَ، وَ◌ مُعْطِى لِمَا صَنَعْتَ، وَ◌ يِنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ[.قال: الحكم: فذكرت ذلك لعبد الرحمن بن أبى ليلى. فقال:]سَمِعْتُ البَرّاءَ ابنَ عَازِبٍ يَقُولُ: كانَتْ صَ◌ةُ رسولِ اللهِ #، قِيَامُهُ وَرُكُوعُهُ وَإذا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكوعِ وَالسُّجودِ وَمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ قَر يباً مِنَ السَّوَاءِ. قالَ شُعْبَةُ: فَ◌ذَكَرْتُهُ لِعَمْرِو بنِ مُرَّةَ. فقَالَ: قَدْ رَأيْتُ ابنَ أبِى لَيْلَى فَلَمْ تَكُنْ صَ◌تُهُ هكذَا[. أخرجه الخمسة .

3. (2585)- Gunder'in bir rivayetinde denir ki: "İbnu'l-Eş'as zamanında Kûfe'ye Mataru'bnu Nâciye (adında biri) galebe çaldı. (İbnu Abbâs'ın oğlu) Ebû Ubeyde İbnu Abdillah'a halk'ın önüne geçip namaz kıldırmasını emretti. Ebû Ubeyde, (namaz kıldırırken) başını rükûdan kaldırdığı zaman ben: "Allahümme Rabbenâ ve leke'lhamdü mil'e'ssemâvât ve mil'e'l-ardı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. Ehle'ssenâi ve'lmecdi, Lâ mâni'a limâ a'tayte ve lâ mu'tiye limâ mena'te. Ve lâ yenfe'u zâ'lceddi minke'lceddü" duâsını okuyuncaya kadar kıyamda dururdu."[414]
el-Hakem der ki: "Bunu ben Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ'ya zikrettim. Dedi ki: "Berâ İbnul-Âzib (radıyallâhu anh)'i işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıldığı namazın rükûsu, secdesi, rükû ve secdeden başını kaldırdığı zamanki ve iki secde arasındaki (fâsılaları) birbirine yakın uzunlukta idi" demişti."
Şu'be der ki: "Ben bunu Amr İbnu Mürre'ye söyledim. O da: "Ben, İbnu Ebî Leylâ'yı gördüm, onun namazı böyle değildi" dedi."[415]

4. وفي أخرى للشيخين قال:]كانَ رُكُوعُ النَّبِيّ # وَسُجُودُهُ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ وَإذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ، مَا خَ◌ الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ، قَرِيباً مِنَ السَّوَاءِ[.

4. (2586)- Sahiheyn'in diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın rükû ve secdesi ve iki secde arasındaki (fâsıla ile), rükûdan başını kaldırdığı zamanki (fâsıla) -kıyam ve ku'ûd (oturma) hariç- birbirine yakın miktardaydı."[416]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler rükû ve secde ile bunlar arasındaki fâsılaların uzunluk miktarını tesbite mahsus rivayetlerdir. Bunlar, namazda kırâat ve teşehhüd'ün hafif; rükû, sücûd ve onlar arasındaki tume'nîne denen fâsılaları uzunca tutmaya delildir.[417]
2- Hadiste geçen "birbirine yakın miktardaydı" tabiri, rükû ve secde ve arasındaki tuma'nîne fâsılalarının uzunlukça tam eşit olmayıp bazılarının azçok kısa, bazılarının da azçok uzun olduğunu gösterir. Ancak, pek bâriz farklılık yoktur. Bu ifade açık şekilde kırâat ve teşehhüdün uzatılmadığını, ama rükû ve secdelerin de aceleye getirilmeyip ta'dîle uygun şekilde ağır ağır yapıldığını gösterir.
Ancak, daha önce kaydettiğimiz üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın uzun sûreler okuması (2540, 2550 vs.) da mevzubahistir. Bu rivayetlerle onlar arasında bir teâruz mevcut değildir. Âlimler Resûlullah'ın bazan öyle, bazan böyle kıldığını, şartlara göre hem uzun hem de kısa sûreler okuduğunu belirtmişlerdir.[418]

5. وعن زيد بن وهب قال:]رأى حُذَيْفَةُ رَجُ‌ًٍ يُصَلّى نَطَفَّفَ. فقَالَ لَهُ حُذَيفةُ: مُذْكَمْ تُصلّى هذِهِ الصَّ‌ٍَةَ؟ قالَ: مُنْذُ أرْبَعِينَ سَنَةً. قالَ: مَا صَلَّيْتَ مُنْذُ أرْبَعِينَ سَنَةً. وَلَوْ مُتَّ وَأنْتَ تُصَلّى هذِهِ الصَّ‌ٍَةَ مُتَّ عَلى غَيْرِ فِطْرَةِ مُحَمَّدٍ # ثُمَّ قالَ: إنَّ الرَّجُلَ لَيَخَفِّفُ وَيُتِمُّ ويُحْسِنُ[. أخرجه البخارى والنسائى، واللفظ له .

5. (2587)- Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) bir adamın namaz kılarken hîle yaptığını görmüştü.
"Sen bu namazı ne zamandan beri kılıyorsun?" diye sordu. Adamcağız:
"Kırk yıldan beri!" dedi. Huzeyfe? "Öyleyse kırk yıldan beri namaz kılmadın (bütün kıldıkların boşa gitmiş). Şâyet bu şekilde namaz kılarak ölecek olursan Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzere öleceksin!" dedi ve ilave etti:
"Kişi namazı hafif kılar (ama buna rağmen) tam kılar, güzel kılar!"[419]

AÇIKLAMA:

1- Hîle diye çevirdiğimiz kelimenin aslı tatfîfdir ve ölçüde, tartıda eksik yaparak hîle yapmak mânasına gelir. Burada namazı eksik bırakmak, rükünlerin hakkını vermemek mânasına gelir. Buhârî, hadisi iki ayrı bâbta kaydeder. Bir bâbın ismi "musalli rükûyu tamamlamazsa"; diğer bâbın ismi "musalli sücûdu tamamlamazsa" dır. Şu halde hîle'den maksad rükû ve secdeleri alelacele yapıp eksik bırakmaktır. Huzeyfe (radıyallâhu anh) bu şekilde kılınan namazı "sanki kılınmamış" olarak tavsif etmektedir. Nitekim Resûlullah da rükû ve sücûdu gerekli şekilde yapıp, tamamlamadan eksik bırakan Hallâd İbnu Râfi'e: اِرْجِعْ فَصَلِّ فَاِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ "Dön, yeniden kıl, zîra sen namaz kılmadın" demiştir.
Gerek Resulûlullah'ın ve gerekse Huzeyfe'nin namazı inkarları, bir rüknünün eksikliği sebebiyledir. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle "namazı terkeden kâfir olur" hükmüne varmıştır. Ayrıca, hadiste geçen "Muhammed'in fıtratından başka bir fıtrat üzerine öleceksin" tabiri de dikkat çekmiştir. Fıtrat kelimesi dîn mânasını da taşır. Bu duruma göre, namazın şartlarına uymadan kılınması "Muhammed'in dininden başka bir din üzere ölmek" gibi bir mâna ifade etmiş olmaktadır. Bu mâna da namazı terkeden kimseyi tekfir edenlere bir delil olmaktadır.
Ancak bir kısım âlimler bunu zecrde mübâlağa olarak değerlendirmiş, tekfire taraftar olmamıştır. Bunlar, fıtrat'ın sünnet mânasını da hatırlatarak "Muhammed'in sünnetinden başka bir sünnet üzere ölmek" diye te'vili daha muvâfık bulmuşlardır. Bazı âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burdaki nefyini kemalin nefyi olarak anlarlar ve misal olarak: ‌ًَ يَزْنِى الزَّانِى حِينَ يَزْنِى وَهَوَ مُؤْمِنٌ "Zânî, mü'min olarak zinâ etmez" hadisinde zinâ edenden îman nefyedilmiş gibi görünürse de "kâmil mânada imanın nefyedildiği tahkîk sonucu ortaya konmuştur. Öyle ise burada da namazın aslı değil, kemâli nefyedilmiş olmalıdır demişlerdir. Hattâbî der ki: "Burada fıtrat'ın mânası milletdir (din). Aleyhissalâtu vesselâm, bu sözüyle adamı kötü davranışı sebebiyle tevbîh etmek istemiştir, tâki gelecekte bu davranıştan vazgeçsin. Bununla dinden çıktığını kastetmemiştir." et-Teymî de: "Namaz, fıtrat olarak tesmiye edilmiştir, çünkü îman bağlarının en büyüğü odur" der.
Hadisin sonunda namazın mükemmel olması için mutlaka uzun kılınması gerekmediğine de dikkat çekilmiştir: "Kişi hafif bile kılsa tam ve güzel yapabilir namazını" denmektedir.[420]

6. وعن عبدالرحمن بن شِبْل قال:]نَهى رَسولُ اللهِ # عَنْ نَقْرَةِ الْغُرَابِ، وَافْتَرَاشِ السَّبُعِ، وَأَنْ يُوَطِّنَ الرَّجُلُ بِالمكَانِ الَّذِى فِي المسْجِدِ كَمَا يُوطِّنُ الْبَعِيرُ[. أخرجه أبو داود والنسائى.»نقرةُ الغرابِ« المتابعة بين السجدتين من غير طمأنينة بينهما.»وافتراشُ السبعِ« أن يضع ساعديه على ا‘رض في السجود كالكلب وغيره من السباع.وقوله: »وأنْ يُوطِّنَ الرَّجُلُ بِالمكانِ كَما يُوطِّنُ البَعِيرُ« معناه أن يألف مكاناً معلوماً من المسجد يصلى فيه يعدوه كالبعير يأوى من عَطَن ا‘‘بل إ إلى مكان قد اعتاده.

6. (2588)- Abdurrahman İbnu Şibl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karga gagalamasından, vahşi hayvanlar gibi kolları yaymaktan, kişinin mescidde deve gibi mekân tutmasından nehyetti"[421]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste namazla ilgili üç âdâb beyan etmektedir:
***** İki secde arasında bir miktar oturmaya (tuma'nîne) yer vermeden çabucak ikinci secdeye gitmeyi karga gagalaması olarak tavsif etmiştir. Çünkü karga da bir leşe rastlayınca gagalarını peş peşe aralıksız saplar.
***** Musalli'nin secde sırasında kollarını yere yaymasını da vahşi hayvanların yatma sırasında (ön ve arka) bacaklarını yere yaymasına benzetmiştir. Halbuki kollar yana doğru çıkmış ve dirsekler havada olmalıdır.
***** Namaz kılan kimse mescidde aynı yere alışıp, her gelişinde orada namaz kılmamalıdır. Bu davranış hadiste "deve gibi mekan tutmak" tabiriyle yasaklanmıştır. Çünkü develer ağıllarda her seferinde aynı alıştıkları yere ıharak yatmayı tercih ederler. [422]

RÜKÛ VE SUCÛDUN ŞEKLİ

1. عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]عَلّمْنَا رَسولُ اللهِ # الصَّ◌َةَ فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ. فَلَمَّا رَكَعَ طَبّقَ يَدَيْهِ بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ. قالَ: فَبَلَغَ ذَلِكَ سَعْداً. فَقَالَ: صَدَقَ أخِى كُنَّا نَفْعَلُ هذَا ثُمَّ أُمِرْنَا بِهذَا، يَعْنِى ا‘‘مْسَاكَ عَلى الرُّكْبَتَيْنِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (2589)- İbnu Mes'ûd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize namazı şöyle öğretti: "Önce tekbir getirdi iki elini kaldırdı. Rükûya gittiği zaman ellerini dizlerinin arasında kavuşturdu."
Râvi der ki: "Sa'd'a bu haber ulaşınca:
"Kardeşim doğru söyledi. Biz böyle yapardık, sonra şununla emredildik dedi ve bununla diz kapaklarını kavrayıp avuçlamayı kastetti."[423]

AÇIKLAMA:

Burada, rükû sırasında elleri, tatbîk denen bir şekilde koymak mevzubahis olmaktadır. "Tatbîk", ellerin avuçlarını -parmakların arasını açmaksızın- birbiri üzerine kapamaktır. Şu halde İbnu Mes'ûd rükûda ve teşehhüdde birbirine kapanmış vaziyetteki elleri dizlerinin arasına koymuştur. Nevevî der ki: "Bizim ve bütün ulemanın bu meseledeki mezhebi şudur: Sünnet ellerin diz kapakları üzerine konmasıdır. "Tatbîk" ise mekruhtur. Sadece İbnu Mes'ud ve onun iki arkadaşı Alkame ve Esved bu meselede istisnâdırlar. Bunlar "tatbîk"in sünnet olduğunu söylerlerdi. Zira onlara bunun neshedildiği ulaşmamış idi. Halbuki Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallâhu anh)'ın rivayeti neshi ifade etmektedir. Doğrusu, cumhurun benimsemiş olduğu sarih nesihtir."[424]

2. وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سُنَّتْ لَكُمُ الرُّكَبُ فَأَمْسِكُوا بِالرُّكَبِ[أخرجه الترمذي والنسائى.

2. (2590)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Diz kapağı(nı tutmak) sizin için sünnet kılınmıştır. Öyle ise rükûda diz kapaklarını kavrayın."[425]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer de rükû sırasında ellerle diz kapaklarının kavranacağını rivayet etmektedir. Bir başka rivayette: "(Rükûda) sünnet, diz kapaklarından yakalamaktır" demiştir. Tirmizî'deki rivayette ise şöyle buyurmuştur: "Diz kapakları peygamberinizin sünnetidir, öyleyse (rükûda) diz kapaklarını yakalayın." Rivayet Beyhakî'de şöyle gelmiştir: "Biz rükûya gittiğimiz zaman ellerimizi dizlerimizin arasına koyardık. Hz. Ömer: "(Namaz) sünnetlerinden biri de dizlerden tutmaktır" dedi." İbnu Hacer bu rivayetin merfû olduğunu belirtir ve: "Çünkü der, Sahâbî, şu sünnettir, şöyle yapmak sünnettir dedi mi bu ref'e delâlet eder." Merfû demek Hz. Peygamber'e nisbet edilen demektir.[426]

3. وعن أبي إسحاق قال:]وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ بنُ عَازِبٍ السُّجُودَ فَوضَعَ يَدَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلى رُكْبَتَيْهِ وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ وقالَ: هكَذَا كَانَ رسُولُ اللهِ # يَسْجُدُ[.وفي أخرى: »كَانَ رَسُولُ اللهِ # إذَا صَلّى جَنَّحَ«. أخرجه أبو داود والنسائى.ومعنى »جَنَّحَ« أى جافى يديه عن جنبيه فصارا له مثل الجناح .

3. (2591)- Ebû İshak anlatıyor: "Berâ İbnu Âzib (radıyallâhu anh) bize secdeyi şöyle vasfeyledi: Ellerini (yere) koydu, dizleri üzerine dayandı, kalçasını (havaya) kaldırdı ve: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle secde yaparlardı" buyurdu."
Bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılınca kollarını kanat gibi yanlarına açardı" denmiştir."[427]

4. وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ[. أخرجه مسلم والترمذي .

4. (2592)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Secde ettiğin zaman ellerini yere koy, dirseklerini (havaya) kaldır."[428]

5. وفي رواية للترمذي قال:]قُلْتُ لِلْبَرَاءِ: أيْنَ كانَ النّبِيُّ # يَضَعُ وَجْهَهُ إذَا سَجَدَ؟ قالَ: بَيْنَ كَفَّيْهِ[.

5. (2593)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Berâ'ya: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde edince yüzünü nereye koyardı?" diye sordum.
"Ellerinin arasına" diye cevap verdi."[429]

6. وعن عبدالله بن مالك بن بحينة قال:]كانَ النّبِيُّ # إذَ صَلّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُو بَيَاضُ إبْطَيْهِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

6. (2594)- Abdullah İbnu Mâlik İbni Buhayne (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda secdeye gidince ellerinin arasını, koltukaltı beyazlıkları görününceye kadar açardı."[430]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen ellerinin arasını açmaktan maksad ellerini yan taraflarından uzaklaştırmak mânasına gelir. Kurtûbî, secde sırasında ellerin arasını açmanın hikmetini, secdeyi rahat yapmakla îzah eder: "Yüz, yere hafifçe dayanmış olur, ne alnı ne de burnu secde sırasında (çöken ağırlıktan) müteessir olmaz ve böylece yere değme sırasında rahatsızlık hissetmez." Başka âlimler de: "Bu şekildeki secde ile, hem a'zâmi ölçüde tevâzu izhâr etmiş olur; hem de alın ve burun tembellerin durumuna zıdlık içerisinde yere en iyi şekilde konmuş olur" demiştir. Nâsıruddin İbnu'l-Münîr bu tarz secdede bir başka hikmet görür: "Her uzuv secdede kendini müstakillen izhâr eder ve (diğerlerinden) ayrılır. Böylece tek bir insan, secdesi esnasında, birçok imiş gibi olur. Bunu icâb ettiren

husus her bir uzvun tek başına müstakil olması, secdesinde de bir diğerine dayanmama gereğidir. Bu hal, safta birbirine değerek bütünleşmeye zıddır. Çünkü saf hali, musallilerin tek bir vücût gibi, aralarında birlik izhâr etmeleri gereken haldir."[431]

7. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبِيَّ # قالَ: إذَا سَجَدَ أحَدُكُمْ فَ لاَ يَفْتَرِشْ ذِراعَيْهِ افْتِرَاشَ الكَلْبِ[. أخرجه الترمذي .

7. (2595)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz secde edince kollarını, köpeğin yayması gibi yere yaymasın."[432]

AÇIKLAMA:

Secde sırasında kollar havaya kaldırılacak, yere değdirilmeyecektir. Resûlullah yere bırakmanın mekruh olduğunu, yatan köpeklerin bacaklarını yere sermelerine teşbih buyurarak ifade etmiş olmaktadır.[433]

8. وعن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبِيَّ # أمَرَ بوَضْعِ اليَدَيْنِ وَنَصْبِ الْقَدَمَيْنِ[. أخرجه الترمذي .

8. (2596)- Âmir İbnu Sa'd babasından (Sa'd'dan) (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (secdede) ellerin yere konulmasını, ayakların da dikilmesini emretti."[434]

9. وعن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النّبِيُّ #: إذَا رَكَعَ اعْتَدَلَ وَلَمْ يَنْصِبْ رَأسَهُ وَلَمْ يُقْنِعْهُ وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلى رُكْبَتَيْهِ، وَإذَا أهْوَى إلى ا'رْضِ سَاجِداً جَافَى عَضُدَيْهِ عَنْ إبْطَيْهِ وَفَتَحَ أصَابِعَ رِجْلَيْهِ[. أخرجه النسائى .

9. (2597)- Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rükû yapınca itidali muhafaza eder, başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi. Ellerini dizkapaklarının üzerine koyardı. Secde için yere eğilince adalelerini koltuk kısmından yana açardı. Ayaklarının parmaklarını da aralardı."[435]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr, Nesâî'de iki ayrı bâbta geçen hadisi birleştirmiştir.
2- Rükûda itidalden maksad -Sindî'nin açıklamasına göre- vücûdun ne fazla yüksek tutulması ne de fazla eğilmesidir. Nitekim arkadan gelen şu ifade, itidalden maksadı açıklamaktadır: "Başını (yukarı) dikmez, (aşağı da) eğmezdi."[436]

10. وعنه أيضاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبِيَّ #: كانَ إذَا سَجَد أمْكَنَ أنْفَهُ وَجَبْهَتَهُ مِنَ ا'رْضِ وَنَحَّى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ وَوَضَعَ كَفَّيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ[. أخرجه الترمذي وصححه .

10. (2598)- Yine Ebû Humeyd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde ettiği zaman, burnunu ve alnını yere koyardı. Ellerini yanlarından aralardı, avuçlarını omuzları hizasına koyardı."[437]

11. وعن وائل بن حُجْر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ النّبِيُّ # إذَا سَجَدَ وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، وإذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

11. (2599)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde edince, yere, dizkapaklarını ellerinden önce koyardı. Kalkınca da ellerini dizkapaklarından önce kaldırırdı."[438]

12. وفي أخرى ‘بى داود:]فَلَمَّا سَجَدَ وَضَعَ جَبْهَتَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ، وإذَا نَهَضَ نَهَضَ عَلى رُكْبَتَيْهِ وَاعْتَمَدَ عَلى فَخِذِهِ[.

12. (2600)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secdeye gidince alnını ellerinin arasına koydu, kalkınca da dizkapaklarının üzerine kalktı ve dizlerine dayandı."[439]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, secdeye giderken önce dizlerin sonra ellerin yere konacağını, secdeden kıyâma kalkarken de önce ellerin, sonra da dizlerin yerden kaldırılacağını, ifade ediyor. Bu şekilde hareket edilmesi cumhurun müşterek görüşüne göre sünnet kabul edilmiştir.[440]

13. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قالَ:]قال رَسُولُ الله #: إذَا سَجَدَ أحَدُكُمْ فَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، يَضَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

13. (2601)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz secde edince, devenin çöküşü şeklinde yere çökmesin, yani ellerini dizlerinden önce yere koymasın."[441]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, önceki hadisi te'yid eder mahiyettedir. Orada, secde sırasında önce dizlerin sonra ellerin konulması emredilirken, burada ellerin dizlerden önce yere konması yasaklanmakta ve bu hal devenin yere çöküşüne benzetilmektedir.[442]

14. وعن على رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أن النَّبى # قالَ له: يَا عَلىُّ إنِّى أُحِبُّ لَكَ مَا أحِبُّ لِنَفْسِى، وَأكْرَهُ لَكَ مَا أكْرَهُ لِنَفْسِى؛ فَ تُقْعِ بَيْنَ السَّجدَتَيْنِ[. أخرجه الترمذي.»افعاء« في الصة أن يُلصق أليتيه با‘رض وينصب ساقيه ويضع يديه با‘رض كما يقعد الكلب في بعض حاته.و»اقعاء« عند الفقهاء أن يضع أليته على عقبه بين السجدتين .

14. (2602)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şunu söyledi: "Ey Ali! Ben, kendim için sevdiğimi senin için de seviyorum, kendim için hoşlanmadığımı senin için de hoşlanmıyorum, öyleyse iki secde arasında ik'âda bulunma."[443]

AÇIKLAMA:

İk'âyı açıklama hususunda âlimler fazlaca ihtilaf ederler. Nevevî der ki: "Gözardı edilemeyecek gerçek şu ki ik'â iki çeşittir: Biri, kişinin kabalarını yere yapıştırıp bacaklarını dikmesi ve ellerini de yere koymasıdır, tıpkı köpeklerin ik'âsı gibi. Lügatcilerden bir çoğu ve bu meyanda Ebû Ubeyd Ma'mer İbnu'l-Müsennâ ve arkadaşı Ebû Ubeyde el-Kâsım İbnu Sellâm kelimeyi böyle açıkladılar. Yasaklama bu çeşit ik'â ile ilgili ve bu mekruhtur. İkinci çeşit ik'â'ya gelince, bu iki secde arasında kabalarını, ökçeleri üzerine koymaktır." Şu halde yasaklanan ve mekruh addedilen ik'â birincisidir.[444]

15. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]نَهَى رسولُ اللهِ أنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ في الصَّ ِةِ وَهُوَ مُعْتَمِدٌ عَلى يَدَيْهِ[. أخرجه أبو داود.وفي أخرى: »نَهَى أنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلى يَدَيْهِ إذَا نَهَضَ مِنَ الصَّ ِةِ« .

15. (2603)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda) kişinin, elleriyle yere dayanarak oturmasını yasakladı."[445]
Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] namazdan kalkarken kişinin ellerine dayanmasını yasakladı."[446]

AÇIKLAMA:

Namazın teşehhüd kısmında otururken eller dizlerin üzerine konmalıdır, sünnet olan oturuş budur. Sadedinde olduğumuz rivayetler hiçbir mazeret olmadan, teşehhüd sırasında ellerin dizlerin üzerinden kaldırılıp yere dayanarak oturmayı yasaklamaktadır. Hatta son rivayet, teşehhüdden kalkış sırasında da ellerin yere dayanmasını yasaklamaktadır. Ebû Hanîfe, kalkarken yere dayanmaksızın ayakların sırtı üzerinde kalkmak gerektiğini söylemiştir.
Bu hadisin geniş açıklaması daha önce geçti (2519 numaralı hadis)[447]

16. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كانَ النّبيُّ # يَنْهَضُ في الصَّ ِةِ عَلى صُدُورِ قَدَمَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

16. (2604)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda ayaklarının sırtı üzerinde kalkardı."[448]

AÇIKLAMA:

Tirmizî şârihi Mübârekfûrî, "ayaklarının sırtı üzere kalkma" tabirini, "Oturmaksızın kalkardı" diye açıklar ve devamla der ki: "Bu hadisle, celsetü'l-istirâha'nın[449] sünnet olmadığını söyleyenler istidlâl ederler. Ancak hadis zayıftır, istidlâl edilmez."
Tirmizî bu hadisi değerlendirirken "Ehl-i ilm bununla amel etmiştir" der. Ancak, Mubârekfûrî bu ifadeyi de tenkid ederek: "Tirmizî şâyet: "Bu hadisle bazı ehl-i ilim amel etmiştir" deseydi daha iyi olurdu" der. Hadisle ilgili bazı münâkaşaları aktarmayı gereksiz görüyoruz.[450]

17. وعن مالك بن الحويرث رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى النّبيَّ # يُصَلِّى فإذَا كَانَ في وَتْرٍ مِنْ صَ َتِهِ لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِىَ قاعِداً[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

17. (2605)- Mâlik İbnu'l-Huveyris (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı namaz kılarken görmüştür. Efendimiz, tek rekatte iken, tam bir oturuş vaziyeti almadan kalkmamıştır."[451]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, tek rekatların sonunda kıyâma kalkmazdan önce yapılması -Şâfiî gibi bazı fakih ve muhaddislerce benimsenen- celsetü'l-İstirâha'nın meşruiyyetine delildir. Mâlik İbnu'l-Huveyris'ten yapılan bazı rivayetlerde buna yer verildiği halde bazı rivayetlerde yer verilmemiş olması, celsetü'l- istirâha'nın meşruiyyetini inkar edenlere delil olmuştur. Bu görüşte olan Tahâvî bazı rivayetlerde yer verilen celsetü'l-istirâha'nın yaşlılık, hastalık gibi bir mazeretten ileri geldiğini söyler ve "şâyet dinde böyle bir şey olsaydı hususi bir beyanla teşrî edilirdi- böyle bir beyan yoktur" der.
Bu konuda bazı mütâlaaları 2582 numaralı hadisin izahında kaydettik, burada tekrar etmeyeceğiz.[452]

18. وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كَانَ إذَا سَجَدَ وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلى الَّذِى يَضَعُ عَلَيْهِ، وَلَقَدْ رَأيْتُهُ في يَوْمٍ شَدِيدِ الْبَرْدِ، وَإنَّهُ لَيُخْرِجُ كَفَّيْهِ مِنْ تَحْتِ بُرْنُسٍ لَهُ حَتَّى يَضَعَهُمَا عَلى الحَصْبَاءِ[. أخرجه مالك .

18. (2606)- Nâfî (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) secde ettiği zaman ellerini, yüzünü koyduğu şeyin üzerine koyardı. Ben O'nu çok soğuk bir günde gördüm, ellerini (giymekte olduğu) bürnusunun altında çıkarmış çakılların üzerine koymuştur."[453]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ellerin de aynen yüz gibi secdede yere değmesinin sünnet olduğunu ifade etmektedir. Secde edilen mahal her ne ise, eller de alın gibi, araya herhangi bir hâil (mâni) girmeden değmelidir. İbnu Ömer çok soğuk bir günde bu maksadla elini cübbesinin içerisinden çıkararak soğuk olduğu anlaşılan çakıllarının üzerine başı ile birlikte koymuştur. Böyle yapmak sünnet olmasaydı cübbesinin gerisinden de ellerini yere koyabilirdi.
Şunu da belirtelim ki, İbnu Ömer bunu amelin efdalini tahsil için yapıyordu, vecîbe olarak değil. Nitekim Tâbiînden birçok kimsenin elleri elbiselerinin içinde olduğu halde secde ettikleri rivayet edilmiştir.[454]

19. وعن مجزأة بن زاهر عن رجل من أصحاب الشجرة اسمه أهبان بن أوْس:]وَكَانَ يَشْتَكِى رُكْبَتَيْهِ. فَكَانَ إذَا سَجَدَ جَعَلَ تَحْتَ رُكْبَتَيْهِ وِسَادَةً[. أخرجه البخارى.

19. (2607)- Mecze'e İbnu Zâhir, Ashâbu Şecere'den Uhbân İbnu Evs'ten naklettiğine göre, Uhbân "Diz kapaklarından rahatsızdı, secde ettiği zaman dizkapağının altına minder koyardı."[455]

20. وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كانَ يَقُولُ: إذَا لَمْ يَسْتَطِعْ المرِيضُ السُّجُودَ أوْمَأ بِرَأسِهِ وَلَمْ يَرْفَعْ إلى جَبْهَتِهِ شَيْئاً[. أخرجه مالك .

20. (2608)- Nâfî (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Hasta kimse secde etmeye muktedir olamazsa başıyla ima eder, alnına herhangi bir şey kaldırmaz."[456]

AÇIKLAMA:

Son iki rivayet, mazereti olanların namaz esnasında bazı kolaylıklardan istifade edebileceğini göstermektedir. Birincide diz kapağının altına, gereğinde yumuşak birşeyler koymaya cevaz verilmektedir. İkincide secde edemeyecek durumda olanların yere ima ederek secde yapacağını ve fakat eliyle bir şey kaldırarak secde yerine geçmek üzere alnına değdirmeyeceğini ifade etmektedir. Ulemanın çoğu bunu mekruh addetmiştir. Ancak İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) ile Urve'nin câiz addettiği bilinir. İbnu Abdilberr, Ümmü Seleme'nin rahatsızlığı sebebiyle koluna secde ettiğini kaydeder.
İma'dan maksad, namazda rükû ve secde'ye işaret olmak üzere başı eğmektir. İma ayakta da yapılabilir, oturarak da. [457]

SECDE ÂZÂLARI

1. عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]أمَرَنَا النّبِيُّ # أنْ نَسْجُدَ عَلى سَبْعَةِ أعْضَاءٍ وَلاَ نَكُفَّ شَعْراً وَلاَ ثَوْباً: الجَبْهَةِ وَالْيَدَيْنِ وَالرُّكْبَتَيْنِ وَالرِّجْلَيْنِ[. أخرجه الخمسة .

1. (2609)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize yedi âzâ üzerine secde etmemizi, saçımızı ve elbisemizi toplamamamızı emretti. Bu âzâlar şunlardır: "Alın, eller, diz kapakları, ayaklar."[458]

2. وفي أخرى:]أنّ النّبيَّ # قالَ: أمِرْتُ أنْ أسَجُدَ عَلى سَبْعَةِ أعْظُمٍ: الجَبْهَةِ، وَأشَارَ بِيَدِهِ إلى أنْفِهِ، والْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ، وَ۞ نَكْفُتَّ الثِّيَابَ وَ۞ الشَّعْرَ[. هذا لفظ الشيخين.»الكَفُّ« جمع الثوب باليدين عند الركوع والسجود .

2. (2610)- Bir diğer rivayette şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum: Alın, -ve eliyle burnunu işaret etti- eller, diz kapakları, ayakların etrafları. Ne elbiseleri ne de saçı (secde sırasında) toplamayız."[459]
İkinci rivayet Sahiheyn rivayetidir.[460]

3. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما يرفعه قال:]إنّ الْيَدَيْنِ تَسْجُدَانِ كَمَا يَسْجُدُ الْوَجْهُ فإذَا وَضَعَ أحَدُكُمْ وَجْهَهُ فَلْيَضَعْهُمَا، وَإذَا رَفَعَهُ فَلْيَرْفَعْهُمَا[. أخرجه أبو داود والنسائى.

3. (2611)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nisbet ederek buyurdu ki: "Eller de secde eder, tıpkı alnın secde etmesi gibi. Öyleyse, biriniz alnını secdeye koyunca ellerini de koysun. Alnı secdeden kaldırdımı onları da kaldırsın."[461]

KUNÛT

1. عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]بَعَثَ النّبيُّ # سَبْعِينَ رَجُ۞ لِحَاجَةٍ يُقَالُ لَهُمْ الْقُرَّاءُ فَعَرَضَ لَهُمْ حَيّانِ مِنْ سُلَيمٍ، رِعْلٌ وَذَكْوَانُ عِنْدَ بِئْرٍ يُقَالُ لَهَا بِئْرُ مَعُونَةَ. فقَالَ الْقَوْمُ: واللهِ مَا إيّاكُمْ أرَدْنَا إنّمَا نَحْنُ مُجْتَازُونَ فِي حَاجَةِ النّبيِّ # فَقَتَلُوهُمْ. فَدَعَا النّبيُّ # عَلَيْهِمْ شَهْراً فِي صَ۞ةِ الغَدَاةِ، وذَلكَ بَدْءَ الْقُنُوتِ، وَمَا كُنَّا نَقْنُتُ. فَسَألَ رَجُلٌ أنَساً عَنِ الْقُنُوتِ، أبْعدَ الرُّكُوعِ أوْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ؟ قالَ: . بَلْ عِنْدَ فَرَاغِ الْقِرَاءَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.وفي رواية أخرى: »بَعْدَ الرُّكُوعِ« .

1. (2612)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ihtiyaç sebebiyle, kendilerine Kurrâ denilen yetmiş kişiyi yola çıkardı. Süleym aşiretinden Ri'l ve Zekvân adında iki kabîle, Bi'r-i Ma'ûne (Ma'ûne Kuyusu) denilen bir suyun yanında bunların önünü kesti.
Hey'et bunlara: "Biz size gelmedik. Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir ihtiyacı için gidiyoruz" dediler. Ancak öbürleri bunları dinlemeyip öldürdüler.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (duruma muttali olduktan sonra) sabah namazlarından sonra bir ay boyu onlara bedduâ etti. Bu hadise namazda kunût okumanın başlangıcı oldu. Biz kunut yapmıyorduk."
Abdülaziz İbnu Süheyb der ki: "Bir zât Enes (radıyallâhu anh)'e Kunût'dan sorarak:
"Bu, rükûdan sonra mı yoksa kırâatın tamamlanmasından sonra mı?" dedi. Enes:
"Hayır, kırâatin bitiminde" diye cevap verdi."
Bir başka rivayette (Enes şöyle) dedi: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ay boyu] rükûdan sonra (kunût yaparak bazı Arap kabîlelerine bedduâ etti.)"[462]

2. وفي أخرى:]قَنَتَ رسولُ اللهِ # شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ فِي صَ۞ةِ الصُّبْحِ[.

2. (2613)- Bir başka rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazından sonra bir ay boyu kunût yaptı" denmiştir."[463]

3. ولمسلم:]أنّ رسولَ اللهِ # قَنَتَ شَهْراً بَعْدَ الرُّكُوعِ في صَ‌ةِ الفَجْرِ يَدْعُو عَلى عُصَيَّةَ[.وللبخارى قال: »كَانَ الْقُنُوتُ في المِغْرِبِ وَالْفَجْرِ«.وفي رواية أبى داود والنسائى: »قَنَتَ شَهْراً ثُمَّ ترَكَهُ« .

3. (2614)- Müslim'in bir rivayetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir ay boyu sabah namazında rükûdan sonra kunût yaparak Useyye (kabîlesi)ne bedduâ etti" denir."
Buhârî'nin bir rivayetinde: "Kunût, akşam ve sabah namazındaydı" denir."
Ebû Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "Bir ay kunût yaptı sonra terketti" denir."[464]

AÇIKLAMA:

Burada Kunût duâsının teşrî sebebiyle ilgili rivayetler gözükmektedir. Bu rivayetlerden çıkan neticeyi şöyle hülâsa edebiliriz:
1- Hanefîlerce Vitr namazının üçüncü rek'atinde okunan Kunût, du-âsı, tarih kitaplarına Bi'r-i Ma'ûne Vak'âsı diye geçen hadiseden sonra teşrî edilmiştir. Bu hadisenin özeti şudur: Hicretin dördüncü yılında Ebû Berâ Âmir İbnu Mâlik, Medîne'ye gelip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den Necid'e İslâm'ı yayacak bir hey'et göndermesini ister. Resûlullah gidecek heyetin can emniyetinden emin olmadığını söyleyerek müsbet cevap vermek istemezse de Ebû Berâ'nın garanti vermesi üzerine, Kurrâ tabir edilen Ehl-i Suffe'ye mensup 70 kişilik bir hey'eti gönderir.
Ancak, bu he'yet Bi'r-i Maûne nam mevkide pusuya düşürülür. Sadece Amr İbnu Umeyye ed-Damri hariç hepsi bu ihânetin kurbanları olarak şehid edilirler.
2- Bu ihânete son derece üzülen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ay boyu, bu ihâneti tezgahlayan Ri'l ve Zekvân kabîlelerine namazda bedduâ eder.
3- Rivayetler, görüldüğü üzere kunût denen bu bedduânın hangi vakitte, hangi rek'atte, re'katin neresinde olduğuna dair bazı farklılıklar ihtiva etmektedir.
Müteakip rivayetler bu mevzuyu tamamlayıcı mahiyettedir.[465]

4. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قَنَتَ رَسُولُ اللهِ # شَهْراً مُتَتَابِعاً في الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالمِغْرِبِ والْعِشَاءِ وَصَ‌ةِ الصُّبْحِ، في دُبُرِ كُلِّ صَ‌ةٍ إذَا قالَ سَمِعَ لِمَنْ حَمِدَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ ا‌ٓخِيرَةِ، يَدْعُو على أحْيَاءِ مِنْ سُلَيْمٍ عَلى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ، وَيُؤَمِّنُ مَنْ خَلْفَهُ[. أخرجه أبو داود .

4. (2615)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tam bir ay boyu, hiç aralık vermeden her namazın peşinde, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarında Kunût yaptı. Şöyle ki: Son rek'at'te semi'allahu limen hamideh deyince Süleym aşiretinden Ri'l, Zekvân, Useyye kabîlelerine bedduâ ediyor, namazda kendine uyanlar da âmîn diyorlardı."[466]

5. وعن خُفاف بن إيماء الغفارى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَكَعَ رسولُ اللهِ # ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ فقَالَ: غِفَارٌ، غَفَرَ اللهُ لَهَا؛ وَأسْلَمُ سَالَمَهَا اللهُ: وَعُصَيَّةُ عَصَتِ اللهَ وَرَسُولَهُ: اللَّهُمَّ الْعَنْ بَنِى الْحَيَانَ، وَالعَنْ رِعْ‌ً وَذَكْوَانَ. ثُمَّ وَقَعَ سَاجِداً[. أخرجه مسلم .

5. (2616)- Hufâf İbnu Îmâ el-Gıfârî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rükû'ya gitti, sonra başını kaldırdı ve "Gıfâr kabîlesini Allah mağfiret etsin, Eslem kabîlesine Allah selâmet versin, Useyye Allah'a ve Resûlüne isyan etmiştir. Allahım, Benî Lihyân'a lânet et. Ri'l ve Zekvân'a da lânet et" deyip secdeye gitti."[467]

6. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ # إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ في الرَّكْعَةِ ا‌خِرَةِ مِنَ الْفَجْرِ يَقُولُ: اللَّهُمَّ الْعَنْ فُ‌ناً وَفُ‌ناً، بَعْدَ مَا يَقُولُ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ. فأنْزَلَ اللهُ عَلَيْهِ: لَيْسَ

لَ ◌ك مِنَ ا ْمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ[. أخرجه البخارى والترمذي .

6. (2617)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah namazının son rekatinin rükûsundan başını kaldırınca semi'allâhu limenhamideh Rabbenâ ve leke'lhamd dedikten sonra şöyle söylediğini işitmiştir: "Allahım falancaya falancaya lânet et." Allah Teâlâ Hazretleri bunun üzerine şu meâldeki âyeti indirdi: "(Kullarımın) işinden hiçbir şey sana ait değildir. (Allah) ya onların tevbesini kabul eder, yahud onları, kendileri zâlim (kimse)ler oldukları için, azablandırır"[468] (Âl-i İmrân 128).

AÇIKLAMA:

Bu hadisi Nesâî: "Kunûtta münâfıkların lanetlenmesi" başlığını taşıyan bir bâbta verir. Hadisin başka vecihlerinde kaydedilen sarâhat, burada lânetlenen kimselerin Bi'r-i Maûne vak'âsı ile alakası olmadığını gösterir. Çünkü, diğer rivayetlerde bu şahısların ismi kaydedilmiştir: Saffân İbnu Ümeyye, Süheyl İbnu Umeyr, Hâris İbnu Hişâm, Amr İbnu'l-Âs. Allah bilahere bunların hepsine de hidayet vermiştir.[469]

7. وعن الحسن:]أَنَّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جَمَعَ النّاسَ عَلى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فَكَانَ يُصَلِّى لَهُمْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَ◌َ يَقْنُتُ بِهِمْ إِ ّ فِي النِّصْفِ الْبَاقِى. فإِذَا كَانَتِ الْعَشْرُ ا ْوَاخِرُ تَخَلَّفَ فَصَلّى فِي بَبَيْتِهِ. وَكَانُوا يَقُولُونَ: أبِقَ أبَيُّ[. أخرجه أبو داود .

7. (2618)- Hasan Basri (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh), halkı, Übeyy İbnu Ka'b üzerinde topladı. O, bunlara ramazanda yirmi gece namaz kıldırdı. Bu esnada (vitirlerde) sadece son yarıda kunût yaptı, daha önce hiç kunût yapmadı. Son on kalınca cemaate gelmedi, teravihi evinde kıldı. Halk: "Übeyy (cemaatten) kaçtı" dedi."[470]

AÇIKLAMA:

Başka rivayetlerin tasrihine göre Hz. Ömer erkeklere ve kadınlara ayrı ayrı imam tayin etmişti. Erkeklerin imamı Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh), kadınların da imamı Süleymân İbnu Ebî Hasme idi.
Rivayet Übeyy İbnu Ka'b'ın ramazanın ilk on gecesinde vitir namazlarında Kunût duâsı okumadığını, ikinci on gecede okuduğunu bildirmektedir. Son onunda mescidde kılmadığı için evinde okuyup okumadığı belirtilmiyor. Bu esnada namazı Hz. Muâz kıldırmıştır.
Halk Übeyy İbnu Ka'b'ın teravih kıldırmak üzere mescide gelmeyişini hoş karşılamamış olacak ki, hakkında "kaçtı" kelimesini kullanmışlardır. Arapçada أبق aslında kölenin efendisinden kaçmasıdır.

Übeyy İbnu Ka'b'ın son onda vitri evde kılmasının sebebiyle ilgili muhtelif tahminlerde bulunulmuştur. Bunlardan birine göre radıyallâhu anh, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uymak için böyle yapmıştır.
Kunût'un ramazının tamamında mı yoksa yarısında mı okunduğu da ihtilaflıdır. Umumiyetle ikinci yarısında okunduğu te'yid edilir.[471]

8. وعن الحسن بن على بن أبى طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]عَلّمَنِى رَسُولُ اللهِ # كَلِمَاتٍ أقُولُهُنّ فِي الْوَتْرِ: اللَّهُمَّ اهْدِنِى فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِى فِيمَنْ عَافيْتَ، وَتَوَلَّنِى فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِى فِيمَا أعْطَيْتَ، وَقِنِى شَرَّ مَا قَضَيْتَ، فإِنَّكَ تَقْضِى وَ◌َ يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ[. أخرجه أصحاب السنن .

8. (2619)- Hasan İbnu Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana vitirde okuduğum bir duâ öğretti. Şöyle ki: "Allahım! Beni hidayet verdiklerinden kıl, âfiyet verdiklerinden eyle, Beni, işlerini üzerine aldıkların arasına koy. (Ömür, mal, ilim, v.s.'den) verdiklerini hakkımda mübârek kıl. Vukûuna hükmettiğin şerlerden beni koru. Sen dilediğin hükmü verirsin, kimse seni mahkum edemez. Sen kimin işini üzerine aldıysan o zelîl olmaz. Rabbimiz! Sen münezzehsin, muallâsın."[472]

9. وعن عليّ بن أبى طالب رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَقُولُ في آخِرِ وَتْرِهِ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكِ، وَأعُوذُ بِمُعَافَتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأعُوذُ بِكَ

مِنْكَ، أحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ، أنْتَ كَمَا أثْنَيْتَ عَلى نَفْسِكَ[. أخرجه أصحاب السنن .

9. (2620)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrinin sonunda şunu okurdu: "Allahım! Senin gadabından rızana sığınırım, cezandan affına sığınırım. Senden sana sığınırım. Sana (layık olduğun) senâyı saymaya gücüm yetmez. Sen, kendini senâ ettiğin gibisin."[473]

AÇIKLAMA:

Bazı şârihler bu duânın selamdan sonra okunduğunu söylerler. Nitekim Nesâî'nin rivayetlerinin birinde: "(Aleyhissalâtu vesselâm) namazından çıkıp, yatmaya hazırlanırken okurdu" denmiştir. Bu te'vil, duânın vitir namazında da okunmasına mâni değildir. Esasen rivayetin zâhiri bunu ifade eder.[474]

10. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أفْضَلُ الصَّ ةِ طُولُ الْقُنُوتِ[. أخرجه مسلم والترمذي.والمراد »بِالْقُنُوتِ« هنا القيام .

10. (2621)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) demiştir ki: "En efdal namaz, kunûtu uzun olandır."[475]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis namazda okunan kunût üzerinedir. Son rivayet, Teysîr'de Hz. Câbir'in kendi sözü gibi nakledilmiş. Tirmizî'de ise merfû olduğu açıktır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi namaz efdaldir?" diye sorulunca: "Kunûtu uzun olandır!" diye cevap vermiştir. Ancak ulema buradaki kunût'tan maksadın kıyâm olduğunu belirtir. Hadis, böylece namazda kırâatı mümkün mertebe uzun kılmaya teşvik etmiş olmaktadır.
Hadis ayrıca, kıyam'ın rükû ve sücûddan efdal olduğunu da ifade etmektedir. Başta Şâfiî, bazı âlimler bu görüştedir.
2- Vitir duâsı olarak farklı rivayetlerin varlığı, Resûlullah'ın bunların hepsini okuduğunu ifade eder.[476]

TEŞEHHÜD

1. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]عَلَّمَنِى رَسُولُ اللهِ # التَشَهُّدَ، كَفِّى بَيْنَ كَفَّيْهِ كَمَا يُعَلِّمُنِى السُّورَةَ مِنَ الْقُرآنِ: التَّحِيَّاتُ للهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّ مُ عَلَيْكَ أيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وبَرَكَاتُهُ، السَّ مُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أشْهَدُ أنْ إلهَ إّ اللهُ وَأشْهَدُ أنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللهِ[.زاد في رواية بعد عباد اللهِ الصالحين »فإنَّكُمْ إذَا فَعَلْتُمْ ذلِكَ فَقَدْ سَلَّمْتُمْ عَلى كُلِّ عَبْدٍ صَالِحٍ في السَّمَاءِ وَا ْرْضِ« .

1. (2622)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana, avucum avuçlarının içinde olduğu halde, Kur' ân'dan sûre öğretir gibi teşehhüd'ü öğretti." "Tahiyyât, tayyibât ve salavât[477] Allah içindir. Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun. Selam bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine de olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûludür."
Bir rivayette "Allah'ın sâlih kulları" ibaresinden sonra şöyle denmiştir: "Siz bu teşehhüdü yaptınız mı semâ ve arzdaki bütün sâlih kullara selam vermiş olursunuz."[478]

2. وفي أخرى:]ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنْ الثَّنَاءِ مَاشَاءَ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين .

2. (2623)- Bir diğer rivayette: "(Teşehhüdden) sonra dilediği senâyı yapmakta muhayyerdir" denmiştir.[479]

3. وفي رواية أبى داود:]وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ثُمَّ لْيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنْ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُو بِهِ[.

3. (2624)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" (dersiniz). Sonra her biriniz hoşuna giden duâyı seçip onunla duâ etsin."[480]

4. ولأبى داود في أخرى:]وَكَانَ يُعَلِّمُنَاهُنَّ: أىْ هذِهِ الدَّعَوَاتِ كَمَا يُعَلِّمُنَا التَّشَهُّدَ: اللَّهُمَّ أَلِّفْ بَيْنَ قُلُوبِنَا، وَأَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا، وَاهْدِنَا سُبُلَ السَّلاَمِ. وَنَجِّنَا مِنَ الظُّلَمَاتِ إلى النُّورِ، وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي أَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وقُلُوبِنَا وَأَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا، وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَابُ الرّحِيمُ. وَاجْعَلْنَا شَاكِرِينَ لِنِعْمَتِكَ مُثْنِينَ بِهَا قَابِلِيهَا وَأَتِمَّهَا عَلَيْنَا[.

4. (2625)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "...bize onları öğretirdi veya şu duâları bize teşehhüdü öğrettiği gibi öğretirdi: "Allah'ım! Kalplerimizi birleştir, aramızdaki geçimsizliği düzelt. Bizi selâmet yollarına sevket, zulümâttan nûra kavuştur. Bizi, çirkinliklerin açık ve gizli olanlarından uzak tut. Kulaklarımızı, gözlerimizi, kalplerimizi, zevcelerimizi ve çocuklarımızı hakkımızda mübârek ve hayırlı kıl. Tevbelerimizi kabul et, sen rahimsin, tevbeleri kabul edersin. Bizleri verdiğin nimetlere şâkir, onlarla senâ edici, onları kabul edici kıl, onları (ahirette de nasib ederek) hakkımızda tamamla."[481]

5. وله في رواية أخرى: بعد]وَأشهد أن محمداً رسُولُ اللهِ: إذَا قُلْتَ هذَا أَوْ قَضَيْتَ هذَا فَقَدْ قَضَيْتَ صَلاَتَكَ، إنْ شِئْتَ أَنْ تَقُومَ فَقُمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَقعُدَ فَاقْعُدْ[.

5. (2626)- Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir" cümlesinden sonra şöyle denir: "Bunu söyledin veya şehadeti ifa ettin mi, namazını ifa ettin demektir. Kalkmak istersen kalk, oturmak istersen otur."[482]

6. وفي أخرى للنسائى:]كُنَّا إذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ # نَقُولُ: السَّلاَمُ عَلى اللهِ، السَّلاَمُ عَلى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ، فقَالَ رَسولُ اللهِ #: َ تَقُولُوا السَّمُ عَلى اللهِ فإنَّ اللهَ هُوَ السَّلاَمُ. ولَكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ[. الحديث.

6. (2627)- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la namaz kılınca: "Selam Allah'ın üzerine, selam Cibrîl ve Mikâil üzerine olsun" derdik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Selam Allah'ın üzerine olsun demeyin. Zîra Allah selam'ın kendisidir. Ancak şöyle deyin: "Tahiyyât... Allah içindir..."[483]

AÇIKLAMA:

1- Teşehhüd, lügat olarak şehadet getirme demektir. Şehadet getirmeden maksad "Eşhedü en lâilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve Resûlühu" şeklinde kalıplaşmış olan kelime-i şehadeti telaffuz etmektir. Bu cümlede Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ve ilan vardır. Kişi bunu samimiyetle söyledimi İslâmî îmanı ifade etmiş olur. İslâm akîdesini özetleyen bu kelime-i şehadetin dinde mümtaz bir yeri ve üstün bir değeri vardır. Bunun sıkça telaffuzu tavsiye edilmiş, en kıymetli zikirlerden biri addedilmiştir. Bu sebeple, namaz gibi İslâm'ın en mühim alâmet ve ibadetinde bunun yer alması gerekmiştir.

2- Bir de teşehhüd, namaz ıstılahı olarak ka'delerde okunan ve içerisinde şehadetin de yer aldığı hususi zikrin adıdır. Bu zikre tağlîb tarikiyle teşehhüd denmiştir.
3- Teşehhüd kelimesi, duâ adı olduğu gibi namazda bu duânın okunduğu bölümün de adıdır. Bu kısım, içinde başka ezkârlar da okunmasına rağmen teşehhüd adını alır. Çünkü diğer okunanlar tâli, teşehhüd asıldır ve bunun diğerlerine nazaran ehemmiyet ve şerefi üstündür.
Şu halde bir başka ifadeyle teşehhüd, namazın her iki rek'atten sonra oturulan kısmıdır. Bu mânada celse ve ka'de kelimeleri de kullanılmıştır. Üç ve dört rek'atli namazlarda birinci ve ikinci teşehhüd olmak üzere iki ayrı teşehhüd mevzubahistir. İki rek'atli namazlarda ise ikinci rekatin sonunda olmak üzere tek teşehhüd vardır. Üç ve dört rek'atli namazların birinci teşehhüdüne ka'de-i ûlâ veya celse-i ûlâ dendiği gibi ikinci ve son teşehhüde de ka'de-i uhrâ, ka'de-i âhire veya celse-i uhrâ, celse-i âhire gibi değişik tabirler kullanılmıştır.
4- Sadedince olduğumuz rivayetler bu ka'delerde okunacak teşehhüd ve duâları tanıtmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yapılan rivayetlere göre, teşehhüdlerin elfâzı farklılıklar arzeder. Bu sebeple Şâfiîlerin benimsediği rivayetle, Hanefîlerin benimsediği rivayet değişince elfazda da bazı farklılıklar araya girer. Ancak birinci ka'dede okunacak teşehhüdle ikinci ka'dede okunacak teşehhüdün farklı olması diye bir mesele mevzubahis değildir. Buhârî'nin: "Birinci (ka'de)de teşehhüd" diye iki ayrı bâb tanzim etmesi, okunacak elfazın farklılığından ileri gelmez, iki teşehhüde terettüp eden hükmün farklılığından ileri gelir. Zîra bazı âlimler ikinci ka'dede teşehhüd okumaya vacib derken birincideki teşehhüde vacib dememiştir. Seleften Ömer İbnu'l-Hattâb, Hasan Basrî, Şâfiî, bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel, Leys, İshâk, Taberî (rahimehumullah) vâcib diyen cumhur meyanında yer alırlar. Ehl-i rey de denen Hanefîler: "Teşehhüd ve ondan sonra okunan salât müstehabtır, vacib değildir, teşehhüd miktarı oturmak vâcibdir" demiştir.
Hanefîler İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un rivayet ettiği teşehhüdü esas alırken Şâfiîler 2628 numarada kaydedeceğimiz İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın teşehhüd duâsını esas alırlar. İbnu Mes'ud, bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ağzından kelime kelime öğrendiğini, Resûlullah'ın bunu insanlara öğretmesini kendisine emrettiğini belirtir. Ahmed İbnu Hanbel de İbnu Mes'ud rivayetini benimsemiştir. İmam Mâlik, İbnu Ömer'den rivayet edilen teşehhüdü esas almıştır.
Ulema rivayet edilen teşehhüdlerden herhangi birinin okunmasının cevazında ittifak etmiştir.
5- Teşehhüd duâsı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mi'râc hadisesinin Cenâb-ı Hakk'la mülâkat sahnesini aksettirir. Şöyle ki: Fahr-i Kâinât, ubudiyet dairesinin Rububiyet dairesindeki halktan Hakk'a bir elçi olarak kurbiyet-i İlâhiyyeye mazhar olunca, temsil ettiği ibâdullah adına Cenâb-ı Hakk'a bir nevi selam olarak hitapta bulunuyor:
"Tahiyyât, tayyibât ve salavât Allah içindir." Cenâb-ı Hakk, huzuruna gelip selam (ve hediye) makamında Habîb-i Kibriyâsının sunduğu bu hitaba şöyle cevap verir:
"Ey Nebi, selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri senin üzerine olsun!"
Rasul-i Ekrem, Cenab-ı Hakk'ın bu selamını, kendisi ve o sırada mümessili olduğu ibadullah adına şöyle alır:
"Selam bizim üzerimize ve Allah'ın salih kullları üzerine olsun!"
Hakk ile halkın temsilcisi arasında cereyan eden bu mükâlemeye şahid olan Cebrâil (aleyhisselâm) şehâdetini beyan eder:
"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah!"
Şu halde, mü'minin mırâcı olarak tavsif edilen namazdaki teşehhüd, ruhen ve kalben hüşyâr olan mü'minlere, günde beş vakit, Resûlullah'ın kulluk hayatındaki en zirve, en müntehâ makam olan Mi'râc safhasını yaşatmaktadır.
6-Teşehhüd'de geçen bazı tâbirler:
***** et-Tahiyyât, tahiyye'nin cem'idir, selam mânasınadır. Bazı âlimler bekâ, azâmet, âfetlerden ve noksanlıklardan selâmet, melik gibi başka mânalar da ileri sürmüşlerdir. Ebû Saîd ed-Darîr der ki: "Tahiyye, Melik'in kendisi değil, Melik'e selamda kullanılan kelamdır. Hattâbî: "Arapların meliklerini selamladıkları hususi kelimelerdir..." der. İbnu Kuteybe: "Onunla sadece Melik selamlanır, her bir melik'in kendine has bir tahiyyesi vardır, bu sebeple kelime cemî halde gelmiştir. Sanki mâna şöyledir: "Mülûk'un selamlanmasında kullanılan tahiyyelerin hepsi Allah'a layıktır." Hattâbî ve sonra da Bagavî şöyle der: "Onların tahiyyelerinde Allah'ı senâya sâlih olan hiçbir şey yoktur. Bu sebeple, onların meliklerini selamlamada kullandıkları tâbirlerin kendileri terkedildi, bu tahiyyeden sadece ta'zim mânası alınıp kullanıldı ve şöyle denilmesi emredildi: "Tahiyyât Allah içindir." Yani "Ta'zimin bütün envaı ve çeşitleri Allah'a mahsustur..."
Muhibbu't Taberî tahiyye için yapılan açıklamaları te'lif edici bir üslubla şöyle der:
"Tahiyye lafzının, zikri geçen bütün mânalarda müşterek olması da ihtimalden uzak değildir."
Bediüzzaman merhum, tahiyyât'la hayat sahiplerinin hayatlarıyla ortaya koydukları tesbihatların kastedildiğini ifade eder: "Resûl-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) o gecede (Mi'râc gecesinde) Cenâb-ı Hakk'a karşı selam yerinde et-Tahiyyâtu lillah demiş. Yani: "Bütün zîhayatların hayatlarıyla gösterdikleri tesbîhât-ı hayatiyye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtrî hediyeler, "Ey Rabbim sana mahsustur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve imanımla sana takdim ediyorum."
***** es-Salavât, salât'ın cem'idir. Duâ mânasına geldiği gibi, cemî haliyle beş vakit namazın kastedildiği, ayrıca daha umumî olarak bütün şeriatlerde gelmiş bulunan farzlar, nafileler nev'inden her çeşit ibadetin kastedildiği de

söylenmiştir. Bazı âlimler: "Bütün ibadetlerdir." Bazı âlimler: "et-Tahiyyât, kavlî ibadetlerdir; es-Salavât ise fiilî ibadetlerdir, et-Tayyibât da mâlî sadakalardır" demiştir.
Bedi'üzzaman, es-Salavât'ı: "Zîhayatın hülasası olan bütün zîruhun ibâdât-ı mahsusaları" olarak açıklar.
***** et-Tayyibât tayyibe'nin cem'idir. Güzel, tâhir (temiz), hoşa giden şey gibi mânalara gelir. İbnu Hacer: "Kelamdan güzel olanı" diye açıklar. Sadedinde olduğumuz hadiste Allah'ı senâ etmede kullanılması güzel ve muvafık olan kelam olarak açıklar, bu kelama melikleri selamlamada kullanılmış olsa bile Allah'ın sıfatlarına da uygun düşmeyenlerin girmemesi gerektiğini belirtir. Tayyibâtla ilgili olarak farklı âlimlerce şu tefsirler de teklif edilmiştir:
***** Zikrullahtır.
***** Sâlih sözlerdir, duâ ve senâ gibi...
***** Sâlih amellerdir, bu daha âmmdır, yani ef'al, ekvâl, evsâf buna dahildir.
İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Tahiyye, selama hamledilirse, mâna şöyle takdir edilir: "Meliklerin ta'zim edildiği tahiyyeler daimi olarak Allah'a aittir; eğer bekâ'ya hamledilirse onun Allah'a ait olacağında zaten şüphe yok (çünkü yalnız O bâkidir). Hakiki mülk, gerçek ve tam büyüklük de öyle. Eğer salât "ahd" veya "cins"e hamledilecek olursa mâna şöyle takdir edilir: "Salât'ın Allah'a ait olması vacibtir, onunla Allah'tan başkasının kastedilmesi câiz değildir. Eğer rahmete hamledilecek olursa "Allah'a âittir (veya Allah içindir)" sözünün mânası şöyle olur: "Allah bununla mütefeddil (gayrından üstün)dür, çünkü tam rahmet Allah'a aittir onu dilediğine verir." Eğer duâ'ya hamledilirse, mâna açıktır. et-Tayyibât'a gelince, onu akvâl ile tefsir ettim. Belki onun daha âmm bir şeyle tefsiri daha uygundur (evlâdır), böylece hem ef'ale hem akvâle ve hem de evsâf'a şâmil olur."

Kurtubî de şunları söyler: "Allah'a âittir. (لله) kavlinde ibadete ihlâsa (yani ibadetin sadece Allah için yapılmasına) tembih ve uyarı var. Yani bu (ibadet) sadece Allah için yapılır. Mamafih bununla: "Meliklerin mülkünün ve zikri geçenlerin hepsinin hakikatte Allah'a ait olduğunu" itiraf etmek murad edilmiş olması da muhtemeldir."
***** es-Selâm: Âlimlerin açıkladığı üzere selam, "Selâmet" mânasına masdardır, her çeşit ayıp, âfet, noksanlık ve fesaddan azade olmak berî olmak mânasınadır. Allah'ın isimlerinden biridir ve noksanlardan salim demektir. Burada masdar isim yerine kullanılmıştır, böylece mâna daha da kuvvetlenmiş, mübâlâğa kazanmıştır. Esselâmu aleyke (selam üzerine olsun) sözümüzün mânası duâdır yani, kötülüklerden selamette olasın demektir. Şu da denmiştir: "Bunun mânası: Selam ismi üzerine olsun demektir, sanki Azîz ve Celîl olan Allah'ın ismi ile ona hayır temennî etmiştir."
Selam kelimesinin başına eliflâm gelmesiyle kelime es-Selâm diye ma'rife kılınmıştır. Marifelik ahd-i takdiri olarak alınırsa mâna şöyle olur: "Geçmiş nebi ve resûllere tevcih edilen bu selam, "Ey nebi, sana olsun. Keza önceki ümmetlere tercih edilen selam bize ve kardeşlerimize olsun."
Sözkonusu ma'rifelik cins için olursa mâna şöyle olur: "Herkesin ne olduğunu, kimden sâdır olup kime indiğini iyi bildiği selam hakikati, senin ve bizim üzerimize olsun."
Hakimu't-Tirmizî der ki: "Bütün halkın namazlarında yaptıkları bu selam (ateşten selâmette olma) duâsında hisse sahibi olmak isteyen sâlih olmalıdır, aksi takdirde bu büyük faziletten mahrum kalır." Fâkihâni de şunu der: "Musalli, bunu okurken bütün peygamberleri, melekleri ve mü'minleri hatırlamalıdır, tâki sözü maksadına tevafuk edip uygun düşsün." Âlimler, tahiyyatın mânası, tahiyyatla ilgili akla gelecek bazı sorular ve cevaplarıyla ilgili geniş açıklamalara yer vermişlerdir. Bazı teferruâtı burada keserek, bahsin sonunda (2635. hadisin arkasından) Bediüzzaman'ın kıymetli bir açıklamasını kaydedeceğiz.
7-Teşehhüd'den Sonra Duâ:
2623 ve 2624 numaralı rivayetlerde (ka'de-i âhire'de) teşehhüd okunduktan sonra istenen senâ ve duâların yapılabileceği belirtilmiş, müteakip rivayetlerde de okunacak duâlardan örnekler verilmiştir. 2626 numaralı rivayette ise teşehhüdle birlikte kalkılabileceği belirtilmiştir. Bu rivayetlerden çıkan hüküm şudur:
***** Teşehhüdden sonra ka'de-i âhirede bir kısım senâ ve duâlar okunabilir, okunacak duâlar belli ölçüde ihtiyâridir. Dileyen duâ okumayabilir de.Hanefî kaynaklar teşehhüdde okunacak duâların Kur'ân'da gelmesi veya hadislerde sâbit olması şartını koşarlar.[484]

.7. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رَسُولُ اللّهِ # يُعَلّمُنَا التَّشَهُّدَ كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ القُرآنِ، فَكَانَ يَقُولُ: التَّحيَّاتُ المبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ للّهِ. السَّ◌َمُ عَلَيْكَ أيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّ◌َمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادَ اللّهِ الصَّالِحِينَ. أشْهَدُ أنْ إلهَ إِّ اللّهُ وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى، وهذا لفظ مسلم

.

7. (2628)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kur'ân'dan sûre öğrettiği gibi teşehhüdü öğretirdi. Şöyle derdi: "Tahiyyât, mübârekât, salavât, tayyibât Allah içindir. Ey Nebi selam, Allah'ın rahmet ve bereketi sana olsun. Selam bize, Allah'ın sâlih kullarına olsun. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Resûlüdür."[485]

8. وعند الترمذي:]سَ‌مٌ عَلَيْكَ، سَ‌مٌ عَلَيْنَا بِغَيْرِ أَلِفٍ وَ‌مٍ[.

8. (2629)- Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "...Selam sana olsun, selam bize olsun." Yani her iki "selam" kelimesi de eliflamsızdır."[486]

AÇIKLAMA:

Teşehhüdde Şâfiîlerin esas aldığı İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) rivayetini görmekteyiz. İbnu Mes'ud rivayetiyle karşılaştırınca iki küçük fark var:
1) Burada mübârekât ziyadesi.
2) Hadisin Tirmizî'deki vechinde selam kelimeleri eliflamsız olarak gelmiştir. Halbuki İbnu Mes'ud rivayetinde es-Selâmu şeklinde eliflamlı idi.
el-Mübârekât, "bereket" kelimesinden gelir. Lügat olarak devenin yere çöküp orada kalmasını ifade eder. Kelime bu asıldan "devamlı" mânasında kullanılmıştır. Sözgelimi salavatlarda "Allahümme bârik alâ Muhammedin" deyince: اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ "Allahım, Muhammed'e verdiğin şeref, kerâmet, hayır vs.'yi dâim kıl" demiş oluyoruz. Yine aynı asıldan bereket, "ziyâde" mânasında kullanılır. Şârihler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen mübârekât'ı nâmiyât diye açıklar. Nâmiyât, "artanlar", "büyüyenler" demektir. Artan, büyüyen şeyin ne olduğu hadiste tasrîh edilmemiştir, yani mutlak bırakılmıştır. Anlaşılmaya en yakın "çok hayır" diyebiliriz. Mübârekât ile Bediüzzaman, "Bütün medar-ı bereket ve tebrik ve bârekallah dediren ve "mübârek" denilen ve hayatın ve zîhayatın hülasası olan mahluklar, hususan tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların fıtrî ibâdetlerini..." anlar. böylece, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mi'râc'ta, bunları da Cenâb-ı Hakk'a takdim ederek: "...Bu mübârek canlıların ibâdetleri de Allah'a aittir" demiş olmaktadır.
Selam kelimesinin İbnu Abbâs rivayetinde eliflamsız gelmiş olması dikkat çekecek bir incelik taşımaz. Nevevî, elflam'lı da olabileceğini eliflamsız da olabileceğini, Arap dili yönünden her ikisinin de câiz olduğunu, mânada değişiklik olmadığını ancak eliflamlı olmasının efdal olduğunu söyler. İbnu Hacer, İbnu Mes'ud rivayetinde hep eliflamlı olduğunu, ihtilafın İbnu Abbâs rivayetinde bulunduğunu belirtir.[487]

9. وللنسائى عن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أَشْهَدُ أَنْ إلهَ إِّ اللّهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ[.

9. (2630)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh)'dan Nesâî'nin yaptığı bir rivayette şöyle gelmiştir: "...Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur, tektir, şerîki yoktur. Muhammed de O'nun kulu ve Resûlüdür."[488]

10. وله فى أخرى عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]تَعَلّمْنَا التّشَهُّدَ كَمَا تَعَلّمْنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرآنِ، بِسْمِ اللهِ، وَبِاللّهِ التَّحِيَّاتُ[. وذكر الحديث.وفيه: »بَعْدَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ: أَسْألُ اللّهَ الجَنَّةَ، وَأعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ« .

10. (2631)- Yine Nesâî'de Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayette şöyle denmiştir: "Teşehhüdü, Kur'an'dan bir sureyi öğrendiğimiz gibi öğrendik. Şöyle ki: "Bismillah ve billah ettahiyyâtu..."
Bu rivayette, abduhu ve resûlühü ibaresinden sonra şu ziyade mevcuttur: "Es-elu'llâhe'lcennete ve e'ûzü bihi mine'nnâri. (Allah'tan cenneti istiyor, ateşten O'na sığınıyorum.)"[489]

AÇIKLAMA:

Süyûtî'nin Zehrü'r-Rübâ'da kaydettiği üzere, bu hadisle amel ederek, teşehhüd duâsı olarak bunu okuyan fakih çıkmamıştır. Bu hadiste bir hata olduğu kabul edilmiştir.[490]

11. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]عَنْ رَسولِ اللهِ # في التَّشَهُّدِ: التّحِيّاتُ للهِ وَالصّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. السّ○مُ عَلَيْكَ أيُّهَا النّبيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ. قالَ ابنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَبَرَكَاتُهُ، السّمُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللهِ الصّالِحِينَ، أشْهَدُ أنْ إلَهَ إّ اللّهُ. قالَ ابنُ عُمَرَ: زِدْتُ فِيهَا وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ[. أخرجه مالك وأبو داود، واللفظ له .

11. (2632)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan teşehhüd olarak şunu rivayet etmiştir: "et-Tahiyyâtu lillâhi vessalavâtu ve't-Tayyibâtu. es-Selâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi."
İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: "Ve berekâtuhu es-Selâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-Sâlihin. Eşhedü en Lâ-ilâhe illallah..."
İbnu Ömer der ki: "Ben buna şunu ilave ettim: "Vahdehu lâşerîke lehu ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resûlühu."[491]

AÇIKLAMA:

Burada İbnu Ömer'den iki ayrı rivayet kaydedilerek farklı ziyadelerde bulunduğu belirtilmektedir. "Berekâtuhu ziyadesi Sahiheyn ve diğer kitaplarda merfû olarak, vahdehu lâ şerîke leh ziyadesi de Müslim'de kaydedilen Ebû Mûsa rivayetinde merfû olarak gelmiştir.[492]

12. وفي الموطأ:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما كانَ يَتَشَهَّدُ: بِسْمِ اللهِ التَّحِيَّاتُ للهِ، وَالصَّلَواتُ للهِ، الزَّاكِيَاتُ للهِ، السّ○مُ عَلى النّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السّ○مُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، شَهِدْتُ أنْ إلهَ إّ اللهُ وَشَهِدْتُ أنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللهِ، يَقُولُ هذَا في الرَّكْعَتَيْنِ ا'ولَيَيْنِ، وَيَدْعُوا إذَا قَضى تَشهُّدَهُ، فَإذَا جَلَسَ في آخِرِ صَ○تِهِ تَشهَّدَ كَذلِكَ أيْضاً إّ أنَّهُ يُقَدِّمُ التَّشَهُّدَ، ثُمَّ يَدْعُوا بِمَا بَدَا لَهُ، وَإذَا قَضى تَشَهُّدُهُ وَأرَادَ أنْ يُسَلِّمَ قالَ: السَّ○مُ عَلى النّبِيِّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّ○مُ عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، ثُمَّ يَقُولُ: السّ○مُ عَلَيْكُمْ عَنْ يَمِينِهِ، ثُمَّ يَرُدُّ عَلى ا'مَامِ، فإنْ سَلَّمَ عَلَيْهِ أحَدٌ عَنْ يَسَارِهِ رَدَّ عَلَيْهِ[.زاد رزين وقال:]إنَّ رَسولَ اللهِ # أمَرَهُ بِذلِكَ[.

12. (2633)- Muvatta'da şöyle gelmiştir: "(Nâfî der ki:) "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) şöyle teşehhüd okurdu: "Bismillâhi, ettahiyyâtu lillâhi, ve'ssalavâtu lillâhi, ez-Zâkiyâtu lillâhi, es-Selâmu ale'n-Nebiyyi ve Rahmetullahi ve berekâtuhu, es-Selâmu aleynâ ve ala ibâdillâhi's-Sâlihîn. Şehidtü en lâ-ilâhe illallâhu ve şehidtü enne Muhammeden Resûlullâhi."
Bunu ilk iki rek'at(in ka'desin)de okur ve teşehhüdünü tamamlayınca duâ ederdi. Namazın sonunda oturunca da yine böyle teşehhüdde bulunur ve teşehhüd'ü öne alırdı. Sonra dilediği duâyı okuyarak duâ ederdi. Teşehhüdünü tamamlayıp selamı vermek isteyince şöyle derdi: "Esselâmu ale'n, Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu esselâmu aleynâ ve alâ ibadillâhi'ssâlihîn."
Sonra sağına, esselâmu aleyküm derdi. Sonra mukâbeleten imama selam verirdi. Solundan biri kendisine selam verirse mukâbeleten ona da selam verirdi."
Rezîn şunu ilave etti: "Ve dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapmayı emretti."[493]

AÇIKLAMA:

1- Son iki rivayet, namazın ka'delerinde Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in okuduğu teşehhüdü göstermektedir. Bu teşehhüd'ün Mâlikîlerce esas alındığını daha önce belirtmiştik.
2- Burada metin yakından tedkik edilecek olursa, muhtevâ yönüyle öncekilerden birkaç noktada farklıdır. Şöyle ki:
1) Bu teşehhüd "Bismillah" kelimesiyle başlamaktadır. Ancak, muhaddisler bunu bir hata olarak kabul etmişlerdir. İmam Mâlik'in de bu ziyadeyi sahih, merfû bir rivayette görmediği belirtilmiştir. Ebû Mûsa' dan gelen merfû sâbit bir rivayete: "Sizden biri oturunca ilk sözü, ettahiyyâtu lillah olsun" buyurulmuştur. İmam Mâlik burada, sadedinde olduğumuz hadisi mevkuf bir rivayet olarak sunmaktadır.

2) Öncekilerde mevcut olan ettayyibât yerine, hadisin Muvatta'daki vechinde ez-Zâkiyât kelimesinin bulunmasıdır. Bu tabir diğer teşehhüdlere nazaran rivayete çok farklı bir mâna kazandırmaz. Şöyle ki: Kelime kök olarak zekât'tan gelir. en-Nihâye'ye göre, lügat yönüyle tahâret (temizlik), nemâ (artma, büyüme), bereket (hayırda devamlılık) ve medih mânalarına gelir. Kur'an ve hadiste kelime bu mânalarda kullanılmıştır.
Şu halde, burada zâkiyât'ın bir bakıma tayyibât'a müteradif olarak kullanıldığı söylenebilir. Zîra tayyib, "tâhir" mânasına da sıkça kullanılmıştır. Ancak İbnu Habîb'in bir te'vilini hemen kaydetmek isteriz. Der ki: "Bu, sahibinin âhiret sevabını artıran sâlih amellerdir."
3) Bu rivayette esselâmu aleyke eyyühennebiyyu yerine "esselâmu ale'n-Nebiyyi" denmektedir. Şârihler bunu normal karşılarlar ve bazı rivayetlerde Ashâb'ın Resûlullah sağken, "esselâmu aleyke" yani "selam sana olsun" dediği halde, vefatından sonra, muhataptan gayba geçerek, "es-Selâmu ale'n-Nebiyyi" dediklerini belirtirler. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayette bunun bir örneğini görmüş olmaktayız.
4) İbnu Ömer'in Ebû Dâvud'daki rivayette: "Ben ilave ettim" dediği kısımlar zâhiren mevkuf ise de teşehhüd'ün İbnu Ömer dışındaki sahâbeler tarafından yapılan bazı rivayetlerinde merfû olarak gelmiştir.
5) Bu rivayetin daha dikkat çeken bir yönü, birinci ka'de'de teşehhüdden sonra duâ okumaktan bahsetmesidir. Halbuki birinci ka'de'de matlub olan onun kısa olmasıdır, bu sebeple İmam Mâlik de bunu te'yid etmemiştir.
6) Diğer teşehhüdlerden farklı bir diğer husus, selam vermezden önce İbnu Ömer'in "esselâmu ale'n-Nebiyyi ve rahmetullâhi ve berekâtuhu..." diye salât okumasıdır. Bununla İbnu Ömer Resûlullah'a ve sâlihlere selamla teşehhüdü tamamlamayı düşünmüş olmalıdır.
7) Rivayetin sonunda, imama uyan kimsenin (me'mûm) solunda biri bulunduğu takdirde üç selam vermesi mevzubahistir. Zürkânî, İmam Mâlik'ten de üç selam meşhur olduğunu, muhtevada yer alan bir kısım farklılıklara katılmadığı halde bu mevkuf hadise Muvatta'da yer vermiş olmasının bu üç selam'dan ileri gelmiş olabileceğini söyler. Zürkânî devamla, bu hadisin İmam Mâlik nazarındaki yerini şöyle tesbit eder:"
Eimme-i selâse (Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed) ve diğerleri "İmama da uysa her musalliye iki selam terettüp eder" demiştir. İmam Mâlik, İbnu Ömer'in bu rivayetindeki:
a) Besmele ile başlamaya,
b) Eşhedü yerine şehidtü demeye,
c) Birinci ka'de'de duâ okumaya,
d) Duâ ettikten sonra selamdan önce Nebî (aleyhissalâtu vesselâm)'ye ve sâlihlere selamı tekrara,
e) Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu yerine esselâmu ale'n-Nebiyyi demeye katılmaz."
Şu halde, İbnu Ömer'den rivayet edilen teşehhüd'ü İmam Mâlik bazı kayıdlarla benimsemiştir.
Teşehhüd duâsının okunmasıyla ilgili hükmü şöyle özetleyebiliriz:
***** Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve bir cemaate göre sünnettir.
***** Ahmed İbnu Hanbel ve bir cemaate göre her iki ka'de de vâcibtir.
***** İmam Şâfiî'ye göre son ka'dede vacibtir.[494]

13. ولمالك في أخرى عن القاسم بن محمد:]أنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها كانَتْ تَقُولُ إذا تَشَهَّدَتْ: التَّحِيَّاتُ الطَّيِّبَاتُ الصَّلَوَاتُ الزَّاكِيَاتُ للهِ، أشْهَدُ أنْ إلَهَ إَّ اللهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، وَأنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، السَّم عَلَيْكَ أيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّم عَلَيْنَا وَعَلى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، السَّم عَلَيْكُمْ[.

13. (2634)- İmam Mâlik'in, Kâsım, İbnu Muhammed'den yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir:
"Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) teşehhüdde iken şunu okurdu: "Et-Tahiyyâtu ettayyibâtu es-Salavâtü, ezzâkiyâtu lillâhi, eşhedu en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke lehu ve enne Muhammeden abduhû ve Resûlühü. Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullâhi ve berekâtuhu, esselâmu aleynâ ve alâ ibâdillâhi'ssâlihîn, esellâmu aleyküm."[495]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette geçen vahdehu lâ şerîke leh ziyâdesi, Ebû Mûsa'dan Müslim'in kaydettiği bir vecihte merfû olarak geçer.
2- En son kaydedilen "esselâmu aleyküm" ibâresi namazdan çıkma selamıdır.[496]

14. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ كانَ يَقُولُ: مِنَ السُّنَّةِ إخْفَاءُ التَّشَهُّدِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

14. (2635)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivayete göre şunu demiştir: "Teşehhüd'ün sessiz okunması sünnettir."[497]

AÇIKLAMA:

Burada teşehhüd'ün cehrî okunmayacağı, sessiz okunacağı teşrî edilmektedir. Rivayet zâhiren mevkuf (sahâbî sözü) gözükmekte ise de hükmen merfû'dur. Muhaddisler ve fakihler: "Sahâbenin "şu sünnettendir" diye haber verdiği şey merfu sünnettir" prensibinde ittifak ederler. Ayrıca Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'den gelen bir rivayet, bu hususun âyetle tesbit edildiğini belirtir: "Şu ayet teşehhüd hakkında nâzil oldu: وَ تَجْهَرْ بصَتِكَ وَ تُخَافِتْ

بِهَا"Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma ikisi ortasında bir yol tut!" (İsrâ 110).[498]

TEŞEHHÜD'ÜN MÂNA VE EHEMMİYETİ

Şerh kitaplarımız, teşehhüdün ehemmiyetini, ifade ettiği mânaları, teşehhüdle ilgili hatıra gelen soru ve cevapları açıklamaya geniş yer verirler. Biz bunlardan en çok gerekli olanları özetlemeye çalıştık.
Aşağıya, Bediüzzaman'dan alacağımız bir parça meselenin en ziyade can alıcı noktalarının sorucevap tarzında açıklamasını yapmaktadır. Başlıca şu sorulara cevaplar bulacağız:
***** Teşehhüd, Resûlullah'ın Mi'râc sırasında Cenâb-ı Hakk'la olan konuşması olduğu halde namazda niçin okunmaktadır?
***** Teşehhüdün sonunda okunan salli bârik duâsında Hz. İbrahim'e kıyâsen Hz. Muhammed'e Allah'tan rahmet talebi münâsib görünmüyor, çünkü, Hz. Muhammed'in makamı Hz. İbrahim'in makamından yücedir, bunun izahı nasıl olur?

"Namazdaki teşehhüdde bulunan التحيات المباركات الصلوات الطيبات لله ilâ âhirenin iki noktasına gelen iki suale, iki cevaptır. Teşehhüdün sair hakikatlarının beyanı başka vakta tâlik edilerek, bu "Altınca Şûa"da yüzer nüktesinden yalnız iki "nükte"si muhtasar bir sûrette beyan edilecek.
Birinci Sual: Teşehhüdün mübârek kelimâtı, Mi'râc gecesinde Cenâb-ı Hakk ile Resûlünün bir mükalemeleri olduğu halde, namazda okunmasının hikmeti nedir?
EL-CEVAP: Her mü'minin namazı, onun bir nevi mi'râcı hükmündedir. Ve O huzura layık olan kelimeler ise, Mi'râc-ı Ekber-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'da söyleyen sözlerdir. Onları zikretmekle, o kudsî sohbet tahattur edilir, (hatırlanır). O tahatturla o mübârek kelimelerin mânaları cüz'iyyetten külliyete çıkar ve o kudsî ve ihatalı mânalar tasavvur edilir, veya edilebilir. Ve o tasavvur ile kıymeti ve nûru teâli edip genişlenir.

Mesela: "Resûl-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm, o gecede Cenâb-ı Hakk'a karşı, selam yerinde التحيات

لله demiş; yani "Bütün zîhayatların, hayatlarıyla gösterdikleri tesbihât-ı hayatiye ve Sânilerine (yaratıcılarına) takdim ettikleri fıtrî hediyeler, Ey Rabbim sana mahsusdur. Ben dahi bütün onları tasavvurumla ve îmanımla sana takdim ediyorum." Evet nasıl ki Resûl-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) التحيات kelimesiyle, bütün zîhayatın ibâdât-ı fıtrîyelerini niyyet edip takdim ediyor.

Öyle de: Tahiyyâtın hülasası olan المباركات kelimesiyle de bütün medâr-ı bereket ve tebrik ve bârekallah ve mübârek denilen ve hayatın ve zîhayatınhülasası olan mahluklar, hususen tohumların ve çekirdeklerin, danelerin, yumurtaların, fıtrî mübârekiyetlerini ve bereketlerini ve ubûdiyetlerini, temsil ederek, o geniş mâna ile söylüyor.

Ve mübârekâtın hülasası olan الصلوات kelimesiyle de zîhayatın hülasası olan bütün zîruhun ibâdât-ı mahsûsalarını tasavvur edip dergâh-ı ilâhiye o ihatalı mânasıyla arzediyor: والطيبات kelimesiyle de, zîrûhun hülasaları olan kâmil insanların ve melâike-i mukarrebînin[499] salavâtın hülasası olan طيبات ile nûrânî ve yüksek ibadetlerini irâde ederek mâbûduna tahsis ve takdim eder.

Hem nasıl ki: O gecede Cenâb-ı Hakk tarafından السم عليك يا ايها النبي demesi, istikbalde yüzer milyon insanların (herbiri) her gün hiç olmazsa on defa السم عليك يا ايها النبي demelerini âmirâne i'şâr eder. Ve o selam-ı İlâhi, o kelimeye geniş bir nur ve yüksek bir mâna verir. Öyle de: Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu

Vesselâm'ın, O selama mukâbil السم علينا وعلى عباد الله الصالحين demesi, istikbalde muazzam ümmeti ve ümmetinin sâlihleri, selâm-ı İlâhîyi temsil eden İslamiyet'e mazhar olmasını ve İslâmiyet'in umumi bir şiarı olan mü'minler ortasındaki السم عليك وعليك السم umum ümmet demesini râcîyâne (rica ederek), dâîyâne (taleb ederek) halıkından istediğini ifade ve ihtar eder. Ve o sohbette hissedâr olan Hazret-i Cebrâil (aleyhisselâm), emr-i İlâhî ile o gece اشهد ان اله ا الله واشهد ان محمداً رسول الله demesi bütün ümmet Kıyâmete kadar böyle şehâdet edeceğini ve böyle diyeceklerini mübeşşirâne haber verir. Ve bu mükâleme-i kudsiyeyi tahattur ile kelimelerin mânaları parlar, genişlenir.

Bir zaman karanlıklı bir gurbette, karanlık bir gecede, zulmetli bir gaflet içinde, hâl-i hazırda olan bu koca kâinât, hayalime câmid, ruhsuz, meyyit, boş, hâlî, müthiş bir cenaze göründü. Geçmiş zaman dahi, bütün bütün ölü, boş, meyyit, müthiş tehayyül edildi. O hadsiz mekan ve hududsuz zaman, karanlıklı bir vahşetgâh sûretini aldı. Ben o hâletten, kurtulmak için namaza ilticâ ettim. Teşehhüdde التحيات dediğim zaman, birden kâinât canlandı: hayattar, nûrânî bir şekil aldı, dirildi. Hatta, Kayyum'un parlak bir âyinesi oldu. Bütün hayattar eczasiyle beraber, hayatlarının tahiyyelerini ve hedâyâyı hayatiyelerini dâimî bir sûrette Zât-ı Hayy-ı Kayyuma takdim ettiklerini ilmelyakîn, belki Hakkalyakîn ile bildim ve gördüm.

Sonra السم عليك يا ايها النبي dediğim vakit, o hududsuz ve hâlî zaman, birden Resûl-ü Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'ın riyaseti altında, zîhayat ruhlar ile vahşetzâr (yabanî-ıssız) sûretinden ünsiyetli bir seyrangâh sûretine inkılâb etti.

İkinci Sual:

اللّهم صلّ على محمد وعلى آل محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم 'deki teşehhüd âhirinde teşbihlerin kaidesine uygun gelmiyor, çünkü: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), İbrahim (aleyhissalâtu vesselâm)'dan daha ziyade rahmete mazhardır ve daha büyüktür. Bunun sırrı nedir? Hem bu tarzdaki salavâtın teşehhüdde tahsisinin hikmeti nedir?

Aynı duâ, eski zamandan beri ve bütün namazda tekrar etmeleri; halbuki bir duâ bir defa kabûle mazhar olsa yeter. Milyonlarca duâları makbûl olan zatlar musırrâne duâ etmesi ve bilhassa o şey vâ'ad-i İlâhîye iktiran etmiş ise. Mesela عسى ربك ان يبعثك مقاماً محموداً Cenâb-ı Hakk vâ'adettiği halde, her ezan ve kâmetten sonra edilen mervi duâda وابعثه مقاماً محموداً الذى وعدته deniliyor; bütün ümmet o vâ'adi ifa etmek için duâ ederler. Bunun sırr-ı hikmeti nedir?

EL-CEVAP: Bu sualde üç cihet ve üç sual var.

Birinci Cihet: Hazret-i İbrahim (aleyhisselâm), gerçi Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'a yetişmiyor. Fakat onun Âli, Enbiyâdırlar. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Âli evliyâdırlar. Evliyâ ise Enbiyaya yetişemezler. Âl hakkında olan bu duânın parlak bir sûrette kabul olduğuna delil şudur ki:

Üçyüzellimilyon içinde Âl-i Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dan yalnız iki zatın, yani Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.)'in neslinden gelen evliya, ekser mutlak hakikat mesleklerinin ve tarikatlarının pîrleri ve mürşidleri onlar olmaları علماء امتى كانبياء بنى اسرائيل hadisinin mazharları olduklarıdır. Başta Câfer-i Sâdık (r.a.) ve Gavs-i Âzam (r.a.) ve Şâh-ı Nakşibend (r.a.) olarak her bir ümmetin bir kısm-ı âzâmını tarîk-i hakikâta ve hakikat-ı İslâmiyet'e irşad edenler, bu Âl hakkındaki duânın makbuliyetinin meyveleridir.

İkinci Cihet: Bu tarzdaki Salavâtın namaza tahsisinin hikmeti ise, meşâhir-i insaniyenin en nûrânisi, en mükemmeli, en müstakimi olan enbiyâ ve evliyanın kâfile-i kübrâsının gittikleri ve açtıkları yolda, kendisi dahi o yüzer icmâ ve yüzer tevatür kuvvetinde bulunan ve şaşırmaları mümkün olmayan o cemaat-i uzmâya, o sırât-ı müstakîmde iltihak ve refâkât ettiğini tahattur etmektir. Ve o tahattur ile, şübehât-ı şeytânîyeden ve evhâm-ı seyyieden kurtulmaktır. Ve bu kafile, bu kainat sahibinin dostları ve makbul masnuları ve onların muârızları, onun düşmanları ve merdûd mahlukları olduğuna delil ise zaman-ı Âdem'den beri o kafileye daima muâvenet-i gaybiye gelmesi; ve muârızlarına her vakit musîbet-i semavî'ye inmesidir.

Evet Kavm-i Nûh ve Semûd ve Âd ve Firavn ve Nemrud gibi bütün muârızlar, gadâb-ı İlâhîyi ve azabını ihsas edecek bir tarzda gaybî tokatlar yedikleri gibi... Kafile-i Kübrânın Nûh (aleyhisselâm), İbrahim (aleyhisselâm), Musa (aleyhisselâm), Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) gibi bütün kudsî kahramanları dahi, hârika ve mûcizane ve gaybî bir sûrette mucizelere ve ihsânât-ı Rabbaniyeye mazhar olmuşlar. Bir tek tokat hiddeti, bir tek ikram muhabbeti gösterdiği halde, binler tokat muârızlara, ve binler ikram ve muâvenet kafileye gelmesi, bedâhet derecesinde ve gündüz gibi zahir bir tarzda o kafilenin hakkaniyetine ve sırât-ı müstakimde gittiğine

şehadet ve delâlet eder. Fatiha'da غير المغضوب عليهم و الضالين o kafileye ve صراط الذين انعمت عليهمmuârızlarına bakıyor. Burada beyan ettiğimiz nükte ise Fatiha'nın âhirinde daha zâhirdir.

Üçüncü Cihet: Bu kadar tekrar ile kat'î verilecek olan bir şeyin vermesini istemesinin sırr-ı hikmeti şudur: İstenilen şey mesela; makam-ı Mahmûd bir ucudur. Pek büyük ve binler makam-ı Mahmûd gibi mühim hakikatları ihtivâ eden bir hakikatı âzâm'ın bir dalıdır ve hilkât-ı kâinatın en büyük neticesinin bir meyvesidir. Ve ucu ve dalı ve o meyveyi duâ ile istemek ise; dolayısiyle o hakikat-ı umumîye-i uzmânın tahakkukunu ve vücûd bulmasını ve o şecere-i hilkatin en büyük dalı olan Âlem-i Bâkî'nin gelmesini ve tahakkukunu ve kâinâtın en büyük neticesi olan haşir ve kıyâmetin tahakkukunu ve dâr-ı Saadetin açılmasını istemektedir. Ve o istemekle, dâr-ı Saâdetin ve cennetin en mühim bir sebeb-i vücûdu olan ubudiyet-i beşeriyeye de da'avât-ı insaniyeye kendisi dahi iştirak etmektir. Ve bu kadar hadsiz derecede azîm bir maksad için bu hadsiz duâlar dahi azdır. Hem Hazret-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'a makam-ı Mahmud verilmesi, umum ümmete şefaât-ı kübrâsına işarettir. Hem o bütün ümmetinin saâdetiyle alâkadardır. Onun için hadsiz salavât ve rahmet duâlarını bütün ümmetten istemesi ayn-i hikmettir." سبحانك علم لنا ا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم [500]

CULÛS (KÂ'DE) = OTURMA

.1 عن عليّ بن عبدالرحمن المعاوى قال:]رَآنِي ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما وَأنَا أعْبَثُ بِالْحَصى في الصَّ◌ةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ نَهَانِي وَقالَ: اصْنَعْ كَمَا كَانَ رسولُ اللهِ # يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رسولُ اللهِ # يَصْنَعُ؟ قالَ: كَانَ إذَا جَلَسَ في الصَّ◌ةِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنى عَلى فَخِذِهِ الْيُمْنى، وَقَبَضَ أصَابِعَهُ كُلَّهَا، وَأشَارَ بِأُصْبَعِهِ الَّتِى تَلِى ا‘‘بْهَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى[. أخرجه الستة إ البخارى وهذا لفظ مسلم .

1. (2636)- Ali İbnu Abdirrahmân el-Mu'âvî (rahimehullah) anlatıyor: "Ben namazda çakıl taşlarını kurcalarken İbnu Ömer (radıyallâhu anh) beni gördü. Namazdan çıkınca beni bundan nehyetti ve:
"Sen de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi yap!" dedi. Ben:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne yapmıştı?" diye sordum. Ben:
"Namazda oturduğu zaman, efendimiz sağ avucunu sağ dizinin üzerine koyarak, bütün parmaklarını yumar, başparmağını takip eden parmağıyla da işarette bulunurdu. Sol avucunu da sol uyluğunun üstüne koyardı."[501]

.2 وفي أخرى عن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]وَيَدُهُ الْيُسْرَى عَلى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى بَاسِطُهَا عَلَيْهَا[.

2. (2637)- Nâfi'nin İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den yaptığı bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "...Sol eli de sol dizinin üstüne açmış olarak koydu."[502]

.3 وفي أخرى عنه:]وَوَضعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلى رُكْبَتِهِ الْيُمْنى، وَعَقَدَ ثَ◌ثَةً وَخَمْسِينَ، وَأشَارَ بِالسَّبَّابَةِ[.

3. (2638)- Yine İbnu Ömer'den bir başka rivayet şöyledir: "Sağ elini sağ dizi üzerine koydu. Elliüç akdi yapıp şehadet parmağıyla işarette bulundu."[503]

.4 وفي أخرى للنسائى عن عليّ بن عبدالرحمن قال:]صَلَّيْتُ إلى جَنْبِ ابْنِ عُمَرَ فَقَلَّبْتُ الحَصى؟ فقَالَ لِى: تُقَلِّبُ الحَصى، فإنَّ تَقْلِيبَ الحَصى مِنَ الشَّيْطَانِ، وافْعَلْ كَمَا رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ # يَفْعَلُ. قُلْتُ: وَكَيْفَ رأيْتَ رسولَ اللهِ # يَفْعَلُ؟ قالَ: هَكَذَا، وَنَصَبَ الْيُمْنى، وَأضْجَعَ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلى فَخِذِهِ الْيُمْنى، وَيَدَهُ الْيُسْرى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى، وَأشَارَ بِالسَّبَّابَةِ[.وفي أخرى:]بِأُصبُعِهِ الَّتِى تَلِى ا‘‘بْهَامَ في الْقِبْلَةِ، وَرَمى بِبَصَرِهِ إلَيْهَا[.

4. (2639)- Nesâî'nin Ali İbnu Abdirrahmân'dan kaydettiği bir rivayette der ki: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'nın yanında namaz kıldım ve namazda çakılları alt üst ettim. Bana:
"Çakılları alt üst etme. Zîra çakılların çevrilmesi şeytan işidir. Sen de Resûlullah'ın yaptığı gibi yap. Ben O'nun ne yaptığını gördüm" dedi. Ben:
"Resûlullah'ın ne yaptığını gördün?" diye sordum.
"Şöyle' dedi ve sağ ayağını dikti, solunu yatırdı. Sağ elini sağ uyluğu üzerine, sol elini de sol uyluğu üzerine koydu. Şehadet parmağıyla da işaret etti."
Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Baş parmağı takip eden parmağı ile kıbleye işaret etti, nazarlarını da ona dikti."[504]

5. وعن ابن الزبير رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللهِ # إذَا قَعَدَ في الصَّ◌ةِ جَعَلَ قَدَمَهُ الْيُسْرى تَحْتَ فَخِذِهِ، وَسَاقِهِ، وَفرَشَ قَدَمَهُ الْيُمْنى[.

5. (2640)- İbnu'z-Zübeyr (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda oturunca, sol ayağını (sağ) uyluğunun ve bacağının altına koyar, sağ ayağını da yere döşerdi."[505]

6. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # كانَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إذَا دَعَا وَ◌ يُحَرِّكُهَا يَدْعُو كَذلِك وَيتَحَامَلُ بِيَدِهِ الْيُسْرَى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى[.

وفي أخرى:]َ يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إشَارَتَهُ[. أخرجه أبو داود، واللفظ له والنسائى .

6. (2641)- Yine İbnu'z-Zübeyr (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazda oturur vaziyette iken), duâ edince, hareket ettirmeksizin parmağıyla işaret yapar, bu vaziyette duâ (teşehhüd) okurdu. Sol eliyle de sol uyluğunun üzerine dayanırdı."
Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Gözü de işaretinden ayrılmazdı."[506]

7. وعن وائل بن حجر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]افْتَرَشَ رَسُولُ اللهِ # رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَرَفَعَ يَدَهُ يَعْنِي عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى، وَنَصَبَ الْيُمْنى[. أخرجه الترمذي وصححه والنسائى.وعنده:]وَوَضَعَ ذِرَاعَيْهِ عَلى فَخِذَيْهِ، وَأشَارَ بِالسَّبَّابَةِ يَدْعُو[.

7. (2642)- Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sol ayağını yere yaydı, elini sol uyluğunun üzerine koydu, sağ ayağını da dikti."
Nesâî'nin bir rivayetinde: "Kollarını, uyluklarının üzerine koydu. Şehadet parmağıyla işaret ederek duâ ediyordu (teşehhüdü okuyordu)."[507]

8. وعن أبى يعفور رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ مُصْعَبَ بنَ سَعْدِ بنِ أبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ: صَلَّيْتُ إلى جَنْبِ أبِي فَطَبَّقْتُ بَيْنَ كَفَّيَّ وَوَضَعْتُهُمَا بَيْنَ فَخِذَىَّ فَنَهَانِ◌ِى أبِي وَقَالَ: كُنَّا نَفْعَلُهُ فَنُهِينَا عَنْهُ وَأُمِرْنَا أنْ نَضَعَ أيْدِينَا عَلى الرُّكَبِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

8. (2643)- Ebû Ya'fûr (radıyallâhu anh) diyor ki: "Mus'ab İbnu Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın şöyle söylediğini işittim: "Babamın yanında namaz kılmış, namazda avuçlarımı iç içe kavuşturup uyluklarımın arasına koymuştum. Babam bu tarzdan beni men' etti ve:

"Biz de bir ara böyle yapmıştık. Ondan nehyedildik ve ellerimizi dizlerimizin üzerine koymakla emrolunduk" dedi."[508]

9. وعن عاصم بن كليب الجرمى عن أبيه عن جده، واسمه شهاب بن المجنون. قال:]دَخَلْتُ عَلى رَسُولِ اللهِ # وَهُوَ يُصَلِّى، وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلى فَخِذِهِ الْيُسْرى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنى عَلى فَخِذِهِ الْيُمْنى، وَقَبَضَ أصَابِعَهُ وَبَسَطَ السَّبَّابَةَ وَهُوَ يَقُولُ: يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِى على دِينِكَ[. أخرجه الترمذي .

9. (2644)- Âsım İbnu Küleyb el-Cermî an ebîhi an ceddihî -ki ismi de Şihâb İbnu'l-Mecnûn'dur- der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna girdim, namaz kılıyordu. Sol elini sol uyluğunun üzerine koymuş, sağ elini de sağ uyluğunun üzerine koymuş idi. (Sağ elin) parmakları hep yumuk, sadece işaret parmağı açıktı. Şöyle duâ ediyordu:
"Ey kalbleri döndüren Allah'ım, kalbimi dînin üzerine sâbit kıl."[509]

10. وله في أخرى عن أبى حميد الساعدى:]جَلَسَ يَعْنِى لِلتَّشَهُّدِ: فَافْتَرَشَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَأقْبَلَ بِصَدْرِ الْيُمْنى عَلى قِبْلَتِهِ[.

10. (2645)- Ebû Humeyd es-Sâidî'den yine Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşehhüd için oturdu, sol ayağını yayıp sağ göğsünü kıbleye çevirdi..."[510]

11. وللنسائى:]إذَا كانَ فِي الرَّكْعَةِ الَّتِى تَنْقَضِى فِيهَا الصَّ◌َةُ أخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرى، وقَعَدَ عَلى شِقِّهِ مُتَوَرِّكاً، ثُمَّ سَلَّمَ[.وله في أخرى: »رَافِعاً إصْبَعَهُ السَّبَّابَةَ قَدْ أحْنَاهَا شَيْئاً« .

11. (2646)- Nesâî'deki rivayette şu ziyade var: "Namazın sona erdiği rek'atte sol ayağını geride bırakmış ve uyluk kemiğine dayanarak oturmuş, sonra da selam vermişti."
Yine Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şu ziyade var: "Şehadet parmağını kaldırmış ve onu hafif eğmiş (vaziyette teşehhüdü okuyordu)."[511]

12. وعن عبدالله بن عبدالله بن عمر قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَتَرَبَّعُ فِي الصَّ◌َةِ إذَا جَلَسَ، فَفَعَلْتُهُ وَأنَا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّنِّ، فَنَهَانِى وَقَالَ: إنَّمَا سُنَّةُ الصَّ◌َةِ أنْ تَنْصِبَ رِجْلَكْ الْيُمْنى، وَتَثْنِىَ الْيُسْرى، فَقُلْتُ: إنَّكَ تَفْعَلُ ذلِكَ؟ فقَالَ: إنَّ رِجْ◌َىَ تَحْمِ◌نِى[. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، ومالك والنسائى .

12. (2647)- Abdullah İbnu Abdillah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "İbnu Ömer namazda oturunca bağdaş kurardı. Aynı şeyi ben de yaptım. O sırada yaşım gençti. Beni bundan nehyetti. Ve dedi ki:
"Namazın sünneti sağ ayağını dikmen, solu da bükmendir." Ben kendisine:
"Ama sen bunu yapıyorsun!" dedim. Bunun üzerine:
"Ayaklarım beni taşımıyor" diye açıklamada bulundu."[512]

13. وفي رواية النسائى:]أنْ تَنْصِبَ الْقَدَمَ الْيُمْنى، وَاسْتِقْبَالَهُ بِأصَابِعِهَا الْقِبْلَةَ وَالجُلُوسَ عَلى الْيُسْرى[.

13. (2648)- Nesâî'nin rivayetinde şöyle denmiştir: "... (Namazın sünneti) sağ ayağını dikmen, parmaklarını kıbleye yöneltmen ve sol (ayak) üzerine de oturmandır."[513]

14. وعن طاوس قال:]قُلْتُ بْنِ عَبَّاسٍ فِي ا‘‘فْعَاءِ عَلى الْقَدَمَيْنِ فقَالَ: هِىَ السُّنَّةُ، فَقُلْنَا لَهُ: إنَّا لَنَرَاهُ جَفَاءً بِالرَّجُلِ، فقَالَ: بَلْ هِىَ سُنَّةُ نَبِيّكُمْ #[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وهذا لفظ مسلم.وزاد أبو داود: بَعْدُ «عَلى الْقَدَمَيْنِ فِي السُّجُودِ»

14. (2649)- Tâvus (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a (namaz'da) iki ayak üzerine ik'â hakkında sordum.
"Bu sünnettir" dedi. Kendisine:
"Biz bunu erkeğe eziyet görüyoruz!" dedik. O tekrar:
"Bilakis, o, Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetidir!" dedi."[514]
Ebû Dâvud'da, "iki ayak üzerine" tabirinden sonra "secdede" ziyadesi mevcuttur.[515]

15. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # إذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ ا‘ولَيَيْنِ كَأنَّهُ عَلى الرَّضْفِ حَتَّى يَقُومَ[. أخرجه أصحاب السنن.»الرَّضْفُ«: بسكون الضاد المعجمة جمع رضفة، وهى الحجارة المحماة .

15. (2650)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilk iki rek'atte oturunca, (çabuk) kalkmak için sanki kızgın taş üzerine oturmuş gibiydi."[516]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda yer alan onbeş kadar rivayet namazın celselerinde sünnete uygun oturuş tarzını beyan etmektedir. Bu rivayetlerden ortaya çıkan hükümleri şöyle tesbit edebiliriz:
1- İlk iki rek'atteki oturuş ile son rek'atteki oturuş, şekil olarak aynı olsa bile müddet olarak farklıdır. Birinci oturuş kısadır. Bundaki kısalık 2650 numaralı hadiste latif bir teşbihle ifade edilmiştir: "Kızgın taş üzerine oturmuş gibi oturmak." Şârihler, bu teşbihten maksadın cülûsun hafifliğini ifade olduğunu belirtirler. Yani sadece teşehhüd okunup kalkılacak, salavât ve duâ ilave edilmeyecek demektir. Hanefilere göre ilave bir şey okunursa sehiv secdesi gerekir. Şâfiîler salavât da okunabilir demiştir.
2- Namazda oturuşun kendine has bir şekli var. Bu şekil, ayakların vaziyetinden, ellerin ve hatta parmakların vaziyetine kadar bazı teferru-âta şâmildir. Şöyle ki:
* Sağ ayak, parmaklar, kıble istikâmetinde olacak şekilde dikilecek; sol ayak, sırtı üzerine yere döşenecek ve sol ayak üzerine oturulacak, sağ el sağ uyluk, sol el de sol uyluk üzerine dize yakın olarak konulacaktır, diz üzerine de konulabilir.
Ancak 2640 numarada İbnu'z-Zübeyr'den gelen rivayet sol ayağı sağ uylukla baldırın altına koyup sağ ayağı da yere döşeyip onun üzerine oturmayı tarif etmektedir. Bu rivayette sağ ayağın yere döşenmesi epeyce bir ihtilaf konusu olmuştur, zîra oturuşta sağ ayağın dikileceği hususunda ulema ittifak eder. Ancak Kadı İyâz sağ ayağı döşemenin mânası onu parmaklar üzerine dikmeyip ayağını yatırmak diye bir açıklama yapar. Bu muhtar kavildir. Öyle ise meşrû olan iki sûret ortaya çıkmaktadır:
a) Sağ ayağı dikerek oturmak,
b) Yatırarak oturmak. Her ikisi de sahih rivayetlerde geldiği için ulema: "Dikmek müstehab ise de terki de câizdir, Resûlullah cevazı göstermek için her ikisine de yer vermiştir" demiştir.
Ancak, bazı âlimler daha ileri giderek teverrük denen, ayakları yatırarak[517] oturmanın son oturuşa, iftirâş denen ve sağ ayağı dikip, sol ayağı da yatırarak üzerine oturmaktan ibaret şeklin birinci oturuşa ait olduğunu söylemiştir. Şâfiî ve bazı fakihler bu görüştedir.
Ebû Hanîfe ve fakihler her iki cülûsta da erkeklerin iftirâş kadınların teverrük sûretinde oturmasını efdal kabul eder.
Mâlikîlere göre her iki cülûsta teverrük efdaldir.
***** Sağ elin parmakları şu şekilde yumulacak: Baş parmakla orta parmak bir halka yapacak şekilde bir araya gelecek şehadet parmağı kıble istikametini işaret eder şekilde yumulmayıp düz kalacak. 2638 numaralı rivayette geçen elliüç akdini, Nevevî şöyle izah eder: "Hesap ilmi mensuplarına göre, bu tabirle, serçe parmağının kenarının yüzük parmağı üzerinde konması ifade edilir. Ancak burada murad o değildir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu tabirle serçe parmağının el ayası üzerine konarak hesapçıların ellidokuz dedikleri şekli vermektir."
***** 2643 numaralı hadiste geçen avuçları iç içe kavuşturarak bacaklar arasına koyarak oturma tarzı hakkında daha önce açıklama geçmiştir (2590 numaralı hadis).

***** Sağ el parmaklarının yumulup, şehadet parmağıyla işaret verilmesi ile ilgili olarak da bir kısım teferruât üzerinde ihtilaf edilmiştir. Mesela parmakların yumulma zamanı, baş parmağın vaziyeti diz üzerinde sâbit mi, hareket edecek mi?... gibi. Bu mevzuya giren hadislerin hepsine Teysîr yer vermez. Sözgelimi 2641 numaralı hadiste şehadet parmağıyla ilgili olarak geçen "hareket ettirmeksizin" tabiri ile 2646 numaralı hadiste geçen, "hafif eğmiş" tabiri, şehadet parmağının vaziyetiyle ilgili ihtilaflı rivayetlerin varlığına delâlet ederler.
Âlimler, bu ihtilaflı rivayetleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın değişik zamanlarda bu farklı tarzların hepsine yer vermiş olduğunu belirterek te'vil ederler. Teferruâta girmeden mezhebimizce de benimsenmiş olan şehadet parmağıyla işaret verme tarzını belirtelim:
Teşehhüd duâsı okunurken, sıra tevhide gelince, tevhid'in Lâilâhe kısmı söylenirken sağ elin diğer parmakları yumulurken şehadet parmağı yukarıya kaldırılır, illallah denilirken indirilir. Bazı rivayetler şehadet getirirken şehadet parmağını kaldırmaktan başka hareket de ettirilebileceğini söyler. Hanefî fakihlerden İmam Muhammed bu yumma işinin, şehadet parmağı kalkarken sağ elin baş parmağı ile orta parmağının halka olacak şekilde bir araya getirilip diğer iki parmağın da yumulmasıyla gerçekleştirileceğini söyler. Bazı fakihler parmakların yumulmadan şehadet parmağıyla işaret verileceğini; diğer bazıları da baş parmağı diğer parmakların altına getirerek şehadet parmağının kaldırılacağını söylemiştir. Şehadet parmağının kaldırılmasını gereksiz gören de olmuştur. Ancak bu sahih rivayete aykırıdır. Parmak kaldırmaya Keydânî "haram" demiştir, ancak bu görüş, tekfire varacak şiddette ciddî tenkidle karşılaşmıştır.
Şehadet parmağını kaldırmak sahih rivayetlerle sâbit bir sünnet olmaktan başka kuûd sırasında gözün vaziyetini de yönlendirmektedir. Çünkü 2639-2641 numaralı rivayetlerde de geçtiği üzere, göz, kuûd sırasında kalkmış vaziyetteki şehadet parmağını takib edecektir. Ayrıca, şehadet parmağı kaldırılırken, tevhid yani Allah'ın bir olduğu niyet edilip hatırlanacaktır.
3- Yukarıda kaydedilen hadiste iki farklı oturuş şekli üzerinde daha durulmuştur: Bağdaş kurma ve ik'â. Daha önce de geçtiği üzere bazı rivayetler, selefin bağdaş kurarak namaz kıldığını mevzubahis eder. 2647 numaralı rivayet bunun bir özre binaen tecviz edildiğini göstermektedir. Normal şartlarda bağdaş kurarak namaz kılmaya ulema cevaz vermemiştir. İbnu Abdilberr sağlam kimsenin bağdaş kurarak farz namaz kılmasının câiz olmadığında icma edildiğini belirtir. Nafile namazlarla, hasta kimsenin farzlarda bağdaş kurarak kılacağı namaz hususunda ihtilaf olmuştur. İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayet O'nun bunu haram telakki ettiğini ifade ederse de âlimler çoğunluk itibariyle teşehhüdde oturuş şeklinin sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir.
İk'â'ya gelince buna 2649 numaralı hadiste temas edilmekte ve sünnet olduğu belirtilmektedir. İk'â'yı tarif eden âlimler onu tavsifte ihtilaf ettikleri için dilimizdeki bir karşılığı ile tercüme etmeyi uygun görmeyip, ne olduğunu burada açıklamaya bıraktık.
Evet ik'â إِقْعَاء denilen oturuş şekli nedir? Nevevî bu soruya şöyle cevap verir: "Bil ki, ik'â hakkında iki (çeşit) hadis vârid olmuştur. Biri sadendinde olduğumuz bu hadistir. Ve bunda ik'â'nın sünnet olduğunu söylemektedir. Tirmizî ve başkaları tarafından rivayet edilen diğer bir hadiste ise ik'â yasaklanmaktadır."
Nevevî hadislerin kaynaklarını belirttikten sonra der ki: "Ulema ik'â'nın hükmü ve tefsiri hususlarında pek çok ihtilaflara düşmüştür. Gerçek olan şu ki, ik'â iki çeşittir: Biri "köpeğin ik'âsı gibi, kabalarını yere dayayıp bacaklarını dikmesi, ellerini de yere dayamasıdır." Ebû Ubeyde Ma'mer İbnu Müsennâ ve arkadaşı Ebû Ubeyd el-Kâsım İbnu Sellâm ve diğer lügatçiler ik'âyı böyle tarif ederler. İşte, bu ik'â mekruhtur. Yasaklayıcı rivayetler bu ik'â hakkında vârid olmuştur.
İkinci çeşit ik'â, kişinin kabalarını iki secde arasında ökçelerinin üzerine koymasıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste İbnu Abbâs'ın "Peygamberimizin sünnetidir" dediği ik'â budur. İbnu Abbâs'tan hadis: "Ökçelerinin kabalarına değmesi sünnettir" diye açıklanmış olarak da rivayet edilmiştir.
Mezheplere göre sünnet olan oturuş şeklini yukarıda belirttik. Burada, daha önce geçmiş olan bir teferruâtı tekrar hatırlatıyoruz: Şâfiî hazretleri iki secde arasında bir miktarcık oturmayı sünnet addetmişti. İşte o oturuş, İbnu Abbâs'ın bu hadiste sünnet dediği ik'â tarzında olacaktır. [518]

SELÂM

1. عن عامر بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسولُ اللهِ # يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى أرَى بَيَاضَ خَدِّهِ[. أخرجه مسلم والنسائى .

1. (2651)- Âmir İbnu Sa'd, babasından (radıyallâhu anh) naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazını tamamlayınca) sağına ve soluna selam verirdi, öyle ki ben (geride olduğum halde) yanağının beyazlığını görürdüm."[519]

2. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ # كانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّ ◌مُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ السَّ ◌مُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ[. أخرجه أصحاب السنن.وزاد أبو داود بعد قوله شماله: »حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ«.وزاد النسائى: »حَتَّى نَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا، وَبَيَاضَ خَدِّهِ مِنْ هَاهُنَا« .

2. (2652)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (namazı bitince) sağına ve soluna selam verir, şöyle derdi: "Esselâmu aleyküm ve rahmetullah, esselâmu aleyküm ve rahmetullah."[520] Ebû Dâvud'da "soluna" tabirinden sonra şu ziyade yer alır: "...Öyle ki yanağının beyazını gördük."
Nesâî'de ise şu ziyade vardır: "...Öyle ki, şu taraftan yanağının beyazlığını görürdük."[521]

3. وفي أخرى ْبى داود عن وائل بن حجر:]كانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ: السَّ ◌مُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، وَعَنْ شِ ◌ِمَالِهِ: السَّ ◌مُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ[.وله في أخرى عن سمرة بن جندب: »ثُمَّ سَلِّمُوا عَلى أقَارِبِكُمْ وَعلى أنْفُسِكُمْ«.

3. (2653)- Ebû Dâvud'un Vâil İbnu Hucr (radıyallâhu anh)'dan yaptığı bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] sağına, "esselâmu aleyküm ve rahmetullah ve berekâtuhu" diyerek, soluna da "esselamu aleyküm ve rahmetullah" diyerek selam verirdi."
Yine Ebû Dâvud'da Semüre İbnu Cündeb'ten gelen bir rivayette: "...sonra imamınıza ve kendinize selam verin" buyurulmuştur."[522]

AÇIKLAMA:

Semüre'den rivayet edilen hadisin Ebû Dâvud'daki aslı ile Teysîr'de kaydedilen şekli arasında fark var. Teysîr'de على اقاربكم denmiş iken, asılda على إمَامكُم denmektedir. Kâri, okuyucu demek ise de hadislerde imam mânasında geçmektedir. Burada da imam demektir. Biz tercümeyi buna göre yaptık.[523]

4. وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كُنَّا إذا صَلَّيْنَا مَعَ رسولِ اللهِ #. قُلْنَا بِأيْدِينَا: السَّ ◌مُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، وَأشَارَ بِيَدِهِ الى الجَانِبَيْنِ، فقَالَ رَسُولُ اللهِ #: عَ ◌مَ تُومُونَ بأيْدِيكُمْ؟ مَالِى أرَى أيْدِيكُمْ كَأنَّهَا أذْنَابُ خَيْلٍ شُمْسٍ؟ اسْكُنُوا في الصَّ ◌ةِ، وَإنَّمَا يَكْفِى أحَدَكُمْ أنْ يَضَعَ يَدَهُ عَلى فَخِذِهِ، ثُمَّ يُسَلِّمُ عَلى أخِيهِ مِنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»الشُّمْسُ«: بضم الشين المعجمة وسكون الميم جمع شموس بفتح الشين، وهى النفورة من الدوابّ التى تستقرّ لنفورها وحدّتها .

4. (2654)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber namaz kılınca, ellerimizle (işaret ederek): "Esselâmu aleyküm ve rahmetullâhi" demiştik -ve eliyle de iki tarafına işaret etti. -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine:
"Ellerinizle neye işaret ediyorsunuz? Niye ellerinizi hırçın atların kuyruğu gibi (kıpırdak) görüyorum? Namazda sakin olun. Herbirinizin ellerini dizlerine koyup, sonra sağındaki ve solundaki kardeşine selam vermesi yeterlidir!"[524]

5. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسولُ اللهِ # إذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إّ مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: اللَّهُمَّ أنْتَ السَّ ◌مُ وَمِنْكَ السَّ ◌مُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الجَ ◌لِ وَا‘‘كْرَامِ[. أخرجه مسلم والترمذي .

5. (2655)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince: "Allahümme ente'sselâm ve minke'sselâm. Tebârekte yâ ze'lcelâli ve'l-ikrâm" diyecek kadar otururdu."
Bu cümlenin mânası: "Ey Allah'ım! Sen selamsın (her çeşit ayıp, kusur ve âfetlerden uzaksın). İnsanların mazhar olduğu selâmet sendendir. Ey Celâl ve ikram sahibi Rabbimiz! Senin şânın yücedir" demektir."[525]

6. وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أَمَرَنَا النّبيُّ # أنْ نَرُدَّ عَلى ا‘‘مَامِ، وَأنْ نَتَحَابَّ، وَأنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلى بَعْضٍ[. أخرجه أبو داود .

6. (2656)- Semüre İbnu Cündeb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) imamın selamına selamla mukâbele etmemizi, birbirimizi sevmemizi, birbirimize selam vermemizi emretti."[526]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda kaydedilen altı aded hadis, namazın bitiminde verilecek selamla ilgilidir. Bu hadislerde ortaya çıkan ahkâmı şöyle özetleyebiliriz:
1) Namazın bitiminde (teşehhüd, salât ve dualardan sonra) baş sağa ve sola çevrilerek selam verilecektir (2651).
2) Selam verirken sağ ve sol cephelere ayrı ayrı esselâmu aleyküm ve rahmetullah denecektir (2652, 2653). Sağdan başlamak efdaldir. Nevevî, "her iki selamda sola veya sağa veya öne verilse, veya önce soldan başlansa selam sahih olur, fakat fazîlet kaçırılır" der. Sağa ve sola dönüş mübâlağalı olacaktır. Hadiste geçen "... yanağının beyazlığı görülünceye kadar sağa (sola) döndü..." sözü bu mübâlağa ile te'vil edilmiştir.
3) Selam verirken, imamın selamına mukâbele etmeye niyet edilecektir (2653, 2656). Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkât'da belirttiği üzere, imamın sağında olanlar ikinci selamla, solunda olanlar ise birinci selamla, tam geri hizasında olanlar da her iki selamla imama selam vermeyi niyet edecektir. Bu, Hanefîlere göre yapılmış bir te'vildir.
Neylü'l-Evtâr'da Şâfiîlerin şöyle te'vil ettiği belirtilir: "İmamın sağındaki kimse, ikinci selamında imama mukâbele etmeyi niyet eder. Solundaki, birinci selamda imama mukâbeleye niyet eder, hizasında olan kimse istediği selamda imama mukâbele etmeyi niyet eder, ancak birincideki niyet daha iyidir." İbnu Mâce'nin rivayeti şöyledir: "Resûlullah bize imamlarımıza ve birbirimize selam vermemizi emretti."
Mâlikîlere göre musallinin imama mukabelesi imamın söylediğini aynen söylemekle olur. Onlara göre imama uyan (me'mûm) üç selamda bulunur: Birincisi ile namazdan çıkar, bunu hafif sağa dönerek karşısına verir. İkinci selamı imamadır, üçüncü selamı da solundakileredir.
4) Kendine selam verilecektir (2653). İlk nazarda garib de gelse, Resûlullah, kişinin kendine selam vermeyi de niyet etmesini emretmektedir. Esasen bir âyette: "... Evlere girdiğiniz zaman kendinize, ehlinize Allah katından bereket, esenlik ve güzellik dileyerek selam verin" (Nûr 61) buyrularak nefsimize selam vermek Allah tarafından emredilmiştir. Şu halde Resûlullah'ın emri, namazdaki selamda da kendimizi niyet etmemizin gereğini irşad etmektedir. Selamın mahiyeti açısından bu tabiîdir. Çünkü, selam bir duâdır, bir teavvüz duâsıdır, yani Allah'tan sığınma talebi ve O'na ilticâdır. Yani selam, Allah'ın bir ismi olması haysiyetiyle esselâmu aleyküm demek: "Allah üzerine hafîz ve vekil olsun" demektir. Şu mânaya geldiği de söylenmiştir: "Selâmet ve necât (kurtuluş) bulasınız." Kişi namaz selamı sırasında kendini de niyetine almakla bu temennilere şahsını da dahil etmiş olmaktadır. Bazı âlimler sağa verilen selamla sadece sağındaki melekleri ve diğer mevcut emsalini değil, Hz. Âdem devrinden beri geçmiş emsalini; sola selamla da soldaki melekleri ve emsalini ve Kıyâmete kadar gelecek ehl-i îman emsalini kastedeceğini söylemişlerdir. Tirmizî'de ve Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned' inde gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in selamı bu şekilde geniş tuttuğu belirtilir. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleden önce dört, öğleden sonra dört, ikindiden sonra dört rek'at kılar, her iki rek'atin arasını mukarreb meleklere, peygamberlere ve onlarla olan mü'min kimselere selamla ayırırdı." Bazı âlimler burada teşehhüddeki selamın kastedildiğini söylemiştir. Ancak hemen belirtileceği üzere teşehhüd selamı ile tahlîl selamı arasında irtibat olmadığını söylemek zor ve çok tekellüflü olur. Tahlîl selamı imam'ın cemaate, cemaatin imam'a ve etrafındakilere selamıdır diye kesip atacak olsak tek başına kılanların selamını nasıl değerlendireceğiz?
Sırf selam vesilesiyle mü'minin ulaştığı bu hayal gücü ve tefekkür derinliği, namazın rûhî hayatımıza kazandırdığı müstesnâ zenginliklerden sadece biridir. Rabbimizin namaz nimetine şükrümüzü edadan gerçekten ne kadar âciziz!
NOT: Âlimler, selam'ın eliflâmlı olup olmaması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları eliflâmsız olabileceğini söylemiş ise de esselam şeklinde eliflamlı olmasının efdal olduğunu belirtmiştir. Ancak diğer bir kısım âlimler eliflâm olmasının vâcib olduğunda ısrar etmiştir. "Çünkü derler, bütün rivayetler eliflâmlıdır, zaten teşehhüdde de geçmiştir, öyle ise tekrar edilirken mutlaka eliflâm'la mârife yapılması gerekir."

5) Namazda sağ ve sola selam verilirken eller uylukların üzerinde olacak. Sözle verilen selama elkol, parmak hareketi refâkât etmeyecek (2654). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) namazın sonunda selam sırasında eliyle işaret ve imada bulunanlara müdâhale etmiş ve bu davranışı huysuz atların mânasız ve yersiz kuyruk sallamalarına benzetmiştir.
Ashâbın bu davranışı, namazda huşû ve sükûnetle ilgili ahkâmın ve teferruâta inen bir kısım ahkâm ve âdâbın teşriînden önceye rastlar. Bu müdahale de işaret ettiğimiz bir teşriât olmaktadır. Rivayetler, bidayette namaz içinde mü'minlerin yürüdüklerini, selamlaştıklarını ve hatta konuştuklarını belirtir. Zaman içerisinde ve bilhassa huşû ile ilgili âyet geldikten sonra namazla ilgili âdâb tamamlanmış, son şeklini almıştır.
6) Namazdan selamla çıkınca, namaz hali üzere kalınmayacaktır. Namaz hali üzere kalmanın miktarı Allahümme ente'sselam ve minke'sselam, tebârekte yâ ze'lcelâli ve'l-ikrâm deme müddeti kadardır (2655). Esasen selam'a tahlîl selamı denmiştir. Yani namaz halinde uyulması gereken yasakların kalkması, helal olması selamı. Öyle ise, selamdan sonra o hal fazla uzatılmayacaktır. Konuşmak, sağa sola dönmek, vaziyetini değiştirmek, kalkıp gitmek artık helaldir.[527]

NAMAZIN EVSAFINI BİLDİREN BAZI HADİSLER

.1. عن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللهُ عَنْه:]وَكَانَ قاعِداً مَعَ نَفَرٍ مِنْ أصْحَابِ رَسُ◌ُولِ اللهِ # فَذَكَرُوا صَ◌َةَ رَسولِ اللهِ #، فقَالَ: أنَا أعلَمُكُمْ بِصَ◌َتِهِ # قالُوا: فَلِمَ؟ فَوَاللهِ مَا كُنْتَ بِأكْثَرَ مِنَّا لَهُ تَبعاً، وَ◌َ أقْدَمَ مِنَّا لَهُ صُحْبَةً؟ قَالَ: بَلى، قالُوا: فَاعْرِضْ. قالَ: كانَ إذَا قَامَ إلى الصَّ◌َةِ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِىَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يُكبِّرُ حَتَّى يَقِرَّ كُلُّ عَظْمٍ فِي مَوْضِعِهِ مُعْتَدِ◌ً، ثُمَّ يَقْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِىَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ، ثُمَّ يَرْكَعُ وَيَضَعُ رَاحَتَيْهِ عَلى رُكْبَتَيْهِ، ثُمَّ يَعْتَدِلُ وَ◌َ يُصَوِّبُ رَأسَهُ وَ◌َ يُقْنِعُ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأسَهُ فَيَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِى بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ مُعْتَدِ◌ً، ثُمَّ يَقُولُ: اللهُ أكْبَرُ، ثُمَّ يَهْوِى إلى ا'رْضِ فَيُجَافِى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ، ثُمَّ يَرْفَعُ رَأسَهُ وَيَثْنِى رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدَ عَلَيْهَا وَيَفْتَحُ اَصَابِعَ رِجْلَيْهِ إذَا سَجَدَ، ثُمَّ يَسْجُدُ، ثُمَّ يَقُولُ: اللهُ أكْبَرُ وَيَرفَعُ رَأسَهُ فَيَثْنِى رِجْلَهُ الْيُسْرى، فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا حَتَّى يَرْجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إلى مَوْضِعِهِ، ثُمَّ يَصْنَعُ فِي ا'خْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ إذَا قامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيهِ حَتَّى يُحَاذِى بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ كَمَا كَبَّرَ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّ◌َةِ، ثُمَّ يَصْنَعُ ذَلِكَ فِي بَقِيَّةِ صَ◌َتِهِ، حَتَّى إذَا كَانَتِ السَّجْدَةُ الَّتِى فِيهَا التَّسْلِيمُ أخْرَجَ رِجْلَهُ الْيُسْرى، وَقَعَدَ مُتَوَرِّكاً عَلى شِقِّهِ ا'يْسَرَ. قَالُوا: صَدَقْتَ، هكذَا كانَ يُصَلِّى رَسولُ اللهِ #[. أخرجه البخارى مختصراً، وأبو داود والترمذي.

1. (2657)- Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kendisi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbından on kişilik bir grupla oturuyor idi. Resûlullah'ın namazını zikrettiler. Bunun üzerine:
"Ben içinizde Aleyhissalâtu vesselâm'ın namazını en iyi bilen kimseyim!" dedi. Yanındakiler:
"Nasıl olur. Allah'a yemin olsun, sen O'na bizden daha çok tâbi olmuş bizden önce onun sohbetine katılmış değilsin!" dediler. O:
"Herşeye rağmen!" deyip (ısrar edince):
"Peki (Efendimizin nasıl namaz kıldığını) arzet görelim" dediler. O da anlattı:
"Aleyhissalâtu vesselâm, namaza kalkınca kollarını omuzları hizasına kadar kaldırırdı. Bütün kemikleri mûtedil şekilde yerlerinde istikrarını bulunca tekbir getirir, sonra kırâatte bulunur, sonra tekrar tekbir getirir, ellerini omuzları hizasına kadar kaldırır, sonra rükûya gider ve el ayalarını dizlerinin üzerine koyar, sonra o durumda mûtedil bir vaziyet alır, başını ne aşağı kırar ne de yukarı kaldırır, sonra başını kaldırıp: "Semi'allâhu limen hamideh (Allah kendisine hamdedeni işitir)!" der, sonra ellerini tekrar omuzlarının hizasına kadar mutedil şekilde kaldırır, sonra: "Allahu ekber!" deyip yere eğilir, ellerini yanlarına açar, sonra başını kaldırır, sol ayağını büker, üzerine oturur, secde edince ayaklarının parmaklarını açar, sonra secde eder, sonra: "Allahu ekber!" der, başını kaldırır, sol ayağını büker, her kemik yerine gelinceye kadar sol ayağının üzerine oturur. Sonra aynı şeyleri diğer (rek'at)de yapardı.
Sonra iki rek'ati (tamamlayıp) kalkınca, iftitah tekbirinde olduğu gibi tekbir getirir, ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır. Sonra aynı şeyleri namazın geri kalan kısmında da yapardı.

Selam vereceği son rek'atin secdesi olunca sol ayağını (mak'adının altından sağ tarafına) çıkarır ve sol tarafı üzerine yere çökerek otururdu."
(Onun bu açıklamasını dinleyince yanındakiler:) "Doğru söyledin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle namaz kılardı!" dediler."[528]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin râvisi Ebû Humeyd es-Sâidî'nin ismi ihtilaflıdır: "Abdurrahman İbnu Amr İbni Sa'd, Abdurrahman İbnu Sa'd, Münzir İbnu Sa'd İbni Mâlik. Annesi Ümâme Bintu Sa'lebe'dir. Medîneli addedilir, Hz. Muâviye'nin hilafetinin sonunda vefat etmiştir.
2- Hadiste geçen oturuş tarzı 2650. hadiste yeterince açıklandığı için tekrar etmeyeceğiz.[529]

2. وعن رفاعة بن رافع رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]بَيْنَنَا نَحْنُ فِي المسْجِدِ إذْ جَاءَ رَجُلٌ كالْبَدَوِيّ، فصلَّى فَأخَفَّ صَ◌تَهُ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَسَلَّمَ عَلى النَّبيّ #، فقَالَ النّبيُّ #: وَعَلَيْكَ، فارْجِعْ فَصَلِّ فإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَرَجَعَ فَصَلى، ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلى النّبيّ # فَرَدَّ عَلَيْهِ، فَقَال: ارْجِعْ فَصَلِّ فَإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ فَفَعَلَ ذلِكَ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَ◌ثاً كُلُّ ذلِكَ يَقُولُ: ارْجِعْ فَصَلِّ فإنَّكَ لَمْ تُصَلِّ، فَخَافَ النَّاسُ وَكَبُرَ عَلَيْهِمْ أنْ يَكُونَ مَنْ أخَفَّ صَ◌تَهُ لَمْ يُصَلِّ، فقَالَ الرَّجُلُ فِي آخِرِ ذلِكَ: فَأرِنِي وَعَلِّمْنِي، فإنَّمَا أنَا بَشَرٌ أُصِيبُ وَأخْطِئُ، فقَالَ: أجَلْ إذَا قُمْتَ إلى الصَّ◌ةِ فَتَوَضَّأ كَمَا أمَرَكَ اللّهُ تَعالى، ثُمَّ تَشَهَّدْ فَأقِمْ، فإنْ كَانَ مَعَكَ قُرآنٌ فَاقْرَأْ وَإَّ فاحْمَدِ اللّهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّلْهُ ثُمَّ ارْكَعْ فَاطْمَئِنَّ رَاكِعاً، ثُمَّ اعْتَدِلْ قَائِماً، ثُمَّ اسْجُدُ وَاعْتَدِلْ سَاجِداً، ثُمَّ اجْلِسْ فاطمَئِنَّ جَالِساً، ثُمَّ قُمْ فإذَا فَعَلْتَ ذلِكَ فقَدْ تَمَّتْ صَ◌تُكَ، فإنِ انْتَقَصْتَ مِنْهُ شَيْئاً فَقَدِ انْتَقَصْتَ مِنْ صَ◌تِكَ. قالَ: فَ◌كَانَ أهْوَن عَلَيْهِمْ أنَّ مَنِ انْتَقَصَ مِنْ ذلِكَ شَيْئاً انْتَقَصَ مِنْ صَ◌تِهِ وَلَمْ تَذْهَبْ كُلُهَا[. أخرجه أصحاب السنن .

2. (2658)- Rifâa İbnu Râfi' (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz mescidde iken bedevî kılıklı bir adam çıkageldi. Namaza durup, hafif bir şekilde (yani rükunleri, tesbihleri kısa tutarak) namaz kıldı. Sonra namazı tamamlayıp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verdi: Efendimiz:
"Üzerine olsun. Ancak git namaz kıl, sen namaz kılmadın!" buyurdu. Adam döndü (tekrar) namaz kılıp geldi, Resûlullah'a selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm selamına mukabele etti ve:
"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yaptı, her seferinde Aleyhissalâtu vesselâm:
"Dön namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!" dedi. Halk korktu ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi.
Adam sonuncu sefer:
"Ben bir insanım isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Tamam. Namaza kalkınca önce Allah'ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra (ezan okuyarak) şehadet getir. İkâmet getir (namaza dur). Ezberinde Kur'ân varsa oku, yoksa Allah'a hamdet, tekbir getir, tehlîl getir, sonra rükuya git. Rükû halinde itmi'nâna er (âzâların rükûda mûtedil halde bir müddet dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er, sonra secdeye git ve secde halinde itidale er, sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur, sonra kalk.
İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel (kılmış olursun). (Bundan bir şey) eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir."
Râvi der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sonuncu sözü Ashâb'a önceki: (Dön, namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!) sözünden daha kolay (ve rahatlatıcı) oldu. Zîra (bu söze göre), sayılanlardan bir eksiklik yapan kimsenin namazında eksiklik oluyor ve fakat tamamı hebâ olmuyordu."[530]

3. وعن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: مِفْتَاحُ الصَّ◌ةِ الطَّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (2659)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazın anahtarı temizliktir. (Namaz dışı şeylerle meşguliyeti) haram kılan şey iftitah tekbiridir, (namaz dışı meşguliyeti) helal kılan şey (de sondaki) selamdır."[531]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namaza mâni olduğu için Hz. Peygamber mecaz olarak temizliği anahtar diye tesmiye buyurmuştur. Nevevî der ki: "Ümmet, su veya toprakla temizlik olmaksızın namaz kılmanın haramlığı hususunda icma etmiştir, farz ve nafile, tilâvet ve şükür secdesi, cenaze namazı arasında fark yoktur. Sadece cenaze namazı hususunda Şâbî ile Muhammed İbnu Cerîr et-Taberî'den istisnâî bir kavil mevcuttur: "Cenaze namazı, taharetsiz caizdir" demişlerdir. Ancak bu bâtıl bir görüştür. Ulema bunun hilafında icma etmiştir. Abdestsiz biri, bilerek özürsüz namaz kılacak olsa günahkâr olur, mezhebimizce (Şâfiî) tekfir edilmez. Cumhur da tekfir etmez. Ancak Ebû Hanîfe'den rivayete göre, şeriatle oynadığı için tekfir edilir."
2- Namaza başlarken söylenen iftitah tekbirine tahrim denmiştir. Çünkü, onun söylenmesinden itibaren namaz başlar ve namaz edebine girmeyen şeyler haram olur; konuşmak, gülmek, yemek-içmek, dünyevî bir iş yapmak v.s.
Keza namazın en sonunda selam vermek de tahlîl diye isimlenmiştir. Çünkü selâm'dan sonra her çeşit namaz yasağı kalkmış olur. Böylece namazın dışına çıkılır. Hadiste وإِحْرَامُهَا التَّكْبِيرُ وإِحْ‍ِلَالُهَا التَّسْلِيمُ "Namazın ihramı tekbîr, ihlâli selam" buyrulmuş, böylece iftitah tekbiri hacc yasaklarını başlatan ihrâm'a benzetilmiştir. İftitah tekbirine tahrime de denmiştir.[532]

NAMAZIN UZUNLUGU VE KISALIGI HAKKINDA

1. عن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نَحْزِرُ قِيَامَ رَسُولِ اللّهِ # في الظُّهْرِ والْعَصْرِ، فَحَزَرْنَا قِيَامَهُ في الرَّكْعَتَيْنِ ا'ولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ الم السَّجْدَةِ، وَحَزَرْنَا قِيَامَهُ في ا'خِرَتَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذلِكَ، وَحَزَرْنَا قِيَامُهُ في الرَّكْعَتَيْنِ ا'وَلَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلى قَدْرِ قِيَامِهِ في اŒخِرَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ، وَفي اŒخِرَتَيْنِ مِنَ الْعَصر عَلى النِّصْفِ مِنْ ذلِكَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

1. (2660)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öğle ve ikinci namazındaki kıyamlarını(n uzunluğunu tahmin ve) takdir ederdik. Öğledeki ilk iki rek'atin uzunluğunu Eliflâmmîm Tenzîlü's-Secde sûresi(ni okuyacak) kadar tahmin ettik. Sonra iki rek'atin uzunluğunu da bunun yarısı kadar takdir ettik.
İkindinin ilk iki rek'atinin kıyamının uzunluğunu, öğlenin son iki rek'atinin uzunluğu kadar takdir ettik. İkindinin son iki rek'atinin uzunluğunu da bunun yarısı kadar."[533]

2. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَقَدْ كَانَتْ تُقَامُ صَ‍ِلَاةُ الظُّهْرِ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إلى الْبَقِيعِ فَيَقْضِى حَاجَتَهُ، ثُمَّ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يَأْتِى وَرَسُولُ اللّهِ # في الرَّكْعَةِ ا'ولَى مِمَّا يُطَوِّلُهَا[. أخرجه مسلم والنسائى .

2. (2661)- Yine Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Öğle namazı başlardı, bu anda bir kimse Bakî'ye gider, ihtiyacını görür, sonra abdest alır, gelir ve uzunluğu sebebiyle Resûlullah'ın birinci rek'atine yetişirdi."[534]

3. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللّهِ # لَيْلَةً، فأطَالَ حَتَّى هَمَمْتُ بِأمْرِ سُوءٍ. قِيلَ: وَمَا هَمَمْتَ بِهِ؟ قالَ: هَمَمْتُ أنْ أجْلِسَ وَأدَعَهُ[. أخرجه الشيخان .

3. (2662)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldım. Öylesine namazı uzattı ki, içimden çirkin bir şey yapmak geçti.
"Ne yapmak istemiştin?" diye sordular. Dedi ki:
"Oturup O (aleyhissalâtu vesselâm)'nu terketmeyi düşündüm."[535]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Resûlullah'ın teheccüd namazlarının uzunluğu hakkında tatminkâr bir bilgi vermektedir. İbnu Hacer bu hadisle ilgili olarak özetle şu bilgileri dermeyan eder:
"Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gece namazlarını uzun kılmayı tercih ettiğini gösterir." İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) Resûlullah'a ittibada kavî bir zât idi. Müslim, Câbir rivayeti olarak: اَفْضَلُ الصَّ◌ة طُولُ الْقُنُوتِ "Namazın en efdali kunûtu uzun olanıdır" hadisini kaydeder. Bununla namazın uzunluğunun faziletine delil getirir. Ancak burada kunût'la huşû'yu kastetmiş olması da muhtemeldir. Sahâbe'den ve diğer seleften pekçoğu rükû ve secdenin sayıca çokluğu efdaldir diye hükmettiler. Müslim'de gelen bir Sevbân (radıyallâhu anh) hadisinde اَفْضَلُ اْ◌عْمَال كَثْرَةُ السُّجُودِ "Amellerin en hayırlısı çokca secdedir" buyrulmuştur. Görünen o ki, uzunluktan kasdedilen şey şahıslara ve ahvale göre değişmektedir.
Sadedinde olduğumuz hadiste imamın hareketlerine muhalefet etmek çirkin amel sınıfına girmektedir.
Hadiste, birbirleri arasındaki durumları bilmenin faydalı olacağına bir tembih var. Zîra İbnu Mes'ud'un ashâbı, onun "çirkin bir iş yapacaktım" sözünü anlamamışlar ve kendinden sormuşlardır. O da arkadaşlarının bu davranışını tenkid etmeyip cevap vermiştir.
Müslim, Huzeyfe hadisi olarak şunu kaydeder: Aleyhissalâtu vesselâm' la birlikte Huzeyfe bir gece namaz kılmıştır. Efendimiz, o gece bir rek'atte Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerini okudu. Kırâat sırasında içinde tesbih olan bir âyet geçince tesbih'te bulunuyor, sual geçince istiyor, teavvüz geçince istiâze ediyordu. Sonra rükûyu geçti ve rükûya kıyam kadar uzun tuttu. Sonra kalktı, rükûsu kadar kıyamda kaldı. Sonra secde yaptı, secdesi de kıyamı kadar uzun oldu."
Bu iş, takriben iki saat alır. Muhtemelen Aleyhissalâtu vesselâm o geceyi tam olarak ihyâ etmiştir.
Ancak, bu gece dışındaki halinin gereğine gelince, onu Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) haber vermektedir: "Aleyhissalâtu vesselâm mûtad olarak gecenin üçte birinde namaz kılardı ve bu müddette kıldığı namazların sayısı onbir rek'ati tecavüz etmezdi. Bu hal, rek'atlerin uzun tutulmuş olmasını gerektirir."[536]

.4 وعن الفضل بن العباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللهِ #: الصَّ◌ةُ مَثْنى تَشَهُّدٌ في كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَتَخَشُّعٌ، وَتَمَسكُنٌ، وَتُقْنِعُ يَدَيْكَ يَقُولُ: تَرْفَعُهُمَا إلى رَبِّكَ تَعالى مُسْتَقْبِ◌ً بِبِطُونِهِمَا وَجْهَكَ وَتَقُولُ: يَا رَبُّ. يَا رَبُّ. يَا رَبُّ، وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَهِىَ خِدَاجٌ[. أخرجه الترمذي .

4. (2663)- Fadl İbnu'l-Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namaz ikişer ikişer kılınır. Her iki rek'atte bir teşehhüd vardır. Namazda huşû duyulur (tazarrûda bulunulur), temeskün (tezellül) izhâr edilir. Ellerini kaldırırsın." Şöyle de dedi: "Ellerini, içleri kendi yüzüne dönük olarak Rabbine kaldırır, isteklerini (ısrarla tekrarla söyleyerek) istersin:
"Ya Rabbi! ya Rabbi! ya Rabbi!....." Kim bunu yapmazsa namazı eksiktir."[537]

AÇIKLAMA:

Burada namazda takınılacak edep halinin mühimleri sayılmaktadır.
***** Tehaşşû, huşû duymak ma'nâsına gelir. Hudû'ya yakın bir ma'nâ taşır. Ancak hudu göz, kulak, beden, ses gibi zâhire akseden ahvaldeki saygı tavrıdır, huşû ise daha ziyade kalbteki saygı halidir. Şunu da belirtelim ki, "hudû bedendedir, huşû ise göz, beden ve sestedir" diye de açıklanmıştır.
Tehaşşû'yu sükûn ve tezellül olarak anlayan ve hudû ile ma'nâ yakınlığı içinde gören şârihler buna delil olarak Resûlullah'ın hadisini gösterirler: لَوْ خَشَعَ قَلْبُهُ لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ "...eğer onun kalbinde huşû olsaydı, dış organlarında da huşû (sükûnet, saygı hali) olurdu."
***** Tazarrû; tezellül, taleb ve rağbette mübalağa olarak tarif edilir.
***** Temeskün: Kişinin kendinden meskenet (fakirlik) izhar etmesi; bu da tezellül ve hudû ma'nâsı taşır.

***** Eller duâ edenin yüzüne dönük vaziyette kaldırılıp, talepler ısrarla takrarla, yalvaryakar vaziyette Allah'tan istenecektir.
***** Son olarak namaz edebiyle ilgili olarak sayılan hususlar yapılmazsa o namazın nâkıs olacağı belirtilmiştir. Şu halde namaz, sadece farz ve vâciblerin edasıyla kemâlini bulmuyor. Onu tamamlayan âdâblar da var, onlara da riayet gerekmektedir. Aksi takdirde ihmal edilen âdâb sayısınca namazda eksiklikler artacaktır.[538]

5. وعن عمار بن ياسر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ مِنْ صَ ِتِهِ وَمَا كُتِبَ لَهُ مِنْهَا إِ عُشْرُهَا. تُسْعُهَا. ثُمُنُهَا. سُبْعُهَا. سُدُسُهَا. خُمُسُهَا. رُبُعُهَا. ثُلُثُهَا. نِصْفُهَا[. أخرجه أبو داود .

5. (2664)- Ammâr İbnu Yâsir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi vardır, namazını kılar bitirir de, kendisine namazın sevabının onda biri yazılır. Kişi vardır, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri yarısı yazılır."[539]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, muasillinin namaz kılarken, namazın rükun ve şartlarından, huşû ve huzû gibi diğer gereklerinden ihlal ve ihmâl ettikleri sebebiyle uğrayacağı ziyanı dile getirmektedir. Önceki hadisle, bu beraber mütâlaa edilence musallinin namazla ilgili edeplere son derece dikkat ve riayet etmesinin ehemmiyeti anlaşılır. Sorumsuzluk, gereksiz bir gevşeklik yüzünden hergün manevi ziyanlara uğramak akıl kârı mıdır? Muhakkak ki hiçbir sevabın yazılmadığı haller de mevcuttur. [540]

NAMAZIN SEKİZ ŞARTI BİRİNCİSİ: HADESTEN TAHÂRET

1. عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: َ يَقْبَلُ اللّهُ صَ َةً بِغَيْرِ طَهُورٍ، وَ َ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ[. أخرجه مسلم والترمذي.»الطّهُورُ«: بفتح الطاء المهملة وبضمها المصدر، وكذا الْوُضوء والْوَضوء. »وَالْغُلُولُ«: الخيانة في الغنيمة والمسرقة منها .

1. (2665)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah temizlik olmayan namazı kabul etmez, hıyânetle kazanılan paradan verilen sadakayı da kabul etmez."[541]

2. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: َ يَقْبَلُ اللّه صَ َةَ أحَدِكُمْ إذَا أحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضّأَ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2666)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, sizlerin namazını hades vâki olunca yeniden abdest almadıkça kabul etmez."[542]

3. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: َ صَ َةَ لِمَنْ َ وُضُوءَ لَهُ، وَ َ وُضوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّهِ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

3. (2667)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Abdesti olmayanın namazı da yoktur. Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur."[543]

AÇIKLAMA:

Bu hadis tek başına ele alındıkta, zâhiriyle besmele çekilmeden alınan abdestin sahih olmadığını ifade etmektedir. Zâhirîler ve İshâk İbnu Râhûye buna hükmetmişlerdir. Ancak ekseriyet burada nefyedilenin fazîlet

ve kemâl olduğuna, dolayısıyla besmelesiz abdestin mükemmel bir abdest olmayacağına, sevabının az olacağına hükmetmiştir. Nitekim Resûlullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir:

مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اِسْمَ اللهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا لِجَمِيعِ بَدَنِهِ وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرْ اِسْمَ اللهِ عَلَيْهِ كَانَ طَهُورًا ◌َعْضَاءِ وُضُوءِهِ

"Kim besmele ile abdest alırsa, bu bütün bedenine (günahlardan) temizlik olur. Kim de besmele çekmeden abdest alırsa bu da ona, abdest uzuvlarının (maddî) temizliği olur."

Bazı âlimler, besmeleyi niyetle te'vil etmiş, "Kalbin zikridir" demiştir. Bunlara göre: "Eşya zıddıyla bilinir. Öyle ise unutmanın mahalli kalb olduğuna binaen, onun zıddı olan zikrin mahalli de kalbtir. Kalbin zikri ise niyettir, azmetmedir." Ebû Dâvud, bir rivayetinde er-Rebî'a'nın hadisle ilgili şu tefsirini kaydeder: "Bir kimse abdest alsa, gusletse, fakat ne namaz için abdeste, ne de cenâbetten temizlik için gusle niyat etmese, onun abdesti abdest, guslü de gusül olmaz hadis bunu demek ister, (abdest ve gusül için niyet şarttır)."

Her hâl u kârda abdest ve gusülde besmelenin hükmü, görüldüğü üzere ihtilaflıdır. Hanbelîler abdeste başlarken besmelenin vâcib olduğunu söyler, âmden terkedilirse abdest bâtıl olur, sehven ve cehlen terki abdesti ibtal etmez. Hanefîler "Başta besmele çekilmezse sevab az olur" derse de bunun sünnet olduğunu kabul eder.[544]

4. وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كانَ النّبيُّ # يَتَوَضّأُ بِكُلِّ صَ◌ةٍ قِيلَ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ؟ قالَ: يُجْزِئُ أحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

4. (2668)- Hz. Enes (radıyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her namaz için abdest aldığını söylemişti, kendisine:

"Siz nasıl yapıyordunuz?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Aldığımız abdest bozuluncaya kadar bize yetiyordu."[545]

5. وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # صَلَّى يَوْمَ الْفَتْحِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، فقَالَ لَهُ عُمَرَ: فَعَلْتَ يَا رَسُولَ اللهِ شَيْئاً لَمْ تَكُنْ تَفْعَلُهُ؟ قَالَ فَقَالَ: عَمْداً فَعَلْتُهُ يَا عُمَرُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.

5. (2669)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü bütün namazları tek abdestle kıldı. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, bugün şimdiye kadar hiç yapmadığın şeyi yapmış olmalısın?" demişti, şu cevapta bulundu:

"Ey Ömer, bunu bilerek yaptım."[546]

6. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ أحْدَثَ في صَ◌تِهِ فَلْيَنْصَرِفْ، فَإنْ كَانَ في صَ◌ةِ جَمَاعَةٍ فَلْيَأْخُذ بِأَنْفِهِ وَلْيَنْصَرِفْ[. أخرجه أبو داود.وإنما أمره أن يأخذ بأنفه ليوهم القوم أن به رعافاً، وهو من نوع ا٘دب في ستر العورة وإخفاء القبيح .

6. (2670)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Namaz kılarken kimin abdesti kozulacak olursa hemen namazdan çıksın. Eğer cemaatle kılınan bir namazda ise burnunu tutarak ayrılsın."[547]

Burnunu tutmasını emretmesi, cemaate burnu kanamış zannını vermek içindir. Bu davranış, avretin örtülmesi ve kabîhin gizlenmesi hususunda bir nevî edebe riayettir.[548]

7. وعن مالك:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: كَانَ يَرْعُفُ في الصَّ◌ةِ فَيَخْرُجُ وَيَغْسِلُ الدَّمَ، ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَبْنِي عَلى مَا قَدْ صَلّى[. وله في أخرى عن ابن المسيب فذكر مثله .

7. (2671)- İmam Mâlik merhuma ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) namazda iken burnu kanardı, o da çıkar burnunun kanını yıkar, geri döner ve önceki kıldığı namazını (kaldığı yerden) tamamlardı."
Yine Muvatta'nın İbnu'l-Müseyyeb'den kaydettiği bunun aynısı olan bir başka rivayet daha vardır."[549]

8. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: Œإذَا أحْدَثَ الرَّجُلُ وَقَد جَلَسَ خِرِ صَ◌َتِهِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ فقَدْ جَازَتْ صَ◌َتُهُ[. أخرجه الترمذي.وقال: ليس إسناده بالقوى وقد اضطروا في إسناده .

8. (2672)- İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kimse son rek'atte oturmuşken daha selam vermeden hades vâki olsa namazı caizdir."[550]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen sekiz aded hadis, hadesten tahâretle ilgilidir. Hades, manevî kirlilik demektir. Abdesti bozan hallerden biriyle meydana gelir. Bu manevî kirden yani hadesten temizlenmedikçe bazı ibadetleri yapmak caiz olmaz. Bir Buhârî rivayetinde geldiği üzere, "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Resûlullah'tan: "Hades vâki olan kimse abdest almadıkça kıldığı namaz makbul olmaz" hadisini nakledince Hadramevtli bir zat: "Hades nedir?" diye sorar. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh): "Sesli veya sessiz yellenmedir" diye cevap verir. Ebû Hüreyre bu cevabıyla namaz sırasında vukûu en ziyade muhtemel olan sebeple hadesi tarif etmiş olmaktadır. Değilse, hadesin, bir kısmı icma ile bir kısmı ittifakla ve bir kısmı da ihtilafla sâbit olan başka sebepleri de vardır. Hades, dediğimiz hükmî kirlilikleri abdestsizlik, cünüblük, hayız ve nifas halleri olarak da tarif etmek mümkündür. Böyle bir tariften sonra, bunları meydana getiren her hali hadesin sebebi olarak belirlemiş oluruz. Sözgelimi arka ve ön yollardan bir şeyin çıkması, vücuddan kan çıkması, uyumak, ağız dolusu kusmak, hayız kanının gelmesi, doğum, kadına değmek veya temas etmek gibi, bunların her biri hadesin sebebidir.
Hadesin bir kısmı sadece abdest alarak giderilir: "Arka ve ön yollardan birşey gelmesi, kanama, uyuma, kusma, namazda gülme... gibi. Bir kısmı boy abdesti ile temizlenir: İhtilâm, kadına temas, hayız ve nifas hali gibi.
Neticeye gelmek gerekirse, dinimizin temel prensiplerinden biri, namaz ve sair bazı ibâdetlerin makbul olması için temizlik şartının konmuş olmasıdır. 2665, 2666, 2667 numaralı hadisler abdestsiz namazın makbul olmayacağını kesin bir üslubla ifade etmektedir.
2- Her namaz için ayrı bir abdest almak efdaldir. Resûlullah'ın mûtad olan âdeti ve sünnet budur (2667. hadis). Ancak, abdesti bozan bir hal vukû bulmadıkça abdest devam ediyor demektir ve abdest bozulmadığı müddetçe de müteakip namazları kılmak mümkündür. 2668 numaralı hadis ashâb'tan bir kısmınınböyle yaptığını gösterir. İbnu Mâce'de gelen bir rivayette bu hal, وَكُنَانَحْنُ نُصَلِّى الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ "Biz bütün namazları tek abdestle kılardık." diye daha açık ifade edilmiştir. Tahâvî, her vakti ayrı bir abdestle kılmak sadece Efendimize has bir vacip olabileceğini söylemiştir. 2669 numaralı hadis de Resûlullah'ın Mekke'nin fethedildiği gün sabah abdesti ile yatsı namazını da kıldığını haber vermektedir. Resûlullah'ın bir kere de olsa yaptığı bir şey meşrûdur, en azından benzer şartlarda, istisnâî durumlarda meşrûdur.
Resûlullah'ın her namaz için abdest almayı emrettiğine dair sahih rivayet dahi mevcut ise de bunun neshedilmiş olabileceği belirtilmiş ve böyle bir vecîbenin olmadığı hususunda icma hâsıl olmuştur.
3- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin rivayet ettiği 2670 numaralı hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), namaz sırasında abdest bozulacak olursa, namazın derhal terkedilmesini emretmektedir. Hadis mutlak geldiği için, âlimler bu hadesin iradî, gayr-ı iradî veya bir zarûrete mebni, her ne sûretle vâki olursa olsun hükmün aynı olacağını belirtir.
Ayrıca bu hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumda takip edilecek mühim bir edep vaz'ediyor: "Burnu tutarak çıkmak..." Hatta burna bir de mendil konması, gayeyi daha iyi hâsıl eder. Çünkü Hattâbî gibi bazı şârihler burnu tutmanın, cemaate "burnu kanamış" zannını verme gayesine yönelik olduğunu belirtirler: "Bu hadis der, setrü'l-avret ve kabîh bir durumun gizlenmesinde edebe riayet dersi de vermektedir. Benzer hallerde bu çeşit tevriye'ye başvurmak günâh ve merdud olan riya ve yalan sınıfına girmez. Tam aksine bu, nezâkettir, hayanın kullanılmasıdır ve halkın su-i zan ve kuşkusundan sâlim kalma yollarına başvurmadır."
4- 2671 numaralı hadis İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan verdiği örnekle namazın bir kısmını kılmışken, abdesti bozulan kimsenin namazını tamamlama şeklini aydınlatmaktadır: İbnu Abbâs abdest aldıktan sonra önceki kıldığı kısmın üzerine geri kalanı bina ediyor. Yani namazı bozulmakla kıldığı kısımlar iptal olmuyor. Sözgelimi dördüncü rek'atte namazdan ayrılmış ise, abdesti alıp dönünce tek rek'at kılarak namazını tamamlıyor, önceki üçü yenilemiyor. Muvatta'nın Abdullah İbnu Ömer'den kaydettiği bir başka örnekte "(bu sırada hiç) konuşmadı" ziyadesiyle önceki kılınan kısmın muteber olma şartını da beyan eder. Zürkânî: "Bu kimselerin

ameli, onlar nazarında burnu kanaması abdest bozucu olmadığını, kanı yıkamak için çıkıp konuşmadığı ve namaz kılınan yere en yakın mekandan öte geçmediği takdirde önceki kıldığının üzerine tamamlayabileceğini ifade eder" der.
Bu mesele ilmihâl kitaplarında Lâhik adını taşıyan bahislerde teferruâtlı olarak açıklanır. Şöyle özetleyebiliriz: İmama uyan kimse, namaz sırasında uyku, gaflet, cemaatin çokluğundan dolayı bir zahmet veya vâki olan bir hades sebebiyle namazın tamamını veya bir kısmını imamla kılamazsa, bunu sonradan bazı kayıtlarla tamamlar. Bu durum başına gelen kimse muktedi gibidir. Öyle ise, kendisi tamamlayacağı kısımları imamın arkasında imiş gibi yaparak tamamlar, mesela Kur'ân okumaz.
Lâhik mümkünse, kaçırdığı kısımları kaza ederek, imama uyar. Kaza edemeyeceğini anlarsa imama uyar, imam selam verdikten sonra tamamlar.
Mesela bir muktedi, dördüncü rek'atte burnu kanasa, gider abdest tazeler, bu esnada namaza mâni bir söz ve davranıştan kaçınır. Dönüşte nerede yakalayabilirse imama uyar, rek'ate yetişemedi ise imam selam verdikten sonra kalkıp tamamlar. Eğer imama yetişemezse tek başına, kılamadığı dördüncü rek'ati imamın arkasında imiş gibi hiçbir şey okumadan kılıp selam verir. Bu hâdise ücüncü rek'atte vâki olsa, abdest alan lâhik, önce üçüncü rek'ati kırâatsiz olarak kılar ve imama uyar, onunla dördüncü rek'ati kılar. Ancak imama bu şekilde kavuşamamaktan korkarsa hemen imama uyar, eksik kısmı imam selam verdikten sonra kırâ-atsiz tamamlar. İmam sehiv secdesi yapsa imamla sehiv secdesi yapmaz, sehiv secdesini en sonda yapar.
Bu tarza uymayanlar namazlarını yeniden kılarlar.
5- Sadedinde olduğumuz hadislerin sonuncusu (2672), son rek'ati tamamlayıp oturduğumuz zaman selam vermezden önce hades vukûu halinde namazın mûteber olacağını ifade etmektedir.
Hadiste oturma müddeti belirtilmemiş ise de Hanefîler bunu, teşehhüd okuma müddeti ile kayıdlarlar. Daha az olursa câiz olmaz, çünkü teşehhüd miktarı oturmak farzdır. Selam aranmıyor, çünkü bu, namazın farzlarından değildir. İmam Şâfiî'ye göre bu durumda namaz iade edilir. Çünkü ona göre teşehhüd de, selam da farzdır.
Ahmed İbnu Hanbel'e göre teşehhüd okumadan selam verse namaz câizdir.[551]

NAMAZIN İKİNCİ ŞARTI: ELBİSE TEMİZLİGİ

.1. عن معاوية رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّهُ سَأَلَ أُخْتَهُ أُمَّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها زَوْجَ النَّبِيِّ #: هَلْ كَانَ رسولُ اللّهِ يُصَلِّى في الثَّوْبِ الَّذِى كانَ يُجَامِعُهَا فِيهِ؟ فقَالَتْ: نَعَمْ، مَالَمْ يَرَ فِيهِ أَذىً[. أخرجه أبو داود والنسائى.والمراد »بِا‘ذَى« هنا الرطوبة من الجماع.

1. (2673)- Hz. Mu'âviye (radıyallâhu anh)'nin dediğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Ümmü Habîbe'ye -ki kızkardeşidir- sormuştur:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), içerisinde kendisiyle temasta bulunduğu elbise sırtında olduğu halde namaz kılar mıydı?" Ümmü Habîbe (radıyallâhu anhâ) şu cevabı vermiştir:
"Evet, yeter ki elbisede bir ezâ (meni bulaşığı) görmemiş olsun!"[552]

AÇIKLAMA:

Burada ezâ ile gözle görülen pislik kastedilmiştir. Bazı âlimler bu hadise dayanarak meni, mezi, kadının fercinden hasıl olan rutubetin necis olduğuna hükmetmiştir. Zira Resûlullah ezâ ile bu söylenenlerin bulaşığını kastetmiş olmalıdır. Meninin necis olup olmadığı ihtilaflıdır. Şâfiî ve Ahmed temiz olduğunu söyler. Ebû Hanîfe ve Mâlik necis olduğunu söyler. Mâlik'e göre kurusu da yaşı da yıkanarak temizlenir. Ebû Hanîfe'ye göre yaşı su ile de temizlenebilir.[553]

.2. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللّهِ #َ يُصَلِّى في مَ◌َحِفِنَا[. أخرجه أصحاب السنن .

2. (2674)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bizim (kadınların) çamaşırları içerisinde namaz kılmazdı."[554]

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kadın çamaşırı içerisinde namaz kılmadığı belirtiliyor. Kadın çamaşırı diye tercüme ettiğimiz melâhif kelimesi rivayetlerde luhuf diye de gelmiştir. Bir rivayette şuur

kelimesiyle beraber gelir, yani râvi şuur mu derdi luhuf mu derdi şekke düşer. Luhuf, "lihâf"ın cem'idir. Lihâf, milhafe, milhaf vücudu örten, vücuda giyilen her şey olarak açıklanır.[555] Şuur ise "şi'âr"ın cem'idir. Bu ise vücuda giyilen ilk çamaşırdır. Öyle ise lihâf da şi'âr da aynı ma'nâda yani iç çamaşırı manasında kullanılmış olmalıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadedinde olduğumuz rivayete göre namazda kadınların iç çamaşırlarını kullanmaktan sakınmıştır. Şârihler bunu: "Kadının iç çamaşırına hayız kanı bulaşmış olma ihtimaline binaen" diye açıklarlar. Namazda bütün giysilerin temiz olması şarttır. Halbuki kan bulaşığı temizliğe mânidir.[556]

3. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]إنَّهُ كانَ يَعْرَقُ فِي الثَّوْبِ، وَهُوَ جُنُبٌ ثُمَّ يُصَلِّى فِيهِ[. أخرجه مالك .

3. (2675)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in anlattığına göre, cünübken içinde terlediği elbise sırtında olduğu halde namaz kılardı."[557]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) burada cünüb kimsenin temiz olduğunu ifade etmektedir.
Terin temizliğine hükmetmeye ulemayı sevkeden delillerden biri, ehl-i kitap olan kadınla müslümanların evlenmelerinin caiz olmasıdır. Cumhur der ki: "Kadınların terinden onlarla beraber yatan kimse korunamaz. Eğer ehl-i kitap kadının teri necis olsaydı, kocasına namaz kılabilmesi için bu teri yıkaması emredilirdi. Halbuki bu meselede mü'min kadınla ehl-i kitap kadın arasında tefrik yapılmamıştır. Öyle ise diri olan insan-oğlu necîsu'l-ayn değildir. Çünkü, kadınla erkek arasında fark yoktur."[558]

4. وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]بَيْنَمَا رَسولُ اللهِ # يُصَلِّى بِأَصْحَابِهِ إذْ خَلَعَ نَعْلَيْهِ فَوَضَعَهُمَا عَنْ يَسَارِهِ، فَلَمَّا رَأى ذلِكَ الْقَوْمُ ألْقَوْا نِعَالَهُمْ، فَلَمَّا قَضى رسولُ اللهِ # صَلَاتَهُ قالَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلى إلْقَائِكُمْ نِعَالَكُمْ. قالُوا: رَأيْنَاكَ ألْقَيْتَ نَعْلَيْكَ فَألْقَيْنَا نِعَالَنَا، فقَالَ: إنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أتَانِى فَأخْبَرَنِى أنَّ فِيهِمَا قَذَراً أوْ أذىً، فإذَا جَاءَ أحدكمْ إلى المسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ، فإنْ رَأى فِي نَعْلَيْهِ قَذَراً، أوْ قالَ أذىً فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا[. أخرجه أبو داود .

4. (2676)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashâbiyle namaz kılarken âniden nalınlarını çıkarıp sol tarafına koydu. Bunu gören cemaat de derhal nalınlarını attılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazı tamamlayınca:
"Nalınlarınızı niye attınız?" diye sordu.
"Seni nalınlarını atarken gördük, biz de kendi nalınlarımızı attık!" cevabını verdiler.
"Cebrâil (aleyhisselâm) bana gelip pislik olduğunu haber verdi (onun için attım). Öyleyse sizler mescide gelirken dikkat edin, nalınlarınızda bir pislik (kazurat) -veya ezâ demişti- görürseniz onu silin; o, ayağınızda olduğu halde namazınızı kılın."[559]

AÇIKLAMA:

1- Râvi burada kazr kelimesi ile ezâ kelimesini şekk içinde kullanır. Kazr dilimizde kazurat olarak kullandığımız pislik demektir. Ezâ aslında temiz bile olsa pis addedilen, istikrah duyulan şeydir. Ezâ'nın daha değişik ma'nâları, daha geniş kullanım sahaları vardır.
2- Hadis ayakkabı ile birlikte namaz kılınabileceğine delildir.
3- Hadis ayrıca ayakkabıda gözle görülen necâsetin silinip atılmasıyla ayakkabıyla namaz kılınabilecek tahâretin hâsıl olduğuna delâlet eder.
4- Hattâbî bu hadisten: "Bir kimse elbisesinde necâset olduğunu farketmeden namaz kılıp sonra farkedecek olsa, namazı sahihtir, iade gerekmez" hükmünü çıkarır.
5- Resûlullah'ın sözlerine uymak vacib olduğu gibi fiillerine uymak da vâcibtir. Zîra Ashâb, O'nun ayakkabısını çıkardığını görünce derhal ayakkabılarını çıkarıp atmışlardır.
6- Bir kimse tek başına namaz kılınca ayakkabısını çıkarırsa sol tarafına koymalıdır. Safta başkalarıyla namaz kılar, sağında solunda adamlar bulunursa ayakkabısını bacaklarının arasına koyar.
7- Amel-i yesir (azıcık amel) namazı bozmaz.[560]

NAMAZIN ÜÇÜNCÜ ŞARTI: SETRÜ'L-AVRET

.1 عن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْه:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عَوْرَاتُنَا مَا نَأْتِى مِنْهَا وَمَا نَذَرُ؟ قالَ: احْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلاَّ مِنْ زَوْجَتِكَ، أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: فَالرَّجُلُ يَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ؟ قالَ: إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ لاَ يَرَاهَا أَحَدٌ فافْعَلْ. قُلْتُ: الرَّجُلُ يَكُونُ خَالِياً؟
قالَ: فَاللهُ أَحَقُّ أَنْ يُسْتَحْيَى مِنْهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (2677)- Behz İbnu Hakîm (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün Hz. Peygamber'e sorarak) dedim ki:
"Ey Allah'ın Resûlü! Hangi avretimizi açıp, hangi avretimizi örtelim?"
"Zevcen ve sağ elinin sahip oldukları dışında herkese karşı avretini koru!" cevabını verdi. Ben tekrar:
"Ey Allah'ın Resûlü, erkekle olursa?" dedim,
"Gücün yeterse avretini kimseye gösterme!" dedi.
"Kişi tek başına olursa?" dedim.
"Kendisine karşı haya edilmeye Allah daha lâyıktır" dedi."[561]

AÇIKLAMA:

1- Avret, en-Nihâye'de "Göründüğü takdirde istihyâ edilen (utanılan) her şey" diye tarif edilmiştir. Şer'i nokta-i nazardan örtülmesi gereken yani avret olan yerler hakkında da şu bilgi verilir: "Avret, erkeklerde göbekle dizkapağı arasındadır. Hür kadınlarda yüz, bileklere kadar eller hariç bütün bedendir, ayakları ihtilaflıdır. Câriyede erkekteki gibidir, hizmet sırasında açılan baş, boyun, kollar gibi yerler avret değildir. Avretin örtülmesi gerek namaz içinde ve gerekse dışında vâcibtir. Yalnız olma halinde bu meselede ihtilaf vardır." Kadınlarda yüz ve eller hariç bütün bedenin avret olması sebebiyle kadınlara avret denmiştir. Dilimizdeki kadın ma'nâsına kullanılan avrat kelimesi, şu halde avret'den bozmadır.
2- Fakihler bu hadisten hareketle, hadiste belirtilen kimselerin dışındakilere avret mahallini açmanın haram olduğunu belirtirler. Haramlık sadece erkeğin avreti kadına karşı, kadınınki de erkeğe karşı değildir, söylenenler dışında kadının kadına, erkeğin erkeğe bakması haramdır. Ulema bu hususta icma eder.
Hadisin son fıkrası tek başına bile olsa çıplak durulmasını yasaklamakta, Allah'a karşı da haya duygusu içinde olunmasını emretmektedir.
Tesettürü emreden yegane hadis bu değildir. Müteakip rivayetler başka teferruâta yer verecekler. Esasen kadın olsun, erken olsun, her iki cinsi de gözlerini yabancı avret'e (haram edilen şeylere) bakmaktan Kur'ân âyetleri yasaklamıştır: "(Ey Muhammed), mü'min erkeklere söyle, gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler. Mahrem yerlerini korusunlar... mü'min kadınlara da söyle:
Gözlerini bakılması yasak olandan çevirsinler, iffetlerini korusunlar, süslerini, kendiliğinden görünen kısmı müstesnâ açmasınlar..." (Nûr 30-31). Âyette hem "gözü korumak" hem de "mahrem yerlerin (fercler) korunması" birlikte emredilmektedir.[562]

.2 وعن أبى سعيد الخدرىّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهُ #: لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إلى عَوْرَةِ الرَّجُلِ، وَلاَ المرأةُ إلى عَوْرَةِ، اَلْمَرْأةِ وَلاَ يُفْضِى الرَّجُلُ إلى الرَّجُلِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ، وَلاَ تُفْضِى المرأةِ إلى المرأةِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.والمراد بقوله » يُفْضِى« الخ: أى يلصق جسده بجسده .

2. (2678)- Ebû Saîd el'Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir erkek başka bir erkeğin avretine bakmasın, kadın da kadının avretine. Bir erkek aynı örtünün içinde bir başka erkeğe sokulmasın. Kadın da aynı örtünün içinde bir başka kadına sokulmasın."[563]

.3 وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: إيَّاكُمْ وَالتَّعَرِّى، فإنَّ مَعَكُمْ مَنْ لاَ يُفَارِقُكُمْ إلاَّ عِنْدَ الْغَائِطِ، وَحِينَ يُفْضِى الرَّجُلُ إلى أهْلِهِ، فَاسْتَحْيُوهُمْ وَأكْرِمُوهُمْ[. أخرجه الترمذي.»التَّعَرّى« التجرّد من الثياب .

3. (2679)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çıplaklıktan sakının! Zîra sizin yanınızda sadece helâya girdiğiniz zaman ve erkek hanımına sokulunca ayrılan melekler var. Onlardan utanın ve onlara karşı saygılı olun."[564]

4. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: إذَا زَوَّجَ أحَدُكُمْ أمتَهُ، أوْ عَبْدَهُ، أوْ أجِيرَهُ فَ۫ يَنْظُرَنَّ إلى عَوْرَتِهَا[. أخرجه أبو داود.

4. (2680)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri câriyesini veya kölesini veya ücretlisini evlendirdi mi, artık onun avretine bakmasın."[565]

AÇIKLAMA:

1- İkinci hadiste (2678) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının kadınla, erkeğin erkekle aynı örtü altında birbirine sokulmasını yasaklamaktadır. Sokulmak diye tercüme ettiğimiz kelimenin hadisteki aslı efdâ'dır. Teysîr müellifi İbnu Deybe kelimeyi cesedin cesede değmesi diye açıklamış. Efdâ, yerine göre elle değmek, yerine göre mübâşeret de denen bedenin bedene değmesi ve hatta cima ma'nâsında da kullanılmıştır.
Hadisten: "Erkeğin erkekle aynı örtünün altında yatması, keza kadının da kadınla -aralarında bir hâil (perde engel) olsun olmasın- çıplak vaziyette yatmasının yasaklanmış olduğu" hükmü çıkarılmıştır. Tîbî: "İki erkeğin, çıplak olarak aynı örtü altında yatmaları câiz değildir, kadınlar için de hüküm aynıdır, bu yasağa riayet etmeyenler ta'zîr cezasına çarptırılırlar" der.
Nevevî, bu nehyin, "tahrim nehyi" olduğunu, yani "haram" ifade ettiğini belirtir, "şayet aralarında bir hâil yoksa" der. Nevevî devamla der ki: "Bu hadisle, başkasının avretine -vücudunun hangi noktasında olursa olsun- elle değmenin haram olduğuna delil var. Bu hususta ulema ittifak eder. Maalesef bu meselede umumi belva var, bilhassa hamamlarda gevşeklik gösterilmektedir. Hamama gidenlerin, gözünü, elini veya başka bir yerine gayrın avretinden koruması gerekir. Keza kendi avretini de oradaki hizmetçi ve benzeri yabancının göz, el vesairesinden koruması gerekir. Bu yasaklardan birini ihlal eden bir kimse görülünce o da azarlanmalıdır. Ulemamız demiştir ki: "Bu ihlâlle karşılaşan kimseden azarlama vazifesi, saygısız herifin söz dinlemeyeceğini zannetmesiyle üzerinden düşmez. Ancak kendinin veya bir başkasının hayatına mal olacak bir fitneden korkarsa o zaman azarlama vazifesi düşer."
Kişi yalnız olduğu zaman bir ihtiyaca mebni avretini açabileceği söylenmiştir. Helâda, hamamda olduğu gibi.
2- 2679 numaralı hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) insandan nâdir birkaç hal dışında hiç ayrılmayan hafaza meleklerine (el-Kirâmu'l-Kâtibûn) karşı da tesettür emretmektedir. Hadiste onlara ikram (hürmet) tavsiye edilmektedir. Onlara hürmet, saygının gereklerini yerine getirmekle olur. Beşerî münâsebetlerde bunun bir gereği de örtünmektir. Âlimler mücâma'a, kazayı hâcet, temizlik gibi zaruri haller dışında yalnız başına bile olsa, kişiye çıplak vaziyette durmasının câiz olmayacağını belirtmişlerdir.[566]

5. وعن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ لِي النّبيُّ #: يَا عَلىُّ ۫ تُبْرِزْ فَخِذَكَ، وَ۫ تَنْظُرْ إلى فَخِذِ حَيٍّ، وَ۫ مَيِّتٍ[. أخرجه أبو داود .

5. (2681)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Ey Ali, dizini çıkarma, ne canlı, ne ölü, başkasının dizine de bakma" buyurdu."[567]

6. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]عَدَّ رسولُ اللهِ # الْفَخِذَ عَوْرَةً[. أخرجه الترمذي .

6. (2682)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyluğu avret addetti."[568]

AÇIKLAMA:

1- 2681 numaralı hadis avret meselesinde ölü ile canlı arasında fark olmadığını belirtiyor.

2- Bu hadis uyluk'a avret diyen cumhurun delillerindendir. Ebû Hanîfe de bu kavildedir. Yalnız halvet halinde kadınların -câriye dahil- avreti dizkapağı göbek arası, erkeğinki arka ve ön fercidir.[569]

7. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: يُصَلِّى أحَدُكُمْ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلى عَاتِقِهِ، أوْ قالَ عَلى عَاتِقَيْهِ، مِنْهُ شَىْءٌ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

7. (2683)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Omuzunuzu da örtmeyen -veya şöyle demişti bir parçası iki omuzunuzu da örtmeyen- tek parçadan müteşekkil kumaş içerisinde kimse namaz kılmasın."[570]

8. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ الله #: مَنْ صَلّى في ثَوْبٍ وَاحِدٍ فَلْيُخَالِفْ بَيْنَ طَرَفَيْهِ[. أخرجه البخارى وأبو داود.وعنده:]فَلْيُخَالِفْ بِطَرَفَيْهِ عَلى عَاتِقِهِ[.

8. (2684)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılarsa onu iki omuzu arasında çaprazlasın."[571]
Ebû Dâvud'un metninde: "(Kumaşın) iki ucuyla omuzunda çapraz yapsın" denmiştir. [572]

9. وعنه أيضاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سُئِلَ رسولُ اللهِ # عَنِ الصَّلاةِ في الثَّوْبِ الْوَاحِدِ فقَالَ: أوَلِكُلِّكُمْ ثَوْبَانِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

9. (2685)- Yine Ebû Hüreyre'nin rivayeti de şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tek bir kumaş içinde kılınacak namazdan sorulmuştu şu cevabı verdi:
"Hepinizin iki parçası var mı?"[573]

10. وعن عمر بن أبى سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ النّبيَّ #: صَلَّى في ثَوْبٍ وَاحِدٍ مُلْتَحِفاً بِهِ مُخَالِفاً بيْنَ طَرَفَيْهِ عَلى مَنْكِبَيْهِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

10. (2686)- Ömer İbnu Ebî Seleme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek parça kumaşa sarınmış olarak namaz kıldı. İki ucu omuzlardan çaprazlama geçmişti."[574]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son dört hadis (2683-2686) tek parçalı giysi ile namaz kılma meselesi ile ilgilidir. Burada kaydedilen rivayetler bunun bazı kayıdlarla cevazını ifade etmektedir:
2- 2685 numarada kaydedilen Ebû Hüreyre hadisinde görüyoruz ki, bu hususta soru soran kimseye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hepinizin iki parçası varmı?" diye istifhâm-ı inkâri ile cevap veriyor. Bu cevapla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şunu söylemek istediği beyan edilmiştir: "Biliyorsunuz ki, setrü'l-avret farzdır, namaz da gereklidir. Hepiniz de ikişer elbiseye sahip değilsiniz. Öyleyse setrü'l-avret yerine getirildikten sonra tek parçalı elbise ile namazın caiz olacağını nasıl bilemezsiniz?"
Tahâvî bu hadisi şöyle yorumlar: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Eğer tek parça elbise içerisinde namaz mekruh olsaydı, tek parçadan başka elbise bulamayana da mekruh olurdu."
Şu halde muktedir olanla olamayan ayırımı yapılmadan mutlak ma'-nâda bir kerâhet mevzubahis olsaydı, İslâm zorluk getirmiş olacaktı. Halbuki dînimiz imkanları zorlamaz. Zorlaştırma yok, kolaylık esastır. Öyleyse, burada mesele tek elbise ile namazın caiz olup olmadığı noktasındadır, kerâheti hususunda değildir.
3- Diğer bazı hadisler (2683, 2684) ise tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılacak olana bunu imkan nisbetinde omuzlardan itibaren bağlamayı tavsiye etmektedir. 2686 numaraları hadiste ise, Resûlullah'ın da tek parçalı kumaş içerisinde namaz kılmış olduğunu, ancak bunu omuzlarından çaprazlama bağladığını görmekteyiz.

Cumhur, tek parçalı kumaşın omuzdan bağlanma emrini istihbâba hamletmiştir. Öyleyse belden bağlamaya müteveccih nehiy de tenzihîdir, tahrimî değil. Ancak âlimler bu hususu yorumlamada ihtilaf ederler.
Ahmed İbnu Hanbel cumhurdan ayrılarak: "Omuzdan bağlamaya muktedir olan bunu yapmazsa namazı sahih olmaz" demiş, bunu namazın şartlarından biri yapmıştır. Mamafih yine Ahmed'den birçok meselede olduğu gibi bunda da farklı bir görüş daha rivayet edilmiştir: "Namazı sahihtir, ancak günahkâr olur." Böylece bunu, müstakil bir şart yapmış olmaktadır.
4- Buhârî'nin Câbir İbnu Abdillah'tan kaydettiği bir hadis, tek parçalı giyeceğin omuz veya belden bağlanması hususunda bir açıklık getirmektedir:

... قَالَ فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ.

"Tek parçanız genişse omuzdan bürünün, darsa belden bağlayın."
Hattâbî gibi bazı âlimler, tek parçalı elbiseye sarınmış vaziyette gördüğü Hz. Câbir'e Resûlullah'ı bu sözlerle müdahaleye sevkeden sebebin, onun kollarını bile hareket ettirmeyecek şekilde vücudunu dıştan sımsıkı sarmış -ki buna sammâ denmektedir[575] olmasını gösterirler. Ancak, Müslim'in bir rivayetinde de beyan edildiği üzere, Resûlullah'ın müdahalesi başka bir sebebe dayanmaktadır: Câbir'in kumaşı dar idi. Bunu omuzdan çaprazvari sarınca, setrü'l-avreti sağlayamamış, Hz. Câbir biraz eğilerek eksiği tamamlama zorunda kalmıştı.
Şu halde, omuzdan sarınmak esas ise de kumaş, darlığı, azlığı sebebiyle yeterince setrü'l avrete imkan tanımayacaksa bunu belden bağlayarak, örtünmesi gereken yerlere tam örtmek gerekmektedir.
5- Mevzûnun daha iyi anlaşılması için iki noktanın ek bilgi olarak bilinmesi gerekmektedir:
***** Tek parça ile tesettür bahislerinde örtünmek, sarınmak, bağlamak, çaprazlamak gibi farklı kelimelerle ifade ettiğimiz "giyinme" şekilleri, hadis metinlerinde de farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Bunlar yerine göre değişik ma'nâlara gelir ise de sadedinde olduğumuz bâbta aynı ma'nâda kullanılmıştır. Sözgelimi müştemil, müteveşşih, muhalif kelimelerinin Nevevî, aynı ma'nâyı taşıdıklarını belirtir. Yani bunlar müttezir'in aksine omuzdan itibaren örtünmeyi ifade ederler. Müttezir ise belden aşağıyı örten ma'nâsına gelir. Tercümede çaprazlama bağlama diye ifade ettiğimiz bağlama tarzını -ki böyle bağlayana muhâlif denmektedir- şârihler şöyle tarif ederler: "Sağ omuza atılmış olan kumaşın ucunu sol kolun altından geçirir, sol omuz üzerine atılmış olan diğer uç da sağ kolun altından geçirilir ve bu iki uç, göğüs üzerinde düğümlenir..."
Şevkânî bu meselede esasın, kumaşı sadece bele bağlayarak omuzları açık bırakmamak bilakis aynı kumaşı hem ridâ olarak bel-omuz arasını, hem de izar olarak beldiz arasını örtecek tarzda bağlamanın teşkil ettiğini belirtir.
***** Mevzumuzu tamamlayacak son nokta şudur: İslâm bir musalli için normal olarak üç parçalı bir kiyafet derpîş eder:
***** Serpuş; başörtüsü. Burada sünnete uyanı, sarıktır.
***** Ridâ: Omuzdan bele kadar olan giyecektir.
***** İzar: Belden aşağıyı örtecek giyecek. Bunun vücud hatlarını dışarı vurmayacak genişlikte olması esastır, sünnete uyan şalvardır.
İslam teferruâtta ısrar etmez, esas olan farz'ın yerine gelmesidir. Buna riayet edildikten sonra, millîmahallî gereklere, ferdî imkân ve zevklere göre teferruâta müsâmaha gösterir.
İslâm'ın kıyafet telakkisini Libas'la ilgili bölümün UMUMÎ AÇIKLAMA kısmında geniş şekilde tahlil edeceğiz.[576]

.11. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قال رسُولُ اللّهِ #: َ يَقْبَلُ اللّهُ صَ◌َةَ الحَائِضِ إ َّ بِخِمَارٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

11. (2687)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah hayız görenin (kadının) namazını başörtüsüz kabul etmez."[577]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen hâiz (hayız gören) kelimesiyle bülûğ yaşına ermiş kadın kastedilmiştir, hayız görmekte olan değil. Bu açıklamaya gerek duyulmuştur, çünkü hâiz kelimesi normalde namazdan menedilmiş olan hayız halindeki kadın için kullanılır. Aliyyü'l-Kârî'nin Mirkat'daki kaydına göre: "Daha doğrusu, bu kelime ile hayız görme tabiatında olanlar kastedilmiştir, tâ ki, kız çocukları da hükme dahil olsun. Zira kız çocuklarının kıldığı namazların muteber olması için başlarını örtmeleri şarttır."
2- Hımâr, başı örten her şeydir. Cinsi, şekli, uzunluğu mühim değildir, yeterki şer'in derpîş ettiği örtünmeyi sağlasın.
"Avret" meselesinde hür ve köle ayırımı yapmayıp, ikisini aynı hükme tâbi tutan Ehl-i zâhir için bu hadis delil olmuştur, çünkü hüküm hiçbir kaydı şâmil olmaksızın mutlak gelmiştir. Ebû Hanîfe, Şâfiî vs. ulemanın da dahil

olduğu cumhur, hür ile köle kadın arasında tefriki esas alır ve câriyenin avretini, erkeklerde olduğu üzere göbekle diz arası olarak belirlerler. İbnu Abdiberr el-İstizkâr'da belirttiği üzere İmam Mâlik: "Câriyenin avreti saç hariç hürre'ninki gibidir" der. Ancak Irakî Şerhu't-Tirmizî'de: İmam Mâlik'ten meşhur olan rivayete göre, câriyenin avreti erkeklerin avreti gibidir demiştir.[578]

12. وعن عبيد الله بن الأسود الخولى، وكان في حجر ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها زوج النبي # قال:]كَانَتْ مَيْمُونَةُ تُصَلِّى فِي الدِّرْعِ الْوَاحِدِ وَالخِمَارِ لَيْسَ عَلَيْهَا إِزَارٌ[. أخرجه مالك .

12. (2688)- Ubeydullah İbnu'l-Esved el-Havlânî -ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Meymûne (radıyallahu anhâ)'nin terbiyesinde idi anlatıyor: "Meymûne (radıyallâhu anhâ) üzerinde izar olmaksızın tek entari (dır') ile başörtüsü giyinmiş olduğu halde namaz kılardı."[579]

AÇIKLAMA:

1- Mücâhid, kadınların normal olarak dört parça giysi içerisinde namaz kılması gerektiğini söylemiştir:
***** Entari(dır' = kadınlarda omuzdan bele kadar olan kısmı örten giysi).[580]
***** Başörtüsü (hımâr).
***** Cübbe (Milhafe = en üste giyilen şey).
***** Etek (izar = Belden aşağıya giyilen şey).
Ancak bu ferdî bir görüştür. Cumhur kadınların en az iki parça giyerek namaz kılmasını vâcib olduğunu söyler: Entari ve başörtüsü, yeter ki entari topukları da örtecek kadar uzun olsun. Hatta, tepeden tırnağa kadar örtecek genişlikte tek bir parçanın içinde kılınacak namazın caiz olacağı belirtilmiştir, yeter ki şeriât-ı garrâmızın derpîş ettiği tesettür sağlanmış olsun.
Ancak çoğunluk, kadınlarda da normal namaz kıyafetinin üç parçadan ibaret olduğunu söylemiştir: "Başörtüsü (hımâr), entari (dır'), ve etek (izar).
2- Sadedinde olduğumuz rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri muhterem validemiz Meymûne (radıyallâhu anhâ)' nin uzunca bir entari ve başörtüsü ile namaz kıldığını belirtmektedir. Böylece, "kadınların dört parça giyerek" veya "üç parça giyerek" namaz kılması gerekir" şeklindeki hükümlerin vecîbeyi değil, istihbâbı ifade ettiği görülmüş olmaktadır.[581]

13. وعن محمد بن زيد بن قنفذ عن أمه:]أَنَّهَا سَأَلَتْ أُمّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها مَاذَا تُصَلِّى فِيهِ المرأَةُ مِنَ الثِّيَابِ؟ فقَالَتْ: تُصَلِّى فِي الخِمَارِ وَالدِّرْعِ السَّابغِ إِذَا غَيَّبَ ظُهُورَ قَدَمَيْهَا[. أخرجه مالك وأبو داود .

13. (2689)- Muhammed İbnu Zeyd, İbnu Kunfuz'un annesinden yaptığı nakle göre, annesi Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ)'ye
"Kadın, hangi giysiler içerisinde namaz kılmalı?" diye sormuştur. O da:
"Başörtüsü ve ayağın üzerini örtecek kadar uzun entari içerisinde!" diye cevap vermiştir."[582]

AÇIKLAMA:

1- Daha önceki hadisten fazla olarak burada kadın entarisi ile ilgili bir açıklamaya yer verilmiştir. Entarinin (yani dır'ın) ayağın sırtını örtecek kadar uzunlukta olması gerekmektedir. Bu kadar uzun entariye sâbiğ dendiği rivayette belirtilmiştir.
2- Bu rivayete göre, kadın, namazda ayaklarını da örtmelidir. Nitekim İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed hazretleri böyle hükmetmişlerdir. Ancak Ebû Hanîfe hazretleri kadınlarda ayağın sırtını avret kabul etmez, namazda açık olması namazın sıhhatine mâni değildir.
3- Namazda kadınların kapanması gereken yerleri hususunda âlimler arasında bazı ihtilaflar olmuştur. Bunu Hattâbî, Ebû Dâvud Şerhi'nde şöyle özetler:
"...Evzâî ve Şâfiî: "Eller ve yüz hariç her tarafını örter" demiştir." Bu hüküm İbnu Abbâs ve Atâ'dan da mervîdir. Ebû Bekr İbnu Abdirrahmân İbni'l-Hâris İbni Hişâm der ki: "Kadının her tarafı avrettir, tırnakları bile.
"Mâlik İbnu Enes der ki: "Kadın namaz kılarken saçı veya ayaklarının sırtı açılacak olursa, vakti içinde namazı iade eder."
Ashâb-ı Re'y (Hanefîler): "Kadın namaz kılarken başının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa veya uyluğunun dörtte veya üçte biri açılacak olursa, veya karnının dörtte biri veya üçte biri açılacak olursa namazı

bozulur. Bu söylenen miktardan daha az bir kısım açılırsa bozulmaz. Bunu tahdidde, aralarında ihtilaf mevcuttur. Bazısı yarısı demiştir. Ancak tahdidi koyarken, ileri sürdükleri miktarı dayandırdıkları (rivayetten gelen) bir asıl bilmiyorum. Sadedinde olduğumuz hadiste "kadının bedeninden bir şey açılırsa kıldığı namaz sahih olmaz." diyenlere delil vardır. Zira hadiste, "ayağın üzerini örtecek kadar uzun olursa..." denmektedir. Yani açık bir ifade ile kadının namazının câiz olması için, âzâlarından hiçbir şeyin görülmemesi şartı koşulmuş olmaktadır."[583]

14. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]صَلَّى رسولُ اللهِ # في خَمِيصَةٍ لَهَا أعْلاَمٌ، فَنَظَرَ إلى أعْلاَمِهَا نَظْرَةً فقَالَ: اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هذِهِ إلى أبِي جَهْمِ ابْنِ حُذَيْفَة وائتُونِي بِأنْبِجَانِيَّتِهِ، فإنَّهَا ألْهَتْنِي آنِفاً عَنْ صَلاَتِى[. أخرجه الستة إلا الترمذي.وفي رواية مالك وأبى داود:]كُنْتُ أنْظُرُ إلَيْهَا وَأنَا في الصَّلاَةِ فَأخَافُ أنْ تَفْتِنَنِي[.»الأنْبِجَانِيَّةُ«: كساء له خمل، وقيل هو الغليظ من الصوف.ومعنى »ألْهَتْنِي«: شغلتنى.وقوله »آنفاً«: أى الآن.

14. (2690)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), üzerinde çizgiler olan hamîsa kumaşı üzerinde namaz kılmıştı. (Namazdan sonra) çizgilere bir göz attı ve:
"Bu hamîsa'yı Ebû Cehm İbnu Huzeyfe'ye götürün, onun enbicâniye'sini getirin. Zîra bu beni az önce namazda meşgul etti" buyurdu."[584]
Muvatta ve Ebû Dâvud'un bir rivayetinde (Resûlulah) şöyle buyurmuştur: "Ben namazda iken (dikkatimi çekti) ona baktım, bende fitne hasıl edeceğinden korktum."[585]

AÇIKLAMA:

1- Hamîsa üzeri çizgili dört köşe bir kumaş, ibrişim veya yünden mamuldür.
2- Enbicâniyye: Sert, çizgisiz sade bir kumaş. Bu ismi, kumaşa, Suriye'deki Enbicân adındaki beldeye nisbeten vermişlerdir. Çünkü kumaş orada imal ediliyordu.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kumaşı Ebû Cehm'e göndermesi, onun hediye etmiş olmasındandır. Hadisin Muvatta'daki rivayetinde bu husus belirtilmiştir. İbnu Battâl, Resûlullah'ın Ebû Cehm'den hamîsa'ya mukabil enbicâniyye kumaşı istemesini, hediyyesini beğenmeme sebebiyle iade ettiği zannına düşerek üzülmesini önlemek için yaptığını belirtir. Namazda meşgul edici bir kumaşı ona göndermesi, bunu ona muvafık bulduğu için değildir. Ebû Cehm'in bu kumaşı seccade olarak değil, başka maksadlarla kullanacağını bildiği içindir. Nitekim Utârid'in gönderdiği bir elbiseyi giymeyi mahzurlu bulduğu için Hz. Ömer'e göndermiş, sonra da "Ben onu sana giyesin diye göndermedim" açıklamasını yapmıştır.
4- HADİSTEN ÇIKARILAN FEVÂİD VE HÜKÜMLER
***** Resûlullah namaz meselesine çok ehemmiyet vermiştir.
***** Namazda zihni meşgul eden herşey mekruhtur.
***** Sûretlerin ve görünen eşyaların sadece sıradan insanlara değil, temiz kalplere, yüce ve pâk ruhlara bile tesiri vardır.
***** Çizgili kumaştan mamul elbise giyilebilir, içinde namaz kılınabilir.
***** Kalbi tâat ve tefekkürden alıkoyacak dünyevî, gereksiz meşguliyetler terkedilmelidir.
***** Mescidleri ve bilhassa kıble cihetini, zihni dağıtacak şekilde tezyin mekruhtur.
***** Dostlar arasında hediyeleşmek meşrûdur.
***** Namazda zihnin başka bir şeyle meşguliyeti, namaz sıhhatını kaldırmaz, çünkü çizgiler Resûlullah'ı meşgul etmiş, buna rağmen namazı iade etmemiştir.
***** Zihni meşgul edip huşû ve huzûdan uzaklaştırıcı şeylere de fitne denebilir.[586]

15. وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أُهْدِىَ لِرسُولِ اللهِ # فَرُّوجٌ مِنْ حَرِيرٍ فَلَبِسَهُ فَصَلَّى فِيهِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَزَعَهُ نَزْعاً شَدِيداً كَالْكَارِهِ لَهُ وَقالَ: لاَ يَنْبَغِى هذَا لِلْمُتَّقِينَ[. أخرجه النسائى.»الفَرَّوجَ«: بالتخفيف القباء الذى له شق من خلفه .

15. (2691)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ipekten mamul bir kaftan hediye edildi. Kaftanı giyip içinde namaz kıldı. Sonra namazdan ayrılıp hemen kaftanı şiddetle çıkarıp attı, sanki kaftandan gayr-ı memnundu:
"Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor!" dedi."[587]

AÇIKLAMA:

1- Ferrûc arkadan veya önden yırtmaçlı giyecek; kaftan diye tercüme ettik. Resûlullah'ın bunu bidayeten giymesi, hadisenin ipeğin tahriminden önceye ait olma ihtimalini doğurmuştur. Bununla beraber, tahrimden sonra olma ihtimaline binaen kumaşın saf ipek değil, ipek karışımı bir dokuma olabileceği söylenmiştir. Çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yasaktan sonra ipek giyeceği düşünülemez. Tahrimden önce olması halinde, çıkarıp atması, Efendimizin mizâcen ipekten hoşlanmadığını gösterir ki bu fıtrî istikrah, ilâhî yasaklamaya tam bir uyum ifade eder. Ancak tahrimden önceye ait olduğunu te'yid eden bir rivayet'i Müslim, Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydeder: صَلّى فِى قِبَاءٍ دِيبَاجٍ ثُمَّ نَزَعَهُ وَقَالَ نَهَانِى عَنْهُ جِبْرِيلُ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ipek bir kaftan içinde namaz kıldı, sonra çıkardı ve: "Cebrâil bundan beni menetti" dedi.
Ayrıca: "Bu, muttakîlere muvafık düşmüyor" sözü de tahrimden önceye ait olduğuna delildir, çünkü ilâhî haram karşısında muttakî olanla olmayan arasında fark kalmaz, kimseye muvafık düşmez.
Muttakî ile müslümanın kastedilmesi de muhtemeldir. Bu durumda, nehiy sebebiyle çıkarmış olabilir ve bu hadise ipekle ilgili nehyin başlangıcını teşkil eder. Bu yorum takarrur ettiği takdirde "ipeklinin içinde namaz câizdir" diye verilen fetvanın hükmü kalkar.
Hadisenin tahrimden sonra olması halinde cumhura göre namaz câizdir, ancak tahrimen mekruhtur. İmam Mâlik "vaktinde iade edilmeli" demiştir.[588]

16. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]صَلّى رَسُولُ اللهِ # في ثوْبٍ وَبَعْضُهُ عَليَّ[. أخرجه أبو داود.وله عن ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها مثله .

16. (2692)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ucu beni örtmekte olan bir kumaşın diğer ucuyla örtünerek, içinde namaz kıldı."[589]

AÇIKLAMA:

Bu rivayeti açıklayıcı bir hadis Müslim'de kaydedilmiştir. Hz. Âişe orada şöyle anlatır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin, ben yanı başında hayızlı halde dururken namaz kılardı. Bu sırada üzerimde bir örtü bulunurdu ki bu örtünün bir ucu da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üzerinde olurdu."
Fukaha, bu hadiste hayızlının yanında namaz kılmanın câiz olduğuna, hayızlının elbisesinde kan veya necâset lekesi olmadığı takdirde bu elbisenin temiz olduğuna delil görmüştür.
Keza, hadisten, bir kumaşın bir kısmı birinin üstünde olduğu halde, diğer kısmını üzerinde taşıyan kimsenin namaz kılmasının câiz olduğu hükmü çıkarılmıştır.[590]

NAMAZIN DÖRDÜNCÜ ŞARTI: NAMAZ KILINAN YERLER

1. عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ جَدَّتَهُ مُلَيْكَةَ دَعَتْ رَسولَ اللهِ # لِطَعَامٍ صَنَعَتْهُ فَأكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قالَ: قُومُوا فَأُصَلِّيَ لَكُمْ. قالَ أنَسٌ: فَقُمْتُ إلى حَصِيرٍ لَنَا قَدِ اسْوَدَّ مِنْ طُولِ مَا لَبِسَ فَنَضَحْتُهُ بِمَاءٍ، فقَامَ عَلَيْهِ وَصَفَفْتُ أنَا وَالْيَتِيمُ وَرَاءَهُ وَالْعَجُوزُ مِنْ وَرَائِنَا فَصَلّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ انْصَرَفَ[. أخرجه الستة .

1. (2693)- Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, büyükannesi Müleyke (radıyallâhu anhâ) hazırladığı bir yemeğe Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı davet etti. (Efendimiz şeref vererek) yemekten yediler. Sonra:
"Kalkın size namaz kıldırayım!" buyurdular. Enes (radıyallâhu anh) der ki:
"Ben uzun müddettir kullanılmaktan kararmış olan hasırımızı getirdim, üzerine su çiledim. Aleyhissalâtu vesselâm üzerinde namaza durdu. Ben ve yetim, arkasında saf yaptık, yaşlı (annem) de bizim arkamızda durdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize iki rek'at (nafile namaz) kıldırıp, sonra ayrıldı."[591]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer'in hadisle ilgili uzunca bir açıklamasının neticesini kaydetmek isteriz: Burada Hz. Enes'in büyük annesi olarak gözüken Müleyke, annesi Ümmü Süleym'in adıdır. جَدَّتُهُ kelimesinin sonundaki zamirin mercii Enes değil, hadisin râvisi ve aynı zamanda Enes'in yeğeni olan İshâk'dır. (Enes'in anne bir kardeşi Abdullah'ın oğlu İshâk; İshâk İbnu Abdillah İbnu Ebî Talha. Ebû Talha, Ümmü Süleym'in ikinci kocası ve Enes'in babalığıdır.)[592]
2- Buhârî, hadisi önce hasır üzerinde namaz başlığı taşıyan bir bâbta kaydeder. Hadiste yer alan fıkhın çokluğu sebebiyle başka bâblarda da kaydeder. Müellifimiz İbnu Deybe de bu hadisi namaz kılınan yerlerle ilgili bir bâbta kaydederek, hasır üzerinde namaz kılınabileceğini belirtmiş olmaktadır. Hasır, hurma lifi ve benzeri şeylerden yapılan yaygıya denmektedir. Tabir dilimizde aynen mevcuttur. Humra denen bir başka yaygı daha var, o da hasır gibi hurma lifi ve benzeri şeylerden dokunmaktadır. Ancak, bu küçüktür, namaz kılan kimsenin daha ziyade secde mahalline, yüz ve elleri sıcak ve soğuğa karşı korumak maksadıyla konmaktadır. Eğer bu örgü insan boyunda ve daha büyük olursa ona hasır denmektedir. Hattâbî'nin ifadesiyle, bunların her ikisi de dilimizde seccâde dediğimiz şeyin bir nev'idir.
3- Hasır, hurma vs. üzerinde namaz kılınacağını te'yid eden rivayetlere sadedinde olduğumuz bâblarda yer verilmesi, seleften bazılarında görülmüş olan ferdî titizliklere karşı delil getirmek gayesini gütmelidir. Nitekim İbnu Battâl, Ömer İbnu Abdilaziz (rahimehullah)'in humra üzerine toprak yayıp onun üstüne secde ettiğini belirtmektedir. Onun bu davranışı, tevâzu ve huşûda mübâlağaya hamledilmiş ve hasır, humra gibi başka eşyaların -temiz olmaları kaydıyla- üzerinde namaz kılınabileceğine hükmedilmiştir. Urve İbnu Zübeyr ve başka bazılarının da yerden başka bir şey üzerine secde etmeyi mekruh addettikleri rivayet edilmiştir. Bu rivayetlere Mescid-i Nebevî'nin içerisine Resûlullah zamanında hiçbir sergi konmamış olması ilave edilince, herhangi bir yaygının üzerinde namaz kılınabileceği, yeryüzü cinsinden başka bir şey üzerine de secde edileceği hususunda Resûlullah'tan örneklerin rivayet edilme gereği anlaşılır.
4- Hasıra su çilenmesini âlimler onu yumuşatmak, sertliğini azaltmak için diye îzah ederler. "Temizlemek için" diyen de olmuşsa da muteber addedilmemiştir. Zîra "Hasır aslen temizdir, temizlenmeye muhtaç necâseti olsa su serpmekle temizlik hâsıl olmaz" denmiştir.
5- Enes'in beraberindeki yetimin Dümeyre olduğu kabul edilmiştir. Hüseyn İbnu Abdillah İbnu Dümeyre'nin dedesi.
6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD
***** Düğün için bile olsa hatta bir kadın bile yapsa davete icabet gerekir, yeter ki fitneden emin olunsun.
***** Davet yemeğinden yenmelidir.
***** Evlerde cemaatle nafile namaz kılınır.
***** Resûlullah namazın fiillerini bizzat gösterip ev halkına öğretmek istemiş gibidir. Bu gereklidir, çünkü, kadınlar mescidde geri tarafta oldukları için bir kısım teferruâtı göremezler.
***** Namaz kılınacak yerin temizlenmesi gerekir.
***** Çocuk, büyüklerle yan yana saf yapabilir.
***** Kadınlar, erkeklerin safının gerisinde yer alır.
***** Kadın yalnız ise tek başına müstakil saf yapar.
***** Gündüz nafilesi iki rek'at olabilir.
***** Mümeyyiz çocuğun abdesti ve namazı sahihtir.
***** Nafile namazda münferid kılmanın efdal olacağına dair gelen rivayetler; bunda ta'lim maksadı olmama durumuna mahsustur. Öğretme maksadı işin içine girerse cemaat halinde efdaldir, hususan Resûl-i Ekrem hakkında.[593]

2. وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رسُولُ الله # يُصَلّى وَأنَا حِذَاءَهُ حَائِضٌ، وَرُبَّمَا أصَابَنِى ثَوْبُهُ إذَا سَجَدَ، وَكانَ يُصَلّى عَلى الخُمْرَةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.»الخُمْرَةُ«: هى مايضع عليه الرجل وجهه في سجوده من حصير، أو نسيجه خوص ونحوه من الثياب، وقد يطلق على الكبير من نوعها.

2. (2694)- Hz. Meymûne (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ben hayızlı halde tam hizasında dururken, namaz kılardı. Secde ettiği vakit bazan elbisesi bana değerdi. Humra üzerinde namaz kılardı."[594]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili bazı açıklamalar önceki rivayetin açıklamasında geçmiştir, humra kelimesiyle ilgili olan gibi.

2- Bu rivayet öncelikle, hayızlı kadının yanında namaz kılınabileceğini, namaz kılarken elbisenin hayızlıya değmesinde herhangi bir kerâhet bulunmadığını belirtmektedir.[595]

3. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ # في شِدَّةِ الحَرِّ، فإذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أحَدُنَا أنْ يُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ ا'رْضِ بَسَطَ ثَوْبَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ[. أخرجه الخمسة .

3. (2695)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz çok sıcak günlerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kılardık. Birimiz alnını sıcak sebebiyle yere koyamayacak olsa, giysisini serer onun üzerine secde ederdi."[596]

AÇIKLAMA:

Hadis, sıcak veya soğuğa karşı namaz kılanla yer arasına bir hâil kullanılmasının cevazına delil olmaktadır.
Hattâbî hadisle ilgili şu açıklamayı sunar: Bu meselede ulema ihtilaf etmiştir. Fukaha'nın büyük ekseriyeti bunun câiz olduğuna hükmetmiştir.[597]
Şâfiî ise: "Elbisenin kenarına secde kifayet etmez, tıpkı sarığın kıvrımı üzerine yapılacak secdenin kifayet etmemesi gibi. Hz. Enes'in rivayetinde, giymediği bir şeyin yere serilmiş olması muhtemel gözükmektedir" demiştir.
Şu halde Şâfiî hazretleri, hadiste kastedilen giysinin "namaz kılan kimsenin üzerindeki elbise olmayıp, musalliden ayrı bir kumaş" olduğuna kânidir. Beyhakî, bu te'vili bir başka rivayetle te'yid eder. İsmâilî'nin kaydettiği bu rivayette: "...Birimiz çakılı eline alır, sağına bırakıp üzerine secde ederdi" denmektedir. Beyhakî bu rivayeti kaydettikten sonra: "Musalliye bitişik olan bir şeyin üzerine secde caiz olsaydı uzun zamana mal olan çakıl soğutma işine tevessüle ihtiyaç duyulmazdı" der. Beyhakî'nin bu açıklamasına: "Çakıl soğutan kişinin üzerindeki elbisede tesettürü sağladıktan sonra, bir de secdeye imkan sağlayacak fazlalık bulunmamış olabileceği ihtimali" ileri sürülerek cevap verilmiştir.
Hadisten, namaz sırasında az bir amelle huşûya riayet edilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Çünkü, elbisenin ucuna secde etmeleri, yerin harareti sebebiyle ârız olacak teşvişi önlemek içindi. Hadisin zâhirinden anlaşılan budur.[598]

4. وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: صَلُّوا في مَرَابِضِ الْغَنَم فإنَّهَا مُبَارَكَةٌ، وَ َ تُصَلُّوا في عَطَنِ ا''بِلِ فَإنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينَ[. أخرجه أبو داود .

4. (2696)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Koyun ağıllarında namaz kılın. Zîra koyunlar mübârek (hayvanlar)dır. Deve damlarında namaz kılmayın, zîra onlar şeytanlardandır."[599]

5. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]نَهَى رَسولُ اللهِ # عَنِ الصَّ َةِ في سَبْعَةِ مَوَاطِنَ: المزْبَلَة، وَالمجْزَرَةِ، وَالمقْبَرَةِ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ، وَفي الحَمَّامِ، وَمَعَاطِنِ ا''بْلِ، وَفَوْقَ ظَهْرِ بَيْتِ اللهِ الحَرَامِ[. أخرجه الترمذي .

5. (2697)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yedi yerde namaz kılmayı yasakladı: "Mezbele (çöplük), meczere (hayvan kesilen yer), makbere (mezarlık), yol geçeği, hammâm, deve damı, Beytullâhi'l-Haram'ın damının üstü."[600]

AÇIKLAMA:

1- Mü'minler için yeryüzü baştan sona mescid kılınmıştır, dilediği yerde Rabbine ibâdet yapabilir. Bununla beraber Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hâiz olduğu bazı mahzurlar sebebiyle bir kısım yerlerde ibâdet yapmayı yasaklamıştır. Yukarıda kaydedilen iki hadiste bu yerler belirtilmektedir.
***** Deve damları: Hadiste me'âtın (ma'tın'ın cem'i) diye geçer. Su kenarlarında develerin ıhıp yattıkları yerlere denir. Ancak hadiste deve damı diye çevirdiğimiz develer için hazırlanan ahırlar kastedilmiştir. Resûlullah deve ağılllarında namaz kılma yasağını develerin "şeytanlardan olma" sebebine bağlamıştır. Öyle anlaşılıyor ki; deve

damları, izahı uzun kaçacak bazı mahzurlar taşımaktadır. Çünkü; Hz. Peygamber, bu çeşit durumlarda meseleyi şeytana nisbetle ifadeye dökerdi.
***** Mezbele, çöplerin, pisliklerin atıldığı yerlerdir. Böylesi yerlerin pis olacağı mâlumdur. Halbuki ibâdet yapılacak makamın temiz olması gerekir.
***** Meczere: Sığır, deve, koyun gibi hayvanların kesildiği yerlerdir. Buralar da kan ve fışkı pisliklerinden halî değildir.
***** Makbere, insan cenazelerinin gömüldüğü yerlere denir. Dilimizde mezarlık da denir. Mezarlıkta namaz meselesinde âlimler ihtilaf eder. Ahmed İbnu Hanbel, "Mutlak olarak haramdır" der. Mezar açılmış olsun olmasın, mezarlığa bir şey serilsin serilmesin, kabir üzeri olsun, münferid ev gibi bir yer olsun, kâfir mezarlığı olsun müslüman mezarlığı olsun birdir, namaz haramdır. Zâhirîler de böyle hükmeder, Şâfiî, temiz bir yerde kılınacak namazın câiz olacağını söyler. Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî, "kabristanda namaz mekruhtur" derler. İmam Mâlik'e göre kerâhetsiz caizdir.
***** Yol geçeği diye tercüme ettiğimiz kâri'atu'ttarîk, yol ortası, daha doğrusu yol demektir. Yolda namaz kılanın kalbi, gelip geçenlerle meşgul olacağından huzur bulamaz, ayrıca gelip geçenlere de yolu daraltarak ezâ vermiş olur. Bu sebeple yolda kılınacak namaz mekruh kılınmıştır.
***** Hammâm: Bu kelime hamîm'den gelir. Hamîm sıcak su demektir. Hammâm sıcak su ile yıkanılan yere denir ise de zamanla sıcak veya soğuk olsun su ile yıkanılan her yere ıtlak olunmuştur. Buralar pislikten halî olmayacağı için hadisin zâhirine göre, mutlak olarak namaz yasaklanmıştır. Ancak ulema çoğunluk olarak, başka karînelerden hareketle temizlik şartıyla hammâmda kılınacak namazın sıhhatine hükmeder, ancak "mekruhtur" der.
***** Beytullâhi'l-Haram'ın damının üstü: Burada namaz kılanın önünde onu örten sâbit bir sütre yoksa namazı sahih olmaz, çünkü o, Beyt'e doğru değil, beyt'in üzerinde namaz kılmıştır. Şâfiî (rahimehullah), Ka'be'nin binasından üçte iki zirâ boyunda bir parçaya yönelenin kıldığı namazın sahih olduğuna hükmeder. Bu görüşe uyan bazı âlimler: Çünkü böyle birisi, bu durumda Allah korusun Ka'be'nin yıkılması halinde arsasına yönelmiş kimse durumundadır, der.
2- Sadedinde olduğumuz Berâ hadisinde: "Koyun ağıllarında namaz kılın" denmekte, sebep olarak koyunların mübârek oldukları gösterilmektedir. Bazı rivayetlerde koyunun bereket yani bereket sahibi olduğu ifade edilmiştir. Bazı şârihler, hadisi şöyle açıklamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Koyunda temerrüd yoktur, zayıf bir mahluktur. Cennet hayvanlarındandır. Onda sekîne vardır. Musalliyi rahatsız etmez, namazını da kesmez. Bereketli bir hayvandır, öyle ise onun kaldığı ağıllarda namaz kılın."
Buradaki emir, vücûb ifade etmez, cevaz ve ruhsat ifade eder.[601]

6. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ # لَعَنَ اللّهُ الْيَهُودَ والنَّصَارى اتَّخَذُوا قُبُورَ أنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ[.
أخرجه الخمسة إ الترمذي.زاد غير أبى داود في رواية عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: »وَلَوْ ذلِكَ بُرِزَ قَبْرُهُ« .

6. (2698)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dediler:
"Allah yahudilere ve hıristiyanlara lânet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler."[602]
Ebû Dâvud'un dışındaki bir rivayette Hz. Âişe'den şu ziyadeye yer verilmiştir: "Eğer bu (endişe) olmasaydı, (Resûlullah'ın) kabri açıkta bulundurulacaktı. Ancak mescid ittihaz edilmesinden korkuldu."[603]

AÇIKLAMA:

1- Burada yahudiler ve hıristiyanlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmekten dolayı lânetlenmektedirler. Lânet, Allah'ın rahmetinden uzak kalmalarını dilemektir. Hadisin bazı vecihlerinde beddua: "Kâtele...", "Allah canlarını alsın..." diye ifade edilmiştir. Bu da aynı ma'-nâya gelir.
2- Hadisin bazı vecihlerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece yahudilere lânet etmiştir. Çünkü tarihte ilk defa onlar peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirmişlerdir.
3- Hıristiyanların peygamberi olan Hz. İsa'nın göğe çekilmiş olması sebebiyle kabri bulunmadığı için, onların kabri mescide çevirmeleri mevzubahis olamayacağı belirtilerek hadiste müşkil olduğu ileri sürülmüştür. Ancak, hıristiyanlar, Tevrat'ı münzel bir kitap olarak benimseyip ona inandıkları için, onda zikri geçen peygamberleri, yahudi an'anesine tâbi olarak tebcîl etmişlerdir. Nitekim müslümanlar da Hz. Muhammed'den önce gelip geçen bütün peygamberleri benimser, ta'zim'de bulunur. Ne var ki, bizim onlara ta'zimimiz belli bir âdâb ve ölçüye tâbidir, onların peygamberler ve kabirleri hakkında düştükleri ifrad ve tefride yer vermeyiz.
4- Bu hadiste beyan edilen yasağın asıl sebebi, müslümanları, peygamberleri hakkında, önceki milletlerin düştüğü bir kısım aşırılıklardan korumaktır. Nevevî şu açıklamayı sunar: "Ulema der ki: "Efendimiz gerek kendi ve gerekse başkasının kabrini mescid ittihaz etmeyi yasaklamıştır. Çünkü, ta'zimde ifrat ve mübâlağaya düşülerek fitneye giriftâr olunmasından korkmuştur." Bu durum, küfre bile götürebilirdi. Nitekim geçmiş

ümmetlerde örneği çokça görülmüştür. Sahâbe-i Kiram (radıyallâhu anhüm) ve Tâbiîn, müslümanların sayıca artması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidini genişletme ihtiyacı hissettiği vakit, ilave edilen kısma Ümmühâtu'l- Mü'minîn hazerâtının (radıyallahu anhünne) hücreleri ve bu meyanda Resûlü Ekrem'in ve iki arkadaşı Hz. Ebû Bekr ve Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in kabirlerini de ihtivâ eden Hz. Âişe'nin hücresi de dahil edildi. Bu kısım, Mescid'in içinde açıkta kaldığı takdirde avam ona karşı namaz kılabilir, yanlış iş yapabilirdi. İşte bu mahzurları önlemek için kabirlerin etrafına yüksek yuvarlak duvarlar inşa ettiler. Sonra da daha dıştan kuzeydeki köşelerinden itibaren başlayıp uçları birleşecek iki münharif duvar çektiler, böylece kimsenin bunları kıblegâh yapmasına imkan verilmemiş oldu. İşte bu ameleye kabri halkın kıblegâh yapma korkusundan tevessül edildiğini, hadis metninde yer alan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin: "Eğer bu endişe olmasaydı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabri açıkta bırakılacaktı, fakat onun da mescide çevrilmesinden korkuldu" sözü göstermektedir."[604]

7. وعن عطاء بن يسار رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللهِ #: اللَّهُمَّ تَجْعَلْ قَبْرِى وَثَناً يُعْبَدُ، اشْتَدَّ غَضَبُ اللهِ عَلى قَوْمٍ اتَّخَذُوا قُبُورَ أنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ[. أخرجه مالك .

7. (2699)- Atâ İbnu Yesâr (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle duâ buyurdular: "Allahım, kabrimi ibâdet edilen bir put kılma" (ve devamla dedi ki): "Nebilerinin kabirlerini mescidler haline getiren bir kavme Allah'ın öfkesi artmıştır."[605]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle, İmam Mâlik mescidlerin içine cenâze defnini mekruh addetmiştir.
Âlimlerden bazıları: "Bu hadis peygamberlerin kabirleri üzerinde secde etmeyi yasaklamaktadır" derken, diğer bazıları da: "Peygamber kabirlerinin, ibâdette yönelinen bir kıble yapılması yasaklanmaktadır" demiştir. Zürkânî: "Bu davranış, kabirleri hakkında yasaklanırsa, diğer hatıraları hakkında daha açık bir yasak olacağı açıktır" der.
İmam Mâlik ve birçok başka âlimler, yahudi ve hıristiyanlara muhalefet için, Bey'atu'r-Rıdvan'ın icra edildiği ağacın yerini aramayı mekruh addetmişlerdir.
Kur'ân-ı Kerîm'de olsun, hadislerde olsun, dünyevî ve uhrevî kurtuluşumuz için daima, Resûlullah'ın getirdiği şeriata ve sünnete ittiba emredilmiştir. Her davranışında rıza-ı ilâhiyi aramak endişesinde olması gereken müslüman için bu irşad yeterlidir. Kendinden istenmeyen şeylere iltifat etmesi, istenip istenmediği meşkûk şeyler hususunda ihtiyatlı davranıp ifrata düşmemesi mü'minlik edebine girer.
Elbette Resûlullah'tan bize intikâl eden maddî hatıralar ve âsâr da nazarımızda muhteremdir, saygımızı eksik etmeyeceğiz. Fakat tâli olan, asl'ın yerini almamalıdır. Herşeye dindeki yerini vermeli, ifrattan ve tefritten kaçınmalıyız.[606]

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقّاً وَارْزُقْنَا اِتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

8. وعن علىّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]نَهَانِى رَسولُ اللهِ # أنْ أُصَلِّى في المَقْبَرَةِ، وَأنْ أُصَلِّى في أرْض بَابِلَ فإنَّهَا مَلْعُونَةٌ[. أخرجه أبو داود.قال الخطابى: في إسناد هذا الحديث مقال، و أعلم أحداً من العلماء حرّم الصة بأرض بابل، فإن صح فيكون على الخصوص لعلىّ رَضِيَ اللهُ عَنْه إنذاراً منه بما لقى من المحنة بالكوفة، وهى من أرض بابل .

8. (2700)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), beni mezarlıkta namaz kılmaktan menetti. Beni Bâbil toprağında da namaz kılmaktan menetti (ve şöyle dedi:) "Zîra orası mel' undur."[607]
Hattâbî der ki: "Bu hadisin senedinde zayıflık olduğu söylenmiştir. Ben âlimlerden kimseyi bilmem ki Bâbil toprağında namaz kılmayı yasaklamış olsun. Hadis(in Resûlullah'a nisbeti) sahih ise, bu yasak sadece Hz. Ali'nin şahsıyla ilgilidir; böylece, onu Kûfe'de maruz kaldığı mihnete (sıkıntılı hadislere) karşı uyarmak istemiştir. (Malum olduğu üzere) Kûfe, Bâbil diyarındadır."[608]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili Hattâbî'nin mühim bir açıklamasını müellifimiz İbnu Deybe hadisin akabine hemen koymak ihtiyacını duymuştur. Biz de, açıklama kısmında kaydedebileceğimiz bu metni, müellifimizin tertibine uyarak, hadisin arkasından hemen kaydettik. İbnu Deybe'nin açıklamayı koyma ihtiyacı, kanaatimizce, hadiste dinimizin umumi bir prensibine ters düşen bir hükmün yer almasıdır. Şöyle ki İslâm dîni, temiz olmak kaydıyla yeryüzünün her tarafını mescid ilan etmiştir. Resûlullah: جُعِلَتْ لِىَ اَرْضُ مَسْجِداً وَطَهُوراً "Küre-i arz benim için mescid ve temiz kılındı." buyurmuştur. Daha önceki hadislerde hammâm ve makbere gibi bazı noktaların istisnâ edilmesi, bu umumî hükmü zedelemez. Zira oralar, pis olmaları sebebiyle yasaklanmıştır. Halbuki sadedinde olduğumuz hadiste Bâbil diyarı'nın tamamı namazdan yasaklanmış olmaktadır. Mu'cemu'l-Büldân Bâbil denince Kûfe civarının ve hatta Irak diyarının kastedildiğini belirtir. Şu halde burası, mahdud bir nokta olmaktan ziyâde Tûfan'dan sonra Hz. Nûh'un ateş aramak üzere gemiden inip yerleştiği, ahfadının da köyler, şehirler kurarak imar edip, hâkimiyet kurduğu geniş bir sahadır. Sihirle meşguliyetleri şöhret bulan bu yerin Kur'ân'da zikri geçer.
Yani İbnu Deybe, bu geniş diyarda namaz kılmanın yasaklanmayacağını belirtmek ister. Nitekim Ashâb'ın sağlığında Bâbil diyarı fethedilmiş, pek çok sahâbî oralara cihad, tedris, ticâret, me'muriyet gibi çeşitli maksadlarla gitmiş, yerleşmiş ve namaz kılmıştır.
Hattâbî, İbnu Deybe'nin iktibas ettiği ve tercümesini kaydettiğimiz açıklamasını Ebû Dâvud, Şerhi'nde şöyle devam ettirir "...Bu hadise, ondan daha sahih olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözü muâraza eder: "Küre-i arz bana mescid ve temiz kılındı." Sadedinde olduğumuz rivayet -şayet sâbitse- şu ma'nâyı ifade etmektedir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bâbil diyarını ikâmet etmek üzere vatan ve yerleşim yeri seçmeyi yasaklamış olmalıdır. Yani orada yerleşmesi halinde, oradaki namazı mevzubahis olacak(ına göre namazın yasaklanması orada ikâmetin yasaklanması olur.) Üstelik bu yasak sadece Hz. Ali hakkında vârid olmuştur. Nitekim hadis metninde نَهَانِى "...beni yasakladı" demekte (ve herkese şâmil bir yasak olmadığını ifade etmekte)dir. Belki de bu, Resûlullah'tan kendisine (Hz. Ali'ye), Kûfe'de maruz kaldığı mihnet'e (fitnelere, belalara) karşı bir inzar (ve uyarı)dır. Kûfe ise, Bâbil toprağıdır. Hulefâ'-i Râşidîn'den hiç biri, O'ndan önce, Medîne'yi terkedip oraya intikal etmemişti."
İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetinde Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin Bâbil harabeleriyle karşılaşınca orayı geride bırakıncaya kadar namaz kılmadığı belirtilir. Ayrıca Hz. Ali'nin مَا كُنْتُ صَلّىَ فِي اَرْضٍ خَسَفَ اللّهُ بِهَا "Ben Allah'ın yere batırdığı bir yerde namaz kılmam" dediği ve bunu üç kere tekrar ettiği rivayet edilmiştir. Buradaki "yere batırma (hasf)"tan murad Cenâb-ı Hakk'ın Nahl sûresi'nde haber verdiği semavî musibettir: "Kendilerinden evvelkiler de fâsid planlar kurmuşlardı. Sonunda Allah, onların binalarını tâ temellerinden (yıkmayı) diledi de üstlerindeki tavan tepelerine göçdü..." (Nahl 26). Müfessirler bu âyette Bâbil'deki pek sağlam ve mu'azzam binalar kuran Nemrud İbnu Ken'ân'ın başına gelen belanın kastedildiğini belirtirler. Yapılan binalar beşbin zirâ yüksekliğine ulaştığı halde Cenâb-ı Hakk tepelerine yıkarak yerle bir etmiştir.[609]

9. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رَسولُ اللّهِ # يُسَبّحُ عَلى ظَهْرِ رَاحِلَتِهِ حَيْثُ كانَ وَجْهُهُ وَيُومِى بِرَأسِهِ، وَكانَ ابنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ[. أخرجه الستة.زاد في أخرى لمسلم: »كانَ # يُسَبّحُ عَلى ظَهْرِ الرَّاحِلَةِ وَيُوتِرُ عَلَيْهَا، غَيْرَ أنَّهُ يُصَلّى عَلَيْهَا المكْتُوبَةَ« .

9. (2701)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm) bineğinin üzerinde iken yönü hangi istikâmette olursa olsun tesbih ediyor, (nafile namaz kılıyor, rükû ve secde içinde) başıyla imada bulunuyordu. İbnu Ömer de böyle yapıyordu."[610]
Müslim'de gelen diğer bir rivayette İbnu Ömer şu ziyadeyi yapar: "Aleyhissalâtu vesselâm, bineğin sırtında tesbihte (nafile namazda) bulunur ve vitir kılardı, fakat farz namaz kılmazdı."[611]

10. زاد أبو داود في أخرى:]كانَ # إذَا أرَادَ أنْ يَتَطَوَّعَ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ بِنَاقَتِهِ، ثُمَّ كَبَّرَ، ثُمَّ صَلّى حَيْثُ وَجَّهَهُ رِكَابُهُ[.»التَّسْبِيحُ«: هاهنا صة النافلة .

10. (2702)- Ebû Dâvud bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Aleyhissalâtu vesselâm nafile namaz kılmak isteyince, devesini kıbleye çevirir, sonra iftitah tekbiri getir(erek) namaza başlar, sonra bineği nereye yöneltirse yöneltsin, namazını kılardı."[612]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis, Resûlullah'ın yolculuk sırasında takip ettiği namaz âdâbından bazılarına yer vermektedir. Şöyle ki:

***** Aleyhissalâtu vesselâm bineğin üzerinde nafile ve vitir namazlarını kılmıştır.

***** Farz namazları kılmamıştır.

***** Bu namazlara başlarken bineğini kıbleye çevirmiş ise de, iftitah tekbirinden sonra yolun durumuna göre, hayvan hangi istikamete dönerse dönsün, onun yürüyüş istikametine yönelmiş olarak namazını devam ettirmiş, yönün kıbleye gelmesi için herhangi bir gayrete girmemiştir.

***** Binek üstündeki namazların rükû ve secdelerinde başıyla imayı esas almıştır.

***** Hadis İbnu Ömer'in de böyle yaptığını haber verir.

2- Başla ima'dan maksad şudur: Namazda rükû'ya ve secdeye işaret etmek üzere başı eğmektir. Bu ayakta yapılabileceği gibi, oturarak da yapılabilir. Ulema bunun cevazında ittifak eder. Fakihler secdeye delâlet eden ima'da başın, rükû'ya delâlet eden imaya nazarın daha fazla eğilmesi gerektiğini belirtirler. Böylece bedel'in asl'a muvafık olacağını söylerler.

İma ile alakalı olarak şunu da belirtelim: Hastalık, korku gibi özür halinde yatarak da ima caiz görülmüştür, ancak bir şeye dayanarak ayakta yapılması mümkün olan bir ima, yatarak yapılamaz, caiz değildir.

3- İbnu Battâl, farz namazın özür hali olmadan hayvan üzerinde kılınamayacağı, hayvandan inmenin şart olduğu hususunda ulemanın icma ettiğini belirtir.

4- Sadedinde olduğumuz hadiste tesbih'le nafile namaz kastedilmiştir. Aslında tesbih sübhânallah demektir. Namazda bu kelimenin çokca zikri sebebiyle namaz tesbih olarak isimlendirilmiştir. Bu bir şeyin, onun bir kısmı ile isimlendirilmesine bir örnektir. Mamafih bu isimleme için şu yorum da yapılmıştır: "Musalli Allah Teâlâ'ya ibâdeti O'na tahsis etmek sûretiyle tenzih edici olduğu içindir, zaten "tesbih" tenzih demektir."

Tesbih'le farzların değil nafile namazların kastedilmesi şer'i bir örftür.

5- Hayvan üzerinde kılınan nafile namaza başlarken kıbleye yönelme, bütün rivayetlerde gelmemiştir. Bu sebeple, ulema bunu bir vecibe olarak hükme bağlamamıştır. Sadece Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Sevr, Enes'ten gelen rivayet (2702) sebebiyle iftitah tekbiri sırasında kıbleye yönelmeyi müstehab addetmişlerdir.

6- Namazın kısaltılması câiz olmayan yolculuk sırasında hayvan üzerinde namaz kılmanın câiz olup olmadığı hususunda ulema ihtilaf etmiştir. Cumhur caiz olduğuna hükmetmiştir. İmam Mâlik, Sadece namazın kısaltıldığı yolculuklarda caiz olduğuna kânidir. Taberî: "Mâlik'e bu görüşünde uyan bir başkasını bilmem" der. [613]

.11 وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: جُعِلَتْ لى ا'رْضُ مَسْجِداً وَطهُوراً، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّ◌َةُ صَلّى[. أخرجه النسائى .

11. (2703)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Küre-i arz bana bir mescid ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim bir namaz vaktine ulaştımı nerede olursa namazını kılsın."[614]

.12 وعن إبراهيم بن يزيد التيمى قال:]كُنْتُ أَقْرَأُ عَلى أَبِي الْقُرآنَ في السُّدَّةِ، فإِذَا قَرَأْتُ السَّجْدَةَ سَجَدَ، فقُلْتُ: يَا أَبَتِ لِمَ تَسْجُدُ في الطَّرِيقِ؟ فقَالَ: إِنّي سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسولَ اللهِ # عَنْ أَوَّلِ مَسْجِدٍ وُضِعَ عَلى ا'رْضِ، فقَالَ: المِسْجِدُ الحَرَامُ، فقُلْتُ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قالَ: المِسْجِدُ ا'قْصى. قُلْتُ: كَمْ كَانَ بَيْنَهُمَا؟ قالَ: أَرْبَعُونَ عَاماً، ثُمَّ ا'رضُ لَكَ مَسْجِدٌ، فَحَيْثُمَا أَدْرَكَتْكَ الصَّ◌َةُ فَصَلِّ، فإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

12. (2704)- İbrahim İbnu Yezîd et-Teymî (rahimehullah) anlatıyor: "Babamdan mescidin avlusunun kenarında Kur'an öğreniyordum. Bu sırada secde âyeti okumuşsam babam hemen secdeye kapanıyordu. Kendisine:

"Babacığım yolda niye secde ediyorsun?" diye sordum... Dedi ki: "Ben Ebû Zerr (radıyallahu anh)'in şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yeryüzünde inşa edilen ilk mescidin hangisi olduğunu sordum: "Mescid-i Haram" olduğunu söyledi. Ben: "Sonra hangisi?" dedim, "Mescid-i Aksa!" diye cevap verdi. Ben: "İkisi arasında kaç yıl fark var?" dedim. "Kırk yıl!" dedi ve ilave etti: "Arz sana (baştan ayağa) bir

mesciddir, öyleyse nerede namaz vaktine ulaşırsan namazını (orada) kıl, çünkü fazîlet ondadır (namaz vaktinin girdiği ilk andadır)."[615]

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir kısım meselelere dikkat çekmektedir:
1- Namaz, daha önceki hadislerde belirtilen hammâm, kabristan, deve damı gibi bazı istisnâî yerler hariç her yerde kılınabilir, yol da namaz kılınabilecek yerlere dahildir, yeter ki temiz olsun. Başkalarını rahatsız etme durumunda mekruh olduğunu daha önce belirttik (2697 hadis).
2- Muallimle talebe, öğrenme, öğretme sırasında secde âyetlerini okuyacak olurlarsa ilk defa okuyunca secde etmeleri gerekir, müteakip tekrarlarda gerekmez. Bazı âlimler böyle durumda okunan secde âyetleri için hiç secde gerekmeyeceğini söylemiştir.

3-Yeryüzünde ilk inşa edilen mescid Ka'be olmaktadır. Bu hadis şu âyeti tefsir eder: إِنّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ "Şurası muhakkak ki, insanlar için yapılan ilk beyt (ev) Mekke'dekidir (Ka'be)" (Âl-i İmrân 96). Bu âyette, ilk yapılan evle Mekke'deki Ka'be'ye ima olunur ise de, Ka'be olduğu sarahatle söylenmez. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, âyette zikredilen "ev"den maksadın Mekke'deki mescid olduğunu tasrih eder. Yani ilk inşa edilen mabed Ka'be olmaktadır.
Burada akla şöyle bir soru gelebilir: "Acaba âyet-i kerîme, Ka'be'nin aynı zamanda ilk inşa edilen bina olduğunu da imâ etmiyor mu? Bir başka deyişle barınak ma'nâsında beyt (ev) inşâatı Ka'be'den sonra başlamış olamaz mı?" Bunun cevabını, İshâk İbnu Râhûye, İbnu Ebî Hatim ve başkalarının Hz. Ali'den sahih senetle kaydettikleri şu rivayette görmekteyiz: كَانَتِ الْبُيُوتُ قَبْلَهُ وَلَكِنّهُ كَانَ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِعِبَادَةِ اللّٰهِ "Ka'be'den önce de evler vardı. Lâkin, Allah'a ibâdet için ilk yapılan o oldu."
4- Hadiste, ilk yapılan mescid'in Ka'be olduğu, ikinci yapılan mescidin de Mescidü'l-Aksâ olduğu, bu ikisi arasında zaman olarak kırk yıl fark bulunduğu beyan edilmektedir.
Bazı âlimler -ve bu meyanda İbnu'l-Cevzi- Ka'be'yî Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'in inşa ettiğini belirten nâssla (Bakara 127), Mescid-i Aksâ'yı da Hz. Süleyman'ın inşa ettiğini belirten nâssları tarihi açıdan, sadedinde olduğumuz hadisle değerlendirip ortaya çıkan bir müşkile dikkat çeker: "Hz. İbrahim'le, Hz. Süleyman arasında bin yıldan fazla bir zaman farkı olduğu halde hadiste kırk yıl gösterilmektedir.
Bu müşkil, İbnu Hacer'in kaydettiği üzere şöyle cevaplandırılmıştır: "Nâsslarda Ka'be'nin ilk inşa olduğuna ve temelinin atılışına dikkat çekilmiş ise de ne Hz. İbrahim'in Ka'be'yi ilk inşa eden kimse olduğu, ne de Hz. Süleyman'ın Beytu'l-Makdis'i ilk inşa eden kimse olduğu söylenmemiştir. Bilakis, Ka'be'yi ilk defa Hz. Âdem'in inşa ettiğine, sonra onun çocuklarının yeryüzüne dağıldığına dair rivayetler gelmiştir. Öyleyse, bunlardan bazılarınn Beytu'l-Makdis'i yapmış olmaları mümkündür. Sonra Hz. İbrahim, -Kur'ân'ın nâssı ile- Ka'be'yi bina etmiştir." Kurtubî de aynı izaha katılarak: "Hadis Hz. İbrahim ve Hz. Süleyman (aleyhisselâm)'ın adı geçen iki mescidi inşa ettikleri zaman bunları ilk defa inşa ettiklerini ifade etmez. Öyle ise bunların yaptıkları, önceden başkaları tarafından temeli atılmış olan binayı bir yenilemekten ibarettir" der.
Hattâbî de buna yakın bir görüş dermeyan eder: "...Mescid-i Aksâ'nın inşasını ilk yapanların, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'dan önce yaşamış bazı evliyâullah olması muhtemeldir. Bilâhare Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman da onu bazı ilavelerle genişletmiş olmalılar. Bundan dolayı da onun inşası bunlara izafe edilmiştir." İbnu Hacer bu görüşün haklılığına dikkat çeker ve te'yid zımnında, Mescid-i Aksâ'yı Hz. Âdem (aleyhisselâm)' in inşa ettiğine, meleklerin inşa ettiğine, Hz. Nuh (aleyhisselâm)'un oğlu Sâm'ın, Hz. Ya'kûb (aleyhisselâm)'un inşa ettiğine dair rivayetler gördüğünü belirtir. Der ki: "Hz. Âdem veya meleklerin inşa etmiş olmaları halinde diğerlerinin inşası bir yenilemeden ibarettir, tıpkı, Ka'be'de olduğu gibi. Son iki ihtimalin (Sâm ve Ya'kûb'un inşa etmiş olması) doğru olmaları halinde, İbrahim ve Ya'kûb'dan vâki olan asıldır ve te'sisdir, Dâvud'dan vâki olan da bunun yenilenmesidir. Dâvud'un yenileme işi de bir başlama olup, onu Hz. Süleyman ikmâl etmiştir"[616]
Bu görüşü de kaydeden İbnu Hacer, mesele üzerinde İbnu'l-Cevzî'nin tahminini daha makûl görür ve der ki: "Onun görüşüne şehadet eden ve: "Her iki mescidi de inşa eden bâni Hz. Âdem'dir" diye hükmeden kimseyi te'yid eden rivayeti buldum. İbnu Hişâm, Kitâbu't-Tîcân'da der ki: "Hz. Âdem (aleyhisselâm) Ka'be'yi inşa edince Cenâb-ı Hakk Beytu'l-Makdis'e gitmesini ve onu da inşa etmesini emretti. O da gidip onu yaptı ve içinde ibâdet etti. Ka'be'yi Hz. Âdem'in inşa etmiş olması meşhurdur." İbnu Hacer bundan sonra Ka'be'nin Hz. Âdem zamanında Allah tarafından indirildiğini ifade eden bir başka rivayet kaydeder. Katâde'den gelen bu rivayeti de kaydediyoruz: "Allah, Hz. Âdem'in yeryüzüne inmesiyle birlikte Beyt'i de vaz'etti. Hz. Âdem meleklerin seslerini ve tesbihlerini kaydetmişti. Allah Teâlâ kendisine:
"Ey Âdem ben, tıpkı arşımın etrafında tavaf edildiği gibi etrafında tavaf edilecek bir Beyt indirdim, ona sen de git!" dedi. Âdem Hind'e indirilmiş idi. Mekke'ye müteveccihen yola çıktı. Kendisinin adımları -taraf-ı ilâhîden- uzatıldı. Çabucak beyt'e ulaştı ve onu tavaf etti. "Denir ki: Kabe'ye müteveccihen namaz kılınca Allah kendisine

Beytu'l-Makdis'e teveccüh etmesini emretti. (Derhal gelip) orada bir mescid edindi. Zürriyetinden bazılarının kıblesi olması için, içinde namaz kıldı..."
5- Mescidü'l-Aksâ, uzak mescid demektir. Bununla bugün Kudüs şehrindeki Beytu'l-Makdis de denen meşhur Mescid-i Aksâ kastedilir. Buna Aksâ, yani uzak denmesi farklı sebeplerle izah edilmiştir:
***** Bir görüşe göre, Ka'be ile onun arasındaki mesafenin uzaklığı sebebiyle bu ismi almıştır.
***** Bir başka görüşe göre, onun ötesinde ibâdet mahalli olmayışından böyle denmiştir.
***** Bazıları onun her çeşit pisliklerden ve kirlerden uzaklığı sebebiyle bu adı aldığını söylemiştir. Nitekim Makdis pisliklerden temizlenmiş (pâk) demektir.[617]

13. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسولُ اللهِ #: اجْعَلُوا في بُيُوتِكُمْ مِنْ صَ◌َتِكُمْ، وَ◌َ تَتَّخِذُوهَا قُبُوراً[. أخرجه الخمسة .

13. (2705)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Namazlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, sakın onları kabirlere çevirmeyin!"[618]

14. ولمسلم عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ # إذَا قَضى أحَدُكُمْ الصَّ◌َةَ في المسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ نَصِيباً مِنْ صَ◌َتِهِ، فإنَّ اللّهَ جَاعِلٌ في بَيْتِهِ مِنْ صَ◌َتِهِ خَيْراً[.

14. (2706)- Müslim'in Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm şöyle emretmiştir:
"Sizden kim namazını mescidde kılarsa namazından bir pay da evi için ayırsın. Zîra Allah, evinde kılacağı namaz için dahi bir hayır takdir etmiştir."[619]

15. وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ النَّبيُّ # يَسْتَحِبُّ الصَّ◌َةَ في الحِيطَانِ: يَعْنِى الْبَسَاتِينَ[. أخرجه الترمذي.

15. (2707)- Mu'âz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bağ ve bahçelerde namaz kılmayı da müstehab (sevimli ve hoş) addederdi."[620]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis, mescidler dışında da namaz kılmanın meşruiyyetini ve hatta gerekliliğini belirtmektedir. İlk iki rivayet bilhassa evlerde namaz kılmaya ısrarla teşvik ederken, son rivayet, iş yerlerinde de namazın müstehab olduğunu tebârüz ettirmektedir. Bağ ve bahçe tabirini işyeri olarak anlıyoruz, zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bağ ve bahçelerin günlük iktisâdî hayattaki ağırlığını bugün, başka meşguliyetler almıştır. Hatta bağbahçe meşguliyetleri gün geçtikçe daha az sayıda insanların günlük hayatlarını doldurmaktadır.
2- Irakî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bağ ve bahçelerde kılınacak namazları istihbâb etmesinde bazı ma'nâlar bulur. Ezcümle:
***** Buralarda halktan uzak kalmayı kastetmiş olabilir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî bu ihtimale cezmeder.
***** Bağ ve bahçenin meyvelerine namazın bereketinden bereket sirâyetini kastetmiş olabilir. Zîra namaz rızkı celbedicidir.
***** Üzerinde namaz kılınması, ziyaret edilen şeyi tekrim'dir.
***** Namaz, inilen veya terkedilen her menzilin tahiyyesidir (selamı).
Bu te'villerin ekserisini "iş yerleri"ne tatbik etmek mümkündür.
3- Resûlullah 2705 numaralı hadiste evlerde namaz kılmamayı onları kabirlere çevirmek olarak değerlendirmektedir. Çünkü bulunduğu yerde namaz kılmayanlar ölülerdir.
4- Kurtubî evde kılınacak namazla nafile namazın kastedildiğini söylemiştir. Görüşüne delil olarak 2706 numarada kaydedilen Hz. Câbir hadisini zikreder. Der ki: "Sizden her kim namazını mescidde kılarsa..." ifadesinde, farzını mescid de kılan kimse ev için de bir pay ayırmaya davet edilince bu payın nafileden olacağı açıktır."

5- Ancak başka bazı âlimler hadiste: "Farzlarınızdan bir kısmını evlerinizde kılın, tâ ki kadın, çocuk gibi mescide çıkmayanlar size uysunlar" dendiğini ileri sürmüşlerdir. İbnu Hacer, bu ma'nânın da muhtemel olduğunu kabul etmekle birlikte Kurtubî'nin istinbatını râcih bulur.
6- Buhârî bu hadisi (2705), kabristanda namaz kılmanın mekruhluğu adını taşıyan bir bâbta zikretmekle, hadisten bir başka hüküm çıkarmış olmaktadır: Kabirlerde namaz kılmanın mekruh olması...
7- İbnu't-Tîn der ki: "Bir cemaat, bu hadisten hareketle, evlerde namaz kılmanın mendubiyetine hükmetmiştir, zîra ölüler namaz kılmazlar. Sanki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır: "Sakın evleri mesabesinde olan kabirlerinde namaz kılmayan ölüler gibi olmayın." İbnu't-Tîn Buhârî'nin istinbatını uzak bularak: "Kabristanda namazın caiz olup olmaması ayrı bir konudur, bu hadiste o meseleye temas edilmemektedir" der ve bazı münâkaşalar kaydeder.
8- Biz hadisin Buhârî tarafından yapılan yorumu üzerine ulemanın red ve kabul sadedindeki münâkaşasına bu kısa işaretten sonra bazı âlimlerin şu mânayı da anladıklarını kaydetmek isteriz:"Hadisten murâd şudur: "Evlerinizi içinde namaz kılınmayan, sadece uyunulan bir yer kılmayın. Zira uyku ölümün kardeşidir, ölü de hiç namaz kılmaz."
9- Türbüştî bu istanbatların hepsine katılır ve kendisi bir yeni ma'nâ ilave eder: "Hadisten şunun kastedilmesi muhtemeldir: "Kim evinde namaz kılmazsa, kendini ölü, evini de kabir kılmış olur." Bu tevili beğenen İbnu Hacer, te'yiden şu hadisi zikreder: "İçinde Allah zikredilen evle, zikredilmeyen evin misali, diri ile ölünün misali gibidir."
10- Hadisten, ölüleri evlere defnetme yasağı istinbat edenler de olmuş ise de, Hz. Peygamberin hayatı boyunca yaşadığı evine gömüldüğü söylenerek bu istinbatın zayıflığına dikkat çekilmiştir. Fakat Kirmânî: اَنّ اَنْبِيَاءَ يُدْفَنُونَ حَيْثُ يَمُوتُونَ "Peygamberler öldükleri yere gömülürler." مَا قُبِضَ نَبِيٌّ اِلّٓ دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ "Her peygamber mutlaka öldüğü yere defnedilmiştir" gibi hadisleri delil göstererek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evine gömülmüş olmasını hasâisten sayar ve ümmete örnek olmayacağına dikkat çeker.[621]

NAMAZIN BEŞİNCİ ŞARTI: NAMAZDA KONUŞMAMAK

.1. عن زيد بن أرقم رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا نَتَكَلَّمُ فِي الصَّ◌ةِ يُكَلِّمُ الرَّجُلُ مِنَّا صَاحِبَهُ، وَهُوَ إلى جَنْبِهِ، حَتَّى نَزَلَتْ: وَقُومُوا للّهِ قَانِتِينَ، فأُمِرْنَا بِالسُّكُوتِ، وَنُهِينَا عَنِ الكَ◌مِ[. أخرجه الخمسة .

1. (2708)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, namaz kılarken konuşurduk. Öyle ki herkes kendi yanındakine birşeyler söyleyebilirdi. Derken şu âyet nâzil oldu: وقُومُوا للّهِ قَانِتِينَ "Allah'ın divanına tam huşû ve tâatle durun" (Bakara 238). Böylece sükût etmekle emrolunduk ve konuşmaktan menedildik."[622]

AÇIKLAMA:

1- İslam dîni, yirmiüç vahiy yılı esnasında kemâlini bulmuş bir dîndir. Birçok meseleleri, belli bir tedric vetîresinden sonra nihâî şeklini almıştır. Gelen ahkâmın, insanlar tarafından yavaş yavaş daha içtenlikle benimsenmesinde, eski alışkanlıklardan birden bire değil peyder pey ve fakat daha emin şekilde uzaklaşılmasında bu vetîrenin büyük rolü olmuştur. Sadedinde olduğumuz hadis, bu tedrîcî tekâmülün namazda da câri olduğunu ifade etmektedir: İlk yıllarda namaz sırasında her musallî, yanındaki arkadaşı ile konuşabilmektedir. Sonradan huşû âyeti'nin nüzûlüyle bu ruhsat neshedilmiştir. Âyetin hangi yılda nâzil olduğu belli değildir. Ulema bu nesh hadisesinin Mekke'de mi, Medîne'de mi vâki olduğunda ihtilaf etmiştir. Ancak, ittifak edilen husus mezkûr âyetin Medîne'de nâzil olduğudur. Bu durumda neshin de hicretten sonra vukûa gelmesi icâb eder. Müteakiben göreceğimiz İbnu Mes'ud rivayeti de mevzû ile alakalı olmakla beraber, İbnu Mes'ud'un Habeşistan'dan dönüş meselesi de mevzûun zorlaşmasına sebep olmuştur. Çünkü, onun, biri hicretten önce diğeri hicretten sonra olmak üzere iki ayrı Habeşistan dönüşü mevzûbahistir. Birinci dönüş, Habeşistan'a ilk muhâcir kafilesinin gitmesinden sonra, müşriklerin müslüman olduklarına dair orada şâyi olan bir yanlış haber üzerine meydana gelir. Muhâcirlerin pek çoğu Mekke'ye döner, ancak, gerçek duydukları gibi değildir, evvelkinden şiddetli bir işkenceye maruz kalırlar. Bunun üzerine daha kalabalık bir kafîle tekrar Habeşistan yolunu tutar. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) her iki kafilede de yer alanlardandır.
Şu halde müteakip hadiste, İbnu Mes'ud'un bahsettiği "dönüş"ün hangisi olduğu sarih değildir. Bazı âlimler, birinci dönüş olduğunu kabul ederken, bazıları ikinci dönüş olduğunu ileri sürmüştür. Bunları te'yid eden rivayetlerden bazıları, İbnu Mes'ud'un Habeşistan'dan, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bedir'e çıkma

hazırlığı içerisinde iken döndüğünü belirtmektedir. Müstedrek'in kaydettiği bir İbnu Mes'ud rivayeti بَعَثَنَا رَسُولُ اللهِ عَلَيْهِ الصَّةُ وَالسَّمُ الى النَّجَاشِي ثَمَانِينَ رَجُ ًً "Resûlullah bizi Necâşî'ye seksen kişi olarak gönderdi..." diye başlar ve şu ibare ile sona erer: فَتَعَجَّلَ عَبْدُاللهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَشَهِدَ بَدْراً "...Abdullah İbnu Mes'ud (dönüşte) acele davrandı ve Bedir gazvesinde hazır bulundu."

Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de var, ancak teferruâta girmeyeceğiz. Şu halde bazı âlimler bu rivayetleri esas alarak İbnu Mes'ud' un Resûlullah'la mülakatını hicretten sonra Medîne'de kabul etmişlerdir.

2- Şârihler, bidâyette, namaz esnasındaki konuşmaların mâlâyânî dünyevî konuşma olmayıp selam alıp verme gibi, namaza sonradan katılanın kaç rek'at kılındığını sorması gibi gerekli şeyler olduğunu belirtirler.

3- Âlimler namazdaki konuşmanın hükmü üzerinde bazı teferruâta yer verirler.

***** Namazda konuşmanın haram olduğunu bilen bir kimseden, namazın maslahatına müteallik olmayan veya bir müslüman kurtarmaya müteallik olmayan kasdî bir kelâmın namazı bozacağında ulema icma eder.

***** Hata ve cehalet sebebiyle vâki olan kelamda ihtilaf edilmiştir:

***** Cumhur'a göre az miktardaki kelam namazı bozmaz.

***** Hanefîler mutlak olarak namaz bozar diye hükmetmişlerdir. Yani namaza münâfi söz iki harften de ibaret olsa söyleyenin işiteceği kadar telaffuz edildi mi namaz bozulur. Bu hususta kast, sehiv, unutma, uyuklama, hata halleri musâvidir.

***** Bir kimsenin dilinden kasıdsız olarak çıkan veya imama ârız olan bir hatayı haber verme gibi namazın ıslahı kasdına yönelik bir müdahalede bulunma, felakete düşecek bir müslümanı tehlikeden kurtarma veya imamın tıkanıklığını açma gibi maksatlarla müdahale veya kendisine uğrayan kimseye namazda olduğunu bildirmek için sübhanallah dese veya verilen selama mukâbele etse veya anne babasından birinin çağırmasına cevap verse veya konuşmaya icbâr edilse veya "Kölemi Allah için azad ettim" demesi gibi Allah'a yakınlık kazandıran bir kelamda bulunsa... verilecek hüküm hususunda ihtilaf edilmiştir. Fıkıh kitapları geniş olarak yer verirler. Şu kadarını söyleyebiliriz: Ah, of gibi enînler, ağlamalar uhrevî korkudan gelmezse namazı bozar, aksıran kimseye yerhamukallah, rahimekallah demesi, namazı bozar, kendi aksırmasına yerhamukallah demesi bozmaz. Şeytanın uhrevî vesvesesine Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah demesi namazı bozmaz, dünyevî vesveseye derse bozar. Kur'ân ve sünnette gelen duâları okuması namazı bozmaz, diğerleri bozar. Selam alıp vermek de bozar.

***** Namazda el, göz, baş işaretiyle selama mukâbele edilse, sorulan veya istenilen bir şey için baş ile, göz ile veya kaş ile işarette bulunulsa namaz bozulmaz. Ancak musalliye yapılan "ileri git", "yer ver" gibi emirlere musalli uyarak hareket etse namazı bozulur. Fakat ihtiyaç hâsıl olduğunu görerek, kendi kendisine geri çekilse, yer verse namaz bozulmaz. Peşinde namaz kıldığı değil de bir başka imamın yanlışını düzeltse, tıkanıklığını açsa namazı bozulur. Keza bir musalli aynı namazda olmayan bir başkasının irşadıyla hatasını düzeltse, tıkanıklığını giderse namazı bozulur. [623]

2. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُسَلِّمُ على النَّبِيِّ # في الصَّ ًةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا، فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّجَاشِيِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْنَا، فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ: كُنَّا نُسلمُ عَلَيْكَ في الصَّ ًةِ فَتَرُدَّ عَلَيْنَا؟ فقَالَ: إنَّ في الصَّ ًةِ شُغْ ًً[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

2. (2709)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam verirdik, O da bize mukâbele ederdi. Necâşî' nin yanından döndüğümüz zaman O'na yine (namazda) selam vermiştik, bize mukabeleten selam vermedi.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedik, biz sana vaktiyle namazda selam verirdik, sen de selamımızı alırdın (şimdi niye almıyorsun)?" dedik. Bizi şöyle cevapladı:

"Namazda meşguliyet var!"[624]

AÇIKLAMA: için önceki hadisin açıklamasına bakın..

3. وعن معاوية بن الحكم السلمى رَضِيَ اللهُ عَنْه:]بَيْنَا أنَا أُصَلِّى مَعَ رَسولِ اللهِ # إذْ عَطَسَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ. فَقُلْتُ: يَرْحَمُكَ اللهُ فَرَمانِى الْقَوْمُ بِأبْصَارِهِمْ. فَقُلْتُ: وَاثُكْلُ أُمِّيَاهُ، مَا شَأنُكُمْ تَنْظُرُونَ إلَيَّ، فَجَعَلُوا يَضْرِبُونَ بِأيْدِيهِمْ على أفْخَاذِهِمْ يُصَمِّتُونَنِى، فَلَمَّا قَضى # الصَّ ًةَ، بِأبِى هُوَ وَأُمِّى مَا رَأيْتُ مُعَلِّماً قَبْلَهُ، وَ ً بَعْدَهُ أحْسَنَ تَعْلِيماً

مِنْهُ، فَوَاللهِ مَا كَهَرَنِي، وَ◌ ضَرَبَنِي، وَ◌ شَتَمَنِي، وَلكِنْ قالَ: إنَّ هذِهِ الصَّ◌ةَ يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَ◌مِ النَّاسِ، إنَّمَا هِيَ التَّسْبِيحُ وَالتَّكْبِيرُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرآنِ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنِّي حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ، وَقَدْ جَاءَنَا اللهُ تَعالى بِا‘‘سْ◌مِ، وَإنَّ مِنَّا رِجَاً يَأتُونَ الْكُهَّانَ؟ قالَ: فَ◌ تَأتِهِمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَتَطَيَّرُونَ؟ قالَ: ذَاكَ شَيْءٌ يَجِدُونَهُ فِي صُدُورِهِمْ فَ◌ يَصُدُّهُمْ. قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَخُطُّونَ؟ قَالَ: كانَ نَبِيٌّ مِنَ ا‘نْبِيَاءِ يَخُطُّ، فَمَنْ وَافقَ خَطَّهُ فَذَاكَ. قُلْتُ: وَإنَّهُ كَانَ لِي جَارِيَةٌ تَرْعَى غَنَماً قِبَلَ أُحُدٍ وَالجَوانِيَّةِ، فَاطَّلَعْتُ ذَاتَ يَوْمٍ فَإذَا الذِّئْبُ قَدْ ذَهَبَ بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِهَا، وَأنَا رَجُلٌ مِنْ بَنِي آدَمَ آسَفُ كَمَا يَأسَفُونَ، فَصَكَكْتُهَا صَكَّةً. قالَ: فَعَظَّمَ رَسُولُ اللهِ # ذَلِكَ عَلى، فَقلْتُ: أفَ◌ أعْتِقُهَا؟ قَالَ: ائْتِنِي بِهَا، فَأتَيْتُهُ بِهَا، فقَالَ لَهَا: أيْنَ اللهُ؟ قَالَتْ: فِي السَّمَاءِ. قالَ: مَنْ أنَا؟ قالَتْ: أنْتَ رَسُولُ اللهِ. قالَ: أعْتِقْهَا فإنَّهَا مُؤْمِنَةٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»الكَهْرُ«: الزبر والنهر.»وَالتَّطَيُّرُ«: التشاؤُم بالشئ.»وَالخَطّ«: هو الذى يفعله المنجم في الرمل بأصابعه ويحكم عليه ويخرج به الضمير .

»وَا‘سَفُ«: الغضب.»وَالصَّكُّ«: الضرب واللطم .

3. (2710)- Mu'âviye İbnu'l-Hakem es-Sülemî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kılıyordum. Derken cemaatten bir şahıs hapşırdı. Ben:

"Yerhamükallah" dedim. Cemaattakiler bana bed bed baktılar. Bunun üzerine (kızıp):

"Vay başıma gelen, niye bana böyle bakıyorsunuz?" dedim. Bu sefer ellerini dizlerine vurarak beni susturmak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazı bitirince (bana iyi davrandı), annem babam O'na fedâ olsun, ben O'ndan, ne önce ne de sonra, ondan daha iyi öğreten bir muallim görmedim. Allah'a yemin olsun O beni ne azarladı, ne dövdü, ne de betimi yıktı; sadece:

"Namazda insan kelamından (dünyevî) bir söz münasib değildir, ona uygun olan söz, tesbîh, tekbîr ve Kur'an kıraâatıdır!" dedi. ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben cahiliyeden daha yeni çıkmış birisiyim. Allah bize İslam'ı lutfetti ama bizde öyleleri var ki, hâlâ kâhinlere geliyorlar, (bu hususta ne tavsiye edersiniz?)"dedim.

"Sen onlara gitme!" buyurdu. Ben tekrar:

"Bizde (kuşun uçuşuna vs'ye bakarak) uğursuzluk çıkaranlar da var?" dedim. Cevaben:

"Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut olan bir (kuruntu)dur. Sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın!" dedi. Ben:

"Bizde, kuma hatlar çizerek fala bakanlar da var?" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Peygamberlerden biri de (kuma) çizgi çizerdi. Kim çizgisini onun çizgisine uygun düşürürse isabet eder!" buyurdu. Ben:

"Benim bir câriyem vardı. Uhud ve Cevâniyye taraflarında koyun otlatırdı. Bir gün öğrendim ki[625] bir kurt peyda olmuş ve sürüden bir koyun götürmüş. Ben bir insanoğluyum, herkes gibi bende öfkelenirim. (Bu hadise yüzünden kızıp) câriyeye bir tokat aşkettim. (Râvi der ki: Bu sözümü işitince) Resûlullah tokadımı fazla buldu, (yakıştıramadı).

"O halde onu âzad etmiyeyim mi?" dedim.

"Bana bir getir hele!" dedi. Ben de câriyeyi ona getirdim. Ona:

"Allah nerde?" diye sordu. Câriye:

"Semâda!" diye cevap verdi. Bu sefer:

"Ben kimim?"diye sordu. O da:

"Sen Resûlullah'sın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu âzad et, çünkü mü'mine'dir"buyurdu."[626]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de bidâyette namazda konuşulduğunu aksettirmektedir. Râvi Hz. Muâviye, konuşma yasağının geldiğinden habersiz olduğu için hapşırana yerhamukallah demiştir. Cemaat, bu davranışın uygunsuzluğunu bakışlarıyla ihsâs etmiş, bu durumdan rahatsız olan Muâviye (radıyallâhu anh) birden kızıp bazı gereksiz sözler sarfetmiştir. Cemaat bu sefer ellerini dizlerine vurarak aksülamel gösterip susmasını işâret etmişlerdir.

Hemen kaydedelim ki, namaz esnasında meşrû olan bir îkâz "sübhânallah!" denilerek yapılmalıdır, elleri vurarak değil. Âlimler buradaki el vurma hadisesini, bu vak'ânın, mezkur edebin teşriînden önceye ait olmasıyla izah ederler. Zîra Resûlullah namazda ikaz edebini: "Erkekler sübhânallah! diyerek, kadınlar da el çırparak yapmalıdır!" diyerek teşrî buyurmuştur.
2- Hadiseyi rivâyet eden sahâbîye, en ziyade te'sir eden ve kalbini fetheden husus, namazdan sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onu ikaz tarzı olmuştur. O belki de, hatası sebebiyle en azından bir azarlama ile karşılama endişesi içinde idi. Fahr-i Kainat'ın tatlı ve müşfik ikazı bedeviyi mest etmiş olmalı ki: "Ondan ne önce, nede sonra onun kadar iyi öğreten bir muallim görmedim" demiştir.
Resûlullah'ın bu davranışı Mu'âviye İbnu'l-Hakem (radıyallâhu anh)'e bazı husûsî meraklarını sorma cesareti veriyor. Uğursuzluk (tetayyur), kâhine başvurma ve kum üzerine çizgi çekerek fala bakma (remil atma da denir) ile ilgili sorularını sorar ve cevaplar alır:
***** Resûlullah kâhin'e gitmeyi yasaklamıştır. Kâhin, gizli şeyleri bildiğini iddia eden kimsedir. Tîbî der ki: "Kâhin'le arrâf arasında fark vardır. Kâhin, gelecekte olacak şeyler hakkında bilgi iddiasında bulunur. Arrâf ise, çalınan şeyler ve yitiklerin yeri vs. hakkında bilgi iddiasında bulunur." Âlimler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâhine gitmeyi yasaklamıştır, çünkü onlar gâibden haber verirler. Bazen söyledikleri tesâdüfen gerçek çıkar, bunlar sebebiyle insanların fitneye düşmesinden ve (gaybı kimsenin bilemeyeceğine dair şer'î hüküm gibi) bir kısım dînî meselelerde îtikadlarının bozulacağından korkulur" demişlerdir. Dinimiz, kâhine gitmeyi, kâhinin sözüne inanmayı kesinlikle yasaklamıştır. Ayrıca kâhine verilecek ücreti de haram kılmıştır. Bu hususta müslüman ulemasının icmaı vardır. Mevzu üzerine vârid olan sahih hadislerden bir kaçını kaydediyoruz:
"Kim bir arrâfa bir şey sorarsa namazı kırk gün kabul edilmez."
"Kim bir arrâf'a ve bir kâhine gider ve onun söylediğini tasdik ederse Muhammed'e ineni inkâr etmiş olur."
***** Sadedinde olduğumuz hadis uğursuzluk addetmeyi de yasaklar. Hadiste tetayyur diye ifade edilir. Tetayyur, kuş ma'nâsına gelen tuyûr kelimesinden gelir. Eski Araplar kuşun hareketinden şu veya bu cihete uçmasından bir kısım ma'nâlar çıkarırlardı. Gerek hayır (tefâül=uğur) ve gerek şer ma'nâsı (teşâüm=uğursuzluk) çıkarılmış olsun hepsine tetayyur veya tıyara[627] dendiğini İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de belirtir. Araplar, cahiliye döneminde kuş ve ceylan gibi av hayvanlarından ma'nâ çıkarırlardı. Bunlardan bevârih (kişinin sağ tarafından sol tarafına geçenler) onların uğursuzluk getireceğine, sevânih olanların (yani sol taraftan sağ tarafa doğru geçenlerin) uğur getireceğine inanırlardı. Böylece bevârihle karşılaşan gitmek (veya yapmak üzere) çıktığı işinden vazgeçer, hedefine gitmezdi. Şeriatımız bunu kesinlikle yasaklamıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen Resûlullah'ın "Bu (uğursuzluk zannı) kalplerinde mevcut bir (kuruntu)dur, sakın onları (gayelerine gitmekten) alıkoymasın" sözü, açıkladığımız bu vak'âya parmak basar.
Yeri gelişken hemen belirtelim ki Fahr-i Kâinât Efendimiz, vahy-i ilâhiye mazhariyetin pek bâriz bir delili olarak, bu cümlede, bütün insanlığa şâmil belki de fıtrî diyebileceğimiz beşerî bir zaafı dile getirmektedir: Uğursuzluk duygusu hârici bir hakikata dayanmaktan ziyade kalplerde bulunan bir vehimdir, kişi imanının müdahalesi ile iradî olarak onunla mücadele etmezse, insanda galebe çalabilecek, hükmünü icrâ edebilecektir. Bir başka hadis bu duygunun, insanlığın tamamına şâmil bir zaaf olduğunu daha açık bir üslubla belirtir:
"Üç şey vardır, hiç kimse onlardan kurtulamaz:
"Uğursuzluk, hased, zan. Denildi ki: "Pekiyi ne yapalım?" Dedi ki: "Uğursuzluk içinden geçince (aldırma, planladığın, kararlaştırdığın işini) icra et. Hased edince (bu duygunun peşine düşüp gereğini) yapma. Zanna düşünce de tahkîk etme ve kalkma (peşine düşme)."
Kehânetle meşguliyet gibi, uğursuzluk inancının da, medenî seviyesi ne olursa olsun bütün insan cemiyetlerinde, her sınıf halkta rastlanan cihanşümûl hurâfelerden olduğu bilinen bir husustur. Münâvi, buna bütün semâvî kitaplarda yer verilip yasaklandığını kaydeder. Hiçbir etnolojik çalışmaya dayanmayan Resûlullah'ın o devirde bunun cihanşümullüğünü belirtmesi, O'nun mûcizelerinden bir mûcizedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hâricî bir hakikata dayanmaksızın, insanların kalbinde bir vehim olarak bulunan bu duygunun ne bir hayrın celbine, ne de bir şerrin def'ine hiçbir tesiri bulunmadığını açık olarak ifade etmiş ve kalbe gelen bu vehmi hakikat rengiyle boyayarak, inanıp sonrada mucibiyle amelden kesinlikle menetmiştir. Şu hadis, tetayyuru şirk îlân etmektedir: "Tıyara şirk'tir. Ancak bizden kimse yoktur ki (ona uğursuzluk duygusu ârız olup, kalbine bazı şeylerden nefret hâkim olmasın). Ancak Cenâb-ı Hakk bu duyguyu tevekkülle giderir."
Dikkat edersek, hadiste اِلاّ diye istisnâ edatı konmuş, istisnâ edilen şeyi muhatabın zihnine bırakmıştır. Âlimler bunu اِلاّ وَقَدْ يَعْتَرِيهِ التَطَيُّرُ وَتَسْبَقُ الى قَلْبِهِ التَّطَيُّرُ diye tamamlamışlardır. Biz âlimlerin bu tamamlayıcı ilavelerini tercümede parantez içerisinde gösterdik. Şunu da belirtelimki Tirmizî' nin kaydına göre Süleymân İbnu Harb hadisin اِلاّ dan sonra gelen kısmının İbnu Mes'ud'a ait bir derc olduğunu söylemiştir. Ancak, İbnu'l-Kattân bu iddiayı "Derc iddiası bir delil ile kabul edilir" diyerek reddetmiştir.

Uğursuzluk inancıyla amel etmenin (tıyare), bu hadiste şirk ilan edilmesinin izahı açıktır: Her çeşit hayr ve şerrin Allah'ın meşiet ve yaratmasıyla olduğuna inanmak, İslâm akîdesinin temel prensiplerinden biri olan tevhidin gereği olduğu halde, tetayyur inancıyla kişi, bunu, önüne çıkacak bir hayvana veya uçan kuşa vs'ye izafe etmiş olmakta, Allah'ı aradan çıkarmaktadır. Elbette bu, şirktir.
Hadisin sonunda çare de gösterilmektedir: Bu nevî fıtrî olan bu duygu kimin içinden geçecek olursa, herşeyin Allah'ın takdîr ve yaratmasıyla olduğunu düşünüp, O'nun takdirine tevekkül ederek işine devam edecektir, içine şeytanın attığı bu uğursuzluk düşüncesiyle yolundan, kararından geri dönmeyecektir. Bir başka ifade ile, içinden ihtiyarsız olarak geçen bu düşünceyi ameline aksettirmeyecek. Bu takdirde o düşünce ona zarar vermez, Allah'ın mağfiretine mazhar olur.
Nevevî der ki: "Âlimler demiştir ki: "Tıyare, (ihtiyarınız dışında) kalbinizde zorunlu olarak hissettiğiniz bir duygudur. Bu duygu sebebiyle kusur işlemiş sayılmaz, ayıplanmazsınız. Zîra bu, irade ile kazanılan bir hal değildir. Buna ilâhî teklif (sorumluluk) da terettüp etmez. Yeter ki, onun sebebiyle, kendinizi yapacağınız işlerden, tasarruflardan alıkoymayın. Bu inanç amelinize tesir ederse, bu sizin iktibasınız olur ve buna sorumluluk terettüp eder. İşte Resûlullah'ın yasaklaması buraya yani uğursuzluk duygusunun gereği ile amel etmeye, onun sebebiyle yapılacak işlerden vazgeçmeye girer."
Şu halde hadisteki nehiy, zâhiren,kalbe gelen vehme karşı gibi olsa da aslında, vehme değil, vehim mûcibince amele taalluk etmektedir.
* Çizgi ile fal'a gelince, İbnu'l-Arâbî'nin açıklamasına göre, kişi arrâf'a gelir. Arrâf'ın önünde bir oğlan vardır. Arrâf, kişinin müracaatı üzerine, oğlan çocuğuna bazı tılsımlı sözlerle emrederek kum üzerine çok sayıda çizgiler çizmesini söyler. Sonra da bu çizgilerin ikişer ikişer silinmesini emreder. Eğer en sona kalan çizgi çiftse kurtuluş ve başarıya delildir. Tek çizgi kalmış ise bu da kayba ve ye'se delildir.
Geçmiş peygamberlerden birinin bu sûretle fala bakması, onun bu çizgileri vasıta yaparak, ferasetiyle, merak edilen hususu bilmesini ifade eder. Bu peygamberin İdris veya Danyal (aleyhimasselâm) olduğu söylenmiştir.
Hadiste: "Kim çizgisini o peygamberin çizgisine muvafık düşürürse, bu takdirde isabet eder, yani tıpkı o peygamber gibi o da ferasetiyle hâli bilir" denmek istenmiştir.
Hadisten, remil falına fetva var gibi bir yanılgıya düşmek mümkündür, sathî bir bakış, hadisin zâhirinden böyle bir ma'nâya ulaşabilir. Ancak im'ân-ı nazar dediğimiz dikkatli bakış, remil falınında yasak olduğunu gösterir. Şöyle ki: "Hadiste cevaz, muhal olan bir şeye bağlanmaktadır. Yani: "Kim çizgisini o peygamberin çizgisine uygun kılabilirse..." sözünde ortaya konan şart, muhaldir. Çünkü hiç kimse, çizgisinin -hadiste isabetlilik için şart kılınmış olan- o uygunluğa sahip olduğunu bilemez. Bu şartla isabetlilik şansı olduğuna ve o şart da meçhul olduğuna göre, onunla iştigal yasaktır. Kadı İyâz'ın belirttiği üzere, bütün ulema bu hususta ittifak eder. Nevevî, bahsi şöyle özetler: Âlimler bu ibarenin ma'nâsında ihtilaf eder. Sahîh olan şudur: Hadisin ma'nâsı: "Kim çizgisini uygun düşürürse bu ona mübahtır, ancak, uygun düştüğünü bilme imkanımız yoktur, öyleyse mübah değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "kim çizgisini ona uygun düşürürse mübahtır" demiş fakat: "Uygun düşüremezse haramdır" dememiştir. Tâ ki biri çıkıp da bu yasağın, çizgiye yer veren o peygambere de şâmil olduğu vehmine düşmesin. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), remil falıyla meşgul olmayı bize yasaklarken, o peygamberin hürmetini korumuş oldu. Şu halde, hadis, remil falının o peygamber hakkında yasak olmadığını ifade eder ve: "Ona uygunluğu bilebilirseniz size de mübahtır, ancak siz onu bilemezsiniz" demek ister.
Âlimler, remil falı'nın mezkûr peygambere mübah kılınmış olsa bile, bizim şeriatımızda neshedilerek yasaklandığını da ifade ederler.
* Hadisin câriye ile alakalı kısmına gelince câriyeyi, müslüman olmasını şart kılan bazı kefâret borçlarına mukâbil âzad etmesi gerekmektedir. Bu sebeple câriyenin müslüman olup olmadığının tesbiti gerekmektedir. Bu maksadla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, câriyenin müslüman olup olmadığını kabaca öğrenmek için bazı sualler sorduğunu görmekteyiz. Sorulan suallere alınan cevapların sonunda câriyenin mü'mine olduğuna hükmediliyor. Bir kimsenin îmanına hükmetmede ölçü olması sebebiyle bu sorular ve bilhassa alınan cevaplar son derece ehemmiyetlidir. Bu meselede Resûlullah'ın teferruâta hiç inmeyip, çok kaba hatlar üzerinde durduğunu görmekteyiz. Hattâbî, Mâlik de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah'ın: "Onu âzad et, çünkü o mü'minedir" sözü şayân-ı dikkattir, zira Efendimize câriye'den, onun imanına delâlet zımnında, suallerine aldığı cevaplardan maâda hiçbir şey zâhir olmamıştır. Resûlullah : "Allah nerede?" demiş; o: "Gökte!" diye cevap vermiştir, keza: "Ben kimim?" diye sormuş, "Resûlullah'sın!" diye cevaplamıştır. Bu sualler imanın emarelerine ve mü'minin şiârına müteallikdir, imanın aslına ve hakikatına müteveccih değildir. Sözgelimi bize bir kâfir gelip küfürden İslâm'a geçmek istese, bu esnada O, imanı, bu câriyenin söyledikleri miktarınca vasfeylese, bu kadarıyla müslüman olamaz. Müslüman olması için Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şehadette bulunması ve daha önce yaşamakta olduğu dininden de teberrî etmesi gerekir. Bu hal şuna benzer: Bir evde bir kadınla bir erkek beraber görülür. Erkeğe: "Bu kadın da kim?" denince: "Karımdır" der, kadın da onu te'yid ederse, bize de onları tasdik etmek düşer. Artık durumlarını karıştırmaz, nikah için gerekli olan şartları araştırmayız. Ancak bu ikisi bize yabancı iki kişi olarak gelip, aralarında nikâhlanmak

isteseler o vakit biz onlardan, evlenme akdi için gerekli olan ve velilerinin getirilmesi şahidlerin hazırlanması, mehrin beyânı gibi şartları talep ederiz. İşte kâfir de böyledir, kendisine İslâm arz edilince "ben müslümanım"demesi ile iktifa edilmez, imanı kemâliyle ve şartlarıyla tavsif etmesi istenir. Öyleyse îman ve küfür yönüyle halini bilmediğimiz birisi bize gelerek: "Ben müslümanım" diyecek olsa onu, dediği şekilde kabul ediniz. Keza üzerinde kılık kıyâfet, görünüş vesairesiyle müslümanların emaresini gördüğümüz birisi için de müslüman olduğuna hükmeder, bize aksi zâhir oluncaya kadar öyle bilmeye devam ederiz.
Bu hadisle ilgili olarak Nevevî de şu durumu dermeyan eder: "Bu, sıfat hadislerindendir. Bu hadisler hakkında iki görüş vardır:
1- Ma'nâsına hiç girmeden -Allah'ın hiçbir benzeri olmadığına, O'nun mahlukâta ait vasıflardan münezzeh olduğuna itikad ile birlikte- îman etmek.
2- Hadîse, olduğu gibi değil, (iman esaslarına) uygun şekilde te'vil ederek iman etmek. Kim bu şekilde söylerse sadedinde olduğumuz hadis hakkında şunu demiş olur: "Bundan murad câriyeyi imtihandır. Bu câriye tevhid akidesinde midir, yaratıcı, tedbir edici, faal olan tek bir Allah'a olan itikadı ikrâr ediyor mu? Bu ilah, duâ eden kimsenin, semâya yöneldiği zaman müracaat ettiği ilah mıdır; Bu yöneliş, O'nun için namaz kılan kimsenin de Ka'beye yönelmesi mahiyetinde midir? Aslında bu yöneliş, O'nun münhasıran semâda olmasından ileri gelmez, aynen Ka'be cihetine yönelmesi de münhasıran o cihette bulunmasından ileri gelmediği gibi. Böyle yapılması, semanın duâ edenlerin kıblesi olmasındandır, tıpkı Kabe'nin de musallilerin kıblesi olması gibi."
Kadı İyâz da şunları söylemiştir: "Fakih, muhaddis, mütekellim, mütefekkir, mukallid, hangi ihtisasa mensup olursa olsun bütün müslümanlar şunu söylemekte müttefiktirler: "Semâda olandan eminmisiniz?" (Mülk 16) âyetinde olduğu üzere Allah'ın semada olduğunu zikretme sadedinde vârid olan bütün nasslar zâhir ma'nâsı üzere değildirler, bunları, hepsi te'vil ederek anlamıştır. Sözgelimi muhaddislerden, fakihlerden, mütekellimlerden her kim, tahdîd ve keyfiyet beyan etmeksizin üst (fevk) cihetinden varlığından söz etmişse "semânın içinde (في السّمآءِ) ibâresini, semanın üstünde (على السّمآءِ) şeklinde te'vil etmiştir.
Kim de Allah hakkında hadd'i nefyedip, cihetin müstahîlliğine (akla aykırılığına) hükmetmişse onu (cihet'i) muktezâsına göre farklı te'villere tâbi tutmuştur." Sindî'nin kaydettiği te'vil şöyle: "Allah nerede?"nin ma'nâsı hakkında âlimler şöyle demiştir: "Allah'a yönelenler hangi cihete yönelirler?" Semâ'da sözü de şu ma'nâyı ifade eder: "(Allah'a yönelenler) semâ cihetine yönelirler." Bu sorudan maksad câriye'nin Allah'ın varlığını itiraf etmesidir, Allah hakkında cihet'in varlığını isbat etmek değildir."[628]

4. وعن أبى الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قامَ رسولُ اللهِ # يُصَلِّى فَسَمِعْنَاهُ يَقُولُ: أعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ، ثُمَّ قَالَ: ألْعَنُكَ بِلَعْنَةِ اللهِ ثَـ◌ثاً، وبَسَطَ يَدَهُ كَأنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئاً، فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّ◌ةِ قُلْنَا يَا رَسولَ اللهِ: سَمِعْنَاكَ تَقُولُ شَيْئاً لَمْ نَسْمَعْكَ تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ: وَرَأيْنَاكَ بَسَطْتَ يَدَكَ؟ قَالَ: إنَّ عَدُوَّ اللهِ إبْلِيسَ جَاءَ بِشِهَابٍ مِنْ نَارٍ لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِى، فَقُلْتُ: أعُوذُ بِاللهِ مِنْكَ ثَـ◌ثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ قُلْتُ: ألْعَنُكَ بِلَعنَةِ اللهِ التَّامَّةِ، فَلَمْ يَسْتَأخِرْ ثَـ◌ثَ مَرَّاتٍ، فَأرَدْتُ أنْ أخُذَهُ، فَوَاللهِ لَوْ◌ دَعْوَة أخى سُلَيْمَانَ ‘صْبَحَ مُوثَقاً يَلْعَبُ بِهِ وِلْدَانُ أهْلِ المَدِينَةِ[. أخرجه مسلم والنسائى .

يه، وَمِنْ جُمْلَةِ مُلْكِهِ تَسْخِيرُ الجِنّ لَهُ وَانْقِيَادِهِمْ« .Œ»أرادَ بِدَعْوَةِ سُلَيْمَانَ قَوْلهُ، رَبِّ هَبْ لِى مُلْكاً. ا

4. (2711)- Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza kalktı.Şunu okuduğunu işittik: "Senden Allah'a sığınırım." Sonra da üç kere: "Seni Allah'ın lânetiyle lânetliyorum" dedi ve sanki birşey yakalıyormuşcasına elini uzattı. Namazı bitirince:
"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, senden bugün daha önce hiç söylemediğin bir şey işittik. Ayrıca ellerini de açtığını gördük? Şu cevabı verdi:
"Allah'ın düşmanı olan iblis, yüzüme koymak için ateşten bir alev getirdi. Bende ona, üç kere: "Eûzu billâhi"dedim. Sonra da: "Seni Allah'ın eksiksiz lânetiyle lânetliyorum"dedim, geri çekilmedi, üç kere tekrarladım. Sonunda onu yakalamak istedim. Vallâhi kardeşim Süleymân'ın duası olmasa idi, bağlı olarak sabaha erecek ve Medine'nin çocukları onunla oynayacaklardı."[629]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, Hz. Süleymân (aleyhisselâm)'ın bir duasına atıf yapılmaktadır. Bu duâ Sâd sûresinin 35. âyetidir (meâlen): "Süleymân: "Rabbim beni bağışla, bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümrânlık ver... dedi." Âyette geçen hükümranlık'ta cinlerin teshir ve inkıyadları (boyun eğmeleri) de mevcuttur.
2- Hadisle ilgili olarak Nevevi hazretlerinin kaydettiği bazı açıklamalar şöyle:
***** (Hadiste Resûlullah'ın elini uzatmış olmasından hareketle) "namazda az amel namazı bozmaz" hükmü çıkarılmıştır.
***** Cinler mevcuttur ve bazı insanlar onları görebilir. Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hakk'ın: "Ey Âdemoğulları... O da (şeytan) ve kabîlesinden olanlar da sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden muhakkak görürler..." (A'râf 27) buyurması gâlip durumu ifade eder. Zira, onların görülmesi muhal olsa idi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun görülmesi üzerine söylediklerini söylemezdi. Hadiste, gündüz onu herkesin görmesi, Medîneli çocukların onunla oynaması için, şeytanı bağlamak istediğini söylemiştir. Ancak Kadı İyâz şöyle söyleyenler de olduğunu kaydeder: "Âyet-i kerîmenin zâhirine göre, cin ve şeytanları, onların hilkatleri üzere ve aslî sûretleri ile görmek sadece Peygamberler (aleyhimüsselâm) ve hârikulâde mûcizelere mazhar olan kimselere mümkündür, onun dışındakilere mümkün değildir, insanlar onları rivâyetlerde de geldiği üzere aslî sûretlerinden başka bir sûrette görebilirler." Nevevî bu söze şöyle cevap verir: "Bunlar delili olmayan mücerred iddialardır, sahîh bir dayanağı da yoksa merduddur."
Şunu da kaydedelim ki, İslâm âlimleri cinlerin muhtelif şekillere girebileceğini; insan, yılan, kuş, akrep, deve, sığır, at vs. sûretlerini alabileceğini kabul ederler. Hadislerde bunu te'yid eden örnekler gelmiştir.
***** Cinlerin mahiyeti hakkında İmam Ebû Abdillah el-Mâzirî der ki: "Cin, ruhânî, latif cisimlerdir, bağlanabilecek bir sûrette olup, bağlandıktan sonra eski hâline dönemeyecekleri, öyle ki, onlarla oynamak imkanının hâsıl olacağı bir kıvamda olmaları ihtimal dahilindedir..."
***** Kadı İyâz, "Resûlullah'ın: "...Kardeşim Süleymân'ın duâsı olmasaydı..." sözünden şunu anlamıştır: "Bunun ma'nâsı şudur: "Cinlere tasarruf Hz. Süleymân'a has bir imtiyazdır. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bağlamaktan imtina etti. Bu imtina, söylenen sebeple bağlamaya muktedir olamayışından ileri gelebileceği gibi, Hz. Süleymân'a karşı duyduğu tevâzu ve teeddübten de ileri gelebilir."
***** Hadiste (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Vallâhi kardeşim Süleymân' ın..." diye ettiği yeminden hareketle, kişinin, yemin taleb edilmemiş olduğu halde, haber verdiği şeyin ehemmiyetini artırmak, ona saygıyı celbetmek, sıhhati hususunda mübâlağa yapıp dikkatleri çekmek için yemin etmesinin câiz olduğuna hükmedilmiştir.
***** İslâm âlimleri mûteber delillere dayanarak namazda muhatap sigasıyla yapılacak dua ve bedduâların namazı bozacağına hükmetmiştir. Şöyle ki, sözgelimi hapşırana namazda يَرْحَمُكَ اللهُ "Allah "sana" rahmet kılsın demek namazı bozar, halbuki muhatap sigasıyla yapılmayan duâ namazı bozmaz. يَرْحَمُ اللهُ Allah rahmet kılsın duâsında olduğu gibi. Bu hadiste ise Peygamberimiz şeytana muhatap sigasıyla beddua etmektedir: "Seni .... lânetliyorum."
Aradaki müşkil şöyle söylenerek halledilmiştir. "Bu hadis, namazda kelâmın haram kılınmasından önceye ait olabilir."[630]

NAMAZIN ALTINCI ŞARTI BAŞKA MEŞGULİYETLERİ TERK

.1 عن معيقيب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنْ تَسْوِيَةِ التُّرَابِ حَيْثُ يَسْجُدُ المصَلّى[.

1. (2712)- Mu'aykîb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, musalli'nin secde edeceği yerdeki toprağın düzlenmesinden sual edildi..."[631]

.2 وفي رواية الترمذي:]عَنْ مَسْحِ الحَصى في الصَّ◌َةِ، فقَالَ: إنْ كُنْتَ وَ◌َبُدَّ فاعِ◌ً فَوَاحِدَةً[. أخرجه الخمسة .

2. (2713)- Tirmizî'nin bir rivâyetinde hadis şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazda çakıllara dokunup (düzlemekten) sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Mutlaka yapmak zorunda isen bâri bir kere yap!"[632]

.3 وفي رواية لْ'ربعة عن أبى ذر:]إذَا قامَ أحَدُكُمْ إلى الصَّ◌َةِ فَ◌َ يَمَسَّ الحَصى فإنَّ الرَّحْمَةَ تُوَاجِهُهُ[.

3. (2714)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'den Dört İmam'ın kaydettiği bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "Sizden kim namaza durursa, sakın çakıllara değmesin. Zîra rahmet, ona karşıdan gelir."[633]

.4 وعن أبى ذر رَضِيَ اللهُ عَنْه أيضاً قال:]قال رَسولُ اللهِ #: يَزَالُ اللهُ مُقْبِ ً عَلى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَ َتِهِ مَالَمْ يَلْتَفِتْ: فَإذَا الْتَفَتَ انْصَرَفَ عَنْهُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

4. (2715)- Hz. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, kula namazda sağa sola iltifat etmedikçe rahmetiyle yaklaşmaya devam eder. İltifat etti mi ondan yüz çevirir."[634]

.5 وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]سَألْتُ النّبِيَّ # عَنْ التِفَاتِ فِي الصَّ ةِ؟ فقَالَ: هُوَ اخْتِ سٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَ ةِ الْعَبْدِ[. أخرجه
الشيخان والنسائى.»اخْتِ سُ«: ا ُخذ بسرعة .

5. (2716)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah'a namazda sağa sola bakmak (iltifat) hususunda sordum. Şu cevabı verdi:
"Bu bir kapıp kaçırmadır. Şeytan kulun namazından kapar kaçırır."[635]

.6 وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَا بَالُ أقْوَامٍ يَرفَعُونَ أبْصَارَهُمْ إلى السَّمَاءِ فِي الصَّ ةِ؟ فَاشتَدَّ قَوْلُهُ فِي ذَلِكَ، ثُمَّ قالَ: لَيَنْتَهُنَّ عَنْ ذَلِكَ، أوْ لَتُخْطَفَنَّ أبْصَارُهُمْ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى .

6. (2717)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İnsanlara ne oluyor da namaz kılarken gözlerini semâya kaldırıyorlar?" dedi ve bu hususta sert sözler söyledi. Sonra konuşmasını şöyle tamamladı:
"Ya bundan vazgeçerler ya da gözleri çıkarılır."[636]

.7 وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: يَا بُنَيَّ إيّاكَ وَالْتِفَاتَ فِي الصَّ ةِ، فإنَّهُ هَلَكَةٌ، فإنْ كانَ بُدَّ فَفِى التَّطَوُّعِ فِي الْفَرِيضَةِ[. أخرجه الترمذي.

7. (2718)- Yine Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana şöyle nasihat etti: "Ey oğulcuğum, namazda sağa sola bakmaktan sakın. Zîra o helak olmaktır. Eğer mutlaka yapacaksan bâri nafilelerde olsun, farzlarda değil."[637]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen hadisler, namaz kılan kimsenin, namaza başladıktan sonra selam verinceye kadar namazla ilgisi olmayan hareketlerden sakınmasını tembihlemektedir. Mevzumuzun "Başka Meşguliyetleri Terk" şeklindeki başlığından da anlaşılacağı üzere, burada kaydedilen bütün hadisler namazdan olmayan bütün bedenî hareketleri, vücut azalarımızdan herhangi biriyle yapılacak davranışları yasaklamayı hedeflerlerse de başlıca iki husûsun üzerine ehemmiyetle ve tekrarla durulduğunu görmekteyiz:
1- Secde edeceğimiz yerdeki toprak, çakıl vesairenin rahatsızlık vermemesi, alnımıza batmaması gibi mülâhazalarla düzenlenmesi, ellenmesi vs. Bundan ashâb sual ettiği gibi, sual sorulmadan da Efendimiz temas etmiştir. Bundan kaçınmak gerekir, mutlaka mecbur kalınsa, bir kere ile yetinilmelidir.
En doğrusu, musalli, daha namaza durmadan gerekli düzeltmeleri yapmalı, namaz sırasında secde mahallini düzeltme ihtiyacı duymamalıdır.

Hadislerde umumiyetle çakıl ve topraktan söz edilmesi, Resûlullah devrinde mescidin (çakıllı) toprakla kaplı olmasındandır. Âlimler, yerden alna yapışacak kum, çerçöp, toz vs. her şeyin aynı hükme dahil olduğunu belirtirler. Nevevî, namazda çakıla dokunmanın kerâhetinde ulemânın ittifak ettiğini söylemişse de, Hattâbî, İmâm Mâlik'in bunda bir beis görmediğini ve hatta bizzat yaptığını kaydetmiştir. İbnu Hacer bu husustaki haberin İmam Mâlik'e ulaşmamış olabileceğini not eder.
Zâhirîlerden bazıları bu meselede ifrât ederek, nehiy beyan eden hadisin (2713) zâhirini esas alıp, çakıla birden fazla değmenin haram olduğunu söylemişlerdir.
İbnu Hacer der ki: "Görünen o ki, buradaki kerâhetin sebebi namazda huşûnun korunma emridir, ya da namazda amel-i kesîrden kaçınma emridir." Bununla beraber Ebû Zerr hadisi (2714 numaralı hadis), buradaki sebebin musalli ile ona karşıdan gelmekte olan rahmet arasına bir engel koymamak olduğunu ifade eder. İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyeti, bir başka sebebi nazarlara arzetmektedir: "(Efendimiz buyurdular ki): "Secde ettiğin zaman çakıllara dokunma, zîra her bir çakıl, üzerine secde edilmesini sever."
Âlimler secde edilen yer kadar, secde eden alnı da hükme dahil ederler. Kadı İyâz der ki: "Selef, namazda iken selâm vermezden önce alnın meshedilip (silinmesini)
mekruh addetmiştir."
2- Namaz sırasında iltifat: Kaydettiğimiz hadislerde ısrarla üzerinde durulan ikinci husus iltifattır. Bu, bakışlarımızı, namazda bakılması meşrû olan yerlerin dışına kaydırmaktır. İltifat lügat olarak, "yüzünü sağa sola çevirmek" demektir.
Zâhirîler namazda iltifat için dahi, zaruretten gelmediği takdirde haram hükmünü vermişlerdir. Ancak ehl-i sünnet ulemâsı mekruhluğunda icma etmiş ve çoğunluk da tenzîhî olduğuna meyletmiştir.
İltifat'ın mekruh kılınma sebebi, huşûnun noksanlaşması veya bedenden bir kısmının kıbleye yönelmeyi terki'dir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), musallinin sağa sola bakmakla kaybettiği sevabı, bir şeytan ihtilâsı olarak tavsif etmiştir. İhtilâs, göz göre göre kapıp kaçmadır. Sözgelimi bir satıcının malını, gafletine getirip görmez tarafından kaçıran kimseye hırsız denir; ama satıcı gördüğü halde bir açıkgözün, malı alıp âniden fırlayıp gitmesi ihtilâs'tır ve bu kimseye hırsız değil, muhtelis denir. "İhtilâs"ı kapıpkaçırma diye tercüme ettik.
Resûlullah, musalliyi şeytanın namazla ilgisi olmayan bir şeyle iltifat sûretiyle meşgul etmesini ihtilâs'a benzetmiş olmaktadır. Çünkü, musalli, Allah'ın huzurunda olduğunu bile bile sağa sola bakmış olmakla bu zarara maruz kalmıştır. Bu davranış şeytana izafe edilmiştir, çünkü onda Allah'a müteveccih olunduğu düşüncesine bir inkıta ve kopukluk ârız olmaktadır. Tîbî der ki: "Namazdaki iltifat, ihtilâs olarak isimlendirilmiştir, bundan maksad bu davranışın çirkinliğini, muhtelis örneğiyle tasvir etmektir. Zîra Rabb Teâlâ, musalliye rahmetiyle gelirken, şeytan onu gözetlemekte ve onun bazı kaçırmalarını dört gözle beklemektedir. Musalli, sağa sola bakındı mı şeytan fırsatı ganimet bilmekte ve o hali yağmalamaktadır."
Bazı âlimler 2690 numaradaki Hz. Âişe hadisinde belirtildiği üzere, namazda dikkat çekici şekiller ihtiva eden elbise sebebiyle, huzur bozulmuşsa -alemli elbise omuzda bile olsa- buna ihtilâs'a yakın bir amel telakki etmiştir. Nitekim Resûlullah mezkûr hadiste, "beni namaz dışı şeyle meşgul ediyor" diyerek öfkeyle alemli elbiseyi çıkarıp atmıştır.
2717 numaralı hadiste namaz kılanın gözlerini semâya kaldırması yasaklanmaktadır. Bunun kerâhetinde icma edilmiştir. Namaz dışında, duâ ederken kaldırmada ihtilaf edilmiştir. Şureyh ve bazıları duâda da mekruh addetmiş ise de, ekseriyet: "Nasıl ki Ka'be namaz kıblesidir, öyle de semâ dahi dua kıblesidir" diyerek bunu câiz görmüşlerdir.
Kadı İyâz: "Namazda gözü semâya kaldırmada bir nevî kıbleden yüz çevirme,
namaz hey'etinden uzaklaşma vardır" demiştir. İbnu Hazm yasaklamadaki şiddetten hareketle namazda semâya bakmanın namazı iptal edeceğine hükmetmiştir. Ehl-i sünnet uleması buna katılmaz.
İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivâyeti, bidâyette müslümanların namazda iken sağa sola baktıklarını, bu âyetin nâzil olması üzerine vazgeçtiklerini belirtir: "Mü'minler namazlarında sağa sola bakarlardı. Bu hal, "Mü' minler saadete ermişlerdir, onlar namazda huşû içindedirler.." (Mü'minûn 1-2) âyeti nâzil oluncaya kadar devam etti. Bunun üzerine namaza başlayınca önlerine baktılar. Artık, herkes gözlerinin secde mahallinden dışarı kaymamasına dikkat ediyordu."
2718 numaralı hadiste iltifat, "helâk olmak" diye tasvir edilmiştir. Helâk olmayı bazı âlimler üçe ayırmıştır.
1- Yanındaki bir şeyi kaybetmek. Artık o başkasının yanında olduğu halde, sahibi için helâk olmuştur.
2- Bir şeyin istihâleye uğrayarak yani bir başka şeye dönüşerek helâk olması.
3- Bir canlının ölmesi, onun helâkıdır.
Şu halde Resûlullah namazda sağa sola bakmayı (iltifatı) helâk olarak tavsif etmektedir. Çünkü bu, şeytana uymaktır, dolayısıyla, zarara (helâke) sebebtir. İltifatla namaz kemal mertebesinden istihâleye uğrayarak Hz. Âişe hadisinde (2716) ifade edilen ihtilâs'a dönüşür.
Nafilede iltifata göz yumulması, nafilelerin kolaylık esasına dayanmasındandır. Nitekim ayakta kılmaya kâdir olan kimsenin dahi oturarak kılmasına müsaade edilmiştir, bunun gibi nafilede iltifata da cevaz verilmiş olmaktadır. Halbuki, farzda her ikisi de yasaktır.[638]

8. وعن سهل بن الحنظلية رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]ثُوِّبَ بِالصُّبْحِ فَجَعَلَ رسولُ اللهِ # يُصَلِّى وَهُوَ يَلْتَفِتُ إلى الشِّعْبِ، وَكانَ أرْسَلَ فَارِساً إلى الشِّعْبِ مِنَ اللَّيْلِ يَحْرُسُ[. أخرجه أبو داود .

8. (2719)- Sehl İbnu'l-Hanzaliyye (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sabah namazı için ikâmet okundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başladı. Namazda Şi'b istikametine bakıyordu. Geceden Şib'a korunması için bir atlı göndermişti."[639]

AÇIKLAMA:

Şî'b: Dağ yolu, geçit mânasına gelir. Hadis namazda iltifata cevaz verir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın namazda başını geri bükmeden sağa sola çevirdiği ifade edilmiştir. Buhârî'nin bir rivâyetinde ise başını hiç çevirmeksizin gözlerinin ucuyla sağa sola baktığı ifade edilir. Bunlara dayanarak bir kısım âlimler, başı bükmedikçe namazda sağa sola bakmanın zarar vermeyeceğine hükmetmiştir. Atâ, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ashâbı, Evzâî, Ehl-i Kûfe hep bu görüştedirler.
Hâzimî, söz konusu Şî'b'in kıble istikâmetinde bulunmasının muhtemel olduğunu belirterek, Resûlullah'ın oraya başını çevirmeden bakmış olacağını tebârüz ettirir.
Bazı âlimler, bu hadiste ifade edilen iltifat ruhsatının az yukarıda kaydettiğimiz Mü'minûn sûresinin ilk âyetlerinde ifade edilen huşû emri ile neshedilmiş olduğunu söylerler.[640]

9. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]خَرَجَ رَسولُ اللهِ # يُصَلِّى في مَسْجِدِ قُبَاءَ فَجَاءَ ا ْلنْصَارُ يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّى، فقُلْتُ لِبِلٍ: كَيْفَ رَأيْتَهُ يَرُدُّ عَلَيْهِمْ حينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ يُصَلِّى؟ قالَ: هكَذَا، وَبَسَطَ كَفَّهُ وَجَعَلَ بَطْنَهُ أسْفَلَ، وَظَهْرَهُ إلي فَوْقُ[. أخرجه أصحاب السنن .

9. (2720)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mescid-i Kubâ'ya namaz kılmaya gitti. Ensar (radıyallahu anhüm) gelip, namaz kılarken kendisine selam verdiler. Ben Bilâl'e sordum:
"Namaz kılarken onların selamına nasıl mukabele ettiğini gördün?" Bana bizzat göstererek:
"Şöyle!"dedi ve avucunu açıp iç kısmını aşağıya, sırtını yukarıya getirdi."[641]

AÇIKLAMA:

1- Kubâ, Mescid-i Nebevî'ye iki-üç mil mesafede bir köyün adıdır. Günümüzde Medîne ile arası kapanmış ve tamamen Medîne'nin bir mahallesi haline gelmiş durumdadır.
2- Azîmâbadî, Avnu'l-Ma'bud'da, namaz esnasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisine verilen selama yaptığı mukabele ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Bil ki, bu hadiste selama mukabele olarak avucun tamamıyla işaret verilmesi mevzubahistir, Câbir (radıyallâhu anh)'in hadisinde el ile, İbnu Ömer'in Süheyb'den yaptığı rivâyette parmak ile selama mukabele ettiği mevzubahistir. Beyhakî'de gelen İbnu Mes'ud hadisinde: "Başı ile ima etti" denir. Yine Beyhakî'nin bir başka rivâyetinde de: "Başıyla mukabele etti" denir.
Bu farklı rivâyetlerin arası şöyle cem edilir: "Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz bir seferinde şöyle, bir seferinde böyle yapmıştır. Dolayısıyla hepsi de câizdir. Allâhu a'lem."[642]

10. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ[. أخرجه الخمسة .
10. (2721)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Tesbîh erkeklere, el çırpma kadınlara mahsustur."[643]

AÇIKLAMA:

1- Tesbîhten maksad sübhânallah demektir. Tasfîk de elleri birbirine vurmaktır. Arapçada alkış da tasfîk kelimesiyle ifade edilir. Ancak burada tasfîk'i "alkış"la tercüme etmek uygun olmaz. Zira hadisteki tasfîk, uyarı maksadıyla başvurulan ellerle ses çıkarma davranışıdır ki elleri birbirine vurarak yapılır. Dilimizde buna el

çırpma deriz. Tasfîk bazı rivâyetlerde tasfîh imlasıyla gelmiştir. Umumiyetle aynı ma'nâda oldukları kabul edilmiştir. Şer'î ıstılah olarak namaz kılan kimsenin meşrû olan bir uyarıda bulunmak için başvurduğu çaredir. Sözgelimi musalli, imamına yanıldığını haber vermek istese, erkekse sübhânallah der, kadınsa el çırpar. Keza yine musalli namaz dışında birisine bir mesaj vermek, mesela bir tehlikeyi haber vermek durumunda olsa, ayni şeyi yapar.
2- Hadis, namaz esnasında musallinin herhangi bir uyarıda bulunmak zorunda kalması halinde başvurması gereken çareyi göstermektedir. Buna göre erkek musalli sübhânallah diyecektir, kadın musalliye de sağ elinin içini sol elinin sırtına vuracaktır. Oyun ve eğlencede yapıldığı üzere avuçların içlerini birbirine vurmak câiz görülmemiştir. Böyle yapıldığı takdirde namazın bozulacağına hükmedilmiştir. Kadınların tesbîhten men edilmesi, namazda mutlak sûrette seslerini kısmakla emredilmiş oldukları içindir. Çünkü sesleri avrettir, fitneden korkulur. Erkekler de el çırpmadan men edilmiştir. Çünkü bu, kadınların işidir. İmam Mâlik ve bazıları: "El çırpma kadınlara mahsustur" ibâresi için, "Bu namaz haricinde kadınların işidir" demektir ve kötülemek maksadıyla beyan buyrulmuştur, binaenaleyh namazda el çırpmak ne erkeğe ne kadına uygun olmaz" demiş ise de bu hususta vârid olan daha sarîh rivâyet gösterilerek bu görüş reddedilmiştir. Kurtubî: "Namazda el çırpmanın kadınlar hakkındaki meşruiyyeti hem rivâyeten hem de aklen sahihtir" diye hükmeder.[644]

11. وعن عبدالله بن الشخير رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ # فَرَأَيْتُهُ تَنَخَّعَ فَدَلَكَهَا بِنَعْلِهِ اليسرى[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

11. (2722)- Abdullah İbnu'ş-Şıhhîr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldım. Namazda onu öksürerek boğazını temizleyip (yere attığını ve) sol ayağıyla sürttüğünü gördüm."[645]

12. وعند أبى داود:]فَبَزَقَ تَحْتَ قَدَمِهِ الْيُسْرَى وَذَلِكَ بِنَعْلِهِ[.

12. (2723)- Ebû Dâvud'un rivâyetinde şöyle gelmiştir: "...Sol ayağının altına tükürdü, ayakkabısıyla sürttü."[646]

13. وله في أخرى عن أبى نضرة:]بَزَقَ في ثَوْبِهِ وَحَكَّ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ[.»تَنَخَّعَ ا‘‘نْسَانُ«: إذَا رمى نخاعته وهى النخامة التى تخرج من أصل الحلق .

13. (2724)- Ebû Dâvud'un Ebû Nadra'dan kaydettiği bir rivâyette: "Elbisesine tükürdü, kıvrımları arasında ovaladı" denmiştir.[647]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Mescide tükürmek günahtır, kefâreti de tükrüğün kapatılmasıdır" buyurmuş ve mabedlere tükürmeyi yasaklamıştır. İbnu Hacer, bu yasağa muhatap olmak için mescidin içinde olmanın şart olmadığını, dışardaki kişiye de yasağın şâmil olduğunu belirtir. "Çünkü der, "mescid", yasaklanan tükürme fiilinin zarfıdır, öyleyse hariçte olan birisi mescide tükürecek olsa yasak ona da şâmil olur."
Bu günahı işleyene, kefâret olarak onu "örtmek" veya "ortadan kaldırmak" suretiyle bertaraf etmesi gerekir.
2- Mescide tükürme meselesini sadece yukarıda kaydedilen hadislerin zâhirine bakarak değerlendirmek eksik veya fazla bir kanaate götürebilir. Her şeyden önce, hadislerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın şartlarında değerlendirilmesi gerekir.
a) Herşeyden önce o devirde mescidler çakıl ve toprakla kaplı idi. Hasır, halı, kilim gibi sergi mevcut değildi; beton, taş döşeme gibi bir kaplama da yoktur.
b) Tükürme ruhsatı bir kısım hadislerde "defnetme" şartıyla verilmiştir. Defnetme emrini yorumlayan İbnu Ebî Cemre der ki: "Resûlullah "tükürmenin kefâreti tükrüğün örtülmesidir" demiyor. Çünkü örtmenin zararları devam eder. Çünkü, bir başkasının, üzerine oturarak rahatsız olmayacağından emin olunamaz. Ama defnetmek öyle değildir. Çünkü, defin deyince yerin altına derinlere gömmek anlaşılır."
c) Gömmenin mahiyeti nedir? Bunu âlimler farklı anlarlar. Cumhura göre: "Tükrüğün mescidin toprağına veya kum, çakıl gibi örtüsünün derinliklerine gömmektir, bu yapılamıyorsa dışarı çıkarmaktır. Şâyet mescidlerin

zemini toprak değil de hasır vs. ise, mala hürmeten tükürmek caiz değildir." Şu halde, gömme kaydını bilhassa günümüzün mescid şartlarında değerlendirecek olursak, hadislerde gelen cevazın zamanımızda kalkmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu kadar kesin hükmetmede Müslim'de gelen şu hadis de bize yardımcı olmuştur: "Ümmetimin kötü amelleri arasında defnedilmeden mescide bırakılmış tükrüğü de gördüm."

d) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), devrinin şartlarında tükürmeyi câiz kılan gerekleri belirtirken, tükrükle ilgili mühim bir hükmü de dile getirmiş olmaktadır: İnsan tükrüğü esas itibariyle temizdir. Onun bir şeye, mesela elbiseye bulaşması, ibâdete mâni olacak kirlenme hâsıl etmez. Nitekim 2724 numaralı hadiste, elbise kıvrımlarına tükürme hâdisesi bu hususu tesbit eder.

e) Hadislerde tükürme zorunda kalacak kimseye "defnetme" şartıyla yere, sürterek yoketme kaydıyla sol ayağın altına ve hatta elbise kıvrımına tükürme ruhsatlarını sayarken, mendilden söz edilmemesi, o devirde mendil taşıma âdetinin olmadığını gösterir. Aksi takdirde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ümmetine kolay olanı tavsiye ederdi.

f) Şunu da belirtelim: Âlimler, mezkûr hadislerle mescidde tükürme fiilinin yasak olmadığının ifade edildiğini belirtirler. Yasaklanan husus, başkasını rahatsız edecek şekilde tükürmektir, açıkta bırakmaktır. Öyle ise hastalar, tükürme ihtiyacı içinde olanlar, başkasına eza vermeyecek şekilde -söz gelimi mendiline, beraberinde taşıyacağı hokkasına- tükürebilir, bu memnu değildir.

Bazı âlimler, "tükürme cevazını" özür sahiplerine tükürmek için dışarı çıkamıyacaklara; "yasaklamayı"da özrü olmayanlara hamletmişlerdir. Bu nokta-i nazardan bakınca elbise kıvrımına, sol ayağın altına tükürme örneklerinin, -gömme imkânı tanımayan mescidlerde bulunan mendilsiz özür sahiplerine- başkalarına asgarî derecede rahatsız edecek tükürme tarzlarına irşadlar teşkîl ettiklerini görürüz.[648]

14. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]جِئْتُ يَوْماً مِنْ خَارِجٍ، وَرَسُولُ اللّه # يُصلِّى في الْبَيْتِ وَالْبَابُ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ، فَاسْتَفْتَحْتُ فَتَقَدَّمَ وَفتَحَ لِى، ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى إلى مُصَلاَّهُ، وَوَصَفَتْ أنَّ الْبَابَ كانَ في الْقِبْلَةِ[. أخرجه أصحاب السنن .

14. (2725)- Hz. Âişe, (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir gün dışardan geldim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) odada namaz kılıyordu, kapı da üzerine kapalı idi. Açmasını istedim, ilerleyip bana açtı. Sonra gerisin geriye namazgâhına döndü."

Hz. Âişe kapının kıble cihetinde olduğunu belirtti."[649]

AÇIKLAMA:

1- Burada, nafile namazı kılmakta olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazdan çıkmadan Hz. Âişe'ye kapı açması söz konusudur. Hemen belirtelim ki, Nesâî'nin rivâyetinden bu namazın nafile namaz olduğu tasrîh edilmiştir.

2- Ulemâ, bu hadis üzerine farklı yorumlarda bulunmuştur:

***** Kapı kıble cihetinde ise, namaz sırasında, gelip geçene karşı sütre olması için kapatılması efdaldir.

***** İbnu Raslân, kapıyı açmak üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir veya iki adımlık veya fasılalı olarak daha fazla adımlık bir yürüyüşle kapıyı açmış olacağını, aksi takdirde amel-i kesîr olup namazı bozacağını söylemiştir. Şevkânî, bu kayıtlamaların mezhep görüşüne binâen yapıldığını (rivâyette kayıtlara götürecek hiç bir delil olmaması sebebiyle) iddianın fâsid olduğunu söyler.

***** Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ), kapının kıble cihetinde olduğunu söylemek ve Hz. Peygamber'in kapıyı açmak için gelince yönünü hiç değiştirmediğini, keza arka arka giderek namazgâhına döndüğünü belirtmek sûretiyle yönünü kıble cihetinden çevirmediğini ifâde etmiş olmaktadır. Bu tasvirleri, bazı âlimler, bu hareketlerin amel-i kesîr olacak şekilde peş peşe olmadığı, dolayısıyla namazın bozulmasına müncer olmadığı şeklinde değerlendirirler. Ancak Aliyyu'l-Kârî: "Atılan adım iki bile olsa, kapıyı açıp dönme buna inzimâm edince yine de namazı bozan amel-i kesîr mevzubahis olur ve müşkilat devam eder" der ve "En doğrusu, bu hareketlerin peş peşe olmadığını söylemektir" diye hükme bağlar.

İbnu Melek daha değişik bir görüş ileri sürerek: "Resûlullah'ın kapıya gelişi, kapıyı açışı, sonra namazgâhına dönüşü, amel-i kesîr peşpeşe olunca namazı bozmayacağına delildir' der. Ancak Aliyyu'l-Kârî, Hanefî mezhebince bu görüşe itimad edilmeyeceğini belirtir. Zîra, mezhebimizce amel-i kesîr yani aynı rekât içerisinde yapılan üç hareket namazı bozar. İbnu Melek'in hükmü hadisin zâhirine uygundur. Bu sebeple, bazı âlimler mutlak olarak reddetmeyip: "Nafilelerde hîn-i hâcette yapılan amel-i kesîr, namazı bozmaz" diye kayıtlayarak kabûlünü uygun bulmuşlardır.[650]

15. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: اقْتُلُوا ا ُسْوَدَيْنِ في الصَّ ◌ةِ الحَيَّةَ والْعَقْرَبَ[. أخرجه أصحاب السنن .

15. (2726)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Namazda iki siyahı yani yılan ve akrebi öldürün" buyurdu."[651]

AÇIKLAMA:

1- Yılan ve akrebe iki siyah denmesi, tağlib tarîkiyledir. Aslında sadece yılana siyah (esved) denmektedir.
2- Hattâbî der ki: "Burada az amelin (amel-i yesîr) namazda câiz olduğuna ve bir fiilin aynı hal içerisinde peş peşe iki kere yapılması, namazı bozmayacağına delildir. Zîra yılan bir veya iki darbe ile öldürülebilir. Ancak amel peş peşe olur ve amel-i kesîr hududuna girerse (üçlerse) o zaman namaz bozulur. Ancak yılanı öldürme emri bir veya iki vuruşla kayıtlı değildir, mutlaktır."
3- Hadiste geçen yılana, öldürülmesi mubah olan bütün zararlılar dahildir: Eşek arıları, çiyanlar vs. gibi. Yılan ve akrebin namazda öldürülmesini, İbrahim Nehâî hâriç bütün ulemâ tecviz etmiştir.[652]

16. وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]رَأى النَّبيُّ # غُ◌ماً لَنَا يُقَال لَهُ أفْلَحُ إذَا سَجَدَ نَفَخَ فقَالَ: يَا أفْلَحُ تَرِّبْ وَجْهَكَ[. أخرجه الترمذي .

16. (2727)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim Eflah adındaki kölemizin, secde sırasında (ağzıyla) üfürdüğünü görmüştü: "Ey Eflâh, yüzünü toprakla!" dedi.[653]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kölesini, secdeye giderken secde edeceği yerdeki toztoprağı-alnına bulaşmasın diye- üfürürken görmüş ve böyle yapmaması için müdâhalede bulunmuştur. "Yüzünü toprakla!" emri ile, "Alnını yere değdir, yer üzerine normal şekilde koy, üflemek sûretiyle onu alnını koyacağın yerden uzaklaştırma" demek istemiştir. Zîra bu, tevâzuya daha muvafıktır. Zîra âzâların en efdali olan alna toprağın yapışması tevâzuun nihâî derecesidir.
2- Üflemeyi, İbnu Abbâs kelam addederek namazda mekruh olduğuna hükmetmiştir. Ancak, çoğunlukla âlimler: "Kelam, mahreçlere dayanan harflerden teşekkül eder. Üflemede harf yoktur" diyerek bu görüşe katılmamışlardır. Bunu ifade eden rivâyetlerin zayıflığına da dikkat çekilmiştir. Her hâl u kârda, namazda üflemek mekruh olsa da namazı bozmaz, çünkü Resûlullah, Eflah'a namazını iade etmesini emretmiştir. İbnu Hacer, "Yüzünü toprakla!" sözünden, toprak üzerine secde etmenin müstehab olduğu hükmünün çıkarıldığını belirtir."[654]

17. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]نَهَى رَسولُ اللهِ # عَنِ السَّدْلِ في الصَّ◌ةِ، وَأنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فاهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»السَّدْلُ« المنهى عنه في الصة أن يلتحف الرجل بثوبه، ويدخل يديه من داخله فيركع ويسجد وهو كذلك، وكانت اليهود تفعله، فنهى عنه.قوله »وَأنْ يُغَطِّيَ الرَّجُلُ فَاهُ«: يعنى التلثم بالعمامة على الفم، وكانت العرب تفعله، فنهوا عنه في الصة، فإن تثاءب المصلى فليغط فاه، فقد جاء فيه حديث .

17. (2728)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda sedl'i, (sarınmayı) ve erkeğin ağzını örtmesini yasakladı."[655]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste yasaklanan sedl, vücûdun kollar da içeride kalacak şekilde giysi ile sarılması; kıyâm, rükû ve sücûdda da böyle kalınmasıdır. Bunu yahudiler yaptığı için müslümanlara yasaklanmıştır.
Bazı âlimler sedl'i izarın ortasını başa koyup iki ucunu -omuzlara koymadan ve önde bağlamadan- sarkıtmak diye tarif etmiştir. Hattâbî "Sedl'i" "Yere değecek kadar elbisenin salınmasıdır" diye tarif eder. Bu ma'nâda sedl'e namazda cevaz verilmiş, namaz dışında verilmemiştir. Çünkü namazda sâbit olduğu halde namaz dışında dolaşır; elbiseyi yeri değdirerek dolaşmak, kibir alâmetidir. Sevrî namazda, Şâfiî ise hem namazda hem namaz dışında bunu mekruh addetmiştir. Irakî, sedl'i "saçın sarkıtılması" diye tarif etmiştir. Başka tarifler de yapılmıştır.
Şevkânî, sedl'i bütün bu ma'nâlarda anlayıp hadisi o ma'nâların hepsine hamletmenin câiz olacağını belirtir ve "müşterek"i, bütün ma'nâlarına hamletmek kavî bir görüştür" der.
Ağzın örtülmesine gelince, Hattâbî der ki: "Arapların, sarıklarıyla ağızlarını sarma âdetleri vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu namazda yasakladı. Efendimiz, musalliye esneme ârız olduğu takdirde ağzını kapamaya cevaz vermiş, onun dışında kapamayı yasaklamıştır."[656]

NAMAZIN YEDİNCİ ŞARTI: KIBLE

.1. عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رَسولُ اللهِ # يُصَلّى مِنْ اللَّيْلِ، وَأنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ كاعْتِرَاضِ الجَنَازَةِ، فإذَا أرَادَ أنْ يُوتِرَ أيْقظَنِى فَأوْتَرْتُ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (2729)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), geceleyin ben önünde, kıbleyle arasında bir cenaze gibi uzanmış yatarken, namaz kılardı. Vitir kılacağı zaman bana da haber verirdi, ben de vitir kılardım."[657]

.2. وفي أخرى للشيخين:]ذُكِرَ عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها مَا يَقْطَعُ الصَّ◌َةَ، فَذُكِرَ الْكَلْبُ وَالحِمَارُ وَالمرأةُ، فقَالَتْ: لَقَدْ شَبَّهْتُمُونَا بِالْحُمُرِ وَالْكِ◌َبِ، والله لَقَدْ رَأيْتُ النّبيَّ # يُصَلّى وَأنَا عَلى السَّرِيرِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ مُضْطَجَعَةٌ فَتَبْدُو لِى الحَاجَةُ فَأكْرَهُ أنْ أجْلِسَ فأوذِىَ رَسولَ اللهِ # فأنْسَلُّ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ[.

2. (2730)- Salîheyn'in diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin yanında namazı bozan şeylerden söz açılmıştı. Bu meyanda köpek, eşek ve kadının da zikri geçti. Âişe (radıyallahu anhâ):
"Bizi yine eşeklere ve köpeklere benzettiniz. Vallahi, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı kıblesiyle arasında yatakta yatar olduğum halde namaz kılarken gördüm. Benim için ihtiyaç hâsıl olunca oturup onu rahatsız etmek istemezdim, (yatağın) ayak tarafından sıyrılıp çıkardım."[658]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, değişik vecihlerden gelmiştir. Bazı rivâyetlerde burada gözükmeyen ziyadeler mevcuttur.
2- 2729 numarada Hz. Âişe Resûlullah'ın kıble cihetinde nasıl yattığını tasvir ediyor: Baş tarafı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağ tarafında, ayakları da sol tarafında olacak şekilde uzanmıştır. Çünkü cenaze namazı esnasında ölü, imama nazaran öyle konur.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kıldığı namaz teheccüd namazıdır, nafiledir. Bu sebeple uyumakta olan Hz. Âişe'yi namaza çağırmamaktadır. Ama sıra vitre gelince onu da çağırmaktadır. Bu hadisde, vitir namazının vacib olmasına delil bulunmuştur.
4- Vitir namazının gecenin sonuna bırakılmasının müstehab olduğu anlaşılıyor. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en sonda onu kılmakta ve henüz kılmamış olan Hz. Âişe'yi de kaldırmaktadır. Ancak âlimler bu te'hiri bir kayda bağlarlar: Gecenin sonunda uyanabilecekse veya bir başkası tarafından uyandırılacağından emin ise... Aksi takdirde te'hiri câiz olmaz. Bu sebeple Hanefîler, yatsının peşinden kılmayı tercih ederler.
5- Uyuyan kimseyi namaz için uyandırmak müstehabtır.
6- İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'dan uyuyan ve konuşan kimseye karşı namaz kılınmayacağına dair bir rivâyet varsa da, bu hadis kılınacağını göstermektedir. Sadedinde olduğumuz hadis sıhhatçe üstün olduğu için hükümde cevaz esas alınmıştır.
7- Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Peygamber'in secde sırasında Hz. Âişe'ye dürttüğü, Âişe'nin de ayaklarının topladığı belirtilir. Bu ifadeyi değerlendiren Hanefîler, hadisten kadına değmenin abdesti bozmayacağına delil

çıkarmışlardır; Ancak Şâfiî'ler, Hz Âişe'nin bedeni ile Resûlullah'ın eli arasında bir hâil olma ihtimalini belirterek buna itiraz ederler.
8- Hadis , yatak üzerinde namaz kılınabileceğini ifade etmektedir.[659]

3. وفي أخرى ّبى داود، عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]جِئْتُ أنَا وغُ ◌ٌمٌ مِنْ بَنِى عبدالمطَّلِبِ عَلى حِمَارٍ، وَرَسُولُ اللهِ # يُصَلِّى فَنَزَلَ وَنَزَلْتُ، وَتَ ◌َرَكْنَا الْحِمَارَ أمَامَ الصَّفِّ فمَا بَاَهُ، وَ ◌َجاءَتْ جَارِيَتَانِ مِنْ بَنِى عبدالمطَّلِبِ فَدَخَلَتَا بَيْنَ الصَّفِّ فَمَا بَالِى ذلِكَ[.

3. (2731)- Ebû Dâvud'da İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan gelen diğer bir rivâyette şöyle denmiştir: "Ben ve Abdulmuttaliboğullarından bir oğlan (veya köle) bir eşeğin üzerinde beraber geldik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sırada namaz kılıyordu. Eşeğe aldırma(yıp namaza devam et)ti. Derken yine Abdulmuttaliboğullarından iki kız çocuğu gelip safın arasına dâhil oldu, buna da aldırmadı."[660]

4. وفي أخرى له:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ إلى غَيْرِ السُّتْرَةِ، فإنَّهُ يَقْطَعُ صَ ◌َتهُ: الحِمَارُ، وَالْخَنْزِيرُ، وَالْيَهُودِىّ، والمجُوسِىُّ، والمرْأةُ، وَيُجْزِىءُ عَنْهُ إذَا مَرُّوا بَيْنَ يَدَيْهِ عَلى قَذْفَةٍ بِحَجَر[.وفي أخرى: »يَقْطَعُ الصَّ ◌َةَ الحَائِضُ وَالْكَلْبُ« .

4. (2732)- Diğer bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz sütresiz olarak namaz kılarsa (önünden geçtiği takdirde) şunlar namazını bozar: Eşek, domuz, yahudi, mecûsi, kadın... Namazın bozulmaması için onun önünden, bunların bir taş atımlık uzaktan geçmesi kifâyet eder."[661] Bir diğer rivâyette şöyle denmişti: "Namazı, (önden geçen) hayızlı kadın ve köpek bozar."[662]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda namaz kılanın önünden bazı nesnelerin geçmesi halinde namazın bozulup bozulmayacağı meselesine temas edilmektedir. Bu hususta rivâyet çoktur. Bir kısmı, burada yer almayan başka teferruâtlara da şâmildir. Mesela:
Bir rivâyette namazı bozanlar arasında "siyah köpek" bir başka rivâyette "hayızlı kadın" zikredilir.
2- Hadislerin ihtilafına bağlı olarak ulema da bu meselede ihtilaf eder: Bazıları bu sayılan şeylerin musallinin önünden geçmesi namazı bozar derken, bazıları bozmaz demiştir.
***** Ahmed İbnu Hanbel: "Siyah köpek bozar. Ancak kadın ve eşeğin bozması hususunda içimde bir şüphe var" der.
***** İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî (rahimehümullah) ve Cumhûr: "Bu sayılanlardan veya başka şeylerden hiçbirinin geçmesiyle namaz bozulmaz" demiştir. Bunlar, bozulacağını ifade eden hadisleri: "Buradaki bozulmadan murad "noksanlık"tır, zîra bunlar önden geçmekle musallinin kalbini meşgul eder" diye te'vil ederler, hakiki bozulmanın kastedilmediğini söylerler.
3- Taş atımlık tâbirini, âlimler üç zir'alık mesafe olarak yorumlarlar. Yani namaz kılan kimsenin üç zir'a uzağından bu sayılanlar geçecek olsa namaza bir eksiklik getirmeyecektir, bu miktar mesafe sütre yerine geçebilecektir.[663]

5. وعن الفضل بن العباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]زَارَنَا النّبىُّ # في بَادِيَةٍ لَنَا وَلَنَا كُلَيْبَةٌ وَحِمَارَةٌ، فَصَلَّى النّبىُّ # الْعَصْرَ وَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ فَلَمْ يُزْجَرَا وَلَمْ يُؤَخّرَا[. أخرجه أبو داود والنسائى .

5. (2733)- el-Fadl İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizi köyümüzde ziyaret etti. O sırada bizim bir küçük köpekle bir dişi eşeğimiz vardı. Bu ikisi önünde bulundukları halde ikindi namazı kıldı. Hayvanları ne azarladı ne de geriye kovaladı."[664]

6. وعن كثير بن كثير بن أبي وداعة عن بعض أهله عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّهُ رَأى النّبِيَّ # يُصلِّي مِمَّا يَلِي بَابَ بَنِي سَهْمٍ، وَالنَّاسُ يَمُرُّونَ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ سُتْرَةٌ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

6. (2734)- Kesîr İbnu Kesîr İbn-i Ebî Vedâ'a, an bazı ehlihi an ceddihi (radıyallâhu anh) anlatmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Beni Sehm kapısını takip eden yerde, önünden halk gelip geçerken namaz kılar görmüştür. Bu sırada Resûlullah'la Ka'be arasında bir sütre de mevcut değildir."[665]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin İbnu Mâce ve Nesâî'deki vecihlerinde sözkonusu namazın, tavafı takip eden iki rek'atlik tavaf namazı olduğu belirtilir.
2- Sadedinde olduğumuz hadise dayanarak bazı fakihler, Mekke'de kılınacak namazlar için "sütreye hacet yok" hükmünü çıkarmışlardır. Ancak, Ebû Dâvud'un da dikkat çektiği üzere hadis, zayıftır. Sütrenin Mekke' de de gerekli olduğunu ifade eden daha kuvvetli hadisler karşısında, başta Buhârî olmak üzere ulemâ büyük çoğunluğu ile bu rivâyetle ameli uygun görmemişlerdir. Sütrenin meşruiyyeti ve namaz kılanın önünden geçmeyi yasaklama hususunda Mekke ile başka yerler arasında fark yoktur. Ancak bazı fakihler, sadedinde olduğumuz hadisteki cevâzın zaruret sebebiyle sâdece tavaf edenlere mahsus olduğunu söylemiştir. İbnu Hacer, tavaf mahalline has olarak tecviz edilmiş olan bu durumu, bir kısım Hanbelî âlimlerinin Mekke'nin tamamına teşmil ettiklerini belirtir.[666]

7. وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: يَقْطعُ الصَّلاَةَ شَيْءٌ، وَادْرَءُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ، فإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

7. (2735)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazı hiçbir (hâricî) şey bozamaz. İmkanınız nisbetinde defetmeye çalışın. Çünkü (bozmak isteyen) şeytandır."[667]

8. وفي رواية ٴب داود:]مَنِ اسْتَطَاعَ أنْ يَحُولَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، أحَدٌ فَلْيَفْعَلْ[.

8. (2736)- Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Kim, kıblesi ile kendi arasına bir başkasının girmemesine muktedir olursa, bunu sağlasın."[668]

9. وفي أخرى للبخارى:]قالَ #: إذَا صَلّى أحَدُكُمْ إلى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فأرَادَ أحَدٌ أنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ، فإنْ أبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ[.

9. (2737)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, halka karşı sütre olacak bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun, (beriki haddini bilmeyip) ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zîra o, (bu haliyle) şeytandır."[669]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki üç rivâyet, namaz kılan kimseye, namaz kılarken önünden geçmeye kalkan şahsa mâni olma yetkisi tanımaktadır.Normal olarak, namaz kılan kimsenin başka bir şeyle meşguliyeti namazı bozan bir fiildir. Ancak şârî, namaz esnasında önünden geçmek isteyen kimseye müdahale hakkı tanımış bunu "namazı bozan fiiller"den istisnâ kılmıştır. 2737 numarada özetle kaydedilen Buhârî rivâyetini, aslından esbâb-ı vürûduyla takip edersek mevzu daha iyi anlaşılmış olacaktır.
Ebû Sâlih es-Semmân anlatıyor: "Ebû Saîdi'l-Hudrî'yi bir cuma günü halka karşı bir sütrenin gerisinde namaz kılarken gördüm. Benî Ebû Mu'ayt'a mensup bir genç, önünden geçmek istedi. Ebû Saîd onu göğsünden iterek

mâni oldu. Genç, etrafına bakındı, onun önünden başka geçebilecek bir yer göremedi. Oradan geçmek için tekrar geri döndü. Ebû Saîd genci daha da şiddetli bir şekilde itti. Genç, Ebû Saîd'e kızdı. Sonra (Medîne valisi) Mervân'ın huzuruna girerek, Ebû Saîd'in yaptıklarını şikâyet etti. Ebû Saîd de ardından Mervân'ın yanına girdi. Mervân:
"Ey Ebû Saîd! Kardeşinin oğluyla alıp veremediğin de ne?" dedi. Ebû Saîd şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Sizden biri, halka karşı sütre olan bir şeyin gerisinde namaz kılarken, biri önünden geçmeye kalkarsa ona mâni olsun. (Beriki haddini bilmeyip) geçmek için ısrar ederse onunla mücâdele etsin. Zira o, (bu haliye) bir şeytandır."
Bir rivâyette: "Eğer ısrar ederse eliyle göğsünden tutup onu itsin" diyerek mücâdele şekli de belirtilir.
Şu hususu da bilmeliyiz: Namazda önünden geçmek isteyenle mücâdele meşrû kılınmış ise de, ulemâ ittifakla: Geçene mâni olmak, onunla mücâdele etmek için yerinden ayrılıp yürümemesi ve müdâfaa sırasında amel-i kesîre yer vermemesi gerektiği"ni söylemiştir. Zîra, "namazda bu, önünden birisinin geçmesinden daha fenadır" derler.
Cumhur, ayrıca şöyle hükmetmede de ittifak etmiştir: "Her kim, namazda iken önünden geçene müdahale etmemişse, artık namazı iade etmesi gerekmez."
Nevevî: "Önden geçene mâni olmanın vâcib olduğunu söyleyen tek fakih bilmiyorum. Ashâbımız bunun mendup olduğunu tasrîh eder" der. Zâhirîler bunun vâcib olduğunu söylemiştir.

2- Hadisten İstinbat Edilen Faideler:

* İbnu Battâl der ki: "Bu hadis, dinde fitne çıkaran kimseye "şeytan" demenin caiz olduğunu gösterir. Hüküm, ma'nâlara göredir, isimlere göre değil, çünkü önden geçen kimsenin sırf geçmesi sebesiyle şeytana dönüşmesi muhâldir. Bu cevaz da, şeytan kelimesinin hakiki ma'nâda cinnîlere, mecâzî olarak da insanlara ıtlak olunmasına dayanır. Mamafih bu işe onu şeytanın sevketmesi sebebiyle de ma'nâ doğruluk kazanabilir. Nitekim başka bir rivâyette: "...zîra onunla birlikte şeytan vardır" denmiştir.
* İbnu Ebî Cemre, "Zîra o, (bu haliyle) şeytandır" cümlesinden şu ma'nâyı istinbat etmiştir: "Onunla mücadele etsin" sözünden murad tatlı bir müdâfaadır, hakiki bir mücâdele değildir. Zîra şeytanla mücâdele, istiâze ve besmele ve benzeri zikirleri okumak sûretiyle ona karşı tesettürde bulunmakla olur. Zaten namazda, zaruret halinde az amele cevaz verilmiştir. Gerçek ma'nâda mücâdele yapacak olsa,namazı için önünden geçenin vereceğinden daha büyük zarar mevzubahis olur."
* İbnu Ebî Cemre bir başka soruyu cevaplar: "Önden geçenle yapılacak mücâdele, onun geçmesiyle musallinin namazına gelecek halel (zarar) sebebiyle midir, yoksa geçecek kimseye bu fiilinden dolayı gelecek günahı defetmek için midir? Görünüşe göre, ikincisi içindir." Ancak başkaları "Birincisi içindir" demiştir. Bunlara göre, "Musallinin kendi namazına yönelmesi, kendisi için başkasından günahı defetmeye kalkmasından evlâdır."
* İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivâyet şöyledir: "Musallinin önünden geçmek, onun namazının yarısını keser atar." Ebû Nu'aym da Hz. Ömer'den şunu rivâyet eder: "Musalli, önünden geçilmekle namazından ne kadar eksildiğini bilseydi, mutlaka kendini insanlara karşı sütre teşkil edecek bir şeyin gerisinde kılardı."Bu iki rivâyet, musallinin önünden geçene müdahalesinin, namazında meydana gelecek halel sebebiyle olduğunu ifade eder. Bu rivâyetler zâhirde mevkuf gözüküyorlarsa da hakikatte merfûdurlar. Zîra bunlar içtihadla söylenebilecek, tecrübeyle bilinebilecek meseleler değildir, ancak vahyen bilinebilir, öyle ise hükmen merfûdurlar. Şu halde musalli de namaza durduğu yeri iyi seçmekle mükelleftir. Herkesin geçeceği yere durması, ona sorumluluk getirecektir.

10. وعن بشر بن سعيد:]أَنْ زَيدَ بنَ خَالِدٍ أَرْسَلهُ إلى أَبِي جُهَيْم يَسْأَلُهُ: مَاذَا سَمِعَ مِنَ النّبِيِّ # في المارِّ بَيْنَ يَدَيِ المصَلِّى؟ فقَالَ: قَالَ #: لَوْ يَعْلَمُ المارُّ بَيْنَ يَدَيِ المصَلِّى مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ أَبُو النَّضْرِ: أَدْرِى؟ قالَ: أَرْبَعِينَ يَوْماً، أَوْ شَهْراً، أَوْ سَنَةً[. أخرجه الستة .

10. (2738)- Bişr İbnu Saîd (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, kendisini Zeyd İbnu Hâlid Ebû Cüheym'in yanına gönderip: "Musallînin önünden geçen hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan ne işittiğini sordurmuştur. Ebû Cüheym (radıyallâhu anh) demiştir ki:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer musallinin önünden geçen kimse, bu geçişi sebebiyle kendisine gelen günahı bilseydi orada kırk... kalması onun için, musallinin önünden geçmesinden daha hayırlı olurdu."Ebû'n-Nadr der ki:"Bilemiyorum! Efendimiz "kırk gün mü" dedi, kırk ay mı dedi, kırk sene mi dedi?"[670]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namaz kılanın önünden geçen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekmektedir. Önceki hadiste, önünden geçilen kimsenin maruz kalacağı kayba dikkat çekilmiştir.
2- Hadiste yasaklanan "ön"ün miktarı ihtilaflıdır.
* Bazısı: "Musallî ile secde edeceği yer arasıdır"demiştir.
* Bazısı: "Musallî ile üç zir'alık mesafe arasıdır" demiştir.
* Bazısı: "Bir taş atımlık mesafe..." demiştir.
3- Hadiste kırk rakamının, hususi bir adedi göstermekten ziyade, namaz kılanın önünden geçmemenin ehemmiyetini tesbit maksadıyla mübâlağa için kullanıldığını belirten İbnu Hacer, bu değerlendirmesine İbnu Mâce'nin Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir rivâyeti gösterir: "...Yüz yıl yerinde kalması, attığı adımlardan birini atmaktan kendisi için daha hayırlı olurdu."
4- Hadisin zâhiri, beyan edilen "vaîd"in musallînin önünden geçenle ilgili olduğunu; duran, oturan ve yatanla ilgili olmadığını ifade eder. Ancak, vaîd'in illeti musallînin maruz kalacağı teşvîş ise, diğerleri de "geçen" ma'nâsında olabilir.
5- Hadisin zâhiri, nehyin her bir namaz kılanla ilgili olduğunu ifade eder. Yani kadın, erkek, münferid, imam, me'mum hepsinin önünden geçmek yasaklanmıştır. Ancak bazı Mâlikîler bu yasağın münferid ve imamla ilgili olduğunu söylemiştir. Onlara göre, önünden geçmek me' mum'a (imama uyana) zarar vermez. Çünkü imamın sütresi onun da sütresidir ve imamı ona sütredir. Bu iddia tatminkâr bulunmamıştır. "Çünkü denmiştir, sütre musallîden zorluğu kaldırmaya yöneliktir, önden geçenden değil; önden geçenin verdiği teşvişte imam, me'mum ve münferid müsâvidir."
6- Bazı Mâlikî âlimleri musallî ve önden geçeni günah işleyip işlememekte dört gruba ayrılırlar:
1) Önden geçen günaha girer, musallî girmez.
2) Musallî günaha girer, geçen girmez.
3) Her ikisi de günaha girer.
4) Her ikisi de günaha girmez.
* **Birinci grup:** Musalli yol dışında sütre gerisinde namaza durmuştur, geçen kimse için de geçme imkânları vardır. Bu durumda musallînin önünden geçen günahkâr olur, musallî olmaz.
* **İkinci grup:** İşlek yol üzerinde sütresiz veya sütreden uzak namaza durur, geçen de başka bir imkân bulamaz, önünden geçer. Bu durumda musallî günaha girer, geçen değil.
* **Üçüncü grup:** İkincide olduğu gibi, ancak geçen başka geçme imkanına sahiptir, ama önünden geçer, her ikisi de günahkâr olur.
* **Dördüncü grup:** Birinci gibidir, ancak geçen başka imkan bulamaz, ikisi de günahkâr olmaz. İbnu Hacer'e göre, hadisin zâhiri geçmeyi mutlak olarak yasakladığı için geçen yol bulamasa bile beklemekle mükelleftir, musallî selam verir, ondan sonra geçer. Ebû Saîd kıssası da bunu te'yid eder.[671]

11. وعن يزيد بن نمران قال:]رَأيْتُ رَجُ ًّ بِتَبُوكَ مُقْعَداً، فقَالَ: مَرَرْتُ بَيْنَ يَدَىْ رَسولِ اللهِ #، وَأنَا عَلى حِمَارٍ وَهُوَ يُصَلِّى، فقَالَ: اللَّهُمَّ اقْطَعْ أثَرَهُ. قالَ: فَمَا مَشَيْتُ عَلَيْهَا بَعْدُ[.وفي رواية:]قَطعَ صَ َتَنَا قَطَعَ اللهُ أثَرَهُ[. أخرجه أبو داود .

11. (2739)- Yezîd İbnu Nimrân (rahimehullah) anlatıyor: "Tebük'de yatalak bir adam gördüm. Dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılarken, ben eşeğin üzerinde olduğum halde önünden geçtim. Bana: "Allah'ım, izini kes!" diye bedduada bulundu. Artık ondan sonra eşek üzerinde (bile) yol alamadım.
"Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dedi:) "O bizim namazımızı kesti, Allah da onun izini kessin."[672]

AÇIKLAMA:

1- Tebük, Suriye'de bir yer adıdır.
2- İzini kes, yürümesini kes demektir. "Allah izini kessin", Allah kötürüm etsin, yürüyemez hale gelsin demektir. Bu hadis, namaz kılanın önünden geçmenin nasıl ciddi bir hata olduğunu anlamada canlı bir örnektir.[673]

12. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: َ تُصَلُّوا خَلْفَ النَّائِمِ وَ ◌ المتَحَدِّثِ[.
أخرجه أبو داود .

12. (2740)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Uyuyanın gerisinde namaz kılmayın, konuşanın gerisinde de!" buyurdular."[674]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihtiva ettiği hükmün birinden sahîh hadîslere muhalefet etmektedir. Zîra 2729 ve 2730 numaralarda kaydedilen Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) rivâyetinde, kıble cihetinde uyumakta olan Hz. Âişe'nin arka kısmında Aleyhissalâtu vesselâm efendimizin namaz kıldığı ifade edilmektedir.
Konuşanın arkasında namaz meselesine gelince: İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel bunu mekruh addetmişlerdir. Zîra, konuşanların sözleri namaz kılan kimseyi meşgul eder, namazını fesada verir. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)in cuma günleri dışında konuşan kimsenin arkasında namaz kılmadığı rivâyet edilmiştir.
Hattâbî der ki: "Bu hadis, senedindeki zayıflık sebebiyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sahîh olamaz."[675]

13. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ شَيْئاً، فإنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَنْصِبْ عَصاً، فإنْ لَمْ يَكُنْ
مَعَهُ عَصاً فَلْيَخْطُطْ خَطّا، ثُمَّ يَضُرُّهُ مَا مَرَّ أمَامَهُ[. أخرجه أبو داود. وقال قالوا: الخَطُّ بِالطُّولِ،
وَقالُوا: بِالْعَرْضِ مِثْلُ الهِ◌لِ[.

13. (2741)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biriniz namaz kılınca yüzünün karşısına bir şey koysun. Bulamazsa bir değnek koysun. Beraberinde bir değnek de yoksa bir çizgi çizsin. Böyle yaparsa önünden geçen kendisine zarar vermez."
Ebû Dâvud der ki: "Âlimlerden bazısı, çizginin uzunlamasına olacağını , bazısı da hilâl gibi enlemesine olacağını söylemiştir."[676]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, musallînin sütre olarak kullanacağı şeyin muayyen bir şey olmadığını; şartlara, imkana göre her şeyin bu maksadla dikilebileceğini ifade eder.
Sütre olarak kullanılacak değnek hakkında ifade mutlaktır, ince veya kalın olması diye bir tefrik yapılmamıştır. Nitekim bir başka hadiste "Bir okla da olsa namazda sütre kullanın" ve "Sütre olarak, semerin arka kaşı boyunda birşey kifâyet eder, saç kadar ince de olsa..." buyrulmuş, sütrenin ince veya kalın olması diye bir ayırıma yer verilmemiştir.[677]

14. وعن طلحة بن عبيدالله رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: إذَا وَضَعَ أحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ، فَلْيُصَلِّ وَ ◌ يُبَالِي مَا مَرَّ وَرَاءَ ذلِكَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

14. (2742)- Talha İbnu Ubeydillah (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz namaz kılarken, önüne semerin arka kaşı boyunda bir şey koydu mu, namazını rahat kılsın, bunun gerisinden geçene aldırmasın."[678]

AÇIKLAMA:

Semerin arka kaşı diye tercüme ettiğimiz muahharatu'rrahl, daha ziyade deve semerleri için kullanılmıştır. Binenin tutunmasına mahsustur. "Kol kemiği kadar" olduğu ve bir zira'nın üçte ikisi büyüklüğüne denk bulunduğu belirtilir. Sütrenin boyunu tesbitte âlimler bunu esas alırlar. Bazı âlimler bunu bir zirâ olarak ifade etmiştir. İbnu Ömer'in semerinin kaşının bir zirâ olduğunu Abdurrezzak'ın bir rivâyetinde görmekteyiz."
Hadis, böyle bir sütre koymakla musallinin şeriatın emrini yerine getirdiğini, gelip geçenlere de namazda olduğunu gösteren bir işaret vermiş olduğunu; dolayısıyla huzûr-u kalble namazını kılabileceğini ifade etmektedir.[679]

15. وعن أبى ذر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا صَلى الرَّجُلُ وَلَيْس بَيْنَ يَدَيْهِ كَأخِرَةِ الرَّحْلِ قَطَعَ صَ‌ِتَهُ الْكَلْبُ ا‘سْوَدُ، وَالمرأَةُ، وَالحِمَارُ. قِيلَ ‘بِى ذَرٍّ: مَا بَالُ ا‘سْوَدِ مِنَ ا‘حْمَرِ مِنَ ا‘بْيضِ؟ قالَ يَا ابْنَ أخِى: سَألْتَنِى كَمَا سَألْتُ رَسُولَ اللهِ #، فقَالَ: الْكَلْبُ ا‘سْوَدُ شَيْطَانٌ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

15. (2743)- Hz. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kişi, önüne semer kaşı kadar bir şey bırakmadan namaz kılarsa; (önünden geçtiği takdirde) siyah köpek, kadın, eşek namazını bozar..."
Ebû Zerr'e dendi ki:
"Siyahın kırmızıdan, beyazdan farkı nedir?" Şu cevabı verdi:
"Ey kardeşimin oğlu! Sen bana, benim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a sorduğum şeyi sordun. Efendimiz: "Siyah köpek şeytandır" buyurmuştu."[680]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki sevk üslûbundan anlaşılacağı üzere hadis, bazı rivâyetlerinde mevkuftur (yani Ebû Zerr'in kendi sözüdür). Sadedinde olduğumuz vechinde görüldüğü üzere merfûdur [yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözüdür].
2- Hadiste zikri geçen şeylerin namazı bozup bozmayacağı ulema arasında ihtilâf mevzuudur. Bir kısmı bunların musallinin önünden geçmesiyle namazın bozulup iptal olacağını söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel bu gruptandır. Siyah köpeğin bozacağında cezmeder, fakat eşek ve kadının geçmesiyle bozulup bozulmayacağında tereddüdü vardır. Ahmed İbnu Hanbel'in kadınla, eşeğin geçmesi ile namazın bozulacağı hususundaki tereddüdü, bunlarla ilgili başka rivâyetlerin mevcudiyetinden ileri gelir. O rivâyetlerde bunların geçmesiyle namazın bozulmayacağı ifade edilir. Halbuki siyah köpek hakkında aksi rivâyet yoktur. Bir kısım âlimler de başka rivâyetlere dayanarak bunların namazı bozmayacağını söylemiştir. Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik bunlardandır. Bazıları, "Namazı hiç bir şey bozmaz" (2735) hadisiyle sadedinde olduğumuz rivâyetin neshedildiğine kâildirler.
Hadisin buraya kadar olan kısmı 2732 numarada izah edildi. Orada yer almayan bir husus, "siyah köpeğin şeytan olması" meselesidir. Fethu'l-Vedûd'da denir ki: "Bazı âlimler bu tabiri zâhirine hamlederek: "Şeytan, siyah köpek şeklinde tasavvur edilir" dediler.
Ancak: "Siyah köpek, diğerlerinden daha muzırdır, bu sebeple şeytan demiştir" şeklinde te'vil yapan da olmuştur.
Hadisle ilgili ulemanın teferruâta kaçan bütün yorumlarını aktarmada fayda görmüyoruz. Bu ve benzeri hadisleri, namazgâhımızı seçerken, dikkatimizi çekecek şekilde hayvan ve insanların gelip geçeceği, onlar tarafından rahatsız edileceğimiz veya rahatsız edeceğimiz yerlerden uzak olanları aramanın gereğine irşad olarak anlamamız en uygun yoldur.[681]

16. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]كانَ رَسُولُ اللهِ # إذَ خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ أمَرَ بِالْحربةِ فَتُوضَعُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَيُصَلِّى إلَيْها وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ، وَكانَ يَفْعَلُ ذلِكَ في السَّفَرِ، فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا ا‘مَرَاءُ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

16. (2744)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayram günü (namaz) için çıkınca bir harbe alınmasını emrederdi. Harbe, (namaz sırasında) Aleyhissalâtu vesselam'ın önüne konur, O da halk arasında olduğu halde harbeye doğru namaz kılardı. Efendimiz sefer sırasında da böyle yapardı. Bu sünnete ittibâen ümerâ da harbe kullanır oldu."[682]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Mâce'deki rivâyet, bayram namazı kılınan musallanın boş bir arazi olduğunu, sütre olabilecek hiçbir şey bulunmadığını belirterek: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayram günü musallaya giderdi. Yanında harbe de taşınırdı. Musallaya varınca harbe önüne dikilirdi, ona doğru namaz kılardı. Bu, musallanın boş bir arazi olmasındandı, orada sütre yapılabilecek hiçbir şey yoktu" der.
2- Ümerânın harbe ittihazıyla ilgili son cümlenin Nâfi tarafından yapılan bir derc olduğu belirtilmiştir. Bu cümle ile, ümerânın da, bayram ve benzeri fırsatlarda musallaya çıkınca beraberlerinde harbe taşıttıklarını haber vermektedir.
3- İbnu Hacer: "Hadiste, namaz için ihtiyatlı (ve hazırlıklı) olma gereği, bilhassa seferde olmak üzere, düşmanı defedici âlet almanın lüzumu, istihdâmın cevazı vs. gözükmektedir" der.
4- Resûlullah'ın bayramlarda taşıdığı harbenin Necâşî tarafından hediye edilen harbe olduğu bazı rivâyetlerde tasrîh edilmiştir. Bir başka rivâyette bunun, Uhud Savaşı sırasında Zübeyr İbnu'l-Avvâm tarafından öldürülen bir müşrike ait olduğu belirtilmiştir. Âlimler: "Aleyhissalâtu vesselâm önce Zübeyr'in harbesini, sonra da Necâşî'nin harbesini kullanmış olabilir" diyerek iki rivâyeti te'lif ederler.[683]

17. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النّبيُّ # يُعْرِضُ رَاحِلَتَهُ فَيُصَلِّى إلَيْهَا[.وفي رواية: »أنَّهُ # صَلَّى إلى بَعِيرِهِ«. أخرجه الستة إ النسائى، ولم يرفعه مالك وأبو داود .

17. (2745)- Yine İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (bazan) bineğini (sütre) olarak öne koyar, ona doğru namazını kılardı.
Bir diğer rivâyette: "Aleyhissalâtu vesselâm devesine doğru namaz kılardı" denmiştir.[684]

AÇIKLAMA:

Râhile, üzerine rahl (semer) konan deve demektir. Daha ziyade binek devesine râhile denir.
Kurtubî: "Bu hadiste, duran hayvanların sütre olarak kullanılmasına cevaz vardır" der ve deve ağıllarında namaz kılmayı yasaklayan hadisle (2696) bu hadis arasında teâruz (zıtlık) olmadığını söyler." Çünkü der, o hadiste deve ağılı zikredilmiştir. Ağıl, suyun yakınında yer alan deve damlarıdır. Orada namazın mekruh kılınması, pis kokmalarından yahut da orada tesettür ederek aralarında halvet hâsıl etmelerindendir."[685]

18. وعن المقداد بن اٴسود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]مَا رَأيْتُ النّبيَّ # صَلَّى إلى عُودٍ، وَ◌َ عَمُودٍ، وَ◌َ شَجَرَةٍ إ◌َّ جَعَلَهُ عَلى حَاجِبِهِ اٴيْمَنِ، أوِ اٴيْسَرِ، وَ◌َ يَصْمُدُ لَهُ صَمْداً[.»الصَّمْدُ« القصد للشئ والتوجه إليه .

18. (2746)- Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallâhu anh) diyor ki: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı çubuğa, direğe ve ağaca karşı namaz kılar vaziyette ne zaman görmüşsem, her seferinde onları sağ kaşının veya sol kaşının karşısına almış görmüşümdür. Hiçbir zaman sütresini tam karşısına almadı."[686]

AÇIKLAMA

Bu rivâyetten, namaz kılarken sütreyi tam karşıya değil, hafif sağ veya sol tarafa almanın müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır.[687]

19. وعن سهل بن أبى حثمة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ النّبيُّ # إذَا صَلّى: أَحَدُكُمْ إلى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا، يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَ◌َتَهُ[. أخرجهما أبو داود .

19. (2747)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Biriniz sütreye karşı namaz kılınca ona yakın olsun, ta ki şeytan namazını bozmasın."[688]

AÇIKLAMA:

Hadis, sütre ile musalli arasında fazla mesafe olmamasını âmirdir. Şârihler, hadislerde gelen tasrîhata dayanarak normal mesafenin üç zirâ -veya daha az- uzunluğunda olması gerektiğini söylerler. Bazı hadislerde bir keçinin geçeceği kadar denmiştir. Bu rakamı tesbitte, daha ziyade Resûlullah'ın Ka'be'yi ziyareti sırasında içerisinde namaz kılınca, ön duvarla arasında üç zirâlık mesafe bırakmış olması esas alınmıştır (1400, 1413 numaralı hadisler).
Şu halde bu mesafeyi, baş sütreye değmeden secde edilebilecek bir uzaklık olarak ifade edebiliriz. Bu mesafe aynı zamanda saflar arasında bulunması gereken uzaklığı da ifade eder.[689]

NAMAZIN ŞARTLARI ÜZERİNE MUHTELİF HADİSLER

*** ÇOCUK TAŞIMAK**

1. عن أبى قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُصَلّى بِالنَّاسِ وَهُوَ حَامِلٌ أُمَامَةَ بِنْتَ زَيْنَبَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ # فإذَا سَجَدَ وَضَعَهَا، فإذَا قَامَ حَمَلَهَا[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (2748)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kızı Zeyneb'in kerîmesi olan torunu Ümâme'yi omuzunda taşıdığı halde halka namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu (yana) bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı."[690]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, bir yönüyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın torunu Ümâme'ye gösterdiği şefkati yansıtmaktadır. Ümâme'nin annesi, Resûlullah'ın Hz. Hatice'den doğan kızlarından biridir. Babası da Ebû'l-Âs İbnu Rebî'a'dır (radıyallâhu anh).
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bütün çocuklara karşı gösterdiği yakın ilgi dikkat çekicidir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (radıyallahu anhümâ)'i de omuzlarına bindirdiği, değişik şekillerde onlarla şakalaştığı, onları eğlendirdiği rivâyet edilmiştir. Kız çocuklarını hakir gören bir cemiyette, kız torununu Resûlullah'ın sırtında taşıması, bâhusus namazda sırtına alması, rükû ve secde sırasında yere bırakıp, kıyâma kalkarken tekrar sırta alması ayrı bir ehemmiyet taşır.
2- Ancak, bu hal namazda câiz olur mu? Bu, namazı bozan amel-i kesîr olmaz mı? Bu ihtimale binaen İslâm ulemâsı hadisi yorumda çok müşkilata, tekellüfâta düşmüştür:
***** "Bunun cevazı mensuhtur" denmiştir.
***** "Resûlullah'ın hasâisindendir" denmiştir.
***** "Çocuk Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ülfet ettiği için kendisi O'nun boynuna atılıp asılmıştır. Resûlullah onu almış değildir..." denmiştir.
***** "Zarûreten almıştır, değilse ağlayacak, sırta almaktan daha fazla sıkıntı verecekti..." denmiştir.
***** "Farzda değil, nafilede aldı.." denmiştir. Halbuki farzda olduğu rivâyetlerde pek sarihtir.
Nevevî, bütün bu tekellüflü yorumları reddeder ve der ki: "Bütün bunlar bâtıl ve merdud iddialardır, delilden yoksundurlar. Hadiste şeriat-ı garrânın temel prensiplerine muhalif bir durum da yoktur. Zîra insanoğlu temizdir ve karnındakilerde ma'füvdür. Çocukların elbisesi ve bedenleri ise pislik gözükmedikçe, temiz kabul edilir. Namazdaki fiiller amel-i kesîr olmadıkça veya birbirinden (rek'atlerle) ayrı olduğu müddetçe namazı bozmaz. Şeriatın delilleri bu söylenenlere uygundur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu davranışa, cevazı göstermek için yer vermiştir."

Fakihânî: "Ümâme'yi namazda taşımasının sırrı, sanki Arapların kızlarla ülfet etmekten hoşlanmama âdetlerini reddetmektir. Onlara muhalefet için kızı taşıdı, hatta onları reddetmekte mübâlağa için namazda da taşıdı. Fiille beyan, sözden daha kavîdir" der.
3- Rivâyet, çocukları mescide sokmanın caiz olduğunu da gösterir.
4- Küçük çocuklara değmek (Şâfiîler açısından) abdesti bozmaz.
5- Temiz olan insanı -ve hatta hayvanı- taşımak namaza mâni değildir.
6- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in tevazu haline, çocuklara şefkatine örnek mevcuttur.[691]

***NAMAZDA UYUKLAMAK**

.1. عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قال رسولُ اللّهِ #: إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّى فَلْيَرْقُدْ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ، فإنَّ أحَدَكُمْ إذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ يَدْرِى لَعَلَّهُ يَذْهَبُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ[.
أخرجه الستة .

1. (2749)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri namaz kılarken uyuklayacak olursa, uykusu gidinceye kadar hemen yatsın. Zira, uyuklayarak namaz kılanınız, istiğfar ederken kendi nefsine sebbetmeye kalkar da farkında olmaz."[692]

AÇIKLAMA:

1- Uyuklama, uykudan biraz farklıdır ve onun hafif perdesidir. Etrafında konuşulanları işitip, anlayamayacak durumda olan veya başı öne sallanmaya başlayan kimse uyukluyor demektir. Uyku ise bu hâlin artması ile çevresindeki sesleri hiç duyamayacak hale gelme ile başlar, az veya çok rüya görmekle galebe çalar.
2- Resûlullah'ın, uyuklayınca namazı kesme emrinden bazı âlimler uyku sebebiyle abdestin bozulduğu hükmünü çıkarmışlardır. Bu husus ayrı bir teferruât mevzuudur, ilgili bahiste tahlîl edilecektir.
3- Sebb: Küfretmek, hakâret etmek, bedduâ etmek, lânetlemek, kaba söylemek, sövmek gibi her çeşit kötü sözü ifade eder. Hadis, kişinin kendi kendine sebbetme ihtimaline binaen, uyuklayınca, namazın terkedilmesini emretmiş olmaktadır. "Belki de denmiştir, yasaklamanın illeti, sebb'in duâların icâbet saatine rastlama korkusudur." Bu hadis, böylece ihtiyatlı hareket etme prensibi vermiş olmaktadır. Zira, böylece ibâdetin terkediliş sebebi kesin değil, muhtemel bir durum olmaktadır. Hadiste ayrıca, ibâdetin huşû ve kalp huzuruyla yapılmasına ve tâatlarda mekruh şeylerden ictinâb etmeye teşvik vardır.
4- Bazıları uyku sebebiyle namazı bırakma emrinin gece namazıyla (teheccüdle) ilgili olduğunu -zîra farz namazlar uyku vakitlerine rastlamaz- söylemiş ise de umumî kabul görmemiştir, çünkü hadiste öyle bir sarahat olmadığı gibi, farz namazlarda da uyuklamak her zaman mümkündür.[693]

*** SAÇIN ÖRÜLÜP BAGLANMASI**

.1. عن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّهُ رَأى عَبْدَ اللّهِ بْنَ الحَارِثِ يُصَلِّى وَرَأسُهُ مَعْقُوصٌ مِنْ وَرَائِهِ، خَرُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أقْبَلَ إلى ابْنَ عَبَّاسٍ، فقَالَ: مَالَكَ وَلِرَأسِى؟ Œفقَامَ وَرَاءَهُ فَجَعَلَ يَحُلُّهُ، وَأقَرَّ لَهُ ا فقَالَ: إنِّى سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: إنَّمَا مثَلُ هذَا كَمَثَلِ الَّذِى يُصَلِّى وَهُوَ مَكْتُوفٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»العقْصُ« ضفر الشعر وشده، وغرز طرفه في أعه .

1. (2750)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın anlattığına göre, Abdullah İbnu'l-Hâris'i,-saçını arkadan topuz yapmış imkân tanımıştır. İbnu'l-Hâris namazını bitirince, İbnu Abbâs'a gelip: "Benim saçımla niye ilgilendin?" diye sormuş, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) şu cevabı vermiştir. "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, demişti ki:
"Böylesinin misâli, kolları arkasından bağlı olduğu halde namazını kılan kimsenin misâlidir."[694]

AÇIKLAMA:

Saçı topuz yapmak diye çevirdiğimiz aksu'şşa'r, saçı başın arkasında örüp bağlayıp üç tarafını tepesine tutturmaktır.
Hadis, bu halde namaz kılmanın mekruh olduğunu ifade eder. Nevevî der ki: "Ulemâ, elbisenin kolları çemrenmiş, saçı tepesinde topuz yapılmış veya sarığının altına kıvrılmış ve benzeri bir şekilde namaz kılmanın mekruh olduğunda ittifak eder. Bütün bu haller, ulemânın ittifakıyla tenzîhî olarak mekruhtur. Bu halde namaz kılsa namazı sahihtir fakat günah işlemiştir. Cumhur, nehyin mutlak olduğunu belirtir. Yani, kerâhet yalnızca namaz maksadıyla bu kıyafete bürünmekle ilgili değildir. Kişi önceden bir başka gaye ile bu kıyafete bürünmüş olsa da kerâhet câridir. ed-Dâvudî, "nehyin, bunu namaz vaktinde bu maksadla yapanla ilgili olduğunu söyler. Ancak sahih olan önceki görüştür. Ashâb ve diğer selef büyüklerinden menkul rivâyetler bu görüşü destekler."
Sadedinde olduğumuz rivâyetteki İbnu Abbâs'ın davranışı da bunu destekler. Müteakip rivâyette de Ebû Râfi'nin aynı gerekçe ile, namaz kılmakta olan Hasan İbnu Ali'nin saçını çözdüğünü göreceğiz.[695]

.2 وعن أبي سعيد المقبرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ أبَا رَافِعٍ مَوْلَى رسولِ اللهِ # مَرَّ بِالْحَسَنِ بْنَ عَلِيّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما، وَهُوَ يُصَلِّى قَائِماً، وَقَدْ غَرَزَ ضَفْرَهُ في قَفَاهُ فَحَلَّهَا أبُو رَافِعٍ، فَالْتَفَتَ إلَيْهِ الْحَسَنُ مُغْضَباً، فقَالَ لَهُ أبُو رَافِعٍ: أقْبِلْ عَلى صَ‌ِتكَ وَ‌ تَغْضَبْ، فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: ذَلِكَ كِفْلُ الشَّيْطَانِ: يَعْنِى مَقْعَدهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2751)- Ebû Saîd el-Makberî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın âzadlısı Ebû Râfi, Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ)'ye uğradı. Hasan, örgülerini ensesinde topuz yapmış olduğu halde kalkmış (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bu, şeytan'ın minderi[696], yani oturma yeridir" dediğini işitmiştim (de onun için çözdüm)" dedi."[697]

*** İKİ HABÎSİN (BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDEST) SIKIŞMASI**

.1 عن عبدالله بن محمد بن أبي بكر قال:]كُنَّا عِنْدَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْها، فَجِئَ بِطَعَامِهَا، فقَامَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ يُصَلِّى، فقَالَتْ: سَمِعْتُ رسُولَ اللهِ # يَقُولُ: صَ‌ةَ بِحَضْرَةِ طَعَامٍ، وَ‌ لِمَنْ يُدَافِعُهُ ا‘خْبَثَانِ[. أخرجه مسلم وأبو داود واللفظ له.»ا‘خْبَثَانِ« البول والغائط .

1. (2752)- Abdullah İbnu Muhammed İbni Ebî Bekr (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanında idik. Yemeği getirildi. Derken Kâsım İbnu Muhammed namaza kalktı. Hz. Âişe: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim" dedi.
"Yemeğin yanında namaz kılınmaz, iki habîsin (yani büyük ve küçük abdestin) sıkışmasında da kılınmaz."[698]

.2 وعن عبدالله بن ا‘رقم:]وَكَانَ يَؤُمَّ قَوْماً، فَأُقِيمَتِ الصَّ‌ةُ، فَأَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ فَقَدَّمَهُ وَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ # يَقُولُ: إذَا أُقِيمَتِ الصَّ‌ةُ وَوَجَدَ أحَدُكُمْ الخَ‌ءَ فَلْيَبْدَأْ بِهِ قَبْلَ صَ‌تِهِ[. أخرجه ا‘ربعة، وهذا لفظ الترمذي .

2. (2753)- Abdullah İbnu'l-Erkam (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre: "...Halka imamlık yapıyordu. (Bir seferinde) ikâmet getirilmişti. Bir adamın elinden tutup öne sürdü ve: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Namaz başlarken birinizin helâ ihtiyacı gelirse, önce helâya gitsin!" dediğini işittim dedi."[699]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivâyet, namazı tam bir gönül huzuru içinde kılma gayreti göstermek gerektiğini ifade etmektedir. Zîra, bu huzuru bozan ve en ziyade rastlanan hallerden üçü zikredilerek, bunlardan biri ârız olunca, önce o hâlin giderilmesi, sonra namazın kılınması emredilmektedir.
Hadisle ilgili olarak Hattâbî'nin sunduğu açıklama şöyle: "Resûlullah önce yemeği emretmektedir, tâ ki nefis ihtiyacını görsün de musallî sâkin olarak namaza girsin, içindeki yemek arzusu, namazı çabuk bitirmeye sevkederek rükû, sücûd gibi rükünlerin hakkını vermeye engel olmasın. Küçük (veya büyük) abdest de böyledir. O da kişiye aynı şeyi yaptırır. Bu söylediğimiz, yeterli vaktin bulunması durumundadır. Şâyet böyle hareket etmeye yetecek bol vakit yok ise, namazı önce kılar, bu durumda hiçbir şeyi ona takdim etmez."
2- Bu emir âmm'dır; farz, vâcib, nafile her çeşit namaza şâmildir. Kezâ, kalbin huzurunu bozacak başkaca haller de aynı hükme tâbidir. Hadiste, en çok rastlanan üç tanesi zikredilmiştir.
3- Yemek konmuşken, kılınacak namaz hususunda hükümler farklıdır. Bazı âlimler yemeğin takdimini (öne alınmasını) vâcib görmüştür, bazısı da mendub.[700]

SEHİV VE TİLÂVET SECDELERİ

*** SEHİV SECDESİ**

1. عن عبدالله بن مالك بن بحينة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسُولَ اللّهِ # قامَ مِنَ اثْنَتَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ لَمْ يَجْلِسْ بَيْنَهُمَا، فَلَمَّا قَضى صَ◌تَهُ سَجَدَ سَجَدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلّمَ بَعْدَ ذلِكَ[. أخرجه الستة، واللفظ للشيخين .

1. (2754)- Abdullah İbnu Mâlik İbnu Büheyne (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)öğle namazının ilk iki rekatini tamamlamıştı (oturması gerektiği halde oturmadan) kalktı. Namazı bitirince iki (ziyade) secde daha yaptı, ondan sonra selam verdi."[701]

AÇIKLAMA:

1- Sehv (dilimizde sehiv diye de telaffuz olunur), birşeyden gaflet etmek kalbin bir başka şeye kayması demektir. Âlimlerin bir kısmı sehv ile nisyan (unutma) arasında fark görür.
2- Namazda sehv'in hükmü ihtilâflıdır.
***** Şâfiîler her neden olursa olsun, sehiv secdesini sünnet kabûl eder.
***** Mâlikîler, "sehvimiz namazda noksanlığa sebep oldu ise sehiv secdesine vâcib, ziyâdeye sebep oldu ise sünnettir" der.
Hanbelîler, "erkâna girmeyen vâcibler sehven terkedilirse secde-i sehv'in vâcib olduğuna, kavlî sünnetlerin terkinde ise vâcib olmadığına" hükmederler. Kasden yapıldığı takdirde namazı iptal eden bir söz veya fiil ziyadesi halinde sehiv secdesi yine vâcib olur.
***** Hanefîler: "Sehiv secdesi, ne sebeple yapılırsa yapılsın, hepsi vâcibtir" der.
3- Sadedinde olduğumuz vak'a, Buhârî'nin bir rivâyetinde biraz daha tafsilatlı gelmiştir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), namazlardan birinin iki rek'atini kıldırmıştı, oturmadan kalktı, halk da onunla birlikte kalktı. Namazı tamamlayınca selamına baktık. Selamdan önce tekbir getirdi, (yerinden hiç kalkmaksızın) oturduğu yerde secde yaptı, sonra selam verdi."
4- Âlimler der ki: "Sehiv secdesi makamında meşrû olan iki secdedir. Unutarak tek secde yapacak olsa hiçbir şey gerekmez, bilerek tek secde yapacak olursa namaz iptal olur, çünkü namaza, meşrû olmayan bir secde ilave etmiş olmaktadır."
5- Hadisten cumhur şu hükmü de çıkarır: Sehiv secdesiyle telafisi şart olan bir hatayı sehven yapan için bu secde meşrûdur: Böyle bir hatayı âmmden irtikab ederse ona secde gerekmez.
6- İmam, yaptığı hata için secde edince, me'mûm, imamın hatasını yapmamış bile olsa, imamla birlikte sehiv secdesi yapmalıdır.
İbnu Hazm bu hususta icmadan bahseder; ancak ulemâ: "İmamın sehiv yaptım zannıyla secde yapması halinde, cemaat onun sehiv yapmadığına kâni olunca, sehiv secdesine katılması gerekmez" demiştir.
7- Bu hadis ilk iki rek'atten sonraki teşehhüdün farz olmadığını gösterir. Aksi takdirde terki, sehiv secdesi ile telafi edilmezdi.

8- İkinci rek'atten sonraki teşehhüd için oturmadan, unutarak üçüncü rek'ate kalksa ve hatırlasa ki teşehhüdü unuttu, artık dönüş yapmaz, namaza devam eder. Üçüncü rek'atin kıyâmına geçtikten sonra geri dönecek olsa, -cumhura muhalif olarak- Şâfiî, namazın iptal olacağını söyler.
9- Hadis, sehiv ve unutmanın peygamberler hakkında câiz olduğunu gösterir.
10- Sehiv secdesinin yeri, namazın sonudur. Yanılarak teşehhüdden önce sehiv secdesi yapsa, -sehiv secdesinin vâcib olduğuna hükmeden cumhura göre- bunu iade eder.[702]

2. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا كُنْتَ في صَ◌ةٍ فَشَكَكْتَ في ثَثٍ أوْ أرْبَعٍ، وَأكْبَرُ ظَنّكَ عَلى أربَعٍ تَشهَّدْتَ، ثُمَّ سَجَدْتَ سَجْدَتَيْنِ، وَأنْتَ جَالِسٌ قَبْلَ أنْ تُسْلِّمَ، ثُمَّ تَشَهَّدْتَ أيْضاً، ثُمَّ تُسَلِّمُ[. أخرجه أبو داود، وقال: وقد روى عنه ولم يرفعوه إلى النبى #.

2. (2755)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Namaz kılarken üç mü kıldım dört mü kıldım diye şüpheye düşersen, eğer zann-ı gâlibin dört ise hemen teşehhüd yap, sonra sen daha otururken ve selam vermemişken iki secde daha yap, sonra aynı şekilde teşehhüd oku, sonra selam ver."[703]
Ebû Dâvud der ki: "Bu, İbnu Mes'ud'dan rivâyet edilmiştir. Âlimlerden kimse bunu Resûlullah'a nisbet etmedi."[704]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, namaz esnasında kılınan rekatlerin miktarında şüpheye düşen kimsenin durumuna açıklık getirilmektedir. Bu mevzu ihtilaflıdır:
* Hanefîler ve Mâlikîler bu rivâyeti esas alarak, "Zann-ı gâlibe göre hareket eder" demiştir. Zann-ı gâlib hâsıl olmazsa yakîn'i (kesin bilgisini) esas alır.
* Şâfiîler: "Bütün durumlarda yakîn esas alınır" demiştir. Bunlar arkadan kaydedilecek olan Ebû Saîdi'l-Hudrî hadisini esas alırlar.[705]

3. وعن أبي سعيد الخدرىّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: إذَا شَكَّ أحَدُكُمْ في صَ◌تِهِ فَلَمْ يَدْرِكمْ صَلّى ثَ◌ثاً أوْ أرْبَعاً، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلى مَا اسْتَيْقَنَ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ، فإنْ كَانَ صَلَّى خَمْساً شَفَعْنَ لَهُ صَ◌تَهُ، وَإنْ كَانَ صَلّى تَمَاماً ‘رْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيماً لِلشَّيْطَانِ[. أخرجه الستة إ البخارى.»تَرْغِيمُ الشَّيْطَانِ«: إلصاق أنفه بالرّغام، وهو التراب ذ .

3. (2756)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz namazında, iki mi kıldım, üç mü kıldım diye şekke düşerse, şekki atsın, yakîn kesbettiği hususu esas alsın, sonra da selam vermezden önce iki secdede bulunsun. Eğer (bu kıldığı ile) beş rek'at kılmışsa, namazını onunla (sehiv secdesiyle) çift yapmış olur. Dördü tam kılmış idiyse, o iki secdesi, şeytanın burnunu sürtme olur."[706]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, "sehiv secdesi selamdan öncedir" diyenlerin delilidir.
2- Sehiv secdesinin bir rek'at yerine kâim olduğu ifade edilmektedir. Düştüğü şekk sebebiyle kıldığı rek'at beşince rek'at olmuşsa, secde-i sehvi altıncı rek'at olarak namazı çift rekatlı kılmış olmaktadır.
3- Sehiv secdesinin "şeytanın burnunu sürtme" olması, musallînin kalbine şekk sûretinde vesvese vererek namazını iptal ettirmek istemesindendir. Bu ifade sehiv secdesinin sevaplı bir amel olduğunu ifade eder.
4- Bu hadis ayrıca şekk'de zann-ı gâlibi değil yakîni esas almayı irşad etmektedir. Çünkü "şekkin atılıp yakîn kesbedilen hususun esas alınması" emredilmektedir. İbnu Mâce'de gelen rivâyet "yakînin esas alınmasını" daha

sarîh ifade eder: "Biriniz bir mi iki mi diye şekke düşerse, biri esas alsın; iki mi üç mü diye şekke düşerse ikiyi esas alsın; üç mü dört mü diye şekke düşerse üçü esas alsın; sonra namazının gerisini buna göre tamamlasın, böylece vehim ziyadede kalsın, sonra da otururken, daha selam vermeden iki secde yapsın." Hadisin Hâkim'deki vechinden şu ilaveye yer verilmiştir: "...Zîra fazlalık noksanlıktan hayırlıdır." Müteakiben kaydedilecek Tirmizî hadisi de bazı eksikliklerle bunun aynıdır."(4)

5- Hanefîlerin esas aldığı İbnu Mes'ud hadisi (2760) ile bunun arasında iki mühim fark var:

a) İbnu Mes'ud hadisinde taharri, yani zann-ı gâlibi arama var. Burada yakîn esas alınmakta, ihtiyatlı davranılarak eksik tamamlanmaktadır.

b) İbnu Mes'ud, hadisinde secde-i sehvin selamdan sonra yapılmasını ifade ederken, bu selamdan önce yapılmasını emretmektedir.

Şunu da belirtelim ki, Hanefîlerin zann-ı gâlibi kendisine sık sık vesvese gelen kimse hakkındadır. Böyle bir vesvese ile ilk karşılaşan, namazını yeni baştan kılmalıdır.

Bu mevzû üzerine bazı açıklamalar 2760 numaralı hadiste gelecek.[707]

4. وعن عبدالرحمن بن عوف رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ # إذَا سَهَا أحَدُكُمْ في صَ‌ِتِهِ فَلَمْ يَدْرِ وَاحِدَةً صَلَّى أوِ اثْنَتَيْنِ فَلْيَبْنِ على وَاحِدَةٍ، فإنْ لَمْ يَدْرِ اثْنَتَيْنِ صَلَّى أمْ ثَ‌ثاً فَلْيَبْنِ على اثْنَتَيْنِ، فإنْ لَمْ يَدْرِ

ثَ‌ثاً صَلّى أمْ أرْبَعاً فَلْيَبْنِ عَلى ثَ‌ثٍ وَيَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُسَلِّمَ[. أخرجه الترمذي .

4. (2757)- Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz namazında yanılır da bir mi iki mi kıldığını bilemezse, namazını bir üzerine bina etsin; iki mi üç mü kıldığını bilemezse iki üzerine bina etsin; üç mü dört mü kıldığını bilemezse üç üzerine bina etsin, sonra da selam vermezden önce iki (ziyade) secde yapsın..."[708]

5. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رسولَ اللهِ # انْصَرَفَ مِنْ اثْنَتَيْنِ، فقَالَ لَهُ ذُو الْيَدَيْنِ: أقَصُرَتِ الصَّ‌ةُ أمْ نَسِيتَ يَا رسُولَ اللهِ؟ فقَالَ: أصَدَقَ ذُو الْيَدَيْنِ؟ فقَالُوا: نَعَمْ، فَصَلَّى اثْنَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ[. أخرجه الستة .

5. (2758)- Ebû Hureyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazın ikinci rek'atında selam verip bitirdi. Zülyedeyn (radıyallâhu anh) kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, namaz kısaldı mı yoksa unuttunuz mu?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselam:

"Zülyedeyn doğru mu söylüyor?" diye sordu. Herkes:

"Evet!" diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) de iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi, sonra tekbir getirip iki secde daha yaptı. Bu iki secde diğer secdelerinin uzunluğunda idi veya biraz daha uzundu. Sonra namazdan kalktı."[709]

6. وفي رواية:]صَلّى إحدَى صَ‌تَيْ الْعَشِيّ. قالَ مُحَمَّدٌ: وَأكْثَرُ ظَنِّي أيُّهَا الْعَصْرُ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ قَامَ إلى خَشَبَةٍ في مُقَدِّمِ المسْجِدِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا وَفِيهِمْ أبُو

بَكْرٍ وَعُمَرُ فَهَابَاهُ أنْ يُكَلِّمَاهُ، وَخَرَجَ سُرْعَانُ النَّاسِ، فقَالُوا: أقَصُرَتِ الصَّ‌ةُ؟ وَرَجُلٌ يَدْعُوهُ رسولُ اللهِ # ذَا الْيَدَيْنِ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: أقَصُرَتِ أمْ نَسِيتَ؟ فقَالَ: لَمْ أنْسَ وَلَمْ تُقْصَرْ، فقَالَ: بَلَى قَدْ نَسِيتَ، فقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ كَبَّرَ فَسَجَدَ مَثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ فَكَبَّرَ، ثُمَّ

وَضَعَ رَأسَهُ فَكَبّرَ، فَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِهِ أوْ أطْوَلَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ وَكَبّرَ[. »سُرْعَانُ النَّاسِ« أوائلهم ومتقدموهم .

6. (2759)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindi namazlarından birini iki rek'at kılmıştı. -Muhammed İbnu Sîrîn der ki: "Zann-ı gâlibime göre bu, ikindi namazı idi. Sonra selam verdi. Sonra mescidin ön kısmındaki kütüğe gitti. Elini üzerine koydu, (yüzünde öfke okunuyordu). Cemaatte Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer de vardı. Bunlar (namazda yapılan eksiklikten) Efendimize söz etmekten (hicab edip) korktular. Cemaatin çabuk çıkanları:
"(Ey Allah'ın Resûlü!) namaz kısaldı mı?" diye sordular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Zülyedeyn dediği bir zât da:
"Ey Allah'ın Resûlü! Namaz mı kısaldı, siz mi unuttunuz?" dedi.
"Ne ben unuttum, ne de namaz kısaldı" cevabını verdi. Ama Zülyedeyn tekrar:
"Hayır (farkında değilsiniz), unuttunuz!" (dedi). Bunun üzerine (aleyhissalâtu vesselâm) kaltı iki rek'at daha kıldı, sonra selam verdi. Sonra tekbir getirdi, tıpkı diğer secdeleri gibi -veya biraz daha uzun olmak üzere- (sehiv için) secde yaptı, sonra başını kaldırdı tekbir getirdi, sonra başını koydu tekbir getirdi, peşinden önceki secdesi gibi -veya daha uzun- (sehiv için ikinci defa) secde etti, sonra başını kaldırdı ve tekbir getirdi, (oturup teşehhüd okudu ve selam vererek namazı tamamladı)."[710]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in namazında yanılarak iki rek'atte selam vermesine temas eden muhtelif rivâyetler var. Bu rivâyetler tek vak'âya parmak basıyor gibiyse de, rivâyetlerdeki farklılıkları tahlîl eden âlimler farklı hâdiselerin mevzubahis edildiği hükmüne varmışlardır. Yani, bu rivâyetler Resûlullah'ın birkaç sefer unutarak dört rek'atli namazı iki rek'at olarak kıldığını ve cemaatin ikazı üzerine dörde tamamladığını göstermektedir. Şöyle ki:
a) Bir kere, hangi namazda iki kıldığı ihtilaflıdır. Bazılarında öğle, bazılarında ikindi namazı olduğu söyleniyor, bazılarında da tereddütlü bir ifade kullanılıyor. Nitekim sadedinde olduğumuz 2759 numaralı hadiste tereddüt mevzubahistir.
b) Resûlullah'ı ikaz eden şahsın ismi de rivâyetlerde farklıdır. Bazı rivâyetlerde Zülyedeyn lakabında Benî Süleymli el-Hırbak'ın adı geçer. Elleri uzun olduğu için kendisine Zülyedeyn lakabının takıldığı belirtilir. Bazı rivâyetlerde Züşşimâleyn lakabını taşıyan birinin zikri geçer. Zühri, Züşşimâleyn ile Zülyedeyn'in aynı şahıs olduğuna hükmetmiş ise de bu hükümde yanıldığı belirtilmiştir. Diğer ulemâ bilittifak bunların iki ayrı şahıs olduğunu söyler. Züşşimâleyn, Huza'a kabilesindendir ve Benî Zühre'nin halîfidir (müttefiki). İsmi de Umayr İbnu Abdi Amr'dir. Bedir savaşına katılmış ve orada şehid oluştur.
2- Hadiste geçen aşiyy lügatçilerin açıklamasına göre zevâlgün batımı arasındaki vakittir. İki aşiyy, öğle ile ikindi namazları demektir.
3- Hadiste, Hz. Peygamber'i namazı eksik kılmasına sevkeden psikolojik duruma işaret edilir: Namazdan sonra öne geçiyor ve ellerini öndeki kütüğün üzerine koyuyor, bu sırada yüzünde öfke hâli var, bunu cemaat görebiliyor. Şârihler, bu öfkenin tesiriyle şekke düşmüş olabileceği tahmini yürütürler. Mamafih, kaç rek'at kıldığında tereddüde ve şekke düştüğü için öfkelenmiş olabileceği de söylenmiştir.
4- İbnu Abbâs, İbnuz-Zübeyr, Urve, Atâ, Hasan Basrî, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve bütün hadis imamları bu hadise dayanarak şu hükme varmışlardır: "Namazın tamam olduğunu zannederek namazdan çıkma ve namazı kesme niyyeti, namazın iptalini gerektirmez, sağa ve sola selam vermiş bile olsa. Keza unutarak konuşan kimsenin veya namaz bitti zannıyla konuşan kimsenin kelamı namazı bozmaz. Selef ve haleften cumhur-u ulemânın görüşü budur."
NOT: Hanefîler bu meselede başka türlü düşünürler. Onlara göre bu hadis mensuhtur. Namazda unutarak olsun, cehaletle olsun bitirdim zannıyla olsun, her ne sûretle konuşulursa konuşulsun namaz bozulur. Hanefîler bu meselede, namazda konuşma yasağıyla ilgili olarak İbnu Mes'ud ve Zeyd İbnu Erkam (radıyallahu anhümâ) tarafından rivâyet edilen hadislere dayanırlar. Mezkûr hadislerin sadedinde olduğumuz hadisi neshettiğine hükmederler[711]
Diğer görüş sahipleri Hanefîlere cevap vermiş, hadislerden hangisinin evvel, hangisinin sonra vürûd ettiği noktasında düğümlenen bazı teknik münâkaşalar olmuş ise de teferruâtı gereksiz görüyoruz. Hak olan dört mezhebin görüşlerine ihtilaflı da olsa saygı esastır.
5- Hadisin sonunda secde-i sehvi anlatan paragrafın daha açık olması için bazı ilavelerde bulunduk ve ilavelerimizi parantez içerisine aldık. Bu rivâyette sehiv secdesinden sonra teşehhüd ve selam zikredilmemiştir. Ebû Dâvud bu hususun varlığını, açıklamasında nakleder. Biz parantez içerisinde gösterdik.

6- Bazı âlimler bu hadisten şu hükümleri de çıkarmışlardır.
***** Selamdan sonra, eksik kısmın ilavesi için aradan az zaman geçmelidir. "Bir rek'atlık", "bir namazlık" vakitten fazla olmamalıdır" da denmiştir.
***** Böyle durumlarda secde-i sehivde bulunmak vâcibtir, çünkü efendimiz: "Beni nasıl namaz kılıyor gördüyseniz öyle namaz kılın" buyurmuştur.
* Namazda birden fazla secde-i sehvi gerektiren hata da yapılsa, sonda bir defa sehiv secdesi yapılır.
***** Sehiv secdesi selamdan sonradır.
NOT: Hadisle ilgili hükümleri değerlendirirken, hadisin mensuh olup olmaması hususunda Hanefîlerle diğer ulemânın ihtilâfını hatırdan çıkarmamak gerekir.[712]

.7. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]صَلَّى النَّبِيُّ # فَزَادَ أوْ نَقَ◌ص فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ أحَدَثَ فِي الصَّ◌ةِ شَىْءٌ؟ فقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قالُوا: صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا، فَثَنَى رِجْلَيْهِ وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ أقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فقَالَ: إنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّ◌ةِ شَىْءٌ أنْبَأتُكُمْ بِهِ، وَلَكِنِّي بَشَرٌ أنْسى كَما تَنْسَوْنَ، فإذَا نَسِيْتُ فَذَكِّرُونِى، وَإذا شَكَّ أحَدُكُمْ فِي صَتِهِ فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ وَلْيَبْنِ عَلَيْهِ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ[. أخرجه الخمسة .7.

7. (2760)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılmıştı. Namazda (unutarak) ziyade veya noksanda bulundu. Kendisine:
"Ey Allah'ın Resûlü! Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?" diye soruldu.
"Bunu niye sordunuz?" diye O da merak etti.
"Şöyle şöyle kıldınız" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hemen dizlerini bükerek kıbleye yöneldi ve iki adet sehiv secdesinde bulundu, sonra selam verdi ve yüzünü bize çevirerek:
"Şâyet namazda yeni bir şey hâsıl olsaydı ben size haber verirdim. Ancak ben bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Öyleyse bir şey unutursam bana haber verin. Biriniz namazında şekke düşecek olursa doğruyu araştırsın ve onun üzerine, kalanı bina etsin, sonra da iki (sehiv) secdesi yapsın" dedi."[713]

AÇIKLAMA:

1- Burada da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın unutarak namazda rek'atlerin miktarında yanlışlık yaptığı belirtilmektedir. Kaynaklarda gösterilen bazı vecihlerinde yanılmanın öğle vaktinde olduğu, namazı beş rek'at kıldırdığı tasrîh edilmiştir. Keza bazı rivâyetlerde, sehiv secdesini, selam ve kelamdan (yani konuşmalardan) sonra yaptığı belirtilmiştir.
2- "Namazda (yeni bir durum mu) hâsıl oldu?" sorusu, "Namazla ilgili yeni bir vahiy mi geldi, rek'at sayısı artırıldı mı?" demektir. Çünkü soru, bazı rivâyetlerde, "Namazda artırma mı oldu?" şeklinde gelmiştir.
3- Hadiste geçen taharriden (araştırma) muradın ne olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki:
* Şâfiî'ye göre: "Bu, yakîn üzerine binadır, zann-ı gâlibe değil. Zîra namaz zimmette yakîn ile sâbittir, ancak yakîn ile düşer."
* İbnu Hazm'a göre İbnu Mes'ud hadisindeki taharrîyi, Müslim'de gelen Ebû Saîd hadisi tefsir etmiştir: "...Eğer üç mü dört mü kıldığını bilemezse, şekki atsın, yakîn hâsıl ettiği miktara bina etsin" (2756). Bu açıklama Şâfiî'nin görüşünü farklı kelimelerle ifade eder.
***** Taharrî için "zann-ı gâlible ameldir" diyen de olmuştur. Müslim' deki rivâyetlerin zahiri bunu ifade eder.
***** İbnu Hibbân'a göre bina, taharrî değildir. Bina, meselâ üç mü dört mü diye şekke düşmek ve şekki bertaraf etmektir. Taharrî ise, namazında şekke düşüp ne kıldığını bilmemektedir. Bu durumda zann-ı gâlibi esas alması
***** Şöyle diyen de olmuştur: "Taharrî, kendisine birçok kereler şekk hâsıl olan için mevzubahistir. Bu kimseye zann-ı gâlibe göre hareket etmek terettüp eder." İmam Mâlik ve İmam Ahmed (rahimehümâllah) böyle hükmederler.
***** İmam Ahmed'den meşhur görüşe göre taharrî, imamla ilgili bir keyfiyettir, zann-ı gâlibine göre namazın gerisini tamamlar. Ancak münferid kılan, dâima yakîn üzerine namazını bina etmelidir. Ahmed İbnu Hanbel'den bu meselede başka görüşler de rivâyet edilmiştir.
***** Ebû Hanîfe'ye göre, kişiye şekk birinci sefer ârız olunca namazı yeniden kılmalı, çokca vâki olunca zann-ı gâlibe bina etmeli, aksi halde yakîni esas almalıdır.
4- Hadisin Resûlullah'ın yanlışlıkla beş rek'at kıldırdığını ifade eden vechini esas alan bazı âlimler, bu hadiste, Hanefîlerin bir hükmüne aykırılık bulmuşlardır. Mezkûr Hanefî hükmüne göre, "Bir kimse, dördüncü rek'ate

oturmadan yanlışlıkla beşinci rek'ate kalkacak olursa namazı iptal olur." Sadedinde olduğumuz hadise göre bu durumda namaz bozulmaz.
5- Peygamberden fiil hususunda hata sâdır olabilir. Ulemâ bu hususta müttefiktir. Bir grup da hatayı peygamber hakkında caiz görmez. Ancak, sadedinde olduğumuz hadis ve emsali bu görüşü reddeder. Şunu da ilave edelim ki, Resûlullah'a hatayı câiz görmeyenler, daha ziyade ahkâmın tebliğine ait fiillerde bunu reddederler. Bu iddiada olan âlimler Resûl-i Ekrem'in yanıldığını ifade eden rivâyetleri şöyle îzah ederler: Yanılmak peygamberliğe aykırı değildir, yanılır ama hata üzerine bırakılmaz. Hatası üzerine bırakılmayınca o hatadan dine bir zarar gelmez, bilakis fayda hasıl olur, bu vesileyle yeni ahkâmlar tebliğ edilmiş olur. Hata yaptığı takdirde uyarılması hemen mi olur, zaman içinde mi olur, bunda da ihtilaf edilmiştir.
Kâdı İyâz, "ahkâm beyan eden sözlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanılmasının câiz olmayacağını, kasden yanlış söylemesinin de câiz olmayacağını, ulemânın bu hususta ittifak ettiğini" söyler.[714]

8. وعن المغيرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: إذَا قَامَ ا‘‘مَامُ في الرَّكْعَةِ فَذَكَرَ قَبْلَ أنْ يَسْتَوِىَ قَائِماً فَلْيَجْلِسْ، فإنِ اسْتَوَى قَائِماً فَ ◌ يَجْلِسْ، ولْيَسْجُدْ سَجْدَتَى السَّهْوِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

8. (2761)- Muğîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam, (yanılarak ikinci rek'atte oturacağı yerde müteakip) rek'ate kalkmaya teşebbüs eder ve tam doğrulmadan hatırlarsa, hemen otursun. Tam kalkıp doğrulmuşsa artık (geri dönüp) oturmasın, namazın sonunda sehiv secdesi yapsın."[715]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslında فِى الرَّكْعَةِ değil فِى الرَّكْعَ◌َتَيْنِ gelmiştir, yani "ikinci rek'atte oturmayıp kalkarsa..." şeklindedir; daha sarihtir.
2- İkinci rek'atte unutarak kalkan kimse, oturması gerektiğini hatırlayınca, ister kuûda yakın halde, isterse kıyâma yakın halde bulunsun, yeter ki tam kalkmamış olsun hemen geri dönüp oturmalıdır. Tam kıyâm hâlini aldıktan sonra hatırlarsa artık geri dönmez.
3- Kalktıktan sonra, hatırlayarak yerine geri dönen kimseye sehiv secdesi gerekir mi gerekmez mi? meselesinde âlimler ihtilaf eder. Hanefîler vâcib olmadığı kanaatindedir, çünkü onun fiili zaten kuûd'a dahildir. Şâfiîlerin cumhuruna göre sehiv secdesi, kuûda yakın olarak kalkmış bile olsa gerekmez. Sehiv secdesi hadisin ikinci kısmı için, yani teşehhüd okumadan kalkma halinde yapılır. Ahmed İbnu Hanbel "kalktığı için sehiv secdesi yapar" demiştir. Şâfiîlerin ve Ahmed İbnu Hanbel'in kendilerine has başka delilleri mevcuttur. Şâfiîler şu hadisi zikrederler: "Namazda bir sıçrayış sehiv değildir; sehiv, oturma yerine kalkmak veya kalkma yerine oturmaktır."

Ahmed (rahimehullah) de şu hadise dayanır:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikindi namazının ikinci rekatinde iken sehven kalkmak üzere kımıldamıştı, cemaat subhânallah diyerek uyardı. Hemen oturdu. Sonra sehiv secdesi yaptı."
4- Bu hadis, sehiv secdesi, kıyam fiili için değil teşehhüdün kaçırılması sebebiyledir diyenlerin delilidir.
5- Hadis, namazda vâcib olan bırakılıp farz olana başlandığı takdirde vâcibe dönülmeyeceğine delildir. Burada unutulan vacib kuûd ve teşehhüddür, başlayan farz kıyâmdır.[716]
9. (2762)- İmam Mâlik (rahimehullah)'a ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben de unuturum veya sünnet koymak için unutturulurum" buyurmuştur."[717]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Muvatta'da yer aldığı halde senedi bulunmayan dört muallâk (belâğat) hadisten biridir. İbnu Abdilberr, hadis senet yönüyle zayıf da olsa, ma'nâsının sahih olduğunu belirtir.
İbnu Hacer de senet yönüyle "aslı yoktur" demiş ancak ma'nâsıyla ihticac edildiğini söylemiştir. "Belağ, zayıf hadislerden ise de ma'nâsı mevzu değildir" der.
Süfyân-ı Sevrî: "Mâlik'in, "Bana ulaştı" demesi sahih bir isnaddır" demiştir.
2- Hadisin ma'nâsı: "Ben unutmaya itilirim, tâ ki insanları hidâyetle doğru yola sevkedeyim, bu sûretle, onlara unutma ârız olduğu zaman nasıl hareket edeceklerini beyan edeyim" demektir.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadisleriyle ona ârız olan unutma sebebiyle şeriatın sıhhati hususunda bizlerin endişeye düşmemesini irşad etmekte, bilakis, şeriatın unutmaya müteallik ahkâmının teşrî edilerek, kemâlinin sağlanması için bunun gerekli olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır.
3- Burada dikkat çekmemiz gereken bir husus şudur: Hadis iki ayrı "unutma" hâdisesinden bahseder. Bunlardan birini Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kendine nisbet ediyor, diğerini ise Allah'a. Halbuki biliyoruz ki, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi de unutsa, bu da Allah'tandır. Allah unutturmuştur. Öyleyse iki ma'nâ muhtemeldir.
***** Birincisine göre: "Uyanık halde unuturum, uykuda unutturulurum" demek istemiştir. Böylece uyanık haldeki unutmayı kendisine nisbet etmiştir, çünkü uyanıklık (yakaza) hali, insanların çoğunlukla sakınabilecekleri bir haldir. Uykudaki unutmayı başkasına izâfe etmiştir, çünkü o öyle bir haldir ki ondan sakınma pek nâdirdir ve uyanıkken mümkün olan, uyku halinde mümkün değildir.
***** İkincisine göre: "Ben, normal olarak beşerî işlerde cereyan eden unutma, hata, zuhûl nevinden unutmalara mâruzum" veya "ben işleri tezekkür etmeme, onların üzerine gitmeme ve kendimi onlara vermeme rağmen unutturulurum" demek istemiştir ve böylece iki unutmadan birini, sanki ona mecbur gibi olduğu için kendine nisbet etmiştir.
Kâdı İyâz'ın açıklamasına göre, nisyanın (unutma) Resûlullah'ın şahsına izâfesi, kelimenin lügat ma'nâsı itibariyledir, Allah'a nisbeti de Resûlullah'ta gerçek unutmanın olmadığını belirtmek içindir. Zîra gerçekten unutturan Allah'tır. Öyleyse nerede kendisinde unutma olduğunu söyledi ise, bu sıfatın kendinde bulunduğunu belirtmek içindir; nerede bunu Allah'a nisbet etmiş ve dolayısıyle kendinden unutmayı nefyetmiş ise, bu da, unutma vasfının, tabiatından,kendiliğinden hâsıl olmayıp Allah'ın iradesiyle olduğunu belirtmek içindir. Bir başka ifadeyle O bir elçidir, ilâhî bir şeriatın tebliğcisidir, tebliğ vazifesinin sıhhatli, eksiksiz olması için bütün işleri ilâhî murâkabe altındadır, unutma vasfı da... Bu vasıf, Aleyhissalâtu vesselâmda insan olarak mevcuttur, ancak ilâhî iradenin murâkabesindedir. O irade, şeriatın konmasında, unutması gereken şeyler olunca unutturmaktadır.[718]

TİLÂVET SECDESİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetler okunurken secde etmek gerekir. Bu âyetler mahiyet itibariyle şu üç muhtevadan birini taşır:
***** Ya secdeyi emretmektedir, bu emri yerine getirmek için secde edilir.
***** Yahut secdeye teşvik ve secde edene övgü ifade edilmektedir, bu âyetler de de secde edilir ki fazîlete erilsin.
***** Yahut secdeyi medhedici bir sîga ile bahsedilir. Kâfirlerin secde etmediği ifade edilir. Kâfirlere muhalefet etmek için de bu âyetlerde secde edilir.
2- Kur'ân'da secde âyetlerinin sayısı ihtilaflıdır. İbnu Hacer "On tanesinde ulemâ icma etmiştir" der. İmâm-ı Mâlik'e nisbet edilen bir açıklamaya göre secde âyetleri onbeş adeddir. Hanefîler ondört yerde secde kabul ederler. Secde âyetleri şunlardır:
1- A'raf sûresinin son âyeti (206. âyet) "Doğrusu Rabbinin katında olanlar, O'na kulluk etmekten büyüklenmezler, O'nu tenzîh ederler ve yalnız O'na secde ederler."

2- Ra'd sûresinin 15. âyeti: "Yerde ve göktekiler ve onların gölgeleri sabah, akşam ister istemez Allah için secde ederler."

3- Nahl sûresinin 49. âyeti "Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler büyüklük taslamaksızın Allah'a secde ederler."
4- İsrâ sûresinin 107. âyeti: "De ki: "Kur'ân'a ister inanın ister inanmayın. Ondan önceki ilim verilenlere o okunduğu zaman, yüzleri üzerine secdeye varırlar."
5- Meryem sûresinin 58. âyeti: "Rahmân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."
6- Hacc sûresinin 19. âyeti "Göklerde ve yerlerde olanların, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanların ve insanların birçoğunun Allah'a secde ettiklerini görmüyor musun?"
7- Yine Hacc sûresinde 77. âyet: "Ey iman edenler! Rükû edin secdeye varın, Rabbinize kulluk edin, iyilik yapın ki saadete erişesiniz."
8- Furkân sûresinin 60. âyeti: "Onlara: "Rahmân'a secdeye varın!" dendiği zaman "Rahman da nedir?." derler."
9- Neml sûresinde 25. âyet: "Göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için, şeytan, kendilerine yaptıklarını güzel göstermiş.."
10- Secde sûresi 15. âyet: "Âyetlerimize ancak, kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamıyarak Rablerini överek yüceltenler... inanırlar."
11- Sâd sûresi 24. âyet: "Dâvud kendisini denediğimizi sanmışdı da Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tevbe etmiş, Allah'a yönelmişti."
Burada Hanefîlere göre secde yoktur. Ancak Şâfiîlere ve Mâlikîlere göre vardır.

12- Fussilet sûresinin 37. âyeti: Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin, eğer Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin."
13- Necm sûresinin 62. âyeti: "Artık secdeye varın Allah'a kulluk edin."
14- İnşikak sûresinin 21. âyeti: "Onlara Kur'ân okunduğu zaman neden secde etmiyorlar?"
15- Alak sûresinin 19. âyeti: "Sakın ona uyma, sen secde et, Rabbine yaklaş."[719]

İHTİLAFLAR:

Ulemâ, secde âyetlerinin sayısı hakkında ihtilaf eder. Bu hususta 12 farklı görüş ortaya çıkmıştır. Teferruâta girmeden bazılarına dikkat çekeceğiz:
1- Neml sûresinde gösterilen âyet Hanefîlerin görüşüdür. İmam Mâlik ve Şâfiî'nin görüşüne göre secde âyeti هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ 'den itibaren başlar.
2- Sâd sûresindeki secde âyeti, Mâlikîlere ve Şâfiîlere göredir. Hanefîlere göre, burada secde gerekmez. İmam Mâlik'ten yapılan bir diğer rivâyete göre secde mahalli, bir âyet sonra وَحُسْنُ مَآبٌ
'dır.
3- Fussilet sûresinde gösterilen âyet İmam Mâlik ve kavl-i kadîminde Şâfiî'nin görüşüdür. Hanefîlere ve kavl-icedîdinde Şâfiî'ye göre, bir âyet daha okuyup وَهُمْ يَسْأَلُونَ 'dan sonraki âyete kadardır.
4- İnşikak sûresinde Mâlikîlerden İbnu Habîb'e göre sûrenin sonudur.
5- Hanefîlere göre Hacc sûresindeki ikinci secde yoktur, böylece onlara göre secde âyetinin sayısı 14'dır.
6- İmam Şâfiî'nin yeni görüşüne, İmam Ahmed'in esahh olan kavline göre Sâd sûresindeki secde âyetinde secde yoktur ve onlara göre de secde sayısı 14'dür.
7- Ebû Sevr'e göre Ve'n-Necm'deki secde sâkıttır ve sayı yine 14'dür.
8- Atâyı Horasânî'ye göre Hacc'daki ikinci secde ile İnşikâk'taki secde sâkıttır, sayı 13'dür.
***** Hanefîlere göre tilâvet secdesinin sebebi: Secde âyetlerinin okunması, dinlenmesi ve okuyana iktida (uyma)dır. Dolayısıyla okuyan secde edeceği gibi, dinleyende eder. Cemaate dahil olup imama uyan kimse imamın sessizce okuduğu secde âyeti için bile imamla birlikte secde yapar.
Okumanın secdeye sebep olduğunda ittifak edilmiştir. İşitme de secdeye sebep olur mu? Bunda ihtilaf edilmiştir, aşağıda açıklayacağız.[720]

TİLÂVET SECDESİNİN HÜKMÜ

***** Ebû Hanîfe merhuma göre, okuyan ve dinleyen üzerine vâcibtir, işiten dinlemeyi kastetmemiş, âyet kulağına tesadüfen ulaşmış bile olsa.
Hanefîler bu hükme varırken şu âyetleri delil kılarlar: "Onlara ne oluyor ki iman etmiyor, kendilerine Kur'ân okunduğu vakit de secde etmiyorlar" (İnşikâk 20-21). Bir diğer âyet "Artık Allah'a secde edip ibâdet edin" (Necm 62).
Hanefîler bazı hadislerden de vücûb ma'nâsı çıkarırlar:
"Secde, secde âyetini işitene gerekir." Keza:
"Secde, secde âyetini dinleyenedir." Birinci hadis ihtiyarsız da olsa, işiteni ifade ederken ikinci hadis, kasıdla dinleyeni ifade eder.
***** İmam Şâfiîye göre tilâvet secdesi sünnet-i müekkededir. Ancak mezheb mensupları dinleme kasdı olmadan, secde âyeti kulağına geldiği için işiten hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.
a) Kasıdsız olarak işiten kimsenin secde yapması müstehabtır, sünnet-i müekkede değildir.
b) Böyle birinin kasden dinleyenden farkı yoktur, yani ona da sünnet-i müekkededir.
c) Böyle biri hakkında sünnet de değildir. Gazâlî bu kanaattedir.
İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre sünnettir. Aynî'nin kaydına göre, İshâk İbnu Râhûye, Evzâî, Leys İbnu Sa'd, Dâvud-ı Zâhirîi de tilâvet secdesine sünnet demişlerdir. Hz. Ömer, Selman İbnu Abbâs, İmrân İbnu Husayn (radıyallâhu anhüm) da aynı görüştedirler. Mâlikîlerden bazılarının buna fazîlet yani mendub dediği de bilinmektedir.
Tilâvet secdesine sünnet deyip vâcib olduğunu reddedenler, 2764 numarada kaydedilen hadise ve benzer başka rivâyetlere dayanırlar. Bunlardan biri Buhârî'de tahric edilen Zeyd İbnu Sâbit hadisidir. Zeyd (radıyallâhu anh) bu rivâyette, Resûlullah'a, içerisinde secde âyeti bulunan Ve'nnecmi sûresini okuduğunu, Resûlullah'ın secde etmediğini anlatır.[721]

BAZI HÜKÜMLER:

***** Tilâvet secdesi, aynen namaz gibi, hadesten ve necâsetten tahâreti, setrü'l-avreti ve istikbâl-i kıbleyi gerektirir. Abdestsiz tilâvet secdesini sadece İbnu Ömeryapmış, kendisine sadece Şa'bî muvafakat etmiştir. Mamafih İbnu

Ömer'in, "Kişi temiz olmadıkça secde edemez" dediği de rivâyet edilmiştir. Âlimler bu iki rivâyeti "cünüb olmamalı" demek istemiştir diye te'lif ederler.
* Namazı bozan şeyler tilâvet secdesini de bozar.
* Secde âyeti okunur okunmaz secde vâcib değildir, sonra da yapılabilir.
* Secde âyetinin secdeye delâlet eden kelimesi bir önceki veya bir sonraki kelimeyle okunursa secde vâcib olur, âyetin tamamını okumak gerekmez.
* Secde âyetinin tercümesini dinleyen, anlarsa secde vâcibtir. Anlamaz ve fakat âyetin tercümesi olduğu bildirilirse vâcib olmaz. Bu tercümeyi okuyana, anlasa da anlamasa da vâcibtir.
* Bir secde âyeti hakikaten veya hükmen müttehid olan bir mecliste birkaç kere okunsa tek secde yeterlidir. Başka başka secde âyetleri okunursa her biri için ayrı secde gerekir, meclisler değişirse de hüküm böyledir.
* Secde âyeti namazda kıyâm halinde okunmuşsa hemen secdeye gidebileceği gibi, bundan sonra üç âyetten az okunarak secdeye gidilirse, rükû tilâvet secdesinin yerine geçer, tekrar etmek gerekmez.[722]

1. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللهِ # يَقْرَأُ السُّورَةَ الَّتِي فِيهَا السَّجْدَةُ فَيَسْجُدُ وَنَسْجُدُ حَتَّى مَا يَجِدُ أحَدُنَا مَكاناً لِمَوْضِعِ جَبْهَتِهِ فِي غَيْرِ وَقْتِ الصَّ ةِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

1. (2763)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),içerisinde secde âyeti olan sûreyi okur, (âyetler geldikçe) secde ederdi, biz de secde ederdik. Öyle ki (izdiham sebebiyle) namaz dışı vakitlerde alnımızı koyacak secde yeri bulamadığımız olurdu."[723]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, secde âyetini okuyan kimse secde edince, dinleyenlerin de edeceğini gösterir. Okuyan secde etmezse, dinleyen de etmez. Bu meselede önceliğin çocuk bile olsa okuyana ait olduğu, okuyana "imam" dendiği merfû rivâyetlerde de gelmiştir. Secde yeri bulamama halinde âlimlerden bir kısmı, "kardeşinin sırtına secde eder" diye, bir kısmı da "secdeyi te'hir eder, münâsib fırsatta secdesini yapar" diye fetva vermiştir.[724]

2. وعن ربيعة بن عبداللّه:]أنَّهُ حَضَرَ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قَرَأ يَوْمَ الجُمُعَةِ عَلى المِنْبَرِ بِسُورَةِ النّحْلِ حَتّى إذَا جَاءَ السَّجْدَ ةَ، فَنَزَلَ وَسَجَدَ وَسَجَدَ النَّاسُ: حَتَّى إذَا كَانَتِ الجُمُعَةُ القَابِلَةُ قَرَأ بِهَا حَتّى اِذَا جَاءَ السَّجْدَةَ قَالَ يَا أيُّهَا النّاسُ اِنَّا نَمُرُّ بِالسُّجُودِ فَمَنْ سَجَدَ فَقَدْ أصَابَ وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَ َ اِثْمَ عَلَيْهِ وَلَمْ يَسْجُدْ عُمَرُ رَضِيَ اللّهُ عَنهُ[. أخرجه البخارى ومالك.وفي رواية للبخارى: »إنَّ اللّهَ لَمْ يَفْرِضْ عَلَيْنَا السُّجُودَ إ َّ أنْ نَشَاءَ« .

2. (2764)- Rebî'a İbnu Abdillah (rahimehullah)'ın anlattığına göre: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) cuma günü, minber üzerinde (hutbe verirken) Nahl sûresini okumuş, secde âyetine gelince, minberden inip secde yapmış, halk da onunla birlikte secdeye kapanmıştır. Müteakip cumada da (aynı şekilde) aynı sûreyi okumuş, secde âyetine gelince:
"Ey insanlar, biz secde âyetlerine uymuyoruz. (Bunlar okununca) kim secde ederse isabet eder, kim de secde etmezse üzerine günah yoktur" der ve Hz. Ömer (radıyallâhu anh) secde etmez."[725]Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Allah, secdeyi dilemezsek farz etmemiştir."[726]

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmından, âlimler tilâvet secdesinin farz olmadığı hükmünü çıkarmış ise de Hanefîler: "Vâcib olmasına mâni değil" diye cevap vermişlerdir. Hanefîler "dilemezsek" kaydını "okumazsak vacib olmaz, ama okuduk mu vacib olur"diye açıklayarak, bu ifadeye dayanarak "vacib değildir" diyenlere cevap verirler.

Hadisten şu hükümler de çıkarılmıştır:
* Hatip hutbede Kur'ân okuyabilir, secde âyetine gelince minberi secdeye müsaid değilse yere inebilir. Bu, hutbeyi bozmaz. Hz. Ömer, Ashâbın huzurunda bunu yapmış, kimse onu kınamamıştır.
* Hz. Ömer'in, "Kim secde etmezse üzerine günah yoktur" sözünden, bazı âlimler tilâvet secdesinin vâcib olmadığına delil çıkarmışlardır.[727]

3. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: إذَا قَرَأ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ، اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِى يَقُولُ يَا وَيْلَنَا، أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأبَيْتُ فَلِىَ النَّارُ[.

أخرجه مسلم .

3. (2765)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse şeytan ağlayarak ayrılır ve:
"Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti, mukabilinde ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var" der."[728]

4. وعن أبى تميمة الهجيمى قال:]كُنْتُ أقُصُّ بَعْدَ صَةِ الصُّبْحِ فَأسْجُدُ فِيهَا، فَنَهَانِى ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما فَلَمْ أنْتَهِ ثَ◌ثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ عَادَ فقَالَ: إنِّى صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسولِ اللهِ # وَمَعَ أبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم، فَلَمْ يَسْجُدُوا حَتَّى تَطْلُعَ الشّمْسُ[. أخرجه أبو داود .

4. (2766)- Ebû Temîmeti'l-Hüceymî anlatıyor: "Ben sabah namazından sonra vaaz u nasihat ediyordum, bu esnada secde (âyeti okuyor ve secde) ediyordum. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) beni yasakladı. Ama ben O'nu dinlemedim. O üç sefer yasaklamayı tekrarladı. Sonra dönüp:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında namaz kıldım. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallâhu anhüm) ile de namaz kıldım. Onların hiçbiri güneş doğuncaya kadar secde yapmazlardı" dedi.[729]

AÇIKLAMA:

1- Vaaz u nasihat diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kıssa anlatmak ma'nâsına gelen قَصَّ dır. Bu, o devirde halkı irşad maksadıyla camilerde konuşmayı ifade eder. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "Kıssayı ya emîr, ya me'mur ya da (kendini satmak isteyen) kibirli kimse anlatır" buyurarak, bu hizmetin emîrin yetkisi ve kontrolu altında bir hizmet olduğunu beyan ediyor. Bu hizmet, emîrin gıyâbında kazanç te'min etmek için icra edilemez (en-Nihâye).
2- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), el-Hüceymî'yi kerâhet vaktinde secde yapmaktan men etmiştir. Yani sabah namazından sonra güneşin doğmasından önce İbnu Ömer, mekruh saatte tilâvet secdesi yapmaması için üç kere ihtar etmiş, dördüncüde Resûlullah, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'den delil getirerek mekruh vakitte tilâvet secdesi yapılmayacağı hususunda iknâ etmiştir.
3- Şevkânî der ki: "Bazı sahâbelerden, mekruh vakitlerde tilâvet secdesi yapmanın mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Ancak, zâhir, mekruh olmadığıdır, zîra mezkûr secde namaz değildir, yasaklayıcı rivâyetler namaza has olarak vârid olmuştur.[730]

TİLAVET SECDESİNİN FAZİLETİ

1. عن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أقْرَأنِي رسولُ اللّهِ # خَمْسَ عَشَرَةَ سَجْدَةً فِي القُرآنِ، مِنْهَا ثَ‌ثٌ فِي المفَصَّلِ، وفِي سُورَةِ الحَجّ سَجْدَتَانِ[. أخرجه أبو داود .

1. (2767)- Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana Kur'ân'dan onbeş secde âyeti okuttu. Bunlardan üçü Mufassal sûrelerdedir. Hacc sûresinde de iki secde âyeti var."[731]

AÇIKLAMA:

Hadis rivâyetiyle ilgili metinlerde, okuttu (اقْرَأ) tâbiri hususî bir ma'nâ taşır. Bir kimse Kur'ân veya hadisi bir şeyhe kontrol ettirmek veya icâzet almak gibi bir maksadla okursa (قَرَأ على الشَّيْخ) o kimse أقرَأنى فُ‌َنٌ "Falanca bana Kur'ân okuttu" diye ifade eder, ma'nâsı şöyledir: "Falanca şeyh Kur' ân'ı (veya hadisi) kendisine kontrol (veya icazet için) okumama imkan tanıdı." Şu halde hadis, Amr (radıyallâhu anh)'ın, Aleyhissalâtu vesselâm'a onbeş secde âyeti okuyup dinlettiğini ifade eder.[732]

2. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]لَيْسَتْ ص مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ، وَقَدْ رَأيْتُ رسولَ اللّهِ # يَسْجُدُ فِيهَا وَيَقُولُ: سَجَدَهَا دَاوُدُ عَلَيْهِ السَّ‌مُ تَوْبَةً، وَنَسْجُدُهَا شُكْراً[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

2. (2768)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) demiştir ki: "Sâd sûresi azâim-i sücûd'dan değildir.Nitekim ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı o sûrede secde edip:
"Dâvud (aleyhisselâm) bu secdeyi tevbe secdesi olarak yaptı, biz ise şükür olarak yapıyoruz!" dediğini işittim."[733]

AÇIKLAMA:

1- Azâim, "azîmet"in cem'idir. Azîmet, azm (عَزْمٌ) kelimesinden gelir. Dilimize azim olarak girmiş olan "azm" kelimesi ciddiyet sabır, sebat gayret gibi ma'nâlara gelir. Âyet-i kerîmede: "Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sen de sabret." (Ahkâf 35) denmiştir.
İbnu Hacer, azâim'i, kelimenin belirtilen kök ma'nâsına uygun olarak "yapılması için azim gösterilen şeyler" diye açıklar. Devamla: Mesela emr sigası gibi, nitekim bazı mendublar vardır ki, te'kîdli olarak gelmiştir, böyle mendublara, "vâcib" demeyenler bile müekked mendub diyerek diğerlerinden ayırırlar ma'nâsında izah sunar.
Şu halde Sâd sûresinin azâimu'ssücûd'dan olmaması demek, bu sûredeki secde âyetinin, te'kidli secdelerden, bütün ulemânın, secde edilmesi gerektiğine hükmettikleri secde âyetlerinden olmadığını ifade eder.
Öyle ise azâimu'ssücûd yani okununca secde edilmesi şart olan, secde etmekten vazgeçilemiyecek olan, secde edilmesi gerektiği te'kidle belirtilmiş bulunanlar hangileridir? İbnu Hacer bu soruyu cevaplama sadedinde şu bilgiyi verir:"
İbnu'l-Münzîr ve başkaları Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh)' ten hasen senedle şunu rivâyet etmiştir: "Azâim olanlar Hâmîm (Fussilet), Ve'nnecmi, İkra' ve Elif-Lâm-Tenzîl'dir." Keza İbnu Abbâs'tan da son üçü hakkında rivâyet sâbit olmuştur. İbnu Ebî Şeybe'nin tahricine göre: A'râf, Sübhân, Hâmîm ve Elif-Lâm'ın azâim olduğunu söyleyende olmuştur.
İbnu Ebî Şeybe'nin bir diğer rivâyetinde bunlar beştir: Benû İsrâil, İsrâ, Ve'nnecmi, İnşikâk, İkrâ bismi Rabbike'dir. Abd İbnu Umeyr'in görüşüne göre de azâim dörttür, ancak bazıları farklıdır. Necm ile İkrâ bismi Rabbike'ye bedel A'râf ve Benû İsrâil'dir.
Görüldüğü üzere, sadedinde olduğumuz rivâyet ulemâ arasındaki bir ihtilafa parmak basmış olmakta, Sâd sûresinin azâimden olmadığını belirtmektedir.
2- Buhârî, Sâd sûresinin tefsirinde şu rivâyeti kaydeder: "Mücâhid, İbnu Abbâs'a soruyor: "Sâd sûresindeki secde âyetinde niye secde etmiyorsun?" O da, "En'âm sûresindeki 84-90 arası âyetleri okumuyor musun?"diye cevap verir: وَمِنْ ذُرِّيَتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ... الَّذِينَ هدَى اللّهُ فَبِهُدَيهُمُ اقْتَدِه

Özet olarak meâli: "Nuh'un zürriyetinden gelen Dâvud ve Süleymân ile bunları takib eden peygamberleri Allahu Teâlâ nübüvvetle ve ezâya tahammül ile mazhâr-ı hidâyet etmiştir. Sen de habîbim! Bunların hidâyetine uy, bunlar gibi ezâya sabret!"

3- Sadedinde olduğumuz rivâyette -ki hadisin Nesâi'deki vechidir- Sâd sûresindeki secdeyi Hz. Dâvud'un tevbe secdesi olarak yaptığı, Resûlullah'ın da şükür secdesi olarak yaptığı belirtilmektedir. Bunun ma'nâsını anlamak için bu sûredeki secde âyetinin ma'nâ ve mahiyetini gözönüne almak gerekir.

Önce şunu bilmeliyiz: Sâd sûresi Mekkî'dir ve Resûlullah'ın tebliğe başlamasından sonra Mekke müşrikleri tarafından çeşitli iftirâlar, yakıştırmalarla alaya alındığı, değişik işkence tarzlarıyla rahatsız edildiği, huzursuz edildiği bir zamanda tesellî edilmek, sabra dâvet edilmek üzere nâzil omuştur. İlk âyetlerde Resûlullah'a ve Kur'ân'a karşı aldıkları menfî tavır belirtilir (1-11. âyetler). Sonra kendisinden önce gelen peygamberlerin de aynı hakaretlere mâruz kaldıkları, ama o peygamberlerin sabrettiği, zâlim kavimlerin helâk olduğu belirtilir, bazı peygamberler ismen zikredilir: Nûh, Âd, Firavun, Semûd, Lût (12-16). Daha sonra Hz. Dâvud ve O'na yapılanlar ve Allah'ın Dâvud'a olan desteği zikredilir (17-23). Secde âyeti olan 24. âyette Hz. Dâvud'un niçin secde ettiği belirtilir: Bir zellede (farkında olmadığı hatada) bulunmuştur ve bu yüzden azaba uğramaktan korkmuştur...

"..Dâvud sandı ki biz kendisine mutlaka bir azab (suikasd) hazırladık. Bunun üzerine o, Rabbinden setr (ve himâye) edilmesini istedi, rükû ile yere kapanıp (Allah'a) döndü. Biz de O'nu salih (bir zât olarak) intihab ettik. Nezdimizde O'nun muhakkak bir yakınlığı ve bir akibet güzelliği vardır" (Sâd 24-25).

Âyetin meâlinden de anlaşılacağı üzere Hz. Dâvud, zellesine tevbe ve istiğfar ile secde ederek Cenâb-ı Hakk'a yöneldiği için Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) O'nun secdesini tevbe secdesi olarak tavsif etmiştir. Hz. Dâvud'un affa ve mağfirete mazhar olması ve Cenâb-ı Hakk' tan kendisine -ilâhî yakınlık ve akibet güzelliği (وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفى وَحُسْنَ مَآبٍ) şeklinde- yüce menziller vaadedilmiş olması sebebiyle secdeye kapanan Hz. Peygamber, bu secdesine şükür secdesi demiştir.

İşte, bu ma'nâya binâen Hanefîler, Sâd sûresindeki secdeyi وَخَرَّ رَاكِعاً وَاَنَابَ kavl-i şerifinden sonra değil, müteakip âyette yer alan وَحُسْنَ مَآبٍ kavl-i şerifinden sonra yaparlar.

4- Şarihler şunu da belirtirler: Sad suresinde secdenin sübutu hakkında Hanefilerle Şafiiler arasında ihtilaf yoktur. İhtilaf, bu secdenin "azaim"den olup olmaması hususundadır. Şafiiler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın: "Sâd azâimden değildir" sözüyle amel ederek, mezkûr âyetin okunmasında secdeyi vacib görmezler. Şâfiî ve etbaı: "Sâd secdesi vâcib değildir, bu bir şükür secdesidir, namaz haricinde müstehab olarak secde edilir, namazda haramdır" demiştir. İmam Âzam ve Ashâb'ı ise Buhârî'nin Sâd sûresinin tefsirinde kaydedilen ve nassa dayanan rivâyetini esas alarak mezkûr secdeye azâimden kabul etmiş, okununca secde etmenin vacib olduğuna hükmetmiştir. Nesâî'nin rivâyetinde Sâd secdesi için tevbe secdesi denmiş olması da Hanefîlere bir delil olabilir. Zira onun tevbe secdesi olması, vacib olmasına mâni değildir. Gerçi İbnu Abbâs'ın rivâyetinde Sâd'ın okunması sırasında Resûlullah'ın da secde etmiş olduğu söylenmektedir, bu da Hanefîlerin lehine bir delil olabilir.

İmam Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel'den gelen rivâyet onların iki farklı görüşte olduklarını te'yid eder: Bir görüşlerinde Hanefîlere, bir görüşlerinde de Şâfiîlere uyarlar.[734]

3. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَرَأَ رسولُ اللهِ #: وَالنَّجْمِ، فَسَجَدَ فِيهَا وَسَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ، غَيْرَ أنَّ شَيْخاً مِنْ قُرَيْشٍ أخَذَ كَفّاً مِنْ تُرَابٍ فَرَفَعَهُ إلى جَبْهَتِهِ، وقالَ: يَكْفِنِي هذَا. قالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: فَلَقَدْ رَأيْتُهُ بَعْدُ قُتلَ كَافِراً وَهُوَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي، وهذا لفظ البخارى .

3. (2769)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ve'nnecmi sûresini okudu ve secde-i tilâvette bulundu, beraberindekiler de secde ettiler. Ancak, aralarında bulunan Kureyşli bir ihtiyar yerden bir avuç toprak alarak alnına götürdü ve: "Bu bana yeter" dedi.

İbnu Mes'ud der ki: "Ben sonra bu herifin kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm. Bu Ümeyye İbnu Halef'di.[735]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin bir rivâyetinde, bu sûrenin , secde âyeti ihtiva eden ilk sûre olduğu belirtilir. Yine belirtilir ki, âyet okunduğu zaman, Resûlullah'la birlikte orada bulunan müslümanmüşrik, inscin herkes secdeye kapanmıştır. Müşriklerin de secde etmeleri, bazı âlimlerin açıklamasına göre, âyette Lât ve Uzza gibi putların da zikredilmesi sebebiyledir.
2- Bu rivâyette, secdeden imtina eden kimsenin Ümeyye İbnu Halef olduğu tasrîh edilir. Ancak başka rivâyetlerde, bazan isim zikredilmez, bazan da Velid İbnu'l-Muğîre, Utbe İbnu Rebî'a ve Saîd İbnu'l-Âs'ın da isimleri geçer. İbnu Hacer, Necm sûresindeki açıklamasında, İbnu Mes'-ud'un secdeden tek kişiyi istisna etmesini, "kendi gördüğü kadarıyla" diyerek kayıtlar. Yani başka rivâyetler, Ümeyye İbnu Halef'ten başka secdeye katılmayanları da zikretmektedir. Aslında dört kişinin secdeye katılmamış olması daha kavî ihtimaldir.
3- Hadise, Vâkidî'nin cezmen beyanına göre, nübüvvetin beşinci yılında Ramazan ayında cereyan eder. Aynı yılın Receb ayında da Habeşistan'a birinci göç vukûa gelmişti. Bu secde haberi Habeşistan'dakilere "müşrikler müslüman oldu" şeklinde ulaşır ve geri dönerler. Ancak gelince onları eski halleri üzere kâfir bulurlar, ikinci sefer göçerler.[736]

GARÂNÎK HADİSESİ

Necm sûresindeki secde âyeti okunduğu zaman müslümanlarla birlikte müşriklerin de secde etmeleri vakâsı, İslâmî kaynaklarda Garânîk hâdisesi olarak geçer. Bu hâdise zaman zaman İslâm düşmanları tarafından İslâm aleyhine istismar edilmiştir. Öyle ki bu hadiseyi ters yönde tamamen şahsî yorumlarla romanlaştırarak İslâmî mukaddesâta saldıran bir kitap, 1988-1989 yıllarında, dünyanın her tarafında sert aksülamellere sebep olmuş, birçok insanların ölümleriyle sonuçlanan kanlı hâdiselere yolaçmıştır.
Hâdisenin iç yüzünü bilmenin gereğine inanıyoruz. Bu sebeple vakayı kısaca özetleyecek, sonra da konu üzerine derinlemesine bir tahlil yazısını Prof. Dr. Suat Yıldırım'dan iktibas edeceğiz. Vak'âyı özetlemede, birçok mevzuda olduğu gibi, İbnu Hacer el-Askalânî'nin Buhârî Şerhi Fethu'l-Bâri'yi esas alıyoruz.
İbnu Hacer, Garânîk hâdisesi'ni Necm sûresinde değil Hacc sûresinde açıklar. Çünkü, bu hâdiseyi istismar edenler Hacc sûresinin 52. âyetini kendilerine delil yaparlar. Bu âyette bahsedilen meseleye Necm sûresiyle ilgili rivâyeti delil gösterirler ve hatta Hacc sûresindeki mezkûr âyetin, Necm sûresinin tilâveti sırasında şeytanın oyununa karşı Resûlullah'ı teselli maksadıyla nâzil olduğunu söylerler. Öyle ise iki ayrı âyetin yorumu birleştirilerek tek bir neticeye varılmaktadır.
a) Hacc sûresinde şeytanın peygamberlere vesvese atacağı ifade edilmektedir.
b) Necm sûresine şeytan vesvese atmış, âyet telkin etmiştir. Sonradan bu âyet çıkarılmıştır.[737]

NETİCE:

Kur'an muharreftir, iddia edildiği kadar mazbut değildir. İslâm düşmanlarının kısaca demek istedikleri bu..
1- Hacc sûresindeki âyetin meâli: "(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında illâ (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihâyet Allah, şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder. Yine Allah, âyetlerini sâbit (ve mahfuz) kılar. Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir" (Hacc 52).
2- Burada şeytanın peygamberlerin hepsine verdiği fitneden, Peygamberimize vermiş olduğu iddia edilen fitne, Necm sûresinin okunması sırasında 20. âyetle 21. âyet arasında telkin edilen bir cümle olmalıdır.
19-20. âyet: "(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzânın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin?" (19-20. âyetler).
3- Şeytanın araya ilkâ ettiği söylenen cümle: "Bunlar yüce kuğu kuşları (yani tanrıçalar)dır ve elbette onların şefaatleri umulur."
4- Necm sûresinin mevzumuzu ilgilendiren âyetlerinden bir kısmı (21-29. âyetler).
"Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim! Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesden başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun, kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir. Yoksa insana her umduğu şeye nâil olma imkanı mı var? İşte âhiret de dünya da Allah'ındır. Göklerde nice melek vardır ki, onların şefaatleri bile hiçbir şeye yaramaz. Meğer ki o şefaat Allah'ın dileyeceği ve razı olacağı kimseler için ve ancak O'nun izin vermesinden sonra ola... Hakikaten, onlar âhirete îman etmezler, meleklere alabildiğine dişi adı takarlar. Halbuki onların buna dair de bilgisi yoktur. Onlar kuruntudan başkasına tâbi olmazlar. Kuruntu ise, hiç şüphesiz haktan hiçbir şeyi ifade etmez.
Onun için sen (Habîbim) bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevirir" (Necm, 21-29).[738]

RİVAYET

Garânîk hâdisesi'ni anlatan rivâyet, -İbnu Hacer'in açıklamasına göre- bir çok tarikten rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerden bir tanesinin senedi sahih, diğerleri zayıftır. Sahih sened Saîd İbnu Cübeyr'e aittir.[739]
Rivâyet şöyle:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de Ve'nnecmi sûresini okudu.
"Lât'ın, Uzzâ'nın ve üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin" âyetine gelince şeytan lisanına: "Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" cümlesini attı. Bunun üzerine müşrikler: "Bugüne kadar ilahlarımızı hiç hayırla yad etmemişti" dediler. (Sûrenin sonundaki secde emri üzerine) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onlar da secde ettiler.
Görüldüğü üzere rivâyetin zâhiri, başta Resûlullah'ın ismet'i (ilâhî korunma altında bulunması) olmak üzere pekçok islâmî esasa zıddır. Bu sebeple birçok âlimler bu rivâyeti batıl addetmiş ve reddetmiştir.
İbnu Hacer, bunu "Hiçbir muteber aslı yok" diye mutlak olarak reddeden Ebû Bekr İbnu'l-Arabî başta olmak üzere, hadisi sened yönünden zayıflığı sebebiyle reddedenlerin görüşlerini kaydettikten sonra, bu yaklaşıma katılmadığını belirtir. Der ki: "Bütün bu mülâhazalar kaidelerimizle uyuşmaz. Zîra, bir rivâyetin senetleri sayıca artar ve mahrecleri (ilk râvileri) de farklı olursa bu durum, rivâyetin muteber bir asla dayandığına delil olur. Nitekim, onun üç senedinin es-Sahîh'in şartına uyan mürseller olduğunu[740] bu durumdaki hadislerin, mürsellerle amel edenler açısından delil olduğunu, keza bunlar birbirlerini desteklediği için mürsel'le amel etmeyenlerin de amel edeceği durumda olduklarını belirttim. Durum böyle olunca rivâyette kabul edilemiyecek hususu te'vil etmek gerekir. Bu rivâyette kabul edilmeyecek cümle, "Şeytan Resûlullah'ın lisansına: "Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" cümlesidir. Zîra bu cümlenin zahirine hamledilmesi câiz değildir. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Kur'ân-ı Kerîm'e ondan olmayan bir şeyi âmmden veya sehven ilave etmesi muhaldir, mümkün değildir. Zîra bu, hem onun getirmiş olduğu tevhide aykırıdır, hem de sahip olduğu ismete (ilâhî korunma garantisine) aykırıdır."
İbnu Hacer, bundan sonra ulemânın bu rivâyetle ilgili çok farklı te'villerini ve bu te'villere arkadan gelenlerin kabul veya red yönünden gösterdikleri aksülamelleri (tepkileri) kaydeder.
Bu tevillerden birine göre: "Dendi ki: "Muhtemelen bunu, Resûlullah kâfirleri tevbîh (yani hiç bu tanrıçaların şefaati olur mu? ma'nâsında) için söylemiştir." Kadı İyâz: "Bu câizdir, yeter ki bu maksadla söylendiğine bir karîne olsun, husûsen o zamanlarda namaz esnasında (Kur'an dan olmayan) kelam caiz idi" der. Bakıllânî de bu te'vile meyletmiştir."
***** Bir diğer te'vil: Yüce tanrıçalardan (Garânîk) murad, meleklerdir. Kâfirler meleklere Allah'ın kızları diyorlar ve onlara tapıyorlardı. Bu sebeple arkadan gelecek olan "Erkek sizin de dişi onun mu?" O takdirde bu, insafsızca bir taksim" âyetiyle reddedilmeleri için hepsi birden "şefaatleri umulan melekler..." ma'nâsında zikredilmiştir.(7) Müşrikler bunu işitince, (sadece tapındıkları meleklere değil) hepsine yani putlarına da hamlettiler ve: "Bizim ilahlarımıza tâzîmde bulundu.." dediler ve bundan razı oldular. Allah Teâlâ hazretleri bilahare (onların bu ters anlayışları üzerine o iki kelimeyi) neshederek âyetlerini tahkîm etti (yanlış anlamalara karşı sağlam kıldı.)"
***** Bir diğer te'vil: "Dendi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet buyuruyordu. Şeytan da O'nun uygun bir sektesini (âyet sonlarındaki durmalarını) gözetliyordu. Mezkûr cümleyi, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nağmesini taklid ederek, yakınında bulunanın işitip ondan zannedip yayacağı şekilde telaffuz edip söyledi. "Kadı İyâz buna: "Te'villerin en güzeli" der ve ilave eder: "Bunun doğruluğunu, Buhârî'nin, İbnu Abbâs'tan kaydettiği temennî kelimesinin tefsiriyle ilgili açıklama te'yid eder.(8) İbnu Hacer devamla bu te'vili İbnu'l-Arabî'nin de güzel bulduğunu, ayrıca âyet hakkında: "Bu âyet (Hacc 52) bizim mezhebimizde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisine nisbet edilen yakışıksız isnadlardan tebriesinde nassdır" dediğini belirtir. Yine İbnu Hacer'in iktibasına göre İbnu'l-Arabî şöyle der: فِى اُمْنِيَّتِهِ ibâresinin âyetteki ma'nâsı "kırâatinde" demektir. Böylece Allah Teâlâ hazretleri bu âyette haber veriyor ki, peygamberleri hakkında sünneti şudur: "Peygamberler bir söz söylediği zaman şeytan kendi nefsinden bir şey ilave edecek olursa, Allah bunu iptal edecektir."[741] Bu şeytanın, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kavline birşeyler sokuşturduğuna delildir, Resûlullah'ın onu söylemiş olduğuna değil."
***** Meseleye İslâm Peygamberi adlı kitabında temas eden Muhammed Hamidullah'ın açıklaması da kayda değer. Yukarıda İbnu Hacer'den kaydettiğimiz ilk te'vile uygun bir yorum yapar. Yani, müşriklerin benimseyerek secde etmelerine sebep olan cümle, istifhâm-ı inkâri tarzında söylenmiş, ancak soru eki olmadığı için müşrikler müsbet ma'nâda anlayarak, putlarına da bir mevki verildiğini zannetmişler, memnun olmuşlardır. Metin aynen şöyle:
"Müslüman tefsirciler, umumiyetle, bu son iki "âyet" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tilâvet buyurduğu metinde yok idi. Ancak şeytan onu sokuşturdu ve sadece müşriklere işittirdi. Resûlullah'ın tilâvet ettiği metinde, bu şeytânî âyetin de bulunduğu kabul edilecek olsa bile, bunun izahı bir zorluk getirmez.
Öyle anlaşılıyor ki, bu "âyetler" tanınıyordu ve dendiğine göre bu son iki âyeti, birisi sese soru üslûbu katmaksızın, şaşırtıcı şekilde müsbet ve te'yid edici bir tonla tilâvet etti." Metinde soru edatı olmadığı için ma'nâ, "Bunlar yüce tanrıçalardır ve elbette şefaatleri umulur" şeklinde anlaşılmıştır. Halbuki sesin tonu ile "Bunlar yüce tanrıçalar olur mu? Hiç bunların şefaatleri umulur mu?" şeklinde denmesi gerekirdi. Orada hazır olan putperestler, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendi putları lehine bir tâviz verdiğini zannederek fevkalâde sevindiler. O kadar ki, Hz. Peygamber ibâdetini icra ederken secde ettiği zaman Ka'be'nin önünde onlar da secde ettiler. Hz. Peygamber'in bu olup bitenlerden haberi yoktu. Fakat bu yanlış anlamadan sonra bir

yumuşama hâkim oldu. Dedikodu Habeşistan'a kadar ulaştı ve oradaki göçmenlerden bir kısmını geri dönmeye tahrik etti. Bu sırada sis kalktı, mesele ortaya çıktı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), vak'aya muttali oldu ve son derece üzüldü. Yeni bir âyet, durumu tashih ederek işkâli kaldırdı: "(Allah'ı bırakıp taptığınız) Lât'ın, Uzzâ'nın ve (bunların) üçüncüsü olan diğer Menât'ın herhangi bir şey hakkında zerrece kudretleri var mı? Bize haber verin: Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir taksim... Bu (putlar) sizin ve atalarınızın taktığınız adlardan başkası değildir. Allah onlara hiçbir hüccet indirmedi. Onlar, kuruntudan ve nefislerin arzu ettiği hevâ ve hevesten başkasına tâbi olmuyorlar. Halbuki andolsun kendilerine Rabblerinden o hidâyet (rehberi) gelmiştir" (Necm 19-23).
Tâvizin neshedilmesi zaten istikrarsız olan Mekke müslümanlarının vaziyetini daha da ağırlaştırdı. Bunlardan büyük bir bölümünün, yaban diyarlara gitmek üzere şehri terketmek gerektiği kanaatine varmış olmaları bizi şaşırtmaz.
Kaydedilen bu birkaç te'vilden anlaşılacağı üzere, İslâm âlimleri, meseleye farklı yorumlarla yaklaşmışlardır. Mevzuun şahsî yorumla değil, başka âyet ve hadislerden elde edilecek delil ve karînelerin aydınlığında yapılacak yorumla açıklanması gerekir. İslâm ulemâsı böyle hareket etmiştir.
[Meselenin günümüzde dünya çapında bir polemik konusu yapılmış olması sebebiyle, bu polemiklere cevap sadedinde, günümüzün bir yetkilisi tarafından yapılan tahlili aynen kaydediyoruz. Meseleye ilgi duyanların bununla mutmain olacaklarını umarız. [742]

ŞEYTAN KUR'ÂNA MÜDAHALE EDEMEDİ"

1- Hacc sûresinin 52. âyet-i kerîmesini bazıları yanlış anlayıp, şeytanın vahye müdahale ederek, peygamberlerin, vahye aykırı söz ilave etmelerine sebep olduğu ma'nâsını çıkarmış, ayrıca uydurulmuş bir hadise ile de irtibat kurarak meseleye, İslâm'ın vahy itikadına uymayan bir mahiyet kazandırmışlardır. Bazı müsteşrikler ise, bu asılsız rivâyeti, Kur'ân âyeti derecesine çıkarmak sûretiyle, vahyin, öyle müslümanların inandığı kadar kesin olmadığı, Kur'ân'dan çıkarılan âyetler de bulunabildiği, dolayısıyla tahriften büsbütün mâsun olmayabileceği şüphesini uyandırmak istemişlerdir. Biz, önce bu âyetin normal olarak ifade ettiği ma'nâyı açıklayacağız. Fakat âyetlerin çoğu gibi, bu âyetin de ma'nâsını daha iyi anlamak için sibak ve siyâkı ile beraber mütalaa etmek, yani onu vârid olduğu muhtevaya yerleştirmek gerekli olduğundan Hacc sûresinin, bir bütün teşkil eden (42-55. âyetler) kısmını gözönünde bulunduracağız."[743]

KALPLERİ KÖR...

"Bu pasaj, tevhid tarihine seri bir resm-i geçit yaptırarak, peygamberlerin (aleyhimusselâm) tebliğleri karşısında, inkârcı güruhların her devirde görülen ve herkese mâlum olan tutumlarını nakleder. Bundan ibret alınması lüzumunu vurgular. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilâhî emirleri tebliğ etmesi karşısında müşriklerin çeşitli mugâlatalar ile mücadele edip, onun maksadına uymayan birtakım şeyler yayarak, ahaliyi kendisinden uzaklaştırmak istediklerine işaret eder. Sonra sözü Mekke müşriklerine getirerek onların Hz. Peygambere: "İşte inanmıyoruz, doğru isen bizi derhal imha ediver bakalım!" demelerine karşı, Allah'ın kendilerine mühlet verdiğini, îman edip makbûl işler yaparlarsa kendilerini ebedî mükâfaatın beklediğini, yoksa hak dîni yok etme gayretlerinin faydasız olup kendilerini cehenneme sürükleyeceğini bildirdikten hemen sonra bu âyete yer verir. Gönderilen o peygamberlerin bildirdikleri ilâhî buyrukları, cin ve ins şeytanlarının tepki ile karşıladıklarını, onları saptırmaya çalıştıklarını, fakat Allah Teâlâ'nın onların bu karartma ve engelleme teşebbüslerini giderip âyetlerinin tesirlerini sağlamca yerleştirdiğini, bunun da imtihan hikmetiyle yapılıp, Allah'ın gerçek mü'minlerle münafıkları ortaya çıkarmak istediğini bildirir. Bu kısmın meâli şöyledir:
42- "Eğer bunlar seni yalanlıyorlarsa (bil ki) bunlardan önce Nuh, Âd ve Semud kavmi de yalanlamıştı. 43- İbrahim'in kavmi, Lût'un kavmi de (yalanlamıştı). 44- Medyen halkı da (yalanlamıştı); Mûsa da (yalanlanmıştı) Bende kâfirlere (yola gelirler diye) mühlet verdim, sonra onları yakaladım. (Bak), benim onları reddim nasıl oldu! 45- Halkı zulmederken helâk ettiğimiz nice memleketler vardır ki duvarları (alta yıkılan) tavanlarının üstüne çökmüştür. Nice kullanılmaz olan kuyu ve nice ıssız kalmış sağlam köşk vardır! 46- Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların yerlerini görsünler de) düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun (akılları başlarına gelsin, hak sözü işitsinler). Zîra gözler kör olmaz (çünkü gözlerin körlüğü geçici bir görme yetersizliğidir) fakat asıl sînelerdeki kalpler kör olur. 47- Senden azabı çabucak istiyorlar. Allah sözünden caymaz (bir süre gecektirse de mutlaka dediğini yapar, acele etmez). Rabb'ın yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir. 48- Nice ülke var ki zulmederken ona biraz mühlet vermişiz, sonra onu yakalamışızdır. (Sonunda) dönüş ancak banadır. 49- De ki: "Ey insanlar ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." 50- İnanıp iyi işler yapanlar için mağfiret ve bol rızık vardır. 51- Âyetlerimizi red ve iptal etmek için onları kabul edenlere karşı yarışa girenlere gelince, onlar da cehennemin halkıdır. 52- Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermemiştik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman, şeytan onun arzusuna (karşı çıkıp, onu meşgul ve me'yus edecek bir düşünce) atmış olmasın. Fakat Allah bilendir, hikmet sahibidir. 53- Allah böyle yapar ki

şeytanın attığını, kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşmışlar için bir imtihan yapsın. Zalimler gerçekten, haktan uzak bir ayrılık içindedirler. 54- Ve kendilerine ilim verilmiş olanlar da onun (Kur'ân' ın) Rabbi'nden gelen hakikat olduğunu bilsinler de O'na inansınlar, böylece kalpleri ona saygı duysun. Şüphesiz ki Allah, mü'minleri mutlaka doğru bir yola iletir. 55- İnkâr edenler ise, ansızın o saat (kıyâmet veya ölüm) kendilerine gelinceye, yahut o kısır (hayrı dokunmaz) günün azabı kendilerine gelinceye kadar o Kur'ân dan yana kuşku içinde devam edeceklerdir" (Hacc, 42-55).
Hacc sûresinin 52. âyetinde geçen temennâ, "Takdir etmek, içinden kurmak (Âlusî, 17/33)" demektir. Kamus sahibi: "Bir şeyi dilemek, ummak, muhayyilede takdir ve tasvir etmektir" der. Bu isim Rağıp el-İsfehânî'nin bildirdiğine göre ümniyye olup (Müfredat, s. 476). "Temennîden ötürü hayalde (nefste) hâsıl olan sûret" ma'nâsına gelir. Temennî'nin ikinci ma'nâsı: "Okumak, kıraat etmek" olup; ümniyye ise kırâat ma'nâsına gelir. Ebû Müslim bu iki ma'nâyı şöyle irtibatlandırıyor: "Zira okuyan kimse, içinden harfleri takdir eder (ölçüp biçer), zihninde canlandırır (tasavvur eder) ve derken yavaş yavaş telaffuz eder" (Âlusî 17/33).[744]

Temennî'nin Birinci Ma'nâsına Göre Âyetin Ma'nâsı:

Türkçemizde de bulunan ilk ma'nâya alınırsa âyet şöyle tefsir edilir: Her peygamber, kavminin ilâhî hidâyete tâbi olup, kötülüklerden kurtularak dünya ve âhiret saadetine erişmelerini şiddetle arzu eder. Hatemu'l-Enbiya (s.a.s.) bütün insanlığa gönderilen mutlak resûl olduğundan, bütün insanların hak yola girmelerini, kendisini yiyip tüketecek derecede arzu ediyordu. ("Onlar îman etmiyor diye sen, her halde kendini yiyip tüketeceksin" Şuara 3). Onun bu yönde ilerlemesine karşı şeytanda birtakım engeller koymak ister durur. Cinnî şeytan, ins şeytanlarına telkinatta bulunup bu hususta müşterek hareket ederler. En'âm 121: "Şeytanlar, siz mü'minlerle mücadele etmelerini sağlamak için dostarı (ins şeytanları)na telkinatta bulunurlar." Buradan, Nadr İbnu el-Hâris gibi ins şeytanları da anlaşılabilir. Zîra o da vahiy ile bildirilen şeylere benzer şeyler uydurup vahye şüpheler atmak, böylece kavmini İslâm'dan alıkoymak istiyordu (Âlusî, 17/175).
Böylece şeytan, insanların kalplerine şüphe atarak, halkı, resûllere karşı koymaya çağırır. Yahut resul, kavminin hidâyetini temennî edip hırsla çalışırken, şeytan O'nu ümitsizliğe düşürmek için vesvese verir. O'nu maksadından caydırmaya çalışır. Kur'ân-ı Kerîm, şeytanlara uyanların yaptıkları işleri bazan şeytanlara izâfe eder. Zira sebebiyyet münasebeti vardır.
Dine davetinin başlangıcında Peygambere inananlar az, küfür tarafı ise sayı ve maddî imkan bakımından çok güçlü olduğundan şeytan, haklı olanların, sayıca çok olanlar olduğu telkininde bulunur, hatta "haklı olsa Allah onu üstün kılardı" diye Allah Teâlâ'nın da kendi tarafında olduğu vesvesesini verir. Bu durum, bir taraftan müşrikler, bir taraftan mü'minler hakkında bir fitne (yani imtihan) olur,. Fakat neticede Cenâb-ı Allah, sabreden îman ehlini te'yid ederek, peygamberlerin arzularına karşı şeytanların ortaya attıklarını giderip, peygamberlerin tebligâtının hak ve hakikat olduğunu izhar eder. Şeytanın ye'se düşürmek üzere vesvese verdiği peygamber, ilk anda vesveseye maruz kalsa da, "ismet" vasfı vesvesesinin karşısına çıkar, yani Allah'ın verdiği "günahtan korunmuşluk" vasfı ile şeytanın vesvesesini iptal edip boşa çıkarır (M. T. İbn Âşur, Tefsîru't-Tahrîr, 17/299-300). Mü'minlerin kalplerinden şeytanın şüphelerini nesh edip, vahdâniyet ve risâletin hakkâniyetini bildiren âyetleri onların kalblerinde muhkem kılar, kâfirler ve münâfıklar ise küfür ve şüpheleri içinde kalırlar.
Âyet-i Kerîme, bu vetîrenin bütün tevhid tarihinde, istisnasız olarak tekrarlandığını bildirerek Hz. Peygamberi ve mü'minleri teselli etmektedir (Krş. A.H. Aksekili, Hatemu'l-Enbiya Hazretlerine İsnad Olunan En Çirkin İftirânın Reddiyesi, s. 61-67; İbn Âşur, Tefsiru't-Tahrir, 17/300-301).
Âyetlerin ma'nâsını tevcih hususunda birkaç görüş daha varsa da bu âyetteki umum ta'lil, risâlete hakkını vermek gibi üç husus dikkate alınınca, isabetli tefsirin ancak bunlar olduğu tezâhür eder (Aksekili, s. 69). Bu îzahda ne lisan kaidelerine, ne de itikad esaslarına aykırı bir taraf yoktur. Bu ma'nâ zorlamasız, münsecim olarak âyetin fasih ifadesinden ortaya çıkan ma'nâ olup, ayrıca bir hikâye uydurmak sûretiyle boşluk tamamlama ihtiyacı göstermez (İbn Âşur, 17/303).[745]

Temennî'nin İkinci Ma'nâsına Göre Âyetin Ma'nâsı:

Temennî'nin ikinci ma'nâsı okumaktır (İbn Âşur, bu ma'nâdan ve bunun şahidi olarak Hassan İbn Sâbit (r.a)'e nisbet edilen beytin ona mensub olduğundan şüphesini izhar eder). Elka, "birşeyi elinden atmak" demek olup, bozmak kasdıyla halk içine bir şey atmak ma'nâsıyla vesvese hakkında istiâre olunmuştur. Nitekim "elkaytü fi hadîsi fülânin" deyimi, "söylenenin maksadına aykırı olmakla beraber lafzın az çok muhtemel olduğu şeyi sözüne karıştırdım" yahut "netice itibariyle bu demektir" diyerek, "söylemediği bir şeyi ona mal ettim" demektir. (Hak yolun karşısına çıkanlar, insanları saptırmayı kendilerine iş edinirler, onlar şüpheye uyup, şüphe uyandırmak için çabalar dururlar. Sapkınların kalplerine bunları atanlar (ilkâ edenler) şeytanlar olduğu için bu sebebiyyet alâkasından ötürü onların yaptığı iş, şeytanlara izafe edilebilir.)

Mesela şeytanların kulaklarına üflemeleriyle müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân âyetlerini tebliğ ettikçe, bâtıl bir şekilde onu redde çalışıyorlardı.

2- Şimdi meselenin diğer tarafına geçelim:

Cenâb-ı Allah Necm sûresinde putları tahkir etmek üzere şöyle buyurur: 19- "Baksanıza şu Lât ve Uzzâ'ya. 20- Ve üçüncüleri olan öteki (put) Menât'a. 21- Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi? 22- O halde bu insafsızca bir taksim! 23- Onlar (o putlar) sizin ve babalarınızın (tanrı) diye isimlendirdiğiniz (boş, medlûlsüz) isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar(ın tanrılığı hakkında) hiçbir delil indirmemiştir. O putlara tapanlar sırf zanna ve nefislerinin alçak hevesine uyuyorlar. Halbuki onlara, Rabb tarafından yol gösterici gelmiştir. 24- Yoksa her arzu ettiği şey, insanın kendisinin mi olacaktır? 25- Son da, ilk de (âhiret de dünya da) Allah'ındır. 26- Göklerde nice melek var ki onların şefaati hiç bir şeye yaramaz, meğer Allah'ın dilediği ve razı olduğu kimseye izin verdikten sonra olsun (ancak o zaman şefaatin faydası olur). 27- Âhirete inanmayanlar, meleklere dişilerin adlarını takıyorlar. 28- Onların bu hususta bir bilgileri yoktur, sadece zanna uyuyorlar, zann ise hak olan (ilmin) yerini tutmaz" (Necm, 19-27).

Bu pasaj, sadece putları ve putperestliği tahkir eden, bütünlük arzeden, unsurları arasında kopukluk olmayan insicamlı bir metindir. Kısaca söyleyecek olursak burada putlar ve putperestler, putların kız sûretinde tasvir edildiğide tasrih edilerek, yedi yerde açıkça tahkir edilmiştir. Şöyle ki:

a) Efe raeytüm[746] ile yapılan tahkir. Zîra bu tâbir, peşinden gelen şeyi reddetmek için yapılan bir girizgâhtır.

b) Esmâün semmeytümûhâ ile kuru isimler, medlûlü olmayan sadece müşriklerin vehimlerinde varlığı bulunan putlar kastedilir.

c) Allah, onları tanrılaştırmaya hak verdirecek hiçbir delil bildirmemiş, hiç bir yetki vermemiştir.

d) "Demek erkek size, kadın Allah'a öyle mi?" istihzası.

e) Sırf zanna ve alçak hevese uydukları ittihamı.

f) Makbul varlıklar olan meleklerin bile, Allah'ın izni olmadıkça, şefaatlerinin fayda vermediği.

g) Meleklerin dişi olduğunu söyleyenlerin âhirete inanmadıkları.

Efe raeytüm ile, müşriklerin mâbudlarının hakirliği, akîdelerinin sakimliği gösteriliyor. Hitap Kureyş'e yapılmaktadır. Yani "Sırf ilahî vahy olan bu kelamı dinledikten, sahibinizin (arkadaşınızın) Mi'râc'ta gördüklerini duyduktan sonra, şimdi söyleyin gördünüz o Lât ve Uzzâ'yı, hem üçüncü put Menât'ı (Elmalılı H. Yazır, 6/4591). ".Bu beyandan sonra, siz de o taptığınız muhtelif putları ve geriliklerini gördünüz değil mi? Şimdi haber verin bakalım, size erkek, O'na dişi öyle mi!" Müşrikler putlarına müennes (dişi) isim takarlardı. Onlar "putlar, ilâhî kuvvetlerin, melâikenin sûretleridir, melâike ise Tanrı'nın kızlarıdır, biz onların sûretlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş etmekle kendilerini Allah indinde şefaatçi ediniriz" sanıyorlardı.

"O halde bu, insafsızca bir taksim!" Allah'a çocuk isnad etmek, haddi zatında büyük bir zulümdür. Fakat müşrikler, kendilerinin kız babası olmalarını eksiklik sayarak, kız istemedikleri, hatta öldürdükleri halde, kızları Allah'a tahsis etmekle, kendi vicdanlarına karşı, tâzim eylemek istedikleri Mabud'u tahkir etmiş, O'na karşı büyük haksızlık etmiş oluyorlardı"[747]

3- Aslında ilgisi olmadığı halde, bu Garânîk meselesi ile ilgisi kurulan sahih bir rivâyet vardır Buhârî'de İbnu Abbâs (radıyallâhu anh)'ın şöyle dediği nakledilir: "Necm sûresini okuyunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) secde etti, onunla beraber müslümanlar ve müşrikler, cinler ve insanlar da secdeye vardılar"[748], başka bir tarikten buna benzer bir rivâyette bulunur, fakat mazmûnu Necm sûresinin okunmuş olup, orada bulunan herkesin secde ettiğidir.

Bu secde şöyle îzah edilir: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Allah'ın, sûrenin son âyetindeki emrini tutarak secde edince, müşrikler de kendi mabudlarına ta'zîmen secde etmişlerdir (İzmirli İsmail Hakkı'dan naklen Aksekili, s. 46-47). Secdeye kapanmaları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir mûcizesi de olabilir. Yahut, Kur'ân-ı Kerîm'in müessir üslûbu, yüce hakikatleri, hele Resûlullah'ın mübârek ağızlarından okununca, muazzam bir tesir gücü kazanmış olmasıdır.

4- Garânîk Kıssası:Taberî, M. İbn Kâb el-Kurazî, Ebû'l-Âliye, Saîd İbn Cübeyr, İbn Abbâs, Dahhâk, İbn Şihab'dan özeti şu olan bir kıssa nakleder[749]. Biz, el Kurazî'den gelen nakli ana hatlarıyla zikredelim:

Resûlullah, kavminin yüz çevirdiğini görünce bu, O'na çok ağır geldi. Allah'dan kavmi ile kendisini birbirine yaklaştıracak bir şey inmesini temennî etti. Cenâb-ı Allah Necm sûresini indirdi. O da okudu وَمَنَاةَ ثَالِثَةَ أُخْرَى âyetine gelince, şeytan, gönlünden geçirip de kavmine getirmek istediği şeyi onun lisanına atıverdi. تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وإنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى (Bunlar yüce kuğu kuşları (tanrıçalardır) ve elbette onların şefaatleri umulur.) Kureyşliler bunu işitince sevindiler ve onu dinlemek üzere yaklaştılar. Mü'minler de Rab Teâlâ'dan gelen şeyi tasdik ettiler, Peygamberi bir hata veya vehimden ötürü ittiham etmediler. O, sûreyi bitirince secde etti. O'nun secde ettiğini gören müminler de O'nun getirdiğini tasdik ederek secde ettiler. Mesciddeki müşrikler de secde ettiler. Velîd İbn Muğîre hariç, herkes secde etti. Secde haberi Habeşistan'a hicret etmiş müslümanlara da ulaştı. Bir kısmı orada kalıp, bir kısmı Mekke'ye hareket ettiler. Sonra

Cibrîl gelip: "Ya Muhammed, ne yaptın, Benim Allah'dan getirmediğim şeyi söyledin!". Resûlullah üzüldü. Allah'tan korktu. Allah bu âyeti (Hacc, 52) indirerek onu teselli etti, şeytanın ilkâ ettiğini neshetti"[750].

5- Rivâyetlerin Tenkidi:

A) Muhteva yönünden tenkidi (dahilî tenkit). Bu rivâyeti, ihtiva ettiği tenâkuzlardan ötürü kabul etmek mümkün değildir. Zira:

a) Daha önce gerek Hacc, gerekse Necm sûrelerinde geçen mezkûr iki âyetin tefsirini nakletmiştik. Bu hâdise, onların muhtevaları, sibaksiyakları ile uyuşmaz. Özellikle Necm sûresi, naklettiğmiz pasajında belirtmiş olduğumuz yedi unsuru ile şirki iptal etmişti. Bu ortam içinde, putları yücelten bir söz, girecek yer bulamaz, kabulü mümkün olamaz.

Faraza söylense bile, müşrikler nasıl olur da buna kanardı? Hakaret üstüne hakaret yağdırırken, öven bir cümle ne ifade ederdi ki?[751] Hiç merak etmeyelim, Peygamberimizin muhatabı şedid müşrikler, böyle bir sözle havalanmaycak kadar davalarınabağlı, şüpheci ve radikal idiler. Böyle bir sözün burada söylendiği farzedilirse, asıl düşünülecek tevcih, diğer yedi unsura ilaveten, onu sekizinci bir hakaret ifadesi saymaktır. Yani, başta bir istifham hemzesi takdir edilerek: أَتِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْجَى "O dişiler (tanrıçalar), onların şefaatleri umulacak ha! Yuh olsun sizin aklınıza!" (Razî, Mefâtihu'l-Gayb, Hacc 52 Tefsiri, 6/249'da bu ihtimali bildirmekle beraber isabetli bulmaz).

b) Cenâb-ı Allah, bu kısa Necm sûresinde, şeytanın sözünün âyet olarak girdiği iddia edilen kısmın önünde ve sonunda, bu hikayeyi tam iptal edecek hakikatleri yerleştirmiştir. Red ve iptal edici yedi unsuru, daha önce zikretmiştik. Şimdi de, vahy hakkındaki şu kuvvetli teminatı hatırlatalım: Bu sûrenin baş tarafından (Necm, 2-4) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى "Şaşırmadı sahibiniz, azıtmadı da. Ve hevâdan söylemiyor. O, sade bir vahiydir, ancak vahyolunur." Ne aldanır, ne aldatır, o kendi re'y, arzu ve temennîsinden söylemez.

c) Hz. Peygamber tarafından böyle bir şey söylenmesi, risâlete aykırıdır. Zira böyle bir sözü kasden, cebren veya sehven söylemiş olabilir, başka bir ihtimal yoktur. Kasden söylemek küfürdür, câiz değildir. Peygamberin gönderilmesinin sebebi putları övmek değil, kötülemektir. Şeytanın cebren söyletmesi de mümkün değildir. Zira Cenâb-ı Allah, şeytana: "Benim kullarım üzerinde senin bir yetkin yoktur" (Hicr, 42) âyetinde mü'minler üzerinde sultası olmadığını bildirmiştir. Şeytan mü'min kulları bile icbar edemezse Peygamberi hiç edemez. Sehiv ve gafletle söylemiş olması ihtimali de merduttur; zira tebliğ halinde O'nun hakkında gaflet caiz değildir. Câiz olsaydı, O'nun söylediklerine itimad kalmazdı. Ve çünkü vahyedilen Kur'ân hakkında Cenâb-ı Allah:

"Kur'ân'a bâtıl, ne önünden ne ardından yol bulamaz" (Fussilet, 42); keza "Kur'ân'ı ben indirdim ve onu ben muhafaza edeceğim" (Hicr 9) buyurmuştur.

Diğer taraftan, daha birçok âyet, Hz. Peygamberin risâlet ve tevhid hususunda son derece kararlı olup, müşriklere azıcık bir meyil dahi göstermediğini bildirmektedir.[752]

6- Rivâyet Cihetinden Tenkidi:

Rivâyet yönünden bu vakâ uydurmadır. Bir çok muhakkik bu kıssayı reddetmişlerdir. El-Beyhakî: "Bu kıssa, nakil bakımından sâbit değildir" demiştir.[753] Kadı İyâz: "Sahih hadisleri rivâyet eden hiç bir kitabın bunu nakletmemesi, hiçbir sîkanın bunu sahih ve muttasıl bir senetle rivâyet etmemesi, çürüklüğünü göstermeye kâfidir. Nakledenler sadece tuhaf şeylerle oyalanmayı âdet edinen bazı tefsirciler ile tarihçilerdir"[754]. Es-Süheylî: "Bu hadis, sâbit değildir" diyor[755]. Beydavî, Neysabûrî, Ebû's-Suûd, Ebû Mansur el-Maturidî, İbn Kesîr, Nevevî, Bedreddin Aynî, el-Hazîn, Hatîb Şirbinî, Ebû's-Suûb, Âlusî tefsirlerinin Hacc, 52 âyetinde dair yaptıkları açıklamalara). Rivâyetin bir aslı olabileceğini düşünenler arasında İbnu Hacer ile İbrahim el-Gürânî bulunmaktadır.

Bazı rivâyet ehlinin bu kıssaya inanmasını nazıl îzah etmeli? Secde gerçeğine sebep arama, Kureyş'in Hz. Peygamberin kıraatinin etkisi ve Kur'ân'ın büyüleyici üslûbunun tesiri altında yaptığı secdeye bahane olarak ileri atmış olabilecekleri sözün şâyialanması, keza Hz. Peygamberin kavminin hidâyete gelme arzusu, şeytanın işi karıştırıp Hz. Peygambere vesvese vermesi, Habeşistan'a gidenlerin dönmeleri. gibi olaylar Hicrî asır başlarında bir araya gelerek bir kıssa halinde birleştirildiği, bazı tarihçiler ve tefsirciler de, boş bulunup araştırmaksızın kabul psikolojisi içine girdiler denilebilir.[756] Bu konuda daha başka tevcihler de yapılmıştır:[757]

A.H. Aksekili, rivâyeti tenkid ederken şeytanın sözünün onbeş ayrı şekilde rivâyet edildiğini bildirip bunları ayrı ayrı sıralar[758]. Rivâyetlerdeki bu ızdırabı, uydurma olduğunun delili sayar. Daha sonra ise râvilerdeki ızdırabı ele alır. Râvilerin, bu sözün gâh Resûlullah'ın namazda olduğu, gâh Kureyş'in nâdilerinde olduğu sırada, veya namaz kılarken uyuklamış, uyurken ağzından kaçıvermiş tarzlarında onbir çeşit anlatım ile naklettiklerini, birinin bir türlü, öbürünün başka türlü söylemesinin de meselenin uydurma olduğunu göstereceğini ifade eder (s. 22). Ona göre bu, Tâbiun devrinden sonra uydurulmuştur. Keza Aksekili, İbn Abbâs'a mal edilen bu konudaki sekiz sebeb-i nüzûl rivâyetini inceleyerek, bu ızdırabın da rivayeti çürüttüğünü beyan eder (s. 26).

Konuyu dikkatli şekilde inceleyen muasır müellif Mevdûdî ise tarihî bakımdan şu tenkidleri öne sürer:
1- Muteber tarihi kayıtlara göre, Habeşistan'a ilk hicret bîsetin 5. yılında Receb ayında olmuştur. Hikâyeye göre, sulh haberini öğrenip dönenler, gittikten sadece üç ay sonra, yani aynı yılın şevval ayında dönmüş oluyorlar.
2- Hikâyeye göre bu sözü söylediğinden ötürü Resûlullah'ı itab eden İsrâ 73-75 âyeti inmişti. Halbuki İsrâ sûresi Mi'râc'ı müteakip inmiştir. Mi'râc ise bîsetin 11 veya 12. yılında vâki olmuştur. Buna göre uyarmanın 5-6 sene bekledikten sonra yapılmasını kabul etmek tuhaflığına düşülür.
3- Teselli etmek üzere indiği bildiren Hacc, 52. âyeti Hicrî birinci yılda inmiştir. Buna göre teselli de, uyarma ve tekzibten 2-2.5 yıl, olayın üzerinden ise 9 yıl kadar zaman sonra olmuş olur. Bunu kim kabul edebilir?
4- Hem niçin tekzîb ve teselli için gelen âyetler, bizzat Necm sûresine ilave edilmeyip ayrı ayrı sûrelere yama olarak eklensin? Halbuki bu âyetler, -daha önce gördüğümüz üzere- muhtevâlarıyla tam insicamlı olup, yama intibaı uyandırmazlar.
5- Muâsır Tunuslu müfessir M. Tahir İbn Âşur, bu garânîk kıssasını maharetle reddettikten sonra hülasa ederken der ki: "Bu kıssayı, müşriklerin Necm sûresini dinledikten sonra secde ettiklerini bildiren sahih haberle birleştirmek, bazı müelliflerin karıştırmalarından ibarettir. Keza bu kıssayı Hacc sûresi ile birleştirmek de öyledir; Mekke'de ilk nâzil olan sûrelerden bulunan Necm sûresi ile, bir kısmı Medine döneminin başlangıcında, bir kısmı Mekke döneminin sonlarında inen Hacc sûresi arasında pek uzun bir zaman vardır. Keza Habeşistan'a hicret edenlerin dönmesi ile birleştirmek de fantaziden ibarettir. Necm sûresinin inmesi ile Habeşistan'dan dönme arasında nice seneler vardır.[759] Hâdise şöyle olmuş olabilir: İslâm'ın başlangıcında müşrikler arasında yayılmış bir şâyia, Mekke'de İbnuz Ziba'râ gibi[760] cahil alaycıların uydurmalarındandır. Necm sûresinde Lât, Uzzâ ve Menât'ın anılmasını halk içine fitne sokmak için fırsat bilmişlerdi. Necm sûresini seçmelerinin sebebi şu idi: Zîra Kâbe'de okunduğu sıralar onlar da orada bulunuyorlardı ve secde etmişlerdi. Allah Teâlâ'nın, nebîsi için mûcize yaptığı o secdelerine mazeret olsun diye, bu sözü uydurmuşlardı"[761].
6- İbnu'l-Kelbî (Ö. 204) Kitâb'ul-Asnâm (Putlar kitabı) adlı kitabında, cerh ve ta'dil kaidelerini de tatbik etmeksizin, putlarla ilgili her türlü haberi toplayıp naklettiği halde bunu zikretmez. Buna mukabil cahiliyye Araplarının Ka'beyi tavaf ederken "Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için! üçüncüleri Menât hakkı için! Onlar yüksek kuğular (dişi tanrıçalardır), onların şefaatlerine ümit bağlanabilir" derler[762].
Yakut el-Hamevî de Mu'cemu'l-Büldân adlı ansiklopedik coğrafya lügatında Uzzâ'yı anlatırken (4/116-118) müşriklerin bu sözlerini nakleder. Bu son iki cümle, Garânîk rivâyetinde, şeytanın Peygamberimize söylettiği iddia edilen sözün aynısıdır. Büyük ihtimal Garânîk kıssasının menşei, müşriklerin bu sözleridir.[763] "Demek ki Garânîk teşbihi, Peygamberden evvel söylenegelmiş bir sözdür. Muhtelif şekillerde söylenmiş olması da buna delâlet eder. O halde bu söz, esas itibariyle müşriklere bir ilkâ-i şeytânîdir."
7- Bunca tutarsızlığına rağmen, bu Garânîk kıssasını, vahy ve nübüvvet akîdesine gölge düşürmeye elverişli bulmaları sebebiyle gerçek kabul eden müsteşrikler, gerçekten acınacak bir ilmî sefalet sergilemektedirler. W. Muir, R. Dozy, Brockelmann, Nöldeke, Blachere, M. Gadefroy-Demombynes, M. Watt bunlar arasındadır. İşte peşin hüküm, aleyhtarlık irtikab etmeyeceği tenâkuzlara düşmekten, zekâları ve ilmî maharetleri kendilerini koruyamamıştır.(14) Bununla beraber müşteşriklerin ele aldıkları hemen her meselede olduğu gibi, bu mevzuda da, içlerinden bu hususta hakkı teslim edenleri çıkmamış değildir. Ezcümle -bir çok mevzuda garazkâr ve peşin hükümlü- olan L. Caetani, isabetli tahlille bu hikayenin uydurma olduğunu açıklamıştır: "(...) Çünkü bunu uyduranlar, iki büyük gayri tabiîliği ve tezadı bertaraf edememişlerdir. Yalanın bacağı kısadır. Yukarıki hadislerin hepsi isbat etti ki Muhammed ile Kureyşliler arasındaki ihtilaf, Kureyşlilerin düşmanlığı karşısında müslümanlar muhacerete mecbur olacak kadar şiddetlidir. Şimdi tetkik etmekte olduğumuz hikayeyi bize nakleden mühaddislerin sözlerine inanırsak, müslümanlar birkaç Kur'ân âyetini alenen okurlarsa gâyet şiddetli fena muameleye maruz kalıyorlardı. O halde Muhammed'in bütün Kureyşliler önünde koca bir sûreyi baştan aşağı okuması, Kureyşlilerin de ne söyleyeceğini bilmeden dînî bir dikkat ile kendisini dinlemeleri ma'nâsız olmaz mı? Bundan başka, bu hikaye iyi düşünülmüş de değildir. Muhammed şeytanın talim ettiği âyetleri okuyor ve bunların ma'nâlarını anlamıyor, yahut başka âyet bilmiyor gibi görünmektedir." (Caetani, İslâm tarihi, 2/264-265). Keza şöyle der: "Muhammed hakiki bir devlet adamı idi, kendisinde gâyet ince bir fikr-i siyasi vardı. İnsanlarla müzâkerede, insanları idarede fevkalade maharet sahibi idi. Üç puta karşı ibadeti muvakkaten kabul etmek gibi, kaba hataların O'ndan sâdır olması gayri kâbildir. Çünkü bu hareket, geçmiş senelerin cesur çalışmalarını bir an içinde birden bire yıkmaya ve kendi kendisini mahvetmeye müsâvi idi" (A.g.e., s. 265-266).
Fakat müsteşriklerden, üstelik ciddi tanınan (Arap Dil Akademisi azalığı ile taltif edilen) R. Blachere'in irtikab ettiği, ciddiyetsizlikten de öte, haysiyetsizliği kimse yapmamıştır. Zîra bütün dünyada bir kelimesi bile farklı olmayan Kur'ân-ı Kerîm'i Fransızca'ya tercümesinde "sözüm ona iki âyet" ilave etmiştir. Yaptığı ilaveler Necm sûresinin 20. âyetinden sonra 20 bis, 20 ter diye yazıp tercüme ettiği bu şeytânî sözlerdir. Bu tahrifi yaparken dipnotta bir gerekçe (!) yazmaya veya kitabının önsözünde bir açıklamaya bile teşebbüs etmemiştir.
Blachere, daha önce yayınladığı ve nüzûl sırasına göre sûreleri sıralayarak tercüme ettiği Kur'ân meâlinde ise (Le Coran, Traduction selon un essai de reclassement des sourates, Paris, 1949) bu şeytânî sözleri yine âyet diye derc etmekle beraber, buradaki âyetlerin nüzûl tarihi konusunda bir iddia ileri sürer. Az önce Necm sûresinden iktibas ettiğimiz pasajda (s. 5) 19-23 kısmını yine gözönüne getirelim: Kur'ân'ın üslûbunu az çok bilen bir kimse burada hiç bir ma'nâ boşluğu bulamaz, fikirler teselsül halindedir, kopukluk yoktur. Kelamın gelişmesinde

muhatap 20. âyetten sonra, yani putları tahkire yapılan girizgâh'tan sonra "Demek erkek size, kadın Allah'a, öyle mi? O halde bu, insafsızca bir taksim!" kısmını bekler, Blachere bu putları daha ayrıntılı tarzda reddeden 23. âyetin "muahhar" olduğunu iddia etmektedir. Bunun tek sebebi bu âyetin, putları metheden o uydurma söze imkan bırakmamasıdır. Blachere'in gösterdiği gerekçe de 23. âyetin "arythmique" yani öbürlerine göre uzun olmasıdır. Kur'ân'ın şiir gibi her zaman rythmique olduğunu kim görmüş? Bunu iddia eden mi var? En açık misallerinden biri Fatiha sûresidir. Bu sûrenin 7. âyeti diğerlerine göre açıkça uzun diye, sonradan eklendiğini mi söylemek gerekir? Kitâb-ı Mukaddes kritiğinde formgeshictliche adıyla bilinen Alman metodunu Kur'ân'a uygulamak isteyen bu şahıs, mezkûr tercümesinde çok tuhaf ve zor durumlara düşmüştür. Mesela ona göre Asr sûresi, önce "Asra andolsun ki insanlar ziyandadır" şeklinde idi. Kalan kısmı sonradan ilave edilmiştir. Ona kalsa bu nevi istisnalar Medîne dönemine ait olmalıdır.

Necm sûresinde, 23. âyeti, şimdilik bir tarafa bıraksak bile 21 ve 22. âyetler de bulunmakta ve onlar da putları açıkça reddetmektedir. Müşrikler erkek evlat ister, kız çocuklara hiç değer vermezlerdi. Burada onların bu telakkîlerine işaret olunarak, Allah'ı kendilerinden daha dûn bir mevkiye düşürmelerindeki saçmalık belirtilmiş olmaktadır. Blachere, bunların sonra ilave edildiğini söylemiyor, aksine bu metinlerin "eski" olduğunu tasrih ediyor. Diğer taraftan o, Tûr sûresini nüzûl bakımından 22. sıraya koyar. Necm sûresi ise ona göre 30. sıradadır. Tûr sûresinin 39. âyeti "Demek oğullar sizin de kızlar O'nun öyle mi?" diyerek, aynı şekilde bir taraftan putların, bir taraftan puta tapanların hakirliklerini ortaya koymaktadır. Blachere'in dediği gibi: "Kur'ân dişi tanrıları red delilini tekrar ele almıştır." Öyleyse, bu daha önce yapılmış iken, Necm sûresinde de aynı kelam içinde tekrar edilmiş iken, bu bâtıl tanrıların hak olduklarının, üstelik övülmelerinin ma'nâsı kalır mı? Sonra gelen 26. âyet, Allah isteyip razı olmadıkça, meleklerin bile şefaatlerinin muteber olmayacağını bildiriyor. Yani putların şefaatlerinin asla mevcut olmadığını anlatmak istiyor. Bütün bunlar, müşriklere ait olan bu uydurma sözün, bu muhtevaya ne derece zıt olduğunu göstermeye kâfidir.

Garânîk meselesine sarılarak İslâm aleyhinde şüphe uyandırmaya çalışan müsteşrikler dürüst davranmamaktadırlar.

Davranışlar, İslam incelemelerinde, müslümanların "bizim malımızdır" diye sahip çıktıkları hususları tetkik edip onlar hakkında değerlendirme yapmaları gerekirdi. Onların "bu sâbit değildir, bizim malımız değildir" dedikleri şeyleri ise, bir tarafa bırakmaları gerekirdi. Dürüstlük bunu gerektirir. Fakat onların çoğu, Buhârî'nin kitabı gibi müslümanların ittifakla kabul ettiği kitaptaki hadisleri kabul etmez de, tarihî usûle, müslüman hadiscilerinin koydukları cerh ve ta'dil kaidelerine uymayan rastgele bir kitaba girmiş (mesela el-Egâni gibi bir edebiyat kitabında bulunan) rivâyetleri hakkındaki hükümlerine esas alırlar. Fakat bu, onlar farkında olmaksızın İslâm'ın hakkâniyetine ayrı bir delil oluşturmaktadır. Çünkü böylece, onlar tarihen sâbit kat'î nâsslarda aleyhde kullanacak tutamak bulunmadığını tasdik etmiş olmaktadırlar."[764]

4. وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَرَأْتُ عَلى رسُولِ اللهِ # وَالنَّجْمِ فَلَمْ يَسْجُدُ فِيهَا[. أخرجه الخمسة .

4. (2770)- Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Ve'nnecmi sûresini okudum, bunda secde etmedi."[765]

AÇIKLAMA:

Bu bahsin baş kısmındaki açıklamada da belirtildiği üzere, secde gereken âyetler bahsi ihtilaflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Necm sûresinde secde olmadığını ifade etmektedir. Mâlikîler bu rivâyetle amel ederek "Mufassal sûrelerde secde yoktur" demişlerdir. Ebû Sevr gibi değerlendirenler de "Necm sûresinde secde yoktur" demiştir. İbnu Hacer: "Bu halde Necm sûresinde secdenin terki, mutlak olarak o sûrede secdeyi terketmek ma'nâsına gelmez" der ve ilave eder: "O sırada secdenin terkedilmiş olması, Efendimizin abdestsiz olmasından veya vaktin mekruh vakitlerinden biri olmasından ileri gelebilir. Bu, ihtimalden uzak değildir. Yahut okuyanın secde etmemiş olmasındandır. Mamafih, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), secdeyi terketmenin cevazını göstermek için de secde etmeyi terketmiş olabilir"der.

Meseleye eğilen imamlar bu sonuncu ihtimali en kuvvetli ihtimal olarak değerlendirirler. Şâfiî bu hususta cezmeder, yani kesin kanaat beyan eder. Ona göre, "Necm sûresinde secde vâcib olsaydı bilahare de olsa secde etmeyi emrederdi."[766]

5. وعن أبي سلمة عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أَنَّهُ قَرَأَ سُورَةَ: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. فَسَجَدَ بِهَا، فَقُلْتُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ: أَلَمْ أَرَكَ تَسْجُدُ؟ قَالَ: لَوْ لَمْ أَرَ النَّبِيَّ # يَسْجُدُ لَمْ أَسْجُدُ[. أخرجه الستة إ الترمذي.

5. (2771)- Ebû Seleme, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den naklettiğine göre, Ebû Hüreyre İzâ's-Semâunşakkat sûresini okudu ve secde etti. Ben kendisine:
"Ey Ebû Hüreyre seni secde eder görmüyor muyum!" dedim. Bana:
“Resûlullah'ı secde eder görmemiş olsaydım, bende secde etmezdim!" cevabını verdi.[767]

6. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]سَجَدْنَا مَعَ النَّبِيّ # فِي: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ، وَاقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

6. (2772)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la İzâ's-Semâun-Şakkat sûresinde ve İkra' bismi Rabbikellezî halaka sûresinde secde ettik."[768]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de mufassal sûrelerde secde olduğuna delil olmaktadır. Bu sûrelerde secde etmek gereğine inanan Ebû Davud, hadis hakkında şu açıklamayı yapar: "Ebû Hüreyre hicretin altıncı yılında Hayber Fethi' nde müslüman olduğuna göre, bu secde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son fiilidir."[769]

7. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]لَمْ يَسْجُدِ النَّبِيُّ # فِي شَيْءٍ مِنَ المفَصَّلِ مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلى المدِينَةِ[. أخرجه أبو داود .

7. (2773)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'ye (hicretle) geldiği günden beri mufassal sûrelerden hiç birinde secde etmemiştir" dedi.[770]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, görüldüğü üzere, bir önceki Ebû Hüreyre hadisiyle müte-ârızdır. Ancak bunun zayıf, öncekinin sahih olduğu belirtilir. Üstelik Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) "mufassallarda Resûlullah'la secde ettik" buyuruyor, cezmediyor. Ebû Hüreyre'nin Ebû Dâvud tarafından da dikkat çekildiği üzere, altıncı hicrî yılda İslâm'a girdiği gözönüne alınırsa Resûlullah' ın mufassallarda secde ettiği kesinlik kazanır. İbnu'l-Melek der ki: "Sahâbeden bir çoğu secde hususunda rivâyette bulunmuştur, kabul hususunda isbat nefiyden evlâdır." Nevevî de benzer mülahazalar beyanıyla önceki hadisin amelde esas olduğunu belirttikten başka "Bu hadiste mevzubahis olan secdeyi terk, "sebeplerden bir sebeple" olmuştur.[771]

8. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رَسُولُ اللهِ # يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرآنِ بِاللَّيْلِ: سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

8. (2774)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), geceleyin yaptığı tilâvet secdelerinde şöyle derdi: "Yüzüm, kendisini yaratan (maddî ve manevî çeşitli cihazlarla teçhîz, tezyîn ve) tasvîr eden, ilâhî güç ve kudretiyle onda işitme ve görme duyguları açan Zât'a secde etti."[772]

AÇIKLAMA:

1- Burada "yüz"le zât kastedilmiştir, yani "yüzüm secde ediyor" demek "zâtım secde ediyor" , "ben secde ediyorum" demektir. Yüz, çoğu kere kişiyi temsil eder. Sözgelimi yüzün ak olması şahsiyetin berî olması demektir.
2- Aliyyu'l-Kârî'nin de belirttiği üzere, tilâvet secdesinde okunacak tesbîh, namaz secdesinde okunan tesbîhtir, esahh görüş budur. Ancak bazı âlimler, yine de sübhâne Rabbenâ in kâne va'ade Rabbenâ lemef'ûlâ demenin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Çünkü âyet-i kerime'de Cenâb-ı Hakk evliyalardan bahsederken: "Yüzleri üzerine secdeye varırlar ve "Rabbimiz münezzehtir, Rabbimizin sözü şüphesiz yerine gelecektir" derler" (İsrâ 107-108) diye haber vermektedir. Şu halde âyette gelen bu tesbîhin secde sırasında söylenmesi, bazılarınca müstehab addedilmiş olmaktadır.
Aliyyu'l-Kârî, mevzu ile ilgili olarak der ki: "Secdelerde, okunacak tesbîhin, bu hususta sahih rivâyetlerde gelmiş olan tesbîhlerin dışına çıkmaması uygun olur. Sözgelimi tilâvet secdesi namazda yapılacak ise, namaz secdesinde okunan tesbîh okunmalıdır, namaz farz namazsa Sübhâne rabbiye'l-a'lâ demeli, veya nafile bir namazsa, secdede söylenmesi hususunda rivâyetlerde gelmiş olan bir tesbîh okunmalı, "secde vechi" gibi, "Allahümme Üktüb lî.." gibi[773] Tilâvet secdesi namaz dışında ise, bu hususta gelen tesbîhlerden herhangi biri okunabilir."[774]

.9 زاد في رواية الترمذي عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقال:]جاءَ رَجُلٌ، فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ رَأيْتُنِي اللَّيْلَةَ وَأنَا نَائِمٌ كَأنِّ أُصَلِّى خَلْفَ شَجَرَةٍ فَسَجَدْتُ فَسَجَدَتِ الشَّجَرَةُ لِسُجُودِى، فَسَمِعْتُهَا تَقُولُ: اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِى بِهَا أجْراً، وَحُطَّ عَنِّى بِهَا وِزْراً، وَاجْعَلْهَا لِى عِنْدَكَ ذُخْراً، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّى كَما تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ. قالَ ابنُ عَبَّاس: فَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # قَرَأَ السَّجْدَةَ، فَقَالَ فِيهَا مِثْلَ مَا أخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ[.

9. (2775)- Tirmizî'nin İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan yaptığı bir rivâyette şu ziyade gelmiştir. İbnu Abbâs der ki: "Bir adam gelerek dedi ki, "Ey Allah'ın Resûlü! gece uyurken rüyamda kendimi gördüm. Sanki ben bir ağacın arkasında secde yapıyorum. Ben secde yaptım, secdem üzerine ağaç da secde yaptı. Onun şöyle söylediğini işittim: "Allah'ım, secdem sebebiyle bana sevab yaz, onun hürmetine günahımı dök, onu senin nezdinde bana azık yap. Kulun Dâvud'dan kabul ettiğin gibi, onu benden kabul et."
İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Bundan sonra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın secde âyeti okuduğunu, (tilâvet secdesi sırasında) o adamın kendisine, ağacın sözü olarak haber verdiği duânın aynısıyla duâ ettiğini işittim."[775]

AÇIKLAMA:

Tilâvet secdesiyle ilgili olarak dokuz rivâyet kaydedilmiş oldu. Bazılarıyla ilgili açıklamalar sunduk. Ayrıca bahse girerken kaydettiğimiz uzunca açıklamada derli toplu bilgiler kaydettik. Burada mevzuyu bir kere daha özetleyeceğiz.
***** Tilâvet secdesi Kur'ân-ı Kerîm'de secde etmeye irşad eden bazı âyetler okuyunca veya dinleyince veya okuyan imama uyulunca yapılan bir secdedir, rükûu, kuûdu yoktur.
***** Âlimler tilâvet secdesinin meşrû olduğunda icma ederlerse de vücûbunda ihtilaf ederler:
****** Cumhur sünnet olduğuna hükmeder.
****** Ebû Hanîfe, "vâcibtir fakat farz değildir" der.
***** (Cumhura göre), bu secde âyetini okuyana sünnettir, okuyan secde ederse dinleyene de sünnettir. "Okuyan secde etmese de dinleyene sünnettir" diyen de olmuştur.
***** Secde yerleri de ihtilaflıdır:
****** Şâfiî'ye göre mufassal dışındaki âyetlerde secde edilir. Böylece onbir yerde secde edilir.
****** Hanefîlere göre ondört yerde secde edilir. Hanefîler, Hacc sûresinde bir secde kabul ederler, ancak Sâd sûresinde de secde yaparlar.
****** Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah) ve bir grup âlim: "Onbeş yerde secde var" derler ve hem Hacc sûresindeki iki secdeyi hem de Sâd sûresindeki bir secdeyi kabul ederler.

***** Namazda aranan temizlik vb. gibi şartların bunda da aranıp aranmayacağında da ihtilaf edilir. Bir cemaat, bunların aranmasını şart koşar, bir grup da şart koşmaz. Buhârî'nin bir rivâyeti İbnu Ömer'in abdestsiz secde ettiğini kaydetmiştir.
***** Tilâvet secdesi yapılırken, namaz secdesinde okunan tesbîhin okunması esastır. Sünnette gelen (me'sûr) tesbîhlerden biri de okunabilir.[776]

ŞÜKÜR SECDESİ

.1. عن أبي بكرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللّهِ # إذَا جَاءَهُ أمْرٌ بِسُرُورٍ أوْ يُسَرُّ بِهِ خَرَّ سَاجِداً شَاكِراً للّهِ تَعالى[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (2776)- Hz. Ebû Bekre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sürûrlu bir hadiseyle veya sürûr veren bir hadiseyle karşılaşınca Allah'a şükretmek üzere secde ederdi."[777]

.2. وعن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]خَرَجْنَا مَعَ رَسولِ اللّهِ # مِنَ مَكَّةَ نُرِيدُ المدِينَةَ، فَلَمَّا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَدَعَا اللّهَ وَخَرَّ سَاجِداً، ثُمَّ مَكَثَ طَوِيَ، ثُمَّ قَامَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ سَاعَةً، ثُمَّ خَرَّ سَاجِداً فَفَعَلَ ذلِكَ ثَـ◌ثاً، ثُمَّ قَالَ: إنِّي سَألْتُ رَبِّي وَشَفَعْتُ ‘مَّتِي فأعْطَانِي ثُلثَ أُمَّتِي فَخَرَرْتُ لِرَبِّي سَاجِداً شُكْراً، ثُمَّ رَفَعْتُ رَأسِي، فَسَألْتُ رَبِّي ‘مَّتِي فَأعْطَانِي ثُلُثَ أُمَّتِي فَخَرَرْتُ لِرَبِّي سَاجِداً شُكْراً. ثُمَّ رَفَعْتُ رَأسِي فَسَألْتُ رَبِّي ‘مَّتِي فَأعْطَانِي الثُّلُثَ اخَرَ فَخَرَرْتُ لِرَبِّي سَاجِداً شُكْراً[. أخرجه أبو داود Œ

.

2. (2777)- Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mekke'den çıktık. Medîne'ye gitmeyi arzu ediyorduk. Yolun bir yerine (Azvera'ya)[778]ulaşınca, Aleyhissalâtu vesselâm ellerini kaldırıp Allah'a duâ etti ve secdeye kapandı. Uzun müddet öyle kaldı. Sonra kalkıp yeniden ellerini kaldırdı, bir müddet (öyle kaldı). Sonra tekrar secdeye kapandı. Bu şekilde üç kere secde yaptı. Sonra dedi ki: "Ben Rabbimden talepte bulundum ve ümmetime şefaat ettim. Rabbim, ümmetimin üçte birini bana verdi. Ben de Rabbim için şükür secdesine kapandım. Sonra başımı yerden kaldırıp, ümmetim lehinde tekrar (mağfiret için) talepte bulundum, bana ümmetimin üçte birini daha verdi, ben de Rabbime şükür secdesinde bulundum. Sonra başımı kaldırdım ümmetim için tekrar talepte bulundum, bana ümmetimin son üçte birini de verdi, ben de Rabbime şükür secdesine kapandım."[779]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dîninde, bir nimete kavuşma veya bir musîbetten kurtulma anlarında, Cenâb-ı Hakk'a şükür ifade etmek için tekbîr alarak secdeye varıp secdede mûtad namaz tesbîhiyle tesbîh okuduktan sonra tekbir getirerek kalkmaktan ibaret secde yapılması meşrû kılınmıştır. Bu, yukarıda kaydedilen hadislerden de anlaşılacağı üzere, sünnetle sâbit bir ibâdettir. Ashâbtan birçoğunun şükür secdesi yaptığına dair rivâyetler gelmiştir. Ebû Cehl'in başı kesilip getirilince Efendimizin beş kere secde yaptığı rivâyet edilir.
2- Sübülü's-Selâm'da belirtildiği üzere, İmam Ahmed ve Şâfiî hazretleri, şükür secdesinin meşrûiyyetine kâildir. İmam Mâlik bu meselede muhalif kalmıştır. Ebû Hanîfe hazretlerinin "bunda kerahet yok, mendub da değil" dediği rivâyet edilmiştir.
3- Şükür secdesinde temizlik şart mıdır? İhtilafıdır. Namaza kıyasla "şarttır" denildiği gibi, "şart değildir" de denmiştir. Bu ikinci hüküm esahh kabul edilmiştir.
4- Neylü'l-Evtâr'da şükür secdesiyle ilgili hadislerde tekbir getirileceğine dair delil olmadığına dikkat çekilir. Tebük seferine mâzereti olmadığı halde katılmadığı için cezalandırılan Ka'b İbnu Mâlik (radıyallâhu anh)'in affıyla ilgili âyetin nüzûl haberi geldiği zaman, şükür secdesi yapmış olması[780] bunun ashâb arasında şâyi bir âdet olduğunu ifade eder. Hz.Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e de Müseylime'nin öldürülme haberi gelince şükür

secdesine kapanmıştır. Hz. Ali (radıyallâhu anh) de Hâricîlerden zü's-Südeyye'yi Nehrevân'da öldürülmüş görünce secde etmiştir.[781]
5- İkinci rivâyette Resûlullah'a her defasında ümmetinin üçte birinin bağışlandığı, üç duâsının sonunda ümmetinin tamamının Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şefaatine mazhar kılındığı ifade edilmektedir. Aliyyu'l-Kârî'nin Mirkât'da kaydına göre, Türbüştî, hadisi şu ma'nâda yorumlar: Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ümmeti önceki ümmetler gibi değildir, günahı miktarınca yandıktan sonra cehennemden çıkacaktır. Muhammed ümmetine ebedî cehennem yoktur. Eski ümmetlerden azaba uğrayanların azabları ebedî kılınmıştır. Onlardan pekçoğu, peygamberlerine isyanları sebebiyle Allah'ın lânetine uğramış, şefaatten mahrum kalmışlardır. Bu ümmetin âsîlerinden cezalandırılanlar, günahlarından temizlenmiş olurlar. Şehâdet üzere (imanla) ölenler, isyânı sebebiyle azaba mâruz kalsa da ateşten çıkarılacaklardır. Resûlullah'ın şefaati onlara da ulaşacaktır, kebâir işlemiş olsalar bile, Cenâb-ı Hakk, bu ümmetin peygamberlerinin makamının yüceliğine ikram olarak müslümanları bazı imtiyazlarla mümtaz kılmıştır bu cümleden olarak, içlerinden geçen vesveseleri, konuşmadıkları veya yapmadıkları müddetçe affedecektir.
6- Hadis, ayrıca hakkında rivâyet gelen hususlar dışında duâ ederken ellerin kaldırılması gerektiğine delildir.[782]

ALTINCI BÂB

CEMAATLE NAMAZ

(Bu bâbta beş fasıl vardır)

*

BİRİNCİ FASIL

CEMAATİN FAZÎLETİ

*

İKİNCİ FASIL

CEMAATE DEVAM VACİBTİR

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

CEMAATİ ÖZRÜ OLAN TERKEDER

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

*

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA UYANLARLA İLGİLİ AHKÂM VE ÂDÂB

BİRİNCİ FASIL

CEMAAT NAMAZININ FAZİLETİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Dinimiz cemaate çok ehemmiyet vermiş ve müslümanların cemaat ve birlik olmalarını teşvik etmiştir. Ümmetî birliğe ulaşmada en müessir vasıta namazdır. Günde beş vakit câmide birleşen müslümanlar, aralarında mevcut

olan çeşitli farklılıkların ortaya çıkaracağı tefrikayı ortadan kaldırabileceklerdir. Tefrikaya götürecek farklıklar neler olabilir.
* Dil farkı,
* Renk farkı
* İktisâdî farklılık,
* Mevki makam farkı,
* Siyâsi görüş farkı vs.

Günde beş vakit câmi çatısında birleşen, cemaatleşen mü'minler, Resûllerinin başkanlığı altında kaynaşacaklardır. Her mescide geliş, kimisi fıtrî, kimisi sunî olan ve fakat başıboş bırakıldığı takdirde her biri tefrikaya, fitneye götürebilecek bu farklılıkları bir törpüleme ameliyesi bir kaynaşma temrîni (antrenman) ve bütünleşme cehdidir.

Bu sebeple Resûlullah pek çok hadislerinde namazların cemaatle kılınmasını emretmiş, münferid kılmak için ruhsat isteyenlere sıkı şartlar altında ruhsat vermiştir. Sözgelimi iki gözü de kör olan âmâ Abdullah İbnu Ümmi Mektûm evinde kılma ruhsatı isteyince önce vermiş, sonra geri çağırıp ezanı işitip işitmediğini sormuş, işittiğini öğrenince ruhsatı kaldırmıştır. Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde: "Üç kişinin bulunduğu bir köy veya kırda namaz cemaatle kılınmazsa şeytan onlara mutlaka galebe çalmıştır. Cemaate iyi tutun. Zîra kurt, sürüden ayrılanı kapar" buyrulmuştur.

Bu ve benzeri bazı nasslardan hareket eden bir kısım âlimler cemaate katılmanın farz-ı ayn olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ebû Sevr, âyetten de delil çıkarıp: "Allah, Resulüne "korku namazı"nda bile cemaati emretmektedir, öylesi ağır şartlar altında bile terki için özür tanımazsa, emniyet halinde daha şiddetli bir vâcib olduğu anlaşılır" der.[783] Atâ İbnu Ebî Rebâh: Hazerde ve köyde, ezanı işiten hiçbir mahlûka namazı cemaatle kılmayı terketmeye ruhsat yoktur!" der. Evzâî de: "Ezanı işitsin işitmesin, hiçbir evladın cuma ve cemaatleri terk hususunda babasına itaat etmesi caiz değildir" demiştir.

Şâfiîlerin çoğu namazı cemaatle kılmanın farz-ı kifâye olduğuna hükmeder.

Cemaat nedir? Hadisler namaz mevzuunda iki kişiyi bir cemaat olarak tavsif eder. Ancak cemaatin sayısı ne kadar fazla olursa o kadar makbuldür "Bir kimsenin bir başkasıyla kıldığı namaz, tek başına kıldığından (sevapça) daha bereketlidir. İki kişi ile olan namazı da bir kişi ile beraber kıldığından daha bereketlidir. Beraber kılanlar ne kadar çok olursa Allah indinde o kadar makbuldür."

Bir mescidde bir kere cemaat yapıldıktan sonra başka cemaat yapılmayacağını söyleyenler omuştur. Ancak Seleften gelen bazı örneklere müsteniden birçok âlim bu görüşe katılmaz. Buhârî'nin kaydına göre, Tâbiînden Esved İbnu Yezîd, cemaati kaçırınca başka camiye giderek cemaat faziletinden istifadeye çalışmıştır. Enes (radıyallâhu anh) bir seferinde, mescide geldiğinde cemaati kaçırdığını görür. Ezan okuyup, yanındaki yirmi kadar kendi yakınlarından gençle cemaat teşkil eder. İbnu Mes'ud, Atâ, bir kavle göre Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Mâlikîlerden Eşheb, camide ikinci, üçüncü cemaatin olabileceği kanaatindedirler.

Bir mescidde namaz kılındıktan sonra bir daha vakit namazı kılınmaz diyenler meyanında Hz. Ömer'in torunu Sâlim İbnu Abdillah, Hz. Ebû Bekr'in torunu Kâsım İbnu Muhammed ve Ebû Kılâbe'nin ismi geçer. Metbu imamlardan Mâlik, Leys, Abdullah İbnu'l-Mübârek, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe, Şâfiî' de aynı görüştedirler.

Bunların müslümanlar arasındaki birliğin bozulmaması endişesiyle böyle fetva verdikleri belirtilir. Kûfe fukahası ile, bir rivâyete göre Mâlik: "Cemaati kaçıran kimse ister münferiden kılar, ister cemaat aramak niyetiyle diğer mescide gider" demiştir. Ancak İmam Mâlik, Mescid-i Haram'la Mescid-i Nebevî'yi bu kaideden istisnâ eder. Çünkü onlara münferiden kılınan namaz, fazîletçe, başka mescidlerde cemaatle kılınanlardan üstündür.[784]

1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: صَ◌َةُ الرَّجُلِ فِي جَمَاعَةٍ تُضَعَّفُ على صَ◌َتِهِ فِي بَيْتِهِ وَسُوقِهِ خَمْساً وَعِشْرِينَ ضِعْفاً، وذَلِكَ أنَّهُ إذَا تَوَضّأَ فَأحْسَنَ الوَضُوءَ، ثُمَّ خَرَجَ إلى المِسْجِدِ تُخْرِجُهُ إ َّ الصَّ◌َةُ لَمْ يَخْطُ خُطْوَةً إ َّ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ، وَحُطَّتْ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ، فإذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ المَ◌َئِكَةُ تُصَلِّى عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مُصَ◌َّهُ: اللَّهُمَّ صَلِّ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ. وَ◌َ يَزَالُ أحَدُكُمْ. فِي صَ◌َةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّ◌َةَ[. أخرجه الستة إ النسائى، وهذا لفظ البخارى .

1. (2778)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır. Şöyle ki, abdest alınca güzel bir abdest alır, sonra mescide gider, evinden çıkarken sadece mescid gâyesiyle çıkmıştır. Bu sırada attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir günahı affedilir. Namazı kıldı mı, namazgâhında olduğu müddetçe melekler ona rahmet okumaya devam ederler ve şöyle derler:
"Ey Rabbimiz buna rahmet et, merhamet buyur."
Sizden herkes, namaz beklediği müddetçe namaz kılıyor gibidir."[785]

2. وفي أخرى للشيخين عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: صَ◌ةُ الجَمَاعَةِ أفْضَلُ مِنْ صَ◌ةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً[. »الْفَذُّ«: الفرد .

2. (2779)- Sahîheyn'in İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir diğer rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cemaatle kılınan namaz, ayrı kılınan namazdan yirmiyedi derece üstündür."[786]

3. وعن أبى موسى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: أعْظَمُ النَّاسِ أجْراً في الصَّ◌ةِ أبْعَدُهُمْ فَأبْعَدُهُمْ مَمْشىً، وَالَّذِى يَنْتَظِرُ الصَّ◌ةَ حَتَّى يُصلِّيهَا مَعَ ا‘‘مَامِ أعْظَمُ أجْراً مِنَ الَّذِى يُصَلِّى ثُمَّ يَنَامُ[. أخرجه رزين. قلت: وهو في صحيح البخارى، واللّه أعلم .

3. (2780)- Ebû Mûsa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namazda en çok sevap alan kimse, en uzak olanlarıdır, yürüme yönüyle en uzaktan gelenler, imamla kılıncaya kadar namazı bekleyen kimse, hemen kılıp sonra da uyuyandan daha çok sevaba mazhardır."[787]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazları cemaatle kılmaya teşvik sadedinde beyan buyurduğu en mühim hadislerden üç tanesi kaydedilmiş durumda: Cemaatle kılınan namaz ayrı kılınandan 25 veya 27 kat fazla sevaba vesîle olmaktadır. Camiye gitmek için ne kadar fazla yol katedilirse sevab da o nisbette artmaktadır. Namaza gitmek için atılan her adım, sayıya girmekte, manevî kazanca vesîle olmaktadır.

2- Yirmibeş Mi, Yirmiyedi Mi?

Cemaat sevabı, rivâyetlerin bir kısmında 25, bir kısmında 27 kat fazla olacağı ifade edilmiştir. İbnu Hacer bu teâruzu, tercih yoluyla gidermenin mümkün olmadığını, her iki rivâyetin de sahih senetlere dayandığını belirtir; bunları muhtelif şekillerde cem'etme imkânını gösterir.

***** "Azı zikretmek çoğu nefyetmez." Bu, kesin sayı mefhumuna itibar etmeyenlerin sözüdür. Ve Şâfiî'nin ashâbından bazıları bu görüştedir, bizzat Şâfiî hazretlerinin nassı olarak da rivâyet edilmiştir.

***** Belki de Resûlullah 25 diye ilan etti,fakat sonradan Cenâb-ı Hakk, cemaatteki fazîletin daha da fazla olduğunu bildirdi, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm 27 olarak haber verdi. Bu görüşe "hangisinin önce söylendiğini belirten açıklama gerekir" diye itiraz edilmiştir. Keza bu görüşe, "fezâile neshin girmesi ihtilaflı bir husustur" diye de itiraz edilmiştir.

* Fark, mescidin uzaklık ve yakınlığına göredir.

***** Fark, musallinin halinden ileri gelir; İlimde ileri olması veya huşûda ileri olması gibi.

***** Fark cemaatin mescidde veya başka yerde yapılmasından ileri gelir.

***** Fark, namazı bekleyenle beklemeyen arasındadır.

***** Fark cemaatin tamamına veya bir kısmına yetişmekten ileri gelir.

***** Fark cemaate katılanların azlığı veya çokluğuyladır.

***** Yirmiyedi, sabah ve yatsı namazlarına hasdır (Bazıları sabah ve ikindiye hasdır demiştir). Yirmibeş, diğer namazlara hasdır.

***** Yirmiyedi, cehrî namazlara hasdır, yirmibeş, sırrî namazlara hasdır.İbnu Hacer, bu sonuncu görüşe "en muvâfık görüş" der. Müteakiben kaydedeceğimiz açıklamasıyla sanki bunu isbat eder.

3- Cemaatin Fazîleti Nerden Geliyor?

Hadislerde cemaatle kılınan namazın fazîletiyle ilgili olarak zikredilen sayının hikmeti nedir? Bazı âlimler bu hususta kesin konuşmaktan kaçınırlar. "Bu reyle anlaşılmaz. Onun mercii, insan aklının hakikatini tam olarak idrakten âciz kaldığı nübüvvet ilmine girer" derler. Ancak, yine de: "Bunun gayesi müslümanların, meleklerin safları gibi saflar halinde toplanmalarıdır. İmama iktidadır. İslam'ın şiârını izhardır" gibi açıklamalardan da geri durulmamıştır. Bu meselede cesur davranan İbnu Hacer cemaatle kılınan namazın sevabının münferid kılınan namaza nisbetle yirmibeş kat artışının sebebini, cemaate katılmaktan hâsıl olan yirmibeş ayrı fazîletle izah eder ve bu faziletleri bir bir sayar. Cemaatle kılınan namazın kadrini anlamanıza yardımcı olacağı ümidiyle aynen kaydediyoruz. Kaydedilen her husus, rivâyetlerden alınmadır. Bu sebeple açıklama fevkalade isabetlidir:
1- Namazı cemaatle kılma niyetiyle müezzine icâbet etmek.
2- Vaktin evvelinde, erkenden gitmek.
3- Sükûnetle mescide yürümek.
4- Mescide duâ ederek girmek.
5- Girince tahiyyetü'lmescid namazı kılmak (Hanefîlerde sünnetler bunun yerini tutar).
6- Cemaati beklemek.
7- Meleklerin, musallî için rahmet duâları ve istiğfarları,
8- Meleklerin musalli lehine şehadetleri.
9- İkâmete icâbet.
10- İkâmet sırasında kaçtığı için şeytandan selâmette kalmak.
11- İmamın iftitah tekbirini bekleyerek durmak veya imamı hangi halde bulduysa hemen dahil olmak.
12- İmamın iftitah tekbirine yetişmek.
13- Safların düzeltilip, aradaki açıklıkların giderilmesi.
14- İmam semi'allâhu limen hamideh deyince ona (Rabbenâ ve leke'lhamd diyerek) cevap vermek.
15- Umumiyetle sehivden emniyette kalmak ve hata halinde imamın, tesbîh veya açma (feth) yoluyla uyarılması.
16- Münferid kılanı meşgul eden birçok şeyden uzak kalarak huşûya kavuşma.
17- Daha düzgün bir kıyafette olmak.
18- Meleklerin kanatlarıyla kuşatması.
19- Kıraatın güzelleşmesi ve namazın erkân ve âdâbının öğrenilmesi antrenmanı. (Cemaate gitmekle bunlar hâsıl olur.)
20- İslâm'ın mühim bir şiarını izhâr etmek.
21- İbâdet için toplanmaya şeytan burnunun sürtülmesi, kulluğa boyun eğme, tembelin gayrete gelmesi vardır.
22- Münafıklara has bir sıfattan ve "namazı terketti" şeklinde, hakkında düşülecek bir sûizandan selamet bulmak (uzakta kalmak).
23- İmamın selamına mukâbele.
24- Zikir ve duâ için teşkil edilen cemaatten ve kâmillerin bereketinin nâkıslara sirâyetinden istifade.
25- Komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamının kurulması ve namaz vakitlerinde dayanışma husûlü."
Bu yirmibeş hasletten her biri hakkında hadislerde ya bir emir, ya bir teşvik gelmiştir. Geriye kalan iki haslet de cehrî namazlarla ilgilidir."
1- İmam okurken susup dinlemek.
2- İmam (Fatiha'yı okuyup velâ'd-Dâllîn deyince meleklerin "âmîn" ine tevâfuk etmek maksadıyla âmîn demektir. Böylece, yirmiyedinin cehrî namazla ilgili olduğu görüşü tereccüh eder (üstünlük kazanır)."
4- Cemaat Camide Mi Olmalıdır?
İbnu Hacer yukarıda sunduğumuz açıklamayı yaptıktan sonra şu neticeye dikkat çeker: "Zikrettiğimiz hasletler'in muktezası şudur: "Cemaat için vaadedilen sevap katlanması, kanaatimce mescit cemaatine mahsustur, bunu az ileride açıklayacağım. Mescid cemaatine münhasır olmayıp evlerde yapılan cemaatlere de şâmil olma takdirinde (çıkacak pürüzün halli mümkündür. Şöyle ki) bu durumda zikrettiklerimden üç tanesi düşer: Yürümek, girmek, tahiyyetu'lmescid namazı. Bu takdirde düşen bu üç şeyin boşluğunu, zikrettiklerimiz içinde birbirine yakın olduğu için bir maddede gösterdiğimiz bazı hasletleri ikiye ayırmakla doldurmamız mümkündür. Nitekim son iki haslet, söylediğimiz gibidir. Çünkü, zikir ve duâ için bir araya gelme menfaati ile kâmil olanların bereketinden nâkıs olanlara sirâyet etmesi, fayda itibariyle aynı şey değildir. Keza komşular arasında ülfet ve kaynaşma nizamını te'sis menfaati ile, dayanışmadan hâsıl olacak menfaat bir değildir. Aynı şekilde imama uyanların umumiyetle, sehivden sâlim olma faidesi ile, imam hata yaptığı takdirde uyarılmasından hâsıl olacak faide de bir değildir. Şu halde bu üç hasleti, zikrettiğimiz üç haslete bedel koyabiliriz. Böylece matlûb (mescidden başka yerde teşkil edilecek cemaat için de) hâsıl olur."
İbnu Hacer, hadiste cemaat için vaadedilen yirmibeş kat sevabın cami dışında teşkil edilen cemaatler için de mevzubahis olma ihtimaline binaen yukarıda kaydedilen açıklamanın ortaya çıkaracağı işkâli böylece bertaraf eder. Ancak onun asıl kanaati, camide teşkil edilen cemaatle, başka yerlerde teşkil edilen cemaatin aynı olmayacağı istikametindedir. Bu kanaatini, sadedinde olduğumuz bahsin birinci hadisini (2778) açıklarken ortaya koyar. Hadiste geçen: "Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşıda (iş yerinde) kıldığı namazından yirmibeş kat fazladır" cümlesini şöyle anlar: Bu ifadenin gereği şudur: "Mescidde cemaatle kılınan

namaz, sevabca evde ve çarşıda cemaatle ve ayrı kılınan namazı geçer." Bu hükme İbnu Dakîku'l-Îd'in vardığını belirttikten sonra ondan nakle devam eder: "Görünen şu ki, camide teşkil edilen cemaatin mukabilinden kastedilen şey, cami dışında münferiden kılınan namazdır. Ancak hadisin hükmü gâlib duruma bakar. Çünkü normal olarak, mescidde cemaate katılmayan, namazını yalnız kılar. Bu yorumla, evde ve çarşıda kılınacak her iki namazı da aynı ayarda gören kimsenin düştüğü işkâl de bertaraf olur."
İbnu Hacer der ki: "Hadisi zahirine hamletmekten, illâ da evde ve çarşıda kılınan namazın eşit olacağı hükmüne ulaşmak gerekmez. Zira onların, mescidde kılınan namaz karşısında mefdûl (daha aşağı) olmada beraber olmaları, kendi aralarında da eşit olmalarını gerektirmez, biri diğerine karşı üstün olabilir. Aynı şekilde hadisin zâhirine hamlinden, evde veya çarşıda kılınacak namazın, münferid kılınacak namaza nazaran efdal olmayacağı ma'nâsı da çıkmaz. Bilâkis zâhir o ki, sevabca mezkûr katlanma, mescidde kılınacak cemaate hastır ve evdeki namaz da çarşıda kılınacak namazdan mutlak olarak evlâdır, zîra hadiste geldiği üzere, çarşılar şeytanların kaynaşma mahallidir. Dolayısıyla evde ve çarşıda cemaatle kılınacak namaz münferid kılınacak namazdan evlâdır." Saîd İbnu Mansurun bir rivâyetine göre, Evs el-Meğâfirî, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh)'a: "Bir kimse güzel bir abdest alıp sonra evinde namazını kılsa ne dersin?" diye sorar.
"Güzeldir, hoşdur!" cevabını alınca tekrar sorar:
"Yakınlarının mescidinde kılarsa?"
"Onbeş kat sevaba ulaşır."
"Ya (umumî) cemaat mescidine kadar yürür orada namaz kılarsa?"
"Yirmibeş katı."
Bu örnektede görüldüğü gibi, Sahâbelerden gelen bazı rivâyetler herkese açık umumî mescidler varken daha husûsî daha dar sınırlı cemaatler teşkilini tafdîl etmiyor; daha mütecânis, daha husûsî mescidlerde kılınan namazın cemaatle bile olsa, sevabca düşük olacağını ifade ediyor. Suyûtî, el-Hâvi li'l-Fetâvâ'da ulemânın, cemaati böler gerekçesi ile, bir mahallede mescid varken, ihtiyaç olmadan ikinci bir mescid açmanın câiz olmadığına hükmettiğini belirtir. Şu halde teşrîatımızın özü cemaatleşmeye kaynaşmaya yöneliktir. Cemaatle kılınan namazın fazîletce üstünlüğü, bu esprinin bir gereğidir.

5- Hadiste Niçin "Derece" Kelimesi Kullanılmış?

Cemaatle kılınan namazın, münferid kılınan namazdan üstünlüğü ifade edilirken, hadislerde دَرَجَةٌ (derece): ضِعْفًا (dı'f = kat), جُزْءًا (cüz) kısım; صَ◌َةً = salât gibi farklı kelimelerin kullanıldığı görülür.
İbnu Hacer, bunun, zâhiren râvilerin tasarrufu olduğunu belirtir ve ifade sanatının gereği de olabileceğini söyler. Ancak çoğunlukla derece kelimesinin kullanılmış olmasını gözönüne alan İbnu'l-Esîr: "(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)) cüz, nasib, haz vs. gibi kısım ifade eden kelimeler yerine derece kelimesini kullanmıştır. Zîra, yücelme ve yükselme cihetinden sevabı kasdetmiştir, çünkü bu (cemaatle namaz) şu şu kadar derece, diğerinin (münferid namazın) üstündedir. Çünkü dereceler, yukarı cihete doğrudur" der. Bu ifâde İbnu'l-Esîr'in, hadisin aslında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın derece kelimesini kullandığı, bunun dışındaki kelimelerin râvi tasarrufu olduğuna hükmettiğini gösterir. İbnu Hacer, İbnu'l-Esîr'in bu açıklaması için şunu söyler: "Hadisin aslında farklı kelimelerin, bâhusus)اَلْجُزْء(cüz kelimesinin kullanılmış olmasını nefyi merduddur, kabul edilemez, zira bu sâbittir: dı'f da öyledir."[788]

4. وعن عثمان رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]سَمِعْتُ رَسولَ اللّهِ # يَقُولُ مَنْ صَلَّى العِشَاءَ في جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمنْ صَلّى الصُّبْحَ في جَمَاعَةٍ، فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ[. أخرجه مسلم ومالك، وأبو داود والترمذي.

4. (2781)- Hz. Osman (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle diyordu: "Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur, kim de sabah namazını bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur."[789]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler, bu hadisi zâhiri üzere anlamış ve "yatsıyı cemaatle kılmanın fazîleti, gecenin yarısında kılınacak nafile ibâdete denktir" demiştir. Keza cemaatle kılınacak sabah namazının da fazîletçe bütün gece boyu kılınacak nafile namaza denk olduğu belirtilmiştir.

Bu yorum hadisin Müslim'deki vechine uygundur. Ebû Dâvud'daki vechine göre hadis şöyledir: "Yatsıyı kim bir cemaat içinde kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibi olur. Kim de yatsıyı ve sabahı bir cemaat içinde kılarsa geceyi ihya etmiş gibi olur."
Bazı âlimler ma'nâyı şöyle tercih etmiştir: "Kim yatsıyı bir cemaat içerisinde kılarsa gecenin yarısını ihya etmiş olur" ifadesinden maksat: "Kim yatsıyı bir cemaat içinde kılarsa elde edeceği sevabı, yatsıyı cemaatle kılmadığı zaman, gece yarısına kadar namaz kılmakla kazanacağı sevaba müsavidir" demektir.
2- Cemaat kelimesi nekre gelmiştir. "Herhangi bir cemaat" demektir. Bu "camideki cemaat" ma'nâsını taşıdığı gibi, "evdaki cemaat" ma'nâsını da taşıyabilir. Ancak, önceki açıklamamızda bu çeşit hadislerde öncelikle "cami cemaati"nin maksud olduğunu belirttik.[790]

5. وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَجُلٌ أعْلَمُ أحَداً أبْعَدَ مِنْهُ مِنَ المسْجِدِ، وَكَانَتْ تُخْطِئُهُ صَلاَةٌ، فَقِيلَ لَهُ: لَوْ اشْتَرَيْتَ حِمَاراً فَرَكِبْتَهُ في الظَّلْمَاءِ أوْ في الرَّمْضَاءِ؟ فقَالَ: مَا يَسُرُّنِى أنَّ مَنْزِلِى إلى جَنْبِ المسْجِدِ، إنِّى أُرِيدُ أنْ يُكْتَبَ لِى مَمْشَاىَ إلى المسْجِدِ وَرُجُوعِى إلى أهْلى، فقالَ رَسولُ اللّهِ #: قَدْ جَمَعَ اللّهُ تَعالى لَكَ ذلِكَ كُلَّهُ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

5. (2782)- Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam vardı Mescide ondan daha uzakta oturan birini bilmiyordum. Namazları da hiç kaçırmıyordu. Kendisine:
"Bir eşek alsan da karanlık veya sıcak zamanlarda binsen!" denilmişti, şu cevapta bulundu:
"Evimin mescide yakın olması beni memnun etmez. Ben mescide kadar yürümelerimin, sonra da aileme dönüşlerimin sevab olarak yazılmasını diliyorum.
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Adamın bu sözünü işitince): "Allah Teâlâ hazretleri bu isteklerinin hepsini yerine getirdi" buyurdu."[791]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidden uzaklığı birçok hadislerinde ele almıştır. Bazı hadislerde ezanı işitmeye imkân tanımayacak kadar uzaklığı tasvib etmez ve bunu "evin uğursuzlukları" meyanında zikreder. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste de görüldüğü üzere beş vakit mescide gelmeye mâni olmayacak bir uzaklıkta oturmayı tasvib ve hatta takdir etmiştir. Mescide uzaklığı sebebiyle evlerini terkederek daha yakına gelmek isteyen Benî Selime'ye müsaade etmemiş, "Attığınız adımların sevabını düşünmüyor musunuz?" demiştir.[792][793]

İKİNCİ FASIL

CEMAATİN VÜCÛBU VE CEMAATE DEVAM

1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]أتَى رَسولَ اللّهِ # رَجُلٌ أعْمى، فقَالَ: يَا رَسولَ اللّهِ إنَّهُ لَيْسَ لِى قَائِدٌ يَقُودُنِى إلى المسْجِدِ، وَسَألَ رَسُولَ اللّهِ # أنْ يُرَخِّصَ لَهُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ # فقالَ لَهُ: هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قالَ: فَأجِبْ[. أخرجه مسلم والنسائى .

1. (2783)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a âmâ bir zât gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü! Beni mescide kadar getirecek bir rehberim yok!" diyerek Aleyhissalâtu vesselâm'dan [namazı evinde kılmak için] ruhsat istedi. [O da izin verdi.] Adam geri dönünce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu çağırtarak:
"Ezanı işitiyor musun?" diye sordu. Adam: "Evet!" deyince:
"Öyleyse icâbet et" dedi (ve evde kılmaya izin vermedi.)[794]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin, gerek Müslim'deki ve gerekse Nesâi'deki aslında bazı ziyadeler var, onları köşeli parantezle tercümede gösterdik.
2- Nevevî der ki: "Bu hadiste "cemaat farz-ı ayndır" diyenlere delil mevcuttur. Ancak cumhur bu iddiaya: "Adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan "namazı evinde kıldığı halde özrü sebebiyle cemaat sevabını da kazanmasına ruhsat var mı? diye sormuştur" şeklinde te'vil ederek cevap vermiştir. Çünkü bilindiği üzere, özür sebebiyle cemaate gelme gereğinin sâkıt olduğu hususunda icma var. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm'ın önce ruhsat verip sonra bu ruhsatı kaldırması, o anda gelmiş olan yeni bir vahiy sebebiyle olabilir veya Resûlullah'ın içtihadından rücû etmesinden de ileri gelebilir. Zîra, ulemânın ekseriyetine göre peygamberler hakkında içtihad câizdir. Öyle ise önce ona ruhsat verdi ve -gerek özrü sebebiyle ve gerekse cemaatin, başkasının gelmesiyle îfâ edilen bir farz-ı kifâye olması sebebiyle, ya da her iki sebepten dolayı- "cemaate gelmek sana vâcib değil"
demek istedi, sonra onun hakkında efdal olana -farz değil, mendub ma'nâsında hükmederek: "Senin için efdal ve sevab yönüyle daha büyük olanı, müezzine icâbet ederek cemaate gelmendir"
demek kasdıyla: "Öyleyse icâbet et!" buyurmuştur.
3- Hadiste zikri geçen âmâ Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'dur. Bu husus, Ebû Dâvud'un rivâyetinde sarîh olarak gelmiştir.
Yeri gelmişken âmâ olan Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'la ilgili rivâyetlerde gelen bazı farklılıkları belirtmede fayda umuyoruz. Bu bize cemaate devam meselesinin ehemmiyetini kavramamıza yardımcı olacaktır. İbnu Hacer'in nakline göre, "Resûlullah bir gün, yatsı namazında cemaate yönelerek: "Namaza gelmeyenlere gidip evlerini tepelerine yıkmayı arzu ettim" der. İbnu Ümmi Mektûm:
"Ey Allah'ın Resûlü! benim durumumu biliyorsun, benim rehberim de yok!" der. Ahmed İbnu Hanbel'deki rivâyette şu ziyade var: "Benimle mescid arasında ağaçlar, hurmalar var, her zaman rehberde bulamıyorum" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ezanı işitiyor musun?" diye sorar:
"Evet!" deyince:
"Öyle ise cemaate gel!" der ve ruhsat vermez." İbnu Hibbân'ın rivâyetinde, ezanı işittiğini öğrenince: "Emekleyerek de olsa cemaate gel!" dediği belirtilir.
İbnu Hacer devam eder: "Ulemâ bunu Ümmü Mektûm'a âmâ da olsa, tek başına yürümek zor değildi, nitekim birçok âmâlar öyledir diye te'vil etmiştir. İbnu Huzeyme ve bazı âlimler "Bütün namazlarda cemaate gelmek farzdır" derken bu hadise dayandılar ve bunu, cemaate gelmeme hususunda ruhsata delâlet eden başkaca rivâyetlere tercih ettiler. Dediler ki: "Zîra ruhsat, sadece vâcib olan için mevzubahistir.
Ancak bu iddia, olduğu gibi kabul edilemez. İbnu Dakîku'l-Îd bunun arkasında başka bir durum görmüştür. O durumu, hadisin zahirine tutunup ma'nâyı kayıtlamak istemeyenlere uygular. Der ki: "Hadis muayyen, belli bir namaz hakkında vârid olmuştur, böylece başka bir namaza değil sadece o namaza katılmanın vacib olduğuna delâlet eder."
İbnu Dakîku'l-Îd, hadislerde sabah namazı ile yatsı namazının üzerinde durulmuş olmasından hareketle, diğer namazların kazanç vs. meşguliyetleri ile kişinin dolu olduğu, mezkûr iki vaktin ise böyle olmadığı, hususan akşam namazının vaktin darlığından başka evlere dönme ve akşam yemeğini yeme ve bilhassa oruçlular için iftar etme vakti olduğunu, halbuki sabah ve yatsı vakitlerinin böyle olmadığını, bu namazlara gelmeme için mezmûm olan tembellikten başka bir özür olmadığını belirtir. Ayrıca ilave eder ki, bu iki namazı cemaatle kılmaya devam etmede, komşular arasındaki ülfeti günün her iki ucundan tesis etme, biten günü tâat üzere toplanarak kapama ve başlamakta olan yeni günü de taat için toplanarak başlatma durumları mevcuttur. Nitekim, Ebû Hüreyre'den Aclân'ın yaptığı Ahmed İbnu Hanbeldeki rivâyette, hadislerdeki tehdîd, mescide yakın olup da cemaate gelmeyenlere tahsis edilmiştir. Daha önce de kaydedilmiş olan yatsı ve sabah namazlarının başkalarına değil, münafıklara en ağır geldiğini beyan eden hadis bu te'vili te'yideder.[795]

2. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ سَمِعَ المنَادِى فَلَمْ يَمْنَعْهُ مِنَ اتِّبَاعِهِ عُذْرٌ لَمْ تُقْبَلْ مِنْهُ الصَّ◌ةُ الَّتِى صَّ◌هَا. قِيلَ: وَمَا الْعُذْرُ؟ قَالَ: خوْفٌ، أَوْ مَرَضٌ[. أخرجه أبو داود .

2. (2784)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, müezzini işitir ve kendini engelleyen bir özrü olmadığı halde cemaate katılmazsa, kıldığı namaz (kâmil bir sevapla) kabul edilmez."
"(Ey Allah'ın Resûlü!) denildi, meşrû özür nedir?"
"Korku veya hastalıktır!" buyurdu."[796]

AÇIKLAMA:

Hadisin zâhiri, cemaatin farz olduğu, namazın sıhhatinin şartlarından biri olduğu hükmünü ifade eder. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi cumhur-u ulemâ, bu mevzuda gelen bütün nassları değerlendirerek, namazın sıhhati için cemaatin şart olmadığına hükmetmiştir. Nitekim cemaat bahsisin ilk hadisinde de (2778) münferid kılınan namazın -sevabca öbüründen yirmibeş (veya yirmiyedi) defa düşük de olsanamaz olarak makbul olduğu ifade edilmiştir. Âlimler bu hadisteki makbuliyeti, kemâle hamlederek kâmil bir makbûliyete mazhar olmaz diye değerlendirirler. Biz bu ma'nâyı parantez içerisinde belirttik.[797]

3. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ الله #: أثْقَلُ صَ◌ةٍ عَلى المُنَافِقِينَ صَ◌ةُ الْعِشَاءِ، وَصَ◌ةُ الْفَجْرِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا ‘تَوْهُمَا وَلَوْ حَبْواً وَلَقَدْ هَمَمْتُ أنْ آمُرَ بِالصَّ◌ةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُ◌ً يُصَلِّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ
أنْطَلِقُ مَعِى بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حِزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إلى قَوْمٍ يَشْهَدُونَ الصَّ◌ةَ فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ[. أخرجه الستة.»الحَبْوُ« المشى على ا‘يدى والركب .

3. (2785)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı namazıyla sabah namazıdır. Eğer bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilselerdi, emekleyerek de olsa onları kılmaya gelirlerdi. [Nefsimi kudret eliyle tutan Zât'a kasem olsun!] Ezan okutup namaza başlamayı, sonra halkın namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberlerinde odun desteleri olan bir grup erkekle namaza gelmeyenlere gitmeyi ve evlerini üzerlerine yıkmayı düşündüm."[798]

AÇIKLAMA:

1- Buna benzer bir rivâyetin sonunda şöyle bir ziyade var: "...Muktedir olduğu halde namaza gelmeyenin üzerine evini yıkayım."
2- Hadis muhtelif vecihlerden farklı ziyadelerle gelmiştir. Bazı vechinde namaza gelmeyenlerin evini yakma arzusunu kasemle ifade eder. Tercümede bu kaseme köşeli parantez içerisinde yer verdik.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cemaat kaçkını münafıkları aşağılayıcı ifadelere de yer vermiştir. Nitekim hadisin bir vechinde şöyle buyurur: "... Onlardan herhangi biri, mescidde biraz etlice bir kemik bulacağını bilseydi mutlaka cemaate gelirdi."
4- Bazı âlimler bu hadisten hareketle cemaatin farz-ı ayn olduğu hükmüne varmışlardır. Derler ki: "Eğer cemaat sünnet olsaydı, onu terkeden kimse yakılmakla tehdid edilmezdi. Farz-ı kifaye olsaydı Resûlullah'la kılanlar onların yerine bunu eda etmiş olurlardı." Atâ, Evzâî, Ahmed Şâfiî, muhaddislerden Ebû Sevr, İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzir, İbnu Hibbân gibi bir grup bu görüştedirler. Bunları destekleyen bir görüşü Buhârî, Hasan Basrî'den kaydeder: "Bir kimseyi annesi, şefkat duygusuyla cemaatle yatsı namazı kılmaktan menedecek olsa, ona itaat etmez."
Bu hüküm cemaatin farz addedildiğinin ifadesidir. Çünkü, ulemâ nafilelere giren yasaklamalarda annebabaya itaat gerektiği, farzlarda gerekmediği prensibini koymuştur. Meselenin anlaşılması için, yine Hasan Basrî merhumdan İbnu Hacer'in kaydettiği bir rivayeti koymada fayda umuyoruz:
"Hasan Basrî'ye: "Nafile oruç tutan bir kimseye annesi orucunu açmasını emrederse?" diye sorulmuştu. "Orucunu açar, kendisine kaza da gerekmez. Bu kimse, hem oruç tutma, hem de anneye itaat etme sevabını kazanır" dedi. Bu sözü üzerine tekrar: "Annesi, yatsıyı cemaatle kılmaktan menederse?" diye soruldu da: "Bunu yasaklamaya hakkı yok, zira bu farzdır" cevabını verdi.
Cemaatın hükmü meselesinde ifrata kaçıp "namazın sıhhati için şart" olduğunu söyleyen de çıkmıştır. Fakat bu görüş rağbet bulmamıştır.
Şâfiî ve onun mütekaddim ashâbı, Hanefî ve Mâlikîlerden bir çok ulemâ, farz-ı kifâye demiştir. Geri kalanlar -ki ekseriyeti teşkil ederler- sünnet-i müekkede olduğunu kabûl eder.[799]

Cemaate Sünnet-İ Müekkede Diyenlerin Açıklaması:

Sadedinde olduğumuz hadislerden, cemaatin farz olduğu hükmünü çıkaranlardan başka, sünnet-i müekkede olduğu hükmünü çıkaranlar da olmuş ve görüşlerini teyid eden farklı yorumlar, deliller getirmişlerdir. Bazılarını şöyle kaydedebiliriz:

1- Sadedinde olduğumuz hadisin kendisi, cemaatin vacib olmadığına delildir, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm bizzat kendisi, namaza gelmeyenlere gitmek istemiştir. Cemaat farz-ı ayn olsaydı, cemaati terkederek onlara gitmeye azmetmezdi.

Buna: "Vacibin terki, ondan daha vacib için câizdir" diye cevap verilmiştir.

2- Eğer farz olsaydı, cemaate gelmeyenleri yakmakla tehdît ettiği zaman, namazı kifayet etmezdi. Çünkü beyanı zamanla sınırladı.

Buna: "Beyan, bazan nass koymak sûretiyle, bazanda delâletle yapılır. Efendimizin "Evlerini yakmayı diledim" sözü cemaate gelmenin vacib olduğuna delalet eder, beyan için bu kâfidir!" diye cevap verilmiştir.

3- Haber zecr makamında vârid olmuştur, hakikatı murad değildir. Asıl gâye mübalağadır. Bunu, Resûlullah'ın kâfirlere mahsus ceza ile tehdit etmesi gösterir. Nitekim icma ile kesinleşmiştir ki, bu çeşit ceza ile müslümanlar cezalandırılmaz.

Buna: "Yasak, ateşle ceza vermenin neshedilmesinden sonra vâki oldu. Bundan önce câizdi, delili de ateşle yakmanın önce cevazına, sonra da neshedildiğine delalet eden Ebu Hüreyre hadisidir" diye cevap verilmiştir.

4- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tehdîd etmiş olmasına rağmen yakmayı terketmiş olmasıdır. "Eğer vâcib olsaydı onları affetmezdi."

Buna: "Bu zayıftır, zîra (aleyhissalâtu vesselâm), yaptığı takdirde, yapılması kendine caiz olan şeyi diler, terk ise, o şeyin vâcib olmadığına delil olmaz, çünkü onların bununla caydırılma ve zemmedilmelerine sebep olan namaza gelmeme işinden vazgeçmiş olma ihtimalleri var. Nitekim, hadisin bazı vechinde, Resûlullah'ın yakmayı terk sebebi beyan edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Ebû Hüreyre'den bir rivâyetinde şöyle buyrulur: "...Eğer evlerde kadınlar, çocuklar olmasaydı, yatsı namazına başlar ve gençlere, namaza gelmeyenlerin evlerini yakmalarını söylerdim..."

5- Tehdidde kastedilenler, mücerred cemaati değil, bizzat namazı terkedenlerdir.

Buna da, Müslim'in bir rivâyeti gösterilerek cevap verilmiştir: namazda hazır olmazlar yani cemaate gelmezler demektir. Ahmed İbnu Hanbel'in rivâyetinde daha açık olarak "cemaat içinde yatsıya gelmezler." [İbnu Mâce'de Usâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'in rivâyetinde de şöyle buyurulmuştur: "Şu erkekler ya cemaatleri terketmeye son verirler ya da evlerini (tepelerine) yıkacağım."

6- Hadis, nifak ehlinin fiiline muhalefete teşvik ve onlara benzemekten sakındırmak sadedinde vârid olmuştur, sırf cemaati terketme hususunda değil, bu sebeple yeterli bir delil olamaz.

Bu, üçüncü maddede söylenene yakındır.

7- Hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Dolayısıyla hadisteki tehdid cemaati terketmeye has değildir, dolayısıyla cemaat meselesine yeterli delil olamaz.

Bu görüş de, "Münâfıkların gerçek namazlarının olmadığını bile bile cemaati terketmeleri sebebiyle onları te'dîb etmeye îtina göstermenin akla uzak düşeceği" söylenerek tenkid edilmiştir. Yine denmiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların niyyetlerini bildiği halde onlardan yüz çevirmiş, onları cezalandırmaktan kaçınmıştır, nitekim şu sözü onlar hakkında söylemiştir: "Ben insanlara, "Muhammed arkadaşlarını öldürtüyor" dedirtmem."

Bu iddiaya da karşı çıkarak, tenkidi tenkid sadedinde şöyle diyen de olmuştur: "Bu söylenenin doğru olması için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Münâfıkları cezalandırmayı terketmek bana vâcibtir" demiş olması lazımdır. Halbuki böyle söylediğini gösteren bir delil mevcut değildir. Öyleyse onları tecziyede muhayyerdir. Bu sâbit olunca, O'nun münâfıkları cezalandırmaktan yüz çevirmiş olması, onlara ceza vermeyi terketmenin vâcib olduğuna delil olamaz."

İbnu Hacer, mesele üzerine cereyan eden karşılıklı münâkaşayı bu şekilde kaydettikten sonra der ki: "Benim anladığım kadarıyla, bu hadis, münâfıklar hakkında vârid olmuştur. Zîra, bir başka hadislerinde Resûlullah: "Münâfıklara yatsı ve sabah namazı kadar ağır gelen başka namaz yoktur" "..Onlardan biri bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilseydi emekliyerek de olsa onları kılmayagelirdi" buyurmuştur (2785). Bu vasıf münâfıklara layıktır, kâmil mü'mine değil; ancak buradaki nifaktan murad küfrü mücib nifak değil, günahı mûcib nifaktır. Bu hususa hadiste onlar hakkında kullanılan şu ifade delildir: "Yatsıya cemaat içinde katılmazlar" veya Üsâme hadisinde olduğu üzere "Cemaate katılmazlar" Ebû Hüreyre'den Yezîd İbnu Esam'ın yaptığı ve Ebû Dâvud'da yer alan şu rivâyet daha ikna edici bir delildir: "...Sonra, hastalıkları olmadığı halde namazlarını evde kılanlara geleyim.." Bu ifade, açık olarak hadislerde kastedilen nifakın küfür nifakı olmayıp, günaha sebep olan nifak olduğunu gösterir. Zira münâfık evinde namaz kılmaz, halka gösteriş olsun diye mescidde kılar. Onlar evlerine çekildikleri zaman, Allahu Teâlâ'nın haber verdiği şekilde küfür ve istihzâlarına dönerler. Bu nifaktan maksadın günaha sebep olan nifak (nifaku'lma'siyet) olduğunu ifade eden hadisin el-Makberî rivâyetindeki şu ziyâdedir: "...Eğer evlerde kadınlar ve çocuklar olmasaydı..." Bu da onların kâfir olmadıklarına delildir. Çünkü, kâfirin evinin yakılması, ona galebe etmenin yegâne yolu olarak ortaya çıkarsa evde kadın ve çocuğun varlığı buna mâni olmaz."

8- Bazıları: "Cemaate devam İslâm'ın başında, münâfıkların namazdan geri kalmalarını önlemek için farz kılınmıştı, sonradan neshedildi" demiştir. Bu söz ateşte yakmak olan mezkur vaîd'in onlar hakkında neshinin sübût bulmasıyla kuvvet kazanır.
9- Namazdan maksad cuma namazıdır, diğer namazlar değildir.
Bu görüşe de: "Hadiste yatsı zikredilerek tasrîh edilmiştir, cuma kastedilmiş demek yanlıştır" denilerek itiraz edilmiştir.
Ancak İbnu Hacer: "Burada meseleyi tedkik etmek gerekir, zira hadisler hakkında tehdid gelen namaz cuma mıdır, yoksa sabah ve yatsı mıdır ihtilaflıdır" der. Arkadan meseleyi tahkîk ederek gösterir ki: Mesele üzerine Ebû Hüreyre İbnu Ümmi Mektûm ve İbnu Mes'ud'dan gelen rivâyetler, vakti tayin etmektedir.
Bu, Ebû Hüreyre hadisinin bazı vecihlerinde yatsı, bazı vecihlerinde sabahtır, bazan her ikisi... Bazılarında da mübhemdir. Bazılarında ise cumadır.
Rivâyetleri tahlilden sonra İbnu Hacer: "Bu namazın Ebû Hüreyre rivâyetinde cumaya mahsus olması söz konusu değildir" neticesine varır. Abdullah İbnu Ümmi Mektûm hadisinin de Ebû Hüreyre hadisi gibi olduğunu söyler. İbnu Mes'ud hadisinin mezkûr namazın cuma namazı olduğunda cezmettiğini, bu hadisin de müstakil bir rivâyet olduğunu belirtir. İbnu Hacer'in vardığı neticeye göre: "Bu meseleye temas eden hadisler iki ayrı vak'ayı anlatmaktadır. İmam Nevevî ve Muhibbu't-Taberî de bu hususa işaret etmişlerdir."[800]

.4 وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]لَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّة إَّ مُنَافِقٌ قَدْ عُلِمَ نِفَاقُهُ أَوْ مَرِيضٌ. إنْ كَانَ المرِيضُ لَيَمْشِى بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ حَتَّى يَأتِى الصَّةَ. وقالَ: إنَّ رَسولَ اللّهِ # عَلَّمَنَا سُنَنَ الهُدَى وإنَّ مِنْ سُنَنِ الهُدَى الصَّةَ في المسْجِدِ الَّذِى يُؤَذِّنُ فِيهِ[. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (2786)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben (cemaatimizi tedkik edince) gördüm ki, namaz(ı beraber kılmak)tan, sadece herkesçe malum münâfıklarla hastalar geri kalmaktaydı. Öyle ki iki kişinin arasında yürüyebilecek durumda olan hastalar bile namaz için (mescide) geliyordu."
İbnu Mes'ud devamla dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize sünen-i Hüdâ'yı göstermişti. Sünen-i Hüdâ'dan biri de içerisinde ezan okunan mescidde namaz kılmaktı."[801]

.5 زاد أبو داود:]ومَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ إَّ وَلَهُ مَسْجِدٌ في بَيْتِهِ، وَلَوْ صَلَّيْتُمْ في بُيُوتِكُمْ وَتَرَكْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ تَرَكْتُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَكَفَرْتُمْ[.

5. (2787)- Ebû Dâvud'daki rivâyette şu ziyade var "...Sizden her birinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazı evlerinizde kılıp mescidlerinizi terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkedince de küfrân-ı nimete düşmüş olursunuz."[802]

AÇIKLAMA:

1- Müellifimiz İbnu Deybe, Ebû Dâvud'da tek bir hadis halinde gelen rivâyeti ikiye bölerek kaydetmiş durumda. Aslında Ebû Davud'daki rivâyetin bir kısmı da hazfedilmiş. Tam olarak tercümesi şöyle: "İbnu Mes'ud diyorki:
"Şu beş vakit namazı, onlar için ezanın okunduğu yerlerde (mescidlerde) kılın. Zîra onlar(ın cemaatle kılınması) Sünenü'l-Hüdâ'dandır. Azîz ve Celîl olan Allah, Nebîsi (aleyhissalâtu vesselâm) için sünenü'l-Hüdâ'yı şeriat kıldı. Ben kendimizi, nifakı açık olan münâfık dışında, herbirimizi, namazı mescidde kılar gördüm. Ben kendimizi öyle gördüm ki, (hasta) kişi, iki adamın koltuğunda gelir, safta yerini alır. Şurası muhakkak ki herbirinizin evinde mutlaka bir mescid var. Eğer namazlarınızı evlerinizde kılıp, mescidleri terkederseniz Peygamberiniz (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin sünnetini terkederseniz küfran (-ı nimet)e düşmüş olursunuz."
2- Sünenü'l-Hüdâ, "Senenü'l-Hüdâ" şeklinde de rivâyet edilmiştir. Mâna birbirine yakındır: "Hidâyet yolları, doğru yollar" demektir.
3- Hasta kimsenin iki kişi arasında mescide gelmesi, cemaate verilen ehemmiyeti ifade eder.
4- Hadisteki münâfıkla, küfrünü içinde saklayıp müslüman görünen kimse kastedilmiyor. Aksi takdirde cemaat farz addolunurdu. Çünkü küfrünü gizleyen kâfirdir ve bu durumda hadisin sonu baş tarafına ters düşerdi.
Aliyyu'l-Kârî'ye göre, hadiste "Nifâk'ın cemaate gelmemeye sebep olduğu ifâde edilmektedir, aksi değil.. Cemaatin vacib olduğu da gözükmektedir, zannî delille farz sübût bulmaz.."

Nevevî burada -daha önceki hadiste (2786)- Resûlullah'ın evlerini yakmakla tehdid ettiği kimselerin münâfıklar olduğuna (yani o hadiste münâfıkların kastedildiğine) delil olduğunu söyler.
5- Hadiste cemaate gelmenin "peygamberinizin sünneti" olarak tavsifi, cemaati vâcib görenler açısından, onun sünnet olduğuna delil olmaz. Çünkü bu tâbir, onun vâcib olmasına mâni olmaz. Nitekim Sünenü'l-Hüdâ tâbiri lüğat olarak vâcibten de âmmdır, farz da içine dahildir. Ayrıca bu vacibe, sünnetle yani hadisle sâbit olduğu için de sünnet denmesi normaldir.
6- Cemaati terk, hadiste küfür olarak ifade edilmiştir. Biz bunu küfrân-ı nimet olarak anladık. Yani cemaatte mevcut olan sevab ve lütf-u ilâhîyi görememek, inkar etmek ma'nâsında bir davranış. Ancak Hattâbî, gibi bir kısım âlimler "cemaati terk, sizi yavaş yavaş küfre götürür. Çünkü böyle yapmakla İslâm halatını iplik iplik terkeder, sonunda dinden çıkarsınız" şeklinde anlar.
Bazı âlimler cemaatin vâcib olduğuna bu hadiste delil görmüşlerdir.[803]

6. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما:]وَسُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يَصُومُ النَّهَارَ، وَيَقُومُ اللَّيْلَ، وَ◌َ يَشْهَدُ الجَمَاعَةَ، وَ◌َ الجُمُعَةَ، فقَالَ: هذَا مِنْ أهْلِ النَّارِ[. أخرجه الترمذي .

6. (2788)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'dan gündüz oruç tutan, gece de namaz kılan ve fakat cemaate ve cumaya gelmeyen bir kimse hakkında sorulmuştu: "Bu, ateş ehlindendir!" diye cevap verdi."[804]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaat için "farz-ı ayn" diyenlerin delillerinden biridir. "Çünkü, demişlerdir, eğer cemaate iştirak sünnet olmuş olsaydı, terkeden kimsenin ateşle tehdid edilmemesi lazımdı. Farz-ı kifâye olsaydı Resûlullah'ın ve beraberindekilerin cemaati, diğerlerinden farzı sâkıt kılardı, cemaate gelmeyenlerin ateşle tehdid edilmelerine hacet kalmazdı."
2- Hadisi açıklama sadedinde Tirmizî der ki, "Hadisin ma'nâsı şudur: "Cemaate ve cumaya onlardan nefret sebebiyle katılmayan, onların hakkını vermeyi hafif alıp, onları değersiz addeden ateşle tehdid edilmektedir."[805]

7. وعن أم الدرداء قالت:]دَخَلَ عَلىَّ أبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما وَهُوَ مُغْضَبٌ فَقُلْتُ: مَا أغْضَبَكَ؟ فقَالَ: واللّهِ مَا أعْرِفُ مِنْ أمْرِ مُحَمَّدٍ # شَيْئاً إَّ أنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَميعاً[. أخرجه البخارى .

7. (2789)- Ümmü'd-Derdâ (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anhümâ) öfkeli halde yanıma geldi. Kendisine:
"Niye öfkelendin?" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Vallâhi, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in işinden bir şey anlamıyorum. Bildiğim tek şey cemaat halinde namaz kılmalarıdır."[806]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, bidâyette müslümanların en çok dikkat çeken yönlerinin namazlarını cemaat hâlinde kılmaları olduğunu gösteriyor. Şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emrini harfiyyen tatbik eden müslümanların namazlarını hep cemaatle kıldıklarını belirtirler. İbnu Hacer şunu söyler: "...Resûlullah zamanında insanların hâli, O'ndan sonraki zamandakinden daha mükemmel idi. Sonra Şeyheyn (Ebû Bekr, Ömer (radıyallâhu anhümâ) zamanında, bunlardan sonra gelenlerden daha mükemmel oldular. "Bu söz, Ebû'd-Derdâ'dan ömrünün sonlarında sâdır oldu. Bu da devre olarak Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin sonlarına rastlar.
Heyhât! Bu faziletli asır, Ebû'd-Derdâ'nın dilinde böyle zikredilirse, onlardan sonra günümüze kadar gelen nesiller nasıl yadedilecektir!
Heyhât ki heyhât şimdilere!
2- Bu hadis, dînî umûrdan birşey değiştirildiği zaman, mü'minin, başkaca bir şey yapamıyorsa hiç olsun öfke izhar etmesinin câiz olduğunu göstermektedir.[807]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖZÜR SEBEBİYLE CEMAATİN TERKİ

1. عن عتبان بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّ السُّيُولَ تَحُولُ بَيْنِي وَبَيْنَ مَسْجِدِ قَوْمِى، فَأُحِبُّ أنْ تَأتِيَنِى فَتُصَلِّيَ فِي مَكانٍ مِنْ بَيْتِى أتَّخِذُهُ مَسْجِداً فقَالَ #: سَنَفْعَلُ، فَلَمَّا أتَاهُ قالَ: أيْنَ تُرِيدُ؟ فَأشَارَ إلى نَاحِيَةٍ، مِنْ الْبَيْتِ، فقَامَ # فصَفَفْنَا خَلْفَهُ، فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الثلاثة والنسائى .

1. (2790)- Itbân İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, seller benimle kabîlemin mescidi arasına engel çıkarıyor. İstiyorum ki evime kadar şeref verip bir yerde namaz kılsanız da orayı mescit yapsam!"
"(İnşaallah bir ara) geleyim!" buyurdular. Beraberinde Hz. Ebû Bekr olduğu halde huzuruyla evimizi şereflendirip (izin isteyerek içeri girdiği) zaman ilk iş olarak, "Nerede namaz kılmamı istersin?" diye sordu. Evin bir köşesini işaret ederek (yer gösterdim. Orada) namaza durdu. Biz de arkasından saf yaptık. Bize iki rek'at (nafile) namaz kıldırdı."[808]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Buhârî'deki bir vechinde mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisinde gösterdik, çünkü hadisten çıkarılan bazı hükümler onlarla ilgili.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yağmur sebebiyle müracaat eden Itbân'ın kavmine imamlık yaptığı, müracaatı sırasında gözüne bir şeylerin isabet etmiş olması yüzünden sel de araya girince vazife yerine gelmekte zorluk çektiği, bu yüzden ruhsat istediği belirtilmektedir. Bazı rivâyetler Itbân'ın âmâ oluşundan bahsetmekte ise de farklı rivâyetleri tahlîl eden İbnu Hacer, bu müracaat sırasında Itbân'ın âmâ olmadığı, âmâlığın ona sonradan ârız olduğu, o sırada gözüne bir şeyler isabet etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur.
3- Hadisin başka vecihlerinde, Resûlullah'ın beraberinde Hz. Ebû Bekr (ve hatta) Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in de bulunduğu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın girer girmez -evde oturmadan- "Nerede namaz kılmamı istiyorsunuz?" dediği belirtilir.
İbnu Hacer, Resûlullah'ın orada namazdan sonra oturmuş olacağını beliterek şöyle der: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın oturması namazdan sonra olmuştur. Bu davranışı Müleyke'nin evindeki davranışına aykırıdır, çünkü orada önce oturdu, yemek yedi, sonra namaz kıldırdı. Zîra buraya yemeğe davet edilmişti, oraya ise namaz kılmaya çağrıldı, dolayısıyla burada yemekle, orada da namazla başladı."
4- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
* Âmâ'nın imâmeti câizdir.
* Kişinin mâruz kaldığı bazı musibetleri mevzubahis etmesi, mezmûm olan şekva sayılmaz.
* Medine'de, Resûlullah devrinde Mescid-i Nebevî dışında da mescidler mevcuttu.
* Yağmur, karanlık, sel gibi durumlarda cemaate katılmamaya ruhsat vardır.
* Evlerde namaz için muayyen yerlerin ittihâzı mendubtur. Mescidlerde belli yerlerde namaz kılmanın kerâheti, riya vs. maksadlarla yapılması haline râcidir.
* Ev sahibine imamlık yasağının istisnası vardır. Devlet reisi misafir olursa, onun imâmeti mekruh değildir. Keza ev sahibinin izniyle imâmete geçene de kerâhet yoktur.
* Resûlullah'ın namaz kıldığı veya bastığı yerle teberrük câizdir.
* Kendisiyle teberrük edilmek maksadıyla sâlihlerden biri çağrılırsa, onun, fitneden emin olduğu takdirde dâvete icâbet etmesi câizdir.
* Mefdûlün dâvetine fâdıl icâbet eder.
* Fâdılın gelmesiyle tebürrük caizdir.
* Verilen söze vefa gerekir.
* Dâvet sahibinin darılmayacağından emin olunduğu takdirde davet edene katılıp, onunla beraber gelmek câizdir.[809]

2. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَأمُرُ المؤَذِّنَ في اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ، أوْ ذَاتِ المطَرِ في السَّفَرِ أنْ يَقُولَ: أَ صَلُّوا في رِحَالِكُمْ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

2. (2791)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sefer sırasında, soğuk veya yağmurlu gecelerde müezzine (ezan sırasında) şöyle söylemesini de emrederdi: "Dikkat! namazlarınızı yerlerinizde kılacaksınız!"[810]

AÇIKLAMA:

1- Cemaate gelmemeye ruhsat veren sebepler meyanında, hadisin bazı vecihlerinde yağmur ve soğukla birlikte "rüzgar" da zikredilmiştir. Hadisin zâhiri, bu üç şeyin geceleyin ruhsata medar olduğunu ifade etmektedir. İbnu Hacer, rüzgarın gündüzleyin de mazeret olacağına hiçbir rivâyette sarih bir delâlete rastlamadığını belirtir.
2- "Dikkat! namazı yerinizde kılın!" ilavesinin ezandan sonra söylendiği Buhârî'nin rivâyetinde sarihtir. Ancak bazı âlimler, bu cümlenin hayye ala's salât yerine söylenmiş olabileceğini ileri sürmüştür.
3- Rihâl "rahl"ın cem'idir. Menzil (bulunan yer) ma'nâsına gelir. Bu yer taştan, ağaçtan, yünden, topraktan, deve yününden, keçi kılından v.s. olabilir. Hepsine rahl denir.[811]

DÖRDÜNCÜ FASIL

İMAMIN VASFI

.1. عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ للّهِ تَعالى، فإنْ كَانُوا في الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فأعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فإنْ كَانُوا في السُّنَّةِ سَواءً فأقْدَمُهُمْ هِجْرَةً، فإنْ كَانُوا في الهِجْرَةِ سَوَاءً فأقْدَمُهُمْ سِنّاً، وَ ◌َ يَؤُمُّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ في بَيْتِهِ، وَ ◌َ في سُلْطَانِهِ، وَ ◌َ يَجْلِسُ عَلى تَكْرِمَتِهِ إ َّ بِأذْنِهِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.»التَّكْرِمَةُ« موضع جلوس الرجل الخاص من فراش أو سرير .

1. (2792)- Ebû Mes'ud El-Bedrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cemaate, Kitabullah'ı en iyi okuyan kimse imam olur. Eğer kırâatte (okumada) herkes eşitse, sünneti en iyi bilen; sünneti bilmede eşitseler, hicret etmede evvel olan; hicrette de eşitseler, yaşca büyük olan imam olur. Kişi misafir olduğu evin sahibine veya (emri altında çalıştığı) sultanına imamlık yapmasın, ev sahibinin baş köşesine izni olmadan da oturmasın"[812]

-2- وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إذَا كَانُوا ثَ◌َثَةً فَلْيَؤُمَّهُمْ أحَدُهُمْ، وَأحَقُّهُمْ بِا'مَامَةِ أقْرَؤُهُمْ[. أخرجه مسلم والنسائى .

2. (2793)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Namaz kılacaklar) üç kişi iseler içlerinden biri imam olsun. İmamlığa ehak olan akra' (Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi okur) olandır."[813]

AÇIKLAMA:
1- İmâmete ehak olanı, Resûlullah "akra'olan" diye tavsif eder. Bunu bazı âlimler "Kur'ân'ı güzel okuyan" diye anlarken, bazıları "hıfzı daha çok olan" diye anlamıştır. Herbirinin kendine has delili mevcuttur.
İmâmete ehak olanı beyan eden hadislerdeki bazı faklılıklar, mezhepleri bu meselede farklı hükümlere sevketmiştir. Hanefîlere göre bir cemaat içerisinde imamlığa elyak olanlar şöyle sıralanır:
***** Sünneti en iyi bilenler.
***** Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi okuyanlar.
***** En ziyade verâ ve takva sahibi olanlar.
***** En yaşlı olanlar.
Bu hususlarda müsâvât halinde sırayla ahlâk üstünlüğü, yakışıklılık, nesebce, sesce, kılık kıyafetce güzellik esas alınır. Hepsinde eşitlik halinde kur'a çekilir. Ev sahibi veya vazifeli imam bu vasıflarda geri de olsa akdemdir.
Hadiste Kur'ân'ı en iyi okuyana öncelik verilmiş olmasına rağmen Hanefîlerin farklı hükmetmeleri, yorum farkından ileri gelir. Onlar sahâbe zamanında Kur'ân'ı en iyi bilenin, sünneti de en iyi bilen kimseler olduğunu gözönüne alarak, zamanla ortaya çıkan değişmeleri değerlendirmiş ve namaz sırasında vukûa gelecek bazı durumlarda tâkib edilecek yolu, sünneti iyi bilenlerin bulabileceğini

düşünerek namazın daha sağlıklı olması mülahazasıyla "sünneti iyi bilen akdemdir" demişlerdir. Yine de Ebû Yusuf'tan bir rivâyete göre Kur'ân'ı daha iyi okuyan imamlığa elyaktır. Şâfiî ve Mâlikîlere göre hükümdar veya onun nâibi, kendilerinden daha ehil olana rağmen imâmette takaddüm hakkına sahiptir, onların kıldırması mendubtur. Sonra vazifeli imam, ev sahibi gelir. Bunlar yoksa cemaat, en efdali seçer.
Fâsık veya bid'at sahibinin imâmeti tahrimen mekruhtur. İmam Muhammed ve İmam Mâlik'e göre hiç câiz değildir. Bid'at sahibi deyince Ehl-i Sünnet ve'l Cemaât itikadında olmayan fırak-ı dâlle denen sapık mezheplere mensup ehl-i kıble kimseler kastedilir. Bunlardan küfre götüren inanç sahiplerinin imamlığı hiç câiz olmaz.
Mezhepleri farklı olanlar, birbirlerine iktida edebilirler. Her mezheb sahibinin kendi mezhebinde bir imamın arkasında namaz kılması efdal ise de başka bir imama uymak, münferid kılmaktan efdaldir.[814]

3ـ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: لِيُؤَذِّنَ لَكُمْ خِيَارُكُمْ، وَلِيَؤُمَّكُمْ قُرَّاؤُكُمْ[. أخرجه أبو داود .

3. (2794)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizin için hayırlınız ezan okusun, kurrâ olanınız da imam olsun."[815]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde ezanın en salih kimse tarafından okunmasını emir buyurmaktadır. Zîra salih kişi, gözünü haramlardan sakınmada daha gayretlidir. Namazların vaktinde kılınma işi müezzinlere bağlıdır. Oruçların başlama ve bitme zamanları da onlara bağlıdır. Öyle ise müezzinlerin, vakitleri iyi bilen ve emin kimselerden olması gerekir.
2- İmâmete de kurrâ yani Kur'ân-ı Kerîm'i iyi bilenler elyaktır. Böyle kırâati iyi olan kimse namazla ilgili meseleleri bildi mi imâmet için efdal olur. Zîra namaz esnasında okunan zikirlerden en efdali, en uzunu, en zor olanı kırâattır. Hadis, iyi okuyana tekaddüm hakkı tanımakla Kelamullah'a tazim ifade etmiş, onun kırâatını güzel yapana imtiyaz tanımış olmaktadır. Resûlullah'ın hadislerinde geldiğine göre, Uhud şehidlerinin defninde de Kur'ân'ı iyi bilenleri takdîm etmiştir. Bu da onların her iki dünyada da efdaliyete sahip olduklarını ifade eder.[816]

4ـ وعن عمرو بن سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أمَمْتُ قَوْمِى وَأنَا ابنُ سِتٍّ أوْ سَبْعِ سِنِينَ، وَكُنْتُ أكْثَرَهُمْ قُرْآناً[. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى .

4. (2795)- Amr İbnu Seleme (radıyallâhu anh) anlatıyor "Ben altı veya yedi yaşında iken kendi kavmime imamlık yaptım. O zaman ben, aralarında Kur'ân'ı en çok bilen kimseydim."[817]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Amr İbnu Seleme'nin Buhârî'de gelen hikayesi uzuncadır. Şöyle anlatır: "Biz yolcuların uğrak yeri olan bir su başında oturuyorduk. Bize sıkça yolcular uğrardı. Gelenlere:
"İnsanlar nasıllar nelerle karşılaşıyorlar. Şu (adı kulağımıza gelen) adam da ne?" diye sorardık. Bize:
"O, kendisini Allah'ın gönderdiğini zannediyor, O'na şu şu vahiyler geldi" diyorlardı. Ben o kelamı derhal ezberliyordum. Bunlar hafızamda sanki yapışıp kalıyorlardı. Araplar, müslüman olmak izin Mekke'nin fethini bekliyorlardı. Diyorlardı ki:
"Onu kendi kavmiyle başbaşa bırakın. Eğer kavmine galebe çalarsa gerçekten sâdık bir peygamberdir."
Mekke fethedilince, her kabile müslüman olmakta acele etti. Babam da bizim kabilenin müslüman olmasını tâcil etti. (Resûlullah'ın yanına gidip) gelince:
"Vallahi hak olan Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın yanından geliyorum. Dedi ki: "Şu vakitte şu namazı, şu vakitte şu namazı kılın! Namaz vakti girince biriniz ezan okusun. Kur'ân'ı en çok bileniniz de imam olsun!"

Bunun üzerine baktılar. Benden başka Kur'ân'ı daha çok bilen yoktu. Çünkü ben yolculardan (gelip geçtikçe sorup) öğrenmiştim. Beni öne geçirdiler, o sırada altı veya yedi yaşımda idim. Üzerimde (kısa) bir bürde vardı. Secdeye varınca toparlanıp kalıyordu. Mahallemizden bir kadın:
"İmamınızın kıçını bari bize karşı örtün" dedi. Bunun üzerine kumaş satın alıp bana (uzun) bir gömlek (kamîs) biçtiler. Bu gömlek kadar hiçbir şey beni sevindirmemişti."
Hadisin Ebû Dâvud'taki vechi mâna olarak aynı ise de bazı tâbirlerde farklılıklar mevcuttur. Bunlardan biri, akrâ kelimesini açıklayıcı mahiyette ve akrâ'ı "Kur'ân'ı çok bilen" diye anlayanlara hak verdirecek mahiyette
"Ben ezberi kavî bir çocuktum. Bu sûretle Kur'ân'dan çok şey ezberledim. Size akrâ' olanınız imamlık yapsın dedi. Ben, ezberlemiş olduklarım sebebiyle hepsinden akrâ' idim.."
Görüldüğü üzere burada "akrâ" "Kur'ân'ı en çok bilen" mânasında kullanılmaktadır.
2- Bu hadis, mümeyyiz olan çocukların imâmetini câiz görenlere delil olmuştur. Hasan Basrî, Şâfi'î,[818] İshak (rahimehullah) bu görüştedirler. Ancak İmam Mâlik, Atâ, Şa'bî, Evzâ'î ve Sevri'ye göre bu mekruhtur. Ahmed ve Ebû Hanîfe (rahimehumâllah)'den iki farklı rivâyet gelmiştir: Meşhur görüşe göre, bu nafilelerde caizdir, farzlarda değildir. Derler ki: "Bu rivâyet, çocuğun imametine hüccet olamaz. Çünkü, Amr bu işi Peygamberin emriyle yaptığını tasrih etmediği gibi O'nun tahrîrini de tasrîh etmiyor." Amr'ın büluğa ermemiş olmasına rağmen imametinden Resûlullah'ın haberdar olmaması ihtimaline: "Vahyin nüzûlü sırasında, hiçbir sahâbe'nin câiz olmayan bir fiiline takrir vâki olmamıştır" diye cevap verilmiştir.[819] Mevzu üzerine ulemânın bazı münâkaşası olmuştur. Bazı âlimler Amr ibnu Seleme'nin de babasıyla birlikte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar gelmiş olduğunu ileri sürmüştür. Teferruât konumuzun dışında kalır.[820]

5. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]لَمَّا قَدِمَ المهَاجِرُونَ الأوَّلُونَ فَنَزَلُوا مَوْضِعاً بِقُبَاءَ قَبْلَ مَقْدَمِ النّبِيّ # كَانَ يَؤُمُّهُمْ سَالِمٌ مَوْلَى أَبِي حُذَيْفَةَ، وَكَانَ أَكْثَرَهُمْ قُرْآناً[. أخرجه البخارى، وأبو داود.

5. (2796)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İlk muhacirler geldiği zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelmezden önce, Kuba'da (Usbe adında) bir menzile indiler. Onlara Ebû Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim imamlık yapıyor idi. O, Kur'ân'ı ezbere bilmede herkesten ileriydi."[821]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'nin rivâyetinde, ilk gelen muhacirlerin Kuba'da Usbe denen bir yere indikleri tasrîh edilir, tercümede gösterdik.
2- Bazı rivâyetlerde, Huzeyfe'nin âzadlısı Sâlim'in imamlık yaptığı ve ilk muhacir grubun içerisinde Ebû Bekr, Ömer, Ebû Seleme, İbnu Abdi'l-Esed, Zeyd İbnu Hârise, Âmir İbnu Rebî'a (radıyallâhu anhüm)'nın da bulunduğu belirtilir. Bunlar Kureyş'in büyükleridir. Bu rivâyette Hz. Ebû Bekr'in de zikri müşkilat çıkarır. Çünkü, Sâlim'in imâmetinin Hz. Peygamber'in hicretinden önce olduğu söylenmiştir, halbuki Hz. Ebû Bekr, Resûlullah'la birlikte hicret etmiştir. Mamafih, Sâlim'in imâmetinin, O'nun gelmesinden sonra da devam etmiş olabileceğine dikkat çekilerek müşkil giderilmiştir.
3- Bu rivâyet kölenin imâm olabileceğini ifade eder. Zîra Sâlim, Huzeyfe adında Ensârî bir kadının (radıyallahu anhâ) âzadlısıdır. Burada belirtilen imâmeti sırasında henüz âzad edilmemiştir. Kur'ân'a olan hâkimiyet ve ihtisasıyla meşhur olan bu Sâlim, Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anhümâ) zamanında yalancı peygamberlerle savaş sırasında Yemâme'de şehîd edilecektir.
Sadedinde olduğumuz rivâyet Sâlim'in köle olmasına rağmen, imam oluşunun sebebini de açıklar: "O herkesten çok Kur'ân biliyordu."
İslâm âlimleri imamda aranması gereken vasıfları sayarken, kölenin de imam olabileceğini belirtir, yeter ki cehâlet galebe çalmasın. Gerekli malumata sahipse, köleliği imâmete mânî değildir, değilse mekruhtur. Âlimler imamet için İslâm, büluğ, akıl, erkeklik, kırâat ve özürlerden selâmetin şart olduğunu söylemişlerdir. Âmânın imâmetinde beis yoktur, ancak göreninki efdaldir.[822]

6. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها:]أَنَّهَا كَانَ يَؤُمُّهَا عَبْدُهَا ذَكْوَانُ مِنَ المصْحَفِ[. أخرجه البخارى في ترجمة باب .

6. (2797)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre: "Kendisine kölesi Zekvân, Mushaf'ın yüzünden okuyarak imamlık yapıyordu."[823]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi "Köle ve Âzadlının İmâmeti" adını verdiği bir bâbta senetsiz olarak kaydeder. Ancak rivâyeti, İbnu Ebî Dâvud Mesahif'inde, İbnu Ebî Şeybe, Şâfiî ve Abdurrezzak eserlerinde mevsul olarak kaydetmişlerdir.
2- Önceki rivâyette de açıkladığımız üzere cumhur, kölenin imâmetinin câiz olduğuna hükmetmiştir. Sadece İmâm Mâlik, kölenin hürlere normalde imamlık edemeyeceğini, ancak cemaat kırâati bilmez, sadece köle bilirse o zaman cuma dışında imam olabileceğini söylemiştir. Cumaya karşı çıkışı da onun köleye farz olmaması sebebiyledir.
3- Mushaf'tan okuyarak namaz kılmayı câiz görenler (İbnu Sîrîn, Hasan, Hakem, Atâ) bu hadisle amel ederler. Ancak, cumhur bunu amel-i kesîr kabul ederek caiz görmemiştir. Aynî şu açıklamayı sunar: "Hadisin zâhiri, Mushaf'ın yüzünden namaz sırasında kırâatı yürütmenin câiz olduğuna delâlet eder." İbnu Sîrîn, Hasan Basrî, el-Hakem ve Atâ böyle hükmetmiştir. Hz. Enes (radıyallâhu anh), namaz kılar, arkadaki bir köle onun için Mushaf'ı tutardı. Eğer bir âyette yanılacak olsa Mushaf'ı onun için açıverirdi. İmam Mâlik ramazandaki (terâvih) namazında bunun caiz olduğuna hükmetti. Nehâî, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve Şa'bî bunu mekruh addettiler. Bu aynı zamanda Hasan'dan yapılan bir rivâyettir. Der ki: "Hristiyanlar da böyle yapar." İbnu Hazm der ki: "Namazda, musalliye ister, imam olsun ister olmasın, hiçbir sûrette Mushaf'ın yüzünden kırâat câiz olmaz. Böyle bir şeyi âmmden yapsa namazı bozulur. İbnu'l-Müseyyeb, Hasan, Şa'bî, Ebû Abdirrahman es-Sülemî de böyle hükmetmiştir. Bu görüş İmam Azam'ın ve Şâfiî'nin de mezhepleridir."
Aynî, bahsi şöyle bağlar: "Derim ki: Namazda mushafın yüzünden kırâat, Ebû Hanîfe nezdinde namazı bozar, çünkü amel-i kesîrdir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre câizdir, çünkü mushafa bakmak da ibadettir, ancak yine de mekruhtur, çünkü bu davranışta Ehl-i Kitab'a benzeme var. Şâfiî ve Ahmed (rahimehumâllah) de böyle hükmetmişlerdir. İmam Mâlik ve Ahmed'den gelen bir rivâyete göre onlar nazarında, bu sadece nafile namazlarda namazı bozmaz."[824]

7. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]اسْتَخْلَفَ رسولُ اللّهِ # ابنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يَؤُمُّ النَّاسَ وَهُوَ أعْمى[. أخرجه أبو داود .

7. (2798)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), İbnu Ümmi Mektûm'u âmâ olduğu halde, halka imamlık etmesi için (sefere çıkarken) yerine halef tâyin etti."[825]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah, gazveye çıkarken mükerrer seferler, yerine Abdullah İbnu Ümmi Mektûm'u halef bırakmıştır, yani Mescid-i Nebevî'de imamlık yapmakla tavzif etmiştir.
2- Bu hadis, âmâların imâmetinde kerahet olmadığını gösterir. Gazâlî ve Ebû İshâk el-Mervezî gibi bazı âlimler, âmâ, görene nazaran daha çok huşû içinde olacağı için, onun imâmeti efdaldir demiştir. Ancak, diğer bazı âlimler de âmânın temizliğe gereken itinayı gösteremeyeceği, üzerine bulaşan necaseti göremeyeceği gerekçesiyle, gören kimsenin imâmetine efdal demiştir. Şâfiî hazretleri her ikisinin faziletli yönleri bulunduğu için aralarında fark görmemiş "ikisinin de imâmeti caizdir, faziletçe eşittirler" demiştir. Ancak "Görenin imâmeti efdaldir, çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çoğunlukla gören kimseleri imam yapmıştır, gazveye çıkışlarda İbnu Ümmi Mektûm'u istihlaf etmiş olmalıdır" diyenler de olmuştur.[826]

8.Œ وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ مُعَاذاً رَضِيَ اللّهُ عَنْه كانَ يُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ # الْعِشَاءَ ا خِرَةَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إلى قَوْمِهِ فَيُصَلِّى بِهِمْ تِلْكَ الصَّ◌َةَ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

8. (2799)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muaz (radıyallâhu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile yatsıyı kılar, sonra kavmine döner, bu namazı onlara kıldırırdı"[827]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu rivâyette, farz namaz kılacak kimsenin nafile namaz kılana uyabileceğinin cevazı vardır. Zîra Hz. Muâz'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte kıldığı namaz farz namazdı. Öyleyse kavmiyle birlikte kıldığı namaz nafile idi. Bu hadiste ayrıca, namazın iâdesini câiz kılan bir sebeb olduğu takdirde bir namazı aynı gün içerisinde iki kere iade etmenin caiz olduğuna da delil vardır"
Ulemâ, farz kılan kimsenin, nafile kılanın arkasında namazını kılıp kılamıyacağı hususunda ihtilâf etmiştir:
***** İmam Âzam ve Ashâb-ı Re'y: "Eğer imam nâfile kılıyorsa, onun arkasında farz kılınmaz" diye hükmetmiştir. "Eğer derler, imâm farz kılıyorsa, arkasında nafile kılınabilir." Bunlar mukîm'in müsafir arkasında namaz kılmasını da câiz görürler.
***** Şâfiî, Ahmed ve Evzâî hazretleri: "Farz namazını kılacak kimse nafile namaz kılana uyabilir. Bu câizdir" demiştir. Atâ ve Tâvus da aynı görüştedir.
*İmam Mâlik: "İmamla me'mûmun niyyetleri herhangi bir namazda ihtilaf ederse bu caiz olmaz, me'mûmun yeniden kılması gerekir." Zührî ve Rebî'a da bu görüştedir.
***** "Nafile kılanın arkasında farza niyet edilemez" diyenler, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen Hz. Muâz'ın Resûlullah'ın arkasında kıldığı namazın nafile, kavmine kıldırdığının da farz olduğunu söylerler. Ancak buna îtirazla denilmiştir ki: "Bu, fâsid bir iddiadır. Zîra Hz. Muâz'a en efdal namaz olan farza yetiştiği zaman bunu insanların en hayırlısı olan Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in arkasında kılmak varken terkederek oradaki büyük nasibini zâyî edip, ona bedel fazla değeri olmayan nafile ile yetinmesi muvafık düşmez. Bu te'vilin fâsidliğine, hadisi rivâyet eden râvinin: "Yatsıyı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile kılardı" sözü de delil olur. Çünkü "yatsı" farz namazdır. Nitekim Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: "Namaz başlayınca farzdan başkası kılınmaz." Öyleyse farz başladıktan sonra orada hazır olan Muâz (radıyallâhu anh)ın farzı terketmesi mümkün değildir. Muaz ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hakkında "Sizin en fakîhiniz Muaz'"dır" diyerek, onu fıkhıyla, ilmiyle takdir etmiştir.
Şârihler Hz. Muâz'ın Resûlullah'la birlikte kıldığı namazın farz namaz olduğunu göstermek için Şâfiî, Tahâvî, Dârakutnî ve Abdurezzak tarafından rivâyet edilen aynı hadisin ziyâdeli bir vechini gösterirler. Hz. Câbir bu ziyadede şöyle der: "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz, kendisi için nafile, kavmi için farzdı. İbnu Hacer: "Bu meselede en doğrusu bu ziyâdeyi esas almaktır" der.
Mevzu üzerine münâkaşa uzundur.[828]

9. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّهِ #: ثَ◌ثَةٌ يَقْبَلُ اللّهُ تَعالى صَ◌َتَهُمْ، مَنْ تَقَدَّمَ قَوْماً وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، وَرَجُلٌ أتَى الصَّ◌َةَ دِباراً: والدِّبَارُ أنْ يَأتِيهَا بَعْدَ أنْ تَفُوتَهُ، وَمنْ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ[. أخرجه أبو داود.»اعْتَبَدَ مُحَرَّرَهُ«: أى استرقه بعد أن حرره. أى أعتقه .

9. (2800)- İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç kişi vardır, Allah onların namazını kabul etmez:
1) Kendisini sevmeyen kimselere imam olan;
2) Namaza arkadan gelen, yani vakti çıktıktan sonra gelen;
3) Köleyi âzad ettikten sonra tekrar köle kılan"[829]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin ıtlakından, her ne sebeple olursa olsun, imam cemaat tarafından sevilmediği takdirde imâmette kalmamasını âmirdir. Ancak bazı âlimler, bu ıtlakı kayıtlayarak: "Dini bir sebebe binâen..." demişlerdir. Yâni halkın imama karşı nefreti onun dinî bir kusurundan ileri geliyorsa artık o kimsenin orada imamlığı câiz değildir. Halk, imamı dinî olmayan bir başka sebeple sevmiyor ise, imamlığa devam etmesinde bir beis yoktur. Ayrıca, sevmeyenlerin cemaatin çoğunluğunu teşkil etmesi gerekir, aksi takdirde, cemaat kalabalık ise üçbeş kişinin sevmemiş olmasına îtibar edilmez, çoğunluğun nefreti hesaba alınır ve dahi bu meselede dindarların sevip sevmemesi muteberdir, öbürlerinin değil" denmiştir.
Hattâbî der ki: "Burada, imâmete ehil olmadığı halde zorla onu ele geçiren kimseye halkın duyduğu nefret mevzubahis gibidir. Şayet imamlığa layık ise, ondan nefret edenin kınanması gerekir. İmamlık ettiği halk tarafından sevilmeyen bir kimse Hz. Ali'ye şikayet edilmişti. O'na: "Sen fiilinde yolsuzluk eden biri olmayı isteyen bir arsızsın" dedi ve işine iade etmedi." Tirmizî, bu hususta şu açıklamayı kaydeder: "İlim ehlinden bir grup, kişinin kendisini sevmeyen bir cemaate imam olmasını mekruh addetmiştir. Eğer imam haklı ise (zâlim değilse), günah, ona nefret edene terettüp eder."
2- Arkadan gelen diye tercüme ettiğimiz dibâr kelimesi dübür'den gelir. Dübür, arka geri ma'nâsına gelir. Dibâr, en-Nihâye'de belirtildiği üzere, bir şeyin vakitlerinin sonu ma'nâsına gelmektedir. Hadiste namazın sona erdiği

vakti ifade ediyor: Hattâbî: "Kişinin bunu âdet haline getirmesi, herkes namazdan çıkarken namaza gelmesidir" diye açıklar. Ona göre, burada kaçırılandan maksad cemaattir. Ancak en-Nihâye'ye göre, vaktin çıkmasıdır.
3- Âzadlıktan sonra tekrar köle kılmakla ilgili olarak Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Âzad edilmiş olanın tekrar köleleştirilmesi iki sûretle olur: Birine göre, köleyi âzad eder, ama bunu îlân etmeyip, gizler veya inkâr eder. Bu davranış, iki tarzın en kötüsüdür. İkincisi de şöyledir: Âzad ettikten sonra alıkoyar; âzadlı istemediği halde, kerhen hizmetlenir."[830]

10. وعن أبي أمَامة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: ثَ◌ثَةٌ تُجَاوِزُ صَ◌تُهُمْ آذَانَهُمْ: الْعَبْدُ بِقُ حَتَّى يَرْجِعَ، وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا، عَلَيْهَا سَاخِطٌ، وَإمَامُ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ[. أخرجه Œا الترمذي.

10. (2801)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç kişi vardır ki, onların namazları kulaklardan öte geçmez:
1) Dönünceye kadar, kaçan köle.
2) Geceyi, kocası kendisine dargın olarak geçiren kadın.
3) Kavminin nefret ettiği imam."[831]

AÇIKLAMA:

1- Namazların kulaklardan öte geçmemesi, tam bir kabulle kabul edilmeyeceğini veya salih ameller gibi Allah'a yüselmeyeceğini ifade eder. Türbüştî: "Kulak, yükselmede en aşağı seviyeyi ifade eder, bilhassa kulağın zikredilmesi, namazda kulağa gelen tilâvet ve duâların icrası sebebiyledir. Namazın, Allah'a makbûl olarak, icâbet görerek ulaşmayacağı ifade edilmiştir" der. İlâveten der ki: "Bu, Resûlullah'ın Kur'ân'ı okudukları halde gırtlaklarından öte geçmeyeceğini haber verdiği Hâricîlerin durumunu andırır. Hadiste kabul görmeme durumu, "kulakları geçmeme" ile ifade edilmiştir.
Suyûtî de: "Namaz semaya yükselmez" diye anlamış ve İbnu Mâce'de gelen İbnu Abbâs hadisiyle aynı mânâda bulmuştur: "Onların namazları başlarından bir karış yukarı yükselmez." Bu, kabul edilmemeden kinâyedir, nitekim Taberânî'de kaydedilen bir İbnu Abbâs rivâyetinde: "Allah onların hiçbir namazını kabul etmez" buyurulmuştur.
2- Kaçan köle câriye de olsa, erkek gibi aynı hükme tâbi olacağı belirtilmiştir.
3- Geceyi, kocasını darıltmış olarak geçiren kadınla ilgili vaîd, İslâm'ın karı koca arasını tanzim eden umumî bir prensibinin ifadesidir: "Erkek, nefsini taleb ettiği taktirde kadın buna icâbet etmelidir. Erkeğin kadın üzerindeki kaçınılmaz haklarından biri budur." Bir Buhârî hadisi aynen şöyle: "Erkek hanımını yatağa çağırdığı zaman, kadın gelmekten imtina ederse, sabaha kadar melekler lânet okur." Âyet-i Kerîme (meâlen): "İyi kadınlar itaatkâr olanlardır" (Nisâ 34) diyerek kadınlar hususunda umumî bir istikâmet çizmiştir. "Kocanın dargın sabahlaması"nın ana sebebi, âyetin irşâdı çerçevesinde aranabilir.[832]

11. وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه:]كانَ مُعَاذُ بنُ جَبَلٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه يُصَلِّى مَعَ النَّبِيّ #، ثُمَّ يَأتِى فَيَؤُمُّ قَوْمَهُ، فَصَلَّى لَيْلَةً مَعَ النَّبِيّ # الْعِشَاءَ، ثُمَّ أتَى قَوْمَهُ فَأمَّهُمْ فَافْتَتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَانْحَرَفَ رَجُلٌ فَسَلَّمَ ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَانْصَرَفَ، فَقَالُوا لَهُ: أنَافَقْتَ يَا فُ◌نُ؟ قالَ: واللهِ، وَ تِيَنَّ Œرَسولَ اللهِ # فَ'خْبِرَنَّهُ. فَأتَاهُ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا أصْحَابُ نَوَاضِحَ نَعْمَلُ بِالنَّهَارِ، وَإنَّ مُعاذاً صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ ثُمَّ أتَانَا فَاسْتَفْتَحَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَأقْبَلَ رَسولُ اللهِ # عَلى مُعاذٍ، قالَ: أفَتَّانٌ أنْتَ يَا مُعَاذُ اقْرَأ: وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا، وَالضُّحى، وَاللَّيْلِ إذَا يَغْشى، وسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا'عْلَى[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.

»النَّاضِحُ«: البعير الذى يستقى عليه .

11. (2802)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte namaz kılar, sonra gelir, kavmine imamlık yapardı. Bir gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yatsıyı kıldı. Sonra kavmine geldi ve onlara imamlık yaptı ve Bakara sûresiyle kırâate başladı. Bir adam cemaatten ayrılarak selam verdi. Namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:
"Ey filan, nifak mı çıkarıyorsun?" dediler. Adam:
"Vallahi hayır, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip (Muâz'ın yaptığını) haber vereceğim." dedi. Yanına varıp:
"Ey Allah'ın Resûlü, biz sulama devesi besleyen insanlarız. Gündüz çalışırız. Muâz sizinle yatsıyı kıldı. Sonra bize gelip bakara sûresi ile namaz kıldırmaya başladı" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mu-âz'a yönelerek:
"Ey Muâz, sen fitneci misin? Veşşemsi ve duhâhâ'yı, Vedduhâ'yı, Velleyli izâ yağşa'yı, Sebbihi'sme Rabbike'l-a'lâ'yı oku" buyurdu."[833]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, Hz. Muâz yatsı namazını geciktirdiği için cemaati terkeden bir sahâbînin hikayesini görmekteyiz. Rivâyetten anlaşıldığı üzere namazın gecikmesi iki ayrı sebeple katmerlenmektedir:
1) Hz Muâz yatsıyı Resûlullah'la kılıyor ve gecikmiş olarak kavmine gelip namaza başlatıyor.
2) Namaza Bakara gibi uzun bir sûre ile başlıyor. İmamı terkedip ayrı kılmaya sevkeden asıl husus da ikinci uzatma durumu. Ancak bunda birinci gecikmenin tesiri inkâr edilemez.
2- Bu hadis muhtelif vecihlerde rivâyet edilmiştir. Rivâyetler arasında noksan ziyade farklarından öte daha ciddî farklar da var. Bu sebeple âlimler, iki ayrı vak'anın mevzubahis olduğu üzerinde dururlar. Mesela sadedinde olduğumuz rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şikâyet edilen Hz. Muâz'dır. Halbuki Nesâi'nin rivâyetinde Hz. Muâz, namazı terkeden adamı şikâyet etmiştir ve Resûlullah, adamı çağırtarak niye böyle yaptın? diye sebeb sormuştur.
3- Bazı rivâyetlerde Resûlullah, Hz. Muâz'a: "Sen fitneci misin?"[834] diye üst üste üç kere sorar, bazılarında "Sen fitneci mi olmak istiyorsun?" bazılarında "Ey Muâz fitneci olma!" demiştir. Bir ziyadeye göre: "Halka namazı uzatma!" buyurmuştur. Dâvudî, fettân kelimesinin hadiste "muazzib" yani azab veren mânasında anlaşılabileceğine dikkat çeker. Çünkü, fitne kelimesi azab vermek mânasına da gelmektedir. Nitekim "...erkek ve kadın mü'minleri belaya atanlar" (Bürûc 10) âyetinde bu mânada kullanılmıştır. Yani namazı uzatmak sûretiyle cemaate azab verici olmak...
4- Burada fitneden maksad, namazı uzatma sebebiyle, namaza karşı kalblerde hâsıl edilecek hoşnutsuzluktur. Beyhakî'nin bir rivâyetinde Hz. Ömer (radıyallâhu anh) şöyle der: "Allah'ı, kullarına buğza sevketmeyin. (Şöyle ki) sizden biri imam olur, namazı halka uzatır, öyle ki onlara içinde bulundukları şeyi (namazı) nefret ettirir, (Allah da namazdan nefret edenlere buğzeder)."
5- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
***** Önceki hadis (2799) gibi, bununla da farz kılacak olanın nafile kılana iktidâ edebileceğine istidlâl edilmiştir. Zîra bunda da Hz. Muâz'ın birincide Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile farza, ikincide de nafileye niyet ettiği görülmektedir. Bu mânayı önceki hadisin (2799) açıklamasında Arapça metnini de kaydettiğimiz Hz. Câbir'den gelen rivâyetteki: "(Muâz'ın kavminde kıldığı) namaz kendisi için nafile, kavmi için farzdı" ziyadesi de te'yid etmektedir.
***** İmam, cemaatin durumunu gözönüne alarak namazı fazla uzatmamalıdır. Bazıları, "cemaatin rızası olursa uzatmak mekruh değildir" demiş ise de, imam, namaza katılacak herkesin rızasını bilemeyeceğinden, asıl olan tahfîfdir. Yani, namazı kısa tutmak... Öyle ise uzun tutmanın kerâheti mutlaktır. Sadece durumu iyice bilinen, sonradan başkasının girme ihtimali olmayan yerlerdeki sınırlı cemaat için uzun tutmak (tatvîl) müstehab olabilir.
***** Dünyevî işler sebebiyle duyulan ihtiyaç, namazın kısa tutulması için meşrû bir özürdür.
***** Bir namazı, aynı gün içerisinde iki sefer kılmak caizdir.
***** Bir özür sebebiyle me'mûm cemaatten çıkabilir, bu caizdir. Özürsüz çıkmada ihtilaf edilmiştir.
***** Cemaatle namaz kılınan mescidde, özür halinde münferid namaz kılınabilir.
***** Vukûa gelen menfî bir durum, tatlılıkla reddedilmelidir. Nitekim hadiste Resûlullah sual tarzında reddetmiştir. Buradan hareketle herkesin kendi durumuna uygun bir usulle ta'zir edilmesi (azarlanması) gerektiği, hoş olmayan şeyleri (mekruhât) ta'zirde yani kötüleyip yasaklamada sözle ve reddetmekle iktifa etmenin uygun olacağı söylenmiştir. Ta'ziri üç kere tekrar te'kid içindir. Mamafih bazı rivâyetler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in, iyi anlaşılması için sözlerini üç kere tekrar ettiğini belirtir.
***** Kendisinden zâhiren hata sâdır olan kimsenin özür dilemesine hadiste örnek var. Böyle zâhiren yasak olan bir şeyi -başkasınca görünmeyen bir sebeple mazur bile olsa- işleyen kimsenin, o şeyi yapmaktan diğerlerini

caydırmak maksadıyla özür beyan etmesinin caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim namazı terkeden sahâbî, haklı olduğu halde, Resûlullah'a gelerek sebebini açıklamıştır.
***** Hadisten şu da anlaşılmaktadır: Söylenen bu "zâhiren hatalı" davranışı bir te'vile dayanarak yapan kınanmamalıdır. Zîra Resûlullah namazı terkedeni ayıplamamıştır.
***** Cemaatten geri kalmak münafık alâmetidir.[835]

12. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: إذَا صَلّى أحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فإنَّ فِيهِمْ الضَّعِيفَ، والسَّقِيمَ، والمريضَ، وذَا الحَاجَةِ وَإذَا صَلّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطِلْ مَا شَاءَ[. أخرجه الستة .

12. (2803)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kim halka namaz kıldırırsa namazı hafif (kısa) tutsun. Zîra cemaatte zayıf, sakat hasta ve ihtiyaç sahibi vardır. Müstakil kılınca dilediği kadar uzatsın."[836]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, namazı kısa (hafif) tutma emrinin sadece imamları ilgilendirdiğini ifade etmekte ve bunun sebebini belirtmektedir. Bu sebep de teke ircâ edilmiş durumda: Cemaate katılanların durumu... Bu, farklı rivâyetlerde hastalık, fıtrî zayıflık, ihtiyaç (yolcudur, vakte bağlı âcil işi vardır vs.) ihtiyarlık, sakatlık, çocukluk, yaşlılık, hamilelik, emziklilik vs. Münferid için sınır konmamış. Ancakvaktin çıkmasına kadar kırâatı uzatanın durumu münâkaşa edilmiştir. Bazıları bu hadisin ıtlakından, ikinci vaktin girmesine kadar kırâatı uzatmanın cevazına istidlal etmiştir. Ancak Müslim'de gelen Ebû Katâde hadisindeki "...(memnû olan) tefrît, kişinin namazını ikinci vakit girinceye kadar te'hir etmesidir" ifadesine dayanılarak bu istidlal tenkid edilmiştir. İbnu Hacer el-Askalânî, "Namazda en mükemmeli elde etmek için uzatma sûretiyle mübâlağaya kaçmanın sağlayacağı maslahat, namazın vakti dışına çıkması mahzuruyla teâruz edecek olursa, takip edilmesi gereken evlâ yol mahzuru terketmektir" der.
2- Hadisin âmm olan ifadesinden, namazda gerek ta'dil-i erkanlarda ve gerekse iki secde aralarında fasılaya yer vermenin caiz olduğu istidlal edilmiştir.[837]

13. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: إنِّي ٌدْخلُ في الصَّ ِةِ، وَأنَا أُرِيدُ أنْ أُطِيلَهَا، فَأسْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأتَجَوَّزُ في صَ ِتِى لِمَا أعْلَمُ مِنْ وَجْدِ أُمِّهِ مِنْ بُكَائِهِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.
»الْوَجْدُ«: الحزن .

13. (2804)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben, uzun tutmak arzusuyla namaza başlarım. (Namazı kıldırırken) bir çocuk ağlaması kulağıma gelir. Çocuğun ağlamasından annesinin duyacağı elemi bildiğim için namazı uzatmaktan vazgeçerim."[838]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten ulemâ şu hükümleri çıkarmıştır:
***** Çocukların mescide sokulması caizdir. Buna, "ses yakın evlerin birinden de gelmiş olabilir" diye itiraz da edilmiştir.
***** Kadınlar, mesciddeki erkeklerle birlikte cemaate katılabilirler.
***** Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cemaate katılan büyük ve küçük, kadın ve erkek hepsinin durumunu gözönüne aldığını, hepsine şefkat duyduğunu gösterir.
***** Resûlullah'ın çocuk sesi işitince ikinci rek'ati ne kadar kısalttığıyla ilgili açıklayıcı bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilmiştir: "Resûlullah birinci rekatte uzun bir sûre okumuştu, bir çocuğun ağladığını işitince ikinci rek'atte üç âyet okudu."
***** Namazda müstehab olan bir şeyi yapmaya azmeden kimsenin, bu niyetine uyması vacib değildir. Sözgelimi ayakta nafile kılmak isteyen, başladıktan sonra oturarak tamamlayabilir.
***** Rivâyette annenin zikri, ekseriyetin gözönüne alınmış olması sebebiyledir. Aynı mânaya giren başkaları için de tahfîf caizdir.

***** İbnu Battâl der ki: "İmam, rükûda iken, namaza katılanları hissedecek olursa, onların o rek'ata yetişmeleri için rükûyu uzatması caizdir" diyenler bu hadisle istidlal etmiştir. "Ancak buna: "Hadiste tahfîf var, bu tatvîl'in (uzatma) zıddıdır, tahfîften tatvîl istidlal edilemez" diye itiraz etmiştir. "Ahmed, İshak ve Ebû Sevr, cemaate meşakkat vermeyecek kadar uzatmaya fetva vermişlerdir. Hattâbî: "Dünyevî bir maslahat için tahfîf caiz olursa dînî ihtiyaçlar için tatvîl (uzatma) daha çok caiz olur" diye hadisten delil çıkarmış: Kurtubî: "Buradaki tatvîlde, namazda matlub olmayan amelin ziyade kılınması var, halbuki tahfîf matlub bir durumdur" diye itiraz etmiştir.
Bu hususta değişik kaviller ileri sürülmüş ise de Şâfiî'nin yeni görüşü, Evzâî, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşleri, sonradan gelenleri rek'ate yetişmesi için rükûyu uzatmanın kerâhetinde ittifak eder. Muhammed İbnu'l-Hasan: "Ben bunun şirk olmasından korkarım" demiştir.[839]

14. وعن ابن أبى أوفى رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قالَ:]كَانَ رَسولُ اللّهِ # يَقُومُ فِي الرَّكْعَةِ ا ُولَى مِنَ الظُّهْرِ حَتَّىَ يَسْمَعُ وَقْعُ قَدَمٍ[. أخرجه أبو داود .

14. (2805)- İbnu Ebî Evfâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlenin birinci rek'atinin kıyâmını, kulağına ayak sesi gelmeyinceye kadar uzatırdı."[840]

AÇIKLAMA:

Daha önceki bahislerde geçtiği üzere cemaatin namaza yetişmesi için ilk rek'atleri uzatmak efdaldir.[841] Hatta bu sabah namazında vacibtir. Bu rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, öğle namazında, sonradan katılanların ayak sesleri kesilinceye kadar kırâatı uzatarak herkesin katılmasına imkân sağlamak sûretiyle, bazılarının birinci rek'ate katılma sevabından mahrum kalmamalarına dikkat ettiğini gösterir.[842]

15. وله في أخرى عن سالم بن أبى النضر:]كانَ حِينَ تُقَامُ الصَّ ةُ في المَسْجِدِ إذَا رَآهُمْ قَلِيًّ جَلَسَ، وَإذَا رَآهُمْ
جَمَاعَةً صَلّى[.

15. (2806)- Yine Ebû Dâvud'un Sâlim İbnu Ebî'n-Nadr'dan bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Mescidde namaz için ikâmet okununca, (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemaati az görürse oturur, (bekler)di. Kalabalık görürse kıldırırdı."[843]

AÇIKLAMA:

1- Ebû'n-Nadr, Tâbiîdir, hadis mürseldir. Ancak aynı mânada Hz. Ali'den gelen bir başka rivâyet mevsuldür.
2- İkâmet okunmasından sonra Resûlullah'ın beklemesini, şârihler nâdiren vukûu bulan bir hadise olarak değerlendirirler.[844]

16. وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: َ يُصَلِّى ا ِّمَامُ في مَوْضِعِهِ الَّذِى صَلّى فِيهِ المَكْتُوبَةَ حَتَّى يَتَحَوَّلَ[. أخرجه أبو داود.وله في أخرى عن أبى هريرة: »أيَعْجِزُ أحَدُكُمْ أنْ يَتَقَدَّمَ أوْ يَتَأخَّرَ عَنْ يَمِينِهِ أوْ عَنْ شِمَالِهِ[.

16. (2807)- Mugîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam, farz kıldığı yeri değiştirmeden aynı yerde nafile namaz kılmamalıdır."[845]

AÇIKLAMA:

Hadis, imamın farz kıldırdıktan sonra yerini değiştirerek nafile kılmasını âmirdir. Bu hadis musallinin, namaz kıldığı yeri her seferinde değiştirerek nafileye başlamasının meşrûluğuna delildir. Bu hüküm, imam hakkında hadisin nassıyla sâbit iken, imama uyan ve münferid kılan hakkında Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yaptığı şu rivâyetle sabittir:

"Sizden biri, namazı kılınca biraz ilerlemeye veya geri çekilmeye ya da sağa sola kaymaya muktedir değil mi?" Bundan maksad, daha fazla yerde namaz kılmış olmaktır. Zîra Buhârî ve Bagavî'nin dedikleri gibi, secde mahalli, kılınan namaza şehadet edecektir. Nitekim âyet-i kerime "O gün arz bütün haberlerini söyler" (Zilzâl 4) yani üzerinde yapılanları anlatır buyurmaktadır. Ayrıca bazı âlimler: فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَاَرْضُ(Duhân 29) âyetinin tefsirinde: "Mü'min ölünce, arzda namaz kıldığı yer, gökte de namazın yükseldiği kapı onun üzerine ağlar" açıklamasında bulunurlar. Bu sebeple, nafile kıldığı yeri değiştirerek farza intikal etmesi ve başladığı her bir nafile için bir başka yere intikal etmesi gerekir. İntikal etmezse, namazları bir sözle ayırması gerekir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kişinin kıldığı namazları konuşuncaya veya namazdan çıkıncaya kadar birbirine eklemesini yasaklamıştır.[846]

17. وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالتْ:]كَانَ رَسولُ اللهِ # إِذَا سَلّمَ يَمْكُثُ فِي مَكَانِهِ يَسِيراً، فنَرى واللهُ أَعْلَمُ أَنَّ مُكْثَهُ لِكَىْ يَنْصَرِفَ النِّسَاءُ قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَهُنَّ الرِّجَالُ[. أخرجه البخارى، وأبو داود والنسائى .

17. (2808)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verince yerinde bir miktar kalırdı. Allah bilir ya, bizim görüşümüze göre O'nun kalışı, kadınların erkeklerden önce çıkmalarını sağlamak içindi."[847]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın farz namazı kılıp selam verince yerinde bir miktar kaldığını haber vermekten başka, bu kalışın sebebini de açıklamaktadır: Kadınların erkekler kalkmazdan önce çıkmasını sağlamak... Bu husus bir başka rivâyette daha açık gözükmektedir: "Kadınlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında farzı kılıp selam verince hemen kalkarlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve onunla namaz kılan erkekler Allah'ın dilediğince yerlerinde sâbit kalırlardı. Resûlullah kalkınca erkekler de kalkardı."
Bu kalkışın sebebi, önceki rivâyette görüldüğü üzere kadınların çıkmasına imkan tanımak içindi.
2- İbnu Hacer der ki: "Bu mevzuya giren hadislerin mecmuundan çıkan netice şudur: "İmam'ın muhtelif durumları var: Zîra, farzlardan bazıları var ki peşinden tetavvu namaz kılınır, bazıları var kılınmaz. Arkasından tetavvu kılınan farzdan çıkınca aradaki bekleme sırasında tetavvuya başlamadan önce me'sur zikirle meşgul olunur mu olunmaz mı münakaşa edilmiştir. Çoğunluk zikirle meşgul olunur" demiştir. Hanefîlere göre, zikir olmaz hemen tetavvuya başlanır. Ekseriyetini yani cumhurun delili (yukarıda dipnotta metnini kaydettiğimiz) Hz. Muâviye hadisidir. Bazı âlimler: "Farzla nafilenin arası sadece zikirle belirgin kılınamaz, yerinden sağa sola kımıldayıp meyletti mi bu kâfidir" demiştir. "Meyletmenin yeteceğine dair rivâyet yok" diyene şu cevap verilir: "Hz. Muâviyenin rivâyetinde "veya çıkarsın" ifadesi sabittir. Me'sur zikrin takdimi, sahih haberlerde "namazın arkasında" diye kayıtlanarak öncelik kazanmıştır. Bazı Hanbelîler, "namazın arkası" tabirinden muradın "selamdan öncesi" olduğunu zannetmiştir. Bu ذَهَبَ اَهْلُ الدُّبُورَ diye başlayan hadisin yardımıyla tenkid edilmiştir. Zîra o hadiste "Her namazın arkasından tesbih ederler" ifadesi mevcuttur. Bu da kesin olarak selamdan sonradır.
Arkasında nafile bulunmayan farz namaza gelince, imam ve cemaati namazdan sonra me'sur zikirle meşgul olur. Bunun için mekan tâyini yoktur. Dilerlerse dağılıp zikrederler, dilerlerse yerlerinde kalıp zikrederler. Bu sonuncu durumda, imamın cemaate ta'lim veya vaaz etme âdeti varsa tamam olarak cemaate yönelmesi müstehabtır. Me'sur zikre, başka bir ilavede bulunmayacaksa cemaate tam mı dönmeli, yoksa sağ tarafı cemaate, sol tarafı kıbleye gelecek şekilde yarım mı dönmeli ve dua etmeli? sorusu mevzubahistir. Şâfiîler çoğunlukla yarım dönmesi uygundur demiştir. Ancak bu müddet kısa ise, yüzünü kıbleden çevirmemesi de uygundur, çünkü duaya bu hal daha muvafıktır. Birinci hâl, dua ve zikrin uzun olması halinde hamledilir."[848]

18. وعن ثوبان رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: ثَ◌ثٌ َ يَحِلُّ ٔ حَدٍ أنْ يَفْعَلَهُنَّ. َ يَؤُمُّ الرَّجُلُ قَوْماً فَيَخُصُّ نَفْسَهُ بِالدُّعَاءِ دُونَهُمْ، فإنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَ◌ يَنْظُرُ فِي قَعْرِ بَيْتٍ قَبْلَ أنْ يَسْتَأذَنَ، فإنْ فَعَلَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَ◌ يُصَلِّى وَهُوَ حَقِنٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»الحَقَنُ«: الحاقن، وهو الذى يدافع بوله .

18. (2809)- Sevbân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç şey vardır, onları yapmak kimseye helal olmaz: "Kişi bir kavme imamlık yapar, sonra da sadece kendisi için dua eder, cemaatini dua dışı bırakır; bunu yapan onlara ihânet eder. Kişi, izin almazdan önce bir evin içine bakamaz, bunu yapan ev halkına ihânet eder. Kişi küçük abdestine sıkışmış iken hafifleyinceye kadar namaz kılamaz."[849]

AÇIKLAMA:

Hadis üç mühim İslâmî edebi takrir etmektedir:
***** İmam dua ederken kendisi için değil, imamlık yaptığı cemaat için dua edecektir. Cemaat içinde de herhangi bir ayırım yapmayacaktır. Böylece hadis, imamın herkese karşı hayırhâh olması gerektiğini, kendisi için istediği hayırların hepsini cemaattekiler için de istemesi, kendisinin sakınmak istediği şerlerden cemaatini de sakındırmak talebinde bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Öyleyse imam cemaatinden bir kimse hakkında kötülük düşünmeme mecburiyetindedir; hadisin ıtlakından bu mâna çıkmaktadır.
***** Hadiste ikinci olarak, idrarına sıkışanın o halde namaza durmaması, sıkışıklığını gidererek namaza durması emrediliyor. Bu hadiste sadece idrar sıkışması mevzubahis edilmiş ise de, başka hadislerde büyük abdest sıkışması da mevzubahis edilmiştir. Öyleyse, bundan her iki sıkışmayı beraber anlayacağız. Bazan yel sıkışması da mevzubahis olabilir. Öyleyse bunlardan biri dikkatlerimizi dağıtacak, kalb huzurunu ve huşûsunu bozacak derecede sıkışma yaptı mı, helaya gitmeden, abdest tazelemeden namaza başlanmamalıdır. Ebû Dâvud'un bir başka rivâyeti her üçüne de şâmil daha âmm bir ifadeye sahiptir: "Birinizin helâya gitme ihtiyacı olur, namaza da durulursa, önce helâya gitsin."
***** Üçüncü husus: İnsanların mahremiyetine riâyeti takrir etmektedir. Vücudun bazı kısımları avret olduğu gibi, evler de avrettir, mahremdir, buna saygı gerekmektedir. İzinsiz kimsenin evine girilmemelidir. Beşeri hayatta bunun da mühim bir yeri olmalı ki, meseleye bizzat Cenâb-ı Hakk Kur'ân'da yer vermiştir "Ey îman edenler! Kendinizinkinden başka evlere izin almadan, seslenip sahibine selam vermeden girmeyiniz..." (Nûr 27).
İsti'zân mevzuu 3366- 3372 numaraları hadislerde geniş olarak ele alınacaktır. Burada şimdiden iki hadis daha kaydedeceğiz: "Kim bir başkasının evine ıttılâ peyda ederken gözü çıkarılır da diyet için müracaat etmeye kalkarsa bilsin ki, hiçbir hak taleb etmeye hakkı yoktur." Hz. Peygamber, kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elindeki tarağı göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım" der.[850]

BEŞİNCİ FASIL

ME'MUMLA (İMAMA UYAN) İLGİLİ HÜKÜMLER

SAFLARIN TERTİBİ, İKTİDANIN ŞARTLARI VE ME'MÛMUN ÂDABI HAKKINDA

1. عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رَسُولُ اللهِ # يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا فِي الصَّ◌ةِ يَقُولُ: اسْتَوُوا وَ◌ تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفُ قُلُوبُكُمْ لِيَلِيَنِى مِنْكُمْ أُولُوا ا ٔحْ◌مِ وَالنُّهى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. قالَ: أبُو مَسْعُودٍ: فَأنْتُمُ الْيَوْمَ أشَدُّ اختِ◌فاً[. أخرجه مسلم، وأبو داود والنسائى .

1. (2810)- Ebû Mes'ûd el-Bedrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda omuzlarımıza eliyle dokunur ve:
"Düzgün olun, karışık durmayın, sonra kalblerinize de karışıklık ve ihtilaf girer. Hemen arkama, sizden akıl ve dirâyet sahibi olanlar dursun. Sonra tedricen bunları takibedenler, sonra da onları takıbedenler dursun" derdi."

Ebû Mes'ud ilave eder: "Bugün sizler ihtilafta çok ilerisiniz."[851]

AÇIKLAMA:

Dinimiz namazda safların düzgün olmasına çokca ehemmiyet vermiştir. Bu rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaza başlarken cemaati kontrol edip, eliyle uyarı ve düzeltmelerde bulunduğunu göstermektedir. Dahası, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) saflardaki karışıklığın kalplere de intikal edip, ihtilaflara sebep olacağına dikkat çekiyor; fikrî ve mânevî insicâmın, maddî intizam ve düzenden geçtiğine irşad buyuruyor. Tîbî der ki: "Hadis, kalbin âzâlara bağlı olduğunu, âzâlar karışıklığa düşünce kalplerin de karışacağını, karışan kalplerin fesada uğrayıp reis olması haysiyetiyle hepsini fesada sevkedeceğini ifade eder." Resûlullah bu maddî tertipde, riâyet edilmesi gereken içtimâî hiyerarşiyi de gösteriyor: Ön safa ve hemen imamın arkasına akılca, dirâyetce mevkice, itibarca ileri olanlar durmalıdır; buna tedrîcen diğer saflarda da riâyet edilmelidir.
Nevevî der ki: "Bu hadiste, efdal olanın daha az efdale takdimi görülmektedir. Çünkü onlar ikrâma (yani kıymet verilmeye, hürmet edilmeye) daha layıktırlar. Ayrıca, ola ki imam (zuhûr eden bir özrü sebebiyle) yerine birini getirme ihtiyacı duyar; bu durumda da efdal olan evlâdır. Ve keza imamın hata, unutma gibi hallerinde onu ikâz etme işini de efdal olan daha iyi yapar, gayrısı yapamaz..."
Başka rivâyetler de gözönüne alınınca, "büyük"lerin sadece namazlarda değil her çeşit içtimâî tezâhürlerde, cemiyet ve cemaatlerde "daima öne" alınmasının sünnet olduğu görülür. Resûlullah "Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize hürmet etmeyen bizden değildir" buyurur. "Bereket büyüklerimizdedir." "Büyüğü büyükle" nevinden Efendimizin tavsiyesi çoktur.[852]

2. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه:]أنَّ رَسولَ اللهِ # قالَ: لِيَلِيَنِي مِنْكُمْ أُولُوا ا'حْ◌َمِ وَالنُّهى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ ا'سْوَاقِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.»النُّهى«: العقول وا'لباب.و »هَيْشَاتُ ا'سْوَاقِ«: اختط، وكثرة اللفظ .

2. (2811)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Benim hemen arkama sizden akıl ve dirâyet sahipleri dursun. Sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler dursun. Çarşıların karışıklığından sakının."[853]

AÇIKLAMA:

1- Ahlâm ve nühâ aynı mânaya gelir, bu da akıllar demektir. Ancak bazı âlimler, ulu'l-Ahlâm'la büluğa erenlerin kastedildiğini, ulu'n-Nühâ ile de ukalâ yani akıllıların kastedildiğini söylemiştir. Dilimizde bunu, yerine göre aklı başında olanlar, yaşını başını alanlar gibi tabirlerle karşılamak mümkündür. Biz hadiste akıl ve dirâyet sahipleri diye çevirmeyi daha muvafık bulduk. Şüphesiz bununla ilimce, tecrübe, mevki ve makamca ve hatta yaşça daha ileri olanlar, kısaca müslümanlarca "büyük" addedilenler kastedilmektedir. Hemen belirtelim ki sırf yaşça büyüklük bu meselede mutlak bir öncelik sağlamaz. İlimce, yetkice, makamca önde olan yaşça küçük de olsa "büyük" sayılmıştır.
"Onu takip edenler den maksad, belirtilen vasıflarda akıl ve dirâyet sahiplerine yakın olanlar demektir.
Resûlullah bu derecelemenin ehemmiyetini takrir için "onu takip edenler" tabirini üç kere tekrar buyurmuştur. Yani büyüklük sıralamasına tedrîcen riâyet edilecektir.
2- Heyşâtu'l-evsâk, çarşıların kargaşası diye çevirdiğimiz bu tabirle Nevevî'ye göre, çarşılardaki düzensizlikler, bağırıp çağırmalar, münâkaşa ve ihtilaflar, fitneler, aldatmacalar vs. hepsi kastedilmiş olmaktadır. Bazı âlimler: "Bu tabirle, çarşıdaki ihtilât'ın yani büyükküçük, aklı başında olan-olmayan, kadın-erkek herkesin karışıklığı kastedilmiş, namazda böyle olunmaması irşad edilmiştir" demiştir. Gerçekten de ilk safları erkekler, arka safı çocuklar, en son kısmı da kadınlar tutar. Namazda bunların karışması mevzubahis olmaz. Erkekler de kendi aralarında akıl ve dirâyet sahipleri ve ondan sonra da tekrar üç mertebe zikredilen derecelenme içerisinde yerlerini alacaklardır. Şârih Tîbî, bu sakınma emrinde, "nefislerinizi namaz esnasında çarşıpazarın meseleleriyle meşgul etmekten koruyun. Zîra bu beni takib etmenize mâni olur" mânasını görmenin de câiz olduğunu söyler.[854]

3. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]صَلَّيْتُ مَعَ النَّبيِّ # فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ فَأخذَ بِذُؤَابَتِي فَجَعَلَنِى عَنْ يَمِينِهِ[. أخرجه الستة .

3. (2812)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte (bir gece) namaz kıldım. Soluna duruvermiştim, perçemimden tutarak sağına koydu."[855]

AÇIKLAMA:

1- Bazı rivâyetlerde daha sarîh geldiği üzere, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) bir gece teyzesi Meymûne'nin -ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleridir- yanında geceler. Resûlullah mûtadı üzere gece kalkıp abdest alır ve namaza durur. Aynı odada misafir edilen çocuk İbnu Abbâs da kalkıp abdest alarak Resûlullah'a iktida eder. Ancak Efendimizin sol tarafında yer alır. Rivâyette görüldüğü üzere, perçeminden (bazı rivâyette "eli"nden, bazısında "başı'"ndan, "kulağı"ndan) tutup arkasından dolaştırarak sağ tarafına alır.
2- Rivâyet pek çok hüküm ihtiva etmektedir. Buhârî'de hadisin yirmiye yakın yerde tekerrür etmiş olması, hadisin ihtiva ettiği fıkhın çokluğunu göstermeye yeterlidir. Bazıları şöyle:
***** İmam cemaatle kıldırmaya niyet etmese de ona uymak mümkündür. Sonradan cemaate niyet edilebilir. Sadece Ahmed İbnu Hanbel bunu nafilede caiz görür, farzda görmez.
***** Me'mûm tekse imamın sağına, imama yakın ve hizasında bulunur. Âlimler, me'mûm imamın tam hizasında mı durmalı, yoksa az gerisinde mi durmalı? İhtilaf etmişlerdir. Bu rivâyette bu husus sarîh değilse de bazı vecihlerinden "tam hizası" hükmüne delil çıkarılmıştır. İbrahim Nehâî: "İmama uyan tek kişi, arkasına durur, rükûya gittikten sonra, kavuşursa sağına durur" demiştir. Nehâî'nin bu hükme "ikinci bir şahıs da gelebilir" düşüncesiyle gittiği tahmin edilmiştir.
***** Namazda iken imamın, sol tarafına duran kimseyi sağına alması, namazını bozan bir amel değildir, amel-i yesirdir.[856]

4. وعن علقمة وا'سود أنهما قا:]اسْتَأذَنَّا عَلى ابنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فأذِنَ لَنَا، ثُمَّ قَامَ فَصَلّى بَيْنِي وَبَيْنَهُ، ثُمَّ قالَ: هكَذَا رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ #، فَعَلَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

4. (2813)- Alkame ve el-Esved dediler ki: "İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) un yanına girmek için kendisinden müsaade istedik. Bize izin verdi. Sonra kalkıp ikimizin arasında namaz kıldı. Sonra da: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın böyle yaptığını gördüm" dedi."[857]

AÇIKLAMA:

Hadisi Ebû Dâvud, üç kişi beraber namaz kılarsa ne şekilde durmaları gerektiğine dair başlık attığı bir bâbta kaydeder. Hadiste geçen فَصَلَّى بَيْنِى وَبَيْنَهُ ibaresini ikimizin arasında namaz kıldı diye tercüme ettik. Daha açık mâna şudur: "İbnu Mes'ud, Alkame ile Esved'in arasına durarak namaz kılmıştır." Yani üçü de yan yana durmuş, İbnu Mes'ud ortada yer almıştır, öne geçmemiştir. İbnu Sîrîn bu şekilde duruşlarını yer darlığı ile izah etmiştir. Nevevî bu tarzın bütün imamlara aykırı düştüğünü söyler. Zîra der, sahâbe devrinden bu güne kadar, bütün fakihler, imamdan maada iki kişi cemaat olursa onların arkada saf yapacaklarını söylemiş, Alkame ve Esved'e bu görüşlerinde muhalefet etmiştir.
Hadisin Müslim'deki vechinde, Alkame ve Esved'in İbnu Mes'ud'a ittibâen rükûda avuçlarını üst üste koyarak uyluklarının arasına yerleştirip, kollarını da dizlerine yapıştırdıkları belirtilir. Ulemâ bu tarza da muhalefet etmiştir (2589 numarada geçti).[858]

5. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسُولُ اللهِ #: خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أوَّلُهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا، وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أوَّلُهَا[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

5. (2814)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Erkeklerin teşkil ettiği safların en hayırlısı birinci saftır. En kötüsü de en son saftır. Kadınların teşkil ettikleri safların en hayırlısı en son saftır, en kötüsü de en öndekidir."[859]

AÇIKLAMA:

1- Ön safın erkekler için hayırlı olması, imama yakınlığı ve kadınlara uzaklığı sebebiyledir. Üstelik ön safta olanlar camiye daha erken gelmiş olma durumundadırlar. Son safın kötülüğü, kadınlar safına yakınlığı ve imamdan uzaklığı sebebiyledir. Ayrıca burada yer alanların mescide daha geç gelme durumları vardır.
Nevevî meseleye şöyle bir vuzuh getirir: "Erkeklere ait ön saflar her hâl ü kârda her zaman en hayırlıdır, arka saflar da daima kötüdür. Fakat kadın safları hakkında durum böyle değildir. Onların ön safı, erkeklerle aynı yerde namaz kılma durumuna bağlıdır. Eğer onlar erkeklerden tamamen ayrı bir şekilde namaz kılıyorlarsa, onların safları da erkeklerin saflarının hükmüne tâbidir: Ön saf en hayırlı saftır, arka saf en kötü saftır."
2- Saflar için şerli veya kötü kelimelerinin kullanılması mecazidir, yani sevabca daha azdır demektir. Hakiki mânada şerli olması mevzubahis olamaz.[860]

6- وعن النعمان بن بشير رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أوْ لَيُخَالِفَنَّ اللّهَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ، أوْ قَالَ: وُجُوهِكُمْ[. أخرجه الخمسة .

6. (2815)- Nu'man İbnu Beşîr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ya saflarınızı düzeltirsiniz ya da Allah kalplerinize muhalefet atar -veya yüzlerinize..." demişti."[861]

AÇIKLAMA:

1- Safları tesviye etmek (düzeltmek)ten maksad, saf tutanların aynı şekilde düzgün durmalarıdır veya safda mevcut açıklıkları kapamaktır. Bu da omuzlar değecek şekilde sık durmakla olur. Bu husus 2817 numaralı hadiste biraz daha açıklanacak.
2- Hadiste ifade edilen vaîd (tehdid) hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler "Hadisi, zâhiri üzere anlamak gerekir, maksad yüzü ense tarafına koyarak veya buna benzer bir şekilde tabiî yaratılış yerinin değiştirilmesi yoluyla yüzün düzeltilmesidir" demiş ve başka bir hadis örnek verilmiştir: "İmamdan önce secdeden başını kaldıranların başlarını, Allah Kıyâmet günü eşek başına tahvil edecektir." Buradaki vaîdle önceki vaîd mahiyetce birbirine benzetilmiştir.
Burada dikkat çekilecek bir incelik, beyan edilen vaîdin, işlenen cinâyet cinsinden olmasıdır. Burada muhalefet mevcuttur. Bazı âlimler bu noktadan hareketle cemaatle kılınan namazda tesviyenin vacib olduğunu söylemiştir.
Hadisin zâhire hamlini te'yid eden bir rivâyet Ahmed İbnu Hanbel'de gelmiştir: "Ya safları düzeltirsiniz ya da yüzleriniz silinir (yok edilir)." Bu meseleye şu âyetten de delil getirerek hadis de zâhirin esas alınmasını söyleyen âlim olmuştur: "Yüzleri silip arkaya çevirerek enseler gibi dümdüz yapmadan.." (Nisâ 47).
Hadisi mecaza hamledenler de olmuştur. Nevevî der ki: "Hadisin mânası şudur: "Aranızda düşmanlık ve buğz ve kalplerinize ihtilaf konulur." Nitekim"falanın yüzü bana karşı değişti"deyince "Onun yüzünde, bana nefret zâhir oldu" anlaşılır. Zîra saflardaki muhalefetleri, zevâhirdeki muhalefeti ifade eder, zahirdeki ihtilaf da batında ihtilâflara sebep olur."
Nevevî, bu te'vili Ebû Dâvud ve başka kaynaklarda gelen şu rivâyetin te'yid ettiğini söyler: "Ya da Allah kalplerinize muhalefet atar."
Kurtubî de hadisi "İftiraka (ayrılığa) düşersiniz" diye anlamıştır.
Görüldüğü üzere her görüşün bir haklı yönü var. Birine doğru derken diğerini reddetmek mümkün değildir. İbnu Hacer'in belirtiltiği üzere "safta birinin diğerinden öne geçmesi, kibir zannı uyandırır, bu ise kalbi ifsad eder ve kopmaya dâvet çıkarır."[862]

7. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: سُوُّوا صُفُوفَكُمْ، فإنَّ تَسْوِيَةَ الصَّفِّ مِنْ تَ◌َمَامِ الصَّ◌َةِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

7. (2816)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Saflarınızı düzgün kılın, zîra safların düzeltilmesi namazın kemalin(i sağlayan şartlar)dandır."[863]

8. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: أقِيمُوا الصُّفُوفَ، وَحَاذُوا بَيْنَ المَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الخَلَلَ، وَلِينُوا بأيْدِى إخْوَانِكُمْ، وَ تَذَرُوا فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ، وَمَنْ وَصَلَ صَفّاً وَصَلَهُ اللهُ، وَمَنْ قَطَعَهُ قَطَعَهُ اللهُ[. أخرجه أبو داود بطوله، والنسائى من قوله: من وصل إلى آخره.»فُرُجَاتِ الشَّيْطَانِ«: هى الخلل التي تكون بين المصلين في الصفوف .

8. (2817)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Safları düz kılın, omuzları bir hizaya getirin, aradaki boşlukları kapatın, kardeşlerinizini (sizi düzeltmeye çalışan) ellerine arşı nezâketli olun. Arada şeytan gedikleri bırakmayın. Kim safa kavuşursa Allah ona kavuşur. Kim de saftan koparsa Allah da ondan kopar."[864]

AÇIKLAMA:

1- Safların düz tutulmasından anlaşılan husus burada açıklık kazanıyor: Omuzlar bir hizada olacak, öne arkaya kaçan olmayacak, saftaki şahıslar arasında boşluk olmayacak yani kollar aşağı salınmış vaziyette durunca sağ ve soldaki kimselerin kollarına değecek.
2- Kardeşlerin ellerine yumuşak (veya nezâketli) davranmak demek, safı düzeltmek için, bizi ileri veya geri iten bir el olursa hemen itaat edip ileri veya geri kaymak demektir.
Bundan şu da anlaşılmıştır. Saf dolmuşken, arkadan gelen biri, safda boş yer bulamazsa, tek başına durmaması için ön saftan birini çekip, arkada iki kişilik bir saf teşkil eder. Bu, Peygamberimizin emridir. Öyleyse hadis demek istiyor ki: "Siz safta iken arkadan bir el sizi geri çekiyorsa ona hemen inkıyad edin, geride saf yapmak üzere arkaya çekilin, bu meselede zorluk çıkarmayın."
3- "Saffa kavuşursa" tâbiri, saftaki açıklığı sağa sola kaymak sûretiyle kapatırsa demektir. Saftan kopmak, saftaki açıklığı kapamamak veya öne, arkaya veya bir yana kayarak açıklık meydana gelmesine sebep olmaktır.
Âlimlerimiz safa kavuşmayı sadece açıklığı kapamak olarak anlamamış, safa girmek, safda hazır olmak, yer almak olarak da anlamıştır. Saftan kopmayı da yine safa gelmemek olarak anlamışlardır.
Allah'ın kavuşması veya kopması, rahmetiyle muamele etmesi veya rahmetini esirgemesidir (el-iyâzu billah).[865]

9. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: خِيَارُكُمْ ألْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ في الصَّةِ[. أخرجه أبو داود .

9. (2818)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizin en hayırlınız, namazda omuzları en yumuşak olandır."[866]

AÇIKLAMA:

Omuzu yumuşak olmak, safta iken birisi safı düzeltmek için sözle veya elini omuzuna koyarak müdahale edecek olsa gerekene hemen uymaktır. Hattâbî, bu tabiri şöyle anlamıştır: "Namazda sükûnet ve itmi'nânda olmak, sağa sola bakmayıp, omuzunu başkasının omuzuna sürtmemektir. Bir diğer vecih de şu olabilir: Gedikleri kapamak için yer darlığı sebebiyle safların arasına girmek isteyene mâni olmamak, bilakis bu gayesinde ona imkân tanımak, safların sağlamlaşması ve kalabalığın daha da sıklaşması için onu omuzuyla itmemek.."[867]

10. وعن وابصة بن معبد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأى رَسُولُ اللهِ # رَجُ يُصَلِّى خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ: فَأمَرَهُ بإعَادَةِ الصَّةِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

10. (2819)- Vâbisa İbnu Ma'bed (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah bir adam gördü, safın gerisinde tek başına namaz kılıyordu. Ona namazını yeniden kılmayı emretti."[868]

AÇIKLAMA:

Safın arkasında tek başına namaz kılan me'mûmun durumu hakkında selef ihtilaf etmiştir. Bazıları: "Ne caizdir ne de sahihtir" demiştir. Böyle diyenler meyanında Nehâî, Hasan İbnu Sâlih, Ahmed, İshak, Hammâd, İbnu Ebî Leylâ, Vekî sayılabilir.
Bazıları da, bunu caiz görmüştür. Hasan Basrî, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ashâbu'r-Rey bunlardandır.
"Caiz değil" diyenler, sadedinde olduğumuz hadise dayanırlar.
Keza Ahmed ve İbnu Mâce'nin tahric ettiği bir başka hadiste geçen şu ibare de bu görüşe delil kılınmıştır: "Namazına yönel, safın arkasında münferid namaz kılınmaz."
Safın gerisinde münferidin kılacağı namaza "sahihtir" diyenlerin delili, Ebû Dâvud'da, Ebû Bekre (radıyallâhu anh)'den yapılan bir rivâyettir. Orada Ebû Bekre mescide girdiği zaman Resûlullah'ın rükû yapmakta olduğunu, (rükuda yetişebilmek için) safa varmadan hemen rükûya vardığını, sonra durumu Resûlullah'a açınca, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: "Allah senin hırsını artırsın, artık iade etme.." dediğini görmekteyiz.
Âlimler, bu durumda verilen iade emrini, evla olana devamda mübâlağa için menduba hamletmişlerdir. İbnu Hacer der ki: "Ahmed ve başka bazısı bu iki hadisin arasını bir başka tarzda te'lif ettiler. Şöyle ki: "Ebû Bekre'nin hadisi âmm olan Vâbisa hadisini tahsis eder. Öyleyse, kim safın gerisinde münferid olarak namaza başlar sonra da rükû'dan kalkmazdan önce safa dahil olursa ona iade gerekmez, tıpkı Ebû Bekre hadisinde olduğu gibi... Aksi takdirde Vâbisa hadisinin âmm olan hükmü gereğince iade vacib olur."[869]

11. وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]رَأى النّبيُّ # في أصْحَابِهِ تَأخُّراً فقَالَ: تقَدَّمُوا فَائْتَمُّوا بِى، وَلْيَأتَمَّ بِكُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ. َ يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأخَّرُونَ حَتَّى يُؤَخِّرَهُمُ اللهُ[.

11. (2820)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ashâbında bir gerileme görmüştü:
"İlerleyin bana uyun. Sizden sonrakiler de size uysunlar. Bir kavm gerilemeye devam eder eder de Allah da onları geriletiverir" buyurdu."[870]

AÇIKLAMA:

"Sizden sonrakiler de size uysun" demek, beni göremeyecek olanlar sizden görüp size uysunlar demektir. Hadisten, imamı göremeyen cemaatin, gördükleri cemaate bakarak imama iktida edebileceği hükmü çıkarılmıştır. Şa'bî gibi bazıları cemaatin cemaate uymasını câiz görmüştür. Her saf, arkasındaki safın imamıdır. Bu görüşü çoğunluk reddeder. Hadis, imamdan geri kalmayı zemmetmektedir.
Hadisin sonunda ifade edilen "Allah'ın, gerileyenleri geriletmesi", onları cemaat feyzinden ve sevabından mahrum bırakması demektir.[871]

12. وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ: أَ تَصُفُّونَ كَمَا تَصُفُّ المَ◌ئِكَةُ عِنْدَ رَبِّهِمْ. قُلْنَا: وَكَيْفَ تَصُفُّ المَ◌ئِكَةُ؟ قالَ: يُتِمُّونَ الصُّفُوفَ المقَدَّمَةَ، وَيَتَراصُّونَ في الصّفِّ[. أخرجهما مسلم وأبو داود والنسائى

»التراصُّ«: اجتماع وانتظام.قال الله تعالى: »كَأنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ«. أى متصل بعضه ببعض .

12. (2821)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Meleklerin Rabbleri indinde saf tutmaları gibi siz de saf tutmaz mısınız?" Biz:
"Melekler nasıl saf tutarlar?" dedik.

"Onlar dedi, ön safları tamamlarlar ve safda muntazam dururlar."[872]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, meleklerin Cenâb-ı Hakk'a ibadetlerini yaparken veya Arş-ı Rahmân'ın çevresinde kıyam ederken saflar şeklinde durduklarını ifade etmekte ve saf şekillerini açıklamaktadır: Ön saflarda boşluk yok ve saflar düzgün.
2- Ön safların doluluğu demek, bir saf tam olarak dolmadan diğer bir saf başlatılmaz demektir.

3- Safın düzgün olması, arada boşluk bulunmaması, safta yer alanların birbirine değmesi demektir. يَتَرَاصَّوْنَ "birbirlerine değmek" mânasına gelir. Hadiste geçen bu kelime âyette de geçmektedir: كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ"Şüphesiz ki Allah, kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş (yekpâre ve müstahkem) bir bina gibi, saflar bağlayarak çarpışanları sever" (Saff 4). Marsûs birbirine değen, yekpâreleşen demektir; kenetlenme diye de ifade edilmiştir.[873]

13. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا في الصَّفِّ ا'وَّلِ مَا كَانَتْ إَّ قُرْعَةً[. أخرجه مسلم .

13. (2822)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer birinci safta ne olduğunu bilseydiniz, mutlaka kur'a çekilirdi."[874]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, birinci saf'tan maksadın son safta bulunsa bile mescide ilk gelen olduğunu söylemiştir. İbnu Abdilberr: "İlk gelen, ön safta yer almasa bile sonradan gelip de zorla öne geçenden efdaldir" demişse de delilsiz iddiada bulunduğu söylenmiştir. Hadislerde geçen ilk saf ile imamı takip eden birinci saf kastedilmiştir. Bazı âlimler "imamı takip eden eksiği olmayan ilk tam saf kastedilmekte" demiştir. Şu halde esas olan birinci kaydettiğimizdir.
Âlimler ilk safa teşvikte şu maslahatları zikreder:
***** Borçtan kurtulma yarışı vardır.
***** Mescide erken girme vardır.
***** İmama yakın olup onu dinleme, ondan öğrenme vardır.
***** İmam takılırsa onu açma vardır.
***** Önden geçenlerin vereceği rahatsızlıktan selamet vardır.
***** Önünde olanı görmekten zihnin selamette kalması vardır.
***** Secde mahallinin, öndekilerin vereceği bazı rahatsız edici şeylerden selameti vardır.
***** Secde mahalli daha az çiğnendiği için daha pâktır.[875]

14. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّمَا جُعِلَ ا''مَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فإذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا، وَإذَا قَالَ سَمِعَ اللّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ، وَإذَا صَلَّى قَائِماً فَصلُّوا قِيَاماً، وَإذَا صَلَّى قاعِداً فَصَلُّوا قُعُوداً أجْمَعُونَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

14. (2823)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İmam, kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır. Öyleyse o tekbir getirdi mi siz de tekbir getirin. Rükûya gidince siz de rükûya gidin." "Semi'allâhu limen hamideh" (Allah kendisine hamdedeni işitir) deyince "Allahümme Rabbenâ leke'lhamd" (Ey Rabbimiz hamdler sanadır) deyin. O ayakta namaz kılarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarsa siz de hepiniz oturarak namaz kılın."[876]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazda imama uyan kimsenin namazla ilgili hususlarda imamı takip etmesi gerektiğini beyan ediyor. Bu cümleden olarak:
***** Tekbirlerde,
***** Rükûlarda,
***** Secdelerde,
***** Kuûd ve ka'delerde,
***** Selamlarda, imama uyulacaktır... Bunlar icra edilirken daima imam tâkip edilecek, bu sayılanlar daima imamın peşinden yapılacak ve imamdan önce yapılmamaya dikkat edilecektir. Çünkü "imam kendisine uyulmak için meşrû kılınmıştır." Bu fiilleri imamdan önce yapanları, Resûlullah'ın şiddetle tevbih edip azarladığını müteakiben kaydedeceğimiz iki hadiste (2824-2825) göreceğiz.
***** Rükûdan kalkarken imam semi'allâhu limen hamideh deyince, cemaat aynı şeyi tekrar etmeyip, Rabbenâ ve leke'lhamd diyecektir.
2- Hadiste temas edilen mühim bir husus, imam herhangi bir mazeretle oturarak namaz kıldırdığı takdirde, cemaatin de oturarak namazını kılması meselesidir.
Bu mesele ulemâ arasında oldukça fazla münâkaşa edilmiştir. Çünkü bu mevzuya müteallik hadisler çoktur ve aralarında teâruz vardır. Bazı rivâyetler, Hz. Peygamber'in oturarak namaz kılarken, cemaatin de ayakta O'na uyduğunu ifade etmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyette olduğu üzere, bazı rivâyetler, imam hangi hal üzere kılıyorsa, cemaatin de o hal üzere uyması gerektiğini ifade etmektedir.
İmamların ihtilafı sadece rivâyet farklılığından ileri gelmez. Vak'aların ne zaman olduğu hususundaki mübhemlik de mevzubahistir. Ayrıca bazı rivâyetlerde diğerlerinde olmayan ziyade mevcuttur. Farklılıkların, mübhemliklerin sağladığı yorum ve değerlendirme imkânı, âlimleri ihtilaflı neticelere sevketmiştir.
İbnu Hacer'in kaydına göre Ashabtan bir kısmı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra oturduğu yerde namaz kıldırmış, cemaati ise ayakta kılmışlardır. Üseyd İbnu Hudayr, Hz. Câbir, Kays İbnu Kahd, Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anhüm) bunlardandır. İbnu Hibbân ve bazıları, ayakta kılan cemaatin oturarak kılan (özür sahibi) imama uyabilecekleri hususunda Ashabın icma ettiğini bile söylemiştir.
Rivâyetler arasındaki ihtilafı giderme hususunda âlimlerden bazıları, oturan imamın arkasında oturarak kılmayı emreden hadisin mensuh olduğunu söylemiş, bazıları da rivâyetleri cem'etmiştir. Cem'edenler, farklı hükümler ihtiva eden hadislerin farklı hallerle ilgili olarak vârid olduğuna dikkat çekerler, "her hadis ayrı bir durumla ilglidir" derler.
Buna göre, Hz. Peygamberin oturarak namaz kıldırma hadisesi, bir seferinde Efendimizin attan düşerek ayağının çıkmasına bağlıdır: Ebû Dâvud'da Hz. Câbir'in anlattığına göre, Efendimiz Medîne'de bir ata biner, ancak at, Aleyhissalâtu vesselâm'ı bir hurma kütüğünün üzerine atar ve ayağı çıkar. Müslim'in yine Câbir'den kaydettiği şu rivayet, mezkur hadise ile ilgili olmalıdır.: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rahatsızlandı, biz de arkasında namaz kıldık. Efendimiz oturarak kılıyor. Ebû Bekir de O'nun tekbirlerini yüksek sesle tekrar ederek cemaate duyuruyordu. Bir ara (Resûlullah) bize baktı, kendisine ayakta uyduğumuzu gördü. Bunun üzerine oturmamızı işaret buyurdu. Biz de oturduk. Selam verince dedi ki:
"Siz nerdeyse İranlıların ve Bizanslıların işini yapayazdınız. Onların kralları otururken, kendileri ayakta dururlar. Sakın öyle yapmayın. İmamlarınıza uyun, onlar ayakta kılarlarsa siz de ayakta kılın, oturarak kılarlarsa siz de oturun."
Bazı âlimlere göre bu hadise vefatıne yakın hastalandığı sırada oturarak namaz kıldırma hadisesi değildir. Resûlullah'ın vefatıne yakın oturarak kıldırdığı namazla ilgili rivâyet, cemaatin Resûlullah'a ayakta iktida ettiğini, Resûlullah'ın da bu hali gördüğü halde "oturun!" diye müdahale etmediğini ve böylece oturarak kıldıran imamın arkasında ayakta namaz kılmayı takrir ettiğini belirtir. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Şâfiî ve Evzâî gibi bir kısım âlimler bu rivâyetle öncekinin mensuh olduğuna hükmetmişlerdir. Velîd İbnu Müslim'in rivâyetine göre İmam Mâlik'in görüşü de budur.
Ahmed İbnu Hanbel, neshi inkar eder. Ona göre, her iki hadisin de ayrı bir tatbik yeri vardır, yani hadisler iki ayrı halle ilgilidir. O iki halde onlarla amel edilir. Şöyle ki:
1) Vazifeli imam, namazı şifası umulan bir hastalık sebebiyle oturarak kıldırmaya durmaya başlarsa, bu durumda cemaat de oturarak kılar.
2) Vazifeli imam, namaza ayakta başlarsa cemaatinde onun arkasında namazı ayakta kılmaları gerekir, imama oturarak kılmayı icab ettiren bir hal ârız olmuş olmamış farketmez; cemaat namazı başladığı gibi (ayakta) devam ettirir. Nitekim rivâyetler, Resûlullah'ın ölüm sırasında hastalanınca, bu şekilde yaptığını, cemaatin ayakta kıldığını gördüğü halde müdahale etmemesi, bunu takrir ettiğini gösterir. Efendimizin takriri, bu halde cemaate, oturmanın gerekmediğine delil olur. Nitekim Hz. Ebû Bekr cemaate namazı ayakta kıldırmaya başladı, onlar da önceki haldekine muhalif olarak ayakta devam ettiler. Zîra zikredildiği üzere, öncekinde Hz. Peygamber namaza oturarak başlamış, arkadakiler ayakta devam edince, bunu doğru bulmamıştı.
İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'e bu görüşünde bazı Şâfiîlerin de iştirak ettiğini belirtir. İbnu Huzeyme, İbnu'l-Münzîr, İbnu Hibbân gibi.
Son olarak şunu da belirtelim: İmam Muhammed ve İmam Malık'in meşhur kavline göre, Resûlullah oturarak kılarken cemaatin ayakta uyması ümmete delil olamaz. Zîra bu, Efendimizin hasâisine girer. Onun için tanınan

bir ruhsattır, hasâisten olan, başkasına delil olamaz. Bu görüşü Hz. Câbir'den mürsel olarak rivâyet edilen şu hadis de te'yîd eder: "Benden sonra kimse oturarak namaz kıldırmasın." Ancak ulemâ hadisin zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.
DİKKAT: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, hastalığı sırasında Hz. Ebû Bekr'e uymasını esas alan bazı âlimler: "Vazifeli imam hastalığı sebebiyle cemaate oturarak namaz kıldırmaktansa, bir başkasını imâmete geçirmesi evladır" demiştir.[877]

15. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: أمَّا يَخْشى أحَدُكُمْ إذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنْ رُكُوعٍ، أوْ سُجُودٍ قَبْلَ ا'مَامِ أنْ يَجْعَلَ اللهُ رَأسَهُ رَأسَ حِمَارٍ، أوْ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ[. أخرجه الخمسة .

15. (2824)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, rükû ve secdede başını imamdan önce kaldırdığı zaman Cenâb-ı Hakk'ın, (Kıyâmet günü) başını, eşek başına veya sûretine çevire(rek dirilte)ceğinden korkmaz mı."[878]

16. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]الَّذِى يَرفَعُ رَأسَهُ وَيَخْفِضُهُ قَبْلَ ا'مَامِ إنَّمَا نَاصِيَتُهُ بِيَدِ شَيْطَانٍ[. أخرجه مالك .

16. (2825)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) şunu söylemiştir: "Başını imamdan önce kaldırıp indiren kimsenin alnı şeytanın elindedir.[879]

17. وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِيِّ # فإذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ لَمْ يَحْنِ أحَدٌ مِنَّا ظَهْرَهُ حَتّى يَضَعَ النَّبِيُّ # جَبْهَتَهُ عَلى ا'رْضِ[. أخرجه الخمسة .

17. (2826)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kılarken, o "semi'allâhu limen hamideh" deyince, bizden kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) alnını yere koyuncaya kadar, sırtını eğmezdi."[880]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet imama uyan kimsenin imamdan önce hareket etmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Gerçi 2824 numaralı hadiste öncelikle rükû ve secdeden, başı imamdan önce kaldırmak mevzubahis edilmiş ise de 2825 numaralı hadiste imamdan önce secdeye gitmek de kaldırmaya dahil edilerek her ikisinden de zecr edilmiştir.
2- Başı imamdan önce kaldırmanın mesh gibi şiddetli bir ceza ile müeyyideye bağlanmasından, âlimler bu fiilin haram olduğunu istidlâl etmişlerdir. Nevevî buna dayanarak fiilin haram olduğunu söyler. Ancak cumhur böyle hareket eden musallinin günahkâr olduğuna ve fakat namazının yeterli olacağına, tekrar kılmak gerekmediğine hükmetmiştir. Yine de çoğunluk, böyle yapan kimsenin, başını geri koyup ne miktar erken kaldırmışsa bir o kadar imamdan sonra secdede kalması gerektiğini söyler. İbnu Ömer, "namaz bâtıl olur" kanaatindedir. Ehl-i zâhir ile Ahmed İbnu Hanbel (bir görüşünde) böyle hükmetmiştir.
3- Eşeğe benzetmenin hikmetini bazı âlimler şöyle izah ederler: "Burada meshle mânevî bir durum kastedilmiştir. Zira eşek aptallıkla mevsuftur. Bu mâna ile, namazın farzından ve imama uymaktan kendisine terettüp eden şeyleri bilmeyen câhil için istiâre edilmiştir." Esasen, imamdan önce başını kaldıranlar çok olmasına rağmen, başı eşek başına çevrilen görülmediği için, hadisi zâhiriyle değil bu şekilde mecaz mânada anlamak daha uygundur. Zaten hadiste, başın mutlaka değişeceğini, ifade eden bir delil mevcut değildir.
Bazı âlimler, hissî veya mânevi veya her iki meshin fiilen vukûunu muhtemel görmüştür.
Bazıları da hadisi zâhirine hamletmiş ve meshin vukûunu esas almıştır. Nitekim bazı hadîslerde, bu ümmette hasf ve mesh'in meydana geleceği mevzubahis edilmiştir.

4- Hadiste müsâbakanın (imamdan evvel rükû ve sücûd'a gitme) yasak olduğu da açık olarak anlaşılmakta ise de mukârene (beraberlik) hakkında bir sarâhat yoktur. Bazı âlimler bunun da yasağa dahil olması kanaatindedir.
5- Sonuncu hadis (2826), imamla berâberliği (mukârene) yasaklamakta daha sarihtir. Bununla tuma'nînenin uzunca olmasına hükmedenler olmuştur. Hadiste, namaz sırasında, intikallerde imama uymak için ona bakmanın cevazı da mevcuttur.[881]

18. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّ◌َةِ مَعَ ا‘‘مَامِ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّ◌َةَ كُلَّهَا[. أخرجه الثتة وأبو داود .

18. (2827)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kimse, namazdan tek rek'ati imamla kılabilmişse, namazın tamamını beraber kılmış gibi olur."[882]

19. وفي أخرى ‘بى داود:]إذَا جِئْتُمْ إلى الصَّةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَ◌َ تَعُدُّوهَا شَيْئاً، وَمَنْ أدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أدْرَكَ الصَّ◌َةَ[.

19. (2828)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Siz namaza gelince biz secdede isek hemen secdeye katılın, fakat onu (rek'at veya başka) bir şey saymayın, tek rek'ate kavuşan namaza kavuşmuş sayılır."[883]

20. ولفظ مالك:]مَنْ أدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أدْرَكَ السَّجْدَةَ، وَمَنْ فَاتَتْهُ قِرَاءَةُ أُمِّ الْقُرآنِ فَقَدْ فَاتَهُ خَيْرٌ كَثِيرٌ[.

20. (2829)- Muvatta'nın rivâyetinde şöyledir: "Rek'ate kavuşan secdeye kavuşur. Kim Fâtiha'ya yetişemezse, pek çok hayrı kaçırmış demektir."[884]

AÇIKLAMA:

Bu hadis 2391 ve 2392 numaralı hadislerde genişçe açıklanmıştır. Mühim olan iki noktayı özetleyeceğiz:
***** İkindi namazında bir rek'ati, vakti içinde kılan, namazını vakti çıksa da tamamlar, bu namaz sahihtir, ulemâ bunda icma eder.
***** Sabah namazı için de Eimme-i Selâse (Ahmed, Şâfiî, Mâlik) aynı şekilde hükmetmiş ise de Hanefîler güneşin doğması ile sabah namazının bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.[885]

21. وعن علي ومعاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قا:]قال رسولُ اللهِ # إذَا أتَى أحَدُكُمْ وَا‘‘مَامُ عَلى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَ◌َمَا يَصْنَعُ ا‘‘مَامُ[. أخرجه الترمذي .

21. (2830)- Hz. Ali ve Hz. Mu'âz (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Siz mescide geldiğinizde (cemaatle namaza başlanmış ise), imam (kıyâm, rükû, secde, kuûd) hangi hâl üzere olursa olsun hemen uyun ve yapmakta olduğunu yapın."[886]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cemaate uğrayan kimsenin hemen imama uymasını emreder. Avam, yanlış bir anlayışla imama kıyamda uymak için bekler. Halbuki bu hadis, böyle bir beklemeyi tecvîz etmiyor. İmam hangi hal üzere olursa

olsun derhal uymayı emrediyor. Sözgelimi imama secde veya kuûd (oturma) halinde uymuş olsak, her ne kedar iki rivâyet önce, 2828 numarada kaydedilen hadîse göre, rükûyu kaçırdığı için bu secde ve kuûd rek'atten sayılmazsa da daha önce 2392 numaralı hadiste geçtiği üzere namazın bir secdesine bile yetişen kimse, cemaat sevabından nasibdâr olmaktadır. Öyle ise, imamı hangi hal üzere bulursa hemen uymak gereklidir.
2- Hadîsin arkasından Tirmizî, şu açıklamayı sunar: "Ehl-i ilim, amelde bunu esas almıştır. Derler ki: "Kişi gelince imam secdede ise, derhal secde etsin. Bu secde rek'at için kâfi değildir, çünkü rükûyu kaçırmıştır" İbnu'l-Mubârek imamla secdeyi tercih etmiştir. Bazı büyüklerden naklen demiştir ki: "(Bu secde rek'atten sayılmasa bile boşa yapılmış olmaz,) kişinin, başını o secdeden kaldırmazdan önce mağfiret olunması mümkündür."
3- Cumhur-u ulemâ, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için rükûda uymayı şart koşmuştur. Şu halde, rükûda yetişemeyip, secdede imama kavuşan bir kimse sevaba iştirak etse de o rek'ati kaçırmış sayılır, imam selam verdikten sonra kalkıp eksik kalan rekâtleri tamamlayacaktır.
4- Bazı âlimler, cumhura muhalif olarak, imamla kılınan kısmın rek'at sayılması için Fâtiha'yı kıyamda okuyacak kadar kıyamda durup, Fâtiha'yı okumayı şart koşmuştur. Bu görüşte olan Zâhirîlere ve İbnu Huzeyme'ye göre, bir kimse rükûya yetişse de, Fâtiha okuyacak kadar kıyama yetişemese o rek'ate yetişmiş sayılmaz. İmamın arkasında kırâatin vücûbuna hükmeden Şâfiî ulemâsından birçoğunun bu görüşte olduğu belirtilmiştir. Buhârî, el-Kırâatu Halfe'l-İmâm adlı kitabında bu şartları zikretmiş ve onların delil ittihaz ettikleri şu rivâyeti de kaydetmiştir: "Kim rükûda imama kavuşursa hemen rükûya giderek imama uysun, ancak sonra o rek'atı iâde etsin." İbnu Hacer, Ebû Hüreyre tarafından bu rivâyetin mevkuf olduğunu, merfû olmadığını belirtir. İbnu Hacer'e göre, bu görüşte olanlar öncelikle: "Fatiha'yı okumayanın namazı yoktur" hadisi ile "İmama yetiştiğinizi kılın kaçırdığınız kısmı tamamlayın" gibi daha sarîh ve sahih merfû hadisleri amellerine esas almışlardır.
Rek'atin sayılması için rükûya yetişmeyi kâfi gören cumhur, delil olarak Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen şu hadîse dayanır: "Kim cuma günü, namazın son rek'atinin rükûsuna yetişirse, (imam selam verince) bir rek'at daha ilave etsin."[887]

22. وعن همام بن الحارث:]أَنَّ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه أُمَّ النَّاسَ بالمَدَائِنِ عَلى دُكَّانٍ، فأخَذَ أبُو مَسْعُودٍ بَقَمِيصِهِ فَجَبَذَهُ. فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ صَلاَتِهِ قَالَ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّهُمْ كَانُوا يُنْهَوْنَ عَنْ ذلِكَ؟ قَالَ: بَلى. قَدْ ذَكَرْتُ حِينَ مَدَدْتَنِي[. أخرجه أبو داود .

22. (2831)- Hemmâm İbnu'l-Hâris anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallâhu anh) Medâin şehrinde yüksekçe bir yerde durarak cemaate imam olmuştu. Ebû Mes'ud kamîsinden tutarak onu çekti. Namazdan çıkınca, Ebû Mes'ud:
"İnsanların bundan men edildiklerini bilmiyor musun?" dedi. Öbürü:
"Evet, ancak siz beni (gömleğimden tutup) çekince hatırladım!" dedi."[888]

AÇIKLAMA:

Burada, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırmasıyla ilgili nehy mevzubahistir. Hadiste geçen dükkân, dilimizdeki dükkân değildir. Bugün bu kelimeyi ticaret yapılan yer, ticâretevi mânasında kullanırız. Hadiste, oturmak için yapılan yüksekçe yer kastedilmektedir. Biz bunu divan, sedir gibi kelimelerle karşılamıyoruz, çünkü bunlar ev içi malzemesidir, müteharriktir. Dükkân, sâbittir. Belki peyke ile karşılamak mümkündür.
Ebû Dâvud'un aynı bâbta kaydettiği ikinci bir hadis, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durmasını yasaklamada daha vâzıhtır. Aynen şöyle: "Ammâr İbnu Yâsir (radıyallâhu anh), Medâin şehrinde halka namaz kıldırmak üzere öne geçip bir "dükkân"ın üzerine çıktı. Halk kendisinden aşağıda kalıyordu. Huzeyfe (radıyallâhu anh) hemen öne ilerleyerek Ammâr'ın elinden tuttu. Ammâr da ona uydu. Huzeyfe onu dükkandan aşağı indirdi.
Ammâr namazdan çıkınca Huzeyfe ona:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Bir kimse halka imamlık yapınca, halktan daha yüksek bir yerde durmasın" dediğini duymadın mı?" diye sordu. Ammâr:
"Bu sebepledir ki elimden tutup çekince sana uyarak aşağı indim!" cevabını verdi."
Neylü'l-Evtâr'da denir ki: "Mescidde veya başka yerde olsun, imamın cemaatten daha yüksek bir yerde durarak namaz kıldırması yasaklanmıştır. Burası ister insan boyunda ister daha alçak, ister daha yüksek olsun, birdir. Çünkü hadiste yüksekliğin miktarı belirtilmeden yasak vârid olmuştur." Resûlullah'ın minberüzerinde namaz kılmış olmasına gelince, bu hususu izâh sadedinde, "öğretmek maksadıyla" denmiştir. Müteakip hadiste

görüleceği üzere yeni yapılan minberin üstünde namaza duran Efendimiz, namaz bitince yaptığı açıklamada "Namazımı bilmeniz için böyle yaptım" demiştir. Bu hadisten halka öğretmek gayesi güdüldüğü zaman imamın yüksekçe bir yerde namaz kılabileceğine cevaz da bulunmuştur. İbnu Dakîku'l-Îd: "Kim öğretme maksadı olmaksızın imamın yüksek yerde namaz kılabileceğine, bu sünnetten delil bulmaya kalkarsa yanlış iş yapmış olur" der ve bu istidlaldeki yanlışlığın mahiyetini açıklar.
Son olarak şunu belirtelim, İbnu Hacer'in de dikkat çektiği üzere, imamla cemaatin alçaklıkyükseklik bakımından farklı yerlerde durmaları câiz görülmüştür. İmam ve cemaatin aynı seviyede durmaları esas olmakla birlikte bir arşın miktarına kadar alçak veya yüksek bir yerde durulmasına maalkerâhe cevaz verilmiştir. Eğer imamın bulunduğu yükseklikte birkaç kişi cemaate dahil olursa kerahet kalmaz.[889]

23. وعن أبى حازم بن دينار:]أنَّ نَفَراً جَاءُوا إلى سَهْلِ بنِ سعْدٍ يَتَمَارُونَ فِي المنْبَرِ مِنْ أيِّ عُودٍ هُوَ؟ فقَالَ: أمَا وَاللهِ إنِّى َعْرِفُ مِنْ أيِّ عُودٍ هُوَ؛ وَمَنْ عَمَلَهُ، وَأىَّ يَوْمٍ جَلَس عَلَيْهِ. أرْسَلَ رسولُ اللهِ # إلى فُ◌َنَةٍ امْرَأةٍ مِنَ ا'نْصَارِ أنْ مُرِى غُ◌َمَكِ النَّجَّارَ أنْ يَعْمَلَ لِى أعْوَاداً أُكَلِّمُ النَّاسَ عَلَيْهَا فَعَمِلَ هذِهِ الثَّ◌َثَ الدَّرَجاتِ. ثُمَّ أمَرَ بِهَا رَسولُ اللهِ # أنْ تُوضَع هذا الموْضِعَ: فَهِىَ مِنْ طَرْفَاء الْغَابَةِ. فقَامَ عَلَيْهِ # فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ وَرَاءَهُ وَهُوَ عَلى المِنْبَرِ ثُمَّ رَكَعَ فَنزَلَ الْقَهْقَرَى حَتّى سَجَدَ فِي أصْلِ المِنْبَرِ، ثُمَّ فَرَغَ مِنْ صَ◌َتِهِ، ثُمَّ أقْبَلَ عَلى النَّاسِ فقَالَ: إنَّمَا صَنَعْتُ هذَا لِتَأتَمُّوا بِى وَلِتَعْلَمُوا صَ◌َتِى[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

23. (2832)- Ebû Hâzım İbnu Dînâr (rahimehullah) anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd'a bir grup insan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in minberinin hangi ağaçtan yapıldığı hususunda münâkaşa etmek üzere geldiler. Sehl:
"Ben onun hangi ağaçtan yapıldığını, kimin yaptığını, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hangi gün üzerine oturduğunu biliyorum!" dedi ve açıkladı:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ensârdan falanca kadına bir adam gönderdi: "Marangoz kölene söyle, bana ahşaptan münasib bir şey yapsın da üzerine çıkıp halka hitabette bulunayım"' dedi. Köle de O'na şu üç basamaklı şeyi imâl ediverdi. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun şu yere konmasını emretti. Mezkur minber, el-Gâbe'nin ılgın ağacından yapılmıştır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberin üzerine çıkıp namaza durdu ve tekbir getirdi, cemaat de O'nunla birlikte arkasından tekbir getirdi. Sonra rükûya gitti, sonra geri geri gelerek minberden indi ve minberin dibinde secde yaptı,sonra namazdan çıktı, sonra halka yöneldi ve:
"Ben bunu, bana uymanız ve namazımı bilmeniz için yaptım" buyurdu.[890]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, birçok fıkhı ihtiva etmektedir:
* Herşeyden öce, duyulan ihtiyaç üzerine yeni bir teknik ortaya koyma örneği var: Hadisin başka vecihlerinde tasrîh edildiği üzere cemaatin artması üzerine arka kısımda kalan cemaat Resûlullah'ı yeterince işitemez hale gelir. Rivâyetler bazılarının Resûlullah'ı işitemeden geri döndüğünü belirtir. Hülasa değişen şartlar karşısında bazı rivâyetlerde halkın talebi üzerine, bazı rivâyetlerde Resûlullah'ın şahsen ihtiyaç duyması üzerine minber inşası işi konuşulur, tezekkür edilir. Neticede Aleyhissalâtu Vesselâm, herkesin görme ve işitmesine imkan tanıyacak bir yükseklikte konuşma çaresini minber inşasında bularak, bunun yapılmasına karar ve emir verir.
***** Fen ve teknik gayr-ı müslimden alınabilir. Zîra hadiste görüldüğü üzere, minberi yapan usta, bir kadının kölesidir. Başka rivâyetlerde hıristiyan ve hatta Suriye menşe'li olduğu belirtilir.
***** Örf, âdet ve mahallî görgüye uymayan bir şey yapan kimse, bunun sebep ve hikmetini etrafındakilere açıklamalıdır.
***** Halife, imam veya bir başkası olsun, her hatibin, halka minberden hitabetmesi câizdir, meşrûdur.
***** İmam, namazdaki fiilleri halka öğretmeyi de niyet ederse bu câizdir.
***** Namazda amel-i yesîr câizdir. Resûlullah'ın arka arka yürüyerek minberden inmesi amel-i yesîr (az iş)dir, namazı bozmaz.
* İmamın yüksekte durması câizdir.

***** Cemaate daha iyi görme ve işitme imkânı sağlayacağı için imamın minber edinmesi müstehabtır.
***** Şükür veya teberrük her ne maksadla olursa olsun, yeni bir şeyin açılışını namazla yapmak müstehabdır.
2- el-Gâbe, kelime olarak "orman" demek ise de rivâyette bir ormanın adıdır. Medîne'nin dışında Şam yolu üzerinde bir ormanın adıdır. Bazı rivâyetler bu ormanın, cahiliye devrinden bir koruluk halinde intikal ettiğini, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emri üzerine buraya ağaçlar dikilerek sıklaştırılıp orman haline getirildiğini ve Resûlullah'ın ayrıca: "Kim buradan bir ağaç keserse yerine bir ağaç diksin" emrini vererek ormanlardan istifade usulünü vazettiğini belirtir.[891]
3- Minberi inşa eden ustanın şahsiyeti, üzerinde ayrıca durulmaya değer bir noktadır. Zîra, onun hüviyeti çeşitli rivâyetlere göre farklıdır. Buhârî'nin Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyete göre Medîneli bir kadının, mesleği marangozluk olan Rûmî bir kölesidir. İbnu Sa'd'ın bir rivâyetinde Abbâs İbnu Abdulmuttalib'in Kilab isminde bir kölesidir. Abd İbnu Humeyd'in Müsned'inde geçen bir rivâyette ise, İbrahim isminde bir zattır. Hülasa en kavî rivâyet olan Buhârî'nin rivâyeti, sarih olarak mimarın Rûmî olduğunu ifade etmekten başka, İbnu Sa'd'daki rivâyette aslen hıristiyan olup sonradan müslüman olan Temîmü'd-Dârî' nin: "Ey Allah'ın Resûlü! sana Şam'da inşâsını gördüğüm şekilde bir minber yapayım mı?" tarzındaki müracaatı da bu tekniğin daha çok hıristiyanlar tarafından kullanıldığını ve oradan iktibas edildiğini göstermektedir. İbnu Hacer çeşitli rivâyet ve izahları nazar-ı dikkate olarak minberin inşasında birçok kimselerin işbirliği yapmış olabileceğine hükmeder.
Minberin ne zaman inşâ edildiği ihtilaflıdır. Umumîyetle 7. veya 8. hicrî yıl olduğu kabul edilir.[892]

24. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رَسولُ الله # يُصَلّى مِنَ اللَّيْلِ في حُجْرَتِهِ وَجِدَارُ الحُجْرَةِ قَصِيرٌ فَرَأى النَّاسُ شَخْصَ النّبِيّ #. فقَامَ أُنَاسٌ يُصَلُّونَ بِصَ◌َتِهِ فَأصْبَحُوا فَتَحَدَّثُوا. فقَامَ الثَّانِيَةَ وقَامُوا فَصَنَعُوا ذَلِكَ ثَ◌َثاً، فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ جَلَسَ فَلَمْ يَخْرُجْ. فَلَمَّا أصْبَحَ ذَكَرُوا له ذلِكَ فقَالَ: إنِّى خِفْتُ أنْ تُكْتَبَ عَلَيْكُمْ صَ◌َةُ اللَّيْلِ[. أخرجه البخارى وأبو داود .

24. (2833)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin duvarları alçak olan hücresinde namaz kılardı. Halk bu sebeple Aleyhissalâtu Vesselâm'ın karaltısını (silüetini) görürdü. Böylece onlar da kalkıp geceleyin, O'na uyarak O'nunki gibi namaz kıldılar. Sabah olunca bu durumu konuştular.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikinci gecede de kalktı, halk da aynı şekilde yaptı. Üçüncü gece de aynı şey tekerrür etti. Bundan sonra Resûlullah oturdu ve çıkmadı.
Sabah olunca durumu medâr-ı bahs ettiler, sebebini sordular. Efendimiz şu cevabı verdi:
"Gece namazının sizlere farz olmasından korktum."[893]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın gece namazı kıldığı hücresinden maksad nedir? Farklı rivâyetlerin delâletiyle şu iki ihtimal üzerinde durulmuştur:
a) Mescidin avlusunda yer alan hücrelerden biridir. Çünkü Ebû Nuaym'ın bir rivâyetinde "Zevcelerin hücrelerinden birinde gece namazı kılardı" denmiştir.
b) Bundan maksad, mescidde hasırla teşkil ettiği hususi hücre olabilir, çünkü Efendimizin gündüzleri üzerine oturup, geceleri de bölme olarak kullanarak mecsidde hücre teşkil ettiği bir hasırından bahsedilmektedir. Bu hadis Sahîheyn'de Hz. Âişe ve Zeyd İbnu Sâbit tarafından rivâyet edilmiştir.
2- Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gıyabında, duvar gerisinde cemaatin kendisine uyarak nafile kıldığını göstermektedir. Bu hususu te'yid eden başka rivâyetler de mevcuttur. İbnu Ebî Şeybe'nin Sâlih Mevla't Tev'eme'den kaydettiğine göre, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'le birlikte mescidin damında oldukları halde imama uyarak namaz kılmışlardır. Saîd İbnu Mansur, Hasan Basrî'nin imamın gerisinde veya çatının üzerinde imama uyarak namaz kılan kimse hakkında: "Bunda bir beis yok"dediğine dair rivâyet kaydetmiştir. Buhârî'nin kaydına göre Hasan Basrî hazretleri: "İmamla senin aranda nehir bile olsa zarar etmez" demiştir. Ebû Miclez: "Kişi, imamla arasında yol veya duvar da bulunsa ona uyulabilir, yeter ki imamın tekbirini işitsin" demiştir. İbnu Hacer, Mâlikîlerin de böyle hükmettiklerini belirtir.
Hanefîler, imamla cemaat arasında görmeye veya işitmeye mâni duvar bulunmamasını şart koşar, aksi halde iktida sahih olmaz. Keza imamla muktedi arasında veya önceki safla arkadaki saflar arasında fazla mesafe olursa bakılır: Cemaat mescid dışında ve aradaki mesafe bir saf bağlanacak miktardan az ise iktida sahihtir. Fazla ise

sahih değildir. Mescidin içinde çoğunlukla bunun aranmıyacağına, herhangi bir köşesinde imama uyabileceğine hükmedilmiştir. Bu mevzu münâkaşalıdır. İlmihal kitaplarına bakılmalıdır.[894]

25. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #. إذا سَمِعْتُمُ ا‘‘قَامَةَ فَامْشُوا إلى الصَّ◌ةِ، وَعَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ، وَ◌ تُسْرِعُوا فَمَا أدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأتِمُّوا[. أخرجه الستة .

25. (2834)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkâmetin okunduğunu duydunuz mu namaza yürüyün. Sâkin ve vakur olmayı unutmayın. Sakın koşuşmayın. Yetiştiğiniz yerden kılın, kaçırdığınız kısmı tamamlayın."[895]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza gelirken acele etmemeyi tavsiye etmektedir. Bunun sebebi Müslim'in Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir ziyadede açıklanmaktadır: "...zira biriniz namaza niyetle yürüyünce artık namazda sayılır." Yani namaz için yürüyen, musalli hükmündedir. Öyleyse ona, musallinin itimad ettiği şeye itimad etmesi, musallinin kaçınması gereken şeyden kaçınması gerekir.
2- Resûlullah'ın tavsiye ettiği sekînet ile vekâr arasında bazı âlimlere göre fark yoktur ve te'kiden ikincisi de zikredilmiştir. Ancak Nevevî, fark görür ve der ki: "Zâhire göre ikisi arasında fark vardır. Sekînet, hareketlerde teennî ve alçaltmak, sağa sola bakmamak gibi." Hadisin devamından namaza giderken isti'cal gösterip koşmanın vekâr'a aykırı olduğu hükmü çıkarılmıştır. Nevevî der ki: "Acele etmemeyi irşad buyurmakla Efendimiz, cemaate giden kimse namaza yetişmese bile, sevab elde etme gayesine ulaşır, çünkü niyet anından itibaren zaten namazdadır, musallidir. Acele etmemek, ayrıca daha çok adım atma imkânı sağlar. Zaten çok adım atılması bizzat istenen bir husustur." Bu mevzuda bir çok hadis vârid olmuştur. Hz. Câbir'in Müslim'deki rivâyetinde "...Her bir adımınız için bir derece verilir" denilmiştir. Keza Ebû Dâvud' daki:
"Biriniz güzel şekilde abdestini alır, sonra mescide müteveccihen çıkarsa sağ adımını attıkça Allah ona bir sevab yazar, sol adımını attıkça da bir günahını döker. Mescide gelip namazını cemaatle kıldı mı günahı affedilir. Geldiği vakit namazın bir kısmı kılınmışsa kalana uyar, geri kalanı da sonra tamamlarsa yine öyle olur. Mescide gelir, namazı kılınmış bulur, kendisi namazını kılar, yine öyle olur (yani tam kılmış gibi sevab verilir.)"
4- Bu rivâyetten, cemaatin azıcık bir cüzüne ulaşabilenin cemaat sevabını kazanacağı hükmü çıkarılmıştır. Çünkü "yetiştiğiniz kısmı kılın" buyrulmuştur. Buradaki مَا arapçada az veya çok bir cüz (parça) demektir. Bu hüküm cumhura aittir. Bazıları: "Bir rek'atten aza kavuşmakla cemaate kavuşulmuş olmaz" demiştir. Bunlar مَنْ اَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّةِ فَقَدْ اَدْرَكَ hadisini cuma namazı ile kıyaslayarak bu hükme varmışlardır.[896] Ancak bazı âlimler, "cuma namazının kendine has hükmü vardır, diğer namazlara kıyaslanması caiz değildir" diye cevap vermişlerdir.[897]

26. وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالتْ:]سَمِعْتُ رسولَ الله # يَقُولُ لِلنِّسَاءِ: مَنْ كَانَتْ مِنْكُنَّ تُؤْمِنُ باللهِ وَالْيَوْمِ اŒخرِ فَ◌ تَرْفَعْ رَأسَهَا حَتَّى يَرْفَعَ الرِّجَالُ رُؤُسَهُمْ كَرَاهِيَةَ أنْ يَرَيْنَ عَوْرَاتِ الرِّجَالِ[. أخرجه أبو داود .

26. (2835)- Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, kadınlara diyordu ki:
"Sizden kim Allah'a ve âhiret gününe îman ediyorsa, erkekler başlarını kaldırıncaya kadar başını yerden kaldırmasın, böylece erkeklerin avretlerini görmekten korunmuş olur."[898]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerde, kadınlara secdeden başlarını biraz geç kaldırmalarını tembihliyor. Bunun sebebi, hadisten de anlaşılacağı üzere, kadınların erkeklerin avretlerin görme tehlikesini bertaraf etmektir. Zira fakirlik sebebiyle yeterince ve uzunca giyinemeyen erkeklerin secde sırasında avretleri

açılabilmekte ve arka taraflarında saf tutup namaz kılan kadınlar tarafından görülebilmektedir. Efendimiz bu muhâtaranın (riskin) bertaraf edilmesi için kadınlara secdeden başlarını kaldırmada acele etmemelerini tavsiye ediyor. Ebû Hüreyre der ki: "Ashâb-ı Suffe'den yetmiş kişi gördüm, içlerinde öyle kimseler vardı ki, üzerinde ridâ olarak boyunlarına bağladıkları ya bir izar ya da bir kisâ vardı. Bu, bazılarında bacakların yarısına iniyor, bazılarında da topuklarına kadar iniyordu. Avretlerinin görünmemesi için bunu eliyle topluyorlardı." Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) da şu kıymetli açıklamayı yapmıştır: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında] insanlar, Hz. Peygamberle namaz kılarken izarları küçük olduğu için uçlarını dizlerine bağlıyorlardı. Kadınlara, "Erkekler doğrulup oturuncaya kadar başlarınızı secdeden kaldırmayın!" diye tembih edildi."[899]

27. وعن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللهُ عنْهُ قالَ:]صَلَّى بِنَا رسُولُ اللهِ # بَعْضَ الصَّلَوَاتِ الَّتِى يُجْهَرُ فِيهَا بِالْقُرآنِ فَالتُبِسَتْ عَلَيْهِ الْقِراءَةُ. فَلَمَّا انْصَرَفَ أقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فقَالَ: هَلْ تَقْرَءُونَ إذَا جَهَرْتُ بِالْقِرَاءَةِ؟ فَقَالَ بَعْضُنَا: إنَّا نَصْنَعُ ذلِكَ. قالَ: فَ ◌َ. وَأنَا أقُولُ مَالِى يُنَازِعُنِى الْقُرآنُ؟ فَ ◌َ تَقْرَءُوا بِشَىْءٍ مِنَ الْقُرآنِ إذَا جَهَرْتُ إ َّ بِأُمِّ الْقُرآنِ[. أخرجه أصحاب السنن .

27. (2836)- Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, içinde Kur'ân'ın cehren okunduğu bir namaz kıldırdı. Namazda kırâatta bir iltibasta bulundu. Namazdan çıkınca yüzünü bize çevirdi ve:
"Kırâatı cehren okuduğum zaman siz de okuyor musunuz?" diye sordu. Bazılarımız:
"Evet bunu yapıyoruz!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sakın ha! Ben kendi kendime: "Kim, ben okurken okuyarak benden okumayı kapmaya çalışıyor?" diyordum. Kur'ân'ı cehren okuduğum zaman, Kur'ândan Fatiha hariç hiçbir şeyi okumayın!" buyurdular."[900]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechine göre, Resûlullah sabah namazını kıldırırken, cehrî olarak kırâatte bulunur. Ancak kırâat, Resûlullah üzerinde bir ağırlık hâsıl eder. Bunun üzerine selam verince:
"İmamınızın arkasında Kur'ân okuyor musunuz?" diye sorar. "Evet!" cevabı üzerine: "Fatiha'dan başka bir şey okumayın!"diye tembihte bulunur. Bu rivâyetten, cemaatin okuması sebebiyle Resûlullah'ın kırâatının, üzerinde ağırlık hâsıl ettiğini ve iltibas etmesine sebep olduğunu anlıyoruz.

2- Hadisin buradaki vechinde kırâatın iltibasa uğradığı ifade edilmiş iken başka vecihlerinde "Kırâat, üzerine ağırlık verdi" şeklinde de ifade edilmiştir. Bundan, telaffuzu ve kırâati cehren yapmanın meşakkatle ve sıkıntıyla yapıldığı ifade edilmektedir.
Şârihler, bu sözüyle Resûlullah'ın kendisi okurken başkasının okumasını yasakladığı hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim Nesâî'nin bir rivâyeti şöyle tamamlanır: "...Halk bunu işitince, Resûlullah'ın Kur'ân'ı cehrî okuduğu namazlarda kırâati terketti."
3- Hadisin zâhiri, cehrî olsun, sırrî olsun, her rek'atte Fatiha okumanın me'mûma vacib olduğunu ifade eder. Şâfiî ve bir kısım selef buna hükmetmiştir. Bu görüşte olanlar me'mûm Fatiha'yı sektelerde mi okumalı, imamla birlikte mi okumalı? İhtilaf etmiştir. Âlimlerden bir grup: "Me'mûm imamın sırrî okuduğu namazlarda kırâat yapar, cehrî okuduklarında yapmaz" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel, Mâlik, İshâk, Zührî, İbnu'l-Mübârek bu görüştedir.
Ashâb-ı Re'y, (Hanefîler) ve Süfyân-ı Sevrî ise: "İmam cehrî de okusa sırrî de okusa, me'mûm kırâat yapmaz" demiştir.[901]

28. وعن عمران بن حصين رَضِىَ اللهُ عنْهما قال:]صَلَّى رَسُولُ اللهِ # الظُّهْرَ فَجَعَلَ رَجُلٌ يَقْرَأُ خَلْفَهُ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا ٴعْلى. فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: أيُّكُمُ الْقَارِئُ؟ قَالَ الرَّجُلُ أنَا. قَالَ: قَدْ ظَنَنْتُ أنَّ بَعْضَكُمْ خَالَجَنِيهَا[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

28. (2837)- İmrân İbnu Husayn (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazına durdu. Bir adam da arkasında Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ sûresini okumaya başladı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca:
"Kimdi okuyan?" diye sordu. Adam:
"Bendim!" dedi. Bunun üzerine:
"Hakikaten anladım ki biriniz bunu benden cezbedip aldı."[902]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de belirtildiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ifadeleriyle kendisi okurken cemaatin kırâatte bulunmasını hoş karşılamadığını izhâr etmiştir ve bu yüzden cemaat kırâatı terketmiştir. Yine önceki hadiste açıklandığı üzere, imamın arkasında kırâat meselesinde ulemâ üç ayrı görüşte ihtilaf etmiştir.[903]

29. وعن المسَوَّر بن يزيد المالكى قال:]كانَ رَسُولُ اللهِ # يَقْرَأُ في الصَّ◌َةِ فَتَرَكَ شَيْئاً لَمْ يَقْرَأْهُ. فقَالَ لَهُ

رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ تَرَكْتَ آيَةَ كَذَا وَكَذَا قال: فَهَّ◌َ أذْكَرْتَنِيهَا[.زاد في رواية: »كُنْتُ أرَى أنَّهَا نُسِخَتْ«.

29. (2838)- Müsevver İbnu Yezîd el-Mâlikî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazda (cehrî olarak) kırâatte bulunuyordu. Bir kısmını okumayı terketti. (Namazdan sonra, cemaatten) bir adam:
"Ey Allah'ın Resûlü, şu şu âyetleri okumayı terkettiniz!" dedi. Resûlullah:
"Niye bana hatırlatmadın?" buyurdular.
"Bir rivâyette şu ziyade gelmiştir: "(Adam)... ben onların neshedildiğini zannetmiştim."[904]

AÇIKLAMA:

1- Müsevver İbnu Yezîd el-Mâlikî, sahâbîdir. Mâlikî nisbeti onun Benî Mâlik kabilesine mensub olmasından ileri gelir. Resûlullah'tan sadece sadedinde olduğumuz hadisi rivâyet etmiştir.
2- Bu rivâyet, namaz esnasında, imam kırâatı cehrî yaparken unutma, atlama gibi hatalar yaptığı takdirde hatırlatma yapmanın meşrûiyyetini göstermektedir. Kırâat sırasındaki hataları hatırlatmaya ıstılahî olarak feth denir; açma demektir. Sadedinde olduğumuz hadisteki feth Resûlullah'ın bazı âyetleri atlamasıyla ilgili... Okurken müteakip âyetleri hatırlayamamak durumunda veya bir başka sûreye geçiverme gibi durumlarda da feth gerekebilir.
3- Sahâbînin "Bu âyetlerin neshedildiğini zannettim" sözü, mühim bir hususu hatırlatmaktadır: Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü sırasında, Resûlullah'ın sağlığında, bazı vahiyler hükmen, bazı vahiyler lafzen, bazı vahiyler de hükmen ve lafzen neshedilmiştir. Burada nesih konusuna girecek değiliz. Ancak bu rivâyet, lafzen neshedilip Kur'ân'dan bazı âyetlerin Resûlullah'ın sağlığında çıkarıldığını gösteren rivâyetlerden biridir. Esasen, her ramazanda yapılan arzalarda, o zamâna kadar gelen bütün vahiyler halkın huzurunda okunarak hataların tashihi sağlandığı gibi, bir de lafzan neshedilmiş bulunan âyetlerin çıkarıldığını daha önce belirtmiştik.[905]
İbnu Hibbân'ın rivâyetinde Müsevver'in nesh edilmiş olabileceği hususundaki zannını beyan edince, Aleyhissalâtu Vesselâm: "Hayır, onlar neshedilmedi" buyurmuştur.[906]

30. وعن على رَضِىَ اللهُ عنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: يَا عَلِيُّ تَفْتَحْ عَلى ا‘‘مَامِ في الصَّ◌َةِ[.
أخرجهما أبو داود .

30. (2839)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ey Ali, namazda (takılırsa) imamı açma!"[907]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi rivâyet ettikten sonra Ebû Dâvud zayıf olduğunu belirtir. İhtiva ettiği hüküm itibariyle önceki hadise zıddır. Önceki hadis sıhhatce sahih olduğu için o amele esas alınmıştır. Ulemâ imamın takılması halinde açmanın meşruluğunda ittifak eder. Şâfiî, Mâlik ve Ahmed hazerâtı takılan imamı açmada beis görmezler. İbnu Mes'ud, Şa'bî, Süfyân-ı Sevrî gibi bir kısmı da açmayı mekruh addetmiştir. Ebû Hanîfe kayıtlayarak meşruluğuna hükmeder: "İmam, takılmanın açılma arzusunu izhar ederse, açılmalıdır. Açma, hiç şüphe yok ki, namazda kelamdır."
Hz. Ali'nin açmaya teşvik sadedinde "İmamınız yemek isterse ona yemek verin" buyurmuştur.[908]

31. وعن بِشر بن مِحْجنٍ عن أبيه:]أنَّهُ كانَ في مَجْلِسِ رَسُولِ اللهِ #: فَأُذِّنَ بِالصَّ◌ةِ فقَامَ رسُولُ اللهِ # فَصَلَّى وَرَجَعَ وَمِحجَنٌ في مَجْلِسِهِ فقَالَ: مَا مَنَعَكَ أنْ تُصَلِّى مَعَ النَّاسِ، أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ قَالَ: بَلى، وَلَكِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ مَعَ أهْلِى. فَقَالَ لَهُ: إذَا جِئْتَ إلى المَسْجِدِ وَأُقِيمَتِ الصَّ◌ةُ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ[. أخرجه مالك والنسائى .

31. (2840)- Bişr İbnu Mihcan babasından anlattığına göre, babası (Mihcan) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın meclisinde idi. O sırada namaz için ezan okundu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalktı, namaz kıldı ve döndü. Mihcan hâlâ yerindeydi.
"Herkesle beraber namaz kılmana mâni olan şey nedir, sen müslüman değil misin?" diye sordu. Mihcan:
"Elbette müslümanım, ancak ben âilemle namazımı kılmıştım!"dedi. Efendimiz:
"Mescide geldiğin zaman namaza kalkılırsa kılmış bile olsan cemaatle birlikte sen de kıl" buyurdu."[909]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sorusu tevbih ve azarlama makamında bir sorudur. Değilse, cemaatle namaza katılmamak müslüman olmamayı gerektiren bir durum değildir, bunu hiçbir âlim söylememiştir.
2- Hadis, önceden namaz kılınmış bile olsa, cemaate uğrayan kimsenin onlarla namaza katılmasının müstehab olduğunu gösterir: Bu ikinci namaz onun için nafile olur.[910]

32. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عنْهما:]وَسَأَلَهُ رَجُلٌ فقَالَ إنِّ أُصَلِّى في بَيْتِ◌ِى ثُمَّ أُدْرِكُ الصَّ◌ةَ مَعَ ا‘‘مَامِ، أَفَأُصَلِّى مَعَهُ؟ فقَالَ نَعَمْ. قالَ الرَّجُلُ: فَأيَّتَهُمَا أجْعَلُ صَ◌َتِى؟ فقَالَ: أوَذلِكَ إلَيْكَ؟ إنَّمَا ذلِكَ إلى اللهِ يَجْعَلُ أيَّتَهُمَا شَاءَ[. أخرجه مالك .

32. (2841)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, bir adam kendisine sordu:
"Ben evde namazımı kılıp sonrada imamla namaza yetişiyorum; onunla da namaz kılayım mı?"
"Evet!"deyince adam tekrar sordu:
"Peki, bunlardan hangisini (farz olan) namazım yapayım?"
"Bu senin elinde mi? dedi, bu Allah'a kalmıştır, dilediğini (asıl farz olan) namazın yerine sayar!"[911]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Habib ve Ebû'l-Velîd el-Bâcî'den şu açıklamayı kaydeder: "Hadisin mânası şudur: "Allah kabul edeceği namazı bilir. Ancak zahirde kabul edileni öncekidir. Bu hadise göre, her iki namazı da farz niyetiyle kılmak gerekir. Birini farz niyetiyle kılması halinde diğerinin nafile olacağından şüphe yoktur."
Bazı âlimler de şunu söylemiştir: "Kılınan namazın kabulü meselesinde Allah'a tevekkül gerekir. Zîra Allah, niyyet ve ihlasa göre bazan farzı değil, nafileyi kabul eder: "Bu anlayışa göre, hadiste geçen "Bu, Allah'a kalmıştır" ibaresine rağmen "farz namaz öncekidir" diyenin sözü müdafaa edilemez."[912]

33. وعن سليمان مولى ميمونة عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عنْهما قالَ:]قالَ رسُولُ اللهِ #: َ تُصَلُّوا صَ◌َةً في يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ[. أخرجه أبو داود .

33. (2842)- Süleyman Mevlâ Meymûne'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklettiğine göre, İbnu Ömer şunu anlatmıştır:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir günde aynı namazı iki sefer kılmayın."[913]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere bu hadis, görünüşte önceki hadise muhalefet etmektedir. Çünkü önceki hadis, ikinci sefer namaz kılmaya ruhsat verirken bu vermemektedir. Ancak, Hattâbî aradaki ihtilâfı şöyle kaldırır: "Bu hadisteki yasak, hiçbir sebep yokken, şahsî tercih ve ihtiyarı ile aynı namazı ikinci bir kere daha kılmaya râcidir. Halbuki kişi bir sebebe binaen ikinci sefer kılabilir. Şöyle ki: "Namazını kıldıktan sonra namaz kılan bir cemaate uğrayan kimse -bu sebebe binaen -onlarla namazı tekrar kılar, tâ ki cemaat faziletine de erişsin. Böyle yapmakla, buna teşvik eden rivayetlere uymuş olur. Bu açıklama ihtilafı kaldırır."
Neylü'l-Evtâr'ın kaydına göre, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın: "Bir günde aynı namazı iki kere kılmayın" sözünden şu mânayı anlamakta ittifak etmişlerdir: "Bu, bir kimsenin üzerinde farz olan bir namazı kılıp bitirdikten sonra kalkıp bir kere daha farz niyetiyle iade etmesidir. Ancak ikinci sefer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu husustaki emrine ittibaen nafileye niyet ederek cemaatle kılabilir. Bu, namazı ikinci sefer iade değildir, zira birincisi farz, ikincisi nafiledir, bu durumda iade yoktur."[914]

34. وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عنْهما كانَ يَقُولُ: مَنْ صَلّى المَغْرِبَ وَالصُّبْحَ ثُمَّ أدْرَكَهُمَا مَعَ ا‘‘مَامِ فَ◌َ يَعُدْ لَهُمَا[. أخرجه مالك .

34. (2843)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) diyordu ki: "Kim akşamla sabahı kılar sonra da bu namazlarda imama yetişirse, onlara dönmesin."[915]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), bu hadiste akşam ve sabah namazlarını kılan kimsenin, bunları imama yetişse de tekrar kılmamasını söylüyor. Bunun sebebi şöyle açıklanıyor:
a) Sabah namazından sonra nafile kılınması yasaktır.
b)Nafile namaz vitr (tek rek'atli) olamaz. Evzâî, Hasan Basrî ve Sevrî bu yorumdadırlar. İkindi namazından sonra -kılınacak namaz da mekruh olmasına rağmen- bu hususta nehiy vârid olmamıştır, çünkü İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), keraheti güneşin sararmasından sonraya hamlederdi.
Şunu da kaydedelim: İmam Mâlik (rahimehullah) sadedinde olduğumuz hadisi kaydettikten sonra şu notu ekler: "Ben evinde namazını kılan bir kimsenin tekrar imamla kılmasında sadece akşam namazı için mahzur görürüm, diğerleri için görmem. Zîra, onu iade edecek olursa akşam namazı [tek olmaktan (vitr) çıkar], çift olur.[916]
Zürkânî der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasan akşam namazının iade edilme yasağını, iade edilen namaz nafiledir, nafile namaz vitr (tek) olamaz diye sebebe bağladı."
İbnu Abdilberr der ki: "Muhammed İbnu'l-Hasen'in beyan ettiği illet İmâm-ı Mâlik'in gösterdiği illetten daha güzeldir."
İmam Şâfi'î ve diğer bazıları: "Mihcan hadisi (2840) mutlak olması sebebiyle bütün namazlar iade edilebilir, hadiste hiçbir vaktin namazı diğerinden tefrik edilip hususîleştirilmemiştir" demiştir.
Ebû Hanîfe ise: "Ne ikindi, ne akşam ne de sabah, hiçbiri iade edilemez" der. Muhammed İbnu'l-Hasen de imamın bu hükmünün illet ve sebebini şöyle açıklar: "Çünkü sabah ve ikindiden sonra nafile caiz değildir, ve nafile namaz tek (vitr) kılınamaz."[917]

35. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إذَا أُقِيمَتِ الصَّ○ةُ فَ○ صَ○ةَ إّ المَكْتُوبَةَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

35. (2844)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur (kılınmaz)."[918]

36. وعن ربيعة بن أبى عبدالرحمن قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عنْهما إذَا جَاءَ المِسْجِدَ وَقَدْ صَلّى النَّاسُ بَدَأَ بِالمَكْتُوبَةِ وَلَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا شَيْئاً[. أخرجه مالك .

36. (2845)- Rebîa İbnu Ebî Abdirrahman (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), mescide geldiği vakit, cemaat namazı kılmış ise hemen farza başlardı, ondan önce başka namaz kılmazdı."[919]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz iki hadisten birincisi, hiçbir kayda yer vermeksizin, mutlak bir ifade ile, ikâmet okunduktan sonra mescidde farzdan başka namaz kılınmayacağını ifade eder. Bu umumî yasağa sabah namazı da dahildir. Ancak sahâbe olsun tâbiîn olsun, daha sonrakiler olsun eslâf ulemâsı bu hususta ihtilaf etmiştir. İhtilafın mühim kısmı sabah namazının sünneti ile ilgilidir. Çünkü bazı rivâyetlerde "...sabah namazının sünneti hariç" istisnası kaydedilmiştir.

Netice itibariyle cumhur-u ulemâ sabahın sünnetini de dahil ederek, farza durulmuş ise, nafile kılınmayacağını söylemiştir.

Hanefîler sabahın sünnetini istisna ederler, farza durulmuş olsa bile, önce sünneti kılıp, sonra imama uymak gerektiğini söylerler.

Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) hadisin zâhiriyle amel etmiştir. İbn Ömer, İbn Cübeyr, İbnu Sîrîn, Urve, Nehâî, Atâ, Şâfiî, Ahmed gibi bir çok seleften, ikâmet okununca nafile kılmanın -sabah dahil- mekruh addedildiğine dair rivâyet gelmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) ikâmetten sonra sabahın sünnetini kılanlara kamçıyla vururmuş.

İbnu Mes'ud, Mesrûk, Hasen, Mücâhid, Mekhûl, Hammâd İbnu Süleyman gibi bir kısım âlimlerden de bu hususta ruhsat rivâyet edilmiştir.

Zâhirîler daha da ileri giderek: "Nafileye başlamışsa ikâmet okununca namazı hemen kesip farza uyar" demiştir. Kerâhet taraftarı diğer âlimler "başlanan kesilsin" demez.

2- "Namaz için ikâmet okununca farzdan başka namaz yoktur" sözü, kılınması halinde o namazın bâtıl olduğunu kasdetmez.Daha ziyade sevabı kasdeder. Yani "ikâmetten sonra kılınan nafile namazın sevabı yoktur" demektir. Bâtıl olsaydı, bilâhere kaza edilmesini emrederdi. Şu halde namaz sahihtir, fakat sevabı yoktur.

3- 2845 numaralı hadiste, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in farklı bir anlayışı gözükmektedir: Farz cemaatle kılındıktan sonra mescide gelmişse, sünnetleri terkedip sadece farzı kılmak... İbnu Ömer'e göre bu, evlâdır. Halbuki cumhur, vakit olduğu takdirde dileyenin farzdan önceki nafileleri kılabileceğine hükmetmiştir, vakit daralmışsa sünnetler terkedilip farz kılınır.[920]

37. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عنْهما قال:]قال رسُولُ اللّهِ #: إذَا قضَى ا‘‘مَامُ الصَّ○ةَ وَتَشَهّدَ فَأَحْدَثَ قَبْلَ أنْ يَتَكَلَّمَ فَقَدْ تَمَّتْ صَ○تُهُ وَصَ○ةُ مَنْ خَلْفَهُ مِمَّنْ أتَمَّ الصَّ○ةَ[. أخرجه أبو داود .

37. (2846)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İmam namazı kılıp teşehhüdü tamamladıktan sonra, selam vermezden önce hades vâki olsa (yani abdesti bozulsa), namazı tamamlanmıştır, namazını tamamlayan cemaatteki diğer kimselerin namazı da tamamlanmıştır."[921]

AÇIKLAMA:

Namazda teşehhüd miktarınca oturmak farz, sağa sola selâm sünnettir. Bu sebeple teşehhüd tamamlandıktan sonra hades vâki olsa bile, farz yerine gelmiş olacağından namaz tamamlanmış olur, selamın eksikliği bütünlüğe zarar vermez.
Ebû Hanîfe, hades âmmden olursa diye kayıtlamıştır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed böyle bir "kayd"a yer vermemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre namazdan çıkış, kişinin fiiliyle olmalıdır, bu da niyetle, kasıtla gerçekleşir.
Hadisin zâhiri Ebû Yusuf ve Muhammed (rahimehumâllah)'in görüşüne muvafıktır.[922]

38. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عنه قال:]قالَ رسولُ اللهِ # يُصَلُّونَ لَكُمْ، فإنْ أصَابُوا فَلَكُمْ. وَإنْ أخْطَئُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ[. أخرجه البخارى .

38. (2847)- Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(İmamlar) sizin için kılarlar. Doğru kılarlarsa (sevabı) sizedir. Hatalı kılarlarsa (sizin namazınızın sevabı) sizedir, hata onların aleyhlerinedir."[923]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste mef'ul mahzuftur, yani imamın neye isabet edeceği mübhem bırakılmıştır. Âlimler bunu başka hadislerin yardımıyla açıklığa kavuşturmuşlarsa da ihtilafa düşmüşlerdir. Çünkü bazı hadislerden namazın mükemmelliğine isabet "kıyâm, kırâat, rükû ve sücûdun şer'î ölçülere uygunluğu" anlaşılmıştır. Bazı hadislerden de vakte isabet'in kastedildiği anlaşılmıştır. Mesela Ukbe İbnu Âmir'in rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm: "Kim halka namaz kıldırır, vaktine de isabet ederse, sevabı hem kendine hem de cemaatedir" buyurmuştur.
Hadisin Ahmed İbnu Hanbel'de gelen bir vechinde şöyle denmiştir: "(İmamlar) namazı vaktinde kılar, rükû ve sücûdu tam yaparlarsa (sevabı) hem size hem onlaradır." Bu rivâyet "isabet"ten maksadın sadece "vakt"e veya sadece "rükünlerin tamlık"ına olmadığını, bilakis daha şümullü olduğunu gösterir.
2- İbnu'l-Münzîr: "Bu hadis, imamın namazı bozulunca cemaatin namazı da bozulur" diyenleri reddeder" der.
3- Bazı âlimler: "Bu hadiste hem müttakinin arkasında ve hem de kendisinden korkulan fâcirin arkasında namaz kılmaya cevaz var" demiştir. Kendisinden korkulandan maksad, iktidar sahibi kimsedir. Yetki ve güç sahibidir, fâcirdir, namaz kıldırmak ister. Şu halde böylelerinin ardında kılınan namaz sahihtir.
4- Bağavî der ki: "Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: Halka namaz kıldıran kimse sonradan abdestsiz olduğunu anlarsa cemaatin namazı sahihtir, kendisi iade eder."
5- Bazıları bu hadise dayanarak daha umumî bir hükümle şöyle demiştir: "Bir imam namazda rükun veya başka bir şeyi ihlal eden bir hata yapacak olsa, ona uyanlar bu eksikliğe yer vermedi iseler bu imamet sahihtir." Şâfiî bu hükme: "İmam halife veya nâibi ise" kaydıyla katılır. Şâfiîlere göre, "cemaat, bir vacibin imam tarafından terkedildiğini bilmediği müddetçe o namaz sahihtir" bu esahh görüştür, ancak: "Hata, amd'in mukâbilidir" diyerek mutlak cevaza hükmedenler de olmuştur.[924]

YEDİNCİ BÂB

CUMA NAMAZI

(Beş Fasıldır)

*****

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZÎLETİ, VÜCÛBU, AHKÂMI

*

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZVE HUTBEDE KIRÂAT

*

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE CÂMİDE OTURMA ÂDÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İbnu Hacer, cuma ile ilgili şu umumî bilgileri dermeyan eder:
1- Cuma İsminin Tarihçesi:
Cuma kelime olarak toplamak, bir araya getirmek mânasına gelen "cem" kökünden gelir. Cahiliye devrinde haftanın altıncı gününe cum'a değil arûbe denilirdi. Bu gün, İslam'dan sonra cuma ismini almıştır.
Bu ismin veriliş sebebiyle ilgili muhtelif görüşler var:
***** Mahlukâtın mükemmel şekli o gün cem olundu, tamamlandı.
***** Hz. Âdem'in yaratılışı o gün cem oldu, tamamlandı.
***** Ensar, Es'ad İbnu Zürâre ile birlikte bir araya gelince, cemaatle namaz kılarlar ve o günü cuma diye isimlendirirler.[925]
***** Ka'b İbnu Lüey, kavmini o gün toplar, haramlara ta'zîm göstermelerini emreder, kendi neslinden bir peygamber geleceğini haber verirdi. Bu sebeple cuma adı verildi.
***** Bu toplanma işini yapanın Kusayy olduğu da söylenmiştir.
***** Cuma isminin verilişi, o günde halkın namaz için toplanması sebebiyledir. İbnu Huzeyme bu görüşte ısrar eder, "çünkü der, bu İslâmî bir isimdir. Cahiliye devrinde yoktur, daha önce arûbe deniyordu"der.
İbnu Hacer, bu görüşe itiraz eder ve der ki: "Lügatciler der ki: "Arûbe cahiliye devrine ait eski bir isimdir." Cuma için de şunu derler: "Bu arûbe denen gündür. Görünen şu ki: Araplar haftanın yedi gününün isimlerini zamanla değiştirdiler. Önceki isimler şöyle idi: Evvel (birinci gün, pazar) Ehven (pazartesi), Cebbâr (salı), Debbâr (çarşamba), Mü'nis (perşembe), Arûbe (cuma), Sebbâr (Cumartesi), Cevherî der ki: "Araplar, kadîm isimlendirmede pazartesi gününe ehven diyorlardı." Bu da gösterir ki onlar haftanın günlerine yeni isimler verdiler. Bunlar hâlen herkesce bilinip kullanılan isimlerdir: es-Sebt (cumartesi), (el-Ehad) (pazar), el-İsneyn (pazartesi) vs. gibi...
***** Arûbe'yi cuma olarak ilk isimlendirenin Ka'b İbnu Lüey'in olduğu da söylenmiştir. (Ferrâ bu görüştedir). İbnu Hacer der ki: "Bu durumda, arûbe'yi "cuma"ya cahiliye Araplarının çevirip, arûbe şeklindeki ismini de ibkâ ettiklerini söyleyenlerin, bunu te'yîd eden hususi rivâyete ihtiyaçları vardır (aksi takdirde desteksiz iddiada bulunmuş olurlar.)"
2- Cuma Gününün Fazîleti:Cuma gününü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "mü'minlerin bayramı" olarak tavsif buyurur. Bayram, bir kısım imtiyazları ve hususiyetleri sebebiyle bir günün diğer günlerde olmayan, o güne has bazı umumi merasimlerle kutlanmasıdır. Her bayramda mutlaka bir kutlama ve merasim ve bunun da bir sebebi vardır. O halde, cum'a gününü kutlamaya sevkeden hususiyetleri nelerdir? Şeriat kitapları, bu günün hususiyetleri üzerine otuzdan fazla kerâmet ve fazilet zikrederler. Bazılarını şöylece kaydediyoruz:
***** Bayram günüdür, münferid oruç tutulmaz.
***** O günün sabahında eliflâmmîm tenzîl ile Hel Etâ sûreleri, gündüz de Cuma ve Münâfikîn sûreleri okunur.
***** Cuma günü gusledilir, koku sürülür, misvak kullanılır, en güzel elbiseler giyilir.
***** Mescidler buhurlanır.

***** Mescide erken gidilir.
***** Hatip hutbeye çıkıncaya kadar ibadetle meşgul olunur.
***** Sessiz durulur, hutbe dinlenir.
***** Kehf sûresi okunur.
***** İstiva vaktinde nafile kılma kerâheti kalkar.
***** Namazdan önce yola çıkmak mekruhtur.
***** Cuma namazına gidenin her adımına bir yıllık sevap katlanmıştır.
***** Cehennem o gün kabarmaktan yasaklanmıştır.
***** Duâların kabul edildiği icabet saati vardır.
***** Günahlar o gün örtülür.
***** Bu, ümmet için hayrı artırılmış bir gündür.
***** Haftanın en hayırlı günüdür.
***** Hayır o günde sâbitleşir, yüce ruhlar o gün toplanır.[926]

BİRİNCİ FASIL

CUMA NAMAZININ FAZİLETİ, VÜCÛBU VE AHKÂMI

.1. عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الجُمُعَةِ غُسْلَ الجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ إلى الجُمُعَةِ فَكَأنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأنّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأنّمَا قَرَّبَ كَبْشاً اَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ في السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ راحَ في السَّاعَةِ الخَامِسَةِ فَكَأنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً. فإذَا خَرَجَ ا‘‘مَامُ حَضَرَتِ المَ◌ِئكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ[. أخرجه الستة .

1. (2848)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim cuma günü cenabet guslü ile gusül yapar, sonra cumaya giderse sanki bir deve kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim ikinci saatte giderse bir sığır kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim üçüncü saat giderse boynuzlu bir davar kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim dördüncü saat giderse bir tavuk kurban etmiş gibi (sevaba nâil) olur. Kim beşinci saatte giderse bir yumurta tasadduk etmiş gibi (sevaba nâil) olur. İmam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur, zikri dinlerler."[927]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis cuma namazının diğer namazlarda olmayan bir hususiyetini belirtiyor: Bu namaza erken gelme hususunda gösterilecek gayret, hem mâlî ve hem de bedenî ibadet değerindedir. Böylece cum'a namazı, mâlî ve bedenî ibadetin sevabını cem etmiş olmaktadır. Bu ise başka namazlara tanınmayan bir imtiyazdır.
2- "Kim... yıkanırsa" ifadesine kadın-erkek, yaşlıgenç, hürköle... herkes dahildir, çünkü ifade mutlaktır.
3- Cenâbet guslü ile yıkanmaktan murad cenâbetten temizlenirken yıkandığı şekilde yıkanmaktır. Yani burun ve boğaza da şâmil olacak şekilde, mükemmel şekilde yıkanmak... Ancak bazı âlimler bu ifadede cum'a günü cimaya bir işaret olduğunu söylemiştir. "Buradaki hikmet derler, nefsin meşru yoldan sükûnete ermesi, böylece namaza giderken gözü, gördüğü şeylere kaymaktan korunmasıdır." Böylece kadın da o gün yıkanmaya sevkedilmiş olur.

4- Hadiste geçen قَرَّب tabirini kurban etmek şeklinde tercüme ettik. Bundan maksad tasadduk'tur, yani Allah'ın yakınlık ve rızasını güderek deve (veya sığır veya koyun veya tavuk) kesip sadaka olarak dağıtmaktır. Hayvanlar hakkında kurban etmenin içinde kesmek de vardır. Yumurta bağışında kesme mânası olmadığı için "kurban" kelimesi dilimize uymaz, bu sebeple onu "tasadduk (bağış)" kelimesiyle ifade ettik. Keza tavuk için de kurban vasfı uygun düşmez. Şu halde kurbandan maksad tasadduktur.
Hadiste cumaya erken gelenlerin sevabını deve, sığır, davar, tavuk ve yumurta ile ifade edilmesini âlimlerden bazıları zâhirine hamlederek: Eğer kazanılan sevap cesed giyip maddîleşse belirtilen şekilde müşahhas bir hal alacağını söylemiş, bazı âlimler de: "Bundan maksad namaza erken gelenlerle geç gelenlerin aralarındaki farkı ve bu farkın büyüklüğünü göstermektir" demiştir. Mesela birincinin ikinciye kıymete nisbeti, deve ile sığır arasındaki nisbet gibidir vs.

5- Mâverdi, "imam (hutbeye) çıkınca melekler hazır olur" cümlesinden imamın erken çıkmasının müstehab olmadığı hükmünü çıkarmıştır. Ancak, "Camiye erken gelip, husûsî yerinde bekler, vakti gelince hutbe için çıkar" diye îtiraza cevap verilip iki hüküm te'lif edilmiştir.
6- Hadiste cuma günü yıkanmaya teşvik mevcuttur.
7- Cuma'nın ve cuma namazına erken gelmenin fazîleti beyan edilmiştir.
8- Hadis, fazilette insanların mertebelerinin amellerine göre olduğunu ifade etmektedir.
9- Sadaka, az da olsa şeriat nazarında hakir görülmez.
10- Deve kurban etmekle yapılan takarrüb, sığır kurban etmekten ileridir, efdaldir. Hedy (Mekke'de kesilecek kurban) hususunda ittifak edilmiş, dahâya (diğer kurbanlar) hususunda ihtilaf edilmiştir. Ancak dahâyada devenin efdal olduğu ekseriyetin görüşü olmuştur.
11- Saatin Beşe Taksimi:
Hadiste, camiye gidenler birinci saatle beşinci saat arasında olmak üzere beş mertebeye ayrılarak derecelendirilmiştir. Âlimlerden bir kısmı bundan maksadın cumaya erken gelenle geç gelenler arasındaki farkı, müşahhas misallerle gösterip erken gelmeye teşvik diye açıklamış ise de, bazı âlimler, başka incelikler ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu noktada yapılan münâkaşalara fazla girmek istemiyoruz. Ancak Resûlullah'ın hadislerinde ne gibi inceliklerin meknuz olduğunu, hadislere ilimle ve im'ân-ı nazarla bakınca ne büyük definelerin keşfedilebileceğini gösterme sadedinde ulemadan birkaç yorum kaydedeceğiz:
İbnu Hacer, bazı ihtilaflara dikkat çektikten sonra, hadisin bu vechinde, zamanın altı saate ayrılmış olma ihtimaline ve fakat râvinin, birini zikretmeyi ihmal etmiş olabileceğine dikkat çeker ve bu görüşünü te'yîden Nesâî'nin bir rivâyetinde tavukla yumurta arasında bir de serçe mertebesinin zikredildiğini hatırlatır. Bu ziyadeyi güçlendiren şâhidlerini de gösteren şârihimiz der ki: "Bu duruma göre, îmanın çıkışı altıncı derecenin sonundadır. Bütün bu yorumlar, saatlerden kastedilen şeyin, saat deyince, örf gereği zihne gelen şey olmasına bağlıdır. Ancak bu düşünce isabetli değildir, çünkü, murad bu olsaydı durum kış ve yaz günlerinde farklı olurdu. Çünkü gündüz vakti kısalıkta on saate uzunlukta ondört saate ulaşır." Bu işkâli Kaffâl dile getirmiştir.
Kadı Hüseyn buna şöyle cevap verir: "Saatler'den murad miktarı uzunluk ve kısalıkta değişmeyen (zaman dilimleri)dir. Gündüz oniki saattir, ancak bunlardan her biri artar ve eksilir, gece de böyle. "Vakit âlimleri bunlara "âfâkî saatler" derler.
Ebû Dâvud ve Nesâî'nin Hz. Câbir'den yaptıkları bir rivâyette: "Cuma günü oniki saattir" denmiştir. Bu ibâre, tebkîr (cumaya erken gelmeye teşvik) hadisinde zikredilmiş olmasa da (Tebkîr hadisinde gelen) saatlerden muradı yakalamada istifade edilir. Bazıları: "Saatlerden murad, günün başından zeval vaktine kadar erken gelenlerin mertebelerini beyandır, bu da beş kısma ayrılır"demiştir.
Gazâlî, daha bir cesur davranarak şahsî re'yi ile bir taksimde bulunmuştur. Der ki:
"Brinci saat, fecrin doğmasından güneşin doğmasına kadardır.
İkinci saat, güneşin yükselmesine kadardır.
Üçüncü saat, güneşin genişlemesine kadardır.
Dördüncü saat, ayakların yanmasına kadardır.
Beşinci saat, zeval vaktine kadardır."
İbnu Dakîku'l-Îd, Gazâlî'nin bu taksimine itiraz etmiş: "Hadisteki saatleri, ma'ruf saatlerle te'vil evlâdır, aksi takdirde bu beş sayısını zikretmenin bir mânası kalmaz, çünkü mertebeler çok farklıdır" demiştir.
Bir kısım Şâfiî ve Mâlikîler meseleye bir başka yaklaşımla çözüm getirirler. Derler ki: "Saatlerden kastedilen şey beş kısa lahza'dır. Bunlardan birincisi güneşin zevalidir, sonuncusu da hatibin minbere oturmasıdır." Onlar bu açıklamayı yaparken iki delil ileri sürdüler:
1) Saat kelimesi, mahdut olmayan bir zaman parçasına ıtlak olunur. Söz gelimi "falanca saatte geldim" dediğin zaman herhangi bir vakitte geldim demek istersin.
2) Hadiste "gitme" fiili için رَاحَ kullanılmıştır. Bu kelime, cuma'ya gitme saatini zevalden başlatır. Çünkü revâh lügat açısından zevalden başlayıp günün sonuna kadar olan yürüyüşü (gitmeyi) ifade eder. Gudüvv ise günün başından zevâle kadar yürüyüşü ifade eder.
Bu yoruma, revâh kelimesini Arapların "gitme" mânasında olmak üzere günün herhangi bir vaktindeki "gitmeler" için de kullandığı gösterilerek îtiraz edilmiştir. Hatta İbnu Hacer, hadisin başka vecihlerinde revâh yerine gudüvv ve başka kelimelerin de kullanıldığını örneklerle gösterir.
Görüldüğü üzere, hadiste gelen "saatler" tâbirini anlamakta âlimler farklı yorumlara yer vermişler, ihtilaflara düşmüşlerdir.[928]

2. وفي رواية:]إذَا كانَ يَوْمُ الجُمُعَةِ كَانَ عَلى كُلِّ بَابٍ مِنْ أبْوَابِ المَسْجِدِ مَلائِكَةٌ يَكْتُبُونَ الأوّلَ فَالأوّلَ. فإذَا جَلَسَ الإمَامُ طَوَوْا الصُّحُفَ وَجَاؤُا يَسْمَعُونَ الذِّكْرَ[.

2. (2849)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Cuma günü olunca, mescidin her bir kapısında melekler vardır. İlk gelenleri sırayla yazarlar. İmam (minbere) oturunca defterleri kapatıp, zikri dinlenmeye giderler."[929]

AÇIKLAMA:

Burada geç kalmadan tahzir vardır. Zira melekler, imam minbere çıkıncaya kadar kapılarda durup gelenleri, geliş sırasına göre yazmakta, imam minbere çıkınca defterlerini kapayıp, hutbeyi dinlemeye gitmektedir. Böylece daha sonra gelenler kayıt dışında kalmaktadırlar.
Bazı rivayetlerde "defterlerin nurdan, kalemlerin nurdan" olduğu belirtilmiştir. Bu sarahate dayanan bir kısım âlimler bu meleklerin hafaza meleklerinden başka melekler olduğu hükmünü çıkarmışlardır.
"Sahifelerin (defterlerin) kapanması" ile, cumaya erken gelenlerin faziletlerini yazmaya mahsus defterlerin kapanması kastedilmiş olmalıdır. Zîra hutbeyi dinlemek namaza dahil olmak, zikir ve duâda hazır bulunmak, huşû, insât gibi fiillerin sevaplarını yazma işi devam edecektir. Bunları hafaza meleklerinin yazacağı kesindir. Bu durum da öbür meleklerin başka melekler olduğunu ifade eder.[930]

3. وعن أوس بن أوس الثقفى رَضِىَ اللّهُ عنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَلَ، وَبَكّرَ وَابْتَكَرَ، وَمَشَى وَلَمْ يَرْكَبْ، وَدَنَا مِنَ ا‘‘مَامِ فَاسْتَمَعَ وَلَمْ بَلْغُ. كَانَ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ عَمَلُ سَنَةٍ، أجْرُ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا[. أخرجه أصحاب السنن.وقالَ أبو داود: »سُئِلَ مَكْحُولٌ عَنْ غَسَّلَ وَاغْتَسَل؟ فقَالَ: غَسَلَ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ. وَكَذلِكَ قالَ سَعِيدُ بنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ«.قوله »غَسَّلَ« أى جامع امرأته فأحوجها إلى الغُسل، وذلك يكون أغض لطرْفه إذا خرج إلى الجمعة، واغتسل هو بعد الجماع.وقيل »غَسَّلَ« أسْبَغ الوضوء وأكمله ثم اغتسل بعده للجمعة.»وَبَكَّرَ« أى إلى الصة في أول وقتها.»وابتكرَ« أدرك أولَ الخطبة .

3. (2850)- Evs İbnu Evs es-Sakafî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim (cuma günü) yıkar ve yıkanırsa, kim erkenden (mescide) gider ve hutbenin başına yetişirse, yürür ve binmezse, imama yakın durur, dinler, mâlâyâni söz etmezse ona her bir adım için bir yıllık amelin oruçları ve namazlarıyla sevabı yazılır."[931]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cuma günü yıkanması üzerine vârid olmuştur: "Cuma günü" tâbiri rivâyetin bazı vecihlerinde yok ise de bazılarında mevcuttur.

2- Yıkar diye tercüme ettiğimiz غَسَّلَ kelimesini âlimler, iki mânaya te'vil etmişlerdir:

1) Başını yıkar, bu durumda ikinci kelime اِغْتَسَلَ "bedeninin geri kalan taraflarını yıkar." Yani "yıkanır" mânasına anlaşılmıştır.
2) Hanımının da yıkanmasına sebep olur, yani cuma günü, hanımıyla münâsebet-i cinsiyyede bulunarak, onu da yıkanmaya mecbur eder, kendisi yıkanmış, onu da yıkamış olur. Böylece bu hadiste de, 2848 numaralı hadiste geçen cimaya zimnî teşvik tekrar ele alınmış olmaktadır.
Aynı mânada kullanılabilen bu iki kelimenin te'kîden yan yana kullanılmış olabileceği de söylenmiştir.
Şunu da belirtelim, hadisin Buhârî ve Ebû Dâvud'da gelen vecihleri, yukarıda kaydedilen birinci tefsirin tercihine kanaat vermektedir. Zira Ebû Dâvud'da "Kim başını yıkar ve yıkanırsa..." denmekte, Buhârî'nin bir rivâyetinde "...yıkanın ve başınızı da yıkayın" ibaresi yer almaktadır.

3) بَكَّرَ ve اِبْتَكَرَ kelimeleri de hem te'kîden yan yana gelimş, aynı mânada iki kelime olarak anlaşılmış, hem de biri erken çıkmak, diğeri de hutbenin başına yetişmek mânalarında te'vil edilmiştir.
Gerek yıkanma ve gerekse erken olma kelimelerinin aynı mânada te'kîden tekrar edilmiş olmalarına, yine aynı hadiste gelen "yürür ve binmezse" ibaresi örnek gösterilmiştir. "Yürümek" ve "binmemek" aynı mânanın iki ayrı kelimeyle ifadesidir.[932]

4. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: يَحْضُرُ الجُمُعَةَ ثَ◌ثَةُ نَفرٍ: فَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَلْغُو وَهُوَ حَظُّهُ مِنْهَا، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا يَدْعُو، فَهُوَ رَجُلٌ دَعَا اللّهَ إنْ شَاءَ أعْطَاهُ وَإنْ شَاءَ مَنَعَهُ، وَرَجُلٌ حَضَرَهَا بِإنْصَاتٍ وَسُكُوتٍ وَلَمْ يَتَخَطَّ رَقَبَةَ مُسْلِمٍ وَلَمْ يُؤْذِ أحَداً، فَهِى كَفَارَةٌ لَهُ إلى الجُمُعَةِ الَّتِى تَلِيهَا وَزِيَادَةَ ثَ◌ثَةِ أيَّامٍ، وذلِكَ أنَّ اللّهَ تَعالى يَقُولُ: مَنْ جَاءَ فَلَهُ عَشْرُ أمْثَالِهَا[.

4. (2851)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazına üç (grup) insan katılır:
1) Kişi var, namaza katılır, boş konuşma yapar. Bunun namazdan hissesi, o konuşmasıdır.
2) Kişi var namaza gelir duâ eder. Bu kimse Allah'a duâda bulunmuştur, Allah dilerse onun istediğini hemen verir, dilerse vermez.
3) Kişi vardır, namaza gelir sadece dinler ve sükut eder, mü'-minlerin arasından yararak geçmez, kimseye eza vermez. Onun bu namazı, daha önce geçen cumaya ve fazladan da üç güne kadar (günahlarına) kefarettir. Bu hal Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüne binaendir: "Kim bir hayır yaparsa bu kendisinden on misliyle kabul edilir"[933] (En'âm 160).

AÇIKLAMA:

Resûlullah bu hadislerinde, cum'a namazına katılma âdâbını belirtmektedir. Bunu belirtirken, katılanları başlıca üç gruba ayırır:
1) Namaza katılmakla birlikte boş laf edenler: Cumada boş laf edenler deyince öncelikle hutbe sırasında konuşanlar hatıra gelir. Ancak 2778-2782 ve 2834 numaralı hadislerde geçtiği üzere, kişinin namaz maksadıyla evinden çıktığı andan itibaren namazda olduğu nazar-ı dikkate alınınca cuma namazına gitme niyetiyle evini terkettiği andan itibaren boş sözleri terkedip, zikir veya sükûn halinde olması, hutbe sırasında insât kelimesiyle ifade edilen can kulağıyla dinlemeye ehemmiyet vermesi gerekir.
"Boş söz" diye tercüme ettiğimiz lağv'ı "cuma edebine uymayan her söz" diye tarif edebiliriz. Resûlullah'ın Ebû Dâvud'da gelen tarifine göre şöyledir: "İmamın hutbe verirken yanındakine "sus dinle!"diyecek olursan "boş söz"de bulunmuş olursun." Âlimler, cemaati yarmak vs. sûrette cemaate verilen eziyeti de lağv'e dahil ederler. İbnu Hacer bu kelimeyi açıklama sadedinde şu izahları kaydeder: "Ahfeş: "Şüphe ve bâtıla giren asılsız sözlere lağv" demiştir. İbnu Arefe der ki: Lağv, sözün düşüğüdür, doğrudan ayrılmaya da lağv denmiştir. وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا âyetine göre lağv günah demektir. Zeyn İbnu'l-Münîr: "Müfessirler sözü lağv "güzel olmayan söz" olduğunda ittifak eder" demiştir.
Şu halde, namazda konuşmak -veya hadisin son kısmından da anlaşılacağı üzere- cemaatin omuzlarını yararak ilerlemek sûretiyle başkasını rahatsız edenin cuma'dan elde edeceği nasib, başkalarına verdiği bu eziyetten ibarettir. Efnedimiz bu ifadeleriyle, her ne sûretle olursa olsun cemaate eziyet vermekten şiddetle zecretmiş olmaktadır. İbnu Hacer el-Mekkî, hadisin bu kısmını "(Hutbe sırasında) boş lakırdı eden kimsenin namaza katılmaktan alacağı hisse tam değildir, çünkü lağv, cuma sevabının kemâline mâni olur" diye anlar.
2) Cuma cemaatinin ikinci grubunu hutbe sırasında dua edenler teşkil etmektedir. Dua aslında zikir'dir, ibadet'dir. Ancak hutbe edebine aykırıdır. Hutbede takınılması gereken edeb olarak insât yani can kulağıyla dinlemek emredilmiştir. Öye ise dua, insât'a mânidir, terki evladır.
Şu halde hadis, Cenâb-ı Hakk'ın hutbe sırasında yapılan duayı aff, merhamet ve müsâmaha ile muamele ederek kabul buyurması da mümkündür. Emredilen edebe, yani sessiz durup can kulağı ile hutbeyi dinleme edebine aykırı hareket ettiği için ceza olarak, duasının kabul edilmemesi de mümkündür.
3) Cuma'ya katılan üçüncü grup kimseler, cemaati omuzlarından yarıp ilerlemek vs. sûretlerle rahatsız etmeksizin yerini alıp, hiç konuşmaksızın sükûnet içinde hutbeyi dinleyenlerdir. Âlimler, rahatsızlık verici sebepler meyanında yerinden doğrulmak yanındakine yaslanmak, bir âzâsının üzerine oturmak, seccâdesine rızasını almadan oturmak, pis koku neşretmek vs'yi de zikreder. Hadiste hem insât ve hem de sükût geçmektedir. Bunlar birbirine yakın mâna taşımaları sebebiyle umumîyetle, ikincisinin birinciyi te'kîden zikredildiği belirtilmiştir. Ancak insât'ın can kulağıyla dinleme mânasında minbere yakın olanlar hakkında, sükût da daha ziyade sessiz olma mânasında uzakta olanlar hakkında yani imamı yeterince işitmese de, hutbeyi anlayarak takip edemese de sükûnet içinde durmak mânasında kullanılmış olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Biz, hadisin bu kısmında, cuma günü camiye erken gelmeye teşvik mânası da görmekteyiz. Çünkü erken gelenler ön saflarda, minbere yakın yerlerini alırken, başkalarının omuzlarını yararak eziyet verme durumuna düşmezler ve dahi insât yani "hutbeyi can kulağı ile dinleme" şansını da garantilerler.

4) "Onun bu namazı" diye tercüme ettiğimiz هِىَ zamirine, belirtilen edebler, hutbe, namaz hepsi dahildir. İşte böyle mükemmel olarak kılınan cuma namazı, kişinin on günlük küçük günahlarının kefaretine garanti olmaktadır.
Cuma'nın kefaret olduğu on gün, hadisin zâhirine göre "müteakip on gün" olarak anlaşılmaya müsait ise de, başka rivâyetlerin nassıyla, geçmiş cumaya kadar ve ondan önceki üç güne yani kılınan cumadan önce geçen son on güne şâmildir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âdâbına uygun olarak kılınan bir cumanın on günü içine alan bir müddette işlenecek günahlara kefaret olacağı hususunda Kur'ân-ı Kerîm'in âyetinden delil getirmekte, mü'mini bu hususta iknâ etmek istemektedir.[934]

5. وعن على رَضِيَ اللّهُ عنْه قال وهو على المنبر في الكوفة يخطبُ:]إذَا كَانَ يَوْمُ الجُمُعَةِ غَدَتِ الشّيَاطِينُ بِرايَاتِهَا إلى ا'سْوَاقِ فَيَرْمُونَ النَّاسَ بِالتَّرابِيثِ، أوْ قَالَ بِالرّبَائِثِ وَيُثبِّطُونَهُمْ عَنِ الجُمُعَةِ وَتَغْدُوا المَ◌ِئِكَةُ فَيَجْلسُونَ عَلى أبْوَابِ المسْجِدِ يَكْتُبُونَ الرَّجُلَ مِنْ سَاعَةٍ، وَالرَّجُلَ مِنْ سَاعَتَيْنِ حَتّى يَخْرُجَ ا''مَامُ. فَإذَا جَلَسَ الرّجُلُ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنْ اسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَأنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْ◌ْنِ مِنْ أجْرٍ، فإنْ نَأى وَجَلَسَ حَيْثُ َ يَسْمَعُ فَأنْصَتَ وَلَمْ يَلْغُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنْ أجْرِهِ، وَإنْ جَلَسَ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ اسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ كِفْ◌َنِ مِنْ وِزْرٍ. فَإنْ جَلَسَ مَجْلِساً يَسْتَمْكِنُ فِيهِ مِنَ اسْتِمَاعِ وَالنَّظَرِ فَلَغَا وَلَمْ يُنْصِتْ كَانَ عَلَيْهِ كِفْلٌ مِنْ وِزْرٍ، وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ يَوْمُ الجُمُعَةِ صَهْ فَقَدْ لَغَا، وَمَنْ لَغَا فَلَيْسَ لَهُ في جُمُعَتِهِ تِلْكَ شَيْءٌ. ثُمَّ قالَ في آخِرِهِ: سَمِعْتُ رسولَ اللهِ يَقُولُ ذلِكَ[. أخرجهما أبو داود.»التَّرابِيثُ أوِ الرَّبَائِثُ« جمع رَبيثة وهى ما يحبس ا''نسان عن مَهامة ويشغله عنها ويُثَبِّطه.قال الخطابى »وَأمَّا التَّرَابِيثُ« فليس بشئ.وقوله »يَرْمُونَ« إنما هو فيرْبِثون الناس. كذا روى لنا في غير هذا الحديث.

»وَالكِفْلُ« النصيب. وقيل الضعف.»وَالْوِزْرُ« ا''ثم المثقل للظهر .

5. (2852)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) Kûfe'de hutbe verirken minberden şöyle seslenmiştir: "Cuma günü olunca şeytan çarşı ve pazara erkenden bayraklarıyla gider, insanlara binbir engel çıkararak mâni olmaya, onları cumadan (hiç olsun) geciktirmeye çalışır. Melekler de erkenden gidip mescidin kapılarına dururlar. Gelenleri birinci saatte gelenler, ikinci saatte gelenler diye yazarlar. Bu hâl imam (hutbeye) çıkıncaya kadar devam eder. Kişi mescidde, imamı görüp, dinleyebileceği bir yere oturup, can kulağıyla dinledi ve konuşmadı mı, kendisine iki kat sevap vardır. Kişi uzakta kalır ve imamı dinleyemeyeceği bir yere oturur, sessiz durur ve konuşmazsa bir hisse sevap alır. Eğer, imamı görüp dinleyebileceği bir yere oturur fakat boş konuşma yapar, sessiz kalmazsa, ona iki hisse vebal yazılır. Eğer, dileme ve görme imkânı olmayan bir yere oturur ve boş konuşur ve sessiz kalmazsa, ona bir hisse vebal vardır. Kimde yanındaki arkadaşına cuma günü "sus" derse "boş konuşmuş" olur. Kim de boş konuşur ise, o cumadaki sevaptan nasibsiz kalır."
(Hz. Ali) konuşmasının sonunda şunu söyledi: "Ben bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim."[935]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, cumaya erkenden gitmeyi teşvik eden hadislerden biridir. Hadiste sadece erken gitme değil, hutbe verecek hatibi görmeye ve dinlemeye imkân tanıyacak bir yere oturmayı da teşvik etmektedir. Hadiste sadece dinleme değil "görme" kaydının da konmuş olması bilhassa günümüz şartlarında akla gelebilecek bazı sorulara peşin cevap olur: Çünkü hoparlörler sayesinde dışarıda bile hutbeler eksiksiz dinlenebilir. Şu halde hatibin görülebileceği bir yeri kapmak için acele davranmak, bunu niyete koyarak hareket etmek esastır. Buna rağmen dışarıda kalanların insât ve sükût şartına riâyet etmeleri halinde, hadiste vaadedilen çifte sevaba nail olacakları rahmet-i ilâhiyeden umulabilir, çünkü mü'minin niyyeti esastır.
2- Râvi, terâbîs kelimesinde şekke düşmüştür: "Terâbîs" mi işitti, rebâis mi işitti? Hattâbi terâbîs'in müstâmel bir kelime olmadığını söyler. Şârihler rebîse'nin cem'i olan rebâis olması gereğine dikkat çekerler. Rebîse kişiyi hedefinden alıkoyan mâni, engel demektir.
3- Boş konuşmak diye tercüme ettiğimiz lağv düşük, bâtıl, reddedilmiş, hükmünü yitirmiş söz demektir. Bazı âlimler, "doğru olmayan söz", "uygun olmayanın konuşulması" diye tarifler sunmuşlardır. Ancak sadedinde olduğumuz hadiste "Hutbe sırasındaki her çeşit söz"e lağv denmektedir, çünkü hutbede hazır olmanın edebi, hiçbir şey konuşmadan can kulağıyla dinlemektir. Hadis, hutbe sırasında konuşana "sus dinle!" mânasına اَنْصِتْ demenin lağv olduğunu söyleyince geri kalan sözlerin külliyen lağv olacağı açıktır. Zîra aslında yersiz konuşana "sus!" ihtarının , emr-i bil ma'ruf olduğu, dinin teşvik ettiği memduh ameller sırasına gireceği sarih bir durumdur. Önceki hadiste hutbe sırasında dua etmeye açıkca lağv denmemiş olsa bile o da yasaklanmaktadır, dolayısıyla duanın bile lağv'a nisbeti mümkündür. Nevevî, yanındakini konuşmaktan menetmek zorunda kalınca işaretle "sus" demenin uygun olacağını söyler, anlamadığı takdirde mümkün mertebe asgari bir kelamla susturmaya tevessül etmeyi tecviz eder.
Âlimler hutbe sırasındaki kelam haram mı, mekruh mu, mekruhsa tahrimî mekruh mu, tenzihî mekruh mu ihtilaf etmiştir. Şâfiî hazretleri bir kavlinde hutbeyi iki rek'at namaza bedel tutar. Bu açıdan hutbe sırasında konuşmak haramdır. Esahh olan kavline göre iki rek'ata bedel değildir, bu açıdan haram olmaz.
Keza ulemâ, hutbeyi işitmeyen kişiye işittiği durumdaki gibi can kulağı ile dinleme vaziyetinde (insât) durması gerekli midir? diye de münâkaşa etmiştir. Cumhur, gereklidir!" derken, Ahmed İbnu Hanbel, İbrahim Nehâî ve iki kavlinden birinde İmam Şâfiî: "Bu durumda gerekmez" demiştir. İbnu Hacer, hutbe sırasında kelam tecviz edenlerden de bahseder, ancak bunları hutbede yersiz konuşma yapılma durumuna hamleder. Emevî idarecilerinin bazı yersiz davranışları hutbe sırasında seleften bir kısmının aksülameline sebep olmuştur.
Son olarak şunu da kaydedelim: el-Muğnî'de: "Namazda kelamı caiz kılan hallerin hutbede de caiz kılacağı hususunda ulemanın ittifak ettiğini" belirtir, gözleri kör olan kimseyi çukura düşmekten tahzîr gibi... İmam Şâfiî: "Birine fenalık geleceğinden korkan kimsenin, işaretle duyuramadı ise, sözle duyurmasında bir beis görmem" demiştir.[936]

6. وعن طارق بن شهاب رَضِىَ اللّهُ عنْه قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: الجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ في جَمَاعَةٍ إِلاَّ عَلى أرْبَعَةٍ: عَبْدٍ مَمْلُوكٍ، أوِ امْرَأةٍ، أوْ صَبِيٍّ، أوْ مَرِيضٍ[. أخرجه أبو داود.وقال طارق: قد رأى النبى # وَهُوَ يُعَدُّ من أصحابه ولم يسمع منه شيئاً .

6. (2853)- Târık İbnu Şihâb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazı, dört kişi hariç geri kalan her müslüman üzerine cemaat içinde yapması gereken vacib bir hakk'dır. Cumadan istisna edilen bu dört kişi şunlardır: Köle, kadın, çocuk ve hasta."[937]

AÇIKLAMA:

1- Tarık İbnu Şihâb (radıyallâhu anh) cahiliye devrini yaşamış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı görmüş sahâbîlerdendir. Ancak Hz. Peygamber'i hiç dinlemediği bilinmektedir. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) zamanlarında otuzüç veya otuzdört adet gazveye iştirak etmiştir, 82 hicrî yılında vefat etmiştir (radıyallâhu anh). Şu halde bu rivâyet sahâbî mürseli'ne bir örnek olmaktadır.
2- "Cuma hakk'tır" ibâresi, cuma namazınınn Kitap ve Sünnet'le sâbit kesin bir farz olduğunu ifade eder. "Allah'ın kulları üzerindeki farz olan haklarından biri"diye te'vîl etmek de mümkündür.
3- Hadiste geçen her müslüman üzerine عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ tabiri, "cuma, farz-ı kifâyedir" diyecekleri reddedecek bir cevap teşkil eder.

4- "Cemaat içinde فِى الْجَمَاعَةِ tabiri, cuma namazının cemaat halinde kılınacağını, münferid kılınamayacağını gösterir. Ulemâ bu hususta icma eder.
Ancak kaç kişinin burada istenen "cemaat"i sağlayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir.
***** Ebû Hanîfe'ye göre imam hariç en az üç kişi cemaati teşkil eder. Bunların hutbeyi dinlemelerini de şart koşmaz. Hutbeyi imamdan başka iki kişi dinlese yeterlidir. Ehl-i Rey'den Evzâî'ye göre cuma günü için üç kişi de yeterlidir, yeter ki vali de olsun. Ebû Sevr, "Cuma için ayrı bir sayı aranmaz, diğer namazlar gibidir, iki kişiyle de kılınır" demiştir.
***** Şâfiîler, "En az kırk kişi olursa cemaat teşekkül eder" derler. Şâfiîye göre bunlar hür ve mukîm olmalıdır.
***** Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ömer İbnu Abdilaziz gibi bir kısım başka âlimler de cumanın farz olması için cemaatin en az kırk olmasını şart koşmuşlardır. Ömer İbnu Abdilaziz bunlardan birinin vâli olmasını şart koşar ise de Şâfiî böyle bir şart koşmamıştır.
***** İmam Mâlik cemaat için rakam üzerinde durmamış: "Evleri birbirine muttasıl bir köyde bir araya gelinen bir mescid ve alışveriş mahalli (sûk) varsa oradaki cemaate cuma farz olur" demiştir. İmam Mâlik hazretleri de vali şartı koşmamıştır.
5- Cuma namazı kadınlara farz değildir. Ancak İmam Şâfiî yaşlı kadınların (acâiz) cemaate katılmasını müstehab görür.
6- Cumanın çocuklara vacib olmadığı hususunda ulemâ icma eder. Burada çocuktan maksad henüz bülûğa ermeyen kimsedir. Ancak mürâhik olduktan sonra, yani bülûğ çağına yaklaşınca, alıştırılmaları maksadıyla götürülmeleri, tevşik edilmeleri İslâmi terbiyenin gereğidir.
7- Hastaya meşakkate sebep olacaksa, cuma farz olmaz. Hiçbir meşakkat ve zararın mevzubahis olmadığı hafif hastalıklar cumanın farziyyetini kaldırmaz. İmam-ı Âzam, rehberi olsa bile, bunda meşakkat olduğu için, âmâya da cumanın farz olmayacağına hükmetmiştir. Ancak İmam Şâfiî, rehberi olan âmâya cumanın farz olduğunu söyler.
8- Köle hususunda ulema ihtilaflıdır. Hasan Basrî ve Katâde cumanın gidebilecek durumda olan kölelere de farz olduğunu söylemiştir. Evzâî ve Dâvud-ı Zâhirî'nin de bu görüşte olduğunu Suyûtî kaydeder.
9- Zührî, "Yolcu ezanı işitirse cumaya katılsın" demiştir. İbrahim Nehâî'nin de benzer bir fetvası mevzubahistir. Bu da gösterir ki cuma farz-ı ayn olan ibadetlerdendir.[938]

7. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عنْهما:]أن النبىّ # قالَ: الجُمُعَةُ عَلى كُلِّ مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ[. أخرجه أبو داود .

7. (2854)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ezanı her işitene cuma farzdır."[939]

AÇIKLAMA:

Burada, hadisin zahiri, cumanın farz olması için ezanın işitilmesini şart koşar. Ama âyet-i kerîmede "işitme" değil, "okunma" zikredilmiştir:
"Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun" (Cuma 9). Ulemâ, bu sebeple hadisi: "Ezanı işitme gücünde olan herkese cuma farzdır" diye anlamıştır. Cumhur şöyle der: "Ezanı işitene ve işitme gücünde olana cuma farzdır, kişinin beldenin içinde veya dışında olması farketmez. " Zeydü'd-Dîn el-Irakî'nin Şerhu't-Tirmizî'de kaydına göre, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel, bir şehir ahalisinin tamamına, -ezanı işitmemiş bile olsalar-, cumanın farz olduğunu söylemekte ittifak etmişlerdir.[940]

8. وعن حفصة رَضِىَ اللّهُ عنْها قالت:]قال رسولُ اللّهِ # عَلى كُلِّ مُحْتَلِمٍ رَوَاحٌ إلى الجُمُعَةِ، وَعلى كُلِّ مَنْ رَاحَ إلى الجُمُعَةِ الْغُسْلُ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

8. (2855)- Hz.Hafsa (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her ihtilam olan erkeğe cumaya gitmek vacibtir. Cumaya her gidene de gusül vacibtir."[941]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zahiri itibariyle âmmdır. Yani her büluğa erene cuma namazının farz olduğunu ifade etmektedir.Halbuki az yukarıda (2853) belirtildiği üzere kadına, köleye, yolcu ve hastaya cuma farz değildir, büluğa ermiş bile olsalar.
2- Rivâyetin devamında Ebû Dâvud şu açıklamayı kaydeder. "Kişi, fecr doğduktan sonra yıkanmış ise, cünüblükten yıkanmış bile olsa cuma yıkanmasının yerine geçer."
Bu açıklama şunun için yapılmıştır. Ulemâ cuma günü başlamazdan önce, yani şafak sökmezden önce yapılacak guslün "cuma guslü" olmayacağını söylemekte ittifak eder. Öyle ise, hadiste emredilen "cuma guslü" nün gerçekleşmesi için cuma günü şafak söktükten sonra gusletmek gerekmektedir. İşte şafak sökmesinden sonra yapılacak gusül cünüplükten temizlenmek için dahi yapılmış olsa, bu "cuma guslü"nün yerine geçer, bir kere daha "cuma guslü" yapmak gerekmez. Ebû Katâde'nin çocuklarından birinden yapılan rivâyete göre, Ebû Katâde "Cuma günü cünüplükten temizlenmek için yıkanan, cuma için yıkanmış sayılır" demiştir.[942]

9. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عنْه قال:]قال رَسُولُ الله # الجُمُعَةُ عَلى كُلِّ مَنْ آوَاهُ اللَّيْلُ إلى أهْلِهِ[. أخرجه الترمذي وضعفه .

9. (2856)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cum'a, geceleyin ailesine dönebilen herkese farzdır."[943], [944]

AÇIKLAMA:

Bu hadisi kaydettikten sonra Tirmizî zayıflığına dikkat çeker. Tirmizî'nin kaydına göre bu hadisi, Ahmed İbnu'l-Hasen cuma namazının kimlere farz olduğu münâkaşasında istişhâd olarak Ahmed İbnu Hanbel'e rivâyet eder. Ahmed İbnu Hanbel, senedinde yer alan üç zayıf râvi sebebiyle bunun rivâyet edilmesine öfkelenerek: "Rabbine istiğfar et, Rabbine istiğfar et" der.
Tirmizî'nin açıklamasına göre, Ahmed İbnu Hanbel bu sözü, sadedinde olduğumuz rivâyetin "senedindeki zayıflık sebebiyle hiçbir kıymet atfetmediği için" söylemiştir.
Hadisin yeterince anlaşılması için, ister istemez bunun Tirmizî'de kaydediliş sebebini bilmemiz gerekecektir. Orada hadise "Ne miktar mesafeden cuma namazına gidilir?" adını taşıyan bir bâbta yer verilmiştir. Bâbın birinci rivâyetinde, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kuba köyünden cumaya gelmemizi emrederdi" hadisi kaydedilir.[945] Tirmizî: "Bu hadisi sadece bu vecihten biliyoruz, bu bâbta Resûlullah'tan sahih bir rivâyet yoktur" dedikten sonra ilave eder: "Ebû Hüreyre'den naklen Resûlullah'tan şu rivâyet de yapılmıştır: "Cuma namazı, gece, kimi ailesine sığındırırsa ona farzdır." Yani mâna makam icabı şöyle olmalı: "Cuma namazı, geceleyin ailesine dönebilecek mesafede olan kimseye farzdır, bu durumda olan kimse dağda da olsa cumaya gelmelidir." el-Müzhîr'in açıklamasına göre: "Cuma, oturduğu yerle cuma namazının kılındığı yer arasında, namazı edadan sonra oturduğu yere geceden önce dönmesine imkan tanıyacak bir mesafe bulunan kimseye farz olur." Keza İbnu Ömer'den de "Gusül, cuma farz olana, cuma da geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir" dediği belirtilir. İbnu Hacer "Cuma, geceyi ehlinin yanında geçirene vacibtir" ibâresini şöyle açıklar: "Cuma namazı İbnu Ömer'e göre (namazdan sonra) gece bastırmadan evine dönmesi mümkün olan kimseye farzdır. Bundan daha uzak mesafede olana farz değildir."
Bu açıklamalardan sonra Tirmizî'nin kaydettiği izâhı görebiliriz. Der ki: "Ehl-i ilim, cuma namazının kime farz olduğu hususunda ihtilaf ettiler. Bazıları "Gece, kimi evine sığındırırsa ona farzdır" demiştir. Bazıları da: "Cuma sadece ezanı işitene farzdır" demiştir. Bu Şâfiî, Ahmed ve İshak'ın kavlidir.
Bu mesafeyi müşahhas hale getirme sadedinde zikri geçen Kuba köyü Medîne'ye iki üç mil mesafededir.[946]

10. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عنْهما قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: مَنْ أدْرَكَ رَكْعَةً مِن الجُمُعَةِ أوْ غَيْرِهَا فَقَدْ تَمَّتْ
صَ◌َتُهُ[.

10. (2857)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazından veya başkasından bir rek'ate yetişenin namazı tamam olmuştur."[947]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma dahil herhangi bir namazın rek'atini imamla kıldığı takdirde gerisini tek başına tamamlayınca, tamamını cemaatle kılmış hükmüne dahil olacağını yani cemaat sevabını kazanacağını ifade eder.
Bu bâbta daha geniş izah 2830 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.[948]

11. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عنْه:]أن النّبيَّ # قالَ: مَنْ أدْرَكَ مِنْ صَ◌َةِ الجُمُعَةِ رَكْعَةً فَقَدْ أدْرَكَ[. أخرجهما النسائى .

11. (2858)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazından bir rek'ate yetişen, cuma namazına yetişmiştir."[949]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cumanın birinci rek'atinde imama yetişenin, ikinci rek'atı tek başına tamamlayabileceğini, böylece farz olan cuma borcunu eda etmiş olacağını ifade eder.[950]

2859. 12. وعن رجل من أهل قباء عن أبيه وكانت له صحبة قال:]أمَرَنَا النَّبيُّ # أنْ نَشْهَدَ الجُمُعَةَ مِنْ قُبَاءَ[. أخرجه الترمذي .

12. (2859)- Kuba ahalisinden bir adam -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la sohbet etme şerefine ermiş bulunan- babasından naklen demiştir ki: "Resûlullah bize Kuba'dan (gelerek Medîne'de) cuma namazına katılmamızı emretti."[951]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, az yukarıda 2856 numaralı hadisin açıklamasında geçti, oraya bakılsın.[952]

2860. 13. وعن أبي الجعد الضُّمْرى رَضِيَ اللّهُ عنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ # مَنْ تَرَكَ ثَ◌َث جُمَعٍ تَهَاوُناً بِهَا طَبَعَ اللّهُ تَعالى عَلى قَلْبِهِ[. أخرجه أصحاب السنن .

13. (2860)- Ebû'l-Ca'd ed-Dumrî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim önemsemiyerek üç cumayı terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler."[953]

2861. 14. وعن سَمُرة جُندب رَضِيَ اللّهُ عنْه قال:]قال رسُولُ اللهِ #: منْ تَرَكَ الجُمُعَةَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَلْيَتَصَدَّقْ بِدِينَارٍ، فَإنْ لَمْ يَجِدْ فَبِنِصْفِ دِينَارٍ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

14. (2861)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma namazını özürsüz olarak kim terkedecek olursa bir dinâr para tasadduk etsin, (bu kadar) bulamazsa, yarım dînâr tasadduk etsin."[954]

2862. 15. وعن أبي المَلِيح عن أبيه واسمه عُمير بن عامر الهُذَلى رَضِيَ اللّهُ عنْه:]أنهُ

شَهِدَ النَّبِيَّ # زَمَنَ الحُدَيْبِيَّةِ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ وَقَدْ أَصَابَهُمْ مَطَرٌ لَمْ يَبُلَّ أَسْفَلَ نِعَالِهِمْ فَأَسَرَّهُمْ أَنْ يُصَلُّوا فِي رِحَالِهِمْ[. أخرجه أبو داود .

15. (2862)- Ebû'l-Melîh, ismi Umayr İbnu Âmir el-Hüzelî (radıyallâhu anh) olan babasından naklen anlattığına göre, babası Hudeybiye seferi sırasında bir cuma günü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bulunmuştur. O gün, ayakkabılarının altını ıslatmayacak kadar yağmur yağmış, bunun üzerine Efendimiz, herkesin yerlerinde namaz kılmalarını emir buyurmuştur."[955]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen son üç hadis cum'a namazını mâzeret olmaksızın terkedenlerle ilgilidir. Cuma namazı ilâhî bir emir olduğu için bunun özürsüz terki, gadab-ı ilâhîyi celbedecek bir isyan, bir cinâyettir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun müeyyidesini kalbin mühürlenmesi olarak ifade buyurmuştur. Âlimler mühürlenmeyi kalbe hayrın ulaşmasının menedilmesi diye açıklar. Bir rivâyette de: "Münafıklar listesine kaydedilir" denmiştir.
2- Müteakip hadis, bu ağır cezaya hedef olmak istemeden, ihmalkârlığına pişman olanlara, hatayı telafi yolu göstermektedir: Maddî kefâret...
Ancak, İbnu Hacer el-Mekkî tasadduk edilecek bu meblağın, cumayı terketmekten mütevellit günaha tamamen kefâret olmayacağını belirtir ve bir haberde "Cumayı özürsüz terkedene kıyamet gününden önce kefâret yoktur" buyrulmuş olduğunu hatırlatır. Ona göre, bu tasaddukla günahın hafifleyeceği ümit edilir. Sindî tasadduk etme hükmünün Kur'ân'da gelen "Muhakkak ki güzellikler, kötülükleri giderir" (Hûd 114) âyetine dayandığını belirtir. Bu hadiste tasaddukta bulunmaya emir istihbâbî bir emirdir, vücubî değil.
Her günaha olduğu gibi, cumayı terk günahına da behemahal tevbe gerekir. Maddî kefârette bulunsa da bulunmasa da tevbenin ihmal edilmemesi gerekir, zira her çeşit günahı ortadan kaldıran en müessir çare tevbedir.
3- Tasaddukun istihbâbî oluşuna delil, bağışlanacak meblağın miktarındaki muhayyerliktir. Sadedinde olduğumuz hadis, bulamayana "yarım dinar" tecviz ederken, Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyet: "Bir dirhem yahut yarım dirhem, veya bir sa'y yahut yarım sa' buğday" arasında muhayyer bırakır.[956]

İKİNCİ FASIL

CUMANIN VAKTİ VE EZANI HAKKINDA

2863. 1. عن أنس رَضِيَ اللهُ عنْه قالَ:]كَانَ رَسولُ اللهِ # يُصَلِّى الجُمُعَةَ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ[. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذي .

1. (2863)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cumayı (öğleyin) güneş meyl edince kılardı.[957]

2864. 2. وفي أخرى للبخارى:]كَانَ # إذَا اشْتَدَّ الْبَرْدُ بَكَّرَ بِالصَّلاَةِ، وَإذَا اشْتَدَّ الحَرّ أبْرَدَ بِالصَةِ: يَعْنِى الجُمُعَةَ[.

2. (2864)- Buhârî'nin bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) soğuk şiddetlenince namazı erken (ilk vaktinde) kılardı. Sıcak şiddetlenince namazı-yani cum'a'yı- (öğleyin biraz) serinleyince kılardı."[958]

2865. 3. وعن سهْل بن سعد رَضِيَ اللّهُ عنْه قال:]كُنَّا نُصَلِّى مَعَ النَّبِيّ # الجُمُعَةَ ثُمَّ تَكُونُ الْقَائِلَةُ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.وفي أخرى: »مَا كُنَّا نَقِيلُ وَ ◌ نَتَغَدَّى إ ّ بَعْدَ الجُمُعَةِ«.

Tirmizî ve Muvatta dışındaki diğer kitaplarda Seleme İbnu'l-Ekvâ'dan gelen bir rivâyette: "Sonra cumadan çıktığımızda duvarların diplerinde, gölgelenebileceğimiz bir gölge olmazdı" denmiştir.[959]

2866. 4. وعن السائب بن يزيد رَضِيَ اللّهُ عنْه قال:]كَانَ النّدَاءُ يَوْمَ الجُمُعَةِ أوَّلَهُ إذَا جَلَسَ ا‘‘مَامُ عَلى المِنْبَرِ عَلى عَهْدِ رسولِ اللهِ # وَأبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عنْهما. فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ وَكَثُرَ النَّاسُ زَادَ النِّدَاءَ الثَّالِثَ عَلى الزَّوْرَاءِ. فَثَبَتَ ا‘مْرُ عَلى ذلِكَ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

4. (2866)- es-Sâib İbnu Yezîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) devirlerinde cuma namazının ilk ezanı, imam minbere oturunca okunurdu. Ancak Hz. Osman zamanı olup cemaat artınca, emri üzerine (Medine çarşısında) Zevrâ nâm yerde üçüncü bir ezan daha okundu. (Cum'a ezanı işi) bu şekilde sâbitleşti."[960]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivâyet cuma ezanının okunduğu vakti belirlemektedir. Birinci hadiste (2863), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) 'in cuma namazını, öğlede güneşin batıya kaymasından sora kıldırdığı sarîh olarak ifade edilmiştir. Bu, cuma namazının kılınabileceği ilk vakit olmaktadır. Güneşin tam tepede olduğu anda her çeşit namaz mekruhtur. Batı cihetine meyline zevâl denir. Şu halde hadîs, zevalle birlikte cuma vaktinin başladığını ifade etmektedir. Cumhur-u ulemâ bunu esas almıştır. Ahmed İbnu Hanbel, zevâldan önce de kılınabileceğini, bunun câiz olduğunu söylemiştir. Mücâhid cumanın da bir nevi bayram olmasını nazar-ı dikkate alarak bayram namazı vaktinde de kılınabileceğin söylemiştir. Mâlikîlerden İbnu Kudâme'nin de buna uygun kavli rivâyet edilmiştir.
2- Şu halde cumanın vakti, cumhura göre öğlenin vaktidir. Öğle namazını da, -bütün namazlar gibi ilk vaktinde kılmak (2378) esas ise de -sıcak günlerde sıcağın biraz kırılması için tehir etmenin efdal olduğunu görmüş idik (2393. hadis). 2864 numaralı hadis, cuma namazının da aynen öğle gibi, sıcak günlerde te'hîr edildiğini göstermektedir. Seleme İbnu'l-Ekvâ'dan kaydedilen rivâyet de cuma namazının tam zeval esnasında yani vaktin girdiği ilk anda kılındığını gösterir, çünkü işte o sıradadır ki duvarların gölgelenebilecek kadar gölgeleri olmaz. Bu ifâdeden "Duvarların hiç gölgesi yoktur" mânası çıkmaz. Bilakis güneş batıya döndüğü için gölge az da olsa vardır, ancak gölgelenebilecek yeterlilikte değildir.
3- Son rivâyet, cum'a günü okunan ezanlar hakkında bilgi vermektedir. Hadisin başka vecihlerinin de yardımıyla anlaşılan şudur: "Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a gelinceye kadar, cuma günü bir ezan bir de ikâmet okunmaktadır. Nesâî'de Zührî'den kaydedilen bir rivâyet Hz. Bilâl'in ezanı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minbere oturunca, ikâmeti de hutbeyi tamamlayıp, minberden inince okuduğunu belirtir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Hz. Osman'ın üçüncü bir ezanı emrettiği belirtir. İbnu Ebî Zi'b'den Vekînin bir rivâyetinde Hz. Osman'ın "Birinci ezan"ı emrettiği belirtilir. Aslında bu ifadeler arasında tezad mevcut değildir. Çünkü, Hz. Osman üçüncü bir ezan daha emretmiştir, fakat bu, vaktin girmesi ânında Medîne ahâlisine vaktin girdiğini duyurmak için çarşıda Zevrâ denen yerde okunacaktır. Şu halde Hz. Osman'ın emrettiği bu "üçüncü" ezan, okunuş sırası itibariyle birinci sırada yer almaktadır.
4- "Cuma ezanı işi bu şekilde sâbitleşti" sözü, bugün memleketimizde de uygulanan şeklin Hz. Osman'ın emri ile olduğunu ifâde eder. Yani vakit girince cuma vaktinin girdiğini belirten, minarelerden okunan ezan birinci ezandır. Bu, diğer vakitlerde okunan ezan gibidir. İşte Hz. Osman bunun okunmasını emretmiştir. Diğer iki ezandan biri imam minbere çıkınca, hutbeden önce caminin içinde okunan ezandır. Üçüncüsü ise, hutbe bitince, imam minberden inince okunan ikâmettir. Buna ezan denmesi tağlib tarîkiyledir. Şu halde son ikisi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer zamanında mevcut olduğu halde birincisi mevcut değilmiş. Bu sebeple birinci ezana "sonradan konma" mânasına bid'at diyen de olmuştur.[961]

ÜÇÜNCÜ FASIL

HUTBE VE HUTBE İLE İLGİLİ HUSUSLAR

1. 2867. عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنْهما قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ كَانَ يَجْلِسُ إذَا صَعِدَ عَلى المِنْبَرِ حَتَّى يَفْرُغَ المؤَذِّنُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ. ثُمَّ يَجْلِسُ فَـَ يَتَكَلّمُ. ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ[. أخرجه الخمسة وهذا لفظ أبى داود .

1. (2867)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki hutbe okurdu. Minbere çıkınca otururdu. (Bu esnada müezzin ezan okurdu). Müezzin ezanı bitirince kalkar ve hutbeyi okur, sonra tekrar oturur ve (bu sırada) konuşmazdı. Sonra kalkar (ikince defa) hutbe okurdu."[962]

2. 2868. وللنسائى:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَخْطُبُ الْخُطْبَتَيْنِ قَائِماً وَكَانَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِجُلوسٍ[.

2. (2868)- Nesâî'nin rivâyetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta iki hutbe verir, bunların arasını (kısa) bir oturuşla ayırırdı" denmiştir.[963]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetler hutbenin belli bir âdâb çerçevesinde verildiğini göstermektedir.
***** Minbere hutbe için çıkınca oturmakta, bu esnada müezzin ezan okumaktadır.
***** Hutbe, ezanı müteakip iki parçalı olarak ayakta okunmaktadır.
***** İki hutbenin arası kısa bir oturuşla ayrılmaktadır.
***** Oturma esnasında konuşma yoktur.
2- İki hutbe arasında oturmaya İmam Şâfiî vacib demiştir. İlk çıkıştaki oturmaya vâcib dememiş olması tenkid mevzuu edilmişse de bazı Şâfiîler: "Bu her rivâyette mezkûr değildir" diye cevap vermişlerdir. Bu rivâyette İmam Mâlik'in, meşhur rivâyette de Ahmet İbnu Hanbel'in bu meselede Şâfiî gibi hükmettiği belirtilmiştir. el-Muğnî'de âlimlerin çoğunlukla bu oturmaya vâcib demediği belirtilir. Bu oturma celsetü'l-istirâha (33) kadar veya bir ihlas okuyacak kadar kısadır. Bunun hikmeti husûsunda ihtilaf edilmiştir:
***** "İki hutbe arasını ayırmak için" denmiştir.
***** "İstirahat için" denmiştir.
***** Tahâvî: "İki hutbe arasında oturmak vâcibtir diyenler, hutbelerin ayakta okunmasına da vacibtir demelidirler" demiştir.[964]

3. 2869. ولمسلم والنسائى عن كعب بن عجرةَ:]أنَّهُ دَخَلَ المسْجِدَ وَعَبْدُ الرَّحْمنِ ابْنُ أُمِّ الحَكَمِ يَخْطُبُ قَاعِداً. فقَالَ: انْظُرُوا إلى هذَا الخَبِيثِ يَخْطُبُ قَاعِداً، وَاللهُ تَعالى يَقُولُ: وَـِإذَا رَأوْا تِجَارَةً أوْ لَهْواً انْفَضُّوا إلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِماً[.

3. (2869)- Müslim ve Nesâî'nin Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh) den yaptıkları bir rivâyete göre Ka'b, mescide girince Abdurrahmân İbnu Ümmi'l Hakem'i oturarak hutbe verir görmüş ve derhal müdâhele etmiştir:
"Şu habîse bakın hele! Oturarak hutbe veriyor. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mübîn'inde (meâlen): "Onlar bir ticâret, yahud bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar ve seni ayakta bıraktılar" (Cuma 11) buyurmuştur.[965]

AÇIKLAMA:

1- Abdurrahman İbnu Ümmü'l-Hakem es-Sakafî Şam'da Emevî vâlilerindendir. Kendisini halife Abdü'l-Melik istihlâf etmiş idi. Rivâyetten Emevî idarecilerinin dinî an'aneye olan lâkaydlıklarından birine daha şahid olmaktayız. Ancak yüce sahâbî Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh), davranışının bizzat Kur'ân'da tesbît edilen hutbe edebine uymadığını pervasızca vâlinin yüzüne vurmuştur.

2- Ka'b İbnu Ucre'nin okuduğu âyet, Resûlullah'ın hutbeyi ayakta verdiğini ifade etmektedir. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى

2870.4. وعن عمارة بن رُويْبَة:]أنَّهُ رَأى بِشْرَ بْنَ مَرْوَانَ يَخْطُبُ عَلى المِنْبَرِ رَافِعاً يَدَيْهِ. فقَالَ: قَبَّحَ اللّهُ تَيْنِكَ الْيَدَيْنِ الْقَصِيرَتَيْنِ، لَقَدْ رَأيْتُ رَسولَ اللّهِ # مَا كَانَ يَزِيدُ عَلى أنْ يَقُولَ بِيَدِهِ هكَذَا، وَأشَارَ بِأُصْبُعِهِ المسَبِّحَةِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

4. (2870)- Umâre İbnu Rüveybe (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, Bişr İbnu Mervân'ı, minberde ellerini kaldırarak hutbe verirken görmüş ve derhal müdahale etmiştir:
"Allah şu iki kısa elin belasını versin.(34) Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı gördüm, eliyle şundan fazla kaldırmazdı" dedi ve şehâdet parmağıyla işaret etti."[966]

AÇIKLAMA:

1- Nevevî der ki: "Hadis, hutbe sırasında elleri kaldırmamanın sünnet olduğunu gösteriyor. Bu, İmam Mâlik, Ashabımız (Şâfiîler) ve başkalarının kavlidir. Ancak Kadı İyâz bir kısım selef ve bazı Mâlikîlerden eli hutbede kaldırmanın mübah olduğunu söylediklerini nakletmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cuma hutbesinde yağmur taleb ettiği zaman ellerini kaldırmıştır. Öncekiler bu mütalaaya: "Mezkûr kaldırmanın bir sebebe binâen olduğunu" söyleyerek cevap vermişlerdir.
2- Umâre hadisinde, "elin kaldırılması"ndan murad nedir? Dua sırasındaki kaldırma mı, yoksa konuşma sırasındaki kaldırma mı? Bunun cevabında ihtilaf edilmiştir. İki duruma da ihtimal verilmiştir. Konuşma sırasında kaldırma diyenler, hatiplerin, dinleyenlerin dikkatlerini çekmek için konuşma esnasında elkol hareketi yaptıklarını misal vermişlerdir.
3- Hadiste el hakkında kullanılan يقُولُ هَكَذَا tâbirini يُشِيرُ هَكَذَا diye yorumlamışlardır. Çünkü Arapçada elin fiili "söz"le ifade edilebilmektedir. Yani el şöyle yapıyor, diyeceği yerde "el şöyle söylüyor" diyebilmektedirler.[967]

2871.5. وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ رَسولُ اللّهِ # إذَا خَطَبَ احْمَرَّتْ عَيْنَاهُ، وَعَ صَوْتُهُ، وَاشْتَدَّ

وَالْوُسْطَى. وَيَقُولُ؛ أمَّا بَعْدُ: فإنَّ خَيْرَ الحَدِيثِ كِتَابُ اللّهِ تَعالى، وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْىُ مُحَمَّدٍ #، وَشَرَّ اُ'مُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَةٌ. ثُمَّ يَقُولُ: أنَا أوْلى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ: فَمَنْ تَرَكَ مَاً فَ'هْلِهِ، وَمَنْ تَرَكَ دَيْناً أوْ ضَيَاعاً فَإلَىَّ وَعلَيَّ[. أخرجه مسلم والنسائى .

5. (2871)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verdi mi gözleri kızarır, sesi yükselir, öfkesi artardı. Sanki bir orduya "Düşmanınız akşama veya sabaha size baskın yapacak!" diye tehlikeyi haber veren komutan gibi (fevkalde ciddî bir edâ ile):
"Ben size, Kıyâmet şu iki parmak kadar yakınlaşmış olduğu bir zamanda peygamber gönderildim" der ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yaklaştırarak gösterir, sözlerine şöyle devam ederdi:
"Emmâ bâd! Bilesiniz, sözlerin en hayırlısı Kitabullah'tır. En güzel yol da Muhammed'in yoludur,. İşlerin en şerlisi de sonradan ihdâs edilenlerdir. Her bid'at dalâlettir."
Ayrıca şunları da söylerdi:
"Ben her mü'mine kendi nefsinden daha yakınım. Nitekim, kim bir mal bırakırsa bu ailesi içindir. Kim bir borç veya (bakıma muhtaç) horanta bırakırsa bu bana aittir ve benim üzerimedir."[968]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, hutbe sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hutbede işlediği mevzuya göre tavır aldığını ifade etmektedir. Mevzu ciddi meseleleri ihtiva ediyor, hatırlatmalarda bulunuyorsa akşama veya sabaha herşeyi mahvetmek, hayata son vermek üzere gelecek düşman baskınını haber veren bir komutanın ciddiyetini takınıyor, yüzü kızarıyor, sesinin tonu artıyor vs.

Şüphesiz, mevzuya uygun bir tavrın takınılması, zoraki, yapmacık bir hal değil, tabii bir durum, anlatılan meselelerin ehemmiyetini rûhen yaşamanın, yakînî bir imanla tasdikin neticesidir. Bu hal, muhakkak ki muhatap üzerinde hâsıl olması arzulanan te'sirin tahakkukunda rol oynar. Böylece (aleyhissalâtu vesselâm), hatiplik san'atının esaslarını da vazetmiş olmaktadır.

2- Şurası muhakkak ki Resûlullah'ın hadiste tasvir edilen hali, her hutbesine mahsus değildir. İnzâr ve tehdîd mevzularını işleme zamanlarına mahsustur.

3- Resûlullah'ın şehadet parmağı ile orta parmağını yan yana getirerek göstermesi, bunların yakınlığına telmihan, Kıyametin yakınlığını ifade için olabileceği gibi, bu ikisi arasında üçüncü bir parmak bulunmaması sebebiyle, kendisi ile Kıyamet arasında başka bir peygamberin olmayacağına işaret maksadıyla da olabilir.

Resûlullah'tan günümüze kadar, şu kadar zamanın geçmesi, hadiste ifade edilen Kıyâmet yakınlığını cerhetmez, çünkü dünyanın ömrüne nisbet edilince bu müddet gerçekten çok az bir şey olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kıyâmetin yakınlığını başka hadislerde de ele almıştır. Bunlardan biri şöyle: "Dünyanın ömrü yedi basamaktır, ben yedinci basamakta gönderildim." Bir diğeri de şöyle: "İsrâfil (aleyhisselâm)'i gördüm, sûr'u kapmış, üfürmek için kendisine izin verilmesini bekliyor." Kur'ân-ı Kerîm'de de: "Kıyamet saati yaklaştı, ay ikiye ayrıldı" (Kamer 1) buyrulmuştur.

4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mü'minlere nefislerinden daha yakın olması Kur'ânî bir vecibedir. Her mü'min, Resûl-i Ekrem'i nefsinden malından, yakınlarından, ticaretinden vs. her şeyden daha çok sevmekle mükelleftir, ilâhî emirdir, mü'min ve müslüman olmanın bir gereğidir. Bir âyette meâlen şöyle buyurulur: Der ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşeriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından korkageldiğiniz bir ticaret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allah'tan onun peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar gürûhunu hidâyete erdirmez" (Tevbe 24).

5- Ölen kimsenin borcunun Resûlullah üzerine olması, ihtilaf edilmiş bir husustur. Çünkü, bir kısım hadisler, Resûlullah'ın, bir ara borçlanmayı yasakladığını ve hatta borçlu ölenlerin cenaze namazına bile katılmadığını belirtir. Bu hadis ise, borçlunun borcunu üzerine aldığını beyan etmektedir. Âlimler yasağın iktisâdî darlığın hakim olduğu fetihler öncesi devreye ait olduğunu, fetihlerden sonra servete kavuşulması ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, fakirlerin borçlarını ödediğini belirtir.

Münakaşa edilen diğer bir kısım: Borçlu ölenin borcunu ödemek, Resûlullah'ın şahsıyla ilgili bir hususîyeti midir, yani hasâis'ten midir, yoksa devlet başkanlığı vasfının bir gereği midir? Eğer hasâisten ise Resûlullah' tan sonra, borçluların borcunu ödeyivermek devlete terettüp eden bir vazife olmaz. Bilakis, devlet başkanlığının gereği ise, İslâm devletine, borçluların borcunu ödeyivermek kaçınılması mümkün olmayan bir vecîbe olur.

Biz burada münâkaşanın detayına girmeden, devlet hazinesinin harcama kalemlerini sayan âyet-i kerîmede, birkalemi de gârimîn yani "borçlular" teşkil ettiğini belirtmek isteriz (Tevbe 60).

Şu halde hadis, rivâyetteki "ödeme işi"nin hasâisten addedilmediği takdirde, en azından imkan olduğu hallerde borçlunun borcunu ödeme işini devlete vecibe kılar. Hasâîs'ten addedilme halinde devlet, zengin bile olsa, borçluyu borçtan kurtarma işinden sorumlu olmaz.[969]

.2872 .6. وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # إذَا تَشَهَّدَ قالَ: الحَمْدُ للّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ شُرُورِ أنْفُسِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللّهُ فَ۪ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَ۪ هَادِى لَهُ. وَأشْهَدُ أنْ۪ إلَهَ إَّ۪ اللّهُ، وَأشْهَدُ أنّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أرْسَلَهُ بِالْحَقّ بَشِيراً وَنَذِيراً بَيْنَ يَدَىِ السَّاعَةِ. مَنْ يُطِعِ اللّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَإنَّهُ۪ يَضُرُّ إَّ۪ نَفْسَهُ وَ۪ يَضُرُّ اللّهَ شَيْئاً[.

أخرجه أبو داود.وزاد في رواية: إذَا تَشَهَّدَ يَوْمَ الجُمُعَةِ، وَساق الحديث .

6. (2872)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşehhüd okuyunca şu meâlde zikirde, duada bulunuyordu: "Hamd Allah'adır, O'na sığınır, O'ndan mağrifet dileriz. Nefislerimizin

şerrinden de O'na sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu kimse sapıtamaz, kimi de sapıtırsa onu kimse hidâyete götüremez. Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. O'nu hak ile, kıyametten önce müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur. Kim de o ikisine isyan ederse, (bilsin ki) sadece kendisine zarar verir, Allah'a hiçbir zarar veremez."[970]
Bir rivâyette hadîse şu ziyadeyi yaptıktan sonra gerisini aynen rivâyet etmiştir. ".Cuma günü teşehhüd'den sonra."[971]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet hutbede muttarıd olarak okunması gereken zikri belirtmektedir. Görüldüğü üzere Resûlullah, teşehhüd'den sonra elhamdülillah okumaktadır. Cumhur, hutbede bunun okunmasına vâcib demiştir. Keza hamdele'den sonra Resûlullah'a salavat okumak da aynı hükmü almıştır. Bilhassa Hanefî fakihler hutbeyi en az, tahiyyat kadar hamdele, salavat ve ümmete dua ihtiva eden zikir olarak anlarlar.
2- Hadisin son kısmında, "Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse doğru yolu (rüşd) bulmuştur" dendikten sonra, "Kim de o ikisine isyan ederse." denmekte, Allah ve Resulü yerine "o ikisi" zamiri kullanılmaktadır. Bu kullanış, bir başka hadisin muhtevasına zıt düşmektedir. Şöyle ki "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir hatip şöyle bir hitapta bulunur: "Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse hidâyeti bulur, kim de o ikisine isyân ederse sapıtır." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hatibe müdahele ederek: "Sen ne kötü hatibsin. Şöyle söyle: "Kim Allah Teâlâ'ya ve Resûlüne isyan ederse sapıtır" der.
Görüldüğü üzere Allah ve Resûlü tâbirinin yerine "o ikisi" tâbirinin konmasını Resûlullah hoş karşılamıyor ve ânında düzeltiyor.
Sadedinde olduğumuz hadisde ise, yasaklanan bu kullanış tarzına yer verilmektedir. Nevevî şöyle bir yorumla aradaki tezadı gidermeye çalışıyor: "Resûlullah'ın hatibe müdahelesinin sebebi, hatib'in fonksiyonudur. Yani hatibe düşen, hutbede meseleleri geniş tutmaktır, îzahtır, rümûzdan, işâretten (kısaltmalardan) kaçınmaktır. Bundandır ki, Resûlullah'ın bir şey söylediği zaman onu üç kere tekrar ettiği ve anlaşılması için husûsi gayret gösterdiği rivâyetlerde sâbit bir durumdur. Öte yandan, "Allah ve Resulü, kişiye o ikisi dışındaki herşeyden sevgili olması." örneğinde olduğu gibi bazı rivâyetlerde, Allah ve Resûlü yerine tesniye zamirinin kullanıldığı olmuştur. Ancak burada da sebep aynıdır. Hadis, bir vaaz hutbesi olarak vürûd etmiş değildir. Bilakis bir hükmün öğretilmesini gaye edinmektedir. Lafzı az olan her ibâre, daha kolay ezberlenme şansına sâhiptir. Vaaz hutbesi böyle değildir. Vaaz hutbesi ezberlensin diye yapılmaz; bilakis ibret alınması, öğüt alınması için yapılır."
Ne var ki ahkâm tâliminden ziyâde hutbe olarak vürûd eden sadedinde olduğumuz hadiste bizzat Resûlullah tarafından Allah ve Resûlünü birleştiren ikili zamirin kullanılmış olması bu iddiayı reddeder.
Kadı İyâz ve bir grup âlim derler ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Allah ve Resûlünü) eşitliği gerektiren zamirde birleştirme işinden dolayı takbîh etti ve Allah'a tâzim için atıfta bulunmayı (ayrı ayrı zikretmeyi) ve Cenâb-ı Hakk'ın ismini öne almayı emretti. Nitekim Aleyhissalâtu Vesselâm bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "Sizden kimse, "Allah'ın dilediği ve falanın dilediği" demesin, fakat "Allah'ın dilediği" sonra da "falanın dilediği" desin." Bu mülâhaza da daha önce Resûlullah' ın, Allah'a ait zamirle, kendi şahsına ait zamiri birleştirmiş olma örneği gösterilerek reddedilir. Şöyle de denilebilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mezkûr hatîb'in iki zamiri birleştirmesini takbîh etmiştir, zîra O, bundan eşitleme inancını anladı ve îtikadının hilafına dikkati çekti ve ona
Allah'ın ismini, Resûlünün isminin önüne koymasını emretti, tâ ki böylece îtikadının bozukluğunu anlamış olsun."
3- Cuma hutbesinin hükmü nedir? Bu hususta ulemâ faklı görüşler ileri sürmüştür:
Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Mâlik "vâcibtir" demiştir. Kadı İyâz bu hükmü ulemanın tamamına nisbet eder. Vâcib hükmünün delili, Resûlullah'ın her hafta cuma namazı kıldırıp arkasından hutbe okuduğunu te'yid eden sahîh rivâyetlerdir. Keza Resûlullah'ın "Beni nasıl kılıyor görürseniz siz de öyle namaz kılın" hadisi de bir başka delildir.
Hasan Basrî ve Dâvud-ı Zâhirî cuma hutbesinin mendub olduğuna hükmederler.[972]

2873 .7. وعن جابر بن سَمُرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَتْ صََةُ رَسُولِ اللّهِ # قَصْداً، وَخُطْبَتُهُ قَصْداً[. أخرجه الخمسة إ البخارى.»القصد« العدل والسواء .

7. (2873)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazı vasattı, hutbesi de vasattı."[973]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz ve hutbelerini ne çok uzun ne de çok kısa yapmayıp orta uzunlukta tuttuğunu ifade ediyor. Daha önce de gördüğümüz üzere (2803) cemaatle kılınan namazlarda Efendimiz namazın uzatılmamasını tavsiye buyurmuştur. Çünkü cemaate gelenler arasında yaşlılar, hastalar, acele işi olanlar v.s. bulunabilir. Öyle ise imamlar, hatipler cemaatte bu şekilde meşru mâzereti olanların bulunabileceklerini gözönüne alarak namaz ve hutbelerini fazla uzatmamaları gerekir. Hz. Muâz (radıyallâhu anh), cemaate namazı uzattığı için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine "fettân" yani "fitne çıkaran" diye hitabetmiştir. (2802).

Esasen Resûlullah'ın her işte takip ve tavsiye ettiği prensip evsat olmaktır: [974]خَيْرُ اُمُورِ اَوْسَطُهَا

2874 .8. وعن أبى وائل قال:]خَطَبَنَا عَمَّارٌ فَأوْجَزَ وَأبْلَغَ. فَلَمَّا نَزَلَ قُلْنَا: يَا أبَا الْيَقْظَانِ لَقَدْ أبْلَغْتَ وَأوْجَزْتَ. فَلَوْ كُنْتَ تَنَفّسْتَ؟ فَقَالَ: إنّى سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: إنَّ طُولَ صَ◌َةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنّةٌ

مِنْ فِقْهِ فأقْصِرُوا الخُطْبَةَ وَأطِيلُوا الصَّ◌َةَ[. أخرجه مسلم وأبو داود.»تَنَفّسَ الرّجُلُ« في قوله: أى أطال.»مَئِنّةٌ« بفتح الميم وكسر الياء مهموزة ونون مشددة: أى عمة من فقه الرجل .

8. (2874)- Ebû Vâil (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ammâr bize hitabetmişti. (Konuşmasını) vecîz ve belîğ yaptı. Minberden inince:
"Ey Ebû'l-Yakzân belîğ ve vecîz konuştun! Keşke biraz daha nefesleseydiniz (uzatsaydınız)!" dedik. Bize şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, şöyle buyurmuştu:
"Kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı onun fıkhının (ilminin) alâmetidir. Öyle ise, hutbeyi kısa tutun, namazı uzun (zîra, beyanda sihir var)."[975]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada namazı uzun tutmayı tavsiyesi dikkat çekicidir. Çünkü daha önceki hadislerde kısa tutmayı tavsiye ettiğine şahid olduk.
Âlimler, arada bir fark görmezler. Çünkü "uzunluk"la mutlak bir uzunluk değil, mukayyet ve nisbî bir uzunluğun kastedildiğine, kısa tutulacak hutbeye nisbetle uzun tutulacak hutbenin tavsiye edildiğine dikkat çekerler.
Hadisin Müslim'deki vechinin sonunda "Beyanda sihir var" ifadesine yer verilmiştir. Beyanda sihir olması ile alakalı olarak Nevevî'nin benimsediği bir açıklamaya göre, sihir kelimesi "sarfetmek', "tasarrufda bulunmak" bir başka ifâde ile "değiştirmek", "yönlendirmek" ma'nâsına gelen bir kökten gelir. Şu halde beyan da kalplere tesir eder, değiştirir, davet ettiği tarafa çevirir, yönlendirir.
"Bu sözde beyân'ın zemmi vardır" diyen olmuştur. Ancak "övgü vardır" diyen de olmuştur. Şurası muhakkak ki beyân, bâtıl yolda kullanılırsa zemm'e, hak yolda kullanılırsa "övgü"ye layık olur. Mutlak olarak zemmi veya medhi hadisin rûhuna aykırı olur. Çünkü, ifade mutlak gelmiştir, elbette çeşitli vecihlere muhtemel olacaktır.
Zâhirîler, hutbenin kısa olmasını vâcib addederler. İbnu Hazm, bir köy imamı hutbeyi uzattığı için, üzerine bevl eden bir yaşlının itirafını nakleder.[976]

2875 .9. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: كُلُّ خُطْبَةٍ لَيْسَ فِيهَا تَشَهُّدٌ فَهِىَ كَالْيَدِ الجَذْمَاءِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (2875)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İçerisinde teşehhüd bulunmayan her hutbe kesik bir el gibidir."[977]

.2876 .10 وفي أخرى ‘بى داود:]كُلُّ كَ◌َمٍ يُبْدَأُ فِيهِ بِحَمْدِ اللهِ تَعالى فَهُوَ أَجْذَمُ[.ومَعنى »أَجْذَمُ« أى مقطوع .

10. (2876)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivâyetinde: "Allah'a hamd ile başlamayan her kelâm kesiktir" denmiştir.[978]

AÇIKLAMA:

1- İslâmî âdâbtan biri, konuşmalara hamdele, salvele ve teşehhüdle başlamaktır. Bunu tesbit eden muhtelif hadisler mevcuttur: "Elhamdülillah ile başlamayan her hayırlı iş(in hayrı) kesiktir." "Bismillahirrahmânirrahîm ile başlayan her hayırlı iş, güdüktür (hayrı kesiktir).
"Allah'a hamd, bana salâtla başlamayan bütün hayırlı işler güdüktür, her çeşit bereketten kesiktir."
Dikkat edersek bu hadisler hayırlı işlere "hamdele, "salâvat" ve "besmele" ile başlamaya teşvik etmektedir. Âlimler "hayırlı iş" deyince "fiil" ve "söz" her ikisini de anlarlar.
Yine belirtelim ki ulemâ, bu hadislerde mevzubahis olan besmele, hamdele ve salvele'yi "zikir" olarak anlamışlardır. Yani hayırlı işlere Allah'ın zikri ile başlamak esastır. Bu zikir besmele de olabilir, hamdele veya salvele de. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis "teşehhüd"ü zikretmektedir. Bunların hepsini birleştirmek de caizdir ve hatta efdali budur. Nitekim,sadedinde olduğumuz hadisin yer aldığı bâbta Tirmizî'nin kaydetttiği bir hadiste pekçok hayırlı işlere başlarken okunması sünnet kılınan bir "teşehhüd"de bazı zikir çeşidi birleştirilmiştir. Resûlullah önce teşehhüdün iki çeşit olduğunu, birincisinin "namaz teşehhüdü", ikincisinin de "hâcet teşehhüdü" olduğunu söyledikten ve namaz teşehhüdünü açıkladıktan sonra ikincisini açıklar:
"Hâcet teşehhüdü şöyledir: Hamdler Allah'adır. O'ndan yardım dileriz, O'ndan mağfiret isteriz. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin günahlarından Allah'a sığınırız. Allah kime hidâyet verirse onu sapıtacak yoktur, kimi de saptırmışsa hidâyet verecek yoktur. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve keza şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür."
Her hayırlı amelimize uzun teşehhüdle başlayamıyacağımıza göre, Resûlullah, önce kaydettiğimiz hadislerde sadece besmele veya hamdele. gibi kısa bir zikrullah ile başlamamızı tavsiye buyurmuş olmaktadır.
2- Teşehhüd esas itibariyle "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah (Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed onun elçisidir)" demekten ibarettir. Fakat burada daha ziyade Allah'a senâ kastedilmiştir. Çünkü, şehâdet kesin haberi ifâde eder. Allah için ifâde edilen sena, şehâdetlerin en doğrusu ve en büyüğüdür.
Hadisi şöyle anlamamız mümkündür: Şer olmayan yani hayırlı olan bir amelimiz hatta bir âdetimiz, besmele veya zikrullahla yapılınca tam bir ibadete dönüşerek uhrevî sevaplara vesile olur, böylece hayrı devam eder. Besmelesiz olursa hayrı güdüktür veya kesilmiştir; çünkü bu amelimizden öbür dünyaya aksedecek bir nûr hâsıl olmaz, o hayırlı işin dünyevî hayrından sadece dünyada istifade ederiz. Böylece hayrı güdük kalmış, kesilmiş olur.
Bu hadislerden istifade ile âlimlerimiz, besmele, hamdele gibi, bir işe başlarken çekilen zikirleri âdetlerimizi, şer olmayan günlük işlerimizi ibâdetlere çeviren bir iksir, bir tılsım, bir sır olarak görmüşlerdir.

3- Hadislerde hep اَمْرٍ ذِى بَالٍ yani "hayırlı iş" kaydına yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Zîbâl şerefli, meşrû, mübah gibi mânalara gelir. Yemek, içmek,giyinmek, konuşmak, yazmak, uyumak, vaaz ve nasihat, ilmî meşguliyet vs. hep emr-i zîbâl'e dahildir. Şu halde bütün bunlara zikrullahla başlamak ve mübah işlerimizi ibadete çevirmek sûretiyle ebedî hayatımız için öbür dünyaya uzanacak bir nura sebep olacaktır. Aksi halde, o işlerin hayrı dünyevî hayatımızla sınırlı kalacak veya pek bereketsiz olacak. Hadisteki güdüklük bu olsa gerektir -Allahu a'lem-.[979]

.2877 .11 وعن سمرة بن جندب رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ # أُحْضُرُوا الذِّكْرَ وَادْنُوا مِنَ ا‘‘مَامِ

فإنَّ الرَّجُلَ يَزَالُ يَتَبَاعَدُ حَتَّى يُؤَخَّرَ فِي الجَنَّةِ وَإنْ دَخَلَهَا[. أخرجه أبو داود.

11. (2877)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zikr (yani hutbe) sırasında hazır bulunun, imama yakın olun. Zîra kişi, uzaklaşmaya devam ede ede, girse bile cennette de geri kalır."[980]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisteki zikr'den murad hutbedir. Hutbenin içerisinde hamdele, teşehhüd, salvele, mev'ıze gibi çeşitli zikirler bulunduğu için zikr denmiş olmaktadır.
2- Hadis, hutbe sırasında mümkün mertebe imama yakın durmayı tavsiye etmektedir. Böylece hutbeyi daha iyi dinleme ve anlama imkânı elde edilmiş olacaktır. Kişi özürsüz olarak hayır odaklarından uzakta kalmayı tercih ede ede, cennete girse bile az hayırla gireceği için, geri mertebelerde yer alacaktır. Bilindiği üzere cennette de, cehennem gibi pekçok mertebe vardır. Herkes dünyada elde ettiği kazanç nisbetinde âlî veya alçak ileri veya geri bir mertebe elde edecektir. Tîbî şu açıklamayı yapar: "Kişi, mukarreblerin (Allah'a yakın kimselerin) makamı olan ön saf ile hutbeyi dinlemeden uzak dura dura aşağıyı tercîh edenlerin safına itilir. Hadis, mescide geç gelenlerin davranışını kınamakta ve kendilerini, yücelerden aşağılara indiren düşüncelerinin bayağılığına dikkat çekmektedir."
"Girse bile" ifadesi cennetin yüce makamları varken, onlara tâlib olmayıp, sadece "girme" ile iktifa eden dûnhimmetlere târizde bulunmaktadır. Şu halde, mü'min dâima yücelere, en yüksek mertebelere tâlip olmalı, o mertebeyi kazandıracak amelleri yapma gayretine girmelidir (Mirkat'tan). Allah'ın rahmetine güvenerek, daima yüksekleri istemelidir.[981]

12. 2878. وعن أبى رِفاعة العدَوى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]انْتَهَيْتُ إلى رسولِ اللهِ # وَهُوَ يَخْطُبُ. فَقُلْتُ: يَا رسولَ اللهِ رَجُلٌ غَرِيبٌ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ يَدْرِى مَا دِينُهُ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيَّ وَتَرَكَ خُطْبَتَهُ حَتَّى انْتَهَى إلَيَّ فَأُتِىَ بِكُرْسِيٍّ مِنْ خَشَب قَوَائِمُهُ حَدِيدٌ فَقَعَدَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ يُعَلِّمُنِى مِمَّا عَلَّمَهُ اللهُ تعالى ثُمَّ أَتَى الخُطْبَةَ فَأَتَمَّ آخِرَهَا[. أخرجه مسلم والنسائى .

12. (2878)- Ebû Rifâa el-Adevî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldim. Hutbe veriyordu. Ben:
"Ey Allah'ın Resûlü! Yabancı ve dinini bilmeyen bir kimseyim, sizden dinimin ne olduğunu soruyorum!" dedim. Bunun üzerine bana yöneldi, hutbesini bırakarak yanıma kadar geldi. Kendisine bir sandalye getirildi. Zannedersem ayakları demirdendi. Üzerine oturdu. Hemen Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bana öğretmeye başladı. Sonra tekrar hutbesine dönerek, sonunu tamamladı."[982]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Resûlullah'ın ehem'le mühim karşısında ehemmi takdim ettiğini gösterir. Zira, cemaate hitap mühim idiyse de, dinini bilmediğini ve fakat öğrenmek istediğini beyan eden bir kimseye hemen din hususunda bilgi vermeyi daha mühim (ehem) görerek hutbeyi kesmiş ve o adamı irşâd buyurmuştur. Şu halde imânî irşad her çeşit ta'lîmden daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Ulemâ iman ve İslâm hususunda aydınlanmak isteyen insana öncelik tanımanın vücûbunda müttefiktir.
2- Hutbe cuma hutbesi midir başka bir hitâbet midir, rivâyette belli değildir. İkisi de olabilir. Öyle ise cuma hutbesi bile olsa, imama bir şey sormak mümkündür. İmam da bu soruya cevap vermelidir.[983]

13. 2879. وعن عثمان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ: اسْمَعُوا وَأَنْصِتُوا فَإِنَّ لِلْمُنْصِتِ الَّذِىَ يَسْمَعُ مِنَ الحَظِّ مِثْلَ مَا لِلْمُنْصِتِ السَّامِعِ[. أخرجه مالك .

13. (2879)- Hz. Osman (radıyallâhu anh) hutbelerine çoğu kere şu husûsu hatırlatarak başlardı: "İşitin, kulak verin. Zîra işiterek, kulak verenle işitmeden kulak verenin sevaptan hissesi birdir."[984]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin aslı uzuncadır. İbnu Deybe özetleyerek almış. Aslında belirtildiğine göre, Hz. Osman buraya aktarılan sözleri hemen hemen her hutbesinde tekrar eder, çok az hutbede söylemezmiş.
2- Hz. Osman cemaate, hatipleri can kulağıyla dinlemenin ehemmiyetini belirtiyor. Hz. Osman "Sağırlık, uzaklık gibi bir sebeple hatibi işitemezseniz de sessiz olun, dinleme vaziyetinde kalın, böyle davrandığınız taktirde hatibin sözleri kulağınıza kadar ulaşmasa da, ulaşanların alacağı manevî ücret ve sevabı eksiksiz alacaksınız" demek istemektedir.[985]

.14. 2880 وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رَسولُ اللهِ #: إذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَا‘‘مَامُ
يَخْطُبُ أنْصِتْ فَقَدْ لَغَوْتَ[. أخرجه الستة .

14. (2880)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cuma günü, imam hutbe okurken, sen (yanıbaşında konuşan) arkadaşına: "Sus!" desen boş laf etmiş olursun."[986]

AÇIKLAMA

Hutbe sırasında yanındakine "sus, dinle!" mânasına اَنْصِتْ demekle ilgili açıklama daha önce (2851 ve 2852. hadisler) geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.[987]

DÖRDÜNCÜ FASIL

NAMAZ VE HUTBEDE KIRÂAT

.1. 2881 عن عبيد الله بن أبى رافع قال:] اسْتَخْلَفَ مَرْوَانُ أبَا هُرَيْرَةَ عَلى المدِينَةِ فَصَلَّى أبُو هُرَيْرَةَ الجُمُعَةَ وَقرَأَ بَعْدَ الحَمْدِ سُورَةَ الجُمُعَةِ في ا‘ولى، وإذَا جَاءَكَ المنَافِقُونَ في الثَّانِيَةِ وَقالَ: سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ # يَقْرَأُ بِهِمَا[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

1. (2881)- Ubeydullah İbnu Ebî Râfî (rahimehullah) anlatıyor: "(Emevî halifelerinden) Mervân, Ebû Hüreyre, (radıyallâhu anh)'yi Medîne'ye halef tayin etti. Ebû Hüreyre, cumayı kıldırdı ve birinci rek'atte, el-Hamd sûresini okuduktan sonra Cuma sûresini okudu. İkinci rek'atte Ve izâ câeke'l-Münâfikûn'u okudu. Dedi ki:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunları okuduğunu işittim."[988]

.2. 2882 وعن سمُرة بن جُندب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَقْرَأُ في الجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا‘عْلَى، وَهَلْ أتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

2. (2882)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cum'ada Sebbihisme Rabbike'l-A'lâ ve Hel etâke hadîsu'l-Gâşiye sûrelerini okurdu."[989]

2883. 3. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قالَ:]كَانَ النّبىُّ # يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ يَوْمَ الجُمُعَةِ ألم تَنْزِيلُ فِي

اُولى، وَفِي الثَّانِيَةِ: هَلْ أتَى، وفِي صَ◌ةِ الجُمُعَةِ بِسُورَةِ الجُمُعَةِ وَالمنَافِقِينَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.

3.(2883)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü sabah namazında Eliflâm mîm Tenzîl'i birinci rek'atte; Hel Etâ'yı da ikinci rek'atte okurdu. Cuma namazında da Cuma ve Münâfıkûn sûrelerini okurdu."[990]

2884. 4. وعن أم هشام بنت حارثة بن النعمان قالت:]مَا أخَذْتُ ق وَالْقُرآنِ المجِيدِ إّ مِنْ لِسَانِ رَسولِ اللهِ # يَوْمَ الجُمُعَةِ يَقْرَأُ بِهَا عَلى الْمِنْبَرِ في كُلِّ جُمُعَةٍ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

4. (2884)- Ümmü Hişâm Bintu Hârise İbnu'n-Nu'mân (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecîd sûresini, cuma günü minber üzerinden her cum'ada okurken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendi dillerinden aldım."[991]

2885. 5. وعن يعلى بن أمية رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ النّبىَّ #: يَقْرَأُ عَلى المِنْبَرِ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

5. (2885)- Ya'lâ İbnu Ümeyye (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberde: وَنَادَوْا يَا مَالِكُ(Zuhruf 77) diye okurken işittim."[992]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cuma namazında ve hutbe sırasında okuduğu bazı sûreleri göstermektedir. Gerek namazda ve gerekse hutbe sırasında okunmasını taayyün eden bir sûre mevcut değildir. Kur'ân-ı Kerim'in her sûresi, her namazda okunabilir. Ancak Ashâb (radıyallahu anhüm), Resûlullah'ın hangi vakitte ne okuduğu, cuma günü sabahında, cuma namazında ne okuduğu hususlarında itina göstermiş ve tesbitlerini rivâyet etmiştir.
2- Son iki sûre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hutbe sırasında da Kur'ân-ı Kerim'den bazı sûreleri okuduğunu gösteriyor. Bu da hutbede ne sûre okunacağı, ne de şu veya bu sûrenin okunacağı hususunda bir vecibe ifade etmez.
Azîmâbâdi, Ümmü Hişam hadisinin şerhinde şu açıklamayı dermeyan eder: "Hadiste, her cuma hutbe esnasında bir sûre okumanın meşruluğuna delil vardır." Ulema demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sûreyi okumayı tercih edişinin sebebi, sûrenin ölüm ve yeniden dirilme bahislerine şiddetli mev'ıze ve te'kidli zecrlere şâmil olmasıdır."
3- Hadis hutbede Kur'ân'dan bir parçanın okunmasına delildir. Ancak hemen belirtelim ki, hutbede bu sûrenin veya bir kısmının okunmasının bir vecibe olmadığı hususunda ulemâ icma etmiştir. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın buna ısrarla yer vermesi şahsî bir tercihidir ve o da belirttiğimiz gibi mezkur sûrenin insanın akibetini hatırlatmada ve dolayısıyla nefisleri diyânete teşvikte en uygun bir muhtevada olmasından ileri gelmiştir.
4- Nevevî der ki: "Hadis, hutbede Kur'ân okumanın meşruiyyetine delildir, bu hususta ihtilaf yoktur. Ancak, bu kırâatın vacib olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Nezdimizde (Şâfiîler) vacibtir, en az miktarı da bir âyettir."Hanefî mezhebinde, hutbede Kur'ân'a da yer vermek sünnettir.
5- Kırâat hutbenin neresinde olmalıdır? Bu hususta dört ayrı görüş ileri sürülmüştür:
***** İmam Şâfiî: "İki hutbeden birinde herhangi bir âyet okunur" der.

***** Şâfiîlerden bazıları: "Birinci hutbede okunur, Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer böyle yapardı..." demiştir.
***** Şâfiî fukahasından Iraklılar: "Her iki hutbede de caizdir" demiştir.
***** Dördüncü bir görüşe göre, kırâat birinci hutbede değil ikinci hutbede olmalıdır. Bunların delili, Câbir İbnu Semüre'nin Nesâî'de yer alan bir rivâyetidir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta hutbe okur, sonra oturur, sonra kalkar, âyetler okur, Allah Teâlâ hazretlerini zikrederdi."
Bu rivâyet de belli sûre ve âyetleri değil Kur'ân'dan, her seferinde farklı yerler okuduğuna işaret eder.[993]

BEŞİNCİ FASIL

CAMİYE GİRME VE OTURMA ÂDÂBI

1. 2886. عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: ‘نْ يُصَلِّىَ أحَدُكُمْ بِظَهْرِ الحَرَّةِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أنْ يَقْعُدَ حَتَّى إذَا قَامَ ا‘‘مَامُ يَخْطُبُ تَخَطَّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الجُمُعَةِ[. أخرجه مالك .

1. (2886)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Birinizin Harre'nin sırtında namaz kılması, onun için cuma günü oturup oturup da imam hutbeye başlayınca gelip cemaatin omuzlarını yararak cemaate katılmasından hayırlıdır."[994]

AÇIKLAMA:

1- Hadis cuma günü mescide erken gelmeyi teşvik ediyor, sonradan gelip halkın omuzlarını yararak yer aramayı yasaklıyor.
2- Hadiste geçen Harre, Medîne'nin dışındaki siyah kayalağın adıdır. Renginin hararet sebebiyle siyahlaştığı kabul edilir. "Harre'nin kavurucu sıcağında namaz kılmak elbette ki müşkilatlı, belki de imkansız bir iştir. Ama cuma günü hiçbir mazeret yokken bekleyip bekleyip tam hutbenin başlaması anında gelip, önlerde yer aramak maksadıyla cemaati yararak ilerlemek kötü bir iştir. Bu kötü işe tevessül etmektense, Harre sırtlarında namaz kılmak kişi için daha hayırlıdır" denmektedir.
Cuma gününün âdâbını Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde Aleyhissalâtu Vesselâm şöyle açıklamıştır: "Kim cuma günü yıkanır, dişlerini fırçalar, koku sürünür, en güzel elbisesini giyer, çıkıp doğru mescide gelir, insanların omuzlarını yararak ilerlemeden yerini alır, sonra da kalkıp Allah'ın dilediği kadar namaz kılar, sonra imam hutbeye çıktığı zaman susup dinler, namazını bitirinceye kadar hiç konuşmazsa, o cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük günahları) için kendisine kefâret olur."[995]

2. 2887. وللترمذى عن معاذ بن أنس مرفوعاً:]مَنْ تَخَطّى رِقَابَ النَّاسِ يَوْمَ الجُمُعَةِ اتُّخِذَ جِسْراً إلى جَهنَّمَ[.

2. (2887)- Tirmizî'de Mu'az İbnu Enes'ten merfu olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: "Cuma günü kim cemaatin omuzlarını yararak ilerlerse cehenneme bir köprü ittihaz olunur."[996]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten, insanları yararak ön kısımlarda yer aramanın kerâheti cuma gününe has olup diğer günlerde bu yasak yokmuş ma'nâsı çıkmaktadır. Âlimler, hadisi böyle anlamazlar. Bu ifadenin galip durumu esas aldığını, kerahetin diğer gün ve vakitlere de şâmil olduğunu belirterek, namaz için gelen cemaatin arkadan gelenlerce rahatsız edilmemesi gerektiğini belirtirler. Hatta âlimler, bunu sadece ibadet cemaatine değil, ilim vs. için teşkil edilen cemaatlere de teşmil ederler.
2- Resûlullah, cemaati yararak geçenlere ağır bir müeyyideyi haber veriyor: "Kendisi halkı çiğneyip geçtiği gibi, cehenneme giden yolda herkesçe çiğnenen bir köprü kılınmak..." Zîra derler "ceza amel cinsindendir."
3- Hadiste geçen اَتَّخَذَ fiilini meçhul ve mâlûm her iki sûrette okumak mümkündür. Verilen mâna ve yorum meçhule göredir. Mâlûm okunursa mâna şöyle olur: "...cehenneme (götüren) bir köprü edinir." Yani "Halkı yararak öne geçme ameli sebebiyle, kendisi için cehenneme götüren bir köprü edinir." Ancak önceki okunuşta ma'nâ daha açık ve daha muvafık bulunmuştur. Deylemî'nin Müsnedü'l-Firdevs'te kaydettiği ibare de bunu te'yîd eder: "...Allah onu kıyâmet günü cehenneme bir köprü yapar."[997]

2888. 3. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسُولُ اللهِ #:َ يُقِيمَنَّ أحَدُكُمْ أخَاهُ يَوْمَ الجُمُعَةِ ثُمَّ يُخَالِفُ إلى مَقْعَدِهِ فَيَقْعُدُ فِيهِ. وَلَكِنْ يَقُولُ: افْسَحُوا[. أخرجه مسلم .

3. (2888)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse, cuma günü kardeşini kaldırıp sonra da yerine oturmasın. Lakin: "Açılın" desin."[998]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslim'de muhtelif vecihlerde gelmiştir. Mescide erkenden gelip oturan kimseyi kaldırıp yerine oturmak yasaklanmaktadır. Nevevî bu yasağın tahrim ifade ettiğini belirtir. Bir yere oturan, orada oturma hakkını elde etmiştir, arkadan gelen bu hakkı alamaz. Oturanın kendi iradesi ile -hürmeten veya merhameten- kalkıp yer vermesi başka. Sâlim'in rivâyetine göre, İbnu Ömer (radıyallâhu anh) kendisi için ayağı kalkıp yerini verenlerin yerine oturmazmış. Şârihler bunu, tam içinden gelerek değil de başka duygularla yer vermiş olabileceği ihtimâline binaen yaptığını söylerler.
2- Hadisin Müslim'deki diğer bir vechinde bu yasağın, cuma gününe mahsus olmayıp, haftanın her günü için muteber olduğu tasrih edilir (2889).
3- Nevevî bu meselede bir istisnaya yer verir: Eğer mescidde fetva vermek, ilim tedris etmek veya halka Kur'an okumak için, selâhiyetli kişi, belli bir yere oturmayı adet edinmişse oraya başkası oturamaz. Oturduğu takdirde kaldırılması buradaki yasağa girmez.[999]

2889. 4. وعن نافع قال:]سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما يَقُولُ: نَهَى رسُول اللهِ # أنْ يُقيمَ الرَّجُلُ مِنْ مَجْلِسِهِ وَيَجْلِسَ فِيهِ. قِيلَ لِنَافِعٍ فِي الجُمُعَةِ؟ قَالَ فِي الجُمُعَةِ وَغَيْرِهَا[. أخرجه الشيخان .

4. (2889)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'i işittim, diyordu ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kişinin bir başkasını kaldırarak yerine oturmasını yasakladı." Nâfi'ye: "Bu yasak cuma'ya mı mahsus?" diye soruldu.
"Cum'a ve diğer günlerde!" diye cevap verdi."[1000]

2890. 5. وعن معاذ بن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]نَهى رسول اللهِ # عَنِ الحَبْوَةِ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَا‘‘مَامُ يَخْطُبُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (2890) Mu'az İbnu Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cuma günü imam hutbe verirken hubve tarzında oturmayı yasakladı."[1001]

AÇIKLAMA:

1- Hubve (veya hıbve) tarzında oturmak, dilimizde adı olmayan bir oturuş tarzıdır; şöyle ki: Kişi kabaları üzerine oturur, dizlerini havaya diker, bacaklarını karnına yapıştırarak üzerinden kollarını kenetler.
Hattâbî: "Bu oturuşun hutbe vaktinde yasaklanması, uyku getireceğinden abdestin bozulmasına zemin hazırlayacağındandır" der. Bu çeşit oturma, cum'a vakti ve hutbe esnası diye kayıtlanmadan mutlak bir üslubla da yasaklanmıştır. Zîra bu, tek parça elbise giyinen kimsenin avretinin açılması tehlikesini de taşımaktadır.
2- Ulemâ hubve tarzında oturmanın (ihtibâ) cuma günü mekruh olması hususunda ihtilaf etmiştir. İlim adamlarından bir kısmı mekruh olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvud'un kaydına göre Übâde İbnu Nüsey bunlardandır. Yine Ebû Davud'un kaydına göre, İbnu Ömer, imam hutbe verirken ihtibâda bulunmuş, Enes İbnu Mâlik, Şureyh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb, İbrahim Nehâî, Mekhûl vs. gibi bir kısmı da: "Bunda bir beis yoktur" demişlerdir. İbnu Ebî Şeybe de Musannaf'ında, Mekhûl, Atâ ve Hasan Basrî'nin ihtibâ'yı mekruh addetmeyip, hutbe sırasında bu tarz oturduklarına dair rivâyet kaydetmiştir.

Hülasa, Ebû Dâvud bu mevzudaki yasaklama hadisini sâbit bulmamışa benziyor. Sâbit bulsa da nazarında neshine dair bir kanaat mevcut. Zira ihtibâ'nın leh ve aleyhindeki rivâyetlere beraberce yer vermektedir.
Bazı âlimler: "İhtibâ'nın uykuyu celbetmesi bir vâkıadır, bu sebeple hutbe sırasında mekruh bilip, kaçınmak evladır" demiştir.[1002]

6. 2891. وعن شداد بن أوس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]شَهِدْتُ مَعَ مُعَاوِيَةَ بَيْتَ المَقْدِسِ فَجَمَّعَ بِنَا فَنَظَرْتُ فَإذَا جُلُّ مَنْ في المَسْجِدِ مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّهِ # وَهُمْ مُحْتَبُونَ وَا‘‘مَامُ يَخْطُبُ[. أخرجه أبو داود .

6. (2891)- Şeddad İbnu Evs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) ile Beytu'l-Makdis'te hazır oldum. Bize cuma kıldırdı. Baktım ki, mescidde bulunanların çoğu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı idi ve imam hutbe verirken ihtibâ ederek oturmuşlardı."[1003]

AÇIKLAMA:

İhtibâ, "hubve" tarzında oturmaktır, bunun hükmü önceki hadiste açıklandı.[1004]

7. 2892. وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]نَهَى رَسُولُ اللّهِ # عَنِ التَّحَلُّقِ يَوْمَ الجُمُعَةِ قَبْلَ الصَّ◌ةِ[. أخرجه رزين .

7. (2892)- Amr İbnu Şu'ayb an ebîhî an ceddihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cum'a günü namazdan önce cemaat teşkilini yasakladı."[1005]

AÇIKLAMA:

1- Cuma günü namazdan önce cemaat teşkilini yasaklayan bu rivâyetin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzundur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescidde alışverişi, yitik ilanını, şiir inşâdını yasakladı. Ve dahi namazdan önce tehalluk'u (halka teşkil etmeyi) yasakladı."
2- Mescidde şiir okunmasına ruhsat veren rivâyetler de mevcut. Bir kısmını daha önce zikrettik (2306).]
Irakî, şiiri yasaklayan rivâyetlerle tecviz eden rivâyetler arasındaki ihtilafı, iki açıdan te'lif eder:
1) Nehiy tenzîhe, ruhsat da cevazın beyanına hamledilir.
2) Ruhsat hadisleri, izin verilmiş olan güzel şiirlere hamledilir: Müşrikleri hicveden, Resûlullah'ı medheden, zühde ve güzel ahlâka teşvik eden şiirler gibi. Nehiy de tefâhura, mü'minleri hicve, yalana, içki, kadın vs'ye teşvik eden şiirlere hamledilir.
3- Cemaat teşkili diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı tehalluk'dur, halkalanmak demektir. Daha ziyade bir vaiz veya muallimin etrafında halka halka toplanmak kastedilir.
Hattâbî der ki: "Namazdan önce, ilim ve müzakere için toplanmak mekruh görülmüş ve namazla meşgul olup, hutbe ve zikre kulak vermek emredilmiştir. Bunlardan çıkılınca sıra toplanma ve halkanmaya gelebilir."
Tahâvî demiştir ki: "Mescid çok kalabalık olursa namazdan önce halka teşkili mekruhtur, değilse bir beis olmamalıdır."
Şu hususa da dikkat çekilmiştir: Cuma günü mü'minler erken gelip ön saflarda ve minbere yakın yer almaya teşvik edilmişlerdir. Halbuki halka teşkili safları kesebilir, önlerde yer almaya mâni olabilir, öyleyse cemaatleşme yasağı bu sebeple konmuş olabilir.
Not: Tehalluk'un traş olmak ma'nâsı da mevcuttur. Bazı büyükler hadisten cuma günü namazdan önce saçın traş edilmesi yasaktır ma'nâsını da çıkarmıştır. Hattâbî bu te'vilin yanlışlığına dikkat çeker.[1006]

.8. 2893 وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا اسْتَوى رَسُولُ اللهِ # يَوْمَ الجُمُعَةِ عَلى المِنْبَرِ. قالَ: اجْلِسُوا. فَسَمِعَ ذلِكَ ابنُ مَسْعُودٍ فَجَلَسَ عَلى بَابِ المسْجِدِ فَرَآهُ رَسُولُ اللهِ # فقَالَ: تَعالَ يَا عَبْدَ اللهِ بنَ مَسْعُودٍ[. أخرجه أبو داود .

8. (2893)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), cuma günü minbere çıkınca:
"Oturunuz!" dedi. Bunu İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) işitince olduğu yerde oturdu, tam mescidin giriş kapısının üstüydü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bu halde gördü ve:
"Gel! Ey Abdullah İbnu Mes'ud!" buyurdu.[1007]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hutbe sırasında imamın hutbe dışı kelamda bulunabileceğine delâlet eder. Ancak Hanefî fukahası, hutbe harici söz söylemeye cevaz vermezler, "Sadece, emr-i bilma'ruf'da bulunabilir" derler.
2- Hadis, Ashab-ı Kiram hazerâtının (radıyallâhu anhüm ecmâin) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimizin emirlerine uymada nasıl isti'cal gösterdiklerini ortaya koymaktadır.[1008]

.9. 2894 وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما:]أن النَّبِيّ # قال: إذَا نَعَسَ أحَدُكُمْ يَوْم الجُمُعَةِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذلِكَ[. أخرجه الترمذي وصححه .

9. (2884)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cum'a günü biriniz (mescitte) uyuklayacak olursa oturduğu yeri değiştirsin."[1009]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde cuma günü hutbe dinlerken uykusu gelen kimselere, bulundukları yeri değiştirmeyi tavsiye buyurmaktadır. Şârihler bunun hikmetini, "Hareket uykuyu kaçırır" diye izah ederler, Mamafih, uyku vasıtasıyla gaflet basmış olan yerin terkedilerek bir başka yere geçilmesi de bir başka hikmet olarak anlaşılmıştır. Nitekim Resûlullah sabah namazı sırasında uyuyup kaldıkları vâdinin acilen terkedilmesini emretmişti (2342, 2344). Keza hadisler, namazı intizâren oturmayı "namaz"dan saydığı gibi, namazda uyuklamayı da şeytandan saymıştır. Böyle olunca yer değiştirme emri mescidde oturduğu halde zikir ve hutbe veya diğer faydalı bir şey dinlemekten gaflet gibi şeytana ait olan bir şeyin giderilmesi içindir.
2- Hadisin metninde "mescitte" tabiri geçmez. Ancak, rivâyetin Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'indeki vechinde bu tâbir yer alır. Oradan alarak parantez içerisinde kaydettik.[1010]

.10. 2895 وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قالَ:]إنَّ أوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ فِي مَسْجِدِ رَسولِ اللهِ # فِي مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَاثَى مِنَ الْبَحْرَين[. أخرجه البخارى وأبو داود .

10. (2895)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mescidinde kılınan cumadan sonra ilk kılınan cuma namazı, Bahreyn köylerinden olan Cuvâsâ'daki Abdü'l-Kays mescidinde kılınan namazdı."[1011]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, cuma namazının farz olmasından hemen sonra köylerde de cuma namazının kılındığına şehadet etmektedir. Böylece hadis, "Cuma namazı sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz" diyenlere de bir cevap olmakta, onları tekzib etmektedir. Zîra, İslâm'a ilk giren köylerden olan Abdü'l-Kays karyesi, cuma namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emriyle kılmış olmalıdır. Çünkü sahâbe-i kiram'ın vahyin nüzûlu sırasındaki âdeti şerî meselelerde Resûlullah'ın emrinden, irşadından dışarı çıkmamak idi. Ayrıca sahâbenin şeriata uymayan tatbikatına vahiy müdahale etmekteydi. Şu halde, köylerde namaz caiz olmasaydı, bu hususu yasaklayan bir vahiy gelmeli idi. Nitekim Hz. Câbir ve Ebû Saîd (radıyallâhu anhümâ) azl'in caiz olduğunu söylerken, "Resûlullah devrinde azl'e yer verirdik, caiz olmasaydı vahiy inerdi" meâlinde beyanda bulunarak bu delille istidlâl etmişlerdir.
2- Cüvâsâ, Bahreyn'de bir kale adıdır. Köylerde namaz kılınmayacağına kâni olanlar buranın şehir olduğunu söylemişlerdir. Ancak: "Oranın sonradan şehir haline gelmesi, bidâyette "köy" olduğunu yalanlayamaz" denilerek cevap verilmiştir. Gerçi aksi görüş sahipleri Hz. Ali ve Hz. Huzeyfe ve diğer bazılarından, "Cuma sadece şehirlerde kılınır, köylerde kılınmaz" meâlindeki bir kısım rivâyetleri göstermişlerdir. Bunların merfû değil, mevkuf olduğu söylenmiştir. Ayrıca bunlarla amelde teennîyi gerektiren daha sahih başka rivâyetler de var. Nitekim, İbnu Ebî Şeybe, Hz. Ömer'in Bahreyn ahâlisine: "Nerede olursanız cuma kılın" diye emir gönderdiğini rivâyet eder. Bu emir köyleri de şehirleri de içine alır. Bu mevzuda Leys İbnu Sa'd bir soru üzerine şu fetvayı vermiştir: "Cemaati olan her şehir ve köyde cuma emredilir."
Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) zamanında Mısır ve Mısır sahillerinde yaşayan ahali, aralarında birçok sahâbî olduğu halde bunların emri ile cuma namazı kılmışlardır. Abdurrezzak'ın İbnu Ömer'den bir tahrici, O'nun Mekke ile Medine arasındaki su başlarında yaşayan küçük cemaatlerin (ehl-i miyâh) cuma kıldıklarına ve kimsenin de onları ayıplamadığına şahid olduğunu tesbit eder. İbnu Hacer, ref hükmünde olan bu rivâyeti kaydettikten sonra: "Sahâbe ihtilaf edince, merfûya dönmek vacib olur" kaidesini hatırlatır. Merfû'dan maksad Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den yapılan rivâyettir.[1012]

SEKİZİNCİ BÂB

YOLCU NAMAZI

(Bu babta üç fasıl var)

*

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

*

İKİNCİ FASIL

İKİ NAMAZIN BİRLEŞTİRİLMESİ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

*

HAVF (KORKU) NAMAZI BÂBI

UMUMİ AÇIKLAMA

Yolcuya şer'î ıstılahta müsâfir denir. Yolculuk'a da sefer veya müsâferet denir. Dinimiz kolaylığı esas prensip yaptığı için, yolculara bir kısım kolaylıklar, istisnâî hükümler getirmiştir. Yolcuyu ilgilendiren ahkâmların açıklanması ayrı bir mevzudur. Burada daha ziyade namazla ilgili hükümler mevzubahis olacaktır.
Yolcu (müsâfir) kime denir? Lügat olarak herhangi bir mesafeye gidene yolcu denirse de bir kimsenin şer'an yolcu sayılabilmesi için en az muayyen bir mesafeye gitmesi gerekir.

***** Bu mesafe İmam-ı Âzam'a göre mutedil bir yürüyüş ile üç günlük yani onsekiz saatlik bir mesafedir. İmam-ı Âzam bu ölçüyü Sahîheyn'de gelen "Bir kadın, yanında bir mahremi olmadıkça üç günden fazla süren yere yolculuk yapamaz" hadisinden almıştır.
***** Bir kısım Zâhirîler: "Üç millik mesafeye de gidilse namaz kasredilir" demişlerdir. Onlar bu hükümde şu âyetin zâhirini esas alırlar: "Yolculuk ettiğinizde... namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur" (Nisâ 101). Müslim ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivâyette de: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç millik veya üç fersahlık mesafeye gitti mi namazı kısaltırdı" buyrulmuştur.
***** Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre dört berîdlik mesafeye giden kimse yolcu sayılır ve namazı kısaltabilir. Bunlar 2898 numaralı hadise dayanırlar.
Günümüzde yolculuğun tesbiti bazı ihtilaflara sebep olmuştur. Şöyle ki, yolcu sayılmak için gideceğimiz mesafeyi mi esas almalıyız, gidilecek yeri, katedeceğimiz müddeti mi? Birinci durumda fazla bir problem çıkmaz, Selef devrinde tesbit edilen yolculuk mesafesi bu gün de ölçü olarak alınır. Ama ikinci durumu, yani gideceğimiz hedefe varış müddetini esas alacak olursak, mesele biraz zorluk arzeder. Zîra günümüzde taşıt vasıtaları hız bakımından çok farklıdır ve hızları da eskiye nazaran pek fazladır. O kadar ki üç gün devam edecek bir yolculuk bile pek nadir hale gelmiştir. Türkiyemiz dahilinde normal taşıt vasıtası olan otomobille hiçbir noktaya varmak için üç günden fazla zamâna ihtiyacımız olmaz. Kıtalararası uzun seferler de umumiyetle uçakla yapıldığı için o çeşit yolculuklar da nâdiren üç günü geçer. Bu durumda yolculuğun tesbitinde üç şık var:
1) Ya selef döneminde tesbit edilen mesafe esas olacak.
2) Ya herkesin seyahat sırasında bindiği vasıtaya itibar olunup, onunla üç gün devam edecek mesafe esas alınacak.
3) Ya da çoğunluğun bindiği vasıta esas alınarak, onun üç günde katedeceği mesafe esas alınacak. Elmalılı Hamdi Efendi bu son görüşü benimsemiştir. Şöyle der: "...ancak üç günlük yolun şer'an sefer-i sahih olduğunda ittifak edilmiştir ve her gün için mutedil yürüyüş altı saatlik mesafe mikyas ittihaz olunmuştur. Binaenaleyh bunun mâdununda (aşağısında) sefer ismi katiyyetle sâbit değildir. Merâkıb-i beriyye ve bahriyye (kara ve deniz binekleri) gibi vasıta ile gidenler için de adeten umumî ve mutavassıt olan vesâitin tabiî ve âdi seyri mikyastır. Fevkalade serî veya fevkalade bati (ağır) olan hususi vasıtalara itibar yoktur. Çünkü hükmü hikmet fertte değil cinste itibar olunur. Bunun için karada yaya veya kârban yürüyüşü ve denizde de mutedil rüzgarla gemi yürüyüşü mikyas olunmuştur."
Hülasa Elmalılı merhum, yolculuk için karada onsekiz saatte trenin katedeceği mesafeyi, denizde de vapurun aynı müddet içerisinde katedeceği mesafeyi esas almak gerektiğinde cezmeder.
Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı bu hususta, Selef devrinde tesbit edilen üç günlük yaya yürüyüşüyle katedilen mesafeyi yolculuk için esas almıştır, takrîbî 90 km'lik bir mesafe yapmaktadır. Binaenaleyh bu miktar uzaklığa gitmek isteyen kimse, hangi vasıtaya binerse binsin yolcu sayılmalıdır. Bu görüşte olan Ömer Nasûhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali nam eserinde şöyle der: "Tren ve uçak ile olan yolculuklarda katedilecek arazinin kaç fersah olduğu nazara alınır, en az onsekiz fersahlık bir mesafe katedilmiş olunca, sefer müddeti tahakkuk etmiş, sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur. Artık seyir vâsıtalarının halini nazara almaya ihtiyaç kalmaz.
Filhakika eimme-i selâse [Şâfiî, Mâlik, Ahmed (rahimehumullah)] de bu fersah cihetini kabul etmişlerdir. Sefer müddeti, İmam Mâlik ile İmam Ahmed'e göre "16" fersah, yani "48" mildir. Bir mil ise altıbin el arşındır. Bu halde müddet-i sefer, seksen buçuk kilometre ile yüz kırk kilometreye müsâvi bulunmuş olur." İmam Şâfiînin kavl-i cedîdine göre de "48" mildir. Kadîm kavline göre de bir gün bir gecedir.
Meseleye Bediüzzaman bir başka açıdan yaklaşır. Günümüzde nakil vasıtalarının sürat ve konforca ileri bir seviyeye ulaştığını göstererek, "yolculukta artık meşakkat kalmamıştır, yolculuğun getirdiği kolaylık ve ruhsatlara hacet kalmamıştır" şeklinde fikir yürütenlere cevap olabilecek mahiyette olmak üzere şöyle der: "Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise tercihe sebeptir, icaba, îcada medar değildir. İllet ise, vücuduna medardır. Meselâ: "Sefer"de namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'iyyenin illeti seferdir. Hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmazsa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz."
Bediüzzaman burada, yolculuk için "mesafe mi" "vâsıta mı" esas alınmalıdır? sorusuna cevap getiriyor, "yolculuk" tahakkuk edince rahatlığa bakılmaksızın yolculuk ahkâmına uyma gereğine dikkat çekiyor.[1013]

Seferle İlgili Bazı Bilgiler:

***** Bir yere hem deniz ve hem de karadan gidilse, yolcunun gideceği yola itibar olunur. Sözgelimi deniz yolu ile on saatte, kara yoluyla onsekiz saatte ulaşılıyorsa; karadan giden, yolcu sayılır, öbürü sayılmaz.
***** Karayollarında mesafe esas alınır, vasıta değil. En az onsekiz fersahlık mesafeye giden kimse hangi vasıta ile giderse gitsin yolcu sayılır.
***** Yolculuk, bulunduğu beldenin gidilen istikametteki son evlerinin de geçilmesiyle başlar. Şehrin dışındaki bağlar, bostanlar, bekçilere, bostancılara ait kulübeler şehirden sayılmaz, yolculuğun başlaması için bunların da geçilmesi beklenmez.

***** Yolcu, vatanına döner dönmez yolculuktan çıkar. Fakat gittiği yere ulaşınca hemen yolculuktan çıkmaz. Orada onbeş günden az kalmaya niyyet etmiş ise, yolculuk vasfı devam eder. En az onbeş gün kalmaya niyyet etmiş ise yolculuk varır varmaz sona erer. Onbeş gün ikâmete niyyet etmeyip bugünyarın döneyim derken uzun müddet kalan kimse hep müsâfirdir.
***** Komutana tabi olan er, kocasına tabi olan kadın, efendisine tabi olan köle gibi, bir başkasına tabi olan kimse, ne kadar kalacağı belirtilmediği müddetçe yolcu sayılır.[1014]

Yolculugun Hükmü:

***** Yolcu dört rek'atli namazlarını iki kılar, namazın nafilelerini terkedebilir. Şâfiî mezhebinde ise iki veya dört kılmakta muhayyerdir.
***** Ramazan orucunu te'hîr edebilir.
***** Ayaklarını mesh müddeti üç gün üç gece olur.
***** Cuma namazı farziyyetten düşer.
Yolculukla ilgili teferruât ilmihal kitaplarında görülmelidir.[1015]

BİRİNCİ FASIL

NAMAZIN KASRI (KISALTILMASI)

Kasr, taksîr, iksâr gibi üç ayrı kelimeyle ifade edilebilen hal, yolculuk sırasında dört rek'atli namazların iki rek'at olarak kılınmasıdır. Üç kelime de caiz ise de kasr daha çok kullanılır. Ulemâ iki ve üç rek'atli namazlarda kasr olmayacağı hususunda icma eder. Nevevî der ki: "Her mübah seferde kasrın caiz olmadığı hususunda cumhur ittifak eder." Selef'ten bir kısmı, kasrın caiz olması için seferde korkuyu, bir kısmı seferin hacc veya umre, veya cihad için olmasını, bazısı tâat seferi olmasını şart koşmuştur. Ebû Hanîfe ve Sevrî tâat veya mâsiyet, her çeşit seferin aynı hükme tâbi olduğunu, hepsinde kasrın bulunduğunu söylemiştir.[1016]

2896. 1. عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]صَلَّيْنَا الظُّهْرَ مَعَ رسولِ اللّهِ # بِالْمَدِينَةِ أرْبَعاً. وَخَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ فَصَلَّى بِذِى الحُلَيْفَةِ الْعَصْرَ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الخمسة .

1. (2896)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Medîne'de öğle namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile dört rek'at kıldık. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkıp Zülhuleyfe'ye gelince ikindiyi iki rek'at kıldı."[1017]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi birçok bâbta zikreder. Kasru's-Salât bölümünde hadisin ilk zikredildiği bâb, "(Kişi seyahat için hareket edince) bulunduğu yeri çıktı mı namazı kısaltır" adını taşır. Burada Aleyhissalâtu Vesselâm'ın Mekke'ye müteveccihen Medine'den ayrılıp Zülhuleyfe nâm mevkiye gelmiş olması mevzubahistir. Medîne'de öğle namazı kılındığına göre ikindi namazının kılındığı yer olan Zülhuleyfe çok uzak olmamalıdır. Nitekim bu mevkinin Medîne'ye uzaklığı altı mildir.
İbnu'l-Münzîr der ki: "Ulema, sefere niyet eden kimsenin, bulunduğu yerin dış evlerini çıkar çıkmaz namazını kasredeceği hususunda icma eder."
Evleri tamamen çıkmadan önce kasretme hususunda ihtilaf edilmiştir. Cumhur, bütün evlerin çıkılması gereğine hükmetmiştir. Kûfîlerden bazıları: "Kişi sefere niyet eder etmez artık namazı iki kılar, evinde bile olsa" demiştir. Bunlardan bazısı: "Merkebine bindikten sonra dilerse kasreder" demiştir.
İbnu Hacer: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sefere niyet edince Medîne'yi çıkmazdan önce namazı kasrettiğine dair örnek bilmiyorum" der.
2- Sadedinde olduğumuz hadisten hareketle: "Kısa mesafeye giden kimse de namazı kasredebilir, mübahtır" diye hüküm çıkaran olmuş ise de bu görüş şu mülâhaza ile reddedilmiştir: "Hz. Peygamber, Zülhuleyfe' ye kadar olan mesafeyi kasdettiği için kasretmiş değildir. Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştır, yol üzerinde ilk menzil (mola yeri) Zülhuleyfe' dir, buraya kadar geçen zaman içerisinde zaten başka bir namaz vakti girmiş değildir. Öyle ise, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz vaktinin girmesiyle ilk menzilde durmuş ve kasrederek namazını kılmıştır."
3- Bu hadiste, "Yolcu, geceye girmedikçe namazı kasretmez" diye hükmeden Mücâhid'e karşı da delil mevcuttur.[1018]

2897. 2. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:]وَقَدْ سُئِلَ عَنْ قَصْرِ الصَّ◌ّةِ. فقَالَ: كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا خَرَجَ مَسِيرَةَ ثَ◌ّثَةِ أمْيَالٍ أو ثَّثَةِ فَرَاسِخَ »شك شُعبة« صلَّى رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

2. (2897)- Yine Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre kendisinden kasru'ssalât yani namazın kısaltılması hakkında sorulmuştu. Şöyle cevap verdi:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç millik mesafeyi veya -Şu'be' nin şekkine göre- üç fersah mesafeyi dışarı çıktı mı iki rek'at kılar."[1019]

2898. 3. وعن مالك:]أنَّهُ بَلغَهُ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما كَانَ يَقْصُرُ الصَّ◌ّةَ في مِثْلَ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالطّائِفِ، وفي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَعُسْفَانَ، وفي مِثْلِ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَجِدَّةَ. قالَ مالك: وذلك أربعة برد[.

»البرد« جمع بريد، والبريد اثنا عشر مي، وقيل ستة أميال .

3. (2898)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) Mekke-Tâif arasındaki kadar, Mekke-Usfân arasındaki kadar ve keza Mekke-Cidde arasındaki kadar mesâfede namazı kasrediyordu."
Mâlik der ki: "Bu mesafeler dört berîd'dir."[1020]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de İmam Mâlik'in belâgât denen muallak (senedsiz) hadislerinden biridir.
Ebû'l-Velîd el-Bâcî der ki: "Mâlik, sahâbenin fiilini aksettiren bu çeşit rivâyetleri çokça yapmıştır. Çünkü bunlar, onun nazarında, Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiilini aksettirmekten uzak değildir." İbnu Hacer bu hadisin İbnu Abbâs'tan Dârakutnî tarafından merfû olarak şu şekilde rivâyet edildiğini belirtir:
"Ey Mekkeliler, dört berîdden, yani Mekke-Usfân arasından daha kısa mesafeler için namazı kasretmeyin."
2- Bürüd, "berîd'in cem'idir. Berîd, bir mesafe ölçüsüdür. Bir berîdin dört fersah veya oniki mil tuttuğu belirtilir.[1021] Zürkânî namazın kısaltılma mesafesini belirleyici, yine İbnu Abbâs'tan başka rivâyetler kaydeder: "Namaz ancak bir günlük mesafede kasredilir, daha aşağıda kasredilmez", "Namaz bir gün ve gece yürüme mesafesinde kasredilir..."
Zürkânî bu rivâyetleri şöyle te'lif eder: "Dört berîdlik mesafeyi bir günde katetmek mümkündür."
Şu halde, İbnu Abbâs'a göre namazı kısaltma mesafesi onaltı fersah veya kırksekiz mil uzaklıktaki hedeftir. Bu miktar uzaktaki bir yere gitmek üzere evden çıkan kimse, bulunduğu şehrin dış evlerini terkeder etmez artık yolcudur, namazı kısaltabilir.
Zürkânî, İmam Şâfiînin, Ahmed İbnu Hanbel ve bir grup ulemânın bu görüşü benimsediklerini kaydettikten sonra İbnu'l-Kâsım'ın, "İmam Mâlik, "Namazı kısaltma miktarı bir gece ve gündüz yürüme mesafesidir" sözünden rücû etmiştir" dediğini kaydeder.[1022]

2899. 4. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]خَرَجَ رَسُولُ اللهِ # مِنَ المدِينَةِ إلى مَكَّةَ يَخَافُ إَّ رَبَّ العَالَمِينَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الترمذي وصححه والنسائى .4.

4. (2899)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'den Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Rabbülâlemîn'den başka hiç bir şeyden korkmuyordu. Yolda namazı ikişer ikişer (yani kasrederek) kıldı."[1023]

AÇIKLAMA:

Hadiste, namazı kısaltma hâdisesinin korku haline has olduğunu söyleyenlere cevap vardır ve o düşünce reddedilmektedir. Böyle düşünenler, namazın kısaltılmasına temas eden âyetin zâhirini esas almışlardır:

"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur..." (Nisâ 101). Halbuki Cumhur, meseleyi değerlendirirken "korku" mefhumunu nazar-ı dikkate almaz. Dolayısiyle sefer oldu mu korku olmasa da namaz kasredilir. Bu hususta Hz. Ömer Resûlullah'a sormuş, Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "Yolculuk hali olunca namazın kasredilmesi Allah'ın size bir sadakasıdır" mânasında صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ diye cevap vermiştir. Netice itibariyle sahâbe, bu âyetten, seferde korku kaydı olmaksızın mutlak olarak namazın kasrını anlamıştır.

Bir rivâyette Ebû Hanzala der ki: "İbnu Ömer'e sefer sırasında kılınacak namazdan sordum:

"İki rek'attir" dedi. Ben:

"Ama Cenâb-ı Hakk "...korkarsanız" diyor, halbuki biz emniyet içerisindeyiz!" dedim. Bana:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti böyledir" diye cevap verdi."[1024]

2900 .5. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللّهِ # مِنَ المدِينَةِ إلى مَكَّةَ. فَكَانَ يُصَلِّى رَكْعَتيْنِ رَكْعَتيْنِ، حَتَّى رَجَعْنَا إلى المدِينَةِ. قِيلَ لَهُ: أقمْتُمْ بِمكَّةَ شَيْئاً؟ قالَ أقَمْنَا بِهَا عَشْراً[. أخرجه الخمسة .

5. (2900)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mekke'ye gitmek üzere Medîne'den çıktık. Efendimiz yolda namazları ikişer ikişer kılıyordu. Medîne'ye dönünceye kadar hep böyle yaptı."

Enes'e:

"Mekke'de ne kadar kaldınız?" diye sorulmuştu:

"Orada on gün kaldık" dedi."[1025]

2901 .6. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أقَامَ النّبيُّ # تِسْعَ عَشْرَةَ يَقْصُرُ الصَّ ةَ. وَكُنَّا إذا سَافَرْنا فَأقَمْنَا تِسْعَ عَشرَةَ قَصَرْنَا وَإنْ زِدْنَا أتْمَمْنَا[. أخرجه الخمسة إ مسلماً .

وفي أخرى ' بى داود: »سَبْعَ عَشَرَةَ«.وفي أخرى للنسائى: »أقامَ بِمَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ خَمْسَ عَشَرَ يَقْصُرُ الصَّ ةَ« .

6. (2901)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (Mekke'de) ondokuz gün ikâmet etti ve namazları kasretti. Biz de (bundan böyle) sefer yapıp ondokuz gün ikâmet ettik mi namazları hep kasrederdik, ondokuzundan fazla kaldık mı artık dörde tamamlardık."[1026]

Ebû Dâvud'un bir diğer rivâyetinde "...Onyedi gün" denmiştir. Nesâî' nin bir diğer rivâyetinde: "Fetih senesinde Mekke'de onbeş gün ikâmet etti ve namazları bu esnada kasretti." denmiştir.[1027]

2902 .7. وعن عمران بن حُصين رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]شَهِدْتُ عَامَ الْفَتْحِ مَعَ النّبِيّ # بِمَكَّةَ، فَأقَامَ بِمَكَّةَ ثَمَانِىَ عَشَرَةَ لَيْلَةً يُصَلِّى إ َّ رَكْعَتَيْنِ وَيَقُولُ: يَا أهْلَ الْبَلَدِ صَلُّوا أرْبَعاً فإنَّا سَفْرٌ[. أخرجه أبو داود. »السَّفْرُ« القوم المسافرون .

7. (2902)- İmrân İbnu Husayn (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Fetih günü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Mekke'de hazır bulundum. Mekke'de onsekiz gece kaldı, bu esnada namazları hep iki kıldı. Şöyle hitabediyordu:

"Ey bölge halkı! Siz bize bakmayın, dört kılın. Biz hep yolcuyuz (bu sebeple kasrederek iki kılıyoruz)."[1028]

2903 .8. وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أَقَامَ النّبىُّ # بِتَبُوكَ عِشْرِينَ يَوْماً يَقْصُرُ الصَّ◌ةَ[. أخرجه أبو داود .

8. (2903)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük'de yirmi gün ikâmet etti ve namazları hep kasretti."[1029]

AÇIKLAMA:

1- Son dört hadis, Resûlullah'ın farklı seferlerdeki ikâmetgah müddetini belirtmektedir. Şöyle ki:
***** Enes hadisi (2900) Veda haccı ile ilgilidir. On gün kalmıştır.
***** İbnu Abbâs hadisi (2901) Mekke fethiyle ilgilidir. Ondokuz gün kalmıştır.
***** İmrân İbnu Husayn hadisi, (2902) Fetih günüyle alakalı, onsekiz gün kalmıştır.
***** Câbir hadisi (2903) Tebük seferiyle ilgili ve yirmi gün kalmıştır.
2- İbnu Abbâs hadisinin buradaki vechi Fetih sırasında Mekke'de ondokuz gün kalındığını belirtirken, bir başka vechinde 15 gün kalındığını söyler. İmrân hadisi ise 18 gün kalındığını söylüyor. Beyhakî bu ihtilâfı şöyle cem eder: "19 gün diyen, Mekke'ye giriş ve Mekke'den çıkış günlerini de sayıya dahil etmiş olmalı. 17 diyen şu halde bu iki günü hesaba katmamış oluyor. 18 diyen bu iki günden birini saymamış olmaktadır." 15 diyen rivâyeti ise Nevevî zayıf addetmiştir. Sahih olması halinde râvinin, aslı on yedi addedip, bundan giriş ve çıkış günlerini hazfettiğine hamledilir. Bu durumda bütün rivâyetleri içine alması sebebiyle 19 diyen hadisi hepsine müreccah kabul edebiliriz.
3- Kûfe âlimleri ve Sevrî 15 günden bahseden rivâyeti, "en az" miktarı ihtiva ettiği için esas alırlar. Ziyadelerin de tesadüfen vâki olduğuna hamlederler.
4- Şâfiî hazretleri İmrân İbnu Husayn hadisini esas alır. Ancak nezdinde o hadis, gittiği yerde ikâmet edeceği kesinlik kazanmayan kimse hakkında mûteberdir. Şâfiî'ye göre bir kimse, gittiği yerde girip çıkma günlerinden başka tam dört gün ikâmete niyet etti mi, artık namazları tam kılar. Mâlikîler de dört gün kalmaya niyet ettikleri takdirde namazı tam kılarlar.
5- Hanbelîlere göre, bir yerde mutlaka ikâmete niyet eden veya yirmi vakit namazdan ziyade farz olacak bir müddetle ikâmete niyette bulunan kimse mukîm sayılır, namazını kasretmez.
6- Câbir hadisinde yirmi gün ikâmet etmelerine rağmen hep kasretmeleri, Tebük'te kaç gün kalacakları, ne zaman dönecekleri önceden kararlaştırılmadığı içindir. Bu suretle uzun müddet kalınsa da yolculuk halinden çıkamaz.[1030]

2904 .9. وعن حارثة بن وَهْب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]صَلَّى بِنَا رسُولُ اللهِ # وَنَحْنُ أَكْثَرُ مَا كُنَّا قَطُّ وَآمَنُهُ بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الخمسة .

9. (2904)- Hârise İbnu Vehb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mina'da bize, sayıca en çok olduğumuz ve en ziyade güven içinde olduğumuz bir zamanda namazı iki rek'at kıldırdı."[1031]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, "namaz korku halinde kasredilebilir" diyenleri tekzib eder. Çünkü Resûlullah hacc sırasında Mina'da hiçbir korku olmadığı halde namazı iki rek'at kıldırmıştır.
Şu halde, namazın kasredilmesinin asıl sebebi yolculuk hâlidir. Korku, meşakkat gibi durumlar, maslahattır. Öyle ise, asıl sebep olunca namaz kasredilir. Maslahat olmasa yine kasredilir. Aksi halde, yolcu olmayan kimse korksa veya meşakkate düşse namazı kasredemez, tam kılar.[1032]

2905 .10. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:] صَلَّى رسولُ اللهِ # بِمِنَى رَكْعَتَيْنِ، وَأَبُو بَكْرٍ بَعْدَهُ، وَعُمَرُ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ، وَعُثْمَانَ صَدْراً مِنْ خِ◌فَتِهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم، ثُمَّ إِنَّ عُثْمَانَ صَلّى بَعْدُ أَرْبعاً،

فَكَانَ ابنُ عُمَرَ إِذَا صَلَّى مَعَ ا''مَامِ صَلَّى أَرْبعاً. وَإِذَا صَلَّى وَحْدَهُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الشيخان والنسائى .

10. (2905)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mina'da bize iki rek'at kıldırdı, arkasından Ebû Bekr de öyle kıldırdı. Ebû Bekr'den sonra Hz. Ömer ve hilafetinin başında Hz. Osman (radıyallâhu anhüm) da iki kıldırdılar. Sonra Hz. Osman dört rek'atli olarak kıldırdı. İbnu Ömer imamla kılarsa dört kılardı, yalnız kılınca da iki kılardı."[1033]

AÇIKLAMA:

Mina'da taşlama günleri sırasında namaz kaç rek'at kılınacak? Bu, selef uleması arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Yolcu durumunda olanlar için iki rek'at kılacağı sâbittir. Ancak Mina'da mukîm olan kaç kılacaktır. Orada iki kılmak sefere binaense, mükîm dört kılar, ama nüsük'e binaen ise onun da iki kılması gerekir. Anlaşılacağı üzere Mina'da namazın iki kılınmış olması nüsük yani hacc âdâbının bir gereğine binaen mi, yoksa sefere binaen mi bu hususta ihtilaf edilmiştir.
İmam Mâlik'e göre Mekkeliler, Mekke'de tam kılarsa da Mina'da kasreder. Mina'da mukîm olanlar orada tam kıldıkları halde Mekke ve Arafat'ta kasredip iki kılarlar. Halbuki Mekke ile Mina arası bir fersahtır ve arada müsâferet yoktur. Öyleyse burada iki kılınması, yolculuk sebebiyle değil, hacc menâsikine has bir hususiyetten dolayıdır. Nitekim Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) Veda Haccı sırasında Mina'da namazı kasrederek iki rek'at kıldırırken, kendisine uyan müsâfir, mükîm bir tefrîk yapmamış, Mekke ahalisine de: "Ey Mekkeliler biz yolcuyuz iki kılarız, siz mükîmsiniz dörde tamamlıyacaksınız!" diye bir uyarıda bulunmamıştır. Halbuki, haccın her menâsikini tâlim buyuran Efendimiz bu hususu da beyan etmeli idi; makam beyan makamıydı. Böyle bir beyanda bulunmadığına göre Mina'da namazın kasrı nüsük'ten dolayıdır. Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) aynı sünneti devam ettirmişlerdir.
Hz. Osman'ın ve İbnu Ömer'in tutumundan şu yoruma gidilmiştir: Mukîm olanlar yani Mekke ve Mina'da oturanlar veya uzaktan gelmiş hacı olsa bile müsâfirlik vasfını kaldıracak bir müddet Mekke'de kalmaya niyet etmiş olan için Mina'da kasretmek de, tam kılmak da caizdir. Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın hilafetinin ilk altı veya sekiz senesinde kasrettiği halde, sonradan tam kılmaya başlaması iki sebeple îzah edilmiştir.
1) Kasr da itmam da caizdir, ibadetin meşakkatli olanı efdal olduğu için sonradan dört kılmayı tercih etti, çünkü dört daha meşakkatlidir.
2) Hacc'dan sonra Mekke'de bir müddet daha kalmaya niyet etmiş olarak gelmiş bulunuyordu veya Tâif'te mülk edinmişti, oraya yerleşmek istiyordu, dolayısıyle oranın mükîmi sayılırdı (müteakip hadiste bunu göreceğiz).
Ne var ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uygun olanı, kasretmek olduğu için Osman (radıyallâhu anh) Efendimize Ashâb' tan bazıları târizde bulunmuştur.
Ancak, ehl-i ilmin çoğunluğu -ez cümle Atâ, Zührî, Süfyan-ı Sevrî, Kûfe ulemâsı, Ebû Hanîfe ve Ashâbı, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Sevr Mekke'nin Mina ve Arafat'a uzaklığı namazı kasretmeyi gerektiren mesafeye ulaşmadığı için, Mekkelilerin namazlarını kasredemiyeceklerine hükmetmişlerdir. Bunlar bu beldelerle yeryüzünün başka yerleri arasında bir fark gözetmezler.
Başta söylediğimiz gibi, -Hz. Osman'ın sonradan dört kılmasının sebebi dahil- mevzuya giren bir kısım teferruât üzerine ulemânın münâkaşası var, teferruâta girmeyeceğiz. Müteakip birkaç rivâyet, mevzu üzerindeki münâkaşalar hakkında fikir verecektir.[1034]

2906. 11. وعن عثمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ:]أنَّهُ لَمَّا اتَّخَذَ ا'مْوَالَ بِالطَّائِفِ وَأَرَادَ أنْ يُقِيمَ بِهَا صَلَّى بِمِنىً أَرْبَعاً، ثُمَّ أَخَذَ بِهِ ا'ئِمّةُ بَعْدَهُ]. أخرجه أبو داود .

11. (2906)- Hz. Osman (radıyallâhu anh)'dan anlatıldığına göre, Tâif' de emvâl edinip orada ikâmet etmeyi arzu ettiği zaman Mina'da dört rek'at kıldı. Sonra imamlar bununla amel ettiler."[1035]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın sonradan Mina'dan namazları tam kılışının sebebi olarak bu durum gösterilmiştir. Tâif'de emvâl edinip orada yerleşmeye karar verince, kendini Tâif ve civarında müsâfir değil, mukîm addetmiş olmalıdır.

Müteakip rivâyette de görüleceği üzere Zührî bu görüştedir. İbnu Abbâs da: "Müsâfir, ehline veya sürüsüne döndü mü artık namazı tam kılar" kanaatindedir. Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir.
Bu rivâyet munkatî olduğu için birçok fakih bununla ameli reddetmiştir.[1036]

2907. 12. وفي رواية:]إِنَّمَا صَلّى أَرْبَعاً ٬جْلِ ا٬عْرابِ ٬نّّ◌هُمْ كَثُروا عَامَئِذٍ فَصَلّى بِالنَّاسِ أَرْبَعاً لِيُعَلِّمَهُمْ أَنَّ الصَّ◌ةَ أَرْبَعٌ[. وفي أخرى: »أَنَّهُ اجْمَعَ عَلى ا‘‘قَامَةِ بَعْدَ الحَجِّ« .

12. (2907)- Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Hz. Osman (sonradan) bedevîler sebebiyle dört kılmıştır. Çünkü o sene pek çok bedevî hacc'a gelmişti. Namazın dört rek'at olduğunu öğretmek için halka dört rek'at kıldırdı."[1037]
Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "(Hz. Osman Mina'da dört kıldı.) Çünkü o, Hacc'tan sonra ikâmete azmetmişti."[1038]

2908. 13. وله عن ابن مسعود:]أَنَّهُ صَلّى أَرْبَعاً فَقِيلَ لَهُ: عِبْتَ عَلى عُثْمَانَ ثُمَّ صَلَّيْتَ أَرْبَعاً؟ فَقَالَ: الخَ◌فُ شَرٌّ[.»ا‘‘جْمَاعُ« الْعَزْمُ وَالنِّيّة على الشئ .

13. (2908)- Yine Ebû Dâvud'un kaydına göre İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) (Mina'da) namazı dört kılmıştı. Kendisine:
"Sen, (daha önce dört kıldığı için) Osman'ı ayıplamıştın, şimdi ise dört kılıyorsun!" denilmişti. (Özür beyan ederek) şu cevabı verdi:
"Muhalefet zararlıdır."[1039]

2909. 14. وعن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أَنَّهُ صَلّى بِالنّاسِ بِمَكَّةَ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا انْصَرفَ قالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ أَتِمُّوا صَ◌تَكُمْ فإِنَّا قَوْمٌ سَفْرٌ[. أخرجه مالك .

14. (2909)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den anlatıldığına göre, Mekke'de namazı halka iki rek'at kıldırdı. Selam verince:
"Ey Mekkeliler" dedi. Namazlarınızı dörde tamamlayın. Biz yolcuyuz (bu sebeple iki kıldık)!."[1040]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer, Mekke'ye gelince, halife olması haysiyetiyle imam olmuştur. Müsâfir olduğu için namazı iki rek'at kıldırmıştır. İbnu Abdilberr "Resûlullah'ın sünnetine ittibâen iki rek'at kıldırdı" der. 2902 numaralı İmrân İbnu Husayn hadisinde, Aleyhissalâtu Vesselâm'ın fetih senesinde Mekke'de onsekiz gün kalmasına rağmen namazları hep iki kıldığını ve Mekkelilere: "Siz dört kılın, biz yolcuyuz" dediğini gördük. Şu halde Hz. Ömer benzer bir hatırlatmada bulunmuştur.[1041]

İKİNCİ FASIL

SEFERDE İKİ NAMAZIN CEMEDİLMESİ

2910. 1. عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسولُ اللهِ # إِذَا ارْتَحَلَ قَبْلَ أَنْ تَزِيغَ الشَّمْسُ أَخَّرَ الظُّهْرَ إِلى وَقْتِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَنْزِلُ فَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا. وَإِنْ زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ أَنْ يَرْتَحِلَ صَلَّ◌هُمَا ثُمَّ ارْتَحَلَ[.

1. (2910)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), güneş batıya meyletmeden yola çıkınca, öğle namazını ikindi vaktine te'hir eder, ikindi olunca mola verir, ikisini cemederdi (beraber kılardı). Yola çıkmazdan önce güneş batıya meyletti (öğle vakti) girdi ise, hareketten önce her ikisini de (öğle ve ikindi) kılar sonra yola çıkardı."[1042]

2911. 2. وفي رواية:]إذَا كَانَ عَجِلَ عَلَيْهِ السَّيْرُ يُؤَخِّرُ الظُّهْرَ إلى وَقْتِ الْعَصْرِ وَيَجْمَعُ بَيْنَهُمَا وَبَيْنَ الْعِشَاءِ حِينَ يَغِيبُ الشَّفَقُ[. أخرجه الخمسة إ الترميذى .

2. (2911)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: "...Acele yürümek gerekirse öğleyi ikindiye te'hir eder, ikisini birleştirirdi, keza ufuktaki aydınlık kaybolunca da akşamla yatsıyı birleştirirdi."[1043]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Enes (radıyallâhu anh)'ten iki farklı şekilde gelen bu rivâyete göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, "ikindi vaktinde" kılması mevzubahistir. Yani öğle vaktini te'hir ederek ikindi ile birlikte kılması...
Sadedinde olduğumuz iki rivâyetten birincisine göre, "öğle vakti tam girmeden yola çıkma" halinde öğle namazı te'hir edilmektedir, ikincisinde ise bu, "acele yürümek gerektiği" durumunda mevzubahistir.
Öğle namazının bu şekilde te'hir edilerek ikindi ile veya akşamın te'hir edilip yatsı ile birleştirilerek kılınmasına cem-i te'hîr denir. İmam Şâfiî yolculukta bunu esas almıştır. Ebû Hanîfe bunu: "Akşamı son vaktinde, yatsıyı da ilk vaktinde kılmak olarak" îzah ederek, iki ayrı namazın bir vakitte kılınmasını reddetmiştir.
2- Bu hadislere göre, iki namazı birleştirme işi ikinci vakitte mümkündür, önceki vakitte değil. Ulemâdan bir kısmı bunu esas alarak, iki namazı, cem-i takdîm denen evvelki namazın vaktinde birleştirmeye karşı çıkmıştır. Ancak İbnu Râhûye'nin tahric ettiği bir rivâyette: "...Güneş batıya kaydığı zaman yola çıkacak olursa öğle ve ikindiyi (öğle vaktinde) beraberce kılar, ondan sonra yola çıkardı" buyrulmuştur. Cem-i takdîm mevzuunu tahkîk eden İbnu Hacer, Tirmizî, Ebû Dâvud, Ahmed İbnu Hanbel ve İbnu Hibbân da Muaz İbnu Cebel'den kaydedilen rivâyetlerle, yine Ahmed İbnu Hanbel ve Ebû Dâvud'da (tâlik olarak) İbnu Abbâs'tan kaydedilen rivâyetleri zikreder ve bunların, zayıflıkları sebebiyle, büyük muhaddislerce itibar görmediklerini belirtir.
Seferde namazların cemedilmesi meselesine temas eden rivâyetlerin çokluğu, farklılığı ve değişik yorumlara kâbil oluşları gibi durumlar, ulemanın bu mevzuda değişik sonuçlara varmasına sebep olmuştur. Şöyle ki:
1) Bir kısım imamlar, yolculuk sırasında öğle ile ikindiyi, akşamla da yatsıyı, ikisinden birinin vaktinde kılmayı caiz görürler. Ashabtan birçoğundan bunun tatbikatıyla ilgili rivâyet gelmiştir: Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Muaz İbnu Cebel, Ebû Musa el-Eş'arî vs; Tâbiîn ve Etbaut tâbiînden Atâ, Tâvus, Mücâhid, Sevrî vs. İmam Şâfiî ile Ahmed İbnu Hanbel ve İshak'ın görüşleri de budur. Ancak İbnu Hacer, Şâfiî hazretlerinin "Cem'i terketmek daha iyidir" dediğini, İmam Mâlik'in -bir rivâyette- daha da ileri giderek "cem"i mekruh addettiğini kaydeder.
2) İki namazın cem'i özür sahipleri için caizdir. Evzâî böyle söylemiştir.
3) İki ayrı vaktin namazını bir vakitte birleştirmek, sadece acelesi olan yolculuklarda caizdir. İmam Mâlik bu görüştedir. Ashabtan Abdullah İbnu Ömer, Üsâme, İbnu Zeyd (radıyallâhu anhüm) de bu görüşte idiler.
4) İki namazın cem'i, yol almak istendiğinde câizdir. Mâlikîlerden İbnu Habîb bu görüştedir.
5) İki namazın cem'i mekruhtur, bu görüş İmam Mâlik'ten rivâyet edilmiştir.
6) Cem-i te'hîr caizdir fakat cem-i takdîm caiz değildir. İbn Hazm bu görüştedir. Bu kavl İmâm-ı Ahmed ve Mâlik'ten de mervîdir.
7) Seferde cem etmek caiz değildir. Cem sadece Hacc sırasında Arafat'ta ve Müzdelife'de yapılır. Arafat'ta cem-i takdîm yapılarak öğle ile ikindi birleştirilir, Müzdelife'de ise akşam tehir edilerek yatsı ile birleştirilir. Hanefî ülemâsı bu görüştedir. Ashab'tan Abdullah İbnu Mes'ud, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anh) gibi bazılarından da bu görüş rivâyet edilmiştir. Hasan Basrî, İbnu Sîrîn, İbrahim Nehâî, Esved gibi bir kısım Selef de bu görüştedir. Bu rivayette İmam Mâlik'in tercihi de budur.
Hanefî mezhebinin dayandığı İbnu Mes'ud ve İbnu Abbas (radıyallâhu anh) rivâyetleri müteakiben gelecektir (2914, 2916).
8) Cem mevzuunda, fukahâca amel edilmeyen bir rivâyet İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dandır. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mukîm iken hiçbir meşrû sebep de yokken, cem'e yer vermiş olmalıdır." Bu hadis bâbın son rivâyeti olarak (2918) gelecek.[1044]

2912. 3. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَجْمَعُ بَيْنَ صَ◌َتى الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ إذَا كَانَ عَلى ظَهْرِ سَيْرٍ. وَيَجْمَعُ بَيْنَ المِغْرِبِ وَالْعِشَاءِ[. أخرجه الشيخان .

3. (2912)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yol halinde iken öğle ile ikindiyi birleştirirdi, akşam ile yatsıyı da birleştirdi."[1045]

2913. 4. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]صَلَّى النّبيُّ # المغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِالمزْدَلِفَةِ جِمِيعاً كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإقَامَةٍ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَ◌َ عَلى أثَرِ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا[. أخرجه الستة .

4. (2913)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam ve yatsıyı Müzdelife'de beraberce kıldı. Bunlardan herbiri için ayrı bir ikâmet okudu. İki namaz arasında nafile kılmadı, bunlardan birinden sonra da nafile kılmadı."[1046]

AÇIKLAMA:

Müzdelife, Mina ile Arafat arasında bir vakfe yeridir. Arefe günü, akşam vakti girer girmez daha namaz kılmadan Arafat'tan sökün eden hacılar Müzdelife'ye gelirler. Burada akşamla yatsıyı cem-i tehîr yaparak beraber kılarlar. Sadedinde olduğumuz hadis, bu namazların kılınışını anlatıyor.
a) Namazlar peş peşe kılınsa da her biri için ayrı bir ikâmet okunacaktır.
b) Nafileler terkedilecektir. Hadiste nafile kelimesi geçmez, tesbih kelimesi geçer, ancak şârihler tesbîhle nafile namazının kastedildiğini belirtirler. Yani hem akşamın arkasından, hem de yatsının arkasından kılınan nafileleri Resûlullah terkediyor. Ancak geceleyin nafileyi kılmış olması ihtimalden uzak değildir. Bu sebeple ulema: "Akşam ve yatsının nafileleri, onlardan geciktirilebilir" demiştir. İbnu'l-Münzir der ki: "Müzdelife'de akşamla yatsı arasında nafilenin terkinde ulemâ icma etmiştir. Çünkü derler ittifakla, Müzdelife'de akşamla yatsının arasını birleştirmek gerekir. Arada nafile kılan bu birleştirmeyi bozmuş olur."[1047]

2914. 5. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]مَا رأيتُ رَسولَ اللهِ # صَلّى صَ◌َةً لِغَيْرِ مِيقَاتِهَا إ ّ صَ◌َتَيْنِ، جَمَع بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بالمزْدَلِفَةِ، وَصَلّى الْفَجْرَ يَوْمَئِذٍ قَبْلَ مِيقَاتِهَا[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

5. (2914)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şu ikisi hariç, vakti dışında tek bir namazı kıldığını görmedim: Müzdelife'de akşamla yatsıyı birleştirdi. O gün sabahı da vaktinden önce kıldı."[1048]

AÇIKLAMA:

Hanefîler, Arefe günü Arafat'ta ve sonra da Müzdelife'deki cem'ler dışında, namazların cem'edilmesine karşı çıkarken, İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) tarafından rivâyet edilen bu hadise dayanırlar. Namazların cem'edilmesine fetva verenler de: "Bir meselede rivâyet bilenler, bilmeyenlere karşı hüccettir" dedikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cem'ettine dair rivâyette bulunan İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Hz. Enes (radıyallâhu anh) vs'yi ve rivâyetlerini gösterirler. Bu rivâyetlerden bir kısmı yukarıda kaydedildi.[1049]

.6. 2915. وعن جعفر بن محمد قال:]صَلّى النّبيُّ # الظُّهْرَ وَالْعصْرَ بِأذَانٍ وَاحِدٍ وَإقَامَتَيْنِ بِعَرَفَةَ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا، وَصَلّى المِغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِجُمَعٍ بأذَانٍ وَاحِدٍ وَإقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا[. أخرجه أبو داود .

6. (2915)- Ca'fer İbnu Muhammed İbni Mesleme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle ve ikindi namazlarını, Arafat'ta tek bir ezan ve iki ayrı ikâmetle kıldı. İki namaz arasında nafile kılmadı. Müzdelife'de de akşamla yatsıyı bir ezan ve iki ikâmetle kıldı ve aralarında nafile kılmadı."[1050]

AÇIKLAMA için 2913 numaralı hadise bakınız.

.7. 2916. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]مَنْ جَمَعَ بَيْنَ صَلَاتَيْنِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ فَقَدْ أتَى بَاباً مِنْ أبْوَابِ الْكَبَائِرِ[. أخرجه الترمذي وضعفه .

7. (2916)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim iki namazı özürsüz olarak cem'ederse büyük günah kapılarından bir kapıya gelmiş olur."[1051]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, ehl-i ilmin bu hadisle amel ettiğini; "Sefer ve Arafat" dışında namazları cemetmeye fetva vermediğini belirtir.
Ancak, Hanefîler seferin özür sayılmayacağını ileri sürüp bu hadisle amel ederler. Onlara göre seferde namaz birleştirilemez. Şâfiî hazretleri ise: "Sefer, özür sayılır" diyerek seferde iki namazın birleştirilmesine fetva verirler. Açıklaması daha önce geçti.[1052]

.8. 2917. وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]صَلّى النَّبِيُّ # بِالْمَدِينَةِ سَبْعاً وَثَمَانِياً الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالمِغْرِبَ وَالْعِشَاءَ. قالَ أبُو أيُّوبٍ: لَعَلَّهُ فِي لَيْلَةٍ مُطِيرَةٍ؟ قالَ عَسى[. أخرجه الستة.وزاد في رواية الشيخين: «قيلَ لِلرَّاوِى عَن ابنِ عَبَّاسٍ أظُنُّهُ أخَّرَ الظُّهْرَ وَعجَّلَ الْعصْرَ وَأخَّرَ المِغْرِبَ وَعَجَّلَ الْعِشَاءَ. قالَ: وَأنَا أظُنُّ ذلِكَ[.

8. (2917)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'de yedi ve sekiz (rek'at) öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını (cemederek) kıldı. Eyyub (es-Sahtiyânî) der ki: "Belki de bu, yağmurlu bir gecedeydi." Öbürü (Ebû'ş-Şa'sâ): "Belki!" dedi."[1053] Sahîheyn'in bir rivâyetinde şu ziyade var: "Hadisi İbnu Abbâs'tan rivâyet eden râviye dendi ki: "Zannederim, öğleyi te'hîr, ikindiyi ta'cil, keza akşamı te'hir yatsıyı da ta'cil etmiş olmalı?" Cevaben: "Bunu ben de böyle zannediyorum!" dedi.[1054]

AÇIKLAMA:

1- "Yedi ve sekiz (rek'at)"ın mânası şudur:
***** Sekiz rek'at dört öğle dört ikindi farzlarıdır,
***** Yedi rek'attan maksad da üç akşam, dört yatsı farzlarıdır.
2- Hadisin sonundaki açıklamada bu namazların cemedilerek kılındığı tasrih edilmektedir. Öğle ile ikindi, akşam ile yatsı birleştirilmiştir. Bu birleştirme de birinin te'hiri diğerinin ta'cili sûretinde olmuştur. Esasen öğlenin son vakti ile ikindinin ilk vakti, keza akşamın son vakti ile yatsının ilk vakti son derece kesin hatlarla

ayrılmış değildir, ihtilaflıdır.[1055] Bu açıdan bakınca Ebû Hanîfe'nin daha önce kaydettiğimiz yorumu fevkalede isabetli olmakta, Şâfiî hazretlerinin anladığı ma'nâda iki vaktin mutlak birleştirilmesi mevzubahis olmamaktadır.
3- Resûlullah'ın Medine'de icra ettiği bu cem işinin tamamen normal şartlarda değil, özür şartlarında olma ihtimaline de yer verilip: "Yağmurlu bir günde" olabileceğine dikkat çekiliyor. Müteâkip rivâyette, görüleceği üzere İmam Mâlik de "yağmur" ihtimali üzerinde duracaktır. Bazı âlimler de "hastalık" sebebiyle birleştirilmiş olabileceğini de söylemiştir. Bunun zayıf bir ihtimal olduğunu, öyle olsaydı Resûlullah'ın hasta olmayanlara normal kılmalarını emredeceğini belirten İbnu Hacer, bir başka yorum nakleder: "Hava belki de bulutluydu. Öğleyi kıldı, sonra bulut açıldı, anlaşıldı ki ikindi girmiş, derhal ikindiyi kıldı." Nevevî: "Bu bâtıl bir iddia, böyle bir durum öğle ile ikindi hakkında vârid olsa bile akşamla yatsı arasında asla olamaz" der. İbnu Hacer'in kaydettiği münâkaşalar, selef ve halef büyüklerinin ekseriyetle bir vaktin te'hiri, diğerinin ta'cili sûretinde bu "cem"lerin yapıldığı merkezinde toplanmaktadır. Nitekim, bizzat râviler de o hususta zan beyan etmektedirler.[1056]

2918 .9. وفي أخرى لمسلم:]صَلّى الظُّهْرَ وَالْعصْرَ جَمِيعاً وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ جَمِيعاً مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَ◌َ سَفَرٍ. وقالَ مَالك: أرَى ذلِكَ في المِطَرِ[.

9. (2918)- Müslim'de gelen bir başka rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı."
İmam Mâlik: "Ben bunu, yağmurlu günde yapılmış olacağını zannediyorum" demiştir."[1057]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs'tan yapılan bu rivâyet bir öncekine rağmen daha sarih olarak, sefer hali, korku hali gibi namazların birleştirilerek kılınmasına (bazı hak mezheblerde olduğu üzere) cevaz veren herhangi meşrû bir sebep olmaksızın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazları cemettiğini ifade etmektedir. Bu ma'nâdaki rivâyet, değişik vecihlerde Kütüb-i Sitte'nin bütün kitaplarında rivâyet edilmiştir. Nitekim önceki rivâyette yerleri gösterildi.
Hadisin Müslim'de de kaydedilen bir vechinde şu ziyade var: "Ebû'z-Zübeyr der ki: "Ben bu hadisi işitince Saîd İbnu Cübeyr'e: "(Resûlullah) bunu niye yapmış olabilir?" diye sordum. Bana dedi ki: "Aynen senin bana sorman gibi ben de İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sordum,şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi."
Tirmizî, Sünen'in Kitabu'l-İlel bölümünde İbnu Abbâs'ın rivâyet ettiği bu hadisle ehl-i ilimden kimsenin amel etmediğini söyler. Yani iddiasına göre sefer yağmur, (korku, hastalık gibi) namazın birleştirilmesine ruhsat tanıyan bir mazeret olmadan namazın birleştirilmesine hiç bir âlim fetva vermemiş olmalı. Ancak, bu iddiasının gerçeği aksettirmediği söylenmiştir. Buna geçmeden şunu bilelim ki, Tirmizî, başka rivâyetlerle birlikte bu hadisin de yer aldığı, "Hazerde iki namazın arasını birleştirme hususunda gelenler" adlı bâbta, hadislerin peşlerinden şu bilgileri sunar:
***** Ehl-i ilim, iki namazın sadece seferde ve Arafat'ta birleştirileceğine hükmetmiştir.
***** Tâbiîn'den bazı âlimler, hastanın iki namazı birleştireceğine hükmetmiştir.
***** Bazı âlimler de yağmur sırasında iki namazın arasının birleştirilebileceğini söylemiştir. Şâfiî, Ahmed ve İshak bu görüşte olanlardır. Ancak Şâfiî hastanın iki namazı birleştirmesini caiz görmez.
Tirmizî'nin İbnu Abbâs tarafından rivâyet edilen "Resûlullah korku ve sefer hali olmaksızın öğle ve ikindiyi birleştirerek, akşam ve yatsıyı da birleştirerek kıldı" hadisi için, "Bununla hiç bir fakih amel etmemiştir" iddiasına yapılan itiraza gelince: İbnu Hacer, Nevevî'den naklen bazı örnekler sunar: "İmamlardan bir cemaat, bu hadisin zâhirini esas alarak, mutlak bir ifade ile "ihtiyaç" sebebiyle bir şartla hazerde "cem"i tecviz ettiler. O şart da bu birleştirme işini bir âdet edinmemektir. Bu görüşte olanlar meyanında İbnu Sîrîn, Rebîa, Eşheb, İbnu'l-Münzîr, el-Kaffâlu'l-Kebîr sayılabilir. Aynı görüşü Hattâbî Ashâbu'lhadis'ten bir gruptan da hikaye eder. Ve bu hadisin Müslim'de Said İbnu Cübeyr tarikinden zikredilen: "İbnu Abbâs'a sordum: "Bunu Resûlullah niçin yaptı?" Bana: "Ümmetinden kimseye meşakkat vermek istemedi" diye cevap verdi" vechiyle istidlâl eder. Keza Nesâî'nin bir rivâyetine göre İbnu Abbâs, Basra'da öğle ve ikindiyi aralarında hiç fasıla olmadan kılmıştır. Akşam ve yatsıyı dapeşpeşe aralarında fasıla olmadan kılmıştır. Bu birleştirmeyi meşguliyet sebebiyle yapmıştır. İşte bu rivâyette, aynı birleştirmeyi Resûlullah'ın yaptığını da söyler. Müslim'de gelen bir rivâyette, İbnu Abbâs'ın mezkûr meşguliyetinin hutbe olduğuikindi namazından sonra da yıldızlar doğuncaya kadar hutbesine devam ettiği sonra akşamla yatsıyı birleştirdiği belirtilir. Bu rivâyette İbnu Abbâs'ın iki namazı cemetme işini Resûlullah'a nisbetinin, Ebû Hüreyre tarafından te'yîdi de vardır. Taberânî'nin bir tahricinde, benzer merfû bir rivâyet İbnu Mes'ud'dan kaydedilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (hiçbir meşrû sebep yokken) öğleyle

ikindiyi, akşamla yatsıyı cemetti. Kendisine "Bunu niye yaptın?" diye sorulunca: "Ümmetimin meşakkatte kalmaması için" diye cevap verdi."
Görüldüğü üzere, gerek fukahâ ve gerekse muhaddisînden bazıları, bazı kayıtlarla sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisiyle amel etmiştir.[1058]

ÜÇÜNCÜ FASIL

YOLCULUKTA NAFİLE NAMAZLAR

1. 2919. عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]صَحِبْتُ النَّبِيَّ # فَلَمْ أرَهُ يُسَبِّحُ فِي السَّفَرِ، وقَالَ اللّهُ تَعالى: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. وقالَ ابن عمر: لَوْ كُنْتُ مُسَبِّحاً َتْمَمْتُ صَ1ِتى[. أخرجه الستة .

1. (2919)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (Onsekiz defa) refakat ettim. Ancak, sefer sırasında nafile kıldığını hiç görmedim. Allah Teâlâ hazretleri şöyle buyurmuştur: "Resûlullah'tan sizin için güzel örnek vardır" (Ahzab 21), İbnu Ömer devamla der ki: "Eğer nafileyi kılsaydım namazı da tam kılardım.[1059]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, sünnete bağlılığıyla meşhur yüce sahâbî Abdullah İbnu Ömer'in sefer namazı kıldığı vakit, nafile kılmadığını, çünkü Resûlullah'ın da yolculukta farzdan önce veya sonra nafile namaz kılmadığını belirtiyor. Bu husustaki sünnete uymanın gereğini âyetle şâhidliyor.
2- Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde İbnu Ömer, Resûlullah'a onsekiz (18) kere refakat ettiğini tasrih eder. Tercümede bunu belirttik. Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde, İbnu Ömer, Hülafâ-i Râşidîn'den üçüne (Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman'a) seyahatte refakat ettiğini, onların da iki rekatlık farza ilâvede bulunmadıklarını belirtir.
3- Nevevî "nafile namaz kılsaydım, namazı dörde tamamlardım" cümlesinden şu ma'nâyı anlar: "Eğer nafile kılmayı tercih etseydim, farzımı dörde tamamlamak bana daha hoş gelirdi, lakin bunlardan her ikisini de uygun görmüyorum. Sünnet, namazı kasretmemektir ve nafileyi terktir."
Buradaki nafileden maksad revâtib denen namaza bağlı nafilelerdir. Bazısı namazın önünde, bazısı sonundadır. Mutlak nafilelere gelince, İbnu Ömer'in sefer sırasında bu çeşit nafile kıldığı hususunda rivâyet gelmiştir. Ulemâ seferde mutlak nafile kılmanın müstehab olduğu hususunda ittifak eder. Ancak revâtib nafilelerin müstehab olup olmadığı ihtilaflıdır. İbnu Ömer ve bazıları revâtibi terketmiştir. Şâfiî, ashâbı ve cumhur bunu müstehab addeder.[1060]

2. 2920. وعن البراء رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]صَحِبْتُ النَّبِيَّ # ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَفراً فَمَا رَأيْتُهُ تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ إذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2920)- Berâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a onsekiz seferde iştirak ettim. Onun, güneş meyledince öğleden önce kıldığı iki rek'ati terkettiğini görmedim"[1061]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in güneş meylinden önce kıldığı iki rek'at namazın abdest için kılınan şükür namazı veya öğlede kılınan iki rek'atlik sünnet olabileceği söylenmiştir. Bu durumda hadis, sefer sırasında revâtib kılınabileceğini söyleyenlere delil olur. "Resûlullah, seferde sabahın sünneti dışında hiçbir sünnet kılmamıştır" iddiasında bulunan bazılarına, İbnu Hacer sadedinde olduğumuz Berâ (radıyallâhu anh) rivâyetini gösterir.[1062]

3. 2921. وعن نافع قال:]كَانَ ابنُ عُمَرَ يَرَى وَلَدَهُ عُبَيْدَ اللّهِ يَتَنَفَّلُ فِي السَّفَرِ فَ يُنْكِرُ عَلَيْهِ[. أخرجه مالك .

3. (2921)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh), oğlu Ubeydullah'ı seferde nafile kılarken görürdü de bundan dolayı onu kınamazdı."[1063]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) sefer sırasında nafile kılınmayacağı kanaatinde olmasına rağmen, oğlu Ubeydullah'ın seferde nafile kılması dikkat çekici bir durumdur. Hatıra geldiği üzere, "niçin?" diye bir soru karşımıza çıkmaktadır. Ebû'l-Velîd el-Bâcî iki tahminde bulunur:
1) Belki de oğlunun geceleyin nafile kıldığını görmüştür. Bu durumda müdaheleye gerek kalmaz. Zîra bu onun kendi mezhebidir.
2) Mamafih oğlunun gündüz kılması muhtemeldir, müdahale etmemiştir, çünkü bu meselede kendisine muhalefet edenler çok olmuştur. Bu görüş daha makul gelmektedir.[1064]

2922.4. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]اعْتَمَرْتُ مَعَ النَّبِيّ # مِنَ المَدِينَةِ حَتَّى إذَا قَدِمْتُ مَكَّةَ قُلْتُ: بِأبِى أنْتَ وَأُمِّى يَا رَسُولَ اللّهِ، قَصَرْتُ وَأتْمَمْتُ وَأفْطَرْتُ وَصُمْتُ؟ قال: أحْسَنْتِ يَا عَائشَةُ وَمَا غَابَ عَلىَّ[. أخرجه النسائى .

4. (2922)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte umre yapmak üzere Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktık. Mekke'ye gelince:
"Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun. Sen kısa kıldın, ben tam kıldım, sen yedin ben oruç tuttum, (ne dersiniz?)" dedim. Şu cevabı verdi:
"Ey Âişe güzel yaptın!" buyurdu ve bu işimde beni kınamadı"dedi."[1065]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kısaltmanın bir vecîbe olmadığına delildir. Ancak vâcib olduğuna delâlet eden rivâyetler de vardır.

KORKU NAMAZI BÂBI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Korku namazının diğer adı salât-ı havf'dır. Bu düşman, sel, yangın, büyük bir canavar gibi ciddi bir tehlike karşısında bulunan bir müslüman cemaatin, farz namazlarını, başlarındaki idarecinin imamlığı altında nöbetle kılmalarıdır. Bu namaz, korkulu anlarda kılınan müstakil bir namaz çeşidi değildir, farz olan beş vakitten biridir. Ancak cemaat halinde kılınmasının kendine has âdâbı vardır. İmam Ebû Yusuf (rahimehullah) bu namazın sadece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrine ait olduğu kanaatindedir. Korku namazının nasıl kılınacağını târif eden âyet-i kerîme de mevcuttur:
"Yolculuk ettiğinizde kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur. Zîra kafirler size apaçık düşmandırlar.
"(Ey Muhammed!) Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat dikkatli olun, Allah kâfirlere şüphesiz ağır bir azab hazırlamıştır. Namazı kıldıktan başka Allah'ı ayakta iken, otururken, yatarken de zikredin. Emniyete kavuştuğunuzda, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz mü'minlere belirli vakitlerde farz kılınmıştır" (Nisâ 101-103).
Âyette görüldüğü üzere:
***** Korku namazı, düşman karşısında bile namazın cemaatle kılınmasıdır.
***** Silahlar musallinin -imkân nisbetinde- beraberinde olacak ve musalli her an düşmâna karşı tetikte bulunacak.
***** Cemaatin bir yarısı imamın arkasında durur, iki rekatli bir namazın ilk rekatini; üç veya dört rek'atli bir namazın da ilk iki rek'atini imam ile beraber kılıp, ikinci secdeden veya birince ka'dede teşehhüdden sonra kalkıp düşman karşısındaki yerini alır. Namazın bu kısmına katılmayan zümre, derhal gelip imamın arkasında yer alır,

imamla birlikte namazın geri kalan kısmını kılarlar ve selam vermeden tekrar düşman karşısına giderler. İmam selam verir, namazdan çıkar. Birinci zümre döner gelir, namazın geri kalan kısmını kırâatsiz olarak tamamlar, selam verir, düşman karşısına gider. Sonra ikinci zümre gelir, namazlarını kırâatle ikmal edip düşmanın karşısında yerini alır. Bunlar namazlarını, cemaat teşkil edilen yere gelmeksizin bulundukları yerde de tamamlayabilirler.

NOT:

1- Birinci zümre lâhik, ikinci zümre de mesbûk hükmündedirler.

2- Bu namaz bütün cemaatin aynı şahsın arkasında namaz kılma arzusunu ortaya koyup niza etmeleri durumundadır, aksi takdirde farklı imamların arkasında grup grup normal şartlardaki şekilde kılınacak namazın efdal olduğu kabul edilmiştir.

3- Korku namazının sıhhatli olması için imama uyan zümrelerin namaz esnasında namaza uymayan davranışlarda bulunmaması gerekir. Harbetmek, mevki değiştirmek, gidip gelirken vasıtaya binmek, konuşmak vs. gibi. Aksi halde imamla kıldığı namaz bozulur, namazlarını yeniden kılmaları lazım gelir.

4- Durumun ciddiyeti artar, binilen atlardan inmeye fırsat bile olmazsa her asker biner vaziyette muktedir bulunduğu cihete doğru ima ile namazını kılar, bu da mümkün olmazsa namazını bilahare kılmak üzere te'hir eder. Nitekim Hendek Savaşı sırasında bazı vakit namazları kazaya bırakılmış, geceleyin kılınmıştır.

Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Zâturrika, Batn-ı Nahl, Usfân, Zîkared gazvelerinde korku namazı kıldırmıştır. Resûlullah'tan sonra ashab da bazı cephelerde namazlarını bu şekilde kılmıştır. Müteakip rivâyetlerde bazı örnekler göreceğiz. Bunların her birinde farklı şartlar hâkim olduğu için, Resûlullah korunma ve namaz âdâbına en uygun tarzı aramış, bunun sonunda ruh itibariyle aynı kalmakla beraber şeklen farklı olan tarzlarda namaz kıldırmıştır. Bu sebeple hadislerdeki korku namazı tavsifleri farklılıklar arzeder. Hanefî ulemâsınca yapılan târife uymayan tavsifler bundan ileri gelir.[1066]

2923. 1. عن سهل بن أبى حَثْمة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]صَلّى النَّبِيُّ # بِأصْحَابِهِ فِي الْخَوْفِ، فَصَفَّهُمْ خَلْفَهُ صَفَّيْنِ فَصَلّى بِالَّذِينَ يَلُونَهُ رَكْعَةً ثُمَّ قَامَ فَلَمْ يَزَلْ قَائِماً حَتَّى صَلّى الَّذِينَ خَلْفَهُ رَكْعَةً ثُمَّ تَقَدَّمُوا وَتَأخَّرَ الَّذِينَ كَانُوا

قَدَّامَهُمْ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً ثُمَّ قَعَدَ حَتَّى صَلّى الَّذِينَ تَخَلّفُوا رَكْعَةً ثُمَّ سَلّمَ[. أخرجه الستة .

1. (2923)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashâbına korku namazı kıldırdı. Bu maksadla ashâbı arkasında iki saf yaptı. Hemen arkasında bulunan safa birinci rek'ati kıldırdı. Sonra ayağa kalktı ve arkasındakilere bir rek'at namaz kıldırıncaya kadar kıyâmda kaldı. Sonra gerideki safta bulunanlar ilerledi, ön safdakiler de geriledi. Bu şekilde ilerleyenlere de bir rek' at namaz kıldırdı, Sonra gerileyenler bir rek'at namaz kılıncaya kadar yerinde oturdu. Sonra da selam verdi."[1067]

2924. 2. وفي أخرى لمالك:]صَ◌َةُ الخَوْفِ أنْ يَقُومَ ا‘‘مَامُ وَمَعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ أصْحَابِهِ وَطَائِفَةٌ مُوَاجِهَةٌ الْعَدُوَّ، فَيَرْكَعُ ا‘‘مَامُ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ بالَّذِينَ مَعَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فإذَا اسْتَوَى قَائِماً ثَبَتَ وَأتَمُّو ‘نْفُسِهِمُ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلّمُونَ وَيَنْصَرِفُونَ وَا‘‘مَامُ قَائِمٌ فَيَكُونُونَ وجَاهَ الْعَدُوِّ ثُمَّ يُقْبِلُ اخَرُونَ الَّذِينَ لَمْ يُصَلُّوا فَيُكَبِّرُونَ وَرَاءَ ا‘‘مَامِ فَيَرْكَعُ بِهِمْ رَكْعَةً وَيَسْجُدُ ثُمَّ يُسَلّمُ فَيَقُومُونَ فَيَرْكَعُونَ ‘نْفُسِهِمُ الرَّكْعَةَ الْبَاقِيَةَ ثُمَّ يُسَلّمُونَ[.

2. (2924)- Muvatta'nın bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Korku namazı şöyledir: "İmam, beraberinde arkadaşlarından bir grup olduğu halde namaza durur, bir grup da düşmâna karşı yerini alır. İmam bir rek'ati beraberindekilerle rükû ve secde ile kılar, ve ayağa (ikinci rek'ate) kalkar. Tam doğrulunca öyle kalır. Cemaat geri kalan rek'ati kendi başlarına tamamlayıp selam verirler ve oradan ayrılırlar. İmam yerinde ayakta durmaya devam eder. Namazını kılanlar düşmanın karşısında yerlerini alırlar. Namaz kılmamış olan diğerleri gelip imamın arkasında dururlar,tekbir getirerek uyarlar. İmam onlara da bir rek'at namaz kıldırır, secdeden sonra

oturur ve selam verir. İmama uyan bu ikinci grup imam selam verince kalkıp, geri kalan rek'ati kılıp selam verirler."[1068]

AÇIKLAMA:

1- Korkulu anlarda kılınacak vakit namazının âdâb yönüyle farklı olabileceğini ve o farklılığı yukarıda açıklamış idik. Sadedinde olduğumuz rivâyet, korku esnasında namaz, iki rek'at kılınacakmış gibi bir anlatış üslubuna sahip. Biz bunu, iki rek'atli bir namazın kılınış şeklinin tarifi olarak anlamalıyız. Mukîm şartlarına tâbi olunduğu hallerde kılınan namaz, iki, üç ve dört rek'atli olabilir. Şu halde asıl olan yukarıda sunulan târiftir.
2- Ancak şunu da belirtelim ki, İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, korku hali namazın rek'atine te'sîr eder ve bu durumda tek rek'at kılınır: "Allah namazı Peygamberimizin dilinden hazerd dört, seferde iki ve harpte bir rek'at olarak farz kılmıştır." Dahhâk, Mücâhid, Atâ, Katâde, İshak İbnu Râhûye gibi Tâbiînden bazıları da bu görüştedir.
Fakat Cumhur, harp durumunun rek'at sayısına tesîr etmediği kanaatindedir. Tek rek'atli namazın caiz olmayacağını söyler. Namazın kısa kılınması harp halinde ileri gelmez, sefer halinden ileri gelir. Harp hali, cemaatle kılınış âdâbına te'sir eder. Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik, Sevrî, Nehâî, İbnu Ömer gibi birçok Selef büyüğü hep böyle hükmetmişlerdir.
Muvatta'da gelen rivâyet, namazın kılınış tarzını, yukarıda sunduğumuz tariften biraz farklı yapmaktadır. Bu, birçok meselede olduğu gibi, ulemânın yorum farklılığından ileri gelmektedir.[1069]

2925. 3. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا مَعَ النّبِيّ # بِذَاتِ الرِّقَاعِ فَإِذَا أَتَيْنَا عَلى شَجَرةٍ ظَلِيلَةٍ تَرَكْنَاهَا لِلنّبِيّ #. فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ المشْرِكِينَ وَسَيْفُ النّبِيّ # مُعَلّقٌ بِالشَّجَرَةِ. فَاخْتَرَطَهُ فقَالَ: تَخَافُنِى؟ فقَالَ: . قالَ: فَمَنْ يَمْنَعكَ مِنّى؟ قالَ: اللّهُ. فَتَهَدَّدَهُ أصْحَابُ النّبِيّ #. وَأُقِيمَتِ الصَّ◌ّةُ فَصَلَّى بِطَائِفَةٍ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ تَأخَّرُوا وَصَلّى بِالطَّائِفَةِ اُ'خْرَى رَكْعَتَيْنِ. فَكَانَ لِلنَّبِيّ # أرْبَعُ وَلِلْقَوْمِ رَكْعَتَانِ[.
أخرجه الشيخان والنسائى. »اخْتَرَطَ السَّيْفَ« إذا استلّه من غمده .

3. (2925)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Zâturrikâ'da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Koyu gölgeli bir ağacın yanına gelmiştik. Bu ağacı, altında dinlenmesi için Aleyhissalâtu Vesselâm'a bıraktık. (Resûlullah kılıncını ağaca asıp istirahete çekilmişti ki, O'nu gizlice takip eden) müşriklerden biri gelip (asılı olan kılıncı kapıp) kınından sıyırarak (Resûlullah'a):
"Benden korkmuyor musun?" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm:
"Hayır!" deyince:
"Peki seni benden kim kurtaracak?"dedi. Efendimiz:
"Allah!" diye cevap verdi. (Duruma muttali olan) ashab adamı tehdid etti. (O da kılıncı kınına koydu ve ağaca astı).
Sonra namaz kılındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gruba iki rek'at kıldırdı. Bunlar geri çekildiler. Sonra ikinci grup geldi, onlara da iki rek'at namaz kıldırdı. Resûlullah'ın namazı dörde tamamlanmıştı, cemaatin namazı ise iki rek'atti."[1070]

AÇIKLAMA:

1- Bu gazvenin yılı hakkında ihtilaf edilmiştir. Hicretin dördüncü veya beşinci yılında cereyan etmiş olma ihtimali var. Buhârî, Hayber'in fethinden sonra olduğu kanaatindedir. Beyhakî ise, iki ayrı gazveye bu ismin verildiğine hükmetmiştir. İbnu'l-Esîr, el-Kâmil'de dördüncü yıl hâdiseleri arasında zikreder. Hayber'den sonra olması halinde yedinci yılda cereyan etmiş olması gerekir.
2- Zâtu'rrikâ' isminin nereden geldiği hususu da münâkaşalıdır, ancak bu teferruâta girmeyeceğiz. Şu noktayı belirtelim ki, bu gazvenin bazı kaynaklarda Gazvetu Muhârib diye geçen gazve olduğunda megâzi sahiplerinin cumhuru ittifak eder.
3- Korku namazının ilk defa ne vakit kılındığı ihtilaflı ise de çoğunluk bu gazvede kılındığını kabul eder.
4- Hadise farklı tariklerden rivâyet edilmiştir. Bazılarında burada olmayan teferruât vardır. Sözgelimi:
1) Resûlullah'a kılıç çeken zat, Muhârib kabilesinin reisidir, cesur bir kimsedir, adı Gavres İbnu Hars'dır.

2) Buhârî'nin bazı rivâyetlerinde hâdise bazı ziyadelerle anlatılır. Hz. Câbir'in rivâyeti şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beraberinde Necd tarafına gazaya gittim. Resûlullah bu gazadan dönünce ben de beraber döndüm. Dönüşte büyük ağacı çok olan bir vadi içinde kafileye öğle sıcağı vurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bineğinden inerek istirahat verdi. Askerler de ağaçların altında gölgelenmek üzere dağıldılar. Aleyhissalâtu Vesselâm da bir semüre (sakız) ağacı altına indi ve kılıcını ağaca astı." Câbir anlatmaya devam eder.

"Biz biraz uyumuştuk. Sonra bir de gördük ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizleri çağırıyor. Yanına gittik. Müşriklerden bir bedevî yanında oturuyordu. Bize Resûlullah şunu anlattı:

"Şu bedevî Arap ben uyurken gelip (gafletimden bil-istifade) kılıcımı alıp kınından sıyırmış. Bu sırada ben uyandım. Kılıç kınından sıyrılmış, elinde idi. Bana:

"Şu anda seni benden kim kurtarabilir?" dedi. Ben de:

"Allah korur!" dedim. İşte bu hâdisenin kahramanı şu oturan bedevîdir."

3) Rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu bedevîyi cezalandırmayıp serbest bıraktığını, kabilesine dönen Gavres'in müslüman olduğunu ve birçok kimsenin de müslüman olmasına vesîle olduğunu belirtir.[1071]

2956. 4. وعن أبى عياش الزُّرَقى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا مَعَ النّبِىّ # بِعُسْفَانَ وَعلى المشْرِكِينَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، فَصَلَّيْنَا الظُّهْرَ. فقَالَ المشْرِكُونَ: لَقَدْ أصَبْنَا غَفْلَةً لَوْ كُنّا حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ وَهُمْ فِي الصَّ◌َةِ؟ فَنَزَلَتْ آيَةُ الْقَصْرِ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّ◌َةُ قامَ # مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ وَالمشْرِكُونَ أمَامَهُ فَصَفَّ خَلْفَهُ صَفٌّ، وَصَفَّ بَعْدَ ذَلِكَ الصَّفّ صَفٌّ آخَرُ. فَرَكَعَ رَسُولُ اللّهِ # وَرَكَعُوا جَمِيعاً. وَسَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ ثُمَّ قَامَ اخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ فَلَمَّا صَلّى هؤُ◌َءِ السَّجْدَتَيْنِ وَقَامُوا سَجدَ اخَرُونَ الّذِينَ كَانُوا خَلْفَهُمْ، ثُمَّ تَأخَّرَ الصَّفُّ الَّذِى يَلِيهِ إلى مَقَامِ اخَرِينَ، وَتَقَدَّمَ الصَّفُّ ا‘خِيرُ إلى مَقامِ الصَّفّ ا‘وَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رَسولُ اللّهِ # وَرَكَعُوا جَمِيعاً، ثُمَّ سَجَدَ وَسَجَدَ مَعَهُ الصَّفُّ الّذِى يَلِيهِ وَقَامَ اخَرُونَ يَحْرُسُونَهُمْ، فَلَمَّا جَلَسَ # وَالصَّفُّ الّذِى يَلِيهِ سجَدَ اخَرُونَ ثُمَّ جَلَسُوا جَمِيعاً فَسَلّمَ بِهِمْ جَمِيعاً[. أخرجه أبو داود والنسائى .

4. (2926)- Ebû Ayyâş ez-Zürakî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Usfân'da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Müşriklerin başında (henüz müslüman olmayan) Hâlid İbnu'l-Velîd vardı. Öğleyi kılmıştık. Müşrikler (kendi kendilerine aralarında şöyle) konuştular: "İyi bir fırsat elimize geçmişti, onlar namazda iken saldırsaydık ya!"

Bunun üzerine hemen kasr (namazı kısaltma) ile ilgili âyet öğle ile ikindi arasında nâzil oldu. İkindi vakti olunca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp kıbleye karşı durdu. Müşrikler de önlerindeydi. Arka tarafına da bir saf yaptı. Bu safın arkasına da bir saf koydu. Resûlullah rükûya varınca hep birlikte rükû yaptılar. Resûlullah secde yaptı, hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptı. Diğerleri (rükûdan) doğrulup onları korumak üzere kıyâmda kaldılar. Bunlar iki secdeyi tamamlayıp kalkınca arkalarında bulunanlar secdeye gittiler. Sonra Resûlullah'ın arkasındaki saftakiler diğerlerinin yerlerine gittiler, arkadaki saftakiler de öndekilerin yerine ilerlediler. Sonra Resûlullah rükûya gitti, hepsi O'nunla birlikte rükû yaptı. Sonra Resûlullah secde yaptı ve hemen arkasındaki safdakiler de secde yaptılar. Bu sırada arkadakiler bunları korumak üzere kıyamda kaldılar.

Aleyhissalâtu Vesselâm ve arkasındakiler oturunca, en arkadakiler secdeye gittiler. Sonra hep beraber oturup hep beraber selam verdiler."[1072]

AÇIKLAMA:

1- Usfân Mekke'ye iki merhale uzaklıkta bir yerin adıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oraya hicretin altıncı yılının başlarında gazâda bulunmuştur.

2- İndiği belirtilen kasr âyetinden maksad havf namazıdır.

3- Burada salâtu'lhavf'ın tavsifinde dikkat çeken husus şudur: Bu namaza bütün cemaat iki kısım halinde iştirak etmekte, namazın rükünleri müştereken icrâ edilmekte, en sonda selam müştereken verilmekte, sadece secde esnasında bir zümre secde ederken diğer zümre onları kollamakta, düşmanı gözetlemektedir.
Bu tavsif, umumî açıklama kısmında Hanefî mezhebinde esas alınan şekle uygun olarak yapılan târife uymamaktadır. Sebebini Hattâbî'nin açıklamasından takip edelim:
"Korku namazının çeşitleri var. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu farklı günlerde birbirine uymayan şartlarda kıldı. Bu farklı şartlar içinde kılınan namaz esnasında hem "korunmayı" en iyi sağlayacak hem de normal şartlarda kılınan "namazın âdâbı"na en ziyade muvafık düşecek tarz aranmıştır. Bu tarz, dış görünüşü itibariyle farklı olsa da ma'nâ ve ruh itibariyle kaynaşma arzeder. Kaydedilen bu çeşit, düşmanın kıble ile müslüman askerlerin arasında yer alma durumunda tercih edilen tarzdır. Eğer düşman kıblenin gerisinde ise o zaman Resûlullah askerlere Zâtu'r-Rika'dâ kıldırdığı şekilde namaz kıldırmıştır."[1073]

2927. 5. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]صَلّى النّبيُّ # صَ◌َةَ الخَوْفِ بِإحْدَى الطّائفَتَيْنِ رَكْعَةً وَاحِدَةً وَالطّائِفَةُ ا'خْرَى مُواجِهَةُ الْعَدُوّ، ثُمَّ انْصَرَفُوا وقَامُوا فِي مَقَامِ أصْحَابِهِمْ مُقْبِلِينَ عَلى الْعَدُوّ، وَجَاءَ أُولئِكَ فَصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً، ثُمَّ قَضَى هؤُ◌َءِ رَكْعَةً وَهؤُ◌َءِ رَكْعَةً[. أخرجه الستة .

5. (2927)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korku namazını iki gruptan birine tek rek'at olarak kıldırırken, diğer grup düşmâna karşı durmuştur. Kılanlar kalkıp, düşmâna dönük vaziyette, (bekleyen) arkadaşlarının yerine geçtiler, onlar da gelip (Resûlullah'ın arkasına geçtiler), O da bunlara bir rek'at namaz kıldırdı, sonra da bu iki gruptan her biri birer rek'at namazlarını kazâ ettiler."[1074]

2928. 6. وعن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]نَزَلَ رسُولُ اللّهِ # بَيْنَ ضَجْنَانَ وَعُسْفَانَ مُحَاصِرَ المُشْرِكِينَ. فقَالَ المُشْرِكُونَ: إنَّ لِهؤُ◌َءِ صَ◌َةً هِىَ أحَبُّ إلَيْهِمْ مِنْ أبْنَائِهِمْ وَأبْكَارِهِمْ وَهِىَ الْعَصْرُ فَأجْمِعُوا أمْرَكُمْ فَمِيلُوا عَلَيْهِمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً، وَإنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّ◌َمُ أتَى النّبىَّ # فَأمَ◌َرَهُ أنْ يَقْسِمَ أصْحَابَهُ نِصْفَيْنِ فَيُصَلّى بِطَائِفَةٍ مِنْهُمْ وَتَقُومُ طَائِفَةٌ أُخْرَى وَرَاءَهُمْ، وَلْيَأخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاسْلِحَتَهُمْ فَيُصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً. ثُمَّ يَتَأخّرُ هؤُ◌َءِ وَيَتَقَدَّمُ أُولئِكَ فَيُصَلّى بِهِمْ رَكْعَةً فَتَكُونُ لَهُمْ مَعَ النّبِيّ # رَكْعَةٌ رَكْعَةٌ وَلِلنّبِيّ # رَكْعَتَانِ[. أخرجه أصحاب السنن واللفظ لغير الترمذي .

6. (2928)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Dacnân ile Usfân arasında, müşriklerle sarılmış bir yere indi. Müşrikler (aralarında):
"Bu müslümanların bir namazları var (topluca kılarlar), bu onlara evlatlarından da, bâkirelerinden de kıymetlidir, işte bu, ikindi namazlarıdır. Hazırlığınızı yapın, üzerlerine toptan bir kerede çullanın!" dediler. Cebrâil (aleyhisselam), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek ashabını iki kısma ayırmasını, onlardan bir grupla namaz kılarken diğer grubun geri tarafta ayakta beklemesini, tedbirli olmalarını ve silahlarını beraberlerine almalarını, birinci gruba bir rek'at kıldırmasını, bu kısmın birinci rekatten sonra geri çekilmesini, arkadaki grubun öne ilerlemesini, bu yeni gruba da bir rek'at kıldırmasını, böylece her bir grubun Resûlullah'la birlikte birer rek'atlerinin olmasını, Resûlullah'ın da böylece iki rek'at kılmış olmasını emretti."[1075]

2929. 7. وعن عبداللّه بن أُنَيْسَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَعَثنِي رَسولُ اللّهِ # نَحْوَ خَالِدِ بْنِ سُفْيَانَ الهُذَلِيّ أنْ أقْتُلَهُ، وَكانَ نَحْوَ عُرَنَةَ وَعرفَاتٍ. فقَالَ:

اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ. فَرَأيْتُهُ وَحَضَرَتْ صَ◌َةُ الْعَصْرِ. فَقُلْتُ: إنِّى ' خَافُ أنْ يَكُونَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ مَا إنْ أُؤَخِّرُ الصَّ◌َةَ. فَانْطَلَقْتُ أمْشِى وَأنَا أُصَلِّى أُومِئُ إيماءً. فَلَمَّا دَنَوْتُ مِنْهُ قالَ: مَنْ أنْتَ؟ قُلْتُ: رَجُلٌ مِنَ الْعَرَبِ بَلَغَنِى أنَّكَ تَجْمَعُ لهذَا الرَّجُلِ فَجِئْتُكَ في ذَلِكَ. فقَالَ: إنِّى لَفِى ذلِكَ. فَمَشَيْتُ مَعَهُ سَاعَةً حَتَّى إذَا أمْكَنَنِى عَلَوْتُهُ بِالسَّيْفِ حَتَّى بَرَدَ[. أخرجه أبو داود .

7. (2929)- Abdullah İbnu Üneys (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), beni, Hâlid İbnu Süfyân el-Hüzelî'yi öldürmem için bulunduğu yere gönderdi. O, Urane[1076] ve Arafat taraflarında idi.
"Git onu öldür!" dedi. Ben onu gördüğümde ikindi namazının vakti girmişti. Kendi kendime: "(Bu herifi öldürme işi) onunla benim arama girip namazımı geciktirmesinden korkarım" dedim. (Ara vermeden) ilerledim. Hem yürüyor hem de ima ile namazımı kılıyordum. Herife tam yaklaşmıştım ki:
"Sen kimsin?" dedi.
"Araplardan biriyim. Duydum ki, şu adam için asker topluyormuşsun, onun için sana katılmaya geldim!" dedim.
"Evet ben bu işin içindeyim" dedi. Onunla bir müddet yürüdüm, öldürmeme imkân sağlayacak bir fırsat doğunca kılıçla tepesine bindim ve geberttim."[1077]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, çok tehlikeli hallerde, îma ile namazın kılınacağına delildir. Bu istidlâlin sıhhatinde âlimler herhangi bir şüpheye düşmezler. Çünkü Abdullah İbnu Üneys, bu işi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın sağlığında yapmıştır. Yani vahyin inmekte olduğu bir devrede... Resûlullah'ın buna muttali olmamış bulunması muhaldir. Öyle ise dinin ruhuna uymasaydı müdahale eder, tashih ederdi. Bunu reddeden bir hadis mevcut değildir. Sahâbenin fiili de dinde bir hüccettir, yeter ki merfû bir hadis ona muhalefet etmesin.
İbnu'l-Münzîr der ki: "Abdullah İbnu Üneys'ten hadis alan her râvi: "Düşman önünden kaçan herkes bineğinin üzerinde îma ile namaz kılar." demiştir.
Şâfiî hazretleri: "Ancak, arkadaşlarından kopacaksa ve kovaladığı kimsenin üzerine geri geleceğinden korkarsa o da îma ile kılar"demiştir. Böylece o da, kovalayanla kovalanan arasında fark olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır. İkisi arasındaki fark açıktır: Kaçan daha şiddetli bir korku içindedir. Kovalayan ise, düşmanın yakalaması korkusunu yaşamaz, düşmanı kaçırma endişesi yaşar.
İbnu Hacer der ki: İbnu'l-Münzîr'in naklettiği husus, Evzâî'nin sözüyle tenkid edilir. Zîra Evzâî îma ile namazın cevazını sadece "şiddetli korku" şartıyla kayıdlamıştır, kovalayanla kovalanan arasında tefrîk yapmamıştır. Mâlikîlerden İbnu Habîb de bu görüştedir. Ebû İshak el-Fezârî, Kitabu's-Sünen'inde Evzâî'nin şu sözünü nakleder: "Kovalayanlar, yere indikleri takdirde, düşmanı kaçıracağından korkarsa, her ne hal üzere olursa olsun, o halde namazını kılar."
Görünen o ki, bu ihtilafın kaynağı âyet-i kerîmede zikri geçen "korku"dur. Bu korkuyu "düşmandan cana ve mala gelecek zarar korkusu" diye kayıtlayanlar için kovalayanla kovalanan arasında fark vardır. Böyle bir kayda yer vermeyip daha umumî anlayan için ikisi arasında fark yoktur.
Ayrıca, bu cevaz yaya için de, atlı için de mevzubahistir, yeter ki korku hali hakim olsun.
Aynî şu özetlemeyi yapar: "Bu meselede fakihlerin görüşleri şöyledir:
***** Ebû Hanîfe'ye göre kişi kovalanıyor ise yürürken namazını kılmasında bir beis yoktur, kovalıyor ise, yürürken namaz kılamaz.
***** İmam Mâlik ve ashâbından bir gruba göre, kovalayan da kovalananda eşittir, bineğinin üzerinde namaz kılabilirler.
***** Evzâî ve Şâfiî, sonuncular hakkında Ebû Hanîfe gibi hükmederler. Bu aynı zamanda Atâ, Hasan, Sevrî, Ahmed ve Ebû Sevr'in kavilleridir.
Şâfiî'den şu söz de rivâyet edilmiştir: "Kovalayan, düşmanı kaçıracağından korkarsa îma ile kılar, korkmazsa îma caiz değildir."[1078]

İKİNCİ KISIM

NAFİLE NAMAZLAR

(Bu kısım iki bâbtır)

*

BİRİNCİ BÂB

VAKTE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Altı Fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAGLI (REVÂTİB) NAFİLELER

ÖGLE NAMAZININ NAFİLESİ

İKİNDİ NAMAZININ NAFİLESİ

AKŞAM NAMAZININ NAFİLESİ

YATSI NAMAZININ NAFİLESİ

CUMA NAMAZININ NAFİLESİ

*

İKİNCİ FASIL

VİTİR NAMAZI

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

GECE NAMAZI

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUŞLUK NAMAZI

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZAN KIYÂMI VE TERÂVÎH

*

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

BAYRAM VE CUMANIN BİR GÜNDE BİRLEŞMESİ

*

İ

KİNCİ BÂB

SEBEPLERE MAKRÛN OLAN NAFİLELER

(Dört fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

*

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR İSTEME) NAMAZI

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK MA'NÂ TAŞIYAN HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

BEŞ VAKİT NAMAZA BAGLI (RÂTİP) NAFİLELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Farzın dışında kılınan namazlara toptan nafile denir. Bunların çeşitleri var. Bir kısmı beş vakit namaza bağlı olarak kılınır. Onlardan önce veya sonradır veya öğle ve yatsıda olduğu gibi hem önce hem de sonradır. İşte bu çeşit namaza râtib (râtibe) cemi olarak revâtıb denir. Şu halde bu fasılda râtibe olanlar görülecektir.[1079]

2930. 1. عن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال:]صَلّيْتُ مَعَ رَسولِ اللّهِ # رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الجُمُعَةِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، فَأَمَّا المغْرِبُ وَالْعِشَاءُ فَفِى بَيْتِهِ[. أخرجه الستة .

1. (2930)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte iki rek'at öğleden evvel, iki rek'at sonra, keza iki rek'at cum'adan sonra, iki rek'at akşamdan sonra, iki rek'at yatsıdan sonra namaz kıldım. Akşam ve yatsı(dan sonrakiler) evinde idi."[1080]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetle, müteakiben Hz. Âişe'den kaydedeceğimiz 2931 numaralı hadis arasında bir meselede farklılık mevcuttur. Burada öğleden evvel iki rek'atten bahsedilirken orada dört rek'atten bahsedilmektedir. Bu farklılık üzerine farklı yorumlar yapılmıştır. İbnu Hacer: "Daha doğru olanı, bunu iki ayrı duruma hamletmektir. Yani Efendimizin bazan iki, bazan da dört rek'at kılmış olabileceğini söylemektir" der. Bazıları: "Mescidde iki, evde dört kılmış da olabilir" derken, bazıları da: "Evde olduğu zaman iki kılıp mescide çıkınca iki daha kılması da mümkün. İbnu Ömer sadece mescidde kıldığını görmüş, Hz. Âişe ise her ikisine de muttali olmuştur" demiştir. Evde dört kıldığını te'yid eden başka rivâyetler de gelmiştir. Ebû Cafer, Taberî çoğu durumda dört, nadiren de olsa iki kılmıştır, der.[1081]

2931. 2. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنها قالت:]قال النّبيُّ #: مَنْ ثَابَرَ عَلى ثِنْتَى عَشَرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ بَنَى اللّهُ لَهُ بَيْتاً في الجَنَّةِ: أرْبَع رَكَعاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ[. أخرجه الترمذي والنسائى.»المُثَابرةُ« المواظبة .

2. (2931)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sünnette gelen oniki rek'ate kim devam ederse Allah ona cennette bir ev bina eder. Bu oniki rek'atin:

* Dördü öğleden önce,
* İkisi öğleden sonra,
*İkisi akşamdan sonra,
* İkisi yatsıdan sonra,
*İkisi de sabahtan önce."[1082]

2932. 3. وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قالت:]صَ◌تَانِ لَمْ يَتْرُكْهُمَا رسولُ اللّهِ # سِرّاً وَ◌ عَ◌نِيَةً في سَفَرٍ وَ◌ حَضَرٍ. رَكْعَتَانِ قَبْلَ الصُّبْحِ، وَرَكْعَتَانِ بَعْدَ الْعَصْرِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

3. (2932)- Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İki namaz var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları ne gizli ne de alenî olarak seferde ve hazerde hiç terketmedi: Sabahtan önce iki rek'at, ikindiden sonra iki rek'at."[1083]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, hal-i hazır tatbikatımıza da uymayan bir hususa temas edilmektedir: "İkindiden sonra kılınan iki rek'at..." Müteakiben kaydedilen Hz. Ali rivâyeti de buna ters düşmektedir. Zîra orada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ikindi ve sabahtan sonra namaz kılmadığına dikkat çekmektedir.
Hemen şunu belirtelim ki bu husus bidâyetten beri Selef arasında ihtilaflı bir mevzu olmuştur. Ebû Dâvud'un bir rivâyeti de bu hususu açık bir şekilde aksettirir:
İbnu Abbas'ın âzadlısı Kureyb anlatıyor: "İbnu Abbâs, Abdurrahman İbnu Ezher ve Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhüm) Kureyb'i Hz. Âişe'ye göndererek: "Bizden ona selam söyle ve ikindiden sonraki iki rek'at hakkında sor ve de ki:
"Bize gelen habere göre sen bu iki rek'ati kılıyormuşsun. Halbuki bize ulaştığına göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun kılınmasını yasaklamıştır!"
Bunun üzerine ben de gittim, benimle gönderdikleri mesajı tebliğ ettim. Hz. Âişe:
"Ümmü Seleme'ye git, ondan sor!" dedi. Ben geri döndüm ve Hz. Âişe'nin söylediklerini kendilerine ulaştırdım. Onlar beni bu sefer Ümmü Seleme'ye gönderdiler. Hz. Âişe'ye sorduklarını aynıyla ondan soruyorlardı. Ümmü Seleme:
"Ben Resûlullah'ın o iki rek'ati yasakladığını işittim. Sonra kendisini, onları kılarken gördüm. İkindiyi kıldıktan sonra kıldığı iki rek'atin hikayesi şudur: (Bir keresinde)yanımda Ensâr'a mensup Beni Haram'dan bazı kadınlar olduğu halde içeri girdi, mezkur iki rek'ati kılmaya başladı. Ben kendisine hemen câriyemi gönderip dedim ki:
"Kızım kalk, yanında dur ve de ki: "Ümmü Seleme diyor ki: "Ey Allah'ın Resulü! şu iki rek'ati yasakladığını bizzat senden işittim, şimdi ise kıldığını görüyorum. (Dikkat et), eğer eliyle "çekil!" işaretini yaparsa hemen dön!"

Ümmü Seleme der ki: "Cariye söylediğimi aynen yaptı. O (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle işaret buyurdu, câriye de geri döndü. Resûlullah namazdan çıkınca:
"Ey Ebû Ümeyye'nin kızı, ikindiden sonraki iki rek'atten sordun. Bana Abdulkays kabilesinden müslüman olmak üzere bir heyet geldi. Öğleden sonra kılmakta olduğum iki rek'ati onlarla meşguliyetim sebebiyle kılamadım. Bu iki rek'at o iki rek'attir" buyurdu.
Bu rivayet, Resûlullah'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'atin ne olduğunu açıkladığı gibi, vaktinde kılınamayan râtib namazlarının bilahare kaza edilmelerinin müstehab olduğunu, namaz esnasında elle yapılan hafif bir işaretin namazı bozmadığını da gösterir. Âlimler, bu rivâyetten, sünnete dayanan bir sebebi bulunan nafilenin yasak vakitte kılınmasında kerahet olmadığı, sebepsiz kılınan namazın mekruh olduğu hükmünü çıkarmışlardır.
Bu halin Resûlullah'a has olduğunu söyleyen olmuşsa da: "Dinde asıl Resûlullah'a ittibâdır, açık bir delil olmadıkça da fiil-i Nebî'nin hususîliği iddia edilemez" diye cevaplandırılmıştır. Ayrıca bu hadiste Resûlullah'ın "Bu bana ait bir ruhsattır" şeklinde tavzihte bulunmadığına dikkat çekilmiştir (Nevevî).
İbnu Abdi'l-Berr, "Sabah ve ikindiden sonraki yasak, nafile ve tetavvu olarak kılınacaklarla ilgilidir. Farz namazlar, sünnet namazlar veya Resûlullah'ın devam ettiği nafileler bu yasağa girmez" der.[1084]

2933. 4. وعن على رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يُصَلِّى فِي إِثْرِ كُلِّ صَ◌َةٍ مَكْتُوبَةٍ رَكْعَتَيْنِ إِّ الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ[. أخرجه أبو داود .

4. (2933)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah ve ikindi hariç her namazın arkasında iki rek'at (nafile) namaz kılardı."[1085]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ikindi ve sabah namazlarından sonra nafile namaz kılmadığını ifade eder. Bu ma'nâyı te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Ancak güneş henüz yüksek ve parlakken kılınabileceğine dair ruhsat da gelmiştir.
İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Âlimlerden bir grup, sabah ve ikindi namazlarından sonra nafile namazı kılmada bir beis olmadığını söylemiştir. Zîra, bu husustaki nehiy, güneşin tam doğma ve batma anlarında namazın terkedilmesini kasteder. Bu meselede, mezkûr vakitlerde namazı nehyeden hadisleri rivâyet eden ashabtan bir cemaatin hadisleriyle ihticac ederler." Keza Resûlullah'ın şu sözü de bu istidlâlde hüccet kılınmıştır: "İkindi namazından sonra, güneş yüksekte değilse nafile kılmayın." Keza şu hadis de hüccet kılınmıştır: "Namazınızı güneşin doğuş ve batışında kılmayın." Keza müslümanlar, güneşin tam doğma ve batma anları dışında sabah ve ikindi namazlarından sonra cenaze namazı kılınacağı hususunda icma ederler. Derler ki: "Sabah ve ikindi namazlarından sonra namazın yasaklanmasının ma'nâsı ve hakikati işte budur."
Âlimler bu hususta şunu da söylerler: "Bu meselede gelen yasağın gayesi kat-ı zerî'a'dır. Yani zarara götüren sebebi de ortadan kaldırmak... Zîra, sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz, mubah kılınsaydı, asıl yasaklanmış olan güneşin doğma ve batma anlarına kadar namaz kılmaya devam edileceğinden korkulurdu."
Bu söylediğimiz görüş, İbnu Ömer'e aittir. Ancak bir grup ulemâ bunu benimsemiştir. Abdurrezzâk'ın bir rivâyetine göre İbnu Ömer demiştir ki: "Ben güneşin doğma ve batma anlarını araması dışında kimseyi gece ve gündüzün her vaktinde namaz kılmaktan men etmem. O iki vakitten men ederim, çünkü onlardan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da men etti.
"Şunu da belirtelim ki, bu hususta İbnu Ömer'in görüşü babası Hz. Ömer'in görüşüne zıddır. Hz. Âişe de İbnu Ömer gibi düşünmektedir. Zîra der ki: "Ömer bu meselede yanılmıştır, çünkü Resûlullah'ın namaz yasağı güneşin doğma ve batma anlarında kılınanlarla ilgilidir."
İbnu Hacer der ki: "Ebû'l-Feth el-Ya'merî bir grup Selefin şöyle söylediğini nakleder: İkindi ve sabah namazlarından sonra namaz kılma yasağı şu hususu duyurmak içindir: "Bu iki namazdan sonra nafile kılınmaz. Bu nehiyle (ikindi ve sabah namazlarının kılındığından itibaren geçen bütün) vakit kastedilmemiş, güneşin doğuş ve batış ânları kastedilmiştir. Bu hususu Ebû Dâvud'un Hz. Ali'den hasen senetle rivâyet ettiği şu hadis te'yîd eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikindiden "sonra" güneş yüksekte değilse namaz kılmayı yasakladı." Öyle ise hadiste geçen "sonra"lıkla kastedilen müddet umum vakte şâmil olmayıp, sadece doğuş ve batış anlarıyla, bu ânlara yakın olan vakitlere şâmildir."[1086]

2934. 5. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]لَمْ يَكُنْ رسُولُ اللّهِ # عَلى شَىْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أشَدُّ تَعَاهُداً مِنْهُ عَلى رَكْعَتِى الْفَجْرِ[. أخرجه الخمسة .

5. (2934)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nafilelerden hiçbirine, sabah namazının iki rek'atlik nafilesi kadar aşırı ilgi göstermemiştir."[1087]

2935. 6. وفي رواية ‘بى داود عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:] تَدَعُوهُمَا وَلَوْ طَرَدَتْكُمُ الخَيْلُ[.

6. (2935)- Ebû Dâvud'un, Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Sizi, atlılar tardedecek (kovalayacak) bile olsa o iki rek'ati terketmeyin."[1088]

2936. 7. وفي أخرى للنسائى:]رَكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا جَمِيعاً[.

7. (2936)- Nesâî'nin bir rivâyetinde: "Sabah namazından önce kılınacak iki rek'at nafile namaz dünyanın tamamından daha hayırlıdır." denmiştir.[1089]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetine teşvik sadedinde beyan buyrulan hadis çoktur, 2935 numarada geçen Ebû Dâvud hadisi iki sûrette te'vil edilmiştir:
1- Atlılar ve binekliler harekete geçerek sizi bırakacak da olsalar, ordudan geri kalma tehlikesine rağmen bu iki rek'ati terketmeyin.
2- Düşman atları sizi saf dışı edecekse, yani siz düşman atlarının tâkibinde iken, onlar sizi öldürmek için üzerinize gelirken de o iki rek'ati bırakmayın, yani yönünüz, istikametiniz ne olursa olsun, at üzerinde kaçarken dahi îmâ ile namazı kılın, sakın terketmeyin.
Dediğimiz gibi bu ifade namaza teşvikte mübâlağalı bir üslubtür.[1090]

2937. 8. وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ بَيْنَ النِّدَاءِ وَا‘‘قَامَةِ مِنْ صَ‘ةِ الصُّبْحِ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

8. (2937)- Yine Hz. Âişe(radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazında ezanla ikâmet arasında hafif iki rek'at namaz kılardı."[1091]

2938. 9. وفي أخرى:]كَانَ يُخَفِّفُهُمَا حَتَّى أقُولَ: هَلْ قرَأَ فِيهِمَا بِأُمِّ الْقُرآنِ[.

9. (2938)- Diğer bir rivâyette şu ibare var: "O iki rek'atı öyle hafif tutardı ki, ben "bunlarda Fatiha'yı okudu mu?" derdim."[1092]

2939. 10. وفي أخرى للنسائى:]كَانَ إذَا سَكَتَ المؤَذِّنُ بِا‘ذَانِ ا‘وَّلِ مِنْ صَ‘ةِ الْفَجْرِ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ قَبْلَ صَ‘ةِ الْفَجْرِ بَعْدَ أنْ يَسْتَبِينَ الْفَجْرُ. ثُمَّ يَضْطَجِعُ عَلى شِقِّهِ ا‘يْمَنِ[.

10. (2939)- Nesâî'nin bir başka rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Müezzin sabah ezanının birincisini bitirip sükût ettimi kalkar, sabah namazından önce ve ufukta fecrin açılmasından sonra iki rek'at hafif namaz kılar, sonra da sağ yanının üzerine uyurdu."[1093]

2940 .11. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # كَثِيراً مَا يَقْرأُ في رَكْعَتَى يةَ. وفي الثَّانِيَةِ بِالَّتِي في آلِ عِمْرَانَ: قُلْ يَا Œالْفَجْرِ، في ا‘ولى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللّهِ وَمَا أُنْزِلَ إلَيْنَا ا يةِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .Œأهْلَ الْكِتَابِ تَعَالُوا إلى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ا

11. (2940)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: Birinci rek'atte (meâlen): "(Ey müminler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'ân'a, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakûb'a ve torunlarına (esbâta) indirilenlere, Musa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine inanmak, kimini inkâr etmek sûretiyle) diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız" (Bakara 136). İkinci rek'atte de, Âl-i İmrân sûresindeki şu âyet (meâlen): "De ki: "Ey Ehl-i kitap (Yahudiler, Hıristiyanlar) hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi (ve âdil) bir kelimeye gelin. (Şöyle) diyerek: "Allah'tan başkasına tapmayalım, Ona hiçbir şeyi eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (diye) tanımayalım. (Buna rağmen) eğer yine yüz çevirirlerse (o halde) deyin ki: "Şâhid olun, biz muhakkak müslümanlarız" (64. âyet).[1094]

2941 .12. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # كَثِيراً مَا يَقْرَأُ في رَكْعَتَى الْفَجْرِ في يةَ: رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ Œيةِ. وَبِهذِهِ اŒا‘ولى مِنْهُمَا: قُولُوا آمَنَّا بِاللّهِ وَمَا أنْزِلَ إلَيْنَا ا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ[. أخرجه أبو داود .

12. (2941)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atında çoğunlukla şunları okurdu: "(Ey mü'minler) deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur' an'a), İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve torunlarına (esbât) indirilenlere, Mûsa'ya, İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rabbleri katından verilen (Kitap ve âyetlere) iman ettik. Onlardan hiç birini (kimine imanmak, kimini inkâr etmek suretiyle) diğerinden ayıd etmeyiz. Biz, (Allah'a) teslim olmuş (müslümanlar)ız." (Bakara 136). İkinci rek'atte de: "Ey Rabbimiz, senin indirdiğin (o Kitab'a) inandık,o peygambere de tâbi olduk. Artık bizi (birliğini ve peygamberlerini tanıyan) şâhidlerle beraber yaz"(Âl-i İmrân 53)[1095] âyetini okurdu."[1096]

2942 .13. وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّ رسُولَ اللّهِ #: قَرَأ في رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

13. (2942)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'atinde şunları okudu: "Kul yâ eyyuhe'l-Kâfirûn" ve "Kul hüvallâhu ahad."[1097]

2943 .14. وللترمذى عن ابن مسعود قال:]رَمَقْتُ رسُولَ اللّهِ # شَهْراً وَكَانَ يَقْرَأ في الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ[.

14. (2943)- Tirmizî'nin İbnu Mes'ud'dan kaydettiği bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Ben bir ay kadar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı göz ucuyla tâkib ettim, sabahın farzdan önce kılınan iki rek'atinde şu sureleri okuyordu:"Kul yâ eyyühe'l-Kâfirûn" ve "Kulhüvallâhu ahad."[1098]

15. 2944. وللنسائى:]رَمَقْتُ رسولَ اللهِ # عِشْرِينَ مَرَّةً يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ المغْرِبِ وفِي الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ[.

15. (2944)- Bu rivâyet Nesâî'de biraz farkla şöyle gelmiştir: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yirmi kere göz ucuyla tâkib ettim, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atle sabahın farzından önce kılınan iki rek'atte Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okuyordu."[1099]

16. 2945. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالَتْ :]كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا صَلَّى رَكْعَتَى الْفَجْرِ، فَإنْ كُنْتُ مُسْتَيقِظَةً حَدَّثَنِي وَإِّ اضْطَجَعَ حَتَّى يُؤَذَّنَ بالصَّةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

16. (2945)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabahın iki rek'at nafilesini kıldı mı, uyanıksam benimle konuşurdu, değilsem, müezzin namaz için (ikâmet okuyuncaya kadar yatardı)."[1100]

AÇIKLAMA:

Cumhûr bu hadisten, sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra konuşmanın caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Şâfiî ve Mâlik bu görüştedir. Ancak İbnu Mes'ud, Said İbnu Cübeyr, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Saîd İbnu'l-Müseyyeb bu esnada konuşmayı mekruh addetmişlerdir. Kûfîlerin de benimsediği bu görüş mensupları mezkur vakti tevbe ve istiğfar vakti kabul edip konuşmayı mekruh addederler.
Kastalânî, İrşâdu's-Sârî'de: "Hadise göre, sabahın iki rekatli sünnetinden sonra mübah söz etmekte bir beis yoktur" der. İbnu'l-Arâbî de şu açıklamayı yapmıştır: Bu vakitte sükut etmekte me'sûr (Resûlullah'tan mervî) bir fazilet yoktur. Me'sûr fazilet, sabahın farzından sonra güneş doğuncaya kadarki zaman için mevcuttur.
Kerahetle ilgili rivâyet İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'dan Taberânî'de yapılmıştır. Atâ der ki: "İbnu Mes'ud, sabahtan sonra konuşan bir cemaate rastlamıştı, onları konuşmaktan nehyetti ve onlara, "Siz namaza icâbet ettiniz ister kılın ister sükût edin" dedi. Ulemâ bu rivâyetin zayıflığına dikkat çeker, "sahih olduğu takdirde mezkûr konuşmanın mâlâyânî olduğuna hamledilir" der. Bizzat Şâriden mübah kelamla konuşma sâbittir. Sahâbenin sözü Resûlullah'ın sözü ile muvazeneye gelmez.[1101]

17. 2946. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللهِ #: إذَا صَلَّى أحَدُكُمْ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الصُّبْحِ فَلْيَضْطَجِعْ عَلى يَمِينِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

17. (2946)- Hz.Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz, sabahın farzından önce iki rek'atlik sünneti kılınca sağı üzerine yatsın..."[1102]

AÇIKLAMA:

Sabah namazının sünnetinden sonra yatma meselesi ulemâ arasında farklı görüşlere sebep olmuştur. Mesele üzerinde muhtelif rivâyet mevcuttur. Mübârekfûrî Tirmizî Şerhi'nde bu görüşleri delilleriyle kaydeder. Özet olarak bu meselede beş farklı görüşten bahsedilmektedir:
1) Müstehab vasfıyla meşrûdur. Nitekim Tirmizî, seleften bir kısmının tatbikatını rivâyet etmiştir.
2) Bu yatma vacibtir, mutlaka yerine getirilmelidir, sabahın farzının makbuliyet şartlarındandır. Bu görüş Zâhirîlerden İbnu Hazm'a aittir.
3) Bu yatma bid'attir, mekruhtur. İbnu Mes'ud ve İbnu Ömer (radıyallâhu anh) bu kanaattedir.

4) Birinci görüşün muhalifidir. Hasan Basrî hazretleri sabahın sünnetinden sonra yatmaktan hoşlanmazmış.
5) Gece namazına kalkanlarla kalkmayanlar hakkında bu yatmanın hükmü farklıdır. Gece namazına kalkanlar için istirahattir, meşrûdur, kalkmayanlara meşrû değildir.
Evlâ olan görüş birinci görüştür; sabahın sünnetini kıldıktan sonra yatmak meşrûdur, müstehabtır.[1103]

18. 2947. وعن محمد بن إبراهيم عن جده قيس بن عمرو قال:]خَرَجَ رسولُ اللّهِ # فَأقِيمَتِ الصَّ◌ةُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ الصُّبْحَ. ثُمَّ انْصَرَفَ فَوَجَدَنِي أصَلِّي. فقَال: مَهً يَا قَيْسُ، أصتانِ مَعاً؟ فقُلْتُ: إنِّي لَمْ أكُنْ رَكَعْتُ رَكْعَتَيِ الصُّبْحِ. قالَ: فَ◌ إذَا [. أخرجه أبو داود والترمذي .

18. (2947)- Muhammed İbnu İbrahim, ceddi Kays İbnu Amr'dan anlattığına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geldi ve namaza duruldu. Onunla birlikte sabah namazını kıldım. Sonra namaz bitince beni namaz kılar buldu.
"Ağır ol ey Kays! dedi. Bir namaz daha mı kılıyorsun?"
"Ben sabahın sünnetini kılmamıştım (onu kılıyorum)" deyince:
"Öyleyse hayır, (bunda bir beis yok)" buyurdu."[1104]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki metin Tirmizî'ye aittir. Ebû Dâvud'un rivâyeti biraz farklıdır:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazından sonra iki rek'at kılan bir adam görmüştü:
"Sabah namazı iki rek'attir" buyurdu. Adam:
"Ben farzdan önce iki rek'ati kılmamıştım, şimdi onları kılıyorum" dedi. Resûlullah sükût buyurdu."
2- "Bir namaz daha mı?" yani aynı vakitte iki farz mı kılıyorsun? ma'nâsında inkâri bir sorudur.
3- "Öyleyse hayır" ifadesi de sünneti kılmanda bir beis yok, yasaklamıyorum ma'nâsında anlaşılmıştır. Rivâyetin Ebû Dâvud'da gelen vechinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adamın açıklamasına sükûtla cevap veriyor, yani sabahın sünnetini kılmasına itiraz etmiyor.[1105]

19. 2948. وعن عبداللّه بن مالك بُحَينة قال:]رَأى رَسُولُ اللّهِ # رَجُ◌ً وَقَدْ أُقِيمَتِ الصَّ◌ةُ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ. فَلَمَّا انْصَرَفَ رسولُ اللّهِ # ثَ بِهِ النَّاسُ. فقَالَ لَهُ: آلصُّبْحَ أرْبَعاً؟ آلصُّبْحَ أرْبَعاً[. أخرجه الشيخان والنسائى .

19. (2948)- Abdullah İbnu Mâlik İbnu Buhayne (radıyallâhu anh) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikâmet başladıktan sonra namaz kılmakta olan bir adam gördü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıkınca halk adamın etrafını sardı ve (Resûlullah ona):
"Sabahı dört mü (kılıyorsun)? Sabahı dört mü (kılıyorsun)?" dedi.[1106]

AÇIKLAMA:

1- Hadis farklı vecihlerde gelmiştir. Müslim'deki vechi daha açık bir mahiyettedir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sabah namazının farzını kılmak üzere ikâmet getirilmiş iken sünnet kılan bir adamın yanından geçti. (Durarak) adama bir şeyler söyledi. Biz ne söylediğini bilmiyorduk. Namazdan çıkınca (ne söylediğini öğrenmek için) adamın etrafını sardık:
"Sana Resûlullah ne dedi?" diye sorduk. Adam:
Bana: "Sizden biri, nerdeyse sabah namazını dört rek'at kılacak" dedi" cevabını verdi."
Hadisin sadedinde olduğumuz vechine göre Resûlullah adama istifham-ı inkârî yoluyla "Sabah namazını dört mü kıldın?" demiştir ve aynı soruyu tekrarlayarak bu hareketi hoş karşılamadığını te'kîd etmiştir.
2- Burada sabah namazında ikâmet sırasında sünnet kılmanın yasaklandığı görülmektedir. Ulema, Resûlullah'ın namazı bozdurmayıp sadece hoşnutsuzluk (inkâr) ifade etmesinden hareketle kerâhetin tahrîmî değil, tenzîhî olduğunu istidlâl etmiştir. Ancak, sabahın farzına başlandığı zaman sünnet kılmanın hükmü hususunda ulemânın farklı hükümlere giderek ihtilaf ettiğini belirtmek isteriz. Çünkü, bazı hadislerde de her ne pahasına olursa olsun

sabahın sünnetini bırakmamayı tavsiye eden hadisler de gelmiştir. Nitekim 2935 numaralı hadiste "Sizi atlılar kovalamakta olsa bile sabahın sünnetini terketmeyin" mânasında irşâd-ı Nebevî vârid olmuştur.
Sabah namazı için müezzin kâmete başlamış veya imam namaza durmuş olsa sünnet kılınmalı mı kılınmamalı mı? meselesi üzerine ileri sürülen görüşleri şöyle özetleyebiliriz:
1) Hanefîlere göre farzda imama yetişmeyi -tahiyatta bile olsa- kestiren bir kimse, sünneti safa dahil olmadan kılmalıdır. Mümkünse mescidin namaz kılınan sahan kısmında değil, kapının yanında kılmalıdır. Böyle müsait bir yer yoksa bir direğin arkasında veya imkân nisbetinde cemaatin dışında kılmalıdır. Aslında sabahın sünnetini evde kılmak efdaldir.
Önce sünneti kılıp sonra imama da yetişmek sûretiyle hem sünnet ve hem de cemaat sevabını elde etmiş olur. Sünnet kılmayı tecviz edenler "amellerinizi iptal etmeyin (bozmayın)" (Muhammed 33) âyetini delil gösterirler. Ayrıca Beyhakî'nin rivâyet ettiği: "Namaz için müezzin ikâmete başladı mı, sabahın iki rek'atlik sünneti hariç, farz namazdan başka namaz kılınmaz" hadisi de delil yapılmıştır.
2) İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel başta olmak üzere İbnu Ömer, Ebû Hüreyre, İbnu Cübeyr, İbnu Sîrîn gibi bir kısım selef büyüklerinin inanç ve tatbikatına göre, imam farza durmuşken sünnet kılınamaz. Bu görüşte olanlar sadedinde olduğumuz hadisin zâhirini esas almışlardır.
3) Zâhirîler bu meselede daha ileri giderek "Bir kimse sünnet kılarken farz için ikâmet başlarsa, namazı orada kesip cemaate katılması gerekir, yoksa kıldığı namaz bâtıl olur" derler.
4) Süfyân-ı Sevrî: "İlk rek'atte imama yetişeceğini kestiren sünneti tamamlar, değilse hemen kesip imama uyar" demiştir.
Mescidde sabah namazının sünnetini kılmayı mekruh addedenler müteâkiben kaydedeceğimiz Abdullah ibnu Sercis hadisini delil gösterirler.[1107]

2949.20. وعن عبدالله بن سرْجس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]دَخَلَ رَجُلٌ المِسْجِدَ وَرَسُولُ اللّهِ # في صَ◌ةِ الْغَدَاةِ. فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ في جَانِبِ المِسْجِدِ. ثُمَّ دَخَلَ مَعَ رسولِ اللّهِ # فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: يَا فُ◌َنُ؟ بِأىِّ الصَّ◌تَيْنِ اعْتَدَدْتَ بِصَ◌تِك وَحْدَكَ؟ أمْ بِصَ◌تِك مَعَنَا[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

20. (2949)- Abdullah İbnu Sercis (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazını kılarken bir adam mescide girdi. Mescidin yan tarafında sünneti kıldı. Sonra Resûlullah'a dahil olup O'nunla da farzı kıldı. Aleyhissalâtu Vesselâm namazı bitirince:
"Ey falan, şu iki namazdan hangisini sayıyorsun? Tek başına kıldığını mı, bizimle kıldığını mı!" buyurdular."[1108]

AÇIKLAMA:

Âlimler farz kılınırken nafile kılmanın yasaklanış sebebi hususunda da bazı farklı yorumlarda bulunmuşlardır: Nevevî bidâyetten itibaren cemaat sevabına nâil olmak diye ifade eder. Ona göre, cemaatten hasıl olan sevap, ayrı kılınan nafileninkinden üstündür, öyleyse farzı ikmal eden şeyleri muhafaza etmek, nafile ile meşgul olmaktan evladır.
Bazı âlimler farz sırasında nafileden men etmeyi sedd-i zerâyı (yani çıkacak kötülüğü önceden önlemek) kâbilinden bilirler. "Böyle yapıla yapıla, zamanla sabah namazı dört rek'at sanılabilir, bu endişeyle farz sırasında sünnet yasaklanmıştır" diyen olmuştur. Nitekim bizzat Resûlullah'ın hadislerinde (2948): "Neredeyse sizden biri sabah namazını dört rek'at kılacak" endişesi sâdır olmuştur.
Resûlullah'ın bu meseledeki hassasiyetinde "farz"ın ve cemaatin ehemmiyetini mü'minlerin zihinlerine nakşetme endişesini görmek de mümkündür.[1109]

2950.21. وعن أبى سلمة قال:]سَمِعَ قَوْمٌ ا‘‘قَامَةَ فَقَامُوا يُصَلُّونَ. فَخَرَجَ عَلَيْهِمُ النَّبىُّ # فقَالَ: أصَ◌تَانِ مَعاً؟ أصَ◌تَانِ مَعاً؟ وَذلِكَ في صَ◌ةِ الصُّبْحِ[.

21. (2950)- Ebû Seleme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ashabtan bir cemaat ikâmeti işitmişti, hemen (sünnet) namaza kalktılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara:

"İki namazı beraber mi kılıyorsunuz? İki namazı beraber mi kılıyorsunuz?" diye çıkıştı. Bu (hâdise) sabah namazı sırasında cereyan etmişti."[1110]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "İki namazı beraber mi?" şeklindeki sözünü şârihler hep tevbih ve zecr olarak değerlendirirler. Bu sebeple Ô"çıkıştı" diye çevirdik.
2- Resûlullah'ın çıkışması, ikâmet okunduktan sonra, artık nafile kılınmayacağı içindir. Çünkü ikâmetle birlikte, nafile kılmak üzere kalkmışlardır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, ikâmet farz içindir ve farz başlayınca artık mescidde hiçbir nafilenin kılınması caiz değildir.
3- Hâdise sabah namazı esnasında cereyan etmiş ise de, ikâmet okunduktan sonra farzdan başka namazın caiz olmayacağı hükmü sabaha has değildir, bütün namazlar için mûteberdir. Zîra Müslim ve diğer hadis kitaplarında geldiği üzere Efendimiz: "ikâmet okununca sadece farz kılınır" buyurmuştur. Bu hadisin İbnu Adiyy rivâyetinde şu ziyade yer almıştır: "Ey Allah'ın Resulü dendi, sabahın sünneti de mi kılınmaz?" "Evet, buyurdular, sabahın sünneti de!" Bunu esas alan İmâm Mâlik şöyle demiştir: "Kim mescide girdiği zaman farza başlanmış ise, artık sünnet kılmaz. Mescide girmemiş ise ve bir rek'ati kaçırmayacağı hususunda kanaat getirirse dışarıda -yani cumanın kılındığı avlunun haricinde- sünneti kılar. Eğer birinci rek'ati kaçırmaktan korkarsa mescide girer, imama uyar, sünneti güneş doğduktan sonra kaza eder."[1111]

2951. 22. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللّهِ #: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ[. أخرجه الترمذي.

22. (2951)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sabahın iki rek'atini vaktinde kılamazsa güneş doğduktan sonra kılsın."[1112]

AÇIKLAMA:

1- Tirmizî, bu hadisin arkasından şunu ilave eder: "Bazı ehl-i ilim bununla amel etmiştir. Süfyân-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshak, İbnu'l-Mubârek bu hadisle hükmettiler."
2- Şevkânî şu açıklamayı kaydeder: "Irakî, "Şâfiî mezhebinde sahîh görüşe göre bu iki rek'at sabah namazından sonra eda olarak kılınır" der ve ilave eder: "Hadis bu sünneti farzdan önce kılamayan kimsenin, mutlaka güneş doğduktan sonra kılacağı hususunda sarih değildir. Hadiste, bunu mutlak olarak kılamayana illa da güneş doğduktan sonra kılması için bir emir de yok. Şurası şüpheden arîdir: Bu iki rek'at, eda vaktinde terke uğramış ise kaza vaktinde kılınır, ancak, hadiste sabah namazını kıldıktan sonra (daha güneşin doğmasını beklemeden) kılmayı men eden bir açıklık da mevcut değildir. Söylenen bu hususa (yani imamla farzı kıldıktan sonra vakit olduğu takdirde daha güneş doğmadan sabahın sünnetinin edaen kılınabileceğine), Dârakutnî, el-Hakîm ve el-Beyhakî'nin bir rivâyetleri de delalet etmektedir: "Kim sabahın iki rek'atini (sünneti) güneş doğuncaya kadar kılmamış ise onları kılsın."[1113],[1114]

2952. 23. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما:]أنَّهُ فَاتَتْهُ رَكْعَتَا الْفَجْرِ فَقَضَاهُمَا بَعدَ أنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ[. أخرجه مالك بغاً .

23. (2952)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)den anlatıldığına göre, sabah namazının sünnetini kaçırdığı olmuştur. Ancak güneş doğduktan sonra onu kaza etmiştir."[1115]

AÇIKLAMA:

İbnu Abdi'l-Berr der ki: "Bu rivâyet, sabah namazının sünnetinin müekked sünnetlerden olduğuna delildir. Şâfiî, Atâ ve Amr ibnu Dînar bu iki rek'atin imam selam verip sabah namazından çıktıktan sonra kılınabileceğini söylemişlerdir. Ancak İmam Mâlik buna itiraz eder. Ülemânın ekserisi, bu namazın imamdan sonra kılınmasını yasaklamış, güneş doğduktan sonra kılınması gerektiğini söylemiştir."
Zürkânî der ki: "İmamın arkasından sabahın sünnetinin kılınabileceğini söyleyen İmam Şâfiî bu hükmünde Amr İbnu Kays'ın şu rivâyetine dayanır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün, sabah namazından sonra iki rek'at sabah sünnetini kılan bir adam görmüştü: Adama:

"Sabah namazı iki rek'attir!" ikazında bulundu. Adam:
"Ben farzdan önce sünnet kılmamıştım, şimdi kılıyorum" deyince, Efendimiz sükût buyurdular."[1116]

ÖĞLENİN SÜNNETLERİ

2953. 1. عن علي رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رسُولُ اللهِ # يُصَلِّى قَبْلَ الظُّهْرِ أرْبعاً وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه الترمذي .

1. (2953)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleden önce dört, öğleden sonra da iki rek'at kılardı.[1117]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin hadis hakkında verdiği bilgilerden biri şudur "Ashâb ve arkadan gelen ulemanın çoğu bununla amel etmiştir.." Arkadan kaydedilen Hz. Âişe'nin rivâyeti bunu takviye eder ve Resûlullah'ın öğleden önce kıldığı dört rek'ati hiç bırakmadığını belirterek bunun müekked bir sünnet olduğunu dile getirir.[1118]

2954. 2. وله في أخرى عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ الله # إذَا لَمْ يُصلِّ أرْبعاً قَبْلَ الظُّهْرِ صَلَّاهَا بَعْدَهَا[.

2. (2954)- Yine Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde Hz. Âişe şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğlenin farzdan önceki dört rek'atli sünneti, namazdan önce kılamazsa sonra kılardı."[1119]

2955. 3. وعن أم حبيبة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قالَ رسولُ اللهِ #: مَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أرْبَعاً وَبَعْدَهَا أرْبَعاً حَرَّمَهُ اللهُ عَلى النَّارِ[. أخرجه أصحاب السنن .

3. (2955)- Ümmü Habîbe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim öğleden önce dört, öğleden sonra da dört (rek'at nafile) kılarsa, Allah onu ateşe haram eder."[1120]

2956. 4. وفي رواية:]مَنْ حَافَظَ عَلى أرْبَعٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأرْبَعٍ بَعْدَهَا حَرَّمَهُ اللهُ عَلى النَّارِ[.

4. (2956)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: "Kim öğleden evvel dört, öğleden sonra da dört (rek'at nâfile) kılmaya devam ederse Allah onu ateşe haram eder."[1121]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler öğleden önce kılınan dört rek'atli sünneti tekid eder. Öğleden sonra kılınan dörde gelince Aliyyü'l-Kârî bununla ilgili olarak der ki: "Öğleden sonra kılınan iki de te'kid edilmiş olmaktadır. Diğer iki rek'at de müstehab kılınmış olmaktadır. Evla olanı bu dört rek'atı ikişer ikişer kılmak, farzdan önceki dört gibi tek bir selamla tamamlamamaktır."
2- Hadis şöyle bir soruya imkan sağlar: "Buna bir sefer yapan da vaadedilen mükafaata mazhar olacak mıdır?" Hadisin önceki (2955) vechi "bir kere yapana da mükafaat" vardır" ihtimalini taşır ise de ikinci vecihte "devam ederse" kaydı yer almıştır. Şu halde öğleden önce ve sonra "dört" rek'at nafile kılmaya devam etmek gerekmektedir.
3- Şârihler, şu soruya da cevap aramışlardır: "Hadis bu kimsenin hiç ateşe girmeyeceğini mi, yoksa girme mukadder olsa da , girdiği takdirde ateşin değmiyeceğini mi ifade ediyor?" veya: "Ateş ona değse bile tamamını

kuşatması mı ateşe haram edilmiştir?" Hadisin Nesâî'deki bir vechinde gelen "Ateş ebediyyen yüzüne değmez" ifadesinde olduğu gibi, bu ifade Resûlullah'ın bir başka hadislerinde "secde mahallerini yakması ateşe haram edilmiştir" hükmüne de uygun gelmektedir.
Şu halde bu rivâyetler nazar-ı dikkate alınınca sadedinde olduğumuz hadiste cüz'ün kastedilip küllün (bütünün) zikredilmiş olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen hadisin te'vile gidilmeyip, hakikate hamledilmesi de mümkündür, zîra Cenâb-ı Hakk rahmetiyle bu kimsenin bedeninin tamamını da ateşe haram kılmış olabilir. Allah'ın fazlı ve rahmeti bundan da geniştir.[1122]

2957. 5. وعن أبي أيوب رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ تُفْتَحُ لَهُنَّ أَبْوَابُ السَّمَاءِ[. أخرجه أبو داود .

5. (2957)- Hz. Ebû Eyyub (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Öğlenin farzından önce tek bir selamla kılınan dört rek'at nafile var ya bunların önünde sema kapıları açılır."[1123]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen namaz, Gazâlî'nin açıklamasına göre öğlenin sünneti değildir.
Zevâl vaktinde öğlenin girmesine yakın kılınan dört rek'atli bir namazdır, Sünnetü'z-Zevâl denmektedir.
Namazın önünde sema kapılarının açılması, onun makbûliyetinden, hedefe sürat-i vüsûlunden kinayedir.[1124]

2958. 6. وعن عبدالله بن السائب قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُصَلِّى أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ بَعْدَ أنْ تَزُولَ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ. وَيَقُولُ إنّهَا سَاعَةٌ تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. وَأُحِبُّ أنْ يَصْعَدَ لى فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ[. أخرجه الترمذي .

6. (2958)- Abdullah İbnu's-Sâib (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneşin zevâlinden sonra ve öğleden önce dört rek'at namaz kılardı ve derdi ki: "Şimdi semâ kapılarının açıldığı bir vakittir. Bu anda sâlih bir amelinin oraya yükselmesini isterim"[1125]

AÇIKLAMA:

Irakî, burada zikri geçen dört rek'atin, öğlenin dört rek'ati olmadığını söyler. Bu ve önceki hadis, sünnet-i zevâl denen aynı namazı mevzubahis etmektedirler. Resûlullah o saatte sâlih bir amelinin yükselmesi arzusunu ifade etmekle, şu âyete telmihte bulunmaktadır: "Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih ameller yükseltir." (Fâtır 10).[1126]

2959. 7. وعن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللهِ #: أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ وَبَعْدَ الزَّوَالِ تُحْسَبُ بِمِثْلِهِنَّ في السَّحَرِ، وَمَا مِنْ شَىْءٍ إَّ يُسَبِّحُ اللّهَ تَعالى في تِلْكَ السَّاعَةِ. ثُمَّ قَرَأَ: يَتَفَيَّأُ ظِـَلُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشّمَائِلِ سُجّداً للّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ[. أخرجه الترمذي.»التفيؤ« التحول من جهة إلى أخرى .

7. (2959)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Öğleden önce zevâlden sonra dört rek'at vardır ki bunlar seherde kılanan emsalleri değerindedirler. Her ne varsa, bu saatte mutlaka Allah'ı tesbih eder."
Resûlullah, sonra şu âyeti okudular: "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri sağa sola vurarak, Allah'a boyun eğerek secde etmekte olduklarını görmüyorlar mı?" (Nahl 48).[1127]

İKİNDİNİN SÜNNETİ

2960. 1. عن عليّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللّهِ # يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه أبو داود .

1. (2960)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindiden önce iki rek'at kılardı."[1128]

AÇIKLAMA:

Şârihler, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin burada, ikindiden önce kılınan dört rek'atli sünneti kasdettiğini söylerler ve bu rivâyetten Resûlullah'ın zaman zaman bu sünneti iki rek'at olarak kılmış olduğunu anlarlar. Şu halde, kişi bunu iki veya dört kılmada muhayyerdir, dört kılması efdaldir.[1129]

2961. 2. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللّهِ #: رَحِمَ اللّهُ امْرأ صَلّى قَبْلَ الْعَصْرِ أرْبَعاً[. أخرجه أبو داود والترمذي .

2. (2961)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İkindiden önce dört rek'at nafile kılan kimseye Allah rahmetini bol kılsın."[1130]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı rivâyetlerde ".arasını selamla ayırdığı dört rek'atı kılan." şeklinde gelmiştir. Yani ikindinin dört rek'atli sünneti ikişer ikişer kılınabilecektir. Mamafih selamı teşehhüd olarak anlayan da olmuştur. Böyle anlayanlar için ikindi namazında dördüncü rek'atın sonunda olmak üzere bir kere selam vardır.
Resûlullah bu sünnete çeşitli ifadeleriyle teşvik etmiştir: "Kim ikindiden önce dört rek'at nafile kılarsa ona ateş değmez"; "Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah ona mağfiret eder"; "Kim ikindiden önce dört rek'ati devam ettirirse Allah ona cennette bir bina yapar"; "Kim ikindiden önce dört rek'at kılarsa Allah onun bedenini ateşe haram eder."
Resûlullah'ın tergib ve teşvik edici ifadelerle ehemmiyetini dile getirdiği dört rek'atli ikindi sünneti müstehabtır.[1131]

2962. 3. وعن علي رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # يُصَلِّى قَبْلَ الْعَصْرِ أرْبَعاً: يَفْصِلُ بَيْنَهُنَّ بِالتَّسْلِيمِ عَلى المَ◌ِئِكَةِ المقَرَّبِينَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ المسْلِمِينَ وَالمؤْمِنِينَ[. أخرجه الترمذي .

3. (2962)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi namazından önce dört rek'at nafile kılardı. Bunların arasını (İkinci rek'atin teşehhüdünde)mukarreb meleklerle müslüman ve mü' minlerden onlara tâbi olanlara selam ile ayırırdı."[1132]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin sonunda, hadiste geçen Ô"teslim"le Resûlullah'ın teşehhüdü kasdettiğinin anlaşıldığını belirtir. İshâk İbnu İbrahim, böyle anlar ve dört rek'atli bu sünneti selamla ikiye bölmezmiş. Ancak, yine Tirmizî'nin kaydına göre Ahmed ve Şâfiî hazretleri gece ve gündüz nafilelerinin hep ikişer ikişer olacağına hükmetmişlerdir ve dörtlüleri böylece selamla ortadan bölerek ikişer ikişer kılmışlardır.
Bu vesileyle şunu da kaydedelim: Nafilelerin ikişer ikişer veya dördü birden kılınmasının efdaliyeti hususunda Selef ihtilaf etmiştir:

* Bir rivâyette Ahmed İbnu Hanbel gece namazlarının ikişer ikişer olmasını üstün görmüş, "gündüzleyin kılarsa dördü beraber kılmasında beis yok" demiştir.
* Hanefîler de gündüz dört kılmanın efdal olacağını söylemiştir. Onlar bu hükme giderken, Tirmizî'de gelen: "Gece namazı ikiçer ikişer kılınır. Sabahın girivermesinden korkarsan tek rek'at kılarak vitir yap, namazın tekle tamamlansın" hadisine dayanır. Ayrıca Hanefîler, "Teslimden maksad tahlil teslimi değil, teşehhüddür." diye te'vilde bulunurlar.[1133]

2963. 4. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]مَا كَانَ رَسولُ اللهِ # يأتِينِى فى يَوْمِى بَعْدَ الْعَصْرِ إ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ[.

4. (2963)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana, günümde ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılarak gelirdi."[1134]

2964. 5. وفي رواية:]مَا تَرَكَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ العَصْرِ عِنْدِى قَطُّ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

5. (2964)- Hz. Âişe bir başka rivâyette şöyle demiştir "İkindi namazından sonra kıldığı iki rek'ati, yanımda hiç terketmedi."[1135]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyetler Selef'in bazı ihtilaflarına sebeptir:
* Bazı âlimler bunlara dayanarak ikindi namazından sonra -kerâhet vaktine kalmamak şartıyla -nafile kılmayı mutlak olarak mübah addetmişlerdir. (Bu hususta mezheplerin görüşlerini daha önce kaydettik (2932. hadis).
Mekruh addedenler, onlara şu cevabı verirler: "Bu hadis, revâtibten kaçırılmış olanları kerahetsiz olarak kılmaya delâlet eder. Resûlullah'ın kesintisiz devâm etmiş olması, O'nun hasâisindendir. Bunun delili de Ebû Dâvud'da gelen Zekvân Mevlâ Âişe'nin şu rivâyetidir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)ikindiden sonra namaz kılardı; fakat bize men ederdi. (Oruçta birkaç gün hiç iftar yapmadan) visâlde bulunurdu, fakat bize visâli (iftar yapmadan bir kaç gün oruç tutmayı) yasaklardı."
Müteakip rivâyet Resûlullah'ın ikindiden sonra kıldığı iki rek'ate bir başka açıklama (ve sebep) kaydedecektir.[1136]

2965. 6. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]إنَّمَا صَلّى النَّبِىُّ # رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ ‘نَّهُ اشْتَغَلَ بِقِسْمَةِ مَالٍ أتَاهُ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ فَصَّهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ. ثُمَّ لَمْ يَعُدْ لَهُمَا[. أخرجه الترمدي .

6. (2965)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikindi namazından sonra iki rek'at nafile kılmıştır, çünkü kendisine gelen bir malın taksimini yapmış, bu meşguliyet O'nun öğle namazından sonra kılmakta olduğu iki rek'ati kılmasına mâni olmuştu. Bunun üzerine onları ikindiden sonra kıldı. Sonra bir daha bu iki rek'ati kılmadı."[1137]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet daha önce kaydettiğimiz Hz. Âişe rivâyetine ters düşmektedir. Zîra orada Hz. Âişe'nin yanına ikindilerden sonraki her gelişinde mutlaka iki rek'at kıldığı ifade edilmektedir. Aradaki teâruz, râvinin Hz. Âişe'nin yanında kıldığı bu namazı bilmemesi ile îzah edilmiştir. Öyle ise Hz. İbnu Abbâs'ın nefyi, Hz. Âişe'nin te'yidini cerhedemez. İsbat eden, nefyedene mukaddemdir."

Keza Ümmü Seleme'nin bir rivâyetinde de, ikindiden sonra, Resûlullah'ın bir keresinde iki rek'at kılmış oluğu belirtilmektedir. Bu rivâyete de İbnu Abbâs'ın rivâyeti için söylenen şey cevap olur: Demek ki Resûlullah, ikindiden sonra kıldığı iki rekati sadece Hz. Âişe'nin evinde kılmaktaydı, işte hasâisten olan da budur. Diğer iki şehadet, belirtilen sebeplerle, Resûlullah'ın vakti içinde kılamadığı öğlenin iki rek'atlik sünnetinin ikindiden sonra "kaza"sı olmaktadır. Nitekim Buhârî'nin kaydettiği bir rivâyette Hz. Âişe, bu namazı Resûlullah'ın, "ümmetine ağırlık olur korkusuyla" mescidde kılmadığını belirtir.[1138]

2966.7. وعن المختار بن فُلْفُلْ قال:]سَألْتُ أنَساً رَضِىَ اللّهُ عَنْه عَنِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْعَصْرِ. فَقَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْه يَضْرِبُ ا'يْدِى عَلى صَ◌ةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ، وُكُنَّا نُصَلّى عَلى عَهْدِ رَسولِ اللّهِ # رَكْعَتَيْنِ بَعدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ صَ◌ةِ المغْرِبِ، وَكَانَ يَرَانَا نُصَلّيهِمَا فَلَمْ يأمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا[. أخرجه مسلم .

7. (2966)- Muhtar İbnu Fulful anlatıyor: "Hz. Enes'ten ikindiden sonra kılınacak nafile namaz hakkında sordum" dedi ki:
"Hz.Ömer, ikindiden sonra nafile kılanların ellerine (sopayla) vururdu. Biz iki rek'ati, Resûlullah devrinde güneş battıktan sonra akşam namazından önce kılardık. Bizi bunu kılarken Efendimiz görürdü de ne emrederdi ne de nehyederdi."[1139]

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'deki aslında Enes'in akşamdan önce iki rek'at kıldıklarını söylemesi üzerine Muhtar sorar:
"Bu iki rek'ati Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm) da kılar mıydı?" Enes: "Bizi kılarken görürdü de ne kılmamızı emreder ne de kılmaktan nehyederdi" cevabını verir.
Bu konuda gelen farklı rivâyetler hakkında Nevevî şöyle bir açıklama sunar: "Bu hususta ulemânın iki farklı görüşü var. Meşhur olan kavle göre, güneş battıktan sonra, hemen akşam kılınır, nafile müstehap değildir. İkinci görüşe göre bu, müstehabtır. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye bu görüştedir. İmam Mâlik ve ekseri fukahâya, Ashab'tan Hz. Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali (radıyallahu anhüm)'e göre müstehab değildir. İbrahim Nehâî kesinlikle "bid'at" olduğunu söyler:
Nevevî, sadedinde olduğumuz hadise ve emsâline dayanarak bu namazın müstehab olacağını söyler, neshten bahsedenleri reddeder.[1140]

AKŞAMIN SÜNNETİ

2967.1. عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ إذَا أذَّنَ المؤَذِّنُ لِصَ◌ةِ المغْرِبِ قَامَ نَاسٌ مِنْ أصْحَابِ النَّبِيّ # يَبْتَدِرُونَ السَّوَارِىَ حَتَّى يَخْرُجَ النَّبىُّ # وَهُمْ كَذلِكَ يُصَلُّونَ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ المغْرِبِ[. أخرجه الشيخان والنسائى.وزاد مسلم:)حتّى اِنَّ الرَّجُلَ الْغَرِيبَ لِيَدْخُلُ الْمَسْجِدَ فَيَحْسِبُ اَنّ الصَّ◌ةَ قَدْ صَلَّيْتُ مِنْ كَثْرَةِ مِنْ يُصَلّيهِمَا(.

1. (2967)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor"Müezzin akşam ezanını okuduğu zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından bir grup kalkıp mescidin sütunlarına doğru koşup Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (evinden) çıkıncaya kadar akşamdan önce ikişer rek'at nafile kılıyordu."[1141]
Müslim'in rivâyetinde şu ziyade var: "Bazan bir yabancı gelip mescide girecek olsa, namaz kılanların çokluğunu görünce, akşamın farzını kılınmış zannederdi."[1142]

AÇIKLAMA:

1- Sütunlara koşmanın sebebi, onların arkasında durup sütre yapmaktır. Böylece önlerinden kimse geçmemiş olur.
2- Hadisle ilgili ziyade açıklama önceki rivâyette geçti.[1143]

2968. 2. وعن عبدالله بن مُغَفَّلٍ المزَنِيّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: صَلُّوا قَبْلَ المغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قالَ: صَلُّوا قَبْلَ المغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ لِمَنْ شَاءَ خَشْيَةَ أنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سُنَّةً[. أخرجه أبو داود بهذا اللفظ .

2. (2968)- Abdullah İbnu Mugaffel el-Müzenî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dediler ki:
"Akşamdan önce iki rek'at namaz kılın!" (Efendimiz) sonra, insanların bunu bir sünnet yapmasından korkarak "Dileyen kılsın" dediler."[1144]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis Ebû Dâvud'dan başka Buhârî ve Müslim'de de bazı küçük farklılıklarla gelmiştir. Yukarıdaki metin Ebû Dâvud'daki vechidir. Buhârî'nin rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Akşamdan önce iki rek'at kılın!" emrini üç kere tekrar ettiği, üçüncüde, "Dileyen" dediği belirtilir.
Müslim'deki rivâyet şöyledir: "Resûlullah: "Herbir iki ezan[1145] arasında namaz vardır" dedi ve üç kere tekrar etti, üçüncü seferde, "Dileyen için" ibâresini ilave etti."
2- Görüldüğü üzere buradaki teşvik akşamdan önce kılınacak iki rek'ate has değil. Beş vaktin hepsine şâmildir. Bazı âlimler, bu ıtlaktan hareketle, ezanla ikâmet arasında dileyenin başka namaz kılabileceğine hükmetmiştir.
3- Hadiste gelen "Dileyen" tâbiri bu namazın derece itibariyle farzla mukârin olarak kılınan revâtib sünnetlerden düşük olduğunu belirtmektedir. Nitekim ulemâ çoğunluk itibariyle bu namazı revâtib arasında zikretmez.[1146]

2969. 3. وفي أخرى للشيخين قالَ:]صَلُّوا قَبْلَ صَ ِةِ المغْرِبِ. ثُمَّ قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: لِمَنْ شَاءَ كَرَاهِيَةَ أنْ يَتَّخِذَهَا النَّاسُ سَنَّةً[.

3. (2969)- Sahîheyn'in kaydettiği bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Akşam namazından önce namaz kılın" dediler ve (bunu üç kere tekrar ettiler), üçüncüde ise, halk bunu bir sünnet edinir korkusuyla, "Dileyen" buyurdular."[1147]

AÇIKLAMA:

Burada "sünnet edinmek"ten murad devamlı uyulan şeriat, bir yol edinmektir. Peygamberimiz, bu namazı tavsiye etmekte ama ısrarla yapılmasını dilememektedir. Hatta bazı âlimler: "Ezan okunduktan sonra başka namaz kılınmaz" beyanını, Resûlullah'ın burada tavzih ettiğini, bu yasaklamadan maksadın farz namaz olduğunu belirttiğini söylemiştir. Şu halde hadis, ezan okununca, ikâmet okununcaya kadar nafile kılınabileceğine bir cevaz getirmiş olmaktadır.[1148]

2970. 4. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ # رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ المغْرِبِ فِي بَيْتِهِ[. أخرجه الترمذي وصححه .

4. (2970)- İbnu Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte, akşam namazından sonra hâne-i saadetlerinde iki rek'at (nafileyi) kıldım."[1149]

AÇIKLAMA:

1- Hadis İbnu Ömer'in Resûlullah'a iktida ettiğini ifade etmez. Şârihler, ayrı ayrı kılmış olacaklarını belirtir.
2- Bu hadis akşamın sünnetini evde kılmanın efdal olduğunu gösterir.[1150]

2971 .5. وعن كعب بن عُجْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قالَ:]صَلّى النّبِىُّ # في مَسْجِدِ بَنِي عَبْدِ ا'شْهَلَ المَغْرِبَ. فَلَمَّا قَضَوْا صَ◌تَهُمْ رَآهُمْ يُسَبِّحُونَ بَعْدَهَا فقَالَ: هذِهِ صَ◌ةُ الْبُيُوتِ[. أخرجه أبو داود والنسائى. وعنده: »عَلَيْكُمْ بِهذِهِ الصَّ◌ةِ في البُيُوتِ« .

5. (2971)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Benî Abdi'l-Eşhed mescidinde akşam namazını kılmıştı. Cemaat, farzı bitirince nafileyi kılmaya başladı. Bunu gören Resûlullah: "Bu, evlerin namazıdır" buyurdular."[1151]
Nesâî'de şu ifade vardır: "Size, bu namazı evlerde kılmanız gerekir."[1152]

AÇIKLAMA:

1- Burada tesbîhten maksad nafile namazdır.
2- Akşamın sünnetinin evde kılınması efdaldir, çünkü riyâdan, gösterişten uzak ve ihlaslıdır. Ayrıca aile efradından küçüklerin vs. namaz kılındığını görmesi, onların terbiseyi için gereklidir. Farz, nafile bütün namazların mescidde kılınması evdeki zikri azaltır. Halbuki bazı hadislerde evlerin kabirlere çevrilmemesi, evlerin zikirle nurlandırılması emredilmiştir. "Nafile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin"; "Kişinin evindeki namazı nurdur. Öyle ise evlerinizi (namazla) nurlandırın"; "Mescidde namazınızı eda edince eviniz için de bir nasib ayırın, zira Allah bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar", "Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır." İbnu Ömer'den gelen bir rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşamın sünnetini evinde kılardı" buyurarak bu husustaki sünneti te'kîd eder. Ancak bu bir vecîbe değildir. Sözgelimi mu'tekif namazını mescitte kılar.[1153]

2972 .6. وعن مكحولٍ يرفعه:]مَنْ صَلّى بَعْدَ المَغْرِبِ قَبْلَ أنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ وفي رواية: أرْبَعاً رُفِعَتْ صَ◌تُهُ في عِلِّيِّينَ[.

6. (2972)- Mekhûl merfû olarak rivâyet etmiştir: [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki]: "Kim akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rek'at -bir rivâyette dört- kılarsa namazı ılliyyûna yükseltilir."[1154]

AÇIKLAMA:

1- Mekhûl, bu hadisi merfû (Resûlullah'ın sözü) olarak rivâyet etmiştir. Hangi sahâbîden işittiğini belirtmediği için hadis mürseldir.
2- Akşam namazı ile iki rek'atlik nafile arasında dünyevî bir şey konuşulmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Mamafih hadis "dünyevî" kaydını ihtiva etmez, binaenaleyh bunun ıtlakı üzere yani dünyevî ve uhrevî hiçbir şeyin konuşulmaması gereği de maksud olabilir.
3- Hadisin Câmiu's-Sağîr'de kaydedilen vechind رُفِعَتْ yerine كُتِبَتَا denmiştir, yani "iki rekat namazı ılliyyîne yazılır."
4- Illiyyûn: meleklerin ve cin ve ins sâlihlerin işlediği her çeşit hayırların yazıldığı divanın adıdır. Buna ılliyyûn denmesi, cennetin en yüksek yerine yükselmesi sebebiyledir veya yedince semâda mukarrebûn denen Allah'a yakın olan meleklerin yanında bulunması sebebiyledir.[1155]

2973 .7. وعن حذيفة رَضِىَ اللّهُ عَنْه نحوه. وزاد:]وَكَانَ يقولُ: عَجِّلُوا الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ فَإنَّهُمَا يُرْفَعَانِ مَعَ المَكْتُوبَةِ[. أخرجهما رزين .

7. (2973)- Huzeyfe (radıyallâhu anh) de benzer bir rivâyette bulunmuş ve şu ziyadeyi yapmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derdi ki: "Akşamın farzından sonraki iki rek'ati kılmada acele edin, çünkü onlar farz namazla birlikte yükselirler."[1156]

AÇIKLAMA:

Âlimler, akşamın farzından sonra kılınan iki rek'atlik nafileye de müekked sünnet demişlerdir. Çünkü, görüldüğü üzere bu nafilenin "farz"la birlikte yükseleceği ifade edilmektedir.[1157]

YATSININ NAFİLESİ

2974. 1. عن شُرَيح بن هانِئٍ قال:]سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها عَنْ صَ◌ّةِ رَسولِ اللّٰهِ # فَقَالَتْ: مَا صَلّى الْعِشَاءَ قَطُّ فَدَخَلَ عَلَيَّ إِّ صَلّى أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ أوْسِتَّ رَكَعَاتٍ، وَلَقَدْ مُطِرْنَا مَرَّةً مِنَ اللَّيْلِ فطَرَحْنَا لَهُ نِطَعاً فَلَكَأنِّى أنْظُرُ إلى ثَقْبٍ فِيهِ يَنْبُعُ مِنْهُ المَاءُ، وَمَا رَأيْتُهُ مُتَّقِياً ا'رْضَ بِشَىْءٍ مِنَ ثِيَابِهِ قَطُّ[. أخرجه أبو داود .

1. (2974)- Şureyh İbnu Hânî anlatıyor: Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namazından sordum. Dedi ki:
"Yatsıyı her kılışında yanıma gelince mutlaka dört veya altı rek'at nafile kılardı. Bir gece yağmura yakalandık. Aleyhissalâtu Vesselâm'a bir post yaydık, postta suyun akmakta olduğu bir deliğe hala bakar gibiyim. Efendimizin, elbisesini hiçbir surette yerden sakındığını görmedim.[1158]

AÇIKLAMA:

Başka rivâyetler de gözönüne alınınca yatsıdan sonra Resûlullah, Hz. Âişe'nin yanında 2-6 rek'at arasında değişen miktarda namaz kılmıştır. Aliyyü'l-Kârî, bunu Resûlullah'ın bazan iki, bazan dört ve bazanda altı rekat kılmış olmasıyla izah eder. İlk iki müekkeddir, diğerleri müstehab ve nafiledir der.[1159]

CUMANIN NAFİLELERİ

2975. 1. عن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]دَخَلَ رَجُلٌ وَالنَّبِيُّ # يَخْطُبُ فَقَالَ لَهُ #: صَلّيْتَ؟ قالَ: . قالَ: فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ[.وفي رواية: »قُمْ فَارْكَعْ رَكْعَتَيْنِ«. أخرجه الخمسة .

1. (2975)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hutbe verirken bir adam girdi. Resûlullah adama:
"Namaz kıldın mı?" dedi. Adam:
"Hayır!" dedi. Efendimiz:
"Öyleyse iki rek'atini kıl!" diye emretti."[1160]
Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "...Kalk, iki rek'at kıl."[1161]

2976. 2. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّٰهِ #: إذَا صَلّى أحَدُكُمْ الجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أرْبَعاً[.

2. (2976)- Hz.Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri cumayı kıldı mı, ondan sonra da dört rek'at kılsın"[1162]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet cumadan sonra dört rek'at kılmanın meşruiyyetini göstermektedir. Bazı rivâyetler Resûlullah'ın cumadan sonra eve gelerek iki rek'at kıldığını ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivâyetle, evde iki kıldığını haber veren rivâyetin arası şöyle te'lif edilmiştir: Efendimiz cumadan sonra namazı mescidde kılınca dört rek'at kılmıştır, evde kılınca da iki rek'at kılmıştır.
Efendimiz bu namazı bazan evde, bazan mecsidde kıldığına göre, evde de mescidde de kılınabilecektir.[1163]

2977. 3. وفي رواية:]فَإِنْ عَجِلَ بِكَ شَيْءٌ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ في المِسْجِدِ وَرَكْعَتَيْنِ إِذَا رَجَعْتَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

3. (2977)- Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "Senin acele etmen gereken bir şeyin olursa mescidde hemen iki rek'atı kıl, iki rek'at de dönünce kıl."[1164]

2978. 4. وعن نافع:]أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما رَأى رَجُ‌ً يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ يَوْمَ الجُمُعَةِ في مُقَامِهِ فَدَفَعَهُ وَقَالَ: أَتُصَلِّى الجُمُعَةَ أَرْبَعاً؟ وَكانَ يُصَلِّى يَوْمَ الجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ في بَيْتِهِ وَيَقُولُ: هكذَا فَعَلَ رَسولُ اللّهِ #[. أخرجه الخمسة. واللفظ ‘بى داود .

4. (2978)- Nâfi merhum anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cuma günü bir adamın cumayı kılarken durduğu yerden hiç kımıldamaksızın iki rek'at daha kılmaya devam ettiğini görmüştü, adamı bundan menetti.
"Cumayı dört mü kılıyorsun?" dedi. İbnu Ömer, Cuma günü evinde iki rekat kılar ve etrafındakilere:
"Resûlullah böyle kılardı!" dedi.[1165]

2979. 5. وعن عطاء قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما إذَا صَلّى الجُمُعَةَ بِمَكَّةَ تَقَدَّمَ فَصَلّى رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يتَقَدَّمَ فَيُصَلِّى أَرْبَعاً. فإذَا كَانَ بِالمِدِينَةِ صَلّى الجُمُعَةَ ثُمَّ رَجَعَ إلى بَيْتِهِ. فَصَلّى رَكْعَتَيْنِ وَلَمْ يُصَلِّ في المِسْجِدِ، فَقِيلَ لَهُ؟
فقَالَ: كَانَ النّبيُّ # يَفْعَلُهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (2979)- Atâ anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de cumayı kıldı mı ilerler iki rek'at daha kılardı; sonra biraz daha ilerler ve dört rekat daha kılardı. Medîne'de olunca da cumayı kılar sonra evine döner, iki rekat daha kılardı, bunu mescidde kılmazdı. Bu durumun sebebi nedir? diye kendisinden sorulmuştu:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapardı" dedi."[1166]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet İbnu Ömer'in cumadan sonra Mekke'de farklı, Medine'de farklı şekilde nafile kıldığını ifade ediyor:
1- Mekke'de iki bir, dört de bir olmak üzere altı rek'at kılar; Medine'de iken cumadan sonra evine gidip iki rekat kılardı.
2- İbnu Ömer'den sorulunca, Resûlullah'ın böyle yaptığını haber verir. İbu Ömer'in Resûlullah'a nisbet ettiği kısım Medine'deki tatbikatı olmalıdır. Çünkü, bazı şârihlerin de belirttiği üzere Resûlullah'ın Mekke' de, İbnu

Ömer'in söylediği şekilde cuma kıldığına dair hiçbir bilgi mevcut değildir, bilgiyi bırakalım, bir zanna da yer verilmemiştir. Hatta Resûlullah'ın Mekke'de cuma kıldığı da sahih değildir. Resûlullah'tan bunun Mekke'de vukûu kabul edilme takdirinde, bunun çoğunlukla yaptığı durumu aksettirmediğine, bilakis nadir bir ameli olduğuna hamledilir. Veya şu da söylenebilir: Bazı zamanlarda namazda tahfif Resûlullah'ın hasâisindendir. Şöyle ki: Hutbe veriş tarzı ile gelen tavsifler, hutbe sırasında Aleyhissalâtu Vesselâm'ın gözlerinin kızardığını, öfkesinin arttığını, sesinin yükseldiğini, askerlere hitab eden bir ordu komutanı ciddiyetinde hitabta bulunduğunu ifade eder. Şu halde bu tarzın bazı kereler Efendimizin yorulmasına sebep olması, bu yüzden cum'adan sonra evinde iki rek'atla yetinmesi mümkündür. Ama normalde, Resûlullah cuma'-dan sonra dört rek'at kılınmasını emretmiştir. Ayrıca bu dört rekatin evde veya mescidde olmasını belirtmemiş, mutlak bırakmıştır. Sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü şekilde, Resûlullah'ın bazan iki rekat kılmış olması, dört rek'at kılmanın meşruiyyetine mâni teşkil etmez, zîra aralarında bir teâruz mevcut değildir. Şu halde iki kılmak da dört kılmak da meşrudur. Ancak çoğunlukla dört kılmış olduğu için efdal olan dört kılmaktır.[1167]

İKİNCİ FASIL

VİTİR NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Vitr kelime olarak şef'in (çift'in) zıddıdır, yani "tek" demektir. Yatsıdan sonra kılınan bir namazın adıdır. Bu namaz hususunda ulemâ çeşitli meselelerde ihtilaf eder:
1- Vacib mi, değil mi?
2- Kaç rek'at?
3- Niyet şart mı, değil mi?
4- Hususi kıraat var mı?
5- Bundan önceki namaz çift olmalı mı?
6- Son vakti ne zaman?
7- Seferde hayvan üzerinde kılınır mı?
8- Kazası gerekir mi?
9- Kunutu nedir, okunacağı yer neresidir? Kunutta ne söylenecektir, kunut ayrı mı okunur, vasledilerek mi okunur?
10- Vitirden sonra iki rek'at daha kılmak sünnet midir?
11- İlk vakti ne zamandır?
12- En faziletli nafile bu mudur, yoksa revâtibler bundan efdal midir? vs.Müteakiben kaydedilecek hadislerde ihtilafların bir kısmı görülecektir.[1168]

2980. 1. عن بُريدة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: الْوَتْرُ حَقٌّ. فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا. قَالَهَا ثَثاً[. أخرجه أبو داود .

1. (2980)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitr namazı haktır. Kim bunu kılmazsa bizden değildir." Bunu Efendimiz üç kere tekrar etti."[1169]

AÇIKLAMA:

1- "Vitir haktır" sözü vitir kılmaya teşvik içindir. Bu hususta gelen sahih rivâyetler "hak"la farzın kastedilmediğini gösterir. Sözgelimi Ubâde İbnu Sâmit'e, Ensar'dan Ebû Muhammed'in "Vitir haktır" dediği kulağına gelince: "Ebû Muhammed hata etti" der ve Resûlullah'ın namazların sayısını beş olarak ifade eden hadislerini rivâyet eder. Keza Talha İbnu Ubeydillah da bir Arâbinin sualine verdiği cevapta namazın beş olduğunu belirtir. Enes de Mi'râc hadisinde farz namazın beş olduğunu ifade eder. Hülasa ulemâ vitrin farz olmadığı hususunda icma etmiştir. Sadece Hasan İbnu Ziyad, Ebû Hanîfe'nin farz dediğini rivâyet etmiştir. Ancak imamın ashâbı bunu kabul etmemiştir. Şâyet bu rivâyet sahihse, şunu bilmek gerekir imamdan önce bu meselede icma vâki olmuştur.
2- "Kılmayan bizden değildir" ifadesini, "sünnetten nefret ederek kılmayan bizden değildir" şeklinde anlamak gerekmektedir.[1170]

2. 2981. وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]الْوِتْرُ لَيْسَ بِحَتْمٍ كَالصَّلاَةِ المكْتُوبَةِ، وَلَكِنَّ رسولَ اللّهِ # قال: إنَّ اللّهَ تَعالى وِتْرٌ يُحِبُّ الوِتْرَ. فَأوْتِرُوا يَا أهْلَ الْقُرانِ[. أخرجه أصحاب السنن .

2. (2981)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Vitir namazı farz namaz gibi kesin değildir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allahu Teâlâ hazretleri tektir, tek'i sever, öyleyse ey ehl-i Kur'an vitri kılın!" buyurmuştur."[1171]

AÇIKLAMA:

1- Hatm, farz ve vacib ma'nâsına gelir. Biz vitr hususundaki mezhebimizin hükmüne uygun düşmek için "kesin" tâbirini tercih ettik.
2- Cumhur vitir namazının vacib olmadığı, sünnet olduğu hususunda icma eder. Ebû Hanîfe merhum bu meselede cumhura muhalefet eder, vacib olduğunu söyler.. "Farzdır" dediği de rivâyet edilmiştir. İbnu Hacer, İmam Muhammed ve İmam Yusuf bu meselede Ebû Hanîfe'ye muhalefet etmiş olsalar da Ebû Hanîfe'nin bu hükmünde yalnız olmadığını, Saîd İbnu Ôl-Müseyyeb, Ebû Ubeyde, Abdillah İbnu Mes'ud ve Dahhâk'ın da vitrin vücubûna hükmettiklerine dair İbnu Ebî Şeybe'nin rivâyet kaydettiğini belirtir.[1172]

3. 2982. وعن ابن مُحَيْرِيزٍ:]أنَّ رَجُلاً مِنْ بَنِى كِنَانَةَ يُدْعَى المخْدِجِىَّ سَمِعَ رَجُلاً بِالشَّامِ يُكَنَّى أبَا مُحَمّدٍ يَقُولُ: الْوَتْرُ وَاجِبٌ. قالَ الْكِنَانِيُّ: فَسَألْتُ عُبَادَةَ بنَ الصَّامِتِ رَضِىَ اللّهُ عَنْه فقَالَ: كَذَبَ أبُو مُحَمّدٍ. سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللّهُ تَعالى عَلى الْعِبَادِ. فَمَنْ جَاءَ بِهِنَّ وَلَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللّهِ عَهْدٌ أنْ يُدْخِلَهُ الجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يَأتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللّهِ عَهْدٌ، إنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإنْ شَاءَ أدْخَلَهُ الجَنَّةَ[. أخرجه ا'ربعة إ الترمذي.»أبُو مُحَمّدٍ« هذا من ا'نصار له صحبة.وقوله عبادة: »كَذَبَ أبُو مُحَمّدٍ« أى أخْطأ، وَلاَ يَجوز أن يكذب في شئ من ا'خبار عن رسولِ اللّهِ # .

3. (2982)- İbnu Muhayrîz anlatıyor: "Benî Kinâne'den el-Muhdicî denen bir adam, Şam'da Ebû Muhammed diye künyesi olan bir adamın:
"Vitir namazı vacibtir" dediğini işitti. Kinânî dedi ki:
"Ben bunu Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh)'e sordum da:
"Ebû Muhammed hata etmiş. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim şöyle demişti:
"Allah'ın kullar üzerine yazıp farz kıldığı beş namaz mevcuttur. Kim onları eda eder, istihfafla herhangi bir eksikliğe meydan vermeden tam yaparsa Allah indinde ona verilmiş bir söz vardır: Onu cennete koyacaktır. Onları kılmayana ise Allah'ın bir vaadi yoktur. Dilerse azab eder dilerse cennete koyar" der.[1173]

AÇIKLAMA:

1- Beş vakti Allah'ın yazması, farz kılması demektir.
2- Bu hadisten, bazı âlimler vitir namazının vacib olmadığı hükmünü çıkarmışlardır.
3- Hadis "istihfafla (=hafife alarak, ehemmmiyet vermeyerek) demek sûretiyle; unutarak, sehven, kasıtsız olarak yapılan hataları istisna tutmuş olmaktadır.
4- Hadis, namazı terkedenlerin de mü'min olduklarına, bu yüzden tekfir edilemeyeceklerine delildir.
5- "..Dilerse azâb eder" ifadesi "günahı miktarınca azâb çeker" demektir.
6- Hadiste geçen "Ebû Muhammed hatâ etmiş" ifadesinin aslı Ebû Muhammed kizb (yalan) etmiş şeklindedir. Şârihler buradaki kizb kelimesinin dilimizdeki yalan'ı kasdetmediğini, bilakis hata etti demek olduğunu belirtirler. Kizb Arapçada hata ma'nâsına da kullanılmaktadır. Çünkü, hatanın zıddı sıdk'dır. Yalanın zıddı da sıdktır. Şu halde hata da sıdk'ın zıddı olması sebebiyle "kizb" kelimesiyle ifade edilebilir. Bunun örneğine, yani hata etmiş demek için kizb etmiş sözünün kullanılmış olmasına hadislerde sıkca rastlarız. Ashâbın hiçbir şeyde yalan söylemesi mevzubahis değildir. Birbirlerini yalanla da itham vâki olmamıştır.[1174]

2983 .4. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللهِ: اجْعَلُوا آخِرَ صَ◌َتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْراً[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

4. (2983)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Gece namazının sonu tek olsun."[1175]

2984 .5. ولمالك عن ابن مسعود:]اجْعَلُوا آخِرَ صَ◌َتِكُمْ مِن اللَّيْلِ وِتْراً[.

5. (2984)- İmam Mâlik, İbnu Mes'uddan naklediyor: "İbnu Mes'ud demiştir ki: "Geceleyin kılacağınız namazın sonunu tek kılın."[1176]

2985 .6. وعن أبي أيوب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: الْوِتْرُ حَقٌّ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ، فَمَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِثَ◌َثٍ فَلْيَفْعَلْ، ومَنْ أحَبَّ أنْ يُوتِرَ بِوَاحِدَةٍ فَلْيَفْعَلْ[. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والنسائى .

6. (2985)- Ebû Eyyûb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitir her müslüman üzerine bir haktır (vazifedir). Kim beş ile vitir kılmayı severse yapsın. Kimde üç ile vitir kılmak isterse yapsın. Kim tek rek'atli vitr kılmayı dilerse kılsın."[1177]

AÇIKLAMA:

1- Hak Şâri'nin örfünde vacib ma'nâsında kullanılmıştır. Vacib de haber-i vahidle sübût bulan demektir. Hak kelimesinin kullanılışı sebebiyle bu hadis vitr namazına vacib diyenlere delildir, ancak cumhur bunun vacib değil; sünnet olduğuna hükmetmiştir. Ebû Hanîfe bu hususta muhaliftir ve vacib olduğunu söylemiştir. İbnu Ömer bir rivâyette, Resûlullah'ın devenin sırtında vitir kıldığını bildirir. Bu rivâyet vitrin vacib olmadığını söyleyenlere delil olmuştur, çünkü Aleyhissalâtu Vesselâm binek üzerinde farz kılmamıştır.
2- Sadedinde olduğumuz hadis, vitrin miktarında da bir muhayyerlik getirmiş bulunmaktadır. Bu husus da onun farz ve vacib olmadığına delil kılınmıştır. Keza Necid taraflarından gelen bir bedevînin Resûlullah'a soru sormasıyla ilgili rivâyet de vitrin sünnet olduğuna delil gösterilmiş, mezkûr rivâyette Resûlullah: "Gece ve gündüzde toplam beş vakit namaz var!" der. Bedevî "daha fazla var mı?" diye tekrar sorar. Resûlullah, "Nafile olarak isteyen kılabilir" der.[1178]

2986 .7. وعن أم سلمة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رسُولُ اللهِ # يُوتِرُ بِثَ◌َث عَشَرَةَ. فَلَمَّا كَبُرَ وَضَعُفَ أوْتَرَ بِسَبْعٍ[. أخرجه الترمذي والنسائى.وزاد الترمذي فقال:]وقال إسحاق بن إبراهيم: معنى ما روى أنه كان يُوتر بثث عشرة. أنه كان يصلى من الليل ثث عشرة ركعة مع الوتر، فنسبت صة الليل إلى الوتر .

7. (2986)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onüç rek'at kılarak vitir yapardı. İhtiyarlayıp zayıflayınca yedi rek'atte vitir yaptı."[1179]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın 13 ve 7 rek'at kılarak vitir yaptığı belirtilir. Tirmizî bu rivâyetin sonunda, Resûlullah'ın muhtelif rivâyetlere göre onüç rekatte, onbir rekatte, dokuz, yedi, beş, üç ve tek rekatte vitir yaptığını belirtir.
2- Yine Tirmizî'nin İshak İbnu İbrahim'den kaydettiği bir açıklamaya göre, onüç rekatte vitir kılmasının ma'nâsı şudur: Efendimiz, geceleyin, vitirle birlikte onüç rekat namaz kılardı. Rivâyette geçen namazı "vitr"e nisbet edilmiştir. Şu halde, bu rakamı yatsı namazının buna tevafuk eden rakamlarıyla karıştırmamak gerekir.[1180]

2987. 8. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رَسولُ اللهِ #: الْوِتْرُ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ[. أخرجه الستة إ أبا داود، وهذا لفظ مسلم .

8. (2987)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitir gecenin sonunda kılınır."[1181]

2988. 9. وفي رواية للبخارى:]صَ‌ةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى، فإذَا أرَدْتَ أنْ تَنْصَرِفَ فَارْكَعْ رَكْعَةً تُوتِرُ لَكَ مَا قَدْ صَلَّيْتَ[.

9. (2988)- Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: "Gece namazı ikişer ikişerdir. Gece namazından ayrılacağın zaman, tek rekat daha kıl, bu sana kıldığın namazların tek olmasını sağlar."[1182]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivâyette Resûlullah gece namazlarının nasıl kılınacağını ve vitir namazının vaktini beyan ediyor. Buhârî'nin rivâyetinde bu husus bir soruya cevap olarak beyan edilmiştir.
Başta da belirttiğimiz gibi, vitrin zamanı ihtilaflı olduğu gibi, kaç rek' at kılınacağı, rek'atlerin ikişer ikişer mi kılınacağı, bunların selamla ayrılıp ayrılmayacağı da ihtilaflı hususlardır. Bu rivâyetler vitrin gecenin sonunda olacağını, ikişer ikişer kılınıp selamla fasledileceğini söyleyenlere delildir.
Hanefîler, "ikişer ikişer" tâbirini, "her iki rekatte teşehhüd okunur" diye anlamış, "selam verilir" dememiştir. Ama ekseriyet: "Her iki rekatte selam verilir" diye anlamıştır. İbnu Hacer: "Resûlullah'tan ikişer ikişer ayırarak kıldığı, dörder dörder vaslederek de kıldığı hususunda sahih rivâyetler vardır" der.
Keza Hz. Âişe'den gelen bir rivâyete göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsıdan sonra güneş doğuncaya kadar onbir rekat namaz kılar, her iki rekatte selam verir (son rekati de müstakil kılar)dı."
Diğer taraftan bir kısım hadisler, gece namazının tek rekatle tamamlanmasını emreder.[1183]

2989. 10. وعن عبدالعزيز جريج قال:]سَألْنَ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها. بأيِّ شَيْءٍ كَانَ يُوتِرُ رَسولُ اللهِ #؟ قالَتْ: كانَ يَقْرَأُ في ا'ولى بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا'عْلى، وفي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أيُّهَا الكَافِرُونَ، وفي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللهُ أحَد وَالمعَوَّذَتَيْنِ[. أخرجه أصحاب السنن .

10. (2989)- Abdülazîz İbnu Cüreyc anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya Resûlullah ne ile vitir namazı kılardı? diye sorduk. Dedi ki: "Birinci rek'atte Sebbih isme Rabbike'l-a'lâyı ikinci rek'atte Kulyâ eyyühâ'lkâfirûn sûresini, üçüncü rekatte de Kulhüvallâhü ahad ve Muavvizateyn'i okurdu."[1184]

.11. 2990 وعن خارجة بن حُذافة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللّهِ #: أَمَدَّكُمُ اللّهُ بِصَ◌َةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ، وَهِيَ الْوِتْرُ. فَجَعَلَهَا اللّهُ لَكُمْ فِيمَا بَيْنَ الْعِشَاءِ اخِرَةِ إلى طُلُوعِ الْفَجْرِ[. أخرجه أبو داود والترمذي.»حُمْرُ النَّعَمِ« خيار ا‘‘بل وأغها قيمة .

11. (2990)- Hârice İbnu Huzâfe (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah size (öyle) bir namazla imdâd etti ki, O sizin için kızıl deve sürülerinden daha hayırlıdır. İşte bu namaz vitirdir. Allah onu, sizin için yatsı namazı ile şafağın sökmesi arasına koydu."[1185]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen اَمَدَّ kelimesi ziyade etti, imdad etti (yardım etti) ma'nâlarına gelir. Yani: "Allah beş vakte vitri de ziyade etmekle size büyük bir imdadda bulundu, onu kıldınız mı âhiret hazırlığınız daha güçlü olacak" demektir. Hadisin devamı, âhiret için büyük sevaba vesile olacağı için bu namazın "dünya mallarının en kıymetlileri"nden daha hayırlı olacağını belirtmiştir. Humru'nneam, kızıl develer demek ise de en kıymetli mal ma'nâsına deyim olmuştur.[1186]

.12. 2991 وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ قَدْ أَوْتَرَ رَسولُ اللّهِ # مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَأَوْسَطِهِ وَآخِرِهِ فَانْتَهَى وِتْرُهُ إلى السَّحْرِ[. أخرجه الخمسة.

12. (2991)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her gece vitir kılardı. Gecenin evvelinde de kıldı, ortasında da kıldı; sonunda da kıldı (ölümü sırasında) gecenin sonunda kıldı."[1187]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud'un rivâyetinde Hz. Âişe bu açıklamayı, Mesrûk'un: "Resûlullah vitri ne zaman kılardı?" sorusu üzerine yapar.
2- Bu rivâyet, Resûlullah'ın vitri, yatsının bitiminden fecrin doğuşuna kadar gecenin her vaktinde kıldığını ifade etmektedir. Ömrünün sonunda her seher vaktinde kılmış olmasından, "Müstehab vakit budur" diye hüküm çıkaran âlim olmuştur.
3- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde "öldüğü zaman" açıklaması vardır. Yani vitri, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği şekilde kılma işi, Resûlullah'ın ömrünün sonlarında cereyan etmiş olmalıdır. Şu halde, vitrin vaktiyle ilgili ihtilaflar ahvâlin ihtilafından ileri gelmektedir.
4- Seher'i âlimler farklı şekillerde tarif eder:
* Sabahtan az önceki vakittir.
* Maverdî: "Gecenin son altıda biridir" demiştir.
* Başlangıcının ilk fecir (fecr-i kâzib) olduğu da söylenmiştir.[1188]

.13. 2992 وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللّهِ # مَنْ خافَ أنْ يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ، وَمَنْ طَمِعَ أنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ فَإنَّ صَ◌َةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ وَذلِكَ أَفْضَلُ[. أخرجه مسلم والترمذي .

13. (2992)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim gecenin sonunda kalkamamaktan korkarsa vitrini gecenin başında kılsın.Kim gecenin sonunda kalkmayı umuyorsa gecenin sonunda vitrini kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namaz (gece ve gündüz meleklerinin huzurlarında ve şehadetleri altında kılındığı için) meşhûd ve mahzûrdur. Bu yüzden (gecenin başında kılınana nazaran) daha faziletlidir."[1189]

AÇIKLAMA:

Gecenin her bölümünde kılınması caiz olan vitir namazını, Resûlullah bu hadislerinde, gecenin sonunda kılmayı tavsiye buyurmakta ve sonda kılmanın efdal olacağını belirtmektedir. Efendimiz sebeb olarak, gecenin sonunda kılınan namazın meşhûd ve mahzûr olduğunu söylemektedir.
Meşhûd, şahidlenmiş, şâhidlerin nazarı altında yapılmış demektir.
Mahzûr da aynen şâhid gibi, huzurda yapılmış şey demektir. Yani gece ve gündüz melekleri namaz kılanın yanında hazır bulunup, namaza şâhid olurlar, böylece namaz meşhûd (şahidlenmiş) ve mahzûr (huzurlanmış) olur demektir.[1190]

14. 2993. وعن أبى قتادة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ # ‘بِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْه: مَتَى تُوَترُ؟ فقَالَ: أُوتِرُ مِنْ أوَّلِ اللَّيْلِ. وَقالَ لِعُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْه مَتَى تُوترُ؟ فقَالَ: أوْتِرُ آخِرَ اللَّيْلِ. فقَالَ ‘بِى بَكْرٍ: أخَذَ هذَا بِالْحَذَرِ، وَأخَذَ هذَا يَعْنِى عُمَرَ بِالْقُوَّةِ[. أخرجه مالك وأبو داود .

14. (2993)- Ebû Katâde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekr (radıyallâhu anh)'e:
"Vitri ne zaman kılıyorsun?"diye sordu. Hz. Ebû Bekr:
"Gecenin başında kılıyorum!" dedi. Aynı şekilde:
"Vitri ne zaman kılıyorsun?" diye Hz. Ömer'e de sordu:
"Gecenin sonunda kılıyorum!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm, Hz. Ebû Bekr'e:
"Sen ihtiyatla amel ediyorsun!" dedi. Hz. Ömer'e de:
"Sen de kuvvet(li olan, takvaya uygun olan) ile amel ediyorsun!" buyurdu."[1191]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebû Bekr'e, Resûlullah "sen ihtiyatla amel ediyorsun!" demekle şunu kastetmiştir: "Vitir'i gecenin başında, daha uyumadan kılıp garantiye alıyorsun, gecenin sonuna bıraktığın takdirde uyanamama ve kaçırma ihtimali var, önceden kılınca bu ihtimale karşı ihtiyatlı davranmış oluyorsun."
Hz. Ömer'e "Kuvvetle amel ediyorsun!" demekle de, "aslında daha kâvi daha muteber sevabca daha üstün olan gece kıyâmına kalkma azmini ortaya koyan bir amel yapıyorsun" demeyi kastetmiş olmaktadır.
Bu hadiste, gecenin sonunda kılmanın üstünlüğü ifade edilmiş ise de başında kılan da kınanmamıştır. İsteyen istediği şekilde amel eder.[1192]

15. 2994. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللهِ #: صَ ةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَى[. أخرجه أصحاب السنن .

15. (2994)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Gece ve gündüz namazları ikişer ikişerdir."[1193]

AÇIKLAMA:

Hadis mutlak ise de ulemâ umumiyetle nafile namazlara hamlederek onların ikişer ikişer kılınmasının efdal olacağını söylemiştir. Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da der ki: "Bu hadis, gece ve gündüz kılınacak tetavvu namazlarını

ikişer ikişer kılmanın müstehab olduğuna delâlet eder. Ancak ister ziyade isterse noksan kılınması hususunda istisna edilerek zikredilenler hariç."
Nafilelerin ikişer ikişer kılınacağı hususunda İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel ittifak ederler. Nitekim Resûlullah Fetih günü sekiz rek'at kuşluk namazı kılmış, ikişer ikişer selam vermiştir. Keza bayram namazı, yağmur namazı -ki hepsi de gündüz kılınır- iki rek'attir.[1194]

.16. 2995. وعن أبي سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: مَنْ نَامَ عَنْ وِتَرِهِ أوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّ إذَا ذَكَرَ أوِ اسْتَيْقَظَ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

16. (2995)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Vitir namazını kılmadan kim uyur veya unutursa hatırladığı veya uyandığı zaman hemen kılsın."[1195]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, vaktinde kılınmadığı takdirde vitrin kaza edilmesinin meşruluğuna delil olduğu gibi vitre vacib diyenlere de bir delil olmaktadır. Ancak, cumhur vitrin kazasına mendub demiştir. Vaktinde kılınmadığı takdirde kaza edilmesine hükmedenler arasında Ashâb'tan Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, Abdullah İbnu Ömer, Ubâde İbnu's-Sâmit, Ebû'd-Derdâ, Âmir İbnu Rebî'a, Muaz İbnu Cebel, İbnu Abbâs zikredilebilir. Tâbiînden Amr İbnu Şurahbil, İbrahim Nehâî, Ebû'l-Âliye, Hammâd İbnu Ebî Süleymân; imamlardan Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak vs. var. Ancak bunlar ne zaman kaza edileceği hususunda ihtilaf ederler. Sekiz ayrı görüş ortaya çıkmıştır:
* Sabahı kılmazdan önce.
* Güneş doğmazdan önce, sabahı kıldıktan sonra bile olsa.
* Sabah namazından ve güneşin de doğmasından sonra, zevâle kadar vs.[1196]

.17. 2996. وعن أبي جَمْرَةَ قالَ:]سَأَلْتُ عَائِذَ بنَ عَمْرٍو وَكَانَ مِنَ أصْحَابِ الشَّجَرَةِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهم. هَلْ يُنْقَضُ الْوِترُ؟ قَالَ: إذَا أوْتَرتَ مِنْ أوَّلِهِ فَـَلا تُوتِرْ مِنْ آخِرِهِ[. أخرجه البخارى.وزاد رزين رحمه الله قال: رسولُ اللهِ #: »َ وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ« .

17. (2996)- Ebû Cemre anlatıyor: "Ashâb-ı Şecere (radıyallahu anhüm)'den olan Âiz İbnu Amr'a sordum:
"Vitir namazı nakzedilir mi?"
"Eğer, evvelinde vitir kıldıysan âhirinde vitir kılma" dedi."[1197]
Rezîn merhum şunu ilave eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Bir gecede iki vitir kılınmaz."[1198]

AÇIKLAMA:

Vitir namazının nakzından (bozulmasından) maksad şudur: Kişi vitrini kılıp yatar ve uyur, sonra uyanır ve nafile namaz kılmak ister. Bu durumda adam bir rek'at daha kılıp vitr'i çift yaptıktan sonra dilediği kadar kılar. Sonra "Gecenizin son namazını tek yapın"hadisi mucibince yeniden vitir kılar mı, yoksa bu hususu hiç düşünmeksizin önce kıldığı vitri bozmadan dilediği kadar nafile kılabilir mi?
İşte hadis, ikinci sıfatın tercihi istikametinde soruyu cevaplar: "Gecenin evvelinde vitir kıldıysan (bu yeterlidir), sonunda tekrar vitir yapma."
Ancak bu mesele Selef arasında ihtilaflıdır. İbnu Ömer, bu durumda vitrin nakzedilmesinin gereğine inanır. Şâfiîlere göre, hadiste olduğu üzere, vitir nakzedilmez (bozulmaz) Mâlikîler de bu kanaattedir.[1199]

.2997 .18 وعن نافع قال:]كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما بِمَكَّةَ وَالسَّمَاءُ مُغَيِّمَة فَخَشِيَ الصُّبْحَ فَأَوْتَرَ
بِوَاحِدَةٍ. ثُمَّ انْكَشَفَ الغَيْمُ فَرَأى أنَّ عَلَيْهِ لَيْ ًٍ فَشَفَعَ بِوَاحِدَةٍ ثُمَّ صَلّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ فَلَمَّا خَشِيَ الصُّبْحَ أوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ[. أخرجه مالك .

18. (2997)- Nâfi anlatıyor: "Ben İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'le Mekkedeydim. Hava bulutlu olduğu için sabah namazını kaçırmaktan korkuyordu. Tek rekat kılarak vitir yaptı. Sonra bulutlar açıldı. Gördü ki daha üzerinde gece var. Bir rek'at daha kılarak (önceki tek'i) çiftledi, sonra iki rek'at (bir miktar) namaz kıldı. Sabahın geçmesinden korkunca bir rekat daha kılarak vitir yaptı."[1200]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallâhu anh) geceleyin kılınacak namazın tek rek'atle sona ermesi gereğine inananlardandı. Bu sebeple vitirle (tekle) sona erdirdiği nafile namazından sonra, gecenin devam ettiğini görünce, tekrar nafileye devam edebilmek için önceki tek rek'ata müstakil bir rekat daha ilave edip, onu çift kıldıktan sonra bir miktar daha nafile kılıp, en sonda tek kılarak gece namazını bitiriyor.[1201]

.2998 .19 وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللهِ #َ يُسَلِّمُ في رَكْعَتَيِ الْوَترِ[. أخرجه النسائى .

19. (2998)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrin ilk iki rek'atinde selam vermezdi."[1202]

.2999 .20 وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال:]كانَ رسولُ اللهِ # يُسَلِّمُ في الرَّكْعَتَيْنِ مِنَ الْوَترِ حَتَّى يَأمُرَ بِبَعْضِ حَاجَتِهِ[. أخرجه البخارى ومالك .

20. (2999)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrin ilk iki rek'atinde selam verirdi, öyle ki (o sırada) bazı ihtiyaçları için emirde bulunurdu."[1203]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu rivâyetin zâhiri, Hz. Peygamber'in üç rek'atini mevsul yani tek selamla kıldığını ifade eder. Çünkü, bir ihtiyacı zuhur edince ikinci rekatte selam verip ihtiyacını söylemekte, geri kalan tek rekati de arkadan tamamlamaktadır. Bu durum, "iki ayrı parça (mevsul) olmadıkça vitir sahih olmaz" diyenlere cevaptır.
Bu hususta gelen farklı rivâyetler vitir namazını ikinci rek'ate bölerek kılmanın da, bölmeksizin sadece teşehhüdde bulunup üçüncü rek'ati de kıldıktan sonra selam vermek sûretiyle kılmanın da caiz olduğunu ifade eder. Nitekim Hanefîler üçünü birlikte kılarken, Şâfiîler iki rek'atte selam verir ve üçüncü rek'ati müstakilen kılarlar.[1204]

.3000 .21 وله في أخرى]قال رسولُ اللهِ #: صَ ًةُ المغْرِبِ وَتْرُ النَّهَارِ[.

21. (3000)- Muvatta'nın bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Akşam namazı gündüzün vitridir."[1205]

AÇIKLAMA:

Gündüz kılınan namazlar hep çifttir. Akşam namazı üç rek'at olması sebebiyle tektir. Akşam, gündüzleri kılınanlar arasında mütâlaa edilince, gündüz namazlarının vitri (teki) olmuş olur.[1206]

3001. 22. وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَقُولُ فِي وِتْرِهِ: اللَّهُمَّ إِنِّ أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْكَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أنْتَ كَمَا أثْنَيْتَ عَلى نَفْسِكَ[. أخرجه أصحاب السنن .

22. (3001)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vitrini kılarken şu duayı okurdu:
"Allahım gadabından rızana sığınırım. Cezandan affına sığınırım. Seden sana sığınırım. Sana (yapılması gereken) senayı sayamam. Sen, kendi nefsine yaptığın övgüdeki gibisin."[1207]

ÜÇÜNCÜ FASIL

GECE NAMAZI

3002. 1. عن بل رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللّيْلِ، فإنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَقُرْبَةٌ إلى رَبِّكُمْ، وَمَنْهَاةٌ عَنِ اثَامِ، وَتَكْفِيرٌ للسَيِّئَاتِ، وَمَطرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الجَسَدِ[. أخرجه الترمذي .

1. (3002)- Hz. Bilâl (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Size geceleyin kalkmayı tavsiye ederim. Çünkü o, sizden önce yaşayan sâlihlerin adetidir; Rabbinize yakınlık (vesilesi)dir; günahlardan koruyucudur; kötülüklere kefârettir, bedenden hastalığı kovucudur."[1208]

AÇIKLAMA:

Hadiste teşvik edilen gece kalkması (kıyâmu'lleyl) öncelikle teheccüd namazını da içine alan bir kalkmadır. Bahsin sonunda açıklayacağımız üzere, teheccüd mükerrer âyetlerde ele alınmış Kur'ânî bir ibadettir. Resûlullah'a farz, ümmete müstehabtır. Resûlullah da pek çok hadislerinde teheccüde teşvik etmiştir. Bazı hadis kitaplarımızda ilgili hadisleri toplayan müstakil bölümler mevcuttur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'lleyl'in şu neticelerini hatırlatıyor:
* Allah'a yaklaştırır. Yine O'nun rahmetini celbe vesîle olur.
* Günahlardan uzaklaştırır, yani günah işletmez. Cenâb-ı Hakk "Namazın kötü ve çirkin işlerden koruyacağı" (Ankebut 45); "İyi amellerin kötü amelleri gidereceği" (Hud 114) garantisini vermektedir.
* Günahlara kefâret ve örtü olur.
* Bedenden hastalıkları çıkarır, sıhhate vesile olur.[1209]

3003. 2. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ الله #: مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يَكْتُبْ مِنَ الغَافِلِينَ، وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ قَامَ بِألْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ المقَنْطِرِينَ[. أخرجه أبو داود

2. (3003)- İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim geceyi on âyet okuyarak ihya ederse gafiller arasına yazılmaz. Kim de yüz âyetle gecesini ihya ederse "kânitîn" zümresine yazılır. Kim de bin âyet okuyarak geceyi ihya ederse mukantırîn arasında yazılır."[1210]

AÇIKLAMA:

Gecenin ihyası namaz kılarak olabileceği gibi, Kur'an tilaveti, zikir, ilim vs. ile de olabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, az miktarda tilavetle de gece ihya edilebileceğini müjdeliyor. Sözgelimi bu maksadla on âyet tilavet eden kimse "gâfiller" zümresine dahil edilmeyecektir. Ama yüz âyet okuyarak ihya ederse kânitîn'e dahil edilecektir.
Kânitîn birçok ma'nâ ifade eden bir tabirdir. Kunût'dan gelir; bu ise tâat, huşû, dua, namaz, ibadet, kıyâm, sükût ma'nâlarının hepsini ifade eder. Bunlardan hangisinin öncelikle kastedilmiş olduğunu hadis metninden anlamak icabeder. Sadedinde olduğumuz hadiste kıyâmu'lleyl yani "gece kalkışı" olduğu anlaşılmaktadır.
Mukantır, çok mal sahibi, aşırı zengin demektir. Öyle ise, hadiste bin âyet okuyana çok sevap verileceği ifade edilmiş olmaktadır.[1211]

3004 .3. وله في أخرى عن عبدالله بن حَبَشِيٍ قال:]سُئِلَ رسولُ اللهِ #: أىُّ اْلأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قال طُولُ الْقِيَامِ[.

3. (3004)- Yine Ebû Dâvud'da Abdullah İbnu Habeşî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi amel efdaldir?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Kıyâmı uzun olan."[1212]

AÇIKLAMA:

Sadedinde olduğumuz hadis, en efdal amelin uzun kıyâm olduğunu gösteriyor. Halbuki bazı hadislerde, Allah'a en yakın halin secde hali olduğu söylenmiş ve secdede çok dua edilmesi tavsiye edilmiştir أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّه وهو ساجد ve keza وامَّا السُّجُودُ فَاكْثِرُوا فيهِ مِنَ الدُّعَاءِ Sadedinde olduğumuz hadisle bunlar arasında ortaya çıkan teâruz bazı âlimlerin dikkatini çekmiştir. Şeyh İzzeddin İbnu Abdisselam'ın getirdiği bir izahı çok tatminkâr olmasa da ufak bir-iki tasarrufla kaydediyoruz: "Kişinin Allah'a yakınlığı, ona yapacağı ihsana tâbidir. Bu da sevap çokluğuyla olur. Şu halde kıyam uzadıkça (zikir ve dolayısıyle sevap çok olacağına göre) uzun kıyam efdal olacak demektir.
Namazda her ikisi de namazın efdal kısmı olan iki rüknün bulunması mümkün değildir. Öte yandan secde kıyâmdan vacibiyle, nafilesiyle efdaldir, çünkü şeriat, mesbûk'a (namaza sonradan dahil olana) kıyâm hususunda müsâmaha göstermiş, secdede bunu göstermemiştir. Yani, rükûya yetişmiş ise o rek'ate yetişmiş sayılır. Bu, secdenin vacibinin, kıyâmın vacibinden efdal olduğuna delil olur. Vacibi efdal olan her şeyin nafilesi de efdal olur. Böylece sücûdun farz ve nafilesi kıyâma üstün gelir."
Şârih devamla der ki: "Bu iki hadisten murad kıyâmın sünneti ve sücûdun sünnetidir. Birincisi, hadisteki kıyâmı uzun olan طُولُ الْقِيَامُ sözünden anlaşılır, kıyamın uzunluğu ise bil-icma vacib değilir. İkincisi ise hadisteki فَاَكْثِروا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ "secdede duayı çok yapın" sözünden anlaşılır, dua da secdenin vacibleri arasında yer almaz. Soru sahibinin hangi namaz efdaldir? sözünde geçen namaz kelimesinden murad, namazdır. Çünkü ondaki eliflâm mânayı âmm kılmak içindir. Bu durumda takdir edilecek ma'nâ şöyle olur: "Namazın hangi sünnetleri efdaldir?" Suyûtî bu açıklamaya rağmen işkâlin devam ettiğini söyler.[1213]

3005 .4. وعن عُبادة بن الصامت رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ # مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ فقَالَ: إلهَ إَّ اللهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْك وَلَهُ الحَمْدُ وَهُوَ عَلى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ، الحَمْدُ للهِ، وَسُبْحَانَ

اللهِ، وَاللهُ أَكْبَرُ، وَ‌ا حَوْلَ وَ‌ا قُوَّةَ إ‌ا بِاللهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْلِى، أَوْ دَعَا اسْتُجِيبَ لَهُ. فإنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَ‌اتُهُ[. أخرجه الشيخان.»تعارّ« أى استيقظ .

4. (3005)- Ubâdetu'bnu's-Sâmit (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Geceleyin kim uyanırsa şunu söylesin:

"Allah'tan başka ilah yoktur, O birdir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de O'na aittir, O herşeye kâdirdir. Hamd Allah'a aittir, Allah münezzehtir, Allah büyüktür, bütün amel ve ibadetler için gereken güç ve kuvvet Allah'tandır.

Sonra Aleyhissalâtu Vesselâm buyurdular: "Rabbim beni affet!" desin veya dua ederse duasına cevap verilir. Eğer abdest alır ve namaz kılarsa namazı kabul edilir."[1214]

AÇIKLAMA:

Geceleyin uyanma olarak tercüme ettiğimiz te'ârre kelimesi çeşitli ma'nâlara gelir: Uyanmak, intibaha gelmek, konuşmak, bilmek, yürümek gibi. Çoğunluk "sesli olarak uyanmak" olduğunu söylemiştir. Gece uyanışlarında ses çıkarılır ama zikir yapılmaz. Resûlullah böyle fırsatlarda zikir yapılmasını teşvik buyurmaktadır. Bu sebeple mezkûr uyanışlarda söylenen zikirleri okumaya teşvik sadedinde hususi bir sevap vaad edilmektedir. İbnu Hacer, doğrudan uyanmak intibaha gelmek ma'nâlarını taşıyan istikâz ve intibah kelimeleri varken sesli uyanmak ma'nâsına gelen te'ârr kelimesinin kullanılmasında söylenen sırrı görür. Ve ilave eder: Bu işte zikre alışan, zikirle ünsiyet edip yaşayışına zikir galebe çalan kimseler muvaffak olur. Böylelerinin uykuda ve uyanıklıkta içlerinden geçen sözleri bile zikir olur. Nefsini terbiye edip bu vasıfları kazandıran kimse "duasına icâbet" ve "namazın makbuliyeti" gibi müstesna imtiyazlarla ikram görür. Bu hadisin şerhinde İbnu Battâl'ın dermeyân ettiği açıklama da burada kayda değer:

"Cenâb-ı Hakk, peygamberinin diliyle şu vaadde bulunmaktadır: "Kim uykusundan uyanırken Rabbinin tevhidini söyler, mülkün O'na ait olduğunu iz'an eder, nimetini itirafla hamdeder, tesbih okuyarak O'nu layık olmadığı sıfatlardan tenzîh eder, tekbir getirerek saygısını izhâr eder. Allah'ın yardımı olmadıkça hiçbir şeye kudreti olmadığını beyanla teslim olursa, dua ettiği takdirde icâbet görecek, namaz kıldığı takdirde kabul edilecektir." Öyle ise bu hadis kendisine ulaşan herkesin mucibiyle amel ederek ondan istifadesi, Rabbi karşısında ihlaslı bir niyyete girmesi gerekir."

Sözlerin en doğrusunu söyleyen haberlerin en hakikatlısını konuşan, beyanları, müjdeleri her çeşit mübalağa ve mücazefeden uzak olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadiste haber verdiği büyük avantajın kıymetini takdir etmenin ehemmiyetini anlayan büyüklerimizden bazıları, "Allah kimin tek bir hasenesini (hayırlı işini) kabul etse, artık ona azab etmez. Çünkü Allah Teâlâ işlerin neticelerini bildiği için sonra iptal edeceği bir şeyi önceden kabul etmez. Kişi yaptığı hayrın boşa gitmeyeceğinden emin oldu mu azab görmeyeceğinden de emin olmalıdır."

Bu gerçeğe binaen Hasan Basrî Hazretleri şöyle demiştir:

"Allah'ın tek bir secdemi kabul ettiğini bilmeyi ne kadar isterdim."[1215]

5. 3006. وعن المغيرة بن شعبة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَامَ رَسُولُ اللهِ # حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ. فَقِيلَ لَهُ: قَدْ غَفِرَ

لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ قَالَ: أفَ‌ا أَكُونُ عَبْداً شَكُوراً[. أخرجه الخمسة إ‌ا أبا داود.

5. (3006)- Muğîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakları kabarıncaya kadar geceleri kalkıp namaz kılardı. Kendisine: "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar hırpalıyorsun?)" denildi.

"Şükredici bir kul olmayayım mı?" cevabını verdi."[1216]

AÇIKLAMA:

1- Resululah'ın ubudiyette en ileri mertebede olduğu bilinen bir husustur. Cenab-ı Hakk'a ibadette gerek kemmiyet ve gerek keyfiyyet cihetiyle hiç kimse Aleyhissalâtu Vesselâm'a yetişemez. Sadedinde olduğumuz hadis bunu kısmen akssettirmektedir. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' nin rivâyetinde "Allah'a şükreden bir kul olmamı istemiyeyim mi?" buyrulmuştur. İbnu Hacer, "Olmayayım mı?" ibaresinin sebep ifade ettiğini belirterek, ma'nânın "Teheccüd kılmayı bırakayım mı? O takdirde şükreden bir kul olamam"demeye geldiğini söyler. Yani, Resûlullah'ın mağfirete mazhar olarak geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olması, teheccüdün şükür olmasına sebeptir. Öyleyse Efendimiz: "Allah'ın bana lutfettiği mağfiret nimetine karşı nasıl olur da teheccüd şükrüyle mukabele etmem, bu şükrü terkederim?" buyurmuş olmaktadır.

İbnu Battâl der ki: "Bu hadisten şu husus anlaşılmaktadır: "Kişi, ibadet meselesinde meşakkati göze almalıdır, bedenin zarar verse bile. Zira, Aleyhissalâtu Vesselâm, günahlarının affedilmiş olduğunu bilmesine rağmen ayakları şişinceye kadar ibadet eder, zahmetlere girerse, cehenneme müstehak olup olmadığından emin olmak şöyle dursun, affa mazhar olup olmadığını bilmeyen başkalarının nasıl davranması gerekeceği açıktır."

İbnu Hacer bu noktada ihtirazî bir kayıd koyar: "Kişinin ibadette zahmeti tercihi bıkkınlık derecesine varmamalıdır. Resûlullah için böyle bir hal mevzubahis değildir, çünkü O en mükemmel ahvâle sahipti. Rabbine ibadetten asla usanmıyordu, bu bedenine zarar verse bile. Nitekim "Gözümün nuru namazda kılındı" buyurmuştur. Öyleyse başkaları bıkmaktan veya usanmaktan korkarlarsa, nefislerini fazla ibadete zorlamamaları gerekir. Bu kimseler şu hadisle amel etmeyi esas almalıdırlar: "Amellerden, tâkat getireceğiniz miktarı esas alın, zira Allah, sizin şevkle yaptığınızdan hoşnut olur."

Bediüzzaman da, günümüz şartlarında en müstakîm kulluk yolunu, bu ikinci hadisin ruhuna uygun olarak sünnete uymak, farzları işlemek, büyük günahları terketmek ve bilhassa namazları tadil-i erkanıyla kılmak, namazların arkasındaki tesbihatı yapmak olarak tarif eder, açıklar.

2- Hadis, şükür için namaz kılmanın meşrû olduğunu göstermektedir.

3- Şükür, lisanla olduğu gibi amelle de olmaktadır. Tıpkı şu âyette ifade edildiği üzere: "Ey Dâvud hanedânı, şükür için çalışın" (Sebe' 13).

4- Hadis, Resûlullah'ın Allah karşısında duyduğu haşyetin büyüklüğünü ve ibadet hususundaki gayretini de göstermektedir. Ülemâ der ki: Peygamberler (aleyhimüsselâm), Allah'ın nimetinin büyüklüğünü yeterince bildikleri için, Allah'tan fevkalade korku hissetmişlerdir. Onlar biliyorlardı ki, Allah onlara haketmedikleri pek çok nimeti peşinen vermiştir. Bu yüzden onlar, her ne yapsa insanoğlunun ödeyemeyeceği kadar fazla olduğunu bildikleri nimetler mukabilinde kendilerine düşen şükrün bir kısmını da olsa yerine getirmek için büyük gayret sarfetmişlerdir.

5- Kurtubî bu hadis vesilesiyle, bir yanılğıya dikkat çeker: Bu soruyu Resûlullah'a soran kimse, yani günahının affedilmiş olmasına rağmen ibadet yapmak için meşakkate girişinin sebebini soran kimse zannetmiştir ki: "Allah'a günahlardan korkulduğu için, mağfiret, merhamet taleb etmek gayesiyle ibadet edilir, öyle ise kim mağfirete mazhar olduğu kanaatine varırsa artık ibadete muhtaç değildir." İşte Resullah'ın cevabı bu inancın yanlışlığına dikkat çekmekte, ibadet yapmaya bir başka sebep göstermektedir: Bu sebep, bir kimsenin hiç de müstehak olmadığı bir nimete kavuşması, mağfirete mazhar olmasıdır. Bu hal, herkese çokça şükür etmek gerektiğini ortaya koyar. Çünkü:

Şükür, nimeti itiraftır ve nimete mukabil hizmet etmektir. Yani, kişi kendisine gelen iyiliğin hakkı olmadığı halde verildiğini bilirse işte bu şükürdür. Teşekkür etmek, bu durumda iyilik yapana: "Sen bana hakkım olmayan iyilikte bulundun, ben bunun idrakindeyim, sana memnuniyetimi; iyiliğini, lütfunu anladığımı ifâde ediyorum" demektir. Arapçada bunu çokça yapana Şekûr denmiştir. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz Dâvud hânedânını şükretmeye çağıran âyetin sonunda "Kullarım arasında şekûr olan (yani istifade ettiği nimetlerin tarafımdan verildiğini hakkıyla bilen) azdır" âyeti mühim bir gerçeğe dikkatimizi çekmektedir. İnsanlar arasında pek az kimse nimetlerin Allah'tan olduğunun idrakiyle şükür için ibadet yapmaktadır. İbadetini yapmayanlar bir yana, "Ey nefis! Ubudiyet, mukaddeme-i mükâfât-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Yani "ibadet gelecekte mazhar olacağımız nimetlerin bir ön sebebi değildir, aksine geçmişte mazhar olduğumuz nimetlerin neticesidir, onların şükrüdür." Üstad şöyle devam eder: "Evet, biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubudiyetle muvazzafız.

"Kendisini fakir, başkasına muhtaç durumda hisseden bir kimse bu ifadeye itirazla: "Ne nimetine mazhar olmuşum, herkesin şusu busu varken ben hepsinden mahrumum... vs." diyebilir. Bu düşüncede olanlara Bediüzzaman şu cevabı verir ve mazhar olduğu nimetleri hatırlatır:

"Ey nefis! Hayr-ı mahz (tam bir hayır) olan vücudu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştahlı bir mide verdiğinden Rezzâk ismiyle bütün mâtumâtı (yiyecekleri) bir sofra-i nimet içinde senin önüne koymuştur.

***** Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların eller gibidir ki, ruy-i zemin kadar geniş bir sofra-i nimeti o ellerin önüne koymuştur.

***** Sonra manevî çok rızık ve nimetler isteyen insaniyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût (görülen ve görülmeyen alemler) gibi geniş bir sofra-i nimet, o mide-i insaniyet'in önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır.

***** Sonra nihâyetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden (gıdalanan) ve insaniyet-i kübrâ (en büyük insanlık) olan İslâmiyet'i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber esma-i hüsnâ ve sıfat-ı mukaddesenin dairesine şâmil bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir (açmıştır).
***** Sonra îmanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-ı mütenâhi bir sofra-i nimet ve saadet ve lezzet sana ihsan etmiştir.
Yani cismâniyyetin itibariyle küçük, zaif, aciz, zelil, mukayyed (çok sınırlı) mahdut bir cüzsün. O'nun ihsaniyle cüz'i bir cüzden küllî bir küll-i nuranî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle cüz'iyyetten bir nevi külliyete; ve insaniyyeti vermekle hakiki külliyete ve İslamiyet'i vermekle ulvî ve nuranî bir külliyete ve marifet ve muhabbeti vermekle muhît bir nura seni çıkarmış.
İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubudiyyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin! Halbuki buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da güyâ eski ücretler kâfi geliyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem, "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Evet senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hakk cenneti ve saadet-i ebediyyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ihsan eder.Sen daima rahmet ve keremine iltica et..."[1217]

3007 .6. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللهِ # يَدَعُ قِيَامَ اللَّيْلِ، وَكَانَ إذَا مَرِضَ أوْ كَسِلَ صَلّى قَاعِداً[. أخرجه أبو داود .

6. (3007)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece namazını hiç terketmezdi. Öyle ki hastalanacak veya ağırlık hissedecek olsa oturarak kılardı."[1218]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, teheccüd namazını Resûlullah'ın bırakmadığını göstermektedir. Namaz kılabilecek dermanı bulundukça hasta bile olsa kılmıştır.
2- Ağırlık hissedince de oturarak kılması manidardır. Yani bu durumda Efendimizin kendisini zorlaması halinde ayakta kılması mümkündür, fakat zorlamayıp oturarak kılıyor. Bu durumdan hareket eden âlimler nafile namazların oturarak kılınabileceğine hükmederler. Hatta Nevevî: "Bu hususta ulemâ icma etmiştir"der.
İbnu Hacer el-Mekkî de şunu söyler: "Resûlullah'ın oturarak kıldığı nafile namazın sevabının, ayakta kıldığı namazın sevabına eşit olması, O'nun hasâisindendir. Çünkü, oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olmasını gerektiren ağırlıktan, Resûlullah -sahih rivâyetle bildirildiği üzere- emin kılınmıştır.[1219]
3- Aliyyu'l-Kârî, İbnu Hacer el-Mekkî'ye itirazen der ki: "Bir kimse "zaruret sebebiyle" farz veya nafile namazını oturarak kıldığı takdirde sevabı tam olur. Bu, hasâisten sayılmaz. Şâyet hadis, bu oturuşun zaruretle mi, zaruretsiz mi olduğunu belirtmeyip mutlak bırakmış olsaydı hüküm doğru olabilirdi."[1220]

3008 .7. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: رَحِمَ اللّهُ رَجُ ً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلّى وَأيْقَظَ امْرَأتَهُ فإنْ أبَتْ نَضَحَ في وَجْهِهَا المَاءَ. رَحِمَ اللّهُ امْرَأةَ قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأيْقَظَتْ زَوْجَهَا فإنْ أبَى نَضَحَتْ في وَجْهِهِ المَاءَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

7. (3008)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan ve hanımını da uyandıran, hanımı imtina ettiği takdirde yüzüne su döken kula rahmetini bol kılsın. Allah, geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, kocası imtina edince yüzüne su döken kadına da rahmetini bol kılsın."[1221]

AÇIKLAMA:

1- Burada kadın ve erkek, gece namazına teşvik edilmekte, ayrıca birbirlerini gece namazına kaldırmalarının fazileti belirtilmektedir. Âlimler bu işin sadece karıkocaya mahsus olmadığını, aynı mânada olan diğer yakınların (mehârim) da bu hükme dahil olduğunu belirtirler.
2- İkaz ve uyandırmanın öncelikle tembih, mev'ize ile yapılması gereğine de dikkat çekilmiştir.

3- Kaldırılmak istenen kimse uykunun veya tembelliğin galebesiyle imtina gösterirse uyandırılmaları için imkan dahilinde olan uygun çarelere başvurulmalıdır. Yüzüne su dökme cevabı bunu ifade eder. İbnu'l-Melek bu hadisten hareketle, bir kimsenin hayra icbar edilmesinin caiz ve hatta müstehab olacağını söyler.[1222]

3009. 8. وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلى قَافِيَةِ رَأسِ أحَدِكُمْ إذَا هُوَ نَامَ ثَث عُقَدٍ. يَضْرِبُ عَلى مَكَانِ كُلِّ عُقْدَةٍ، عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ. فإنِ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ. فإنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّت عُقْدَةٌ. فإنْ صَلّى اِنْحَلّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا فَاصْبَحَ نَشِيطاً طَيِّبَ النَّفْسِ وَاِّ اَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْنَ[. أخرجه الستة إ الترمذي.»قافيةُ الرأس« مؤخرة، ومنه قافية الشّعر، وقيل وسطه، والمراد جميع الرأس .

8. (3009)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz uyuyunca ensesine şeytan üç düğüm atar. Her düğümü atarken, düğüm yerine eliyle vurarak "üzerine uzun bir gece olsun, yat" dilediğinde bulunur. Adam uyanır ve Allah'ı zikrederse bir düğüm çözülür, abdest alacak olursa bir düğüm daha çözülür, namaz kılarsa bütün düğümler çözülür ve böylece canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha erer. Aksi halde habis ruhlu (içi kararmış) ve uyuşuk bir halde sabaha erer."[1223]

AÇIKLAMA:

1- Şeytanın enseye düğüm vurması ile ifade edilmek istenen ma'nâ, ulemâ arasında ihtilafa sebep olmuştur:
***** Bundan murad tembelliktir, şeytan tembelleşmeye sevkeder denmiştir. Buradaki tembelliği uyuşukluk, ağırlık, hantallık gibi kelimelerle ifade etmek de uygundur.
***** Bundan murad, şeytanın şaşırtması, uykuyu, rehaveti ve istirahati sevdirmesidir. Düğümün üçle kayıtlanması durumu te'kîd içindir. Veya bu halin ortadan kalkması üç şeyle tamamlanacağı içindir; zikir, abdest ve namaz... Sanki şeytan enseye attığı düğümle bu şeylerin her birinden kişiyi men etmektedir.
***** Düğüm mahalli olarak ensenin tahsisi, insandaki kuvve-i vâhime' nin ve onu kullanma mahallinin ense olması sebebiyledir. Vehim kuvveti, şeytana en ziyade itaat eden, en çabuk icâbet eden kuvvettir.
***** Eliyle vurması, düğümü sağlamlaştırmak içindir. "Vurma"nın perde çekme mânasına geldiği de söylenmiştir; yani uyuyanın uyanmaması için hissine perde çekilir.
2- Düğüm meselesinde mecaz mı var, hakikat mı? İhtilafı da yapılmıştır. Bazı âlimler: "Bu hakikattır, tıpkı sihirbazın sihir yaptığı kimse için düğüm vurması gibi şeytan da yatana uyuması için düğüm vurur" demiş; bu görüşü te'yîden hadisin şu vechini göstermiştir: "Her insanoğlunun başı üzerinde üç düğümlü bir ip vardır." Buna "mecaz" diyen de olmuştur. Onlara göre, şeytanın uyuyana yaptığı zikir ve namazına mâni olma işi, sihirbazın, sihirlediği kimseyi istediğini yapmaktan engelleme işine benzemektedir.
Bu düğümlere bazıları yemek, içmek ve uyku demiştir. Zira çok yeyip içen çok uyur.
3- Düğümlerin açılmasına gelince:
***** Zikredince gaflet düğümü çözülmektedir.
***** Abdest alınca necâset düğümü çözülmektedir.
***** Namaz kılınca tembellik, ağırlık düğümü çözülmektedir.
4- Kişinin canlı ve hoş bir hâlet-i ruhiye ile sabaha ermesi, abdest alıp namaz kılmanın verdiği hafiflik, zindelik içinde olması, Rabbine ibadet etmiş olmanın, O'nun rızasını kazanmış olmanın rahatlığı, neşesi ve hazzını duymasıdır. Ayrıca şeytanın üzerine vurmuş olduğu düğümlerden ve ağırlıklardan halâs olmanın hafifliği de vardır.
5- Burada kastedilen namaz hangisidir? Teheccüd namazı mı, sabah namazı mı? Âlimler bu hususta da ihtilaf eder. Hadis mutlak gelmiştir, sabah veya teheccüd diye bir kayda yer vermez. Buhârî, buradaki namazın farz namaz olduğu ve hatta yatsı namazı olduğu kanaatini iş'ar etmiştir. Yani hadis, yatsıyı kılmadan uyuyanları kastetmelidir.
Bazı âlimler, bununla teheccüd kastedildiğini ve hadisteki vaîd'in şiddetinden de "teheccüd'ün vacib olduğu" hükmünü çıkarmıştır.[1224] İbnu Hacer bu namazın teheccüd olmayacağı kanaatini te'yiden şu

hadisi kaydeder: "Kim yatsıyı cemaatle kılarsa gecenin yarısında kalkmış demektir." Şu halde cemaatle yatsıyı kılan gece namazına kalkmış sayılacak, dolayısiyle bu kimse geceleyin teheccüd için kalkmasa da bu hadisin tehdidine girmemektedir. Hatta ashabtan Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anhümâ)' nin vitir namazını yatsıdan sonra ve yatmazdan önce kılıp yattıkları, gece namazına kalkmadıkları rivâyet olunmuştur. İbnu Abdilberr, gerek farzları ve gerekse bir nafileyi muntazaman eda etmeyi âdet haline getirmiş bir kimsenin, namazını bazan istemeyerek kaçırsa bile bu tehdide dahil olmayacağını söyler: "Bu zemm namazı kılmayıp terkedenlere hastır. Farz namazını veya gece namazını kılmayı adet edinmiş kimseye gelince, bu kimseye uyku galebesiyle uyuyakalsa (ve namazını kaçırsa, rivâyette (3011'de gelecek) sabittir ki, Allah ona namazının ecrini verir ve uykusu ona (ilâhî) bir sadakadır."
İbnu Abdilberr şunu da ilave eder: "Bazıları bu hadisin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in: "Sizden kimse nefsim habîs oldu demesin" hadisine zıt düştüğünü söyler. Böyle bir şey mevcut değildir, zira buradaki yasaklama, habisliği kişinin nefsine izafe etmesidir. Halbuki öbür hadis bunun yapılmasını zemmetmektedir, her ikisinin de muteber olduğu durumlar ayrıdır."
6- İbnu Hacer hadisle ilgili olarak birkaç noktaya dikkat çeker. Özetle kaydediyoruz:
***** Hadisteki uykuda gece uykusu mezkûr ise de ona terettüp eden hüküm gündüz uykusuna da râcidir. Hususan kasdedilen namaz farz namaz olunca, bu daha açıktır. Gündüz uykusu da bazı namazların geçmesine sebep olabilir.
***** Bazı âlimler bu hadisten de istifade ederek, "Bir keçi sağma müddetince de olsa gece namazı vacibtir" demişlerdir. Ancak cumhur bunun mendub olduğuna hükmetmiştir.
***** "Uyurken Ayete'l-Kürsî'yi okuyana şeytan yaklaşamaz" hadisiyle bu hadisin mütearız olduğunu söyleyen olmuştur. Bu iddia yanlıştır, çünkü sadedinde olduğumuz hadisin, namaza kalkmak niyetinde olmaksızın yatanları kastettiği veya yatarken şeytanı defetmek üzere Ayete'l-Kürsî'yi okumadan yatanları kastetmiş olduğu söylenebilir.
***** Gece namazına -bazı hadislerde geldiği üzere (3015)- iki hafif rek'at kılınarak başlamasının sırrı, şeytanın attığı düğümü çözmede acele etmek içindir. Çünkü, hadisin ifadesine göre, namaz tamamlanmadıkça, çözülme tamam olmaz. Kısacık iki rek'at çözülmeyi hemen tamamlar.
***** Hadiste tahsis ile abdestin zikri, gâlib duruma göredir. Cenâbetten temizliği zikir de buna dahildir. Cünüp kimse gusletmeksizin şeytanın düğümünden kurtulamaz. Cünüp olan kimseye teyemmüm abdest ve guslün yerini tutar mı? sorusu akla gelir. Şüphesiz "yerini tutar" ancak abdestin uykuyu defetmedeki yeri ayrıdır.
***** Zikir hususunda belli bir şey belirtilmemiş. Zikrullah'a müteallik herşey câizdir. Kur'an tilâveti, hadis kırâati, şer'î ilimle iştigal gibi.[1225]

3010. 9. وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ النّبِيّ # فَقِيلَ مَا زَالَ نَائِماً حَتَّى أصْبَحَ، مَا قَامَ إلى الصَّةِ؟ فقَالَ #: ذلِكَ رَجُلٌ بَالَ الشّيْطَانُ في أُذُنِهِ[. أخرجه الشيخان والنسائى

.

9. (3010)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında bir adamın zikri geçti ve sabaha kadar uyuduğu namaza kalkmadığı söylendi. Aleyhissalâtu Vesselâm: "Bu adamın kulağına şeytan işemiştir" buyurdu."[1226]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikredilen şahsın ismi açıklanmamıştır. Ancak İbnu Hacer, hadisin başka vecihlerinden elde ettiği karîneye dayanarak bu şahsın Abdullah İbnu Mes'ud'un kendisi olduğunu, bir gece namaza kalkamaması üzerine durumu Resûlullah'a "bir adam" diye hikaye edince Efendimizin "Allah'a yemin olsun, geceleyin şeytan arkadaşınızın kulağına işemiş" dediğini belirtir.
Namaz vaktinde uyumanın fenalığı bu suretle ifade edilmiştir: İbnu Mes'ud şöyle der: "Zarar ve şer olarak kişiye, sabaha kadar uyuması yeter, şeytan onun kulağına işemiş demektir."
2- Burada kalkılamayan namaz gece namazı mı, farz namaz mı? açık değil, ikisinin de olabileceği belirtilmiştir.
3- Şeytanın bevl'i hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazısı bunun hakîkate hamli gerekir demiştir. Kurtubî ve bazıları: "Hakîkate hamline bir mâni yok, çünkü şeytan da yer içer, nikah yapar, öyleyse akıtmasına bir mâni yok."

***** Bazı âlimler: "Bundan maksad, şeytanın uyuyan kimsenin kulağını namaza kapaması, zikri dinlemesine mâni olmasıdır" demiştir.
***** Bazıları: "Şeytan kişinin kulağını bâtıl şeylerle doldurup, zikri dinlemesine engel olmasından kinâyedir" demiştir.
***** Bazıları: "Şeytanın onu alçaltmasından kinâyedir" demiştir.
***** Bazıları: "Bunun mânası: Şeytan onu istila eder; öylesine alçaltır ki, kendisine bevl için hazırlanmış bir kenef yapar. Çünkü başkasını alçaltanların âdeti hakaret ettiği kimsenin üstüne bevl etmektir" demiştir.
***** Bazıları: "Bu bir temsildir, uykunun ağırlığı sebebiyle namaza kalkamayanlar için getirilir, tıpkı kulağına bevl kaçıp da ağırlık basan ve işitme hissi fesada uğrayan kimse gibi. Araplar, "fesad"ı ifâde için bevl kelimesini kinâye ederler" demiştir.
4- Tîbî der ki: "Hadiste, gözün zikri daha uygun olduğu halde "kulak"ın zikredilmiş olması, uykunun ağırlığına işaret etmek içindir. Çünkü işitme organları uyanma vasıtalarıdır. "Bevl"in zikri de, çukurlara çabucak girmesi, damarlara hemen nüfuz ederek bütün âzâlarda tembellik hâsıl etmesi sebebiyledir."[1227]

-3011 -10- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالَتْ:]قالَ رَسولُ اللهِ #: مَا مِنْ امْرِئٍ تَكُونُ لَهُ صَ‌ةَ بِلَيْلٍ فَغَلَبَهُ عَلَيْهَا نَومٌ إَ كُتِبَ لَهُ أجْرُ صَ‌تِهِ، وَكانَ نَوْمُهُ عَلَيْهِ صَدَقَةً[. أخرجه ا٢ربعة إ الترمذي .

10. (3011)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Mûtad olarak) geceleyin namaz kılan bir kimse, uykunun galebe çalmasıyla (bir gece uyuyakalsa ve namazını kılamasa) Allah Teâlâ hazretleri onun namazının sevabını yine de yazar, onun uykusu (Allah'ın ona yaptığı bir ikram) bir sadaka olur."[1228]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, insanın başına her zaman gelebilecek tabiî bir aksama mevzubahis edilmektedir: Uyku... Uyku sebebiyle müslümanlar namazlarını kaçırabilirler.
Bu, farz da olabilir, mûtad kıldığı nafile ve mesela teheccüd de olabilir. Resûlullah muntazaman namazını kılanlara, uyku sebebiyle vukûa gelen aksamalar hususunda mü'mini ciddi bir müjde ile teselli etmektedir: Namazı aynen kılınmış gibi Cenâb-ı Hakk sevabını yazmaktadır.
Burada: "Bu sûretle kaçırılan namaz öyleyse niye kaza ediliyor?" diye bir soru akla gelmektedir. Ulemânın verdiği cevap şu: "Âdetin devamını sağlamak ve ecrin katlanmasını sağlamak içindir."
2- Uykunun sadaka olması, Allah'ın bir ikramı ma'nâsındadır. Resûlullah, seferde namazın kısaltılmasını da "Allah'ın sana yaptığı bir sadakadır..." diye ifade buyurmuştur. Keza oruçlunun, unutarak yemesi de rivâyetlerde ilâhî bir ikram olarak tavsif edilmiştir.[1229]

3012. 11. وعنها رَضِىَ اللهُ عَنْها قالَتْ:]إنْ كَانَ رسولُ اللهِ # لَيُوقِظهُ اللهُ تَعالى مِنَ اللَّيْلِ فَمَا يَجِئُ السَّحَرُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ حِزْبِهِ[. أخرجه أبو داود .

11. (3012), Yine Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Allah Teâlâ Hazretleri geceleyin uyandırmışsa seher vakti girinceye kadar, hizbini tamamlardı."[1230]

AÇIKLAMA:

Seher vaktini, âlimler gecenin son altıda biri olarak tavsif ederler. Şu halde Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) o vakte kadar gece zikrini tamamlamakta ve o esnada yatmaktadır. Kastalânî, "gece ibadet için kalkınca arkadan (bir miktar) uyumak vücudu dinlendirir, sabaha kadar uyanık kalmaktan hâsıl olacak zararı ve bedene gelecek gevşemeyi giderir" der. Çünkü arkadan şafak sökecek ve o zaman sabah namazı için kalkılacaktır. Şu halde sünnete uygun gece kalkması, gecenin son altıda birine kadar sürecektir. Son altıda birde yatılacak, şafakla birlikte tekrar kalkılacaktır.[1231]

.12. 3013. وعن مسروق قال:]سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها: أىُّ الْعَمَلِ كَانَ أحَبَّ إلى رَسُولِ اللهِ #؟ قَالَتِ: الدَّائِمُ. قُلْتُ: وَأىَّ حِينٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ؟ قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إذَا سَمِعَ الصَّارِخ، تَعْنِى الدِّيكَ[. أخرجه

الخمسة إ الترمذي .

12. (3013)- Mesrûk (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a göre hangi amel efdaldi?" Bana:
"Devamlı olan!" diye cevap verdi. Ben tekrar:
"Gecenin hangi vaktinde kalkardı?" dedim.
"Bağıranı -yani horozu- işittiği zaman kalkardı!" diye cevap verdi."[1232]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gece namazı hakkında bilgi verilmektedir. Gerçi hayırlı amelin devamlı yani belli bir sisteme ve periyoda göre yapılan olduğu belirtilirken namaz mevzubahis olmuyor. Ancak arkasından gelen sual, mevzûnun öncelikle namazla ilgili olduğunu göstermekte ve Efendimizin gece namazlarına muntazaman devam ettiğini göstermektedir. Devamdan maksad, aralıksız devam etmek değil, belli bir düzene uygun olarak devam etmektir.
2- Resûlullah'ın gece kalkış vakti, horozun ötüşüyle tayin ediliyor. İslâm âlimleri bu hadisi açıklarken horozun umumîyet itibariyle gecenin yarısında öttüğünü söylerler. İbnu't- Tîn bu açıklamanın İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın meselemizi ilgilendiren bir beyanına muvafık düştüğünü belirtir. Bu beyanda (radıyallâhu anh): "Horozun ötmesi, gecenin yarısında veya az evvelinde veya az sonrasındadır" demektedir. Ancak İbnu Battâl: "Horoz gecenin üçte birinde öter" demiştir.
Hz. Âişe'nin Buhârî'de gelen bir diğer rivâyeti de Resûlullah'ın seher vaktinde uyuduğunu te'yîd eder: "Seher vakti, Resûlullah'ı benim yanımda her seferinde uyurken yakalamıştır."
Resûlullah'ın takdir ettiği gece kalkışını açıklayan bir diğer rivâyeti Abdullah ibnu Amr İbni'l-Âs nakleder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açıklamıştır ki: "Allah Teâlâ Hazretleri'ne en sevimli namaz Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un namazıdır, Allah'a en sevimli oruç da yine Hz. Dâvud'un orucudur. O, gecenin yarısında uyur, üçte birinde kalkar, altıda birinde uyurdu, bir gün oruç tutar, bir gün yerdi."
Şu halde bu rivâyet de gecenin son altıda birinde uyuduğunu ifâde etmektedir. Bu mevzuya giren başka hadisleri de gözönüne alan şârihler, Resûlullah'ın ramazan geceleri dışında seher vaktinde uyuduğunu belirtirler. Çünkü ramazan ayında seherde sahûr dediğimiz gece yemeğini yerlermiş.
Dilimizdeki seherle karıştırılmaması için bir kere daha belirtelim, bu hadislerde geçen seherden maksad şafak sökmezden önceki gecenin son altıda biridir. Dilimizde seher deyince daha çok şafağın sökmesiyle başlayan sabahın alacakaranlık vaktine denir, o vakit, sabah namazının kılındığı vakittir.
Özetlemek gerekirse: Horoz ötüşüyleki gece yarısına tesadüf etmektedirkalkıp ibadete başlayan Resûlullah, gecenin son altıda birinde tekrar yatmakta ve namaz vaktine kadar istirahat buyurmaktadır.[1233]

.13. 3014. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ صَ‌ِة رسولِ اللهِ # مِنَ اللَّيْلِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ: يُوترُ بِسَجْدَةٍ. وَيَرْكَعُ رَكْعَتَىِ الْفَجْرِ. فَتِلْكَ ثَ‌ِثَ عَشَرَةَ رَكْعَةً[. أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم وأبى داود .

13. (3014)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gece namazı on rek'atti. Bir rek'at de tek kılardı. Sabahın sünnetini iki rek'at kılardı. Böylece hepsi onüç rek'at olurdu."[1234]

AÇIKLAMA:

Bu hadis kaynaklarda muhtelif şekillerde gelmiştir. Teysîr'in kaydettiği metin Müslim ve Ebû Dâvud'un birer rivâyetine uymaktadır. Mesela bir rivâyette: "Resûlullah'ın gece namazı onüç rek'atti, bir rek'atlik vitir ile sabahın iki rek'ati de buna dahildi" denmektedir.
Bir rivâyette de şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsı namazını -ki halk buna ateme derdi- kıldıktan sonra şafağın sökmesine kadar on bir rek'at namaz kılardı. Her iki rek'atte bir selam verirdi, bir rek'ati de tek kılardı. Müezzin sabah ezanını tamamlayıp, fecir vakti kesinlik kazanınca, müezzin kendisine gelirdi. Resûlullah kalkar iki rek'at hafif namaz kılar, sağ tarafı üzerine yatar, müezzin O'na ikâmet okuyuncaya kadar öyle kalırdı."
Önceki rivâyetlerde Resûlullah'ın gece ibadeti açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.[1235]

3015 .14. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: إذَا قَامَ أحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَتِحْ صَ‌ِتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ[. أخرجه مسلم وأبو داود.وزاد: ثُمَّ لَيُطَوِّلْ بَعْدَ مَاشَاءَ.

14. (3015)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Biriniz gece namazına kalkınca ilk önce iki hafif rek'atle namaza başlasın."[1236]
Ebû Dâvud'da şu ziyade var: ".... Sonrada dilediğin kadar uzat."[1237]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teheccüd namazı kılmak üzere gece kalkınca, evvela iki hafif rek'atle namaza başlamanın meşruiyetine delildir. Burada hafiften maksat kısa demektir. Yani kısa sûrelerden okunmak suretiyle rek'atlerin uzunluğu kısa tutulacaktır. Böylece, geri kalan rek'atlerin daha şevkli kılınacağı şöylenmiştir. 3009 numaralı hadisin açıklamasında kaydettiğimiz üzere bazı âlimler, bu ilk iki rek'atin kısa tutulmasının hikmetini, o hadiste, zikri geçen ve namazı kılmakla zâil olacağı belirtilen şeytanın uyuyan kimsenin ensesine vurduğu üçüncü düğümün bir an önce çözülmesi için acele edilir diye açıklamışlardır.
Aliyyü'l-Kârî bu hadisle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "El-Ezkâr'da denir ki: "Bu iki rek'atten murad abdest üzerine kılınan iki rek'attir. Bu iki rek'atta tahfif (kısa sûrelerin okunması)müstehabtır. Çünkü, bunların hafif olacağına dair hem kavlî ve hem de fiilî rivâyetler gelmiştir. Bu hususta zâhir olan şudur: Bu iki rek'at teheccüdün bir parçasıdır, bunlar abdest namazı yerine geçerler. Çünkü abdestin tek başına kılınan bir namazı mevcut değildir. Böylece rivâyette şu hususa da bir işaret vardır: Kim bir iş yapmak isterse ona hafiften başlamalıdır, tedricen ağırlaştırmalıdır."
Tîbî der ki: "Bu iki rekatın hafif olması namaza şevkle başlaması içindir. Bunlarla alışır, sonra artırır."[1238]

KIYÂMU'L-LEYL VE EHEMMİYETİ

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında fevkalâde mühim bir yer tutan kıyâmu'lleyl ile ilgili olarak, buraya kadar kaydettiğimiz hadisler ve onların açıklamalarıyla yetinmeyip, bu konuda "zaman" üzerine yapmış bulunduğumuz bir çalışmadan bir pasaj sunacağız:[1239]

KIYÂMU'L-LEYL (GECE KALKIŞI):

Gece zamanının değerlendirilmesinde mühim bir husus olan kıyâmu'lleyl üzerinde müstakillen durmak gerekiyor. Zira dinin bu emri, bugün nerdeyse unutulacak derecede çoğunluğun hayatından çıkmış durumdadır.Halbuki, İslâm medeniyetinin parlama dönemlerini hazırlayan büyük medeniyet ustalarının hayatında gece kalkışı mühim yer tutmakta, onların verimli ve başarılı olmalarının âmillerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.
Bugün kıyâmu'lleyl'in ana gayesi olan teheccüd namazı "Peygamber'e farzdır, ümmete nafiledir" diye değerlendirip geçiliyor. Bu hüküm fıkhen doğru da olabilir. Ancak, bu nafilenin "yaparsak sevabı var yapmazsak günahı yok"diye ifade edilen diğer dinî âdâb ve sünnetlerle bir tutulması, bizleri çok hatalı neticelere götürmektedir. Şöyle ki:
1- Bu "sünnet" bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in emridir. Ve Kur'ân bu emri, mükerrer sûre ve âyetlerde tekrar ele almıştır. Birkaç örnek:
"Rabbinin adını sabah-akşam an (zikret). Geceleyin O'na secde et. O'nu geceleri uzun uzun tesbih et" (İnsan 26).
Bir diğer âyet: "Onların dediklerine sabret; güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et; gece saatlerinde ve gündüzleri de tesbih et ki, Rabbinin rızasına eresin" (Tâhâ 130).

Şu âyette gece kalkanların kalkmayanlara üstünlüğü açıklanır: "Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkâr eden kimse gibi olur mu?" (Zümer 9).
Sûre-i Secde'de gerçek îmân ehlinin bazı vasıfları sayılırken, "vücudlarını yataklardan uzak tutup korkarak ve umarak Rablerine yalvaranlar.." vasfı da ilave edilir (Secde 16).
Şu âyette ehl-i Kitap'tan kıyâmu'lleyl'de bulunanlar da övülür: "Kitap ehlinin hepsi bir değildir; onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranlar vardır, bunlar Allah'a, âhiret gününe inanır, kötülükten men eder, iyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdir" (Âl-i İmrân 113).
Şu âyet, kıyâmu'lleyl'i, Allah'ın vaadettiği fazl'a, kurtuluşa ve üstünlüğe erecek "kamil mü'min'in tamamlayıcı vasıflarından biri olarak dikkatlerimize arzeder: "Müttakiler Rablerinin kendilerine verdiğini almış olarak bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. Çünkü onlar bundan önce iyi davranan kimselerdi. Onlar geceleri az uyuyanlardı. Seher vaktinde bağışlanma dilerlerdi..." (Zâriyât 16-18).
2- Kur'ân-ı Kerîm, gece kıyâmından, yukarıdaki âyetlerde görüldüğü şekilde teşvikkâr bir üslûbla bahsetmekle kalmaz, onun âdâbıyla ilgili bazı teferruâtı da belirtir. Nitekim, Müzzemmil sûresinde bu meseleye, çok farklı zaman aralıklarında nâzil olmuş iki ayrı pasajda temas edilir. Her ikisinde de kıyâmu'lleyl'in ehemmiyeti ve müddeti üzerinde durulur.
Birinci vahiy, gece kalkmayı emreder ve "farz" telâkki edilecek bir kesinlik taşır. İkincisi, kıyâmu'lleyl'den akşam ve yatsı namazlarının anlaşılmasına bile imkân sağlayacak bir tahfif ve kolaylık getirir, yapamayacak durumda olanlar için istisna zikreder.
Birinci vahiy: "Ey örtünüp bürünen, gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce kalk ve ağır ağır Kur'ân oku. Doğrusu biz, sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece kalkışı daha te'sirli ve o zaman okumak daha elverişlidir. Çünkü gündüz, seni uzun uzun alıkoyacak işler vardır" (Müzzemmil 1-7).
Âyet-i kerîmenin icazı, kıyâmu'lleyl'in miktarı hususunda, âlimleri şu rakamlara ulaşmaya sevketmiştir:
1- Gece müddetinin yarısı,
2- Dörtte üçü,
3- Üçte ikisi,
4- Dörtte biri...
Bazı rivâyetlerin tasrihine göre, emri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bidâyette farz olarak anlar. Harfiyyen tatbik eder. Müslümanlardan bir kısmı da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uyar. Hatta, âyette ifade edilen zaman nisbetini koruyamama endişesiyle bütün gece "kıyâmu'lleyl" yapanlar olur. Öyle ki bir çoğunun ayakları ve bacakları şişer.
Sûrenin başında gelen bu emrin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve diğer müslümanlar tarafından nasıl anlaşıldığını, tatbikatının nasıl yapıldığını açıklayan ve mes'ele üzerine başka teferruât getiren müteakip vahye nazar edelim:
"(Ey Muhammed), şüphesiz Rabbin biliyor ki, sen ve beraberinde bulunanlardan bir grup, gecenin üçte ikisine yakın ve yarısı ve üçte biri kalkıyorsunuz. Halbuki, geceyi ve gündüzü Allah takdir eder, (Allah) bildi ki, siz onu bundan öte başaramazsınız. Onun için size lütûf ile baktı. Bundan böyle, Kur'ân'dan ne kolay gelirse okuyun. Allah bildi ki, içinizden hastalar olacak, diğer bir kısımları Allah'ın fazlından bir kâr aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler. Diğer bir kısımları da Allah yolunda çarpışacaklar. O halde ondan ne kolay gelirse okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin.." (Müzzemmil 20).
Rivâyetler, buraya kadar bir kısmını kaydettiğimiz son âyetin, kıyâmu'lleyl'i emreden, sûrenin başındaki ilk âyetten -8 ayla 10 yıl arasında değişen bir müddetsonra geldiğini belirtirler. Burada gece kalkışıyla ilgili hafifletmeler ifâde edilmiştir. Ayrıca hastalar, cihada çıkanlar gibi bir kısım mazeret sahipleri "gece kalkışı"ndan muaf tutulmaktadır.
Âyetle ilgili olarak müfessirlerin ortaya koyduğu bazan ittifaklı, bazan ihtilaflı bir kısım teferruâta girmeksizin mevzûmuz açısından ehemmiyet arzeden birkaç nokta tesbit edebiliriz:
1- Kıyâmu'l-Leyl bidâyette, en azından Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) için kesin bir emir olmuştur. Bir grup müslüman da Hz. Peygamber'e uyarak "kesin emir" telâkki etmiş ve tatbik etmiştir.
2- Bu emir sonradan tamamen neshedilmemiş, fakat vücubtan nedb'e çevrilmiştir. Yani farz olmaktan çıkarılmış, nafile kılınmıştır, artık isteyen yapacaktır.
3- Kıyâmu'lleyl için ifade edilen faydalar şunlardır:
***** Gece kalkışı daha tesirlidir.
***** Gece okumak daha uygundur, gündüz fazla meşguliyet vardır.
***** Gece kalkışı, ağır olan ertesi günkü vazifenin hakkıyla yürütülmesinde bir nevi hazırlık safhası olmaktadır.
4- Kur'ân-ı Kerim, her asra hitap ettiği için, bu emre en az mendup (ihtiyarî) mânasında, her müslüman muhatap olmaya devam etmektedir.
5- Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uymak dinin tatbikatında yüce bir mertebe olması yönüyle, bu mertebeyi elde etmek isteyen mü'minler için de kıyâmu'lleyl gerekmektedir.Zira, her hüşyâr (manevî uyanıklığa sahip) mü'minin en büyük ideali olan "Allah'ın muhabbet ve rızasını elde

etmek" hedefi Cenâb-ı Hakk tarafından sünnete uymaya bağlanmıştır: "(Ey Resûlüm, inananlara şöyle) söyle: "Eğer sizler Allah'ı seviyorsanız bana uyun, tâ ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın" (Âl-i İmrân 31).
6- Ciddî ve ağır bir vazife olan dinin neşri açısından kıyâmu'lleyl, kendisini din hizmetine adayanlar için ayrı bir ma'nâ taşımaktadır. Âyette görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "taşıması ağır bir vahy"e, bir vazifeye hazırlanması maksadıyla gece kalkışına çağrılmıştır. Din hizmetini gaye edinenler bu şartı aynen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gibi yerine getirmeli, kendisini disipline etmeli, vazifesine hazırlanmalıdır.
7- Kıyâmu'lleyl esas itibariyle, namaz ve Kur'ân tilâveti ifade ederse de, başka meşguliyete ve hususan ilmî tetebbuya mâni değildir. Nitekim az ileride görüleceği üzere, eser bırakan büyük âlimlerimiz, gecelerini ibadetle birlikte ilmî müzâkere ve araştırmalarla geçirmişlerdir.
Şu halde, en azından müessir şekilde İslâm'a hizmet etmek isteyenler ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünetine uymak arzu edenler için ehemmiyetli bir "sünnet-i ilâhî", "bir nedb-i Kur'ânî" olan kıyâmu'lleyl'in vakti ve müddeti hususunda biraz durmada fayda var:[1240]

KIYÂMU'L-LEYL'İN MÜDDETİ:

Gece kalkılacak müddetin yukarıda gecenin asgari dörtte biri, azâmi dörtte üçü olması gerektiğini belirtmiştik. Miktardaki bu büyük farklılık, temelde gece ve gündüz arasında mevsime veya üzerinde bulunulan coğrafî duruma bağlı olarak devamlı değişen uzunluk kısalıktan ileri gelir. Ferdin içinde bulunduğu içtimaî şartların değişikliği de göz önüne alınmış olmalıdır.
Kaba bir fikir verebilmek için ,belli bir yere göre, yılın en uzun gecesi ile en kısa gecesini alıp, verilen nisbetlere uygulayabiliriz: Azamî kalkış miktarını en uzun geceye, asgarî kalkış miktarını da en kısa geceye uygulayalım ve diyagramlarla şekle dökelim:
Yılın en uzun gecesi (İstanbul esas alındıkta) 21 Aralık'ta 13 saattir.[1241] Bunun dörtte üçü 9 saat 45 dakika yapar. Şu halde istirahat ve uykuya 3 saat 15 dakika kalmaktadır.
Yılın en kısa gecesi 21 Haziran'da 6 saat 39 dakikadır. Bunun dörtte biri 1 saat 40 dakika yapar. Bu durumda istirahat için gözüken miktar 5 saat 3 dakikadır (Bak: Şema 1-2)
Bulunulan yerin ekvatora veya kutuplara yakınlığı, gece ile gündüz arasındaki müddet farkını son derece değiştirir. Öyle ki, kutuplara yaklaştıkça fark büyüyerek bir hafta, bir ay, altı ay süren "gündüzler"e yer verir. Ayet-i kerimede gelen kıyâmu'lleyl ile ilgili miktarları, daha ziyade gece ile gündüz arasında çok büyük farklar bulunmayan bölgeler için düşünmek gerekecek. Dünyanın insanlarla meskun olan büyük kısmı böyledir. Hüküm ise daima ekseriyete göre verilir.
Kıyâmu'lleyl'den maksad: Gece kalkışı, öncelikle ibadet içindir. Yani namaz ve tilâvet-i Kur'ân. Nitekim kıyâm kelimesi Kur'ân'da bazı kereler namazı ifade etmek için kullanılmıştır (Bakara 238). Böye olunca, kıyâmu'lleyl gece namazı ma'nâsına da gelir.
Ancak, kıyâmu'lleyl'den yalnızca ibadet anlamamak gerekir. Nitekim, şu âyet secde ve kıyâmı beraber zikreder: "Onlar gecelerini Rabbleri için secde ve kıyâmla geçirirler" (Furkân 64). Burada "secde" ile namaz ifade edildiğine göre, kıyâm kelimesinde daha başka bir ma'nâ arayabiliriz, mesela "uyanıklık" gibi. Öyle ise geceleyin kalkan kişi, namaz ve tilavetle birlikte ilmî tetebbuâtla da meşgul olacaktır. Nitekim Buhârî, bu hususa delâlet eden rivâyetlere dayanarak, geceleyin ilmî teâti üzerine iki bâb açmıştır.
Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyet, onun gecedeki ilmî müzakereyi "namaz" olarak isimlendirip ona tercih ettiğini görmekteyiz.
İbnu Hacer'in belirttiğine göre, bir kısım âlimler bu rivâyetlerden hareketle: "İlim için geceleyin uyanık kalmak, nafile namaz için uyanık kalma yerine geçer" hükmünü çıkarmışlardır.
Büyük âlimlerimiz gecelerini üçe ayırmışlardır:
1- İstirahat,
2- İbâdet,
3- Müzakere (ilmî çalışma).
Müzakere bölümüne daha çok yer verilen bu prensibin tatbikatıyla ilgili, ibretâmiz bir menkîbeyi hadis ilminin büyük şahsiyetlerinden olan Tâbiîn'e mensup Muhammed İbnu Şihâbu'z-Zührî'den kaydedeceğiz:
Zührî (v. 124/741), gündüzleyin hocalarından öğrendiği yeni hadisleri, gece eve döndüğü vakit câriyesine tekrar ederek müzakere ederdi. Bir gün her zamankinden daha geç eve dönen Zührî, câriyesini uyumuş bulur. Uyandırıp, yine de: "Bana falan rivâyet etti, o da falancadan dinlemiş, onun da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan dinlediğine göre şöyle buyurmuştur.." diye ezberden hadis okumaya başlayınca, gözlerini oğuşturan câriye: "Bu rivâyetten bana ne?" diyerek hoşnudsuzluk ifâde eder. Zührî şu cevabı verir: "Bilmiyorum, bu senin işine pek yaramaz. Ancak bu hadisi ben yeni işittim, bir kimseye okuyarak müzakere etmem gerek."

İlmî tetebbuâtın umumiyetle gecenin son kısmında yani sabahtan önce olması da yapılan tavsiyeler arasındadır. "Zira denir, kişiye uyanıklık gecenin sonunda gelir. Çünkü o vakit, hizmetlerin ve ihsanların taksim vaktidir. Bir grubun nasibi az, bir grubun çoktur, bir grup da mahrumdur..."
Kıyâmu'lleyl ve Âile: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zaman mevzuunda ferde bir başka sorumluluk hatırlatmaktadır: Mü'min kişi, zaman meselesinde, ferdî planda problemini çözmekle yetinemez. Ailesini de bu hususta şuurlandırmalı, zamanla ilgili bir kısım alışkanlıkları onlara da aynen kazandırmalıdır. Bu meseleyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadislerinde gece kalkışıyla ilgili olarak, Hz. Dâvud (aleyhisselâm) örnek vererek tesbit eder: "Allah'ın Peygamberi Dâvud (aleyhisselâm)'un, ailesini de kaldırdığı bir saati vardı. O saatte âilesini uyandırır ve şöyle dedi: "Ey Davud ailesi, kalkın ve namaz kılın. Zira bu saatte Allah, sihirbaz ve (cahiliye küfrü üzerine olduğu halde) öşür alan kimselerin duası hariç, bütün duaları kabul eder."
Resûlullah'ın da ramazanın son on gününde, âilesini geceleyin kaldırdığını, Hz. Âişe rivâyet etmektedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âileden bilhassa karı veya kocanın kalkması durumunda, diğerlerini de kıyâmu'lleyl'e alıştırmaya teşvik eder: "Allah şu kişiye rahmetini bol kılsın: Geceleyin kalkar, namazını kılar, sonra da karısını uyandırır, o da namazını kılar. Şâyet kadın kalkmazsa yüzüne su serper. Allah şu kadına da rahmet etsin; geceleyin kalkar, namaz kılar. Sonra kocasını uyandırır. O da namaz kılar. Şâyet kalkmaktan imtina ederse yüzüne su serper (ve bu sûretle kaldırır.)"
Rivâyetlerden aile ferdleri arasındaki gece kaldırma işinin karıkoca arasında sınırlanmaması gerektiğini anlamaktayız. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), damadı olan Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin kapısını geceleyin çalarak onu ve kızı Fâtıma'yı uyandırarak namaz kılmalarını emretmiştir.
Burada şu noktayı da açıklamamız gereklidir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in âilesini kıyâmu'lleyl için uyandırması, her gece yaptığı mûtad bir prensibi değildir. Hadiseyi rivâyet eden Hz. Âişe, bunun ramazan ayının son on gününde olduğunu belirtir.Keza kızı Fâtıma ve damadı Hz. Ali'yi kaldırması da öyle. Rivâyet mûtad bir prensibi ifade etmiyor. Keza bir keresinde yanında geceleyen İbnu Abbas'ın müşâhedeleri de bunu te'yîd etmektedir.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi kalkıyor, fakat âilesini uyandırmıyor.
Gece Üzerinde Niçin Israr? Buraya kadar kaydedilen nâsslardan iki husus bilhassa dikkatimizi çekmektedir:
1- "Gece" ile ilgili âyetler "gündüz" ile ilgili âyetlerden sayıca daha çok (leyl = gece kelimesi 92, nehâr = gündüz kelimesi 57 adet).
2- Kıyâmu'lleyl ile, yani gecenin değerlendirilmesiyle alakalı ilâhî emir Hz. Peygamber'e peygamberliğin ilk yıllarında geliyor. Yani gecenin tanzimi üzerine gelen ve dötte üç miktarına varıncaya kadar büyük bir bölümünün uyanık geçirilmesini emreden Müzzemmil sûresi, geliş (nüzûl) sırası itibariyle 3. sırada yer almaktadır. Demek ki, ilk ilâhî emirlerden biri gecenin değerlendirilmesi ve tanzimi olmuştur. Halbuki gündüz vaktinin tanzimini böylesine teferruâtla ele alan bir âyet hiçbir zaman nâzil olmamıştır.
Bu durumu, gecenin beşerî hayattaki ehemmiyetiyle izah edebiliriz. Gerek başarıda ve gerekse başarısızlıkta olsun, insana hayatı boyunca derin ve kesin te'sir icrâ eden hususlardan biri, gece hayatıdır. Gece, insan hayatının yarısını teşkil ettiği halde, ihmal edilme, gafletle geçirilme tehlikesine maruzdur. Şu halde, ikaz ve uyarıların, ciddi dikkat çekmelerin bu hususta daha çok olması gerekmektedir. Kur'ân bunu yapmıştır.
İlâhî emirle geceyi tanzim edip değerlendirecek olan insan, gündüz vaktini de azami şekilde değerlendirecek demektir. Zira gece mes'elesinde muvaffakiyet bir azim, gayret ve irade işidir, şuur işidir.
Zor olanı halleden, kolay olanda takılır mı? Geceyi ihyâ eden, gündüzü öldürür mü? Bu hikmete binaen, daha peygamberliğin başında Cenâb-ı Hakk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a zamanı iyi kullanma dersini vermek için kıyâmu'lleyl'i emretmiştir.
Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mûcizevi başarısında, gecenin değerlendirilmesi olan kıyamu'lleyl'in mühim payını görmemek mümkün mü?
Gerek uhrevî kurtuluşunu ve gerekse İslâm'ın tekrar teâlisini gaye edinenlerin, rahmet-i Rahman'ın celb ve tecellisinde böylesine müessir bir vasıtayı şevkle tutmaları, kıyâmu'lleyl kapısından vecdle girmeleri gerekmez mi?[1242]

DÖRDÜNCÜ FASIL

KUŞLUK NAMAZI

3016. 1. عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالتْ:]مَا سَبَّحَ رسُولُ اللهِ # سُبْحَةَ الضُّحَى قَطُّ، وَإنِّى سَبِّحُهَا[. أخرجه الستة إ الترمذي .

1. (3016)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluk namazını her kılışında mutlaka ben de kıldım."[1243]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazının vakti, sabahleyin mekruh olan vaktin çıkmasıyla başlar. Mekruh vakit, güneşin doğmasından bir mızrak boyu, yani beş derece yükselmesine kadar olan vakittir. Türkiye'de kırk-elli dakikalık bir müddettir. Mekruh vaktin çıktığını anlama hususunda şu basit usülden de istifade edilebilir: Çeneyi göğse dayayarak güneşe doğru bakınca, eğer güneş ufukta görülemeyecek kadar yükselmişse artık kerâhet vakti çıkmıştır.
2- Hadiste kuşluk namazı sübhatu'd-Duhâ yani kuşluk sübha'sı diye ifâde edilmiş, namaz ma'nâsına gelen salât kelimesi kullanılmamıştır. Burada namaza tesbîh kökünden gelen sübha denmesi namazın nafile olmasındandır. Çünkü burada nafile ma'nâsınadır. Nafile namazın tesbîh aslından gelen sübha ile tesmiyesi farz namazlarda tesbîhin nafile olması sebebiyledir.
Şöyle de denmiştir: "Nafile namaz için sübha denmiştir, çünkü o farz namazdaki tesbîh gibidir."[1244]

2. 3017. وعن عبدالرحمن بن أبي ليلى قال:]مَا حَدَّثَنَا أحَدٌ أنَّهُ رَأى النّبىَّ # يُصَلِّى الضُّحَى غَيْرَ أُمِّ هَانِئٍ. فإنَّهَا قَالَتْ: دَخَلَ عَلىَّ رَسُولُ اللهِ # بَيْتِى يَوْمَ الْفَتْحِ فَاغْتَسَلَ وَصَلّى ثَمَانِىَ رَكَعَاتٍ. فَلَمْ أرَ صَ◌َةً قَطُّ أخَفَّ مِنْهَا. غَيْرَ أنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ والسُّجُودَ[. أخرجه الستة .

2. (3017)- Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ (rahimehullah) anlatıyor: "Bize, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kuşluk namazı kıldığını Ümmü Hânî'den başka kimse anlatmadı. O dedi ki:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, benim eve geldi, yıkandı ve sekiz rek'at namaz kıldı. Ben bundan daha hafif bir namazı hiç görmedim. Ancak rükû ve secdeleri tam yapıyordu."[1245]

AÇIKLAMA:

1- Kuşluk namazı en az iki en fazla sekiz rekat olarak kılınır. Sadedinde olduğumuz rivâyet, Fetih günü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mekke'de sekiz rekat kuşluk kıldığını ifade etmektedir.
2- İbnu Ebî Leylâ'nın ifadesinde de görüldüğü üzere, bu sünnet son derece yaygınlık kazanmamış olmalıdır. Bazı sahâbîler Hz. Peygamber'in kuşluk kıldığını görmemişler bile. Nitekim Abdullah İbnu Ömer bu namaza bid'a diyenlerdendir. Ancak "Ne güzel bid'a", "Bu, bid'aların en güzelidir" gibi tasvipkâr, takdirkâr ifadelerde bulunmuştur.
Buhârî'nin bir rivâyetinde Müverrik der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordum: "Kuşluk namazı kılar mısın?" Bana "Hayır!" dedi. Ben tekrar sordum: "Ya Ömer?", "Hayır!" dedi. Ben: "Ya Ebû Bekr?" dedim. O: "Hayır!" demeye devam etti. "Pekala, dedim ya Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)?"
"Onun da kıldığını zannetmiyorum" cevabını verdi.
"Hz. İbnu Ömer, Resûlullah hakkında kesin bir redde yer vermiyor, "zannetmiyorum" diyor. Bunun sebebi, Resûlullah'ın kuşluk kıldığını işitmiş olmasıdır.
Âlimler, İbnu Ömer'in inkârını "görmemiş" olmasıyla izah ederler. Efendimizi kuşluk kılarken görmüş olsaydı, sünnete bağlılığı ile meşhur olan İbnu Ömer'in bunu inkâr edeceğini akıl kabul etmez. İbnu Ömer'in Kuba'da ve Mekke'ye gelişinde kuşluk namazı kıldığına dair rivâyetler mevcut ise de bunların kuşluk vaktine rastlayan tahiyyetu'lmescid ve tavaf namazı oldukları söylenmiştir. Nitekim İbnu Ömer'den rivâyet edilen bir hadiste: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece seferden döndüğü zaman kuşluk kılardı" der. Yani sefer dönüşünü hep gündüze rastlatan Aleyhissalâtu Vesselâm, ilk iş olarak mescide gider, namaz kılar sonra evine giderdi. Hz. Abdullah İbnu Ömer bunu görmüş olmalı, Resûlullah'ın evde kılmış olduğu kuşlukları görmemiş olmalıdır.
Öyleyse onun inkârı, Efendimizin bu namazı nefsülemirde kılmadığını ifâde etmez. İbnu Ömer'in kuşluğu kıldığını görmediğini ifâde eder. Nitekim İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivâyette, O'nun, kuşluk kılan bir cemaati görünce onları azarladığı ve "mutlaka kılacaksınız evlerinizde kılın" dediği belirtilir. Yani, bunun kılınmasında esas, evde kılınmış olmasıdır.
3- Fetih günü yaptığı gusülle ilgili rivâyetler de ihtilaflıdır. Sadedinde olduğumuz rivâyette Efendimiz Ümmü Hânî'nin evinde gusletmiştir. Halbuki bir rivâyette Ümmü Hânî, fetih günü Resûlullah'a gider ve O'nun Mekke'nin yukarı kısmında yıkanır bulur. Bir rivâyette Resûlullah'a bu sırada Ebû Zerr (radıyallâhu anh) perde tutmaktadır, bir başka rivâyette ise kızı Fâtıma perde tutmaktadır. Âlimler bu farklı durumları te'lif ederler.
* Ümmü Hânî, iki ayrı hadiseyi rivayet etmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki ayrı yıkanma hadisesi mevzubahistir. Biri Mekke' ye ilk geldiği sırada Mekke'nin yukarı kısmında, diğeri Ümmü Hânî'nin

evinde, Mekke'nin yukarı kısmındaki yıkanması sırasında Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) ile Ebû Zerr hazretleri sırayla perde tutmuşlardır.

4- Bu namazın hafif olduğu belirtilir. Öyle ki bir rivâyette râvi: "Bilmiyorum, kıyâmı mı daha uzun çekmişti, yoksa rükû veya secdesi mi?" der. Buradan hareketle kuşluk namazını hafif tutmanın müstehab olduğuna hükmedilmiş ise de, uzun da olabileceği, Resûlullah'ın o gün fetih işleriyle ziyade meşgul bulunduğu için rek'atleri kısa tutmuş olabileceği söylenmiştir.

5- Kuşluk Namazı Kaç Rek'at? Fetih günü, Resûlullah'ın kılmış olduğu namazla ilgili olarak da rivâyetler farklıdır. Bazısı her iki rek'atte selam verdiğini tasrîh ederken, bazısı da bu sarahate yer vermez. Ümmü Hânî sekiz rek'at kıldığını söylerken, İbnu Ebî Evfa'nın rivâyetinde iki rek'at kılmış olması mevzubahistir. Bu durumda: "İbnu Ebî Evfa sadece iki rek'ati görmüş olabilir, sekiz diyen Ümmü Hânî ise tamamını görmüş olabilir" diye cevap verilmiştir. Diğer taraftan Resûlullah'ın kıldığı kuşluk namazının miktarıyla ilgili farklı rivâyetlerde farklı rakamlar gelmiştir. Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde "dört rek'at", "Hz. Câbir'in bir rivâyetinde "altı rekat" zikredilir. Tirmizî'nin bir rivâyetinde Efendimiz: "Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah ona cennette bir köşk bina eder" buyurur. Taberânî'nin bir rivâyetinde kuşluk namazının oniki rek'at olmasına teşvik olduğu gibi, iki rek'at olabileceğini de ifâde eder: "Kuşluğu kim iki rek'at kılarsa gâfillerden yazılmaz. Kim dört kılarsa tevbe edenler arasına yazılır. Kim altı kılarsa, bu ona o gün kâfidir. Kim sekiz kılarsa âbidlerden biri olarak yazılır. Kim oniki kılarsa, Allah ona cennette bir köşk yapar." Nevevî bu mevzuda gelen muhtelif hadisleri ve sıhhat durumlarını gözönüne alarak: "Kuşluk namazının efdali sekiz rek'attir, en çoğu da oniki rek'attir" der.[1246]

3018. 3. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أَوْصَانِى خَلِيلِى # بِصِيَامِ ثَ◌ثَةِ أيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَكْعَتَى الضُّحَى، وَأنْ أُوتِرَ قَبْلَ أنْ أُوتِرَ قَبْلَ أنْ أَرْقُدَ[. أخرجه الخمسة .

3. (3018)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Dostum Aleyhissalâtu Vesselâm, bana her ay üç gün oruç tutmamı, iki rek'at kuşluk, yatmazdan önce de vitir namazı kılmamı tavsiye etti."[1247]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)' ye üç şey vasiyet ediyor:

1- Her ay üç gün oruç: Bu üç gün eyyâmu'lbîz denen ayın ortasındaki 13, 14 ve 15. günleridir. Bu üç gün için ayın başından, ortasından ve sonundan birer gün dahi denmiştir. Keza "Her on günün evvelindeki birinci gündür" diyen de olmuştur. "Her hangi bir kayıt olmaksızın mutlak olarak üç gündür" diyen de olmuştur.

2- İki rek'at kuşluk namazı: Bununla ilgili açıklama önceki hadiste geçti.

3- Yatmazdan önce vitir kılmak: Bu namazın vacib olduğunu belirttik. Ancak gece de kılınabilir. Zira vakti, yatsının bitiminden itibaren şafak sökmesine kadardır. Resûlullah'ın yatmazdan önce kılınmasını tavsiye etmesi, uyuduktan sonra uyanamama tehlikesine binâendir. Uyanmaktan emin olan, uyanmak için müessir tedbir almış olan için, gece kılmasının efdal olacağı söylenmiştir.[1248]

3019. 4. وعن أبى ذرّ رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: يُصْبِحُ عَلى كُلِّ سُ◌مَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْىٌ عَنِ المنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِى مِنْ كُلِّ ذلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا الْعَبْدُ مِنَ الضُّحَى[. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (3019)- Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih bir sadakadır. Her tahmid bir sadakadır, her bir tehlîl bir sadakadır. Emr-i bi'lma'ruf bir sadakadır. Nehy-i ani'lmünker de bir sadakadır. Bütün bunlara kişinin kuşlukta kılacağı iki rek'at namaz kafi gelir."[1249]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet kuşluk namazının ehemmiyetine parmak basmakta, sağlığımız için hergün vermemiz gereken, sadakaların yerini tek başına tutacağını belirterek, iki rekat kuşluk kılmaya teşvik etmektedir.
Müteâkiben kaydedilecek olan bir Müslim hadisi, insanda üçyüz altmış mafsal olduğunu belirtir. Buna göre irâdî olarak her bir mafsal için verilmesi gereken günlük sadaka 360 adedi bulmaktadır. Bu maddî sadakayı karşılayabilen iki rek'atlik namaz kıymetli bir ibadet olmalıdır.
Ne mutlu bunu yerine getirenlere![1250]

5. 3020. وعن بريدة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: فِي ا''نْسَانِ ثَ◌َمِائَةٍ وَسِتُّونَ مَفْصِ◌ً. فَعَلَيْهِ أنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مِفْصَلٍ مِنْهُ صَدَقَةً. قَالُوا مَنْ يُطِيقُ ذلِكَ؟ قَالَ النَخَاعَةُ فِي المِسْجِدِ يَدْفِنُهَا. وَالشَّيْءُ يُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيق.فإنْ لَمْ يَجِدْ فَرَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى، أخرجه أبو داود.»النخاعة« بالضم: النخامة .

5. (3020)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanda üçyüzaltmış mafsal vardır. Her bir mafsal için bir sadakada bulunması gerekir." (Bunu işitenler): "Buna kimin gücü yeter?" dediler. Aleyhissalâtu Vesselâm:
"Mescidde toprağa gömeceği bir balgam, yoldan bertaraf edeceği bir engel... Bunları bulamazsa, kuşluk vakti kılacağı iki rekat namaz!"[1251]

6. 3021. وعن أبي ذر وأبي الدرداءِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: قالَ اللّهُ تَعالى: ابنَ آدَمَ
ارْكَعْ لِي أرْبَعَ رَكَعَاتٍ أوَّلَ النَّهَارِ أكْفِكَ آخِرَهُ[.

6. (3021)- Ebû Zerr ve Ebû'd-Derdâ (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resullullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâlâ hazretleri dedi ki: "Ey Âdemoğlu! Günün evvelinden benim için dört rek'at namaz kıl, ben de sana günün sonunu garantileyeyim."[1252]

AÇIKLAMA:

Âlimler hadisten şu mânayı çıkarmışlardır: "Cenâb-ı Hakk şöyle buyurmaktadır: "Ey insanoğlu, günün başında kalbini ibadetim için dünyevî meşguliyetlerden uzak tut, bana yönel. Ben de günün sonunda senin ihtiyaçlarını yerine getirerek senin zihnini o dünya meşgalesinden uzak tutayım." Böylece kuşluk namazından itibaren günün sonuna kadar, kişinin ihtiyaçlarının karşılanması, hoşuna gitmeyen şeylerden onun korunması gibi dünyevî sıkıntılara karşı ilâhî bir garanti vaadedilmiş olmaktadır.[1253]

7. 3022. وعن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ اللهِ #: مَنْ حَافَظَ عَلى شُفْعَةِ الضُّحَى غُفِرَتْ ذُنُوبُهُ وَإنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ[. أخرجه الترمذي .

7. (3022)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim kuşluğun bir çift (namaz)ına devam ederse, deniz köpüğü kadar çok da olsa, Allah günahlarını affeder."[1254]

8. 3023. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: مَنْ صَلّى الضُّحَى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بَنَى اللّهُ لَهُ تَعالى قَصْراً فِي الجَنَّةِ مِنْ ذَهَبٍ[. أخرجه الترمذي .

8. (3023)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim kuşluk namazını oniki rek'at kılarsa Allah Teâlâ Hazretleri cennette onun için altından bir köşk bina eder."[1255]

3024.9. وعن عائشة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قالت :]كَانَ رسُولُ اللّٰهِ # يُصَلِّى الضُّحَى أرْبَعَ رَكَعَاتٍ وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللّٰه[.

9. (3024)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluğu dört kılar, (bazan) dilediğince de artırırdı."[1256]

3025.10. وعن زيد بن أرْقَم رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]قال رَسُولُ اللّٰهِ #: صَ○ةُ

اْ'وَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الفِصَالُ مِنَ الضُّحَى[. أخرجهما مسلم .

10. (3025)- Zeyd İbnu Erkam (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kuşluk namazı, boduğun (yani deve yavrusunun) ayağı kumdan yanmaya başladığı andan itibaren kılınır."[1257]

AÇIKLAMA:

Yerdeki kumlar ısındıkça ayakları yakmaya başlar. Deve yavrusunun ayağı yanmaya başladı mı, kuşluk namazının vakti girmiştir.[1258]

BEŞİNCİ FASIL

RAMAZANDA GECE KALKIŞI VE TERAVİH

TERAVİH NAMAZI

3026 .1. عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسولُ اللّٰهِ # يُرَغِّبُهُمْ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ أنْ يَأمُرَهُمْ بِعَزِيمَةٍ فَيَقُولُ: مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، فَتُوفِّىَ رَسولُ اللّٰهِ # وَا'مْرُ عَلى ذلِكَ ثُمَّ كَانَ ا'مْرُ عَلى ذلِكَ خِ○فَةَ أبِى بَكْرٍ، وَصَدْراً مِنْ خِ○فَةِ عُمَرَ[.

1. (3026)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları, kesin bir emirde bulunmaksızın ramazan gecelerini ihyaya teşvik ederdi. (Bu maksadla) derdi ki: "Kim ramazan gecesini, sevabına inanarak ve bunu elde etmek niyetiyle namazla ihya ederse geçmiş günahları affedilir. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) -bu tavsiyesi herhangi bir değişikliğe uğramadan- vefat etti. Bu durum (terâvihin ferden kılınması) Hz. Ebû Bekr'in hilafeti zamanında da böylece devam etti, Hz. Ömer'in hilafetinin başında da böyle devam etti."[1259]

3027 .2. وفي رواية:]مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إيمَاناً وَاحْتِسَاباً غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ[. أخرجه الستة. وأخرج البخارى: »المَرْفُوعَ مِنْهُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ« .

2. (3027)- Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "Kadir gecesini, kim sevabına inanıp onu kazanmak ümidiyle ihya ederse, geçmiş günahları affedilir."[1260]

AÇIKLAMA:

1- Ramazan gecelerini ihya etmek demek o geceleri namaz kılarak geçirmek demektir. Ancak Nevevî, ramazandaki kıyâmu'lleylin, ramazan ayındaki terâvih namazını kılmakla hâsıl olacağını anlamıştır. Yani, terâvihi kılan kimse, kıyamdan matlub olan sevaba nâil olur, ancak bu, kıyâmu'rramazan teravihsiz olmaz ma'nâsına gelmez.
2- Ramazan gecesini ihya edenin uğrayacağı mağfiret büyük günahtan mıdır, küçüklerden midir, her ikisinden midir? İbnu'l-Münzir'e göre hadis mutlak geldiğine göre her ikisindendir. Ancak Nevevî, bu gibi ifadelerle küçük günahların kastedildiğni söylemiştir. İmamu'l-Haremeyn de bu hususta cezmeder (= kesin kanaat ifade eder.)
3- Hadiste terâvih namazının kılınmasıyla ilgili Nebevî tavsiye bunun evlerde ferdî olarak kılınmasını ifade eder. Resûlullah ve Hz. Ebû Bekr devrinde terâvihler böyle yani ferdî olarak kılınmış ve durum Hz. Ömer' in hilafetinin başlarına kadar bu minval üzere devam etmiştir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in emriyle teravihler,

Übeyy İbnu Ka'b'ın imamlığında cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Bazı rivâyetlerde: "Bu, ramazanda halkın bir kimsenin arkasında tek bir cemaat teşkil etmesi ilk defa vukûa gelen bir hâdiseydi" denmiştir. Hz. Ömer, bir Buhârî, hadisinde, bu cemaatin daha önce olmayışına telmihte bulunarak: "Bu ne güzel bid'at" der.[1261]

3028.3. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسولُ اللهِ # يَجْتَهِدُ في رَمَضَانَ مَا يَجْتَهِدُ في غَيْرِهِ، وَفي الْعَشْرِ ا'وَاخِرِ أشَدَّ، وَكَانَ يُحْيِي لَيْلَهُ وَيُوقِظُ أهْلَهُ وَيَشُدُّ مِئْزَرَهُ[. أخرجه الخمسة.»شَدُّ المِئْزَرِ« كناية عن اجتناب النساء أو عن الجِدْ واجتهاد في العمل .

3. (3028)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında, diğer aylarda görülmeyen bir gayrete girerdi. Ramazanın son on gününde ise çok daha şiddetli bir gayrete geçerdi. Son on günde geceyi ihya eder, ailesini de (gecenin ihyası için) uyandırırdı, izarını da bağlardı."[1262]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah'ın ramazan ayında daha çok zikrullah yapma gayretine girdiğini göstermektedir. Bu ayda artan fevkalâde gayret son on gününde daha da artmaktadır; zikir, ibadet, tevbe vs. şeklinde... Ramazandan artan gayret O ayın kudsiyetinden, yapılan ibadetlerin sevaben üstünlüğünden ileri gelir. Husûsan bin aydan hayırlı olduğu nâss-ı Kur'ân ile te'yîd edilen Kadir gecesi bu ayın içerisindedir. Hangi gün olduğu belirtilmediği için her gecenin Kadir gecesi olma ihtimali var. Efendimiz ona isabet etmek için de gayreti artırmış olabilir. Bu kıymetli gecenin son on günde olma ihtimali daha fazladır. Öyle ise bu günlerde daha çok gayrete gelerek her geceyi "Kadir gecesi olabilir" heyecanıyla karşılamak gerekir. Resûlullah'ın yaptığı işte budur.
2- Şeddül-Mi'zer=İzarın bağlanması: Âlimler bununla, Resûlullah'ın son on günde hanımlarını terketmiş olduğunun kinâye edildiğini belirtirler. Böylece ibadete daha çok vakit ayırma imkânı aramış olmaktadır.[1263]

3029.4. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَقُومُ في رَمَضَانَ فَجِئْتُ فَقُمْتُ إلى جَنْبِهِ. فَجَاءَ رَجُلٌ آخَرُ فَقَامَ أيْضاً حَتَّى كُنَّا رَهْطاً. فَلَمَّا أحَسَّ أنَّا خَلْفَهُ جَعَلَ يَتَجوَّزُ في الصَّ◌ةِ. ثُمَّ دَخَلَ رَحْلَهُ فَصَلّى صَ◌ةً يُصَلِّيهَا عِنْدَنَا. فَقلْتُ لَهُ حِينَ أصْبَحْتُ: أفَطِنْتُ لَنَا اللَّيْلَةَ؟ قال:]نَعَمْ، ذلِكَ الَّذِى حَمَلَنِي عَلى مَا صَنَعْتُ[. أخرجه مسلم. »التَّجَوُّزُ« ا''سراع في العمل وتخفيفه .

4. (3029)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ramazanda geceleyin namaz kılardı. (Bir gece) gelip yanında ben de namaza uydum. Sonra bir erkek daha geldi, o da namaza uydu, derken (sayımız arttı ve) bir cemaat olduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizim arkasında olduğumuzu hissedince namazı hızlandırdı. Sonra (selam verip) ayrıldı ve evine girdi. Orada bizim yanımızda kılmadığı bir namaz kıldı. Sabah olunca kendisine:
"Bizim arkanıza durduğumuzu geceleyin farketmiş miydiniz?" diye sordum. Bana:
"Evet. Ve işte bu, beni o yaptığıma sevkeden şeydir. (Yani sizi arkamda hissedince namazı hızlı kılarak yanınızdan ayrıldım)" buyurdu."[1264]

3030.5. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]صلّى رسولُ اللهِ # في المِسْجِدِ فَصَلّى بِصَ◌تِهِ نَاسٌ كَثِيرٌ ثُمَّ صَلَّى مِنَ القَابِلَةِ فَكَثُرُوا. ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْهِمْ. فَلَمَّا أصْبَ◌حَ قَالَ: قَدْ رَأيْتُ صَنِيعَكُمْ فَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الخُروجِ إلَيْكُمْ إ َّ أنِّي خَشِيتُ أنْ تُفْرَضَ عَلَيْكُمْ، وذلِكَ في رَمَضَانَ[. أخرجه الستة إ الترمذي .

5. (3030)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gece) mescidde (nafile) namaz kılmıştı. Birçok kimse de (ona iktida ederek) namaz kıldı. (Sabah olunca "Resûlullah geceleyin mescidde namaz kıldı" diye konuştular.) Ertesi gece de Efendimiz namaz kıldı. (Halk yine olanları konuştu, katılacakların) sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. (Öyle ki mescid, insanları alamayacak hâle gelmişti.) Ancak aleyhissalâtu vesselâm (bu dördüncü gecede) yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Efendimiz:
"Yaptığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden korkmamdır" dedi. İşte bu hadise ramazanda cereyan etmişti."[1265]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise çeşitli tariklerden farklı ifadelerle gelmiştir. Parantez içerisindeki ilavelerimiz rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır.

2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Size farz oluvermesinden kortuğum için namaza inmedim" sözü bazı âlimler tarafından müşkil bulunmuştu. Çünkü Resûlullah farz namazlarla kılınan ve revâtib denen nafilelere devam etmiş, ashâb da devam etmiş ama yine de farz hükmünü almamışlardır. Bu sebeple, Resûlullah'ın o sözü bazı yorumlara tâbi tutulmuştur:

***** Muhibbu't-Taberî der ki: "Muhtemeldir ki Cenâb-ı Hakk, Peygamberine: "Eğer sen bu namaza onlarla birlikte devam edersen, bu onların üzerine farz oluverir" diye vahyetmiştir de bu sebeple Resûlullah, ashâbına tahfifi tercih etmiş ve devamdan vazgeçmiştir. Mamafih bu vahiy değildir de içinden bu düşünce geçmiştir, nitekim Allah'a yaklaştıran bazı amellere Efendimiz devam etmiş, bu da O'nun şahsı için farz oluvermiştir."

***** "Ümmetinden birinin, kendisinin devamlı kılmış olmasından hareketle bu namazın vacib olduğunu zannetmesinden korktu" diyen de olmuştur. Bu görüşe meyl eden Kurtubî der ki: "Namazın size farz oluvermesinden korktum" sözü, "Sizin onu farz zannetmenizden, böylece o zanna düşene farz oluvermesinden korktum" demektir. Nitekim bir müçtehid bir şeyin helal veya haram olduğunu zannetse, onun, bu zannıyla amel etmesi gerekir."

***** Şöyle de denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın burada ifade ettiği hüküm şu idi: Kendisi hayırlı bir amele devam eder, o amelde halk da O'na uyarsa bu amel onlara farz olur."

***** İbnu Battâl der ki: "Resûlullah'ın bu sözü, gece namazı kendisine farz olduğu halde ümmetine farz olmadığı bir zamanda söylemiş olması da mümkündür. Bu sebeple, onlara çıktığı takdirde, onlar da uymaya devam edecek ve sonunda hüküm yönüyle onlarla kendisi arasında fark kalmayacak ve hepsine farz durumuna geçecek diye korkmuştur. Çünkü dinde asıl olan müsâvaattır: İbadet meselelerinde ümmeti ile Resûlullah arasında müsâvaat vardır."

***** Şu da söylenmiştir: "Efendimizin, Ashâb'ın namaza devam etmeleriyle vacib olmasından, bilahare de devam etmekten acze düşüp, Resûlullah'a uymayı bırakmak sebebiyle âsi duruma düşmelerinden korkmuş olması da muhtemeldir."

***** Hattâbî de, hadiste geldiği üzere, M'irâc'ta namazın farz olması sırasında Cenab-ı Hakk'ın: "Namaz (günde) beş vakittir ve (aynı zamanda) elli (vakit değerinde)dir, bu söz artık benim nezdimde değişmez" sözü gözönüne alınınca, sadedinde olduğumuz hadis müşkildir. Çünkü, Allah'ın "beş" hükmünün değişmeyeceğinden emin olduktan sonra nasıl olur da artmasından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korkuya düşer? der.

Hattâbî bu müşkili şöyle halleder: "Gece namazı Aleyhissalâtu Vesselâm'a farz idi. Şer'î amellerinde O'na uymak ümmetine farzdır. Yani, Resûlullah'ın bu farza aralıksız devam etmesi halinde ümmetine farz idi. İşte bu sebeple, bu namazın vacibler arasında girmemesi için (dördüncü gece) onların yanına gidip onlarla bu namazı kılmayı terketti. Tâ ki, kendisine iktida yoluyla husule gelecek vücub'la, beşe, ziyade yeni bir farz hâsıl olmasın. Burada inşa (müstakil bir emir) yoluyla değil, iktida yoluyla hasıl olacak bir farz melhuzdur. Tıpkı, kişinin nezr ederek bir namazı nefsine vacib kılması gibi. Nezir namazı ona ziyâde bir vacibtir, ama bu, şeriatın aslından gelmez." Hattâbî sözüne devamla bir başka ihtimâl daha beyan eder:

"Allah namazı elli vakit olarak farz kıldı. Sonra peygamberinin şefaatiyle çoğunu kaldırdı. Eğer ümmet, kendisine bağışlanan kısma dönüp, peygamberlerinin kendileri için affedilmesini taleb ettiği kısmı iltizam edecek olursa bunun onların üzerine farz olması normal karşılanır, yadırganmaz. Nitekim onlardan önce bir kısım insanlar ruhbanlığı iltizam etmişler, Allah da, onda düştükleri kusur sebebiyle onları şöyle diyerek kınamıştı: "...Üzerlerine bizim gerekli kılmadığımız fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları ruhbaniyete bile gereği gibi riâyet etmediler..." (Hadîd 27). Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ümmetinin de bu âyette zikredilenlerin durumuna düşmelerinden korkmuş olarak, onlara olan şefkatin sevkiyle bu amelden vazgeçmiştir."

Bu yorumlar üzerine de bazı münakaşalar devam eder, ancak biz bu kadarıyla yetiniyoruz.

3- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevâid:

***** Kıyâmu'l-Leyl cemaatle mendubtur, hususen ramazanda olursa... Çünkü Efendimizin vefatından sonra, farz olma endişesi mevcut değildir. Bu sebeple Hz. Ömer, terâvihlerin Übeyy İbnu Kab'ın arkasında cemaatle kılınmasını emretmiştir.

***** Bu hadiste Allah'ın kaderinden Allah'ın kaderine kaçmanın cevazı vardır.

***** Büyük, etbaının alışkanlıklarına ters düşen bir şey yapınca sebebini açıklamalı: hükmünü, hikmetini belirtmelidir.

***** Resûlullah'ın dünyaya karşı zühdüne, dünyadan az şeyle iktifa etmesine, ümmetine karşı duyduğu şefkate ve re'fete örnek mevcuttur.

***** Fesada meydan vermemek için bazı maslahatı terketmeye örnek var.

***** İki maslahattan daha mühim olanı öne alınmıştır.

***** İmam olmaya niyet etmeksizin namaz kılmaya başlamış bulunan kimseye iktida edilebilir. Ancak bazı âlimler: "Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in böyle bir niyette bulunmadığını kesinlikle iddia edemeyiz, bu hususta bir sarahat nakledilmemiştir, zanla O'na muttali olunamaz" demiştir.

***** Cemaatle de kılınsa, nafile için ezan ve ikâmet okunması terkedilir.[1266]

3031. 6. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]خرَجَ رسولُ اللهِ # عَلى النَّاسِ فِي رَمَضَانَ وَهُمْ يُصَلُّونَ فِي نَاحِيةِ المِسْجِدِ: فقَالَ: مَا هؤُءِ؟ قِيلَ أُنَاسٌ لَيْسَ مَعَهُمْ قُرآنٌ. وَأُبَيُّ بنُ كَعْبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْه يُصَلِّى بِهِمْ فقَالَ: أَصَابُوا وَنِعْمَ مَا صَنَعُوا[. أخرجه أبو داود، وقال: هذا الحديث ليس بالقوى .

6. (3031)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) buyurdular ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan'da, mescidin bir kenarında namaz kılmakta olan bir gruba uğramıştı.
"Bunlar ne yapıyorlar?" diye sordu. "Bunlar, yanlarında (ezberlenmiş fazla) Kur'ân bulunmayan kimselerdir. Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh) bunlara namaz kıldırıyor!" dediler. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm): "İsabet etmişler, bu davranış ne kadar iyi!" buyurdular."[1267]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın sağlığında, Übeyy İbnu Ka'b'ın ramazan ayında cemaatle (terâvih) namazı kıldırdığı fikrini zihne getirebilmektedir. Bu meselede, İbnu Hacer'in de belirttiği gibi, esas olan terâvih namazının Hz. Ömer zamanında resmen cemaatle kıldırmış olmasıdır. Meseleyi ilgilendiren bazı teferruâtı, sadedinde olduğumuz bâbın 1. ve 2. hadislerinde (3026-3027) açıkladık. Burada mevzubahis olan hâdise, terâvih dışındaki bir namaz da olabilir, kısmî bir cemaat de olabilir.[1268]

3032. 7. وعن أبى ذرٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]صُمْنَا مَعَ رسولِ اللهِ # فَلَمْ يَقُمْ بِنَا شَيْئاً مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى بَقِىَ سَبعٌ مِنَ الشَّهْرِ فقَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ. ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا فِي السَّادِسَةِ وَقَامَ فِي الخَامِسَةِ حَتَّى ذَهَبَ شَطْرُ اللَّيْلِ. فَقُلْنَا لَهُ: لَوْ نَفَّلْتَنَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِنَا هذِهِ؟ فقَالَ: إنَّهُ من قَامَ مَعَ ا"مَامِ حَتَّى يَنْصَرِفَ كُتِبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ. ثُمَّ لَمْ يَقُمْ بِنَا حَتَّى بَقِىَ ثَثٌ مِنَ الشّهْرِ فَصلّى بِنَا فِي الثَّالِثَةِ وَدَعَا أَهْلَهُ وَنِسَاءَهُ وَقَامَ بِنَا حَتّى خَشِينَا أَنْ يَفُوتَنَا الْفَحُ. قِيلَ: وَمَا الْفَحُ؟ قالَ: السَّحُورَ[. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذي.»السَّحُورَ« بفتح السين: ما يتسحر به، وبالضم: الفعل نفسه .

7. (3032)- Hz. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile (bir ramazan) ayında beraber oruç tuttuk. Ay boyunca bize son yedi güne kadar hiç (ziyade) namaz kıldırmadı. Ayın son yedinci gününde gecenin üçte biri geçinceye kadar bize namaz kıldırdı. Altıncı gününde yine bir şey kıldırmadı. Beşinci gününde gecenin yarısı geçinceye kadar namaz kıldırdı. Kendisine: "Bu gecemizin geri kalan kısmında da bize nafile kıldırırsanız!" dedik. Talebimize karşı:
"Kim imamla namaza başlar, sonuna kadar devam ederse, kendisine gecenin tamamını namazla geçirmiş (sevabı) yazılır" buyurdular. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), aydan son üç gece kalıncaya kadar başka namaz kıldırmadılar. Üçüncü gece bize namaz kıldırdılar. Ehline ve kadınlarına dua ettiler. Bize (o kadar uzun) namaz kıldırdılar ki "Felâh"ı kaçırmaktan korktuk.
(Ebû Zerr'e): "Felâh" nedir? diye soruldu:
"Sahûr!" cevabını verdi. (Sonra ayın geri kalan kısmında bize namaz kıldırmadı.)"[1269]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Zerr (radıyallâhu anh), bu rivâyette Resûlullah'ın ramazan ayında terâvihi nasıl kıldırdığı hususunda bilgi vermektedir. Hangi seneye ait olduğunu tasrih etmediği ramazan gecelerinde son haftanın birkaç günü dışında farzdan başka namaz kıldırmamıştır. Farzları kılan Efendimiz odasına çekilmektedir.
2- Şu halde cemaate nafile namaz kıldırdığı günlerin tesbitine gelince: Eğer ramazanın 29 olmasını esas alırsak:
***** Sondan yedinci gün, 23 ramazandır.
***** Sondan altıncı gün, 24 ramazandır.
***** Sondan beşinci gün, 25 ramazandır.
Ramazan ayının otuz olması esas alınırsa hadiste geçen günleri tesbit için yukarıdaki rakamlara birer ilave etmemiz gerekecek: 24, 25, 26... Hadisin sonunda, parantez içerisinde kaydettiğimiz kısım, bazı rivâyetlerde mevcuttur. Ayın son iki gününde 28 ve 29. günlerinde oruç tutulmadığını ifade eder.
3- Hattâbî, Felâhla ilgili şu açıklamayı yapar: "Felâh'ın aslî mânası bekâdır. Sahûr yemeğine felâh denmesi, onun orucun bekâsına sebep ve yardımcı olmasından dolayıdır. Nitekim حيَّ عَلى الْفَح "felâh'a gelin" denir, "yani "sizi cennette bâki kılacak amele gelin" demektir. Bazı âlimler, "Felâh'a götüren orucun itmâmına (tamamlanmasına) yardımcı olduğu için felâh denmiştir" der.
4- Sâhur kelimesi suhûr şeklinde de gelmiştir. İki okunuş da caizdir. Sahûr geceleyin yenen ve içilen şeylerdir. Suhûr ise, masdardır, fiilin kendisidir. Rivâyetlerde umumiyet itibariyle sahur şeklinde gelmiştir. Ancak en-Nihâye'nin kaydına göre: "Doğrusu suhûr olmalıdır, çünkü sahûr yiyecek, bereket ve ecr ma'nâsına gelir, sevab fiildedir, ta'amda değil" de denmiştir."
5- Aliyyu'l-Kârî: Hadis, Ashâb'ın sahûr'a verdikleri ehemmiyeti göstermektedir, çünkü kaçırmaktan korktuklarını belirtmektedir.

6- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu gecelerde kıldırdığı namazların kaç rek'at olduğuna dair rakam Muhammed İbnu Nasri'l-Mervezî'nin Kıyâmu'l-Leyl'deki bir rivâyetinde gelmiştir. O rivâyette Hz. Câbir der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında bize sekiz rek'at ve vitr kıldırdı. Müteakip gece gelince mescidde toplandık, gelip bize namaz kıldırmasını rica ettik. (Geldi) o gece sabaha kadar bize namaz kıldırdı. Kendisine:
"Ey Allah'ın Resulü, şu namazı bize kıldırmanız için size ricada bulunduk (da öyle geldiniz, kendi kendinize gelip bunu bize kıldırmadınız, bunun sebebi nedir?)" dedik. Bunun üzerine:
"Ben vitrin size farz oluvermesinden korktum!" buyurdu.
"Huzeyfe (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyette, namazla ilgili bazı teferruât yer almaktan başka "...Resûlullah'ın ramazanın bir gecesinde kendilerine dört rek'atlik namaz kıldırdığını, bunun tamamlanması sırasında Hz. Bilâl'in gelip sabahı haber verdiğini belirtir.
"Yine Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette: "Bir ramazan günü Übeyy İbnu Ka'b'ın Resûlullah'a gelerek: "Ya Resûlullah bu gece benden bir hâdise vâki oldu (...) Mahallemden bazı kadınlar evime uğrayarak "biz Kur'an okuyamıyoruz, senin arkanda namaz kılmak istiyoruz" dediler. Ben de onlara sekiz rek'at ve vitr kıldırdım" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm sesini çıkarmadı, fakat rıza izhar etti" dendiğini görmekteyiz.
Hz. Ömer'in emri üzerine Übeyy İbnu Ka'b'ın halka onbir, -ve bazı rivâyetlerde onüç- rek'at kıldırdığını daha önce kaydetmiştik. Ramazanda halka cemaatle namaz kıldırma işini Hz. Ömer'in, Übeyy İbnu Ka'b'la birlikte Temîmü'd-Dârî'ye de verdiği, ikisinin birlikte bu vazifeyi üzerlerine aldıkları belirtilir.[1270]

.8. 3033 وعن عبدالله بن أبى بكر قال:]سَمِعْتُ أُبَيّاً رَضِىَ اللهُ عَنْه يَقُولُ: كُنَّا نَنْصَرِفُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْقِيَامِ فَنَسْتَعْجِلُ الخَدمِ بِالطَّعَامِ مَخَافَةَ فَوْتِ السَّحُورِ[. أخرجه مالك .

8. (3033)- Abdullah İbnu Ebî Bekr anlatıyor: "Übeyy (radıyallâhu anh)'i dinledim, diyordu ki: "Ramazanda (teravih) namazından ayrılıp, hizmetçilerden alelacele sahûr yemeği getirmelerini isterdik, çünkü vaktin çıkmasından korkardık."[1271]

ALTINCI FASIL

BAYRAM NAMAZLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Arapçada bayram, عِيدَ (îd) kelimesiyle ifâde edilir. Aslı, dönmek mânasına gelen عَوْدَة avdet kelimesinde gelir. Peş peşe tekrar etmek, her sene gelmek ma'nâsından, îd dendiği söylenmiştir.[1272]

.1. 3034 عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]خَرَجَ رسولُ اللهِ # يَوْمَ عِيدٍ فَصَلّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهُمَا وَ۫ بَعْدَهُمَا[. أخرجه الخمسة

1. (3034)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayram günü çıkıp iki rekat namaz kıldırdı. Ne bunlardan önce ne de bunlardan sonra başka namaz kıldırmadı."[1273]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, musallada iki rekatlik bayram namazından başka nafile namazı kılınmadığını ifade etmektedir. Ebû Saîd'il-Hudrî'den gelen bir rivâyet, Resûlullah'ın, evine dönünce iki rekat daha kıldığını ifade eder.
İbnu Kudâme, musallâda bayram namazından önce veya sonra nafile namazı kılmanın mekruh olduğu hususunda ulemânın icma ettiğini kaydeder. Ancak, Tirmizî'nin bir rivâyeti, Ashâbtan bazılarının bayram namazından önce ve sonra nafileyi tecviz ettiklerini kaydeder. Böyle olunca icma iddiası muallel hale düşmektedir.
Irakî de bir kısım Sahâbe ve Tâbiîn'in bunu caiz gördüklerini rivâyet eder. İbnu Ebî Şeybe, Tâbiîn'in bu husustaki görüşlerini kaydeder. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivâyete göre: "Kûfîler (Ebû Hanîfe, Evzâî, Sevrî) bayram namazından sonra, Basrîler (Hasan Basrî ve bir grup), bayram namazından önce namaz kılmışlardır. Medineliler ise (Zührî, İbnu Cüreyc, Ahmed) ne önce, ne sonra kılmamışlardır." İmam Mâlik bunu musallâda yasaklar. Ona göre mescidde kılınması hususunda iki rivâyet mevcuttur.[1274]

.2. 3035 وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُكَبِّرُ فِي الفِطْرِ وَا۟ضْحَى فِي ا۟ولى سَبْعَ تَكْبِيراتٍ وَفِي الثَّانِيةِ خَمْسَ تَكْبِيراتٍ سِوَى تَكْبِيرَتَى الرُّكُوعِ[. أخرجه أبو داود .

2.(3035)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), fıtr (ramazan) ve kurban bayramlarının namazlarında, birinci rekatte yedi (ziyade) tekbir getirirdi, ikinci rekatte ise, iki rükû tekbirinden başka beş (ziyade) tekbir getirirdi."[1275]

AÇIKLAMA:

1- Bu tekbirlerin tavsifinde fakihler arasında bazı yorum farklılıkları mevcuttur. Nevevî'nin açıklamasına göre:
***** Şâfiî'ye göre, birinci rekatte iftitah tekbirinden başka yedi tekbir vardır, ikinci rekatte kıyâm tekbirinden başka beş ziyade tekbir vardır.
***** İmam Mâlik, Ahmed ve Ebû Sevr'e göre de rakam aynıdır, ancak birincideki "yedi"nin biri iftitah tekbiridir.
***** Ebû Hanîfe ve Sevrî'ye göre birincide beş, ikincide dört tekbir vardır, iftitah ve kıyâm tekbirleri bu rakamlara dâhildir.
2- Cumhur-u ulemâ bu ziyade tekbirlerin ard arda söylenmesi gereğini belirtir. Atâ, Şâfiî ve Ahmed ise her iki tekbirin arasına zikrullah girmesine müstehab derler. Bu görüş İbnu Mes'ud'dan da rivâyet edilmiştir.[1276]

3036. 3. وعن كثير بن عبد الله عن أبيه عن جده قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُكَبرُ في الْعِيدَيْنِ في ا'ولى سَبْعاً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ، وَفِي الثَّانِيَةِ خَمْساً قَبْلَ الْقِرَاءَةِ[. أخرجه الترمذي .

3. (3036)- Kesîr İbnu Abdillah an ebîhi an ceddihî anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayramlarda birinci rek'atte kırâatten önce yedi kere tekbir getiriyordu. İkinci rek'atte de kırâatten önce beş kere tekbir getiriyordu."[1277]

AÇIKLAMA:

1- Senedde geçen Kesîr İbnu Abdillah'ın babası, Abdullah İbnu Amr İbni Avf'tır. Dedesi de Amr İbnu Avf el-Müzenî (radıyallâhu anh)'dir. Bedir savaşı'na katılmış yüce sahâbîlerden, bahtiyârândan biridir. Hadisin mahreci budur (Amr İbnu Avf).
2- Burada, önceki rivâyette olduğu üzere, rakamlara birinci rek'atte iftitah tekbiri, ikinci rekatte kıyâm tekbiri dâhil değildir.
Tirmizî, hadisin sonuna şu bilgiyi ekler: "Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin Medine'de (yaptığı imamlık sırasında) bu hadiste târif edilene uygun şekilde bayram namazı kıldırdığı rivâyet edilmiştir. Bu aynı zamanda Medine Ehli'nin de kavlidir. İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye de buna hükmetmişlerdir."
3- Hadiste dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus, tekbirlerin yeridir: Her iki rekatte de kırâatten önce olduğunu söyler. Bu, Hanefî tatbikata uymaz. Çünkü Hanefîler, tekbirleri ikinci rekatte kırâatten sonra okurlar. Bu, İbnu Mes'udun rivâyetine dayanır. Tirmizî aynı babta, az önce kaydettiğimiz açıklamasının devamında, İbnu Mes'ud'un bu rivâyetini verir. Şöyle buyurmuştur:
"Birinci rek'atte dokuz tekbir vardır. Bunun beşi kırâatten öncedir.[1278] İkinci rekatte kırâatle başlanır. Kıraat bitince rükû tekbiriyle birlikte dört tekbir getirilir."
Görüldüğü üzere, burada ikinci rekatte ziyade tekbirlerin kırâatten sonra rükûya gitmezden önce okunacağı, dödüncü tekbir olarak da rükû tekbirinin okunacağı açık olarak ifade edilmiştir.
İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un bu mevkuf rivâyetini Abdurrezzak ve Ebû Davud tahric etmiştir. Bazılarına göre sened sahihtir. Rivâyetin aslına bakıldığı zaman, İbnu Mes'ud bu açıklamayı yaptığı zaman yanında Hüzeyfe İbnu'l-Yeman, Ebû Musa el-Eş'arî, Saîd İbnu'l-Âs gibi başka sahâbeler var (radıyallahu anhüm ecmaîn). Saîd İbnu'l-Âs, bayram tekbirleri hakkında soru tevcih eder. Huzeyfe (radıyallâhu anh): "Bunu Eş'arî'ye sor" der. Eş'arî de: "Abdullah'a sor, çünkü o bizim en eskimiz, en âlimimiz" der. Saîd soruyu ona tevcih eder. O şu cevabı verir: "Dört tekbir getirilir, sonra kırâate geçilir, sonra tekbir getirilip rükûya gidilir, ikinci rek'ate kalkınca kırâat yapılır, kırâatten sonra dört tekbir getirilir (dördüncüsü ile rükûya gidilir.)"
Hanefîler, başka rivâyetlerle de takviye edilmiş olan bu hadisle ameli esas almışlardır: İkinci rek'atte ziyade tekbirleri -ki zevâid tekbirleri denir- kırâatten sonra, rükûden önce okurlar.[1279]

3037. 4. وعن جابر بن سمرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]صَلَّيْتُ مَعَ رسولِ اللهِ # الْعِيدَين غَيْرَ مَرَّةٍ بِغَيْرِ أذَانٍ وَ ۫ إقَامَةٍ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

4. (3037)- Câbir İbnu Semüre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte, birçok kereler bayram namazını ezansız ve ikâmetsiz kıldım."[1280]

AÇIKLAMA:

Bagavî, Şerhu's-Sünne'de, hadisin sahih olduğunu belirttikten sonra: "Sahâbe ve sahâbe olmayan ilim ehlinin tamamı bununla amel etmiştir. Bayram namazlarında ne ezan ne de ikâmet her ikisi de okunmaz. Diğer nafilelerde de okunmaz" der.[1281]

3038. 5. وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسولُ اللهِ # وَأبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهما يُصَلُّونَ الْعِيدَين قَبْلَ الخُطْبَةِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

5. (3038)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anhümâ), bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı."[1282]

AÇIKLAMA:

Bayram hutbeleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında namazdan sonra okunmuştur. Halbuki cuma hutbeleri namazdan öncedir. Emevîler devrinde ilk defa Hz. Muâviye'nin Medîne vâlisi Mervân tarafından hutbelerin muhtevasını, medhe layık olmayanları medhetmek, sebbe müstehak olmayanları da sebbetmek sûretiyle siyasî ağırlıklı yaptıkları için cemaat bayram namazını kılar kılmaz camiyi terkederek hutbeleri dinlememeye başlamış, bunun üzerine hutbe dinlemeyi halka mecbur etmek için hutbe namazdan önceye alınmıştır. Ancak bu durum cemaat tarafından hoş karşılanmamış, bazı hâdiselere sebep olmuştur. Bununla ilgili bir vak'aya daha önce temas etmiştik.[1283] Ancak, Mervân'dan önce Hz. Osman'ın "Cemaat namaza yetişsin" mülahazasıyla hutbeyi namazdan öne aldığı da söylenmiştir. İbnu Hacer, Hz. Osman'ın buna bazan, Mervân'ın ise her zaman başvurmuş olması sebebiyle hâdisenin Mervan'a nisbet edilmiş olabileceğini söyleyerek ihtilafı çözmeye çalışır. Ancak, Kadı İyâz'ın yorumunu da bilmemizde fayda var. İyâz bu bâbtaki rivâyetleri değerlendirerek hutbeyi öne alma işini ilk defa Hz. Muâviye'nin yaptığını, ona uyarak Medine'de Mervân, Basra'da Ziyad'ın yaptığını söyler.[1284]

3039. 6. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ رسول اللهِ # فَبَدأ بِالصَّةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ بِ أذَان وَ إقَامَةٍ. ثُمَّ قَامَ مُتَوَكِّئاً عَلى بِلٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه فَأمَرَ بِتَقْوى اللهِ وَحَثَّ عَلى طَاعَتِهِ وَوَعَظَ النَّاسَ وَذَكَّرِهُمْ. ثُمَّ أتَى النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَذَكَّرَهُنَّ وَقَالَ: تَصَدَّقْنَ. فإنَّ أكْثَرَكُنَّ حَطَبُ جَهَنَّمَ. فَقَامَتِ امْرَأةٌ مِنْ سِطَةِ النِّسَاءِ عَفْعَاءُ الخَدَّيْنِ. فَقَالَتْ: لِمَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: ‘نَّكُنَّ تُكْثِرْنَ الشّكاةَ وَتَكْفُرْنَ الْعِشِيرَ. فَجَعَلْنَ يَتَصَدَّقْنَ مِنْ حُلِيِّهِنَّ يُلْقِينَ فِي ثَوْبِ بِلٍ[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.»سِطَةُ النساءِ« أوساطهن حَسَباً ونسباً.»وَالسُّفعةُ« سواد في اللون.»وَالشّكاةُ« بفتح الشين الشكوى.»والعشير« الزوج .

6. (3039)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bayrama katıldım. Efendimiz hutbeden önce, ezansız ve ikâmetsiz namaz kılardı. Sonra Bilâl (radıyallâhu anh)'e dayanarak kalktı. Allah'tan korkmayı emretti ve O'na itâate teşvik etti. İnsanlara vaaz edip (ölümü, âhireti, cenneti, cehennemi) hatırlattı.
Sonra kadınlar bölümüne geçti. Onlara da aynı şekilde vaaz etti, hatırlatmalarda bulundu. Ve:
"Allah için tasadduk edin, zira sizin ekseriyetiniz cehennem odunusunuz!" buyurdu. Yanakları kararmış itibarlı kadınlardan biri kalkarak:
"Niçin ey Allah'ın Resûlü? dedi (niye cehennem odunlarıyız?)" Resûlullah açıkladı:
"Zira siz kadınlar çok şikâyette bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz.
"Bunun üzerine kadınlar takılarından tasadduk etmeye başladılar. Hz. Bilâl'in eteğine atıyorlardı."[1285]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise birçok sahâbe tarafından farklı ziyadelerle rivâyet edilmiştir. Burada kaydetmeye değer farklılıklar ihtiva eden bir vechi, Buhârî'nin Kitâbu'l-Hayz'da, Ebû Saîdi'l-Hudrî tarafından rivâyet edilmiştir. Aynen şöyle:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurban veya ramazan bayramında (namaz için) musallâya çıktı. (Namazdan sonra) kadınlar kısmına geçti ve:
"Ey kadınlar cemaati! Sadaka verin, zira bana, sizler cehennem ehlinin ekseriyeti olarak gösterildiniz!" buyurdular. Kadınlar:
"Niye ey Allah'ın Resulü?" dediler.
"Lâneti çok yapıyorsunuz, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz. Ben aklı ve dini noksan olanlar arasında, iradesi kavî erkeklerin aklını sizin kadar çelen birini görmedim!" buyurdu. Kadınlar yine sordular:
"Ey Allah'ın Resulü! Dinimizin ve aklımızın noksanlığı nedir?"

"Kadının şehadeti erkeğinin şehadetinin yarısı değil mi?"
"Evet!" dediler.
"İşte bu, dedi. Kadınların aklının noksanlığıdır. Kadınlar hayız oldukları zaman namaz kılmazlar, oruç tutmazlar öyle değil mi?" diye sordu. Onlar:
"Evet!" dediler. Aleyhissalâtu Vesselâm:
"İşte bu, dedi, onların dinlerinin noksanıdır."
2- Buradaki ifadeler ilk bakışta kadınları istiskâl ediyor gibi gelebilir. Aslında öyle değildir. Çünkü dinimiz, kadın ve erkek her iki cinsi aynı değerde mütâlaa eder. Ancak kadın ve erkek iki ayrı cinstir her ikisinin hayattaki farklı olan rolleri gereği aralarında fıtrattan yani yaratılıştan gelen bazı farklar vardır. Kadın anne olacaktır, şefkate muhtaç yavruları yetiştirecektir, bu sebeple onlar daha müşfîk, daha mülâyim, daha hissî bir mizâca sahiptirler. Bazı tabiblerin ifâdesiyle, kadın-erkek farkı her bir beden hücresinden kendini göktermektedir. İşte İslâm bu fıtrî farkı esas alarak, bir kısım hukukun zâyi olmaması için, onların şehâdetini nâkıs addetmiştir. Şahidlik bir hak olmayıp bir vazifedir. Bu sebeple şahidliğin noksan addedilmesi onların hukukunu zedelemez. Şahidliklerine başvurulacak dâvalarda hukukun korunmasına yönelik bir tedbirdir. Yarattığını en iyi bilen Yaratıcımız (Mülk 14), kadınların fıtratlarından gelen hissiliğin verdiği zaaf sebebiyle, iki kadının şehâdetinin bir sayılmasına biri unuttuğunda diğerinin ona hatırlatması gerekçesini göstermiştir.
Resûlullah, sadedinde olduğumuz hadiste onların, Yaratıcı tarafından beyan edilen bu fıtrî durumlarını aklen noksanlık olarak ifâde buyurmuştur. Yine aynı fıtrî zaafın bir başka tezâhürü olan lâneti çok yapma, hissiyata kapılarak çabuk parlama ve bunun neticesi olarak kocayla geçimsizlik çıkarma vs.'ye parmak basıyor.
Biz, kadınlara yapılan hususî bir hitabede, onların dikkatlerini fıtrî zaaflarına çekmeyi, onların lehine bir davranış olarak görüyoruz. Böylece zaafının şuuruna eren bir kimse, kendisini zayıf olduğu yerde hususi bir kollamaya tabi tutar ve kontrol altına alarak o cihetten gelecek zararı asgariye indirebilir.
Bu noktanın anlaşılması için Resûlullah'ın وَيْلٌ لِلْعَقَابِ مِنَ النَّارِ uyarısını hatırlatmak isteriz. Abdest sırasında abdest uzuvlarında kuru yer bırakılmaması gerekmektedir. Resûlullah bu hususu zihinlerde tesbit ederken, yüz veya kolu zikretmiyor. Ökçeyi zikrediyor ve: "Yazık ateşte yanacak o ökçelere!" diyor. Ökçeyi zikredişinin sebebi, onun ihmale uğraması ihtimalinin fazlalığındandır. Aslında yüz veya kol iyi yıkanmayarak kuru yer bırakılsa yine aynı şey söylenebilir: "Yazık ateşte yanacak o yüze -veya kola-!" Abdest uzvu olarak hangisi kuru kalırsa kalsın, hepsinin değeri ve hükmü aynıdır. Ancak ayağın tam yıkanabilmesi için hususi itina gösterilmesi gereklidir. İşte bu sebeple Efendimiz o hususa ayrı bir ağırlık vermiş, oraya dikkat çekmiştir.
Kadınlar içinde durum böyledir. Resûlullah onların bu zayıf noktalarına dikkatlerini çekerek o cihette her an maruz kalacakları tehlikeye karşı her an uyanık olmalarını sağlamak istemiştir.
3- Hadisten Çıkarılan Bazı Fevâid:
***** Kadınlara vaaz etmek, onlara dinin ahkâmını öğretmek, vazifelerini hatırlatmak müstehabtır.
***** Kadınları sadaka vermeye teşvik etmek müstehabtır.
***** Kadınların ta'lîmi için ayrı bir gün, ayrı bir zaman ayırmak, müstakil bir mecliste onlara hitab etmek de müstehabtır, yeter ki fitne ve fesaddan emin olunsun.
***** Kadınlar bayramlarda musallâya çıkabilirler.
***** Kadının kendi malından kocasının izni olmadan tasarruf hakkı vardır, sadaka vermesi caizdir.
Bu tasarruf belli bir miktarla da kayıtlı değildir. Mâlikîler "Üçte bir çerçevesinde yetkilidir, fazlasında değil..." demiştir.
***** Sadaka, azabı uzaklaştıran sebeplerden biridir. Zira Aleyhissalâtu Vesselâm kadınlara sadaka emretti. Sebep olarak cehennem ehlinin ekseriyetini teşkil ettiklerini söyledi, yani ondan kurtulmak için sadaka vermelerini hatırlatmış oldu.
***** Nasihatı çok yapmak, muhataba göre sert çıkışmak müstehabtır.
***** Muhtaçlar için zenginlerden sadaka taleb etmek caizdir, tâlib muhtaç olmasa da.
***** Rivâyet, sahâbe hanımların cömertliğini, Resûlullah'ın emirlerine icâbette acele ettiklerini de göstermektedir. Zira takılarından herkes yüzük, küpe, bilezik her ne varsa tasaddukta bulunmuşlardır.
***** Nankörlük haramdır.
***** Kötü sözleri çok kullanmak, lânet, sebb, şetm vs. haramdır. Nevevî bunları kebâirdan saymıştır.
***** Lânet kötülenmiştir, yani Allah'ın rahmetinden uzak kılınmasını taleb etmek dinimizde mezmumdur, dili alıştırmamalıdır.
***** Dinden çıkarmayan günahlara, tağliz maksadıyla küfür denmesi caizdir.
***** Akıl, ziyade ve noksan olabilir, îman da böyle.
***** Kadınlardaki noksanlığı zikretmek onları levm etme gayesi gütmez, çünkü bu, yaratılıştan gelmektedir. Bu noksanlar sebebiyle fitneye düşmelerini önlemek için bir uyarıdır. Nitekim hadiste azabın, noksanlıkları sebebiyle değil, küfran vs.'leri sebebiyle olacağı söylenmiştir.
***** Din noksanlığı sadece günah hâsıl eden şeylerle olmaz, daha umumi şeylerden de ileri gelebilir, zira bu nisbi, izafi bir durumdur. Sözgelimi kâmil, ekmelden nâkıstır. Bu sebeple hayızlı kadın, bu esnada namazı terketmekle günaha girmez, fakat namaz kılana nisbetle nâkıstır.

***** Hadiste talebenin hocasına, tâbi olanın tâbi olduğu kimseye anlamadığı hususlarda başvurmasının caiz olduğu ifade edilmektedir.
***** Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yüce ahlâklarına, müsâmaha, rıfk ve re'fet gibi sâmî sıfatlarına da delâlet etmektedir.[1286]

3040. 7. وعن عبيدالله بن عبدالله بن عُتبة بن مسعود قال:]سَأَلَ عُمَرَ أبَا وَاقِدٍ اللَّيْثِيَّ رَضِىَ اللهُ عَنْهما: مَا كَانَ يَقْرأُ رسولُ اللهِ # في ا'ضْحَى وَالْفِطْرِ. قالَ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا بِقَافْ وَالقُرآنِ المجِيدِ. وَاقْتَرَبَتْ السَّاعَةُ وانْشَقَّ الْقَمَرُ[. أخرجه الستة إ البخارى .

7. (3040)- Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe İbni Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Ebû Vâkid el-Leysî (radıyallahu anhümâ)'ye sordu:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurban ve ramazan bayramlarında ne kırâat buyururdu?"
"Resûlullah bu namazlarda Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid, İkterebeti'ssâatu ve'n-Şakka'l-Kameru sûrelerini okurdu" diye cevap verdi."[1287]

3041. 8. وعن النعمان بن بشير رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسُولُ الله # يَقْرَأُ في الْعِيدَيْنِ وَفِي الجُمُعَةِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ ا'عْلى، وَهَلْ أتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ، وَرُبَّمَا اجْتَمَعَا في يَوْمٍ وَاحِدٍ فَقَرَأ بِهِمَا[. أخرجه الستة إ البخارى .

8. (3041)- Nu'mân İbnu Beşîr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bayramlarda ve cumada Sebbihi'sme Rabbike'l-A'lâ, Hel etâke hadîsu'lğâşiye okurdu. Bazan cuma ve bayram bir günde birleşirlerdi. Resûlullah bu sûrelerin her ikisini de (cuma ve bayram) namazlarında birlikte okurdu."[1288]

AÇIKLAMA:

Son iki rivâyet Resûlullah'ın cuma ve bayram namazlarında Fatiha'dan sonra zamm-ı sûre olarak neleri okuduğunu göstermektedir. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un rivayetine göre, birinci rek'atte Kâf ve'l-Kur'âni'l-Mecid'i; ikinci rek'atte ise İkterebeti's-Sâatü Ve'n-Şakka'l-Kameru sûrelerini okumaktadır. Nu'man İbnu Beşîr'in rivâyetine göre birinci rekatte Sebbihi'sme rabbike'l-A'lâ'yı, ikinci rek'atte de Hel etâke hadîsu'lğâşiye'yi okumaktadır.
İki ayrı rivâyetin varlığı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunlardan birini seçmede musır olmadığını, bazan birini bazan ötekini ve hatta daha başka sûreleri de okumuş olabileceğini, ama yine de çoğunlukla bunları kırâat buyurduğunu ortaya kor. Nitekim, cumanın birinci rek'atinde Cuma sûresi'ni,ikinci rek'atte de Münâfikûn Sûresi'ni okuduğu da rivâyet edilmiştir (2881, 2883. hadisler).
Hasan-ı Basrî'nin, imamın bu namazlarda dilediği herhangi bir sûreyi de okuyabileceğine dair beyânını Ebû Hanîfe ve ashâbından İbnu Ebî Şeybe rivâyet etmiştir. İbnu Uyeyne, cumalarda sadece bu rivâyetlerde gelenleri okumanın mekruh olduğunu söylemiştir. İbnu Mes'ud, Hz. Ebû Bekr'in Bakara'yı okuduğunu rivâyet etmiştir. Bu hususta başka rivâyetler de mevcuttur.[1289]

CUMA VE BAYRAMIN AYNI GÜNE RASTLAMASI

3042. 1. عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسُولُ الله #: اجْتَمَعَ في يَوْمِكُمْ هذَا عِيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أجْزَأَهُ مِنَ الجُمُعَةِ وَإنَّا مُجَمِّعُونَ[. أخرجه أبو داود .

1. (3042)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şu gününüzde iki bayram bir araya geldi. Dileyene (bayram namazı) cuma için de yeterlidir. Biz her ikisini birleştiriyoruz."[1290]

AÇIKLAMA:

Muhtelif rivâyetler, gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde ve gerekse daha sonra, bayram namazının cumaya rastladığını belirtir. Bu durumda iki bayramın bir günde ictima etmesi mevzubahistir:
1- Cum'a bayramı,
2- Kurban (veya Ramazan) bayramı.
Sadedinde olduğumuz rivâyet, bu durumda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bayram namazını kıldırdığını, cumayı da kılıp kılmama hususunda cemaati muhayyer bıraktığını göstermektedir. Öyle ise, bayram namazı

kılınması halinde, cuma namazını kılmanın da, kılmamanında caiz olması gerekir. Ancak bayramı kılamayana, cumayı kılmak muhayyer olmaz, farz olmaya devam eder. Bir grup âlim, imam ile üç kişiyi bu hükümden hariç tutmak kaydıyla buna hükmeder. Müteakiben kaydedilecek olan İbnu'z-Zübeyr hadisi (3044) meseleyi ashâbın da buna yakın anladığını göstermektedir.
İmam Şâfiî ve bir grup âlim ise, bu ruhsatı kabul etmezler. Onlara göre "cumanın vacib olma delili bütün cuma günlerine şâmildir, bayramın rastladığı gün de bu âmm hükme dahildir; tahsis ifade eden rivâyetler, sened yönüyle, bu hükmü değiştirecek güçte değildir."
Atâ'ya göre bu bâbta gelen hadis sahihtir ve ruhsat âmmdır, herkesi içine alır. İbnu'z-Zübeyr de böyle tatbik etmiştir. Görüleceği üzere İbnu'z-Zübeyr, bayramı kıldığı gün sadece cumayı değil, öğleyi de kıldırmamıştır. Bu hususu bazıları şöyle izah etmiştir: "Cuma günü cuma namazı asıldır, öğle namazı ona bedeldir. Bu görüşten şu netice çıkar: Aslın vücubu, eda imkânına rağmen düşerse, bedel de düşer." Ancak, cuma gününde öğle namazının asıl, cumanın bedel olduğunu, zira ilk defa öğlenin farz kılındığını, cuma namazının ise müteahhiren farz kılındığını söyleyerek bu görüşe itiraz eden de olmuştur. Bunlara göre cumayı kaçırana öğlenin icmâen farz olması da öğlenin asıl olduğuna bir delildir.
İbnu'z-Zübeyr hadîsinde bazı açıklama daha sonra gelecek.[1291]

3043 .2. وعن أبى عبيد سعيد بن عبيد:]أنَّهُ شَهِدَ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْه فَصَلّى قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ خَطَبَ النَّاسَ فقَالَ: إنَّ رسولَ اللهِ # نَهَاكُمْ عَنْ صِيَامِ هذَيْنِ الْعِيدَيْنِ. أمَّا أحَدُهُمَا فَيَوْمُ فِطْرِكُمْ مِنْ صِيَامِكُمْ، وَأمَّا اخَرُ فَيَوْمٌ تَأكُلُونَ فِيهِ مِنْ نُسكِكُمْ. قالَ أبو عبيد: وَشَهِدْتُهُ مَعَ عُثْمَانَ فَصَلّى قَبْلَ أنْ يَخْطُبَ، وَكَانَ ذلِكَ يَوْمَ جُمُعَةٍ. فقَالَ لأهْلِ الْعَوالِى: مَنْ أحَبَّ أنْ يَنْتَظِرَ الجُمُعَةَ فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ أحَبَّ أنْ يَرْجِعَ إلى أهْلِهِ فَقَدْ أذِنَّا لَهُ[. أخرجه الشيخان .

2. (3043)- Ebû Ubeyd Saîd İbnu Ubeyd'in anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile bir bayramda beraber olmuştur. Hz. Ömer önce namaz kıldırmış, sonra hutbe okuyup halka şöyle hitab etmiştir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizleri bu iki bayram gününde oruç tutmaktan men etti. Bu iki bayramdan biri oruç tuttuğunuz aydaki ramazan bayramınızdır. Diğeri de kurbanlarınızdan yediğiniz günün bayramıdır!"
Ebû Ubeyd der ki: "Ben Hz. Osman (radıyallâhu anh) ile de bayram geçirdim. O da hutbeden önce namaz kıldırdı. Hatta bu bir cuma günüydü. Avâli halkına şöyle dediler:
"Kim cumayı beklemek isterse beklesin, kimde ailesine dönmek isterse dönsün kendisine izin verdik."[1292]

AÇIKLAMA:

1- Avâli, "Âliye"nin cem'idir, Medîne'ye yakın köylerin müşterek adıdır.
2- Bu hadis, bayramlardan biri cum'aya rastladığı takdirde, bayramnamazını kıldığı takdirde cumanın farziyyetinin düşeceğine hükmedenlere delil olmuştur. Bu hüküm, Ahmed İbnu Hanbel'den nakledilmiştir. Ancak, "izin verdik" ifadesinin "geri dönüşü olmayan bir izn"e delâlet etmede sarih olmadığı söylenerek hükme itiraz edilmiştir. Ayrıca, burada izin verilenlerin Avâli ahalisi olması üzerinde de durulmuştur. Çünkü onlar Medîne'ye olan uzaklıkları sebebiyle cuma onlara farz değildi denilmiştir:
3- Bu hadis, iki bayram günlerinde oruç tutmayı tahrim etmektedir. Haram edilen oruç nafile, nezir, kefâret,kaza her çeşit oruçtur. Bu hususta ülemâ icma etmiştir.
Yasağa rağmen tutmuş olan kimsenin hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir.
***** Ebû Hanîfe'ye göre bu, oruç sayılır.
***** Cumhur, Ebû Hanîfe'ye muhalefet eder. Şöyle ki: Bir kimse "Onbeş gün sonra bir gün oruç tutacağım"dese ve o gün bayrama rastlasa, cumhura göre bu nezri tutmak gerekmez, Ebû Hanîfe'ye göre nezir sahihtir, orucu o gün tutmaz, bir başka gün kaza eder. Evzâî: "Kaza eder, ancak bayramı istisna etmeye niyetlenmiş idiyse kaza etmez" der. İmam Mâlik, -bir rivâyette-: "Kazaya da niyet etmiş idiyse kaza gerekir, değilse gerekmez" demiştir.
Buhârî'nin bir rivâyetine göre, bir adam Abdullah İbnu Ömer'e gelerek sorar:
"Bir kimse pazartesi günü oruç tutmaya niyet eder, bu da bayrama rastlarsa ne yapmalıdır?
"İbnu Ömer:
"Allah nezirlere uymayı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, bayram günü oruç tutmamayı emretti" diye cevap verir ve kesin bir fetvadan kaçınır.
Ülemâ, İbnu Ömer'in davranışını yorumlamada ihtilaf eder. Burada teferruata girmeyeceğiz. Şu kadar söyleyelim ki İbnu Ömer (radıyallâhu anh), sünnete bağlılığından neş'et eden verâsı sebebiyle kesin hükümden kaçınmasıyla meşhurdur, hele bu, ihtilâflı hadislerden ise.[1293]

3044 .3. وعن عطاء بن أبى رَباح قال:]صَلّى بِنَا ابْنُ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما يَوْمَ عِيدٍ فِى يَوْمِ جُمُعَةٍ أوَّلَ النَّهَارِ. ثُمَّ رُحْنَا إلى الجُمُعَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إلَيْنَا وَصَلَّيْنَا وُحْدَاناً، وَكَانَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما بِالطَّائِفِ. فَلَمَّا قَدِمَ ذَكَرْنَا لَهُ فقَالَ أصَابَ السُّنَّةَ[.

3. (3044)- Atâ İbnu Ebî Rebâh merhum anlatıyor: "İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ), bize bir cuma günü gündüzün başında (bayram) namazı kıldırdı. Sonra biz (öğle vakti) cuma namazı kılmak üzere (mescide) gittik. İbnu'z-Zübeyr, bize (namaz kıldırmak üzere mescide) gelmedi. Biz de tek başımıza (öğle namazlarımızı) kıldık. O sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) Tâif'te idi. Medîne'ye döner dönmez durumu ona açtık.
"Sünnet'e uygun hareket etmiş!" dedi.[1294]

3045. 4. وفي رواية:]اجْتَمَعَ يَوْمُ الجُمُعَةِ وَيَوْمَ الْفِطْرِ عَلى عَهْدِ ابْنِ الزُّبيرِ. فقَالَ: عِيدَانِ اجْتَمَعَا فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ فَجَمَعَهُمَا جَمِيعاً فَصَّهُمَا رَكْعَتَيْنِ بُكْرَةً لَمْ يَزِدْ عَلَيْهِمَا حَتَّى صَلّى الْعَصْرَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

4. (3045)- Bir başka rivâyette şöyle gelmiştir: "İbnu'z-Zübeyr zamanında ramazan bayramı cum'a gününe rastlamıştı."
"İki bayram, aynı günde bir araya geldiler!"dedi. Sonra ikisini birleştirip iki rek'at halinde sabah erkenden kıldırdı. Artık, ikindiyi kılıncaya kadar başka bir şey kılmadı."[1295]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de belirttiğmiz gibi bu mesele ihtilaflıdır. İmam Şâfiî'den rivâyet edilen iki kavlinden birine ve ülemânın ekseriyetinin görüşüne göre, bayramı kılan kimseye cum'ayı terketme ruhsatı verilmez. Çünkü vücub ifade eden delil mufassal değildir; yani istisnâî duruma yer vermez. Sadedinde olduğumuz hadisler ise, su götürür; aksi istikamette yoruma elverişlidir. Nitekim İmâm Şâfiî'den: "Ruhsat şehrin dışında oturanlara verilmiştir" diye kısıtlayıcı açıklama yaptığı da rivâyet edilmiştir.Bu hususa, Hz. Osman'ın şu sözü ile de istidlâl edilmiştir: "Avâli ahâlisinden kim bizimle cuma kılmak isterse (burada kalıp) kılsın, gitmek isteyen de gitsin." Bu hükme: "Hz. Osman'ın sözü ile Resûlullah'ın sözü tahsis edilemez" diyerek karşı çıkmak isteyen de olmuştur.
***** Hanefî mezhebine göre, bayram cumaya rastladığı takdirde, belde ahalisine cuma vacibtir, bayram kılmakla sâkıt olmaz.
***** Şâfiî mezhebine göre, belde ahâlisinden, bayramın kılınması ile cum'a sakıt olmaz, köylerden gelenlerden sâkıt olur. Bayramı kılan, dilerse cumayı beklemeden geri dönebilir, cumayı terkedebilir.
***** Ahmed İbnu Hanbel: "Bu durumda bayram kılan kimse, bölge halkından da olsa, köyden de gelse farketmez, cuma üzerlerinden düşer, sadece öğle namazı kılarlar" demiştir.
***** Atâ: "Hem cuma hem de öğle namazı her ikisi de düşer" demiştir.
2- Sadedinde olduğumuz hadis, İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)' in öğleyi de kılmadığını ifade etmektedir. Bu hadise göre, cuma namazı meşrû olan sebeplerden biriyle kişinin üzerinden düştüğü takdirde öğleyi kılması da ona vacib olmaz. Atâ işte bu görüştedir. Bunlar görüşlerini, önce de temas ettiğimiz üzere, öğle namazını asıl kabul edip cumanın ona bedel olduğuna hükmetmelerine bina etmişlerdir. Ancak, çoğunluk bu yorumu muvafık bulmamıştır. Cumayı herhangi bir sebeple kılamayana öğleyi kılmak vacib olur.[1296]

3046. 5. وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ النَّبِيُّ # يَغْدُو إلى الصَّةِ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأكُلَ تَمَرَاتٍ وَيَأكُلُهُنَّ وِتْراً[. أخرجه البخارى والترمذي .

5. (3046)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ramazan bayramında, sayıca tek olan birkaç hurma yemedikçe namaza gitmezdi."[1297]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın Ramazan bayramı namazına giderken birşeyler yemesinin hikmetini, bazı şârihler: "Kimse namaz kılıncaya kadar oruca devam ediliyor zannetmesin diyedir, sanki bu yanlışlığın yolunu kapamak istemiştir" şeklinde açıklamışlardır. Keza: "Oruç tutma vücûbundan sonra orucu açma vücûbu gelince, bunda da Allah'ın emrine uymada acele ve sür'at gerektiği içindir" diyen de olmuştur. Başka te'viller de yapılmıştır.
İbnu Kudâme, namazdan önce birşeyler yemenin müstehab olması hususunda bir ihtilâf bilmediğini belirtir.
2- Hurmanın tercihi, oruç sebebiyle zayıflayan basarın tatlı ile kuvvetlenmesi diye izah edilmiştir. Tâbiîn'den bazısı tatlı, şeylerin (hazımca) kolaylığı, kalbe kazandırdığı rikkat, imâna muvafık olması gibi çeşitli faziletleri sebebiyle, bayram günü mezkûr iftarı, hurma yoksa bal gibi tatlı bir şeyle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir. Tatlının, bevli tuttuğu da söylenen faziletleri arasındadır.
Esas olan, sade su ile de olsa iftar yapmaktır. Kurban bayramında ise, namaza kadar bir şeyler yenmemesi esastır.
3- Hurmanın tek kılınması Allah'ın birliğine işaret içindir. Resûlullah "tek" ile teberrük için imkân olan her şeyi tek yapardı: "Allah tek'tir teki sever" buyurmuştur.[1298]

.6. 3047 وعن علي رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]مِنَ السُّنَّةِ أنْ تَخْرُجَ إلى الْعِيدِ مَاشِياً، وَأنْ تَأكُلَ شَيْئاً قَبْلَ أنْ تَخْرُجَ[. أخرجه الترمذي .

6. (3047)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Bayram namazına yaya gitmen, çıkmazdan önce birşeyler yemen sünnettendir."[1299]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bayram namazına yaya gitmenin müstehab olduğunu ifade ediyor.
Hadis zayıf ise de aynı hükmü ifâde eden başka hadislerle takviye edilmiştir. Namazdan önce yeme, ramazan bayramına hastır. Kurban bayramında namazdan dönünceye kadar bir şey yenmez. Nitekim önceki hadiste geçti.[1300]

.7. 3048 وعن بُريدة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَخْرُجُ يَوْمَ الْفِطْرِ حَتّى يَطْعَمَ وَ لا يَطْعَمُ يَوْمَ الأضْحَى حَتَّى يُصَلِّيَ[. أخرجه الترمذي .

7. (3048)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ramazan bayramı namazına bir şeyler yemeden çıkmazdı. Kurban bayramında ise, namazdan dönünceye kadar bir şey yemezdi."[1301]

.8. 3049 وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَأخُذُ يَوْمَ الْعِيدِ فِي طَرِيقٍ ثُمَّ يَرْجِعُ فِي طَرِيقٍ آخَرَ[. أخرجه أبو داود .

8. (3049)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bayram namazına giderken bir yoldan gider, dönerken başka bir yoldan dönerdi."[1302]

AÇIKLAMA:

Hadis, bayram namazına gidiş ve gelişi başka başka yollardan yapmanın müstehab olduğunu ifade etmektedir. Bu, hem imam ve hem de me'mûm için böyledir. Ulemâ çoğunluk itibariyle böyle hükmetmekte müttefiktir. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın gidiş ve gelişi ayrı ayrı yollardan yapmasının hikmeti hususunda ihtilaf etmiştir.[1303]

.9. 3050 وعن أم عطية رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]أمَرَنَا رسُولُ اللهِ # أنْ نُخْرِجَ فِي الْعِيدِ الْعَوَاتِقَ وَذَوَاتِ الخُدُورِ وَالحُيَّضَ.فَأمَّا الحُيَّضُ فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ المسْلِمِينَ وَدُعَاءَهُمْ وَيعْتَزِلْنَ مُصَلاّهُمْ[. أخرجه الخمسة .

9. (3050)- Ümmü Atiyye (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah bize, bayram namazlarına genç kızları, çadırda kalan genç bâkireleri, ve hayızlı kadınları da çıkarmamızı emretti. Hayızlıların da katılmaları müslümanların cemaatlerini görmeleri, dualarında hazır bulunmaları içindi, bunlar namazgâhların dışında kalacaklardı."[1304]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet ve benzerleri, bayram namazlarına mümkün mertebe herkesin katılmasının teşvik edildiğini göstermektedir. Muhaddar denen ve çadırda kalan genç kızların ve hatta namaz kılmayan hayızlı kadınların, küçük çocukların dahi katılmalarının taleb edilmesi rivâyetlerde gelmiştir.
2- Hadise rağmen Selef büyükleri kadınların bayrama çıkmaları hususunda ihtilaf etmiştir. Bir grup, bunu kadınların bir hakkı görür. Hz. Ebû Bekr, Hz. Ali, İbnu Ömer vs. bu görüştedir. Bazıları da buna karşıdır. Urve, Kâsım, Yahya El-Ensârî, İmam Mâlik, Ebû Yusuf bu görüştedir. Ebû Hanîfe bir defasında "caiz" derken, bir başka defasında "caiz değil" demiştir.
Hattâbî der ki: "Resûlullah bütün kadınların bayram günü musallâya gelmelerini emretmiştir, tâ ki özrü olmayanlar namaz kılsın, özrü olanlar da yapılan duaların bereketinden müstefîd olsun. Hadiste, herkesin namazlara, zikir meclislerine katılması, sâlihlerin yakınlığını elde etmesine teşvik vardır, tâ ki onların bereketine nâil olsunlar."
Ümmü Atiyye'nin Ebû Dâvud'da gelen bir diğer rivâyetinde bu teşvikin neticesini görmekteyiz: "Hayızlı kadınlar insanların gerisinde durup herkesle birlikte tekbir getiriyorlardı."[1305]

10. 3051. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يُخْرِجُ الْعَنَزَةَ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ ا'ضْحَى يَرْكُزُهَا فَيُصَلِّى إلَيْهَا[. أخرجه النسائى .

10. (3051)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ve Kurban bayramlarında yanında bir mızrak olduğu halde musallâya çıkıyor, (namaz sırasında kıble cihetine) sütre olarak dikiyor, ona doğru namazını kılıyordu."[1306]

11. 3052. وعن ثعلبة بن زَهْدَمَ:]أنَّ عَلِيّاً رَضِىَ اللهُ عَنْه. اسْتَخْلَفَ أبَا مَسْعُودٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه عَلى النَّاسِ فَخَرَجَ يَوْمَ عِيدٍ فقَالَ: يَا أيُّهَا النَّاسُ إنَّهُ لَيْسَ مِنَ السُّنَّةِ أنْ يُصَلِّى قَبْلَ ا''مَامِ[. أخرجه النسائى .

11. (3052)- Sa'lebe İbnu Zehdem anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh) Ebû Mes'ud (radıyallâhu anh)'u halkın başına koyup kendisi bayram günü namaza gitti ve: "Ey insanlar! dedi, imamdan önce namaz kılmak sünnette yoktur!"[1307]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallâhu anh) burada, imamdan önce namaz kılmanın kerâhetine dikkat çekiyor. Yasaklama musallâya has gözükmüyor, mutlak olarak geldiğine göre evde de, mescidde de olsa imamdan ayrı olarak ondan önce namaz kılınmamalıdır.[1308]

İKİNCİ BÂB

BAZI SEBEPLERE BAGLI NAFİLELER

(Bu babta dört fasıl vardır)

*****

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

*****

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR) NAMAZI

*****

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

*****

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR

TAHİYYETÜ'L-MESCİD

İSTİHÂRE NAMAZI

HÂCET (DİLEK) NAMAZI

TESBİH NAMAZI

NAMAZA MÜTEALLİK BAZI HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslam dinine göre, cin ve insanların yaratılışı ibadet içindir. İbadet kulla Allah arasındaki en yüce irtibattır. İbadetin zekât, oruç, hacc sadaka gibi değişik tezahürleri ve çeşitleri vardır. Bütün ibadet çeşitleri arasında en yücesi, en ulvî ve en kıymetlisi namazdır. Bu sebeple namaz, İslâm'ın direği ve alemi olmuştur.
Namaz İslâm'ın en ziyade üzerinde durduğu, en fazla ehemmiyet verdiği ibadettir. Büluğdan ölüme aklı başında her insana şâmildir; yaşı, cinsiyeti, içinde bulunduğu şartları ne olursa olsun namazı bırakması, muaf sayılması mümkün değildir. Âdetâ mü'min, namaz için yaratılmıştır; namaz kılmak için müslümandır.
Bu kıymetli, ehemmiyetli ibâdetin farz, vacib ve nafile nev'inden çeşitleri var. Bunlardan farzları ve farzlarla birlikte kılınan nafileleri (revâtib) gördük.
Burada, din tarafından tesbit edilen bazı vesilelerle kılınması gereken namazları göreceğiz. Bunlar vacib değildir, kılmayanlar günahkâr olmaz. Ancak yapan büyük fazilete erer, mü'minlik edebine kâmil mânada uymanın bazı adımlarını daha atmış olur. Bunlar da Resûlullah'ın irşadıyla belirlenmiştir. Onlar sayesinde, ibadet yapmamız gereken mühim vakitleri öğrenir ve anlarız ki, farz ve vacibler dışında bazı hâricî durumlara, mevsimlere, coğrafî ve kevnî şartlara göre ortaya çıkan ibadet ve namaz vakitleri vardır.O vakitler gelince kulluğumuzu izhara, Resul-ü Ekrem'e ve sünnetine bağlılığımızı göstermeye koşmamız istenmektedir.
Evet hâlikımız mâbudumuzdur,
Bizleri âbidler,
Dünyayı da bir mâbet
Olarak yaratmıştır.
Farz dışı namazlar mâbedde âbidin edebidir.
Sadedinde olduğumuz bâbta göreceğimiz tahiyyetü'l-mescid, istihâre, hâcet, tesbih, cenaze... namazları, bu açıdan değerlendirilmeli ve bilinmelidir ki, güneşin batması akşam namazının vakti olduğu gibi, kuraklık da istiska (yağmur) namazının vaktidir. Diğerleri de öyle...[1309]

BİRİNCİ FASIL

KÜSÛF NAMAZI

Küsûf ve hüsûf namazları güneş ve ayın tutulmaları zamanında kılınan namazların adıdır. Bazı âlimler küsûf güneş tutulması için, husûf da ay tutulması için kullanılır demiştir. Aksini söyleyen de vardır. Ancak esas olan şudur: Küsûf ve hüsûf kelimeleri müteradif gibidir, her ikisi de hem güneş ve hem de ay tutulması için kullanılır. Bunların tutulmaları sırasında cemaatle olsun, münferiden olsun iki veya dört rek'at namaz kılmak müstehabtır. Bu namazlar musallâ denen sahrada da kılınabilir. Bu namaz ay ve güneşi tutulma halinden kurtarmak gaysiyle yapılan bir dua ma'nâsına gelmez. Herhangi bir kimsenin ölümü veya doğumuyla da bir alakası yoktur. Allah'ın tecellî eden âyeti karşısında duyulan haşyeti ibadetle ifâdeden, sünneti îfâ etmekten ibarettir.
Şiddetli rüzgar, fazla karanlık, yer sarsıntıları, gece vakti görülen fazla aydınlık, umumî salgın hastalıklar, büyük musibetler gibi mûtadın dışında vukûa gelen, hissiyat üzerinde müessir olup dikkatleri kendine çeken hadiseler hengâmında böylü küsûf ve hüsûf namazları nev'inden ibadetler yapılır, bu hadiselerin gerçek fâili Allah hatırlanır, sükûnete erilir, kendine gelinir.[1310]

1. 3053. عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كُسِفَتِ الشَّمْسُ على عَهْدِ رسولِ اللهِ # فقَامَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَأطَالَ الْقِرَاءَةَ، ثُمَّ رَكَعَ فَأطَالَ الرُّكُوعَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ فَأطَالَ الْقِرَاءَةَ، وَهِىَ دُونَ قِرَاءَتِهِ ا'ولَى، ثُمَّ رَكَعَ فَأطَالَ الرُّكُوعَ، وَهُوَ دُونَ رُكُوعِهِ ا'وَّلِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسُهُ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ قَامَ فَصَنَعَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ سَلَّمَ وَقَدْ تَجَلتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ النَّاسَ فقَالَ: إنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ يُكْسَفَانِ لِمَوْتِ أحَدٍ وَ لحيَاتِهِ، وَلكِنَّهُمَا آيتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ تَعالى يُرِيهِمَا عِبَادَهُ، فإذَا رَأيْتُمْ ذلِكَ فَافْزَعُوا إلى الصَّةِ[. أخرجه الستة .

1. (3053)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında güneş tutulmuştu. Hemen kalkıp halka namaz kıldırdı. Namazda kırâatı uzun tuttu. Sonra rükûya gitti, rükûyu da uzun tuttu.Sonra başını kaldırdı, bu sırada uzun okudu, ancak bu okuyuşu öncekinden daha kısa idi. Sonra tekrar rükû yaptı ve rükûyu uzattı, ancak önceki rükûdan kısa idi. Sonra başını kaldırdı, sonra secdeye gidip iki secde yaptı. Sonra kalkıp, birinci rek'atte yaptıklarını aynen yaptı. Sonra selam verdi. Artık güneşde açıldı.
Sonra kalkıp halka hitab etti. Dedi ki: "Bilesiniz, güneş ve ay bir kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın âyetlerinden iki âyetidir, kullarına gösterir. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun."[1311]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis Resûlullah'ın halka cemaatle küsûf namazı kıldırdığını ifâde ediyor. Bu namazın meşruiyyetinde ulemâ ittifak eder. Ancak hükmü hususunda ihtilaf edilmiştir:
***** Cumhur, müekked sünnet olduğunu söyler.
***** Ebû Avâne, Sahih'inde vacib olduğunu tasrih eder, İmâm Mâlik'in de bunu aynen cuma gibi değerlendirdiği belirtilmiştir.
***** Ebû Hanîfe'nin de vacib addettiğini Zeyn İbnu'l-Münîr nakletmiştir. Hanefîlerden bazıları vacib derse de, çoğunluk sünnet olduğuna hükmetmiştir.
2- Küsûf namazının keyfiyeti: Bu husus ihtilâflıdır. Bazıları dört rükû, dört secde ile iki rek'at olarak tarif eder. Sadedinde olduğumuz rivâyet, birinci rek'atte iki uzun rükû ile iki uzun kıyamdan bahseder. Kırâatlerin ve rükûların her biri, bir öncekine nazaran biraz kısa da olsa, normalde uzundur.
Bazı rivâyetler iki rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında altı rükû ve dört secde ile iki rek'at, bazılarında on rükû ve dört secde ile iki rek'at olarak kılındığı belirtilir. Başka şekillerinin varlığına da Ebû Dâvud'da dikkat çekilir. Buhârî şârihi Aynî bu ihtilaflı tavsif ve târifleri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu namazı farklı şekillerde birçok defalar kılmış olmasıyla izah eder. Rivâyetler, Efendimizin küsûf namazını güneş açılıncaya kadar devam ettirip açılmadan sonra selam verdiğini belirtir. Aynî küsuf namazının uzunluk ve kısalığını bu açılma müddetinin uzun sürmesi veya kısa çekmesi ile de irtibatlandırır. Aynî'ye göre, yerine ve ihtiyaca göre, hadislerde gelen şekillerden biri ile küsûf namazı kılınabilir; hepsi de caizdir.
***** Hanefîler, İmam Mâlik, İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Sevr ve Leys İbnu Sad'a göre küsuf namazı iki rekattir.
***** Hanefîler, İbrahim Nehâî ve Süfyan-ı Sevrî'ye göre küsûf namazı diğer nafileler gibi kılınır, yani her rek'atte bir rükû, iki secde yapılır. İmam-ı Âzam'ın: "Dileyenin dört rek'at ve hatta daha fazla rekat kılabileceğini" söylediği rivâyet edilmiştir.
***** Şâfiî'lerle diğer fakihler, küsûf namazının her rek'atinde iki rükû ve iki secde yapılarak kılınacağını söylemişlerdir. Böylece iki rek'atli bir küsûf namazında dört rükû, dört secde yapılmış olur.
***** Tâvus, İbnu Cüreyc ve Hubeyd İbnu Ebî Sâbit, küsûf namazının, her rek'atte dört rükû ve iki secde yaparak kılanacağını söylemişlerdir. Bu tarz, Hz. Ali ile İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir.
***** Katâde, Atâ İbnu Ebî Rebâh, İshak İbnu Râhûye ve İbnu Münzîr'e göre her rekatte üç rükû ve iki secde yapılmalıdır.
3- Sadedinde olduğumuz hadis, küsûf namazından sonra Resûlullah'ın halka hitabettiğini belirtir ise de, Ebû Hanîfe, İmam Ahmed'e göre bu namazdan sonra hutbe okunmaz. Çünkü, çoğunluk itibariyle rivâyetlerde Resûlullah küsûf meydana gelince namaz kılmayı, dua etmeyi, sadaka vermeyi tavsiye buyurmuş, hutbe okunmasını emretmemiştir. Ancak İmam Şâfiî ve bir kısım muhaddislere göre namazdan sonra hutbe okumak müstehabtır.[1312]

İKİNCİ FASIL

İSTİSKA (YAGMUR) NAMAZI

.3054 .1. عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أصَابَتْ النَّاسَ سَنَةٌ فَبَيْنَا النّبىُّ # يَخْطُبَ يَوْمَ الجُمُعَةِ إذْ قَامَ أعْرَابِىٌّ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: هَلِكَ المِالُ، وَجَاعَ الْعِيَالُ، فادْعُ اللهَ لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَمَا نَرَى فِي السَّمَاءِ قَزَعَةً، فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ مَا وَضَعَهُمَا حَتَّى ثَارَ السَّحَابُ أمْثَالَ الجِبَالِ، ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ مِنْ مِنْبَرِه حَتّى رَأيْتُ المِطَرَ يَتَحَادَرُ عَلى لِحْيَتِهِ، فَمُطِرْنَا يَوْمَنَا ذَلِكَ وَمِنَ الْغَدِ، وَمِنْ بَعْدِ الْغَدِ، وَالَّذِى يَلِيهِ حَتَّى الجُمُعَةِ اُ'خْرى، فقَامَ ذلِكَ ا'عْرَابِىٌّ أوْ غَيْرُهُ، فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: تَهَدَّمَ الْبِنَاءُ وَغَرِقَ المِالُ، فَادْعُ اللهَ تَعالى لَنَا، فَرَفَعَ يَدَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَ۫ عَلَيْنَا، فَمَا يُشِيرُ بِيَدِهِ إلى نَاحِيَةٍ مِنَ السَّحَابِ إّ۫ انْفَرَجَتْ، كامِ وَالظِّرَابِ وَبُطُونِ ا'وْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ. قَالَ: فَانْقَلَعَتْ وَخَرَجْنَا Œوَصَارَتِ المِدِينَةُ مِثْلَ الجَوْبَةِ[.وفي رواية: »اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَ۫ عَلَيْنَا. اللَّهُمَّ عَلى ا نَمْشِى فِي الشَّمْسِ[. أخرجه الستة إ الترمذي.»الْقَزَعَةُ«: بالتحريك: قطعة من الغيم، والجمع قزع .

1. (3054)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar kıtlığa maruz kaldılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir cuma günü hutbe verirken bir bedevî kalkıp:
"Ey Allah'ın Resûlü, malımız helâk oldu, horantamız aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırdı. Biz gökte bir bulut göremiyorduk. Nefsim elinde olan Zât'a yemin olsun, daha ellerini geri çekmeden semâda dağlar gibi bulutlar peydah oldu. Derken daha minberden inmemişti bile ki, sakalından yağmur damlaları dökülmeye başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Daha sonraki günde de yağdı, onu takib eden günde de yağdı, hatta müteakip cumaya kadar yağış devam etti.
Öyle ki, o bedevî veya bir başkası kalkıp:
"Ey Allah'ın Resûlü, binalarımız yıkıldı, mallarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)" dedi. Aleyhissalâtu Vesselâm ellerini kaldırıp:

"Allahım etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın!" diye dua ettiler. Eliyle bulutlara doğru hangi istikametteki buluta işaret etti ise, bulutlar orada açıldı. Bütün Medîne buluttan temizlendi."
Bir rivâyette de de şöyle denmiştir: "Allahım, (yağmur) etrafımıza yağsın, üzerimize değil! Allahım,dağların ve tepelerin üzerine, vadilerin içine, ağaç biten yerlere olsun!" Hz. Enes der ki: "Bulut hemen çekildi, biz de çıkıp güneşte yürüdük."[1313]

3055 .2. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]شُكِيَ إلى رَسولِ اللّهِ # قُحُوطُ المطَرِ، فَأمَرَ بِمِنْبَرٍ فَوُضِعَ لَهُ في المصَلَّى، وَوَعَدَ النَّاسَ يَوْماً يَخْرُجُونَ فِيهِ قالَتْ: فَخَرَجَ حِينَ بَدَا حَاجِبُ الشَّمْسِ، فَقَعَدَ على المِنْبَرِ، فَكَبَّرَ وَحَمَدَ اللّهَ تعالى، ثُمَّ قَالَ: إنَّكُمْ شَكَوْتُمْ جَدْبَ دِيَارِكُمْ، وَاسْتِئْخَارَ المطَرِ عَنْ إبَّانِ زَمَانِهِ عَنْكُمْ، وَقَدْ أمَرَكُمُ اللّهُ تَعالى أنْ تَدْعُوهُ، وَوَعدَكُمْ أنْ يَسْتَجِيبَ لَكُمْ، ثُمَّ قَالَ: الحَمْدُ للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ. إلهَ إَّ اللّهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ. اللَّهُمَّ أنْتَ اللّهَ إلهَ إَّ أنْتَ الْغَنِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةَ وَبَ◌غاً إلى حِينَ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ فَلَمْ يَزَلْ في الرَّفْعِ حَتَّى بَدَا بَيَاضُ إبْطَيْهِ، ثُمَّ حَوَّلَ إلى النَّاسِ ظَهْرَهُ، وَحَوَّلَ رِدَاءَهُ، وَهُوَ رَافِعٌ يَدَيْهِ، ثُمَّ أقْبَلَ على النَّاسِ وَنَزَلَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، فَأنْشَأَ اللّهُ تَعالى سَحَابَةً فَرَعَدَتْ وَبَرَقَتْ، ثُمَّ أمْطَرَتْ بِإذْنِ اللّهِ تَعالى، فَلَمْ يَأْتِ مَسْجِدَهُ حَتَّى سَالَتِ السُّيُولُ، فَلَمَّا رَأى سُرْعَتَهُمْ إلى الْكَنِّ ضَحِكَ حَتّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ، ثُمَّ قَالَ: أشْهَدُ أنَّ اللّهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَأنِّي عَبْدُ اللّهِ وَرَسُولُهُ[. أخرجه أبو داود .

2. (3055)- Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yağmur kıtlığından şikâyet edildi. Bunun üzerine bir minber getirilmesini söyledi. Musallaya minber kuruldu. Halka, oraya gidilecek gün tesbit edildi."
Hz. Âişe devamla der ki: "Güneşin kızıllığı ufukta görülür, görülmez yola çıktı. Musallaya varıp minbere oturdu. Tekbir getirdi. Allah'a hamdetti. Sonra:
"Sizler memleketinizin kuraklığa uğradığından, yağmurun normal yağma zamanında gelmeyip gecikmesinden şikâyetlendiniz. Allah (celle celâluhu) kendisine dua etmenizi emrediyor. Duanıza icâbet edeceğini vaadetti" buyurdular ve sonra şöyle dediler:
"Hamd âlemlerin Rabbine aittir ve Rahim'dir, âhiret gününün sâhibidir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O dilediğini yapar. Ey Rabbimiz kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın. Sen zenginsin, biz fakiriz. Üzerimize yağmur indir. İndirdiğini bize kuvvet ve güç kıl. Ecel zamanımıza kadar yetecek kıl!
"Bunu söyledikten sonra ellerini kaldırdı. O kadar yukarı kaldırdı ki, koltuk altı beyazlığı göründü. Sonra sırtını halka dönderdi, elbisesini ters çevirdi, elleri bu sırada hep kalkmış vaziyette idi. Sonra tekrar halka yöneldi. Minberden indi ve iki rek'at namaz kıldı. Anında Allah bulut hâsıl etti. Gök gürledi. Şimşek çaktı. Allah'ın izniyle yağmur başladı.
Resûlullah daha mescidine dönmeden seller aktı. Aleyhissalâtu Vesselam, cemaatin sığınağa dönmekteki acelelerini görünce azı dişleri görününceye kadar güldü. Ve: "Şehadet ederim ki, Allah her şeye kâdirdir ve ben de Allah'ın kulu ve Resulüyüm" buyurdular."[1314]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, kuraklık olduğu takdirde imamın halkı duaya çağırmasının müstehab olduğunu göstermektedir. İbnu Hibbân, Resûlullah'ın burada mezkûr yağmur namazını, hicretin altıncı yılında kıldırdığını zikreder.
2- İkinci hadis, istiska namazının hutbesinde minberin üzerine çıkmanın müstehab olduğuna delildir.
3- İstiska namazı şehrin haricinde kılınmalıdır.
4- Yağmur namazına güneş doğarken gitmek müstehabdır. İbnu Abbâs'tan gelen rivâyetler, Resûlullah'ın yağmur namazında, bayram namazındaki gibi yaptığını, bayram namazı vaktinde yağmur namazı kıldırdığını söyler. Ancak şârihler vakit hususunda ülemânın ihtilaf ettiğini belirtir. İbnu Hacer: "Râcih görüş şudur: "Yağmur namazı için muayyen bir vakit yoktur. Birçok hükmüyle bayrama benzese bile bunun muayyen bir günü olmaması sebebiyle ondan ayrılır" der. İbnu Kudâme, kerâhet vaktinde kılınmayacağı hususunda ulemânın icmâından bahseder.
5- Hadiste temas edilen: "Allah'ın dua etmemizi emretmesi" meselesi Kur'anda geçen أُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ "Dua edin icabet edeyim" (Gâfir 60) âyetindedir.
6- Resûlullah, hutbeye hamdele ile başlıyor, besmele çekmiyor. Aleyhissalâtu Vesselâm'ın tahmid'den başka bir şeyle hutbeye başladığını söyleyen hiçbir rivâyet mevcut değildir.
7- Yağmur namazında duâda eller mübâlağalı şekilde kaldırılmalıdır, bu müstehabtır.
8- Hatib elbisesini ters çevirirken kıbleye yönelmelidir.[1315]

3. 3056. وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أصَابَنَا مَطرٌ وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ # فَحَسَرَ ثَوْبَهُ حَتّى أصَابَهُ مِنَ المطَرِ، فَقُلْنَا: لِمَ صَنَعْتَ هذَا؟ قَالَ: إنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ[. أخرجه أبو داود .

3. (3056)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberken bize yağmur isabet etti. Efendimiz elbisesini açtı, bedenine yağmur isâbet etti.
"Bunu niye yaptınız?" diye sorduk.
"O Rabbinden yeni geliyor" buyurdular."[1316]

AÇIKLAMA:

1- Yağmurun Rabbinden yeni geldiğini söylemesi: "Yağmur bir rahmettir, Allah Teâlâ onu yeni yaratmıştır, onunla teberrük olunmaya değer" demektir.
2- Yağmur suyundan teberrüken bedene sürünmek müstehabtır. Nevevî'ye göre avret yerleri dışında bedenin her tarafı yağmur sırasında açılıp ıslatılabilir. Bu hadise dayanarak bazı âlimler bu şekilde hükmetmiştir.
3- Bu hadise göre, mertebece, ilimce üstün olan bir kimse, sebebi anlaşılmayan bir şey yaptığı takdirde onunla amel etmek ve başkasını da o amele sevketmek için, mahiyetinin ne olduğunu o şahsa sormak müstehabtır.
4- Yağmur suyu kuyu suyundan efdaldir.[1317]

ÜÇÜNCÜ FASIL

CENAZE NAMAZI

1. 3057. عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولُ اللهِ #: مَنْ شَهِدَ الجَنَازَةَ حَتّى يُصَلِّى عَلَيْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ، وَمَنْ شَهِدَهَا حَتّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ، وَالْقِيرَاطُ مِثْلُ أُحُدٍ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى .

1. (3057)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim üzerine namaz kılıncaya kadar cenazede hazır bulunursa kendisi için bir kîrat sevab vardır. Kim de cenaze gömülünceye kadar hazır bulunursa iki kîratlık sevab vardır. Bir kîrat'ın miktarı Uhud dağı kadardır."[1318]

2. 3058. وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]نَعى النّبِيُّ # النَّجَاشِيَّ رَحِمَهُ اللهُ في الْيَوْمِ الّذِي مَاتَ فِيهِ، وَخَرَجَ بِهِمْ إلى المصَلَّى فَصَفَّهُمْ، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ[. أخرجه الستة .

2. (3058)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Necâşî rahimehullah'ın vefatını, ölümünün aynı gününde haber verdi. Ashâbıyla musallâya gitti, orada saf bağlatıp dört tekbir getirerek namaz kıldırdı."[1319]

3. 3059. وفي أخرى للشيخين والنسائى:]نَعى النَّجَاشِيَّ في الْيَوْمِ الّذِى مَاتَ فِيهِ وَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا ‘خِيكُمْ وَلَمْ يَزِدْ[.

3. (3059)- Sahiheyn ve Nesâi'de gelen bir diğer rivâyette şöyle denir: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] Necâşî'nin ölüm haberini öldüğü günde haber verdi ve:
"Kardeşiniz için (Allah'tan) mağfiret taleb edin" dedi ve başka bir şey söylemedi."[1320]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mü'min kardeşinin cenazesine katılmayı, ona karşı olan vazifelerinden biri olarat teşrî etmiş, birçok hadislerinde bunu tekrar etmiştir. Bu dinî vazifenin yerine getirilmesi büyük sevabı mucibtir. Ancak sevab, cenazeye katılma nisbetinde artmaktadır. En büyük sevab, namaz ve def'ine varıncaya kadar, cenaze ile ilgili hizmetlerin hepsine katılana verilecektir.
Şu halde en azından komşu ve yakınların cenazesine, defnedilinceye kadar iştirak etmek, yardımcı olmak dîn-i mübîn-i İslâm'ın vazettiği güzel âdâbtan biridir.
2- Son iki hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir mûcizesine şâhid olmaktayız: Habeşistan'da vefat eden Habeş kralı Necâşî'nin vefatını, aradaki bunca mesafeye rağmen öldüğü gün haber veriyor, gıyabında cenâze namazı kıldırıyor. Bilâhare gelen haber, Resûlullah'ın namaz kıldırdığı aynı günde Necâşî'nin ölümünü bildiriyor ve önceki ihbarı doğruluyor.

3- Necâşî, aslında Habeş kralının ismi değil lakabıdır. Tıpkı Türk hükümdarlarına hâkan, İran krallarına kisra, Bizans krallarına kayser denmesi gibi. Asıl adı Ashame'dir (Arapçada Atiyye demektir).
Resûlullah Hudeybiye sulhü üzerine civar meliklere elçiler göndererek İslâm'a davet etmişti. Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî'yi de bir mektupla Necâşî'ye göndermişti. Necâşî, Resûlullah'ın mektubunu alınca büyük bir saygı ile yüzüne sürer ve müslüman olur. Müslümanlığını Resûlullah'a yazarak bildirir. Kendisine sığınan müslümanlara himayekâr olur, güzel muâmelede bulunur.
Necâşî öldüğü zaman Resûlullah, Ashâbına: "Bugün, kendisine Ashame denen sâlih bir kul vefat etti. Kalkın Ashame üzerine namaz kılın..." der. Âl-i İmrân'ın 199. âyetinin Necâşî hakkında indiği belirtilmiştir: "Hakikat, ehl-i kitap içinde Allah'a, ve hem size indirilene, hem kendilerine indirilene -Allah'a büyük saygı gösteren kimseler olarak- inananlar da vardır...
Şunu da belirtelim: Resûlullah'ın cenaze namazını kıldırdığı Necâşî ile, mektup yazdığı Necâşî'nin başka başka şahıslar olduğu da rivâyetlerde gelmiştir. Mamafih Aleyhissalâtu vesselâm'ın, müslüman olan Necâşî'nin vefatından sonra yerine geçen Necâşî'ye de mektup yazmış olması ihtimali üzerinde de durulmuştur.
4- Bir kimse öldüğü zaman bunu ilân etmek mübahtır. Bu sûretle halkın cenazeye iştirakleri sağlanır. Bazı âlimler ve Hanefîlerin ekseriyeti bunu müstahsen ve gerekli bulurlar. Böylece çok sayıda kimsenin cenaze namazına iştirâki ve dua etmeleri sağlanmış olur.
Şâfiîlerle, Ahmed İbnu Hanbel ölüm haberini ilân etmeyi mekruh addederler, sadece ölenin dost ve yakınlarına duyurmayı uygun görürler.
Nevevî, mekruh addedilen ölüm ilânının cahiliye âdetlerine uygun tarzda yapılan ilân olduğunu söyler. Belirttiğine göre cahiliye devrinde şerefli bir kimse ölünce bütün kabilelere atlı haberci gönderip: "Falanın ölmesiyle bütün Araplar helâk olmuştur" şeklinde ifadelerle bağırıp çağırmaya, feryad u figân etmeye yer verirlerdi. İslâm bu tarzı yasaklamıştır.
5- Hz. Peygamber'in, ölüm haberini mescidde verdiği hâlde namaz için müsallâya çıkmasından, cenaze namazının mescidde kılınmayacağı hükmünün çıkarılmasına sebep olmuştur.
6- Cenâze namazını saf teşkil ederek kılmak sünnettir.
7- Hadis gâib üzerine namaz kılınabileceğini gösterir. İmam Şâfiî ile İmam Ahmed gâib üzerine cenaze namazı kılınabileceğine kail olmuşlardır.
8- Cenâze namazında alınacak tedbirlerin sayısı ihtilaf konusudur. Râviler, üçten yediye kadar muhtelif sayıda rakamlar söylerler. İbnu Mes'ud: "Cenaze namazında imam kaç tekbir alırsa, cemaat de o kadar tekbir alır" demiştir.[1321]

3060. 4. وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال:]كَانَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ يُكَبِّرُ عَلَى جَنَائِزِنَا أَرْبَعاً، وَإِنَّهُ كَبَّرَ عَلَى جَنَازَةٍ خَمْساً، فَسَأَلْنَاهُ فقَالَ كَانَ النّبى # يُكَبِّرُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

4. (3060)- Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ anlatıyor: "Zeyd İbnu Ebî Erkam cenazelerimiz üzerine dört tekbir getirirdi. Bir ara bir cenaze üzerine de beş tekbir getirmişti. Sebebini kendisinden sordum, dedi ki: "Resûlullah o tekbirleri getirirdi."[1322]

3061. 5. وعن حميد بن عبدالرحمن قال:]صَلّى أَنَسُ بنُ مَالِكٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْه، وَكَبَّرَ ثَلاثاً، وَسَهَا فَسَلّمَ، فَقِيلَ لَهُ: فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَكَبَّرَ الرَّابِعَةَ ثُمَّ سَلّمَ[. أخرجه البخارى فى ترجمة .

5. (3061)- Humeyd İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) (cenaze) namazı kıldı. Yanılıp üç sefer tekbir getirdi ve selâm verdi. Kendisine (üç sefer tekbir getirdiği) söylendi. Bunun üzerine kıbleye yönelerek dördüncü bir tekbir daha getirdi ve sonra selam verdi."[1323]

AÇIKLAMA:

1- Cenaze namazında getirilecek tekbirlerin sayısı hususunda ihtilâflı rivâyetler gelmiştir. Teysîr'in yukarıda kaydettiği iki rivâyet, çoğunluğun benimsediği görüşü aksettirmektedir. Yani cenaze namazında tekbir sayısı dörttür.
İbnu Hacer'in kaydettiği açıklama şöyle: Selef bu tekbirlerin sayısında ihtilâf eder. Müslim'in Zeyd İbnu Erkam'dan rivâyetine göre beştir. Ve bunu Resûlullah'a nisbet eder.
İbnu'l-Münzîr'in İbnu Mes'ud'dan rivâyetine göre, Benî Esed'den bir cenazeye namaz kıldırmış, beş tekbir getirmiştir.
Yine İbnu'l-Münzir ve başkalarının Hz. Ali'den rivâyetine göre, (radıyallâhu anh) Bedir ashâbına altı tekbir, sahâbeye beş tekbir, bir başka cenazeye dört tekbir alırdı.

Ebû Mâbed der ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın arkasında bir cenazenin namazını kıldım Üç kere tekbir getirmişti.."
Bu hususta başka görüşler de vardır.
Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in dediğine göre, cenaze namazında tekbir sayısı dört ve beştir, Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.
Beyhakî'nin Ebû Vâil'den kaydettiğine göre, Resûlullah zamanında tekbir sayısı yedi, altı, beş ve dört idi. Hz. Ömer, halkı dörtte birleştirdi.
Hülasa, büyük çoğunluk cenaze tekbirinin dört olduğunu söyler. İbnu Hacer, üç olduğunu söyleyen rivâyetler için: "İftitah tekbirini hesaba katmayanlara göre üç olmalıdır" diyerek üç diyenlerle dört diyenleri te'vil ve te'lif eder.[1324]

3062. 6. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أَنَّهُ صَلّى عَلى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَقِيلَ لَهُ فِي ذَلِكَ، فقَالَ: إنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ[. أخرجه الخمسة إ مسلماً، وهذا لفظ أبو داود .

6. (3062)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre bir cenaze üzerine namaz kılmış ve namazda Fâtiha'yı okumuştur. Bu hususta kendisine (niye onu okuduğu) sorulunca: "Bu, sünnettendir!" diye cevap vermiştir."[1325]

AÇIKLAMA:

Fatiha'nın cenaze namazında okunmasının sünnetten olması demek, onun okunmasının meşruiyyetine delil var demektir. Nitekim İbnu'l-Münzir, İbnu Abbâs, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme' den bunun meşruiyyetini nakletmiştir. Ancak sahâbenin: "...Sünnettendir" dediği şeyin hükmen merfu sayıldığı, çoğunluğun görüşüdür.
İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye de böyle hükmetmiştir. Ebû Hüreyre ve İbnu Ömer "cenâze namazında kırâat yok" demişlerdir.[1326]

3063. 7. وعن نافع:]أن ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما كانَ يَقْرَأُ فِي الصَّلاةِ عَلى الجَنَازَةِ[. أخرجه مالك .

7. (3063)- Nâfi rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer, cenâze için kılınan namazda kırâata yer vermezdi."[1327]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenaze namazında Fâtiha sûresini okumaz, dua ve senâ ile yetinirdi. Ebû Hüreyre ile Tâbiînden birçokları bu görüştedir, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik de bu görüşte olmuşlardır.
Daha önceki rivâyette de görüldüğü üzere İbnu Abbâs, İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali, İbnu'z-Zübeyr, Misver İbnu Mahreme Fâtiha okumanın meşruluğuna hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. Bunlar Fâtiha'yı okumanın vacib olduğunu iddia etmezler müstehabtır derler. Fatiha'nın namazın neresinde okunacağı da tasrih edilmez. Ancak ilk tekbirden sonra okunacağına dair zayıf rivâyetler gelmiştir.
Beyhakî'de zayıf bir senetle Hz. Câbir'den gelen bir rivâyete göre, ilk tekbirden sonra Fâtiha'nın okunması meşrûdur. Nesâî'nin Ebû Ümâme'den kaydettiği bir rivâyette şöyle denir: "Cenaze namazında sünnet şudur: "Tekbir getirilir, sonra Fâtiha okunur, sonra Resûlullah'a salât okunur, sonra ölüye dua edilir; kırâat sadece ilk tekbirdedir."[1328]

3064. 8. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ اللهِ #: إذَا صَلَّيْتُمْ عَلى الميِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ[. أخرجه أبو داود .

8. (3064)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ölü üzerine namaz kıldınız mı ona ihlasla dua edin."[1329]

AÇIKLAMA:

Cenâze için yapılan duanın hâlisâne olması gerekir. Yani ölünün istifade edeceğine inanarak samimi hislerle dua etmelidir. Hadis mutlak geldiğine göre, cenaze sâlih bir kişi de olsa gayr-ı sâlih bir kişi de olsa hüküm aynıdır, ayırım yapılmaksızın hayırlı dualarda bulunulmalıdır. Şârihler: "Çünkü günahlara bulaşan kimse, mü'min kardeşlerinin dua ve şefaatlarına daha çok muhtaçtır. Bu sebeple onlara getirilmiş, önlerine çıkarılmıştır."[1330]

3065.9. وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْه:]وَسئل كَيْفَ تُصَلِّى عَلى الجَنَازَةِ؟ فقَالَ: أتْبَعُهَا مِنْ بَيْتِ أهْلِهَا، فَإذَا وُضِعَتْ كَبَّرْتُ وَحَمِدْتُ اللهَ تعالى وَصَلَّيْتُ عَلى نَبيِّهِ # ثُمَّ أقُولُ: اللَّهُمَّ إنَّهُ عَبْدُكَ، وَابْنُ عَبْدِكَ، وَابن أمَتِكَ. كَانَ يَشْهَدُ أنْ إلهَ إَّ أنْتَ، وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ وَأنْتَ أعْلَمُ بِهِ، اللَّهُمَّ إنْ كَانَ مُحْسِناً فَزِدْ فِي إحْسَانِهِ، وَإنْ كانَ مُسِيئاً فَتَجَاوَزْ عَنْ سَيِّئَاتِهِ. اللَّهُمَّ تَحْرِمْنَا أجْرَهُ، وَ تَفْتِنَّا بَعْدَهُ[. أخرجه مالك .

9. (3065)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, kendisine: "Cenaze üzerine nasıl namaz kılarsın?" diye sorulmuştu. Dedi ki:
"Ailesinin evinden tâkibe başlarım, yere kondu mu tekbir getirir, Allah'a hamd, Resulüne salât eder, sonra şu duayı okurum:
"Ya Rabbi o senin abdindir, abdinin oğludur, câriyenin oğludur. O, senden başka ilah olmayıp sadece senin ilâh olduğuna, Muhammed'in senin kulun ve elçin olduğuna şehadet ederdi, sen onu (bizden) daha iyi bilirsin. Ey Allahım, eğer o muhsin ise ona yapacağın ihsanı artır. Eğer kötülerden ise, günahlarını affet. Ey Allahım, bizi (ona kılınan namazın) ecrinden mahrum etme, ondan sonra bize fitne verme."[1331]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenâzeye katılan kimsenin, cenaze namazında kendisi için de dua etmesinin meşrû olduğunu göstermektedir. Zira sondaki iki talep ölü için değil, musalli içindir.[1332]

3066.10. وعن عوف بن مالك رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]صَلّى النّبيُّ # عَلى جَنَازَة فَحَفِظْنَا مِنْ دُعَائِهِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثّلْجِ وَالْبَرَدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الخَطَايَا كَمَا يُنَقّى الثّوْبُ اْبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأبْدِلْهُ دَاراً خَيْراً مِنْ دَارِهِ، وَأهْ خَيْراً مِنْ أهْلِهِ، وَزَوْجاً خَيْراً مِنْ زَوْجِهِ، وَأدْخِلْهُ الجَنَّةَ، وَأعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنَ عَذَابِ النَّارِ. قَالَ عَوْفٌ رَضِىَ اللهُ عَنْه: حَتّى تَمَنَّيْتُ أنْ أكُونَ أنَا ذلِكَ المَيْتَ[. أخرجه مسلم، واللفظ له والترمذي والنسائى .

10. (3066)- Avf İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir cenazenin namazını kıldırdı. Okuduğu duadan şunları ezberledik:
"Allahım, şunu mağfiret et ve şuna rahmet eyle. Âfiyet ver, affeyle, vardığı yerde ikramda bulun, girdiği yeri genişlet. Onun (günahlarını) kar ve buzla yıka, hatalardan pâk eyle, tıpkı elbisenin kirden pâk edilmesi gibi. Onu dünyadaki evinden daha iyi bir eve, ailesinden daha hayırlı bir âileye koy, eşinden daha hayırlı bir eşe ulaştır. Onu kabir âzabından, ateş âzabından sakındır."
Avf (radıyallâhu anh) der ki: "(Resûlullah'ın bu dualarını işitince) o ölünün yerinde kendimin olmasını temenni ettim."[1333]

3067.11. وعن الحسن أنه قال:]يُقْرَأُ عَلى الطِّفْلِ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ، وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفاً وَفَرَطاً وَذُخْراً وَأجْراً[. أخرجه البخارى في ترجمة .

11. (3067)- Hasan Basrî (rahimehullah): "Çocuk üzerine Fâtiha okunur" der ve şöyle dua ederdi: "Ey Allahım, bunu bize öncü yap, karşılayıcı kıl, (âhiret) azığı ve ücret yap."[1334]

AÇIKLAMA:

1- Cenâze namazında Fâtiha okunup okunmayacağının ihtilaflı bir mesele olduğu daha önce geçti (3063).
2- Ölen küçük çocukların, âilesi için karşılayıcı ve Allah indinde mağfiret vesilesi, âhiret azığı olacağı hadisten anlaşılmaktadır.[1335]

3068.12. وعن عطاء رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]صَلّى النَّبيُّ # عَلى ابْنِهِ إبْرَاهِيمَ وَهُوَ ابنَ سَبْعِينَ لَيْلَةً[. أخرجه أبو داود .

12. (3068)- Atâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oğlu İbrahim (ölünce) üzerine namaz kıldırdı. O zaman çocuk yetmişinci gününde idi."[1336]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, oğlu İbrahim üzerine namaz kılıp kılmadığı rivâyetlerde ihtilaflıdır. Hz. Âişe'nin bir rivâyetinde (3070), İbrahim'in 18 aylıkken öldüğü Resûlullah'ın onun üzerine namaz kılmadığı belirtilir.

Senet yönüyle Hz. Âişe'nin rivâyeti akvâ'dır, ancak bazı âlimler "İsbat nefye tercih edilir" esasını iltizam ederler. Diğer taraftan İbrahim'in öldüğü gün, güneş tutulması da olmuştur. O gün Resûlullah küsûf namazı kıldığı için, İbrahim'in cenazesiyle meşguliyet aksadığı için "namaz kılmadı" diye şüyû bulmuş olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.
Namaz kıldırdı veya "kıldırmadı" diyen başka rivâyetler de var.[1337]

3069. 13- وعن جابر رَضِىَالله عَنْ قال:] قالَ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : الطِّفْلُ يُصَلّى عَلَيْهِ، وَ ◌ يَرِثُ وَ ◌ يُورِثُ حَتّى يَسْتَهِلَّ[. أخرجه الترمذي .

13. (3069)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Çocuk (doğumunda) ağlamadan ölürse üzerine namaz kılınmaz, vâris olmaz, ona da vâris olunmaz."[1338]

AÇIKLAMA:

Ağlamak diye tercüme ettiğimiz kelime, istihlal'dir. Doğduğu zaman çocuğun çıkardığı ses ve ilk ağlamalardır. Bu ses onun canlı doğduğunun delilidir. Bir kısım hukuki ahkâm bu ağlamaya terettüp eder. Bu ses yoksa çocuk ölü doğmuş demektir. Buna namaz kılınmaz, vâris olamaz, kendisine de kimse vâris olamaz. Ancak, ağlama dışında diğer hayat belirtileri de muteber addedilir. Hapşırması, kımıldaması, hareket etmesi gibi...
Hattâbi der ki: "Düşük (ölü doğan) hakkında ulemâ ihtilâf etmiştir, namaz kılınır mı, kılınmaz mı? İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in: "Düşük üzerine, ağlamasa bile namaz kılınır" dediği rivâyet edilmiştir. İbnu Sîrîn ve İbnu'l-Müseyyeb bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye: "Dört ay on günlük yani kendisine her ruh üflenen çocuğa namaz kılınır" demiştir. İshak der 'Miras ağlamakla tahakkuk eder, fakat namaz öyle değil, çünkü (dört ay on gün) geçen cenin, artık tam bir nefistir, kendisi hakkında şakî, said olacağı yazılmıştır. Namaz ondan hangi sebeple terkedilecektir?"
İbnu Abbas'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Ağladı mı vâris olur, üzerine namaz da kılınır."
Hz. Câbir: "Ağladı mı namazı kılınır, ağlamamışsa namaz kılınmaz" demiştir. Ashab-ı Re'y, Mâlik, Evzâ'î ve Şâfi'î de bu görüştedir.[1339]

3070. 14- وعن عَائِشَةَ رَسولُ اللهُ عَنْها قالَت:]مَاتَ إبْرَاهِيمُ بْنُ النّبيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ ابنُ ثَمَانِيَةَ عَشَرَشَهْراً فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

14. (3070)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oğlu İbrahim onsekiz aylık iken öldü; Aleyhissalâtu vesselam, üzerine namaz kılmadı."[1340]

AÇIKLAMA için 3068 numaralı hadise bak.

3071. 15- وعن نافع بن أبى غالب قال:] صَلّى أنَسٌ رَضِىَالله عَنْه عَلى جَنَاذَةِرَجُلٍ فَقَامَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَكَبَّرَ أرْبَعَ تَكْبِيرَ اتٍ، وَصَلّى عَلى امْرَأةٍ فَقَامَ عنْدَ عَجِيزَتِهَا، وَكَبَّرَ أرْبَعاً، فَقِيلَ لَهُ: أهَكَذَاكَانَ رَسولُ اللهِ # يَصْنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ[أخرجه أبو داود والترمذي .

15. (3071)- Nâfi İbnu Ebi Gâlib anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh) bir erkeğin cenâze namazını kıldırmıştı. Başının yanında durdu. Dört kere tekbir getirdi. Bir kadın üzerine de namaz kıldırdı. Kadının arka tarafında durdu, dört kere tekbir getirdi. Kendisine, "Resûlullah böyle mi yapardı?" dendi. "Evet!" cevabını verdi."[1341]

AÇIKLAMA:

Tirmizî hadisle ilgili olarak şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilimden bir kısmı bununla amel etti, yani cenaze namazı kıldıran imam, namaz sırasında erkeğin baş hizasında, kadının da arka (bel) hizasında durur."
Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, İshâk, bir rivâyette Ebu Hanîfe bu görüştedirler.
Hanefilerin iltizam ettiği Ebu Hanîfe'nin meşhur görüşüne göre, imam ölünün göğsü hizasında durur, erkek-kadın ayırımı yapmaz.
İmâm Mâlik: "Kadın da olsa erkek de olsa ölünün başı hizasında durur" der. Ancak erkeğin orta hizasında, kadının da omuzları hizasında duracağına dair bir görüş daha nakledilmiştir.
Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin başı hizasında durur";
Bazıları: "Kadının göğsü, erkeğin de göğüsle göbeği arasında durur" demiştir.[1342]

16. 3072. –وعن عثمان، وأبي هريرة، وابن عمر رَضِىَالله عَنْهم:]أنّهُمْ كَانُوا يُصَلُّونَ عَلى جَنَازَةِ الرِّ جَالِ وَالنِّسَاءِ فَيَجْعَلُونَ الرَّ جَالَ مِمَّا يَلِي ا‘‘مَامَ، وَالنِّسَاءَ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ[.

16. (3072)- Hz. Osman, Hz. Ebu Hüreyre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) hazerâtı erkek ve kadınların cenâzeleri için namaz kılarlardı. Erkekleri imamın yanına, kadınları da kıble cihetine koyarlardı."[1343]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de, ölünün namaz sırasında konduğu yerle ilgilidir. Sahâbe ve Tâbi'inden pek çoklarının benimsediği ve İbnu Abbas, Ebu Hüreyre ve Ebu Katâde'nin "Sünnet bu" dedikleri mezkur tarza muhalif rivayet de mevcuttur. Hasan Basri, Sâlim ve Kâsım: "Kadınlar imamın yanına, erkekler kıble cihetine konur" demişlerdir. Atâ'nın bu meseledeki görüşü ihtilâflıdır.
Bu farklılıklar, Resûlullah'ın farklı amelinden ileri gelmiş olmalıdır.[1344]

17. 3073. –وعن محمد بن أبي حرملة:]أنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أبِي سَلَمَةَ تُوُفِّيَتْ، وَطَارِقٌ أمِيرُ المَدِينَةِ فأُ وِتِيَ بِجَنَازَتِهَا بَعْدَ الصُّبْحِ فوُ ضِعَتْ بِالْبَقِيعِ، وَكَانَ طَارِقٌ يُغَلِّسُ بِالصُّبْحِ فقَالَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَالله عَنْهما ‘هْلِهَا: إمَّاأنْ تُصَلُّواعَلى جَنَازَتِكُمُ اٌنُ، وَإمَّا أنْ تَتْرُكُوهَا حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ[. أخرجه مالك.

17. (3073)- Muhammed İbnu Ebî Harmele anlatıyor: "Zeyneb Bintu Ebî Seleme ölmüştü, o sırada Medine valisi Târık idi. Sabah namazından sonra cenazesi getirildi ve Bâkî mezarlığına konuldu. Târık, sabah namazını alaca karanlıkta kılardı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cenâzenin sahibine:
"Cenâzenizi namazı ister hemen kılın, isterseniz güneşin yükselmesine kadar te'hir edin" dedi."[1345]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, cenâze namazının kılınabileceği vakitle ilgili sarahat görmekteyiz. Sabah namazını vali ilk vaktinde kıldırdığı için, ortalığın iyice ağarmasından önce cenâze namazı kılmaya vakit var demektir. İbnu Ömer bu sebeple, ortalık ağarmadan cenâzelerine namaz kıldırabileceklerini söylemiştir. Ancak hemen kıldırmayıp, ortalığın ağarmasına kadar gecikecek olurlarsa kerâhet vakti gireceği için, artık güneşin doğup, bir miktar yükselmesine yani kuşluk vaktinin girmesine kadar cenâzelerine namaz kıldıramayacaklarını söylemiş oluyor.
Ulemâ ikindi namazından sonra güneşin sararma vaktine kadar, sabah namazından sonra da ortalığın aydınlanmasına kadar cenâze namazının kerahetsiz olarak kılınacağını söylemiştir. Şâfiî hazretlerine göre, her vakit cenaze kılınabilir, zira mekruh vakitlerdeki nehiy nafile namazlarla ilgilidir, vacible değil.[1346]

18. 3074. –وعن نافع قال:]كان ابنُ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا يصَلّي عَلَي الجَنَازَةِ بَعْدَ الصُّبحِ وبعْدَ الْعَصْرِ إذَا صُلِّيَتَا لِوَ قْتَيْهِمَا [. أخرجه مالك. و للبخاري في ترجمة باب بغير إسناد: »كانَ ابنُ عُمَرَ يُصَلِّى إ‘ّ طَاهِرًا وَ‘ يُصَلِّي عندَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَ غُرُوبِهَا وَيَرْفعُ يَدَيْهِ« .

18. (3074)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), sabah ve ikindi namazları vaktinde kılınmış ise bunlardan sonra cenaze namazı kılardı."[1347]
Buharî'nin bab başlığında, senetsiz olarak şu rivâyet kaydedilmiştir: "İbnu Ömer mutlaka tâhir olarak cenaze namazı kılardı. Güneş doğarken ve batarken cenaze namazı kılmazdı. Ellerini (de her tekbirde) kaldırırdı."[1348]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadiste açıklandığı üzere ikindi ve sabah namazının kılınmasından sonra başka namaz kılınıp kılınamayacağı hususunda bazı teferruat ve münâkaşa vardır. İbnu Ömer (radıyallahu anh) kerahet vakti girmemişse mezkur iki namazdan sonra da cenâze namazı kılınacağı görüşündedir.
2- İbnu Ömer'in sözü, cenâze namazının bâzı farklılıklarını hatırlatıyor. Resûlullah cenâze namazına namaz yani salât ismini vermiştir, ama diğer namazlardan farklıdır: Rükû yok, secde yok, kıraat yok. Kıraat yerine tekbîr, tesbih ve duâ okunur. Normal olarak, bu namazın abdestli kılınması gerekmektedir. Ancak bu hususta da bir farklılığı mevzubahis. Şöyle ki: Bir kimse cenazeye abdestsiz olarak iştirak etse, abdest almakla meşgul olmaya kalksa, namazı yetiştiremiyecek olsa bulunduğu yerde hemencecik teyemmüm yaparak namaza katılması tecviz edilmiştir.
Hasan-ı Basrî'den gelen iki farklı rivâyetin birinde, zikrettiğimiz durum sorulunca: "Teyemmüm eder, namazı kılar" der. Diğer bir rivâyette: "Teyemmüm etmez, abdestsiz namaz kılmaz" der.

Seleften birçoğu, abdest almaya gittiği takdirde namaza yetişememekten korkan kimseye teyemmümün kifayet edeceğini söylemiştir: Atâ, Salim, Zührî, Neha'î, Rebî'a, Leys ve Kûfeliler (Hanefîler) hep bu görüştedir. Ahmed İbnu Hanbel'den de bu hususta bir rivâyet vardır. İbnu Abbâs'tan merfu rivâyet de kaydedilmiştir.
3- Hadisin en son fıkrası, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in cenaze namazı esnasında her tekbirde ellerini kaldırdığını ifade etmektedir. Bu hususta zayıf bir senetle merfu rivâyet de gelmiştir.[1349]

19. 3075. –وعن عَائِشَةَ رضي اللهُ عنْها:]أنَّهَا لَمَّا مَاتَ سَعْدُ بنُ أبِي وَقَّاصٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَتْ ادْخُلُوا بهِ المسْجدَ حتَّى أُصَلِّيَ علَيْهِ، فَأُنْكِرَ ذَلِكَ عَلَيْهَا، فَقَالَتْ: ماَ أَسْرَعَ ماَ نَسِيَ النَّاسُ، واللهِ لقدْ صَلّى رسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ على ابْنَيْ بَيْضَاءَ فِي المسْجِدِ: سُهَيْلٍ وَأخرجه[. أخرجه الستة إ البخاري.

19. (3075)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den anlatıldığına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) vefat ettiği zaman, Hz. Aişe:
"Onu mescide sokun da ben de üzerine namaz kılayım" dedi. Ancak onun bu teklifi yadırgandı ve hüsn-ü kabul görmedi. Bunun üzerine Hz. Aişe:
"İnsanlar ne çabuk unutuyorlar, Allah'a yemin olsun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beyzâ'nın iki oğlu Süheyl ve kardeşinin namazlarını mescidin içinde kıldırdı" dedi."[1350]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, namazı kılınması için, cenâze mescide sokulabilir mi, sokulamaz mı meselesiyle ilgilidir. Bu hususta görüldüğü üzere tereddüt vâki olmuştur.
2- Sa'd İbnu Ebi Vakkâs, hicrî 55 yılında Akik'de vefat etmiş, Medine'ye getirilmiştir. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Sa'd (radıyallahu anh)'a karşı duyduğu takdir ve şefkat sebebiyle cenaze namazına katılıp dua etmek istemiştir. Resûlullah'ın zevceleri, cenâze namazlarına erkeklerle katılmadıkları için, evinden dışarı çıkması mümkün değildi. Cenaze mescide alındığı takdirde katılabilecekti, çünkü ikâmetgâhı mescidin avlusunda idi.
Hâdise, Müslim'in bir rivâyetinde biraz daha açık şekilde rivâyet edilmiştir:
"Abbâd İbnu Abdillah İbni'z-Zübeyr anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebi Vakkâs vefat edince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, cenazenin mescide getirilmesini, kendilerinin de cenaze namazını kılacakları haberini gönderdiler. Öyle yapıldı. Cenâze getirilip, hücrelerin önünde durduruldu. Sonra da peykelere bakan cenâzeler kapısından çıkarıldı.
Halkın, bu tatbikat sebebiyle kendilerini kınadığı, Ümmühâtu'l- Mü'minîn'in kulaklarına geldi: "Cenazeler mescide sokulmamalıydı!" deniliyordu.
Hz. Aişe bu dedikoduyu işitince şu açıklamayı yaptı:
"İnsanlar bilmedikleri şeyi kınamada ne kadar da aceleciler! Cenâzeler mescide sokulduğu için bizi kınıyorlar. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Süheyl İbnu Beyda'nın namazını mescidin içinde kıldırdı."
3- Bu hadis, mescidde cenaze namazı kılınır diyen cumhûr'un delilidir. Bunlar, ölmüş insanın temiz olduğunu kabûl ederler, cenâzenin mescidin içine alınmasında beis görmezler. Nevevî, Şâfiî mezhebinde sahih görüşün bu olduğunu belirtir.
Ebu Hanîfe, İbnu Ebî Zi'b'ye meşhur kavline göre İmam Mâlik, "mescidde cenaze namazı kılınmayacağını" söylemişlerdir. Ölünün necis olduğunu söyleyenler de bu görüştedirler: Temiz olduğunu söyleyenlerden de, mescide sokulmasını uygun görmeyenler vardır. Onlar mescidi kirletme endişesini ileri sürerler. Bunlar, Süheyl'e kılınan namazı, "Cenaze mescidin dışında, musalliler mescidin içerisindeydi" diye te'vil ederler. Cenâze dışarıda olduğu takdirde, cemaatin içerde olması ittifâkla câizdir. Şiddetli yağmur gibi bir özür halinde içeri alınabilir. Özürsüz almak tenzihen mekruhtur. ulemâ Hz. Aişe'ye itiraz edenlerin sahabî olması sebebiyle, cenâzelerin dışarı konulmasını esas almıştır.
4- Hadiste geçen Beyda, Süheyl'in annesinin vasfıdır. Kadının asıl adı Da'd'dır. Beyaz renkli olduğu için bu vasıf, lakab kılınmıştır. Süheyl'in kardeşleri Sehl ve Safvân'dır. Kocası Vehb İbnu Rabîa'dır. Kureyşlidir.[1351]

20. 3076. –وعن ابن عمر رضيَ الله عنْهما قال:]صُلِّيَ عَلَى عُمَرَ رَضِيَ اللهَّ عَنْهُ فِي الْمَسْجِدِ[. أخرجه مالك .

20. (3076)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb'ın cenâze namazı mescidde kılındı."[1352]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in cenaze namazıyla ilgili daha teferruatlı bir rivâyet İbnu Ebî Şeybe'de gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Ebu Bekir'in namazını mescidde kıldırdı, Süheyb de Hz. Ömer'in cenâze namazını mescidde kıldırdı, cenâzeyi minberin karşısına koydu."
İbnu Abdilberr der ki: "Bu hâdise, sahâbîlerin huzurunda herhangi bir itiraz olmaksızın cereyan etti, yani (cenâzenin mescidin içine alınabileceğinde) sükûtî bir icma hasıl olmuştur."
İbnu Abdilberr devamla der ki: "Bazılarının, Resûlullah'ın Necâşî için cenâze namazı kıldırmak üzere musallaya çıkmış olmalarını, cenaze namazının mescidde kılınmasının câiz olmadığına hükmetmesi gafletten başka bir şey değildir. Çünkü cenâze namazının veya bayram namazının bir yerde kılınmış olması, bunların başka yerde kılınmasının mekruh olduğuna delil olmaz."[1353]

21. 3077. –وعن ابي هريرة رضيَ اللّهُ عنه قال.]قال رسولُ الله صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: منْ صَالِّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَ◌ شَيْءَ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود.

21. (3077) - Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim cenaze namazını mescidin içinde kılarsa kendisine (bir sevap) yoktur" -bir nüshada- "aleyhinde bir şey yoktur."[1354]

AÇIKLAMA:

1- Hadis muhtelif rivâyetlerde ihtilaflı gelmiştir: Bazılarında فَ◌ شَيْءٌ لَهُ yani "lehine bir şey (bir sevap) yoktur" şeklinde gelirken, bazı nüshalarda شَيْءٌ عَلَيْهِ"Aleyhinde bir şey yoktur";فَ◌ أَجْرٌ لَهُ"ona bir ücret yoktur" şeklinde de gelmiştir.
Hatîbu'l-Bağdadi "lehinde bir şey yoktur" şeklindeki rivâyetin mahfuz olduğunu belirtir.
İbnu Abdilberr "Ona bir ücret yoktur" rivâyetinde fâhiş hata olduğunu söyler. Hattâbî, bu babta bu hadisin değil Hz. Aişe'nin rivayet ettiği 3075 numaralı hadisinin esahh olduğunu belirtir ve sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söyler. Der ki: "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cenâze namazlarını mescidde kıldırdıkları sabittir. Bilindiği üzere, Muhacir ve Ensâr'ın tamamı onların namazına şâhid oldular. Mescidde kılınmış olmasını tenkid etmeyip kabûl etmeleri, bunun câiz olduğuna delildir."
Sadedinde olduğumuz hadisi bazı âlimler, "muhtemelen ecrin az olacağı kastedilmiştir" diyerek te'vil cihetine gitmiştir: "Sevabı az olur, çünkü içeride kılan, namazı bitirince evine çekip gider ve defne katılmayabilir. Ama cenazenin yanında namaz kılan defne de katılır, böylece iki kıratlık ücreti alır"[1355] (3057. Hadis).

22. 3078. –وعن أبي هريرة رضي الله عنه:]أَنَّ إِمْرَأَةً سَوْدَاءً كَانَتَ تَقُمُّ الَمسْجِدَ، أَوْشَابّاً ، ففقَدَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَألَ عَنْهَا أَوْ عَنْهُ، فَقَالُوا: مَاتَ. قالَ: أفَ◌ كُنْتُمْ آذَنْتُمُونِي؟ فَكَأَنَّهُمْ صَغَّرُوا أَمْرَهَا أَوْ أَمْرَهُ، فَقَالَ: دُلُّونِي عَلَى قَبْرِهَا فَدَلُّوهُ فَصَلّى عَلَيْهَا، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هَذِهِ الْقُبُورَ مَمْلُوءَةٌ ظُلْمَةً عَلَى أَهْلِهَا، وإِنَّ اللّهَ يُنَوِّرُ هَا لَهُمْ بِصَ◌َتِي عَلَيْهِمْ[. أخرجه الشيخان واللفظ لمسلم، وأبو داود.»ا‘‘يذَانُ«: ا‘‘عم. »تَقُمُّ« أي تكنس المسجد.

22. (3078)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Siyahî bir kadın - veya bir genç - mescidin kayyumluk hizmetini yürütüyor (süpürüp temizliyor)du. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara onu göremez oldu. "Kadın - veya genç - hakkında (ne oldu? Diye) bilgi sordu.
"O öldü!" dediler. Bunun üzerine
"Bana niye haber vermediniz?" buyurdular. Ashab sanki kadıncağızın - veya gencin - ölümünü (mühim addetmeyip) küçümsemişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kabrini bana gösterin!" diye emrettiler. Kabir gösterildi. Resûl-i Ekrem kadının kabri üzerine cenaze namazı kıldı. Sonra:
"Bu kabirler, sâhiplerine karanlıkla doludur. Allah, onlar için kıldığınız namazla kabirleri onlara aydınlatır" buyurdular.[1356]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette, câminin temizlik işlerini yürüten kimsenin siyahî bir kadın mı, yoksa siyahî genç bir erkek mi olduğuna râvi şekke düşmüştür. Muahhar hadisçiler (Hammâd, İbnu Huzeyme, Beyhâkî) kesinlikle kadın olduğuna hükmederler ve isminin de Ümmü Mihcen olduğunu söylerler. Hattâ Resûlullah'a bilgi veren de Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'dir. İbnu Hibbân'ın rivâyetinde ashab: "Oruçlu olduğunuzu söylemiştiniz de sizi rahatsız etmek istemedik (biz defnettik)" ziyadesi gelmiştir. Ayrıca şu ziyade de mevcuttur: "Sonra kabre geldi, biz de arkasında saf tuttuk, dört kere tekbir getirerek namaz kıldık." İbnu Hibbân der ki: "Kendisiyle kılanlara müsaade etmiş olması, bunun başkaları için de caiz olduğunu, gömülmüş olan kimsenin üzerine namaz kılmanın Resûlullah'ın hasaisinden olmadığını gösterir."

2- Cenazenin defnedilmesinden sonra onun için cenaze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflı bir mevzudur. İbnu'l Münzir'in nakline göre, cumhur bunun meşru olduğunu söylemiştir.
Ebu Hanife, İmam Mâlik, Nehâî ise câiz görmezler. Ancak bunlar: "Namaz kılınmadan defnedilmiş ise cenaze namazı kılınır, aksi halde câiz değil" derler.
3- Cenâze için namaz kılmayanların namaz kılmalarının meşruluğu da münakaşa edilmiştir:
***** Bazıları: "Namaz kılmayanın da kılabilmesi için defin tehir edilir" demiştir.
***** Bazıları: "Defin geciktirilmez, kılmamış olan kabrin üzerinde kılar" demiştir.
Sonradan kılma müddeti de münakaşa edilmiştir. Bu husustaki görüşleri mütakip açıklamada kaydedeceğiz.
4- Hadisten Çıkarılan Hükümler:
1- Mescidi temizleme işini bir kimse üzerine almalıdır, bu mühim bir hizmettir.
2- Bu hizmet kadına da erkeğe de verilebilir.
3- Mescidi temizleme işi faziletli, sevaplı bir hizmettir. Resûlullah, bu hizmetten kazandığı şeref ve yücelik sebebiyle siyahî kadını aramış, kabri üzerinde namaz kılmıştır.
4- Eş-dost, tanıdık-hizmetçi bile olsa, arayıp sormak gerekir.
5- Müslümanlara hizmet edenlere husûsî ilgi göstermek, hayır dua ederek iltifâtta bulunmak gerekir.
6- Kabir üzerinde cenaze namazı bazı şartlar dahilinde kılınabilir, câizdir.
7- Bir kimsenin ölümü müslümanlara duyurulmalıdır.[1357]

23. 3079. –وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه:]أَنَّ رَسولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى قَبْرٍ [. أخرجه مسلم.

23. (3079)- Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kabrin üzerinde namaz kıldı" buyurmuştur."[1358]

24. 3080. –وعن ابن المسيب :]أَنَّ أُمَّ سَعْدٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا مَاتَتْ وَالنّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَائبٌ، فَلَمَّا قَدِمَ صَلَّى عَلَيْهَا وقَدْ مَضَى لِذَلِكَ شَهْرٌ
[. أخرجه الترمذي.

24. (3080)- İbnu'l-Müseyyeb (rahimehullah) anlatıyor: "Ümmü Sa'd (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yokken vefat etti. Gelince üzerine namaz kıldı. Bu esnada bir ay geçmişti."[1359]

25. 3081. –وعن عقبة بن عامر رَضِى اللهُ عَنْه:]أنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِ سِنِينَ كَالْمُوَدِّعِ لِ'َمْوَاتِ[. أخرجه أبو داود. والنسائى.

25. (3081)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra, sanki dirilerle (de) ölülerle (de) vedalaşıyormuşçasına cenaze namazı kıldı."[1360]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, definden sonra kabir üzerinde namaz kılmakla ilgilidir. Her üçü de definden sonra kabir üzerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kıldığını göstermektedir:
2- Yukarda da belirttiğimiz gibi, Ebu Hanife, İmam Mâlik, Nehâî gibi bir kısım ulemâ dışında büyük çoğunluk bu hadislere dayanarak definden sonra cenaze namazının cevazına hükmederler. Bunların ihtilaf ettiği husûs, müddetle ilgilidir. Yâni, definden en fazla ne kadar zaman içinde ölmüş olan kimsenin arkasından namaz kılınabilir? Yukarıda kaydedilen Enes hadisinde müddet belli değil. İbnu'l-Müseyyeb rivâyetinde bir ay, Ukbe İbnu Âmir rivayetinde sekiz yıl mevzubahis olmaktadır. Ülemânın ihtilafı bunlara göredir.
***** Bazıları, "üç güne kadar" demiştir.
***** Bazıları, "bir ay" demiştir.
***** Bazıları, "ceset çürümedikçe" demiştir. Çürüyüp çürümediğine zann-ı gâliple hükmedilir.
***** Bazıları, "öldüğü zaman cenazeye namaz kılmaya ehil olanlara mahsustur" demiştir.
***** Bazıları, "her zaman câizdir" demiştir.
***** Bazıları, "seferden gelen, bir aya kadar, evinde olan üç güne kadar cenaze namazı kılabilir" demiştir.
***** "Kabir üzerinde cenaze namazı kılınmaz" diyen de olmuştur.
3- Resûlullah'ın Uhud şehidlerine sekiz yıl sonra namaz kılması meselesine gelince, İbnu Hacer, Uhud savaşının üçüncü hicrî senenin şevval ayında cereyan ettiğini ve Resûlullah'ın hicretin onbirinci yılının rebiyyülevvel ayında vefat ettiğini hatırlatarak yedibuçuk yıldan daha az bir zaman tuttuğunu hesaplayıp, sekiz rakamının "yuvarlak hesap"la dile getirildiğine dikkat çeker.

Bazı âlimler cesedin çürümesinden sonra namazın câiz olmadığını gözönüne alarak "onlar şehiddir, şehidlerin cesetleri çürümez" derler. Nitekim Muvatta'nın bir rivâyetine göre, Uhud şehidlerinden Amr İbnu Cemûh ile Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)'ın kabirlerini vefatlarından 46 yıl kadar sonra sel açmış ve sanki yeni vefat etmiş gibi vücudlarında hiçbir değişiklik görülmemiştir. Mamafih, Resûlullah'ın bu namazını efendimizin "hasais"iyle îzâh edenler, Uhud günü şehidlere namazı terketmesini, o zaman meşguliyetinin çokluğu ve buna ayıracak zamanın azlığı ile izah edenler, sekiz yıl sonra kılınan bu namazı istılâhî mânâda "namaz değil, lügavi mânâda dua ile izah edenler de olmuştur. Hasais diyenler: Çünkü aleyhissalâtu vesselâm bununla vedâlaşmayı kasdetmiştir. Onlara göre vedalaşma hayatta olanlarla yapılırsa veda ânında tezkir ve hayır duadan ibarettir, ölüler hakkında olunca onlar için Allah'tan mağrifet taleb etmektir, demiştir.[1361]

26. 3082. –وعن جابر رضي اللهُ عنه:]أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُوُفِّيَ الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ منَ الحَبَشِ فَهَلُمُّوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ. قالَ: فصَفَفْنَا عَلَيْهِ، فَكُنْتُ في الصَّفِّ الثَّانِي أَوْ فِي الثَّالِثِ فَصَلّى عَلَيْهِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

26. (3082)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bugün Habeşli sâlih bir kimse öldü, haydi üzerine namaz kılın."
Râvi der ki: "Hemen saf yaptık (namaza durduk), ben ikinci safta -veya üçüncüde- idim. Aleyhissalâtu vesselâm onun üzerine (gıyabında) namaz kıldı."[1362]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen "saf yaptık" ibâresi, cenaze namazında da diğer farzlarda olduğu gibi saflar halinde durulup, tesviyeye yani safların düzgün olması gereğine bir işarettir. Cenâze namazında saf yapma gereğine sadece Atâ hükmetmiştir. Abdurrezzak'ın, İbnu Cüreyc'ten rivâyetine göre, Atâ'ya: "Cenâze namazında da halka saf yapması gerekir mi?" diye sorunca: "Hayır, halk bu namazda sadece tekbir getirir ve istiğfarda bulunur" diye cevap vermiştir.
Cenâze namazında da kadınlar en arkada yer alır. Herhangi bir sebeple kadının erkeklerin yanında yer alması hâlinde cenaze namazı iptal olmaz. Çünkü bu namaz, diğerleri gibi tam mânasıyla bir namaz sayılmamıştır. Nitekim rükûsu, sücûdu yoktur.
2- Gıyapta namaz meselesine gelince, sadedinde olduğumuz hadîse göre bu caizdir. İmam Şâfi'î ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedirler. Nevevî, "cenaze şehirde ise, yanına gitmeden namaz kılınmaz" der. Uzakta ölenler için, cenâzenin huzuru şart kılınmamıştır. Hanbelîler "ölünün üzerinden bir ay geçmemiş olma" şartıyla gıyabında namaza cevaz verirler.
Mezhebimize (Hanefî) göre gaib bir ölü üzerine namaz câiz değildir. Çünkü kıble cihetinde sapma olur. Cenaze namazında ölü, namaz kılanlarla kıble arasında olması gerekir. Bu durumda ölü doğu tarafında olsa, namazda kıbleye dönülünce ölü arka tarafta kalır, ölü cihetine yönelecek olunsa, kıble arka cihette kalır.
Mâlikîlere göre de ölünün huzuru, namaz için şarttır.[1363]

27. 3083. –وعن أبي برزة ا ُسلمى رضِى اللهُ عنْه:]أَنَّ رَسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُصَلِّ عَلَى مَاعِزِ بنِ مَالِكٍ، وَلَمْ يَنْهَ عنِ الصَّ◌َةِ عَلَيْهِ[. أخرجه أبو داود.

27. (3083)- Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mâiz İbnu Mâlik'in cenazesine namaz kılmadı. Ancak ona namaz kılınmasını yasaklamadı da."[1364]

AÇIKLAMA:

1- Mâiz, daha önce geçtiği üzere (1605. hadis) zina îtirâfıyla hadden öldürülen kimsedir.
2- Burada Resûlullah'ın, namazını kılmadığı, yasaklamadığı da belirtilir. Müslim'in bir rivâyetinde, "Ona istiğfarda bulunmadı, kötü söz de söylemedi" denir. Ancak bir başka rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'ın mağfiret dilemelerini emreder ve onlar da bunu yaparlar: "Mâiz için mağfiret dileyin" diye emretti, Ashab da: "Allah Mâiz'i mağfiret buyursun" dedi." Buharî'de gelen bir Câbir hadisi ise:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona hayır söyledi ve namaz kıldı" der.
Ebu Dâvud şârihi Azîmâbâdî'nin gösterdiği üzere, hadisçiler, Resûlullah'ın Mâiz üzerine namaz kılmadığını ifade eden rivâyetleri zayıf addederek "namaz kılmasını" esas almışlardır. Husûsen bir diğer zâniye olan Cüheyniye ile ilgili rivâyet bu şıkkı te'yid eder. Kadın, recmen öldürüldükten sonra Resûlullah'ın, namazını kıldırdığı sahih rivâyetlerde sarâhatle gelmiştir. Hatta bir rivâyette Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resulü!" bu kadın zina etmiş olduğu

halde namazını mı kılıyorsun?" itirazında bulunmuş, Resûlullah: "Öyle bir tevbe etti ki, Medine halkından yetmiş kişiye taksim edilse kâfi gelirdi..." cevabını vermiştir (1607. hadise bakın).
Bazı âlimlerin bu husustaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:
* Sührî: "Had sebebiyle kısasen öldürülenin namazı kılınır, recmen öldürülenlerin kılınmaz" demiştir.
* Hz. Ali'nin, recmettirdiği Şerrâhe'nin namazının kılınmasını emrettiği rivayet edilmiştir. Ülemânın ekserisi bu görüştedir.
* Şâfi'î hazretleri: "Ehl-İ kıbleden, iyi olsun kötü olsun, hiç kimsenin namazı terkedilmez" demiştir.
Ashab-ı Rey ve Evzâî: "Recmen öldürülen yıkanır, namazı kılınır" demiştir.
İmam Mâlik: "Herhangi bir had sebebiyle imam tarafından öldürülen kimsenin namazını imam (devlet reisi) kıldırmaz, dilerse ailesi ve başkaları kıldırır" demiştir.
Ahmed İbnu Hanbel: "İntihar edenin, devlet malından çalanın namazını devlet reisi kıldırmaz" demiştir.
Ebu Hanife: "Muhariblerden (devlete isyan edenler) öldürülenler veya asılanlar için cenaze namazı kılınmaz" demiştir.
* Bazı Şâfiî'ler: "Kişi namazı terkettiği için öldürülecek olursa namazı kılınmaz, onun dışında had veya kısas sebebiyle öldürülenin namazı kılınır" demiştir.

3- Namazı Kılınmayanlar:

* İrtidad ettiği için öldürülenin namazı kılınmayacağı gibi, cenazesi müslüman mezarlığına da konmaz. Boş bir yerde bir çukur açılarak defnedilir.
* İmam-ı Azam'a göre İslam devletine karşı muharebe edenle, âsî çetecilere namaz kılınmaz.
* Anasını veya babasını haksız yere âmmden öldürenin namazı da kılınmaz.
* Bir müslümanla evli olan gayr-ı müslimenin cenazesine -gebe olarak ölse bile- namaz kılınmaz, cenazesi müslüman mezarlığına konmaz. Ancak bir kavle göre, çocuğa tâbi olarak İslam mezarlığına defnedilir. Fakat, çocuk da henüz anneden bir cüz sayılacağından annenin tâbi olduğu milletin mezarlığına gömülür.
* Küffâr ile veya devlete isyan edenlerle savaşırken şehid olanların durumları ihtilâflıdır. İmam Azam'a göre şehid, şehidler yıkanmadığı gibi, namaz da kılınmaz. Hasan-ı Basrî: "Yıkanır ve namaz kılınır" demiştir.[1365]

28. 3084. –و عن أبي هريرة رضي اللهُ عنه قال:]كَانَ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْتَى بالرَّجُلِ المتَوفّ وَ عَلَيْهِ الدَّيْنُ فَيَسْأَلُ : هَلْ تَرَكَ لِدَيْنه قَضَاءَ، فَإِنْ حُدِّثَ أَنَّهُ تَرَكَ وفَاءً صَلَّى، وَإَّ
قَالَ: صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ، فَلَمَّا فَتَحَ اللهُ عَلَى رَسُولهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلّي وَ يَسْأَلُ، وَكَانَ يُقَالُ: أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، فَمَنْ تَرَكَ دَيْناً، أَوْ كَّ، أَوْ ضَيَاعًا فَإِلَيَّ وَعلَيَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَاً فَلِوَرَثَتِهِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود.

28. (3084)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a üzerinde borç olan bir ölü getirildiği zaman:
"Borcunu ödeyecek bir mal bıraktı mı?" diye sorardı. Eğer yeterli mal bıraktığı söylenirse namazını kılardı. Aksi taktirde:
"Arkadaşınızın namazını kılın!" derdi. Ancak Allahu Teâla Hazretleri, Resûlüne fetihler müyesser ettiği zaman (her getirilenin) namazını kıldı ve (borcu var mı? Diye) sormadı. Şöyle derdi:
"Ben mü'minlere nefislerinde evlâyım. Öyleyse, kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir. Kim de mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir."[1366]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müslümanların, maddî imkânlarının dar olduğu dönemlerde borçtan kaçınmalarını sağlamak için cenaze namazlarına katılmamak gibi mânevî bir baskıya başvurmuştur. Ecel ne zaman geleceği belli olmadığı için, bu tedbirin herkes üzerinde müessir olduğu söylenebilir. Hangi sahâbenin gönlü, cenazesine veya yakınının cenâzesine Resûlullah'ın katılmamış olmasına razı olabilir?
Borçlanmama hususundaki tedbirin bir kısım lüks ve israf harcamalarını engelleyeceği söylenebilir. Günümüzde taksitli satışların yasaklandığını veya en azından sınırlandırıldığını düşünsek, lüksü artıran, hayatı pahalı kılan pek çok lüks sanayiinin gerileyeceğini söyleyebiliriz.
Şu halde Fahr-İ Kâinat'ın, kuruluş ve tekevvün halindeki iktisaden pek mütevazi ve kıt imkanlı İslam cemaati için almış olduğu borçlanmayı önleme tedbirini günlük hayata fevkalâde müessir, iktisadî bir ameliye olarak değerlendirebiliriz.
Ancak borçtan mutlak kaçınmak, sâbit bir prensip olamaz, iktisâdî gelişmeleri önler. Bu sebeple Resûlullah, cemiyetin hamleye geçme safhasında bu yasağı kaldırmıştır. Bu yasağın kalkışını noktalayan durumu İbnu Abbâs rivâyet etmektedir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) borçlu olarak ölen bir kimsenin namazını kılmıyordu. Bir gün Ensar'dan bir zat vefat etti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bunun borcu var mı?" diye sordu. "Evet!" dediler.
"Öyleyse cenazenizin namazını kılın!" buyurdu. Bunun üzerine Cebrail aleyhisselâm gelerek şunları söyledi:
"Allah Teâla Hazretleri buyuruyor ki: "Benim nezdimde zâlim, ancak zulüm, israf ve isyân husûsunda borçlanandır. Horanta (çocuk-çoluk) sâhibi namuslu insana gelince, onun namına ben ödeyeceğim, kefiliyim.
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitince, hemen o zâtın cenaze namazını kıldı ve bundan sonra:
"Her kim yoksulluk veya borç bırakırsa bu, bana yahut benim üzerime kalır; kim miras bırakırsa ailesi efradına kalır" buyurdu. Bundan böyle bu gibilerin namazlarını kıldı."
2 - Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu borç ödeme işini nasıl, nereden yapıyordu? meselesi âlimleri farklı yorumlara, tahminlere sevketmiştir:
***** "Devlet reisi olarak müslümanların mâlî mesâlihinden yani amme harcamalarından yapmıştır" denmiştir.
***** "Kendi öz malından yapmıştır" denmiştir.
***** "Bu ödeme, Aleyhissalâtu vessalâm'a vacibti" denmiştir.
***** "Bu ödemeyi vecibe olarak değil, teberru olarak yapıyordu" denmiştir.
Nevevî, "İhtilâf bizim mezhebimiz mensupları (Şafiî) ve başkaları için iki yönlüdür" dedikten sonra Şâfiîlerin, borçlu olarak ölen kimsenin borcunun beytü'l-malden yani devlet hazinesinden ödenmesi hususunda ihtilâf ettiklerini, bir kısmının "gerekmez!" dediğini kaydeder ve hadisin sonunda geçen: "Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım, öyleyse kim borç veya ağır bir yük veya horanta bırakırsa o banadır, benim üzerimedir, kim de mal bırakırsa o da kendi vârislerinedir" ibaresini şöyle anlar: "Resûlullah, burada buyurmuştur ki: "Sizin mesalihinizi (faydalı işlerinizi), her biriniz için sağlığında da ölümünde de tanzim eden benim. Ben her iki halinizde de velinizim. Üzerinde borcu varsa ve bir mal da bırakmamışsa ben kendi malımdan öderim. Eğer mal bırakmışsa bu mal vârislerinindir, ondan bir şey almam. Eğer muhtaç, yoksul horanta bırakmışsa bana getirsinler, onların nafakası, bakımı bana aittir."
3- Resûlullah'ın borç ödeme işini devlet malından yaptığını söyleyen alimler, bu hadisten hareketle, "fakirlerin borçlarının İslâm devletince ödenmesi gerekir" demiştir. Çünkü Resûlullah'tan sonra O'nun vecibeleri devlete kalmıştır.
4- Hadisten, kişinin borçlarını sağlığında ödeyip temizlemesi gereği de anlaşılmaktadır.
5- Hadiste geçen: "Ben mü'minlere nefislerinden evlâyım" ibâresi, şu âyetten muktebestir: "Peygamber, mü'minlere nefislerinden evlâdır, hanımları da anneleridir" (Ahzâb 6).[1367]

29. 3085. –وعن جابر بن سمرة رضي اللهُ عنه قال:]أُتِيَ النَّبي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ، فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ[. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى .

29. (3085)- Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, kendisini öldüren bir adam getirilmişti, üzerine namaz, kılmadı."[1368]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, intihar ederek kendi canına kıyan kimsenin cenaze namazını kılmadığını ifade ediyor. Burada da görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), ashabı intihar eden şahsa namazı kılmaktan men etmemiştir. Üstelik bazı rivâyetlerde "Arkadaşınızın cenaze namazını kılın" dediği de görülmektedir. Resûlullah'ın, böylelerinin cenaze namazına katılmaması, intihar ve benzeri fiillerden müslümanları menetmek içindir.
Her hâl u kârda müntehirin namazı kılınır mı, kılınmaz mı diye ulemâ da ihtilâfa düşmüştür. Hanefilerden Ebu Yusuf, Ömer İbnu Abdilaziz, ve Evza'i gibi bir kısım müçtehitler "kılınmaz" derken; Hasan Basri, Nehâ'î, Katâde, Ebu Hanîfe, Şâfiî, Mâlik gibi büyüklerin de yer aldığı cumhur-u ulemâ müntehirin namazının kılınacağını söylemiştir.[1369]

30. 3086. –و عن عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قال رَسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ مَيّتٍ تُصَلِّى عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُون مِائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إَّ شُفِّعُوا فِيهِ [. أخرجه مسلم والتّرمذي والنسائي.

30. (3086)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üzerine müslümanlardan, kendisine şefaat taleb eden yüz kişinin namaz kıldığı her ölüye mutlaka şefaat edilir."[1370]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenaze namazına katılan mü'minlerin, yaptıkları dua sebebiyle ölü lehinde, Allah nezdinde şefaatçi vaziyetini aldıklarını, bu şefaatin ölü hakkında kabul göreceğini ifâde ediyor. Hadiste cemaate katılanlar yüz kişiyi bulursa denmiştir. Ancak ulemâ, bu babta gelen başka hadisleri de nazar-ı dikkate alarak şefaatin makbuliyeti için yüz rakamını şart görmemiş, rakam üzerinde ısrar etmemiştir. Nitekim, müteakip iki hadisten biri, cemaatin sayısını "kırk" olarak ifâde ederken, ikincisi "üç saf" demekte ve saflarda kaçar kişi bulunacağını belirtmemektedir.
Mütemmim açıklamayı orada kaydedeceğiz.[1371]

3087. 31. –وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]سَمِعْتُ رَسُولَ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا منْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُ‌ًُ يُشْرِكُونَ شَيْئاً إِّ‌َ شَفَّعَهُمُ اللهُ تَعَالَى فِيهِ[. أخرجه وأبو داود.

31. (3087)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, diyordu ki:
"Bir müslüman ölür, cenaze namazına Allah'a şirk koşmayan kırk kişi katılırsa, Allah, bunların onun hakkındaki şefaatini mutlaka kabûl eder."[1372]

3088. 32. –وعن مالك بن هبيرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قالَ رَسولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلّي عَلَيْهِ ثَ‌َثةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِّ‌َ أوْ جَبَ فَكَانَ مَلِكٌ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ إِذَا اسْتَقَلَّ أَهْلَ الْجَنَازَةِ جَزَّاهُمْ ثَ‌َثَةَ صُفُوفٍ لِهَذَا الحَدِيثِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

32. (3088)- Mâlik İbnu Hübeyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir müslüman ölür ve üzerine, müslümanlardan üç saf namaz kılarsa, (Allah şefaati) mutlaka vâcib kılar."
(Hadisin râvisi) Mâlik (radıyallahu anh), cenazeye katılanlar az olursa, bu hadis sebebiyle cemaati üç safa taksim ederdi."[1373]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, cenaze namazına çoklukla iştirake teşvik etmektedir. Cemaate iştirak hem ölenin lehine hem de katılanın lehine bir hâdisedir. Çünkü, katılan da Uhud dağı azametinde sevâba nâil olmaktadır. Bu kimse, ayrıca ölümü, hayatın faniliğini hatırlayacak, öbür âlemi, oradaki hesap, mîzan, sırat, cennet, cehennem, ebediyyet gibi insanı ziyadesiyle alâkadar eden meseleleri tezekkûr edecek, kendini yenileme, İslâmiyet'ini tazeleme, daldığı dünyevî meşgalelerden bir müddet olsun kaçma fırsatı bulacaktır. Böylesi fırsatlarla hayatının yönünü değiştirenlere, büyük bir uyanışla uyananlara bile çevremizde şahit olmaktayız. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vaadettiği Uhud azemetindeki -def'ine de katıldığı takdirde iki Uhud azemetindeki (3057)- sevab vaadinin neticesini böylece daha dünyada iken görenler çoktur.
2- Dikkat edince, ölünün namazdan istifâdesinin iki şarta bağlandığı görülür:
1) Namaza iştirak edenler, ölü hakkında şefaatçi olmalıdırlar, yâni Allah'tan samimiyetle mağfiret taleb edip hayır duada bulunmaları...
2) Hepsinin müslüman olması, aralarında müşrik bulunmaması, herhangi bir şeyi Allah'a şirk koşmaktan kaçınmaları... Nevevî, Kâdı İyaz'dan da naklen bu hadislerle ilgili olarak şu açıklamayı yapar:[1374] "Dendi ki bu hadisler, (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a farklı zamanlarda sorulmuş bulunan) suallere cevap olarak vârid olmuştur. Herbirinin sualine bunlardan biri cevap olarak söylenmiştir. Muhtemeldir ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yüz kişinin şefaatinin makbul olacağı haber verilmiştir, O da bunu ümmetine bildirmiştir, sonra da kırk kişinin şefaatinin makbul olacağı, en sonunda da; sayıları az bile olsa üç safın şefaatinin makbul olduğu... O da bunu haber vermiştir. Yine muhtemeldir ki, burada kastedilen, muayyen sayı değildir, mefhum-u aded'dir. Usulcü cumhurlar[1375], sayı mefhumuna delalet eden rakamlarla amel etmemişlerdir. Dolayısıyla yüz kişilik cemaatin şefaatinin makbul olduğunu bildiren ihbardan, daha az sayıdaki cemaatin şefaati makbul değildir hükmü çıkarılmaz. Keza kırk Kişilik cemaat, de üç saflık cemaatten bahseden hadîsle değerlendirilmeli, bu rakamlara bağlanıp kalınmamalıdır. Şu halde her bir hadis, kendisiyle amel edilmeye elverişlidir, sayıca kırktan ve üç saftan daha az bir cemaatin şefaatinin de makbul olacağı neticesine varılır."
Türbüştî der ki: "Bu hadisler arasında tezad yoktur. Çünkü, bu gibi rakamlarda takip edilen usûle göre, iki sayıdan küçük olanı büyük olandan sonraya aittir. (Yani önce büyük sayıya yer veren hüküm gelmiştir, arkadan da küçük sayıya yer veren hüküm.) Çünkü Allah Teâla Hazretleri, bir mâna için mağfiret vaadetmişse, bundan sonra artık vaadedilen fazilette noksanlaşma O'nun sünnetinde yoktur, aksine faziletçe artma vardır. Bu, Allah'ın kullarına fazlının çokluğuna delalet eder." Türbüşti'nin bu açıklamasından şunu anlıyoruz: Hadis'e göre, cenaze namazına iştirak eden "üç saf olabilecek cemaat" mânasındaki bir kalabalığın ihlasla yapacakları dua Allah indinde makbûl bir şefaattir. Bu asgari cemaat mânası için vaadedilen ilahî fazl, sayı arttıkça artabilir, ama

sayının eksilmesi -mânânın altına düşmemek kaydıyla- vaadedilen fazlı iptal etmez. Asgari miktar üç saf olarak ifade edilmiş, rakam verilmemiştir. Her safı üçer kişi tutarsak on kişilik cemaat bile bu mânanın tezâhürüne yeterli sayılabilir.[1376]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK NAMAZLAR TAHİYYETÜ'L-MESCİD

1. 3089. –عن أبي قتادة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا دَخَلَ أحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْتَيْنِ قَبْلَ أنْ يَجْلِسَ[. أخرجه الستة.

1. (3089)- Ebu Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz mescide girince oturmazdan önce iki rek'at kılıversin."[1377]

2. 3090. –وعن كعب بن مالك رَضِىَ اللهُ عَنْه قالَ :]كَانَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ فَصَلّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ لِلنَّاسِ [. أخرجه أبو داود.

2. (3090)- Ka'b İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir seferden dönünce önce mescide uğrar, orada iki rek'at namaz kılar, sonra insanlar-(ile görüşmek için) otururdu."[1378]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bizzat yaptığı ve ümmetine de tavsiye ettiği sünnetlerden biri tahiyyetu'l-mescid'dir. Yani bir mescide girildiği zaman iki rek'at namaz kılınmalıdır. Mescide, vakit namazı kılmak veya herhangi bir namaz kılmak gibi bir maksadla girmek kaydı yoktur. Emir mutlak geldiğine göre, turistik bir gezi, mescidin san'atını seyretmek, serinlemek vs. gibi herhangi bir maksadla girilince bu namaz kılınmalıdır. Ancak mekruh vakitlerde kılmamak bilhassa Hanefiler için ehemmiyet taşır.
2- Şunu da belirtelim ki, bu çeşit nâfilelerde kılınacak namazın âzamî miktarı yoktur. Ulemâ bu hususta ittifâk eder. Asgari miktar ihtilaflıdır. İki rek'atten daha azı ile bu sünnet yerine getirilmiş olmaz.
3- Tahiyyetü'l-Mescid'le ilgili emirvücub ifade eden bir emir değildir, nedb ifâde eder. İbnu Battâl, Zâhirîlerin buna "vâcib" dediklerini rivâyet etmiştir.
Hanefiler, bu emrin mekruh vakitler dışındaki zamanla ilgili olduğunu söylerler. İbnu Hacer, "Burada müteârız iki âmm hüküm var, tahiyyetü'l- mescid emri her mescide girenedir, zaman hususunda tafsil yoktur; diğer taraftan belli vakitlerde de namazdan nehiy vardır, ikisi de âmmdır, öyleyse bu iki âmm ifadenin biri tahsis edilmelidir" der ve devamla, "bazılarının emri âmm kılıp, nehyi tahsise meyl ettiğini" söyler. Şâfiîler bunu iltizam ederek her vakitte tahiyyetü'l-mescidin kılınabileceğini söylemişlerdir. Bir kısmı da aksini söylemiş, nehyi âmm kılmış, emri tahsis etmiştir. Hanefiler ve Malikiler bu görüştedirler.
4- Bazı âlimler, hadiste geçen "oturmazdan önce" kaydını esas alarak, unutarak kılmadan oturan, artık tahiyyetü'l-mescid' kılamaz demiştir. Ancak İbnu Hacer, İbnu Hibban'ın kaydettiği bir rivâyete dayanarak bu görüşü isabetli bulmaz. Orada Resûlullah oturmuş olan Ebu Zerr'e, iki rek'at tahiyyetü'l-mescid kılıp kılmadığını sorar, "hayır!" cevabını alınca,
"Kalk iki rek'ati kıl!" diye emreder. Şu halde oturmakla tahiyyetü'l-mescid sâkıt olmaz, hatırlayan kalkıp kılmalıdır. Muhibbu't-Taberi, "Şu söylenebilir: Tahiyyetü'l- mescid'in oturmazdan önceki vakti fazilet vaktidir, oturduktan sonraki vakti cevâz akti'dir" der.
5- Âlimler, bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farzı eda ve imama uymak için giren kimseye tahiyyetü'l-mescidin gerekmeyeceğini, kılınacak namazın bunun yerine geçeceğini söylerler.
6- Müslim'de gelen bir rivâyet, sadedinde olduğumuz Ebu Katâde hadîsinin vürud sebebiyle ilgili vak'ayı anlatır: "Ebu Katâde mescide girmişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ashabının arasında oturmuş buldu. O da onlarla oturdu. Resûlullah:
"Namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?" diye sordu.
"Sizi oturmuş, etrafınızı da insanlar çevirmiş gördüm" cevabı üzerine; Aleyhissalâtu vesselâm:
"Biriniz mescide girdi mi iki rek'at kılmadıkça oturmasın!" buyurdu:" Hadisin İbnu Ebî Şeybe'de gelen veçhinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Mescidlere hakkını verin!" Ashab sorar: "Mescidlerin hakkı nedir?" "Oturmazdan önce kılacağınız iki rek'attir" buyurur.
7- Kâ'b İbnu Mâlik'in rivayeti mevsul olarak daha önce geçmiştir. Orada (652. hadis), Tebük seferine katılmayışının hikâyesini uzunca bir rivâyette anlatırken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sefer dönüşü,

önce mescide uğrayıp iki rek'at tahiyyetü'l- mescid kıldıktan sonra diğer beşeri münasebet ve ictimaî faaliyetlerine geçtiğini belirtir.
Sefer dönüşü önce mescide uğrayıp iki rek'at namaz kılma sünneti Resûlullah'ın hasaisinden değildir. Buhârî, bu durumu belirtmek için sadedinde olduğumuz babta, Hz. Câbir'e de bunu emreden bir rivâyet kaydederek, fiilini ve emrini bir arada göstermiştir. Ancak bu, Resûlullah'ın şahsi hayatında müste'mir bir sünnetidir. Ebu Dâvud'daki rivâyette, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Medine'ye dönüşleri, hep gündüze rastlattığını, gece girmediğini, gelince de doğruca mescide gittiğini tasrih eder.[1379]

İSTİHARE NAMAZI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihâre, "hayır" veya "hıyare" aslından gelir. Hayır taleb etmek demektir. Daha doğrusu, iki şeyden birine muhtaç olana onların hayırlısını taleb etmek mânâsına gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir iş yapmaya karar verenlere istiharede bulunmayı tavsiye etmiştir. Bu muayyen âdâba uyarak rüyada o işin hayırlı olup olmayacağı hususunda Allah'tan bir işaret taleb etmek ve bu işarete göre hareket etmektir.
İstihârede bulunmaya teşvik eden, ehemmiyetini haber veren birçok hadis vârid olmuştur. Bazıları zayıf ise de başta Buharî olmak üzere pek çok muteber hadis kitaplarında yer alacak sıhhatte olanları da mevcuttur. Bazıları şöyledir: Allah'a istihâre, kişinin saadet vesilelerinden biridir." "İstihâre eden zarara düşmez." اَResûlullah bir iş yapacağı zaman şöyle dua ederdi: "Allahım, bana hayır ver ve benim için hayırlı olanı seç."[1380]

1.3091. –عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال :]كَانَ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُناَ اسْتِخَارةَ فِي اُ'مُورِ كُلِّهَا كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: إِذَا هَمَّ أحَدُكُمْ بِا'مْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الفَرِيضَةِ، ثُمَّ لْيَقُلِ: اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ؛ فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَ ◌ أَقْدِرُ، وَتَعْلمُ وَ ◌ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَ◌ّمُ الْغُيُوبِ. اَللَّهمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا ا'مَرَ خَيْرٌ لِي ف دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي، أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلهِ فَاقْدُرْهُ لِى وَيَسِّرهُ لِي، ثُمَّ بارِكْ لي فيهِ، وإن كُنْتَ تَعْلمُ أنَّ هذا ا'مْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَعَاقِبَةِ أمْرِي، أَوْ قَالَ: عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ، فَاصْرِفْهُ عَنِّي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ قَالَ: وَيُسَمِي حَاجَتَهُ[. أخرجه الخمسة إ مسلما.

1. (3091)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Kur'an'dan bir sûre öğrettiği gibi her işte istiharede bulunmamızı öğretirdi. Derdi ki: "Biriniz bir işi yapmaya arzu duyduğu zaman, farzlar dışında iki rek'at namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: "Allahım, senden hayır taleb ediyorum, zira sen bilirsin. Senden hayrı yapmaya kudret taleb ediyorum, zira sen vermeye kadirsin, Rabbim yüce fazlını da taleb ediyorum. Sen her şeye kadirsin, ben âcizim. Sen bilirsin, ben câhilim. Sen gayıbları bilirsin.
Allahım, eğer biliyorsan ki bu işi bana dinim, hayatım ve sonum için -veya hal-i hazırda ve ileride demişti- hayırlıdır, bunu bana takdir et ve yapmamı kolay kıl. Sonra da onu hakkımda mübarek kıl. Eğer bu işin, bana dinim, hayatım ve âkıbetim için -veya hal-i hazırda ve ileride dedi- zararlıdır; onu benden çevir, beni de ondan çevir. Hayır ne ise bana onu takdir et, sonra da bana onu sevdir!"
Hz. Câbir dedi ki: "Bu duadan sonra yapacağı işi zikrederdi."[1381]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın istihâreye günlük hayatta ne kadar fazla yer verdiğini ifade etmektedir. Öyle ki Kur'an'dan sure öğrettiği ciddiyette istihâre öğretmekte, "her işte" yani büyük-küçük, basit-mühim, yolculuk, evlenmek, ticâret vs. gibi her çeşit işte başvurulmasını tavsiye etmektedir.
Burada Kur'an öğretimi ile istihâre öğretimi arasında bir benzetme mevzuu bahistir. Bu iki öğretim arasındaki benzerliğin mahiyeti -teknik tâbiriyle vechü't teşbih- nedir? Yeterince açık değildir. Her ne kadar "ciddiyet" diye kısmen kayıtlamış -isek de bu, hadisin ilk nazarda anlaşılması içindir. Hadîsin aslında bu kayıt yoktur. Âlimler, bu hususta muhtelif tahminlerde bulunmuşlardır. Şöyle ki;
***** Bazıları: "Bütün işlerde istihâreye olan umumî ihtiyaçtır, tıpkı namazda Kur'an'a olan umumî ihtiyaç gibi. . ." demiştir.
***** Bazıları der ki: "Burada murad, teşehhüdle ilgili olarak İbnu Mes'ud hadisinde vâki olan alış tarzıdır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), elim ellerinin arasında olduğu halde bana teşehhüdü öğretti, veya Tahâvî'nin rivâyetinde: "Teşehhüdü Resûlullah'ın ağzından kelime kelime alırım" veya Teberânî'nin rivâyetinde: "...harf harf aldım" denir.
***** İbnu Ebî Cemre: "Aradaki benzetme, istihâne duasının harf ve kelimelerinin yerli yerinde ezberlenmesi, ondan ziyade ve noksanın uzak tutulması, onun öğrenilmesi ve ona devam edilmesidir" der.

***** "Bu, ona gösterilecek ihtimam, bereketinin tahakkuku ve onun için izhar edilecek ihtiramdır" diyen de olmuştur.
***** "Her ikisinin de vahiy yoluyla bilinmiş olmaları cihetinden, aralarındaki benzerlik mevzubahis olabilir" de denmiştir.
2- İbnu Ebî Cemre'nin de belirttiği üzere "her iş" tâbirinden mübah olan işleri anlayacağız. Çünkü farz, vacib, haram ve mekruh işler için "yapayım mı, yapmıyayım mı?" diye bir tereddüte, istihareye gerek yoktur. Mü'min farz ve vacibleri yapmakla mükellef olduğu gibi, haram ve mekruhlardan da kaçmakla mükelleftir. Dahası, müstehab olan, Resûlullah'ın sünnetinde mevcut olan bir fiilin yapılması için de istihâreye başvurulmaz, İslâmî edebe aykırıdır. İstihâre, mübah işlerde olur. Bir de müstehab işlerden ikisi teâruz edecek olursa veya iş müstehab olmakla beraber yapılması muhayyerse birini tercih için veya yapmaya karar vermek, başlama zamanını tesbit için istihâre gerekli olabilir. Sözgelimi umreye gitmek isteyen kimse bu yıl mı gitsin gelecek yıl mı? Şu ayda mı bu ayda mı? gibi...
3- Burada kaydı gereken bir husûs, hadiste geçen "biriniz... arzu ettiği zaman" ibaresiyle ilgilidir. Tercümede arzu etmek olarak çevirdiğimiz yapılacak iş husûsunda akla düşen ilk arzudur. Bu arzunun yapılmasına kadar zihinde geçen bir kısım ruhî-aklî safhalar, mertebeler vardır: İbnu Hacer bunları şöyle sıralar: Önce himmet gelir, bunu lümme, bunu da hatre tâkib eder. Sonra niyet, sonra irâde, sonra da, azimet gelir. Bunlardan ilk üç safhaya sorumluluk olmaz, ama son üçe (niyet, irade ve azimet) sorumluluk terettüp eder.
4- Hadiste ".. . zira sen bilirsin" diye tercüme ettiğimiz tabirini, "ilmin sebebiyle" diye de anlamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Bu takdirde mâna şöyle olur: "Allahım, senden iki işten hayırlısına gönlümü açmanı taleb ediyorum; zira sen, büyük-küçük bütün işlerin mâhiyetini, ne olduğunu, ne olacağını bilirsin, işlerin en hayırlısını senden başka kimse bilemez."
5- Bazı âlimler, istihare namazını akşam ve sabahın sünnetleriyle kıyaslıyarak, birinci rek'atte Kâfirûn, ikinci rek'atte de İhlâs suresinin okunmasını uygun görürler. Namazın sonunda da sadedinde olduğumuz hadiste geçen dua okunur. Şunu da kaydedelim ki, Nevevî gibi bir kısım âlimler, istihare namazında Kâfirun ve İhlas surelerinin okunmasına "müstahab" derken, el-Irâkî: "Bu meseleye temas eden hadislerin hiçbirinde istihare namazında hangi surelerin okunacağına dair bir kayda rastlamadım" demiştir.
Sonra abdestli olarak kıbleye yönelerek yatar. Rüyada beyaz veya yeşil görmesi, niyetindeki şeyi yapmasının hayırlı olacağına; siyah veya kırmızı görmesi de hayır değil şer getireceğine delalet eder.
Yapılacak iş hususunda taleb edilen işâreti alamayan kimsenin, aynı iş için istihâre namazını yedi kere tekrar etmesi gerektiğini İbnu's-Sünnî'nin Hz. Enes'ten kaydettiği merfû' bir rivayet göstermektedir: إذَ هَمَمْتَ بِأمْرٍ فَاسْتَخِرْ رَبَّكَ فيهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ انْظُرْ إلى الّذِي يَسْبَقُ إلى قَلْبِكَ فَإنَّ الْخَيْرَ فِيهِ"Bir iş için istihâre edince yedi kere tekrarla. Sonra kalbine ilk gelen hususa dikkat et, zira hayır ondadır." Bu hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir.
6- "Farzlar dışında" tabiri, farz namazların arkasından istihâre duası'nın okunmasıyla, istihâre sünnetinin yerine gelmeyeceğini gösterir. Bu iki rek'at namaz müstakillen kılınmalıdır.[1382]

HÂCET NAMAZI

1. 3092. –عن عبد الله بن أوفى رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قال رَسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَتْ لَهُ إلَى اللهِ تَعالَى حَاجَةٌ، أَوْ إلَى أَحَدٍ مِنْ بَني آدَمَ، فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ لْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ لْيُثْنِ عَلَى اللهِ تَعَالَى، وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ لْيَقُلْ : إلَهَ إِّ◌َ اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعظِيمِ، الْحَمْدُ اللهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. أَسْألُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائمَ مغْفِرَتِكَ : وَالعِصْمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ، وَالْغَنِيمَةَ منْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّ◌َمَةَ مِنْ كُلِّ إثْمٍ تَدَعْ لِى ذَنْباً إِ◌َّ غَفَرْتَهُ، وَّ◌َ هَمّاً إَّ فَرَّجْتَهُ، وَ◌َ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضاً إِّ◌َ قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ[. أخرجه الترمذي.))عَزَائِمُ المغْفِرَةَ((: ا'سباب التى تعزم للعبد الغفران وتحققه.

1. (3092)- Abdullah İbnu Ebi Evfâ (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kimin Allah'a veya herhangi bir insana ihtiyacı hâsıl olursa önce abdest alsın, abdesti de güzel yapsın, sonra iki rek'at namaz kılsın, sonra Allah Teâla Hazretlerine senâda bulunsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okusun, sonra şu duayı okusun:
"Halîm, kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Arş-ı Azam'ın Rabbi noksan sıfatlardan münezzehtir. Hamd âlemlerin Rabbine âittir. Rahmetine vesile olacak amelleri, mağfiretini celbedecek esbabı (hakkımda yaratmanı) taleb ediyor, her çeşit günahtan koruman için yalvarıyor, her çeşit iyilikten zenginlik, her çeşit günahtan selâmet diliyorum. Rabbim! Affetmediğin hiçbir günahımı, kaldırmadığın hiçbir sıkıntımı bırakma! Hangi amelden razı isen onu ver, ey rahim olan, bana en ziyade rahmet gösteren Rabbim!"[1383]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilmihal kitaplarına "Hâcet namazı" diye giren namaz çeşidini teşrî etmektedir. Hadîs, Allah'tan veya insanlardan herhangi bir talepte bulunacak olan kimsenin, talepte bulunmazdan önce, hâcet namazı kılmasının meşruluğunu belirtiyor ve bu namazın ne şekilde kılınacağını tarif ediyor:
***** Farz ve sünnetlerine riayet ederek mükemmel şekilde abdest almak.
***** İki rek'at namaz kılmak. (Bazı âlimler rek'at sayısının onikiye kadar çıkabileceğini söylemiştir.)
***** Namazdan çıkınca, Allah'a hamd ve senâ, Resûlullah'a salât ve selamdan sonra, hadiste zikredilen duayı okumaktır.
***** Sonra dünyevî ve uhrevî, ulaşmak istediği maksadı ne ise onu ister. Bu son teferruat, hadisin Teysir tarafından alınan veçhinde yok ise de, İbnu Mâce'de gelen veçhinde mevcuttur."...sonra dünyevî veya uhrevî her ne dilerse taleb eder, çünkü Allah her şeye kadîrdir."[1384]

TESBİH NAMAZI

.3093 .1 –عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما، وأبي رافع رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أَنَّ رَسُولُ الله صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: يَا عَبَّاسُ يَا عَمَّاهُ، أَ◌َ أُعْطِيكَ أَ◌َ أمْنَحُكَ، أَ أَحْبُوكَ، بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذْ أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللّهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيمُهُ وَحدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيرُهُ وَكَبِيرُهُ، سِّرَهِ وَعَ◌َنِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ أَنْ تُصَلّي أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ، تَقْرَأُفِي كُلّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ اللهِ، وَ◌َ إِلَهَ إِ◌َ اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ خَمْسَ ، عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْراً ثُمَّ تَرفَعُ رَأسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُمَّ تَهْوِى سَاجِداً فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْراً، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُمَّ تسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْراً، ثُم تَرَفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْراً، فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلّ رَكْعَةٍ، تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أرْبَعِ رَكَعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلّيهَا فِي كُلّ يَومٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، وَإِ◌ّ فَفِي كُلّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفعَلْ فَفِي كُلّ شَهْرٍ مَرَّةً ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً[. أخرجه أبو داود عن ابن عباس والترمذي عن أبي رافع.

1. (3093)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ve Ebu Râfi (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Abbâs İbnu Abdilmuttalib (radıyallahu anh)'e dediler ki:
"Ey Abbâs, ey amcacığım! Sana bir iyilik yapmayayım mı?[1385] Sana bağışta bulunmayayım mı? Sana ikram etmeyeyim mi? Sana on haslet(in hatırlatmasını) yapmayayım mı? Eğer sen bunu yaparsan, Allah senin bütün günahlarını önceki-sonraki, eskisi-yenisi, hatâen yapılanı-kasden yapılanı, küçüğünü-büyüğünü, gizlisini-alenîsini yâni hepsini affeder. Bu on haslet şunlardır: Dört rek'at namaz kılarsın, her bir rek'atte Fâtiha sûresi ve bir sûre okursun. Birinci rek'atte kıraati tamamladın mı, ayakta olduğun halde onbeş kere "Subhanallahi velhamdülillahi ve lâilahe illallahu vallahu ekber" diyeceksin. Sonra rükû yapıp, rükûda iken aynı kelimeleri on kere söyleyeceksin, sonra başını rükûdan kaldıracaksın, aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra secde edip, secdede iken onları onar kere söyleyeceksin. Sonra başını secdeden kaldıracaksın, onları onar kere söyleyeceksin. Sonra tekrar secde edip aynı şeyleri onar kere söyleyeceksin. Sonra başını kaldırır, bunları on kere daha söylersin. Böylece her bir rek'atte bunları yetmişbeş defa söylemiş olursun.
Aynı şeyleri dört rek'atte yaparsın. Dilersen bu namazı her gün bir kere kıl. Her gün yapamazsan haftada bir kere yap, haftada yapamazsan her ayda bir kere yap. Ayda olmazsa yılda bir kere yap. Yılda da yapamazsan hiç olsun ömründe bir kere yap."[1386]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadisleri tenkid etmekte aşırılığı ile tanınmış olan ve bu sebeple, değerlendirmelerine itibâr edilmeyen İbnu'l-Cevzî tarafından mevzû addedilmiştir. Ancak ulemâ, İbnu'l-Cevzî'ye bu hükmünde katılmadığı gibi, hatası sebebiyle ciddi tenkidlerde bulunmuşlardır. İbnu Hacer: "İbnu'l-Cevzî bu hadisi mevzûlar arasında zikretmekle kötü yaptı" der ve hadisin, Buhârî tarafından El-Kırâatu Halfe'l- İmâm adlı kitabına alındığını, Ebu Dâvud, İbnu Mace, İbnu Huzeyme ve Hâkim'in, kitaplarına "sahih" vasfıyla aldıklarını, Beyhâki gibi başka birçok muhakkik ulemânın, hadise "sahih" dediklerini kaydeder. Tirmizî: "İbnu'l-Mübarek ve daha pek çok ilim ehli tesbih namazını rivâyet edip faziletini beyan ettiler" der. Kaynaklarımız, başta İbnu'l-Mübarek olmak üzere, bazılarının ismini kaydederek bu namazı Selef büyüklerinin kıldığını belirtir. Hadis tenkidinde teşeddüdü ağır basan Dârakutnî de şöyle demiştir: "Kur'an sûrelerinin fazileti üzerine gelen rivâyetlerin en sahihi İhlas sûresi hakkında gelendir. Namazın faziletiyle ilgili olarak gelen rivâyetlerin en sahihi de tesbih namazıyla, ilgili olan hadistir." Ebu Musa el-Medînî, hadisin sıhhatini göstermek için bir cüz te'lif etmiştir.
2- Teysir, hadisin Ebu Davud veçhini almıştır. Tirmizî'deki veçhi şöyle başlar: "Ey amcam, sana yakınlığımın hakkını vermeyeyim mi? sana ihsanda bulunmayayım mı? Sana faydalı olmayayım mı?..."
3- Namazın bir de İbnu'l-Mubarek tarafından yapılan tarifi rivâyet edilmiştir. Bu tarife göre, ilk rekatta Fatiha'dan önce onbeş defa sübhanâllahi velhamdülillahi ve lâilâhe illalla'hu vallâhu ekber diyecek, sonra eûzu-besmele çekip Fatiha'yı, zamm-ı sûreyi, sonra on kere yukarıda kaydedilen tesbihi okuyup ru'kuya gidecek, rükuda on tesbih okuyup başını kaldıracak, o vaziyette on tesbih daha okuyup secdeye gidecek, secdede on

tesbih okuyup başını kaldıracak, on tesbih okuyup ikinci secde yapıp on tesbih okuyacak, böylece dört rekat kılacak, her rek'atte yetmiş beş tesbih okuyacak; her rek'ate onbeş tesbihle başlayacak, sonra Fatiha, sonra on tesbih okuyacak.
4- Tirmizî, bu namazın gece de gündüz de kılınabileceğini, gece kılındığı takdirde her iki rek'atte de selam verilmesinin daha iyi olacağını; gündüz kıldığı takdirde dilerse iki rekatte bir, dilerse dört rek'ati de kıldıktan sonra selam verilebileceğini belirtir. Bir kısım âlimler, bazı karîneleri değerlendirerek, bu namazı, güneşin öğlede zevalinden sonra kılmayı efdal bulurlar.
5- Hanefiler ve cumhur, merfu olması sebebiyle İbnu Abbâs ve Ebu Râfi rivâyeti üzere tesbih namazı kılmayı benimsemiştir. Ancak Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'da der ki:
"Ubûdiyet yapan kimseye bazan İbnu Abbâs hadisine uyarak, bazan da İbnu'l-Mübarek hadisine uyarak tesbih namazı kılmalı, namazı zevâlden sonra ve öğleden önce kılmalı; namazda bazan Zülzile, Âdiyât, Feth ve İhlâs sûrelerini; bazan da Elhâküm, Asr, Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okumalıdır. Yapacağı dua da teşehhüdden sonra selamdan önce olmalı, sonra selam vermeli, dilediği şey için de duada bulunmalıdır." Aliyyu'l-Kârî sözünü şöyle noktalar: "Bu söylediklerimin her biri üzerine sünnet vârid olmuştur."[1387]

NAMAZLA İLGİLİ BAZI HADİSLER

1. 3094. –عنْ ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قالَ : [يَجْعَلْ أَحَدُكُمْ لِلشّيْطَانِ شَيْئاً مِنْ صَ◌تِهِ، يَرَى أَنَّ حَقّاً عَلَيْهِ أَنْ يَنْصَرِفَ إِ◌ّ عَنْ يَمِينِهِ. لَقَدْ رَأيْتُ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيراً يَنْصَرِفُ عنْ يَسَارِهِ]. الخمسة أخرجه إ الترمذي.

1. (3094)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Hiçbirinizin; namazından şeytana bir pay kalmamalıdır. Herkes namazdân çıkarken, sağından kalkmanın üzerine bir vecibe olduğunu sanır. Halbuki ben Resûlullah'ın çok kere solu üzerinden kalktığını da gördüm."[1388]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, namazdan ayrılırken illa da sağdan kalkmak gerekir diye bir inanca saplanılmaması gerektiğine dikkat çekiyor. Hatta böyle bir saplantıyı "namazdan şeytana pay ayırmak" olarak tavsif ediyor. Burada görüldüğü gibi sadece İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan değil, Hz. Enes, Amr İbnu şu'ayb, dedesinden, Hz. Ali'den gelen rivâyetler de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazan sağından bazan solundan kalktığını belirtir. Sadece Enes'in rivâyetinde Efendimizin çoğunlukla sağdan kalktığı söylenmiştir.
Âlimler, sağdan da soldan da kalkmanın mübah olduğunu bildikten sonra, sağdan kalkmanın efdâl olduğunu söylerler.[1389]

2. 3095. –و عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [رَأَيْتُ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْرَبُ قَائِماً وقَاعِداً، وَيُصَلّي حَافِياً وَيَنْصَرِفُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ]. أخرجه النسائي .

2: (3095)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ayakta ve otururken su içerken gördüm, yalınayak ve ayakkabılı olduğu halde namaz kılarken gördüm. Namazdan sağı ve solu üzerine ayrılırken de gördüm."[1390]

3. 3096. –و عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما : [أَنَّ رَفْعَ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ حِينَ يَنْصَرِفُ النَّاسُ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]. أخرجه الخمسة إ الترمذي.

3. (3096)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, farz namazlardan çıkarken insanlar yüksek sesle zikrederlerdi."[1391]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer: "Bu hadisten, namazdan sonra seslice zikretmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır" der. Namazdan sonra cehrî olarak zikir meselesi münakaşa edilmiştir: Umumiyetle câiz olmadığına meyledilir. Nevevî der ki: "İmam Şafiî bu hadise dayanarak, sahabenin başlangıçta kısa bir müddet, zikrin şeklini ta'lim maksadıyla cebrî olarak zikretmiş olduğuna hükmeder, bunu devamlı yapmadıklarını söyler. Muhtar görüş şudur: Hem imam ve hem de cemaat zikirlerini sessiz yaparlar. Ancak, ta'lim için ihtiyaç duydukları takdirde sesli yapabilirler."[1392]

4. 3097. –وعن أبي رمثة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]أَدْرَكَ رَجُلٌ مَعَ النّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّكْبِيرَةَ ا'وَّلِى مِنَ الصَّ ةِ فَصَلّى نَبِيُّ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ حَتَّى رَأَيْنَا بَيَاضَ خَدَّيْهِ، ثُمَّ انْفَتَلَ، فَقَامَ الرَّجُلُ الَّذِى أَدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيرَةَ ا'وَّلَى مِنَ الصَّ ةِ يَشْفَعُ، فَوَثَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَأَخَذَ بِمَنْكِبِهِ فَهَزَّهُ، ثُمَّ قَالَ: أَجْلِسْ إِنَّهُ لَمْ يَهِلِكْ أَهْلَ الْكِتَابِ إِ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فَصْلٌ بَيْنَ صَلَو اتِهِمْ فَرَفَعَ النَبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَصَرَهُ وَقَالَ: أَصَابَ اللهُ بِكَ يَا اِبْنَ الْخَطَّابِ[. أخرجه أبو داود .

4. (3097)- Ebu Rimse (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, namazın ilk tekbirine yetişerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kıldı. Aleyhissalâtu vesselâm önce sağına sonra soluna selam verdi. (Başını öylesine evirdi ki, gerisinde olduğumuz halde) yanaklarının beyazlığını gördük. Sonra namazdan çıktı. Kendisiyle namazın ilk tekbire yetişen zat hemen kalkıp ilave namaza başladı. Hz. Ömer (radıyallahu anh), ona doğru fırlayarak adamı omuzundan yakalayıp sarstı ve:

"Otur! Ehl-i kitabı helâk eden şey, namazları arasına bir fâsıla bırakmamalarından başka bir şey değildir!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nazarını çevirip:
"Ey İbnu'l-Hattab, Allah seni (doğruya) isabet ettirdi" buyurdu."[1393]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Deybe, bu hadisi biraz özetleyerek Teysir'e almış durumda.
2- Hz. Ömer'in müdahâlesi, adamın selam verildikten sonra herhangi bir zikre yer vermeden hemen namaza kalkmasından dolayıdır.
Hadisler, araya fasıla koymadan peş peşe namaz kılınmasını hoş karşılamamıştır. Namaz kıldıktan sonra bir miktar ilerlemek veya gerilemek yani yer değiştirmek bir fasıla olduğu gibi, konuşmak, zikretmek de bir fâsıladır. Sadedinde olduğumuz hadiste Hz. Ömer ilerlemek veya gerilemek suretiyle hâsıl edilecek fâsılayı kasdetmemektedir. Zira "otur" demiştir, "ilerle!" veya "geri gel!" dememiştir, zamanla belirlemiştir. Müslim'de Hz. Muâviye'den gelen bir rivâyet şöyle: "Cum'ayı kıldığın zaman, konuşmadıkça veya çıkmadıkça peşinden namaz kılma. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu bize emretti, konuşmadıkça veya çıkmadıkça namazın peşine namaz kılmamamızı söyledi."[1394]

5. 3098. –و عن أبي الشعثاء قال:]كُنَّا قُعُوداً فِي المسْجِدِ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه فأَذَّنَ المؤَذِّنُ، فَقَامَ رَجُلٌ يَمْشِي، فَأَتْبَعَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ بَصَرَهُ حَتّى مِنَ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ : أَمَّا هَذَا فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري.

5. (3098)- Ebu şa'sâ (rahimehullah) anlatıyor: "Biz Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) ile birlikte mescidde oturuyorduk, Müezzin ezan okudu. Bir adam kalkıp yürümeye başladı. Ebu Hüreyre, adam mescidden çıkıncaya kadar gözleriyle onu takip etti ve:
"Şu adam Ebu'l Kâsım aleyhissalâtu vesselâm'a âsi oldu!" buyurdu."[1395]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ezan okunurken mâzeretsiz olarak mescidden çıkmanın mekruh olduğuna delildir.
2- Bazı alimler derler ki: İsyan, haram olan fi'ilin işlenmesi halinde hâsıl olur. Halbuki burada namaz henüz farz değilken adam çıkmış durumda; yani namaz ikâmetten sonra farz olur. Dolayısıyla bu davranışın "isyan"la ifâde edilmesi vak'aya mutabık düşmüyor. Ancak bazan ezân kelimesiyle ikamet de kasdedilir. Bir de o sıralarda, ikâmet ezânın hemen peşinden okunduğu için böyle hükmetmek uygundur.
3- Ebu Hüreyre'ye ait olan bu söz hükmen merfu addedilmiştir. Çünkü, dini ilgilendiren değerlendirme şahsî içtihadla yapılamaz, hiçbir sahâbenin buna yetkisi yoktur. Öyle ise bu çeşit sahâbe sözü, Resûlullah'tan öğrenilen bilgiye mebnidir.[1396]

6. 3099. –و عن سماك بن حرج قال :]قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أَكُنْتَ تُجَالِسُ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ كَثِيراً، كَانَ يَقُومُ مِنْ مُصَّ هُ الَّذِي يُصَلِّى فِيهِ الصُّبْحَ حَتّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَكَانُوا، يَتَحَدَّثُونَ فِي أَمْرِ الْجَاهِلِيةِ فَيَضْحَكُونَ وَيَتَبَسَّمُ رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.

6. (3099)- Simâk İbnu Harb anlatıyor: "Câbir İbnu Semüre (radıyallahu anh)'ye dedim ki:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber oturdun mu?"

"Evet dedi, hem de çok. Sabah namazı kılınca, namaz kıldığı yerden güneş doğuncaya kadar kalkmazdı. Bu esnada (cemaat) birbirlerine cahiliye devri ile ilgili şeyler anlatırlar ve gülerlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da tebessüm buyururlardı."[1397]

AÇIKLAMA:

Muhtelif sahâbe tarafından rivâyet edildiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazlarından sonra mescidde kalarak, bağdaş kurup oturur ve ashabı ile sohbet ederlerdi. Bir rivâyette bu halin güneş iyice doğuncaya kadar devam ettiği belirtilir. Bu esnada rüyalar anlatılıp tâbir edildiği, eyyâmu'l Arap denen cahiliye devri hâdiseleri (tarih) tezekkür edildiği, israiliyât vs. başka şeylerin anlatıldığı rivâyetlerde açıktır. Yani ibâdet ve zikir meclisi belli bir müddette kültür halkasına dönüşmektedir.
Bu hâdisenin dikkat çekmemiz gereken bir yönü, devamlı oluşudur. Yani yılın herhangi bir mevsimine veya ayına veya haftanın herhangi bir gününe mahsus olmayıp, her gün yapılmaktadır. Resûlullah'ın muttarıd olan günlük meşguliyetlerinden bir bölümünü teşkil etmektedir. Resûlullah'ın bu tatbikatı bir kere terkettiği açık olarak belirtilmiştir: Îlâ hâdisesi vâki olunca... Yani hanımlarıyla bir ay ayrı yaşamaya karar verdiği gün namazı kılar kılmaz Meşrübe denen husûsî odasına çekilmiş ve bu davranışı fevkalade şaşırtıcı olmuş, başta Hz. Ömer olmak üzere bütün Ashab (radıyallahu anhüm) mühim bir hadise var telâşına kapılmıştır. Gerçekten de hayat-ı Nebî'de bir kısım vahyin gelmesine de sebep olan mühim bir hâdise vukûa gelmiştir: Fahr-ı Kainât, zevcelerinden bir ay boyu ayrı kalmaya karar vermiştir ki siyer-i Nebî'de Îlâ Hâdisesi diye geçer.
Bazı rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kuşluk vaktine kadar mescitte kaldığını, kuşluk namazını kılarak mescitten ayrıldığını tasrih eder. Hatta bu davranışı ümmete tavsiye buyurmuştur. Bir Ebu Dâvud rivâyeti şöyle: Sabah namazından çıkınca yerim de kalıp, kuşluk namazına kadar bekler ve iki rek'at kuşluk kılmaya kadar hayır olmayan sözlerden sakınırsa, denizin köpüğü kadar çok da olsa (küçük) günahları affedilir."[1398]

7. 3100. –و عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: رَسولُ الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَغْلِبَنَّكُمْ اَ'عْرَابُ عَلَى اِسْمِ صَ◌َتِكُمْ، فَإِنَّ اسْمَهَا فِي كِتَابِ اللهِ الْعشَاءُ وَإِنَّمَا يُعْتَمُ بِحِ◌َبِ ا''بِلِ]. أخرجه مسلم ودأود والنسائى.

7. (3100)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bedevîler, sakın namazınızın isminde size galebe çalıp değiştirmesinler. Çünkü onun Kitabullah'taki ismi "işâ" (yatsı)dır. Bedevîler develerini sağarken karanlığa kalırlar da (yatsıya ateme derler)."[1399]

AÇIKLAMA:

Akşam namazı ile yatsı namazlarının Arapça isimlerinde bir tedahül ve iltibas mevzubahistir: Her ikisine de İşâ denebilmektedir. Bazı rivâyetlerde akşam'a "İşâ-yı evvel", yatsıya da "İşâ-yı âhire" denmiştir. Her ikisi birden işâyeyn (iki işâ) diye de tesmiye edilmiştir.
Ayrıca, Bedevilerin akşama işâ, yatsıya da ateme dedikleri görülmüştür.
İşte sadedinde olduğumuz hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm'ın, bu karışıklıklara meydan verilmemesini irşad buyurduğunu görmekteyiz.
Şunu da belirtelim ki, bazı rivâyetler gösteriyor ki, yatsıyı ifâde için işâ yerine ateme kelimesini bazan Resûlullah da kullanmıştır. Hz. Ebu Bekir ve İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm) gibi bir kısım sahâbî de bu tesmiyenin caiz olduğu kanaatini izhâr etmişlerdir.
Nevevî bu durumu iki ihtimâle bağlar:
1- Yatsıya ateme denmesi de caizdir, bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm ateme'yi kullanmıştır.
2- İşâ kelimesini bilmeyen bir muhatabına yatsıyı ifâde etmek için, bildiği kelime olan ateme'yi kullanmıştır. Nitekim Resûlullah, konuşurken muhatabının anlayacağı kelimeleri kullanmayı tercih ederdi. Hadisin müteakiben kaydedeceğimiz Buhârî'deki veçhi, Araplar arasında ateme kelimesinin daha yaygın ve akşama da işâ dediklerini göstermektedir: "Sakın Bedevîler akşam namazının ismi hususunda size galebe çalmasın!... Onlar akşama işâ derler."
İşâ, gece karanlığının başlangıcıdır. Daha önce de belirttiğimiz üzere batı ufkundaki gündüzün son izlerinin tamamen kaybolmasıyla başlar. Şu halde, akşama da işâ denmesinin hâsıl edeceği kargaşa açıktır.
İşte Resûlullah bu kargaşayı önlemek istemiş olmalıdır. Yasak tahrîmî değil, tenzihîdir.[1400]

8. 3101. –وعن عبدالله بن مغفل رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَغلِبَنَّكُم اَ'عْرَابُ عَلَى اسْمِ صَ◌َتِكُمْ المِغْرِبَ. قَالَ : وَتَقُولُ اَ'عْرَابُ: هِيَ الْعِشَاءُ[. أخرجه البخاري.

8. (3101)- Abdullah İbnu Muğaffel (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bedevîler, akşam namazınızın isminde sakın size galebe çalmasınlar!" (Resûlullah devamla) dedi ki: "Bedevîler ona (sâdece) işâ derler."[1401]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in açıkladığı üzere, Resûlullah'ın buradaki yasaklaması, önceki hadiste açıkladığımız iltibası önlemek maksadıyla, mutlak bir yasaklama değil, Bedevîlerin galebesini yasaklamaktır. Yani Bedevîler akşama sâdece işâ derler, yatsıya da ateme. Halbuki Kur'an'da işâ kelimesiyle yatsı kastedilmiştir. Şu halde Bedevîlerin galebesiyle yatsıya ateme, akşama da işâ demek mutlak bir hal alırsa, Kur'an yanlış anlaşılabilir.
Şu halde, Resûlullah'ın bu irşadından, kelimelerin bir dilde oturmuş, hitabete girmiş mânalarında tağyirat yapılmaması gereği de anlaşılabilir. Şârihler, ateme kelimesinin yatsı, işâ kelimesinin de akşam yerine kullanılmasının örfte bulunması sebebiyle, Efendimizin bu hususta kesin bir yasak koymadığını; ateme kelimesi işâ'nın yerine kesin şekilde ikâme edilmediği müddetçe arada sıra ateme'nin de yatsı mânasında kullanılmasının câiz olduğunu belirtirler. Resûlullah'ın da buna başvurduğunu önceki hadiste açıkladık.[1402]

9. 3102. –وعن أبى برزة ا ٔسلمى رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ الله صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَالْحَدِيث بَعْدَهاَ[. أخرجه الخمسة إ النسا ئي .

9. (3102)- Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatsıdan önce uyumayı, sonra da konuşmayı mekruh addederdi."[1403]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın günlük hayat düzenini aksettiren rivâyetlerden biridir: Buna göre Efendimiz, yatsıyı kılmazdan önce yatmayı mekruh addetmiştir, çünkü gece kalkamayıp namazı kaçırma ihtimali vardır. Ayrıca yatsıdan sonra da oturup sohbet etmeyi hoş karşılamamaktadır. Bu da gece ibadetine yani teheccüde mâni bir durumdur. Halbuki, Resûlullah gecenin bir bölümünde her gün kalkıp geceyi ihya etmekle, namazla, zikrullahla geçirmektedir.
Resûlullah'ın şahsî hayatında yaptığı, ümmetine de sünnettir. Kaldı ki pek çok hadislerinde gece namazını ümmetine tavsiye etmiştir (3002-3015 numaralı hadislerde geçti).
Ancak hemen belirtelim ki, bu söylenen, gâlib durumu ifâde eder. İhtiyaç hâlinde bazı gecelerde geç vakitlere kadar Efendimizin uyanık kaldığı olmuştur. Buharî'nin bir rivâyetinde kadınlar ve çocuklar uyuyacak kadar Resûlullah'ın yatsıyı te'hir etmesi de mevzubahistir. Durum ümmet için de aynıdır. ulemâ yatsıyı müteakip yatmanın bir vecîbe olmadığını belirtmiştir. Tirmizî, ilim ehlinin çoğunluğunun yatsı namazından önce uyumayı mekruh addettiğini, bazılarının da bilhassa ramazanda buna ruhsat verdiklerini belirtir. Mekruh olmamanın şartı, namazın normal vaktinde kişiyi kaldıracak birinin olması veya o vakitte mutlaka uyanmak kişinin âdetleri arasında kesinlik kazanmasıdır. Bu durumda önceden uyumanın bir mahzuru, kerâheti yoktur.
Namazdan sonraki konuşma keraheti de, konuşmanın matlup, meşru bir mevzu üzerinde olmaması durumuyla kayıtlıdır. İlim tahsili, matlub mevzular üzerinde mübâhese maksadıyla yatsıdan sonra uyanık kalmanın mekruh olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca geç yatmanın, kıyamu'l-leyl'e engel olmasının da bu kerâhetin sebepleri arasında yer aldığı belirtilmiştir.[1404]

10. 3103. –و عن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمُرُ مَعَ أَبِي بَكْرٍ فِي ا ٔمْرِ مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ، وَأَنَا مَعَهُماَ[. أخرجه الترمذي.

10. (3103)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) ve yanlarında ben de bulunduğum halde müslümanların meselelerini (konuşmak için) gece geç vakte kadar uyanık kalırlardı."[1405]

AÇIKLAMA:

Aynî, yasak olan uyanıklığın hayırsız sohbete, yasak olmayan uyanıklığın ise hayırlı sohbete hamledildiğini söyleyerek önceki hadisle bunu te'vil eder.[1406]

11. 3104. –وعن رجل من خزاعة من أصحاب رَسولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أنّه قال:] لَيْتَنِي صَلَّيْتُ فَاسْتَرَحْتُ فَكَأَنَّهُمْ عَابُو ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَقِمِ الصَّ○ةَ يَا بِ○لُ، وَأَرِحْنَا بِهَا[.

11. (3104)- Ashab'tan Huzâ'alı birinin rivâyet ettiğine göre, bir gün: "Keşke (yatsı) namazımı kılıp da istirahat etseydim" diye temennide bulunmuştu. Kendisini bu sözü sebebiyle ayıpladılar. Onlara şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah'ın şöyle söylediğini işittim: "Ey Bilal, ikamet oku da bizi rahatlat!"[1407]

12. 3105. –و في رواية لعليّ:]أُصَلِّي فَأُنْكِرَ ذَلِكَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: قُمْ يَا بِ○لُ فَأَرِحْنَا: يَعْنِي الصَّ○ةَ [. أخرجه أبو داود.ومعنى))أرِحْنا((يعنى نستريح بأدائها عن شغل القلب بها .

12. (3105)- Hz. Ali'ye ait bir başka rivâyette, Hz. Ali: "Namazımı kılar istirahat ederim" demişti. Kendisini ayıpladılar. O da şu cevabı verdi:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim. Şöyle demişti:
"Ey Bilal kalk, bizi namazla istirahate kavuştur."[1408]

AÇIKLAMA:

Burada namazı kılıp istirahat bulmak tâbirinden iki mâna anlaşılmıştır:
1- Namaz kılınca ibadet, zikir, tesbih gibi kalbin hoşuna giden şeylerle meşguliyet insanı dinlendirdiği içip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Bilâl'e: "Bizi namazla meşgul etmek sûretiyle bizi dinlerdir" mânâsında, "Bizi namazla istirahate kavuştur" buyurmuştur. Resûlullah, ibadet ve zikir dışındaki dünyevî meşguliyetleri bir fazlalık, bir yorgunluk addediyordu. Namazdaki münâcaat sebebiyle dinleniyordu. Nitekim, "Gözümün nuru namazda kılındı" buyurmuştur.
2- Bir de şu mâna üzerinde durulmuştur: Namaz borcundan kurtulmak sûretiyle rahatlamak... Zira namaz vakti girip kişiye farz olduktan sonra, Rabbine karşı borçlu olma duygusu, mü'mini huzursuz eder; borcunu bir an önce eda etmek, bu sıkıntıdan kurtulmak demektir.[1409]

13. 3106. –وعن عثمان بن أبي العاص رَضِيَ اللهُ عنه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَ○تِي وَبَيْنَ قِرَاءَتِي يُلَبِّسُهَا عَلَيَّ ، فَقَالَ: ذَاكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبُ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللهِ تَعَالَى مِنْهُ وَاتْفُل عَنْ يَسَارِكَ ثَ○ثاً قَالَ: فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللهُ تَعَالَى عَنِّي[. أخرجه مسلم .

13. (3106)- Osman İbnu Ebî'l-As (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, şeytan benimle namazımın ve kıraatimin arasına girip kıraatimi iltibas etmeme sebep oluyor, (ne yapayım?)"
Aleyhissalâtu vesselâm bana şu cevabı verdi: "Bu Hınzeb denen bir şeytandır. Bunun geldiğini hissettin mi ondan Allah'a sığın. Sol tarafına üç kere tükür!"
(Osman İbnu Ebî'l-As) der ki: "Ben bunu yaptım, Allah Teâla Hazretleri onu benden giderdi."[1410]

AÇIKLAMA:

Hınzeb kelimesi Hanzeb, Hunzeb şekillerinde de okunmuştur. Şeytanın namazdaki vesvesesi, kaç rek'at kıldığı, neleri okuyup okumadığı hususunda sebep olduğu yanılmalar, tereddütlerdir. Bu durumlar kalbin huzurunu, huşûunu bozar. Şu halde bu çeşit vesveselerde çare olarak Allah'a sığınılacaktır.[1411]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/207-208.
[2] Buhârî, Mevâkît: 6; Müslim, Mesâcid: 282, (666); Tirmizî, Emsâl: 5, (2872); Nesâî, Salât: 7, (1, 231); Muvatta, Sefer: 91, (1, 174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/212.
[3] Muvatta, Kasru's-Salât: 91, (1, 174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/213.

[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları :8/213-214.
[5] Buhârî, Hudûd: 27, Müslim, Tevbe: 44, 45, (2764, 2765); Ebû Davud, Hudûd: 9, (4381); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/214-215.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/215-216.
[7] Buhârî, Hudud: 17; Müslim, Tevbe: 44, 45, (2764, 2765), Hudûd: 24, (1696); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/217.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/217.
[9] Nesâî, Tahâret 108, (1, 90-91); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/218.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/218-220.
[11] Ebû Dâvud, Salât: 272, (1203); Nesâî, Ezân: 26, (2, 20); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/220.
[12] Muvatta, Tahâret: 36, (1, 34); İbnu Mâce, Tahâret: 4, (277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/220.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/221.
[14] Ebû Dâvud, Salât: 312, (1319); Nesâî, Mevâkît: 46, (1, 289); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222.
[16] Ebû Dâvud, Cihâd: 180, (2785); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/222-223.
[18] Nesâî, İşretu'n-Nisâ: 1, (7, 61); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/223.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/223.
[20] Müslim, Salât: 226, (489); Ebû Dâvud, Salât: 312, (1320).
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/212.
[22] Müslim, Salât: 225, 226, (488, 489); Nesâî, Tatbik: 81; Tirmizî, Salât: 169, (388); İbnu Mâce, İkâmet: 201, (1422-1424).
[23] Müslim, Îman: 10, (12); Tirmizî, Zekât: 2, (619); Nesâî, Salât: 4, (1, 228, 229) Bu metin Nesâî'dekidir.
[24] Hadisi Buharî de tahric etmiştir (Kitabu'l-İlm 6).
[25] Buhârî, Bed'ül-Halk: 6, Enbiya: 22, 43, Menâkıbu'l-Ensâr: 42; Müslim, Îman: 259, (162); Tirmizî, Salât: 159, (213); Nesâî, Salât: 1, (1, 217-223).
[26] Müslim, Salât: 5, (687); Ebû Dâvud, Salât: 287, (1247); Nesâî, Taksir: 1, (3, 118, 119).
[27] Buhârî, Salât: 1, Taksîru's-Salât: 5, Menâkıbu'l-Ensâr: 47; Müslim, Salâtu'-Müsâfirîn: 2, (685); Muvatta, Kasru's-Salât: 8, (1, 146; Ebû Dâvud, Salât: 270, (1198); Nesâî, Salât: 3, (1, 225).
[28] Nesâî, Cum'a: 37, (3, 111), Taksir: 1, (3, 118), Îdeyn: 11, (3, 183).
[29] Ebû Dâvud, Salât: 9, (428).
[30] Ebû Dâvud, Salât: 26, (494); Tirmizî, Salât: 299, (407).
[31] Ebû Dâvud, Salât: 25, (495, 496).
[32] Ebû Dâvud, Salât: 26, (497).
[33] Buhârî, Şehâdât: 18, Megazî: 29, Müslim, İmâret: 91, (1868); Tirmizî, Cihâd: 31, (1711); Ebû Dâvud, Hudud: 17, (4406, 4407); Nesâî, Talâk: 20, (6, 155).
[34] Kaynaklar müteakip rivayette.
[35] Buhârî, Mevakîtu's-Salât: 37; Müslim, Mesâcid: 314, (684); Tirmizî, Salât: 131, (178); Ebû Dâvud, Salât: 11, (442); Nesâî, Mevâkît: 52, 53, (2, 293, 294).
[36] Kaynak 2347. hadisten sonra toptan gelecek.
[37] Buhârî, Mevâkît: 35, Tevhîd: 31; Müslim, Mesâcid: 309-311; Muvatta, Vaktu's-Salât: 25; Ebû Dâvud, Salât: 11, (435-441); Tirmizî, Salât: 130, (177), Tefsir, Tâhâ (3162); Nesâî, Mevâkît: 53, 54, 55, (1, 294-298), İmâmet: 47, (2, 106).
[38] Nesâî, Mevâkît: 55, (1, 299).
[39] Muvatta, Vukûtu's-Salât: 26, (1. 14-15).
[40] Buhârî, Mevâkît: 36, 38, Ezân: 26, Salâtu'l-Havf: 4, Megâzî: 29; Müslim, Mesâcid: 209, (631); Tirmizî, Salât: 132, (180); Nesâî, Sehv: 105, (3, 84, 85).
[41] Tirmizi, Salât 132, (179); Nesâî, Mevâkît 55, (1, 297, 298).
[42] Muvatta, Vukût: 24, (1, 13).
[43] Muvatta, Kasru's-Salât: 77, (1, 168).
[44] Müslim, Îman: 134, (82); Ebû Dâvud, Sünnet: 15, (4678); Tirmizî, Îman: 9, (2622). Metin Müslim'in metnidir.
[45] Tirmizî, Îman: 9, (2622); Ebû Dâvud, Sünnet: 15, (4678); İbnu Mâce, Salât: 77, (1078).
[46] Tirmizî, Îman: 9, (2623); Nesâî, Salât: 8, (1, 231, 232); İbnu Mâce, Salât: 77, (1079).
[47]Tirmizî, Îman: 9, (2624).
[48] Buhârî, Mevâkît: 14; Müslim, Mesâcid: 200, (626); Muvatta, Vukûtu's-Salât: 21, (1, 11, 12); Ebû Dâvud, Salât: 5, (414, 415); Tirmizî, Salât: 128, (175); Nesâî, Salât: 17, (1, 238).
[49] Buhârî, Mevâkît: 15, 34; Nesâî, Salât: 15, (1, 236).
[50] Bu bahiste geçecek "boşa-gitme", "yoketme", "ibtal" tabirleri Arapça aslı olan ihbat'ın -ki düşürme, ortadan kaldırma, yoketme manalarına gelir- karşılığında olarak aynı manada kullanılacaktır. İfadenin gelişine hangisi uygunsa tercih edeceğiz.
[51] Müslim, Mesâcid: 178, (614); Ebû Dâvud, Salât: 2, (395); Nesâî, Muvâkît: 15, (1, 260, 261). Metin Müslim'e aittir.
[52] Ebû Dâvud, Salât: 2, (396).
[53] Müslim, Mesâcid: 176, 177, (613); Tirmizî, Salât: 115, (152); Nesâî, Mevâkît: 12, (1, 258).
[54] Tirmizî, Salât: 1, (149); Ebû Dâvud, Salât: 2, (393).
[55] Fecr'in uzaması tabirini Sindî şöyle açıklar: "Belki de kıraatı uzatmak için ortalığın tam olarak ağarmasını beklemedi, ağarma sırasında namazdan çıkacak şekilde namazı kıldı. Böylece, ikinci sefer namazdan çıkma anıyla vaktin sonunu tesbit etmiş oldu, tıpkı evvelini, birincide başlamakla tesbit ettiği gibi."
[56] Bu tabir 2369. Hadiste açıklanacaktır.
[57] Nesâî, Mevâkît: 10, (1, 256).
[58] Nesâî, Mevâkît: 15, 7, 10, 17, (1, 251, 255, 261, 263).
[59] Tirmizî, Salât :114, (151); Müslim, Mevâkît: 6, (1, 249, 250).
[60] Zürkânî bu tabiri, "güneşin zevalinden (yani batıya yönelmesinden) hasıl olan gölge henüz mevcut değilkenki gölge" diye açıklar. Bu gölge, önceki hadiste ayakkabı bağı kadar diye ifade edilmişti. Bir diğer ifade ile güneşin öğlede tepe noktasına varıp da gölgenin batı cihetinden kesilip, henüz doğu cihetine doğru büyümeğe geçmediği andaki en kısa olan gölgedir. Bazı âlimler buna aslî gölge de demiştir.
[61] Seninle'den maksad akşamı kıldığın vakitle demektir. Yani akşamla yatsı arasına gecenin üçte biri girince kıl demek olur.
[62] Muvatta, Vukûtu's-Salât: 9, (1, 8).
[63] Muvatta, Mevâkît: 6, (1, 6-7).
[64] Muvatta, Mevâkît: 7, (1, 7).

[65] Muvatta: 8, (1, 7).
[66] Müslim, Mesâcid: 173, (612); Ebû Dâvud, Salât: 2, (396); Nesâî, Mevâkît: 15, (1, 260).
[67] Buhârî, Mevâkît: 11, 13, 39, Ezân: 104; Müslim, Mesâcid: 237, (647); Ebû Dâvud, Salât: 3, (398); Nesâî, Mevâkît: 2, (1, 246), 20, (1, 265).
[68] Buhârî, Mevâkît: 18, 21; Müslim, Mesâcid: 234, (646); Ebû Dâvud, Salât: 3, (397); Nesâî, Mevâkît: 18, (1, 264).
[69] Nesâî 29, (1, 273).
[70] Ebû Dâvud, Salât: 4, (400); Nesâî, Mevâkît: 6, (1, 251).
[71] Buhârî, Mevâkît: 13, 27, Ezân: 162, 165; Müslim, Mesâcid: 231, (645); Muvatta, Vukût: 4, (1, 5); Ebû Dâvud, Salât: 8, (423); Tirmizî, Salât: 116, (153); Nesâî, Mevâkît: 25, (1, 271).
[72] Tirmizî, Salât: 118.
[73] Müslim, Mesâcid: 189, (619); Nesâî, Mevâkît: 2, (1, 247).
[74] Ebû Dâvud, Salât: 273, (1205); Nesâî, Mevâkît: 3, (1, 248).
[75] Buhârî, Mevâkît: 13, Humus: 4; Müslim, Mesâcid: 169, (611); Ebû Dâvud, Salât: 5, (407); Tirmizî, Salât: 120, (159); Nesâî, Mevâkît: 8, (1, 252).
[76] Avâli, âliye'nin cem'idir. Medîne'nin yüksek yerlaerindeki meskûn yerler böyle tesmiye edilmiştir. Günümüzde kullanılan banliyö, periferik kelimeleri bunu karşılar.
[77] Kaynaklar 2385'in sonunda müştereken gelecek.
[78] Kaynaklar müteakip hadisin sonunda müştereken gelecek.
[79] Buhârî, Mevâkît: 13, İ'tisâm: 16; Müslim, Mesâcîd: 192-197, (621-624); Muvatta, Vukût: 11, (1, 8-9); Ebû Dâvud, Salât: 5, (404-405); Nesâî, Mevâkît: 8, (1, 252-254).
[80] Buhârî, Mevâkît: 18; Müslim, Mesâcid: 216, (636); Ebû Dâvud, Salât: 6, (417); Tirmizî, Salât: 122, (164.
[81] Buhârî, Mevâkît: 18; Müslim, Mesâcîd: 217, (637).
[82] Nesâî, Mevâkît: 13, (1, 259).
[83] Yıldızların cıvıldaşması tabiri daha önce de mükerreren geçti. Açıkladığımız üzere, ortalığın karararak küçük ve sönük yıldızların da görünür hale gelmesidir. Tabirin aslı "yıldızların kenetlenmesi" manasına gelir.
[84] Tirmizî, Salât: 127, (171).
[85] Buhârî, Mevâkît: 28, 17; Müslim, Mesâcid: 163, (608); Muvatta, Vukût: 5, (1, 6); Tirmizî, Salât: 137, (186); Ebû Dâvud, Salât: 5, (412); Nesâî, Mevâkît: 11, (1, 257, 258), 28, (1, 273).
[86] Bunlar, görüşlerini teyid eden rivayetler gösterirler. Aynî bunları kaydeder.
[87] Buhârî, Mevâkît: 9, Bed'ü'l-Halk: 10; Müslim, Mesâcid: 180, (615); Muvatta, Vükût: 28, (1, 16); Ebû Dâvud, Salât: 4, (402); Tirmizî, Salât: 7, (157); İbnu Mâce Salât: 4, (677); Nesâî, Mevâkit: 5 (1, 248-249).
[88] Buhârî, Mevâkît: 8; Muvatta, Vukût: 27, (1, 15).
[89] Buhârî, Mevâkît: 9, 10, Ezân 18; Bed'ü'l-Halk: 10; Müslim, Mesâcid 184, (616); Ebû Dâvud, Salât 4, (401); Tirmizî, Salât 119, (1, 58).
[90] Muvatta, Vukût 13, (1, 9).
[91] Nesâî, Mevâkît: 4, (1, 248).
[92] Ebû Dâvud, Salât: 5, (408).
[93] Buhârî, Et'ime: 58, Ezân: 42; Müslim, Mesâcid: 64, (557); Tirmizî, Salât: 262, (353); Nesâî, İmâmet: 57, (2, 111).
[94] Buhârî, Et'ime: 58, Ezân: 42; Müslim, Mesâcid: 65, (558).
[95] Buhârî, Ezân: 42; Müslim, Mesâcid: 66, (559); Muvatta İsti'zân: 19, (2, 971); Ebû Dâvud, Et'ime: 10, (3757, 3759); Tirmizî, Salât: 262, (353, 354).
[96] Ebû Davud, Et'ime: 10, (3758).
[97] Buhârî, Mevâkît: 24; Müslim, Mesâcid: 225, (642); Nesâî, Mevâkît: 20, (1, 265).
[98] Bu hadis 2343 numarada geçti.
[99] Buhârî, Mevâkît: 25, 40, Ezân: 36, 156, Libâs: 48; Müslim, Mesâcid: 223, (640); Nesâî, Mevâkît: 21, (1, 268).
[100] Buhârî, Ezân: 27, 28, İstizân: 48; Müslim, Hayz: 126, (376); Ebû Dâvud, Salât: 46, (542); Tirmizî, Salât: 373, (517, 518); Nesâî, İmâmet: 13, (2, 81).
[101] Ebû Dâvud, Salât: 7, (421).
[102] Bu hadis 2364 numarada kaydedildi.
[103] Buhârî, Mevâkît: 22; Müslim, Mesâcid: 224, (641).
[104] Buhârî, Mevâkît: 28, 17; Müslim, Mesâcid: 161, (607); Muvatta, Vukût: 16, (1, 10); Ebû Dâvud, Salât: 241, (1121); Tirmizî, Salât: 377, (524); Nesâî, Mevâkît: 30, (1, 274); İbnu Mâce, İkâmet: 91, (1122).
[105] Tirmizî, Salat: 117, (154); Ebû Dâvud, Salât: 8, (424); Nesâî, Mevâkît: 27, (1, 272).
[106] Muvatta, Vukût: 23, (1, 12).
[107] Ebû Dâvud, Salât: 9, (426); Tirmizî, Salât: 127, (170); Müslim, Îman: 137, (85) Buhârî, Mevâkît: 5.
[108] 2374-2375'inci hadislere bakılsın.
[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8 /300-302.
[110] Müslim, Müsâfirîn: 293, (831); Ebû Dâvud, Cenâiz: 55, (3192); Tirmizî, Cenâiz: 41, (1030); Nesâî, Mevâkît: 31, (1, 275, 26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/302.
[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/302-303.
[112] Buhârî, Mevâkît: 31, 30, Hacc: 73; Müslim, Müsâfirîn: 289, (838); Muvatta, Kur'ân: 47, (1, 220); Nesâî, Mevâkît: 33, (1, 277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/303.
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/303.
[114] Muvatta, Kur'ân: 44, (1, 219); Nesâî, Mevâkît: 31, (1, 275); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/303.
[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/304.
[116] Ebû Dâvud, Salât: 299, (1277); Nesâî, Mevâkît: 35, (1, 279, 280); Müslim, Müsâfirîn: 294, (832); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/305.
[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/306.
[118] Buhârî, Mevâkît: 31; Müslim, Müsâfirîn: 288, (827); Nesâî, Mevâkît: 35, (1, 277, 278); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:8/306.
[119] Buhârî, Mevâkît: 30; Müslim, Müsâfirîn: 286, (826); Ebû Dâvud, Salât: 299, (1276); Tirmizî, Salât: 134, (183); Nesâî, Mevâkît: 32, (1, 276, 277); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/307.
[120] Nesâî, Mevâkît: 11, (1, 258); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/307.
[121] Müslim, Müsâfirîn: 295, (833); Nesâî, Mevâkît: 35, (1, 279).
[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/307-308.
[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/308-309.

[124] Rezîn ilavesidir. Bu hadis, Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inden tahric edilmiştir (5, 165); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/310.
[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/310.
[126] Ebû Dâvud, Salât: 299, (1274); Nesâî, Mevâkît: 36, (1, 280).
[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/311.
[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/311.
[129] Müslim, Müsâfirîn: 292, (830); Nesâî, Mevâkît: 14, (1, 259, 260); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/311.
[130] Mu'cemu'l-Büldân'da Mahmıs diye harekelenmiştir.
[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/312.
[132] Muvatta, Kur'ân 50, (1, 221); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/312.
[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/312.
[134] Ebû Dâvud, Salât 223, (1083); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/313.
[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/313.
[136] Müslim, Mesâcid: 195, (622); Muvatta, Kur'ân: 46, (1, 220); Ebû Dâvud, Salât: 5, (413); Tirmizî, Salât: 120, (160); Nesâî, Mevâkît: 9, (1, 254); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/313-314.
[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/314.
[138] Buhârî, Hacc: 97, 99; Müslim, Hacc: 292, (1289); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/314.
[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/314-315.
[140] Buhârî, Hacc 99); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/316.
[141] Bu bahsin haccla ilgili teferruâtı için 1430-1441. hadisler görülebilir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/316.
[142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/317-318.
[143] Buhârî, Ezân: 9, 32, Şehâdât: 30; Müslim, Salât: 129, (437); Tirmizî, Salât: 166, (225); Nesâî, Mevâkît: 22, (1, 269), Ezân: 31, (2, 23); Muvatta, Nidâ: 3, (1, 68); Cemâat: 6, (1, 131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/319.
[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/319.
[145] Buhârî, Ezân: 4, Amel fi's-Salât: 18, Sehv: 6, Bed'ü'l-Halk: 11; Müslim, Salât: 19, (389), Mesâcid: 83, (389); Ebû Dâvud, Salât: 31, (516); Muvatta, Nidâ: 6, (1, 69); Nesâî, Ezân: 30, (2, 21); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/320.
[146] 2444-2449. hadisler; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/320-321.
[147] Müslim, Salât: 16, (389); Buhârî, Ezân: 4; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/321.
[148] Müslim, Salât: 15, (388); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.
[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.
[150] Nesâî, Ezân; 34, (2, 24); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/322.
[152] Müslim, Salât: 11, (384); Ebû Dâvud, Salât: 36, (522); Nesâî, Ezan: 33, (2, 23); Tirmizî, Salât: 154, (208); İbnu Mâce, Ezân: 4, (720); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/323.
[153] Ezân: 7.
[154] Buhârî, Ezân: 8; Ebû Dâvud, Salât: 28, (529); Tirmizî, Salât: 157, (211); Nesâî, Ezân: 38, (2, 26); İbnu Mâce, Ezân: 4, (722); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/323.
[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/323-325.
[156] Cuma sabahları, kandil günleri, yatsı ezanlarından sonra veya Erzurum ve çevresinde olduğu gibi beş vakit ezandan sonra ilave edilen salât u selâm, menşeini bu emr-i nebeviden almış olabilir.
[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/325.
[158] Hay'ale, hayye âla's-salat'dır.
[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/326-328.
[160] Müslim, Salât: 12, (385); Ebû Dâvud, Salât: 36, (527); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/328.
[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/328.
[162] Müslim, Salât: 13, (386); Ebû Dâvud, Salât: 36, (525); Tirmizî, Salât: 156, (210); İbnu Mâce, Ezân: 4, (721); Nesâî, Ezân: 38, (2, 26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/329.
[163] Buhârî, Cuma:23; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/329.
[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.
[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.
[167] Buhârî, Ezân: 7; Müslim, Salât: 10, (383); Ebû Dâvud, Salât: 36, (522); Nesâî, Ezân: 33, (2, 23); Tirmizî, Salât: 154, (208); İbnu Mâce, Ezân: 4, (720); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/330.
[168] Tirmizî, Salât 152, (206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/331.
[169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/331.
[170] Ebû Dâvud, Salât: 31, (515); Nesâî, Ezân: 14, (2, 13); İbnu Mâce, Ezân: 5, (724); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/331-332.
[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/332-333.
[172] Nesâî, Ezân 14, (42, 13); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/334.
[173] Ebû Dâvud, 36, (524); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/334.
[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/334.
[175] Buhârî, Ezân: 5, Bed'ü'l-Halk: 112, (Menâkîb 25; Nesâî, Ezân: 14, (2, 13); Muvatta, Nidâ: 5, (1, 69); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335.
[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335.
[177] Müslim, Salât: 14, (387); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335.
[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/335-336.
[179] Rezîn ilavesidir. (Kaynağı bulunamamıştır); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/336.
[180] Buhârî, Ezân: 1; Müslim, Salât: 1, (377); Tirmizî, Salât: 139, (190); Nesâî, Ezân: 1, (2, 2-3); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/337.
[181] Ebû Dâvud, Salât: 27, (498); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/338.
[182] Ebû Dâvud, Salât: 28, (505-507); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/339.
[183] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/339-340.
[184] Ebû Dâvud, Salât: 28, (499); Tirmizî, Salât: 139, (189).
[185] Ebû Dâvud, Salât: 30, (512).

[186] Tirmizî, Salât: 139, (189).
[187] Tirmizî, Salât: 142, (194); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/341-342.

[188] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/342-343.
[189] Buhârî, Ezân: 2, 3, Enbiya: 50; Müslim, Salât: 3, (378); Ebû Dâvud, Salât: 29, (508); Tirmizî, Salât: 141, (193); Nesâî, Ezân: 2, (2, 3); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/343.
[190] Müslim, Salât: 6, (379); Ebû Dâvud, Salât: 28, (500-505); Tirmizî, Salât: 140, (191); Nesâî, Ezân: 3, 4, 5, 6, (2, 4-8); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/344.
[191] Ebû Dâvud, Salât: 28, (501); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/345.
[192] Ebû Dâvud, Salât: 29, (510); Nesâî, Ezân: 2, (2, 3); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/345.
[193] Muvatta, Salât: 8, (1, 72); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/346.
[194] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/346.
[195] Ebû Dâvud, Salât: 45, (538); Tirmizî, Salât: 145, (198).
[196] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/347.
[197] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/347.
[198] Ebû Dâvud, Salât: 45, (538); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.
[199] Tirmizî, Salât: 145, (198); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.
[200] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.
[201] Nesâî, Ezân: 16, (2, 14); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/348.
[202] Bazı müellifler -ve mesela İbnu Abdilberr- Abdullah'ın ismini Abdullah İbnu Zeyd İbnu Abdi Rabbih İbni Sa'lebe diye tesbit ederler. Bunun hatalı olduğu kabul edilmiştir.

[203] Bir okiyye Nihaye'ye göre rıtlın altıda birisinin yarısına denktir, yani bir rıtl 12 okiyye'dir. Müncid'de bir rıtlın 2564 gram olduğu belirtilir. Öyleyse bir okiyye 213,6 gram eder.
[204] Dilek makamı diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı hanân'dır. Yani, "senin kabrini, Allah'ın rahmeti umulşan bir yer, bir ziyaret yapacağım, teberrüken toprağına yüz süreceğim" demektir.
[205] Hz. Bilâl'in, Hz. Ebu bekr devrinde de Medine'de kalıp ezan okuduğu da rivayet edilmiştir.
[206] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/349-354.
[207] Ebû Dâvud, Salât: 41, (532, 533); Tirmizî, Salât: 149, (203); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/355.
[208] Tirmizî, Salât: 149, (203); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/355.
[209] Hattâbî, bu ibarenin ikinci bir manaya daha muhtemel olduğunu belirtir: "Kul, geri kalan uykusunu almak üzere tekrar uyumaya gitti."
[210] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/355-356.
[211] Ebû Dâvud, Salât: 41 (534); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/356-357.
[212] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/357.
[213] Nesâî, Ezân: 12, (2, 11, 12); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/357.
[214] Ebû Dâvud, Salât: 30, (514); Tirmizî, Salât: 146, (199); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/357-358.
[215] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/358.
[216] Müslim, Mesâcid: 160- (606); Tirmizî, Salât: 148, (202); Ebû Dâvud, Salât: 44, (537); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/358.
[217] Müslim, Salat: 7, (380); Ebû Dâvud, Salât: 42, (535); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/359.
[218] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/359.
[219] Tirmizî; Salât: 143, (195); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/360.
[220] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/360.
[221] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/361-362.
[222] Ebû Dâvud, Salât: 40, (531); Tirmizî, Salât: 155, (209); Nesâî; Ezân: 32, (2, 23); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/362.
[223] Osman İbnu Ebî'l-Âs (radıyallahu anh) hakkında daha geniş bilgi için Birinci cildin 426. Sayfasına bakılsın.
[224] Mukasım (ortak, şerik) ortak olduğu işte çalışınca kâra katılır, işe iştiraki sebebiyle ayrıca ücret almaz.
[225] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/362-363.
[226] Ebû Dâvud, Salât: 293, (1264); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364.
[227] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364.
[228] Ebû Dâvud, Salât: 39, (528); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364.
[229] 2439 numaralı hadise işaret edilmektedir.
[230] Muvatta, Salât: 11, (1, 73); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/364-365.
[231] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/365.
[232] Buhârî, Ezân: 18, 19, Vudû: 40, Salât: 17, Sütre: 90, 93, 94, Menâkıb: 23, Libas: 3, 42; Müslim, Salât: 249, (503); Ebû Dâvud, Salât: 34, (520); Tirmizî, Salât: 144, (197); Nesâî, Ezân: 13, (2, 12); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/366.
[233] Ebû Dâvud, Salât: 34, (520); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/366.
[234] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/366.
[235] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/367-368.
[236] Tirmizî, Salât 256, (342, 343, 344); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/369.
[237] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/369.
[238] Muvatta, Kıble: 8, (1, 196); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/369.
[239] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/370.
[240] Bu ibarenin elfazı Sahiheyn'e aittir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/370.
[241] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/370.
[242] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/371.
[243] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/371.
[244] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/371-372.
[245] Buhârî, Ezân: 83, 84, 85, 86; Müslim, Salât: 22, (390); Muvatta, Salât: 16, (1, 75, 76, 77); Ebû Dâvud, Salât: 117, (721, 722, 741, 743); Tirmizî, Salât: 190, (255); Nesâî, İftitah: 1, 2,3, (2, 121, 122); İbnu Mâce, İkâmet: 15, (858 - 868); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/372.
[246] Bu rivayet mütedavil Hanefi kitaplarında sanedsiz kaydedilir ise de, tahkik edilince şu senedle geldiği tesbit edilmiştir: حَدَّثَنَا محمد بن ابر اهيم بن زياد الرازى حدثنا سليمان بن الشاذكو نى قال سمعتسفيان بن عينة يقُول: اِجْتمَعَ اَبُو حَنِيفَةَ وَاْوْزَاعِىُّ فِى دَارِ اْلحَنَاطِينَ بمكة
[247] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/373-375.

[248] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/375.
[249] Ebû Dâvud, Salât: 119, (748); Tirmizî, Salât: 191, (257), 188, (253); Nesâî, İftitah: 110, (2, 195), 124, (1, 204), Sehv: 70, (3, 62); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/375.
[250] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/375-376.
[251] Ebû Dâvud, Salât: 119, (752); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376.
[252] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376.
[253] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376.
[254] Buharî, Ezân: 115; Müslim, Salât: 27-32, (392); Muvatta, Salât: 19, (1, 76); Ebû Dâvud, Salât: 118, 119, (746, 753); Tirmizî, Salât: 177, 198, (239, 254); Nesâî, İftitah: 6, (2, 124), 84, (2, 181-182), 184, (2, 235); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/376-377.
[255] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/377.
[256] Kaynaklar 2500 numaralı hadiste toptan verilecektir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/378.
[257] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/378.
[258] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379.
[259] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379.
[260] Müslim, Salât: 54, (401); Ebû Dâvud, Salât: 117, (723-729, 736, 737); Nesâî, İftitah: 107, (2, 194), 139, (2, 211), 187, (2, 236), Sehv: 29, (3, 34-35); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379.
[261] O bölgede mahalli şeflere kayl (cem'i; akyâl) denmektedir. Daha üst krala tabi olan mahalli kral; bir bakıma vâli veya derebey veya ağa manasında, nüfüzlu, sözü nâzif, otorite sahibi kimse demektir.
[262] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/379-381.
[263] Buhârî, Ezân: 144; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/381.
[264] Bu husus 2495 numaralı hadisin açıklamasında geçti.
[265] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/381-382.
[266] Buhârî Ezân: 144, 115, 116; Müslim, Salât: 33, (393); Ebû Dâvud, Salât: 140, (835); Nesâî, Sehv: 1, (3, 2).
[267] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/382.
[268] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/382.
[269] Ebû Dâvud, Salât: 118, (744); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/383.
[270] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/383.
[271] Buhârî, Ezân: 84; Müslim, Salât: 24-26 (391); Ebû Dâvud, Salât: 118, (745); Nesâî 85, (2, 182); İbnu Mace, İkâmetu's-Salât; 15, (859).
[272] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/383-384.
[273] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/384.
[274] Ebû Dâvud, Salât: 117, (740); Nesâî, İftitah: 177, (2, 232); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/384-385.
[275] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/385.
[276] Ebû Dâvud, Salât: 117, (739); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/386.
[277] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/386.
[278] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/386.
[279] Buhârî, Taksîru's-Salât: 18, 17, 19; Ebû Dâvud, Salât: 179, (951, 952); Tirmizî, Salât: 274, (372); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 21, (3, 223-224); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/387.
[280] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/387.
[281] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/387.
[282] Buhârî, Taksîru's-Salât: 20, Teheccüd: 16; Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn: 112, 115, (731, 732); Muvatta, Cum'a: 20, (1, 137, 138); Ebû Dâvud, Salât: 179, (953-956); Tirmizî, Salât: 257, (374, 375); Nesâî, Kıyâmu'l Leyl: 18, 22, (3, 219-224); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/388.
[283] 2511. hadis; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/388-389.
[284] Nesâî, Kıyâmul-Leyl: 19, (3, 222); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/389.
[285] Müslim, müsâfirîn: 118, (733); Muvatta, Cum'a: 20, (1, 137); Tirmizî, Salât: 275, (373); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 19, (3. 223); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/390.
[286] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/390.
[287] Müslim, Müsâfirîn: 120, (735); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 20, (1, 136, 137); Ebû Dâvud, Salât: 179, (950); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 20, (3, 223); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/391.
[288] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/391.
[289] Buhârî, Ezân: 119, 132; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/392.
[290] Benzer hadisler daha önce geçti: 2133, 2147, 2148. hadisler gibi.
[291] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/392-393.
[292] Buhârî Ezân: 89; Muvatta, Kasru's-Salât: 47, (1, 859); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/393.
[293] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/393-394.
[294] Ebû Dâvud, Salât: 120, (755); Nesâî, İftitah: 10, (2, 126); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/394.
[295] Nesâî, İftitah: 9, (2, 125, 126); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/394.
[296] Ebû Dâvud, Salât: 187, (993).
[297] Ebû Dâvud, Salât: 187, (994); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/395.
[298] Ebu Dâvud rivayeti bu farklılıkları göstererek kaydeder.
[299] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/395-396.
[300] Rezîn ilavesidir. (Ebû Dâvud, Salât: 120, (756); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/396.
[301] Buhârî, Amel fi's-Salât: 17; Müslim, Mesâcid: 46, (545); Ebû Dâvud, Salât: 176, (947); Tirmizî, Salât: 281, (383); Nesâî, İftitah: 12, (2, 127); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/396.
[302] Buhârî, Enbiyâ: 50; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397.
[303] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397.
[304] Ebû Dâvud, Salât: 160, (903); Nesâî, İftitah: 12 (2, 127); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397.
[305] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/397-398.
[306] Nesâî, İftitah: 13, (2, 128); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.
[307] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.
[308] Ebû Dâvud, Salât: 177 (948); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.
[309] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/399.
[310] Tirmizî, Salât: 181, (245); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/400.
[311] Buhârî, Ezân: 89; Müslim, Salât: 50, (399); Muvatta, Salât: 30, (1, 81); Ebû Dâvud, Salât: 124, (782); Tirmizî, Salât: 182, (246); Nesâî, İftitah: 21, 22, (2, 133-135); İbnu Mâce, İkâmet: 4, (813-815); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/400.
[312] Tirmizî, Salât: 180, (244); Nesâî, İftitah: 22, (2, 135); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/401.

[313] Muzdarib hadis'in ne olduğunu daha önce açıkladık (2. cilt 122. sahife).
[314] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/401-402.
[315] Müslim, Mesâcid: 148, (599); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/403.
[316] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/403.
[317] Hadiste salât yani namaz kelimesi geçse de âlimler buradaki "salât'tan kıraat kastedilmiştir" derler. Hadisin devamı bunu teyîd eder. Salât (namaz) "kıraat" olarak isimlendirilmiştir, zira, namazda kıraat mevcuttur ve namazın ana parçalarından birini teşkil eder. Buna ayette de rastlarız: وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا (İsra 110).
[318] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/404.
[319] Teysir'de dizgi hatası olarak sondaki cümle tekrar edilmiştir. Ebu Dâvud'daki ibâre tekrarsız ve tercümede olduğu şekildedir.
[320] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/405.
[321] Müslim, Salât: 38, (395); Muvatta; Salât: 39, (1, 84-85); Ebû Dâvud, Salât: 136, (819, 820, 821); Tirmizî, Tefsîr: Fâtiha, (2954, 2955); Nesâî, İftitah: 23, (2, 135, 236); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/405-406.
[322] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/406.
[323] Ebû Dâvud, Salât: 136, (818): Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/406.
[324] Muvatta, Salât: 38, (1, 84); Tirmizî, Salât: 233, (313); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/407.
[325] İslâm'a yeni girmiş, henüz ezberi olmayan veya Arapça olarak ayeti henüz telaffuz edemeyen kimse gibi.
[326] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/407-408.
[327] Ebû Dâvud, Salât: 172, (932, 933); Tirmizî, Salât: 184, (248); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/408.
[328] Ebû Dâvud, Salât: 172, (937); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/408.
[329] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/409-410.
[330] Buhârî Ezân: 112; Müslim, Salât: 72, (410); Muvatta, Salât: 44, (1, 87); Ebû Dâvud, Salât: 172, (936); Tirmizî, Salât: 185 (250); Nesâî, İftitah: 34, 35, (2, 144); İbnu Mâce, İkâmet: 14, (851); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/411.
[331] Buhârî, Da'avât: 63; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/411.
[332] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/411-412.
[333] Nesâî, İftitah: 112, (2, 157); Buhârî, Mevâkît: 11, 13, 39, Ezân: 104; Müslim, Mesâcid: 2, (1, 246), 16, (1, 262); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/413.
[334] Müslim, Salât: 164, (456); Ebû Dâvud, Salât: 135, (817); Nesâî, İftitah: 44, (2, 157); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/413.
[335] Buhârî, Ezân: 106; Müslim, Salât: 163, (455); Ebû Dâvud, Salât: 89, (648, 649); Nesâî, İftitah: 76, (2, 176). Hadis Buhârî'de muallak olmuştur; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/413.
[336] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/414.
[337] Müslim, Salât: 168, (458); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/414.
[338] Sahiheyn, Buharî ve Müslim'in Sahih'leridir.
[339] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/414-416.
[340] Müslim, Cuma: 64, (879); Ebû Dâvud, Salât: 218, (1074); Tirmizî, Salât: 375, (520); Nesâî, Cuma: 38, (3, 111), İftitah: 47, (2, 159); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/416.
[341] Muvatta, Salât: 33; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.
[342] Muvatta, Salât: 35, (1, 82); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.
[343] Rezîn ilavesidir. Buhârî muallak (senetsiz) olarak tahric etmiştir. (Ezan 106); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.
[344] Muvatta, Salât: 34, (1, 82); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/417.
[345] Ebû Dâvud, Salât: 134, (816); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/418.
[346] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/418.
[347] Buhârî, Ezân: 107, 97, 109, 110; Müslim, Salât: 154, (451); Ebû Dâvud, Salât: 129, (798, 799, 800); Nesâî, İftitah: 56-60, (2, 164, 166).
[348] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/419.
[349] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/419.
[350] Ebû Dâvud, Salât: 131, (808); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/420.
[351] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/420.
[352] Buhârî, Ezân: 103, 95, 96; Müslim, Salât: 159, (453); Ebû Dâvud, Salât: 130, (804); Nesâî, İftitah: 74, (2, 174); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/420-421.
[353] Nesâî, İftitah: 55, (2, 163); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/421.
[354] Ebû Dâvud, Salât: 131, (807); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/421.
[355] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/421.
[356] Buhârî, Ezân: 98; Ebû Dâvud, Salât: 132, (812); Nesâî, İftitah: 67, (2, 169, 170).
[357] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/422.
[358] Arapçada اَطْوَل en uzun demektir (ism-i tafdil). Bunun cem'i اَطَاوِل (etâvil)'dir. طُولَى (tûla) yine etval gibi tafdildir, müennestir, en büyük manasınadır. Buradan طُوَل (tuval) cem'i gelir, en büyükler demektir.
[359] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/422-423.
[360] Buhârî, Ezân: 98, Megâzi: 83; Müslim, Salât: 173, (462); Muvatta, Salât: 24, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât: 132, (810); Tirmizî, Salât: 230, (308); Nesâî, İftitah: 64, (2, 168); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/423.
[361] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/423-424.
[362] Nesâî, İftitah: 67, (2, 170); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.
[363] Buharî, Ezân: 99, Cihad: 172, Megâzi: 11, Tefsir, Tûr 1; Müslim, Salât: 174, (463); Muvatta, Salât: 23, (1, 78); Ebû Dâvud, Salât: 132, (811); Nesâî, İftitah: 65, (2, 169); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.
[364] Ebû Dâvud, Salât: 133, (815); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.
[365] Nesâî, İftitah: 66, (2, 169); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/424.
[366] Muvatta, Salât: 25, (1, 79); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/425.
[367] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/425.
[368] Tirmizî, Salât: 231, (309); Nesâî, İftitah: 71, (2, 173); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/426.
[369] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/426.
[370] Buhârî, Ezân: 100, 102, Tefsîr, Vettîn 1, Tevhîd: 52; Müslim, Salât: 175, (464); Muvatta, Salât: 27, (1, 79-80); Ebû Dâvud, Salât: 275, (1221); Tirmizî, Salât: 231, (310); Nesâî, İftitah: 72, (2, 173).
[371] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/426.
[372] Muvatta, Salât: 26, (1, 79); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/427.
[373] Ebû Dâvud, Salât: 133. (814). Bu rivâyet Muvatta'da mevcut değildir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/427.

[374] Buhârî, Ezân: 106, Tevhîd: 1; Müslim, Salât: 263, (813); Nesâî, İftitah: 69, (2, 171); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/427-428.
[375] İbnu Hacer, rivayetler arasındaki farklılıkları da nazar-ı dikkate alarak bunların iki ayrı şahıs olduğuna hükmeder: Biri İhlas'ı başta okurken diğeri sonda okumaktadır, biri cennetle müjdelenirken diğeri Allah'ın sevgisiyle .... gibi.
[376] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/428-429.
[377] Buhârî, Ezân: 106, Fedâilu'l-Kur'ân: 6, 28; Müslim, Müsâfirîn: 275, (822); Ebû Dâvud, Salât: 326, (1396); Nesâî, İftitah: 75, (2, 175, 176); Tirmizî, Salât: 422, (602).
[378] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/430.
[379] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/430-431.
[380] Nesâî, İftitah: 79, (2, 177); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/431.
[381] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/431.
[382] Rezîn tahric etmiştir. Bu hadise Beyhakî Sünen'inde yer vermiştir (2, 381); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/432.
[383] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/432.
[384] Ebû Dâvud, Salât: 129, (797); Nesâî, İftitah: 58, (2, 163); Buhârî, Ezân: 104; Müslim, Salât: 43, (396); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/433.
[385] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/432.
[386] Ebû Dâvud, Salât: 315, (1329); Tirmizî, Salât: 330, (447); Hadisin metni Ebû Dâvud'a ait.
[387] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/434.
[388] Ebû Dâvud, Salât: 310, (1330); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/435.
[389] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/435.
[390] Muvatta, Salât: 29, (1, 80); Ebû Dâvud, Salât: 310, (1332); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/436.
[391] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/436-437.
[392] Ebû Dâvud, Salât: 310, (1328); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/
[393] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/438.
[394] Buhârî, Ezân: 70, (Bâb başlığında senetsiz olarak zikreder.); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/438.
[395] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/438-439.
[396] Ebû Dâvud, Salât: 123, (777, 778, 779); Tirmizî, Salât: 186, (251); İbnu Mâce, İkâmet: 12, (844, 845).
[397] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/439.
[398] Übey İbnu Ka'ab Ashâb'ın büyüklerindendir. Vahiy kâtibidir. Seyyidü'l-Kurrâ bilinir. Cenâb-ı Hakk, Resûlüne Übey'e Kur'an'dan okuması için emretmiş, Aleyhissalatü vasselâm da ona hususî kıraatte bulunmuştur. Übey Kur'an'ı cem'eden nadirlerdendir. Bedir dâhil, bütün gazvelere katılmıştır. (radıyallahu anh).
[399] Ebû Dâvud, Salât: 148, (855); Tirmizî, Salât: 196, (265); Nesâî, İftitah: 88, (2, 183); İbnu Mâce, İkâmet: 21, 22, (891-893); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/441.
[400] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/441.
[401] Muvatta, Kasru's-Salât: 72, (1, 167); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/442.
[402] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/442-443.
[403] Ebû Dâvud, Salât: 148, (863); Nesâî, İftitah: 93, (2, 186); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/443.
[404] Buhârî, Ezân: 141; Müslim, Salât: 233, (493); Ebû Dâvud, Salât: 158, (897); Tirmizî, Salât: 205, (276); Nesâî, İftitah: 140, (2, 211, 212); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444.
[405] Buhârî, Eymân: 3, Ezân: 88; Müslim, Salât: 110; Nesâî, İftitah: 106. (2, 193-194).; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444.
[406] Buhârî, Ezân: 127, 140, 143, 45; Ebû Dâvud, Salât: 142, (342); Nesâî, İftitah: 182, (2, 234); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444.
[407] Sonradan, büluğa ermeyenlerin imamlığı neshedilecektir.
[408] Daha fazla bilgi için Birinci Cilt 425-426. Sayfaya bakın.
[409] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/444-447.
[410] Ebû Dâvud, Salât: 154, (88); Nesâî, İftitah: 166, (2, 224-225); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/448.
[411] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/448.
[412] Ebû Dâvud, Salât: 154, (885); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/449.
[413] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/449.
[414] Bu duanın mânası şudur: "Ey Allah'ım, Ey Rabbimiz, semâvât ve arz dolusu ve bunlardan başka senin istediğin şeyler dolusu hamd sana aittir. Ta'zîm ve senaya layık olan Allah'ım, senin verdiğini önleyecek yoktur. Önlediğini de verecek yoktur. Hiçbir varlık sahibi faydalı olamaz. Varlık sendendir."
[415] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/449-450.
[416] Buharî, Ezân: 120, 127,140; Müslim, Salât: 194, (471); Ebû Dâvud, Salât: 147, (852); Tirmizî, Salât: 207, (279); Nesâî, İftitah: 114, (2, 197-198); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/450.
[417] Adıgeçen tume'nîneler hakkında daha geniş bilgi için 2577, 2578, 2582numaralı hadislerin açıklamasına bakılsın.
[418] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/450-451.
[419] Buharî, Ezân: 119, 132,; Nesâî, Sehv: 66, (3, 58-59); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/451.
[420] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/451-452.
[421] Ebû Dâvud, Salât: 148, (862); Nesâî, İftitah: 145, (2, 214); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/453.
[422] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/453.
[423] Ebû Dâvud, Salât: 150, (868); Nesâî, İftitah: 90, (2, 184, 185); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/454.
[424] Sa'd'ın rivayeti 2643 numaradadır, oraya bakılsın; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/454.
[425] Tirmizî, Salât: 192, (258); Nesâî, İftitah: 92, (2, 185); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.
[426] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.
[427] Ebû Dâvud, Salât: 158, (896); Nesâî, İftitah: 141, (2, 212); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.
[428] Müslim, Salât: 234, (494); Tirmizî, Salât: 202, (271); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/455.
[429] Müslim, Salât: 234, (494); Tirmizî, Salât: 202, (271); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.
[430] Buhârî, Ezân: 130, Müslîm, Salât: 235, (495); Nesâî, İftitah: 52, (2, 212); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.
[431] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.
[432] Tirmizî, Salât: 205, (275); Ebû Dâvud, Salât: 158, (901); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/456.
[433] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.
[434] Tirmizî, Salât: 206, (277, 278); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.
[435] Nesâî, İftitah: 96, (2, 137); 138, (2, 211); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.
[436] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.

[437] Tirmizî, Salât: 201, (270); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/457.
[438] Ebû Dâvud, Salât: 141, (838); Tirmizî, Salât: 199, (268); Nesâî, İftitah: 128, (2, 206); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.
[439] Ebû Dâvud, Salât: 141, (839); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.
[440] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.
[441] Ebû Dâvud, Salât: 141, (840, 841); Tirmizî, Salât: 200, (269); Nesâî, İftitah: 128, (2, 206-207); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.
[442] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/458.
[443] Tirmizî, Salât: 209, (282); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/459.
[444] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/459.
[445] Ebû Dâvud, Salât: 187, (992).
[446] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/459.
[447] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.
[448] Bu hadis, Ebû Dâvud'da mevcut değildir, ancak Tirmizî'de yer almaktadır, (Salât: 214, (288).); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.
[449] Celsetü'l-İstirâha: Birinci rekatle ikinci rekat, üçüncü rekatle dördüncü rekat arasında kıyama geçmeden kısa bir müddet oturma vaziyetinde kalmadır. 2582 numaralı hadisin açıklamasına -4numaralı kısım-bakılsın.
[450] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.
[451] Buhârî, Ezân: 142, Ebû Dâvud, Salât: 142, (844); Tirmizî, Salât: 213, (287); Nesâî, İftitah: 181, (2, 233-234); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/460.
[452] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/461.
[453] Muvatta, Kasru's-Salât: 59, (1, 163); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/461.
[454] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/461.
[455] Buhârî, Megâzi: 35; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/462.
[456] Muvatta, Kasru's-Salât: 74, (1, 168); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/462.
[457] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/462.
[458] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/463.
[459] Buhârî, Ezân: 133, 134, 137; Müslim, Salât: 227-231 (490); Ebû Dâvud, Salât: 155, (889, 890); Tirmizî, Salat: 203, (273); Nesâî, İftitah: 130, (2, 208); İbnu Mâce, İkâmet: 19, (883-885).
[460] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/463.
[461] Ebû Dâvud, Salât: 155, (892); Nesâî, İftitah: 129, (2, 207); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/464.
[462] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/465.
[463] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/466.
[464] Buhârî, Vitr: 7, Cenâiz: 41, Cizye: 8, Megâzi: 38, Da'avât: 59; Müslim, Mesâcid: 297-308, (677-679); Ebû Dâvud, Salât: 345, (1444-1445); Nesâî, İftitah: 116, (2, 200); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/466.
[465] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/466-467.
[466] Ebû Dâvud, Salât: 345, (1443); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/467.
[467] Müslim, Mesâcid: 308, (679); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/467.
[468] Buharî, Tefsîr: Âl-i İmrân 9, Megâzi: 21, İ'tisâm: 17; Tirmizî, Tefsîr: Âl-i İmrân (3007); Nesâî, İftitah: 121, (2, 203); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468.
[469] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468.
[470] Ebû Dâvud, Salât: 340, (1428, 1429); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468.
[471] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/468-469.
[472] Ebû Dâvud, Salât: 340, (1425, 1426); Tirmizî, Salât: 341, (464); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 51, (3, 248); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/469.
[473] Ebû Dâvud, Salât: 340, (1427); Tirmizî, Da'avât: 123, (3561); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 51, (3, 248-249); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.
[474] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.
[475] Müslim, Musâfirîn: 164, (756); Tirmizî, Salât: 285, (387); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.
[476] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/470.
[477] Bu kelimeler az ileride ayrı ayrı açıklanacak.
[478] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/471.
[479] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/471.
[480] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/472.
[481] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/472.
[482] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/472.
[483] Buhârî, Ezân: 148, 150, el-Amel fi's-Salât: 4, İstizân: 3, 28, Da'avât: 17, Tevhid: 5; Müslim, Salât: 55-61, (402-403); Ebû Dâvud, Salât: 182, (968-969); Tirmizî, Salât: 215, (289); Nesâî, İftitah: 189, (2, 237); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/473.
[484] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/473-477.
[485] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/478.
[486] Müslim, Salât: 60, (403); Ebû Dâvud, Salât: 182, (974); Tirmizî, Salât: 216, (290); Nesâî, İftitah: 193, (2, 242-243); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/478.
[487] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/478.
[488] Nesâî, İftitah: 192, (2, 242); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/479.
[489] Nesâî, İftitah: 194, (2, 243); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/479.
[490] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/479.
[491] Ebû Dâvud, Salât: 182, (971); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/480.
[492] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/480.
[493] Muvatta, Salât: 54, (1, 91); Ebû Dâvud, Salât: 182, (971); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/480-481.
[494] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/481-482.
[495] Muvatta, Salât: 55, (1, 91-92); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.
[496] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.
[497] Ebû Dâvud, Salât: 185, (986); Tirmizî, Salât: 217, (291); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.
[498] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/483.
[499] Melâke-i Mukarrebîn: Allah'a yakın olan büyük melekler: Cebrâli, Mikail, İsrâfil....gibi.
[500] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/484-487.

[501] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/488.
[502] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/488.
[503] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/488.
[504] Müslim, Mesâcid: 114-116, (580); Muvatta, Salât: 48, (1, 88); Ebû Dâvud, Salât: 186, (987); Tirmizî, Salât: 220, (294); Nesâî, İftitah: 189, (2, 237), Sehv: 32-35, (3, 36-38); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/489.
[505] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/489.
[506] Ebû Dâvud, Salât: 186, (988, 989, 990); Nesâî, İftitah: 189, (2, 237); Sehv 35, 39, (3, 37, 39); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/490.
[507] Tirmizî, Salât: 218, (292); Nesâî, Sehv: 30, (3, 35); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/490.
[508] Buhârî, Ezân: 118; Müslim, Mesâcid: 29, (535); Ebû Dâvud, Salât: 150, (867); Nesâî, İftitah: 91, (2, 185); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/490-491.
[509] Tirmizî, Da'avât: 135, (3581); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/491.
[510] Tirmizî, Salât: 219, (293); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/491.
[511] Nesâî, Sehv: 29, 38, (3, 34, 39); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/491.
[512] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/492.
[513] Buhârî, Ezân: 145; Muvatta, Salât: 51, (1, 89, 90); Nesâî, İftitah: 189, 190, (2, 235, 236). Metin Buhârî'ye aittir; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/492.
[514] Müslim, Mesâcid: 32, (536); Ebû Dâvud, Salât: 143, (845); Tirmizî, Salât: 210, (283). Metin Müslim'e aittir.
[515] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/492-493.
[516] Ebû Dâvud, Salât: 188, (995); Tirmizî, Salât: 270, (366); Nesâî, İftitah: 195, (2, 243); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/493.
[517] Teverrük, kelime olarak uyluk'un üst kısmı manasına gelen verik'ten gelir. Teverrük'ün iki ayrı tarifi var:1) Kabalardan birini veya her ikisini sağ ayak üzerine koyarak oturma (çömelme).
2) Kabaları yere koyup ayakları da sağ tarafından çıkararak oturma.
[518] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/493-496.
[519] Müslim, Mesâcid: 119, (582); Nesâî, Sehiv: 68, (3, 61); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/497.
[520] Ebû Dâvud, Salât: 189, (996); Tirmizî, Salât: 221, (295); Nesâî, Sehiv: 71, (3, 63).
[521] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/497.
[522] Ebû Dâvud, Salât: 189, (997), 182, (875); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/498.
[523] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/498.
[524] Müslim, Salât: 119, (430); Ebû Dâvud, Salât: 189, (998, 999, 1000); Nesâî, Sehiv: 5, (3, 4, 5); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/498.
[525] Müslim, Mesâcid: 136, (592); Tirmizî, Salât: 224, (298); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/499.
[526] Ebû Dâvud, Salât: 190, (1001); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/499.
[527] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/499-501.
[528] Ebû Dâvud, Salât: 117, (730-735); Tirmizî, Salât: 227, (304, 305) Hadis Buhârî'de muhtasar olarak gelmiştir (Ezân 145); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/503.
[529] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/503-504.
[530] Tirmizî, Salât: 226, (302); Ebû Dâvud, Salât: 148, (857-861); Nesâî, İftitah: 105, (2, 193), 167, (2, 225); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/504-505.
[531] Ebû Dâvud, Tahâret: 31, (61); Tirmizî, Tahâret: 3, (3); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/505.
[532] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/505/506.
[533] Müslim, Salât: 156, (452); Ebû Dâvud, Salât: 130, (804); Nesâî, Salât: 16, (1, 237); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/507.
[534] Müslim, Salât: 161, (454); Nesâî, İftitah: 56, (2, 164); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/507.
[535] Buhârî, Teheccüd: 9; Müslim, Müsâfirîn: 204, (773); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/508.
[536] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/508-509.
[537] Tirmizî, Salât: 283, (385); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/509.
[538] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/509-510.
[539] Ebû Dâvud, Salât: 128, (796); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/510.
[540] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/510.
[541] Müslim, Tahâret: 1, (224); Tirmizî, Tahâret: 1, (1); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511.
[542] Ebû Dâvud, Tahâret: 31, (60); Tirmizî, Tahâret: 56, (76); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511.
[543] Ebû Dâvud, Tahâret: 48, (101, 102); İbnu Mâce, Tahâret: 41, (399); Tirmizî, Tahâret: 20, (25); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511.
[544] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/511-512.
[545] Buhârî, Vudû: 54; Ebû Dâvud, Tahâret: 66, (171); Tirmizî, Tahâret: 44, (58, 60); Nesâî, Tahâret: 101, (1, 85); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/512.
[546] Müslim, Tahâret: 86, (277); Ebû Dâvud, Tahâret: 66, (172); Tirmizî, Tahâret:45, (61); Nesâî, Tahâret: 101, (1, 86); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/513.
[547] Ebû Dâvud, Salât: 236, (1114).
[548] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/513.
[549] Muvatta, Tahâret: 74, (1, 38); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/513.
[550] Tirmizî, Salât: 300, (408); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/514.
[551] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/514-516.
[552] Ebû Dâvud, Tahâret: 133, (366); Nesâî, Tahâret: 186, (1, 155); Buhârî, Salât: 2, (Buhârî, bâb başlığı (tercüme) olarak kaydeder; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517.
[553] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517.
[554] Ebû Dâvud, Tahâret: 134, (368); Tirmizî, Salât: 420, (600); Nesâî, Zînet: 116, (8, 217); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517.
[555] Liyâf'ı bazı lugatlar "vücudu dıştan örten giysi (cübbe, bürde gibi)" diye tarif ederken Cevherî gibi bazıları her çeşit giysiye de ıtlak olunduğunu belirtir. Şu halde, şi'âr ile lihâf bazı manalarda müteradiftir.
[556] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/517-518.
[557] Muvatta, Tahâret: 87, (1, 52); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/518.
[558] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/518.
[559] Ebû Dâvud, Salât: 89, (650); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/518-519.

[560] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/519.
[561] Ebû Dâvud, Hamâm: 3, (4017); Tirmizî, Edeb: 22, ,(2770), 39, (2795); İbnu Mâce, Nikâh: 28, (1920); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/520.
[562] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/520-521.
[563] Müslim, Hayz: 74, (338); Ebû Dâvud, Hamâm: 3, (4018); Tirmizî, Edeb: 39, (2794); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/521.
[564] Tirmizî, Edeb: 42, (2801); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/521.
[565] Ebû Dâvud, Libâs: 37, (4113, 4114); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/522.
[566] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/522.
[567] Ebû Dâvud, Cenâiz: 32, (3140); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.
[568] Tirmizî, Edeb: 40, (2798); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.
[569] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.
[570] Buhârî, Salât: 5; Müslim, Salât: 277, (516); Ebû Dâvud, Salât: 78, (626); Nesâî, Kıble: 18, (2, 71); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523.
[571] Buhârî, Salât: 5; Ebû Dâvud, Salât: 78, (627).
[572] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/523-524.
[573] Buhârî, Salât: 4, 9; Müslim, Salât: 275, (515); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 30, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât: 78, (625); Nesâî, Kıble: 14, (2, 69-70); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/524.
[574] Buhârî, Salât: 4; Müslim, Salât: 279, (517); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 29, (1, 140); Ebû Dâvud, Salât: 78, (628); Tirmizî, Salât: 254, (339); Nesâî, Kıble: 14, (2, 70); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/524.

[575] صماء Sammâ tarzında sarınmak başka hadislerde kesinlikle yasaklanmıştır. (5245, 5246. hadislere bak.)

[576] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/524-526.
[577] Ebû Dâvud, Salât: 85, (641); Tirmizî, Salât: 277, (377); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/526.
[578] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/526-527.
[579] Muvatta, Salâtu'l-Cema'a: 37, (1, 142); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/527.
[580] Dır' aslında zırh demektir. Kadının omuzundan ayağa kadar uzanan giysisine Araplar, dır' demişlerdir. Aynı manada olmak üzere kamîs de denir. Kamîs kelimesini dilimizde gömlekle karşılaşırız. Şu halde, burada kastedilen şey, -hangi kelime ile ifade edilirse edilsin-, vücudu omuzdan itibaren örten kollu giyecektir.
[581] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/527-528.
[582] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 36, (1, 142); Ebû Dâvud, Salât: 84, (639, 640); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/528.
[583] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/528-529.
[584] Buhârî Salât: 14, Ezân: 93, Libâs: 19; Müslim, Mesâcid: 61, (556); Muvatta, Salât: 67, (1, 97, 98); Ebû Dâvud, Salât: 167, (914), Libâs: 11; Nesâî, Kıble: 20, (2, 72).
[585] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/529-530.
[586] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/530.
[587] Nesâî, Kıble: 19, (2, 72); Buhârî, bu ma'nâda bir rivayette bulunmuştur. (Salât, 16, Libâs 12); Müslim, Libâs: 23, (2075); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/531.
[588] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/531.
[589] Ebû Dâvud, Salât: 80, (631); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/532.
[590] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/532.
[591] Buhârî, Salât: 20, Ezân: 78, 161, 164, Teheccüd: 25; Müslim, Mesâcid: 266-268, (658-660); Muvatta, Kasru's-Salât: 31, (1, 153); Ebû Dâvud, Salât: 71, (612, 658); Tirmizî, Salât: 173, (234); Nesâî, Mesâcid: 43, (2, 56, 57); İmâmet: 19, (2, 85-86); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/532-533.
[592] İbnu Hacer'i söylediğimiz neticeye ulaştıran delillerin serdini gereksiz görüyoruz, mevzumuz açısından tâli kalır.
[593] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/533-534.
[594] Buhârî, Salât: 21, 19, 107, Hayz: 29; Müslim, Mesâcid: 273, (513); Ebû Dâvud, Salât: 91, (656); Nesâî, Mesâcid: 44, (2, 57); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535.
[595] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535.
[596] Buhârî, Amel fi's-Salât: 9, Salât: 23, Mevâkît: 11; Müslim, Mesâcid: 191, (620); Ebû Dâvud, Salât: 93, (660); Tirmizî, Salât: 411, (584); Nesâî, İftitah: 149, (2, 216); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 64, (1033); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535.
[597] İmam Mâlik, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, Ashâb-ı Re'y (Hanefîler), İshak İbnu Râhûye gibi.
[598] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/535-536.
[599] Ebû Dâvud, Salât: 25, (493); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/536.
[600] Tirmizî, Salât: 255, (346); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/536.
[601] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/536-538.
[602] Buhârî, Salât: 54; Müslim, Mesâcid: 20, (530); Ebû Dâvud, Cenâiz: 76; Nesâî, Cenâiz: 106, (4, 95, 96).
[603] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/538.
[604] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/538-539.
[605] Muvatta, Kasru's-Salât: 85, (1, 172); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/539.
[606] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/539-540.
[607] Ebû Dâvud, Salât: 24, (490).
[608] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/540.
[609] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/540-542.
[610] Buhârî, Taksîru's-Salât: 7, 8, 11, 12, Vitr: 5, 6; Müslim, Müsâfirîn: 39, (700); Muvatta, Kasru's-Salât: 22, (1, 150, 151); Ebû Dâvud, Salât: 277, (1224, 1225); Tirmizî, Salât: 345, (472); Tefsir, Bakara: (2961); Nesâî, Kıble: 23, (243, 244). Kıyâmu'l-Leyl: 23, (3, 232).
[611] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/542.
[612] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/542.
[613] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/542-543.
[614] Nesâî, Mesâcid: 42, (2, 56); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/544.
[615] Buhârî, Enbiyâ: 8, 40; Müslim, Mesâcid: 2, (520); Nesâî, Mesâcid: 3, (2, 32); İbnu Mâce, İkâmet, Mesâcid: 7, (753); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/544.
[616] Bu ifadenin tam anlaşılması için Mescid-i Aksa'nın inşası ile ilgili olan şu rivayetin bilinmesi gerekir: Davud (aleyhisselem) Beytu'l-Makdis'in inşaatına başlamıştı. Sonra Allah Teâla ona şöyle vahyetti: "Ben, onun Süleyman'ın eliyle tamamlanmasına hükmettim...." Râfi İbnu Umeyre'den Taberânî'nin kaydettiği bu rivayete göre, Beyt-i Makdis'in inşatında Hz. Dâvud'un da katkısı vardır.

[617] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/544-547.
[618] Buhârî, Salât: 52, Teheccüd: 38; Müslim, Musâfirîn: 208, (777); Ebû Dâvud, Salât: 346, (1448); Tirmizî, Salât: 331, (451); Nesâî, Salâtu'l-Leyl: 1, (3, 197); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/547.
[619] Müslim, Müsâfirîn: 210, (778); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/547.
[620] Tirmizî, Salât: 249, (334); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/548.
[621] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/548-549.
[622] Buhârî, Amel fi's-Salât: 2, Tefsir, Bakara: 43; Müslim, Mesâcid: 35, (539); Ebû Dâvud, 178, (949); Tirmizî, Salât: 297 (405); Nesâî, Sehv: 20; Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/549-550.
[623] Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/550-551.
[624] Buhârî, Amel fis's-Salât; 2, 15, Fadâilu'l-Ashâb; 37, Müslim, Mesâcid; 34, (538); Ebû Dâvud, 170, (923, 924); Nesâî, Sehv: 20, (3, 19); Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 8/552.
[625] veya "bir gün yanına gittim...."
[626] Müslim, Mesâcid: 33, (537); Ebû Dâvud, Salât: 171, (930, 931); Nesâî, Sehv: 20, (3, 14-18); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/6-7.
[627] Münâvi, tıyara ile tetayyur arasında fark olduğunu kaydeder: Tetayyur, kalpde hissedilen kötülük (uğursuzluk hissidir); tıyara ise, onun mucibiyle ameldir.
[628] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/7-12.
[629] Müslim, Mesâcid: 40, (542); Nesâî, Sehv: 19, (3, 13); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/13.
[630] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/13-14.
[631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/15.
[632] Buhârî, Amel fi's-Salât: 8; Müslim, Mesâcid: 46, (545); Ebû Dâvud, Salât: 175, (946); Tirmizî, Salât: 279, (380); Nesâî, Sehv: 8 (3, 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/15.
[633] Muvatta, Kasru's-Salât: 43, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât: 175, (945); Tirmizî, Salât: 279, (379); Nesâî, Sehv: 7, (3, 6); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/15.
[634] Ebû Dâvud, Salât: 165, (909); Nesâî, Sehv: 10, (3, 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/16.
[635] Buhârî, Ezân: 93, Bed'ü'l-Halk: 11; Ebû Dâvud, Salât: 165, (910); Nesâî, Sehv: 10, (3, 8). Bu rivâyet Müslim'de bulunamamıştır; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/16.
[636] Buhârî, Ezân: 91, Ebû Dâvud, Salât: 167, (913); Nesâî, Sehv: 9, (3, 7); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/16.
[637] Tirmizî, Salât: 413 (589); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/17.
[638] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/17-19.
[639] Ebû Dâvud, Salât: 168, (916); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/19.
[640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/20.
[641] Ebû Dâvud, Salât: 170, (927); Tirmizî, Salât: 271, (368); Nesâî, Sehv: 6, (3, 5-6); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/20.
[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/20-21.
[643] Buhârî, Amel fi's-Salât: 5; Müslim, Salât: 106, (422); Ebû Dâvud, Salât: 173, (939); Tirmizî, Salât: 272, (369); Nesâî, Sehv: 16, (3, 11-12); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/21.
[644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/21-22.
[645] Buhârî, Mesâcid: 58, (554); Ebû Dâvud, Salât: 22, (482); Nesâî, Mesâcid: 34, (2, 52); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22.
[646] Ebû Dâvud, Salât: 22, (482); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22.
[647] Ebû Dâvud, Tahâret: 143, (389, 390); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22.
[648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/22-24.
[649] Ebû Dâvud, Salât: 169, (922); Tirmizî, Salât: 421, (601); Nesâî, Sehv: 14, (3, 11); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/24.
[650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/24-25.
[651] Ebû Dâvud, Salât: 169, (921); Tirmizî, Salât: 287, (390); Nesâî, Sehv: 12, (3, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/25.
[652] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/25.
[653] Tirmizî, Salât: 280, (381); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/25-26.
[654] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/26.
[655] Ebû Dâvud, Salât: 86, (643); Tirmizî, Salât: 278, (378); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/26.
[656] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/26-27.
[657] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/28.
[658] Buhârî, Salât: 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, Amel fi's-Salât: 10, Vitr: 3, İsti'zân: 37; Müslim, Salât: 267, (512); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 2, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât: 112, (711, 712, 713, 714); Nesâî, Tahâret: 120, (1, 101, 102), Kıble: 10, (2, 67); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/28.
[659] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/29.
[660] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/30.
[661] Buhârî, Salât: 90, İlm: 18, Ezân: 161, Cezâu's-Sayd: 25; Müslim, Salât: 254, (504); Muvatta, Kasru's-Salât: 38, (1, 155); Ebû Dâvud, Salât: 110, 113 (703, 704, 715, 716, 717); Tirmizî, Salât: 252, (337); Nesâî, Kıble: 7, (2, 64, 65).
[662] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/30.
[663] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/30-31.
[664] Ebû Dâvud, Salât: 114, (718); Nesâî, Kıble: 7, (2, 65); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/31.
[665] Ebû Dâvud, Menâsik: 89, (2016); Nesâî, Kıble: 9, (2, 67) İbnu Mâce, Menâsik: 33, (2958); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/31.
[666] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/31-32.
[667] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/32.
[668] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/32.
[669] Buhârî, Salât: 100, Bed'ül-Halk: 11; Müslim,Salât: 259, (505); Muvatta, Kasru's-Salât: 33, (1, 154); Ebû Dâvud, Salât: 108, (697, 698, 699, 700); Nesâî, Kıble: 8, (2, 66); Kasâme: 45, (8, 61-62); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/32.
[670] Buhârî, Salât: 101; Müslim, Salât: 261, (507); Muvatta, Kasru's-Salât: 34, (1, 154, 155); Ebû Dâvud, Salât: 109, (701); Tirmizî, Salât: 251, (336); Nesâî, Kıble: 8, (2, 66); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/35.
[671] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/35-36.
[672] Ebû Dâvud, Salât: 110, (705, 706); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/36-37.

[673] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/37.
[674] Ebû Dâvud, Salât: 106, (694); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/37.
[675] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/37.
[676] Ebû Dâvud, Salât: 103, (689); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38.
[677] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38.
[678] Müslim, Salât: 241, (499); Ebû Dâvud, Salât: 102, Tirmizî, Salât: 250, (335); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38.
[679] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/38-39.
[680] Müslim, Salât: 265, (510); Ebû Dâvud, Salât: 110, (702); Tirmizî, Salât: 253, (338); Nesâî, Kıble: 7, (2, 63); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 38, (952); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/39.
[681] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/39-40.
[682] Buhârî, Salât: 92, 90; Müslim, Salât: 245, (501); Ebû Dâvud, Salât: 102, (687); Nesâî, Kıble: 4, (2, 62); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 164, (1304, 1305); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/40.
[683] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/40-41.
[684] Buhârî, Salât: 98, 50; Müslim, Salât: 247, (502); Muvatta, Kasru's-Salât: 41, (1, 157); Ebû Dâvud, Salât: 104, (692); Tirmizî, Salât: 261, (352); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/41.
[685] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/41.
[686] Ebû Dâvud, Salât: 105, (693); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.
[687] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.
[688] Ebû Dâvud, Salât: 107, (695); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.
[689] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/42.
[690] Buhârî, Salât: 106, Edeb: 18; Müslim, Mesâcid: 41, (543); Muvatta, Kasru's-Salât: 81, (1, 170); Ebû Dâvud, Salât: 169, (917, 918, 919, 920); Nesâî, Mesâcid: 19, (2, 45), Sehv: 13, (3, 10); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/43.
[691] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/43-44.
[692] Buhârî, Vudû: 53, Müslim, Müsâfirîn: 222, (786); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 3, (1, 118); Ebû Dâvud, Salât: 308, (1310); Tirmizî, Salât: 263, (355); Nesâî, Tahâret: 117, (1, 99-100); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/44.
[693] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/45.
[694] Müslim, Salât: 232, (492); Ebû Dâvud, Salât: 88, (647); Nesâî, İftitah: 147, (2, 215-216); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/45-46.
[695] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/46.
[696] Kifi: en-Nihaye'de açıklandığına göre, devenin hörgücünün etrafına bez sarılarak elde edilen oturma yerine denmektedir.
[697] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/46-47.
[698] Müslim, Mesâcid: 67, (560); Ebû Dâvud, Tahâret: 43, (89); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/47.
[699] Muvatta, Kasru's-Salât: 49, (1, 159); Ebû Dâvud, Tahâret: 43, (88); Tirmizî, Tahâret: 108, (142); Nesâî, İmâmet: 51, (2, 110, 111); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 114, (616); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/47.
[700] (Açıklama daha önce geçti. Geniş açıklama 3999 ve 4000 numaralı hadislerde gelecek.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/48.
[701] Buhârî, Sehv: 1, 5; Ezân: 145, 147, Eymân: 15; Müslim, Mesâcid: 85, (570); Muvatta, Salât: 65, (1, 96); Ebû Dâvud, Salât: 200, (1034, 1035); Tirmizî, Salât: 288, (391); Nesâî, Sehv: 21, (3, 19, 20), 28, (3, 34), İftitâh: 196, (2, 244); İbnu Mâce, İkâmet: 131, (1206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/49.
[702] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/49-50.
[703] Ebû Dâvud, Salât: 198, (1028)
[704] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/51.
[705] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/51.
[706] Müslim, Mesâcid: 88, (571); Muvatta, Salat: 62, (1, 95); Ebu Davud, Salat: 197, (1024, 1026, 1027, 1029); Tirmizi, Salat: 291, (396); Nesai, Sehv: 24, (3, 27); İbnu Mace, İkamet: 132, (1210); 133, (1212); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/51.
[707] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/52.
[708] Tirmizî, Salât: 291, (398); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/53.
[709] Buhârî, Sehv: 3, 4, 5, Mesâcid: 88, Cemâat: 69, Edeb: 45, Haberu'l-Vâhid: 1; Müslim, Mesâcid: 97, (573); Muvatta, Salât: 58, (1, 93); Ebû Dâvud, Salât: 195, (1008, 1009, 1010, 1011, 1012); Tirmizî, Salât: 289, (394); 292, (399); Nesâî, Sehv: 22-23, (3, 20, 26); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/53.
[710] Ebû Dâvud, Salât: 195, (1008); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/54.
[711] (Bu hadisleri 2708, 2709 numarada açıkladık).
[712] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/54-56.
[713] Buhârî, Sehiv: 2, Salât: 31, 32, Eymân: 15, Haberu'l-Vâhid: 1; Müslim, Mesâcid: 89, (572); Ebû Dâvud, Salât: 196, (1019, 1020, 1021, 1022); Nesâî, Sehv: 26, (3, 31-36); Tirmizî, Salât: 289, (392, 393); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/56-57.
[714] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/57-58.
[715] Ebû Dâvud, Salât: 201, (1036); Tirmizî, Salât: 269, (365); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/58-59.
[716] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/59.
[717] Muvatta, Sehv: 2, (1, 100); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/60.
[718] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/60-61.
[719] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/62-64.
[720] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/64.
[721] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/65.
[722] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/65-66.
[723] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 9, 8, 12; Müslim, Mesâcid: 103, (575); Ebû Dâvud, Salât: 333, (1411, 1412, 1413); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/66.
[724] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/66.
[725] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 10, Muvatta, Kur'ân: 16, (1, 206).
[726] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/67.
[727] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/67.
[728] Müslim, Îmân: 133, (81); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/68.
[729] Ebû Dâvud, Salât: 335, (1415); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/68.
[730] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/68.

[731] Ebû Dâvud, Salât: 328, (1401); İbnu Mâce, İkâmet: 71, (1057); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/69.
[732] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/69.
[733] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 3, Enbiya 39; Ebû Dâvud, Salât: 332, (1409); Tirmizî, Salât: 405, (577); Nesâî, İftitah: 48, (2, 159); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/69-70.
[734] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/70-72.
[735] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 4, 1, Menâkıbu'l-Ensâr: 29, Meğâzî: 7, Tefsir, Necm; Müslim, Mesâcid: 105, (576); Ebû Dâvud Salât: 330, (1406); Nesâî, İftitah: 49, (2, 160). Metin, Buhârî'deki metindir.; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/72.
[736] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/72-73.
[737] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/73.
[738] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/73-74.
[739] Hemen belirtelim ki: Garânik hâdisesiyle ilgili rivayetin saçmalığı sebebiyle pek çok âlim -görüleceği üzere- vak'ayı reddetmiş, rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. Rivayeti reddetmeyip ifade ettiği sakatlık ve yanlışlığı açıklayan, te'vil eden âlimler de var. İbnu Hacer'in açıklaması bu ikinci grubu temsil edecektir.
[740] Mürsel, senesinde kopukluk olan (çoğu kere de sahabe ismi düşen) hadislere denir. Mürsel hadis zayıftır, ancak bazı alimler mürselle amel etmiştir (2. cilt 112. sayfaya bakın). Bir mevzuda gelen birkaç zayıf, birbirini destekleyeceği için çok tarikten gelen zayıfla amel, ülemâca benimsenen bir prensiptir.
[741] Yani mana şöyle olur: "... Şu şefaatleri umulan meleklerin erkekleri sizin de dişileri Allah'ın mı, bu ne insafsız bir taksim..."
(8) Bundan maksad şudur: Bahsin başında Hacc suresinden kaydettiğimiz ayette, "Biz senden evvel hiçbir Resul göndermedik ki o, (birşey) arzu ettiği zaman şeytan) onun dilediği hakkında illa bir fitne meydana atmasın..." ayetinde geçen تَمَنَّى "arzu ettiği zaman" kelimesini İbnu Abbas, تَ yani "tilâvet ettiği zaman" diye açıklar. Keza aynı âyette geçen أُمْنِيَّتِهِ dileği kelimesine de قِرَاءتِهِ "Kur'an okuması"diye açıklar.
(9) Bu yorumu esas alınca, başta kaydettiğimiz meali şöyle anlamanız gerekecek: "(Ey Muhammed)! Biz, senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki, o (bir vahiy) kıraatte bulunduğu zaman şeytan O'nun kıraatı hususunda illa (bir fitne) meydana atmış olmasın. Nihayet Allah şeytanın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder..."
[742] Bu tahlîl, Zaman Gazetesi tarafından 12 Mart 1989 günü Ankara Kocatepe Camiinde düzenlenen Kur'an Sempozyumu'nda Prof. Dr. Suat Yıldırım tarafından tebliğ olarak sunulmuştur; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/74-78.
[743] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/78.
[744] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/78-79.
[745] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/79-80.
[746] Arapçada reâ fiili, soru cümlesi olarak, sözün başında geldiği zaman, peşinden, merdud bir şeye dikkat çekileceğini gösterir. "Araplar, bir kimsenin reddettikleri bir işinden dolayı, bir başkalarının da tuhaf karşılamalarını sağlamak istediklerinde bu tabiri kullanırlar" (Taberî, Bakara 158). Kur'an'da da bu şekilde kullanılmıştır (Ferra, Meanî, 1/170). Efe raeytellezî tevellâ (Baksana o yüz çevirene!) (53/33. Keza 26/75, 35/40).
[747] Taberî, 27/58; Elmalılı 6/4596.
[748] Sahîh, Necm sûresinin tefsiri), İmam Ahmed (Müsned), 6/399-400) ve Nesâî (İftitah, 2/160).
[749] Tefsiru't-Taberî, 27/186-189.
[750] Taberî, 27 (187-188).
[751] M.H. Heykel, s. 96; Seyyid Kutup, Necm sûresinin tefsiri, 27/73.
[752] Bkz. Hakka, 46; Yunus 15; İsrâ 74; Furkan 32, A'lâ 6).
[753] Razî Mefâtihu'l-Gayb: 6/245.
[754] eş-Şifa: 2/11.
[755] er-Ravdu'l-Unûf: 1/229.
[756] bkz. Mevdûdî, Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber, 1/487.
[757] Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saadet, c. 1; A.H. Berkî-O. Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96-106.
[758] s. 16-17.
[759] (12) Habeşistan'a hicret eden müslümanların bir kısmı Hicret-i Nebeviye'ye yakın, bir kısmı ise hicreti müteakip; bir kısmı ise çok sonra dönmüşlerdir. (A. H. Berkî-O, Keskioğlu, Hatemu'l-Enbiya, s. 96).
[760] (13) Abdullah İbnu'z-Ziba'râ, başlangıçta İslâm'ın en şiddetli aleyhdarlarından biri idi. Mekke'nin fethinden sonra Necran'a kaçtı. Daha sonra dönüp özür diledi, 15/636'da vefat etti (Zirikli, A'lâm).
[761] İbn Âşûr, Tefsîru't-Tahrîr, 17/305.
[762] Kitabu'l-Asnâm, trc. B. Bilgin, metin s. 13; trc s. 32.
[763] Elmalılı Hz. Yazır, 6/4597.
[764] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/81-89.
[765] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 6; Müslim, Mesâcid: 106, (577); Ebû Dâvud, Salât: 329, (1404); Tirmizî, Salât: 404, (576); Nesâî, İftitah: 50, (2, 160); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/89.
[766] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/89.
[767] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân: 7, 6, Ezân: 100, 102; Müslim, Mesâcid: 107; Muvatta, Kur'ân: 12, (1, 205); Ebû Dâvud, Salât: 331, (1407); Nesâî, İftitâh: 51, (2, 161); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[768] Müslim, Mesâcid: 108, (578); Ebû Dâvud, Salât: 331, (1407); Tirmizî, Salât: 402,(573, 574); Nesâî, İftitâh: 51, 52, (2. 161,162); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[769] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[770] Ebû Dâvud, Salât: 329, (1403); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[771] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/90.
[772] Ebû Dâvud, Salât: 334, (1414); Tirmizî, Salât: 407, (508); Nesâî, İftitah: 71, (2, 222); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/91.
[773] Bu secde tesbihi müteakip rivayette gelecektir.
[774] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/91.
[775] Tirmizî, Da'avât: 33, (3420); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/92.
[776] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/92-93.
[777] Ebû Dâvud, Cihâd: 174, (2774); Tirmizî, Siyer: 25, (1578); İbnu Mâce, İkâmet: 192, (1394); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/94.
[778] Ebu Dâvud'un rivâyetinde bu mevki Azvera diye açıklanır. Burası Cuhfe tepesi olup üzerinden Mekke-Medine yolunun geçtiği, Mekke'ye yakın bir yer olduğu belirtilir.

[779] Ebû Dâvud, Cihâd: 174, (2775); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/94-95.
[780] Bu hadise 654.hadiste geçmiştir, (4, 19).
[781] Hz. Ali, daha Haricîler çıkmazdan önce, arkadaşlarına dinden çarçabuk çıkacak bir cemaatin çıkacağını, onların delilinin içlerinde birinin çolak olacağını söylemişti. Bunu çok kereler; ashabı ondan dinlemişti. Nehravân'a Haricilerle savaşmak üzere çıkınca bu çolağın aranmasını söyledi. Bidayette "yok, bulamadık" diyenlere Hz. Ali: "Vallahi o, bunların arasında, aranan çolak bulunur. Kolunda kadın memesi iriliğinde bir et topağı görülür. Hz. Ali "Allahuekber" Ne yalan söyledim ne de bana yalan söylendi" der ve Resûlullah'ın bunu haber verdiğini açıklar.
[782] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/95-96.
[783] Ebu Sevr'in kasteddiği âyet meâlen şöyledir: "(Ey Muhammed)! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar. Secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler, kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar..." (Nisâ).
[784] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/99-100.
[785] Buhârî, Ezân: 30, Cuma: 2; Müslim, Salât: 272 (649); Ebû Dâvud, Salât: 49, (559); Tirmizî, Salât: 245, (330); İbnu Mâce, Mesâcid: 16, (788); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/101.
[786] Buhârî, Ezân: 30, Müslim, Salât: 272; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/101.
[787] Rezîn ilavesidir. Derim ki bu rivâyet Buhârî' nin Sahîh'inde mevcuttur. Buhârî, Ezân 31; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/102.
[788] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/102-106.
[789] Müslim, Mesâcid: 260, (656), Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 7, (1, 132); Ebû Dâvud, Salât: 48, (555); Tirmizî, Salât: 165. (221); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/107.
[790] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/107.
[791] Müslim, Mesâcid: 278, (663); Ebû Dâvud, Salât: 49, (586); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/107-108.
[792] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/108.
[793] Mescidlerle ilgili daha geniş bilgiyi kitabımızın Mescid bölümünde bulacaksınız (5504-5525).
[794] Müslim, Mesâcid: 255, (653); Nesâî, İmâmet: 50, (2, 109); Ebû Dâvud, Salât: 47, (552); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/109.
[795] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/109-111.
[796] Ebû Dâvud, Salât: 47 (551); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/111.
[797] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/111.
[798] Buhârî, Ezân: 29, Husûmât: 5, Ahkâm: 52; Müslim, Mesâcid: 252, (651); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 3, (1, 129-130); Ebû Dâvud, Salât: 47, (548, 549); Tirmizî, Salât: 162, (217); Nesâî, İmâmet: 49, (2, 107); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/112.
[799] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/112-113.
[800] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/113-115.
[801] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/116.
[802] Müslim, Mesâcid: 256, (654); Ebû Dâvud, 47, (550); Nesâî, İmâmet: 50, (2, 108, 109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/116.
[803] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/116-117.
[804] Tirmizî, Salât: 162, (218); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/117.
[805] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/118.
[806] Buharî, Ezân: 31; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/118.
[807] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/118.
[808] Buhârî, Ezân: 40, 50, 153, 154, Salât: 45, 46, Teheccüd: 36, Megâzî: 11, Et'ime: 15, Rikâk: 6, İstitâbe: 9; Müslim, İman: 54, (33); Muvatta, Kasru's-Salât: 86, (1, 172); Nesâî, İmâmet: 10, (2, 80); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/119.
[809] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/119-120.
[810] Buhârî, Ezân: 18, 40; Müslim, Misâfirîn: 22, (697); Muvatta, Salât: 10, (1, 73); Ebû Dâvud, Salât: 214, (1060-1064); Nesâi, Ezân: 17, (2, 15); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/120-121.
[811] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/121.
[812] Müslim, Mesâcid: 290, (673); Tirmizî, Salât: 174, (235); Edeb: 24 (2773); Ebû Dâvud, Salât: 61, (582, 583, 584); Nesâî, İmâmet: 3, 6, (2, 76-77); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/122.
[813] Müslim, Mesâcid: 289, (672); Nesâî, İmâmet: 5, (2, 77); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/122.
[814] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/122-123.
[815] Ebû Dâvud, Salât: 61, (590); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/123.
[816] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/124.
[817] Buhârî, Megâzî: 52; Ebû Dâvud, Salât: 61, (585-587); Nesâî, Ezan: 8, (2, 9-10); Kıble: 16, (2, 70). İmâmet: 11, (2, 80); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/124.
[818] Şâfi'î de cum'a namazını istisna tutar ve caiz görmez.
[819] Ashab nezdinde bu husus mühim bir prensip olmalıdır. Çünkü, Resûlullah'tan sonra azl'in cevazı münakaşa edildiği vakit, Ebu Sa'îd ve Câbir (radıyallahu anhümâ), "Biz azil yaparken Kur'an nâzil oluyordu, bizi yasaklayıcı bir vahiy gelmedi" diye istidlal ederek, "azl"in cevazına hükmetmişlerdir.
[820] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/124-125.
[821] Buhârî, Ezân: 54, Ahkâm: 25; Ebû Dâvud, Salât: 61, (588); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126.
[822] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126.
[823] Buhârî, Ezan: 54, (Bâb başlığında (senetsiz) kaydetmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126.
[824] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/126-127.
[825] Ebû Dâvud, Salât: 65, (595); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/127.
[826] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/127-128.
[827] Buhârî, Ezân: 60, 63, 66, Edeb: 74; Müslim, Salât: 180, (465); Ebû Dâvud, Salât: 68, (599, 600) Tirmizî, Salât: 410, (583); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/128.
[828] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/128-129.
[829] Ebû Dâvud, Salât: 63, (593); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/129-130.
[830] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/130.
[831] Tirmizî, Salât: 266, (360); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/131.
[832] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/131.
[833] Buhârî, Ezân: 60, 63, 66, 74; Müslim, Salât: 178, (465); Ebû Dâvud, Salât: 127, (790, 791, 793,); Nesâî, İmâmet: 39, 41 (2, 97-98); İftitâh: 63, 70, (2, 168, 172); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/132.
[834] Fitne kelimesinin taşıdığı manalar üzerinde kitabımızın Fitne Bölümü'nün umumi açıklama kısmında duracağız. (4759hadis).

[835] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/132-134.
[836] Buhârî, Ezân: 62; Müslim, Salât: 186, (467); Muvatta, Cemâat: 13, (1, 134); Ebû Dâvud, Salât: 127, (794-795); Nesâî, İmâmet: 35, (2, 94); Tirmizî, Salât: 175, (236); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/134.
[837] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/134-135.
[838] Buhârî, Ezân: 65; Müslim, Salât: 189, (469, 470), 196, (473); Tirmizî, Salât: 175, (237), 276, (376); Nesâî, İmâmet: 35, (2, 94-95); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/135.
[839] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/135-136.
[840] Ebû Dâvud, Salât: 129, (802); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/136.
[841] 2550numaralı hadise bakın.
[842] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/136.
[843] Ebû Dâvud, Salât: 46, (545); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137.
[844] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137.
[845] Ebû Dâvud, Salât: 73, (616); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137.
[846] Hz. Muâviye dedi ki: "Cum'ayı kılınca konuşmadıkça veya çıkmadıkça başka namaz ekleme. Çünkü Resûlullah bize böyle emretti."; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/137-138.
[847] Buhârî, Ezân: 157, 152, 162, 164; Nesâî, Sehv: 77, (3, 67); Ebû Dâvud, Salât: 203, (1040); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/138.
[848] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/138-139.
[849] Ebû Dâvud, Tahâret: 43, (90); Tirmizî, Salât: 265, (357); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/139.
[850] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/139-140.
[851] Müslim, Salât: 122, (432); Nesâî, İmâmet: 26, (2, 90); Ebû Dâvud, Salât: 96, (674); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/141.
[852] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/141-142.
[853] Müslim, Salât: 123, (432); Ebû Dâvud, Salât: 96, (675); Tirmizî, Salât: 168, (228); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/142.
[854] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/142-143.
[855] Buhârî, Ezân: 57, 58, 59, 77, 79, İlm: 41, Vudû: 5, 36, Ezân: 161, Vitr 1, Amel fi's-Salât: 1, Tefsir Âl-i İmrân: 17, 18, 19, 20, Libâs: 71, Edeb: 118, Da'avât: 10, Tevhid: 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 181, (763); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 11, (1, 121, 122); Ebû Dâvud, Salât: 70, (610, 611); Tirmizî, Salât: 171, (232); Nesâî, İmâmet: 45, (2, 104); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât: 44, (973); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/143.
[856] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/143-144.
[857] Müslim, Mesâcid: 26, (534); Ebû Dâvud, Salât: 71; (613); Nesâî, Mesâcid: 27, (2, 49-50); İftitah: 90, (2, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/144.
[858] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/144.
[859] Müslim, Salât: 132, (440); Ebû Dâvud, Salât: 98, (678); Tirmizî, Salât: 166, (224); Nesâî, İmâmet: 32, (2, 93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145.
[860] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145.
[861] Buhârî, Ezân: 71, Müslim, Salât: 127, (436); Ebû Dâvud, Salât: 94, (662, 663); Tirmizî,Salât: 167, (227); Nesâî, İmâmet: 25, (2, 89); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145.
[862] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/145-146.
[863] Buhârî, Ezân: 132, 72, 74, 76; Müslim, Salât: 124, (433, 434); Ebû Dâvud, Salât: 94, (667-671); Nesâî, İmâmet: 27, 28, 30, (2, 91); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/146.
[864] Ebû Dâvud, Salât: 94, (666); Nesâî, İmâmet: 31, (2, 93); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/147.
[865] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/147.
[866] Ebû Dâvud, Salât: 94, (672); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148.
[867] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148.
[868] Ebû Dâvud, Salât: 100, (682); Tirmizî, Salât: 170, (230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148.
[869] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/148-149.
[870] Müslim, Salât 130, (438); Ebû Dâvud, Salât 98, (680); Nesâî, İmâmet 17, (2, 83); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/149.
[871] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/149.
[872] Müslim, Salât: 119, (430); Ebû Dâvud, Salât: 94, (661); Nesâî, İmâmet: 28, (2, 92); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150.
[873] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150.
[874] Müslim, Salât: 131, (439); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150.
[875] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/150-151.
[876] Buhârî, Ezân: 74, 82; Müslim, Salât: 86-89, (414-417); Ebû Dâvud, Salât: 69, (603, 604); Nesâî, İftitâh: 30, (2, 141-142); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/151.
[877] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/151-154.
[878] Buhârî, Ezân: 53; Müslim, Salât: 114, (427); Ebû Dâvud, Salât: 76, (623); Tirmizî, Salât: 409, (582); Nesâî, İmâmet: 38, (2, 96); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154.
[879] Muvatta, Salât: 57,(1, 92); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154.
[880] Buhârî, Ezân: 52, 91, 133; Müslim, Salât: 198, (474); Ebû Dâvud, Salât: 75, (620, 621, 622); Tirmizî, Salât: 208, (281); Nesâî, İmâmet: 38, (2, 96); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154.
[881] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/154-155.
[882] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/155.
[883] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.
[884] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât: 29; Müslim, Mesâcid: 162, (607); Muvatta, Vukûtu's-Salât: 18, (1, 11); Ebû Dâvud, Salât: 156, (893); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.
[885] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.
[886] Tirmizî, Salât: 414, (591); Ebû Dâvud, Salât: 28, (506); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156.
[887] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/156-157.
[888] Ebû Dâvud, Salât: 67, (597); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/158.
[889] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/158-159.
[890] Buhârî, Salât: 64, 18, Cuma: 36, İ'tikaf: 32, Hibe: 3; Müslim, Mesâcid: 44, (544), Ebû Dâvud, Salât: 221, (1080); Nesâî, Mesâcid: 45, (2, 57-59); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/159-160.

[891] İslam'da Çevre Sağlığı kitabımızda bu mevzuda geniş tahliller mevcuttur. Bilhassa 59-62.sayfalar.
[892] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/160-161.
[893] Buhârî, Ezân: 80, Libâs: 43; Ebû Dâvud, Salât: 243, (1126); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/161-162.
[894] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/162.
[895] Buhârî, Ezân: 23, Cuma: 18; Müslim, Mesâcid: 151, (602); Muvatta, Salât: 4, (1, 68-69); Ebû Dâvud, Salât: 55, (572-573); Tirmizî, Salât: 244, (327); Nesâî, İmâmet: 57, (2, 114-115); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/163.
[896] Çünkü hadis,cum'aya yetişmiş olmak için birinci rek'ate yetişmeyi şart koşmuştur.
[897] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/163-164.
[898] Ebû Dâvud, Salât: 146, (851); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/164.
[899] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/164.
[900] Ebû Dâvud, Salât: 136, (823, 824); Tirmizî, Salât: 232, (311); Nesâî, İftitâh: 29, (2, 141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/165.
[901] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/165-166.
[902] Müslim, Salât: 47, (398); Ebû Dâvud, Salât: 138, (828); Nesâî, İftitah: 27, 28, (2, 140-141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/166.
[903] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/166.
[904] Ebû Dâvud, Salât: 163, (907); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/167.
[905] Bu mevzuyu 947numaralı hadiste uzunca açıkladık. Arza bahsi 4.cilt 483.sayfada geçti.
[906] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/167.
[907] Ebû Dâvud, Salât: 164, (903); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/167.
[908] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/168.
[909] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 8, (1, 132); Nesâî, İmâmet: 53, (2, 112); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/168.
[910] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/168-169.
[911] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 9, (1, 133); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/169.
[912] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/169.
[913] Ebû Dâvud, Salât: 58, (579); Nesâî, İmâmet: 56, (2, 114); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/169-170.
[914] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/170.
[915] Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a: 12, (1, 133); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/170.
[916] Akşam üç rek'attir, dolayısıyle tekdir. İki sefer kılınca altıya çıkar ve çift olur. Halbuki akşam gündüzün teklisidir, vitir namazı da gecenin teklisi olduğu gibi.
[917] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/170-171.
[918] Müslim, Müsâfirîn: 63, (710); Ebû Dâvud, Salât: 294, (1266); Tirmizî, Salât: 312, (421); Nesâî, İmâmet: 60, (2, 126); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/171.
[919] Muvatta, Kasru's-Salât: 75, (1, 168); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/171.
[920] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/171-172.
[921] Ebû Dâvud, Salât: 74, (617); Tirmizî, Salât: 300 (408); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/172-173.
[922] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/173.
[923] Buhârî, Ezân: 55; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/173.
[924] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/173-174.
[925] Rivayet meâlen şöyle: Medine ahâlisi, Resûlullah'ın hicretle gelmesinden ve Cuma ile ilgili farz inmesinden önce toplamdılar. Ensar dedi ki: "Yahudilerin bir günü var her yedi günde bir kere toplanırlar. Hıristiyanlar da böyle. Gelin biz de bir gün tesbit edelim, o gün toplanalım, Allah'ı zikredip ibadet yapalım, şükredelim." Arûbe gününü bu toplanma günü yaptılar. Es'ad İbnu Zürare'de o gün toplandılar. Es'ad onlara o gün namaz kıldırdı. Bundan sonra Allah, cum'â sûresini indirdi: "Ey iman edenler, Cuma günü ezan okunduğu vakit Allah'ın zikrine koşun" (Cum'a 9). Bu rivayet o sahabîlerin içtihadla o günü seçtiklerini ve isminin böylece cum'a olduğunu ifade eder.
[926] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/176-177.
[927] Buhârî Cuma: 4, 19; Müslim, Cum'a: 10, (850); Muvatta, Cuma: 1, (1, 101); Ebû Dâvud, Tahâret: 129, (351); Tirmizî, Salât: 358, (499); Nesâî, Cuma: 14, (3, 99); İbnu Mâce, İkâmet: 82, (1092); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/178.
[928] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/178-181.
[929] Müslim, Cuma: 24, (850); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/181.
[930] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/181.
[931] Ebû Dâvud, Tahâret: 129, (345, 346); Tirmizî, Salât: 356, (496); Nesâî,Cuma: 12, (3, 97); İbnu Mâce, İkâmet: 80, (1027); Buhârî, Cuma: 6; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/182.
[932] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/183.
[933] Ebû Dâvud, Salât: 235, (1113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/184.
[934] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/184-185.
[935] Ebû Dâvud, Salât: 209, (1051); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/186-187.
[936] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/187-188.
[937] Ebû Dâvud, Salât: 215, (1067); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/188.
[938] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/188-190.
[939] Ebû Dâvud, Salât: 212, (1056); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190.
[940] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190.
[941] Ebû Dâvud, Tahâret: 129, (342); Nesâî, Cuma: 2, (3, 89); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190.
[942] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/190-191.
[943] Tirmizî, Salât 360, (502); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/191.
[944] Kelimeye bağlı tercümesi: "Gece, kimi âilesine sığındırırsa Cuma ona farzdır" şeklinde olmalıdır.

[945] Bu hadis, iki rivayet sonra, 2859 numarada kaydedilen rivayettir.
[946] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/191-192.
[947] Nesâî, Mevâkît: 30, (1, 274, 275); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/192.
[948] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/192.
[949] Nesâî, Cuma: 41, (3, 112, 113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/192.
[950] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[951] Tirmizî, Salât: 360, (501); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[952] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.

[953] Ebû Dâvud,Salât: 210, (1052).; Tirmizî, Salât: 359, (500); Nesâî, Cuma: 2, (3, 88); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[954] Ebû Dâvud, Salât: 211, (1053-1054); Nesâî, Keffâret: 3, (3, 89); İbnu Mâce, İkâmet: 93, (1128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/193.
[955] Ebû Dâvud, Salât: 213, (1058, 1059); Nesâî, İmâmet: 51, (2, 111); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/194.
[956] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/194.
[957] Buhârî, Cuma: 16, Ebû Dâvud, Cuma: 224, (1084); Tirmizî, Salât: 361, (503); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/195.
[958] Buhârî, Cum'a: 16; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/195.
[959] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/195-196.
[960] Buhârî, Cuma: 21, 22, 24, 25; Ebû Dâvud, Salât: 225; Tirmizî, Salât: 372, (516); Nesâî, Cuma: 15, (3, 100, 101); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/196.
[961] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/196-197.
[962] Buhârî, Cuma: 30, 27; Müslim, Cuma: 33, Ebû Dâvud, Salât: 227, (1092); Tirmizî, Salât: 363, (506); Nesâî, Cum'a: 33, (3, 109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/198.
[963] Nesâî, Cuma: (3,109); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/198.
[964] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/198-199.
[965] Müslim Cuma: 39, (864); Nesâî, Cuma: 18, (3, 102); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/199.
[966] Müslim, Cuma: 53, (874); Ebû Dâvud, Salât: 230, (1104); Tirmizî, Salât: 371, (515); Nesâî, Cuma: 29, (3, 108); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/200.
[967] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/200.
[968] Müslim, Cuma: 43, (867); Nesâî, İydeyn: 22, (3, 188, 189); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/201.
[969] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/201-203.
[970] Ebû Dâvud, Salât: 229, (1097, 1098).
[971] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/203.
[972] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/203-205.
[973] Müslim, Cuma: 41, (866), Ebû Dâvud, Salât: 229, (1101); Nesâî, Cuma: 35, (3, 110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/205.
[974] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/205.
[975] Müslim, Cuma: 47, (869); Ebû Dâvud, Salât: 231, (1106); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/206.
[976] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/206.
[977] Tirmizî, Nikâh: 16, (1106); Ebû Dâvud, Edeb: 22, (4841); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/207.
[978] Ebû Dâvud, Edeb: 21, (4840); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/207.
[979] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/207-208.
[980] Ebû Dâvud, Salât: 232, (1108); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/209.
[981] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/209.
[982] Müslim, Cuma: 60, (876); Nesâî, Zînet: 123, (8, 220); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/209-210.
[983] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210.
[984] Müslim, Cuma: 8, (1, 104); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210.
[985] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210.
[986] Buhârî, Cuma: 36, Müslim, Cuma: 11, (851); Muvatta, Cuma: 6, (1, 103); Ebû Dâvud, Salât: 235, (1112); Tirmizî, Salât: 368, (512); Nesâî, Cuma: 22, (3 103, 104); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/210-211.
[987] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/211.
[988] Müslim, Cuma: 61, (877); Ebû Dâvud, Salât: 242, (112); Tirmizî, Salât: 374, (519); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/212.
[989] Ebû Dâvud, Salât: 242, (519); Nesâî, Cum'a: 39, (3, 111, 112); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/212.
[990] Müslim, Cuma: 64, (879); Ebû Dâvud, Salât: 218, (1074); Tirmizî, Salât: 375, (520); Nesâî, Cuma: 38, (3, 111); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213.
[991] Müslim, Cuma: 52, (873); Ebû Dâvud, Salât: 229, (1100); Nesâî, Cuma: 28, (3, 107.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213.
[992] Buhârî, Tefsir:, Zuhruf: 2, Bed'ü''l-Halk: 6, 10; Müslim, Cuma: 49, (871); Ebû Dâvud, Hurûf: 1, (3992); Tirmizî, Salât: 365, (508); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213.
[993] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/213-214.
[994] Muvatta, Cuma: 18, (1, 110); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/215.
[995] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/215.
[996] Tirmizî, Salât: 369, (513); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216.
[997] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216.
[998] Müslim, Selâm: 27-30, (2178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216.
[999] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/216-217.
[1000] Buhârî, Cuma: 20, İsti'zân: 31, 32; Müslim, Selam: 28, (2177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/217.
[1001] Ebû Dâvud, Salât: 234, (1110); Tirmizî, Salât: 370, (514); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/217.
[1002] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/217-218.
[1003] Ebû Dâvud, Salât: 234, (1111); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218.
[1004] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218.
[1005] Rezîn ilavesidir. Ebû Dâvud'da gelen bir hadisin parçasıdır. Salât: 220, (1079); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218.
[1006] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/218-219.
[1007] Ebû Dâvud, Salât: 226, (1091); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/219-220.
[1008] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/220.
[1009] Ebû Dâvud, Salât: 239, (1119); Tirmizî, Salât: 379, (526); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/220.
[1010] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/220.
[1011] Buhârî, Cuma: 11; Ebû Dâvud, Salât: 216, (1068); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/221.
[1012] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/221.
[1013] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/223-225.
[1014] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/225.

[1015] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/225.
[1016] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/226.
[1017] Buhârî, Taksîrû's-Salât: 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd: 104, 126; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 11, (690); Ebû Dâvud, Salât: 271, (1202); Tirmizî, Salât: 391, (546); Nesâî, Salât: 17, (1, 237); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/226.
[1018] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/226-227.
[1019] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 12, (691); Ebû Dâvud, Salât: 271, (1201); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/227.
[1020] Muvatta, Kasru's-Salât: 15, (1, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/227-228.
[1021] Bir mil dörtbin zirâdır. Bir zirâ 50-70 cm'lik bir uzunluktur. Şu halde bir berîd 64 zirâ yapar, bu da asgari 32 km'dir.
[1022] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/228.
[1023] Tirmizî, Salât: 391, (547); Nesâî, Taksîru's-Salât: 1, (3, 117); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/228.
[1024] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/229.
[1025] Buhârî, Taksîr: 1, Megâzî: 52; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 15, (693); Ebû Dâvud, Salât: 279, (1233); Tirmizî, Salât: 392, (548); Nesâî, Taksîru's-Salât: 4, (3, 121); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/229.
[1026] Buhârî, Taksîr: 1, Megâzî: 52, Ebû Dâvud, Salât: 279, (1230, 1231, 1232); Tirmizî, Salât: 392, (549); Nesâî, Taksîru's-Salât: 4, (3, 121).
[1027] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230.
[1028] Ebû Dâvud, Salât: 270, (1229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230.
[1029] Ebû Dâvud, Salât: 280, (1235); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230.
[1030] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/230-231.
[1031] Buhârî, Taksîr: 2, Hacc: 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 21, (696); Ebû Dâvud, Hacc: 77, (1965); Tirmizî, Hacc: 52, (882); Nesâî, Taksîru's-Salât: 3, (3, 119, 120); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/231.
[1032] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/232.
[1033] Buhârî, Taksîru's-Salât: 2, Hacc: 84; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 17, (694); Nesâî, Taksîru's-Salât: 3, (3, 121); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/232.
[1034] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/232-233.
[1035] Ebû Dâvud, Menâsik: 76, (1961-1964); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/233.
[1036] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/233-234.
[1037] Ebû Dâvud, Menâsik: 76, (1962).
[1038] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/234.
[1039] Ebû Dâvud, Menâsik: 76, (1960); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/234.
[1040] Muvatta, Kasru's-Salât: 19, (1, 149); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/234-235.
[1041] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/235.
[1042] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/236.
[1043] Buhârî, Taksîru's-Salât: 16,15; Müslim, Müsâfirîn: 46, (704); Ebû Dâvud, Salât: 274, (1218, 1219); Nesâî, Mevâkît: 42, (1, 284-285); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/236.
[1044] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/236-238.
[1045] Buhârî, Taksîru's-Salât: 13; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/238.
[1046] Buhârî, Hacc: 93, 96; Müslim, Hacc: 286, (703); 987, (1288); Muvatta, Hacc: 196, (1, 400); Ebû Dâvud, Menâsik: 65, (1926-1933); Tirmizî, Hacc: 56, (887, 888); Nesâî, Mevâkît: 49, (1, 291); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/238.
[1047] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/238-239.
[1048] Buhârî, Hacc: 99, 97; Müslim, Hacc: 292, (1289); Ebû Dâvud, Menâsik: 65, (1934); Nesâî, 49, (1, 291-292); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/239.
[1049] 2910-2913; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/239.
[1050] Ebû Dâvud, Menâsik: 57, (1906); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/239.
[1051] Tirmizî, Salât: 138, (188); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240.
[1052] 2911 numaralı hadis; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240.
[1053] Buhârî, Mevâkît: 12, Teheccüd: 30; Müslim, Müsâfirîn: 49, (705); Ebû Dâvud, Salât: 274, (1210, 1211, 1214); Tirmizî, Salât: 138, (187); Nesâî, Mevâkît: 47, (1, 290).
[1054] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240.
[1055] İmam Şâfiî'nin : "Öğle vakti ile ikindi vakti arasında ne öğleye ne de ikindiye ait olmayan bir fasıla (ara ve tampon bir vakit) vardır" dediği rivayet edilmişse de İbnu Hacer bunu reddeder ve "Mezheb kitaplarında Şâfiî'den böyle bir söze rastlanmaz, ondan menkûl lan, öğlenin son vaktinin, ikindinin ilk vaktine kadar devam ettiği görüşüdür" der.
[1056] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/240-241.
[1057] Muvatta, Kasru's-Salât: 4, (1, 144); Müslim, Müsâfirîn: 49, (705); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/241.
[1058] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/241-243.
[1059] Buhârî, Taksîru's-Salât: 11; Müslim, Müsâfirîn: 9, (689); Muvatta, Kasru's-Salât: 22, (1, 150); Ebû Dâvud, Salât: 276, (1223); Tirmizî, Salât: 391, Nesâî, Taksîru's-Salât: 5, (3, 122, 123); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/244.
[1060] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/244-245.
[1061] Ebû Dâvud, Salât: 276, (1222); Tirmizî, Salât: 393, (550); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[1062] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[1063] Muvatta, Kasru's-Salât: 24, (1, 150); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[1064] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/245.
[1065] Nesâî, Taksîru's-Salât: 4, (3, 122); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/246.
[1066] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/247-248.
[1067] Buhârî, Megâzî: 31; Müslim, Müsâfirîn: 309, (841); Muvatta, Salâtu'l-Havf: 1, (1, 183); Tirmizî, Salât: 398, (565); Ebû Dâvud, Salât: 282, (1337, 1338, 1339); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 170-171); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/248-249.
[1068] Muvatta, Salâtu'l-Havf: 2, (1, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/249.
[1069] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/249-250.
[1070] Buhârî, Megâzi: 31, 84, 87; Müslim, Müsâfirîn: 307-311, (840, 843); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 175, 176, 178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/250-251.
[1071] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/251-252.
[1072] Ebû Dâvud, Salât: 281, (1236); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 176-177; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/252-253.
[1073] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/253.

[1074] Buhârî, Salâtu'l-Havf: 2, Megâzî: 31, Tefsir:, Bakara 44; Müslim, Müsâfirîn: 205, (839); Muvatta, Salâtu'l-Havf: 3, (1, 184); Ebû Dâvud, Salât: 285, (1243); Tirmizî, Salât: 398, (564); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 171-173); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/253-254.
[1075] Ebû Dâvud, Salât: 284, (1240, 1241); Tirmizî, Tefsîr:, Nisa, (3038); Nesâî, Salâtu'l-Havf: 1, (3, 173, 174); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/254.
[1076] Urane, Arafat'ın hizasında bir vadinin adıdır.
[1077] Ebû Dâvud, Salât: 289, (1249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/255.
[1078] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/255-256.
[1079] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/259.
[1080] Buhârî, Teheccüd: 29, 25, 34; Cuma: 39; Müslim, Müsâfirîn: 291, (729), Cuma: 71, (882); Muvatta, 69, (1, 166); Ebû Dâvud, Salât: 290, (1252); Nesâî, İkâmet: 64, (2, 119), Cuma: 43, (3, 113); Tirmizî, Salât: 220, (433, 434); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/259.
[1081] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/259.
[1082] Tirmizî, Salât: 206, (414); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 66, (3, 260); İbnu Mâce, İkâmet: 100, (1142); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/260.
[1083] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât: 33, 73; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 300, (835); Ebû Dâvud, Salât: 290, (1253); Nesâî, Mevâkîtu's-Salât: 36, (1, 281), Kıyâmu'l-Leyl: 56, (3, 251, 252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/260.
[1084] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/260-261.
[1085] Ebû Dâvud, Salât: 299, (1275); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/262.
[1086] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/262-263.
[1087] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263.
[1088] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263.
[1089] Buhârî, Teheccüd: 27; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 96, (725); Ebû Dâvud, Salât: 291, 292, (1254, 1258); Tirmizî, Salât: 307, (416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 56, (252); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263.
[1090] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/263-264.
[1091] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264.
[1092] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264.
[1093] Buhârî, Teheccüd: 28, 12; Müslim, Müsâfirîn: 90, (724); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 29, (1, 127); Ebû Dâvud, Salât: 292, (1255); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 60, (3, 256); 58, (3, 252-253); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264.
[1094] Müslim, Müsâfirîn: 99, (727); Ebû Dâvud, Salât: 292, (1259); Nesâî, İftitah: 38, (2, 155); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/264-265.
[1095] Ebu Dâvud'daki aslı ile biraz farkediyor ise de burayı esas aldık.
[1096] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/265.
[1097] Müslim, Müsâfirîn: 98, (726); Ebû Dâvud, Salât: 98, (1256); Nesâî, İftitah: 39, (2, 155, 156); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/265.
[1098] Tirmizî, Salât: 308, (417); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266.
[1099] Nesâî, Salât: 68, (2, 170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266.
[1100] Buhârî, Teheccüd: 24, 26; Müslim, Müsâfirîn: 133, (743); Ebû Dâvud, Salât: 293, (1262, 1263); Tirmizî, Salât: 309, (418); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266.
[1101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/266-267.
[1102] Ebû Dâvud, Salât: 203, (1261); Tirmizî, Salât: 311, (420); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/267.
[1103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/267.
[1104] Ebû Dâvud, Salât: 295, (1267); Tirmizî, Salât: 313, (422); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/268.
[1105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/268.
[1106] Buhârî, Ezan: 38; Müslim, Müsâfirîn: 65, (711); Nesâî, İmâmet: 60, (2, 117); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/268-269.
[1107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/269-270.
[1108] Müslim, Müsâfirîn: 67, (712); Ebû Dâvud, Salât: 294, (1265); Nesâî, İmâmet: 61, (2, 117); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/270.
[1109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/270-271.
[1110] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 31, (1, 128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/271.
[1111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/271.
[1112] Tirmizî, Salât: 314, (423); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272.
[1113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272.
[1114] Burada ifade mutlaktır. Münferid kılan önce sünneti kılacağı için bu mevzubahis olamaz. Öyle ise şu mana da hadiste var: "Kim farzı imama yetişir, sünneti kılamaz, imamdan sonra da güneş doğuncaya kadar kılamamış ve böylece sünneti kazaya bırakmış ise, bunu güneş doğduktan sonra (kazâen) kılsın."
[1115] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 32, (1, 128); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272.
[1116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/272-273.
[1117] Tirmizî, Salât: 315, (424); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[1118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[1119] Tirmizî, Salât: 317, (426); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[1120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/274.
[1121] Ebû Dâvud, Salât: 296, (1269); Tirmizî, Salât: 317, (427, 428); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 67, (3, 265); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275.
[1122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275.
[1123] Ebû Dâvud, Salât: 296, (1270); İbnu Mâce, İkâmet: 105, (1157); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275.
[1124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/275-276.
[1125] Tirmizî, Salât: 347, (478); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/276.
[1126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/276.
[1127] Tirmizî, Tefsir, Nahl; (3127); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/276.
[1128] Ebû Dâvud, Salât: 297, (1272); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.
[1129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.
[1130] Ebû Dâvud, Salât: 297, (1271)); Tirmizî, Salât: 318, (430); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.

[1131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/277.
[1132] Tirmizî, Salât: 318, (2129); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/278.
[1133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/278.
[1134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/278.
[1135] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât: 33, Hacc 75; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn: 296-298, (833-835); Ebû Dâvud, Salât: 299, (1279, 1280); Nesâî, Mevâkît: 36, (1, 280, 281); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279.
[1136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279.
[1137] Tirmizî, Salât: 135, (184); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279.
[1138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/279-280.
[1139] Müslim, Müsâfirîn: 302, (836); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/280.
[1140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/280.
[1141] Buhârî, Ezân: 14, Salât 95; Müslim, Müsâfirîn: 303, (837); Nesâî, Ezân: 39, (2, 28, 29).
[1142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/281.
[1143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/281.
[1144] Ebû Dâvud, Salât: 300, (1281); Buhârî, Teheccüd: 35, İ'tisâm: 27; Müslim, Müsâfirîn: 304, (838); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/281-282.
[1145] İki ezandan maksad ezan ve ikâmettir.
[1146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282.
[1147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282.
[1148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282.
[1149] Tirmizî, Salât: 320, (432); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/282-283.
[1150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/283.
[1151] Ebû Dâvud, Salât: 304, (1300); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 1, (3, 198, 199).
[1152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/283.
[1153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/283.
[1154] Rezîn tahriç etmiştir. (Feyzu'l-Kadîr 6, 167); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.
[1155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.
[1156] Rezîn ilavesidir. (Feyzu'l-Kadîr 4, 307); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.
[1157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/284.
[1158] Ebû Dâvud, Salât: 305, (1303); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/285.
[1159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/285.
[1160] Buhârî, Cuma: 32,33, Teheccüd: 25; Müslim, Cuma: 55, Ebû Dâvud, Cuma: 237; Tirmizî, Salât: 367, (510); Nesâî, Cuma: 21, 27, (3, 103, 107).
[1161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/286.
[1162] Müslim, Cuma: 67, (881); Ebû Dâvud, Salât: 244, (1131); Tirmizî, Salât: 376; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/286.
[1163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.
[1164] Müslim, Cuma: 67, (881); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.
[1165] Buhârî, Cuma: 39, Teheccüd: 25, 29; Müslim, Cuma: 70, (882); Ebû Dâvud, Salât: 244, (1127, 1128); Tirmizî, Salât: 376, (521, 522); Nesâî, Cuma: 42, 44, (3, 113); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.
[1166] Ebû Dâvud, Salât: 244, (1130, 1131); Tirmizî, Salât: 376, (523); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/287.
[1167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/288.
[1168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/289.
[1169] Ebû Dâvud, Salât: 337, (1419); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/289.
[1170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/290.
[1171] Tirmizî, Salât: 333, (453, 454); Ebû Dâvud, Salât: 336, (1416); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 27, (3, 228, 229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/290.
[1172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/290.
[1173] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 14, (1, 123); Ebû Dâvud, Salât: 9, (425); 337, (1420); Nesâî, Salât: 6, (1, 230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/291.
[1174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/291-292.
[1175] Buhârî, Vitr: 4; Müslim, Müsâfirîn: 149, (751); Ebû Dâvud, Salât: 343, (1438); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, (3, 230, 231); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/292.
[1176] Muvatta'da bulunamadı; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/292.
[1177] Ebû Dâvud, Salât: 338, (1422); Nesâî, Salâtu'l-Leyl: 40, (3, 238, 239); İbnu Mâce, İkâmet: 123, (1190); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/292-293.
[1178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/293.
[1179] Tirmizî, Salât: 336, (458); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, 40, 45, (3, 237, 243); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/293.
[1180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/293-294.
[1181] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/294.
[1182] Buhârî, Vitr: 1, Salât: 24, Teheccüd: 10; Müslim, Müsâfirîn: 155-147, (749, 753); Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 13, (1, 123); Tirmizî, Salât: 323, (437); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 26, (3, 227, 228), 35, (3, 233); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/294.
[1183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/294.
[1184] Ebû Dâvud, Salât: 339, (1424); Tirmizî, Salât: 340, (463), Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 47, 48, (3, 244, 245); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/295.
[1185] Ebû Dâvud, Salât: 336, (1418); Tirmizî, Salât: 332, (452); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/295.
[1186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/295.
[1187] Buharî, Vitr: 2, Müslim, Müsâfirîn: 137, (745); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, (3, 230); Tirmizî, Salât: 334,(456), Sevâbu'l-Kur'an: 23, (2925); Ebû Dâvud, Salât: 343, (1435, 1437); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296.
[1188] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296.
[1189] Müslim, Müsâfirîn: 162, (755); Tirmizî, Salât: 334, (455); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296.
[1190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/296-297.
[1191] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 16, (1, 124); Ebû Dâvud, Salât: 342, (1434); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/297.

[1192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/297.
[1193] Ebû Dâvud, Salât: 302, (1295); Tirmizî, Cuma: 418, (597); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 26, (3, 227); İbnu Mace, İkâmet: 172, (1322); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298.
[1194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298.
[1195] Ebû Dâvud, Salât: 341, (1431); Tirmizî, Salât: 342, (465); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298.
[1196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/298-299.
[1197] Buhârî, Megâzî: 35.
[1198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/299.
[1199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/299.
[1200] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 19, (1, 125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/299-300.
[1201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[1202] Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 36, (3, 235); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[1203] Buhârî, Vitr: 1, Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 20, (1, 125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[1204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/300.
[1205] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 22, (1, 125); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/301.
[1206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/301.
[1207] Tirmizî, Da'avât: 123, (3561); Ebû Dâvud, Salât: 340, (1427); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 51, (3, 249); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/301.
[1208] Tirmizî, Da'avât: 112, (3543, 3544); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/302.
[1209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/302.
[1210] Ebû Dâvud, Salât: 326, (1398); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303.
[1211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303.
[1212] Ebû Dâvud, Salât: 313, (1325); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303.
[1213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/303-304.
[1214] Buhârî, Teheccüd: 21; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/304.
[1215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/305.
[1216] Buhârî, Teheccüd: 16, Tefsîr, Feth: 1, Rikâk: 20; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn: 79, (2819); Tirmizî, Salât: 304, (412); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 17, (3, 219); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/306.
[1217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/306-308.
[1218] Ebû Dâvud, Salât: 307, (1307); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/309.
[1219] Burada kastedilen sahih rivayet Müslim'de gelir: "Resûlullah'ı oturarak namaz kılarken gören Abdullah İbnu Amr; "Oturarak kılınan namazın ayakta kılınana nisbetle sevabının yarım olacağını söylemiştiniz" demesi üzerine efendimiz; "Evet, ama ben sizler gibi değilim" cevabını verir.
[1220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/309.
[1221] Ebû Dâvud, Salât: 307, (1308); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 5, (3, 205); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/309-310.
[1222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/310.
[1223] Buhârî, Teheccüd: 12, Bed'ü'l-Halk: 11; Müslim, Müsâfirîn: 207, (776); Muvatta, Kasru's-Salât: 95, (1, 176); Ebû Dâvud, Salât: 307, (1306); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 5, (3, 203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/310.
[1224] Vaîd'in şiddetinden "vücub" a hükmedilmesinin manası: Dinin, küçük günahlara gösterdiği caza hafiftir, büyük günahlara ise ağırdır. Büyük günah vacibin terki, haramın işlenmesine terettüp eder. Öyleyse bir fiilin terkine şiddetli va'îd (tehdid) zikredilmişse o fiil vâciptir. İşlenmesine şiddetli vâ'id varsa o da haramdır.
[1225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/311-313.
[1226] Buhârî, Teheccüd: 13, Bed"ü'l-Halk: 11; Müslim, Müsâfirîn: 205, (774); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 5,(3, 204); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/313.
[1227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/313-314.
[1228] Muvatta, Salâtu'l-Leyl: 1, (1, 117); Ebû Dâvud, Salât: 310, (1314); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 61, (3, 257); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/314.
[1229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/314-315.
[1230] Ebû Dâvud, Salât: 312, (1316) ; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/315.
[1231] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/315.
[1232] Buhârî, Teheccüd: 7, Rikâk: 18; Müslim, Müsâfirîn: 131, (741); Ebû Dâvud, Salât: 312, (1317); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 8, (3, 208); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/315-316.
[1233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/316-317.
[1234] Buharî, Teheccüd: 10, Müslim, Müsâfirîn: 121, 124, (736, 737); Muvatta, Salâtu'l-Müsâfirîn: 8 (1, 120); Ebû Dâvud, Salât: 316, (1334-1341-1361); Tirmizî, Salât: 325, (439-445); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 30, 35, 36, 44, 53, (3, 230, 233, 234, 239). Bu metin Müslim ve Ebû Dâvud'da gelmiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/317.
[1235] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/317.
[1236] Müslim, Müsâfirîn: 198, (768); Ebû Dâvud, Salât: 313 , (1323, 1324).
[1237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318.
[1238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318.
[1239] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318.
[1240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/318-321.
[1241] Bugünkü resmi takvimde bu, 15 saat 21 dakikadır. Fark şuradan ileri gelir: Gündüz, dinî esaslara göre, fecr-i sâdıkla yani imsak saatiyle başlar, güneşin batışına kadar, (akşam namazı vakti veya iftar vakti) devam eder. Gece ise, akşamla başlar, imsak vaktine kadar devam eder. Nitekim Kadr sûresinda gecenin hududu fecr ânıyla sınırlandırılır (3-5. âyetler). Yeni hesaplamada gündüz, güneşin doğuşundan batışına (akşam vaktine) kadar edvam eder; sabahın ve akşamın alacakaranlıkları geceye dahildir.
[1242] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/321-325.
[1243] Buhârî, Teheccüd: 5, 32; Müslim, Müsâfirîn: 75, 77, (717, 718); Muvatta, Kasru's-Salât: 29, (152-153); Ebû Dâvud, Salât: 301, (1292, 1293); Nesâî, Savm: 35, (4, 152); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/326.
[1244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/326.
[1245] Buhârî, Teheccüd: 31, Teksîru's-Salât: 12, Megâzî: 50; Müslim, Hayz: 71, (336); Müsâfirîn: 80, (336); Muvatta, Kasru's-Salât: 28, (1, 152); Ebû Dâvud, Salât: 301, (1290, 1291); Tirmizî, Salât: 346, (474); Nesâî, Tahâret: 143, (1, 126); Gusl: 11, (1, 202); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/326-327.
[1246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/327-329.

[1247] Buharî, Teheccüd: 33, Savm: 60; Müslim, Müsâfirîn: 85, (721); Ebû Dâvud, Salât: 342, (1432); Tirmizî, Savm: 54, (760); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 28, (3, 229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/329.
[1248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/329.
[1249] Müslim, Müsâfirîn: 84, (720); Ebû Dâvud, Salât: 301, (1286); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/330.
[1250] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/330.
[1251] Ebû Dâvud, Edeb: 172, (5242); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/330.
[1252] Tirmizî, Salât: 346, (475); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[1253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[1254] Tirmizî, Salât: 346, (476); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[1255] Tirmizî, Salât: 346, (473); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[1256] Müslim, Müsâfirîn: 78, 79, (719); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/331.
[1257] Müslim, Müsâfirîn: 43, (748); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/332.
[1258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/332.
[1259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/333.
[1260] Buharî, Terâvih: 1, Müslim, Müsâfirîn: 174, (759); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1371); Tirmizî, Savm: 83, (808) Nesâî, Siyam: 39, (4, 154, 155); Muvatta, Salât fî Ramazan: 2, (1, 119). Buhârî, Ramazan kıyamı ile, Kadir gecesi kıyamı üzerine ondan merfû rivâyet kaydeder; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/333.
[1261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/333-334.
[1262] Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadir: 5, Müslim, İ'tikâf: 8, (1175); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1376); Tirmizî, Savm: 73, (796); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 17, (3, 218); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/334.
[1263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/334-335.
[1264] Müslim, Siyam: 59, (1104); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/335.
[1265] Buhârî, Salâtu't-Teravih: 1, Cuma: 29, 5; Müslim, Müsâfirîn: 177, (761); Muvatta, Salâtfi'r Ramazan: 1, (1, 113); Ebû Dâvud, Salât: 318, (1373, 1374); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl: 4, (3, 202); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/336.
[1266] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/336-338.
[1267] Ebû Dâvud, Salât: 318, (1377); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/338.
[1268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/339.
[1269] Ebû Dâvud, Salât: 318, (1375); Tirmizî, Savm: 81, (805); Nesâî, Sehv: 103, (3, 83, 84), Kıyâmu'l-Leyl: 4, (3, 202); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/339-340.
[1270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/340-341.
[1271] Muvatta, es-Salât fi'r-Ramazân: 7 (1, 116); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/341.
[1272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/342.
[1273] Buhârî, Iydeyn: 8, 16, 18, 26, 32, Ezân: 161, Zekât: 21, 33, Tefsir, Mümtahine: 1, Nikâh: 124, libâs: 56, 57, 59, İ'tisâm: 16; Müslim, Iydeyn: 13, (884); Ebû Dâvud, Salât: 256, (1159); Tirmizî, Salât: 387, (537); Nesâî, Iydeyn: 29, (3, 193); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/342.
[1274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/342.
[1275] Ebû Dâvud, Salât: 252, (1149, 1150); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343.
[1276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343.
[1277] Tirmizî, Salât: 386, (536); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343.
[1278] Birinci rek'atteki dokuz tekbirin hepsi ziyâde tekbirler değildir. Biri iftitah tekbiri, üçü ziyade tekbiri, beşincisi rüku'ya giderken çekilen tekbir, altıncısı secdeye giderken, yedincisi birinci secdeye, sekizincisi ikinci secdeye giderken, dokuzuncusu secdeden ikinci rek'ate kalkarken çekilen tekbirlerdir.
[1279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/343-344.
[1280] Müslim, Iydeyn: 7, (887); Ebû Dâvud, Salât: 250, (1148); Tirmizî, Salât: 384, (532); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.
[1281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.
[1282] Buharî, Iydeyn: 7, 8; Müslim, Iydeyn: 8, (888), Tirmizî, Salât: 383, (531) Nesâî, Iydeyn: 9, (3, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.
[1283] 89. Hadîse ve açıklamasına bakılsın. Cilt 2, s. 375-376.
[1284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/345.
[1285] Buhârî, Iydeyn: 7; Müslim, Iydeyn: 4, (885); Ebû Dâvud, Salât: 248, (1141); Nesâî, Iydeyn: 19, (3, 186, 187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/346.
[1286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/347-349.
[1287] Müslim, Iydeyn: 14, (891); Muvatta, Iydeyn: 8, (1, 180); Ebû Dâvud, Salât: 252, (1154), Tirmizî, Salât: 385, (534); Nesâî, Iydeyn: 12, (3, 183, 184); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/349-350.
[1288] Müslim, Cum'a: 62, (878); Muvatta, Cuma: 19, (1, 111); Ebû Dâvud, Salât: 242, (1122, 1123); Tirmizî, Salât: 385, (533); Nesâî, Iydeyn: 13, (3, 184); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/350.
[1289] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/350.
[1290] Ebû Dâvud, Salât: 217, (1074); İbnu Mâce, İkâmet: 166, (1311); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/351.
[1291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/351-352.
[1292] Buhârî, Edâhi: 16, Savm: 66, 67; Müslim, Siyâm: 138, (1137); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/352.
[1293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/352-353.
[1294] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/353.
[1295] Ebû Dâvud, Salât: 217, (1071, 1072); Nesâî Iydeyn: 32, (3, 194); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/354.
[1296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/354-355.
[1297] Buhârî, Iydeyn: 4, Tirmizî, Salât: 390, (543); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355.
[1298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355.
[1299] Tirmizî, Salât: 382, (530); İbnu Mâce, İkâmet: 161, (1296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355.
[1300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/355-356.
[1301] Tirmizî, Salât: 390, (542); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.
[1302] Ebû Dâvud, Salat: 254, (1156); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.
[1303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.

[1304] Buhârî, Iydeyn: 15, 20, Hayz: 23, Salât: 2, Hacc: 81; Müslim, Iydeyn: 10, (890); Ebû Dâvud, Salât: 247, (1136-1139); Tirmizî, Salât: 388, (539, 540); Nesâî, Iydeyn: 3, 4, (3, 180, 181); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/356.
[1305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/357.
[1306] Nesâî, Iydeyn: 10, (3, 183); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/357.
[1307] Nesâî Iydeyn: 6, (3, 181, 182); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/357-358.
[1308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/358.
[1309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/360.
[1310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/361.
[1311] Buhârî, Küsûf: 2, 4, 5, 13, 19, el-Amel fi's-Salât: 11, Bed'ü'l-Halk: 4, Tefsir, Maide: 13; Müslim, Küsûf: 1, 8, (901, 902, 903); Muvatta, Küsûf: 1, (1, 186); Ebû Dâvud, 261, 263, 264, 265, (1177, 1180, 1187, 1188, 1190, 1191); Tirmizî, Salât: 396, (561, 563); Nesâî, Küsûf: 6, 7, 10, 11, (3, 127, 128, 129, 130); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/361-362.
[1312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/362-363.
[1313] Buhârî, İstiskâ: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 24, Menâkıb: 25, Cum'a: 34, 35, Edeb: 68, Da'avât: 24; Müslim, İstiskâ: 9, (897); Muvatta, İstiskâ: 3, (1, 191); Ebû Dâvud, Salât: 260, (1174, 1175); Nesâî, İstiskâ: 1, 9, 10, 17, 18, (3, 154, 155, 158, 166, 165, 177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/364-365.
[1314] Ebû Dâvud, Salât: 260, (1173); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/366.
[1315] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/366-367.
[1316] Ebû Dâvud, Edeb: 114, (5100), Müslim, İstiskâ: 13, (898); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/367.
[1317] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/367-368.
[1318] Buhârî,Cenâiz: 59; Müslim, Cenâiz: 57, (946); Ebû Dâvud, Cenâiz: 45, (3168); Nesâî, Cenâiz: 54, 59, (4, 54-55, 76, 77); Tirmizî, Cenâiz: 49, (1040); İbnu Mâce, Cenâiz: 34, (1539); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/369.
[1319] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/369.
[1320] Buhârî, Cenâiz: 4, 55, 61, 65; Menâkibu'l-Ensâr: 38; Müslim, Cenâiz: 62, 63, (951); Muvatta, Cenâiz: 14, (1, 226, 227); Ebû Dâvud, Cenâiz: 62,(3204); Tirmizî, Cenâiz: 37, (1022); Nesâî, Cenâiz: 76, (4, 72); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/369370.
[1321] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/370-371.
[1322] Müslim, Cenâiz: 72, (957); Ebû Dâvud, Cenâiz: 58, (3197); Tirmizî, Cenâiz: 37, (1023); Nesâî, Cenâiz: 76, (4, 72); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/371.
[1323] Buhârî, Cenâiz: 65, (Bunu ta'lik olarak, bâb başlığında zikretmiştir); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/371-372.
[1324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/372.
[1325] Buhârî, Cenâiz: 66, Ebû Davud, Cenâiz: 59, (3198); Tirmizî, Cenâiz: 39, (1026); Nesâî, Cenâiz: 77, (4, 74, 75); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/372.
[1326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[1327] Muvatta, Cenâiz: 19, (1, 225); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[1328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[1329] Ebû Dâvud, Cenâiz: 60, (3199); İbnu Mâce, Cenâiz: 23, (1497); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/373.
[1330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/374.
[1331] Muvatta, Cenâiz: 17, (228); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/374.
[1332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/374.
[1333] Müslim, Cenâiz: 85, (963); Tirmizî, Cenâiz: 38, (1025); Nesâî, Cenâiz: 77, (4, 73); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/375.
[1334] Buhârî, Cenâiz: 66, (Bâb başlığında senetsiz olarak geçmiştir.); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/375.
[1335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/375.
[1336] Ebû Dâvud, Cenâiz: 53, (3188); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376.
[1337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376.
[1338] Tirmizî, Cenâiz: 43, 032); İbnu Mâce, Cenâiz: 26, (1508); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376.
[1339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/376-377.
[1340] Ebu Dâvud, Cenâiz: 53, (3187); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/377.
[1341] Ebu Dâvud, Cenâiz: 57, (3194); Tirmizî, Cenâiz: 45, (1034); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/377.
[1342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/377-378.
[1343] Muvatta; Cenâiz: 24, (1, 230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378.
[1344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378.
[1345] Muvatta, Cenâiz: 20, (1, 229); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378.
[1346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/378-379.
[1347] Muvatta, Cenâiz: 21, (1, 229).
[1348] Buhârî, Cenâiz: 57; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/379.
[1349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/379-380.
[1350] Müslim, Cenâiz: 99, (973), Muvatta, 22, (1, 229); Ebu Dâvud, Cenâiz: 54, (3189, 3190); Tirmizî, Cenâiz: 44, (1033); Nesâî, Cenâiz: 70, (4, 68); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/380.
[1351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/380-381.
[1352] Muvatta, Cenâiz: 23, (1, 230); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/381.
[1353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/381-382.
[1354] Ebu Dâvud, Cenâiz: 54, (3191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/382.
[1355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/382.
[1356] Buharî, Cenâiz: 67, Salât: 72, 74; Müslim, Cenâiz: 71, (956); Ebu Dâvud, Cenâiz: 67, (3203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/383.
[1357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/383-384.
[1358] Müslim, Cenâiz: 70, (955); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/384.
[1359] Tirmizî, Cenâiz: 47, (1038); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/384.
[1360] Ebu Dâvud, Cenâiz: 75, (3223, 3224); Nesâî, Cenâiz: 61, (3, 61, 62); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/385.

[1361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/385-386.
[1362] Buharî, Cenâiz: S5, 54, Menâkibu'l Ensâr: 38; Müslim, Cenâiz: 64, (952); Nesâî, Cenâiz: 72, (4, 69, 70); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/386.
[1363] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/386-387.
[1364] Ebu Dâvud, Cenâiz: 52, (3186); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/387.
[1365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/387-388.
[1366] Buharî, Ferâiz: 4, 15, 25, Kefâlet: 5, İstikrâz: 11, Tefsir, ahzâb: 1, Nafakât: 15; Müslim, Ferâiz: 14, (1619); Tirmizî, Cenâiz: 69, (1070); Nesaî, Cenâiz: 67, (4, 66); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/389.
[1367] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/389-391.
[1368] Müslim; Cenâiz: 107, (978); Tirmizî, Cenâiz: 68, (1068); Nesâî, (68, (4, 66); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391.
[1369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391.
[1370] Müslim Cenâiz: 58, (947), Tirmizî, Cenâiz: 40, (1029); Nesâî, Cenâiz: 78, (4, 75); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391.
[1371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/391-392.
[1372] Müslim, Cenâiz: 59, (948); Ebu Dâvud, Cenâiz: 45, (3170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/392.
[1373] Ebu Dâvud, Cenaiz: 43; (3166); Tirmizî, Cenâiz: 40 (1028); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/392.
[1374] Tercümeyi yaparken daha anlaşılır kılmak için serbest hareket ettik.
[1375] Cemâhîr-u Usuliyyûn, fıkıh, tefsir, kelam gibi farklı ilim dallarından her birinin usul âlimlerinin cumhurları (ekseriyeti teşkil eden kısmı) demektir.
[1376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/392-394.
[1377] Buharî, Salât: 60, Teheccüd: 25; Müslim, Müsafirîn: 69, (714); Muvatta, Kasru's- Salât: 57, (1, 162); Ebu Dâvud, Salât: 19, (367; 368); Tirmizî, Salât: 235; (316); Nesâî, 37, (2, 53); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/395.
[1378] Ebu Dâvud, Cihâd: 178, (2781); Buhari, Salât: 59 (bab başlığında muallak olarak); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/395.
[1379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/395-397.
[1380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/398.
[1381] Buhari, Da'avât: 48; Teheccüd: 25, Tevhîd: 10; Ebu Dâvud, Salât: 366, (1538); Tirmizî, Salât: 394, (480); Nesâî, Nikâh: 27, (6, 80, 81); İbnu Mâce, İkâmet: 188, (1383); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/399.
[1382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/399-401.
[1383] Tirmizî, Salât: 348, (479); İbnu Mâce, İkamet: 189, (1384); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/402.
[1384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/403.

[1385] Burada sayılanlar, birbirine yâkın ifadeler, te'kiden tekrar gibidir. "Sana ihsanda bulunmayayım mı?" şeklinde tercüme daha uygun olabilecekti. Mantıkî teselsüle, ve Tirmizî'deki veçhine uygunluk bakımından "sana iyilik yapmayayım mı?" diye tercüme ettik.
Ayrıca şunu belirtelim: Teysir, hatâen وَ اَعْطِيك diye dizmiş, اُعْطِك olacak. Arapcada ela eksik

[1386] Ebu Dâvud, Salât: 303, (1297, 1299); Tirmizî, Salât: 350, (482); İbnu Mâce, İkamet: 190, (1386, 1387) ; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/404-405.
[1387] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/405-406.
[1388] Buharî, Ezân: 159; Müslim, Müsâfirîn: 59, (707); Ebu Dâvud, Salât: 204, (1042); Nesaî, Sehv: 100, (3, 81); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/407.
[1389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/407.
[1390] Nesâî, Sehv: 100, (3, 82); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/407.
[1391] Buhari, Ezan: 155; Müslim, Mesâcid: 120, (583); Ebu Dâvud, Salât: 191, (1002, 1003); Nesâî, Sehv: 39, (3, 67); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/408.
[1392] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/408.
[1393] Ebû Dâvud, Salât: 194, (1007); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/408-409.
[1394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/409.
[1395] Müslim, Mesâcid: 258, (655); Ebu Dâvud, Salât: 43, (536); Tirmizî, Salât: 150, (204); Nesâî, Ezân: 40, (2, 29); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/409.
[1396] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/409-410.
[1397] Müslim, Mesâcid: 286, (670); Ebu Dâvud, Salât: 301, (1294); Tirmizî, Salât: 412, (585); Nesâî, Sehv: 99, (3, 80); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/410.
[1398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/410-411.
[1399] Müslim, Mesâcid: 228, (644); Ebu Dâvud, Edeb: 86, (4984); Nesâî, Mevâkit: 23, (1, 270); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/411.
[1400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/411-412.
[1401] Buharî, Mevâkît: 19; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/412.
[1402] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/412-413.
[1403] Buharî, Mevâkît: 23; Müslim, Mesâcid: 237, (647); Ebu Dâvud, Salât: 3, (398); Tirmizî, Salât: 125; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/413.
[1404] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/413.
[1405] Tirmizî, Salât: 126; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.
[1406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.
[1407] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.
[1408] Ebu Dâvud, Edeb: 86, (4985, 4986); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/414.
[1409] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/415.
[1410] Müslim, Selâm: 68, (2203); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/415.
[1411] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/415.

ZEKÂT BÖLÜMÜ

ZEKÂT BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş bâb vardır)
BİRİNCİ BÂB
ZEKÂTIN FARZİYYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI
*
İKİNCİ BÂB
MALDAKİ ZEKÂTIN AHKÂMI
*
(Bu bâb on fasıldır)
*
BİRİNCİ FASIL
MÜŞTEREK HADİSLER
*
İKİNCİ FASIL
HAYVANLARIN ZEKÂTI
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
ZÎNETLERİN ZEKÂTI
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
MEYVE VE SEBZELERİN ZEKÂTI
*
BEŞİNCİ FASIL
MADEN VE DEFİNELERİN ZEKÂTI
ALTINCI FASILAT VE KÖLELERİN ZEKÂTI
*
YEDİNCİ FASIL
BALIN ZEKÂTI
*
ONUNCU FASIL
ZEKÂTLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER
*
ÜÇÜNCÜ BÂB
SADAKA-İ FITR
*
DÖRDÜNCÜ BÂB
ZEKAT TAHSİLDÂRININ HAK VE VAZÎFELERİ
*
BEŞİNCİ BÂB
ZEKÂT KİMLERE HELÂL, KİMLERE HARAM?
(Bu bâb iki fasıldır)
*
BİRİNCİ FASIL
ZEKÂTIN HELÂL OLMADIGI KİMSELER
*
İKİNCİ FASIL
SADAKANIN HELÂL OLDUGU KİMSELER

UMUMÎ AÇIKLAMA

1-ZEKÂT NEDİR?

Zekât, lügatte nemâ (büyüme, artma) mânasına gelir. زَكَا الزَّرْعُ "Ekin büyüdü" demektir. Sadece bitki için değil mal için de kullanılır. Zekât ayrıca, temizlenme mânasına da kullanılmıştır. Şer'an her iki mâna da mûteberdir. Birinci mânaya göre, zekâtın verilmesi, malın artmasına sebeptir. Veya kişinin sevabı, zekât sebebiyle artar demektir. Veya zekâtın mütealliki olan mallar, ticâret, ziraat gibi artmaya mazhar şeylerdir demektir. Bu mânaları te'yîd eden âyet ve hadisler mevcuttur. Temizlik mânasına gelince: Hadisler zekâtın insan nefsini cimrilik kirlerinden temizleyeceğini, günahlardan paklayıp arıtacağını ifâde etmiştir. Bazılarını kaydedeceğiz.
Âlimler Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen vâcib ve mendub sadakalara nafaka, hak, afv gibi kelimelerle ifâde edilen sadaka çeşitlerine zekât ıtlak edildiğini belirtirler. Şöyle tarif edilmiştir: "Üzerinden bir yıl geçmiş nisab miktarı maldan bir cüz'ünü Hâşimî ve Muttalibî olmayan bir fakire ve benzerine vermektir." Zekâtın rüknü ihlas; şart ve sebebi, üzerinden bir yıl geçen mala sâhip olmaktır. Bu mala sahip olanın da Müslüman, âkil, bâliğ ve hür olması lâzım gelir. İhlas, Allah rızası için vermektir.[1]

2-ZEKÂTIN ÖNEMİ:

İslâm deyince imandan sonra ilk akla gelen iki rüknünden birincisi namaz farzı ise, ikincisi de zekât farzıdır. Bu sebeple ulemâ "Zekât İslâm' ın üçüncü rüknüdür" demiştir. Kur'ân-ı Kerîm baştan sona, namazla zekâtı hep yan yana zikreder. "Namaz kılın!" derken, arkadan da "Zekâtı verin!" diye emreder.
Zekâtın namazla aynı ehemmiyet çerçevesinde emredilmesi, İslâm dîninin, sadece uhrevî hayat ve ibâdetle meşgul olan bir din olmayıp bir medeniyet dîni olduğunun, dünya hayatını âhiret hayatından, âhiret hayatını dünya hayatından ayırmayan, ikisini bir mütâlaa eden bir hayat ve devlet dîni olduğunun te'vili mümkün olmayan delili olmaktadır.
Evet zekât verilerek hem maddî ve dünyevî hayatımız tanzîm edilecek, müstakil bir ümmet olmanın fiilî ve maddî ifâdesi olan devletin hayat damarı kana kavuşacak, hem de Allah'ın rızası elde edilerek ebedî hayat kazanılacak. Görüldüğü üzere zekât ne sırf lâik bir vergi, ne de sırf uhrevî maksadlı bir ibâdettir. Ama her iksidir de: Hem devletin hayatiyeti olan vergi, hem de âhiretin şartı olan ibâdet.
Şu halde zekât, Resûlullah'ın ifâdesiyle İslâm'ın köprüsüdür: Âhiret yakası ile dünya yakası arasına atılmış, ikisini birleştiren bir köprü; fâni ile bâkiyi, ümmetle devletini, fakirle zengini, madde ile mânayı, Allah'la kulu birleştiren bir köprüdür. Zekâtla zenginin malı kirden, ruhu cimrilikten temizlendiği gibi, fakirin de gönlü kinden temizlenir. Böylece cemiyetin iki zümresi sulha kavuşur, Zekât farîzasına uyarak yardım elini uzattığı fakir zümreye zenginin merhamet hisleri uyanır, fakir de zengine hürmet ve muhabbetle dolar, müteşekkir olur. Bu, bir cemiyetin huzuru ve saâdeti için şartı olan içtimâî barıştır. Batı cemiyetinde böyle bir müessesenin yokluğu, cemiyette proleter ve burjuva olmak üzere birbirine düşman iki zümre ortaya çıkarmış, Fransız ihtilâl-i kebiri ile kavgaya dönüşen bu sürtüşme ve hizipleşmeler, en sonunda işçipatron ikiliğine yani beşerin müebbed kavgası demek olan komünistkapitalist dünyalar safhasına ulaşmıştır. Zekât müessesesi sâyesinde İslâm dünyası binbeşyüz yıldır böyle bir kavgadan uzak yaşamıştır. Müslümanlar bu müesseseyi canlı tuttukları müddetçe ihtilâlci ve komünist fikirler İslâm cemiyetinde gelişemeyecek ve tutunamayacaktır.[2]

3-ZEKÂTIN FARZ OLUŞU

Zekâtın ne zaman farz kılındığı hususu münâkaşalıdır. Hicretten önce farz kılındığını iddia edenler olduğu gibi, hicretin birinci yılından dokuzuncu yılına kadar çok farklı yıllarda farz kılındığı iddiasında bulunan olmuştur. Hepsini te'yîd eden rivâyetler mevcuttur. Münakaşaları veren İbnu Hacer dokozuncu yılda farz olduğu iddiasını mâkul bulmadığını belirtir. Beşinci yıldan önceye ait olabileceğini îmâ eder, kesin iddiadan kaçınır.[3]

4-ZEKÂTA TEŞVİK:

Kur'ân-ı Kerîm, "Ey îman edenler! Kâfir olanlar bile birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad olur!" (Enfal 73) buyurarak Müslümanları yardımlaşmaya teşvik eder ve bunun terki hâlinde cemiyetin huzurunu bozacak fitne, kargaşa ve ihtilâllerin olacağını haber verir. Şu halde zekât, bu yardımlaşmayı gerçekleştirerecek en mühim vasıta olarak, Kur'an'da otuzdan fazla âyette emredilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ilâhî emrin yerine getirilmesi için pek çok beyanlarıyla, Müslümanları zekâta teşvik buyurmuştur. Bazılarını kaydediyoruz:

الزكاة قنطرة اسم "Zekât, İslâm'ın küprüsüdür";

حَصِّنُوا اَمْوَالَكُمْ بِالزَّكَاةِ وَدَاوُوا مَرْضَاكُمْ بِالصَّدَقَةِ وَأَعِدُّوا لِلْبَلاَءِ الدُّعَاء

"Mallarınızı zekâtla koruyun, hastalarınızı sadaka ile tedâvi edin. Belaya dua ile karşı koyun"; اِذَا

اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فقَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ

"Malının zekâtını eda ettin mi, üzerindeki borcu ödedin demektir"; إِذَا اَدَّيْتَ زَكَاةَ مَالِكَ فَقَدْ اَذْهَبْتَ

عَنْكَ شَرَّهُ

"Malının zekâtını ödedin mi kendinden onun şerrini def ettin demektir"; إِنَّ الصَّدَقَةَ تَزِيدُ الْمَالَ إِكَثْرَةً

"Sadaka malın miktarını eksiltmez, artırır";

"Zekâtı ödenen mal "kenz (hazine)" değildir, toprağa gömülmüş olsa bile."[4] "Zekâtı verilmeyen her mal, kenzdir, açıkta (yani yere gömülmemiş) bile olsa"; مَا اَدَّى زَكَاتَهُ فَقَدْ اَدَّى الْحَقَّ الَّذِى عَلَيْهِ وَمَنْ زَادَ

فَهُوَ اَفْضَلُ

"Zekâtını ödeyen, üzerinde bulunan (fakirin) hakkını ödemiş olur, fazla vermek efdaldir"; "Farz zekâtı öde. Zira o seni temizler. Sıla-i rahmi eda et, dilenci, komşu ve fakirin hakkını gözet"; اِنَّ مِنْ تَمَامِ

اِسْلاَمِكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا زَكَاةَ اَمْوَالِكُمْ

"Malınızın zekâtını vermeniz, İslâm'ınızı tamamlar"; تَمَامُ اِسْلاَمِكُمْ اَدَاءُ الزَّكَاةِ

"İslâm'ınızın kemâli zekâtın ödenmesiyledir"; بَرِئَ مِنَ الشُّحِّ مَنْ اَدَّى الزَّكَاةَ وَقَرَى الضَّيْفَ وَاَعْطَى فِي النَّائِبَةِ

"Zekâtı ödeyen, misâfire ikram eden, musibete uğrayanlara veren cimrilikten kurtulur";

"Allah, zekâtını ödemeyen kimsenin namazını kabûl etmez, ikisini birlikte yapıncaya kadar. Zira Allahu Teâla Hazretleri namazla zekâtı (Kur'an'da yanyana birlikte zikretmek sûretiyle) birleştirmiştir, siz aralarını açmayın!";

"Allah îmânı ve namazı ancak zikâtla kabul eder";

"Kimin zekât verecek malı yoksa: "Allahümme salli alâ Muhammedin abdike ve Resûlike ve alâ'lmümininе ve'lmü'minât ve'lmüslimîne ve'lmüslimât. (Allah'ım, kulun ve elçin Muhammed'e, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, Müslüman erkeklere, Müslüman kadınlara salât (rahmet et!)" desin. Bu söz onun için zekât yerine geçer."

"Eğer zekâtını verirsen, üzerindeki borcu ödemiş olursun. Kim haram malı toplasa, sonra da tamamen tasadduk etmiş bile olsa, o maldan kendisine bir sevap ulaşmaz. Üstelik vebali üzerindedir."[5]

5-ZEKÂT VERGİ MİDİR?

Kur'ân-ı Kerîm'de, zekât, sadaka, nafaka ve hak gibi kelimelerin birbirine yakın mânalarda kullanıldığını, hepsinin vergi mânasında zekâtla ifade edildiğini söyledik. Hemen belirtelim ki, tefurruâta inince bunlar arasında bazı farkların olduğu da görülür. Nitekim zekâtı tarif ederken, üzerinden bir yıl geçmiş maldan alınma kaydı, Hâşimî ve Muttalibîlere haram kaydı geçti. Öte yandan devletin humus, öşür, haraç gibi değişik adlar altında başka gelirleri, yani "vergi"leri de var. İslâm devletinde bunların toplanma ve harcanma şekli az çok farkeder. Sözgelimi humus Âl-i Beyt'e helal

olduğu halde zekât haramdır. Şu halde İslâm'ın ayırdığı bu gelir çeşitlerini gönümüz lâik espirisi içerisinde "vergi" adı altında mütâlaa ederek zekât vergidir diye bir hükme gitmek ve bu meşkûk hükme dayanarak devlete ödenen vergiyi zekâta mahsub edip zekat vermekten kaçınmak, dînen tehlikeli bir durum ortaya çıkarabilir. Müslüman böyle şüpheli durumlardan kaçmakla mükelleftir. Bu meselede tereddüdü izale etmek için iki nokta bilinmelidir:
1) Bugünkü vergilendirme şer'î esasa uygun mu? Yani, dinen vermemiz gereken zekâtın tamamını veriyor muyuz? Meselâ devlet bugün öşür almıyor. Keza devlet ticâret yapanlardan belli şartlarla vergi aldığı halde emvâl-i bâtına'ya giren tasarruflardan, altın ve gümüş nev'indeki zinetlerden vergi almıyor. Ama Müslüman kimse, dinin bu mallarda emrettiği zekâtı vermesi gerekir.[6]
2) Vergiler, dinin istediği yerlere harcanıyor mu? Az sonra belirtileceği üzere zekâtın, Kur'an'la tesbit edilen belli harcama kalemleri var. Bugün lâik devlet onu düşünmüyor. Müslüman, bu noktadan da zekat gibi mühim bir rüknü değerlendirmek zorundadır. Şüpheden emin olmak için, şeriatın emrettiği üzere zekâtını hesaplayıp zâhir şartlara ve vicdanına uygun şeklide çevresindeki fakirlere vermek çıkar yol gözükmektedir.
Bu meselede iyice bilinmesi gereken husus şudur: Zekât, herşeyden önce bir ibadettir ve öncelikle fakirin hakkıdır. Bu ibâdet de dinin emrettiği şekilde yapılmalıdır.Din, zekâtın zenginlerden alınıp o bölgenin fakirlerine dağıtılmasını emretmiştir. Artan miktar Beytu'l-Mâle (Devlet Hazinesine) gönderilir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususu -müteakip ilk hadiste görüleceği üzere- Yemen'e irşâd, vergi ve kadılık işlerini yürütmek üzere gönderdiği Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh)'e açık bir şekilde emretmiştir: "Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun... Onlara haber ver ki, Allah malları üzerine zekâtı farz kılmıştır. Zenginlerinden alınarak fakirlerine iâde edilir..."
İslâm ulemâsı zekâtın, alındığı bölgeden dışarı çıkarılıp çıkarılmayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürmüş, bu meyanda Hanefîler çıkarılabileceğini söylemiş ise de Şafiîler, Mâlikîler ve "cumhur" çıkarılmaması gerektiği görüşünde ittifak etmişlerdir. Şâfiîler çıkarıldığı takdîrde -orada muhtaç kimse varsa- bunun te'diye edilmesi, gerisin geriye gönderilmesi gerektiğine hükmeder. Mâlikîler ise muhtaç olup olmadığına bakılmaksızın iâdesine hükmeder.
Mahallî ihtiyâç fazlası ve başka şekillerde hazînede toplanan paralar da öncelikle yardıma muhtaç durumda olan "beşer unsuru"na harcanacaktır. İlgili âyet şöyle: "Sadakalar (yani fukaraya temlîk edilmek üzere çıkarılan vergiler) Allah'tan bir farîza olarak, ancak:
1- Fakirlere,
2- Miskinlere,
3- (Toplanması ve sarfında sadakalar) üzerine me'mur olanlara,
4- Kalpleri (Müslümanlığa) alıştırılmak istenenlere,
5- Kölelere,
6- Esîrlere,
7- (Borcundan fazla nisâbı olmayan) borçlulara,
8- Allah yolunda (harcamaya),
9- Ve yol oğluna (yani memleketinde zengin bile olsa, meşru bir maksadla seyr-ü sefer ederken muhtaç kalmış olan yolculara) mahsustur..." (Tevbe 60).
Burada 3, 4 ve 8. maddeleri istisna edersek, diğer altı kalemin muhtaç olan kimseler olduğu görülür. Yani hazîne parasının sarfında önce insan unsurunun durumunu düzeltmek emredilmektedir. Bugün vergilerin sarfında bu inceliklere yeterince riâyet edilmediğine göre, Cenâb-ı Hakk' ın hitâbına doğrudan muhatap olan bu hitaba uyup uymama ölçüsünden hesabını verecek olan Müslümanın, zekâtını, ilâhi irâdeye uygun miktarda çıkarması gerekir. Bilhassa emvâl-i bâtınanın zekâtı ferdin vicdanına bırakılmıştır. Hiç olmazsa bunların çevredeki fakirlere sarfı... [7]

6-ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

Bu mevzuyu Ömer Nasuhî Bilmen merhum şöyle özetlemiştir: "Mallar, emvâl-i bâtına (görülmeyen) ve emvâl-i zâhire (görülen) adıyla iki kısımdır. Nakit paralar ile, evlerde, mağazalarda bulunan ticâret malları, emvâl-i bâtına'dır. Sâime denilen hayvanlar ile bir kısım arazi muhsûlâtı ve mâdenler ile yer altındaki hazîneler ve "gümrüklere uğrayan ticâret malları ile nukud" da emvâl-i zâhiredendir. Bunların hepsi de birer muayyen nisbette zekâta tâbidirler.
Bâtınî malların zekâtlarını vermek, sâhiplerinin diyânetine havâle edilmiştir. Bunlar, bu malların zekâtlarını diledikleri fakirlere, muhtaçlara bizzat verebilirler.

Zâhirî malların zekâtlarını, muayyen nisbetteki vergilerini ise, veliyyü'l-emir, hususî memurlar vâsıtasıyla tahsîl ederek şer'an muayyen yerlere sarfeder..."
Bugünün şartlarında, zekât deyince sadece emvâl-i batına'dan verilecek kırkta biri anlayanların hatası açıktır. Dinin hassasiyetle durduğu bir meselede mü'minlerin de hassas olmaları gerekir. Kabirde hesap ilâhî ölçülere göre olacaktır.[8]

BİRİNCİ BAB

ZEKATIN FARZİYETİ, TERKEDENİN GÜNAHI

1. عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]بَعَثَ رسول الله # مُعَاذاً إلى الْيَمَن. فقَالَ: إنَّكَ تَقْدُمُ عَلى قَوْمٍ أهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ أوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إلَيْهِ عِبَادَةُ اللهِ تَعالى، فَإذَا عَرَفُوا اللهَ تَعالى فَأخْبِرْهُمْ أنَّ اللهَ تعالى فَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً تُؤخَذُ مِنْ أغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلى فُقَرَائِهِمْ، فَإنْ هُمْ أطَاعُوا لِذلِكَ فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أمْوَالِهِمْ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ المظْلُومِ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ المظْلومِ، فَإنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللهِ حِجَابٌ[. أخرجه الخمسة .

1. (2010)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Muâz (radıyallâhu anh)'ı Yemen'e gönderdi. (Giderken) ona dedi ki:
"Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Onları davet edeceğin ilk şey Allah'a ibâdet olsun. Allah'ı tanıdılar mı, kendilerine Allah'ın zekâtı farz kılmış olduğunu, zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını onlara haber ver. Onlar buna da ittaat ederlerse kendilerinden zekâtı al. Zekât alırken halkın (nazarlarında) kıymetli olan mallarından sakın. Mazlumun bedduasını almaktan kork. Zîra Allah'la bu beddua arasında perde mevcut değildir." [Buhârî, Zekât 1, 41, Sadaka 1, 63, Mezâlim 9, Megâzî 60, Tevhid 1; Müslim, Îmân 31, (19); Tirmizî, Zekât 6, (625); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1584); Nesâî, Zekât 46, (5, 55).][9]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste öncelikle, Ehl-i Kitap'tan olanları İslâm'a çağırırken hangi tertibe riâyet edeceğimiz belirtilmektedir. Hadisin yine Buhârî'de gelen bir başka vechinde sırayla ele alınacak meseleler daha vâzıhtır: "Sen Ehl-i Kitap bir kavme gidiyorsun. Yanlarına varınca, onları, önce Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmeye dâvet et. Bu meselede onlar sana itaat ederlerse, onlara Allah'ın, her gece ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Eğer onlar bu meselede de sana itaat ederlerse, kendilerine Allah'ın sadakayı farz ettiğini, bunun zenginlerinden alınıp fakirlerine iâde edileceğini onlara haber ver. Onlar sana bu meselede de itaat ederlerse (zekâtlarını alırken) mallarının kıymetlilerinden sakınasın..."
Şu halde Ehl-i kitâb'a şu sırayla dâvet yapılacak:
* Önce kelime-i şehâdet,
* Sonra beş vakit namaz,
* Sonra zekât.
2- Dikkatimizi çeken bir husus, bu hadiste oruç, hacc gibi diğer farzların zikredilmemiş olmasıdır. Halbuki Hz. Muâz'ın Yemen'e gönderilmesi Resûlullâh'ın hayatının sonlarında (hicrî onuncu yılda hacc'dan önce) vukûa gelmiştir.[10] İbnu Salâh, bu eksikliğin râvilerden kaynaklanmış olabileceğini söyler. Kirmânî ise, Şâri'in namaz ve zekâta daha çok ehemmiyet vermesinden ileri geldiğini, bu sebeple bu ikisinin Kur' an'da çok tekrar edildiğini, bu yüzden oruç ve hacc, dînin rükünlerinden olmasına rağmen bu hadiste zikredilmediğini söyler. Ayrıca der ki: "Buradaki sır şudur: Namaz ve zekât mükellefe bir kere vâcib oldu mu onun boyundan asla sâkıt olmaz. Oruç ise böyle değil, başkası tarafından da niyâbeten yerine getirilebilir, âcizlerde olduğu gibi..." Bazıları da şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), dinin erkânını beyan etmek maksadıyla konuşunca hepsini teker teker sayardı. Nitekim İbnu Ömer'in rivayet ettiği: "İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir..." hadisi böyledir. Ancak burada davet maksadıyla konuşmaktadır. Üç erkânın zikriyle yetindi: Şehâdet, namaz, zekât... Ayrıca şu hikmet de unutulmamalı: "Beş rükün ya îtikâdîdir, şehâdet gibi; ya bedenîdir namaz gibi; ya da mâlîdir zekât gibi. Bu sebeple Resûlullah İslâm'a dâvette bu üç şeyle iktifa etti, diğerleri

zâten bunlardan birine girer. Nitekim oruç mutlak sûrette bedenîdir, hacc ise bedenîmâlîdir. Esâsen asıl olan, İslâm kelimesidir. Kâfire en zor gelen budur, namaz da tekerrürü sebebiyle çok zor gelmektedir. Zekât ise, insan fıtratındaki mal düşkünlüğü sebebiyle o da çok zor bir ibâdettir. Öyleyse kişi bu üç zor şeyi benimsedi mi geri kalanlar bunlara nisbetle ona kolay gelir."
3- Zekâtın bir başka yere nakli meselesinde âlimler ihtilâf eder. Ebû Hanîfe ve Leys nakli câiz görür. Bunlara göre "fakirlerine iâde edilir" ibâresindeki zamir Müslümanlara râcidir. Mâna şöyle olur: "...Müslümanların fakirlerine iade edilir." Cumhur ise zamiri, Hz. Muâz'ın muhataplarına hamlederek, "Bölge halkının fakirlerine iâde edilir" demişlerdir. Mâlikîler, muhalefet vs. şeklinde başka bölgeye çıkması durumunda "iâde şarttır" dememiş ise de, Şâfiîler "fakir olduğu takdirde geri gelmesi şarttır" demişlerdir.
4- Hz. Muâz'ın, Yemen'de karşısına çıkacak olanlar sâdece Ehl-i Kitap değildi. Puta tapanlar da vardı. Ehl-i Kitâb'ın zikri, onların tafdili içindir.
5-Ehl-i Kitap, Allah'a inandığı halde, onların Allah'a inanmaya dâvet edilmeleri, İslâm'ın belirttiği ölçüde bir tevhid inancına sahip olmamalarından dolayıdır. Hatta bazı rivayetlerde: "Onları önce Allah'ın birliğine çağır" denmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, yahudîlerin Hz. Üzeyr'e, hıristiyanların da Hz. İsa'ya "Allah'ın oğlu" dediklerini (Tevbe 30) haber verir. Sadedinde olduğumuz rivayette öncelikle Allah'a ibâdete davet mevzubahistir. Âlimler "Bundan tevhîd kastedilmiştir" derler. Öyleyse onlardan ilk istenen şey, insana benzetilen bir Allah inancından (ki teşbîh denir), tevhîde gelmeleri olmuştur. Tevhîd, onların inançlarında mevcut teşbîh'in gerektirdiği her çeşit şirkin reddi demektir
6- Bu hadisten hareketle, Müslüman olmak için sâdece Allah'ın birliğini îtiraf etmenin yetmeyeceği, Hz. Muhammed'in risâletinin de te'yid edilmesi gerektiğine hükmedilmiştir. Cumhur böyle demiştir. Bazıları: "Berinciyle Müslüman olur, ikincisi de taleb edilir" demiştir. Bir kimsenin itikadına hükmetmede bu ihtilafın önemi vardır.
7- İbnu'l Arabî Tirmizî şerhinde (Ârızatu'l-Ahvazî) der ki: "Günümüzde yahudîler Hz. Üzeyr'e Allah'ın oğlu demekdiklerini söylerler. Bu olabilir, böyle bir inanca sahip olmayabilirler. Ancak, günümüzde o inanca sahip olmamaları, Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, Medîne veya başka bir yerde yaşayan yahudîler arasında böyle bir inancın olmadığı mânasına gelmez. Nitekim, onların hiçbirinden Kur'an'daki bu ithamı reddettiklerine, itiraz ettiklerine dair rivayet gelmemiştir."
İbnu Hacer, bunu pek mâkul bulur ve o inaçta olan yahudî grubunun inkiraz etmiş olabileceğini söyler ve: "Nitekim Yahudîlerden ekseriyetinin itikadı teşbîh'ten ta'tîle dönmüştür. (Yani Allah'ı insana benzetmeyi bırakıp, daha da ileri giderek Allah'a isim ve sıfat izâfesini reddetme noktasına gelmişlerdir. Sıfattan, isimden mücerred bir ilâh anlaşılmayacağı için ta'tîl ile küfr-ü mutlaka yakın bir noktaya gelinmiş olur.) Keza hıristiyanların inançları da "oğul", "baba" mevzularında değişerek, bunların maddî değil, mânevi meseleler olduğu noktasına gelmiştir. فَسُبْحَانَ اللهِ مُقَلِّبِ الْقُلُوبِ "Kalpleri çeviren Allah'ı tesbîh ederiz."
8- Hadiste geçen "...Allah'ı tanıdılar mı?..." tâbiri, ehl-i kitâbın -her ne kadar ibâdet yapıp Allah'ı bildiklerini söyleseler de- gerçek mânada Allah'ı tanımadıklarını göstermektedir. Kelam ilminin hâzıkları: "Allah'ı mahlûkâta benzetenler, O'na "el", "çocuk" izâfe edenler Allah'ı tanımamışlardır. Onların tapındıkları ma'budları Allah değildir, Allah diye isimlendirseler de" demişlerdir.
9- Dînî emirlerin toptan değil de tedricen taleb edilmesindeki bir hikmet, muhatabı usandırmamak içindir. Hepsi birden istenseydi nefret etmeyeceğinden emin olunamazdı.
10- Hadiste gelen "... (zekât) zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılacağını..." ibâresinden zekât toplama ve sarfetme işinin imâma ait olduğu, imâmın, bunu şahsen veya memuru vasıtasıyla yapabileceği hükmü çıkarılmıştır. Keza, vermek istemeyen olursa, zorla alınacaktır.
11- Hadiste geçen "... fakirlerine dağıtılır..." ibâresinden, zekâtın tamamının, harcanması meşrû olan yerlerden sadece birine verilmesinin câiz olacağı hükmüne varılmıştır. İbnu Dakîku'l-Îd, hadiste sadece fakirlerin zikredilmiş olmasını, zekâtın masraf denen harcama kalemleri içinde en çoğunu fakirlerin teşkil etmiş olmasıyla ve bir de zenginlerle fakirler arasında bir mutâbakat sağlama gayesiyle îzâh eder. Keza: "Bir kimse borçlu ise, elindeki parayı alacaklısına verdiği takdirde artan kısım zekât vermeyi vâcib kılan nisabı bulmadığı takdirde, bu adama zekât farz olmaz" diyenler de bu ibareye dayanırlar. Çünkü "Bu adam, borçlularına haklarını verdiği takdirde geride kalacak parayla zengin sayılmaz."

12- "Kıymetli mallarından sakın" ibâresinde zikri geçen kıymetli maldan maksad, zekat düşecek mallar arasında şu veya bu sebeple mal sahibi tarafından daha çok sevilen maldır. Bunlara "nefis" de denmiştir, kişinin nefsi çektiği için. Kırk koyundan birini seçerken en göze geleni seçmek gibi veya mal sâhibinin husûsi îtinâ gösterdiğini seçmek gibi... Bu yasaklanmakta, mal sâhibinin gözü gönlü kalmayacak vasat bir şey alınması emredilmektedir.
13- "Mazlumun bedduasını almaktan kork" ibâresi, vergi alırken zulümden kaçınmayı emretmektedir. Gerçi, hadis mutlaktır, her çeşit zulümden kaçınmak muraddır ama, zekat toplama ile ilgili tavsiyelerden ve bilhassa "halkın kıymetli malını almaktan sakın" tenbîhinden sonra "mazlumun bedduasından sakın" denmiş olması bilhassa zekât toplamada hassasiyetin ehemmiyetine dikkat çeker. Şu halde "kıymetli malların alınması zulümdür" mânası çıkmaktadır.
14- "Allah'la beddua arasında perde yoktur" ibâresi, bedduânın Allah'a ulaşmasını önleyecek hiçbir engel yoktur, yani "mazlumun duası makbûldür" demektir. Başka rivâyetler, mazlum âsi de olsa, fâcir ve hatta fakir de olsa duasının makbul olduğunu tasrîh eder. Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivâyetinde: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإنْ كَانَ فَاجِراً فَفُجُورُهُ عَلى نَفْسِهِ "Mazlumun duası makbuldür, facir bile olsa, zira onun fücûru kendini ilgilendirir" buyrulmuştur.
İbnu'l-Arabî der ki: "Bu hadis, mazlumun duasına icâbet edileceği hususunda mutlak gözüküyor ise de, aslında bir başka hadisle mukayyeddir. O hadis şudur: "Duâ edenler üç kısımdır: Ya talebine hemen cevap verilir, ya bekletilip daha iyisi verilir, ya da kendisinden duaya bedel, misliyle günah affedilir."Nitekim, benzer bir durum bir üslûbla Zât-ı ilâhîlerini, "darda kalana kendisine dua ettiği zaman icâbet edip sıkıntısını alan..." olarak tanıtırken, bir başka âyette ise, "Dua ettiğiniz şeyi, dilerse giderir" buyurarak "meşîetiyle" kayıtlamaktadır" (En'âm 41). [11]
15- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER
* Savaşmadan önce tevhide davet uygundur.
* İmâm âmiline, yapacağı işle ilgili tâlimat vermelidir.
* Zekât toplamak için maddî durumu iyi olanlar gönderilmelidir.
* Haber-i vâhid makbûldür, onunla amel vâcibtir.
* Bâzı âlimler, "zenginlerinden" tabirinden hareketle çocuk ve delinin de malından zekât alınacağını söylemiştir.
* "Fakirlerine" tâbirindeki zamir Müslümanlara gittiği için kâfirlere zekât verilemiyeceğine hükmedilmiştir.[12]

2. وعن أبى هريرة وجابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قا:]قال رسول الله #: مَا مِنْ صَاحِبِ إبِلٍ وَ◌َ بَقَرٍ وَ◌َ غَنَمٍ يُؤَدِّى حَقَّ اللهِ تعالى فِيهَا إَّ جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أكْثَرَ مَن كَانَتْ وَأُقْعِدَلَهَا بِقَاعٍ قَرْقَرٍ تَسْتَنُّ عَلَيْهِ بِقَوائِمِهَا وَأخْفَافِهَا وَتَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطَؤُهُ بِأظْ◌َفِهَا لَيْسَ فِيهَا جَمَّاءُ وَ◌َ مُنْكَسِرٌ قَرْنُهَا كُلَّمَا مَرَّتْ عَلَيْهِ أُخْرِيهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُوَهَا حَتَّى يُقْضى بَيْنَ الخَلْق. وَ◌َ صَاحِبِ كَنْزٍ يَفْعَلُ فِيهِ حَقّهُ إَّ جَاءَ كَنْزُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعاً أقْرَعَ يَتْبَعُهُ فَاتِحاً فَاهُ فَإذَا أتَاهُ فَرَّ مِنْهُ فَيُنَادِيهِ: خُذْ كَنْزَكَ الَّذِى خَبَّأْتَهُ فَأنَا عَنْهُ غَنِيٌّ. فإذَا رَأى أنّ◌َ◌ّ◌ُ بُدَّ لَهُ مِنْهُ سَلَكَ يَدَهُ فِي فِيهِ فَيَقْضِمُهَا قَضْمَ الْفَحْلِ[. أخرجه الخمسة واللفظ لمسلم والنسائى عن جابر. وللباقين بنحوه عن أبى هريرة .
»القاعُ« المستوى من ا'رض الواسع. و»الْقَرْقَرُ« ا'مْلس.و»الظِّلْفُ« للشاة كالحافر للفرس. و»الشُّجَاعُ« الحَيَّة.و»ا'قْرَعُ« صفة له بطول العمر. 'نه إذا طال عمره امَّرَقَ شعره فهو أخبث وَأشَدُّ شَرّاً .

2. (2011)- Hz. Ebû Hüreyre ve Hz. Câbir (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Deve, sığır veya davar sâhibi olup da, bunlardaki Allah'ın hakkını eda etmeyen herkese Kıyamet günü, bu mallar, olduğundan daha çok ve mümkün olduğunca iri ve şişman olarak geleceklerdir. Adam, onlar için, düz ve geniş bir yere oturtulacak, hayvanlar bacakları ve tabanlarıyla onun üzerinden geçecekler. Geçiş sırasında boynuzlarıyla tosluyacaklar ve ayaklarıyla ezecekler. İçlerinde boynuzsuz veya boynuzu kırık biri bulunmayacak. Bu şekilde sonuncusu da onun

üzerinden geçince, birincisi aynı geçişe tekrar başlayacak. Mahlûkatın hesabı tamamlanıp hüküm verilinceye kadar bu hâl devam edecek.
Keza "kenz"e (hazine) sâhip olup da ondaki (Allah'ın) hakkını ödemeyen herkese, Kıyamet günü hazinesi, dazlak başlı bir yılan olarak gelecek, ağzını açıp peşine düşecektir. Yılan yaklaştıkça adam ondan kaçacak. Sonunda yılan ona:
"Gizlediğin hazîneni al! Ben ondan müstağniyim!" diye bağırır. A-dam, neticede yılandan kaçma çaresinin olmadığını anlaşınca, elini ağzına sokar. Yılan da onu, aygırın (alafı) kemirmesi gibi kemiriverecek." [Buhârî, Zekât 3, Tefsir, Âl-i İmrân 14, Berâet 6, Hiyel 3; Müslim, Zekât 26, (987); Muvatta, Cihâd 3, (2, 444); Ebû Dâvud, Zekât 32, (1658, 1659, 1660); Nesâî, Zekât 2, 6, (5, 12-14).][13]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Kur'ân-ı Kerîm'de, "kenz" yapanların Kıyamet gününde karşılaşacakları fecî âkibetleri üzerine gelen âyeti açıklayan bir hadistir. Âyet-i kerîme meâlen şöyledir: "...Altını ve gümüşü biriktirip yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte bunlara pek acıklı bir azâbı muştula. O gün bunlar, üzerlerinde (yakılacak) cehennem ateşinin içinde kızdırılacak da o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. İşte bu, (denilecek), nefisleriniz için toplayıp sakladıklarınız! Artık saklayıp istifcilik ettiğiniz bu nesnelerin acısını haydi tadın!" (Tevbe 34-35).
Âyet-i kerîme "kenz" edilen, yâni biriktirilip yığılan ve fakat Allah yolunda harcanmayan altın ve gümüşlerin âhiretteki korkunç âkibetini haber veriyor: Kıyamet günü bu mallar, sâhibine verilecek ezada, azab vâsıtası olarak kullanılacaktır. Yani altın ve gümüşler ateşte kızdırılmış olarak vücudlar dağlanacaktır. Âyet, her devirde ve her yerde en mûteber servet yığma vâsıtası olan altın ve gümüşü misal vermektedir.
Sadedinde olduğumuz hadis at, deve,sığır, davar gibi hayvan nev'inden "kenz" edilen malların nasıl azab vâsıtası kılınacağını açıklamaktadır: "Bu hayvanlar, sâhiplerini mahlûkâtın hesabı görüldüğü müddetçe ayaklarıyla tekmeleyip çiğneyecek boynuzlarıyla toslayacak, ağızlarıyla dişleyip kemirecek. Müslim'in bir rivâyetinde, bu azâbın sâdece mahşerdeki hesap sırasında olacağı ve müddeten de dünya ölçüleriyle elli bin yıllık bir zamanı içine alacağı, ondan sonra da çok daha berbat bir âkibet olan cehenneme atılabileceği belirtilir. كُلَّمَا مَضَى عَلَيْهِ اُخْرَاهَا رُدَّتْ عَلَيْهِ اُوهَا حَتّى يَحْكُمَ اللهُ بَيْنَ عِبَادِهِ في يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ثُمَّ يُرَى سَبِيلُهُ إمَّا الى الْجَنَّةِ وَإمَّا الى النَّارِ
"...Herifin üzerinden (hayvanların) sonuncuları geçince öncekiler tekrar geçmeye başlar. Bu hâl, Allah kullarının arasında miktarı sizin senelerinizle ellibin sene olan bir günde hükmedinceye kadar böyle devam eder. Sonra ya cennete veya cehennneme giden yol kendisine göstirilir."
2- Sadedinde olduğumuz hadis, meâlini verdiğimiz âyet-i kerîmede sözü edilen "kenz" yapma, yani biriktirip yığma meselesine de açıklık getirmektedir. Bu mal veya üzerindeki Allah'ın hakkı'nı vermemek, o maldan Allah yolunda harcamamaktır.
Müslim'in bir rivâyetinde, Ashabtan biri: "Devenin hakkı nedir?" diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verir: "Onu su başında (herkesin uğradığı yerde) sağmak, süt kovasını (üzerinden almak üzere ihtiyaç sâhibine) iâreten vermek, erkek develeri emâneten vermek (sütünden istifade etmeleri için dişi develeri karşılıksız olarak) menîha sûretinde vermek, Allah yolunda üzerlerinde yük taşımaktır."
Esâsen kenz, "mal ve serveti toplamak", biriktirmek, yığmak veya toprağa gömmek mânalarına gelir.
3- Selef ulemâsı, zikri geçen âyet ve hadisi değerledirmede ihtilâf ederler. Ekseriyet, bir kısım başka hadislere dayanarak kenz'den muradın zekâtı verilmeyen mal olduğunu söylemiş, zekât verilen mala kenz denemeyeceğini belirtmiştir. İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Câbir, Ebû Hüreyre, Hz. Ömer vs. bu görüştedir.
Hz.Ali'nin bir fetvâsına göre 4000 dirhemden fazla mal, zekâtı verilsin verilmesin kenz'dir. Bazıları ihtiyaçtan fazla mala kenz demiştir. Kenz'le bunun lügat mânasını anlayan bazıları, zikri geçen âyetin, zekâtın farziyetiyle neshedildiğini ileri sürmüştür. Yarıdan îtibaren meâlini kaydettiğimiz âyetin baş kısmında Ehl-i Kitâbın medâr-ı bahs edilmiş olmasını nazar-ı îtibâra alan bazıları da kenz âyetinin ehl-i kitaba baktığını söylemiştir. (Süddî gibi).

Elmalılı Hamdi Efendi, âyetle ilgili yaptığı kısa açıklamada, âyetin kâfir, Müslüman herkese baktığını belirtmekten başka hangi sûretle olursa olsun, paranın tedâvülden çekilmesine de kenz diyecek bir yorumla karşımıza çıkmaktadır. Şöyle der: "..altın ve gümüşün hakkı, insanlığın menâfii nokta-i nazarından, hikmet-i hilkati vâsıta-i mübâdele, yani semen olarak, ibâdullah'ın hakîki ihtiyaçlarına sarfolunup tedavül etmek... olduğu halde bir takımları tutarlar, bunları toplar, meydan-ı tedâvülden çeker, gerek gömerek , gerek hazînelerde, sandıklarda veya herhangi bir yerde gizleyerek yığıp sımsıkı saklarlar ve bunları Allah yolunda sarfetmezler... nukûdun hakkını ta'til ve iptal eyleyenler, yok mu? Her kim olursa olsun gerek, o Ahbâr (yahudî âlimleri) ve ruhbandan ve onlara uyan gayr-i müslimlerden olsun ve gerekse zekâtlarını veremeyerek nakidlerini saklayan Müslümanlardan bulunsun artık bunları elîm bir azab ile tebşîr et... "
Elmalılı, ifâdesinin baş kısmında, altın ve gümüşün yaratılış hikmetinden alıkonmasını kenz'e dahil edecek bir ifâdeye yer verirken, cümleyi uzatarak, sonlarına doğru, tefsirlerde takarrur etmiş görüşle bağlar. Ve böylece açık seçik yeni bir fetva ortaya koymaktan kaçınır. Ancak ayet, tek başına alındıkta o mânada anlaşılmaktan uzak değildir.[14]
4-EBÛ ZERR-İ GIFÂRÎ (radıyallâhu anh)'NİN GÖRÜŞÜ
Kenz mevzuunda selefin ihtilâf ettiğini belirttik. İbnu Ömer'in sözlerinde hülâsa edilen ve büyük ekseriyetçe benimsenen "zekâtı verilen mal, yedi kat yerin altına da gömülse, kenz değildir, zekâtı verilmeyen mal, meydanda da olsa kenzdir" görüşüne mukabil, "Âilenin nafakasından (zarûrî ihtiyaçlarından) fazlasına kenz" diyen görüş de vardır. Bu görüşü dahi bir kısım sahâbîler benimsemiş ise de, en ziyâde Ebû Zerr'e nisbet edilir. O, bunu âdeta siyasi bir doktrin yapmış, bu kanaati için mücâdele vermiştir. İbnu Kesîr şöyle der: "Ebû Zerr (radıyallâhu anh)'in mezhebine göre, "(Bakımına mecbur olunan) iyâlin nafakasından arta kalanı iddihâr etmek (biriktirmek) haramdır. O, bu istikâmette fetva veriyor, insanları bu tatbikâta teşvik ediyor, (teşvikle de kalmayıp) bunu emrediyor, buna uymayanlara karşı çok galiz ve sert davranıyordu. Hz. Muâviye onu faaliyetlerden men etti ise de, o bundan vazgeçmedi. Hz. Muâviye (radıyallâhu anh), onun fitne çıkararak halka zarar vermesinden korktu. Emîru'l-mü'minîn Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a durumu yazarak şikayette bulundu. Mektupta Ebû Zerr'i yanına (Medîne'ye) çağırmasını taleb etmişti. Bunun üzerine Hz. Osman onu Medîne'ye davet etti. Tek başına Rebeze'de ikâmet ettirdi. Ebû Zerr (radıyallâhu anh) Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında orada vefat etti."
İbnu'l-Esîr, bu meselede Ebû Zerr hazretlerinin ne derece samimi olduğunu anlamak için Hz. Muâviye'nin onu imtahan edişiyle alâkalı bir de vak'a kaydeder: "Hz. Muâviye, Ebû Zerr yanında (Şam'da) iken, sözüyle ameli birbirine uyuyor mu diye bir denemek istedi. Bu maksadla, bir gün, kendisine bin dinar parayı gönderdiği aynı adamı ona tekrar yollayarak şöyle dedirtti:
"Hz. Muâviye beni başkasına göndermişti, ben yanlışlıkla sana geldim, parayı bana geri getir!"
Ebû Zerr, bu durum karşısında şu cevabı verir:
"Yazık oldu! O para çoktan elimden çıktı. Ancak, bana tahsisatım gelince, onu sana öderim!"
Abdullah İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh), Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde şunu anlatır: "Ebû Zerr'le berâberdik. Tahsisâtı getirildi. Berâberinde câriyesi de vardı. Cariye, ihtiyaçları için o parayı harcadı, geriye yedi (dirhem) kaldı. Cariyeye emrederek onu fülûsa çevirmesini (bozdurmasını) söyledi. Ben: "Evin ihtiyaçları, gelecek misafirler için biriktirsen!" dedim. Bana: "Dostum (Resûlullah) şunu söyledi: "Keseye konup üzeri bağlanan her altın ve gümüş, -onu Allah yolunda dağıtıncaya kadar- sahibi üzerinde bir ateştir" diye cevap verdi."
Hz. Ebû Zerr'i, âyeti öyle anlayıp, herkes tarafından kendi anladığı şekilde anlaşılması için eyleme bile sevke zorlayan Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Uhud dağı kadar altınım olsa, bunu hemen dağıtırım. Yanımda, borcum için saklayacağım tek dinardan fazlası olduğu halde üzerimden üç gece geçmesi beni rahatsız eder." İbnu'l-Esîr, Ebû Zerr'i bu hadisin tahrik etmiş olabileceğini söyler.
Ebû Saîd (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah: "Allah'a fakir olarak kavuş, zengin olarak kavuşma" buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, benim için nasıl mümkün olur?" dedim. Bana: "İstenince ver. Rızık olarak geleni gizleme!" dedi. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, bunu nasıl yapabilirim?" dedim. "Bu böyledir. Aksi takdirde ateş" buyurdu."
Bir başka rivâyette, iki dinar (veya iki dirhem) bırakarak ölen kimsenin cenazesi gelince Resûlullah: "Bu iki, dağlamadır, arkadaşınızın namazını siz kılın" diyerek namaza katılmaz, memnuniyetsizliğini izhâr eder.

Bir defasında Ehl-i Suffe'den biri vefat edince çıkınında bir dinar çıkar. Resûlullah: "Bu bir dağlama yarası" buyurur. Birkaç gün sonra bir başkası vefat eder, onun çıkınında iki dinar çıkar. Bu sefer: "İki dağlama yarası" buyurur.
İbnu Kesîr'in Abdurrezzak'tan iktibâsen kaydettiği bir rivâyete göre, altın ve gümüşü Allah yolunda harcamadan biriktirenleri tehdîd eden âyet geldiği zaman, Resûlullah: تَبّاً لِلذَّهَبِ تَبّاً لِلْفِضَّةِ "Altın ve gümüş (Biriktirenler) kahrolsunlar!" buyurur ve bunu üç kere tekrar eder. Bu hal, Ashâba çok ağır gelir ve aralarında: "Hangi maldan edinmeliyiz?" diye birbirlerine sorarlar. Hz. Ömer atılarak: "Ben sizin için bunu öğrenceğim" der ve durumu Resûlullah'a arzeder. Ashâb'ın, "Hangi maldan edineceklerini sormakta olduklarını söyler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın cevabı şudur: لِسَاناً ذَاكِراً وَقَلْباً شَاكِراً وَزَوْجَةً تُعِينُ اَحَدَكُمْ عَلى دِينِهِ "Zikreden bir dil, şükreden bir kalb, dînine yardımcı olacak bir zevce.
"Ebû Zerr Hazretleri, kendisini Rebeze'de bulup: Burada ikâmet etmenizin sebebi nedir?" diye soran Zeyd İbnu Vehb'e şu açıklamada bulunur:
"Biz Şam'da idik. Ben: "Altın ve gümüşü biriktirip yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar (yok mu) işte bunlara pek açıklı bir azâbı muştula!.." meâlindeki âyeti okumuştum. Hz. Muâviye: "Bu bizim hakkımızda değil, sadece ehl-i Kitap hakkındadır" dedi. Ben: "Hayır hem bizim, hem de onların hakkında" dedim... Derken bu hususta benimle Muâviye arasında ihtilâf büyüdü. Muâviye Hz. Osman'a yazarak beni şikâyet etti. Osman da bana yazarak yanına çağırdı. Ben de gittim. Medîne'ye gelince (meseleyi işitip, fazlaca büyütmüş olan) halk etrafıma üşüştü. Sanki beni önceden hiç görmemişlerdi. (Bu yersiz alâkadan rahatsız olup) durumu Hz. Osman'a şikâyet ettim. "Yakın bir yere çekil!" dedi. Ben, söylediğimden asla vazgeçmeyeceğim dedim."
Bu rivâyet, Hz. Ebû Zerr'in Rebeze'ye sürgün olarak değil, kendi isteği ile gittiğini göstermesi bakımından ehemmiyetlidir.
NETİCE olarak, âlimler, Selef'de görülen âyetle ilgili farklı yorumların temelde Resûlullah'tan gelen farklı rivâyetlere dayandığını belirtirler. Resûlullah'taki farklı davranışlar da İslâm'ın ve ilk İslâm cemiyetinin terakkî vetiresinden ileri gelmektedir. Başlangıçta umumî olan fakirlik sebebiyle, para biriktirmeyi yasaklamış ve bu hususta ısrar etmiş, titiz davranmıştır. Bilâhare, şahsi hayatında önceki titizliği devam ettirdiği halde, Ashâb'ın -maldaki zekât, sadaka gibi ilâhî hakları ödemek kaydıyla-tasarrufta bulunmasına izin vermiştir.
Ashab arasında ihtilaflı meselelerde, ümmete rehber olacak esas, ekseriyetin görüşüdür. Ferdî anlayışlarda ısrar etmek, İslâmî espiriye uymaz. Hz. Ebû Zerr'in görüşüne saygı duyulur, ama "İslam budur" denemez. Belki, "İslâm'a aykırı değil, dileyen tatbik edebilir, onu tatbik etmeyen ittiham edilemez" denebilir. Zîra, Ashab olsun, Tâbiîn olsun, zekâtını vermek kaydıyla para biriktirmenin câiz olduğunda ittifak ederler. Aralarında büyük zenginler bile çıkmıştır.[15]
5-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER
* Cenâb-ı Hakk, zekâtını vermeyenleri cezalandırmak üzere, hayvanları kıyâmet günü diriltecektir. Zekât vermeyenin karşılaşacağı bu durum, kasdının zıddıyla muamele görmekten başkabir şey değildir. Çünkü, adam malında mevcut olan Allah'ın hakkını vermeyerek, vermediği bu "hak"tan istifade etmeyi kasdetmişti. Âhiretteki bu mal cezâ olarak karşısına çıkmakla, kendisine fayda değil, tam aksine zarar verecektir. Maldaki Allah'ın hakkı, onun bir cüz'ü olduğu halde, malın tamamının buna saldırmasındaki hikmet, mezkur hakkın, malın tamamında mündemic olup, temyizi mümkün belli bir kısmı olmamasından dolayıdır. Ayrıca mal, zekâtı çıkarılmayınca tamamı kirli durumdadır.
* Hadis, malda zekâttan başka bir "hak" daha bulunduğunu göstermektedir. Ancak, ulema hükme iki açıdan cevap vermiştir:
1) Bu tehdid zekâtın farz olmasından önceye aittir.
2) Hakdan murad, vâcib olan miktarı aşan kısımdır, bunun terki azab gerektirmez. Muhtemelen bu tehdîd, devenin sütünü içmek zorunda kalan bir fakir olduğu halde, ondan bunu sakınanla ilgilidir. İbnu Battâl: "Malda iki hak vardır. Farz-ı ayn olan ve farz-ı ayn olmayan. Sütü vermek, mekârimu'l-ahlâk olan hukuktandır" der.[16]

3. وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله #: مَنْ أعْطى زَكَاةَ مَالِهِ مُؤْتَجِراً فَلَهُ أجْرُهَا، وَمَنْ مَنَعَها فإنَّا آخِذُهَا وَشُطِرَ مَالُهُ، عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا لَيْسَ لِ مُحَمَّدٍ فِيهَا شَيْءٌ[. أخرجه رزين. »مُؤْتَجِراً« أي طالب Œ أجر.وقوله: »فَإنَّا آخِذُوهَا وَشُطِّرَ مَالُهُ« قال الحربى: إنما هو وَشُطِّرَ ماله يعنى يجعل شَطْرَيْنِ فيتخير عليه المصَدِّقُ ويأخذ الصدقة من خير الشطرين عقوبة لمنعه الزكاة. فأما ما يلزمه ف.»الْعَزْمَةُ« ضدَ الرخصة.

3. (2012)- Hz. Muâz (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim malının zekâtını sevab umarak verirse, ona sevap verilir. Kim de zekâtını vermezse biz zekâtı ve malın yarısını (cezâlı olarak, zorla) alırız. Bu, Rabbimizin kesin kararlarından biridir. Âl-i Muhammed'e ondan bir hak yoktur." [Rezîn tahric etmiştir. (Ebû Dâvud, Zekât 4, (1575); Nesâî, Zekât 4, (5, 15, 16).][17]

AÇIKLAMA:

1-Burada, zekâtını vermeyenlerden, onu cezalı olarak zorla almak mevzubahistir. Cezalı alış şekli de şöyle olmaktadır: Zekât alınır, ayrıca ceza olarak mal ikiye bölünür. Zekât memuru dilediği parçayı tercih edip onu da alır.
2-Mâna bu olmakla birlikte, hükmün üzerinde ihtilâflar olmuştur. Bazıları, İslâm'ın başında zekâtını zamanında ödemeyenlerden maddi bir cezanın alındığını, ancak sonradan bu tatbikatın neshedildiğini söylemiştir. İmâm Şâfiî kavl-i kadîminde: "Kim zekâtını vermezse, hem zekâtı hem de malının yarısı ceza olarak alınır" demiş ve bu hadisle istidlal etmiştir. Kavl-i cedîdinde ise: "Böyle birinden sadece zekâtı alınır, başka bir şey alınmaz" demiş ve bu hadisin mensûh olduğunu söylemiştir.
Fukahânın büyük çoğunluğunun mezhebi şudur: "Bir şeyi telef edene, onun mislinden ve kıymetinden fazla ceza verilmez." Nevevî, mal hususunda böyle bir cezanın İslâm'ın evvelinde bulunduğu iddiasını da sâbit, kesin bir durum görmez. "Bu ne sâbit, ne de mârufdur, nesh iddiası da, tarihen kesinlik kazanmayan bir meselede makbûl değildir" der.
Bu itiraza, hadis hakkında İbrahim Harbî'nin dermeyân ettiği mütâlaa ile cevap verilmiştir. İbrahim Harbî, İbnu'l-Esîr'in kaydına göre şöyle demiştir: "Râvî, rivâyetin lâfzında galat'a (hataya) düşmüştür. Doğrusu şöyle olmalıdır: "Adamın malı ikiye bölünür, zekât memuru muhayyer bırakılır, o zekatı ceza olarak iki parçadan hangisi daha iyi ise ondan alır."
Bu mütalaa esas alınınca, fakihleri nesh vs. ihtimallerini aramaya sevkeden durum kalmaz. Hadis hakkındaki münakaşayı gereksiz gören bazıları, bunu, hadisi rivâyet eden râvilerden Behz İbnu Hakîm'in rivâyetine itibar edilemeyecek kadar zayıf bir râvi olduğu gerekçesine dayandırmıştır. Behz metruk olunca, bu rivâyeti de amele salih değildir. Ancak Ahmed ibnu Hanbel nazarında Behz mûteber bir ravidir. Esasen Ahmed, İshâk ve Evzâî bu hadisin zâhiriyle amel etmişlerdir. Hattâ bu ikisi: "İmam dilerse, ganimetten çalanın bineğini yaktırabilir" demişlerdir. Ahmet İbnu Hanbel: "Mahsulü, daha işlenip kabuğundan çıkarmadan çalan, kıymetinin iki misliyle borçlandırılmaktan başka bir de ibret dayağı atılır" der. Keza o: "Hadd tatbîkâtını uzaklaştırdığımız herkesi iki misli borçlandırırız" der. Bu hadisle ihticâcı esas alanlar, Hz. Ebû Hüreyre tarafından rivâyet edilmiş olan şu hadisten de kendilerine destek bulurlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "(Kurban olarak) işaretlenmiş deveyi yitiren kimse, deveyi ve bir mislini borçlanır birde ibret dayağı atılır" dedi. Ayrıca rivâyet edilir ki, "Hâtib İbnu Ebî Beltaa'nın kölesi, Müzeyneli birinin devesini çalınca, Hz. Ömer, Hâtib (radıyallâhu anhümâ)'i o devenin bedelini iki misliyle ödemeye mahkûm etti." Bazı sahabeler, Harem bölgesinde katilde bulunanın diyetini üçte bir nisbetinde fazlaya hükmetmiştir... Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir.
Bu hadisten şu şekilde hüküm çıkaran da olmuştur: "Zekâtını ödemeyenden zekât tam olarak alınır, asla terkedilmez. Sözgelimi, böyle bir kimse malını telef etse, elinde yarısı kalsa, şöyle ki: "Yüz koyunu olan bir adam, koyunlarını zâyi etse ve elinde sâdece yirmi koyun kalsa, bundan on koyun alınır. Bu, geri kalan malının yarısı eder."
2- Hadiste adı geçen Azme, ciddiyet ve emir mânasına gelir. Yani, zekât, Allah'ın olması husûsunda kesin hükmettiği veya farz kıldığı emirlerden biri olmaktadır. Azme'nin cem'i azâim kelimesi, lügat kitaplarında ferâiz olarak da mânalandırılmıştır. Şu halde zekâtın, Allah'ın azmelerinden bir azme

olduğunu söylemek, onun farzlarından bir farz, vâciblerinden bir vâcib, "hak"larından bir hak olduğunu söylemektir.[18]

.4. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمَّا تُوُفِّىَ النَّبِىُّ # وَاسْتُخْلِفَ أبُو بكْرٍ وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ العَرَبِ، قالَ عُمَرُ ٔبِى بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما: كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وقد قال رسول اللّه #: أُمِرْتُ أنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُواَ إلَهَ إَّ اللّهُ، فَمَنْ قَالَهَا فقَدْ عَصَمَ مِنِّى مَالَهُ وَنَفْسَهُ إَّ بِحَقِّهِ، وَحِسَابُهُ عَلى اللّهِ تَعالى. فقَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: وَاللّهِ ٔقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّ◌ةِ وَالزَّكَاةِ فَإنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ المَالِ. وَاللّهِ لَوْ مَنَعُونِى عَنَاقاً كَانُوا يُؤَدُّنَهَا إلى رسول اللّه # لَقَاتَلْتُهُمْ عَلى مَنْعِهَا. قال عُمَرُ: فَوَاللّهِ مَا هُوَ إَّ أنْ رَأيْتُ أنَّ اللّه شَرَحَ صَدْرَ أبِى بَكْرٍ لِلْقِتَالِ فَعَرَفْتُ أنَّهُ الحَقُّ[. أخرجه الستة، وفي رواية: عِقَاً كانوا يُؤَدُّنَهُ .

»الْعَنَاقُ« هى ا ٔنثى من ولد المعز.»وَالْعِقَالُ« حبل معروف، وقيل المراد به صدقة عام .

4. (2013)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edince, ondan sonra Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) halife seçildi. Bunun üzerine bedevîlerden bir kısmı "irtidât" etti. (Hz. Ebû Bekir halife olarak onlarla savaşmaya karar verince) Hz. Ömer, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İnsanlar lailaheillallah deyinceye kadar onlarla savaşmaya emrolundum. Bunu söylediler mi, benden mallarını ve nefislerini korurlar. (İslâm'ın) hakkı hâriç artık hesapları da Allah'a kalmıştır!" demiş iken, sen nasıl insanlarla savaşırsın?" dedi. Hz. Ebû Bekir: "Allah'a yemin olsun, namazla zekâtın arasını ayıranlarla savaşacağım. Zîra zekât, malın hakkıdır. Vallahi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vermekte oldukları bir oğlağı vermekten vazgeçseler, onu almak için onlarla savaşacağım" dedi. Hz. Ömer sonradan demiştir ki: "Allah'a yemin ederim, anladım ki, Hz. Ebû Bekir'in bu görüşü, Allah'ın savaş meselesinde ona ilhamından başka bir şey değildi. İyice anladım ki, bu karar hakmış." [Buhârî, İ'tisâm 2, Zekât 1, İstitâbe 3; Müslim, İmân 32, (20); Muvatta, Zekât 30, (1, 269); Tirmizî, İmân 1, (2610); Ebû Dâvud, Zekât 1, (1556); Nesâî, Zekât 3, (5, 14).][19]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında İslâm devletini ciddi şekilde meşgul eden Ridde savaşları'nın karar safhasında Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer arasında cereyan eden bir ihtilâfı aksettirmektedir.
Hz. Ebû Bekir, bir kısım kabîlelerin: "Namaz kılarız, fakat zekât vermeyiz" diye îtiraz etmeleri karşısında onlarla savaşmaya karar verir. Hz. Ömer, Resûlullah'ın bir hadislerini delil göstererek, lâilâhe illallah diyenlerle savaşmanın meşrû olmayacağını söyler. Hz. Ebû Bekir kararında azimkârdır. Bilâhare Hz.Ömer bu kararında halîfe'nin haklı olduğunu te'yîd etmiştir.
Böylece bu hâdise ile, irtidad hâdiseleri karşısında Müslümanların alması gereken tavır, daha ilk halîfeler zamanında takarrur etmiş olmaktadır. İmam Mâlik der ki: "Allah Teâlâ Hazretlerinin farzlarından birinin (inkar etmeksizin) bir kimse men edecek olur, Müslümanlar da almaya muktedir olamazlarsa, ona karşı savaş hak olur."[20]
2- İrtidatın çeşitleri.

İRTİDATIN ÇEŞİTLERİ:

Kâdı İyaz ve bâzı âlimler Hz. Ebû Bekir'i uğraştıran mürtedleri üç sınıfa ayırmışlardır.
1) Tekrar putperestliğe dönenler.
2) Müseylime ve Esvedü'l-Ansî'ye tâbî olanlar. Bu iki şahıs Resûlullah'ın sağlığında peygamberliklerini îlân etmişlerdi. Müseylime'yi Yemâme halkı ve başka cemaatler tasdîk etti. el-Esved'i San'a halkı ve başka cemaatler tasdîk etti. el-Esved, Resûlullah'ın vefatından az önce öldürüldü. Ancak ona inananlardan bir kısmı varlıklarını devam ettirdiler. Resûlullah'ın âmilleri, Hz.

Ebû Bekir zamanında onları temizleyeceklerdir. Müseylime üzerine Hz. Ebû Bekir, Hâlid İbnu Velîd (radıyallâhu anhümâ) komutasında ordu techîz edip gönderecek, Hâlid bunları tepeliyecektir.
3) Bir kısım Araplar da zekât vermemek kaydıyla Müslümanlığı devam ettirmek istediler. Bunlar, zekâtın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanına kadar hâs bir emir olduğunu söyleyerek te'vilde bulundular. İşte sadedinde olduğumuz hadiste medâr-ı bahs edilen ihtilâfı Hz. Ebû Bekir'le Hz. Ömer bunlar hakkında yapmışlardır: Böylesi kimselerle savaş câiz mi değil mi? diye.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra Müslümanların durumunu, Ebû Muhammed İbnu Hazm, el-Milel ve'n-Nihal adlı kitabında ele alır. O da şu açıklamayı sunar:
"Hz. Peygamber'in vefatından sonra Araplar dört kısma ayrıldılar:
1) Resûlulah'ın sağlığında olduğu gibi, dinlerinde sâbit kalanlar, bunlar ekseriyette idiler.
2) Sadece zekâta karşı gelip, onu vermemek kaydıyla İslâm'a bağlılıklarını devam ettirenler. Bunlar: "Şeriatın, zekât hâriç bütün emirlerini tatbik ederiz" diyorlardı. Bunlar da sayıca çoktu ancak birinci gruba nazaran azınlıkta idiler.
3) Bir grup, alenen küfürlerini ilan etmiş, irtidât etmişti. Tuleyha ve Secâh'ın ashabları gibi. Bunlar öncekilere nisbeten az idiler. Şunu da kaydedelim ki, her kabîlede İslâm'a sadâkatını devam ettirip bunlarla mücâdele eden kimseler de vardı.
4) Bir de hiçbir tarafa katılmayıp, tevakkufu ihtiyar eden ve kim galebe çalacak diye vaziyeti gözetleyen takım vardı.
Hz. Ebû Bekir, isyankârların üzerine ordular gönderdi. Fîrûz ve maiyetindekiler el-Esved'in diyarında galebe çalıp onu katlettiler. Müseylime Yemâme'de öldürüldü. Tuleyha ve Secâh tekrar İslâm'a rücû ettiler. İrtidâd edenlerin çoğu tekrar İslâm'a döndüler. Yıl geçmeden hepsi, tekrar din-i mübîn-i İslâm'ın kanatları altına dönüp, irtidadı terkettiler.[21]
3- Rafizilere bir cevap

RAFİZÎLERE BİR CEVAP

Hattâbî, bu hadisle ilgili olarak Râfizîlerin bir tenâkuz iddiasını kaydeder ve cevap verir:
"Râfizîler sadedinde olduğumuz hadisin mütenâkız olduğunu iddia ettiler. Dediler ki: "Hadisin evvelinde (Arapların) küfre girdikleri, sonunda da İslam'da sabit kaldıkları, sadece zekat vermedikleri söyleniyor. Onlar Müslüman idiyseler nasıl öldürülmeleri helâl addedilir ve zürriyetleri köle yapılır? Yok kafir idiyseler Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'e karşı, namazla zekâtın arasını ayırmış olmalarını delil olarak nasıl zikredebilir?"
Bu îtiraza şöyle cevap verilir: "İrtidâd ettiklerini söyleyenler iki gruptur: Biri putperestliğe dönenler; biri de, "Ey Muhammed! malların bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et, senin duan onlar için bir sükûndur..." (Tevbe 103) âyetini te'vil ederek zekât vermekten imtina edenler. Bunlar zannettiler ki, zekât, sâdece Hz. Peygamber'e verilir. Çünkü ondan başkası, onları temizleyemez ve üzerlerine dua edemez. Öyle ise başkasının duası kendileri için nasıl bir sükûnet (emniyet) olacak?"
Şu halde Hz. Ömer "...Sen nasıl insanlarla savaşırsın?" sözüyle ikinci grubu kastetmiştir. Çünkü o, birinci sınıfın öldürülmesinin cevazında müterreddid değildi, tıpkı putperest, ateşperest, yahudî ve hristiyanlarla savaşma husûsunda müterreddid olmadığı gibi.
Kâdı İyaz açıklamasına şöyle devam eder: "Hz. Ömer, bu mevzudaki hadisin, sanki sadece rivayette zikrettiği kısımını hatırlamıştır. Halbuki başka sahabeler namaz ve zekatla ilgili kısımları da beraberce hıfzedip rivâyet etmişlerdir. Nitekim Abdurrahman İbnu Ya'kub, bütün şerîatı içine alan bir muhtevâda rivâyet etmiştir. Rivâyetinde şu cümle de yer alır: "...Bana ve benim getirdiklerime de inanıncaya kadar..." savaşmakla emrolundum." Bu ifâdenin gereği şudur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın getirdiklerinden tek bir şeyi inkâr eden bir kimse, dâvet edildiği halde imtina eder ve savaşmaya kalkarsa, onunla savaşmak gerekir, daha da ısrar edecek olursa öldürülür."
Kâdı İyaz der ki: "Hadiste vukûa gelen ihtisar (özetleme) sebebiyle hadis hakkında şüphe araya girdi. Sanki râvî, hadisin normal vechiyle sevkini düşünmemiş, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in münazarasını sevketmeyi düşünmüş ve dinleyicilerin hadisin aslını bildikleri husûsundaki kanaatine îtimad etmiştir."
İbnu Hacer, bu cevabı beğenmez ve der ki: "Eğer Hz. Ömer'in yanında hadisteki "...namazı kılıncaya, zekatı verinceye kadar..." ibâresi olsaydı, zekât vermeyenlerle savaşı gayr-i meşru bulmazdı. Çünkü hadis bu muhtevâda olunca savaşmanın gayesi kelime-i şehadetin söylenmesini terkte olsun, namaz kılmayı ve zekat vermeyi terkte olsun eşittir. Hz. Ömer'in Hz. Ebû Bekir'e karşı ihticâcı ve Hz. Ebû

Bekir'in ona cevabı, her ikisinin de bu hadiste namaz ve zekât'ın da zikredilmiş olduğunu duymadıklarını göstermektedir. Zîra Hz. Ömer duymuş olsaydı Hz. Ebû Bekir'e karşı o hadisle ihticâc etmezdi. Onu Hz. Ebû Bekir işitmiş olsaydı, Hz, Ömer'i, onu zikrederek reddederdi ve ihticâc etmek için "(İslâm'ın) hakkı hâriç" ibâresinin âmm olan ifâdesiyle ihticâc etmeye muhtaç olmazdı."[22]
4- İslam’ın Hakkı.

İSLÂM'IN HAKKI

İbnu Hacer der ki: بِحَقِّهِ ibaresindeki zamir İslâm'a râci ise (mâna- İslâm'ın hakkı hâriç) "İslâm'ın hakkı" olduğu kesinlik kazanan her şeyi hükmüne dâhil eder. Nitekim mânadaki bu umumîlik sebebiyle, Sahâbe, namazı inkâr eden kimse ile savaşma gerektiği husûsunda ittifak etmiştir."[23]
5- Namazla Zekatı Ayırma

NAMAZLA ZEKÂTI AYIRMA:

Hz. Ebû Bekir namazla zekâtı ayıranla savaşacağını söylemiştir. Bu ayırmadan maksad namazı ikrâr ederken zekâtı inkâr etmektir. Zekâtın inkârı, farziyetini ikrâr etmekle birlikte vermeyi reddetmek şeklinde olabileceği gibi, (te'vil yoluyla) farziyeti de inkâr şeklinde de olabilir, ikisi de bir addedilmiştir. Çünkü Hz. Ebû Bekir, bu ikincileri mâzur addetmeyip, savaş ilan etmiştir.
Mazirî der ki: "Hadisin zâhirinden anlaşıldığı üzere, Hz. Ömer namazı inkar edenlerle savaşmaya muvafıktı. Hz. Ebû Bekir, onu aynı şekilde "zekât için" de savaşmak gerektiği hususunda ikna etti. Çünkü, her ikisi de Kitap'ta ve Sünnet'te beraber emredilmiş, birbirinden ayrı tellakki edilmemişlerdir."Daha önce de belerttiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerîm namaz ve zekâtı her seferinde, "Namazı kılın, zekâtı verin" diye beraber emreder.[24]
6- Zekat malın hakkıdır.

ZEKÂT MALIN HAKKIDIR

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'i ikna hususunda ve kendi haklılığını delillendirme sadedinde "... zîra zekât malın hakkıdır" diyor. Şu halde, bunu namazla ayırmama gereğinin delili yapmıştır. Yani şöyle bir mâna çıkmaktadır: "Nasıl ki ey Ömer sen de kabul ediyorsun ki nefsin hakkı olan namaz'ı inkar eden için savaşmak şarttır. Zekât için de şart olmalıdır, çünkü zekât da malın hakkıdır. Esasen Kur'ân ve sünnet bunları "İslâm'ın hakkı" olarak tesbit etmiş ve ayırmamıştır. Resûlullah da "İslâm'ın hakkı hariç" diye istisna koymuştur. Öyle ise, "İslâm'ın hakkı"na giren herhangi bir şeyin inkârı hâlinde, Resûlullah savaşma yetkisi vermiştir. Şu halde hadisi: "Kim namaz kılarsa nefsini koruma altına almıştır, dokunmayız, kim de zekât verirse o da malını koruma altına almıştır, dokunmayız. Zekâtını vermezse zorla alırız, daha da direnirse savaşırız." şeklinde anlamak aslına uygundur.
Bu açıklama da, gösteriyor ki, Hz. Ebû Bekir, hadisin başka vecihlerinde yer alan "... namazlarını kılıp zekâtlarını verinceye kadar.... (savaşmakla emrolundum)" ibâresini duymuş olsaydı, İslâm'ın hakkı" ibâresindeki umumilikten istifade ederek ihticâc yapmaya ihtiyaç duymadan hadisi hatırlatıverecekti.
Şârihler, Hz. Ebû Bekir'in de, Hz. Ömer'in de hadisi kısmî olarak hatırladıklarını söylerler. Mamafih, onların hatırlarında kalan, hadisi Resûlullah'ın henüz namaz, zekat emredilmeden önce irad etmiş olması da gayet mümkündür. Çünkü başlangıçta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) insanları iki şeye çağırıyordu: Tevhîd ve kendi risâleti.[25]
7- Oğlak

OĞLAK:

Hz. Ebû Bekir'in, "Resûlullah'a verdikleri bir oğlağı vermekten vazgeçseler..." ibâresinde geçen anâk kelimesi de ihtilâflıdır. Rivâyetlerde, bunun yerine ikâl (deve bağlamaya mahsus ip), kinaye olarak kezâ kelimesi ve cedyen ezvat (boynu kısa oğlak) kelimeleri de gelmiştir.
Bu farklılıklardan hareketle bazı alimler: "Anâk'ı (yani oğlak'ı) zikretmekten maksad, bizzat oğlağın kendisi değil azlığı ifadede mübâlağadır" demişlerdir. Mamafih, davarın zekâtını alırken, hepsi kuzu olan sürüden, davarın zekâtı olarak oğlak alınabileceği kanaatinde olanlar bu hadisle ihticâc

etmişlerdir. Mâlikîlerden bazı fakihler büyükbaş hayvanların çoğunlukla telef olması halinde oğlağın da zekât olarak alınabileceğini söylemiştir.
Ekseriyet, bununla mübalağa kastedildiğinde ittifak eder. Yâni "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zekât olarak ödedikleri azıcık bir şeyi dahi vermekten imtina ederlerse almak için savaşacağım" demektir.[26]

8- **Hesapları Allah'a kalmıştır** cümlesi, "Ben zâhirlerine bakarım, iç âlemlerinde samîmi olup olmadıklarını araştırmam" demektir.[27]

9- Hadisten çıkarılan bazı hükümler

HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

* Sonradan çıkan hâdiseler (nevâzil) karşısında ictihada gidilir, ancak öncelikle bunların usûl'e (aslî kaynaklara) göre yapılması gerekir.
* Nevâzil'in çözümünde münazara, yani değişik görüşlerin münakaşa edilmesi esastır. Sonunda râcih olan benimsenir, zayıf olan üzerinde ısrar edilmez.
* Münâzarada belli bir edebe uyulmalıdır: Aksi görüşte olanı hata ile itham etmemek, mültefit olmak, gerçek karşı taraf nazarında zuhûr gedinceye kadar delil getirmek, hakkın zuhurundan sonra da inadlaşırsa duruma göre sertleşmek... gibi.
* Bir şeyi te'kîd için yemin câizdir.
* Bir kimse sâdece Lâilâheillallah deyip orada kalsa gerisini getirmese, katli câiz değildir. Ancak sâdece tevhîdin ikrarı ile Müslüman olunur mu? Bu, münâkaşalıdır. Râcih (üstün) görüşe göre hayır! Bununla öldürülmekten vazgeçilir, Bilâhare, denenir; şâyet, risâlete de şehâdet eder ve İslâmî ahkâmı iltizam ederse Müslüman olduğuna hükmedilir.
Bağavî bu hususta der ki: Kâfir eğer putçu veya ikici ise, vahdaniyeti ikrâr etmez. Bu durumda Lâilâheillallah dedi mi Müslümanlığına hükmedilir. Sonra İslâm'ın diğer hükümlerini kabûle icbar edilir ve İslâm'a muhalif olan bütün dinlerden müberra kılınır.
Ama kâfir, vahdaniyeti ikrar edip risâleti inkâr eden cinsten ise, onun Lâilâheillallah demesiyle müslüman olduğuna hükmedilmez, Muhammedun Resûlullah demesi aranır. Şâyet herif, Muhammed'in peygamberliği sâdece Araplara mahsus diye îtikad ederse, bunun müslüman olduğuna hükmetmek için, risâlet-i Muhammedîye'nin bütün insanlığa şâmil olduğunu söylemesi gerekir.
Adam şayet, bir vâcibi inkâr veya bir haramı helal addetmek sûretiyle küfre düştü ise, onun müslüman addedilmesi için itikadından dönmesi gerekir. Onun sarfettiği bu küfür sözü, İslâm'ı tekrar iltizam etmemesi hâlinde, kendisine mürtedlerle ilgili ahkâmın icrasını gerektirir.
* Zekâtı vermeyenle savaşılır. Ancak, İslâm'ı benimsediği halde, yukarıda belirtildiği üzere te'vile dayanarak zekât vermeyi reddedenin küfrüne, delil ikâme etmeden hükmedilmez. Sahâbe onlara galebe çaldıktan sonra, malları ganimet, zürriyetleri köle yapılıp yapılamayacağı husûsunda ihtilâf etmiştir. Yani bunlara kâfir muâmelesi mi yapılmalıdır, bâğî (isyankâr) muamelesi mi yapılmalıdır? Hz. Ebû Bekir küffâr muamelesi yapmış ve öyle amel etmiştir. Hz. Ömer bu meselede de Hz. Ebû Bekir'le ihtilâfa düşmüştür. O, ikinci görüşü benimsemiş, hilafeti sırasında başkaları da bu görüşü benimsemiş ve bir şüphe ile İslâm'ın farzlarından birini inkar edene kâfir muâmelesi yapılmayıp âsi muâmelesi yapılması hususunda icma hâsıl olmuştur. Şöyle ki: Böyle birisine inkârdan rücû etmesi taleb edilir, direnip kıtâle azmederse kendisiyle savaşılır, hüccet ikâme edilir. Bu durumda dönerse, döner; dönmezse artık kâfir muamelesi yapılır. (Daha geniş bilgi için 1585-1588 numaralı hadislere bakın.)
* Kâdı İyaz der ki: "Bu kıssadan şu hüküm çıkmaktadır: Hâkim (lider), hakkında nass olmayan bir meselede içtihadda bulunursa vardığı neticeye itaat edilir, müçtehidlerden biri bunun hilâfına hükmetse bile. Eğer bu muhalif kanaatte olan müçtehid, sonradan hâkim olursa, o zaman onun da kendi içtihâdının ortaya koyduğu hükme uyması gerekir. Onun, kendinden önceki hâkimin bu meselede verdiği hükme muhâlefet etmesi câizdir. Çünkü Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in zekât vermeyenler hakkındaki görüşüne, şahsen farklı düşünmesine rağmen, itaat etti. Sonra, halîfe olunca, kendi içtihadının gerektirdiği hükme uydu. Onun bu içtihadına sahâbe ve başkaları da muvâfakat gösterdi."

Hattâbî der ki: "Hadiste şu hüküm de gelmiştir: "Kim İslâm'ı izhâr ederse, kendisine İslâm'ın zâhirî ahkâmı icra edilir, içindeki küfrünü saklamış bile olsa. İhtilâf edilen husûs şudur: Bir kimsenin fâsid îtikâdına muttali olunduğu halde, ondan dönmüş olmayı izhâr ederse, onun İslâm'ı kabûl edilmeli mi? edilmemeli mi? Şüphesiz durumunu bilmeyenin ona ahkâm-ı zâhireyi icra edeceği husûsunda ihtilâf yoktur."
* Bu kıssada bir kısım sünnetin, sahâbenin büyüklerine bile gizli kalabileceği gözükmektedir. Onların bâzı hadisleri duymamış, sonradan işitmiş olmaları büyüklüklerine mâni değildir.
* Nevevî: "Bu hadise göre namazı âmden terkeden öldürülür" diye hükmetmiştir. Ancak İbnu Dakîku'l-Îd, namaz sebebiyle öldürmenin, bu hadise göre câiz olmadığını açıklar. Der ki: "Mukâtelenin mübah olmasından katlin de mübah olduğu hükmü çıkarılamaz. çünkü "mukâtele", "müfâale babındandır, bu bab bir işte karşılıklı iki tarafın bulunmasını gerektirir." Yani mukâtele karşılıklı olarak birbirini öldürme kavgası yapmaktır. -Türkçemizdeki vuruşmak, savaşmak mânasında- halbuki katl öyle değil, birinin diğerini öldürmesidir.
Bu görüşte olanlar, Hz. Ebû Bekir'in bu savaşın sonunda bir kimseyi sabran öldürttüğüne dair rivâyet olmadığını da söylerler. Sabran öldürmek, îdama mahkum ederek, bağlayarak öldürmek demektir. Şimdilerde kurşuna dizme tabiri kullanılır. Farzı yerine getirmekten imtina edenler icbar edildiği zaman mukabelede bulunurlarsa mukavemetleri kırılıncaya kadar savaşılır. Savaş sırasında öldürülür, mukavemetleri kırılınca muhâriblere veya bâğîlere tatbik edilen ahkâm uygulanır. Öyle ise, herhangi bir farzı terkeden kimse, işi savaşmaya dökmedikçe öldürülmez. Savaşmaya dökerse mukâtele edilir. Öyle ise, hadisteki mukâtele'ye verilen cevâz, katle verilen cevaz sayılmamalıdır. Nitekim İmam Şâfiî de: "Kıtâlden katle yol yoktur bazen adamla kıtâl helal olur, fakat katli helâl olmaz" demiştir.
* Hadis zâhirî amelin kabul edilmesi gereğine delildir. İnsanlar hakkında zâhire akseden amellerine göre hüküm verilir. Bir kimsenin, mü'min olduğuna hükmetmek için kesin bir dille ifâde ettiği îtikadıyla iktifa edilir.
* Tevhîdi ikrâr edip, şeriatle amel eden ehl-i bid'a tekfir edilemez.
* Kâfirin küfründen tevbesi, zâhirî küfürbâtınî küfür ayırımı yapılmadan kabûl edilir.[28]

10- Bir sual ve cevabı

BİR SUAL VE CEVABI:

Bu hadis, tevhîd'e gelmeyen herkesle kıtâl (savaş) yapmayı emrettiği halde, cizye veren veya muâhede (antlaşma) yapanlarla kıtâl nasıl terkedilir?
Bu sorunun cevabı birkaç açıdan verilebilir:
1) Nesh sebebiyle olabilir: Yani cizye almak ve muâhede yapmak yoluyla tevhid taleb etmeme izni, Resûlullah'ın bu hadisi beyanından sonraya âittir. Bunun delili, iznin, اقتلو المشركين "Haram ayları çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..." (Tevbe 5) âyetinden sonraya ait olmasıdır.
2) Bu, kendisinden bir kısmın hâss kılındığı âmm bir hükümdür. Zîra emirden maksad, matlûbun hâsıl olmasıdır, bir delil sebebiyle bir kısmın tehallüf edip istisna teşkil etmesi âmm hükme zarar vermez.
3) Bu, kendisiyle hâss'ın murad edildiği âmm olabilir. Böylece "... insanlarla savaşmaya..." ibâresinde geçen insanlarla kelimesiyle kastedilen, ehl-i kitap dışında kalan müşrikler olmuş olur. Bu söyleneni, hadisin Nesâî'deki vechi te'yîd eder. Orada: أُمِرْتُ اَنْ أُقَاتِلَ الْمُشْرِكِينَ "...müşriklerle savaşmaya emredildim.." denmiştir.
4) Şehadet ve diğer zikredilen şeylerden maksad Allah'ın kelâmının yüceltilmesini ve muhâliflere iyice duyurulmasını ifâde etmektir. Bu, bazan öldürmekle, bazan cizye ile, bazan da muâhede ile olur.
5) Kıtâlden murâd, bazan bizzat kıtâldir, bazan da onun yerine geçecek olan bir başka şeydir: cizye veya gayri...
6) Cizye koymaktan maksad onları İslâm'a zorlamaktar, sebebin sebebi, sebep sayılır. Bu açıdan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sanki şöyle söylemiş olmaktadır: "...müslüman olmalarına veya onları İslâm'da karar kıldıracak şeyi benimsemelerine kadar savaşmakla emrolundum..."[29]

İKİNCİ BAB

MALDAKİ ZEKÂTLA İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL

MÜŞTEREK HADİSLER

.1. عن مراد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله #: قَدْ عَفَوْتُ لَكُمْ عَنِ الخَيْلِ وَالرَّقِيقِ فَهَاتُوا صَدَقَةَ الرِّقَةِ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ دِرْهَماً دِرْهَمٌ، وَلَيْسَ فِي تِسْعِينَ وَمِائَةٍ شَيْءٌ. فَإِذَا بَلَغَتْ مِائَتَيْنِ فَفِيهِمَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ[. أخرجه أصحاب السنن.»الرِّقَةُ« الدراهم المضروبة .

1. (2014)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizi (ticarî olmayan) atın ve kölenin zekâtından affettim. Öyle ise gümüş paralarınızın zekâtını verin. Bunun her kırk dirhemine bir dirhem vereceksiniz. Ancak yüz doksan dirheme zekât düşmez. İkiyüz dirheme ulaştı mı beş dirhem verilecektir." [Tirmizî, Zekât 3, (620); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1574); Nesâî, Zekât 18, (5, 37).][30]

AÇIKLAMA:

1- Metinde geçen rika, "varak"tan gelir. İddie ve diyet kelimelerinde olduğu gibi baştaki "v" düşmüş, onun yerine sona yuvarlak "t" gelmiş ve rika olmuş. "Varak" madrûb (basılmış) dirhem demektir. Arapçada dînar altın paranın ismidir, dirhem de gümüş paranın ismi. Şu halde bazı alimlere göre bunların madrûb olanına rika denmektedir. Ancak İbnu Hacer rika'yı, "hâlis gümüştür, madrûb olmuş olmamış farketmez" diye açıklar.
2- Resûlullah, ticarî maksadla olmayıp, binmek, yük taşımak gibi aile ihtiyacını görmek üzere beslenen at ve benzeri hayvanlarla, yine şahsî hizmetlerde istihdâm edilmek üzere bulundurulan köle için zekât alınmayacağını beyân etmektedir.
3- Resûlullah'ın "Affettim" demesi, aslında her şeyin zekâta tâbi olduğuna işaret etmektedir. Yani normalde her mal için zekât verilecektir, zekâtın verilmemesi bir günahtır, amma hizmetinizde kullandığınız at ve kölenin zekâtını vermeme günâhı affedilmiştir mânasında bir ifâde.
4-Hadis 200 dirheme ulaşmayan miktardaki servete zekât düşmeyeceğini ifâde ediyor. 199 yerine 190 rakamının verilişi, küsura yer vermemek içindir. Nitekim "200 dirheme ulaştı mı..." tâbiri hududun 190 değil, 200 olduğunu ifâde etmektedir.
Başka rivâyetler, bu nisaba ulaşan servetin üzerinden bir yıl geçme şartını tasrîh edecektir.[31]

.2. وعن أنس]أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما كَتَبَ لَهُ حِينَ وَجَّهَهُ إلى الْبَحْرَيْنِ هَذَا الْكِتَابَ وَخَتَمَهُ بِخَاتَمِ النَّبِيِّ #، وَكَانَ نَقْشُ الخَاتِمِ ثَ◌ثَةَ أَسْطُرُ: مُحَمَّدٌ سَطْرٌ، وَرَسُولُ سَطْرٌ، وَاللّهُ سَطْرٌ: بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. هذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِى فَرَضَهَا رسولُ اللّهُ # عَلى المسْلِمِينَ وَالَّتِى أَمَرَ اللّهُ تَعالى بِهَا رَسُولَهُ #، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ المسْلِمِينَ عَلى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَ◌ يُعْطِ: فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِن ا‘‘بِلِ فَمَا دُونَهَا مِنَ الغَنَمِ فِي كُلِّ خَمْسٍ شَاة. فإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً وَعِشْرِينَ إلى خَمْسٍ وَثَ◌ثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثى، فإِنْ لَمْ تَكُنِ ابْنَةُ مَخَاضٍ فابْنُ لَبُونٍ. فإِذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَثَ◌ثِينَ إلى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثى فإذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَأَرْبَعِينَ إلى سِتّينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طُرُوقَةُ الجَمَلِ. فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتّينَ إلى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَفِيهَا جَذَعَةٌ. فَإِذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَسَبْعِينَ إلى تِسْعِينَ فَفِيهاَ بِنْتَا لَبُونٍ. فإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إلى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الجَمَلِ. وَإِذَا زَادَتْ عَلى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِى كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ. وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إَّ أَرْبَعٌ مِنَ ا‘‘بِلِ فَلَيْسَتْ فِيهَا

صَ◌دَقَةٌ إَّ أنْ يَشَاءَ رَبُّهَا. فإذَا بَلَغَتْ خَمْساً مِنَ ا‘‘بِلِ فَفِيهَا شَاةٌ. وَصَدَقَةُ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِهَا. فَإذَا بَلَغَتْ أرْبَعِينَ إلى عِشْرِينَ وَمِائَةِ شَاةٍ شَاةٌ، فإذَا زَادَتْ

عَلى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ إلى مِائَتَيْنِ فَفِيهَا شَاتَانِ، وَإذَا زَادَتْ عَلى مِائَتَيْنِ إلى ثَ◌ثِمَائَةٍ فَفِيهَا ثَ◌ثُ شِيَاهٍ. فإذَا زَادَتْ عَلى ثَ◌ثِمَائَةٍ فَفِى كُلّ مِائَةٍ شَاةٌ. فإذَا كَانَتْ سَائِمَةُ الرَّجُلِ نَاقِصَةً عَنْ أرْبَعِينَ شَاةً وَاحِدَةً فَلَيْس فِيهَا صَدَقَةٌ إَّ أنْ يَشَاءَ رَبُّهَا. وَ◌ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرّقٍ وَ◌ يُفَرّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ. وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فإنَّهُمَا يَتَراجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ، وَ◌ يُخْرَجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ، وَ◌◌ذَاتُ عَوَارٍ، وَ◌ تَيْسٌ إَّ أنْ يَشَاءُ المصَدّقُ. وفِي الرّقَةِ رُبُعُ الْعُشْرِ، فإنْ لَمْ يَكُنْ إَّ تِسْعِينَ وَمِائَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إَّ أنْ يَشَاءَ رَبُّهَا، وَمَنْ بَلَ◌غَتْ عِنْدَهُ مِنَ ا‘‘بِلِ صَدَقَةُ الجَذَعَةِ وَلَيْسَ عِنْدَهُ جَذَعَةٌ وَعِنْدَهُ حِقّةٌ فإنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الحِقّةُ وَيَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إنِ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً. وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الحِقّةِ وَلَيْستْ عِنْدَهُ الحِقَّةُ وَعِنْدَهُ الجَذَعَةُ فإنّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الجَذَعَةُ وَيُعْطِيهِ المصَدّقُ عِشْرِينَ دِرْهَماً أوْ شَاتَيْنِ. وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الحِقّةِ وَلَيْستْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ ابْنَةُ لَبُونٍ فإنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ ابْنَةُ لَبُونٍ وَيُعْطى شَاتَيْنِ أوْ عِشْرِينَ دِرْهماً وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتَ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ حِقّةٌ فإنّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الحِقّةُ وَيُعْطِيهِ المصَدّقُ عِشْرِينَ دِرْهماً أوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ بِنْتِ لَبُونٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَعِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ فإنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنتُ مَخَاضٍ وَيُعْطَى مَعَهَا عِشْرِينَ دِرْهماً أوْ شَاتَيْنِ، وَمَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ بِنْتِ مَخَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَعِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ فإنّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَيُعْطِيهِ المصَدّقُ عِشْرِينَ دِرْهماً أوْ شَاتَيْنِ. فإنْ لَمْ تَكُنْ عِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ عَلى وجْهِهَا وَعِنْدَهُ ابنُ لَبُونٍ فإنَّهُ يُقْبَلُ مِنْهُ،

وَلَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.»بِنْتُ المِخاضِ وابنُ المخَاض« من ا‘‘بل: مَا استكمل السنة ا‘ولى ودخل في الثانية.و»بِنتُ اللَّبُونِ وابنُ اللَّبُونِ« ما استكمل الثانية ودخل في الثالثة.»الحِقّةُ« ما استكمل الثالثة ودخل في الرابعة.»الجَذَعَةُ« ما استكمل الرابعة ودخل في الخامسة.وقوله »طَرُوقَةُ الجمل« أى يطرقها ويركبها.وَ»السَّائِمَةُ« من الغنم: الرعية غير المعلوفة.وقوله » يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرّقٍ وَ◌ يُفَرّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ« هو أن يكون ثثة نفر مث لكل واحد منهم أربعون شاة وقد وجبت على كل واحد منهم بانفراد شاة فيجمعونها فتكون عليهم شاة فنهوا عن ذلك، هذا في الجمع. وأما التفريق فأن يكون لكل واحد من الخليطين مائة شاة وشاة فيجب عليهم ثث شِيَاهٍ، فإذا فرقاها كان على كل واحد منهما شاة، فنهوا عن ذلك إذا فعل حشية الصدقة.و »التّرَاجُعُ« التقاسط والتعادل.»وَالهَرِمَةُ« الكبيرة الطاعنة في السن.و »العَوَارُ« بفتح العين وقد تضم: هو العيب.و »المصَدّقُ« بتخفيف الصاد وتشديد الدال: عامل الصدقة والساعى أيضاً.

.وقوله »إَّ أنْ يَشَاءَ المصَدّقُ« يدل على أن

له اجتهاد ‘ن يده كيد المساكين وهو كالوكيل لهم.

2. (2015)- Hz. Enes (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre, Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (radıyallâhu anh), kendisini Bahreyn'e gönderdiği zaman, ona şu gelecek talimatı yazılı olarak vermiş ve altını da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mührü ile mühürlemişti. Mühüre nakşedilen yazı üç satır halinde idi. Bir satırda Muhammed, bir satırda Resûl, bir satırda da Allah yazılı idi. Mektup şöyle idi: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müslümanlara farz kıldığı ve

Allah'ın da Resûlüne emretmiş olduğu zekât farîzasıdır. Müslümanlardan her kimden bu, usûlünce taleb edilirse, derhal vermelidir. Kimden de belirtilenden fazlası istenirse vermesin:
1) 24 ve daha aşağı miktardaki deve için koyun olarak vâcib zekât, her beş devede bir koyundur.
2) 25'e ulaştı mı, 35'e kadar, dişi bir bintu mehâz (ikinci seneye basan dişi deve); eğer bintu mehâz yoksa, bir ibnu lebun (ikisine basan erkek deve).
3) 36'ya ulaştı mı 45'e kadar, bir dişi bintu lebun (üç yaşına basan dişi deve).
4) 46'ya ulaştı mı 60'a kadar, erkek devenin aşacağı bir dişi deve Tarûkatu'lfahl).
5) 61'e ulaştı mı 75'e kadar, bir ceza'a (beş yaşına basan bir deve).
6) 71'e ulaştı mı 90'a kadar iki bintu lebun.
7) 91'e ulaştı mı 120'ye kadar, erkek devenin aşacağı iki hıkka (dördüne basan deve).
8) 120'yi aşınca, her kırk için bir bintu lebun.
9) Her 50'de, bir hıkka.
10) Sâdece 4 devesi olana zekât düşmez, sahibi nâfile olarak verirse o başka.
11) 5 devesi olana bir koyun düşer.
12) Koyunun zekâtı sâime olanlardan alınır. (Sâime kırda otlatılan hayvana denir.) Sâime koyun 40'a ulaştı mı 120'ye kadar, bir koyun alınır.
13) 120'yi geçti mi 200'e kadar, iki koyun alınır.
14) 200'ü geçti mi 300'e kadar, üç koyun alınır.
15) 300'ü geçti mi her yüz koyunda bir koyun alınır.
16) Adamın sâime koyunları 40'tan bir eksik olsa ona zekât düşmez. Sahibi (nafile olarak) kendiliğinden verirse o başka.
17) Zekât korkusuyla, müteferriklerin araları birleştirilmez, birleşik olanlar da ayrılmazlar.
18) İki ortağın malından alınan zekâtta her ikisi de ,adalet üzere birbirlerine müracaat ederler.
19) Zekât olarak çok yaşlı, ayıplı ve (koç, teke gibi) döl hayvanı verilmez, zekât memuru kabûl ederse o başka.
20) (İki yüz dirhemlik) gümüşte, onda birin dörtte biri (yani kırkta bir miktarı) zekât vâcibtir.
21) Gümüş miktarı 190 dirhemse, 200 dirhemden az olursa zekât yoktur. Sâhibi verirse o başka.
22) Kimin deve sayısı, zekât olarak bir ceza'a vermeyi gerektiren miktarı bulur ve fakat sürüsünde ceza'a olmaz da hıkka olursa, bu kimseden hıkka kabul edilir ve buna, adama kolay geldiği takdirde iki koyun eklenir veya yirmi dirhem eklenir.
23) Kimin zekât olarak hıkka vermesi gerekir ve fakat sürüsünde hıkka olmaz ceza'a olursa, adamdan ceza'a kabul edilir, zekât memuru ona yirmi dirhem veya iki koyun verir.
24) Kimin zekât olarak hıkka vermesi gerekir, fakat sürüde hıkka değil bintu lebun olursa adamdan bintu lebun kabul edilir, kendisine iki koyun veya yirmi dirhem verilir.
25) Kimin zekât olarak bintu lebun vermesi gerekir, ancak bintu lebun'u yok, hıkka'sı varsa kendisinden hıkka kabul edilir, zekât memuru kendisine ayrıca yirmi dirhem veya iki koyun öder.
26) Kimin zekât olarak bintu lebun ödemesi gerekir, fakat bintu lebûn'u olmaz, bintu mehâz'ı olursa, ondan bintu mehâz kabul edilir, ancak yirmi dirhem veya iki koyun daha verir.
27) Kimin zekât olarak bintu mehâz vermesi gerekir, fakat bintu mehâz'ı olmaz, bintu lebûn'u olursa kendisinden bintu lebûn kabul edilir, zekât memuru yirmi dirhem veya iki koyun verir.
28) Eğer adamın münasip şekilde bintu mehâzı yoksa, ibnu lebûn'u varsa, bu ondan kabûl edilir, beraberinde bir ödeme gerekmez." [Buhârî, Zekât 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, Şirket 2, Hiyel 3; Ebû Dâvud, Zekât 4, (1567); Nesâî, Zekât 5, (5, 18-23).][32]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, Hz. Ebû Bekir, zekât toplamak üzere Bahreyn'e musaddık (zekât toplama memuru) olarak gönderdiği Hz. Enes'e yazılı bir vesika veriyor ve altını da resmî mühürle mühürlüyor. Bu rivâyetten hareketle, bütün zekât me'murlarına böyle bir vesikanın verildiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu vesika, başlangıç kısmındaki takdîm paragrafından da anlaşılacağı üzere, sadece karışık olan hesaplamada unutma ve iltibası önlemeye mâtuf değil, aynı zamanda halka itminân vermek ve suistimalleri önleme kasdına da yöneliktir. Halk icabında, zekât memurunu kontrol edebilecektir.
2-Hadisi tercüme ederken metni madde madde paragraflara ayırdık ve her paragrafa madde numarası verdik. Bazı maddeler îzaha muhtaçtır. Gerekli açıklamaları, aşağıda sırayla parağraf numaralarının karşısına kaydediyoruz.

3-Sâdece bu hadiste değil, zekât bahsinin müteakip bir kısım hadîslerinde de sıkça geçecek olan deve çeşitleriyle ilgili açıklamaları toptan ve öncelikli olarak veriyoruz:
Bintu Mehâz: Bir yaşını doldurup ikisine basan dişi deve.
İbnu Mehâz: Bir yaşını doldurup ikisine basan erkek deve.
Bintu Lebûn: İki yaşını doldurup üçüne basan dişi deve.
İbnu Lebûn: İki yaşını doldurup üçüne basan erkek deve.
Hıkka: Üç yaşını doldurup dördüne basan dişi deve.
Tarûkatu'l-Fahl: Erkek devenin aşacağı (dölleyeceği) deve demektir. Bir bakıma hıkka'dır. Esâsen hıkka, erkek devenin aşmasına hak kazanmış mânasına gelir.
Ceza'a: Dördünü tamamlayıp beş yaşına basan dişi devedir.
Ceza': Dördünü tamamlayıp beş yaşına basan erkek devedir.
Sâime: Yemle değil, otlakta beslenen koyun.[33]

4-Bazı muğlak (kapalı) maddeler:

17. Madde: "Müteferriklerin araları birleştirilmez, birleşik olanlar ayrılmaz" hükmünde müteferrik'ten maksad, ayrı ayrı mala sahip olanlardır. Sözgelimi üç ayrı kişiden herbiri kırkar koyuna sahip olsalar, herbirine zekât düşer ve birer koyun vermeleri gerekir. Bunlar zekât olarak tek bir koyun vermek için, zekât memuru gelince birleştirebilirler. (Üçü bir kişide birleşse 120 yapar. 12. maddede geçtiği üzere 40-120 arasında bir koyun ödenir.) İşte zekât verme endişesiyle başvurulabilen bu hîle yasaklanmıştır.
Birleşik (müctemi) olanlar ayrılmaz, cümlesinde birleşik'ten maksad, ortak maldır. Mesela iki ortak kabul edelim, bunlardan her birine 101 koyun düşecek şekilde ortak iseler, 202 adet koyunları vardır. Bu müşterek koyuna, 13. maddeye göre 3 koyun zekât düşmektedir. Zekât memuru gelince, koyunları hemen bölüştükleri takdirde, 12. maddeye göre herbirine birer koyunluk zekât düşecek ve böylece bir koyun zekât olarak verilmekten kaçırılmış olacak, "Birleşik olanlar ayrılamaz" hükmüyle bu da yasaklanmış olmaktadır.
Yine 17. maddede geçen yasaklama emri ile ilgili olarak Şafiî hazretlerinden şu açıklama kaydedilir: Burada hitap hem mal sâhibinedir, hem de zekât memuruna. Çünkü korku iki çeşittir:
1- Memur, zekât azalacak diye korkar, mal sâhibi de malının azalmasından korkar. Öyle ise her ikisine birden hitap edilerek zekât korkusu ile "birleştirme" ve "ayırma" işlemlerine tevessül etmemeleri emredilmiştir. Bu açıklamadan anlıyoruz ki, bazı durumlarda birleştirme ve ayırmalar daha çok zekât vermeyi gerektirebilecektir. Bizim verdiğimiz misâller zekâtı azaltacak durumlara örnek olmuştur.
18. Madde: Bu maddede, iki ortağın alınan zekâtta eşit şekilde birbirine müracaatı şu demektir: Mesela birinin 40 sığırı var, diğerinin de 30. Bu mallar, aralarında müşterektir. Zekât memuru kırk için bir müsinne (3 yaşında sığır), otuzdan da tebî (buzağı) alsa, müsinne veren, kıymetinin yedide üçünü ortağından alır, tebî veren de yedide dördünü ortağından alır. Çünkü her iki yaştaki hayvanda her ortağın ortaklığı nisbetinde hakları var, ve mal tek bir kimsenin mülkü gibi zekât aynı nisbette her iki yaşa da vâcibtir. Kastalânî bunu şöyle açar: Ortak bir sürüden, zekât memuru, sürünün zekâtını alırken, ortaklardan birinden almışsa, veren ortak diğerinden adâlet üzere payını ister.
Adalet üzere müracaattan şu mâna da çıkarılmıştır: Eğer memur, zekât alırken ortaklardan birine zulmetti ve alması gerekenden fazla zekât aldı ise, bu ortak, bu fazla kısmı diğer ortağından isteyemez, ondan sadece normal olarak vermeleri gereken zekât miktarından payına düşeni ister.
Müracaat çeşitlerinden biri de şudur: İki kişi arasında kırk ortak koyun bulunsa, her ikisi de kendine düşen koyunları belirlese, memur bunlardan birinden bir koyun alır. Koyun veren taraf ortağından, koyununun bedeli üzerinden yarı fiyatını ister. Bu açıklamadan şu netice de çıkmaktadır: Bazılarına göre, malların ayrılmış olmasına rağmen ortaklık olabilmektedir.[34]

İKİNCİ FASIL

HAYVANLARIN ZEKÂTI

1. عن سالم عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]كَتَبَ النَّبيُّ # كِتَابَ الصَّدَقَةِ وَلَمْ يُخْرِجْهُ إلى عُمَّالِهِ حَتَّى قُبِضَ فَقَرَنَهُ بِسَيْفِهِ فَعَمِلَ بِهِ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى قُبِضَ، ثُمَّ عَمِلَ بِهِ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى قُبِضَ، وَكَانَ فِيهِ: في خَمْسٍ مِنَ ا‘‘بِلِ شَاةٌ. وفي عَشْرٍ شَاتَانِ. وَفي خَمْسَ عَشَرَةَ ثَ◌ثُ شِيَاهٍ. وفي عِشْرِينَ أرْبَعُ شِيَاهٍ. وفي خَمْسٍ وَعِشْرِينَ بِنْتُ مَخَاضٍ، إلى خَمْسٍ وَثَ◌ثِينَ. فإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا ابْنَةُ لَبُونٍ إلى خَمْسٍ وَأرْبَعِينَ. فإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا حِقّةٌ إلى سِتِّينَ. فإنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا جَذَعَةٌ إلى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ. فإنْ زَادَتْ وَاحدَةٌ فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ إلى تِسْعِينَ. فإنْ زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا حِقّتَانِ إلى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ. فإنْ كَانَتِ ا‘‘بِلُ أكْثَرَ مِنْ ذلِكَ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ، وفي كُلِّ أرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ، وفي الغَنَمِ في كُلِّ أرْبَعِينَ شَاةً شَاةٌ إلى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ. فإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ فَفِيهَا شَاتَان إلى المِائَتَيْنِ. فإذَا زَادَتْ وَاحِدَةٌ عَلى المِائَتَيْنِ فَفِيهَا ثَ◌ثُ شِيَاهٍ إلى ثَ◌ثِمائَةٍ. فإنْ كَانَتِ الغَنَمُ أكْثَرَ مِنْ ذلِكَ فَفِى كُلِّ مِائَةِ شَاةٍ شَاةٌ، ثُمَّ لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ حَتَّى تَبْلغَ المِائَةَ، وَلَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَ◌ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ مَخَافَة الصَّدَقَةِ، وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإنَّهُما يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بالسَّوِيَّةِ، وَ◌ يُؤخَذُ في الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَ◌ ذَاتُ عَيْبٍ[.قال الزهرى: إذا جاءَ المصدق قسمت الشَّاءُ أثْلاثاً: ثلثاً شراراً، وثلثاً خياراً،

وثلثاً وسطاً. فيأخذ المصدق من الوسط، ولم يذكر الزهرى البقر. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (2016)- Sâlim, babası Abdullah İbnu Ömer'den naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (mallardan alınması gereken) zekâtların miktarını belirten bir kitap yazmıştı. Âmillerine göndermeden vefat etti. Resûlullah onu kılıncına yakın olarak asmıştı. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh), ölünceye kadar onunla amel etti. Sonra Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de ölünceye kadar onunla amel etti. Bu kitapta şunlar yazılı idi:

DEVELER:

1) 5 devenin zekâtı 1 koyundur.
2) 10 devenin zekâtı 2 koyundur.
3) 15 devenin zekâtı 3 koyundur.
4) 20 devenin zekâtı 4 koyundur.
5) 25'e ulaştı mı 35'e kadar, zekât bir bintu mehâz'dır.
6) 36'ya ulaştı mı 45'e kadar, zekât bir ibnu lebûn'dur.
7) 46'ya ulaştı mı 60'a kadar, zekât bir hıkka'dır.
8) 61'e ulaştı mı 75'e kadar, zekât bir ceza'a'dır.
9) 76'ya ulaştı mı 90'a kadar, zekât 2 ibnetu lebûn'dur.
10) 91'e ulaştı mı 120'ye kadar, zekât 2 hıkka'dır.
11) Deve 120'den fazla ise zekât her elliye bir hıkka; her kırka bir ibnetu lebûn zekât gerekir.
KOYUNA GELİNCE
12) 40'a ulaşınca 120 koyuna kadar zekâtı 1 koyundur.
13) 121'e ulaşınca 200 koyuna kadar zekâtı 2 koyundur.
14) 201'e ulaşınca 300 koyuna kadar zekâtı 3 koyundur.
15) 300'ü aştı mı her 100 koyuna bir koyun zekât düşer, yüzden aşağıda kalan küsûrata zekât düşmez.
16) Zekât korkusuyla müctemi (birleşik) olanlar ayrılmaz, müteferrik (ayrı) olanlar da birleştirilmez.
17) İki ortağın malından alınan zekâtta, her ikisi de adalet üzere birbirlerine müracaat ederler.
18) Zekât olarak, çok yaşlı ve ayıplı olan hayvan alınmaz.
19) Zührî der ki: "Zekâtı almak üzere memur geldiği vakit, koyunlar üç sınıfa ayrılır: Üçte biri kötü, üçte biri iyi, üçte biri de vasat. Zekât memuru, zekât payını vasat kısmından alır." Zühri, sığırdan bahsetmez." [Tirmizî, Zekât 4, (621); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1568, 1569, 1570); İbnu Mâce, Zekât 9, (1798).][35]

AÇIKLAMA:

1-Sadedinde olduğumuz, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) rivâyeti, ahkâm beyan eden kısımlarıyla, bir önceki Enes rivâyetiyle hemen hemen aynı muhtevadadır. Bu hadiste geçen bazı muğlak maddeler, önceki hadiste açıklanmıştır, tekrar etmeyeceğiz oraya bakılsın.
2-Burada dikkatimizi çeken husûs, zekâtla ilgili tâlimatın, taşradaki ilgili memurlara tamim edilmek üzere bizzat Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) tarafından yazılı olarak hazırlanmış olma keyfiyetidir. Önceki rivâyette belirtilmeyen bu tasrihata dayanarak şunu söylemek mümkündür: Hz. Ebû Bekir'in yazılı ve mühürlü olarak Hz. Enes'e verdiği nüsha, Resûlullah'ın hazırladığı metnin bir tıpkı istinsahından başka bir şey değildir. Zekât toplamak üzere taşraya gönderilen her bir zekât tahsildarına bir nebevî asıldan bir nüsha istinsah edilip verilmiş olmalıdır.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zekât olarak alınacak malın evsafıyla ilgili direktiflerinin, tatbikata intikalinde takip edilen yolun adilâne oluşu dikkat çekicidir. Mallar üç sınıfa ayrılıyor: İyiler, vasatlar ve âdiler. Kerâimu'l-emvâl denen kıymetlilerin alınmasını yasakladığını daha önce (2010. hadis) kaydetmiştik. Son iki hadiste, kör, sakat gibi âdilerin verilmesi de yasaklanıyor.
Tahsildar, zekât payını vasat olanlar arasından seçmelidir ve öyle yapılmıştır.[36]

2. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله #: في كُلِّ ثَ◌ثِينَ مِنَ الْبَقَرِ تَبِيعٌ أَوْ تَبعَةٌ، وفي كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةٌ[. أخرجه الترمذي .

2. (2017)- İbnu Mes'ûd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her otuz sığır için erkek veya dişi bir tebî' zekât verilir. Her kırk sığır için de bir müsinne zekât verilir." [Tirmizî, Zekât 5, (622).][37]

AÇIKLAMA:

Tebî' sığırın yaşını doldurmayan yavrusudur, Türkçemizde buzağı denir. Dişisine de tebi'a denir.
Müsinne: Üçüncü senede dişleri çıkan sığırdır. [38]

3. وعن معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بعثنِي النبيُّ # إلى الْيَمَنِ وَأَمَرَنِى أَنْ آخُذَ مِنْ كُلِّ ثَ◌ثِينَ بَقَرَةً تَبِيعاً أَوْ تَبِيعَةً، وفي كُلِّ أَرْبَعِينَ مُسِنَّةً، وَمِنْ كُلِّ حَالِمٍ دِينَاراً أَوْ عَدْلَهُ مُعَافِرِيّاً[. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي.وزاد أبو داود »وَالمعَافِرِىُّ« ثياب تكون باليمن

3. (2018)- Hz. Muâz (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) beni Yemen'e gönderdi ve bana: "Her otuz sığırdan bir erkek veya dişi buzağı (tebi'a), her kırktan bir müsinne, her bir bülûğa eren şahıstan bir dinar veya o değerde muâfiri (adındaki bir giyecek) almamı" emretti." [Tirmizî, Zekât 5, (623); Ebû Dâvud, Zekât 4, (1576, 1577, 1578); Nesâî, Zekât 8, (5, 25, 26). Metnin lafzı Tirmizî'ye aittir.][39]

4. وعن سفيان بن عبدالله الثقفى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. بَعَثَهُ مُصَدِّقاً فَكَانَ يُعَدُّ عَلى النَّاسِ بِالسَّخْلِ. فَقَالُوا: أَتَعُدُّ عَلَيْنَا بِالسَّخْلِ وَ◌ تَأْخُذْ مِنْهُ شَيْئاً؟ فَلَمّا قَدِمَ على عُمَرَ بنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ ذَكَرَ لَهُ ذلِكَ. فقَالَ عُمَرُ: نَعَمْ تَعُدُّ عَلَيْهِمْ بِالسَّخْلَةِ يَحْمِلُهَا الرَّاعِى، وَ◌ يَأْخُذُ المصَدِّقُ، وَ◌ يأخُذُ ا'كولَةَ، وَ◌ الرُّبَّى، وَ◌ المَاخِضَ، وَ◌ فَحْلَ الغَنَمِ، وَيَأْخُذُ الجَذَعَةَ وَالثَّنِيَّةَ، وَذلِكَ عَدْلُ المَالِ بَيْنَ غِذَاءِ الْغَنَمِ وَخِيَارِهِ[. أخرجه مالك.»ا'كُولَةُ« الشاة التي هى ل'كل.»والرُّبَّى« التي تربى في البيت 'جل اللبن، وقيل هى الحديثة

النتاج.»وَالمِاخِضُ« الحامل إذا ضربها الطلق.»وَغِذَاءُ المِالِ« جمع غذى وهو الحملُ أو الجدى، والمراد أن يأخذ الساعى خيار المال و رديئة وإنما يأخذ الوسط .

4. (2019)- Süfyân İbnu Abdillah es-Sakafi (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) kendisini zekât tahsildarı olarak göndermişti. Gittiği yerde kuzuları halkın addedip, sayıya dâhil etmedi. Kendisine: "Kuzuları bizden sayıp, onlardan bir şey almıyor musun?" dediler. (Medîne'ye geri dönüp) Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'e uğrayınca, durumu ona anlattı. Hz. Ömer: "Evet kuzuyu onlara iade edersin, çoban onu götürür, tahsildar almaz. Ekûle (denen hususi şekilde kesip, yemek için beslenmiş) olanı, Rübbâ (denip sütü için evde beslenmekte) olanı, Mâhız (denen hâmile) olanı, (teke koç gibi) döl alınan davarı zekât olarak almaz. Ceza'a'yı (beş yaşına basmış deve), seniyye'yi (altı yaşına basmış deve) alır. Bu, davarın iyisi ile düşüğü arasında orta halli olanıdır." [Muvatta, Zekât 26, (1, 265).][40]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son rivâyetler, Resûlullah'ın zekât tahsildarı olarak gönderdiği zatlara, sadece çeşitli mallardan alınacak zekât miktarları husunda tâlimat vermeyip, bunları nasıl alacağı, hangi vasıftaki malları alıp, hangi vasıftaki malları almayacağı husûsunda da bilgi verdiğini, tenbihatta bulunduğunu göstermektedir.
2- Son rivâyet, zekât olarak alınmaması gereken mallardan bazılarını sayıyor:
* Sahl: Yeni doğan yavru, bilhassa koyun yavrusu ki, kuzu diyoruz.
* Ekûle: Kişinin etini yemek üzere husûsî beslediği hayvan.
* Rübbâ: İki mânaya gelmektedir: Sütünden istifâde için evde beslenen sağmal hayvan; yeni yavru doğurmuş, onun yetişmesinde gerekli olan anaç hayvan.
* Mâhız: Hâmile hayvan.
* Fahl: Döl almak üzere husûsi beslenen erkek hayvan, koç ve teke gibi.
3-Şu mallar da zekât olarak alınabilecek orta halli hayvanlardır:
* Ceza'a: Ceza', esas itibariyle genç demektir. Deve için kullanılınca beşinci yaşına basan kastedilir. Sığır ve davar için kullanılınca ikinci yaşına basan kasdedilir. Mamâfih sığır için "üç yaşına basan", davar için "birinci yaşını tamamlayan" ceza'dır diyen de olmuştur, daha farklı görüşler ileri süren de olmuştur.
* Seniyye de davar, sığır ve deve için müştereken kullanılan bir tabirdir. Davar ve sığırdan üç yaşına basana, deveden ise altı yaşına basana ıtlak olunmaktadır. Erkeğine ise seniyye denmektedir. Ahmed İbnu Hanbel iki yaşındaki davar ile, üç yaşındaki sığıra seniyye demiştir.[41]

.5 وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده قال:]قال رسول الله #: َ جَلَبَ وَ ◌َ جَنَبَ في زَكَاةٍ. َ تُؤْخَذُ زَكَاتُهُمْ إ َّ في دُورِهِمْ[.

قال محمد بن إسحاق: » َ جَلَبَ« يعنى تجلب الصدقات إلى المِصَدِّقِ.»وَ جَنَبَ« أى ينزل المِصَدِّقُ بأقصى مواضع أصحاب الصدقة فتُجْنَبُ إليه، ولكن تؤخذ من الرجل في موضعه. أخرجه أبو داود .

5. (2020)- Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî tarikiyle anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zekâtta ne ayağa getirtme, ne uzağa gitme vardır. Zekâtlar evlerinde alınır." Muhammed İbnu İshak bunu şöyle açıklamıştır: "Zekât mükellefi, zekâtını tahsildarın ayağına getirmez. Tahsildar da mükellefin uzaktaki (tarla, ağıl, yayla vs. gibi) yerlerine gitmez. Zekâtlar mükelleflerin ikâmet mahallerinde alınır." [Ebû Dâvud, Zekât 8, (1591, 1592).][42]

AÇIKLAMA:

Hadiste yasaklanmış olan celeb ve ceneb, aslında at yarışlarıyla ilgili iki tâbirdir. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) bunlarla, zekât toplama sırasında ortaya çıkacak meşakkati asgariye

düşürecek bir tarz vaz'etmiş olmaktadır. Şöyle ki: Zekât toplama işinde celeb, tahsildarın bir bölgeye gidince, sürülerden uzakça bir yere inerek sürüleri oraya celbettirip zekâtını hesaplayıp almasıdır. Tabii ki bu tarzda, sürü sahipleri için büyük meşakkat vardır. Öyleyse uygun olanı, tahsildarın sürülerin bulunduğu su başlarına veya kaldıkları yerlere kadar gitmesi, bizzat yerinde almasıdır. Bu davranışta sürü sahiplerine kolaylık vardır. Resûlullah, celeb yoktur demekle, tahsildarın sürülerden uzak bir yere konaklamasını yasaklamış olmaktadır.
Ceneb yoktur emriyle de, mal sahibinin tahsildara zahmet getirecek ferdî şekilde uzaklaşmalarını yasaklamış olmaktadır.
Sadaka, evlerinde alınır cümlesindeki ev kelimesinin aslı olan dûr, dâr'ın cem'idir. Dâr, münferid evden ziyade, yakınlarla beraber oturulan evdir. Şöyle ki: Sözgelimi bir baba kendine mahsus bir ev (beyt) inşa eder. Sonra evlatları için, evlendikçe, bunun bitişiğinde ikinci, üçüncü beyt'ler yapılır. Böylece zaman içerisinde bir avlunun etrafında bir beytler kümesi meydana gelir. İşte bu kümeye dâr denir. Klasik Arap evleri bu plân üzre inşa olunurdu (üçüncü cildimizin 187. sayfasına bakılsın). Şu halde, zekât memuru, mal sahibinin mûtad, normal ikâmetgahına kadar gidecektir. Şârihler, evleri diye tercüme ettiğimiz dûr kelimesini menzilleri, mekânları, suları, kabîleleri diyerek tafsil eder.[43]

6. وعن عمران بن حصين رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسول اللهِ #: جَلَبَ وَ جَنَبَ وَ شِغَارَ في الإسْلاَمِ، وَمَنِ انْتَهَبَ نُهْبَةً فَلَيْسَ مِنَّا[. أخرجه النسائى.»وَالشِّغَارُ« في النكاح: أن يقول الإنسان زَوْجْنِي ابنتك أو أختك، وأزوجك ابنتى أو أختى، وصداق كل واحدة منهما بُضْعُ الأخرى: فإن كان بينهما صداق مسمى فليس بشغار .

6. (2021)- İmrân İbnu Husayn (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) buyurdular ki: "İslâm'da ne (zekâtı) ayağa getirme, ne (zekât için uzağa gitme, ne de şiğar (mehre bedel nikahlama) vardır." [Nesâî, Nikâh 60, (6, 111).][44]

AÇIKLAMA:

1-Hadisin baş kısmı önceki hadiste açıklandı.
2-Son kısmında şiğar yasaklanmaktadır. Şiğar, mehir vermekten kaçmak için başvurulan bir evlenme şekli idi. Buna göre bir erkek, evlenmek istediği kızın babasına müracaat ederek: "Sen kızın (veya kızkardeşini) bana nikâhla, ben de mehre bedel kızımı (veya kız kardeşimi) sana nikâhlayayım" diye teklifte bulunur. Her iki taraf birbirlerinden mehir istemezler. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) bu câhiliye evliliğini yasaklamıştır. Çünkü alınan veya verilen mehir, ne kardeşin, ne babanın hakkıdır. Mehir kızın hakkıdır. Bu haktan ne babanın, ne kardeşin vazgeçme veya bağışlama hakkı yoktur. Şiğar yoluyla evlenmede iki kız mağdur ediliyor demektir. Dînimiz, kızların mağduriyetini önleyecek tedbirlere yer vermiştir. Mehirsiz nikâh sahîh olmaz. Mehir husûsunda kesin bir miktar da tayin etmemiştir, kız dilediği kadar isteyebilecektir.
Yukarıda belirtilen karşılıklı kız alıp vermede muayyen bir mehir araya girerse, buna şiğar denmez ve câiz olur.[45]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ZİNETLERİN ZEKÂTI

1. عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده]أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّ # وَمَعَهَا ابْنَة لها، وفي يَدِ ابْنَتِهَا مَسَكَتَانِ غَلِيظَتَانِ مِنْ ذَهَبٍ. فقَالَ لَهَا: أَتُعْطِينَ زَكَاةَ هذا؟ قالَتْ: لاَ. قال: أَيَسُرُّكِ أَنْ يُسَوِّرَكِ اللّهُ تَعالى بِهِمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ سِوَارَيْنِ مِنْ نَارٍ؟ قال: فَخَلَعَتْهُمَا فَألْقَتْهُمَا إلى النَّبِيّ #. وقالت: هُمَا للهِ وَلِرَسُولِهِ[. أخرجه أصحاب السنن.»المِسَكَةُ« بتحريك السين: واحد المِسَكِ، وهي أسورة من ذَبْلٍ أو عاج، فإذا كانت من غير ذلك أضيفت إلى ماهى منه. فيقال: من ذهب أو فضة أو نحوهما .

1. (2022)- Amr İbnu Şuayb, an ebîhi an ceddihî tarîkinden anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm)'a bir kadın, beraberinde bir kızı olduğu halde geldi. Kızın elinde, altından kalın iki bilezik vardı.
"Bunların zekâtını verdin mi?" diye (Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm) kadına sordu. Kadın:
"Hayır!" diye cevap verdi. Resûlullah:
"Kıyamet günü Allah'ın, onları sana ateşten iki bilezik yapması seni memnûn eder mi?" dedi. Bunun üzerine kadın, bilezikleri derhal çıkarıp Resûlullah'ın önüne bıraktı ve:
"Bunlar Allah ve Resûlüne aittir!" dedi." [Ebû Dâvud, Zekât 3, (1563); Nesâî, Zekât 19, (5, 38); Tirmizî, Zekât 12, (637).][46]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste ismi mübhem olan kadın, Esmâ Bintu Yezîd'dir.
2-Resûlullah'ın kadına söylediği, "Kıyamet günü Allah'ın, onları sana ateşten iki bilezik yapması seni memnûn eder mi?" sözü Hattâbî'ye göre, يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ"Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın" denecek" (Tevbe 35) âyetinin te'vili olmaktadır.
3- Hadisi kaydeden Tirmizî, "bu bâbta Resûlullah'tan hiçbir sahih rivâyet yoktur" demiş ise de, hadis münekkidleri hadisin başka tariklerden sahih senedle geldiği, dolayısıyla sahih olduğu husûsunda ittifak ederler.[47]

2. وعن عطاء قال: بلغنى أن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ ألْبَسُ أوْضاحاً مِنْ ذَهَبٍ. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أكَنْزٌ هُوَ؟ فقَالَ: مَا بَلَغَ أنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزُكِّيَ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ[.

2. (2023)- Atâ (rahimehullah) der ki: "Bana ulaştı ki, Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) şöyle demiştir: "Ben altından zinetler takınıyordum. Bir gün: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu, (Kur'an'da yasaklanan) kenz sayılır mı?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi:
"Zekâtı verilecek miktara ulaşan şeyin zekâtı verilirse kenz sayılmaz." [Ebû Dâvud, Zekât 3, (1564). Teysîr, hadisi Muvatta kaynaklı olarak zikretmiştir. Bir galat yoksa, Muvatta'nın mütedâvil olmayan bir nüshasında görülmüş olabilir.][48]

3. وعن القاسم بن محمد]أنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها كَانَتْ تَلِى بَنَاتِ أخِيهَا مُحَمّدٍ يَتَامَى فِي حِجْرِهَا وَلَهُنَّ الحُلِيُّ فَ تُزَكِّيهِ[.

3. (2024)- Kâsım İbnu Muhammed anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) kardeşi Muhammed'in yetim kızlarını terbiyesine almış, onları hacr devrelerinde himâye ediyordu. Kızların (kendi mülkleri olan) zînetleri vardı. Hz. Âişe bu zînetler için zekât vermiyordu." [Muvatta, Zekât 10, (1, 250).][49]

4. وعن نافع]أن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما كانَ يُحَلِّى بَنَاتِهِ وَجَوارِيَهُ الذَّهَبَ ثُمَّ يُخْرِجُ مِنْ حُلِيِّهِنَّ الزَّكَاةَ[. أخرج الثثة مالك.»اْوَضَاحُ« حُلِيٌّ من الدراهم الصحاح أو من الفضة.

4. (2025)- Nâfi, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den anlatıyor: "İbnu Ömer, kızlarını ve câriyelerini altınla tezyin eder, fakat bu zînetler için zekât vermezdi." [Muvatta, Zekât 11, (1, 250).][50]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen dört hadis, kadınların zînet olarak kullandıkları altın ve gümüş takılara zekât düşüp düşmediği meselesine temas etmektedir. Görüldüğü üzere ilk iki rivayete göre zinet için de olsa altın ve gümüşe zekât düşmektedir. Son iki rivâyete göre, zînet olarak kullanılan altın ve gümüş için zekât ödemeye gerek yoktur.
Ulemâ bu mevzuda ihtilâf etmiştir. İbnu Abdilberr, üç imamın (Şafiî, Ahmed, Mâlik) ve Medînelilerin çoğunluğunun "takılar için zekât olmadığı"na hükmettiğini, Ebû Hanîfe başta olmak üzere bir kısım fukahanın da, "takılar için de zekât vardır" dediklerini belirtir. Zekâtın vâcib olduğunu söyleyenler, Hz. Âişe ve Hz. İbnu Ömer (radıyallâhu anhüm)' den kaydedilen rivâyetleri te'vîl ederler, derler ki: "Hz. Âişe ve İbnu Ömer, zekât vermediler, çünkü çocuğun ve yetimin malına zekât düşmez." Cariyeler için de zekât verilmemiş olmasını şöyle te'vil etmişlerdir: "İbnu ömer (radıyallâhu anh) "Köle mülk edinebilir fakat, köleye zekât düşmez" görüşünde idi."
Ebû Hanîfe'nin görüşüne katılmayanlar şu cevabı verirler: "Yapılan te'vil, gerçeği aksettirmekten uzaktır. İbnu Ömer, kendi kızlarına taktığı altınlar için de zekât vermiyordu. Bunlar ne yetim ne de köle idiler. İbnu Ömer, bin dinar mukabilinde kızı nikâhlar, bunun dörtyüz dînarını zînet olarak takar ve bundan zekât vermezdi."
Zînet için zekât verilmeyeceği kanaatinde olan İmâm Mâlik şunu söyler: "Kimin yanında işlenmemiş altın veya zînet olarak takılıp, istifade edilmeyen altın ve gümüşten mâmul zînet eşyası varsa, bu adam, bu şeyler için her yıl zekât vermesi gerekir. Bunlar tartılır, onda birinin dörtte biri (yani kırkta biri) zekât olarak alınır. Ancak, bunların ağırlığı yirmi dinardan veya ikiyüz dirhemden az olursa zekât gerekmez, Zînet eşyalarından, bunları takınma dışında bir maksadla tuttuğu takdirde zekât gerekir. İşlenmemiş altın (tibr) ve hurda takıları sâhibi ıslah edip takınmak maksadıyla bulunduruyorsa, bunlar ehlinin yanında bulunan eşya durumundadır, buna da zekât düşmez."
İmam Şâfiî (rahimehullah) buna zekât düşeceğini söylemiştir.
2- Altın ve gümüşten olmayan süs eşyaları için zekât verilmeyeceği husûsunda ulema ittifak etmiştir: İnci, misk, anber vs. gibi.
Ulemâ, inci ve anber gibi denizden çıkan maddelerin, çıkarıldığı zaman zekâta tâbi olup olmadığında ihtilâf eder. Cumhur bu iki maddede, çıkış anında da zekât olmadığına hükmeder. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) rikâz denen ve topraktan çıkarılan cevherlerden humus (beşte bir) zekât alınacağını söylemiş ise de, denizden çıkarılanlar hakkında bir şey söylememiştir.
Ebû Yûsuf , denizden çıkarılanlardan da humus alınacağına hükmetmiştir.[51]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MEYVE VE SEBZELERİN ZEKÂTI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Ârâzî, mahsûlâtından alınacak vergi, ârâzinin bağlı olduğu hukûkî statüye tabidir. Bütün İslâm ârâzisinden aynı isim altında, aynı tarzda vergi alınmaz. Şu halde mükellefler, öncelikle işlediği ârâzînin çeşidini bilmesi gerekir. Bu nokta-i nazardan İslâm şeriatında ârâzî başlıca dört kısma ayrılır ve bunların vergisi de dört ayrı isim altında alınır: Zekât, sadaka, harac veya bedel-i icâre, bunları Ömer Nasuhi Bilmen merhumun Büyük İslâm İlmihali'nden takip edelim:
“1-Ârâzi-i öşriyye: Bu, fethedilip, kendi rızaları ile müslüman olan ahalisine veya kahren (zorla) fethedilip İslâm mücâhidlerine mülkiyet üzere verilmiş olan topraklardır. Cezîretülarap (Arap Yarımadası) arazisi bu kabildendir. Bu toprakların mahsûlâtından onda veya yirmide bir nisbetinde öşür nâmiyle zekât alındığı için bunlara Ârâzi-i öşriyye denilmiştir.
2- Ârâzi-i harâciye: Bu, sulh veya kahir yoluyla fethedilip, eski gayr-i müslim ahâlisine veya sâir gayr-i müslimlere temlik edilmiş olan topraklardır. Irak köyleri ve havâlisi bu kabildendir.
Bu nevi ârâzîden ya mahsûlatına göre veya münâsip görülecek muayyen bir miktarda harac nâmıyla bir vergi alınır. Bu, zekât kabilinden değildir.
3-Sırf Ârâzi-i memlûke: Bu, memleket arazisinden olup, Beytülmale ait iken bilahare bir bedel mukabilinde bazı kimselere satılmış olan topraklardır. Bunların mahsûlâtı da, mâlikleri müslüman bulununca zekât hususundaki ârâzi-i öşriyye mahsûlâtı gibidir.Yalnız mülk, evlerin etrafındaki mülk, bahçeler, bu evlere tâbi olduğundan bunların mahsûlâtından ve ağaçlarının meyvelerinden öşür vesâire alınmaz.

4-Arâzi-i memleket: Bu, vaktiyle müslümanlar tarafından fethedilip bir kimseye temlik edilmeksizin, umumu müslümanlar için ibka edilmiş olan topraklardır.[52] Bunlar, amme namına hükümete ait olup, tasarrufu, âileye tapu ile tefvîz edilegelmiştir. Bunların yalnız tasarrufları, muayyen kimselere aittir. Bunların mutasarrıfları, müstecir (kiracı) mesabesindedir. Hükümete verecekleri muayyen hisseler veya vergiler de bedel-i icâre hükmündedir.
Binaenaleyh bu nevî arâzînin mahsûlâtından öşür vesaire namıyla zekât lâzım gelmez. Çünkü öşür ile haraç veya öşür ile bu hükümde bulunan bedel-i icâre bir arazide ictima etmez.
Türkiye'de arazi başlıca bu kabildendir."[53]

1. عن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسُولُ اللهِ #: فِيمَا سَقَتِ ا'نْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ. وَفِيمَا سُقِىَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»السَّانِيَةُ« هو الناضح يُسْتقى عليه من ا''بل والبقر

1. (2026)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) buyurdular ki: "Nehir ve yağmur sularının suladığı şeylerden (zekât olarak) öşür (onda bir) alınır. Hayvanla sulananlardan öşrün yarısı (yirmide bir) zekât alınır." [Müslim, Zekât 7, (981); Ebû Dâvud, Zekât 11, (1597); Nesâî, Zekât 25, (5, 42).][54]

AÇIKLAMA:

1- Öşür kelimesi Arapçada onda bir demektir. Bunun cem'i uşûr gelir. Bazıları aşûr diye de okumuştur.
Öşür de, farz olan zekâtın bir parçasıdır. Ancak sebze ve meyve gibi, yıllık olarak elde edilen zirâî mahsûllerden alınan zekâta isim ve alem olmuştur.
2- Hadis, sulanması için masraf yapılmayan, yâni dere, nehir, yağmur suyu gibi herhangi bir ödeme ve zahmete girmeden elde edilen su ile sulanarak kaldırılan mahsûlden onda bir nisbetinde zekât verileceğini; para ödeyerek, hayvan kullanarak temin edilen su ile sulanan tarla ve bahçelerden elde edilecek mahsüllerden ise yirmide bir nisbetinde zekât verileceğini bildiriyor
Bu husûsta ittifak edildiğini söyleyen Nevevî, hem yağmur suyu, hem de masraflı su ile sulanan tarlalar husûsunda şunu söyler: "Eğer bunlar eşit olurlarsa zekât, öşrün dörtte üçü kadardır, Ehl-i ilm böyle söylemiştir."
İbnu Kudâme: "Bu hususta ihtilâf bilmiyorum" der. Eğer biriyle yapılan sulama daha çok olursa onun hükmü esas alınır, diğeri buna tâbî kılınır. Ahmed, Sevrî, Ebû Hanîfe ve iki kavlinden biriyle Şâfiî (rahimehümullah) böyle hükmetmişlerdir. Bâzı âlimler: "Bu durumda imkân ölçüsünde sulama nisbetlerine göre zekât nisbetleri hesaplanmalıdır" demiştir.
3- Zirâî yoldan elde edilen her mahsûl zekâta tâbi midir? Mevzuunda âlimler ihtilaf etmiş, farklı görüşler ileri sürmüştür. Üç hadis sonra, yani bu faslın sonunda bu ihtilafları kaydedeceğiz.[55]

2. وعن معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أمَرَنِى رَسُولُ اللهِ # أنْ آخُذَ مِمَّا سَقَتِ السَّمَاءُ الْعُشْرَ، وَمِمَّا سُقِيَتْ بِالدَّوَالِى نِصْفَ الْعُشْرِ[. أخرجه النسائى .

2. (2027)- Hz. Muâz (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana, sema(dan inen suyun) suladığı mahsülden tam öşür, âletle çıkarılan suyun suladığı mahsülden yarım öşür almamı emretti." [Nesâî, Zekât 25, (5, 42).][56]

3. وعن عتاب بن أسيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أمَرَنَا رَسُولُ الله # أنْ نَخْرُصَ الْعِنَبَ كَمَا نَخْرُصُ النَّخْلَ، وَنَأخُذَ زَكَاتَهُ زَبِيباً كَمَا نَأخُذُ صَدَقَةَ النَّخْلِ تَمْراً[. أخرجه أصحاب السنن.»الخَرْصُ« الحَزْرُ. قال الترمذي: والخرص أن يَنْظُرَ من يُبْصِرُ ذلك فيقول: يخرج من هذا الزبيب كذا. ومن التمر كذا فيُجْعَلُ عليهم. أو يَنْظُرَ مَبْلَغَ الْعُشْرِ من

ذلك فَيُثْبِتُهُ عليهم ثم يخلى بينهم وبين الثِّمَارِ فيصنعون ما أحبوا. فإذا أدْرَكَتِ الثمار أخذَ مِنْهُمُ العشر.وقال أبو داود: »الخَارِصُ« يدع الثلث لِلْخُرْفَةِ. قال: وَكذا قال يحيى الْقَطَّانُ .

3. (2028)- Attâb İbnu Üseyd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, hurmaya tahmin biçtiğimiz gibi, üzüme de tahmin biçmemizi ve zekâtını kuru üzüm olarak almamızı emretti, tıpkı hurmanın zekâtını kuru hurma olarak aldığımız gibi." [Tirmizî, Zekât 17, (644); Ebû Dâvud, Zekât 13, (1603); Nesâî, Zekât 100, (5, 109); İbnu Mâce, Zekât 18, (1819).]
"Hars" hazr, tahmin ve takdîr demektir. Tirmizî, şöyle açıklamıştır: "Hars, bu işi anlayanın ağaca bakıp: "Bu üzümden şu kadar mahsûl, bu hurmadan şu kadar hurma çıkar" demesidir. Bunun zekâtı adamlara borç yazılır. Yahud takdirci bu mahsulün öşrüne bakar ve bunu sahiplerine borç olarak tesbit eder, sonra mal sahibi ile meyveyi başbaşa bırakır, onlar diledikleri tasarrufu yaparlar. Meyva olgunlaştı mı onlardan öşrünü alır."[57]

AÇIKLAMA:

TAHMİN-TAKDİR NEDİR, NASIL OLUR?

Burada, zekâta tabi bazı meyve ağaçlarının meyvesi dalında iken, ne miktar mahsul vereceğinin önceden tahmin edilerek, zekât miktarının tesbit edildiği görülmektedir. Tahmin ve takdir işi, meyve, ağacın başında tatlanmaya başladığı sahfada yapılır. Bu hale ulaşan ağaç artık şartlar normal gidince mahsûl verecek, alınacak muhsulün miktarı kesinleşmiş demektir. Bu tahmin işini yapanlara hâris denmiştir. İbnu Melek: "Hurma ve üzüm tatlandı mı hâris gelip, bu ağaçların (veya bağın) hurmasından ve üzümünden kuruduğu zaman ne miktar kuru hurma ve kuru üzüm hâsıl olacaktır bunu takdîr eder" der. Tahmin ameliyesi Sübülü's-Selâm'da şöyle târif edilmiştir: "Tahminci gelir, ağacın etrafında dolaşarak bütün meyvelerini görür ve: "Bunun tahmini ölçüsü taze olarak şu miktar, kuru olarak bu miktar" der."
es-Sübül takdirle ilgili açıklamasına şöyle devam eder: "Önceden takdîr etme işi, nasslarda hurma ve üzüm hakkında vârîd olmuştur. Bazı âlimler: "Buna kıyasla, zabtı ve nazarla ihtası mümkün olanlar için de önceden takdîre başvurulabilir" demiştir. Bazıları: "Nassla gelenlerin dışında takdire gidilmez" demiştir.
Takdirde âdil tek bir kişi yeterlidir. Adalet vasfı şarttır, çünkü fâsıkın haberi kabûl edilmez. Adaletten başka ârif (yani takdîr işinden anlar) olma şartı da aranır, çünkü bir meselede câhil olan o meselede ictihâda yetkili değildir. Resûlullah Hayber'in mahsulâtını takdir etmek için Abdullah ibnu Revâha'yı tek başına yollamıştı.
Takdirci, tıpkı hâkim gibi, o meselede ictihad eder ve ictihadıyla amel edilir.
Hakkında tahmin yürütülen bahçenin meyvesi toplanmazdan önce âfete uğrarsa alınacak zekât tazmin ettirilmez. Önceden takdîr mal sahibinin hıyânetini önlemek içindir. Tahminden sonra, noksanlık iddiası yapılırsa, sebebi sorulur ve beyyine istenir. Fakirlerin hakkını tutmak mülk sâhibine aittir. Tahsildar takdir edilen miktarı taleb etme hakkına sahiptir. Mülk sahibinin, daha meyve toplanmadan yeme hakkı vardır."[58]

.4 وعن سليمان بن يَسَار قال:]كان النبيُّ #: يَبْعَثُ ابْنَ رَوَاحَةَ إلى خَيْبَرَ فَيَخْرُصُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ يَهُودَ. فَجَعَلُوا لَهُ حُلِيّاً مِنْ حُلِيِّ نِسَائِهِمْ فقَالُوا: هَذَا لَكَ؟ وَخَفِّفْ عَنَّا وَتَجَاوَزْ في الْقَسْمِ. فقَالَ عَبْدُ اللهِ: يَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ إنَّكُمْ لَمِنْ أبْغَضِ خَلْقِ اللهِ تَعالى إلَيَّ. وَمَا ذَاكَ بِحَامِلِي عَلى أنْ أحِيفَ عَلَيْكُمْ. وَأمَّا مَا عَرَضْتُمْ عَلَيَّ مِنَ الرِّشْوَةِ فإنَّهَا سُحْتٌ وَإنَّا نَأكُلُهَا. فقَالُوا: بِهذَا قَامَتِ السَّمَوَاتُ وَا'رْضُ[. أخرجه مالك.»الحَيْفُ« الظلم. و»الرِّشْوَةُ« الْبِرْطِيلُ. و»السُّحْتُ« الحرام .

4. (2029)- Süleymân İbnu Yesâr anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Abdullah İbnu Revâha'yı Hayber'e yahudîlerle kendi arasında mahsûlün takdîri için gönderiyordu. Yahudîler,

hanımlarının zînetlerinden ona bazı takılar verip: "Bu sanadır (al, karşılığında) bize yükümüzü hafiflet, taksimde lehimize olarak biraz göz yumuver!" dediler. Abdullah (radıyallâhu anh) onlara şu cevabı verdi:
"Ey yahudîler toplumu! Sizler, bana Allah Teâlâ'nın en menfûr mahlûklarısınız. Bu, beni size karşı zûlme sevketmeyecektir. Bana teklif ettiğiniz rüşvete gelince, o haramdır ve biz bu haramı yemeyiz."
Yahudîler:
"Arz ve semâvâtı ayakta tutan işte bu (dürüstlük)tür!" dediler." [Muvatta, Müsâkât 2, (2, 703, 704); Ebû Dâvud, Büyû 36, (3413, 3414).][59]

AÇIKLAMA:

1- Müslümanlar Hayber'i fethedince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yahudîlerle "arazilerin, altın ve gümüş servetin müslümanlara verilmesi" şartıyla sulh yapmıştı. Hayberliler: "Araziyi işletmeyi biz sizden daha iyi biliriz, araziyi bize verin, biz işleyelim, mahsülün yarısı sizin yarısı bizim olsun" diye müracaatta bulundular. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu teklifi kabul buyurdular.
Sadedinde olduğumuz rivâyetten de anlaşıldığı üzere, meyveler, ağaçların başında olgunlaşmaya yöneldiği zaman, ne kadar mahsül çıkacağını takdîr etmek üzere, Hayber'e Abdullah İbnu Revâha gönderilir. Âlimler, Abdullah (radıyallâhu anh)'ın, alınacak vergiyi mi tahmin ettiği, yoksa çıkacak mahsulde müslümanlara düşecek hisseyi mi tahmin ettiği husûsunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.
Rüşvet teklifini reddeden Abdullah, hurmalardan bir rivâyete göre 40 bin vask mahsül takdir ve tahmin eder. Yahudîler bunu çok bulurlar. Abdullah o zaman: "Öyleyse mahsûlü ben kaldırayım, size söylediğim miktarın yarısını ödeyeyim" der. Samimiyetle ve mertçe yapılan bu teklif üzerine:
"Sizin taksiminiz adaletlidir. Semavat başlar üzerinde, arz ayaklarımız altında işte bu hak ve adâlet sâyesinde kıyamdadır, (nizamını devam ettirmektedir), biz, senin söylediğine razıyız" derler.
2- Cumhur, bu meseleye temas eden rivâyetlere dayanarak hurma, asma ve bunlar gibi meyve verme husûsusiyetinde olan bütün ağaçlarda, muayyen bir cüzünü, muhsûlün yetişmesinde hizmet veren kimseye vermek şartı ile ortaklık antlaşması (müsâkât) yapmanın câiz olduğuna hükmetmiştir. İmâm-ı Âzam ve Züfer (rahimehümullah) bunu meşrû görmezler ve: "Hiçbir sûrette caiz olmaz, çünkü bu muamele, ma'dûm yani henüz yok olan veya meçhûl olan bir mahsül karşılığında yapılmış bir icâredir" derler. Tecviz edenler, reddedenlere şöyle cevap verirler: "Elde edilecek nemânın bir miktarı karşılığında malda çalışma üzerine yapılan bir akiddir; bu, sermaye birinden, bunu çalıştırma bir başkasından ve kâr ortak olacak şekilde yapılan müdârebe akdi gibidir. Müdârebe de mudârib, işin başında mâdum ve meçhul olan nemânın bir cüzü karşılığında malda çalışma olmaktadır; icâre akdi, menfaatler meçhûl olduğu halde sahîhdir, burada da durum aynıdır. Ayrıca nassı veya icmayı iptale giden kıyas merduddur."

Bu akdin, bütün meyvelere şâmil olacağına hükmedenler, Buhârî'de gelen şu ibâreye dayanırlar: ... بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ نَخْلٍ وَشَجَرٍ "Hurmadan ve ağaçlardan çıkan mahsülün yarısı karşılığında antlaşma yapıldı." Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: ... عَلى اَنْ لَهُمُ الشَطْرُ مِنْ كُلِّ ذَرْعٍ وَنَخْلٍ وَشَجَرٍ "Her ekinin, hurmanın ve ağacın yarısı kendilerinin olması şartıyla...

Hadiste gelen "Çıkacak mahsülün yarısı karşılığında" tabirine dayanarak müsâkat da denen akdin, meçhûl değil, mâlum bir cüz'ü ile yapılmasının câiz olacağına da hükmedilmiştir.Hadiste tohumu kimin vereceği sarîh olmadığı için, mülk sahibi veya ortak, her iki taraftan birinin vermesinin câiz olacağına hükmedilmiştir.
Hadisten, şu kadar yıl diye müddet belirtmeden hurmanın müsâkât, arazinin de müzâraat suretinde ortaklığa verilebileceği hükmü çıkarılmıştır. Mal sahibi, ortaklığı dilediği zaman bozabilir.[60]

ZİRÂÎ ÜRÜNLERDE ÖŞÜR DURUMU

İslam âlimleri, yerden çıkan zirâî muhsûllerin hepsine zekât düşüp düşmeyeceği husûsunda farklı görüşlere ulaşmışlardır. Şöyle ki:

1- İmâm-ı Âzam: Nisab aranmaksızın az veya çok, yerden çıkan her mahsule zekât düşeceği kanaatindedir. Ancak, tabiatta kendiliğinden yetişen kamış, odun, ot gibi şeyler istisna tutulmuştur. Şayet bunların ziraati yapılır, kasden ot, kamış yetiştirilirse bunlara da zekât düşer. Zâhirîler, Nehaî, Mücâhid, Hammâd, Züfer, Ömer İbnu Abdilaziz'in de bu görüşte oldukları bilinmektedir.
2- Dayanıklı olan mahsüllerin miktarı beş vask'ı bulursa öşür vâcib olur. Ebû Yusuf ve Muhammed bu görüştedir. Bunlara göre sebzelerde kavun, karpuz, hıyar gibi mahsüllerde öşür yoktur. İmam Muhammed ayva, incir, elma, armut, şeftali, kayısı, erik gibi meyveleri dayanıklı olmayanlar arasında gördüğü için bunlarda da zekât olmayacağını söyler.
el-Yenâbî de bir yıl devam edebilecek durumda olan ceviz, bâdem, fındık, fıstık gibi meyvelere öşür vâcib olduğu belirtilirken, el-Mebsût'ta Ebû Yûsuf'a göre ceviz, badem ve fıstık'da öşürün vâcib olduğu, Muhammed'e göre vâcib olmadığı kaydedilmiştir.
Üzüm ve yaş hurma gibi kurutulduğu takdirde bir yıl dayanan meyvelere öşür vâcibtir.
3- Şâfiî ve Mâlik'e göre buğday, arpa, mısır, pirinç, mercimek, nohut, bakla, fasulye, bezelye gibi biriktirilip yiyecek yapılan şeylerde öşür vâcibtir.
4- İmam Ahmed'e göre dayanıklı olan, kurutulan ve ölçekle ölçülen hububat ve meyvelerde öşür vâcibtir.
5-Hammâd İbnu Süleyman hububât, sebze ve meyvelerde öşür vâcibtir demiştir.
6- Evzâî, Sevrî, ibnu Ebî Leylâ gibi bâzıları, ziraat yoluyla elde edilenlerden sadece buğday ve arpa ile, meyvelerden sadece kuru hurma ve kuru üzüm için öşür vacibtir demiştir. Ancak Evzâî zeytinde de öşür olduğunu söylemiştir.
7- Hasan Basrî ve Zührî hazretleri, ikiyüz dirhem kıymetine ulaşan sebzede öşür vardır demiştir.
8- Zâhirîler vask'la ölçülen şeylerin beş vask'a ulaşan miktarına, vask'la ölçülmeyenlerin ise azına çoğuna zekât vardır demişlerdir.[61]

BEŞİNCİ FASIL

MADEN VE DEFİNELERİN ZEKÂTI

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Bu bahiste, birbiri içine giren üç kelimenin önceden iyi bilinmesi gerekir:
MADEN: Yeraltında mahlûk ve medfun (gömülü) olan ve altın, gümüş gibi kıymetli bir cevheri muhtevî bulunan topraktır. Bunlar, açılıp işletilirse fey'e yani haraca tâbi olur.[62]
HAZİNE: Eski milletler tarafından, yeraltına saklanmış olan altın, gümüş gibi kıymeti hâiz paralara, levhalara, mâdeni eşyalara denir. Dilimizde bunlara daha ziyâde define denir. Hazîneye kenz de denilir. Bunları bulanlar da vergiye (haraç) tâbidirler.[63]
RİKAZ: Mâden, define ve hazîneye şâmil âmm bir lafızdır. Fasıl başlığında defîne diye tercüme ettiğimiz bu kelime hakkında en-Nihâye şu açıklamayı yapar: "Hicazlılara göre rikâz, câhiliye devrinde toprağa gömülmüş olan hazînelerdir. Iraklılara göre mâdenler mânasına gelir. Rikâz kelimesi lügat açısından iki mânaya da gelir. Çünkü her ikisi de toprakta gömülü durmaktadır. Hadiste, kelime cahiliye devri gömüleri mânasında kullanılmıştır. Bunun faydasının çokluğu ve elde edilişinin kolaylığı sebebiyle, zekâtı yüksek tutulmuştur: Beşte biridir (humus)."
Hemen kaydedelim ki, Ebû Hanîfe (rahimehullah) rikâz'la, yerde gömülü mâdenleri de anlamıştır. Çünkü Aynî'nin, kaynaklarını da göstererek kaydettiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bazı hadislerinde, rikâzı maden mânasında kullanmıştır. Bu hadislerden biri şudur: اَلرِّكَازُ الذَّهَبُ الَّذِى يُنْبَتُ بِاَرْضٍ "Rikâz küre-i arz ile birlikte yaratılan altın mâdenidir." Bir diğeri de şudur: اَلرِّكَازُ الْمَعْدَنَ الَّذِى يُنْبَتُ عَلى وَجْهِ اَرْضٍ "Rikâz yeryüzünde yaratılan madendir."
Sadece Ebû Hanîfe değil, Hz. Ali, Zührî, Hz. Ömer gibi seleften bir kısmı da rikâz'ı mâden anlamıştır. Beyhakî'nin Mekhûl'den rivâyetine göre, Hz. Ömer maden işletmelerinden beşte bir (humus) vergi almıştır.
İmam Mâlik ve Şâfiî (rahimehullah), rikâz deyince sâdece keşfedilen hazineyi (cahiliyeden kalma defîneleri) anlamışlardır. Dolayısiyle, madenlerin rikâz olup olmaması ihtilâf konusu olmuş, buna tâbi olarak da madenlerden ne sûretle vergi alınacağı meselesinde ihtilâf edilmiştir.

Müteâkiben hadislerde görüleceği üzere, madenler rikâz sayılınca ondan humus yani beşte bir nisbetinde vergi alınacak demektir. Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî ve Evzâî böyle hükmetmişlerdir.
Mâlik ve Şâfiî'ye göre rikâz, yer altından çıkarılan definelerdir. Bunların vergisi humustur. Ama bu iki imâma göre, madenler rikâz olmadığına göre, bunun vergisi kırkta birdir. Bu görüşte olduğunu îmâ eden Buhârî, Ömer İbnu Abdilaziz'in, madenlerden elde edilen cevherlerin her ikiyüz dirheminden beş dirhemlik vergi aldığını kaydeder.

NOT: Buhârî'nin, İmâm-ı Âzam'a قَالَ بَعْضُ النَّاسِ "İnsanlardan biri de dedi ki" diyerek çattığı meselelerden biri, mâdenler de rikâz sayılır mı sayılmaz mı meselesiyle ilgilidir. Buhârî, bu meselede mâdeni rikâz saymaz, bu muhalefetini kırıcı bir üslûpla dile getirir. Aynî, gerekli cevabî açıklamayı yapmıştır. Kâmil Mîras merhum da dilimize yeterince aktarmıştır. Meseleye ilgi duyanlar Tecrid-i Sarîh'ten takip edebilirler (5, 315-319). Buhârî'nin İmâm-ı Âzam'a muhâlefetlerinin mahiyetini birinci ciltte açıkladık (S. 193-194).[64]

.1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسُول اللّهِ #: الْعَجْمَاءُ جُبَارٌ، وَالْبِئْرُ جُبَارٌ، وَالمعْدِنُ جُبَارٌ، وَفِي الرِّكَازِ الخُمْسُ[. أخرجه الستة.»الْعَجْمَاءُ« البهيمة. و»الجُبَارُ« الهَدرُ. وكذلك »المعْدِنُ وَالْبِئْرُ« إذا هلك ا' جير فيهما فَدُمُهُ هَدَرٌ يُطَالَبُ به .

1. (2030)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hayvan(ın sebep olduğu mağduriyet) hederdir, kuyu(nun sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Maden(in sebep olduğu mağduriyet) hederdir. Defîneye humus (beşte bir nisbetinde zekât) vardır." [Buhârî, Zekât 66, Şirb 3, Diyât 28, 39; Müslim, Hudûd 45, (1710); Muvatta, Zekât 9; Tirmizî, Zekât 16, (642); Ahkâm 37, (1377); Ebû Dâvud, İmâret 40, (3085); Nesâî, Zekât 28, (5, 45); İbnu Mâce, Diyât 27, (2673-2676).][65]

AÇIKLAMA:

Acmâ, a'cem'in müennesidir. Fasîh şekilde ifâde-i merâm edemeyen mânasına gelir. İnsan dışındaki bütün hayvanları ifâde etmek için kullanılan bir tâbirdir. Cübâr da heder demektir. Yani birşey yok, boşa mânasına gelir. Hadis, hayvan tarafından öldürülene diyet ödenmez, sâhibi cezalandırılmaz demek istemektedir.
Tirmizî'nin kaydettiği bir açıklamaya göre, "Bazı ehl-i ilim: "Acmâ, sahibinden boşanıp kaçan hayvandır, bu hayvan birine çarpacak olursa sâhibine bir borç tahakkuk ettirilmez" diye yorum getirmiştir. Keza Ebû Dâvud da, hadise şu açıklamayı ilâve etmiştir: "Acmâ sahibinden boşanmış, yanında kimsesi olmayan hayvandır, gece de olabilir, gündüz de." Bu kelime İbnu Mâce'de, Ubâde İbnu Sâmit'in rivâyetinin ardından acmâ; herçeşit hayvan diye açıklanmıştır.
Yapılan açıklamalar gözönüne alınınca hadis şöyle bir mânaya kavuşmaktadır: "Sahibi tarafından bağlanan veya bir yere kapatılan hayvan buradan boşanıp bir kısım zarar ve cinâyetlere sebep olursa, zarar görene herhangi bir ödeme yapılmaz, zararı hederdir (karşılıksız), hayvan sahibi tazminde bulunmaz." Fukaha, hayvan sahibini tazmîne mahkûm etmeyi bazı şartlara bağlar: Hayvanın yanında bulunması, men edecek durumda olması gibi. Hanefîler, binicisi olan hayvan, başı ve ön ayaklarıyla zarar verirse tazmin eder, arka ayaklarıyla verirse, etmez, çünkü arka ayak ve kuyruğa hâkim olunamaz" derler. Hanbelîler de bu görüştedir. Şâfi'îler: "Hayvanla birlikte birisi varsa zararı tazmin eder, bu sürücü olmuş, binici olmuş, yedici olmuş, mâlik olmuş, ücretli olmuş, kirâcı olmuş, emânet almış veya gâsıb olmuş farketmez, hayvan da ön ayaklarıyla veya arka ayaklarıyla kuyruk veya başıyla zarar vermiş olsun birdir; gece olmuş, gündüz olmuş, tazmin eder" der. Bazı istisnalarla Mâlikîlerin görüşü de böyledir. Zâhirîlere gelince: "Hayvan yalnız da olsa, yanında adam da bulunsa, adam biner vaziyette veya sevkeder veya yeder vaziyette de olsa farketmez, hayvanın zararı tazmîn edilmez" derler.
Kuyu için de hüküm böyledir. Âlimler, hadiste zikredilen kuyunun eskiden kalma kuyularla, kişinin kendi mülkünde veya izinli olarak hâlî bir arazide kazdırdığı kuyuya insan veya hayvan düşerek ölme, yaralanma, sakatlanma gibi bir zarara sebep olsa, kuyu sahibine bir tazmin terettüp etmeyeceğini

belirtirler. Ancak, kişi habersiz olarak başkasının mülkünde veya yol üzerinde kuyu, çukur vs. açar bu da hayvan veya insana zarar verirse, bu takdirde tazmîn eder. Bâzı âlimler kasdî bir tesebbüb, bir aldatma ile kuyuya düşürüleni istisna kılarlar.
Maden kuyusu da böyledir. Devletin izni ile işletilen maden kuyularına hayvan, insan düşecek olursa, maden sâhibi tazmîn etmez.
İbnu Hacer, kaydettiği açıklamalarda, kuyu kazdırmak üzere tutulan işçi, çalışırken üzerine toprak göçse, buna da tazmîn gerekmeyeceğini belirtir.
İbnu Hacer kıyas yolayla, bütün cansızların da hayvan gibi mütâlaa edileceğine hükmeder ve der ki: "Bir şahıs tökezleyerek düşse, başına bir duvara çarpsa ve ölse veya bir yerleri kırılsa, duvar sahibine tazmin gerekmez... Kuyu ve madene bu meselede, bir iş için tutulan bütün işçiler dâhildir. Meselâ bir hurma ağacına çıkmak için tutulan bir adam, düşüp ölecek olsa, tazmin gerekmez."
Mâdenlerle ilgili hükümler, umumî açıklama kısmında kısaca özetledik. Tafsilat için fıkıh kitaplarına müracaat etmek gerekir.[66]

2. وعن مالك رحمه الله قال:]ا٘مْرُ عِنْدَنَا الَّذِىَ خ۠فَ فِيهِ، وَالَّذِى سَمِعْتُ مِنْ أهْلِ الْعِلْمِ أنَّ الرِّكَازَ إنَّمَا هُوَ دَفْنٌ يُوجَدُ مِنْ دَفْنِ الجَاهِلِيَّةِ مَالَمْ يُطْلَبْ بِمَالٍ وَلَمْ يَتَكَلَّفْ فِيهِ نَفَقَةٌ، وَ۠ كَثِيرُ عَمَلٍ، وَ۠ مَئُونَةٌ؛ فَأمَّا مَا طُلِبَ بِمَالٍ وَتُكَلِّفُ فِيهِ كَبِيرُ عَمَلٍ فَأصِيبَ مَرَّةً وَأُخْطِئَ مَرَّةً فَلَيْسَ بِرِكَازٍ[.

2. (2031)- Mâlik (rahimehullah) der ki: "Bizim nazarımızda ihtilâfsız makbul olan ve ehl-i ilimden işitmiş olduğumuz görüş (şu)dur: Derler ki: "Rikâz, câhiliye devri insanlarının gömdüklerinden, bir mal sarfını gerektirmeden, nafaka harcamadan, fazla yorgunluk olmadan, yük altına girmeden ele geçirilen şeydir. Mal taleb edilen, çok fazla çalışmayı gerektiren, bazan rastlanıp bazan rastlanmayan şey rikâz değildir." [Muvatta, Zekât 9.][67]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, Kitâbu'l-Ukûl'da tam olarak kaydettiği hadisi taktî yaparak burada son kısmını kaydetmektedir.
İmam'a göre, bir şeyin rikâz sayılması için yerden harcama, zahmet, yorulma gerektirmeden çıkarılması lâzımdır. Bu şartlarla çıkarılan defîne rikâz sayılır ve humus alınır. Aksi takdirde masraf, yorgunluk, harcamalar gerektiren bir çıkarma olursa bu rikâz sayılmaz, yani ödenecek vergi humus değil, zekâttır, yani kırkta birdir, beşte bir değil.
İmam Şâfiî, bir şeyin rikâz sayılıp humus verilebilmesi için çıkarılan şeyin değerce nisâb miktarına ulaşma şartını koymuştur. Cumhur ise, hadisdeki ıtlâka bakarak "az da olsa, çok da olsa" deyip miktarla tahdîd etmemiştir.[68]

3. وعن ضُبَاعَةَ بنت الزبير بن عبد المطلب، وكانت تحت المِقْدَاد رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قالت:]ذَهَبَ المِقْدَادُ لِحَاجَتِهِ بِبَقِيعِ الخَبْخَبَةِ. فإذَا جَرْوٌ يُخْرِجُ مِنْ جُحْرٍ دِيناراً! ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يُخْرِج دِينَاراً دِيناراً إلى أنْ أخْرَجَ سَبْعَةَ عَشرَ دِيناراً. ثُمَّ أخْرَجَ خِرْقَةً حَمْرَاءَ بَقِىَ فِيهَا دِينارٌ فَ۠كَانَتْ ثَ۠مَانِيَةَ عَشَرَ دِيناراً. فَذَهَبَ بِهَا إلى رَسُولِ اللهِ # فأخْبَرَهُ. وقال: خُذْ صَدَقَتَهَا. فقَالَ لَهُ #: هَلْ أهْوَيْتَ إلى الجُحْرِ قال: قال: بَارَكَ اللهُ لَكَ فِيهَا[. أخرجه أبو داود. »أهْوَى« إلى الشَّئْءِ مَدَّ يَدَهُ إلَيْهِ.»وَالجُحْرُ« النَّقْبُ. والمعنى أنه لو فعل ذلك لكان كأنه قد عمل فيه وصار رِكازاً فيجب فيه الخمس. فلما لم يفعل ذلك صار في حكم اللقطة .

3. (2032)- Zubâ'a Bintu'z-Zübeyr İbnu Abdi'l-Muttalib -ki bu kadın el-Mikdâd İbnu Amr (radıyallâhu anhümâ)'ın nikâhı altında idi- anlatıyor: "Mikdâd, hâcetini kaza etmek üzere Bakîu'l-Habhabe'ye gitti.

Orada bir fâre, bir delikten bir dinar çıkarıyordu. Sonra birer birer dînarlar çıkarmaya devam etti. Tam on yedi dinar çıkardı. Sonra da kırmızı bir bez çıkardı. Bu, dinarların içine konmuş olduğu bez olmalıydı. Bezin içinden bir dinar daha çıktı. Tamamı onsekiz dinardı. Mikdâd bunları Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürüp durumu haber verdi ve: "Bunun sadakasını alın!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona sordu:
"Sen deliğe eğildin mi?"
"Hayır."
"Öyleyse Allah bunu sana mübârek kılsın!" dedi." [Ebû Dâvud, İmâret 40, (3087); İbnu Mâce, Lukata 3, (2508).][69]

AÇIKLAMA:

1-Bakî'u'l-Habhabe Medîne civarında bir yer adıdır. Kazâ-i hacet için gidilen kabirler ve harabelerin bulunduğu tenha bir yerdir. Hadisin İbnu Mâce'deki vechi daha teferruâtlıdır ve vak'anın kazâ-i hâcet sırasında cereyan ettiğini belirtir.
2-Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Eğildin mi?" diye sorması, deliğe elini uzatıp uzatmadığını, dinarları delikten eliyle alıp almadığını öğrenmek içindir. Çünkü, bu durumda delikten kendisi çıkarmış olacaktı. Yer altından çıkarılan para rikâz sayılacak ve bundan humus alması gerekecekti. Halbuki, bu durumda rikâz değil, lukata yani buluntu hükmüne geçtiği için Resûlullah ondan vergi almadı.[70]

.4. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَيْسَ الْعَنْبَرُ بِرِكَازٍ. إنَّمَآ هُوَ شَيْءٌ دَسَرَهُ الْبَحْرُ[. أخرجه البخارى

ترجمة. »دَسَرَهُ« دفعه.

4. (2033)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) şöyle demiştir: "Anber, rikâz değildir. Bunu deniz atmıştır." [Buhârî, Zekât 36 (Bâb başlığında senetsiz gelmiştir).][71]

AÇIKLAMA:

1-Anber, bir koku çeşididir. Büyük Lügat'te "Adabalığı ve kaşalar denilen büyük balıkların barsaklarında teşekkül eden güzel kokulu madde" diye tarif edilirse de eski kaynaklarımızda, bunun açıklanmasında farklı görüşlere rastlanmaktadır. İbnu Hacer şu açıklamayı kaydeder: "Anber hakkında ihtilaf edilmiştir. Şâfiî merhum el-Ümm adlı kitabının es-Selem bölümünde der ki: "Haberine îtimad ettiğim bir kısım âlimler, bana haber verdiler ki bu, Allah'ın deniz kenarlarında bitirdiği bir bitkidir." Devamla der ki: "Ancak şu da söylendi: "Bu bitkiyi bir balık yer ve ölür. Deniz, balığı dışarı atar, insanlar onu alır, karnını yarar ve ondan çıkarırlar." İbnu Rüstem, Muhammed İbnu'l-Hasan'dan rivâyet eder ki: "Anber, karada biten afyona mukabil denizde biten bir bitkidir." Şu da söylendi: "O denizde biten bir ağaçtır, kendi kendine parçalanır, dalgalar da kıyıya atar." Şu da söylendi: "O bir kaynaktan çıkar." Bu söz, İbnu Sînâ'ya aittir. İlâveten der ki: "Anberin bir hayvanın mayısı veya kusmuğu veya deniz köpüğü olduğuna dair söylenenler gerçekten uzaktır." İbnu'l-Baytar da el-Câmi' adlı eserinde: "Anber bir deniz hayvanının mayısıdır" der. Yine dendi ki: "Anber denizin derinliklerinde biten bir şeydir." Sonra Şâfiî'den kaydettiklerimizin bir mislini hikâye eder.
2- İbnu Abbâs'ın, Buhârî'de muallâk (senetsiz) olarak kaydedilmiş olan "Anber rikâz değildir" hükmü, muhtelif kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. Bu rivâyette kesin bir kanaat ifâde eden İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ)'dan İbnu Ebî Şeybe'nin kaydettiği bir rivâyette tereddüt mevzubahistir: "Tâvus dedi ki: İbnu Abbâs'a anber hakkında soruldu da şu cevabı verdi: "Onun hakkında (vergi nev'înden) bir şey olursa bu humus olur." İbnu Hacer bu iki kavli şöyle cemeder: "İbnu Abbâs, anber hakkında verilecek hüküm husûsunda önce mütereddid idi, sonradan nazarında mesele tevazzuh edip, aydınlandı ve kesin bir kanaate vararak: "Anber rikâz değildir (ondan humus alınmaz)" diye hükmetti."[72]

ALTINCI FASIL

AT VE KÖLELERİN ZEKÂTI

.1 عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: لَيْسَ عَلى المسْلِمِ صَ ◌دَقَةٌ في عَبْدِهِ وَ ◌ في فَرَسِهِ[.

أخرجه الستة .

1. (2034)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müslüman üzerine, atı ve kölesi için zekât mükellefiyeti yoktur." [Buhârî, Zekât 45, 46; Müslim, Zekât 10, (982); Muvatta, Zekât 37, (1, 277); Tirmizî, Zekât 8, (628); Ebû Dâvud, Zekât 10, (1594, 1595); Nesâî Zekât 16, (5, 35).][73]

.2 وفي أخرى للشيخين:]لَيْسَ في الْعَبْدِ صَدَقَةٌ إِ ّ صَدَقَةُ الْفِطْرِ[.»الرَّقِيقُ« اسم يقع على العبيد واماء .

2. (2035)- Sahîheyn'de gelen diğer bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: "(Kadın veya erkek köle için) sâdece sadaka-i fıtr'dan başka bir zekât ödenmez."[74]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili olarak Tirmizî merhum şu açıklamayı kaydeder: "Ulemâ, Ebû Hüreyre hadisiyle amel etmiş, sâime olan (merada otlayan) atlar için zekât olmayacağına hükmetmiştir. Keza hizmette kullanılan köle için de zekât yoktur derler. Ancak bunlar ticâret için besleniyorlarsa, o takdirde üzerlerinden bir yıl geçince semenleri (fiyatları) esas alınarak zekât ödemek gerekir."
2- Bu hükmü te'yîd eden başka rivâyetler de mevcuttur. Hattâ bazılarında "merkeb"e de zekât olmayacağı tasrîh edilir.
3- Tirmizî'nin kaydettiği hükme iştirak eden cumhur meyânında İmâm Mâlik, İmam Şâfiî, Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) vs. zikredilebilir.
İmâm-ı Âzam, hocası Hammâd, İbrahim, Nehâî, Züfer bir istisna koyarlar ve derler ki: "Damızlık olarak beslenen atlar için zekât verilir. Her bir ata bir dinar ödenir veya değeri üzerinden hesaplanarak ödeme yapılır. Değeri üzerinden hesaplanacaksa kırkta bir esas alınır."
Zâhirîler hadiste ticaret kaydı olmadığı için, "At ve kölede mutlak olarak zekât borcu yoktur" diye hükmetmişlerdir.
el-Bedâyi bu bahsi şöyle hükme bağlar: "Atlar binmek yahut yük taşımak, yahud da hak yolunda cihad için alafla (yemle) beslenirse, onlar için bi'l-icma zekât yoktur. Ticâret için beslenirse, bi'l icmâ zekât vardır. Damızlık olarak beslenirse erkek ve dişi her ikisi de olduğu takdirde İmâm-ı Âzam'a göre zekât farzdır. Yalnız erkekler ve yalnız dişiler hakkında ise iki rivâyetten meşhur olanına göre, bunlarda zekât yoktur" denilmiştir."
Hanefî mezhebinde fetva İmam Muhammed ve Yûsuf'a göre verilmiştir. Yani "Damızlık için beslenen atlar için de zekât yoktur."[75]

YEDİNCİ FASIL

BALIN ZEKÂTI

.1 عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رَسُولُ الله #: في عَشْرَةِ أَزْقَاقٍ زِقٌّ[. أخرجه الترمذي. وقال: يصح عن النبي # في هذا الباب شئٌ .

1. (2036)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Balda on tuluk için bir tuluk zekât vardır." [Tirmizî, Zekât 9, (629).][76]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, baldan öşür vermek gerektiğini ifâde ediyor. Hadiste geçen zıkk, tuluk demektir. Deriden yapılır. İçerisine yağ, bal, yerine göre ayran ve yoğurt gibi akıcı yiyecekler konur. Kuru yiyecekler konana da dağarcık denir.
2-Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra, bu bâbta Ebû Hüreyre, Ebû Seyyâre el-Mütaî ve Abdullah İbnu Amr'dan da rivâyetler olduğunu belirtir. Sonra şu açıklamayı yapar: Sadedinde olduğumuz İbnu Ömer hadisinin senedi, zayıftır. Bu mesele üzerine Hz. Peygamber'den sağlam bir rivâyet gelmemiştir. Ehl-i İlmin çoğu bu hadisle amel etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve İshak bununla hükmedenlerdendir. Bazı ilim adamları da: "Bal için zekât gerekmez" demiştir.
3- Tirmizî'nin açıkladığı üzere, bala zekât düşeceğine dair, sıhhatinde ittifak edilen, amel etmeye elverişli rivâyet gelmemiştir. Buhârî Tarihi'nde "Bala zekât düşeceği husûsunda hiçbir sahih rivâyet yoktur" denmiştir. İbnu'l-Münzir der ki: "Bal mevzuunda ne sâbit bir haber, ne de icma vardır. Cumhur zekât yok diye hükmetmiştir. Ancak Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye, "Haraç arazisi dışında elde edilen baldan (ve kudret helvalarından) öşür vermek vâcibtir" diye hükmetmişlerdir." Hanefîlerde fetva buna göre verilmiştir. Şevkânî de Neylü'l-Evtâr'da Şâfiî, Mâlik ve Sevrî'nin baldan zekât vermenin adem-i vücûbuna hükmettiğini, İbnu Abdilberr'in bu görüşü cumhur'a nisbet ettiğini belirtir.[77]

SEKİZİNCİ FASIL

YETİM MALININ ZEKÂTI

.1 عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله # أَ مَنْ وَلِىَ يَتِيماً لَهُ مَالٌ فَلْيَتَّجِرْ فِيهِ وَ ◌َ يَتْرُكْهُ حَتَّى تَأْكُلَهُ الصَّدَقَةُ[. أخرجه الترمذي .

1. (2037)- Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, mal sâhibi bir yetime veli olursa, bu malla ticaret yapsın, malın zekâtını yiyip bitirmesine terketmesin." [Tirmizî, Zekât 15, (641).][78]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yetimin malı olduğu takdirde ondan zekât verilmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Zîra, görüldüğü üzere, alış veriş yoluyla bu mal nemâlandırılmadığı takdirde her yıl kırkta bir nisbetinde azalacaktır. Bunu Resûlullah "malı zekâtın yemesi" olarak ifâde buyurmaktadır. Nitekim, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Mâlik ve Şâfiî bu hadisle amel ederek yetim malından da zekât verileceğine hükmetmiştir.
Ebû Hanîfe, Süfyân Sevrî ve Abdullah İbnu Mübârek hazretlerine göre, yetim malından şu hadisi delil yaparlar: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنِ الثَّ◌َثَةِ ... عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ "Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: ...bülüğa erinceye kadar çocuktan." "Kalemin kalkması"yla her çeşit teklifin yokluğu kastedilmiştir. Bu alimlere göre, velî yetimin malında, çocuğun aleyhine olan hiçbir tasarrufta bulunamaz, lehine olan tasarruflarda bulunabilir. Sözgelimi çocuğa yapılan hibeleri, hediyeleri kabul eder, ama çocuğun malından hediye veremez, hibede, sadakada, hediyede bulunamaz, çünkü bunlar malını eksiltir, aleyhine olur. Bu açıdan zekât da aleyhine bir tasarruf olur.[79]

DOKUZUNCU FASIL

ZEKÂTI VERMEDE ACELE ETMEK

.1 عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]سَأَلَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رسول اللهِ # فِي تَعْجِيلِ الزَّكَاةِ قَبْلَ أنْ يَحُولَ الحَوْلُ مُسَارَعَةً إلى الخَيْرِ. فَأذِنَ لَهُ فِي ذلكَ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (2038)- Hz. Ali (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Abbâs (radıyallâhu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hayırda acele etmek maksadıyla daha senesi dolmadan, erken vakitte zekâtın verilmesi husûsunda sormuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususta ona müsâade etti." [Ebû Dâvud, Zekât 21, (1624); Tirmizî, Zekât 38, (678, 679).][80]

AÇIKLAMA:

Şârihler, "senesi dolmadan" tâbirini "zekât ödemek henüz farz olmadan", "malın üzerinden bir yıl geçmeden", "zekât ödemek kişinin üzerine borç olmadan" gibi aynı neticeye çıkan farklı tâbirlerle açıklarlar.
Görüldüğü üzere rivâyet, zekâtın önceden verilebileceğini te'yîd etmektedir. Ancak şunu da belirtelim ki, bu ruhsatı tanıyan rivâyetler teker teker alındıkça, hiç birinin tek başına hüküm çıkarmaya yeterli sıhhatte olmadığı görülür. Fakat birbirlerini takviye etmeleri sebebiyle, âlimler çoğunluk itibariyle bu cevâza hükmetmişlerdir. Hanefîler, Şâfiî, Ahmed, İshak hep bu görüştedirler.
Ancak hemen belirtelim ki, bunu tecviz etmeyen âlimler de mecvuttur: İmâm Mâlik ve Süfyân-ı Sevrî gibi.
Hatta İmam Mâlik, şöyle bir mülahaza yürütmüştür: "Zekât vâcibin iskâtıdır, yani kişinin üzerindeki borcu ortadan kaldıran şey. Öyle ise, borç tahakkuk etmezden önce onun iskâtı olamaz. Farz olmazdan önce zekât vermek , vakti girmezden önce câmide namaz kılmak gibidir. Şu halde bu, sebepten önce ödemektir. Zekâtın sebebi senenin geçmesi, nisâbıdır, vakit dolmayınca bu nisab yoktur. "Aksi kanaatte olan İbnu'l-Hümâm şu cevabı verir: "Biz, mücerred nisâb'a ilâve edilen itibârî fazlalığı sebebin bir cüz'ü kabûletmeyiz. Zekâtın sebebi sâdece nisab ve havl (yılın geçmesi)dir. Vâcib'in aslı olan şey (nisab) mevcut olduktan sonra ödemedeki gecikme, tıpkı gecikmiş bir borç gibidir; üstelik, borcun vaktinden önce ödenmesi de sahihdir. Öyle ise, nisabın mevcûdiyetinden sonra (zekâtını) ödemek, namazı, ilk vaktinde kılmak gibidir, vaktinden önce kılınması gibi değil.
Mamafih ulemâ bu mülâhazayı, Ebû Dâvud veTirmizî'de Hz. Ali'den gelen bir rivâyetin te'yîd ettiğini belirtirler. Farklı vecihlerden gelen rivâyet, sadedinde olduğumuz hadistir. İbnu Mes'ud'un bir rivâyetinde Resûlullah'ın, Hz. Abbâs'tan iki senelik zekâtı peşin aldığı ifâde edilmiştir. İbnu Hacer: "Bu bâbta gelen hadislerin tamamı nazar-ı dikkate alınınca, Resûlulah'ın Hz. Abbâs'tan zekâtını önceden aldığı hususunda gelen kıssanın, hakikaten uzak olmadığına hükmedilir" der.[81]

2. وعن محمد بن عُقْبَةَ مولى الزبير:]أنه سَأَلَ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ: عن مُكَاتَبٍ قَاطَعَهُ بِمَالٍ عَظِيمٍ، هل عليه فِيهِ زَكَاةٌ؟ فقَالَ الْقَاسِمُ: إنَّ أبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَمْ يَكُنْ يَأخُذُ مِنْ مَالٍ زَكَاةً حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الحَوْلُ. قالَ الْقَاسِمُ: فَكَانَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إذَا أعْطَاهُ النَّاسُ عَطَايَاهُمْ يَسْألُ الرَّجُلَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ مَالٍ وَجَبَتْ عَلَيْكَ فِيهِ الزَّكَاةُ؟ فإن قال نَعَمْ أخذَ مِنْ عَطَائِهِ زَكَاةَ ذلِكَ المالِ. وإن قال: . سَلَّمَ إليه عَطَاءَهُ ولم يَأخُذْ مِنْهُ شَيْئاً[. أخرجه مالك .

2. (2039)- Zübeyr'in azadlısı Muhammed İbnu Ukbe'den yapılan rivâyete göre, Kâsım İbnu Muhammed'e, mukâtebe akdi yaptığı köle (sin)den aldığı para sebebiyle kendisine zekât düşüp düşmeyeceğini sormuştu. Kâsım, kendisine şu cevâbı verdi: "Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) üzerinden bir yıl geçmeyen maldan zekât almazdı. " Kâsım ilâveten der ki: "Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh), halk kendisine bağışlarda bulunurken onlardan her birine: "Sana zekâtı vâcib kılacak miktarda malın var mı?" diye sorardı. Adam: "Evet!" derse, onun getirdiği bağıştan, malına düşecek miktarda zekât alırdı. adam: "Hayır!" diyecek olursa, bağışını adama teslîm eder ve hiçbir şey almazdı. " [Muvatta, Zekât 4, (245).][82]

AÇIKLAMA:

1- Muvatta'nın bu rivâyeti munkatı'dır. Çünkü Kâsım dedesi Hz. Ebû Bekir'le karşılaşmamıştır. Ancak, başka mevsul rivâyerler bunu te'yid etmektedir.
2- Mükâteb, belli bir para ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere efendisiyle antlaşma yapan köle demektir. Mukâta'a , İbnu Abdilberr'in açıklamasına göre, hürriyetin ta'cîli için, antlaşma ile tesbît

edilen paranın dışında, peşin alınan meblağdır. İşte rivâyette Muhammed İbnu Ukbe, Kâsım'a böyle bir kitâbet antlaşmasında, zekât nisâbını aşan bir meblağ alınmış olsa buna zekât düşüp düşmeyeceğini sormaktadır. Kâsım, dedesi Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivâyette, üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât düşmeyeceğini belirtmektedir. Zürkânî: "Mukâta'a (peşin alınan para) bir fâideden ibârettir. Mukâta'adan istifâde edenin yanında bir yıl kalmadıkça bunda zekât yoktur. Ulemâ, öşre tâbi olanlar dışında kalan mâşiyeden (deve, sığır, koyun) ve nakidden zekât alınması için bir yıl geçme şartını aramada icmâ ederler" der.[83]

ONUNCU FASIL

ZEKÂTLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

1. عن معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]أَنَّ النبيَّ # قال له حِينَ بَعَثَهُ إلى اليَمَنِ: خُذِ الحَبَّ مِنَ الحَبِّ، وَالشَّاءَ مِنَ الْغَنَمِ، وَالْبَعِيرَ مِنَ ا‘‘بِلِ، وَالْبَقَرَ مِنَ الْبَقَرِ[.

1. (2040)- Hz. Muâz (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Yemen'e gönderirken kendisine demiştir ki: "Zekât olarak hububâttan hububât al, davardan koyun al, deveden erkek veya dişi bir deve (baîr) al, sığırdan da bir sığır al." [Ebû Dâvud, Zekât 11, (1599); İbnu Mâce, Zekât 15, (1814).][84]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, zekât toplamada, tahsildarların uyması gereken bir prensibi, bir "asl"ı beyan etmektedir: Hangi mal zekâta tâbi ise, zekât o cinsten alınmalıdır. Koyundan koyun, deveden deve, sığırdan sığır, buğdaydan buğday vs. Ancak, bu bir vecîbe değildir. Aynı değerde bir başka şey de alınabilir. Ancak, cinsinden başkasını alma hususunda tahsildâr ısrar ederek zorluk çıkarmayacağı gibi, mal sahibi de bir başka şey vermede ısrar edemez.[85]

2. وعن سَمُرَةَ بن جُنْدُبٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ اللّهِ # يَأمُرُنَا أنْ نُخْرِجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الَّذِى نَعُدُّهُ لِلْبَيْعِ[. أخرجه أبو داود .

2. (2041)- Semüre İbnu Cündüb (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) satmak üzere hazırladığımız şeyden zekât vermemizi emrederdi." [Ebû Dâvud, Zekât 2, (1562).]

AÇIKLAMA:

Ebû Dâvud, bu hadisi "Urûz, ticâret için olursa ona zekât düşer mi?" başlığını taşıyan bir bâbta kaydeder. Urûz arz'ın cem'idir. Arz, "ayn" diye yadedilen dirhem ve dinâr dışında kalan her çeşit metâa ıtlak olunur. Ebû Ubeyd, uruz'u, "içerisine keyl, vezn girmeyen hayvan ve akâr da olmayan emti'a" diye târif etmiştir.
Hadiste geçen "satmak"tan maksad ticârettir. Âlimler, bu rivâyete dayanarak ticâret malından zekât verileceği hükmünü çıkarmışlardır.
Tîbî bu hadisten, süt almak, yavru almak maksadıyla, ev için beslenen hayvanlara zekât düşmeyeceği hükmünü çıkarmıştır.
İbnu Ömer (radıyallâhu anh): لَيْسَ فِى الْعُرُوضِ زَكَاةٌ إِلاَّ مَاكَانَ لِلتِّجارَةِ "Ticâret için hazırlanmamış olan urûz'a zekât düşmez" demiştir. Abdurrezzâk, bu hükmü Urvetu'bnu'z-Zübeyr, Saîd İbnu'l-Müseyyib, Kâsım gibi başkalarından da kaydeder. Sübülü's-Selâm'da: "Bu hadis ticâret malına zekât düşeceği husûsunda delildir" der. Sübül, bu hükme delîl meyanında, اَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ

مَاكَسَبْتُمْ "...Kazandıklarınızın temizlerinden infak edin..." (Bakara 267) âyetini de kaydededer. Hattâ Mücâhid, bu âyetin ticâret hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.
İbnu'l-Münzir: "Ticâret malına zekât düşeceği husûsunda icmâ vardır" der. Fukahâ-i Seb'a da ticaret malına zekât düşer diyenlerdendir.[86]

3. وعن سعيد بن أبيض عن أبيه أبيض بن حَمَّالٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ:]أنَّهُ كَلَّمَ رَسُولَ اللّهِ # حِينَ وَفَدَ عَلَيْهِ: أنْ يَأخُذَ الصَّدَقَةَ مِنْ أهْلِ سَبَإٍ. فقَالَ: يَا أخَا سَبَإٍ بُدَّ مِنْ صَدَقَةٍ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ؟ إنَّمَا زَرْعُنَا الْقُطْنُ، وَقَدْ تَبَدَّدَتْ سبأَ وَلَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إِلاَّ قَلِيلٌ بِمَأرِبٍ. فَصَالَحَ رسولَ اللّهِ # عَلى سَبْعِينَ حُلّةً بَزٍّ مِنْ قِيمَةِ وَفَاءِ بَزِّ المعَافِرِ كُلَّ سَنَةٍ عَمَّنْ بَقِىَ مِنْ سَبَإٍ بِمَأرِبٍ فَلَمْ يَزَالُوا يُؤَدُّونَهَا حَتَّى قُبِضَ رسولُ اللّهِ #. فَأقَرَّ ذلِكَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ حَيَاتَهُ. فَلَمَّا مَاتَ أبُو بَكْرٍ انْتَقَضَ ذلِكَ فَصَارَتْ عَلى مُقْتَضى الصَّدَقَةِ[. أخرجه أبو داود .

3. (2042)- Saîd İbnu Ebyaz, babası Ebyaz İbnu Hammâl (radıyallâhu anh)'dan naklettiğine göre, "O (Ebyaz) kavminin, murahhası olarak Hz. Peyamber (aleyhissalâtu vesselâm) 'a geldiği vakit, Resûlullah'la konuşup Sebe halkında zekât almamasını söylemiştir. Hz. Peygamber, ona:
"Ey Sebe'nin kardeşi, demiştir, zekât şart."
"Ey Allah'ın Resûlü, bizim ektiğimiz şey sadece pamuk. Sebe halkı dağıldı, onlardan halkı dağıldı, onlardan Me'rib'de az bir halk kaldı" dedi.
Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Me'rib'de kalan Sebeliler için her yıl, Meâfirî kumaşın değerine denk, yetmiş takım kumaş elbise vermeleri şartıyla sulh antlaşması yaptı. Onlar bu zekâtı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edinceye kadar ödemeye devam ettiler. Sonra Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) de hayatı boyunca bu antlaşmayı te'yîd etti. Hz. Ebû Bekir vefat edince bu antlaşma sona erdi, onlardan zekâtın muktezasına göre vergi alındı." [Ebû Dâvud, İmâret 27, (3028).][87]

AÇIKLAMA:

Me'rib, Yemen'de bir yer adıdır, Ezd kabîlesinin yurdudur. Bunun onlara mahsus bir saray da olduğu, hattâ, Sebe kralının adı olduğu da söylenmiştir. Hadramevt ile Sanâ arasında kalan mıntıka diye açıklanmıştır. Meâfîr, Yemen'de bir kabîle adıdır. Bir kumaş çeşidi oraya nisbet edilerek meâfiriyye diye isimlendirilir.[88]

4. وعن طاوس قال:]قال معاذ ‘هل اليمن: ائْتُونِى بِعَرَضٍ وَثِيَابِ خَمِيصٍ أوْ لَبِيسٍ فى الصَّدَقَةِ مَكَانَ الشَّعِيرِ والذُّرَةِ أهْوَنُ عَلَيْكُمْ وَخَيْرٌ ‘صْحَابِ رسُولِ اللّهِ # بِالْمَدِينَةِ[. أخرجه البخارى فى ترجمة باب .

4. (2043)- Tâvûs (rahimehumullah) anlatıyor: "Hz. Muâz (radıyallâhu anh), Yemen ahâlisine dedi ki: "Bana arpa ve mısır yerine size daha kolay gelen Medîne'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashâbı için de daha muvafık olan arz getirin, giyecek getirin." [Buhârî, Zekât 33, Buhârî, bu rivayeti senetsiz olarak, bâb başlığında kaydeder.][89]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zekâtın herhangi bir maldan alınabileceğini ifâde etmektedir. Nitekim, daha önce de açıklandığı üzere arz, altın ve gümüş dışında kalan bütün eşyaları ifâde etmektedir. Yemen'de zekât toplayan Hz. Muâz, arpa ve mısıra bedel, para değil arz taleb etmiş, Yemen ahâlisi için de daha kolay olan giyecek istemiştir. Aslında bir giyecek cinsini ifâde eden hamîs'in, bu rivâyette mutlak mânada giyecek mânasında kullanıldığı şârihlerce belirtilmiştir. خَمِي 'sık dokunmuş kumaş, hamîsa mânasında olduğu gibi, ipek çizgili veya siyah çizgili kumaş mânasına da gelir. Ancak bazı

rivâyetlerde خَمِيس şeklinde sinle gelmiştir. Bu da, beş zirâ boyunda kumaş parçası (kupon) mânasındadır.
Dediğimiz gibi, asıl kastedilen şey "kumaş" dır, giyecektir, cinsi değil. Çünkü arkadan ilâve edilen "veya lebîs" tâbiri de bunu te'yîd eder. Lebîs de melbûs, yâni giyilen şey demektir.
Bu hadis, zekâtın bir yerden bir başka yere götürülebileceği kanaatinde olanlara delil olmaktadır. Çünkü, "Medîne'de Resûlullah'ın Ashâbı için daha muvâfık" tâbiri, alınan bu zekât mallarının Medîne'ye götürüleceğini ifâde etmektedir. Bunun, Resûlullah'ın emri olmayıp Hz. Mu-âz'ın bir ictihâdı olduğunu, zekâtın alındığı mahalden dışarı çıkarılmaması gerektiği hükmünü nakzetmiyeceğini ileri süren olmuşsa da, "Haram ve helâli bilmede, Hz. Muâz'ın insanların en âlimi" olduğuna dikkat çekilerek bu iddiaya cevap verilmiştir.[90]

ÜÇÜNCÜ BÂB

FITIR SADAKASI

.1 عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]فَرَضَ رسولُ الله # زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ أوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ عَلى كُلِّ عَبْدٍ أوْ حُرٍّ صَغِيرٍ أوْ كَبِيرٍ ذَكَرٍ أوْ أُنْثَى مِنَ المسْلِمِينَ[. أخرجه الستة .

1. (2044)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadaka-i fıtrı müslümanlardan büyükküçük, kadın-erkek, her bir hür ve köle üzerine bir sa' hurma veya bir sa' arpa olarak farz kıldı." [Buhârî, Zekât 70, 71, 73, 74, 76, 78; Müslim, Zekât 13, (984); Muvatta, Zekât 51, 53, 55, (1, 283); Tirmizî, Zekât, 35, (676); Ebû Dâvud, Zekât 19, (1611, 1612, 1613, 1614, 1615); Nesâî, Zekât 30, 31, 32, 33, 34, 41, (5, 47); İbnu Mâce Zekât 21, (1926).][91]

.2 وفي رواية:]فَعَدَلَ النَّاسُ بِهِ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ، وَكانَ ابْنُ عُمرَ يُعْطِى التَّمْرَ، فَأعْوَزَ أهْلُ المدِينَةِ التَّمْرَ فأعْطَى شَعِيراً[.

2. (2045)- Bir başka rivâyette de şöyle gelmiştir: "Halk (Hz. Muâviye' nin bir hitabesi üzerine) yarım sa' buğdayı bir sa' hurmaya denk kıldılar. İbnu Ömer Hazretleri (radıyallâhu anhümâ) fıtır sadakasını hurmadan verirdi. (Bir sene) Medîne halkı hurmaya muhtaç oldu. İbnu Ömer (o yıl) sadaka-i fıtrını arpadan verdi." [Buhârî, Zekât 77.][92]

.3 وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ طَعَامٍ، أوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ، أوْ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ، أوْ صَاعاً مِنْ أقِطٍ، أوْ صَاعاً مِنْ زَبِيبٍ. فَلَمَّا جَاءَ مُعَاوِيَةُ وَجَاءَتِ السَّمْرَاءُ قال: أرَى أنَّ مُدّاً مِنْ هَذا يَعْدِلُ مُدَّيْنِ[. أخرجه الستة .

3. (2046)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz sadaka-i fıtrı bir sa' yiyecek veya bir sa' arpa veya bir sa' hurma veya bir sa' ekıt (denen yoğurt kurusu) veya bir sa' kuru üzümden çıkarırdık." [Buhârî, Zekât 72, 73, 75, 76; Müslim, ZekâT 18, (985); Muvatta, Zekât 53, (1, 284); Tirmizî, Zekât 35, (673); Ebû Dâvud, Zekât 19, (1616, 1617, 1618); Nesâî, Zekât 37, 38, 39, 42, 43, (5, 51); İbnu Mâce, Zekât 21, (1829).][93]

.4 وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَعَثَ النَّبِيُّ # مُنَادِياً فِي فِجَاجِ مَكَّةَ. أ إنَّ صَدَقَةَ الْفِطْرِ وَاجِبَةٌ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ ذَكَرٍ أوْ أُنْثَى حُرٍّ أوْ عَبْدٍ صَغِيرٍ أوْ كَبِيرٍ. مُدَّانِ مِنْ قَمْحٍ أوْ سِوَاهُ صَاعٌ مِنْ طَعَامٍ[. أخرجه الترمذي.»ا ُقِطُ« لبن جامد. »وَالسَّمْرَاءُ وَالْقَمْحُ« الحنطة .

4. (2047)- Amr İbnu Şuayb, an ebîhi an ceddihî (radıyallâhu anh) tarikinden anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke caddelerinde dellâl çıkararak şöyle ilan ettirdi:"
Duyduk duymadık demeyin! Sadaka-i fıtr her müslümana, erkekkadın, hürköle, küçükbüyük olsun vâcibtir. Bu, ya iki müdd buday veya onun dışında bir sa' yiyecektir." [Tirmizî, Zekât 35, (674).][94]

5. وعن نافع قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما يُعْطِى زَكَاةَ رَمَضَانَ بِمُدِّ النَّبِيِّ #، وفي كَفّارَةِ الْيَمِينِ[. أخرجه البخارى .

5. (2048)- Nâfi (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) ramazan zekâtını müdd-i Nebî (aleyhisselâm) ile verirdi. Kefâret-i yemini de müdd-i Nebî ile öderdi." [Buharî, Keffârâtu'l-Eymân 5.][95]

6. وعن قيس بن سعد بن عُبَادَةَ قال:]أمَرَنَا رسولُ اللهِ # بِصَدَقَةِ الْفِطْرِ قَبْلَ أنْ تَنْزِلَ الزَّكَاةُ. فَلَمَّا نَزَلَتْ لَمْ يَأمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا، وَنَحْنُ نَفْعَلُهُ[. أخرجه النسائى .

6. (2049)- Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), zekât emri gelmezden önce, bize sadaka-i fıtr'ı emretmişti. Zekât farz kılınınca, fıtır sadakasını ne emretti ne de nehyetti. Biz onu yerine getirmeye devam ettik..." [Nesâî, Zekât 35, (5, 49); İbnu Mâce, Zekât 21, (1828).][96]

AÇIKLAMA:

1- Fıtır sadakası, İbnu Kuteybe'ye göre "sadaka-i nüfûs" yani nefislerin sadakası demektir. Çünkü fıtr, "fıtrat" kelimesinden gelmedir, bu ise, yaratılışın aslıdır. Ancak daha makbûl addedilen bir görüşe göre, fıtr kelimesi ramazan iftarı ile alâkalıdır. Mevzu üzerine gelen bazı rivâyetlerde زَكَاةُ الْفِطْرِ مِنْ رَمَضَان (ramazan orucundan çıkma zekâtı) tabirinin geçmesi de bu ikinci görüşü te'yîd eder.

Birinci görüşü benimseyenlere göre sadaka-i fıtır, sevap için verilen yaratılış atiyyesi; ikinci görüşe göre, ramazanın sonuna ulaşmış olmanın şükür atiyyesidir. Nitekim bu, ramazanın sonuna erişenlere vecîbe kılınmıştır. Demek ki her iki görüşün de bir haklılık yönü vardır.
2- Bâbımızın altıncı hadisinde görüldüğü üzere, sadaka-i fıtır, zekâttan önce ve oruçla aynı senede farz kılınmıştır. Bazı âlimler, sadaka-i fıtrın, orucun kabûlüne, kişinin sekerât ânındaki sıkıntı ve kabirdeki azabtan kurtuluşuna bir vesîle olacağını belirtmişlerdir. Fakirlerin de daha iyi şartlarla bayrama girmelerine vesîle olması sebebiyle ictimâî yönü de bulunan dînî bir vecîbe olmaktadır.
3- Sadaka-i fıtır, nisab miktarı malı bulunan herkese vâcibtir. Nisabtan maksad, zekât bahsinde geçtiği üzere 20 dinar altın ve 200 dirhem gümüş veya bunların kıymetine muâdil maldır. Mesken, binek, giyecek ve ailesinin bir aylık -bir kavle göre bir yıllık- yiyeceği gibi aslî ihtiyaçları ile, zarurî ev eşyası ve silâhından artan, belirtilen miktar malı olana sadaka-i fıtır vâcib olur. Bu malın üzerinden zekâtta olduğu gibi bir yıl geçmesi gerekmez.
Birinci hadiste de belirtildiği üzere sadaka-i fıtır ailenin her bir ferdi için vacibtir: Büyükküçük, kadın-erkek, yaşlıgenç, âkilmecnûn, kölehür ayırımı yapılmaz, fıtır sadakaları ödenir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre mecnûn ve çocuğun sadaka-i fıtrını, velîsi, onların malından öder. Ödemediği takdirde, bunlar üzerine borç olur, çocuk büyüyünce, mecnûn tedâvi olunca borcunu öder. İmam Muhammed ve Züfer: "Bunlara sadaka-i fıtır vâcib olmaz" derler. Ailede bulunsa bile yaşlı annebaba'nın sadaka-i fıtrı evlada terettüp etmez, hasta ve fakir iseler eder. Aile büyüğü izinli veya izinsiz hepsinini yerine ödeyebilir.
Bir kısım Ulemâ, sadaka-i fıtrın farziyyetinde icma'dan bahseder. Hanefîler farz demezlerse de vâcib tâbirini kullanırlar. Onların ıstılâhında vâcib de farz kadar kesin olmasa bile, yine de behemahal ödenmesi gereken bir borcu ifâde eder. Hanefîlerin vâcib hükmünden başka, İbrahim İbnu Uleyye ve Ebû Bekr İbnu Keysân'ın sadak-i fıtrın farziyetinin neshedildiğine dair beyânları da icma iddiasını

zedeleyen durumlardır. Bâbımızın altıncı hadisi de (2049), dördüncü rivâyette beyân edilen farziyyetin zedelendiğine bir delil sayılabilir. Esasen Mâlikîlerve bazı Zâhirîler de bunun müekked sünnet olduğunu rivâyet etmişlerdir. Farz olduğuna inananlar zekâtu'lfıtr diye zekât kelimesiyle tesmiyesini de farziyetine bir delîl kılarlar. Âyet-i kerîme'de gelen, قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تزَكّٰى "Tezekkî eden kurtuluşa ermiştir" (A'lâ 14) ifâdesinin de zekât-ı fıtr ile ilgili olduğu söylenmiştir. Tezekkî etmek şu mânalara gelir: "(Küfürden, mâsiyetten kaçınarak) nefsini temiz tutan, namaz için temizlik yapan, zekâtını veren, sadaka-i fıtrını veren."

4-Sadaka-i fıtır dört cins şeyden verilebilir. Bâbın ilk üç hadisinde bunların zikri geçmektedir: Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma. Bazı rivâyetlerde buğdayla ilgili sâbit merfu bir rivâyet olmadığı, bunun, ikinci rivâyette de kısmen görüldüğü üzere, bilâhare Ashab tarafından diğerlerine dahil edildiği belirtilmiştir. Bunların miktarı şöyledir: Buğdaydan yarım sa'[97]arpadan, kuru üzümden veya kuru hurmadan bir sa' yani 1040 dirhemdir. Fakirin ihtiyacı bunların aynlarına daha fazla bulunmadığı müddetçe, bunlara bedel değerlerini nakid olarak vermek efdaldir.

5-Beşinci hadiste geçen müdd-i Nebî tâbirine gelince, bu bir sa'ın dörtte birine denk bir hacim ölçüsüdür. Medîne-i Münevvere'de kullanılan ölçeğe fukahâ müdd-i Nebî demiştir. İbnu Hacer, bu müdd'ün miktarının, Medîne'de alışılmış sabit bir hal aldığını belirtir. Ancak Ömer İbnu Abdülaziz devrinde artırılmıştır.

Müdd, sa', rıtl, dirhem, miskal gibi ölçü birimleri sıkça geçer. Bunların günümüzdeki birimlerle olan münasebet ve muâdeleti bilinmesi gerekli ise de kesin rakamlar vermek biraz zordur. Çünkü miktarları az çok farkeden farklı müdd'ler vardır: Müdd-ü Şâmî, müdd-ü örfî, müdd-ü Irâkî gibi. Bu sebeple yapılan tahkikleri kayıtlayarak vermek gerekecektir.

1 müdd-ü Nebevî = 1.1/3 rıtlı istiâb eden bir hacim ölçüsüdür. 4 müdd, 1 sa'dır.

Şu halde müdd ve sa'ı hesapta rıtlın miktarını bilmek gerekecektir. Rıtl ise rıtl-ı Bağdâdî, rıtl-ı Şâmî olmak üzere iki kısımdır.

Rıtl-ı Bağdâdî, Nevevî'nin hesaplamasına göre 128.4/7 dirhemdir. Yuvarlak hesap 130 dirhem kabûl edilmiştir. Bu durumda bir dirhem 3, 0898 gram ettiğinden bir müdd= 530 gr. veya yarım litreden biraz fazla eder. 1 sa' = 4 müdd olduğuna göre, 2120 cm3 yani 2 litreden biraz fazla bir hacim tutar.[98] Irak fakihleri müddü 2 rıtl tuttukları için, o hesaptan elde edilecek hesaplamalarda farklı sonuçlara ulaşılacağı tabiîdir.[99]

DÖRDÜNCÜ BAB

ZEKAT TAHSİLDARININ HAK VE VAZİFELERİ

.1. عن أبي حُمَيْدٍ الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]اسْتَعْمَلَ رسولُ اللّهِ # رَجُ‌ًَ عَلى الصَّدَقَةِ، وفي رواية: علَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ. فلَمّا قَدِمَ قال: هذَا لَكُمْ وهذَا أُهْدِى لى. فقَامَ رسولُ اللّهِ # عَلى المِنْبَرِ فَحمِدَ اللّهَ وَأثْنَى عَلَيْهِ. ثُمَّ قال: أمَّا بَعْدُ فَإنِّى أسْتَعْمِلُ الرَّجُلَ مِنْكُمْ على الْعَمَلِ مِمَّا وَّنِى اللّهُ عَزَّ وَجُلَّ فَيأتِى فَيَقُولُ: هَذَا لَكُمْ وَهذا أُهْدِىَ لى ! أفَ‌َ جَلَسَ فِي بَيْتِ أبِيهِ أوْ بَيْتِ أُمِّهِ حَتَّى تَأتِيَهُ هَدِيَّتُهُ إنْ كَانَ صَادِقاً؟ واللّهِ‌َ يَأخُذُ أحَدٌ مِنْكُمْ شَيْئاً بِغَيْرِ حَقِّهِ إ‌َّ لَقِىَ اللّهَ تَعالى يَحْمِلُهُ عَلى رَقَبَتِهِ يَوْمَ القِيَامَةِ إنْ كانَ بَعِيراً لَهُ رُغَاءُ، أو بَقَرَةً لَهَا خُوارٌ، أوْ شَاةً تَيْعَرُ! ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رُؤِىَ بَيَاضُ إبِطَيْهِ يَقُولُ: اللَّهُمَّ هَلْ بَلَّغْتُ؟ ثَ‌َثاً[. أخرجه الشيخان وأبو داود.»الرغَاءُ« صوت البعير. »وَالخَوَارُ« بالخاء المعجمة: صوت البقر.»وَاليَعَارُ« صوت الشاة .

1. (2050)- Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zekât toplama işinde bir adam istihdâm etti. -Bir rivâyette "Benî Süleym'in zekâtını toplama işinde" denmiştir- Adam vazîfeden dönünce:"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (öfkeyle) minbere çıkıp, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra şunları söyledi:"Emmâ ba'd, Ben sizden birini, Allah'ın bana tevdî ettiği bir işte istihdam ederim. Sonra o gelir:

"Bu size aittir, şu da bana hediye edilenler!" der. Bu adama, babasının veya anasının evinde otursaydı da, eğer doğru sözlüyse hediyesi ayağına gelseydi ya! Vallahi sizden kim haksız bir şey alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu halde Kıyâmet günü Allah'la karşılacaktır. Eğer bu haksız aldığı şey deve ise böğürecek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!"
Sonra Resûlullah ellerini kaldırdı, o kadar ki koltuk altındaki beyazlık gözüktü:
"Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti." [Buharî, Hiyel 15, Cum'a 29, Zekât 67, Hîbe 17, Eymân 3, Ahkâm 24, 41; Müslim, İmâret 26, (1832); Ebû Dâvud, İmâret 11, (2946).][100]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyette zikri geçen memurun ismi bazı rivayetlerde belirtilmiştir: Abdullah İbnu'l-Ütebiyye'dir. (Bazan İbnu'l-Lütebiyye ve İbnu'l-Lütbiyye şeklinde okunmuştur.)
2- Hadis memuriyet âdâbına giren bir çok ahkâmı beyân etmektedir. Öncelikle şu anlaşılmaktadır ki, memuriyeti vesîlesiyle hediye edilen şeyler helâl değildir. Resûlullah "Annenin veya babanın evinde otursaydın sana hediye edilir miydi?" dediğine göre, evinde oturması halinde hediye getirmeyeceklerin hediyeleri memura haramdır. Muhalleb şöyle demiştir: "Kendine hediye gelmesi için memurun başvurduğu hîle, üzerine terettüp eden vazîfelerden bir kısmına müsâmahadır. İbnu Battâl, bu hâli bir başka uslûbla açıklamıştır: "Hadis, memura gelen hediyenin, onun yaptığı iyiliğe teşekkür veya ona olan sevgi veya üzerine düşen vazîfelerden bir kısmını terketmesi gayeleriyle yapıldığına delildir. Resûlullah beyanlarıyla, memurun hiçbir surette hediyeye müstehak olmadığını, onun da diğer insanlardan biri gibi bulunduğunu, memuriyeti vesîlesiyle gelen şeylerden hiçbirini kendisine seçmeye hakkı bulunmadığını belirtmiş olmaktadır."
3- Bu hadis, memurların muhasebe edilmesinin meşrûiyetine delil kılınmıştır. Yani vazife dönüşü, imâm veya onun tâyin edeceği kimse, memurdan hesap sorar; topladığı nedir, sarffettiği nedir? Bu hususta ulemâ ittifak etmiştir.
4- Memura verilmiş olan hediyyenin müsâdere edilip beytü'lmâl'e teslîm edileceği belirtilmiştir. Sadedinde olduğumuz hadiste bu sarîh değildir, ancak siyâktan anlaşılmaktadır. İbnu Kadâme, rüşvetin sahibine iâdesi gerekir demiştir. Hediyenin beytü'lmâl'e tesliminde ihtilâf yok. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh)'i Yemen'e gönderirken: َتُصِيبَنَّ شَيْئًا بِغَيْرِ إِذْنِى فَإِنَّهُ غُلُولٌ "İznim hâricinde hiçbir şey almayacaksın. Zîra bu gulûldür (ihânet)" emretmiştir.
Bu tenbîhi de gözönüne alan ulemâ, "İmam'ın (devletin) bilgisi dışında memurun hiçbir şey alamayacağını, getirilen her şeyi beyan edeceğini hükme bağlamış, meşrû yoldan devletin izniyle alacağı şeylerin helal olacağını" belirtmiştir."
5- İbnu'l-Münîr, bu hadisten, memuriyetten önce gelen hediyeyi kabul etmenin câiz olacağı hükmünü de çıkarmıştır. "Ancak der, bu cevâz, gelen hediyenin âdetten ziyâde olmaması şartıyla kayıtlıdır" der.
Rüşvetle ilgili uzunca bir tahlîli bu babın sonuna yani 2055. hadisten sonra dercedeceğiz.[101]

2. وعن بشير بن الخَصَاصِيةِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قُلْنَا يَا رسُولَ اللّهِ: إنَّ أَهْلَ الصَّدَقَةِ يَعْتَدُونَ عَلَيْنَآ أفَنَكْتُمُ مِنْ أمْوَالِنَا بِقَدْرِ مَا يَعْتَدُونَ؟ قال: [. أخرجه أبو داود.»ا‘عْتِدَاءُ« مجاوزة الحد .

2. (2051)- Beşîr İbnu'l-Hasâsiye (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedik, zekât toplayanlar, bize haksızlık edip borcumuzdan fazlasını alıyorlar, biz malımızdan haksızlıkları kadarını gizleyelim mi?""Hayır!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Zekât 5, (1586, 1587).][102]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs bazı rivâyetlerde vakfına hükmedilecek yani sahâbeden birine nisbet edilebilecek bir uslubla rivâyet edilmiştir. Nitekim Ebû Dâvud'da öyledir.
2- Hadis, tahsildarların haddi aşarak, verilmesi gerekenden fazla vergi almaları hâlinde bile hileye müsaade etmemektedir. Böyle bir cevaz pek çok suistimallere yol açabilir, zekâtı verilmesi gereken malları beyan etmemeye sevkedebilirdi. Bu yasağı ifâde eden başka rivayetler de mevcuttur. Âlimler

kesin bir uslûbla: "Tahsildar zulme bile düşse, ondan hiçbir malın gizlenmesi câiz değildir" demişlerdir.[103]

3. وعن أنس بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: المعْتَدِى في الصَّدَقَةِ كَمَانِعِهَا[. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (2052)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zekâtta haddi aşan, vermeyen gibidir." [Ebû Dâvud, Zekât 4, (1585); Tirmizî, Zekât 19, (646); İbnu Mâce, Zekât 14, (1908).][104]

AÇIKLAMA:

1- Haddi aşan'la "zekâtı müstehakına vermeyen" in kastedildiği belirtilmiştir. Ancak şu mâna üzerinde de durulmuştur: Haddi aşmaktan maksat, zekât mükellefinden malın iyisini almak, vermesi gereken miktardan daha fazla vergi tahakkuk ettirmek. Bu durumda mükellef, müteakip sene zekâta tâbi mallarından bir kısmını beyan etmez ve gizler. Böylece, fazla zekât alan tahsildar, zekâtın verilmesine mâni olmuş olur.
Şu halde her ikisi de günah ve vebâlde eşit duruma düşer. Bagavî der ki: "Zekâtta haddi aşan kimse günah yönüyle, tıpkı zekâtı vermeyen gibidir. Öyle ise, mal sahibine, tahsildar kendisine haksızlık yapsa da malını gizlememesi düşer."[105]

4. وعن جابر بن عَتِيك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله # سَيَأْتِيكُمْ رُكَيْبٌ مُبْغَضُونَ. فإِذَا جَاءُوكُمْ فَرَحِّبُوا بِهِمْ وَخَلُّوا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَبْتَغُونَ. فَإِنْ عَدَلُوا فَ''نْفُسِهِمْ وَإِنْ ظَلَمُوا فَعَلَيْهَا. وَأَرْضُوهُمْ فإِنَّ تَمَامَ زَكَاتِكُمْ رِضَاهُمْ وَلْيَدْعُوا لَكُمْ[. أخرجه أبو داود.»رُكَيْبٌ« تصغير ركب جمع راكب، أراد بهم السُّعَاةَ في الصدقة. جعلهم مبغضين 'ن الغالب في أرباب ا'موال الكراهة للسعادة لما جُبِلَتْ عليه القلوب من حبّ المال .

4. (2053)- Câbir İbnu Atîk (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Size bir grup sevimsiz atlılar gelecek. Geldikleri zaman, onları iyi karşılayın. Onlarla talep ettikleri şeylerin arasından çekilin. Adalet ederlerse bu kendi lehlerinedir. Zulmederlerse bu da onların aleyhlerindedir. Siz onları râzı edin. Zekâtınızın kemâli onların rızâsına bağlıdır. (Öyle ise onları râzı edin ki) sizlere dua etsinler. " [Ebû Dâvud, Zekât 5, (1588).][106]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissaâtu vesselâm) zekât memurlarının geleceğini haber vermiştir. Onları "sevimsiz" diye tanıtması, onların şeriat nazarnda kötü oluşlarından ileri gelmez. İnsanlardan mevcut, fıtrî para sevgisi sebebiyle , kendilerinden zekât, vergi isteyecek kimseleri sevmezler. Bu beşeri zaafa binaen onları "sevimsiz" diye tavsif etmiştir.
2- Resûlullah, tahsildarlara "Hoşgeldiniz, merhaba! gibi sözler söyleyerek onların güler yüzle karışlanmalarını, gelişlerinde sürûr izhâr edilmesini" emretmektedir.
3- "Onlarla taleb ettikleri şeylerin arasından çekilin!" demek, "Taleb ettikler zekâtı verin!" demektir. İbnu'l- Melek der ki: " Bunun mânası şudur: "Onlar size zulmetse bile zekâtı vermekten kaçınmayın. Çünkü onlara muhalefet sultâna muhâlefettir. Zîra bunlar onun memurlarıdırlar. Sultana muhâlefet de fitne getirir."
4- "...Zulmederlerse aleyhlerinedir..." sözü, "sizden vermeniz gerekenden fazla alırlarsa, bu zulüm olduğu için, günaha girmiş olurlar, siz de bu zulme sabrettiğiniz için sevaba girersiniz " demektir.
5- "Onları râzı edin.." sözü, "Borcunuzu geciktirmeden peşin ödemek, hîle yapmamak, hıyânette bulunmamak gibi adaletli ve mürüvvete uygun davranışlarda gayret göstermek, hatta mübâlağa yapmak sûretiyle tahsildarları memnun edin" demektir.

6- Sondaki "Sizlere dua etsinler" cümlesi, tahsildarlara iyi davranma husûsunda nebevî ısrar ve teşvikin sonuncu ifâdesidir. Mü'min onların duasını almak için, onları razı edecek, onları güncendirecek davranışlardan kaçınacaktır.
Şârihler, "Size (yani zekât verenlere) dua etsinler!" emrinin hem tahsildarlara, hem de zekâttan istifâde edenlere müteveccih olduğunu belirtirler.
Şu halde, hadis, dua etmelerinde ve zekâtın makbûliyetinde en mühim sebeplerden birinin onları râzı etmek olduğunu göstermektedir.
Tîbî hadisten şu mânayı çıkarır: "(Resûlullah demektedir ki): "Sizden mallarınızın zekâtını talebetmek üzere memurlarım gelecek; ancak, nefisler fıtrî olarak mal sevgisine müptela oldukları için sizler ister istemez, onlardan hoşlanmayacak ve onların zulmettikleri zannına düşeceksiniz. Ama gerçek böyle değil. "Adalet ederlerse", "zulmederlerse" sözlerine, bu zanna binâen yer verilmiştir. Hakikatte ve vâkide onlar zâlimler olsalar, nasıl onlara "size dua etsinler!" diye emreder?"[107]

5. وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله #: الْعَامِلُ عَلى الصَّدَقَةِ بِالحَقّ كَالْغَازِى في سَبِيلِ اللهِ تَعالى حَتَّى يَرْجِعَ إلى بَيْتِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

5. (2054)- Râfi' İbnu Hadîc (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zekâtı hakkaniyetle toplayan tahsildar, evine dönünceye kadar, Allah Teâlâ yolunda cihâd yapan asker gibidir." [Ebû Dâvud, İmâret 7, (2936); Tirmizî, Zekât 18, (645); İbnu Mâce, Zekât 14, (1809).][108]

AÇIKLAMA:

1- Zekâtı hakkaniyetle toplamaktan maksad adalet üzere, dürüstlükle veya ihlâsla ve sevap kazanmak ümidiyle toplamaktır.
2- Allah yolunda gazi gibi olması, beytü'lmâl için zekâtı tahsil etmesinden ileri gelir. Bu, Allah yolunda yapılan bir amel olduğu için, Allah yolunda yapılan gazâya (cihâda) benzetilmiştir. İbnu'l-Arabî, Ârızatu'l-Ahvazî'de der ki: "Mâna sahihtir. Zîra Allah büyük lütufların sâhibidir. (Resûlullah) buyurdular ki: "Kim bir gâziyi techiz etmiş ise o da gazveye katılmış (gibi sevaba iştirak etmiş)tir. Kim de hayırla ailesine nezâret etmişse o da gazveye katılmış (gibi sevaba iştirak etmiş)tir." Zekât toplayan tahsildar da cihad yapanın halîfesidir. Çünkü, Allah yolunda (cihad için gerekli) malı toplamaktadır. Öyle ise bu kimse ameliyle cihâd yapmış olmaktadır, niyyetiyle de cihâd yapmaktadır. Nitekim aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Medîne'de özrü sebebiyle kalan bir grup vardır ki, onlar, siz hangi vâdiyi geçseniz, hangi beli aşsanız, sevapda sizinle birliktedirler." Öyle ise cihad edenler için çalışmak, onlara bedel iş görmek, Allah yolunda harcanacak malı toplamak özrüyle cihada katılamayanlar nasıl cihad sevabından mahrum kalırlar? Nasıl cihâd zarûrî ise, cihad için gerekli olan malın toplanması da zarûrîdir. Yani bu iki şey niyette de ortaktır, amelde de ortaktır, öyle ise sevapta da ortak olmaları gerekir."[109]

6. وعن عبدالله بن أبى أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]كانَ أبى مِنْ أصْحَابِ الشَّجَرَةِ وَكَانَ النَّبيُّ # إذَا أتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ قال: اللَّهُمَّ صَلَّ عَلى آلِ فُ◌َنٍ. فَأتَاهُ أبِى بِصَدَقَتِهِ فقال: اللَّهُمَّ صَلّ عَلى آلِ ألِى أوْفى[. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

6. (2055)- Abdullah İbnu Ebî Evfâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Babam ashabu'şşecereden idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bir kavm zekâtlarını getirince şöyle dua buyururlardı:
"Allahım şu aile'ye rahmet buyur." Babam zekatını getirince onun için de
"Allah'ım Ebû Evfâ'nın ailesine rahmet buyur" diye dua etti." [Buhârî, Zekât 64, Meğâzî 35, Daavât 19, 33; Müslim, Zekât 176, (1078); Ebû Dâvud, Zekât 6, (1590); Nesâî, Zekât 13, (5, 31).][110]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadîsin sonundaki dua meselesine açıklık getirmekte ve zekât verenle alan (imam, imamın memuru- fakir) arasında bu dua müessesesinin ehemmiyetini mü'min vicdanlarda perçinlemektedir.
Bu hadisi, Buhârî hazretleri, imamın zekât verenlere dua etmesi gereğine dikkat çektiği ve ayrıca, "Onların mallarından sadaka al ki bununla kendilerini gönahlarından temizlemiş, bununla onların hasenâtını bereketlendirmiş olasın. Onlara dua et, çünkü senin duan onlar için sükûnettir..." (Tevbe 103) âyetini de kaydettiği bir bâb başlığının altında kaydeder.
Âlimler, âyet-i kerîmede, Resûlullah'a "Zekâtlarını al" dedikten sonra ilaveten "onlara dua et!" emrinin verilmiş olmasını, Resûlullah'tan sonra bütün devlet reislerine müteveccih ilâhî bir talimat olarak değerlendirmişlerdir. Hattâ, Hz. Ebû Bekir'e zekât vermemek için isyân eden bedevîler bu âyeti te'vil ederek: "Âyette zekâtın Resûlullah'a verilmesi emredilmektedir, başkasına değil. Namaz kılarız, ama zekât vermeyiz..." demişlerdi. Ulemâ bu emrin Resûlullah'tan sonra onun yerine kâim olacak bütün devlet reislerine müteveccih olduğunu anlayınca, bu meselede isyankâr bedevîlere ve öylesi bir düşünceye sapacak olan muahhar sapıklara söz hakkı kalmamakta, delilsiz iddiaları iptal edilmiş olmaktadır.
Rivâyetler, zekâtını verenlere Resûlullah'ın âyet-i kerîmenin emri mûcibince, sistemli olarak dua ettiğini, zekât malları meyanında "güzel bir deve" gönderen bir zâta da اَللَّهُمَّ بَارِكْ فِيهِ وَفِى إِبِلِهِ "Allah'ım, devesini de kendisini de mübarek kıl!" diye duada bulunduğunu belirtirler.
2- Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen İbnu Ebî Evfâ'nın ismi Alkame İbnu Hâlid İbni'l-Hâris el-Eslemî'dir. Bu zât, oğlu Abdullah (radıyallâhu anhümâ) ile birlikte Bey'atu'r-Rıdvân diye bilinen ve Hudeybiye'deki ağaç altında akdedilen biat hâdisesine katılmışlardır. Bu Abdullah, muammerîn denen uzun müddet yaşayanlardandır. Kûfe'de en son vefat eden sahâbi olup 87 hicrîde rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur, (radıyallâhu anh).
3- Ebû Evfâ'ya rahmet buyur diye yaptığımız tercümenin lügavî asla sadık kalınca, "Ebû Evfa âilesine..." şeklinde olması gerekirdi. Ancak şârihlerin açıkladığına göre, burada görüldüğü üzere, bazı kullanışlarda "âl" kelimesi zâtın kendisine ıtlak olunmaktadır. لقد أُوتى مِزْمَاراً مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ "Bana Hz. Dâvud'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir" hadisinde olduğu gibi. Bu hadiste de Âl-i Dâvud'la Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un başına getirilerek kullanılması, kadri, şânı yüce şahıslar için câridir demişlerdir. Dilimizde hazret kelimesi de böyle bir kullanışa sâhiptir.
4-Yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki Resûlullah'ın: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ اَبِى اَوْفَى "Yâ Rabbi Ebû Evfâ'ya rahmet buyur" duası, salât kelimesi ile ifâde edilmiştir. Asla uygun tercümenin "Yâ Rabbi Ebû Evfâ'ya "salât" buyur" şeklinde olması gerekirdi. Ulemâ salât kelimesini Resûlullah'tan başka kimseler hakkında kullanmanın câiz olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmiştir.
Bu hadîsten hareket edenler, salatla duanın peygamberlerden başka insanlar hakkında da câiz olduğuna hükmederler. Ancak İmam Mâlik ve Cumhûr bunu mekruh addederler. Ulemâdan bir grup: "Zekâtı alan kimse, veren kimseye, bu hadîs sebebiyle, bu dua ile dua eder. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى فُلاَنٍ şeklinde."
Ancak Hattâbî, salât kelimesinin lügavî mânasına inerek bu şekilde düşünenler (yani salât kelimesinin sadece peygamberlere yapılan duada kullanılmasının caiz olduğunu söyleyenlere) şöyle cevap verir: "Salât asıl itibâriyle "dua" demektir, ancak, lehine dua edilecek kimseye göre mânası farklılıklar arzeder. Sözgelimi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ümmetine salât'ı, onlar için bir mağfiret duasıdır. Ümmetinin onun üzerine salâtı, O'nun Allah'a olan yakınlık ve kurbiyyetinin artması için bir duadır. Bu sebeple bu mânadaki salât bir başkası hakkında uygun değildir."
5- Bu hadisle istidlâl edilerek, zekâtı alan kimsenin veren kimseye dua etmesinin müstehab olduğuna hükmedilmiştir. Bazı zâhirîler bunun vâcib olduğunu söylemişlerdir. el-Hannâtî, bazı Şâfiîlerin de buna yakın bir hükme vardığını hikâye etmiştir. Ancak bu iddiaya şöyle cevap verilmiştir: "Eğer dua, bir vecîbe olsaydı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tahsildarlara bunu öğretirdi. İmâma, keza kefâretler, borçlar vs. nevinden aldığı diğer şeyler için dua vâcib olmadığına göre, zekât için de vâcib değildir. Dua emreden âyete gelince, muhtemeldir ki, buradaki vücûb, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu

vesselâm)'e has bir vecîbedir, zîra onun duası, başkalarının yaptığı duaların hilâfına, ümmet için bir sükûnettir."[111]

RÜŞVET NEDİR, NE DEGİLDİR?

Tarih boyunca, rüşvet hâdiseleri, medenî milletlerin siyasî ve ictimâî hayatlarında ciddî bir çıkmaz olagelmiştir. Günümüzde dünya devletlerinde vukua gelen ve bütün dünya efkar-ı umumiyesini meşgul eden rüşvet skandallarına pek sık şâhid olmaktayız.
Rüşvet Hâdisesi, birçok içtimâî marazların baş sorumlusu olması sebebiyle küçümsenip geçilecek bir mesele değildir. Kânunların bîtaraf ve âdilâne tatbikatını önlediği için, adalet mekanizmasına, dolayısıyle devlete karşı güveni sarsmaktadır. Adaletten emîn olmayan insanlar, kendileri ihkâk-ı hak peşine düşmekte ve kanun hâkimiyetini zedelemekte, anarşiye sebep olmaktadırlar. Liyakat sâhipleri, hakettiğini meşru yoldan alamayınca kabiliyet ve gayret sahipleri atâlete itilmekte, terakkinin zenbereği durumunda olan ictimâî rekabet sönmektedir.
Hülasa hangi nokta-i nazardan ele alırsak alalım, rüşvetin ümmet ve millet hayatında müthiş bir öldürücü zehir olduğunu, içtimâî huzurun, millî terakkinin en mühim engellerinden birini teşkîl ettiğini görürüz. Bu sebeple olacaktır ki, dinimiz rüşvet hâdiselerine şiddetle karşı çıkmış, bütün imkânlarıyla onu tel'in etmiş, İslâm cemiyetinden tard etmek için gerekeni yapmıştır.
Hemen hemen bütün hadis kitaplarına girmiş bulunan ve Tirmizî tarafından sahîh olduğu te'yîd edilen bir hadiste Hz. Peygamber'in rüşvet alana, rüşvet verene (ve hatta verenle alan arasında aracılık yapana) lânet ettiğini görmekteyiz.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh)'i Yemen'e tâyin ederken, meselenin ehemmiyetini tebârüz ettirecek bir tarzda, rüşvetle alâkalı olarak verdiği talimat, memur tâyinlerinde bu husûsun muttarıdan hatırlatılmış olacağını ifâde etmektedir. Hz. Muâz (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre Yemen'e kadı olarak tavzîf edildikten sonra, (daha yola çıkmadan) arkasından geri çağırtır. Huzûra girince: "Seni niye geri getirttim biliyor musun?" diye sorar ve ilâve eder: "Benim iznim olmadıkça hiçbir şeye dokunmayacaksın. Zîra, bu gülûldür (devlet malından çalmak ve ihânet). Kim gulûlde bulunursa Kıyâmet günü çaldığı şeyle birlikte gelir. İşte bunu hatırlatmak için çağırdım. Haydi işine git."
Rivâyette belirtilen geri çağrılma hâdisesi, memuru tavzîf ederken yapılan birçok tenbîhler, verilen tâlimatlar arasıda rüşvet meselesinin dikkatten kaçmış olması ihtimaline binâen, bunun ehemmiyetinin zihinde iyice yerleşmesi, bu noktaya dikkati çekme gâyesine mâtuftur.
Buhârî'de gelen bir rivâyetten de, âmil olarak tavzîf edilen memurların dönüşlerinde (aldıkları ve sarfettikleri hakkında "muhasebe" edildiklerini anlamaktayız.[112]

HÂKİMLERCE ALINAN RÜŞVET:

Rüşveti alan veren kim olursa olsun büyük bir haram işlemiş olmakla berâber, bilhassa insanlara adâlet dağıtma mevkiinde olan kadıların hükümlerine te'sîr edecek şekilde alacakları rüşvetin fezâhetine husûsan dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: "Ateşte yanmaya en lâyık olan şey "suht" yoluyla elde edilen kazancın hâsıl ettiği ettir." Huzûrda bulunanlar: "Ey Allah'ın Resûlü suht da nedir?" diye sorarlar. Hz. Peygamber: "Hüküm vermede alınan rüşvettir" cevabını verir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hâkimlerin alacakları rüşvetin kötülüğüne bu rivâyette muzaaf şekilde dikkat çekmektedir:
a) Diğer muhtelif memurların alacakları rüşvet umûmî bir ifâde ile yasaklanırken, burada "hükümdeki rüşvet" ayrıca zikre dökülmüştür.
b) Bir başka çalışmamızda belirttiğimiz üzere muhâtapların dikkatini çekmek maksadıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in başvurduğu metodlardan biri, anlatacağı şeyi muhâtabda hayret uyandıracak, sual sorduracak bir muhtevada ve müphemlikte sormaktır. Nitekim burada herkesin tam anlayamayacağı bir kelime olan "suht"un takbîhi mevzubahis olmuştur. Şârihlerce "yenmesinden ar duyulan her şey" olarak açıklanan suht'un, mânayı Hz. Peygamber'in muhâtapları zamanında taşıyıp taşımaması mühim değil.
Hükümde alınan rüşvete hadiste gelen bu husûsî dikkate paralel olarak, âlimlerin şu hususta icma ettikleri belirtilir: "Bir kadı rüşvet almışsa, rüşvet aldığı meselede vermiş olduğu hüküm infaz edilmez.

Kezâ kadılık makamını rüşvetle elde eden bir kimse ebediyen kadı olamaz ve şâyet vermiş olduğu hüküm varsa infaz edilmez."[113]

MEMUR VE HEDİYE:

İslâm dininin rüşvet karşısındaki hassasiyetini anlamak için, rüşvet mefhûmuna dahil edilen şeyleri görmemizde fayda var. Bunu kavramak için önce rüşvet nedir? Onu belirtelim: Rüşvet, bazı âlimlerce "bir hakkın iptâli veya hakkı olmayan bir şeyin (bâtılın) elde edilmesi (ihkâkı) için verilen şey" olarak; diğer bazılarınca "mevki sâhibinden câiz olmayan (gayr-i meşrû) bir şey için yardım satın almak maksadıyla verilen mal", "karşılık verilmeksizin alınan ve alanın da ayıplanmasına sebep olan şey" vs. olarak târif edilmektedir.
Şu halde hakkımız olmayan bir menfaatin elde edilmesi için verilen her şey rüşvet olmalıdır. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), birçok hadisleriyle teşvîk ettiği "hediye"yi, memûrlar hakkında yasaklamıştır: "Memurlara (ummâl) verilen hediyeler gulûldür (ihânettir), (her çeşidiyle haramdır)."
Burada gulûl yani hırsızlık ve ihânet olarak vasıflandırılan, memura verilen hediye, başka birçok hadislerde mevzubahis edilerek haramlığına dikkat çekilmiştir. Bu hususta vârid olan mühim ve meşhûr bir vak'ayı aynen kaydedeceğiz: Ebû Humeydi's-Sâidî anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Esed kabîlesinde İbnul'l-Lütbiyye adında birisini (Benû Süleym'in zekâtını toplamak üzere vazîfelendirmişti. Dönüşte, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ne topladın, nerelere harcadın diye hesap sorunca adam: "Şu sizinki, şu da benimki, bu bana hediye edildi" dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) minbere çıkarak Allah'a hamd ve senâdan sonra şu hitâbede bulundu: "Vazîfelendirdiğimiz bazı memurlara ne oluyor ki, dönüşlerinde getirdiklerini ikiye ayırıp: "Şu kısım sizin, bu kısım da benim, bu bana hediye edildi" diyor. Hele söyleyin, bu adam annesinin veya babasının evinde otursaydı buna hediye gelir miydi? Muhammed'in nefisini elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, sizden her kim bu (bu devlet malı)ndan her ne alırsa mutlaka Kıyâmet günü onu koynunda taşıyarak gelecek. Çaldığı şey deve ise böğürdüğü, sığır ise mölediği, davar ise beğirdiği halde sırtında taşıyacak." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böyle söyledikten sonra, koltuk altlarındaki beyazlık görülünceye kadar kollarını kaldırarak: "Yâ Rabbi teblîğ ettim mi? Ya rabbi teblîğ ettim mi?" dedi."
Hadislerde alelıtlak hediyeye ve hediyeleşmeye harâretle teşvîk edilmiş olmasına rağmen[114] memurların hediyyeden men edilişindeki sebebi anlamak için İbnu'l-Arabî tarafından sunulan ve İbnu Hacer tarafından aynen benimsenen bir îzâhı hülâsaten sunmayı uygun gördük. Der ki:
"Bir hediyede bulunan kimse, bu hediyeyi vermekle şu üç maksaddan birini güder; bunun dışında kalması mümkün değildir:
1-Hediye verdiği kimsenin muhabbetini kazanma.
2-Hediye verdiği kimsenin yardımını te'min etmek.
3-Hediye verdiği kimsenin malını elde etmek.
Hediye ile bir kimsenin malı veya sevgisi kastedilse bu câizdir. Ancak, bunlardan sevgi kazanmak için verilen hediye, öbüründen efdaldir.
Bir arzusunun yerine gelmesinde yardımını elde etmek için verilen hediyeye gelince, bakılır, eğer (peşinde koştuğu şey) mâsiyet nevinden ise, bu hediye câiz değildir, haramdır; bu (şeriatın meşru kıldığı) hediye değil, rüşvettir. Bu, taatle alâkalı ise bu da câizdir. Eğer bu, bir zulmün, mâruz kalınan bir haksızlığın def'i içinse ve (hediye verilen kimse) vereceğiz ve emretme ile (hediye verenden) bu zulmü bertaraf edecek güç (ve selâhiyet ve makam)da ise bu hediye de rüşvettir. Eğer, hediye verilen kimse bu vaziyette değil de, mevzubahis olan zulmü ve haksızlığı husûsî bir gayret ve şahsî bir hile, tedbir ve teşvik ile bertaraf edecekse yine câizdir. Zîra insanlardan zulmü defetmek, ulû'l-emre yani makam sahiplerine farz-ı ayndır, makam sâhibi olmayanlara ise, farz-ı kifâyedir..."
Bu açıklamalardan anlaşılan şudur: Bir memur yapmakla mükellef olduğu vazîfeyi yapması için, veya yaptığı için verilen mal rüşvettir. Keza yapmaması, terketmesi gereken bir şeyi de bıraktırmak, terkettirmek için verilen mal da rüşvettir.
Burada kaydı gereken rüşvetle alâkalı bir nokta da, Hattâbî başta olmak üzere, bazı âlimlerin görüşüdür. Hattâbî, daha önce Ebû Dâvud'dan kaydettiğimiz, rüşvetin haram olduğunu belirten hadisi açıklarken şöyle der: "Rüşveti veren, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek için verirse bu rüşvettir. Fakat

hakkını elde etmek veya nefsini zulümden korumak için verirse, bu davranış, hadiste ifâde edilen vaîd ve yasağa dâhil olmaz." Hattâbî bu görüşüne delil olarak, herhangi bir sebeple Habeşistan'da tevkîfe mâruz kalan İbnu Mes'ûd'un, iki dirhem vererek, kendisini kurtarma hadîsesini zikretmekten başka, Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Câbir İbnu Zeyd ve Atâ'nın şöyle dediklerini kaydeder: "Kişinin, zulümden korktuğu takdirde nefsini ve malını rüşvet vererek korumasında bir beis yoktur."
Yukarıda İbnu Arabî'den kaydedildiği üzere, -kadı, vâli gibi bizzat vazifeliler dışında olmak şartıyla- hak sâhibine, hakkını elde etmesi için yardımcı olan, çalışan kimse için de alacağı ücretin rüşvet sayılmayacağı ifâde edilmektedir.
Birçok suistimallere kapı açabilecek olan bu ruhsattan istifâde ederken son derece dikkatli olunması gerekecektir. Aliyyü'l-Kâri bu fetvanın zâhirini, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivâyet edilen şu hadise muhâlefet ettiğini söylemek sûretiyle fetvayı yerinde bulmadığını ifâde ediyor gibi...
"Kim, bir kardeşine şefâatte bulunur da kendisine, bu şefaati için hediye verildikte hediyeyi kabûl ederse riba kapılarından büyük bir kapıya gelmiş olur."
Bu ruhsat reddedilse, ihtiyatla da karşılansa şurası kesin ki, âlimlerimizin tamâmı "memurun -değil rüşvet- hediye almalarının haram olduğu" husûsunda tam bir icmaları vardır, herhangi bir ihtilâf mevzubahs değildir.[115]

DEVLET MALINDAN ÇALMAK (Gulûl)

Rüşvet bahsinde sıkça geçen tâbirlerden biri gulûl'dür. Hadislerde rüşvetin bazı nevlerinin fenalığını belirtmede gulûle teşbih edilmiş olmasına bakılırsa bu kelimenin ifâde ettiği mânanın, o zamanın Araplarınca daha iyi bilindiği, herkesin takbîhine mazhar birşey olduğu anlaşılmaktadır. Gulûl, lügat oyarak hıyânet mânasını taşırsa da, şer'î örfte ganîmet gibi (devlete, ammeye ait mala karşı yapılan hırsızlık ve) ihânete isim olmuştur. Rivâyetlerden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sık sık, husûsî şekilde gulûl meselesini el alıp, bunun din açısından ehemmiyetini zihinlerde tesbît etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.
Bu söylediklerimizi, gulûlden men edici hadislerin çokluğu te'yîd ettiği gibi, Müslim'de gelmiş olan şu rivâyet de açık olarak ifâde etmektedir. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aramızda ayağa kalkarak gulûlü andı. Onun (din nazarındaki ehemmiyetini) büyüttü. Onun hâsıl edeceği, sebep olacağı netîceleri de büyüttü, sonra şöyle buyurdu:
"Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de: "Senin için bir şeye mâlik değilim; ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım! Sakın sizden birinizi Kıyamet günü boynunda kişneyişi olan bir at olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de "senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" derken bulmayayım! Sakın sizden birinizi boynunda meleyişi olan bir koyun olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken, kendimi de "senin için bir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken, bulmayayım! Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü boynunda çığlığı olan bir kimse olduğu halde gelerek "Yâ Resûlallâh! beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim!" diye cevap verirken bulmayayım. Sakın sizden birisi boynunda dalgalanan elbiseler olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiç bir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım. Sakın sizden birinizi Kıyâmet günü boynunda altın, gümüş olduğu halde gelerek: "Yâ Resûlallâh beni kurtar!" derken kendimi de: "Senin için hiçbir şeye mâlik değilim, ben sana teblîğ ettim" diye cevap verirken bulmayayım!"
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir cümle ile ifâde edilecek bir mefhûmu, hemen hemen aynı kelimeleri taşıyan altı ayrı cümle ile altı defa tekrar ederek ifâde buyurması gulûlün (hıyânet) ehemmiyetini büyütmek ve zihinlerde tesbît etmek maksadına râcidir.
Bu rivâyette at, sığır, koyun, gibi değeri yüksek olan hayvanlar zikredilerek gulûlden men edilirse de, başka rivâyetlerde ayakkabı bağı, iğne, iplik ve hattâ bunlardan da değersiz devlete ait şeyleri çalmanın aynı şekilde gulûl olduğu, ganimetten böyle değersiz bir şey çalmış olarak cephede ölen bir askerin şehitlik mertebesini kaybedeceği belirtilir.
Başta Müslim'in Sahîh'i olmak üzere, hemen hemen bütün hadis kitaplarında rivâyet edilen bir vak'a üzerinde durduğumuz mevzuyu aydınlatacağı için aynen kaydedeceğiz: "Adiyy İbnu Amîre el-Kindî anlatıyor: "Hz. Peygamber'in şöyle söylediğini işittim: "(Ey insanlar) sizden kimi bir iş için tâyin ettiğimizde, o bizden bir iğneyi veya iğneden daha değersiz bir şeyi gizleyecek olsa bu bir gulûldür

(hıyânettir). Kıyâmet günü onunla gelecek (ve onunla rüsvay olacak)." Bu sözü işiten Ensârdan siyah bir adam (memuriyetin helâk edici mes'ûliyetinden korkarak) ayağa kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü bana verdiğin memuriyeti geri al" dedi. Hz. Peygamber:
"Bu da ne demek?" diye sordu. Adam: "Senin şöyle şöyle söylediğini işittim" deyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meselenin ehemmiyetini te'kîden şu cevabı verdi: "Ben aynı şeyleri şimdi bir kere daha tekrar ediyorum: "Sizden kimi bir vazîfeye tâyin edersek, az çok ne elde etti ise getirsin. Ondan kendisine tarafımızdan verileni alsın, men edilenden kaçınsın."
Bir başka hadiste bu mâna şöyle te'kîd edilir: "Bir iğne, bir parça iplik de olsa ganîmet malını getirin. Kim ganîmetten bir iğne veya iplik çalacak olsa, Kıyamet günü, o kimse getirecek durumda olmamakla berâber getirmeye mecbûr edilir (yani devamlı azâb edilir)."
Bu mevzûda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in başka emri de şöyle: "Bir iğne bir iplik de olsa ganîmet malını getirin. Zîra gulûl, Kıyâmet günü buna tevessül eden kimse için rüsvaylıktır, ateştir, yüz karasıdır."
Devlet malından çalmakla (gulûl) alâkalı olarak hadiste gelenleri hülâsa eden mâhiyette Kur'ân-ı Kerîm'de de şu âyet mevcuttur: "Bir Peygamber için emânete (yâhut ganîmet malına) hâinlik etmek? Bu olur şey değil. Kim böyle bir hâinlik eder (ganîmet ve ammeye âit hâsılattan bir şey aşırır, gizler)se Kıyâmet günü hâinlik ettiği o şeyi yüklenerek gelir..." (Âl-i İmrân 161).[116]

RÜŞVET VE SELEF:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in devlet ve mülkün esası, içtimâî huzur ve medenî terakkinin temeli olan adaletin eksiksiz ve tarafsız olarak tevziini ihlâle sevkeden rüşvet almak, memuriyeti şahsî menfaatlere alet etmek gibi hususlara karşı tebligatında verdiği bu ehemmiyet sonucu ilk devir müslümanlarında fevkalade bir adalet ve titizlik örneğine rastlanmaktadır.
Devlet işlerini gördüğü esnâda kabul ettiği ziyaretçisi ile husûsî sohbetine geçerken devlet mumunu söndürüp şahsî mumunu yakacak kadar titizliği ileri götüren Hz. Ömer'in bu mevzuu ile alâkalı menkîbesi çoktur. Burada herkesce bilinmeyen bir tanesine temas edeceğiz:
Rivâyete göre, Hz. Ömer'in oğlu Abdullah (radıyallâhu anhümâ) bir deve satın alarak koruluğa salar ve orada deve semirir. Hz. Ömer çarşıda gördüğü bu semiz devenin kime ait olduğunu sorar. Oğlu Abdullah'ın olduğunu öğrenince onu çağırtır. Oğlunu dinledikten sonra: "Emîru'l-Mü'minîn' in oğlunun devesini güdün, sulayın, semirtin... olmaz böyle şey! Ey Abdullah deveyi sat, sermayeni al, fazlasını beytü'lmâle koy" der ve öyle yapılır.
İbnu Mes'ûd, hükümle alakalı rüşveti küfür, halk arasındaki rüşveti suht (haram) olarak vasıflandırmıştır.
Tâbiîn'den Mesrûk: "Hediye yiyen kadı, suht (rüşvet) yemiştir, rüşvet alan da bu davranışıyla küfre düşmüştür." Sindî, bu sözde Mesrûk'un kadılarca alınan hediyeyi haram telâkkî ettiğini, rüşveti ise, küfür mesâbesinde tuttuğunu, bu telakkîlerden maksadının da bunlardan kaçmak olduğunu, bütün vera (ve takva) sahiplerince böyle anlaşıldığını belirtir.
İslâm târihinde, müddet-i saltanatı kısa olmakla berâber, âlim, câhil bütün raiyyetince asrının "mehdîsi, müceddidi" telâkki edilecek kadar fevkalade müdebbir bir idare örneği sunan Ömer İbnu Abdilaziz (radıyallâhu anh)'in bu mevzudaki tellakîsi de burada kaydı değer: Bizzat Buhârî tarafından kaydedilen görüşü şudur: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Râşid Halîfelerden sonra devlet memurlarına verilen hediyeler rüşvettir." Hadis kitaplarında, bu kanaatini ifade etmeye vasîle olan vak'a kısaca şöyle anlatılır: "Bir gün Ömer İbnu Abdillaziz'in canı meyve yemek ister, ancak sarayda ne meyve var, ne de meyve alacak para. (Belki de bu durumun şüyû bulması üzerine) Halîfe'ye hediye olarak meyve gelir. Fakat Halife, meyveden bir tanesini alıp kokladıktan sonra hediye tabağına tekrar bırakarak geri çevirir. Yanındakiler: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer hediye kabûl ederlerdi, sen niye etmiyorsun?" (diye sorarlar, O şu cevabı verir: "Hediye, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında hediye idi, fakat onlardan sonra memurlar hakkında rüşvettir."
Kur'ân-ı Kerîm'de rüşveti yasaklayan âyetler çoktur. [Bakınız: Nisâ 29: Mâide 63-64.] Bunlardan birinde meâlen şöyle denir: "Aranızda (birbirinizin) mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin ve kendinizi bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günah(ı mûcib sûretler)le yemeniz için onları (o malları) hâkimlere aktarmayın" (Bakara 188).[117]

MEMURUN MAİŞETİ

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) içtimâî hayatın düzen, istikrar ve terakkisinde ana temellerden biri olan adâletin bozulmasında mühim âmillerden bir olan rüşveti bütün çeşitleriyle yasaklarken, memuru rüşvet almaya sevkeden ve zorlayan mühim bir sebebe parmak basmıştır. Bu da, memurun maddî ihtiyâcıdır. "Fakirlik küfür olayazdı" hadisinde Hz. Peygamber maddî ihtiyacın ve ekonomik hayatın insan üzerindeki büyük tesirini te'yîd ve tesbît etmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tavzîf ve tayinlerde me'mûrlarına yetecek kadar ücret verdiğini görmekteyiz. Hattâ hizmet mukabili terettüb edecek maddi ücrete "mal elde etmek için müslüman olmadım" diyenlere "sâlih mal sâlih kişi için ne iyi" diyerek menfî cevap verdiği gibi, hakkında tahakkuk eden ücrete "benden daha fakirine ver" gerekçesiyle istiğna gösterenlere de, "ücretni al, kendi malın yap, sonra tasadduk et" diyerek zorla vermiştir. İnsan hayatında maddenin ehemmiyetini herkesten çok takdîr eden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "İşçi tutan kimse, vereceği ücreti işçiye önceden bildirsin" demekle kalmaz, bu ücretin "işçinin teri kurumadan" verilmesini emreder ve çalıştırdığı işçinin ücretini ödemeyen kimseyi "hür kimseyi köleleştirme esâbesinde tutarak" "Allah'ın üç büyük düşmanından biri" ilan eder.
Amr İbnu'l-Âs'la alakalı rivâyette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) askerî bir birliğin başına koyarak sefere göndermek istediği Amr'a şöyle der: "Ben seni bir ordunun başında gazveye göndermek istiyorum. Allah seni muzaffer kılacak ve ganîmet nasîb edecek. Senin mala kavuşmanı da çok arzu ediyorum." Amr'ın: "Ey Allah'ın Resûlü, ben mal için müslüman olmadım, İslâm'ı arzulayarak ve Allah'ın Resûlü'yle berâber olmak için müslüman oldum" deyince de: "Ey Amr, (niye maldan istiğna ediyorsun) helâl mal, sâlih kimse için ne iyidir!" der.
Hz. Peygamber, her me'murun zarûrî ihtiyaçlarını karşılayacak kadar malı devlet hazînesinden almayı helal kılmıştır. Hadis şöyle: "Kim bize me'mur olursa, kendisine bir zevce edinsin, hizmetçisi yoksa bir de hizmetçi edinsin, meskeni yoksa bir de mesken edinsin."
Şârihler bu hadise dayanarak, memura, tasarrufunda bulunan devlet malından zevcesinin mihri, giyeceği gibi lüzumlu şeyleri, israfa kaçmaksızın almasının helâl olduğu, zarûrî olarak muhtaç olunandan fazlasını aldığı takdirde bunun haram olduğunu belirtirler. Esâsen bizzat Resûlullah, aynı hadîsin bir başka vechinde: "Bu söylenenler dışında bir şey alan kimse hâindir, hırsızdır" buyurmaktadır.
Yukarıdaki hadis, zarûrî ihtiyaçlar için takdir edilecek miktarı memura bırakmaktan ziyâde, memurun maaşı hesaplanırken devletin gözönüne alması gereken temel ihtiyaçları belirtmektedir: Zevce, mesken ve hizmetçi ve bunlar için yapılacak zarûrî masraflar. Şu hadîs bu temel ihtiyaçlar muvâcehesinde takdîr edilecek maaş miktarını devlete bırakmaktadır: "Biz kimi bir vazîfeye tâyin edersek ona (münâsip, yetecek) bir rızk (her ay verilen maaş) takdir ederiz. Bu takdîr dışında kim ne alırsa bu aldığı gulûldür (hıyânettir).[118]

BİR SUAL VE CEVABI:

Zamanımızın şartlarının tedâisi ile burada şöyle bir itiraz akla gelebilir: "Bir devlet bütün memurlarına hizmetçi, mesken dahil bütün ihtiyaçlarına kifayet edecek maaş verebilirmiş, hele zamanımız Türkiye' sinde memurların aldığı maaş, normal gıda ve libas ihtiyacını karşılayacak durumda değil. Kirası, yakacağı, hele hizmetçi ücreti tâkatın fevkinde şeyler?" Cevabımız şudur: "Hz. Peygamber'in devlet sisteminde me'mur sayısı azdır. İslâm âlimleri, temel kazanç vâsıtaları hususunda hadislerde gelmiş olan nasslara dayanarak, başlıca üç kalem mesleği; ziraat, ticâret, sanat (zanaat) diye sayarken bunlar arasına memuriyet diye bir şey koymamışlardır. Bugünün bürokratik sistemi bir kişinin yapacağı işe, bazı durumlarda on, yirmi ve hatta daha fazla sayıda insan tâyin ederek, hem istihsâlin (üretimin) düşmesine hem de çok sayıda insan arasında mes'ûliyetin kaybolarak işlerin iyice aksamasına sebep olmaktadır. Bu arada devletin maddî gücü de bu kadar memur kitlesine normal maaş vermeye kâfi gelmediği için memurlar hem sıkıntı içinde yaşamaya ve hem de, çoğu kere gayr-ı meşru olan bir kısım yan gelirler teminine itilmektedir. Birçok rüşvet hâdiselerinin temeli burada aranabilir. Çok adam istihdamını gerektiren bu bürokrasi sistemi iktisâdî hayatı, dünyayı sömürmeye dayanan Batı cemiyetleri için ne kadar mâkul ise bizim için de o nisbette gayr-i mâkuldür ve ızdırap kaynağıdır."[119]

İÇTİMÂÎ EMNİYET VE RÜŞVET:

Rüşvetin bir cemiyette alıp yürümesinin çeşitli içtimâî netîcelerinden biri, ferdlerdeki güven ve emniyet duygusunu, devlet dâirelerindeki istikrârı alıp götürmesidir. Haksızlıkla bir makama gelen kimse, aynı şekilde oradan gitmenin mütemâdî endîşesini yaşayacaktır. Dilimizde atasözü şeklinde vecîzeleşen "Hâin, hâif ve korkak olur" sözü, rüşvetle, hıyânetle bir kısım imkânlar, menfaatler elde eden insanın ruh hâletini beyân etmektedir. Aynı fıtrî ve içtimâî gerçeği, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de ifâde etmeyi ihmâl etmemiştir: "Rüşvetin yaygınlaştığı bir cemiyeti korku sarar."
İbnu Abbâs'tan rivâyet edilen bir mevkuf hadîs, bu durumun cemiyette ulaşacağı nihâî safha olan anarşi ve yıkımı beyân ederek, evvelki hadisi tamamlar: "...Bir kavimde haksız ve adâletsiz hüküm arttıkça orada mutlaka kan dökülmesi yaygınlaşır."
Bütün bu izâhlardan sonra beşeriyetteki nizâmın, medeniyetteki devâm ve terakkinin ancak adâletle kaim olduğunu ifâde kasdıyla Resûlullah'ın fem-i mübâreklerinden dökülen: "Semâvât adâletle kâimdir, ayaktadır" sözünün ne derece hikmetli, hakîkatlı olduğu daha vâzıh olarak anlaşılmış olmalıdır.[120]

ZULÜM VE ANARŞİ

Adâlet meselesinin, Kur'ân ve Hadis'te -kısmen belirtmeye çalıştığımız gibi- çok geniş ve şümullü bir şekilde ele alınıp, ısrarla nazara arzedilmesinin mühim sebeplerinden biri, adâletsizliğin ve cemiyet ferdleri arasında tefrike yer veren tutumun en küçük daire olan aileden, en büyük daire olan ümmet dâiresine kadar her bir içtimâî muhitte hâsıl edeceği fitne ve fesâddır. Şimdi, âile dâiresi ile alâkalı olarak yukarıda sunmuş bulunduğumuz tefurruâtlı ve tatminkâr açıklamalara dayanarak, daha kesin bir dille, içtimâî kargaşaların temelinde büyük ölçüde adâletsizliğin yattığını söyleyebiliriz.
Gayr-i âdil davranış, sadece âile dairesinde annebabaya karşı kin ve hürmetsizlik, kardeşler arasında da hased ve buğz gibi hisleri uyandırmakla kalmıyor, farklı muameleye uğrayan veya uğradığı zannına düşen bütün insanlarda, bu muâmeleyi yapanlara karşı kin ve intikam, kayırılanlara karşı da hased ve buğz hislerini tahrîk eder.
Yine Kur'ân'ın dersiyle hased hissi ve bu hissin doğramasına müncer olacak muamele ve davranışlar ehemmiyetsiz addedilmemelidir. Gerek Hz. Âdem'in iki oğlu arasında cereyan eden beşeriyetin ilk cinâyetinin (Mâide 27-30) ve gerekse Hz. Yûsuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması hâdisesinin (Yûsuf 4-10) asıl sebebini kardeşler arasında hâsıl olan hased duygusunun teşkîl etmesi gerçekten düşündürücüdür. Bunlara ilâveten Felak Sûresi'nde gelmiş bulunan, "Hâsid kişinin hased ettiği zamanki şerrinden Allah'a sığınmak" (Felak 5) emri de gözönüne alınınca, hased yani çekememezilik duygusunun cemiyet içerisinde yapacağı tahribâtın ciddiyeti daha iyi anlaşılır. Bugün bütün dünyaya bir kâbus gibi çöken ve milyonlarca insanın hayatına kıyan ve hâlâ da her gün kıymakta olan komünizm vak'ası temelde bu hased duygusuna yani fakirin zengine karşı olan kin ve hasedine dayandığı gözönüne alınırsa, Kur'ân'da dikkat çekilen bu meselenin ne büyük bir hakîkati dile getirdiği anlaşılır.
Kur'an'da mevzubahis olan vak'aların kardeşler arasında cereyan etmiş olması ayrı ehemmiyet taşır. Yani, hased duygusu kardeşi kardeşe öldürtebilir, kuyuya attırabilirse, başka insanlara neler yaptırmaz?
Yukarıda sunulan nassî tahlillerin ışığında, her geçen gün şiddetini artırarak ilerleyen ve memleketimizi yaşanmaz hâle getiren anarşiye göz atacak olursak, bunun da temelinde, yurdumuza dışarıdan giren çeşitli fikir ve düşüncelerin sevkiyle hâkim zümrelerin millete karşı uyguladıkları muhtelif ayırım ve kayırmaları, bunun sonucu -varlığını değişik tabiî sebeplere borçlu olan- değişik gruplarda birbirlerine karşı uyanmış olan kin ve hased duygularını görebiliriz. Daha açık bir ifâde ile, bugünkü anarşi, bir geçen zamandan beri bu memleketin insanlarına yapılan mürtecimünevver, inkılabcıyobaz, ilercigerici, faşistdevrimci, Türkgayr-i Türk, sünnî-Şiî vs. ayırımlarının, bu ayırımlara tâbi olarak hâkim zümrelerin uyguladıkları kayırmaların vicdanlarda doğurduğu kin, nefret, hased ve intikam gibi menfî hislerin birikimlerinden hâsıl olan bir patlamadır.
Son zamanların siyâsi dalgalanmaları, kalblerde çoktandır neşvünemâ bulmuş olan bu ayırım ve kayırımları daha da artırmış, devlet bir nevi ayırmakayırma âleti olarak kullanılmıştır. Anarşi de bu ayırmalara tâbi olarak şiddet kazanmaktadır.
Mesele böylece temelden kavrandığı takdirde, anarşinin silahla, zorla bastırılamayacağı, bunun ancak bütün vatandaşlara şâmil olan gerçek bir adâlet, insana insanlık haysiyet ve şerefini veren, inancından

dolayı, vicdânî kanaatleri, dîni yaşayışı sebebiyle vatandaşları horlamayı terkeden adâlet ve bîtaraflığına her vatandaşı inandıran ciddî bir devlet idâresini getirmekle önlenebileceği kabûl edilir.[121]

BEŞİNCİ BÂB
ZEKÂT KİMLERE HARAM?
KİMLERE HELÂL?
(Bu bâbta iki fasıl var)
*
BİRİNCİ FASIL
ZEKÂT KİMLERE HARAM?
*
İKİNCİ FASIL
ZEKÂT KİMLERE HELÂLDİR?

BİRİNCİ FASIL

ZEKÂT KİMLERE HARAM?

1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أخَذَ الحَسَنُ بنُ عَلَيٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما تَمْرَةَ مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ فَجَعَلَها في فِيهِ. فَقَالَ النَّبىُّ #: كِخْ كِخْ، أرْمِ بِهَا. أمَا عَلِمْتَ أنَّا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ، أوْ أنَّا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ[. أخرجه الشيخان .

1. (2056)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhümâ) zekât hurmasından bir tanesini alıp, hemen ağzına attı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hişt, hişt at onu! Bilmiyor musun, biz zekât yemiyoruz!" -veya: "Bize zekât helâl değildir!-" diye müdâhale etti." [Buhârî, Zekât 60, 57, Cihâd 188; Müslim, Zekât 161, (1069).][122]

AÇIKLAMA:

1- Burada zekâtın Âl-i Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e haram olduğu belirtilmektedir. Ancak bu meselede üç hususta ihtilaf edilmiştir:
1) Âl-i Muhammed'e kimler dahildir? Ulemâ arasında en ziyâde kabûl gören (ercâh) görüşe göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'tir. İmam Şâfiî merhum der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları, zevi'lkurbâ sehmine iştirak ettirdi, onlar dışında kalan diğer Kureyş kabîlelerinden hiçbirine bu sehimden vermedi. Resûlullah bunu, onlara haram ettiği zekât sehmine mukabil vermişti."
Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre Âl'den murad sâdece Benî Hâşim'dir. Ahmed İbnu Hanbel'den Benî Muttalib hakkında iki rivâyet var:
Bazı âlimler: "Âl-i Muhammed'den murad bütün kureyş'tir" derken, Mâlikîlerden Esbağ, "Benî Kusayy'dır" demiştir. Bazı hadislere göre de müttakî mü'minler'dir.
Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür.
Benî Hâşim şu kollara ayrılır: Âl-i Ali, Âl-i Abbâs, Âl-i Cafer, Âl-i Akîl, Âl-i Hâris İbnu Abdilmuttalib.[123]
2) Haram olan sadakanın şümûlü:
"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e farz olan zekât ile tetavvu olan sadaka haram idi. Hattâbî bu hususta icmâ edildiğini söyler. Ancak, İmam Ahmed ve İmam Şâfiî'den tetavvu olan sadaka hakkında iki farklı kavl rivâyet edilmiştir. Mâverdi: "Mütekavvim (satılabilir) olan her çeşit sadakanın Resûlullah'a haram olduğunu" söylemiştir. Başkaları: "Kuyuların suyu gibi, ammeye bağışlanan sadakaların haram olmadığını" söylemiştir.
Kezâ sadaka sâdece Resûlullah'a has bir haram mı, yoksa bütün peygamberlere de haram mı idi? Bu da münâkaşa edilmiştir.[124]
3) Sadakanın haram olması meselesinde Âl-i Beyt aynen Resûlullah gibi midir, arada bir fark var mıdır?

İbnu Kudâme: "Benî Hâşim'e farz olan zekâtın helâl olmadığı husûsunda ihtilâf bilmiyoruz" der. Taberî ise, Ebû Hanîfe'den cevâz rivayet etmiştir. Dendiğine göre Ebû Hanîfe: "Zevi'l-Kurbâ sehminden mahrum bırakılırlarsa farz sadakadan almaları câiz olur" demiştir. Mâlikîlerden El-Ebherî'den de böyle bir görüş rivâyet edilmiştir. Bazı Şâfiî fakihlerinden de böyle bir görüş nakledilmiştir.
Ebû Yûsuf: "Onların birbirlerine verecekleri sadaka helâldir, ama başkasının sadakası helâl olmaz" demiştir. Mâlikîlerden bu meselede dört farklı görüş meşhûr olmuştur:
1-Cevâz,
2-Men,
3-Tetavuu sadaka câiz, farz zekât haram,
4-Farz zekât câiz, tetavvu sadaka haram. Evlâ olanı onlara sadaka verilmesidir.
İbnu Hacer bu görüşlerin delillerini kaydeder.
2-Hadis, muhtelif tariklerden bazı farklarla rivâyet edilmiştir. Bir vechinde, hurmaların mescidde yığıldığı, Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallâhu anhümâ)'in o sırada orada oynamakta oldukları ifâde edilmiştir. Rivâyetlerdeki farklılıklar vak'anın bir kere Hz. Hasan'la bir kere de Hz. Hüseyin (radıyallâhu anhümâ)'le ayrı ayrı mekânlarda cereyan ettiği kanaatine de sevketmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onların sadaka (zekât) hurmasından ağızlarına attıklarını fark eder etmez, parmağını ağızlarına atarak, hurmaya bulaşan tükrükleriyle birlikte hurmaları dışarı çıkartır.
Âl-i Beyt'e zekâtı yasaklamayla ilgili hadisler birçok kereler vârid olmuştur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine bir yiyecek gelince, bu hediye mi, sadaka mı? diye sorup, "Hediyedir!" denirse kabûl edip, "sadakadır!" denirse kabûl etmediği; kabûl etse bile, kendisi istifâde etmeyip Ashâb-ı Suffe'ye gönderdiği herkesçe bilinen bir husustur. Resûlullah'ın bu husustaki titizliğini gösteren bir rivâyeti Ahmed İbnu Hanbel kaydeder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gece yatağının altında bir hurma bularak yedi. Fakat o gece uyuyamadı. (Sabah olunca) zevcelerinden biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen bu gece neden uyumadın? diye sordu. Resûlullah "(Geceleyin) bir hurma bulmuş ve yemiştim. (Sonra hatırladım ki,) bizde zekât hurması vardı. Yediğim hurma ondan olmasın diye vehme kapılarak korktum!" buyurdular."
3- Hadiste geçen ve "hişt! hişt!" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı kih! kih!'dir. Bu kelimenin farklı okunuşları vardır. Aslen Farsça olup Arapçalaştığı söylenmiştir. Çocukları pis bir şeye dokunmaktan men etmek için söylenir. Bazı yörelerimizde bir mânada sırf çocuklar için söylenen cıss! cıss! kelimesi vardır, hişt daha yaygın, edebî lisanımızın kelimesi olduğu için tercih ettik. Ancak hişt dilimizde büyükler için de kullanılır.
Bir rivâyette, çocuğun hurma çiğnediğini görünce Resûlullah'ın: "Oğulcuğum at onu, oğulcuğum at onu!" dediği rivâyet edilmiştir. Sadedinde olduğumuz vechinde ise hişt! hişt! denmektedir. Bu iki farklı rivâyet şöyle te'lîf edilmiştir: "Resûlullah çocuğun sadaka hurmasını yemekte olduğunu görünce önce "oğulcuğum at onu..." dedi. Fakat çocuğun aldırmayıp yemeye devam etmesi üzerine de, hişt! hişt! diye sertleşerek müdâhale etmiş olmalıdır." Mamafih aksi de söylenmiştir.[125]
4- BAZI HÜKÜMLER:
* Zekâtlar imama verilir, onda toplanır.
* Amme ile ilgili hizmetler mescidde icrâ edilebilir, zekâtların oraya yığılması gibi.
* Çocukların mescide sokulması câizdir.
* Çocuklar hayırlı ve faydalı şeylere alıştırılır, zararlı şeylerden men edilirler.
* Mükellef olmasalar bile çocuklar, alıştırmak maksadıyla haramdan yasaklanırlar.
* Henüz temyîz yaşında olmasa bile çocuğa hitâb ederek yasaklamak câizdir, çünkü o sırada Hasan çocuktu.[126]

2. وفي أخرى لهما.]أنَّ النَّبيَّ # قال: إنِّ ‘نْقَلِبُ إلى أهْلِي فَأجِدُ التَّمْرَةَ سَاقِطَةً عَلى فِرَاشى أوْ في بَيْتِى فَأرْفَعُهَا ‘كُلَهَا فَأخْشى أنْ تَكُونَ صَدَقَةً فَألْقِيهَا[.»كِخ كِخ« زَجْرٌ للصبيان وَرَدْعٌ عما يسونه من ا‘فعال.

2. (2057)- Yine Sahîheyn'de gelen bir diğer rivayette şöyle denmiştir: "Resûullulah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ben bâzan evime dönüyor, yatağımda veya odamda yere düşmüş bir hurma buluyorum. Onu yemek üzere kaldırdığım vakit, "bu, sadaka hurması olmasın?" diye aklıma geliyor,

korkup (tekrar yere) atıyorum." [Buhârî, Lukata 6; Müslim, Zekât 162, 163, (1070); Ebû Dâvud, Zekât 29, (1651, 1652).][127]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zekât malından ne kadar çekindiğini görmekteyiz. Buhârî'nin aynı bâbta, Hz. Enes'ten kaydettiği bir başka rivayet, Efendimizin, yolda giderken yere düştüğünü gördüğü bir hurma tânesi hakkında da: "Zekât hurmasından düşmüş olabileceğinden korkmasaydım bunu alıp yerdim" dediğini haber vermektedir. Şârihler bu habere dayanarak, yolda bulunan hurmanın alınıp yenilebileceğini ifâde ederler. Resûlullah'ın çekinmesi sadece kendine has olan husûsî bir duruma dayanmaktadır.
Muvatta'da gelen bir rivâyet, Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in, içtiği sütün sadaka develerinden sağıldığını öğrenince, boğazına parmak atarak kustuğunu haber verir.[128]

3. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ النبيّ # إذَا أُتِيْ بِطَعَامٍ سَألَ عَنْهُ. فَإنْ قِيلَ هَدِيَّةٌ أكَلَ، وَإنْ قِيلَ صَدَقَةٌ لَمْ يَأكُلْ، وقال ؛صْحَابِهِ كُلُوا[. أخرجه الشيخان .

3. (2058)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz, kendisine bir yiyecek getirilince, mahiyeti hakkında sorardı. Eğer "hediye olduğu" söylenirse ondan yerdi, "sadaka olduğu" söylenirse yemeyip Ashabına, "Siz yiyin!" derdi." [Buhârî, Hibe 5; Müslim, Zekât 175, (1077); Tirmizî, Zekât 25, (656); Nesâî, Zekât 98, (5, 107).][129]

4. وعن أبى رافع رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَعَثَ رسولُ اللهِ # رَجُ ًً مِنْ بَنِى مَخْزُمٍ عَلى الصَّدَقَةِ. فقَالَ: اصْحَبْنِى لَعَلكَ تُصِيبُ مِنْهَا مَعِى. فَقُلْتُ: حَتَّى أسْألَ رسُولَ اللهِ # فَسَألْتُهُ فقَالَ: مَوْلى الْقَوْمِ منْ أنْفُسِهِمْ، وإنَّا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ[. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ لهما والنسائى .

قال: ابن ا'ثير: والمشهور من المذاهب أن مولى بنى هاشم والمطَّلِبَ تحرم عليهم الزكاة وفي ذلك على مذهب الشافعي وجهان: أحدهما: تحرم نتفاء السبب الذي به حَرُمَ على بنى هاشم وَالمطَّلِب، ونتفاء نصيب الخُمُسِ الذي جعل لهم عِوَضاً عن الزكاة، والثاني: تحرم لهذا الحديث. ووجه الجمع بين الحديث وبين نفي التحريم أنه إنما قال ذلك النبي # ؛بى رافع تنْزِيهاً وحَثّاً له على التّشبُّهِ بهم وَا''سْتِنَانِ بِسُنَّتِهِمْ .

4. (2059)- (Peygamberimizin azadlısı) Ebû Râfi' (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Benî Mahzûm'dan bir adamı zekât toplamak üzere gönderdi. Adam bana: "Benimle sen de gel, zekâttan sana da bir pay düşsün" dedi. Kendisine "Hele Resûlullah'a bir sorayım" cevabını verdim ve sordum. Efendimiz: "Bir kavmin âzadlısı o kavimden sayılır, bize sadaka helâl değildir" buyurdu." [Tirmizî, Zekât 25, (657); Ebû Dâvud, Zekât 29, (1650); Nesâî, Zekât 97, (5, 107). Hadisin metni Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin metnidir.]
İbnu'l-Esîr der ki: "Bütün mezheplerce meşhur olan görüşe göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'in âzadlılarına zekât haram değildir. Bu meselede Şâfiî mezhebinde iki görüş mevcuttur: Birine göre, Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e zekâtı haram kılan sebebin sona ermesi ve zekâta bedel pay aldıkları humus hissesinin ortadan kalkmış olmasından dolayı zekât haram olmaz.
Diğerine göre, bu hadis sebebiyle haramdır.
Ortadaki bu ihtilafın -yani sadaka Benî Hâşim ve Muttalib âzadlılarına haram değil diyen görüşle haram olduğunu söyleyen bu hadisin- te'lîfine gelince: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözü, Ebû Râfi'e, tenzîhen ve kendilerine benzemeye ve sünnetine uymaya teşvîken söylemiş olmalıdır (gerçek mânada haram etmek ve kesin bir hükümle yasaklamak maksadıyla değil.)"[130]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılması için öncelikle şunu bilmeliyiz: Hadisin râvisi Ebû Râfi', Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in âzadlısıdır. Hadiste görüldüğü üzere Resûlullah مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ"Bir âilenin âzadlısı o âileden bir ferd sayılır" kaidesini vaz'etmiştir.

Âzad edilmiş olan kölenin, âzad eden aileden (veya kavmden) sayılması hukûkî bir durumdur. Buna velayı itâk da denir. Âzâd edilen köle ile efendisi arasında teessüs eden hükmî bir akrabalık vardır. Bu hükmî akrabalık tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve mes'ûliyetler getirir. Şu halde Resûlullah'ın "Bir kavmin âzadlısı onlardan biridir" sözü, bu hukûkî, bağın te'yîdi olmaktadır.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tahsildar tayin ettiği Benî Mahzûmlu zât bazı rivâyetlerde belirtildiği üzere el-Erkâm İbnu Ebî'l-Erkâm'dır.
3-Hadis, zekâttan alınacak pay, memurluk gibi bir hizmete karşılık olarak verilecek bile olsa,
* Hz. Peygamber'e,
* Âl-i Muhammed'e,
* Âl-i Benî Hâşim ve Âli Benî Muttalib'e haram olduğunu ifâde etmektedir. Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Hanîfe, İbnu'l-Mâceşûn gibi bazı Mâlikîler ve Şâfiîler nezdinde bu hüküm sahihtir. Ancak Cumhûr-u ulemâ, İbnu'l-Esîr'den kaydedilen açıklamada da görüldüğü üzere, âzadlıların hakikaten değil, hükmen Âli-Beyt-i Nebevî'den sayılmaları sebebiyle, zekâtın onlara câiz olacağına, haram olmayacağına hükmetmiştir. Âl-i Beyt'e mensup âzadlılara zekâtın haram olduğuna kânî olan Ebû Hanîfe, Ahmed... vs. ulemâ ile, câiz olduğunu söyleyen cumhur arasındaki ihtilâfın menşei, Resûlullah'ın "...âzadlısı o kavimden'dir" sözüdür. Yani buradaki müsâvât (veya sayılma), acaba her meseleye ve meselâ, "zekâtın haram olması" meselesine de şâmil midir, değil midir? Cumhur "şâmil değildir!" derken, hüccet olarak, "bu, bütün hükümlere şâmil değildir, sadakanın haram olduğuna dâir vâzıh bir delil mevcut değildir" demiştir. Cumhûr'a hak veremeyen bazı müteahhir ulemâ: "Ancak, bu hadis sadaka vesîlesiyle vürûd etmiştir, ayrıca, ulemâ, zekâtın haramlığı Resûlullâh'a mı mahsus, yoksa başkasına da şâmil mi diye ihtilâf etmiş olsa bile, hadisin bu sebeple vürud ettiğinde ittifak etmiştir" demiştir. Rivâyetin zâhiri, Ahmed, Ebû Hanîfe ve bunlar gibi hükmedenleri haklı çıkarmaktadır, gerçeği Allah bilir.
2- İbnu'l-Esîr'in îzâhatında geçen "humus'a iştirak ettirilme" meselesinin anlaşılması için, meseleyle ilgili İmam Şâfiî hazretlerinin şu açıklamasını kaydedelim: "Sadaka Benî Abdilmuttalib'e helâl değildir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara zevi'lkurbâ sehminden[131] verdi ve onları Benî Hâşim'le birlikte bu sehme iştirak ettirdi. Fakat, Kureyş'e mensup kabîlelerden onlar dışında hiçbirine bu sehimden vermedi. Bu atiyye onlara haram ettiği sadaka atiyyesine bedeldi. Benî Hâşim âzadlılarına gelince, onların zevi'lkurbâ (yakınlar) sehminde payları yoktur. Öyle ise onların zekâttan da mahrûm edilmeleri câiz değildir. Bu durumda, Ebû Râfi'i zekât malından almaktan yasaklaması tenzîhî bir yasaklamadır, tahrîmî değildir. "Bir kavmin azadlısı onlardandır" demekle; "onların sünnetine uymak, onların hallerine tâbi olmak ve mesela o da onlar gibi "insanların kiri zekât"tan ictinab etmekte onlara benzemek sûretiyle onlardandır" demek istemiştir. Kezâ Ebû Râfi' Resûlullah'ın âzadlısıdır, ihtiyaçlar ve hizmetler müştereken Resûlullah' ça karşılanmaktadır. Bu durumda ona, bu mânaya telmîhen: "Benim sana verdiğimi yeterli buluyorsan insanların kiri olan zekâtın tâlibi olma. Zira sen bizim azâdlımızsın ve bizden bir ferdsin" buyurdu. Şâfiî, buradaki emrin bir tavsiye mahiyetinde olduğunu ifâde etmektedir.
Mevzunun tam anlaşılması için bu bâbın ilk hadisi (2056) vesilesiyle kaydedilen açıklamaya tekrar bakılmalıdır.[132]

5. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ اللّهِ #: تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَ لِذِى مِرَّةٍ سَوِيٍّ[.

أخرجه أبو داود والترمذي.»المِرَّةُ« الْقُوَّةُ. والشدة.»وَالسَّوِيُّ« السليم الخَلْق التام ا‘عضاء .

5. (2060)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sadaka, ne zengine ne de sakatlığı olmayan güçlüye helâl değildir." [Tirmizî, Zekât 23, (652); Ebû Dâvud, Zekât 23, (1634); Nesâî, Zekât 90, (5, 99); İbnu Mâce, Zekât 26, (1839).][133]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadiste Âl-i beyt dışında sadakanın helâl olmayacağı kimseleri beyân etmektedir:
1) Zengin,
2) Sıhhati yerinde, güçlü.[134]

ZENGİN KİME NEDİR?

Şu halde din açısından kim zengindir, kim değildir, onun bilinmesi gerekmektedir. Zenginlik ve fakirlik oldukça izâfî değerlerdir. Bu sebeple ulemânın târifleri farklı olagelmiştir.
* Başta İmam-ı Âzam olmak üzere ehl-i rey'e göre, "Nisab miktarı mala (yani 200 dirheme) sahip olan kimse zengindir. Bu kimsenin zekât alması haramdır." Ebû Hanîfe bu târifinde daha önce kaydettiğimiz İbnu Abbâs hadisine (2010 hadis) dayanır: "Hz. Muaz'ı Yemen'e gönderirken Resûlullah: "Zekâtı zenginlerinden alacak, fakirlerine vereceksin." "Öyleyse der, bu hadiste kendisinden zekât alınan yani zekât verecek nisâba sâhip olan kimse zengin olarak tavsîf edilmiştir. Zenginlik sebebiyle ondan zekât alınır. Dolayısıyla, "Zengine sadaka helâl olmaz" der.
* İmam Şâfiîye göre, kesbi, (kazancı) olan kimse tek dirhemle de zengin sayılırken, çalışacak durumda olmayan zayıf kimse, çok horanta sahibi ise bin dirhemi de olsa fakirdir.
* Diğer bir görüşe göre, sabah ve akşam yiyeceği olan kimse zengindir. Sehl İbnu Hanzaliye'nin Ebû Dâvud'daki bir rivâyetinin zâhiri hükmü te'yîd etmektedir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan zenginliği belirleyen miktar sorulunca, قَدْرَمَا يُغَدِّيهِ وَيُعَشِّيهِ "Sabah ve akşam yemeğine yeten miktardır" diye cevap verir. Tîbî bu hadisle ilgili olarak der ki: "Bu iki vakitte yetecek yiyeceği olanın tetavvû sadakası istemesi (dilenmesi) haramdır. Ancak "müstehak olan"ın farz zekâttan, kendine ve ailesine bir yıl yetecek yiyecek ve giyecek istemesi câizdir. Çünkü bunun (hazîneden) dağıtımı senede bir kere yapılmaktadır. " Bâzı âlimler, hadisin zahirini esas alıp, "Bir günlük ihtiyacını karşılayacak yiyeceği olana dilenmek haramdır" demiştir. Bazıları da, "Bunu devamlı olarak bulabilene haramdır" demiş, bazıları da bunun mensuh olduğunu söylemiştir.
* Tirmizî'nin kaydettiğine göre, bir kısım âlimler, "50 dirhemi olan kimsenin zengin sayılacağı"na hükmetmiştir. Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed, İshâk bu görüşte olanlardandır.
* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: مَنْ سَألَ مِنْكُمْ وَلَهُ أُوقِيَّةٌ اَوْ عِدْلهَا فقَدْ سَألَ إلْحَافاً "Sizden kim bir okiyye miktarında serveti veya o değerde malı olduğu halde dilenirse, israf (zaruretsiz) olarak dilenmiştir" hadisini esas alanlar 40 dirhemi olanı zengin addetmişlerdir. Çünkü bir okiyyye 40 dirhemdir.
Görüldüğü üzere, dînen fakir ve zengini kesin hatlarla ayırmak mümkün değildir. Fukaha zekât taleb edilecek kimseleri tesbit zarûretiyle objektif bir ölçü ortaya koymaya çalışsa da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun ölçüsünü inanan kişinin vicdanına havâle eder: اَلْغِنَى الْيَأسُ مِمَّا فى أيْدِى النَّاسِ "(Hakikî zenginlik mal çokluğu ile değildir), gerçek zenginlik insanların elindekine karşı gönlünü tok tutmakta, tamahkârlık göstermemektedir."[135]

HAKÎKİ FAKİR KİMDİR?

Cenâb-ı Hak gerçek fakirlerin dilenciler olmayıp edebleri sebebiyle halktan bir şey isteyemeyenler olduğunu belirtir ve bunların bilinip, sadakanın öncelikle bunlara verilmesi gereğine dikkat çeker. "(Sadakalar) Allah yoluna kendilerini vakfetmiş fakirler içindir. Ki onlar yeryüzünde dolaşmaya muktedir olmazlar. (Hallerini) bilmeyen, iffet ve istiğnalarından dolayı onları zengin kimseler sanır. Sen (Habibim) o gibileri sîmalarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzsüzlük edip de bir şey istemezler..." (Bakara 173). Resûlullah da Ebû Dâvud'un kaydettiği bir rivâyette şöyle buyurur: "(Hakîki) fakir, kendisine bir iki hurma veya bir iki lokma yiyecek verdiğin kimse değildir. Gerçek fakir odur ki, halka ihtiyacını açıp dilenmez, halk da onun ihtiyaç içinde olduğunu bilip yardım

edemez." Yani, örfen fakir bilinen, kapı kapı dolaşıp az da olsa birşeyler alabilenler var ya! Onlar kendilerine zekât verilmesi gereken, şer'î ölçülerin dilenci saydığı kimseler değildir. Çünkü o, rızkını te'mîne muktedirdir. Tîbî bunların zekâta müstehak olmadığını söyler. Ancak hadisin asıl gayesinin muzdar kalmadıkça böyle dilenmeyi zemmetmek olduğu belirtilmiştir. Öylelerine de zekâtın verilebileceği kabul edilmiştir.[136]

DİLENMEK HARAMDIR

"Kişiye, ancak çalışarak kazandığı şey helâldir" (Necm 39) diyen dinimiz, gerçek fakirin dilenmesine ruhsat vermiş ise de, çok kayıtlı olarak vermiştir. Şer'î ölçülerle fakir sayılmayacak kimsenin dilenmesini yasaklamıştır. Bir hadiste: مَنْ سَألَ النَّاسَ اَمْوَالَهُمْ تَكَثُّراً فَإنَّمَا يَسْألُ جَمْرَ جَهَنَّمَ فَلْتَسْتَقِلَّ مِنْهُ اَوْ لِيُكْثِر

"Kim (zarurî) ihtiyacını defetmek için değil de malını) çoğaltmak için insanların mallarından isterse, cehennem korunu istemiş olur. Haydi buyursun (bunu bile bile dileyen) azla yetinsin, dileyen de malını çoğaltsın!" Bazı rivayetlerde, dilenmeyi haram kılacak miktar yukarıda kaydettiğimiz gibi sabah ve akşam yemeğine yetecek miktardır. Bazan bu gece ve gündüz bir günlük yiyecek olarak ifâde edilirken, "sabah veya akşama yetecek" diye tek öğünlük miktarla da ifâde edildiği olmuştur. Şu halde, dilenmek kesinlikle bir geçim vâsıtası, zengin olma yolu kılınmamıştır. Resûlullah bir başka hadiste dilenmesi caiz olmayan kimse, malını artırmak için dilenecek olursa, "Kıyamet günü bu mal, yüzünde bir yırtık, elinde yemekte olduğu cehennemden koparılmış kızgın bir taş parçası olacak..." diye tehdîd eder.[137]

SIHHATİ YERİNDE GÜÇLÜ

Dilenmeyi haram kılan şartlardan biri "sağlıklı ve güçlü olmak"tır. Hadiste ذى مَرَة سَوى diye ifâde edilmiştir. Zî-Mirre kuvvetli, şiddetli mânasına gelir. Seviyy de "sakat olmayan", "âzâları tam" manasına gelir. Şu halde "zengin" e olduğu gibi "çalışabilecek durumda olan"a da dilenmek yasaklanmış olmaktadır.[138]

6. وعن عطاء بن يسار قال:]قال رسولُ الله #: تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ إلَّ لِخَمْسَةٍ: لِغَازٍ فِي سَبِيلِ اللّهِ، أوْ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا، أوْ لِغَارِمٍ، أوْ لِرَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أوْ لِرَجُلٍ كَانَ لَهُ جَارٌ مِسْكِينٌ فَتُصُدِّقَ عَلى المِسْكِينِ فَأهْدى المِسْكِينُ لِلْغَنِيِّ[. أخرجه مالك وأبو داود.»الْغَارِمُ« الكفيل ومن عليه دين ادّانه في غير معصية و إسراف .

6. (2061)- Atâ İbnu Yesâr merhum anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sadaka şu beş kişi dışında zengine helâl değildir:
1-Allah yolunda gazveye çıkan,
2-Sadakayı toplamak için çalışan,
3-Borçlanan,
4-Sadaka malını kendi parasıyla satın alan,
5-Komşusu fakir olan kimse. Şöyle ki: Bu fakire sadaka verilir, o da bundan zengin komşusuna hediyede bulunur." [Muvatta, Zekât 29, (1, 268); Ebû Dâvud, Zekât 22, (1635, 1636); İbnu Mâce, Zekât 27, (1841).][139]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Abdilberr, bu hadisin bir önceki rivâyette (2060) kaydettiğimiz, zengine ve çalışabilecek durumda olan sağlıklı kimseye zekâtın haram olduğunu beyan eden mücmel hadisi tefsir ettiğini belirtir. Orada zekât, âmm bir ifâde ile bütün zengin ve sağlıklı kimselere haram edilirken, burada sağlıklı ve zengin olduğu halde zekâttan istifâde edebilecek istisnaî kimseler açıklanmaktadır.

2- Esasen, bu hadisin sadakaların nerelere harcanacağını açıklayan âyet-i kerîme ile de alakalı olduğu söylenebilir. Çünkü mezkûr âyette de, sadakalar olarak ifâde edilen devlet hazinesinin öncelikle nerelere harcanabileceği beyan edilmektedir."
1-Fakirlere, miskinlere,
2-(sadaka) üzerine memur olanlara (toplayan, dağıtan, muhâfaza eden vs.),
3-Kalpleri (müslümanlığa) ısındırılacak olanlara,
4-Kölelere,
5- Esirlere,
5-Borçlulara,
7-Allah yolunda,
8-Yolculara..." (Tevbe 60).Hadiste sayılanlardan ilk üçü âyet-i kerîmede aynen zikredilmektedir: Gâzi, sadaka üzerine çalışan ve borçlanan. Diğer ikisi ise yani satın alma ve hediye yoluyla intikal, sadakanın Kur'an'da belirtilen hedefine ulaştıktan sonra tedâvülüyle ilgili ruhsatı ifâde etmektedir.
3- Yine şunu da belirtelim ki, hadiste zikredilen bu istisnaî durumlarda da bazı teferruat, bazı kayıtlar mevcuttur. Meselâ zekât üzerine çalışan zengin de olsa, zekât malından ücret alabilecek ise de, bu kimsenin Hâşimî ve Muttalibî olmaması gerekir, nitekim bu husus daha önce belirtildi (2056 hadis).
Keza zengin borçlu için de bazı kayıtlar mevcuttur. Bunun borçlanması, bir hayır işini yürütmek veya iki kişinin arasını bulmak gayesiyle olur, neticede fakir düşerse, bunun durumunu kurtarmak, borcunu ödemek için sadakadan verilebilir. Değilse kendi işi için borçlanan bu "zengin borçlu" sınıfına girmez, fakir sınıfında mütâlaa edilir.
Zekât malının hediye olunca helâl oluşunun hadislerde şöyle bir örneği var. Hz. Âişe'nin âzadlısı Berîre'ye sadaka olarak gelen eti o da Hz. Âişe'ye hediye ederdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ "Bu, ona sadakadır, bize ise hediyedir" buyurarak yemiştir" (Bak: 2065). Bir başka örnek 2063 numaralı hadiste gelecek.
4- Ulemâ, farz olan sadakanın yani zekâtın, belirtilen bu beş durumun dışında zengine helâl olmayacağı hususunda icma etmiştir. Ebû'l-Velîd el-Bâcî: "Bir kimse, zengin olduğunu bilerek, bu beş sınıf dışında kalan bir zengine zekât verecek olsa câiz olmaz, bu meselede hiçbir hilâf da mevcut değildir" der. İbnu'l-Kâsım: "Zekatını zengin veya kâfire vermiş ise tazmîn eder (yani tekrar zekât verir)" demiştir.
Ancak, nâfile olan sadaka hediye gibidir, zengine de fakire de helâldir, verilebilir.
5- Hattâbî der ki: "Hadis, Allah yolunda gazve yapan kimsenin zengin bile olsa, sadakadan alıp, gazve sırasında onu kullanmasının câiz olacağını beyân etmektedir." Bu, âyet-i kerîmede geçen "Allah yolunda" kısmına girer. İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhûye böyle hükmetmişlerdir. Ebû Hanîfe ve ashâbı ise: "Gâziye, gazveden ayrılmadıkça sadakadan verilmez" demiştir.[140]

İKİNCİ FASIL

ZEKAT KİMLERE HELÂLDİR?

.1. عن زياد بن الحارث الصُّدَائِى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أتَيْتُ رسُولَ اللهِ # فَبَايَعْتُهُ. فَأتَاهُ رَجُلٌ فقَالَ: أعْطِنِى مِنَ الصَّدَقَةِ. فقَالَ لَهُ رسولُ الله #: إنَّ الله تَعالى لَمْ يَرْضَ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَ غَيْرِهِ في الصَّدَقَاتِ حَتَّى حَكَمَ فِيهَا هُوَ. فَجَزَّأهَا ثَمَانِيَةَ أجزَاءٍ. فَإنْ كُنْتَ مِنْ تِلْكَ ا'جْزَاءِ أعْطَيْتُكَ حَقَّكَ[. أخرجه أبو داود .

1. (2062)- Ziyâd İbnu'l-Hâris es-Sudâî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelip biat ettim. O sırada bir adam gelerek: "Bana sadakadan ver!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama: "Allah, sadakalar husûsunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi. Ve, sadakaları sekiz hisseye ayırdı. Eğer sen bunlardan birine girersen senin hakkını derhal sana veririm" buyurdu." [Ebû Dâvud, Zekât 23, (1630).][141]

AÇIKLAMA:

1- Hattâbî, zekâtı, Kur'an'da belirtilen sekiz sınıftan sadece birine vermenin caiz olmayacağı, hisse sahiplerine göre ayırmak gerektiği hususuna bu hadiste delil bulunduğunu söyler. Bu hükme, hadiste geçen: "...senin hakkını derhal sana verirdim" ifadesi delil kılınmış, "Bu cümle ile, her bir kısmın tek başına sadakada bir hakkının bulunduğu beyan edildi" denmiştir. Şâfiî ve bir kısım ulemâ bu görüştedir.
İbrahim Nehaî: "Eğer mal çoksa ve bütün kısımların her birine pay edilmesine müsaitse, her kısma bir pay ayrılır, azsa tek bir kısma da verilebilir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel de görüşe uygun olarak: "Kısımlara ayrılması evladır, ancak tek bir sınıfa verilmesi de câizdir" demiştir. Ebû Sevr: "İmam taksim ederse bütün sınıflara verir, mal sahibi verirse bir sınıfa vermesi câizdir" der. İmam Mâlik: "Mal sahibi bu sınıflardan en ziyâde muhtaç olanı araştırır, ihtiyacı fazla olanı başa almak sûretiyle sıraya kor. Bir yıl yolcuları daha çok muhtaç, ertesi yıl fakirleri daha muhtaç görebilir" der.
Ebû Hanîfe ve ashabı ise şöyle söylerler: "Mal sâhibi muhayyerdir, zekâtını bu sekiz sınıftan dilediğine verir." Süfyân-ı Sevrî, İbnu Abbâs, Hasan Basrî, Atâ İbnu Ebî Rebâh gibi Selef-i Sâlihîn'in başka büyüklerinin fetvalarının da bu merkezde olduğu rivayet edilmiştir.
2- Hattâbî, hadisi açıklarken rivâyette ortaya çıkan mevzu dışı bir inceliğe dikkat çeker: "Resûlullah'ın: "Allah sadakalar husûsunda, ne herhangi bir peygambere ne de bir başkasına hüküm verme yetkisi tanımadı, hükmü bizzat kendisi verdi" sözü gösteriyor ki, şer'î beyanlar iki şekilde vukûa gelmektedir:
1) Bazıları var ki, Kitabullah'ta bizzat Allah tarafından vaz'edilmiştir, bu hususta bir de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilâve beyan getirmesine, usûl (denen bir kısım aklî ve naklî delillerin) şehâdetine ihtiyaç yoktur.
2) İkinci bir kısım var ki, onların Kitap'ta zikri, mücmel olarak gelmiştir, açıklanmaları Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bırakılmıştır. O bunları ya bizzat, fiil ve sözleriyle tefsîr eder, açıklar ya da mücmel olarak bırakarak, ümmetinin fakihlerine havale eder. Onlar usûl'e uygun delillerle bunları kıyasa ve istinbata tâbi kılarak açıklarlar.
3- Ulemâ, zekâtın verilmesi gereken altı kısımda ittifak eder. İhtilâfları, müellefe-i kulûb denen kalpleri İslâm için kazanılacak olanlar ile âmilîne aleyh denen zekâtın toplanması ve dağıtılması işlerinde çalışanlar üzerinedir. Şöyle ki:
1) Müellefe-i kulûb: Bu, zekât parasından ayrılacak payla müslümanlara yakınlık ve taraftarlığı kazanılacak kimseleri ifade eder... Yani maddî avantajla ısındırılıp, sonra da müslüman olması sağlanacak olan kimselerdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Huneyn savaşında elde edilen ganimetten şâir, edip, kabîle reisi gibi, halk arasında müessiriyet ve nüfuzu olan îtibar ve mevkî sahibi kimselere bol bol vererek muhalefetlerini önlemiş, yakınlıklarını sağlamıştı. Sonradan bunların samîmi birer müslüman oldukları görülmüştür.
İşte bu maksadla zekâttan ayrılacak pay husûsunda, İslâm'ın şaşaalı bir şekilde hakimiyet kurmuş olduğu dönemlerde yaşamış olan müctehîd imamlar, bazı tereddütler ifade etmişlerdir:
* Hasan Basrî, Ahmet İbnu Hanbel gibi bazıları: "Bu sâbit, değişmez bir paydır, müslümanlar buna ihtiyaç duyarlarsa, bu maksadla zekâttan pay ayırırlar" demiştir.
* Ebû Hanîfe, Ashâbı ve Şa'bî gibi bir kısmı, "Müellefe-i kulûb, Resûlullah'la birlikte sona ermiştir, artık bu kısma pay ayrılmaz" demiştir.
* İmam Mâlik: "Müellefe-i kulûb hissesi diğer hisselere rücû eder" demiştir.
İmam Şâfiî: "İslâm'a kazanılması için, müşrike sadakadan pay ayrılması câiz değildir" demiştir.
Görüldüğü üzere çoğunluk, bu hisseye pay ayrılmaması istikametinde görüş beyân etmiştir.
2) Âmilîne aleyh- yani zekât üzerine çalışanlar: Bunlar zekâtın toplanması, merkeze getirilmesi, merkezde korunması, müstehaklarına dağıtılması gibi zekâtla ilgili hizmetlerde çalışan memurlar sınıfını teşkîl eder: Tahsildarlar, kâtipler, muhâsipler, müfettişler, bekçiler, çobanlar vs. pek çok çeşitleri mevzubahistir. Bu işlerde, parasız çalışacak insanlar çıkarsa da bütün hizmetleri parasız yürütmek mümkün olmaz. bunlara, toplanan zekâttan ücret-i misil[142] denen belli bir ücret ödenir. İşte sadedinde olduğumuz hadis ve dahi ayet-i kerîme bu hizmetlerde çalışan kimselere zengin dahi olsalar zekâttan pay ayrılacağını tasrîh etmişlerdir. Ancak, bir malın zekâtını çıkarıp ehline dağıtma işini adam kendisi yapıyor ise maldan âmilîne aleyh payı ayrılmaz.
Âl-i Beyt'e mensup olan kimseye bu kısımdan da pay ayrılamayacağı önceki hadiste açıklanmıştır.[143]

2. وعن أم عطية رَضِيَ اللهُ عَنْها، واسمها نُسَيْبَةُ قالت:]تُصَدِّقُ عَلىَّ بِشَاةٍ فَأَرْسَلْتُ إِلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها بِشَيْءٍ. فقَالَ النَّبِيُّ #: عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ فقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها: ، إَّ مَا أَرْسَلَتْ بِهِ نُسَيْبَةُ مِنْ تِلْكَ الشّاةِ. فقَالَ هَاتِ، فقَدْ بَلَغَتْ مَحِلَّهَا[. أخرجه الشيخان .

2. (2063)- İsmi Nüseybe olan Ümmü Atiyye (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bana bir koyun tasadduk edilmişti. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)' ye bir miktar et gönderdim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o sırada Hz. Âişe'ye:
"Yiyecek birşeyler var mı?" diye sormuş, Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) de:
"Hayır! Ancak, Nüseybe'nin şu (kendisine tasadduk edilen) koyundan gönderdiği bir miktar et var" cevabını vermiş. Resûlullah:
"Getir onu, o koyun yerini bulmuş (bize hediye olarak gelen zekât olmaktan çıkmış)tır" demiş." [Buhârî, Zekât 31, 62, Hibe 5; Müslim, Zekât 174, (1076).][144]

AÇIKLAMA:

Müstehak olana sadaka olarak gelen bir malın, onun tarafından bir başkasına hediye edilmesi veya satılması hâlinde "sadakalık" vasfını kaybedeceği; bu durumda, sadaka yemesi haram olan kimselere o malın helâl olacağı daha önce açıklandı (2061. hadis).[145]

3. وفي أخرى لهما و'بى داود والنسائى عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]أُتِى النَّبِيُّ # بِلَحَمٍ تُصدِّقُ بِهِ عَلى بَرِيرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فقَالَ: هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ[.

3. (2064)-Yine Sahîheyn'de ve ayrıca Ebû Dâvud ve Nesâî'de Hz. Enes (radıyallâhu anh)'den rivâyet edilen bir hadiste denmiştir ki:
"Berîre (radıyallâhu anhâ)'ye tasadduk edilen bir etten Resûlullah'a ikrâm edilmişti. (Etin menşeini öğrenen Resûlullah: "Bu ona sadakadır, bize ise hediyedir" buyurdu." [Buhârî, Zekât 62, Hibe 5; Müslim, Zekât 170, (1074); Ebû Dâvud, Zekât 30, (1655).][146]

AÇIKLAMA için 2061. hadise bakılmalıdır.[147]

4. وعن بَشِيرِ بن يسار:]زَعَمَ أَنَّ رَجُ ً مِنَ ا'نْصَارِ يُقَالُ لَهُ سَهْلُ بنُ أَبِي حَثْمَةَ أَخْبَرَهُ أن النبى # وَدَاهُ مِائَةً مِنْ إِبِلِ الصَّدَقَةِ، يَعْنِي دِيَة ا'نْصَارِيِّ الَّذِى قُتِلَ بِخَيْبَرَ[. أخرجه أبو داود .

4. (2065)- Beşîr İbnu Yesâr (rahimehullah)'dan nakledildiğine göre, Sehl İbnu Ebî Hasme denen Ensâr'dan bir zât ona şunu haber vermiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine (Sehl'e) zekât develerinden yüz tanesini diyet olarak ödemiştir. Yâni, Hayber'de öldürülen Ensârî'nin diyeti olarak." [Ebû Dâvud, Diyât 8, 9, (4521, 4523); Buhârî, Diyât 22.][148]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin Ebû Dâvud'daki aslı uzundur. Teysîr müellifi özetleyerek burada nakletmiş. Rivâyetin aslı şöyle: "Sehl İbnu Ebî Hasme anlatmıştır ki: Kavminden bir grup Hayber'e gitmiş, orada (iş icabı) birbirlerinden ayrılmışlar. Sonra arkadaşlarından birini öldürülmüş bulurlar. Ölünün yakınında bulunanlara: "Arkadaşımızı siz mi öldürdünüz?" diye sorarlar. Onlar: "Hayır, biz öldürmedik, öldüreni de bilmiyoruz!" diye cevap verirler. Oradan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip durumu anlatırlar. O:
"Bunu öldüren hakkında bana beyyine (şâhid) getirin!" der. Onlar, bu meselede beyyineleri olmadığını söylerler.

"Öyleyse, der, ora halkı size yemin etsinler."
"Biz derler, yahudilerin yemimine râzı olmayız."
Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kanın karşılıksız kalmasını istemez ve sadaka develerinden yüz deve ile fidye öder."
2- Teysîr müellifi, bu hadisi buraya kaydetmekle şu hükme dikkat çekmek istiyor: Kişi, devletin kendisine ödemesi gereken bazı tazminâtı, sadaka malından ödeyecek olursa, zengin bile olsa, bunu alabilir. Burada görüldüğü üzere, devlet, fâili meçhul cinâyetin diyetini, zekât develerinden kendisi ödemiştir.[149]

5. وفي رواية لرزين عن أبى س:]أنَّ النبىّ # حَمَلَ عَلى إِبِلِ الصَّدَقَةِ. قُلْتُ: وَهُوَ فِي صَحِيحِ الْبُخَارِىّ مُعَلّقٌ، وَاللّهُ أعْلَمُ[.

5. (2066)- Rezîn'in kaydettiği bir rivâyette, Ebû Lâs el-Huzaî demiştir ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), (bizi hacca giderken) sadaka develerine bindirdi." [Buhârî, Zekât 49, Ahmed İbnu Hanbel 4, 221. (Bu rivayeti Rezîn ilâve etmiştir. Buhârî muallak olarak kaydeder. Ahmed İbnu Hanbel de Müsned'de.][150]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette de zekât malından istifâdenin bir başka çeşidine örnek görüyoruz: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), hacc yolunda, sadakaya ait develere bir kısım hacıların binmesine izin vermiştir. Rivâyetin, Ahmed İbnu Hanbel'deki aslında bu develerin zayıf olduğu ve hatta Ashâb'ın, "Bizi taşıyamayacağından korktuğumuz bu develere binmemizi mi emrediyorsunuz?" dediği belirtilir.[151]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/321.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/321-322.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/322.
[4] Bu hadîste, altın ve gümüşü Allah yolunda harcamayarak toplayıp "kenz" yapanları, cehennemin elîm azabıyla tehdît eden âyete (Tevbe 34) açıklık getirilmektedir: "Zekâtını veren kimse o âyette tehdîd edilenlerin dışında kalacaktır" denmiş olmaktadır.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/322-324.
[6] Bugün bir kısım müslümanlar, laik devlete verilen verginin meşru olmadığı, zekâtın yerine geçmediği inancındadır. Buna evet veya hayır demek ciddi bir fetva işidir. Şu kadarını söyleyebiliriz ki; kîl u kâl ile ahkâm sâbit olmaz.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/324-326.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/326.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/327.
[10] Hz. Mu'âz'ın Yemen'e gönderilişi hususunda 9.ve 8.hicrî yıllar da söylenmiştir. Hz. Ebu Bekir zamanına kadar orada kalıp, sonra döndüğü ve Şam'a gidip orada öldüğünde ittifak edilir.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/327-331.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/331.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/332.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/332-334.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/334-337.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/337.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/338.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/338-339.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/340.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/340.
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/340-341.
[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/340-343.

[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/343.
[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/343.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/343-344.
[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/344.
[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/344.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/344-346.
[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/346-347.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/348.
[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/348-349.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/352-353.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/353-354.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/354-355.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/357-358b
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/358.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/358.
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/358.
[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/359.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/359-360.
[41] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/360.
[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/361.
[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/361.
[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/362.
[45] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/362.
[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/363.
[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/363-364.
[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/364.
[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/364.
[50] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/365.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/365-366.
[52] Mahiyetinin anlaşılması için 825 numaralı hadis ve açıklama okunmalıdır (4.cilt, S. 312-315).
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/367-368.
[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/368.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/368-369.
[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/369.
[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/369-370.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/370.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/371.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/371-372.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/373.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/374.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/374.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/373-374.
[65] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/375.
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/375-377.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/377.
[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/377.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/378.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/378.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/379.
[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/379.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/380.
[74] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/380.
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/380-381.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/382.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/382.
[78] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/383.
[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/383.
[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/384.
[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/384-385.
[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/385.

[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/385-386.
[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/387.
[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/387.
[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/387-388.
[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/388-389.
[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/389.
[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/389.
[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/389-390.
[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/391.
[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/391.
[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/301-392.
[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/392.
[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/392.
[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/392.
[97] Bir sa' 1040 dirhem-i şer'îdir, bu da 2,917 kg'dır.
[98] Bu hesaplaşma Tecrîd-i Sarih'ten alınmadır (1, 166-167).

[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/393-394.
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/395-396.
[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/396-397.
[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/397.
[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/397.
[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/397.
[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/397-398.
[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/398.
[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/398-399.
[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/399.
[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/399-400.
[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/400.
[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/400-402.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/402-403.
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/403-404.
[114] Hediyeleşme üzerine müstakil bir bölüm gelecek (5781-5788.hadisler).
[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/404-406.
[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/406-408.
[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/408-409.
[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/409-410.
[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/410-411.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/411.
[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/411-413.
[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/415.
[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/415.
[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/415-416.
[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/416-417.
[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/417.
[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/418.
[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/418.
[129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/418.
[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/419.
[131] Zevi'l-Kurbâ sehmi, düşmandan elde edilen ganîmetin humusu (beşte biri) Enfâl sûresinin 41.âyetine göre beşe ayrılacaktır. Bu beşten biri zevi'l-Kurbâ'ya (Resûlullah'ın yakınları) aittir: "...ele geçirdiğiniz ganîmetin beşte biri:1- Allahın, Peygamberin,2- Yakınlarının,3- Yetimlerin,4- Düşkünlerin, 5- Yolcularındır."
[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/419-421.
[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/421.
[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/421.
[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/421-422.
[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/423.
[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/423.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/423-424.

[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/424.
[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/424-425.
[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/426.
[142] Ücret-i misil, emsaline verilen ücret miktarınca demektir. Emsalin aldığından ne az ne de çok.
[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/426-428.
[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/428.
[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/428-429.
[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/429.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/429.
[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/429.
[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/429-430.
[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/430.
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/430.

ORUÇ BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bab var)

*

BİRİNCİ BAB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

*

İKİNCİ BAB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

*

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

*

NİYYET

*

NAFİLE ORUCUN NİYYET

İ*

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

*

ORUÇLUNUN ÖPMESİ VE MÜBAŞERET

İ*

UNUTARAK ORUCU BOZMA

*

ORUCUN ZAMANI

*

AŞURE ORUCU

*

RECEB ORUCU

*

ŞABAN ORUCU

*

ŞEVVALDEN ALTI GÜN

*

ZİLHİCCEDEN ON GÜN ORUCU

*

HAFTANIN GÜNLERİ

*

EYYAMÜ'L-BÎZ

*

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

*

ORUCUN SÜNNETLERİ

*

İFTAR VAKTİ

*

İFTARDA TÂCİL

*

ÜÇÜNCÜBAB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

*

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

*

KEFÂRET

BİRİNCİ BAB

ORUCUN VE RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Oruc'un Kur'ânî karşılığı savm ve sıyâm'dır. Lügat olarak masdar olup (yemek, içmek, konuşmak, yürümek gibi şeylerden) kendini tutmak mânasına gelir. Şer'î bir ıstılâh olarak, hususî bir zamanda hususî şeylerden, hususî şartlarla hususî bir tutmak diye tarif edilmiştir. Râgıb el-İsfehânî: "Savm, aslında fiilden kendini tutmaktır, bu sebeple yürümekten kaçınan ata sâim (oruçlu) denmiştir" der. Şerîatte ise, mükellef kimsenin, şafağın sökme anından (fecr), güneşin batma anına kadar, niyete mukarin olarak yemekten ve içmekten vazgeçip, meni getirmek ve kusmaktan imtina etmesine savm denmiştir.
Oruç, Hüseyin Kâzım Kadri'nin açıklamasına göre Azerî lehçesi'nden bize geçmiştir ve Farsça bîze kelimesinden bozmadır.
Dinimiz, orucu İslâm'ın ana rükünlerinden biri yapmıştır. Bedenle yerine getirilen bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim, eski milletlere de orucun farz edildiğini bildirir: "Ey iman edenler oruç sizden öncekilere farz edildiği gibi.. size de farz edildi." Ayette işaret edilen "sizden öncekiler"den maksad sadece yahudi ve hıristiyanlar değildir. Belki Hz. Âdem'den beri yeryüzüne gelen bütün insanlar kastedilmektedir, zira dinler tarihi, hemen hemen bütün dinlerde bir nevi orucun varlığını ortaya çıkarmıştır.
***** Resûlullah orucun bedene sıhhat, eve bereket getireceğini haber verir: "Oruç tutun, sıhhat bulun."
***** Birçok hadiste, orucun insanda ruhî terbiye vasıtası olan, en mühim erdemlerden "sabr"a alıştıracağı belirtilir. Bir hadis şöyle: "Oruç sabrın yarısıdır."
***** Oruç günahlara karşı bir perde, bir siperdir: "Oruç bir perdedir, mü'minin sığınacağı kalelerden bir'kaledir..."
***** Oruç cehenneme karşı da bir perdedir: "Oruç ateşe karşı bir perde, müstahkem bir kaledir"; "Oruç ateşe karşı (sağlam) bir perdedir, yeter ki yalanla, gıybetle kişi onu yırtmamış olsun."
***** Oruç en makbul, en sevaplı bir ibadettir: "Oruçlunun uykusu ibadettir, susması tesbihtir, amelleri misliyle kabul edilir, duası makbuldür, günahı affedilir." "Oruçta riya yoktur. Allah Teâla Hazretleri buyurur ki: "Oruç benim içindir, onun mükâfaatını ben vereceğim, oruçlu yiyecek ve içeceğini benim için bıraktı." "Oruçlunun yanında birisi yemek yiyince melekler ona rahmet okurlar, bu hal, öbürü yemesini bitirinceye kadar devam eder."[1]

1. 3107. –عن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : كُلُّ عَمَلِ ابْنُ آدَمَ يُضَاعَفُ، الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ. قَالَ اللّهُ تَعَالَى: إِّ الصَّوْمَ فَإِنَّهُ لِى وَأنَا أَجْزِى بِهِ يَدَعُ شَهْوَتَهُ وَطَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي: لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ، فَرْحَةٌ عِنْدَ فِطْرِهِ، وَفَرْحةٌ عِنْدَ لِقَاءِ رَبِّهِ، وَلَخُلُوفَ فَمِ الصَّائِمِ أطْيَبُ عِنْدَ اللهِ مِنْ رِيحِ المِسْكِ].

1. (3107)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah'ı (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ademoğlunun her ameli katlanır. (Zira Cenab-ı Hakk'ın bu husustaki sünneti şudur:) Hayır ameller en az on misliyle yazılır, bu yediyüz misline kadar çıkar. Allah Teâla Hazretleri (bir hadis-kudsîde) şöyle buyurmuştur: "Oruç bu kaideden hariçtir. Çünkü o sırf benim içindir, ben de onu (dilediğim gibi) mükâfaatlandıracağım. Kulum benim için şehvetini, yiyeceğini terketti."
"Oruçlu için iki sevinç vardır: Biri, orucu açtığı zamanki sevincidir, diğeri de Rabbine kavuştuğu zamanki sevincidir. Oruçlunun ağzından çıkan koku (halûf), Allah indinde misk kokusundan daha hoştur."[2]

2. 3108. –وفي رواية:]الصِّيَامُ جُنَّةٌ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ فَ يَرفُثْ ، وَ يَصْخَبْ، فَإِنْ شَاتَمَهُ أَحَدٌ، أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ. إِنِّي صَائِمٌ].
أخرجه الستة.وقوله »الصَّوْمُ لِي« أي لم يشاركنى فيه أحد، و عبد به غيري، فإن سائر العبادات قد عبدت بها الكفار آلهتها، فأنا حينئذ أجزيه على قدر اختصاصه بي، وأنا أتولى الجزاء عليه بنفسي، و أكله إلى أحد غيري.»وَالخُلُوفُ« بضم الخاء : تغير ريح فم الصائم من ترك ا'كل والشرب.»وَالرَّفَثُ« مخاطبة الرجل المرأة بما يريده منها، و قيل: هو التصريح بذكر الجماع، وهو الحرام في الحج على المحرم، وأما الّرفث في الكم إذا لم يكن مع امرأة ف يحرم لكن يستحب تركه.»وَالصَّخَبُ«: الضجة والجلبة .

2. (3108)- Bir rivayette de şöyle buyrulmuştur: "Oruç perdedir. Biriniz birgün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın. Birisi kendisine yakışıksız laf edecek veya kavga edecek olursa "ben oruçluyum!" desin (ve ona bulaşmasın)."[3]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, gösterilen kaynaklarda, gerek temas edilen meselelerin miktarı ve gerekse bu meselelerin tertibi yönünden farklı şekillerde gelmiştir. Buharî'nin 9. babtaki rivayeti Teysir'in rivayetiyle daha fazla uygunluk arzeder.
2- Cenab-ı Hakk'ın her bir hayır ameli en az on misliyle kabul etmesine dâir sünneti Kur'an-ı Kerim'le sabittir: "Kim bir hayır yaparsa ona on katı (sevap) verilir..." (En'am 160). Resûlullah bu âyete atıf yapmış olmalıdır.
Hadisin devamında bunun, yediyüz katına kadar çıkacağı belirtilmiştir. Bu rakam da Kur'an'da gelmiştir, ancak bu, "Allah'ın dilemesi" şartına bağlanmıştır: "Mallarını Allah yolunda sarfedenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir, Allah'ın lütfu geniştir..." (Bakara 26l).
Hadis, orucun Allah nezdindeki hayır amelleri on misli ile yediyüz misli arasında değişen katlarıyla kabul etme sünnetine girmediğini, yani yediyüz mislinden daha fazla katlarıyla kabul edilecek bir amel olduğunu belirtiyor. Kaf suresinde bu ziyadeye de temas edildiğini söyleyebiliriz: "...Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır..." (Kadr 3).
Burada yapılan bir hayrın Allah tarafından otuzbin katıyla da kabul edileceğinin Kur'anî bir delili mevcuttur. Hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın oruçlu hakkında, "Oruç bu kaideden hariçtir... Ben onu dilediğim gibi mükâfatlandıracağım..." dediğini belirttiğine göre, kulun ihlası nisbetinde orucu sebebiyle otuzbin mislinden fazla bir mükâfaata bile mazhar olabileceği söylenebilir, İlahî rahmetten bu umulabilir.
3- Orucun "perde" olmasına gelince: Bazı rivayetlerde "ateşe karşı perdedir" şeklinde daha sarîh gelmiştir. Bazı rivayetlerde ise: "Oruç, birinizin savaştaki zırhınız gibi ateşe karşı zırhınızdır" veya: "Oruç, ateşe karşı kalkandır ve müstahkem bir kaledir." Bazı rivayetlerde, "Oruç, gıybetle yırtmadığı müddetçe, kişiye bir kalkan, bir sığınaktır" buyrulmuştur.
Hadislerin bazılarında orucun, sahibi için ateşe karşı bir sığınak, (bir perde, bir zırhlı, bir kalkan) olduğu tasrih edilmiş ise de bir kısmında mutlak gelmiştir. Şârihler bu ıtlaktan, başka yorumlara da ulaşmışlardır: İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de, orucun sâhibini eza veren şehvetlerden koruduğunu belirterek, oruç tutan kimsede, nefsi kötülüklere sevkeden şehvetlerin kırılacağına dikkat çeker.
Kurtubi'ye göre oruç birkaç açıdan örtüdür:
***** Orucun perdeye örtü olması, meşruluğu yönüyledir. Öyle ise oruçluya, orucunu ifsad eden ve sevabını azaltan şeylerden koruması gerekir. Bu hususa, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözü işaret eder: "Biriniz bir gün oruç tutacak olursa kötü söz sarfetmesin, bağırıp çağırmasın..."
***** Orucun (hâsıl ettiği) fâide yönüyle de ona örtü denmesi murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir. Çünkü oruç, nefsin şehvetlerini zayıflatır. Buna Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözü işaret eder: "...Kulum benim için şehvetini... terketti."

***** Hâsıl olan sevap ve hasenatın katlanması sebebiyle de orucun örtü olması murad edilmiş olabilir, bu da sahihtir.
Kadı İyaz, el-İkmâi'de: "Bunun mânası şudur: "Oruç, günahlara karşı perdedir veya ateşe karşı perdedir veya bunların hepsine karşı perdedir" der.
Nevevî, hepsine karşı perde olmasında cezmeder.
İbnu'l Ârabi der ki: "Oruç, ateşe karşı perdedir, çünkü o, şehvetlerden kişinin kendisini tutmasıdır, ateş ise şehvetlerle kuşatılmıştır. Hâsılı, kişi dünyada şehvetlerden kendini tutarsa, bu onun için âhirette ateşe karşı bir perde olur."
Şunu da belirtelim ki, Ebu Ubeyde'den gelen bir rivayette, gıybetin oruca zarar vereceği belirtilmiştir. Hz. Aişe'den gelen bir rivayette ise gıybetin orucu bozacağı ifâde edilmiştir. İmam Evzâî bu hadisi esas alarak gıybetle orucun bozulacağına, o gün tutulan orucun kaza edilmesinin gerektiğine hükmetmiştir. Zâhirî fakihlerden İbnu Hazm daha da ileri giderek oruçlu olduğunu bilerek fiilî veya kavlî herhangi bir günaha âmmden tevessül eden oruçlunun orucunun bozulacağına hükmetmiştir. İbnu Hazm'ı bu hükme sevkeden hususun, hadiste gelen "Kötü söz sarfetmesin, (bağırıp çağırmak gibi) cahillik yapmasın" emrinin mutlak olmasıdır. Bir başka hadiste gelmiş olan, Kim yalan söylemeyi, yalanla iş yapmayı bırakmazsa, Allah'ın onun yemesini içmesini terketmesine ihtiyacı yoktur" ifadesi de İbnu Hazm'a delil olmuştur.
Bu meselede cumhur, nehyi tahrime hamletmiş olmakla birlikte, orucun bozulması meselesinde farklı düşünmüştür: Evet cumhura göre, orucun bozulması üç sebepten biri ile meydana gelir: Yemek, içmek ve cima.
İbnu Abdilberr, orucun diğer ibadetlere üstünlüğünü beyan sadedinde şöyle der: "O'nun faziletini anlamada, ateşe karşı örtü olması sana kâfidir."
Nesâî'nin sahih bir senedle Ebu Ümâme'den kaydına göre:
"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, senden alacağım müstesna bir amel emret!" Bana:
"Sana orucu tavsiye ederim, çünkü onun emsâli yoktur!" buyurdu." Cumhûr'un nezdinde meşhur olan, başka delile binaen namazın tercihidir.
4- Oruçlunun ağız kokusunun, Allah'a misk kokusundan daha hoş gelmesi ifadesi de üzerinde durmaya değer. Halûf, oruç sebebiyle oruçlunun ağzından çıkan kokuya denmiştir. Allah nezdinde kokunun iyiliği kötülüğü mevzubahis olamayacağına göre, bu ifâde ne demektir? İhtilaf edilmiş, farklı izahlar ileri sürülmüştür. Bazıları şöyle:
***** Bu bir mecazdır, güzel kokuların bize yakınlığını ifâde için böyle bir mecaza başvurulması adet olmuştur. Orucun Allah'a yakınlığını ifâde için, bundan bir istiâre yapılmıştır. Öyleyse mânâ şöyledir: "Oruç Allah nezdinde, misk'in sizin nezdinizdeki iyiliğinden daha iyidir" veya "misk'in size yakınlığından daha çok oruç Allah'a yakındır."
***** Bu ifadeden maksad, bu melekler hakkındadır; yani onlar, oruçlunun ağız kokusundan, sizin misk kokusundan hoşlandığınızdan daha çok hoşlanırlar.
***** Misk ve halûf'un Allah nezdindeki hükmü, sizin nezdinizdeki hükümlerinin zıddıdır.
***** Allah ona âhirette öyle bir mükâfaat verir ki, o sayede ağzının kokusu misk kokusundan daha hoş bir hâl alır.
***** Oruçlu öyle bir mükâfaata nail olur ki, bu misk kokusundan daha hoştur
***** Oruçlunun ağız kokusu, zikir ve ilim meclislerinde mûtad olan misk kokusundan daha sevaplıdır.
Bu altı vecihten ortaya çıkan netice, "hoş" mânasının kabul ve rızaya hamlidir. Yani "daha hoş" demekle "Allah'ın kabûlüne ve rızasına daha uygun" denmiş olmaktadır. el-Kâdı Hüseyn'in Ta'lîk'ında naklettiğine göre, "Kıyamet günü, bütün ibadetlerin kendilerine has bir kokuları olacaktır. İşte orada orucun kokusu, diğer ibadetlere nazaran misk kokusu gibi olacaktır."
Söylenen son üç hususu te'yid eden Kıyâmet günü..." Ziyâdesi, bazı rivayetlerde gelmiştir. Müslim'in rivayeti şöyle: "Oruçlunun ağız kokusu "Kıyamet günü" Allah yanında misk kokusundan daha hoştur."
Son olarak şunu da kaydedelim: Bazı tabipler bu kokuyu, sıhhat alâmeti görerek hayra yorarlar. Onlara göre vücuddaki fazla maddeler, zayıflamış hücreler, zararlı birikimler açlık sebebiyle vücut tarafından yakılarak temizlenirler Burna hoş gelmeyen bu koku, tabir câizse ileride, kanser dahil çeşitli hastalıklara sebep olabilecek zararlı maddelerin yakılmasından hâsıl olan dumanın kokusudur. Bunların oruçla yakılıp vücuttan atılması, sıhhat kaynağıdır.
5- Hadiste Cenab-ı Hakk'ın, "Oruç benim içindir..." buyurmasındaki maksad nedir? Bu hususta münakaşa edilmiş, farklı görüşler ileri sürülmüştür:
***** Bazıları: "Oruçta riya olmaz, diğer ibadetlerde olabilir" demiştir. Ebu Ubeyd'in Garib'indeki sözü şöyle: "Biliyoruz ki, hayır amellerin hepsi Allah içindir ve bunların mükâfatını da O verecektir. Allah bilir ya, Rab Teâla, orucu kendine has kıldı, çünkü İbnu Adem oruç tutunca, hâriçte görülen bir fiilde bulunmaz, oruç daha çok içte kalan bir fiildir. Resûlullah, (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Oruçta riya yoktur" hadisleri de bu hususu te'yid eder. Bu böyledir, çünkü oruç hâriç bütün ameller hareketle vukûa gelir. Oruç ise,
insanlara saklı kalan niyyetle yapılır..."
***** Bazıları: "... Orucun sevabını ben veririm..." sözünden maksad "Onun sevabını, ecrinin ne kadar katlanacağını ben bilirim" demektir" diye açıklamıştır. Diğer ibadetlerin sevabına bazı kimselerin muttali olması mümkündür;

nitekim âyetlerde haber vermiştir ki on mislinden yediyüz misline kadar ücret verilmektedir. Oruç, bu takdirin dışında tutulmuştur.
***** Bazıları: "... Oruç benim içindir..." sözünün manası: "Bana en sevgili, nezdimde en mûteber ibâdet" demektir" demiştir, (bu husus yukarıda açıklandı).
***** Bazıları: "Orucun Allah'a izafesi onu teşrif ve tazim gayesini güder, tıpkı Beytullah tabirinde olduğu gibi..." demiştir.
***** Bazıları: "şehvetlerden olan yemek vs.'den istiğna Allah'a ait vasıflardandır. Şu halde oruçlu, O'na muvafık sıfatlarla Allah'a yakınlık kazanınca, Allah o sıfatı kendine izafe etmiştir."Kurtubi der ki: "Kulların amelleri, onların hallerine uygundur, oruç hâriç... Oruç, Hakk'ın sıfatlarına uygun bir sıfattır. Sanki şöyle demiştir: "Oruçlu bana uygun bir sıfatla bana yaklaşmaktadır."
***** Bazıları: "Mâna böyledir. Ancak meleklere izafesi şartıyla... Zira bu mâna meleklerin sıfatıdır" demiştir.
***** Bazıları: "Bu, Allah'a hastır, kulların bunda hiçbir nasibleri, hazları yoktur" demiştir.
***** Bazıları: "Orucun Allah'a nisbet edilişinin sebebi, oruçla başka şeylere ibadet edilmediği içindir. Halbuki namaz, sadaka, tavaf vs. ile başka şeylere ibadet edile gelmiştir" demiştir. Ancak bazı yıldıza ve heykellere tapanların oruçla da tapındıkları gösterilerek bu iddiaya itiraz edilmiştir.
***** Bazıları: "Oruç hâriç, kulların bütün ibadetleri, üzerindeki kul haklarına verilir, oruç hâriç, o verilmez" demiştir. Bu mevzuya giren bir rivayet şöyledir: "Kıyamet günü olunca, Allah kullarını hesaba çeker, üzerindeki kul haklarını amellerinden karşılar, öyle ki oruç hâriç hiçbir şeyi kalmaz. Allah bâki kalan hakları kendinden öder ve orucuna dokunmaz, onunla da kulunu cennete koyar."
Bu açıklamaya Kurtûbî, bazı karînelere dayanarak itiraz ederse de İbnu Hacer, daha başka karîneler göstererek itiraza hak vermez.[4]

3. 425. –وعن رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَامَ يَوماً فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى جَعَلَ اللّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النّارِ خَنْدَقاً كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَا۟رْضِ[. أخرجه الترمذي.

3. (3109)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Allah Teâla yolunda bir gün oruç tutsa, Allah onunla ateş arasına, genişliği sema ile arz arasını tutan bir hendek kılar."[5]

3110. 4. –وعن أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:] قُلْتُ يَا رَسُولُ اللهِ: مُرْنِي بِأَمْرٍ يَنْفَعُنِي اللّهُ تَعَالَى بِهِ، فَقَالَ : عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ عَدْلَ لهُ[. أخرجه النسائي .

4. (3110)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, bana öyle bir amel emret ki (yaptığım takdirde) Allah beni mükâfatlandırsın."
"Sana dedi, orucu tavsiye ederim, zira onun bir eşi yoktur."[6]

3111. 5. –وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ: إنَّ فِي الجَنَّةَ بَاباً يُقَالُ لهُ الرَّيَّانُ يَدخُلُهُ ٳَّ الصَّائِمُونَ ، فَإذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَ ٙ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود. وزاد الترمذي: »وَمنْ دَخَلَهُ يَظْمَأُ أبَداً« .

5. (3111)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cennette Reyyân denilen bir kapı vardır. Oradan sadece oruçlular girer. Oruçlular girdiler mi artık kapanır, kimse oradan giremez."[7]
Tirmizî'nin rivayetinde şu ziyâde var: "Oraya kim girerse ebediyyen susamaz."[8]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde "Cennetin sekiz kapısı vardır. Bunlardan biri, oruçluların girdiği Reyyân kapısıdır..." şeklinde gelmiştir. Reyyân kelimesinin kökü reyy'dir, kana kana içmek, suya doymak mânasına gelir. Reyyân, suya kanmış, susuzluğu olmayan gibi mânalara gelir.[9]

3112. 6. –وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال.]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : منْ فَطَّرَ صَائِماً كان لهُ مثْلَ أجْرِهِ غَيْرَ أنَّهُ يَنْقُصُ منْ أجْرِ الصَّائِمِ شَيْئاً [. أخرجه الترمذي .

6. (3112)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir oruçluya iftar ettirirse, kendisine onun sevabı kadar sevap yazılır. Üstelik bu sebeple oruçlunun sevabından hiçbir eksiltme olmaz."[10]

7. 3113. -و عنه رَضِىَ اللهُ عَنْه:]قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إذَا دَخَلَ رَمَضَانُ فُتِّحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَغُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ[. أخرجه الستة إ أبا داود .

7. (3113)- Yine Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayı girdiği zaman cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları kapanır ve şeytanlar da zincire vurulur."[11]

AÇIKLAMA:

1- Ramazanda "şeytanların bağlanması", "Cennet kapılarının açılması", "Cehennem kapılarının kapanması" gibi mefhumlar çeşitli yorumlara mevzu olmuştur. Biz burada sadece birkaç tanesini kaydedeceğiz:
Kâdı İyaz der ki: "Bunların, zâhirî mânalarında olması, kelimelerin ilk ifâde ettiği hakikat üzere olmaları ihtimalden uzak değildir. Bütün bunlar, ramazan ayının girmesine ve hürmetinin büyüklüğüne ve mü'minlere eziyetten şeytanın men edildiğine bir alâmet, bir işarettir. Keza, sevabın ve affın çokluğuna bir işaret olması da ve şeytanın iğvalarını azaltmasına ve onların zincire vurulmuşa döndüklerine bir işaret olması da muhtemeldir."
Kâdı İyaz sözlerine devamla der ki: "Bu ikinci ihtimali Müslim'de gelen İbnu şihâb rivayetindeki bir ziyade teyid eder: "...Rahmet kapıları açılır."
İyaz der ki: "Cennet kapılarının açılmasından maksadın; cennete girmenin sebepleri olan ibadetleri, Allah'ın kullarına açması olması da muhtemeldir. Keza cehennem kapılarının kapanmasından murad da himmetlerin, sahiplerini ateşe atan isyanlardan çevrilmesidir. Şeytanların bağlanmasından murad da onların mü'minleri şaşırtma ve şehvetleri tezyin gibi işlerden âciz bırakılmasıdır."
Zeyn İbnu'l-Münir der ki: "Birinci görüş (yani zâhirin esas alınması) evladır. Zira sözün zahirî mânasını bırakıp, te'vile gitmeye zorlayan bir zaruret mevcut değildir."
2- Bazı rivayetlerde sema kapılarının açılması mevzubahistir. Türbüşti, bundan maksadın rahmetin inmesi olduğunu, kapanma halinin giderilmesinden maksadın da kulların amellerinin, bazan ilahi yardımla, bazan da hüsn-ü kabûl ile yükselmesi olduğunu söyler. Devamla der ki: "Cehennem kapılarının kapanması ile de, oruçluların nefislerinin çeşitli kötülüklerin kirlerinden temizlenmesi ve şehvetlerin kırılması sonucu günaha sevkeden sebeplerden kurtulması ifade edilmiştir."
Kurtubi de, hadisin zahire hamlini tercih ettikten sonra der ki: "şayet: "Nasıl olur da ramazanda şerlerin ve isyanların çokça vukûunu görmekteyiz, eğer şeytanlar bağlansaydı bunlar meydana gelmezdi?" denilecek olursa cevabımız şöyle olur: "Evet, orucu şartlarına uyarak ve âdabına riâyet ederek tutanlarda bu söylenen kötülükler çok az görülür. Bağlananlar ise şeytanların bir kısmıdır, hepsi değildir. Nitekim bu husus bazı rivayetlerde gelmiştir. Mamafih hadisten maksad, ramazanda kötülüklerin azalmasını ifadedir. Bu azalma ise müşâhede ile tesbit edilen bir gerçektir. Zira şerler bu ayda diğer aylara nazaran çok azalır. Esasen, hepsinin bağlanmasından şer veya günahın zuhur etmeyeceği neticesi de çıkarılamaz. Çünkü bunların şeytanlardan başka sebepleri de var: Kötü nefisler, çirkin âdetler, insî şeytanlar gibi..."
Bazı âlimler, ramazanda şeytanların bağlanmasını şu şekilde te'vil etmiştir: "Bu, mükelleften özrün kaldırıldığına bir işarettir. Sanki ona şöyle denmektedir: "şeytanlar sana artık zarar yapamayacaklar, ne ibâdetleri terk, ne de kötülükleri işlemede onları bahane edip kendine sebep gösteremezsin."[12]

8. 3114. -وفي اخرى للنسائى :]وَيُنَادِى مُنَادٍ كُلّ لَيْلَةً : يَا بَاغِىَ الْخَيْرِ هَلُمَّ، وَيَا بَاغِىَ الشَّرِّ أقْصِرْ[.

8. (3114)- Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Bir münâdi, her gece şöyle nida edip bağırır: "Ey hayır isteyen, gel! Ey şer isteyen kendini şerden tut!"[13]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin baş kısmı Teysîr'de hazfedilmiş. Aslı şöyle: "Ramazan ayında sema kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır, her bir âsi (mârid) şeytan zincire vurulur ve bir münadi her gece şöyle nida edip bağırır: "Ey hayır arayan gel! Ey şer arayan, kendini şerden tut!"
2- "Ey hayır arayan gel!..." cümlesinin mânası: "Ey hayır arayan, hayırlı işi yapmaya koş, işte sana hayır yapacak an. Zira bu vakitte az bir amel sebebiyle sana çok mükâfat verilecektir. Ey bâtıl arayan kişi, sen de bu işten vazgeç, kendini tut, zira şu anlar tevbe zamanıdır."[14]

9. 3115- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سُئِلَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أيُّ الصَّوْمِ أَفْضَلُ بَعْدَ رَمَضَانَ ؟ قَالَ: شَعْبَانَ لِتَعبَانَ رَمَضَانَ، وَأىُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ في رَمَضَانَ]. أخرجه الترمذي .

9. (3115)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ramazandan sonra hangi oruç efdaldir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Ramazanı ta'zim için şa'bân!" Tekrar soruldu:
"Hangi sadaka efdaldir?"
"Ramazanda verilen!" cevabını verdi."[15]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, ramazandan sonra en faziletli orucun şa'ban ayında tutulacak nâfile orucu olduğu ifâde edilmiştir, çünkü başlanmış olan oruca mutabakat (uygunluk) taşır.
Irakî der ki: "Müslim'de gelen Ebu Hüreyre hadisi buna muâraza eder: "Ramazandan sonra en hayırlı oruç, Allah'ın ayı olan Muharrem ayındaki oruçtur." Ancak (sadedinde olduğumuz) Enes hadisi zayıftır, Ebu Hüreyre hadisi sahihtir, dolayısıyla bu, öncekine takdim edilir."
Ebu't-Tayyib es-Sindî, bir başka nokta-i nazardan hareket ederek bu iki hadis arasında teâruz görmez: "Mutlak olarak söylenince, ramazandan sonra muharremin efdal olması, ramazan orucuna ta'zim kasdadilince şa'ban ayında tutulan orucun efdal olması caizdir."[16]

İKİNCİ BÂB

ORUCUN FARZLARI, SÜNNETLERİ VE AHKÂMI

1. 3116- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما:]أَنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ رَمَضَانَ فَقَالَ: تَصُومُوا حَتَّى تَرَوُا الهِلاَل، وَلاَ تُفْطَروا حَتّى تَرَوْهُ، فَإنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ [. أخرجه الستة إ الترمذي.وفي رواية للبخاري : »فَإنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمَلُوا ثَلاَثِيْنَ«.ولمسلم والنسائي عن أبي هريرة : »فَأنْ غُمَّ علَيْكُمْ فصُومُوا ثَلاَثِينَ يَوْماً«. »غُمَّ عَلَيْكُمْ«. أي غطاه شئ من السحاب، أو غيم أو غيره فلم يظهر .

1. (3116)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ramazanı zikrederek buyurdular ki: "Hilâli görünceye kadar oruç tutmayın, yine (müteakip) hilâli görünceye kadar da yemeyin. Bulut araya girerse ayı takdir edin."[17]
Buharî'nin bir rivayetinde: "Bulut, görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın" denmiştir.
Müslim ve Nesâî'nin Ebu Hüreyre'den kaydettikleri bir rivayette: "Hava bulutlu ise otuz gün oruç tutun" denmiştir.[18]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zâhiri, ramazan hilâli gündüz veya gece her ne zaman görülürse oruca başlamayı âmirdir. Ancak âlimler, gece görülmesi halinde ertesi gündüz oruca başlanması gereğine hamlederler.
Bazı âlimler zevâlden önce görülmesi ile sonra görülmesi arasını tefrik ederler.
2- Hadis ramazan orucunu başlatmada da, sona erdirmede de hilâlin görülmesinin vâcib olduğuna hükmetmektedir. Hilâlin şu veya bu sebeple görülememesi halinde takip edilecek yol hakkında bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür:
Hilâlin görülmesi beklendiği halde, görülmemesi durumunda tereddüd ortaya çıkar. Şâban ayından mı Ramazan ayından mı olduğu tam kestirilemeyen bugüne yevm-i şekk denir. Resûlullah oruca başlamak için "hilâli görme" yi şart koştuğu için yevm-i şekk'te oruç tutulması mekruh addedilmiştir. Bununla birlikte Ashab'tan bazılarının yevm-i şekk'te oruç tuttuğu da rivayet edilmiştir, Hz. Aişe, kızkardeşi Esmâ, Hz. Ebu Hüreyre, Hz. Amr İbnu'l-As, Hz. Muâviye (radıyallahu anhüm) bunlardandır.
Hava bulutlu olur da hilâl görülmezse Kûfe ulemâsı, İmam Mâlik, Şâfi'î, Evzâî ve Sevrî ve bir kavlinde Ahmed İbnu Hambel'e göre o gün oruç tutmak vacib olmaz.
Ashab'tan İbnu Ömer, bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel ve başka bir kısım âlimlere göre yevm-i şekk'te hava açık olursa -hilâl görülmediği için- oruç tutulmaz, bulutlu olursa tutmak vâcib olur.
Hasan Basri, İbnu Sîrîn, bir rivayette Şa'bî ve bir kavlinde Ahmad İbnu Hanbel ve diğer bazı alimlere göre yevm-i şekk'te oruç tutup tutmamak, imamın kararına bağlıdır: İmam oruç tutarsa halk da tutar, tutmazsa halk da tutmaz. İmam Şâfi'î, yevm-i şekk'te oruca niyet etmeden sabahlamayı, ancak öğleye kadar yememeyi tavsiye

eder: "Zevalden önce ramazan olduğu tebeyyün ederse, kişi oruca niyet eder ve devam ettirir, tebeyyün etmezse yer."
Yevm-i şekk'te nâfile niyetiyle tutulacak oruç hususunda câiz mi, değil mi ihtilaf edilmiştir.
Bazıları kişinin âdeti olan orucu, o güne rastlarsa oruç tutmasında bir beis yoktur demiş, aksi halde nafile bile olsa tutmaması efdaldir demiştir. Bu hüküm ramazandan önceki ilk iki gün hakkında mûteberdir. Ancak ramazandan üç ve daha fazla gün önceden nâfile oruca niyet etmede kerâhet görülmemiştir. Ancak Şâfi'î hazretleri, bu babta yasaklayıcı bir hadise dayanarak "Şâbanın yarısından sonra oruç tutmayı mekruh addetmiştir.
Şâfiî hazretlerine göre ramazan üç yolla sübut bulur:
1- Bizzat hilâli görmek,
2- Adil şehâdet (bir kişi de olabilir),
3- Şâbân ayını otuz güne tamamlamak...
Ebu Hanife, İmam Mâlik, Evzâî, Sevrî gibi cumhuru teşkil eden pek çok âlimin görüşü bu noktada birleşir.[19]

2. 3117. –وعن حذيفة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : تُقَدِّمُوا الشَّهْرَ حَتَّى

تَرَوُ الهِ◌لَ، أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ، ثُمَّ صُومُوا حَتَّى تَرَوُا الْهِ◌لَ، أَوْ تُكْمِلُوا الْعِدَّةَ. [. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (3117)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayını, hilâli görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın. (Hilâli görüp veya sayıyı tamamladıktan; sonra müteakip hilâli görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun."[20]

AÇIKLAMA:

Hadis, ramazan ayının girdiği kesinlik kazanmadan, ayın başladığına hükmederek oruca başlamamayı emretmektedir. "Sayıyı tamamlama", bulut vs. sebebiyle hilâlin görülmemesi durumuyla ilgilidir. Şu halde ramazan hilâli görülemezse Şâban ayı otuza tamamlanıp, ramazana başlanacaktır.
Keza ramazan ayının sonu da hilâlin görülmesi ile tâyin edilecektir. Hilâl bulut vs. bir sebeple görülemezse ramazan ayı da otuza tamamlanacaktır. Sadedinde olduğumuz hadisten çıkan hüküm bu... Bazı ihtilaflı durumları bahsin sonunda göreceğiz.[21]

3. 3118. –وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسَولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَفَّظُ مِنْ شَعْبَانَ مَاَ يَتَحَفَّظُ مِنْ غَيْرِهِ، ثُمَّ يَصُومُ لِرُؤْيَةِ رَمَضَانَ، فَإِنْ غُمَّ عَلَيْهِ عَدَّ ثَ◌ثِينَ يَوْماً ثُمَّ صَامَ[. أخرجه أبو داود .

3. (3118)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayının günlerini hesapladığı kadar başka bir ayın günlerini hesaplamazdı. Sonra ramazan hilâlini görünce oruca başlardı. Eğer bulut araya girer (hilâli göremez) ise (Şâbanı) otuz gün olarak hesaplar, sonra ramazan orucuna başlardı."[22]

4. 3119. –وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ الْهِ◌لَ. يَعْنِى هِ◌لَ رَمَضَانَ فَقَالَ : أَتَشْهَدُ أنْ ألهَ إِ◌ّ اللهُ؟ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ يَا بِ◌لُ: أَذِّنْ فِي النَّاسِ أَنْ يَصُومُوا غَداً [. أخرجه أصحاب السنن .

4. (3119)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Bir Bedevî Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Ben hilâli yani ramazan hilâlini gördüm!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet getirir misin?" diye sordu. Adam "evet" deyince:
"Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna da şehâdet eder misin?" dedi. Adam buna da, "evet!" diye cevap verince, Efendimiz:
"Ey Bilâl! dedi, halka yarın oruç tutmalarını ilân et!"[23]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, bedevînin havanın bulutlu olduğu bir günde müracaat etmiş olacağına dikkat çekerler. Bedevî, çölde yaşayan kimse demektir.
2- Aliyyü'l-Kârî: "Hadiste, rü'yetin sübûtu için ihbarın kifâyet ettiğine ve şehâdet lafzına hâcet olmadığına delil vardır" der.

Hattâbî de şöyle söylemiştir: "Hadiste, ramazan hilâlini görme işini icra eden kimseye, "şehadet"le ilgili hükümlere uymak mecburiyetinde olmayıp ihbar'la ilgili hükümlere uymasının kâfi geleceğine delil vardır" der. Ayrıca ilave eder: "Hadiste keza, "müslüman hakkında aslolan onun adâlet sahibi olmasıdır" diyenlerin görüşlerine de delil mevcuttur. Çünkü Aleyhissalatu vesselam, bedevînin müslüman olup olmadığından başka bir şey sormadı. Onun müslüman olduğunu öğrendikten sonra adalet sahibi midir, doğru sözlü müdür, arâştırmadı."
Hemen belirtelim ki, kişinin getirdiği haberin makbul olması için, şehadetinin kabul edilmesi için adalet sahibi olması gerekir. Bu da onun sıdkı (doğru sözlülüğü), mürüvveti (insanî, ahlâkî, örfi değerlere bağlılığı) ve ehl-i sünnet akidesinde olmasıyla tahakkuk eder.[24],[25]

5. 3120. –وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]تَرَآى النَّاسُ الهِلَالَ فَأَخْبَرْتُ رَسُولُ اللهِ أَنِّ رَأَيْتُهُ، فَصَامَ وَأمَرَ النَّاسَ بِصِيَامِهِ[. أخرجه أبو داود.
)تيسير الوصول2/ -52(

5. (3120)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halk hilâli görmek için gayret sarfetti. Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gördüğümü (tek başıma) söyledim. Sözüm üzerine oruç tuttu ve halka da oruç tutmalarını emretti."[26]

6. 3121. –وعن حسين بن الحارث الجدلي عن الحارث بن حاطب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَنْسُكَ لِرُؤْيَتِهِ، فَإِنْ لَمْ نَرَهُ، وَشَهِدَ شَاهِدًا عَدْلٍ نَسَكْنَا بِشَهَادَتِهِمَا[. أخرجه أبو داود.))النُّسَكُ((هنا الصوم .

6. (3121)- Hüseyin İbnu'l-Hâris el-Cedelî, Hâris İbnu Hâtîb (radıyallahu anh)'den anlatıyor: "Hâris dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hilali, görünce oruç tutmamızı emretti, eğer biz göremez de iki âdil şâhid gördükleri hususunda şehâdet ederlerse, onların şehâdetlerine uyarak tutacaktık."[27]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste "oruç" diye tercüme ettiğimiz kelime nüsük'tür. Nüsük ise ibadet demektir, daha ziyade hacc'la ilgili ibâdetlerde kullanılır. Ancak, sadedin olduğumuz bahis oruç üzerine olduğu ve Ebu Dâvud da, hadisî oruçla ilgili bölüme koyduğu için nüsük'ten muradın oruç olduğu söylenebilir. Mamafih bunu, Hacc olarak da anlayıp: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (zilhicce) hilâlini görünce haccetmemizi emretti..." diye de tercüme etmemiz uygundur.
2- Hadis, hilalin görülmesinin kesinlik kazanması için iki âdil şâhidin gerektiğini beyan etmektedir. Önceki hadisle bunun arasında teâruz mevcuttur. Çünkü orada tek kişinin şehâdetinin hilalin rü'yetinde yeterli olacağı ifade edilmektedir.
Hattâbî der ki: "şevvâl hilâlinin rü'yetinin sübut bulması için iki âdil kişinin şehadetinin makbuliyeti hususunda ihtilaf bilmiyorum. Ancak bir tek kişinin şehadetinde ihtilaf edilmiştir. Çoğunlukla âlimler "iki âdil kişiden azının şehâdeti makbul değildir" derler. Ancak Hz. Ömer'den yapılan rivayete göre o, kurban ve ramazan bayramlarını ilanda tek kişinin şehâdetini kabul etmiştir. Bazı hadisçiler buna meyl ederek "hilalin rü'yeti meselesini, ihbar meselesi zımnında görüp, bu şehâdet meselesine girmez, (şehâdetteki şartlar bunda aranmaz)" demeye meyl etmişlerdir. Öyleyse ramazan ayının hilalini görmede tek kişinin şehadeti makbul olunca şevvâl ayının hilâlini görmede de makbul olur."
Bu istidlâle şöyle cevap verilmiştir: "Eğer bu, ihbâr nev'inden olsa idi, o meselede şöyle söylemek câiz olurdu: "Falanca bana haber verdi ki, hilali görmüştür." Hilalin rü'yetini isbatta başkasından yapılan bu hikâye tarzı câiz olmaz. Şu halde, bu isbat işi ihbâr nev'inden değildir. Buna delili de şudur: Hilali gören kimsenin ihbarının makbul olması için: "şehâdet ederim ki, ramazan hilâlini şahsen gördüm" demelidir. Bu muteberdir, çünkü bu meselede âdil olan tek kişi, bir grup âlim nezdinde, yeterlidir. Bu âlimler, İbnu Ömer'in rivayetiyle de ihticac ederler" (3120. hadise bak).
Rü'yet-i hilâl'in sübûtunda tek şâhidin beyanına itibar edenler nezdinde kadın ve erkek müsâvidir.[28]

7. 435. –و عن أبي عمير بن أنس عن عمومة له من أصحاب رَسولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ]أَنَّ رَكْباً أَتَوْا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْهَدُونَ أَنَّهُمْ رَأَوْا الهِلَالَ بِالْأَمْسِ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُفطِرُوا، وَإِذَا أَصْبَحُوا أَنْ يَغْدُوا إِلَى مُصَّهُمْ[. أخرجه داود والنسائي .

7. (3122)- Ebu Umayr İbnu Enes, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olan amcalarından naklettiğine göre, bir grup kimse Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a binekleriyle gelip: "Dün hilâli gördük" diye şehâdette bulundular. Bunun üzerine, Efendimiz onlara oruçlarını açmalarını, sabah olunca da musallaya (bayram namazına) gelmelerini emretti."[29]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetin başka vecihlerinden anlaşıldığı üzere, ramazanın otuzuncu günü, Medine'yi kaplayan bulut sebebiyle, hiç kimse hilâli göremez. Bu sebeple herkes oruca niyet eder. Ancak öğleden sonra günün sonlarına doğru gelen bir grup yolcu, bir gün önceden hilâli görmüş olduklarına şehâdette bulunurlar. Resûlullah, bu şehadet üzerine o günü bayram ilan eder ve oruçlarını yemelerini emreder. Ertesi sabah musallaya gelmelerini söylemesi, bayram namazını kılmaları içindir. Yani ramazanın otuzbirinci sabahında namaz kılınmış olacaktır.
Böylece bu hadis, bayramın girdiği, namaz vakti içinde belli olmadığı durumlarda bayram namazının, bayramın ikinci gününde de kılınabileceğine delil olmaktadır. Evzâî, Sevrî, Ahmed, İshak, Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf ve Muhammed bu görüştedirler. Bu aynı zamanda Şâfi'î merhumun da kavlidir.
Hadisin zahirine göre, ikinci günde kılınan bu namaz kaza değil, edâdır.
Hattâbî'nin İmam Şâfi'î'den nakline göre, bazı âlimler: "Bayramın girdiği, zevâlden önce bilinirse bayram namazı kılınır, aksi halde ne o gün ne de ertesi günü nâmaz kılınmaz. Çünkü bayram namazı, vakti içinde kılınır, başka vakitte kılınmaz" demiştir.
İmam Mâlik ve Ebu Sevr'in de bu görüşte olduğu belirtilir.
Hattâbî bu görüşleri naklettikten sonra: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine uymak başkasının sünnetine uymaktan evlâdır. Ebu Umayr hadisi sahihtir, ona uymak vâcibtir" der. Bu sözüyle Hattâbî, "Bayramın, zevalden az önce bilinmesiyle zevalden sonra bilinmesi arasında, Şâfi'î, Mâlik ve Ebu Sevr'in aksine olarak fark yoktur" demek ister. Zira hadiste, onların hilâli sonra gördüklerine delâlet eden bir karine yoktur.[30]

8. 3123. –وعن كريب قال:]اسْتَهَلَّ عَليَّ رَمَضَانُ وَأنَا بِالشَّامِ فَرَأيْتُ الهِ◌لَ يَوْمَ الجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَألَنِي ابْنُ عبَّاسٍ مَتَى رَأيْتُمُ الهِ◌لَ؟ قُلْتُ: يَومَ الجُمُعَةِ فَقَالَ : أنْتَ رَايْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَآهُ النَّاسُ وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ: لَكِنَّا رَأيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ فَ◌ نَزَالُ نَصُومُ حَتَّى نُكَمِّلَ ثَ◌ثِينَ، أوْنَرَاهُ قُلْتُ: أفَ◌ تَكْتَفِي بِرُؤيَةِ مُعَاوِيةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: هَكَذَا أمَرَنَا رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه الخمسة إ البخاري، وهكذا هو في كتاب الحميدي، يوم الجمعة، وكلهم قالوا ليلة الجمعة وهو الصحيح ، و كذا هو في جامع ا'صول ليلة الجمعة .

8. (3123)- Küreyb (rahimehullah) anlatıyor: "Ben Şam'da iken ramazan hilali beklenmişti. Hilali bir cum'a günü ben de gördüm. Sonra ayın sonunda Medîne'ye geldim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):
"Hilali ne zaman görmüştünüz?" diye sordu. Ben
"Cum'a günü!" dedim. İbnu Abbâs tekrar:
"Sen de hilali gördün mü?" dedi. Ben:
"Evet, hem ben, hem de halk gördü ve herkes oruç tuttu. Hz. Muâviye (radıyallahu anh) de oruç tuttu!" dedim. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ):
"Ama biz hilâli cumartesi gecesi gördük. Öyleyse otuza tamamlayıncaya veya hilali görünceye kadar tutmalıyız!" dedi. Ben:
"Hz. Muâviye'nin görmesiyle ve onun orucuyla iktifa etmiyor musun?" dedim. Cevaben:
"Hayır! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize böyle emretti" dedi."[31]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, bir iş için Şam'a giden Küreyb, orada ramazan ayına girmiş ve herkesle birlikte hilali cum'a günü görerek oruca başlamıştır. Medine'ye döndüğü zaman ramazan devam etmektedir ve burada oruca bir gün sonra başlanmıştır.
Şam'da bir gün önce başlanmış olan ramazan meselesinde İbnu Abbâs, Şam'a uymaya taraftar olmayıp, "hilali görünceye kadar"; görülmemesi halinde "ramazanı otuza tamamlayıncaya kadar" oruca devam kararı veriyor. "Şam'a niye uymuyorsun?" diye vâki olan suâle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bu çeşit durumlarda, kendi rü'yetimize uymamızı) böyle amel etmemizi emretti!" şeklinde cevap veriyor.
2- Bu hadis, "Ramazanı başlatma ve sona erdirmede her belde kendi rü'yetine tâbidir, bir başka beldenin rü'yeti onu bağlamaz" diyen âlimlerin dayanağı olmuştur. İbnu Abbâs, Kâsım İbnu Muhammed, Sâlim İbnu Abdillah İbni Ömer, İkrime, İshâk İbnu Râhûye bu hadisin zahiriyle hükmederek "Her beldenin rü'yeti kendine hastır" demişlerdir.
Ancak cumhur denen büyük ekseriyet: "Beldelerden birinde daha önceden hilalin görülüp oruca başlandığına dair haber geldiği takdirde, oraya uyulur, önceden yenen oruç da kaza edilir" hükmüne varmıştır. Ebu Hanîfe ve ashabı, İmam Mâlik, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedirler.
3- "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize böyle emretti" sözü ile İbnu Abbâs'ın: "Resûlullah bize, iftar hakkında bir kişinin şehâdetini kabul etmemiz emretti" demek istediği muhtemel olduğu gibi: "...beldemiz ehlinin rü'yetine itimad etmemizi, başka beldelerin rü'yetine itibar etmememizi emretti" demiş olması da muhtemeldir. İhtimal, istidlali bozacağı için, bunlardan biriyle cezmetmeyip kesin hükme gitmek mümkün

olmaz. Bu sebeple, bu mevzuda Resûlullah'tan rivayet edilen ve 3116 numarada kaydedilen Buhârî hadisidir: "Hilâli görmedikçe oruca başlamayın, tekrar hilâl görmedikçe de oruca son vermeyin. Bulut görmenize mâni olursa sayıyı otuza tamamlayın."[32]

9. 3124. –وعن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ النَّبِيُ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصَّومُ يَومَ تُصُومُونَ وَالفِطْرُ يَوْمَ تُفْطِرونَ، وَاَ ْضْحَى يَوْمَ تُضَحُّونَ[.
أخرجه أبو داود والترمذي.

9. (3124)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Muteber) oruç, (hep beraber) tuttuğunuz gündekidir. (Muteber) iftar, (hep beraber) ettiğiniz gündekidir. (Muteber) kurban (hep beraber) kur'ban kestiğiniz gündekidir."[33]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, hadisin mânasını, bazı ilim ehlinin: "Ramazan orucunun başlama ve bitme günlerinin cemaatle ve insanların çoğunluğu ile yapılması gerekir" diye anladığını belirtir. Mübârekfûrî, Tirmîzi şerhi'nde hadis hakkında şu açıklamaları sunar: "Hattabî bu hadisin mânasını şöyle açar: "İçtihada dayanılarak varılan hükümlerde düşülen hatanın sorumluluğu halktan kaldırılmıştır. Sözgelimi bir kavm, hilâli görme hususunda gayret sarfetmelerine (içtihad) rağmen hilâli göremeseler, bu durumda orucu otuza tamamlamadan bayram yapmazlar. Sonradan ramazanın yirmidokuz gün olduğu nazarlarında kesinlik kazansa, artık onlara ne günah, ne ayıplama hiçbir şey gerekmez, oruçları da iftarları da olmuş bitmiştir.
Arafat'ta vakfe gününde hata yapılsa da hüküm aynıdır, vakfenin iâdesi gerekmez.
Münzirî, Telhîsü's-Sünen'de der ki: "Dendi ki, bu hadiste yevm-i şekkte ihtiyaten oruç tutulmayıp, herkesin oruç tutuğu günde oruç tutmanın gereğine de işâret vardır."
Yine dendi ki: "Bu hadiste: "Hilâlin doğuşunu, ayın menzillerinin hesabı yoluyla bilen kimseye, bilmeyenlerden ayrı olarak, bu bilgisine göre oruca başlaması ve ramazanını sona erdirmesi câizdir" diyene red vardır."
Yine dendi ki: "Tek bir şâhid, hilâli görecek olsa, hâkim de onun şehâdetini muteber addetmese, onun bu şehâdetiyle tutulan oruç ne kendi hakkında muteberdir, ne de onu esas alarak tutan halk hakkında muteberdir."
Şevkânî der ki: "Bu sonuncu görüşü İmam Muhammed eş-Şeybânî benimseyip dedi ki: "Bir kimsenin kendi yakînine muhalif bile olsa, halkın hükmü ile, ayın hilâlinin görülmesi, o ferd için de, ister oruç ister hacc hususlarında kesinlik kazanır." Atâ ve Hasan Basri'den de aynı görüş rivayet edilmiştir. Ancak cumhur, bu noktada farklı hükmetmiştir. Derler ki: "Yakîn kesbettiği hususta, kendisine şahsî hükmü ne ise o tahakkuk eder." Hadisi cumhur, Hattâbi gibi tefsir eder."
Hadisin mânası hususunda şöyle diyen de olmuştur: "Bu, insanların hiziplere ayrılıp Resûlullah'ın getirdiği hidâyete muhalefet edeceklerini ihbar etmektedir. Bir kısmı hesapla amel edecek ve halktan bir grup bunu benimseyecek; bir grup da onu ve Arafat'ta vakfeyi öne alacaklar ve bunu kendilerine bir şiar kılacaklar ki, Bâtinîler böyle yapmışlardır. Açıktan açığa hakkı iltizam eden bir grup da Resûlullah'ın hidayeti üzerine devam eder. Hadisteki halk (nâs) kelimesinden de murad bunlardır. Bunlar sayıca az bile olsalar sevâd-ı azam'ı (yani uyulması gereken çoğunluğu teşkil ederler."[34]

10. 3125. –وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الشَّهْرُ كَذَا وَكَذَا وَكَذَا ، وَصَفَّقَ بِيَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ بِكُلِّ أصَابِعِهِمَا، وَنَقَصَ فِي الصَّفْقَةِ الثَّالِثَةِ إِبْهَامَ
الْيُمْنَيَ أَوِ الْيُسْرَى [. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

10. (3125)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayı şöyle, şöyle şöyledir -bu sırada iki elini bütün parmaklarıyla iki sefer çırptı, üçüncü çırpışta sağ veya sol başparmağını yumdu.-"[35]

11. 3126. –وفي رواية لمسلم والنسائي :]إنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ نَكْتُبُ وَ نَحْسُبُ الشَّهْرَ هَكذَا وَهَكَذا ، يَعْنِي مَرَّةً تِسْعاً وَعِشْرِينَ وَمَرَّةً ثَثِينَ[.

11. (3126)- Müslim ve Nesâî'de gelen bir rivayette: "Biz ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz. Ay, şöyle şöyledir" dedi. Yani bir defasında yirmidokuz, bir defasında otuz gösterdi" denmiştir."[36]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah bu iki hadiste, ramazan ayının bazan 29, bazan 30 olduğunu parmaklarıyla göstererek tebliğ buyurmaktadır. Parmaklarıyla göstermenin gerekçesini de ifâde etmiştir: "Biz ümmî bir milletiz, okuma yazma bilmeyiz.
"Ümmî, hadisin de açıkladığı üzere okuma bilmeyen, yazı bilmeyen mânalarına gelir. Kelimenin, "annesinden doğduğu gibi duran, doğduktan sonra okuma yazma öğrenmemiş, doğduğu şekilde câhil kalmış" mânasına geldiği de belirtilmiştir.
İbnu Hacer, hadiste geçen "Biz ümmî bir ümmetiz" sözü ile, bu hadisin söylendiği andaki muhatapların veya Resûlullah'ın kendisinin kastedilmiş olabileceğini belirtir. Ancak bazı âlimler: "Bundan maksad, Arap kavmidir, çünkü yazı bilmezler" demiştir. Nitekim ayet-i kerime'de: "Ümmîler arasından kendilerine ayetlerini okuyan... onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur" (Cum'a 2). Ayet-i kerime'de Arapların Ümmîler olarak tavsifi, onlarda okuma yazma bilenlerin nâdir olmasından dolayıdır.[37]
2- İbnu Hacer oruç, bayram, hacc gibi takvime müteallik işlerde hesaba değil, rü'yete itibar edilmesi gerektiğini, hadislerin zâhirlerinden bunun anlaşıldığını belirtir. Ve: "Oruç hakkındaki bu hüküm, -sonradan hesabı bilenler çıkmış olsa bile- devam etmiştir" der. Bu kanaatine delil olarak 3116'da kaydettiğimiz Buhârî hadisinde geçen "Eğer bulut mânî olursa orucunuzu otuza tamamlayın" ibâresini zikreder. "Bulut halinde Resûlullah, "hesap bilenlere sorun!" demiyor" der. Ona göre bundaki hikmet, bulut halinde, mükelleflerin sayı hususunda eşit durumda olmasından ve otuza tamamlama ile herkesten aynı şekilde ihtilafın ve anlaşmazlıkların kalkacağındandır.
Biz İbnu Hacer'in sözünden, onun: "Eğer, havanın bulutlu olması halinde sayıyı değil hesabı esas aldığımız takdirde mü'minler arasında ihtilaf çıkar, çünkü hesap işinde ittifak sağlanmaz" demek istediğini anlamaktayız ki, hal-i hazırda, rü'yet-i hilâl meselesinde İslâm âlemindeki kargaşayı ifade etmektedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hilâlin doğuşunun, başta güneş, diğer bir kısım yıldızların rağmına olarak, önceden, herkesin ittifak edeceği, şaşmaz bir şekilde hesap edilemeyip takvime bağlanamayacağını gâyb-âşina nübüvvet nazarıyla görmüş, mucizâne bir surette bildirmiştir.[38]

3127 .12- وعن أبى بكرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: شَهْراً عِيدٍ يَنْقُصَانِ، وَذُوا الْحِجَّةِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.قيل. أرد بهذا تفضيل العمل في عشر ذى الحجة، وأنه ينقص في ا' جر والثواب عن شهر رمضان.

12. (3127)- Ebu Bekre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki bayram ayı eksilmezler: Bunlar Ramazan ve Zü'l-Hicce aylarıdır."[39]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi anlamada âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı Ramazan ve Zilhicce aylarının daima otuz gün olduğunu iddia etmiştir. İbnu Hacer: "Bu mevcut müşahedemize de terstir, binaenaleyh merduddur" der. Ayrıca Resûlullah'ın 3116 numarada kaydedilen: "Hilâli görerek (ramazan) orucuna başlayın, hilâli görerek bayram edin, eğer bulut araya girerse otuza tamamlayın" hadisinin de bu merdûd görüşe muhâlefet ettiğini belirtir. "Çünkü der, şayet ramazan ebediyyen otuz olsaydı bu açıklamaya ihtiyaç kalmazdı."
Ebu'l-Hasen'in anlamasına göre, "Bu aylar, yirmidokuz veya otuz olmasıyla faziletçe bir artışa veya eksikliğe uğramaz."
***** Bazıları: "Bu iki ay birlikte artıp eksilmez. Yani biri yirmidokuzsa diğeri otuzdur, bu muvâzene ebediyyen böyledir" demiştir.
***** Bazıları; "Bunlarda yapılan amellerin sevabı yönüyle bunlar noksan olmaz" demiştir.
Bu son iki görüş Selef'ten meşhurdur. Buhari nüshalarında çoğunlukla aynen nakledilmiştir. Buhari: "İkisi de (bir yıl içinde) nâkıs olarak bir araya gelmezler" demiştir. Tirmizî, bunu: "Biri nâkıs ise yani 29 gün ise diğeri otuzdur" diye daha açık olarak ifade eder. Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye böyle anlamışlardır.
***** Ahmed İbnu Hanbel: "Ramazan eksikse (29 ise), Zilhicce tamdır, zilhicce eksikse ramazan tamdır (30 gün)" der.
***** İshak İbnu Râhuye: "Ay yirmidokuz da olsa tamdır" demiştir: İshak'ın anlayışına göre, her iki ay da aynı yıl içerisinde eksik yani 29'ar gün olarak gelebilir.
***** Bazıları: "Otuz veya yirmidokuz olmasında ahkâm yönüyle bir eksiklik hâsıl etmez" demiştir.
***** Bazıları: "Nefsülemirde eksiklik yoktur, ancak hilâli görmede mâni çıkar" demiştir.
***** Bazıları: "Bunun mânası, kahir ekseriyete göre, bu iki ay aynı yıl içerisinde eksik olarak gelmezler, ikisinin de eksik olmaları hâli pek nâdirdir" demiştir. İbnu Hacer bu görüşün en doğru görüş olduğunu belirtir. Nitekim Tahâvî der ki: "Hadisi zahiriyle almak veya ikisinden birinin noksanlanmasına hamletmek tatminkâr olmaz, müşahedemiz bunu reddeder, çünkü zaman zaman her iki ayın da aynı yıl içerisinde noksan geldiğini görmekteyiz."
***** Zeyn İbnu'l- Münir şöyle demiştir: "Bu söylenenlerin hiç biri itirazdan paçayı kurtaramaz. Bunlardan gerçeğe en yakın olanı şöyle demektir. "Murad şudur: Müşâhede edilen sayı noksanlığı, her iki ayın da büyük bir bayram

ayı olması sebebiyle, telâfi olunur. Öyle ise bunların, diğer aylar gibi noksan diye tavsifleri câiz olmaz." Bu söz de netice itibâriyle İshâk'ın sözünü te'yid eder.
***** Beyhâkî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu iki ayı diğerlerinden ayrı olarak zikretmiştir zira oruç ve hac ahkâmı bunlarla ilgilidir." Nevevî de buna cezmeder. Ve: "Doğru ve mûtemed görüş budur" der. Bunun mânası şudur: Bu iki ayla ilgili olarak beyan edilen her bir fazilet ve ahkâm, ramazan otuz veya yirmidokuz gün olsa da aynen hâsıl olacaktır, vakfeler dokuzuncu veya bir başka güne tesâdüf etse de aynıdır. Şurası da açıktır ki, bunun şartı, hilâlin aranmasında bir kusur olmamaya bağlıdır.
2- Bu hadisin hâsıl ettiği faide, orucu yirmidokuz gün tutanla, Arafat vakfesini arafe günü dışında yapan kimselerin içine gelen şekli izâle etmesidir. İbnu Hacer der ki: "Bâzıları, sekiz zilhiccede vakfe imkanını müşkil addettiler. Aslında müşkilat mevcut değildir, zira, bazı hallerde iki şâhidin müşâhedesiyle mesela zilhiccenin başı perşembeye rastlamıştır, buna binaen cuma günü vakfeye dururlar. Ancak sonradan bunların yalan şehâdette bulundukları ortaya çıkabilir."
Tîbî bu mânayı daha açık olarak şöyle beyan eder: "Hadisin zâhiri, bu iki ayın diğer aylarda bulunmayan meziyetle donatıldığını beyan etmektedir. Burada maksat diğer aylarda yapılan ibadetin sevabının eksildiğini bildirmek değildir. Bilakis burada kastedilen şey, bu iki ayda iki bayram bulunması sebebiyle, bunlara terettüp edecek hükümde vukua gelecek hatalarda zorluğu kaldırmaktır, çünkü bayramların günleri hakkında verilecek hükümde hataya düşmek daima mümkündür. Bundan dolayı, Resûlullah "eksilmeyen iki ay" dedikten sonra, "İki bayram ayı" dedi. Bunlar yerine "Ramazan ve Zilhicce" demekle yetinmedi."
3- Hadiste ramazan ayına "bayram ayı" denmektedir. Halbuki bayram, ramazanın içinde değildir. Bu, bayramın ramazana yakınlığı veya bayram hilâlinin, bazan ramazanın sonunda görülmesi sebebiyledir. Ancak önceki ihtimal kuvvetlidir, Nitekim, Resûlullah bir hadislerinde: "Akşam namazı, gündüzün vitridir" buyurur. Halbuki akşam namazı cehridir ve gece namazlarına dahildir, ve şer'î örfte güneşin batması ile gece başlar. Şu halde Resûlullah'ın, akşamı bu hadiste gündüze dahil etmesi ona yakınlığı sebebiyledir.
4- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler:
***** Bu hadiste, "sevap" daima meşakkatin varlığına bağlı değildir, Allah dilerse, nâkıs ibadeti, tam olana sevapta dâhil edebilir.
***** Bazı âlimler buna dayanarak "Ramazanda tek niyet kâfidir, çünkü hadis, ayı bir bütün olarak tek bir ibadet kılmaktadır, öyleyse tek niyet yeterlidir" demişlerdir.
***** Bu hadis, yirmidokuz da olsa otuz da olsa, ramazan ayının sevapça eşit olmasını, ay içerisinde işlenen sevaba bir bütün olarak bakılması ile olduğunu, teker teker günlerin tafsiline nazarla olmadığını iktiza eder.[40]

FASIL

ORUCUN RÜKÜNLERİ

NİYYET

1. 3128. –عن حفصة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصَّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَ ◌َ صِيَامَ لَهُ[. أخرجه أصحاب السنن.

1. (3128)- Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim orucu fecirden önce niyetle (kesin kılmazsa) onun orucu yoktur."[41]

2. 3129. –وعن عائشة وحفصة رَضِىَ اللهُ عَنْهما قالتا:] يَصُومُ إَ مَنْ أجْمَعض الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ[. أخرجه والنسائي .

2. (3129)- Hz. Aişe ve Hz. Hafsa (radıyallahu anhümâ) buyurdular ki: "Sadece şafaktan önce niyet edenlerin orucu muteberdir."[42]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Hafsa'nın rivayeti, görüldüğü üzere mevkûf veya merfu olma hususunda muzdariptir. Ancak sîkanın ziyadesi makbuldür kaidesi esas alınarak ref'ine hükmedilmiştir.
2- Kaydettiğimiz iki hadis, orucun muteber olması için niyetin şart olduğunu göstermektedir. Hadis mutlak geldiği için, zâhiri, farz veya nâfile her çeşit namazı içine alır ve fecr-i sâdıktan önce niyet edilmediği takdirde orucun muteber olmayacağını ifade eder. Nitekim İbnu Ömer, Câbir İbnu Zeyd, İmam Mâlik, Müzenî, Dâvud-ı Zâhiri bu görüştedirler. Ancak, geri kalan âlim ve imamlar, nafile orucun, gündüzleyin yapılacak niyetle sahih olacağına hükmetmişlerdir. Onlar bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadisi Hz.Aişe (radıyallahu anhâ)'nın şu rivayeti ile tahsis edip hükmün şümûlünü tahsis ederler. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana

(gündüzleyin) gelir: "Yanında yiyecek bir şey var mı?" diye sorardı. Ben, "yok!" diye cevap verince: "Öyleyse ben oruç tutuyorum!" derdi."
3- Tirmizî şu açıklamayı kaydeder: "Bir kısım ilim ehline göre ramazan orucunda, veya bunun kazasında veya nezir orucunda geceden niyetini kesin şekilde yapmazsa orucu muteber değildir."
Hanefilere göre oruca niyetin vakti, güneşin batmasından ertesi günü istîvâ anına (kaba kuşluk) kadar devam eder. İstîvâ anından sonra niyet sahih değildir. Ancak namazın çeşidine göre, bazı tefrikte bulunurlar:
***** Farz orucun niyeti güneşin batmasından kaba kuşluğa kadar devam eder.
***** Kaza, kefâret ve mutlak nezir oruçları için niyet, güneşin batmasından fecr-i sâdık'a kadardır, daha sonra yapılamaz.
***** Nâfile oruçlar için de güneşin batmasından ertesi günü istîvâ zamanına kadar caizdir.
4- Şâfiîlere göre kişi, orucu bozan bir amelde bulunmadığı müddetçe güneşin batmasına kadar nafile oruca niyette bulunabilir.
5- Mâlikîlere göre, nafile orucun da niyet vakti Nısfu'n-Nehâr'a kadar uzatılamaz.[43]

NAFİLE ORUCUN NİYYETİ

1. 3130. عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ هَلْ عِنْدَ كُمْ شَىْءٌ ؟ قُلْتُ:َ . قَالَ رَضِىَ اللهُ عَنْه: فَإِنِّي صَائِمٌ، فَلَمَّا خَرَجَ أَهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ يَا رَسُولُ اللهِ: أَهْدِيَتْ لَنَا هَدِيَّةٌ، أَوْ جَاءَنَا زَوْرٌ، وَقَدْ خَبَّأْتُ لَكَ شَيْئاً. قَالَ: مَا هُوَ؟ قُلْتُ: حَيْسٌ. قَالَ: هَاتِيهِ، فَجِئْتُ بِهِ فَأَكَلَ، ثُمَّ قَالَ: كُنْتُ أَصْبَحْتُ صَائِمَاً [. قال مجاهد رحمه الله تعالى : إنما ذلك بمنزلة رجل يخرج الصدقة من ماله، فإن شاء أمضاها، وإن شاء أمسكها. أخرجه الخمسة إ البخاري .

1. (3130)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün bana:
"Yanında (yiyecek), bir şey var mı?" diye sordu.
"Hayır!" dememe üzerine: "Ben oruç tutacağım!" buyurdu. Yanımdan çıkınca bize bir hediye geldi -veya bize bir grup misafir geldi.- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eve geri dönünce:
"Ey Allah'ın Resulü bize bir hediye geldi -veya bize ziyaretçiler geldi- sana yiyecek bir şey hazırladım!" dedim.
"Nedir o?" diye sordu. Ben:
"Hays! (un, yağ, hurmadan yapılan bir yemek)" dedim.
"Getir onu!" buyurdu. Ben de getirdim. Aleyhissalâtu vesselâm onu yedi, sonra:
"Oruçlu olarak sabahlamıştım" buyurdu."
Mücâhid (rahimehullah) der ki: "Bu, malından sadaka çıkaran adam gibidir, o, dilerse çıkardığı sadakayı verir (yani kararını icra eder), isterse vermekten vazgeçer."[44]

2. 3131. وعن أم الدر داء قالت :]كَانَ أَبُو الدَّرْ دَاءِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يَأْتِي نَهَاراً، فَيَقُولُ : عِنْدَ كُمْ طَعَامٌ ؟ فَإِنْ قُلْنَا . قَالَ: إِنِّ صَائِمٌ يَوْمِى هَذَا، وَفَعَلَهُ أبُو طَلْحَة، وَأَبُو هُرَيرَةَ، وَابنُ عَبَّاسٍ، وَحُذَيفَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ[. أخرجه البَخاري في ترجمة.

2. (3131)- Ümmü'd-Derdâ anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh) gündüzleyin gelir: "Yanınızda yiyecek var mı?" diye sorardı. Şâyet biz: "Hayır, yok!" diyecek olsak: "Öyleyse bugün ben oruçluyum!" derdi. Ebu Talha, Ebu Hüreyre, İbnu Abbâs, Huzeyfe (radıyallahu anhüm) hep böyle yaptılar."[45]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz iki hadis, nâfile oruç için gündüzleyin niyet edilebileceğini ifâde etmektedir, yeter ki imsak vaktinden itibâren yeme, içme, ilaç alma gibi oruca mâni bir amelde bulunulmamış olsun.
Ancak gündüzleyin oruca niyet hususu âlimler arasında ihtilaf edilmiştir. Yukarıdaki Ümmü'd-Derdâ rivayeti İbnu Ebî Şeybe'de senetli olarak gelmiştir ve orada: "Ebu'd-Derdâ, bazan kuşluk vakti bize gelir ve yiyecek bir şey sorardı" denilir. Böylece bu uğrama ve taleplerin öğleden önce olduğunu anlamaktayız. Devamında: "Bazen olurdu bir şey veremezdik. O zaman: "Öyleyse ben bugün oruç tutacağım derdi" denmektedir.
Yine İbnu Ebî Şeybe'de Hz. Enes, Ebu Talha ile ilgili olarak şunu anlatır: "Ebu Talha, ehline gelip: "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorar, eğer "hayır!" derlerse o gününü oruçla geçirirdi."
Hz. Muâz, Hz. İbnu Abbâs, Ebu Hüreyre gibi başka bir kısım sahâbilerden de yemek arayıp bulamayınca oruca niyet ettiklerine dair rivayetler gelmiştir.
Önceki hadis (3130), bizzat Resûlullah'ın da aynı şekilde, yiyecek bulamayınca oruca niyetlendiğini göstermektedir. Nevevî der ki: "Bu hadiste, güneşin zevalinden öncesine kadar nâfile oruca niyet edilebileceğini söyleyen cumhura delil mevcuttur."
Şâfiîler bu cevazı mutlak görürler. Yani öğleden önce de olur, sonra da.

İmam Mâlik, Leys ve İbnu Ebi Zî'b'e göre ise geceden niyet olmayınca tetavvû oruç câiz olmaz.
2- Önceki hadiste bazı ziyaretçilerin gelmesinin zikrinden maksad, o ziyâretçilerin yiyecek hediye getirmiş olmasını söylemektir. Hz. Peygamber'in, "Yiyecek bir şey var mı?" diye sorması orucunu bozmak istemesi olarak te'vil edilmiştir. Ancak Nevevî bu te'vili tekellüflü bulur.
3- İmam Şâfiî ile ona muvafakat eden ulemâya göre, nâfile oruç bozulabilir, herhangi bir telâfi de gerekmez. Bazı sahabelerle, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhûye'nin görüşleri de buna muvafıktır. Ancak tamamlanması müstehabtır.
Ebu Hanîfe'ye göre, nafile de olsa niyetten sonra oruç bozulmamalıdır, bozacak olursa kaza etmesi gerekir. Mâlik, Hasan Basrî, İbrahim Nehâî ve Mekhûl gibi başka bir kısım âlimler de bu görüştedirler.
İmam-ı Azam'a göre ziyafete çağırılmak, nafile orucu bozmaya meşru bir özürdür.[46]

ORUCU BOZAN ŞEYLERDEN KAÇINMAK

1. 3132. –عن أبي هريرة رضي اللهُ عنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ ذَرَعَهُ الْقَيْءُ فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَضَاءُ، وَمَنِ اسْتَقَاءَ عَمْداً فَلْيَقْضِ[.
أخرجه أبو داود والترمذي. »ذَرَعَهُ الْقَىْءُ « إذا غلبه من غير استدعاء.

1. (3132)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim kendiliğinden kusacak olursa, üzerine kaza gerekmez. Kim de isteyerek kusarsa orucunu kaza etsin."[47]

AÇIKLAMA:

1- Hadis kendiliğinden kusan kimsenin, orucunu kaza etmeyeceğini ifade ediyor. Kendiliğinden vukûa gelen kusma hâdisesinde ferdin bir taksiri olmadığı için kaza etmek terettüp etmediği halde, iradî olarak kusana kaza terettüp etmektedir. İbnu'l-Münzir "Bu hususta icma var" der.
Alimler büyük çoğunlukla bu hadisin zahirini esas almıştır. İradî olarak kusana kefaret gerekip gerekmeyeceği münakaşa edilmiştir. Burada da ekseriyet "Kefaret gerekmez" diye hükmetmiştir.
İbnu Abbâs ve İkrime, vücuda giren şeyin orucu iptal edeceğini, çıkanın hiç bir zarar vermeyeceğini söylemişlerdir.[48]

2. 3133. –وعن أبى سعيد رضي اللهُ عنه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَلاَثٌ يُفْطِرْنَ الصَّائِمَ: الْحِجَامَةُ، وَالْقَىْءُ ، وَاِحْتِلاَمُ [.
أخرجه الترمذي .

2. (3133)- Ebu Sa'id (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üç şey vardır orucu bozmaz: Hacamat olmak (kan aldırmak), kusmak, ihtilam olmak."[49]

3. 3134. –وعن معدان بن طلحة:]أَنَّ أَبَا الدَرْدَاءِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ حَدّثَهُ : أَنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاءَ فَأفْطَرَ، وَأَنَّهُ سَأَلَ ثَوْبَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْه عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: صَدَقَ
أَنَا صَبَبْتُ لَهُ وَضُوءَهُ [. أخرجه أبو داود والترمذي .

3. (3134)- Ma'dân İbnu Talha, kendisine Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'nın şunu anlattığını söylemiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kustu ve orucunu açtı. Sevbân (radıyallahu anhâ) bu meseleyi sordu. Sevbân:
"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu ben döktüm" dedi."[50]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki veçhi daha vâzıh olarak şöyle gelmiştir: "Ebu'd-Derdâ anlatıyor: "Resûlullah kustu ve orucunu açtı. Sonra da abdest aldı. Bilahare Dimeşk mescidinde, (Resûlullah'ın azadlısı olan) Sevbân'a rastladım. Bu hâdiseyi ona anlattım. Sevbân:
"Doğru söylemiş, (hâdise öyle cereyan etti ve hattâ) abdest suyunu ben döktüm" dedi."
2- Hadis, kusmanın abdesti bozacağına delil kılınmıştır. Ancak bazı âlimler, hadisin bu hususta sarih bir delil teşkil edemiyeceğini söylemiştir. Onlara göre, kusmadan sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdesti istihbâben veya tesâdüfen alma ihtimali de vardır. Keza tabirinde geçen fe'nin sebep bildiren fe olması muhtemel ise de tâkip yani sıra bildiren fe olma ihtimali de vardır.

Her hâl u kârda Seleften bir çok büyük, kusmanın abdesti bozacağına hükmetmiştir: Zührî, Alkame, Esved, Şâbî, Urve İbnu'z-Zübeyr, Neha'î, Katâde, Hammad, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih, Evzâ'î vs. Hanefi görüşe göre ağız dolusu kusulacak olursa abdest bozulur, yeniden alınmalıdır.
İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre, kusmak abdesti bozmaz. Cumhur, "kusma kasda makrun olursa orucu bozar" demekte ittifak eder.[51]

4. 3135. –وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]إِحْتَجَمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائمٌ[. أخرجه الخمسة إ النسائي.

4. (3135)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı olduğu halde hacamat oldu. Keza oruçlu iken de hacamat oldu."[52]

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu rivayetle hacamat olmanın yani kan aldırmanın orucu bozmayacağına işaret etmektedir. Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiş ise de cumhur, mutlak surette kan vermekle orucun bozulmayacağına hükmetmiştir.
Hz. Ali, Atâ, Evzâî, Ahmed, İshak ve Ebu Sevr (rahimehullah): "Hacamat yaptıran da yapan da orucunu bozar" diye hükmetmişlerdir. Bunlara göre oruç bozulursa da kaza gerekir; Atâ ise, "kefaret gerekir" demiştir. Ancak kefarete hükmetmede Atâ yalnız kalır.
Şu hususu da belirtelim ki, iki hadis sonra kaydedileceği üzere, Hz. Peygamber'den sahih bir senedle "Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuştur" hadisi de rivayet edilmiştir. Şarihler bu sonuncu hadisin mensuh olduğuna hükmederler. "Zira derler, bu hadisin bazı tariklerinde, Resûlullah'ın bu hadisi Veda Haccı sırasında irâd buyurduğu tasrih edilmiştir. Diğeri ise daha önce yani Mekke fethi sırasında irâd edilmiştir. Öyle ise bunun mensuh olacağı açıktır."[53]

5. 3136. –وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]مَا كُنَّا نَدَعُ الحِجَامَةَ لِلصَّائِمِ إَّ لِكَرَاهَةِ الجَهْدِ[. أخرجه البخاري وأبو داود .

5. (3136)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz oruçlunun hacamat olmasını, sâdece bitap düşmesinden korkarak terkettik."[54]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet dahi, hacamat olmanın orucu bozmayacağını ifade eder. Zira Hz. Enes, oruçlunun "Orucum bozulur" diye değil, "bitap düşerim" korkusuyla hacamat olmaktan kaçındığını belirtmektedir. Oruçlunun kan aldırmasına Resûlullah'ın ruhsatını ifade eden başka rivayetler de mevcuttur.
Kan aldırmanın orucu bozmayacağı esas olmakla beraber, hacamat sebebiyle zayıf düşeceğinden korkulan kimseler hakkında mekruh olduğu belirtilmiştir. Böylece sadedinde olduğumuz hadisle, diğer ruhsat hadisleri cem edilmiş olmaktadır. Bazı âlimlerimiz: "Eğer zayıflama orucun açılmasına sebep olacak bir dereceye ulaşırsa kerâhet artar" demiştir. Şevkânî, "her hâl u kârda oruçlunun hacamat olmaktan kaçınmasının evlâ olacağını..." söyler.[55]

6. 451. –وعن ابن أبي ليلى عن رجل صحابي قال:]نَهَى رَسُولُ الله عَنِ الْحِجَامَةِ وَالمواَصَلَةِ، وَلَمْ يُحَرِّمْهُمَا إِبْقَاءً عَلَى أَصْحَابِي[. أخرجه أبو داود .

6. (3137)- İbnu Ebî Leylâ, Sahâbî bir zâttan naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacamat olmaktan, muvâsaladan (üst üste bir-kaç gün oruç açmamaktan) yasakladı. Ancak bunları Ashâbına haram kılmadı. (Kendisine: "Ey Allah'ın Resulü, sen sahûra kadar orucu devam ettiriyorsun" denildi de şu cevabı verdi:
"Ben sahûra kadar uzatıyorum, zira Rabbim bana yedirip içirmektedir."[56]

7. 3138. –وعن رافع بن خديج رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ[. أخرجه الترمذي وصححه، أخرجه داود عن ثوبان و عن أوس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما. ومعنى »أفطَرَ الحاجِمُ وَالمِحْجُومُ« عند من ذهب ألى أن الحجامة تفطر أنهما تعرّضا لفطار. أما المحجوم: فللضعف الذى يلحقه من ذلك ونحوه، وأما الحاجم: ف يأمن وصول شئ من دم المحجوم إلى حلقه فيبلغه، ونحوه ذلك.

7. (3138)- Râfi' İbnu Hadîc (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "Hacamat ettiren de, hacamat eden de orucunu açmıştır."[57]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zâhirine göre hacamat olan da hacamat yapan da orucunu açmış sayılmaktadır. Ahmed İbnu Hanbel gibi bazı âlimler hadisi zâhirine göre anlayarak, kan aldıranın orucunun bozulacağına hükmetmiştir.
Ancak diğer bir kısım âlimler, bu hadisi şöyle anlamışlardır: "Kan aldırmak orucu bozmaz. Hadisin mânası şudur: Kan alan da aldıran da oruçlarının bozulmasına mâruzdurlar. Yani kan aldıran (mahcüm), bu sebeple zaafa düşer ve orucu bozmak zorunda kalır. Kan alan da, kan aldıranın kanından boğazına bir şeyler kaçabilir, o da yutar veya tadından bir şey boğazına ulaşır. Şu halde her ikisi de oruçlarının bozulması tehlikesiyle başbaşadırlar. Nitekim nefsini tehlikeye atan için "kendini helak etti" denilir. Keza: "Kadı olan bıçaksız olarak kesilmiştir" sözü de kadılığın muhatarası (riski) için söylenir. Öyle ise hadis, kan aldırmanın muhtemel riskine dikkat çekmek için "kan alan da aldıran da orucunu bozmuştur" diye mübalağalı olarak ifadede bulunmuştur" denmiştir.[58]

8. 3139. –وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]جَاءَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّ عَيْنِي اشْتَكَتْ فَأَكْتَحِلُ، وَأنَا صَائمٌ ؟ قَالَ: نَعَمْ[. أخرجه الترمذي وصححه .

8. (3139)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, gözüm ağrıyor, oruçlu olduğum halde sürme çekiyorum (bu, orucumu bozar mı?)" diye sordu. Resûlullah: "Hayır (bozmaz)" dedi."[59]

9. 3140. –وعن عبد الرحمن بن النعمان بن معبد بن هوذة عن أبيه عن جده قال:]أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِا‘‘ثْمِدِ المرَوَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ وَقَالَ: لِيَتَّقِهِ الصَّائِمُ[. أخرجه أبو داود. »المرَوَّحُ« بالحاء المهملة : المطيب بالمسك.

9. (3140)- Abdurrahman İbnu Nu'man İbni Ma'bed İbni Hevze an ebîhi an ceddihi anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) uyku sırasında gözlere miskle karıştırılmış ismid (sürmesi) çekilmesini emir buyurdu ve:
"Oruçlu bundan sakınsın!" dedi."[60]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis sürmenin orucu bozacağını ifade eder. İbnu Şübrüme ve Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ bununla ameli esas almışlardır. Ancak diğer fukahâ ve muhaddisler bunlara muhalefet etmiş ve sürmenin orucu bozmayacağına hükmetmiştir. Çoğunluk, bu hadisin ihticac edilemeyecek kadar zayıf olduğunu söyler. İbnu Ebî Leylâ ve İbnu şübrüme şu hadisi de görüşlerinin delilleri meyanında zikrederler: "Oruç, giren şey için, abdest de çıkan şey için bozulur." Bu hadis, Buharî'de muallak olarak gelmiştir.
Diğer taraftan, sürmenin orucu bozmayacağına hükmeden cumhûr, sadedinde olduğumuz hadisin zayıf olduğunu söylemekle kalmaz, İbnu Mâce de Hz. Aişe'den gelen ve Aleyhissalâtu vesselâm'ın ramazanda oruçlu iken sürme çektiğini ifade eden hadisi delil olarak gösterir.
2- Hadiste geçen ismid, sürme yapılan taşın ismidir. Mürevvah, misk katılarak kokulandırılmış demektir. Şu halde ismid yalnız sürülmüyor, misk katılarak onun içerisinde kokulu hale getiriliyor.[61]

ÖPME VE MÜBAŞERET

1. 3141. –عن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]إِنْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ وَهُوَ صَائِمٌ، ثُمَّ ضَحِكَتْ[.

1. (3141)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oruçlu olduğu halde hanımlarından birini öperdi" (Hz. Aişe bunu söyleyip sonra güldü.)[62]

2. 3142. –وفي أخرى :]وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ ، وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ ‘‘رْبِهِ[. أخرجه الستة إ النسائى ، وهذا لفظ الشيخين. »ا‘‘رْبُ« بكسر الهمزة، وسكون الراء : الذكر هنا، وبفتحهما: الحاجة، والمراد بها هنا حاجة الجماع.

2. (3142)- Bir başka rivayette şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), oruçlu iken mübaşerette bulunurdu. O, nefsine hepinizden çok hâkim idi."[63]

AÇIKLAMA:

Mübâşeret: Derinin deriye değmesi demektir. El ele tutuşmak bir mübâşerettir. Hadisler, toptan en sonda açıklanacak.[64]

3. 454. –وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْه:]أَنَّ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: يَا رَسُولُ اللهِ صَنَعْتُ الْيَومَ أَمْرً عَظِيماً، قَبَّلْتُ وَأَنَا صَائِمٌ؟ قَالَ: أَرَأيْتَ لَوْ مَضْمَضتَ بِالْمَاءِ؟ قُلْتُ: بَأسَ. قالَ: فَمَهْ [. أخرجه أبو داود. وقوله »فَمَهْ« أى فماذا عليه، والهاء للسكت.

3. (3143)- Hz. Câbir anlatıyor: "Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anhümâ) (bir gün telâşla gelerek):
"Ey Allah'ın Resulü! Bugün ben büyük bir hatada bulundum, oruçlu iken (hanımımı) öptüm!" dedi. Resûlullah da şöyle cevapladı:
"Sen oruçlu iken mazmaza yapmaz mısın? (Bu orucunu bozar mı?)"
(Ravilerden İsa İbnu Hammâd rivayetinde) der ki: "Dedim ki: "Bunda bir beis yok!" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Öyleyse niye (öpmeden telaşa düşüyorsun?)"[65]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Ömer'in oruçlu iken hanımını öptüğünü, sonra da büyük bir hata işlemiş olmanın zan ve telâşına düşerek Hz. Peygamber aleyhissalâtu vessalâm'a müracaat ettiğini göstermektedir. Resûlullah, Hz. Ömer'i ikna için, oruçlu iken abdest sırasında ağzına su alıp almadığını sorar ve ağza alınıp sonra geri atılan suyun orucu bozmaması gibi, öpmenin de orucu bozmayacağını belirtir. Bu cevapla Efendimiz: "Ağza su almak, içmenin başlangıcıdır, ama içme demek değildir, öyle de öpmek, cimanın başlangıcıdır, ama cima değildir" demiş olmaktadır.[66]

4. 3144. –عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ فَرَخَّص لَهُ، فَأَتَاهُ آخَرُ فَسَألَهُ فَنَهَاهُ، وَكَانَ الَّذِى رَخَّصَ لَهُ شَيْخاً وَكَبِيراً، وَالَّذِى نَهَاهُ شَابّاً[. أخرجه أبو داود.

4. (3144)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a oruçlunun hanımıyla mübaşeretinden sordu. Aleyhissalatu vesselâm ruhsat verdi.
Arkadan bir başkası geldi, o da aynı şeyi sordu. Buna mübâşereti yasakladı.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ruhsat tanıdığı kimse yaşlı birisiydi, yasakladığı kimse de gençti."[67]

5. 3145. –وعن نافع :]أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُماَ: كَانَ يَنْهَى عَنِ الْقُبْلَةِ الْمُبَاشَرَةِ لِلصَّائِمِ[. أخرجه مالك .

5. (3145)- Nâfî merhum anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) oruçluyu öpme ve mübaşeretten men ederdi."[68]

AÇIKLAMA:

1- Öpme orucu bozar mı, bozmaz mı? Bu husus âlimler arasında münâkaşa edilmiştir. Hz. Aişe'den kaydedilen ilk iki rivayette (3141, 3142) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in oruçlu iken hanımlarını öptüğü belirtilmektedir. Ancak Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ikinci rivayette, Resûlullah'ın nefsine herkesten ziyâde hâkim olduğunu belirterek, oruçlu iken öpmenin riskine dikkat çekmektedir. İbnu Ömer'in bu meseledeki tutumunu aksettiren son rivayet (3145) de öpme ruhsatını kayıtlamaktadır: Yaşlıya câiz, gence değil...
Âlimler rivayetlerdeki bu ihtiyatî kayıtları da nazara alarak meseleyi yumuşak bir üslupla hükme bağlamışlardır. Nevevî şöyle der: "Oruçlunun öpmesi, şehvetini tahrik etmeyene haram değildir. Ancak evlâ olanı, terketmesidir. Mamafih bu ona mekruhtur da denemez. Şâfiî hazretleri: "Oruçlunun öpmesi, hakkında evlâ olana muhâliftir. Gerçi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yaptığı sâbittir, ancak onun, öpme hududunu aşmayacağı hususunda emin olunduğu halde, başkasının aşacağından korkulur. Nitekim Hz. Aişe, ßóÇäó "O nefsine en çok hâkim olanınız idi" demiştir. Şehveti harekete geçen hakkında öpmek, sahih kavle göre haramdır" der.
Kadı İyaz da şöyle demiştir: "Sahabe ve Tâbiînden bazıları öpmenin oruçluya mutlak olarak mübah olduğunu söylemiştir. Ahmed, İshâk ve Dâvud bunlardandır. Mutlak olarak mekruh addedenler de olmuştur, İmam Mâlik bunlardandır. İbnu Abbâs, Ebu Hanîfe, Sevrî, Evzâî ve Şâfiî (rahimehümullah): "Gence mekruh, yaşlıya değil" demişlerdir. Bu, İmam-ı Mâlik'in de bir görüşüdür. İbnu Vehb, İmam Mâlik'in: "Nâfile oruçta mubah, nâfile olmayanda değil" dediğini de nakleder.
Âlimler, öpme, meninin gelmesine sebep olmadıkça orucu bozmayacağı hususunda ihtilaf etmezler. Bu görüşe 3143 numarada kaydedilen hadisle varırlar. Orada görüldüğü üzere Resûlullah, öpmenin orucu bozup

bozmayacağı sorulunca: "Abdest sırasında mazmaza yapman (ağzını yıkaman) orucu bozar mı?.." buyurarak: "Hep bilirsiniz ki, içmenin mukaddimesi olan mazmaza orucu bozmaz, bunun gibi, cimanın mukaddimesi olan öpme de orucu bozmaz" demek istemiştir.
Son olarak şunu da kaydedelim: Hattâbî'nin nakline göre, İbnu Mes'ud ve Sa'îd İbnu Müseyyeb, öpene, öptüğü güne mukabil bir gün kaza etmesini söylemişlerdir.[69]

UNUTARAK ORUCU BOZMA

1. 3146. –عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأكَلَ، أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ، فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللهُ وَسَقَاهُ[. أخرجه الخمسة إ النسائي.

1. (3146)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim oruçlu olduğu halde unutur ve yerse veya içerse orucunu tamamlasın. Çünkü ona Allah yedirip içirmiştir."[70]

AÇIKLAMA:

1- Unutularak yendiği takdirde oruçluya terettüp edecek ahkâm hususu, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Cumhûr kaza gerekmeyeceğine hükmetmiştir. İmam Mâlik, orucun bozulacağına ve kazanın vâcib olacağına hükmeder. İmam Mâlik'ten meşhur olan görüş bu ise de Mâlikîler arasında mesele üzerine farklı görüşler olmuştur. Bazıları farz ve nâfile orucu tefrik etmiştir. Dâvudî, bu görüşünde imama katılmaz ve hatta: "Mâlik'e bu hadis ulaşmamış olabilir, yahut da hadisi "günah'ın kalkmasıyla" te'vil etmiştir" der. İbnu Dakiku'l-Îd ise imamın kıyasla bu hükme vardığını söyler. "Zira der, burada orucun bir rüknü fevt olmuştur. Bu ise emredilenler durumundadır. Kâideten unutmak, emredilenlerde müessir olmaz. Kazanın vacib olmadığını söyleyenlerin dayanağı Ebu Hüreyre hadisidir. O hadis ise, orucun tamamlanmasını emretmektedir. Şu halde hadis, tamamlananı "oruç" olarak isimlendirmektedir... "İbnu'l-Arabi ise, İmam Mâlik'in, nezdinde muteber bir prensipten hareketle bu hükme vardığını söyler. Prensibine göre: "Haber-i vahid, kaidelere aykırı şekilde gelirse onunla amel edilmez. Hadis, unutanın günaha girmeyeceğini beyan eden veçhiyle ma'mûlün bih'dir. Ama kaza edilmeyeceği hükmünde amele elverişli olmaz, çünkü orucun rüknünü ihlal etmektedir. Nitekim namazın bir rek'ati unutulsa namaz yenilenir, rüknün eksikliği sıhhate mânidir..." İbnu Hacer, bu mütalâaya katılmaz. Şâri'in, oruca mahsus kaide koyduğunu, bunu namazla kıyaslamaya kalkmanın kaide içinden kaide çıkarmak olacağını, bu yola gidildiği takdirde amele sâlih çok az hadis kalacağını söyler.
2- Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm'ın hadislerinde "unuturak yiyip içme"nin orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. Hasan Basrî ve Mücâhid, "Unuturak hanımıyla cima etmenin" de orucu bozmayacağı tasrih edilmiştir. Hasan-ı Basrî (rahimehullah): "Bu, unutarak yiyip içenin durumundadır" demiştir. Ancak Atâ'nın, soru üzerine: "Bu tamamen unutulamaz, ona kaza gerekir" dediği rivayet edilmiştir. Bu görüşünde Atâ'ya Evzâ'î, Leys, Mâlik ve Ahmed'in (rahimehullah) katıldıkları belirtilir. Şâfiî'nin bir görüşü de budur. Görüldüğü üzere bu zikri geçenler yeme-içme ile cima'yı bir tutmamışlardır. Ahmed İbnu Hanbel'den meşhur görüşe göre, unutarak cima edene kefaret de gerekir.
Şunu da kaydedelim ki, cimâ için de orucun kazası gerekmeyeceğine hükmeden bazı Şâfiîler, bu hükme, hadisin bir veçhindeki ıtlakı delil gösterirler: "Kim ramazan ayında unutarak orucunu açarsa..." Burada orucun "yeme, içme" sebebiyle açılması kayıtlanmamış, orucu bozan bütün sebepler kastedilmiş olmaktadır. Şu halde bazı hadislerde yeme-içme'nin zikri, çoğunlukla bu iki şeyin vukua gelmesinden ve ağlebî durumda bunlardan istiğnanın mümkün olmamasından dolayıdır.
3- Hadiste, Cenab-ı Hakk'ın kullarına olan lütfu, onlara tanıdığı kolaylık görülmektedir. Meşakkat ve zorluğun kullar üzerinden kaldırılmasının örneği de hadiste mevcuttur.
4- Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde hadisin vürûd sebebi de açıklanmaktadır: "Ümmü İshâk adında azadlı bir cariyenin anlatmasına göre, câriye Resûlullah'ın yanında iken, Efendimize getirilen bir kap yemeği beraberce yerler. Kadıncağız oruçlu olduğunu hatırlar. Zülyedeyn, kadına: "Karnın doyduktan sonra mı?" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm câriyeye:
"Orucunu tamamla, bu Allah'ın sana gönderdiği bir rızıktır" buyurur:"
İbnu Hacer der ki: "Bir rivayette, az yiyenle çok yiyen arasında fark görmek isteyenlere red vardır."[71]

ORUCUN ZAMANI

1. 3147. –عن أنس رَسُولُ الله عنه قال:]كَانَ رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى نَظُنَّ أنَّهَ يَصُومُ مِنْهُ، وَيَصُومُ مِنْهُ حَتّى نَظَنَّ أنَّهَ يُفْطِرُ مِنْهُ شَيْئاً، وَكَانَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلّياً إّ رَأيْتَهُ، وَ تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ نَائِماً إّ رَأيْتَهُ[. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (3147)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bazan olurdu bir ay boyu oruç tutmazdı ve o aydan hiç oruç tutmayacağını zannederdik. Bazan da (öylesine ara vermeden) tutardı ki, o aydan hiç bir günü oruçsuz geçirmeyecek zannederdik. Sen onu, geceleyin namaz kılarken görmek istesen mutlaka görürdün. Geceleyin uyur görmek istesen mutlaka görürdün."[72]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nafile oruçları nasıl tuttuğunu açıklıyor. Hadiste, bir ay boyu ara vermeden nafile oruç tutmadığı görülmektedir. Ancak bazı aylar da sanki hiç ara vermiyormuşçasına sıkı şekilde nâfile tutmaktadır. Müteakip hadiste görüleceği üzere, bir ayı tam olarak oruçlu geçirme hali ramazana mahsustur, onun dışındaki aylarda bu vâki olmamıştır.
2- Hadisin ikinci kısmında, Resûlullah'ın gece namazlarını ve nâfile oruçlarını belli ve değişmez bir programa göre, gecenin hiç değişmeyen muayyen vaktinde, ve ayin muayyen günlerinde icra etmediğini ifade etmektedir.
İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Yani, Aleyhissalâtu vesselâm'ın nâfile oruç ve nâfile namazdaki hali muhtelifti. Bazan gecenin evvelinde namaza kalkardı, bazan ortasında, bazan da sonunda; tıpkı, bazen ayın başında, bazan ortasında, bazan da âhirinde oruç tuttuğu gibi. Kim onu, gecenin herhangi bir vaktinde namaz kılarken veya ayın herhangi bir vaktinde oruç tutarken görmek istese ve onu peş peşe tâkip etse, muhakkak ki, gece namazında veya nâfile orucunda görmek istediği şekilde görürdü. Hadis, Efendimizin orucu peş peşe tuttuğunu veya bütün gece namaz kıldığını ifade etmez."[73]

2. 3148. –وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]مَاصَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْراً كَامِلاً قَطُّ غَيْرَ رَمَضَانَ [. أخرجهالشَيخان والنسائي.

2. (3148)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçlu geçirmedi."[74]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Nesâi'deki veçhi hadisi daha anlaşılır kılmaktadır. Şöyle ki: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah öyle (ısrarla peş peşe) oruç tutardı ki (orucu hiç) açmayacak derdik. (Bâzan da öylesine peş peşe) yerdi ki "oruç tutmak istemiyor" derdik. Medîne'ye geleliden beri bir ay boyu tam olarak peş peşe hiç oruç tutmadı."
Bazı Fevâid:
Yukarıda kaydedilen iki hadiste şu hususlar gözükmektedir:
***** Her ay nafile oruç tutmak müstehabtır.
***** Nâfile orucun belli bir günü yoktur. Yasaklanan günler dışında her gün oruç tutulabilir.
***** Resûlullah savm-ı dehr (yıl orucu) hiç tutmamıştır.
***** Hiç bir gece, gece boyu namaz kılmamıştır. Böyle yapışı, daha önce de geçtiği üzere, sonradan gelenler bunu farz zannetmesinler gayesine dayanıyordu. Aksi halde ümmete meşakkat verecek bir sünnet bırakmış olacaktı. Halbuki, kendisine bu meşakkate tahammül edebilecek güç verilmiş idi. Örnek olmak maksadıyla ibâdetlerde vasat bir yol tâkip etmiştir: Hem oruç tuttu, hem yedi, hem gece namazı kıldı, hem de uyudu.[75]

AŞÛRA ORUCU

1. 3149. –عن قتادة رَضِىَ اللهُ عَنْه :]أنّ النّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صِيَامُ عَاشُورَاءَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ أَنْ يَكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ [. أخرجه الترمذي و صححه .

1. (3149)- Katâde (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Aşûra orucunun önceki yılın günahlarına kefaret olacağını Allah(ın rahmetin)den umarım."[76]

AÇIKLAMA:

Aşûra günü, İbnu Düreyd'e göre İslamî bir isimdir ve câhiliye devrinde bilinmemektedir. Ancak İbnu Dıhye bu iddiayı reddeder, bunun câhiliye devrinde mevcudiyetini gösteren deliller zikreder. Bunlardan biri Hz. Aişe'nin rivayetidir. Müteakiben kaydedileceği üzere, Hz. Aişe cahiliye halkının Aşûra orucu tuttuğunu belirtir.
Aşûre günü hangi güne tekabül eder? Bu da münâkaşa edilmiştir. Ekseriyete göre, Muharrem'in onuncu günüdür.

Kurtubi der ki: "Aşûra, "âşire"den (onuncu) alınmadır, mübâlağa ve ta'zim ifade eder. Aslında bu, onuncu gece için bir sıfattır. Çünkü o kelime, akd'in ismi olan 'uşr'dan me'huzdur (alınmadır), gün (yevm) kelimesi ona muzaf olmuştur. Yevm-i aşûra denince sânki onuncu gecenin günü kastedilir. Şu kadar ki, bu bir sıfata bedel olunca isim olma hâli ona galebe çaldı, bir de mevsufunu zikretme zahmetine gidilmeyip Leyl kelimesi atıldı ve sadece Aşûra dendi. Bu kelime böylece aşûra günü'ne alem oldu..."
Zeyn İbnu'l-Münîr der ki: "Alimlerin çoğu, "aşûra" yı Muharrem ayının onuncu günü bilir. Bu aynı zamanda iştikak ve tesmiyenin de gereğidir. Aşure'ye, Muharrem'in dokuzuncu günü diyen de olmuştur. Birinci durumda gün, giden geceye muzaftır. İkinci durumda ise, gelecek geceye muzaftır."
Bazıları: "Dokuzuncu güne aşûra denmesi, develerin içeri alınmasındandır" demiştir. Deveyi sekiz gün boyu otlatıp sonra dokuzuncu gün içeri alırlardı.
Hakem İbnu'l-A'rac anlatıyor: "İbnu Abbâs'a uğradım. O ridasına dayanmış duruyordu.
"Bana Aşûra gününden haber ver!" dedim. Şu cevabı verdi:
"Muharrem hilâlini gördün mü, saymaya başla ve dokuzuncu günü oruçlu olarak sabahla."
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o gün oruç tutar mıydı?" dedim.
"Evet!" cevabını verdi."
Bu rivayetin zâhirine göre, Aşûre günü dokuzuncu gündür.
Müslim'in bir başka rivayeti de bunu te'yid eder: "İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Aleyhissalâtu vesselâm "Önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzuncu gününde oruç tutacağım." Ve Resûlullah bundan önce vefat etti."
Bu rivayetin zâhiri, Resûlullah'ın Muharrem'in onunda oruç tuttuğunu, önümüzdeki seneye ulaşırsa dokuzunda tutmaya azmettiğini gösterir. Bunun şu mânaya gelmesi muhtemeldir: Efendimiz sâdece dokuzla yetinmemiş, aksine onu, onuncu güne de izafe etmiştir. Bu izâfe, ihtiyaten olabileceği gibi hıristiyan ve yahudilere muhalefet olsun diye de olabilir. Bu ikinci ihtimal ercah'tır. Müslim'in bazı rivayetleri de bunu te'yid eder. İbnu Abbâs'tan merfu bir rivayette Efendimiz şöyle der: "Aşûra günü oruç tutun, yahudilere muhalefet edin: Aşûradan bir gün önce veya bir gün sonra oruç tutun."
İbnu Hacer der ki: "Bu Resûlullah'ın son zamanlarda verdiği bir emirdir. Aleyhissalâtu vesselâm, vahiy gelmeyen hususlarda ehl-i kitaba muvafakat etmeyi severdi. Bu, bilhassa putperetslere muhalefet eden hususlarda böyleydi. Ne zaman ki Mekke fethedildi, İslâm dini her yerde şöhret ve üstünlük elde etti, derhal ehl-i kitaba muhalefeti de ilân etti. Bu meselede de öyle oldu. Önce: "Biz, Hz. Musa'ya sizden daha layık ve ehakkız" diyerek onlara benzemeyi tercih etti. Sonra onlara muhalefeti uygun buldu ve Aşûra'ya bir gün önceden, bir gün de sonradan ilave yapılmasını emretti."
Bu hususu, Tirmizî'nin bir rivayeti te'yid eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize, Muharrem'in onunda aşûra orucu tutmamızı emretti."
Bazı âlimler demiştir ki: "Resûlullah'ın Müslim'deki: "Eğer önümüzdeki seneye kadar yaşarsam Muharrem'in dokuzunda oruç tutacağım" hadisi iki hususa muhtemeldir:
1- Resûlullah bununla, dokuzuncu geceyi onuncu geceye nakletmeyi düşünmüş olabilir.
2- Dokuzuncu günü, oruçta onuncu güne ilave etmeyi düşünmüş olabilir.
Resûlullah'ın, bunu beyan etmezden önce ölmüş olması sebebiyle, iki günü oruçlu geçirmek ihtiyata muvafık düşer. Durum böyle olunca Aşura orucu üç mertebede olmuş olmaktadır:
***** En aşağısı: Sadece Aşure günü oruç tutmak.
***** Bir üst derecesi: Aşûra ile birlikte dokuzuncu günde de oruç tutmak.
***** En üstünü: "Dokuz ve onbirinci günlerde de oruç tutmak... Doğruyu Allah bilir." 3158 ve 3259 numaralı hadiste bazı ilave açıklama gelecek.[77]

2. 3150. –عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ عَاشُورَاءُ يُصَامُ قَبْلَ رَمَضَانَ. فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ وَمَنْ شَاءَ أفْطَرَ[. أخرجه الستة إ النسائى .

2. (3150)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ramazan (farz olmazdan) önce Aşûra orucu tutuluyordu. Ramazanın farziyeti indikten sonra onu dileyen tuttu, dileyen de tutmadı."[78]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Buharî'nin bir rivayetinde daha sarih olarak şöyle yer alır: "Hz. Aişe dedi ki: "Kureyş câhiliye devrinde Aşûra orucu tutuyordu. Bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) da tutuyordu. Medine'ye (hicrete) gelince, Aşûra'yı tuttu ve oradaki müslümanlara da tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz edilince, Aşûra'yı terketti. Artık dileyen tuttu dileyen tutmadı."
Bu rivayette üç husus açıkça gözükmektedir:
***** Aşûra orucu Mekkelilerce bilinmekte ve tutulmakta ise de Medine'deki Araplarca tutulmamaktadır. Resûlullah'ın emretmesi bu mânaya gelir.

***** Resûlullah, ramazan farz edilmezden önce Aşûra'yı nâfile bir amel olarak değil, vâcib olarak tutmaktadır.
***** Ramazan orucu farz olunca Aşûra yasaklanmıyor; dileyen nâfile olarak tutmaya devam ediyor.
Başka rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın buna devam edenler arasında yer âldığını göstermektedir.
2- Bazı âlimler, bu rivayetten Resûlullah'ın Aşûre'yi emrettiği zamanı da tahmin ederler. Buna göre, hicret rebiyyülevvel ayında vukua geldiğine göre, Aşûra'yı tutma emri, hicretin ikinci senesinin başında sâdır olmuş olmalıdır. Zaten ikinci sene içerisinde Ramazan orucu farz kılınmıştır. Bu duruma göre, Aşûra'yı tutma emri sadece bir seneye mahsus olmaktadır. Ondan sonra dileyenin tutmasına havale edilmiştir. Şu halde, farz edildiğine dair rivayetlerin nefsülemirde sıhhati halinde, bu hadis, mezkur farzın neshedildiğini gösterir. Kadı İyaz, Seleften Bazılarının Aşûra'nın farziyyetinin devam etmekte olduğu kanaatini taşıdıklarını kaydeder. Ancak bu görüşü devam ettiren âlim kalmamıştır.
İbnu Abdilberr, Aşûra'nın artık farz sayılmadığı hususunda ülemânın icma ettiğini belirtir. İcma, onun müstehab olduğu merkezindedir.
Kureyş'in Aşûra orucu tutmasını İbnu Hacer şöyle izah eder: "Onlar bunu, geçmiş bir şeriatten almış olabilirler. Nitekim onlar, o günde ve başka günlerde Ka'be'nin örtüsüne tâzimde bulunuyorlardı."
İbnu Hacer, İkrime'den nakledilen şu rivayeti işittiğini kaydeder: "İkrime'ye bu hususta sorulunca demiştir ki: "Kureyş, cahiliye devrinde bir günah işledi. Bu onların çok ağırlarına gitti. Onlara, "Aşûra orucu tutun, bu günahınıza kefaret olur" denmiş, (onlar da tutmaya başlamışlar)."[79]

3151. 3 –وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَة فَرَأى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَقَالَ: مَا هَذَا؟ قَالُوا يَوْمٌ صَالِحٌ نَجَّى اللهُ تَعَالَى فِيهِ بَنِى إسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ فَصَامَهُ مُوسَى. فَقَالَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَا أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْكُمْ فَصَامَهُ وَأمَرِ بِصِيَامِهِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

3. (3151)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, yahudileri Aşûra günü oruç tutar gördü. Onlara:
"Bu da ne, (niçin oruç tutuyorsunuz)?" diye sordu.
"Bu, sâlih (hayırlı) bir gündür. Allah, o günde Benî İsrâil'i düşmanlarından kurtardı. (Şükür olarak) Hz. Musa o gün oruç tuttu" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben Musa'ya sizden daha layığım" buyurup o gün oruç tuttu ve müslümanlara da tutmalarını emretti."[80]

AÇIKLAMA:

Müslim'in bir rivayetinde, Aşûra gününün yahudilerin hangi kurtuluşuna tekabül ettiği belirtilmiştir: Yahudiler Resûlullah'ın suâlini şöyle cevaplandırırlar: "Bu, büyük bir gündür. O günde Allah Hz. Musa ve kavmini kurtardı, Firavun ve kavmini de garkedip suda boğdu." Bir başka rivayette: "... Biz Allah'a şükür olsun diye bu orucu tutuyoruz" derler.
Ahmed İbnu Hanbel'in, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den bir rivayetinde şu ziyâde yer alır: "...Bu gün, Hz. Nuh'un gemisinin Cûdi dağına oturduğu gündür. Hz. Nuh, o gün şükür orucu tuttu."
Bu rivayet, Resûlullah'ın Medine'ye Aşura esnasında gelmiş olmasını gerektirdiği için zahirde bir müşkilat gözükmektedir. Halbuki Aleyhissalâtu vesselâm, rebiyyülevvel ayında gelmiştir.
Bu müşkili İbnu Hacer şöyle açar: "Burada murad olan, Resûlullah'ın onların Aşûra orucunu tuttuklarını ilk defa bilmesi zamanıdır. Suâl sorma vak'ası ise hicretten sonra olmalıdır. Bu, hicretten önce bunu bildiğini de ifade etmez. Rivayette mahzuf bazı kelimeler var. Şöyle takdir edilebilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldi. Aşûra gününe kadar ikamet etti. O gün yahudileri oruç tutar buldu..."
Bir başka te'vil de şöyle: "Şu da muhtemeldir: O Yahudiler, Aşûra gününü şemsî takvime göre hesab ediyorlardı. Onların hesabınca Aşûra günü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medine'ye geldiği güne tesadüf etmiş olabilir." İbnu Hacer devamla der ki: "Bu, te'vil, müslümanların Hz. Musa aleyhisselâm'a daha evlâ ve daha lâyık olduğunu ortaya koyan hususlardan biridir. Çünkü buna göre, mezkur günü kaybetmiş olmaktadırlar, müslümanlar ise o meselede Allah'ın irşadına mazhardırlar. Ne var ki, hadislerin siyâkı bu te'vili reddeder, önceki te'vile itimad gerekir."
İbnu Hacer, bu değerlendirmesini, sonradan bulduğu bir rivayetle şöyle cerheder: "Sonra Taberâni'nin el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde, önce mezkur ihtimali te'yid eden bir rivayet buldum: Bu rivayet, Zeyd İbnu Sâbit'in tercüme-i hâl'i esnasında geçmektedir. Ebu'z-Zinâd babasından, o da Hârice İbnu Zeyd İbni Sabit'den, o da babası Zeyd'den rivayet ediyor: "Aşura günü, insanların Aşûra dedikleri gün değildir. O gün, Ka'be'nin örtüldüğü gündür. O gün, sene içerisinde dönmekte idi. Bunun gününü (tesbit için) falanca yahudiye gidip soruyorlardı. Tâ ki, o bunlara hesab ediversin. Yahudi ölünce Zeyd İbnu Sâbit'e gelip ondan sordular. "Bu rivayetin senedi hasendir. Şeyhimiz (Nureddin) el-Heysemî, Zevâidu'l-Mesânid'de der ki: "Ben bunun mânasını bilmiyorum."

Derim ki: "Ben onun mânasını Ebu'r-Reyhân el-Bîrunî'nin, Kitâbu'l-Âsârı'l-Kadîme'sinde buldum. Orada zikrettiği şeyin özeti şudur. "Câhil yahudiler, oruçlarında ve bayramlarında yıldızların hesabına dayanıyorlardı. Onların senesi şemsî idi, kamerî değil."
Derim ki: "İşte bundan ötürü, Aşûra meselesinde kendisine itimad edecekleri hesap bilen birisine muhtaç oldular."(50)
İbnu Hacer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın rivayeti ile Hz. Aişe'nin rivayeti arasında ihtilaf görmez. Ona göre, cahiliye Arapları ile yahudilerin Aşûra gününde farklı sebeplerle oruç tutmada birleşmeleri mümkündür. Nitekim Kurtubi der ki: "Kureyş, Aşûra orucunu tutmada geçmiş bir şeriata -mesela Hz. İbrahim'in şerîatına- dayanmış olabilir. Resûlullah'ın orucu da onlara muvafakat icabı olabilir. Nitekim, Haccda böyle olmuştur. Veya, bu hayırlı bir amel olması sebebiyle, Allah o gün oruç tutmasına izin vermiş olabilir. Hicret edince yahudileri de o gün oruç tutar bulunca, bunun sebebini onlara sormuş, kendisi tutup, müslümanlara da tutmaları için emretmiş olabilir. Böyle hareket etmesi, yahudileri kazanmak gayesini de güdebilir, nitekim onları kazanmak maksadıyla bidayette onların kıblelerine yönelmiştir. Başka ihtimaller de vardır."
İbnu Hacer der ki: "Her hâl u kârda, Aşûra'yı yahudilere uymak için tutmuş değildir. Zira o günün orucunu eskiden beri tutuyordu. Ancak bu ameli, yasaklanmayan hususlarda Ehl-i Kitab'a uygun olmayı sevdiği devreye rastlar."
Şunu da belirtelim ki, Müslim'in bir rivayetinde Aşûra günü "Yahudi ve Hıristiyanların kutladıkları büyük bir gün" olarak ifade edilir. Bunun hıristiyanlarca da kutlanmasını, âlimler Hz. İsa'nın da o gün oruç tutmuş olabileceği ve bunun Hz. Musa'nın şeriatından neshedilmeyen hükümlerden olabileceği ihtimaliyle izah ederler.[81]

3152. 4. –و عن قيس بن سعد بن عبادة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال:]كُنَّا نَصُومُ عَاشُورَاءَ، وَنُؤَدِّى زَكَاةَ الْفِطْرِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ وَنَزَلَتِ الزَّكَاةُ لَمْ نُؤْمَرْ بِهِ وَلَمْ نَنْهُ عَنْهُ، وَكُنَّا نَفْعَلُهُ [. أخرجه النسائى .

4. (3152)- Kays İbnu Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz Aşura günü oruç tutuyor ve sadaka-ı fıtri ödüyorduk. Ramazan orucunun farziyyeti ve zekat emri inince artık onunla emredilmedik, ondan yâsaklanmadık da, biz onu yapıyorduk."[82],[83]

RECEB ORUCU

3153. 1. –عن عبادة بن حنيف قال:]سَألْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ صَومِ رَجَبَ فَقَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: كَانَ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ يُفْطِرُ، وَيفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ يَصُومُ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

1. (3153)- Abbâd İbnu Hanîf anlatıyor: "Sa'îd İbnu Cübeyr (rahimehullah)'e Receb ayındaki oruçtan sordum. Bana şu cevabı verdi:
"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı dinledim, şöyle demişti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Receb ayında bazı yıllarda öyle oruç tutardı ki biz, "(Gâliba) hiç yemeyecek (ayın her gününde tutacak)" derdik. (Bazı yıllarda da öyle) yerdi ki biz, "Gâliba) hiç tutmayacak" derdik."[84]

AÇIKLAMA:

1- Burada hadis Abbâd İbnu Hanif'ten naklediliyor. Bunda bir yanlışlık olsa gerek. Çünkü Müslim ve Ebu Dâvud'daki rivayetlerde Said İbnu Cübeyr'e soruyu yönelten Osman İbnu Hakim el-Ensâri'dir. Hadis Buhari'de biraz vecizdir, receb'in zikri geçmez.
2- Bu hadisle ilgili olarak İmam Nevevî şu açıklamayı sunar: "Zâhir şu ki, Said İbnu Cübeyr bu açıklaması ile şunu istidlâl etmeyi murad etmektedir: "Receb ayında oruç tutmak yasaklanmamıştır, ayrı bir hususiyetle mendub da kılınmamıştır. Aksine o, diğer aylar gibidir. Receb ayında tutulacak oruç için ne yasak ne de teşvik (nedb) edici bir rivayet sâbit değildir. Ancak oruç asıl itibariyle (bütün aylarda) mendub kılınmıştır." Sünen-i Ebu Dâvud'un bir rivayetinde ise: "Haram aylarında oruç tutmak mendub kılınmıştır. Receb de haram aylarından biridir" denilmiştir.[85]

ŞÂBAN ORUCU

3154. 1. –عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ يُفْطِرُ، وَيَفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ يَصُومُ، وَمَا رَأَيْتَهُ اسْتَكْمَلَ صِيَامِ شَهْرٍ قَطُّ إَّ رَمَضَانَ وَمَا رَأيْتَهُ فِي شَهْرٍ أَكْثَرَ صِيَاماً مِنْهُ فِي شَعَبَانَ[. أخرجه الستة.

1. (3154)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bazan) oruca öyle devam ederdi ki, "(Bu ay) hiç yemiyecek" derdik. Bazan da öyle devamlı yerdi ki, "(Bu ay) hiç tutmayacak" derdik. Ben, onun ramazan dışında bir ayı tam olarak tuttuğunu görmedim. Herhangi bir ayda Şâban ayında tuttuğundan daha fazla tuttuğunu da görmedim."[86]

AÇIKLAMA:

1- Burada Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ramazan dışında başka bir ayı tam olarak oruç tutarak geçirmediğini beyanla birlikte, Şâban ayında diğer aylardan daha çok oruç tuttuğunu belirtmektedir.
Öte yandan, müteakip hadiste (3155) görüleceği üzere, Ebu Dâvud'un, Tirmizî'nin Sünen'lerinde Ümmü Seleme'den kaydedilen rivayette, Resûlullah'ın Şâban ayını da tam tuttuğunu ifade etmektedir. Bu durumun te'lifinde âlimler ihtilaf eder:
***** İbnu Hacer "Yani, Şâban'ın büyük kısmını oruçla geçirirdi" diye anlar. Nitekim, Tirmizî'nin nakline göre İbnu'l-Mübârek: "Bir kimse, ayın yarısından fazlasını oruçlu geçirdiği takdirde: "Ayın tamamını oruçla geçirdi" demek Arapça açısından caizdir; nitekim: "Falan kişi, gecesinin tamamında namaz kıldı" denebilir; halbuki yemek de yemiş ve başka bazı işleriyle de meşgul olmuştur. (Burada verilen hüküm gâlib duruma bakar)" demiştir. Tirmizî der ki: "Sanki, İbnu'l-Mübarek bu açıklamasıyla iki hadisi cem etmiştir."
***** "Hepsi" diyerek "ekseriyet"i kastetme işini -nâdir kullanılması sebebiyle - Tîbî kabul etmek istemez. Der ki: "Hepsi (küll) kelimesi, şümûlü irade ve azla iktifayı defetmede başvurulan bir te'kiddir. Öyle ise, bunun "bir kısmı (bâzısı)" ile tefsiri buna aykırıdır." Tîbî devamla der ki: "Hadisi şu mânaya hamletmek gerekir: "Efendimiz, Şâban ayını bazan tam olarak oruçlu geçirirdi, bazan da ekseriyetini. Böyle yapardı, tâ ki insanlar bunun da Ramazan gibi farz olduğu vehmine kapılmasınlar."
***** Şöyle anlayan da olmuştur: "Hepsi" kelimesinden murad, Resûlullah'ın bazan ayın başından, bazan ortasından, bazan da sonundan tuttuğunu beyandır. Böylece ayın hiç bir kısmı oruçtan hâlî kalmamış ve keza oruç da, hiçbir kısmına mahsus kılınmamış olmaktadır."
***** Zeyn İbnu'l-Münir de: "Hz. Aişe'nin sözü ya mübâlağaya hamledilip maksadın "ekseriyet" olduğu söylenecek, ya da ikinci sözünün birincisine nazaran müteahhir olduğunu, böylece Resûlullah'ın başlangıçta Şâban'ın çoğu kısmında oruç tuttuğu halde sonradan tamamını oruçla geçirdiğini haber vermiştir" der.
İbnu Hacer, bu te'vilin bir zorlama olduğunu, en doğrusunun birinci te'vil olduğunu ve bunu Hz. Aişe'nin Müslim'de gelen (ve 3154 numarada kaydettiğimiz) şu rivayetinin desteklediğini söyler: "Medine'ye geleliden beri ramazan dışında hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmedi."
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayında niçin daha çok oruç tutmakta idi? Bu husus farklı yorumlara sebep olmuştur:
***** İbnu Battâl'a göre Efendimiz, her ayda tutmakta olduğu üç günlük oruçları sefer gibi bazı sebeplerle zamanında tutamıyor ve bunlar birikiyordu. İşte bunları toptan Şâban ayında tutuyordu. Bu te'vil de, Taberânî'de gelen bir Hz. Aişe rivayetine dayanmıştır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ayda üç gün oruç tutardı. Bazan bunları te'hir eder ve böylece üzerinde bir yıllık oruç birikir, o da Şâbanı oruçlu geçirirdi." Bu hadis zayıf bulunmuştur.
***** Şöyle diyen de olmuştur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu, Ramazan ayına tazim için yapardı." Bununla ilgili bir hadis, Tirmizî'de gelmiştir: "Resûlullah'a Ramazandan sonra hangi orucun daha efdal olduğu soruldu da şu cevabı verdi: "Ramazanı ta'zim sebebiyle Şâban." Bu hadis de zayıftır ve ayrıca Müslim'de gelen bir Ebu Hüreyre hadisine muhaliftir: "Ramazandan sonra en efdal oruç, Muharrem'dir."
***** Şâban'da daha çok oruç tutmasının hikmeti hakkında şu da söylenmiştir: "Resûlullah'ın hanımları, Ramazan ayında tutamadıkları borçlarını Şâban ayında kaza ediyorlardı..." İbnu Hacer bunu da muvafık bulmaz.
***** Bundaki hikmet için şu açıklama da yapılmıştır: "Bu ayı, Ramazan ayı takib etmektedir. Ramazan orucu farzdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayındaki orucunu iki ayda tutulan nafile miktarınca artırmakta idi. Sebebi, Ramazan ayında tutamayacağı nâfileleri de böylece telâfi etmek istiyordu."
***** İbnu Hacer, bu babta söylenecek en evlâ sözün şu olduğunu kaydeder: "Bu babda Ebu Dâvud ve Nesâî'de kaydedilen şu hadis, öncekilerden daha sahihtir: "Üsame İbnu Zeyd dedi ki:
"Ey Allah'ın Resulü! dedim, ben sizi hiçbir ayda Şâban'da tuttuğunuz kadar çok oruç tutar göremiyorum (bunun sebebi nedir?.)" Aleyhissalâtu vesselâm şöyle açıkladılar:
"Bu, halkın Ramazan'la Receb arasında gaflet ettiği bir aydır. Halbuki bu ay, amellerin Rabbülâlemin'e yükseldiği bir aydır. Ben amelimin, oruçlu olduğum halde yükselmesini istiyorum." (Bu hadisin metni 3156 numarada gelecek.)
3- Hadiste, Şâban'da oruç tutmanın fazileti anlatılmaktadır. Nevevi, hadiste en hayırlı ayın Muharrem olduğu ifade edildiği halde, Resûlullah'ın bu ayda orucu daha da artırmayışının sebebini şöyle açıklar: "Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm bu hususu ömrünün sonunda öğrendi, böylece Muharrem ayında daha çok oruç tutma

imkânı bulamadı. Veya, Muharrem aylarında, mesela yolculuk, hastalık gibi özürler ârız olmuş, fazla oruç tutmasına mâni olmuş olabilir."[87]

3155. 2 –وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:] ماَ رَأيْتُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ إِّ شَعْبَانَ وَرَمَضَانَ [. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي والنسائى.

2. (3155)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Şâban ve Ramazan dışında iki ayı peş peşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim."[88]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadisi, "Şâban ayını Ramazan ayı ile birleştirme hususunda gelen rivayet(ler)" adını taşıyan bir babta kaydeder. Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhi de şöyle: "Resûlullah, sene içerisinde, Ramazandan başka Şâban hariç hiçbir ayı tam olarak oruçla geçirmezdi. Şâban'ı tam tutar ve Ramazanla birleştirirdi."
Böylece Resûlullah'ın üst üste iki ayı oruçlu geçirmiş olduğu bu rivayetlerle kesinlik kazanmaktadır. Tirmizî, aynı hükmü ifade etmek üzere Ebu Seleme ve Hz. Aişe'nin de rivayetlerine dikkat çeker ve Hz. Aişe'nin, "Resûlullah'ın Şâban'da tuttuğundan daha fazla orucu bir başka ayda tuttuğunu görmedim, O, Şâban'ın çok azı hariç hepsini, hatta tamamını tutardı" dediğini kaydeder.
Daha fazla açıklama önceki hadiste geçti.[89]

3156. 3 –وعن أسامة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ يَا رَسُولُ اللهِ لَمْ أَرَكَ تَصُومُ مِنْ شَهْرٍ مِنَ الشُّهُورِ مَا تَصُومُ مِنْ شَعْبَانَ ؟ قَالَ : ذَلِكَ شَهرٌ يَغْفُلُ عَنْهُ النَّاسُ بَيْنَ رَجَبَ وَرَمَضَانَ، وَهُوَ شَهْرٌ تُرْفَعُ فيهِ اْعْمَالَ الِى رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأُحِبُّ أنْ يُرْفَعُ عَمَلِى، وَأَنَا صَائِمٌ[. أخرجه النسائى.

3. (3156)- Hz. Üsâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, Şâban ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?)" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Bu, Receb'le Ramazan arasında insanların gaflet ettikleri bir aydır. Halbuki O, amellerin Rabbülâlemin'e yükseltildiği bir aydır. Ben, oruçlu olduğum halde amelimin yükseltilmesini istiyorum."[90]

AÇIKLAMA için 3154 numaralı hadisin izahına bakılsın.

ŞEVVAL'DEN ALTI GÜN

3157. 1 –عن أبوب رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، وَأَتْبَعَهُ بِسِتٍّ مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ[. أخرجه مسلم والترمذى .

1. (3157)- Eyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Ramazan orucunu tutar ve ona şevval ayından altı gün ilave ederse, sanki yıl orucu tutmuş olur."[91]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ramazan orucundan sonra şevval ayında altı gün daha nâfile tutmayı teşvik etmektedir. Böylece, bir yıllık oruç tutmanın sevabı vaad edilmektedir. Şarihler bunun izahını şöyle yaparlar: "Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de her bir hayır ameli on misliyle kabul edeceğini bildirmektedir (En'âm 160). Öyle ise Ramazan ayında tutulan oruç on ay yerine geçer. Altı gün on misliyle altmış gün eder. Bu da iki ay demektir, neticede Ramazan ve altı günlük şevvâl orucu tam bir yıla denk gelmektedir."[92]

ZİLHİCCE'DEN ON GÜN

3158. 1 –عن هنيدة بن خالد عن امرأته عن بعض أزواج النبي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ تِسْعَ ذِى الحِجَّةِ، وَيَوْمَ عَاشُوَرَاءَ وَثَ ثَةَ أَيّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ أَوَّلَ اثْنَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ وَالخَمِيسَ[. أخرجه داود والنسائى .

1. (3158)- Hüneyde İbnu Hâlid hanımından, o da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden birinden anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zilhicce'den dokuz günle Aşûra günü oruç tutardı. Bir de her aydan üç gün, ayın ilk pazartesi ile perşembe günü oruç tutardı."[93]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zilhiccenin ilk dokuz gününde oruç tutmanın faziletli ameller arasında olduğunu belirtmektedir. Bazı rivayetlerde "dokuz" değil, "on" denmişti. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Zilhicce'den) on günü, her aydan üç günü: Pazartesi ve iki perşembeyi oruçlu geçirirdi."
Diğer taraftan Müslim'de Hz.Aişe'den rivayet edilen bir hadiste, mezkur on günde Resûlullah'ın hiç oruç tutmadığı ifade edilmiştir: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı (Zilhicce'nin ilk) on gününde hiç oruçlu görmedim."
Nevevî'nin açıklamasına göre, ulemâ şöyle demiştir: "Bu hadis, Zilhicce'nin on gününde oruç tutmanın mekruh olduğunu ilham etmektedir. Buradaki "on"dan murad, Zilhicce'nin evvelinden itibaren dokuz gündür. Bu günlerde oruca teşvik eden rivayetler vardır, öyle ise sadedinde olduğumuz hadis te'vile muhtaçtır. Zira, Zilhicce'nin ilk dokuz gününde oruç tutmak mekruh değil, bilakis şiddetle müstehabtır. Bilhassa dokuzuncu gün, ki Arafe'dir. O gün oruç tutmanın faziletiyle ilgili pekçok hadis var. Buharî'deki bir rivayet şöyle: "Bunlardan yani Zilhicce'nin ilk on gününden daha faziletli sâlih amel günü yoktur."
Öyle ise Hz. Aişe'nin "Bu on günde oruç tutmadı" sözü te'vile muhtaçtır. Resûlullah'ın ya hastalık, sefer gibi bir sebeple oruç tutmadığına veya oruç tuttuğu halde Hz. Aişe'nin görmediğine hamlolunur. Hz. Aişe'nin görmemesi, Aleyhissalâtu vesselâm'ın oruç tutmadığına delil olmaz. Az ileride 3 numaralı paragrafta Ahmed İbnu Hanbel'den kaydedeceğimiz rivayet de bu te'vili destekler.
2- Aşûra'nın hangi güne tekâbül ettiği ve oruçla karşılanmasının sebebi hususunda ulemanın ihtilafından daha önce bahsettik (3149. hadis). Sahâbî ve Tâbiîn'in cumhuruna göre bu, Zilhicce'nin onuncu günüdür. Ancak dokuz ve onbirinci günü olduğunu söyleyenler de olmuştur. Eba İshâk, bu ihtilafi göz önüne alarak, Aşûra orucunu kaçırmamak için bir evvelinden bir de sonrasından olmak üzere üç gün oruç tutarmış...
Bu güne Aşûre denmesinin sebebi, onun Muharrern'in onuncu günü olmasındandır, zâhir de bunu gösterir. Ancak: "Allah Teâlâ Hazretleri o günde peygamberlerinden on tanesine ikramda bulunduğu için böyle tesmiye edilmiştir" diyen de olmuştur.
3- Rivayetin Nesâî'deki bir veçhinde, Resûlullah'ın her ay tuttuğu üç oruç şöyle açıklanır: "...Her ayın ilk pazartesi ve iki perşembesi..."
Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde Hafsa validemizden rivayet edilen şu hadis, sadedinde olduğumuz hadisi takviye eder:
"Dört şey var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (yaşadığı müddetçe) hiç bırakmadı:
1- Aşûra orucu,
2- (Zilhicce'den) on gün,
3- Her aydan üç gün,
4- Sabah namazından önce iki rek'at.."
Aşûra'yı kutlamayı bid'at telâkki edenler de var. Münâvî şu bilgileri dermeyan eder: "El-Mücellid el-Lügavi der ki: "Aşûra gününde tutulan oruç, o gün kılınan namaz, o günkü infak, kına, sürünme, sürmelenme üzerindeki rivayetler bid'attır. Bunları Hz. Hüseyin (radıyallahu anh)'i katledenler ihdas ettiler. Hanefilerin el-Kunye adlı kitaplarında denir ki: "Aşûra günü sürme çekmeyi terketmek gerekir, çünkü, Ehl-i Beyt'e buğz alâmeti vardır."[94]

2. 474– وعن القاسم بن محمد قال:] كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا تُصُومُ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَلَقَدْ رَأَيْتَهَا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ يَدْفَعُ ا‘‘مَامُ، ثُمَّ تَقِفُ حَتَّى يَبْيضَّ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ مِنَ ا‘رْضِ، ثُمَّ تَدْعُو بِالشَّرَابِ فَتُفْطِرُ[. أخرجه مالك.

2. (3159)- Kâsım İbnu Muhammed (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Arefe günü oruç tutardı. Ben Arefe akşamı imamın (hacc emîrinin, Müzdelife'ye gitmek üzere) hareket ettiği sırada Hz. Aişe'nin yerinde kalarak, halkla kendi arasında bir boşluk açılana kadar bekleyip sonra içecek birşeyler isteyerek iftar yaptığını gördüm."[95]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Aişe'nin Arafat vakfesi sırasında oruç tuttuğunu göstermektedir.
İmam Mâlik, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hacıların hareket etmesini beklemekten maksadının, halkla arasında bir boşluğun hâsıl olması, ve halk tarafından iftardan başka bir şeyinin görülmemesi olduğunu belirtir ve ilave eder: "Bu teehhüründe, ay veya yıldız gibi bir şeyin doğmasını beklemek mevzubahis değildir."
Abdullah İbnu Zübeyr, Osman İbnu Ebî'l-Âs ve İbnu Râhûye'nin de Arafat'ta oruç tuttukları rivayet edilmiştir.
Katâde: "Duaya mâni olacak zayıflığa meydan vermiyorsa bunda bir beis yoktur" demiştir.
Atâ da: "Arefe kışa rastlayınca oruç tutarım, yaza rastlayınca tutmam" demiştir. Bu sözüyle, yaz sıcağında duaya mâni olacak zayıflık olursa oruç tutmamayı tercih ettiğini kastediyor.

İbnu Abdilberr, İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den şunu nakleder: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Bekir, Ömer ve Osman (radıyallahu anhümâ) ile birlikte hacc yaptım. Hiç biri de (o gün) oruç tutmuyordu, ben de tutmuyorum."[96]

3. 3160. –وعن أبى قتفصس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صِيَامُ يوم عَرَفَةَ إِنِّي أَحْتَسِبُ عَلَى اللهِ تَعَالَى يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلُهُ، الَّتِي بَعْدَهُ[. أخرجه الترمذى .

3. (3160)- Ebu Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Arafat günü tutulan orucun, geçen yılın ve gelecek yılın günahlarına kefâret olacağına Allah'ın rahmetinden ümidim var."[97]

AÇIKLAMA:

1- Nevevî'nin kaydettiğine göre âlimler, burada "Arafat orucu ile affı ümid edilen günahların seğâir (küçük günahlar) olduğunu belirtmiş, "Kişinin seğâiri
yoksa kebâirinin hafifletileceği umulur, kebairi de yoksa derecesi yükseltilir" demişlerdir.
Aliyyü'l-Kârî: Mirkât'ta İmâmul-Harameyn'in: "Bu, seğâir için kefaret olur" dediğini, Kadı İyaz'ın da: "Bu, Ehli's-Sünne ve'l-Cemâat'in görüşüdür, kebaire ancak tevbe veya Allah'ın rahmeti keffâret olur" dediğini kaydeder.
2- Hadis şöyle bir soruya açıktır: "Kişinin gelecek seneden şimdilik bir günahı yokken, bu oruç ona nasıl kefâret olabilir?.." Bu soruya şöyle bir cevap verilmiştir: "Bunun manası, "Kişiyi, gelecek yıl Allah günah'tan korur" demektir." Şu da söylenmiştir: "Yeni sene gelince günah işlerse geçmiş senenin kefareti kadar sevab ve rahmet verilir" demektir."[98]

HAFTANIN GÜNLERİ

1. 3161. –عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمِ اِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ[. أخرجه الترمذي والنسائى.
»التَّحَرِّى«: التقصد .

1. (3161)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pazartesi ve Perşembe günlerinde oruç(la sevap) arardı."[99]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah'ın haftanın iki gününde kasıd ve azimle oruç tuttuğunu göstermektedir. Kasıdla, azimle diyoruz, zira hadiste taharrî kelimesine yer verilmiştir. Bu, daha iyiyi araştırma, ona yönelme, kastetme mânalarına gelir. Bazı âlimler "taharrî, sevap taleb etmek, mübalağa ile ısrarla istemek manasına da gelir" demiştir.
Bu babta Hz. Hafsa, Ebu Katâde ve Üsame İbnu Zeyd'den de rivayetler mevcuttur.[100]

2. 3162. –و عن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]تُعْرَضُ اَعْمَالُ عَلَى اللهِ تَعَالَى يَومَ أثْنَيْنِ وَالخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرِضَ عَمَلِى، وَأَنَا صَائِمٌ[. أخرجه الترمذي.

2. (3162)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ameller Allah Teâla hazretlerine pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Ben, amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim."[101]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Melek der ki: "Bu hadis, şu hadise muhalif değildir. "Gece ameli, gündüz amelinden önce, gündüz ameli de gece amelinden önce yükseltilir." Çünkü arzetme ile yükseltme arasında fark mevcuttur. Zira ameller haftalık olarak toplanıp bu iki günde arzedilmektedir. Bir Müslim hadisinde denir ki: İnsanların amelleri, haftada iki sefer, pazartesi ve perşembe günleri arzedilir. Kardeşi ile arasında husumet bulunan kul hâriç her mü'min mağfiret görür. Bunlar sulh yapıncaya kadar, "şu iki (zavallıya) bakın!" denilir."

İbnu Hacer bu rivayetin, amellerin Şâban ayında yükseltileceğini haber veren hadisle de (3156. hadis) ihtilafa düşmediğini belirtir ve ilaveten der ki: "Çünkü haftalık amellerin ayrıca yükseltilmesi ve yıllık amellerin de toptan yükseltilmesi câizdir."[102]

EYYÂMU'L-BÎ'Z

1. 3163. –عن عبد الله بن قتادة بن ملحان القيسي عن أبيه رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا أنْ نَصُومَ أيَّامَ الْبِيضِ ثَ٠ثَ عَشْرَةَ وَأرْبَعَ عَشْرَةَ، وَخَمْسَ عَشْرَةَ، وَقَالَ: هُنَّ كَهَيْئَةِ الدَّهْرِ[. أخرجه أبو داود والنسائي .

1. (3163)- Abdullah İbnu Katâde İbni Milhân el-Kaysî, babası (radıyallahu anh)'ndan anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bize eyyam-ı bî'z'de yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve "Bunlar yıl orucu vaziyetindedir" derdi."[103]

AÇIKLAMA:

Bî'z kelimesi dilimize de girmiş bulunan beyaz'dan gelir. Kamerî ayın 13. 14. ve 15. geceleri ayın en parlak, en beyaz olduğu safhadır. Ay akşamdan sabaha kadar gökyüzünden ayrılmaz, dünyayı aydınlatır. Bu sebeple o günlere, ayın en aydınlık geceleri mânasında eyyâm-ı bî'z denmiştir. Daha doğru şekliyle geceleri aydınlık olan günler denmesi gerekirken aydınlık, güne izafe edilerek "eyyâmu'l-bî'z" (aydınlık günler) denilmiştir.
İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu günlerde oruç tutmayı müstehab addetmiştir. "Bu günlerde tutulacak oruçlar yıl orucu vaziyetindedir" demek de, o günlerde oruç tutulduğu takdirde sanki bütün yıl boyu oruç tutulmuş gibi sevap olur demektir. Bunun da hesabı, daha önce yaptığımız gibidir. Ayet-i kerime (En'am 160) hayırlı amellerin on misliyle mükâfatlandırılacağını haber verdiğine göre, ayda üç gün tutulan oruç, bir ay yerine geçer. Her ayda üç gün tutulunca toplamı yıl orucu olur.[104]

2. 3164. –و عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يفْطِرُ أيَامَ الْبِيضِ فِي حَضَرٍ، وَ٠ سَفَرٍ[. أخرجه النسائى.

2. (3164)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eyyâmu'l- bî'z'de oruç tutmayı hazerde de seferde de bırakmazdı."[105]

3. 3165. –و عن معاذة العدوية قالت:]سَألْتُ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا أكَانَ النَّبِيُّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَصُومُ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَ٠ثَةَ أيَّمٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ قُلْتُ : مِنْ أيِّ أيَّامِ الشَّهْرِ كَانَ يَصُومُ؟ قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ يَبَالِي مِنْ أيِّ ا'يَّامِ يُصُومُ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي .

3. (3165)- Muâzetu'l-Adeviyye anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den sordum: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her ay üç gün oruç tutar mıydı?"
"Evet!" diye cevap verdi. Ben tekrar:
"Ayın hangi günlerinde tutardı?" dedim.
"Hangi günde oruç tuttuğuna ehemmiyet vermezdi" diye cevap verdi."[106]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ay içerisinde üç gün oruç tutmada ısrar ettiğini, ancak bu üç günün muayyen günlerde olmamasına da şuurla dikkat ettiğini göstermektedir. Alimler, ayın belli günlerinde ısrar etmemesini, farz telakki edilmesi endişesiyle izah ederler: "Eğer hep aynı günlerde oruç tutsaydı halk bu günlerde oruç tutmayı farz telâkki ederdi" derler.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her ay farklı günlerde nafile oruçlar tutmuş olması Ashab ve sonrakilerde farklı telakkiler hâsıl etmiştir:
***** Bazı rivayetler bu üç günü eyyâm-ı bî'z olarak tarif eder. Bu günler kamerî ayın 13, 14 ve 15. günleridir.
***** Bazılarına göre bunlar 12, 13 ve 14. günleridir.
***** Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den gelen bir rivayette eyyâm-ı bî'z'den murad ayın 12. günü ile ondan sonra gelen iki perşembedir.
***** Bu nafile oruçlar, Hasan Basrî'ye göre ayın başında, İbrahim Nehâî'ye göre sonunda tutulmalıdır.
***** Hz. Aişe'ye göre bir ay cumartesi, pazar ve pazartesi günleri; müteakip ay salı, çarşamba ve perşembe günleri oruç tutulmalıdır.
***** Ümmü Seleme'ye göre müstehab vakit, ayın ilk perşembesi ile onu takip eden pazartesi günleridir.
***** Bazılarına göre pazartesi ve perşembe günleri tutmak müstehabtır.

***** Her ayın ilk günü ile onuncu ve yirminci günleri oruç tutmanın müstehab olduğunu söyleyen de olmuştur.
***** Bir başka görüşe göre her ayın ilk günü ile onbir ve yirmibirinci günlerindeki oruç müstehabtır.[107]

3166. 4- وعن أبى ذر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ: رَسُولُ الله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَ◌ثَةَ أيَّامٍ فَذَلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ، فَأنْزَلَ اللهُ تَعَالَى تَصَدِيق ذَلِكَ فِي كِتَابِهِ: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أمْثَالِهَا. اَلْيَوْمُ بِعَشْرَةِ أيَّامٍ[. أخرجه الترمذي والنسائى.

4. (3166)- Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim her ayda üç gün oruç tutarsa işte bu, yıl orucu olur. Allah Teâlâ hazretleri bu hususu te'yiden kitabında şu ayeti indirdi: "Kim bir hayır işlerse o kendisinden on misliyle kabul edilir" (En'am 160). Bir gün on misliyle kabul ediliyor."[108]

3167. 5- وعن عامر بن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اَلْغَنِيمَةُ الْبَارِدَةُ الصَّوْمُ فِي الشِّتَاءِ[. أخرجه الترمذي .

5. (3167)- Âmir İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Zahmetsiz ganimet kışta tutulan oruçtur."[109]

AÇIKLAMA:

Kışta tutulan oruç zahmetsiz ganimet'e benzetilmiştir. Çünkü kışta susuzluk duyulmaz. Ayrıca günler kısa olduğu için açlık da çekilmez. Hadis; kelimesi kelimesine tercüme edilince zahmetsiz ganimet değil, soğuk ganimet demek gerekir. Bundan maksad savaşmadan, mukâtele ateşine maruz kalmadan elde edilen ganimettir. Ayrıca Arapçada bârid (soğuk) kelimesi rahatlık, hoşluk gibi mânalarda kullanılır. Soğuk su, soğuk hava bilhassa sıcağın şiddetli olduğu memleketlerde hoşa giden, aranan şeylerdir. Bundan hareketle hoş ve âsûde hayat manasına ayşun bârid (soğuk hayat) tabiri şâyi olmuştur.[110]

3168. 6- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا: هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتَصُّ مِنَ اَ'يَّامِ شَيْئاً؟ قَالَتْ: َ. كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً، وَأيُّكُم يُطِيقُ ما كَانَ

رسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطِيقُ[. أخرجه الشيخانَ. »الدِّيمةُ« : المطر الدائم في سكون، تشبه به ا'عمال الدائمة القصد والرفق .

6. (3168)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) herhangi bir güne ayrı bir ehemmiyet verir miydi?" diye sordum.
"Hayır!" dedi ve ilave etti: "O'nun ameli hafif ve devamlı yağan yağmur gibiydi. Hanginiz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tahammül ettiği şeye dayanabilir?"[111]

AÇIKLAMA:

1- Burada Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hafta veya ayın herhangi bir gününe hususi bir ehemmiyet atfetmediğini, bütün günleri aynı şekilde değerlendirdiğini ifade ediyor. Halbuki, yine bazı sahâbelerden ve hatta bizzat Hz. Aişe'den rivayet edilen bir kısım hadislerde Resûlullah'ın bazan çok oruç tuttuğunu, bazan az oruç tuttuğunu görmekteyiz. Nitekim 3154 numarada kaydettiğimiz hadiste: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bazan oruca öyle devam ederdi ki, bu ay hiç yemiyecek derdik, bazan da öyle devamlı yerdi ki bu ay hiç tutmayacak derdik" demiştir.
Aradaki ihtilafı kaldırmak için: "Resûlullah'ın, orucu bazan az, bazan çok tutma hali devamlı idi" denmiştir. Şu şekilde bir te'lif de yapılmıştır: "Resûlullah nefsine ibadeti bir vazife yapmış idi, ancak zaman zaman araya bazı sebepler girerek O'nu meşgul etmiş, ibadetinden alıkoymuştur. Fakat meşguliyet kalkınca ibadetine devam etmiştir. Resûlullah'ı farklı durumlarda gören kimseler, farklı rivayetlerde bulunmuşlardır."
2- كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً tâbiri, üzerine durmaya değer. Dîme, asıl itibariyle sakin sakin devamlı yağan yağmura denmektedir. Sağanak dediğimiz çok yağan yağmur fazla devam etmez. Bol yağmur çoğu kere esintili de olur, sükûnetten uzaktır. Ama hafif yağmur, sâkindir ve devamlıdır. İşte Resûlullah'ın ameli buna benzetilmiştir. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm خَيْرُ اُمُورِ اَدْوَمُهَا وإنْ قَلّ
"İşlerin ve amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olanıdır" diyerek sistemli ve devamlı olan hayırlı amelleri övmüştür. Bir işin az da olsa devamlı olması bir sistemin ifadesidir. Sistem güven verir, netice hasıl eder. Bu sebeple geçici olan çok amele itibar edilmemiş, tavsiye edilmemiştir.[112]

ORUCUN HARAM OLDUĞU GÜNLER

1. 3169. –عن أبي سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَصْلَحُ الصِّيَامُ فِي يَوْمَيْنِ: يَومِ الْفِطْرِ وَيَومِ النَّحْرِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى، وَهذا لفظ مسلم .

1. (3169)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki günde oruç câiz olmaz: Fıtır günü (Ramazan bayramının birinci günü) ve Nahr günü."[113]

AÇIKLAMA:

Resûlullah iki dînî bayramın birinci günlerinde oruç tutmayı yasaklamıştır.
Ancak, bir kimse oruç tutmaya nezretse bu da bayram gününe tesadüf etse, bu nezri yerine getirmesi şart mı? diye münakaşa edilmiştir.
Ulemâ bu iki bayram gününde nezir, kefâret, tetavvû, kaza, temettü... her çeşit orucun haram olduğunu söylemekte icmâ etmiştir. İhtilaf edilen husus, bu yasağa rağmen bayram günü oruç tutan kimsenin durumudur:
***** Ebu Hanîfe bu orucun "oruç" olduğuna hükmeder ve nezrin mün'akid olduğunu söyler.
Cumhur muhalefet ederek: "Zeyd, "geldiğim gün oruç tutacağım" diye nezretse ve bayram günü gelse bu nezir mün'akid olmaz" der. Hanefiler: "Nezir mün'akid olur, orucu kaza etmesi gerekir" der; bir rivayette "oruç tutması değil, fakir doyurması gerekir" denmiştir. Evzâ'î'ye göre de kaza gerekir, ancak niyyeten bayramı istisna etmişse kaza gerekmez. İmam Mâlik'ten bir rivayete göre kazaya niyet etmişse kaza eder, değilse etmez dediği rivayet edilmiştir.
İbnu Ömer bu meselede sorulunca cevap vermemiş, tevakkuf etmiştir.
Bu meselede ihtilafın aslı: "Nehiy, kendisinden yasaklanan şeyin sıhhatini iktiza eder mi?" sualine dayanır. Ekseriyet: "Hayır!" demiştir. Muhammed İbnu'l-Hasan, "Evet!" der ve: "Bayram günü oruç tutmanın mümkün olacağını, mümkün olunca da sıhhatinin sâbit olacağını" söyler. Ancak, kendisine: "Bu imkân aklîdir, ihtilaf ise şer'î bir şeydedir, şer'an yasaklanan şeyin yapılması şer'an mümkün değildir" diye cevap verilmiştir.
Caiz görmeyenler şöyle bir delil daha getirirler: "Mutlak olarak nâfile olan bir şey, yapılmaktan men edilirse, o artık mün'akid olmaz. çünkü nehyedilen şeyin -tenzihen veya tahrimen haram olmasına bakılmadan- terki madub olur, nâfile ise yapılması matlubtur, öyle ise iki zıd bir araya gelemez."
Nevevî, bahsi şöyle hülâsâ eder: "ulemâ, bu iki günde nezir, tetavvu, kefâret vs. gibi herhangi bir maksadla oruç tutmanın haram, olduğunu söylemekte icma eder. Bir kimse, o iki günde, müteammiden oruç tutmaya nezredecek olsa, Şâfiî ve cumhur: "Nezri mün'akid olmaz (yani bu nezr yerine getirilmesi gereken bir nezir değildir), kazası da gerekmez" derler. Ebu Hanîfe ise, "nezir mün'akiddir, kazası gerekir" der ve ilave eder: "şayet o iki günde oruç tutarsa, nezrini yerine getirmiş olur." Ancak bütün ulemâ bu meselede Ebu Hanîfe'ye muhalefet etmiştir."[114]

2. 3170. –و عن عقبة بن عامر رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يومُ عَرَفَةَ، وَيَوْمُ النَّحْرِ ، وَيَوْمُ النَّحْرِ، وَأَيَّامُ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا أَهْلَ الِ''سْ ِم، وَهِى أَيّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ[. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

2. (3170)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Arefe günü, kurban günü ve teşrik günleri, biz müslümanların bayramıdır. Bu günler yeme-içme günleridir."[115]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, burada kısmen bayram tarifi sunmaktadır: Bayram, yeme ve içme günleridir. Bu sebeple de o iki günde oruç tutmak yasaklanmıştır.
2- Bu hadiste teşrik günleri de bayram olarak tavsif edilmektedir. Teşrik günlerine "eyyâmu'l Ma'dûdat" ve "eyyâmu'l-Minâ" da denir. Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine tekâbül eder. Eyyâmu't-Teşrîk'in ta'yininde bazı ihtilaflar olmuş ise de esahh olan yevm-i nahr'i tâkib eden üç gündür. Teşrîk, kurbanların etlerini güneşte kurutmak, sermek mânasına gelir.
Eyyâmu't-teşrik'de oruç tutma meselesi ihtilaflıdır. Nevevî der ki: "O günlerde, hiçbir suretle oruç helal olmaz diyenlere bu hadiste delil vardır." Şâfiî mezhebi'nin iki görüşünden muteber olanı da budur. Ebu Hanîfe, İbnu'l-Münzîr vs. de bu görüştedir. Bir kısım ulemâ: "Herkes için, nafile ve diğer çeşit oruç tutmak câizdir" demiştir. Zübeyr İbnu'l-Avvâm, İbnu Ömer ve İbnu Sîrîn'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. İmam Mâlik, Evzâî, İshâk İbnu Râhuye ve bir görüşünde Şâfi'î: "Teşrik günlerinde oruç, hacc-ı temettü yapanlara -kurbanlık bulamadıkları takdirde- câizdir, başkalarına değildir" demişlerdir. Adı geçenler mezkur hükme giderken Buharî'de Hz. Aişe ve İbnu Ömer'den mevkuf olarak gelen şu hadise istinâd ederler: "Teşrik günlerinde sadece kurbanlık bulamayanlara oruç tutma ruhsatı verilir."[116]

3171. 3 ‌-و عن نبيشة الهذلي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، وَذِكْرِ اللّهِ تَعَالَى[. أخرجه مسلم. »أَيَّامُ التَّشْرِيقِ«: ثلثة أيام بعد النحر، سميت بذلك لٔنهم كانوا يشرّقون فيها لحوم الٔضاحي في الشمس .

3. (3171)- Nübeyşe el-Hüzelî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Teşrik günleri, yeme-içme ve Allah'a zikretme günleridir."[117]

AÇIKLAMA:

Burada İslamî bayramın bir vasfını daha görüyoruz: Allah Teâlâ'ya zikir... Bunu İslâmî telâkkide bayram ve tatil anlayışını tesbitte ehemmiyetli bir nokta olarak görüyoruz. Bayram sadece yeme, içme -ve günümüzün telâkkisinde olduğu üzere eğlence- demek değil, aynı zamanda Allah'ın daha ziyâde zikredileceği bir gündür. Bayram, gününü, farz olan mûtad sabah namazının dışında bir ibadetle yani bayram namazı ile başlatmak bu açıdan mânidardır. Nitekim, mü'minin haftalık bayramı olan cum'a günü de hususi bir namaz ve hutbe ile başlar. Öyle ise mü'min Allah'a zikirle başlattığı bayram ve tatil gününü dinî bir muhteva içerisinde geçirmelidir. Yeme, içme, ziyaret gibi diğer davranışları dinî havayı bozmayacak şekilde yürütülmelidir.[118]

4. 485 ‌-وعن صلة بن زفر قال:]كُنَّا عِنْدَ عَمَّارٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْ فِي الْيَوْمِ الَّذِى يُشَكُّ فِيهِ مِنْ شَعْبَانَ أوْ رَمَضَانَ، فَأُتِينَا بِشَاةٍ مَصْلِيَّةٍ، فَتَنَحَّى بَعْضُ الْقَومِ، فَقَالَ: إنِّي صَائِمٌ فَقَالَ عَمَّارٌ: مَنْ صَامَ هَذَا الْيَوْمَ، فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ[. أخرجه أصحاب السنن و صححه الترمذي.

4. (3172)- Sıla İbnu Züfer anlatıyor: "Biz, şabandan mı, Ramazandan mı olduğu şüphe edilen günde Ammâr (radıyallahu anh)'ın yanında idik. Bize kızartılmış bir koyun getirildi. Cemaatten biri: "Ben oruçluyum" diyerek geri çekildi. Ammâr: "Kim bugün oruç tutarsa, muhakkak olarak Ebu'l-Kâsım aleyhissalâtu vesselâm'a isyan etmiştir" dedi".[119]

AÇIKLAMA:

1- Buharî bu hadisi muallak olarak kaydetmiştir.
2- Daha önce de kaydedildiği üzere, ulemâ yevm-i şekk'de oruç tutmayı haram olarak tavsif etmiştir. İbnu Hacer, hadisten bu hükme giderken, ulemânın: "Sahâbe kendi hevâsına göre böyle davranmaz, bu hüküm Resûlullah'tan olmalıdır" dediğini belirtir. Şu halde hadis, lafzen mevkuf ise de hükmen merfudur.[120]

3173. 5 ‌-و عن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما يرفعه:]مَنْ صَامَ ا۟ٔبَدَ فَ۟ صَامَ وَ۟ أَفْطَرَ[. أخرجه النسائي.

5. (3173)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim ebed orucu tutarsa, ne oruç tutmuş, ne iftar etmiştir."[121]

AÇIKLAMA:

Hadiste savmu'l-ebed tabiriyle ifade edilen ebed orucu ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bayram ve teşrik günleri dahil, yılın her gününde tutulan orucu kastetmiş olacağını belirtirler. "Çünkü derler, bu günlerde yedikten sonra yılın geri kalan günlerinde fasılasız oruç tutmak câizdir."
Ebed orucu tutan hakkında, "orucu da iftarı da yoktur" ifadesi, sevabın düşeceğini ifade eder. Bazı şârihler hadisi şöyle izah ederler: "Sevabının azlığı sebebiyle hiç tutmamış gibidir, açlık ve susuzluğa tahammülü sebebiyle de hiç iftar etmemiş gibidir." Bazıları: "Hadis, bu oruçtan men etmek gayesini güden bir bedduadır" derken, bazıları da: "Böyle oruç tutan kimseye oruçtan bir nasib kalmaz, çünkü artık onun için oruç bir âdet hâlini almıştır. Yemesi de gerçek bir iftar sayılmaz, o yönden de bir hazzı, nasibi yoktur" demiştir.
Bazıları: "Nehiy, sünnete muhalefet sebebiyle varid olmuştur" demiştir.[122]

3174. 6 ‌-وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَ۟ تَصُومُوا[. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذي .

6. (3174)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şaban ayı yarılandı mı artık oruç tutmayın."[123]

3175. 7– وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يَتَقَدَّمَنَّ أَحَدُكُمْ رَمَضَانَ بِصَومٍ أَوْ يومَيْنِ إِّ أَنْ يَكُونَ رَجُ كَانَ يَصُوماً صَوْمًا فَلْيَصُمْهُ[. أخرجه الخمسة.

7. (3175)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden Kimse, ramazanı bir veya iki gün önceden oruç tutarak karşılamasın. Eğer bir kimse, önceden oruç tutmakta idiyse, orucunu tutsun."[124]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ramazan ayının bir-iki gün öncesinden oruca başlamayı yasaklamaktadır. Âlimler hadisten, yasaklamanın, ramazan olabilir endişesine düşerek "ihtiyat düşüncesiyle" tutulacak oruca râci olduğunu anlarlar. Nitekim hadisin devamında, o günlerde ikiden fazla oruç tutmaya azmetmiş kimsenin önceden başladığı oruçlarını devam ettirerek Ramazan'dan bir-iki gün öncesini de oruçlu geçirebileceğini belirtir. Tirmizî de hadisi kaydettikten sonra: "Ehl-i ilm nezdinde amel bu hadise göredir, kişinin, ramazan olabilir düşüncesiyle, daha ramazan girmeden orucu önceden başlatmasını mekruh addettiler" der. Ayrıca şunu ilave eder: "Ancak, bir kimsenin tutmakta olduğu orucu o günlere denk gelirse, bunu tutmasında âlimler bir beis görmezler."
Bazıları: "Bir-iki gün önceden oruç tutma yasağındaki hikmet'i: "Yemek suretiyle ramazan için kuvvet kazanmak, böylece oruç ayına daha güçlü, daha canlı girmektir" diye açıklamış ise de İbnu Hacer: "Bu, su götüren bir iddiadır, çünkü hadîse göre, kişi üç veya dört gün önceden oruca başlayacak olsa bu, caizdir" der. Mezkur yasağı: "Farz ile nâfilenin karışma korkusu var" diye izah eden de olmuş ise de: "Nâfileyi adet edinene de cevaz verilmiştir" diyerek buna da itiraz edilmiştir. Bazıları yasağı: "Ramazana hükmetmek, rü'yete yani hilâlin görülmesine bağlanmıştır, kim bir-iki gün önceden başlarsa bu prensibe ta'n etmiş, (aykırı hareket etmiş olur)" diye izah etmiştir. İbnu Hacer: "İtimad edilecek görüş budur" der. Devamla der ki:
"Hadiste beyan edilen istisnanın mânası şudur: Kimin virdi var ise ona ramazanda izin verilmiştir, çünkü ona alışmış ve ülfet peyda etmiştir. Kişinin alıştığı şeyi terketmesi ağır gelir. Şu halde bu, hiç bir şekilde ramazanı karşılamalı demek değildir. Vâcib oldukları için kaza ve nezir oruçları da buna dahil edilir. Bazı âlimler: "Kaza ve nezir oruçları, bunlara vefa göstermenin vâcib olduğunu gösteren kat'i delillerle istisna edilir, kat'î olan zorla iptal olmaz" demiştir.[125]

3176. 8– وعن أيضاً رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَنْ صَوْمِ يَومِ عَرَفَةَ بِعَرَفَةَ[. أخرجه أبو داود .

8. (3176)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arefe günü Arafât'da oruç tutmayı yasakladı."[126]

AÇIKLAMA:

Hattabî, "bu nehyin, vücub ifade eden bir yasaklama olmayıp istihbâb ifade eden yani uyulması müstehab olan bir yasaklama olduğunu" söyler. "Çünkü der, muhrimi (ihramlı kimseyi) bundan nehyetti, tâ ki oruç sebebiyle zayıf düşüp, bu mübarek makamda dua ve tazarrudan geri kalmasın."
Kim de kuvvetli olur, oruç sebebiyle zaafa düşeceğinden korkulmazsa o gün onun oruç tutmasının efdal olduğu umulur. Nitekim -daha önce de geçtiği üzere- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Arefe gününde tutulan oruç, geçen ve gelecek sene olmak üzere iki yılın günahına kefâret olur" buyurmuştur.
Ulemâ, hacc yapan kimsenin Arefe günü tutacağı oruç hususunda ihtilaf etmiştir. Osman İbnu Ebi'l-As ve İbnu'z-Zübeyr'in bu orucu tuttuğu rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Buna gücü yetip yapabilen tutar; eğer yerse, o gün kuvvete ihtiyacı vardır" demiştir. İshak da bunu hacıya müstehab bilirdi. Atâ "Kışta tutarım, yazda tutmam" demiştir. İmam Mâlik, Süfyânu's-Sevrî ve Şafi'î, hacının Arafat'ta yemesini tercih ederler.[127]

3177. 9– وعن رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَصُومَنَّ أَحَدُكُمْ يومَ الجُمُعَةِ إَّ أنْ يَصُومَ يوماً قَبْلَهُ، أوْ يَوْماً بَعْدَهُ[. أخرجه الخمسة إ النسائي، وهذا لفظ البخاري .

9. (3177)- Yine Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden hiç kimse, cum'a günü oruç tutmasın. Ancak bir gün önceden veya sonradan oruç tutuyorsa bu takdirde cum'a günü de oruç tutabilir."[128]

10. 3178- وفي رواية لمسلم :] تَخُصُّوا لَيْلَةَ الجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِي، وَ تَخُصُّوا يَومَ الجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الأَيَّامِ إ أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ[.

10. (3178)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Cum'a gecesini, diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, cum'a gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hâriç."[129]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki iki hadis, cum'a günü oruç tutmaya yasak getirmektedir. Yasak mûtlak olmayıp kayıtlıdır: Tutulacak bir oruç için cum'anın seçilmemesi esastır. Aksi takdirde kaza, nezir veya nâfile niyetiyle başlanmış bulunan muayyen miktar bir oruca devam edilirken cum'aya rastladığı takdirde cum'ayı adamak suretiyle programın bölünmesi gerekmez, bu takdirde cum'a günü de oruç tutulabilir. Cum'ayâ konan oruç yasağı, o günün de mü'minin haftalık bayramı olmasındandır. Bayram, yeme-içme ve ibadet günüdür. Bu hususu Nevevî şöyle açıklar: "Ulemâ dedi ki: "Bu yasaktaki hikmet şudur: Cum'a günü dua, zikir ve ibadet günüdür. Gusûl ve namaza erkenden gidip onu bekleme, hutbeyi dinleme, namazdan sonra "Namazı bitirince yeryüzüne dağılın, Allah'ın fazlından arayın ve Allah'ı çok zikredin" (Cum'a 10) ayeti gereğince Allah'ı çok zikretme gibi cum'aya mahsus işler var. Öyle ise bunların canlılık ve şevk içinde yapılması, usanma ve yorgunluk hissedilmemesi için cuma günü yemek müstehabtır."
İbnu Hacer de şu açıklamayı yapar: "Hadisin yer verdiği istisnadan, cum'a gününden önce ve sonra oruç tutacak kimseye veya eyyam'l bî'z gibi, oruç tutulması müstehab olan günler cum'aya rastlarsa veya arefe gibi bazı günlerde oruç tutmayı adet edinen kimse, o günün cum'aya rastladığını görürse cum'a günü oruç tutmaya cevaz çıkmaktadır. Keza bir kimse: "Zeyd'in geldiği gün oruç tutacağım" dese, Zeyd de cum'a günü gelse bu durumda da cevaz mevcuttur."[130]

11. 3179- وعن عبد الله بن بسر السلمي عن أخته الصماء رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَصُومُوا يَومَ السَّبْتِ إ فِيمَا افْتَرَضَ اللهُ علَيْكُمْ، فَإِنَّ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إ لِحَاءَ عِنَبَةٍ، أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضُغْهُ[. أخرجه أَبُو داود ، وقال إنه حديث منسوخ، وحسنه الترمذي. »لِحَاءُ الْعِنَبَةِ«. قشرها .

11. (3179)- Abdullah İbnu Büsr es-Sülemî, kızkardeşi es-Sammâ (radıyallahu anhâ)'dan naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cumartesi günü oruç tutmayın, ancak Allah'ın size farzettiği şeyde o gün oruç tutarsınız. Biriniz yiyecek nev'inden bir şey bulamaz da sadece üzüm (asması) kabuğu veya bir ağaç çöpü bulacak olsa onu ağzında çiğnesin (ve yine de cumartesi günü oruçlu olmasın)."[131]

AÇIKLAMA:

1- Burada da cumartesinin tek başına tutulması yasaklanmaktadır. Âlimler, cum'ada olduğu gibi bunun da münferiden oruçlu geçirilmesinin yasaklanmasındaki hikmeti "yahudilere muhalefet"le açıklarlar. Cumhur, buradaki yasağın da tahrîmî değil tenzihî olduğuna hükmetmiştir. "Allah'ın farzettiği" istisnasına farzlar, nezirler, borçların kazası, kefâret gibi oruçların dâhil olduğu belirtilmiştir. Keza Arefe, Aşûra, eyyâmu'l- bî'z gibi sünnet oruçların, vird dediğimiz ferdî nafile oruçlarımızın rastlaması halinde yine cumartesi günü oruç tutulabileceği âlimlerce belirtilmiş, bunların da mezkur istisnaya dâhil olduğu gösterilmiştir. İbnu'l-Melek zilhicce'nin onu'nu, Dâvudî orucu da bunlara dahil eder ve ilaveten der ki: "Yasaklanan şey, yahudilerin yaptığı üzere, cumartesi günü oruç tutmayı vâcib bilircesine ona ziyâde bir itina ve alâka göstermektir." Bazı âlimler, bu söylenen tarzda tutulacak cumartesi orucunun tenzîhî bir yasak olmakla kalmayıp tahrimî olacağını söylemiştir.
2- Hadiste geçen لِحَاءَ عِنَبَةٍ tâbiri, bir üzüm tanesinin kabuğu mânasına gelir ise de âlimler umumiyetle asma denen üzüm ağacının kabuğundan bir istiâre olduğunu belirtirler. Zaten arkadan da herhangi bir ağacın çöpü zikredilerek, gayenin o gün oruç tutmama gereğini te'kid etmek olduğu belirtilmiştir. Yani: "Yiyecek hiç bir şey bulunmasa bile, ağaç çöpü çiğneyerek oruç bozulmalıdır" denmekte, cumartesi orucundan sakındırılmaktadır.[132]

ORUCUN SÜNNETLERİ

1. 3180- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

1. (3180)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sahur yemeği yiyin, zira sahurda bereket var."[133]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada sahura kalkmayı emretmektedir. Âlimler, başka rivayetleri de gözönüne alarak bu emrin vâcib ifade etmediğini, nedb ifade ettiğini söylerler. Hatta, İbnu Hacer'in kaydına göre İbnu'l-Münzir "sahurun mendub oluşunda ulemânın icmâını" nakletmiştir.
Sahura kalkmak veya sahur yemeği yemek, oruç tutacak kimsenin, orucun başlama (imsak) vakti olan fecirden önce bir şeyler yemesidir. Bundan murad çok şeyler yemek değildir. Resûlullah: Bir yudum su ile de olsa sahur yapın" buyurmuştur. İbnu Hacer: "Az miktardaki yiyecek ve içecekle de sahur yapılmış olur" der. Ahmed İbnu Hanbel'in Ebu Saîdi'l-Hudrî (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: "Sahur berekettir, sakın onu bırakmayın. Bir yudumluk su ile de olsa sahur yapın. Zira Allah ve melekleri, sahur yapanlara rahmet okurlar" buyurmuştur.
2- İbnu Hacer, hadiste, sahur için vaadedilen bereketten muradın ecr ve sevap olduğunu söyler. Sahurun vereceği güçle orucun daha canlı, daha şevkli tutulacağını belirtir. Bazı âlimler bereketten maksadın sahur'un sebep olduğu seher vakti uyanması ve duası olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler sahura kalkmakla çok cihetten bereket hâsıl olacağını söyler:
***** Sünnete uymak.
***** Ehl-i Kitab'a muhâlefet.
***** İbadet etmeye sahur yemeği ile güç kazanmak.
***** Şevk ve canlılıkta artış.
***** Açlığın sebep olacağı ahlâkî düşüklüğün atılması.
***** O sırada isteyeceklere, sadaka verme imkânına kavuşmak.
***** Dua ve ibadetlerin kabul edilme vakti olan seher vaktinde dua ve zikre sebebiyet.
***** Uykudan önce ihmal edenlere oruca niyet etme imkanı... vs.[134]

2. 3181. –وعن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فَصْلُ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أهْلِ الكِتَابِ أكْلَةُ السَّحَرِ[. أخرجه الخمسة إ البخاري .

2. (3181)- Amr İbnu'l-As (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bizim orucumuzla Ehl-i Kitab'ın orucunu ayıran fark sahur yemeğidir."[135]

AÇIKLAMA:

Hadiste ehl-i kitapdan yahudi ve hıristiyanlarla müslümanların oruçları arasındaki farkın sahur yemeği olduğu söylenmektedir. Hadisin açıklanması sadedinde Şârih Türbüştî der ki: "Mâna şudur: Sahur yemeği, bizim orucumuzla ehl-i kitab'ın orucu arasında ayırdedici farktır. Çünkü Allah Teâlâ hazretleri İslam'ın başında bize de haram iken sonradan helal kılmış ve sabatı vakti girinceye kadar mübah saymıştır. Halbuki bunu onlara, uyuduktan sonra veya mutlak olarak haram kılmış idi. Şu halde bizim onlara muhalefetimiz, bu nimete karşı şükür yerine geçer." Aliyyu'l-Kârî, İbnu Hümâm'ın sahur hakkındaki: "Bu, geçmiş peygamberlerin sünnetidir" sözünü, "sahih değildir" diye reddeder.
Hattâbî, hadiste sahura teşvikten başka, İslam dininin kolaylık olup, onda zorluğun bulunmadığına dair delil olduğunu belirtir.[136]

3. 3182. –وعن زيد بن ثابت رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]تَسَحَّرْنَا مَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثُمَّ قُمْنَا إلَى الصَّ◌ّةِ قِيلَ كَمْ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ؟ قَالَ: قَدْرُ خَمْسِيْنَ آيَةً[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

3. (3182)- Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte sahur yemeği yedik, sonra namaza kalktık." Kendisine: "(Yemekle sahur) arasında ne kadar zaman geçti?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Elli âyet (okuyacak) kadar!"[137]

AÇIKLAMA:

1- Burada sahur vaktinin sonu ile, sabah namazı vaktinin başı hakkında soru sorulmuş olmaktadır.
2- Zeyd İbnu Sâbit'in "elli âyet (okuyacak) kadar" şeklindeki tarifini İbnu Hacer şöyle açıklar: "Yani ne uzun ne kısa olmayan orta uzunluktaki (mutavassıt) âyetlerden, ne çok hızlı ne de çok yavaş olmayan orta hızla okunmak kaydıyla..."

Mühelleb ve diğer bazı âlimler der ki: "Bu hadiste bedenî amellerle zaman takdiri vardır. Araplar vakti bu tarzda takdir ederlerdi: "Bir keçi sağımı müddeti", "Bir deve kesimi müddeti..." gibi. Zeyd İbnu Sâbit bu tarzı bırakarak Kur'an kıraatiyle takdire yer vermiş bulunmakta ve böylece, o vaktin tilâvet yoluyla ibadet yapma vakti olduğuna da dikkat çekmiş olmaktadır..."
İbnu Ebî Cemre bu ifadeyi değerlendirerek, Ashab'ın, zamanlarını hep ibâdetle geçirdiklerine delil bulur.
Hadis, sahurun te'hirine de delildir. Geciktirmede sahur yemeğinin gayesine ulaşması açısından fayda vardır. Âlimler, Resûlullah'ın her işte ümmetine en kolay, en muvafık olanı seçtiği gibi burada da aynı şeyi yaptığını belirtirler: "Sözgelimi derler, hiç sahura kalkmasaydı bu, ümmetinin bir kısmına zor olurdu. Gece yarısında sahura kalksaydı bu da en azından uykunun galebe çaldığı kimselere zor gelir ve sabah namazının terkine götürebilir veya seher vaktinde kalkmak için hususi bir gayret gerektirebilirdi."
Kurtubî: "Hadiste, yemeği fecir vakti girmezden önce kesmeye delil var" der.[138]

4. 3183. -وعن سهل بن رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كُنْتُ أَتَسْحَّرُ فِي أَهْلِي، ثُمَّ تَكُونُ بِي سُرْعَةٌ أَنْ أُدْرِكَ صَ‌ةَ الفَجْرِ مَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه البخاري .

4. (3183)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ailem içerisinde sahur yemeği yiyordum. Sonra ben, sabah namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte kılmak için sür'atli yiyordum."[139]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sahur yemeğinin şafak sökme anına yakın olarak yenmesine Ashab'tan bir delil olmaktadır. Önceki rivayette de sahurun fecir vaktine kadar uzamamak kaydıyla imkan nisbetinde te'hirinin müstehab olduğu belirtilmişti.
Bu rivâyet sabah namazını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın karanlıkta ve vaktin başında kıldığına da delil olmaktadır.[140]

5. 3184. -وعن زرّ بن حبيش قال:]قُلْنَا لِحُذَيفَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: أَيَّ سَاعَةٍ تَسَحَّرْتَ مَعَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: هُوَ النَّهَارُ إِ‌ّ أَنَّ الشَّمْسَ لَمْ تَطْلُعْ[. أخرجه النسائى .

5. (3184)- Zirr İbnu Hubeyş anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye: "Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte hangi vakitte sahur yedin?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Gündüzdü, ancak güneş doğmamıştı."[141]

AÇIKLAMA:

Sindî, buradaki nehâr (gündüz) kelimesi ile şer'î nehâr'ın kastedilmiş olacağını,[142] şems (güneş) kelimesi ile de fecr'in kastedilmiş olacağını belirtir. Ve der ki: "(Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin maksadı, fecrin doğmasına yakın sahur yediklerini belirtmektir."
Kurtubî, bir önceki hadisle bu hadis arasında teâruz görür. Çünkü orada fecrin doğmasından önce sahur yemeye son verildiği belirtilirken, burada farklı kelimelere yer verilmektedir. İbnu Hacer şöyle bir açıklama getirir: "Bu iki hadis arasında muâraza yoktur. Hadisler, farklı hallere hamledilir. Bu rivayetlerden birinde (Resûlullah'ın sahura hep böyle) muntazam şekilde devamını gösteren husus yoktur. Böylece anlaşılır ki, Hz. Huzeyfe'nin anlattığı hâdise daha önce vukûa gelmiştir."
Aynî böylesi bir cevabı tatminkâr bulmaz ve der ki: "Bu cevap yeterli değildir. Kesin cevap, Hâfız Ebu Câfer et-Tahâvî'nin verdiği cevaptır. O, Huzeyfe hadisini rivayetten sonra der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan Huzeyfe'nin yaptığı rivayete muhalif rivayet de gelmiştir. Bunlardan bazılarında Buharî ve Müslim ittifak eder. Mesela biri şudur: "Bilâl'in ezanı yeyip içmenize mani olmasın, çünkü o, geceleyin okur, ta ki (sabahın yakın olduğunu bildirerek) namaz kılmakta olanı istirahata göndersin, uyuyanızı da uyandırsın." Bilâl hadisin şu âyetin nüzûlünden önceye ait olması muhtemeldir: "Tan yerinde, beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için" (Bakara 187). Ebu Bekr er-Râzi, hadisle ilgili olarak özetle şöyle der: "Bu rivayet, âhad hadislerden olmaktan başka, Hz. Huzeyfe'den sübûtu da kesin değildir. Bi'n-netice buna dayanarak Kur'ân'a itiraz etmek câiz olmaz. Ayette "tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten sizce ayırd edilinceye kadar yiyin için" dendiğine göre, fecrin beyazlığı kastedilmiş olan beyaz iplik'in ufuktan zuhurundan itibaren oruç vâcib olur, öyleyse, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da bu şekilde haram kılması varken, fecir doğduktan sonra yeyip içmek nasıl câiz olur?"[143]

6. 3185. –وعن طلق بن علي رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُوا وَاشْرَبُوا، وَ يَهيدَنَّكُمُ السَّاطِعُ المصْعِدُ حَتَّى يعْتَرِضَ لَكُمُ اَ ْحْمَرُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

6. (3185)- Talk İbnu Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Fecr-i kâzib size mâni olmasın, fecr-i sadık karşınıza çıkıncaya kadar yiyin için."[144]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, geceleyin ufukta zuhur eden ilk aydınlığa aldanmamaya dikkat çekmektedir. Zira, bu ilk aydınlık sabahın başlangıcı değil, belki habercisidir. Bu ilk aydınlığa fecr-i kâzib (yalancı fecir) denmektedir. Hadiste bu, Sâtı'u'l- mus'ıd diye ifade edilmiştir.
Fecr-i sâdık denen sabahın başlangıcı olan hakiki fecr, hadiste ahmer kelimesiyle ifade edilmiştir. Ahmer, lügat olarak kızıl, kırmızı mânâlarına gelir. Hadiste, başlangıcı kırmızı olan beyazlık kastedilir. Araplar bazı durumlarda ahmer (kızıl) kelimesini beyaz mânasında kullanmışlardır. Mesela hadiste Aleyhissalâtu vesselâm: "Ben kızıllara ve siyahlara peygamber olarak gönderildim" buyurmuştur. Burada kızıl diye çevirdiğimiz ahmer kelimesi "beyaz" mânasında kullanılmıştır. Mâna: "Ben beyazlara da siyahlara da peygamber olarak gönderildim" demek olur. Keza Araplar إمْرَأةٌ حَمْرَاءُ
"kırmızı bir kadın" tabiriyle beyaz bir kadın kastederler.Öyleyse hadis bize, sabahın beyazlığı yani fecr-i sâdık ufukta görülünceye kadar yeyip içmeye devamı irşâd buyurmaktadır.[145]

7. 495. –وللشيخين عن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]هُوَ المعْتَرِضُ، وَلَيْسَ بِالمسْتَطِيلِ[.» يَهِيدَنَّكُمْ«: أى يزعجكم الفجر المستطيل فإنه الصبح الكذاب ف تمتنعوا به عن ا ْكل والشرب .

7. (3186)- Buhari ve Müslim'in İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'dan rivayetlerine göre, Resûlullah, fecr-i sâdık'ı tarif ederken: "O, enlemesine görülen aydınlıktır, uzunlamasına görülen değil" buyurdu."[146]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, fecr-i kâzib ile fecr-i sâdık'ı tarif etmektedir. Anlaşılacağı üzere fecr-i kâzib, ufukta yukarıdan aşağıya şâkûlî (dikey) şekilde inen bir aydınlıktır. Bu, kaybolmakta ve yerine doğu ufkunda ufkî (yatay) şekilde, ufuk boyunca uzanan bir aydınlık çıkmaktadır, işte bu fecr-i sâdık'tır. Bu, gittikçe genişler ve aydınlık artar.
Şu halde, yukarıdan aşağı uzanan aydınlığın zuhur vakti geceye dâhildir. O sırada yenilip içilebilir, henüz sabah vakti girmemiştir.[147]

8. 3187. –وعن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّداَءَ، وَا ِ''نَاءُ عَلَى يَدِهِ فَ يَضَعَهُ حَتّى يَقْضِي مِنْهُ حَاجَتَهُ[. أخرجه أبو داود .

8. (3187)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz ezanı işitince (yiyip-içtiği) kap elinde ise, ihtiyacını görünceye kadar onu bırakmasın."[148]

AÇIKLAMA:

Hattabî der ki: "Bu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Bilâl geceleyin ezân okur, siz İbnu Ümmi Mektum da ezân okuyuncaya kadar yiyin için" sözüne racidir. Veya mânası şöyledir: "Kişi ezanı işitir de sabah olup olmadığında şüpheye düşerse.." şöyle ki: Mesela sema bulutlu olur, ezanı işitse de fecre delalet eden alametlerin yokluğu sebebiyle fecrin doğduğu hususunda kesin bir bilgiye ulaşamaz; burada müezzine de güvenememekte haklıdır. Çünkü, mezkur alâmetler müezzine görünse ona da görünecekti. Kendisi bu alâmetleri göremediğine göre müezzin de görememiş, dolayısıyla ezanı yakîn değil, tahmin üzerine okumuş demektir. Ancak, sabahın doğduğu hususunda yakîn elde ederse, artık onun sabah vaktini bilmek için müezzinin ezanına ihtiyacı kalmaz. Zira, ona göre beyaz iplik siyah iplikten ayrıldı mı, artık yiyip içmekten uzak durmakla mükelleftir."
Beyhâkî der ki: "Bu rivayet sahih ise, cumhura göre bunu, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ezânın fecrin doğmasından önce okunduğu vakte hamletmek gerekir, tâ ki kişinin yiyip içmesi fecrin doğuşundan evvelde kalsın."
Azîmâbâdî der ki: "Kim, bu hadisi ve: "Size İbnu Ümmi Mektum ezan okuyuncaya kadar yiyin için çünkü o şafak sökünceye kadar ezan okumazdı" hadisini ve keza "Beyaz iplik siyah iplikten, yanınızda ayrılıncaya kadar yiyin için..." mealindeki ayet-i kerimeyî düşünecek olursa görür ki, bütün bu nasslarda mesele sabah vaktinin

vuzuh kazanmasında düğümleniyor, bu da, fecrin ilk anlarından bir miktar gecikir, müezzin ise, beklemesi sebebiyle fecrin ilk anlarına tesâdüf eder, işte bu anda yiyip içmek, fecrin vuzuh kazanma ânına kadar câiz olur. Ancak bu söylenen, ulemâ arasında meşhur olana muhaliftir. Onlar bu çeşit bir açıklamaya itimad etmezler."
Aliyyu'l-Kâri der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm'ın hadiste geçen: "İhtiyacını görünceye kadar onu (kabı) elinden bırakmasın," sözü, fecrin henüz doğmadığı hususundaki bilgi veya zannının bulunma haline bağlıdır." İbnu Melek de aynı şekilde: "Bu, sabahın tulûunu bilmemesine bağlıdır. Şayet, doğduğunu bilir veya doğdu mu diye şekke düşerse, bu câiz olmaz" der.
Hülasa etmek gerekirse, ulemâ ve hususan dört imâm, fecr'in doğuş anında yemek ve içmekten sakınmak gerektiğine hükmetmişlerdir. Bu mâna İbnu Abbâs ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'den de rivayet edilmiştir.[149]

İFTAR VAKTİ

1. 3188. –عن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَقْبَلَ اللَّيْلُ مِنْ هَاهُنَا، وَأدْبَرَ النَّهَارُ مِنْ هَاهُنَا، وَغَرَبَتِ الشَّمْسُ فقدْ أفْطَرَ الصَّائِمُ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

1. (3188)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Gece şu taraftan (doğudan) gelince, gündüz de şu taraftan (batıdan) gidince, güneş de batınca oruçlu orucunu açmıştır."[150]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iftar anını tarif ederken üç ayrı vasfın tahakkukunu zikretmektedir:
***** Gecenin gelmesi.
***** Gündüzün gitmesi.
***** Güneşin gitmesi...
Âlimler, bu üç şeyden her birinin diğerlerini gerektirdiğini, buna rağmen üçünü de ayrı ayrı zikrettiğini, çünkü bazı şartlarda sâdece biri tahakkuk ettiği halde akşamın gelmediğini belirtir. Mesela kişi bir vadi içerisinde ise güneşin batmasını göremez, bu durumda karanlığın gelmesini ve aydınlığın gitmesini esas alır.
2- "Oruçlu orucunu açmıştır" ifâdesini, Hattâbî: "Oruçlu orucunu açmış hükmündedir, yemese bile..." diye anlar. Bazıları: "Bu ifadenin mânası: "Oruçlu orucunu bozma vaktine girmiştir, bozması câizdir" demiştir.
Hadiste, visâl denen hiç açmadan üst üste birkaç gün oruç tutmanın bâtıl olduğuna delil vardır.
Aynî, Resûlullah'ın "oruçlu orucunu açmıştır" sözünün tazammun ettiği mânayı şöyle açıklar: "Bu söz, kişinin iftar vaktine girdiğini ifâde eder, orucu bozan bir şey almadıkça, güneşin kaybolmasıyla orucun açıldığını değil..."[151]

2. 3189. –وعن حميد بن عبد الرحمن:]أَنَّ عُمَرَ وَعُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا: كَانَا يُصَلِّيَانِ الَمَغْرِبَ حِينَ يَنْظُرَانِ إِلَى اللَّيْلِ اَسْوَدِ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَا، ثُمَّ يُفْطِرَانِ بَعْدَ الصَّةِ، وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ[. أخرجه مالك.

2. (3189)- Humeyd İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ), akşam namazını, gecenin karanlığını (ufukta) görür görmez daha iftarı açmadan kılarlar, namazdan sonra da oruçlarını açarlardı. Bunu ramazanda yaparlardı."[152]

AÇIKLAMA:

1- "Gecenin karanlığı"ndan maksad, güneş batarken doğu ufkunda görülen siyahlıktır. Bu siyahlığın belirmesi gecenin başlangıcı olmaktadır. Tam ufukta beliren siyahlık gittikçe büyüyerek bütün semayı kaplar. Gündüzle ilgili izler (aydınlık) batı ufkunda daralır ve tamamen kaybolunca yatsı vakti girer.
2- Hz. Osman ve Hz. Ömer'in iftarı tehirleri, bunun meşru olmasından ileri gelir. Eğer mekruh olsaydı bir yudum su ile de olsa acele açarlar, sonra namaza dururlardı. Ebu'l-Velid el-Bâci, "iftarın yıldızların cıvıldaşmasına kadar te'hir edilmesinin mekruh olduğunu" söyler. Ancak şunu da belirtelim ki, Enes (radıyallahu anh)'in İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen bir rivayetine göre, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, bir yudum su ile de olsa iftar etmeden namaz kılmazmış. İbnu Abbâs (radıyallahu anh) ve bir grup Selefin de iftardan önce namaz kılmadıkları rivayet edilmiştir.
Görüldüğü üzere mesele ihtilaflıdır. Müteakip hadisler meseleye daha da açıklık getirecektir.[153]

İFTARDA TA'CİL

3190. 1- عن سهل بن سعد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ ماَ عَجَّلُوا الفِطْرَ[. أخرجه الثلثة والترمذي .

1. (3190)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlar iftarda ta'cile yer verdikleri müddetçe hayır üzere devam ederler."[154]

3191. 2- وعن مالك أنه سمع عبد الكريم بن أبى المخارق يقول:]مِنْ عَمَلِ النُّبُوَّةِ تَعْجِيلُ الْفِطْرِ، وَا''سْتِينَاءُ بِالسَّحُورِ[. »اسْتِينَاءُ«: التأني والتأخير .

2. (3191)- İmam Mâlik'ten anlatıldığına göre, Abdulkerim İbnu Ebî'l-Muhârik'in şöyle söylediğini işitmiştir: "Nübüvvet (peygamberlik) amellerinden biri de iftarın ta'cili (öne alınması), sahurun da te'hir edilmesidir."[155]

3192. 3- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُفْطِرُ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّي عَلَى رُطَبَاتٍ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَلَى تَمَرَاتٍ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ حَسَوَاتٍ مِنْ مَاءٍ[. أخرجه أبو داود والبرمذي واللفظ له .

3. (3192)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), namaz kılmazdan önce birkaç taze hurma ile orucunu açardı. Eğer taze hurma yoksa kuru hurma ile açardı. Eğer kuru hurma da bulamazsa birkaç yudum su yudumlardı."[156]

3193. 4- وعن معاذ بن زهرة قال:]بَلَغَنِي أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَفْطَرَ قَالَ: اَللَّهُمَّ لَكَ صُمْتُ، وَعَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْتُ[.

4. (3193)- Mu'âz İbnu Zühre anlatıyor: "Bana ulaştı ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iftar ettiği zaman şu duayı okurdu: "Allahümme leke sumtü ve alâ rızkıke eftartü. (Ey Allahım senin rızan için oruç tuttum ve senin rızkınla orucumu açıyorum.)"[157]

3194. 5- وعن مروان بن سالم عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقُولُ إِذَا أَفْطَرَ : ذَهَبَ الظَّمَأُ، وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ ا'جْرُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى [. أخرجه أبو داود. وزاد رزين، في أوله: »الحَمْدُ لله« .

5. (3194)- Mervân İbnu Sâlim, Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orucunu açınca şöyle derdi: "Susuzluk gitti, damarlar ıslandı, inşallah Teâlâ sevap kesinleşti."[158]

3195. 6- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]وَاصَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي آخِرِ شَهْرِ رَمَضَانَ فَوَاصَلَ نَاسٌ مَعَهُ فَبَلَغَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: لَوْ مُدَّ لَنَا الشَّهْرُ لَوَاصَلْنَا وِصَاً يَدَعُ المُتَعَمِّقُونَ تَعَمُّقَهُمْ. إِنِّي لَسَتُ مِثْلَكُمْ، إِنِّي أَظَلُّ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيُسْقِينِي.[. أخرجه الشيخان والترمذي.»المواصلةُ«: هنا أن يصوم يومين، أو ثثة يفطر فيها.و»التَّعَمُّقُ«: المبالغة، ومجاوزة الحد في ا'مر. ومعنى »يُطْعِمُنِي وَيُسْقِينِي«. أى يعينني ويقوّيني عليه، فيكون ذلك بمنزلة الطعام والشراب لكم .

6. (3195)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayının sonunda oruçları vasletti (yani hiç bozmadan birkaç gün ardarda devam ettirdi). Onunla birlikte halk da vasletti. Durum Resûlullah'a ulaşınca:

"Eğer Ramazan ayı bizim için uzatılsaydı biz onu öyle bir vaslederdik ki derine dalanlar (aşırılar) bundan (aşırdıklarından) vazgeçmek zorunda kalırlardı. Ben sizin gibi değilim. Ben gölgelenirim. Rabbim bana hem yedirir hem de içirir."[159]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, visâl'le ilgilidir. Oruçta visâl: Birkaç gün üst üste hiç iftar yapmadan orucu devam ettirmektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yapmış, fakat ümmetine tavsiye etmemiştir. Kendisi istemediği halde visâl yapmada ısrar edenlere, yapamıyacaklarını göstermek için izin vermiş, ancak Ramazan bitivermiştir. Bu husustaki adem-i rızasını ifade için: "Eğer ay uzasaydı, (ceza olarak) öylesine müsaade edecektim ki, bu meselede aşın gidenler tâkat getiremeyip hafifletilmesi için talepde bulunacaklardı" mânasında beyanda bulunur.

İbnu Hacer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu davranışını, Taif Kuşatması sırasındaki davranışına benzetir. Bu kuşatmada Taifliler pek müstahkem olan kalelerine çekilince, Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, kuşatmayı bırakıp geri çekilmeyi işâret buyurmuşlardı. Ancak askerler bundan hoşnud olmadılar, kuşatmayı devam ettirmek istediler. Resûlullah da ertesi günü erkenden savaşmayı emretti. Birçoğu yaralandı ve çeşitli meşakkatlerle karşılaştılar. Bunun üzerine geri dönmeyi arzuladılar. Resûlullah bu arzuya uygun olarak rücû emri verince hepsi de memnun kaldı.
2- Bu rivayette visâl yapmanın kesinlikle yasaklanmadığı anlaşılmaktadır. Tahammül edebileceklere, tahammül edebilecekleri kadar visâl yapmalarına ruhsat verilmiş gibi... Ancak إِيّاكُمْ وَالْوِصَالِ إِيّاكُمْ وَالْوِصَالِ"Visâlden kaçının, visâlden kaçının..." gibi daha sert ifadelerle visâl'i yasaklayan hadisler de var. İbnu'l-Arabî, "Resûlullah'ın Ashabına visâl orucu tutma izni onlara bir cezadır, ceza tarikiyle verilen müsaade şeriatten değildir, câiz değildir" der.
3- Hadiste geçen ta'ammuk, lügatte derine dalmak mânasına gelir; aşırı gitmek, mübalağa etmek, ölçünün dışına çıkmak gibi manalara gelir.[160]

7. 3196. –وعن أبي بكر بن عبدالرحمن:]أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَ مَرْوَانَ أنَّ عَائشَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَتَاهُ أنّ النَّبيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ فِي رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ حُلْمٍ فَيَغْتَسِلُ وَيَصُومُ[. أخرجه الستة.

7. (3196)- Ebu Bekr İbnu Abdirrahman'ın anlattığına göre, babası, Mervan'a "Hz. Aişe ve Ümmü Seleme (radıyallahu anhümâ)'nin kendisine şunu haber verdiklerini söylemiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan ayında, rüya sebebiyle olmaksızın cünüb olarak fecir vaktine ulaştığı olurdu da, kalkıp yıkanır ve orucunu tutardı."[161]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cünüb olarak sabaha eren kimsenin orucu meselesine temas etmektedir. Selef ulemâsı bu mevzuda ihtilaf etmiştir: Cünübün orucu sahih mi, değil mi? Kasden olanla, unutarak olan veya farz oruçla nâfile oruç arasında fark var mı yok mu?
Cumhur, bu meselede mutlak cevaza hükmetmiştir.
2- Hadiste geçen, rüya sebebiyle olmaksızın kaydını Ümmü Seleme'nin bir başka rivayeti açıklığa kavuşturur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benden cünüb olarak sabaha erer, oruç tutar, bana da tutmamı emrederdi."
Kurtubî bu rivayette iki fâide vardır der:
***** Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazanda cinsî temasta bulunmuş ve yıkanma işini âmmden fecrden sonraya bırakmıştır, gayesi bunun câiz olduğunu ümmete göstermektir.
***** Cünüb sabaha erme hâdisesi ihtilam sebebiyle değil, temas sebebiyledir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm ihtilâm olmazdı, çünkü ihtilâm şeytandandır, O ise şeytana karşı ma'sumdur (korunmuştur).
Bazı âlimler "ihtilâmdan olmaksızın" kaydından hareketle, "Bu ibârede Resûlullah'ın da ihtilâm olmasının caiz olduğuna işaret vardır, aksi takdirde bu istisnanın mânası olmazdı" demiştir. Kurtubî bunu: "İhtilâm şeytandandır, O, şeytana karşı masumdur" diye reddetmiştir. Fakat kendisine şu cevap verilmiştir: "İhtilâm kelimesi inzâl'e ıtlak olunur, nitekim inzâl rüyada hiçbir şey görmeksizin de vukua gelir. Hz. Ümmü Seleme'nin cima ile kayıdlamaktan kasdı, bunu Ramazanda âmmden yapanın ertesi günkü orucunu bozar diye inananları reddetmede mübâlağa içindir."[162]

8. 3197. –وعن عامر بن بيعة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:] رَأيْتُ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاَ أَعُدُّ، وَ أُحْصِي يَسْتَاكُ وَهُوَ صَائِمٌ [. أخرجه البخاري، وأبو والترمذي.

8. (3197)- Âmir İbnu Rebî'a (radıyallahu anh) anlatıyor; "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, oruçlu iken misvaklandığını sayamayacağım kadar çok gördüm."[163]

9. 3198. –وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما أنه قال:]يَسْتَاكَ الصَّائمُ أوَّلَ النَّهَارِ وَآخِرَهُ[. أخرجه البخاري في ترجمة.

9. (3198)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir "Oruçlu, günün başında ve sonunda misvak kullanır."[164]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, oruçlunun misvak kullanmasının câiz olduğunu gösterir. Hattâbî, bazı âlimlerin günün sonuna doğru misvak kullanmanın mekruh olduğuna hükmettiğini belirtir. Onların mekruh demedeki maksadları, oruçlunun halûf denen ağız kokusunun iftar ânına kadar devamını temenni etmelerinden ileri gelmektedir. İmam Şâfiî ve Evzâî'nin bu görüşte olduğu belirtilir. Ebu Hüreyre'den yapılan şu rivayet, bu görüş sahiplerinin delili olmalıdır: "(Radıyallahu anh) Atâ'ya demiştir ki: "Misvak sana ikindiye kadardır. İkindiyi kıldın mı, artık onu bırak. Zira ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan şunu işittim: "Oruçlunun halûfu (ağzındaki koku) Allah indinde, misk kokusundan daha hoştur."
Mevzu üzerinde sıhhatçe üstün başka rivâyetler de mevcuttur. Bu sebeple ulemâ ekseriyet itibâriyle oruçlunun misvak kullanmasını mekruh addetmemiştir.[165]

10. 3199. وعن أبي هريرة رَضِي الله عنه قال :]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ، فَلَيْسَ للهِ تَعَالَى حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ [. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

10. (3199)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim yalanı ve onunla ameli terketmezse (bilsin ki) onun yiyip içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur."[166]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, zâhirde yalan, gıybet gibi dînen yasaklanmış sözleri bırakmayan kişinin orucu bırakmasını emrediyor gibidir. Ancak ulemâ bunu, yalandan zecr ve yasaklama olarak anlamıştır.
İbnu Battâl der ki: "Hadisin mânası, öylesi kişilere oruçlarını terketmeyi emretmek değildir. Asıl gayesi, yalandan ve onunla birlikte zikredilenlerden sakındırmaktır."
"Birlikte zikredilenler"den maksad, hadisin başka vecihlerinde gelen ziyadelerdir. Bazı rivayetlerde cehl, bazılarında hıyânet ve kizb (yalan) ziyade olarak zikredilmiştir. Öyleyse hadisi: "Kim oruçlu iken yalan, hıyânet ve cehalet gibi halleri bırakmaz, bunların mucibleriyle amel ederse..." demek olur.
2- Hadiste geçen zûr'dan murad İbnu Hacer'e göre, kizb (yalan), cehl ve sefeh'dir.
İbnu Hacer der ki: "Allah'ın... ihtiyacı yoktur" cümlesi (kullanıldığı gâyede anlaşılmazsa) mânasızdır. Çünkü Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Öyleyse onun mânası: "Allah, onun orucunu istemez" demektir. Şu halde ihtiyaç kelimesi isteme (irade) kelimesi yerine konmuş olmaktadır."
İbnu'l-Münir, bununla adem-i kabûlün kinâye edildiğini, dolayısıyla o çeşit orucun makbul olmayacağını söyler.
İbnu'l-Arabî de: "Bu hadisin muktezası şudur: "Kim bu söylenenleri yaparsa orucundan sevap elde edemez, öyleyse mânası: "Orucun sevabı yalan ve beraberinde zikredilenlerin günahıyla terazide tartılamaz" demiştir.
Beyzâvî daha farklı bir yaklaşıma yer verir: "Orucun emredilmesinden maksad sâdece açlık değildir. Bilakis ona bağlı olarak şehvetlerin (nefsânî arzuların) kırılması, nefs-i emmârenin nefs-i mutmainne'ye itaat ettirilmesidir. Öyleyse bu söylenenler hâsıl olmazsa, Allah oruca kabul nazarıyla bakmaz. "Allah'ın ihtiyacı yoktur" sözü adem-i kabul'den mecazdır. Sebebi nefyederek müsebbebi kastetmiştir."
İbnu Hacer der ki: "Beyzâvî, böyle diyerek sevabın azalacağına istidlal etmiştir. Ancak, büyük günahlardan içtinabla küçük günahlar örtülür" denilerek tenkid edilmiştir." es-Sübkî el-Kebir bu itiraza şu cevabı vermiştir: "Sadedinde olduğumuz hadiste -ve başkasında- önceki görüşe kuvvetli delalet vardır. Zira müstehcen söz (nefes), bağırıp çağırma, yalan ve yalanın gereğiyle amel mutlak olarak yasaklandığı bilinen şeylerdendir. Oruç da mutlak olarak emredilen şeylerdendir. Eğer bu yasaklananlar oruç esnasında yapıldığında oruç onlardan müteessir olmasaydı onların hadiste "oruçta şartıyla" zikredilmelerinin anlaşılabilecek bir mânası olmazdı. Bu hadislerde zikredilmeleri bizi iki hususta uyarmaktadır:
Biri: Bunların oruçta, diğer şeylere nazaran daha çirkin oldukları;
Diğeri: Orucun bunlardan selâmetini aramak... Orucun bunlardan selâmeti, oruçtaki mükemmelliğin artmasıdır. Öyle ise kelam, bütün gücüyle bunun, oruç için çirkinliğini belirtmelidir. Bunun muhtevasına göre oruç, onlardan sâlim kaldıkça mükemmelleşir." Sübkî devamla der ki: "Öyleyse, oruç onlardan sâlim kalmazsa noksanlaşır." Sübkî sözüne şöyle devam eder: "Şurası muhakkak ki teklifler muhtelif şekillerde ortaya çıkar ve işaret yoluyla onlarla başkalarına da dikkat çekilir. Oruçtan maksad -menhiyatta olduğu üzere - mutlak yokluk (el-ademu'l-mahz) değildir. Çünkü, bi'l-icma, oruç için niyet şart kılınmıştır. Öyleyse, esas itibariyle oruçtan kastedilen şey her çeşit muhâlif şeylerden uzak durmaktır. Ancak bu çok zor olduğu için Allah Teâlâ hazretleri bu şartı hafifleştirecek orucu bozan şeylerden kaçınmayı emretti, bunda gafil olanı da, oruca muhâlif olan şeylere uzak durması için uyardı. Buna, Allah'ın muradını açıklayan hadislerin tazammun ettiği muhteva irşadda bulunmaktadır. Böylece, orucu bozan şeylerden içtinâb vâcib; oruca muhâlif şeylerden içtinâb da, orucu tamamlayıcı şeyler olur. Doğruyu Allah bilir."
İbnu Hacer, başka nakillerle hadisin tahliline şöyle devam eder: "Şeyhimiz, Şerhu't- Tirmizî'de der ki: "Tirmizî hazretleri bu hadisi tahriç ettikten sonra şöyle bir bab başlığı koydu: "Oruçlunun gıybet etmesinin şiddetle yasaklanması hususunda gelen hadîsler babı." Bu ifâde müşkilat, getirmektedir. Çünkü gıybet, ne yalan sözdür, ne de onunla ameldir. Çünkü gıybet, başkasını, hoşuna gitmeyecek şekilde zikretmektir. Halbuki yalan söz

kizbtir. Tirmizî, (bu davranışında) diğer Sünen sahiplerine muvafakat etmiştir, onlar da gıybet diye başlık atıp, başlıktan sonra bu hadisi zikretmişlerdir. Sanki bunlar, "yalan söz ve onunla amel"in zikrinden "konuşma"nın yalandan korunmasının emredildiğini anladılar. Mamafih, bunda, hadisin bazı tariklerinde gelen ziyadeye işaret etmek de düşünülmüş olabilir. Bu ziyade cehl'dir. Cehl (cehalet, bilgisizlik) kelimesinin bütün günahlara ıtlakı uygun düşer.
"Onunla amel" kelimesine gelince, bu "yalan" kelimesine râcidir, "cehl" kelimesine dönmesi de muhtemeldir. Mamafih her ikisine dönmesi de makuldür."[167]

3200.11 –وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ ، وَهُوَ صَائمٌ فَلْيَقُلْ : إِنِّي صَائِمٌ.[. أخرجه مسلم وأبو داود .

11. (3200)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz yemeğe davet edilince, oruçlu ise: "Ben oruçluyum" desin."[168]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Bu hadis, özrünü beyan etmek, durumunu belirtmek maksadıyla böyle söylemesi gerektiğine hamledilir. Bu cevaptan sonra, müsâmaha gösterilir, davette hazır bulunması için ısrar edilmezse, gitme gereği, üzerinden düşer. Müsamaha edilmez ve ısrar edilirse dâvette hazır bulunması gerekir. Oruç, dâvete icabet etmemekte bir mâzeret değildir. Ancak davete katıldıktan sonra yemesi gerekmez, yememeye orucu bir mâzeret olur. Oruç tutmayan kimse bilâkistir, ona yemeğe iştirak gerekir. Oruç tutanla tutmayan arasında söylenen bu fark sahih hadislerde gelmiştir. Dâvetle ilgili bahiste bu husus açıkça belirtilmiştir. Oruçlu hakkında efdal olanı, -eğer onun orucu- ziyafet verene ağır gelecekse, orucunu açması müstehabtır, değilse açmamalıdır. Tabii ki bu hüküm, tutulan orucun nâfile olması haliyle ilgilidir. Eğer orucu farz ise, açması haramdır."
Bu hadis, ihtiyaç hâlinde oruç, namaz vesair nevden nâfile ibâdetlerin izharında bir beis olmadığını da göstermektedir. Ancak şunu da bilelim ki, bir gerçek olmadan nâfilelerin izharı mahzurludur, gizlenmesi müstehabtır.
Hadis ayrıca, insanlarla iyi davranışa sevketmekte ve aradaki dargınlıkların düzeltilmesine, gönül alıcı olmaya, makul sebep bulunduğu takdirde en güzel şekilde özür beyanına irşadda bulunmaktadır.[169]

3201.12 –وعن عئشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت :]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَزَلَ بِقَوْمٍ فَ◌َ يَصُومَنَّ إِ◌ّ بِإِذْنِهِمْ[. أخرجه الترمذي ، وقال : منكر نعرف أحداً رواه من الثقات غير هشام بن عروة.

12. (3201)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir kavme misafir olursa, onlar müsaade etmedikçe (nâfile) oruç tutmasın."[170]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, misafir olan kimsenin, ev sahibinden izin aldıktan sonra oruç tutması tavsiye edilmektedir. Bazı şârihler, yasağın tenzihî bir nehiy olduğunu belirtirler. Nafile oruç için ev sâhibinden izin istemek onların gönlünü almak içindir. Ebu't-Tayyib, yasakla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Oruç sebebiyle eve zahmet vermemek içindir. Çünkü oruç tutan bazı kayıtlar getirir: Sahurda, iftar vaktinde kendisine hususi yemek hazırlanır, oruçlu olmazsa ev sahibiyle birlikte yer içer ve onlara vereceği zahmet kalmaz. Misâfirliğin âdabı ev sâhibine uymaktır, muhâlefet halinde bu edebi terketmiş olur."[171]

3202.13 –وعن أمّ عمارة بنت كعب رَضِىَ اللهُ عَنْه :]أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا، فَقَدَّمَتْ أَلَيْهِ طَعَامًا ، فَقَالَ لَهَا: كُلِي؟ فقَالَتْ : إِنِّي صَائِمَةٌ، فَقَالَ: إِنَّ الصَّائِمَ إِذَا أُكِلَ طَعَامُهُ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَ◌ئكَةُ عَلَيْهِمُ السَّ◌َمَ حَتَّى يَفْرَغُوا[.وفى رواية: »الصَّائمُ إذا أَكَلَ عِنْدَهُ المَفَاطِيرُ صَلَّتْ عَلَيْهِ المَ◌ئكَةُ« أخرجه الترمذي .

13. (3202)- Ümmü Ammâre Bintu Ka'b (radıyallahu anhâ)'ın anlattığına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanına girmiştir. Ammâre yemek ikram edince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Sen de ye!" demiş, kadın: "Ben oruç tutuyorum" deyince Resûlullah şöyle buyurmuştur:
"Oruçlu kimse, başkasına ikramda bulunur ve yemeğinden başkaları yerse yedikleri müddetçe melaike aleyhimüsselam oruçluya rahmet duasında bulunurlar.

"Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Oruçlunun yanında oruçsuzlar yemek yiyecek olurlarsa, melekler oruçluya rahmet okurlar."[172]

14. 3203. –وعن أبن هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَصَمِ المرأةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إَّ بِإذْنِهِ[. أخرجه الخمسة إ النسائي. وزاد دواد: »في غَيْرِ رَمَضَانَ«. واللّه أعلم .

14. (3203)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kadın, kocası varken izin almadan (nâfile) oruç tutmasın."[173]

AÇIKLAMA:

Hadis, kadın nafile oruç tutmak isteyince, beraber oldukları takdirde, kocasından izin almasını şart koşmaktadır. Ramazan orucu için böyle bir izin mevzubahis değildir. Bu husus bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir: تَصُومُ الْمَرْأةُ غَيْرَ رَمَضَانَ "Kadın ramazan orucu dışında... oruç tutamaz." Vaktin darlığı hâlinde, ramazan dışındaki vâcibleri tutmak için de izin istemeyeceği şârihlerce belirtilmiştir.

Cumhûr-u ulemâ, bu hadisten hareketle, kocanın rağmına tutulacak nâfile orucun haram olacağı hükmünde ittifak eder. Nevevî, Şâfiî ülemâlarının bazısının mekruh" dediğini kaydettikten sonra sahih olan kavlin "tahrim" olduğunu belirtir.

Nevevî, Müslim şerhi'nde, bu tahrimin sebebini şöyle açıklar: "Erkeğin; kadın üzerinde her an istimtâ hakkı vardır. Bu hak, fevrî olarak (yani anında) ifası gereken bir haktır. Ne nâfile ibâdet sebebiyle ne de bilâhare yapılabilecek bir vâcib sebebiyle bu hak fevt olmaz, ortadan kalkmaz. Oruç, kocanın izni olmadan câiz olmaz. Eğer kendisinden istimtâ taleb ederse bu câiz olur ve orucu bozulur. Adet olarak, müslüman erkek, orucu ifsad ederek bozmaktan çekinir. Şurası da kesindir: Kendisi için evlâ olanı (oruç tutmasını) istemediğini ifade eden sâbit bir delil yoksa bunun hilafına hareket etmesidir. Sözgelimi koca yolcu idiyse, hadiste "kocası varken" kaydı, kadına nâfile oruç tutmasını câiz kılar. Yoldan dönen erkek, kadınını oruçlu bulsa, orucu bozdurma hakkına sahiptir, bu mekruh da değildir. Erkeğin cimaya muktedir olamayacak şekilde hasta olması da onun yokluğu mânasına dâhildir."

Hadisteki yasağı tenzîhî kerâhet anlayan Mühelleb, hadisin zâhirine ve dolayısıyla cumhura da ters düşen görüşünü şöyle ifade etmiştir: "Bu yasak karı-koca arasındaki dirlik için vazedilmiştir. Kadın, farz dışında da, erkeğe zamanı olmayan ve vazifelerini aksatmayan ibadetleri izin almaksızın yapma hakkına sâhiptir. Erkeğin, kadının başladığı ibadetlerden hiçbirini, izin almamış bile olsa, bozmaya hakkı yoktur."

Rivâyet, erkeğin kadın üzerindeki hakkını te'kid etmekte, bunun yerine getirilmesinin, hayır yönüyle nâfile ibadetten üstün olduğunu ifade etmektedir. Çünkü erkeğin hakkı vâcib olan bir haktır. Vacibi yerine getirmek, nâfileyi yerine getirmekten önce gelir.[174]

ÜÇÜNCÜ BAB

ORUCU AÇMANIN MÜBAH OLMA ŞARTLARI

1. 3204. –عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:] خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَامَ الْفَتْحِ إلَى مَكَّةَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ كُرَاعَ الْغَمِيمِ فَصَامَ النَّاسُ، ثُمَّ دَعَا بِقَدَحٍ مِنْ مَاءٍ فَرَفَعَهُ حَتّى نَظَرَ النَّاسُ ثُمَّ شَرِبَ، فَقِيلَ لَهُ بَعْدَ ذَلِكَ: إنَّ بَعْضَ النَّاسِ قَدْ صَامَ فَقَالَ: أُولَئِكَ الْعُصَاةُ، أُولَئِكَ العُصَاةُ[. أخرجه مسلم والترمذي .

1. (3204)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fetih yılında Mekke'ye müteveccihen Ramazan ayında yola çıkmıştı. Kürâ'u'l-Gamîm nam mevkiye gelinceye kadar kendisi de, beraberindekiler de oruç tuttular. Sonra orada bir bardak su istedi ve bardağı kaldırdı. Herkes bardağa baktı. Sonra sudan içti. Bundan sonra bazıları kendisine: "Halkın bir kısmı oruç tuttu" diye haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onlar âsilerdir! Onlar âsilerdir!" buyurdular."[175]

AÇIKLAMA:

1- Küra'u'l-Gamîm, Usfân yakınlarında bir vâdinin adıdır.

2- Burada yol sırasında başlanan ramazan orucunun bozulmasına nebevî bir örnek görülmektedir. Nevevî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın orucu bozmayanlar hakkında "Âsiler! Âsiler!" diye söylenerek memnuniyetsizlik izhar etmiş olmasını iki ihtimalle izah eder:

***** Oruç tutanlar, oruçları sebebiyle zarar görmüş olabilirler.
***** Resûlullah onlara belli bir maslahata binaen kesin bir dille orucu açmalarını emretmiştir de onlar bu emre rağmen oruçlarını açmamakta direnmişlerdir. Elbette vâcib bir emre muhalefet isyandır ve Resûlullah'ın, âsiler demesi yerindedir.
Her iki takdirde de, günümüzde yolcu, orucunu tuttuğu takdirde âsi sayılmaz, yeter ki bundan zarar görmesin.
Nevevî'nin birinci te'vilini te'yid eden bir ziyade Tirmizî'nin rivayetinde yer alır: "Resûlullah'a denildi ki: "Oruç halka zahmet verir oldu."
3- Tirmizî, sefer sırasında tutulacak oruç hakkında ihtilaf edildiğini, Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının sefer sırasında yemenin efdal olduğu kanaatinde olduklarını, öyle ki, tutanlara orucu iâde etmek gerekeceğine hükmettiklerini, yine Ashab'tan ve sonrakilerden bir kısmının da, kendinde güç bulanların yolculuk sırasında oruç tutmalarının efdal olduğuna, yemelerinin de câiz olduğuna hükmettiklerini belirtir.
Ahmed ve İshak birinci görüşü, Süfyan-ı Sevri, İmam Mâlik ve İbnu'l-Mubârek, Ebu Hanife, Şafiî de ikinci görüşü iltizam edenlerdendir.
Ömer İbnu Abdilaziz, يُرِيدُ اللّهُ بِكُم الْيُسْرَAllah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez" (Bakara 185) âyetinden hareketle: "Bu meselede efdali, kişiye kolay gelenidir, eğer yemek kolaysa hakkında efdal olanı yemektir, oruç kolaysa o efdaldir; nitekim, bazılarına yolculuk da olsa ayı içinde tutmak kolaydır, sonradan kaza etmek zor olur, bunun hakkında da tutmak efdaldır" demiştir.[176]

2. 3205. –وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ النّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفرٍ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا المفْطِرُ فَنَزَلْنَا مَنْزِ ً فِي يَومٍ حَارّ، أَكْثَرُنَا ظِّ ً صَاحِبُ الْكِسَاءِ، وَمِنَّا مَنْ يَتَّقِي الشَّمْسَ بِيَدِهِ، فَسَقَطَ الصُّوَّامُ وَقَامَ المفْطِرُونَ فَضَرَبُوا ا ْبْنِيَةَ، وسَقَوْا الرِّكَابَ، فقَالَ: ذَهَبَ المفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِا َجْرِ [. أخرجه الشيخان والنسائي .

2. (3205)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir seferde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Aramızda bir kısmı oruç tutuyor, bir kısmı da tutmuyordu. Sıcak bir günde bir yerde konakladık. Gölgelenenlerin çoğu elbisesi olanlardı. Bir kısmımız güneşe karşı eliyle korunuyordu. Derken oruçlular yığılıp kaldılar, oruçsuzlar kalkıp çadırları kurdular, hayvanları suladılar. Bunun üzerine, Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm:
"Bugün sevabı oruçsuzlar kazandı!" buyurdular."[177]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir sefer sırasında karşılaşılan bir durumu aktarmaktadır: Sıcağın tesiriyle çalışamaz hale gelen oruçlulara bedel, çadır kurmak, develeri sulayıp yemlerini vermek, ordunun yemeğini hazırlamak gibi her çeşit hizmetleri oruçsuzların görmesi ve buna karşılık sevâbı onların kazanması...
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumu "Bugün sevâbı oruçsuzlar kazandı" cümlesi ile ifade buyurmuştur. Şârihler, "Bu cümleyle diğerlerinin sevap kazanmadığı kastedilmemiş, aksine oruçsuzların daha çok kazandığı belirtilmiştir" derler. Oruçsuzlar, hem hizmet sevabını ve hem de öbürlerinin oruçtan kazandıklarının bir mislini kazandıkları için onlar sevapça üstündürler.
* Bazı âlimler, bu hadise dayanarak: "Gazve sırasındaki hizmetin nafile oruçtan üstün olduğunu" söylemiştir.
* Hadis, cihad sırasında yardımlaşmaya teşvik etmektedir.
* Seferde yemek, oruç tutmaktan evlâdır.
* Seferde oruç câizdir. Bu hadis "sefer sırasında tutulan oruç, oruç sayılmaz" diyenleri yalanlar.[178]

3. 3206. –وعن جابر رضِي اللهِ عنه قالَ:]كَانَ النَّبيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفرٍ فَرَأَى رَجُ ً قَدْ إجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ. وَقَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ، فَقَالَ مَالَهُ؟ فَقَالُوا: رَجُلٌ صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تَصُومُوا فِي السَّفَرِ[. وفي رواية »لَيْسَ مِنْ الْبِرِّ الصَّوْمُ فِي السَّفَرِ«. أخرجه الخمسة إ الترمذي .

3. (3206)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferdeydi. Etrafına insanların toplandığı bir adam gördü, ona gölge yapıyorlardı.
"Nesi var?" diye sordu.
"Oruçlu biri!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Seferde oruç birr (Allah'ı memnun edecek dindarlık) değildir!" buyurdular."
Bir rivayette: "Seferde oruç birr'den değildir" denmiştir."[179]

AÇIKLAMA:

Hadisin başka vecihlerinde bu seferin Fetih Seferi olduğu belirtilir. Oruç ağır geldiği için Hz. Peygamber adama bozmasını emreder. Bu kıssada ihtiyaç olunca ruhsatla amel etmenin müstehab olduğu gözükmektedir. Haliyle ruhsatın terki de mekruh olmaktadır. Nitekim hadisin bir veçhinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Allah'ın size tanıdığı ruhsata uyun" buyurmuştur.[180]

4. 3207. –وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]سَأَلَ حَمْزَةُ بْنُ عَمْرٍو اْلأَسْلَمِيُّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ رَسُولَ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : عَنِ الصَّومِ فِي السَّفَرِ، وَكَانَ كَثِيرَ الصّيامِ ، فَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَصُمْ، وَإِنْ شِئْتَ فَأَفْطِرْ [. أخرجه الستة .

4. (3207)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hamza İbnu Amr el-Eslemi (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan yolculuk sırasında tutulan orucu sordu. Kendisi çok oruç tutan birisi idi. Resûlullah şöyle cevap verdiler:
"Dilersen tut, dilersen tutma."[181]

AÇIKLAMA:

Yukarıda geçen iki hadis, sefer sırasında tutulan oruçla ilgilidir. Birinci rivayet, sefer sırasında tuttuğu orucu kendisine dokunan kimse ile ilgilidir. Resûlullah ona orucu tecviz etmemiş ve bozmasını emretmiş, "seferde oruç, Allah'ı razı edecek amel (birr) değildir" buyurmuştur. İkinci hadis, herhangi bir vak'a olmaksızın, yolculuk sırasında tutulacak orucun hükmü hakkında soran kimseye cevabı ihtiva ediyor. Bu cevap kişiye ruhsattır: "Dileyen tutar, dileyen tutmaz."
Ancak hemen belirtelim ki, bu meselede selef ulemâsı ihtilaf etmiştir. Bazıları sefer sırasında tutulan oruç farzın yerine geçmez, mutlaka kazası gerekir diyecek kadar ifrat etmiştir. Bunlar Kur'an-ı Kerim'de gelen, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرْ
"Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun.." (Bakara 185) âyetinin zâhiri ile önceki rivayette kaydedilen, Resûlullah'ın لَيْسَ مِنَ الْبِرّ الصّيَامُ فِي السّفَر
"seferde oruç "birr"den değildir" hükmünü esas alırlar. Bunlara göre, "Birr'in mukabili ism yani günahtır. Öyleyse, seferde oruç tutan günahkârsa, tuttuğu oruç oruç sayılmaz, farzı ödemez, kaza edilmesi gerekir." Ehl-i Zâhir'in bir kısmı bu kanaattedir.
Bu meseledeki farklı görüşleri 3204 numaralı hadisin açıklamasında özet olarak kaydettiğimiz için tekrar etmeyeceğiz, oraya bakılsın.[182]

5. 3208. –وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا مَعَ النَّبِيّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمِنَّا الصَّائِمُ، وَمِنَّا المُفْطِرُ فَ۞ الصَّائمُ يَعِيبُ عَلَي المُفْطِرِ، وَ۞ المُفْطِرُ يَعِيبُ عَلَي الصَّائِمِ[. أخرجه الثلة وأبو داود .

5. (3208)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber (seferde) idik. Bir kısmımız oruçlu bir kısmımız oruçsuz idi. Ne oruçlu oruçsuzu ayıplıyor, ne de oruçsuz, oruçluyu kınıyordu."[183]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhinde, bu seferin Ramazan'da cereyan ettiği tasrih edilir. Şu halde sefer sırasında tutulduğu belirtilen oruç, farz oruçtur. Bu rivâyet de, yol sırasında dileyenin ramazan orucunu tutabileceğini göstermektedir. Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "sefer'de oruç birr'den değildir" sözü (3206), oruca tahammül edemeyecekler, bitap düşecekler hakkındadır. Bu durumda olmayanların oruç tutmalarına kimsenin bir diyeceği yoktur. İbnu Hacer der ki: "Âlimlerin kanaati şudur: "Kim kendinde oruç tutma gücü görürse tutar, zira bu, müstahsendir, kim kendini zayıf hissederse o da yer, zira bu da müstahsendir." Sefer sırasındaki oruç hakkında yapılan bu açıklama da daha önce belirtildiği üzere itimada şayandır ve münâkaşayı kaldırıcı mahiyettedir."[184]

6. 3209. –وعن أبي الدر داء رَضِىَ اللّهُ عَنْه قالَ:]خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فِي رَمَضَانَ فِي حَرٍّ شَدِيدٍ أَنْ كَانَ إِحَدُنَا لَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدّةِ الحَرّ، وَمَا فِينَا صَائِمٌ إِ۞ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَابْنُ رَوَاحَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

6. (3209)- Ebu'd-Derdâ,(radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz çok şiddetli sıcak bir mevsimde, Ramazan ayında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte sefere çıktık. Hararetin şiddetinden herkes elini başına koyuyordu. Aramızda oruçlu olarak sadece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile İbnu Ravâha vardı."[185]

7. 3210. -وعن عمر و بن أُمية الضمري رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَدِمْتُ عَلَى رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مِنْ سَفَرٍ فَقَالَ : انْتَظِرِ الْغَدَاءَ يَا أَبَا أُمَيَّةَ. قُلْتُ يَا رَسُولُ الله : إِنِّي صَائِمٌ. قَالَ : إِذاً أُخْبِرَكَ عَنِ الْمُسَافِرِ، أَنَّ اللهَ تَعَالَى وَضَعَ عَنْهُ الصِّيَامَ وَنِصْفَ الصَّلاَةِ[. أخرجه النسائى.

7. (3210)- Amr İbnu Ümeyye ed-Damri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir sefer dönüşü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uğradım. Bana: "Ey Ebu Ümeyye, sabah yemeğini bekle (beraber yiyelim)" buyurdular. Ben "Oruçluyum" dedim.
"Öyleyse gel yaklaş, sana yolcudan haber vereyim (de dinle!" dedi ve devamla:) "Allah Teâla Hazretleri yolcudan orucu ve namazın yarısını kaldırdı" buyurdu."[186]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Nesâî'de birkaç veçhi zikredilmiştir. Mâna aynı olsa da bazı ziyade ve noksanlar var.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "orucu... kaldırdı" demekle, "yolcuyu, yol esnasında oruç tutup tutmamak arasında muhayyer bıraktı, yolculuk esnasında tutma mecburiyetini kaldırdı" demiştir. Bu husus daha önceki hadislerde açıklandı. Değilse "yolcudan orucun farziyyeti kaldırıldı" demek istenmiyor, zira bizzât ayet-i kerime sonradan aynı miktarın tutulacağını belirtmiştir (Bakara 185). Namazın yarısının kaldırılması, dört rek'atli farz namazların iki rek'at olarak kısaltılması demektir.[187]

8. 3211. -وعن رجل من بني عبد الله بن كعب بن مالك اسمه أنس بن مالك قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى وَضَعَ شَطْرَ الصَّلاَةِ عَنِ الْمُسافِرِ، وَارْخَصَ لَهُ فِي الْفِطَارِ وَأَرْخَصَ فِيهِ لِلْمُرْضِعِ وَالحُبْلَى إِذَا خَافَتَا عَلَى وَلَدَيْهِمَا[. أخرجه أصحاب السنن.

8. (3211)- Abudullah İbnu Ka'b İbni Mâlikoğullarından ismi Enes İbnu Mâlik olan bir adamdan anlatıldığına göre, demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri, yolcudan namazın yarısını kaldırdı, oruca da yeme hususunda ruhsat tanıdı. Ayrıca çocuk emziren ve hamile kadınlara, çocukları hususunda endişe ettikleri takdirde, orucu yeme ruhsatı tanıdı."[188]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ramazan ayında oruç yemelerine ruhsat verilenlerden bazılarını açıklamaktadır:
1- Yolcular: Bunlar hakkındaki teferruat daha önceki rivayetlerde geçti.
2- Çocuk emziren kadınlar,
3- Hâmile kadınlar...
Emzikli ve hâmile kadınların ramazan orucunu yemelerine bu hadis ruhsat tanımaktadır. Ancak, âlimler bunlar hakkında bazı farklı sonuçlara ulaşırlar. Şöyle ki:
***** Bazıları: "Bunlar oruçlarını kaza ederler ve fakir doyururlar, çünkü yemeleri kendi nefisleri için değil" demiştir. Bunların, kazadan başka fakir de doyurmaları gereğine hükmedenler arasında Mücâhid, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) hazerâtı vardır.
***** İmam Mâlik: "Hamile kadın orucunu kaza eder, kefarette bulunmaz, çünkü hasta mesâbesindedir, emzikli kadın ise hem kaza eder, hem de kefârette bulunur" demiştir.
***** Hasan-ı Basrî ve Atâ: "Hâmile ve emzikli kadınlar kaza ederler, fakir doyurmazlar, tıpkı hastada olduğu gibi" derler.
Ebu Hanife ve ashabı ile Evzâî ve Süfyan-ı Sevrî'nin görüşü de böyledir.[189]

9. 3212. -وعن محمد بن كعب قال:]أَتَيْتُ أَنَسَ بِنْ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فِي رَمَضَانَ وَهُوَ يُرِيدُ سَفَراً، وَقَدْ رُحِّلَتْ لَهُ رَاحِلَةٌ، وَلِبِس ثِيَابَ سَفَرِهِ فَدَعَا بِطَعَامٍ فَأَكَلَ، فَقُلْتُ: لَهُ سُنَّةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ ، ثُمَّ رَكِبَ[. أخرجه الترمذى .

9. (3212)- Muhammed İbnu Ka'b anlatıyor: "Ramazan'da Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'in yanına geldim. Sefer hazırlığı yapıyordu. Devesi hazırlandı, yolculuk elbisesini giydi. Yemek getirtip yedi. Ben kendisine:
"(Yola çıkarken orucu bozmak) sünnet midir?" diye sordum,
"Evet!" dedi ve bineğine atlayıp yola çıktı."[190]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, öncelikle Ramazanda sefere çıkan kimsenin daha evini terketmeden orucunu açabileceğine delil olmaktadır. Nitekim, yolcunun ne zaman müsâferet ahkâmına tâbi olacağı hususu münakaşalıdır ve "daha evinde iken yolculuğu başlar" diyenlerin delillerinden biri de bu hadistir.
İbnu'l-Ârabî, Tirmizî şerhi el-Ârıza'da: "Hadis sahihtir ve Ahmed İbnu Hanbel bununla amel etmiştir" dedikten sonra Mâlikîlerin buna katılmadıklarını ve fakat daha evinde iken yiyen kimseye kefâret gerekip gerekmiyeceğinde ihtilaf ettiklerini belirtir. İmam Mâlik: "Kefaret gerekmez" demiştir. İbnu'l-Arabî, "gerekir" diyenleri de belirttikten sonra: "Hadisin sahih olması sebebiyle gerekmemelidir" der. Yolculuk, ekseriyete göre, ikamet edilen beldenin dış evlerini çıktıktan sonra başlar.[191]

3213. 10 –وعن مالك :]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ كَانَ إذَا كَانَ فِي سَفَرٍ فِي رَمَضَانَ فَعَلِمَ أَنَّهُ دَاخِلُ الْمَدِينَةِ مِنْ أَوَّلِ يَوْمِهِ دَخَلَ وَهُوَ صَائِمٌ[.

10. (3213)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ramazan ayında yolcu ise ve Medine'ye günün başında gireceğini tahmin etmişse, oruçlu olarak şehre girerdi."[192]

3214. 11 –وعن منصور الكلبي :]أَنَّ دِحْيَةَ بْنَ خَلِيفَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ : خَرَجَ مِنْ قَرْيَةٍ مِنْ دِمِشْقَ إلَى قَدْرِ قَرْيَةَ عَقَبَةَ مِنَ الْفُسْطَاطِ، وَذَلِكَ ثَلاَثَةُ أَمْيَالٍ فِي رَمَضَانَ فَأَفْطَرَ وَافطَرَ مَعهُ نَاسٌ كَثِيرٌ، وَكَرِهَ آخَرُونَ أنْ يُفْطِرُوا، فَلَمَّا رَجَعَ إلَى قَرْيَتِهِ. قَالَ: وَاللّهُ لَقَدْ رَأيتُ الْيَوْمَ أَمْراً مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنِّى أَرَاهُ : إنَّ قَوْماً رَغِبُوا عنْ هَدْىِ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ. أَللَّهُمَّ اقْبِضْنِي إلَيْكَ [. أخرجه أبو داود .

11. (3214)- Mansûr el-Kelbî anlatıyor: "Dıhye İbnu Halife (radıyallahu anh), Ramazan'da Dımeşk'e bağlı köylerden (Mizze adındaki) birinden çıkıp Fustat'tan Akabe köyüne olan mesafe kadar bir yol aldı. Bu mesafe üç millik bir uzaklıktı. Dıhye ve beraberindekilerden bir kısmı (o gün) orucu yediler. Bir kısmı ise orucu yemeyi uygun görmediler. Dıhye, köyüne dönünce;
"Vallahi bugün, vukûa geleceği hiç aklımdan geçmeyen bir hadîse ile karşılaştım: Bir kısım kimseler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve ashâbı'nın sünnetini beğenmediler" dedi. Bunu o gün orucu açmayanlar için söylemişti. Dıhye (radıyallahu anh) bu hayıflanmasını şöyle noktaladı:
"Allahım artık beni yanına al!"[193]

AÇIKLAMA:

Hadis, Dıhye (radıyallahu anh)'nin üç millik bir mesafede orucu yediğini, bazılarının da bu mesafeyi, oruç yemeyi meşru kılan bir uzaklık kabul etmeyerek yemediklerini göstermektedir. Mevzu, münakaşa edilmiştir. Bazıları gerek âyet ve gerekse hadiste "şer'î sefer"i tahdid eden mesafe ile sınırlayan bir kaydın olmadığını iddia eder. Bu rivayeti de bir bakıma delil gösterirler.
Hattabî der ki: "Bu rivayette, orucu yemenin câiz olduğu seferi, muayyen bir mesafe ile sınırlandırmayanlara delil var. Bunlar sadece "sefer" ismini esas alırlar ve zâhire dayanırlar. Bu görüşün Davud-ı Zâhirî ile diğer Zâhirîlere ait olduğunu zannediyorum. Fakat fakihler, orucu yeme ruhsatını sadece namazın kasredilmesini câiz kılan mesafedeki yolculuk için tanırlar. Bu mesafe Irak ulemâsına göre üç günlük mesafedir. Hicaz ulemâsınca iki gece veya buna yakın müddettir."
Hattâbî devamla der ki: "...Dıhye, hadiste Resûlullah'ın kısa mesafede oruç açtığını zikretmiyor, "Bazı insanlar Resûlullah'ın sünnetinden hoşlanmadılar" diyor; belki de bunlar aslında, orucu yemekle ilgili ruhsatı kabul etmekten hoşlanmadılar. Ayrıca, Dıhye (radıyallahu anh)'nin burada, "sefer (yolculuk)" kelimesinin lûgat manasını esas almış olması da muhtemeldir. Nitekim, pek çok sahâbe ona bu meselede muhâlefet etmiştir. İbnu Ömer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) dört berîd'den daha kısa mesafeye yapılan yolculuklarla namazı kasretme ve orucu yeme hususunda ruhsat görmezlerdi. Bu iki sahabi, fıkıhça ve ilimce Dıhye (radıyallahu anh)'den çok ileri idiler."[194]
Bu hadisle ilgili olarak Beyhaki merhum da şunu söylemiştir: "Bize Dıhyetü'l-Kelbî'den rivayet edilen hadise gelince, sanki o, bu hadiste seferde ruhsat tanıyan ayetin zahirini esas almış gibi. Dolayısıyla, "Resûlullah'ın ve ashabının sünnetinden yüz çevirdiler" sözüyle de, orucun yendiği sefer müddetinin takdirinde değil, âyetin tanıdığı ruhsatı kabul etmede sünnetten ayrıldıklarını kasdetmiş olmalıdır."[195]

3215. 12 –وعن عبيد بن جبير قال :] كُنْتُ مَعَ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَّارِيِّ صَاحِبِ رَسُولُ الله صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فِي سَفِينَةٍ مِنَ الْفُسْطَاطِ فِي رَمَضَانَ فَدَفَعَ فَقُرِّبَ غَدَاؤُهُ، فَقَالَ: أَقْتَرِبْ. قُلْتُ : أَلَسْتَ تَرَى الْبُيُوتَ؟ قَالَ: أَتَرْغَبُ عَنْ سُنَّةِ رَسُولُ الله صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَكَلَ وَأَكَلْتُ[. أخرجه أبو داود.

12. (3215)- Ubeyd İbnu Cübeyr rahimehullah anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından olan Ebu Basra el-Gıfârî (radıyallahu anh) ile Fustât'tan yola çıkan bir gemide Ramazan'da beraberdik. (İskenderiye'ye gitmek istiyordu. Ebu Basra ve beraberindekiler) gemiye çıkarıldı. (Daha evleri tamamen geçmemişti ki sofra emretti.) Sabah yemeği getirildi. Bana da: "Yaklaş (beraber yiyelim!) "dedi. Ben:
"Evleri hâlâ görmüyor musun?" dedim. Bana
"Yoksa sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden hoşlanmıyor musun?" dedi. Bunun üzerine o yedi, ben de yedim."[196]

AÇIKLAMA:

Bu hadîste yola çıkan oruçlunun orucunu daha şehri tamamen terketmeden açabileceğine delil var. Rivayetin Ebu Dâvud'daki aslında yer alan -ve mevzuumuz açısından ehemmiyetli olan- bir ziyadeyi köşeli parantez içerisine aldık. Rivayet gösteriyor ki, Ashab'tan bir kısmına göre oruçlu olan kimse yola çıkacak olursa, daha evleri tamamen geride bırakmadan orucunu açması sünnettir.
Hattâbî der ki: "Bu hadiste, oruçlu mukîm yola çıkacak olsa aynı gün içinde orucunu açmalı" diyenlere delil var. Bu, şa'bî'nin sözüdür. Ahmed İbnu Hanbel de bunu benimsemiştir. Hasan Basri hazretleri: "Bu kimse dilerse, çıkmak istediği gün evinde iken orucunu açar" der. İshak İbnu Râhûye: "Ayağını bineğine koyar koymaz açabilir" demiştir.
Ebu Hanife ve Ashâbı: "Yola çıkan aynı gün yemez" demiştir. İmam Mâlik, Evzâî ve Şâfi'î de aynı görüştedir. Nehâî, Mekhûl ve Zührî'den de bu görüş rivayet edilmiştir."[197]

13. 3216. –وعن سلمة بن المحبق رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَدْرَكَهُ رَمَضَانُ فِي السَّفَرِ وَلَهُ حُمُولَةٌ تَأْوِي بِهِ إِلَى شِبَعٍ فَلْيَصُمْ رَمَضَان أَدْرَكَهُ[. أخرجه أبو داود.»الحُمُولَةُ«: بِالضَّمِّ: ا‘حمال، وبالفَتح: ا‘‘بل يحمل عليها. أى من كان صاحب أحمال .

13. (3216)- Seleme İbnu'l- Muhabbak (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sefer sırasında Ramazan'a erer ve beraberinde kendisini karnını doyuracak yere götürecek bir bineği varsa nerede olursa olsun orucunu tutsun."[198]

AÇIKLAMA:

Burada, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bineği olan yolcuları, oruç tutmaya teşvik etmektedir. Yani kim biniti olduğu halde seyahat yapmakta ve biniti de onu akşama evine ulaştırabilecek durumda ise ramazan orucunu tutmalıdır. Ancak Tîbî, bu emrin, evlâ ve efdal olanı yapmaya bir teşvik olduğunu söyler. "Çünkü der, seferde orucun yenmesine mutlak olarak delalet eden nasslar var." Bazı âlimler, sefer müddeti her ne olursa olsun, orucun yenmesine câiz olduğunu söylerler.[199]

ORUCU YEMEYİ GEREKTİREN ŞEYLER

1. 3217. –عن نافع :]أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ: يَصُومُ رَمَضَانَ مُتَتَابِعاً مَنْ أَفْطَرَهُ مِنْ مَرَضٍ أَوْ سَفَرٍ[.

1. (3217)- Nâfî anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Ramazanı, hastalık ve sefer sebebiyle yiyenler, onu peş peşe tutarlar."[200]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Ramazan orucu meşru bir mazeretle yenmişse, bunun kazasının peş peşe yapılmasının vâcib olduğu kanaatinde idi. Hz. Ali, Hasan Basrî ve Şâbî de aynı kanaati ileri sürmüşlerdir. Bu aynı zamanda Ehl-i Zâhir'in görüşüdür.
Eimme-i Erba'a (İmam-ı A'zam, Şâfi'î, Mâlik ve Ahmed İbnu Hanbel) ve cumhûr bunun müstehab olduğuna inanırlar. Birçok sahabe de bu kanaattedir. Her ne kadar kıyasa göre, edanın sıfatını kazanın sıfatına katmak ve borçtan bir an önce kurtulmak için peş peşe tutmak icab ederse de...[201]

2. 3218.Œ –وعن ابن شهاب:]أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ وَابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا اخْتَلَفَا فِي قَضَاءِ رَمَضَانَ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا: يُفَرِّقُ، بَيْنَهُ، وَقَالَ ا خَرُ: يُفَرِّقُ أَدْرِى أَيُّهُمَا قَالَ يُفَرِّقُ، وَ ۛ أَيُّهُمَا قَالَ ۛ يُفَرِّقُ[. أخرجه مالك .

2. (3218)- İbnu Şihâb anlatıyor: "Ebu Hüreyre ve İbnu Abbâs (radıyallahu anhüm) Ramazan orucunun kazası hususunda ihtilaf ettiler. Biri: "Araları açılabilir" dedi. Diğeri, "açılamaz!" dedi. Ben hangisinin "açılabilir" dediğini bilmiyorum."[202]

AÇIKLAMA:

Ramazan orucu kaza edilirken peş peşe mi tutulacak, yoksa bazan tutup bazan yemek suretiyle araları açılabilecek mi ihtilaf edilmiştir. Bu rivayette İbnu Şihâb, Ebu Hüreyre ile İbnu Abbâs arasındaki ihtilafı hatırlıyor, ancak hangisinin hangi görüşü ileri sürdüklerini hatırlayamıyor. İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs ve Ebu Hüreyre, her ikisinin de, Ramazan'ın kazasında ayırmayı câiz gördüklerini, bu hususun sahih rivâyetle geldiğini belirtir. Onlar, فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ(Bakara 185) âyetine dayanarak ayırmada bir beis görmemişlerdir. Hz. Aişe, bu âyetin önce فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ مُتَتَابِعَاتٍşeklinde, yani: "Hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde "peş peşe" tutsun" şeklinde "peş peşe" kelimesiyle indiğini sonradan "peş peşe" kelimesinin düştüğünü belirtir. Zürkani, rivayetteki "düştü" اسقطتkelimesinin muhtemelenنسخت"neshedildi" mânasında kullanıldığını söyler. Nitekim Ramazandan borç kalan oruçların ayrı ayrı kaza edilmeleri esas olmuştur.[203]

3219. 3. –وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قالت:]كَانَ يَكُونُ عَلَيَّ الصَّوْمُ مِنْ رَمَضَانَ فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ اقْضِي إِلاَّ فِي شَعْبَانَ، وَذَلِكَ لِمَكَانِ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[. أخرجه الستة .

3. (3219)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Üzerimde Ramazan orucu bulunurdu da ben onları ancak Şâban ayında kaza edebilirdim. Bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mevkii sebebiyle idi."[204]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe, her kadın gibi Ramazanda tutamadığı oruçları Şâban'da kaza ettiğini belirtiyor. Bu kaza işinin niçin Şâban ayına kaldığını farklı rivayetlerde gelen ziyadeler aydınlatır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şâban ayının hemen hemen tamamını oruçla geçirmektedir. Resûlullah'ın zevceleri, borçlarını, böylece Resûlullah'la birlikte Şâban ayında kaza etmektedirler. Müslim'in bir rivayetinde Hz. Aişe: "Bizden (Resûlullah'ın zevcelerinden) biri, Resûlullah'ın zamanında Ramazan'da orucunu yeyince, Resûlullah'la birlikte (yani o hayatta iken), Şaban ayı gelinceye kadar orucunu kaza etmeye muktedir olamazdı" demektedir. Tirmizî'nin rivayetinde bu hâlin Resûlullah vefat edinceye kadar devam ettiği ifade edilmiştir.
İbnu Hacer, bazı âlimlerin, bu hadisten hareketle Hz. Aişe'nin Şâban'dan önce hiç nafile oruç tutamadığını söylediklerini belirtir. "Zira demişlerdir, üzerinde farz var iken nâfile tutması câiz değildi."
Bu hadisten, Ramazan'dan kalan borcun kazasının te'hir edilmesi câiz görüştür. Te'hir için özürün olması olmaması farketmez. Câiz olmasaydı Hz. Aişe te'hir etmezdi. Üstelik bu te'hirin Resûlullah'ın ıttılâının dışında olması da mümkün değildir. Hz. Aişe şer'î ruhsatın varlığını bilmese yapmazdı. Mutlaka bunu biliyordu da öyle yaptı... şeklinde açıklama yapılmıştır.[205]

3220. 4. –وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صَوْمٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ[. أخرجه الشيخان وَابو داود.قيل »صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ« عَلى ظاهره، وهو قول الشافعي القديم، وقيل: المراد به الكفارة فعبر عنها بالصوم إذ كانت تزمه، وعليه أكثر الفقهاء.

4. (3220)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, velîsi ona bedel tutar."[206]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, oruç borcu olduğu halde ölen kimseye bedel, velîsinin oruç tutabileceği beyan edilmektedir. Ancak âlimler, bu mevzuda gelen diğer rivayetleri de göz önüne alarak aralarında ihtilaf etmişlerdir. Çünkü şu çeşit sorular mevzubahis olmaktadır: Bütün oruçlar oruçla mı ödenir, bazısı yemekle olabilir mi, hepsi yemekle olamaz mı, mutlaka veli mi orucunu tutmalı, bir başkası tutamaz mı? vs...
Bu sorulara cevap sadedinde Hasan Basrî: "Onun oruç borcunu ödemek niyetiyle otuz kişi bir gün oruç tutsa bütün borcu ödenir, bu câizdir" demiştir. Ashâbu'l-hadis, ölenin yerine oruç tutmanın câiz olduğunu söyler.
İmam Şâfiî, kavl-i kadîminde "hadis sahihse câizdir" der. Beyhâkî, bunun sahih olduğunu, bu hadisle amelin vacib olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre, ölüye bedel oruç tutmak, velîsine müstehabtır ve bu, ölüyü borçtan

kurtarır. Nevevî, sadedinde olduğumuz hadisle müteâkiben kaydedeceğimiz hadislere dayanarak bu görüşü tercih eder.
Ebu Hanife, Mâlik ve kavl-i cedîdinde Şâfiî hazerâtı: "Ölüye bedel oruç tutulamaz" demişlerdir.
Ahmed, İshâk, Ebu Ubeyd ve kavl-i kadîminde Şâfiî: "Ölüye bedel sadece nezir orucu tutulabilir" derler.
Bunu câiz görenler "velî"den murad nedir? Bu hususu araştırmışlardır. "Her bir yakın", "vâris", "asabe" gibi değişik şeyler söylemişlerdir. Birinci görüşe "ercah" denmiştir.
Ayrıca: Bedenî ibâdette niyabetin olmayacağı esasından hareketle bu, velilere mi has? diye sorulmuştur. Hayatta niyabet olmayınca ölünce de olmaması esastır. Ancak rivayette sâbit delil vârid olan hususta bu prensip geçersizdir. Öyle ise oruçta niyabet olabileceği hususunda bu rivayet geldiğine göre, bu sınır içinde kalmak şartıyla câiz olacağına bazı âlimler hükmetmiştir. Bunlar, velî bu hususta bir yabancıya başvurarak ölüsü adına oruç tutuvermesini söylese, o da tutsa, haccda olduğu gibi oruçta da caiz olacağına hükmederler. Müteakip hadis de bu görüşte olanları te'yid eder.[207]

5. 3221. –وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: جَاءَتِ اِمْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهاَ صَوْمُ نَذْرٍ، أفَأَصُومُ عَنْهَا ؟ قَالَتْ :أَرَأيْتِ لَوْ كَانَ عَلَي أُمِّكِ دَيْنٌ فَقَضَيْتَهِ أَكَانَ يُؤَدِّي ذَلِكِ عَنْهَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قَالَ: فَصُومِي عَنْ أُمِّكِ[. أخرجه الخمسة .

5. (3221)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Annem vefat etti, üzerinde de nezir orucu borcu var, kendisine bedel oruç tutabilir miyim?" dedi. Resûlullah:
"Annen üzerinde borç olsaydı da sen ödeyiverseydin, bu borç onun yerine ödenmiş olur muydu?" diye sordu. Kadın:
"Evet!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Öyleyse annene bedel oruç tut!" buyurdu."[208]

AÇIKLAMA:

Buna benzer muhtelif rivayetler vârid olmuştur.
Bazılarında soru soran bir kadındır, Bazılarında bir erkek. Bazılarında annenin yerine, Bazılarında kız kardeşin yerine oruç tutmaktan sorulmuştur. Bazılarında nezir borcu mevzubahistir. Nezri, bir kısım âlimler "oruç", bir kısım âlimler de "hacc" diye tefsir etmiştir vs...
Bir kısım âlimler bu farklılıklara bakarak haberin muzdarib olduğuna hükmetmiştir. Ancak İbnu Hacer, yaptığı tahkikle bu benzer rivayetlerde farklı vak'aların mevzubahis olduğunu, aynı hükmün çıkarılacağı değişik rivayetlerin yapılmış olduğunu söyler. Öyle ki kaynaklarını zikrederek nezir orucundan soranla, nezir haccından soranın isimlerini ayrı ayrı belirtir ve ızdırab iddiasını reddeder. Rivayetlerden çıkan hükümde ihtilaf olmadıktan sonra soru soranların erkek mi kadın mı olduğu, soruların anneyle ilgili olarak mı, kız kardeşle ilgili olarak mı sorulduğu hususlarında ihtilaf olmasının menfi bir değer taşımayacağını da ayrıca belirtir.
Hülasa, İbnu Hacer'e göre ölen adına oruç tutulabilir, ancak bu bir vecibe değildir, mendubtur.[209]

6. 3222. –وعن مالك:]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يُنكِرُ أنْ يَصُومَ أحَدٍ، أوْ يُصَلِّي أَحَدٌ عَنْ أَحَدٍ[.

6. (3222)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre İbnu Ömer (radıyallahu anh), bir kimsenin diğer bir kimse yerine oruç tutmasını veya bir kimsenin başka bir kimse yerine namaz kılmasını münker addederdi."[210]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, hayatta olanların birbirlerine bedel ne namaz ne de oruç ibadetlerini eda edemeyecekleri görüşündedir. Çünkü bu iki ibadet bedenî amellerdir, şahsen icra edilmesi gerekir. Namazın, nâfileden bile olsa ne ölü ne de diri adına kılınamayacağında icma edilmiştir. Diri adına oruç tutulabilir mi bunda ihtilaf var. Ölü adına oruç tutulabilir mi? 3220 numaralı rivayette kaydettiğimiz üzere cumhur, "Hayır!" demiştir. Ancak tutulabileceğini söyleyenler de olmuştur.[211]

7. 3223. –وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ صَائِمَتَيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأكَلْنَا مِنهُ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ حَفْصَةُ: وَبَدَرَتْنِي بِالْكَ◌َمِ، وَكَانَتْ بِنْتَ أَبِيهَا يَا رَسُولُ اللهِ: إِنِّي أَصْبَحْتُ أَنَا وَعَائِشَةَ صَائِمَتَيْنِ مُتَطَوَّعَتَيْنِ فَأُهْدِيَ لَنَا طَعَامٌ فَأفْطَرْنَا عَلَيْهِ، فَقَالَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اقْضِيَا مَكَانَهُ يَوْماً آخَرَ[. أخرجه مالك، وأبو داود والترمذي .

7. (3223)- Hz. Aişe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ve Hafsa oruçlu idik. Bize yiyecek hediye edildi. Ondan yedik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza girdi. Hafsa (cür'ette) babası gibiydi, sözde benden evvel davranıp:
"Ey Allah'ın Resulü, biz, Aişe ve ben nâfile oruca niyet etmiş, bu niyetle sabaha kavuşmuştuk. Bize bir yemek hediye edildi. Biz de ondan yedik" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Bunun yerine bir başka gün, kaza orucu tutun!" buyurdu."[212]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, hadisin şerhinde şunu belirtir: "Buradaki emir vücûb ifade eder.Yani, nâfile niyetiyle tutulan oruç bozulacak olursa bilahare kazası vâcibtir." Ebu Hanîfe, Ebu Sevr, Mâlik böyle hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye: "Kaza gerekmez, ancak başlanan nâfilenin bozulmayıp tamamlanması müstehabtır" demişlerdir. "Vacib olur" diyenler, bu hadisten başka, Sonra orucu geceye kadar tamamlayın" (Bakara 187); "Allah'ın yasaklarına kim saygı gösterirse bu Rabb'inin katında onun hayrınadır" (Hacc 30) âyetlerini de hüccet göstermişlerdir. Onların bu görüşlerini destekleyen başka hadisler de mevcuttur. Biri şöyle: "Biriniz, yemeğe çağırılınca icâbet etsin, oruç tutmuyor ise yemekten yesin." Birinci âyette, orucu tamamlama emri âmmdır; farza da, nâfileye de şâmildir. İkinci ayette Allah'ın haramlarına saygı emredilmektedir, "Orucun yenmesi saygı değildir" denmiştir.
"Nâfileyi yiyene kaza gerekmez" diyenler, Ümmü Hânî tarafından rivayet edilen şu hadisle ihticâc etmişlerdir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdi. Ben o sırada oruçluydum. Yanımda bir süt kabı vardı. Ondan içti ve bana uzattı. Ben de içtim. "Ben oruçluydum, ancak sizden gelen artığın reddi hoşuma gitmedi" dedim. Bana şu cevabı verdi: "Orucun eğer ramazan kazası ise, sonra yerine bir gün oruç tutarak kaza et. Başka bir oruçsa, dilersen kaza et, dilersen kaza etme."
Zürkânî bu bahsin açıklamasını geniş tutmuştur.[213]

8. 3224. –وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ غَيْمٍ، ثُمَّ طَلَعَتَ الشَّمْسُ: قِيلَ لِهِشَامٍ: فَأُمِرُوا بِالْقَضَاءِ ؟ قَالَ: بُدٌّ مِنْ قَضَاءٍ[. أخرجه البخاري، وَأبو داود.

8. (3224)- Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah zamanında bulutlu bir günde orucumuzu açtık. Sonra güneş doğdu. Hişâm'a: "Kaza emredildi mi?" diye soruldu. "Kazasız olur mu?" diye cevap verdi."[214]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bulut sebebiyle güneş battı zannıyla orucunu açtığı halde, sonradan güneşin batmamış olduğu anlaşılan durumda terettüp edecek hükmü belirtmektedir. Bu mesele ulemâ arasında ihtilaf konusu olmuş ise de Eimme-i Erbaa' da yer aldığı cumhûr, bu şekilde hata ile erken açılan orucun bilahare kazası vâcib olduğuna hükmetmiştir.[215]

9. 3225. –وعن أسلن قال:] فَعَلَ ذَلِكَ عُمَرُ، يَعْنِي الْقَضَاءَ، وَقَالَ الخَطْبُ يَسِيرٌ: وَقَدِ اجْتَهَدْنَا[. أخرجه مالك. »الخطْبُ« اُمْر والشأن .

9. (3225)- Eslem rahimehullah anlatıyor: "Ömer bunu, yani kazayı yerine getirdi ve dedi ki: "Bu iş basittir, içtihadda bulunduk."[216]

AÇIKLAMA:

Burada, hadis özetlenerek kaydedilmiştir. Aslı şöyle: "Bir gün Ramazanda, Hz. Ömer bulutlu bir günde orucunu açtı. Akşam oldu, güneş battı biliyordu. Bir adam gelerek:
"Ey mü'minlerin emîri, güneş çıktı!" diye haber getirdi. Hz. Ömer:
"Mesele basittir, (güneş battı diye) içtihad etmiştik" diye cevap verdi."
İmam Mâlik şu açıklamayı yapar. "Hz. Ömer, mesele basittir!" sözüyle, doğruyu Allah bilir ya, anladığımız kadarıyla, bu orucun kazasını ve bunun hafif bir külfet olduğunu kastetmiş: "Bunun yerine bir gün tutarız" demek istemiştir."
Bir başka rivayette Hz. Ömer şöyle demiştir: "Ey muhataplarım! Kim orucunu açmış ise, bilsin ki bir günlük kaza kolaydır, kim de henüz açmadı ise, orucunu tamamlasın."
Görüldüğü üzere, Hz. Ömer'den yapılan bu rivayette, Resûlullah'tan yapılan önceki rivayet muhteva ve hüküm itibariyle farklı değiller.[217]

10. 3226. –و عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ أَفْطَرَ يَوْماً مِنْ رَمَضَانَ مِنْ غَيْرِ مَرَضٍ، وَ رُخْصَةٍ، لَمْ يَقْضِهِ صَوْمُ الدَّهْرِ كُلِّهِ، وَإنْ صَامَهُ[. أخرجه البخاري تعليقاً، وَأبو داود والترمذي .

10. (3226)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ramazan ayında, hasta veya ruhsat sahibi olmaksızın kim bir günlük orucunu yerse, bütün zaman boyu oruç tutsa bu orucu kaza edemez."[218]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ramazanda meşru bir mazareti olmaksızın kasıtlı olarak oruç yiyen kimsenin davranışının Allah indindeki kötülüğünü belirtmektedir: Ramazanda yenen bir günlük orucu bütün dehir boyu (dehir sınırsız zaman demektir) tutulacak oruçlar kaza edemiyor. İbnu'l-Münîr, bunu: "Yani, orucu zamanında eda etmenin faziletini kaza suretiyle telâfi etmenin imkânı yok" diye açıklar. İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivayette şöyle denmiştir: "Ramazan ayında sebepsiz olarak bir gün yiyen Allah'a kavuşuncaya kadar dehir orucu da tutsa onu karşılayamaz. Allah dilerse affeder, dilerse azablandırır." Bu rivayet, görüldüğü üzere İbnu'l-Münir'in açıklamasından biraz farklıdır, vakti içinde tutulamayacak Ramazan orucunun Allah'ın affı ile telafi edilebileceğini ifade ederek, ümîd ve tevbe kapısını açık bırakmaktadır.[219]

KEFARET

1. 3227. –عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]جَاءَ رَجُلٌ إلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ رَسُولَ اللهِ: هَلَكْتُ. قَالَ: مَا أَهْلَكَكَ؟ قَالَ: وَقَعْتُ عَلَى أَهْلِي وَأنَا صَائِمٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ تَجِدُ رَقَبَةً تَعْتِقُهَا؟ قَالَ : . قَالَ: فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ؟ قَالَ: . هَلْ تَجِدُ إطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِيناً؟ قَالَ: . قَال: فَاجْلِسْ، فَبَيْنَا نَحْنُ عَلَى ذَلِكَ إذْ أُتِيَ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ، فَقَالَ: أيْنَ السَّائِلُ؟ قَالَ: أنَا. قَالَ: خُذْ هَذاَ فَتَصَدَّقْ بِهِ. قَالَ: أعَلَى أَفْقَرَ مِنِّي، فَوَاللهِ مَا بَيْنَ بَتَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أفْقَرُ مِنَّا، فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ قَالَ: أَطْعِمْهُ أَهْلَكَ[. أخرجه الستة النسائي. »وَالْعَرَقُ« الزّنبيل.»الَّ بَةُ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ« ا'رض ذات الحجارة السود الكثيرة وهو الحرة وبتا المدينة: حرّتاها من جانبيها.

1. (3227)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir adam geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü, helâk oldum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Seni helak eden şey nedir?" diye sorunca:
"Oruçlu iken hanımıma temas ettim" dedi: Bunun üzerine Resûlullah'la aralarında şu konuşma geçti:
"Azad edecek bir köle bulabilir misin?"
"Hayır!"
"Üst üste iki ay oruç tutabilir misin?"
"Hayır!"
"Altmış fakiri doyurabilir misin?"
"Hayır!"
"Öyleyse otur!" Biz bu minval üzere beklerken, Aleyhissalâtu vesselâm'a içerisinde hurma bulunan bir büyük sepet getirildi.
"Soru sahibi nerede?" diyerek adamı aradı. Adam:
"Benim! Buradayım!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:
"Şu sepeti al, tasadduk et!" dedi. Adam:
"Benden fakirine mi? Allah'a yemin ediyorum, Medine'nin şu iki kayalığı arasında benden fakiri yok!" cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah güldüler ve:
"Öyleyse bunu ehline yedir!" buyurdular."[220]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Ramazan ayında oruçlu iken cimâ edene kefaret gerektiğini ifade etmektedir. Âlimler kıyasla yeme ve içmenin de aynı hükme girdiğini belirtmişlerdir.
Kefâret kelimesi, giymek, örtmek mânasına gelen ke-fe-re kökünden gelir. Çiftçi, tohumu toprakla örttüğü; gece, eşyaları; bulut da güneşi örttüğü için her üçüne de kâfir (örten) denir. Mesela "Güneş yıldızları örttü" cümlesi, kelimenin kök mânasını anlamamıza yardımcı olur. Şu halde kefâret, işlenen bazı günahların örtülmesini sağlayan ibâdet mânasına gelir. Ancak bu, bir nevi cezadır. Sözgelimi, ramazanda tutmaya niyet ettiğimiz bir orucu meşru bir mâzeret olmadan bozarsak bu bir günahtır, bunun cezası, yukarıdaki hadiste de görüldüğü üzere ya bir köle azad etmek, ya altmış gün ard arda oruç tutmak, ya da altmış fakirin bir günlük yiyeceğini

karşılamaktır. Bunlardan birini yerine getirmek suretiyle ramazanda niyetli orucunu bozma günahını örtmüş olur. İşte bu cezaya kefaret denir.
Yemini bozmanın, zıhâr yemini yapmanın, hataen katlin de kendilerine has kefâretleri var. Kefâreti yerine getiren kimse, o günahı işlememiş gibi olur.
2- Resûlullah (Aleyhissalâtu vesselâm)'a durumunu arzedip sual soran zâtın şahsiyeti kesinlikle bilinmemekle beraber bazı müellifler Süleyman -veya Seleme- İbnu Sahr olduğunu söylemiştir.
3- Hadis farklı vecihlerden rivayet edilmiştir. Rivayetlerde ziyade ve noksanlar olsa da, hadisten çıkarılacak hükme te'sir edecek değişiklik yok, hepsi de ramazanda kasden oruç bozana kefâret gerektiğinde ittifak eder.
4- Burada kaydedeceğimiz bir husus, adamın cevapları karşısında Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm'ın gülmeleridir. Rivayetler bu gülüşü "kesici dişleri görülünceye kadar", "azı dişleri görülünceye kadar" gibi farklı şekillerde ifade ederler. Hatta bir rivayette, "ön dişleri görüldü" tabiri kullanılmıştır.
Bu hadis vesilesiyle İbnu Hacer'in Resûlullah'ın gülmesi üzerine dermayan ettiği bazı açıklamaları kaydetmeyi faydalı buluyoruz: ثَنَايَاهُ"dişleri görüldü" ifadesi bir rivayet hatası olabilir. Bunun doğrusu kesici dişler انيابهolması daha, muvafıktır. Çünkü ön dişler umumiyetle tebessümle de ortaya çıkar. Halbuki hâdisenin siyâkı, tebessümün arttığını ifade etmeyi kasdetmektedir. Öte yandan Resûlullah'ın çoğunlukla tebessüm tarzında güldükleri, O'nun umumî vasıfları arasında bilinmektedir. Hatta: "Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm sadece âhirete müteallik şeylerde gülerdi, dünyevî olan meselelerde sadece tebessüm ederdi" denmiştir... Bazı âlimler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hâdisede gülüşünün sebebi, adamın halindeki mübâyenet (zıtlık) dır. Yaptığının neticesinden korkmuş ve elinden gelebilecek bütün imkanları seferber ederek hatasını telafi etmek arzusuyla geldiği halde Resûlullah'ta bulduğu ruhsat karşısında, cinayetinin kefâreti için tasadduk etmesi maksadıyla kendisine verilen şeyi bizzat yeme hususunda tamahkârlık gösterdi" demiştir. Bazı âlimler: "Resûlullah adamın sözlerindeki tatlılık, ağırbaşlılık ve hitaplarındaki gönül alıcılıkla, gayeye ulaşmadaki musırrâne tavrına gülmüş olmalıdır" demiştir.
5- HADİSTEN ÇIKARILAN İSTİFADELER:
***** Hududa girmeyip, içtihada giren meselelerde fetva sormak üzere gelen kimseye ta'zir ve ceza verilmez. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Ramazan'ın hürmetini ihlâl eden bedevîyi cezalandırmamıştır. İyâz der ki: "Çünkü gelişinde, fetva soruşunda onun yaptığından pişmanlığı ve vazgeçtiği gözükmektedir. Üstelik, fetva için her gelene ceza verilecek olsa bunun korkusuyla kimse fetva sormaya gelmez. Hududa giren bir fiille gelecek olursa o ayrı."
Buharî, bu hususla ilgili olarak Kitâbu'l-Muhâribin'de şu manada bir bab açmıştır: "Had dışında bir günah işleyen, gelir imama haber verirse, fetva sormak için geldikten sonra ceza verilmez babı."
***** Kefâret mertebelidir. Yani imkânı olan köle azad eder, olmayan iki ay ard arda oruç tutar, bunu yapamayacak durumda olan altmış fakiri doyurur.
Sadece İmam Mâlik, bu üçten biriyle kefâretini yerine getirmede ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. Diğerleri "Bu sıraya riayet vacibtir" der.
***** Kefârette fakire yardım edilir.
***** Kefâretten yakınlara vermek câizdir.
***** Hibe ve sadaka (akdinin gerçekleşmesinde) kabzetmek kâfidir, dille "aldım kabul ettim" demeye gerek yoktur.
***** Kefâret, nafakasını karşılamak mecburiyetinde olduğu horantanın nafakasından artandan verilir. Bu kadar imkânı olmayana gerekmez.
***** İnsan bir şeye taaccüb edince gülmede mübalağa edebilir.
***** Yemin taleb edilmeden Allah'ın adına veya sıfatlarına yemin etmek caizdir.
***** Fakirlik iddiasında fakir ve miskinin sözüne itimad esastır, tahkik yapılmaz. Nitekim adam: "Medine'nin iki kayalığı arasında benden fakiri yok" deyince Resûlullah delil istemedi, tahkik yapmadı.
***** Zann-ı galib üzerine yemin câizdir, kesin delillere dayalı bilgisi olmasa bile. Çünkü hadiste adam, kendilerinden daha muhtaç kimse olmadığı hususunda yemin etmiştir, halbuki daha fakir birinin olması mümkündür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu yemin sebebiyle adama müdahale etmemiştir.
***** Çirkin işleri ifade ederken kinayeye başvurulmalıdır. Adam fiilini, "Hanıma temas ettim" diye kinaye yolunu tercih etmiştir.
***** Talebeye rıfkla muamele ve tâlimde tatlılık müstehabtır. Teklif ediciler dine ısındırmak, günaha pişman kılmak, korku hissi duyurmak hususunda titiz davranmalıdır.
***** Mescidde, namazdan başka dînî maslahatlar için oturmak câizdir, ilim neşri gibi...
***** İbadette yardımlaşmak müstehabtır.
***** Dara düşen müslümanın kurtuluşu için çalışmalıdır.
***** Bir kişiye günlük ihtiyacından fazlası verilebilir.
***** Kefâreti bir aileye vermek câizdir.

6- Hadisten Çıkan Hükümler:
Aynî, bu babta gelen hadislerden bazı farklı hükümlere gidildiğini belirtir:[221]

1- Bir kısım âlimler, hadisin bazı vecihlerinde yer alan . تَصَدّقْ بِهَا"Bunu tasadduk et!" ifadesini esas almış ve Ramazanda gündüzleyin bilerek temasta bulunan kimseye, "kefâret değil, sadece sadaka gerekir" demiştir. Bir rivayette İmam Mâlik, Avf İbnu Mâlik el-Eşca'î, Abdullah İbnu Rihem bu görüştedirler. Aynî, rivayetin Ebu Hüreyre'nin bazı ziyadelerle kaydettiği veçhini esas alarak bunların isabetsizliğini belirtir.

Bazılarına göre, sadakanın tamamını ödemekten âciz olan kişinin borcu, zenginlik anına kadar te'hir edilir. Bazıları, Resûlullah'ın bedevîye emrini tetavvu olarak yaptığını, fakirliği sebebiyle o anda ödemesi gereken bir vecibe kılmadığını; bu sebeple, verdiği hurmayı nefsi ve âilesi için sarfetmesine izin verdiğini belirtirler.

Şâfiîler bu hususta iki görüşe yer vermiştir: Bir kısmı, "Resûlullah'ın bu adama fakirliği sebebiyle kefâret hurmasını yeme izni vermesi, ona mahsus bir ruhsattır, umumi bir kaide değildir" der. Bu görüşe binâen İbnu'ş-Şihâb der ki: "Zamanımızda bir adam böyle bir iş yapsa, bunun mutlaka kefâret ödemesi gerekir. Resûlullah'ın bu davranışına "mensuhtur", "sadece o zata mahsustur" diyenler de olmuştur. Ashabımızdan bazıları: "Bu adam kendine tanınan üç kolaylıkla hususi bir imtiyaza mazhar kılınmıştır" der. O imtiyazlar şunlardır.

***** Oruca gücü yettiği halde fakir doyurma ruhsatı,
***** Kefâreti kendine sarfetmek,
***** Onbeş sâ miktarıyla yetinme.[222]

2- Öncekiler, mezkur sadakanın miktarı hususunda ihtilaf etseler de İmam Şâfiî ve Mâlik demişlerdir ki: "Bu husustaki vâcib miktar her fakir için bir müdd'dür. Bir müdd ise bir sâ'ın dörtte biridir. Nitekim, Ebu Dâvud'un Hişâm İbnu Sa'd'dan kaydettiği rivayette sepette. 15 sâ' olduğu belirtilmiştir."

Şâfiîler bu açıklamayı, kefâret miktarının tesbitinde esas yaparlar. Böylece 15 sâ', 60 müdd yapar. Halbuki Hanefilerde bir sadaka-i fıtır miktarı, buğdaydan yarım sâ', hurmadan bir sâ'dır. Bunu tasrih eden rivayetler mevcuttur. Darakutnî'nin İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivayette kefâret-i zıhâr için şöyle denir: "Hergün, bir fakire bir sâ' miktarında buğday verin."

3- Şâfiî, Dâvud-u Zâhirî ve diğer Zâhiriler bu hadisten hareketle "cimâ sebebiyle kadın ve erkeğe ayrı ayrı birer kefâret gerekmez, her ikisine bir kefâret yeterlidir, çünkü hadiste aleyhissalâtu vesselâm, kadını hiç mevzubahis yapmamıştır, onun hakkında hükümde bulunmamıştır" demiştir. Ebu Hanîfe, Mâlik, Ebu Sevr ise: "Kadına da kefâret gerekir, çünkü kocanın teklifine itaat etti" demişlerdir. Evzâî, rıza gösterenle, rızası hilafına mecbur kalan kadın arasında fark görmezken; İmam Mâlik -mezhepteki meşhur görüşüne göre- "Erkek onun adına oruç dışındaki kefâretlerden birini öder" der. Bazıları, "Zorlanan kadın için, erkeğe de kadına da bir şey terettüp etmez" demiştir.

4- Kefâretin miktarı, altmış fakirin doyurulmasıdır. Hasan Basrî'den yapılan bir rivayete göre kırk fakirin yirmi sâ' ile doyrulması yeterlidir.

Ebu Hanife, altmış fakire verilecek miktarın bir fakire verilmesini tecviz etmiştir. Ancak bu veriş defaten olmamalı, altmış ayrı günde olmalıdır. Çünkü bunları ayrı ayrı vermek vâcibtir.

5- Kefârette tertip vâcibtir: Önce köle azad eder, bulamazsa iki ay oruç tutar, gücü yetmezse altmış fakir doyurur. Ebu Hanîfe ve Şâfiî bu görüştedir. İmam Mâlik bu meselede tahyîr'i esas alır.

6- Hadiste "köle azadı" derken, "köle" kelimesinin mutlak gelmesi, azâd edilecek kölenin müslüman-kâfir, kadın-erkek, büyük-küçük herhangi birinin olabileceğini ifade eder.

7- İki ayı üst üste tutmak şarttır. Arada Ramazan olmamalıdır. Oruç tutulması haram olan bayram ve teşrik günleri de olmamalıdır. İbnu Ebî Leyla dışında bütün âlimler bu görüştedir.

8- Yenen gün için iki aylık kefâret orucuna ilâveten, o günü ayrıca kaza da etmek gerekir mi? ihtilaf edilmiştir: Ebu Hanîfe ve Ashabı, İmam Mâlik, Süfyan-ı Sevrî, Ebu Sevr, Ahmed, İshâk (rahimehümullah), "Kaza da gerekir" demişlerdir. Evzaî: "Köle azad ederek veya yemek vererek kefâreti yerine getirmişse, yediği güne bedel bir gün oruç tutar, iki ay oruç tutarak kefâret ödemişse, yediği gün buraya dahil olur, ayrıca bir de yediği günün orucuna gerek yok" demiştir. Kaza gerekir diyenler, sadedinde olduğumuz hadisin İbnu Mâce'de Ebu Hüreyre'den kaydedilen bir veçhinde yer alan "Bozduğu güne bedel de bir gün oruç tutar" ziyadesini esas alırlar.

9- Bir ramazanda birkaç kere cimâda bulunan kimseye her defası için ayrı kefâret gerekmez. Hatta, önceki ramazandan kefâret borcu olan kimse, bunu ödemeden müteakip ramazanda tekrar kefâreti gerektiren fiilde bulunsa hepsi için tek kefaret yeterlidir. Ancak Mâlik, Şâfiî ve Ahmed: "Her biri için ayrı kefâret gerekir" derler. Hanefiler: "Bir kefâret borcu ödendikten sonra tekrar kefâreti gerektiren bir fiil işlenmişse yeniden kefâret gerekir" demiştir.

10- Sadedinde olduğumuz hadiste zımnî temlikin cevazına delil var. تَصَدّقْ بِهَذا"Sepetlerini tasadduk et!" sözü bunu göstermektedir. Kurtubî der ki: "Bu sözden, sepettekini, -kefaretine bedel- tasadduk etmesi için o adama temlik etmiş olması lâzım gelir."[223]

533. 2. –وعن مالك :]أَنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ كَبِرَ حَتَّى كَانَ يَقْدِرُ عَلَى الصِّيَامِ فَكَانَ يَفْتَدِي[.

2. (3228)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh), yaşlanınca oruç tutamaz oldu. O zaman orucu yedi ve oruca bedel fidye ödedi."[224]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah'ın hizmetçisi olan Enes İbnu Mâlik, Muâmmerîn denen uzun müddet yaşayan sahâbîlerden biridir. Yaşı hususunda kaynaklar 99 ile 110 arasında farklı rakamlar verirler. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hz. Enes'in ömrünün sonlarında oruç tutamayacak kadar tâkattan kesildiğini, bu sırada orucu yeyip fidye verdiğini belirtir. İmam Mâlik aynı rivayetin devamında, her bir gün yerine müdd-ü Nebî aleyhissalâtu vesselâm ile bir müdd verdiğini tasrih eder.
Ancak, İmam Mâlik, Hz. Enes'in, tutamadığı oruç için verdiği fidyenin vacib olmadığını, yani bunu vermenin Enes'e vâcib olmadığını söyler ve "Bunu güçlü iken yapması bana daha uygun geliyor" der.
İmam Mâlik'e göre, oruca tahammül edemiyecek durumda olan kimseye oruç farz olmaz, dolayısıyla fidye de gerekmez. Onun nazarında Hz. Enes'in verdiği fidye, bir müstehabı yerine getirmek içindir. Cenab-ı Hak, tâkat getiremiyecek olana orucu vâcib kılmamıştır.
İbnu Abdilberr: "Oruç fidyesi, ne kitap, ne sahih sünnet ne de icmâ ile sabit değildir. Farzlar ise, bu üç yoldan biriyle sübut bulur" der.[225]

3229. 3 –وعنه:]أنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُماَ سُئِلَ عَنِ الْحَامِلِ إِذَا خَافَتْ عَلَى وَلَدِهَا، وَاشْتَدَّ عَلَيْهَا الصِّيَامُ، فَقَالَ: تُفْطِرُ وَتُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّا مِنْ حِنْطَةٍ بِمُدِّ النبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[.

3. (3229)- Yine İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e "Hâmile kadın, karnındaki çocuk için endişeye düşecek olur ve oruç da kendisine ağır gelmeye başlarsa ne yapmalı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Orucu yer, her gün için bir fakire, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müddü ile bir müdd buğday verir."[226]

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, hadisin devamında, ilim ehlinin, hâmile kadın için: "Bilahare kaza eder" diye hükmettiklerini belirtir. Delil olarak: Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun" (Bakara 185) âyetini gösterir ve çocuğu hakkında korkan kadının âyette geçen "hasta" grubundan sayılacağını söyler.
Hâmile ve hatta emzikli kadın için fukahâ "kaza" ya hükmeder, "fidye gerekmez" der. Yukarıda kaydedilen âyetten çıkarılan hükme göre, yolculuk ve hastalık gibi dinen meşru bir özürle orucunu yiyen kimse, kaza edecek vakit bulamadan vefat edecek olsa fidye de gerekmez. Fidye verilmesini vasiyet etmiş ise, terikesinin üçte birinden verilir. Aynı kimse, bunu tamamen veya kısmen kaza edebilecek fırsat bulduğu halde kaza etmeden vefat edecek olsa, malı varsa tutamadığı gün adedince fidye vermeyi vasiyet etmesi gerekir. Bu da malının üçte birinden ödenir.[227]

3230. 4 –وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما:]عَنِ النَبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قالَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ صِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ، فَلْيُطْعِمْ مَكَانَ كُلِّ يَومٍ مِسْكِيناً[. أخرجه الترمذى، وصحح وقفه على ابن عمر .

4. (3230)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, üzerinde Ramazan ayının orucu olduğu halde ölecek olursa, (ölünün velisi) her bir gün yerine, bir fakire yiyecek versin."[228]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu hadisi kaydettikten sonra şu açıklamaya yer verir: "Bu meselede âlimler ihtilaf etmiştir. Bir kısmı, "ölenin yerine oruç tutulur" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhûye bu görüştedirler. Bunlar derler ki: "Ölü üzerinde şâyet nezir orucu varsa, bu onun adına tutulur, eğer Ramazan orucundan borç varsa, bu ona bedel fidye verilerek ödenir." İmam Mâlik, Süfyân ve İmam Şâfiî de: "Kimse, kimsenin yerine oruç tutamaz" demişlerdir."
Hanefiler de hiç kimsenin bir başkasının yerine oruç tutamıyacağına hükmetmiştir. ulemâ namaz, oruç gibi bedenî ibadetlerin, ölü olsun, sağ olsun bir başkası adına yapılamayacağına hükmetmiştir. Ancak şu kadar var ki, kişi kendisi için tuttuğu orucun veya kıldığı namazın sevabından bir başkasına da bağışlayabilir, sırf onun adına niyet ederek oruç tutamaz, namaz kılamaz.

Ancak, ölünün yerine oruç tutulacağını söyleyen âlimler de, bu hususta vârid olan rivayetlere dayanırlar. Nitekim bunlardan birkaçını daha önce kaydettik (3220, 3221). Gerekli açıklamaları orada yaptık.[229]

5. 3231. –وعن القاسم بن محمد:]أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ عَلَيْهِ قَضَاءُ رَمَضَانَ فَلَمْ يَقْضِهِ وَهُوَ قَوِيٌّ
عَلَى صِيَامِهِ حَتَّى جَاءَ رَمَضَانَ آخَرُ، فَإِنَّهُ يُطْعِمُ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِيناً مُدّاً مِنْ حِنْطَةٍ، وَعَلَيْهِ مَعَ ذَلِكَ الْقَضَاءُ[. أخرجه مالك .

5. (3231)- Kâsım İbnu Muhammed rahimehullah'tan anlatıldığına göre şöyle diyordu: "Üzerinde Ramazan borcu olan kimse, kaza edecek güç ve kuvvette olduğu halde, müteakip Ramazan gelinceye kadar bunu tutmamış ise, her bir gün yerine bir fakire bir müdd buğday vermeli ve orucu ayrıca kaza etmelidir."[230]

AÇIKLAMA:

1- Zürkânî hadisi açıklarken, Ebu Hanîfe ve iki ashabı (Ebu Yusuf ve Muhammed) hariç, cumhûrun bu hadîsin hükmüne uygun şekilde, kazaya kalan oruç için fidye olarak her bir güne bedel bir müdd buğday verilmesinde ittifak ettiğini belirtir. Ebu Hanîfe ve ashabı ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, yarım sa' miktarı buğday demiştir. Eşheb ise "Medine'de bir müdd, başka taraflarda bir tam ve üçte bir müd (1 1/3)" demiştir. Mekke'de ödenecek miktar hakkındaki görüşte ihtilâf edilmiştir: Medine'deki miktarda mı, başka taraflardaki miktarda mı?
2- Fidye ile birlikte kaza gerektiği meselesinde ihtilaf edilmemiştir. Eimme-i Erbaa ve cumhûr, sıhhatli olduğu halde önceden oruç borcuyla yeni Ramazan'a giren kimse için: "İkinci Ramazan'ı tutar, sonra öncekini kaza eder, ayrıca fidye gerekmez" derler. Ancak cumhûra muhalefetle "Sıhhatli olarak kavuşmuş olduğu ikinciyi tutar. Önceki borcu için fidye verir, kaza gerekmez" diyen de olmuştur.
Ebu Hanîfe ve Ashabı: "Bu kimseye sadece kaza gerekir, ayrıca fidye gerekmez, zira Allah Teâlâ Hazretleri, فَعِدّةٌ مِنْ اَيّامٍ اُخَرَHasta veya yolcu olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun" (Bakara 185) buyurmuş, -kazanın gecikmesi sebebiyle- fidye ödeme hususunda sükût etmiştir" derler. Bu mütâlaaya şöyle cevap verilmiştir: "Kur'an'da zikredilmemiş olması, sünnette sabit olmamasını, o meseleyle ilgili olarak Resûlullah'tan hiçbir şeyin bulunmamasını gerektirmez." Nitekim Dârakutnî ve başkaları Ebu Hüreyre'den, Saîd İbnu Mansur ve Dârakutnî İbnu Abbâs'tan, Abdurrezzâk, Ömer İbnu'l-Hattâb'tan bu durumdaki kimseye "fidye de gerekir" diye rivayette bulunmuşlardır. İbnu Abdilberr: "Bu meselede altı sahâbiden rivayet mevcuttur ve bunların hiç birinden mevzuyla ilgili bir muhalefet bilinmemektedir" der.
Ulemâ, şu âyet hakkında da ihtilaf etmiştir: وَعَلى الّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ"Oruca dayanamayanlar bir fakiri doyuracak kadar fidye verir" (Bakara)[231]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/418-419.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/419.
[3] Buhari, Savm: 2, 9, Libas: 78; Müslim, Sıyâm: 164 (1151); Muvatta, Sıyâm: 58, (1, 310); Ebu Dâvud, Savm: 25 (2363); Tirmizî, Savm: 55, (764); Nesâî, Sıyâm: 41, (2, 160-161); İbnu Mâce, Sıyam: 1, (1638), Edeb: 58, (3823); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/420.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/420-424.
[5] Tirmizî, Cihâd: 3, (1624); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.
[6] Nesâî, Sıyam: 43, (4, 165); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.
[7] Buharî, Savm: 4, Bed'ü'l- Halk: 9; Müslim, Sıyâm: 166, (1152); Nesâî, Sıyam: 43, (4, 168); Tirmizî, Savm: 55, (765).
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/425.
[10] Tirmizî, Savm: 82, (807); İbnu Mâce, Sıyâm: 45, (1746); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/426.
[11] Buhari, Savm: 5, Bed'ü'l- Halk: 11, Müslim, Sıyâm: 2, (1079); Nesâî, Sıyâm: 5, (4, 129); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/426.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/426-427.
[13] Nesâî, Savm: 5, (4, 130); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/427.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/427-428.
[15] Tirmizî, Zekat: 28, (663); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/428.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/428.
[17] Buharî, Savm: 11, 5, 13, Talâk: 25; Müslim, Sıyâm: 9, (1080); Muvatta, Sıyâm: 1, (1, 286); Ebu Dâvud, Savm: 4, (2320); Nesâî, Savm: 10, 11, (4, 134).
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/429.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/429-430.
[20] Ebu Davud, Savm: 6, (2362); Nesâî, Savm: 13, (4, 135, 136); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/431.
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/431.
[22] Ebu Dâvud, Savm: 6, (2325); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/4321.

[23] Ebu Dâvud, Sıyâm: 14, (2340, 2341); Tirmizî, Savm: 7, (691); Nesâî, Savm: 8, (4, 132); İbnu Mace, Sıyâm: 6, (1652); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/432.
[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/432-433.
[25] Adaletle ilgili teferruat ikinci ciltte geçti (5, 6, 12. Sayfalarda). Şehâdet ve rivayet (ihbar) hakkında da yine ikinci cilt 26-29. Sayfalarda bilgi verilmiştir.
[26] Ebu Dâvud, Savm: 14, (2342); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/433.
[27] Ebu Dâvud, Savm: 13, (2338); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/433.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/433-434.
[29] Ebu Davûd, Salât: 255, (1157); Nesâi, Iydeyn: 2, (3, 180); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/435.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/435.
[31] Müslim, Sıyâm: 28, (1087); Ebu Dâvud, Savm: 9, (2332); Tirmizî, Savm: 9, (693); Nesâî, Savm: 7, (4, 131); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/436.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/436-437.
[33] Tirmizî, Savm: 11, (697); Ebu Dâvud, Savm: 5, (2324); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/437.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/437-438.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/439.
[36] Buharî, Savm: 13, 5, 11, Talâk: 29; Müslim, Savm: 13-15, (1080); Ebu Dâvud, Savm: 4, (2319, 2320, 2321); Nesâî, Savm: 17, (4, 139, 140); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/439.
[37] Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) peygamber olduğu zaman Araplarda okuma yazma durumu ve Efendimizin bu hususta aldığı tedbirlerle ilgili geniş açıklamayı birinci ciltte sunduk: (S, 24-26 veya S, 402 ve devamı.)
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/439-440.
[39] Buharî, Savm: 12; Müslim, Sıyâm: 31, (1089); Ebu Dâvud, Savm: 4, (2323); Tirmizî, Savm: 8, (692); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/440.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/440-442.
[41] Ebu Dâvud, Savm: 71, (2454); Tirmizî, Savm: 33, (730); Nesâî, Savm: 68, (4, 196, 197); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/443.
[42] Nesâî, Savm: 68, (4, 197, 198); Muvatta, Sıyâm: 5, (1, 288); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/443.
[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/443-444.
[44] Müslim, Sıyâm: 169, (1154); Nesâî, Savm: 67, (4, 193-195); Tirmizî, Savm: 35, (733, 734); Ebu Dâvud, Savm: 72, (2455); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/445.
[45] Buharî, Savm: 21, (Tercümede, yani bir bab başlığında zikretmiştir); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/446.
[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/446-447.
[47] Ebu Dâvud, Savm: 32, (2380); Tirmizî, Savm: 25, (720); İbnu Mâce, Savm: 16, (1676); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/448.
[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/448.
[49] Tirmizî, Savm: 24, (719); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/448.
[50] Ebu Dâvud, Savm: 32, (2381); Tirmizî, Tahâret: 64, (87); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449.
[52] Buharî, Savm: 32, Tıbb: 11; Müslim, Hacc: 87, (1202); Ebu Dâvud, Savm: 29, (2372, 2373); Tirmizî, Savm: 61, (775, 776, 777); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/449-450.
[54] Ebu Dâvud, Savm: 29, (2375); Buharî, Savm: 32; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/450.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/450.
[56] Ebu Dâvud, Savm: 29, (2374); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/451.
[57] Tirmizî, Savm: 60, (774); Ebu Dâvud, Savm: 28, (2367); İbnu Mâce, Savm: 18, (1679, 1680, 1681); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/451.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/451.
[59] Tirmizî, Savm: 30, (726); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/452.
[60] Ebu Dâvud, Savm: 31, (2377); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/452.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/452.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/453.
[63] Buharî, Savm: 24, 23; Müslim, Sıyâm: 62-65, (1106); Muvatta, Sıyâm: 14, (1, 292); Ebu Dâvud, Savm: 33, (2382-2386); Tirmizî, Savm: 31, (727-729); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/453.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/453.
[65] Ebu Dâvud, Savm: 33, (2385); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.
[67] Ebu Dâvud, Savm: 35, (2387); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.
[68] Muvatta, Sıyâm: 20, (1, 293); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/454.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/455.
[70] Buhari, Savm: 26, Eyman: 15; Müslim, Sıyâm: 171, (1155); Tirmizî, Savm: 26, (721); Ebu Dâvud, Savm: 39, (2398); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/456.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/456-457.
[72] Buharî, Savm: 53, Teheccüd: 11; Müslim, Sıyâm: 180, (1158); Tirmizî, Savm: 57, (769); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/458.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/458.
[74] Buhari, Savm: 53; Müslim, Savm: 178, (1157); Nesâî, Savm: 70, (4, 199); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/459.
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/459.
[76] Tirmizî, Savm: 48, (752); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/460.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/460-462.
[78] Buharî, Savm: 69, Hacc: 1, 47, Menâkıbu'l-Ensâr: 26, Tefsir, Bakara: 24; Müslim, Sıyâm: 115; Muvatta, 33, Ebu Dâvud, Savm: 64, (2442, 2443); Tirmizî, Savm: 49, (753); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/462.
[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/462-463.
[80] Buharî, Savm: 69, Enbiya: 22, Fedâilu'l-Ashâb: 52, Tefsir, Yûnus: 1, Tâ-hâ: 1, Müslim, Sıyâm: 127, (1130); Ebu Dâvud, Savm: 64, (2444); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/463.

[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/463-465.
[82] Nesâî, Zekât: 35, (5, 49); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/465.
[83] İbnu Hacer'in tercihi olan önceki te'vil ile, bu rivayet sayesinde güçlenmiş olan ikinci te'vil arasında ortaya çıkan açıklık hakkında yoruma girmeyişi dikkatimizi çekiyor.
[84] Buharî, Savm: 53; Müslim, Sıyâm: 179, (1157); Ebu Dâvud, Savm: 55, (2430); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/466.
[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/466.
[86] Buharî, Savm: 52; Müslim, Sıyâm: 175, (1156); Muvatta, Sıyâm: 56, (1, 309); Ebu Dâvud, Savm: 56, 59, (2431, 2434); Tirmizî, Savm: 37, (736); Nesâî, Savm: 70, (4, 199, 200); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/467.
[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/467-469.
[88] Tirmizî, Savm: 37, (736); Ebu Dâvud, Savm: 11, (2335); Nesâî, Savm: 70, (4, 200); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/469.
[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/469-470.
[90] Nesâî, Savm: 70, (4, 201); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/470.
[91] Müslim, Sıyâm: 204, (1164); Tirmizî, Savm: 53, (759); Ebu Dâvud, Savm: 58, (2432); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/471.
[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/471.
[93] Ebu Dâvud, Savm: 61, (2437); Nesâî, Savm: 83, (4, 220); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/472.
[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/472-473.
[95] Muvatta, Hacc: 133, (1, 375); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474.
[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474.
[97] Tirmizî, Savm: 46, (749); İbnu Mâce, Sıyâm: 40, (1730); Müslim, Sıyâm: 196, (1162); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474.
[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/474-475.
[99] Tirmizî, Savm: 44, (745); Nesâî, Savm: 70, (4, 202, 203); İbnu Mâce, Sıyâm: 42, (1739); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476.
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476.
[101] Tirmizî, Savm: 44, (747); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476.
[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/476-477.
[103] Ebu Dâvud; Savm: 68, (2449); Nesâî, Savm: 83, (4, 220, 221); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/478.
[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/478.
[105] Nesâî, Savm: 70, (4, 198); brahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/478.
[106] Müslim, Sıyâm: 194, (1160); Ebu Dâvud, Savm: 70, (2453); Tirmizî, Savm: 54, (763); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/479.
[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/479-480.
[108] Tirmizî, Savm: 54, (761); Nesâî, Savm: 82, (4, 219); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/480.
[109] Tirmizî, Savm: 74, (797); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/480.
[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/480.
[111] Buhari, Savm: 64; Rikâk: 18; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin: 217, (783); Ebu Dâvud, Salât: 317, (1370); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/481.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/481.
[113] Buharî, Savm: 67, Fadlu's- Salât: 6, Cezâu's- Sayd: 26; Müslim, Sıyâm: 288, (827); Ebu Dâvud, Savm: 48, (2417); Tirmizî, Savm: 58, (772); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/482.
[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/482-483.
[115] Ebu Dâvud, Savm: 49, (2419); Tirmizî; Savm: 59, (773); Nesâî, Menâsik: 195, (5, 252); Tirmizî, hadisin sahih olduğunu söylemiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/483.
[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/483-484.
[117] Müslim, Sıyâm: 144, (1141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/484.
[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/484.
[119] Ebu Dâvud, Savm: 10, (2334); Tirmizî, Savm: 3, (686); Nesâî, Savm: 37, (4, 153); İbnu Mâce, Sıyâm: 3, (1645); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.
[121] Nesâî, Savm: 71, (4, 205, 206); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.
[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/485.
[123] Ebu Dâvud, Savm: 12, (2337); Tirmizî, Savm: 38, (738); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/486.
[124] Buharî, Savm: 14; Müslim, Savm: 21, (1082); Ebu Dâvud, Savm: 11, (2335); Tirmizî, Savm: 2, (684); Nesâî, Savm: 31, 32 (4, 149); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/486.
[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/486-487.
[126] Ebu Dâvud, Savm: 63, (2440); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/487.
[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/487.
[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/488.
[129] Buharî, Savm: 63; Müslim, Sıyâm: 147, 148; Ebu Dâvud, Savm: 50, (2420); Tirmizî, Savm: 42, (743); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/488.
[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/488.
[131] Ebu Dâvud, Savm: 51, (2421); Tirmizî, Savm: 43, (7.44); İbnu Mâce, Sıyâm: 38, (1726); Ebu Dâvud hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. Tirmizî de hasen demiştir; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/489.
[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/489.
[133] Buhari, Savm: 20, Müslim, Sıyâm: 45, (1095); Tirmizî, Savm: 17, (708); Nesâî, Savm: 18, (4, 141); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/490.
[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/490-491.
[135] Müslim, Sıyâm: 46, (1096); Ebu Dâvud, Savm: 15, (2343); Tirmizî, Savm: 17, (709); Nesâî, Savm: 27, (4, 146); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/491.
[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/491.

[137] Buharî, Savm: 19, Mevâkitu's-Salât: 27, Teheccüd: 8; Müslim, Sıyâm: 47, (1097); Tirmizî, Savm: 14, (703); Nesâî, Savm: 21, 22, (4, 143); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/491.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/492.
[139] Buhari, Savm: 1.9, Mevâkît: 27; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/492.
[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/492.
[141] Nesâi, Savm: 20, (4, 142); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/493.
[142] Şer'î örfde gündüz (nehar) fecirle başlar ve akşam vaktinin girmesiyle sona erer. Şu halde akşamdan yatsıya kadarki alaca karanlık, şer'an geceden sayıldığı gibi, fecirden güneşin doğmasına kadarki sabahın alaca karanlığı da gündüzden sayılır. Bu husus Kadr suresinde de görülür.
[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/493-494.
[144] Ebu Dâvud, Savm: 17, (2348); Tirmizî, Savm: 15, (705); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/494.
[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/494.
[146] Buhari, Ezân: 13, Talâk: 24, Haberu'l-Vâhid: 1; Müslim, Sıyâm: 40, (1093); Ebu Dâvud, Savm: 17, (2347); Nesâî, Savm: 30, (4, 148); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495.
[148] Ebu Dâvud, Savm: 18, (2350); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495.
[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/495-496.
[150] Buharî, Savm: 43; Müslim, Sıyâm: 51, (1100); Ebu Dâvud, Savm: 19, (2351); Tirmizî, Savm: 12, (698); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/497.
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/497.
[152] Muvatta, Sıyâm: 8, (1, 289); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/498.
[153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/498.
[154] Buharî, Savm: 45; Müslim, Sıyân: 48, (1098); Muvatta, Sıyâm: 6, (1, 288); Tirmizî, Savm: 13, (699); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/499.
[155] Muvatta, Kasru's-Salât: 46, (1, 158); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/499.
[156] Ebu Dâvud, Savm: 22, (2556); Tirmizî, Savm: 10, (694); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/499.
[157] Ebu Dâvud, Savm: 22, (2358); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/500.
[158] Ebu Dâvud, Savm: 22, (2357). "Rezîn, duanın baş kısmına "Elhamdülillah" kelimesini ziyade etti."; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/500.
[159] Buharî, Savm: 48; Temennî: 9; Müslim, Savm: 57-60, (1103-1105); Tirmizî; Savm: 62, (778); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/500-501.
[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/501.
[161] Buharî, Savm: 22, 25; Müslim, Sıyâm: 76, (1109); Muvatta, Sıyâm: 12, (1, 291); Ebu Dâvud, Savm: 36, (2388, 2389); Tirmizî, Savm: 63, (779); Nesâî, Tahâret: 123, (1,108); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/501-502.
[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/502.
[163] Buharî, Savm: 27; Ebu Dâvud, Savm: 26, (2364); Tirmizî, Savm: 29, (725); (Buharî'nin rivayeti muallaktır); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/502.
[164] Buhari, Savm: 25 (bab başlığında (tercüme) kaydetmiştir); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503.
[166] Buhari, Savm: 8, Edeb: 51; Ebu Dâvud, Savm: 25, (2326); Tirmizî, Savm: 16, (707); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503.
[167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/503-505.
[168] Müslim, Sıyâm: 159, (1150); Ebu Dâvud, Savm: 76, (2461); Tirmizî, Savm: 64, (780, 781); İbnu Mâce, Sıyâm: 47, (1750); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/505.
[169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/505-506.
[170] Tirmizî, Savm: 70, (789); Tirmizî, hadis için: "Münkerdir, Hişam İbnu Urve dışında sâ biri tarafından rivayet edildiğini görmedik"der; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/506.
[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/506.
[172] Tirmizî, Savm: 67, (784, 785, 786); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/507.
[173] Buharî, Nikâh: 84, 86; Müslim, Zekât: 84, (1026); Ebu Dâvud, Savm: 74, (2485); Tirmizî, Savm: 65, (782); Ebu Dâvud'un rivayetinde, "Ramazan dışında" ziyadesi vardır; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/507.
[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/507-508.
[175] Müslim, Sıyâm: 90, (1114); Tirmizî, Savm: 18, (710); Nesâî, Savm: 49, (4, 177); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/509.
[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/509-510.
[177] Buharî, Cihâd: 71; Müslim, Sıyâm: 100, (1119); Nesâî, Savm: 52, (4, 182): İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/510.
[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/510-511.
[179] Buharî, Savm: 36, Müslim, Sıyam: 92, (1115); Ebu Dâvud, Savm: 43, (2407); Nesâî, Savm: 48, (4, 176); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/511.
[180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/511.
[181] Buharî, Savm: 33; Müslim, Sıyâm: 103, (1121); Muvatta, Sıyâm: 24, (1, 295); Tirmizî, Savm: 19, (711); Ebu Dâvud, Savm: 42, (2402); Nesâî, Savm: 56, (4, 185); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/512.
[182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/512.
[183] Buharî, Savm: 37, Müslim, Sıyâm: 98, (1118); Muvatta, 23, (1, 295); Ebu Dâvud, Savm: 42, (2405); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/512.
[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/513.
[185] Buharî, Savm: 35; Müslim, Savm: 108, (1122); Ebu Dâvud, Savm: 44, 2409); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/513.
[186] Nesâî, Savm: 50, (4, 178); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/513.
[187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/514.
[188] Ebu Dâvud, Savm: 43, (2408); Tirmizî, Savm: 21, (715); Nesâî, Savm: 51, (4, 180-182), 62, (4, 190); İbnu Mâce, Sıyâm: 12, (1668); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/514.
[189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/514-515.
[190] Tirmizî, Savm: 76, (799, 800); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/515.

[191] Sefer namazı bahsi daha önce geçti (2896-2922); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/515.
[192] Muvatta, Sıyâm: 27, (1, 296); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/515.
[193] Ebu Dâvud, Savm: 46, (2413); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/516.
[194] Bir berîd dört fersah, bir fersah dört mil, bir mil dörtbin zirâdır. Yani bir berîd 64 bin zirâdır. (Nihaye 1, 116).
[195] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/516-517.
[196] Ebu Dâvud, Savm: 45, (2412); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/517.
[197] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/517-518.
[198] Ebu Dâvud, Savm: 44, (2410, 2411); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/518.
[199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/518.
[200] Muvatta, Sıyâm: 45, (1, 304); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519.
[201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519.
[202] Muvatta, Savm: 46, (1, 304); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519.
[203] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/519-520.
[204] Buharî, Savm: 40; Müslim, Sıyâm: 151, (1146); Muvatta, Sıyâm: 54, (1, 308); Ebu Dâvud, Savm: 40, (2399); Tirmizî, Savm: 66, (783); Nesâî, Savm: 64, (4, 191); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/520.
[205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/520-521.
[206] Buharî, Savm: 42; Müslim, Sıyâm: 153, (1174); Ebu Dâvud, Savm: 41, (2400); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/521.
[207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/521-522.
[208] Buharî, Savm: 42; Müslim, Savm: 156, (1148); Ebu Dâvud, Eymân: 25, (3307, 3308); Tirmizî, Savm: 22, (716); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/522.
[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/522-523.
[210] Muvatta, Sıyâm: 43, (1, 303); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/523.
[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/523.
[212] Muvatta, Sıyâm: 50, (1, 306); Ebu Dâvud, Savm: 73, (2457); Tirmizî, Savm: 36, (735); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/523.
[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/524.
[214] Buharî, Savm: 46; Ebu Dâvud, Savm: 23, (2359); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/524.
[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/525.
[216] Muvatta, Sıyâm: 44, (1, 303); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/525.
[217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/525.
[218] Buharî, Savm: 29; Tirmizî, Savm: 27, (723); Ebu Dâvud, Savm: 38, (2396); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/526.
[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/526.
[220] Buhari, Savm: 29, 31, Hibe: 20, Nafakât: 13, Edeb: 68, 95, Kefaretu'l- Eymân: 3, 4, Hudud: 26; Müslim, Sıyâm: 81, (1111); Muvatta, Sıyâm: 28, (1, 296, 297); Ebu Davud, Savm: 37, (2390, 2391, 2392, 2393); Tirmizî, Savm: 28, (724); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/528.
[221] Mühim noktalarını özetleyerek kaydediyoruz.
[222] Sepetteki hurmanın onbeş sâ' miktarında olduğu bazı rivayetlerde tasrih edilmiştir.
[223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/528-532.
[224] Muvatta, Sıyâm: 51, (1, 307); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533.
[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533.
[226] Muvatta, Sıyâm: 52, (1, 308); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533.
[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/533-534.
[228] Tirmizî, Savm: 23, (718); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/534.
[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/534.
[230] Muvatta, Sıyâm: 53, (1, 308); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/535.
[231] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 9/535.

HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ
BAZI HÜKÜMLER

HACC VE UMRE BÖLÜMÜ

Bu bölümde 15 bab vardır

HACC

"Hacc, kasdetme ve yönelme ma'nalarına gelir. Ancak, onu, mutlak kasd ve mücerret yöneliş ma'nalarına hamletmek de doğru değildir. Hac, hususî bir zaman diliminde, hususî bir kısım yerleri, yine bir kısım hususî usullerle ziyaret etmeğe denir ki; senenin belli günlerinde, hac niyetiyle ihrama girip, Arafat'ta vakfede bulunmak ve Kâbe'yi tavaf etmekten ibaret sayılmıştır. İhram haccın şartı, vakfe ve tavaf ise onun rükünleridir.Her sene, dünyanın dört bir yanından yüz binlerce insan, "Beytullah"a teveccüh edip, mübarek bir zaman dilimi içinde, Sahib-i Şeriat tarafından belirlenmiş bazı mekânları... hususî bir kısım usullerle ziyaret eder... vazifelerini yerine getirir ve günahlarından arınırlar -ki böyle bir vazife "Ona varmaya gücü yeten kimsenin Kâbe'yi tavaf etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır."- fermânıyla, İslâm'ın beş esasından biri olarak gücü yeten herkese farz kılınmıştır.Hac, Müslümanlar arasında içtimâî birliği te'sis ve tecelli ettiren öyle büyük ve öyle şümullü bir İslâm şiârıdır ki, onun enginlik ve vüs'atini, küre-i arz üzerinde bir başka mekân ve bir başka cemaatte bulup göstermek mümkün değildir. Kâbe, o derin ma'na ve kudsiyetiyle, tâ Hz. Âdem ve onun yaratılışından önceki zamanlara gidip dayanan.. ve daha sonra Hz. İbrahim'le, bilmem kaçıncı kez ortaya çıkarılıp îmar edilen, millet-i İbrâhimiye ile irtibatlı, hakikat-ı Ahmediye'nin amânın bağrında eşi, nûr-u Muhammedî aleyhisselâm'ın dölyatağı ve bütün semâvî dinlerin kıblegâhı, eşsiz öyle bir tevhid ocağıdır ki, bu hususîyetleriyle ona denk, Allah evi denebilecek ikinci bir bina

yoktur.Her yıl, yüz binlerce insan, Allah'a karşı kulluk sorumluluklarını yerine getirmek için, Hakk'a en yakın olacakları bir zaman diliminde, bir zirve mekânda, edâ edecekleri ibadetlerin menfezleriyle duygularını, düşüncelerini soluklar.. ahd u peymanlarını yeniler.. günahlarından arınır.. birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlar ve hatırlatır, içtimâî, iktisâdî, idârî ve siyâsî işlerini, her yanıyla Hakk'a kulluğu çağrıştıran bir ibadet zemininde, kalplerin rikkati, duyguların enginliği ve İslâm şuurunun med vaktinde, bir kere daha gözden geçirip pekiştirir; sonra da yepyeni bir güç, yepyeni bir azim, yepyeni bir şevkle ülkelerine dönerler.Hepimiz hacca, biraz da, ruh ve duygularımızın kirlenmiş olması mülâhazasıyla gider ve o güne kadar tanımadığımız farklı bir kapıdan, ayrı bir ma'na âlemine açılıyor gibi yola revân olur ve geçeceğimiz yollara sıralanmış şeâiri bir bir görür, duyar, enginliklerine iner.. ve ulu dağların mehâbeti içinde gözümüzü, gönlümüzü dolduran bunca İslâm alâmeti karşısında, daha yolda iken Kâbe ve haccetme ruhunun perde perde sıcak ve derin esintilerini duymaya başlarız. Sonra da, gidip tâ en son noktaya ulaşıncaya kadar, otobüs kanepelerinde, tren kompartımanlarında, gemi kamaralarında, uçak koltuklarında, otel odalarında, misafir salonlarında, hatta çarşı ve pazarda hep o sımsıcak meltemlerin te'sirini hissederiz. Bu vasıtalara, bu yollara ne kadar alışmış ve ne kadar kanıksamış olursak olalım; vasıtasına göre, saatler, günler ve haftalar süren bu mavi, bu ruhânî, bu âhenkli, bu vâridatlı yolculuktan bir kurbet, bir vuslat, bir güzellik, bir şiir, bir romantizim banyosu ala ala, ruhlarımıza, asıl kaynağından gelen gücü kazandırmış, gönüllerimizi itmi'nân arzusuyla şahlandırmış ve hususî bir âlemin namzedi olmuş gibi kendimizi, bütün bu büyülü güzelliklere ulaştıracak sırlı bir kapının önünde sanırız. Bu kudsî yolculuk ve yol mülâhazası, her zaman his dünyamıza öyle esbab üstü bir duyuş ve bir seziş kabiliyeti bahşeder ki; bazen neşeyle tüten, bazen murâkebe ve muhâsebe duygusuyla buruklaşan bir ruh hâletiyle, adeta kendimizi âhiretin koridorlarında yürüyormuşçasına hep tedbirli ve temkinli hissederiz.Hac yolcusu, evinden ayrıldığı andan itibaren, yol boyu, nefis ve enâniyeti hesabına iplik iplik çözülür; kalbî ve ruhî hayatı adına da bir dantela gibi ibrişim ibrişim örülür. Evet, insan bu ışıktan yolculuğundan en eski fakat eskimeyen, en ezelî ama taptâze gerçeklerle tanışır ve hâlleşir.. ve hiçbir zaman unutamayacağı edalara ulaşır. Hele, yapılan işin şuurunda olanlar için bu arzî fakat semâvî yolculuk, ihtivâ ettiği vâridat ve hatıralarla daha bir derinleşir ve ebediyet gamzetmeye başlar.. başlar ve güya semânın renkleri, hacıların sesleri gelir hülyalarımıza dolar, ruhlarımızı sarar ve ömür boyu gönül gözlerimizde tüllenir durur.Dünyada, Kâbe ve çevresi kadar, biraz hüzünlü de olsa, ama mutlaka füsunlu daha câzip bir başka yer göstermek mümkün değildir. İnsan, onun hariminde her zaman efsânevî bir güzelliğe şâhit olur ve herşeyi en olgun, en tatlı bir meyve gibi koparır ve yer. Oralara yüz sürme tâli'liğini paylaşan ruhlar, ebediyen başka bir ibadet mahalli arama vehminden kurtulurlar.. ve oraların öteler buudlu câzibesini ömürlerinin gurûbuna kadar da asla unutmazlar."

HACC

Hacc, lügatte, (ziyarete) kastedmek mânasına gelir. Şeriat-ı garrâda: Beytu'l-Haram'ın muayyen âdâba uygun olarak ziyaretine kasdetmektir. Daha sarih tarifiyle: "Belirlenmiş vakitte Arafat'ta bir mikdar durduktan sonra, Kâbe-i Muazzama'yı usûl-ü dairesinde tavaf suretiyle ziyaret etmekten ibarettir."
Hacc, İslâm'ın beş rüknünden biridir. İçtimâî ve siyasî yönü ümmet hayatında son derece ehemmiyet arzeden bir ibadettir. İslâmiyet'in beynelmilellik hüviyetini en yüksek mertebede ifade eden yegâne fırsattır. Hacc vesilesiyle dünyanın dört bir tarafında yaşayan, dilleri, renkleri, örf, âdet ve kıyafetleri farklı Müslümanlar, aralarındaki mekân uzaklığını, Allah'ın emrine uyarak kaldırıp biraraya gelirler, tanışırlar, kaynaşırlar, sevişirler, birbirlerini öğrenerek fikir birliğine ererler. Hakkıyla îfa edilen hacc ibâdeti Müslüman milletler arasında tanışmayı sağlar, tanışma sevgiyi doğurur, sevgi ise dayanışma ve yardımlaşmayı hâsıl eder.
Birinci Cihan Harbi sırasında çeşitli cephelerde Müslüman milletlerin, birbirlerine silah çekmelerini, bâhusus İslâm'ın bayraktarı olarak küffârın önünde cihad veren Osmanlılar'a karşı savaşmalarını, haccın terkedilmesi sebebiyle aralarında zarurî olan tanışma ve dayanışmanın ihmâle uğramasında gören Bediüzzaman, haccın ihmali "Düşmana milyonlarla İslâm'ı, İslâm aleyhinde istihdama zemin ihzâr etti" dedikten sonra bu feci neticeyi şöyle tasvir eder:"
İşte Hind, düşman zannederek, hakikî pederini öldürmüş, başında oturmuş ağlıyor.

İşte Tatar, Kafkas, öldürülmesine yardım ettiği şahıs, biçâre valideleri olduğunu بَعْدَخَرابِ الْبَصْرَة (iş işten geçtikten sonra) anlıyor, ayak ucunda ağlıyorlar.

İşte Arap, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor.
İşte Afrika, biraderini tanımayarak öldürdü, şimdi vâveylâ ediyor.
İşte Âlem-i İslâm, bayraktar oğlunu gafletle bilmeyerek öldürmesine yardım etti, vâlide gibi saçlarını çekip âh-ı fîzar ediyor.
Milyonlarla ehl-i İslâm, hayr-ı mahz olan sefer-i hacca şedd-i rahl (yolculuk) etmek yerine, şerr-i mahz olan düşman bayrağı altında dünyada uzun seyahatler ettirildi. فَاعْتَبِرُوا (Bundan ibret alın ey akıl sâhipleri)."
Umre lügat olara ziyaret demektir. Istılahda muayyen âdab çerçevesinde, Kâbe'nin ziyaretine denir. Umreye Haccu'l-Asgar da denmiştir. Bu sebeple hacc'a da "el-Haccu'l-Ekber" denmiştir. Haccın yıl içerisinde, belli bir zamanı vardır. Ayrıca Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe, şeytan taşlama gibi başka levâzımatı da bulunduğu halde, umre sâdedir: Yılın her ayında yapılabilir. İhram, tavaf ve sa'ydan ibarettir.
Umrenin hükmü hususunda, mezhepler farklı hükümlerde bulunmuştur. Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel gibi ehl-i eser denen ulemaya göre vacibtir. Buharî de bu kanaate tâbî olmuştur. Hanefî ve Malikîlere göre, nâfile bir ibadettir. Her görüş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan menkul rivayetlere dayanır. Ebu Hanife hazretleri Tirmizî'de gelen bir rivayeti esas alır:

اَتَى اَعْرَابِىٌّ النَّبِىَّ # فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ اَخْبِرْنِى عَنِ الْعُمْرَةِ أَوَاجِبَةٌ هِىَ؟ فقَالَ: وِإنْ تَعْتَمِرُ خَيْرٌ لَكَ

"Bir bedevî gelerek Hz. Peygamber'e sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, bana umreden haber ver, o vâcib midir?" Resûlullah: "Hayır, ancak umre yaparsan senin için hayırlıdır" buyurdu." Ayrıca Cibril hadisinde: "İslâm beş şey üzerine kuruldu" dendikten sonra beş esas sayılırken "hacc" da zikredildiği halde umrenin zikredilmemiş olması da, umreye sünnet diyenlere delil olmuştur.
İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Atâ, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehümallah): "Başkalarına vacib olsa bile Mekke halkına vacib değildir" demişlerdir. İbnu Abbâs Kur'ân'da umrenin hacca mukârin olarak zikredildiğini söyler: " وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ "Başladığınız hacc ve umreyi Allah için tamamlayın" (Bakara 196). Burada hacc ve umre yan yana birlikte zikredilir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Bir kere hacc, bir kere umre herkese vacibtir" demiştir. Tahâvî, bu sözü "kifâye olan bir vacib" diye te'vil eder.
Umrenin sünnet olduğuna kâil olan İmam-ı Âzam, senenin beş gününde umre yapmak mekruhtur der:
1- Arafe günü, 2- Nahir (kurban bayarmının ilk) günü, 3, 4, 5- Eyyam-ı teşrik (bayramın ikinci, üçüncü, dördüncü günleri). Bu mesele ile ilgili bazı ilâve bilgileri 1165 numaralı hadisin açıklamasında kaydedeceğiz.[1]

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

.1 عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]قُلْتُ يَارسُولَ اللهِ: نَرَى الْجِهَادَ أَفْضَلُ اْعْمَالِ أفَ نُجَاهِدُ؟ قَالَ: لَكِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ وَأَجْمَلَهُ حَجٌّ مَبْرُورٌ ثُمَّ لُزُومُ الحضَرِ. قَالَتْ: فَ أَدَعُ الحَجَّ بَعْدَ إِذْ سَمِعْتُ هذا[. أخرجه البخارى إ قوله »ثُمَّ لُزُومُ الحضَرِ« والنسائى بطوله .

1. (1163)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, cihâdı amellerin en faziletlisi görüyoruz, biz de cihâd etmiyelim mi?" Şu cevabı verdi:
"Ancak, cihâdın en efdal ve en güzeli hacc-ı mebrûrdur. Sonra şehirde kalmaktır." Hz. Aişe der ki: "Bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım." [Buhârî, Hacc 4, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 1; Nesâî, Hacc 4, (5, 113). "Sonra şehirde kalmak" cümlesi Buhârî'de yok.][2]

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'de olmadığı belirtilen cümle Nesâî'de de mevcut değildir. Nesâî'deki rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Hz. Peygamber'e şöyle der: "Ey Allah'ın Resûlü, seninle cihad etmek üzere biz de sefere çıkmayalım mı? Zîra ben Kur'ân'da cihaddan efdal bir amel göremiyorum." Resûlullah şu cevabı verir: "Hayır, ancak cihadın en iyisi, en güzeli Kâbe'ye haccetmektir, hacc-ı mebrûrdur."
2- Hadiste haccın cihad olarak tavsifi, haccda karşılaşılan meşakkatler sebebiyle bir nevi nefis mücadelesi yapılmasındandır. Nitekim hadislerde nefisle yapılan mücadele de "cihad" ve hatta "efdal" ve "ekber" yani "en faziletli", "en büyük cihad" olarak ifade edilmiştir: اَفْضَلُ الْجِهَادِ اَنْ يُجَاهِدَ الرَّ جُلُ نَفْسه وهواهُ
3- Hacca "cihad'ın en iyisi" denirken muhatabın kadın olması da mühim bir husustur. Sözleri değerlendirirken muhatap unsurunu da nazar-ı dikkate almak gerekir. Hattâ hadisin sonunda gelen "sonra şehirde kalmak" tâbiri de bu açıdan değerlendirilmelidir. "Şehir" olarak tercüme ettiğimiz hadar kelimesi köy, kasaba gibi yerleşilen, sabit olunan yere ıtlak olunur. "Sonra evinde kalmak" şeklindeki bir tercüme daha açık olabilirdi. Asla sadakat için şehir dedik. Ancak burada "şehir"in, dilimizdeki şehir mânasına tam muvafık düşmediğini de bilmeliyiz. Bu cümle, Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri hakkında gelmiş olan: وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ "Evlerinizde oturun" (Ahzâb 33) âyetini hatırlatmaktadır.
4- Hacc-ı Mebrûr: "Menâsikine uygun olarak yapılan ve hiçbir günahın karışmadığı hacc demektir. "Hacc-ı Mebrûr", Hacc-ı Makbûl olarak da anlaşılmıştır. Mamafih iki anlayış da aynı mânaya te'vil edilebilir: Hiçbir eksiğin, hiçbir günahın karışmadığı hacc makbuldür, mebrurdur.
5- Hadiste bir incelik âlimlerin dikkatini çekmiştir: Rivâyet, kadınların cihada katılmasını reddetmiyor, ancak haccın onlar için daha sevablı bir cihad olduğunu ifade ediyor. Öyle ise sevabca az da olsa onlara da cihad var demektir. Bu, hükmü çıkarmada, hadisin İbnu Mâce'de gelen vechi daha açıktır: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ عَلى النِّسَاءِ جِهَادٌ؟ قَالَ: نَعَمْ جِهَادٌ قِتَالَ فِيهِ: اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ
"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, kadınlara da cihad var mı?" Şu cevabı verdi: "Evet, içinde kıtâl olmayan bir cihâd var: "Hacc ve umre..." İbnu Battâl der ki: "Hz. Aişe'nin Cemel Vak'ası'na katılıp kıtâlde bulunması sebebiyle onun kadrini düşürmek isteyenler: "Evlerinizde oturun" (Ahzâb 33) meâlindeki âyetle savaş kadınlara haram edildiği halde, (âyetin emrine muhalefet ederek) savaşmıştır" derler. Halbuki bu hadis böylelerinin iddiasını reddeder. Zîra Resûlullah, "cihadın efdali..." tâbirini kullanmıştır. bu tâbir, kadınlara hacc dışında da cihad olduğuna, ancak haccın o cihaddan efdal bir cihad olduğuna delâlet eder."
Böylece bu hadisten, kadınların evlerinde kalmalarıyla ilgili emr-i Kur'ânî'nin vücub ifade etmediği anlaşılır.[3]

2. وعن سهْل بن سَعْد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: مَامِنْ مُسْلِمٍ يُلَبِّى اِ لُبِّىَ مَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ مِنْ حَجَرٍ اَوْ شَجَرٍ أوْ مَدَرٍ حَتَّى تَنْقَطِعَ ا'رْضُ مِنْ ههُنَا وَههُنَا[. أخرجه الترمذى .

2. (1164)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Telbiyede bulunan hiç bir Müslüman yoktur ki, onun sağında ve solunda bulunan taş, ağaç, sert toprak onunla birlikte telbiyede bulunmasın, bu iştirak (sağ ve solunu göstererek) şu ve şu istikâmette arzın son hududuna kadar devam eder." [Tirmizî, Hacc 14, (828).][4]

AÇIKLAMA:

Telbiye, hacc sırasında ihrama girildiği andan itibaren bayramın birinci günü (Zilhicce'nin 10. günü) Cemre-i Akabe'de ilk taşın atılmasına kadar yüksek sesle okunan şu duadır:
لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ شَرِيكَ لَكَ
"Buyur Allahım buyur! Davetine bütün samimiyetimle icabet ettim! Buyur Allahım buyur! Senin eşin, ortağın yoktur. Buyur Allah'ım buyur! Hamd senin, nimet senin, mülk senin. Bunların hiçbirinde eşin, ortağın yoktur!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) binbir sıkıntıya katlanarak, pekçok müşkilleri hallederek mübârek beldelere gelmekle Allah'ın emrine fiilen uymuş bulunan insanların icâbet hallerinin kavlî ifadesi olan telbiyeyi, sözdeki samimiyete binaen hâsıl olan ihlâs sebebiye, kişinin sağ ve solunda yer alan taş, ağaç, toprak bütün mevcudatın, arzın nihâî hududuna varıncaya kadar tekrar edeceğini haber vermektedir.
Bu hadisle haccın haşmetini, mânevî değerinin de içtimâî ve siyâsî yönlerine muvazi şekilde müstesna bir azamet taşıdığını anlamaktayız.
Ümmet-i merhumeye Rabbimizin lütfu ne kadar büyük! Cenab-ı Hakk'tan, buna liyakatle de merzuk kılmasını diliyoruz.[5]

3. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ الله #: تَابِعُوا بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فإنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِى الْكِيرُ خَبَثَ الحَدِيدِ[. أخرجه النسائى .

3. (1165)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Haccla umrenin arasını birleştirin. Zîra bunlar günahı, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlemesi gibi temizler." [Nesâî, Menâsik 6, (5, 115); İbnu Mâce, Menâsik 3, (2886).][6]

AÇIKLAMA:

1- Burada, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), haccla umreyi ard arda yapmayı tavsiye etmektedir. Yani hacc yapılınca peşinden umre de yapılmalıdır. Umre yapıldı mı, ardından hacc yapılmalıdır.
Münâvî, haccla umrenin yan yana zikrinden, umrenin de hacc gibi vâcib olduğu hükmünün çıkarıldığını, Muhibbu't-Taberî'den naklen kaydeder. Yani "Nasıl ki Kur'ân-ı Kerim'in, فصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ayetinde "tetâbu" tâbiri, kefaret halinde, ard arda iki ay oruç tutmayı vacib kılmıştır, öyle ise umre ile haccın da ard arda olması gerekir" denmiştir. Böylece araya fâsıla girmeden her ikisinin de peş peşe yapılması gerekir.
Ancak şu mâna da çıkarılmıştır: "Araya fasıla girse bile, biri yapıldıktan sonra diğeri de mutlaka yapıldı mı, hadisteki tetâbu (birbirini tâkip) emri yerine gelir, zîra Arap dili açısından bu mâna da sahihtir."
2- Hadisin Nesâî'deki aslında hacc ve umrenin "fakirlik" ve "günahı" temizleyeceği ifade edilir. Kitabımızdaki metinde "fakirlik" kelimesi düşmüş durumda. Tabiî ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadaka ve zekâtın mala bereket ve ziyâde getirdiğini ifade ettiği gibi, hacc ve umre için yapılacak harcamaların fakirlik getireceği korkusunu kırmak için, bu yoldaki maddî fedakârlıkların sâdece mânevî değil, maddî berekete de sebep olacağını ifade etmiş olmaktadır.
3- Mânevî kazanç, körüğün demirdeki -bir rivayette altın ve gümüş de zikredilir- pisliği temizlediği şekilde hacc ve umrenin günahları temizleyeceği şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki teşbih hakikaten dikkat çekicidir. Körük demirdeki pisliği basit bir üfürme ile değil, ciddi bir yakma ile temizlemektedir. Hacc ibâdetinde, gerçekten nefsi alev alev yakan, temizleyen çeşitli ateşler, sıkıntılar var: Maldan harcamalar, açlık, susuzluk, yorgunluk, uykusuzluk, yolculuğun muhtemel olduğu çeşitli tehlikelerin göze alınması ve aşılması, vatandan, eşdosttan, işten ayrılık, alışkanlıkların terki vs. vs. Ve bunlar 1500 senelik ağır şartların hüküm sürdüğü asırlar için düşünülürse, ne derece yakıcı bir körük alevi olduğu ve bunların hepsine sırf Allah rızası için sabırla katlanmış olan ihlâslı bir hacıyı tertemiz ettiği daha kolay anlaşılır. Mü'min bütün bu alevlerde kendisini bir şey için yakıyor: "Rabbinin emrini yerine getirerek rızasını kazanmak." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kulun bu fedakârlığına karşı Rabbi Teâlâ'nın mukabil muamelesini -müteakip hadiste görüleceği üzere- "Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz" diyerek ifade etmektedir. Yani, hacc ve umre, körüğün demiri temizlediği gibi, mü'mini günahlardan temizlemekle kalmaz, fazlasını da kazandırır: Cennet!..[7]

4. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: الْعُمْرَةُ إلى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالحجُّ المبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إَّ الجَنَّةَ[. أخرجه الستة إ أبا داود .

4. (1166)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir umre, diğer umreye arada işlenenler için kefarettir. Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz!" [Buharî, Umre 1; Müslim, Hacc 437, (1349); Tirmizî, Hacc 90, (933); Nesâî, Menâsik 3, (5, 112), 5, (5, 115); İbnu Mâce, Menâsik 3, (2887); Muvatta, Hacc 65, (2, 346).][8]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Abdi'l-Berr, hadiste umrenin kefaret olacağı belirtilen günahların küçük günahlar olduğunu söylemiş, büyük günahlara da şamil olacağını söyleyenlere şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak, hadis mutlak geldiği için bazı âlimler "Büyüklere de şâmil olabilir" demiştir.
2- Bazı âlimler, "Büyük günahlardan ictinab, küçükleri affettirdiğine göre, umrenin küçüklerin affına vesile olması ne demektir." diye bir işkal ileri sürmüştür. Buna: "Umrenin kefâret olması zamanla mukayyeddir, büyük günahtan ictinabın kefâret olması mukayyed değil, âmmdır, kulun bütün ömrünü içine alır, öyle ise bu açıdan ikisi farklıdır" diye açıklama sunulmuştur.
3- Bu hadis, çokca umre yapmanın müstehab olduğuna delil teşkil etmektedir, zîra buna teşvik var. Halbuki Mâlikîler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın seneden seneye yapmış olmasını delil kılarak "Yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur" demişlerdir. "Ayda birden fazla umre yapmak mekruhtur" diyen de olmuştur. Ancak: "Mendub olan fiillerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ameli şart değildir. Nitekim, bir çok müstehab ve mendub işi, ümmete zorluk olmasın diye, zaman zaman terketmiştir..." diye cevap verilmiştir. Ulemâ hacc elbisesi giymeyen bir kimse için, senenin her gününde umre yapabileceğinde ittifak etmiştir. Sadece Hanefîler, -daha önce temas ettiğimiz üzere- arafe ve kurban günleri ile eyyâm-ı teşrikde mekruh addetmişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel'den yapılan bir rivayete göre: "Kişi umre yaptı mı traş olması veya saçlarını kasretmesi (kısaltması) vacibtir, öyle ise, her umrede bunu yapacağına göre ikinci bir umre için, saçın büyümesi ve dolayısıyla on gün geçmesi gerekir" demiştir.
4- Hadiste geçen "Bir umre, diğer umreye" tâbiri ile "Bir umre diğer bir umre ile birlikte..." şeklinde anlaşılmıştır. Yani mâna: "Bir umreden sonra bir umre daha yapılırsa, bu ikisi arasında işlenmiş olan (günah)lara kefaret olur" diye anlaşılmıştır. Böylece, müteakip bir umre daha yapılmasının gereği daha iyi anlaşılır.
5- Sadedinde olduğumuz hadisten, hacc farizasını yapmazdan önce de umre yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır.[9]

5. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ الله #: مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ خَمْسِينَ مَرَّةً خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أمُّهُ[. أخرجه الترمذى.والمراد بذلك خمسون طوافا كام دون ا ٴشواط .

5. (1167)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Beyt'i (Kâbe-i Muazzama'yı) kim elli defa tavaf ederse, günahlarından çıkar ve tıpkı annesinden doğduğu gündeki gibi olur." [Tirmizî, Hacc 41, (866).]
Buradaki tavaftan maksad, şavtlar olmayıp, elli tam tavaftır.[10]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Kâbe'yi elli defa tavaf etmedeki sevabın büyüklüğünü ifade etmektedir. Ancak buradaki "tavaf"tan maksad nedir? Yani tavaf, lügat olarak, bir şeyin etrafında dönmek demektir. Öyle ise, hadis, Kâbe'nin etrafında elli kere dönmeyi mi ifade etmektedir? Yoksa, hacc ıstılahı olarak, yedi şavttan (şavt, Kâbe'nin etrafında yapılan bir ziyaret devridir) ibaret olan bir tavaf mıdır?
İki mâna üzerinde de durulmuştur.
Muhibbu't-Taberî'nin bazı âlimlerden kaydına göre buradaki bir "tavaf"tan kastedilen şey bir şavttır. Ancak kendisi bu görüşü reddederek: "Burada elli tane "yedi" kastedilmektedir" der. Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında gelen bir açıklamaya göre demiştir ki: "Elli tavaftan maksad, bunun bir anda peş peşe yapılması demek değildir. Burada istenen, kişinin defter-i hanesinde, (her biri yedi şavt olan) elli tavafın bulunmasıdır. Bunu bir ömür içinde de tamamlamış olsa fark etmez."[11]

6. وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قال رسولُ الله #: مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ أَوْ عُمْرَةٍ مِنَ المسْجِدِ ا'قْصَى إلى المسْجِدِ الحَرَامِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ أَوْ وَجَبَتْ لَهُ الجَنَّةُ، شك الراوى أيتهما قال[. أخرجه أبو داود .

6. (1168)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, hacc veya umre için Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a (kadar) ihrâma girerse, geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilir veya cennet kendisine vâcib olur." -Râvi, Resûlullah'ın hangisini dediği hususunda şekke düştü-" [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1741)ş İbnu Mâce, Menâsik 49, (3001-3002).][12]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste ihrâma girme mahalli ne kadar uzak kılınırsa o kadar sevab olacağına işaret edilmektedir. Zîra, umre veya hacc için, Kudüs'te ihrâma girilmesi halinde geçmiş ve gelecek günahların affedileceği ifade edilmiştir. Halbuki normal mîkat (ihrama girme) mahallerinin Mekke'ye yakınlığı Kudüs'e nazaran çok fazladır.
Hattabî, şu açıklamayı sunar: "Hadiste, mîkat mahallinden önce, çok uzaklarda ihrama girmeye cevaz ve teşvik vardır. Nitekim birçok sahâbe böyle yapmıştır. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh), Basra'da ihrâma girmiş olan İmrân İbnu Husayn'ı bu davranışı sebebiyle takbih etmiştir. Hasan Basrî, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Mâlik İbnu Enes de uzakta ihrama girmeyi kerih bulurlar. Ahmed İbnu Hanbel de: "Uygun olanı mîkatlarda ihrama girmektir" der. İshak İbnu Râhûye de böyle söylemiştir. Ben derim ki: Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bunu mekruh addetmesi, ümmete şefkati sebebiyledir. Zîra mesafe uzadıkça, ihramlıya, ihramda iken yapılması bir kısım cezayı gerektiren âfetlerin ârız olma ihtimali artar. Hal böyle olunca, en selâmetli davranış en kısa ihram mesafesinde ihrama girmektir."[13]

7. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما.]أنَّ رسول الله # قالَ 'مْرَأةٍ منَ ا'نْصَارِ يُقَالُ لَهَا أمُّ سِنَانٍ: مَا مَنَعَكَ أنْ تَكُونِي حَجَجْتِ مَعَنَا؟ قَالَتْ: نَاضِحَانِ كانَا 'بِي فَنٍ)زوجها(حَجَّ هُوَ وَابْنُهُ عَلى أحَدِهِمَا وَكانَ ا Œخَرُ يَسْقى أرْضاً لَنَا. قالَ: فَعُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَقْضِى حَجَّةً، أوْ حَجَّةً مَعِى. فإذَا جَاءَ رَمَضَانُ فاعْتَمِرِى فإنَّ عُمْرَةَ فِيهِ تَعْدِلُ حَجَّةً[. أخرجه الشيخان إلى قوله: معى، والنسائى بتمامه.»النَّاضِحُ« البعير الذى يسقى عليه .

7. (1169)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ensâr'dan Ümmü Sinân adındaki bir kadına:
"Bizimle haccetmekten seni ne alıkoydu?" diye sordu. Kadın:
"Ebû fülânın (kocasını kasteder) sadece iki sulama devesi var. Biriyle o ve oğlu haca gitti. Öbürü (ile de ben kaldım) arâzimizi suluyor(um)" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Öyleyse Ramazan'da (yapacağın) umre, (kaçırdığın) bir haccın veya benimle (yapmış olacağın) bir haccın kazasıdır. Ramazan gelince umre yap. Zîra Ramazan'daki bir umre hacca muâdil olur." [Buhârî, Umre 4, Cezâu's-Sayd 26; Müslim, Hacc 222; Nisâî, Sıyâm 6, (4, 130).][14]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer, Buhârî'nin "Ramazan'da Umre" adlı babında, hadisi muhtelif vecihleri içerisinde tahlil ederek, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kendisiyle hacca katılmayış sebebini sormuş olduğu iki ayrı kadın olabileceği ihtimalini belirtir. Bunlardan biri Ümmü Ma'kıl el-Esediyye, diğeri Ümmü Sinan el-Ensâriyye'dir. Bunların hikâyeleri de hadislerde farklıdır. Hatta, bazı rivayetlerde Ümmü Sinân değil, Ümmü Süleym ismi mezkurdur.
2- İsmi mübhem kılınan koca, bâzı rivayetlerde Ebu Sinân diye tesmiye edilmiştir. Bu durumdan, kadının oğlunun isminin Sinân olduğu anlaşılmaktadır.
3- İbnu Huzeyme der ki: "Bu hadise göre, bir şey diğer bir şeye bazı yönleriyle benzerlik arzederse, biri diğerine benzetilerek ona muadil kılınabilir. Zîra, aslında "umre" ile ne farz olan ne de nezredilmiş olan "hacc" ifa edilemez." İbnu Battâl da şunu söylemiştir: "Bu hadiste, kişinin nâfile olarak yapmaya

azmettiği haccın tatavvu bir hacc olduğuna delil vardır. Zîra, "umre"nin hiç bir surette "farz olan hacc"ın yerini tutmayacağı hususunda icma-ı ümmet vardır." Ancak, İbnu'l-Münir, İbnu Battâl'ı tenkid ederek der ki: "Buradaki mezkûr hacc, Vedâ Haccı'dır. Vedâ Haccı, İslâm'da farz olarak eda edilen ilk haccdır. Zîra, daha evvel Hz.Ebu Bekir'in emîrliği altında ifâ edilen hacc bir inzar idi. Hal böyle olunca, hadiste zikri geçen kadının daha önce farz olan hacc borcunu eda etmiş bulunması müstahildir (yani akla aykırıdır)."
İbnu Hacer de İbnu'l-Münir'i reddederek şöyle der: "Onun söylediği, herkesce benimsenmiş (müsellem) bir görüş değildir. Zîra, kadının Ebû Bekir (radıyallahu anh)'le birlikte haccederek, bu haccla farzdan kurtulmuş olmasına bir mâni yoktur. Üstelik İbnu'l-Münir, iddiasını, haccın hicrî onuncu yılda farz kılındığı ihtimâline dayandırmaktadır. Bu ihtimali esas alması, haccın bidayetten beri farz olduğu[15] söylenerek şahsî görüşüne karşı ileri sürülecek tenkitlerden kurtulmak içindir." İbnu Hacer, İbnu Huzeyme'nin görüşü hususunda, İbnu Battâl'ın yaptığı tarzda bir tahlile gerek olmadığını belirtir. Ve şöyle bir neticeye varır: Ramazan'da yapılacak umre sevab itibariyle hacca muâdil olur, bu yönüyle haccla müştereklik arzeder. Ancak farz olan haccın borçtan düşmesi hususunda umre, haccın yerine geçmez, bu husus icmâ ile sabittir. Tirmizî'nin bir kaydına göre, sadedinde olduğumuz hadiste umre ile hacc arasında kurulmuş olan irtibatı İshâk İbnu Râhuye, İhlâs sûresinin Kur'ân-ı Kerim'in üçte birine muâdil olduğunu beyan eden hadisteki İhlâsla, Kur'ân arasındaki irtibata benzetmiştir.
İbnu'l-Arabî demişti ki: "Bu umre hadisi sahihdir. Rabbimizin bir lütfu ve nimeti olarak umre, ona Ramazan'ın da inzimamıyla (hâsıl olan sevâb itibâriyle) hacc derecesine ulaşmaktadır." İbnu'l-Cevzî de şu yorumu yapmıştır: "Bu hadisten öğreniyoruz ki, amelin sevabı, ona zamanın şerefi de ilave edilince ziyadeleşmekte ve artmaktadır, tıpkı huzur-u kalb ve hulus-i niyetle de arttığı gibi."[16]

8. وعن أبى بكر بن عبدالرحمن قال:]جَاءَتِ امْرأَةٌ إلى رسولِ الله # فقَالَتْ: إِنِّى كُنْتُ تَجَهَّزْتُ لِلْحَجِّ فَاعْتَرَضَ لِى. فقَالَ: اعْتَمِرِى فِي رَمَضَانَ فإنَّ عُمْرَةً فِيهِ كَحَجَّةٍ[. أخرجه مالك وأبو داود .

8. (1170)- Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Ben haccetmek için hazırlık yapmıştım. Bana (bir mâni) ârız oldu ne yapayım?"
"Ramazan'da umre yap, zira o ayda umre tıpkı hacc gibidir" buyurdu." [Muvatta, Hacc 66, (1, 347); Ebu Dâvud, Hacc 79, Tirmizî, Hacc 95, (939); Nesâî, Sıyâm 6, (4, 130); İbnu Mâce, Hacc (Menâsik) 45, (2991-2995).][17]

AÇIKLAMA:

Burada ismi belirtilmeyen kadının, Ebû Dâvud'un rivayetinde Ümmü Ma'kıl olduğu anlaşılmaktadır. Ârız olan mâni, bir rivayette kocasına ve kenisine gelen hastalıktır. Kocası ölmüş, kendisi sıhhate kavuşmuştur. Tek develeri de kocası Ebu Ma'kıl tarafından Allah yolunda vakfedilmiştir.
Abdurrezzak'ın rivayetinde kadın, hacc hazırlığı yaptığını ancak devesini kaybettiğini söyler.
Zürkânî: "Deveyi bulmuş, sonra da hastalanmış veya hastalıktan kurtulmuş, bu sefer de deveyi kaybetmiş olabilir" diyerek, iki rivayeti te'lif eder.
Hülâsa Resûlullah kadına: "Ramazan'da umre yap, bu, (sevapça nafile olan) hacca eşittir" diyerek cevap verir.
Âlimler: "Hayırlı ameller, onun işlendiği vakitlere göre birbirlerinden üstün olur, bazı vakitlerde yapılan, diğer vakitlerde yapılana nazaran daha faziletlidir. Ramazan ayı, hayırlı amellerin katlanması açısından diğerlerinden üstündür, bu onun faziletinin büyüklüğüne delildir. Hac, içerisindeki meşakkatin ve amelin fazlalığı sebebiyle umreden üstündür" diyerek hadisin anlaşılması için açıklama yapmışlardır.[18]

9. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قال رسولُ الله #: مَا عَمِلَ آدَمِىٌّ عَمَ ًيَوْمَ النَّحْرِ أَحَبَّ إلى اللّهِ تَعالى مِنْ إِهْرَاقِهِ الدِّمَاءَ، إِنَّهَا لَتَأْتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بُقُرُونِهَا وَأشْعَارِهَا

وأظْ◌فِهَا، وَإنَّ الدَّمَ لَيَقَعُ مِنَ اللهِ تَعالى بِمَكَانٍ قَبْلَ أنْ يَقَعَ فِي ا۠رْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْساً]. أخرجه الترمذى.وزاد رزين: وَإنَّ لِصَاحِبِ ا۠ضْحِيَةِ بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً .

9. (1171)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hiç bir kul, kurban günü, Allah indinde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş yapamaz. Zîra, kesilen hayvan, kıyamet günü boynuzlarıyla, kıllarıyla, sınnaklarıyla[19] gelecektir. Hayvanın kanı yere düşmezden önce Allah indinde yüce bir mevkiye ulaşır. Öyle ise, onu gönül hoşluğu ile ifâ edin." [Tirmizî, Edâhî 1, (1493); İbnu Mâce, Edâhî 3, (3126).]
Rezîn şunu ilave etmiştir: "Kurban sahibine, hayvanın her bir tüyü için sevap vardır."[20]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kurban bayramı gününde yapılabilecek en kıymetli, en makbul ibâdetin kurban kesmek olduğunu belirtmektedir. Aliyyü'l-Kârî'nin belirttiği üzere hadiste, kurbanın boynuz, kıl, sınnak gibi işe yaramaz gibi gözüken kısımlarının bile kıyamet günü ortaya çıkacağının zikri, kurbandan hâsıl olacak sevâbın büyüklüğünü belirtmektedir. Kesilen kurban eksiksiz olarak kıyamet günü geleceğine, yani her bir parçasından sevap hâsıl olacağına göre, onun, imkân nisbetinde eksiksiz ve mükemmel olması ve gönül hoşluğu ile, sevinerek kesilmesi gerekir.
Kanın yere düşmeden indallah bir mevkiye ulaşması, Allah'ın kurban ibadetinden râzı olacağını, kurbanın indallah makbul bir ibadet bulunduğunu ifade eder.
Öyle ise kulun, böylesine kıymetli bir ibadeti, istemeyerek, cimrice düşüncelerle değil, gönül hoşluğu ile, sevinçle yapması, kurban emrini yerine getirmek hususunda iştiyak ve heyecan duyması, bayram yapması gerekir. Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm) bu noktaya irşad buyurmaktadır. Rezîn'in ilâvesinden, imkân nisbetinde büyük hayvan kesmenin daha sevaplı olduğu anlaşılmaktadır.[21]

10. وعن أبى بكر الصديق رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سُئِلَ رسول الله # أىُّ الحَجِّ أفْضَلُ؟ قَالَ: الْعَجُّ وَالثَّجُّ[. أخرجه الترمذى.»الْعَجُّ« رفع الصوت (32)_____________ بالتلبية.»والثَّجُّ« إراقة دماء الهدى والضحايا .

10. (1172)- Ebu Bekri's-Sıddîk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hangi hacc daha efdaldir?" diye sorulmuştu."
Yüksek sesle telbiye getirilip, kurban kesilerek yapılan hacc!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Hacc 14, (827), Tefsir, Âl-i İmrân (3001).][22]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, hacc nasıl yapılırsa en efdal olacağı sorulmuştur. Resûlullah da yüksek sesle mümkün mertebe çok sayıda telbiye çekilen ve kurban kesilen hacc! diye cevap verir. Telbiyelerin imkân nisbetinde çokluğu, hacc esnasında vaktin boş geçmediğine, en sevablı zikirle doldurulduğuna delildir. Telbiyenin azlığı ise, zikrin azlığına -ve daha fenası- mâlayânî ve günaha bâis konuşmalarla hacc müddetinin heder edildiğine delil olur. Telbiyenin yüksek sesle olması, hacc âdâbına uymaktır. Elbette âdâbına uyarak yüksek sesle okunan telbiyeler, âdâbın terkiyle alçak sesle okunandan efdaldir. Kan akıtılmasına gelince, haccda kurban kesmek mutlak bir vecibe değildir. Hacc-ı ifradda olduğu üzere kurban kesmeden de haccı eksiksiz eda etmek mümkündür. Hacc-ı kıran veya hacc-ı temetuda kesilen kurban, şükrân kurbanıdır. İmkânsızlık halinde bunun da on gün oruçla telâfi imkânı mevcuttur.
Hanefî mezhebine göre en efdal hacc da mezkur kurbanın vâcib olduğu hacc-ı kıran'dır.
Şu halde Resûlullah, bu kurbanın îfa edileceği haccın efdaliyetini belirtmektedir.
Hadisin, yine Tirmizî'nin Tefsir bölümünde kaydedilmiş olan diğer bir vechinde şu ziyade var:
"Başka bir adam kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü, buna yol nedir?" diye sordu ve şu cevabı aldı:
"Azık ve binek."[23]

11. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله #: جِهَادُ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالضَّعِيفِ وَالْمَرْأَةِ: الحَجُّ وَالْعُمْرَةُ[. أخرجه النسائى .

11. (1173)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Küçüğün, büyüğün, zayıfın, kadının cihadı hacc ve umredir." [Nesâî, Hacc 4, (5, 114); İbnu Mâce, Menâsik 8, (2902).][24]

AÇIKLAMA:

Hacc ve umrenin cihada benzetilmesi, daha önce (1169 numaralı hadisin izahında) belirttiğimiz gibi bu iki amelde mevcut meşakkat ve zahmetler sebebiyledir. Cihad da meşakkat ve zahmet yönü ağır basan bir ibadettir. İnsan nefsi, her üç amelle de aynı terbiyeleri alabilecektir. Bu sebeple, sevap yönüyle bunların aralarında benzerlik, yakınlık ve hattâ -şartlara göre- ayniyet olduğu Resûl-i Ekrem tarafından bildirilmektedir. Öyleyse cihada muktedir olamayan -söz gelimi çocuk, kadın veya yaşlı birisi- hacc veya umreyi yaparak aynı sevabı kazanabilecektir.[25]

İKİNCİ BAB
HACCIN VÜCÛBU

1. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَطَبَنَا رسول الله # فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فُرِضَ عَلَيْكُمْ الحجُّ فحُجُّوا. فقَالَ رَجُلٌ: أَفِى كُلّ عَامٍ يَا رسولَ اللهِ؟ فسكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلاَثاً. ثُمَّ قالَ: ذَرُونِى مَا تَرَكْتُكُمْ. لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَما اسْتَطَعْتُمْ. إنَّمَا أهْلَكَ مَنْ كانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ على أنْبِيَائِهِمْ، فإذَا أمَرْتُكُمْ بِأمْرٍ فأتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَئٍ فاجْتَنِبُوهُ[. أخرجه مسلم والنسائى .

1. (1174)- Ebu Hüreyre hazretleri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize şöyle hitab etti:
"Ey insanlar, size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı edâ edin!"
Cemaatte bulunan bir adam:
"Her sene mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrar etti. Bunun üzerine:
"Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın. (Madem ki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) Şayet (sorunuza) "Evet!" deseydim, her yıl haccetmek vacib oluverirdi ve buna güç yetiremezdiniz. Şunu bilin ki, sizden öncekileri helak eden şey, çok sual sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilâflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğince îfa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının (bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!)" [Buhârî,İ'tisam 4; Müslim, Hacc 412, (1337), Fedâil 130, (1337); Nesâî, Hacc 1, (5, 110-111).][26]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu suali soran sahâbinin Akra' İbnu Hâbis (radıyallahu anh) olduğu rivayetin bazı vecihlerinde tasrih edilir.
2- Fazla sual sorma yasağı ile alâkalı geniş açıklamayı 581 numaralı hadis vesilesiyle yaptığımız için burada teferruata girmeden birkaç noktaya kısaca dikkat çekeceğiz:
3- Emir tekrarı gerektirir mi?

Bu hadisi izah sadedine Nevevî, usulcülerin münakaşa ettikleri bir meseleye temas eder. Kur'ân veya hadiste gelen bir emri bir kere yapmak yeterli mi, yoksa o emrin tekrar tekrar yapılması gerekir mi? Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür:
1) Şafiilere göre, emir tekrar iktiza etmez, tekrara ihtimali vardır.
2) İkinci bir görüşe göre tekrarı iktiza eder.
3) Birden fazlası hakkında tevakkuf edilir. Şayet bir şarta bağlı veya bir vasfın sübutuyla mukayyed ise o durumlarda tekrar ifade eder. Yani, birden fazlası için bir beyan aranır. Bazı Hanefîler bu görüştedir. Yukarıdaki hadis bu görüşte olanlara delil olmuştur. Zîra Akra', tekrar hususunda bir beyan aramıştır.
4) Mutlak emir, ne tekrar ne de umum iktiza etmez. Onlara ihtimali de yoktur. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin tekerrür etmesi, sebeplerinin tekerrür etmesi sebebiyledir. Haccın sebebi olan Beytu'l-Haram tekerrür etmediği için ömürde bir defa emre uymakla farz düşer. Hanefîler'in ekseriyetince benimsenen görüş budur.
4- Sual yasağı nelere racidir?
Sahâbe ve Tâbiin'den bazı âlimler, yasağın, vukua gelen olsun,vukua gelmeyen olsun her meseleye şâmil olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, bu görüşe bir çok fukahâ karşı çıkmıştır. Bu görüşte olan Ebu Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "Gafillerden bir kısmı, sual sormayı yasaklayan âyetten (Mâide 101) hareketle, nevâzil'e giren (yani âyet ve hadiste zikri geçmeyen) şeylerden -bunlar fiilen vukua gelmedikçe- sual sormanın yasak olduğu zannına kapıldılar. Halbuki işin aslı böyle değildir. Zîra âyetin verilecek cevap sebebiyle kötülük hasıl olacak soruları yasakladığı pek sarihtir. Nevâzil ile alâkalı sorular bu gruba girmez."
İbnu Hacer bu görüşü te'yid eder, ancak İbnu'l-Arâbî'nin kendisi gibi düşünmeyen ulemâ hakkında gafiller tâbirini kullanmış olmasını takbih eder. Mamafih, ondan önce Kurtubî de onu takbih etmiş, ilâveten böylesi davranışların İbnu'l-Arâbî'de sıkça görülen sabit bir huy olduğuna da dikkat çekmiştir.
5- Yasak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrine mi ait?
Sual sorma yasağının daha ziyade Resûlullah devriyle ilgili olduğunu söyleyen âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra sorulacak suallerden âyette beyan edilen kötülük ihtimalinin kalktığını ileri sürmüşlerdir. Şu hadisleri delil olarak ileri sürerler:

مَا احَلَّ اللّهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَ○لٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللّهِ عَافِيَتَهُ فَإنَّ اللّهَ لَمْ يَكُنْ يَنْسِى شَيْئاً ثُمَّ تَ○ هذِهِ ا ية: وَمَا كَانَ رَبُّكَ نسياًŒ

"Allah'ın, kitabında helâl kıldıkları helal, haram kıldıkları da haramdır, sükût buyurdukları da affa mazhardır. Öyleyse Allah'ın affettiğini kabul edin, zîra Allah hiçbir şeyi unutmamıştır." Resûlullah şu âyeti okur. (meâlen): "...Rabbin unutkan değildir" (Meryem 64).Bir başka hadis de şöyledir:

إن اللّهَ فَرَضَ فَرائِضَ فَ○ تُضَيِّعُوهَا وَحدّ حُدُوداً فَ○ تَعْتَدُوهَا وَسَكَتَ عَنْ اَشْيَاءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نِسْيَانٍ فَ○ تَبْحَثُوا عَنْهَا

"Allah bir kısım farzlar koydu. Sakın bunları terketmeyin, bir kısım da yasaklar koydu. Sakın onları çiğnemeyin. Bir kısım şeylerde de unutarak değil, size merhameten sükût buyurdu, sakın onları kurcalamayın!"
Bir hadis de şöyle: اعْظَمُ الْمُسْلِمِينَ بِالْمُسْلِمِينَ جُرْماً مَنْ سَألَ عَنْ شَىْءٍ لَمْ يُحْرَمْ فَحَرُمَ مِنْ اَجْل مَسْألَتِهِ"Müslümanlar'a karşı en büyük cürmü işleyen o kimsedir ki, haram edilmemiş olan bir şeyden sual eder de, onun sebebiyle haram ediliverir."
6- Yasak Medineliler'e mi mahsus?Mezkûr yasağın bedevîlere şâmil olmayıp daha ziyade Medine'de kalan Muhacir ve Ensâr'la ilgili olduğunu gösteren rivayetler de var. Bunlar, yasağın sınırlı oluşuna ve daha ziyade vahiyle ilgili oluşuna destek sayılabilir. Enes'in bir rivayeti şöyle: "Bizler Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e herhangi bir hususta sual sormaktan men edilmiş idik. Bu yasaktan gafil bir bedevînin gelip Resûlullah'a birşeyler sorması ve bu vesileyle Efendimiz'i dinlemek çok hoşumuza giderdi." Müslim'de Nevvâs İbnu Sem'ân'ın bir rivayeti bu mevzuda daha dikkat çekici: "Hicret etmeksizin Medine'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte bir yıl ikâmet ettim.

Hicret etmeme sadece "sual meselesi" mâni olmuştu. Zîra birimiz kesinlikle hicret edip "Muhacir" oldu mu, artık Resûlullah'a sual soramazdı." Nevvâs hazretleri (radıyallahu anh) sırf soru sorabilme hakkını yitirmeden Medine'de ikamet edebilmek için "Muhacir" statüsüne girmeye yanaşmıyor. Ahmet İbnu Hanbel'in bir rivayetinde soru yasağıyla ilgili âyetin nüzûlünden sonra Ashab'ın Medine'ye gelen bedevîlere zaman zaman bahşiş vererek Hz. Peygamber'e soru sormaya teşvik ettiklerini belirtir:

لَمَّا نَزَلَتْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ امَنُواَ تَسْأَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ ا Œ يَةَ كُنَّا قَدْ اَتَّقَيْنَا اَنْ نَسْأَلَهُ # فَاَتَيْنَا اعْرَابِيّاً فَرَشَوْنَاهُ بُرْداً وَقُلْنَا: سَلِ النَّبِىَّ #

Bu mevzu üzerine rivayet çoktur:
7- Ashab'tan vârid olan soruların izâhı:
Hemen belirtelim ki, hadis kitaplarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Ashab'ın sorduğu birçok sualler rivayet edilmiştir. İster istemez, yasağa rağmen bu sualler nasıl soruldu diye bir müşkil hatıra gelebilmektedir. Âlimler üç ihtimal üzerinde dururlar:
a) Bu sualler, yasak koyan âyetin inmesinden önce sorulmuş olabilir.
b) Âyette gelen sual yasağı umumî değil, hususîdir. Yani, hükmü kesinlik kazanmış meselelerle ilgili olarak duyulan ihtiyaçta soru yasağı yoktur.
c) Yasak, mutlaka bilinmesi gereken şeylere şâmil değildir. Kamışla kesilen hayvanın etine terettüp edecek hükümle ilgili sual, ümerâ Allah'a itaatin dışına çıkan emir verecek olursa, onlara itaat edilip edilmeyeceğine dair sual, kıyâmet ahvâli ve âhirzaman fitnesi ile ilgili sualler, keza bizzat Kur'ân'da zikredilen, kelâle, içki, kumar, haram aylardaki savaş, yetimler, hayız zamanı, kadın, sayd vs. üzerine gelen sualler gibi. Bu sualler gerçek ihtiyaçtan geldiği için yasak bunlara şâmil olmamıştır.
8- Yasak vukû bulmayana da şâmildir.
Sual sormaya yasak koyan âyetin, vukû bulmayan hâdiselerle de ilgili olduğunu söyleyenler, bu kanaate, "vukû bulan hâdiseyle ilgili sual, meşakkat getiren teklife sebep olduğuna göre, olmayan şeyden sormamak daha iyidir" mülâhazasıyla varırlar. Dârimî, Sünen'inin Mukaddime kısmında bu mevzuya tahsis ettiği bir babta, bir çok selefin görüşünü kaydeder.
İbnu Ömer: "Vukûa gelmeyen şeyden sormayın, zîra ben olmayan şeyden soran kimseye babam Ömer (radıyallahu anhümâ)'in lânet ettiğini işittim" der.
Zeyd İbnu Sâbit kendisine birşey sorulunca önce, bunun vukû bulup bulmadığını sorar, "evet!" derlerse, o konuda bildiği bir şey varsa söylerdi. Şâyet "Hayır, henüz vukû bulmadı!" derlerse: "Bırakın vukûa gelsin, o zaman sorarsınız!" deyip cevap vermediği belirtilir.
Hz. Ömer de, "Vukuâ gelen hâdiseler bizi yeterince meşgul etmekte" diyerek, vukûa gelmeyen şeylerden sormayı yasaklamıştır.
Âlimler, hakkında nass gelmeyen şeylerle ilgili olarak yapılan araştırmayı iki kısma ayırmışlardır:
1) Hâdiseyi bütün yönleriyle, nassın delaleti içerisine dâhil etme araştırması. Böyle bir araştırma makbuldür, mekruh değildir. Bilâkis, yetkili müctehidlere, bunu yapmak farzdır.
2) Rivayetler arasında ihmali mümkün veya cem'edilmesi kabil küçük farklılıkların üzerinde fazlaca durup, dine, şeriata hiçbir faydası olmayan ince tahlillere girişmek; benzer şeyler arasında yoktan ayrılıklar, farklılıklar çıkarmak gibi gayretler, tahliller, araştırmalar ortaya koymak; veya aksine farklılıkları zâhir olan muhtelif şeyleri aynı şeymiş gibi göstermek için tekellüflü te'lif çalışmaları yapmak; delilleri, vechi olmayacak şekilde zorlamak. Selefin mekrûh addettiği ilmî gayretler bu kısma girenlerdir. Bu çeşit boş gayretlerin zaman kaybından başka, kişiyi, şu hadisin tehdidine maruz kılacağı da belirtilir: هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُونَ "A-şırılar helâk olmuştur". Hadiste geçen mütenattiûn'u aşırılar olarak tercüme ettik.
Zemahşerî, hadisin gayesi, doğruluk ve güzellikte tek veche ulaşan muhtelif kıraatlarda münakaşa ve inadlaşmayı yasaklamaktır demiştir.
Nevevî hadisten: "Kelâmda çeşitli edebiyat oyunları yaparak derinleşmenin, halka hitab ederken fesahat yapacağım diye zorlamalara, yapmacıklara gitmenin, lügat parçalamanın, irab inceliklerine inmenin kastedilip, kötülendiğini, ayrıca faydasız, mâlayâni mevzulara dalmanın... vukûu nâdir meselelerin inceliklerinden sual sormanın vs..." kastedildiğini söylemiştir.

İbnu Hacer, kitap, sünnet, icma gibi ana kaynaklardaki bir asla dayanmayan meselelerde teferruata inmede aşırı gitmeyi de buraya dâhil eder. Başka şeylerde harcanması çok daha iyi olacak kıymetli vakitlerin, vukûu pek nadir şeylerde harcandığına esefle parmak bastıktan sonra der ki: "Bunların en fenası, şeriatça keyfiyetini araştırmadan sadece inanılması istenen şeyleri didiklemek maksadıyla çokca sual sormaktır. Sözgelimi, bazı meseleler vardır ki, meşhûd âlemde hiçbir hissî delili yoktur: Kıyametin vakti, ruhun mahiyeti, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi. Bunlar sadece ve sadece nakil yoluyla bilinebilecek meseleler olduğu halde bunlardan sorular da sorulur. Halbuki bunların çoğu hakkında nakille gelen bilgi yoktur, bunlara araştırma yapmadan iman gerekir. Daha da fenası, bazı mevzular var ki, fazla didiklemek, kişiyi şekke ve şaşkınlığa atar. Ebu Hüreyre tafından rivayet edilen: "İnsanlar birbirlerine şundan bundan sora sora, şöyle sorma noktasına gelirler: "Bu mahlûkatı Allah yarattı, öyleyse Allah'ı kim yarattı?" hadisi bu durumu haber vermektedir."
Şu halde sual sorma yasağı pek çok teferruata şâmil ber mevzudur. Biz bazı meselelerini özetleyerek sunmaya çalıştık.[27]

2. وعن علي رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله #: مَنْ مَلَكَ زَاداً وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إلى بَيْتِ اللهِ الحَرَامِ وَلَمْ يَحُجَّ فَــ عَلَيْهِ أنْ يمُوتَ يَهُودياً أوْ نَصْرَانِيّاً وَذلِكَ أنَّ اللهَ تَعالى يَقُولُ: وَللهِ عَلى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إلَيْهِ سَبِيَ اŒ. أخرجه الترمذي .[ية

2. (1175)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz şöyle buyurdular:
"Kim kendisini Beytullahi'lharam'a ulaştıracak kadar azık ve bineğe sahip olduğu halde haccetmemişse onun Yahudi veya Hıristiyan olarak ölmesi arasında fark yoktur. Zîra, Cenab-ı Hakk şöyle buyurmuştur: "Oraya yol bulabilen insana, Allah için Kâbe'yi haccetmesi gerekir" (Âl-i İmrân 97). [Tirmizî, Hacc 3, (812).][28]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hacc yapmaya yetecek maddî imkânı olup da hacca gitmeyenler çok ağır bir üslubla tehdid edilmektedir: Hıristiyan veya Yahudi olarak ölme tehlikesi, yani küfür üzere ölmek. Âlimler, bu ifadenin tağliz yani "terhib ve korkutmada şiddete başvurma" güttüğünü belirttikten sonra şu açıklamayı da yaparlar: Maddî imkâna rağmen farz olan haccı terketmek, ya bunun vacib olduğunu inkâr ve istihfafdan gelir, bu ise küfürdür; ya da emr-i İlâhî'ye isyandan gelir. Öyle ise küfre düşerek Yahudi veya Hıristiyan mertebesine inme tehlikesi ile başbaşadır.
Haccı terkedenlerin betahsîs Ehl-i Kitab'a benzetilmeleri, onların da kitaplarıyla amel etmemelerinden ileri gelir. Zîra haccı yapmayan Müslüman da, kitabının emrini terketmiş olmakla aralarında bir müştereklik hasıl olmaktadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), haccı emreden âyeti okuyarak, haccetmeyenin bu emr-i İlâhî'yi inkâr veya ona isyan ettiğine ve dolayısıyla beyan ettiği vaîde delil getirmiş olmaktadır.[29]

3. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما.]أنَّ اَْقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ سَألَ رسولَ الله # فقَالَ: الحَجُّ في كُلِّ سَنَةٍ أوْ مَرَّةً وَاحِدَةً؟ فقَالَ: بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً. فَمَنْ زَادَ فَتَطَوُّعٌ[.

3. (1176)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Akra' İbnu'l-Hâbis (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a:
"Hacc her sene midir, ömürde bir kere midir?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bir keredir, fazla yapan nafile olarak yapmış olur!" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Hacc 1, (1721); Nesâî, Hacc 1, (5, 111); İbnu Mâce, Menâsik 2, (2886).][30]

4. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: صَرُورَةَ في ا‘‘سْ ِمِ[. أخرجهما أبو داود. »الصَّرُ ورَةُ« الذى لم يحُج رج كان أو امرأة .

4. (1177)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslâm'da hacc yapmamak (saruret) yoktur." [Ebu Dâvud, Hacc 3, (1729).][31]

AÇIKLAMA:

Saruret iki mâna taşır:
1- Hiç hacc yapmayan kimseye denir.
2- Ruhbanlarda olduğu şekilde evlenmeyip, bekâr kalan kimseye denir. Tâbir, açıklanan bu iki mânasıyla cahiliye devrinde câri iki âdeti de dile getirmiş olmaktadır. İmam Mâlik Muvatta'da, kadın saruret'i şöyle açıklamıştır: "Kadınlardan hiç haccetmeyendir, kendisini hacca götürecek bir mahremi bulunmayan -veya böyle bir mahremi olsa da kadını hacca götürmeye muktedir olmayan- kadına, saruret denir." İmam Mâlik devamla, "İslâm'da saruret yoktur" prensibi için: "Böyle bir kadın, bir grup kadına dâhil olarak hacca giderek, farz olan haccını yine de terketmez, (din haccın terkine (sarûrete) cevâz vermez" buyurur.
Görüldüğü üzere, İslâm'da sarûret yoktur hadisi, hacc yapabilecek güçte olan kimseye, kadın olsun, erkek olsun hacc etmemek için ileri sürebileceği her çeşit mâzeret kapısını kapamaya müteveccihtir.
Hadisten, "ruhbanlarınki tarzında" bekârlığın reddi de anlaşılabilir. Zîra İslâm, başkaca mazeret olmadıkça, dindarlık ve zühd mülâhazalarıyla bekâr kalmayı tecviz etmemiş, meşrû addetmemiştir.[32]

5. وله عنه أيضاً:]قال #: مَنْ أَرَادَ الحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ[.

5. (1178)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü rivayet etmiştir: "Hacc yapmak isteyen acele davransın." [Ebu Dâvud, Menâsik 6, (1732).][33]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hacc hususunda acele davranmanın gereğine dikkat çekmektedir. Haccın arzuya bağlı nafile bir ibadet olmayıp, şartlara bağlı bir farz olduğu gözönüne alınınca "hacc yapmak isteyen..." tâbirini, "hacc kime farz olmuş ise" şeklinde anlayıp şöyle ifade etmemiz gerekir: "Bir kimseye hacc farz oldu mu, bunu yerine getirmede acele etsin."
Öyle ise, haccda esas olan ta'cildir. Bilhassa yurdumuzda kökleşmiş olduğu üzere ileriki yaşlara, yaşlılığa bırakmak câiz değildir. Bu hadisin Beyhakî'deki ziyadesi meseleye daha da açıklık getirir:

فَإِنَّ اَحَدَكُمْ يَدْرِى مَا يَعْرِضُ لَهُ مِنْ مَرَضٍ اَوْ حَاجَةٍ

"Zîra sizden kimse, başına ne gelecek bilmez; hastalanacak mı, fakir duruma mı düşecek?"
Bu hadise dayanan Ebu Hanife, İmam Mâlik ve bir kısım Şafiî ulemâsı, haccın fevrî bir vecibe olduğuna, yani vâcib olur olmaz, tehir edilmeden getirilmesi gereğine hükmetmişlerdir. Ancak İmam Şafiî, Evzâî, Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî (rahimehumullah), haccın beşinci veya altıncı hicret yılında farz kılınmış olmasına rağmen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onuncu yılda haccetmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak, hacc farizasının fevrî bir vecibe olmayıp geciktirilebileceğini söylemişlerdir.
Ancak hemen belirtelim ki, bu görüşe katılmayanlar:
a) Haccın farz kılınma zamanının münâkaşalı ve hattâ bazılarınca 10. hicrî yıl kabûl edildiğini, bu durumda te'hir olmadığını,
b) 10. yıldan önce farzedilmiş olsa bile, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, haccda çırılçıplak vaziyette hacc yapan müşriklerle karışık olarak hacc yapmak istemediği için tehir ettiğini ve dolayısiyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın te'hirinde meşru bir özür bulunduğunu söyleyerek görüşlerinin isabetliliğini müdâfaa etmişlerdir.

Hacc yapanlar, günümüz şartlarında dahi, hacc ibadetinin gençlikte yapılması gereken meşakkatli bir ibadet olduğunu te'yid etmektedir.[34]

6. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]سُئِلَ رسول الله # عَنِ الْعُمْرَةِ أوَاجِبَةٌ هِىَ؟ فقَالَ: . وَأنْ تَعْتَمِرُوا هُوَ أفْضَلُ[.

6. (1179)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan:
"Umre vacib midir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Hayır! Ancak, umre yapmanız faziletli bir ameldir." [Tirmizî, Hacc 88. (931).][35]

AÇIKLAMA:

Umre hakkında, mevzuun başında ve ayrıca 1165 numaralı hadisin açıklamasında yeterince durulmuştur. Oralarda kaydettiğimiz üzere bir kısım âlimler (Şafiî, Ahmed vs.), umrenin vacib olduğunu söylerken, diğer bazıları (İmam Mâlik, Ebû Hanife vs.) nafile olduğuna hükmetmişlerdir. (Önceki bahislere bakılmalıdır.)[36]

7. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ[أخرجهما الترمذى .

7. (1180)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın: "Umre vacibtir" dediği rivayet olunmuştur. [Tirmizî, Hacc 88, (931).][37]

AÇIKLAMA:

İmam-ı Şafiî'nin bir rivayetine göre, kendisine İbnu Abbâs'ın umre hakkında "vacibtir" diye hükmettiği ulaşmıştır. Buharî'nin muallak olarak kaydettiği bir rivayet de bunu destekler: وَقَالَ اِبْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: إنَّهَا لَقَرِينَتُهَا فِى كِتَابِ اللهِ

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Umre, Allah'ın kitabında haccla birlikte zikredilmiştir" demiştir."
Bunu te'yid eden bir başka rivayeti Hâkim, Atâ'dan kaydetmiştir. Atâ'nın bildirdiğine göre İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ فَرِيضَتَانِ

"Hacc ve umre iki farz ibadettir" buyurmuştur.
Hacc ve umre hakkında bu mevzuun giriş kısmında gerekli tahlili yaptığımız için tekrar etmiyeceğiz.[38]

8. ومثله عن ابن مسعود:]وكانَ يَقرأ: وَأتِمُّوا الحَجُّ وَالْعُمْرَةَ إلى الْبَيْتِ، وَكانَ يقُولُ: لَوْ التَّحَرُّجُ، وَأنِّى لَمْ أسْمَعْ مِنْ رسول الله # فِي ذلِكَ شَيْئاً لَقُلْتُ الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ[. أخرجه رزين .

8. (1181)- Yukarıdaki rivayetin bir benzeri İbnu Mes'ud'dan yapılmıştır. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) hazretleri şöyle kıraat ederdi: واتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إلى الْبَيْتِ ve derdi ki: "Eğer günah olmasaydı -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bu mevzuda hiç bir şey işitmemiş olmama rağmen- umre vaciptir derdim." [Rezîn ilavesi.][39]

AÇIKLAMA:

1- Anlaşıldığı üzere, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) da umrenin vacib olduğu görüşündedir, tıpkı İbnu Abbas gibi.. واتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ "Başladığınız haccve umreyi Allah için tamamlayın" (Bakara 196) âyetini, -Ebu Hayyân'ın el-Bahru'l-Mühit'de dediği üzere- tefsir mâhiyetinde şöyle okumuştur: واتِمُّوا

الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إِلى الْبَيْتِ"Beytullah'a olan hacc ve umreyi Allah için tamamlayın." Şu halde bu, farklı bir kıraatten ziyade, tefsirî bir ziyade olmaktadır.
2- İbnu Mes'ud, umrenin vacib olduğuna öylesine inanmıştır ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan onun vacib olduğuna dair hiçbir şey işitmemiş olduğunu belirttikten sonra: "Günaha girmiş olmaktan korkmasaydım umre vâcibtir diyecektim" der.
Şu halde İbnu Mes'ud, umrenin vâcib olduğuna dair, Resûlullah'tan hiç bir şey işitmediğini alçıklamış olmaktadır. Fetvalarında hep İbnu Mes'ud'u esas alan Ebu Hanife (rahimehullah), "Umre vâcib değildir" derken de İbnu Mes'ud'un bu riayetine muhalefet etmemiş olmaktadır.[40]

ÜÇÜNCÜ BAB

MÎKAT VE İHRAM HAKKINDA
Bu babta İKİ FASIL ile ÜÇ FER' vardır.
BİRİNCİ FASIL
MÎKAT HAKKINDADIR
*
İKİNCİ FASIL
İHRAM VE HARAMLAR HAKKINDADIR
*
BİRİNCİ FER'
TELBİYE
*
İKİNCİ FER'
İHRAM YASAGI İHLALİ
*
ÜÇÜNCÜ FER
CEZÂU'S-SAYD (AVLANMANIN HÜKMÜ)

BİRİNCİ FASIL

MÎKÂTLAR

MÎKAT:

Hacc ve umre ibadetlerinin kendine has menâsiki vardır.[41] Bunlardan biri ihramdır. İşte, Mekke dışından hacc için gelenlerin ihram giymeleri şart olan yerlerden her birine mîkat denir. Mekke'ye gelinen istikâmete göre mîkat yerleri farklıdır ve toplam beş adet mîkat vardır: Zülhuleyfe, Zat-ı Irk, Cuhfe, Karn, Yelemlem.
Mekke'de bulunanların hacc için mîkatı Mekke'dir. Umre için, Mekke'nin Harem bölgesinin dışında ihram giymesi gerekir. Bu maksadla Mekke'ye en yakın Ten'im mevkii vardır, oraya gidip ihram giymesi gerekir.
İhram giyme vaktine de mîkat denir. Mîkat mahallerinden önce de ihrame girilebilir.
İhramla ilgili yasaklar ihramın giyildiği yerden itibâren başlar. Mecburi ihram giyme yerleri, gelinen istikametlere göre şöyledir:
1- Zülhuleyfe: Medine istikametinden gelenlerin mîkatıdır. Mekke' ye en uzak mîkattır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda haccında burada ihrama girmiştir. Şimdilerde Âbâr-ı Ali veya Ebyâr-ı Ali denilmektedir. Mekke'ye 450 km uzaklıktadır.
2- Cuhfe: Şam yönünden gelenlerin mîkatıdır. Mekke'ye 187 km. mesafededir.
3- Zat-ı Irk: Irak istikâmetinden gelenlerin mîkatıdır.
4- Karn: Necid bölgesi cihetinden gelenlerin mîkatı olup Mekke'ye 54 km. mesafededir.
5- Yelemlem: Yemen tarafından gelenlerin mikatıdır. Mekke'ye uzaklığı 54 km'dir, en yakın olanı budur.
Kızıl Deniz'in Süveyş cihetinden gelenler, Cuhfe yakınındaki Râbiğ hizasında, Cidde tarafından gelenler Cidde'de ihrama girmektedirler, buralar da mîkat sayılmaktadır.[42]

1. عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]أَشْهُرُ الحَجِّ شَوَّالٌ وَذُو القَعْدَةِ وعَشْرٌ مِنْ ذِي الحِجَّةِ[. أخرجه البخارى ترجمة .

1. (1182)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Hacc ayları Şevvâl, Zülkade ve Zilhicce'den de on gündür." [Buharî, Hacc 33 (Tercüme, yani bâb başlığı olarak senetsiz kaydetmiştir.)][43]

AÇIKLAMA:

Haccın menâsikini îfa edebilmek için muayyen zamanlar vardır. Bu zamanlar dâhilinde yapıldıkları takdirde menâsik muteber olur. Sadedinde olduğumuz rivayet bu vakitleri bildirmektedir. Bu aylara eşhür-i hacc veya mevsim-i hacc denir. Bunlar Şevval, Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk on günüdür. Bunlar dışında menâsik îfa edilemez. Bu husus âyet-i kerime ile de tavzih edilmiştir. (Meâlen): "Hacc bilinen aylardandır. O aylarda hacca girişen kimse bilmelidir ki, haccda kadına yaklaşmak, sövüşmek, döğüşmek yoktur..." (Bakara 197).
İbnu Abbâs, İbnu Ömer, İbrahim Nehâî, Şa'bî, Mücâhid, Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı Zilhicce'nin onuncu gününün de hac mevsimine dahil olduğunu söylemişlerdir. Hanefi mezhebi de bu görüştedir. Haccın son müknü olan tavaf-ı ziyâret bu günde yapılır.
İmam Şafiî Zilhicce'nin dokuzunu sayar, onuncu gününü saymaz.
İmam Mâlik bütün Zilhicce ayını hacc mevsimine dâhil addeder. Ona göre ayette geçen eşhür şehr'in cem'idir. Arapça'da cem'in en azı üçtür. Âyette eşhür dendiğine göre bu üç ay tam olarak hacc aylarıdır. Ancak Şâfiî ve Mâlik hazretlerinin sözleri mütearif malûmata aykırıdır.
Hacc mevsimi, belirtilen bu vakitlerin dışına çıkarılamaz. Hanefî ve Mâlikîler haccın şerâit-i mütekaddimesinden olan ihrama bu aylar dışında da girilebileceğini kabul ederler, ancak sünnete aykırı olduğu için mekruh addederler. Şafiî hazretler i ise hiç câiz görmez ve "Bu, hacc değil umre olur" der.
Gerek temettu, gerek kıran ve gerekse ifrad haccının geri kalan menâsikinin sahih olması için bu sayılan aylar içinde yapılmasının şart olduğunu söylemekte hepsi ittifak eder.
Buharî'nin kaydettiğine göre, Horasan fâtihi Abdullah İbnu Âmir, Horasan'ı fethedince, bu lütf-i İlâhi'ye şükür olarak, Horasan'dan Medine'ye kadar ihramlı gitmeye ahdeder ve Nisâbur'da ihrama girer. Medine'ye varıp Hz.Osman'ın huzuruna çıkınca, Hz.Osman (radıyallahu anh) onu bu davranışı sebebiyle ayıplar. Ayıplama sebebini, bazı âlimler Mekke ile Horasan arasındaki uzaklığın eşhürü'lhacc mesafesinden fazla olmasıyla yani, hacc mevsimi dışında ihrâma girmiş olmasıyla izah ederler. Dolayısiyle Hz. Osman bunu hoş karşılamamış ve ayıplamıştır.[44]

2. وعن هشام بن عروة]أنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: أَقَامَ بِمَكَّةَ تِسْعَ سِنِينَ يُهِلُّ بِالْحَجِّ لِهِلاَلِ ذِى الْحِجَّةِ، وَعُرْوَةُ مَعَهُ يَفْعَلُ ذلِكَ[.

2. (1183)- Hişâm İbnu Urve (merhum) anlatıyor: "Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anhümâ) Mekke'de dokuz yıl ikâmet etti. Bu esnada Zilhicce'nin hilâli ile yüksek sesle telbiyeye başladı. (Kardeşi) Urve de onunla aynı şeyi yapardı" [Muvatta, Hacc 50, (1, 339).][45]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Abdullah İbnu Zübeyr'in Mekke'de geçirdiği hilâfet yılları esnasında hacc mevsiminin başlamasıyla, diğer hacılar gibi bulunduğu yerde telbiyeye başladığını anlatmaktadır. Daha önce de söylendiği üzere, Mekke'de oturanlar -ister yerli ister dışardan gelen (âfakî) olsun- hacc mevsimi başlar başlamaz bulundukları yerde ihrâma girerek telbiyeye başlarlar. (Telbiye: yüksek sesle Lebbeyk Allahümme lebbeyk... duasını okumaktır.) Mekke'nin dışında olan Mekkeliler hacc yapmak diledikleri takdirde Mekke'ye dönerken geçtikler yerdeki mîkatta âfakiler gibi ihrama girerler.

Hacc için Mekke'de ihram giymiş olanlar, Kâbe tavafını ve Safâ ile Merve arasındaki sa'yi Mina dönüşüne te'hir ederler. İmam Mâlik, Abdullah İbnu Ömer'in böyle yaptığını belirtir.[46]

3. وعن القاسم بن محمد]أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قالَ: يَا أهْلَ مَكَّةَ مَا شأنُ النَّاسِ يأتُونَ شَعْثاً وأنْتُمْ مُدَّهنُونَ أهِلُّوا إذَا رَأيْتُمُ الهِلاَلَ[. أخرجهما مالك.»الشَّعِثُ« البعيد العهد بِتَسْرِيح الشعر وغسله .

3. (1184)- Kasım İbnu Muhammed anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Mekkelilere şöyle hitab etti: "Ey Mekkeliler! Ne oluyor da uzak diyardan gelenler saçları dağınık vaziyette iken sizler yağlanıyorsunuz? (Zilhicce) hilâlini görünce siz de telbiyede bulunun." [Muvatta, Hacc 49, (1, 339).][47]

AÇIKLAMA:

Mekke'ye dışardan hacc için gelenler (âfakiler) ihramları sebebiyle saçlarına yağ sürüp taramadıkları için, Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara kasden "saçları dağınık" tâbirini kullanmıştır.
Şa's, bakımsız, taranmamış ve kirli saça denir. Mekkeliler ihramsız olmaları sebebiyle saçlarını yağlayıp taradıkları için Hz. Ömer onlara, "Sizler yağlanıyorsunuz" demiştir.
Hz. Ömer sanki şöyle demektedir: "Buraya uzaktan gelenlerin, tâzimen saçları karışık olunca buranın yerlileri olan sizlerin bu tâzim vaziyetine girmesi evla ve ensebtir."
Nitekim, bu maksadını daha açık olarak şöyle dile getirmiştir: "(Zilhicce ayına girip) hilâli görünce siz de ihrama girin ve telbiyeye başlayın."
Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh) ise terviye günü[48] (yani Zilhicce'nin 8. günü) telbiyede bulunmakla babasına muhalefet etmiştir. Her iki görüşü de benimseyen fukahâ mevcuttur.[49]

4. وعن عطاء]أنَّهُ سُئِلَ عَنِ المجَاوِرِ مَتَى يُلَبِّى بِالْحَجِّ. فقَالَ: كانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما إذَا أتى مُتَمَتِّعاً يُلَبِّى بِالحَجِّ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ إذَا صَلَّى الظُّهْرَ
واسْتَوى عَلى رَاحِلَتِهِ[. أخرجه البخارى ترجمة.»يَوْمُ التَّرْوِيَةِ« هو الثامن من ذى الحجة، سمى بذلك ٴنهم كانوا يرتوون من الماء فيه .

4. (1185)- Atâ'ya: "Mücâvir (Mekke'de ikâmet eden) hacc için ne zaman telbiyede bulunur?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) mütemetti olarak gelince, terviye günü, öğleyi kılıp, devesine bindi mi hacc için telbiyede bulunurdu." [Buharî, Hacc 82, (Tercüme yani bab başlığı olarak kaydedilmiştir. Senetsizdir.][50]

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayetin açıklamasında da kaydettiğimiz üzere İbnu Ömer, Zilhicce'nin sekizinci günü, yevm-i terviyede ihrama girmektedir. Buharî'nin kaydına göre, kendisine: "Herkes Zilhicce hilâli görülünce ihrama girdiği halde sen terviye gününe kadar girmiyorsun?" diye sorulunca: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bineği yola çıkarıncaya kadar telbiye yapar görmedim" diye cevap verir.
2- Mütemetti, umre ve haccını ayrı ayrı ihram giyerek eda eden demektir. Yani önce umre için ihram giyer, umreyi tamamlayınca ihramdan çıkar. Bir müddet ihramsız, yasaksız yaşadıktan sonra, hacc için yeniden ihrama girer. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, Adullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in, temettu haccı yaptığını, haccetmek üzere ihrama, Zilhicce'nin sekizinde girdiğini, öğle namazını kıldıktan sonra Mina'ya gitmek üzere devesine binince telbiye getirmeye başladığını ifade etmektedir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı haccı böyle eda ederken gördüğü için bu tarzda hareket etmiştir.[51]

5. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]مِنَ السُّنَّةِ أنْ يُحْرَمَ بِالْحَجِّ إَّ فِي أشْهُر الحَجِّ[. أخرجه البخارى ترجمة أيضاً .

5. (1186)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şunu söylemiştir: "Hacc için, sadece hacc aylarında ihrama girmek sünnettendir." [Buharî, Hacc 33 (tercüme yani bab başlığı olarak kaydetmiştir).][52]

AÇIKLAMA:

1- Hacc ayları (eşhürü'lhacc) Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce'dir. Hacc menâsiki bu aylarda başlatılabilir. 1182 numaralı hadiste açıklandığı üzere hacc menâsikinden olan ihrama, bu ayların dışında da girilmesinin câiz olduğu bir kısım ulemâca kabul edilmiş, ancak mekruh addedilmiştir. Sünnete uygun olanı, İbnu Abbas (radıyallahu anh) hazretlerinin belirttiği üzere bütün menâsikin mezkur üç ay içerisinde başlatılmasıdır.[53]

6. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ الله #: يُهِلُّ أهْلُ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الحُلَيْفَةِ، وَيُهِلُّ أهْلُ الشَّامِ مِنْ الْجُحْفَةِ، وَيُهِلُّ أهْلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ[. أخرجه الستة .

6. (1187)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Medineliler Zülhuleyfe'de, Şamlılar Cuhfe'de, Necidliler Karn'da ihrama girer, telbiyeye başlar." [Buharî, Hacc 8, 5, 10, İlm 52, İ'tisam 16; Müslim, Hacc 1347, (1182); Muvatta, Hacc 22, (1,330); Tirmizî, Hacc 17, (831); Ebû Dâvud, Menâsik 9, (1737); Nesâî, Hacc 17, 18, 21, (5,122-125).][54]

7. وفي رواية: قال ابن عمر]وَذكِرَ لى ولَمْ أسْمَعْ أنَّ رسولَ الله # قالَ. وَيُهِلُّ أهْلَ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ[.

7. (1188)- Bir rivayette İbnu Ömer der ki: "Bizzat işitmemekle beraber, bana söylendiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştur ki: "Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler." [Buharî, Hacc 8, İlm 52, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 13-18 (1182).][55]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, Resûlullah'tan rivayet hususundaki hassâsiyetinin bir ifadesi olarak, Yahudilerin ihrama girme yeri ile ilgili haberi "Resûlullah'tan bizzat işitmedim ama, söylendiğine göre Yemenliler'in de Yelemlem'de ihrama gireceklerini söylemiş" diyerek rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim'de muhtelif vecihlerden kaydedilmiş olan bu haberin, Buharî' nin Kitâbu'l-İlm'deki vechi hepsinden farklı bir mahiyet taşır:

وَيَزْعُمُونَ اَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: وَيُهِلُّ اَهْلُ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمْ وَكَان ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ لَمْ اَفْقَهْ هذِهِ مِنْ رَسُولِ اللهِ #

"...Bazılarının zu'muna göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler" buyurmuştur. Ben bunu, Resûlullah'ın nasıl söylediğini anlamadım."
İbnu Ömer dışında pek çok sahâbî, Yemenliler'in mîkatının Yelemlem olduğunu kesin bir şekilde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivayet ederler.[56]

8. وفي أخرى للبخارى:]أنَّ رَجُلاً سألَهُ مِنْ أيْنَ يَجُوزُ لِى أنْ أعْتَمِرَ. فقَالَ: فرَضَهَا رسولُ الله #: 'هْلِ نَجْدٍ قَرْناً، وَ'هْلِ المدِينَةِ ذَا الحُلَيْفَةِ، وَ'هْلِ الشَّامِ الجُحْفَةَ، وَلَمْ يَزِدْ[.

8. (1189)- Buharî'de gelen bir diğer rivayette belirtildiği üzere, bir zât (Abdullah İbnu Ömer'e) gelerek: "Umre için nerede ihrama girmem câiz olur?" diye sorunca: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)

mîkat yerleri olarak Necidliler için Karn'ı, Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi belirledi" demiş, başka bir mîkat yeri zikretmemiştir." [Buharî, Hacc 3.][57]

9. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]وَقَّتَ رسولُ الله # ‘هلِ المَدِينَةِ ذَا الحُلَيْفَةِ، وَ‘هْلِ الشَّامِ الجُحْفَةَ، وَ‘هْلِ نَجْدٍ قَرْنَ المنازِلِ، وَ‘هْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ. قال: فَهُنَّ لَهُنَّ وَلِمَنْ أتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أهْلِهِنَّ مِمَّنْ أرَادَ الحَجَّ وَالعُمْرَةَ. وَمَنْ كانَ دُونَهُنَّ فَمُهَلُّهُ مِنْ أهْلِهِ وَكذلِكَ حَتَّى أهلُ مَكَّةَ يُهِلُّونَ مِنْهَا[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

9. (1190)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karnu'l-Menâzil'i[58], Yemenliler için Yelemlem'i mîkat yerleri olarak ta'yin etmiştir. Bu yerler, ora ahalileri ve oraya başka yerlerden hacc ve umre yapmak maksadıyla gelenler için mîkat yerleridir. Bu söylenen mîkat yerlerinin berisinde (yani mîkatlarla Mekke arasında) bulunanlar için mîkat, bulunduğu yerdir. Daha yakın yerde olanlar da böyledir. Nitekim Mekkeliler de Mekke'de ihrama girerler." [Buharî, Hacc 7, 9, 11, 12, Cezâu's-Sayd 18; Müslim, Hacc 11, (1181); Ebû Dâvud, Menâsik 9, (1737); Nesaî, Hac 20, 23, (5, 123-125).][59]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet mîkatlarla ilgili bilinmesi gereken yer isimlerini belirtmekten başka iki umumî prensibi açıklıyor:
a) Resûlullah tarafından belirlenen mîkatlar, sadece ora halkı için değil, oradan geçen her bir Müslüman içindir. Söz gelimi Yemen cihetine bir iş için giden Suriyeli bir Müslüman hac mevsimi içinde dönüş yapıp haccetmeyi arzu ederse Yelemlem'de ihrama girer. Suriyelilerin aslî mîkatı olan Cuhfe'ye gitmesi gerekmez.
b) Belirlenen mîkatların iç kısmında kalan yerlerde ikâmet eden kimseler, bulundukları yerlerde hacc ve umre ihramını giyebilirler. Harem dahilinde (Mekke'de) bulunan bir kimse (Mekke'nin yerlisi veya Mekke'de bulunan bir âfâkî) umre için ihrama girecekse Harem'in dışına çıkması gerekir. Harem'in Mekke'ye en yakın hududu Ten'im'dir. Günümüzde Ten'im Camiî bu maksadla en güzel şekilde tanzim edilmiş durumdadır.[60]

1) İHRAMA MÎKATTA GİRMEK ŞART MI?

İhram için, Hz. Peygamber'in zikrettiği bu yerlere gelmek vecibe midir, oralara gelmeden ihrama girilemez mi?Bunun cevabı âlimlerce farklı şekillerde verilmiştir:
a) İmam-ı Âzam ve İmam Şafiî, Sevrî (rahimehumullah) gibi bir kısım ulemâya göre Mîkat'tan daha uzak yerde ihrama girmek kerâhetsiz caizdir. Çoğunlukla Şâfiîler, mîkatta giyinmeyi sünnete uyduğu için efdal bulurlar. Daha yakın yerde caiz değildir. Mîkatı ihramsız olarak geçip, sonradan ihram giyerse bu koyun kesmeyi gerektiren bir cinayet olur. Ancak geri dönüp, mîkatda ihramı giyerse ceza düşer. İmam-ı Âzam ve Şâfiî hazretleri, ihram yasaklarına gücü yetecek olan kimselerin mîkattan önce ihrama girmesini daha faziletli bulmuşlardır. İbnu Mes'ud, Hz. Ali, İmrân İbnu Husayn, İbnu Abbâs, İbnu Ömer ve Abdullah İbnu Âmir (radıyallahu anhüm ecmaîn) gibi Ashab'tan bir kısmı bu şekilde hareket etmiştir. 1168 numaralı hadiste gördüğümüz üzere, buna Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın teşvikini bile zikretmek mümkündür.
Mîkattan önce ihrama girmek efdal diyenler herkesin evinde ihrama girmesinin daha muvafık olduğunu, mîkata kadar girmemenin bir ruhsat olduğunu da söylerler.
Öyle ise, ihrama, zikredilen mîkatların hizasında başka noktalarda da girilebilir, caizdir. (1193. hadisde açıklanacak).
b) İmam Mâlik, Hasan Basrî, Atâ gibi bazıları mîkattan evvel ihrama girmenin mekruh olduğuna hükmederler. Bunların delili Ashab'tan Hz. Ömer, Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) gibi bazılarının bunu hoş karşılamamış olmasıdır. Nitekim Hz. Ömer, İmrân İbnu Husayn'ın Basra'dan ihrama girmesini, Hz. Osman da Abdullah İbnu Amir'ın Nisabur'dan ihrama girmesini iyi karşılamayıp ayıplamışlardır.

c) Zâhirîler'den İbnu Hazm, mîkat dışında ihrama girmenin haram olduğunu söyler. Ona göre, mîkattan evvel ihrama girip mîkatı geçen kimsenin ne haccı ne de umresi câiz değildir. Ancak, mîkata vardığında ihramını yenilemeye niyet etmişse o zaman bu ihramı sahih olur.[61]

2- İHRAMI NİÇİN, NEREDE, KİMLER GİYER?

Hanefîlere göre, ihram esas itibariyle Harem bölgesine hürmet için giyilir. Yani, sadece umre veya hacc niyetiyle değil, ticâret, ziyaret, ilim gibi bir başka maksadla Mekke'ye gitmek isteyen mü'min bu mukaddes beldeye hürmeten ihramlı olarak girmesi gerekir. Mîkatları ihramlı geçmek vâcibtir.
Şâfiîlere göre, hacc ve umre kasdı yoksa Harem'e ve Mekke'ye ihramsız girilebilir, caizdir.
* Mîkat sınırları ile Harem bölgesi arasında kalan -ki Hıll denir- yerlerde bulunanlar, hacc ve umre dışında Mekke'ye girmek için ihram giymek mecburiyetinde değildirler.
* Mîkat sınırları dışına çıkmadıkça, Harem bölgesinin dışına çıkan Mekkeliler, tekrar Mekke'ye girerken ihram giymek zorunda değildir.
* Doğrudan Harem bölgesi veya Mekke'ye girmek kasdı olmadan Hıll bölgesine girmek isteyen âfakilerin mîkatta ihram giymesi gerekmez. Bu şekilde Hıll dahiline ihramsız girmiş bulunan bir âfakî, bilahere, Harem'e veya Mekke'ye girip çıkmak istese, Hıll bölgesinde ikâmet edenlerin hükmüne tâbi olurlar. Hacc ve umre için bulundukları yerde ihrama girerler, ticaret, ziyaret gibi maksadlarla girecek olurlarsa ihram gerekmez. İhram olmaksızın Kâbe'yi de tavaf edebilirler.
* Hacc veya umresini tamamlayan hacı ihramdan çıktıktan sonra, Hıll bölgesi hududundan çıkmadıkça Mekke'ye girişlerinde ihram giymez. Mesela Mîkat mahalli olan Cidde'ye gidecek olsa, ihrama girmeden tekrar Mekke'ye dönebilir.
* Hıll bölgesinin dışına çıkıldığı takdirde, ister âfakî olsun, isterse Mekkeli olsun, tekrar girerken mîkatta ihrama girmesi gerekir.
* İhramlı kimsenin uyması gereken bir kısım yasaklar vardır. 1193-1261 numaralar arasındaki hadisler, ihram ve yasaklarıyla ilgilidir.
* Harem bölgesinin sınırları Hz. İbrahim (aleyhisselam) tarafından çizilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ise, bu yerleri hususî şahıslar göndererek işaretletmiştir[62].[63]

.10. وفي رواية:]وَمَنْ كَانَ دُونَ ذلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أنْشَأ حَتَّى أهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ[.

10. (1191)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Kim (mîkatlerin) berisinde ise, (niyeti) başlattığı yerde ihram giyer, öyle ki, Mekkeliler Mekke'de (ihrama girerler). [Buharî, Hacc 7; Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1737).][64]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, aslında önceki rivayetin devamı ve bir parçasıdır. فَمِنْ حَيْثُ أنْشَأ cümlesinin mef'ûlü takdire kalmıştır. Şârihlerin bazısı "Hacc veya umre için seferi başlattığı yer" diye takdir ettiği gibi "hacc veya umre için niyetini başlattığı yer" olarak da takdir etmişlerdir.
Hıll bölgesine hacc ve umre kasdı olmadan giren ve dolayısıyla ihramsız olan âfakilerin, bilahare hacc veya umreye niyet etmeleri halinde, ihram giymek için mîkata dönmeden bulundukları yerde ihram giyebilme ruhsatları, hadiste gelmiş olan: فَمِنْ حَيْثُ أنْشَأ "Nerede başlattı ise orada" ibaresinden çıkarılmıştır. Başlatılan şey âfakî için "niyet" denmesi, Hıll bölgesi sakinleri için "sefer" denmesi daha muvafık gözüküyor.[65]

.11. وعن أبى الزبير قال:]سُئِلَ جابِرٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَنِ المهَلّ فقَالَ: سمعتُ رَسولَ الله # يَقُولُ: مُهَلُّ أهْلِ المدِينَةِ مِنْ ذِى الحُلَيْفَةِ، وَالطَّرِيقُ اخرُ الجحْفَةُ، وَمُهَلُّ أهْلِ العِراقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ، وَمُهَلُّ أهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنِ المَنَازِلِ Œ وَمُهَلُ أهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلمْلَمَ[. أخرجه مسلم .

11. (1192)- Ebu'z-Zübeyr anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'e ihrama girme yerinden sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hususta şöyle söylediğini işittim. "Medineliler'in ihrama girme yeri Zülhuleyfe'dir. Diğer yol Cuhfe'dir. Iraklılar'ın ihrama girme yeri Zât-ı Irk'dır. Necidliler'in ihrama girme yeri Karnı'l-Menâzil'dir. Yemenliler'in ihrama girme yerleri Yelemlem'dir." [Müslim, Hacc 18, (1183).][66]

12. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا فُتِحَ هذَانِ المِصْرَانِ أتَوْا عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. فقَالُوا يَا أمِيرَ المؤمِنِينَ: إنَّ رسول الله # حَدَّ ‘هْلِ نَجْدٍ قَرْناً وَهُوَ جَوْرٌ عَنْ طَرِيقِنَا، وَإنَّا إنْ أرَدْنَا أنْ نَأتِىَ قَرْناً شَقَّ عَلَيْنَا. قالَ: فانْظُرُوا حَذْوَهَا مِنْ طَرِيقِكُمْ فَحَدَّ لَهُمْ ذَاتَ عِرْقٍ[. أخرجه البخارى.»المِصْرُ« المدينة، والمراد بهما هنا: الكوفة والبصرة .

12. (1193)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu iki memleket (Basra ve Kûfe) fethedildiği zaman Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e halk gelip:
"Ey mü'minlerin emîri! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Necidliler için Karn'ı (mîkat olarak) tesbit etti. Orası bizim yolumuza sapa düşer. (Buradan) Karn'e gitmeye kalksak, bize zor olur!" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara:
"Öyleyse onun kendi yolunuzdaki hizasına bakın" dedi ve onlar için Zât-ı Irk'ı tesbit etti." [Buhârî, Hacc 13.][67]

AÇIKLAMA:

1- Hadis metninde geçen Mısr, şehir demektir. Mısrân ile Kûfe ve Basra muraddır. Ancak Kûfe ve Basra şehirleri Müslümanlar tarafından kurulmuş olduğu için, hadiste esas kastedilen bu iki şehrin arâzisidir.
2- Hadisin zâhirine göre Zât-ı Irk'ı mîkat olarak Hz. Ömer (radıyallahu anh) şahsî re'yi tesbit etmiş olmalıdır. İmam Şâfiî'den: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Meşrık ahalisi için hiçbir mîkat belirlememiştir. Halk, Zât-ı Irk dağlarını ittihaz etti" dediği rivayet edilmiştir.

Ahmed İbnu Hanbel de bu mevzuya giren bir rivayette İbnu Ömer' in : فآثَرَ النَّاسُ ذاتَ عِرْقٍ عَلى قَرْنٍ"İnsanlar Zât-ı Irk'ı Karn'a tercih etti" dediği kaydedilir.

Bir başka rivayette Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) mîkatları sayınca, bir adamın: "Irak'ın mîkatı nerede?" diye sorduğu, İbnu Ömer'in de: "O gün Irak yoktu (yani henüz fethedilmiş değildi)" diye cevap verdiği belirtilir.
Irak'ın mîkatının Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmemiş olduğunu ifade eden başka rivayetler de var. Bunların hepsini kaydettikten sonra İbnu Hacer: "Bu rivayetlerin hepsi, Zât-ı Irk mîkatının mansûs olmadığına (Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmediğine) delâlet eder" der ve hemen ilâve eder: "Gazâlî ve er-Râfiî, Şerhu'l-Müsned'de, Nevevî, Şerhu Müslim'de buna hükmederler. İmam Mâlik'in Müdevvene'sinde de böyle geldi."
Ancak İbnu Hacer, Zat-ı Irk'ın mîkat olmasının mansûs olduğuna hükmeden âlimleri de zikreder: "Hanefîler, Hanbelîler ve Şâfîlerin cumhûru, Şerhu's-Sağir'de Râfiî, Şerhu'l-Mühezzeb'de Nevevî bunun mansûs olduğunu söylediler." İbnu Hacer ayrıca Müslim'de Hz. Câbir'den kaydedilen bir rivayetin de bu hükmü te'yid ettiğini, ancak rivayetin merfu oluşunda şek bulunduğunu belirtir.
Hülâsa Zat-ı Irk'ın, Resûlullah tarafından mı, Hz. Ömer tarafından mı mîkat kılındığı hususundaki birbirine zıt delilleri serdettikten sonra bir tarafın rüchaniyeti hususunda tavır takınmaz. Ancak Zat-ı Irk'ın mîkat kılınışını Hz. Ömer'e nisbet eden rivayetin esas alınması sonunda, mîkatı olmayan kimselerin meselesinin çözüme kavuştuğunu belirtir. Der ki:
"Mîkatı olmayan kimseler hakkında hüküm şudur: Böyle birisi, kendine en yakın mîkatın hizasında ihrama girer. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh), Zât-ı Irk'ı mîkat kılmış olup, sahâbelerin de bu işte ona uymuş olması ve bu hükümle amelin devam kazanmış bulunması sebebiyle ona uymak evlâ oldu ve mîkatı olmayanlara, bu beş mîkattan birinin hizasında ihrama girmesi gerektiği hususunda bununla istidlal edildi. Şurası muhakkak ki bu beş mîkat Harem'i her cihetten kuşatmaktadır: Zülhuleyfe Şam tarafını, (kuzey), Yelemlem, Yemen tarafını (güney) kuşatır. Bu ikinci, diğerinin mukabil tarafını

teşkil eder. Gerçi bunlardan biri diğerine nazaran Mekke'ye daha yakındır. Karn şark cihetini kuşatır. Cuhfe ise garb cihetini kuşatır ve ötekinin mukâbilidir. Bunların uzaklıkları da farklıdır. Zât-ı Irk, Karn'ın hizasındadır. Bu durumda Küre-i Arz'dan hiçbir köşe bu mîkatlardan birinin hizasının dışında kalamaz."
Bu meselede Kirmânî daha net bir tavırla: "Zât-ı Irk'ı, Hz. Ömer mîkat kıldı" der. Aynî ise uzun tahlillerle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mîkat kıldığına hükmeder. Teferruatı gereksiz görüyoruz.[68]

13. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]وَقَّتَ رسولُ الله # ذَاتَ عِرْقٍ ' هْلِ الْعِرَاق[. أخرجه أبو داود والنسائى .

13. (1194)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Iraklılar için Zât-ı Irk'ı mîkat kıldı." [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1739); Nesâî, Hacc 22, (5, 125).][69]

14. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]وَقَّتَ رسولُ الله # ' هْلِ المشْرِقِ الْعَقِيقَ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

14. (1195)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Meşrikliler için Akîk'i mîkat kıldı." [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1740); Tirmizî, Hacc 17, (832).][70]

AÇIKLAMA:

Akîk ile Zât-ı Irk birbirine oldukça yakındır. İbnu Hacer bu hadisin senedde yer alan Zeyd İbnu Ebî Ziyâd sebebiyle zayıf olduğunu belirttikten sonra, sıhhatini kabul edecek bile olsak öbürleriyle birkaç yönden cemedilmesi mümkün der ve açıklar."
a) Zat-ı Irk vacib olan mîkatdır, akîk ise müstehab olan mîkat; zîra Akîk daha uzaktır.
b) Akîk bir kısım Iraklılar'ın mîkatıdır. Medâinliler gibi. Diğeri ise Basralılar'ın mîkatıdır..
c) Zât-ı Irk önceleri, bugünkü Akîk'in yerinde idi, sonradan (isim) değişikliğine maruz kalarak Mekke'ye daha yakın bir duruma geldi. Bu hale göre, Zât-ı Irk ve Akîk aynı şey olmalıdır..."
Şâfiî hazretleri Iraklılar'ın Akîk'de ihrama girmelerini müstehab addetmiş. "Zât-ı Irk'da girecek olurlarsa bu da kâfi gelir" demiştir.
Zât-ı Irk'ın, Hz. Ömer tarafından mîkat kılındığı görüşünde olan Hattâbî: "Bu meselede halk günümüze kadar Ömer (radıyallahu anh)'e tabi oldu" der.[71]

15. وعن مالك:]أنّهُ بَلَغَهُ أنّ النّبِيّ # أهَلّ مِنَ الْجِعِرّانَةِ بِعُمْرَةٍ[.

15. (1196)- İmam Mâlik: "Bana ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ci'râne'de umre için ihrâma girdi" demiştir. [Muvatta, Hacc 27, (1, 331); Ebu Dâvud, Hacc 81, (1996); Tirmizî, Hacc 96, (935); Nesâî, Hacc 104, (5, 199).][72]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da, belâğ (senetsiz) ve muhtasar olarak gelen bu rivayet, başka kaynaklarda daha uzun ve senetli olarak gelmiştir.
Ciirrâne (veya Ci'râne) Tâif'le Mekke arasında yer alır. Mekke'ye daha yakın bir mesafededir. Huneyn Savaşı'nda elde edilen ganimetin dağıtımı burada yapılmıştır. Rivayette belirtilen umre de bu ganimet dağıtımı işi bittiği zaman icra edilmiştir, yani sekizinci hicrî senenin Zilkade ayında.
Tirmizî'nin rivâyeti hâdiseyi teferruatlı olarak şöyle anlatır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ci'râne'den geceleyin umre yapmak üzere ayrıldı. Mekke'ye gece vakti indi. Umresini yaptı, sonra aynı gece geri döndü ve geceyi sanki Ci'râne'de geçirmiş gibi orada sabahladı. Ertesi gün, güneş zeval

noktasını terkedince (Ci'râne'den ayrılıp) Batn-ı Seref yolunu tuttu. Orada (Medine'ye giden) yol kavşağına kadar geldi. Bu sebeple, umresi diğer insanlara gizli kaldı."
Bu vak'ayı anlatan rivayetler arasında ihtilaf vardır. Bazısına göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'de sabahlamış olmalıdır. Muhaddisler umumiyetle Tirmizî'de gelen vechi sahih kabul ederler. Parantez içerisine aldığımız ziyadeler Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen rivayetten alınmıştır.[73]

16. وعن الثقة عنده.]أنَّ ابْنَ عُمَرَ أهَلَّ بِحَجَّةٍ مِنْ إيلِيَاءَ[. أخرجه مالك.»إيلياء« بالمد والتخفيف: اسم بيت المقدس .

16. (1197)- Yine İmam Mâlik'in, nazarında güvenilir (sika) bir kimseden rivayet ettiğine göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Îliyâ'da hacc ihrâmı giymiştir." [Muvatta, Hacc 26, (1, 331).][74]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki sika (güvenilir) kişi ile Mâlik'in, Nâfi'yi kastettiği tahmin edilmiştir. Önceki rivayet gibi bu da Muvatta'nın senetsiz (muallak) hadislerindendir.
"Bana bâliğ oldu" diyerek rivayet ettiği için bunlara belâğ (cem'i belâgât) denir.
2-Îliyâ, Beytu'l-Makdis'in adıdır. Bu hacc, Zürkânî'nin açıkladığı üzere, Hakemeyn hâdisesinin cereyan ettiği senede icra edilmiştir. Meşhur iki hakem: Ebû Musa ve Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ) hazretleri, Devmetu'l-Cendel'den, ittifak hasıl etmeden ayrılınca, İbnu Ömer (radıyallahu anh) Beytu'l-Makdis'e gider, orada ihrama girer.
Halbuki 1187,1188, 1193 numaralı hadislerde olduğu üzere, ihram mahalleri yani mîkatlarla ilgili rivayetleri yapan Abdullah İbnu Ömer'dir ve o rivayetlerde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kudüs'ü mîkat olarak zikretmediğini görürüz. Bu durumu değerlendiren bir kısım âlimler, Abdullah İbnu Ömer'in mîkatle ilgili nebevî açıklamalardan, belirtilen yerlerde ihramı giymenin vâcib olmadığı, sadece oraları ihramsız geçmenin yasaklandığı, binâenaleyh daha önce de ihram giyilebileceği hükmüne vardığı neticesini çıkarmışlardır. Bu vesile ile tekrar belirtelim ki, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) gibi bazı sahabilerin uzakta ihram giymeyi hoş karşılamadıklarına dair rivayetlerde dile getirilen kerahetin, bir başka sebebe dayandığı, bu sebebin de, mesafenin uzaklığı yüzünden, muhrime ihramı bozucu yasakların ârız olma endişesinin olduğu belirtilmiştir.
İbnu Abdilber, bu kerâhete bir başka sebep daha ilave eder: "Kişi nefsine, Allah'ın kolaylık ihsan ettiği şeyde zorluk yüklemektedir."[75]

17. وعن عثمان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ.]أنَّهُ كَرِهَ أنْ يُحْرِمَ الرَّجُلُ مِنْ خُرَاسَانَ وَكِرْمَانَ[أخرجه البخارى ترجمة

.

17. (1198)- Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın: "Bir kimsenin Horasan veya Kirmân'da ihrama girmesini mekruh addettiği" rivayet edilmiştir. [Buharî, Hacc 33, (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydedilmiştir).][76]

AÇIKLAMA:

Mîkatlar dışında ihrama girmenin mekruh olduğunu söyleyen âlimlerin dayandığı rivayetlerden biri budur. Bu rivayeti Buharî hazretleri Sahîh'inde bâb başlığı meyanında kaydedip, senedini vermemiş ise de, İbnu Hacer'in belirttiği üzere, Said İbnu Mansur'un Müsned'inde, Abdurrezzak'ın Musannaf'ında ve diğer bir kısım kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. (Hâdise, 1182 numaralı hadisin açıklama kısmında izah edilmiştir.)[77]

İKİNCİ FASIL

İHRAM VE HARAMLARI

.1. عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]سُئِلَ رسولُ الله # مَا يَلْبَسُ المحْرِمُ؟ قالَ: يَلْبَسُ المحْرِمُ الْقَمِيصَ وَ الْعِمَامَةَ وَ الْبُرْنُسَ وَ السَّرَاوِيلَ وَ ثَوْباً مَسَّهُ وَرْسٌ وَ زَعْفَرانٌ وَ الخُفّيْنِ إَّ أنْ يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أسْفَلَ مِنْ الْكَعْبَيْنِ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.وزاد البخارى: وَ تَنْتَقِبُ المرأةُ المحْرِمَةُ وَ تَلْبَسُ الْقُفَّازَيْنِ.»الْقُفازَ« بضم القاف وتشديد الفاء: شئ يعمل لليدين يُحْشى بقطن ويكون له أزرار يزرَّر بها علي الساعدين من البردِ تلبسه المرأة في يديْها .

1. (1199)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhrimin giyeceği şeylerden sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Muhrim ne kamis (gömlek), ne sarık, ne bürnus[78], ne şalvar ne de vers[79] veya zaferân bulaşmış bir giysi taşımaz. Ayağında da mest (ve benzeri ayakkabı) yoktur. Ancak nalın bulamazsa, mestlerin topuktan aşağı kısmını kesmelidir."
Buharî'de şu ziyade var: "İhramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez." [Buharî,Hacc 21, Cezâu's-Sayd 13, 15, İlm 53, Sâlât 9; Müslim, Hacc 1, (1177); Muvatta, Hacc 8, (1, 324-328); Tirmizî, Hacc 18, (833); Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1824, 1825, 1826); Nesâî, Hacc 28, (5, 129).][80]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ihrâma giren kimsenin, giyeceği parçalar hakkında bilgi vermektedir. İhram kelime olarak yasaklamak mânasına geldiği halde, ihramlının giydiği hususî "giysi"ye de ihram denilmiştir. Öyle ise muhrim; ihramlı, ihram giymiş kimse demektir.
2- Sadedinde olduğumuz hadis ihrama giren kimseye gömlek ve şalvar, bürnus gibi vücudun üst veya alt kısmını veya tepeden tırnağa tamamını örtmek maksadıyla hazırlanmış olan normal zamana âit giyecekleri yasaklamaktadır. Normal zamanda baş ve ayağa giyilen şeyler de yasaktır: Sarık, ayakkabı gibi... ayağa zeminin menfi tesirlerinden koruyan, üstü açık, dikişsiz nalın ve benzeri terlikler giyilebilir. Nalın bulamayanlara, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), diğer ayakkabıların, ayağın üst tarafını örten kısımlarının kesilmesi şartıyla giyilmesine izin vermektedir.
Kadı İyaz'ın bu hadisle ilgili olarak yaptığı yorum daha vazıhtır. Der ki: "Müslümanlar, ihrâma giren kimsenin bu hadiste zikri geçen şeyleri giymemesi gerektiğinde icma etmişlerdir. Kamîs ve şalvarla her çeşit dikilmiş giyecekler, sarık ve bürnus ile de başı örten dikişli, dikişsiz her şey; keza mest kelimesiyle de ayağı örten giyeceklerin tamamı kastedilmiştir."
İbnu'l-Münzir bu hustaki bir başka icmâdan bahseder: "Kadın bu sayılanların hepsini giyebilir. Giyecekle ilgili yasakların birinde erkeklerle müşterekleri vardır: Vers veya za'ferân sürülmüş giysi yasağı." Bunlar o devrin boya sürünme yani koku maddeleridir. Hadisten bunlar dışında kalan maddelerin helâl olacağı anlaşılmakta ise de, ulemâ, her çeşit koku maddesini hükümdeki müştereklik sebebiyle bunlara dahil etmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunları zikretmekle, -ne kadar hafif bile olsa - ihramlıya, her çeşit kokuyu yasaklamış olduğunda tam bir icma mevcuttur. Bazı âlimler daha da ileri giderek, kıyasla, za'feran kokan şeyin yenmesinin de yasak olduğuna hükmetmişse de, Hanefîler, yasağın giymek ve sürünmekle ilgili olduğunu, yemenin, giymek ve sürünmek sayılamayacağını belirterek, Şâfiîlerin bu hükmünü reddetmişlerdir.
Hanefîler, yıkanıp silindiği zaman kaybolmayacak şekilde boyalı elbise ihramda giyilebilir der. Şafiî'ye göre, ıslanınca koku salan elbise ihram olamaz. Asıl olan, lekenin, yıkanınca çıkmasa bile koku salmamasıdır. Kokusuz olduğu takdirde giyilmesinde beis yoktur.
3- İhramlıya ayakkabı giymek de yasaklanmakta, nalın giymesi emredilmektedir. Ancak nalın bulamayanlara, topukları kapayacak kısımların kesilmesi şartıyla ayakkabı (huffeyn) giymeye izin verilmektedir. Buharî'nin kaydettiği İbnu Abbâs'tan mervi bir rivayette فَإِنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ"Eğer nalın bulamazsa huffeyn (bir çift mest = ayakkabı) giysin" denmektedir. Bunu esas alan Ahmed İbnu Hanbel'e göre ayakkabı kesilmeden giyilebilir.
Cumhur, hadisten, nalın bulabilene, kesilmiş de olsa huffeyn giymenin câiz olmadığına hükmetmiştir. Ancak bazı Şâfiîler ile Hanefîler "ca-izdir!" demiştir. Şunu da belirtelim ki "bulamamak"tan maksad "te'minine muktedir olamamak"dır. Bu da, ya onun mevcut olmayışından veya kişinin satın almaya

güç yetiremeyişinden hasıl olur. Satışında aldatma mevcut ise, kişiye onu satın alması gerekmez. Kezâ hibe edilecek olsa kabul etmeyebilir. İâre ise almalıdır.
Nalın bulamadığı için ayakkabı giyen kimseye, Şâfiîlere göre fidye ödemek gerekmez. Hanefîlere göre gerekir. Cumhur, ayakkabı giyme halinde, ayakkabıyı ayağa tutturacak kadar bir bağ haricinde kalan kısımların kesilerek, ayağın sırtı ve topukların açılmasını şart koştuğu halde, Ahmed İbnu Hanbel az yukarıda İbnu Abbas'tan kaydettiğimiz rivayete dayanarak, kesilmeden giyilmesini câiz görmüştür. "Mutlak, mukayyede hamledilir" kaidesiyle tenkid edilmişse de Hanbelîler, muhtelif yollardan cevap vermişlerdir, teferruata gerek görmüyoruz.
4- Buharî'de kaydedilen "ihramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez" ibaresinden ulemâ, kadınların hacc sırasında yüzlerini örtmeyecekleri kesin hükmünü çıkarmışlardır. Yüzü örtmenin onlar için haram olduğunda ihtilâf etmezler. Ellerin örtülmesi de esas itibariyle haram olmakla birlikte bu hususta bazı ihtilâflar olmuştur. Eldiven giyme yasağı kadınlarla ilgili olarak beyan edilmiş olmakla birlikte, bunun erkeklere de şamil olduğuna hükmedilmiştir.[81]

2. وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]نَهى رسولُ الله # النِّسَاءَ في إحْرَامِهِنَّ عَنِ القُفَّازَيْنِ وَالنِّقَابِ وَمَا مَسَّ الْوَرْسَ وَالزَّعْفَرَانَ مِنَ الثِّيَابِ وَلْتَلْبَسْ بَعْدَ ذلِكَ مَا أحَبَّتْ مِنْ أنْوَاعِ الثِّيَابِ مِنْ مُعَصْفرٍ أوْ خَزٍّ أوْ حُليٍّ أوْ سَرَاوِيلَ أوْ قمِيصٍ أوْ خُفٍّ[. أخرجه أبو داود .

2. (1200)- Yine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den rivayete göre demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadınları ihrâma girdikleri vakit eldiven kullanmaktan, yüzlerini örtmekten ve vers ve za'ferân değmiş elbise giymekten yasakladı ve: "Bunlardan gayrı, hoşuna giden elbise çeşitlerinden safranla boyanmış veya ipekli veya zinet veya şalvar veya kamis veya mest giysin" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1827).][82]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ihrama giren kadınların kıyafetle ilgili üç hususa dikkat etmeleri gerektiğini, bunun dışında serbest olduklarını göstermektedir:
1- Yüzlerinin açık olması gerekmektedir.
2- Eldiven kullanmalıdırlar.
3- Kokulu elbiselerden kaçınmalıdırlar.
Hadiste vers ve za'ferân dışındaki maddelerle boyanmış elbiselerin serbest olduğu belirtilmekte, safrânla boyananların serbest olduğu betahsis zikredilmektedir. Ancak Aliyyu'l-Kârî, hadiste za'ferânla boyanan ile safranla boyanan arasında yapılan tefrike, Hanefî mezhebinin ihtiyat kaydı koyduğunu belirtir: "Birçok âlimler: Bir kimse versle veya za'ferânla veya safranla boyanmış elbiseyi bir tam gün veya daha fazla sırtında taşıyacak olursa bir dem (koyun kesme) cezası çekeceğine, bir günden az bir müddet taşırsa sadaka cezası ödeyeceğine hükmetmişlerdir" der ve şu açıklamayı yapar: "Bu durumda, hadisteki ruhsatı safranla boyanmış olmakla beraber, yıkanıp kokusu giderilmiş elbiseye hamletmek gerekir, veya sarı boyalı elbisenin, (kokusuz) Ermeni toprağı ile boyanmış olanıyla tefsir edilir. İbnu Hacer'in "safran koku değildir" sözünü onun kokusu tekzib eder."
Aliyyul-Kârî, kadınların, altın vs.den mamul küpe, halhal, bilezik gibi her çeşit zinet eşyasını ihramlı iken takabileceklerini belirtir. Bagavî'nin Şerhu's-Sünne'de kaydettiği bir rivayete göre, Hz. Aişe'den ihrama giren kadınların giyecekleri şeyler hakkında sorulunca: "İpekli, ibrişimli, boyalı giyebileceğini, zinetlerini takabileceğini" söyler.[83]

3. وفي رواية عن عائشة:]أنَّهُ # رَخَّصَ لِلنِّسَاءِ في الخُفّيْنِ[.

3. (1201)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken mest giymede kadınlara ruhsat tanıdı" denmiştir. [Ebu Dâvud, Menâsik 33, (1831).][84]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud'dan alınan bu rivayet eksik alınmış olmalı, zîra aslı şöyledir[85]: اَنَّ عَبْدَ اللهِ يَصْنَعُ ذلِكَ يَقْطَعُ الْخُفَّيْنِ لِلْمَرْأَةِ الْمُحْرِمَةِ. ثُمَّ حَدَّثَتْهُ صَفِيَّةُ بِنْتُ أَبِى عُبَيْدٍ اَنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا حَدَّثَتْهَا:)أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »قَدْ كَانَ رَخَّصَ لِلنِّسَاءِ فِى الْخُفَّيْنِ«(فَتَرَكَ ذلِكَ.

Bu rivayette Abdullah İbnu Ömer'den az yukarıda 1199 numarada kaydettiğimiz rivayete atıf yapılarak, orada, mest giydikleri takdirde ihramlı erkeklerin mesti kesmeleriyle ilgili hükme kıyâsen ihramlı kadınların da mest giydikleri zaman mesti kesmeleri gerektiğine dair fetva verdiği belirtiliyor. Ancak bilâhare Abdullah'a Safiyye Bintu Ebî Ubeyd, Hz. Aişe'den işittiği şu rivayeti haber verince Abdullah İbnu Ömer, bu fetvadan vazgeçiyor. Hz. Aişe Resûlullah'ın ihramlı kadınların mest giymesine ruhsat verdiğini belirtmiştir.

فَتَرَكَ ذلِكَ ibaresi, Azîmâbâdî'nin açıkladığı üzere: "Bunu işittikten sonra Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kadınların da mestleri kesmesi gerektiğine dair fetvasını terketti" demektir.
Yani, kadınlar ihramlı iken ayaklarını örten mest vs. giyebilirler.
İbnu'l-Münzir: "İhramlı kadınların dikişli elbisesinin her çeşidini ve her türlü mesti giyebilecekleri, başlarını, saçlarını örtebilecekleri, yabancı erkeklerin bakışından korumak için yüzlerine hafif bir örtü sallandırabilecekleri hususunda icma edilmiştir" der.[86]

4. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]قال رسول الله #: مَنْ لَمْ يَجِدْ إِزَاراً فليَلْبَسْ سَرَاوِيلَ، وَمَنْ لَمْ يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفّيَنِ[. أخرجه الخمسة .

4. (1202)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hazretleri buyurdular ki: "Kim izar bulamazsa şalvar giysin, kim de nalın bulamazsa mest giysin." [Buharî, Libâs 14, 37, Hacc 132, Cezâu's-Sayd 15, 16; Müslim, Hacc 4,(1178); Tirmizî, Hacc 19, (834); Ebu Dâvud, Hacc 32, (1829); Nesâî, Hacc 32, (5, 132).][87]

AÇIKLAMA:

İzar, belden aşağıyı örtmek için bağlanan giysinin adıdır. İhramlının normal olarak bunu giymesi gerekir. Bunun temiz ve beyaz renkli olması efdaldir. Hadis, izar bulunmadığı takdirde şalvarın giyilebileceğini belirtmektedir. Ancak, âlimler, daha önce de açıklandığı üzere bazı farklı hükümlere gider:
1- Ahmed İbnu Hanbel, hadisin zâhiriyle hükmetmiş, nalın ve izar bulamayanın mest ve şalvar giyebileceğini söylemiştir.
2- Cumhur mestin üst kısmının kesilmesi, şalvarın yırtılması şartını koşmuştur. Bunları özürsüz giyene fidye gerekir.
3- Şafîler ve ekseriyet nezdinde esahh olan şalvarı yırtmadan giymektir.
4- İmam Muhammed, şalvarın yırtılmasını şart koşar.
5- İmam-ı Âzam ve İmam Mâlik mutlak şekilde şalvara fetva vermez.
6- Hanefîler'den Râzi: "Giyebilir, ancak fidye gerekir" der. Nitekim, Hanefîler mest hakkında da böyle söylemişlerdir.[88]

5. وعن نافع.]أَنَّهُ سَمِعَ أَسْلَمَ مَوْلى عُمرَ يَقُولُ: بْنِ عُمَرَ رَأى عُمرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما على طَلْحَةَ ثَوْباً مَصْبُوغاً وَهُوَ مُحْرِمٌ. فقَالَ مَا هذَا إِنَّمَا هُوَ مَغْرَةٌ أَوْ مَدَرٌ فقَالَ: إِنَّكُمْ أَيُّهَا الرَّهْطُ أئمَّةٌ يَقْتَدِى بِكُمْ النَّاسُ. فَلَوْ أَنَّ رَجُ ً جاهِ ً رَأى هذَا لَقَالَ إِنَّ طَلْحَةَ بنَ عُبَيْدِاللهِ كانَ يَلْبَسُ الثِّيَابَ المصبّغَةَ في ا'' حْرَامِ، فَ َ تَلْبَسُوا أَيُّهَا الرَّهْطُ مِنْ هذهِ الثِّيَابِ[
.

5. (1203)- Nâfi'nin anlattığına göre, Eslem Mevlâ Ömer'in, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e şöyle söylediğini işitmiştir: "Ömer (radıyallahu anh), Hz. Talha (radıyallahu anh)'nın üzerinde, ihramlı iken boyalı bir giysi görmüştü."
(Ey Talha) bu boyalı giysi de ne?" diye sordu. (Talha cevaben):
"Ey mü'minlerin emîri, bu kızıl toprakla boyanmıştır!" dedi. Ömer (radıyallahu anh):
"Ey azizler, sizler halkın imamlarısınız, halk sizlere uymaktadır. Eğer câhil biri bu elbiseyi görse: "Talha İbnu Ubeydillah, ihramda boyalı elbise giymiş" diyecek. Ey azizler, bu boyalı elbiselerden hiçbirini giymeyin!" dedi" [Muvatta, Hac 10, (1, 326).][89]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin yukardaki metninde, Muvatta'daki metnine nazaran birkaç kelimelik eksiklik var. Tercümede eksik kelimeleri parantez içerisinde gösterdik.
2- Hz. Ömer, Talha (radıyallahu anhümâ)'nın üzerinde açıkça yasaklanmış olan za'ferân ve vers dışında bir başka boya ile boyanmış bir elbise gördüğü için "Bu nedir?" diye sormuştur. Tabiî ki bu soruş, Hz. Ömer'in memnuniyetsizliğinden ileri gelmektedir. Zîra O (radıyallahu anh), büyüklere uyan câhil halkın, bu renkliyi za'ferân veya vers ile boyanmış zannederek, hatâen bunlarla boyanmış giysileri ihram olarak giymede beis görmeyebilir diye kaygılanmıştır.
3- Talha İbnu Ubeydillah (radıyallahu anh) için Hz. Ömer: "Sizler imamsınız" diye hitab etmiştir. Çünkü Talha (radıyallahu anh), Ashab'ın büyüklerindendi. Şöyle ki: O, ilk sekiz Müslümandan biridir ve Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Aşere-i Mübeşşere'dendir. Hz. Ömer'in tesbit ettiği altılı şûrada üye idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Suriye taraflarına "casus"luk vazifesiyle gönderdiği için Bedr'e katılamamıştır, ancak Bedir ganimetinden pay ayrılmış "Bedir'e katılma sevabı"na iştirak ettiği müjdelenmiştir. Uhud ve diğer gazvelere katılmış, Bey'atu'r-Rıdvan'da hazır bulunmuştur. Uhud Savaşı'nda çok kritik anlar geçirmiş, Resûlullah'a kendini siper etmiş, elleriyle oklara karşı koymuş, elinden, başından yaralar almış, Resûlullah'ı sırtlayarak kayanın üstüne, kuytuya çıkarmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) O'nu Uhud'da Talhatu'l-Hayr, Usre gününde Talhatu'l-Feyyâz, Huneyn gününde de Talhatu'l-Cûd diye tesmiye etmiş, iltifatta bulunmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Talha ve Zübeyr, cennette benim iki komşum olacaklar!" sözü de meşhurdur.
Resûlullah onun şehid olarak öleceğini de ihbâren şöyle buyurmuştur: "İki ayağı üzerinde yürüyen bir şehid görmek isteyen, Talha'ya baksın!" Gerçekten Talha (radıyallahu anh), Cemel Vak'ası'nda, Hz.Ali (radıyallahu anh)'nin yanında savaşırken Mervan İbnu'l-Hakem'in attığı bir okla şehid düşmüştü.
Rivayete göre, bir kimse üç gün üst üste Talha İbnu Ubeydillah (radıyallahu anh)'ı rüyasında görür. Her defasında: "Kabrimin yerini değiştirin, sudan rahatsız oluyorum!" der. Üçüncü defa aynı şeyi görünce adam, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a gelerek rüyasını anlatır. Baktıkları zaman, yere gelen tarafın su sızıntısından yeşerdiğini görürler. Yeri değiştirilir.[90]

6. وعن عروة قال:]كانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِى بَكْرٍ تلبس المعَصْفَرَاتِ وَهِىَ مُحْرِمَةٌ لَيْسَ فِيهَا زَعْفَرَانٌ[. أخرجه مالك .

6. (1204)- Urve anlatıyor: "Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ), ihramlı olduğu halde, sarı renkli giysiler giyerdi. Ancak bunlarda za'ferân olmazdı." [Muvatta, Hacc 11, (1, 326).][91]

AÇIKLAMA:

Bu boyanın su değince dağılacak, ıslanınca silinecek şekilde olmaması gerektiği şârihlerce belirtilir. Su ile dağılan boya, tîb'i yani koku maddesini andıracağı için hem erkek ve hem de kadınlar hakkında tecviz edilmemiştir. Esmâ (radıyallahu anhâ)'nın elbiselerinde za'ferân yoktu denmesi, sürünme maddesinin bulunmadığını tasrih eder.[92]

7. وعن يَعْلى بن أمَيّةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ.]أنَّ رَجُ ًً أتَى النَّبِيَّ # وَهُوَ بِالْجِعِرَّانَةِ قَدْ أهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَهُوَ مُصَفِّرٌ لِحْيَتَهُ وَرَأسَهُ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ. فقَالَ: يَارسولَ الله أحْرَمْتُ بِعُمْرَةٍ وَأنَا كَما تَرى. فقَالَ انْزِعْ عَنْكَ الجُبَّةَ وَاغْسِلْ عَنْكَ الصُّفْرَةَ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.وزاد أبو داود: واصْنَعْ فى عمْرَتِكَ مَا صَنَعْتَ فى حَجَّتِكَ .

7. (1205)- Ya'lâ İbnu Umeyye (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ciirrâne'de iken, umre için ihrama girmiş bir adam geldi. Adamın sakal ve saçları sarıya boyanmış, sırtında da za'ferân lekeleri bulunan bir cübbe vardı.
"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, şu gördüğün vaziyette, umre için ihrâma girdim!"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Şu cübbeyi çıkar, sarı boyayı da yıka!" diye emretti." [Buharî, Umre 10, Cezâu's-Sayd 16, 17, Megâzî, 56, Fedailu'l,Kur'ân 2; Müslim, Hacc 6, (1180); Muvatta, Hacc 18, (1, 328-329); Tirmizî,Hacc 20, (835, 836); Ebu Dâvud, Menâsik 31, (1819-1822); Nesâî, Hacc 43, (5, 142.-143).]
Bu metin, Sahiheyn'deki metindir. Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Umrede iken, hacda yaptığını yap."[93]

AÇIKLAMA:

Hadisin muhtelif vecihleri var. Bazı vecihlerinde burada yer almayan ve başka mevzuları ilgilendiren teferruat var. Nesâî'nin bir rivayetindeki ziyadede bu zat Resûlullah'a:
"Ben umre için ihrama girdim, ne yapayım?" diye sorar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sen haccederken ne yapardın?" der. Adam:
"Ben şu (tîb)den kaçınır ve yıkardım" deyince, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Haccda ne yapıyorsan umrede de onu yap!" diye emreder.
Müslim'in bir rivayetinde, Resûlullah: "Şu cübbeyi çıkar, üzerindeki za'ferânı yıka!" der. Sahiheyn'in bir ziyadesinde bu emrin üç kere tekrarı mevzubahistir.
Kadı Iyaz der ki: "Bu tekrarın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' tan olması muhtemeldir, bu durumda yıkamayı tekrar etmede hadis nassdır. Bunun sahâbî sözü olması, Resûlullah'ın "yıka!" emrini, iyi anlaşılmak için âdeti üzere yaptığı gibi, ard arda üç kere tekrar etmiş olması da muhtemeldir."
Bu rivayet gösteriyor ki, haccla ilgili bir kısım menâsik cahiliye devrinde de bilinmekte idi. İslâm onların hepsini ilga etmiş değildir.[94]

8. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما.]أنَّهُ كانَ يَكْرَهُ لُبْسَ المِنْطَقَةِ لِلْمُحْرِمِ[.

8. (1206)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in: "İhramlının mıntıka takmasını mekruh addettiği" rivayet edilmiştir. [Muvatta, Hacc 12, (1, 326).][95]

AÇIKLAMA:

1- Mıntıka; bele, elbisenin üzerine bağlanan şeydir, yerine göre kuşak veya kemer diyebiliriz.
2- Yukarıdaki rivayet İbnu Ömer'in bunu mekruh addettiğini ifade eder. Ancak, Zürkânî, İbnu Ömer'den bunun cevazıyla ilgili rivayetin de geldiğini, dolayısıyla, sonradan bu görüşünden rücû etmiş olabileceğini belirtir.[96]

9. وعن القاسم بن محمد قال:]أخْبَ ًرَنِى الْفَرَافِصَةُ بنُ عُمَيْرٍ الحَنَفِىُّ أنَّهُ رَأى عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يُغَطِّى وَجْهَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ[.

9. (1207)- Kasım İbnu Muhammed anlatıyor: "Bana, el-Ferâfisa İbnu Umeyr el-Hanefî haber verdi ki, O, Hz.Osman (radıyallahu anh)'ı, ihramlı iken yüzünü örter görmüş." [Muvatta, Hacc 13, (1, 327).][97]

AÇIKLAMA:

Hadis Muvatta'da muhtelif vecihten kaydedilmiştir. Bazı vecihlerinde, Hz. Osman'ın, Medine'ye üç merhale uzaklıktaki Arc karyesinde yüzünü, erguvan bir kadife parçasıyla örttüğü tasrih edilir.
Yüzün bu şekilde örtülebileceğinin câiz olduğu görüşünde başka sahabeler de vardı: İbnu Abbâs, İbnu Avf, İbnu'z-Zübeyr, Zeyd İbnu Sâbit, Saîd, Câbir gibi (radıyallahu anhüm ecmaîn)... Şâfiî de buna hükmetmiştir.
Ancak, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bunun haram olduğuna hükmeder. Mâlik, Ebu Hanife, Muhammed İbnu'l-Hasan da aynı kanaati beyan ederler. Bunlar yüzü örtene fidye gerekir derler. Sâdece elle örtmede bir beis görmezler.
Şu hususu bir kere daha belirtelim. Başı örtmekle yüzü örtmek aynı şey değildir. İhramlı iken başı örtmenin erkekler için haram olduğu hususunda ulemâ icmâ eder.[98]

10. وعن نافع:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يقولُ: ما فَوْقَ الذَّقَنِ مِنَ الرَّأسِ فَـلاَ يُخَمِّرُهُ المحْرِمُ[. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة مالك .

10. (1208)- Nafi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Başın çeneden yukarısını ihramlı kimse örtemez." [Muvatta, Hacc 13, (1, 327).][99]

11. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ الرُّكْبَانُ يَمُرُّونَ بِنَا وَنَحْنُ مَعَ رسولِ اللّه # مُحْرِمَاتٌ فإذَا حَاذَوْا بِنَا سَدَلَتْ إحْدَانا جِلْبَابَهَا مِنْ رَأسِهَا عَلى وَجْهِهَا فإذَا جَاوَزُونَا كَشَفْنَاهُ[. أخرجه أبو داود .

11. (1209)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber iken, binekliler bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık." [Ebû Dâvud, Menâsik 34, (1833).][100]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Hz. Aişe, ihramlı iken kadınların yüzlerinin açık olduğunu, yabancı erkeklerle karşılaştıkları zaman, onların bakışlarından kendilerini korumak için örtülerini baştan aşağı yüzlerinin üzerine sarkıttıklarını belirtmektedir. Şârihler bu sarkıtmada, örtünün yüze değmeyecek şekilde yapılmış olması gerektiğine dikkat çekerler ve "yüz derisine değmiyecek şekilde..." diye kayıt koyarlar. Aksi takdirde, 1199 numaralı rivayete kaydettiğimiz وَلاَ تَنْتَقِبُ الْمَرْأةُ الْمُحْرِمَةُ "İhramlı kadın yüzünü örtmesin" emrine muhalif düşer der.
Şevkâni, Neylü'l-Evtâr'da şunu kaydeder: "Bu hadisle şu husus istidlâl edildi: "Kadın, erkeklerin yanından geçmesi anında ihtiyaç duyduğu taktirde, başın üstünden bir giysiyi yüzüne sarkıtması câizdir. Zîra kadın, yüzünü örtmeye muhtaç olması haysiyetiyle örtü ona, avret gibi mutlak şekilde haram olamaz. Ancak örtü derisine değmeyecek şekilde yüzünden mesâfeli olmalıdır. Şâfiîler ve başkaları da böyle hükmetmiştir. Ancak, hadisin zâhiri bu hükme muhalefet eder. Çünkü yüzüne örtü sarkıtan, derisine değmeyi önleyemez. Sarkıtılan örtünün mesafeli olması şart olsaydı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu belirtirdi."[101]

12. وعن فاطمة بنت المنذر قالت:]كُنَّا نُخَمِّرُ وُجُوهَنَا وَنَحْنُ مُحْرِمَاتٌ مَعَ أسْمَاءَ بِنْتِ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما[. أخرجه مالك .

12. (1210)- Fâtıma Bintu'l-Münzir anlatıyor: "Biz, bir kısım kadınlar, ihramlı iken, yanımızda Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) olduğu halde, yüzlerimizi sıkıca örtüyorduk"[102] [Muvatta, Hacc 16, (1, 328).][103]

AÇIKLAMA:

Sahâbî olan Esma, Ebu Bekir'in kızıdır. Ayrıca Fatıma'nın ve kocasının da büyükannesidir. Bir başka rivayette, Fatıma ilave eder: "...Esmâ, yüzümüzü sıkıca örtmemize müdâhale etmezdi." Zürkânî müdahale etmeyişini: "Çünkü başkasının gözüne karşı, kadının kendisini örtmesi câizdir" diye izah eder ve ilâve eder: "Sadece câiz değil, bilakis vâcibdir de, yeter ki fitne olacağını bilsin veya zannı hasıl olsun veya erkek, kendisine lezzet kasdıyla bakmış bulunsun."
İbnu'l-Münzir, bu hadisi açıklama sadedinde "Kadının her çeşit dikişli giysileri ve mesti giyebileceği, yüzü hâriç başını ve saçlarını örtebileceği, yüzünü erkeklerin nazarından koruyacak bir örtüyü hafifçe başından sarkıtabileceği fakat sıkıca saramayacağı hususlarında ulemâ -şu kaydettiğimiz Fatıma Bintu'l-Münzir rivayeti hariç- icma etmiştir" der ve ilâve eder: "Fatıma Bintu'l-Münzir'in rivayetinde zikredilen sıkıca örtme (tahmîr) tâbiri ile, sarkıtma suretiyle örtme (sedl) kasdedilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Aişe de, kadınların yabancı erkeklere karşı örtündüğünü belirtir, ancak "sıkıca örtünme" (tahmir) tâbiriyle değil, örtünme (sedl) tâbiriyle ifade eder: "Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber iken, binekliler bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını (örtüsünü) başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık."
Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, İmam-ı Âzam hazretleri bu çeşit tearuz durumlarında, hadisler arasında sıhhat yönüyle tercihe müessir zâhir bir sebep yoksa, râvileri fakih olan hadisi tercih eder.[104] Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kullandığı tâbirlerin fıkhî inceliklerini en iyi bilen büyük fakihlerden biri olduğu nazar-ı dikkate alınacak olursa, İbnu'l-Münzir'in pek isâbetli bir yorum yapmış olduğu anlaşılır.[105]

13. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]طَيَّبْتُ رسولَ الله # بِيَدَىَّ هَاتَيْتِ حِينَ أحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ حِينَ أحَلَّ قَبْلَ أنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ بِطيبٍ فِيهِ
مِسْكٌ[. أخرجه الستة.وفي رواية: بِذَرِيرَةٍ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ.وفي أخرى: قَبْلَ أنْ يُحْرِمَ ثمَّ يُحْرِمُ.وفي أخرى: بِأطْيَبِ مَا أجِدُ حَتَّى أجِدَ وَبيصَ الطِّيبِ في رأسِهِ وَلِحْيَتِهِ.وفي أخرى: كَأنِّى أنْظُرُ إلى وَبِيصِ الطِّيبِ في مَفَارِقِ رسولِ الله # وَهُوَ مُحْرِمٌ.زاد في رواية كانَ ابنُ عُمرَ يَدَّهِنُ بِالزَّيْتِ فَذَكَرْتُهُ ‘‘بْرَاهِيمَ. فقَالَ: مَا تَصْنَعُ بِقَوْلِهِ حدثنِى ا‘سْوَدُ عَنْ عَائِشَةَ قالتْ: كَأنِّى أنْظُرُ إلى وَبِيصِ الطِّيبِ . الحديث.زاد في رواية: وذلِكَ طِيبُ إحْرَامِهِ .

13. (1211)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, ihrama gir(ece)ği zaman (ihramı için), keza ihramdan çıktığı zaman da Kâbe'yi tavaftan önce hıll'i için, içinde misk bulunan sürünme maddesini şu iki elimle sürdüm." [Buharî, Hacc 18, 143, Libâs 73, 89, 91; Müslim, Hacc 31, 33, (1189); Muvatta, Hacc 17, (1, 328); Tirmizî, Hacc 77, (917); Ebu Dâvud, Menâsik 11, (1745, 1746); Nesâî, Hacc, 41, (5, 136-141).]
Bir rivayette şu ibare de var: "...Veda haccında zerire denilen koku ile..."[106]
Bir başka rivayette: "...ihrama girmezden önce, sonra ihrama girerdi."
Bir diğer rivayette: "...bulabildiğim kokunun en iyisi ile başında ve sakalında koku maddesinin parıltısını görünceye kadar (sürerdim)."
Bir diğer rivayette: "...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken (sürülen) koku maddesinin saç ayırımlarındaki parlaklığına (şu anda) bakıyor gibiyim."
Bir rivayette şu ziyade var: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) zeytinyağıyla yağlanırdı. Bunu İbrahim (Nehâî)'ye zikretmiştim, bana: "Pekâlâ, şu rivayeti ne yapacaksın: "Esved, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)' den onun şöyle söylediğini rivayet etti: "...(Sürülen koku maddesinin saç ayrımlarındaki parlaklığına bakıyor gibiyim."
Bir rivayette de şu ziyade var: "...Bu, ihram(a girmezden önce süründüğü) koku idi."[107]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce kaydedilen hadislerin bir kısmında geçtiği üzere, ihramlı bir kimse, ihramdan çıkıncaya kadar koku sürünemez. Kokulu sabun dahi kullanamaz.
2- Sadedinde olduğumuz hadis, ihrama girmezden önce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bedenine, bahusus saç ve sakalına koku maddesi sürüldüğünü belirtiyor. Hadisin râvisi olan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) tîb denilen kokulu sürünme maddesini Resûlullah'a kendi elleriyle sürdüğünü belirtiyor. Hadisin bir vechinde, bu tîb'i, bulabildiği en güzel, en iyi maddeden seçtiğini belirtirken, sadedinde olduğumuz vechinde bunun misk olduğunu belirtiyor. Misk, bir nevi keçinin göbeğinden elde edilen, en güzel, en pahalı koku çeşididir.
3- Rivâyet, şu hususu da belirtmektedir: Hz. Aişe hacc sırasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihramdan çıkar çıkmaz, yani şeytan taşlamaları bitip, kurban kesilince, daha tavafa gidilmezden önce koku sürmüştür.Şu halde bu rivayet koku yasağının ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini açık şekilde belirtmektedir: Bu yasak, hacc veya umre müddetiyle ilgili bir yasak değil, hacc ve umrenin ihram nüsük'ü ile alâkalı bir yasaktır: Koku sürünmek, niyet edip ihramı giyme anından, saçların kesilip ihramdan çıkma anına kadar devam eder.
4- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in, zeytinyağı sürmüş olmasıyla ilgili ziyadeye gelince; bu ziyade Buhârî'nin 18. babında geçer. Burada İbnu Ömer'in ihram giyeceği sırada tîb değil, zeytinyağı sürdüğü ifade edilmektedir. Şârihlerin belirttiği üzere, ihrama girmezden önce koku sürünme meselesinde Hz. Aişe ile, İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadiste Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), kesin bir dille Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ihrama girmezden önce bedenine koku sürdüğünü, saçını, sakalını koku maddesi ile ovduğunu ifade ediyor. Hatta bu hususu çok iyi hatırladığını, bu meselede zerre kadar şüphesi olmadığını ifade için: "Sürdüğüm koku maddesinin Resûlullah'ın saç ayırımlarında hasıl ettiği parlaklığa (şu anda) bakıyor gibiyim" der. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ise, ihram öncesi sürülen kokunun ihramdan sonra devam etmemesi gereğine inanmaktadır. Yani, ihram giymeye yakın, kokulu madde sürülmelidir. İbnu Ömer de bu konuda kesin kanaat sahibidir. Öyle ki: "Koku sürünmektense katrana bulanmayı tercih ederim" bile demiştir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bu meselede babası Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e uyduğu babasının, ihramlı üzerinde, önceden intikal eden koku bulunmaması inancında olduğu belirtilir. Tirmizî'nin bir rivayetinde (Hacc 114, (962) İbnu Ömer, Hz. Peygamber'in ihramlı iken, tîbsiz olduğunu, zeytinyağı süründüğünü rivayet eder. Şu halde İbnu Ömer, ihramlı iken zeytinyağını hoş kukusu olmadığı ve bir de Resûlullah'ın süründüğünü bildiği için sürmüştür. Müteakip hadis de konuya açıklık getirecektir.[108]

.14. وفي أخرى:]سُئِلَ ابنُ عُمَرَ عَنِ الرَّجُل يَتَطيَّبُ ثُمَّ يُصْبِحُ مُحْرِماً؟ فقَالَ: مَا أَحِبُّ أنْ أُصْبِحَ مُحْرِماً أنْضَخُ طِيباً ‘نْ أطَّلِيَ بِقَطِرَانِ أحَبُّ إلَيَّ مِنْ أنْ أفْعَلَ ذلِكَ. فأخْبِرَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْها بِقَولِ ابنُ عُمرَ. فقَالَتْ: أنَا طَيَّبْتُ رسولَ الله # عِنْدَ إحْرَامِهِ، ثُمَّ طَافَ في نِسَائِهِ، ثُمَّ أصْبحَ مُحْرِماً يَنْضَخُ طِيباً[. هذه ألفاظ الشيخين .

14. (1212)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Önce koku sürünüp sonra ihrama giren kimse hakkında soruldu. Şu cevabı verdi: "Ben (tîb sürünerek) ihrama girip koku neşretmeyi sevmem. Katrana bulanmam bunu yapmaktan daha iyidir." Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye, İbnu Ömer'in, bu sözü haber verilince: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihrama (gireceği) sırada tîb sürdüm. Bu halde hanımlarına uğradı. Sonra da ihrama girdi, koku neşrediyordu" dedi. [Buharî, Gusl 14; Müslim, Hacc 47, (1192); Nesâî, Hacc 42, (5, 139), Gusl 13, (1, 203).][109]

AÇIKLAMA:

Bir önceki hadisin açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce kokulanması ve dolayısıyla ihramlının koku neşretmesi hususunda, Hz. Aişe ile, Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur ve her ikisi de birbirlerinin düşüncelerini bilmektedirler. Yukarıda, İbnu Ömer'in görüşü Hz.Aişe'ye haber verilince, onun görüşünde ısrar ettiğini gördük. Saîd İbnu Mansûr'un, İbnu Ömer'in oğlu Abdullah'tan kaydettiği bir rivayet, Hz. Aişe' nin görüşünü işiten İbnu Ömer'in sükût ettiğini, kendi görüşünde ısrar etmediğini ifade eder. Sâlim

İbnu Abdillah, İbnu Ömer'in de bu meselede Hz. Aişe'nin hadisine dayanarak babasına ve dedesine muhâlefet ettiğini belirtir.
Cumhûr da, bunu esas alıp, ihramdan önce kokulanmayı müstehab addetmiştir. Hanefî mezhebi de bu görüştedir.
Mâlikîler, İbnu Ömer'in görüşünü esas alır ve Hz. Aişe'nin hadisini şöyle te'vil ederler: "Rivayette koku süründükten sonra Hz. Peygamber'in kadınlarına uğradığı, sonra ihrama girdiği belirtilir. Bu uğramadan kasıt cimâ'dır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerinden herbirine uğradıkça her seferinde yıkanmak âdeti idi. Böylece, süründüğü tîb yıkanmış olmaktadır ki kokudan eser kalmaz." Keza "Saç ayırımında görülen tîbin parlaklığı, ondan bâki kalan renktir, yıkanınca kokusu gitmiştir, kokusu olmayan tîb lekesidir" şeklinde te'vil edilmiştir.
Ulemâ bu konuda lehte, aleyhte deliller getirir, izahlar, te'viller yapar. Teferruata girmeyeceğiz. Ancak bu vesile ile hadiste gözüken bir kaç noktaya dikkat çekeceğiz:
* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri, Resûlullah'ın hizmetine koşmuşlardır. Burada koku sürme hizmeti gözükmektedir.
* Münâsebet-i cinsiyede kadın ve erkeğin güzel koku sürünmesi müstehabdır.
* Ashab'ın büyükleri bile, Resûlullah'ın bazı sünnetini, zevceleri kadar iyi bilememekte ve bu sebeple aralarında ihtilaf çıkmaktadır.
* Ulemâ, çoğunluk itibariyle, zevcelerinin daha iyi bilme durumunda olduğu hususlarda -ihtilâf vâki olursa- zevcelerinin rivâyetini tercih etmiştir, bu meselede olduğu gibi.[110]

15. وفي أخرى للنسائى:]كانَ رسولُ الله # إذَا أرَادَ أنْ يُحْرِمَ أدَّهَنَ بِأطْيَبِ دُهْنٍ يَجِدُ حَتَّى أرَى وَبِيصَهُ فِي رَأسِهِ وَلِحْيَتِهِ[.

15. (1213)- Nesâî'nin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ihrama girmeyi arzu ettiği zaman bulabildiği en güzel yağla yağlanırdı. Öyle ki, yağın parlaklığını başında ve sakalında görürdüm." (Râvi Hz. Aişe'dir). [Nesâî, Hacc 42, (5, 139-140).][111]

16. وله في أخرى قالت:]طَيَّبْتُهُ لِحَرَمِهِ حِينَ أحْرَمَ وَلِحِلِّهِ بَعْدَ مَا رَمَى الْعَقَبَةَ قَبْلَ أنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ[.

16. (1214)- Yine Nesâî'nin bir başka rivayetinde, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şöyle buyurmuştur: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihrama gireceği zaman ihramı için, şeytan taşlamasını yaptıktan sonra ve Beytullah'a yapacağı tavaf (-ı ziyaret)ten önce ihramdan çıkınca da hıll'i (ihramsız hâli) için tîbini sürdüm." [Nesâî, Hacc 41, (5, 137).][112]

AÇIKLAMA

:1218 numaralı hadiste yapılmıştır.[113]

17. وفي أخرى:]طِيباً يُشْبِهُ طِيبَكُمْ هذَا[. يعني طيباً ليس له بقاء.»الذَّرِيرَةُ« ضَرْبٌ من الطيب مجموع من أخْط. »وَالْوَبِيصُ« الْبَصِيصُ وَالْبَرِيقُ. »وَيَنْضَخُ« بالخاء المعجمة: يفوح .

17. (1215)- Bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah'ın tîb'i (sürdüğü koku) sizin şu tîbinize benzemez." Yani (sizin kullandığınız tîb), uzun müddet koku neşretmeye devam etmez, demektir. [Nesâî, Hacc 41, (5, 137).][114]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de Hz. Aişe'ye aittir. Bütünü içinde şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ihramsız iken de, ihrama gireceği zaman da tîbini sürdüm. Sizin bu tîbiniz onun tîbine benzemez." Hz. Aişe bu sözü ile, "(Sizin tîbinizin) bekâsı yoktur (kokusu devam etmez)" demek istemiştir.

Sindî bu ifadeyi şöyle açıklar: "İhrama girmezden önce kullandığınız tîbin kokusu, ihramdan sonra devam etmez, hemen kaybolur. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en iyi kokudan kullanırdı ve ihramdan sonra da koku neşretmeye devam ederdi." Sindî bu te'vili Hz. Aişe'den gelen diğer rivayetlerin ruhuna uygun olarak yaptığını belirtir. Aksi takdirde: "Hz. Peygamber'in kullandığı tîbin kokusu devam etmezdi" şeklinde te'vil dahi mümkündür.[115]

18. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ رسولِ اللهِ # إلى مَكَّةَ فَنُضَمِّدُ جِبَاهَنَا بِالسُّكِّ المطَيِّبِ عِنْدَ ا‘‘حْرَامِ فإذَا عَرِقَتْ إحْدَانَا سَالَ عَلى وَجْهِهَا فَيَرَاهُ رسولُ الله # فَ۞ يَنهَانَا[. أخرجه أبو داود.ومعنى »نُضَمِّدُ« أبى نلطخ. و»السُّكُّ« نوع معروف من الطيب .

18. (1216)- Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile (hacc ve umre için ihrama girip) Mekke'ye giderdik. İhram sırasında alınlarımıza sükk denen bir tîb sürerdik. Birimiz terleyecek olsa, yüzüne akardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu gördüğü halde (bize) onu(n sürülmesini) yasaklamazdı." [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1830).][116]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen sükk, Lisânu'l-Arab'a göre bir tîb çeşididir. Misk ve râmek kokularının karıştırılmasıyla elde edilir. Başka çeşit tîbe karıştırılarak kullanılır.
2- Bu rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sükk denen tîbi ihramlı iken hanımlarının süründüklerini gördüğü halde sesini çıkarmadığı ifâde edilmektedir. Resûlullah'ın gördüğü şeye sükût buyurması takrîrî sünnet addedilir ve bu, sükût edilen şeyin Resûlullah tarafından kabul edildiğine delil sayılır.
Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihramlı iken koku maddesiyle kaynatılmamış saf zeytinyağı ile yağlandığı rivayet edilmiştir. Bu rivayette, ihramlı iken saf zeytinyağı ile yağlanılabileceğine dair delil çıkarılmıştır. 1211 numaralı hadiste açıkladığımız Hz. Aişe ile Hz. İbnu Ömer ihtilâfının aslı, bir kere daha görülüyor ki, Resûlullah'tan görülen farklı tatbikata dayanmaktadır.
3- Yanlış anlaşılmaması için tekrar belirtelim, Hz. Aişe'nin belirttiği sükk sürme işi, ihrama girmezden önce cereyan etmiştir. Ebu Dâvud, Hz. Aişe'nin bu hadisini ihramdan sonra da devam eden kokunun önceden sürülebileceğine delil yapmak kasdıyla kaydetmiştir. İhram sırasında kadın ve erkek hiç kimseye koku sürmenin helâl olmadığı hususunda ulemâ ihtilaf etmez, icma eder. Ancak zeytinyağı tîb değildir, kokusu için sürülmez, başka maksadla sürülür. Bu sebeple saç ve sakal hariç zeytinyağının, ihramlı iken sürülmesi câiz addedilmiştir.[117]

19. وعن الصَّلْتِ بن زبيد عن غير واحد من أهله.]أنَّ عُمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ وَهُوَ بِالشَّجَرَةِ. فقَالَ: مِمَّنْ هذَا؟ فقَالَ كَثِيرُ بنُ الصَّلْتِ مِنِّى، لَبَّدتُ رَأْسِى وَأَرَدْتُ أنْ أحْلِقَ. فقَالَ عُمَرُ: اذْهَبْ إلى شَرَبَةٍ مِنَ الشَّرَبَاتِ فَادْلُكْ رَأْسَكَ حَتَّى تُنْقيَهُ فَفَعَلَ ذلِكَ[. أخرجه مالك .

19. (1217)- Salt İbnu Zübeyd (rahimehullah), ailesinin bazı fertlerinden naklen şunu rivayet etmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Şecere nâm mevkide iken, bir tîb kokusu hissetti.
"Bu koku kimden geliyor?" diye sordu: Kesîr İbnu's-Salt:
"Bendendir, (saçımın dağılmaması için) süründüm ve tıraş olmamaya karar verdim" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):
"Su birikintilerinden birine git, başını koku gidinceye kadar ovuştur!" diye emretti. Kesir İbnu's-Salt öyle yaptı." [Muvatta, Hacc 20, (1, 329).][118]

20. وله في أخرى عن أسلم مولى عمر]أَنَّ عُمَرَ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ فَقَالَ: مِمَّنْ هذَا الطِّيبُ؟ فقَالَ مُعَاوِيَةُ بنُ أَبِي سُفْيَانَ: مِنِّي يَا أَمِيرَ المؤْمِنِينَ! فقَالَ مِنْكَ لَعَمْرُ اللهِ؟ فقَالَ: إنَّمَا طَيَّبَتْنِي أُمُّ حَبِيبَةَ يَا أَمِيرَ المؤْمنينَ. فقَالَ عُمَرُ: عَزَمْتُ عَلَيْكَ: لَتَرْجِعَنَّ فَلَتَغْسِلَنَّهُ[.»التَّلْبِيدُ« أن يُسَرِحَ شعر رأسه، ويجعل فيه شيئاً من صَمْغ ليلتزق، و يتشعَّث في ا‘‘حرام. »والشَّرَبَةُ« بفتح الشين والراء: الماء المجتمع حول النخلة كالحوض.

20.(1218)- Muvatta'nın bir diğer rivayeti, Eslem Mevlâ Ömer'den: "Ömer (radıyallahu anh), bir tîb kokusu hissetmişti.
"Bu koku kimden?" diye sordu. Muâviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anh):
"Ey mü'minlerin emîri! Bendendir!" diye cevap verdi. (Hz. Ömer kızgın bir eda ile):
"Allah Allah! Senden mi?" diye çıkıştı. Hz. Muâviye:
"Bana Ümmü Habibe sürdü, ey mü'minlerin emîri!" (diye özür) beyan etti. Hz. Ömer:
"Allah aşkına geri dön ve şu sürdüğün şeyi yıka!" diye emretti." [Muvatta, Hacc 19.][119]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki rivayet, birbirine ziyadesiyle benzerlik arzeden iki ayrı hâdiseyi anlatmaktadır. Saçına koku saçıcı bir madde sürdüğü için Hz. Ömer'in müdahalesine mâruz kalan şahıs, birinci hadiste Kesîr İbnu's-Salt, ikinci hadiste ise Muaviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anhümâ)'dır.
2- Hz. Ömer'in kokuyu hissettiği yer Şecere'dir. Zülhuleyfe'de, Esma Bintu Muhammed İbni Ebî Bekr'in doğum yaptığı yerdir. Medine'ye altı mil mesafededir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye giderken, Medine'den oraya gelir, ihrama orada girerdi.
3- Su birikintisi diye tercüme ettiğimiz şerbet'i İmam Mâlik hurmanın dibindeki çukurluk diye târif eder. Diğer açıklamalardan, suyun birikmesi için, ağaçların etrafında, hâlen teşkil edilen havuzlama çukurları olduğu anlaşılıyor.
4- İkinci rivayetin bir başka vechinde, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Hz. Muâviye'ye öfkelendiği kaydedilir. Şârihler, Hz. Ömer'in, Hz. Muâviye'yi refaha düşkünlükle itham edip Arab'ın Kisrası diye isimlendirdiğini belirtirler.
5- İbnu Ebî Şeybe'nin rivayetinde: "...Herkes ihramını giyince, Hz. Ömer bir tîb kokusu hissetti ve: "Bu kimdendir?" diye sordu..." denir. "Bendendir ey mü'minlerin emîri!" diyen, bu rivayette Berâ İbnu Âzib'tir.6- Bu rivayetler, Hz.Ömer'in ihramlıya hiçbir surette kokuyu câiz görmeyen fetvasını aksettirmektedir. Zürkânî, bu meselede -az yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Aişe ile olan ihtilâfa parmak basarak der ki: "Hz. Ömer, ihrama girecek kimsenin, önceden koku sürünmüş olmasını, bu kadar büyük sahâbi ve tâbiin huzurunda reddettiği halde, onlardan hiçbiri ona itiraz etmedi. Şu halde bu durum, Hz. Aişe'nin buna muhalif rivayetin te'vil edilmesi gerektiğine en kuvvetli bir delildir."[120]

21. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما.]أَنَّهُ كَفَّنَ ابْنَهُ وَاقِداً وَمَاتَ بِالْجُحْفَةِ مُحْرِماً وَخَمَّرَ رَأسَهُ وَوَجْهَهُ وَقالَ: لَوْ أنَا حُرُمُ لَطَيَّبْنَاهُ[. أخرجه مالك .

21. (1219)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: "İhramlı iken Cuhfe'de ölmüş olan oğlu Vâkid'i kefenlemiş, bu arada başını ve yüzünü örttükten sonra şöyle demiştir: "Eğer ihramlı olmasaydık, cenâzeye tîb de sürerdik." [Muvatta, Hacc 14, (1, 327).][121]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ihramlı iken kokulu nesneye değilmemesi gereğine bir delil olduğu gibi, ihram sırasında ölen kimsenin normal şekilde kefenlenmesi gereğine de delil olmaktadır. Zîra, ihramlı halde, ölen oğlunun başını ve yüzünü örtmüştür. Halbuki, ihramlının başı ve yüzü açıktır. İhramlı koku sürünmez, ama cenazeye mûtad üzere sürülmelidir. İbnu Ömer (radıyallahu anh) oğlunun cenazesine sürmüyor, fakat özrünü beyan ediyor: Tekfine katılan hepimiz ihramlıyız, ihramlı olanların kokuya değmemeleri gerekir, böyle olmasaydık, ihramlı iken ölmüş bulunan cenazeye mutad üzere koku da sürerdik."

Bu hadiste, İmam-ı Âzam, İmam Mâlik ve Evzâî Sahiheyn'de kaydedilen bir İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) rivayetine cevap bulurlar: "İhramlı bir kimseyi, devesi sırtından atarak ölümüne sebep olmuştu. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a intikal ettirilince: اغْسِلُوه وكفنُوهُ وَ ◌ تُغَتُّوا رَأسَهُ وَ ◌ تَقْرَبُوهُ طيباً: فَإِنَّهُ يُبْعَثُ مُلَبِّياً

"Onu yıkayın, kefenleyin, sakın başını örtmeyin ve koku da yaklaştırmayın. Zîra o, (kıyamet günü) telbiye getirerek diriltilecektir" buyurdu.

İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye ve Zâhirîler, bu sonuncu rivayetten hareketle, ihramlı iken ölen bir kimsenin, öldükten sonra da ihramlı sayılacağını söylerler. Hadiste ifade edilen: "Başını örtmeyin, koku da sürmeyin" emri bunu ifade eder. Hatta, hadisin bazı vecihlerinde "iki parça içerisine kefenleyin" ziyâdesi de vardır. Yani, kefeni de, ihram gibi iki parçadan ibaret olmalıdır.

Bu görüşe katılmayan âlimler (Mâlik, Ebu Hanife..) ihram halinde ölen kimseye ihramsız gibi muâmele yapılması gerektiğini söylerler. Onlara göre ihram, diğer ibadetler gibi bir ibadettir. Namaz, oruç vs. ibadetler ölümle iptal olduğu gibi, bu da ölümle iptal olur. Ölümle ihram devam edecek olsa, cenazesinin tavaf ettirilmesi ve diğer menâsikin de tamamlattırılması gerekirdi. Halbuki hiçbir âlim bunu söylememiştir.

Ayrıca İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) hadisi, hadiste geçen şahısla ilgili hususî bir hüküm ifade etmektedir. Onu umumîleştirmek mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber, "Zîra o telbiye getirerek diriltilecek" buyurmuştur... Halbuki, şehidlerle ilgili hüküm ifâde edilirken tahsis değil ta'mim ifade eden bir üslub kullanılmıştır: "Şehid (kıyamet günü), yarasından kan akıyor olduğu halde dirilir." Bu mülâhazaya göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "İhramlı halde ölen kimse kıyamet günü telbiye getirerek dirilir" buyurmuş olsaydı hüküm umumiyet kazanmış olacaktı.[122]

22. وعن نافع قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما إذَا خَرَجَ إلى مَكَّةَ ادَّهَنَ بِدُهْنٍ لَيْسَتْ لَهُ رَائِحَةٌ طَيِّبَةٌ، ثُمَّ يأتِى مَسْجِدَ ذِى الحُلَيْفَةِ فَيُصَلِّى ثُمَّ يَرْكَبُ. فإِذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلتُهُ قَائمَةً أحْرَمَ ثُمَّ يقُولُ: هكَذَا رَأيْتُ رسولَ الله # يَفْعَلُ[. أخرخه البخارى .

22. (1220)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihram giyerek Mekke'ye müteveccihen yola çıktığı zaman, güzel kokusu olmayan bir yağ ile yağlanırdı. Sonra Zülhuleyfe mecsidine gelir, orada (ihram için iki rek'at) namaz kılar, sonra hayvanına binerdi. Devesi (ayağa kalkıp) onu doğrultunca telbiyeye başlar ve şöyle derdi: "Ben Resûlullah'ın böyle yaptığını gördüm." [Buharî, Hacc 28; Muvatta, Hacc 32, (1, 333).][123]

AÇIKLAMA:

Burada ihram, telbiye getirmek mânasına gelir. İbnu Ömer, ihramını giydikten sonra kılınması sünnet olan iki rek'at ihram namazını kılınca hemen telbiyeye başlamıyor, devesine binip, devesi ayağa kalkınca, tam binme halini aldıktan sonra telbiyeye başlıyor. Sözgelimi ayağını atarken veya, deve kalkarken değil, tam binmiş vaziyete geçince telbiyeyi getiriyor. Böylece ihram yasakları fiilen başlatılmış oluyor.[124]

23. وفي رواية للترمذى قال:]كانَ يَدَّهِنُ بِدُهْنٍ غَيْرِ مُقَتَّتٍ. يَعْنِى غَيْرِ مُطَيِّبٍ[.»الْقَتُّ« تطييب الدهن بالريحان .

23. (1221)- Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denir: "(İbnu Ömer) reyhanlanmamış bir yağla yağlanırdı." Yani kokulandırılmamış. [Tirmizî, Hacc 114, (962); İbnu Mâce, Menâsik 88, (3083).][125]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen mukattat, reyhanla kaynatılmak suretiyle koku sindirilmiş demektir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihramlının mutlak surette kokudan uzak kalması kanaatinde olduğu için, ihram

öncesi yağlanırken kokulu kılınmamış, tabiî yağla yağlanmıştır. Bu te'vili esas alanların ihram giydiği takdirde izi devam ederek koku salmayı sürdürecek olan kokulu krem kullanmaması gerekir.
Hanefîlerin ihram öncesi kokulanmayı müstehab addettiklerini bir kere daha hatırlatalım.[126]

24. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]يَشُمُّ المحْرِمُ الرَّيْحَانَ، وَيَنْظُرُ فِي المِرآةِ، وَيَتَدَاوَى بِمَا يَأْكُلُ الزَّيْتِ وَالسَّمْنِ[. أخرجه البخارى ترجمة .

24. (1222)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İhramlı reyhan koklayabilir, aynaya bakabilir. Yediği zeytinyağı ve tereyağı ile tedâvi olabilir." [Buharî, Hacc 18, (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydetmiştir).][127]

AÇIKLAMA:

İhramlının reyhan koklaması ihtilâflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayetde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın bunda bir beis görmediği ifade ediliyor. Ancak, İshâk da mübah derken, Ahmed İbnu Hanbel, tevakkuf etmiş, Şafiî hazretleri haramdır demiş, İmam Mâlik ve Ebû Hanife (rahimehumullah) "mekruh" addetmişlerdir.
Aynaya bakma hususunda Sevrî'nin Câmi'inde kaydedilen rivayete göre İbnu Abbâs "Muhrim olanın aynaya bakmasında bir beis yoktur" demiştir. Kasım İbnu Muhammed'den gelen rivayette mekruh addedilmiştir.
Ebû Bekir İbnu Ebî Şeybe'nin kaydettiği rivayette İbnu Abbâs, يَتَدَاوَى الْمُحْرِمُ بِمَايَأْكُلُ
"Muhrim yediği şey ile tedavi olur" demiştir. Bir başka rivayette ise: "Muhrimin eli veya ayakları çatlayacak olursa, zeytinyağı veya tereyağı sürebilir" demiştir.
Bu ifadede Mücâhid'in: "Tereyağı ve zeytinyağı ile tedavi olamaz, aksi halde dem (koyun kurban etmesi) gerekir" şeklindeki görüşüne cevap verilmiş olmaktadır.[128]

25. وعن عبداللّه بن حُنَين:]أنَّ ابنَ عبَّاسٍ وَالمِسْوَرَ بنَ مَخْرَمَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. اخْتَلَفَا بِا۟بْوَاءِ. فقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: يَغْسِلُ المحْرِمُ رَأسَهُ؛ وَقَالَ الْمِسْوَرُ: يَغْسِلُ المحْرِمُ رَأسَهُ. فأرْسَلَنِى ابنُ عَبَّاسٍ إلى أبِى أيُّوبَ ا۟نْصَارِيِّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ بَيْنَ الْقَرْنَيْنِ وَهُوَ يَسْتَتِرُ بِثَوْبٍ. فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فقَالَ: مَنْ هَذَا؟ فقُلْتُ: أنَا عَبْدُاللّهِ بنُ حُنَيْنٍ أرْسَلَنِى إلَيْكَ ابنُ عَبَّاسٍ يَسْألُكَ كَيْفَ كانَ النَّبِىُّ # يَغْسِلُ رَأسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ؟ فَوَضَعَ أبُو أيُّوبَ يَدَهُ عَلى الثَّوْبِ فَطأطَأهُ حَتَّى بَدَا لِىَ رَأسُهُ. فقَالَ ‘‘نْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ: اصْبُبْ فَصَبَّ عَلى رَأسِهِ فَحَرَّكَ رَأسَهُ بِيَدَيْهِ فأقْبَلَ بِهِمَا وَأدْبَرَ، وقال: هكَذَا رَأيْتُهُ # يَفْعَلُ[. أخرجه الستة إ الترمذى.زاد في رواية غير مالك: قالَ المِسْوَرُ بن عبّاس: أُمَارِيكَ أبداً. »قَرْنَا الْبِئْرَ« عضادَتاها التى يجعل عليهما البكرة. »وَالمِمَارَاةُ« المجادلة.

25. (1223)- Abdullah İbnu Huneyn anlatıyor: "İbnu Abbas ile Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhümâ) Ebvâ'da ihtilâf ettiler. İbnu Abbas: "Muhrim başını yıkar" dedi. Misver ise: "Hayır, yıkayamaz!" dedi. İbnu Abbâs, beni Ebu Eyyûb el-Ensârî (radıyallahu anh)'ye gönderdi. Ben onu iki direk arasına gerilmiş bir perde gerisinde yıkanıyor buldum. Kendisine selam verdim.
"Kim o?" dedi.
"Abdullah İbnu Huneyn'im. Beni, size İbnu Abbas gönderdi. Sizden, ihramlı iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın başını nasıl yıkadığını soruyor" dedim. Bunun üzerine Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) elini perde (ipinin) üzerine koyup aşağı doğru bastı ve başı göründü. Üzerine su döken birisine: "Dök!" dedi. O da döktü. Ebu Eyyub (radıyallahu anh) başını elleriyle ileri geri ovalayıp:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yapar gördüm" dedi." [Buharî, Cezâu's-Sayd 14; Müslim, Hacc 91, (1205); Muvatta, Hacc 4, (1, 323); Ebu Dâvud, Menâsik 38, (1840); Nesâî, Hacc 27, (5, 128-129); İbnu Mâce, Menâsik 22, (2934).]
Muvatta dışındaki rivayetlerde şu ziyade mevcuttur: "Misver, İbnu Abbâs'a şunu söyledi: "Seninle bir daha münakaşa etmiyeceğim (ne dersen kabûlüm)."[129]

AÇIKLAMA:

1- Buharî bu hadisi, "Muhrimin yıkanması" adlı bir babta kaydeder. Yıkanma ile ferahlık, paklık ve cenâbetten temizlenmek gibi çeşitli maksatlarla yapılan yıkanmaların hepsini kasteder. Muhrimin cenâbetten temizlenmek için yıkanması gereğinde ulemâ icma eder. Başka maksatlarla yapılacak yıkanmalarda ihtilâf edilmiştir.
İmam Mâlik, muhrimin su ile başını örtmesini mekruh addetmiştir. Nitekim Muvatta'da, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in ihramlı iken sadece ihtilâm halinde yıkandığı rivayet edilmiştir.
İbnu Abbas: "Muhrim hamama gider, tırnağı kırılırsa koparıp atar" demiştir.
Hasan Basri ve Atâ da yıkanmayı mekruh addetmiştir.
Hz. Aişe başını veya vücudunu kaşımakta beis görmemiştir.
2- Başın yıkanıp yıkanmaması ihtilafı, daha ziyade saçın dökülme ihtimalinden doğmaktadır. Çünkü, baş yıkanırken parmaklarla kaşımak gerekmektedir.
Halbuki ihramlının vücudundan kıl yolunması yasaktır. Yukarda kaydettiğimiz ihtilâflar bu temel espriden kaynaklanır.
Abdullah İbnu Huneyn, Ebu Eyyub'e "başın yıkanıp yıkanmadığını" sormak üzere geldiği halde, soruyu biraz değiştirerek: "Baş nasıl yıkanır?" diye sormuştur. Zîra Ebu Eyyub hazretlerini yıkanır vaziyette bulunca, soruyu "Baş yıkanır mı?" şeklinde sormanın mânası kalmamıştır. Fetânet eseri olarak, saçın yolunma ihtimalini asgarîye düşürecek bir tarzda mı yıkandığını anlamayı tercih etmiş, bu maksadla "İhramlı iken Resûlullah başını nasıl yıkardı?" diye sormuştur. Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) ellerini başından ileri geri kaydırarak ovalamış ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihramlı iken, normal bir yıkayışla baş yıkadığını ifade etmiştir.
3- Bu rivayet, bir kısım meselelerde Ashab'ın kendi aralarında münâkaşa ettiklerini gösterdiği gibi, münakaşa âdablarını da göstermektedir. Meseleyi, nassa başvurarak tahkik ediyorlar, nass ortaya çıkınca kendi fikirlerinden vazgeçiyorlar.
4- Misver (radıyallahu anh)'in, İbnu Abbâs'a: "Seninle artık bir daha münakaşa etmeyeceğim" demesi, birbirlerinin faziletini kabuldeki mümtaz ahlâklarını göstermesi bakımından mânidardır. Bu söz, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın fikhî meselelerde de üstünlüğünü, nassa dayanmayı esas aldığını gösterir.
5- Ebu Eyyûb'tan açıklayıcı haberi getiren tek kişidir: Abdullah İbnu Huneyn. Şu halde Misver (radıyallahu anh), haber-i vahidi, hem de Tâbiin'den olan bir kimsenin haber-i vâhidini kabul etmiş olmaktadır ki, bu, Ashab'ın haber-i vâhidle amel etmelerine de bir delil olmaktadır.
6- Ashab'tan birinin sözü, diğerini bağlayıcı değildir. Bu sebeple münâkaşa edilebiliyor ve tahkike başvurabiliyorlar. İbnu Abdilberr demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: اَصْحَابِى كَالنُّجُومِ "Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uysanız doğru yolda olursunuz" sözündeki iktidâ ile fetvalarına uymak kastedilmiş olsaydı, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) iddiasına hüccet aramaya ihtiyaç duymaz, bilakis Misver'e: "Ben yıldızım, sen de yıldızsın, bizden sonrakiler hangimize uyarlarsa bu onlar için yeterlidir" derdi. Öyle ise o hadisin mânası, ehl-i ilimden el-Müzenî ve başkasının da söylediği üzere, "Ashab nakil meselesinde yıldız gibidir" demektir, çünkü hepsi udûl'dür.
7- Hadiste, yıkanırken perde çekmenin gereğine, temizlenmede yardım istemenin cevazına delil var.
8- Keza tahâret halinde selam alıp verme, konuşma caizdir.
9- Muhrimin yıkanması câizdir, saçını bol su ile doyurması, yolunmasından emin olduğu takdirde ovalaması caizdir. Hatta, Kurtubî, bu hadisten hareketle, yıkanırken başı ovmanın vâcib olduğuna hükmetmiştir. Der ki: "Eğer ovmadan yıkanmak tamam olsaydı muhrimin bunu terketmeye daha çok hakkı olurdu, ovmada mahzur açıktır (saç yolunması)."

Kurtubî, "Abdest sırasında müstehab olan sakal tüylerinin arasından parmakların geçirilmesi (hilalleme), ihramlı için de müstehablığını devam ettirir" diyerek Şafiîlerden bazılarının, - yolunma endişesiyle - "İhramlı, abdest alırken sakalını hilallemez, mekruhtur" sözünü de reddetmiş olmaktadır. Kurtubî, bu hükmünde de sadedinde olduğumuz hadise dayanır ve der ki: "Baştaki tüyleri ovmakla, sakaldaki tüyleri ovmak arasında fark yoktur...".[130]

26. وعن خارجة بن زيد عن أبيه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ النَّبىَّ # تَجَرَّدَ ‘‘هْلِهِ وَاغْتَسَلَ[. أخرجه الترمذى.وذكر رزين رواية أنَّ النَّبيّ # اغْتَسَلَ ‘‘حْرَامِهِ وَلِطَوافِهِ بِالْبَيْتِ وَلِوُقُوفِهِ بِعَرَفَةَ .

26. (1224)- Hârice İbnu Zeyd, babası Zeyd (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihrama girmek çin soyundu ve yıkandı." [Tirmizî, Hacc 16, (830).]Rezin de şu rivayeti kaydetti:"Aleyhussalatu vesselam, ihramını giymek, Kabeyi tavaf etmek ve Arafat'da vakfe içi yıkandı"[131]

AÇIKLAMA:

1- Aliyyu'l-Kârî, "soyunma"yı, "dikişli elbiselerini çıkarıp izâr ve ridâsına büründü" diye açıklar.
2- Bu hadis, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce yıkanmasının müstehab olduğuna delil olmuştur. Ulemâ çoğunlukla böyle hükmetmiştir. Vâcibtir diyen de olmuştur.[132]

27. وعن نافع قال:]كانَ ابنُ عُمَر يَغْتَسِلُ ‘‘حْرَامِهِ قَبْلَ أنْ يُحْرِمَ وَلِدُخُولِهِ مَكَّةَ وَلِوُقُوفِهِ بِعَرَفَةَ[. أخرجه مالك.زاد في رواية: وَكانَ إذَا أحْرَمَ يَغْسِلُ رَأسَهُ إِّ مِنَ ا‘حْتِمِ .

27. (1225)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihrama girmezden önce ihram için, Mekke'ye girmek için, Arafat'ta vakfe için yıkanırdı." [Muvatta, Hacc 3, (1, 322); Buharî, Hacc 38.]
Bir rivayette şu ziyade vardır: "İhrama girdi mi, başını sadece ihtilâm olduğu zaman yıkardı."[133]

AÇIKLAMA:

Sünnete bağlılığıyla meşhur İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in hacc ve umre ile alâkalı olarak üç yerde yıkandığı belirtilmektedir:
1- İhrama girmezden önce, dikişli elbiseleri çıkarınca, izâr ve ridasını giymek için yıkanıyor,
2- Mekke'ye girmezden önce. Buharî'nin bu rivayetinde: "Harem'in en yakın yerine geldiği zaman telbiyeyi bırakır, Zu-Tuvâ nam mevkide geceler, sonra orada sabah namazını kılar ve yıkanırdı. Sonra: "Resûlullah böyle yapmıştı" derdi."diye bu hususa açıklık getirilir.
3- Arafat'ta vakfe için: Bu yıkanmayı arefe akşamı yaptığını Muvatta'daki rivayet tasrih eder.[134]

28. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّ النَّبىَّ # لَبَّدَ رَأسَهُ بالْغَسْلِ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وعنده سَمعتهُ # يُهِلُّ مُلَبِّداً .

28. (1226)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yıkandığı su ile saçlarını (dağılmayacak şekilde) tarayıp nizama soktu." [Ebu Dâvud, Menâsik 12,(1747, 1748) Nesâî, Hacc 40, (5, 136); Buhârî, Hacc 19; Müslim 21, (1184); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3047).][135]

AÇIKLAMA:

1- Telbid: Saça hususî şekilde hazırlanmış yapışkan bir şeyler sürerek saçların birbirine yapışmasını sağlamak, düzene koymak demektir. Telbid yapılınca toz toprağın, bazı haşerelerin saçlar arasına nüfuz etmesi ve saçın fazlaca kabarıp dağılması önlenmiş olmaktadır. Rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın saçlarına telbid yaptırarak ihrama girdiğini belirtmektedir.

2- Rivayette geçen غَسْل kelimesi عَسَل şeklinde de gelmiştir. Yani gasl olursa yıkanmak için hususî surette hazırlanmış su mânasına gelir. Asel ise "bal" demektir. Şu halde saçları yapıştırmak için, saç kremi yerine o devirde bal sürülmüş olması mevzubahistir. Bu hususta şârihler açıklama sunmazlar.[136]

29. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]يَدْخُلُ المحْرِمُ الحَمَّامَ[. أخرجه البخارى ترجمة .

29. (1227)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "İhramlı kimse hamama girer." [Buharî, Cezâu's-Sayd 14 (Tercüme bab başlığı olarak, senedsiz şekilde) kaydedilmiştir.][137]

AÇIKLAMA:

1- Buharî, bu rivayeti, يَدْخُلُ الْمُحْرِمُ الْحَمَّامَ "Muhrim hamama girer..." diye müsbet bir mânada kaydederken, Teysir, yukarıda görüldüğü üzere cümlenin başına getirerek mânayı nefy (olumsuz) yapmıştır. Hata olduğu açık.
2- Bu rivayet Buharî'de muallak ise de Beyhakî ve Dârekutnî'de mevsul olarak gelmiştir. Hadisin bir başka vechi İbnu Abbas'ın Cuhfe'de ihramlı iken hamama gittiğini ve: "(Temizlenin) Allah sizin kirinize itibar edecek değildir" dediğini belirtir. Keza bir başka rivayette de: "Muhrim hamama gider, gerekirse dişini çeker, kırılacak olursa tırnağını atar... Ezâ verici şeyleri atın, size eza veren şeyler Allah'ın işine yaramaz" buyurmuştur.[138]

30. وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]احْتَجَمَ رسولُ اللهِ # وَهُوَ مُحْرِمٌ[أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.وزاد البخارى رحمه الله تعالى في أخرى: وَاحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ.وله في أخرى: احْتَجَمَ فِي رَأسِهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ مِنْ وَجَعٍ كانَ بِهِ.وفي أخرى: من شَقيقةٍ كانَتْ بِهِ بمَاءٍ يُقَالُ لَهُ لَحْىُ جَمَلٍ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ فِي وَسَطِ رَأسِهِ .

30. (1228)-Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken hacamat oldu (kan aldırdı)." [Buharî, Cezâu's-Sayd 11, Tıbb 12, 15; Müslim, Hacc 88., (1203); Ebu Davud, Menâsik 36, (1835-1836); Tirmizî, Hacc 22, (839); Nesâî, Hacc 92, (5, 193); İbnu Mâce, Menâsik 87, (3081).] Bu metin Sahiheyn'in metnidir.
Buharî merhumun bir diğer rivayetinde: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] oruçlu iken hacamat oldu" denir. Yine Buharî'nin bir diğer rivayetinde: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] ihramlı iken çektiği ağrı sebebiyle başından hacamat oldu" denir.
Bir diğer rivayette: "Şakîka denen (başının ön kısmındaki) bir ağrı sebebiye, Lahyu Cemel adında Mekke yolu üzerindeki bir su başında, başının ortasından hacamat oldu" denir.[139]

AÇIKLAMA:

Çeşitli vecihlerde gelmiş olan bu rivayetten şu hükümler çıkarılmıştır:
1- Nevevî der ki: Muhrim, zaruret olmaksızın hacamat olmak ister de, bu iş saçın kesilmesini gerektirirse, saçın kesilmesi sebebiyle bu haramdır. Saç kesilmesini gerektirmezse Cumhur'a göre câizdir. İmam Mâlik mekruh demiştir.
Hasan Basrî: "Saç kesilmese de fidye ödemek gerekir, ancak zaruret icabı hacamat olmuş ise, saç kesilmesi de caizdir, fakat fidye gerekir" der.
2- Bu hadisle, saç kesme ve koku sürünme gibi ihram yasağına yer vermeyen kan aldırma, yara açma, damar kesme, diş çektirme vs. tedavilerinin hepsinin câiz olduğu istidlâl edilmiştir. Bu tedavilerin hiçbiri sebebiyle fidye de gerekmez.[140]

31. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]احْتَجَمَ رسولُ الله # وَهُوَ مُحْرِمٌ عَلى ظَهْرِ الْقَدَمِ مِنْ وَجَعٍ كانَ بِهِ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وعنده مِنْ وَثىً كان به. »وَالْوثىَ« هو ان يصيب العظم وصم يبلغ الكسر.

31. (1229)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken ayağının sırtından çektiği bir ağrı sebebiyle hacamat oldu." [Ebu Dâvud, Menâsik 36, (1837); Nesâî, Hacc 94, (5, 194).]
Nesâî'nin rivayetinde "...Maruz kaldığı incinme sebebiyle (ayağının sırtından hacamat oldu)" denmiştir.[141]

32. وعن نافع أن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]يَحْتَجِمُ المحْرِمُ إِّ أنْ يَكُونَ مُضْطَرّاً إلَيْهِ مِمّاَ بُدَّ مِنْهُ[. أخرجه مالك .

32. (1230)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İhramlı kimse kaçınılmaz bir sebepten dolayı mecbur kalmadıkça hacamat olamaz." [Muvatta, Hacc 75, (1, 350).][142]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, İbnu Ömer de, saçın dökülmesine müncer olacak hacamatı, "zaruret olmaksızın" haram addeder. Kıl dökülmeyecek bir yerde olursa, ayak gibi, ulema câiz derken İbnu Ömer mekruh addeder. İmam Mâlik de zaruret olmadıkça kan aldırmayı mekruh addetmiştir. Çünkü bu, muhrimi zayıf düşürecektir. Aynı mülahaza ile hacının arafe günü oruç tutmasını da mekruh addeder.[143]

33. وعن نُبَيْه بن وهب.]أنَّ عُمرَ بنَ عُبَيْدِاللّهِ بنِ مَعْمَرٍ اشتَكَى عَيْنَيْهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَأرادَ أنْ يُكَحِّلَهُمَا فَنَهَاهُ أبَانُ بنُ عُثْمَانَ وَأمَرَهُ أنْ يُضَمِّدَهُمَا بِالصَّبْرِ، وَحَدَّثَهُ عَنْ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ # أنَّهُ كانَ يَفْعَلُهُ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.زاد أبو داود وكانَ أبَانُ أمِيرَ الموْسِمِ .

33. (1231)- Nübeyh İbnu Vehb (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu Ubeydillah İbni Ma'mer, ihramlı iken gözünden hastalandı. Bunun üzerine gözlerine sürme çekmek istedi. Ancak Ebân İbnu Osman onu bundan men etti ve gözlerine sabır basmasını tavsiye etti. İlâveten: Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın Resûlullah'ın böyle yaptığını rivayet ettiğini söyledi." [Müslim, Hacc 89, (1204); Ebu Dâvud, Menâsik 37, (1838); Tirmizî, Hacc 106, (952); Nesâî, Hacc 45, (5, 143).]
Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: "Ebân hacc emîri idi."[144]

AÇIKLAMA:

Sabır, tîb olarak kullanılmayan bir tedavi maddesidir. Bu sebeple ihramlının kullanmasına ruhsat verilmiştir. Sürmeye gelince, içerisinde koku maddesi yoksa, "Onun da kullanılması caizdir" denmiştir. Şâfiî hazretleri: "Sürme, bana göre, kadınlar için erkeklere nazaran daha ziyâde mekruhtur, ancak gerek beriki ve gerekse öteki hakkında fidyeye hükmedildiğini bilmiyorum" der.
Muhrimin sürme (kohl) kullanmasında Ebu Hanife ve ashabı, Süfyan-ı Sevri, Ahmed, İshak bir beis görmezler. Ancak ismid denen sürmeyi Süfyân ve İshak mekruh addederler.[145]

34. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ نَظَرَ فِي مِرْآةٍ لِشَكْوَى بِعَيْنَيْهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ[. أخرجه مالك .

34. (1232)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den rivayet edilmiştir ki, ihramlı iken, gözüne gelen bir rahatsızlık sebebiyle aynaya bakmıştır. [Muvatta, Hacc 93, (1, 358.][146]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) gözüne gelen bir ağrı sebebiyle aynaya bakmış olmaktadır. Süslenmek, saçını düzeltmek, tereffühte bulunmak gibi gayr-ı zarurî bir maksada mebnî bakış sözkonusu değildir. İmam Mâlik, bu rivayetten hareketle zarûrî bir maksadla muhrimin aynaya bakabileceğini söylemiş ise de, zarûrî olmaksızın bakmayı mekruh addetmiştir. "Çünkü der, saçının dağınıklığını görüp düzeltmeye kalkar."[147]

35. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]تَزَوَّجَ رسولُ الله # مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ[. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.زاد البخارى في أخرى: في عُمْرَةِ الْقَضَاءِ وَبَنى بِهَا وَهُوَ حَلٌ وَمَاتَتْ بِسَرِفَ .

وقال أبو داود: قال ابن المسيب: وَهِمَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما في تَزْوِيجِ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ.وفي أخرى للنسائى: تَزَوَّجَ النَّبىَّ # وَهُوَ مُحْرِمٌ وَلَمْ يَذْكُرْ مَيْمُونَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها .

35. (1233)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Meymune validemizle (radıyallahu anhâ) ihramlı iken tezevvüc buyurdular." [Buharî, Cezâu's-Sayd 12, Meğâzi 43, Nikâh 30; Müslim, Nikâh 46, (1410); Ebu Dâvud, Menasik 39, (1844, 1845); Tirmizî, Hacc 24, (842); Nesâî, Hacc 90, (1, 191, 192).]
Buhârî'nin bir rivayetinde şu ziyâde var: "Umretü'lkazâ sırasında, ihramsız olarak Meymûne ile gerdek yaptı. Meymûne Seref'te vefat etti."
Ebu Dâvud der ki: İbnu Müseyyeb demiştir ki: "ihramlı iken Resûlullah'ın Meymûne ile evlenmesi meselesinde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) vehme düşmüştür."
Nesâî'ye ait bir başka rivayette: "İhramlı iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evlendi" denir. Meymûne ile evlendiği zikredilmez.[148]

AÇIKLAMA:

1- İhramlı iken nikâhlanma bahsi ihtilâflı bir mevzudur. Bu hadisi esas alan bir kısım ulemâ, ihramlı kimsenin nikâh akdi yapmasında bir beis görmez. Ancak, derler, ihramdan çıkmadıkça, cinsî münâsebette bulunamaz." Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Hammâd İbnu Ebî Süleyman, İkrime, Mesrûk, Nehâî, Sevrî, Atâ vs. bazıları (rahimehumullah) bu görüştedir.
2- Cumhûr, Müslim'in kaydettiği Ebân İbnu Osman'ın Hz. Osman'dan yaptığı bir rivayete -ki 1237 numarada gelecek- dayanarak ihramlı bir kimsenin nikâhlanamayacağına, başkalarını da nikâh edemiyeceğine hükmetmişlerdir. Şafiî, Mâlik, Ahmed, Evzâî, İshak, Leys, Said İbnu'l-Müseyyeb, Sâlim, Kasım, Süleyman İbnu Yesâr vs. bu görüştedir. Ashab'tan Hz. Ali ve Hz.Ömer de bu görüştedir. Bunlara göre ihramlının kendisi veya başkası için yapacağı nikâh batıldır, dünür bile gönderemez. Ashâb'tan Ebu Râfi ile, yukarıda adı geçen Meymûnevalidemizden (radıyallahu anhümâ) gelen rivayetlerde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendiği zaman ihramsız idi. Üsdü'l-Gâbe'de kaydedilen bir rivayette, Hz. Peygamber umretu'lkaza sırasında üç gün Mekke'de kalınca, Mekkeliler'e düğün ziyafeti teklif eder, kabul etmezler. Resûlullah oradan ayrılıp, dönüşte Seref'e gelir, orada Meymûne ile gerdek yapar.
İhramlı iken nikâh caizdir diyenlerle caiz değildir diyenler, lehte delilller ileri sürerken, mukabil tarafın delillerini de cerhetme husûsunda açıklamalar getirirler. Biz burada teferruata girmiyeceğiz. Her iki tarafın dayandığı rivayetler, müteakiben gelecek.[149]

36. وعن أبى رافع رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]تَزَوَّجَ النَّبىُّ # مَيْمُونَةَ وَهُوَ حَلٌ وَبَنى بِهَا وَهُوَ حَلٌ، وَكُنْتُ أنَا الرَّسُولَ بَيْنَهُمَا[. أخرجه الترمذى.»بنى الرجل بزوجته« دخل بها، وقال الجوهرى: يقال بنى بها بل بنى عليها

36. (1234)- Ebû Râfi' (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramsız iken Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendi. İhramsız olduğu halde onunla gerdek yaptı. İkisinin evlenmesinde aralarında ben elçilik yapmıştım." [Tirmizî, Hacc 23, (841).][150]

37. وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]تَزَوَّجَنِي رسولُ الله # وَنَحْنُ حَ◌◌نِ بِسَرِفَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى؛ وهذا لفظ أبي داود.وعند مُسلمٍ: تَزَوَّجَهَا وَهُوَ حَ◌لٌ. قالَ الراوى، وهُو يزيد ا'صَمِّ: وَكَانَت خالتى وخالةَ ابن عباسٍ.وزاد الترمذى: وبَنِى بِهَا حَ◌◌ً وَمَاتَتْ بِسَرِفَ وَدَفَنَّاهَا فِي الظُّلَّةِ الَّتِي بَنِى بِهَا فِيهَا.»سَرِفَ« بوزن كَتِف: جبل بطريق المدينة.

37. (1235)- Meymûne (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Her ikimiz de Seref'te ihramsız iken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benimle evlendi." [Müslim, Nikâh 48, (1411); Ebu Dâvud, Menâsik 39, (1843); Tirmizî, Hacc 24, (845).] Bu metin Ebu Dâvud'dakidir.
Müslim'de şöyle denmiştir: "Kendisi ihramsız olduğu halde O'nunla (Meymûne) evlendi, Râvi -ki Yezîd İbnu'l-Esamm'dır- der ki: "Meymûne hem benim teyzemdi, hem de İbnu Abbâs'ın teyzesi idi."
Tirmizî'de şu ziyade vardır: "Meymûne (radıyallahu anhâ) ile gerdek yaptığında ihramsız idi. Meymûne Seref'te öldü. Onu, Resûlullah'ın kendisiyle gerdek yaptığı çadırda defnettik.[151]

38. وعن سليمان بنَ يسار قال:]بَعَثَ النَّبِيُّ # أبَا رَافِعٍ مَوْ◌هُ وَرَجُ◌ً مِنَ ا'نْصَارِ فَزَوَّجَاهُ مَيْمُونَةَ بِنْتَ الحَارِثِ، وَرَسُولُ الله # بِالمدِينَةِ قَبْلَ أنْ يَخْرُجَ[. أخرجه مالك .

38. (1236)- Süleymân İbnu Yesâr anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), azadlısı Ebu Râfi'yi Ensâr'dan bir başkasıyla birlikte (Meymûne'ye) gönderdi. Onlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Meymûne bintu'l-Hâris (radıyallahu anhâ) ile evlendirdiler. (O vakit) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) henüz Medine'de idi (ve umretu'lkaza için yola) çıkmamıştı." [Muvatta, Hacc 69, (1, 348).][152]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ebu Râfi' ile gönderdiği ikinci şahıs, İbnu Sa'd'ın belirttiği üzere Evs İbnu Havlî'dir. Bunların evlendirmesinden maksat Resûlullah adına istemeleridir.Bazı rivayette, Meymûne (radıyallahu anhâ) meselesini, Abbas İbnu Abdilmuttalib'e havâle eder, evlendirme işini o tamamlar.[153]

39. وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله #: َ يَنْكِحُ المحْرِمُ وَ◌َ يُنْكِحُ وَ◌َ يَخْطُبُ[. أخرجه الستة إ البخارى.

39. (1237)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İhramlı ne evlenir, ne evlendirir, ne de dünür gönderir." [Müslim, Nikâh 41, (1409); Muvatta, Hacc 70, (1, 348, 349); Ebu Dâvud, Menâsik 37, (1841); Tirmizî, Hacc 23, (840); Nesâî, Hacc 91, (5, 192).][154]

40. وعن نافع قال:]قال ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: َ يَنْكِحُ المحْرِمُ وَ◌َ يَنْكِحُ وَ◌َ يَخْطِبُ عَلى نَفْسِهِ وَ◌َ عَلى غَيْرِهِ[.

40. (1238)- Nâfi anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle hükmetmiştir: "İhramlı evlenmez, evlendirmez, ne kendisi için kız ister, ne de başkası için." [Muvatta, Hacc 72, (1, 349).][155]

41. وعن أبي غطفان المرّى.]أنَّ أبَاهُ طَرِيقاً تَزَوَّجَ امْرَأةً وَهُوَ مُحْرِمٌ فَرَدَّ عُمَرُ نِكَاحَهُ[. أخرجهما مالك .

41. (1239)- Ebu Gatafân el-Mürrî'nin anlattığına göre, babası Tarîf, ihramlı iken bir kadınla evlenmeş ise de Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu nikâhı reddetmiştir. [Muvatta, Hacc 71, (1, 349).][156]

42. وعن أبى قتادة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنْتُ يَوْماً جَالِساً مَعَ رِجَالٍ مِنْ أصْحَابِ رسولِ الله # في مَنْزِلٍ في طَرِيقِ مَكَّةَ، وَرسولُ اللّهِ # أمَامَنا وَالْقَوْمُ مُحْرِمُونَ وَأنَا غَيْرُ مُحْرِمٍ عَامَ الحُدَيْبِيَّةِ فَأبْصَرُوا حِمَاراً وَحْشِيّاً وَأنَا مَشْغُولٌ أخْصِفُ نَعْلِى فَلَمْ يُؤذِنُونِى وَأحَبُّوا لَوْ أنِّى أبْصَرْتُهُ. فَالْتَفَتُّ فأبْصَرْتُهُ فَقُمْتُ إلى الْفَرَسِ فَأسْرَجْتُهُ ثُمَّ رَكِبْتُ وَنَسِيتُ السَّوْطَ وَالرُّمْحَ. فَقُلْتُ لَهُمْ نَاوِلُونِى السَّوْطَ وَالرُّمْحَ. فقَالُوا: وَاللّهِ نُعِينُكَ عَلَيْهِ فَغَضِبْتُ فَنَزَلْتُ فَأخَذْتُهُمَا ثُمَّ رَكِبْتُ فَشَدَدْتُ عَلى الحِمَارِ فَعَقَرْتُهُ ثُمَّ جِئْتُ بِهِ وَقَدْ مَاتَ فَوَقَعُوا فِيهِ يَأكُلُونَهُ. ثُمَّ إنَّهُمْ شَكُّوا فِي أكْلِهِمْ إيَّاهُ وَهُمْ حُرُمٌ فَرُحْنَا وَخَبَأتُ الْعَضُدَ مَعِى. فأدْرَكْنَا النَّبِيَّ # فَسَألْنَاهُ عَنْ ذلِكَ فقَالَ: هَلْ مَعَكُمْ مِنْهُ شَئٌ؟ فَقُلْتُ نَعَمْ! فَنَاوَلْتُهُ الْعَضُدُ فَأكَلَهَا وَهُوَ

مُحْرِمٌ، وَقَالَ: إنَّمَا هِىَ طُعْمَةٌ أطْعَمكُمُوهَا اللّهُ[. أخرجه الستة.وزاد في رواية لَهُمْ: هُوَ حَلٌ فكُلُوهُ.وفي أخرى: فقَالَ لَهُمْ رسولُ الله #: أمِنْكُمْ أحَدٌ أمَرَهُ أنْ يَحْمِلَ عَلَيْهِ أوْ أشَارَ إلَيْهِ؟ قَالُوا . قَالَ: فَكُلُوا.وفي أخرى: قال أشَرْتُمْ أوْ أعَنْتُمْ أوِ اصَّدْتُمْ .

42. (1240)- Ebu Katâde (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hudeybiye Sulhu yapıldığı sene, bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir grupla birlikte, Mekke yolu üzerinde bir yerde oturuyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bizden ileride (konaklamış) idi. Ben hâriç herkes ihramlıydı. Halk vahşî bir eşek gördü, ben o sırada meşguldüm, ayakkabımı tamir ediyordum. Gördüklerinden beni haberdar etmediler, onu kendiliğimden görmüş olmamı istiyorlardı. Bir ara aralarında bir gülüşme oldu. Birden etrafıma bakındım (ve bu esnada) hayvanı gördüm. Hemen (Cerâde adındaki) atıma gidip eğerledim ve bindim. (Acelemden) kamçıyı ve mızrağı unutmuştum. "Kamçı ve mızrağımı bana verin!" diye seslendim.
"Hayır, dediler, vallahi bu işte sana yardımcı olmak istemeyiz." Öfkelendim. İnip onları aldım. Tekrar binip, eşeğe doğru hızla gittim, (yetişip) avladım. Beraberimde getirdim, ölmüştü. Arkadaşlarım etinden yediler. Ancak sonradan ihramlı iken yeyip yememe hususunda şekke düşüp (yediklerine pişman oldular). Yürüdük, ben bir parça ayırdım. Resûlullah'a kavuşunca, bu meseleyi sorduk.
"Beraberinizde birşeyler kaldı mı?" dedi. Ben: "Evet!" diyerek parçayı uzattım, ihramlı olduğu halde, ondan yedi. Ve:
"Bu bir taamdır. Onunla Allah size ikramda bulunmuştur!" dedi." [Buharî, Cezâu's-Sayd 2, 3, 4, 5, Hibe 3, Cihâd 46, 88, Megâzi 35, Et'ime 19, Zebâih 10, 11; Müslim, Hacc 56, (1196); Muvatta, Hacc 76, (1, 350); Tirmizî, Hacc 25, (847); Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1852); Nesâî, Hacc 78, (5, 182); İbnu Mâce, Menâsik 93, (3093).]
Bunlarda gelen bir ziyade şöyledir: "(Resûlullah:) "O helaldir, yiyin (dedi).
" Bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara şunu söyledi: "Sizden biri (hayvanı yakalamak üzere) saldırmasını emretmedi, veya ona hayvanı göstermedi mi?" Onlar: "Hayır!" diye cevap verince, (Resûlullah:)
"Öyleyse yiyin!" buyurdu.
"Bir diğer rivayette: "(Resûlullah): İşaret ettiniz veya yardım ettiniz veya saldırmasını sağladınız mı?" (diye sordu)."[157]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, ihramlı iken hayvan avlamak mevzuuna girer. Hadis çeşitli vecihlerden gelmiştir. Her vecih, diğerlerine göre bazı farklı teferruat ihtiva edebilmektedir.
2- Yukarıda kaydedilen vechinin daha vâzıh hale gelebilmesi için, başka vecihlerde gelen bazı açıklayıcı ziyadeleri parantez içerisinde kaydettik.

3- Av (sayd)'dan murad, etinin yenmesi ihramsıza helâl olan vahşî hayvandır.
4- Anlaşıldığı üzere Abdullah İbnu Ebî Katâde, herkes umre için ihramlı olduğu bir sırada ihramsızdır. Ebû Katâde'nin ihramsız oluşu, onun orduya sonradan yolda katılmış olmasından ileri gelmektedir. Ashab bir av hayvanı (vahşî eşek = zebra) gördükleri halde onu uyarmazlar, o da ayakkabı tamiriyle meşguldür, hemen göremez. Bir ara gülüşmeler sebebiyle irkilip şöyle bir etrafına bakınır. Av hayvanını görünce, avlamak için alelacele atına koşar, hazırlar ve biner. Ne var ki acelesinden hem kamçısını hem de mızrağını unutur. Arkadaşlarından istese de vermezler. Çünkü hepsi ihramlıdır ve ihramlıya av yasağı vardır. Avcıya ve avlanmaya yardım etmek de yasağa girdiği için, ihramsız olan Abdullah'ı arkadaşları ne başlangıçta uyarmışlar, ne de kamçı ve silahını eline vermişlerdir.
5- Abdullah hayvanı avlar, etini beraberce yerler. Ama, bunu yemekle bir yasak mı işledik diye içlerine tereddüt gelir. Önde ilerlemiş olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yetiştikleri zaman vak'ayı anlatıp, durumlarını sorarlar.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ihramlı olanların, bu avlama işine işaret edip gösterivermek suretiyle bile olsa yardımcı olup olmadıklarını tahkik edip, hiçbir yardımları olmadığını anlayınca av etinin hepsine helâl olduğunu beyan buyurur ve kendisi de yer.
6- Mevzu ile alâkalı bazı hükümler:
1) Avlanmaya yardım etmemek şartıyla ihramlı av eti yiyebilir.Ancak bu meselede bazı farklı görüşler vardır:
a) İhramlı için, avlansın avlanmasın av eti mutlak surette haramdır. Bu hükme gidenler 1241 numaralı hadisi esas alırlar.
b) İhramlının izniyle olsun olmasın, onun namına avlanan, avdan yemesi haramdır. İmam Şafiî ve İmam Mâlik bu görüştedir.
c) İhramlı bir kimse kendisi avlanır veya başkası onun izni veya delâletiyle avlarsa, o avdan yemesi haramdır. Başka surette avlanan av etlerini yiyebilir. İmam-ı Âzam bu görüştedir. Ekseriyet, "İhramlının avladığı sadece kendisine değil, başkasına da haramdır" demiştir. Hasan Basrî, Ebu Sevr, Süfyan-ı Sevrî ve diğer bazıları: "Hırsızın kestiği gibidir, başkası yiyebilir" demiştir. Ancak sahih olan,"muhrimin sayd nevinden kestiği meyte" hükmünde olmasıdır.
2) İhramlı, av hayvanını kasden veya hatâen de öldürse cezâ gerekir. Bu hususta Hicâz ve Irak ulemâsı ve başkaları ittifak ederler. Sadece Ehl-i Zâhir, Ebu Sevr, Şafiîlerden İbnu Münzir itiraz ederek hatâen öldürene ceza gerekmez derler. İki rivayetten birinde Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. Hasan Basrî ve Mücâhid: "Cezâ hata için vâcibtir, ancak, âmden olursa buna ceza değil, nikmet yani İlâhî ukubet vâcib olur" demişlerdir.
3) Ulemânın ekserisi: "İhramlı, avlandığı takdirde, ödemesi gereken ceza, avladığı hayvanın benzerini ve dengini ödemesidir" diye hükmetmiştir. Ebu Hanife onun kıymetini ödemesi vâcibtir, mislini sarfetmesi de câizdir" der.
Ekserî ulema: "Büyük hayvan avlamışsa büyük hayvan öder, küçük hayvan avlamışsa küçük hayvan öder" demiştir. İmam Mâlik bu görüşe muhalefet ederek: "Öldürülen büyük de olsa, küçük de olsa cezası büyük hayvandır, öldürülen sağlam da olsa, sakat da olsa cezası sağlam hayvandır" der.[158]

.43.

وعن الصعب بن جَثَّامَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ.]أنَّهُ أهْدَى ألى رسولِ الله # حِمَاراً وَحْشِيّاً وَهُوَ بِا'بْوَاءِ أوْ بِوَدَّانَ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا رَأى مَا في وَجْهِهِ قَالَ: إنَّا لَمْ نَرُدُّهُ عَلَيْكَ إَّ أنَّا حُرُمٌ[. أخرجه الستة إ أبا داود .

43. (1241)- Sa'b İbnu Cessâme (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, kendisi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, Ebvâ veya Vehdân'da (canlı) bir yaban eşeği hediye etmiştir. Ancak Resûlullah bunu kendisine iâde etmiş, Sa'b'ın üzüldüğünü yüzünden anlayınca: "Bunu sana iade edişimizin sebebi ihramlı oluşumuzdur" demiştir. [Buharî, Cezâu's-Sayd 6, Hibe 5, 17; Müslim, Hacc 50, (1193), Muvatta, Hacc 83, (1, 353); Tirmizî, Hacc 26, (849); Nesâî, Hacc 79, (5, 183-185); İbnu Mâce, Menâsik 92, (3090).][159]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette hediye edildiği belirtilen "vahşî eşek"ten murad nedir? Vahşî eşek eti mi, yoksa canlısı mı? Bu husus münâkaşalıdır. Rivayetin Buharî'deki vechi, yukarıda olduğu gibi çok açık değildir. Ancak, Buharî başka rivayetlerin karinesine dayanarak "canlı" olduğuna hükmetmiş ve bunu bab başlığına koyduğu kayıtla belirtmiştir. Müslim'deki bir vechinde "vahşi eşek eti" olduğu tasrih edilir. Bazı rivayetlerde "vahşî eşek budu", "ucundan kan damlayan bir yaban eşeği budu", "av etinden bir parça" gibi farklı tâbirler kullanılmıştır.
Rivayetlerdeki bu farklılıklar sebebiyle, ulemâ bu meselede ihtilâflı yorumlar yapmışlardır.
Tahavî, İbnu Abbâs'tan gelen bütün rivayetlerde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Sa'b'a iade ettiği hediyenin diri olmayan av eti olduğunda müttefiktir. Bu da: "İhramlıya av eti haramdır" diyenlere delildir der.
İbnu Battal, hadislerdeki ihtilâflı durumu, hâdisenin bir değil birden fazla olmasıyla izah eder. İbnu Hacer de bu görüşe meyleder. Ona göre, Sa'b, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir defasında yaban eşeğini bütün olarak hediye etmiş, başka seferlerde de parçalarını hediye etmiştir.
Kurtubî de önce hayvanın bütün olarak hediye edilmiş olabileceğini, reddedilince, Sa'b'ın "bütün oluş sebebiyle reddedildiğine" yorup, sonra da parça halinde hediye ettiğine hamlederek te'life çalışır.
2- Ulemânın bir kısmı (Şa'bî, Tâvus, Mücâhid, Sevrî vs. bu rivayette İmam Mâlik) bu rivayetten istidlâl ederek ihramlı olmayan kimsenin kestiği "av hayvanı"nın ihramlıya haram olduğuna hükmetmiştir. Hz.Ali, İbnu Abbâs ve İbnu Ömer de bu kanaattedir.
3- Diğer bir kısım âlimler (Said İbnu Cübeyr, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Ahmed İbnu Hanbel ve Atâ) ihramlı olmayan bir kimsenin öldürdüğü avın ihramlıya helâl olduğunu söylerler. 1240 numaralı hadisi delil gösterirler.[160]

44. وفي أخرى للنسائى عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما]أَنَّ الصَّعْبَ ابنَ جَثَّامَةَ أَهْدَى إلى رسول الله # رِجْلَ حِمَارٍ وَحْشٍ تَقْطُرُ دَماً وَهُوَ مُحْرِمٌ بِقُدَيْدٍ فَرَدَّهَا عَلَيْهِ[. »والمرَادُ بِرِجْلِ الحِمَارِ هُنَا فَخِذُهُ« .

44. (1242)- Nesâî'nin kaydettiği diğer bir rivayette İbnu Abbâs (radıyallahu anh) şöyle anlatmıştır: "Sa'b İbnu Cessâme (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, ihramlı iken, Kudeyd'de ucundan kan damlayan bir vahşî eşek budu hediye etti. Resûlullah, bu hediyeyi Sa'b'a iade etti (kabul etmedi)." [Nesâî, Hacc 79, (5, 183-185).[161]

45. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ]أَنَّ رسول الله # قال: صَيْدُ البَرِّ لَكُمْ حَلٌ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ مَالَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يُصَادُ لَكُمْ[. أخرجه أصحاب السنن .

5. (1243)- Hz.Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Siz ihramlı iken, bizzat avlamamış iseniz veya (sizin arzunuzla) sizin için avlanmamış ise kara av hayvanları(nın eti) size helâldir." [Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1851); Tirmizî, Hacc 25, (846); Nesâî, Hacc 81, (5, 187).][162]

AÇIKLAMA:

Bu hadis av hayvanını "muhrim"in avlaması ile "muhrim olmayan"ın avlaması arasındaki farkı açık bir şekilde ifade etmektedir: İhramlının öldürdüğü haram, ihramsızınki değildir. İhramlı bizzat öldürmüş veya emrederek başkasına öldürtmüş farketmiyor. Hadis, emretmemiş bile olsa, ihramlıya niyetle öldürüleni de dâhil etmektedir.
İhramsızın kestiği avın, ihramlıya helâl olduğunu kabul eden ulemâyı daha önce (1241 numaralı hadiste) belirttik.[163]

46. وعن عبدالرحمن بن عثمان قال:]كُنَّا مَعَ طَلْحَةَ وَنَحْنُ حُرُمٌ فأهْدِى لَنَا طَيْرٌ وَطَلْحَةُ رَاقِدٌ فِمَنَّا مَنْ أَكَلَ مِنْهُ وَمِنَّا مَنْ تَوَرَّعَ فلَمْ يَأكُلْ فَاسْتَيْقَظَ طلْحَةُ وَوَفَّقَ مَنْ أَكَلَهُ، وقَالَ أَكَلْنَاهُ مَعَ رسولِ الله #[. أخرجه مسلم والنسائى.»وَفَّقَ مَنْ أَكَلَهُ« أى صوَّب رأيه .

46. (1244)- Abdurrahman İbnu Osman anlatıyor: "Biz ihramlı iken Talha ile beraberdik. Bize bir kuş hediye edildi. Bu sırada Talha yatıyordu. Kuş etinden bazılarımız yedi, bazılarımız çekinip yemedi. Talha uyanınca yiyenleri te'yid etti ve: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte onu yedik" dedi." [Müslim, Hacc 65, (1197); Nesâî, Hacc 78, (5, 182).][164]

47. وعن عبدالله بن عامر بن ربيعة قال:] أُتِى عُثْمَانُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ بِلَحْم صَيْدٍ وَهُوَ بِالْعَرْجِ. فقَالَ ‘صْحَابِهِ كُلُوا. فقَالُوا: أوَ تَأكُلُ أنْتَ؟ قال إنِّى لَسْتُ كهَيْئَتِكُمْ إنَّمَا صَيدَ مِنْ أجْلِى[. أخرجه مالك .

47. (1245)- Abdullah İbnu Âmir İbni Rebîa anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a Arc'ta iken bir av eti getirildi. Arkadaşlarına:
"Yiyiniz!" dedi. Onlar:
"Sen yemiyor musun?" diye sordular.
"Ben, dedi, sizin durumunuzda değilim, bu hayvan benim için avlandı." [Muvatta, Hacc 84, (1, 354).][165]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Muvatta'daki aslında Hz.Osman'ın ihramlı olduğu belirtilir. İbnu Abdilberr bu hadisle amel eden fakîhin çıkmadığını belirtir.[166]

48. وعن عروة.]أنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت لَهُ وَقَدْ سَألَهَا عَنْ لَحْمِ صَيْدٍ لَمْ يُصَدْ مِنْ أجْلِهِ: يَا ابنَ أُخْتِى إنَّمَا هِىَ عَشْرُ لَيَالٍ فإنْ تَخَلَّجَ فِي نَفْسِكَ شئٌ فَدَعْهُ[. أخرجه مالك.

48. (1246)- Urve merhum anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:
"Bir av hayvanı benim için avlanmamışsa bu bana helâl mi, haram mı?" diye sormuştum, şu cevabı verdi:
"Ey kızkardeşimin oğlu, o (ihram müddeti) on gündür. İçinde bir seğrime (rahatsızlık, şüphe) hissedersen bırakıver (yeme)." [Muvatta, Hacc 85, (1, 354).][167]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), sorulan husus üzerine, nazarında kesin bir nass olmaması haysiyetiyle böyle cevap vermiştir. Ona göre, bu şüpheli bir durum arzetmektedir. Öyle ise, Hz. Aişe şüpheli hususlarda Resûlullah'ın koyduğu: دَعْ مَا يُرِيبُكَ إِلَى مَايُرِيبُكَ "Şüpheli şeylerden, kesinliğe ulaşıncaya kadar kaçın" prensibine uyarak, yemeyi terketmelidir. Üstelik ihram müddeti on gündür, sabredilmesi zor değildir... mânasında cevap vermiştir.
Hz. Aişe, ayrıca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hükmü iyice bilinmeyen, şüpheli hususlarda tâkip edilecek yolu gösteren bir başka düsturunu daha hatırlatmış olmaktadır: مَاانْكَرَ قَلْبُكَ فَدَعْهُ "Kalbin nefret ettiği şeyi bırak" veya اَ‘‘ثْمُ حَزَّازُ الْقُلُوبِ "Günah kalblerin titrediği şeydir."[168]

49. وعن البَهْزِى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ، واسمه زيد بن كعب.]أنَّ رسول الله # خَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ حَتَّى إذا كانَ بِالرَّوْحَاءِ إذَا حِمَارُ وَحْشٍ عَقِيرٌ فَذُكِرَ لِرَسُولِ الله # فقَالَ: دَعُوهُ فإنَّهُ يُوشِكُ أنْ يَجِئَ صَاحِبُهُ. فَجَاءَ الْبَهْزِىُّ وَهُوَ صَاحِبُهُ إلى رسولِ الله #. فقَالَ يَا رسوُلَ اللهِ: شَأنُكُمْ بِهذَا الحِمَارِ. فَأمَرَ رسولُ الله # أبَا بَكْرٍ يُقَسِّمُهُ بَيْنَ الرِّفَاقِ. ثُمَّ مَضَى حَتَّى إذَا كانَ بِا''ثَايَةِ بَيْنَ الرُّوَيثَةِ وَالْعَرْجِ إذَا ظَبىٌ حَاقِفٌ فِي ظِلٍّ وَفِيهِ سَهْمٌ فَزَعَمَ أنَّ النَّبِىَّ # أمَرَ رَجُ؟ أنْ يَقِفَ عِنْدَهُ يُرِيبُهُ أحَدٌ مِنَ النَّاسِ حَتَّى يُجَاوِزَهُ[. أخرجه مالك والنسائى.»الحَاقِفُ« الذى انحنى وتثنى في نومه.

49. (1247)- el-Behzî (radıyallahu anh) -ki ismi Zeyd İbnu Ka'b'dır- anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye gitmek düşüncesiyle ihramlı olarak (Medine'den) çıktı. Ravhâ nam mevkiye varınca orada kesilmiş bir vahşî eşekle karşılaştılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bundan bahsedildi:
"Bırakın onu, dedi, sahibi hemen gelebilir!"
Derken hayvanın sahibi Behzî geldi ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bularak:
"Ey Allah'ın Resûlü, bu eşeği (size bıraktım) dilediğiniz gibi tasarruf edin!" dedi. Resûlullah derhal Hz. Ebu Bekir'e emrederek, "yol arkadaşları arasında taksim etmesini" söyledi.
Sonra yola devam edip İsâye nâm yere geldi. Burası Ruveyse ile Arc arasında bir yer idi. Sıcak bir gölgede kıvrılıp uyumakta olan bir ceylan vardı. -Râvi der ki- "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir şahsa, herkes geçinceye kadar orada bekleyip kimseye hayvanı rahatsız ettirmemesini emretti." [Muvatta, Hacc 79, 1, (351); Nesâî, Hacc 78, (5, 182, 183), Sayd 32, (7, 205).][169]

AÇIKLAMA:

1- Bir rivayette Medine-Mekke yolu üzerinde bulunan bazı yer isimleri geçmektedir: Ravhâ, İsâye, (veya Üsâye veya Esâye), Ruveyse, Arc. Bunlar yol boyu uğrak yerleridir.
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in uyuyan ceylanı rahatsız ettirip, ürküttürmemesi, ihramlı oluşlarından ileri gelir. Zîra muhrime, sayd'ı (av hayvanını) ürkütmesi veya bu işte yardımcı olması, -sadedinde olduğumuz rivayetten anlaşılacağı üzere- yasaktır.[170]

50. وعن عروة أنَّ الزُّبَيْرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ]كانَ يَتَزَوَّدُ صَفِيفَ قَدِيدِ الظِّبَاءِ وَهُوَ مُحْرِمٌ[. أخرجه مالك.»الصَّفِيفُ وَالْقَدِيدُ« اللحم المَمْلوح المجَفَّفُ في الشمس، سمى صفيفاً ‘نه يُصَف في الشمس لِيَجفَّ.

50. (1248)- Urve (rahimehullah) anlatıyor: "Zübeyr (radıyallahu anh) ihramlı olduğu halde (yemek üzere yanına) güneşte kurutulmuş ceylan eti dizisini azık olarak alıyordu." [Muvatta, Hacc 77, (1, 350).][171]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz.Zübeyr (radıyallahu anh)'in ihramlıya, ihramdan önce hazırlanmış av hayvanı eti yemesinin helâl olduğu inancında bulunduğunu göstermektedir.[172]

51. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]خَرَجْنَا مَعَ رسولِ الله # في حَجٍّ أوْ عُمْرَةٍ فَاسْتَقْبَلْنَا رِجْلٌ مِنْ جَرَادٍ فَجَعلْنَا نَضْرِبُهُ بِسِيَاطِنَا وَقِسِيِّنَا. فقَالَ #: كُلُوهُ فإنَّهُ مِنْ صَيْدِ البَحْرِ[. أخرجه أبو داود والترمذى.»الرِّجْلُ مِنَ الجَرَادِ« بكسر الراء وسكون الجيم: القطعة منه .

51. (1249)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, hacc veya umre için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte yola çıkmıştık. Yol esnasında bir çekirge sürüsüne rastladık. Kamçı ve yaylarımızla vurmaya başladık. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bunu yeyin, zîra o deniz avından (sayılır)" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1853); Tirmizî, Hacc 27, (850).][173]

52. وعن كعب قالَ:]الجَرَادُ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ[. أخرجه مالك وأبو داود .

52. (1250)- Ka'bu'l-Ahbâr demiştir ki: "Çekirge deniz avı(ndan sayılmış)dır." [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1853); Muvatta, Hacc 82, (1, 352).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, çekirgenin deniz avına benzetilmesi, çekirgenin de ölüsünün yenmesi yönüyle arzettiği benzerlikten ileri gelir.
2- Ancak, fukahâ muhrim'e çekirge öldürmeyi yasaklamıştır, Onu öldüren kıymetini tasaddukta bulunur.
Hidâye'de, çekirgenin kara avı olduğu belirtilmiştir. İbnu'l-Hümâm, ulemânın ekseriyetinin böyle hükmettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz hadis müşkil bir durum ortaya koymaktadır. Hz. Ömer, kendisine, ihramlı iken çekirge öldürüp, hükmünü sormak için gelen kimseyi Ka'bu'l-Ahbâr'a gönderir. O: "Bir dirhem tasadduk etmeye" hükmeder.
Aliyyu'l-Kârî: "Bu hadis şayet sahîh ise, iki çeşit çekirge, kara ve deniz çekirgeleri var demektir, her biri hakkında ayrı ayrı uygun hüküm yürütülür" diyerek ihtilâfı gidermeye çalışmıştır. (müteakip açıklamaya da bakınız.)
Ancak hemen kaydedelim ki, Ebu Dâvud, senette yer alan Ebu'l-Mühezzim'in zayıf olduğunu, çekirgenin "deniz avı" olduğunu söyleyen iki rivayetin de vehimden ibâret olduğunu belirtir.[174]

53. وزاد مالك]أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قالَ لَهُ: وَمَا يُدْرِيكَ؟ فقَالَ: يَا أَمِيرَ المؤمِنينَ، وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إنَّ هِىَ إَّ نَثْرَةُ حُوتٍ يَنْثُرُهُ فِي كُلِّ عَامٍ مَرَّتَيْنِ[.»النَّثْرَةُ« الدواب بالنون: شدة الْعَطْسَة، يقال نَثَرَتِ الشاة إذا طَرَحت عن أنفها ا ٔذى .

53. (1251)- Muvatta'da şu ziyade var: Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ka'b'a sordu: "Nereden biliyorsun (ki çekirge deniz avıdır)?" Ka'b şu cevabı verdi:
"Ey mü'minlerin emîri, nefsimi yed-i kudretinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bu (bir nevi) balık hapşırmasıdır, her yıl iki sefer hapşırır." [Muvatta, Hacc 82, (1, 352).][175]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Ka'bu'l-Ahbar'ındır. Ka'b, Müslüman olan Yahudi âlimlerden biridir. Muhadramlardan kabul edilir. Hz. Ebu Bekir veya Hz. Ömer zamanında İslâm'la müşerref olmuştur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sağlığında Müslüman olduğu da söylenmiştir. İbnu Hacer: "Sahîh olanı Hz. Ömer zamanında İslâm'a girmiş olmasıdır" der.
Ka'b, Yahudi âlimi olması itibariyle rivayetlerinde eski malumatının te'siri görülmüştür. Hatta İslâmî telîfâtâ giren pekçok isrâiliyâtın mühim kaynaklarından birinin Ka'b olduğu kabul edilmiştir.
Çekirgenin deniz avından olduğunu ifade eden bu rivayetlerde isrâilî efsâne kokusunu hissetmemek mümkün değildir. Ebu Hüreyre'den gelen 1249 numaralı hadisin mâkul bir te'vili yapılmış, çekirgenin deniz avından sayılmasının bir vechi gösterilmiştir. Ama, çekirge sürüsünü balık hapşırığına benzeten ifâdenin te'vili zorluk arzetmektedir. Nitekim başta Şâfiî, ulemâmız çekirgeyi kara avı saymış ve çekirgeye taarruzu ihramlıya haram kılmış, öldürene de kıymetince tasadduk hükmetmede tereddüd etmemiştir.
Zürkânî, bizzat Ka'b'ın yukarıda kaydedilen görüşünden rücû ettiğini gösteren delillerden bahseder. Aynen şöyle devam eder: "...Şâfiî hazretleri sahîh veya hasen bir senedle Abdullah İbnu Ebî Ammâr'dan şunu rivayet etti: Muaz İbnu Cebel ve Ka'bu'l-Ahbâr (radıyallahu anh)'la birlikte, bir

ihramlı grup içinde, Beytu'l-Makdis'den umre yapmak üzere hareket ettik. Yolda, bir mevkiye gelmiştik ki Ka'b bir ateş yakıp ısınmaya başladı. O sırada bir çekirge sürüsü geldi. İki çekirge yakalayıp öldürdü. İhramlı olduğunu unutmuştu, sonradan hatırladı ve çekirgeleri (yemeden) attı. Medine'ye gelince Hz. Ömer'e uğrayıp bu iki çekirgenin hikâyesini anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Kendi kendine nasıl bir ceza verdin?" diye sordu. Ka'b: "İki dirhem ödeme cezası" dedi. Hz. Ömer: "Öyle mi! İki dirhem yüz çekirgeden daha kıymetlidir." Evet. Çekirgeler yolları istilâ etseler, geçebilmek için çiğnemekten başka çare kalmasa, bu sebeple bir ödeme gerekmez. Yine de ihramlı, çekirge öldürmekten sakınmalıdır. İbnu Abdilberr, çekirgenin balık hapşırığı olması meselesinde, müşahedeye ters düştüğü için tevakkuf etmiştir.
es-Sâcî, Ka'b'dan şunu rivayet eder: "İlk çekirge, balığın burun deliğinden çıkmıştır." Bununla ilk yaratılışının böyle olduğunu ifade etmiştir, ancak bunun sıhhati bilinmez. Hz. Ömer onu ne tekzib ne de tasdik etti. Zîra onun, bunu, Tevrat'tan öğrenmiş olabileceğinden korktu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onların rivayet ettiği şeyler hususundaki sünneti şudur: "Ne tasdik ne de tekzib etmemek, böylece rivayet ettikleri şey haksa reddedilmemiş, ecdâdları tarafından uydurulmuş veya tahrif edilmiş bir şey ise tasdik edilmemiş olur."
Görüldüğü üzere, İslâm ulemâsı, rivayet olarak kitaplara giren isrâiliyâtı ihtiyatla karşılamış, reddi gerekince de ağırbaşlılık ve selef büyüklerine olan hürmeti rencide etmeyecek bir üslubla reddetmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Ehl-i Kitab'ın söylediklerini ne red ne de tasdik edin, böylece hakkı tekzib, batılı tasdikten sâlim kalırsınız" mânasındaki irşadlarının Ehl-i Kitap'la olan münasebetlerde, muhatabın inancına saygıda nasıl mühim bir esas olduğu da anlaşılmış oluyor.
Dar kafalarına sığdıramadıkları herşeye safsata diyerek milyonlarca mü'minin inançlarına saygısızlık ilan eden modern barbarların kulakları çınlasın![176]

54. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها.]أنَّ أسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ: نُفِسَتْ بِمُحَمَّدِ ابْنِ أبى بَكْرٍ بِالشَّجَرَةِ فَأمَرَ النَّبِىُّ # أبَا بَكْرٍ أنْ يَأمُرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ وَتُهِلَّ[. أخرجه مسلم وأبو داود.»نُفِسَتِ المرأةُ« بضم النون وفتحها: إذا ولدت .

54. (1252)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Esmâ Bintu Umeys, Muhammed İbnu Ebî Bekir'in doğumu sebebiyle Şecere nâm nevkide nifas olmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ebu Bekir (radıyallahu anh)'i görüp, kadına yıkanıp ihrama girmesini emretmesini söyledi." [Müslim, Hacc 109, (1209); Ebu Dâvud, Menâsik 35, (1834); İbnu Mâce, Menâsik 12, (2911).][177]

55. وعن أسماء بنت عُمَيس رَضِيَ اللهُ عَنها.]أنَّهَا وَلَدَتْ مُحَمّداً بالبَيْدَاءِ: وَذَكَرَ مِثْلِهِ[. أخرجه مالك والنسائى.وفي رواية مالك: بِذِى الحُلَيْفَةِ فَأمَرَهَا أبُو بَكْرٍ أنْ تَغْتَسِلَ ثُمَّ تُهِلَّ.زاد النسائى في أخرى: ثُمَّ تُهِلُّ بِالحَجِّ وَتَصْنَعُ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ إّ أنَّهَا تَطُوفُ بِالْبَيْتِ، وَذلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ.وفي أخرى له: أرْسَلْتُ إلى رسولِ اللهِ # كَيْفَ أصْنَعُ؟ فقَالَ اغْتَسِلِى وَاستَثْفِرِى ثُمَّ أهِلِّى.»اسْتَثْفَرَتِ الحَائِضُ« إذَا شَدَّت على فرجها خِرْقة وَعَلَّقتْ طَرفيها إلى شئ مشدود في وسطها من مُقَدّمها ومؤخرها. مأخُوذٌ من ثَفَرَ الدابة: وهو ما يكون تحت ذَنبهَا .

55. (1253)- Esmâ Bintu Ümeys (radıyallahu anhâ) Muhammed'i Beydâ'da doğurduğunu söylemiş, önceki hadisteki durumu aynen zikretmiştir." [Muvatta, Hacc 1, (1, 322); Nesâî, Hacc 26,(5, 127.]
Muvatta'nın bir başka rivayetinde şöyle denir: "(Esmâ..) Zülhuleyfe'de Muhammed'i doğurdu). Ebu Bekir (radıyallahu anh) ona yıkanmasını sonra da ihrâma girmesini emretti."
Nesâî, bir başka rivayette şu ziyadeyi ilâve eder: "...sonra hacc için ihrama girmesini, Ka'be'yi tavaf hâriç, herkesin yaptıklarını aynen yapmasını (emretti)."
Yine Nesâî'nin bir başka rivayetinde (Esma) şöyle demiştir: "Resûlullah'a (birisini) göndererek: "Ne yapayım?" diye sordurdum. Bana: "Yıkan, (kan gelen kısma) sargı bağla, sonra da ihrama gir" haberini gönderdi."[178]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hayızlı ve nifaslı kadınların ihrama girebileceklerini, tavaf ve tavafa bağlı olan iki rekât tavaf namazından başka, bütün hacc fiillerini yapabileceklerini göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), nifaslı halde neler yapabileceğini soran Esmâ'ya, "Tavaf hariç her şeyi" diye cevap vermiştir. Nifaslı ve hayızlı kadınların, ihram için yıkanmaları gerekir mi, gerekmez mi meselesinde ihtilâf edilmiştir. Hanefî ve Şâfiîlerin de dahil olduğu Cumhûr'a göre, yıkanmaları müstehabtır. Hasan Basrî ve Zâhirîler'e göre vâcibtir.
Bilindiği üzere, bir kadın doğumdan itibaren 40 gün nifaslı sayılır ve bu esnada, tıpkı hayızlı halde olduğu üzere, oruç tutamaz, namaz kılamaz. Kâ'be'yi tavaf edemez, câmiye giremez, Kur'ân'a el süremez. Bu durumlarda hacc yapabilir mi? Veya hacc menâsikinden hangilerini yapabilir, hangilerini yapamaz? İşte haccın başlatıldığı sırada doğum yapmış olan Esmâ (radıyallahu anhâ) bunu sormuştur.
Esma, hacc niyetiyle yola çıkıp, ihram giyme mahalline gelince doğum yaparak nifas olmuştur. Zîra doğum yaptığı zikredilen yerler, Medinelilerin ihrama girdikleri yerlerdir: Şecere, Zülhuleyfe, Beyda. Aslında Şecere ve Beyda, Zülhuleyfe'de muayyen noktaların isimleridir. Zülhuleyfe ise, Medineliler için, bizzat Resûlullah tarafından tesbit edilen mîkat yani ihram giyme mahallidir. (1187 numaralı hadise bakın.)[179]

56. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما:]أَنَّهُ قالَ في المَرْأَةِ الحَائِضِ الَّتِى تُهِلُّ بِالحَجِّ أَوْ بِالْعُمْرَةِ: إنَّهَا تُهِلُّ بِحَجِّهَا أَوْ عُمْرَتِهَا إذَا أَرَادَتْ. وَلكِنْ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَتَشْهَدُ المَنَاسِكَ كُلَّهَا مَعَ النَّاسِ، وَ تَقْرَبُ المَسْجِدَ حَتَّى تَطْهُرَ[. أخرجه مالك .

56. (1254)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den yapılan bir rivayete göre, hacc veya umre için ihrama giren hayızlı kadın hakkında, "Kadın dilerse umre veya haccı için ihrama girer, ancak Beytullah'ı tavaf edemez, Safa ile Merve arasındaki sa'yi de yapamaz. Bunlar dışındaki bütün menâsike insanlarla birlikte katılır. Temizleninceye kadar mescide yakın olamaz." [Muvatta, Hacc 45.][180]

AÇIKLAMA:

Hayızlı kadının Safa ve Merve arasındaki sa'yi yapamayışı, sa'yin tavafa bağlı olmasından ileri gelir. Zîra sa'y, Beytullah'ı tavaftan sonra icrâ edilen bir nüsüktür. Böyle olunca, temizlik şart olan tavaf hayız ve nifasıyla yasak olunca, buna bağlı olarak yapılan sa'y da ister istemez yapılamaz. Tavaftan imtina eden sa'yden de imtina eder. Öyle ise hayızlının sa'y yapamayışı, sa'y için temizliğin şart olmasından ileri gelmez. Gerçi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan bir rivayete göre, önce sa'y yapan bir kimse durumunu sorunca, Hz. Peygamber: طُفْ و حَرَجَ "Tavafını da yap, bunda bir mahzur yok" buyurmuştur. Ancak Cumhur bunun yeterli olmayacağını, tavaftan sonra yeniden sa'y yapması gerektiğini söylemiştir. Hadisi de: "Buradaki sa'y, kudüm tavafından sonra ve ziyâret (veya ifâza) tavafından önce yapılan sa'y olmalıdır" diye te'vil etmişlerdir.
Mescide yaklaşmayı meşru kılan temizlenmeden maksad "kanın kesilmesini takib edecek yıkanma"dır. Nifas veya hayız kanı tamamen kesilmeden alınacak boy abdesti şer'î temizliği sağlamaz.Veya kan kesildikten sonra boy abdesti alınmadığı takdirde yine "temiz olunmaz."[181]

57. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ الله #: النُّفَسَاءُ وَالحَائِضُ

إذَا أَتَتَا عَلى المِيقَاتِ تَغْتَسِنِ وَتُحْرِمَانِ وَتَقْضِيَانِ المَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ[. أخرجه أبو داود والترمذى

57. (1255)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Nifaslı ve hayızlı kadınlar mîkata gelince guslederek ihrama girerler ve Beytullah'a olan tavaf hariç bütün menâsiki îfa ederler." [Ebu Dâvud, Menâsik 10, (1744); Tirmizî,Hacc 100, (945).][182]

58. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]قال رسولُ اللهِ #: خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ لَيْسَ عَلى المحْرِمِ في قَتْلِهِنَّ جُنَاحٌ: الْغُرَابُ، وَالحِدَأةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَأرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ[. أخرجه الستة إ الترمذى.وفي رواية: جُنَاحَ عَلى مَنْ قَتَلَهُنَّ في الحَرَمِ وا‘‘حْرَامِ.وفي أخرى بأبى داود والترمذى عن أبى سعيد الخدرى: وَالسَّبُع الْعَادِى.والمراد به الذى يعدو على ا‘‘نسان فيفترسه، وسيجئ لما يجوز قلته من الدواب بابٌ في كتاب القَتْل من حرف الفاف إن شاء الله تعالى .

58. (1256)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Beş hayvan vardır, bunların öldürülmesi ihramlıya günah değildir: Karga, çaylak, akrep, fâre, kelb-i akûr." [Buharî, Cezau's-Sayd 7; Müslim, Hacc 72, (1199); Muvatta, Hacc 88,(1, 356); Ebu Dâvud, Menâsik40, (1846); Nesâî, Hacc 82, 83, 84, 86, 87, 88, (5, 187-190).]
Bir rivayette şöyle denmiştir: "Bunları, Harem'de ve ihramda iken öldürene günah yoktur."
Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin, Ebu Saîdi'l-Hudrî'den kaydettikleri bir rivâyette: "Âdi yırtıcılar" da denmiştir. Bundan maksad insana saldırıp yaralayandır. Hayvanlardan öldürülmesi câiz olanları ayrıca zikredeceğiz (4939-4952. hadisler).[183]

AÇIKLAMA:

1- İhramlıya öldürmesi helâl olan bu beş hayvan, ihramsıza evleviyetle helâldir. Bu hayvanların zararlı olduğu herkesce bilinir. Bunların, namaz kılarken bile öldürülmesinin câiz olduğunu ifâde eden rivayetler mevcuttur.İnsana zarar veremeyecek derecede küçük olan yavrularının da öldürülmesi câiz mi değil mi? ihtilâf edilmiştir
3- Farenin muhtelif cinsleri olmasına rağmen, hadiste mutlak geldiği için hepsinin öldürülmesi câizdir.
4- Kelb-i akûr, bilinen köpek değildir. Ulemâ kelb-i akur'dan insana saldırıp, yaralayan ve insanları korkutan bütün yırtıcı canavarları anlamışlardır. Arslan, kaplan, panter, kurt gibi... Bazı âlimler, sayılan bu beş hayvana, eti yenmeyen hayvanlardan öldürülmesi yasaklanmış olanlar dışındaki bütün vahşîlerin girdiğini söyler ve öldürülmelerinin câiz olduğuna hükmederler.
5- Kastalânî, bu hayvanların öldürülmelerinin câiz kılınmasını, bunların insanlara ve diğer hayvanlara zararlı oluşlarına bağlar ve der ki: "karga ile çaylak zayıf bulduğu sığırın ve diğer sağmal hayvanların arka kısmının etini gagasıyla yer, gözünü oyar, şaşkın insanın elinden ekmeğini bile kapabilir. Bunlar kuşların en âdisidir. Akrep de çok zehirli bir hayvandır. Öyle ki yılanı bile sokup öldürülebilir. Onun zehri, kocaman fili bile devirmeye yeterlidir." Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de namazda akrep öldürdüğünü haber veren rivâyet mevcuttur.
6- Bu hayvanların öldürülmesi bir vecibe değil bir cevazdır. Yani bunlar görülünce mutlak öldürülsün demek değildir. Öldüren, herhangi bir günah işlememiştir, herhangi bir ceza ödemez demektir.
7- Âlimler bu hadisten hareketle, öldürülmesi gereken bir mücrim Harem'e iltica ettiği takdirde, orada öldürülmesinin câiz olduğu hükmünü çıkartmıştır.[184]

59. وعن عَلْقمة بن أبى علقمة عن أمه:]أنَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها تُسْئَلُ عَنِ المحْرِمِ يَحِلُّ جَسَدَهُ. قَالَتْ: نَعَمْ فَلْيَحُكَّهُ وَلْيَشْدُدْ. ثُمَّ قَالَتْ: لَوْ رُبِطَتْ يَدَاىَ وَلَمْ أجِدْ إَّ رِجْلِى لَحَكَكْتُ[. أخرجه مالك .

59. (1257)- Alkame İbnu Ebî Alkame, annesinden rivayet etmiştir ki: "Annesi, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi ihramlı iken bedenini kaşıyan kimse hakkında soru sorulunca dinlemiştir. Hz. Aişe şu cevabı verir: "Evet, kaşınsın ve şiddetle kaşısın." Sonra Hz. Aişe ilâve eder: "Ellerimi bağlasalar, (kaşınmak için ayaklarımdan başka bir imkânım olmasa) ayaklarımla kaşınırım." [Muvatta, Hacc 93, (1, 358).][185]

AÇIKLAMA:

Kaşıma, kıl dökme ihtimâlini getirdiği için ihramlı hakkında meşkuk bir durum hâsıl eder. Bu sebeple Hz. Aişe'ye, câiz mi, değil mi diye sorarlar. Hz. Aişe câiz olduğunu, hiçbir mahzur görmediğini ifade için mübâlağalı bir üslup ihtiyar eder. İmam Mâlik bedenin baş, sırt gibi görünmeyen kısımlarının dikkatli ve ihtiyatlı kaşınması gerektiğine dikkat çeker: "Olur ki, eli bir hayvancığa rastlar da göremez" der.[186]

60. وعن أسماء بنت أبى بكر رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قالت:] خَرَجْنَا مَعَ رسولِ اللهِ # حُجَّاجاً حَتَّى إذَا كُنَّا بِالْعَرْجِ نَزَلَ رسولُ الله # وَنَزَلْنَا فَجَلَسَتْ عَائِشَةُ إلى جَنْبِ رسولِ الله # وَجَلَسْتُ إلى جَنْبِ أبى بَكْرٍ فَكَانَتْ زَامَلَةُ رسولِ الله # وَزَامَلَةُ أبى بَكْرٍ وَاحِدَةً مَعَ غُ‍ُ‍ِمٍ ‘بى بَكْرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، فَجَلَسَ أبُو بَكْرٍ يَنْتَظِرُ أنْ يَطْلُعَ عَلَيْهِ فَطَلَعَ وَلَيْسَ مَعَهُ بَعِيرُهُ. فقَالَ أبُو بَكْرٍ: أيْنَ بَعِيرُكَ؟ فقَالَ: أضْلَلْتُهُ الْبَارِحَةَ. فَقَالَ أبُو بَكْرٍ: بَعِيرٌ وَاحِدٌ تُضِلُّهُ؟ وَطَفِقَ يَضْرِبُهُ وَرَسُولُ الله # يَتَبسّمُ وَيَقُولُ: انْظُروا إلى هذَا المحْرِمِ. مَا يَصْنَعُ وَمَا يَزِيدُ عَلى ذلِكَ وَيَتَبَسَّمُ[. أخرجه أبو داود .

60. (1258)- Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hacc yapmak üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte çıktık. Arc nâm mevkiye kadar geldik. Orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) konakladı, biz de konakladık. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına oturdu. Ben de babam Ebu Bekir'in yanına oturdum. Resûlullah'ın binek devesi ile, Hz.Ebu Bekir'in binek develeri tekdi ve o da Ebu Bekir'e ait bir köle ile birlikte (yolda) idi. Ebu Bekir (radıyallahu anh) oturup, kölenin gelmesini beklemeye başladı. Köle geldi ama beraberinde deve yoktu. Hz.Ebu Bekir (radıyallahu anh):
"- Deven nerde?" diye sordu. Köle:
"- Sabahleyin onu kaybettim!" dedi. Ebu Bekir (radıyallahu anh):
"- Tek bir deveyi kayıp mı ettin!" deyip köleye vurmaya başladı. Resûlullah bu sırada gülüyor ve şöyle diyordu:
"- Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor!" (İbnu Ebi Rizme der ki: Resûlullah: "Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor?" deyip gülüyor, (başka bir şey söylemiyordu)." [Ebu Dâvud, Menâsik 30, (1818); İbnu Mâce, Menâsik 21, (2933).][187]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metni, Ebu Davud'unkine nazaran -anlamayı zorlaştıracak- bazı eksiklikler ihtiva etmektedir. Tercümede, aslından alarak parantez içerisinde gösterdik.
2- Görüldüğü üzere, ihramlının te'dibde bulunulmasına Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müdahale etmiş, fakat, kesin ve sert bir üslubla değil. Şu halde bu müdahale tahrim ifade etmektedir. Nitekim aynı hadisi Ebu Dâvud: "İhramlı kölesini te'dib eder" adını taşıyan bir bâb başlığı altında kaydederken, İbnu Mâce: "İhramda iken sakınma" adını taşıyan bir bâbda kaydeder. Şu halde ihramlı, ailesini te'dib edebilecek, ancak dikkat etmesi, aşırı gitmemesi gerekir, terki ise evladır.[188]

61. وعن ربيعة بن عبدالله]أنَّهُ رَأى عُمرَ بنَ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُقَرِّدُ بَعِيراً لهُ وَهُوَ مُحْرِمُ[.

61. (1259)- Rebîa İbnu Abdillah: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i ihramlı iken (Mekke ile Medine arasındaki Sükyâ köyünde) devesinin kurtlarını alıp toprağa atarken gördüm." [Muvatta, Hac 92, (1, 357).][189]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin sonuna İmam Mâlik: "Ben bunu mekruh buluyorum" kaydını koyar.

2- İmam Mâlik'in mekruh addetmesi, devede yaşayan bu parazitlerin de hayvan olmasından ileri gelir. Yere atılınca öleceklerinden, ihram yasağı araya girmiş olmaktadır. Ancak Hz. Ömer'in bunu câiz gördüğü açıktır.
Zürkânî der ki: "Eğer bunlar deveye zarar veriyorlarsa, onları deveden temizler, kefâret olarak bir miktar taam yedirir" der.[190]

62. وعن نافع قال:]كَانَ ابنُ عُمرَ يَكْرَهُ أنْ يَنْزِعَ المحْرِمُ حَلمةً أوْ قُرَاداً مِنْ بَعِيرِهِ[. أخرجهما مالك.ومعنى »يُقَرِّدُ« أى ينزع عنه القُرْدَان جمع قُراد وهو دُوَيبة معروفة. »وَالحَلَمَةُ« جمعها حلَم وهى : ما عظم من القراد .

62. (1260)- Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ihramlının, devesinden pire veya güve gibi haşereleri temizlemesini mekruh addederdi." [Muvatta, Hacc 95, (1, 358).][191]

BİRİNCİ FER[192]

TELBİYE HAKKINDADIR

1. عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]بَيْدَاؤُكُمْ هذِهِ الَّتِى تكْذِبُونَ عَلى رسولِ الله # فِيهَا: مَا أهَلَّ رسولُ الله # إّ منْ عِنْد الْمَسْجِدِ: يعْنِى مَسْجِدَ ذِى الحُلَيْفَةِ[. أخرجه الستة.وفي رواية: مَا أهَلَّ إّ مِنْ عِنْدِ الشَّجَرَةِ حِينَ قَامَ بِهِ بَعِيرُهُ.وفي أخرى للنسائى: قِيلَ ‘بنِ عُمرَ: رَأيْتُكَ تُهِلُّ إذَا اسْتَ◌َوتْ بِكَ رَاحِلَتُكَ؟ قالَ: إنَّ رسولَ اللهِ # كانَ يَفْعَلهُ .

1. (1261)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şunu söyledi: "Sizin Beydâ'nız, hakkında Resûlullah'a iftira ettiğiniz şurasıdır. Ama, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece mescidin -yani Zülhuleyfe mescidinin- yanında ihrama girip telbiye getirdi." [Buharî, Hacc 20; Müslim, Hacc 23, (1186); Muvatta, Hacc 30, (1, 332); Tirmizî, Hacc 8,(818); Ebu Dâvud, Hacc 21, (1771); Nesâî, Hacc 56, (5, 162-164); İbnu Mâce, Menâsik 14, (2916).]
Bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Şecere nâm mevkide devesine bindiği zaman telbiye getirdi."
Nesâî'nin diğer bir rivayetinde denir ki: "İbnu Ömer'e: "Seni deven kaldırdığı zaman telbiye çeker gördüm" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Çünkü Resûlullah böyle yapmıştı."[193]

AÇIKLAMA:

1- Beydâ, lügat olarak çöl, boş arâzi mânasına gelir. Hadiste ise, belli bir yerin adıdır: Zülhuleyfe'nin Mekke tarafına düşen ve oraya yakın bulunan bir tepedir. Her çeşit inşaattan hali olduğu için Beydâ denmiştir.
2- İbnu Ömer (radıyallahu anh) bir ihtilâfa temas etmektedir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccı hangi noktada başlatmıştır? İbnu Abbâs'tan yapılan bir rivayette -ki Dârakutnî tahric etmiştir- Hz. Peygamber'in Beydâ'ya çıktıktan sonra hacca niyet edip telbiye getirmeye başladığı belirtilir. Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ın Ebu Davud'da gelen bir rivayeti, Resûlullah'ın, Uhud yolunu tutacaksa, Beyda dağına tırmandığında telbiyede bulunduğunu, Fur' yolunu tutacaksa hayvanı kaldırır kaldırmaz telbiyede bulunduğunu ifade eder.
3- Sadedinde olduğumuz rivayette İbnu Ömer ise, Zülhuleyfe Mescidi'nin yanında telbiyeye başladığını söylemekte, diğer ifadeleri "kizb" olarak tavsif etmektedir. Hemen belirtelim ki, bu kizb dilimizdeki yalan ve iftira değildir, "hata" demektir. Yani İbnu Ömer hâdiseyi rivâyet eden ashabın hata ettiğini iddia etmektedir. İzah edileceği üzere, işin aslında hata da mevcut değil.
4- Görüldüğü üzere, ulemâ, Hz. Peygamber'in ihrama girdiği yer hususunda ihtilâf etmiştir: Zülhuleyfe Mescidi diyen olmuş, devesi onu kaldırınca diyen olmuş, Beyda tepesine çıkınca diyen olmuştur.
Bu meseleyi, müteakip rivâyette göreceğimiz üzere en güzel çözüme bağlayan İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tır. O, "Bunu en iyi bileniniz benim"diyerek sözüne başlayacak, gerçekten hacc

âdâbına uygun şekilde izah edip, her iddia sahibine hak verecek şekilde mâkul bir izaha kavuşturacaktır.
Onun bu izahını nakleden Tahâvî benimsediğini belirtir. Ayrıca Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) bunların mezheplerine tâbi olan diğer ulemânın bu açıklamayı benimsediklerini kaydeder.
Evzâî, Atâ ve Katâde'ye göre ise, Beydâ'da ihrama girmek müstehabtır.[194]

2. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أنَّ رسولَ اللهِ # صَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ فَلَمَّا عَ ِ عَلى حَبْلِ الْبَيْدَاءِ أهَلَّ[. أخرجه أبو داود والنسائى.زاد النسائى في أخرى: وَأهَلَّ بِالحَجِّ وَالْعُمْرَةِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ.

2. (1262)- Hz.Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğleyi kıldı. Sonra devesine bindi. Beydâ tepesine çıktığı zaman telbiye getirdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1774); Nesâî, Hacc 25, (5,127), 56, (5, 162).]
Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydetti: "Öğleyi kıldığı zaman hacc ve umre için ihrama girdi."[195]

3. وعن أبِى جُبير قال:]قُلْتُ ‘بنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما عَجِبْتُ ‘خْتِ ِفِ أصْحَابِ رسولِ اللهِ # في إهْ ِلِهِ حِينَ أوْجَبَ. فقَالَ: إنِّى ‘عْلَمُ النَّاسِ بذلِكَ، إنَّهَا إنَّمَا كَانَتْ مِنْ رسولِ اللهِ # حَجَّةً وَاحِدَةً فَمِنْ هُنَالِكَ اخْتَلَفُوا. خَرَجَ رسولُ الله # حَاجاً فَلَمَّا صَلَّى فِي مَسْجِدِ ذِي الحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْهِ أوْجَبَهُ فِي مَجْلِسِهِ فَأهَلَّ بِالحَجِّ حِينَ فَرَغَ مِنَ رَكْعَتَيْهِ فَسَمِعَ ذلِكَ مِنْهُ أقْوَامٌ فَحَفِظْتُهُ عَنْهُ، ثُمَّ رَكِبَ فَلَمَّا اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ أهَلَّ وَأدْرَكَ ذلِكَ مِنْهُ أقْوَامٌ. وذلِكَ أنَّ النَّاسَ إنَّمَا كَانُوا يَأتُونَ أرْسَاً فَسَمِعُوهُ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ يُهِلُّ. فقَالُوا إنَّمَا أهَلَّ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ ثُمَّ مَضَى فَلَمَّا عَ ِ عَلى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ أهَلَّ وَأدْرَكَ ذلِكَ مِنْهُ أقْوَامٌ فقَالُوا إنَّمَا أهلَّ حِينَ عَ ِ عَلى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ. وَأيْمُ اللهِ لَقَدْ أوْجَلَ فِي مُصَّهُ وَأهَلَّ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ وَأهلَّ حِينَ عَ ِ عَلى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ. قالَ سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ: فَمَنْ أخَذَ بِقَوْلِ ابنِ عَبَّاسٍ أهل فِي مُصَّهُ إذَا فَرَغَ مِنْ رَكْعَتَيْهِ[. أخرجه أبو داود .

3. (1263)- Ebu Cübeyr anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)' a dedim ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, vâcib kıldığı zaman, getirdiği telbiye hususunda Ashab'ın ihtilâfına doğrusu hayret ediyorum!" Bana şu cevabı verdi."
Bu meseleyi ben herkesten iyi biliyorum. Aslında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek bir hacc yaptı. Bütün ihtilâflar bununla ilgili. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc maksadıyla (Medine'den) yola çıktı. Zülhuleyfe Mescidi'ne gelip iki rekatlık ihram namazını kılınca, haccı fiilen olduğu yerde başlattı. Namazı bitirince de hacc için telbiyede bulundu. İşte bu telbiyeyi bır kısım insanlar işitti. Bunu kendisinden ben de (işittim ve) hatırımda tuttum. Sonra hayvanına bindi. Devesi onu yerden kaldırınca tekrar telbiye getirdi. Bu ikinci telbiyeyi de işitenler oldu. (Her seferinde telbiyeleri) farklı kimselerin işitmesi, insanların dağınık ve hareket halinde olmalarındandı. Böylece, devesi onu kaldırdığı zaman çektiği telbiyesini de yeni insanlar işitti. İşte bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi" dediler.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yoluna devam etti. Beydâ tepesine çıkınca da telbiye getirdi. Bu telbiyeyi de işiten başkaları vardı. Bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beydâ'ya çıkınca telbiye getirdi" dediler. Allah'a kasem olsun! Resûlullah namazgâhında haccı başlattı. Devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi, sonra Beydâ tepesine çıkınca orada da telbiye getirdi."
Said İbnu Cübeyr sözüne devamla dedi ki: "İbnu Abbas'ın sözünü esas alanlar (Zülhuleyfe'deki) namazgâhta iki rek'atlık ihram namazını kılar kılmaz telbiye getirdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1770).][196]

AÇIKLAMA'sı için önceki hadise bakın.[197]

4. وعن نافع قال:]كَانَ ابنُ عُمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما إذَا دَخَلَ أدْنى الحَرَمِ امْسَكَ عَنِ التَّلْبِيَةِ، ثُمَّ يَبِيتُ بِذِى طُوىً، وَيُصَلِّى بِهَا الصَّبْحَ، ثُمَّ يَغْتَسِلُ، وَيُحَدِّثُ أنَّ النَّبِيَّ # كَانَ يَفْعَلُ ذلِكَ[. أخرجه الثلثة .

4. (1264)- Nâfi' diyor ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Harem, bölgesinin en yakın yerine geldi mi telbiyeyi artık bırakırdı. Sonra Zu-Tuva nâm mevkide geceyi geçirir, orada sabah namazını kılar, sonra yıkanırdı ve derdi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapmıştı." [Buharî, Hacc 38, 39; Müslim, Hacc 226, (1259); Muvatta, Hacc 32, (1, 333).][198]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Münzir: "Mekke'ye girerken yıkanmak, bütün âlimlere göre, müstehabtır, âmden terkinde fidye gerekmiyeceği hususunda da ihtilâf etmezler" demiştir. Ulemânın ekseriyeti: "Sadece abdest alınmış olsa bu da kifayet eder, müstehab yerine gelir" demiştir. İbnu Ömer bazan abdest alır, bazan yıkanırdı. Ancak daha önce kaydedildiği üzere (1223 ve 1225. hadisler) İbnu Ömer ihrama girdikten sonra başını, ihtilâm hâli araya girmedikçe yıkamazdı. Bunun su ile de olsa, başın örtülme yasağının ihlâl edilmemesi endişesinden ileri geldiğini kaydetmiştik. Şu halde, Mekke'ye girmezden önce onun yıkanması demek, yine başını hariç tutarak yıkanması demektir, tam bir boy abdesti alması değildir.
Şâfiîler, "Mekke'ye girerken, ihramlı, yıkanmayacak olursa teyemmüm etmeli" demiştir.
İbnu't-Tîn'in açıklamasına göre, Mekke'ye giriş için hususî bir yıkanma mevzubahis değildir. Yıkanma tavaf içindir, Mekke'ye girişte mevzubahis edilen yıkanma da, aslında tavaf içindir, Mekke'ye giriş için değildir. Ama bazı âlimler: "Bu ihramlıya has değildir, Mekke'nin hürmeti sebebiyledir, ihramsız olarak giren kimsenin yıkanması da müstehabtır" demiştir. Nitekim, Resûlullah, fetih sırasında ihramsız olduğu halde yıkanmıştı.
İbnu Nâfi'nin rivayetine göre, İmam Mâlik'e göre İbnu Ömer'in bu husustaki sözüyle amel müstehabtır. Yani, Zülhuleyfe'de ihrama girerken, Zu-Tuva'da Mekke'ye girerken ve bir de Arafat'a giderken bazan abdest almalı, bazan yıkanmalıdır, bir sebeple terkedene de herhangi bir şey gerekmez. Zâhirîler bu yıkanmaları vâcib addetseler de ümmet müstehab addetmede ittifak eder. Hasan Basrî hazretleri, "İhrama girerken unutarak yıkanmayı terkeden kimse, hatırlayınca yıkansın" demiştir.[199]

5. وعن ابن عباس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ الله #: يُلَبِّى المقِيمُ أوِ المعْتَمرُ حَتَّى يَسْتَلمَ الحَجَرَ[. أخرجه أبو داود والترمذى.وعنده: كَانَ يُمْسِكُ عَنِ التَّلْبِيَةِ فِي الْعُمْرَةِ إذَا اسْتَلَمَ الحَجَرَ .

5. (1265)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mukim olanlar veya umre yapanlar, Hacer-i Esved'i istilâm edinceye kadar telbiyeyi bırakmazlar." [Ebu Davud, Menâsik 29, (1817), Tirmizî, Hacc 79, (919).]
Hadis, Tirmizî'de şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), umrede iken, Hacer-i Esved'e istilâm yapınca telbiyeyi bırakırdı."[200]

AÇIKLAMA:

1- İstilâm, kelime olarak selâm'dan gelir. Selamlamak diye dilimize çevirebiliriz. Bu, Ka'be-i Muazzama'nın Rükn-i şarkî (veya Rükn-i Hacer-i Esved) denen köşesindeki Hacer-i Esved'e tekbir ve tahlîl getirerek eller konup ve sonra öpülmek suretiyle gerçekleşir. Yaklaşılamadığı takdirde, uzaktan Hacer-i Esved'in hizasına gelindiği vakit Hacer'e dönülerek ellerin içi Ka'be'ye çevrilip, kulaklar hizasına kaldırılıp bismillahi Allahu ekber diyerek, eller Hacer'in üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek, karşıdan selamlanır ve sağ elin içi öpülür. Bu da, yakından öpmek yerine geçen bir istilâmdır. (İstilâmın daha geniş açıklaması için 1551 numaraya bakın).
2- Hadis hakkında Tirmizî merhum şu bilgiyi sunar: "İbnu Abbas'ın bu rivayeti sahih bir hadistir. Ulemânın ekserisi bununla amel etmiş ve: "Umre yapan kimse, Hacer-i Esved'i istilâm etmedikçe,

telbiyeyi kesmez" demiştir. Bazıları da: "Mekke'nin dış evlerine ulaşır ulaşmaz telbiyeyi keser" demiştir. Amelde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan rivayetin esas kılındığını belirten Tirmizî, bununla hükmedenlerden Süfyan-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed ve İshak (rahimehumullah)'ın isimlerini zikreder.[201]

6. وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]سَمِعْتُ رسولَ الله # يُهِلُّ مُلَبِّياً وفي رواية مُلَبِّداً. يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالمُلْكَ شَرِيكَ لَكَ. يَزِيدُ عَلى هذِهِ الكَلِمَاتِ[. أخرجه الستة .

6. (1266)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı telbiye çekerken -bir rivayette mülebbiyen değil, mülebbiden demiştir- işittim şöyle diyordu: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk. İnne'lhamde ve'nni'mete leke ve'lmülk, lâ şerîke leke." Bu kelimelere başka ilâvede bulunmuyordu." [Buharî, Hacc 26, Libâs 89; Müslim, Hacc 19, (1184); Muvatta, Hacc 28, (1, 331-332); Tirmizî, Hacc 13, (825); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1812); Nesâî, Hacc, 54, (5, 159-160).][202]

7. . زاد في رواية:]وَكَانَ عَبْدُاللهِ بنُ عُمَرَ يَقُولُ: كانَ عُمر بنُ الخَطَّابِ يُهِلُّ بإهْلِ رسولِ الله # مِنْ هؤُءِ الْكَلِمَاتِ وَيَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ وَالخَيْرُ فِي يَدَيْكَ لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إلَيْكَ وَالْعَمَلُ[.وزاد أبو داود في أخرى عن جابر: فَذَكَرَ مِثْلَ ما قَالَ ابنُ عُمرَ. وقال: وَالنَّاسُ يَزِيدونَ ذا المعَارِجِ وَنَحْوَهُ مِنَ الكَمِ، وَالنَّبِيُّ # يَسْمَعُ وَ يَقُولُ شَيئاً. ومعنى »ذَا المعَارِجِ« أى صاحب مصاعد السماء ومراقيها .

7. (1267)- Bir rivayette şu ziyade var: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) derdi ki: "(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) bu kelimelerden ibâret olan Resûlullah'ın telbiyesi ile telbiye getirir ve şunu söylerdi: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyk ve sa'deyk ve'lhayru fî yedeyk. Lebbeyk, ve'rrağbâu ileyk ve'l-amel." [Nesâî, Hacc 54, (5, 161).]
Ebu Dâvud'un diğer bir rivayetinde Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den şu ziyade vardır: "Resûlullah şöyle telbiye getirirdi..." dedikten sonra tıpkı İbnu Ömer'in hadisindeki gibi bir metin zikretti. Sonra Hz. Cabir'in şunu ilâve ettiğini kaydetti: "İnsanlar telbiyeye "...Zü'l-Meâric" ve benzeri kelimeler ilâve ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitti ancak hiçbir müdahelede bulunmadı."
Zü'l-Meâric, Allah'ın isimlerinden biri olup "yükselme yerlerinin sahibi" "yüksek dereceler sahibi" mânasına gelir[203]

8. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]كانَ مِنْ تَلْبِيَةِ رسولِ الله # لَبَّيْكَ إلهَ الحَقِّ[. أخرجه النسائى ..

8. (1268)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın telbiyesinde "Lebbeyk İlâhe'l-Hakk (Buyur! Hak olan İlâh!)" tâbiri de vardı" demiştir. [Nesâî, Hacc 54, (5, 161-162).][204]

9. وعن السائب بن خَّد انصارى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: إنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّمُ أتَانِي أنْ آمُرَ أصْحَابِي وَمَنْ مَعِي أنْ يَرْفَعُوا أصْوَاتَهُمْ بِالْتَلْبِيَةِ أوْ باهْلِ[. أخرجه اربعة .

9. (1269)- Sâib İbnu Hallâd[205] el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söylediler: "Cibril (aleyhisselam) bana gelip, ashabıma ve beraberimde olanlara telbiye -veya ihlâl[206] dedi- çekerken seslerini yükseltmelerini emretmemi emir buyurdu." [Muvatta, Hacc 34, (1, 334); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1814); Tirmizî, Hacc 15, (829); Nesâî, Hacc 55, (5, 162); İbnu Mâce, Menâsik 16, (2922-2923).][207]

.10 وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]كانَ المشْرِكُونَ يَقُولُونَ: لَبَّيْكَ شَرِيكَ لَكَ: فيقُولُ رسولُ الله #
وَيْلَكُمْ قَدْقَدْ. فَيَقُولُونَ: إَّ شَرِيكاً هُوَ لَكْ تَمْلِكَهُ وَمَا مَلَكْ، يَقُولُونَ هذَا وَهُمْ يَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ[. أخرجه مسلم.قوله:
يات التى عنده وحوله Œ»قَدْقَدْ« بمعنى حسْبُ وتكرارها بالتأكيد ا ُمر، ويعنون »بِالشَّرِيكِ« الضم »وَبِمَا مَلَكْ« ا

.

10. (1270)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müşrikler (haccederken şu şekilde telbiyede bulunurlardı): "Lebbeyke lâ şerîke leke." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: "Yazık size, yeter, yeter" buyururdu. Müşrikler (telbiyelerinin devamında): "Yalnız bir şerik müstesna, o senin şerikindir, sen ona da, onun mâlik olduğu şeylere de mâliksin" derlerdi. Onlar, bunu, Kâbe'yi tavaf ederken söylerlerdi." [Müslim, Hacc 22, (1185).][208]

AÇIKLAMA :(1266-1270) numaralı hadisler için:

1- Telbiye kelime olarak لَبَّى den gelir زَكَّص den tezkiye'nin gelmesi gibi. Üstten gelen bir emre, bir dâvete aralıksız icâbet mânasını taşır. Lebbeyke, "icâbet sana!" demektir. Dilimizdeki "Buyur!" ve "Buyur efendim!" tâbirleri ile karşılamak uygun düşer. Böyle olunca Lebbeyke, Allahümme lebbeyk tâbirini, "Emrindeyim, ey Allahım emrindeyim" veya "Buyur Allahım buyur! Fasılasız icâbet sana ey Allahım" gibi değişik tâbirlerle karşılamamız mümkündür.
Lâ şerîke leke: "Senin ortağın yoktur" demektir.
İnne'lhamde ve'nnimete leke ve'lmülk: "Hamd sanadır, nimet ve mülkün gerçek sahibi sensin" demektir.
1267 numaralı hadiste geçen sa'deyk: "Taatin için fasılasız müsaade", yani "her an itaatindeyim" mânasına gelir.
el-Hayru biyedeyk: "Hayır senin elinde, hayır dağıtan, veren sensin!" demektir.
"Ve'rrağbâu ileyk ve'l-amel" "Dilek sana arzedilir, amel de sanadır" demektir. Telbiyeyi metin ve tercümesiyle 1164 numaralı hadiste kaydettik.
2- Telbiye, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere, cahiliye Araplarında da mevcuttur. Baş kısmı, İslâmî telbiyeye benzediği için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orayı te'yid ve arka kısmını red mânasında: "Yazık size, yeter, yeter" demiştir. İbnu Abbâs Resûlullah'ın bu sözünü araya sıkıştırdıktan sonra cahiliye telbiyesinin gerisini de kaydeder.
Ezrâkî, Tarih-i Mekke adlı kitabında, Hz. Yunus, Hz. Musa, Hz. İsa (aleyhimüsselam) gibi bir kısım geçmiş peygamberlerin telbiyelerinden bahseder ve metinlerini kaydeder.
3- 1269 numaralı hadis, İslâmî telbiyenin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, Cebrâil (aleyhisselam) tarafından öğretildiğini haber vermektedir.
1266 ve 1267 numaralı rivayetler, telbiyeye, umumiyetle bilinenin dışında bazı değişik kelimelerin ilâve edildiğini göstermektedir. Cumhur: "Efdal olanı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devamlı yaptığı merfu telbiyeyi okumaktır, ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı ziyadelere sükût buyurması sebebiyle, telbiyeye ilâvede bulunmak câizdir" demiştir. Merfu telbiyeyi 1164 numarada tercümesiyle birlikte kaydettik.
4- 1269 numaralı hadiste telbiyenin yüksek sesle söylenmesi emredilmektedir. Bu erkeklere mahsustur. Kadınlar alçak sesle söylerler. Telbiyenin yüksek sesle söylenmesi, telbiyenin vâcib olduğuna hükmedenler için vâcibtir. Zâhirîler bu görüştedir. Öyle ki, onlara göre telbiyeyi terk, dem (koyun kurban etmek) gerektirir. Cumhur, burdaki emrin nedb ifade ettiğine, dolayısiyle telbiyeyi yüksek sesle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir.
5- Telbiye her hal değişikliğinde tekrar edilir: İnişlerde, yokuşlarda, başkalarıyla karşılaşmalarda, gecenin veya gündüzün gelmesinde, oturmalarda, kalkmalarda, binmelerde, inmelerde, namazların ardından, mescidde vs.. Her tekrar peş peşe üç sefer yapılır. Üç tamamlanmadan kesilmez, mamafih selâm verilmişse alınır ve fakat selâm verilmez.
Telbiyeden sonra dua edilir. Bu duada kendisi, sevdikleri ve mü' minler için dilediğini taleb edebilir. Ancak en iyi istenecek şeylerin, Allah'ın rızası, cennet ve ateşten istiâze olduğu belirtilmiştir.

6- Telbiyeye hacılar, şeytan taşlama anına kadar devam ederler. Umre yapanlar da tavafa başlayıncaya kadar devam ederler.
Telbiye, ihram giyen herkese; kadın, erkek, abdestli, abdestsiz, hayızlı, cünüb vs. herkese müstehabtır.[209]

İKİNCİ FER

İHRAMINI İFSAD EDENLER HAKKINDA

İhramlıya has bazı yasaklar vardır. Diğer zamanlarda helâl olduğu halde hacc veya umre için ihrama girenlerin bunlardan kaçınması gerekir. Bu yasaklara toptan cinayet denir. Cinayetin ağırlığna göre, cezası da farklıdır. Bu cinayet ve cezalar, umumiyetle yedi kısma ayrılır:
1- Hacc veya umrenin kaza edilmesini (yeniden yapılması) gerektirenler,
2- Bedene (deve veya sığır kesmek) gerektirenler,
3- Dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirenler,
4- Sadaka (fıtır sadakası miktarında bağış) gerektirenler,
5- Tasadduk (miktarı belirlenmeyen bağış, fıtır sadakasından az da olabilir) gerektirenler,
6- Oruç tutmayı gerektirenler,
7- Bedelini ödemeyi gerektirenler.
Bu cinayetlerin hepsi ihramı ifsad etmez. İfsâd edici cinayetin cezası öncelikle "kaza"dır, yani yeniden yapılması. Aşağıda bu mevzuya giren iki hadis göreceğiz.[210]

1. عن مالك رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]بَلَغَنِى أنَّ عُمَرَ وَعَلِيّاً وَأبَا هُرَيْرَةَ سُئِلُوا عَنْ رَجُلٍ أصَابَ أ هْلَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ بِالحَجِّ. فقَالُوا: يَنْفُذَانِ لِوَجْهِهِمَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا ثُمَّ عَلَيهِمَا حَجٌّ قَابِلٌ وَالْهَدْىُ. قال علىٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: وَإذَا أهَّ بِالحَجِّ مِنْ عَامٍ قَابِلٍ تَفَرَّقَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا[.

1. (1271)- İmam Mâlik (rahimehumullah) anlatıyor: "Bana ulaştı ki, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anhüm ecmain)'ye haccetmek üzere ihrama girmiş bulunan birisi hanımı ile cinsî temasta bulunursa ne gerekir diye sual sorulmuştu. Şu cevabı verdiler: "Bunlar (başladıkları) haccı tamamlarlar. Sonra müteâkip sene yeniden hacc yaparlar ve (ceza olarak da) kurban (hedy) keserler."
Hz. Ali (radıyallahu anh) şunu söylemiştir: "Müteakip yıl, bunlar hacc için ihrama girince, haccı tamamlayıncaya kadar birbirlerinden ayrılırlar." [Muvatta, Hac 151, (1,381-382).][211]

2. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما.]أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقعَ بِأهْلِهِ وَهُوَ بِمِنىً قَبْلَ أنْ يُفِيضَ. فَأمَرَهُ أنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً[.وفي رواية قال: الَّذِى يُصِيبُ أهْلَهُ قَبْلَ أنْ يُفِيضَ يَعْتَمِرُ وَيُهْدِى. أخرجه مالك .

2. (1272)- "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a, Minâ'da iken, ifâza tavafından önce, hanımına cinsî temasta bulunan bir kimse hakkında sorulmuştu, bir bedene kesmesini emretti."
Bir rivayette şöyle demiştir: "İfâzadan önce ehline temas eden kimse (ceza olarak) yeni bir umre yapar ve bir de kurban (hedy) keser." [Muvatta, Hacc 159, (1, 384).] [212]

AÇIKLAMA:

İhramını bozan kimseyle ilgili babta kaydedilen iki hadisten her ikisi de münâsebet-i cinsiye ile alâkalıdır. Bunlardan birincisi, fiilin, Arafat vakfesinden önce vukû bulması halindeki cezayı takdir etmektedir. Bu durumda, ihram bozulmuş olmaktadır. Ancak ihramın bozulması, menâsiki olduğu yerde bırakmayı gerektirmiyor. Başlandıktan sonra fâsid olan haccın tamamlanması esastır. Bu sebeple, haccın geri kalan menâsiki de eda edilir. Ancak bu hacc, borç olan haccın yerine geçmez. Öyle ise ilk müsâid fırsatta bu kaza edilmelidir. Ayrıca erkek ve kadının her birine, ayrı ayrı birer hedy (kurban) kesmeleri gerekir.

Kesilecek hedy kurbanı, Hanefîlere göre bir dem yani koyun veya keçi, Mâlikîlere göre bir bedene, yâni deve veya sığırdır. Bu hedy, cinâyetin cezasıdır. (Tamamlayıcı bilgi için 1321 numaralı hadise bakın.)
İkinci hadis, cinsî temas fiilinin, Arafat vakfesinden sonra, fakat henüz traş olup ihramdan çıkmamış iken vukûu halindeki cezayı tesbit etmektedir: Bu durumda haccın tekrarı gerekmiyor ancak, ceza olarak bedene, yani sığır veya deve kesilmesi gerekmektedir.[213]

ÜÇÜNCÜ FER

SAYD'IN CEZASI

Sayd'ı lügat olarak dilimizdeki av kelimesiyle karşılarız. Ancak haccla ilgili bahislerde daha ziyâde mutlak mânada hayvan öldürmek demektir. Hayvan büyük de olabilir, sözgelimi çekirge gibi küçük de olabilir, hepsi sayd'la ifade edilir. İhramlı iken öldürülmesi helal olan beş çeşit zararlılar -ki 1256 numaralı hadiste açıklandı- dışında herhangi bir hayvanın öldürülmesi yasaktır. Öldürülmesi halinde, hayvanın cinsine göre değişen cezalar takdir edilmiştir. Şu halde aşağıda bu mevzuya giren beş hadis göreceğiz:[214]

.1. عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَضَى عُمَر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في الضَّبُعِ بِكَبْشٍ وفي الْغَزَالِ بِعَنَزٍ، وفي اْرْنَبِ بِعَنَاقٍ، وفي الْيَرْبُوعِ بِجَفْرَةٍ[. أخرجه مالك.

1. (1273)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) sırtlan öldüren için bir koç, geyik öldüren için bir keçi, tavşan öldüren için bir çebiş (küçük keçi), Arap tavşanı (denilen bir nevi tarla fâresi) için bir kuzuya hükmetti." [Muvatta, Hacc 235, (1, 416).][215]

.2. وله مرس عن أبى الزبير:]أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَضَى في الجَرَادِ أنَّ مَنْ عَقَرَه عَلَيْهِ جَزَاؤُهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ، لِمَا رُوِى عَنْ زَيْدِ بنِ أسْلَمَ: أنَّ رَجُلاً قال لِعُمَرَ: يَا أمِيرَ المؤمِنِينَ إنِّى أصَبْتُ جَرَادَةً بِسَوْطِى وَأنَا مُحْرِمٌ. فقَالَ لَهُ: أطْعِمْ قَبْضَةً مِنْ طَعَامٍ[.

2. (1274)- Yine Muvatta'da mürsel (senetsiz) olarak Ebu'z-Zübeyr' den gelen rivayete göre, Hz. Ömer, çekirge hakkında: "Onu kim öldürürse -iki hakemin hükmüyle- onun karşılığını öder" diye hükmetmiştir. Şöyle ki: Zeyd İbnu Eslem'in rivayetine göre, bir adam gelerek Hz. Ömer'e: "Ey mü'minlerin emîri, ben ihramlı iken kamçımla birkaç çekirge öldürdüm, (ne yapmam gerekir?)" diye sormuş. Hz. Ömer ona bir avuç kadar taam yedir (tasadduk et) cevabını vermiştir." [Muvatta, Hacc 235, (1, 416).][216]

AÇIKLAMA:

Teysir'deki bu rivayet metin olarak aslı olan Câmiu'l-Usûl'den farklıdır. Câmiu'l-Usul'deki de Muvatta'daki aslının aynısı değildir. Câmiu'l-Usûl'deki aslı şöyle başlar:

مَالِكُ بْنُ اَنَسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ فِى الْجَرَادِ: إنَّ مَنْ عَقَرَهُ عَلَيْهِ جَزَاءُهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ لِمَا رُوِىَ عَنْ زَيْد بْنِ اَسْلَمَ اَنَّ رَجُلاً قَالَ لِعُمَرَ

Yani: Malik İbnu Enes (radıyallahu anhümâ)[217] çekirge hakkında şöyle hükmetmiştir: "Onu öldürene -iki hakemin hükmüyle- karşılığını ödemesi gerekir. Bunun delili Zeyd İbnu Eslem'den yapılan rivayettir. Bu rivayete göre, bir adam gelerek Hz. Ömer'e..."
Başlangıçları itibariyle farklıdır. Çünkü, birincideki takdi cümlesinde hüküm sahibi Hz. Ömer göründüğü halde, ikincideki takdim cümlesinde, hüküm sahibi, İmâm Mâlik gözükmektedir. İmam

Mâlik, bu meselede Hz. Ömer'in hükmünü esas aldığı için netice aynı olmadığından, rivayetlerdeki farklılığı, üzerinde duracak mahiyette görmüyoruz.
Her iki rivayette de geçen: "iki hakemin hükmüyle" tâbirine gelince, bununla -müteakip rivayetlerde ve bilhassa 1276 numaralı rivayette anlaşılacağı üzere- mevzuya müteallik bir âyette ve bu âyete uygun şekilde Hz. Ömer'in verdiği bir hükme atıf yapmaktadır.
Mezkûr âyet meâlen şöyledir: "Ey iman edenler, siz (hac veya umre için) ihramlı bulunurken av öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse (üzerine), öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır ki, Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere buna içinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir" (Mâide 95).
Hz. Ömer'in verdiği hüküm, hükmü veriş tarzı vs. 1276 numaralı hadiste gelecek.[218]

.3 وفي رواية له:]أنَّ رَجُلاً سَأَلَ عُمَرَ عَنْ جَرَادَةٍ قَتَلَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ. فقَالَ عُمَرُ لِكَعْبٍ: تَعَالَ حَتَّى نَحْكُمَ. فقَالَ كَعْبٌ: دِرْهَمٌ: فقَالَ عُمرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. إنَّكَ لتَجِدُ الدَّرَاهِمَ، لَتَمْرَةٌ خَيْرٌ مِنْ جَرَادَةٍ[.

3. (1275)- Muvatta'nın bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: "Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e, ihramda iken öldürdüğü çekirge hakkında sordu. Hz. Ömer, (yanında bulunan) Ka'bu'l-Ahbâr'a: "Gel beraber hükmedelim" dedi. Ka'b: "Bir dirhem tasadduk etmesi gerekir" diye hükmetti. Hz. Ömer ona: "Sen dirhemleri buluyorsun. Şurası muhakkak ki hurma, çekirgeden daha hayırlıdır" dedi.[219]

AÇIKLAMA:

1- Zürkânî, Hz. Ömer'in: "Hurma çekirgeden hayırlıdır" demekle, "Çekirge öldürmenin hükmü bir avuç yiyecek tasadduk etmektir" demek istediğini belirtir.
2- Zürkânî bu rivayetten, Ka'b'ın -daha önce 1250 numarada kaydettiğimiz- "Çekirge balık hapşırmasıdır, ihramlıya yemesi câizdir" mânasındaki sözünden rücû ettiğine delil çıkarır. Zîra ihramlıya deniz hayvanı öldürmek veya deniz avı yemek helâldir, herhangi bir kefaret gerektirmez. Ka'b bu rivayete göre, çekirgeye "bir dirhemlik" ceza takdir etmiş, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de bunu bir avuç yiyecek olarak pratik bir hükme tahvil etmiştir. Yani çekirge öldürene ceza takdir ettiğine göre, Ka'bu'l-Ahbâr'a göre çekirge deniz hayvanı sayılamaz.[220]

.4 وعن ابن سيرين قالَ:]قالَ رَجُلٌ لِعُمرَ بْنِ الخَطاب: أجْرَيْتُ أنَا وَصَاحِبٌ لِى فَرَسَيْنِ تَسْتَبِقُ إلى ثَغْرَة ثَنِيَّةٍ فَأصَبْنَا ظَبْياً وَنَحْنُ مُحْرِمانِ فَمَا تَرَى؟ فقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ لِرَجُلٍ إلى جَنْبِهِ تَعالَ لِنَحْكُمَ قالَ: فَحَكَمَا عَلَيْهِ بِعَنْزٍ فَوَلَّى الرَّجُلُ فقَالَ: هذَا أمِيرُ المؤمِنينَ يَسْتَطِيعُ أنْ يَحْكُمَ في ظَبْيٍ حَتَّى دَعا رَجُلاً فَدَعَاهُ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فقَالَ: هَلْ تَقْرَأُ المائِدَةَ؟ قَالَ ، قالَ: فَهَلْ تَعْرِفُ هذَا الرَّجُلَ؟ قالَ: . قالَ: لَوْ أخْبَرْتَنِى أنَّكَ تَقْرَؤُهَا ْوجَعْتُكَ ضَرْباً. ثُمَّ قالَ: إنَّ اللّهَ تَعالى قالَ في كِتَابِهِ: يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ[. وهذا عبدالرّحْمَن بن عوف .

4. (1276)- İbnu Sîrîn (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ben ve arkadaşım ihramlı olduğumuz halde Akabe'deki bir tepeye doğru atlarımızla yarış yaptık ve bu esnada bir ceylan öldürdük. Bu fiilimize hükmünüz nedir?" diye sordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh), yanında bulunan birine: "Gel beraber hükmedelim" dedi.
(İbnu Sîrîn) der ki: "İkisi birlikte bir keçiye hükmettiler. Bunun üzerine adam döndü ve (yanındakilere):
"Ömer'e bakın, mü'minlerin emîri ama, bir ceylan hakkında hüküm veremiyor, yardımcı olarak bir adam çağırıyor!" dedi. (Bu sözü işiten) Hz. Ömer (radıyallahu anh), adamı çağırtıp:
"Sen Mâide sûresini okudun mu?" diye sordu. Adam:
"Hayır!" deyince:
"Pekiyi (hüküm vermede yardımını istediğim) bu adamı tanıyor musun?" dedi. Adam bu soruya da:
"Hayır!" deyince Hz. Ömer:
"Eğer, Mâide sûresini okuduğunu söyleseydin dayakla canını yakacaktım" dedi ve ilâve etti:

"Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mubîn'inde: "Ey iman edenler... İçinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir..." (Mâide 95) buyurmuştur. Ve şu da Abdurrahman İbnu Avf'tır." [Muvatta, Hacc 231, (1,414).][221]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetten anlıyoruz ki, hacc veya umre sırasında ihramlının işleyeceği bir kısım hacc yasaklarının cezasını tesbit işi, iki kişilik adalet sahibi bir heyete bırakılmıştır. Bu çeşit takdire bırakılan hükümlere "hükümet-i adl" denir.
2- Günümüzün büyüklerinin bu çeşit tenkidlere göstereceği aksül-ameli düşünecek olursak, Hz. Ömer'in müsamahası, o devir insanlarının büyükleri tenkiddeki cesâret ve cür'etleri gibi, rivayetten ibret alınacak başka yönlerinin de bulunduğu anlaşılır.
3- Aynı hâdise, ufak bazı ifade farklarıyla Hâkim'in el-Müstedrek'inde Kubeysa tarafından rivayet edilmiştir. O rivayet şöyle tamamlanır: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), sonra adama şu (nasihati) söyledi: "İnsanda on huy vardır, dokuzu iyi, birisi kötü. O tek kötü öbürlerini de bozar. Dil sürçmelerinden sakının!"[222]

5. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]مَنْ نَسِىَ شَيْئاً مِنْ نُسُكِهِ أوْ تَرَكَهُ مِمَّا بَعْدَ الفَرَائِضِ فَلْيُهْرِقْ دَماً[. أخرج أحاديث هذا الفرع كلها مالك .

5. (1277)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim, haccın nüsükünden farzları dışında bir şey unutur veya terkederse bir kan (dem) akıtsın." [Muvatta, Hacc 240, (1, 419).][223]

AÇIKLAMA:

1- "Nüsük", nesîke'nin cem'idir. Menâsik de mensek'in cem'idir. Bunlar aslında kesmek mânasına gelen نَسَكَ 'den gelir. Ayrıca nüsk ve nüsük Allah'a yaklaştıran her şey, tâat, ibâdet manalarına da gelir.
Istılahta, haccla ilgili ibadetlerin her biri için bu kelimeler kullanılır. Bu ibâdet farz, vacib, müstehab farketmez, hepsine menâsik veya nüsük denir.
2- Sadedinde olduğumuz hadisteki nüsük'ten haccın vâcibleri anlaşılacaktır. Zîra sadece vaciblerinin unutulması veya terki, dem yani koyun veya keçi kurban etme cezasını gerektirir. Nitekim, haccın müstehablarına nüsük dendiği halde, terki ceza gerektirmez.
Şu halde Hanefîlere göre dem gerektiren amelleri zikredebiliriz:
1- Mîkatı ihramsız geçmek; geri döner, ihram giyerse ceza düşer.
2- Sa'yin tamamını veya çoğunu terketmek,
3- Müzdelife vakfesini özürsüz terketmek.
4- Şeytan taşlamanın tamamını terketmek,
5- Âfakîlerin, veda tavafının tamamını veya çoğunu terketmesi,
6- Ziyaret veya umre tavafının son üç şavtını veya sadece birini terketmek.
7- Ziyaret veya umre tavafını abdestsiz, veda veya kudüm tavaflarını cünüb halde yapmak.
8- Arafe günü, Arafat bölgesinden güneş batmadan önce ayrılmak.
9- Belirli zaman ve mekânda yapılması gereken menâsiki, zamanında ve mekânında yapmamak. Ziyaret tavafını bayram günlerinden sonra yapmak, tıraşı bayram günlerinden sonra olmak veya Harem bölgesinin dışında olmak gibi.
10- Sıra ile yapılması gereken menâsikte tertibe uymamak.[224]

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ:İFRAD, KIRAN, TEMETTU

Bu babta üç fasıl vardır
*
BİRİNCİ FASIL
HACC-I İFRAD
*
İKİNCİ FASIL
HACC-I KIRAN
ÜÇÜNCÜ FASIL
HACC-I TEMETTU

BİRİNCİ FASIL

HACC-I İFRÂD

.1. عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها.]أنَّ رسولَ الله # أفْرَدَ الحَجَّ[. أخرجه الستة إ البخارى، وَمثله عن ابن عمر. أخرجه مسلم والترمذى .

1. (1278)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den rivayete göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hacc-ı ifrad yapmıştır." [Müslim, Hacc 122, (1211); Muvatta, Hacc 38, (1,335); Tirmizî, Hacc 10, (820); Ebû Dâvud, Menâsik 23, (1777); Nesâî, Hacc 48, (5, 145).][225]

AÇIKLAMA:

1- Hacc-ı ifrad, umresiz olarak yapılan hacca denir. Hacc-ı ifrad yapmak isteyen kimse ihrama girerken sadece hacc yapmak üzere niyet eder. Hacc menâsiki sona erinceye kadar ihramda kalır. Bu hacca niyet eden âfakiler şükür kurbanı kesmeyebilirler, vâcib değildir.
2- Bu rivayet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc-ı ifrad yaptığını belirtiyor ise de, rivayetlerin tamamı nazar-ı dikkate alınınca bu mevzuun ihtilâflı olduğu anlaşılır. Zîra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc-ı kıran ve hatta hacc-ı temettu yaptığına dair de rivayetler var. Bazı âlimler, bu farklı rivayetleri cem'ederek aslında ihtilâf olmadığını göstermişlerdir. Bu meselede te'lifi mümkün olmayan ihtilaf olamaz, zîra, hepsi de aynı sene içinde icrâ edilen hacc hâdisesine dayanmaktadır. Gerekli açıklama, bahsin sonunda yapılacaktır.
3- Hacc-ı ifrâdın efdal olduğunu söyleyenler, (İmam Şâfiî ve İmam Mâlik), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, haccını bu tarzda eda etmiş olduğunu beyan eden bu ve benzeri rivayetlere dayanırlar. Zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc-ı ifrad yaptığına dair Hz. Câbir' den, ibnu Ömer'den, İbnu Abbâs'tan da (radıyallahu anhüm ecmâin) rivayetler mevcuttur.[226]

.2. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]افْصِلُوا بَيْنَ حَجّكُمْ وَعُمْرَتِكُمْ فإنَّ ذلِكَ أتَمُّ لِحَجِّ أحَدِكُمْ، وَأتَمُّ لِعُمْرَتِهِ أن يَعْتَمِرَ في غيْرِ أشْهُرِ الحَجِّ[. أخرجه مالك .

2. (1279)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "[Babam Ömer (radıyallahu anh) dedi ki]: "Haccınızla umrenizin arasını ayırın. Zîra böyle yapmak, sizden birinin haccının daha mükemmel olmasını sağlar. Umrenizin mükemmel olması da, onu hacc ayları dışında yapmaya bağlıdır." [Muvatta, Hacc 67, (1, 347).][227]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'de tayyedilen bazı kısımlar sebebiyle, hadis Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e ait gibi gözükmektedir. Halbuki İbnu Ömer, rivayeti, peder-i muhteremleri Ömer efendimizden nakletmektedir.

2- Hz. Ömer, rivayetten anlaşıldığı üzere, hacc ve umre için ayrı ayrı ihrama girmeyi tavsiye etmekte, böylece haccın da umrenin de daha rahat, daha mükemmel olacağını belirtmektedir. Hz. Ömer (radıyallahu anh), Müslim'de, Hz. Câbir'in rivayetine göre, hacının tereffühte bulunmasını hoş görmediği için temettu haccını tecviz etmiyordu.[228]

3. وعن معاوية رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. أنه قال:]ياَ أصْحَابَ رسولِ الله # هَلْ تَعْلَمُونَ أنَّ النَّبِىَّ # نَهَى عَنْ كَذَا وَكَذَا، وَعَنْ رُُكُوبِ جُلُودِ النِّمَارِ؟ قَالُوا نَعَمْ. قَالَ: أفَتَعْلَمُونَ أنَّهُ نَهى أنْ يُُقْرَنَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ؟ قَالُوا أمَّا هذِهِ فَـَ. قالَ: أمَا إنَّهَا مَعَهُنَّ وَلَكِنَّكُمْ نَسِيتُمْ[. أخرجه أبو داود .

3. (1280)- Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'den yapılan rivayete göre şöyle buyurmuştur: "Ey Resûlullah'ın ashabı! Biliyor musunuz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu şunu yapmayı yasakladı, kaplan derilerine oturmayı yasakladı?" Dinleyenler: "Evet (biliyoruz!)" dediler. Hz. Muâviye (radıyallahu anh) tekrar sordu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc ile umrenin arasını birleştirmenizi (hacc-ı kıran yapmanızı) da yasakladığını biliyor musunuz?" Yanındakiler: "Hayır, bunu bilmiyoruz!" dediler. Hz. Muâviye (radıyallahu anh):
"Öyleyse bilin, bu da öbürleriyle birlikte (yasaklar arasında). Ne var ki, sizler unutmuşsunuz!" dedi. [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1794).][229]

AÇIKLAMA

1- Burada, hacc-ı ifradın tavsiye edilmesinden öte, hacc-ı kıranın yasaklanması mevzubahistir. Halbuki, Azîmâbadî'nin belirttiği üzere, Resûlullah'ın hacc-ı kıran yaptığı hususunda 16 sahabe rivayette bulunmuş, hacc-ı kıranın cevazı hususunda Resûlullah'tan gelen fiilî ve kavlî rivayetler tevatür derecesine ulaşmıştır. Şu halde bu rivayet açık bir şekilde mütevâtir habere muhalefette bulunmaktadır. Esasen, Hz. Muâviye'ye bu meselede Ashab'tan hiç kimse muvafakat etmemiştir.
2- Hadis, sıhhat yönüyle çok cerhe mâruz kalmış, çeşitli sebeplerle zayıf addedilmiştir. Senette kopukluktan, meçhul şahsın varlığından söz edilmiş, bazı râvilerin hâfıza ve zabt yönüyle güven vermediği belirtilmiştir. Bilhassa senette yer alan Ebu Şeyh'in üzerinde çok durulmuş, adâlet ve hâfıza yönüyle zaafına dikkat çekilmiş, bu râviden gelen bazı rivayetlerdeki fahiş hatalar örneklerle gösterilmiştir. Meseleye dikkat çekip, açıklamaya girmeyeceğiz. Esasen hadis, dört başı mâmur sahih bile olsa, mütevâtir derecesini bulan sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle "şazz" sınıfına dahil edilir, yine de hükmüyle amel edilmez.[230]

4. وعن جابر وأبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قا:]قَدِمْنَا مَعَ رسولِ الله # وَنَحْنُ نَصْرُخُ بِالحَجِّ صُراخاً[. أخرجه مسلم.

4. (1281)- Hz. Câbir ve Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anhümâ) şöyle demişlerdir: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte hacc için avazımızın çıktığı kadar yüksek sesle telbiye getirerek (Mekke'ye) geldik." [Müslim, Hacc 212, (1248).][231]

AÇIKLAMA:

Daha önce de (1269 numaralı hadiste) geçtiği üzere, telbiye çekmede esas, onun cehren ve yüksek sesle olmasıdır. Peygamberimiz bunun, Cebrâil vasıtasiyle tebliğ edilen İlâhî bir emir olduğunu belirtmiştir. Bu rivayet, sesin imkân nisbetinde yükseltilebileceğini ifade eder. Ancak bu hal yine de kişiye zarar verecek dereceyi bulmamalıdır. Zîra çok fazla bağırılacak olursa ses bozulabilir ve normal halde bile çıkamayacak hale gelir. Telbiyenin ihram müddetince ve bir gün içerisinde pek çok kereler, her defasında da normalde üç defa söyleneceği gözönüne alınırsa, sesi ölçülü yükseltmenin gereği anlaşılır. Zaten kadınlara kendileri işitecek kadar söylemeleri tecviz edilmiştir.

Telbiye, Mescid-i Haram, Mina ve Arafat'ta ve hattâ mescid olmayan yerlerde hep yüksek sesle getirilir. Diğer mescidlerde de yüksek sesle telbiye getirilip getirilmeyeceği hususunda ulemâ ihtilâf etmiştir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî hazretlerinden bu hususta iki farklı görüş rivayet edilmiştir. Esah olana göre diğer mecsidlerde de telbiye yüksek sesle getirilmelidir.[232]

İKİNCİ FASIL

HACC-I KIRAN

Kıran, lügat olarak قَرَنَ kökünden gelir, iki şeyi bağlamak, birleştirmek demektir. Istılahta hacc ve umreyi birleştirmek, aynı ihramla ikisini de îfa etmek demektir. İmam-ı Âzam'a göre en efdal hacc budur.

1. عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسولَ الله # يُلَبِّى بالحَجِّ وَالعُمْرَةِ جَمِيعاً. قالَ: بَكْرُ بنُ عَبْدِاللّهِ المزَنِىُّ فَحَدَّثْتُ بذلِكَ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فقَالَ: لَبَّى بِالحَجِّ مُفْرداً وَحْدَهُ. قالَ: فَلَقِيتُ أنَساً فَحَدّثْتُهُ بذلِكَ. فقَالَ: مَا تَعُدُّونَا إَّ صِبْياناً سَمِعْتُ رسولَ الله # يَقُولُ: لَبَّيْكَ عُمرةً وَحَجّاً[. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين .

1. (1282)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)"ı hacc ve umre her ikisi için de (ihrama girip) telbiye çekerken işittim."
Bekr İbnu Abdillah el-Müzenî demiş ki: "Ben bunu Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e söyledim. Bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece hacc için telbiye getirdi" diye cevap verdi.
Sonra tekrar Enes (radıyallahu anh)'le karşılaştım ve İbnu Ömer'in sözünü kendisine aktardım. Bana (kızarak):
"Galiba bizi çocuk yerine koyuyorsunuz. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı: "Umre ve hacc için lebbeyk!" derken işittim"dedi." [Buhârî, Taksîru's-Salât 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Hacc 185, (1232); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1795); Tirmizî, Hacc 11, (821); Nesâî, Hacc 49, (5, 150); İbnu Mâce, Hacc 38, (2968, 2969).][233]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, 1278 numarada keydedilen Hz.Aişe rivâyetine ters düşmektedir. Zîra orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc-ı ifrad yaptığı belirtilirken, bu rivayette hacc-ı kıran yaptığı ifade edilmektedir. Ulemâ bu teâruzu şöyle giderir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc-ı ifrada niyet etmiş, haccı öyle başlatmış, ancak sonradan umreyi de ilâve ederek kıran yapmıştır. Öyle ise Hz. Aişe'nin rivâyeti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haccının başını, Hz. Enes'in rivayeti de haccının sonunu yahut ihram esnasını anlatıyor olmalıdır. Ulemâ: "Bu durumda, Hz. Enes (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' in hacc-ı ifrada niyet ettiğini duymamış olmalı" der. Müslim şârihi Nevevî hazretleri, Enes hadisinin diğer bir çok rivayetlerle arzettiği teâruzu kaldırmak için söylenen te'vilin yapılmasının şart olduğunu belirtir.
2- Hacc-ı kıranın efdal olduğunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz rivâyete dayanırlar. Çünkü buna göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında yaptığı yegâne hacc, hacc-ı kırandır.[234]

2. وعن أبى وائل رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:]قال الصبىُّ بن معبد: كُنْتُ رَجُ ً أعْرَابِيّاً نَصْرانيّاً فأسْلَمْتُ وَأتَيْتُ رَجُ ً مِنْ عَشِيرَتى يُقالُ لهُ هُذَيْم بْنُ ثُرْمُلَةَ. فَقُلْتُ: يَاهَنَاهُ إنِّى حَرِيصٌ على الجِهَادِ، وَإنِّى وَجَدْتُ الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ مَكْتُوبَيْنِ عَلَىَّ فَكَيْفَ لِى بأنْ أجْمَعَ بيْنَهُمَا؟ فقَالَ إجْمَعْهُمَا واذْبَحْ مَا تَيسَّرَ مِنَ الهَدْىِ. فأهْلَلْتُ بِهما فلمَّا أتَيْتُ الْعُذَيْبَ لقيَنِى سَلْمَانُ بْنُ رَبِيعَةَ وَزَيْدُ بْنُ صُوحَانَ وَأنَا أُهِلُّ بِهَمَا مَعاً فقَالَ أحَدُهُمَا لِ Œ خَرِ: مَا هذا بِأفْقَهَ مِنْ بَعِيرِهِ. قالَ: فَكَأنَّمَا

أُلْقَى عَلَيَّ جَبلٌ حَتَّى أَتَيْتُ عُمَرَ بْنَ الخَطَّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. فأَعَدْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ وَأنَا أُهِلُّ بِهِمَا جَمِيعاً. فقَالَ عُمَرُ: هُدِيتَ لِسُنَّةِ نَبِيّكَ #]. أخرجه أبو داود والنسائى .

2. (1283)- Ebu Vâil (radıyallahu anh) anlatıyor: "es-Subeyy İbnu Ma'bed dedi ki: "Ben Hıristiyan bir bedevî idim. Sonradan Müslüman oldum. Kabilemden Hüzeym İbnu Sürmüle adında bir kimseye gelerek:
"Hey adamım, ben cihâd hususunda hırslıyım. Hacc ve umre yapmayı da üzerime vecibe buldum. Ben bu ikisini nasıl birleştirebilirim?" diye sordum. Bana:
"İkisini birleştir ve kolayına gelen bir kurban kes" dedi. Ben de ikisine birden (niyet edip) ihrama girdim. (Kûfe'ye bir merhale mesafedeki) Uzeybe nam mevkiye geldiğim zaman Selmân İbnu Rebîa ve Zeyd İbnu Sûhan ile karşılaştım. Ben hacc ve umre her ikisi için ihramdaydım. Biri diğerine benim hakkımda:
"Bu adam devesi kadar da bilgili değil" dedi. Bunu işitince tepeme dağ yıkıldı zannettim. Doğru Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a gittim. Ben, hac ve umre her ikisi için de ihramımı devam ettirerek, hikâyemi anlattım. Hz. Ömer bana:
"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sünnetine irşâd edilmişsin" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1799); Nesâî- Hacc 49, (5, 146, 147); İbnu Mace, Menâsik 38, (2970).][235]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet hacc-ı kıranın cevâzına Hz. Ömer'in de katıldığını göstermektedir. Hz. Ömer'in hacc-ı kıran yapmayı yasaklayıp hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmayı emrettiğini 1279 numaralı rivayette görmüştük. Burada ise tecviz etmektedir. Zîra, kendisine bu hususta mürâcaat eden, soru soran Subeyy'e: "Peygamberinin sünnetine irşad edilmişsin" diye haccla umreyi bileştirmesini te'yid etmiştir. Bu cümle daha açık bir ifade ile şu mânaya kullanılmıştır: "Sana fetva veren kimse vasıtasıyla Allah seni doğruya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetine irşad buyurmuş."
2- Önceki rivayetle bu rivayetin arasındaki tearuzu âlimler şu te'vili yaparak bertaraf ederler: "Hz. Ömer, bu birleştirmeyi bazı maslahatlar için caiz görmüş olmalı ve Hz. Peygamber'in de bu maslahatlara binâen tecviz ettiğini bilmiş olmalıdır. Bu sebeple, her kime hacc ve umreyi birleştirmeyi gerektiren maslahatlar ârız olursa birleştirmenin onun hakkında sünnet olacağı düşüncesini benimsemiş olduğu söylenebilir."
3- Rivayette, Subeyy'e söylenen, "Bu adam devesi kadar da bilgili değil" sözünün mânası şudur: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), haccla umreyi birleştirmeyi yasakladı, bunu herkes bildiği halde bu adam hâlâ bilmiyor. Anlayışsızlıkta ve bilgisizlikte bu adam deve seviyesinde kalmış!" Nesâî'nin rivayetinde: "Sen şu devenden daha şaşkınsın" derler.[236]

3. وعن جعفر بن محمد عن أبيه.]أنَّ المِقْدَادَ ابْنَ الأسْوَدَ دَخَلَ عَلى عَلِيّ ابْنِ أبى طَالِبٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما بِالسُّقْيَا. وَهُوَ يَنْجَعُ بَكَرَاتٍ لَهُ دَقِيقاً وَخَبطاً. فقَالَ: هذَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يَنْهى أنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ. فَخَرجَ عَلىٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ وَعلى يَدِهِ أثَرُ الدَّقِيقِ وَالخَبَطِ، فَمَا أنْسى الخَبَطَ والدَّقِيقَ عَلى ذِرَاعَيْهِ، حَتَّى دَخَلَ عَلى عُثْمَانَ. فقَالَ: أنْتَ تَنْهى أنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ؟ فقَالَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: ذلِكَ رَأْيِى فَخَرَجَ عَلىٌّ مُغْضِباً وَهُوَ يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللّهُمَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ مَعاً[. أخرجه مالك.»ينجع« أى يعلِفُها النجيع وهو خبط يُضربُ بالدقيق والماء ويوجر الجمل.»والخَبَط« ورق يتناثر من الشجرة إذا ضربت بالعصا، وهو من علف الدواب .

3. (1284)- Câfer İbnu Muhammed babasından naklediyor: "Mikdâd İbnu'l-Esved, (Mekke yolu üzerindeki Sükya nam karyede) Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin yanına girdi. Hz. Ali, bu sırada develerine un ve ağaç yaprağı karışımı yemlerini veriyordu. Mikdâd:"

Şu Osman İbnu Affân (radıyallahu anh) hacc ve umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyor" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh), ellerinde un ve yaprak bulaşığı olduğu halde dışarı çıktı. -Kollarındaki un ve yaprak bulaşığını hiç unutmayacağım- doğru Hz. Osman'ın yanına girdi.
"Sen, dedi haccla umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyormuşsun, doğru mu?" Hz. Osman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi:
"Bu benim reyimdir!"
Hz. Ali: "Umre ve hacc için lebbeyk!" diyerek, öfkelenmiş olarak çıktı." [Muvatta, Hacc 40,(1, 336).][237]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali'nin develere yedirdiği yem hakkında Zürkânî şu açıklamayı yapar: "Habat: Ağaçtan değnekle düşürüldükten sonra kurutulup öğütülen yaprağa denir. Bu, un vs. ile karıştırılır, suya katılıp hayvana içirilir."
2- Müslim'de Saîd İbnu'l-Müseyyib tarafından yapılan bu rivayette Hz. Ali, Hz. Osman (radıyallahu anhümâ)'a şöyle çıkışmıştır: "Resûlullah'ın yaptığı bir şeyi yasaklamaktan maksadın ne?" Hz. Osman "Bizi bırak!" derse de, Hz. Ali: "Seni bırakamam" cevabını verir.
3. SATIR ATLAMA
Hz. Ali'nin kızması, Hz. Osman'ın şahsî re'yi ile nassa muhalefeti sebebiyledir. Ashab nazarında bu, büyük hadisedir.
Nesâî'deki rivayette, Hz.Osman'ın re'yinden rücû ettiği anlaşılmaktadır. Şöyle denir: فَلَبَّى عَلِىٌّ وَاَصْحَابُهُ بِالْعُمْرِةِ فَلَمْ يَنْهَهُمْ عُثْمَانَ فَقَالَ عَلِىٌّ اَلَمْ تَسْمَعْ رَسُول الله # تَمَتَّعَ؟ قال. بَلى

"Hz. Ali ve arkadaşları umre için telbiye getirdiler. Hz. Osman onları bundan men etmedi. Bunun üzerine Ali: "Resûlullah (a.s.)'ın temettuda bulunduğunu işitmedin mi?" diye sordu. Hz. Osman: "Evet işittim" dedi."[238]

4. وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قَرَنَ رسولُ اللهِ # الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَطَافَ لَهُمَا طوافاً وَاحِداً[. أخرجه الترمذى والنسائى .

4. (1285)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc ve umreyi birleştirip, her ikisi için de tek bir tavaf yaptı." [Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5, 226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2973).][239]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hacc-ı kıran yapan kimseye, umre ve hacc için tek tavafın kifayet edeceğini ifade etmektedir. Cumhur (Ahmed İbnu Hanbel, İmam Şâfiî ve İmam Mâlik) bu hadisle amel ederek kârin'e umre ve hacc için tek tavafın ve tek sa'yin kifayet edeceğini söylemiştir.
Evzâî, Sevrî, Şa'bî, İbrahim Nehaî, Ebu Hanife ve ashabı bu hadisle amel etmezler, bunlara göre umre için ayrı, hacc için ayrı tavaf ve sa'y gerekmektedir. Yani kârin iki tavaf ve iki sa'y yapmalıdır. Bu hususta hüccetleri Hz. Ali'den gelen bir rivayettir. Bu rivayette Hz. Ali'nin hacc ve umreyi birleştirerek hacc yaptığı, bunlar için iki tavafda ve iki sa'yde bulunduğu, sonra da: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu şekilde hacceder gördüm" dediği belirtilir.
Tek tavafa hükmeden Cumhur, Hz. Ali ve İbnu Mes'ud'dan rivayet edilen "çift tavaf"la ilgili rivayetleri "tavâfu'lkudüm ve tevâfu'l-ifâza"ya hamlederler. (1387 numaralı hadise de bakınız.)
Doğruyu Allah bilir.[240]

5. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]أنَّه كانَ يقول: مَنْ جَمَعَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ كَفَاهُ طَوَافٌ وَاحِدٌ وَلَمْ يُحِلَّ حَتَّى يُحلَّ مِنْهُمَا جَمِيعاً[. أخرجه الخمسة إ ّ أبا داود وهذا لفظ البخارى .

5. (1286)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Hac ile umreyi birleştiren kimseye tek bir tavaf yeterlidir. İkisinin ihramından birlikte çıkar." [Buharî, Hacc 77, 105, Muhsar 1,3, 4, Megâzî 35; Müslim, Hacc 181, (1230); Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5, 225-226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).][241]

6. وعند الترمذى:]مَنْ أحْرَمَ بالحَجِّ وَالعُمْرَةِ أجْزَأهُ طَوافٌ وَاحِدٌ وَسَعْىٌ واحِدٌ مِنْهُمَا حَتَّى يُحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعاً[.

6. (1287)- Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "Kim hacc ve umre için ihrama girerse, her ikisinin de ihramından çıkıncaya kadar, tek tavaf, tek sa'y yeterlidir. [Tirmizî, Hacc 102, (948); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).][242]
NOT: 1286 ve 1287 numaralı hadislerin açıklaması 1285 numaralı hadiste yapılmıştır.[243]

7. وعن نافع:]أنَّ عَبْدَاللّهِ بْنَ عُبَيْداللّهِ وَسَالِمَ بْنَ عَبْدِاللّهِ كَلّما عَبْدَ اللّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما حِينَ نَزَلَ الحَجَّاجُ لِقِتَالِ
ابْنِ الزُّبَيْرِ. فقَاَ: يَضُرَّكَ أنْ تَحُجَّ الْعَامَ فإنَّا نَخْشى أنْ يَكُونَ بَيْنَ النَّاسِ قِتالٌ يُحَالُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْبَيْتِ. قال: إنْ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَ الْبَيْتِ فعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رسولُ اللّه # حينَ خَالَتْ قُرَيْشٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ. أُشْهِدُكُمْ أنِّى قَدْ أوْجبْتُ عُمْرَةً . فَانْطَلَقَ حَتَّى أتَى ذَا الحُلَيْفَةِ فَلَبَّى بِالْعُمْرَةِ. ثُمَّ قَالَ: إنْ خُلَى سَبِيلى قَضَيْتُ عُمْرَةً، وَإنْ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَهُ فعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رسولُ اللّه #، ثُمَّ تَ◌َ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ في رسولِ اللّه أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. ثُمَّ سَارَ حَتَّى إذَا كانَ بِظَهْرِ الْبَيْدَاءِ قال: مَا أمْرُهُمَا إِلاَّ وَاحِدٌ. إنْ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَ الْعُمْرَةِ حِيلَ بَيْنِى وَبَيْنَ الحَجِّ. أُشْهِدُكُمْ أنِّى قَدْ أوْجَبْتُ حَجَّة مَعَ عُمْرَتِى. فانْطَلَقَ حَتَّى ابْتَاعَ بِقَدِيدٍ هَدْياً، ثُمَّ طَافَ لَهُما طَوافاً واحداً. وفي رواية: ثُمَّا انْطَلَقَ يُهِلُّ بِهِمَا جَمِيعاً حَتَّى قَدِمَ مَكَّةَ، وَطَافَ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا والْمَرْوَةِ، وَلَمْ يزِدْ عَلى ذلِكَ، وَلَمْ يَنْحَرْ◌ْ ، وَلَمْ يَحْلِقْ، وَلَمْ يُقَصِّرْ، وَلَمْ يُ◌ْحَلِّلْ مِنْ شَيءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ حَتَّى كانَ يَوْمُ النَّحْر فَنَحرَ وَحَلَقَ وَرَأى أنْ قَضَى طَوَافَ الحَجِّ وَالْعُمْرةِ بِطَوافِهِ ا◌ْوَّلِ، وَقَالَ كَذلِكَ فَعَلَ رسولُ اللّه #[.زاد في رواية: وأهدى أخرجه الثلثة والنسائى .

7. (1288)- Nâfi' alatıyor: "Haccâc-ı Zâlim, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh)'le savaşmak üzere Mekke'ye indiği zaman, Abdullah İbnu Abdillah ile Sâlim İbnu Abdillah geldiler ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)'le konuştular: Kendisine:
"Bu yıl haccı terketmen sana bir zarar vermez. Zîra biz, halk arasında savaş çıkıp seninle Beytullah arasına girileceğinden korkmaktayız" dediler. Abdullah onlara:
"Benimle Beytullah arasına girilerek engel çıkarılırsa, ben de Kureyş'in Hz. Peygamber'le Beytullah arasına girdiği zaman Resûlullah'ın davrandığı şekilde davranırım. Şahid olun, şu anda umreye niyet ettim!" dedi ve derhal kalkıp Zülhuleyfe'ye gitti. Umreye niyet ederek ihram giydi, telbiye getirdi.
Sonra şunu söyledi: "Yolumu serbest bırakırlarsa umremi tamamlarım. Beytullah'la aramda engel olurlarsa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi yaparım." Ve şu âyeti tilâvet etti. (Meâlen): "Resûlullah'ta sizler için güzel örnek vardır" (Ahzâb 21).
Sonra yoluna devam etti ve Beydâ sırtına kadar geldi. Orada: "Bunların ikisinin hükmü de aynı. Eğer benimle umrem arasına girip mâni olurlarsa haccıma da mâni olmuşlar demektir. Sizleri şâhid kılıyorum, umre ile birlikte hacca da niyet ettim" dedi. Yoluna devam etti. Kadid'e geldiği zaman bir kurbanlık aldı. Sonra (Mekke'ye girip) hacc ve umre her ikisi için tek bir tavaf yaptı."
Bir rivayette şöyle denmiştir: "Her ikisi için de ihrama girdi ve böylece Mekke'ye geldi. Beytulah'ı tavaf etti. Safâ ve Merve arasında sa'y etti, buna bir ilâvede bulunmadı, ne kurban kesti, ne traş oldu, ne taksirde bulundu, ne de ihramla haram ettiği şeylerden birini nefsine helâl kıldı. Kurban gününe kadar bu hâl üzere devam etti. O gün kurban kesti, traş oldu. İlk yaptığı tavafla hem haccın hem de umrenin tavafını yerine getirdiği kanaatinde idi.

Sonunda: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle yapmıştı" dedi." [Buharî, Hacc 77, 105, Muhsar 1, 3, 4, Meğâzî 35; Müslim, Hacc 180-183, (1230); Muvatta, Hacc 42, (1, 337); Nesâî, Hacc 53, (5, 158), 144, (5, 226).][244]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Haccâc-ı Zâlim hâdisesinin kısaca mahiyeti şudur: Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh) Emevî halifesi Abdülmelik İbnu Mervan'a biat etmeyip, Mekke'de halifeliğini ilân etmişti. Abdülmelik onun muhalefetini bertaraf etmek üzere Haccâc komutasında bir orduyu Mekke'ye gönderdi. Haccâc, Mekke'yi muhasara etti. Mancınıkla Harem-i Şerif'e taş atmaya başladı. Bu hâdise, hacc mevsimine rastlamıştı. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in ricasıyla, Haccâc muhasarayı hacc mevsimi boyunca kaldırdı. Hacc menâsiki tamamlanınca Haccâc, hacılara Mekke'yi çabuk terkedip, memleketlerine dönmelerini duyurdu. Kâ'be'nin bile isabet alarak yıkılmasına ebep olan mancınıkla taş atışlarına yeniden başladı.
Hz. Abdullah İbnu Zübeyr'in şehid edilmesiyle sonuçlanacak bu vak'a hicrî 73.yılda cereyan etti.
2- Abdullah İbnu Ömer'e haccetmemesini tavsiye eden Sâlim ve Abdullah, İbnu Ömer'in oğullarıdır.
3- İbnu Ömer bu tavsiyeye uymaz. O, içinde bulunduğu muhtemel engelleme durumunu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in umre niyetiyle çıktığı ve fakat engellendiği Hudeybiye hâdisesine benzetmiştir. O zaman Resûlullah ve Ashabı umre yapmadan dönmüşlerdi. Ancak Müslümanlar, umre yapmış gibi ihramdan çıkıp kurban kesmiş ve traş olmuşlardı.
4- Bu hadis, hacc-ı kıran için bir tavafla, bir sa'y kâfidir diyenlere hüccettir. Bu meseleyi 1285 numaralı hadiste yerince açıkladık.
5- Beydâ, Zülhuleyfe'de hâlî, boş bir yerin adıdır. Kudeyd dahi Mekke-Medine arasında bir yer adıdır.[245]

ÜÇÜNCÜ FASIL

HACC-I TEMETTÜ VE HACCIN FESHİ

1. عن عبداللهِ بن شقيق قال:]كَانَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَنْهَى عَن الْمُتْعَةِ، وَكَانَ عَليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَأمُرُ بِهَا. فقَالَ عُثْمَانُ لِعَليٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما كَلِمَةً. فقَالَ عَليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: لَقَدْ عَلِمْتَ أنّا تَمَتَّعْنَا مَعَ رسولِ اللّه # قال: أجَلْ وَلكِنَّا كُنَّا خَائِفِينَ[. أخرجه مسلم والنسائى .

1. (1289)- Abdullah İbnu Şakîk anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh) hacc sırasında temettuda bulunmayı yasaklıyor, Hz. Ali de bunu emrediyordu. Hz. Osman, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye bir kelâm söyledi. Hz. Ali (radıyallahu anh): "Sen de biliyorsun ki biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte haccederken temettu haccı yaptık" dedi. Hz. Osman da: "Evet, ama biz korkuyorduk" dedi." [Müslim, Hacc 158, (1223); Nesâî, Hacc 50, (5, 152).][246]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen mut'a'dan maksad, temettu haccıdır. Yani umre ve hacca beraberce niyet edilip, önce umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkıp, ihram yasaklarından istifade ettikten sonra hacc için yeniden ihrama girmek suretiyle yapılan hacc çeşidi.
Şu halde Hz. Osman'ın yasaklayıp, Hz. Ali'nin de emrettiği mut'a' dan maksat budur. Hz. Ömer ve Hz. Osman, her ikisinin de hacc-ı temettu yapmayı yasakladıklarını başka rivayetlerden de bilmekteyiz. (1279 ve 1284 numaralı hadislere bakılsın). Ancak bu yasak tenzihî bir yasaktır, tahrimî değil.
2- Hz. Osman "Ama biz korkuyorduk!" sözü ile, fetihten önce 7. yılda yapılan umretü'lkaza'yı kastedmiş olabilir. Ancak o zaman sadece umre yapılmıştır, dolayısıyla temettudan söz edilemez.[247]

2. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]تَمَتّعَ رسولُ الله # وَأبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُم، وَأوَّلُ مَنْ نَهى عَنْهَا مُعَاوِيَةُ[. أخرجهُ الترمذى والنسائى .

2. (1290)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmain) hacc-ı temettu yaptılar. Bunu ilk yasaklayan Hz. Muâviye (radıyallahu anh) oldu." [Tirmizî, Hacc 12, (822); Nesâî, Hacc 50, (5, 153, 154).][248]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayete göre, Hz. Osman ve Hz. Ömer de hacc-ı temettu yapmışlar, hacc-ı temettuya ilk yasak koyan da Hz. Muâviye'dir. Hadis, bu haliyle önce kaydettiğimiz rivayetle teâruza düşer, zîra önceki rivayette Hz.Osman'ın yasaklama koyduğu ifade edilmektedir. Bazı âlimler bu durumu şöyle te'vil ederler:
"Hz. Osman'ın ve Hz. Ömer'in nehiyleri tenzihîdir. Hz. Muâviye'nin nehyi ise tahrimîdir. Öyle ise tahim mânasında ilk yasaklamayı yapan Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'dir." Nitekim Nevevî, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ)'ın nehiylerinin tenzihî olduğunu belirtir.
Tenzihî yasaklama, tavsiye mânasını taşır, kesin bir emir mânasına gelmez.[249]

3. وعن سعد بن ابى وقاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنه قال:]لَقَدْ تَمَتَّعْنَا مَعَ رسولِ الله #، وَهذَا يَعْنِى مُعَاوِيَةَ كَافِرٌ بِالْعُرْشِ يَعْنِى بِالْعُرْشِ بيُوتِ مكةَ فِي الجَاهِلِيةِ[. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى، وهذا لفظ مسلم .

3. (1291)- Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) demiştir ki: "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile hacc-ı temettu yaptığımız zaman bu adam -ki Muâviye'yi kasteder- Urş'ta -ki Urş'la cahiliye devrindeki Mekke evlerini kasteder- kâfirdi." [Müslim, Hacc 164, (1225); Muvatta, Hacc 60, (1, 344); Tirmizî, Hacc 12, (823); Nesâî, Hacc 50, (5, 152-153).][250]

AÇIKLAMA:

1- Urş, "arîş"in cem'idir. Arîş, dikili ağaçlardan yapılan çardak dediğimiz şeydir. Mekke'nin evlerine urş denmesi, dikili ağaçlardan yapıldığı ve içlerinde gölgelenildiği içindir.
2- Hz. Muâviye'ye, Hz. Sa'd'ın: "O gün kâfirdi" demesi, târihî bir gerçeğin ifadesidir. Zîra Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin İslâm'la müşerref olması muahhardır ve sekizinci hicrî yıldır. Sa'd'ın bahsettiği temettu haccından maksadı 7. hicrî yılda yapılan umretü'lkaza'dır. Daha önce de belirttik, Araplar, umreye de hacc derler. Hakikî haccla umreyi ayırmak için umreye hacc-ı asgar, öbürüne hacc-ı ekber derler. Hz. Muâviye, Müslüman olduktan sonra, hep Medine'de kalmış ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan ayrılmamıştır. Şu halde diğer umrelerde kâfir olması mevzubahis olamaz.
3- Bu hadis de hacc sırasında temettunun caiz olduğuna delil kabul edilmiştir.[251]

4. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]تَمَتّعَ رسولُ الله # فِي حَجَّةِ الوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إلى الحَجِّ وَأهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْىَ مِنْ ذِى الحُلَيْفَةِ، وَبَدأَ فَأهَلَّ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أهَلَّ بِالحَجِّ وَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَهُ بِالْعُمْرَةِ إلى الحَجِّ، وَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أهْدَى ومِنْهُمْ مَنْ لَمْ يُهْدِ. فَلَمّا قَدِمَ مَكَّةَ قَالَ لِلنَّاسِ: مَنْ كانَ مِنْكُمْ أهْدَى فإنَّهُ لا يُحِلُّ مِنْ شَئٍ حَرُمَ عَلَيْهِ حَتَّى يَقْضِىَ حَجَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أهْدَى فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلِيُقَصِّرْ وَلْيُحَلِّلْ ثُمَّ لِيُهِلَّ بِالْحَجِّ وَلْيُهْدِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْياً فَلْيَصُمْ ثَلاثَةَ أيّامٍ فِي الحَجِّ وَسَبْعَةً إذَا رَجَعَ إلى أهْلِهِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

4. (1292)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda haccında umre ile hacca kadar temettuda bulundu ve kurban kesti. Kurbanını Zülhuleyfe'den itibaren

beraberinde götürdü. Menâsikin icrasına (umre için niyetli) başlayıp, umre telbiyesi getirdi. Sonra hacc için telbiye getirdi. Beraberindeki ashabı da umre ile hacca kadar temettuda (istifade) bulundu. Hacc kafilesi içerisinde kurbanı olanlar da vardı, olmayanlar da.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldiği zaman halka hitâben: "Kimin kurbanı varsa, haccını tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkmasın, kimin kurbanı yoksa tavaf ve sa'yini yapsın, saçını kısaltarak ihramdan çıksın. Sonra hacc için tekrar ihrama girip kurbanını kessin, kim kurban bulamazsa hacc sırasında üç gün, evine dönünce de yedi gün olmak üzere (on gün) oruç tutsun" buyurdu." [Buharî, Hacc 104; Müslim, Hacc 174, (1227); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1805); Nesâî, Hacc 50, (5, 151-152).][252]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis şu âyeti açıklayıcı mahiyettedir: "Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin. Bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vâcib olur. Emniyette olduğunuz vakit ise, kim hacca kadar umre ile faidelenmek (sevaba girmek) isterse kolayına gelen bir kurban kesmek vacib olur. Fakat onu bulamazsa hacc günlerinde (ihramlı olarak) üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak vacib olur ki, bunlar tam on gün eder. Bu, âilesi, ikâmetgâhı Mescid-i Haram'da bulunmayanlara aittir. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, cezası cidden çetin olandır." (Bakara 196).
2- Rivayetin baş kısmında geçen "Resûlullah Veda haccında umre ile hacca kadar temettuda bulundu." cümlesini şöyle açmamız, anlaşılmasını kolaylaştıracaktır: Temettu, lügat olarak istifade etmek, faydalanmak demektir. Öyle ise, burada şu iki mâna mevcuttur:
1- Resûlullah umreyi haccla birleştirerek hacc-ı kıran yaptı, böylece umre sevabından da istifade (temettuda) bulundu.
2- Resûlullah, umreye de karar verip, umreyi tamamlayınca, ihramdan çıkıp hacc başlayıncaya kadar ihram yasaklarından istifade etti.
Aslında bu her iki te'vil aynı neticeye çıkar.
3- Muhaddisler, Resûlullah'ın önce hacca mı, umreye mi niyet ettiği hususunda farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir:
1- el-Mühelleb'e göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashabına önce umre yapmalarını, sonra da hacca niyet etmelerini söylemiştir.
2- Kadı İyaz'a göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) önce hacc-ı ifrada niyet etmiş, sonra da umre için ihrama girmiş ve neticede hacc-ı kıran yapmıştır.
Diğer rivayetleri de nazar-ı dikkate alan âlimler, başkaca farklı yorumlar yapmışlarsa da umumiyetle benimsenen ve te'lif edici mahiyette olanı Resûlullah ve ashabının önce hacc-ı ifrada niyetlenmiş olmakla birlikte sonradan umreye de niyet ederek hacc-ı kıran yapmış olmasıdır.
Nevevî şöyle der: "Bize göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc-ı kırandan başka şekilde haccetmiş olması mümkün değildir. Zîra, Hz. Peygamber'in umresinden, tekrar ihram giymek üzere Harem bölgesinin dışına (hıll) çıkmadığı, kurban sebebiyle ihramda kaldığı hususunda ulemâ ihtilâf etmez. Nitekim hacc-ı kıranın hükmü de budur."
4- Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Sadedinde olduğumuz rivayet, önce sadece hacca niyet edildiği halde, sonradan umreye çevrildiğini, umreden sonra tekrar hacca geçildiğini göstermektedir. Ulemâ, haccı feshederek umre yapma keyfiyetinin sadece Resûlullah'ın ashabına mahsus bir durum olduğunu ifade eder. Ayet-i kerimede hacca niyet edenlerin bunu tamamlamaları emredilmiş olması sebebiyle, artık haccdan umreye geçmek mümkün değildir. İbnu Abbas dışında bütün Ashab'ın ve ulemânın kâhir ekseriyetinin görüşü budur. Hacılar, bugün, mîkat yerinde ne çeşit hacc yapacaklarsa niyeten belirtmeleri gerekir. Hacc-ı ifrada niyet etmiş ise, artık, hacc-ı kıran veya hacc-ı temettuya geçemez. 1308 numaralı hadiste gelecek olan "ebediyen temettu yapılacağı"na dair ifade hacc aylarında yapılacak umre veya hacc-ı kıranın cevazına hamledilmiştir. Bu iki ibadet kıyamete kadar caizdir. Fakat haccın umreye tahvili o yıla âittir.
5- Temettu yapan kimseye vacib olan kurban, Şâfiî hazretlerine göre, temettunun hacda hasıl ettiği eksikliği gidermek gayesine matuftur ve dem-i cebr'dir. Binaenaleyh kurban sahibi bundan yiyemez.

Şafiî hazretlerine göre, efdal olan hacc hacc-ı ifraddır. Haccla, umrenin birleştirilmesi haccda noksanlık hasıl eder, kurbanla bu noksanlık telâfi edilir.
İmam-ı Âzam'a göre bu kurban, iki ayrı ibadeti; hacc ve umreyi tamamlatmış olduğu için, Cenâb-ı Hakk'a bir şükran olarak îfa edilir. Öyleyse bu bir şükür kurbanıdır (dem-i şükran), sahibi etinden yiyebilir. Daha önce de belirtildiği üzere, İmam-ı Âzam'a göre haccın efdali hacc-ı kırandır, hem umre hem de hacc îfa edilmiş olmaktadır.
6- Kurban bulunamadığı takdirde tutulacak orucun üçü Zilhicce'nin 7. 8. ve 9. günlerinde tutulacaktır. Bu orucu tutanlar, memleketlerine dönünce yedi gün daha tutarak orucu ona tamamlarlar. Şafiî hazretleri, âyetin zâhirini esas alarak, geri kalan yedinin mutlaka dönüşte tutulmasını şart koymuştur. Ebu Hanife hazretleri, "Dönüş'ten maksad hacc menâsikinin tamamlanmasıdır" diyerek, daha Mekke'de iken tutulabildiğini söylemiştir.[253]

5. وعن عكرمة قال:]سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما عَنْ مُتْعَةِ الحَجِّ. فقَالَ أهَلَّ المهَاجِرُونَ وَا'نْصَارُ وَأزْوَاجُ النَّبِيّ # في حَجَّةِ الودَاعِ وَأهْلَلنَا؛ فَلمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ قالَ #: اجْعَلُوا إهْلَكُمْ بِالحَجِّ عُمْرَةَ إَّ مَنْ قَلَّدَ الهَدْىَ فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأتَيْنَا النِّسَاءَ، وَلِبسْنَا الثِّيَابَ. وَقالَ: مَنْ قَلَّدَ الهَدْىَ فإنَّهُ يُحِلُّ حَتَّى يَبْلُغَ الهَدْىُ مَحِلَّةُ ثُمَّ أمَرَنَا عَشِيَّةَ التَّرْوِيَةِ أنْ نُهلَّ بِالحَجِّ فإذَا فَرَغْنَا مِنَ المَناسِكِ جِئْنَا فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وقَدْ تَمَّ حَجُّنَا وَعَلَيْنَا الهَدْىُ كَمَا قَالَ تَعَالى: فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْىِ ا يةŒ. أخرجه البخارى تعاليقاً[.

5. (1293)- İkrime anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a müt'atulhacc'dan sorulmuştu, şu cevabı verdi:
"Veda haccında, Muhacirler, Ensarîler ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri hep ihrama girdiler, biz de girdik. Mekke'ye geldiğimiz zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Kurbanlık nişanlıyanlar hariç, herkes hacc için giydiği ihramı umreye çevirsin" diye emretti. Biz de Beytullah'ı tavaf etik. Safâ ve Merve'de sa'y yaptık. (İhramdan çıkarak) kadınlarımıza geldik, elbiselerimizi giydik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu da söylemişti:
"Kim kurbanlık nişanlamışsa, kurbanlığı mahalline varıncaya kadar ihramdan çıkmasın!"
Terviye akşamında (yani Zilhicce'nin 8. günü) bize hacc için ihrama girmemizi emretti. (Harem bölgesinin dışına çıkarak ihramlarımızı giyerek hacca başlayıp) menâsiki tamamladığımız zaman Mekke'ye geri gelip Beytullah'ı, Safâ ve Merve'yi tavaf ettik. Böylece haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurduğu üzere (Meâlen): "Haccı da umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız, o halde kolayınıza gelen kurban gönderin..." (Bakara 196) üzerimizde kurban borcu kalmıştı." [Buharî, Hacc 37. (Buharî bunu bab başlığında ta'lik (senetsiz) olarak kaydetmiştir.][254]

AÇIKLAMA:

1- Müt'atu'lhacc, haccda temettu demektir. Daha doğru tâbiriyle hacc-ı temettu demektir. Yani ihramı giyerken önce umreye niyet etmek, umreyi yaptıktan sonra, ihramdan çıkıp ihram yasaklarından istifade edip, hacc zamanında hacc için yeniden ihrama girmektir. Cumhûr, hacc-ı temettuyu bir şahsın, umre ve haccı bir seferde, aynı yılın hacc aylarında önce umreyi yapmak suretiyle îfa edebileceğini belirtir. Mekkî olanlar bunu yapamazlar. Sadedinde olduğumuz hadis, Veda haccı sırasında Ashab'tan bir kısmının bu şekilde hacc yaptığını ifade etmektedir.
2- Kurbanlık nişanlayan tâbiri, kesmek üzere kurban hazırlayanlar demektir. Çünkü, hayvanın kurban edilmek üzere ayrıldığını belirten birtakım eşya onun üzerine takılır, bu takılarla hayvan nişanlanmış ve işaretlenmiş olurdu.
3- Başlangıçta Ashab hep hacc-ı ifrad için ihram giymiş olduğu halde, sonradan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emriyle umreye çevrilir. Bu çevirme işinin sadece Sahabe'ye ait bir keyfiyet olduğunu, sonradan neshedildiğini önceki hadiste izah ettik.
4- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kesilen kurban hususunda, bunun bir şükran kurbanı olduğu kanaatinde olmayıp, haccdaki temettudan (istifade etmeden) hasıl olan noksanlığın telâfisi için teşrî

edildiğine inandığı için, rivayetin sonunda "Haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurduğu üzere üzerimizde kurban borcu kalmıştı" der.[255]

.6 وعن أبى ذر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ عنه قال:]كَانَتِ المُتْعَةُ فِي الحَجِّ ‘صْحَابِ مُحَمَّدٍ # خَاصَّةً[. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والنسائى .

6. (1294)- Ebu Zer (radıyallahu anh) demiştir ki: "Haccda mut'a sadece Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashabına hastır." [Müslim, Hacc 189, (1224); Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5, 179-180); İbnu Mâce, Hacc 42, (2984).][256]

AÇIKLAMA:

Ulemânın açıklamasına göre buradaki mut'a'nın mânası haccı bozarak umre yapmaktır. Bu hâl bir kereye mahsus olmak üzere Veda haccında Ashab'a helâl kılınmıştır. Sonraki yıllarda câiz görülmemiştir.[257]

.7 وعند أبى داود.]كَانَ أَبُو ذَرٍّ يَقُولُ فِيمَنْ حَجَّ ثُمَّ فَسَخَهَا عُمْرَةً لَمْ يَكُنْ ذلِكَ إ لِلرَّكْبِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَ رسولِ الله # خَاصةً[.

7. (1295)- Ebu Dâvud'daki rivayette şöyle denmektedir: "Ebu Zer (radıyallahu anh), hacca niyetle ihram giyip sonradan bunu umreye çevirenler hakkında şöyle diyordu: "Bu, sadece Hz. Peygamber'le haccedenlere has bir ruhsattı." [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1807); İbnu Mâce, (Hacc 42, (2985).][258]

.8 وعن أبى جمرة قال:]سَألتُ ابْنَ عَبَّاس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما عَنْ المُتْعَةِ فأمَرَنِى بِهَا، وَسَألتُهُ عَنِ الهَدْى فَقَالَ: فِيهَا جَزُورٌ أوْ بَقَرَةٌ أوْ شَاةٌ أوْ شِرْكٌ فِي دَمٍ. قالَ: وَكَانَ نَاسٌ كَرِهُوهَا فَنِمْتُ فَرَأيْتُ فِي المَنَامِ قَائِ يَقُولُ: عُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ وَحَجٌّ مَبْرُورٌ: فَأتَيْتُ ابْنَ عَبَّاس فَأخْبَرْتُهُ فقَالَ: اللهُ أكْبَرُ سُنَّةَ أبِى الْقَاسِمِ #[. أخرجه الشيخان .

8. (1296)- Ebû Cemre anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a mut'a'dan sordum; bana onu yapmamı emretti, haccda kesilen kurbandan sordum. "Bu hususta, dedi, deve veya sığır veya davar veya kana ortak olmak imkânları var (bunların hepsi meşrudur).
"Ebû Cemre der ki: "İnsanlar mut'ayı mekruh addediyorlardı. (Eve gelip) uyudum. Rüyamda birisini gördüm (bana gelip):
"Makbul umre, mebrûr hacc!" diye müjdeledi. Hemen İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a gelip haber verdim. Bana:
"Allahu ekber! Ebu'l-Kâsım (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti!" dedi." [Buharî, Hacc 102; Müslim, Hacc 204, (1242).][259]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki mut'a, haccda temettuda bulunmak, yani önce umre yapıp ihramdan çıkmak, bir müddet ihram yasaklarından faydalanmak, sonra hacc için tekrar ihrama girmektir.
2- İbnu Abbâs (radıyallahu anh), kurban edilebilecek hayvanları saymıştır: Deve, sığır, davar, kana ortaklık. Bu hayvanlar mutlak sayıldığı için erkek veya dişi olabileceği belirtilmiştir.
Kan ortaklığı: Deve veya sığır için tecviz edilmiştir. Hz. Câbir'den gelen bir rivayete göre deve ve sığıra yedi kişi ortak olabilir. İmam Şâfiî ve Cumhûr'a göre ortaklıkla katılanların kurbanları tatavvu veya vâcib olabilir, ete iştirak de olabilir. Ebu Hanife'ye göre bütün ortaklar "kurban" niyetiyle kesmelidir, et ortağı makbûl değildir. İmam Züfer hepsinin aynı çeşit kurban olmasını şart koşar. Bazı Mâlikîler bir kısmı vacib, bir kısmı tatavvu kurbanı olsa ortak kesilebilir demiş, ancak İmam Mâlik, Züfer gibi "caiz olmaz" demiştir.

Davarı bir kimse kesebilir, ortaklık bilicma caiz olmaz.[260]

.9 وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما أنه قال:]مَنْ اعْتَمَرَ فِي أشْهُرِ الحَجِّ ثُمَّ أقَامَ بِمَكَّةَ حَتَّى يُدْرِكَهُ الحَجُّ فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ إنْ حَجَّ وَعَلَيْهِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْيِ فإنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَ ثَةِ أيَّامٍ فِي الحَجِّ وَسَبْعَةٍ إذَا رَجَعَ إلى أهْلِهِ[. أخرجه مالك.وقال: وذلِكَ أفَامَ حَتَّى أتَى الحَجُّ ثُمَّ حَجَّ.وله في أخرى قال: وَاللهِ ‘نْ أعْتَ مِرَ قَبْلَ الحَجِّ وَأُهْدِىَ أحَبُّ إلَىَّ مِنْ أنْ أعْتَمِرَ بَعْدَ الحجِّ فِي ذِى الحِجَّةِ .

9. (1297)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim hacc aylarında umre yapar, sonra Mekke'de hacc zamanı gelinceye kadar ikâmet ederse bu kimse, hacc da yaparsa mütemettidir. Bu durumda kolayına gelen bir kurban kesmesi vacib olur. Eğer kurban bulamazsa, üç günü hacc sırasında, yedi günü de döndüğü zaman olmak üzere (on gün) oruç tutar."
İmam Mâlik der ki: "Bu hüküm, o kimsenin hacc zamanına kadar orada ikamet etmesi ve aynı sene içinde hacc yapması halinde câridir." [Muvatta, Hacc 62, (1, 344).]
Muvatta'nın bir diğer rivayetinde der ki: "Allah'a yemin olsun, haccdan önce umre yapıp (bu sebeple) kurban kesmem, haccdan sonra Zilhicce ayında umre yapmamdan daha sevimlidir."[261]

AÇIKLAMA:

Muvatta'nın bir başka rivayetinde kaydedilen son cümle de Abdullah İbnu Ömer'e aittir. Bu cümle, kurbanın, temettu sebebiyle kesildiğini ifade eder. Haccdan sonraki umre için kurban kesilmez. Şu halde İbnu Ömer'e göre kurbanı vâcib kılan durum, aynı senenin hacc ayları içerisinde umre yapıp temettuda bulunmak, sonra da hacc yapmaktır.[262]

.10 وعن عبدالرحمن بن حرملة ا‘سلمى.]أنَّ رَجُ ً سَألَ سَعِيدَ بْنَ المسَيبِ قال: أعْتَمِرُ قَبْلَ أنْ أحُجّ؟ قال: نَعَمْ: قَدِ اعْتَمَرَ رسولُ الله # قَبْلَ أنْ يَحُجّ[.

10. (1298)- Abdurrahmân İbnu Harmele el-Eslemî anlatıyor: "Bir adam gelip Said İbnu'l-Müseyyib'e: "Haccdan önce umre yapayım mı?" diye sormuştu. Şöyle cevap verdi:
"Evet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccetmezden önce umre yaptı." [Muvatta, Hacc 57, (1, 343).][263]

.11 وعن ابن المسيب]أنَّ عُمَرَ بْنَ أبِى سَلَمَةَ: اسْتَأذَنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أنْ يعْتَمِرَ فِي شَوَّالٍ فأذِنَ لَهُ فَاعْتَمَرَ ثُمَّ قَفَلَ إلى أهْلِهِ وَلَمْ يَحُجّ[.

11. (1299)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Ömer İbnu Ebî Seleme, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den, Şevvâl ayında umre yapmak için izin istedi. O da izin verdi. İbnu Ebî Seleme umre yapıp ailesine döndü, haccetmedi." [Muvatta, Hacc 58, (1, 343).][264]

.12 وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]الصِّيَامُ لِمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إلي الحَجِّ لِمَنْ لمْ يَجِدْ هَدْياً مَا بَيْنَ أنْ يُهِلَّ بِالحَجِّ إلى يَوْمِ عَرَفَةَ فإنْ لَمْ يَصُمْ صَامَ أيّامَ مِنىً. وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما يَقُولُ ذلِكَ[. أخرج هذه ا‘حاديث الثثة مالك .

12. (1300)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şöyle demiştir: "Oruç, umre yapıp hacca kadar temettuda bulunup da hacc için ihrama girmesinden arefe gününe kadar kurban bulamayan kimse içindir. Eğer

orucu tutmazsa, Minâ günlerinde tutar" İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de böyle hükmediyordu. [Muvatta, Hacc 255, (1, 426).][265]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hacc için ihrama girmedikçe, temettu sebebiyle kurbanın vacib olmayacağını ifade ediyor. İhramla vacib olan kurban, arefe gününe kadar te'min edilemezse oruç tutması câiz olur. Daha önce tutmadı ise yevm-i nahr denen kurbanın birinci gününü takip eden üç günde -ki eyyam-ı Mina da denir- orucun ilk üçü tutulacak, geri kalan yedisi de memlekete dönünce tutulacaktır.
Rivayetten anlaşılan şu ki, muhtemelen, Hz. Aişe yevm-i nahrden, yani Zilhicce'nin 10. gününden önce tutulacak orucun borçtan kurtulmada daha üstün olduğu ve böyle emredilmiş bulunduğu kanaatinde idi. Bir başka ifade ile, Hz. Aişe bu vacib orucun eda vaktinin yevm-i nahr'den önce olduğu, Mina günlerinin ise edâ değil kaza günleri olduğu, dolayısıyla, yevm-i nahrdan önce tutulacak oruçlar her dileyene mübah, Mina'da tutulacak oruçlar ise, zarurete mebni olarak sadece daha önce borcunu ödemeyen kimselere mübah olup, bu durumda olmayanlara memnu olduğu kanaatinde idi. Yine ona göre, Mina günlerinde üç gün oruç tutmanın cevazı, oruç vacib olanlarla ilgil olarak Kur'ân'da yer eden: "...(kurban) bulamazsa hacc günlerinde üç gün oruç tutmak" emrine ittiba etmiş olmak içindir.
Şafiîlerden bazıları, bu telakkiye uyarak, sonradan tutulan orucun kaza olduğuna hükmetmiştir. Mezheb görüşü, önceden tutmanın efdal olduğunu te'yid etmekle beraber, sonradan tutulan da kaza değil eda olduğudur (Zürkânî'den).[266]

13. وعن جابر رَ◌ضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أهلَّ رسول الله # وَأصْحَابُهُ بالحَجِّ وَلَيْسَ مَعَ أحَدٍ مِنْهُمْ هَدْىٌ سِوَى النَّبىِّ # وَطَلْحَةَ رَ◌ضِىَ اللّهُ عَنْهُ. وَقَدِمَ عَلىٌّ رَ◌ضِىَ اللّهُ عَنْهُ مِنَ الْيَمَن وَمَعَهُ هَدْىٌ. فقَالَ: أهْلَلْتَ بِمَا أهَلَّ بِهِ النَّبىُّ #؛ فَأمَرَ النَّبىُّ # أصْحَابَهُ أنْ يَجعَلُوهَا عُمْرَةً وَيَطُوفُوا وَيُقَصِّرُوا وَيُحِلُّو إَّ مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْىٌ. فقَالُوا: أنَنْطَلِقُ إلى مِنىً، وَذَكَرُ أحَدِنَا يَقْطرُ؟ فَبلَغَ النَّبىَّ # فقَالَ: لَوِ اسْتَقْبَلتُ مِنْ أمْرِى مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا أهْدَيْتُ. وَلَوْ◌ أنَّ مَعِى الهَدْىَ ' حْلَلْتُ، وَحَاضَتْ عَائِشَةُ رَ◌ضِىَ اللّهُ عَنْها. فَنَسَكَتْ المَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ أنْ لَمْ تَطفْ بِالْبَيْتِ. فَلَمَّا طَهُرَتْ طَافَتْ. وَقَالَتْ يَارسولَ اللّه: تَنْطَلِقُونَ بِحَجّةٍ وَعُمْرَةٍ وَأنْطَلِقُ بِحَجّةٍ؟ فَأمَرَ عَبْدَالرَّحْمنِ بْنَ أبِى بَكْرٍ رَ◌ضِىَ اللّهُ عَنْهُما أنْ يَخْرُجَ مَعَهَا إلى التَّنْعِيمَ فاْعَتَمَرَتْ بَعْدَ الحَجِّ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى، وهذا لفظ الشيخين .

13. (1301)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Veda haccında), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı (radıyallahu anhüm), hacc için ihrama girdikleri vakit, Resûlullah ile Talha hariç, hiç kimsenin kurbanlığı yoktu. O sırada Hz. Ali, beraberinde bir kurbanlık olduğu halde Yemen'den geldi. Ve derhal: "Ben de Resûlullah'ın niyet ettiği şeye niyet ederek ihram giydim" deyip katıldı.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına bu hacclarını umreye çevirmelerini, tavaf yapmalarını, (sa'y yapmalarını), beraberinde kurbanlığı olanlar hariç saçlarını kısa keserek ihramdan çıkmalarını emretti.Bir kısmı itiraz ederek: "Yani henüz cenabetken Mina'ya mı gideceğiz?" dediler. Bu söz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaşmıştı: "Geride bıraktığım işlerimi tekrar bulsaydım kurban getirmezdim. Eğer, beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de ihramdan çıkardım" dedi.[267] Bu sırada Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Beytullah'ı tavaf hâriç, haccın bütün menâsikini yerine getirdi. Temizlenince de tavafı yaptı. Dedi ki:"Ey Allah'ın Resûlü! Sizler hem umre hem de hacc yapmış olarak burdan ayrılacaksınız, ben ise sadece haccla ayrılacağım!"Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oğlan kardeşi Abdurrahman İbnu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ)'e, Hz. Aişe'yi (Harem bölgesinin dışında yer alan) Ten'im'e götürmesini emretti. (Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) orada ihram giyerek) haccdan sonra umre yaptı." (45)

14. وفي أخرى للبخارى:]قال لهم: أَحِلُّوا مِنْ أَحْرَامِكُمْ وَاجْعَلُوا الَّتِى قَدِمْتُمْ بِهَا مُتْعَةً. فقَالُوا: كَيْفَ نَجْعَلُهَا مُتْعَةً وَقَدْ سَمَّيْنَا الحَجَّ؟ فقَالَ: افْعَلُوا مَا أَقُولُ لَكُمْ فَلَوْ أَنِّى سُقْتُ الهَدْىَ لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِى أَمَرْتُكُمْ وَلِكنْ لاَ يَحِلُّ مِنِّى حَرَامٌ حَتَّى يَبْلغَ الهَدْىُ مَحِلّهُ فَفَعَلُوا[.

14. (1302)- Buharî'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir:"
(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'ye gelince ashabına: "İhramınızdan çıkın. Önceki niyetinizi müt'aya çevirin!" dedi. Ashab:
"Biz önce "hac" diye ismen belirterek niyet etmişken, şimdi nasıl müt'aya çevirebiliriz?" diye itiraz ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben size ne söylüyorsam onu yapın. Eğer kurbanlık getirmemiş olsaydım, size emretmiş bulunduğumu ben de yapardım. Ancak, kurbanım (Mina'daki kesim) mahalline ulaşmadan ihramlıya haram olan şeylerden hiçbirisi bana helâl olmaz!" dedi. Bunun üzerine Ashab-ı Kiram Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emrini yerine getirip ihramdan çıktılar."[268]

15. وفي أخرى:]قَدِمْنَا مَكَّةَ لأرْبَعٍ خَلوْنَ مِنْ ذِى الحِجَّةِ[.

15. (1303)- Yine Buharî'nin bir başka rivayetinde şu ziyade yer alır: "Biz Mekke'ye Zilhicce ayının 4'ünde gelmiştik."[269]

16. وفي رواية:]أُمِرْنَا أنْ نُحِلَّ وَنَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَكَبُرَ ذلِكَ عَلَيْنَا وَضَاقَتْ بِهِ صُدُورُنَا فَبَلَغَ ذلِكَ النَّبِىَّ #: فَمَا نَدْرِى شىْءٌ بَلَغَهُ مِنَ السَّمَاءِ أَمْ شىْءٌ مِنْ قِبَلِ النَّاسِ؟ فقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَحِلُّوا، فَلَوْلاَ الهَدْىُ الَّذِى مَعِى فَعَلْتُ كَمَا فَعَلْتُمْ فَأَحْلَلْنَا حَتَّى وَطِئْنَا النِّسَاءَ وَفَعَلنَا مَا يَفْعَلُ الحَلاَلُ، حَتَّى إذَا كانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ وَجَعَلْنَا مَكَّةَ بِظَهْرٍ أَهْلَلْنَا بِالحَجِّ[.

16. (1304)- Müslim'in bir rivayetinde şu ibâreye de yer verilmiştir: "Bize ihramdan çıkmamız, hacc için yaptığımız niyyetin umreye çevrilmesi emredilmişti. Bu, bize çok imkânsız bir emir geldi ve hepimizin canını sıktı. Memnuniyetsizliğimiz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaştırıldı. Ona semâvî bir şey (haber) mi ulaştı, insanlardan mı bir şey ulaştı bilemiyoruz, her ne ise, bize şu hitabda bulundu:
"Ey nâs, ihramdan çıkın. Eğer beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de sizin gibi yapardım!"
(Resûlullah'ın bu kesin emri üzerine) ihramdan çıktık. Hatta hanımlarımızla münasebet-i cinsiyede bile bulunduk. İhrama girmemiş olan bir kimsenin yaptığı her şeyi yaptık. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8. günü) kadar devam etti. O gün gelip, Mekke'yi arkada bıraktığımız vakit, hacca niyet ederek ihrâma girdik."[270]

17. وفي أخرى لمسلم:]أَقْبَلْنَا مُهلِّينَ مَعَ النَّبِىِّ # بِحَجٍّ مفْرَدٍ وَأَهَلَّتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْها بِعُمْرَةٍ حَتَّى إذَا كُنَّا بِسَرِفَ عَرَكَتْ حَتَّى إذَا قَدِمْنَا طُفْنَا بِالْكَعْبَةِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأُمِرْنَا أَنْ يُحِلَّ مِنَّا مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ. قُلْنَا حِلٌّ مَاذَا ؟ قَالَ: الحِلُّ كُلُّهُ. فَوَاقَعْنَا النِّسَاءَ وَتَطَيَّبْنَا بالطِّيبِ وَلَبِسْنَا الثِّيَابَ وَلَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ عَرَفَةَ إلاَّ أَرْبَعُ ليَالٍ. ثُمَّ أَهْلَلْنَا يَوْمَ التَّرْوِيَةِ، ثُمَّ دَخَلَ النَّبِىُّ # على عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها. وهِىَ تَبْكِى. فقَالَ: مَا شَأنُكِ؟ قَالَتْ: حِضْتُ، وَقَدْ حَلَّ النَّاسُ وَلَمْ أحِلَّ وَلَمْ أَطُفْ، وَالنّاسُ يَذْهَبُونَ الآنَ إلى الحَجِّ. فقَالَ: إنَّ هذَا شىْءٌ كَتَبَهُ اللهُ عَلى بَنَاتِ آدَمَ فاغْتِسلِى ثُمَّ أَهِلِّى بِالحَجِّ فَفَعَلَتْ وَوَقَفَتِ المواقِفَ كُلَّهَا حَتَّى إذَا طَهُرَتْ طَافَتْ. فقَالَ: قَدْ حَلَلْتِ مِنْ حَجّكِ وَعُمْرَتكِ جَمِيعًا. فقَالَتْ: إنِّى أَجِدُ فِي نَفْسِى أَنِّى لَمْ أَطُفْ بِالْبَيْتِ

حِينَ حَجَجْتُ. قالَ: فاذْهَبْ بِهَا يَا عَبْدَ الرَّحْمنِ فأعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ، وذلِكَ لَيْلَةَ الحَصْبَةِ، وَكانَ # رَجُ ً سَهْ ً إذَا هَوِيَتْ شَيْئاً تَابَعَها عَلَيْهِ] .

17. (1305)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denir: "Biz, hacc-ı ifrad için ihram giyip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ilerledik. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) de umre için ihrama girdi. Seref'e gelince Hz. Aişe hayız oldu. (Mekke'ye) gelince Kâbe'yi, Safâ ve Merve'yi tavaf ettik. Sonra, beraberinde kurbanlık olmayanların ihramdan çıkmaları emredildi.
"Neleri nefsimize helâl edeceğiz?" diye sorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"(İhramlıya yasak olan) her şeyi!" dedi. Bunun üzerine kadınlarımızla da yattık, kokular süründük, elbiselerimizi giydik. (Bunların hepsini yaparken) bizimle arefe (yani hacc ihramı giyme) günü arasında sadece ve sadece dört gece vardı.
Sonra terviye günü (Zilhicce'nin 8'i) tekrar ihrama girdik. Bir ara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girmişti, onu ağlıyor buldu.
"Neyin var?" diye sordu.
"Hayız oldum, herkes ihramdan çıktı, ben çıkamadım, tavafımı da yapamadım. Herkes artık (umresini tamamladı), hacc için (Arafat'a) çıkıyor!" diyerek yakındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bu hal, Cenab-ı Hakk tarafından Âdem (aleyhisselam)'in kızlarına yazılmış bir kaderdir, (sana mahsus bir kusur değil). Sen de, (ihrama giren herkesin yaptığı gibi) yıkan ve hacc için ihrama gir"[271] dedi. O da öyle yaptı. (Mina, Arafat ve Müzdelife'deki) vakfelerin hepsine katıldı. Hayızdan temizlenince de (ifâza) tavafını yaptı. (Bunlar bittikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:
"Artık hem haccını hem de umreni yapmış, her ikisinin de ihramından çıkmış oldun!" dedi. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):
"Ancak benim içimden Beytullah'ı tavaf etmeden hacc yaptığım hissi geçiyor" dedi. Bunun üzerine (oğlan kardeşine seslenerek):
"Ey Abdurrahman (kızkardeşin) Aişe'yi Ten'îm'e götür, orada umre için ihrama girsin!" dedi. Bu vak'a Hasbe gecesi cereyan etmişti.[272] Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mülâyim bir insandı. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) birşey arzu etti mi onun arkasını takip eder (yerine getirirdi)."[273]

18. وفي رواية له:]وَأمِرْنَا أنْ نَشْتَرِكَ فِي ا‘‘بِلِ وَالْبَقَرِ كُلُّ سَبْعَةٍ مِنَّا فِي بدَنَةٍ[

18. (1306)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "... Deve ve sığırda ortak olmamız emredildi. Bizden her yedi kişi bir deveye iştirak edecekti."[274]

19. وفي رواية له:]لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ # وَ َ الصَّحَابَةُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إّ طَوَافاً وَاحِداً طَوَافَهُ ا‘وَّلَ[.

19. (1307)- Yine Müslim'in bir başka rivayetinde: "Ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ne de Ashab (radıyallahu anhüm), hiç kimse, Safâ ile Merve arasında ilk tavafın dışında başka bir tavaf yapmadı" denmiştir.[275]

20. وعن أبِي داود والنسائى.]فقَالَ سُرَاقَةُ بنُ مَالِكٍ: يَا رسول اللهِ أرَأيْتَ مُتْعَتُنَا هذِهِ لِعَامِنَا أمْ لِ‘بَدِ؟ فقَالَ: بَلْ هِيَ لِ‘بَدِ[.

20. (1308)- Ebu Dâvud ve Nesâî'de şu ziyade gelmiştir: "Sürâka İbnu Mâlik (radıyallahu anh):
"Ey Allah'ın Resûlü, bu sene (hacc sırasında) yaptığımız temettu bu yıla mı has, bundan sonra her haccda ebediyen yapılacak mı?" diye sormuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Elbette, ebediyen yapılacaktır!" cevabını verdi"[276]. [Buharî, Hacc 81, 32, 34, 35, Umre 6, 15, Meğâzî 61, Temennî, 3, 27; Müslim, Hacc 1213-1216 arasındaki rivayetler); Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1785-1789 arasındaki rivayetler); Nesâî, Hacc 77, (5, 178-179).][277]
NOT: Bu kaynaklar 1301-1308 numaralar arasında kaydettiğimiz 8 adet rivayete aittir.[278]

AÇIKLAMA:

1- Bir kısmı uzunca bir hadisten sadece bir parça olarak kaydedilen yukardaki rivayetlerin hepsi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccı ile ilgilidir. Veda haccı 10. hicrî senede, yâni Resûlullah'ın hayatının son senesinde vuku bulmuştur. Bu hacc, Hz. Peygamber'in yaptığı ilk ve son hacctır.
2- Rivayetlerdeki farklılıklar, ulemâyı bazı farklı yorumlara sevketmiştir. Her şeyden önce haccın farz kılındığı zaman ihtilâflıdır. Hicretten sonra farz kılındığında ittifak edilse de, hangi yılda farz kılındığı ihtilâflıdır. 2. yıl diyen olduğu gibi, 10. yıl diyen de olmuştur. Aradaki diğer yılları söyleyenler de olmuştur. Hicretten önce farz oldu diyen rivayet şazzdır.
3- Veda haccı, büyük bir kalabalığın iştirakiyle yapılmış haşmetli bir tezâhüratttır. Resûlullah Veda haccında, İslâm'ın mühim bir rüknünün icra âdâbını ta'lim buyurmuştur. Hacc ibadeti, cahiliye devrinde de icra edilmekte bulunan bir ibadet olması sebebiyle, bunun İslâmî şeklinin öğretilmesi yönüyle Veda haccının ayrı bir ehemmiyeti vardı. Belki de bu sebepten olacak, mezkur hacc pekçok sahabi tarafından birçok teferruatıyla rivayet edilmiştir.
Yukarıdaki rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:
1) Veda haccı için, Zülhuleyfe'de herkes hacc için niyet ederek ihrama girer.
2) Zilhicce'nin 4'ünde Mekke'ye gelirler.
3) Mekke'ye gelince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) beraberinde kurbanlık getirmemiş olanlara da bu haccı umreye çevirmelerini yani Beytullah'ı tavaf edip Safâ-Merve arasında da sa'yde bulununca traş olup ihramdan çıkmayı emreder.
4) Ancak, hacc için ihrama girmiş olan Ashâb bu emir karşısında şoke olurlar ve emri icrâya yanaşmak istemezler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kurbanlık getirmemiş olsaydım, ben de ihramdan çıkardım, fakat, kurban kesilecek mahalle (Mina'ya) ulaşmadan ihramdan çıkmam helâl olmaz" der. Zîra âyet-i kerimenin hükmü öyledir. (Bakara 196). Resûlullah'ın ısrarı karşısında Ashab, ihramdan çıkar. İhramlıya haram olan mübah işler yaparlar: Normal elbise giymek, koku sürünmek, hanımlarıyla cinsî münasebet vs. gibi.
İşte haccta temettu veya mut'a denen şey budur: İhram yasaklarının dışına çıkmak. Öyle ise hacc-ı temettu, umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarak bir müddet normal hayat yaşayıp hacc için yeniden ihrama girmek ve hacc yapmaktır.
5) Ashab'ın buna itirazı, rivayetlerden anlaşıldığı üzere üç sebepten ileri geliyordu:
a) Bidayette hacc için ihrama girmişlerdi, umreye niyet değiştirmek olur muydu?
b) Müteakip rivayette görüleceği üzere, cahiliye devrinde hacc aylarında umre yapmayı günah addediyorlardı.
c) Mekke'ye Zilhicce'nin 4'ünde gelmişlerdi. 8'inde tekrar hacc için ihrama gireceklerdi. 3-4 gün gibi kısa bir müddet için ihramdan çıkmaya, dinî havalarını terketmeye değer miydi; bu, henüz cenâbetken Mina'ya gitmek gibi bir mânaya gelmez miydi?
Bu sebeplerle Ashab ihramdan çıkmak istememişti.
6- Hacc için yapılan niyeti herkesin, her zaman umreye tahvil etmesi câiz midir? meselesinde ulemâ büyük çoğunluğuyla "hayır!" demiştir. Bu tatbikat sadece Ashab'a mahsus kalmış, sonraki Müslümanlar hakkında neshedilmiş olduğu kabul edilmiştir.
7- Rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) umre tavafını yapmadan hayız olduğunu belirtir. Bu vesileyle Resûlullah, kadınları ilgilendiren mühim bir meselenin hükmünü teşri ediyor: Hayızlı kadın tavaf hariç, haccın bütün menâsikini eda eder. Temizlikten sonra da tavaf ve dilerse umre yaparak haccını eksiksiz ikmâl eder. Hz. Aişe, umre de yapabilmek için kardeşiyle Ten'im'e gidip yeniden ihram giyer.
Veda haccı ile alâkalı teferruat bunlardan ibâret değildir. Ancak sadedinde olduğumuz sekiz kadar hadisin temas ettikleri başlıca meseleler bunlardır.[279]

21. وللخمسة إ الترمذى عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَانُوا يَرَوْنَ الْعُمْرَةَ فِي أشْهُرِ الحَجّ مِنْ أفْجَرِ الْفُجُورِ فِي ا'رضِ، وَكَانُوا يُسَمُّونَ المحرَّمُ صَفَرَ، وَيَقُولُونَ: إذَا بَرَأ الدَّبَرُ وَعَفَا ا'ثَرُ وَانْسَلَخُ صَفَرُ حَلَّتِ الْعُمْرَةُ لَمِنَ اعْتَمَرَ، قال: فَقَدِمَ رسولُ اللّهِ # وَأصْحَابُهُ صَبِيحَةَ رَابِعَةٍ مُهِلّينَ بِالحَجِّ. فَأمَرَهُمُ النَّبىُّ # أنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً فَتَعَاظَمَ

ذلِكَ عِنْدَهُمْ. فقَالُوا يَا رسولَ اللهِ: أىُّ الحِلِّ؟ قال: الحِلُّ كُلُّهُ[.وعند النسائى: عَفَا الْوَبَرُ بَدَلَ ا'ثَرِ.وزاد بَعْدَ قَولِهِ:
وَانْسَلَخَ صَفَرُ، أوْ قالَ: وَدَخَلَ صَفَرُ.

21. (1309)- Buharî, Müslim, Ebu Dâvud ve Nesâî'de kaydedilen bir rivayette İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "(Cahiliye Arapları) hacc aylarındaki umreyi yeryüzünde işlenebilen günahların en büyüğü biliyorlardı. Keza Muharrem ayını da Safer diye isimlenirip: "Bere iyileşip eser kalmadığı ve Safer ayı çıktığı vakit umre yapmak isteyene umre helâl olur" diyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Ashab-ı Güzîn (radıyallahu anhüm)'i, hacc için ihrama girmiş olarak 4 Zilhicce sabahı (Mekke'ye) geldiler. (Gelir gelmez) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hacc niyetlerini umreye tahvil etmelerini emretti. Bu, Ashab nezdinde büyük bir hâdise oldu.
"- Ey Allah'ın Resûlü, neleri helal addedeceğiz?" diye sordular.
"Bütün (ihram haramları) helâl olacak!" diye cevap verdi.
"Nesâî'deki rivayette: Eser yerine veber (yün) denmiştir. Mâna: "Yün çoğalınca" olur.
Keza "Safer ayı çıkınca" tâbirinden sonra: "Veya şöyle dedi: Safer ayı girince" tâbiri ilâve edilmiştir. [Buharî, Hacc 34, Menâkıbu'l-Ensâr 26; Müslim 198, (1240, 1241); Ebu Dâvud, Hacc 80, (1987), Menâsik 23, (1792); Nesâî, Hacc 77, 108, (5, 180, 181, 201, 202.)[280]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, eski bir cahiliye inancını aydınlatmaktadır: Hacc aylarında umre yasağı. Böylece, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc için giyilen ihramının umreye çevrilmesi hususundaki kesin ve ısrarlı emrinin gerçek sebebini daha iyi anlıyoruz: Haccla ilgili bir cahiliye geleneğini yıkmak. Hattâ, Hz. Aişe'nin umre yapması için Resûlullah (a.s.)'ın gösterdiği husûsî alâkayı, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), İbnu Hibbân'ın kaydettiği bir rivayette bu maksadla yorumlar:
وَاللهِ مَا اَعْمَرَ رَسُولُ اللهِ # عَائِشَةَ فِى ذِى الْحِجَّةِ اِلّا لِيَقْطَعَ بِذَلِكَ اَمْرِ اَهْلِ الشِّرْكِ فَإِنَّ هَذَا الْحَىَّ مِنْ قُرَيْشٍ
وَمَنْ دَانَ دِينَهُمْ كَانُوا يَقُولُونَ فَذَكَرَ نحوه
"Kasem olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Zilhicce ayında, sırf bir cahiliye âdetini kırmak için umre yaptırttı. Zîra şu Kureyş cemaati ve onun yolundan gidenler "yeryüzündeki günahların en büyüğü hacc aylarında umre yapmaktır" diyorlardı.
2- Muharrem ayının Safer olarak isimlendirilmesi tâbiriyle, İbnu Abbâs, cahiliye devrinde, hacc aylarını panayır aylarıyla çakıştırmak için başvurdukları nesî hâdisesine temas etmektedir. Muharrem ayını Safer diye isimleyerek, Muharrem'i haram ayı olmaktan çıkarıyorlar, haram ayındaki yasakları işliyorlardı. Böylece, Muharrem'in haramlığını Safer ayına tehir ediyorlardı. Maksadları ard arda gelen üç haram ayı ikiye indirmek, üçüncüyü bir ay geriye bırakmaktı. Çünkü üç ay üst üste mukatele, yağma, öldürme gibi alışkanlıklardan uzak kalmak onlara zor geliyordu. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de onların bu nesî tatbikatlarını "küfürde artış" olarak değerlendirmiştir;
"Haram ayları geciktirmek (nesî), ancak küfürde bir artış (sebebi)dir. Onunla kâfirler şaşırtılır. Onlar bunu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da (varsın) Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar! Bu suretle de onların amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah o kâfirler gürûhunu hidayete erdirmez" (Tevbe 37).
Nâdanların zaman zaman Ramazan ayını senenin en uygun ayına almak şeklinde gündeme getirdikleri mesele Kur'ân-ı Kerim'in küfürde bir artış olarak tavsif buyurduğu nesî'den başka bir şey değildir. Dinî takvimin değiştirilmesini hiçbir mü'min taleb edemez.
3- Cahiliye devrinin sözlerinden olan "berenin iyileşmesi"nden maksat, develerin sırtında sefer ve yolculuk meşakkatiyle hasıl olan yaraların iyileşmesidir. Hacc seferinden döndükten sonra iyileşirlerdi.
Eserin kalmamasına gelince: Eser iz demektir. Yani: "Deve vs. binek izlerinin kaybolması" kastedilmektedir. Yani hacc için yapılan seferde deve ve diğer binek hayvanlarının ve hatta yayaların yollarda hasıl ettiği izlerin kaybolması ifâde edilmektedir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde عفا الوبر tâbiri yer alır. Yani yünlerin çıkması, artması, bitip büyümesi gibi mânalar ifade eder. Yani hacc seferi sebebiyle aşınıp dökülmüş olan deve yünleri yeniden çıksın, artsın temennisi mevzubahistir.
Umreyi -Safer ayı haram aylardan olmadığı ve Muharrem'i de o hale getirdikleri halde- Safer'in çıkmasına tâlîk etmiş olmalarının sebebi şudur: Onlar Muharrem'i Safer yapınca, bu aylarda umumiyetle memleketlerinde kalmazlardı.
Develerin yarası da ancak Safer'in çıkmasıyla iyi leşirdi. Onu tebeiyyet yoluyla hacc aylarına ilhak ettiler ve aslında Safer olan Muharrem'i de umre aylarının başlangıcı yaptılar. Umre böylece, onlar nezdinde hacc aylarının dışında kaldı.
Aya, Safer denmesi şundan ileri gelir: Safer, lügat olarak boş demektir. Dilimizdeki Safer kelimesi de buradan gelir. Araplar bu ayda birbirlerine yağmada bulunurlar ve evlerini eşyadan hâli ve boş (safer) bırakırlardı. Bu sebeple yağma ayına Safer denmiştir.[281]

ومعنى »بَرَأ الدُّبُرَ« أى اندمل العَقْر الذى يكون في ظهر البعير وشفى.ومعنى »عفَا ا'ثَرُ« أى اندَرَس لعدم الذهاب والمجئ في الطُّرق.

22. وعن مسلم والترمذى:]قال #: دخَلَتِ الْعُمْرَةُ في الحَجّ إلى يَوْمِ الْقِيَامَةِ: أىْ دَخَلَ عَمَلُهَا في عَملِ الحَجّ لِلْقَارِنِ[.

22. (1310)- Müslim ve Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Umre, kıyamete kadar hacca dahil oldu: Yani, umre ameli, hacc-ı kıran yapmak isteyenin hacc ameline dahil oldu." [Müslim, Hacc 203, (1241); Tirmizî, Hacc 89, (932).][282]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste cahiliye devrinin umre anlayışını belirttik: Hacc aylarında umre yapmak büyük günah. Resûlullah, bu kanaati yıkmak gayesiyle açık bir ifade ile, kıyamete kadar umrenin hac aylarında da yapılabileceğini ifâde buyurmuştur. Hacc için ise, sâdece hacc aylarında (eşhürü'lhürum) ihrama girilebilir. Şu halde hadis:
a) Hacc-ı kıran yoluyla umre ile haccın birleşebileceğini,
b) Hacc aylarında umre yapılabileceğini tebliğ etmektedir. Şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayatında hacc aylarında dört kere umre yaptığını, bunlardan üçünün Zilkade ayında birinin de Veda haccı sırasında cereyan ettiğini belirtirler.[283]

23. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]خَرَجْنَا مَعَ رسولِ الله # في أشْهُر الحَجّ وَحُرُمِ الحَجّ وَلَيالِى الحَجّ فَنَزَلْنا بِسَرِفَ. فقَالَ: مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْىٌ فأحَبَّ أنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَلْيَفْعَلْ؛ ومَنْ خِذُ بِهَا وَالتَّارِكُ لَهَا مِنْ أصْحَابِهِ. فأمَّا رسولُ اللهِ # وَرِجَالٌ مِنْ أصْحَابِهِ Œكانَ مَعَهُ الهَدْىُ فَ. قالَتْ: فَا فكانُوا أهْلَ قُوَّةٍ وَكَانَ مَعَهُمْ الهَدْىُ فلَمْ يَقْدِرُوا على الْعُمْرَةِ. قَالتْ: فَدَخَلَ عَلَيَّ رسولُ الله # وَأنَا أبْكِى. فقَالَ: مَا يُبْكِيكِ يَا هَنَتَاهُ؟ فقُلْتُ: سَمِعْتُ قَولَكَ 'صْحَابِكَ فَمُنِعتُ الْعُمْرَةَ. فقَالَ وَمَا شأنُكِ؟ قُلْتُ أصَلِّى. قال: يَضُرُّكِ، إنَّمَا أنتِ امْرَأةٌ مِنْ بَنَاتِ آدَمَ كَتَبَ اللهُ عَلَيْكِ مَا كَتَبَ عَلَيْهِنَّ فَكُونِى في حَجِّكِ فَعَسى اللهُ تَعَالى أنْ يَرْزُقَكِيهَا[. أخرجه الستة إ الترمذى .

23. (1311)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz hacc aylarında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte, hacc için ihrama girmiş olarak[284], hacc gecelerinde yola çlıkıp Seref nâm yere indik. Orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kimin beraberinde kurbanlığı yoksa, haccını umre

yapmak isteyen umreye çevirsin. Beraberinde kurbanlığı olan bunu yapmasın" dedi. Hz. Aişe sözünde devamla der ki: "Ashab'tan bazısı umreye niyet etti, bazısı da terketti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile, gücü yerinde olan bazısının yanında kurbanlığı vardı.
(Bir ara) Resûlullah yanıma gelince beni ağlar buldu.
"Niye ağlıyorsun?" diye sordu.
"Ben ashabına söylediklerini işittim ve umre yapmaktan engel olundum!" dedim. Bunun üzerine:
"Neyin var?" diye tekrar sordu.
"Namaz kılamıyorum (hayız oldum)" dedim.
"Bu sana zarar vermez. Sen Hz. Âdem (aleyhisselam)'in kızlarından bir kadınsın. Allah öbürlerine yazdığı kaderi sana da takdir etti, bu bir kusur sayılmaz. Sen haccına devam et. Cenab-ı Hakk inşaallah, umreyi de sana nasib edecek" dedi.
(Kaynaklar 1315 numaralı hadisin sonunda toptan verilmiştir.)[285]

.24 وفي أخرى]فَلَمْ أَزَلْ حَائِضاً حَتَّى كَانَ يَوْمُ عَرَفَةَ . وَلَمْ أُهْلِلْ إِّ بِعُمْرَةٍ . طَهُرْتُ؛ فَأَمَرَنِى أَنْ أَنْقُضَ رَأْسِى وَأَمْتَشِطَ، وَأُهِلَّ بِالحَجِّ وَأَتْرُكَ الْعُمْرَةَ، فَفَعَلْتُ حَتَّى قَضَيْتُ حَ◌جِّى[.

24. (1312)- Bir diğer rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şöyle der: "Hayız halim Arefe gününe kadar devam etti, o gün temizlendim. Ben de sadece umreye niyet etmiştim. Resûlullah saçımı çözüp taramamı, umreyi bırakıp, hacc niyetiyle ihrama girmemi emretti. Emrini yerine getirdim ve haccımı eda ettim."[286]

.25 وفي رواية قالتْ:]فَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا مِنَى يَوْمَ النَّحْرِ وَطَهُرْتُ ثُمَّ خَرَجْتُ مِنْ مِنَى فَأَفَضْتُ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي النَّفْرِ ا Œخِرِ حَتَّى نَزَلَ المحَصَّبَ فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمنِ فقَالَ اخْرَجْ بأُخْتِكَ مِنَ الحَ◌رَمِ فلتُهِلَّ بِعُمْرَةٍ ثُمَّ افْرُغَا ثُمَّ ائْتِيَا ههُنَا فإِنّى أنْظُرُكُمَا حَتَّى تأتِيَها فَخَرَجْتُ حَتَّى إذَا فَرَغْتُ مِنَ الطّوَافِ جِئْتُهُ بِسَحَرٍ فأذّنَ بِالرَّحِيلِ فارْتَحَلَ النَّاسُ فَمَرَّ مُتَوَجّهاً إلى المدِينَةِ[.

25. (1313)- Hz. Aişe bir başka rivayette şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte çıktık, kurban günü Mina'ya geldik. Ben (orada) temizlendim. Sonra Mina'dan çıktım. Beytullah'a koştum. Sonra, Resûlullah'la birlikte nefr-i âhir (teşrik günlerinin üçüncüsü, yani bayramın 4. günü = 13 Zilhicce) günü çıktık, Musahhab'a[287] indik. Abdurrahman (radıyallahu anh)'ı çağırdı ve: "Kızkardeşini Harem bölgesinden çıkar (Ten'm'e kadar götür. Orada) umre için ihram giysin. Umreyi yapınca buraya gelin, sizi dönünceye kadar burada bekliyorum!" dedi. Ben ayrılıp (Ten'im'e gidip ihram giydim, umre yaptım) tavaftan boşalınca, seherde yanına geldim. Yola çıkma emri verdi. Herkes göç yükleyip Medine'ye müteveccihen hareket etti."[288]

.26 وفي رواية:]فَمَرَّ بِالْبَيْتِ وَطَافَ بِهِ قَبْلَ صَ◌َةِ الصُّبْحِ ثُمَّ خَرَجَ إلى المدِينَةِ[.

26. (1314)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'a uğrayıp sabah namazından önce tavaf etti, sonra Medine'ye hareket etti."[289]

.27 وفي أخرى:]خَرَجْنَا مَعَ رسولِ الله # فمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَة وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ، ومِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ؛ وَأَهَلَّ # بِالحَجِّ. فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ فَحَلَّ. وَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ أَوْ جَمَعَ الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يُحِلُّوا حَتَّى كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ[
.

27. (1315)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yola çıktık. Bazılarımız umre niyetiyle ihrama girdi, bazılarımız hem hacc hem de umre niyetiyle ihrama

girdi, bazılarımız da sadece hacc niyetiyle ihrama girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da sadece hacc için ihrama girmişti. Umre için ihrama girenler, (umreyi yapınca) ihramdan çıktılar. Hacc için ihrama girenler veya hacc ve umre için ihrama girenler, yevm-i nahr'e (kurbanın birinci gününe) kadar ihramdan çıkmadılar." [Buharî, Umre 6, 8, 9, Hayz 1, 7, Hacc 3, 33, 81, Edâhî 3, 10; Müslim, Hacc 111-135, (1211-1212); Muvatta, Hacc 223-224, (1,410-412); Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1778-1783); Nesâî, Hacc 77, (5, 177-178), Tirmizî, Hacc 91, (934).][290]

28. وعند أبي داود:]قال #: يَا عَبْدَ الرَّحْمنِ أرْدِفْ أُخْتُكَ فَأعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ فإذَا هَبَطْتَ بِهَا مِنَ ا'كَمَةِ فلتُحْرِمْ فإنَّهَا عُمْرَةٌ مَتَقَبَّلَةٌ[.

28. (1316)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Ey Abdurrahman! Kızkardeşini devenin arkasına al, Ten'îm'den itibaren umre yaptır. Tepelikten inip oraya vardın mı ihrama girsin. Zîra yapacağı, kabul görecek bir umredir." [Ebu Dâvud, Menâsik 81, (1995).][291]

29. وعن أبي موسى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَدِمْتُ عَلى رسولِ الله # وَهُوَ مُنِيخٌ بِالبَطْحَاءِ فقالَ: بِمَ أهْلَلْتَ؟ فقُلْتُ: بِإهْلِلِ رسولِ الله # قال: هَلْ سُقْتَ الْهَدْىَ؟ قُلْتَ . قال: فطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا والمرْوَةِ ثُمَّ أحِلَّ. ففَعَلْتُ: ثُمَّ أتَيْتُ امْرَأةً مِنْ أهْلِى فَمَشَطَتْنِي وَغَسَلَتْ رَأسِى فَكُنتُ أُفْتِى بذلِكَ النَّاسَ في إمَارَةِ أبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ؛ فلمَّا مَاتَ وَكَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فإنِّى لَقَائمٌ بِالمَوْسِمِ إذْ جَاءَنِى رَجُلٌ فقَالَ اتَّئِدْ في فُتْيَاكَ، إنَّكَ تَدْرِى مَا يُحْدِثُ أمِيرُ المؤمنينَ في شأنِ النُّسُكِ. فقُلتُ: يَا أيُّهَا النَّاسُ: مَنْ كُنَّا أفْتَيْنَاهُ بشيءٍ فَلْيَتَّئِدْ فهذَا أمِيرُ المؤمنينَ قَادِمَ عَلَيْكُمْ فَبِهِ فَائْتَمُّوا. فَلمَّا قَدِمَ قُلْتُ لَهُ: يَا أمِيرَ المؤمنينَ مَا هذَا الَّذِى بَلَغَنِي؟ أحْدَثْتَ في شَأنِ النُّسُكِ؛ فقَالَ أنْ نَأخُذَ بِكِتَابِ اللهِ تَعالى فإنَّ اللهَ تَعالى يَقُولُ: وَأتِمُّوا الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ للهِ وَأنْ نَأخُذَ بِسُنَّةِ رسولِ اللهِ # فَقَدْ قَالَ: خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ؛ فإن النَّبِيَّ # لَمْ يَحِل حَتَّى نَحَرَ الهَدْىَ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

29. (1317)- Ebu Mûsâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bathâ'da mola vermişken yanına uğradım. Bana:

"Neye niyetle ihrama girdin?" diye sordu: Ben:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın niyeti ile niyetlendim" dedim. Bana:

"Kurbanlığın var mı?" diye sordu. Ben:

"Hayır!" dedim:

"Öyleyse, dedi Beytullah'ı, Safâ ve Merve'yi tavaf et ve ihramdan çık!"

Resûlullah'ın bu söylediklerini yaptım. Ailemden bir kadına uğradım. Saçlarımı tarayıp, başımı yıkayıverdi.

Ben Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in halifeliği sırasında, halka bu şekilde fetva veriyordum. O öldü, yerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife olu. Onun zamanında, bir hacc mevsimiydi. Ben (hacc için hazırlığa) kalkmış olduğum sırada bir adam gelip:

"Fetvalarında teennili ol. Emîrü'lmü'minînin hacc mevzuunda neler ihdas edeceğini bilemezsin!" dedi. Ben de:

"Ey insanlar, ben, kime haccla ilgili bir fetvâ vermiş idiysem, teennili olsun. İşte mü'minlerin emîri size geliyor. Onu imam edinin, ona uyun!" dedim. Hz. Ömer (radıyallahu anh) gelince kendisine:

"Ey mü'minlerin emîri, kulağıma gelen nedir? Hacc menâsikiyle alâkalı yeni şeyler mi ihdâs ettiniz?" diye sordum. Bana:

"Eğer Allah'ın kitabıyla amel edeceksek, bak Allah'ın kitabı ne diyor: "Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın..." (Bakara 196) emrediyor. Eğer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti ile amel edeceksek. O: "Menâsikinizi benden alın" diyor ve kurbanlığı, yerine (Mina'ya) ulaşıncaya kadar

ihramdan çıkmıyor." [Buharî, Umre 11, Hacc 32, 34 125, Megâzî 60, 77; Müslim, Hacc 154, (1221); Nesâî, Hacc 50, (5, 153).][292]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetten, Ebu Mûsa hazretlerinin (radıyallahu anh) hacc-ı temettuya fetva verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Resûlullah ona ve onun gibi kurbanlığı olmayanlara "ihramdan çıkın" diye emrederek temettuda bulunmalarını yani ihram yasaklarından istifade etmelerini sağlamıştır. Onun Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den gördüğü budur.
Öte yandan Hz. Ömer, âyet-i kerimeyi ve Resûlullah'ın şahsî tatbikatını esas alarak hacc-ı ifrad'ı emretmiş ve haccın umreye tebdilini uygun bulmamıştır. Aslında, Resûlullah da, beraberinde kurbanlığı olduğu için kendisi şahsen öyle yapmış ve diğer kurbanlığı bulunan Hz. Ali ve Hz. Talha (radıyallahu anhümâ) gibi birkaç kişiye de öyle yapmalarını emretmiş ve böylece hacılardan bir kısmı haccın sonuna kadar ihramlarını terketmeyerek hacc-ı ifrad yapmışlardır.
2- Hz. Ömer'in, âyette geçen "tamam"dan muradı şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: "Hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmak ve umreyi hacc aylarından başka zamana bırakmaktır." Bazı âlimler, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, umre ile hacc arasındaki temettuya kesin bir yasak koymadığını, bunu batıl ve haram ilân etmediğini söylemiştir. Nitekim bunu, müteakip rivayet açık bir şekilde göstermektedir. Onun mezkur davranışı, hacc-ı ifradın efdal olduğu hususundaki kanaat ve inancını gösterir. Öyle ise, öbürünü yasaklaması, nazarında efdal olana teşvik içindir. Nevevî'nin yorumu böyle.
3- Gerek Hz.Ali ve gerekse Ebû Mûsa, her ikisi de: "Resûlullah'ın niyeti neye ise ona niyet ettim" demiş olmalarına rağmen, Ebu Mûsâ'ya ihramdan çıkmayı emretmiş, Hz. Ali'ye emretmemiştir. Bunun sebebi Hz. Ali'nin de kurbanlığı olmasıdır. Nitekim 1301 numaralı hadis Hz.Ali'nin Yemen'den gelerek sonradan katıldığını ve beraberinde bir de kurbanlığının olduğunu belirtir.
4- Bazı âlimler, bu hadisten muallak ihramın câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Muallak ihram, niyyeti, bir başkasının niyetine tâlik etmek, bağlamak demektir: Yani: "Falan kimse neye niyet etti ise ben de ona niyet ediyorum: Hacca niyet ettiyse benim niyetim de haccadır, umreye niyet etmiş ise umreyedir." Hemen kaydedelim ki, Hanefîlere göre böyle bir niyet câiz olmaz, kişi haccda sahih şekilde niyetini ortaya koymalıdır.
5- Ahmed İbnu Hanbel ile Ebu Hanîfe hazretleri, "Umre yapan bir kimse kurban götürmüşse, bayram günü kurbanını kesmedikçe ihramdan çıkamaz" diye hükmederler. Delilleri, sadedinde olduğumuz hadistir.
6- İmam Mâlik ve Şafiî (rahimehumallah)'ye göre, umreye niyet eden bir kimse tavaf ile sa'yini yaptı mı kurbanlığı olsun olmasın ihramdan çıkabilir.
7- Bu meselede esas olan şudur: Haccda temettu hiçbir kerâhet olmaksızın câizdir. Bu hususta icma-ı ümmet vâki olmuştur.[293]

30. وفي أخرى لمسلم والنسائى:]أنَّ أبَا مُوسى كانَ يُفْتِي بالمتْعَةِ. فقَالَ لَهُ عُمَرُ: قَدْ عَلِمْتُ أنَّ النَّبىَّ # قَدْ فَعَلَهُ وأصْحَابَهُ، وَلكِنْ كَرِهْتُ أنْ يَظِلّوا مُعَرِّسِينَ بِهِنَّ في ا'رَاكِ ثُمَّ يَرُوحُونَ في الحَجِّ تَقْطُرُ رُؤوُسُهُمْ[.قوله: »فَلْيَتَّئِدْ« أمر بالتَّؤَدة، وهى التأنى في ا'مر والتثبت .

30. (1318)- Müslim ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "Ebû Mûsa hacc-ı temettuya fetva veriyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "Biliyorum ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı bunu yaptılar. Ancak ben, halkın Erâk[294] denilen yerde kadınlarla cima ederek, sonra başlarından su damlar bir halde hacc yapmaya gitmelerini uygun bulmadım" dedi." [Müslim, Hacc 157, (1222); Nesâî, Hacc 50, (5,159).][295]

31. وعن البراء رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كُنْتُ مَعَ عليٍّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ حِينَ أمَّرَهُ النَّبيُّ # عَلى اليَمَنِ فأصَبْتُ مَعَهُ أوَاقِىَ فَلَمَّا قَدِمَ عَلى النَّبِيِّ # وَجَدَ فَاطِمَةَ وَقَدْ نَضَحَتِ الْبَيْتَ بِنَضُوحٍ فَغَضِبَ. فقَالَتْ: مَالَكَ؟ إنَّ رسولَ الله

قَدْ أمَرَ أصْحَابَهُ فأحَلُّوا. فأتَيْتُ رسولَ الله # فقَالَ لى: كَيْفَ صَنَعْتَ؟ قُلْتُ: أهْلَلْتُ بإهْ◌َل النَّبِىِّ #. فقَالَ: إنِّى سُقْتُ الْهَدْىَ وَقَ◌َرَنْتُ. قَالَ: وَقالَ لِ◌ِى انْحَرْ مِنَ الْبُدْنِ سَبْعاً وَسِتِّينَ أوْ سِتّاً وَسِتِّينَ وَأمْسِكْ لِنَفْسِكَ ثَثاً وَثَ◌َثِينَ أوْ أرْبعاً وَثَ◌َثِينَ وَأمْسِكْ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ مِنْهَا بَضْعَةً]. أخرجه أبو داود والنسائى.»النَّضُوحُ« بخاء معحمة: ضَرْب من الطيب .

31. (1319)- Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ali'yi Yemen'e emir olarak gönderdiği zaman ben onun yanında idim. Onunla beraber ben de (altın) kaplar elde ettim. Hz. Ali (radıyallahu anh), (Yemen'den) Resûlullah'ın yanına gelince, Hz. Fatıma'nın, (boyalı elbiseler giymiş), evi de (hâlâ kokmakta olan) bir tütsü ile tütsülemiş olduğunu gördü. (Bu kıyafet ve bu tütsünün yasak olduğu hacc döneminde karşılaştığı bu manzaraya Ali) kızdı. Hz. Fâtıma:
"Niye kızıyorsun? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına (ihramdan çıkmalarını emir buyurdu, onlar da ihramdan çıktılar" dedi. (Bunun üzerine Hz. Ali, zevcesine: "Ben zaten Resûlullah'ın niyyeti ile ihrama girmiştim" dedi ve) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e uğradı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Sen ne yaptın?" diye sordu. Hz. Ali:
"Resûlullah'ın niyeti ile niyetlendim" deyince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ben kurbanlık getirdim ve hacc-ı kırana niyet ettim" diye açıklamada bulundu ve Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye şu emri verdi:
"Altmış yedi -veya altmış altı- deve kes. Develerden otuz üç -veya otuz dört- tanesini kendin için ayır ve develerden her birinden bir parça da (benim için) ayır." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1797).][296]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet aslında Hz. Berâ (radıyallahu anh)'nın anlatmasıyla başladığı halde, sonradan Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin anlatması şeklinde devam eder. Muhakkak ki, Hz. Berâ hâdiseyi Hz. Ali'den naklen vermekte. Biz tercümede üslûbu, Berâ'nın anlatması şeklinde devam ettirdik. Ayrıca, hadisin Ebu Dâvud'daki aslında mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisine alarak, mevzuyu daha anlaşılır bir hale koyduk.
2- Müslim'in bir rivayetinde, Yemen'den dönen Hz. Ali'nin, zevcesini ihramdan çıkarak boyalı elbiseler giyip sürme çekmiş bulduğu için, bu durumunu hoş karşılamayarak kızdığı belirtilir.
3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Ali efendimize (radıyallahu anh) 66 adet kurbanın kesimiyle ilgili emri şöyle açıklanmıştır: "Sanki bu emirden murad şudur: "Benim yerime sen benim için 66 deve kes, bundan sonrasını da kendin adına kes!" Böylece her bir devenin Hz. Ali'nin eliyle kesilmiş olduğu anlaşılır. Ancak, -1320 numaralı müteakip hadiste görüleceği üzere- bazı rivayetler, kendi kurbanlarının çoğunu, Resûlullah'ın bizzat elleriyle kestiğini ifade etmektedir. Mamafih, Resûlullah'ın mezkur emrini: "Ey Ali, kesmen için hazırlık yap, kesim yerine bu kadar deveyi götür, orada ben keseceğim. Sen de kendi develerini ellerinle kesersin!" şeklinde anlamak da mümkündür. Müslim'in bir rivayeti şöyle:

فَنَحَرَ ثَ◌َثًا وَسِتِّينَ بِيدِهِ ثُمَّ اَعْطَى عَلِيًّا فَنَحَرَ مَا غَبَرَهُ

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendi elleriyle 63 adedini kesti. Sonra (bıçağı) Ali'ye verdi, böylece gerisini de o kesti."
4- Yemen'den Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin getirdiği develerle Hz. Peygamber'in Medine'den getirdiği develerin toplamı yüz adetti.
5- Müslim'in bir rivayetinde Hz. Peygamber'in bir kurban etinden bir kapta pişirttği, Hz. Ali ile birlikte yediği ve suyundan da içtiği belirtilir.
6- Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haccına, "hacc-ı kırandı" diyenlere delildir. Zîra neye niyet etmiş bulunduğunu "Ben kurbanlık getirdim, hacc-ı kırana niyet ettim" diyerek açık bir şekilde belirtmiştir.[297]

32. وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]بَاتَ رسولُ الله # بِذِى الحُلَيْفَةِ حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى إذَا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ على الْبَيْدَاءِ حَمِدَالله وَسَبَّحَ وَكَبَّرَ وَهَلَّلَ ثُمَّ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ النَّاسُ بِهِمَا فَلَمَّا قَدِمَ أَمَرَ النَّاسَ فَحَلّوا حَتَّى إذَا كانَ يَوْمُ التَرْوِيَةِ أَهَلُّوا بِالحَجِّ. فَلَمَّا قَضَى رسولُ الله # الحَجَّ نَحَرَ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً[.

32. (1320)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zülhuleyfe'de geceledi. Sabah olunca (devesine) bindi. Devesi onu Beydâ'da havaya kaldırınca, Allah'a hamdetti, tesbih etti, tekbir getirdi, tahlil getirdi. Sonra hacc ve umre için (niyet edip) telbiye getirdi. Halk da her ikisi için (niyet edip) telbiye getirdi. (Mekke'ye) gelince halka emretti, onlar da ihramdan çıktılar. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8'i) kadar devam etti. Terviye günü hacc için ihrama girip telbiye getirdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccı îfa edince kendi eliyle ayakta olduğu halde, yedi deve kesti." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1796); Nesâî, Hacc 143, (5, 225).][298]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihram telbiyesini, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in devesine tam olarak bindikten sonra -yani daha ayağının birini atmış iken veya biner binmez değil, devesi kalktıktan sonra- getirdiğini ifade eder.
2- Deveye, hayvan yatarken binildiği için, deve onu yükseltince, denmiştir. Yani deveye binildikten sonra deve ayağa kalkar. İşte bu kalkışla, binen kişiyi yükselterek tam binmiş vaziyetine geçirir.
3- Bu rivâyet, ihrama girmenin fiilî ilân ve işareti olan telbiyeden önce tahmid, tesbih, tekbir ve tehlil getirmenin sünnet olduğunu ifade eder. Tahmid elhamdülillah, tesbih sübhânallah, tekbir Allahü ekber, tehlil de lâilahe illallah demektir.
4- Rivâyet, önce baştaki büyüğün telbiye getirmesinin, sonra da etrafındaki cemaatin telbiye getirmesinin sünnet olduğunu göstermektedir.
5- Hadis, deveyi ayakta kesmenin müstehab olduğunu ifâde eder.
NOT: Hadisle ilgili diğer bazı teferruatın izahını 1263 numaralı hadiste yaptık, oraya bakılsın.[299]

33. وفي رواية عن بل بن الحارث:]قُلْتُ يَارَسُولَ اللهِ: فَسْخُ الحَجِّ لَنَا خَاصَّة أوْ لِمَنْ بَعْدَنَا؟ قالَ: بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً[. أخرجه أبو داود.وأخرج منه النسائى: فسْخُ الحَجِّ فقَطْ؛ وَفَسْخُ الحَجِّ: هُوَ أن يكون قد نوى الحج ثم يجعله عمرة ويحل ثم يعود ويُحْرِمْ به .

33. (1321)- Bilal İbnu'l-Hâris (radıyallahu anh)'in yaptığı bir rivayette şu ibare mevcuttur: "Ey Allah'ın Resûlu, hacc (için yapılan niyet)'ı umreye çevirmek sadece bize mi hastır, yoksa bizden sonrakiler için de câiz olacak mıdır?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:"
Bu sadece size hastır. (Sizden sonraki Müslümanlara câiz değildir)." [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5, 179).]
Nesâî, Bilâl İbnu'l-Hâris'ten sadece (sadedinde olduğumuz) feshu'lhacc hadisini tahric etmiştir. Feshu'lhacc: Kişinin önce hacca niyet etmesi, fakat sonradan bunu umreye çevirmesi, umre yapınca ihramdan çıkması, tekrar hacc için ihrama girmesidir.[300]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin hükmü hususunda âlimler farklı yorumlara gitmişlerdir. Hattâbî'nin açıklamasına göre bazı âlimler: "Cahiliye devrinde, hacc aylarında umre uygun görülmediği için, onların bu düşüncelerini kırmak maksadıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hacc için yaptıkları niyeti feshederek umreye çevirmelerini emretmiştir. Maksadı eski düşünceyi kaldırıp, İslâm'ın emrine bağlanmalarını sağlamaktı. Bu maksat hâsıl olduktan sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni bir emirle, hacc için ihrama girenlerin bunu feshedemeyeceğini bildirdi" demişlerdir.
2- Ulemâ, haccı fâsid olan (bozulan) bir kimsenin haccın geri kalan menâsikini tamamlamaya devam etmesi gereğinde ittifak etmiştir, (1271 nuaralı hadise bakın.)

3- Âlimler, iki hacca (hacc ve umreye) beraberce niyet eden kimseler hakkında ihtilâf ederler.
İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye: "Böyle birisine bir hacc gerekir, çünkü, hacc ve umre her ikisi için niyet zaten gereksiz bir iştir, şayet yaptı ise bilicma sahih değildir" derler.
Ebu Hanîfe ve ashabı (yani ehl-i rey): "Biri gelecek seneye bırakılır, öbürü tamamlanır, ceza olarak bir dem (davar kurban etmek) gerekir" der. Süfyan-ı Sevrî: "Böyle birine hem hacc hem umreyi aynı yılda yapması vacib olur. Ceza olarak dem gerekir, gelecek yıl haccı yeniler" der. İmam Mâlik: "Hacc-ı kıran yapmış olur. Ceza olarak dem gerekir" der. Şâfiî'ye göre: "Ne dem, ne umre, ne de gelecek yıl kaza, hiçbir şey gerekmez."
4- Ulemâ temettu ruhsatının kıyamete kadar baki kalacağında ihtilâf etmez. Cumhûr, hacc için yapılan niyetin umreye çevrilme ruhsatının Ashab'a has bir ruhsat olduğunda ittifak eder.Fesh ruhsatının da kıyamete kadar bâki olduğunu söyleyenler de olmuştur. Onlar: "Bu hadisle amel edilemez, kendisinden sahih olanlara muârızdır" derler.[301]

34. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أَهَلَّ رسولُ الله # بِعُمْرَةٍ وَأَهَلَّ أَصْحَابُهُ بِحَجٍّ[. أخرجه أبو داود.

34. (1322)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) umre için, ashabı da hacc için ihrama girdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1804); Müslim,Hacc 196, (1239); Nesâî, Hacc 77, (5, 178).][302]

35. وعن عكرمة بن خالد المخزومى قال:]سَأَلْتُ ابنَ عُمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما عَنِ الْعُمْرَةِ قَبْلَ الحَجِّ. فقَالَ: بَأسَ اعْتَمَرَ النَّبىُّ # قَبْلَ الحَجِّ[. أخرجه البخارى .

35. (1323)- İkrime İbnu Halid el-Mahzûmî diyor ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e haccdan önce yapılan umre hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bana:
"Yapmakta bir beis yok. Bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccdan önce umre yapmıştı" cevabını verdi." [Buharî, Umre 2.][303]

36. وله في أخرى عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]أنَّ النَّبِىَّ # بَعَثَ أبَا بكْرٍ عَلى الحَجِّ يُخْبِرُ النَّاسَ بِمَنَاسِكِهِمْ وَيُبَلِّغُهُمْ عَنْ رسولِ الله # حَتَّى أَتَوْا عَرَفَةَ مِنْ قِبَلِ ذِى المَجَازِ فَلَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ وَلكِنْ شَمَّرَ إلى ذِى المَجَازِ، وذلِكَ أَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا اسْتَمْتَعُوا بِالْعُمْرَةِ إلى الحَجِّ[.

36. (1324)- Yine Buharî'nin, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği bir rivayette şöyle denir:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanlara (haccın İslâm'a uygun olan) âdâbını öğretmesi ve Resûlullah adına tebligatta bulunması için Hz. Ebu Bekir'i hacc emîri olarak gönderdi. Hac kafilesi Arafat'a Zülmecaz cihetinden vasıl olunca Kâbe'ye yaklaşmadı, fakat Zülmecaz'a doğru yöneldi. Böyle yapışı, hacca umre ile niyet etmemiş olmasından ileri geliyordu."[304]

AÇIKLAMA:

Buharî'de bu metne uygun bir rivayete rastlanmamıştır.[305]

37. وعن ابن المسيب]أنَّ رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِ رسولِ الله # أتَى عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَشَهِدَ عِنْدَهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِىّ # يَنْهى في مَرَضِهِ الَّذِى قُبِضَ فِيهِ عَنِ الْعُمْرَةِ قَبْلَ الحَجِّ[. أخرجه أبو داود .

37. (1325)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından bir adam, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek, huzurunda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ölmüş bulunduğu hastalığı sırasında, haccdan önce yapılan umreyi yasaklarken Resûlullah'ı işittiğine dair şehâdette bulundu." [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1793.).][306]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, bu hadisin senedinde zaaf olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı yapar: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) haccından önce iki sefer umre yapmıştır. Kaide şudur: Sâbit ve malum bir iş zannî bir emirle terkedilmez. Hacc yapmazdan önce umre yapmanın câiz olduğu ulemânın icmasıyla sabittir. Hatta bu konuda herhangi bir ihtilaf rivayet edilmemiştir. Nehyin ihtiyarî ve istihbâbî olması muhtemeldir. Resûlullah, haccın öncelikle yapılmasını emretmiş olabilir, çünkü umreden çok daha ehemmiyetlidir. Vakti de belli bir zamanla mukayyeddir. Umrenin belli bir zamanı yok, senenin bütün günlerinde yapılabilir. Ayet-i kerime'de de nitekim Cenab-ı Hakk, haccı, umreden önce zikreder: وَاِتِمُّو الحج والعمرة لله

"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..." (Bakara 196.) [307]

BEŞİNCİ BAB

TAVAF VE SA'Y

Bu babta üç fasıl var:
BİRİNCİ FASIL
TAVAF VE SA'YİN MAHİYETİ
*
İKİNCİ FASIL
TAVAF VE SA'YİN AHKÂMI
*
BİRİNCİ FER'
ZİYARET TAVAFI
*
İKİNCİ FER'
VEDA TAVAFI
*
ÜÇÜNCÜ FER'
ERKEKLERİN KADINLARLA BERABER TAVAFI
*
DÖRDÜNCÜ FER'
HACERU'L-ESVED'İN GERİSİNİ TAVAF
*
BEŞİNCİ FER'
SAFÂ İLE MERVE ARASINDAKİ SA'Y
*
ALTINCI FER'
TAVAF VE SA'YDE DUA
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
BEYTULLAH'A GİRME HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'Y'İN MAHİYETİ

1. عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: قَدِمَ النَّبىُّ ا# وَأصْحَابُهُ مَكَّةَ وَقَدْ وَهَنَتْهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ. فقَالَ المشْرِكُونَ إنَّهُ يَقدُمُ عَلَيْكُمْ غداً قَوْمٌ قَدْ وَهَنَتْهُمْ الحُمَّى وَلَقُوا مِنْهَا شِدَّةً فَجَلَسُوا مِمَّا يَلى الحِجْرَ، وَأمَرَهُم النَّبىُّ # أنْ يَرْمُلُوا ثَ◌ثَةَ أشْوَاطٍ وَيَمْشُوا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ لِيُرِىَ المشْرِكِينَ جَلَدَهُمْ. فقَالَ المشْرِكُونَ: هؤُ◌ءِ الَّذِىنَ زَعَمْتُمْ أنَّ الحُمَّى قَدْ

وَهَنَتْهُمْ هؤُلاَءِ أَجْلَدُ مِنَ كَذَا وَكذَا. قَالَ ابنُ عبَّاسٍ: وَلَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا ا‘شْوَاطَ كُلَّهَا إِلاَّ بَقَاءَ عَلَيْهِمْ[.
أخرجه الخمسة.زاد البخارى في رواية: لَما قَدِمَ رسولُ الله # لِعَامِهِ الَّذِى اسْتَأمَنَ فِيهِ قَالَ: أَرْمِلُوا لِيُرِى المشْرِكِينَ قُوَّتَهُمْ وَالمشْرِكِينَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ

1. (1326)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı (radıyallahu anhüm) Mekke'ye, Yesrib hummasından bitkin düşmüş bir halde geldiler. Müşrikler (şehirde menfi bir dedikodu yaparak): "Yarın buraya humma hastalığından dermanı kesilmiş ve ondan çok ızdırab çekmiş bir kavim gelecek" dediler ve (Müslümanlar'ın seyrine bakmak için) Hicr'in arkasına oturdular. (Onların hainliğinden vahyen haberdar olan) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), celâdetlerini müşriklere göstermeleri için, Müslümanlar'a tavafın ilk üç şavtında remel yapmalarını, iki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti.
Bu hali gören müşrikler: "Bunlar mı hummanın bitkin düşürdüğünü zannettiğiniz insanlar, bunlar falan ve falandan daha sağlammış!" dediler.
İbnu Abbâs (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ashabına (radıyallahu anhüm) bütün şavtlarda remel yapmalarını emretmekten alıkoyan şey onlara duyduğu merhametti." [Buharî, Hacc 55, Megâzî 43; Müslim, Hacc 240, (1266); Tirmizî, Hacc 39, (863); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1886, 1889); Nesâî,Hacc 155, (5, 230).]
Buharî, bu rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sulh antlaşması yaptığı sene (umre için) gelince müşriklere kuvvetlerini göstermeleri için "hızlı yürüyün!" diye emretti. Müşrikler bu sırada Kuaykıân dağı tarafına oturmuş (seyrediyor)lardı."[308]

AÇIKLAMA:

1- Yesrib Humması: Humma, ateşli hastalık demektir. Umumiyetle sıtma kastedilir. Medine, sulak ve rutubetli olması sebebiyle sıtma hastalığı, orada eskiden beri sıkca görülürdü. Sıtmasıyla tanınmış idi.
2- Şavt: Lügat olarak hedef ve hedefe yapılan bir kerecik koşuya denir. Hacc ıstılahı olarak iki ayrı yerde kullanılır:
1) Tavafta: Hacer-i Esved'den başlayıp tekrar aynı yere gelinceye kadar Beytullah'ın etrafında yapılan bir devire denir. Böylece yapılan yedi şavta bir tavaf denir.
2) Sa'yde: Safâ'dan Merve'ye gidiş ve Merve'den Safâ'ya dönüşten her birine şavt denir. Bu şekilde Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safâ'ya üç dönüşle yapılan toplam yedi şavtlık yürüyüşe Sa'y denir.
3- Tavaf: Lügat olarak bir şeyin etrafında dönmek mânasına gelir. Ancak ıstılah olarak Kâbe'nin etrafında usulüne uygun olarak yedi kere dolaşmaktır. Bir tavaf yedi şavttan ibarettir. Tavaf esas itibâriyle Beytullah'ın etrafında icra edilen ziyaret için kullanılır ise de, rivayetlerde bazan, Safa ile Merve arasındaki sa'y içinde kullanılmaktadır.
4- Hicr: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında, zeminden bir metre kadar yüksek, 1,5 metre kalınlığında yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvara Hatim denir. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa Hicr denir. Hicr-i İsmâil,
Hicr-i Kâbe veya Hatîra da denmektedir. Burası aslında Hz. İbrahim'in inşa etmiş olduğu Kâbe'nin içerisine dahil idi. Resûlullah'a peygamberlik gelmezden önce yapılan bir tamir sırasında, inşaat malzemesi yetmediği için bu kısım dışarıda bırakılmıştır.
5- Kuaykıân: Mekke'de bir dağın adıdır. Kâbe'nin Hicr kısmına bakmaktadır. Yani Hicr'in Rükn-i Irakî ile Rükn-i Şâmî arasında yer aldığı düşünülürse, bu dağdan Kâbe'ye yönelince, Kâbe'nin bu kısmına hakim bir tepe olduğu anlaşılır. Kuaykıân ismini taşıyan başka yerler de mevcut ise de, bu mevzumuzun dışında kalır.
6- Yesrib: Medine-i Münevvere'nin cahiliye dönemindeki adıdır. Hicretten sonra şehir "Medinetü'r-Resûl" yani Medine olarak kısaltılarak devam etmiştir.
7- Remel: Hızlı yürümek demektir. Esas itibariyle, yürüyen kimsenin, yürüme sırasında omuzlarını çalımla oynatmasıdır. Hacc ıstılahı olarak, tavafın ilk üç şavtında erkeklerin, kısa adımlarla hızlıca ve omuzları silkerek çalımlı ve sür'atli bir şekilde yürümeleridir. Arkadan sa'y yapılacak tavaflarda remel yapmak sünnettir. Sa'y yapılmayacak tavaflarda remel gerekmez. Kadınlar remel yapmaz.

Hadis, bu sünnetin nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır. Umretü'lkazada cereyan eder. Bir rivayette müşriklerin, Müslümanlar hakkında "Onları Yesrib'in sıtması dermandan kesmiştir, hallerini yarın görelim" diye yaptıkları dedikoduyu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vahiy yoluyla öğrenmiştir. Başka çeşit rivayetler de var.
Resûlullah, düşmanın şamatasına meydan vermemek için, ashabına remel yapmalarını, yani tavaf sırasında canlı ve hızlı yürümelerini tembih eder. Ashab da Kâbe'nin Hicr tarafında durup kendilerini seyreden müşriklerin önünden geçerken hızlıca ve omuzları sallayarak yürürler. Kâbe'nin öbür tarafında, yâni müşriklerin göremedikleri arka kısımda ise yine normal yürürler. Nitekim rivayette geçen "...İki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti" tâbiri bunu ifade eder. Yani, Resûlullah iki üç şavtta remel emrederken, şavtların tamamını remel yaparak yürümeyi emretmiş olmuyor. Her şavtta sadece müşriklerin görebildikleri kısımlarda hızla yürüyecekler, arka kısımda normal, âdi yürüyüşle yürüyecekler. Âlimler, bu şekilde yürüyüşün müşriklere kuvvetli görünmeyi hedeflediğini, sonradan bunun neshedildiğini söylemiştir.
Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretin onuncu yılında, Veda haccı sırasında, Hacerü'l-Esved'den başlayıp Hacerü'l-Esved'e kadar, şavtın tamamında remel yapmıştır. Öyle ise bugün haccda yapılan remel Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccı sırasında yapmış olduğu remelden kalma bir sünnettir ve ilk üç şavtın tamamında yapılır.
Remelin hükmü hususunda âlimler ihtilaf eder. İbnu Abbâs'a göre, remel yapmak, bilahare tekrarı gereken bir sünnet değildir. O zamandaki müşriklere kuvvetli görünmek için yapılmıştır. Binaenaleyh dileyene mübah bir ameldir. Tâbiînden Atâ, Kasım ve Sâlim de remeli İbnu Abbâs gibi değerlendirip "Dileyen yapar, dileyen yapmaz, mübah bir ameldir" demişlerdir. Ancak diğer Ashab ve Tâbiin ulemâsı, tavafın ilk üç turunda remelin sünnet olduğunda ittifak eder. Bu sünneti terkeden, faziletten mahrum kalır ise de tavafını zedelemez, kurban gerekmez.
Abdullah İbnu Zübeyr, remelin, tavafın yedi şavtında da sünnet olduğunu söylemiştir.
Hasan Basrî, Süfyan-ı Sevrî, Mâlikîlerden İbnu Mâcişûn'a göre, remeli terkeden kurban kesmelidir. İmam Mâlik'in önceki hükmü de böyle imiş, ancak sonradan rücû etmiştir.
Remele sünnet diyen Cumhûr (Hz. Ömer, oğlu Abdullah, İbnu Mes' ud, dört mezhep imamı vs.) delil olarak Hz. Peygamber'in Veda haccındaki tatbikatını gösterir: ilk üç devirde remel yapmış, son dörtte yürümüş ve sonra: "Menâsikinizi benden alın" لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ عَنِّى buyurmuştur.

9- Ulemâ bu hadise dayanarak: "küffara karşı kuvvetli ve silahlı görünerek onlara gözdağı vermenin caiz olduğunu, kavlen olduğu kadar fiilen de gövde gösterisi yapmanın bazan cevazın ötesinde, evlâ olduğunu" söylemiştir.[309]

2. وفي أخرى:]إنَّمَا سَعى رسولُ اللهِ # بِالْبَيتِ وَبَيْنَ الصّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيُرِىَ المشْرِكِينَ قُوّتَهُ[.

2. (1327)- Bir diğer rivayette (İbnu Abbas) şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'ın etrafında, Safâ ile Merve arasında, müşriklere kuvvetini göstermek için sa'y etti."[310]

3. وفي أخرى ٴبى داود]أنَّ رسولَ اللهِ اضْطَبَعَ فاسْتَلَمَ وَكَبّرَ ثُمَّ رَمَلَ ثَ◌َثَةَ أطْوَافٍ، فَكَانُوا إذَا بَلَغُوا الرُّكْنَ اليَمَانِىّ وَتَغَيَّبُوا عَنْ قُرَيْشٍ مَشَوْا ثُمَّ يَطّلُعُونَ عَلَيْهِمْ يَرْمُلُونَ فَتَقُولُ قُرَيْشٌ كَأنَّهُمُ الغِزْ◌َنُ. قَالَ ابنُ عَبّاسٍ فَكَانَتْ سُنَّةً[.ومعنى »وَهَنَتْهُمْ« أضْعفتهم »وَاٴشْوَاطُ« جمع شوط، والمراد به المرة الواحدة من الطواف بالبيت »والرّمَلُ« سرعة المشى والهرولة. »وَاضْطَبَاعُ في الطَّوافِ« أن يُدْخِلَ الرجل الرداء من تحت إبطه اٴيمن ويجمع طرفيه على عاتقه اٴيسر ومنكبه اٴيمن ويغطى اٴيسر. سمى بذلك ‘‘بداء الضبعين وهما من تحت اٴ‘‘بط .

3. (1328)- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ızdıbâ yaptı, istilâmda bulundu, tekbir getirdi, sonra üç tavafta remel yaptı. Müslümanlar Rükn-i Yemânî'ye varınca Kureyş'in nazarından gizleniyor, gizlenince de normal yürüyüşe geçiyor, sonra tekrar karşılarına çıkınca bu sefer yeniden remele geçiyorlardı. Onları böyle remel (yaparken canlı ve kıvrak) gören Kureyş: "Bunlar ceylanlar gibiymiş" diyorlardı.

İbnu Abbâs: "Remel sünnettir" demiştir. [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1889).][311]

AÇIKLAMA:

1- Izdıbâ: Ridanın (ihramın vücudun üst kısmını örten parçası) bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak ve sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakmaktır. Bu hadise dayanan âlimler, remel yapılan şavtlarda ızdıbânın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Diğer zamanlarda yapılmaz.
2- İstilâm: -1265 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, kısaca- Hacerü'l-Esved'i öpmek veya selâmlamaktır.
3- İbnu Abbâs'ın bu rivayette remele "sünnet" demesini bazı âlimler, remel mevzuundaki önceki kanaatinden rücû ederek cemaatin kavline geldiğine delil olarak değerlendirmiştir. 1326 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) nazarında remel sünnet değil, mübah bir ameldir.

.4 وعن أبى الطفيل رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قُلتُ بن عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: أرَأيْتَ هذَا الرَّمَلَ بِالْبَيتِ ثَثَةِ أطوافٍ، وَمَشى أرْبَعَةِ أطْوَافٍ: أسنّةٌ هُوَ؟ فإنَّ قَوْمَكَ يَزْعُمُونَ أنَّهُ سُنَّةٌ. فقَالَ: صَدَقُوا وَكَذَبُوا. فَقُلتُ: مَا قَوْلُكَ صَدَقُوا وَكَذَبُوا؟ فقَالَ: إنَّ رسولَ اللهِ # قَدِمَ مَكَّةَ. فقَالَ المشْرِكُونَ: إنَّ مُحَمّداً وَأصْحَابَهُ يَسْتَطِعُونَ أنْ يَطُوفُوا بِالْبَيْتِ مِنَ الهُزَالِ، وَكانُوا يَحْسُدُونَهُ فأمَرَهُمْ أنْ يَرْمُلُوا ثَثاً وَيَمْشُوا أرْبعاً. فَقُلْتُ: أخْبِرْنِى عِنَ الطَّوَافِ بَيْنَ الصَّفَا وَالمرْوَةِ رَاكِباً، أسُنَّةٌ هُوَ؟ فإنَّ قَوْمَكَ يَزْعُمونَ أنَّهُ سُنَّةٌ. قالَ: صَدَقُوا وَكَذَبُوا. قُلْتُ: مَاصَدَقُوا وَكَذَبُوا؟ قَالَ: إنَّ رسولَ الله # كَثُرَ عَلَيْهِ النَّاسُ يَقُولُونَ هَذَا مَحَمَّدٌ هذَا مُحَمَّدٌ، حَتَّى خَرَجَ الْعَوَاتِقُ مِنَ الْبُيُوتِ، وَكَانَ # يَضْرِبُ النَّاسُ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلَمَّا كَثُرُوا رَكِبَ، وَالمشْىُ في السَّعْيِ أفْضَلُ[. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود بنحوه.وزاد: إنَّ قُرَيشاً قالَتْ زَمَنَ الحُدَيْبِيَةِ: دَعُوا مُحَمّداً وَأصْحَابَهُ حَتَّى يَمُوتُوا مَوْتَ النَّغفِ. فَلَمَّا صَالَحُوهُ عَلى أنْ يَجِيئُوا مِنَ الْعَامِ المقْبِلِ قَدِمَ رسولُ الله # وَالمشْرِكُونَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ. فقَالَ # ‘صْحَابِهِ: ارْمُلوا بِالْبَيْتِ ثَثاً وَلَيْسَ بِسُنَّةٍ وَقَالَ في السَّعِى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ مِثْلَ مُسْلِمٍ.وزاد: فطافَ عَلى بَعِيرٍ لِيَسْمَعُوا كَمَهُ وَلِيَرَوْا مَكَانَهُ وَ تَنَالَهُ أيْدِيهِمْ. »النَّغَفُ« دود يكون في أنوف ا‘‘بل والغنم .

4. (1329)- Ebu't-Tufeyl (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) dedim ki:
"Kâbe'nin etrafında (tavaf yaparken) ilk üç şavtında remel, son dört şavtında da normal yürüme yapmak sünnet midir, değil midir? Senin kavmin buna sünnet diyorlar?"
İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana şu cevabı verdi:
"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."
"Yani hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler demekle neyi kastediyorsun?" diye açıklama istedim.
Anlattı:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye (umretü'lkaza için) gelmişti. Müşrikler: "Muhammed ve ashabı zayıflıktan Kâbe'yi tavaf edemez" dediler. Müşrikler onu kıskanıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına üç (şavtta) remel yaparak, dört şavtta da normal şekilde yürümelerini emretti."
Ben tekrar, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a:
"Bana Safâ ile Merve arasındaki tavafı binerek yapmanın sünnet olup olmadığını haber ver. Zîra senin kavmin bunun sünnet olduğunu söylüyorlar!" dedim. Bana şu cevabı verdi:
"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."
"Hem doğru söylemeleleri, hem de kizb etmeleri ne demektir?" diye ben tekrar sorunca açıkladı:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye umre için geldiği zaman (Mekkeli) ahali etrafını çokca sarmış: "İşte Muhammed! İşte Muhammed!" diye sıkıntı veriyorlardı. Hattâ, genç kızlar bile evlerden

çıkmışlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda (yol açmak için) halka vurulmazdı. Halk başına üşüşünce, bu sebeple o da hayvana bindi. Aslında sa'yi yayan yapmak (binerek yapmaktan) efdaldir." [Müslim, Hacc 237, (1264); Ebû Dâvud, Menâsik 51, (1885).]
Ebu Dâvud'un rivayetinde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) -Müslim'deki rivayete ziyade olarak- şunu söyler: "Hudeybiye müzakereleri sırasında Kureyşliler: "Muhammed'i ve arkadaşlarını bırakın, böcekler gibi ölsünler" dediler. Müteakip sene umre yapmak şartı üzerine sulh antlaşması yapılınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldi. Müşrikler de Kuaykıân tepesi yönünden geldiler. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz ashabına: "Beytullah'ı üç şavtta remel yaparak tavaf edin" dedi. Bu (bütün ümmete şâmil) bir sünnet değildir.
Safâ ile Merve arasındaki sa'y ile ilgili olarak (Ebu Dâvud'da gelen açıklama, (yukarıda kaydedilen) Müslim rivayetindekinin aynıdır.)
Ancak Ebu Dâvud'da şu ziyâde dahi yer alır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), halk, sözlerini daha iyi işitsin, yerini daha iyi görsün ve elleri ona ulaşmasın diye bir deveye bindi."[312]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), soru üzerine birkaç noktaya tavzih getirmektedir:
* İbnu Abbâs'a göre ilk üç şavtta remel yapmak, diğer dört şavtta normal yürüyerek tavaf, hem sünnet, hem değil. Yani, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yapmıştır, ama ilânihâye yapılsın diye bir hüküm taşımaz. Bir sefere mahsus müşriklere kuvvetli görünmek maksadıyla yapılmıştır. Sonraki yıllarda yapılması sünnet değildir.
Sünnet diyenler kizb etmiştir. Kizb, daha önceleri de temas edildiği üzere, Arapça'da her seferinde dilimizdeki "yalan" mânasına gelmez, "hata" mânasına kullanılır. Burada da öyle. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) remel için "sünnet" diyenleri hatâkarlıkla itham ediyor. Çünkü kendi değerlendirmesi, bunun ilânihâye devamı gereken bir sünnet olmadığı şeklindedir.
* Safâ ile Merve arasındaki sa'yın hayvan üzerinde yapılması sünnet mi diye sorulunca, bunun da Hz. Peygamber'in fiiline uyduğunu, ancak Resûlullah'ın herkes böyle yapsın diye değil, belli bir maksadla, zarureten deve üzerinde yaptığını açıklamıştır. Binaenaleyh "Sa'yın efdali yürüyerek yapılanıdır, binek üzerinde olanı değil" demek istemiştir. Bu meselede ulemâ İbnu Abbâs gibi düşünmüştür. Mâzereti olmayan sa'yını yürüyerek yapmalıdır. Mâzereti olanlar binebilirler.
* Ebû Dâvud'daki: "Böcekler gibi ölsünler" tâbiri hakaret maksadı güder. Böcek diye tercüme ettiğimiz nağaf kelimesi hayvanların burunlarından düşen parazit bir kurtcuktur.[313]

5. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]رَأيْتُ رسولَ الله # إذَا اسْتَلَمَ الرُّكْنَ ا'سْوَدَ أوَّل مَا يَطُوفُ يَخُبُّ ثَثَةَ أطْوَافٍ مِنَ السَّبْعِ[. أخرجه الستة إ الترمذى.وفي رواية: وَكَانَ يَسْعى بِبطنِ المِسِيلِ إذا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ.وفي رواية للشيخين: رَمَلَ مِنَ الحَجَرِ)اِلَى الْحِجْرِ(ثثاً وَمَشَى أرْبعاً ثُمَّ يُصَلّى رَكْعَتَيْنِ، يَعْنِى بَعْدَ الطّوَافِ. ثُمَّ يَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ في الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ.»الخَبَبُ« ضَرْبُ من السير سريع .

5. (1330)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, yedi şavttan üçünü hızlıca yaptığı ilk tavafta, Hacer-i Esved'e istilâm buyururken gördüm." [Buharî,Hacc 56; Müslim,Hacc 232, (1261); Muvatta, Hacc 108, (1,365); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1891) 52, (1893); Nesâî,Hacc 152, (5, 229), 153, (5,230).]
Bir rivayette şöyle demiştir: "Safâ ile Merve arasında sa'y ederken sel çukurunda koşuyordu."
Buharî ve Müslim'in bir rivayetinde şöyle demiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Haceru'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü, sonra iki rekât namaz kıldı, yani tavaftan sonra. Sonra da, hem haccda hem de umrede Safâ ile Merve arasında tavaf yaptı."[314]

AÇIKLAMA:

Âlimler, İbnu Ömer'in bu müşahadesini Veda haccı ile ilgili kabul ederler. Dolayısıya, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın umretu'lkaza ile alâkalı rivayetini bunun neshettiğine hükmederler. İbnu Abbâs'ın rivayetinde temel ilk üç şavtta, her bir turun yarısında yapılmıştır. Halbuki burada, "Hacerü'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e" remel yapılarak ilk üç turun tamamlandığı belirtilmektedir.[315]

6. وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قَدِمَ رسولُ الله # مَكَّةَ فَدَخَلَ المِسْجِدَ فَاسْتَلَمَ الحَجَرَ ثُمَّ مَضَى على يَمِينِهِ فَرَمَلَ ثَثاً وَمَشى أرْبعاً ثُمَّ أتَى المِقَامَ. فقَالَ: وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إبْرَاهِيمَ مُصَلًّى؛ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَالمِقَامُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ ثُمَّ أتَى الحَجَرَ بَعْدَ الرَّكْعَتَيْنِ فَاسْتَلَمَهُ. ثُمَّ خَرَجَ إلى الصَّفَا وَالمرْوَةِ أظُنُّهُ قَالَ: إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ[. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى.

6. (1331)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldi. Doğru Mescid-i Haram'a girdi ve Haceru'l-Esved'i istilâm buyurdu. Sonra sağ kolu üzerinde ilerleyerek üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü. Sonra Makam-ı İbrahim'e geldi ve وَاتَّخَذُوا مِنْ مَقَامِ إبْرَاهيم مُصَلًّى

"Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin..." (Bakara 125) âyetini okudu. Ardından makam, Beytullah'la kendi arasında olacak şekilde iki rek'at namaz kıldı. Bu namazı bitirince tekrar Haceru'l-Esved'e geldi ve istilâmda bulundu.

Sonra Safâ ve Merve'ye gitti. Zannedersem orada: إنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ "Şüphe yok ki Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindendir" (Bakara 158) âyetini okudu." [Müslim, Hacc 147, (1218), 235 (1263); Muvatta, Hacc 107, (4, 364); Tirmizî, Hacc 33, (856), 34, (857); Nesâî, Hacc 149, (5, 228); İbnu Mâce, Menâsik 29, (2951).][316]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir umre tavafını tarif etmektedir.
1) Hacerü'l-Esved'e istilamla tavafa başlamak.
2) İlk üç şavtta remel.
3) Müteâkip dört turda normal yürüyüş.
4) Makam-ı İbrahim'de iki rek'at namaz. Bazı rivayetlerde bu namazların birinci rek'atında Kafirûn, ikinci rek'atında İhlâs suresinin okunduğu belirtilir.
5) Safâ ve Merve arasında sa'y. Bu sa'ye Safâ'dan başlamıştır.[317]

7. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]اعْتَمَرَ رسولُ الله # وَأصْحَابُهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم مِنَ الجِعرَّانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أرْدِيَتَهُمْ تَحْتَ آبَاطِهِمْ ثُمَّ قَذَفُوهَا عَلى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرى[. أخرجه أبو داود .

7. (1332)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabı (radıyallahu anhüm) Ciirrâne'den umre yaptılar. Bu umrede Beytullah'ı remel yaparak tavaf ettiler. Bu tavafta ridalarının bir ucunu sağ koltuklarının altına koymuşlar, diğer ucunu da sol omuzlarının üzerine atarak (ızdıba yapmışlardı)." [Ebu Dâvud, Menâsik 50, (1884), 50, (1891).][318]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Huneyn Savaşı'ndan sonra, ganimeti pay etmek üzere Ciirrâne'de mola verip, o sırada Mekke'ye geceleyin gidip umre yapmıştır. Bu umre, Resûlullah'ın yapmış bulunduğu dört umreden biridir. Hudeybiye Sulhü'nü takip eden yıl yapılan umretu'lkaza'dan sonra yapılmıştır. Resûlullah'ın bu umrede ridası ile ızdıba yaptığı belirtiliyor. Izdıba remel yapılan tavafların bütün şavtlarında gereklidir, diğer tavaflarda gereksizdir.[319]

8. وعن عروة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]أحْرَمَ عَبْدُ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ بِعُمْرَةٍ مِنَ التَّنْعِيمِ ثُمَّ رَأيْتُهُ يَسْعَى حَوْلَ الْبَيْتِ ا‘شْوَاطَ الثَّ ثَةَ[.

8. (1333)- Urve (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu'z-Zübeyr, umre maksadıyla Ten'îm'de ihrama girdi. Sonra ben onu Beytullah'ın etrafında, üç şavtta koşar gördüm." [Muvatta, Hacc 34, (1, 365).][320]

AÇIKLAMA:

Ten'îm, Ciirrâne gibi Hıll'de ihrama girenlerin önce umre yaparak tavaf ve sa'yde bulunmaları müstehabdır. Mekke'de ihrama giren Mina' dan dönünceye kadar tavaf ve sa'yde bulunmaz. Bu hususu müteakip rivayet de te'yid edecektir.[321]

9. وعن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما]أنَّهُ كَانَ: إذَا أحْرَمَ مِنْ مَكَّةَ لَمْ يَطُفْ بِالْبَيْتِ وَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ حَتَّى يَرْجِعَ مِنْ مِنىً، وَكَانَ يَرْمُلُ إذا طَافَ حَوْلَ الْبَيْتِ إذَا أحْرَمَ مِنْ مَكَّةَ[. أخرجهما مالك .

9. (1334)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den Nâfi'in anlattığına göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de ihrama girdiği zaman ne Beytullah'ı tavaf eder, ne de Safâ ve Merve arasında sa'yde bulunurdu. Bunları Mina dönüşü yapardı. Mekke'de ihrama girdiği zaman Beytullah'ı tavaf edecek olsa remel yapmazdı." [Muvatta, Hacc 34, (1, 365).][322]

AÇIKLAMA:

Beytullah'ı tavaf etmekle, umre ayrı ayrı ibâdetlerdir. Tavaf, sa'ysiz yapılabilir. Tavaf'tan sonra traş da gerekmez. Şu halde, tavaftan sonra sa'y yapılmayacaksa remel yapmaya gerek yoktur. Hanefî mezhebi de buna hükmeder. Mekke'de ihrama giren İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) sa'ysiz tavaf yapınca remel de yapmıyor.[323]

10. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما:]أنَّ رسولَ الله #. لَمْ يَرْمُلْ فِي السَّبْعِ الَّذِى أفَاضَ فِيهِ[.

10. (1335)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ifaza tavafının yedi şavtında da remelde bulunmamıştır." [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2001).][324]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafı: Arafat'tan inildikten sonra yapılan tavaftır. Buna tavaf-ı ziyâret de denir. Haccın iki rüknünden biri bu tavaftır. İlk dört şavtı farzdır. Eyyâm-ı nahir'de yani kurban bayramının birinci, ikinci veya üçüncü günlerinden birinde yapılması gereklidir.
Şu halde, sadedinde olduğumuz rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, ifâza tavafında remelde bulunmadığını ifade etmektedir. Önceki rivayetlerde umumî kaideyi belirtmiştik: Remel, arkadan sa'y de yapılacak tavafların ilk üç şavtında yer verilen bir durumdu. İfâza tavafını sa'y takib etmeyeceğine göre, onda remel yoktur.[325]

11. وعن أسلم قال:]سَمِعْتُ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يَقُولُ فِيمَ الرَّمَ نُ وَالْكَشْفُ عَنِ المَنَاكِبِ وَقَدْ أطَّأ اللّهُ ا‘‘سْمَ وَنَفَى الكُفْرَ وَأهْلَهُ لَكِنْ مَعَ ذلِكَ نَدَعُ شَيْئاً كُنَّا نَفْعَلُهُ مَعَ رسولِ اللّهِ #[. أخرجه أبو داود.»أطّأ« مثل وطّأ، ومعناه: ثبّت ومهد .

11. (1336)- Eslem mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'ı dinledim , diyordu ki: "Bugün Allah, İslâm'ı hakim ve güçlü kılmış, küfrü ve kâfirleri de bertaraf etmiş olduğuna göre remel yapmanın ve omuzu açmanın (ızdıba) ne gereği var. Ancak bununla beraber, bizler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yapmış olduğumuz şeylerden hiçbirini bırakmayız." [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1887).][326]

AÇIKLAMA:

Daha önce açıklandığı üzere (1326 numaralı hadise bakın), Mekke müşriklerine karşı kuvvetli görünmek maksadıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emretmiş bulunduğu remel (tavafın ilk üç şavtında omuzları sallayarak hızlıca yürümek) ve ızdıba (remel esnasında sağ omuzu açmak) Müslümanların kesin hakimiyeti ile artık gereksiz görülmüş ve hattâ Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunu yasaklamayı bile düşünmüştür. Zîra tavaf sırasında remel yapmanın sebebi ortadan kalkmıştı. Ancak, rivayetten anlaşılacağı üzere Hz. Ömer bu düşüncesinden hemen rücû ediyor. "Resûlullah'la birlikte yaptığımız hiçbir şeyi bırakmayız" demesi, sünnette vârid olan her şeyde, -biz anlamasak, keşfedememiş olsak bile- mutlaka bir hikmet vardır, onun korunması gerekir" demektir.
Hz.Ömer (radıyallahu anh) remel meselesinde, sünnete ittibanın evlâ olduğuna kanaat getirir, böylece Hz. Ömer de, İbnu Abbâs'ın, Veda haccı sırasında remel yapıldığına -ve dolayısıyla remel sünnetini mutlak şekilde devam ettirmek gerektiğine- dair rivayeti te'yid etmiş olmaktadır. Mamafih, yukarıda, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz rivayetde remelin Veda haccında tatbik edildiğini ifade eder.
Hattâbî, bu rivayetleri gözönüne alarak der ki: "Bu rivayetler gösteriyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) herhangi bir sebeple bir sünnet ortaya koyar (yani bir davranışta bulunur), bu sebep sonradan ortadan kalkıp kaybolsa bile, sünnet, konduğu hâl üzere devam eder. Bazıları remeli sünnet-i müekkede kabul etmiş, terkine dem (davar kurbanı) gerekir demiştir. Süfyân-ı Sevrî bunlardandır. Ancak, ulemânın kâhir ekseriyeti "Terki herhangi bir şey gerektirmeyen bir sünnet" demekte müttefiktir."[327]

.12. وعن يعلى بن أمية رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]طَافَ رسولُ الله # مُضْطَبِعاً بِبُرْدٍ[. أخرجه أبو داود والترمذى؛ وعنده ببردٍ أخضرَ .

12. (1337)- Ya'lâ İbnu Ümeyye (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir bürde ile ızdıba yapmış olarak tavaf etti." [Ebu Dâvud, Menâsik 50, (1983); Tirmizî, Hacc 36, (859).]
Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde "yeşil bir bürde" denir.[328]

AÇIKLAMA:

Bürde, Araplarda vücudun üst kısmına giyilen bir giysidir, aba, hırka dediğimiz şeye tekâbül eder. Şu halde Resûlullah tavafta, bürdesinin bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip göğsü üzerinden sol omuzunun üstüne atmak suretiyle ızdıba yapmış olmaktadır. Ebu Dâvud' daki vechinde bu bürdenin yeşil olduğu da belirtilir. Demek ki ihramın renkli olmaması diye kesin bir hüküm yoktur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ızdıbaya, şecaat izhar etmek için yer verdiği belirtilmiştir. Ayrıca hızlı yürümeye yardımcı olduğu söylenmiştir. İmam Mâlik dışında ulema ızdıbâya müstehab demiştir. Şâfiîler: "Remel olan tavaflarda ızdıba sünnettir" demiştir.[329]

.13. وعن عبدالرحمن بن صفْوان رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]رَأيْتُ النَّبِىَّ # قَدْ خَرجَ مِنَ الكَعْبَةِ هُوَ وَأصْحَابُهُ، وَقَدِ اسْتَلَمُوا الْبَيْتَ مِنَ الْبَابِ إلى الحَطِيمِ، ووَضَعُوا خُدُودَهُمْ عَلَيْهِ، وَرسولُ الله # وَسَطَهُمْ[. أخرجه أبو داود .

13. (1338)- Abdurrahman İbnu Safvan (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, ashabı ile birlikte Kâbe'den çıkarken gördüm. Beytullah'ı, kapısından Hatim'e kadar istilâm ettiler ve Beytullah'ın üzerine yanaklarını koydular. Bu sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ortalarında idi." [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1898).][330]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin Ebu Dâvud'daki aslı, hâdisenin fetih günü cereyan ettiğini belirtir.
2- Hatim: Hadiste geçen Hatim'in neresi olduğu hususunda farklı şeyler söylenmiştir:
* Muhibbuddin et-Taberî ve bazılarına göre Hatim: Rükn (Rükn-i Haceru'l-Esved) ile kapı arasında kalan kısımdır.
* İmam Mâlik'e göre kapı ile Makam arasında kalan kısımdır.
* Bazıları Haceru'l-Esved'dir demiştir.
* Umumiyetle kabul edildiği üzere, Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında yerden bir metre kadar yüksek, 1,5 m. kalınlığındaki yarım daire şeklindeki duvardır. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa Hıcr denir. Bazı Hanefî kitaplarda Altunoluk'un (mîzab) bulunduğu mevziye hatim denmiştir.
Sadedinde olduğumuz rivayette geçen Hatim'le Haceru'l-Esved'in kastedilmiş olması daha kavi gözükmektedir.
3- Hadis, Beytullah'ın belirtilen kısmına yanak ve göğüs koymanın müstehab olduğunu ifade eder. Burası rükn ile kapı arasıdır, Mültezem de denir.
Beyhâkî'nin bir rivayetine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da burada yüzünü ve göğsünü Beytullah'a yaslamıştır. İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), rükn ile kapı arasında dua eden mültezim'e, Cenâb-ı Hakk'ın, her dilediğini vereceğini müjde etmiştir.[331]

İSTİLÂM

.1. عن عابس بن ربيعة قال:]رَأَيْتُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُقَبِّلُ الحَجَرَ وَيَقُولُ: إنِّى 'عْلَمُ أنَّكَ حَجَرٌ تَنْفَعُ وَ تَضُرُّ، وَلَوْ أنِّى رَأيْتُ رسولَ اللّه # يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ[. أخرجه الستة.وزاد مسلم والنسائى في رواية: وَلَكِنْ رَأيْتُ رسولَ اللّه # بِكَ حَفِيّاً؛ وَلَمْ يَذْكُرْ يُقَبِّلُكَ. »الحفِىُّ« المبالغ في ا''كرام والعناية .

1. (1339)- Âbis İbnu Rebîa (rahimehullah) anlatıyor: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i Haceru'l-Esved'i öperken gördüm. Onu hem öptü, hem de: "Biliyorum ki sen bir taşsın, ne bir faydan ne de zararın vardır. Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı seni öper görmeseydim, seni asla öpmezdim" dedi." [Buharî, Hacc 50, 57, 60; Müslim Hacc, 248, 120; Muvatta, Hacc 36, (1367); Tirmizî, Hacc 37, (860); Ebu Dâvud, Menâsik 47, (1873); Nesâî, Hacc 147, (5, 227); İbnu Mâce, Menâsik, 27, (2943).][332]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda, Haceru'l-Esved'in istilâmı (selamlanması) ile alâkalı hadisler kaydedilecek. İlk hadis, görüldüğü üzere, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Haceru'l-Esved karşısındaki davranışı ile alâkalıdır. Bu rivayetle ilgili, ulemânın farklı yorumlarına geçmeden önce Haceru'l-Esved'le ilgili bazı rivayetleri kaydedeceğiz:
1- Hacer, kelime olarak Arapça'da taş demektir. el-Haceru'l-Esved[333] siyah taş demektir. Istılah olarak, Ka'be'de yer alan muayyen bir taşa denir. Hacc ibâdetinde mühim bir yeri vardır.
İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bir rivayeti şöyledir: "Haceru'l-Esved, cennetten inmiştir. O, indiği zaman sütten de beyazdı. Ancak âdemoğullarının hataları sebebiyle siyahlaştı."
Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'ın merfu bir rivayeti şöyledir: "Haceru'l-Esved ve Makam, cennet yakutlarından iki yakuttur. Allah celle celâluhu, onların nurunu örtmüştür. Eğer örtülmemiş olsalardı, meşrikle mağrib arasını aydınlatırlardı."
Yine İbnu Abbâs'tan (merfu) olarak: "Bu taşın bir lisanı, iki de dudağı vardır. Kendisine hak üzere istilâmda bulunanlar lehinde kıyamet günü şahidlik yapacaktır."
Hz. Ali'den yapılan bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kıyamet günü, Haceru'l-Esved getirilir. O zaman o, beliğ bir lisanla, kendisine tevhidle istilâmda bulunanlar lehine şehâdette bulunur."

Hz. Aişe'nin bir rivayeti şöyledir: "Bu siyah taş, yeryüzünden kaldırılmazdan önce ondan istifade edin. Çünkü cennetten çıkmıştır. Cennetten çıkan bir şeyin kıyamet gününden önce ona dönmemesi gerekir."
2. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu dinî mantığı izhâr eden davranışı hakkında Taberî'nin yorumu şöyledir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) böyle söyledi, çünkü insanlar, putlara tapmaktan daha yeni uzaklaşmışlardı. O, bazı cahillerin, Haceru'l-Esved'e yapılan istilâmı, cahiliye devrinde Arapların yaptığı şekilde bazı taşlara gösterilen tâzimin bir devamı zannetmelerinden kortu. Bu sebeple insanlara, bu istilâmı, cahiliye devrinde zannedildiği üzere, taşın kendiliğinden bir fayda veya zarar vereceği için değil, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiiline ittiba (uymak) için yaptığını duyurmak istedi."
Mühelleb'in yorumu şöyle: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu hadisi, "Haceru'l-Esved Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir. Onunla kullarıyla musafaha eder" diyenlere bir reddir. Zât-ı İlâhi'ye bir uzuv nisbet etmekten Allah'ı sığınırız. Haceru'l-Esved'in öpülmesi, mutîlerin itaatlerinin bilmüşahade görülmesi için teşrî edilmiştir. Tıpkı İblis'in, Hz. Âdem'e secde ile emredilmesi gibi. İkisi de birer imtihandır."
Hattâbî de şöyle der: "Onun yeryüzünde Allah'ın eli olması, onunla yeryüzünde iken musâfaha edenin indallah bir ahdi bulunmasının mânası şudur: Âdet olduğu üzere, melik (kral), kendisine dost olmak, hususiyet kazanmak isteyenlere biat akdini musafaha ederek gerçekleştirir ve onlara ahdettikleri şeyleri hatırlatarak hitab eder."
Muhibbu't-Taberî, Haceru'l-Esved'in öpülmesindeki mânayı şöyle açıklar: "Bir melik için uzaktan ziyarete gelenler onun elini öperler. Hacı da Kâbe'ye gelince Haceru'l-Esved'i öper. Şu halde bu, melikin elini öpmeye benzetilmiştir. Ve lillâhi'lmeselü'l-a'lâ."
İbnu Hacer de şunu söyler: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu sözünden, dinî meselelerde, mânasını, hikmetini yeterince anlamasa bile, kişinin şeriat sahibine hulûsla teslim olmak ve en güzel şekilde ittiba etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Bu husus, Resûlullah'ın fiillerine, hikmeti hiç bilinmese bile uymak hususunda muazzam bir kaidedir. Kezâ bu söz, bazı cahillerden sâdır olan: "Haceru'l-Esved'de zâtına rücû eden bazı hassalar vardır" kabilinden sözleri de reddeder. Keza bu hadis, fiil ve kaville sünnetlerin açıklanmasına güzel bir örnektir, şöyle ki, imam, şayet bir davranışının yanlış anlaşılarak, itikadların bozulmasından korkacak olursa meseleyi vakit kaybetmeden ele alıp, durumu izah etmeli, açıklığa kavuşturmalıdır."
3- Bazıları: "Bu hadiste, şeriatte öpülmesi hususunda ruhsat gelmeyen bir şeyi öpmenin mekruh olduğu ifade edilmektedir" demiştir. Ancak İmam Şâfiî "Beytullah'ın her neresi öpülürse hoştur (hasendir), (öpen kınanmaz)" demiştir.
Ahmed İbnu Hanbel'in de Resûlullah'ın kabrini ve minberini öpmede bir beis görmediği rivayet edilmiştir.
4- Bu rivayet Haceru'l-Esved'i öpmenin sünnet olduğunu göstermektedir. Tirmizî, ulemânın böyle hükmettiğini belirtir. Şafiî'ye göre öpemeyen, eliyle istilâm edip elini öper. Hiç yanaşamayanlar, uzaktan ona yönelip tekbir getirir.
İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), -1344 numaralı hadiste açıkladığımız üzere- Haceru'l-Esved'e, yaralanma pahasına da olsa, yaklaşmak için gayret gösterirmiş.
Cumhûr-u ulemâ, Haceru'l-Esved'e eliyle değip eli öpmeyi meşrû addetmiştir. İmam Mâlik hariç, dört imam böyle hükmeder. İmam Mâlik'e göre istilâmda el öpmek yoktur.[334]

2. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمْ أرَ رسولَ الله # يَسْتَلِمُ مِنَ الْبَيعِ إَّ الرُّكْنَيْنِ الْيَمَانِيّين[. أخرجه الخمسة إ الترمذى .

2. (1340)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Kâbe'den sadece iki rüknü öperken gördüm, bunlar da iki rükn-i Yemânî'dir." [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 242, (1267); Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1874); Nesâî, Hacc 156, (5, 231-232).][335]

AÇIKLAMA:

1- Haiste geçen iki rükn-i Yemânî'den murad: Haceru'l-Esved'in konmuş olduğu köşe ile ondan önce gelen köşedir.
Haceru'l-Esved, Kâbe-i Muazzama'nın doğusunda ve kapıya yakın olan köşededir. Asıl rükn-i Yemânî -tavaf istikametini esas alırsak- Haceru'l-Esved'in bulunduğu köşeden bir önceki köşedir. Araplar dil kaidesi olarak (tağlib tarikiyle) Ay ve Güneşi kamereyn, anne ve babayı ebeveyn diye tesmiye ettikleri gibi, bu iki köşeye de rükneyn-i Yemâniyeyn (= iki Yemânî köşe) demişlerdir.
Haceru'l-Esved'in bulunduğu köşeye Rükn-i Esved dendiği gibi bazan Rükn diye kısaca söylendiği de olur. Diğer iki rükne de Şâmiyeyn denir.
Bu rükünlerin faziletce birbirinden farklı olduklarını belirteceğiz.
2- Bu riayet Kâbe'nin iki köşesinin istilâm edilmesi gerektiğini gösterir. Ashab'tan bazılarının dört rüknünü de istilam ettiği rivayetlerde gelmiştir. Hz. Abdullah İbnu Zübeyr, Hz. Câbir, Hz. Enes, Hz. Hasan ve Hüseyin (radıyallahu anhüm), hatta İbnu'z Zübeyr'in bütün köşeleri meshedip, istiğrab edenlere: لَيْسَ شَىْءٍ مِنَ الْبَيْتِ مَهْجُورًا "Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur" diye cevap verdiği belirtilir.
Hz. Âdem (aleyhisselam)'in de hacc yaptığı zaman bütün rükünleri istilâm ettiğine, keza Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (aleyhimâsselam) Kâbe'yi inşa ettikleri zaman yedi kere tavaf edip, her köşeyi istilâm ettiklerine dair rivayetler gelmiştir. Abdullah İbnu Ömer'den gelen bir rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın diğer iki rüknü (rükneyeyn-i Şâmiyeyn) istilâm etmeyişinin sebebini şöyle açıklar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki Şâmî rüknü istilâm etmeyi terketmiştir, çünkü Beytullah, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in koyduğu temeller üzerine tamamlanmamıştır." Bu rivayetten hareket eden bazı âlimler, İbnu Zübeyr'in bütün rükünleri istilâm etmesini, Kâbe, kendisi tarafından tâmir edilirken, Hz. Peygamber'in bir hadisine dayanarak aslî temelleri üzerine oturtmuş olmasıyla izah etmiştir.
Bu hususta İbnu Hacer'in dermeyan ettiği teferruata girmeden, meseleye İmam Şâfiî hazretlerinin getirdiği bir açıklamayı kaydedeceğiz. Ona göre, iki rüknün istilâmı, sünnette vâzıh olarak gelmiştir, diğer iki rükünle ilgili rivayetler münâkaşalıdır ve su götürür.
"Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur" diyenlere de şöyle cevap verir: "Biz, diğer iki köşeyi istilâm etmeyi terketmişsek, bunu Kâbe'yi ihmal etmek için yapmıyoruz. Kâbe'yi tavaf eden, onu nasıl ihmal etmiş olur? Biz fiilde de terkde de "sünnet"e uyuyoruz. Eğer o iki rükne istilâmda bulunmayı terketmek, onları ihmâl etmek olsa, rükünler arasında kalan (duvar) kısımları terketmek de onları ihmal etmek olur. Ama bunu kimse söyleyemez."
İbnu Hacer bu mevzudaki tahlilini şöyle noktalar: "Bu mülâhazadan şu prensip ortaya çıkar: Merâtibin (hiyerarşinin) korunarak, her hak sâhibine hakkının verilmesi, her birinin kendi makamına oturtulması gerekir."
Bu noktada âlimler derler ki: "Beytullah'ın dört rüknü vardır:
Birinci rüknün iki fazileti var:
1- Haceru'l-Esved'i taşıması.
2- Hz. İbrahim'in attığı temel üzerinde olması.
İkinci rükn tek fazilete sahip: Hz. İbrahim'in temeli üzerinde bulunması.
Diğer iki rükün bu faziletlerin ikisinden de mahrum. Bu sebeple birinci rükn öpülür, ikinci rükn sadece istilâm edilir. Diğer iki rükün ise ne öpülür, ne de istilâm edilir. Cumhurun görüşü budur. Sadece bir kısım âlimler, rükn-i Yemânî'nin öpülmesini müstehab addetmiştir."
Ebu Hanîfe, sadece Haceru'l-Esved'in istilâm edileceğini, rükn-ü Yemanî'yi istilâm etmenin sünnet olmadığını, kişi burayı istilâm ederse bir kusur sayılmayacağını söyler.
3- Kâbe'nin rükünlerini öpmenin meşrû olması prensibinden hareket eden bazı âlimler şu hükümlere ulaşmışlardır:
1) İnsan ve insan dışında tâzime müstehak olan her şey öpülebilir.
2) İnsan eli de prensip olarak öpülebilir, ancak bazı kayıtlar var.
3) Ahmed İbnu Hanbel, Resûlullah'ın kabir ve minberinin öpülebileceğini söylemişse de bazı etbaı, bu rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.
4) Bazı Şafiîler Mushaf'ın, hadis kitaplarının, sulehâ kabirlerinin öpülebileceğini söylemiştir. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Hz. Hasan'ın göbeğini açarak "Resûlullah'ın öptüğü yerden öpmesine müsaade etmesini" rica etmiş ve öpmüştür. Sabit Bünânî de Hz. Enes (radıyallahu anh)'in elini öpmeden bırakmaz ve: "Bu el, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın elini tutmuştur" dermiş.[336]

3. وفي رواية:]مَا تَرَكْتُ اسْتِ ◌مَ هذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ اليَمَانِيَّيْنِ وَالحَجرِ فِي شِدَّةٍ وَ ◌ رَخَاءٍ مُنْذُ رَأيْتُ رسولَ الله # يَسْتَلِمُهُمَا[.

3. (1341)- Bir rivayette, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in şöyle dediği belirtilmiştir: "Ben, şu iki Yemânî rükne ve Haceru'l-Esved'e Resûlullah'ın istilâm ettiğini göreliden beri rahat halde de olsam, sıkışık halde de olsam istilâmda bulunmayı hiç terketmedim." [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 245, (1268)[337].][338]

4. وفي أخرى للشيخين. قال نافع:]رَأيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَسْتَلِمُ الحَجَرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ يُقَبِّلُ يَدَهُ[.

4. (1342)- Şeyheyn'in (Buharî ve Müslimümâ) bir diğer rivayetinde Nâfî der ki:
"Ben İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i (tavaf yaparken gördüm. Haceru'l-Esved'i) eliyle istilâm ediyor, sonra da elini öpüyürdu." [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 246, (1268).][339]

5. و ٔبى داود والنسائى:]كَانَ #َ يَدَعُ أنْ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ الْيَمَانِىّ وَالحَجَرَ فِي كُلِّ طَوافِهِ[.

5. (1343)- Ebû Dâvud ve Nesâî'deki bir rivayet şöyledir: "(İbnu Ömer) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (tavafın) her şavtında rükn-i Yemânî ve Haceru'l-Esved'i istilâm etmeyi terketmezdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1876); Nesâî, Hacc 156, (5, 231).][340]

6. وفي أخرى للبخارى والنسائى:]سَألَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ عَنِ اسْتِ ◌مِ الحَجَرِ. فقَالَ: رَأيْتُ رسول الله # يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ؟ فقَالَ الرَّجُلُ: أرَأيْتَ إنْ زُحِمْتُ أرَأيْتَ إنْ غُلِبْتُ؟ قَالَ ابْنُ عُمَرَ: اجْعَلْ أرَأيتَ بِالْيَمَنِ؛ رَأيْتُ رسولَ الله # يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلهُ[.ومعنى »اجْعَلْ أرأيْتَ بالْيَمَنِ« أى اجعل سؤالك هذا واعتراضك بعيداً عنك حتى كأنه باليمن وأنت موضعك.

6. (1344)- Buharî ve Nesâî'de gelen bir diğer rivayet şöyle: "Bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Haceru'l-Esved'i istilâm etme hususunda sormuştu. Şu cevabı aldı:
"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, onu hem istilâm eder, hem de öper gördüm..."
Adam tekrar sordu:
"Pekâlâ, sıkışacak olsam, bana galebe çalacak olsalar, (ne yapayım)?"
İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) kızgın bir eda ile:
"Sorusu Yemen'de batasıca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, onu hem istilâm eder, hem öper gördüm." [Buharî, Hacc 60; Nesâî, Hacc 155, (5, 231).][341]

AÇIKLAMA:

1- Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Resûlullah'ın sünnetine olduğu gibi teslimiyet ve bağlılığı ile tanınmış büyük sahabelerden biridir. Resûlullah'tan ne gördü, ne duydu ise onu ne pahasına olursa olsun aynen tatbik etmeye, nakletmeye itina gösterirdi. Resûlullah 'tan söylenen birşey hususunda hiçbir mütâlaa kabul etmezdi. Bu yüce sahabinin mizacını sadedinde olduğumuz rivayette de görmek mümkündür. Haceru'l-Esved'i Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hem istilâm etmiş, hem de öpmüştür. Öyleyse, hem istilâm edilecek, hem öpülecek. Muhatabı, "Sıkışıklıkla karşılaşıp, Hacerü'l-Esved'e yanaşamazsam ne yapayım?" mânasında sorusunu yenileyince İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Bırak soru sormayı, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetini haber verdim!" mânasında, eski cevabını olduğu gibi tekrar eder. Öfkesini ifade için de kelimesi kelimesine tercüme edersek: "Sualini Yemen'e koy" mânasında bir ifadede bulunur. İbnu Hacer, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in öfkelenmesini, adamın sualinde re'yi ile hadise muârazada bulunma kokusu

sezmiş olmasıyla izah eder. Böylece bunu reddetmiş ve adama bir hadis işitince şahsî re'yi bırakıp hadisin mûcibi ile amel etmesini ders vermiş olmaktadır.
2- Hadis, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in izdihamı, istilâmı terketmeye yeterli bir özür bulmadığını ifâde etmektedir. Saîd İbnu Mansûr 'un bir rivayetine göre, İbnu Ömer, Haceru'l-Esved'i öpebilmek için kalabalıkta zahmeti göze almış ve hatta yaralanmıştır. Bir başka rivayette bu davranışının sebebi sorulunca şöyle demiştir: هَوَتِ اْ'فْئِدَةُ إِلَيْهِ فَأَرِيدُ اَنْ يَكُونَ فُؤَادِى مَعَهُمْ

"Gönüller hep ona aktı, benim gönlümün de onlarla beraber olmasını istedim."Ancak, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan Haceru'l-Esved'i öpmek için müzâheme ve sıkışıklık yapmanın kerâheti rivayet edilmiştir. ○َيُؤْذِى وَ○َيُؤْذَى "(Tavafta) ne ezâ verin, ne de ezâ görün" buyurmuştur.Haceru'l-Esved'i öpme meselesinde esas budur: Başkasına ezâ vermeden öpmelidir. Ezâ vermek mekruhtur. Sıkışık hallerde uzaktan istilâm yapılır.
3- Şunu da kaydedelim: Haceru'l-Esved'i öpme sırasında gürültü yapmamak gerekir.[342]

7. وعن عمرو بن شعيب عن أبيه قال:]طُفْتُ مَعَ عَبْدِاللهِ يَعْنِى أبَاهُ فَلَمَّا جِئْنَا دُبُرَ الْكَعْبَةِ قُلْتُ أ تَتَعَوَّذُ؟ قال أتَعَوَّذُ بِاللهِ مِنَ النَّارِ، ثُمَّ مَضَى حَتَّى اسْتَلَمَ الحَجَرَ فأقَامَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَكَفَّيْهِ هكَذَا وَبَسَطَهُما بَسْطاً ثُمَّ قال: هكذَا رَأيتُ رسولَ الله # يَفْعَلُهُ[. أخرجه أبو داود .

7. (1345)- Amr İbnu Şuayb babası tarikiyle bildiriyor: "Abdullah'la -ki babasıdır- tavafta bulundum. Kâbe'nin arka kısmına gelince
"istiâzede (sığınmada) bulunmuyor musun?" dedim.
"Ateşten Allah'a sığınırım!" dedi ve yürüdü. Haceru'l-Esved'e kadar gelip istilâmda bulundu. Rükn ile kapı arasında (Mültezem'de) durarak göğsünü, yüzünü, kollarını ve avuçlarını şöyle yamadı -onları iyice açarak gösterdi- ve sonra:
"İşte Resûlullah'ı aynen böyle yaparken gördüm!" dedi. [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1899).][343]

8. وعن أبى الطفيل قال:]كُنْتُ معَ ابنِ عَبَّاسٍ رَ○ضِىَ اللهُ عَنْهُما وَمُعَاوِيَةُ يَمُرُّ بِرُكْنٍ إ○ اسْتَلَمَهُ. فقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ رَ○ضِىَ اللهُ عَنْهُما: إنَّ النَّبِىَّ # لَمْ يَكُنْ يَسْتَلِمُ إ○ الحَجَرَ ا○سْوَدَ وَالرُّكْنَ اليَمَانِىَّ. فقَالَ مُعَاوِيَةُ: لَيْسَ شَئٌ مِنَ الْبَيْتِ مَهْجُوراً. وَكَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ يَسْتَلِمُهُنَّ كُلَّهُنَّ[. أخرجه الشيخان والترمذى .

8. (1346)- Ebû't-Tufeyl anlatıyor: "Ben Hz. İbnu Abbas ve Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ) ile birlikte idim. Muâviye (radıyallahu anh) hazretleri her rükne uğradıkça istilâmda bulunuyordu. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece Haceru'l-Esved ve rüknü'l-Yemânî'den başka yeri istilâm etmezdi" dedi. Hz. Muâviye şu cevabı verdi:
"Beytullah'tan hiçbir şey ihmal edilmez."
İbnu'z-Zübeyr bütün rükünlere (köşelere) istilâmda bulunurdu." [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 247, (1269); Tirmizî, Hacc 35, (858).][344]

AÇIKLAMA için 1340 numaralı hadise bakın. [345]

9. وعن حنظلة قال:]رَأيْتُ طَاوُساً يَمُرُّ بالرُّكْنِ فإنْ وَجَدَ عَلَيْهِ زِحَاماً مَرَّ وَلَمْ يُزَاحِمْ، وَإنْ رَآهُ خَالِياً قَبَّلَهُ ثَثاً؛ ثُمَّ قالَ: رَأيْتُ ابنَ عَبَّاس فَعَلَ مِثْلَ ذلِكَ. وَقالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَأيْتُ عُمَرَ فَعَلَ مِثْلَ ذلِكَ. وَقالَ عُمَرُ رَ○ضِىَ اللهُ عَنْهُ: رَأيْتُ رسولَ الله # فَعَلَ ذلِكَ[. أخرجه النسائى .

9. (1347)- Hanzala (İbnu Ebî Süfyân İbni Abdirrahman) (rahimehumullah) anlatıyor: "Tâvus merhumu (tavaf yaparken) gördüm. Rükne gelince (Haceru'l-Esved) üzerinde izdiham bulursa sıkışıklık yapmaz, geçer giderdi; boş ve müsait bulursa üç sefer öperdi. Sonra şunu söyledi:
"Ben İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ı aynen böyle yaparken gördüm." İbnu Abbas da:
"Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i aynen böyle yaparken gördüm" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de:
"Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı böyle yaparken gördüm" dedi." [Nesâî, Hacc 148, (5, 227).][346]

10. وعن عروة قال:]قال رسولُ الله # بن عَوْفٍ. يَا أبَا مُحَمّدٍ كَيْفَ صَنَعْتَ في اسْتِ◌ِم الرُّكْنِ ا'سْوَدِ؟ قالَ: اسْتلَمتُ وَتَرَكْتُ! قال: أصَبْتَ[. أخرجه مالك .

10. (1348)- Urve İbnu'z-Zübeyr (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İbnu Avf (radıyallahu anh)'a:
"Ey Ebû Muhammed! Rüknü'l-Esved'i nasıl istilâm ettin?" diye sordu.
"İstilâm ettim ve bıraktım!" deyince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Doğru yapmışsın!" dedi." [Muvatta, Hacc 113, (1, 366).][347]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) şunu demek istemiştir: "Muktedir olunca istilâmda bulundum. Kalabalık sebebiyle âciz kalınca terkettim." Nitekim, Saîd İbnu Mansûr'un kaydettiği bir rivayette şöyle denir: "(İbnu Avf, tavaf yaparken) rükne geldiği vakit halkın izdiham ettiğini görürse, Haceru'l-Esved'e yönelir, tekbir getirir, dua eder sonra tavafına devam ederdi. Şayet boş bulursa istilâm ederdi."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Doğru yapmışsın" diye tasdik etmesi, tavaf sırasında Haceru'l-Esved'e yakınlaşmak için sıkışıklık yapmanın mekruh olduğunu ifade eder.
Rivayete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ömer'e şu tenbihte bulunmuştur: "Ey Ebu Hafs! Sen güçlü kuvvetli bir kimsesin. Sakın rükn'e yüklenip sıkışıklık yapma. Bu durumda zayıf olana ezâ verirsin. Ancak boş bulursan yakından istilâm et. Aksi halde, tekbir getir ve geç!"[348]

11. وعن ابن عمر رَ◌ِضِىَ اللهُ عَنْهُما]أنَّهُ أُخْبِرَ بِقَوْلِ عَائِشَةَ: إنَّ الحِجْرَ بَعْضُهُ لَيْسَ مِنَ الْبَيْتِ. قَالَ: وَاللهِ إنْ كَانَتْ عَائِشةُ سَمِعَتْ هذا مِنْ رسولِ الله # إنِّى 'ظُنُّ أنَّ رسولَ الله # لَمْ يَتْرُكِ اسْتَ◌ِمَ هذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ إ َّ أنَّهُمَا لَيْسَا عَلى قَواعِدِ الْبَيْتِ وَ◌َ طَافَ النَّاسُ مِنْ وَرَاءِ الحِجْرِ إ َّ لذلِكَ[. أخرجه أبو داود .

11. (1349)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kendisine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin: "Hıcr'ın bir kısmı Beytullah'tan değildir" dediği haber verilince şunu söyledi:
"Allah'a kasem olsun, şayet Aişe bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan işitmiş ise, kanaatım o ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu iki rüknün istilâmını, bunlar Beyt'in temelleri üzerinde olmadıkları için terketmiş olmalıdır. Keza halk da bu sebeple tavafı Hıcr'ın gerisinden yapmaktadır." [Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1875).][349]

AÇIKLAMA:

1- Hıcr: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında yerden 1m. kadar yüksek, yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvarla Kâbe arasında kalan sahaya Hıcr denir. Burası Kâbe'nin içinden sayılır. İşte Hz. Aişe'den Abdullah İbnu Ömer'e Hıcr'in tamamının değil, bir kısmının Kâbe'den olduğuna dair sözü geliyor. Bu sözü işiten Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bir sünnetin sebebini anlamış, bir problemini çözmüş oluyor. Şöyle ki İbnu Ömer, Resûlullah'ın iki rükne istilâmda bulunmadığını biliyordu, ama sebebini bilmiyordu. Bu haberi duyunca sanki sebebini kavramış gibi

oluyor. Şu halde bu iki rükün aslî temel üzerinde olmadıkları için Resûlullah onlara istilâmda bulunmamıştır.
2- Görüldüğü üzere, Hıcr üzerinde bâzı ihtilâflar mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadis Hıcr'ın bir kısmının Beytullah'a dahil olduğunu te'yid eder, ancak bir kısmının Beytullah'tan olmadığını belirtir. Bu mânada gelmiş olan başka rivayetleri de nazar-ı dikkate alan bir kısım âlimler (Râfiî, Bagâvî vs.) Hıcr'ın Kâbe'ye muttasıl altı zira'lık kısmının Betullah'a dahil olduğunu, geri kısmın hariç olduğunu söylemişlerdir.
Öte yandan, Hıcr'ın tamamının Beytullah'ın içinden olduğunu te'yid eden rivayetler de vardır. Bu rivayetleri esas alan Abdullah İbnu Abbâs, Şâfiî, İbnu Salâh, Nevevî gibi bir çok âlim de Hıcr'ın tamamının Kâbe'nin içinden sayıldığına hükmederler. Bu meseleye giren bir hadis Hz. Aişe'den rivayet edilir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elimden tutup beni Hıcr'a soktu ve: "Kâbe'ye girmeyi arzu edersen burada namaz kıl" dedi."[350]

12. وعن عبيد بن عمير:]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: كانَ يُزَاحِمُ عَلى الرَّكَنَيْنِ زِحَاماً. فقُلْتُ: يَا أبا عَبْدِالرَّحْمنِ إنَّكَ تُزَاحِمُ عَلى الرُّكْنَيْنِ زِحَاماً مَا رَأيْتُ أحَداً مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّه # يُزَاحِمُهُ؟ فقَالَ: إنْ أفْعَلْ فإنِّى سَمِعْتُ رسول اللّه # يَقُولُ: إنَّ مَسْحَهُمَا كَفَّارَةٌ لِلخطَايَا. وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ طَافَ بِهذَا الْبَيْتِ أسْبُوعاً فأحْصَاهُ كانَ كَعِتقِ رَقَبَةٍ، وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: مَنْ طَافَ وَ يَرفَعُ قَدَماً وَ يَضَعُ قَدَماً إَّ حَطَّ اللّهُ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةً وَكَتَبَ لَهُ بِهَا حَسَنَةً[. أخرجه الترمذى والنسائى.»ا'سبوع« سبع مرات، ومنه أسبوع ا'يام شتماله على سبعة أيام.

12. (1350)- Ubeyd İbnu Umeyr anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) iki rükne geldiği zaman (öpmek için) bunlar üzerine abanır, sıkışıklık yapardı. Kendisine:
"Ey Ebu Abdirrahmân, dedim, sen Resûlullah'ın diğer ashabının hiçbirinde görmediğim şekilde bu rükünlere abanıp sıkışıklık yapıyorsun (sebebi nedir)?"
Bana şu cevabı verdi:
"Ben böyle yapıyorsam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şunu işittiğim içindir: "Bu iki rüknü meshetmek günahlara kefarettir." Keza Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şunu da işittim: "Kim şu Beytullah'ı bir hafta boyu tavaf eder ve sayarsa bir köle âzad etmek gibidir." Keza şunu da söylediğini işittim: "Kişi tavaf için bir ayağını koyup diğerini kaldırdıkça her adımı sebebiyle Allah onun bir hatasını siler ve bir sevap yazar." [Tirmizî, Hacc 111, (959); Nesâî, Hacc 134, (5, 221).][351]

AÇIKLAMA:

1- Tavaf sırasında Haceru'l-Esved'i öpmek, elle meshederek istilâmda bulunmak tavafın sünnetlerindendir. Kalabalık olmadığı, izdihama meydan verilmediği hal ve fırsatlarda bunun yapılması gerekir. Hacerü'l-Esved'in öpülmesini veya meshedilmesini normal şartlarda -şu veya bu mülâhaza ile- terketmek câiz değildir. Uzaktan istilâm bir tercih değil, bir cevazdır.
2- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), sünnete bağlılıkta tâviz vermeyen bir sahabidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Haceru'l-Esved'in normal şartlarda öpülmesine teşvik için ehemmiyetini belirten hadislerini kulaklarıyla işitmiş, Hz. Peygamber'in bunu bizzat yaptığını gözleriyle görmüş olan İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bu sünneti tatbik etmek için hususî bir gayret göstermiş, müzâhameye, sıkışıklığa bile yer vermiştir. 1344 numaralı hadisin açıklamasında belirtildiği üzere yaralanmayı bile göze almıştır.
3- "Bir hafta boyu tavaf edip, saymak" ifadesi, "haftada hergün bir olmak üzere yedi kere tavaf etmek, ne fazla ne de eksik yapmamak" şeklinde anlaşılmıştır. Suyûtî "saymak"dan, "ne eksik ne de fazla yapılmasını, tam yedi tavaf yapılması"nı anlarken, Aliyyü'l-Kârî, tavaf'ın şartlarına ve âdâbına eksiksiz riâyet edilmesini, bilhassa şavtların yedi yapılmasına dikkat edilmesini anlamıştır.
Şunu da belirtelim ki, hafta mânasına gelen Usbu' أُسْبُوع kelimesi Tirmizî nüshalarında çoğunlukla baştaki elifi düşmüş olarak Sübû سُبُوعْ şeklinde gelmiştir. Bu takdirde yedi mânası galebe çalar. Nitekim bazı şârihler yedi kere diye anlamışlardır. Bu takdirde, mâna şöyle olur: "Kim şu Beytullah'ı

yedi sefer tavaf eder ve (şartlarını âdâblarını eksiksiz) sayarak yerine getirirse, bu ona bir köle âzad etmiş sevabını kazandırır."
Kanaatimizce iki mâna da sahihtir. Şartları ve imkânları müsâid olanların, hafta esnasında yerine getirmeleri daha muvafık gözüken bu tavsiyeyi, şartları uygun olmayan âfakîler, bu niyetle bir iki günde yerine getirebilirler, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden aynı mükâfatı umabilirler.[352]

13. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا بَيْنَ الرُّكْنِ وَالبَاب المُلْتَزَمُ[. أخرجه مالك .

13. (1351)- Abdullah İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Mültezem, rükn ile kapı arasıdır." [Muvatta, Hacc 81, (1, 424).][353]

AÇIKLAMA:

Mültezem, Kâbe'nin kısımlarından bir yerin adıdır. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), sadedinde olduğumuz rivayette Mültezem'in yerini tarif etmektedir: Haceru'l-Esved'in bulunduğu rükün (köşe) ile Kâbe' nin kapısı arasında kalan kısım. Bazı rivayetlerde, Mültezem'in yerinin daha değişik şekillerde tavsif edildiği görülür. Ancak, ümmetçe kabul edilen yer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği yerdir.
Mültezem, hacıların baş, göğüs, kol ve avuçlarını yapıştırarak dua edecekleri yerdir. Buradaki duanın makbuliyeti hususunda merfu rivayet vardır: مَا بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ مُلْتَزَمٌ مَنْ دَعَااللّهَ عِنْدَهُ مِنْ ذِى حَاجَةٍ اَوْذِى كَرْبَةٍ اَوْذى غَمٍّ فُرِجَ عَنْهُ
"Rükn ve kapı arası Mültezem'dir. İhtiyaç sahibi, sıkıntı veya gam sahibi her kim, onun önünde Allah'a dua ederse kabul edilir."
1345 numaralı hadiste, Mültezem'de Resûlullah ve Ashab'ın ne şekilde dua ettikleri tarif edilmiştir.[354]

14. وعن ابن عوف قال:]سَمِعْتُ رَجُ ً يَقُولُ. قالَ رسول اللّه # لِعُمَرَ بْنِ الخَطَاب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: يَا أبَا حَفْصٍ إنَّكَ فِيكَ فَضْلُ قُوَّةٍ فَ َ تُؤذِ الضَّعِيفَ إذَا رَأيْتُ الرُّكْنَ خِلْواً فاسْتَلِمْ وَإّ فَكَبِّرْ وامْضِ. ثُمَّ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ لِرَجُلٍ: َ تُؤذِ النَّاسَ بِفَضْلِ قُوَّتِكَ[. أخرجه رزين .

14. (1352)- Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adamın şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a: "Ey Ebu Hafs, sende fazla kuvvet var. (Haceru'l-Esved'i öpeceğim diye) zayıfa eziyet vermeyesin. Rüknü boş görürsen yanaşarak istilâm et, değilse tekbir getirip geç" dedi. Sonra adam şunu söyledi: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bir adama şunu söylediğini işittim: "İnsanlara fazla kuvvetinle eziyet verme."
[Rezîn'in ilâvesidir. Bu rivayeti Şâfiî hazretleri Müsned'inde (2, 43) kaydetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde, hadisi bizzat Hz. Ömer rivayet eder (1, 23).][355]

15. وعن نافع قال:]كانَ ابنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يُصَلِّى لِكُلِّ أسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه البخارى تعليقاً .

15. (1353)- Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) her yedide iki rek'at namaz kılardı." [Buharî, Hacc 69; Muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir.][356]

AÇIKLAMA:

1- Teysir'in metninde ve diğer bazı rivayetlerde اسبوع şeklinde gelmiştir. Buharî metninde سبوع şeklinde elifsizdir. Birinci şekilde hafta mânası esastır. Esasen hafta yedi gün olduğu için üsbû'da da "yedi" mânası mevcuttur. 1350 numaraya da bak.

2- Bu hadisi, Abdurrezzak, Musannaf'ında mevsul (senetli) olarak kaydetmiştir: عَن اِبْنِ عُمَرَ اَنَّهُ كَانَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ سَبْعاً ثُمَّ يُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ

Yani: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Beytullah'ı tavaf eder, her yedide iki rek'at namaz kılardı."
Bir başka rivayette, "Tavafları, (araya iki rek'at namaz koymadan) birleştirmeyi kerih bulurdu" denir.
Bir başka ifade ile, kişi tavafa başlayınca her biri yedi şavt olan tavaflardan peş peşe birkaç tane yapabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, İbnu Ömer'in her yedi şavtta yâni tavaf tamamlanınca iki rek'at namaz kıldıktan sonra bir diğer tavafa geçtiğini ifade ediyor.
Esasen Hz. Peygamber'in sünneti de budur:[357]

16. وعن عروة قال:]كَانَ ابنُ الزُّبَيْرِ يَقْرِنُ بَيْنَ اَسَابِيعِ وَيُسْرِعُ المشى وَيَذْكُرُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها أَنَّها كَانَتْ تَفْعَلُهُ ثُمَّ تُصَلى لِكُلِّ أسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ[.

16. (1354)- Urve (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu'z-Zübeyr yedilerin arasını birleştirir ve yürüyüşü hızlandırırdı ve Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin de böyle yaptığını söylerdi. Ancak en sonda her yedi için iki rek'at (tavaf) namazı kılardı." [Rezîn'in ilavesidir.][358]

17. وفي رواية:]أنَّهُ كانَ يَطُوفُ بَعْدَ الْفَجْرِ وَيُصَلى رَكْعَتَيْنِ فَكَانَ إذَا طَافَ يُسْرِعُ المشْىَ[. أخرجه رزين

17. (1355)- Bir diğer rivayette: "İbnu Zübeyr'in "Fecirden sonra tavafta bulunduğu, iki rek'ât namaz kıldığı, tavaf edince hızlı yürüdüğü" belirtilir." [Rezîn ilavesidir.][359]

18. وعن امرأة كانت تخدم عائشة رَضِىَ اللهُ عَنها.]أنَّها طَافَتْ مَعَهَا أرْبَعَةَ أسَابِيعَ مَقْرُونَةً ثُمَّ رَكَعَتْ لِكُلِّ أسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ. قَالَتْ: وَتَسْتَحِبُّ اسْتِ‌ِمَ الرُّكْنِ في كُلِّ وِترٍ[. أخرجه رزين .

18. (1356)- Hz. Aişe'ye hizmet eden bir kadının rivayetine göre: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) kendisiyle birlikte kesintisiz, yedili dört tavaf yapmış, her bir yedinin ardından kılınması gereken iki rek'atlik tavaf namazlarını en sonda ard arda kılmıştır. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ilâveten demiştir ki: "Her bir şavtın sonunda rükn-ü istilâm müstehabdır." [Rezîn ilâvesidir.][360]

19. وعن عبدالرحمن بن عبدالقارى.]أنَّهُ طَافَ مَعَ عُمَرَ بْنَ الخَطَابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ بَعْدَ صَ‌ةِ الصُّبْحِ فَلَمَّا قَضَى عُمَرُ طَوَافَهُ نَظَرَ فَلَمْ يَرَ الشَّمْسَ فَرَكِبَ حَتَّى أنَاخَ بِذِى طَوَى وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه مالك .

19. (1357)- Abdurrahmân İbnu Abdi'l-Kâri anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) ile, sabah namazından sonra tavaf ettik. Hz. Ömer tavafı tamamlayınca güneşe baktı ve (doğduğunu) göremedi. Devesine binip Zu-Tavâ nam mevkiye kadar geldi. Orada devesini durdurarak iki rek'at (tavaf sünnetini) kıldı." [Muvatta, Hacc 38, (1, 369).][361]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metninde, Muvatta metnine nazaran açıklayıcı mahiyette olan bir kaç kelime eksiktir. Tercümede parantez içerisinde gösterdik.
2- Zürkânî, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yaptığı bu tavafın veda tavafı olduğunu belirtir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), sabah namazı kılındıktan sonra, güneş doğmadıkça, hiçbir nafile namazın kılınmayacağı kanaatinde olduğu için, güneşe bakıyor, henüz doğmamış görünce, kılması gereken iki rek'atlik tavaf namazını kılmadan yola çıkıyor ve Zu-Tavâ denen mevkide devesinden inip kılıyor. Hadisin bir başka vechi şöyle: "...Sonra Medine'ye hareket etti. Zu-Tavâ'ya gelince güneş doğmuştu, iki rek'at namaz kıldı."
3- Bu mevzû üzerine Muvatta'nın bir diğer rivayeti İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'la ilgili. Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî diyor ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı ikindi namazını kıldıktan sonra tavaf yapar gördüm. Tavafı bitirince odasına çekildi, orada ne yaptığını (tavaf namazını kılıp kılmadığını) bilmiyorum."
İmam Mâlik bu mevzuyu şöyle hükme bağlar: "Bir kimse tavafa başlar, yedi şavtını tamamlamadan sabah veya ikindi namazı kılınmaya başlarsa hemen imama uyar. Namaz bitince tavafının diğer şavtlarını yaparak yediye tamamlar. İki rek'atlik tavaf namazını hemen kılmaz, güneşin doğmasını veya batmasını bekler. Bu iki rek'ati akşam namazından sonraya da te'hir etse bir beis yoktur."
4- Şu hususu da belirtelim: İkindi ve sabah namazlarından sonra tavaf yapmayı bazı âlimler mekruh addetmişlerdir. Ancak büyük ekseriyet bunda bir beis görmemiştir.
Hanefî âlimlerden bazılarının da ikindi ve sabah namazından sonra tavafı mekruh addettiği rivayet edilmiştir. Ancak mezhepce benimsenen asıl görüşe göre bunda bir beis yoktur, mekruh olan tavaf değil, tavaf namazıdır.
İbnu'l-Münzir der ki: "Sahabe veTâbiîn'in cumhuru, tavaftan sonra, her vakitte namaz kılmayı câiz addetmiştir. Ancak bazıları da sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz kılmayı nehyeden hadisin âmm oluşunu nazar-ı dikkate alarak, bunu mekruh addetmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh), Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanife ve bir tâife bu kanaattedir."
İmam Şâfiî ve bir kısım ashâbu'ssünen, Cübeyr İbnu Mut'im tarafından rivâyet edilen ve 1375 numarada gelecek olan şu hadisi esas alarak her vakitte tavaf namazının kılınabileceğini söylemiştir: يَابَنِى عَبْدِ مَنَافٍ! مَنْ وَلَّى مِنْكُمْ مِنْ اَمْرِ النَّاس شَيْئاً فَ ◌ يَمْنَعَنْ اَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ وَصَلَّى ايَّةَ

سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ اَوْ نَهَارٍ

"Ey Abdumenâfoğulları, sizden kim, halkı idarede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın men etmesin." (1375 numarada fazla açıklama gelecek).[362]

20. وعن إسماعيل بن أميّةَ قال:]قُلْتُ لِلزُّهْرِيّ: إنَّ عَطَاءً يَقولُ تُجْزِئُهُ المكْتُوبَةُ مِنْ رَكْعَتِى الطَّوافِ. فقَالَ: اتِّبَاعُ السُّنَةِ أفْضَلُ، لَمْ يَطُفْ رسول الله #قَطُّ أسْبُوعاً إَّ صَلَّى لَهُ رَكْعَتَيْنِ[. أخرجه البخارى تعليقاً .

20. (1358)- İsmâil İbnu Ümeyye (merhum) anlatıyor: "Zührî'ye, "Atâ: "Farz namaz, iki rek'atlik tavaf namazının yerini de tutar" diyor, (ne dersiniz)?" dedim. Şu cevabı verdi:
"Sünnete uymak daha iyidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yedi şavtlık bir tavaf yaptı. Mutlaka onun için iki rek'atlik bir tavaf namazı kılmıştır." [Buharî,Hacc 69.][363]

AÇIKLAMA:

1- Tavafa bağlı olarak kılınan iki rek'atlik namazın yerini, bir başka namazın tutamayacağı belirtilmektedir. Sözgelimi, ikindinin farzından sonra yapılan tavafın namazı, vakit mekruh olduğu için, akşam vaktine girilse, akşam namazı vaktin girmesiyle hemen cemaatle kılınmış olacağından, acaba kılınan bu farz, tavaf namazının uhdeden düşmesini sağlar mı? Zührî merhuma bu mânada soru tevcih ediliyor. Zührî'nin cevabı: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tavaf için ayrı namaz kılmıştır, sünnete uymak gerekir" şeklinde olmuştur.
2- Yeri gelmişken, Aynî'nin kaydettiği bir açıklamaya dikkat çekelim: "Tavaftan sonra Makam'ın gerisinde iki rek'at kılınır. Buna "sünnet" diyen, "vacib" diyen olmuştur. Bu tavafa tâbidir, tavaf sünnet ise namaz da sünnettir, vacibse namaz da vacibtir.[364]

21. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قَرَأ رسول الله # في رَكْعَتَى الطَّوَافِ بِسُورتِى ا‘‘خْصِ: قُلْ يَا أيُّهَا الْكَافِرُونَ، وقُلْ هُوَ اللّهُ أحَدٌ[. أخرجه الترمذى .

21. (1359)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iki rek'atlik tavaf namazında iki İhlâs sûresini yani: Kul yâ eyyuhe'lkâfirûn ve Kul hüvallahü ehad sûrelerini okudu." [Tirmizî, Hacc 43, (869).][365]

AÇIKLAMA:

1- İki sûreye de "İhlâs" sûresi diye isim verilmesi, aradaki irtibat sebebiyle tağlib tarikiyledir. Anne (ümm) ve baba'ya (eb) ebeveyn, Güneş (şems) ve Ay'a (Kamer) kamereyn denmesi gibi. İkisi de tevhidden bahsettiği için aralarında benzerlik mevcuttur.
2- Bu rivayet sebebiyle tavaf namazının birinci rek'atinde Kâfirûn, ikinci rek'âtinde ise İhlâs sûresinin okunması müstehab addedilmiştir. Bunların okunmasındaki istihbabın sebebini sûrelerin tevhidden bahsetmesinde arayanlar olmuştur. Zîra tavaf da sırf Allah için yapılmakta, ihlâs bulunmaktadır.[366]

22. وعن كثير بن جمهان قال:]رَأيْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما يَمْشى في المِسْعَى فَقُلْتُ أتَمْشِى في المِسْعَى؟ فقَالَ: لئِنْ سَعَيْتُ لَقَدْ رَأيْتُ رسولَ اللهِ # يَسْعَى ولئن مَشَيتُ لَقَدْ رأيْتُ رسولَ الله # يَمْشِى وَأنَا شَيْخٌ كَبِيرٌ[. أخرجه أصحاب السنن.

22. (1360)- Kesir İbnu Cemhân anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i, sa'y mahallinde (mes'a) yürürken görüp kendisine: "Koşma mahallinde yürüyor musun?" dedim. Bana:
"Koşsaydım, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı koşuyor görmüşüm demektir. Yürüdüysem Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yürür gördüm demektir. Şimdi ben yaşlı bir insanım." [Tirmizî, Hacc 39, (864); Ebu Dâvud, Menâsik 56, (1904); Nesâî, Hacc 174, (5,241-242); İbnu Mâce Hacc 43, (2988).][367]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen mes'a "koşma yeri" demektir. Sa'yden gelir. Bu kelime lügat olarak koşmak demektir. Mes'a ism-i mekândır, yani koşulan yer. Bundan maksad Safâ ile Merve tepeleri arasındaki vâdidir. Ancak günümüzde vadiden bahsedilemez.
2- Tirmizî şu açıklamayı kaydeder: "Alimler Safâ ile Merve arasında koşmayı müstehab addetmişler, koşmaya gücü yetmeyenin yürümesi caizdir demişlerdir."
3- Sa'yin hükmü hususunda ihtilâf edilmiştir. Cumhûr farz olduğuna hükmeder, terki halinde hacc tamam olmaz, "dem"le de telâfî edilemez. Ebu Hanîfe'ye göre vâcibtir, terki hâlinde dem (kurban) telâfî eder.
Hz. Enes ve Atâ'dan: Sünnettir, terki hâlinde herhangi bir ceza gerekmez" mânasında rivayet yapılmıştır.[368]

23. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ الله # إذَا نَزَلَ مِنَ الصَّفَا مَشَى حَتَّى إذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ في بَطْنِ الوَادِى سَعَى حَتَّى يَخْرُجَ مِنْهُ[. أخرجه مالك والنسائى.ومعنى »انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ« انحدرت في المسعى .

23. (1361)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safâ'dan indiği zaman normal yürürdü. Ayakları vâdinin tabanına değince de koşardı. Koşması vâdi tabanının bitimine kadar devam ederdi." [Muvatta, Hacc 42, (1, 374); Nesâî, Hacc 178, (5, 243).][369]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis sa'yin nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır. Anlaşılacağı üzere, Safâ ile Merve karşılıklı iki küçük tepedir. Bu tepelerin ikisini, arasında düzce bir vâdi tabanı ayırmaktadır. Tepelerin yamaçlarından aradaki düzlüğe inip çıkarken normal yürüyüşle yürünmekte, vâdi içerisindeki düz kısım koşarak geçilmektedir. Zamanımızda sâdece tepeler korunmuş, tepelerin arası hemen hemen düz bir koridorla birleştirilmiştir. Ancak, vâdi tabanına tekabül eden kısım yeşil sütunlarla belirlenmiştir. Gerek Safâ cihetinden ve gerekse Merve cihetinden bu yeşil sütunlara kadar normal yürüyüşle yürünerek gelinir. Yeşil sütunlardan itibaren bu sütunların bitimine kadar hervele denen, hızlı, canlı ve çalımlı bir yürüyüş yapılır. Herveleyi erkekler yapar, kadınlara gerekmez.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu kısımda koşmaya ehemmiyet vermiştir. Dârekutnî'nin Safiyye Bintu Şeybe'den yaptığı bir rivayete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sa'y yaparken, izarı koşunun şiddetinden dönermiş. Şöyle tavsiye buyurmuştur: اِسْعَوْا فَإِنَّ اللّٰهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْىَ

"Koşun, zîra Allah size koşmayı emretti."
Herşeye rağmen vâdi tabanında koşmak Cumhur'a göre sünnettir, terkinde herhangi bir şey gerekmez.[370]

24. وعنه رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسول الله # يَقُولُ حِينَ خَرَجَ مِنَ المِسْجِدِ وَهُوَ يُرِيدُ الصَّفَا: نَبْدأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ فَبَدأَ بِالصَّفَا[. أخرجه مالك والترمذى والنسائى.وزاد رزين عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: فَلَمَّا عَ على الصَّفَا حَيْثُ يَنْظُرُ إلى الْبَيْتِ رَفَعَ يَدَيْهِ فَجَعلَ يَذْكُرُ اللّٰهَ تَعالى مَا شَاءَ .

24. (1362)- Yine Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Mescid-i Haram'dan çıkıp Safâ'ya yönelirken: "Allah'ın başladığı ile başlayalım" deyip (sa'ye) Safâ' dan başladığnı gördüm." [Muvatta, Hacc 42, (5, 374); Tirmizî, Hacc 38, (862); Nesâî, Hacc, 163 (5/235), 168 (5/237). Bu mânâda Müslim'de de gelmiştir: Hacc 147, (1218). Keza Ebû Dâvud'da Menâsik 57, (1905); ibnu Mâce, Menâsik 84, (3074).]
Rezîn, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den naklen şu ilâvede bulundu: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Safâ'ya çıkınca oradan Beytullah'a baktı, ellerini kaldırıp dilediği şekilde Allah'ı zikretmeye koyuldu."[371]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccını anlatırken, Tavaf'tan sonra "Sa'y" safhasına geçiş ânını tasvir etmektedir. Rivâyetin Tirmizî'deki vechi daha açıktır: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'ye gelince Beytullah'ı yedi kere tavaf etti. Sonra: وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى
"Makam-ı İbrahim'den bir namazgah edinin." (Bakara 125) âyetini okudu. Makam'ın gerisinde namaz kıldı. Sonra Haceru'l-Esved'e gelip istilâmda bulundu. Sonra da: "Allah'ın başladığı ile başlıyoruz" dedi ve Safâ'dan başlayıp şu âyeti okudu: اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ "Şüphesiz Safâ ve Merve, Allah'ın şeâirindendir" (Bakara 158)
* "Allah'ın başladığı" ifadesinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyet-i kerimeye işaret buyurmuştur. Zîra âyette önce "Safâ" zikredilmiştir.
* Şeâir, Şaîre kelimesinin cem'idir. Alâmet mânasına gelir.
Allah'ın şeâiri: Allah'a ibadet etmeye vesile olan nişane ve alâmetler demektir. Mü'minler onlara gösterecekleri hürmetle kâfirlerden ayrılır.[372]

25. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال:]لَيْسَ السَّعْىُ فِي بَطْنِ الْوَادِى بَيْنَ الصَّفَا وَالمرْوَةِ سُنَّةً، إنَّمَا كانَ أَهْلُ الجَاهِلِيَّةِ يَسْعَوْنَهَا وَيَقُولونَ: نُجِيزُ الْبَطْحَاءَ إَلَّا شَدّاً[. أخرجه البخارى. »الشَّدُّ« العدو. والمراد »بِالبَطْحَاءِ« ههنا: بَطْن المسعى .

25. (1363)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Safâ ile Merve arasında, vâdinin dibinde koşmak sünnet değildir. Burada cahiliye ehli koşar ve şöyle derdi: Bathâ'yı (vadinin dibini) biz ancak koşarak geçeriz." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 26.][373]

AÇIKLAMA:

İlk bakışta, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) burada, sa'yin sünnet olmadığını söylemektedir. İbnu't-Tîn gibi bazı şârihler, bu ifadesiyle İbnu Abbâs'ın Cumhur'a muhalefet ettiğini belirtirler. Nitekim 1360 numaralı hadisin açıklamasında da belirttiğimiz üzere sa'y Cumhu'ra göre farzdır. Vacibve sünnet diyen de olmuştur.
Ancak İbnu Hacer der ki: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) burada sa'yin aslını inkâr etmiyor, hızlı koşmanın olmadığını söylemek istiyor. Bu da zâten farz değildir....
Safâ ile Merve arasındaki sa'yin esası Hz. Hacer'e dayanır. Bununla ilgili rivayet de İbnu Abbâs'a ait. Öyle ise, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın, cahiliye devrine nisbet ettiği başlangıç, "hızlı koşma"nın başlangıcıdır. Eğer İbnu Abbâs, "Sünnet değildir" hükmüyle "Sa'y müstehab değildir" demek istemişse bu sözüyle Cumhur'un ittifak ettiği bir hususa muhalefet etmiştir, tıpkı tavafta remelin müstehab oluşunu inkâr etmesi gibi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sünnet'le, şer'î yolu (ettarikatu'şşer'iyye) kastedmiş olması da muhtemeldir. Nitekim "sünnet" kelimesi, sıkca farz kılınan şeye (mefruz) ıtlak olunur. Öyle ise İbnu Abbâs usulcülerin ıstılahındaki "sünnet"i kasdetmiştir. Usulcüler sünnet deyince matlub olduğu bir delille sâbit olmakla birlikte terkeden kimseye günah terettüp etmeyen şeyi anlar."[374]

26. وعن صَفِيَّةِ بنت شيبة.]أنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: رَأيْتُ رسول الله # يَمْشِى فِي بَطْنِ المِسِيلِ يَقُولُ: يُقْطَعُ الْوَادِى إِلَّا شَدّاً[. أخرجه النسائى .

26. (1364)- Safiyye Bintu Şeybe anlatıyor: "Bir kadın dedi ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, Safâ ve Merve tepeleri arasındaki vâdinin dibinde "Vadi ancak koşularak katedilir" diyerek yürürken gördüm." [Nesâî, Hacc 177, (5, 242); İbnu Mâce, Menâsik 43, (2987).][375]

27. وعن الزهرى قال:]سَألُوا ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. هَلْ رأيْتَ رسول الله # رَمَلَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ؟ فقَالَ: كانَ فِي جَمَاعَةٍ مِنَ النَّاسِ فَرَمَلُوا فَمَا أَرَاهُمْ رَمَلُوا إِلَّا بِرَمَلِهِ[. أخرجه النسائى .

27. (1365)- Zührî (merhum) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordular:
"Sen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Safâ ile Merve arasında remel yaparken (hızlı koşarken) gördün mü?"
"Evet, dedi. İnsanlardan bir cemaatle birlikteydi. Hep birlikte koşuyorlardı. Ben onları onun koşusuyla koşuyor görüyordum." [Nesâî, Hacc, 175, (5, 242).][376]

İKİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'Y AHKÂMI

1. عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما.]أنَّ رسولَ الله # قال: الطَوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إِلَّا أَنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فَلاَ يَتَكَلَّمُ إِلَّا بِخَيْرٍ[. أخرجه الترمذى وهذا لفظه والنسائى .

1. (1366)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Beytullah etrafındaki tavaf, namaz gibidir. Ancak bunda konuşabilirsiniz. Öyle ise, kim tavaf sırasında konuşursa sadece hayır konuşsun." [Tirmizî, Hacc 112, (960); Nesâî, Hacc 136, (5, 222).][377]

AÇIKLAMA:

Tavaf birçok yönlerden namaz gibidir. Hadesten ve necasetten tahâret, setrü'l-avret, sevab, Beytullah'a bağlanmak vs. bunda da mevcut. Ancak, namazda konuşma yoktur. Tavafta buna müsaade edilmiştir. Fakat bunun imkân nisbetinde az olması ve hayırlı olması gerekmektedir: Zikrullah ve tavaf yapmakta olan diğer Müslümanları teşviş etmeyecek faydalı, anlamlı kelâm.[378]

2. وفي أخرى للنسائى عن ابن عمر قالَ:]أَقِلُّوا مِنَ الكَلاَمِ فِي الطَّوَافِ فإنَّمَا أَنْتُمْ فِي صَلاَةٍ[.

2. (1367)- Nesâî'nin bir başka rivayetinde şöyle buyurulmuştur: "Tavaf sırasında az kelâm edin. Zîra sizler namazdasınız."[379]

3. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]طَافَ النَّبِيُّ # فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلى بَعِيرٍ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ[. أخرجه الخمسة.وفي رواية: كُلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بَشَىْءٍ فِي يَدِهِ.

3. (1368)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Veda haccında bir deve üzerinde tavaf yaptı. Rükn'e bir bastonla istilam buyurdu."
Bir rivayette: "Rükn'e her gelişinde, ona elindeki bir şeyle işâret buyurdu" denmiştir. [Buhârî, Hacc 58, 61, 62, 74, Salât 24, Müslim, Hacc 253, (1272); Ebu Dâvud, Menâsik 49, (1877); Nesâî, Hacc 15, (5, 233); Tirmizî, Hacc 40, (865); İbnu Mâce, Menâsik 28, (2948).]

AÇIKLAMA:

1- Mihcen, baş tarafı eğri değnek demektir. Baston da denir.
2- İstilâm, selamlamak demektir.
3- Müslim'in bir rivayetinde "...ve değneği öptü" ziyâdesi mevcuttur. İstilâmdan sonra, ne ile istilâm edilmişse onun öpülmesi umumiyetle benimsenmiştir. El ile istilâm edilmişse elin öpülmesi, çubukla istilâm edilmişse çubuğun öpülmesi gibi... Cumhur şöyle demiştir: Bu hususta sünnet şudur: Rüknü elle istilâm eder ve elini öper. Eliyle istilâma muktedir olamazsa elinde bulunan bir şeyle istilâm eder ve bu şeyi öper. Buna da muktedir olamazsa rükne işaret eder ve bununla yetinir. İmam Mâlik "elini öpmez" demiştir. Bir rivayete göre Mâlikîler: "Elini, ağzın üzerine öpmeksizin kor" demiştir.
4- Deve üzerinde tavafa gelince, muhtelif rivayetler iki sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın deve üzerinde tavaf yaptığını belirtir:
1- Hastalık, 2- Halkın, menâsikini öğrenmek için kendisini rahatça görmesi ve sual sorması.
Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın binerek tavaf etmiş olması, tavafın mazeretsiz binek üzerinde yapılacağına cevaz olmaz. Âlimler bundan mâzereti olanlara ruhsat istinbat ederler. Fakihler: "Câiz olsa da, yayan evlâdır, binerek tavaf tenzihen mekruhtur" demişlerdir.
Bir kısım âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın binerek tavafını, "Halka menâsiki öğretmek içindi, bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hasâisindendi" diye de yorumlamışlardır."
Hayvanla tavafın birçok mahzurlarından biri de metafı telvis etmesidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayvanı, İlâhî bir ikram olarak, telvisden alıkonmuştur. Öyle ise bu yönüyle de, binek üzerinde tavaf kıyas dışıdır" şeklinde de izah getirilmiştir.[380]

4. وفي أخرى ٔبى داود:]أَنَّ النَّبِيَّ # قَدِمَ مَكَّةَ وَهُوَ يَشْتَكِى فَطَافَ عَلى رَاحِلَتِهِ كُلَّمَا أَتَى عَلى الرُّكْنِ اسْتَلَمَهُ بِمِحْجَنٍ فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ طَوافِهِ أنَاخَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ[.

4. (1369)- Ebu Dâvud'da gelen bir diğer rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye geldiği vakit hasta idi. Bu sebeple bineği üzerinde tavaf etti. Tavaf sırasında Rüknün karşısına her gelişte onu bastonu ile selamladı. Tavafını bitirince, devesini ıhdı ve iki rek'at namaz kıldı." denir. [Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1881).][381]

5. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]طَافَ النَّبِيُّ # عَلى بَعِيرِهِ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ كَرَاهِيَةَ أنْ يَصْرِفَ عَنْهُ النَّاسَ[. أخرجه مسلم والنسائى .

5. (1370)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) halk kendinden uzaklaştırılır endişesiyle deve üzerinde tavaf etti ve Rükn'ü istilâm buyurdu." [Müslim, Hacc 256, (1274); Nesâî, Hacc 140, (5, 224).][382]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın binek üzerinde tavaf edişinin bir sebebi daha belirtilmiş olmaktadır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın önünü açmak için halkın uzaklaştırılması. Nevevî, bu mânayı ifâde eden kelimenin iki imlâ ile geldiğine dikkat çeker: اَنْ يُصْرِفَ عَنْهُ ve اَنْ يُضْرِبَ عَنْهُBirinci imlâya göre "kendinden uzaklaştırılması", ikinci imlâya göre, "kendisi için dövülmesi." Yani "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yol açmak için halka vurulması endişesi." Her iki imlâ da sahih bir mâna vermekte ve tavafın binek üzerinde yapılışının bir gerekçesini daha ortaya koymaktadır.[383]

6. ولمسلم في أخرى وأبى داود عن ابن عباس:]يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ كانَ مَعَهُ وَيُقَبِّلُ المِحْجَنَ[. »المِحْجَنُ« كالصَّوْلجَانِ .

6. (1371)- Müslim ve Ebû Dâvud'un İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettikleri bir diğer rivayette şöyle denir: "[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm).]
Rükn'e beraberinde bulunan bir bastonla istilâmda bulunuyor ve bastonu öpüyordu."[384]

7. وعن أمّ سلمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]شَكَوْتُ إلى رسولِ الله # أنِّى أشْتَكِى فقَال: طُوفِى مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وَأنْتِ رَاكِبَةٌ. فَطُفْتُ وَالنَّبِيُّ # يُصَلِّى إلى جَنْبِ الْبَيْتِ يَقْرأ بِالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ[. أخرجه الستة إ الترمذى .

7. (1372)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a hasta olduğumu söyledim. Bana:
"- Öyleyse, insanların gerisinden, bir hayvan üzerinde tavaf et!" dedi. Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'ın yan tarafında namaz kılarken tavaf ettim. O namazda "Ve't-Tûr ve Kitâbi'n-Mestur" sûresini okuyordu." [Buhârî, Hacc 74, 64, 71, Salât 78; Müslim, Hacc 258, (1276); Muvatta, Hacc 40, (1, 371); Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1882); Nesâî, Hac 138, (5, 223); İbnu Mâce, Menâsik 34, (2961).][385]

8. وعن وبرَةَ بن عبدالرحمن قال:]سَألَ رَجُلٌ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهما فقَالَ: أيصْلُحُ لِى أنْ أطُوفَ بِالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ آتِى المَوْقِفَ؟ قَالَ نَعَمْ: قَالَ: فإنَّ ابنَ عبَّاسٍ يقُولُ: تَطُفْ بِالْبَيْتِ حَتَّى تَأتِىَ المَوْقِفَ. فقَالَ: قَدْ حَجَّ رسول الله # فَطَافَ بِالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ يَأتِىَ المَوْقِفَ فَبِقَوْلِ رسول الله # أحَقُّ أنْ نَأخُذَ أوْ بِقَوْلِ ابنِ عَبَّاسٍ، إنْ كُنْتَ صَادِقاً[. أخرجه مسلم والنسائى .

8. (1373)- Vebre İbnu Abdirrahmân anlatıyor: "Bir adam, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:
"Vakfe yerine gelmezden önce Beytullah'ı tavaf etmem uygun olur mu?" diye sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cevâben:

"Evet!" deyince, adam:
"Ama İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etme" dedi!" der. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc yaptı. O zaman, vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etti. Ve dahi, şayet sözünde sâdık isen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözüyle amel mi daha doğrudur, İbnu Abbas'ın kavliyle amel mi?" der." [Müslim, Hacc, 187, (1233); Nesâz, Hacc 141, (5, 224).][386]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şahsî tatbikatını ifade etmektedir. Zîra, Veda haccında ihrama girince önce umre yaparak tavaf ve sa'yi edâ etmiş, ihramdan çıkmadan hacc-ı kıran yapmak üzere Arafat'a hareket etmişti. Hacc-ı kıranda, hacılar umre sa'yinden sonra kudüm tavafını yapar; dilerse haccın sa'yini kudüm tavafından sonra yapar.
İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) da gerçeği ifade etmiştir, zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yine Veda haccında, yanında kurbanlığı olmayanlara, ihramdan çıkmalarını emrederek hacc-ı temettu yaptırmıştı. Hacc-ı temettu da yapılan tavaf, umrenin tavafıdır, haccın tavafı kurban kesildikten sonra yapılır. İbnu Abbâs'a göre, tavaftan sonra ihramdan çıkmak gerekir, öyle ise, ihramdan çıkmak istemeyen kimsenin tavafını yapmaması, vakfeden sonra ihramdan çıkıncaya kadar te'hir etmesi icabeder. Hülâsa, İbnu Abbâs, Veda haccında, yanında kurbanlığı olmayanlara emretmiş bulunduğu haccın umreye tahvilindeki tatbikatı esas almış olmaktadır.[387]

9. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]قَدِمَ رسول الله # مَكَّةَ فَطَافَ وَسَعى بَيْنَ الصَّفَا وَالمرْوَةِ وَلَمْ يَقْرُبِ الْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوافِهِ بِهَا حَتَّى رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ[. أخرجه البخارى .

9. (1374)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Veda haccında) Mekke'ye geldi, tavafını yaptı, Safâ ve Merve arasında sa'yetti. (Geldiği zaman yaptığı bu ilk) tavaftan sonra, Arafat'tan dönünceye kadar Kâbe'ye yaklaşmadı." [Buhârî, Hacc 70, 23, 127.][388]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, umre yaptıktan sonra tavaf yapmamış olması, vakfelerden önce, tavaf yapmak isteyenlere bunun yasak olması mânasına gelmez. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yapmayışı "nafile bir yapmayıştır." Belki de bunu kasden terketti. Yani, ümmetten herhangi biri, böyle bir tavafı vâcib telâkki edebilir endişesiyle terketti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmeti için zorluğu değil kolaylığı severdi. Bu sebeple,Kâbe'yi tavaf etmenin ehemmiyetini haber vermekle yetindi, fiilen yapmadı.
İmam Mâlik'ten rivayete göre "Hacı, haccını tamamladıkça, nâfile tavaf yapmalıdır." Yine ondan rivâyete göre, "Beytullah'ı tavaf, uzak diyarlardan gelenler için, nafile namazdan daha hayırlıdır."[389]

10. وعن جُبير بن مُطعم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ النَّبىَّ # قال: يَابَنِى عَبْدِ مَنَافٍ تَمْنَعُوا أحَداً طَافَ بِهذَا الْبَيْتِ فَصَلَّى أيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أوْ نَهَارٍ[. أخرجه أصحاب السنن .

10. (1375)- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ey Abdümenafoğulları, sizden kim halkı idârede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın menetmesin." [Tirmizî, Hacc 42, (868); Ebu Dâvud, Menâsik 53, (1894); Nesâî, Hacc 137, (5, 223); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 149, (1254).][390]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis hususen Abdümenafoğulları'na hitab etmektedir. Çünkü, Cenab-ı Hakk'ın vahyi ile bilmiştir ki, hilâfet ve idârî işler çoğunluk itibariyle o soydan gelenlerde kalacak, Mekke'deki hizmetler onlara terettüp edecektir. Nitekim sidâne, hicâbe, liva ve rifâde gibi hizmetler onlarda idi.
2- Daha önce, 1357 numaralı hadisin izahında belirttiğimiz gibi, tavaf namazının mekruh vakitlerde bile câiz olacağına hükmedenler bu hadise dayanırlar.
Aliyyu'l-Kârî der ki: "Burada tavaf namazı kastedildiği gibi mutlak da olabilir. Ancak hadis, mekruh vakitler dışında diye kayıtlanabilir de. Zîra mekruh vakitlerde nehyin varlığı esastır, (bu çeşit durumlarda mutlak, mukayyede hamledilir). Veya, hadisteki salat (namaz), kelimenin lügat mânası olan dua ile te'vil edilir."
Bu hadise dayanarak, bazı âlimler: "Tavaf namazı mekruh vakitlerden istisna edilmiştir, o vakitlerde de kılınabilir" demiş; Şâfiî hazretleri gibi bazıları daha da ileri giderek: "Mekke'nin şerefi sebebiyle nâfile namazlar kerâhet vakitlerinde de mekruh olmaktan istisna tutulmuş, tâ ki insanlar onun her ânından istifâde etsinler" demiştir.
Ebu Hanife ise, illetin âmm ve şâmil olması sebebiyle, kerâhat meselesinde, "Mekke diğer beldeler gibidir, mekruh vakitler orada da mekruhtur" demiştir.
Sadedinde olduğumuz hadisi te'yid eden bir diğer rivayet Ebu Zerr (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilmiştir.
Başka beldelerde mekruh olan vakitlerde Mekke'de nâfile namaz kılmanın mekruh olmadığını söyleyenlerin ikinci bir delili olan bu hadisi kaydediyoruz: ◌َصَ◌ةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَ◌َ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّىَ تَغْرُ بَ الشَّمْسُ إِ◌ّ بِمَكَّةَ إِ◌ّ بِمَكَّةَ إِ◌ّ بِمَكَّةَ

"Güneş doğuncaya kadar sabah namazından sonra, güneş batıncaya kadar da ikindi namazından sonra namaz kılınmaz. Mekke hâriç, Mekke hâriç, Mekke hâriç."[391]

11. وعن أبى الزبير المكى قال:]رَأيْتُ ابنَ عبَّاسٍ يَطُوفُ بَعْدَ صَ◌َةِ الْعَصْرِ أُسْبُوعاً ثُمَّ يَدْخُلُ حُجْرَتَهُ فَ◌َ نَدْرِى مَا يَصْنَعُ. قَالَ: وَلَقَدْ رَأيْتُ الْبَيْتَ يَخْلُوا بَعْدَ صَ◌َةِ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَبَعْدَ صَ◌َةِ الْعَصْرِ مَا يَطُوفُ بِهِ أحَدٌ حَتَّى عِنْدَ الْغُرُوبِ[. أخرجه مالك .

11. (1376)- Ebu'z-Zübeyr el Mekkî anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın ikindi namazından sonra yedi kere tavaf edip hücresine çekildiğini gördüm. Artık orada ne yaptığını (tavaf namazı kılıp kılmadığını) bilmiyorum."
Ebu'z-Zübeyr devamla dedi ki: "Ben Beytullah'ın sabah namazından sonra, güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar boşaldığını, kimsenin tavaf etmediğini gördüm." [Muvatta, Hacc 117, (1, 369).][392]

AÇIKLAMA:

1357 numaralı hadiste yapıldı.[393]

ZİYARET TAVAFI

1. عن ابن عباس وعائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم.]أنَّ النَّبىَّ #: أخَّرَ الطَّوَافَ يَوْمَ النَّحْرِ إلى اللَّيْلِ[. أخرجه أبو داود والترمذى.وفي رواية أخرى: طَوَافَ الزِّيَارَةِ .

1. (1377)- İbnu Abbâs ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yevm-i nahrde (Kurban'ın birinci günü) tavafı geceye te'hir etti."
Bir başka rivayette: "....Ziyâret tavafını" denmiştir. "...Beyt-i Atik'i tavaf etsinler" (Hacc 29) âyetiyle emredilen tavaf bu tavaftır. [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2000); Tirmizî, Hacc 80, (920); İbnu Mâce, Menâsik 77, (3059). Bu hadisi Buhârî, ta'lik olarak kaydetmiştir (Hacc 129).][394]

AÇIKLAMA:

1- Ziyaret tavafı, haccın farz olan tavafıdır. Arafat vakfesinden sonra yapılır. Buna ifâza tavafı da denir. Keza Tavâfu's-Sadr ve Tavâfu'r-Rükn de denmiştir.
2- Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tavafı yevm-i nahirde gündüzleyin yaptığına dair İbnu Ömer (ve Cabir) (radıyallahu anhüm)'den yapılan müteakip rivayete muhaliftir.
Buharî, bu ihtilâfı şöyle te'lif etmek ister: "İbnu Ömer ve Câbir hazretlerinin rivayetlerini ilk güne, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın hadisini de diğer günlere hamletmek lâzımdır. Çünkü İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bir rivayette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Beytullah'ı eyyam-ı Minâda (Kurban günleri) ziyâret ettiğini belirtirken, bir başka rivayette "Mina'da kaldığı müddetçe her gece ziyaret ederdi" diye tasrih eder: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَزُورُ الْبَيْتَ كُلَّ لَيْلَةٍ مَا اَقَامَ بِمِنًى
Şu halde, İbnu Abbâs'ın rivâyetini, müteâkip günlere hamletmek gerekmektedir. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ilk gün ziyâret tavafını gündüzleyin yaptığı, müteakip nâfile tavaflarını da geceleyin yaptığı anlaşılır ve rivayetler arasındaki ihtilâf da kalkar.[395]

2. وعن نافع عن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما.]أنَّ رسولَ الله #: أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهْرَ بِمِنىً[.
أخرجه الشيخان وأبو داود .

2. (1378)- Nâfi, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklen diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yevm-i nahirde ifâza (ziyâret) tavafını yaptı, sonra dönüp öğleyi Mina'da kıldı." [Buhârî, Hacc 129, Müslim, Hacc 335, (1308); Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1998.][396]

AÇIKLAMA:

Veda haccı ile ilgli olarak, Hz. Aişe ve Hz. Câbir (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen uzun hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâza tavafı sırasında öğle namazını Mekke'de kıldığı belirtilir, bu rivayette ise Mina'da kıldığı ifâde edilmektedir. Ulemâ bu iki hadisten birini tercihte ihtilâf eder ve hattâ, hadislerin sıhhati sebebiyle bâzıları tevakkufu tercih eder.
Nevevî der ki: "Bu hadis, tavafu'l-ifâza'nın sübûtunu ifade eder. Ayrıca bu tavafı, yevm-i nahirde ve öğleden evvel yapmanın müstehab olduğunu gösterir. Ulemâ bu ifâza tavafının haccın rükünlerinden biri olduğu, bunsuz haccın câiz olmayacağı hususunda icmâ eder. Ulemâ, keza bu tavafın, yevm-i nahirde taşlama, kurban ve traşdan sonra yapılmasının müstehab olduğunda da ittifak eder, teşrik günlerinden birinde yapmak şartıyla te'hirinin caiz olacağı, bu te'hir sebebiyle dem (kurban cezası) gerekmeyeceği hususunda da icma eder.
Eyyam-ı teşrikten sonraya tehir eder ve fakat îfa ederse, Şâfiîlere göre câizdir, herhangi bir ceza gerekmez. Cumhûr da bu görüştedir. Ebû Hanife, Mâlik hazretleri, "Çok gecikecek olursa bir dem (kurban) gerekir" diye hükmederler.[397]

VEDA TAVAFI

1. عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال:]كانَ النَّاسُ يَنصرِفُونَ في كُلِّ وجْهٍ. فقَالَ النَّبِىُّ #: يَنْفِرْ أحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

1. (1379)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Halk (haccın bitmesiyle) her tarafa dağılıyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):"Sakın kimse, son vardığı yer Beytullah olmadıkça bir yere gitmesin" buyurdu." [Müslim, Hacc 379, (1327); Ebû Dâvud, Menâsik 84, (2002); İbnu Mâce, Menâsik 82, (3070).][398]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, vedâ tavafının gereğini teşri etmektedir. Ulemânın ekserisine göre veda tavafı haccın vaciblerindendir, terkedene dem gerekir. Şafiî, Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel başta, pekçok âlim bunun vâcib olduğunda müttefiktir. İmam Mâlik, Davud-ı Zâhirî, İbnu Münzir: "Veda tavafı sünnettir, terkine bir şey terettüp etmez" derler.
Hanefîler uzaktan gelenlere "vâcib" derken, Mekkelilerle mîkat ve mîkatten içerde ikâmet edenlere vacib olmadığını söylerler.
Hayızlı ve nifaslı kadınlarla umre yapanlara tavaf-ı vedâ vâcib değildir. Zîra nassen bu tavaf umreye değil, hacca bağlıdır, haccın bir parçasıdır. Veda tavafını yapmadan ayrılmış olanlar, gittikleri yer yakınsa bunu eda ederler, uzaksa kurban (dem) kesmekle, hacc menâsikinde hâsıl olan eksikliği telâfi ederler. Uzaklık ve yakınlığın ölçümü ihtilaflıdır. İmam-ı Âzam'a göre mîkata varmayan geri döner, İmam Şâfiî sefer meselesini esas almış, Sevrî, "Harem-i Şerif'ten çıkmadıkça" demiştir.
Veda tavafından sonra Mekke'nin terkedilmesi gerekir. Bu tavaftan sonra bâzı alışveriş yapanların durumu da ihtilaflıdır. Atâ, Sevrî, İmam Şâfiî, İmam Ahmed, "Böylelerinin tekrar veda tavafı yapmaları gerekir, Mekke'de yaptıkları son şey tavaf olmalı" demişlerdir. İmam Mâlik'e göre, tavaftan sonra bazı alışveriş yapmanın mahzuru yoktur, birşey gerekmez. Ebu Hanife'ye göre veda tavafından sonra bir ay hatta daha fazla da kalsa ayrılırken veda tavafı gerekmez.[399]

2. وفي موطأ مالك: أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]أخِرُ النّسُكِ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ وَفِيهِ أنَّهُ رَدَّ رَجُلاً مِنْ مَرَّ الظَّهْرَانِ لَمْ يَكُنْ وَدَّعَ الْبَيْتَ حَتَّى وَدَّعَ[.

2. (1380)- Muvatta'da geldiğine göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur: "Hacc menâsikinin en sonuncusu Beytullah'ı tavaftır."
Muvatta'da kaydedilir ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) veda tavafı yapmadan ayrılan birisini Merrü'z-Zahrân denen yerden veda tavafı yapmak üzere geri çevirdi." [Muvatta, Hacc (1, 369).][400]

AÇIKLAMA:

1- Burada Muvatta'daki iki rivayet birleştirilmiştir.
2- İmam Mâlik, Hz. Ömer'i bu hükme götüren şeyin şu âyetle ilgili yorum olabileceğini söyler: "Kim Allah'ın şeâirini büyük tanırsa şüphesiz ki bu, kalblerin takvasındandır" (Hacc 32).
3- Hz. Ömer tarafından veda tavafı yapmadığı için geri çevrilen kişinin bulunduğu yer olan Merrü'z-Zehrân, Mekke'ye 18 mil mesafede bir yerdir. Bu uzaklık İmam Mâlik ve ashabına göre, veda tavafı için geri dönülmemesi gereken uzaklıktır.
Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu davranışından, onun veda tavafına "vacib" dediği hükmü çıkarılmıştır.[401]

3. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما أنَّهُ قال:]رُخِّصَ لِلْحَائِضِ أنْ تَنْفِرَ إذَا حَاضَتْ[. أخرجه الشيخان .

3. (1381)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Kadın hayızlı olduğu takdirde (veda tavafı yapmadan) yola çıkmasına ruhsat verildi" demiştir. [Buhârî, Hayz 27, Hacc 144; Müslim, Hacc 380, (1328).][402]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafını yapan bir kadın hayız olduğu takdirde, ona veda tavafı gerekmeyeceği hususunda ulemânın büyük çoğunluğu müttefiktir. Ancak aksine hükmeden de olmuştur: Ömer İbnu'l-Hattab ve İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anhüm)'in, hayızlı olan kadını, veda tavafı yapması için Mekke'de hayız hâli geçinceye kadar ikâmete mecbur ettikleri rivayet edilmiştir. Bunlara göre, nasıl ifâza tavafı vacib ise, veda tavafı da vâcibtir, ifâzayı yerine getirmeden hayız olduğu takdirde üzerinden düşmezse veda tavafı da düşmez. İbnu Ömer ve Zeyd İbnu Sâbit (radıyallahu anhüm)'in bu görüşten rücû ettikleri de rivayet edilmiştir. Hz. Ömer'in, "Son ziyaret Beytullah'a olmalıdır" hükmünden hayızlı kadınlar hakkında da vazgeçmediği rivayet edilmiştir.

Ancak fukahâ, bu hükmün Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den yapılan ve 1383 numarada kaydedeceğimiz rivayetle neshedildiğine kâni olmuştur.

4. وفي رواية. قال:]أُمِرَ النَّاسُ أنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إ أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ المرْأةِ الحَائِضِ[.

4. (1382)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyuruldu. Ancak hayızlı kadına ruhsat verildi." [Müslim, Hacc 380, (1328).][403]

AÇIKLAMA:

Ashab'tan bir kısmını, "hayızlı kadın veda tavafını yapmadan Mekke' den ayrılamaz" hükmüne sevkeden husus hadiste belirtilen emirdir. "Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyuruldu." Burada "Beytullah'ın son varılacak yer olması" tâbiriyle vedâ tavafı kastedilmiştir.
Önceki hadiste belirtildiği gibi bir kısım sahabenin, aslında "Veda tavafı yapılmadan Mekke terkedilmemeli, hayız olan kadın temizliğini bekler, tavafını yapıp öyle ayrılır" diye hükmederken, sonradan bu reyden vazgeçmiş olması ve hatta Hz. Ömer'in o ilk reyinden rücû etmemesi hayızlı kadınlar hakkındaki ruhsatın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonradan vâki olduğunu, Hz. Ömer'in de bu ruhsatı duymadığını ifade eder.
Bu hususu müteâkip rivayet tevsik edecektir. [404]

5. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها.]أنَّ صَفِيةَ بِنْتَ حُيَيّ زَوْجَ النَّبِيّ # حَاضَتْ فَذُكِرَ ذلِكَ لِرَسُولِ الله #. فقَالَ: أحَابِسَتْنَا هِىَ؟ فقَالُوا: إنَّهَا قَدْ أفَاضَتْ. قَالَ: فَ إذَا[. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين .

5. (1383)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden Safiyye Bintu Huyey (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verilmişti.
"O bizi burada hapis mi edecek!" dedi. Kendisine, Safiyye'nin tavâf-ı ifâzayı yapmış olduğu söylenince:
"Öyleyse hayır, (beklemenize gerek yok, yola çıkınız)" açıklamasında bulundu." [Buhârî, Hacc 129, 145, Hayz 27, Megâzî 77; Müslim, Hacc, 382, (1211); Muvatta, Hacc 225-228, (1, 412-413); Nesâî, Hayz 23, (1, 194); Tirmizî, Hacc 99, (943); Ebu Davud, Menasik 85, (2003); Nesâî, Hayz 23 (1, 194); İbnu Mâce, Menâsik 83, (3072). Bu metin Şeyheyn (Buhârî ve Müslim) metnidir.][405]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafını yaptıktan sonra, hayız olan kadının veda tavafı yapmak için temizlenmeyi beklemeden yola çıkabileceğine, kendisinden veda tavafının affedileceğine dair hüküm vermeye ulemâyı sevkeden rivayet budur. Veda tavafını hayız sebebiyle yapmayan kadına herhangi bir ceza terettüp etmez. 1379 numaralı hadiste daha fazla bilgi verilmiştir.[406]

6. وعن عَمرةَ.]أنَّ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها كَانَتْ إذَا حَجَّتْ وَمَعَهَا نِساءٌ تَخَافُ أنْ يَحِضْنَ قَدَمَتْهُنَّ يَوْمَ النَّحْرِ فأفَضْنَ فإنْ حِضْنَ بَعْدَ ذلِكَ لَمْ تَنْظُرْهُنَّ تَنْفِرُ بِهِنَّ وَهُنَّ حُيَّضٌ[. أخرجه مالك .

6. (1384)- Amre merhum anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde kadınlar olduğu halde haccetse, kadınların hayız oluvermelerinden korkardı: Bu sebeple yevm-i nahirde (kurbanın birinci günü) hemen onlara öncelik tanır ve derhal ifâza tavaflarını yaptırırdı. İfâza tavaflarını yaptılar mı, artık onları (temizlensinler de veda tavafı da yapsınlar diye) beklemez, kadınlar hayızlı iken hemen (Medine'ye dönmek üzere) yola çıkardı." [Muvatta, Hacc 227, (1, 413).][407]

ERKEKLERİN KADINLARLA KARIŞIK TAVAFLARI

.1 عن ابن جُريج قال:]أَخْبَرَنِى عَطَاءٌ إِذْ مَنَعَ ابنُ هِشَامٍ النِّسَاءَ الطَّوَافَ مَعَ الرِّجَالِ، قَالَ: كَيْفَ يَمْنَعُهُنَّ وَقَدْ طَافَ نِسَاءُ النَّبِىِّ # مَعَ الرِّجَالِ؟ قَالَ: قُلْتُ: أَبَعْدَ الحِجَابِ وَقَبْلَهُ؟ قَالَ: لَقَدْ أَدْرَكْتُهُ بَعْدَ الحِجَابِ. قَالَ قُلْتُ: كَيْفَ يُخَالِطْنَ الرِّجَالَ. قَالَ: لَمْ يَكُنْ يُخَالِطْنَ الرِّجَالَ. كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْها تَطوفُ حَجْرَةً مِن الرِّجَالِ تُخَالِطُهُمْ. فقَالَتِ امْرَأَةٌ: انْطَلِقِى نَسْتَلِمُ يَا أُمُّ المؤمِنينَ. قَالَتْ: انْطَلِقِى عَنْكِ وَأبَتْ. وَكُنَّ يَخْرُجْنَ مُتَنَكِّرَاتٍ بِاللَّيْلِ[. أخرجه البخارى.»حَجْرَةً« بفتح الحاء والراء المهملين وسكون الجيم بينهما: أى ناحية منفردة .

1. (1385)- İbnu Cüreyc anlatıyor: "Atâ, bana İbnu Hişâm'ın kadınları erkeklerle karışık olarak tavaftan yasakladığı zaman dedi ki: "O bunu nasıl yasaklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevceleri bile erkeklerle birlikte haccettiler!" Ben Atâ'ya sordum:
"Onların beraber hacclari örtünme emrinden önce miydi, sonra mıydı?"
"(Evet, kasem olsun) buna, ben örtünme emrinden sonra şâhid oldum!" diye cevap verdi. Ben tekrar sordum:
"Pekâlâ erkeklere nasıl karışırlardı?" Şu cevabı verdi:
"Erkeklere karışmazlardı, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) erkeklerden ayrı olarak tavaf ederdi, onlara karışmazdı." Hatta bir kadın kendisine: "Ey mü'minlerin annesi, yürü (Hacerü'l-Esved'e elimizi değerek) istilâm edelim!" demişti de Hz. Aişe ona:
"Sen dilediğin şekilde git" deyip kendisi gitmekten imtina etmişti. Onlar geceleyin kim oldukları bilinmez halde çıkarlar, (erkeklerle beraber tavaf yaparlardı.)
[Beytullah'a girmek istedikleri zaman da, erkeklerin tamamen çıkarılmış olmalarına kadar durup beklerler, sonra girerlerdi.]
(Atâ devamla): "Ben (Mekke kadısı) Ubeyd İbnu Umeyr'le birlikte, Müzdelife'deki Sebir dağında mücâvir (yani ikamet eder) olan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına giderdim" dedi. Ben hemen sordum:
"Pekâlâ Hz. Aişe'nin örtüsü ne idi?"
"Keçeden yapılmış küçük bir Türk çadırının içindeydi. Çadırın bir perdesi vardı. Aişe (radıyallahu anhâ) ile bizim aramızda bu perdeden başka bir şey yoktu. Ben Hz. Aişe'nin üzerinde gül renginde bir zıbın gördüm." [Buhârî, Hacc 64.][408]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet İbnu Cüreyc ile Atâ arasında cereyan etmiştir. Anlaşıldığı üzere, hacc emiri olan Hişâm bir ara kadınlarla erkeklerin karışık olarak Beytullah'ı tavaf etmelerini yasaklayınca, böyle bir yasağın câiz olup olmayacağı üzerine Atâ ile İbnu Cüreyc, ilmî bir mübahesede bulunmuşlardır.
2- Rivayette adı geçen İbnu Hişam hakkında şârih Askalânî şu bilgiyi dermeyan eder: "Bu zâtın adı İbrahim'dir. Kardeşi de Muhammed İbnu Hişâm İbni İsmâil'dir. Bunlar Emevî Halifesi Hişam İbnu Abdilmelik'in dayıları idiler. Hişâm bunlardan Muhammed'i Mekke emîrliğine, kardeşi İbrahim'i de Medine emîrliğine getirdi. Hişâm, halifeliği sırasında hacc emîrliğini de İbrahim'e havâle etmişti. Binaenaleyh rivayette zikri geçen İbnu Hişam'dan murad "İbrahim" olabilir. Sonra bunları, Yusuf İbnu Ömer es-Sakafî (Haccâc-ı Zâlim) ölmelerine kadar işkenceye tâbi tuttu. Bu hâl, Velîd İbnu Yezid İbni Abdi'l-Melik'in hakimiyetinin ilk senesine, bunun emriyle 125 hicrî yılında öldürülmelerine kadar devam etti."
3- Bu rivayet tavaf sırasında kadın-erkek ayırımını ilk defa ele alanın İbnu Hişâm olduğunu ifade eder ise de, bu işi daha önce Hz. Ömer'in ele aldığını ifâde eden rivayetler de var. Hatta, kadınlara karışarak hacceden bir erkeği görünce elindeki değnekle vurmuştur. Atâ, İbnu Hişâm'ın tatbikatını kınamaktadır. Ancak Hz. Aişe'den naklettiği müşâhede Hz.Ömer'in tatbikatını andırmakta, benzerlik arzetmektedir.
İbnu Uyeyne'nin bir rivayetinde tavafta kadın-erkek ayrımını ilk ele alan Hâlid İbnu Abdillah eKuşeyrî'dir. Bu zât da Abdülmelik İbnu Mervân zamanında hacc emîrliği yapmıştır. Bir müddet yasak koyup sonradan kaldırmış olabilir. Bunun emîrliği İbnu Hişâm'dan çok daha evvellere gider.
Günümüzde maddî imkânların ve ulaşım vâsıtalarının artmasıyla milyonu taşan hacı kâfilesinin, tavaf esnasında nefesleri keser derecede meydana getirdiği izdiham ve sıkışıklık, her hacıya, kadın ve

erkeklerin ayrı ayrı tavaf yapmalarını ve hatta şeytan taşlamalarını sağlayacak bir formül bulunamaz mı? sorusunu sordurmaktadır. Daha Ashab devrinde duyulan bu ihtiyaç, gittikçe bir zaruret hâlini almaktadır. Meselenin üzerine ciddiyetle gidildiği takdirde bir çözüm bulunabileceği ümidindeyiz.
4- Sebir dağı, Müzdelife'de büyük bir dağın adıdır. Müzdelife'den Mina'ya giderken sol kol üzerindedir. Mekke civarında yedi ayrı dağın ismi Sebir'dir.
5- Mücâvir, mükim demektir. Ancak, burada bir nevi i'tikaf demektir, iki çeşittir: Gece ve gündüz mücâvereti; sadece gündüz mücavereti. İbnu Battâl hadiste Harem bölgesinin her tarafında mücâveretin câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.6- Hadis, kadınların tavafta kendilerini belli etmeyecek bir kıyafete bürünmelerinin, geceleyin tavafı tercih etmelerinin, erkeklerden ayrı ve onların arkasından tavaf yapmalarının efdal olacağını göstermektedir.[409]

HICR'IN GERİSİNDE TAVAF

.1. عن أبى السفَر سعيد بن محمد قال:]سَمِعْتُ ابنَ عَبّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما يَقُولُ: يَا أيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا مِنّى مَا أقُولُ لَكُمْ وَاسْمِعُونِى ما تَقُولُونَ، وَ تَذْهَبُوا فَتَقُولُوا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ فَلْيَطُفْ مِنْ وَرَاءِ الْحِجْرِ وَ تَقُولُوا الحَطِيمَ[. أخرجه البخارى .

1. (1386)- Ebu's-Sefer Saîd İbnu Muhammed anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı işittim, diyordu ki: "Ey insanlar, size söyleyeceğimi benden dinleyin, (bilahare) söyleyeceklerinizi de bana dinletin." "İbnu Abbâs şöyle dedi, İbnu Abbâs böyle dedi" diye kafadan atmayın. Beytullah'ı kim tavaf edecekse Hıcr'ın gerisinden tavaf etsin. Oraya "Hatîm" demeyin. Zîra cahiliye devrinde kişi yemin edip kamçısını veya ayakkabısının tekini yahut yayını atardı." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 26.][410]

AÇIKLAMA:

1- İbnu Hacer'in açıklamasına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ilk cümlesinde: "Beni dinleyip, anladığınızı bir tekrar edin, sözlerimden ne anladığınızı bir göreyim" demek istemiştir. Sanki İbnu Abbâs, halkın kendi söylediklerini eksik, fazla anlayıp sonra da bunu kendisine nisbet ederek -hiç söylemediği şeyleri- rivâyet etmelerinde endişe duymaktadır. Ve: "İyi dinleyin, tam ve eksiksiz zaptedin, iyice kavramadan "İbnu Abbâs şöyle söyledi" demeye kalkmayın!" demek istediler.
2- İbnu Abbâs, Hıcr'ın gerisinden yürümelerini söylüyor. Hıcr, daha önceleri de belirtildiği üzere, Kâbe'nin rükn-i Irakî ile rükn-i Şâmî arasını teşkil eden kuzeybatı duvarının karşısında, yarım daire şeklinde, 1 metrekadar yüksekliğindeki duvarın içinde kalan kısımdır. Burası Kâbe'nin içinden sayılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a nübüvvet gelmezden önce yapılan tâmir sırasında, malzeme yetmediği için duvarın dışında bırakılmıştır. Hıcr'ı ihâta eden yarım dâire şeklindeki duvara Hatîm denir.
3- İbnu Abbâs, Hıcr'a, "hatîm" denmemesini tenbih ederken -Saîd İbnu Mansûr'un rivayetine göre- bir zât: "Hatîm nedir?" diye sorar. İbnu Abbâs: "O hatîm değildir..."der. Ebu Nuaym'ın Müstahrec'inde yer alan rivayette, İbnu Abbâs şöyle devam eder: "Cahiliye insanları onu (Hıcr'ı) hatîm diye isimlendiriyorlardı. İçerisinde Kureyş'in putları vardı..."
Bir başka rivayette, "...Cahiliyeden biri yemin etmek isterse, değneğini koyar yemin ederdi, kim tavaf edecekse gerisinden etsin" der.
Hülâsa mâna şu oluyor: Cahiliye insanları birbirleriyle yeminleşecekleri zaman, yemin eden kimse bir kamçı veya ayakkabı teki veya yay veya bir değnek atar, bunu yeminine işâret kılardı. Bu sebeple oraya hatîm adını verdiler, çünkü orada eşyalar çürürdü. Buraya "hatîm" denmesi ile ilgili başka tahminler de yapılmıştır. Buna göre, zâlimlere orada beddua edilmesi, orada edilen duanın kabul görerek zâlimi helak etmesi sebebiyledir. Bir başka tahmine göre oraya "hatim" denmesi, buranın Beytullah'tan ayrılması, koparılması, duvarının yarım kalması sebebiyledir. Bir başka görüşe göre, burada dua için, fazla izdiham yaparak insanların birbirlerini ezmelerinden dolayı "hatim" denmiştir. Başka tahminler de ileri sürülmüştür.
Hatim kelimesi kırma, ezmek, parçalamak mânasını taşıyan bir kökten gelir.İbnu Hacer der ki: "

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın yaptığı açıklama, bu söylenenlerin pekçoğunu reddetmede yeterli bir delildir."[411]

SAFA VE MERVE ARASINDA SA'Y

1. عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ # وَلاَ أصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إلاَّ طَوافاً وَاحِداً طَوَافَهُ ا‘وَّلَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (1387)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne de Ashab-ı Kirâm (radıyallahu anhüm)'ı Safâ ile Merve arasında birden fazla tavafda bulunmadı, bu da ilk defa yaptıkları tavaf idi." [Ebu Dâvud, Menâsik 54, (1895); Nesâî, Hacc 182, (5, 244); Müslim, Hacc 140, (1215) İbnu Mâce, Menasik (2972).][412]

AÇIKLAMA:

1- Burada Safâ ve Merve arasındaki "tavaf"tan maksad "sa'y"dir.
2- Görüldüğü üzere bu hadis, haccla birlikte umre de yapmak isteyenlerin, hem hacc ve hem de umre için bir kere sa'y etmelerinin yeterli olduğunu ifâde etmektedir. Daha önce de geçtiği üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabından bir kısmı hacc-ı kıran yapmış idi. Diğer bir kısmı da hacc-ı temettu yapmış idi. Hacc-ı kıran yapanlar, umre tavafından sonra sa'y yapınca, ifâza tavafı sırasında sa'y yapmazlar.
Nevevî sadedinde olduğumuz hadisin hacc-ı kıran yapanlarla ilgili olduğunu, hacc-ı temettu yapan Ashab'ın iki sa'y yaptıklarını, birinci sa'y ilk gelindiği gün umre için, ikinci sa'y de hacc tavafıyla birlikte hacc için olduğunu ve bu ikincinin yevm-i nahirde edâ edildiğini belirtir. Ayrıca der ki: "Bu hadis hacc-ı kıran yapanlara İfâza için bir tavaf ve bir sa'y gerektiğine hükmeden Şâfiî ve etbaına açık bir delildir, İbnu Ömer, Câbir, Hz. Aişe, Tâvus, Atâ, Hasan Basrî, Mücâhid, İmam Mâlik, İbnu'l-Macesun, Ahmed, Ishak, Dâvud ve İbn'l-Münzir de böyle hükmetmişlerdir."
Ulemâdan bir diğer grup hacc-ı kırân yapanlara da iki tavaf ve iki sa'y gerektiğine hükmetmiştir. Ebû Hanife, Şâ'bî, Nehâî, Câbir İbnu Zeyd, Abdurrahman İbnu'l-Esved, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih, iki rivayetten birinde Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) bu görüştedir. Ashab'tan Hz. Ali ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un dahi bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.
Üçüncü bir görüşe göre, hacc-ı kıran yapsın, hacc-ı temettu yapsın, her iki çeşit hacıya da bir tavaf bir sa'y gerekir. Bu hadisin zâhiri de bunu ifâde etmektedir. Ahmed İbnu Hanbel'in, -oğlundan gelen bir rivâyette- böyle hükmettiği bilinir.
Bu mevzuya daha önce de temas edilmiştir (1285 numaralı hadise bak.)[413]

2. وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]رَأى النَّبِيُّ # رَجُلاً يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ بِزِمَامٍ أوْ غَيْرِهِ فَقَطَعَهُ[. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.وفي رواية: يَقُودُ إنْسَاناً بِخِزَامَةٍ فِي أنْفِهِ فَقَطَعَهَا ثُمَّ أمَرَهُ أنْ يَقُودَ بِيَدِهِ.»الْخِزَامَةُ« مَا يُجْعَلُ في أنف البعير من شعر كالحلقة لِيُقَادَ به .

2. (1388)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Kâbe'yi başına yular veya başka bir şey takılmış halde tavaf eden bir adam görmüştü. Hemen yuları koparıp attı." [Buhârî, Hacc, 65, 66, Eymân ve'n-Nüzûr 31; Ebu Dâvud, Eyman ve 'n-Nüzûr 23,(3302); Nesâî, Hacc 186, (5, 221-222), Eymân ve'n-Nüzûr 30, (7, 18).]
Bir başka rivayette şöyle denmiştir "...burnuna geçirilmiş bir halka ile birisini yeden bir adam görmüştü, derhal halkayı kopardı ve adama: "elinden tutarak yed!" diye emretti.[414]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Nesâî'de gelen vechinde böyle eziyetle kendini yeddirmeye nezretmiş olduğu belirtilir.

2- Hadiste geçen zimâm kelimesi yular demektir ve kolayca yedmek için hayvana takılır. İnsanın yularlanması büyük hakâret olur, kişinin kendi kendine takması, nefsini alçaltmaya yönelik bir davranıştır.
Hadisin Buhârî'de gelen vechinde hizâme tâbiri geçer. Bu yulardan öte bir yedme vasıtasıdır. Huysuz hayvanların kolayca yedilebilmesi için hayvanlara, burun deliklerini ayıran zara takılan ip vs. halkadır. İnsana bunun takılarak yedilmesi daha büyük bir hakaret, daha büyük tezlil ve tezellüldür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit terbiyeyi, taabbüdü, tevazu ve tezellülü yasaklamıştır.[415]

3. وعن ابن أبى مُليكة]أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ مَرَّ بِامْرَأةٍ مَجْذُومَةٍ تَطُوفَ بِالْبَيْتِ فقَالَ: يَا أمَةَ اللهِ تَعالىَ تُؤذِى النَّاسَ، لَوْ جَلَسْتِ فِي بَيْتِكِ كانَ خَيْراً لَكِ، فَجَلَسَتْ فِي بَيْتِهَا، فَمَرَّ بِهَا رَجُلٌ بَعْدَ مَا مَاتَ عُمَرُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. فقَالَ لَهَا: إنَّ الَّذِى نَهَاكِ قَدْ مَاتَ فَاخْرُجِى، فقَالَتْ: وَاللهِ مَا كُنْتُ ُطِيعُهُ حَيّاً وَأعْصِيهِ مَيِّتاً[. أخرجه مالك .

3. (1389)- İbnu Ebî Müleyke anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Beytullah'ı tavaf eden cüzzamlı bir kadın görmüştü, hemen:
"Ey Allah Teâla'nın câriyesi, insanlara ezâ verme, sen evinde otursan kendin için daha hayırlı olurdu!" dedi. Kadın (söz tutup) evinde oturdu. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in vefatından sonra bir adam kadına uğrayarak:
"Seni haccdan yasaklayan kimse artık vefat etti, çık evinden!" dedi. Kadın adama şöyle cevap verdi:
"Allah'a yemin olsun, ben ona sağken itaat edip, ölünce isyân edecek kimse değilim." [Muvatta, Hacc 250, (1, 424).][416]

AÇIKLAMA:

Cüzzam hastalığı, vücuddan deri ve et parçalarının kopup dökülmesine sebep olan bir hastalıktır. Cüzzamlı hem manzarası, hem pis kokusu ve hem de bulaşma durumuyla başkalarını rahatsız edecektir.
Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu davranışıyla, insanlara rahatsızık verecek bir hastalığa mübtelâ olanların haccdan yasaklanabileceği prensibini va'zetmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) soğan sarımsak kokanları mescide almaz, Bakî'e kadar sürer çıkartırdı. Öyle ise, soğan sarmısakdan çok daha rahatsızlık verici ve umumî sağlığı tehdid edici durumlara haccda elbetteki müsaade edilemez.[417]

4. وعن عبدالله بن السائب.]أنَّهُ كانَ يَقُودُ ابْنَ عَبَّاسٍ: فَيُقِيمُهُ عِنْدَ الشُّقَّةِ الثَّالِثَةِ مِمَّا يَلى الْبَابَ. فيَقُولُ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: أُنْبِئْتُ أنَّ رسولَ الله # كانَ يُصَلِّى ههُنَا؟ فيقولُ: نَعَمْ، فَيَتَقَدَّمُ فَيُصَلِّى[. أخرجه أبو داود والنسائى .
4. (1390)- Abdullah İbnu's-Sâib'in anlattığına göre, (yaşlanıp gözlerini kaybettiği vakit) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a (tavaf sırasında) refakat edip, Haceru'l-Esved'i takip eden (Haceru'l-Esved ile) kapı arasındaki kısımda (mültezem) durdurmuş bu sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine: "Bana söylendiğine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) işte burada namaz kılarmış" demiştir. Abdullah İbnu Sâib de "evet" demiş, bunun üzerine İbnu Abbâs, kalkıp orada namaz kılmıştır." [Ebu Dâvud, Menâsik 55; Nesâî, Hacc 133, (5, 221).][418]

5. وعن مالك.]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ سَعدَ بنَ أبى وَقَّاصٍ كانَ إذَا دَخَلَ مَكةَ مُرَاهِقاً خَرَجَ إلى عَرَفَةَ قَبْلَ أنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ يَطُوفُ بَعْدَ أنْ يَرْجِعَ[.والمراد بقوله »مُرَاهِقاً« أى قد ضاق عليه الوقتُ حتى خاف فوْتَ الوقوف بعرفة .

5. (1391)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh), mürâhık (yani zaman bakımından daralmış, vakfeyi kaçırma endişesine düşmüş) olarak Mekke'ye gelince, Beytullah'la Safâ ve Merve'yi tavaftan önce, Arafat'a çıkar, Arafat'tan döndükten sonra tavafını îfa ederdi." [Muvatta, Hacc 125, (1,371).][419]

AÇIKLAMA:

Burada, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs'ın tatbikatından verilen örnekle şu hüküm belirtiliyor:
Bir kimse hacc için Mekke'ye geldiği zaman vakti daralmış ise, kudüm tavafını terkedip Arafat'taki vakfeye yetişir. Vakfe haccın farzıdır, onu kaçıran o yıl haccı kaçırmış olur. Ama kudüm tavafı farz değildir sünnettir, yapamayandan sâkıt olur ve herhangi bir şey gerekmez.
Arafat'tan sonra îfa edilen tavaf, artık kudüm tavafı olmaz, farz olan ifâza tavafı olur. Kudüm tavafı sâkıt olur.[420]

.6. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ رسولُ الله #: إنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمْيِ الجِمَارِ ‘‘قَامَةِ ذِكْرِ اللّهِ تَعالى[. أخرجه أبو داود والترمذى،

6. (1392)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Beytullah'ı tavaf etmek, Safâ ve Merve arasında sa'yetmek ve şeytan taşlamak Allah'ı zikretmek için emredilmiştir." [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1888); Tirmizî, Hacc 64, (902).][421]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, bu hadisi şöyle açıklar: "Yani bu sayılan mübarek yerlerde Allah'ı zikretmek için onlar menâsik kılınmıştır. Sakın ha gâfil olunmaya! Beytullah'ın etrafında tavaf ve vakfeler dua için emredilmiştir. Zîra, bu iki yerde yapılan ibâdetler parlaktır. Şeytan taşlama ile Safâ ile Mere arasında sa'y de, Allah'ı zikretmek için sünnet kılınmıştır. Yâni atılan her taşla birlikte tekbir getirmek sünnettir, sa'y sırasında da dualar sünnettir."[422]

TAVAF VE SA'YDE DUA

.1. عن عبدالله بن السائب قال:]سَمِعْتُ رسولَ الله # يقولُ في الطَّوَافِ مَا بَينَ الرُّكْنَيْنِ: رَبَّنَا آتِنَا في الدُّنْيَا حَسَنَةً وفي اŒخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ[. أخرجه أبو داود.

1. (1393)- Abdullah İbnu Sâib anlatıyor: "Safâ ile Merve arasındaki tavaf sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dua ettiğini işittim:
"Rabbimiz bize dünyada hayır ver, ahirette de hayır ver ve bizi ateş azabından koru." [Ebu Dâvud, Menâsik 52, (1892).][423]

AÇIKLAMA:

Bu dua Kur'ân'da gelen dualardandır (Bakara 201). Bu, câmî bir duadır. Zîra Allah'tan hem dünyada hem ahirette hasen istenmektedir. Hasen güzel ve hayır mânalarına gelir. Yani istenen şey belli muayyen bir hasen olmadığı için, bunun içerisine bütün hasenler, hayırlar, iyi olan şeyler eksiksiz girer. Alimler "dünyadaki hasen"le ilim, amel, âfiyet, af, rızk, temiz hayat, kanaat, sâlih evlat vs. akla gelebilecek bütün hayırlı şeylerin kastedildiğini, "ahiretteki hasen"le de mağfiret, cennet, yüksek dereceler, peygamberlere mürâfakat, rıza, rü'yet (Allah'ın cemalini görmek), lika (Allah'a kavuşmak) vs. uhrevî füyûzâtın kastedildiğini söylerler.
"Ateşin azabından korunma" talebiyle de cehennemin yakması, dondurması, zehiri, açlığı, susuzluğu, pis kokusu, darlığı, akrebleri, yılanları gibi nasslarda gelen her çeşit azabından korunma taleb edilmiş olmaktadır.
Mü'min, duaların makbul olduğu o mübârek yerlerde bu çeşit câmi dualarla dua etmeli, dünyevî, maddî, müşahhas, fânî şeyleri taleb ederek vaktini heder etmemelidir.[424]

2. وعن نافع.]أنَّهُ سَمِعَ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما يقولُ عَلى الصَّفَا: اللَّهُمَّ إنَّكَ قُلْتَ ادْعُونِى اسْتَجِبْ لَكُمْ، وَإنَّكَ تُخْلِفُ الميعَادَ، وَإنِى أسألُكَ كَمَا هَدَيْتَنِى لِ''سْ◌َمِ أنْ تَنْزِعَهُ مِنِّى حَتَّى تَتَوَفَّانِى وَأنَا مُسْلِمٌ[. أخرجه مالك.وزاد رزين: وَكَانَ يُكَبِّرُ ثَ◌َثَ تَكْبِيراَتٍ وَيقولُ: إلهَ إَّ اللهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ وَهُوَ عَلى كلِّ شَيءٍ قَدِيرٌ، يَصْنَعُ ذلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ، وَيَصْنَعُ فِي المَرْوَةِ كَذلِكَ فِي كلِّ شَوْطٍ .

2. (1394)- Nâfi' (rahimehullah)'nin anlattığına göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i Safâ tepesi üzerinde şöyle dua ederken işitmiştir:
"Ey Allah'ım, Kitab-ı Mübîn'inde: "Bana dua edin size icâbet edeyim!" (Gâfir 60) diyorsun, sen sözünden dönmezsin. Ben şimdi senden istiyorum: Bana hidayet verip İslâm'ı nasib ettin, onu geri alma. Son nefesimi Müslüman olarak vermemi nasib et" (Âmin). [Muvatta,Hacc 128, (1, 372-373).]
Ya Rabb, aynı duayı biz de yapıyoruz, kabûl et!
Rezîn şunu ilâve etmiştir: "(İbnu Ömer), üç kere tekbir getirir ve şöyle derdi: "Allah'tan başka ilâh yoktur, O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, bütün hamdler O'na âittir, O her şeye kâdirdir." Bunu da yedi kere tekrarlardı.
Merve'de de, her şavtta aynı şeyleri tekrar ederdi. [Rezîn'in bu ilâvesi de Muvatta'nın aynı babındadır (127. hadis)[425]

3. وفي رواية لرزين:]وَذلِكَ إحْدَى وَعِشْرُونَ مِنَ التَّكْبِيرِ وَسَبْعٌ مِنَ التَّهْلِيلِ وَيَدْعُو فِيمَا بَيْنَ ذلِكَ يَسْألُ اللهَ تعالى وَيَهْبِطُ حَتَّى إذَا كانَ بِبَطْنِ المسِيلِ سَعَى حَتَّى يَظْهَرَ مِنْهُ ثُمَّ يَمْشِى حَتَّى يأتِى عَلى المَرْوَةِ فَيَرْقى عَلَيْهَا فَيَصْنَعُ مِثْلَ مَا صَنَعَ عَلى الصَّفَا يَصْنَعُ ذلِكَ سَبْعَ مَرَّاتٍ حَتَّى يَفْرَغَ مِنْ سَعْيِهِ[.

3. (1395)- Rezîn'in bir rivayetinde şöyle denir: "Bu yirmi bir tekbir, yedi tehlîl eder. Bunlar arasında da dua eder, Allah'tan ister, sonra (tepeden inmeye başlar), vadinin tabanına (şimdilerde Yeşil Sütunlara) varınca koşmaya başlar, buradan çıkıncaya kadar koşar, Merve yamacına varınca normal yürümeye devam eder. Tepeye, zirveye çıkar, orada durup, Safâ'da yaptıklarını aynen tekrâr ederdi.
Bunu yedi kere tekrarlar ve böylece sa'yini tamamlamış olurdu."[426]

4. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ الله # إذَا وَقفَ عَلى الصفا يكبرُ ثَثاً ويقولُ: إلَه إ اللهُ وَحدهُ شَرِيكَ لهُ؛ لهُ الملكُ ولهُ الحمدُ وهو على كلِّ شيءٍ قَدِيرٌ، يصنعُ ذلِكَ ثث مرَّاتٍ وَيدْعُو ويصنع عَلى المروة مثل ذلِكَ[.

4. (1396)- Hz.Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safâ tepesinde durduğu zaman üç kere tekbir getirip sonra: Allah'tan başka ilah yoktur. O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir, O herşeye kadirdir" derdi. Ve bunu üç sefer tekrar eder, dua okurdu. Aynı şeyi Merve tepesinde de yapardı." [Muvatta, Hacc 127, (1, 372); Müslim, Hacc 147, (1218); Ebu Dâvud, Menâsik 57, (1908); İbnu Mâce, Menâsik 84, (3074).][427]

5. وعن ابن شهاب قال:]كانَ ابنُ عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما يُلَبِّى وهو يطوف بالبيت[. أخرجهما مالك .

5. (1397)- İbnu Şihâb anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Beytullah'ı tavaf ederken telbiye getirmezdi."
[Muvatta, Hacc 47, (1, 338).]

AÇIKLAMA

Zürkanî, bu hususta şu açıklamayı sunar: “İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)’in tavaf sırasında telbiye getirmemesi, bunun meşrû olmamasındandır.
Bu sebeple oğlu Sâlim de tavafta telbiyeyi mekruh addetmiştir. İbnu Uyeyne der ki: "Kendisine ihtida edilip uyulanlardan Atâ İbnu's-Sâib hâriç hiç kimsenin Beytullah'ın etrafında telbiye getirdiğini görmedim." Şâfiî hazretleri ve Ahmed İbnu Hanbel sessizce telbiye getirmeyi câiz bulmuşlardır. Ancak Rebîa tavaf edince telbiye getirirdi."
Hanefîlere göre, telbiye, Zilhicce'nin 10'uncu günü (yâni bayramın birinci günü) şeytana ilk taşın atılmasına kadar devam eder, o zaman bırakılır. [428]

ÜÇÜNCÜ FASIL

BEYTULLAH'A GİRİŞ

.1. عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]خَرَجَ رسولُ الله # مِنْ عِنْدِى وَهُوَ مَسْرُورُ ثُمَّ رَجَعَ وَهُوَ كَئِيبٌ. فقَالَ: إنِّ دَخَلْتُ الْكَعْبَةَ وَلَوِ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أمْرِى مَا اسْتَدْبَرَتُ مَا دَخَلْتُهَا إنِّى أخَافُ أنْ أكُونَ قَدْ شَقَقْتُ عَلى أمَّتِى[. أخرجه أبو داود والترمذى .

1. (1398)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mesrûr bir halde yanımdan çıkmıştı, sonra üzüntülü olarak geri döndü. Dedi ki:
"Kâbe'ye girdim. Ancak pişman oldum, yaptığım bu işi geri getirebilseydim, girmezdim. Ümmetime meşakkat vermiş olmaktan korkuyorum."[429]

.2. وعنده:]وَدِدْتُ أنِّى لَمْ أكُنْ فَعَلْتُ إنِّى أخَافُ أنْ أكُونَ قَدْ أتْعَبْتُ أمَّتِى مِنْ بَعْدِى[.

2. (1399)- Tirmizî'de şöyle denir: "...Yapmamış olmayı temenni ettim. Zîra, kendimden sonra ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum." [Ebu Dâvud, Menâsik 95, (2029); Tirmizî, Hacc 45, (873); İbnu Mâce, Menâsik 79,(3063).][430]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Yaptığım bu işi geri getirebilseydim" cümlesiyle: "Bu işi yaptıktan sonra öğrendiğim şeyi, yapmazdan önce bilseydim kesinlikle Kâbe'ye girmezdim" demek istemiş ve bu ifade ile pişmanlığını ortaya koymuştur.
Tirmizî'de bu endişe daha açık ifâde edilmiştir: Mesrûr çıktığı halde, yanına üzgün dönmüş olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan Hz. Aişe, bu kederin sebebini sorar ve şu cevabı alır: "Kâbe'ye girdim. Sonra girmemiş olmayı temenni ettim. Şimdi ben, kendimden sonra gelecek ümmeti yormuş olmaktan korkuyorum." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu üzüntüsü, ümmetin, Kâbe'yi hac menâsikinden zannederek, mâruz kalacağı imkânsızlıklar ve bunun ümmette hâsıl edeceği keder sebebiyledir, denmiştir.
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Kâbe'ye ne zaman girdiği ihtilâflıdır. Bir kısım âlimler, kesin bir üslûbla sâdece Fetih senesinde girdiğini söyler. Ancak Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da: "Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Fetih senesi dışında Beytullah'a girdiğinin delilidir, çünkü Fetih yılında Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde değildi" der. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye dönünce Hz. Aişe'ye anlatmış olabilir" diye bu durum te'vil edilmişse de, bariz şekilde tekellüflü bulunduğu için kabul görmemiştir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın umre sırasında Kâbe'ye girmediği kesinlik kazanan bir husustur. Bazı âlimlere göre Veda haccı sırasında girmiş olması daha kuvvetle muhtemeldir. Beyhakî buna kânidir. 1408 numaralı hadiste daha fazla açıklama gelecek.
3- Cumhur bu hadisten şu hükmü çıkarmıştır: "Kâbe'ye girmek haccın menâsikinden değildir."
Ancak Kurtubî, Kâbe'ye girmeyi haccın menâsikinden addeden âlimlerden bahsetmektedir. Her hâl u kârda Kâbe'ye girmenin müstehab olduğu kabûl edilmiştir. Buna delil olarak İbnu Huzeyme'nin

kaydettiği şu hadis gösterilir: مَنْ دَخَلَ الْبَيْتَ دَخَلَ فِى جَنَّةٍ وَخَرَجَ مَغْفُورًا لَهُ "Beytullah'a giren, bir cennete girmiş olur ve mağfirete uğramış (günahlar affedilmiş) olarak çıkar." Kâbe'ye girmenin müstehablığına başka delil ve karineler de gösterilmiştir.
Not: Bu mevzu ile ilgili geniş açıklamayı 1408'de yapacağız.[431]

.3 وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]دَخَلَ النَّبِىُّ # الْبَيْتَ هُوَ وَأسَامَةُ ابنُ زَيْدٍ وَبِلاَلٌ وَعُثْمَانُ بنُ طَلْحَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم فأغْلَقُو عَلَيْهِمْ. فَلَمَّا فَتَحُوا كُنْتُ أوَّل مَنْ وَلَجَ فَلَقِيتُ بِلاَلاً فَسَألْتُهُ هَلْ صَلَّى فِيهِ رسولُ اللّهِ #؟ فقَالَ نَعَمْ بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ اليَمَانِيَّيْنِ، وَذَهَبَ عَنِّى أنْ أسْألَهُ كَمْ صَلَّى[. أخرجه الستة .

3. (1400)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), beraberinde Usâme İbnu Zeyd, Bilâl, Osman İbnu Talha (radıyallahu anhümâ) olduğu halde hep beraber girip kapıyı kapadılar. Açtıkları zaman içeri ilk giren ben oldum. Bilal'le karşılaştım ve hemen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'nin içerisinde namaz kılıp kılmadığını sordum.
"Evet" dedi, "iki Yemânî direk arasında." Kaç rek'at kıldığını sormayı unuttum."
Not: 1400-1408 arasındaki hadislerin kaynaklarını 1408'nin sonunda toptan vereceğiz.[432]

.4 وفي رواية:]فَسألتُ بِلاَلاً حِينَمَا خَرَجَ مَا صَنَعَ النَّبِىُّ #؟ قَالَ: جَعَلَ عَمُودَيْنِ عَنِ يَمِينِهِ وَعَمُوداً عَنْ يَسَارِهِ وَثَلاَثةَ أعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ، وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلى سِتَّةِ أعْمِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى[.

4. (1401)- Bir rivayette geldiğine göre (İbnu Ömer) şöyle demiştir: "Çıktığı zaman Bilâl (radıyallahu anh)'e sordum:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) içerde ne yaptı?" Cevaben:
"İki direği sağına, birini de soluna aldı, üç direği de arkasına aldı. -O zaman Beytullah'ta altı direk vardı- sonra namaz kıldı."[433]

.5 وفي رواية:]صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ اللَّتَيْنِ عَنْ يَسَارِكَ إذَا دَخَلْتَ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلّى فِي وَجْهِ الْكَعْبَةِ رَكْعَتَيْنِ[.

5. (1402)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Beytullah'a girdiği zaman soluna gelen iki direk arasında iki rek'at namaz kıldı. Sonra çıktı ve Kâbe'nin önünde iki rek'at namaz kıldı."[434]

.6 وفي أخرى لمسلم:]أقْبَلَ رسولُ اللهِ # عَامَ الْفَتْحِ عَلى نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ وَهُوَ مَرْدِفٌ أُسَامَةَ[.

6. (1403)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih senesi, devesi Kasvâ'nın üzerinde olduğu halde ilerledi, terkisinde de Üsâme (radıyallahu anh) vardı."[435]

.7 وفي أخرى:]عَلى نَاقَةٍ ‘سَامَةَ حَتَّى أنَاخَ بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ ثُمَّ دَعَا عُثْمَانَ ابْنَ طَلْحَةَ فقَالَ: ائْتِنِى بِالْمِفْتَاحِ فَذَهَبَ إلى أمِّهِ فأبَتْ أنْ تُعْطِيَهُ. فقَالَ: واللّهِ لَتُعْطِيَنَّهُ أوْ لَيَخْرُجَنَّ هَذَا السَّيْفُ مِنْ صُلْبِى فأعْطَتْهُ إيَّاهُ فَجَاءَ بِهِ إلى النَّبِىِّ # فَفَتَحَ وَذَكَرَ نَحْوَهُ[.

7. (1404)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir:
"...Üsâme'ye ait bir devenin üzerinde (gelip) Kâbe'nin avlusunda deveyi ıhdı. Sonra, Osman İbnu Talha (radıyallahu anh)'yı çağırdı ve:
"Kâbe'nin anahtarını bana ver!" dedi. Osman annesine koştu. Ancak kadın vermekten imtina etti. Osman (radıyallahu anh):

"Allah'a kasem olsun ya derhal verirsin veya şu kılıncım belimden hemen çıkacaktır!"diye kükredi. Bunun üzerine kadın anahtarı Osman'a hemen verdi, o da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a getirip teslim etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'yi açtı..." Devamını önceki rivayetteki gibi zikretti.[436]

8. وفي أخرى لمسلم أيضاً عن ابن عباس قال:]إنَّمَا أُمِرْتُمْ بِالطَّوَافِ وَلَمْ تُؤمَرُوا بِدُخُولِهِ. وقالَ: أخْبَرَنِي أُسَامَةُ أنَّ النَّبِيَّ # لَمَّا دَخَلَ الْبَيْتَ دَعَا فِي نَواحِيهِ كُلِّهَا وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ حَتَّى خَرَجَ فَلمَّا خَرَجَ رَكَعَ فِي قِبَلِ الْبَيْتِ رَكْعَتَيْنِ فقَالَ: هذِهِ الْقِبْلَةُ[.

8. (1405)- Yine Müslim'de kaydedilen bir rivayette, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şunu söyler: "Sizler Kâbe'yi tavafla emrolundunuz, içine girmekle değil." Ve der ki: "Üsâme (radıyallahu anh) bana, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Beytullah'a girdiği zaman her tarafında dua ettiğini, dışarı çıkıncaya kadar namaz kılmadığını, çıkınca Beytullah'ın önünde (kapısına yakın yerde) iki rek'at kılıp: "Bu (Beyt), kıbledir" dediğini haber verdi."[437]

9. وفي أخرى للبخارى:]دَخَلَ الْكَعْبَةَ وفيهَا سِتَّةُ سَوَارِى فقَامَ عِنْدَ كلِّ سَارِيَةٍ فَدَعَا وَلَمْ يُصَلِّ[.

9. (1406)- Buhârî'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye girdi. İçeride altı direk vardı. Her bir direğin yanında bir miktar durdu, dua etti, ama namaz kılmadı."[438]

10. وعند النسائى:]دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَسَبَّحَ فِي نَوَاحِيهَا وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ وَصَلَّى خَلْفَ المَقَامِ رَكْعَتَيْنِ[.

10. (1407)- Nesâî'de şöyle denmiştir: "Kâbe'ye girdi ve her tarafında tesbihde bulundu. Namaz kılmadan çıktı. Makâm'ın gerisinde iki rek'at namaz kıldı."[439]

11. وفي أخرى له:]دَخَلَ فَمَضى حَتَّى إذَا كانَ بَيْنَ ا'سْطِوَانَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَلِيَانِ الْبَابَ جَلَسَ فَحَمِدَاللّهَ تَعالى وَأثْنى عَلَيْهِ وَسَألَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ قَامَ حَتَّى أتَى مَا اسْتَقْبَلَ مِنْ دُبُرِ الْكَعْبَةِ فَوضَعَ وَجْهَهُ وَخَدَّهُ عَلَيْهِ وَحَمِدَاللّهَ وَأثْنى عَلَيْهِ وَسَألَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ انْصَرفَ إلى كُلِّ رُكْنٍ مِنْ أرْكَانِ الْكَعْبَةِ فاسْتَقْبَلهُ بِالتَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّسْبِيحِ وَالثَّنَاءِ عَلى اللّهِ تَعالى وَالمِسألَةِ وَاسْتِغْفَارِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ وَجْهِ الْبَيْتِ ثُمَّ انْصَرَفَ فقَالَ: هذِهِ الْقِبْلَةُ[.»القَصْوَاءُ« التى قُطِع طرف أذنها، ولم تكن ناقة النبى # كذلك وإنما كان لقباً لها.

11. (1408)- Nesâî'nin bir diğer rivâyeti şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] Kâbe'ye girdi, ilerledi. Kapıya yakın bulunan iki sütunun arasına gelince oturdu. Allah'a hamd ve senâda bulundu. Sonra kalkıp Kâbe'nin arka cihetinden karşısına gelen kısma kadar yürüdü. Alnını ve yanağını sürdü. Allah'a hamd u senâda bulundu, dua ve istiğfar etti. Sonra Kâbe'nin her bir köşesine gitti ve her birini tekbir, tehlil, tesbih ve Allah Teâla'ya senâ, dua ve istiğfarla karşıladı.Sonra çıkıp, Beytullah'ın ön yüzünde iki rek'at namaz kıldı. Namazdan çıkınca: "Bu (Beyt), kıbledir" dedi." [Buhârî, Hacc 51, 52, 54, Megâzî 77, 48, Salât 30,81, 96, Teheccüt 25, Cihâd 127; Müslim, Hacc 388-397 (1329-1332); Muvatta, Hacc 193, (1, 398); Ebu Dâvud, Menâsik 93, (2023); Nesâî, Mesâcid 5, (2, 33-34), Hacc 126, 127, 131, 139 (5, 216-221), Kıble 6, (5, 217).][440]

AÇIKLAMA:

1- Son on bir hadisin hepsi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'ye girişi, onu ziyaret şekli, içerisinde namaz kılıp kılmadığı, nerelerde hangi duaları nasıl yaptığı gibi birbirini tamamlayan

teferruat meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin her birisiyle ilgili âlimlerin farklı değerlendirmeleri olmuştur. Burada mühimlerine muhtasaran temas edeceğiz.[441]

1) KÂBE'YE RESULULLAH (aleyhissalâtu vesselâm) NE ZAMAN GİRDİ?

Bu meselede üç ihtimal mevzubahis olmuştur:
1- Umretu'lkaza'da,
2- Fetih sırasında,
3- Veda haccı sırasında.
Umretü'lkaza'da girmiş olma ihtimali son derece zayıf kabûl edilerek bunun üzerinde fazla durulmamıştır. "Çünkü, denir, o zaman Kâbe putlarla dolu idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) putun olduğu yere girmez, zîra putun bulunduğu yere melek girmeyeceğinden yalnız kalacaktı. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) meleklerden ayrı kalmaya tahammül edemezdi. Ayrıca, Mekke'de üç günlük kalma, Hudeybiye antlaşmasında yer alan şart gereği idi. Kâbe'ye girme hususunda antlaşmada şart yoktur." Böyle bir şart koşsa müşrikler antlaşmaya yanaşmayabilirdi. Bu sebeple koymamış olabilir" denmiştir.
2- Fetih günü girmiş olma ihtimali: Bu kuvvetli bir ihtimaldir. Bunu tasrih eden sahih rivayetler var. İbnu Hacer, 1403 ve 1404 numarada kaydedilen hadislerin sarahatine dayanarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Fetih sırasında Kâbe'ye girdiğine hükmeder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'nin anahtarını istediği Osman İbnu Talha -ki hakkında genişçe bilgi sunacağız- câhiliye devrinden beri Kâbe'nin perdedarlığını yapan kimsedir.
3- Veda haccında girmiş olma ihtimâli: Beyhakî ve bir kısım âlimler buna hükmederler. 1398 numarada Hz. Aişe'den kaydedilen rivayet de buna delildir. Ancak Fetih günü girdiğini söyleyenler, bu hadisi şöyle te'vil ederler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe'ye, o durumu Medine'ye döndüğü vakit anlatmış olabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'ye Veda haccında girdiğini söyleyenlerden bir kısmı, "Kâbe'ye girme"nin hacc menâsikinden olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu görüş pek taraftar bulmamıştır. Buhârî, İbnu Ömer'in çok hacc yaptığı halde Kâbe'ye girmediğine dair rivayeti kaydederek bunu reddedenler arasında yer alır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'ye girmesiyle ilgili hâdiseyi rivâyet edenlerin en meşhuru ve üstelik sünnete uymada titizliğiyle tanınmış olan İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)' in pekçok hacc yapmasına rağmen Kâbe'ye girmemiş olması, Buhârî için, bunun menâsikten olmadığı hususuna yeterli bir delil olmuştur.
4- Fetih ve hacc sırasında girme ihtimâli: Rivâyetlerdeki ihtilâfı te'lif edici bir grup âlim bu görüşü ileri sürmüştür. Bu te'vil az sonra temas edeceğimiz bir başka ihtilâfı da ortadan kaldıracaktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'nin içinde namaz kıldı mı, kılmadı mı? Buhârî şârihlerinden Mühelleb'in yorumuna göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye bir kere Fetih yılında girmiş ve iki rek'at namaz kılmıştır, bir kere de Veda haccı sırasında girmiştir ve bu girişte namaz kılmamıştır. İbnu Hibbân da: "Bana, bu iki rivayeti cem etme hususunda en uygun geleni, iki haberin iki ayrı vakitte cereyan eden vak'a ile ilgili olduğuna hükmetmektir" demiştir.
Bu te'life Nevevî itiraz ederek: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın Veda haccında değil, Fetih sırasında Kâbe'ye girmiş bulunduğu hususunda ihtilâf yok" der.
Bu konuyla ilgili farklı görüşleri delilleriyle birlikte kaydeden İbnu Hacer, kesin bir tavır takınarak herhangi birini tercih etmez. Ancak hadisten çıkarılan fevâid kısmında: "Kâbe'ye girmek müstehabdır" der.[442]

2) KÂBE'NİN İÇİNDE NAMAZ

Üzerinde durduğumuz mevzuun teferruatlı ve ihtilâflı noktalarından biri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içeride namaz kılıp kılmadığı meselesidir. Zîra, yukarıda kaydedilen hadislerden bir kısmında (1400-1401-1402) Bilal-i Habeşî (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içeride iki rek'at namaz kıldığını söylerken, bir kısmında (1405-1406-1407-1408) Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ), Kâbe' nin içinde Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kılmadığını söylemektedir.
Şârih İbnu Hacer'in dikkat çektiği daha enteresan bir duruma göre, Kâbe'nin içinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kılmadığını söyleyen Üsâme (radıyallahu anh)'den İbnu Ömer'in

yaptığı bir rivâyette -ki bu rivayet Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir- Üsâme, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın içeride namaz kıldığını söylemiştir.
Görüldüğü üzere, sahih hadisler bu mevzuda ihtilaf ederler. İslâm âlimleri bu rivayetleri birkaç noktadan te'lif ve izaha kavuştururlar. Denir ki:
1) Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'in rivayeti isbat edici olması sebebiyle tercih edilme şansını elde tutar. Çünkü, umumî kâidedir, iki rivâyet nefy ve isbat hususlarında ihtilâflı olurlarsa isbat edicinin tercih edilmesi esastır.
2) Bilal'in rivayetlerinde ihtilâf olmadığı halde Üsâme'nin rivayetleri ihtilâflıdır. Belirtildiği üzere İbnu Ömer, Üsame'nin: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'de namaz kıldı" dediğini rivayet etmiştir.
3) Nevevî her iki rivâyeti şöyle bir te'life kavuşturur: "Bunlar Kâbe'ye girdikleri zaman dua ile meşgul oldular. Bu esnâda Üsâme (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dua ederken gördü. Üsame kendisi dua ile bir köşede meşgul olurken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka yerde iki rek'at namaz kıldı. Bu esnada Bilal, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yakınında olduğu için gördü, Üsâme ise uzaklığı ve dua ile meşguliyeti sebebiyle görmedi. Zîra kapının kapalı oluşu, içeride karanlık hâsıl etmişti. Ayrıca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le Üsâme arasına içerdeki sütunlar da perde yapmış olabilir. Bu sebeple zannına uyarak Hz. Üsame Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın namaz kıldığını inkâr etmiş olabilir. Muhibbu't-Taberî der ki: "Hz. Üsâme'nin, içeriye girdikten sonra, bir müddet için oradan ayrılmış olması, bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılarken orada bulunmaması da muhtemeldir."
Muhibbu't-Taberî'nin bu tevilini te'yid eden Ebu Dâvut et-Tayâlesi'nin kaydettiği bir rivayette, Hz. Üsame (radıyallahu anh) der ki: "Kâbe'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına girdim. Orada bazı resimler gördü. Bir kova su istedi. Ben su getirdim. Onunla resimlerin üzerine vurup (onlar yıkadı)."
Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de var.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmaması ile ilgili ihtilâflı rivâyetleri, birini diğerine tercih etmeden te'lif eden de olmuştur:
a) "Namaz kıldı" diyen rivâyetlerdeki salât kelimesi lügat mânasında kullanılmıştır, yani dua etti demektir. "Namaz kılmadı" diyen rivayetlerde salât kelimesi ıstılahî mânadadır, yani "namaz" mânasındadır. Bu te'vîli "Kâbe'nin içinde farz olsun nafile olsun her çeşit namaz mekruhtur" diyenler tercih etmiştir. Ancak, bu te'vili, kılınan namazların rek'at sayısından bahseden rivayetler (1402 numaralı hadis böyledir) reddeder.
b) "Namaz kıldı" diyen rivayetlerde nâfile namaz, "namaz kılmadı" diyen rivayetlerde farz namaz kastedilmiş olabilir. Kurtubî bunu benimser. Esasen İmam Mâlik'in mezhebi de bu te'vili esas almıştır.
c) "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye iki kere girmiş, birinde namaz kılmış diğerinde kılmamış olabilir" denmiştir. Yukarıda temas ettiğimiz, iki sefer girmiş olma ihtimali üzerinde duranlar, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece Fetih günü Kâbe'ye girdi. Veda haccı sırasında girmedi" diyenlere: "Rivâyetler, Mekke fethi sırasında iki ayrı sefer girmiş olma ihtimâlini reddetmez" diye cevap vermişlerdir.[443]

3) NAMAZIN YERİ VE ŞEKLİ

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe içinde namaz kıldığı umumiyetle kabul edilmiş, hatta, yeri ve şekli üzerinde bâzı teferruata bile inilmiştir. Hemen belirtelim ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nerede namaz kıldığı hususunda daha ziyâde İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) soru sormuştur. Çünkü kendisi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte içeri girenler arasında yoktur. 1400 numaralı hadiste belirtildiği üzere Kâbe'ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte, Üsâme, Bilâl, Osman -bir başka rivayette el-Fadl İbnu Abbas- (radıyallahu anhüm) girmiştir.
Girince kapı örtülmüştür.
Ezrâkî'nin Mekke üzerine yazdığı kitapta Hâlid İbnu Velid'in dışarıda kapının önünde bekleyerek halka karşı kapıyı koruduğu, tehâcümü önlediği belirtilir.
Şu halde, rivayetlerin umumî manası, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'den çıkınca, "Ben gençtim, üstelik güçlüydüm" diyen Abdullah İbnu Ömer'in, kalabalığı yararak en öne geçtiğini, böylece Kâbe'ye ilk giren olduğu belirtilir. İlk işi Hz. Bilal'e Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kılıp kılmadığını, kıldığını öğrenince de nerede kıldığını sormak olmuş, ama heyecandan olacak, kaç rek'at kıldığını sormayı unutmuştur. Bazı rivayetlerde bunu unuttuğunu sarih olarak ifade

eder. Namaz kıldığı yeri sorması, hemen orada namaz kılmak düşüncesinden ileri gelir. Zîra İbnu Ömer'in kanaatince
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kıldığı nokta, Kâbe'nin en mukaddes yeridir, orada namaz kılmakla hem sünnete uyacak, hem de daha faziletli ve sevablı bir ibadet yapmış olacaktır.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın namaz kıldığı yeri belirleyen rivayetler, o sıradaki Kâbe'nin içi hakkında bilgi verir: Kâbe'nin içinde üçerli iki dizi halinde altı sütûn mevuttur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), öndeki dizide iki sütun arasında, karşı duvardan 3 zira' (kadar) mesafede duvarla kendi arasında herhangi bir sütre bulunmaksızın iki rek'at namaz kılmıştır. Namaz kıldığı yerde kırmızı mermer taşı mevcuttur.
İbnu Hacer, Kâbe'yle ilgili bu çeşit tasvirlerin, İbnu'z-Zübeyr zamanındaki tahribinden önceye ait olduğunu belirtir. Abdullah İbnu 'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in kuşatılması sırasında Şam askerlerine atılan mancınık taşlarının isâbetiyle tahrib olan Kâbe'yi, İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ), Hz.İbrahim zamanında atılmış olan temellere kadar yıktırarak yeniden yaptırmıştır.[444]

4) KÂBE'DE NAMAZ CAİZ DEGİL Mİ?

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmadığı meselesi, âlimleri "Kâbe'de namaz caiz mi, değil mi" münâkaşasına götürmüştür. İbnu Abbâs'a göre Kâbe'nin dâhilinde namaz mutlak şekilde sahih değildir. Sebebi, insanların Kâbe'nin bâzı kısımlarına sırtlarını çevirmeleridir. Halbuki, O'na yüzleri çevirmek emredilmiştir. Bu emir, yüzü bir kısmına değil, tamamına çevirmek diye anlaşılmıştır. Mâlikîlerin bazıları, Ehl-i Zâhir ve Taberî bu görüştedir.
el-Mâzirî: "Malikî mezhebinde meşhur olan, Kâbe'nin içinde farz namazın yasak olması ve kılındığı takdirde iâdesinin vâcib olmasıdır" der. Bazıları: "Âmden kılarsa iâde etmelidir" demiştir.
Tirmizî, İmam Mâlik'in nafile kılmanın caiz olduğuna hükmettiğini belirtir.
Nevevî, bazılarının Kâbe'nin içindeki namazın, dışındakinden efdal olduğuna hükmettiğini nakleder. Ancak ulema, dışarda kılınanın efdaliyetinde ittifak ettiğine göre, ihtilâflı bir efdaliyetin, ittifaklı efdaliyete üstünlüğü kabûle karîn görünmez.
Cumhur, Kâbe'nin içinde namaz kılmayı müstehab addetmiştir. Bu hükme giderken dayanmış oldukları delili 1398 numaralı hadiste kaydettik.[445]

5) KÂBE'NİN KAPISI NİÇİN KAPATILMIŞTI?

Âlimlerin ihtilâf ettiği bir husus da budur: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye girince kapısını niye kapattı? İbnu Battâl, "Buradaki hikmet, halkın bu ziyareti görerek sünnet zannetmesini önlemekti" demiştir. Bu zayıf bir yorumdur. Çünkü, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir şey düşünseydi yanındakilere de haber vermez, onlardan da gizli tutardı. Birkaç kişi için müstehap kılınan bir amelin herkes hakkında müstehab olacağı açıktır.
Kapatılmasının hikmeti hususunda farklı yorumlar getirilmiştir:
* Kâbe'nin içerisinde her noktada namaz kılabilmek içindir. Çünkü kapıya yöneldiği zaman, karşısında Kâbe'den bir parça değil, semayı bulmuş olacaktı.
* Hanefîlere göre, açık halde de namaz caizdir.
* Şafiîler Kâbe'nin kapısı açık olarak içinde namaz kılınabileceğini, ancak ne kadar alçak da olsa bir eşik bulunması gereğini söylemiştir.
* Musallî boyunda, bineğin arka kısmı boyunda bir perde şartı koşanlar da olmuştur.
* Kâbe'nin damında kılınacak namaz içinde de aynı farklı görüşler ileri sürülmüştür. [446]

6) BAZI FEVAİD

Bu rivâyetlerden, âlimler yukarıda söylenenlerden başka bazı faydalı inceliklere ve hükümlere dikkat çekerler:
1- Sahâbinin sahabeden rivayeti var.
2- Efdâl olan varken, mefdûlün taleb edilmesi ve onunla yetinme var.
3- Haber-i vahid'in hüccet olması var.
4- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in sünneti öğrenme hususundaki hırsı ve bu husustaki fazîleti var.

5- Sahâbe içerisinde faziletçe üstün olanların, her seferinde faziletce üstün müşahedelere katılamadıkları görülüyor. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha gibi büyüklerden hiçbiri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe ziyaretinde mevcut değiller.
6- Münferid namazlarda mescidlerde sütunların gerisinde değil, aralarında da namaz kılınabilir.
7- Mescidlerde kapı meşrudur, kapatılması câizdir.
8- Önceden başkalarının geçme ihtimâli olma hallerinde sütre emri vardır. Zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki direk arasında durmuş, direklerden birinin gerisine geçerek sütre yapmamıştır. "Bunu, duvar yakın olduğu için (3 zira' kadar) yapmış olmalıdır" denmiştir.
9- Namaz kılanın sütre dikme mesâfesi üç zira'dır, daha fazla olmamalıdır. Bâzı âlimler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'de namaz kıldığı yerin kıble duvarından üç zîra mesafede bulunduğunu haber veren rivâyeti bu meselede delil kılmıştır.
10- Ulemânın "Mescidü'l-Haram'ın Ôtahiyyetu'lmescid'i tavaftır" sözü Kâbe'nin içi hakkında değil, dışı hakkındadır. Zîra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devesiyle gelip, ıhtırıp doğrudan Kâbe'ye girmiş ve orada iki rek'at tahiyyetü'lmescid namazı kılmıştır. Bu namaz, umumî tahiyyetü'lmescid olabileceği gibi, Kâbe'nin müstakil bir mescid olmasından mütevellid de olabilir. (Yani Kâbe çevresinden ayrı düşünülünce kâmil mânada el-Mescidü'l-Haram değildir, müstakil bir mesciddir. Bir başka ifâde ile çevresini teşkil eden Metaf, Makam, Rükn, Hıcr, Zemzem Kuyusu müştemilâtı ile bilikte el-Mescidü'l-Haram olmaktadır.)
11- Beytullah'ın içinde namaz müstehabdır, ancak girmesi ile kimseye eziyet vermemek şartıyla. İbnu Abbâs'ın: "Kâbe'ye girmenin haccla hiçbir ilgisi yoktur" dediği rivâyet edilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'ye Mekke'nin fethedildiği zaman girdiğini söyleyenler açısından, bunun haccla hiçbir irtibatı olmayacağı açıktır, zîra o zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramsız idi.
12- Bu rivayetler, "Gündüz nâfilesi ikişer rek'at kılınır" diyenlere delildir.
13- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Bu (Beyt) kıbledir" sözünü Hattâbî şöyle açıklamıştır: "Bu sözle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kıble meselesi, bu Beyt'e karşı dönmek hususunda kesinlik kazanmıştır, binâenaleyh kıyamete kadar kıbleyi kimse değiştiremez, neshedilemez, namazı hep buna karşı kılacaksınız" demek istemiştir.
Bu sözle "Mescidü'l-Haram'da imamın yerini tayin etmiş olması da ihtimalden uzak değildir. İmam Kâbe'nin köşelerine ve etrafına değil, doğrudan doğruya cephesine karşı duracaktır. Namaz bir tarafında makbul ise de sünnet olan budur."
Nevevî, üçüncü bir ihtimale daha dikkat çeker: Ona göre hadisin mânası, "Kıble, bütün Harem bölgesi yahut Mekke veya Kâbe'nin etrafındaki mescid değil, bizzat Kâbe'nin kendisidir" demektir.[447]

7) OSMAN İBNU TALHA

1404 numaralı hadiste -ki Müslim hadisidir- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Fetih günü Hz. Üsâme (radıyallahu anh) ile birlikte gelip Kâbe'nin önüne devesini ıhıp, Osman İbnu Talha'dan Kâbe'nin anahtarını istettiği belirtilir.
Osman İbnu Talha Kimdir?
Bu zat, Osman İbnu Talha İbni Ebî Talha (radıyallahu anh)'dır. Kureyşî'dir. el-Hacebî lakabını taşır. Bu lakab onun Kâbe ile ilgili bir hizmetinden gelir. Kâbe'nin perdedarlığını (Hicabetu'l-Kâbe) yapmakta ve anahtarını taşımaktadır. İstediği zaman anahtarı vermekten imtina eden annesinin adı Sülâfe'dir, Ümmü Saîd de denir.
Babası Talha, amcası Osman İbnu Ebî Talha, her ikisi de Uhud Savaşı'nda kâfir olarak öldürülmüştür. Osman'ı Hamza (radıyallahu anh), Talha'yı da Hz. Ali (radıyallahu anh) öldürmüştür. Yine Uhud'da Osman'ın Müsâfi, Cülas, Hâris, Kilâb isminde başka kardeşleri de öldürülmüştür, hepsi de kâfir olarak.
Osman İbnu Talha, Hudeybiye Sulhünden sonra Hz. Hâlid İbnu Velid (radıyallahu anh) ile birlikte Müslüman olmuş, hicret ederek Medine'ye gelmiştir. Rivayete göre, Necâşi'nin yanından dönen Amr İbnu'l-Âs hicret etme niyetinde iken Osman'la karşılaşıp arkadaş olurlar ve beraberce Medine'ye gelirler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları görünce: "Mekke ciğerparelerini size atıyor" diyerek bunların Mekke'nin en kıymetli eşhaslarından olduklarını ifade buyurur.
Osman (radıyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte Medine'de ikamet eder, Mekke fethine katılır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, Kâbe'nin anahtarını Osman'la

amcasının oğlu Şeybe İbni Osman İbni Ebî Talha'ya verir ve: "Bunu ebedî olarak alın, sizden onu ancak zâlim geri alabilir" buyurur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra Osman (radıyallahu anh) Mekke'ye gider. Hicrî 42 yılında vefat edinceye kadar orada kalır. Mamafih Ecnâdin Savaşı'nda şehid olduğu da söylenir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, buna tevdi ettiği hicâbet hizmeti (ki sidâne de denir) cahiliye devrinden beri bu ailenin üzerinde olan bir hizmetti. Ailesine Hacebiyyûn denir idi. Hicâbet perdedarlık hizmetidir, temizliği, nezâreti, anahtarının taşınması hep buraya girer. Kâbe'nin anahtarını taşımak şerefli bir hizmetti. Hacibin izni olmadan kimse Beytullah'a giremezdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü, Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri ilga ettiğini duyurmuş, sikâyetu'lhacc (hacılara su verme) ile sidânetu'l-Beyt'i istisna etmiştir.
Ulemâ demiştir ki: "Anahtarı onlardan almak hiç kimseye câiz olmaz. Bu hizmet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından onlara tevdi edilmiş Kâbe'nin mütevelliliğidir. Ebedî olarak onlarda kalacaktır, kendilerinden sonra evlâtları onu deruhte edecektir. Bu işte kimse onlarla niza edemez, ortak da olamaz, yeter ki o nesil var olmaya, bu işe sâlih olmaya devam etsinler."[448]

12. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَمَّا قَدِمَ رسولُ الله # أبى أنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَعِيهِ الِهَةُ فَأَمَر بِهَا فأخْرِجَتْ
وَأخْرَجُوا صَورَةَ إبْرَاهِيمَ وإسْمَاعِيلَ عَلَيْهِمَا السَّ◌َمُ في أيْدِيهِمَا ا'زَمُ. فقَالَ رسولُ الله #: قَاتَلَهُمْ اللّهُ أمَا وَاللّهِ لَقَدْ عَلِمُوا أنهُمَا لَمْ يَسْتَقْسِمَا بِهَا قَطُّ. فَدَخَلَ الْبَيْتَ فَكَبَّرَ في نوَاحِيهِ وَلَمْ يُصَلّ فِيهِ[. أخرجه البخارى.»ا'زمُ« الْقِدَاحُ التى كانوا يَسْتَقْسِمُونَ بِهَا .

12. (1409)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Mekke'ye) geldiği vakit içerisinde put olduğu için, Beytullah'a girmekten imtina etti (kaçındı). Onların çıkarılmalarını emretti. Hepsi de çıkarıldı. Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam)'in ellerinde fal okları bulunan heykelleri de çıkarıldı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bunu görünce): "Allah canlarını alsın! Allah'a kasem olsun, onlar da bilirler ki, Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam) bu oklarla kısmet aramadılar." [Buhârî, Hacc 54, Enbiya 8, Megâzî 48; Ebu Dâvud, Hacc, 93, (2027).][449]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'ye girişi Mekke'nin fethinde mi oldu, Veda haccında mı oldu, âlimlerce münâkaşa edildiğini, bazıları, "Sadece Fetih günü", bazıları, "Sadece Veda haccı sırasında" derken, bazılarının "Her ikisinde de olabilir" dediğini, önceki rivayetin (1408 numaralı hadis) açıklamasında izah etmiştik. Sadedinde olduğumuz rivayet, Fetih günü cereyan eden bir vak'ayı aksettirmiş olmalıdır. Zîra Veda haccına kadar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'de putların kalmasına müsâmaha etmesi kabûl edilemez.
2- Rivayetler, Kâbe'de 360 putun mevcudiyetinden bahseder. Bu putların hepsi bütün Araplarca eşit şekilde takdis edilmiyordu. Bazı müşterek putlarla birlikte, her kabilenin kendine has putları da vardı. Kureyş' in en büyük putu Hübel adını taşıyor ve Kâbe'nin içinde bulunuyordu.
Şu halde bu putlar arasında Arapların ecdâdları ve Kâbe'nin bânisi bildikleri Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmâil (aleyhimâsselâm) de vardı.
Bunların elindeki oklara gelince, bu yapacakları işleri tayin veya aralarındaki ihtilafları çözmede kur'a çekmeye yarıyordu.
Şârihler bu mevzuda şu bilgileri verir: İbnu Cerîr der ki: "Cahiliye Arapları, bir iş yapacakları zaman üç okla çekim yaparlardı. Okun birinde "Yap!" birinde "Yapma!", birinde de "Boş!" yazıyordu.
Ferrâ ise şunu söyler: "Birinin üzerinde "Rabbim bana emretti." ikincide "Rabbim yasakladı!" üçüncüde de: "Boş!" yazıyordu." Bir kimse herhangi bir iş arzu edince, bu oklardan birini çeker, emreden ok çıkarsa yapar, yasaklayıcı olan çıkarsa terkeder, boş çıkarsa çekimi yenilerdi. İbnu İshâk,

bu okların, en büyük put olan Hübel'in yanında bulunduğunu, ihtilâfa düştükleri meselelerde, onun yanında kur'a çekerek muhâkeme olunup kur'a neyi gösterirse ona uyduklarını haber verir. Fal oklarına kuş tüyü takılmazdı.
Hemen kaydedelim ki, bu oklara mürâcaat sadece ihtilâflı hallere mahsus değildi. Kaynaklar hususî işlerde de ferdlerin başvurduklarını tasrih eder.
Saîd İbnu Cübeyr, bu okların beyaz çakıl taşı olduğunu; Mücâhid, üzeri yazılı "taş" olduğunu belirtir. Keza Mücâhid'in rivayetinde sefer, gazve, ticâret gibi her işlerinde bu fal taşlarına başvurup çekim yaptıkları belirtilir. Anlaşılan o ki, bu fal âletleri, Kâbe'de Hübel putunun yanında bulunanlardan farklıdır. Hattâ Kâbe'deki oklar bile farklıdır; bazılarının üzerinde "Yap!" yazarken, bazılarında aynı mânaya gelen: "Rabbim bana emretti!" diye yazmaktadır. İbnu İshâk'ın rivayetinde, bu okların Hübel'in yanında bulunduğu belirtilirken, sadedinde olduğumuz Buhârî rivayetinde, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (aleyhimâsselam)'in yanında da fal oklarının bulunduğu belirtilmektedir. Demek ki bu oklar, belki de başvurulacak meselenin vüs'atine, cinsine göre birçok çeşidi ihtiva etmektedir, her rivayet bunlardan birini aydınlatmaktadır. Nitekim İbnu Hacer, bu mevzuda gelen rivayetlerden şu neticeye varır: "Cahiliye Arapları üç çeşit fal oku kullanırlardı:
1- Her ferdin kendisi için üç adet hususî ok,
2- Umumî meselelerin çözümünde hakem olarak başvurulan oklar. Bunlar Kâbe'de bulunurdu. Keza her bir Arap kâhin ve hâkimlerinin yanında da oklar vardı. Bunlar yedi adetti, üzerlerinde yazılar vardı. Meselâ biri: "Sizden", diğeri "Birleştirilmiş (mülsak)", bir diğeri: "Buna diyet gerekir..." gibi, sıkca meydana gelen işlerle ilgili bir hüküm ihtiva ediyordu. Üçüncü kısım kumar oklarıydı. Bunların adedi ondu: Yedisinde yazı vardı, üçü de boş. Bunlara (mesele çözmek için değil), kumâr oynamak için başvururlardı, tıpkı tavla zarı vs. gibi..."
3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Onlar da bilirler ki, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil bu oklarla kısmet aramadılar" buyurarak, okları, fal ve kumar gibi dinin reddettiği ahlâk dışı işlerde kullanma meselesinde o yüce peygamberlere iftira edildiğini, onların hiçbir surette bu kirli işleri başlatmadığını belirtiyor. Cahiliye an'anesi, Arabistan'a bu gibi işleri sokanları bilmektedir. Nitekim, oklarla kısmet arama işini ilk icad eden kişinin, Amr İbnu Lühey olduğunu bilmektedirler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir rivayette "Cehenemde bağırsaklarını sürüyor gördüm" dediği bu adam, Hz. İbrahim'in dini üzere olan Arap kavmini putperestliğe atmıştır.[450]

13. وعن ا ٔسْلَمِيَّةِ قالت:]قُلْتُ لِعُثْمَانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: مَا قَال لَكَ رسولُ الله # حِينَ دَ◌عَاكَ؟ قَالَ. قالَ: لِى إنِّى نَسِيتُ أنْ آمُرَكَ أنْ تُخَمِّرَ الْقَرْنَيْنِ فإنَّهُ لَيْسَ يَنْبَغِى أنْ يَكُونَ في الْبَيْتَ شَئٌ يَشْغَلُ المصَلِّى[. أخرجه أبو داود.»التَّخْمِيرُ« التغطية .

13. (1410)- Eslemiyye (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a dedim ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) seni çağırdığı zaman sana ne söyledi."
Bana şu cevabı verdi:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Sana iki boynuzu örtmeni söylemeyi unuttum. Zîra Beytullah'da namaz kılan kimseyi meşgul edecek herhangi bir şeyin bulunması doğru değildir" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 95, (2030).][451]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Osman (radıyallahu anh) Kâbe'nin perdedârı Osman İbnu Talha'dır. 1408 numaralı hadisle ilgili açıklamanın sonunda hakkında bilgi verdik.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın örtülmesini emir buyurdukları "İki boynuz", Kâbe'nin içerisinde korunmakta olan ve Hz. İsmâil (aleyhisselam)'in yerine kesilen koçun boynuzlarıdır. Bu boynuzlar, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anhümâ) zamanına kadar Kâbe'de kalmıştır. Onu kuşatan Yezid'in askerleri tarafınan atılan mancınık taşlarının çıkardığı kıvılcım Kâbe örtüsünü tutuşturmuş, hasıl olan yangında bu boynuzlar da yanmıştır.[452]

14. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كُنْتُ أحِبُّ أنْ أدْخُلَ الْبَيْتَ وَأُصَلِّيَ فِيهِ فَأَخَذَ رسولُ الله #: بِيَدَيَّ فأدْخَلَنِي في الحِجْرِ فقَالَ صَلِّى فِيهِ إنْ أرَدْتِ دُخُولَ الْبَيْتِ فإنَّمَا هُوَ قِطْعَةٌ مِنْهُ، وَإنَّ قَوْمَكِ اقْتَصَرُوا حِينَ بَنُوا الْكَعْبَةَ فأخْرَجُوهُ عَنِ الْبَيْتِ[. أخرجه الأربعة .

14. (1411)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Kâbe'ye girip içinde namaz kılmayı çok arzu ediyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ellerimden tutup beni Hıcr'a soktu ve: "Beytullah'a girmek istiyorsan burada namaz kıl. Zîra burası ondan bir parçadır. Senin kavmin Kâbe'yi (tamir maksadıyla) yeniden inşa ederken, inşaatı kısa tutup onu Beytullah'tan hâriç bıraktılar" dedi." [Tirmizî, Hacc 48, (876); Ebu Dâvud, Menâsik 94, (2028); Nesâî, Hacc 129, (5, 219), Muvatta, Hacc 105, (1, 364). (Muvatta'nın rivayeti mânâ yönüyle mutabakat sağlar).][453]

AÇIKLAMA:

Mescid-i Haram'ın Hıcr kısmı hakkında yeterli bilgiyi 1386 numaralı hadiste kaydettik, oraya bakılsın.[454]

15. وفي أخرى للنسائى:]قُلْتُ يَا رسولَ اللّهِ أ أدْخُلُ الْبَيْتَ؟ قال: ادْخُلِى الحِجْرَ فإنَّهُ مِنَ الْبَيْتِ[.

15. (1412)- Nesâî'de gelen bir diğer rivayet şöyle: "(Hz. Aişe der ki): "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Beytullah'a girmeyeyim mi?"
Bana şu cevabı verdi:
"- Hıcr'a gir, çünkü o da Beytullah'tan bir parçadır." [Nesâî, Hacc 129.][455]

16. وعن نافع قال:]كَانَ ابنُ عُمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما إذَا دَخَلَ الْكَعْبَةَ يَمْشِى قِبَلَ وَجْهِهِ حِينَ يَدْخُلُ وَيَجْعَلُ الْبَابَ قِبَلَ ظَهْرِهِ وَيَمْشِى حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الجِدَارِ الَّذِى قِبَلَ وَجْهِهِ قَرِيباً مِنْ ثَلاثَةِ أذْرُعٍ فَيُصَلِّى، يَتَوَخَّى المكَانَ الَّذِى أخْبَرَهُ بِلالٌ أنَّ رسولَ الله # صَلَّى فِيهِ. قَالَ: وَلَيْسَ عَلى أحَدٍ بأسٌ أنْ يُصَلِّى في أيِّ نَوَاحِى الْبَيْتِ شَاءَ[. أخرجه البخارى. »التَّوَخِّى« الْقَصْدُ واعتماد .

16. (1413)- Nâfi Ôanlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Kâbe' ye girdi mi, girince yüzü istikâmetinde yürür, kapıyı arkasında tutar, karşı duvarla arasında üç zira'lık mesâfe kalıncaya kadar düz yürür, (orada durup) namaz kılar, böyle davranmakla, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'in, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada kıldı" diye haber verdiği yerde namaz kılmayı kastederdi. Ancak (İbnu Ömer) şunu da söyledi:
"- Kişinin, Beytullah'ın içerisinde, dilediği noktada namaz kılmasında bir beis yoktur!" [Buharî, Hacc 52, 51, Salât 30, 81, 96.][456]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yukarıdaki metniyle Buhârî'nin Hacc bölümünde 52. babında geçmektedir. Diğer bablarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'de kıldığı namaz ve bu namazı kıldığı yeri târif eden rivayetler mevcuttur.
Hadisle ilgili açıklama 1408 numarada geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.[457]

ALTINCI BAB

VAKFELER VE İFÂZA

Bu babta üç fasıl var

BİRİNCİ FASIL
VAKFELER VE HÜKÜMLERİ
*
İKİNCİ FASIL
İFÂZA
*
ÜÇÜNCÜ FASILARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

BİRİNCİ FASIL

VAKFELER VE HÜKÜMLERİ (UMÛMÎ BİLGİLER)

Vakfe: Kelime olarak durmak demektir. Hacc ıstılahı olarak, haccın farz olan iki rüknünden birini ifâde eder. Zîra haccın iki rüknü vardır. Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı. Tavafla ilgili rivayetler ikinci fasılda (1366-1413 numaralar arasında kalan hadisler) gördük.
Bu fasılda vakfe ile ilgili hadisleri göreceğiz. Hemen belirtmek isteriz ki, hacc ibadetinin iki vakfesi vardır.
1- Arafat vakfesi: Bu rükündür. Vakfe deyince ilk akla gelen budur. Bu, herhangi bir sebeple eksik olursa hac sahih olmaz, müteâkip yılda yenilenmesi gerekir.
2- Müzdelife vakfesi; Bu rükün değildir, vacibtir. Herhangi bir sebeple eksik olduğu takdirde, kurban keserek hacctaki eksiklik giderilebilir, haccın müteakip yılda iadesi gerekmeyebilir.
Arafat vakfesinin sahih olması için üç şart vardır:
a) İhramlı olmak,
b) Arafat sınırları içinde yapmak,
c) 9 Zilhicce günü zevâl vaktinde yani güneşin öğlede tepe noktasına ulaşma ânından 10 Zilhicce günü fecr-i sâdıkın zuhuruna, yani tan yerinin ağarmasına kadar olan vakittir.
* Bu vakit içinde Arafat'ta bulunmak esastır: Şuur, niyet, bilgi aranmaz.Yani baygın veya uyku hâlinde de bulunulsa vakfe yapılmış olur.
* Arefe günü Arafat'a varanların, güneşin batmasına kadar Arafat sınırları içerisinde orada kalması vâcibtir.
Müzdelife vakfesinin sahih olması da önce ihramlı olmaya bağlıdır. İkinci şartı Arafat vakfesini yapmış olmak, üçüncü şartı, bu vakfeyi Müzdelife hudutları içinde yapmak; son şartı da vakti içinde yapmaktır. Hanefî mezhebinde vakti bayram sabahı, yani 10 Zilhicce günü tan yerinin ağarmaya başlamasından güneşin doğmasına kadar olan müddettir. Bu vakfede de niyet, ilim, şuur aranmaz, söylenen zaman sınırı içinde az da olsa bir müddet Müzdelife hududları dahilinde bulunmaktır.[458]

1. عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا يَقِفُونَ بِالْمُزْدَلِفَةِ وَكَانُوا يُسَمْ‌ُونَ الحُمْسَ، وَكَانَ سَائِرُ الْعَرَبِ يَقِفُونَ بِعَرَفَةَ: فَلَمَّا جَاءَ ا‘‘سْ‌َمُ أمَرَ اللهُ تَعالى نَبِيّهُ # أنْ يَأتِىَ عَرَفَةَ فَيَقِفَ بِهَا ثُمَّ يَفِيضَ مِنْهَا. وذلِكَ قَوْلُهُ تَعالى: ثُمَّ أفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أفاضَ النَّاسُ[. أخرجه الخمسة .

1. (1414)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kureyş ve onun dinine mensub olanlar, (cahiliye devrinde) Müzdelife'de vakfe yapıyorlardı ve kendilerine hums denilirdi. Diğer Araplar ise Arafat'da vakfe yapıyorlardı. İslâm dini gelince, Cenâb-ı Hakk, Peygamberine (aleyhissalâtu vesselâm), Arafat'a gidip orada vakfe yapmalarını, sonra da oradan topluca ayrılmalarını emretti. Şu âyet bu hususu beyan eder: "Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin..." (Bakara 199). [Buhârî, Tefsir, Bakara 35, Hacc 91; Müslim, Hacc 152, (1219); Tirmizî, Hacc 53, (884); Ebû Dâvud, Menâsik 58, (1910); Nesâî, Hacc 202 (5, 255).][459]

AÇIKLAMA:

1- Müzdelife: Hacc menâsikinin cereyan ettiği mühim âlemlerden biridir. Arafat'la Mina arasında yer alan dar bir bölgedir. "Muhassar vadisi ile Me'zemeyn arasında kalan yer" diye de tarif edilir.

Bu bölgeye Müzdelife denmesinin sebebi ihtilâflıdır. Bâzı âlimler, içtimâ (toplanma, biraraya gelme) mânasındaki izdilâf'tan geldiğini söylemiştir. İzdilâf için, iktirab yani "yakınlaşma"dır diyen de olmuştur. Orası Allah'a yaklaşma yeridir. Bazıları Arafat'tan sökün eden (ifâza yapan) hacıların Mina'da izdilâfı (birleşmeleri) sebebiyle bu ismin verildiğini, bâzıları Hz. Havva ile Hz. Âdem'in burada birleşmeleri sebebiyle bu ismin verildiğini söylemiştir. Bu mânada olmak üzere, yani Hz. Havva ile Âdem'in birleşme yeri mânasında Müzdelife'ye Cem' dahi denmiştir. Hadislerde sıkca Müzdelife'nin Cem' ismiyle zikredildiğine rastlarız.
Bir başka görüşe göre kelimenin kökü olan zülfet, "kurbet" yani yakınlık mânasına da gelir. Hacılar bu yerde Harem bölgesine yaklaştıkları için Müzdelife "yaklaşma yeri" denmiştir. Nitekim burası Harem'le Arafat arasında hudud noktasındadır.
Şu da söylenmiştir: "Hz. Âdem (aleyhisselam), cennetten yeryüzüne indiği zaman, Hz. Havvâ ile, Arafat'ta tanışıncaya kadar yakınlık kuramadı. Orada tanışıp, Müzdelife'de birleştiler. Bu sebeple oraya Müzdelife ve Cem' denmiştir."
Müzdelife, Arafat vakfesinden sonra orayı terkeden hacıların geceyi geçirecekleri ve namaz kılıp dua edecekleri yerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen Meş'ar-ı Haram da buradadır. Arafat vakfesinden sonra burada vakfe yapmak vâcibtir. Arafat'tan gelen hacılar akşamla yatsıyı burada cem-i tehirle kılarlar. Bayramın birinci gününün sabah namazı da burada kılınır. Sabahtan sonra Mina'ya geçilir. Muhassir deresi, Müzdelife' den sayılmaz, bu sebeple orada yapılan vakfe makbul değildir.
2- Meş'aru'l-Harâm: Müzdelife hududu içerisinde yer alan Kuzeh dağında bir tepenin adıdır. Kur'ân-ı Kerimde: فَإِذَا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذكر وا اللهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الحرام "Arafat'tan (seller gibi) boşanıp akdığınız zaman Meş'ar-i Haram'ın yanında Allah'ı zikredin..." şeklinde zikri geçen mübârek parçadır. Bazı âlimler Cem' ve Müzdelife diye isimlenen bölgenin tamamına Meş'aru'l-Harâm dendiğini kabul eder.
Kuzeh üzerindeki bu tepenin üzerinde üstüvânî (silindirik) taştan bir alâmet mevcuttur, buna Mikâde denir. Evvelleri, burada ocaklarda odunlar yakılarak, Harun Reşîd zamanında büyük mumlar, daha sonraları da iri kandiller yakılarak işâretleme işi yerine getirilmiştir. Günümüzde buralara bina yapılmıştır ve her çeşit işaretlemelerin yerini elektrik lambaları almıştır.
Müzdelife'de hacılar, Mina'da şeytan taşlamak üzere küçük çakıl taşları toplarlar.
3- Mina: Haccın mühim menasikinden bir kısmının icra edildiği bir yerdir. Müzdelife ile Mekke arasında yer alır, Harem bölgesine dahildir. Müzdelife vakfesinden sonra hacılar arefe günü, sabah namazından sonra buraya gelirler. Burada kurban kesip ihramdan çıkarlar ve traş olurlar. Şeytan taşlama yerleri de buradadır. Bunlar bâzı şartlarda haccın vâcib olan menâsikine girmesi sebebiyle Mina'nın haccdaki ehemmiyetini gösterirler.
Buraya Mina denmesi, kurban kesilerek kan akıtılmasındandır. Hz. İsmail'e bedel koçun burada kesildiği kabul edilir. Zîra Mina, kelime olarak, (kan) akıtmak mânasındadır. Mamâfih temennî kelimesi de aynı kökten gelir ve Mina'da temenni etmek (takdir etmek) mânası da mevcuttur.
Hazreti Âdem (aleyhisselam), cenneti burada temenni ettiği için bu ismi aldığı da söylenmiştir.
Terviye gününü arefe gününe bağlayan gece ile, bayram gecelerini burada da geçirmek sünnettir.[460]

2. وفي رواية:]قالت عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها الحُمْسُ: هُمُ الذينَ أنْزَلَ اللّهُ تَعالى فِيهِمْ: ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ: قالتْ: وَكَانَ النَّاسُ يُفِيضُونَ مِنْ عَرَفَاتَ، وَالحُمْسُ مِنْ مُزْدَلِفَةَ، يَقُولُونَ نُفِيضُ إَّ مِنَ الحَرَمِ. فَلَمَّا نَزَلَتْ: ثُمَّ أفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أفَاضَ النَّاسُ رَجَعُوا إلى عَرَفَاتَ[.

2. (1415)- Bir diğer rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Hums: Allahu Teâlâ hazretlerinin, haklarında: "Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin" (Bakara 199) âyetini indirdiği kimselerdir."
Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) devamla şu açıklamayı yaptı: "İnsanlar Arafat'ta (vakfe yaparak oradan) boşanırlardı. Hums olanlar ise, Müzdelife'de (vakfe yaparak oradan) boşanırlar ve: "Biz ancak Harem'den akın ederiz" derlerdi. Ancak, "Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin" (Bakara 199) meâlindeki âyet nâzil olunca, onlar da, (vakfe için) Arafat'a çıktılar."[461]

3. وذكر رزين رواية. قال:]كَانَتْ قُرَيْشٌ وَمَنْ دَانَ دِينَهَا وَهُمُ الحُمْسُ يَقِفُونَ بِالْمُزْدَلِفَةِ وَيَقُولُونَ نَحْنُ قَطِينُ اللّهِ تَعالى: أىْ جِيرَانُ بَيْتِ اللّهِ تَعالى، فَ نَخْرُجُ مِنْ حَرَمِهِ، وَكَانَ يَدْفَعُ بِالْعَرْبِ أبُو سَيَّارَةَ عَلى حِمَارٍ عَرَبِّي مِنْ عَرَفَةَ[.»الحُمْسُ« قريش: سُمِّيت بذلك لشجاعتها وشدتها.

3. (1416)- Rezîn de bir rivayet ilâve etmiştir: "Kureyş ve onun dininde olanlar -ki bunlar Hums denen zümredir- Müzdelife'de vakfe yapıyorlar ve: "Biz, Allahu Teâla'nın katîniyiz yani Beytullah'ın komşularıyız, biz O'nun Harem'inden dışarı çıkmayız" derlerdi. Ebu Seyyâre, Arabı, (semeresiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirdi.[462]"[463]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen üç rivayet, müştereken bir hususu açıklıyorlar: "Cahiliye devrinde Kureyşliler ve Kureyş'e uyanlar, Arafat vakfesine çıkmayıp, Müzdelife vakfesiyle yetiniyorlardı. Bu davranışlarıyla diğer bir kısım Arap kabilelerinden ayrılıyorlardı. Bu meseledeki ayrılıklarını ifâde için kendilerine Hums diyorlardı. İslâm gelince bu ayrılık kaldırılıyor, Arafat vakfesi herkese farz kılınıyor.
Şu halde burada açıklanacak birkaç nokta var:
1- Hums: Lügat olarak ahmes'in cem'idir. Ahmes sert yer mânasına gelir. Dilimizdeki hamâset de bu kökten gelir. Sıkı bağlılık, salâbet mânasında bir kelimedir. Kureyş kabilesi, kendilerini daha dindar, dinlerine daha salâbetle bağlı bildikleri için kendisine hums demiştir.
Mücahid'in açıklamasına göre: "Hums Kureyş ve Kureyş'in yolunda giden kabilelerdir: Evs, Hazrec, Huzâa, Sakîf, Gazevân, Benî Âmir, Benî Sa'saa, Benî Kinâne."
Arapça'da hums, "şiddetli" demektir. Kureyşliler nefislerine şiddetli davrandıkları için kendilerini hums diye isimlendirdiler. Burada kastedilen şiddet şudur: Onlar hacc veya umre için ihrama girdikleri vakit et yemezler, yün ve kıldan yapılmış çadırlarda oturmazlar, Mekke'ye gelince üstlerindeki elbiseyi atarlardı.
İbnu İshak'ın açıklamasına göre, Kureyş hums meselesini Fil Vak' ası sıralarında (önce veya sonra) ortaya atmıştır.
Kureyş'in Arafat vakfesi ile oradan yapılan ifâzayı (kitle halinde boşanma) terketmeleri de hums düşüncesiyle alâkalıdır. Çünkü, kaydettiğimiz rivayetlerde âyet-i kerimenin bile kendilerine hums deyip de Arafat'a çıkmayanlar hakkında geldiği belirtilmekte, onların da "herkesin ifâza yaptığı yerden ifâza yapmalarını" emrettiğini belirtmektedir. Herkesin ifâza yaptığı, yani vakfe biter bitmez toptan kitle halinde Müzdelife'ye akın ettikleri yer Arafat'tır. Şu halde, ikinci hadiste Hz. Aişe, mezkûr âyetten sonra kendilerine hums diyerek Arafat'a çıkmayanların, bu âyetten sonra vakfe için Arafat'a kadar çıktıklarını belirtir. Bunlar Kureyş ve ona uyanlardır.
2- İfâza: Kelime olarak, suyu taşıra taşıra dökmek mânasına gelir. Su taşkını mânasına kullandığımız feyezân da bu köktendir. Öyle ise Arafat vakfesi veya Müzdelife vakfesi biter bitmez binlerce, yüz binlerce hacının bir anda sökün edivermesi hâdisesi ifâza ile ifâde edilmiştir. Sökün etmek, boşanmak, akın etmek, taşmak gibi değişik kelimelerle bu mânayı ifade edebiliriz.
3- Üçüncü rivayette geçen katîn, bir evin sâkini, evde oturan demektir. Katînullah, Beytullah'ta sâkin olan, Beytullah'ın yerlileri demektir. Bu tâbir, câhiliye devrinde Mekkelilerin kendilerini diğer Araplara nazaran üstün ve imtiyazlı gördüklerinin ifadesi olmaktadır. "Biz Allah'ın Harem'inden dışarı çıkmayız" tâbiri, Arafat'ı onların da Harem'in dışında saydıklarını göstermektedir.
Rezîn'in ilâve ettiği üçüncü rivâyet, aynı lafızlarla olmasa da, mâna cihetiyle Tirmizî'de rivâyet edilmiştir (883. hadis). Ancak, Rezîn, rivayetin sonuna Tirmizî'de yer almadığı halde Müslim'de (Hacc 148) kaydedilen -açıklayıcı- bir ilâvede bulunmuştur: "Ebu Seyyâre Arabı, (semersiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirdi." Ebu Seyyare, darb-ı mesel olmuş bir şahıstır, kırk yıl çıplak eşeğinin üzerinde Arafat'tan Müzdelife'ye hacıların ifâzasını sağladığı Meydânî'de belirtilir. Bundan maksad, muhtemelen vakfe müddeti tamamlanınca ilk defa Arafat'tan yola çıkarak, bütün hacı kâfilesinin ifâzaya (sökün etmeye) başlamasını sağlamaktır. Bu işi üst üste kırk yıl yapması, eşeğinin sıhhat yönüyle dikkat çekip ün yapmasına ve bir şeyin sıhhatinin sağlamlığını belirtmek için: "Ebu Seyyâre'nin eşeğinden de sıhhatli" şeklinde bir tâbirin atasözü hâline gelmesine vesîle olmuştur.

Meydânî'nin bir kaydı, Ebû Seyyâre'nin nüfuzlu, itibarlı, müessir bir şahıs olduğunu ifade eder. Der ki: "Ebu Seyyâre, diyetin yüz deve olmasını ilk sünnet kılan kimsedir."
4- Arafat: Arafe kelimesinin çoğuludur, Arafe olarak da kullanılır. Arafat hacc menâsikinde mühim yer tutan bir mevkiin adıdır. Daha önce belirtildiği üzere haccın iki ana rüknünden biri Arafat'da vakfedir. Arafat, Mekke'ye 12 mil mesafede bir dağın adıdır. Civarındaki diğer dağlara nazaran daha yüksektir. Hacılar arefe günü orada vakfeye dururlar. Zilhicce'nin sekizinci günü, hacıların Mekke'den hareket günüdür ve terviye (kana kana su içme) günü denir. Dokuzuncu günü ise Arafat'da vakfe günüdür ve arefe günü denir.
Arafat kelimesi arefe kelimesinin cem'idir, yani çoğul şekli. Ancak bu dağa nasıl isim olmuş, hangi kök kelimeden türetilmiş? bu hususlar münâkaşalıdır.
* Bazı âlimler, tanımak mânasına gelen ma'rifet'ten,
* Bazı âlimler, i'tiraf'tan,
* Bazı âlimler güzel koku mânasına arf'ten geldiğini söylemiştir.
Ancak bu ihtimallerin herbiri, Arafat dağının bir hasletini, ehemmiyetini belirtme sadedinde hakkında vâki olan tavsifleri te'yid eder. Şöyle ki:
* Hz. Havva ile Hz. Âdem, cennetten çıkarıldıktan sonra burada birleşip birbirlerini tanımışlardır.
* Hz. İbrahim (aleyhisselam) burayı görünce önceden kendisine yapılan tavsife uygun bularak derhal tanımıştır.
* Yine Hz. İbrahim, Cebrâil'in öğretmesiyle hacc menâsikini ilk defa burada tanıyıp öğrenir.
* Hz. İsmâil, annesinden bir müddet ayrıldıktan sonra burada buluşup tanışırlar.
* Hacılar burada topluca biraraya gelip tanışırlar.* Hacılar burda vakfe ile, Hakk Teâlâ'nın rububiyet ve celâlini tanıyıp kendi acz ve zaaflarını, meskenet ve hakirliklerini itirâf ederler.
* Hacılar, burada, makbul olan tevbeleri, istiğfar ve duaları sonunda geçmiş günahlarından arınarak cennete lâyık mânevî kokular kazanmaktadırlar.
Şu halde Rabb-ı Rahim'in, bir lütuf olara bu vasıflarla mümtaz kıldığı bu mübarek beldeye Arafat denmesi, bütün bu mânaları taşımasındandır. Arafe günü bu dağın günü demektir. Bugüne, yevm-i iyâs-ı küffâr (kafirlerin ye'se düştükleri gün), yevm-i ikmâl-i din [dinin tamam olduğu gün[464]], yevm-i itmâm-ı nimet, yevm-i rıdvan (Allah'ın razı olduğu gün) de denmiştir.[465]

4. وعن جبير بن مطعم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أضْلَلْتُ بَعِيراً لى فَذَهَبْتُ أطْلُبُهُ يَوْمَ عَرَفَةَ فَرَأيْتُ النَّبِيَّ # وَاقِفاً مَعَ النَّاسِ بِعَرَفَةَ فَقُلْتُ هذَا وَاللّهِ مِنَ الحمسِ فَمَا شَأنُهُ ههُنَا؟ وَكَانَتْ قُرَيْشٌ تُعَدُّ مِنَ الحُمْسِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

4. (1417)- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir devemi kaybetmiştim. Arefe günü aramaya çıktım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'da herkesle vakfe yaparken gördüm. (Hayretimden):"- Vallahi bu hums'tan biri, burda ne işi var?" dedim. Kureyşliler, hums'tan addedilirdi." [Buhârî, Hacc 91; Müslim, Hacc 153, (1220); Nesâî, Hacc 202, (5, 255).][466]

AÇIKLAMA:

1- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh)'in Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'ta vakfe yaparken görmesi onu hayrete düşürüyor. Çünkü, önceki hadiste belirttiğimiz üzere, Mekkeliler ve onlara tâbi olan bir kısım Arap kabileleri, hamâset-i diniyeleri sebebiyle kendilerine ehlullah, Harem'in hâdimleri, katînullah (Mekke'nin yerlileri) gibi bir kısım vasıflar izafe ederek, diğer hacılara tefevvuk etmek, üstünlük taslamak isterler, bu üstünlüklerini Harem'den dışarı çıkmamak, vakfe için Arafat'a gitmemek suretiyle fiile dökerler.
Şu halde Cübeyr İbnu Mut'im, Kureyş'den olması sebebiyle hums sayılan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Arafat'ta diğer insanlar gibi vakfe yapar olmasına hayret edip: "Vallahi bu hums'tan biridir. (Vakfe için Arafat'a gelmemesi gerekirdi), burda ne işi var?" demekten kendini alamamıştır.
2- Hadisin sonundaki "Kureyşliler, hums'tan addedilirdi" cümlesi, Buhârî'nin rivayetinde yoktur. Şârihler bu cümlenin Cübeyr'e ait olmadığını, râvilerden Süfyân'a ait olduğunu belirtirler.

3- Bazı şârihlerin yorumlarına göre, Cübeyr İbnu Mut'im'in, bu müşâhedesi câhiliye devriyle ilgilidir. Yâni, başka rivayetlerde sarîh olarak belirtildiği üzere, henüz risâlet gelmezden önce Hz. Peygmaber (aleyhissalâtu vesselâm) vakfe için, hums'tan olmayanlar gibi Arafat'a çıkmıştır. Nitekim Cübeyr (radıyallahu anh)'in hayret etmiş olması da bu hususta mânidardır.
Cübeyr'in bir rivayeti şöyle tamamlanır "...Müslüman olduğum zaman anladım ki, Allah Teâlâ, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bu işte hakka muvaffak kılmış."Cübeyr İbnu Mut'im'in, Resûlululah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'ta vakfe yaparken İslâm döneminde görmüş olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Kirmânî şöyle bir yorum yapar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Arafat'taki vakfesi onuncu hicrî senede olmuştur. Bu sırada Cübeyr Müslümandı, zîra Fetih günü Müslüman oldu. Bu durumda onun suâli inkâr veya taaccüpten ileri gelmişse, ثُمَّ اَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ اَفَاضَ النَّاسُ âyetini duymamış olduğuna hükmedilir. Sual, hums'un uyageldiği âdete muhalefet edişindeki hikmeti anlamak için sorulmuşsa işkâl kalkar. Mamâfih, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretten önce de bir vakfe yapmış olması muhtemeldir."
İbnu Hacer, bu sonuncu ihtimâli daha itimada layık bulduğunu belirtir ve deliller kaydeder.[467]

5. وعن عمرو بن عبدالله بن صَفْوَانَ عن يزيد بن شيبان ا'زدى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أَتَانَا ابْنُ مِرْبَعٍ ا'نْصَارِىُّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ وَنَحْنُ وُقُوفٌ بِالْمَوْقِفِ مَ◌َكاناً يُبَاعِدُهُ عَمْرٌ عَنِ ا''مَامِ. فقَالَ: إنّى رَسُولُ الله # إلَيْكُمْ، يقول: كُونُوا عَلى مشَاعِرِكُمْ فإنَّكُمْ عَلى إرْثٍ مِنْ إرْثِ أبيكُمْ إبْرَاهِيمَ[. أخرجه أصحاب السنن.»المشَاعرُ« جمع مَشْعَرٍ؛ وهو المِعْلَم، والمراد بها معالم الحج .

5. (1418)- Amr İbnu Abdillah İbni Safvân'ın Yezid İbnu Şeyban el-Ezdî (radıyallahu anh)'den naklettiğine göre şöyle anlatmıştır: "Biz, vakfe mahallinde (Arafat'ta), Amr'ın imamdan uzak tuttuğu bir yerde vakfe yaparken, İbnu Mirba' el-Ensârî yanımıza gelerek:
"Ben Allah Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün size gönderdiği elçiyim. Efendimiz hazretleri sizlere şu emri gönderdiler:
"Meşâirleriniz üzere olun. Zîra sizler, babanız ibrahim'in mirası üzeresiniz." [Tirmizî, Hacc 53, (883); Ebu Davud, Menâsik 63, (1919); Nesâî, Hacc 202, (5, 255); İbnu Mâce, Menâsik 55, (3011).][468]

AÇIKLAMA:

1- Açıklayıcı ibâreler hadisin başka vechinden alınmıştır.
2- Rivayet metninde geçen Amr, hadisi rivayet eden Amr İbnu Abdillah İbni Safvân (radıyallahu anh)'dır. Hâdiseyi anlatırken, "ben" dememek için kendisini üçüncü bir şahıs gibi göstererek, Amr diye ismini zikrediyor.
3- İmamdan maksad, hacc emîridir. Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kastedildiği açıktır. Amr, imamdan uzak bir yerde bulunduğunu belirtmek istemiştir.
4- Hadiste gelen meşâir, meş'ar'ın cem'idir. Meş'ar "âlem" demektir. Meşâir, hacla ilgili âlemler, yani hacc menâsikinin icra edildiği yerler demek olur. Burada vakfe yerleriniz diye anlayabiliriz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gönderdiği tâmimle, eskiden beri vakfe yerleri olarak bilinen hududların muteber olduğunu, haccın icrâsında bazı değişiklikler yapıldı ise de, mevâkıf'da yapılmadığını, muteberliğini koruduğunu duyurmak istemiştir. Nitekim, "Sizler babanız İbrahim'in mirası üzeresiniz" cümlesi bu mânayı te'yid eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, kendisinden uzaklarda vakfe yapanların içinden "burası vakfe mahallinin dışında olabilir mi?" diye geçecek tereddüdü izâle etmeyi düşünmüş olduğu da söylenebilir. "Atanız İbrahim'in izi ve sünneti üzerindesiniz" buyurarak, onların gönüllerini hoş etmek istemiştir. Öyle ise, cahiliye devrinden beri mevkıf bilinen hudud dahilindeki her yer imama yakın veya uzak, Hz. İbrahim'den mevrusdur, câhiliye devrinde, bu hususta bir tebdil veya tağyir olmamıştır denmek istenmiştir.[469]

6. وعن نُبَيط بن شريط ا ٔشجعى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]رَأيْتُ رسول الله # يَوْمَ عَ ◌رَفَةَ وَاقِفاً عَلى جَمَلٍ أحْمَرَ يَخْطُبُ[. أخرجه أبو داود والنسائى.وزاد: بَعْدَ الصَّ ◌ةِ.

6. (1419)- Nübeyt İbnu Şerît el-Eşcaî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı arafe günü, kızıl bir devenin üzerinde hutbe verirken gördüm." [Ebu Dâvud, Menâsik 62, (1916); Nesâî, Hacc 199 (5, 253).[470]

7. وعن العدَّاء بن خَالِدٍ بنَ هَوْذَةَ العَامرى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]رَأيتُ رسولَ الله # يَخْطُبُ النّاسَ يَوْمَ عَ ◌رَفَةَ عَلى بَعِيرٍ قَائماً فى الرِّكَابَيْنِ[.

7. (1420)- el-Addâ İbnu Hâlid İbni Hevze el-Âmirî (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, arafe günü, bir devenin üzerinde üzengilere (basarak) doğrulmuş, halka hutbe verirken gördüm." [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1917).][471]

8. وعن زيد بن أسلم عن رجل من بنى ضَمُرَة عن أبيه أو عمِّهِ قال:]رَأيْتُ النَّبىَّ # وَهُوَ عَلي المِنْبَرِ بِعَرَفَةَ[.

8. (1421)- Zeyd İbnu Eslem, Benî Damureli bir adamdan, o da babası veya amcasından şunu nakletmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Arafat'ta bir minber üzerinde gördüm." [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1915).][472]

AÇIKLAMA:

Son üç rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Arafat'ta hutbe verdiğini tevsik eder. Şüphesiz bu Vedâ hutbesidir. Nitekim haccın sünnetlerinden biri Arafat hutbesidir.
Ancak sonuncu rivâyet Arafat'ta minberden bahsetmektedir. Şârihler, Arafat'ta minberin varlığını kabul etmezler. Önceki rivayetlerin de te'yid ettiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat hutbesini devesinin üzerinde irad buyurmuştur. Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Burada ya deveden kinâye olabileceği veya hatâ olduğu belirtilmiştir.[473]

9. وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]غَدَا رسولُ الله # مِنْ مِنىً حِينَ صَلّى الصُّبْحَ صَبِيحَةَ يَوْمِ عَرَفَةَ حَتَّى أتى عَرَفَةَ فَنَزَلَ بِنَمِرَةَ وَهُوَ مَنْزِلُ ا ٔمُرَاءِ الذى تَنْزِلُ فِيهِ بِعَرَفَةَ حَتَّى إذَا كَانَ بَعْدَ صَ ◌ةِ الظُّهْرُ رَاحَ # مُهَجِّراً فَجَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ ثُمَّ خَطبَ النَّاسَ ثُمَّ رَاحَ فَوَقَفَ عَلى المَوْقِفِ مِنْ عَرَفَةَ[. أخرج هذه ا ٔحاديث الثثة أبو داود.»التَّهْجِيرُ« هنا السير عن الهاجرة، وهى شدّة الحر .

9. (1422)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) arefe günü sabahı, sabah namazını kılınca Mina'dan hareket ederek Arafat'a geldi, Nemire'ye indi. Burası, Arafat'a gelen ümerânın indikleri yerdir. Öğle namazı vakti olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sıcakta Nemire'den yürüdü. Öğle ile ikindiyi birleştirdi, sonra halka hitab etti. Sonra yürüyüp Arafat'taki vakfe yerinde durdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 60, (1913).][474]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, arafe günü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Arafat'taki vakfesini açıklamaktadır. Sırayla şöyle hareket ettiği anlaşılmaktadır:
1) Sekiz Zilhicce'yi dokuz Zilhicce'ye bağlayan geceyi Mina'da geçiren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sabah namazını Mina'da kıldıktan sonra oradan yola çıkıp Arafat'a geliyor. Orada imamın (ümerânın) indiği yere iniyor. Şârihler, bu yere, Erâk dendiğini kaydederler. Hemen belirtelim ki, Hz.

Câbir (radıyallahu anh)'in Müslim'de haccı anlatan uzun rivayeti, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Mina'dan sabah namazını kılar kılmaz değil, güneş doğduktan sonra hareket ettiğini kaydeder. [Müslim, Hacc 147).]
2) Öğle olunca, sıcağın biraz hafiflemesini beklemeden harekete geçen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), -Câbir hadisinde görüldüğü üzere- Urene vâdisine geliyor, orada öğle ile ikindi namazını cem'ederek kılıyor. Urene vâdisi de Arafat'tan sayılmaz. Hadiste geçen müheccir, öğle sıcağında yürüyen kimse demektir.
3) Namazdan sonra hacılara hutbe irad ediyor.
4) Konuşmayı müteâkip vakfe yerinde haccın farz olan vakfesini yapıyor.Câbir hadisinde önce hutbe verip, sonra da -cem'ederek- öğle ve ikindi namazlarını beraberce kıldığı belirtilir.
2- Nemire, Harem'in dışında Arafat'a yakın, Arafat'la Harem arasında bir dağın adıdır. Harem bölgesini ayıran işâret oradadır. Rivâyet Veda haccı sırasında, Mina'dan yola çıkan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önce bu hudud bölgesine indiğini belirtir. Hacc sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın indiği yerde konaklamak müstehabtır. Bu nokta, Arafât'a doğru giden yolcunun sağında, dağın dibine inen kayanın yanıdır.
3- Vakfe, durmak demektir. Arafât'da vakfe, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere arefe günü, yâni Zilhicce'nin dokuzunda zevâl vaktinden itibaren Arafat hududu içerisinde bulunmak mânasına gelir. Vakfe zamanı ertesi sabah fecr-i sadıkına kadar devam eder. Bu iki vakit arasında eksiksiz bulunmak vâcib değildir. Belirlenen bu zaman diliminin bir cüzünde Arafat'ta bulunmak yeterlidir. Sünnet olanı zevâlden gün batımına kadar geçen vakittir. Akşam vakti girince yola çıkıp, akşam ve yatsı namazını cem-i te'hirle yani birleştirerek Müzdelife hududu içerisinde kılmak esastır.[475]

10. وعن نافع قال:]كانَ ابنُ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما يُصَلى الظُّهْرَ وَالعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالعِشَاءَ وَالصُّبْحَ بِمِنىً ثُمَّ يَغْدُو إذَا طَلَعَتْ الشَّمْسُ إلى عَرَفَةَ[. أخرجه مالك .

10. (1423)- Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve sabahı Mina'da kılar, sonra güneş doğunca Arafat'a hareket ederdi." [Muvatta, Hacc 195, (1, 400).][476]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in kıldığı bu namazlar -sabah hâriç- terviye gününün namazlarıdır. Çünkü o , terviye günü denen Zilhicce'nin sekizinde, güneş doğduktan sonra, öğleyi Mina'da kılacak şekilde Mekke'den ihramlı olarak yola çıkardı. Geceyi geçirmek üzere Mina'ya geldikten sonra öğle, ikindi, akşam, yatsı ve ertesi günün yâni Zilhicce'nin -ki arefe günüdür- sabah namazını da orada kılıp, sonra da Arafat'a müteveccihen yola çıkardı. Müteakip hadiste göreceğimiz üzere, bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünneti idi.[477]

11. وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]صَلَّى بِنَا رسولُ الله # بِمِنىً الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ غَدا إلى عَرفَاتَ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

11. (1424)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah, terviye günü, Mina'da bize öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve ertesi günü (Zilhicce'nin dokuzu) sabahı kıldırır, sonra Arafat'a hareket ederdi." [Tirmizî, Hacc 50, 879).][478]

12. وعن أبي داود:]صَلَّى الظُّهْرَ يَوْمَ التَرْوِيَةِ وَالْفَجْرَ يَوْمَ عَرَفَةَ بِمِنىً[.

12. (1425)- Ebu Dâvud'da yine İbnu Abbâs: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), terviye günü öğleyi, arefe günü de sabahı Mina'da kıldırdı" demiştir. [Ebu Dâvud, Hacc 59, (1911).][479]

13. وعن عروة بن مُضَرِّس الطائى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]أَتَيْتُ رسولَ الله # بِالْمُزْدَلِفَةِ حِينَ أَقَامَ الصَّ◌ةَ. فقُلْتُ يا رسولَ الله: إِنِّى جِئْتُ مِنْ جَبَلَى طَيِّئٍ أَكْلَلتُ رَاحِلَتِى وَأَتْعَبْتُ نَفْسِى، واللهِ يَارسولَ اللهِ مَا تَرَكْتُ مِنْ جَبَلٍ إِ وَقَفْتُ عَلَيْهِ فَهَلْ لِى مِنْ حَجٍّ؟ فقَالَ رسولُ الله #: مَنْ صَلّى مَعَنَا صَ◌تَنَا هذِهِ هَاهُنَا ثُمَّ أقدَمَ مَعَنَا وَقَدْ وَقَفَ قِبْلَ ذلِكَ بِعَرَفَةَ لَيْ◌ً أَوْ نَهَاراً فَقَدْ تَمَّ حَجَهُ وَقَضَى تَفَثَهُ[. أخرجه أصحبا السنن .

13. (1426)- Urve İbnu Mudarrıs et-Tâî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Müzdelife'de namazı kıldığı zaman geldim.
"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben Tayy dağlarından geliyorum. Hayvanım da kendim de yorgunum ve bitkin düştük. Allah'a kasem olsun, ey Allah'ın Resûlü, gelirken geçtiğim her dağın başında mutlaka durdum. Benim için hacc imkânı var mı?"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi:
"Bizimle birlikte şu namazı burada kılıp, bizimle kalan, bundan önce de Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan, artık haccını tamamlamış, haramlardan kurtulmuş olur." [Tirmizî, Hacc 57, (891); Ebu Dâvud, Menâsik 69, (1950); Nesâî, Hacc 211, (5, 263); İbnu Mâce, Menâsik 57, (3016).][480]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette "Tayy dağları" diye yaptığımız tercümenin asla sâdık şekli "İki Tayy dağı"dır. Bu dağlardan biri Selmâ dağı, diğeri Ecâ dağıdır.
2- Bazı rivayetlerde Müzdelife yerine Cem' denir. Cem'le de Müzdelife kastedilir.
3- "Bizimle birlikte şu namazı..." tâbirinde kastedilen namaz, Müzdelife'deki sabah namazıdır. "Bizimle birlikte şu namazı burada kılan.." cümlesinin zâhirine göre, haccın sahih olması için, Müzdelife vakfesi şarttır. Nitekim bâzı büyük âlimler buna hükmetmiştir: Alkame, Şa'bî ve Nehâî gibi. Bunlara göre Müzdelife vakfesini kaçıran kimse o yıl haccı kaçırmış demektir, ihramını umreye çevirir. Ebu Abdirrahmân, eş-Şâfiî, İbnu Hüzeyme ve İbnu Cerîr et-Taberî de aynı şekilde hükmederler. Bunlar ayrıca: فاذْكُرُوا اللّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ "Meş'ari'l-Haram'ın yanında Allah'ı zikredin" (Bakara 198) âyetini de delil getirirler. "Buradaki emr vücûb ifâde eder, terki hiçbir surette câiz değildir" derler. Ancak ulemânın ekserisi -ki Ebu Hanife de bu görüştedir- Müzdelife'de gecelemeyen, orada vakfe yapmayı kaçıran kimse, kurban keserek menâsikteki eksikliği telâfi eder" diye hükmetmiştir.
4- Arafat vakfesiyle ilgili olarak geçen "...Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan..." tâbirine gelince: Ahmed İbnu Hanbel gece ve gündüz kelimelerinin mutlak gelmiş olmalarını esas alır ve vakfe için "zevalden sonra" şartını kabul etmez, "Arafe günü fecrin doğmasından bayram günü fecrin doğmasına kadar ki zamana kadar" der. Şu halde ona göre bu zaman içinde bir müddet için Arafat'ta bulunan kimse, vakfe şartını yerine getirir. Bu meselede İmam Mâlik'in ashabı bir başka yorum ileri sürmüştür. Onlara göre, vakfelerde "gündüz" geceye tâbidir. Böyle olunca, arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta hazır bulunmayan, o yıl haccı kaçırır, gelecek yıl haccı yenilemesi gerekir. Ancak Cumhûr, hem Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve hem de Hulefâ-i Râşidin'in ittifakla aynı olan tatbikâtını esas alarak, hadisteki "gündüz" kelimesini "zevalden sonra" diye te'vil etmiştir. Onlar hep öğleden sonra vakfe yapmışlardır. Öyle ise, Arafat'ta sadece öğleden evvel bulunmak vakfe için muteber değildir.
5- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın son hükmüne gelince: Yani "Vakfe'yi yerine getirenin haccını tamamlamış olacağı" hükmü... Bu da açıklama gerektiren bir noktadır. Zîra, haccın menâsiki henüz bitmiş değildir.
Hattâbî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözüyle haccın büyük kısmını kastetmiştir. Yani "Haccın büyük kısmı bitti" demektir. Büyük kısmından murad vakfelerdir. Çünkü, (bunlar vakitle kayıtlı, vakit de dar olduğu için) kaçırılmasından korku duyulur. Haccın ikinci rüknü olan ziyâret tavafını kaçırmaktan korkulmaz. Aynı mânada olmak üzere Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm): اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ "Hacc Arafat(ta vakfe)dir" buyurmuştur, yani burada da "Haccın büyük kısmı Arafat vakfesidir." denmektedir.
6- En sonda "...haramlardan kurtulmuş olur" şeklinde tercüme ettiğimiz cümledeki haramların aslî kelimesi tefesdir. Tefes, lügat olarak kir, pislik demektir, ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bununla, ihramlının ihramdan çıktığı zaman yapması helâl olan şeylerin tamamını kastetmiştir: Saç traşı, etek traşı, tırnak kesmek gibi, kurban ve şeytan taşlama gibi, ihramdan çıkılınca yapılan geri kalan menâsik de tefese dahildir.
7- Arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta bulunmayan kimseye -yukarıda kaydedildiği üzere- Mâlikîler "haccın yenilenmesi"ne hükmederken, Hasan-ı Basrî: "Haccı tamdır. Kurban (dem) keser" demiştir. Fukahânın ekseriyeti: "Arefe günü, güneş batmazdan önce, Arafat'tan ayrılanın haccı tamdır, ancak kurban (dem) kesmesi gerekir" diye hükmetmiştir, Atâ, Sevrî, Ebû Hânife ve ashabı, İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedirler. İmam Malik ve İmam Şâfiî (rahimehumallah): "Arafat'dan güneş batmadan ayrılıp, sonra tekrar oraya dönmesi birşey gerektirmez" demişlerdir. Ebû Hanife ve ashabı ise: "Güneş battıktan sonra dönüp vakfe yapmış ise, ondan kurban (dem) düşmez" demişlerdir.[481]

14. وعن عبدالرحمن بن يَعْمُر الدِّيلى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ النَّبِيَّ # أمَرَ مُنَادِيَهُ وَهُوَ بِعَرَفَةَ أنْ يُنَادِىَ: الحَجُّ عَرَفَةُ، مَنْ جَاءَ لَيْلَةَ جَمْعٍ قِبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أدْرَكَ الحَجَّ. أيَّامُ مِنىً ثَثَةَ أيَّامٍ: فَمَنْ تَعَجَّلَ في يَوْمَيْنِ فَ۪ إثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأخَّرَ فَ۪ إثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأخَّرَ فَ۪ إثْمَ عَلَيْهِ[. أخرجه أصحاب السنن.

14. (1427)- Abdurrahmân İbnu Ya'mur ed-Dîlî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'da iken, münâdîsine (dellâlına) şöyle nidâ edip duyurmasını emretti: "Hacc Arafat'tır, kim Cem (Müzdelife) gecesi fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse, haccı idrak etmiş demektir. Eyyâm-ı Mina üç gündür. Kim ilk iki günde acele davranırsa, herhangi bir günah terettüp etmediği gibi, te'hir edene de bir günah terettüp etmez." [Tirmizî, Hacc 57, (889); Ebû Dâvud, Menâsik 69, (1949); Nesâî, Hacc 211, (5, 264); İbnu Mâce, Menâsik 37, (3015).][482]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haccı Arafat olarak tarif etmesinin mânasını önceki hadiste açıkladık.
2- Hadiste geçen "Cem gecesi, fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse.." ifâdesiyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "Arafat vakfesi, arefe günü güneşin batmasıyla sona erer" diyenlere veya bu zanna düşecek olanlara ve hatta "fecirden sonra güneşin doğmasına kadar devam eder" diyenlere nebevî bir cevap ve açıklama olmaktadır. Şu halde, arefe gününden bayram sabahına kadar Arafat'a yetişebilen vakfesini yerine getirmiş olmaktadır. Vakfe yi kaçırmayan kimse vakfelerden önce cinsî temasta da bulunmuşsa, onun "haccım fesada mı uğradı?" veya "fesada uğrayacak mı?" diye endişesi yersizdir. Geri kalan menâsik, hem zamanla kayıtlı değil, hem de fevti hâlinde kefâretle telâfi edilecek mahiyette şeylerdir, haccın yenilenmesini gerektirmez.
Yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki, vakfeyi herhangi bir sebeple kaçıran kimse, müteâkip sene haccı yeniler, ancak o zamana kadar ihramda kalması gerekmez. Onun, haccını umreye çevirerek ihramdan çıkması vacib olur. İhramı gelecek yıla kadar uzatması haram olur. Ulemâ bu hususta icma eder.
3- "Eyyâm-u Mina üç gündür" tâbiriyle Mina'da kalınan günler kastedilir. Bunlara Eyyâmi'l-Ma'dudât, Eyyâmu't-Teşrîk ve Eyyâmu Remyi'l-Cimâr da denir. Bunlar, yevm-i nahrdan sonraki üç gündür, yevm-i nahr denilen bayramın birinci günü buraya girmez, çünkü ulemâ, nahrın ikinci günü, Mina'dan hareket etmenin câiz olmayacağı hususunda icma etmiştir. Yevm-i nahr, bu üçe dahil olsaydı, ikinci gün dileyenin hareket etmesi caiz olurdu."[483]
4- "Kim ilk iki günde acele davranırsa.." demek, "Mina'yı terketme hususunda acele davranırsa.." demektir. "İki gün"den maksad da teşrik günlerinin son ikisinde demektir. Yani Zilhicce'nin 12'nci

günü güneş batmazdan evvel yola çıkmıştır. Bu zaman içerisinde hareket edemeyen üçüncü güne kalarak, şeytan taşlamaya devam eder.
"Acele etmek"ten, ikinci günü akşam vakti girmeden Mina hududunu terketmek anlaşılmıştır. Bu vakit içerisinde terkedemeyen, üçüncü günü de Mina'da geçirmesi gerekir.
Sünnete uygun olan, acele etmek ve üçüncü güne kalmamaktır.
5- Âyet-i kerimede: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِى يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ "Kim iki günde (Mina'dan dönmek için) acele ederse üstüne günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günah yoktur" (Bakara 203) buyurulması câhiliye devrinde hâkim bir yanlış düşünceyi yıkmak gâyesini güder. Tefsirlerde belirtildiği üzere câhiliye insanları iki gruptu: Bir kısmı, Mina'dan ayrılma hususunda acele davrananı günahkâr addederdi, diğer kısmı da te'hir edeni günahkâr addederdi. Âyet-i kerime, bu hususta ruhsat vaz'ederek, dileyene acele etmesini, dileyene te'hir etmesini, bu hususta hiç kimsenin günahkâr olmayacağını belirtmiştir.[484]

15. وعن على رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]وَقَفَ رسولُ الله # عَلى قُزَحَ فقَالَ: هذَا قُزَحُ وَهُوَ المَوْقِفُ، وَجَمْعٌ كُلُّهُ مَوْقِفٌ وَنَحَرْتُ هَاهُنَا، وَمِنىً كُلُّهَا منْحَرٌ فَانْحَرُوا فِي رِحَالِكُمْ[. أخرجه أبو داود .

15. (1428)- Hz.Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kuzah'ta vakfe yaptı ve: "Burası Kuzah'tır, vakfe mahallidir, Cem'in (Müzdelife'nin) tamamı vakfe mahallidir. Ben burada kurbanı kestim. Mina'nın her yanı kesim yeridir. Kurbanlarınızı evlerinizde kesin" buyurdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1935).][485]

AÇIKLAMA:

1- Kuzah, Müzdelife'de imama mahsus vakfe yerinin adıdır. Cahiliye devrinde Kureyşliler buraya ateş yakarlarmış. Ayrıca Kureyşliler, Arafat'a çıkmadıkları için, burayı kendilerine has vakfe yeri olarak seçmişlerdi.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu rivayette, Müzdelife'nin tamamını "vakfe yeri" olarak tavsif etmiştir. Ancak şârihler, başka rivayetleri gözönüne alarak: "Muhassır vâdisi hariç" derler.
3- Bu hadiste, Mina'nın her tarafında kurban kesmenin meşru olduğu belirtilmektedir. Ulemâ bunda ittifak eder. Ancak şârihler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kestiği yerde kesmenin efdal olacağını belirtirler. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm), Mina Mescidi'ni takib eden Birinci Cemre'nin (şeytan taşlama yeri) yanında kurbanını kesmiştir.[486]

16. وعن مالك أنه بلغه أن رسولَ الله # قال:]عَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ عُرْنَةَ. وَالمزْدَلِفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفُ وَارْتَفِعُوا عَنْ بَطْنِ مُحَسِّرٍ[.

16. (1429)- İmam Mâlik (rahimehullah)'e ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Urene vâdisinden çıkın (vakfe yeri değildir). Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir, Muhassır vâdisinden çıkın (vakfe yeri değildir)." [Muvatta, Hacc 166 (1, 388); Müslim, Hacc 149.][487]

AÇIKLAMA:

Urene vadisi, Mina ile Arafat arasında bir yer adıdır. Burası vakfe yeri değildir, vakfe için orada bulunulması gerekir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde, vakfe bölgelerinin hududunda yer almalarına rağmen vakfe yapılmayacak yerlere dikkat çekiyor. Bunlardan biri Müzdelife'deki Muhassır vâdisi, diğeri de Arafat'taki Urene vâdisidir. [488]

İKİNCİ FASIL

İFÂZA HAKKINDADIR

İfâza, hacıların Arafat vakfesinden sonra, kitle halinde Müzdelife'ye sökün etmeleridir. Keza Müzdelife'den de Mina'ya olan söküne ifâza denmiştir. Bu kelimeyi 1416 numaralı hadisle izah ettik.[489]

.1. عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]دَفَعَ رسولُ الله # مِنْ عَرَفَةَ فَسِمِعَ وَرَاءَهُ زَجراً شَدِيداً وَضَرْباً لِ‘‘بِلِ فَأشَارَ إلَيْهِمْ بَسَوْطِهِ. فقَالَ: أيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَإنَّ البِرَّ لَيْسَ بِا‘‘يضَاعِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى.»ا‘‘يضاع« ا‘‘سراع .

1. (1430)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle buyurdu:
"Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir." [Buharî, Hacc 94, Müslim, Hacc 268, (1282), 282, (1286); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257-258).][490]

AÇIKLAMA:

Hacc menâsiki, bazı noktalarda gerçekten dikkat ve sükûnet gerektiriyor. Bunlardan biri, Arafat'ta ifâza anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdut yollarla aynı hedefe sökün ediyor. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham yapıyor. Böyle anlarda sükunetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebebiyle nice insanların ezilerek öldüğüne şâhid olunur. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükunet tavsiye edip "Telaşta Allah'ın rızası yok!" mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır, günümüzün şartlarına uygun mu'cizane bir mesajdır. İfâza dan sonra, yâni yola çıkıldığı zaman hızlı yürünebileceği 1432 numaralı hadiste görülecektir.[491]

.2. وعن أسامة بن زيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]دَفَعَ رسولُ الله # مِنْ عَرَفَةَ حِينَ وَقَعَتِ الشَّمْسُ حَتَّى إذا كانَ بِالشَّعْبِ نَزَلَ فبَالَ ثُمَّ تَوَضّأ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ. فقُلتُ الصَّ◌ةَ يَارسولَ اللّهِ؟ فقَالَ: الصَّ◌ةُ أمَامَكَ. فَرَكِبَ فَلَمَّا جَاءَ المزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضّأ فأسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّ◌ةُ فَصَلَّى المغْرِبَ ثُمَّ أنَاخَ كُلُّ إنْسَانٍ بَعِيرَهُ. ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّ◌ةُ فَصَلَّى الْعِشَاءَ وَلَمْ يُصَلِّ بَينَهُمَا شَيْئاً[. أخرجه الستة إ الترمذى .

2. (1431)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) güneş battığı zaman Arafat'tan (ifâza yaparak) yola çıktı. Dağ geçidine geldiği zaman deveden inip bevletti. Sonra abdest aldı. Abdesti bol su kullanarak değil, hafifçe aldı. Ben:
"Namaz mı kılacağız ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum.
"Hayır, namaz önümüzde!" dedi ve devesine bindi. Müzdelife'ye gelince hayvandan indi ve yeniden abdest aldı. Bu sefer bol su kullandı. Sonra namaz başladı. Akşam namazını kıldı. Sonra herkes devesini ıhdı. Yine namaza başlandı. Bu sefer de yatsıyı kıldı. İkisi arasında başka bir namaz kılmadı." [Buhârî, Vudû 6, 35, Hacc 93, 95; Müslim, Hacc 266, (1280); Muvatta, Hacc 197, (1, 400-401); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1925); Nesâî, Mevâkît 56 (1, 292), Hacc 206, (5, 259).][492]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccından bir iki nokta aydınlatılmaktadır. Vakfeden Arafat'ın terkine ifâza dendiğine göre, bu ayrılış ifâzadır.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolda küçük abdest bozuyor ve arkadan hafifçe bir abdest alıyor. Hafif abdestten murad az su ile abdest almaktır. Abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer

yıkamak, ovalama, delk gibi hususları asgarîye indirmek suretiyle alınan abdest "hafif"tir. Üçer sefer yıkayarak ovalama, hilalleme gibi âdaba riâyet edip, her uzvu üçer sefer yıkamak isbâğ'dır, yâni "tam abdest." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sefer sırasında zaman zaman abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer yıkayarak "hafif abdest" aldığı da vâkidir, muteber rivayetler bunu tevsik eder. Sadedinde olduğumuz rivayet mezkur abdestin "hafif" olduğunu belirtir ise de uzuvları kaçar sefer yıkadığını belirtmez.
3- Bu rivayet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hep abdestli olduğuna, namaz kılmak maksadı olmaksızın da abdest almanın meşru bulunduğuna, bunun israf sayılamayacağına, müstehab olduğuna delildir. Arapça'da vüdû (abdest) kelimesinin herhangi bir yıkamak mânasına gelmesi hasebiyle, rivayette geçen vüdûnun namaz abdesti değil, istinca yıkaması veya istincadan sonra ellerin yıkanması olabileceği hatıra gelebilir. Ancak, hadisin başka vecihlerindeki tasrihattan başka, bizzat bu vechinde "namaz mı kılacağız?" diye sorulmuş olması bu ihtimali bertaraf eder.
4- Yol, vakit darlığı, su kıtlığı gibi durumlarda abdesti hafif tutmanın, müsaid durumlarda ise isbâğ yapmanın yani bol su ile bütün âdâbına riayet ederek abdest almanın müstehab olduğu görülmektedir.
5- Rivâyet Arafat ile Müzdelife arasında, ihtiyaç halinde durulabileceğini, kaza-i hâcet yapılabileceğini göstermektedir. Bu iki mevkıf arasını fâsılasız geçmek diye bir nüsük yoktur.[493]

3. وفي رواية أخرى عن عُروة قال:]سُئِلَ أُسَامَةُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ، كَيْفَ كانَ رسولُ الله # يَسِيرُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ حِينَ دَفَعَ؟ فقَالَ: كانَ يَسِيرُ الْعَنَقَ فإذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ[.قال هشام: »وَالنَّصُّ« فوق العَنَقِ.

3. (1432)- Urve'den yapılan bir rivayet şöyledir: "Hz. Üsâme (radıyallahu anh)'ye:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda haccından, ifâzadan (Arafat'tan ayrıldıktan) sonra yolculuğu nasıl yaptı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:
"Hızlı yürürdü. Ancak yolda bir düzlüğe rastlarsa daha hızlı yürürdü." [Buhârî, Hacc 92, Cihâd 136, Megâzî 77; Müslim, hacc 282, (1286); Muvatta, Hacc 176, (1, 392); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1923); Nesâî, Hacc 205, (5,259).][494]

AÇIKLAMA:

1- Ashab (radıyallahu anhüm)'ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le ilgili en küçük teferruata bile kıymet verdiklerini görmede bu hadis mânidârdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in nasıl yol aldığı merak edilmiş, sorulmuş ve de alınan cevap rivayet edilmiştir.
2- Şu halde ifâzadan sonra, yolda hızlı yürümek esastır. Zîra, Üsâme'nin açıklaması, devenin normalde hızlı yürüdüğünü, müsâit düzlükler olunca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in deveyi daha da hızlandırdığını göstermektedir.
Hemen şunu da belirtelim: Bu bâbın ilk hadisinde (1430 hadis) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sür'at değil sükunet tavsiye ettiğini belirtmekte, hatta hadisin bazı vecihlerinde, "Müzdelife'ye gelinceye kadar devesinin ön ayağını kaldırdığını (hızlandığını) görmedim" denmektedir. Bu iki rivayet arasında şârihler tezad görmezler. Sükûnet tavsiyesi ve sür'atten men etme durumu izdihâmlı yerlere hamledilmiştir. İbnu Hacer, İbnu Abbas'a ait rivayetin de kaynağının Hz. Üsâme olduğunu, İbnu Abbas'ın hadisi ondan alarak rivayet ettiğini delilleriyle gösterir.[495]

4. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أنَا مِمَّنْ قَدَّمَ النَّبىُّ # لَيْلَةَ المزْدَلِفَةِ فِي ضَعَفَةِ أهْلِهِ[. أخرجه الخمسة .

4. (1433)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Müzdelife gecesinde, ailesinden, erkenden taşlamaya gönderdiği zayıflar grubu arasında idim" demiştir. [Buhârî, Hacc 98; Müslim, Hacc 300, (1293); Tirmizî, Hacc 58, (892, 893); Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1939, 1940); Nesâî, Hacc 208, (5, 261, 271, 272); İbnu Mâce, Menâsik 62, (3025).] [496]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Müzdelife'de vakfe yapılırke, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın âilesinden zayıfları yani kadın ve çocukları Mina'ya müteveccihen daha erken yola çıkardığını ifade etmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatında 7-8 yaşlarında bir çocuk olması haysiyetiyle, Veda haccı sırasında "zayıflar" arasında mütâlaa edilmesi tabiidir. Hadisin bazı vecihlerinde ağırlıkların, yani eşyaların da önceden gönderilenler arasında yer aldığı belirtilir.
2- Zayıfları geceleyin, önden göndermeyle ilgili Ashab'ın tatbikatına ait rivayetler de mevcuttur. Fukahâdan bunun câiz olduğuna itiraz eden olmamıştır. Ancak, bu cevaz "zayıfların dışına da çıkar mı?" "gecenin hangi saatinde çıkılabilir?" gibi sorulara farklı cevaplar verilmiştir.
* Alkame, Nehâî ve Şa'bî hazretleri: Müzdelife'de gecelemeyenin haccı fevt olur (batıl olur) demişlerdir.
* Atâ, Zührî, Katâde Şafiî, İshâk, Kûfîler: "Müzdelife'de gecelemeyene dem (kurban) gerekir" demişlerdir. Bunlara göre: "Gecelemiş olmak için gecenin yarısından evvel Müzdelife terkedilmelidir."
* İmam Mâlik: "İçinden mola vermeden geçmesi halinde dem gerekir, Müzdelife'ye inmişse, ne zaman terkederse terketsin vazife tamamdır, hiçbir ceza gerekmez" demiştir.
3- Hâdise ile ilgili bir başka rivayet mevzuya aydınlık getirecektir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), amcası Abbâs'a, Müzdelife vakfesi yapıldığı gece şunu söyledi: "Zayıflarımız ve kadınlarımızı götür, sabah namazını Mina'da kılsınlar. İnsanların sökün etmelerinden (ifâza) önce taşlarını atsınlar."
Yaşlanıp güçsüzleşince Atâ'nın da böyle yaptığı rivayet edilir. Keza Abdullah İbni Ömer'in, Esmâ Bintu Ebî Bekr'in bunu tatbik ettikleri belirtilir. Buhârî'nin Esmâ (radıyallahu anhâ) ile alâkalı rivayetinde, Esmâ'nın karanlıkta taşlamayı yapıp döndükten sonra, menzilinde sabah namazını kıldığı ayrıca tasrih edilir. Bundan hareketle bir kısım ulemâ, zayıfların ve onlara refâkat eden kimselerin önce şeytan taşlaması yapabileceğine hükmetmiştir.
Fakat Hanefîler: "Büyük şeytana güneş doğmadan taş atılamaz" demişlerdir. Ancak güneşin doğmasından güneş doğmazdan önce olmakla beraber, fecrin doğmasından sonra ise câiz olacağı, fecirden de önce taşlayanın bunu yenilemesi gerekeceği hükme bağlanmıştır.
Taşlama ile ilgili teferruat 1442-1449 numaralı hadislerde gelecek.[497]

5. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]اسْتَأْذَنَتْ سَوْدَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْها رسولَ اللهِ # أنْ تَفضَ مِنْ جَمْعٍ بِلَيْلٍ، وَكَانَتِ امْرَأَةً ضَخْمَةً ثَبِطَةً فأذِنَ لَهَا. قالتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللهُ عَنْها: لَيْتَنِى كنْتُ اسْتَأْذَنْتُهُ كَمَا اسْتَأْذَنْتُهُ. وَكَانَتْ عَائِشَةُ تُفِيضُ إَّ مَعَ ا‘‘مَامِ[. أخرجه الشيخان والنسائى.»ثَبِطَة« أى بَطيئة .

5. (1434)- Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Sevde (radıyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan Müzdelife'den geceleyin ifâza yapmak için izin istedi. Sevde iri, ağır yürüyen bir kadındı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona izin verdi."
Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Keşte ben de onun gibi izin istemiş olsaydım" diye hayıflanırdı. (Vaktiyle izin almamış olduğu için) O, hep imamla birlikte ifâzada bulunurdu." [Buhârî, Hacc 98; Müslim, Hacc 293-296, (1290); Nesâî,Hacc 209, (5, 262), 214 (5, 266).][498]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Müslim'de gelen bazı vecihleri Hz. Sevde (radıyallahu anhâ)'nin, Mina'ya izdiham olmadan dönmek maksadıyla izin istediği tasrih edilir. Keza, Hz. Aişe de izdihamdan önce Mina'ya varıp namazını kılamamış olduğu için pişmanlık duymuştur.
Bu vesile ile şunu belirtelim ki, cahiliye devrinde Araplar, Müzdelife vakfesini güneş doğuncaya kadar devam ettirirlerdi. "Güneş doğduğu zaman hacılar, tepelerin üzerinde vakfede olurdu, öyle ki (uzaktan bakınca) dağların başında sarık manzarasını arzederlerdi, tıpkı insanların başındaki sarık gibi" diye tasvir edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu meselede müşriklere muhalefet vaz'etmiş, sabah vaktinin girmesinden sonra ortalık aydınlanmaya başlayınca, güneş daha doğmadan Mina'ya müteveccihen ifâzaya (sökün etmeye) müsâade etmiştir. [499]

6. وعنها رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]أرْسَلَ رسولُ الله # بِأمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّحْرِ. فَرَمَتِ الجَمْرَةَ قَبْلَ الفَجْرِ ثُمَّ مَضَتْ فَأفَاضَتْ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

6. (1435)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ümmü Seleme'yi kurban gecesi (Mina'ya) gönderdi. Ümmü Seleme, daha şafak sökmeden şeytan taşlamasını yaptı. Sonra gidip ifâza (tavafını) yaptı." [Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1942); Nesâî, Hacc 223, (5, 272).][500]

AÇIKLAMA:

1- İfâza tavafı, daha önce açıklandığı üzere tavaf-ı ziyarettir. Yani haccın farz olan ikinci rüknü, ifâza tavafından sonra tekrar Mina'ya dönecek ve geri kalan menâsiki tamamlayacaktır. Hattâ Ebu Dâvud'un rivayetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber olma nöbeti o gün Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) validemizde olduğu (için, bu menâsikin icrasında) isti'câl gösterdiği belirtilmiştir.
2- Zayıflara ve hususen kadınlara tanınan bu isti'câl (acele davranma) ruhsatının bir hikmeti de şu olabilir: Kadınlar için, bu menasikin icrasında bir saat öncelik ehemmiyetlidir. Çünkü, hayız olma halinde farz olan ifâza tavafını yapamaz. Umumiyetle muntazam periyodlarla gelen hayız nöbetini bilen kadınlar, bir iki saatlik isti'cal ile temizlik devresi içerisinde ifâza tavafını da yaparak, bir haftalık bekleme müddetini kurtarabilirler.[501]

7. وعن فاطمة بنت المنذر قالت:]كَانَتْ أسْماءُ بِنْتُ بَكْرٍ تَأمُرُ الَّذِى يُصَلِّى لَهَا وَلأصْحَابِهَا الصَّبْحَ بِالمزْدَلِفَةِ أنْ يُصَلِّى حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ ثُمَّ تَرْكَبُ فَتَسِيرُ إلى مِنىً وَلاَ تَقِفُ[. أخرجه مالك .

7. (1436)- Fâtıma Bintu'l-Münzir anlatıyor: "Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) kendisi ve beraberindekilere Müzdelife'de sabah namazı kıldırıverecek olan kimseye, şafak söktüğü zaman kıldırmasını emredip, bineğine atlar ve Mina'ya hareket eder (yolda da) durmazdı." [Muvatta, Hacc 175, (1, 392).] [502]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

Telbiye, ihrama giren hacının lebbeyk Allahümme lebbeyk diye başlayan duayı, belli bir âdâba göre, yüksek sesle okumasıdır. (Teferruat için 1164 numaralı hadise bak.)[503]

1. عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كانَ أُسَامَةُ رِدْفَ رسولِ اللّهِ # مِنْ عَرَفَةَ إلى المزْدَلِفَةِ. ثُمَّ أرْدَفَ الْفَضْلَ مِنْ مُزدَلِفَةَ إلى مِنىً فَكِلاَهُمَا قاَ: لَمْ يَزَلْ رسولُ الله # يُلَبِّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ[. أخرجه الخمسة .

1. (1437)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Üsâme (radıyallahu anh) Arafat'tan Müzdelife'ye kadar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terkisinde idi. Sonra Müzdelife'den Mina'ya kadar da Fadl İbnu Abbâs'ı terkisine aldı. Her ikisi de: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) büyük şeytanı (Cemretu'l-Akabe) taşlayıncaya kadar telbiyeyi bırakmadı" demiştir." [Buhârî, Hacc 86, Cihâd 126; Müslim, Hacc 266, (1281); Tirmizî, Hacc 78, (918); Ebu Dâvud, Menâsik 28, (1815); Nesâî, Hacc 216, (5, 268), 229, (Buhârî'de gösterilen bablarda rivayet mânâ yönüyle mevcuttur, lâfzan değil).][504]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramın giyilme anından itibaren yüksek sesle söylenmeye başlayan ve haccın alemi durumunda olan telbiyenin ne zaman sona ereceğini belirlemektedir: Büyük şeytan diye bilinen cemretü'l-Akabe'ye taş atıncaya kadar, yani bayramın birinci günü sabahına kadar devam etmektedir.
Büyük şeytana ilk taşın atılmasıyla mı, yoksa hepsinin atılmasıyla mı telbiye kesilmeli? sorusuna farklı cevap verilmiştir. Cumhur "ilk taşlama ile kesilmesi gerekir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve bâzı Şâfiîler "İkinciye kadar devam eder" demiştir.

Nevevî, bu konda Cumhur'un, Müslim'de tahric edilmiş olan, لَمْ يَزَلْ يُلَبِّى حَتَّى بَلَغَ الْجَمْرَةَ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemretu'l-Akabe'ye (büyük şeytan) varıncaya kadar telbiye getirdi" hadisini esas alarak: "Bayram sabahı büyük şeytana taş atmaya başlayıncaya kadar telbiye devam eder" dediğini belirtir. İmam Şâfiî, Sevrî, Ebû Hanife, Ebu Sevr, Sahâbe ve Tâbiîn'den birçok ulemâ grubu buna hükmetmiştir.
* Hasan Basrî: "Arefe günü sabah namazını kılıncaya kadar telbiyeye devam edilir" demiştir.
* Hz. Ali, İbnu Ömer, Hz. Aişe, Mâlik, Medine fukahâsının cumhuru: "Arefe günü, güneşin zevâline kadar telbiye okunur, vakfeler başlayınca kesilir" demiştir.
* Ahmed İbnu Hanbel, İshak ve bazı selef: "Büyük şeytan taşlaması bitinceye kadar devam edilir" demiştir.
Nevevî bu bilgileri verdikten sonra der ki: "Şâfiî'nin ve Cumhur'un delili, sadedinde olunan sahih hadistir. Bunun dışındakilerin muhalefette delilleri yoktur, Cumhur'un bu görüşü sünnete uygundur.
Ahmed İbnu Hanbel'in dayandığı rivayeti de Cumhur: "Ondan murad taşların atılmasına başlamaktır" diyerek iki rivayeti te'lif etmiştir.

2. وعن سعيد بن جبير قال:]كُنْتُ مَعَ ابنِ عَبّاسٍ بِعَرَفَةَ فقَالَ: مَالِىَ أسْمَعُ النَّاسَ يُلَبُّونَ؟ قُلتُ: يَخَافُونَ مِنْ مُعَاوِيَةَ. فَخَرَجَ مِنْ فُسْطَاطِهِ وَهُوَ يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ فإنَّهُمْ قَدْ تَرَكُوا السُّنَّةَ عَنْ بُغْضِ علىّ[. أخرجه النسائى .

2. (1438)- Said İbnu Cübeyr anlatıyor: "Ben, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ile Arafat'ta beraberdim. Bir ara bana
:"Niye halkın telbiyesini işitmiyorum?" diye sordu, ben kendisine:
"Muâviye (radıyallahu anh)'den korkuyorlar!" dedim. Bunun üzerine:
"Lebbeyk Allahümme lebbeyk, bu insanlar Ali'ye buğuzları sebebiyle sünneti terketmişler!" diyerek çadırından çıktı." [Nesâî, Hacc 197 (5, 253).] [505]

AÇIKLAMA:

Sindî der ki: "Bu rivayetle, Arafat'ta telbiye okumak hususunda âlimler arasındaki ihtilâfın kaynağı ve iki fırkadan hangi tarafın haklı olduğu ortaya çıkmaktadır." Ancak rivayetler arasındaki irtibatı değerlendirmeden acele hükme gitmek tatminkâr olmamaktadır. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a göre telbiye haccın şiârıdır التلبية شِعَارُ الحج ve ihramdan çıkıncaya kadar devam etmelidir. İhramdan çıkma da remyü'lcimarla (şeytan taşlamak) tahakkuk eder. Cumhur da bunu benimsiyor. Bu görüşün isabetliliğini kabul ederken, Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmaîn)'ı rencide etmenin hiçbir gereği yok.
Hz. Ali, Hz.Aişe, İbnu Ömer, İmam Mâlik ve Medine fukahâsının çoğunluğunun: "Telbiye, arefe günü öğleye kadar, yani vakfelerin başlamasına kadar devam eder" dediklerini önceki rivayette belirtmiş idik.
Şu halde, arefe günü öğleden sonra telbiye getirmemek Hz.Ali'nin zaten mezhebi olmaktadır. Mâlikî mezhebinden olan Zürkânî: "Hz. Ali ve Hz. Aişe gibi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yakınlığı ile bilinen iki sahâbenin, arefe günü öğleden itibaren telbiyeyi kesmeleri, Cumhur'un amel ettiği, Fadl İbnu Abbâs'ın hadisinin -sahih olsa dahi- amel dışı tutulması gereğine en kuvvetli delildir" der. Bir kısım tâli meselelerde ulemâ ve Ashab arasında ihtilaf görüldüğü gibi burada da bir ihtilâf sözkonusudur. Rivayetler değerlendirilirken hepsinin birlikte gözönüne alınması gerekir. Sadedinde

olduğumuz rivâyet, siyasetle ilmi karıştıran istisnâî bir muhtevâ taşır ve Ashâb'a ta'nı işmâm eder. Ulemâ, "Ashab'a ta'nı mutazammın rivayet, öyle olmayanla teâruz ederse mercuh olur" prensibini va'zeder. Binaenaleyh bu rivayeti tahlil etmeden Sindî'nin acele hükme gitmesini ilmî bulmuyoruz. Sadece Nesâî'de yer almış olan rivayetin diğerlerine muhâlefeti zâhirdir.
İbnu Hacer, Tahâvî'den yaptığı bir naklin yorumunda, "meşru olmadığı için değil, başka zikirlerle meşgul oldukları için vakfe yerlerinde hacıların telbiyeyi terketmiş olduklarını belirterek: "Böylece ihtilâflar da birleştirilmiş olur" der.[506]

3. وعن محمد ابن أبى بكر الثَّقَفِى قال:]سَأَلْتُ أنَسَ بنَ مالكٍ وَنَحْنُ غَادِيَانِ مِنْ مِنىً إلى عَرَفَاتَ عَنِ التَّلْبِيَةِ كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ مَعَ النَّبِىِّ #؟ قال: كانَ يُلَبِّى المُلَبِّى فَ◌
يُنْكِرُ عَلَيْهِ، وَيُكَبِّرُ فَ◌ يُنْكِرُ عَلَيْهِ. وَيُهَلِّلُ فَ◌ يُنْكِرُ عَلَيْهِ، وَ◌ يَعِيبُ أحدٌ عَلى صَاحِبِهِ[. أخرجه الثثة والنسائى .

3. (1439)- Muhamed İbnu Ebî Bekr es-Sakafî anlatıyor: "Arafat'tan Mina'ya gelirken, beraberindeki Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'e telbiyeden sorarak:
"Siz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile nasıl yapıyordunuz?" dedim. Bana:
"Dileyen telbiye getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale etmezdi. Dileyen tekbir getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da mudâhale etmezdi! Dileyen de tehlil getirirdi, ona da müdâhale etmezdi. Bizden kimse, (farklı zikirler de bulunduğu için) arkadaşını ayıplamazdı." [Buhârî, Hacc 86, İydeyn 12; Müslim, Hacc 274, (1285); Nesâî, Hacc 192, (5, 250).][507]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramlının telbiye ile birlikte başka zikirler de yapabileceğine delildir. Telbiye ile birlikte tehlil, tekbir gibi diğer zikirler de meşru olmakla birlikte, hacc sırasında telbiye hepsinden efdaldir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) telbiye için "Haccın şiârıdır" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da hacc sırasında okunacak telbiyelerin ehemmiyetini belirtmiş ve şahsen remy-i cimâr denen şeytan taşlamasına kadar aralıksız devam etmiştir (1437. hadis). İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Ben Hz.Ömer'le on bir kere haccettim. Ömer, remy-i cimâra kadar telbiye bırakmazdı" der.
Şu halde yukarıdaki hadis, haccda tekbir veya tehlilin, telbiyenin yerini tutacağına, telbiyenin terkedileceğine delil olmayıp, hacda ara sıra telbiyeyi ile birlikte başka zikirlerin de olabileceğine bir ruhsattır, ulemâ böyle anlamıştır.
Nevevî: "Haccda telbiye, tekbirden efdaldir" der. [508]

يُنْكِرُ عَلَيْهِ، وَيُكَبِّرُ فَ◌ يُنْكِرُ عَلَيْهِ. وَيُهَلِّلُ فَ◌ يُنْكِرُ عَلَيْهِ، وَ◌ يَعِيبُ أحدٌ عَلى صَاحِبِهِ[. أخرجه الثثة والنسائى .

3. (1439)- Muhamed İbnu Ebî Bekr es-Sakafî anlatıyor: "Arafat'tan Mina'ya gelirken, beraberindeki Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'e telbiyeden sorarak:"Siz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile nasıl yapıyordunuz?" dedim. Bana:"Dileyen telbiye getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale etmezdi. Dileyen tekbir getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da mudâhale etmezdi! Dileyen de tehlil getirirdi, ona da müdâhale etmezdi. Bizden kimse, (farklı zikirler de bulunduğu için) arkadaşını ayıplamazdı." [Buhârî, Hacc 86, İydeyn 12; Müslim, Hacc 274, (1285); Nesâî, Hacc 192, (5, 250).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramlının telbiye ile birlikte başka zikirler de yapabileceğine delildir. Telbiye ile birlikte tehlil, tekbir gibi diğer zikirler de meşru olmakla birlikte, hacc sırasında telbiye hepsinden efdaldir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) telbiye için "Haccın şiârıdır" der. Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm) da hacc sırasında okunacak telbiyelerin ehemmiyetini belirtmiş ve şahsen remy-i cimâr denen şeytan taşlamasına kadar aralıksız devam etmiştir (1437. hadis). İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Ben Hz.Ömer'le on bir kere haccettim. Ömer, remy-i cimâra kadar telbiye bırakmazdı" der.Şu halde yukarıdaki hadis, haccda tekbir veya tehlilin, telbiyenin yerini tutacağına, telbiyenin terkedileceğine delil olmayıp, hacda ara sıra telbiyeyi ile birlikte başka zikirlerin de olabileceğine bir ruhsattır, ulemâ böyle anlamıştır.Nevevî: "Haccda telbiye, tekbirden efdaldir" der.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

4ـ وعن جعفر بن محمد عن أبيه قال:]كَانَ عليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يُلَبِّى بِالحَجِّ حَتَّى إذا زَاغَتِ الشَّمْسُ مِنْ يَوْمِ عَرفَةَ قَطَعَ التَّلْبِيَةَ[. أخرجه مالك .

4. (1440)- Ca'fer İbnu Muhammed babasından naklen anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh), haccda, arefe günü güneşin zeval noktasına gelmesine kadar telbiyeye devam eder, ondan sonra keserdi." [Muvatta,Hacc 44, (1, 338).][509]

5ـ وعن أسامة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنْتُ رِدْفَ رسولِ اللّه # بِعَرَفَةَ فَرَفَعَ يَدَيْهِ يَدْعُو فمَالَتْ بِهِ نَاقَتُهُ فَسَقَطَ خِطَامُهَا فَتَنَاوَلَ الخِطَامَ بإحْدَى يَدَيْهِ وَهُوَ رَافِعٌ يَدَهُ اُخْرَى[. أخرجه النسائى .

5. (1441)- Hz. Üsâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Arafat'da ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesinin terkisinde idim. Bir ara dua için ellerini kaldırmıştı. (O esnada) deve, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı eğdi.Derken yuları düştü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yuları elinin biriyle tutup, diğer elini kaldırarak duasına devam etti." [Nesâî, Hacc 202, (5, 254).][510]

AÇIKLAMA:

İmam Nesâî bu hadisi, "Arafat'ta dua ederken elleri kaldırmak" başlığı altında kaydetmek suretiyle dua ederken Arafat'ta da ellerin kaldırılacağı hükmünü çıkarır.
Ayrıca, hayvanın üstünde giderken de dua edilebileceği, bir elle hayvanın yularını tutarken veya bir el meşgulken, diğer tek elin dua için kaldırılabileceğini de hadisten anlamaktayız.[511]

YEDİNCİ BAB

REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA)

Bu babta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL
REMYİN KEYFİYETİ
*
İKİNCİ FASIL
REMYİN VAKTİ
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER

REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA)

Remy, lügat olarak atmak demektir. Hacc ıstılahı olarak remy, "şeytan taşlamak" mânasına gelen bir hacc menasikini ifade eder. Remyü'l-Cimâr tâbiri daha tamdır, taşların atılması demektir. Cimâr veya cemerât, "cemre"nin cem'idir. Cemre: Nohut büyüklüğünde ufacık taş, bu taşlardan müteşekkil yığın, ateş gibi daha başka mânalara da gelir. Dilimizdeki çakıl kelimesi tam olmasa da en yakın karşılık olabilir. Çünkü Türkçe'de kum kelimesi daha ufak taşlara ıtlak olnur. Taş ise büyük küçük her çeşidi için kullanılır. Şunu da kaydedelim; c.m.r. maddesi Arapça'da ictima etmek, toplanmak mânasına da gelir. Bu sebeple, "insanlar yanlarında toplandığı için onlara cemre denmiştir"diye tahmin yürüten olduğu gibi "Hz. Âdem'e -veya İbrahim'e- şeytan ârız olunca ona burada taş attığı için bu ismi almıştır" da denmiştir.
Remyü'lcimâr, sâdece hacc menasikinde vardır, umrede yoktur. Haccın aslî vâciblerindendir. Taş atma mahalleri Mina'dadır. Birbirine yakın üç taş kümesidir:
1. Cemre-i Akabe: Buna halkımız "Büyük Şeytan" der.
2. Cemre-i Vusta: Halkımız buna "Orta Şeytan" der.
3. Cemre-i Ûlâ: Buna da halkımız "Küçük Şeytan" der.
Bayramın birinci günü cemre-i Akabe'ye 7 taş atılır.
Bayramın 2. 3. ve 4. günleri her birine 7'şer taş atılır.
Acele etmek isteyen üçüncü günü, güneş batmadan önce Mina'yı terkeder ve dördüncü günü kalmaz. [512]

BİRİNCİ FASIL

REMY'İN KEYFİYETİ (NASIL YAPILDIGI)

-1- عن عبدالرحمن بن زيد قال:]رَمَى ابنُ مَسْعُودٍ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ مِنْ بَطْنِ الْوَادِى بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ؛ وَجَعلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ، وَمِنىً عَنْ يَمِينِهِ. فقِيلَ لَهُ: إنَّ نَاساً يَرْمُونَهَا مِنْ فَوْقِهَا. فقَالَ: هذَا وَالَّذِى َ إلهَ غَيْرُهُ مَقَامُ الَّذِى أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ[. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين .

1. (1442)- Abdurrahman İbnu Zeyd anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), vadinin dibinden yedi çakıl atarak büyük şeytanı taşladı. Her taşı attıkça tekbir getriyordu. Bu sırada Beytullah sol tarafında, Mina da sağında olacak şekilde durmuştu. Kendisine:
"İnsanlar, taşları yukarısından atıyorlar!" denince şu cevabı verdi:
"Burası, kendinden başka ilâh olmayan Zat'a kasem olsun, Bakara sûresinin üzerine indiği makamdır." [Buhârî, Hacc 135, 136, 137, 138; Müslim, Hacc 305, (1296); Tirmizî, Hacc 64, (901); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1974); Nesâî, Hacc 226, (5, 273).][513]

AÇIKLAMA:

1- Şerh kitapları, üç cemrenin yani taşlama yerlerinin coğrafî vaziyetleri itibariyle az çok farklı olduğunu belirtir. Büyük şeytan denen cemretu'l-Akabe vâdinin dibinde, düzlüktedir, diğer ikisi meyilli inen bir mevzidedir. Şimdilerde inşaat ve tesviyeler sebebiyle üçü de aynı pozisyonu taşırlar. Hadislerden gelen bâzı ifadeleri anlamak için aradaki bu farkın zaman zaman hatırlanması gerekecektir. Nitekim burada büyük şeytanın taşlanması söz konusudur. Bu sebeple vadinin dibinden olduğu tasrih edilmektedir. Kadim dönemde öbürlerine taşları üstten, (herhalde yan yamaçlardan) atmak mümkünmüş.
2- Hemen belirtelim ki, cemretü'l-Akabe ile diğer iki cemre arasında şu farklara da dikkat çekilir:
a) Bayramın birinci günü sadece büyük cemreye taş atılır, diğerlerine atılmaz.
b) Büyük cemrenin yanında durulmaz, hemen terkedilir. Öbürlerinin yanında durulup dua edilir.
c) Kuşluk vaktinde taşlar atılır.
d) Aşağısından atılması müstehabdır.
3- Taşların adedi: Sadedinde olduğumuz rivayet İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un yedi taş attığını ifade eder. Her seferinde taşlama, yedi ayrı taşın ard arda atılmasıyla tamamlanır. Alimler taşın yedi olması gereğinde müttefiktirler. Altı da olabileceğine dâir zayıf bir rivâyet vardır. İmam Mâlik ve

Evzâî: "Bir kimse yediden az atar, tedarik de edemezse, dem (kurban) gerekir" demişlerdir. İmam Şâfiî: "Bir taşın terki bir müdd tasadduku gerektirir, iki taşın terki de iki müdd gerektirir, üç ve daha fazla için bir dem gerekir" demiştir. Hanefîler: "Üç cemrede de taşların yarıdan azı terkedilirse yarım sa' tasadduk edilir, fazla olursa dem gerekir" demiştir.
4- İbnu Hacer, cemretu'l-Akabe'nin yani büyük şeytanın Mina'da omayıp, Mina'nın Mekke hududunda olduğunu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicret etmek için Ensar'dan burada biat aldığını belirtir.
5- Rivayet İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un taş atma sırasında Mina sağ, Beytullah sol cihetinde olacak şekilde durduğunu belirtir. Tirmizî'nin bir rivayetinde kıbleye yönelerek taş attığı belirtilir, Cumhur öncekini esas almıştır. Şâfiîlerden Râfiî kıbleyi arkaya alarak cemreye yönelmek gerektiğine kesin hükmeder. Cemre sağına gelecek şekilde kıbleye yönelerek taş atılmalı diyen de olmuştur. Ancak, ulemâ şu hususta icma etmiştir: "Esas olan taşın atılmasıdır, hangi istikametten kolayına gelirse oradan atar, câizdir." İhtilaf efdaliyettedir.
6- "Burası, Bakara sûresinin üzerine indiği makamdır" ifadesine gelince, İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Haccla ilgili fiillerden çoğu Bakara sûresinde mezkurdur. Sanki şöyle demek istemiştir: "Burası öyle bir makamdır ki, ahkâmu'lmenâsik bunun üzerine indirilmiştir." İbnu Mesud, bu ifadesiyle, hacc ahkâmının tevkifî olduğuna, yâni vahiyle tesbit edildiğine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ictihadına dayanmadığına dikkat çekmek istemiştir." Başka yorumlar da var.
7- Bu hadise dayanarak, âlimler, taşların teker teker atılması gereğine hükmetmişlerdir. Çünkü: "Her taşı attıkça tekbir getiriyordu" denmektedir. Bu ancak teker teker atmakla olur. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ "Hacc menâsikini benden alın" buyurmuştur. Mamaafih Ebu Hanife ve Atâ: "Hepsini birden atsa da câizdir" demişlerdir.
8- Taşlama sırasında tekbir getirileceğine hükmedilmiştir, ancak tekbiri terkedene herhangi bir şey gerekmeyeceğinde ulemâ icma etmiştir.
9- Bazı rivayetlerde, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un büyük şeytanı taşlayıp tamamlayınca şu duâyı yaptığı belirtilir: اَللَّهُمَّ اجْعَلْ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا
"Allah'ım haccımı makbul, günahımı mağfur kıl!"[514]

-2- وعند الترمذى والنسائى:]أتى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ فَاسْتَبْطَنَ الْوَادِى وَاسْتَقْبَلَ الْكَعْبَةَ وَجَعَلَ يَرْمِى الجَمْرَةَ عَلى حَاجِبِهِ ا‘يمَنِ. وَذكرا نحوه[.

2. (1443)- Tirmizî ve Nesâî'de şöyle denmiştir: "(İbnu Mes'ud) Akabe cemresine geldi. Vâdinin dibinde durdu, kıbleye karşı yönelip, sağ kaşının üst hizasından yığına (taşları) atmaya başladı..." [Tirmizî, Hacc 64, (901).][515]

-3- وعن سعد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]رَجَعْنَا في الحَجَّةِ مَعَ النَّبىِّ # وَبَعْضُنَا يَقُولُ: رَمَيْتُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، وَبَعْضٌ يَقُولُ: بسِتٍّ، وَ يَعِيبُ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ[.

3. (1444)- Hz. Sâd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Veda haccından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber döndük. (Yolda konuşurken) bâzılarımız "Yedi taş attım" bazılarımız da: "Altı taş attım" diyordu, kimse kimseyi bu sebeple kınamıyordu." [Nesâî, Hacc 227, (5, 275).][516]

NOT: Atılacak taşların miktarını, eksik olması halinde terettüp edecek mü-eyyideyi 1442 numaralı hadiste açıkladık.[517]

-4- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ اللّه # غَدَاةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلى رَاحِلَتِهِ: هَاتِ الْقُطْ لِى. فَلَقَطْتُ

لَهُ حَصَيَاتٍ مِنْ حَصى الخَذْفِ. فلمَّا وَضَعْتُهُنَّ في يَدِهِ قال: بأمثالِ هؤُ ◌َءِ. إيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ في الدِّينِ، فَإنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ في الدِّينِ[. أخرجهما النسائى.»وَحَصَى الخَذْفِ« بالخاء المعجمة .

4. (1445)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Akabe (taşlaması) sabahı, bineğinin üzerindeyken:
"Bana (taş) toplayıver!" dedi. Ben de (şehadet ve başparmaklarla atılabilecek büyüklükte) ufak taşlardan onun için topladım. Avucuna koyduğum sırada:
"İşte bunlar gibi. Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dinde aşırılıkları helâk etmiştir!" dedi." [Nesâî, Hacc 217, (5, 268).][518]

AÇIKLAMA:

Burada, öncelikle atılacak taşların büyüklüğü tebârüz ettirilmek istenmiştir. حَصَى الْخَذْفِ
"Parmakla veya sapanla atma taşı" demektir. Şehâdet parmağımıza koyup başparmağımızla fırlatmaya elverişli büyüklükte taş. Umumiyetle nohut büyüklüğünde diye târif edilir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "İşte bunlar gibi!" demesi, kendisi için İbnu Abbâs'ın toplamış olduğu belirtilen büyüklükteki taşları normal bulduğunu belirtmek içindir. "Dinde aşırılıktan kaçın..." nasihatı umumî mânada anlaşılabileceği gibi, taşlama ile ilgili daha hususî mânada da anlaşılabilir. Taşlama ile ilgili olan mânası şudur: "Burada daha büyük taş atmaya, taşdan başka birşey atmaya kalkmayın, belirtilen sayıdan fazla da atmayın..."
Hacc yapanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu tavsiyesine rağmen, taşlama sırasında Müslümanların ne denli cahilliklerine rastlamaz ki! İri taş atanlar, şemsiye, sopa, ayakkabı atanlar, taşlama mahalline fırlayıp ayaklarıyla ezmeye çalışanlar vs. Halbuki bütün menâsik, kulun imtihanına yönelik bir kısım sembollerden ibarettir. Onun sırrı, mânası, değeri, o menâsiki dinin koyduğu çerçeve içerisinde "Allah'ın rızasını tahsil" niyetiyle yapmakdır. Bir kısım aklî izahlar getirmek, icra edilen fiillerden müşahhas, maddî neticeler beklemek hacc farizasının mânasını anlamamak olur. İşte bu menâsikin, aklî îzahı hiç olmayan safhası şeytan taşlama safhasıdır. Attığımız cisimlerin "emri yerine getirerek Allah'ın rızasını kazanmak"tan başka hiçbir gayesi yoktur. Şeytan öncelikle herkesin kendi içindedir. Öyle ise mü'mine düşen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vaz'ettiği edeb çerçevesinde bu menâsikin yerine getirilmesidir.
Âlimler "Dinde aşırı olmayın" nasihatını daha umumî mânada anlayarak: "Hiçbir şeyde ifrat ve tefrite düşmeyin, sevdiğinizi fazla sevmek, sevmediğinize fazla buğzetmek yaraşmaz... Dinî meselelerin inceliklerine fazla inmeyin, sebep ve illetlerini aramada aşırı gitmeyin..." demişler, ifrat ve tefritin itikadda ve amelde olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bizden öncekilerden Hıristiyanların Hz.İsâ'yı ifrat derecede sevme sonucu ilahlaştırarak sapıklığa düştükleri ve böylece helak oldukları da misal olarak verilmiştir.[519]

İKİNCİ FASIL

REMY'İN (TAŞLAMANIN) VAKTİ

Yevm-i nahr (Kurban kesme günü): Zilhicce'nin 10. günü.
Eyyâm-ı nahr (Kurban kesme günleri): Zilhicce'nin 10, 11, 12. günleri
Eyyâm-ı teşrîk (Teşrik günleri): Zilhicce'nin 11, 12,13. günleri.
Nefr-i evvel (Mina'dan birinci hareket günü): Zilhicce'nin 12. günü.
Nefr-i âhir (Mina'dan sonuncu hareket günü): Zilhicce'nin 13. günü.
Zeval: Güneşin öğle vakti, ikindi yönüne kayma ânı.[520]

1-. عن جابر رَضِىَ اللهُ َعَنْهُ قال:]رَأيْتُ رسُولَ الله # يَرْمِى يَوْمَ النَّحْرِ ضُحىً. وَأمَّا بَعْدَ ذلِكَ فَبَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

1. (1446)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yevm-i nahrde kuşluk vakti taş atarken gördüm. Ama bundan sonraki günlerde, güneşin zevâlinden (öğle vaktinden) sonra taş attı." [Müslim, Hacc 313, (1299); Tirmizî, Hacc 59, (894); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1971); Nesâî, Hacc 221, (5, 270). Bu hadisi Buhârî, muallak olarak zikretmiştir, Hacc 134.][521]

AÇIKLAMA:

Rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cemretu'l-Akabe'ye bayramın birinci günü kuşluk vakti taş attığını, diğer iki cemreye öğleden sonraları, güneş tepeden ikindi tarafına kaymasından itibâren taş attığını gösterir.
Bu meselede bâzı ihtilâflar olmuştur:
* Cumhur, bu hadisi esas alarak, bayramın ilk günü dışındaki taşlamaların öğleden sonra yapılmasının sünnete uygun olduğunu söylemiştir.
* Atâ ve Tâvus: "Öğleden evvel de câizdir" demiştir.
* Hanefîler, yevm-i nefr denilen bayramın ikinci gününde zevalden önce taş atmaya ruhsat vermiştir.
* İshak İbnu Râhuye: "Zevalden önce atan, bunu üçüncü günü iade eder" der.[522]

-2- وعن نافع:]أنَّ ابْنَةَ أخٍ لِصَفيَّةَ بِنْتِ أبِى عُبَيْدٍ أمرأةِ عبدِ اللّهِ ابن عُمَرَ نُفِسَتْ بالمُزْدَلِفَةِ فَتَخَلَّفَتْ هِىَ وَصَفِيَّةُ حَتَّى أتَتَا مِنىً بَعْدَ أنْ غَرَبَتِ الشَّمْسُ يَوْمَ النَّحْرِ فأمَرَهُمَا ابنُ عُمَرَ أنْ تَرْمِياً حِينَ قَدِمَتَا وَلَمْ يَرَ عَلَيْهِمَا بأساً[. أخرجه مالك .

2. (1447)- Nâfi' anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in zevcesi Safiyye Bintu Ebî Ubeyd'in oğlan kardeşinin kızı Müzdelife'de nifas oldu (doğum yaptı). Bu yüzden o da, Safiyye de geri kaldılar ve Mina' ya yevm-i nahrde güneş battıktan sonra geldiler. Hz. Abdulllah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) onlara geldikleri anda taş atmalarını emretti ve bu gecikmeden dolayı onların herhangi bir kefaret ödemesine hükmetmedi." [Muvatta, Hacc 220,(1, 409).][523]

AÇIKLAMA:

Burada, bir özre mebni, vakti içerisinde taşlamayı yapmayanın durumu aydınlatılmış oluyor. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) yetiştikleri anda taşı atmalarına ruhsat veriyor ve özürleri sebebiyle herhangi bir kefaret gerekmeyeceğini söylüyor. Ancak İmâm Mâlik, bu durumda taş vakti içinde atılmadığından bir kurban kesilmesini müstehab addetmiştir.
İmam-ı Malik'in, taşlama günleri içerisinde taş atmayı akşama kadar unutan bir kimsenin akşamdan sonra hatırlaması halinde, gece veya gündüz, ne zaman hatırlayacak olursa hemen atması gerektiğine hükmeder. Ancak, "Mina'dan ayrılıp Mekke'ye geldikten sonra hatırlayacak olursa bir kurban kesmesi vacib olur" der.[524]

-3- وعن أبى الْبَدّاح عاصم بن عَدِيّ عن أبيه رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أنّ رسولَ اللّه # أرْخَصَ لِرِعَاءِ ا‘‘بِلِ في البَيْتُوتَةِ عَنْ مِنىً يَرْمُونَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ يَرْمُونَ الْغَدَ وَمِنْ بَعدِ الْغَدِ لِيَوْمَيْنِ ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفْرِ[. أخرجه ا‘ربعة.وقال مالك: تَفْسِيرُ ذلكَ فيما نرى واللّه أعلم: أنَّهُمْ يرمون يوم النحر فإذا مضى اليومُ الذى يليه رموا من الغد وذلك يوم النّفْر ا‘ول يرمون لليوم الذي مضى ثم يرمون ليومهم ذلك ‘نه يقْضى أحد شيئاً حتى يجبَ عليه فإذا وجب عليه ومضى كان القضاء بعد ذلك. فإنْ بدا لهم في النّفْر، فقد فرَغوا، وإنْ أقاموا إلى الغد رموا مع الناس يوم النّفْرِ اŒ. ونَفرُوا خر

3. (1448)- Ebu'l-Beddâh Âsım İbnu Adiyy, babası Adiyy (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) develerin çobanına, yevm-i nahrde taş atmışlarsa, ertesi gün taş atmayıp develerle kalmaya, sonra da iki günlük taş atmaya ve yevm-i nefrde atmaya ruhsat tanıdı."[525]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, şeytan taşlama programında hacc yapan çobanlara mahsus olmak üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tanıdığı bir ruhsatı mevzubahis etmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, hadisi âlimler birbirinden farklı değerlendirmelere tâbi tutmuşlardır. Mevzubahis olan farklılık, rivayetlerdeki ihtilâflar kadar, hadisin ifadesindeki kapalılık ve esneklikten de kaynaklanmaktadır.
1) Bazı yorumculara göre, hadiste çobanların şöyle taşlamasına cevaz verilmiştir: Zilhicce'nin 10'unda cemre-i Akabe taşlaması yapacak, ertesi günü, yani 11 Zilhicce günü, hem o günün taşlamasını, hem de bir gün sonrasının yani 12 Zilhicce'nin taşlamasını beraberce yapacaktır. Böylece bir sonrası günün taşlamalarını öne almış olacaktır. Hadisin, Tirmizî, Nesâî ve diğer bazı kitaplardaki vechi böyle bir yoruma daha uygun.
رَخَّصَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهِ وَسَلَّمَ لِرُ عَاءِ اْ‘‘بِلِ فِى الْبيتُوتَةِ اَنْ يَرْ مُوا يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمْىَ يَوْمَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ فَيَرْ مُوهُ فِى اَحَدِهِمَا
2) İmam Mâlik, hadisi, zâhirine muhalif bir yoruma tâbi tutarak, farklı bir hükme gider. Muvatta'da şöyle der: "Bize göre hadisin tefsiri, doğruyu Allah bilir ya, şöyledir: "Çobanlar yevm-i nahrde yani 10 Zilhicce günü cemre-i Akabe'ye taşlarını atarlar. Sonra sürülerinin başına dönerler. Yevm-i nahri tâkip eden gün, yani 11 Zilhicce'de taşlamayı terkeder. Bayramın üçüncü günü yani 12 Zilhicce'de tekrar gelip taşlama yaparlar. Bu, acele edip, ilk iki günde gitmek isteyenleriçin nefr-i evvel (birinci hareket) günüdür. Bu günde, hem taşları atılmayan bir önceki günün, yani bayramın ikinci gününün taşlarını atar, hem de içinde bulunduğu günün yani bayramın üçüncü gününün taşlarını atar. İmam Mâlik'i bu yoruma sevkeden rivayet Süfyan-ı Sevrî tarafından yapılmıştır: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), çobanlara bir gün atıp bir gün bırakma ruhsatı tanıdı: رَخَّصَ لِلرُّعَاءِ اَنْ يَرْمُوا يَوًمَا وَيَدَعُوا يَوْماً"İmam Mâlik der ki: "Hareket etmek (nefr) dilerlerse artık iki günde acele etmişler grubunda olarak taşlama işini bitirmişler demektir. Acele etmeyip de Mina'da ertesi güne kalmak dilerlerse kalıp, diğer kalanlarla birlikte, sonuncu hareket (nefr-i âhir) günü taşlamalarını tamamlarlar ve hareket ederler."
3) Hadisle ilgili olarak Hattâbî de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (hadisin sonunda geçen) yevm-i nefr ile, büyük nefri (yani bayramın dördüncü gününü) kasteder. Bu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çobanlara tanıdığı bir ruhsattır. Onlara bunu tanıdı, çünkü çobanlar malların hıfzına mecburdurlar. Onlar da Mina'da yer edinip gecelemeye mecbur olsalar, halkın malları zâyi olur. Çobanlardan başkasının hükmü, onların hükmünden ayrıdır. Âlimler, çobanların taş atacakları günü tayin ve tesbitte ihtilâf etmişlerdir." Hattâbî, böyle söyledikten sonra İmam Mâlik'in yukarıda kaydettiğimiz görüşünü aynen naklettikten sonra şunu söyler: "İmam Mâlik böyle hükmetmiştir, çünkü ona göre, hiç kimse, birşey üzerine vacib olmadan, önceden onu ödeyemez."
Hattâbî sözüne devamla Şâfiî hazretlerinin de İmam Mâlik gibi hükmettiğini, bazı âlimlerin de taşlamayı takdim veya te'hir etme işinde çobanın muhayyer olduğuna hükmettiğini belirtir.[526]

4- وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما كان يقول:]مَنْ غَرَبَتْ لَهُ الشَّمسُ مِنْ أوْسِطِ أيَّامِ التّشْرِيقِ وَهوَ بِمنىً فَ يَنْفُرْ حَتَّى يَرْمِى الجِمَارَ مِنْ الْغَدِ[. أخرجه مالك .

4. (1449)- Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Eyyam-ı teşrikin ortası günü, güneş batmazdan önce Mina'dan ayrılmayan kimse ertesi günü taşları atmadan ayrılmasın." [Muvatta, Hacc 214, (1, 407).][527]

AÇIKLAMA:

1427 numaralı hadiste genişçe açıklandığı üzere, âyet-i kerimenin teşrî ettiği şekilde bayramın ikinci günü taşlamalarını öğleden sonra yapıp bitiren bir kimse dilerse, üçüncü günkü taşlamaya kalmadan Mina'dan ayrılabilir. Ancak, güneş batıp, akşam vakti girmeden Mina hududunu çıkmış olması şarttır. Bu şartı yerine getirmeyen o geceyi de Mina'da geçirip ertesi günkü taşlamaları da yaparak Mina'dan ayrılır. [528]

ÜÇÜNCÜ FASIL

BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA

-1- عن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]كانَ النَّبىُّ # إذَا رَمى الجِمَارَ مَشَى إلَيْهَا ذَاهِباً وَرَاجِعاً[. أخرجه أبو داود والترمذى .

1. (1450)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) taşları atacağı zaman yaya gider, yaya dönerdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1969); Tirmizî, Hacc 63, (900).][529]

-2- وعن قاسم بن محمد قال:]كانَ النَّاسُ إذَا رَمَوا الجِمَارَ مَشَوْا ذَاهبين وَرَاجِعينَ، وَأوَّلُ مَنْ رَكِبَ مُعَاوَيَةُ[. أخرجه مالك .

2. (1451)- Kâsım İbnu Muhammed anlatıyor: "İnsanlar (yani sahâbeler) taşlamaya yayan gider, yayan dönerdi. (Bu safhada) ilk binen Hz. Muâviye (radıyallahu anh) oldu." [Muvatta, Hacc 215, (1, 407).][530]

-3- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]رَأيتُ رسول الله # يَوْمَ النَّحْرِ يَرْمى عَلى رَاحِلَتِهِ وَهُوَ يَقُولُ: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ. أدْرِى لَعَلِّى أحُجُّه بَعْدَ حَجَّتى هذِهِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

3. (1452)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yevm-i nahrde (kurban gününde) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, taşlamayı binerek yaparken gördüm. Taşlarını devesinin üzerinde iken atmış ve şöyle demişti:
"Menâsikinizi benden alın. Bilemiyorum, belki de bu haccdan sonra hacc yapamam." [Müslim, Hacc 310, (2197); Ebu Dâvud, 78 (1970); Nesâî, Hacc 220, (5, 270).] [531]

AÇIKLAMA:

1- Haccla ilgili her çeşit âdâbın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den alınmış olduğunu ifade ediyor. Hacc bahsiyle ilgili pekçok rivayette tekrarla geçtiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc menâsikinin Müslümanlar tarafından, kendisinden görülerek alınması, sorularak öğrenilmesi için hususî bir alâka ve gayret göstermiştir. Tavaf ve sa'yleri de deve üzerinde yapmıştır ve âlimler, açıklamada "Halkın menâsiki kendisinden görerek öğrenmesi için, sorularını rahatça sorabilmesi için deveyi tercih etmiştir" diye açıklama getirmişlerdir.
Diğer ibadetler öyle değil mi? diye bir sual hatıra gelebilir. Elbette ki diğerleri ve bilhassa namaz içinde de öyle: صَلُّوا كَمَا رَاَيْتُمُو نِى اُصَلِّى "Beni -nasıl namaz kılıyorum- görüyorsanız siz de öyle kılın" buyurmuştur. Ancak, namazı uzun yıllar günde beş kere etrafındakilere gösterebilmiş ve öğretebilmiştir, hataları görüp müdâhale ve tashih etme imkânı bulabilmiştir. Halbuki hacc öyle değildir. Ömründe bir kere yapabilmiş ve sadedinde olduğumuz hadiste de belirttiği gibi, bir başka sefer hacc yapmaya imkân bulamayacağı endişesindedir ve nitekim öyle olmuş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ikinci bir hacc mevsimine yetişmeden öbür dünyaya irtihal etmiştir. Demek ki, Rabbinin vahyi ile, ilk olan bu haccının aynı zamanda son haccı olduğunu da biliyordu. Bu sebeple, her âdâbı, en küçük teferruatına kadar bizzat göstermek, eksiksiz öğretmek için hususî bir gayret ve tedbir içerisine idi. Ashab'ın da müstesna bir öğrenme çabasına girmesini istiyordu. "Menâsikinizi benden alın" diye sıkca hatırlatması bunu ifade eder.
Hacc menâsikinin, câhiliyye devrinde de Araplar arasında mevcut ve büyük çoğunluk tarafından icrâ edilen bir ibâdet olduğu düşünülecek olursa bu "öğretme" ve "öğrenme"nin büyük bir dikkat içerisinde cereyan etmesinin ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.

2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu fasılda kaydedilen üç hadisten ilk ikisine göre taşları yaya olarak atmıştır, üçüncüsüne göre de bineğinin üzerinde atmıştır. Âlimler arada bir teâruz görmezler. Üçüncü rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yevm-i nahrde yâni taşlamanın ilk gününde deve üzerinde yaptığını ifade etmektedir. Demek ki, o gün taşın atılış şeklini herkesin görmesi için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) deve üzerinde taşlama yapmıştır, diğer günlerde yaya gelmiştir. Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taşlamaları bâzan binekli bâzan bineksiz ve yaya olarak yapmış, Ashâb-ı Kiram da onu ne halde gördü ise öyle rivayet etmiştir.
3- Ashab'ın tatbikatıyla ilgili rivayetlere gelince, 1451 numaralı rivayette, insanlar tâbiriyle Ashab kastedilmektedir, taşlamalara yayan gidipgeldikleri belirtilir. Rivayette istisna edilen Hz. Muâviye'nin şişmanlık gibi bir mâzeretle hayvana bindiğini şârihler kaydeder. Keza İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetinde, "Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) bir zaruret olmadan taşlamalara hep yaya gider gelirdi" denmektedir.
4- Muhtelif rivayetleri toptan gözönüne alarak nihâî hükmü belirleyen fukahânın değerlendirmesine gelince, bunu Müslim şârihi İmam Nevevî şöyle açıklar:
[H İmam Mâlik ve Şâfiî'nin ve diğer bazılarının mezhebine göre, Mina'ya binek üzerinde gelenlerin cemretü'l-Akabe'ye, yevm-i nahirde binek üzerinde taş atmaları müstehabdır. Ama böyle birisi yaya olarak atsa da câizdir.
* Mina'ya yaya olarak gelen de yaya olarak taşlama yapar.
Bu iki hüküm de yevm-i nahr içindir.
* Eyyam-ı teşrik'in ilk iki gününe gelince, bu iki günde bütün taşları yaya olarak atmak sünnettir. Üçüncü günde ise binek üzerinde atılır ve (Mina'yı terketmek üzere) yola çıkılır.
Bu söylenenler Şâfiî, Mâlik ve diğer bir kısım fukahânın mezhebidir.
* Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhuye: "Yevm-i nahrde yaya olarak taşlamak müstehabdır" demişlerdir.
* İbnu'l-Münzir: "İbnu Ömer, İbnu'z-Zübeyr ve Sâlim yaya olarak taşlama yaparlardı" der ve ilâve eder:
Ulemâ, yaya veya binek üstünde, hangi hal üzere olursa olsun yapılan taşlamanın câiz olduğunda icma eder."]
Günümüzde esas alınacak olan, Nevevî'nin İbnu'l-Müzir'den naklen kaydetmiş bulunduğu bu icmadır. Artık hayvan veya başka çeşit binme vasıtası üzerinde taşlama yapmak mümkün değildir. Cemerât denilen şeytan taşlama mevzileri, izdiham sebebiyle hacc menâsikinin en zahmetli ve -tâbir câizse- en tehlikeli yerleridir.
Yeri gelmişken kaydetmek isteriz: 1430-1436 numaralarda ve bâhusus 1433 numaralı hadiste gördüğümüz üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taşlamaları, kadın, çocuk, yaşlı gibi "zayıfların"; çoban gibi "mazeretliler"in emniyet ve gönül huzuru içinde yapabilmeleri için hususî tedbirler almış, istisnâî ruhsatlar vaz'etmiştir. Her yıl birçok kazaların vuku bulduğu, ölümlerin hasıl olduğu bu izdihamlı noktalarda günümüzün şartlarına uygun yeni tedbirlere ihtiyaç vardır. Sözgelimi, taşlama mahallerine gidiş, hacc teşkilatlarına tanınacak belli bir programa göre yapılarak disiplin altına alınabilir, bu mevzilere giriş ve çıkış istikâmetleri tesbit edilip buna riâyetin tahakkuku için tedbirler alınabilir vs. [532]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

-1- عن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّه #: اسْتِجْمَارُ تَوٌّ، وَرَمْىُ الجِمَارِ تَوٌّ، وَالسَّعْى بَيْنَ الصّفَا والمَرْوَةِ تَوٌّ، وَالطّوَافُ تَوٌّ، وَإذَا اسْتَجْمَرَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَجْمِرْ بِتَوٍّ[. أخرجه مسلم.»التَّوُّ« الوتر .

1. (1453)- Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz buyurdular ki: "(Taharet maksadıyla) taş kullanmak tektir. Şeytana atılan taş tektir. Safâ ile Merve arasında sa'y tektir, tavaf da tektir. Öyle ise sizden biri (tahâret için) taş kullanacaksa bunu da tek kılsın." [Müslim, Hacc 315, (1300).][533]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), belki de yapacağımız işlerde her an dikkatli olmak, rastgelelikten kaçınmak, sayma, hesaplama alışkanlığını kazandırmak için olacak, sayıya ve bilhassa sayının "tek"le tamamlanmasına ehemmiyet vermiştir: إِنَّ اللّهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ "Allah tektir, teki sever" umumî prensiptir. Öyleyse, yine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifadesiyle: فَأَوْتِرُوا يَا اَهْلَ الْقُرْآنِ..."Ey Kur'ân dostları, her şeyde teke riâyet edin!"
Sadedinde olduğumuz rivayet, bu "tek" prensibini hâkim kılmamız gerekli bazı fiillerimizi bizzat saymaktadır:
1- Kırda, dağda, müsait yerlerde büyük abdest bozduktan sonra taşla istinca yapınca kullanacağımız taşların sayısını tek tutmak. Bu mevzuya 3574-3576 numaralı hadislerde genişçe temas edeceğiz. Ancak şimdiden şu kadarını söyleyelim ki, bugünün hayat şartlarında kanalizasyon sistemine bağlanmış modern meskenlerde taş kullanmanın mahzurları var. Bunun yerini hıfzıssıhha kâğıtları almış durumda. Taşla ilgili prensiplerin kâğıt şartlarına adaptesi uygundur.
Yaptığımız işlerde "tek"e riâyet, o işleri yaparken sünnetin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Allah'ın sevgisinin hatırlanılmasına vesiledir, dinî bir telkindir, riâyetinde pek çok maslahatlar mevcuttur. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسوُلِ اللّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ [534]

-2- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]لَوْ مَا يُرْفَعُ الَّذِى يُتَقَبَّلُ مِنَ الجِمَارِ كَانَ أعْظَمَ مِنْ ثَبِيرٍ[. أخرجه رزين .

2. (1454)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın (anlattığına göre) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir: "Atılan taşlardan kabul edilenler kaldırılmasaydı, Sebîr dağından daha büyük bir yığın ortaya çıkardı." [Rezîn'in ilâvesidir. Hadis Münzirî'nin et-Tergib ve't-Terhib'inde kaydedilmiştir (2, 131).][535]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ebu Saîdi'l-Hudrî tarafından rivayet edilmiştir. Aslı şöyle: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resûlü, her yıl atılan bu taşlar(a ne oluyor?) bize eksiliyor gibi geliyor!" dedik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı şu oldu:
"Onlardan kabul edilenler (Allah tarafından) kaldırılır. Eğer öyle olmasaydı, bunları dağlar gibi yığılmış görürüz."
Münzirî'nin verdiği bilgiye göre, hadisi Taberânî ve Hâkim de tahric etmişlerdir. [536]

SEKİZİNCİ BÂB

HALK VE TAKSÎR HAKKINDA

Halk (traş), umre veya hacc için ihrama girenlerin ihramdan çıkarken saçlarını dipten kestirmelerine denir. Taksîr de, makas veya benzeri bir âletle saçların uçtan kesilerek kısaltılmasıdır.
Halk ve taksîr, Hanefîler'e göre vacib, Şâfiîler'e göre rükündür. İhramlıların Harem bölgesi dahilinde traş olması gerekir. Aksi takdirde (kurban) cezası gerekir.
İhramdan çıkarak, ihram yasaklarından kurtulmanın şartlarından biri traş olmaktır. Traş olmadıkça ihramdan çıkılmış sayılmaz. Kadınlar saçlarının uçlarından bir miktar keserek kısaltırlar, dipten kesmeleri mekruhtur. Erkeklerin saçlarının uç kısmından parmak ucu kadar uzunlukta, abdest için meshi farz olan miktarca kesmeleri yeterlidir. Dipten keserek traş olmaları ise efdaldir. Traş veya taksîr haccda cemretu'l-Akabe'ye taş attıktan ve (temettu ve kıran haccı yapanlar için) kurban kestikten sonra yapılır, daha önce olursa dem gerekir. Umrede sa'y biter bitmez traş olur.[537]

-1- عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ]أنَّ النَّبىَّ # أتَي الْجَمْرَةَ فَرَماَهَا ثُمَّ أتَى مَنْزِلَهُ بِمَنىً وَنَحَرَ ثُمَّ قَالَ لِلْحَّقِ خَذْ وَأشَارَ إلى جَانِبِهِ ا'يْمَنِ ثُمَّ ا'يْسَرِ ثُمَّ جَعَلَ يُعْطِيهِ النَّاسَ[.وفي رواية: أعْطى الجَانِبَ ا'يْمَنَ لِمَنْ يَلِيهِ وَا'يْسَرَ 'مِّ سُلَيْمٍ .

1. (1455)- Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cemretu'l-Akabe'ye geldi, taşlarını attı, sonra Mina'daki menziline (konakladığı yere) geldi ve kurbanını kesti. Sonra berbere: "Al!" dedi ve sağ yanını işaret etti. Sonra sol tarafını işaret etti, sonra (kesilen saçları) halka vermeye başladı."
Bir rivayette şöyle denir: "Sağ yandan kesileni sağındakilere, sol yandan kesileni de Ümmü Süleym'e verdi." [Buhârî, Vudû 33; Müslim, Hacc 323, (1305); Tirmizî, Hacc 73, (912); Ebu Dâvud, Menâsik 79, (1981).][538]

-2- وفي رواية:]أنَّهُ دَفَعَ ا'يْسَرَ إلى أبِى طَلْحَةَ، وَقالَ لَهُ : اقْسِمْهُ بَيْنَ النَّاسِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

2. (1456)- Bir rivayette şöyle denmiştir: "Sol taraftan kesilenleri Ebu Talha'ya verdi ve ona: "Bunu halka dağıt" diye emretti."[539]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Hadisin Müslim' de de kaydedilen bir vechine göre, sağ ve solunu traş ettiren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Talha'yı çağırıp, kesilenleri ona vererek, halka dağıtmasını emreder.
2- Ulemânın hadisten çıkardığı hükümlerden bazıları şunlardır:
1) Hadis traşa sağ taraftan başlamanın sünnet olduğunu göstermektedir. Ebu Hanife berberin sağı esas alınmalı, başın solundan başlanmalı demiştir.
2) Büyüklerin saçıyla teberrük edilebilir.
3) Saç temizdir.
4) Başkasının saçını alıp taşımak câizdir.[540]

-3- وعن علي رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]نَهَى رسولُ الله # أنْ تَحْلِقَ المَرْأةُ رَأسَهَا[. أخرجه الترمذى.وزاد رزين: في الحجِّ وَالْعُمْرَةِ وَقالَ: إنَّمَا عَلَيْهَا التَّقْصِيرُ .

3. (1457)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kadının saçını traş etmesini yasakladı." [Tirmizî, Hacc 75, (914).]
Rezîn'in ilâvesinde: "...Haccda da, umrede de" ziyadesi vardır. Bu ziyadeden sonra (Rezîn ilaveten şunu) der: "Onlara sadece teksîr (kısaltma) gereklidir."[541]

-4- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]رسول الله #: اللَّهُمَّ ارْحَمِ المُحَلِّقِينَ. قالُوا: وَالمُقَصِّرِينَ يَارسولَ اللهِ، اللَّهُمَّ ارْحَمِ المُحَلِّقِينَ. قالُوا: والمُقصِّرينَ يَارسُولَ اللهِ؟ قالَ: وَالمُقَصِّرِينَ[. أخرجه الستة إ النسائى .

4. (1458)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Allahım, traş olanlara rahmet et" diye dua etmişti. Yanındakiler:
"Kısaltanlara da ey Allahın Resûlü!" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz:
"Ey Allahım traş olanlara rahmet et!" diye duasını tekrar etti. Yanındakiler tekrar:
"Kısaltanlara da Ey Allah'ın Resûlü!" dediler, bu sefer:
"Kısaltanlara da!" buyurdu." [Buhârî, Hacc 127; Müslim, Hacc 316, (1301); Muvatta, Hacc 184, (1, 395); Tirmizî, Hacc 74, (913); Ebu Dâvud, Menâsik 79, (1979).][542]

-5- وللشيخين عن أبي هريرة]أنَّ رسول الله # قال: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلّقينَ. قالُوا يَا رسُولَ اللّهِ وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قال: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلّقينَ. قالُوا يَارسُولَ اللهِ وَلِلْمُقَصِّرينَ. قالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلمُحَلّقينَ. قالُوا يَارسول اللهِ: وَلِلْمُقَصِّرينَ. قال: وَللمُقَصِّرينَ[.

5. (1459)- Sahiheyn'in Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!" demişti, yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine: "Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!" buyurdu. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!" dedi.Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlara da (dua ediver)" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bu üçüncü talebte): "Kısaltanlara da!" dedi." [Buhârî, Hacc 127; Müslim, 320, (1302).] [543]

-6- ولمسلم عن أم الحُصَيْنِ رَضِىَ اللهُ َعَنْها قالت:]سَمِعْتُ النَّبىَّ # في حَجَّةِ الوَدَاعِ دعَا لِلمُحَلّقينَ ثَثاً، وَلِلمُقَصِّرِينَ مَرّةً وَاحِدَةً[.

6. (1460)- Müslim'de Ümmü'l Husayn (radıyallahu anhâ)'ın bir rivayeti şöyledir: "Veda haccında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, traş olanlara üç kere, kısaltanlara bir kere dua ettiğini işittim."[544]

AÇIKLAMA:

1- Cumhur, traş olmayı (halk) haccın menâsikinden yâni ibadet saymıştır."Çünkü, derler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) traş olana dua etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın duası, bu amelde sevab bulunduğuna delildir. Sevab da onun mübah bir amel değil, ibadet olduğunun delilidir. Zîra mübah şeylerde değil, ibâdet olan şeylerde sevab vardır." Keza "halk"ın "taksir"e tafdil edilmesi de bunun ibâdet olduğuna delildir. Çünkü mübah olan şeylerde birbirine üstünlük aranmaz.
2- Hadisin bazı vecihlerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), traş olanlara üç sefer duadan sonra dördüncü seferde "kısaltanlara da" demiş, traş olanları öbürlerine üstün tutmuştur.
3- Bu üç hadiste mevzubahis olan vak'a Hudeybiye'de mi cereyan etti, Veda haccında mı vârid oldu? münâkaşa edilmiştir. Başta Nevevî, birçokları "iki ayrı vak'adır" demiştir. Hâdisenin Hudeybiye'de geçme ihtimali de kuvvetlidir. Çünkü orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emrine rağmen Ashab'da -fiilen umre yapamadıkları için- ihramdan çıkma emrine uymada isteksizlik vardı. Hatta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),Ümmü Seleme'nin:
"Ey Allah'ın Resûlü, sen önce ihramdan çık, onlar sana uyacaklardır!" şeklindeki tavsiyesine uyarak, kendisi önce ihramdan çıkmış, sonra da diğer Ashab onu tâkib ederek traş olup ihramdan çıkmış idi.
İşte bu isteksizliğin hâkim olduğu bir atmosferde taksir değil de traş olanlar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ta daha ziyâde memnuniyet hasıl etmiş, bu durum onların daha içten gelen duygularla, rıza ile emre uyduklarının delili sayılmıştı. İbnu Mâce ve başka kaynaklarda İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivayet bu hususa sarâhat kazandırır:
إِنَّهُمْ قَالُوا:يَا وَسُولَ اللهِ مَابَالُ الْمُحَلِّقِينَ ظَاهَرْتَ لَهُمْ بِالرَّحْمَةِ؟ قال ؛ِنَّهُمْ لَمْ يَشُكُّوا
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a öbürleri sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, traş olanların farkı ne ki, onları rahmet temenni ederek te'yid ettiniz?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Çünkü onlar (verilen emre uymada) şekke ve tereddüde düşmediler" cevabını verdi.
Hâdisenin Veda haccında cereyan etme ihtimalini gözönüne alan Hattâbî, Meâlim'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın traş olanlara üç sefer rahmet duasından sonra, "kısaltanlara" dördüncü seferde yer vermesinin sebebini şöyle izah eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la hacc yapanların büyük çoğunluğu, beraberinde kurbanlık getirmemişlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunlara hacca olan niyetlerini umreye çevirmelerini ve ihramdan çıkmalarını ve traş olmalarını emrettiği zaman, bu onlara ağır ve zor geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ısrarı üzerine, itaatten başka çıkar yol olmadığını anladılar, ancak kendilerine böyle bir emri taksirle (kısaltma) yerine getirmek daha hafif olduğu için, çoğunluk kısalttı, az bir miktar traş oldu. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) da, emre uymayı daha güzel ifade eden "traş"ı öbürüne üstün tutarak, onlara rahmet duasında bulundu."
Ancak, umre ile hacc birbirine yakın olma durumunda, umrenin ihramından çıkarken taksir, haccın ihramından çıkarken de traş olmanın daha muvafık olacağı hususunda Cumhur'un ittifakına dayanılarak bu izaha itiraz edilmiştir. Zîra mezkûr durum böyle idi: Umre ile haccın arasında dört günlük bir tahallül zamanı vardı.
Âlimlerden bazısının -daha mâkul bulunan- bir izahına göre, "Arabların o zaman âdeti, saçı fazlaca uzatmaktı ve onlar uzun saçla süslenmeyi seviyorlardı. Bu sebeple nâdir kimseler saçlarını dipten kestirirdi. Çoğu kere saçı şöhret ve zinet vesilesi telâkki ederlerdi. Buna binaen traş olmayıp, kısaltmakla yetindiler."
Hadiste bulunan bazı fevaid ve ahkâm:
1- Taksîr, traşın yerini tutar. Bu hususta ulemâ icma etmiştir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre, traşla taksîr tercih işi olmakla birlikte bir yerde ayırdedilir. O da, ihramlının saçının çok kısa olma durumuna bağlıdır. Elbette bu durumda taksîr değil, traş mevzubahis olur. Şâfiî ve Ebu Hanife'ye göre ihramlı nezretmişse veya taksiri mümkün olmayacak derecede saçı hafifse "taksîr" veya "traş" ayırımı yapılır. Hiç saçı yoksa ustura veya traş makinasının başın üstünden geçirilmesi kifayet eder.
2- Bu hadis traşın taksîrden efdal olduğuna delildir. Çünkü traşta daha üstün bir ibâdet, daha kavi bir itaat, niyetteki doğruluğa daha ziyade bir delâlet vardır. Zira, taksir yapanın nefsinde saçla süslenmeye karşı bir ilgi devam ediyor demektir, traş olan bu duyguyu Allah rızası için terketmiş demektir. Bundan hareket eden sülehâ, tevbe sırasında saçlarını traş ettirmişlerdir.
3) Hadiste geçen muhallikîn tâbirinden başın tamamının traş edilmesinin meşruiyeti anlaşılmıştr. Çünkü Arapça yönüyle kelimenin sigası bu mânaya işâret eder. Hatta, bundan hareketle İmam Ahmed ve Mâlik, başın tamamının traş edilmesinin vacib olacağına hükmetmiştir. Kûfîler ve Şâfiîler tamamını traşın müstehab olduğunu söylemekle birlikte bir kısmının traş edilmesinin yeterli olacağına hükmederler. Hanefîler'e göre dörtte birin traşı yeterlidir, sadece Ebû Yusuf "yarısı" demiştir. İmam Şâfiî merhum ise: "En az üç saç telinin kesilmesi yeterlidir" demiştir. Bazı Şâfiîlerin, "Tek bir kılın kesilmesi de yeterlidir" dediği de rivayet edilmiştir.
Taksîr de halk gibidir, baştaki saçın tamamının kısaltılması efdaldir. Kesilen miktarın parmak ucu boyundan aşağı düşmemesi müstehabtır, daha kısa ile yetinse de, taksîr yerine gelmiş olur.
4) Hadis, şeriatın bir emrini yerine getiren kimseye dua etmenin meşruiyetine de delildir.
5) İki işten râcih olanı yapan kimseye duanın tekrarla yapılması müstehabdır.
6) İki tarzda da yapılması câiz olan bir işin râcihi varken mercûhunu yapan için de dua talebinin ve dua etmenin cevâzı. [545]

DOKUZUNCU BAB

BİRİNCİ FASIL:

İHRAMDAN ÇIKMA (TAHALLÜL)

Tahallül, ihramdan çıkmayı yasaklardan kurtulmayı ifade eder. İhram, haccın mühim bir vecibesidir. Mîkatta hacc veya umreye niyetle başlar. Aslında ihram haram kılma demektir, bir kısım helâlleri yasak kılarak devam eder. Öyle ise tahallül de helâl kelimesinden gelir ve ihramın getirdiği yasakların kalkması mânasına gelir.
* Umre için ihram giymiş olan Safâ ile Merve arasında sa'yi tamamladı mı, traş olur ve ihramdan çıkar.
* Hacc için ihrama giren, temettu ve kıran haccına niyet etmişse, Mina'ya gelip, yevm-i nahirde cemretu'l-Akabe'ye taş atıp, kurbanını kestikten sonr traş olur ve ihramdan çıkar. Bu söylenen sıraya uymak Hanefîlerde vâcibtir, uymayana dem (kurban) gerekir.
* Traş safhasına gelen ihramlı kendi kendine traş olabilir veya başkasını traş edebilir.
* Traş olan bir hacıya cima dışında bütün ihram yasakları helâl olur. İfâza tavafını yapınca o da helâl olur. Umre ihramından çıkmak üzere traş olana her şey helâl olur.[546]

-1- عن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]وَقَفَ رسولُ الله # في حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمنىً لِلنَّاسِ يَسْألُونَهُ فَجَاءَ رَجُلٌ فقَالَ: لَمْ أشْعَرْ فحَلَقْتُ قَبْلَ أنْ أذْبَحَ؟ فقَالَ: اذْبَحْ وَ حَرَجَ. وَجَاءَهُ آخَرُ فقَالَ: لَمْ أشْعُرْ فَنَحَرْتُ قَبْلَ أنْ أرْمِى؟ فقَالَ: ارْمِ وَ حَرَجَ. فَمَا سُئِلَ رسولُ الله # يَوْمَئِذٍ عَنْ شَئٍ قُدِّمَ وَ أخِّرَ إَّ قالَ افْعَلْ وَ حَرَجَ[. أخرجه الستة إ النسائى .

1. (1461)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda haccında Mina'da, halkın meselelerini kendisine sorması için durmuştu. Bir adam gelip:

"(Ben kurbanın traştan önce olacağını) bilemedim ve kurbandan önce traş oldum?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"(Şimdi de kurbanını) kes, burada bir beis yok" cevabını verdi. Bir başkası daha gelip:

"(Taşı kurbandan önce atmak gerektiğini) bilemedim ve taşlamayı yapmadan kurban kestim" dedi. Buna da:

"Şimdi taşını at, bunda bir mahzur yok!" diye cevap verdi. O gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "Şunu önce, yaptık"; "Bunu sonra yaptık" şeklinde takdim te'hirle ilgili her ne soruldu ise hepsine: "Yap bunda bir mahzur yoktur!" diye cevap verdi." [Buhârî, Hacc 131, İlm 23, 46, Eymân 15; Müslim, Hacc 327, (1306); Muvatta, Hacc 242, (1, 421); Tirmizî, Hacc 76, (916); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (2014); İbnu Mâce, Menâsik 74, (3051).][547]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Mina'da durduğu yer ve zamanla ilgili olarak ihtilâflar farklıdır. Bazıları öğleden sonra olduğunu ifade eder ki, bu durumda, haccın geri kalan menâsikinin hacılara açıklanması için imamın okuması teşrî edilen mutad hutbe olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ancak cemreler arasında durduğu, konuştuğu da bazı rivayetlerde belirtilmiştir. Bu durumda, rivayetlerin hem hutbeden, hem de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, problemi olanların sorularına cevap maksadıyla yapmış olduğu konuşmalardan bahsetmiş olma ihtimalleri mevcuttur.

Soru sahiplerinin ismi açık değildir. Bunun sebebi, soru sahiplerinin bedevîler olmasından ileri geliyor, zîra bir rivayette كَانَ اْعْرابُ يَسْألُونَهُ "Bedevîler sorular soruyordu" açıklaması gelmiştir.

Rivâyetler pek çok meselenin sorulduğuna işâret ederler. Râvilerin zikrettikleri meseleleri şöyle hülâsa etmek mümkün:

1- Kurbanın kesilmesinden önce traş,
2- Taşların atılmasından önce traş,
3- Taşların atılmasından önce kurbanın kesilmesi,
4- Taş atılmazdan önce ifâza tavafı,
5- Traşdan önce, taşlama ve ifâza tavafı,
6- Kurbandan önce ifâza ziyareti,
7- Tavaftan önce sa'y.

Fazla teferruata girmeden neticeye gelmek gerekirse: "Ulemâ, Mina' da yevm-i nahirde dört vazife bulunduğunu, bunların şu sırayla yapılmasının matlub olduğunu söylemekte icma eder:

1- Akabe cemresine taş atmak,
2- Kurban kesmek,
3- Traş (veya taksîr) olmak,
4- İfâza tavafı,

Bunlar arasında yapılacak takdim ve te'hirin de câiz olacağında, yani haccı ifsad etmeyeceğinde ulemâ ittifak ederse de, terettüp edecek hüküm hususunda ihtilâf ederler.

* İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Bu sıra bozulursa dem gerekir" der. Hanefîler, Saîd İbnu Cübeyr, Katâde, Hasan Basrî, Nehâî de böyle hükmeder.

* Şâfiî ve selefin cumhûru ve ashâbu'lhadis: "Caizdir, dem gerekmez" der. Sadedinde olduğumuz rivâyetler de bu hükme uygundur.[548]

-2- وعن أسامة بن شَرِيك رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]خَرَجْتُ مَعَ رسولِ اللّهِ # حَاجّاً فَكَانَ النَّاسُ يَأتُونَهُ، فَمِنْ قَائِلٍ يَقُولُ يَارسُولَ اللّهِ: سَعَيْتُ قَبْلَ أنْ أطُوفَ وَأخَّرْتُ شَيئاً أوْ قَدَّمْتُهُ؟ فَكَان يَقُولُ: حَرَجَ إِّ عَلى رَجُلٍ اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلِمٍ وَهُوَ ظَالِمٌ فذلِكَ الَّذِى حَرِجَ وَهَلَكَ[. أخرجه أبو داود.»الحرج« اثم والضيّق. ومعنى »اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلم« اعتابه، شبّه ذلك بالقَطع بالمِقْرَاض .

2. (1462)- Üsâme İbnu Şerîk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ben de hacca çıktım. Halk kendisine mürâcaat ediyordu. Gelenlerden bazısı:
"Ey Allah'ın Resûlü, tavaftan önce sa'y yaptım, bazı şeyleri vaktinden sonraya bıraktım veya vaktinden önce aldım (ne buyurursunuz, hükmü nedir?)" şeklinde soruyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:
"Bunda bir günah yok. Ancak bir kimse bir Müslümanın ırzını makaslarsa (gıybetini ederse) o zâlimdir. İşte günah işleyen ve kendini helâke atan odur." buyurdu. [Ebu Dâvud, Menâsik 88, (2015).][549]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen harec'den maksat günah denmiştir. Makaslama diye tercüme ettiğimiz tâbirden maksad da gıybettir. "Hacc menâsikinde takdimte'hir yapan günahkâr olmaz, ama gıybet eden günahkâr olur" denmek istenmiştir.
2- Mina'da kalındığı müddetçe yapılacak dört vazifenin icrasında tertibe riâyet edilmesi esas olmakla birlikte takdimte'hir gibi durumlarla tertibin bozulma hallerinde terettüp edecek hükümle ilgili olarak önceki hadiste açıklama yaptık, burada bir kere daha şöyle özetlemek mümkün:
* Şâfiî ve muhaddisler grubu hadisin zâhirini esas alarak takdimte'hirde bir şey gerekmez der.
* Ebu Hanife ve bazıları: "Takdimte'hir dem gerektirir" der.
* Bazıları "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), "harec yok" demekle, "takdimte'hirde günah yok" demek istemiştir, bu fidye ödenmesinin gereğini kaldırmaz" demiştir.
* Bazıları: "Taktim-te'hiri sehven yapana birşey gerekmez" demiştir.[550]

-3- وعن نافع قال:]لَقِيَ ابن عُمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما رَجُ ً أفَاضَ وَلَمْ يَحْلِقْ وَلَمْ يُقَصِّرْ جَهِلَ ذلِكَ فَأمَرَهُ أنْ يَرْجِعَ فَيحْلِقَ أوْ يُقَصِّرَ ثُمَّ يَرْجِعَ إلى الْبَيْتِ فَيُفِيضَ[. أخرجه مالك .

3. (1463)- Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ifâza tavafını yapmış, fakat cehâletle henüz traş olmamış, kısaltma da yaptırmamış bir adama rastladı. Adama, dönüp traş olmasını veya saçını kısaltmasını, sonra da Beytullah'a yeniden ifâza tavafında bulunmasını emretti." [Muvatta, Hacc 189, (1, 397).] [551]

İKİNCİ FASIL

İHRAMDAN ÇIKMA VAKTİ

-1- عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما:]أنَّ عُمَرَ قال: مَنْ رَمَى الجَمْرَةَ ثُمَّ حَلَقَ أوْ قَصَّرَ وَنَحَرَ هَدْياً إنْ كَانَ مَعَهُ فَقَدْ حَلَّ لَهُ مَا حَرُمَ عَلَيْهِ إِّ النِّسَاءَ وَالطِّيبَ حَتَّى يَطُوفَ بِالْبَيْتِ[. أخرجه مالك .

1. (1464)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki:
"Kim cemretu'l-Akabe'ye taşını atar, sonra traş olur veya kısaltır ve de -yanında olduğu takdirde- kurbanını keserse, kendisine ihramlı iken haram olanlardan -kadına temas ve koku hâriç- hepsi helâl olur. Bunların haramlığı Beytullah'a yapacağı ifâza tavafına kadar devam eder. İfâza yapınca onlar da helâl olur." [Muvatta, Hacc 221, (1, 410).][552]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetine uyarak, bu konuşmayı Arafat'ta yapar. Hz. Ömer, Mina'da taşlama, kurban ve traştan sonra ihram yasaklarından ikisi hariç, diğerlerinin kalkacağını hatırlatır. Traşla hâsıl olan bu duruma ilk tahallül denir. İfâza tavafından sonra kadına temas ve koku sürünme yasağının da kalkmasına ikinci tahallül denir. Böylece ihramdan tamamen çıkılmış olur.
2- İlk tahallülden itibaren helâl olan veya haramlığı devam eden şeyler hususunda selef ihtilaf etmiştir:
* İbnu Ömer'e göre -yukarıda belirtildiği üzere- ilk tehallülden sonra koku ve cimânın haramlığı devam eder.
* İmam Mâlik: "Sayd (av) yasak" der.
* İbnu Abdilberr تقتلو الصيد وانتم حرم "İhramda iken av hayvanı öldürmeyin" âyetine dayanarak: "Kendisine kadın haram olan kimsenin ihramı devam eder" der.
* Atâ ve bir grup âlim: "İlk tahallül ile kadın ve av dışındaki haramlar kalkar" demiştir.
* Şâfiî, Hanefî ve bir grup âlim: "İlk tahallül ile sadece kadına temas hâriç gerisi helâl olur" demiştir.[553]

-2- عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. أنّه قال:]إذَا رَمَى الجَمْرَةَ يعنى جمرة العقبةِ فقَدْ حَلَّ لَهُ كُلّ شَىْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ إَّ النِّسَاءَ. قِيلَ: فَالطِّيبُ؟ قال: أمَّا أنَا فقَدْ رَأيْتُ رسولَ اللّه # يَتَضَمَّخُ بِالْمِسْكِ أوْ طِيبٌ هُوَ[. أخرجه النسائى .

2. (1465)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir kimse cemretü'l-Akabe'ye taşını attı mı kendisine -kadın dışında- haram olan her şey helâl olur."
Onun bu sözü üzerine:
"Ya koku? (o da mı helâl olur?)" diye soruldu. Dedi ki:
"Gerçekten ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı misk sürünürken gördüm. Yoksa o koku değil miydi?" [Nesâî, Hacc,231, (5, 277); İbnu Mâce, Menâsik 70, (3041).][554]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ilk tahallülden sonra sâdece kadına temasın haramlığını ifâza tavafına kadar devam ettirip geri kalanların helâl olduğunu belirtmektedir.
Koku ile alâkalı soru üzerine "...Misk koku değil mi?" demesi istifham-ı inkârî'dir. O hususta hiç şüphe olmadığını söylemek için böyle bir üslûba yer vermiştir.[555]

-3- وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَتْ لَيْلَتِى الَّتِى يَصِيرُ إلىَّ فِيهَا رسولُ اللّه # مَسَاءَ يَوْمِ النَّحْرِ، فَصَارَ إلىَّ فَدَخَلَ عَلىَّ وَهْبُ بْنُ زَمْعَةَ وَمَعَهُ رَجُلٌ مِنْ آلِ أبِى أُمَيَّةَ مُتَقَمِّصَيْنِ. فقَالَ # لِوَهْبٍ: هَلْ أفَضْتَ يَا أبَا عَبْدِاللّهِ؟ قالَ: وَاللّهِ يَا رسُولَ اللّهِ. قال: فانْزِعْ عَنْكَ القَمِيصَ فَنَزَعَهُ مِنْ رَأسِهِ وَنَزَعَ صَاحِبُهُ قَمِيصَهُ مِنْ رَأسِهِ. ثُمَّ قالَ: وَلِمَ يَارسُولَ اللّهِ؟ قَالَ إنَّ هذَا يَوْمٌ رُخِّصَ لَكُمْ إذَا أنْتُمْ رَمَيْتُمُ الجَمْرَةَ أنْ تُحِلُّوا، يَعْنِى مِنْ كُلِّ مَا حُرِمْتُمْ مِنْهُ إَّ النِّسَاءَ فَإذَا أمْسَيْتُمْ قَبْلَ أنْ تَطُوفُوا بِهذَا الْبَيْتِ صِرْتُمْ حُرُماً كَهَيْئَتِكُمْ قَبْلَ أنْ تَرْمُوا الجَمْرَةَ حَتَّى تَطُوفُوا بِهِ[. أخرجه أبو داود .

3. (1466)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Veda haccında) yevm-i nahrın gecesinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beraber olma nöbeti bende idi. O akşam, Vehb İbnu Zem'a ve beraberinde Ebu Ümeyye ailesinden bir adam olduğu halde, kamislerini giymiş olarak yanımıza geldiler.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Vehb (radıyallahu anh)'e:
"Sen ifâza tavafını yaptın mı Ey Ebu Abdillah?" diye sordu. Vehb:
"Hayır! Vallahi ey Allah'ın Resûlü, yapmadım!" deyince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Öyleyse şu kamisi çıkar!" dedi. Vehb, onu başından çıkardı. Arkadaşı da kamisini başından çıkardı. Sonra Vehb sordu:
"Niçin (çıkarıyoruz) Ey Allah'ın Resûlü?"
"Çünkü bugün, cemreye taş attığınız takdirde ihramdan çıkmanıza, yâni size haram edilen her şeyin -kadın hariç- helâl olmasına ruhsat tanındı. Eğer siz, Beytullah'ı tavaf etmeden akşama girerseniz, cemretü'l-Akabe'ye taş atmazdan önceki gibi haram olursunuz, bu hal Beytullah'ı tavaf edinceye kadar devam eder" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1999).][556]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, bu rivayete göre, Mina'da ilk tahallül ile tanınan ruhsatlar (kadına temas hariç diğer ihram yasaklarının kalkma ruhsatı), yevm-i nahrde, güneş batmazdan önce Beytullah'a ifâza tavafını yapma şartına bağlanmış olmaktadır. Bu şart yerine getirilmediği takdirde, yevm-i nahrin akşamından itibaren ihram yasakları geri gelmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet, kamis denen dikişli gömleğin çıkarılıp, dikişsiz ihram elbisesinin giyilmesinin emredildiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, bu hadis esas alındığı takdirde, bayramın birinci günü Mina'da büyük şeytanı taşlama, kurban kesme ve traş olmadan sonra başlayan ilk tahallül (yani kadına temas dışındaki haramların kalkması), aynı gün içinde, güneş batmazdan önce ifâza tavafı yapılmadığı takdirde akşamın girmesi ile sona ermektedir. Bu durumda, dikişli elbise giyme yasağı dahil bütün haramlar geri gelmekte ve ifâza tavafına kadar devam etmektedir.
Ancak, bu hadisle fukaha amel etmemiş, buradaki emri, tavafın, yevm-i nahirden başka güne te'hir edilmemesi için tağliz ve teşdid'e hamletmiştir. Ulemânın hükmüne göre, ifâza tavafı (ziyaret tavafı da denir) bayram günlerinden birinde (10, 11, 12 Zilhicce) yapılabilir. Ancak efdal ve sünnete uygun olanı bayramın birinci gününde (yevm-i nahr: 10 Zilhicce) yapılmasıdır. Bayram günlerinin dışına çıktığı takdirde dem gerekir.[557]

4ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:] يَطُوفُ بِالْبَيْتِ حَاجٌّ وَ غَيْرُ حَاجٍّ إِ حَلَّ، قِيلَ لِعَطَاءِ مِنْ أينَ تَقُولُ ذلِكَ؟ قالَ مِنْ قَولِ اللّهِ تَعالى: ثُمَّ مَحِلُّهَا إلى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ قِيلَ: فإنَّ ذلِكَ مِنْ قَبْلِ المُعَرَّفِ. فقَالَ: كانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ هُوَ بَعْدَ المُعَرَّفِ وَقَبْلَهُ. وَكَانَ يأخُذُ ذلِكَ مِنْ أمْرِهِ # حِينَ أمَرَهُمْ أنْ يُحِلُّوا في حَجَّةِ الْوَدَاعِ[. أخرجه الشيخان. »المُعَرَّفُ« اسم للمواقف: أى بعد الوقوف بالمعرف .

4. (1467)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Beytullah'ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse tahallül etmiş (ihram yasaklarından çıkmış) olur."
(İbnu Abbâs'ın bu sözünü nakleden) Atâ'ya:
"Bunu neye dayanarak söylüyor?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:
"Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne dayanarak: ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ "Sonra varacakları yer Beyt-i Atik'a müntehîdir" (Hacc 33). Kendisine şu cevap verildi:
"Ama bu, Arafat'ta vakfeye durulduktan sonra olacaktır."
Atâ bu cevap üzerine açıkladı:
"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bunun Arafat vakfesinden önce ve sonra olacağını söylerdi. Bu hükmü, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda haccı sırasında Ashâb'a verdiği ihramdan çıkma emrinden istinbat ediyordu." [Buhârî, Megâzî 77; Müslim, Hacc 206-208, (1244, 1245).[558]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir âyetten ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir sünnetinden, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan fukahâya muhâlif bir istinbatını tevsik etmektedir. Hattâ rivâyetin Müslim'de gelen bir vechinde şu açıklayıcı ziyâde var:
"Benî Hüceym kabilesinden bir adam İbnu Abbâs'a:
"Halkın kalbine işleyen veya halkı fırkalara bölen şu fetva nedir? Beytullah'ı tavaf eden ihram yasaklarından çıkarmış?" diye sordu..."

Bu ziyade ibârenin de gösterdiği üzere, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ümmetin tatbikatına muhalif bir istinbat, bir fetvada bulunmuş, bu da halk arasında bir kısım münâkaşalara sebep olmuştur. Meselenin tavzihi kendisinden sorulduğu gibi onun yakınlarından da sorulmuştur. Sadedinde olduğumuz rivâyette, açıklamayı Atâ yapmaktadır.
Meseleyi şöyle özetleyebiliriz: Şârihlerin açıkladığı üzere, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda haccı sırasında -daha önce açıklandığı üzere- beraberinde kurbanlığı olmayanlara, umreden sonra ihramdan çıkmalarını emretmiş olma örneğinden hareketle, "Kâbe'yi tavaftan sonra ihramdan çıkmak gereğine" hükmetmiştir. Halbuki ulemâ büyük çoğunluğu ile -yine rivâyetlere müsteniden- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o davranışının sonradan neshedildiğini kabul eder ve ihramdan ancak Arafat vakfesinden sonra Mina, taşlama, kurban ve traş menâsikinin ifâsından sonra çıkabileceğine hükmeder. İbnu Abâs'ın görüşüne az sayıda selef iştirak etmiştir. İshâk İbnu Râhuye bu azlardan biridir. Üstelik bütün ulemâ, hacc-ı ifrada niyet eden kimsenin Beytullah'ı tavaf etmekle ihramdan çıkması gerekmeyeceği hususunda hiçbir ihtilâfa düşmez.
Nevevî, kaydettiğimiz mâhiyette ulemânın ittifak ettiği durumu belirttikten sonra der ki:
"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın âyetle ihticâcına gelince, âyette onun çıkardığı hükme hiçbir delil yok. Zîra "Sonra varacakları yer Beytü'l-Atîk'e müntehîdir" mealindeki âyetin mânası, "Kurban ancak Harem-i Şerif'de kesilir" demektir. Kesinlikle âyette, ihramdan çıkma emri diye bir şey yoktur. Âyetin muradı ihramdan çıkma olsaydı Harem-i Şerif'e, kurbanlığın sadece gelişiyle, daha tavaf da yapmadan ihramdan çıkmak gerekirdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Veda haccında Ashab'a ihramdan çıkmalarını emretmiş olmasından hüccet çıkarmasına gelince, bunda da İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın hükmüne delil bulmak mümkün değildir, zîra Nebî (aleyhissalâtu vesselâm) onlara sadece o yıl için haccı umreye çevirmelerini emretti. Bu, hacc yapmak üzere ihram giymiş kimsenin (haccını tamamlamadan) ihramdan çıkmasına delil olamaz."
Kadı İyaz'ın kaydına göre bâzı âlimler İbnu Abbâs'ın bu sözünü te'vil ederek: "Bu söz, haccın (rükünlerinden birini kaçırarak o yıl haccını) yerine getiremeyenlerle ilgilidir. Böyleleri tavaf ve sa'yi yerine getirince ihramdan çıkar" demişlerdir. Ancak bu te'vil ihtimalden uzak bir yorumdur, çünkü İbnu Abbâs -bu meseleyle ilgili rivayetlerin- sadedinde olduğumuz vechinde "Beytullah"ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse ihramdan çıkar" demektedir.[559]

-5- وعن حفصة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]أمَرَ النَّبىُّ # أزْوَاجَهُ أنْ يُحِلْلْنَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ. قُلْتُ: فَمَا يَمْنَعُكَ أنْ تُحِلَّ؟ قال: إنِّى لَبَّدْتُ رَأسِى وَقَلَّدْتُ هَدْيِى فَ ◌َ أُحِلُّ حَتَّى أنْحَرَ هَدْيِى[. أخرجه الستة إ الترمذى .

5. (1468)- Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevcelerine, Veda haccı senesinde ihramdan çıkmalarını emretti. Ben:
"Siz niye ihramdan çıkmıyorsunuz?" diye sordum.
"Ben başımı telbid ettim, kurbanlığımı hazırladım, kurbanlığımı kesmeden ihramdan çıkamam" diye cevap verdi." [Buhârî, Hacc 34, 107, 126, Megâzî 77, Libâs 89; Müslim,Hacc 186, (1229); Muvatta, Hacc 180 (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1806); Nesâî, Hacc 40, (5, 136) 67, (5, 172); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3046).][560]

AÇIKLAMA:

1- Telbid burada saçların dağılmasını önlemek için hususî maddelerle yapıştırmaktır. Hacc sırasında uzun müddet ihramda kalacakların saçlarını bir şeyle yapıştırarak telbid yapmaları âdet idi.
2- Bu hadis, bir önceki hadiste İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın tavaftan sonra ihramdan çıkılır hükmünü cerheden rivayetlerden biridir.[561]

-6- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أهلَّ النَّبىُّ # بِعُمْرَةٍ وَأهَلَّ أصْحَابُهُ بِحَجٍّ فَلَمْ يُحَلَّ النَّبىُّ # وَ ◌َ مَنْ سَاقَ الْهَدْىَ مِنْ أصْحَابِهِ وَحَلَّ بَقِيَّتُهُمْ[. أخرجه مسلم .

6. (1469)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Veda haccında) umre için ihrama girdi. Ashabı ise (radıyallahu anhüm ecmain) hacc için ihrama girdi. (Mekke'ye varınca) ne Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ne de beraberinde kurbanlıkları olanlar ihramdan çıkmadılar. Geri kalanlar ihramdan çıktılar." [Müslim, Hacc 196, (1239).]

Not: Bu bahis 1278-1325 arasında işlenmiştir. 1288 ve 1292'de açıklanmıştır.[562]

ـ7ـ وعن نافع قال:] كانَ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ َعَنْهُما يقُولُ: المَرأةُ المُحْرِمَةُ إذَا حَلَّتْ لَمْ تَمْتَشِطْ حَتَّى تأخُذَ مِنْ قُرُونِ رَأسِهَا. وَإنْ كَانَ لَهَا هَدْىٌ لَمْ تَأخُذْ مِنْ شَعْرِهَا شَيْئاً حَتَّى تَنْحَرَ هَدْيَهَا[. أخرجه مالك.»وقُرُونُ الرَّأسِ« هى الضفائر من الشعر .

7. (1470- Nafi (rahimehullah) anlatıyor
"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İhramlı kadın, ihramdan çıkınca, saç örgülerinin ucundan bir miktar kesmedikçe taranmaz. Şâyet kurbanlığı varsa, kurbanı kesilinceye kadar saçından hiçbir şey kesemez." [Muvatta, Hacc 163, (1, 387).][563]

AÇIKLAMA:

İhramlının vücudundan kıl koparması ihram yasaklarından biridir. Taranmak ise kıl koparmaya sebep olacak bir davranıştır.
Kurban kesilmezden önce traş olunmama emri, bizzat Kur'ân-ı Kerim'de tesbit edilen hacc menâsikinden biridir: "Kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin" (Bakara 196). (1461 numarada bu mevzu açıklandı.)[564]

ONUNCU BÂB

KURBANLAR (HEDY VE EDAHİ)

Bu babta on iki fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL
KURBANINVACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ

UMUMÎ BİLGİLER

Kurban, kelime olarak قرب kökünden mastardır, yaklaşmak mânasına gelir. Dinî bir ıstılah olarak Allah Teâlâ'yı râzı ederek yakınlığını kazanmak için kesilen hayvana kurban denir.
İnançtan dolayı kurbanda bulunmak, hemen hemen bütün dinlerde vardır. Tarih boyunca her millet, inancına göre nazarında kıymetli olan bir şeyi, uluhiyet adına kurban etmeyi müesseseleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerim, kurban müessesesinin Hz. Âdem (aleyhisselam)'in çocuklarıyla birlikte başladığını haber verir:
"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Hani onlar (Allah'a) yaklaştıracak birer kurban takdim etmişlerdi ve ikisinden birininki kabul olunmuş, öbürününki kabul olunmamıştı..." (Maide 27).
Böylece âyet, ulûhiyete yaklaşmak maksadıyla kurban sunma ibâdetinin insanlıkla birlikte başladığını gösterir.
Âyette kabul edildiği belirtilen kurban Hâbil'e aitti ve bir koçtu. Kabul edilmeyen de Kâbil'e aitti ve ekindi.
Şu halde, kurban deyince bunun mutlaka bir hayvan olması gerekmez, başka şey de kurban olabilir. Nitekim, ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de, insanın kurban edilmesi de târihin yaygın vakalarından biridir. Kur'ân-ı Kerim Hz. İbrahim (aleyhisselam)'le ilgili olarak buna da yer verir. Hz. İbrahim'e rüyasında, ilk olan oğlu İsmâil'i kurban etmesi emredilir (Saffat 102). Bazı rivayetlerde on üç yaşında olduğu belirtilen çocuğu kurban etme hazırlığı yapılır ve kesileceği sırada çocuğa bedel kesilmek üzere koç indirilir.
Bu âyet insan kurbanı meselesinde mânidardır. Zîra insanlık tarihinde pek yaygın olan bu geleneğin İlâhî bir menşe'den kaynaklanmış olabileceğini ifade eder. Bunu söylemeye sevkeden husus, büyük müfessir Fahreddin Râzî hazretlerinin de kaydettiği üzere İslâm ulemâsının, "meşru olmayan bir şeyin peygamberlere rüyasında da olsa emredilmeyeceği"ni prensip olarak kabûl etmiş olmalarıdır. Bu prensipten hareketle, daha önce meşru olan bir prensibin Hz. İbrahim'den sonra neshedildiği söylenebilir.
Arapça'da Kurban kelimesinden ziyâde Udhiye kelimesi kullanılır, cem'i edâhîdir. Kurban kesilen güne yevmü'l-edhâ denir.
Kurbanın dindeki hükmü hususunda âlimler ihtilaf eder. Bir kısmı vâcib demiş ise de diğer bir kısmı buna karşı çıkmıştır. İbnu Hazm "Sahâbeden hiçbirisi buna vâcib dememiştir" der. Cumhur da "Kurban vâcib değildir" demiştir. Ancak dinin teşriatından olduğu da kesindir. Cumhur, "Kifaye bir sünnet-i müekkededir" der. Şafiî hazretleri de bu görüştedir.
Ebu Hanife hazretleri: "Zengin olan mukime vacibtir" diye hükmeder. İmam Mâlik "mukim" kaydı koymadan vâcib hükmüne varır. Hanefîlerden Ebu Yusuf, Mâlikîlerden Eşheb vâcib hükmüne muhalefet ederek Cumhur'un görüşüne katılırlar.
Ahmed İbnu Hanbel: "Gücü olanın terketmesi mekruhtur" der ve vücûbuna hükmeder.
İmam Muhammed: "Terkine ruhsat olmayan sünnettir" der.
Tahâvî: "Biz de bu görüşteyiz, âsârda vâcib olduğunu te'yid eden bir delil yok" der.
Kurbanın vâcib olduğunu söyleyenleri te'yid eden en kavî delil Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin rivayet ettiği şu hadistir: مَنْ وَجَدَ سَعَةً فَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا "Kurban kesecek güçte olup da, kesmeyen namazgâhımıza yaklaşmasın."
Bu hadisteki vaîdin üslûbundaki şiddet, Hanefîler'i, kurbanın vacib olduğu hükmüne sevketmiştir. Hatta Ebu Hanife (rahimehullah)'nin "farz" dediği de rivayetler arasındadır. Vacib diyenlerin dayandığı başka hadisler de var.el-Hidâye'de Hanefî görüş şöyle özetlenmiştir: Kurban hür, mukim, zengin her Müslüman'a kurban gününde kendi nâmına ve küçük çocuğu namına vacibtir. Vâcib hükmü, Ebu Hanife ile ashabından İmam Muhammed, Züfer, Hasan ve bir rivayete göre Ebu Yusuf'un içtihadlarıyla sübût bulmuştur. Ebu Yusuf'un "sünnet" demiş olduğunu da belirttik.
Son olarak şunu da belirtelim: Araplarda kurbanın birçok çeşitleri var ve her biri bir başka kelime ile ifâde edilmektedir. Mesela; -bir kısmı önümüzdeki hadislerde geleceği üzere- fara', atîre, akîka,

udhiye, hedy hep ayrı ayrı kurban çeşitleridir. İslâm dini bir kısmını yasaklamış, bir kısmını bazı kayıtlarla serbest bırakmış ve hattâ vâcib kılmıştır. Bazıları hakkındaki hüküm ihtilâflıdır. Dilimizde hepsi kurban kelimesiyle kayıtlanarak ifade edilir.[565]

Udhiye Ve Hedy: İslâm devrinde intikal eden kurban çeşitlerinden iki tanesini biraz açıklamakta gerek var. Zîra, önümüzdeki bahislerde gelecek hadisler bunlarla ilgili ve dolayısıyla bu tâbirler sıkca geçecek. İyice bilinmediği takdirde iltibaslar olabilir.[566]

Udhiye: Kurban bayramında, zengin, mukim ve hür olan Müslümanlar tarafından kesilmesi gereken kurbandır. Bunun kendine mahsus teferruatı vardır.

Hedy: Haccda kesilen kurbandır. Kâbe-i Muazzama veya Harem için hediye edilen kurbanlık hayvana hedy denir. Dilimizdeki hediye kelimesi de aynı kökten gelir.

Esasen hacılar müsafir sayıldıkları için onlara udhiye kesmek vâcib değildir, dilerlerse nâfile olarak keserler. Temettu veya kıran haccı yapanlar, bir yıl içerisindeki iki ayrı ibadeti yapmış olmanın şükrü olarak bir kurban keserler. Haccda kesilmesi vacib olan bu şükür kurbanı hedy sınıfına girer. Umre yapanlar veya hacc-ı ifrad yapanlar nâfile olarak kurban kesmek isterlerse bu da hedy sınıfına grer. Ayrıca, hacc menasikinden vaciblerin terki veya vacib olan sıranın bozulması gibi durumlarda hacca giren "eksiklik"lerin telâfisi için bazı ceza kurbanları vardır. Şu halde bu ceza kurbanları da hedy sınıfına girer.

Hedy kurbanlarının Harem dahilinde kesilmesi vâcibtir. Udhiyeler her yerde kesilebilir.[567]

-1- عن مِخْنَفِ بن سليم رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّه # يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إنَّ على كُلِّ أهْلِ بَيْتٍ في كُلِّ عَامٍ أُضْحِيَة وَعَتِيرَةً. هَلْ تَدْرُونَ مَا الْعَتِيرَةُ؟ هِىَ الَّتِى تُسَمُّونَهَا الرَّجَبِيَّةَ[. أخرجه أصحاب السنن.»وَالمَرادُ بالعتيرة« هنا شاة تذبح في رجب .

1. (1471)- Mihnef İbnu Süleym (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle buyurmuştu: "Ey insanlar, her aile sâhibine her sene bir kurbanlık, bir de atîre borç olmuştur. Atîre'nin ne olduğunu biliyor musunuz? O, recebiye dediğiniz şeydir." [Tirmizî, Edâhi 18, (1518); Ebu Dâvud, Dahâya 1, (2788); Nesâî, Akîka 6, (7, 167-168); İbnu Mace, Menâsik 2, (3125).][568]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Arafat vakfesi sırasında yaptığı konuşmalardan biridir. Mina'da kurban kesmesi gereken hacılara, bu mevzuda bilgi vermiş olmaktadır.

2- Atîre, Receb ayında kesilen kurbanın adıdır.

3- Kurban kesmenin vâcib olduğuna hükmeden ulemâ bu hadisle istidlâl etmiştir. Ancak kurbanın vâcib olmadığına hükmedenler "siganın vücûb ifade etmede sarih olmadığını" ileri sürerek bu istidlâli reddederler.

4- Bu hadiste atîre denen Receb ayında kesilen kurbanın da gerekli olduğu ifade edilmektedir. Ancak kurbanın vacib olduğuna hükmeden âlimler atîrenin vacib olmadığını söylerler.

Hatta لاَ فَرَعَ وَعَتِيرَةَ فِى اْ“ِسْ َم "İlk doğan yavruyu kurban etmek, atîre kurbanı kesmek İslâm'da yoktur" gibi câhiliye devri kurban çeşitlerini yasaklayan rivâyetleri de nazar-ı dikkate alan âlimlerden bazıları kerâhetine de hükmetmişlerdir. Buharî'nin bir rivayetinde, وَكَانُوا يَذْبَحُونَهُ لِطَوَاغِيَتِهِمْ ziyâdesiyle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın, bu kurbanlar putlar adına kesildiği için, yasak koyduğu anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî, Allah adına olduğu takdirde cahiliye devrindeki isimler altında kurban kesilebileceğine, câiz olduğuna hükmederek, sadedinde olduğumuz hadis gibi cevaz ifâde edenlerle, yukarıda kaydettiğimiz rivayette olduğu gibi yasaklayanları te'lif eder.[569]

-2- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قال رسولَ اللّه #: أُمِرْتُ بِيَوْمِ ا“ضْحَى عِيداً جَعَلَهُ اللّهُ تَعالى لهذِهِ ا“مَّةِ. فقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يارسولَ اللّهِ أرَأيْتَ إنْ لَمْ أجِدْ إ

مَنيحَةً أُنْثَى أفأضَحِّى بِهَا؟ قالَ:َ. وَلكِنْ تَأخُذُ مِنْ شَعَرِكَ وأظْفَارِكَ وَتَقُصُّ شَارِبَكَ وَتَحْلِقُ عَانَتَكَ، فذلِكَ تَمامُ أُضْحِيّتِكَ عِنْدَ اللّهِ تَعالى[. أخرجه أبو داود والنسائى

2. (1472)- Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Kurban gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Onu bu ümmet için Allah bayram kılmıştır" buyurmuştu. Bir adam kendisine:
"Ey Allah'ın Resûlü! Ben iâreten verilmiş bir hayvandan başka bir şeye sahip değilsem, onu kesebilir miyim?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır, dedi, ancak saçını, tırnaklarını kısaltır, bıyıklarından alır, etek traşını olursun. Bu da sana Allah indinde bir kurban yerine geçer." [Ebu Dâvud, Edâhî, 1 (2789); Nesâî, Dahâya 2, (7, 213).][570]

-3- وعن نافع]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ َعَنْهُما لَمْ يَكُنْ يُضَحِّى عَمَّا في بَطْنِ المَرأةِ[. أخرجه مالك .

3. (1473)- Nâfi' (rahimehullah) anlatıyor: "(Ailenin her ferdi için kurban kesmek gerektiği görüşünde olan) Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), anne karnındaki çocuk adına kurban kesmezdi." [Muvatta, Dehâyâ 13, (2, 487).][571]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurban gününün, İslâm ümmetine Cenab-ı Hakk tarafından bayram kılındığını haber vermektedir. Her Müslüman bu bayrama imkânı nisbetinde katılacaktır. İmkânı olan kurban kesecektir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, imkânı olmayan, elinde sütünden ve yününden istifâde etmek üzere iâreten verilmiş bir dişi hayvandan başka bir şeyi bulunmayan kimsenin sorusu üzerine verdiği cevaptan anlıyoruz ki, bayrama katılmak için imkânları zorlamaya gerek yoktur. Bayram günü saç traşı olmak, uzamış olan bıyıkları, tırnakları kesmek, gerekiyorsa etek traşı da olup bedenen temizlenmek, yeni, temiz elbiseler giyinmek gibi, bayram gününün hürmetine uygun bir ahvâle bürünmek de, mânevî kazanç yönünden kurban kesmiş kadar Allah nazarında makbul olacağını belirtiyor.
2- Hadiste geçen menîha, bir kimsenin bir başkasına, sütünden ve yününden istifade etmesi için belli bir süre ile âriyet olarak bıraktığı bir hayvandır; deve, keçi, koyun olabilir. Bu temlik değildir, âriyettir, bir müddet sonra eski sâhibine iâde edilecektir. Bunun kurban edilmesi, imkânı zorlamanın ötesinde, emânete ihânet mânasını da taşır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna müsâade etmiyor.
3- İslâmî bayram nasıl kutlanmalı?
Makina insanın hayatına girdikçe, insanın yaptığı işleri makinalar yapmaya başladıkça, insanın boş zamanı artmıştır. Günümüzde makina, geçmiş devirlerde olduğu gibi sadece insan adalelerinin yerini almakla kalmamış bizzat beynin de yerini almıştır. Otomasyon denen bu yeni hâdise, iktisadî hayatı, iş hayatını, çalışma ve istirahat sistemini buna bağlı olarak beşerî, içtimâî münâsebetleri allak bullak etmiştir ve bilgisayar dediğimiz bu yeni teknik geliştikçe tesirini daha da artıracaktır.
Mevzumuz açısından, meselenin bizi ilgilendiren bir yönü var: Gittikçe artan bu boş vakitleri nasıl değerlendirelim? Günümüzde, boş vaktin değerlendirilmesi problemine çözüm olarak eğlence gösterilmektedir. Piknik, gezi, müzik... bütün çeşitleriyle eğlence. Bu çözüm, başka problemler getirmede, içki, kumar, uyuşturucu, sefahat, serseriyâne bir hayat, cinayet.. gibi başka problemler getirmektedir. Bir başka ifâde ile atâlet ve aylaklık, pek çok kötülüklerin yeşerdiği fidelik rolünü oynamaktadır.
Öyle ise Müslüman olarak bizler, boş vaktin değerlendirilmesi meselesinde Kur'ân ve hadis ne gibi çözümler getirmişler, neler teklif etmişler, bunu bilmek, araştırmak zorundayız. İşte böyle bir ihtiyacı duyduğumuz anda, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın haftalık bayramımız olan cuma gününün, yıllık bayramlarımız olan Ramazan ve Kurban bayramlarının nasıl geçirilmesini, ne şekilde kutlanmasını tavsiye ettiğini bilmemizde fayda var. Mezkûr günlerin geçirilmesinde vaz'edilen

prensipleri yakaladık mı, bunlar dışında karşımıza çıkacak bütün boş vakitlere aynı prensipleri uygulayıp, aynı ölçüler çerçevesinde değerlendirebiliriz.
Şu halde cuma ve bayramlarla ilgili prensipleri, bütün boş vakitlerin geçirilmesinde muhtaç olunan bir rehber olarak görebiliriz.[572]

BAYRAM TELÂKKİSİ:

İslâm'ın tatil anlayışını bütünüyle kavramada bilinmesi gereken bir diğer nokta "bayram telâkkisi"dir. İslâm bu noktada da hususiyet arzeder. Çünkü İslâm'a göre bayram, tamamen muattal veya sırf eğlenceyle geçirilecek bir tatil müddeti değildir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bayramı "yeme, içme ve Allah'ı zikir günleri" olarak tavsif ve tarif etmiştir. Bayramın bütün Müslümanlarca böyle telâkki edilmesini sağlamak maksadıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiilî tedbir aldığını da görmekteyiz. Muvatta'da kaydedilen bir rivayete göre, Abdullah İbnu Huzâfe'yi Kurban Bayramı sırasında Mina'da hacılar arasında dolaşarak: "Bu günler yeme, içme ve Allah'ı anma (zikrullah) günleridir" diye ilân etmek üzere vazifelendirmiştir. Büdeyl İbnu Verka da insanları devesine binmiş olarak takip edip: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizlere bugünlerde oruç tutmamayı emrediyor, bu günler yeme içme günleridir" diye ilânda bulunanlardandır.
Açıklanacağı üzere, İslâm'ın bayram telâkkisinde yeme, içme, eğlence ve zikrullah birlikte yer alır. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir.
Bayramda Zikr: Helâl kılınan eğlence ve izhâr-ı sürur havasının, meşru hududu taşmayacak şekilde ileri götürülmesini önlemek maksadıyla bayramın dinî yönünü belirtmeye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) husûsî bir ehemmiyet atfetmiştir. Buhârî'nin bir rivayetinde belirtildiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kurban Bayramı hutbesinde şunları söylemiştir: "Bugün bayramdır. Bayramımıza önce namaz kılarak başlıyoruz. Sonra evlerimize dönüp kurbanlarımızı keseceğiz. Kim bu şekilde hareket ederse bayramı sünnetimize uygun olarak kutlamış olur."
Haftalık bayram olan cuma için de aynı esas câridir. Çünkü, cumanın da kendine has namazı ve dinî telkinâtın yapıldığı hutbesi mevcuttur. Ayrıca hadisler, cuma namazına mümkün mertebe erken gelmeyi emreder. Şu halde bayrama has serbesti faaliyetlerin, namaz ve hutbe vâsıtasıyla mânevî bir hava ile dolduktan sonra başlatılıp, devam ettirilmesi esastır. Bu durum, bir kısım aşırılıkları frenleme âmili olacaktır.[573]

Bayramda Yeme ve İçme:

Bayram günleri oruç yasaklanmıştır. Bilhassa Kurban ve Ramazan bayramlarında oruç tutmak kesinlikle yasaktır ve "haram"dır. Cuma günü için de kerâhet esastır. Perşembeden başlamaksızın, sâdece cuma için oruç tutanlara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) oruçlarını bozdurmuştur.
Bayramlarda teşvik edilen "yeme" ve "içme"nin helâl dâiresinde olacağı açıktır. Zamanımızda, bir kısım gâfil Müslümanların batılıları takliden bayramlarda, tatillerde yer verdikleri aşırılıkların hiçbir dinî ruhsatı yoktur.

Bayramda Eğlence:

Bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' in tatbikâtı, bayram günlerinde eğlencenin de câiz olduğunu göstermektedir. Hattâ, âlimler nebevî tatbikâta dayanarak: "Bayramlarda (eğlenerek) sürur izhâr etmek, dinin şeâirindendir" demişlerdir.
Bu mûteber kitaplarımızda gelen rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bayram günlerinde, davula vurarak şarkı söyleyen câriyeleri[574] dinlediğini, yine hem çalıp, hem oynayan Habeşîleri seyrettiğini ve zevcelerine seyretmeleri için müsaade ettiğini göstermektedir. Hazreti Âişe'den farklı şekillerde rivâyet edilen bir hâdise şöyle: "Bir bayram günü, kulağımıza gürültü ve çocukların bağrışmaları gelmişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalkıp (kapıdan dışarı baktı). Meğer, bu gelenler çalıp oynayan bir Habeşli gruptu, harbeleri (küçük kılınç) kalkanlarıyla oynuyorlardı. Çocuklar da etraflarında halka olmuş, onları seyrediyorlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Ey Aişe, sen de gel, seyret" dedi.

Bir başka rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): "Ey Humeyra onlara bakmak istemez misin?" diye sorar. Hz.Âişe de: "Evet" deyince çağırır.
Oyunun, Mescid-i Nebevî'nin içinde kılıç (harbe) ve kalkanlarla oynandığını belirten rivayetler hâdisenin devamını Hz. Âişe'den şöyle naklederler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kapıda durup beni arkasına aldı. (Başını ensesine koymuş) (..) halde duruyor ve oynayanları seyrediyordum. Bıkıncaya kadar böyle devam ettim. Bir ara "Yeter mi?" dedi. "Evet" dedim. "Öyleyse çekil" dedi."
Başka rivayetler de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Hz. Aişe'nin kendi arzusuyla seyre son verinceye kadar bakmasına müsaade ettiğini belirtir.
Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetine göre, bir seferinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda Habeşliler harbeleriyle birlikte oynarken, Hz. Ömer (radıyallahu anh) çıkagelir. Derhal yere eğilip, avuçladığı çakılları atacağı sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale eder: "Ey Ömer, bırak onları, zîra bunlar Benî Erfide'dir (Habeşlilerdir)"[575] der.
Başka bir vak'aya ait olması kuvvetle muhtemel bulunan bir diğer rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oynayan Habeşliler'e rastladığı zaman onlara takdirlerini ifâde ettikten sonra şunu da ilâve eder: "Yahudiler ve Hıristiyanlar bilsinler ki, bizim dinimizde genişlik vardır." Rivâyet, bu minval üzere devam eden oyuncuların, Hz. Ömer'in çıkagelmesiyle dağıldığını belirtir.
Bir kısım âlimler, yukarıdaki hadisten kadınların, yabancı erkeklerin fiillerini seyretmesinin câiz olacağı hükmünü çıkarmış, bazıları da bu cevazı "şehvet nazarıyla bakmamak" veya "fitne kokusu olmamak" şartlarıyla kayıtlamışlardır.
Şehvet duyma ve fitne çıkma ihtimali hâlinde, nazarın haram olduğunda ittifak vardır. Keza kadınların yabancı erkeklere karşı örtünmesi gereği de hadisten çıkarılan bir diğer hüküm olmuştur.
Bayram günü musikî dinlenmesini tecviz eden rivayet de mevcuttur. Buhârî ve diğer kaynaklarda gelen bir rivayet şöyle: Yine Hz.Aişe anlatıyor: "Yanımda iki câriye def çalıp Buas Harbi üzerine (düzülmüş hamâsî) türküler söylerken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) içeri girdi. Yatağın üzerine sırtüstü uzanarak yüzünü örttü. Az sonra (babam) Ebû Bekir girdi. Türkü okuyan câriyeleri görünce: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda şeytan sazı ha!" diye bana kızdı ve câriyeleri azarladı. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karşı koyarak: "Ey Ebû Bekir, bırak onları söylesinler, her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır" dedi. Onlar sohbete dalıp, ilgileri kesilince câriyelere göz ettim, hemen sıvışıp çıktılar."
Ahmed İbnu Hanbel: "Gücü olanın terketmesi mekruhdur" der ve vücûbuna hükmeder.
Bir kısım âlimler, bu rivayete dayanarak, köle olmasa bile câriyenin[576] sesinden şarkı dinlemenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır: "Zîra derler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in câriyeleri dinlemesini takbih etmedi, aksine, onun takbihini takbih etti ve câriyeler de Hz. Aişe'nin kendilerine işaret etmesine kadar şarkı söylemeye devam ettiler."
Mescidde Eğlence mi? Yukarıdaki hadis karşımıza şöyle bir soru çıkarmaktadır: "Mescidde çalgılı, türkülü eğlence câiz olur mu?"
Bu meselenin münâkaşasını âlimler yapmış, leh ve aleyhte görüşler beyân etmiştir. Esas olan, bazı şartlar ve kayıtlar altında cevazıdır.
İslâm'ın, eğlencede bile faydalılık -ve düşmana karşı kuvvet kazanma- imkânlarını arama esprisini göstermek maksadıyla, bu mevzuda Buharî şerhinde Aynî'nin yer verdiği bir pasajı özetleyeceğiz
"El-Mühelleb der ki: "Mescid, Müslüman cemaatin emrine konulan bir müessesedir. Hangi amelde dinin ve din mensublarının menfaati bir araya gelirse, mescidde o amelin icrası câizdir. Harbe oyununa gelince, bu insan uzuvlarının, savaşa karşı mahâret kazanması için yapılan bir idmandır. Bu idman (işi, düşmana karşı harp hazırlığı olduğu için, din ve ümmetin menfaatine olması hasebiyle) mescidde veya başka bir yerde yapılması câizdir."
Şârih, zikredilen bu şartlar tahtında mescidde bu ve benzeri oyunların câiz olması gerektiğine dâir şahsî kanaatini belirttikten sonra aleyhteki görüşü de kaydeder. Buna göre, Ebû'l-Hasen el-Lahmî şunları söylemiştir: "Mescidde harbe ile oynamanın cevâzı, hem âyet ve hem de hadislerle neshedilmiştir. Kur'ân'da: "Allah'ın, yüce tutulmaları ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O'nu tesbih ederler" (Nur 36) âyeti, sünnette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Mescidlerinizi çocuklarınıza ve delilerinize karşı koruyun" hadisi bu cevazı neshetmiştir. Ancak el-Lahmî'ye karşı çıkanlar:"
1- Hadis zayıftır.
2- Ne hadiste, ne de mezkûr âyette iddia edilen neshe delâlet eden bir sarahat yoktur.

3- Ne de, cevaz ifâde eden hadisle, bunu neshettiği ileri sürülen âyet ve hadisin vürûd yönüyle önceliksonralığa sâhip olduklarına dâir tarihî bir ipucu vardır" demişlerdir. Şâfiî şârihlerinden İbnu Hacer de meseleyi aynı şekilde nakleder ve cevazın esas olduğunu belirtir. Mezkûr hadisi açıklarken, Bâbanzâde Ahmed Naim de şunları ilâve der: "Harbeler yani kısa mızraklarla oynanan oyun, âdi oyun değildir. Yakın vakitlere kadar seyrettiğimiz kılıçkalkan oyunu, cirit oyunu gibi düşmana karşı silâh istimâlinde idman peyda etmek için oynanır. Düşmana karşı hazırlık sayıldığı için mübah olmuş, hatta mescidde bile oynanması tecviz buyurulmuştur."
Buhârî, şârihlerinden el-Kirmânî, bu meyanda daha kesin, daha yakînî görüşünü şöyle dile getirir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi Habeşîlerin oyunlarını seyretmeye terketmesi (tesâdüfî bir vak'a olmayıp) şuurlu bir hâdisedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu husustaki sünnetin zaptedilip, bu muhkem harekâtın, arkadan gelen nesillerin bir kısmına intikal etmesi ve onlar tarafından bunların öğrenilmesi için (kasden müsaade etmiş)tir."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetindeki bu kasıdlı olma hâlini te'yid eden bir rivayet de şöyle: "İyâz el-Eş'arî, Enbâr'da bir bayram geçirir. (Halkın eğlenceye yer vermediğini müşâhede ederek hayretini gizleyemez ve şöyle) der: "Niçin bunları, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında yapıldığı şekilde, def çalıp eğleniyor görmüyorum?"[577]

DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI

"İslâm boş zaman kabûl etmez" derken, istirahatı reddeder mânası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'ân-ı Kerim'de dinlenme ve istirahata yer verilir. Hattâ en iyi dinlenmenin nerede ve ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dâir bir kısım teferruat bile açıklanır.
Dinlenme Vâsıtası UYKU: Kur'ân-ı Kerim'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vâsıtası olduğu iki ayrı âyette ifade edilir: "Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vâsıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır" (Furkan 47; Nebe 9).
Kur'ân-ı Kerim, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle uykudan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vâsıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vâsıtaların, her zaman gâyeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olmayacağı da anlaşılır..." [578]

İKİNCİ FASIL

KURBANIN KEMİYETİ VE MİKTARI

-1ـ عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا نَتَمَتَّعُ مَعَ رسولِ اللّه # بِالْعُمْرَةِ فَنَذْبَحُ الْبَقَرَةَ عَنْ سَبْعَةٍ نَشْتَرِكُ فِيهَا، وَالْبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ[. أخرجه الستة إ البخارى .

1. (1474)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte (Hudeybiye senesi) umrede temettu yaptık. O zaman yedi kişi adına bir sığır keserek iştirâk ettik. Keza deve de yedi kişi adına kesilmişti." [Müslim, Hacc 355, (1318); Muvatta, Dahâyâ 9, (2, 486); Timizî, Hacc 66, (904); Ebu Dâvud, Dahâya 7, (2807); Nesâî, Dahâyâ 16, (7, 222).][579]

-2ـ وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كُنَّا مَعَ رسولِ اللّه # في سَفَرٍ فَحضَرَ ا‘ضْحَى فَاشْتَرَكْنَا في الْبَقَرَةِ سَبْعَةً، وفي الْبَعِيرِ عَشْرَةً[. أخرجه التّرمذى والنسائى .

2. (1475)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bir seferde iken Kurban Bayramı geldi. Kurban için, sığırda yedi kişi, devede on kişi ortak olduk." [Tirmizî, Hacc 66, (905); Nesâî, Dahâya (7, 222).][580]

AÇIKLAMA:

1- Birinci rivayet kurban, deve, sığır, manda gibi büyük baş hayvandan kesildiği takdirde âzamî kaç kişinin iştirak edebileceğini belirtmektedir. Tirmizî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Ashabı ve diğerlerinden (Tâbiîn ve Etbauttâbiîn) ilim ehli bu hadisle amel etmiştir. Deveye de, sığıra da yedi kişinin ortak olacağına hükmetmişlerdir. Bu, aynı zamanda Süfyan Sevrî, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in de kavlidir..."
2- Hanefîler de bu ve bu mânada başka hadislerle ihticac ederek sığır ve deveye yedi kişinin iştirak edebileceklerini söylemişlerdir.
3- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın deveye on kişinin iştirak ettiğine dair rivayeti te'yid eden bir sahiheyn rivayeti, buna Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ganimet taksiminde yer verdiğini tasrih eder. Yâni ganimet taksiminde bir sığır yedi kişiye, bir deve on kişiye "eşit pay"lar olarak hesaplanmıştır.
4- Hanefî mezhebine göre ortakların Müslüman olması ve hepsinin de kurbana niyetle iştirak etmesi şarttır. Ama biri adak, diğeri akîka gibi farklı kurbanlara niyet edebilir. Paylaşmak isterlerse tartarak paylaşılır, göz kararı denen mücâzefe câiz değildir.
5- İmam Mâlik bir deve veya sığıra sayıca yediden fazla bile olsalar bir âile halkının iştirak edebileceğini söyler. Aynı âileden olmayanlar yediden az da olsalar iştirakleri câiz değildir.[581]

-3- وعن حُجيّة بن عِديّ قال:]قال عليّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: الْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ. قِيلَ: فَإنْ وَلَدَتْ؟ قال: اذْبَحْ وَلَدَها مَعَهَا. قِيلَ: فَالْعَرْجَاءُ؟ قال: إذَا بَلَغَت المنسَكَ. قِيلَ: فَمَكْسُورَةُ الْقَرْنِ؟ قال: َ بَأسَ. أُمِرنَا أنْ نَسْتَشْرِفَ الْعَيْنَيْنِ وَا٭ُذُنَيْنِ[. أخرجه الترمذى.ومعنى)ا٭سْتِشْرَافِ(اختبار العين وا٭ذن فَتُتَأمَّلُ سمتهما من آفةٍ تكون بهما .

3. (1476)- Huceyye İbnu Adiyy anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh):
"Sığır yedi kişi adına kesilir" demişti. Kendisine:
"Ya doğurmuşsa?" diye soruldu.
"Öyleyse yavrusunu da beraber kes!" buyurdu. Kendisine:
"Ya topalsa?" diye soruldu.
"Kesim yerine ulaşabildiyse tamam" dedi.
"Ya boynuzu kırıksa?" dendi.
"Zarar etmez. Biz göz ve kulaklarının sağlamlığını kontrol etmekle emrolunduk!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Edâhî 9, (1503).] [582]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet, kurban edilmek üzere satın alınan hayvan doğurduğu takdirde onun da hemen kesilmesi gerektiğini ifade eder. Âlimler "Satmışsa bedelini tasadduk eder" demiştir.
2- Ayrıca, kurbanlık hayvanın göz ve kulaklarının sağlam olması gerektiğini belirtir. Kör hayvan veya kulağı dipten kesilmiş hayvan kurban olarak kesilemez.
Bu hadis, kesim yerine yürüyerek gidebilecek kadar topal hayvanın, boynuzunda kırıklık olanın kurban edilebileceğini ifade etmektedir. Bu rivayet kırıklığa bir had tayin etmiyor. Hadis bu mutlak ifadesiyle Hz. Ali'nin, boynuzu dipten kopmuş olan bir hayvanın bile kurban edilebileceği kanaatinde olduğunu göstermektedir. Ancak, yine Tirmizî'nin Hz. Ali (radıyallahu anh)'den yaptığı bir diğer rivayet boynuzu veya kulağı yarıya kadar kopmuş olan hayvanın kurban olmayacağını ifade eder:
نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ نُضَحِّى بِاَعْضَبَ الْقَرْنِ وَا٭ُذُنِ
Ebu Hanife, Şâfiî ve Cumhur boynuzu kırık hayvanın, kırık miktarına bakılmadan kurban olabileceğine hükmeder. İmam Mâlik, kan akar ve hayvana kusur sayılacak durumda ise mekruh olacağına hükmetmiştir.
Meseleyi muhtelif rivayetlerle değerlendiren fukaha şu hükme varmışlardır:
* Kurban kesilecek hayvanın şaşı, topal, uyuzlu ve deli olmasında, boynuzlu veya boynuzsuz veya boynuzun bir miktarı kırık bulunmasında, kulaklarının delinmiş veya eni yarılmış olmasında, kulaklarının uçlarından kesilip sarkık bir halde bulunmasında, dişlerinin azı düşmüş olmasında, tenasül uzvu bulunmayıp mecbub, burulmuş bir halde yaşamasında bir beis yoktur.

* İki gözü veya bir gözü kör olan, dişlerinin ekserisi düşmüş veya kulakları kesilmiş olan, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırılmış olan, kulağının veya kuyruğunun yarısından ziyadesi veya memelerinin başları kopmuş bulunan, kulakları veya kuyruğu hilkaten bulunmayan bir hayvan, kurban olamaz.[583]

4ـ وعن نافع قال:]كانَ ابْنُ عُمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يَقُولُ في الضَّحَايَا: الْبُدْنُ الثَّنِىُّ فَمَا فَوْقَهُ[. أخرجه مالك .

»الثّنىُّ« من ذَوات الظلف والحافز: مادخل في السنة الثالثة، ومن ذوات الخُفِّ. مادخل في السنة السادسة .

4. (1477)- Nâfi' (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) kurbanlıkların: "Tırnaklılar (yani sığırlar) hakkında üçüncü senesine girmiş, veya geçmiş, etli ayaklılar (develer) hakkında da altıncı yaşına girmiş veya geçmiş olmasını" şart koşardı." [Muvatta,Hacc 147, (1, 380).][584]

5ـ وعن أبى أيوب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]ما كُنَّا نُضَحِّى إ بِالشَّاةِ الْوَاحِدَةِ يَذْبَحُهَا الرَّجُلُ عَنْهُ وَعَنْ أهْلِ بَيْتِهِ ثُمَّ تَبَاهَى النَّاسُ بَعْدُ وَصَارَتْ مُبَاهَاةً[. أخرجه مالك والترمذى .

5. (1478)- Ebu Eyyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizden biri, kendisi ve ailesi halkı için tek bir koyun kurban eder, (etinden hem yerler hem de başkalarına yedirirlerdi). Sonra insanlar, övünmeye başladılar ve (kurbanlar) bir övünme vâsıtası oldu." [Muvatta, Dahâya 10, (2, 486); Tirmizî, Dahâya 10, (1505); İbnu Mâce, Dâhâya 10, (3147).][585]

AÇIKLAMA:

1- Ebu Eyyub el-Ensârî (radıyallahu anh) hazretleri -Tirmizî'nin rivayetine göre- bir soru üzerine bu açıklamayı yapar.
2- Parantez içerisindeki ziyadeleri, hadisin Tirmizî'deki vechinden aldık.
3- Ebu Eyyûb el-Ensârî hazretleri, kurbanın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında ihlâsla, sırf rızayı Bârî için kesildiğini, sonradan sünnet terkedilerek bir övünme ve iftihar vasıtası yapıldığını belirtmekte ve bu bozulmadan yakınmaktadır.

6ـ وعن ابن شهاب قال:]مَا نَحَرَ رسولَ اللّه # عَنْهُ وَعَنْ أهْلِ بَيْتِهِ إ بَدَنَةً وَاحِدَةً أوْ بَقَرَةً وَاحِدَةً[. أخرجه مالك .

6. (1479)- İbnu Şihab (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Veda haccı sırasında) kendisi ve âile halkı için sadece bir deve veya bir sığır kesmiştir." [Muvatta, Dâhâya 11, (2, 486).] [586]

7ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّهُ كانَ يَقُولُ: تُذْبَحُ الْبقَرَةُ إ عَنْ إنْسَانٍ واحِدٍ، وَ الشَّاةُ إ عَنْ إنْسَانٍ وَاحِدٍ، وَ الْبَدَنَةُ إ عَنْ إنْسَانٍ وَاحدٍ؛ وقال: يَشْتَرِكُ في النُّسُكِ الجَمَاعَةُ، إنَّمَا يَكُونُ ذلِكَ في أهْلِ الْبَيْتِ الْوَاحِدِ فَقَطْ[. أخرجه رزين .

7. (1480)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Sığır, sadece (bir kimse için kesilir, koyun da bir kimse için kesilir, deve de bir kimse adına kesilir."
(Keza İbnu Ömer) derdi ki: "İbadet için kesilen hayvana cemaat iştirak edemez. İştirak olsa olsa aynı aile halkı arasında olur." [Rezîn ilâve etmiştir.][587]

-8- وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]نَحَرَ النَّبىُّ # سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً وَضَحَّى في المدينةِ كَبْشَيْنِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ، يَذْبَحُ وَيُكَبِّرُ وَيُسَمَّى وَيَضَعُ رِجْلَهُ عَلَى صَفْحَتَهما[. أخرجه الخمسة.»ا'مْلَحُ« الذي كيون بياضه أكثر من سوَادِهِ .

8. (1481)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ayakta olduğu halde yedi deveyi kendi eliyle kesti. Medine'de ise, boynuzlu ve alacalı iki koyun kurban etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) keserken tekbir getiriyor, besmele çekiyor ve ayağını hayvanların boyunlarının üzerine koyuyordu." [Buhârî, Hacc 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Edâhî 17, (1966); Tirmizî, Edâhî 2, (1494); Ebu Dâvud, Edâhî 4, (2793, 2794); Nesâî, Dahâyâ 28-31, (7, 219-230); İbnu Mâce, Edâhi 1, (3120).][588]

-9- وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال :]كانَ رسولُ الله # يُضَحِّى بِكَبْشٍ أقْرَنَ فَحِيلٍ يَنْظُرُ في سوادٍ ويَمشى في سَوادٍ ويَأكُلُ في سوادٍ[. أخرجه أصحاب السنن.والمراد اختيارُ الفخل على الخَصيّ والنَّعْجَةِ، واختيار نُبْله وعظم خَلْقِهِ.

9. (1482)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) boynuzlu erkek bir koçu kurban etti. Koç siyahın içinde bakar, siyahın içinde yürür, siyahın içinde yerdi." [Tirmizî, Edâhî 4, (1496); Ebu Dâvud, Dahâyâ 4, (2796); Nesâî,Dahâyâ 14, (7, 221); Müslim, Edâhî 19, (1967).][589]

AÇIKLAMA:

1- Koçun siyahta bakması gözünün etrafı siyah olmasıdır. Tasvirden anlaşılacağı üzere ağzının etrafı, bacakları siyah bir koyundu. Müslim'in rivayetinde "siyah içinde yatan" tâbiri geçer. Bu koçun önceki hadiste zikri geçen ve emlah olarak tasvir edilen koçdan ayrı bir hayvan olduğu söylenebilir. Çünkü emlah beyazı fazla olan siyahlı koyun mânasına gelir, alacalı diye tercüme etik. Bazı dilciler emlahı, saf beyaz olarak da açıklamışlardır. Bu ikinci hadisteki koyunun "siyah içinde yatması" siyahının fazla, belki de tamamen siyah olabileceğini gösterir.
2- Koçun, fahîl olduğu bilhassa belirtilmiştir. Fahîl, iğdiş edilmemiş, husyeleri burulmamış demektir. Mamafih, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, husyeleri burulmuş koç da kurban ettiği şârihlerce belirtilmiştir.[590]

-10- وعن أبى أُمامة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: خَيْرُ ا'ضْحِيَةِ الْكَبْشُ، وَخَيْرُ الكَفنِ الحُلَّةُ[. أخرجه الترمذى. وأخرجه أ بو داود من رواية عُبادة بن الصامتِ بنحوه .

10. (1483)- Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kurbanlığın en hayırlısı (boynuzlu) koçtur. Kefenin en hayırlısı da takımdır." [Tirmizî, Edâhî 18, (1517).][591]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler: "Boynuzlu koçun diğerlerine üstün tutulması, cüsse yönüyle iriliği ve umumiyetle fiyatça da yüksekliği sebebiyledir" demişlerdir.
2- Kefenin hayırlısı hulledir deniyor. Hulle Arapça'da biri alt, diğeri üst olmak üzere iki parçalı giysiye denir. Ancak, hulle denebilmesi için her iki parçanın da aynı cinsten olması gerekir. Bunu dilimizdeki takım(elbise) tâbiri ile karşılayabiliriz.
Kefen hususunda Cumhur'un ittifak ettiği üzere erkekler için efdal olanı üç parçadır. Bu sebeple bazı şârihler: "Bu hadisten maksad: "İki parçalı kefenin tek parçalıdan efdal" olduğunu belirtmektir" demişlerdir.

Hulle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında -bazılarına göre- pamuktan mâmul çizgili bir kumaştır. Yemen'de îmal edilmektedir. Bu sebeple kefenlerin bundan yapılmasına hükmeden olmuşsa da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın:

اَلْبَسُوا من ثيابكم البياضَ فانها مِن خير ثيا بكم وكَفِّنُوا فِيهَامَوْتَاكم

"Elbiselerinizden beyaz olanı giyin, zira o giysilerinizin en hayırlısıdır, ölülerinizi de onunla kefenleyin" gibi hadislerde beyazı tavsiye ettiğini gözönüne alınarak: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın hulleyi tavsiyesi, o devirde onun te'mini daha kolay olduğu içindir" denmiştir.[592]

-11- وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]نَحَرَ النَّبىُّ # عَنْ آلِ مُحَمدٍ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ بَقَرَةً وَاحِدَةً[. أخرجه أبو داود .

11. (1484)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda haccında, Muhammed âilesi için tek bir sığır kesti" [Ebu Dâvud, Menâsik 14, (1750).][593]

-12- وعن حَنَشٍ قال:]رَأيْتُ عَلِيّاً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ ضَحَّى بِكَبْشَيْنِ. وقال: أحَدُهُمَا عَنِّى، وَاŒخِرُ عَنْ رسولِ اللّهِ #. وقالَ: أمَرَنِى بذلِكَ أوْ قالَ أوْ صَانِى بِهِ فَـَ أدَعُهُ أبَداً[. أخرجه أبو داود والترمذى .

12. (1485)- Haneş (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi gördüm, iki koç kesmişti. Dedi ki:

"Biri kendim için, diğeri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için"

Hz. Ali (radıyallahu anh) ilâve etti:

"[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] böyle emretti -veya şöyle demişti: Böyle vasiyet etti- Ben (hayatta olduğum müddetçe ebediyyen terketmeyeceğim." [Tirmizî, Edâhi 1, (1495); Ebu Dâvud, Dahâya 2, (2790).] [594]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin kestiği bu kurban Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonrası için mevzubahistir. Ebu Dâvud, hadisi "Ölü Adına Kurban" adını taşıyan bir babta kaydeder. Onun kaydettiği hadis, kesilen iki koçun da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) adına olmaya da yorumlanabilecek bir üslub taşımaktadır. Ancak Hâkim'in bir rivayeti, Hz.Ali'nin, iki kendi adına, iki de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adına olmak üzere dört koç kestiğini sarih olarak ifade eder. .. أنَّهُ يُضَحِّى بِكَبْشَيْنِ عَنِ النَّبِىِّ # وَبِكَبْشَيْنِ عَنْ نَفْسِهِ.

Tirmizî, ölü adına kurban kesmeye, bir kısım âlimlerin cevaz verirken bir kısım âlimlerin câiz bulmadığını kaydeder. İbnu'l-Mübarek: "Ölü adına tasaddukta bulunmak, kurban kesmekten daha iyidir; şâyet kesecek olursa, kesen hiçbir şey yememeli, ölü adına tamamıyla tasadduk etmelidir" der. Gunyetu'l-Elmaî'de: "Ölü adına kurban kesilebilir diyen âlimlerin sözü delillere uygundur. Bunu caiz görmeyenlerin iddialarını te'yid edecek herhangi bir delil yoktur. Kabul edenlerinkinden daha kanî delil getirmedikçe onların sözü makbul değildir" denir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, ümmetinden Allah'ın birliğine ve kendisinin peygamberliğine şehadet edenler adına da kurban kestiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir.

İbnu Mâce'nin bir rivayeti şöyle: اَنَّ رَسُولَ اللّهِ # كَانَ إِذَا اَرَادَ اَنْ يَضِحِّىَ اِشْتَرَى كَبشَيْنِ عَظِيمَيْنِ سَمِينَيْنِ اَقْرَنَيْنِ اَمْلَحَيْنِ مَوْجُوءَيْنِ فذَبَحَ اَحَدَهُمَا عَنْ أُمَّتِهِ لِمَنْ شَهِدَ ِللّهِ بِالتَّوْحِيدِ وَشَهِدَ لَهُ بِالْبَـَغ وَذَبَحَ اŒخَرَ عَنْ مُحَمَّدٍ وَعَنْ الِ مُحَمّدٍ #.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurban kesmek istediği vakit iri, şişman, boynuzlu, alaca, husyeleri burulmuş iki koç satın alırdı. Birini ümmetinden Allah'ın birliği ve kendi peygamberliği için şehâdet edenler adına keserdi. Diğerini de Muhammed ve Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ailesi adına keserdi."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde hayatta olan Ashab olduğu gibi, çok sayıda ölmüş olanlar da vardı. Öyleyse sağ ve ölü herkes "ümmeti"ne dahil idi.[595]

-13- وعن عروة:]أنَّهُ كانَ يَقُولُ لِبَنيهِ يَا بَنِىَّ يُهْدِينَّ أحَدُكُمْ للهِ شَيْئاً يَسْتَحِى أنْ يُهْدِيهُ لِكَرِيمٍ فإنَّ اللهَ تعالى أكْرَمُ الْكُرَمَاءِ وَأحَقُّ مَنِ اخْتِيرَ لَهُ[. أخرجه مالك.

13. (1486)- Urve (rahimehullah)'den anlattığına göre, evladlarına şöyle demiştir: "Evlâtlarım, sakın biriniz, bir büyüğe hediye edince utanacağı bir şeyi Allah için kurban sunmasın. Zîra Allah, büyüklerinin büyüğüdür ve O, en seçkine herkesten ziyâde lâyıktır." [Muvatta, Hacc 147, (1, 380).][596]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da rivayetin aslında: "Büyüğüne hediye edince utanacağı deveden Allah için kurban sunmasın" şeklinde bizzat deve zikredilir.
Burada kurbanlıkların haysiyetli, değerli ve makbul bir hayvandan seçilmesi istenmektedir. Boynuzu kırık, gözü kör, dişleri dökük, kulağı kesik, son derece cılız, hastalıklı hayvanın kurban olarak kesilmesi, dinî emirlere karşı kişinin saygısızlığının ifadesi olur. Onun için bâriz ve müsellem kusurları taşıyan hayvanların kurban edilmesi peşinen yasaklanmıştır. Bu mevzuda âyet-i kerime şöyle: وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللهِ فَإنَّهَا مِنْ تَقْوى الْقُلُوبِ (Hacc 32). "Allah'ın şeâirine kimler saygı gösterirse bu onların kalplerindeki takvadan olur." Müfessirlerin bir kısmı: "Burada geçen şeâir'den maksad, kurban edilmek üzere işâretlenmiş hayvandır, bunlara tâzimden maksad da hayvanlarının kıymetlilerinden kurban kesmektir" demiştir. Keşşaf ve Fahreddin-i Râzî'nin açıklamasıyla bu onun irisini, semizini, güzelini, fiyatı yüksek olanını seçmekle, satınalırken pazarlığı terketmekle gerçekleşir. Selef üç şeyde pahalıyı seçer, pazarlık yapmazmış: Hacc kurbanı (hedy), kurban bayramında kesilen kurban (uhdiye) ve köle.
Allah'ın şeâiri deyince, bir kısım müfessirlerimiz de, dinimizin koyduğu her çeşit emir ve yasakları, farz ve vacibleri, ibadetleri, hukuku anlamış, bunlara ihlâsla riâyeti şeâire hürmet ve tâzim olarak değerlendirmiştir. Haccla ilgili menâsik ve kurban, bu nokta-i nazardan da âyet-i kerimenin mânasına dahil olur." [597]

ÜÇÜNCÜ FASIL

KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

-1- عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: لاَ تَذْبَحُوا إلاَّ مُسِنَّةً إلاَّ أنْ يَعْسُرَ عَلَيْكُمْ فَتَذْبَحُوا جَذَعَةً مِنَ الضَّأنِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»المُسِنَّةُ« التي لها سنون، والمراد: الكبيرة التي ليست من الصغار .1

(1487)- Hz.Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Yıllanmış (yaşını başını almış) hayvanlardan kurban kesin. Böylesini bulmakta zorluk çekerseniz o başka. Bu taktirde koyundan bir kuzu kesiverin" buyurdular." [Müslim, Hacc 13, (1963); Ebu Dâvud, Dahâya 5, (2797); Nesâî, Dahâya 13, (7, 218).][598]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) normalde kurbanlığın çok körpe, çok yaşlanmış olmasını temenni etmiyor. Önceki hadiste açıklandığı üzere, Allah için yapılacak bağışların kıymetli, gözde cinsten olması efdaldir. Âyette beyan edilen "Allah'ın şeâirini büyüklemek, tâzim etmek" emri, kurbanda, hayvanın her yönden mümtazını tercihle yerine gelir. Çok yaşlı hayvan kartlaşmıştır, çok körpesi fazla et vermez. Öyle ise biraz yaşını başını almış olanlardan tercih edilmesi esastır. Hadiste gelen müsinne tâbiri koyun, keçi gibi hayvanlarda bir yaşını doldurmuş, sığır nevinden olanlarda -ki

manda da buraya dahildir- iki yaşını, devenenin beş yaşını doldurmuş olanları için kullanılır. Yıllanmış veya yaşını başını almış tabirleri kısmen bu mânayı ifade eder.
Hadis-i şerif "bulmakta zorluk çekerseniz" diyerek istisnâî bir duruma dikkat çeker... Buradaki zorluk ideal vasıfta söylenen hayvanın yokluğu olabilir, veya fiyat yönüyle yüksekliği sebebiyle te'mini maddî zorluk çıkarır. Bu durumda koyun yavrusundan yaşını doldurmamış olsa bile kurban yapılabilecektir. Yavru, diğer koyunlardan tefrik edilemeyecek kadar iri olması halinde ise, yıllanmış koyunun bulunması halinde de kesilebilir, müsâvidir. Abdullah İbnu Ömer'den rivayete göre, müsinne olan koyun varken, yaşını doldurmayanın kesilmesi caiz değildir. Hattâ sadedinde olduğumuz hadis de bu hükmü te'yid eder. Ancak Cumhur-u fukahâ bu hükmü istihbâba hamlederek, gösterişli koyun yavrusunun, yıllanmış koyunun varlığına rağmen kesilebileceğini ifade etmiştir. Kuzunun yine de altı ayını doldurmuş olması şart koşulmuştur. Oğlaktan, yâni bir yaşını doldurmayan keçi yavrusundan kurban kesilmesi tecviz edilmemiştir. Müteâkib rivayette görüleceği üzere Ukbe İbnu Âmir, Zeyd İbnu Hâlid ve Ebu Bürde gibi bazı sahabelerin oğlak kurban etmelerine dair gelen rivayet onlara mahsus cevaz olarak değerlendirilmiştir.
Vahşî sığırın yedi kişi için, geyiğin bir kişi için kurban kesilebileceğine de fetva verilmiştir.[599]

-2- وعن عُقْبَةُ بن عامر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ النَّبِىَّ # أعْطَاهُ غَنَماً يَقْسِمُهَا بَيْنَ أصْحَابِهِ فَبَقِىَ عَتُودٌ فَذَكَرَهُ للنَّبىِّ # فقَالَ: ضَحِّ أنْتَ بِهِ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود. وفي رواية: جَذَعٌ؟ فقَالَ ضَحِّ بِهِ.»الْعَتُودُ« من أود المعز: ما رعى وقوى وأتى عليه حول. »والجَذَعُ« من الشاء: ما دخل في الثانية، ومن البقر والحافر: ما دخل في الثالثة، ومن ا“بل: من دخل في الخامسة .

2. (1488)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabı arasında taksim edilmek üzere bir miktar davar vermişti. Dağıtım yapılınca geriye bir oğlak arttı. Ukbe durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber verince:
"Onu da sen kurban et!" buyurdu."
Bir rivayette (artık Ukbe'ye kalan) bir ceze'dir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "(Sen de) onu kurban et!" demiştir. [Buhârî,Edâhî 7, 2; Vekâlet 1, Şirket 12; Müslim, Edâhî 15, (1965); Tirmizî, Edâhî 7, (1500); Nesâî, Dahâya 13, (7, 218); İbnu Mâce, Edâhî 7, (3138).][600]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette oğlaktan kurban kesilebileceği ifade edilmektedir, zîra atûd, otlayacak derecede büyümüş olan keçi yavrusuna denir. Bir yıllık yavruya dendiğini söyleyen olmuşsa da, İbnu Battal beş aylığa da atûd dendiğini belirtir.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kayıtlı olarak ruhsat verdiğine göre, yaşına ulaşmamış olduğu açıktır. Önceki hadiste de belirttiğimiz üzere, oğlaktan kurban birkaç sahabeye tanınan hususî bir cevaz olarak değerlendirilmiş, ümmete tecviz edilmemiştir. Zîra Buharî'de, kurbanını namaz kılınmazdan önce kesmiş olan Ebu Bürde'ye tekrar kesebilecek bir keçi yavrusuna sâhib olduğunu söyleyince, şöyle diyerek ruhsat verir: "Onu kes, ancak bundan böyle senden başkasına bu câiz değildir." Keza, sadedinde olduğumuz hadisin Beyhakî'de gelen vechinde: وَ َ رُخْصَةَ فِيهَا ِحَدٍ بَعْدَكَ "Bunu yapmada senden sonra kimseye cevaz yok" denmiştir.
2- Rivayet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, ashabına, kurban edilmek üzere kendi mülkünden veya ganimetten kurbanlık davar dağıttığını ifade etmektedir. Davar diye tercüme ettiğimiz ğanem, koyun, keçi, oğlak, kuzu hepsini ihtiva edebilir. Burada en azından keçi ve oğlakların bulunduğu anlaşılmaktadır.
Ulemâ bu hadise dayanarak, imamın muhtaç halka beytulmal (hazine)den yardım edebileceği hükmüne varmıştır.
3- Ceze' şeklindeki ziyadeye gelince: Ceze', bir bakıma ehlî hayvanların yavrusuna denir. İbnu Hacer'in açıklamasına göre, bir yaşını dolduran veya doldurmayan yavruya denmektedir. Bazıları 6 aylık, 8 aylık, 10 aylık gibi farklı rakamlar ileri sürmüştür. İbnu'l-Arabî bu rakamları hayvanların cinsine göre takdir ederek: "Koyun yavrusu 6 aylıkken, keçi yavrusu yılını doldurarak, sığır üçüncü yılını, deve beşinci yılını doldurarak kendi cinslerinde ceze' seviyesine ulaşırlar." der.[601]

-3- وعن عاصم بن كُلَيب عن أبيه عن مُجَاشِع السّلمى الصحابى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أنَّ رسولَ اللّه # قال: الجَذْعُ مِنَ الضَّأْنِ يُوَفِّى مَا يُوَفِّى مِنْهُ الثَّنِىُّ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

3. (1489)- Asım İbnu Küleyb babasından, o da Mücâşi' es-Sülemî (radıyallahu anh)'den haber veriyor. Onun rivayeti üzere: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Koyunun kuzusu, keçiden ikinci yaşına basanın gördüğü vazifeyi görür" buyurmuştur. [Ebu Dâvud, Dahâya 5, (2799); Nesâî, Dahâya 13, (7,219); İbnu Mâce, Edâhi 7, (3140).] [602]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen seniyy, yaşını doldurmuş keçi yavrusuna denir. Bâzı yerlerde şişek tâbir edilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), koyun yavrusunun 6 ayını tecâvüz edenlerin keçi yavrusundan bir yıllık olanına bedel olabileceğini belirtir. Önceki hadiste ceze' neye dendiğini belirtmiştik. İbnu'l-Arabî, besi hayvanlarının en hızlı gelişeninin koyun olduğunu söyler. Bu sebeple koyunun altı aylığına ceze' denebileceği halde, keçinin bir yaşını dolduranına ceze' denebileceğine dikkat çeker. Mamafih sadedinde olduğumuz hadisin mefhumu bu açıklamaya muvafık gelmektedir.
Hadisin Ebu Dâvud'daki aslı, bu bahsin daha açık anlaşılmasına yardım eder. Küleyb (rahimehullah) der ki: "Biz Ashab-ı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan Benî Süleymli Mücâşî adında biriyle beraberdik. Koyun azalmış, kıymet kazanmıştı. Hemen bir münâdiye emrederek şöyle ilan ettirdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ceze' (denecek seviyeye gelmiş kuzu), yaşını doldurmuş keçinin îfa edeceği borcu îfa eder." [603]

DÖRDÜNCÜ FASIL

KURBAN OLAMAYACAK HAYVANLAR

-1- عن علي رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أمَرَنا رسولُ اللّه # أنْ نَسْتَشْرِفَ الْعَيْنَ وَا'ذُنَ، وَأنْ َ نُضَحِّى بِمقَابَلَةٍ، وَ ُ مُدَابَرَةٍ، وَ ُ شَرْقَاءَ، وَ ُ خَرْقَاءَ[. أخرجه أصحاب السنن.»المقابلةُ« التي قطِع من مُقَدَّم أذُنُها قطعة وتُركت مُعَلّقة فيها كأنها زَنَمة.»وَالمدَابَرة« التي فعل بها ذلك من مُؤَخِر أذنها. واسم الجلدة فيهما ا''قبالة وا''دبارة.»والشَّرْقَاءُ« التي شُقَّت أُذنها فهي شاة شَرقاء.»وَالخَرْقَاءُ« من الغنم: التي في أذنها خَرْق، وهو ثقْب مُستَدير .

1. (1490)- Hz.Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (kurbanlık olarak keseceğimiz hayvanın) göz ve kulaklarına dikkat etmemizi, "Kulağı önden delinmişi veya arkadan delinmişi veya ortadan yarılmışı, veya yuvarlak delinmişi kurban yapmayın" diye emretti." [Tirmizî, Edâhî 6, (1498); Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2804, 2805, 2806), Nesâî, Edâhî 10, (7, 217); 11, 12, İbnu Mâce, Edâhî 8, (3142).][604]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis kurban kesmeye mâni, hayvandaki bazı vasıfları belirtmektedir:
Mukâbele: Kulağının önünden bir parçası kesilip, kesilen parça sallanır vaziyette bırakılmış olan hayvana denmektedir.
Müdâbere: Belirtilen şekilde kulağın arka kısmından bir miktarı kesip, kesilen kısmı sallanmaya terkedilen hayvan.
Şarkâ': Kulağı ortadan boylamasına ikiye yarılan hayvan.
Harkâ': "Bu da kulağı yuvarlak şekilde oyularak delik açılan hayvandır.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu şekilde enlenmiş olan hayvanların kurbanlık olamayacağını duyurarak, hayvana eziyet verecek olan bu davranışlardan da onları korumuş olmaktadır.
3- Hadisin bazı vecihlerinde, "Gözünün biri (veya her ikisi) de kör olanı kurban etmeyin" ziyadesi vardır.[605]

2- وعن عبيد بن فيروز عن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول الله # َ يَجُوزُ في ا٬ضَاحِى الْعَوْرَاءُ بَيّنٌ عَوَرُهَا، وَالْمَرِيضَةُ بَيّنٌ مَرَضُهَا، وَالْعَرْجَاءُ بَيّنٌ عَرَجُهَا، وَالْعَجْفَاءُ الَّتِى َ تُنْقِى[. أخرجه ا٬ربعة.»الْعَجَفُ« الْهُزال« والضَّعف. والنِّقىُ: المخ .

2. (1491)- Ubeyd İbnu Fîrûz, Berâ (radıyallahu anh)'dan naklen, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini rivayet etmiştir:
"Kurbanlıklarda körlüğü belli olan kör, hastalığı açıkça belli olan hasta, (yürümeye mâni olacak derecede) topallığı açık olan topal, iliği kurumuş zayıf hayvanın kurban edilmesi caiz değildir." [Muvatta, Dahâyâ 1, (2, 482); Tirmizî, Edâhî, 5, (1497); Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2802); Nesâî, Dahâyâ 5,6, 7, (7, 214, 215).][606]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Berâ (radıyallahu anh)'nın bu açıklamayı, "Kurban için hangi hayvanlar câiz olmaz?" diye vâki bir sual üzerine yaptığı belirtilir.
2- Rivayetin Ebu Davud'daki vechinde, "hayvanın (bacağında yürümesine manı olacak derecede) kırık bulunması" da zikredilir.
3- Hattâbî der ki: "Bu hadiste, kurbanlıklarda görülecek küçük ve hafif kusurların zarar vermeyeceğine delil vardır. Çünkü "körlüğü belli olan kör", "açıkça belli olan hasta", "iliği kurumuş zayıf" şeklinde kayıt konmuştur."
4- Nevevî de şunu söyler: "Hadiste mezkur olan dört kusurdan birinin hayvanda bulunması halinde kurbanın câiz olmayacağında ulemâ icma etmiştir. Keza onlar ayarındaki veya onlardan daha kötü kusurlar da aynı hükme tâbidir. Sözgelimi iki gözün körlüğü, ayağından birinin kopuk olması gibi..."[607]

3- وعن يزيد ذى مِصْر قال:]أَتَيْتُ عُتْبَةَ بنَ عَبْدٍ السُّلمىَّ فقلتُ: يَا أَبَا الْوَلِيدِ؟ إنِّى خَرَجْتُ أَلْتَمِسُ الضَّحَايَا فَلَمْ أَجِدْ شَيْئاً يُعْجِبُنِى غَيْرَ ثَرْمَاءُ فَكَرِهْتُهَا فَمَا تَقُولُ؟ قَالَ: أفَ َ جِئْتَنِى بِهَا؟ قُلْتُ: سُبْحَانَ الله! تَجُوزُ عَنْكَ وَ َ تَجُوزُ عَنّى؟ قال: نَعَمْ أنتَ تَشُكُّ وَأنَا َ أشُكُّ. إنَّما نَهى رسولُ الله #: عَنِ المُصْفَرَّةِ وَالمُسْتَأصِلَةِ وَالْبَخْقَاءِ وَالمُشَيَّعَةِ وَالْكَسْرَاءِ[.»فالمُصْفَرَّةُ« التي تُستَأصَلُ أذُنُهَا حتى يبدُوَ صماخُها.»وَالمُسْتَأصَلَةُ« التي تُستَأصَلُ قَرْنُهَا من أصله.»وَالْبَخْقَاءُ« التي تُبخَقُ عينها.»وَالمُشَيَّعَةَ« التي تتبع الغنم عجفاً وضعفاً.»وَالْكَسْرَاءُ« الكسيرةُ. أخرجه أبو داود .

3. (1492)- Yezid Zî-Mısr anlatıyor: "Utbe İbnu Abd es-Sülemî'ye gelip:
"Ey Ebu'l-Velid! Kurbanlık almak için çıkmıştım, hoşuma giden bir şey bulamadım. Azıları dökülmüş bir şey vardı, ona da gönlüm razı olmadı. Siz ne dersiniz?" diye sordum.
"Onu bana getirmedin mi?" demesin mi.?
"Sübhanallah, dedim, yani o, senin için câiz de benim için mi câiz değil?"
"Evet, öyledir, dedi. Sen şüphe ediyorsun, ben etmiyorum. Bilesin ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunları yasakladı: "Kulağı dibinden kesik, boynuzu dibinden çıkmış, gözünün biri oyulmuş, (zayıflığı, dermansızlığı sebebiyle sürüden kalıp) yatır olmuş, ayağı kırılmış." [Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2803).] [608]

BEŞİNCİ FASIL

KURBANLIGIN İŞARETLENMESİ

-1- عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما. قال:]صَلَّى رسولُ الله # بِذِى الْحُلَيْفَةِ الظُّهْرَ ثُمَّ دَعَا بِنَاقِتِهِ فأشْعَرَهَا في صَفْحَةِ سَنَامِهَا ا'يْمَنِ وَسَلَتَ الدَّمَ عَنْهَا وَقَلَّدَهَا نَعْلَيْنِ ثُمَّ رَكَبَ رَاحِلَتَهُ فَلَمَّا اسْتَوَتْ بِهِ على الْبَيْدَاءِ أهلَّ بِالحَجِّ[. أخرجه الخمسة إ البخارى، واللفظ لمسلم وأبى داود .

1. (1493)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Zülhuleyfe'de öğle namazını kıldı, sonra kurbanlık devesini getirip hörgücünün sağ yanına nişan vurdu, kan akıttı, (boynuna) iki tane nalın taktı. Sonra binek devesine atladı. Beydâ düzlüğüne ulaşınca, hacca niyet ederek telbiye getirdi." [Müslim, Hacc 205, (1243); Tirmizî, Hacc 67, (906); Ebu Dâvud, Menâsik 15, (1752); Nesâî, Hacc 63, (5, 170-172); İbnu Mâce, Menâsik 96, (3097).][609]

AÇIKLAMA:

1- Kurban olarak ayrılan hayvanın önceden işaretlenmesi, cahiliye devrinden beri Araplarda âdetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Veda haccı sırasında bu geleneğe uymuş, kurbanlık devesini, rivayette görüldüğü üzere nişanlamıştır.
Nişanlamaktan maksat, kurbanlık olduğunu gösteren işaretler vurmaktır. Rivayette iki işaret mevzubahistir:
a) İş'ar: Bu, devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. Böylece, hörgücünden sağ yan tarafa sızan kan, devenin üstünde kuruyarak kurbanlık olduğunu gösteren bir işaret meydana getiriyordu.
b) Taklid: Taklid, kelime olarak takmak mânasına gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âdet üzere devesinin boynuna iki adet nalın takıyor. Şârihler, kurbanlık olduğuna alâmet olmak üzere nalından başka şeylerin takılmasının caiz olduğunu belirtirler. Nalın iki değil bir de olabilir. "Nalın takmanın hikmeti, onda yolculuk işareti bulunmasıdır" denmiş, başka te'viller de yapılmıştır.
2- Nişanlamak, hayvanın kurbanlık olduğunu belirtmek, diğer hayvanlardan kolayca tefrik etmek içindir. Ayrıca dinî bir şeâirin ilânıdır. Bu bakımdan, Cumhur tarafından müstehab addedilmiştir. Ancak Ebû Hanife hazretleri hayvanın sırtını kanatmaya bid'at der.
İmam Malik'e göre devenin hörgücünü sol tarafından çizmelidir.
3- Kurban koyun ise, boynuna bir nişan takmak bütün ulemâca müstehabdır. Sadece İmam Mâlik, muhâlefet ederek "koyuna hiçbir şey takılmaz" demiştir. Bazı âlimler: "İmam Mâlik bu hadisi görmemiş olabilir" diye yorumlamıştır.
Koyunun sırtı çizilmez, ulemâ bunda da ittifak eder. Gerekçe olarak, koyunun yaraya tahammül edemeyeceği ve sırtı tüylü olması sebebiyle kanın görülmeyeceği söylenir.
4- Nişanlama meselesinde, umumiyetle sığırla deve aynı hükme tâbi tutulmuştur: Sırtı çizilebilir, boynuna bir şey takılabilir.

-2- وفي رواية للخمسة عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]أهْدَى رسولُ الله # غَنَماً فَقَلَّدَها[.»ا''شْعَارُ« تَعْلِيمُ الْهَدْىِ بِشَىْءٍ يُعْرَفُ بِهِ أنه هدىٌ، وكانُوا يَشُقُّونَ أسْنِمَةَ الهدىِ ويُرْسِلونه، والدمُ يسيلُ منه فيعرف أنه هدى فَ يُتَعرَّض له. وقوله »وَسَلَتِ الدَّمَ« أى مَسَحه .

2. (1494)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin bir rivayetine göre, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurban olarak davar sevketti ve koyunlara işaret taktı." [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim, Hacc 359, (1321); Tirmizî, Hacc 70, (909); Ebu Dâvud, Menâsik 15, (1755); Nesâî, Hacc 69, (5, 173, 174); İbnu Mâce; Menâsik 95, (3096).][610]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kâbe'ye kurban edilmek üzere koyun da sevkettiğini göstermektedir. Veda haccı ile alâkalı rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın deve kurban ettiğini ifade ettiği için bu rivayeti vak'aya uygun görmeyerek ta'lîl etmek isteyen ve hatta: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) koyun sevketmemiştir ki, koyuna işaret takmış olsun" diyen olmuştur. İbnu Hacer: "Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koyun kurban ettiğine yeterli bir delildir. Muhakkak ki, Veda haccından önce bu kurbanı sevketmiştir" diyerek cevap verir.[611]

-3- وعن وكيع. أنه قال:]إشْعَارُ الْبُدْنِ وَتَقْلِيدُهَا سُنَّةٌ. فقَالَ لَهُ رجُلٌ مِنْ أهْلِ الرَّأيِ: رُوِىَ عَنِ النَّخْمِىّ أنَّهُ قال مُثْلَةٌ. فغَضِبَ، وقال: أقُولُ لَكَ أشْعَرَ رسولُ اللّه # بُدْنَهُ وَهُوَ سُنَّةٌ، وَتَقُولُ رُوِىَ عَنْ فُ ِ نٍ، مَا أحَقَّكَ أنْ تُحْبَسَ ثُمَّ َ تَخْرُجُ حَتَّى تَنْزِعَ عَنْ هذَا[. أخرجه الترمذى.»المثلة« الشهرة وتَشويه الخِلْقَةِ كَجَدْعِ ا'نف وغيره .

3. (1495)- Vekî' (rahimehullah): "Kurban olacak deveye nişan vurup, boynuna alâmet takmak sünnettir" demişti. Ehl-i reyden birisi kendisine:
"Nehâî'den, bunun müsle (eziyet) olduğu rivayet edilmiştir" dedi. Vekî Ôkızarak:
"Ben sana "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devesine işaret vurdu, bu sünnettir" diyorum, sen bana: "Falandan rivayet edildi" diyorsun. Sen hapse tıkılıp şu sözünden vazgeçinceye kadar salınmamaya ne kadar lâyıksın!" der. [Tirmizî, Hacc 67, (906).][612]

AÇIKLAMA:

İşaret vurmak diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı iş'ar'dır. Az önce açıkladığımız üzere bu, devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. Müsle ise canlı için, işkence yapmak, eziyet etmek mânasında kullanılır. Aslında kulak kesmek, burun koparmak gibi yaratılışı çirkinleştirici kötü muâmelelerdir, hakaret olsun diye düşman ölülerine bu çeşit tecâvüzler, câhiliye devrinde yapılırdı.
İbrahim Nehâî'nin ve -Tirmizî'deki metinde kaydedildiği üzere- Ebu Hanife (rahimehumâllah)'nin iş'ar'a müsle demesi, bâriz bir şekilde sadedinde olduğumuz hadise muhaliftir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın istihsan ettiği, bizzat icra ettiği bir ameli, burada görüldüğü şekilde kötülemek, ne İmam-ı Âzam'dan ne de İbrahim Nehâî'den beklenmez. Bunlar şeriat-ı garrânın en küçük meselesi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın en tâlî bir sünneti için bile hayatlarını verecek derecede dinin şeâirine bağlı büyüklerdir.
Ebu Yusuf (rahimehumullah)'dan rivayet edildiği üzere bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kabağı sevdiğini söyler. Yanında bulunan bir şahıs : "Ben kabağı sevmem" demesi üzerine, bunda sünnete bir saygısızlık cür'eti gören Ebu Yusuf hazretleri herifin katline fetva verir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine, hatırâtına bağlılık ve saygıda İmam-ı Azam, talebesi Ebû Yusuf'tan kesinlikle geri değildir
O sözün İmâm-ı Âzam'a nisbeti şayet doğruysa yüce imamın, sadedinde olduğumuz hadis-i şerîfi işitmemiş olması mevzubahis olur. [613]

ALTINCI FASIL

KURBAN KESMENİN YERİ VE ZAMANI

-1- عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: مَنْ كانَ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّ َةِ فَلْيُعِدْ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

1. (1496)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Namazdan önce kurban kesmiş olan (bilsin ki, kestiği kurban değildir, ailesine et takdim etmiştir), yeniden kessin!" buyurdu." [Buhârî, Edâhî 1, 4, 12, Iydeyn 5, 23; Müslim, Edâhî 16, (1962); Nesâî, Iydeyn 30, (3, 193).][614]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, mü'mine zaman mefhumunu, zamanlı iş yapma alışkanlığını kazandırmayı ve yapılan işlerin zamanla irtibatlı olarak kıymet kazanacağı fikrini vermeyi de gâye edinmiş ve bunun tahakkukunda ibadetleri vasıta kılmıştır. Beş vakit namazın, mekruh vakitler telâkkisinin bu çeşit gayesi de var. Kurban da bu meselede mühim bir vâsıtadır. Kurban namaz kılındıktan sonra

kesilecektir, yarım saat hatta daha az bir zaman önce kesilecek olsa kesilen kurban değildir, kasaplık ettir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu tebliği yapınca Ebu Bürde "Ben kesmiştim" diyor. 1487 ve 1488 numaralı hadislerde de temas ettiğimiz üzere, Ebu Bürde'ye telâfi için ona mahsus olmak üzere oğlak kesmeye izin veriyor, fakat affetmiyor. Şunu bilmekte fayda var: Şeriatın teşrî döneminde, prensiplerin herkes tarafından yeterince duyulmamış ve hattâ anlaşılmamış olma durumları olabiliyordu. Bunun neticesi ortaya çıkan eksik, yanlış icraatları Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) suhûletle karşılıyordu. Ebu Bürde'ye de öyle davrandığını görmekteyiz.[615]

-2- وعن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]ذَبَحَ أبُو بُرْدَةَ بنُ نِيَارٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَبْلَ الصَّلاَةِ فقالَ # أبْدِلْهَا. فقالَ: يَا رسُولَ اللّهِ # مَا عِنْدِى إ
جَذَعَةٌ هِىَ خَيْرٌ مِنْ مُسِنَّةٍ. قَالَ: اجْعَلْهَا مَكَانَهَا ولَنْ تُجْزِى عَنْ أحَدٍ بَعْدَكَ[. أخرجه الخمسة .

2. (1497)- Berâ (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Bürde İbnu Niyâr (radıyallahu anh) namazdan önce kurbanını kesmişti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona:
"Kurbanını yenile!" dedi. Ebu Bürde:
"Ey Allah'ın Resûlü, benim sadece bir oğlağım var. Ancak nazarımda yıllanmış olandan daha kıymetlidir!" deyince:
"Öbürünün yerine bunu kurban et. Ancak oğlak senden sonra, kimseye kurban için yeterli olmayacak!" dedi." [Buharî, Edâhî 1, 8, 11, 12, Iydeyn 3, 5, 8, 10, 17, 23; Müslim, Edâhî 4, (1961); Tirmizî, Edâhî 12, (1508); Ebû Dâvud, Dahâya 5, (2800); Nesâî, Dahâyâ 17, (7, 222, 223).][616]

AÇIKLAMA:

1487 ve 1488 numaralı hadislere bakın.

-3- وعن مالك.]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ رسولَ اللّهِ # قال بِمِنىً: هذا المَنْحَرُ وَكُلُّ مِنىً مَنْحَرٌ. وقالَ في الْعُمْرَةِ: هذَا المَنْحَرُ يَعْنِى المَرْوَةَ، وَكُلُّ فِجَاجِ مكَّةَ وَطُرُقِهَا مَنْحَرٌ[.

3. (1498)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mina'da şöyle demiştir: "İşte kurban kesilen yer. Mina'nın her tarafı kesim yeridir."
Umre sırasında da şöyle buyurmuştur: "Burası kurban kesme yeridir." "Burası" sözü ile Merve'yi kastedmiştir. Mekke'nin bütün geçit ve yolları kurban kesme yeridir." [Muvatta, Hacc 178, (1, 393); Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1937); İbnu Mâce, Menâsik 73, (3048).][617]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mina'daki Menher'i, yani kurbanını kestiği yer cemre-i ûlâ'nın yanındadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hacc kurbanlarının kesilebileceği yerleri tarif etmiş bulunmaktadır: Mina hududuna giren her yerde kesim yapılabilir, meşrudur.
Günümüzde, kesim yerleri bu hudud dâhilinde belli bir nizama bağlanmıştır, buna uymak gerekir.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'ye sunulacak kurbanların (hedy) Merve'de, Mekke'nin her tarafında kesilebileceğini söylemiştir. Geçit diye tercüme ettiğimiz ficâc, fecc'in cem'idir. Fecc, iki dağ arasındaki geniş yol diye tarif edilir. Ancak bu yol tabiidir, insanlar tarafınan açılmış değildir. Mekke'nin dağlık bir arâzi üzerinde kurulduğu düşünülecek olursa hadis daha iyi anlaşılır. Şârihler: "Evlere yakın olan yol ve geçitler kastedilmiştir. Uzak yerler menher olamaz" derler.[618]

-4- وعن نافع أن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]مَنْ نَذَرَ بَدَنَةً فإنَّهُ يُقَلِّدُهَا بِنَعْلَيْنِ وَيُشْعِرُهَا ثُمَّ يَنْحَرُهَا عِنْدَ الْبَيْتِ أوْ بِمِنىً يَوْمَ النَّحْرِ لَيْسَ لَهَا مَحَلٌّ دُونَ ذلِكَ، ومَنْ نَذَرَ جَزُوراً مِنَ الإبِلِ
4.وَالْبَقَرِ فَلْيَنحرهَا حَيْثُ شَاءَ[.

(1499)- Nafi' (rahimehullah) anlatıyor: "Kim bir bedene kesmeye nezrederse, artık devesine alâmet olarak iki nalın takar, (hörgücünü kanatarak) nişan vurur, sonra da onu Beytullah'ın yanında veya Mina'da yevm-i nahrde (bayramın birinci günü) keser. Kurban için bir başka kesim yeri yoktur. Kim de deve veya sığırdan cezûr adamış ise onu dilediği yerde keser." [Muvatta, Hacc 182, (1, 394).][619]

AÇIKLAMA:

Kâbe'ye ihdâen nezredilen deveden kurbana hedy veya bedene dendiği için onun, Harem bölgesi dâhilinde kesilmesi gerekmektedir: Mekke'nin içi (Kâbe'nin yanı) veya Mina... Mina da Harem'den sayılır.
Kâbe'ye olmaksızın yapılan adak kurbanları da dinimizde caizdir. Kişi bunu nerede adamış ise adadığı yerde kesebilir. Bunları Harem dahilinde kesme şartı yoktur. Tabii ki Harem'de kesme yasağı da yok. Kısacası bunları kolayına gelen yerde keser. Hadiste geçen cezûr, aslında deve demektir, cem'i cüzür'dür. Bu rivayette cezûr, Kâbe'de kesmeye niyet edilmemiş olan mutad nezir kurbanı mânasında kullanılmıştır. Her seferinde kelimenin bu mânada kullanılmayacağı tabiidir.
Birinci Fasl'ın umumî bilgiler kısmında belirttiğimiz üzere hacc menâsikine bağlı olarak kesilecek kurbanlar (hedy) Harem dâhilinde kesilmesi vacibdir. Udhiye denen diğer kurbanlar her yerde kesilebilir.[620]

-5- وعنه أيضاً أنَّ ابن عمرَ قال:]ا'ضْحَى يَوْمَانِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ. قالَ مالك: وَبَلَغَنِى عَنْ عَلِيِّ بنِ أبى طَالِبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ مِثْلُهُ[. أخرج الثلثة مالك .

5. (1500)- Yine Nâfi'nin anlattığına göre İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu açıklamayı yapmıştır: "Kurban günleri, yevm-i nahr'den sonra iki gündür."
İmam Mâlik der ki: "Bana, bunun aynısı Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'den de ulaştı." [Muvatta, Dahâya 12, (2, 487).][621]

AÇIKLAMA:

Bu hadis kurban kesilebilecek günleri açıklar. Bâzı selef büyükleri Kur'ân-ı Kerim'de geçen eyyâmu ma'dudat (Bakara 203) ile bu belirtilen günlerin kastedildiğini söylemiştir. İmam Mâlik, Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel ve ekser-i ulemânın görüşü budur. İmam Şâfiî ve bir cemaate göre ise, kurban günleri yevm-i nahire ilâveten arkadan gelen üç gündür. Şâfiî hazretleri bu hükme giderken İbnu Hibbân'dan gelen فِى كُلِّ اَيَّامِ اتَّشْرِيكِ ذَبْحٌ "Eyyam-ı teşrikin hepsinde kurban caizdir" hadisini esas almıştır.
Bu günlerin hepsinde hedy kurbanı caiz ise de yevm-i nahrde kesmek efdaldir.
Şunu da belirtelim ki, İbnu Sîrîn ve Davud-ı Zâhirî, "kurbanı yevm-i nahirde kesmek gerekir" diye hükmetmişlerdir. [622]

YEDİNCİ FASIL

KURBAN KESMENİN ÂDÂBI

-1- عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]ذَبَحَ رسولُ اللّه # يَوْمَ النَّحْرِ كَبْشَيْنِ أقْرَنَيْنِ أمْلَحَيْنِ مَوْجُوءَيْنِ. فَلَمَّا وَجَّهَهُمَا قال: إنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمَوات وَا'رْضَ عَلى مِلَّةِ إبْرَاهِيمَ حَنِيفاً وَمَا أنَا مِنَ المُشْرِكِينَ. إنَّ صَ ◌َتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى للّهِ رَبِّ الْعَالَمِنَ َ شَرِيكَ لَهُ وَبِذلِكَ أُمِرْتُ وَأنَا أوَّلُ المُسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ وَإلَيْكَ. اللَّهُمَّ عَنْ مُحَمّدٍ وَأُمَّتِهِ. بِسْمِ اللّهِ وَاللّهُ أكْبَرُ ثُمَّ ذَبَ◌َحَ[. أخرجه أبو داود والترمذى.»المَوجُوءُ« المَرْضُوضُ الخِصْيَتَيْنِ .

1. (1501)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yevm-i nahr'de alacalı, boynuzlu ve iğdiş edilmiş iki koç kesti. Koçları kesmek üzere (yatırıp kıbleye) yöneltince: "Şüphesiz ki ben, bir muvahhid (Allah'ı bir tanıyıcı) olarak yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim" ve "Şüphesiz benim namazım da, menâsikim de, hayatım da, ölümüm de hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'ındır. Ben böylece emrolundum. Ben (bu ümmette) Müslüman olanların ilkiyim" (En'âm 162) (âyetlerini okudu ve:)
"Ey Rabbim (bu kurban bize) sendendir, senin rızan için (kesiyoruz) ve sana (ulaşacak)tır. Ey Rabbim, Muhammed ve ümmetinden bunu kabul buyur. Bismillahi vallahu ekber!" deyip, sonra koçu kesti." [Ebu Dâvud, Dahâya 4, (2795); Tirmizî, Edâhî 21, (1520); İbnu Mâce, Edâhî 1, (3121).][623]

AÇIKLAMA:

1- Kurban keserken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın okuduğu âyette geçen nüsük'ten murad kesilen kurbandır. Böyle olunca namaz ve kurban, âyet-i kerimedeyan yana zikredilmiş olmaktadır, tıpkı Kevser sûresinde olduğu gibi: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ "Namaz kıl ve kurban kes."
2- Hattâbî, "Bu rivayette, iğdiş edilmiş hayvanın kurban edilebileceğine delil vardır" dedikten sonra bâzı ehl-i ilmin: "İğdiş edilmiş hayvanı kurban etmek mekruhtur, çünkü uzvunda noksanlık vardır" şeklindeki mülâhazasını reddeder ve bunun, hayvanı kurban etmeye mâni bir kusur olmadığını söyler.[624]

-2- وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]شَهِدْتُ المُصَلَّى مَعَ رسول الله # فَلَمَّا قَضَى خُطْبَتَهُ نَزَلَ عَنْ مِنْبَرِهِ وَأُتِىَ بِكَبْشٍ فَذَبَحَهُ بِيَدِهِ وَقالَ: بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أكْبَرُ. هَذَا عَنِّى وَعَنْ مَنْ لَمْ يُضَحِّ مِنْ أُمَّتِى[. أخرجه الترمذى .

2. (1502)- Yine Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le musallâda hazır bulundum. Hutbesini tamamlayınca minberinden indi. Kurbanlık koçuna gelip kendi eliyle kesti. Keserken: "Bismillahi vallahu ekber. Bu benim adıma ve ümmetimden kurban kesmeyenlerin adınadır!" dedi." [Tirmizî, Edâhî 22, (1522).][625]

-3- وعن غرَفة بن الحارث الكِندى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]شَهِدْتُ رسولَ الله # في حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأُتِىَ بِالْبُدْنِ فقَالَ: ادْعُوا لى أبَا الحَسَنِ. فَدُعِىَ لَهُ عَلِيٌّ فقَالَ: خُذْ بِأسْفَلِ الحَرْبَةِ فَفَعَلَ، وَأَخَذَ # بِأعْلاَهَا ثُمَّ طَعنا بِهَا الْبُدْنَ وَهىَ مَعْقُولَةُ الْيَدِ الْيُسرى قَائمَةٌ على مَا بَقِىَ مِنْ قَوائمِهَا فَلَمَّا نَحَرَ الْبُدْنَ ووَجَبَتْ جُنُوبُهَا قال: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ وذلِكَ يَوْمُ النَّحْرِ بِمِنىً، فَلَمَّا فَرَغَ رَكِبَ بَغْلَتَهُ وَأرْدَفَ عَلِيّاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ[أخرجه أبو داود .

3. (1503)- Garafe İbnu'l-Hâris el-Kindî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Vedâ haccında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şâhid oldum. Kendisine (kesmesi için) bir deve getirilmişti.
"Bana Ebu'l-Hasan'ı çağırın!" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh) çağırıldı.
"Harbenin aşağısından tut!" dedi. Hz. Ali tuttu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da yukarısından yakaladı. İkisi birden deveye dürttüler. Deve sol ön ayağından bağlıydı. Diğer ayaklarının üstünde ayakta duruyordu. Deveyi kesip yere yıkınca:
"İsteyen parça alsın!" dedi. Bu müşâhedem Mina'da yevm-i nahrde idi.
Kesim işinden boşalınca, katırına bindi. Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi de terkisine aldı."[Ebu Dâvud, Menâsik 19, 1766.][626]

-4- وفي رواية له عن عبداللّه بن قُرْطٍ.]فَلَمَّا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا قال: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ[.»وجَبَتْ جُنُوبُهَا« أى سقطت ا'رض .

4. (1504)- Yine Tirmizî'nin Abdullah İbnu Gurt'tan kaydettiği rivayette şöyle denir: "...Hayvan yere yıkılınca:

"Dileyen parça alsın!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1765).][627]

-5- وعن علي رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]نَحَرَ رسولُ الله # ثَ◌َثِين بَدَنَةً بِيَدِهِ ثُمَّ أمَرَنِى فَنَحَرْتُ سَائِرَهَا وَكَانَتْ سَبْعِينَ[. أخرجه مالك وأبو داود .

5. (1505)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) elleriyle otuz deve kesti. Geri kalanı da bana söyledi, ben kestim. Bunlar yetmiş tâneydi." [Muvatta, Hacc 181, (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1764).][628]

-6- وعن أبى موسى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ:]أنَّهُ أمَرَ بَنَاتِهِ أنْ يُضَحِّينَ بَأيْدِيهِنَّ، وَيُوضَعَ الْقَدَمُ عَلى صَفْحَةِ الذَّبِيحَةِ وَالتَّكِبِيرِ وَالتَّسْمِيَةِ عِنْدَ الذَّبْحِ[. أخرجه رزين. قلت: وَعَلَّقه البخارى، واللهّ أعلم .

6. (1506)- Hz. Ebu Musa (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre: "Kızlarına, kurbanlarını kendi elleriyle kesmelerini, ayağını kurbanın boynuna basmayı, keserken tekbir getirip besmele çekmeyi tenbih etmiştir." Rezîn, ilâvesidir. Buharî, senetsiz olarak bab başlığında kaydetmiştir. (Edâhî 10).][629]

AÇIKLAMA:

1- Bu son rivayet öncekileri te'yiden, kişinin kurbanını kendi eliyle kesmesinin müstehab olduğunu göstermektedir. Rivayetlerdeki emir vücuba değil, istihbaba hamledilmiştir.
2- İbnu't-Tîn: "Bu rivayet, kadınların da kurbanlarını kendilerinin kesmesini câiz olduğunu ifade eder" demiştir. İmam Mâlik'ten bunun mekruh olduğuna dair bir fetvası rivayet edilmiştir. İmam Şâfiî de kadının, birisine vekâlet vererek kestirmesini, kesme işine kendisinin mübâşeret etmemesini tavsiye etmiştir. Rivayetler, Ümmühâtu'lmü'minîn'in kurbanlarını, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kestiğini ifade etmektedir. Buhârî'de وَضَحَّى رَسُولُ◌ُ اللهِ # عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ "...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevceleri adına bir sığır kesti" Müslim'de de Hz. Câbir: نَحَرَ النَّبِىُّ # عَنْ نِسَائِهِ بَقَرَةً في حَجَّةِ الْوَدَاعِ "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Veda haccında hanımları için bir sığır kesti" der. [630]

SEKİZİNCİ FASIL

KURBANDAN YEMEYE DÂİR

-1- عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا َ نأكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْنِنَا فَوْقَ ثَثٍ فَأرْخَصَ لَنَا # فقَالَ: كُلُوا وَتَزَوَّدُوا[.زاد في رواية مسلم: وادَّخِرُوا. أخرجه الثثة والنسائى .

1. (1507)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz kurbanlarımızın etinden üç günden fazla yemezdik. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize ruhsat tanıdı ve:
"Yiyin ve azıklanın da!" buyurdu." [Buhârî, Hacc 124, Cihâd 123, Et'ime 27 Edâhî 16; Müslim, Edâhî 29, (1972); Nesâî, Edâhî 36, (7, 233).][631]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kurban etlerinin yenilmesi ile ilgili, bidayetlerde konan bir tahdidin bilâhere neshedildiğini göstermektedir.
Müteakiben kaydedilecek iki rivayet bu bahse açıklık getirecektir.[632]

-2- وعن عابس بن رَبيعة قال:]قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْها: أنَهى رسولُ الله # أنْ تُؤكَلَ لُحُومُ ا'ضَاحِى فَوْقَ ثَ◌َثٍ؟ قَالَتْ: إنَّمَا فَعَلَهُ في عَامٍ جَاعَ فِيهِ النَّاسُ فَأرَادَ أنْ يُطْعِمَ الغَنِىُّ

الْفَقِيرَ، وَإنْ كُنَّا لَنَرْفَعُ الْكُرَاعَ فَنأكُلُه بَعْدَ خَمْسَ عَشْرَةَ لَيْلَةً. قُلْتُ: وَمَا اضْطَرَّكُمْ إلى ذلِكَ فَضَحِكَتْ وَقالتْ: مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ خُبْزٍ مَأدُومٍ ثَ◌َثَةَ أيَّامٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللّهِ تَعالى[. أخرجه الستة.

2. (1508)- Âbis İbnu Rebîa anlatıyor: "Hz.Aişe'ye: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurbanların etlerinden üç günden fazla yenilmesini yasakladı mı?" diye sordum.
"Evet, fakat bunu insanların (kıtlık çekip) acıktığı yılda yaptı. Böylece zenginlerin fakirleri doyurmasını arzu etmişti. Biz koyunun paçasını kaldırıp, on beş gece sonra yiyorduk" dedi. Ben:
"Sizi buna mecbur eden şey ne idi!" deyince güldü ve:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'a kavuşuncaya kadar, Muhammed âilesi üç gün üst üste doyuncaya kadar katıkla ekmek yememiştir" dedi." [Buhârî, Et'ime 27, Edâhî 16; Müslim,Edâhî 28, (1971); Muvatta, Edâhî 5; Tirmizî, Edâhî 14, (1511); Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2812); Nesâî, Edâhî 37, (7, 235, 236).][633]

-3- وعن نُبَيْشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال النَّبىُّ #. إنَّا كُنَّا نَهَيْنَاكُمْ عَنْ لُحُومِهَا أنْ تَأكُلُوهَا فَوقَ ثَ◌َثٍ لِكَىْ تَسَعَكُمْ فَقَدْ جَاءَ اللّهُ تَعالى بِالسَّعَةِ. فَكُلُوا وَادَّخِرُوا وَائْتَجِرُوا. أَ وَإنَّ هذِهِ ا‘يَّامَ اَيّامُ أكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرٍ للّهِ تَعالى[. أخرجه أبو داود.»ائْتَجِرُوا« اطلبوا ا‘جر .

3. (1509)- Nübeyşe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biz sizleri, kurbanların etinden üç günden fazla yemenizi, birçoğunuza kurban eti ulaşsın diye yasaklamıştık. Şimdi, Allah Teâla bolluk verdi. Artık yiyin, biriktirin ve ücret isteyin. Haberiniz olsun, bu bayram günleri yemek, içmek ve zikir günleridir." [Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2813); İbnu Mâce, Edâhî 16 (3160).][634]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen hadislerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), İslâm'ın bidayetinde çekilen umumî maddî sıkıntı sebebiyle bazı tedbirler alma ihtiyacı duymuştur. Bunlardan biri, kurban etlerini üç günden fazla evlerde saklamamaktı. Darlık geçtikten sonra bu yasak kaldırılmış, kurban etinden yemek, yol azığı yapmak, biriktirip uzun müddet beklemek serbest bırakılmıştır.
Bu mevzu üzerine Müslim'in bir rivayeti daha açık bilgi sunmaktadır:
Ebû Saîdi'l-Hudrî(radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sizden kim kurban keserse, sakın üç geceden sonra evinde ondan bir miktar olduğu halde sabahlamasın" buyurmuştu. Ertesi yıl olunca Ashab:
"Ey Allah'ın Resûlü! Yine geçen yıl yaptığımız gibi mi yapacağız?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Hayır! o, öyle bir seneydi ki, o zaman herkes sıkıntı çekiyordu. Ben de (kurban etlerinin) herkese ulaşmasını istemiştim" buyurdu."
Kadı İyaz şu açıklamayı sunar: "Ulemâ bu hadislerle amel hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmına göre, kurban etinin üzerinden üç gün geçtikten sonra artık ondan yenmemelidir." Bu hadislerin ifade ettiği haram hükmü bâkidir.
Cumhur'a göre nehiy tamamen mensuhtur, kurban eti üç günden sonra da yenilebilir ve herhangi bir zaman kaydı da konamaz.
Bazı âlimler: "İlk yasak da tahrim ifade etmezdi, kerâhet ifâde ediyordu. Şimdi de kerâhet mânası devam etmektedir" demiştir. Bir illete binâen konan yasak, illetin kalkmasıyla kaldırılmış ise de, illet tekrar zuhur etse, yasağın da aynen geri geleceğini söyleyen âlimler de olmuştur. Hz. Ali ve Abdullah İbnu Ömer böyle anlatıyorlardı. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in kurban etini, hayatı boyunca üç günden fazla yemediği rivâyet edilir.
İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivayate göre kurban eti üçe ayrılmalıdır. Biri yenilir, bir tasadduk edilir, biri de hediye edilir. İmam-ı Âzam, İmam Şâfiî, İmam Ahmed ve İshâk İbnu Râhuye bununla ameli esas almışlardır. Sevrî: "Kurban etinin ekserisi tasadduk edilmelidir" demiştir.

Adak kurbanının etinden, adak sâhibi yiyemez. Adamın fakir veya zenginliği bunda rol oynamaz. Dört mezhep bu meselede ittifak eder. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivayete göre yiyebilir.
Normal kurbanın etinden sahibinin yemesi müstehabtır. Zahirîlere göre vâcibtir.[635]

DOKUZUNCU FASIL

HELÂK OLAN KURBANLIK HAKKINDA

-1- عن ناجية الخزاعى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَعَثَ رسولُ اللهِ # مَعِى هَدْيَهُ مِنَ المَدِينَةِ. فَقُلْتُ: كَيْفَ أصْنَعُ بِمَا عَطِبَ مِنْهَا؟ قَالَ: انْحَرْهَا ثُمَّ اغْمِسْ نَعْلَهَا في دَمِهَا ثُمَّ خَلِّ بَينَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ يأْكُلُونَهاٍ[. أخرجه ا'ربعة إ النسائى .

1. (1510)- Nâciye el-Huzâî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hedy'ini Medine'den benimle gönderdi. Ben:
"Bunlardan yolda helak olan çıkarsa ben ne yapacağım?" diye sordum.
"Hemen kesersin, nalınını kanına batırırsın, sonra onunla insanlar arasından çekilirsin, yerler" dedi." [Muvatta, Hacc 148, (1, 380); Tirmizî, Hacc 72, (910); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1762); İbnu Mâce, Menâsik 101, (3105).][636]

AÇIKLAMA:

1- Atab عطب helak olmak demektir. Hadiste hayvanın yolculuk, musibet gibi durumlar sebebiyle hedefe varamayacak hale gelmesi, ölme noktasına dayanmasıdır. Bunun hemen kesilmesi gerekir. Ancak hedy (Kâbe'ye bağışlanan kurbanın eti) sâhibine ve onu götürmekte olanlara haram olduğu için, yolda helâk olursa kesilip bırakılır. Takısı kanına bulanıp üzerine konur. Tâ ki yoldan geçenler bunun hedy olduğnu bilsinler ve ondan zenginler değil, ihtiyaç sahipleri istifâde etsin.
"İnsanlarla onun arasından çekil" tâbiri, ihtiyaç sahiplerinin hedy' den istifade edebileceğini ifade eder.
2- Muvatta'daki rivayette helâk olan kurbanlığın "takısını kanının içine at!" buyurulmuştur. Mamafih nalınla takı aynı şeydir. Zîra kurbanlığın boynuna nişanlamak üzere nalın vs. takılır. Müslim'de İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette helâk hâlinde, "sen ve arkadaşların yemeyin" buyurulmuştur. Bu yasaktan maksadın, himaye işinde gevşeklik yapmasını, kesilmesini gerektiren şartlar tam olarak tahakkuk etmeden kesmesini önlemek olduğu belirtilmiştir. Bu hadisin tam anlaşılması için Onuncu Bab'ın Birinci Faslında açıklanan hedy ve udhiye arasındaki farkın bilinmesi gerekir.
Kadı İyâz der ki: "Nafile olan hedy kurbanı helâk olursa onun etinden ne sahibi, ne sevkedeni, ne sevkedenin arkadaşları yiyemez, çünkü hadisin hükmü budur." Tîbî merhum, arkadaşlar kelimesinin mutlak oluşuna bakarak "zengin de yiyemez, fakir de" der. Bu meselede Cumhur'un hükmü de böyledir. Ancak vacib olan hedy yolda helâk olsa, kesildiği takdirde sahibi yiyebilir, zengin de yiyebilir. Çünkü sâhibi onu, zimmetinde olduğu için tazmin edecektir."
Nafile hedy"den murad nezr kurbanıdır. Bilindiği üzere nezr kurbanından nezreden yiyemez. Vâcib olan, hacc-ı kıran ve hacc-ı temettuda kesilmesi gereken kurbandır. Hanefî mezhebine göre bu, şükür kurbanıdır, kesen etinden yer. Bu kurban önceden zâyi de olsa, yerine bir yenisi alınıp kesilmelidir.[637]

-2- وعن ابن المسيب أنه قال:]مَنْ سَاقَ بَدَنَةً تَطَوُّعاً فَعَطِبَتْ فَنَحَرَها ثُمَّ خَلَّى بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ يَأكُلُونَهَا فَلَيْسَ عَليهِ شَئٌ. وإن أكَلَهَا أو أمَرَ مَنْ يَأكُلُ مِنْهَا غَرِمَهاَ[.

2. (1511)- İbnu'l-Müseyyeb der ki: "Nafile olarak sevkedilen bir deve yolda helâk olsa ve hemen kesilerek halka terkedilse, halk da bunu yese, bu nafile kurbanın sahibine bir şey gerekmez. Kendisi yese veya ondan yiyene emretse borçlanır." [Muvatta, Hacc 149, (1, 381).][638]

AÇIKLAMA:

Hacı kâfilesinin hacc mahalline sevketmekte olduğu kurbanlara esas itibariyle hedy denir. Bunların yol esnasında, hemen kesilmesini gerektiren bir durumla karşılaşmaları halinde kesilip, hedy olduğunu gösteren işâretinin üzerine bırakılıp, yolda terkedilmesi emredilmektedir. Böyle bir hayvanın etinden sadece hedy sahibi veya hedyi bir başkası adına sevkeden kimsenin değil, kafileye dahil fakir, zengin herkesin istifadeden menedilmesinin sebebini Nevevî şöyle açıklar:"
Bu, kafile mensuplarının hedyi (yemek için), helâk olmaya zemin hazırlamalarından korkulduğu içindir. Bu hal (maalesef) bütün kâfilelerde görülen bir durumdur. Bu durumda, bütün kafile mensuplarına, onun etini yemenin câiz olmadığının teşrî edilmesi gerekir. Ancak: "Onun terki demek, vahşî hayvandan yem olması demektir, bu ise malın zâyi olmasıdır, israftır" diye bir itiraz mümkündür. Bu itiraza cevabımız şudur: Burada malın zâyi olması diye bir şey yoktur. Zîra, gâlib âdet şudur: Çöllerde yaşayanlar hacıların konaklama yerlerini tâkip ederler, onların bıraktıklarını, terkedip attıklarını toplarlar. Ayrıca, hacc mevsiminde hacı kafilesi birbirlerini takip ederler, birinin peşinden bir başkası orada konaklar..."
Nevevî: "Arkadan gelen kafilenin zenginlerinin de bundan yememesi gerekir. Çünkü hedy kurbanı mutlak olarak fakirlere hastır, fakir dışındakilerin ondan yemeleri kesinlikle caiz değildir" der.
Aliyyu'l-Kârî, nafile hedy mahalline varınca yani Harem dahilinde kesilince hem sâhibine hem de zengine helâl olur der ve onun mahalline varmazdan önce (yolda) kesilmesi halinde haram olacağını tasrih eder.[639]

-3- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما أنه قال:]مَنْ أهْدَى بَدَنَةً ثُمَّ ضَلَّتْ أوْ مَاتَتْ فإنَّهَا إنْ كَانَتْ نَذْراً أبْدَلَهَا، وَإنْ كَانَتْ تَطَوُّعاً فإنْ شَاءَ أبْدَلَهَا وَإنْ شَاءَ تَرَكَهَا[. أخرجهما مالك .

3. (1512)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) der ki: "Kim Kâbe'ye bir deve ihda eder, sonra (daha mahalline ulaşıp; kesilmeden) kaybederse veya hayvan ölürse, şâyet bu bir nezir idiyse, yerine yenisini alır. Nezir değil de tetavvu idiyse, dilerse yeniler, dilerse terkeder." [Muvatta, Hacc 150, (1, 138).]
Nezir, ferdin belli bir şarta bağlı olarak kendisine borç kıldığı kurbandır. O şart yerine geldi mi borç kesinleşir, yerine getirilmesi vacib olur. "Şu hastalıktan iyi olursam Kâbe'de bir kurban keseceğim" diyerek adakta bulunan kimse, sıhhate kavuştuğu takdirde onun bir koyun kesmesi ona vâcib olur. İşte bu şekilde nezredilen bir hedy kaybolursa bunun yerine yenisinin alınması gerekir. Herhangi bir şarta bağlı olmaksızın sırf sevaba nâil olmak düşüncesiyle Kâbe'de bir kurban kesmeye niyet edilmişse bu bir tetavvudur, nâfile bir kurbandır. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) böyle bir kurban hedefe varmadan kaybolursa sâhibi dilerse yeniler, dilemezse, kurbanı kesmekten vazgeçer diyor.[640]

ONUNCU FASIL

KURBANLIK DEVEYE BİNMEK

-1- عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ.]أن النَّبىَّ # رَأى رَجُ ً يَسُوقُ بَدَنَةً فقَالَ: ارْكَبْهَا. فقَالَ: إنَّهَا بَدَنَةٌ. فقَالَ: ارْكَبْهَا. فقَالَ إنَّهَا بَدَنَةٌ. فقَالَ ارْكَبْهَا وَيْلَكَ، في الثَّانِيَةِ أوْ في الثَّالِثَةِ[. أخرجه الستة إ الترمذى عن أبى هريرة.وللخمسة إ أبا داود عن أنس بمعناه.زاد في رواية للبخارى عن أبى هريرة: فَلَقَدْ رَأيْتُهُ رَكِبَها وَهُوَ يُسَايِرُ النَّبىَّ # وَالنَّعْلُ في عُنُقِهَا .
1. (1513)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir deve sevkeden birisini görmüştü ki:
"Binsene ona!" dedi. Adam:
"O kurbanlıktır!" dediyse de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) emrini tekrarladı:
"Bin ona!" Adam tekrar:
"O kurbanlıktır" diye haykırdı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Bin ona" diye tekrarladı ve ikinci veya üçüncü seferde:
"Yazıklar olsun sana!" diye ilâvede bulundu." [Buhârî, Hacc 103, 112, Vesâya 12, Edeb 95, Müslim, Hacc 371, (1322); Muvatta, Hacc 139, (1, 337); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1760); Nesâî, Hacc 74, (5, 176); İbnu Mâce, Menâsik 100, (3103).][641]

Buhârî'nin bir rivayetinde, Ebu Hüreyre'den naklen şu ziyade vardı: "(Râvi) der ki: "Ben o adamı, deveye binmiş Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber yürürken gördüm, devenin boynunda nalın takılı idi." [642]

AÇIKLAMA:

1- Büdn (büdün de okunmuştur) lügat olarak deve demek ise de şer'î ıstılahta sığır da aynı hükme tabi olduğu için deve ve sığır her ikisine de büdn denmiştir.
2- Kurbanlık develerle ilgili âyette:
والبدن جعلناها لكم من شعائرِ اللّه لكم فيها خير فاذكروا اسم اللّه عليها
"Biz kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın şeâirinden kıldık, onlarda sizin için hayır vardır..." (Hacc 36) âyetinde geçen لكم فيها خيرت "Onlarda sizin için hayır vardır" ibâresindeki "hayır" mutlak oduğu için bir kısım âlimler, kurbanlık deveden, binmek, sütünü sağmak gibi yollarla da istifade etmenin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Yukarıda kaydedilen rivayette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurbanlık deveye binmesi için deve sahibini ikaz etmekte, ısrar etmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devenin ne çeşit bir kurbanlık olduğunu sormadan "Bin ona!" diye ısrar etmesinden her çeşit kurbanlığa, yani vâcib nev'ine de girse tetavvu nev'ine de girse, binilebileceği hükmü çıkarılmıştır.
Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen bir rivayette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Hedy'e (hacc kurbanına) binilebilir mi?" diye sorulunca: ◌َ بأسَ بِهِ "Beis yok, binilebilir" diye cevap vermiştir.
Netice olarak: "Bir kısım âlimler (Urve, Ahmed, İshak, ehl-i zâhir) mutlak olarak kurbanlığa binmenin cevazına hükmeder. Ancak Cumhur (Ebu Hanife, Malik, Şâfiî ve ekseri fukahâ) ihtiyaçla kayıtlarlar. Bunlara göre, ihtiyaç olmadan binmek nassa muhaliftir, mekruhtur. Hanefîlerden Hidâye sâhibi, cevazı "ızdırâr"la kayıtlamıştır. Bunların hücceti İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen şu hadistir: ◌َ يَرْكَبْ الهَدْىَ إًّ مَنْ َ يَجِدُ مِنْهُ بُدّاً "Hedye (kurbanlığa), başka çare bulamayıp mecbur kalandan başkası binmesin." Burada zarurete binâen câiz olunca, zaruretin kalkmasıyla binmenin de cevazı kalkacak demektir. Meselâ yorgunluktan binen, dinlenir dinlenmez iner. Müslim'de de gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz (1514) şu meâldeki hadis de bunu te'yid eder: "Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt bulunca da in." Şu halde bu hadis de bir başka imkân bulunca kurbanlığı terketmeyi âmirdir.[643]

-2- وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّهُ سُئِلَ عَنْ رُكُوبِ الهَدْىِ فقَالَ: سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يقُولُ: ارْكَبْهَا بِالْمَعْرُوفِ إذَا أُلْجِئتَ إلَيْهَا حَتَّى تَجِدَ ظَهْراً[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

2. (1514)- Hz. Câbir (radıyallahu anh)'e; kurbanlığa binme hususunda sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim şöyle demişti: "Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt (binek) bulunca da in." [Müslim, Hacc 375, (1324); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1761); Nesâî, Hacc 76, (5, 177).] [644]

ONBİRİNCİ FASIL

KÂBE'YE KURBAN HEDİYE EDEN MUKİM İHRAM GİYER Mİ?

-1- عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ النَّبىُّ # يُهْدِى مِنَ المَدِينَةِ فأفْتِلُ قَ◌َئِدَ هَدْيِهِ وَ◌َ يَجْتَنِبُ شَيْئاً مِمَّا يَجْتَنِبُ المُحْرِمُ[. أخرجه الستة .

1. (1515)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'de iken Kâbe'ye kurban sunar, ben de kurbanının boynuna takılacak nişanlarını hazırlardım. Bu sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlıların sakındığı yasaklardan sakınmazdı." [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim 359, (1321); Muvatta, Hacc

51, (1, 340); Tirmizî, Hacc 69 (908); Ebu Dâvud, Menâsik 17, (1757, 1758, 1759); Nesâî, Hacc 65, 66, 67, 68, 69, 72, (5, 171, 173); İbnu Mâce, Menâsik 94, (3094).][645]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisi Medine'de olduğu halde, Beytullah'a kurban (hedy) ettiğini gösterir. Bunu, Veda haccından önce, 9. hicrî yılda Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'le gönderdiği kabul edilir.
2- Hz. Aişe, Mekke'ye hedy göndermiş olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihrama girmediğini belirtmek istiyor.
3- Nevevî: "Bu hadis, hacca gitmese bile, kişinin Mekke'de kesilmek üzere kurbanlık göndermesinin müstehab olduğunu, hedy gönderene ihrama girmek gerekmeyeceğini göstermektedir" der ve bunda ulemânın kâhir ekseriyetinin ittifak ettiğini belirtir. Sadece İbnu Abbâs, İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) ile Atâ ve Said İbnu Cübeyr (rahimehumallah)'in böyle bir davranışta bulunan kimsenin, ihram giymeksizin ihram yasaklarından kaçınması gerektiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.
Bu mevzuda asıl olan, Hz. Aişe'nin hadisini esas alan Cumhur'un görüşüdür. Esasen, başka rivayetlerde teferruatlı olarak belirtildiği üzere Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi bu açıklamayı yapmaya zorlayan şey, kendisine bir kısım sahabelerin Mekke'ye hedy gönderenlerin, gönderdiği kurban kesilinceye kadar hacıya haram olan dikişli elbise giymek, traş olmak gibi bütün yasaklara riâyet etmesi gerektiğine dâir verdiği fetvaların intikal etmiş olmasıdır. O bu fetvaları duyunca, yukarıda kaydettiğimiz açıklamayı yapar. Muvatta'da gelen rivayet, bu meselede Hz. Aişe'yi konuşmaya sevkeden fetvanın İbnu Abbâs'a ait olduğunu belirtir.[646]

-2- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ.]أنَّهُمْ إذا كانُوا حَاضِرينَ مَعَ رسولِ الله # بِالْمَدِينَةِ بَعَثَ الْهَدْىَ: فَـَمَنْ شَاءَ أحْرَمَ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَ[. أخرجه النسائى .

2. (1516)- Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "Ashab'tan Medine'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile kalanlardan bir kısmı Kâbe'ye kurbanlıklar göndermiş, bunlardan dileyen ihrama girmiş, dileyen de girmemiştir." [Nesâî, Hacc 71, (5, 174).][647]

-3- وعن ربيعة بن عبدالله بن الهُدَيْر.]أنَّهُ رَأى رَجُـًٍ مُتَجَرِّداً بِالْعِرَاقِ فَسَألَ عَنْهُ؟ فَقِيلَ أَمَرَ بِهَدْيِهِ أنْ يُقَلَّدَ فلِذلِكَ تَجَرَّدَ. قَالَ: فلقيتُ عَبْدَ اللهِ ابْنَ الزُّبَيْرِ فَذَكَرْتُ لَهُ ذلِكَ. فقَالَ: بِدْعَةٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ[. أخرجه مالك.»الْبِدْعَةُ« في الشرع: كل ما يوافق السنة .

3. (1517)- Rebîa İbnu Abdillah İbni'l-Hüdeyr'in anlattığına göre: "Irak'ta elbiseden soyunmuş bir adam görür ve sebebini sorar. Kendisine, bu adamın Kâbe'ye kurbanlık gönderdiği, bu sebeple elbiseleri attığı belirtilir.
Rebîâ der ki: "Sonra ben Abdullah İbnu Zübeyr'le karşılaştım ve bu durumu ona anlattım. Bana: "Kâbe'nin Rabbine kasem olsun bu bid'attır" dedi." [Muvatta, Hacc 53, (1, 341).][648]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, Rebîa'nın gördüğü ihramlı şahsın İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) olduğunu belirtir. Çünkü İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetine göre, İbnu Abbâs'ı, Hz. Ali zamanında, Basra vâlisi iken elbisesiz olarak Basra'da görenler olmuştur. Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anhümâ) o mevzuyu teyzesi olan Hz. Aişe'nin sözüne dayanarak kesin bir dille, yeminle ifadeye dökmekte ve kurbanlık gönderen kimsenin kendine ihram yasakları tatbik etmesine bid'at demektedir. Zürkânî'ye göre: "İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in bu hususu kesin bir şekilde bilmeden yemin etmesi câiz olmadığına göre, bu davranışın sünnete muhalif olduğunu Hz. Aişe'den öğrenmiştir. İbnu Abbâs da kıyasa dayanmış olmalı, ancak sünnet varken kıyas yapılmaz."
Bid'atın, sünnete muhalif olan amel ve düşünceler olduğunu daha önce açıklamıştık. [649]

ONİKİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

-1- عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]إذَا نُتِجَتِ الْبَدَنَةُ فَلْيُحْمَلْ وَلَدُهَا حَتَّى يُنْحَرَ مَعَهَا، فإنْ لَمْ يُوجَدْ لَهُ مَحْمَلٌ حُمِلَ عَلى أُمِّهِ[. أخرجه مالك .

1. (1518)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Bedene (yolda) doğuracak olursa, yavrusu da götürülüp annesiyle birlikte kesilir. Yavruyu taşıyacak bir mahmel (taşıyıcı) bulunmazsa annesine yükletilir." [Muvatta, Hacc 143, (1, 378).][650]

AÇIKLAMA:

Bedene, aslında deve demek ise de şer'î ıstılahta kurban olarak ayrılan büyük baş hayvan demektir: Deve ve sığır gibi. Şu halde Kâbe'ye sevkedilirken yolda doğuracak olsa, yavrusunun, kesim mahalline kadar nakledilerek, annesiyle birlikte kesilmesi gerekir. Hadis, yavruya öncelikle bir başka taşıyıcı aramak gerektiğini ihtar etmektedir. Çünkü "Eğer onun yükleneceği, uygun bir mahmel (taşıyıcı) bulamazsanız, annesine yükleyin" buyuruyor. Daha önce belirtildiği üzere (1513, 1514), kurbanlığın, şerefi ve hürmeti sebebiyle imkân nisbetinde onun binme, yükleme gibi işlerde kullanılmaması gerekir.
Böyle yavrusu olan bir kurbanlığın sütünden mecbur kalınırsa, yavrusundan artan kısmından istifade edilebilir. Normal şartlarda o sütten de istifade etmemek evlâdır.[651]

-2- وعنه أيضاً.]أنَّ عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أهْدَى نَجيباً فأُعْطِى بِهَا ثَلاثمِائَةِ دِينارٍ فَسَألَ رسولَ اللّهِ # فقَالَ: إنِّى أهْدَيْتُ نَجيباً فأعْطِيتُ بِهَا ثَلاثمِائَةِ دِينارٍ أفَأبِيعُهَا وَأشْتَرِى بِهَا بُدْناً؟ فقَالَ: إنْحرْهَا إيَّاهَا[.

2. (1519)- Yine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre: "Babası Hz.Ömer, necib (denen çok muteber cinsten bir deveyi) Kâbe'ye kurban olarak bağışlamıştı. (O ara necibe) üç yüz dinar verdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip sordu:
"Ben necibi Kâbe'ye bağışlamıştım. Bu ara bazıları gelip üç yüz dinar verip satın almak istediler. Bunu satıp yerine bir başka deve alayım mı?"
"Hayır, dedi. Başkasını değil, onu keseceksin!" [Ebu Dâvud, Menâsik 16, (1756).][652]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste bir hayvanı kurbanlık olarak ta'yin ettikten sonra bunu bir başka hayvanla değiştirmenin caiz olup olmayacağı meselesine giren bir vak'a mevzubahistir.
Hadis, kurbanlığın misli ve hatta daha efdali ile de olsa değiştirilemeyeceğini ifade etmektedir.
2- Necib, devenin adı değildir, cinsini bildirmektedir. Aslında, her hayvanın en iyi cinsine necib denmektedir. Develerin kuvvetli ve sür'atli olanları bu ismi alır.[653]

-3- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أهْدَى النَّبىُّ # عَامَ الحُدَيْبِيَةِ هَدَايا فِيهَا جَمَلٌ ‘بِى جَهْلٍ في رَأسِهِ بُرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ. وَقَالَ بَعْضُ الرُّواةِ: مِنْ ذَهَبٍ يُغيظُ بِذلِكَ المُشْرِكِينَ[. أخرجهما أبو داود.»الْبُرَةُ« حَلَقة تكون في أنْف البعير تُشَدُّ فيها الزّمام .

3. (1520)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye senesinde, Kâbe'de kesilmek üzere birçok deveyi kurban kıldı. Bunlar arasında (vaktiyle) Ebu Cehl'e ait olan, başında gümüşten -bazı râviler altından der- mâmul bir büre bulunan deve de vardı. Bununla, müşrikleri öfkelendiriyordu." [Ebu Dâvud, Menâsik 13, (1749).][654]

AÇIKLAMA:

1- Hudeybiye'ye umre maksadıyla gelen Müslümanlar kurbanlık develeri de beraber getirmişlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın birçok kurbanlığı vardı. Bunların arasında, Bedir Savaşı'nda ganimet olarak ele geçirdiği Ebu Cehl'e ait bir deve de bulunuyordu.
2- Büre, hayvanın burnuna takılan yuvarlak bir halkadır. "Başında" tâbiri burnunda demektir, çünkü büre burna takılır. İbnu Minhâl'in rivayetinde bu halkanın altından olduğu söylenmiştir. Halka burun yumuşağına (minhar) takıldığına göre iki aded olabileceği de şârihlerce belirtilmiştir.
Hadisin sonunda Mekkelilerin maktul şeflerinden Ebu Cehl'e ait devenin, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kurbanı olarak kesilmesi müşrikleri kızdırdığı belirtilmektedir.
Aliyyü'l-Kârî bu hadisle, Fetih sûresinde geçen لِيغيظ بهم الكفار "(Ashab hakkındaki bu teşbih) onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir" (29. âyet), âyeti arasında müşâbehet bulunduğuna, âyet-i kerimenin hadis-i şerife bir nazir olduğuna dikkat çeker.
Şu halde bâzı tezâhürlerle Müslümanların, küffârı öfkelendirip çatlatması caizdir.[655]

4ـ وعن نافع قال:]كانَ ابْن عمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يُجَلِّلُ بُدْنَهُ القَبَاطىَّ وَا٘نْمَاطَ وَالحُلَلَ ثُمَّ يَبْعَثُ بِهَا إلى الْكَعْبَةِ فَيَكْسُوهَا إيَّاهَا. فَلمَّا كُسِيتِ الْكَعْبَةُ كَانَ يتَصَدَّقُ بِهَا[. أخرجه مالك.»الْقبَاطىُّ« ثياب بِيض رَقاقٌ من كتَّانٍ تُتَّخَذُ بمصر. »وَا٘نْمَاطُ« ضَرْبٌ من البُسُطِ، واحدها نمط. »والحلَلُ« جمع حُلَّةٍ، و تكون إ ثوبين من جنسٍ واحدٍ .

4. (1521)- Nafi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kurbanlık devesine kabâtî ketenden, yünden mâmul renkli kilimlerden, iki parçalı takımlardan çul sarar, sonra bunu Kâbe'ye yollardı. Bunlarla orada Kâbe'ye örtü yapılırdı. Bunları Kabe'ye örttükten sonra hepsini tasadduk ederdi." [Muvatta, Hacc 146, (1, 379, 380).][656]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, kurbanlık deveye çul olarak sarılan kumaşların cinsi ve bunların akibeti hakkında kıymetli bilgi vermektedir. Şöyle ki:
a) Kabâtî (veya kubâtî) kumaş: Mısır'da ketenden yapılan ince beyaz bir kumaştır. Kabt kelimesinden geldiği söylenir. Yani, Mısır'ın yerli ahalisinin adıdır. Dilimizde kıbtî diye biraz daha değişmiş haliyle kelime mevcuttur.
b) Enmât, nemât'ın cem'idir. Renkli yünden mâmul bir nevi yaygıdır. Kilim kelimesi ile karşılayabiliriz.
c) Hulel, hulle'nin cem'idir. Hulle iki parçalı aynı cinsten giysidir, takım dediğimiz şey. Parçalar ayrı cinslerden olursa hulle denmez.
2- İbnu Ömer bu sayılan çeşitlere giren kıymetli kumaşlarla kurbanlık devesini sarıp çulladıktan sonra Mekke'ye sevkediyor. Maksadı, deve kesildikten sonra, bu kumaşların Kâbe örtüsünün imalinde kullanılmasıdır.
Ebu Ömer İbnu Abdilberr der ki: "... Çünkü Kâbe'nin örtüsü, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan bağış ve sadakaların kıymetlilerinden yapılırdı. Kâbe'ye Himyer meliklerinden Tübba zamanından beri örtü çekilirdi. Örtüyü ilk çekenin o olduğu söylenir. İbnu Ömer o zikredilen kumaşlarla kurbanlığını tezyin ediyordu. Zîra Allah'a ait olan bağışa gösterilen ta'zim ve onu tezyin etmek, Allah'ın şeâirini ta'zim ve tecmil cümlesindendi, ayrıca kurban kesildikten sonra da tezyinatla Kâbe örtüsü yapılıyordu. Böylece o iki faziletli amel birden işlenmiş oluyordu."
3- Mühelleb der ki: "Aslında kurbanlık deveye giydirilen tezyinatın tasadduk edilmesi bir vecibe değildir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bunları Allah için bağışladığı, O'na izafe ettiği kurbanlıktan geri bir şey dönmemesi için tasadduk etmiştir."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, Sahiheyn'de mezkur olan bir rivayette. Hz.Ali'ye kurbanın çul ve derilerini tasadduk etmesini emretmiştir: اَمَرنِى رَسُولُ اللّهِ # اَنْ اَتَصَدَّقَ بِجَلِ الْبُدْنِ التي نَحَرْتُ وَبِجُلُودِهَا "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana kestiğim develerin çullarını ve derilerini tasadduk etmemi emretti." Bu rivayet daha geniş veçhiyle müteakiben kaydedilecek.

4- Bu rivayet kurbanlıkların çullanmasının ve bu çulların tasadduk edilmesinin müstehab olduğunu ifade eder. Müstehab denmiştir, çünkü buradaki emrin vücub ifade etmediğini ulemâ belirtmiştir.
Mühim Not: Kurban, bir ibadettir. Onunla ilgili her çeşit bağışlar bir ibadettir. Kurbanın deri ve çulunun da ibadet mânasını taşıyacak yerlere bağışlanması gerekir. Günümüzde kurban derilerinin, bu mânayı taşıdığı son derece kuşkulu, Allah rızasından çok, beşerî gösterişleri hedefleyen ve aslında Allah rızasına, dinin, sünnetin ihyâsına yönelik faaliyetleri baltalamak gayesiyle tesis edilmiş vakıflar ve kurumlara çeşitli baskılarla kanalize edilmeye çaba sarfedilmektedir. Müslümanlar bu meselede de imtihandadır. Uyanık olmaları gerekir.
Ölçü şeriatımızın ölçüsüdür, her tasaddukun, sadakanın muteber olması için vaz'edilmiş şartlara uyması icabeder. Aksi halde fedakârlıklarımız sadaka olmaktan çıkar.[657]

-5- وعن علي رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أمَرَنِى رَسُولُ اللّهِ # أنْ أقُومَ عَلى بُدنِهِ وَأن أتَصَدّقَ بِلَحْمِهَا وَجُلُودِهَا وَأجِلّتِهَا، وَأنْ َ أعْطى الجَزَّارَ مِنْهَا. وَقَالَ نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

5. (1522)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (beni göndererek), kurbanlık develeriyle ilgilenmemi, onların etlerini, derilerini, çullarını tasadduk etmemi, bunlardan kasaba bir (ücret) vermememi tenbih etti."
Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Kasaba ücretini kendimizden öderdik." [Buhârî, Hacc 122, 112, 120, 122, Vekâlet 1; Müslim, Hacc 348, (1317); Ebu Dâvud, Menâsik 20, (1769); İbnu Mâce, Menâsik 97, (3099).][658]

AÇIKLAMA:

1- Ulemâ bu hadislerden kasabın kesme ücretinin kurban etinden veya derisinden verilemeyeceği hükmünü çıkarmıştır.
Bağâvî, Şerhu's-Sünne'de der ki: "Kasaba ücretini eksiksiz verdikten sonra, şâyet fakirse sadaka olarak, kurban etinden de verebilir, bu durumda kasaba vermekte bir beis kalmaz."
Keza başka bir kısım âlimler de: "Kasaba kurbandan ücret vermek kesinlikle yasaklanmıştır. Çünkü kurbanı ücret yapmak mevzubahistir, bu caiz değildir. Ancak sadaka, hediye veya ücretine ziyade olarak vermek caizdir, kıyasa göre bu caizdir. Ancak, hadisin ıtlakına bakılınca, her ne suretle olursa olsun kasaba kurbandan vermenin yasaklığına da hükmedilebilir. Bu anlamaya hak verdiren hikmet, kurbandan kasaba ücret verme müsamahasını önler, ola ki, ona verilen hizmetine mukabil olma mânasına gelir."
Kurtubî'nin kaydına göre, Hasan Basrî ve Abdullah İbnu Ubeyd İbni Ümeyr hariç bütün ulemâ, kasabın ücretinin kurbandan verilmeyeceği hususunda ittifak etmiştir.
2- Kurtubî'nin kaydına göre, ulemânın bir kısmı bu hadisten kurbanın eti, derisi ve çulunun satılamayacağına da hükmetmiştir.
Ancak Evzâî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr'e göre "Kurbandan herhangi bir şey satılabilir, ancak alınan para, kurban etinin verilmesi caiz olan yerlere verilir." Söz gelimi kurban derisi satılacak olsa parasının tasadduk edilmesi gerekir.
3- Ulemâ kurbandan, kurban sahibinin istifade edebileceği hususunda ittifak etmiştir. Ebu Sevr, bundan hareketle, istifadesi caiz olan her şeyin satılması da caizdir diye bir hükme varmıştır. Ancak kendisine ittifakla: "Tetavvu hedyinin (Kâbe'ye bağışlanan nâfile kurbanın) etinden yemek caizdir; ama satılması caiz değildir, vacib olan kurbanda böyledir" diye itiraz edilmiştir.
İbnu Hacer kurbandan hiçbir kısmın satılamayacağı hususunda, kıyâsa, ferdin, fakihin mülâhazasına ihtiyaç bırakmayan Ahmed İbnu Hanbel de Katâde İbnu Nu'man tarafından rivayet edilen şu nassı gösterir:

َ تَبِيعُوا لُحُومَ اَضَاحِى وَالْهَدْىِ وَتَصَرَّفُوا وَكُلُوا وَاسْتَمْتَعُوا بِجُلُودِهَا وَ َ تَبِيعُوا وَإنْ اَطْعَمْتُمْ مِنْ لُحُومِهَا فَكُلُوا إنْ شِئْتُمْ

"Kurbanların ve hedyin (Kâbe'ye bağışlanan kurban) etlerini satmayın, (hayır yolunda) tasarruf edin ve yiyin. Derilerinden de istifade edin ama satmayın. Etlerinden başkalarına yedirseniz bile kendiniz de dilerseniz yiyin."
4- Kurban derisinden, kurbanı kesen kimsenin şahsen istifadesi caiz addedilmiştir. Ancak bu, satarak parasından istifade şeklinde değil, ev eşyası olarak kullanma şartıyladır. Elek yapmak, post yapmak, tuluk, dağarcık yapmak gibi. Herhalde en isabetli davranış Allah rızası için bağışlamaktır.
5- Kadı İyaz kurbanlığı, bilhassa büyük baş olanları çullamanın sünnet olduğunu, örtülecek çulun nefâset ve değerinin, kurbanı kesen kimsenin maddî hâline göre değişebileceğini söyler.
Tabiî ki, çulun bağışlanması da sünnettir.
6- Hadisten kurbanla ilgili işlerin vekâleten bir başkasına devredilebileceği hükmü de çıkarılmıştır.
7- Bu vesile ile şunu da belirtelim: Kurban adı altında kesilen her etten sahibi yiyemez. Udhiye denen, yıllık olarak kurban bayramında kesilmesi vacib olan kurbanın etinden kesen yiyebilir. Keza hacc-ı kıran ve hacc-ı temettu yapan kimsenin Harem bölgesinde kestiği hedy (buna uhdiye denmez) Hanefîlere göre yenebilir. Keza, Kâbe'ye bağışlanan hedyü'ttetavvu Harem bölgesinde kesilince etini kesen kimse yiyebilir. Amma:
* Hacc cinayetleri sebebiyle kesilen ceza kurbanlarının eti,
* Fukaraya bağışlanan nezir kurbanlarının eti,
* Fidye olarak kesilen kurbanların eti, kesen tarafından yenmez. Yediği takdirde o miktarda bağışta bulunur.
* Şafiîlere göre temettu ve kıran haccında kesilen kurban etini sahibi yiyemez, çünkü ona göre bu kurban bir nevi ceza kurbanıdır.[659]

-6- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّ النَّبىَّ #: اشْتَرى هَدْيَهُ مِنْ قُدَيْدٍ وَفَعَلَ ابْنُ عُمرَ مثْلَ ذلكَ[. أخرجه الترمذى .

6. (1523)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurbanlığını (Mekke ile Medine arasında bir mevki olan) Kudeyd'de satın almıştı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de aynen öyle yaptı." [Tirmizî, Hacc 68, (907).] [660]

ONBİRİNCİ BÂB

FEVÂT, İHSAR VE FİDYE

Bu babta dört fasıl vardır.
*
BİRİNCİ FASIL
HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR
*
İKİNCİ FASIL
DÜŞMAN SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
SAYIDA HATAYA DÜŞENLER
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER

UMUMİ AÇIKLAMALAR

Bu babta, hacc menasikinde husule gelen aksamalar üzerinde durulacaktır. Bir başka ifade ile, aksama çeşitleri, bunlara terettüp eden hükümler, aksamaların telâfi yolları var mıdır? Varsa nelerdir?.. vs. Bu konularla ilgili hadisler görülecektir. Başlıkta geçen ıstılahlar:
İhsar: İster umre ve isterse hacc için ihrama giren bir kimsenin, herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapmaktan alıkonması demektir. Bu mani, düşmandır, hastalıktır, yılan veya akrep zehirlemesidir... vs.

Kûfîler bu sebepleri; "kırık, hastalık, korku" diye özetlemişlerdir. Aynî, Ebu Hanife ve ashabının: "İhsar, hacının Beytullah'a ulaşmasına mani olan hastalık, düşman, kırık, nafakanın kaybı gibi şeylerin hepsidir" dediğini kaydeder. Leys İbnu Sa'd, Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshâk'a göre ihsâr sadece düşmanla olur, hastalıkla olmaz. İhsâra uğrayan (muhsar), Mekke'ye hayvan veya bedelini gönderir. Tayin edilen vakit geçinceye kadar ihramda kalır. Hedy kesilince (Hanefîlerce) ihramdan çıkar. Şafiîler traş da olarak ihramdan çıkar. İmam Mâlik: "İhsar hacc için vardır, umre için yoktur, mu'temir, Beytullah'a varıncaya kadar ihramdan çıkmaz. Zîra onun için, haccda olduğu gibi zamanla kayıtlanmak yoktur, umreyi kaçırma gibi bir durum yoktur. Senenin her gününde umre yapabilir, öyle ise, engel kalkıncaya kadar bekler" demiştir.
Fevat: Hacc yapmak maksadıyla ihrama giren kimsenin Arafat vakfesine vakti içerisinde yetişemeyip kaçırmasıdır. Onun vakti, arefe günü öğleden sonrası ile bayram sabahı (10 Zilhicce) sabah vakti (fecr-i sadık) girmezden öncesine kadarki zamandır. Bu zaman içinde Arafat'ta bulunamayan vakfeyi kaçırmış olur.
Fidye: Esas itibarıyla esiri esâretten kurtarmak için ödenen maddî karşılıktır, buna îfa da denir. Hacc bahsinde fidye hacc veya umre ile ilgili menasikte husule gelen aksaklıkları -ki bunlara cinayet de denir- telâfi için îfa edilen cezalardır. Kurban, sadaka, oruç hepsi de mezkur fidyenin çeşitleridir. [661]

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE EZÂ SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

-1- عن كعب بن عُجْرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]أتَى عليَّ النَّبىَّ # وَأَنا أُوقِد تَحْتَ قِدْرٍ لِى وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلى وَجْهِى. فقَالَ: أتُؤْذِيكَ هَوَامُّ رَأسِكَ؟ قُلْتُ نَعمْ. قال: فَاحْلِقْ وَصُمْ ثَ◌ثَةَ أيَّامٍ أو أطْعِمْ سِتةَ مَسَاكِينَ لِكُلِّ مِسْكِينٍ نِصْفُ صَاعٍ أوِ انْسُكْ نَسِيكَةًَ أدْرِى بِأىِّ ذلِكَ بَدَأَ. فَنَزَلتْ هذِ◌ه يةِ: فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أوْ بِهِ أذىً مِنْ رَأسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أوْ صَدَقَةٍ أوْ نُسُكٍ[. Œا أخرجه الستة.»الهَوامُّ« جمع هامّة، وهي ذوات الدِّبيبِ كالقَمل ونحوه .

1. (1524)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Biz Hudeybiye'de iken), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma geldi. O sırada ben tenceremin altını yakıyordum. Yüzümde de bitler kaynaşıyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana:
"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" diye sordu. Ben:
"Evet! ediyor!" dedim.. Bana:
"Öyleyse traş ol ve üç gün oruç tut veya altı fakiri, her birine yarım sa' vermek suretiyle doyur veya bir kurban kes. (Bunlardan hangisini yaparsan olur)" dedi. Ancak bu saydıklarının önce hangisini zikretmişti bilemiyorum" diye cevap verdi. Tam o sırada şu âyet nazil oldu:
فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أوْ بِهِ أذىً مِنْ رَأسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أوْ صَدَقَةٍ أوْ نُسُكٍ
"Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vacib olur..." (Bakara 196). [Buhârî, Muhsar 5, 6, 7, 8, Megâzî 35, Tefsir, Bakara 32, Merdâ 16, Tıbb 16; Müslim, Hac 80, (1201); Muvatta, Hacc 337,. (1, 417); Ebu Dâvud, Menâsik 43, (1856-1861); Tirmizî, Hacc 107 (953); Nesâî, Hacc 96, (5, 194, 195); İbnu Mâce, Menâsik 91, (3079).][662]

AÇIKLAMA:

1- Teysir metninin baş kısmında hareke yanlıştır, şöyle olacak: أتَى عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ Mâna da yukarıda verdiğimiz gibi.
2- Hadisin bazı vecihleri daha teferruatlı: "Biz Hudeybiye'de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte ihramlı idik. Müşrikler bize engel olmuşlar, umre yapamıyorduk. Kulaklarıma kadar inen (gür) saçlarım vardı. Yüzümde bitler kaynaşıyordu [öyle ki, başımdaki her tüyün tepeden tırnağa bit dolduğunu zannettim]. (Fakat ihramlı olduğum için dokunamıyordum)[663] Bana:
"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" diye sordu.
"Evet!" diye cevap verdim. Derken şu âyet nazil oldu...."

3- Burada, traş olma yasağına uymama hâlinde terettüp eden ceza gözükmektedir. Rivayetten anlaşılacağı üzere, ihrama girdikten sonra temizleyemediği için birden çoğalan bitler yüzüne dökülecek, her kılı tepeden tırnağa bit olmuş zannettirecek bir hâl alır ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a intikal edecek derecede bunların verdiği rahatsızlık artar.
Bu durum üzerine nazil olan âyet, böyle durumlarda "fidye" ödemek kaydıyla yasağın ihlâl edilebileceğini bildirir. Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh) traş olmak suretiyle bitten temizlenebilecek, ancak âyetin beyan ettiği fidyelerden biriyle aksamayı telâfi edecektir. Âyette fidye olarak şunlar zikredilir:
* Oruç.
* Sadaka.
* Kurban.Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sadedinde olduğumuz hadiste bunların miktarını tayin etmektedir:
* Oruç: Üç gündür, âlimler bunun teşrik günlerinde tutulmasını mekruh addetmiştir
* Sadaka: Altı fakirin doyurulması. Burada bir fakire takdir edilecek miktar yarım sa'dır.
* Kurban: Bir koyun veya keçidir. Dileyen sığır veya deve kesebilir, koyundan fazlası teberrudur.[664]

4- Fidyede muhayyerlik

FİDYEDE MUHAYYERLİK:

Âyet ve hadis, ihramlı iken traş olan kimsenin oruç, sadaka ve kurban nev'inden bir fidyede bulunmasını emretmektedir. Ancak, hatıra şu soru gelmektedir: Kişi bunlardan birini seçmekte serbest mi yoksa âyette gelen sırayla gücü yeteni mi yapacaktır?
Âlimler bu meseleye farklı cevap vermiştir. Öncelikle şunu belirtelim: Bu meseleye temâs eden rivayet çok farklı vecihlerden gelmiştir ve hadislerde her seferinde oruç, sadaka, kurban sırası görülmez, bazıları önce kurbanı zikreder.
Hatta bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b'a:
"Bir koyun bulabilir misin?" diye sorar. Ka'b bulamayacağını söyleyince:
"Öyle ise ya oruç tut, ya fakir doyur!" demiştir.
Ayrıca, hadisin bazı vechinde, "Bunlardan hangisini yaparsan olur" ziyadesi de mevcuttur.
Hülâsa bir kısım âlimler, bunlardan birini yapmakta ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. İbnu Abdilberr bütün beldelerdeki âlimlerin bu kanaatte olduğunu belirtir.
Ancak Ebu Hanife, İmam Şâfiî ve Ebu Sevr muhayyerliğin zaruret zamanına ait olduğunu söylemiştir. Yani traş olmaya mecbur olan kimse muhayyerdir, fidyesini dilediği şekilde yerine getirir. Fakat keyfî olarak traş olup, ihram yasağı işleyen günahkâr olur ve buna ihtiyar tanımaz. En ağırı olan kurban kesmeye mecburdur. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da Ka'b'a önce kurban kesip kesemeyeceğini sormuştu.
Ebu Âvene bu hadisi esas alarak: "Hayvan kesmeye muktedir olanlar oruç tutmaz, fakir de doyuramaz" hükmüne ulaşır. Ancak bu görüş fazla taraftar bulmamıştır.[665]

5- Fidyenin yeri.

FİDYENİN YERİ:

Sadedinde olduğumuz hadis, ihram cinayeti sebebiyle ödenmesi vacib olan fidyenin ödeneceği yer hususunda bir tasrihde bulunmamıştır. Bu sebeple, fidyenin edâ edileceği yer hususunda ulemâ ihtilâf etmiştir.
* Ebu Hanife'den birkaç farklı fetva rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre, hayvan kesme işi de, fakir doyurma işi de Mekke'de olmalıdır, başka yerde caiz değildir.
Bir başka rivayete göre kurban kesimi sadece Mekke'de caizdir, fakir doyurma işi başka yerde de olabilir.
* İmam Mâlik, hadisin mutlak gelmiş olmasına bakarak: "Fidyenin nerede olsa edâ edilebileceğine hükmetmiştir. Ona göre, bunun kurban kesmek, oruç tutmak veya fakir doyurmak şekillerinden biriyle yerine getirilmesi arasında fark yoktur, hangi şekilde olursa olsun, her yerde edâ edilebilir.

* İmam Şâfiî, hayvan kesmekle, fakir doyurma işinin sâdece Mekke'de veya Harem-i Şerif'te câiz olacağına hükmetmiştir.
* Tâvus, Atâ, Mücâhid ve Hasan-ı Basrî'nin de kurban ve fakir doyurma işlerinin sadece Mekke'de câiz olacağını söylediklerini rivayet etmiştir.
Fidye, oruç tutmak şeklinde yerine getirilmesi halinde, her yerde tutulabileceği hususunda ulemânın ihtilâfı yoktur.[666]

6- Sadaka.

SADAKA:

Fidye olarak ödenecek sadaka altı fakiri doyurmaktır. Bu, bir fakiri altı gün doyurmak şeklinde edâ edilebileceği gibi, altı fakiri -mutad üzere günde iki öğün hesabıyla- bir gün doyurmak şeklinde de edâ edilebilir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu maksadla yapılacak harcamanın asgarî miktarını da belirtir: Yarım sa'. İmâm Mâlik, Şâfiî, İshâk, Ebu Sevr ve Dâvud-u Zâhirî'ye göre keffâret buğday, arpa ve kuru hurma gibi şeylerin hepsinden yarım sa' olarak verilir
İmam-ı Âzam'a göre bu fidye buğdaydan yarım sa', arpa veya kuru hurmadan bir sa' verilir. Süfyân-ı Sevrî de böyle hükmeder.
Bir sa' örfî dirhemle 2,120 kg'dır.
İbnu't-Tîn ve diğer bir kısım âlimler bu hadis vesilesiyle şöyle demişlerdir:
"Şârî, burada bir günlük orucu bir sa'lık sadakaya muâdil kıldı. Halbuki, Ramazan orucunu yemede ise, bir günlük orucu bir müdd'lük sadakaya muâdil kıldı (Müdd, sa'ın dörtte biri). Zıhâr ve Ramazan'da cima için de böyle kıldı. Yemin kefâretinde ise, bir gün orucu 3,3 müdde muâdil kıldı. Bu durum, hudud ve takdirâtta kıyasın câri olmadığına en kavi delildir. (Şârî ne beyan etmişse o esastır)."[667]

-2- وعن الحَجَّاج بن عمرو ا‘نصارى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسولَ # يقول: مَنْ كُسِرَ أو عَرِجَ فقَدْ حَلَّ وَعلَيْهِ الحَجُّ مِنْ قَابِلٍ[. أخرجه أصحاب السنن.

2. (1525)- el-Haccâc İbnu Amr el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Kimin (bir bacağı) kırılır veya sakatlanırsa ihramdan çıkar (ve memleketine döner ve müteâkip sene yeniden hacc yapar." [Tirmizî, Hacc 96, (940); Ebu Dâvud, Menâsik 44 (1862); Nesâî, Hacc 102, (5, 198, 199).][668]

AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerim, hacc için ihram giydikten sonra, meşru bir engelle karşılaşarak hacc yapamayanlar hakkında şöyle der: فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ "..Fakat (herhangi bir sebeple hacc ve umreden) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurbanı (gönderin, bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin.." (Bakara 196).
2- Sadedinde olduğumuz hadis-i şerif, kırık veya sakatlanmanın, âyette ruhsat verilen bir mazeret olduğunu, böyle bir kimsenin ihramdan hemen çıkıp memleketine dönebileceğini beyan buyurmaktadır.
Hattâbi der ki: "Hadiste "gelecek sene haccını yeniler" kaydı, farz olan hacca niyet eden içindir. Eğer nafile bir hacc yapıyor idiyse, bu ihsâr sebebiyle kesmesi gereken dışında kendisine bir şey gerekmez." İmam Malik ve Şâfiî'nin hükmü böyledir.
Hattâbî şunu da söylemiştir: "Bu hadis, düşman engellemesi olmadan, ihramlıya ârız olan hastalık ve diğer bir özür de ihsârdır diyen Ebu Hanife, onun ashabı ve Sevrî gibileri için hüccettir."
Ebu Hanife ve ashabı: "Bu engellemeye mâruz kalana, ihsâr kurbanı dışında, bilahere hem umre ve hem de hacc gerekir" derler.
Mücâhid, Şa'bî ve İkrime de: "Gelecek yıl hacc gerekir" demişlerdir.
3- Ulemâ, kırık ve sakatlanmanın ihsâra girmesi için ihrama girdikten sonra vukuunu şart koşarlar.[669]

-3- وعن أبى أسماء مولى عبداللهِ بن جعفر.]أنَّهُ كانَ مَعَ مَوَهُ، فَمَرُّوا عَلى الحُسَيْنِ ابْنِ عَليّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما وهُوَ مَريضٌ بِالسُّقْيَا. فَأقَامَ عَلَيْهِ عَبْدُاللهِ ابْن جعْفرٍ حَتَّى خَافَ الْفَوْتَ فَبَعَثَ إلى عليّ وَأسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما وَهُمَا بِالْمَدِينَةِ فَقَدِمَا عَلَيْهِ. ثُمَّ إنّ حُسَيْناً رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أشَارَ إلى رأسِهِ. فَأمَرَ عَليٌّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ بِحَلْقِ رأسِهِ. ثُمَّ نَسَكَ عنه بِالسُّقْيَا فَنَحرَ عَنْهُ بَعِيراً[.قال يحيى بن سعيد: وكانَ حُسَيْنٌ خَرَجَ مَعَ عُثْمَانَ بنِ عَفَّانَ في سَفَرِه ذلِكَ إلى مَكَّةَ. أخرجه مالك .

3. (1526)- Ebu Esmâ Mevlâ Abdillah İbni Ca'fer (rahimehullah)'in anlatığına göre: "Efendisi Abdullah İbnu Ca'fer'le beraber Medine'den çıktılar. Sükyâ'da hasta olan Hüseyin İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'ye uğradılar, Abdullah İbnu Ca'fer, Hz. Hüseyin'le ilgilenmek için yanında kaldı. Haccın fevte uğramasından (o sene kaçırmaktan) korkarak Medine'de mukim Hz. Ali ve (zevcesi) Esma Bintu Umeys (radıyallahu anhümâ)'e haber gönderdi, bunlar derhal yanına geldiler. Hz. Hüseyin (radıyallahu anh) (ağrıdan şikayet ederek) başına işaret etti. Hz. Ali (radıyallahu anh) başının traş edilmesini emretti. Sonra onun adına Sükyâ'da kurban kesilmesini emretti ve bir deve kesildi."
Yahya İbnu Said der ki: "Bu seferinde Hz. Hüseyin (hacc maksadıyla) Mekke'ye müteveccihen Hz. Osman (radıyallahu anh)'la birlikte yola çıkmıştı." [Muvatta, Hacc 165, (1, 388).][670]

-4- وعن عمرو بن سعيد النخعى:]أنه أهلَّ بعمرةٍ. فَلَمَّا بَلَغَ ذاتَ الشُّقُوقِ لُدِغَ فَخَرَجَ أصْحَابُهُ إلى الطَّرِيقِ عَسى أنْ يَلْقَوْا مَنْ يَسْألُونَهُ. فَإذَا هُمْ بِابنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَقَالَ لَهُمْ. لِيَبْعَثْ بِهدْيٍ أوْ بِثَمَنِهِ وَاجْعَلُوا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ أمَارَةً يَوْماً. فَإذَا ذُبِحَ الهَدْىُ فَلْيُحِلَّ وَعَلَيْهِ قَضَاءُ عُمْرَتِهِ[. أخرجه رزين .

4. (1527)- Amr İbnu Saîd en-Nehaî (rahimehullah)'nin anlattığına göre: "(Umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra) Zatu'ş-Şukûk denen yere varınca orada kendisini yılan sokar. Arkadaşları, bu meseleyi sorabilecekleri bir kimseyle karşılaşmak üzere, (herkesin gelip geçtiği ana) yola çıkarlar. Derken İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) karşılarına çıkar. Onlara şu fetvayı verir:
"Hemen bir hedy (kurbanlık) veya onun değeri miktarınca nakit parayı (Mekke'ye) gönderin. Onunla kendi aranıza bir günlük alâmet koyun, hedy kesildi mi ihramdan çıksın. Ayrıca, bu umreyi de bilâhere kaza etmen gerekir." [Rezîn tahriç etmiştir.] [671]

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un tavsiye ettiği bir günlük alâmetten maksad, kurbanın Harem bölgesine ulaşacağı tahmin edilen müddet olsa gerektir. Hedyin mahalline varmadan ihramdan çıkılmış olmaması için, bunun önceden tahmin edilmesi, vazifelendirilen şahsın bu takvime göre vazifeyi tamamlaması gerekir. Rivayette, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) Zâtu'ş-Şukuk'la Harem arasını bir günlük mesâfe olarak takdir etmiş olmalıdır.
Hanefîlere göre muhsar, Harem bölgesinde ise, bulunduğu yerde kurban kesip ihramdan çıkabilir. Harem bölgesinin dışında ise, belirtilen vakitte kesilmek üzere kurban veya bedelini Harem bölgesine gönderir. Sadedinde olduğumuz hadisteki vak'anın, Harem bölgesi dışında cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Kurban kesilmeden ihramdan çıkmamalıdır. Kesilmiştir zanniyle önceden çıkıldığı tebeyyün ederse veya bu müddet içerisinde ihram yasakları işlenecek olursa ihram cinayeti işlemiş sayılır, fidyeye hükmedilir.
Şafiîlere göre, bu durumda ihsâr kurbanını bulunduğu yerde keser, Harem'e göndermesi şart değildir. [672]

İKİNCİ FASIL

DÜŞMAN TARAFINDAN MÂNİ OLUNAN KİMSE

-1- عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أُحْصِرَ رسولُ اللّه # فحَلَقَ رأسَهُ، وَنَحَرَ هَدْيَهُ، وَجَامَعَ نِسَاءَهُ، وَاعْتَمَرَ عاماً قَابِلاً[. أخرجه البخارى .

1. (1528)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (Hudeybiye'de) engellenmişti. Başını traş etti, kurbanını kesti, hanımlarına temasta bulundu, müteâkip sene umresini yaptı." [Buhârî, Muhsar 1.][673]

-2- وعن ناجية بن جُندُب رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أَتَيْتُ رسولَ اللّهِ # حِينَ صُدَّ الْهَدْى فَقُلْتُ يَا رسوُلَ اللّهِ: ابْعَثْ مَعِى الْهَدْىَ لِنَحَرَهُ بِالْحَرَمِ قال: كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ؟ قُلْتُ: آخُذُ بِه في مَوَاضِعَ وَأوْدِيَةٍ لاَ يَقْدِرُونَ عَلَيْهِ. فَانْطَلَقْتُ بِهِ حَتى نَحرتُهُ في الحَرَمِ، وَكانَ قَدْ بَعَثَ بِهِ لِيُنْحَرَ في الحَرَمِ فَصدُّوهُ[. أخرجه رزين .

2. (1529)- Nâciye İbnu Cündüb (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Hudeybiye'de) kurbanlıkların önü kesildiği zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü! Kurbanlığı benimle gönder, onu Harem'de keseyim!" dedim. Bana:
"Bunu nasıl yapacaksın?" dedi. Ben:
"Onların göremeyecekleri yerlerden ve vâdilerden götürürüm" dedim. [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] müsaade etti. Ben de onu götürüp Harem'de kestim.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Harem'de kesilmesi için benimle göndermişti. Çünkü (Mekkeli müşrikler) kendisine mâni olmuşlardı." [Rezîn'in ilâvesidir (İbnu Hacer, bu rivayeti Nesâî'den naklen Fethu'l-Bâri'de kaydeder (4, 382).][674]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, "Muhsarın yani hac ve umre yapmasına engel çıkarılan kimsenin, ihramdan çıkabilmesi için kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi şarttır" diyen Hanefî görüşü te'yid eden rivayetlerden biri olmaktadır. Buna göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye yılında, Nâciye İbnu Cündüb'ü -müşriklerin göremeyeceği yollardan- hedyi ile göndererek Harem hududu içerisinde kesilmesini sağlamıştır. Mukabil görüşü benimseyenler, bunun vücub ifade etmediğini, zîra geri kalan kurbanların Hıll'de yani Harem dışında kesildiğini söylerler.
2- Bu rivayet, İmam Mâlik'e nisbet edilen ihsâr ahkâmı hacca mahsustur, umrede yoktur; umrede engelle karşılaşan kimse, Kâbe'ye ulaşmadan ihramdan çıkamaz, zîra haccda olduğu gibi, umre zamanla kayıtlı değildir, umrenin fevt olması diye bir şey mevzubahis değildir, senenin her gününde umre yapabilir görüşünü de reddeder.[675]

-3- وعن مالك قال:]إذَا أُحْصِرَ بعَدُوٍّ يحلقُ في أيِّ مَوْضِعٍ كانَ وَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ، لأنَّ رسولَ اللّهِ # وَأصْحَابَهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم نَحَرُوا الْهَدْىَ بِالْحُدَيْبِيَّةِ وَحَلَقُوا وَحَلُّوا مِنْ كُلِّ شَئٍ قَبْلَ الطَّوَافِ وَقَبْلَ أنْ يَصِلَ مَا أرْسَلَ مِنَ الْهَدَايَا إلى الْبَيْتِ. ثمَّ لَم يَصِح أنَّهُ # أمَرَ أَحَداً أنْ يَقْضِى شَيْئاً وَلاَ أنْ يَعُودَ له[. أخرجه البخارى في ترجمة باب 3.

(1530)- İmam Mâlik (rahimehullah) demiştir ki: "Kişi (haccda) düşman sebebiyle engellenirse, her nerede engele maruz kaldı ise, orada traş olup ihramdan çıkar. Kendisine yeniden bunu kaza etmesi gerekmez. Zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Ashab'ı (radıyallahu anhüm), kurbanlığı Hudeybiye'de kestiler. Beytullah'ta kesilmek üzere gönderilen kurbanlıklar mahalline varmazdan ve tavaf yapmazdan önce traş olup, her çeşit ihram yasaklarından çıktılar. Ve dahi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın birisine umre menâsikinden) bir şeyyapması veya (o anda yapmadığını) sonradan yapmasını emrettiği de sahih değilir." [Muvatta, Hacc 98, (1, 360); Buhârî, Muhsar 4 (Bab başlığında).][676]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, İmam Mâlik hazretleri, bir önceki rivayeti ve benzerlerini sahih kabul etmemektedir. Muvatta'daki rivayette ثُمَّ لَمْ يَصِح şeklinde değil, ثُمَّ لَمْ يُعْلَمْ yani "ve dahi... bilinmiyor" şeklinde gelmiştir, mâna esasta farksızdır.
2- Engelleme (ihsâr) sebebiyle, umre yapılmadan kurbanların Hudeybiye'de kesilmesi kesinlik kazanınca İmam Mâlik (rahimehullah)'in: "Muhsar, kurbanlığını Harem'e göndermeden, bulunduğu yerde kesip traş olarak ihramdan çıkar" hükmüne varması tabiidir. Bu aynı zamanda Cumhur'un hükmüdür.
3- İmam Mâlik'i "her nerede olursa" hükmüne götüren husus Hudeybiye'nin Harem'in dışında olmasıdır. Ancak Atâ ve daha başkaları Hudeybiye'deki kesimin Harem'de olduğunu söylemiştir.
4- Yukarıdaki rivayetle ilgili olarak, İbnu Hacer'in İmam Şâfiî (rahimehullah)'den kaydettiği bir tahlili kaydetmede fayda görüyoruz:
İmam Şâfiî Hudeybiye'yi, bir rivayette Harem'in dışında, bir başka rivayette de yarısı Harem'de ve yarısı Hıll'de olarak değerlendirmiş ise de Müslümanların kurbanları Harem dışında, yani Hıll'de kestiklerine hükmetmiştir. Bu hükme varırken âyetten istidlâl eder. Zîra ayette: وصدو كم عن المسجدالحرام والهدى معكوفا أَن يبلغ محله "Onlar küfreden, sizi Mescid-i Haram'dan ve alıkonulmuş kurbanlıkların mahalline ulaşmasından menedenlerdir..." (Feth 25) buyurulmaktadır. Şâfiî hazretleri der ki: "Âyette geçen kurbanlığın mahallinden murad âlimlere göre Harem'dir. Âyette, Cenab-ı Hakk müşriklerin buna mâni olduklarını Harem'e gidemediklerini haber vermektedir. Yine der ki: "Kesime nerede engel çıkarıldı ise orada ihramdan çıktı. Daha sonra bunun kazası da yok. Çünkü, âyet-i kerimede kaza edilmesinden söz edilmemiştir. Meğâzî yazarlarının haberlerinden tesbit ettiklerim bu söylediklerimi te'yid eder mahiyettedir. Zîra, onların rivayetlerini inceleyerek şu hususu öğrendik: Hudeybiye Seferi'nde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte tanınmış şahıslar vardı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) umretü'lkazayı îfa etti, ancak bu meşhurlardan bir kısmı ne mal, ne can yönünden hiç bir mâzeretleri olmadığı halde Medine'de kaldı. Şayet yapılmayan umreyi kaza etmek bir vecibe olsaydı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu şahıslara ondan geri kalmamalarını emrederdi."
Şâfiî hazretleri bir başka yerde şöyle der: "Bu umrenin Umretü'l-Kaza diye isimlenmesi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile Kureyş arasında cereyan eden mukâzât (= karşılıklı hükümleşme) (hükümleşme, muâhede) den ileri gelir, bu umrenin kaza edilmesinin vacib olmasından değil."
İbnu Hacer der ki: "Vakidî, Megâzî'de, Zührî ve Ebu Ma'şer tarikinden rivayet eder ki: "Dediler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ashabına umreye katılmalarını emretti. Hayber'de şehid düşenlerle ölenler dışında hiç kimse geri kalmadı, hepsi katıldı. Katılanların sayısı iki bin kişi idi." Şâyet sahihse bu rivayetle, bundan önceki rivayetin arasını te'lif etmek mümkündür, şöyle ki: "Buradaki "emir" vücub emri değil, istihbâb emridir. Zîra Şâfiî hazretleri umretü'lkaza ya özürsüz olarak bir grub Ashab'ın katılmadığını cezmederek (kesin bir üslubla) ifade ediyor. Keza, yine Vâkidî, İbnu Ömer hadisi olarak rivayet eder ki, İbnu Ömer: "Bu umre, kaza umresi değildir, bilâkis Kureyş'le yapılan antlaşmada: "Müslümanlar gelecek sene engellendikleri ayda umre yapacaklar" diye bir şart vardı, bu madde gereği Kureyşliler, Müslümanlara müsaade ettiler." [677]

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜDDETTE YANILANLAR VEYA YOLU KAYBEDENLER

-1- عن سليمان بن يسار]أنَّ أبَا أيُّوبَ ا•نْصَارِىَّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ خَرَجَ حَاجّاً حَتَّى إذَا كانَ بِالْبَادِيَةِ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ أضَلَّ رَوَاحِلَهُ، وَأنَّهُ قَدِمَ عَلى عُمَرَ ابْنِ الخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ يَوْمَ النَّحْرِ فذكَرَ ذلِكَ لَهُ فقَالَ: اصْنَعْ مَا يَصْنَعُ المعْتَمِرُ ثُمَّ قَدْ حَلَلْتَ فَإذَا أدْرَكَكَ الحَجُّ قَابِ ٍ فَاحْجُجْ وَاهْدِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْى[. أخرجه مالك .

1. (1531)- Süleymân İbnu Yesâr anlatıyor: "Ebu Eyyûb el-Ensârî (radıyallahu anh) hacc yapmak üzere yola çıktı. Mekke yolu üzerindeki Bâdiye'ye gelince develerini kaybetti. Yevm-i nahrde Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek, durumu ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) kendisine:
"Önce umre yapıyorsun gibi hareket et. Sonra ihramdan çık. Sonra müteâkip senenin haccına yetişirsen hacc yap, kolayına giden bir de kurban kes." [Muvatta, Hacc 153, (1, 383).][678]

AÇIKLAMA:

1- Muvatta'nın rivayetinde Bâdiye değil, Nâziye geçer. Burası da Mekke yolu üzerinde bir yer adıdır, ama Bâdiye'nin bir başka adı değil, ayrı bir mevkidir.
2- Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in: "Umre yapıyorsun gibi hareket et" sözü; "Haccını umreye çevir ve ihramdan çık" demektir. Zîra yevm-i nahrde Mekke'ye gelen kimse vakfeleri kaçırmış demektir. Hz. Ömer (radıyallahu anh) hacc niyetiyle girdiği ihramdan da umre yaparak çıkabileceğini söylemiş olmaktadır.[679]

-2- وعنه أيضاً]أَنَّ هَبَّارَ بنَ ا ٴسْوَدِ جَاءَ يَوْمَ النَّحْرِ وَعُمَرُ بنُ الخَطّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يَنْحَرُ هَدْيَهُ فقَالَ: يَاأَمِيرَ المُؤمِنينَ أَخْطَأنَا الْعَدَدَ، كُنَّا نَرَى أنَّ هذَا الْيَوْمَ يَوْمُ عَرَفَةَ فقَالَ: اذْهَبْ إلى مَكَّةَ وَطُفْ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ وَانْحَرُوا هَدْياً إنْ كانَ مَعَكُمْ ثُمَّ احْلِقُوا أَوْ قَصِّرُوا وَارجِعُوا فإذَا كانَ عَاماً قَابَ فَحُجُّوا وَأهْدُوا فَمَنْ لَمْ يجدْ فصيامُ ثَثةِ أَيَّامٍ في الحَجِّ وَسَبْعَةٍ إذَا رَجَعْتُمْ[. أخرجه مالك .

2. (1532)- Yine Süleyman İbnu Yesar'dan rivayet edildiğine göre: "Hebbâr İbnu'l-Esved, yevm-i nahrde kurban kesmekte olan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ey mü'minlerin emîri, hesapta yanıldık. Biz bugünü arefe günü diye hesaplıyorduk" dedi. Hz. Ömer:
"Öyleyse Mekke'ye git, sen ve beraberindekiler tavaf edin, beraberinizde kurban getirdiyseniz bir kurban kesin. Sonra traş olun veya saçınızı kısa kesin ve (artık memleketinize) dönün. Gelecek yıl yeniden hacc yapın, kurban kesin. Kurbanlık bulamayan, üç gün hacc sırasında, yedi gün de dönüşte olmak üzere (on gün) oruç tutsun." [Muvatta, Hacc 154, (1, 383).][680]

AÇIKLAMA:

1- Zürkânî, Hebbâr'ın, hacc için Şam'dan geldiğini belirtir.
2- Daha önce belirtildiği üzere, Arafat vakfesini kaçıran, haccını müteâkip sene yeniler. Burada mesele ihramdan çıkma ile ilgilidir. Zîra ihrama girmiş olan birisi hacc veya umre yapmadan ihramdan çıkamaz. Şu halde Arafat vakfesini kaçıran kimse, haccı kaçırdığına göre, ihramdan çıkabilmek için umre yapacaktır. Şöyle ki:
Niyet ettiği haccın çeşidine göre:
1) Hac-ı İfrad'a niyet eden, umre yapar ve ihramdan çıkar, müteâkip yılların birinde haccını kaza eder.
2) Hacc-ı temettuya niyet etmiş idiyse, vakfeye yetişemediği için zaten temettu bâtıl olur, bu sebeple temettu kurbanı kesmesi gerekmez. Bir umre daha yaparak ihramdan çıkar. Haccını daha sonraki yıllarda kaza eder.
3) Hacc-ı kıran için niyetlenmiş olan, vakfenin fevtinden önce umre yaptı idiyse, ikinci bir umre daha yaparak ihramdan çıkar, hacc yapamadığı için kurban gerekmez. Eğer vakfenin fevtinden önce umre yapmamış ise, önce umre ihramından çıkmak için tavaf ve sa'y yapar. Sonra hacc ihramı için ikinci kere tavaf ve sa'y yapar, traş olup ihramdan çıkar. Müteâkip yıllarda haccını kaza eder.
Sadedinde olduğumuz rivayette, Arafat vakfesini fevt eden (kaçıran) kimseye Hz. Ömer kurban kesmesini de emreder, Hanefî mezhebinde, haccın hangi çeşidine niyet edilmiş olursa olsun, ceza kurbanı gerekmez. Çünkü ihramdan çıkmak için yapılan umreler, ihsârlı kimsenin kestiği kurban yerine geçer.
İmam Mâlik, hacc-ı kırana niyet eden kimsenin vakfeyi kaçırması halinde, ihramdan çıkabilmesi için iki kurban kesmesi gerektiğini söyler: Biri hacc-ı kırân için, biri de haccın fevti için. Bu ikinci kurban ceza kurbanıdır. Zürkânî der ki: Eğer haccı ifsad eden bir fiili varsa üçüncü bir kurban daha keser. [681]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

-1- عن عليّ وابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُم قا:]مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْىِ هُوَ شَاةٌ[. أخرجه مالك .

1. (1533)- Hz. Ali ve Hz. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demişlerdir ki: "İhsarlıya âyet-i kerimede فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ "...kolayınıza gelen kurbanı..." ifadesiyle emredilmiş bulunan kurbandan (Bakara 196) maksad bir koyundur." [Muvatta, Hacc 158).][682]

AÇIKLAMA:

Hedy, hacc menasikine bağlı olarak kesilen kurbanlarla, Kâbe'ye hediye edilen kurbanlara denir. Hedy büyük baş havyandan da olabilir, küçük baş hayvandan da. Âyette ihsârlıya hedy emredilmekte fakat bunun cinsi belirtilmemektedir. Hz. Ali, burada deve, sığır gibi büyük baş hayvanın değil, koyun, keçi gibi -kurban olarak sunulması câiz olan- küçük baş hayvanın kastedildiğini açıklamaktadır.[683]

-2- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]أنَّهُ سُئِلَ عَمَّا اسْتَيْسَرَ مِنْ الهَدْىِ. فقَالَ: بَدَنَةٌ أوْ بَقَرَةٌ أوْ سَبْعُ شِيَاهٍ، وَأنْ أُهْدِىَ شَاةً أحبُّ إلىَّ مِنْ أنْ أصُومَ أوْ أُشْرِكَ في جَزُورٍ[. أخرجه مالك إلى قوله: بقرة. وأخرج باقية رزين .2

(1534)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den rivayet edilmiştir ki: فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْىِ"(İhsârlıya kolayına gelen bir hedy terettüp eder) âyetinden sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Bundan maksad ya bir deve veya bir sığır veya yedi koyundur. Bir koyun kesmem, bana oruç tutmamdan veya bir deveye ortak olmamdan daha hoş gelir." [Muvatta, Hacc 160. (Muvatta'da hadisin, "sığır" kelimesine kadar olan kısmı mezkurdur. Geri kalan kısmını Rezîn zikretmiştir).] [684]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in âyette ihsârlıya emredilen kurbanı deve veya sığır anlamış olmasını "istihbâb"a hamleder ve der ki: "İbnu Ömer şöyle demek istemiştir: "İhsârlı, şâyet bir sığır veya deve keserse bu daha iyidir, bunu yapmak müstehabdır." Binaenaleyh, Hz. Ali ve Hz. İbnu Abbâs'ın âyette kastedilen kurbanın "bir koyun" olacağı hususundaki tefsirlerine aykırı değildir, aralarında ihtilâf yoktur. Bu söylediğimize bizzat İbnu Ömer'in (müteakip rivayette gelecek olan) sözü delâlet eder: "Sadece bir koyun bulabilsem, bunu kurban etmem, bana oruç tutmamdan daha hoş gelir" buyurmuştur. Mâlum olduğu üzere hedyin en üstünü devedir. Öyle ise deve kesmek nasıl âyette beyan edilen "kolayınıza gelen" olur?"[685]

-3- وعن صَدقة بن يسار المكى]أنَّ رَجُلاً مِنْ أهْلِ الْيَمَنِ جَاءَ إلى ابن عمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما وَقَدْ ضَفَرَ رَأسَهُ. فقَالَ يَا أبَا عَبْدِالرَّحْمنِ: إنِّى قَدِمْتُ بِعُمْرَةٍ مُفْرَدَةٍ. فقَالَ عَبْدُاللّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: لَوْ كُنْتُ مَعَكَ وَسَألْتَنِى ،مَرْتُكَ أنْ تُقْرِنَ. فقَالَ: قد كانَ ذلِكَ. فقَالَ: خُذْ مَا تَطَايَرَ مِنْ شَعَرِ رَأسِكَ وَأهْدِ. فقَالَتِ امْرَأةٌ مِنْ أهْلِ الْعِرَاقِ: وَمَا هَدْيُهُ يَا أبَا عبدِالرحمن؟ فقَالَ: هَدْيُهُ. فقَالَتْ: مَا هَدْيُهُ؟ فقالَ ابنُ عُمَرَ: لَوْ لَمْ أجِدْ إلاَّ أنْ أذْبَحَ شَاةً لَكَانَ أحَبَّ إلىَّ منْ أن أصومَ[. أخرجه مالك .

3. (1535)- Sadaka İbnu Yesâr el-Mekkî anlatıyor: "Saçları örtülü Yemenli bir kimse İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelip:

"Ey Ebû Abdirrahmân, ben müstakil bir umre yapmak üzere geldim" dedi. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Ben seninle olsaydım da bana sormuş bulunsaydın, sana hacc-ı kıran yapmanı emrederdim" dedi. Adam:

"Bu zaten öyleydi (ancak kaçırdım)" dedi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Başındaki saçlardan şu uçuşanları al (kes) ve kurban kes!" dedi. (Orada bulunan) Iraklı bir kadın söze karıştı:
"Kurbanı da neymiş ey Ebu Abdirrahman?"
"Kurbanıdır!" Kadın tekrar sordu.
"Kurbanı nedir?" İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:
"Sadece bir koyun bulabilsem, onu kurban etmem bana oruç tutmamdan daha hoş gelir." [Muvatta, Hacc 162, (1, 386-387).][686]

AÇIKLAMA:

Yemenlinin: "Bu zaten öyleydi" diye tercüme ettiğimiz قَدْكَانَ ذلِكَ cevabını, Zürkânî: "Benim size haber verdiğim, temettudan idi" diye anlar. Ebu Abdilmelik aynı cevabı şöyle anlamıştır: "Senin söylediğini kaçırdım. Zîra artık ben, umre için tavaf ve sa'y yaptım. Şimdi bana ne lâzım: Traş mı, kısaltma mı?"
İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cevabından şu anlaşılmıştır:
"Başındaki saçlardan uzun olanları kısalt ve temettu için de kurban kes!"
İbnu Ömer, kadının "Kurbanı da neymiş?" sorusuna, iki ayrı sefer mücmel şekilde "kurbanıdır" diye cevap verir, açıklama yapmaz. Zîra, adamın en iyisini keseceğini ümid etmektedir. Çünkü kurban kelimesine deve, sığır, koyun, keçi hepsi girer, en iyisini anlayarak deve kesmesini temenni etmektedir. Ancak, kadının ısrarlı sorusu karşısında İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) açıklamak mecburiyetinde kalıyor. Ve tek koyunu kurban etmenin, böylece kurbanın, oruca tercih edilmesinin nazarında daha hoş olduğunu belirtiyor. Zürkânî: "İbnu Ömer'in bu sözü, daha önceki "âyetteki hedy'den murat deve veya sığırdır" hükmüne iki açıdan muhalif düşmez:
1- Bu fetvasından rücû etmiş olabilir.
2- Sığır ve deve bulamayanlara diyerek kayıtlı olarak koyuna ruhsat vermiş olabilir. Zîra kim sığır veya deve kesebilirse, kendisi için bu efdaldir" der. [687]

ONİKİNCİ BÂB

MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI

-1- عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما]أنَّ رسول اللّه # دَخَلَ مَكَّةَ مِنْ كَدَاءَ مِنَ الثَّنِيَّةِ الْعُلْيَا التى عِنْدَ البَطْحَاءِ. وَخَرَجَ مِنَ الثّنِيّةِ السُّفْلَى[. أخرجه الخمسة إ الترمذي.»كداءُ« بفتح الكاف والمدِّ من أعلى مكة وبعضها والقصر مصروفاً من أسفلها .

1. (1536)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mekke'ye Kedâ'dan Bathâ'nın yanındaki yukarı yoldan girdi ve aşağı yoldan da çıktı." [Buhârî, Hacc 41, 15; Müslim, Hacc 223 (1257); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1866, 1867); Nesâz, 105, (5, 200); İbnu Mâce, Menâsik 26, (2940).][688]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mekke ve hatta Medine'ye girip çıkarken belli kaidelere uyduğu, bir nevi protokol uyguladığı görülmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet, Mekke'ye Kedâ mevkiinden girdiğini, buradaki Bathâ denen mevziden geçen yukarı yolu takiben şehre indiğini açıklamaktadır. "Seniyye; dağ yolu, geçit mânasına gelir.
2- İbnu Hacer, hadiste zikri geçen üst yolun, Mekke ahalisinin el-Muallâ adındaki kabristanına indiğini, bu yolun sarp, yokuş ve bozuk bulunduğunu, ilk defa Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin, sonra Abdülmelik Mehdi vs tarafından onarılıp düzlendiğini, hicrî 811'de tekrar tamir edildiğini, daha sonra Mısır Sultanı el-Meliku'l-Müeyyed tarafından 820 yılları civarında tamamen tamir edilip düzenlendiğini belirtir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Mekke'den çıkışta tâkip ettiği aşağı yola gelince, bu bazı rivayetlerde es-Seniyyetü's-Süflâ diye geçerken bâzılarında Küdâ diye geçer. Burası Kuaykıân dağı tarafında Şi'bu'ş-Şâmiyyîn'e yakın Şebîke kapısı yanındadır.
3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'ye yukarıki yoldan girer, şehri bu aşağı yoldan terkedermiş. Girişte, yukarı yolun tercih edilişi sebebiyle ilgili olarak şârihler muhtelif yorum kaydederek burdaki hikmeti belirtmeye çalışırlar:
1) Girişte yükseği tercih etmede mekâna ta'zim mevcuttur, aksi durumda ayrılığa işâret vardır.
2) Hz. İbrahim (aleyhisselam) Mekke'ye buradan girdiği için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da onun sünnetine uymuştur.
3) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicret için ayrılırken, Mekke'den gizlice çıktı. Sonraki girişte zâhirdir ki herkesce görülecek şekilde yüksekten girmeyi tercih etti.
4) Bu istikametten şehre giren, Beytullah'la yüz yüze gelir.
5) Fetih günü oradan girmişti, sonra bunu âdet hâline getirdi.
Başka yorumlar da yapılmıştır. Müteakip bazı rivayetler de bu mevzuyu tamamlayacaktır.[689]

-2- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما]أنَّهُ كانَ يَبِيتُ بِذِى طَوىً بَيْنَ الثَّنِيَّتَيْنِ ثُمَّ يَدْخُلُ مِنَ الثَّنِيَّةِ الَّتِى بأعلى مَكّةَ وَكانَ إذَا قَدِمَ حَاجّاً أوْ مُعْتَمِراً لَمْ يُنِخْ نَاقتَهُ إَّ عِنْدَ بَابِ المَسْجِدِ ثُمَّ يَدْخُلُ ويَأتِى الرُّكْنَ ا'سْوَدَ فَيَبْدأُ بِهِ ثُمَّ يَطُوفُ سَبْعاً: ثَثاً سَعياً وَأربعاً مَشْياً. ثمَّ ينصرفُ فَيُصَلِّى سَجْدَتَيْنِ مِنْ قَبْلِ أنْ يَرجِعَ إلى مَنْزِلِهِ فَيَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَكَانَ إذَا صدَرَ عَنِ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ أنَاخَ بِالْبَطْحَاءِ الَّتِى بِذِى الحُليفةِ الَّتِى كانَ النَّبىُّ # يُنيخُ بِها[. أخرجه الستة إ الترمذى .

2. (1537)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: "O, iki dağ yolu arasındaki Zu-Tuvâ nâm mevkide geceyi geçirir, sonra Mekke'nin yukarı yolundan şehre girerdi. Hacc veya umre yapmak niyetiyle Mekke'ye geldiği vakit, devesini doğruca Beytullah'ın kapısının yanında ıhdırırdı. Sonra (hayvandan iner) Mescid-i Harâm'a girer, Haceru'l-Esved rüknüne gelir, oradan başlayarak yedi kere Beyt'i tavaf eder, ilk üçünde koşar, dördünde de yürürdü. Sonra tavaftan çıkar, evine dönmezden önce iki rek'at namaz kılar, Safâ ile Merve arasında da tavafta (sa'y) bulunurdu.
Hacc ve umreden çıktığı zaman, Zülhuleyfe'deki Bathâ'da devesini ıhtırırdı. Orada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da devesini ıhtırırdı" [Buhârî, Hacc 38, 29, 148, 149; Müslim, Hacc 226 (1259); Muvatta, Hacc 6, (1, 324); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1865); Nesâî, Hacc 103, (5, 199).][690]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in Mekke'yi ve Kâbe'yi ziyaret âdâbını tanıtmaktadır. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine kılı kılına riayet ettiği ve hiçbir şahsî katkı ve değiştirmede bulunmadığı için, muhaddisler onun tarzını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tarzı olarak değerlendirirler.
2- Mekke'ye girerken yıkanma meselesi bütün ulemâca müstehab addedilmiştir. Bunun terki herhangi bir fidye gerektirmez. Bir kısım âlimler: "Abdest de kifayet eder" demiştir. İbnu Ömer'in ihramlı iken başını yıkamadığı 1227 numaralı hadiste belirtilmişti. Şu halde guslü başı dışında kalan bedenini yıkamasıdır.
Şâfiîler "Mekke'ye giren kimse yıkanmakdan âciz kalırsa teyemmüm eder" derler. Bazıları, Mekke'ye girerken müstehab olan yıkanmanın, mücerred giriş için değil tavaf için oluduğunu, tavaf yapayacaklara yıkanma terettüp etmeyeceğini söylemiştir.
3- Son paragrafta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ve Hz. Abdullah İbnu Ömer'in Mekke'den dönerken Medine'ye girmezden önce Zülhuleyfe mevkiinin Bathâ noktasında bir müddet durduklarını belirtmektedir. Bilindiği üzere Zülhuleyfe Medine'ye yakın bir yerdir ve Medinelilerin mîkatıdır. Hacca gidenler orada ihram giyerler. (Daha fazla bilgi için 1187 numaralı hadise bakın).
4- Bu rivayet Hz. Abdullah İbnu Ömer'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın konakladığı her noktada aynen konakladığını ifade eder. [691]

-3- وعن نافع قال:]كانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يُصَلِّى بِالْمُحَصَّبِ الظهرَ والْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالعِشَاءَ، وَيَهْجَعُ هَجْعَةً، وَيَذْكُرُ ذلِكَ عن رسولِ اللّه #[. أخرجه الستة إ النسائى .

3. (1538)- Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Muhassab'da öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarını kılar, bir miktar uyurdu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın böyle yaptığını söylerdi." [Buhârî, Hacc 149; Müslim, Hacc 337, (1310); Muvatta, Hacc 207; Tirmizî, Hacc 81, (921); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2012, 2013).][692]

-4- وفي رواية مسلم]كان ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما يرَىَ التَّحْصِيبَ سُنَّةً[.

4. (1539)- Müslim'in bir rivayetinde: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) tahsib'i (Muhassab'da konaklamayı) sünnet bilirdi" denir.[693]

-5- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما أنَّهُ قال:]لَيْسَ التَّحْصِيبُ بِشَئٍ إنَّمَا هُوَ مَنْزِلٌ نَزَلَهُ رسولُ اللّه #[. أخرجه الشيخان والترمذى .

5. (1540)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Tahsib (menâsike dahil olan) bir şey değildir, o, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın konakladığı bir konaklama yeridir" derdi. [Buhârî, Hacc 147; Müslim, Hacc 341, (1312); Tirmizî, Hacc 81, (921).][694]

-6- وفي أخرى لهم و٬بى داود رحمه اللّه تعالى. عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]إنَّمَا نَزَلَهُ رسولُ اللّهِ # ٬نَّهُ كانَ أسْمَحَ لخُرُوجِهِ[.

6. (1541)- Yine aynı kaynaklar Hz. Aişe'nin şu sözünü kaydederler: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), oraya inmiştir, çünkü orası, yola çıkmaya daha uygundur." [Buhârî, Hacc 147; Müslim, 339, (1311); Tirmizî, Hacc 82, (923); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2008).][695]

-7- وعن أبي رافع رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]لَمْ يَأمُرْنِى رسولُ اللّهِ # أنْ أنْزِلَ بِا٬بْطَحِ حِينَ خَرَجَ مِنْ مِنىً وَلكِنِّى جِئْتُ فَضَرَبْتُ فِيهِ قُبَّةً فَجَاءَ فَنَزَلَ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

7. (1542)- Ebu Râfi' (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mina'dan ayrıldığı zaman Ebtah'a inmemi emretmedi. Fakat ben önceden gelip oraya bir çadır kurdum. Sonra O (aleyhissalâtu vesselâm) da gelip oraya indi." [Müslim, Hacc 342, (1313); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2009).][696]

AÇIKLAMA:

1- Son kaydedilen beş hadis (1538-1542 arasındakiler) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, haccın bitiminde Muhassab'a inişiyle ilgili. Görüldüğü üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu inişi menâsikten mi, değil mi, Ashab'ın farklı yorumu mevzubahis olmuştur.
Muhassab: burası Mina ile Mekke arasında Mina'ya daha yakın bir yer adıdır. Düzlüktür, çakılla kaplı olduğu için bu adı aldığı söylenir. Çünkü haseb "küçük taş, çakıl" mânasına gelir. Buraya Ebtah da denir.
Tahsîb: Muhassab denen yere inmek orada konaklamak demektir.
İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Mina'da hacc menasikini tamamladıktan sonra Medine'ye dönüş esnasında orada bir müddet konakladığı için, burada konaklamayı menâsikten saymış, hacc yaptıkça her seferinde orada bir müddet konaklamıştır. Sadece O değil, Ashab'tan başta Hülefâ-i Raşidîn olmak üzere diğer bâzılarının da bu sünneti devam ettirdikleri rivayetlerde gelmiştir (Müslim, Hacc 340).]
Ancak, yukarıda, İbnu Abbas, Hz. Aişe ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in âzadlısı ve hâdimi durumunda olan Ebu Râfi'nin rivayetleri nazar-ı dikkate alınınca, Muhassab'a inmek (veya

tahsîb) menâsikden değildir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mina'yı terkedilmesi gereken müddeti içerisinde terketmiş Medine'ye yol hazırlıklarını ikmal için, düz bir yer olan Muhassab'da bir müddet daha kalarak oradan yola çıkmıştır. Şu halde Ashab'tan bazıları bunu, dönüş hazırlığına giren bir amel saymıştır. Hattâ Hz. Aişe, Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde: وَاللّهِ مَا نَزَ لَهَا إِّ مِنْ أَجْلِى"Oraya vallahi benim yüzümden indi" diye kesin ifadede bulunur. (1313 numaralı hadise bak.) Ancak İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) gibi sünnete son derece bağlı kimseler için, sünnet olarak benimsenmesi için fiilin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan suduru kâfidir.
Ulemâ büyük çoğunluğu ile tahsîbin yani hacc dönüşü Muhassab veya Ebtah denen vâdide bir müddet konaklayıp dinlenmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.[697]

-8- وعن نافع.]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما كانَ يَغْتَسِلُ لِدُخُولِ مكّةَ[.

8. (1543)- Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke' ye girmek için guslederdi." [Tirmizî, Hacc 29, (852).[698]

AÇIKLAMA

1537 numaralı hadise bakın.

-9- وفي رواية:]اغْتَسَلَ النَّبىُّ # لِدُخُولِ مَكَّةَ[. أخرجه الترمذى .

9. (1544)- Bir rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke' ye girmek için gusletti" denmiştir. [Tirmizî, Hacc 29 (852).][699]

-10- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما أنه كان يقول:]لَيَالِى مِنىً يَبِيتَنَّ أحَدٌ من الحَاجّ وَراءَ عَقبَةِ مِنىً[.

10. (1545)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Mina gecelerinde, hiçbir hacı, Mina Akabesi'nin gerisinde geceyi geçirmemelidir."derdi. [Muvatta, Hacc 209, (1, 406).][700]

AÇIKLAMA:

Bayram günlerinde Mina'da kalmak ve geceyi orada geçirmek, İbnu Ömer'e göre vacibtir. Hatta Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel ve İmam Mâlik'in mezheplerinde vacibtir. Sâdece Ebu Hanife mezhebinde sünnettir. Öyle ise, bu vâcibin tam yerine gelmesi, Mina hududu dahilinde geceyi geçirmeye bağlıdır. Akabe denen yer Mina'dan sayılmaz. Mekke ile Medine arasında hudud noktasıdır. Bu sebeple hiçbir geceyi bu hududun dışında geçirmemelidir. Muvatta'dan kaydedeceğimiz müteakip rivayette Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, hususî adamlar göndererek hudud dışına kimsenin çıkmamasını sağladığını göreceğiz.
Diğer üç mezhebe göre bu yasağa uymayana dem gerekir. [701]

-11- وفي أخرى:]كَانَ عُمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يَبْعَثُ رِجَاً يُدْخِلونَ النَّاسَ مِنَ وَرَاءِ الْعَقَبَةِ[. أخرجهما مالك .

11. (1546)- Bir diğer rivayet şöyle: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), (eyyâm-ı Mina'da hususî) adamlar göndererek, halkın Akabe'nin gerisine (Mina cihetine) girmelerini sağlardı." [Muvatta, Hacc 208, (1/406).][702]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste geçti.

-12- وعن ابنِ عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّ العبَّاسَ استأذَنَ النَّبىَّ # أن يمكُثَ بمكةَ ليالىَ مِنىً مِنْ أجْلِ سِقايتِهِ فأذِنَ لَهُ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

12. (1547)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Hz. Abbâs (radıyallahu anh) Kâbe ile ilgili sikâye vazifesi, kendi sorumluluğunda olduğu için, eyyâm-ı Mina'yı Mekke'de geçirmek için izin istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da ona izin verdi." [Buhârî, Hacc 133, 75; Müslim, Hacc 346, (1315); Ebu Dâvud, Menâsik 75, (1959).][703]

AÇIKLAMA:

1- Eyyam-ı Mina (Mina günleri): Mina'da şeytan taşlanan günler, yani bayram günleri (Zilhicce'nin 10, 11 ve 12. günleri).
2- Sikâye: Câhiliye devrinden kalma haccla ilgili bir hizmetti. Kureyşliler hacılara kuru üzüm şerbeti sunarlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih'ten sonra Kâbe ile ilgili hizmetleri çoğunlukla lağvetmiş sadece birkaç tanesini korumuştur. İşte bu korunanlardan biri de sikâye hizmeti idi. Bu hizmet, câhiliye devrinde de Hz. Abbâs'ın üzerinde idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) amcası Abbâs'ın bu hizmette devam etmesine izin vermişti.
Bâzı rivayetler sikâye hizmetini "hacılara zemzem suyu dağıtmak" diye tarif eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ecdadından olan Abdümenaf, bu hizmet gereği tulumlarla su taşır, Kâbe'nin avlusundaki deriden kaplara doldurur, sonra da hacılara dağıtırmış. Bu vazife Abdumenaf'tan oğlu Hâşim'e, ondan da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in dedesi Abdulmuttalib'e geçmiş, Abdulmuttalib'ten oğlu Abbâs'a intikal etmiştir.
Bu hizmet, asırlarca Abbâs ahfâdında devam etmiştir.
3- Mina'da gecelemeye vacib diyenler, bu hükmü, hadisin bazı vecihlerinde geçen ruhsat kelimesinden çıkarırlar. "Hz. Abbas'ın izin talebi üzerine Mekke'de kalmaya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ruhsat veriyor. Ruhsatın zıddı azimettir, öyleyse Mina'da kalmak vacibtir, vacib olmasaydı, bu tâbirler kullanılmazdı..." vs. denmiştir. Üç mezhebten ayrı olarak, Hanefî mezhebinin Mina'da gecelemeye sünnet dediğini daha önce de belirttik. Ancak şunu da belirtelim ki, Mina gecelerinde orayı terketmek Hanefîlere göre de mekruhtur. Çünkü sünnete aykırıdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve ondan sonra diğer halifeler, hacc esnasında eyyam-ı Mina'da hep orada gecelemişlerdir. Orada gecelememek diğer mezheplerde dem gerektirir; Hanefîlerde fidye gerekmez.[704]

-13- وعن العء بن الحضرمى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللّه #: المُهَاجِرُ يُقيمُ بمكةَ بعدَ قضَاءِ نُسُكِهِ ثَثاً[. أخرجه الخمسة .

13. (1548)- Alâ İbnu'l-Hadramî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Muhacir olanlar, menâsiklerini tamamladıktan sonra Mekke'de üç gün kalırlar." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Hacc 441,(1352); Tirmizî, Hacc 103, (949); Ebu Dâvud, Menâsik 96, (2022); Nesâî, Taksiru's-Salât 4, (3, 122).][705]

AÇIKLAMA:

1- Mekke fethinden önce, Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhacirlerin, tekrar Mekke'ye dönüp yerleşmeleri haram kılınmıştı. Sonraları, bunlardan Mekke'ye hacc ve umre niyetiyle gelenlere bu vazifeleri îfadan sonra Mekke'de üç güne kadar oturmaları mübah kılındı. Ulemânın cumhuru bu hadislerden, Muhâcirler'in Mekke'ye gelip yerleşmelerinin haram kılındığı hükmünü çıkarmıştır.
Bazı âlimler ise bu yasağın hicretin her mü'mine vâcib kılındığı ilk devrelere ait olduğunu söylemiş, Muhacirler'in de Mekke'de veya bir başka yerde ikâmet edebileceklerini, yerleşebileceklerini söylemiştir.
Bu yasak hükmü, Mekke'ye hacc için gelen herkese ait bir yasak değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında Medine'ye hicret etmiş olan "Muhacirler"e aittir.

Üç gün kalma izni, onları "misafir" vasfından çıkarıp "mukim" vasfına sokmayacağı içindir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu husustaki kararlılığını Muhacirler'den Sa'd İbnu Havle'nin, Veda haccı sırasında Mekke'de vefat edince, hicretle terkettiği yer olan Mekke'de vefat etmiş olmasından dolayı üzülmek suretiyle göstermiştir.

2- Bu hadisten bazı âlimler veda tavafının hacc menâsikinden olmayan müstakil bir ibadet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü hadiste "....Menâsiklerini tamamladıktan sonra" denmektedir. Veda tavafı menâsikinin tamamlanmasından sonraki ikâmetin nihayetinde Mekke terkedilirken edâ edileceğine göre o ayrı bir ibadet olmalıdır..."denmiştir.[706]

-14- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ. أنه قيل له:]أيَرْفَعُ الرَّجُلُ يَدَيْهِ إذَا رَأى الْبَيْتَ؟ قَالَ حَجَجْنَا مَعَ رسولِ اللهِ # فَكُنَّا نَفْعَلُهُ[. أخرجه أصحاب السنن وهذا لفظ الترمذى .

14. (1549)- Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, kendisine: "Kişi Beytullah'ı görünce ellerini kaldırır mı." diye sorulunca şu cevabı vermiştir:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la haccettik. O zaman biz bunu yapardık." [Tirmizî, Hacc 32, (955). Bu metin Tirmizî'ye aittir. Mevzu üzerine, Ebu Dâvud ve Nesâî'den gelen metin müteakip rivayettedir.][707]

-15- وعن أبى داود والنسائى:]سُئِلَ عَنْ ذلِكَ. فقَالَ: مَا كُنْتُ أرَى أنَّ أحَداً يَفْعَلُهُ إَّ الْيَهُودَ. وقد حَجَجْنَا معَ رسولِ اللهِ # فَلَمْ نَكُنْ نَفْعَلَهُ[.

15. (1550)- Ebu Dâvud ve Nesâî'de bu rivayet şu şekildedir: "Bu hususta soruldu, şu cevabı verdi: "Yahudilerden başka birisinin yaptığını görmedim. "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte haccettik, bunu yapmadık." [Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1870); Nesâî, Hacc 122 (5, 212).][708]

AÇIKLAMA:

1549 numaralı hadisi Tirmizî, "Beytullah'ı görme anında elleri kaldırmanın mekruh olduğu hususunda gelen rivayet" adlı bir bâb başlığı altında sunarken Ebu Dâvud 1550 numaralı hadisi "Beytullah'ı görünce elleri kaldırma" adı altında verir.

Yani rivayetin birisi, Beytullah'ı görünce dua için elleri kaldırmanın müstehab olduğunu ifade ederken, diğeri mekruh olduğunu, sadece Yahudilerin (Beytü'l-Makdis'i) gördükleri zaman dua için ellerini kaldırdıklarını ifade etmektedir.

Bu mesele üzerine, lehte ve aleyhte başka rivayetler de gelmiştir. Beyhakî: "Elleri kaldırmayı te'yid eden Câbir'den başkasının rivâyeti, ehl-i ilim nezdinde daha meşhurdur. Bu çeşit ihtilâflı durumlarda hüküm, te'yid edene (müsbit'e) göre verilir" der.

Bu iki rivayeti cem etmek de mümkündür. Şöyle ki: Elin kaldırılmasını te'yid eden rivayet ilk görmeye, reddeden rivayet de her görmeye hamledilir. Yani birinci görüşte elleri kaldırarak dua etmek müstehabdır, bilâhere her görmede el kaldırıp dua etmek gerekmez.

Hattâbî de şunu söylemiştir: "Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiştir. Süfyan-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye gibi bâzıları Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua etmişlerdir. Bunlar Câbir hadisini senette yer alan meçhul râvî sebebiyle zayıf addederler. Bunlara göre bu babta gelen İbnu Abbâs hadisi müteberdir. تُرْفَعُ ا'يْدِى في سَبْعَةِ مَوَاطِنَ إفْتِتَاحِ الصَّةِ واسْتِقْبَالِ الْبَيْتِ وعلى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَالْمَوْقِفَيْنِ وَالْجَمْرَتَيْنِ.

"Yedi yerde el kaldırılıp (dua edilir): Namaza başlarken, Beytullah'la karşılaşınca, Safâ ve Merve'de, Arafat ve Müzdelife vakfelerinde, orta ve küçük şeytan taşlanırken."

Keza İbnu Ömer'den de "Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua ettiği" rivayet edilmiştr.

Keza İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan da aynı davranış rivayet edilmiştir.

İbnu'l-Hümâm, senedli olarak Said İbnu'l-Müseyyeb'in şu sözünü kaydetmiştir:

"Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den bir söz işitmiştim, insanlar arasında benden başka bunu işiten kimse kalmadı. Ben Beytullah'ı görünce onun şu duayı yaptığını işitmiştim: اَللَّهُمَّ انْتَ السَّ◌َمُ وَمِنْكَ السَّ◌َمُ فَحَيِّنَا بِالسَّ◌َمِ "Ey Rabbim! Sen selâmsın, selâmet sendendir. Bizi selâmet üzere yaşat."
İmam Şâfiî hazretleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den Kâbe'yi görünce ellerini kaldırarak şu duayı okuduğunu kaydetmiştir:

]اَللَّهُمَّ زِدْ هذا الْبَيْتَ تَشْرِيفاً وَتَكْرِيماً وَتَعْظِيماً وَمَهَابَةً وَرِفْعَةً وبِرّاً وَزِدْ يَا رَبِّ مَنْ كَرَّمَهُ وَشَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أوِ اعْتَمَرَهُ تَشْرِيفاً وَتَعْظِيماً وَمَهَابَةً وَرِفْعَةً وَبِرّاً[اَللّهُمَّ اَنْتَ السَّ◌َمُ وَمِنْكَ السَّ◌َمُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّ◌َمِ وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ دَاركَ دَارَ السَّ◌َمِ تَبَارَكْتَ وَتعالَيْتَ يَا ذَا الْجَ◌َلِ واِكْرَامِ.

"Ey Rabbim, şu mübarek Beyt'in şeref, hürmet, azamet, mehâbet, yücelik ve güzelliğini artır. Ey Rabbim, ona hacc, umre gibi ibâdetler yaparak (kurbanlar sunarak) ona tâzim ve hürmet edenlerin şeref, itibar ve makamlarını yücelt, iyiliklerini artır. Ey Rabbim, sen selâmsın, selâmet sendendir. Rabbimiz bizi selâmet üzere yaşat. Bizi selâmet yurdu olan cennetine koy. Ey celâl ve ikram sâhibi Rabbim, sen her şeyden yüce ve her varlıktan üstünsün!"[709]

-16- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أقْبَلَ النَّبىُّ # فَدَخَلَ مَكّةَ فأقْبَلَ إلى الحَجَرِ ا'سْوَدِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ أتَى الصَّفَا حَيْثُ يَنْظُرُ إلى الْبَيْتِ فرَ◌َفَعَ يَدَهُ فَجَعَلَ يَذْكُرُ اللّهَ تَعالى مَا شَاءَ اللّهُ أنْ يَذْكُرَهُ وَيَدْعُو وَا'نْصَارُ تَحْتَهُ[. أخرجه أبو داود .

16. (1551)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilerledi, Mekke'ye girdi. (Doğru Beytullah'a giderek) Haceru'l-Esved'e geldi, (ilk iş) onu istilâm buyurdu. Sonra Beytullah'ı (yedi şavtta) tavaf etti. (Tavaf tamamlanınca) Safâ tepesine geldi, oradan Beytullah'a baktı. Ellerini kaldırıp Allah'ı (tekbir, tehlil, tahmid ve tevhidlerle) zikretmeye başladı ve Allah'ın zikretmesini dilediğince zikretti, dua etti. Bu sırada Ensâr (radıyallahu anhüm) da onun aşağısında (aynı şekilde zikir ve duada bulunuyordu)." Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1872).][710]

AÇIKLAMA:

1- İstilâm, Hacer-i Esved'i selâmlamaktır. İki surette yapılır:
a) Yanaşmak mümkünse, yaklaşıp, Hacer'e yöneldikten sonra, namaz vaziyetinde olduğu üzere elleri kulak hizasına kadar kaldırıp: "Bismillahi Allahu ekber" diyerek eller aralıklı olarak Hacer'in üzerine konur, aradaki boşluktan Hacer öpülür
b) Uzaktan istilâm: Eğer kalabalık sebebiyle yaklaşmak mümkün değilse, Hacerü'l-Esved'in bulunduğu rüknün karşısına gelince -ki zeminde kırmızı mermerle çizgi atılarak işâretlenmiştir- ellerin iç kısmı Kâbe'ye gelecek şekilde, yine kulakların hizasına kadar kaldırılıp, üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek "Bismillahi Allahu ekber" diyerek Hacer selâmlanır ve sağ elin içi öpülür."
2- Şavt: Beytullah'ın Haceru'l-Esved köşesinden başlayarak, tekrar oraya gelmek suretiyle yapılan bir turluk tavafa bir şavt denir. Bir tavaf, yedi şavttan meydana gelir.
3- Şârihler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Safâ ve Merve'de, "Allah'ın dilediğince zikir ve dua etmesi"ni burada, duada kişinin serbest olduğuna; dilediği şekilde, içinden geçtiği şekilde dua edebileceğine yorumlamışlardır. İmam Muhammed, hacc esnasında muayyen yerlerde yapılacak duaların belirlenemeyeceğine, dileyenin dilediği şekilde dua edebileceğine hükmetmiştir. Ona göre böyle davranmak, kişiye huşu verir.
İbnu'l-Hümâm da: "Bunların tesbiti kalpteki rikkati giderir, kişi ezberindekilerini otomatik şekilde tekrar eden bir vasıta durumuna düşer, ancak sünnette gelen (me'sur) dualarla teberrük ederse bu da güzeldir" der.
Sanki her ikisi de, ne istediğini bilerek, mânayı fikren idrâk ederek dua etmenin daha uygun olduğunu, bu kayıtla me'sur duaların tercih edilebileceğini söylemektedirler.[711]

-17- وعن نافع.]أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: أقبَلَ مِنْ مَكّةَ حَتَّى إذَا كانَ بِقُدَيْدٍ جَاءَهُ خَبَرٌ مِنَ المَدِينَةِ فَرَجَعَ مَكّةَ بِغَيْرِ إحْرَامٍ[. أخرجه مالك .

17. (1552)- Nâfi' (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'den (ayrılıp Medine'ye) yönelmişti. Kudeyd'e gelmişti ki, kendisine Medine'den bir haber ulaştı. Bunun üzerine, ihramsız olarak Mekke'ye döndü." [Muvatta, Hacc 248 (1, 423).][712]

AÇIKLAMA:

1- Abdurrezzak'ın rivayetine göre İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in yarı yoldan Mekke'ye dönmesine sebep olan haber, Medine'de çıkan bir fitne ile ilgilidir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Ashab'tan fitneye bulaşmama hususunda gayret gösterenlerden biridir.
2- Bu rivayetle ihticâc eden İbnu Şihâb, Hasan Basrî, Dâvud-u Zâhirî ve etbaı Mekke'ye ihramsız girmenin câiz olduğuna hükmederler. Onlara göre, "İhramı gerektiren husus hacc veya umredir. Ne Allah, ne de Resûlü bunların dışında ihramı şart kılmamıştır..."
Ancak Cumhur bu görüşte değildir. İmam Mâlik "Taif gibi yakın yerlerden meyve veya odun satmak üzere Mekke'ye gelenler ihramsız girebilir" demiştir. Cumhur da böyle hükmeder. Mekke'den memleketine müteveccihen yola çıkıp, yarı yoldan dönenlerin de İbnu Ömer örneğinde olduğu gibi, Mekke'ye ihramsız girebileceğini söylemişlerdir. Ancak hâriçten Mekke'ye ticaret, ziyaret her ne maksadla olursa olsun gelmek isteyen kimse şehre ihramlı olarak girmelidir, zîra Harem bölgesine girmektedir. Bu hususu teyid eden bir hüküm de şudur: "Kişi Mekke'ye yürümeye nezretmiş olsa, kendisine hacc veya umre niyetiyle ihram giymek vacib olur."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fetih günü hâriç, her seferinde Mekke'ye ihramlı olarak girmiştir.
3- Kudeyd: Mekke yakınlarında bir yer ismidir. Medine yolu üzerindedir. [713]

ONÜÇÜNCÜ BÂB

HACCDA NİYÂBET

NİYÂBET:

Bir işi başkasının yerine yapmaktır. Buna vekâlet de denir. Dinimizde namaz, oruç, itikaf gibi münhasıran bedenî olan ibadetlerde niyabet câiz değildir. Bu ibadetleri ferdler bizzat yapmalıdır. Zekât, kurban, sadaka-ı fıtır gibi sırf malî olan ibadetlerde niyabet câizdir.
Hacc ise hem malî hem bedenî bir ibadettir. Bu sebeple mutlak olarak "câiz" veya "değil" denmemiş, bazı şartlarla câiz olduğu kabul edilmiştir. Bizzat yapabileceklerin kendileri yapması gerekir. Amma acz ve zaruret gibi şartlar bulunduğu takdirde, vekil, niyâbeten bir başkasının haccını yapabilir; bu câizdir.
Zenginlik sebebiyle hacc farz olduğu halde yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle haccedemiyen kimsenin yerine bedel göndermesi gerekir. Veya hacc farz olduğu halde bu borcu edâ etmemiş olanın, yerine bedel gönderilmesini vasiyet ederek para ayırması gerekir. Ölen zengin vasiyet etmemişse, vârisler birini göndermekle mükellef tutulmaz. Ayrıca vasiyet etse bile, parasının üçte biri, bedel olarak gidecek kimsenin hacc masraflarını karşılamayacak miktarda ise, vârisler yine de bedel göndermekle sorumlu tutulmazlar.[714]

-1- عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كانَ الْفَضْلُ بْنُ العباس رديفَ رسولِ الله # فجاءَتهُ امرأةٌ منْ خَثْعَمَ تَسْتَفْتِيهِ فَجَعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إلَيْهَا وَتَنْظُرُ إلَيْهِ. فَجَعَلَ النَّبىُّ # يصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إلى الشِّقّ الآخَرِ. قالتْ: يارَسُولَ اللهِ: إنَّ فَرِيضَةَ اللهِ عَلَى عِبَادِهِ في الحَجِّ أدْرَكَتْ أبِى شَيْخاً كَبيراً لاَ يَسْتَطِيعُ أنْ يَثْبُتَ عَلى الرَّاحِلَةِ أفأحُجُّ عَنْهُ؟ قالَ نَعَمْ. وَذلِكَ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ[. أخرجه الستة.

1. (1553)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Fadl İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın terkisinde idi. Has'ame'den bir kadın birşeyler sormak istiyordu. Fadl, kadına, kadın da Fadl'a bakmaya başladı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle Fadl'ın başını öbür istikâmete çevirdi. Kadın:
"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın kullarına yazdığı hacc farizası yaşlı ve ihtiyar babama ulaştı. Ancak o, bineğin üzerinde durabilecek halde bile değil. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Evet!" dedi. Bu hâdise, Veda haccında cereyan etti." [Buhârî, Hacc 1, Cezâ-u's-Sayd 23, 24, isti'zân 2; Müslim, Hacc, 407, 408, (1334, 1335); Muvatta, Hacc 97, (1, 359); Tirmizî, Hacc 85, (928); Ebû Dâvud, Menâsik 26, (1809); Nesâî, Hacc 9, 11,12, (5, 117, 118).][715]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, birçok farklı tariklerden farklı ziyadelerle rivayet edilmiştir. Öyle ki, soru soranlar bazen erkek, bazan kadındır, bazan annesi, bazan babası, bazan da kardeşi namına hacc yapmanın câiz olup olmayacağı sorulmuştur. Bu farklılıkları değerlendiren âlimler, bu mesele ile ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a değişik kimselerin soru sormuş olabileceğine hükmetmiştir. Erkeklerden soru sahiplerinin ismi belli ise de kadınlardan kimin sorduğu belirsizdir.
2- Hadis, bir kimsenin kadın bile olsa, hacc yapmaktan âciz olan bir başkasına bedel hacc yapmasının caiz olduğunu ifade eder. Hanefîler, Şâfiiler, Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî ve İshak İbnu Râhuye böyle hükmeder.
* İmam Mâlik, Leys ve Hasan İbnu Sâlih'e göre hayatta olan bir kimseye bedel hacc yapılamaz, sadece haccetmeden ölen kimsenin adına haccetmek câiz olur. Ancak İmam Mâlik'ten, bu mevzuda farklı üç kavil daha rivayet edilmiştir:
Birine göre; ölen nâmına dahi bir başkası haccedemez. Diğerine göre; ölenin çocukları onun adına haccedebilir. Üçüncüye göre; ölenin vasiyeti varsa onun adına başkası haccedebilir.
Cumhûr-u ulemâya göre, vasiyet olsun olmasın, ölen bir kimsenin adına onun farz veya vâcib (nezir) haccı varsa başkası tarafından edâ edilebilir. Şafiilere göre nâfile hacca dahi bedel gönderilebilir.
Niyabeten yapılan hacc, kimin adına yapılmışsa onu borçtan kurtarır. İmam Muhammed: "Bedel olan hacc yapan kendisi hacı olur, gönderen de masrafını çektiği için sevab kazanır" demiştir.
İbnu Battâl'ın beyânına göre, hasta iken bedel gönderen kimse sonradan sıhhate kavuşacak olsa hacc borcundan kurtulup kurtulmadığı meselesinde ihtilâf edilmiştir. Kûfe ulemâsı ile İmam Şâfiî ve Ebu Sevr ve bu haccın sayılmayacağına hükmetmişlerdir. İyileştikten sonra tekrar haccetmesi farz olur. Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhuye'ye göre bu hacc kâfidir.
3- Bazı âlimler, bu hadiste, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' in niyabeten hacc yapma iznini, hayvana binemeyecek derecede yaşlı ve âciz olan baba için, onun evlâdına vermiştir. Üstelik, aczi sebebiyle mezkur babaya hacc farz değildir. Çünkü hacc yapabilecek olana farzdır. Öyle ise buna kıyasla, başkası için de niyâbeten hacc yapılabilir diye cevaz hükmü umumîleştirilemez. Meseleyi İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimler böyle yorumlarlar. Onlara göre hacc bedenî ibadettir, bedenî ibadette, tıpkı namazda olduğu gibi, niyâbet caiz değildir.
4- Haccın farziyetinde gücü yetme şartı da farklı yorumlara sebep olmuştur. İbnu Tîn bunu: "Beytullah'a ulaşabilmeye muktedir olma" diye açıklar. Bunda da kişinin kendi âdeti esastır. Sözgelimi, bir kimsenin âdeti yolculuğu yayan yapmak ise, binek bulamasa bile yürüyerek gitmelidir. Başkasından dilenerek geçinmeyi âdet eden kimse, dilenerek Mekke'ye varabilecekse, yiyeceği olmasa bile hacca gitmesi gerekir. Dilenmeyen ve sefere hep hayvanla giden kimseye, binecek hayvan buluncaya kadar hacc farz olmaz.
İbnu Battâl, bu kavlin Abdullah İbnu Zübeyr, İkrime ve Dahhâk'ın mezhepleri olduğunu söyler.
İmam-ı Âzam ve İmam Şâfiî'ye göre "muktedir olmak, zâd ve râhile bulmaya bağlıdır.
Zâd, hacca gidip dönünceye kadar kendisine ve bakmakla mükellef olduğu ailesine yetecek kadar nafakadır.
Râhile de binecektir. Hasan Basrî, Mücâhid, İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Cübeyr, İmam Ahmed, İshâk vs. de bu görüştedir.
Kurtubî, Mâlikîlerin, sadedinde olduğumuz hadisi -yukarıda belirttiğimiz üzere- niyâbet meselesinde reddederken, "Allah için, yoluna gücü yetenlere Beytullah'ı haccetmek insanların boynuna borçtur"

(Âl-i İmrân 97) meâlindeki âyete muhalif olduğunu belirtir. Onlara göre güç yetme meselesinde esas olan beden kuvvetidir.
İmam Mâlik bu meselede Kur'ân'ın zâhiriyle amel etmiştir.
Ancak Cumhur, bu hususta Mâlikîlere cevap vererek zâd ve râhileden bahseden hadisin, âyette geçen güç yetme mefhumu ile ne kastedildiğini açıklamış olduğunu söylemişlerdir.
5- Kendisi hacc yapmayan kimse bedel olarak hacca gidebilir mi? sorusuna Cumhur: "Evet!" diye cevap vermiştir. Çünkü, buna cevaz veren, sadedinde olduğumuz rivayet mutlaktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) niyabet için izin isteyen kadına kendisinin hacc yapıp yapmadığını sormamıştır.
Ebu Hanife, İmam Mâlik, bir rivayette İmam Ahmed'in görüşü budur.
Hasan Basrî, Nehâî, Eyyub ve Câfer İbnu Muhammed'den de aynı görüş rivayet edilmiştir.
Ancak Evzâî, İshak ve Şâfiî'ye göre, kendisi haccetmemiş bulunan bir kimse başkası adına hacca gidemez. Giderse kendisi için haccetmiş olur. Ancak bunun, giden için de bâtıl olacağını söyleyen olmuştur. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan bunu te'yîd eden bir görüş rivâyet edilmiştir.
6- Bu hadisten, kadının vekâleten erkek adına hacca gidebileceğine hükmedilmiştir.
7- Hadisin bir diğer hükmüne göre evlad, anne ve babanın borçlarını ödemek, hizmetlerini yapmakla mükelleftir.[716]

-2- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]أتَى رَجُلٌ النَّبىَّ # فقَالَ: إنَّ أُخْتِى نَذَرَتْ أنْ تَحُجَّ، وَإنَّهَا مَاتَتْ؟ فقَالَ #: لَوْ كانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ: فاقضِ اللّهَ تَعالى، فهُوَ أحَقُّ بِالْقَضَاءِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

2. (1554)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek:
"Kızkardeşim haccetmeye nezretti. Ancak bunu îfa etmeden öldü, (ne yapmak gerekmektedir?)" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):"
Üzerinde başka borcu var mıydı, sen bunu ödeyiverdin mi?" buyurdu. Adam:
"Evet!" deyince:
"Öyleyse Allah'a olan borcunu da ödeyiver. O, (celle şânuhu) borç ödenmeye daha lâyıktır" dedi." [Buhârî, Eymân 30, Cezâu's-Sayd 22, İtisâm 12; Nesâî, Hacc 7, 8, (5, 116); Müslim, Nezr 1, (1638).][717]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, nezir borcu olduğu halde edâ etmeden ölen kimsenin nezrini, varislerinin yerine getirebileceğini ifade eder. Bu meselede İbnu Abbâs'tan iki farklı rivayet gelmiştir. Birinde: "Kişi üzerinde nezr borcu olduğu halde ölürse velisi bunu kaza eder" demiştir.
Diğer bir rivayette de İbnu Ömer'le birlikte bunun aksine hükmettikleri belirtilmiştir. Nitekim Muvatta'da İbnu Ömer'den, Nesâî'de İbnu Abbâs'tan: ◌َ يُصَلِّى اَحَدٌ عَنْ اَحَدٍ وَ◌َ يَصُومُ اَحَدٌ عَنْ اَحَدٍ "Kimse kimsenin yerine ne namaz kılar, ne de oruç tutar" dedikleri rivayet edilmiştir.
İbnu Hacer, İbnu Abbâs'ın bu zıt görüşlerini te'vil ederek şunu söyler: "Te'yid eden rivayet ölüler hakkındadır, yani ölenin nezri yerine getirilir. Reddeden rivayet, sağlar hakkındadır, yani hayatta olanın yerine oruç tutulamaz, namaz kılınamaz. Nitekim bu te'vili te'yid eden bir rivayet İbnu Ebî Şeybe'den gelmiştir: "Ölmüş bir kimsenin üzerinde nezir borcu olursa ne yapmalı?" diye İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sorulmuştu: "Onun adına orucu tutulur" diye cevap verdi."
İbnu'l-Münir'in de şu yorumu kayda değer: "Muhtemelen İbnu Ömer, Kuba mescidinde namaz kılmaya nezredip kılmadan ölen bir kadının kızı bu durumu sorunca, kadının kızına: "Onun yerine sen kılıver!" derken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu hadisiyle amel etmiş olmayı düşünmüştür: "Âdemoğlu ölünce, ameli kesilir, ancak üç kişi hâriç..." Bu üç meyanda evlâd da zikredilmiştir. Çünkü evlâd kişinin kesbindendir. Bu sebeple evlâdın salih amelleri kişinin amel defterine de, -evlâdınkinden eksiltme hâsıl etmeden- aynen yazılır. Öyle ise, "Onun yerine kılıver" sözünün mânası: "Senin namazın, kendi adına niyet etmiş olsan dahi onun adına da yazılır." Bu sözüyle İbnu'l-Münir, cevâzı evlâd' la sınırlandırmış, evlâd dışındakilerin, ölen kimsenin yerine borç ödeyemeyeceğini

söylemiş olmaktadır. Mamafih İmam Mâlik, Ebu Mus'ab, İbnu Vehb hep bu görüşü iltizam etmişlerdir.
İbnu'l-Münir bu yorumuyla, İbnu Battâl'ı da tenkid etmiş olmaktadır. Çünkü o: "Hiç kimsenin, ölmüş veya hayatta hiçbir kimsenin yerine ne farz ne de sünnet hiçbir namaz kılamayacağı hususunda icmâ var" demiştir.
Muhelleb de şöyle demiştir: "Eğer bu câiz olursa, bu (yani niyabet) bütün bedeni ibadetlerde caiz olur, Şâri' Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dahi bunu ebeveyni için yapmaya daha çok hak sahibi bulunurdu ve amcası için istiğfarda bulunmaktan menedilmezdi ve وَ تَكسب كل نفس إ علَيها"Günahkâr hiç bir nefis diğerinin (günah) yükünü taşımaz" (En'âm 164) âyetinin mânası batıl olurdu."
İbnu Hacer bu mütâlaanın, bilhassa Şâri' (Resûlullah) ile alâkalı kısımlarını tenkid etmenin çok kolay olduğunu söyler. Unutmayalım ki ebeveyne, yakınlara yapılan hayrın ulaşması, onların imanla gitmiş olmalarına bağlıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın amcasının küfür üzerine öldüğünü rivayetler te'yid eder.[718]

-3- وعنه أيضاً رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]سَمِعَ النَّبىُّ # رَجُلاً يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شُبرمةَ. قال: وَمَنْ شُبْرُمَةُ؟ قال: أخٌ لِى أوْ قَرِيبٌ لِى فقَالَ: أحَجَجْتَ عن نَفسِكَ؟ قال: . قال: فَحُجَّ عَنْ نَفْسِكَ ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ[. أخرجه أبو داود .

3. (1555)- Yine İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet edildiğine göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir adamın:
"Şübrüme adına lebbeyk!" dediğini işitir.
"Şübrüme de kim?" diye sorar. Adam:
"Bir kardeşim veya bir yakınım!" diye cevap verir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sen kendi hesabına hacc yapmış mısın?" diye sorar. "Hayır!" cevabını alınca:
"Öyleyse önce kendi adına hacc yap, sonra Şübrüme adına yaparsın!" der." [Ebu Dâvud, Menâsik 26, (1811); İbnu Mâce, Menâsik 9, (2903).] [719]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, kendi adına hacc yapmamış olan kimsenin, muktedir olsun olmasın bir başkası adına hacc yapamayacağını ifade etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Şübrüme adına telbiye getiren kimse hakkında tafsilat aramadı, böylece o, umum yerini tutmuş olur.
1551 numaralı hadisi açıklarken İmam Şâfiî'nin buna hükmettiğini belirtmiştik.
Sevrî: "Kendi adına haccetmeyenin yaptığı hacc, başkası adına muteberdir" der. (Mütemmim bilgi için önceki iki hadise de bakın.) [720]

ONDÖRDÜNCÜ BÂB

HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

Bu babta yedi fasıl vardır
BİRİNCİ FASIL
TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR
*
İKİNCİ FASIL
MİNA'DA HUTBE
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
ÇOCUGUN HACCETMESİ
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
ŞARTLI HACC

*
BEŞİNCİ FASIL
HAREM'DE SİLAH TAŞIMAK
*
ALTINCI FASIL
ZEMZEM SUYU
*
YEDİNCİ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR

Teşrik Günü (Eyyâm-ı Teşrik): Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine teşrik günleri denir. Bu, bayramın 2, 3 ve 4. günlerine tekâbül eder. Beş vakit farz namazların arkasından teşrik tekbirlerinin getirildiği arefe sabahından bayramın dördüncü günü akşamına kadar olan 5 güne de teşrik günleri denir.[721]

-1- عن يحيى بن سعيد قال:]خَرَجَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ الْغَدَاةَ يَوْمَ النَّحْرِ حِينَ ارْتَفَعَ النَّهَارُ شَيْئاً فَكَبَّرَ وَكَبَّرَ النَّاسُ بِتَكْبِيرِهِ ثُمَّ خَرَجَ الثَّانِيَةَ مِنْ يَوْمِهِ ذلِكَ بَعْدَ ارْتِفَاعِ النَّهارِ فَكَبَّرَ فَكَبَّرَ النَّاسُ مَعَهُ بِتَكْبِيرِهِ. ثُمَّ خَرَجَ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ فَكَبَّرَ فَكَبَّرَ النَّاسُ مَعَهُ بِتَكْبِيرِهِ حَتَّى يَتَّصِلَ التَّكْبِيرُ إلى المَسْجِدِ الحَرَامِ. فَيقُولُونَ كَبَّرَ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فَيُكَبِّرُونَ[.

1. (1556)- Yahya İbnu Said anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) yevm-i nahrin sabahında gündüz biraz yükselince çıkıp tekbir getirdi. Onun tekbiriyle birlikte halk da tekbir getirdi. Aynı gün, gündüzün tamamen yükselmesinden sonra ikinci defa çıkıp tekbir getirdi, halk da onunla birlikte tekbir getirdi. Sonra güneşin zeval vaktinde çıkıp tekrar tekbir getirdi, halk da onunla birlikte tekbir getirdi. (Getirilen) bu tekbir Mescid-i Haram'a kadar ulaştı ve halk: "Hz. Ömer tekbir getirdi" deyip tekbir getirdiler." [Muvatta, Hacc 205, (1, 404).][722]

-2- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنّهُ كانَ يُكَبِّرُ في فُسْطَاطِهِ[. أخرجه البخارى في ترجمة باب. وأخرجه مالك إلى قوله: فيكبرون .

2. (1557)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, "O, çadırının içinde tekbir getirirdi." [Buhârî, İydeyn 12. (Tercüme'de muallak olarak kaydeder. Ancak Buhârî, bunu İbnu Ömer'e değil, Hz. Ömer'e nisbet eder.)] [723]

-3- وعن ميمونة رَضِىَ اللّهُ عَنْها.]أنَّهَا كَانَتْ تُكَبِّرُ يَوْمَ النَّحْرِ وَكَانَ النِّسَاءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أبَانَ بنِ عُثْمَانَ[. أخرجه البخارى في ترجمة باب .

3. (1558)- Meymûne (radıyallahu anhâ)'dan anlatıldığına göre, "Yevm-i nahrde tekbir getirir, kadınlar da Ebân İbnu Osmân'ın arkasından tekbir getirirlerdi." [Buhârî, İydeyn 12.][724]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen bu üç hadis Mina'da hacıların getireceği teşrik tekbirleriyle ilgilidir. Birinci hadis, Hz. Ömer'in yevm-i nahirde teşrik tekbirlerini ne zaman ve nasıl başlattığını, halkın buna iştirakini vs. tanıtır. İkinci hadise göre Hz. Ömer, çadırının içinde tekbir getirmekte, halk da dışarıdan onu takip etmektedir. Üçüncü hadiste, kadınların da yüksek sesle tekbire iştirak ettiğini belirtmektedir.

2- İkinci ve üçüncü hadis, Buhârî'de muallak olarak, aynı babın başlığında bazı ilâve ve bilgilerle beraberce kaydedilmiştir:"
Hz. Ömer (radıyallahu anh) Mina'da çadırında tekbir getirir, onun tekbirini mescidde olanlar, sokaklarda olanlar işitir, onlar da tekbir getirirlerdi. (Hep birlikte getirilen bu tekbirlerin azametinden) Mina sarsılırdı. İbnu Ömer de o günlerde tekbir getirirdi, namazların arkasında, yatağında, çadırında, otururken, yürürken (bu Mina) günleri boyunca tekbir getirirdi. [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i pâkleri] Meymûne (radıyallahu anhâ) de yevm-i nahrde tekbir getirirdi. Kadınlar da, (Emevî Halifesi Abdülmelik İbnu Mervan zamanında Medine vâlisi olan) Ebân İbnu Osman İbni Affân'ın arkasından tekbir getirirlerdi. Ömer İbnu Abdilaziz de teşrik gecelerinde erkeklerle mescidde tekbir getirirdi."
Görüldüğü üzere Buhârî hazretleri, birkaç tane rivayeti muallak olarak bir arada sunmuştur. İbnu Hacer, bunların mevsul olarak bulundukları kaynakları tanıtır.
Teşrik tekbirlerinin zamanı, yeri, muhtevası gibi bir kısım teferruatta ulemânın ihtilâf ettiğini belirterek ezcümle şu bilgiyi sunar:
* Bu tekbirlerin yeri hususunda bâzıları "namazların arkasında" demiş, bazıları, "nafilelerin arkasında değil, farzların arkasında" demiştir.
* Bazıları, "Bu tekbiri sadece erkekler getirir, kadınlar getirmez" der.
* Bazıları, "Teşrik tekbiri cemaatle getirilir, münferiden getirilmez".
* Eda edilenlerde olur, kazaya kalanlarda olmaz.
* Mukime vacibtir, müsafire değil.
* Şehirde oturana gerekir, köyde oturanlara gerekmez, demiştir. Buhârî, bütün bu ihtimallerin hepsine yer verecek rivayetleri seçmiştir.
Keza ulemâ, teşrik tekbirlerinin başlama ve bitme zamanlarında da ihtilâf etmiştir:
* Arefe günü sabahından başlar, diyen olmuş;
* Arefe öğle namazıyla başlar, diyen olmuş;
* İkindi namazıyla başlar, diyen olmuş;
* Yevm-i nahrin sabah namazıyla başlar, diyen olmuş;
* Yevm-i nahrin öğlesinde başlar, diyen olmuş;
Biteceği zamanla ilgili olarak da:
* Yevm-i nahrin öğlesine kadardır, diyen olmuş;
* Yevm-i nahrin ikindisine kadardır, diyen olmuş;
* İkinci günün öğlesine kadardır, diyen olmuş;
* Eyyam-ı teşrikin son gününün sabah vaktine kadardır, diyen olmuş;
* Eyyam-ı teşrikin son gününün öğle vaktine kadardır, diyen olmuş;
* Eyyam-ı teşrikin son gününün ikindi vaktine kadardır diyen olmuş.
Beyhakî, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ashabından bunları rivayet etmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu mevzuda hiçbir sâbit rivayet mevcut değildir.
Bu hususta Ashab'tan gelen rivayetlerin en sahihi, Hz. Ali ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un sözleridir. Buna göre teşrik tekbirleri, arefe günü sabahından eyyam-ı Mina'nın son gününe kadar devam eder.
Tekbirin muhtevasına gelince, bu hususta en sahih rivayeti Abdurrezzak kaydetmiştir. Ona göre tekbir şöyledir:
* Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber kebiran.
* Bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: Ve lillahi'lhamd.
* Bazı rivayetlerde üç tekbire şu ilâve edilmiştir: "Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh..." sonuna kadar.
* Bazılarında iki tekbirden sonra: "Lâ ilahe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahi'lhamd" ilave edilmiştir.
Bu rivayet Hz. Ömer ve İbnu Ömer'den gelmiştir. [725]

İKİNCİ FASIL

MİNA'DA HUTBE

-1- عن عبدالرحمن بن معاذ قال:]خَطَبَنَا رسولُ اللهِ # وَنَحْنُ بِمنىً فَفُتِحَتْ أسْمَاعُنَا حَتَّى كُنَّا نَسْمَعُ مَا يَقُولُ وَنَحْنُ في مَنَازِلِنَا فَطَفِقَ يُعَلِّمُهُمْ مَنَاسِكَهُمْ حَتَّى بَلَغَ الجمَارَ فَوَضَع إصْبَعَيْهِ السَّبَّابَتَيْنِ ثُمَّ قالَ بِحَصَى الخَذْفِ ثُمَّ أمَرَ المُهَاجِرِينَ فَنَزَلُوا في مُقَدَّمِ المَسْجِدِ، وَأمَرَ ا'نْصَارَ أنْ يَنْزِلُوا مِنْ وَرَاءِ المَسْجِدِ. قالَ: ثُمَّ نَزَلَ النَّاسُ بَعْدَ ذلِكَ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

1. (1559)- Abdurrahman İbnu Muâz (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Mina'da iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hitab etti. Kulaklarımız öylesine açıldı ki, sanki her ne söylese bulunduğumuz yerden (rahat) işitiyorduk. Bir ara, halka menâsikini öğretmeye başladı. Böylece taşlama yerine kadar geldi. (Konuşurken) şehâdet ve orta parmağını (kulaklarına) koymuştu. (Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi. Muhacirler'e emrederek Mescid'in ön kısmında konaklamalarını, Ensar'a da Mescid'in arka kısmında konaklamalarını söyledi."
Râvi der ki: "İşte bundan sonradır ki herkes (bineklerinden inip) yerleşti." [Ebu Dâvud, Menâsik 70, (1951); Nesâî, Hacc 189, (5, 249).][726]

-2- وعن رافع بن عمرو المُزنى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]رَأيْتُ رسولَ اللهِ # يَخْطُبُ النَّاسَ بِمنىً حِينَ ارْتَفَعَ الضُّحَى عَلى بَغْلَةٍ شَهْبَاءَ، وَعَلِيٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يُعَبِّرُ عَنْهُ وَالنَّاسُ بَيْنَ قَائِمٍ وَقَاعِدٍ[. أخرجه أبو داود .

2. (1560)- Râfî' İbnu Amr el-Müzenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Mina'da halka hitab ederken gördüm. Vakit kaba kuşluktu ve Efendimiz, boz bir dişi katırın üzerindeydi. Hz. Ali (radıyallahu anh) de, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerini rahat işitebileceği bir mesafede durup, eksiltip artırmadan halka tekrar ediyordu. Halkın kimisi ayakta idi, kimisi de oturuyordu." [Ebu Dâvud, Menâsik 73, (1956).][727]

AÇIKLAMA:

1- İki rivayet, Mina'da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın verdiği hutbe hakkında bilgi vermektedir:
1) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kuşluk vakti hitab etmiştir.
2) Taşlama mahallinde hitab etmiştir,
3) Hitabetini bir binek üzerinde yapmıştır.
4) Mina'da belli başlı grupların yerlerini ayrı ayrı ta'yin etmiş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu ta'yininden sonra hacılar yerleşmişlerdir.
5) Hacı kâfilesi, kendi sesini işitemeyecek kadar kalabalık olduğu için -Mirkat'ta kaydedilen rakama göre 130 bin kadar- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerini tekrar ederek uzaktakilere ulaştıracak aracılar kullanmıştır. Hz. Ali bunlardan biridir.
6) Hutbe dinlerken halk serbesttir: İsteyen oturarar, isteyen ayakta dinlemektedir.
7) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) atılacak taşların büyüklüğüne varıncaya kadar haccla ilgili teferruat üzerinde durmuş, halka ta'lim etmiştir.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sesinin daha kuvvetli çıkması, herkes tarafından daha iyi işitilmesi için ellerini kulakları hizasına kaldırıp ikişer parmağını kulaklarının üzerine koyduğu belirtiliyor. Mamafih rivayet metninde "kulak" kelimesi geçmez ise de bazı Ebû Dâvud nüshalarında mevcuttur. Bilal-i Habeşî'nin de öyle yaptığı rivayetlerde mevcuttur. Nitekim zamanımızda da müezzinler ezan okurken bu sünnete uymaktadırlar.
3- Birinci rivayette, hâdisenin cereyan sırasıyla tasvir edilmeyip, takdim ve te'hirlerle, hatıra gelen hususların kesintiler halinde zikredildiği şârihlerce belirtilmiştir. Meselâ elini kulaklarına koyma meselesi daha önce ifade edilebilirdi. Azimabâdî bazı farklı yorumlara dikkat çeker. Mesela "(Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi" şeklinde yaptığımız tercümenin aslında geçen ثم قال (sonra söyledi) ibaresindeki söyledi قال nin atmaktan istiare olduğunu, رَمَى (attı) şeklinde anlamak gerektiğini kaydeder. Yani teklif edilen mâna şudur:

"Sonra fıtlatma taşını attı." Halbuki قال yi رَمَى ile te'vil tekellüflüdür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu haccda menâsiki ta'lim buyurduğubizzat hadiste ifade edilmektedir. Öyle ise قال بِحَصَى الْحَذْفِ ibaresini "fırlatma taşı (yani parmak uçlarıyla fırlatılan bakla veya nohut büyüklüğünde çakıl) atacaksınız dedi" şeklinde talimî bir mânada anlamak daha muvafık düşmektedir. Mamafih öbür anlama da vak'aya ters gelmez, ibareye uzak düşer, قال 'yi رَمَى ya haml tekellüftür, tabiî değildir.

4- Son olarak bir noktayı daha belirtelim: Âlimler, hacc sırasında hutbe verilmesi gereken yerler ve vakitleri hususunda ihtilaf ederler:

Hanefî ve Mâlikî ulemâsı, yevm-i nahrde hutbe olmayacağı kanaatindedir. Bu kaydedilen rivayetlerde haber verilen konuşmalar, râviler tarafından hutbe kelimesiyle ifade edilmiş olsa da aslında bunlar hutbe değil, umumî tavsiyeler mâhiyetinde konuşmalardır, haccın şiarı mânasını taşıyan hutbe değildir. Hattâ bunlar yevm-i nahrde hutbenin meşru olmayacağını bile söylemişlerdir. Bunlara göre, haccda a) Zilhicce'nin 7'sinde, b) Arefe günü (Zilhicce'nin 9'u), c) Yevm-i nahrin ikinci günü (Zilhicce'nin 11. günü) hutbeler mevcuttur.

Bu açıklamaya muvâfakat eden Şâfiî hazretleri -bir itirazda bulunarak- yevm-i nahrin ikinci günü yerine "üçüncü günü" der ve dördüncü bir hutbe ilâve eder: "yevm-i nahrdeki hutbe..." Der ki: "Halkın o gün, yapacağı menâsiki bilmesi için bu hutbeye ihtiyacı vardır, çünkü o gün taşlama, kurban, traş, tavaf gibi menâsik mevcut." Bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadislerle istidlâl eder.

Yukarıda temas edildiği üzere, Tahâvî, mezkur hutbenin haccla doğrudan ilgisi olmayan, umumî tavsiyeler olduğunu söyleyerek buna hutbe denemeyeceğini belirtmiş ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunları haccı aydınlatmak kasdıyla söylemiş olduğu hükmünü çıkarmıştır. İbnu'l-Kassâr: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), söylemiş bulunduğu şeyleri, uzak diyarlardan gelen kimselere tebliğ etmek için o davranışa yer vermiştir. Bunu görenler de, O'nun hutbe verdiğini zannetmişlerdir. Şâfiî'nin, ihramdan çıkmayı sağlayacak amellerin öğretilmesine insanların ihtiyaç duyduğuna dair sözü kesin bir gerçeğe parmak basmaz, zîra, o hususları imamın Mekke'de veya Arafat'ta öğretmesi de mümkündür" demiştir.

Bu mütâlaalara şöyle cevap verilmiştir: "Yevm-i nahrde verildiği belirtilen hutbelerle ilgili rivayetler, o hutbede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yevm-i nahrin tâzimine, Zilhicce'nin onunun tâzimine, haram belde'nin tazimine tenbihte bulunduğu, Sahâbe'nin de bu konuşmaya hutbe demekte tereddüt göstermediği ortada iken, başkasının te'viline itibâr edilmez. Bir kısım gerekli bilgilerin arefe günü verilebileceğine dair söylenene gelince, bu da tatminkâr değildir. Zîra, nahr günündeki hutbeyi inkâr edenler, Arafat'a hareketten sonraki günlerde yapılacak olan bütün amelleri, terviye (8 Zilhicce) günü öğretmek mümkün olduğu halde, nahrin ertesi (ikinci) günündeki hutbeyi meşru görmektedirler. Öyle ise, madem ki, her günün, -diğerinde bulunmayan- kendine has menâsiki var, şu halde sebeplerin değişmesine tâbi olarak, her günün ibadetlerini yeniden öğretmek meşrudur ve gereklidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nahr günündeki hutbesinde ihramdan çıkmaya müncer menâsikten söz etmediğine dair Tahâvî'nin iddiasını, Amr İbnu'l-As (radıyallahu anh)'dan Buhârî'nin kaydettiği bir rivayet reddeder. Çünkü orada Amr İbnu'l-Âs, yevm-i nahrde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hutbesine şâhid olduğunu, cemaatten bazılarının menâsikten bir kısmını diğerine takdimle ilgili sual sorup cevap aldığını belirtir" (1461 numaralı hadise bakın). [728]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÇOCUĞUN HACCI

-1- عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]لَقِيَ رسولُ الله # رَكْباً بِالرَّوْحَاءِ فَرَفَعَتْ إلَيْهِ امْرَأةٌ مِنْهُمْ صَبِيّاً. فقَالَتْ: ألِهذَا حَجٌّ؟ قالَ: نَعَمْ، وَلَكِ أجْرٌ[. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائى .

1. (1561)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ravhâ'da bir grup yolcuya rastladı. Onlardan bir kadın kendisine bir çocuğu kaldırıp:

"Bunun için de hacc câiz olur mu?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Evet olur ve sana da sevab vardır" buyurdu." [Müslim, Hacc 409, (1336); Muvatta, Hacc 244, (1, 422); Ebu Dâvud, Menasik 8, (1736).][729]

AÇIKLAMA:

1- Ravhâ, Medine'ye kırk mil kadar uzaklıkta bir yer adıdır.
2- Cumhur, bu hadise dayanarak çocuğun hacc yapmasının câiz olduğunu söylemiştir. Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) ve başka pekçok âlim, "Çocuğun haccı muteberdir, onunla çocuk sevaba mazhar olur, ancak büyüyünce farz olacak haccın yerine geçmez, nâfile bir hacc olarak sahihtir" demişlerdir.
3- Ebu Hanife "çocuğun haccı sahih olmaz" demiştir. Ebu Hanife'nin ashabı da: "Çocuğa temrin olsun, hacca alışsın diye hacca götürmüşlerdir" demişdir.
Kadı İyaz der ki: "Çocuğun hacc yapmasının câiz olduğu hususunda ulemâ ihtilâf etmez. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fiili, Ashab'ın fiili ve ümmetin icmâı bunu te'yid eder. Ebû Hanife'nin muhalefeti de cevâza taalluk etmez. Onun itirazı bu haccın mün'akid olup, buna hacc ahkâmının uygulanıp uygulanamayacağı hususundadır." Çünkü, hacc mün'akid oldu mu, ihram yasaklarını işlediği takdirde fidye gerekir, dem gerekir vs. tıpkı büyüklere gerekeceği gibi. (Halbuki, umumî hukuk prensibine göre çocuktan haram kaldırılmıştır, cezâya ehil değildir ve velisi, çocuğun malını korumakla sorumludur, çocuğun malını eksilten akid ve tasarruflara hukuken yetkili değildir. Sözgelimi çocuğa yapılan bağışı kabul eder ama, çocuğun malından çocuk adına sadaka veremez. Şu halde haccın ahkâmını çocuğa uygulamak, bu prensipler açısından muvafık değildir. Böyle düşünen Ebu Hanife hazretleri: Hacc, çocuğa temrin olarak, onun öğretilmesi için gerekir, normal bir hacc olarak mün'akid olmaz, öyle ise ihram yasaklarını işlerse fidye, kurban gerekmez, demek istemiştir.
4- Nevevî, çocuğun haccının, çocuktan, büyüyünce hacc borcunu düşürmeyeceğinde ulemânın icma ettiğini belirtir.
5- Çocuğa hacc yaptırana sevab, onu taşımak, ihram yasaklarından korunmasını sağlamak, ihramlının yaptıklarını ona yaptırmak gibi sebeplerden ileri gelir.
6- Çocuk adına ihrama giren veliye gelince her veli buna yetkili değilir. Nevevî der ki: "Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahih olan şudur: "Çocuğun malına veli olma yetkisi bulunan baba veya dede veya kâdı tarafından tâyin edilen kayyim veya vasi veya kâdı veya imam çocuk adına ihram giymeye yetkilidir. Annenin çocuk adına ihrama girmesi câiz değildir. Şayet anne vasiyyet yoluyla veya kâdının kararıyla çocuğa veli olmuşsa o zaman bu yetkiye sahiptir." Ancak, annenin veya velâyetü'l mâl yetkisi olmasa bile asabeden birinin çocuk adına ihrama girebileceğini söyleyen âlim de olmuştur. Bütün bu ahkâm, çocuğun temyiz hâline ulaşmamış yaşta olmasıyla ilgilidir.[730] Eğer temyiz yaşına basmışsa velisi, çocuğun bizzat ihrama girmesine izin verebilir. Eğer mümeyyiz çocuk, velisinin izni olmadan ihram giyse veya velisi onun adına ihram giyse, esah olan kavle göre, bu hacc mün'akid olmaz. Velinin, mümeyyiz olmayan çocuk adına ihrama girmesinin vasfı, kalbinden, çocuğu ihramlı kıldım diye geçirmesinden ibarettir."Dinimizin, çocuk adına ihrama girme hususunda velisine getirdiği sınırlamaların, kayıtların sebebi, haccla ilgili bütün masrafların çocuğun malından çıkacağı içindir. Böylece çocuğun malının israfı önlenmiş olmaktadır.[731]

-2- وعن السائب بن يزيد رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]حجَّ بى أبى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ مَعَ رسولِ اللهِ # وَأنَا ابنُ سَبْعٍ سِنِينَ[. أخرجه البخارى والترمذى .

2. (1562)- Sâib İbnu Yezid (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Babam (radıyallahu anh) bana, Veda haccı sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte hacc yaptırdı. Ben o zaman yedi yaşında idim." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 25; Tirmizî, Hacc 83, (925).][732]

-3- وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كُنَّا نُلَبِّى عَن النساء والصبيان[. أخرجه الترمذى وقال: حديث غريب.وقد أَجْمَعَ أَهْلُ الْهِلْمِ أَنَّ المَرْأَةَ يُلَبِّى عَنْهَا غَيْرُهَا

3. (1563)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) diyor ki: "Biz, kadın ve çocuklara bedel, telbiye getiriyorduk." [Tirmizî, Hacc 84, (927); İbnu Mâce, Menâsik 68, (3038).][733]

İlim adamları, kadının yerine başkasının telbiye getiremeyeceği hususunda icmâ etmişlerdir.[734]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Tirmizî'de كُنَّا نُلَبِّى عَنِ النِّسَاءِ وَنَرْمِى عَنِ الصِّبْيَانِ "Kadınlara bedel telbiye çeker, çocuklara bedel de taşlama yapardık" şeklindedir.2- Tirmizî hadis hakkında şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilim, kadının yerine başkasının telbiye getiremiyeceği hususunda icma etmiştir. O, kendisi için telbiye getirir. Onun telbiyede sesini yükseltmesi mekruhtur (telbiyeyi alçak sesle getirmesi mekruh değildir)." [735]

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLI HACC

-1- عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]دَخَلَ رسولُ اللّه # عَلى ضُبَاعَةَ بِنتِ الزُّبيرِ رَضِىَ اللّهُ عَنْها. فقَالَ: لَعَلَّكِ أرَدْتِ الحجَّ؟ فقَالَتْ: وَاللّهِ مَا أجِدُنِى إَّ وَجِعَةً فقَالَ: حُجِّى وَاشْتَرِطِى، وَقُولِى: اللَّهُمَّ مَحِلِّى حَيْثُ حَبَسْتَنِى[. أخرجه الشيخان والنسائى .

1. (1564)- Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Subâa Binti'z-Zübeyr (radıyallahu anhâ)'in yanına girdi:
"Herhalde sen hacc yapmak istiyorsun?" dedi. Subâa:
"Vallahi kendimi hasta buluyorum" diye cevap verince:
"Hacca çık, fakat şart koş ve de ki: "Ya Rabbi, beni nerede hapsedersen orası (ihramdan çıkıp haccı bırakma) yerimdir." [Buhârî, Nikâh 15; Müslim, Hacc 104, (1207); Nesâî, Hacc 60, (5, 168).][736]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Subâa, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' in amcasının kızıdır.
Anlaşıldığı üzere, hacc yapmak arzusundadır ve fakat kendisini hasta hissetmektedir. Durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arzedip fetva isteyince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ibâdet yapamayacak yerde ihramdan çıkma niyetiyle hacca karar vermesini tavsiye etmiştir."
Müslim'in bazı rivayetinde Subâa (radıyallahu anhâ)'nın hacca katılıp, tamamladığı tasrih edilir.
2- Ulemâ, böyle bir şartın câiz olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmiştir. Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. İbnu Mes'ud, Ammâr ve İbnu Abbas (radıyallahu anhüm ecmâin) ile Tâbiin'den Said İbnu'l-Müseyyeb, Urve İbnu Zübeyr, Atâ, Alkame ve Şüreyh (rahimehumullah) tecviz etmişlerdir. Şâfiî'nin meşhur kavli de budur. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk ve Ebu Sevr de aynı görüştedirler.
Bazı âlimler böyle bir şartın bâtıl olduğunu söylerler. Ashab'tan Hz. Aişe ve İbnu Ömer (radıyallahu anhum) bu kanaattedir. İmam-ı Âzam, İmam Mâlik, Nehâî, Tâvus, Said İbnu Cübeyr, Hakem ve Süfyan Sevri'nin mezhepleri de budur.[737]

-2- وللترمذى قال:]كَانَ ابنُ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما يُنْكِرُ اشْتِرَاطَ في الحَجِّ وَيَقُولُ: أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ #؟[.وزاد النسائى: أَنَّهُ لَمْ يَشْتَرِطْ. فَإنْ حَبَسَ أحَدَكُمْ حَابِسٌ فَلْيَأتِ الْبَيْتَ وَلْيَطُفْ بِهِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ ليَحْلِقْ أوْ لِيُقَصِّرْ ثُمَّ لِيُحِلَّ وَعَلَيْهِ الحَجُّ مِنْ قَابِلٍ .

2. (1565)- Tirmizî de der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), haccda şart koşmayı reddeder ve şöyle derdi: "Size Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti kifâyet etmiyor mu?" Nesâî'nin rivayetinde şu ziyade yer alır: "O, hiçbir zaman şart koşmamıştır. Eğer sizden biri bir mâniden dolayı haccını tamamlayamazsa, Beytullah'a giderek tavaf etsin, Safâ ve Merve arasında sa'yetsin, sonra traş olsun yahut saçını kısalttırsın. Böylece ihramdan çıkmış olur ve gelecek sene hacc yapıncaya kadar her şey kendisine helal olur."
Şârihler, bu hadisi İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet eden Tâvus ile Said İbnu Cübeyr'in de bununla amel etmediklerini belirtirler.

Esâsen haccı tamamlamaya mani bir engelle karşılaşacak olanların tâbi olacakları ihsâr ahkâmı varken, önceden koşulan şart, yeni bir hak getirmiyor. [738]

BEŞİNCİ FASIL

HAREM'DE SİLAH TAŞIMA HAKKINDA

-1- عن ابن جُريجٍ قال:]أصَابَ ابنَ عُمَرَ سِنَانُ رمحٍ في أخْمَص قَدَمِهِ بِمِنىً فجاء الحَجَّاجُ يَعُودُه. فقَالَ: لَوْ نَعْلَمُ مَنْ أصَابَكَ؟ فقَالَ: أنْتَ أصَبْتَنِى. فَقَالَ: وَكَيْفَ؟ قَالَ: حَمَلْتَ السَّحَ في يَوْمٍ لَمْ يَكُنْ يُحْمَلُ فِيهِ، وَأدْخَلْتَ السَّ◌حَ الحَرَمَ وَلَم يَكُنْ السَّ◌حُ يُدْخَلُ الحَرَمَ[. أخرجه البخارى .

1. (1566)- İbnu Cüreyc (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ın ayağının çukuruna, Mina'da mızrağın uç demiri isâbet etti. Haccâc, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e geçmiş olsun ziyaretine geldi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:"
Keşke sana bunu isabet ettireni bilseydik (de cezalandırsaydık)" dedi. İbnu Ömer:
"Bana onu sen isâbet ettirdin" dedi. Öbürü:
"Nasıl olur?" deyince, İbnu Ömer:
"Silah taşınması yasak olan bir günde sen silah taşıdın. Harem'e silah soktun. Halbuki Harem'e silah sokulmaz" dedi." [Buhârî, İydeyn 9.][739]

AÇIKLAMA:

1- Burada İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Haccâc-ı Zâlim'i suçlayıp: "Bana bunu saplamalarını sen emrettin" demek için doğrudan "sen isabet ettirdin" demektedir. Zîra Halife Abdülmelik, Abdullah İbnu'z-Zübeyr'in şehid edilmesinden sonra, Hicâz valisi olan Haccâc'a mektup yazarak, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e hiçbir hususta muhalefet etmemesini yazar. Bu emir Haccâc'a ağır gelir ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in hayatına son vermeye azmeder. Bir adamına talimat vererek, zehirli harbe saplayarak öldürmesini tenbihler. Kalabalık bir anda, memur Hz. İbnu Ömer (devede iken) ayağından yaralar.
Zehirin tesiriyle İbnu Ömer derhal hasta düşer, bir müddet sonra da Hakk'ın rahmetine kavuşur (radıyallahu anh). Sene: 74.
2- Şu halde hadiste geçen "sen silah taşıdın" ifadesi "silahın taşınmasını sen emrettin" demektir.
3- Ashab'ın "silah taşınması yasak olan bir günde" şeklinde failini zikretmeden yaptığı beyanlar ref'e yani hadisin merfu (Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti) olduğuna hamledilmiştir. Binaenaleyh bayram günü silah taşıma yasağının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından konduğu kabul edilmiştir. Mamafih Abdurrezzak'ta mürsel olarak gelen bir rivayette: "Bayram günü silahla çıkmayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasakladı" denmektedir. İbnu Mâce'den gelen bir başka rivayette: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), iki bayramda da İslâm memleketlerinde, düşmanla karşı karşıya olmadıkça silah taşımayı yasakladı" denmektedir. Müslim'in bir rivayetinde ise: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de silah taşımayı yasakladı" denmektedir.[740]

-2- وعن الَبَراء بن عازب رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]لما صَالحَ النَّبىُّ # أهلَ الحُدَيْبِيَّةِ صَالَحَهُمْ عَلى أنْ َ يدخلها إ بِجُلُبَانِ السِّ◌حِ الْقِرَابُ بِمَا فيهِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

2. (1567)- Berâ İbnu Âzib (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de Mekkelilerle, "Şehre, silahın sâdece cülübbânından yani içindekileriyle dağarcıktan başka bir şey sokmamak şartıyla anlaştılar." [Buhârî, Sulh 6, Umre 3, Cezâu's-Sayd 17, Cizye 19, Megâzî 43; Müslim, Cihâd 90, (1783); Ebu Dâvud, Menâsik 33, (1832).][741]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Hudeybiye Antlaşması'nın bir maddesine temas eden bir özetlemedir. Vak'a değişik rivayetlerde az çok farklı şekillerde gelmiştir. Ebu Dâvud'un rivayeti daha vâsıh olarak şöyle:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye'de sulh yaptığı zaman müşriklerle şu esasta anlaştılar: "(O yıl umre yapılmayacak, gelecek yıl yapılacak. Umre sırasında şehirde üç günden fazla kalmayacaklar. Ayrıca, umre sırasında) Müslümanlar şehre sadece silah cülübbânı ile gireceklerdi. Ben silah cülübbânı nedir? diye sordum. Dedi ki: "İçindekileriyle birlikte dağarcık."
Aynî cülübbânın deriden mâmul bir kılıf olduğunu, içerisine kınıyla birlikte kılınç, ok, yay gibi silahların ve hatta azık gibi yolcunun temel ihtiyaç maddelerinin konduğunu, daha ziyade hayvanın sırtında taşındığını, içerisine kamçı da konduğunu belirtir. Bu açıklamaya göre cülübbân bizde kullanılan heybenin bir nev'i olmaktadır. Çünkü yolcu, sayılan eşyaları heybeye koyar. Tek gözlü olduğu takdirde, deriden mâmul ise dağarcık denir.
2- Aslında umre sırasında silaha gerek yoktur. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müşriklerin antlaşmaya tamamıyla sadâkat gösterecek sulh içinde umrelerini yapacaklarından emin olmadığı için bu şartı antlaşmaya koydurmuştur. Mekkeliler de, herhangi bir fitne ve çatışma hâlinde silahlar çekilecek olursa Müslümanlar geciksinler diye silahları kınları içerisinde dağarcıkta taşıma şartında ısrar etmiş olmalıdırlar.
3- İbnu Battâl der ki: "İmam Mâlik ve Şâfiî (rahimehumallah) hacc ve umre sırasında ihramlının silah taşımasına cevaz tanırlar, Hasan Basrî ise bunu mekruh addeder. [742]

ALTINCI FASIL

ZEMZEM SUYU HAKKINDA

-1- عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]سَقَيتُ النَّبىَّ # مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ فشَرِبَ وَهُوَ قَائمٌ[. أخرجه الشيخان .

1. (1568)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a zemzem suyu verdim, ayakta içti." [Buhârî, Hacc 76, Eşribe 16; Müslim, Eşribe 117, (2027); Tirmizî, Eşribe 12, (1883).][743]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler zemzem içmeyi, haccın sünnetlerinden biri olarak değerlendirmişlerdir.
2- Zemzemin ayakta içilmesine karşı çıkanlar da olmuştur, çünkü ayakta su içmek bazı rivayetlerde yasaklanmıştır. Ancak, Hz. Ali'den kaydedilen bir Buhârî hadisinde: أَنَّهُ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ قَائِمًا"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta su içti" denmektedir.
Bu rivayetler, ayakta içmenin câiz olduğuna hamledilmiştir.[744]

-2- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما.]أنَّ رسولَ اللّه # أمَرَ رَجُ ًمِنْ قُرَيْشٍ في المُدَّةِ أنْ يَأتِيَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ إلى الحُدَيْبِيَّةِ. فَذَهَبَ بِهِ إلى المَدِينَةِ[. أخرجه رزين والمراد »بِالْمُدَّةِ« هنا: مدة المُهادنة .

2. (1569)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Hudeybiye Antlaşması) sırasında bir Kureyşliye, Hudeybiye'ye zemzem suyu getirmesini söyledi. Adam getirdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu Medine'ye götürdü." [Rezîn'in ilâvesidir.][745]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet zemzemin faziletine delâlet edenlerden biridir. Ayrıca hacıların, hacc veya umre dönüşü, beraberlerinde zemzem suyu getirme âdetinin Nebevî bir sünnet olduğunu da göstermiştir.
Muhibbu't-Taberî'nin el-Kırâ li-Kâsıdı Ümmi'l-Kurâ adlı kitabında İbnu Ebî Hüseyn'den kaydettiği şu rivayet de bu hadisi te'yid eder: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Süheyl İbnu Amr'a şunu yazdı:

"Bu mektubum sana geceleyin gelirse sabahı bekleme, gündüz gelirse akşamı bekleme, bana derhal zemzem suyu gönder..." [746]

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

-1- عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قلتُ يا رسُولَ اللّهِ أَ تَبْنِى لَكَ بِمِنىً بيتاً يُظِلُّكَ مِنَ الشَّمْسِ؟ فقَالَ:َ. إنَّمَا هُوَ مَنَاخٌ لِمَنْ سَبَقَ إلَيْهِ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

1. (1570)- Hz.Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, Mina'da, seni güneşe karşı gölgeleyecek bir bina yapmayalım mı?" demiştim, bana:
"Hayır! dedi. Orası oraya gelenlere develerini ıhdırma yeridir!" [Ebu Dâvud, Menâsik 90, (2019); Tirmizî, Hacc 51, (881); İbnu Mâce, Menâsik 52, (3006, 3007).][747]

AÇIKLAMA:

Hadiste , Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Mina'da güneşe karşı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ikâmet etmesi için bir bina yapılmasını teklif ettiği görülmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu reddeder. Tîbî hadisi şöyle açıklar: Mânası şudur. "Hz.Aişe: "Oturman için sana bir bina yapmamıza izin ver" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bundan menetti ve sebebini de açıkladı. Buna göre, Mina, kurban taşlama, traş gibi hacc menâsikinin edâ edileceği yerdir. Bu menâsike herkes müştereken iştirak eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) orada bir bina yapacak olsaydı, herkes ona uyarak pekçok binalar yapardı. Bu ise, oranın daralmasına ve hacılara sıkıntı vermesine sebep olurdu. Caddeler ve sokaklarda oturulacak yerler de böyledir (kimsenin oraları daraltmaya hakkı yoktur). Ebu Hanife'ye göre Harem bölgesi vakfedilmiş arâzidir. Zîra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'yi zorla fethetmiştir ve Harem bölgesini vakfetmiştir. Kimsenin oradan mülk edinmesi câiz değildir.[748]

-2- وعن أبى واقِدٍ اللَّيْثِيِّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ النَّبىَّ # يقولُ ‘زْوَاجِهِ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ: هذِهِ ثُمَّ ظُهُورُ الحُصْرِ[. أخرجه أبو داود .
»الحُصْر« جمع حَصير، والمراد تخرجْنَ من بيوتكن بعد هذِه الحجة .

2. (1571)- Ebu Vâkid el-Leysî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim. Veda haccında zevcelerine şöyle demiştir:
"Size bu (farzınız!) bundan sonra hasırların arkaları!" [Ebu Dâvud, Menâsik 1, (1722).][749]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu hadisle Veda haccı sırasında, zevcelerine: "Bu haccınızla farz olan borcunuzu ödemiş oldunuz. Bundan sonra artık ikinci sefer hacca gelmeniz vacib değildir, sizlere evlerinizde oturmak gereklidir" demek istediği belirtilmiştir.
2- Bu hadisten, haccın bir kere farz olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Nitekim Ebu Dâvud, hadisi, bu yönü sebebiyle hacc bahsinin, Haccın Farziyeti adını taşıyan ilk babında kaydetmiştir.
3- Hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine, Veda haccından sonra hacc yapmalarının câiz olmadığına da delil addedilmiştir. Nitekim bir başka hadiste: اَفْضَلُ الْجِهَادِ وَاَجْمَلُهُ حَجٌّ مَبْرُورٌ ثُمَّ لُزُومُ الْحُصُرِ"(Kadınlar için) cihâdın en faziletli ve en güzeli hacc-ı mebrur, sonra da hasırlardan ayrılmamaktır" buyurulmuştur. Bu da kadınların evlerinden ayrılmamalarını teşri eder.
Hemen belirtelim ki, bu hükme iki nokta-i nazardan itiraz edilmiştir:
a) Her şeyden önce, hadisin bu mânada sarih ve yasak koymada vâzıh olmadığı söylenmiş, ayrıca Buhârî'nin Hz. Aişe'den kaydettiği bir başka hadis gösterilmiştir. Hadiste Hz. Aişe, Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Ey Allah'ın Resûlü, sizlerle biz de gazveye çıkıp cihad etmeyelim mi?" diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı şudur:

لَكِنْ اَحْسَنُ الْجِهَادِ وَاَجْمَلُهُ الْحَجُّ حَجّ مَبْرُورٌ

"Ancak cihadın en iyisi ve en güzeli haccdır, Hacc-ı mebrurdur"

Hz. Aişe der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım."

İbnu Mâce'deki rivayette, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sorusuna Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı vermiştir:

نَعَمْ جِهَادٌ َ قِتَالَ فِيهِ: اَلْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ

"Evet var, içinde kıtal olmayan bir cihad var: Hacc ve umre."

Ümmü Atiyye'den gelen bir rivayet de kadınların cihada katıldığını, hastaları tedavi ettiklerini te'yid eder. Şu halde Hz. Aişe, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc için yaptığı bu teşviklerden tekrar tekrar hacca gitmenin kendileri hakkında da mübah olduğu hükmünü çıkarmış olmalıdır. Tıpkı erkeklere tekrar tekrar cihada gitmek mübah olduğu gibi...

Hz. Ömer (radıyallahu anh), bu meselede tevakkuf ederek, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine hacc izni vermemiş ise de, Hz. Aişe'nin delilindeki kuvveti sonradan görmüş olmalı ki, hilâfetinin sonunda hacc izni vermiştir. Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman (radıyallahu anhümâ), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerini hacca götürmüştür.

Beyhakî der ki: "Hz. Aişe'nin bu hadisinde, Ebû Vâkid'in hadisinde kastedilen murad haccın bir kereye mahsus vacib olduğunu beyandır, erkekler gibi onların da fazla yapmasında bir vebal yoktur. Keza bu hadiste, evde kalmaları için gelen emrin vücub ifade eden bir emir olmadığına da delil vardır."

3- Ebu Vâkid'in hadisindeki asıl gâye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerini Veda haccından sonra haccdan menetmek değil, haccı terketmelerine cevazdır. Zîra, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' tan sonra haccetmeleri fiilen sâbittir. Buhârî'den gelen bir rivayet, Hz. Ömer'in yaptığı son hacc sırasında onlara da izin verdiğini, beraberlerinde Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdiğini belirtir. İbnu Sa'd'dan gelen bir rivayette Ümmü Ma'bed, bu hacc heyetine Kadîd'de konaklama ânında rastladığını, yanlarına gittiğinde onları sekiz kadın olarak gördüğünü belirtir. Keza İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivayette Ebu İshâk es-Sebîî, Mugîre İbnu Şu'be'nin (Kûfe valiliği) zamanında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcelerini "üzerinde taylasan örtülü hevdecler[750] içerisinde hacc yaparken gördüğünü" beyan eder ki bu hicrî 50. yıllara rastlar.

İbnu Sa'd'ın, Hz. Aişe'den kaydettiği bir başka rivayetine göre, Ümmühâtu'lmü'minîn, Hz. Osman'a hacc için müracaat ederler. O: "Ben de hacca gideceğim, sizin haccınızı ben yaptırayım" der. Vefat etmiş bulunan Zeyneb (radıyallahu anhâ) ile Sevde (radıyallahu anhâ) hariç, hep beraber hacca giderler. Sevde vâlidemiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra vefat edinceye kadar evinden ayrılmamayı tercih etmiştir.

Ebu Hüreyre'nin -İbnu Sa'd'daki- bir rivayeti de Hz. Zeyneb ve Hz. Sevde dışında diğer Zevcât-ı Tâhirât (radıyallahu anhünne)'ın hacc yaptıklarını; o ikisinin: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra bizi binek taşımayacak" diyerek evlerinden ayrılmadıklarını belirtir.

İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): مَنَعَنَا عُمَرُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرُ عَامٍ فَأَذِنَ لَنَا "Hz. Ömer (radıyallahu anh) hacc ve umre yapmayı bize yasaklamıştı, son senesinde izin verdi" der.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra Ümmühâtu'lmü'minîn'in hacc yaptıklarını te'yid eden rivayetler mevcuttur.[751]

-3- وعن إبراهيم عن أبيه عن جده:]أنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ أذِنَ ‘زْوَاجِ النَّبىِّ # في آخر حَجَّةِ حَجَّهَا، يَعْنِى في الحَجِّ، وَبَعَثَ مَعَهُنَّ عَبْدَالرَّحْمنِ بن عَوْفٍ وَعُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ[. أخرجه البخارى.وقال البرقانى: هو إبراهيم بن عبدالرحمن بن عوف. قال: الحميدى في هذا نظر.قلت: لعله إبراهيم بن عبدالرحمن بن عبداللّه بن أبى ربيعة المخزومى، واللّه أعلم .

3. (1572)- İbrahim (rahimehullah) babası tarikiyle dedesinden rivayet ediyor:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh), yatığı en son haccında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerine izin verdi. Onlarla birlikte Abdurrahman İbnu Avf ve Osman İbnu Affân (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdi." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 26.]
Berkânî der ki: "(Hadisi rivayet eden) İbrahim'den maksad: İbrahim İbnu Abdirrahman İbni Avf'tır."
Humeydî ise: "Bu açıklama isabetli gözükmüyor. Derim ki: O, İbrahim İbnu Abdirrahman İbni Abdillah İbni Ebî Rebîa el-Mahzûmî'dir." Doğruyu Allah bilir.[752]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste yapıldı.

4ـ وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]سُئِلَ رسولُ اللّه # عن الحاجّ قال: الشَّعِثُ التَّفِلُ. قِيلَ وَأىُّ الحَجِّ أفْضَلُ؟ قال: الْعَجُّ والثَّجُّ. قِيلَ وَمَا السَّبِيلُ؟ قال: الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ[. أخرجه الترمذى.»الشَّعِثُ« البعيد الْعَهْدِ بِتَسْرِيحِ شعره وغسله .
»والتفلُ« التارك للطِّيب واستعماله.»والْعَجُّ« رَفْعُ الصَّوْتِ بالتَّلْبِيَةِ.»وَالثَّجُّ« سَيَ◌َنُ الدَّمِ من الْهَدْىِ .

4. (1573)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Gerçek hacı kimdir?" diye soruldu da şu cevabı verdi:
"Saçını düzenleyip yıkamayı ve koku sürünmeyi çoktan terketmiş kimsedir.."
Kendisine tekrar:
"Hangi hacc efdaldir?" diye sorulunca:
"Yüksek sesle telbiye getirilen ve kurban kesilen" dedi."
(Haccla ilgili âyette geçen) sebil nedir?" diye soruldu.
"Zâd (nafaka) ve râhile (binek)dir" cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân, (3001); İbnu Mâce, Menâsik 6, (2896).][753]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hacıyı tarif ederken mümtaz iki vasfını söylüyor: Saçların karışıklığı ve koku sürünmekten uzaklık. Bunlar, ihramlının riayet etmesi gereken başlıca yasaklar arasında yer alır.
2- Haccı tarif ederken telbiye ve kurbanı zikretmesi haccın başlangıcı ile sonucunu hatırlatma olmaktadır.Böylece bu ikisi arasında mevcut olan vâcib, nâfile nev'inden herşeyin kastedildiğine hükmetmiştir.
3- Son olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haccın farziyetini beyan eden: مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِي"Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyt'i hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır..." (Âl-i İmrân 97) âyetinde geçen "sebil"den soruluyor.
Sebil, kelime olarak "yol" demektir. Yol bulmak, muktedir olmak, imkan bulmak gibi farklı kelimelerle karşılamak mümkün. Hattâ burada "sebil"i imkân olarak anlamak daha uygundur.
Öyleyse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) haccı farz kılan imkân'ı iki şeyle izah etmiştir:
1- Zâd, yani nafaka. Bu sadece hacının gidiş dönüş yol sırasındaki maddî ihtiyaçlarını ihtivâ etmez. Bakmakla yükümlü olduğu kimselerin kendi yolculuğu sırasındaki her çeşit maddî imkânlarını da ihtiva eder. Ancak bunun miktarı, hacının hayat seviyesine göre hesaplanırsa da vasat duruma göre hesaplanması uygun görülmüştür.
2- Râhile, binek demek ise de, yol arkadaşı, yol emniyeti gibi hususlar bu maddeye dolaylı olarak da olsa dâhil edilebilir.[754]

5ـ وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ.]أنَّ رَجُ◌ً قَالَ يَا رسُولَ اللّه: عَلَىَّ حَجَّةُ ا‘‘سْ◌َمِ، وَعَلَىَّ دَيْنٌ. قالَ: اقض دينَك[. أخرجه رزين .

5. (1574)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam:
"Ey Allah'ın Resûlü! Bana hacc farz oldu. Borcum da var (önce hangisini ödeyeyim?)" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Önce borcunu öde!" dedi." [Rezîn ilâvesidir.][755]

-6- وعن ثَمَامَةَ قال:]حجَّ أَنَسٌ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ عَلى رَحْلٍ وَلَمْ يَكُنْ شَحِيحاً، وَحَدَّثَ أنَّ النَّبِىَّ # حَجَّ عَلَى رَحْلٍ وَكَانَتْ زَامِلَتَهُ[. أخرجه البخارى.»عَلى رَحْلٍ« أى قتب في في مَحْملٍ ونحوه .

6. (1575)- Sümâme (rahimehumullah) anlatıyor:
"Hz.Enes (radıyallahu anh), cimri olmadığı halde havıdlı bir devenin üzerinde haccını yaptı." (Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da yol eşyasını yüklediği havıdlı bir deve üzerinde hacc yaptı" demiştir. [Buhârî, Hacc 3 (Muallak senetsiz olarak kaydetmiş.)][756]

AÇIKLAMA:

Hadiste ifade edilmek istenen husus, Hz. Enes (radıyallahu anh)'in yokluk veya cimrilik sebebiyle değil, tevâzu düşüncesiyle, sünnete uyma endişesiyle yük devesi üzerinde hacc yaptığıdır. Rahl, devenin üzerine vurulan semerdir. Daha hususî tâbiriyle havıd.
Hz. Enes (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mal ve evlâd bolluğuna kavuşması için hususî duâsına mazhar olmuş, bu sebeple zenginler arasında yer almıştı. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetine ittibaen hiçbir konforu haiz olmayan havıdlı deveye binmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da aynı şekilde havıdlı deveye bindiğini belirten Enes (radıyallahu anh), ilâve eder: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bineği, eşyalarını da taşıyordu." Araplar yük taşıyan deveye zâmile derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bindiği deve hem râhile (binek), hem de zâmile imiş.
Şurası açıkça anlaşılıyor ki, imkân sahipleri yüklerini zâmileye yükletirler, kendileri râhileye binerlerdi. Bu bir konfor ve rahatlıktır. Konforun daha ilerisi râhilenin üstünde gölge için, rahatsız edici dış şartlardan korunmak için mahmil denen hususî hücreler mevcuttur. İmkân sahipleri onlar içerisinde seyahatini, haccını sürdürür.
Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet Hz. Enes'in ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hacc sırasında bu çeşit konfora yer vermediğini belirtmektedir.
İbnu Hacer, hadisi açıklarken şu bilgiyi dermeyân eder: "Halk, haccını yaparken, azıklarını yükledikleri develere binerdi. Azık vs. yüklenmemiş bir binek üzerinde ilk hacc yapan Osman İbnu Affân (radıyallahu anh)'dır."[757]

-7- وعن عبيد بن جُريج قال:]قُلْتُ بنِ عُمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما: رَأيْتُكَ تَصْنَعُ أرْبَعاً لَمْ أرَ أحَداً مِنْ أصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا. قالَ: مَا هِيَ يَا ابنَ جُريجٍ؟ قالَ: رَأيْتُكَ تَمَسُّ مِنَ ا'رْكَانِ إَّ الْيَمَانِيَّيْنِ، وَرَأيْتُكَ تَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ، ورَأيْتُكَ تَصْبُغُ بِالصُّفْرَةِ، وَرَأيْتُكَ إذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ أهَلَّ النَّاسُ إذَا رَأوُا الْهِلَالَ وَلَمْ تُهِلَّ حَتَّى يَكُونَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ. فقَالَ: أمَّا ا'رْكَانُ فَإنِّى لَمْ أرَ رسولَ اللّهِ # يَمَسُّ إَّ اليَمَانِيَّيْنِ. وَأمَّا النِّعَالُ السِّبْتِيَّةُ فإنِّى رَأيْتُ رسولَ اللّه # يَلْبَسُ النِّعَالَ الَّتِى لَيْسَ فِيهَا شَعَرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا.
فَأنَا أحِبُّ أنْ ألْبَسَهَا. وَأمَّا الصُّفْرَةُ فَإنِّى رَأيْتُ رسولَ اللّهِ # يَصْبُغُ بِهَا فَأنَا أحِبُّ أنْ أصْبُغَ بِهَا. وَأمَّا ا'هْلَالُ فَإنِّى لَمْ أرَ رسولَ اللّهِ # يُهِلُّ حَتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ رَاحِلَتُهُ[. أخرجه الثة وأبو داود.»النِّعَالُ« السبتية التي شعر عليها كأن شعرها قد سُبت: أى حُلِقَ عنها .

7. (1576)- Ubeyd İbnu Cüreyc anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:
"Seni dört şey yaparken görüyorum. Bunları arkadaşlarından bir başkasının yaptığını görmedim" dedim. Bana:

"Ey İbnu Cüreyc, onlar nedir?" diye sordu. Ben de saydım: "Sen Kâ be'nin rükünlerinden sadece iki Yemanî rükne (rükn-i Yemânî ve rükn-i Hacer) temasta bulunuyor, diğerlerine temas etmiyorsun. Keza senin tüysüz deriden ma'mul nalın giydiğini görüyorum. Keza senin (saç ve sakalını) sarıya boyadığını görüyorum. Keza seni Mekke'de gördüm, herkes (Zilhicce) hilâlini görünce ihrama girdikleri halde sen terviye günü (8 Zilhicce) ihrama girdin!" Bana şu açıklamayı yaptı:"
Rükünlere temasa gelince; ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın, sadece iki rükne temas ettiğini gördüm. Tüyü yolunmuş nalına gelince; ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın nalınlarında hiç tüy görmedim. Ayakları onların içinde iken abdest alırdı. Ben onu giymeyi seviyorum. Sarıya gelince; ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın onunla boyandığını gördüm. Ben onunla boyanmayı seviyorum. İhrama girmeye gelince, ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesi, onu yola koyuncaya kadar telbiye çektiğini görmedim." [Buhârî, Vüdû' 30; Müslim, Hacc 25, (1187); Muvatta, Hacc 31, (1, 333); Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1772).][758]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Buharî'de abdestle ilgili bahiste yer alır ve abdeste müteallik bazı teferruata yer verilir. Bu meseleye Kitabu't-Tahâret'te "Mest üzerine meshetmek" babının 11. hadisinde yer vereceğiz.
2- İki Yemânî rükünden maksad (1340. hadiste açıklandığı üzere) Hacerü'l-Esved'in bulunduğu rükn ile ondan bir evvelki rükndür. Asıl rükn-i Yemânî, Hacer rükününden öncekidir, Yemen cihetine baktığı için bu isim verilmiştir. Tağlib tarikiyle ikisine birden Rükn-i Yemânân denmiştir. Bu iki köşe, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in attığı temellere oturduğu için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her ikisini de istilâm ettiği bâzı rivayetlerde gelmiştir.
3- Tüysüz deri diye tercüme ettiğimiz Septiyye, debağlalanarak tüyleri dökülmüş sığır derisidir. Araplar o zaman ayakkabılarını, tüyleri dökülmemiş derilerden yaparlardı. Taif gibi sanayinin ilerlediği yerlerde deri işlenir, tüyü alınır, yumuşatılır ve sonra ayakkabı yapılırdı. Bu çeşit ayakkabılar pahalı olduğu için herkes giyemezdi.
4- Sarıya boyama meselesine, şârihler elbise de olabilir, saç da olabilir demişlerdir. Her iki hususa şümûlünü ifade eden delil mevcuttur. Ashab ve Tabiin'den saçlarını ve elbiselerini sarıya boyayanlar olmuştur. Âlimler bu hususta bâzı ihtilâfa düşmüşlerdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın da elbise ve sarığını sarıya boyadığı rivayetlerde gelmiştir.
5- İhram meselesi: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Veda haccında, Mekke'ye gelince, beraberinde kurbanlığı olmayanlara Hacc-ı temettuyu emretmiş, ihramdan çıkan Ashab, terviye günü (8 Zilhicce) Mina'ya hareket edeceği zaman yeniden hacc için ihrama girmişti. İşte Hz. İbnu Ömer Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o tatbikatını esas almış, devesine binip Mina'ya yönelir yönelmez telbiye getirmeyi âdet edinmiştir.
8- Zilhicce'ye terviye denmesi, Mina'da su bulunmadığı için, Mina'ya gideceklerin çokça su içmeleri ve su tedariki yapmalarından dolayıdır. Terviye, bol bol su içmek mânasına gelir. Ancak terviye bir de düşünmek mânasındadır. Rivayete göre Hz. İbrahim (aleyhisselam) oğlu İsmail'i kesmesi için rüyasında emir alınca ertesi günü, bu şeytanî mi, Rahmânî mi diye düşünmüş, bu sebeple o gün, terviye adını almıştır. Ancak ertesi akşam aynı rüyayı tekrar görünce, Rahmanî olduğunu anlamış, bu sebeple ertesi güne de arefe denmiştir. [759]

ONBEŞİNCİ BÂB

HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ

-1- عن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]حَجَّ النَّبىُّ # حَجَّتَيْنِ قَبْلَ أنْ يُهَاجِرَ وَحَجَّةً بَعْدَ مَا هَاجَرَ مَعَهَا عُمْرَةً فساقَ ثَثاً وَسِتِينَ بَدَنَةً. وَجَاءَ عَليٌّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ مِنَ الْيَمَنِ بِبَقِيَّتِهَا فِيهَا جَمَلٌ في أنْفِهِ بُرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ فَنَحَرَها النَّبىُّ # مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ فَطُبِخَتْ وَشَرِبَ مِنْ مَرَقَتِهَا[. أخرجه الترمذى .

1. (1577)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (üç kere hacc yaptı. Şöyle ki): "Hicret etmezden önce iki, hicretten sonra da bir hacc ve bununla birlikte bir umre yaptı. Bu hacc sırasında (Medine'den) altmış üç deve sevketti. O sırada Hz. Ali (radıyallahu anh) Yemen'den geldi, [berâberinde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kestiği kurbanların] geri kısmı da vardı. Bunlar arasında (Ebu Cehl'e ait olup Bedir Savaşı'nda ganimet olarak alınan) burnunda gümüş halka bulunan deve de vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hepsini kesti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her deveden bir parça alınmasını emretti. Bunlar (bir kapta) pişirildi. Efendimiz suyundan içti." [Tirmizî, Hacc 6, (815).][760]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretten sonra yaptığı hacc, Veda haccıdır. Bu hacc sırasında yüz deve kesmiştir. 1319 numaralı hadiste getiği üzere bunlardan bir kısmını Hz.Ali (radıyallahu anh) Yemen'den getirmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayette geçen bakiyye (geri kısmı) diye geçen budur.
2- Ebu Cehl'e ait olduğu belirtilen burnunda gümüş halka takılı deve hakkında 1520 numaralı hadiste açıklama geçmiştir.
3- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, her kurbandan alınan parçaların pişirilmiş olduğu sudan içmesinde şu nükte vardır: Böylece her kurbandan az bile olsa bir miktar yemiş olmaktadır. Halbuki etten yese, bâzılarına sıra gelmezdi. Suya ise, hepsinden müşterek birşeylerin geçmiş olması kesindir.[761]

-2- وعن عروة بن الزبير قال:]كُنْتُ أنَا وَابنُ عُمرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما مُسْتَنِدَينَ إلى حُجْرَةِ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها وَأنَا أسْمَعُ صَوْتَهَا بِالسِّوَاكِ تَسْتَنُّ. فَقُلْتُ يَا أبَا عَبْدِالرَّحْمنِ اعْتَمَرَ النَّبىُّ # في رَجَبٍ؟ قالَ نَعَمْ. قُلْتُ: لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْها: أىُّ أُمَّتَاهُ أَ تَسْمِعينَ مَا يَقُولُ أبُو عَبْدِالرَّحْمنِ. قالَتْ: وَمَا يَقُولُ؟ قُلْتُ: يَقُولُ اعْتَمَرَ النَّبىُّ # في رَجَبٍ. فقَالَتْ: يَغْفِرُ اللّهُ ‘بِى عَبْدِالرَّحْمنِ! لَعَمْرِى مَا اعْتَمَرَ في رَجَبٍ وَ اعْتَمَرَ مِنْ عُمْرَةٍ إلاَّ وَإنَّهُ لَمَعَهُ، وَابنُ عُمَرَ يَسْتَمِعُ فَمَا قَالَ وَ قَالَ نَعَمْ. سَكَتَ[. أخرجه الخمسة إ النسائى .

2. (1578)- Urve İbnu Zübeyr (rahimehullah) anlatıyor:
"Ben ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Aişe'nin hücresine dayanmıştık, (o içerde dişlerini misvaklıyordu. Bu esnada) misvaktan çıkan sesleri işitiyordum. Ben, İbnu Ömer'e:
"Ey Ebu Abdirrahmân! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Receb ayında umre yaptı mı?) diye sordum.
"Evet!" dedi. Ben de, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye seslendim:
"Ey anneciğim, Ebu Abdirrahman'ı dinliyor musun ne söylüyor?"
"Ne söyüyor?" dedi.
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Receb'te umre yaptı diyor" dedim. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):
"Ebu Abdirrahman'a Allah mağfiret etsin. Ömrüm hakkı için, Receb'de umre yapmadı. [Hem O, nasıl olur da yanılır, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın] yaptığı her umrede o da hazır bulunmuştu" dedi. İbnu Ömer, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin bu sözlerini işittiği halde ne "evet!" ne de "hayır!" demedi, sükût etti." [Buhârî, Umre 3; Müslim, Hacc 219, (1255); Tirmizî,Hacc 93, (936, 97); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1991, 1992).] [762]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kaç defa umre yaptığı hususunda Ashab (radıyallahu anhüm) arasında bazı ihtilâflar olmuştur. Müteakiben kaydedilecek hadislerde görüleceği üzere, İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) başta, bazı sahabiler, dört umreden bahsederken çoğunluk Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üç umresinden söz eder. İki umreden bahseden de olmuştur. Bu meseleye, 1581 numaralı hadiste tekrar döneceğiz.
2- Ebû Abdirrahman, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in künyesidir. Arap örfünde kişiye künyesi ile hitap ta'zim ve tekrim ifade eder.

3- Hz. Aişe'nin لَعَمْرِى "Ömrüm hakkı için!" diye yemin etmesi, bu çeşit yemin edilebileceğinin caiz olduğunu gösterir. Ulemâ, "Yemin, şe'ninde kıymet ve hürmet olan şeye yapılır, onun dışındakilere yapılmaz" mânasındaki prensibi esas alarak umumiyetle, "dinen mukaddes olmayan şeylere yemin edilmez" demiş ve mekruh addetmiştir.
4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Receb ayında umre yapıp yapmadığı da bir başka ihtilaf mevzuudur. Burada görüldüğü üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dört umre yaptığını söyleyen İbnu Ömer, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Recep ayında da umre yaptığını söylemiştir. Ancak Hz. Aişe'nin itirazı karşısında susmuştur. Onun susmasını ulemâ, bu meselede İbnu Ömer'in karıştırmış ve unutmuş veya şekke düşmüş olabileceğine hamletmiştir. Aksi takdirde Hz.Aişe'ye itiraz etmesi gerekirdi. Kurtubî: "Bu onun vehme düştüğüne, Hz. Aişe'nin açıklaması ile rücu ettiğine delildir" der. İbnu Ömer'in "Receb ayında umre yaptığı" sözüyle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hicretten önceki bir umresini kastedmiş olabileceğini söyleyen olmuşsa da, taraftar bulamamıştır, çünkü rivayete dayanmıyor.[763]

-3- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]اعْتَمَرَ النَّبىُّ # أرْبَعَ عُمَرٍ: عُمْرَةَ الحُدَيْبِيَّةِ، وَعُمْرَةَ الثَّانية منْ قابِلِ عُمْرَةِ الْقَضَاءِ في ذِى الْقَعْدَةِ، وَعُمْرَةَ الثَّالِثَةَ مِنَ الجِعِرَّانَةِ، وَالرَّابِعَةَ الَّتِى مَعَ حَجَّتِهِ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

3. (1579)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dört umre yaptı: 1- Hudeybiye umresi, 2- Müteakip sene Zilkade ayında yaptığı umretü'lkadâ, 3- Cıırrâne'den yaptığı umre, 4- (Veda haccı sırasında) hacc ederken yaptığı umre." [Tirmizî, Hacc 7, (816); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1993); İbnu Mâce, Menâsik 50, (3003).][764]

-4- وعن عروة قال:]اعْتَمَرَ رسولُ اللّه # ثَ◌َثَ عُمَرٍ إحْدَاهُنَّ في شَوَّال وَاثْنتانِ في ذِى الْقَعْدَةِ[. أخرجه مالك .

4. (1580)- Hz.Urve (rahimehullah) demiştir ki:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) üç umre yaptı: Biri Şevvâl ayında, ikisi de Zilkade ayındadır." [Muvatta, Hacc 56, (1, 342).][765]

-5- وعن مالك.]أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّ النَّبىَّ #: اعْتَ◌َمَرَ ثَ◌َثاً، عَامَ الحُدَيْبِيَّةِ، وَعَامَ الْقَضِيَّةِ وَعَامَ الجِعرَّانَةِ[.

5. (1581)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) üç sefer umre yapmıştır: 1- Hudeybiye senesinde, 2- (Hudeybiye yılını takip eden) kazâ senesinde, 3-Cıırrâne senesinde" [Muvatta, Hacc 5, (1, 342).][766]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yaptığı umrelerin sayısı ile ilgili ihtilâf, yukarıdaki rivayetler gözönüne alınınca, te'lifi kolay bir ihtilâftır. Zîra dört diyenler, üç diyenlerden fazla olarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda haccı sırasında, hacc-ı kırana niyyet ederek haccdan önce yaptığı umreyi kastederler. Bu umre diğerleri gibi müstakil değildir, haccdan önce yapılmıştır. Şu halde üç diyenler, hacc dahil olan bu umreyi sayıya dâhil etmemiş oluyorlar.
Buhârî'nin Hz. Berâ (radıyallahu anh)'dan kaydettiği bir rivayette, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in iki kere umre yapması söz konusudur. İbnu Hacer bunun te'lifini şöyle yapar: "...Berâ, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda haccı sırasında hacc-ı kıranla yaptığı umre ile Hudeybiye'de engellenen umreyi saymamıştır. Veya onu saymıştır da, Ci'rane'de yaptığı -kendisine gizli kalan- umreyi saymamıştır. Nitekim bu umreyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin yapmış ve başkalarına da gizli tutmuştur.
Ancak, Hudeybiye Seferi'ni Cumhur ittifakla umreden saymışlardır. Başta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bütün Ashâb ihram giymiş, sulh antlaşması yapıldıktan sonra, tavaf ve sa'y yapılmamış olsa

bile, kurbanlar kesilmiş, traş olunmuş ve ihramdan çıkılmıştır. Yani bu, tam bir umre addedilmiş, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın umreleri mevzubahis olunca hep sayıya girmiştir.
Bu hususta tereddüd edenler, müteâkip sene yapılan umreye umretu'lkazâ denmesini göstermişlerdir. Yani, "Hudeybiye senesi yapılmayan umre müteâkip sene kaza edilmiştir, onun için de umretu'lkazâ denmiştir" derler. Daha önce de geçtiği üzere burada kazâ, "mukâza" yâni antlaşma, karşılıklı hüküm koyma mânasına gelir. Çünkü "O yıl Mekke'ye girilmeyecek, müteâkip yıl umre için gelinip üç gün Mekke'de kalınacak" diye antlaşmaya madde konmuştu. Şu halde umretü'lkazâ, "antlaşma umresi" demektir. Bu, öncekinin kazası olsaydı, ikisi bir sayılırdı ve sahâbeler bunları ayrı ayrı umre olarak ifade etmezdi.
2- Rivayetlere göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) haccla birlikte olan hâriç, diğer umrelerini Zilkade ayında yapmıştır. Bu o ayın faziletinden olduğu gibi, bir başka sebebe daha dayanır: Cahiliye Arapları o ayda umreyi hoş karşılamazlar, çirkin addederlerdi. Cumhur senenin her ayında ve hatta her gününde umreyi câiz addeder.[767]
3- Bazı Hükümler

BAZI HÜKÜMLER

1- Hacc aylarında umre yapmak -cahiliye Araplarının inançlarının aksine olarak câizdir.
2- Hz.İbnu Ömer gibi çok hadis rivayet eden, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den ayrılmamayı kendine şiâr edinen kadri yüce bir sahabiye bile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir kısım ahvâli gizli kalabilmekte, bildiklerine vehim, nisyân (unutma), şekk karışabilmektedir, zîra onlar gayr-ı mâsumdurlar.
3- Ulemâ birbirlerini bazı meselelerde reddedebilmektedir.
4- Ulemâ reddederken edebe, iyi davranmaya riayet etmektedir.
5- Hakkın ortaya çıkması için suâl sorarken, mültefit ve nezâketli olmak gereklidir.
6- Hakkı görünce en azından sükûtla kabul etmek gerekir. İbnu Ömer sükût etmekle hatasını itiraf etmiş oldu.[768]

-6- وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كُنَّا نَتَحَدَّثُ عَنْ حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَرسولُ اللّهِ # بَيْنَ أظْهُرِنَا وَ ◌َ نَدْرِى ما حَجَّةُ الْوَدَاعِ حَتَّى حَمِدَ اللّهَ تَعالى وَأثْنى عَلَيْهِ ثُمَّ ذَكَرَ المسيحَ الدَّجَّالَ فَأطْنَبَ في ذِكْرِهِ وَقَالَ: مَا بَعَثَ اللّهُ مِنْ نَبىٍّ إَّ أنْذَرَهُ أُمَّتَهُ. لَقَدْ أنْذَرَهُ نُوحٌ وَالنَّبِيُّونَ بَعْدَهُ. وَإنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ، فَمَا خَفِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأنِهِ فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ؛ إنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأعْوَرَ، وَإنَّهُ أعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنى كَأنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَ وَإنَّ اللّهَ تَعالى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هذَا في بَلَدِكُمْ هذَا. أَ هَلْ بَلَّغْتُ؟ قالُوا: نَعَمْ. قالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَ◌َثاً. وَيْلَكُمْ أوْ وَيْحَكُمْ َ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ[. أخرجه الشيخان واللفظ البخارى .

6. (1582)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) aramızda olduğu halde biz Veda haccından bahsederdik ve Veda haccının ne olduğunu bilmezdik. (Veda haccında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'a hamd ve sena edip sonra da Mesih Deccâl'ı mevzubahis etmişti, sözü onun hakkında epeyce uzatıp şunları da söylemişti:
"Allah'ın gönderdiği her peygamber, ümmetini onunla korkuttu. Hz. Nuh (aleyhisselam) ve ondan sonra gelen bütün peygamberler onunla korkuttular. Bilesiniz o, aranızdan çıkacaktır. Onun şe'ninden (yapacağı icraatler) hiç bir şey size gizli kalmayacak. Çünkü sizlere gizlemez. Rabbinizin gözü kör değildir. Halbuki onun sağ gözü kördür. Onun gözü pertlek bir üzüm gibidir.
Haberiniz olsun! Allah sizlere birbirinizin kanını, malını haram kıldı, bunlar şu günlerinizin, şu beldenizdeki haramlığı gibi haramdır.
Acaba tebliğ ettim mi?" (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sorusuna cemaat hep bir ağızdan:
"Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine üç sefer:
"Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol!" dedi ve tekrar cemaate yönelerek:

"Vah size! -veya eyvah size!- Benden sonda dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın!" dedi." [Buharî, Hacc 132, Edeb 43, 95, Hudud 9, Diyât 2, Fiten 8; Müslim, İmân 119, (66).] [769]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Veda haccı sırasında yaptığı konuşmalardan birini aksettirmektedir. Âhir zamanda çıkıp dini tahrip edecek ve insanlığa büyük zarar verecek olan şahıslardan biri hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Veda haccı gibi büyük bir kalabalığın bir araya geldiği fırsatta bilgi vermektedir.
2- Deccâl yalancı demektir. Şu halde en büyük vasfı, icraatını yalana ve aldatmacaya dayandırmasıdır. Uzun olan insanlık târihi içinde en büyük tahribatı o yapacağı için Hz. Nuh (aleyhisselam)'tan itibaren her peygamber, ümmetini onun hakkında uyarmış, onun dehşetli icraatiyle korkutmuştur. Belki de bu sebeptendir, hemen hemen bütün dinlerde buna müşâbih inançlara rastlanmıştır. Bilhassa kitabî dinlerde bu, pek bârizdir. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Antechrist diye isimlendirilir.
3- Geniş açıklamayı Kıyametle ilgili bölümün Deccal'la ilgili kısmında yapacağımız Deccâl, bir bakıma her devirde, her bölgede çıkacak kötü şahısların müşterek ismi ve hem de vasfıdır. Rivayetler, Deccal bilgisinin Sahabe devrinden beri mahalle mekteplerindeki çocuklara bile öğretildiğini göstermektedir. Bu sanki her Müslümanın bilmesi gereken temel İslâmî kültürün bir parçası kılınmıştır.
4- Deccal'la ilgili bir kısım tavsirleri, yoruma muhtaç müteşâbihât kabul etmek gerekir. Sözgelimi sağ gözünün kör olması, onun mâneviyatı kör, âhireti göremez, sâdece dünyaya, maddeye kıymet verir olmasıdır. Aksi takdirde bir kısım tasvirleri aynen fiilî şekilde aramak hem safdillik olur, hem de hurâfeye inanmak nev'inden saçmalıklara düşülebilir.
5- Hadisin sonunda ifade edilen, "Benden sonra dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olayın!" cümlesinden, Nevevî'nin kaydına göre, yedi farklı hüküm çıkarılmıştır:
1- Müslümanın kanını haksız yere helâl addeden Müslüman, kâfir olur.
2- Bundan maksad nimet ve İslâm'ın hakkına karşı nankörlüktür, kadr u kıymetini tanımamaktır.
3- Bu hal (mü'minin, mü'mini öldürmesi) küfre yakın bir ameldir ve küfre götürür.
4- Bu, kâfirlerinkine benzer bir fiildir. Çünkü normalde mü'mini kâfirden başkası öldüremez.
5- Bundan murad küfrün hakikatidir, yani mânası şöyledir: Sakın küfre dönmeyin, Müslüman olmaya devam edin!
6- Bu mânayı Hattâbî ve başkaları hikâye etmişlerdir: Buradaki "kafirler"den (küffar) murâd, silah kuşananlardır. Araplar, تَكَفَّرَ الرَّجُلُ بِسِ◌َحِهِ derler. Yâni silâhını kuşandı. "Kuşandı" kelimesini tekeffür etti diyerek, küfr kökünden bir kelime kullanarak ifade ederler. el-Ezherî, Tehzîbü'l-Lüga adlı kitabında silah kuşanan, silah taşıyan mânasına kâfir kelimesini kullanmıştır.
7- Hattâbî de şu mânayı anlamıştır: "Birbirinizi tekfir etmeyin, sonra birbirinizi öldürmeyi helâl addedersiniz."
Nevevî bu açıklamalardan sonra sözünü şöyle noktalar: "Bunlardan en muvafık olanı dördüncü maddede söylenendir. Kadı Iyaz (rahimehullah) da bunu tercih etmiştir."[770]

-7- وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]انطلقَ النّبىُّ # مِنَ المَدِينَةِ بَعْدَ مَا تَرَجّلَ وَادّهنَ وَلَبِسَ إزَارَهُ وَرِدَاءَهُ هُوَ وَأصْحَابُهُ فَلَمْ يَنْهَ عَنْ شَئٍ مِنَ ا'رْدِيَةِ وَا'زُر تُلْبَسُ إّ المُزَعْفَرَةَ الّتى تَرْدَع عَلى الجِلْدِ فَأصْبَحَ بِذِى الحُلَيْفَةِ فَرَكِبَ رَاحِلَتَهُ حَتّى اسْتَوَتْ بِهِ على الْبَيْدَاءِ أهَلَّ هُوَ وَأصْحَابُ◌ُهُ وَقَلّدَ بُدْنَهُ، وَذلِكَ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ ذِى الْقَعْدَةِ، وَقَدِمَ مَكّةَ 'رْبَعٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِى الحِجّةِ، وَطَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلَمْ يُحِلَّ مِنْ أجَلِ بُدْنِهِ 'نّهُ قَلّدَهَا. ثُمَّ نَزَلَ بِأعْلَى مَكّةَ عِنْدَ الحَجُونِ وَهُوَ مُهِلٌّ بِالْحَجّ وَلَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتّى رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ وَأمَرَ أصْحَابَهُ أنْ يَطوفُوا بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ يُقَصّرُوا رُؤُسَهُمْ ثُمَّ يُحِلُّوا، وَذلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ بَدَنةٌ قَلّدَهَا وَمَنْ كَانَتْ مَعَهُ امْرَأتُهُ فَهِىَ لَهُ حَ◌َلٌ وَالطّيبُ وَالثّيَابُ[.
أخرجه البخارى.»تَرْدَعُ« بعين مهملة: أى تنْفُضُ صِيغها عليه .

7. (1583)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), saçlarını tarayıp yağladıktan, rida ve izârını giydikten sonra Medine'den ashabıyla birlikte ayrıldı. Rida ve izâr çeşitlerinden, vücudun cildine boyası geçen za'feranla boyanmış olanlar dışında hiç bir şeyi yasaklamadı. Böylece Zülhuleyfe'ye geldi. Orada devesine bindi. Devesi onu Beydâ sırtına çıkarınca O (aleyhissalâtu vesselâm) da, Ashab'ı (radıyallahu anhüm) da telbiye getirdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kurbanlığına takısını takıp nişanladı. Bu iş, Zilkade ayının sondan beşinci gününde cereyan etmişti. Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde indi. (İlk iş) Beytullah'ı tavaf etti, Safâ ve Merve arasında sa'yde bulundu. Kurbanlığı sebebiyle ihramdan çıkmadı. Çünkü ona (kurbanlık alâmeti olan takıyı) takmıştı. Sonra Mekke'nin Hacûn yanındaki en yüksek yerine indi. Artık hacc için telbiye getiriyordu. Kâbe'ye, onu tavaf ettikten sonra, Arafat'tan dönünceye kadar hiç yaklaşmadı. Ashabına ise, Kâbe'yi tavaf etmelerini, Safâ ile Merve arasında sa'yetmelerini emretti, sonra saçlarını kısaltarak ihramdan çıkmalarını emretti. Bütün bu emirler, berâberinde kurbanlık olarak takılanmış devesi olmayanlar içindi. Berâberinde hanımı bulunanlara, hanımları da helaldi. Keza koku ve elbise de helâldi." [Buhârî, Hacc 21, 70, 128.][771]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccının bazı safhalarını anlatmaktadır: Zülhuleyfe'de ihrama giriş, Mekke'ye gelince kurbanlığı olmayanlara, hacc için giydikleri ihramı umreye çevirmelerini emretmesi, kurbanlığı olanların hacc-ı kıran yapmak üzere ihramdan çıkmamaları vs. Bu meseleler daha önce açıklanmıştır. Bilhassa şu numaralarda bulunmalıdır: 1288, 1292,1293, 1301.[772]

-8- وعن على رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]وَقَفَ رسولُ اللهِ # بِعَرفَةَ وقال: هذِهِ عَرفَة وَهُوَ المَوْقِفُ وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ. ثُمَّ أفَاضَ حِينَ غَرَبَتِ الشّمْسُ وَأرْدَفَ أُسَامَةَ بنَ زَيْدٍ وَجَعَلَ يُشِيرُ بِيَدِهِ عَلى هَيْنَتِهِ وَالنّاسُ يَضْرِبُونَ يَمِيناً وَشِماً يَلْتَفِتُ إلَيْهِمْ. وَيَقولُ: يَا أيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ السّكِينَةُ. ثُمَّ أتَى جَمْعاً فَصَلَّى بِهِمُ الصَّتَيْنِ جَمِيعاً. فَلَمَّا أصْبَحَ أتَى قُزَحَ وَوَقَفَ عَلَيْهِ؛ وقال: هذَا قُزَحُ، وَهُوَ
المَوْقِفُ وَجَمْعٌ كُلُّهَا مَوْقِفٌ. ثُمَّ أفَاضَ حَتَّى انْتَهى إلى وَادِى مُحَسِّرٍ، فقَرَعَ نَاقَتَهُ فَخَبّتْ حَتَّى جَاوَزَ الْوَادِىَ فَوقفَ وَأرْدَفَ الْفَضْلَ. ثُمَّ أتَى الجَمْرَةَ فَرَمَاهَا. ثُمَّ أتَى إلى المَنْحَرِ فقال: هَذَا المَنْحَرُ وَمِنىً كُلُّهَا مَنْحَرٌ وَاسْتَفْتَتْهُ جَارِيَةٌ شَابَّةٌ مِنْ خَثْعَمَ قالَتْ يَا رسولَ اللهِ إنَّ أبى شَيْخٌ كَبِيرٌ قَدْ أدْرَكَتْهُ فَرِيضَةُ اللهِ تَعالى في الحَجِّ أفَيُجْزِى أنْ أحُجَّ عَنْهُ؟ قال: حُجِّى عَنْ أبِيكِ. قال: وَلوَى عُنُقَ الْفَضْلِ، فقَالَ الْعَبّاسُ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: يَارَسُولَ اللهُ؟ لِمَ لَوَيْتَ عُنَقَ ابنِ عَمِّكَ؟ قال: رَأيْتُ شَاباً وَشَابَةً، فَلَمْ آمَنِ الشَّيْطَانَ عَلَيْهِمَا. فَأتَاهُ رَجُلٌ فقَالَ يارسُولَ اللهِ: إنِّى أفَضْتُ قَبْلَ أنْ أحْلِقَ؟ فقَالَ: احْلِقْ وَ حَرَجَ. وَجَاءَ آخَرُ: فقَالَ يَا رسُولَ اللهِ: إنِّى ذَبَحْتُ قَبْلَ أنْ أرْمِىَ؟ فقَالَ: ارْمِ وَ حَرَجَ. قالَ: ثُمَّ أتَى الْبَيْتَ فَطَافَ بِهِ ثُمَّ أتَى زَمْزَمَ فقَالَ يَا بَنِى عَبدِالمطلبِ لَوْ أنْ يَغْلِبَكُمْ النَّاسُ عَلَيْهِ لَنَزَعْتُ[. أخرجه الترمذى .

8. (1584)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor:
"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'ta vakfe yaptı ve: "Burası Arafat'tır, vakfe yeridir, Arafat'ın her yeri vakfe yeridir" dedi.
Sonra güneş batar batmaz ifâza yaptı. (Arafat'ı terketti). Devesinin terkisine Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i bindirdi. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm), -halk sağında ve solunda (develere telâşla vururlarken) onlara dönüp bakmadan- her zamanki sükun ve rıfk hâlini koruyarak eliyle işaret edip: "Ey insanlar! Sakin olun" diyordu.
Sonra Cem'e (Müzdelife'ye) geldi. Orada iki namazı da (akşam ve yatsı) beraberce kıldırdı. Sabah olunca Kuzah tepesine gelip üzerinde vakfe yaptı."

Burası Kuzeh'dir, vakfe yeridir. Cem'in tamamı vakfe yeridir!" dedi. Sonra oradan ayrıldı, Muhassır vâdisine geldi. Devesine vurdu. Deve dört nala koşarak vâdiyi geçti. Orada durup, amcası Abbâs (radıyallahu anh)'ın oğlu Fazl'ı devesinin terkisine aldı.
Oradan Cemretu'l-Akabe'ye geldi ve taşlama yaptı. Sonra menhara (kesim yerine) geldi:
"Burası menhardır (kurbanlarımızı keseceğimiz yer), Mina'nın her tarafı menhardır" buyurdu. Has'am kabilesinden genç bir kadın gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü! Babam yaşlanmış bir ihtiyardır, Allah'ın hacc farizası kendisine terettüp etmektedir. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" diye bir suâl sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Babana bedel hacc yap!" cevabını verdi. Bu sırada eliyle, devenin terkisinde bulunan Fazl'ın başını büktü. Amcası Abbâs (radıyallahu anh):
"Ey Allah'ın Resûlü! Amcanın oğlu Fazl'ın başını niye büktün?" diye sordu.
"İkisini de birer genç görüyorum. Onlar hakkında şeytanın şerrinden emin değilim!" dedi. Derken bir adam daha gelip:
"Ey Allah'ın Resûlü, ben traş olmazdan önce ifâza tavafını yaptım!" dedi.
"Traş da ol, bunda mahzur yok!" cevabını aldı. Derken bir başkası daha gelip:
"Ey Allah'ın Resûlü, ben taşlama yapmazdan önce kurbanımı kesmiş bulundum!" dedi.
"Taşlarını da at, bunda bir mahzur yok!" cevabını aldı. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beytullah'a geldi, onu tavaf etti, sonra zemzem'e geldi ve:
"Ey Abdulmuttaliboğulları, eğer halk size bunun üzerine galebe etmeyecek olsa mutlaka çekerdim" dedi." [Tirmizî, Hacc 54, (885).][773]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste geçen:
* Arafat vakfesi,
* Oradan ifâza,
* Cem (Müzdelife) vakfesi, müddeti vs.
* Müzdelife ile ilgili açıklamalar: (Cem', Kuzeh, Muhassır vs.)
* Mina'ya geliş, Mina'da taşlamalar,
* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' a orada soru soranlar, aldıkları cevaplar,
* İfâza ziyâreti, gibi bir çok hususlar daha önce açıklandı (şu hadislere bakılsın: 1422, 1428, 1431, 1461, 1553.
2- Bu hadiste izaha muhtaç ibâre, hadisin son cümlesinde Abdülmuttaliboğulları'na Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylemiş olduğu sözdür. Bu sözden Nevevî'ye göre iki farklı mâna çıkarılmıştır:
1- "İnsanların bunu hacc menâsikinden zannederek (aynen yapmaya kalkıp) zemzemin etrafında izdihama sebep olarak sizi itekleyip, hacıları sulama hizmetinize mani olacaklarından korkmasaydım, faziletinin büyüklüğü sebebiyle sizinle birlikte zemzem verme hizmetine ben de katılırdım."
2- Bazı âlimler şu mânayı da anlamışlar: "Bana ittiba için halk size galebe çalmayacak olsa zemzem kuyusundan ben de su çekip, sizin yaptığınız şekilde hacılara, ben de su verirdim."
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu sözü onları hacılara su verme hizmetinde sebat etmeye teşvik için söylediği, ayrıca belirtilmiştir. [774]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/277-278.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/279.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/279-280.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/281.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/281.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/282.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/282-283.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/283.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/283-284.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/284.

[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/284-285.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/285.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/285-286.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/286.
[15] Hacc'ın ne zaman farz kılındığı münakaşalıdır. 5., 6., 7., 8., 9., hicrî yılı kabûl edenler mevcuttur. Hicretten önce farz kılındı diyen de var ise de bu farzdır.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/286-287.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/288.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/288.
[19] Sınnak, Arapçadaki hâfir veya zalat kelimelerini karşılayan mahalli bir kelimedir. Hayvan ayağında tırnağa tekâbül eden kısma denir. Kurbanlıklarda paça denen kısımlardır.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/289.
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/289.
[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/290.
[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/290.
[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/291.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/291.
[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/292.
[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/293-297.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/297.
[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/297-298.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/298.
[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/298.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/299.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/299.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/299-300.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/300.
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/300-301.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/301.
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/301.
[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/301.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/301-302.
[41] Menâsik: Mensek'in cem'idir. Mensek (veya nüsük) lügat olarak ibâdet ve su ile bir şeyin temizlenmesi mânâsına gelir ise de, hacc ıstılahı olarak, "Hacc'ın farz, vacîb ve sünnet olan herhangi bir fiiline" ıtlak olunmuştur.
[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/304-305.
[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/305.
[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/305-306.
[45] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/306.
[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/306.
[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/307.
[48] Terviye suya kandırmak veya gördüğü rüya üzerine düşünmek demektir. Zilhicce'nin 8.günü hacılar, sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra Mina'ya gider. Mina'da su olmadığı için gerek kendileri ve gerekse binekleri Mekke'de kana kana su içerek yola çıktıkları için o güne terviye günü denmiştir. Hz. İbrahim, oğlu İsmail'in kurban edilmesiyle ilgili rüyayı da o gece görmüş, o gün rüya üzerinde düşünmüştür, bu sebeple de o güne terviye günü denmiştir.
[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/307.
[50] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/308.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/308.
[52] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/308.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/309.
[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/309.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/309.
[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/309-310.
[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/310.
[58] Karnu'l-Menazil: Bazı rivâyetlerde sadece Karn denir. Bu rivayetteki tasrın, aynı ismi taşıyan bir başka Karn'dan tefrik içindir. Diğeri Karn-ı Seâlim'dir, yokuşun başında yer alır. Karn-ıMenâzil ise yokuşun aşağısında yer alır.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/310-311.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/311.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/311-312.
[62] Krokiler Diyanet İşleri Başkanlığı'nca neşredilen Hacc Rehberi'nden alınmıştır.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/312-313.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/314.
[65] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/314.
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/314.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/315.
[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/315-316.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/317.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/317.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/317.
[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/318.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/318.
[74] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/318.
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/318-319.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/319.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/319-320.
[78] Başı da örten bir parça taşıyan her çeşit giyecek. İslâm'ın bidâyetinde zâhidlerin giydiği aşağılara sarkan uzunca bir takke çeşidi (Nihâye).
[79] Vers: Sarı renkli bir boya maddesidir. Koku maddeleri olup olmadığı münakaşa edilmiştir.

[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/321.
[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/321-323.
[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/323-324.
[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/324.
[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/324.
[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/324.
[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/325.
[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/325.
[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/325-326.
[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/326-327.
[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/327-328.
[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/328.
[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/328.
[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/328-329.
[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/328-329.
[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/329.
[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/330.
[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/330.
[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/330.
[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/330.
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/331.
[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/331.
[102] Hadiste geçen tahmîr'i, örtme ile ilgili nüans diyebileceğimiz farklılıkları ifâde edebilmek için "Sıkıca örtmek" diye tercüme ediyoruz.
[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/331-332.
[104] Bu hususun anlaşılması için bak: 1, 489, 4.madde ve s. 502'de 3.madde ve devamı.
[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/332.
[106] Zerire:Muhtelif kokuların karışımıyla elde edilen bir tîb çeşidi.
[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/333-334.
[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/334-335.
[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/335.
[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/335-336.
[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/337.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/337.
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/337.
[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/337.
[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/337-338.
[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/338.
[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/338-339.
[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/339.
[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/340.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/340-341.
[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/341.
[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/341-342.
[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/342.
[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/342-343.
[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/343.
[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/343.
[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/343.
[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/343-344.
[129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/345.
[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/345-347.
[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/347.
[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/347.
[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/348.
[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/348.
[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/348.
[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/349.
[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/349.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/349.
[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/350.
[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/350.
[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/351.
[142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/351.
[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/351.
[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/351-352.
[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/352.
[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/352.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/352.
[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/353.
[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/353-354.
[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/354.
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/355.
[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/355.
[153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/355.
[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/356.
[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/356.

[156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/356.
[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/357-358.
[158] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/358-359.
[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/360.
[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/360-361.
[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/361.
[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/361.
[163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/361.
[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/362.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/362.
[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/362.
[167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/363.
[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/363.
[169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/364.
[170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/364.
[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/365.
[172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/365.
[173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/365.
[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/365-366.
[175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/366.
[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/366-368.
[177] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/368.
[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/369.
[179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/369-370.
[180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/370.
[181] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/370.
[182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/371.
[183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/371.
[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/371-372.
[185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/372-373.
[186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/373.
[187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/373-374.
[188] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/374.
[189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/374.
[190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/374-375.
[191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/375.
[192] Fer' teferruat mesele demektir. Yani bir meselenin ikinci, üçüncü derecede tâli meselesi, alt başlığının alt başlığı gibi. Cem'i, fürû'dur.
[193] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/376.
[194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/376-377.
[195] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/378.
[196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/379.
[197] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/379.
[198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/379.
[199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/379-380.
[200] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/380.
[201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/381.
[202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/381.
[203] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/382.
[204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/382.
[205] Bu sahabî, bazan Hallâd İbnu Sâîb diye de zikredilir. Hallâd, Sâib'in oğlu ve Tâbiî olmalıdır.
[206] İhlâl da telbiye demektir, burada râvinin şekki mevzubahistir.
[207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/383.
[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/383.
[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/383-385.
[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/385-386.
[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/386.
[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/386.
[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/387.
[214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/387.
[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/388.
[216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/388.
[217] Radıyallahu anh tâbirinormal olarak sahâbe için kullanılır. Burada Etbau't-Tâbiîn'den olan İmam Mâlik için de kullanılmıştır. Buna da normal saymak gerekir. Zira ulemâ, Eimme-i Erba'a, Ömer İbnu Abdilaziz gibi bir kısım büyükleri teşrîf için, onlar hakkında da bu tâbiri kullanmıştır.
[218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/388-389.
[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/389.
[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/389-390.
[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/390-391.
[222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/391.
[223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/391.
[224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/391-392.
[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/394.
[226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/394.
[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/395.
[228] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/395.
[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/395-396.

[230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/396.
[231] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/396.
[232] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/396-397.
[233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/398.
[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/398-399.
[235] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/399-400.
[236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/400-401.
[237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/401.
[238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/402.
[239] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/402.
[240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/402-403.
[241] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/403.
[242] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/403.
[243] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/403.
[244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/404-405.
[245] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/405-406.
[246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/407.
[247] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/407.
[248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/408.
[249] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/408.
[250] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/408.
[251] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/408-409.
[252] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/409-410.
[253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/410-412.
[254] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/412-413.
[255] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/413.
[256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/413.
[257] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/414.
[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/414.
[259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/414.
[260] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/415.
[261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/415-416.
[262] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/416.
[263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/416.
[264] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/416.
[265] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/417.
[266] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/417.
[267] Ashabın itirazı şuradan ileri geliyordu: Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde gelmişlerdi. Niyetleri haccdı. Hz. Peygamber ihramdan çıkmayı, ihram yasaklarından -ve meselâ hanımlarıyla cinsî münasebet yasağından uzaklaşmayı emretmişti. Halbuki sekiz Zilhicce'de tekrar ihrama gireceklerdi. Bu kadar dar bir zaman için ihramdan çıkmaya, dinî havalarını bozmaya değer miydi? Ashab, memnuniyetsizliğini "Henüz cenâbetken..." diye tercüme ettiğimiz mânâyı daha gâliz kelimelerle ifade etmiştir.
(*) Bu ve müteâkip rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda Haccı'yla ilgili oldukları için, hadîs kitaplarında umumiyetle aynı bablarda, aynı rivâyetin farklı vecihleri şeklinde peşpeşe bulunurlar. Bu sebeple kaynaklarını en sonda toptan göstereceğiz. Sadece Buhârî peşpeşe göstermeyebilir.
[268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/419-420.
[269] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/420.
[270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/420.
[271] Bu söylenen yıkanma, hayızdan temizlenince gerekli olan yıkanma değildir, ihramı giyerken yapılması sünnet olan yıkanmadır.
[272] Bazı rivayetlerde "Bathâ gecesi" diye gelir. İkisi de aynı şeyi ifade eder. Leyletü'l-hasbe, teşrîk gecelerinden sonra hacıların çakıllı yere indikleri gecedir. Çakıllı yerden maksad Mina'dır. Demek ki Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Minâ'da kalınan gecelerden birinde temizlenmiş olmalı.
[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/421-422.
[274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/422.
[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/423.
[276]"Hac için yapılan niyeti umreye tahvil etmek herkese câizdir" diye hükmedenlere (Ahmed İbnu Hanbel ve bazı zâhirîler) bu hadis delil olmuştur. Ancak İmam Mâlik, Ebu Hanîfe, İmam Şâfiî vs. başkaları. "Hacc için yapılan niyetin umreye çevrilmesi Ashaba has bir ruhsattır" demiştir. Daha önce açıkladık (1292 numaralı hadise bakın).
[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/423.
[278] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/423.
[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/423-425.
[280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/426.
[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/426-428.
[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/429.
[283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/429.
[284] Hadiste geçen حُرمُ الْحَجِّ tabirinden: Hacc vakitleri, hacc yerleri, hacc yasakları, hacc eşyaları, hacc hâlâtı gibi mânâlar verilmiştir. Biz, "hac yasakları (=ihram)" mânâsını tercih ettik.
[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/429-430.
[286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/430.
[287] Musahhab Mekke ile Mina arasında geniş bir yer. Sel sularının getirdiği çakılların çokluğu sebebiyle bu ismi almıştır. Buraya Ebtah, Bathâ da denir. Mina'nın taşlama mevkiine de Musahhab denmiştir.

[288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/430-431.
[289] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/431.
[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/431.
[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/432.
[292] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/432-433.

[293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/433-434.
[294] Erâk: Mekke yakınlarında bir vâdinin adıdır.(Mûcemu'l-Büldan).
[295] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/435.
[296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/435-436.
[297] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/437.
[298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/437.
[299] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/4387-438.
[300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/438.
[301] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/438-439.
[302] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/440.
[303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/440.
[304] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/440.
[305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/440.
[306] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/441.
[307] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/441.
[308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/443-444.
[309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/444-446.
[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/446.
[311] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/447.
[312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/448-450.
[313] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/449-450.
[314] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/451.
[315] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/451.
[316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/452.
[317] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/452.
[318] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/452.
[319] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/453.
[320] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/453.
[321] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/453.
[322] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/453.
[323] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/453-454.
[324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/454.
[325] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/454.
[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/454-455.
[327] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/455.
[328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/455-456.
[329] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/456.
[330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/456.
[331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/456-457.
[332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/457.
[333] Dilimizde Haceru'l-Esved diye yaygınlık kazanmıştır. Arapça kaidelere göre doğrusu el-Haceru'l-Esved olması gerekir. Biz, bu ve buna benzeyen bir kısım tabirleri dilimizdeki kazandığı şekle göre kullandık ve kullanmaya devam edeceğiz.
[334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/458-460.
[335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/460.
[336] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/460-462.
[337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/462.
[338] Bu rivayet Buharî'de mânâ itibâriyle mevad, lâfzıyla değil.
[339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/462.
[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/462-463.
[341] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/463.
[342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/464.
[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/465.
[344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/465.
[345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/465.
[346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/466.
[347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/466.
[348] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/466-467.
[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/467.
[350] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/467-468.
[351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/469.
[352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/470.
[353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/470.
[354] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/470.
[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/471.
[356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/471.
[357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/471-472.
[358] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/472.
[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/472.
[360] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/472.
[361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/473.
[362] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/474.
[363] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/474.
[364] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/474-475.
[365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/475.
[366] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/475.
[367] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/4756.

[368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/476.
[369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/476.
[370] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/476-477.
[371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/477-478.
[372] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/478.
[373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/478.
[374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/478-479.
[375] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/479.
[376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/479-480.
[377] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/481.
[378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/481.
[379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/482.
[380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/482.
[381] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/483.
[382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/483.
[383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/483.
[384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/483-484.
[385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/484.
[386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/484-485.
[387] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/485.
[388] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/485.
[389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/485-486.
[390] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/486.
[391] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/486-487.
[392] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/487.
[393] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/487.
[394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/488.
[395] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/488-489.
[396] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/489.
[397] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/489,
[398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/490.
[399] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/490-491.
[400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/491.
[401] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/491.
[402] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/491.
[403] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/492.
[404] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/492.
[405] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/493.
[406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/493.
[407] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/493.
[408] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/494-495.
[409] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/495-496.
[410] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/497.
[411] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/497-498.
[412] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/499.
[413] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/499-500.
[414] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/500.
[415] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/500-501.
[416] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/501.
[417] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/501.
[418] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/502.
[419] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/502.
[420] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/502-503.
[421] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/503.
[422] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/503.
[423] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/504.
[424] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/504.
[425] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/505.
[426] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/506.
[427] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/506.
[428] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/506-507.
[429] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/508.
[430] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/508.
[431] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/508-509.
[432] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/510.
[433] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/510.
[434] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/511.
[435] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/511.
[436] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/511.
[437] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/512.
[438] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/512.
[439] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/512.
[440] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/513.
[441] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/513.
[442] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/513-515.
[443] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/515-516.

[444] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/516-517.
[445] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/517-518.
[446] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/518.
[447] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/519-520.
[448] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/520-521.
[449] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/522.
[450] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/522-524.
[451] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/524.
[452] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/524-525.
[453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/525.
[454] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/525.
[455] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/525.
[456] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/526.
[457] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/526.
[458] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/528-529.
[459] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/529.
[460] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/529-531.
[461] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/531.
[462] Ebu Seyyâre: Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'de açıkladığına göre, bu kimse, Benî Advân'dandır. Adı Umeyle İbnu'l-A'zel'dir. Siyah bir merkebi var idi. Halkı 40 yıl Müzdelife'den Mina'ya geçirmiştir. اَصَحُّ مِنْ عَيْرِ اَبي سَيَّارَةُ Ebu Seyyâre'nin eşeğinden daha sağlıklı tabiri darb-ı mesel olmuştur. Orada Ebu Seyyâre'nin eşeği "semersiz" diye tavsîf edilir, Arabî diye değil. Bu ziyade Müslim'in bir rivâyetinde de mevcuttur (Hacc148).
[463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/532.
[464] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/532-534.
[465] Çünkü “ARAPÇASI YOK “”””””””””””””””””””” "bugün dinimizi size ikmal ettik"(Mâide3) ayeti Arafat'ta nazil olmuştur.
[466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/535.
[467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/532-536.
[468] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/536/537.
[469] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/537.
[470] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/538.
[471] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/538.
[472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/538.
[473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/538.
[474] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/539.
[475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/539-540.
[476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/540.
[477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/540.
[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/541.
[479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/541.
[480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/541-542.
[481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/542-543.
[482] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/544.
[483] Bu günler mevzuunda ulemâ ihtilaf eder:
1- Umûmiyetle eyyâm-ı teşrîk deyince yevm-i nahr'i (10 Zilhicce) takip eden ilk üç gün kastedilir: 11, 12, 13 Zilhicce günleri.
2- Eyyâmu Ma'dudat ile de yevm-i nahr ve ondan sonraki iki gün kastedildiğini söyleyenler de olmuştur, yani Zilhicce'nin 10, 11, 12'nci günleri.
[484] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/544-545.
[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/545.
[486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/545-546.
[487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/546.
[488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/546.
[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/547.
[490] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/547.
[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/547-548.
[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/548.
[493] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/548-549.
[494] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/550.
[495] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/550.
[496] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/550.
[497] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/551-552.
[498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/552.
[499] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/552.
[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/553.
[501] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/553.
[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/553.
[503] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/554.
[504] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/554.
[505] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/555.
[506] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/556.
[507] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/557.
[508] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:5/557.
[509] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/5.
[510] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/5.
[511] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/5.
[512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/8.
[513] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/9.

[514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/9-11.
[515] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/11.
[516] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/11.
[517] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/11.
[518] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/12.
[519] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/12-13.
[520] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/14.
[521] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/14.
[522] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/14-15.
[523] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/15.
[524] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/15.
[525] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/16.
[526] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/16-17.
[527] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/17.
[528] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/17-18.
[529] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/19.
[530] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/19.
[531] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/19.
[532] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/20-22.
[533] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/23.
[534] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/23-24.
[535] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/24.
[536] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/24.
[537] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/25.
[538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/25-26.
[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/26.
[540] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/26.
[541] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/26.
[542] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/27.
[543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/27.
[544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/28.
[545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/28-30.
[546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/31.
[547] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/31-32.
[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/31-33.
[549] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/33-34.
[550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/34.
[551] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/34.
[552] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/35.
[553] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/35-36.
[554] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/36.
[555] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/36.
[556] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/37.
[557] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/37-38.
[558] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/38.
[559] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/39-40.
[560] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/40.
[561] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/40.
[562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/41.
[563] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/41.
[564] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/41.
[565] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/43-45.
[566] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/45.
[567] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/45.
[568] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/45-46.
[569] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/46.
[570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/47.
[571] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/47.
[572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/47-48.
[573] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/48-49.
[574] Cariye kelimesiyle, büluğa ermeyen kız çocukları veya köle kadınlar kastedilir.
[575] Fethu'l-Bâri : 3/97. Bu son cümleden, İbnu Hacer, Resûlullâh (aleyhissalâtü vasselâm)'ın şunu demek istediğini anlar: "Bu onların işidir, âdetleridir ve mübahdır da". Bu yüzden Resûlullâh (aleyhissalâtü vasselâm) hoş karşıladı.
[576] Tekrar hatırlatalım: Câriye kız çocuğu ve köle kadınlar mânâlarına gelir. Ayrıca bu câriyelerin isimleri ve kimlerin kızları oldukları belirtilir.
[577] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/49-53.
[578] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/53.
[579] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/54.
[580] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/54.
[581] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/54-55.
[582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/55.
[583] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/56.
[584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/57.
[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/57.
[586] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/57.
[587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/58.

[588] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/58.
[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/59.
[590] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/59.
[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/59.
[592] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/59-60.
[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/60.
[594] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/60.
[595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/61.
[596] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/62.
[597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/62.
[598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/63.
[599] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/63-64.
[600] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/64.
[601] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/64-65.
[602] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/65.
[603] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/66.
[604] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/67.
[605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/67-68.
[606] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/68.
[607] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/68-69.
[608] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/69.
[609] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/70.
[610] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları6/71.
[611] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/72.
[612] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/72.
[613] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/72-73.
[614] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/74.
[615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/74.
[616] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/75.
[617] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/75.
[618] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/75-76.
[619] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/76.
[620] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/76-77.
[621] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/77.
[622] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/77.
[623] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/78.
[624] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/78-79.
[625] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/79.
[626] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/79-80.
[627] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/80.
[628] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/80.
[629] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/80.
[630] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/80-81.
[631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/82.
[632] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/82.
[633] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/83.
[634] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/83.
[635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/83-84.
[636] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/85.
[637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/85-86.
[638] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/86.
[639] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/86-87.
[640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/87.
[641] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/88.
[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/88.
[643] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/89.
[644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/90.
[645] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/91.
[646] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/91-92.
[647] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/92.
[648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/92.
[649] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/92-93.
[650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/94.
[651] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/94.
[652] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/95.
[653] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/95.
[654] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/95.
[655] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/95-96.
[656] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/96.
[657] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/96-98.
[658] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/98.
[659] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/98-100.
[660] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/100.
[661] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/102.
[662] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/103-104.

[663] Yanlış anlaşılmasın: Dinimiz biti öldürmeyin diye bir yasak koymamıştır. Buradaki yasak "ihram" gereğidir. İhramlı kimse, ihram müddetince bundan yasaklanmıştır.
[664] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/104-105.
[665] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/105.
[666] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/105-106.
[667] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/106.
[668] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/107.
[669] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/107.
[670] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/108.
[671] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/108.
[672] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/109.
[673] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/110.
[674] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/110-111.
[675] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/111.
[676] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/111-112.
[677] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/112-113.
[678] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/114.
[679] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/114.
[680] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/115.
[681] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/115-116.
[682] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/117.
[683] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/117.
[684] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/117.
[685] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/118.
[686] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/118-119.
[687] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/119.
[688] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/120.
[689] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/120-121.
[690] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/121-122.
[691] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/122.
[692] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/123.
[693] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/123.
[694] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/123.
[695] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/123.
[696] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/124.
[697] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/124-125.
[698] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/125.
[699] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/125.
[700] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/125.
[701] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/125.
[702] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/126.
[703] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/126.
[704] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/126-127.
[705] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/127.
[706] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/127-128.
[707] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/128.
[708] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/128.
[709] Şafiî'nin rivayeti köşeli parantez içindeki kısımdır. Devamı, bir başka duanın ilâvesidir.
İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/128-129.
[710] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/130.
[711] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/130-131.
[712] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/131.
[713] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/132.
[714] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/133.
[715] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/134.
[716] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/134-136.
[717] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/136-137.
[718] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/137-138.
[719] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/138.
[720] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/139.
[721] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/141.
[722] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/141.
[723] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/141.
[724] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/142.
[725] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/142-144.
[726] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/145.
[727] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/145-146.
[728] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/146-148.
[729] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/149.
[730] Temyiz, çocuğun söylenenleri tam olarak anlayıp, doğru olarak cevap verebilecek halde olmasıdır. Yaşla kayıtlı değilse de umûmiyetle çocukların 6-7 yaşlarında mümeyyiz sayılacağı kabul edilmiştir.
[731] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/149-150.
[732] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/151.
[733] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/151.
[734] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/151.
[735] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/151.

[736] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/152.
[737] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/152-153.
[738] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/153.
[739] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/154.
[740] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/154-155.
[741] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/155.
[742] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/155-156.
[743] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/157.
[744] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/157.
[745] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/157.
[746] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/157-158.
[747] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/159.
[748] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/159.
[749] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/160.
[750] Hevdec: Develerin sırtında taşınan, kadınlara mahsus küçük hücre, mahfe.
[751] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/160-162.
[752] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/162.
[753] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/163.
[754] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/163-164.
[755] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/164.
[756] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/164.
[757] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/164-165.
[758] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/166.
[759] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/166-167.
[760] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/168.
[761] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/168-169.
[762] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/169.
[763] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/170.
[764] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/170-171.
[765] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/171.
[766] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/171.
[767] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/171-172.
[768] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/172.
[769] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/173.
[770] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/174-175.
[771] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/175-176.
[772] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/176.
[773] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/177-178.
[774] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/178-179.

İTİKAF'LA İLGİLİ BÖLÜM

-1- عن عائشة رَضِىَ اللّهُ عنها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # يَعْتَكِفُ العَشْرَ ا٭وَاخرَ منْ رَمَضَانَ حتّى تَوفّاهُ اللّهُ تعالى وَيقُولُ: تَحرَّوْا ليلَةَ القَدْرِ في العَشْرِ ا٭وَاخِرِ منْ رَمَضَانَ ثمّ اعتكَفَ أزْوَاجُهُ من بعده[. أخرجه الستة.وفي رواية]كانَ يعْتَكِفُ في كلِّ رَمَضَانَ فإذَا صَلَّى الْغَدَاةَ جاءَ مَكانهُ الَّذِى اعْتَكَفَ فِيهِ قال: فاسْتَأْذَنَتْهُ عائشةُ رَضِى اللّهُ عنها أن تعتكفَ فأذن لَها فَضربتْ فِيهِ قُبةً فسمعتْ بها حفصةُ رَضِىَ اللّهُ عنها فضربتْ، قبةً وضربتْ زينبُ رَضِىَ اللّهُ عنهَا أخرى، فلما انصرفَ من الغداةِ أبصرَ أربَع قبابٍ فقال: ما هذهِ؟ فأُخْبِرَ بذلكَ، فقالَ مَا حملُهنَّ على هذا، آلبِرّ؟ انزعوها ف أرَاهَا. فنُزعتْ فلمْ يعتكفْ في رمضانَ حتّى اعتكفَ في آخرِ العشرِ من شوالٍ[.وفي رواية]أمرَ بخبائهِ فقُوِّضَ وتركَ اعتكافَ في شهرِ رمضانَ حتّى اعتكفَ في العَشرِ ا٭ولِ منْ شَوّالٍ[.»الخباءُ« بيت من وبر أو صوف، من شَعر و»تقويضه« رفعه .

1. (97)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikafa girer ve derdi ki:
"Kadir gecesini Ramazan'ın son on gününde arayın". Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra, zevceleri de itikâfa girdiler."[1]
Bir başka rivayette şöyle denir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her Ramazan'da itikafa girerdi. Akşam namazını kılar kılmaz itikaf mahalline gelirdi. Râvi der ki: Bir gün Hz. Aişe de itikâf için izin istedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) izin verdi. Mescidin içinde itikaf için bir çadır kuruldu. Bunu Hafsa validemiz (radıyallahu anhâ) işitti, O'nun için de bir çadır kuruldu. Arkadan Zeyneb (radıyallahu anhâ) validemiz için de bir çadır kuruldu. Sabah olup da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hücresinden çıkınca dört çadır kurulduğunu görür ve *"Bunlar da ne?"* diye sorar. Durum haber verilince:

"Onları bu işe sevkeden şey nedir, Allah'ın rızasını kazandıracak bir amel düşüncesi mi? Hayır! Derhal kaldırın, gözüm görmesin!" emretti. Çadırlar kaldırıldı. O Ramazan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'da itikâfı terketti. Şevvâl'in son onunda itikâfa girdi."
Bir diğer rivayette şöye denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çadırların kaldırılmasını emretti. Derhal yıkıldılar. O yıl itikâfa girmeyi Ramazan'da terketti, Şevvâl ayının ilk onunda yerine getirdi."[2]

AÇIKLAMA:

İtikaf, lügat açısından, haps olmak, yerinde kalmak gibi mânalara gelir. Şer'î örfte: "Allah'ın rızasını kazanmak düşüncesiyle belli âdab çerçevesinde mescidde kalma"ya itikaf denir. Bu nâfile bir ibâdettir. Sadece nezredilmek suretiyle vâcib olur. İtikafın en az müddeti bir gün en fazla müddeti on gündür. İtikâf senenin her ayında olabilir. İtikafta iken, bazı âlimlere göre oruç şart değildir. Ancak Hanefîlere göre vâcib olan itikâf için oruç şarttır. Yine bazılarınca Mescid-i Nebevî, Kâbe ve Mescid-i Aksa'da, bazılarınca cuma kılınan mescidlerde itikaf câiz addedilirken, Hanefîler beş vakit namazın kılındığı her yerde itikafın câiz olacağına hükmederler.
Allah rızası için şu mescidde şu kadar müddet itikaf yapmaya niyet ettim demekle bunu nefsine vâcib kılar. Kalben bunu geçirirse de niyet yerine geçmiş olur. Bu niyetle mescide giren kimse abdest almak, gusletmek, abdest bozmak gibi zaruret olmadıkça mescidden ayrılmaz. Aksi takdirde itikafı bozulur.
Mu'tekif, mescidde kalır, namaz, tilavet ve tefekkür gibi ibadetin çeşitleriyle meşgul olur. Dünyevî meşguliyetleri terkeder. Kadına tekerrüb tamamen yasaktır.
İtikâfı erkekler mescidde yerine getirirler, bu şarttır. Kadınlar, evlerinin mescid olarak tanzim edilen odasında itikaf yapabilirler. Bu meşrudur, fakat mescidde itikafa girmeleri câiz değildir.[3]

KADİR GECESİ

Hadiste itikafa girmekle Kadir gecesi aramak arasına bir irtibat görülmektedir. Bu sebeple Kadir gecesi hakkında biraz açıklama yapmak gerekmektedir. Dünya ve âhirette rehberimiz olan yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i, Hak teâla hazretleri Levh-i mahfuz'dan dünya semasına Kadir gecesi'nde indirmiştir. Bu ilk iniş, bir bütün olarak, topyekün inmedir. Ondan sonra Hz. Cibrîl (aleyhisselam) Allah'ın izin ve emri ile 23 yılda peyder pey, ihtiyaca göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vahy yoluyla getirecektir. Bu âyetteki "inme"den Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Hira mağarasında vâki olan ilk inme de anlaşılmıştır. Bu durumda ilk vahiy olan Alak suresinin baştaki beş âyeti Ramazan ayında o gece gelerek vahyin başlangıcını teşkil etmiştir.
Kıyamete kadar gelecek olan yüz milyarlarca insana dünya ve âhirette rehberlik edecek olan bir kitabın yeryüzüne geliş günü ve bunun yıldönümleri elbette ki müstesna bir gün olmalı, bayramlar, ihtifaller ve merasimlerle kutlanmalıdır. O gün diğer günlerden daha kıymetli, daha şerefli olmalıdır. Gerçekten de öyledir, Kur'ân-ı Kerîm, muhtelif âyetleriyle Kâdir gecesine temas eder ve kıymetini, ehemmiyetini dile getirir: Duhan suresi Kadir gecesi'nin kudsiyetine kasemle başlar:
"Hâmîm, (Helal ile haram ve sair hükümleri) açıkça bildiren bu Kitab'a yemin olsun ki, biz O'nu mübarek bir gecede indirdik. Biz (O'nunla kâfirlerin uğrayacakları azâbı) haber vericileriz. Her hikmetli iş, nezdimizden çıkan bir emir ile, o gecede ayrılır..." (Duhan: 44/1-5).

Kadr suresi, o gecede Rabbimizin rahmet ve mağfiret ırmaklarının taşıp, her tevbekârı içinde garkedecek bir deryaya dönüştüğünü, hayırların bire binler, yüzbinler katıyla kabul edildiğini belirtir:
"Biz, onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik... Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır. Onda Melekler ve Ruh, Rablerinin izniyle her bir iş için, iner de iner. O gece tan yeri ağarıncaya kadar bir selâmdır."
Bu âyetler de gösteriyor ki, Cenab-ı Hak, tıpkı dünyevî nizamatta bazı hususî kutlama ve af günleri bulunduğu gibi Kadir gecesini, hususi mağfiret günü yapmış, o gün yapılan tevbelere, hayırlara -mûtad "bire on" ölçüsünün pek fevkinde-, asgari bire otuz bin karşılık takdir buyurmuştur.
Ancak Kadir gecesinin açık şekilde bilinmesi bir kısım insanları tembelliğe atabilirdi. O gecenin kesin olan feyz ve mağfiretine güvenerek diğer günlerin değerlendirilmesi ikinci üçüncü plana atılabilirdi. Bilip bilmediğimiz birçok hikmet ve maslahatlarla, bu gecenin yılın hangi günü olduğu gizlenmiştir. Umumiyetle Ramazan ayı içerisinde olduğu kuvvetli ihtimal olarak ortaya çıkmakta ise de, Ramazan'ın ilk onunda mı, orta onunda mı, son onunda mı olduğu ihtilaf edilir olmuştur. Ramazan'ın son onunda ve 21, 23, 25, 27 gibi tek gecelere tesadüf ettiğini te'yid eden rivayetler var.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında bu gecenin hangisi olduğu merak ve araştırma mevzuu olduğu gibi vefatından sonra başta Hz. Ömer (radıyallahu anh) olmak üzere Ashâb tarafından da araştırma konusu yapılmıştır. İbnu Hacer, Kadir gecesinin hangi gün olduğuna dâir şer'î delillere müsteniden ileri sürülen görüşleri tâdad ederken tam 46 görüş kaydeder. Bunlardan birine göre Kadir gecesi Ramazan ayı içerisinde değil, senenin herhangi bir gecesindedir. Binaenaleyh mü'min her gecede teyakkuz ve tevbede olmalıdır.
Mü'minler tarafından umumiyetle, benimsenen, Kadir Gecesi olarak kutlanan gece Ramazanın 27'nci gecesidir. Müslim'de Ubey İbnu Ka'b'dan gelen bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu geceyi irşad buyurmuşlardır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu hususta kuvvetli bir kanaate varmak arzusuyla Ashab'ı toplayıp fikirlerini alır. Hepsi de Ramazan'ın son onunda olduğunda icma ederler. Heyette bulunan İbnu Abbas (radıyallahu anh) söz alarak:
"Ben Kadir gecesinin hangi gece olduğunu biliyorum" der. Hz. Ömer
"Hangisi?" diye sorunca:
"Son ondaki geçen veya kalan yedinci gece" der. Hz. Ömer (radıyallahu anh):
"Bunu nereden bildin, delilin ne?" diye sorunca İbnu Abbas şu açıklamayı yapar:
"- Allah yedi sema, yedi arz, yedi gün yarattı. Ay da yedi üzerine (yedişer günlük haftalar halinde) devam ediyor. İnsan da yediden yaratılmıştır, yediden yer[4] yedi üzerine secde eder. Kâ'be'yi tavaf yedidir, şeytana atılan taş da yedidir."
Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu açıklama karşısında tatmin olur ve takdirlerini ifade eder.
Ubey İbnu Ka'b'a göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in o geceyi ihya için uyanık kalmalarını emretmiş olmasından başka, müşâhede bile bunu te'yîd eder, zira Ramazan'ın yirmi yedinci gecesi sabahı güneş, gözleri kamaştıran şualardan arınmış olarak, beyaz ve saf doğar. Hz. Mu'âviye, İbnu Ömer ve daha başka bir kısım sahâbeler de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den, Kadir gecesinin Ramazanın 27'inci gecesi olduğu hususunda rivayetlerde bulunmuşlardır. Seleften Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Hanife gibi birçokları da bu görüşü benimsemiştir. İbnu Kesîr'in kaydına göre Kadr sûresinde geçen ve Kadir gecesi'ne delalet eden ‘Hiye’ yani o zamirinin sure içerisinde 27. kelime oluşundan da bu hususu delillendiren selef âlimi mevcuttur. (Gerçeği Allah bilir).
Şurası muhakkak ki, bu hususta ileri sürülen bütün iddialar yakîn değil, zan, en fazla zann-ı gâlib ifade eder. Zira 27. gece olduğu bilfarz tebeyyün etse bile çoğu kere Ramazan'ın birinci günü kesinlikle bilinememektedir. Şâri, ümmete rahmeten, bunu mübhem ve ihtilaflı bırakmıştır. Böylece Fazl-ı Rahmân aşıklarına en azından bütün Ramazan geceleri "Kadir

gecesi" niyetiyle ihya kapısı açık bırakılmıştır. O niyetle kapısı çalınan Yüce Rahmân'ın niyetlere göre fazlından bol bol vermiyeceğini kimse kestirip atamaz, verebileceğinin delili ise çoktur. Burada da *"ümmetimin ihtilafı rahmettir"* hadisindeki gerçek bir kere daha kendini göstermiş olmaktadır.[5]

-2- وعن أبى سعيد رَضِىَ اللهُ عنهُ قال:]اعْتَكَفْنَا معَ رَسُولِ اللهِ # العشرَ ا'وسطَ فلما كانَ صَبيحةَ عشرينَ نقلْنَا متَاعنَا فقال: مَنْ كَانَ اعتكفَ فليرجعْ إلى مُعْتَكَفِهِ فإنّى رأيتُ هذهِ الليلةَ ورأيتُنى كأنى أسجدُ في ماء وطينٍ، فلما رجعَ إلى معتَكَفهِ هاجتِ السماء من آخرِ ذلكَ اليومِ، وكاَنَ المسجدُ علَى عريشٍ، فلقدْ رأيتُ على أنفهِ وأرنبتهِ أثرَ الماء والطينِ وذلكَ ليلةَ الحادِى والعشرينَ[. أخرجه الشيخان .

2. (98)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte Ramazan'ın orta on gününde i'tikafa girdik, yirminci günün sabahı olunca eşyalarımızı (evlerimize) taşıdık. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir hutbe irad etti ve) sonra şunu söyledi:
"İtikafa girmiş olanlar, itikaf mahallerine dönsünler. Zira bu gece bana Kadir gecesinin hangi gece olduğu gösterilmişti, sonra unutturuldu. Siz, son onda ve tek gecelerde arayın. Ayrıca bu gece kendimi su ve çamur içinde secde eder gördüm." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) itikaf mahalline dönünce, o günün sonuna doğru hava bozdu. Mescid o sıralarda (üzeri dallarla örtülmüş) çardak şeklindeydi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'n burnu ve burun yumuşağı üzerinde su ve çamur bulaşığını gördüm. Bu gece 21. gece idi."[6]

AÇIKLAMA:

Hadisin Müslim'de gelen vechi, daha sarihtir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), O yıl Kadir gecesini aramak kasdı ile Ramazan'ın son on günüde de itikafa karar verir ve i'tikâf'a girenlere bu maksadla dönmelerini emir buyurur.[7]

-3- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عنهُ قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَعْتَكِفُ في كلِّ رَمضانَ عشرةَ أيامٍ فلما كَان العامُ الَّذِى قُبِضَ فيهِ اعتَكَفَ عشرينَ[. أخرجه البخارى وأبو داود

3. (99)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her Ramazanda on gün i'tikâfa girerdi. Vefat ettiği yılda ise yirmi gün i'tikâfa girdi."[8]

-4- وعن أنس وأبىّ بن كعب رضى اللهُ عنهما قا:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَعْتَكفُ العشرَ ا'وَاخرَ من رَمضَانَ فلمْ يعتَكفْ عاماً فلمّا كَانَ العامُ المقبلُ اعتكفَ عشرين[. أخرجه أبو داود عن أبىّ، والترمذى عن أنس .

4. (100)- Enes ve Ubey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyorlar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Ramazan'ın son on gününde itikafa girerlerdi. Fakat bir sene (seferde olduğu için) itikafa girmedi, müteakip yıl yirmi gün itikaf yaptı."[9]

-5- وعن عائشة رَضىَ اللهُ عنها]أنّها كَانتْ تُرَجّلُ النّبىَّ # وَهِىَ حائضٌ وَهُوَ معتكفٌ في المسجدِ، وهىَ في حُجْرتهَا يناولُها رأسَهُ، وكَانَ يدخلُ البيتَ إ الحاجةِ ا'نسانِ إذا كَانَ معتكِفاً[. أخرجه الستة.وزاد أبو داود]وَكانَ يَمُرُّ بالْمَريضِ وَهُوَ معتكفٌ فيمرُّ وَ يعرِّجُ يسألُ عنه. وقالت: السنةُ لِلْمُعْتَكِفِ أن يعودَ مريضاً، وَ يشهد جنازةً، وَ يَمَسَّ امرأةً، و يباشرَهَا، وَ يخرُجَ إّ لِمَا بدَّ له منهُ، وَ اعتكَافَ إّ في المسجدِ الجامع[.»الترجيل« تسريح الشعرَ وتنظيفه وتحسينهُ .

5. (101)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mescitte itikafda olduğu sırada, kendisi de hayızken, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın saçlarını taramıştır. Bu hizmeti yaparken kendisi odasında ayrılmamış; Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) başını ona uzatmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu

vesselâm) itikafda iken, (büyük veya küçük abdest bozmak gibi) zarurî bir ihtiyaç olmadıkça odaya girmezdi."[10]

Ebu Dâvud'da şu ziyade var: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) itikafda iken hastaya uğrar, oyalanmadan halini sorar geçerdi. Hz. Aişe buyurdu ki: "Aslında, mûtekif için sünnet olanı, hasta ziyaretine gitmemesi, cenaze merasimine katılmaması, kadına temas etmemesi, kadının tenine tenini değdirmemesi, zarurî ihtiyaç dışında çıkmamasıdır. Oruçsuz itikaf yoktur. Keza cuma kılınan mescid dışında da itikaf yoktur."[11]

6- وعنها رَضِى اللهُ عنها قالت:]اعتكفتْ مع النبىّ # امرأةٌ من أزواجِهِ مستحاضةٌ فكانتْ ترَى الدمَ والصفرَةَ وهىَ تُصلِّى، وربمَا وضعتِ الطِّسْتَ تحتَها منَ الدمِ[. أخرجه البخارى وأبو داود.

6. (102)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden biri, müstehaza haliyle[12] Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte itikafa girdi. Öyle ki, kadın, kanı ve elbisesinde sarı lekeyi de görüyor bu halde de namaz kılıyordu. Kanın şiddetli akması halinde (kirletmeyi önlemek için) altına leğen koyduğu oluyordu."[13]

7- وعن علي بن الحسين قال: قالت صفيةُ رضِى الله عنها:]كَانَ رَسولُ اللهِ # معتكفاً فأتيتهُ أزورهُ ليً فحدثتُه ثم قمتُ ‘نْقَلبَ فقامَ مَعى حتّى اذا بلغ بابَ المسجدِ مرّ رجن من ا‘نصارِ فلما رأيا رسُولَ اللهِ # أسرعا فقال على رِسلكما إنها صفيةُ بنتُ حُيَيٍّ، فقاَ سبحَانَ اللهِ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَلَ: إنّ الشَيطانَ يجرِى من ابنِ آدمَ مجرى الدمِ، وإنى خشيتُ أن يقذف في قلوبكما شَرّاً، أو قال شيئاً[. أخرجه البخارى وأبو داود. »انقب« الرجوع .

7. (103)- Ali İbnu'l-Hüseyn anlatıyor: Safiyye (radıyallahı anhâ) buyurdu ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) itikafta iken ziyaret maksadıyla geceleyin yanına uğradım. Bir müddet konuştuk. Sonra geri dönmek üzere kalktım. Uğurlamak üzere de o kalktı. Kapıya kadar gelmişti ki, Ensar'dan iki kişi oradan geçiyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i görünce hızlandılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

"Ağır olun dedi*, şu yanımdaki Huyey'in kızı Safiyye'dir."* Onlar:

"Subhânallah, dediler bu da ne demek ey Allah'ın Resûlu" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

"Şeytan, insana, damarlardaki kan gibi nüfuz eder. Ben, onun kalplerinize bir kötülük atmasından korkarım" buyurdu."[14]

AÇIKLAMA:

Hadisten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- Mutekifi ziyaret câizdir.

2- Mutekifin mübah şeylerle meşguliyeti câizdir. Ziyaretcilerle konuşması, onlarla kalkması, onları uğurlaması gibi.

3- Mutekif zevcesiyle başbaşa yalnız kalabilir.

4- Kadın, mu'tekifi ziyaret edebilir.

5- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetine karşı müşfiktir, onların günaha düşmemesi için gayret sarfetmiştir, çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında suizan ederek günaha girebileceklerdi.

6- Suizan uyandıracak durumlarda kaçınmak, şeytanın tuzağına düşmemek için itina göstermek, icabında özür beyan etmek gerekir. Bu husus, örnek ittihaz edilen âlimler ve diğer büyükler hakkında daha ziyade ehemmiyet taşır. Onların suizanna sebep olacak fiilerden son derece kaçınmaları gerekir. Her ne kadar haklı ve hulus sahibi olsalar bile haklarında suizan uyandıracak davranışta bulunmaları asla câiz değildir. Çünkü bu durum kendilerinden, ilimlerinden istifadeyi ortadan kaldırır. Bu mevzu ile ilgili olarak bazı âlimler: "Hâkim, kapalı

olma halinde töhmetten kurtulmak için hükmün sebebini mahkûma açıklamalıdır" demiştir. Durum böyle olunca, "nefsimi alçaltıyorum, terbiye ediyorum" özrüyle uygunsuz ve fenâ davranışlardan çekinmeyenlerin hataları pek zâhirdir. Bunların, kendilerine sünnet-i nebeviye'den örnek göstermeleri mümkün değildir.
7- Kadınların geceleyin evlerinden dışarı çıkmaları câizdir.
8- Hayrete düşülen, taaccüp edilen durumlar karşısında sübhânallah demek câizdir. Bu tabir, hadislerde, tazîm, ürperti, utanma gibi başka hisler tahrik eden durumlarda da kullanılmıştır.[15]

8- وعن ابن عمر رَضى اللهُ عنهما] أنّ عمرَ نذرَ في الجاهليةِ أن يعتكفَ ليلةً، ويرُوى: يوماً في المسجدِ الحرامِ فسأل رسُولَ اللهِ # فقال: أوف بنذركَ[أخرجه الخمسة .

8. (104)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Babam Ömer (radıyallahu anh) cahiliye devrinde iken geceleyin itikafa girmek üzere nezretmişti (adamıştı). -Hatta Mescid-i Haram'da bir gün itikaf yapmayı adamıştı diye de rivayet edilir- Durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)
"Nezrini yerine getir" buyurdu."[16]

AÇIKLAMA:

Müslüman olmazdan önceki adak, yerine getirilir mi, getirilmez mi âlimler tartışmışlardır. Şâfiî (raimehullah)'ye göre yerine getirmek gerekir. Ebu Hanîfe'ye göre gerekmez. Zira, hadiste, *"İslâm, önceden işlenen günahları ve borçları ortadan kaldırır"* buyrulmuştur. [17]

---

[1] Buhârî, Fadlu Leyletü'l-Kadr: 3, İtikâf: 1, 14; Müslim, İtikâf: 5, (1172); Muvatta, İtikaf: 7, (1, 316); Tirmizî, Savm: 71, (790); Nesâî, Mesâcid: 18, (2, 44); Ebu Dâvud, Sıyâm: 77, (2462, 2464); İbnu Mâce, Sıyâm: 59; (1771).
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/400-401.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/403.
[4] Katâde, İbnu Abbas'ın bu yenen yedi ile, Abese suresinin 26-31. Ayetlerinde sayılan nimetleri kastdettiğini belirtir. (İbrahim Canan)
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/403-405.
[6] Buhârî, Fadlu Leyleti'l-Kadr: 2, 3, İtikaf: 1, 9, 13; Müslim, Sıyâm: 213, (1167); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/405-406.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/406.
[8] Buhârî, İ'tikâf: 17; Ebu Dâvud, Savm: 78, (2466). İbnu Mâce, Sıyâm: 58 (1769); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/406.
[9] Hadisi Ebu Dâvud, Übeyy hazretlerinden [Savm 77, (2463)]; Tirmizî de Enes hazretlerinden [Savm 79, (803)] rivayet etmiştir. İbnu Mâce, Sıyam 58, (1770).İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/406-407.
[10] Buhârî, Hayz: 2, İtikaf: 2, 3, 4, 19, Libâs: 76; Müslim, Hayz: 6-7 (297); Muvatta, İ'tikâf: 1 (1, 312); Tirmizî, Savm: 80, (804); Ebu Dâvud, Sıyâm: 79 (2467, 2468, 2469); Nesâî, Hayz: 20, (1, 193).
[11] Ebu Dâvud, Savm: 80, 2473); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/407.
[12] Müstehaza hayızlı olmadığı halde - hastalık sebebiyle - kanı akan kadın.
[13] Buhârî, Hayz: 10, İtikaf: 10; Ebu Dâvud, Savm: 81, (2476); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/408.
[14] Buhârî, İ'tikâf: 8, 11, 18; Farzu'l-Humus: 4, Bed'u'l-Halk: 11, Edeb: 121, Ahkâm: 21; Müslim, Selam: 23-25 (2174, 2175); Ebu Dâvud, Sıyâm: 79, (2470); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/408.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/408-409.
[16] Buhârî, İtikaf: 5, 15, 16; Humus: 19, Megâzî: 54, Eymân: 29; Müslim, Eymân: 27, (1656) Tirmizî, Nüzûr: 12, 12, (1539); İbnu Mace, Keffarât: 18, (2129); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/409-410.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/410.

TEVBE İLE İLGİLİ BÖLÜM

TEVBE İLE İLGİLİ BÖLÜM

.1. عن الحارث بن سُويد قال:]حَدّثَنا عَبْدُ اللهِ بنُ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللهُ عَنْه حَدِيثَيْنِ: أحَدُهُمَا عَنْ رَسُولِ اللهِ #، خَرُ عَنْ نَفْسِهِ. فَقَالَ: إنَّ الْمُؤمِنَ يَرَى ذُنُوبَهُ كَأنَّهُ قَاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخَافُ أنْ يَقَعَ عَلَيْهِ، وَإنْ الْفَاجِرَ يَرَى Œوَا ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ مَرَّ عَلى أنْفِهِ. فقَالَ بِهِ هكَذَا بِيَدِهِ فَذَبَّهُ عَنْهُ. ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رسولَ الله # يَقُول اللهُ أفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ الْمُؤمِنِ مِنْ رَجُلٍ نَزَلَ فِي أرْضٍ دَوِيَّةٍ مُهْلِكَةٍ مَعَهُ رَاحِلَتُهُ عَلَيْهَا طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ فَوَضعَ رَأسَهُ فَنَامَ نَوْمَةً فَاسْتَيْقَظَ، وَقَدْ ذَهَبَتْ رَاحِلَتهُ فَطَلَبَهَا حَتَّى إذَا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الجُوعُ وَالْعَطَشُ قَالَ: أرْجِعُ إلى مَكانِي الَّذِى كُنْتُ فِيهِ فَأنَامُ حَتَّى أمُوتَ. فَوضَعَ رَأسَهُ عَلى سَاعِدِهِ لِيَمُوتَ فَاسْتَيْقَظَ فَإذَا رَاحِلَتُهُ عِنْدَهُ عَلَيْهَا زَادُهُ وَشَرابُهُ. فاللهُ أشَدَّ فَرحاً بِتَوْبَةِ الْعَبْدِ الْمُؤمِنِ مِنْ هذَا بِرَاحِلَتِهِ وَزَادِهِ[. أخرجه الشيخان والترمذى.وزاد في رواية مسلم ثمّ قال: اللَّهُمَّ أنْتَ عَبْدِى وَأنَا رَبُّكَ، أخْطَأ مِنْ شِدَّةِ الْفَرَحِ.»الدَّوِيَّةُ« الصحراء التى نبات فيها.

1. (949)- Hâris İbnu Süveyd anlatıyor: "Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) bize iki hadis rivayet etti. Bunlardan biri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)' dendi, diğeri de kendisinden. Dedi ki: "Mü' min günahını şöyle görür: "O, sanki üzerine her an düşme tehlikesi olan bir dağın dibinde oturmaktadır. Dağ düşer mi diye korkar durur. Fâcir ise, günahı burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür" İbnu Mes'ud bunu söyledikten sonra eliyle, şöyle diyerek, burnundan sinek kovalar gibi yapmıştır.
Sonra dedi ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini duydum: "Allah, mü'min kulunun tevbesinden, tıpkı şu kimse gibi sevinir: "Bir adam hiç bitki bulunmayan, ıssız, tehlikeli bir çölde, beraberinde yiyeceğini ve içeceğini üzerine yüklemiş olduğu bineği ile birlikte seyahat etmektedir. Bir ara (yorgunluktan) başını yere koyup uyur. Uyandığı zaman görür ki, hayvanı başını alıp gitmiştir. Her tarafta arar ve fakat bulamaz. Sonunda aç, susuz, yorgun ve bitap düşüp: "Hayvanımın kaybolduğu yere dönüp orada ölünceye kadar uyuyayım" der. Gelip ölüm uykusuna yatmak üzere kolunun üzerine başını koyup uzanır. Derken bir ara uyanır. Bir de ne görsün! Başı ucunda hayvanı durmaktadır, üzerinde de yiyecek ve içecekleri. İşte Allah'ın, mü'min kulunun tevbesinden duyduğu sevinç, kaybolan bineğine azığıyla birlikte kavuşan bu adamın sevincinden fazladır."
Müslim'in bir rivayetinde şu ziyâde var: "(Sonra adam sevincinin şiddetinden şaşırarak şöyle dedi: "Ey Allah'ım, sen benim kulumsun, ben de senin Rabbinim." [Buharî, Da'avât 4; Müslim 3, (2744); Tirmizî, Kıyâmet 50, (2499, 2500).[1]

AÇIKLAMA:

Tevbe, şer'î ıstılahta, çirkinliği sebebiyle günah ameli terkedip, yaptığına pişman olmak ve bir daha dönmemeye azmetmek, günah, şayet zulüm nev'inden ise, kulun hakkını iâde etmek veya hak sahibinden helallik ve af talebetmektir.
Mamafih ulemâ tevbeyi "pişmanlık", "bir daha günah işlememeye azmetmek", "günahtan uzaklaşmak" gibi değişik şekillerde tarif etmiştir. Tevbeyi tarifte, bu üçünü birlikte şart koşan da olmuştur. Tevbe mevzuunda şu hususun da bilinmesi gerekir. Allah nazarında tevbekâr sayılmak için, bu söylenenlerin Allah'ın rızasını taleb maksadıyla yapılması gerekir. Aksi takdirde mal veya sıhhat endişesiyle israf, içki gibi günahların terki veya halkın ayıplamasından kurtulmak için bir kısım çirkin işleri bırakmak tevbe sayılmaz, bu hususta âlimler ittifak ederler. Bir de mücerred pişmanlık tevbe için yeterli değildir. Pişman olmakla birllikte günahı terketmesi ve dönmemeye azmetmesi gereklidir. Bu nokta-i nazardan, tevbeyi "pişmanlık" olarak tarif edenlerin aldandığı anlaşılır.
Tevbe ya küfürden, ya günahtan olur. Küfürden tevbe edenin tevbesi kesinlikle makbuldür. Günahtan tevbe edenin tevbesi, sıdk ile yapılırsa o da makbuldür. Kabulün manası, işlenen günahın zararından kurtulmaktır. Tekrar o günaha dönmediği takdirde, işlememiş gibi olur. Asinin tevbesi Allah'ın hakkına giren günahtan ise, onu, söylediğimiz şekilde terketmesi kâfidir. Ancak bazıları için şeriat kaza ve kefâret şartı koymuştur. Kul hakkına giriyorsa, hakkın hak sahibine ulaşması şarttır aksi takdirde o günahın zararından kurtulamaz. Ancak hakkın ulaşması için elinden geleni yaptığı

halde hakkı sahibine ulaştıramadı ise Allah'ın affedeceği ümid edilir. Zira Cenab-ı Hakk tabiatları değiştirir, günahları hasenata çevirir.
Abdullah İbnu'l-Mübarek tevbe için başka şartlar da ileri sürmüştür, der ki: "Nedamet etmek, bir daha dönmemeye azmetmek, kul hakkını ödemek, farzlardan zâyi ettiklerini eda etmek, haramla beslenen bedenden o maddeleri eritip yerine temiz maddeler gelinceye kadar üzüntü ve kedere boğulmak; nefsine, günahın lezzetini tattırdığı gibi, tâatın elemini tattırmak."
Tevbe ve istiğfar birbirine yakın dualardır. Diğer duaların ve ibâdetlerin makbul olması için de önce tevbe ve istiğfarla dua ve ibâdetlere başlanması tavsiye edilmiştir. Bazı büyükler: "İstiğfarda mı bulunayım, tesbihat mı yapayım?" diye soru soranlara şu cevabı vermiştir: "Kirli elbise, buhurdan ziyade sabuna muhtaçtır."
Şu halde tevbe ve istiğfar için illa da günah işlemiş olmak gerekmez. Allah'a dua vs. şekilde ibadet edecek olan kimsenin buna "tevbe ve istiğfar"la başlaması, kirlerden temizlenmesi gerekir. Zîra temizlerin duası daha çabuk icâbet görür. Nitekim Hz. Peygamber:

والله إِنِّىَ ◌ْسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ اِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ اكثَرَ من سبعينَ مَرَّةً

"Allah'a kasem olsun, ben günde yetmiş kereden fazla Allah'a tevbe ve istiğfar ederim" buyurmuştur.
Kulun tevbesi karşısında Allah'ın sevinmesi, mutlaka affetmek azmini ifade eder. Hele rivayette olduğu gibi, bu İlâhî sevinç, bir insanın duyduğu "delice sevinç"le ifade edilmişse, bu tevbeye teşvikte, tevbenin makbuliyetini ifadede beliğ bir üslup, mukni bir metod olmaktadır.[2]

2. وعن زِرِّ بنِ حُبَيْش قال:]حَدثنا صَفْوَانُ بن عَسَّالٍ المرَادِى رَضِىَ اللهُ عَنْه قال: قال رسولُ الله #: بَابٌ مِنْ قِبَلِ الْمَغْرِبِ مَسِيرَةُ عَرْضِهِ أوْ يَسِيرُ الرَّاكِبُ في عَرْضِهِ أرْبَعِينَ أوْ سَبْعِينَ سَنَةً، خَلَقَهُ اللهُ تَعالى يَوْمَ خَلَقَ السَّمَواتِ وَا٭رْضَ، مَفْتُوحٌ لِلتَّوْبَةِ يُغْلَقُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا[. أخرجه الترمذى وصححه .

2. (950)- Zirrü'bnü Hubeyş anlatıyor: "Saffân İbnu Assâl el-Murâdî (radıyallahu anh) bize, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini rivayet etti:
"Mağrib cihetinde bir kapı vardır. Bu kapının genişliği -veya bunun genişliği binekli bir kimsenin yürüyüşüyle- kırk veya yetmiş senedir. Allah o kapıyı arz ve semaları yarattığı gün yarattı. İşte bu kapı, güneş batıdan doğuncaya kadar tevbe için açıktır." [Tirmizî, Da'avât 102, (3529).][3]

3. ولمسلم عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه]أنَّ النَّبيَّ # قالَ: مَنْ تَابَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا تَاب اللهُ عَلَيْهِ[.

3. (951)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim güneş batıdan doğmazdan evvel tevbe ederse Allah tevbesini kabul eder." [Müslim, Zikr 43, (2703).][4]

4. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما]أنَّ رسولَ الله # قال: إنَّ اللهَ يَقْبَلُ تَوبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ[. أخرجه الترمذى وصححه .

4. (952)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Son nefesini vermedikçe Allah, kulun tevbesini kabul eder." [Tirmizî, Da'avât 103, (3531); İbnu Mâce, Zühd 30, (4253).] [5]

5. وعن أبى موسى رَضِىَ اللهُ عَنْه.]أنَّ رسولَ الله # قال: إنَّ اللهَ عَزَّ وَجلّ يَبْسُطَ يَدَهُ بِاللَّيْلِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ النَّهَارِ، وَيَبْسُطُ يَدَهُ بِالنَّهَارِ لِيَتُوبَ مُسِيءُ اللَّيْلِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا[. أخرجه مسلم.»الْيَدُ« هنا: كناية عن العطاء والفضل .

5. (953)- Ebû Musa (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Aziz ve Celil olan Allah, gündüz günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Gece günah işleyenlerin tevbesini kabul etmek için de gündüz elini açar, bu hal, güneş batıdan doğuncaya kadar devam edecektir."
Burada "el", Allah'ın ihsan ve fazlından kinayedir. [Müslim, Tevbe 32, (2760).][6]

AÇIKLAMA:

Son dört hadis (950-953), günah işleyen mü'minleri ümidsizliğe düşmekten kurtarıp tevbeye teşvik etme gayesine matuftur. Cenâb-ı Hakk'ın her çeşit günahı affedeceğini ifade etmektedirler. Üstelik tevbe için belli bir vakit de tayin edilmiş değildir. Gündüz de gece de Allah'ın elleri açıktır. Kişi son nefesini verinceye veya insanlık kıyametin en büyük alâmeti olan güneşin battığı yerden doğmasına kadar hayatta kaldığı müddetçe Allah'ın tevbe kapıları açıktır. Ve bu kapı o kadar geniştir ki, genişliği atlı kimsenin kırk veya yetmiş yılda ancak katedebileceği bir mesafeye ulaşmaktadır.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'ın rahmetinin bolluğunu, fazlının çokluğunu ve affının genişliğini ifâde için bu mânevî mefhumları insan aklının anlayacağı maddî teşbihlere dökmüştür. Bu uzaklıkları dünyevî ölçülere vurmak her halde câiz olmaz, tıpkı Allah'a el izâfe edilmesi gibi. Allah'ın bizim gibi el sahibi olduğunu düşünmek, لَيسَ كَمِثْلِهِ شَئْءٌ veya ولم يكن له كفواً احَدٌ gibi Allah'ın eşi, benzeri, misli olmadığını ifade eden ayetlere ters düşer.[7]

6. وعن أبى سعيد رَضِىَ اللّهُ عَنْه.]أنَّ رسولَ الله # قال: كانَ فِيمَنْ كانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْساً
فَسألَ عَنْ أعْلَمِ أهْلِ ا'رْضِ. فَدُلَّ عَلى رَاهِبٍ فَأتَاهُ فقَالَ: إنَّهُ قَتَلَ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ نَفْساً، فَهَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟
قَالَ: . فَقَتَلَهُ فَكَمَّلَ بِهِ مِائَةً، ثُمَّ سَألَ عَنْ أعْلَمِ أهْلِ ا'رْضِ فَدُلَّ عَلى رَجُلٍ عَالِمٍ فَأتَاهُ فَقَالَ. إنَّهُ قَتَلَ مِائَةَ نَفْسٍ،
فَهَل لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فقَالَ نَعَمْ. وَمَنْ يَحُولُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ التَّوْبَةِ؟ انْطَلِقْ إلى أرْضِ كَذَا وَكذَا. فَإنَّ بِهَا نَاساً يَعْبُدُونَ اللّهَ
فَاعْبُدِ اللّهَ مَعَهُمْ وَ تَرْجِعْ إلى أرْضِكَ فَإنَّهَا أرْضُ سُوءٍ، فَانْطَلَقَ حَتَّى إذَا انْتَصَفَ الطّرِيقَ أتَاهُ مَلَكُ الْمَوتِ
فَاخْتَصَمَتْ فِيهِ مَئِكَةُ الرَّحْمَةِ وَمَئِكَةُ الْعَذَابِ. فَقَالَتْ مَئِكَةُ الرَّحْمَةِ إنَّهُ جَاءَ تَائِباً وَمُقْبٍ بِقَلْبِهِ إلى اللّه تعالى.
وَقَالَتْ مَئِكَةُ الْعَذَابِ: إنَّهُ لَمْ يَعْمَلْ خَيْراً قَطُّ. فَأَتَاهُمْ مَلَكٌ فِي صُورَةِ آدَمِيٍّ فَجَعَلُوهُ بَيْنَهُمْ. فقَالَ قِيسُوا مَا بَيْنَ
ا'رْضَيْنِ فَفِى أيِّهِمَا كَانَ أدْنَى فَهُوَ لَهُ، فَقَاسُوا فَوَجَدُوهُ أدْنَى إلى ا'رْضِ التَّى أرَادَ بِشِبْرٍ. فقَبَضَتْهُ مَئِكَةُ الرَّحْمَةِ[.
أخرجه الشيخان.زاد في رواية: فَلَمَّا كانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ أدْرَكَهُ الْمَوْتُ فَجَعَلَ يَنُوءُ بَصَدْرِهِ نَحْوَ الْقَرْيَةِ الصَّالِحَةِ فَجُعِلَ
مِنْ أهْلِهَا .

6. (954)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden önce yaşayanlar arasında doksan dokuz kişiyi öldüren bir adam vardı. Bir ara yeryüzünün en bilgin kişisini sordu. Kendisine bir râhib tarif edildi. Ona kadar gidip, doksan dokuz kişi öldürdüğünü, kendisi için bir tevbe imkânının olup olmadığını sordu. Râhib: "Hayır yoktur!" dedi. Herif onu da öldürüp cinayetini yüze tamamladı.
Adamcağız, yeryüzünün en bilginini sormaya devam etti. Kendisine âlim bir kişi tarif edildi. Ona gelip, yüz kişi öldürdüğünü , kendisi için bir tevbe imkânı olup olmadığını sordu. Âlim: "Evet, vardır, seninle tevben arasına kim perde olabilir?" dedi. Ve ilâve etti:
"- Ancak, falan memlekete gitmelisin. Zîra orada Allah'a ibadet eden kimseler var. Sen de onlarla Allah'a ibadet edeceksin ve bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin. Zira orası kötü bir yer."
Adam yola çıktı. Giderken yarı yola varır varmaz ölüm meleği gelip ruhunu kabzetti. Rahmet ve azab melekleri onun hakkında ihtilâfa düştüler. Rahmet melekleri: "Bu adam tevbekâr olarak geldi. Kalben Allah'a yönelmişti" dediler. Azab melekleri de: "Bu adam hiçbir hayır işlemedi" dediler.

Onlar böyle çekişirken insan suretinde bir başka melek, yanlarına geldi. Melekler onu aralarında hakem yaptılar. Hakem onlara: "Onun çıktığı yerle, gitmekte olduğu yer arasını ölçün, hangi tarafa daha yakınsa ona teslim edin" dedi. Ölçtüler, gördüler ki, gitmeyi arzu ettiği (iyiler diyarına) bir karış daha yakın. Onu hemen rahmet melekleri aldılar."
Bir rivayette şu ziyade var: "Bir miktar yol gidince, ölüm gelip çattı. Adamcağız yönünü sâlih köye doğru çevirdi. Böylece o köy ehlinden sayıldı." [Buharî, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 46, (2766); İbnu Mâce, Diyât 2, (2621).][8]

7. وفي أخرى:]فَأَوْحَى اللهُ تَعالى إلى هذهِ أنْ تَبَاعَدِى، وَإلى هذِهِ أنْ تَقَرَّبِى، وَقالَ: قِيسُوا مَا بَيْنَهُمَا[.

7. (955)- Bir diğer rivayette (aynı hikaye ile ilgili olarak) şöyle denmiştir: "Allah Teâla beriki köye adamdan uzaklaşmayı, öbür köye de yaklaşmayı vahyetti, sonra da: "Adamın geldiği ve gitmekte olduğu köylere uzaklıklarını ölçüp kıyaslayın" dedi." [Buharî, aynı bab.][9]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bazı ulvî hakikatlerin iyice anlaşılması veya hatırda yerleşip kalması gibi, ta'limî (didaktik) ve başka çeşitli maksadlarla hikaye ve teşbihlerle anlatmıştır. Bu üsluba, hadislerde sıkça rastlarız. Yukarıdaki rivayette bunun en güzel örneklerinden birini görmekteyiz. Resûlullah, İsrâilî diyebileceğimiz bu hikâyede pek çok yüce hakikatleri dile getirmektedir. Hemen belirtmek isteriz ki, bir hikâye için isrâiliyattan demek, onun ihtiva etiği hakikatleri, hikmetleri, incelikleri istiskal etmek, hafife almak demek değildir. Hele, bunların verdiği dersleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da beğenip, anlatmış, ibret nazarlarımıza sunmuş ise. Nitekim حَدِّثُوا عَن بَنِى اِسْرَائِيل وَلَا حَرَجَ "Benî İsrâil hikayelerinden anlatın, bunda bir zarar yok" buyurmuştur. Zaman zaman, ashab'a israiliyyat anlattığı rivayetlerde gelmiştir. Ancak, yine de muteber kitaplarımızda rastlanmayan; bir başka ifade ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın anlatımından geçerek nurlanmayan isrâiliyat karşısında ihtiyatlı olmak, hikmet dersi veriyor diye hemen benimsememek gerekir. Aksi takdirde bir kısım hurâfelere kapı açmak İslâm'ın nezâhetine, müsamahasına ters tüşmek ihtimalden uzak değildir.
Yukarıdaki hikâyeye gelince, bu, gerçek bir vak'anın hikâyesi olabileceği gibi, hikâyede mündemiç olan hakikatlerin ders verilmesi için anlatılmış edebî bir parça da olabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tebligatında, bir kısım lisânî ve örfî klişelerden, atasözlerinden istifade etmiş olması normaldir. Bu durumlarda hikâyede geçen hâdisenin gerçekten vukua gelmiş olup olmadığına bakılmaz, asıl mühim olan onun vermek istediği mesajdır. Mamafih bazı şârihlerimiz, bu vak'anın fiilen vukuunu kabul etmiş görünmekte ve hâdise kahramanının öldürdüğü yüzüncü kişinin "rahip" olmasından hareketle, vak'anın Hz. İsa (aleyhisselam)'dan sonra cereyan etmiş olacağını belirtmektedirler. "Zira, derler, ruhbanlık, nass-ı Kur'ân'la sabittir ki, Hz. İsa'dan sonra ihdas edilen bir müessesedir." Burada atıfta bulunulan nass, Hadid sûresinin 27. âyetidir.
Hadiste mevcut olan hakikatlere gelince, bizce mühim olan birkaç tanesine dikkat çekeceğiz:
1- Tevbelerin makbuliyeti: Bizzat Kur'ân ayetleriyle açık şekilde belirtilmiştir ki, tevbe edildikten sonra bütün günahlar affedilebilecektir. Dinimizin en büyük günah addettiği "şirk"ten tevbe edilip tevhide rücu edilmesi halinde, o da affedilecektir. 949'uncu hadiste belirtildiği üzere küfür ve şirkten tevbenin makbuliyetine kesinlikle iman gerekmektedir.
Şirkten sonra en büyük günah haksız yere cana kıymaktır. Kur'ân-ı Kerim böyle bir cinayeti "bütün insanların katline denk" bir cürüm ilân eder (Maide 32) Bu rivayette, Resûlullah, bu çeşit cürümden yüz tane işleyene bile, sıdk ile tevbe ettiği takdirde, affedilme ümidi vermektedir. Hikâyede, râhibin öldürülüş sebebi, katilin diğer cinayetlerinin sebepleri ve vicdanî katılığı hakkında bir bilgi vermektedir. Böylesine haksız ve ucuz cinâyetlerine rağmen bir caninin affı ve hem de sırf tevbeye niyet ve azmetmiş olması sebebiyle affedilmiş olması, İslâm'ın tevbe telâkkisini ortaya koymakta, Cenab-ı Hakk'ın kulları karşısındaki rahmetinin derecesini ifade etmektedir. İslâm uleması, mutlaka affedildiğine, günahsızlığına inanmayı büyük günah addettiği gibi, ye'si de yani affedilmeyeceğine inanmış olmayı da büyük günah addeder. Mü'min, günahı ne kadar çok ve ne kadar büyük olursa olsun

onun affedilebilir olacağına, aff-ı İlâhî'nin her şeyden büyük olduğuna inanmakla mükelleftir, bu inanç mü'minlik edebinin gereğidir. Ye'se yer yoktur.
Sağduyu sahibi hiçbir kimse bu hadisten hareketle, "insan hayatının ucuzluğu" veya "nasıl olsa af var" telakkisiyle günaha teşvik gibi mugalatalara düşmez. Çünkü hadisin vürud gayesi tevbeye teşviktir, günaha değil, 949 numaralı rivayette, mü'minin günah karşısındaki edebi belirtilmiştir: "Günaha düşmekten, üzerine dağ düşecekmiş gibi korkmak." Yine aynı rivayette Allah'ın tevbe edenlere karşı affetme durumu belirtilmiştir: Issız çölde herşeyinin yüklü olduğu kaybolmuş bineğini bulan insanın sevinciyle sevinmek. Ve de bir atlının yetmiş yıl yürümekle katedebileceği genişlikte, kıyamet anına kadar kapanmamak üzere açılan bir tevbe kapısı.
Evet buraya kadarki hadislerle ifade edilmek istenen Cenab-ı Hakk'ın tevbeler karşısındaki affetme durumuyla ilgili hakikati, bu sonuncu hadis bir başka yönden bir başka belâgatla ifade buyurmaktadır.
Rabbimiz! Günahlarımızdan tevbe ediyor, af ve rahmetine iltica ediyoruz, kabul eyle, bir daha dönmemekte güç ve kuvvet ver!
2- Mü'min için niyet ve azmin amelden üstün olduğu: Mücrimin affına sebep olan iki şey gözükmektedir:
a) Tevbe,
b) Azim, yani tevbenin gereği olan amele tevessül. Rivayette, mücrim, affedilme imkânının olduğunu, ancak iyilerin arasında yaşayarak ibadette bulunmak gereğini öğreniyor. Hikâyenin, tevbe meselesini açıklama nokta-i nazarından en beliğ yanı bizce burasıdır: Yüz kişiyi öldüren kimse, henüz ibadet etmiş, hayır işlerde bulunmuş bile değil; sadece azmini ortaya koymuş, tevbe ve hayır yoluna girmiş, fakat daha hedefe varmadan, yarı yolda hayatını kaybetmiş. Ancak, affı için bu azim kâfi gelmiş. Ya hedefe ulaşsaydı!

Resûlullah نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ "Mü'minin niyyeti amelinden üstündür" buyurmaktadır.

3-Tevbe ve hayır amelde acele etmek: Rahmet ve azab meleklerinin mesâfe ölçmeleri çok manidar bir husustur. Rivayette, hedefe, iyiler diyarına bir karış daha yakınlığın adamcağızı kurtardığı ifade edilmektedir.
Ya birazcık daha gecikseydi?
Ölüm habersizce geldiğine göre tevbe ve hayra tevessülde yarını ve hatta "az sonra"yı beklememelidir!
4-Çevrenin insan üzerindeki etkisi: Bu rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hususa da dikkat çekmektedir. Alim kişinin ağzına koyduğu şu cümle, içtimâî muhitin insanın iyi veya kötü davranışlarındaki rolünü ifade etmede mühimdir: "Falan memlekete gitmelisin. Zira orada Allah'a ibadet eden kimseler var... Bir daha kendi memleketine dönmeyeceksin, zîra orası kötü bir yer." Hadisin bir başka vechinde: "Yaşamakta olduğun kötü köyden çıkacaksın" demiştir. Alimler, bu hadisten hareketle, bir kısım kötü fiiller işleyen kimsenin, bundan kurtulmak isteyince bir başka yere gitmesinin, günahı işleme sırasındaki ahvâlini tevbekâr olunca değiştirmesinin gereğine dikkat çekerler. Böylece kötülüğe iten hâtıralar, alışkanlıklar, kötülükte yardımcı olan kimseler, içtimâî bağlar koparılmış, terkedilmiş olur.
5- Bu rivayette âlim kimsenin âbid kimseye üstünlüğünü de görmekteyiz. Zira caninin müracaat ettiği birinci şahıs bir rahiptir, menfi cevap vermiştir, bu da onun hayatına mal olmuştur. İkinci kişinin "alim" olduğu belirtilir, o hakimane cevap vermiştir ve caniyi kurtarmıştır.
6- Bizden öncekilerin şeriatıyla amel: Bu rivayet vesilesiyle Kadı İyaz'ın sunduğu bir açıklama, bizden öncekilerin şeriatıyla amel meselesine açıklık getirdiği için kaydetmede fayda görüyoruz: "Bu hadise göre, tevbe, katl günahına karşı da fayda vermektedir, diğer günahlara karşı fayda verdiği gibi. Gerçi bu rivayet, bizden öncekilerin şeriatını aksettirmektedir ve bizden önceki şeriatle amel, ihtilaflı bir konudur. Ancak bu mesele ihtilâflı hususlara girmez. Zira, ihtilâf, önceki şeriatte yer aldığı halde bizim şeriatımızda onun te'yidine dair beyan gelmemiş ahkâmlarla ilgilidir: (Öyle bir hükme bizim de uymamız gerekir mi, gerekmez mi?) Şayet onu teyid edici bir hüküm bizde gelmiş ise o, bizim de şeriatımız olur, bu hususta hiçbir ihtilâf mevcut değildir. Tevbe meselesinde birçok âyet ve hadisler varid olmuştur: "Allah kendisine şirk koşulmasını elbette affetmez, bunun dışındaki günahları dilediğinden affeder" (Nisa, 48). Keza bu hususta hadis de çoktur. Ubâde İbnu's-Sâmit'in müttefekun aleyh olan ve: "...Bu günahlardan birini işleyenin durumu Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse cezalandırır" şeklinde biten hadisi bunlardan biridir." İbnu Hacer ilave eder: "Bu hükme eski ümmetlere nisbetle Muhammed ümmetinden "yüklerin hafifletildiği" prensibinden de ulaşılır. Kâtilin

tevbesinin makbul olması onların şeriatında yer alan bir esas olursa, bunun bizde de bitariki'l-evlâ (hayda hayda) yer alması gerekir."[10]

8. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ رسولَ اللهِ # قالَ: كُلُّ بَنِى آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ[. أخرجه الترمذى .

8. (956)- Hz.Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanoğlunun herbiri hatakârdır. Ancak hatakârların en hayırlısı tevbekâr olanlarıdır." [Tirmizî, Kıyâmet 50, (2501); İbnu Mâce, Zühd 30, (4251).[11]

AÇIKLAMA:

Burada hatakârlık bütün insanlara teşmil edilmiştir. Şu halde beşerî fıtratta, asıl olan hatakârlıktır. Masumiyet asıl değildir. Alimler, peygamberleri de bu hükme dâhil ederek, kaziyeyi onlar hakkında: "küçük günah" diye kayıtlamışlardır. Onlardan sâdır olduğu rivayet edilen bazı "zellât" ise Allah'a isyân kasdı olmaksızın husule gelen hata ve nisyan (unutma) olarak değerlendirilmiştir. Hatakârlık beşerin umumi vasfı olunca, hadis, "insanların en hayırlısı tevbe ile masiyetten kaçarak ibadet ile Allah'a iltica edenlerdir" demiş olmaktadır.
Peygamberler dışında hiç kimsenin ma'sumiyet, yani hatalara ve günahlara karşı korunmuş olma iddiasının kabul edilemiyeceğine bu hadis delil olmaktadır.
Bu hadiste ifade edilen hatakârlıkla, Hıristiyanların aslî günah inancını karıştırmamak gerekir. Bu hadisin gayesi, kişiyi kibirden, ücubdan koruyup kulluğa, tevbeye sevketmektir, tevbenin ehemmiyetini ifade etmektir ve de insanın fıtraten hata yapmaya olan meyil ve zaafına dikkat çekmektir. Hıristiyanlar ise, Hz. Adem'den tevarüs edilen mevrus bir günaha inanırlar. Kişi, Hıristiyan olmadıkça, vaftiz olmadıkça bu günahtan kurtulamaz. [12]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/495.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/495-497.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/497.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/497.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/497.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/498.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/498.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/499-500.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/500.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/500-504.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/504.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 4/504.

AF VE MAĞFİRET BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Af ve mağfiret bahsinin günah, tevbe gibi başka bahislerle de ilgisi vardır. Bilhassa günah mefhumu olmak üzere bu tabirlere, geçmiş bahislerde zaman zaman temas edilmiştir. Esasen bunları birbirinden ayrı mütalaa etmek mümkün değildir. Sözgelimi insan günah işleme fıtratında yaratılmıştır, ama tevbe emredilmiştir. Cenab-ı Hakk tevbe edenleri sevmekte ve tevbeleri kabul etmekte, günahkârı affetmektedir. Böylece kul da kulluğunu anlamak suretiyle manevi yükseklik kazanmaktadır.

Şu halde bu mefhumları, İslam'ın bu meseledeki umumi telakkileri çerçevesinde kavramaya çalışmak daha uygun olacaktır. Öyleyse meselenin anlaşılmasını, yaratılışla başlatıp insanın kemaliyle sonuçlanan bir vetire çerçevesinde anlamak gerekecektir.
Yaratılış: İnsanoğlu, hayvan ve melek dediğimiz iki sınıf şuur ve hayat sahipleri arasında orta bir mevkidedir: Hayvanlar, şehvet (arzular) sahibi fakat aklı olmayan bir tabaka teşkil ederler. Akılları olmadığı için davranışlarını tabiî insiyaklarla -ki buna içgüdü diyoruz- yürütürler, bu yüzden sorumlulukları yoktur. Melekler ise, şuur ve hayat sahibi olmakla birlikte şehvetleri yoktur. Onların şerre kabiliyetleri de yoktur.Verilen vazifeleri yaparlar. Dereceleri ne düşer ne de yükselir, hep sâbit kalır. İnsanlar ise, orta bir tabakadır. Hayvanlarla müşterek olan şehvetlere de sahip, meleklerle müşterek olan akla da... Kendisine içgüdüye bedel şeriat verilmiştir, irade verilmiştir. İradesi ile şeriata uyarak aklını o yolda kullanırsa melekleri geçebilir. İradesi ile şehvete uyar aklını o yolda kullanırsa hayvanlardan aşağı düşer. Şu halde Cenâb-ı Hakk insana sonsuzca alçalma ve sonsuzca yükselme imkanı tanıyan bir fıtrat, bir mertebe vermiştir. Yükselmenin yolu, ihtiyar da denen irade-i cüz'iyyesini kullanarak, şuurla dinin emrettiği şeyleri tercih etmekten, aklını bu yolda kullanmaktan geçer. Alçalmanın yolu ise, şeriata değil, şehvetlere uymaktan, aklını o yolda kullanmaktan geçer. İnsanoğlunun bu kaçınılmaz kaderi en veciz şekilde Tîn suresinde beyan edilmiştir: "Biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak iman edip de güzel güzel amellerde, bulunanlar başka. Çünkü onlar için kesilmez mükâfatlar vardır" (4-6).
İnsanın, hayır-şer arasında imtihana maruz bir fıtrata sahip olduğunu Gazali şöyle ifade eder: "Şer, insanın yaratılış toprağına katılıp yoğurulmuştur, çok nadir hallerde onu terkeder. Öyleyse insanın gayretlerinin hedefi, hayrını şerrine gâlib kılmak olmalıdır."
Diğer mahluklar arasında böyle bir durumda yaratılan insan, şehvete uymakla şeriata uymak, inanmakla-inanmamak, hayır yapmaklaşer yapmak, iradesini iyi veya kötü istikamette kullanmak arasında imtihan edilecektir.
Bu imtihan onun kaçınılmaz kaderidir. Zira o, ne hayvandır ki, sadece şehvetine tabi olsun, ve ne de melektir ki sâdece hayra va akla tâbi olsun.
İmtihan müddeti, yani hayatı boyunca, insan, kötülük işlemekle imtihanı ebediyyen kaybetmiş olmadığı gibi, iyi iş yapmakla da kurtuluşu garanti etmiş değildir. İyilikten sonra kötülüğe düşebileceği gibi, kötülükten sonra da tekrar iyiliğe geçebilir.
İnsan bu iyilik-kötülük cepheleri arasında bir saat rakkâsesi durumunda olduğu için, Cenâb-ı Hakk tevbe emretmiştir. Kötülük yapınca tevbe etmelidir, Allah tevbeleri kabul eder, affeder, Allah'ın bellibaşlı sıfatları arasında rahmet (kullara acıma) vardır. Tevvâb, yani tevbeleri kabul edici olmak O'nun bir diğer vasfıdır.
Gafûr (günahları örtücü) olmak, Afuvv (bağışlayıcı, cezayı terkedici) olmak gibi, Allah başka sıfatlara da sahiptir.
Şu halde, bu sıfatlarıyla da Cenâb-ı Hakk'ın kullar tarafından idrak edilebilmesi için, o sıfatlarıyla Allah'a müracaatlarımızı gerektirecek hallere düşeceğiz demektir. Tıpkı hastalanınca Şâfi, rızka muhtaç olunca Rezzâk, âciz kalınca Kadîr... isimlerine müracaat ettiğimiz ve o sıfatlarıyla Allah'ı tanıdığımız gibi...
Şu halde günah, Allah'ın, insanlar tarafından bütün sıfatlarıyla tanınmasında zaruri olan vâsıtalardan biridir. İslâm'ın günah görüşünün hristiyanlarınki ile karıştırılmaması gerek. Onlar, insanoğlunun, Hz. Âdem'le Havvâ'nın cennette yasak meyveden yemekle işledikleri günahı tevarüs ettiğine ve bu sebeple günahkar olarak doğduğuna inanır. İslâm böyle demez, "Her insan günahsız doğar ama günah işleyecek fıtrattadır. Bülüğa kadar günahsız sayılsa da, günah işlemesi kaçınılmazdır" der. Bu telakkinin devamında, hristiyanlar doğuştan gelen aslî günahtan kurtuluşu vaftiz (hristiyan) olmaya bağlar. İslâm işlenen günahın tevbe ile affedilebileceğini söyler. Ayrıca tevbe doğrudan Allah'a yapılmalıdır, araya hiçbir mahluk konmaz, kişi her zaman her yerde tek başına tevbe edebilir. Şu günah affedilir, bu günah affedilmez diye bir ayırım yoktur. İhlasla, sıdkla, azimle, kesin kararla yapılan tevbe ile en büyük günahlar dahi affedilir. İslâm'a göre en büyük günah, küfür veya şirktir. Küfür ve şirk'ten dönüş, tevhîde geliş demek olan tevbe en makbul tevbedir, mutlaka kabul edilebileceğine inanılan tevbedir. Şu halde İslâm'a göre, af dışı tutulan bir günah yoktur. "...Ey kendilerine kötülük edip (günahta) aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir" (Zümer 53).[1]

GÜNAHLA MANEVÎ MERTEBE KAZANMAK

İslâm'ın günah telakkisinde son derece ehemmiyetli bir nokta var ki, buna diğer dinlerde net olarak rastlamak imkansızdır. Kişi işlediği günahla, Allah'a daha ciddi bir ilticaya, daha ihlaslı bir yönelişe geçebildiği için, işlemiş olduğu günah sebebiyle mânevî yükselişe erebilmektedir. Âyet-i kerîme bu mühim hakikatı "günahların sevaba dönüştürülmesi" diye ifâde etmiştir: "Meğer ki (şirkden) tevbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah gafûr ve rahîmdir" (Furkân 70).
Bu ma'nâyı açıklayan hadîsler var. Bunlardan biri 4142 numarada gelecektir: Resûlullah orada kişinin, yapmakta olduğu güzel ameller sebebiyle "günah işlemiyorum" havasına düşmesini, onun tevbe istiğfar gibi kulluğunu idrak ettirici son derece kıymeli bir ibadetten uzak kalmasına sebep olacağı için, günah işlemekten daha kötü bir

ruh hali yani ucûb olarak tavsif etmekte, ümmeti için bundan korktuğunu ifâde buyurmaktadır. Evet, bu dinin sahibi, günah, sevab meselelerinde Allah namına beyanda bulunma yetkisine sahip yegane söz sahibi, Şârî olarak "ucb" un günahtan daha kötü bir şey olduğunu haber veriyor.
Bu, üzerinde durulması, düşünülmesi, hakkıyla anlaşılması gereken bir husustur.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) günahlara karşı mâsum (korunmaya mazhar) olmasına ve hatta Tevbe sûresinde geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiği müjdesinin verilmiş olmasına rağmen, günde en az yüz sefer tevbe ettiğini ifade etmiş, günah işlemediği, tevbeye ihtiyacı olmadığı hatırlatılınca da, "Allah'ın çok şükreden (şekûr) bir kulu olmayayım mı?" diye cevap vermiştir. 4143 numaralı hadîsin şerhinde zikri gelecek olan "En hayırlınız, tekrar tekrar günah işlediği halde tevbe edendir" hadisi de burada zikre değer.
Bazı ârifler demişlerdir ki: "Resûlullah, burada, ümmetinin hayırlılarının, işlediği günahın aldatamadığı, Allah'ın affedici olduğunu unutturamadığı böylece tevbe ile O'na dönen kimseler olduğunu haber veriyor." Bazı âlimler de: "Bazı günahlar vardır, mü'min için, birçok ibadetten daha faydalıdır. Böylece, çok tevbe eden biri olur. Tevbeden ayrılmayan kimse ise, bu sayede Allah'ın sevdikleri arasında yer alır. Nitekim âyet-i kerime'de "Muhakkak ki Allah tevbe edenleri sever" (Bakara 222) buyrulmuştur."
Şu halde tevbede herkesin anlayamayacağı bir sır, insanı makbûl kullukta muvaffak eden bir iksir var. Bu sırrı anlayıp da günah lekelerine bulaşmadan tevbeyi kendine şiar edinenler mânevî kazançların bereketine ererler. Bunu idrak edemeyenler, günahlarla kirlendikten sonra bu kirliliğin şuuruna erip, ondan arınmak için tevbeye koşarsa, işte bunlara Cenâb-ı Hakk rahmetiyle yüce mertebeler vaadetmekte ki, bunlardan biri de günahların sevaba dönüşmesidir. Bu nasıl olur? diye tereddüte gerek yok, ilâhî ihbar öyledir, ilâhî rahmet bu kadar geniştir; bize, inanıp teslim olmak, o zanla O'na koşmak gerek. Zira Rab Teâlâ Hazretleri, -bir hadîs-i kudsîde tebliğ edildiği üzere- kuluna, o kulun Allah hakkında beslediği zanna göre muamele edecektir. Öyleyse bize düşen, işlediğimiz günahların sevaba çevrilebileceğine inanarak sıdk ile, ihlas ile, tevbe-i nasuh ile tevbe etmek, yalvarmak, dergah-ı ilahide gözyaşı dökmektir.[2]

KULLUK EDEBİ:

Burada şunu belirtmemiz gerekir: Yukarıda yapılan açıklamaları menfi istikamette anlayıp, bir kısım günahlara fetva yapmak da mümkündür: "Öyle ya, madem günahlar sevaba dönüşebiliyor, önce günah işleyip sonra da tevbe etsek olmaz mı?"
Böyle bir düşünce, her şeyden önce kulluk edebine yakışmaz. Cenâb-ı Hakk'ı imtihan etmek, dinin ahkâmıyla alay etmek, ciddiye almamak gibi birma'nâ taşır. Bu halet-i ruhiye ile işlenen günahların tevbesi makbul olur mu; Cenab-ı Hakk'ın rahmetini celbedebilir mi, garantimiz yok. Zira bir başka âyet-i kerime, affedilecek günahın cehaletle işlenmiş olma şartını zikretmektedir. "Allah, kötülüğü cehaletle (bilmeyerek) yapıp da hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul etmeyi üzerine almıştır. Allah işte onların tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hakîm olandır" (Nisâ 17).
Bu âyetle, daha önce kaydettiğimiz "bütün günahları affeder" âyeti arasında tezat mevcut değildir. Zira orada her çeşit, yani bilerek işlenen günahları da affedebileceği ifade edilmekte ise de bu âyette, cehaletle işlenen günahların affına "garanti" verilmektedir. Ayrıca "tevbe ederim" düşüncesi ile günah işleyen kimse, tevbe etme fırsatı bulabilecek mi, ömrü vefa edecek mi, davranışı gadab-ı ilahiye dokunduğu takdirde Allah kendisine tevbeye dönüş fırsatı verecek mi, bunları da düşünmesi gerekir.
Hangi açıdan bakarsak bakalım, Allah'ın affedici oluşunu gözönüne alarak günah işlemek büyük bir aldanmadır. Kulluk edebine hiç uymamaktadır, böyle bir durumdan Allah'a sığınırız.[3]

TEVBENİN EDEBİ:

Tevbemizin kabul olması hepimizin arzusudur. Bu sebeple âlimlerimiz, âyet ve hadislerde gelen açıklamaları gözönüne alarak makbul tevbenin şartlarını tesbit etmeye çalışmışlardır.
Nevevî hazretleri şöyle der: "Tevbe, lügat olarak dönüş (rucû) demektir. Öyleyse tevbe de günahtan dönüştür. Bu dönüşün (tevbenin) üç rüknü vardır:
***** Günahtan kopmak, kesinlikle terketmek.
***** Bu günahı işlediğine pişman olmak.
***** Bir daha o günahı işlememeye azmetmek, kesin karar vermek."
Nevevî devamla der ki: "Eğer tevbe edilen günah, bir insanın hukukuna karşı işlenmiş ise, bir dördüncü rükün daha var:
***** Bu hak sahibi ile helallaşmak."
Nevevî şu kıymetli bilgileri vermeye devam eder: "Tevbenin aslı nedamettir, pişmanlıktır. Bu, onun en büyük rüknünü teşkil eder. Ülemâ, bütün günahlardan tevbe etmenin vacib olduğunda ittifak eder. Ve tevbeyi, günah işler işlemez yapmak gerekir, geleceğe bırakmamalıdır. Günah büyük olmuş, küçük olmuş farketmez. Tevbe, İslam'ın en mühim prensiplerinden te'kid edilmiş esaslarından biridir. Ehl-i Sünnete göre şer'an, Mu'tezile'ye göre aklen vacibtir. Bütün şartlarına uyularak yapılmış olsa bile, Ehl-i Sünnet'e göre, tevbenin kabul edilmesi

Allah'a vacib değildir. Ancak Allah'ın kerem ve fazlı ile kabul edeceği umulur. Allah'ın kabul edeceğini Mutezile'nin aksine şeriatla ve icma ile biliyoruz. Bir kimse bir günahına tevbe etse, o günahı, bilahare tekrar hatırlayınca tevbeyi yenilemek gerekir mi; bu hususta Ehl-i Sünnet ihtilaf etmiştir. İbnu'l-Enbarî: "Vacibtir" der, İmamu'l-Harameyn "Vacib değildir" der. Bir kimse bir başka günahta musır olsa bile, bir günahtan yapacağı tevbe sahihtir. Bir kimse bir günaha karşı şartlarına uyarak sahih bir tevbe yapsa, sonra bu günaha tekrar dönse, ona bu ikinci günah yazılır, önceki tevbesini ibtal etmez. İki meseledeki Ehl-i Sünnetin görüşü budur...
Ayrıca, kafirin küfründen tevbesi, kesinlikle makbuldür. Diğer çeşit tevbeler kesinlikle makbul müdür, yoksa zannî midir, Ehl-i Sünnet bu hususta ihtilaf eder. İmamu'l-Haremeyn zannî olduğunu kabul etmiştir. Esahh olan görüş de budur."[4]

TEVBENİN MAKBUL OLMASININ DİGER ŞARTLARI

Yaptığımız tevbenin makbul olması için ülemânın koyduğu dört şartı Nevevî'den naklen kaydettik. Burada şunu da ilave etmemiz gerekmektedir: Tevbe, duanın bir çeşididir. Öyleyse dua bahsinde belirtilen şartlara da tevbe sırasında riayet etmek, tevbemizin makbul olma şansını artıracaktır.
***** Önce maddi sadaka vermek.
***** Mübarek mekanlarda (Ravza-i Mutahhara, Ka'be, Mescid-i Aksa, camiler, ön saf... gibi) yapmak.
***** Mübarek zamanlarda (Ramazanda, Kadir gecesinde, diğer mübarek gün ve gecelerde, cuma gününde, saat-ı icabe'de, her gün seher vaktinde, ilk vaktinde kılınacak farz namazların arkasında, abdest alınca kılınacak iki rekat nafilenin peşinde... vs.) yapmak.
***** Tevbeye salavatla başlamak, salavatla bitirmek.
***** Kur'an ve hadiste gelen (me'sur) tevbelerle tevbe etmek.
***** Abdestli olarak tevbe etmek... vs.[5]

-4141 -1- عن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولَ اللهِ #: لَوْ أَنَّكُمْ تُذْنِبُونَ لَذَهَبَ اللهُ تَعالى بِكُمْ وَخَلَقَ خَلْقاً يُذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ[. أخرجه مسلم والترمذي .

1. (4141)- Ebu Eyyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah Teâlâ hazretleri sizi helak eder ve yerinize, günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfiret edeceği kimseler yaratırdı." [Müslim, Tevbe, 9, (2748); Tirmizî, Da'avât 105, (3533).][6]

-4142 -2- ولمسلم عن أبي هريرة قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَخَشِيتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ، وَهُوَ الْعُجْبُ« .

2. (4142)- Müslim'de Ebu Hüreyre'nin bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Nefsim kudret elinde olan Zat'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemeseniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi." [Müslim, Tevbe 9, (2748).]
Rezîn şu ziyadede bulundu: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: "Nefsim elinde bulunan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, günah işlemediğiniz takdirde ondan daha büyük olan ucb'e düşeceğinizden korkarım." [Bu rivayet, Münzirî'nin et-Terğîb ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir (4, 20).][7]

AÇIKLAMA:

Tîbî der ki: "Hadiste, Allah hususunda aldananların vehmettikleri gibi, günah işlemekte berdevam olanlara teselli mevcut değildir. Zira, Peygamberler aleyhimüsselam, insanları günahlara banmaktan kurtarmak için gönderildiler. Hadis, Allah Teâlâ Hazretlerinin affını, günahkârları tevbeye teşvik için onlara olan mağfiretini beyan etmektir. Öyleyse hadisten murad olan ma'nâ şöyle olmalıdır: Allah Teâlâ, muhsin olanlara vermeyi sevdiği gibi, günahkar olanları da affetmeyi sevmektedir. Buna, Allah'ın birçok ismi delalet eder: "Gaffâr, Halîm, Tevvâb, Afüvv gibi. Yahud, kullarını tek bir şe'n üzere yaratmamıştır, nitekim melekler günah işlemekten uzak olarak yaratıldığı halde, insanlar farklı meyillerle yaratılmıştır. Bir kısmı hevâya meyyaldir, onun gereklerini yapma durumundadır. Allah, bu fıtratta olanları hevaya uymaktan kaçınmakla mükellef kılar ve ona yaklaşmayı yasaklar. Hevâ ile mübtela ettikten sonra tevbeyi öğretir. Eğer ibtilaya rağmen hevaya uymazsa ecri Allah'a aittir. Eğer yolu şaşırırsa, önünde tevbe vardır."[8]

-4143 -3- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: فيمَا يَحْكِي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ. قَالَ أَذْنَبَ عَبْدٌ فقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فقَالَ اللهُ تَعالى: أَذْنَبَ عَبْدِي ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ. فقَالَ: أَيْ رَبِّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي. فقَالَ اللهُ تَعالى: أَذْنَبَ عَبْدِى ذَنْباً، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رِبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. ثُمَّ عَادَ فَأَذْنَبَ فقَالَ: يَا رَبِّ اغْفِرْ لِي. فقَالَ اللهُ تَعالى: أَذْنَبَ عَبْدِي، فَعَلِمَ أَنَّ لَهُ رَبّاً يَغْفِرُ الذَّنْبَ وَيَأْخُذُ بِالذَّنْبِ. اعْمَلْ مَا شِئْتَ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكَ[. أخرجه الشيخان .

3. (4143)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir hadis-i kudsî'de) Rabbinden naklen buyururlar ki: "Bir kul günah işledi ve: "Ya Rabbi günahımı affet!" dedi.
Hak Teâlâ da: "Kulum bir günah işledi; arkadan bildi ki günahları affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."
Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim günahımı affet!" der.
Allah Teâlâ Hazretleri de:
"Kulum bir günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle cezalandıran bir Rabbi vardır."
Sonra kul dönüp tekrar günah işler ve: "Ey Rabbim beni affeyle!" der. Allah Teâlâ da:
"Kulum günah işledi ve bildi ki, günahı affeden veya günah sebebiyle muâheze eden bir Rabbi olduğunu bildi. Dilediğini yap, ben seni affettim!" buyurdu." [Buhârî, Tevhid 35; Müslim, Tevbe 29, (2758).][9]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler umumiyetle tevbe ile istiğfar arasında bir fark gözetirler ve bu hadisin açıklaması sadedinde bu farkı belirtmeye çalışırlar. İbnu Hacer'den kaydedeceğimiz müteakip nakiller ve yorumlarda bu husus görülecektir.
İbnu Battal demiştir ki: "Bu hadis, günahta ısrar eden kimsenin durumunun Allah'ın meşîetine kaldığını gösterir: Allah dilerse azab verecek, dilerse affedecektir. Affı, onun yaptığı haseneleri galib kılarak olacaktır. O haseneler de kendini affeden ve azab eden bir Rabbinin var olduğuna olan inancı ve buna binaen O'ndan mağfiret dilemesidir. Bu hususa şu âyet delâlet eder: "Kim bir hasene getirirse ona on misli ecir vardır" (En'âm 160). Tevhid'den daha büyük bir hasene yoktur. Denirse ki: "Kişinin Rabbine istiğfarı kuldan vâki olan bir tevbedir." Cevaben deriz ki: "İstiğfar mağfiret talebinden daha ileri bir şey değildir. Onu, bazan günahta ısrarlı olan kimse de, tevbekâr da taleb eder. Hadiste, affedilmesini istediği günahta tevbekâr olduğuna delil yoktur. Zira tevbenin tarifi: Günahtan vazgeçmek, bir daha geri dönmemeye azmetmek ve ondan tamamen kopmaktır. Tek başına istiğfardan bu ma'nâ anlaşılmaz." Başka âlimler de şöyle demiştir: "Tevbenin şartı üçtür: "Günahtan ayrılmak, pişman olmak, bir daha dönmemeye azmetmek." Günahtan vazgeçme tabiri nedamet ma'nâsını ifade etmez, bilakis o, kopma ma'nâsına daha yakındır." Bazı âlimler de: "Tevbede, kendinden günahın vâki olması üzerine nedametin tahakkuk etmesi kafidir, zira, bu (nedamet) ondan kopmayı ve bir daha dönmeme azmini gerektirir. Bu iki şey, nedametten neş'et eder, onunla birlikte bulunan diğer iki asıl değildir. Bu sadedde olmak üzere hadiste "Nedamet tevbedir" hükmü gelmiştir."
Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Bu hadis, istiğfarın faydasının büyüklüğüne, Allah'ın fazlının büyüklüğüne, rahmetinin, hilminin, kereminin genişliğine delalet eder. Fakat bu istiğfar, günahta ısrar düğümlerini çözen ve nedameti hâsıl eden bir dile mukârin olarak, ma'nâsı kalbte sabit olan istiğfardır. İşte bu, tevbenin tercümesidir. Buna şu hadis şehadet eder: "Hayırlınız günaha düşmüş tevbekârdır." Müfetten'in ma'nâsı, "günahı tekerrür edip[10] tevbe eden kimse" demektir. Yani her ne zaman günah işlerse derhal tevbeye koşan kimsedir. Diliyle "estağfirullah" deyip kalbiyle o günahta ısrar eden değil; böyle birisi, istiğfarı da istiğfara muhtaç olan kimsedir."
İbnu Hacer, bu hususa İbnu Ebi'd-Dünya'nın İbnu Abbâs'tan tahriç ettiği şu merfu hadisi şahid olarak kaydeder: " "Günahtan tevbe eden, günah işlememiş kimse gibidir, günahtan istiğfar edip işlemeye devam eden, Rabbi ile istihza (alay) eden gibidir." Râcih olan şu ki, "Günahtan istiğfar edip..." diye başlayan kısım İbnu Abbâs'ın sözüdür. Evvelki kısım, İbnu Mâce ve Taberânî'de İbnu Mes'ud hadisi olarak kaydedilmiştir. خِيَارِكُمْ كُلُّ مُفَتَّنٍ تَوَّابٍ hadisini de Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs'te Hz. Ali'den kaydetmiştir. Kurtubî der ki: "Bu hadisten elde edilen fâide şudur: "Günaha tekrar bulaşmaya yönelmek, tevbeyi bozmak olması haysiyetiyle ikinci sefer işlenen günah her ne kadar yeni başlamaktan daha kötü ise de, tevbeye avdet, onu ilk defa yapmaktan daha iyidir, çünkü tevbeye ikinci kere meyil, kerim olan Allah'tan talebe devam ve istediğinde ısrar ve O'ndan başka affedicinin olmadığını itiraftır." Nevevî de şunu söyler: "Hadiste şu hüküm vardır: Günahlar, yüz kere, hatta bin ve daha çok kere tekrar edilse de kişi her seferinde tevbe etmişse tevbesi makbuldür. Veya bütün günahlardan bir tek tevbe ile tevbe etse yine de tevbesi sahihtir.
2- Hadisin sonunda geçen "Dilediğini yap..." ibaresinin ma'nâsı: "Günah işlemeye devam edip arkadan da tevbe ettikçe seni affederim" demektir. Kitabu'l-Ezkar'da er-Rebî İbnu Haysem'in şu sözü kaydedilmiştir: "Estağfirullah ve etubu ileyhi (Allah'tan mağfiret diliyor, O'na tevbe ediyorum)" deme. Bu söz, yapmadığın takdirde yalan ve günah olur. Bilakis şöyle söyle: "Allahümmağfir lî ve tüb aleyye. (Allah'ım, beni mağfiret et ve bağışla.)" Nevevî der ki: "Bu güzeldir, ancak estağfirullah demenin mekruh olması ve bunu "yalan"la tesmiye muvafık olmaz. Zira, estağfirullah'ın ma'nâsı Allah'ın mafiretini taleb ediyorum demektir, bu yalan olamaz." İbnu Hacer, bu meselede Nevevî'ye değil, er-Rebî'ye hak verir ve "Tevbe edip de tevbesini yerine gtirmemek Rebînin dediği üzere "yalan"dır der. Ayrıca Rebî'nin sadece estağfirullah kısmını değil her iki lafzı da kasdetmiş olmasının muhtemel olduğunu ve sözünün tamamının sahih olduğunu belirtir.
3- İstigfar'la da ilgili olarak İbnu Hacer şu açıklamayı kaydeder:"es-Sübkî el-Kebîr'in, Hulbiyat'ında gördüm, diyordu ki: "İstiğfar, mağfiret talebidir, bu lisanla veya kalble veya her ikisiyle de olur. Birincisi faydalıdır, zira söylemek sükuttan hayırlıdır, hem de dil hayırlı söze alışır. İkincisi de cidden faydalıdır. Üçüncü ise, her ikisinden daha faydalıdır, ancak kalb ve lisan, tevbe olmadıkça günahı temizleyemezler. Zira günahta musır olan

âsi mağfiret diler de, bu, ondan tevbenin de olmasını gerekli kılmaz." Sübkî, sözünü şöyle noktalar: "İstiğfarın "tevbe"den farklı bir ma'nâ taşıdığı hususunda söylediğim söz, kelimenin vaz'edilişi itibariyledir. Ancak pek çok âlim nazarında gâlib olan husus estağfirullah lafzının tevbe ma'nâsında olduğudur. Öyleyse kimin inancı böyle ise, bu kimse şüphesiz estağfirullah'la tevbe murad ediyor demektir."
Sübkî son olarak der ki: "Bazı âlimler, "Tevbenin, istiğfâr olmadıkça eksik olacağını, tamam olması için mutlaka istiğfar da gerektiğini söylerler ve bu kanaatlerine şu âyeti delil gösterirler: "Rabbinizden mağfiret dileyin ve Ona tevbe edin ki..." (Hud 3).[11]

-4144 -4- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: يَقُولُ اللّهُ تَعالى: يَا ابنَ آدَمَ، إنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلى مَا كَانَ مِنْكَ وَ ◌ أُبَالِي، يَا ابنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَ ◌ أُبَالِي يَاابْنَ آدَمَ إنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ أرْضِ خَطَايَا ثُمَّ لَقَيْتَنِيَ َ تُشْرِكُ بِي شَيْئاً َتَيْتُكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً[. أخرجه الترمذي.»والعنانُ« السحاب، وقيل ما عنّ لك منها. أى ظهر.»وقُرَابُ أرض« ما يقارب ملئها .

4. (4144)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ey âdemoğlu! Sen bana dua edip, (affımı) ümid ettikçe ben senden her ne sâdır olsa, aldırmam, ben seni affederim. Ey âdemoğlu! Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım." [Tirmizî, Da'avât 106, (3534).][12]

-4145 -5- وعن جندبَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: قَالَ رَجُلٌ وَاللّهِ َ يَغْفِرُ اللّهُ لِفُ◌ٍنٍ. وَإنَّ اللّهَ تَعالى قَالَ: مَنْ ذَا الَّذِي يَتَألَّى عَلَيَّ أنْ َ أغْفِرُ لِفُ◌ٍنٍ. فَإنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ وَأحْبَطْتُ عَمَلَكَ[. أخرجه مسلم.و»التَّألِّي« الحلف واليمينو»إحباطُ العَمَلِ« إبْطَاله وترك الجزاء عليه .

5. (4145)- Cündeb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir adam: "Vallahi Allah falancayı mağfiret etmiyecek!" diye kesip attı. Allah Teâlâ Hazretleri de: "Falancaya mağfiret etmiyeceğim hususunda yemin eden de kim? Ben ona mağfiret ettim, senin amelini de iptal ettim!" buyurdu." [Müslim, Birr 137, (2621).][13]

AÇIKLAMA:

Nevevî der ki: "Hadiste, Ehl-i Sünnet'in, Allah affetmek isteyince, tevbesiz de günahı affedebileceğine dair görüşüne delil vardır. Mutezile ise, bu hadisle büyük günahların ameli ibtal edeceğine istidlal etmişlerdir. Ehl-i Sünnet, amelin ancak küfürle düşeceğine hükmetmiştir. Bu hadisteki adamın amelinin ibtali meselesi "seyyiatının mukabili olarak düşmüştür de, mecazi olarak ibtal diye isimlenmiştir" şeklinde te'vil edilmiştir. Ehl-i Sünnet, ayrıca, adamın küfrü gerektiren bir başka amelin cereyan etmiş olma ihtimalini de ileri sürmüştür. "Mamafih, bu haber bizden önceki şeriatlerin birine aittir ve o şeriatte hüküm böyledir (büyük günahlar da ameli iptal ederdi)."[14]

-4146 -6- وَعَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسولُ اللّهِ #: كَانَ فى بَنِي إسْرَائِيلَ رَجُ◌َنِ مُتَوَاخِيَانِ أحَدُهُمَا مُذْنِبٌ وَا‌Œخَرُ
خَرَ عَلى ذَنْبٍ. فَيَقُولُ: أقْصِرْ. فَوَجَدَهُ يَوْماً عَلى ذَنْبٍ. فَقَالَ: أقْصِرْ. فَقَالَ: Œفِي الْعِبَادَةِ مُجْتَهِدٌ. فَكَانَ الْمُجْتَهِدُ َ يَزَالُ يَلْقى ا خَلِّنِي وَرَبِّي، أبُعِثْتَ عَلَيَّ رَقِيباً؟ فَقَالَ لَهُ: وَاللّهِ َ يَغْفِرُ اللّهُ لَكَ، أوْ قَالَ َ يُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ. فَقَبَضَ اللّهُ أرْوَاحَهُمَا فَاجْتَمَعَا عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ. فَقَالَ الرَّبُّ تَعالى لِلْمُجْتَهِدِ: أكُنْتَ عَلى مَا فِى يَدَيَّ قَادِراً؟ وَقَ◌َالَ لِلْمُذْنِبِ: اذْهَبْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ بِرَحْمَتِي، وَقَالَ لِŒخَرِ: اذْهَبُوا بِهِ إلى النَّارِ قَالَ أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: تَكَلّم واللّهِ بِكَلِمَةٍ أوْ بَقَتْ دُنْيَاهُ وَآخِرَتَهُ[. أخرجه أبو داود.ومعنى »أوْبقت« أهلكت .

6. (4146)- Hz. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Benî İsrail'de birbirine zıd maksad güden iki kişi vardı: Biri günahkârdı, diğeri de ibadette gayret gösteriyordu. Âbid olan diğerine günah işerken rastlardı da: "Vazgeç!" derdi. Bir gün, yine onu günah üzerinde yakaladı. Yine, "vazgeç" dedi. Öbürü:
"Beni Allah'la başbaşa bırak. Sen benim başıma müfettiş misin?" dedi. Öbürü: "Vallahi Allah seni mağfiret etmez. Veya: "Allah seni cennetine koymaz!" dedi. Bunun üzerine Allah ikisininde ruhlarını kabzetti. Bunlar Rabbülâlemînin huzurunda bir araya geldiler. Allah Teâlâ Hazretleri ibadette gayret edene: "Sen benim elimdekine kâdir misin?" dedi. Günahkâra da dönerek: "Git, rahmetimle cennete gir!" buyurdu. Diğeri için de: "Bunu ateşe götürün!" emretti."

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) der ki: "(Adamcağız Allah'ın gadabına dokunan münâsebetsiz) bir kelime konuştu, bu kelime dünyasını da, âhiretini de heba etti." [Ebu Dâvud, Edeb 51, (4901).][15]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, amele güvenmemek gereğinde canlı bir örnek sunmaktadır. Yapılan hayırlı amellere rağmen nasıl bir sonla karşılaşacağını kimse bilemez. Keza şer üzere olan kimselere karşı da peşin hükümlü olmamak, onların da hayırlı bir sonla bahtiyarlar zümresinden olabileceğini nazar-ı dikkate almak gerekmektedir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir Müslim hadisinde "Kendisinden başka ilah olmayan zata yemin olsun, biriniz cennet ehlinin amelini işler işler, cennetle arasında bir zira'lık bir mesafe kala, kader galebe çalar, ateş ehlinin amelini işleyiverir ve ateşe gider. Biriniz cehennem ehlininin amelini işler işler, cehennemle arasında bir zirâ mesafe kala kader galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işler ve cennete girer."
Şu halde dinimizde amele güvenmemek, ölünceye kadar, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümid, gadabından da korku üzere olmak esastır. Âlimler, kesinlikle "cennetliğim" veya kesinlikle "cehennemliğim" demeyü büyük günahlardan addetmişlerdir. Bir başkası hakkında verilecek hüküm de böyle. Kimse hakkında kesinlikle "cennetliktir", "cehennemliktir" gibi kesin hüküm verilemez. Bu gayba âşinâlık iddası olur. Dinimizde kesinlikle cennetlik olduğu belirtilen belli sayıda insan vardır, onlara Aşere-i Mübeşşere (on müjdelenmişler) denir.
Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, bu islâmî prensibi tesbit ve takrir etmektedir.[16]

-4147 -7- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: كَانَ رَجُلٌ يُسْرِفُ عَلى نَفْسِهِ فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ لِبَنِيهِ: إذَا أنَا مِتُّ فَأحْرِقُونِي ثُمَّ اسْتَحْقُونِي ثُمَّ ذَرُّونِي فِي الرِّيحِ. فَوَاللهِ لَئِنْ قَدَرَ عَليَّ رَبِّي لَيُعَذِّبَنِي عَذَاباً مَا عَذَّبَهُ أحَداً. فَلَمَّا مَاتَ فُعِلَ بِهِ ذلِكَ. فَأمَرَ اللهُ ا٠رْضَ فَقَالَ: اجْمَعِي مَا فِيكِ مِنْهُ. فَفَعَلَتْ: فَإذَا هُوَ قَائِمٌ. فَقَالَ: مَا حَمَلَكَ عَلى مَا فَعَلْتَ؟ فَقَالَ: مَخَافَتُكَ يَا رَبِّ. فَغَفَرَ لَهُ بِذلِكَ[. أخرجه الثثة والنسائي.

7. (4147)- Yine Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir adam vardı, (günah işleyerek nefsine zulmetmekte) çok ileri idi. Ölüm gelip çatınca oğullarına dedi ki: "Ben ölünce, cesedimi yakın, külümü iyice ezin ve rüzgarın önünde saçın, Allah'a yemin olsun, eğer Rabbim beni bir yakalarsa hiç kimseye vermediği azabı verir!"
Ölünce, bu söylediği ona yapıldı. Allah da arz'a emrederek:
"Sende ondan ne varsa bana toplayıver!" dedi. Arz da topladı. Adam ayakta duruyordu. "Sen böyle bir vasiyeti niye yaptın?" diye Rabb Teâlâ sordu.
"Senden korktuğum için ey Rabbim!" cevabını verdi. Allah Teâlâ hazretleri bu cevap üzerine onu affetti." [Buhârî, Tevhid 35, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 25, (2756); Muvatta, Cenâiz 51, (1, 240); Nesâî, Cenâiz 117, (4, 113).][17]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Buhârî'de çeşitli vecihlerde gelmiştir ve her vechinde bir kısım farklılıklar mevcuttur.
2- Hadiste, adamın "Rabbim beni bir yakalarsa" (kelimesi kelimesine "Rabbim beni yakalamaya muktedir olursa" demesi, ölümden sonra dirilme hadisesini ve hatta, Allah'ın kudretini inkar ma'nâsı taşıdığı halde, bu adamın aff-ı ilahiye mazhar olması, ülemânın münakaşasına sebep olmuştur. Hattâbî şöyle der: "Adam dirilmeyi inkar etmiyor. Cahillik sebebiyle zannetti ki, kendine böyle yaparsa bir daha geri dönmeyecek ve azab görmeyecek. Nitekim bunu Allah'ın korkusundan yaptığını söylemekle imanını izhar etmiş olmaktadır."
İbnu Kuteybe der ki: "Mü'minlerden bir kısmı bazı sıfatlarda yanılırlar, bundan dolayı onlar tekfir edilmezler."
İbnu'l-Cevzî bu görüşü reddeder ve: "Kader sıfatının inkarı ittifakla küfürdür. Allah beni yakalamaya muktedir olursa" sözünün ma'nâsı, daraltmaktır. Nitekim فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ âyetinde de böyledir: "Allah kimin rızkını daraltırsa.." demektir" diye tevil eden de olmuştur" der.
Bazıları bu kimsenin Fetret devrinde olması sebebiyle imanın bütün şartlarını bilmeyeceği, bu sebeple bazı yanılgılara düşebileceği bizim açımızdan ciddi bir hata sayılabilecek yanlış sözler söyleyebileceği, bütün bunlara rağmen tekfir edilemeyeceği hususunu belirtmişlerdir.
Bazı âlimler, ye'sin dehşetinden ve üzerinde korkunun galebe çalmasıyla aklının gitmiş olacağından dolayı yanlış kelam ve davranışlara düşebileceği, o yanlış sözleri kasden, ifade ettiği ma'nâda söylemediğini, içinde bulunduğu halet icabı gaflet, zühul ve unutma gibi, sahibinin muâheze edilemeyeceği bir vasatta söylemiş olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu meyanda "O şahsın şeriatinde kâfirin de mağfirete mazhar olmasının caiz olması" gibi kabulü mümkün olmayan tevile bile yer veren olmuştur.
Hadiste, anlatılan vak'anın, işlenen günah ne kadar büyük bile olsa Allah'ın rahmetinden ümid kesilmemesi gerektiği hakikatının herkesçe anlaşılabilecek ve zihinlerde kolayca yer edebilecek canlı bir temsil, bir mizansen üslubuyla anlatılmış olması da ihtimalden uzak değildir. Muhtevaya bu açıdan bakınca temsilde hata olmaz prensibiyle detaya değil, maksada hasr-ı nazar edilir ve bir kısım tekellüflü tevillere gerek kalmaz.[18]

4148- 8- وعن أمّ الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْه يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللهُ أنْ يَغْفِرَهُ إِّ مَنْ مَاتَ مُشْرِكاً، أَوْ مُؤْمِنٌ قَتَلَ مُؤْمناً مُتَعَمِّداً[. أخرجه أبو داود .

8. (4148)- Ümmü'd-Derdâ (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh)'ı işittim. Demişti ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, şöyle buyurdu: "Müşrik olarak ölenle, bir müslümanı haksız yere öldüren hariç, Allah bütün günahları affedebilir." [Ebu Dâvud, Fiten 6, (4270).][19]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, uzunca bir rivayetten bir parçadır. Hadisin zahiri, bir mü'mini meşru bir sebep olmadan taammüden (bile bile, kasıdla) öldüren kimsenin mağfirete mazhar olamayacağını ifade etmektedir. Nitekim bu ma'nâyı teyid eden âyet-i kerime de var: "Kim bir mü'mini taammüden öldürürse onun cezası ebedî kalacağı cehennemdir" (Nisa 93). İşte bu, İbnu Abbâs'ın görüşüdür. Ancak selefin cumhuru ve Ehl-i Sünnetin tamamı âyette gelen hükmü tağlize hamlettiler ve katilin tevbesinin de diğer günahkârların tevbesi gibi sahih olacağını söylediler. Ve dediler ki: "Cezası cehennemdir" sözünün ma'nâsı, "Hak Teâlâ'nın "Allah kendisine şirk koşanı affetmez, bunun dışında dilediğini affeder" âyetine temessüken (uyarak), dilerse onu mükâfatlandırır" demektir. Bu hususa delil doksandokuz kişiyi öldürüp sonra tevbe için râhibe gelince, "Bunun tevbesi yok" cevabı üzerine onu da öldürüp yüze tamamlayan İsrailli katildir. Bu durum, bu ümmetten öncekiler için sâbit olursa, kendinden önce mevcut olan birçok ağır teklifler üzerinden kaldırılmış olan bu ümmet için evleviyetle mevcuttur."
Yani, âlimler getirdikleri açıklamalara dayanarak bu hadisin zâhiriyle amel etmezler, teviliyle amel ederler.[20]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/527-529.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/529-530.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/530-531.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/531-532.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/532.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/533.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/533.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/533-534.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/534-535.
[10] Müfetten: Münâvî, bu kelimeyi: "Allah tarafında günaha imtihan edilen, sonra tevbe edip sonra günaha dönen, sonra tekrar tevbe eden" diye açıklar.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/535-537.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/537-538.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/538.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/538.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/539.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/539-540.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/541.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/541-542.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/542.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 11/543.

KAPLARLA İLGİLİ BÖLÜM

1- عن حذيفة رَضِيَ اللهُ عنهُ قال:]سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ # يَقُول:َتَلْبَسُوا الحَرِيرَ وَ◌َ الدِّيبَاجَ، وَ َتَشْرَبُوا في آنيةِ الذَّهَبِ وَ◌َ الْفَضِّةِ، وَ◌َ تَأكُلُوا فِي صِحَافِهِمَا، فإنّها لهم في الدنيا ولكم في خرةِ[. أخرجه الخمسة .Œا

1. (143)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini işittim: *"İpek ve İbrişim elbise giymeyin. Altın ve gümüş kaplardan su içmeyin, onlarda yemek yemeyin. Zira bu iki şey dünyada onlar (kâfirler), âhirette de sizin içindir."*[1]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sâhib-i sırrı olarak meşhur olan Huzeyfe (radıyallahu anh) Medâin şehrinde bulunduğu sırada bir mecliste otururken su istiyor. Bir mecûsî suyu gümüş tas içerisinde getirince, yüce sahâbî Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh), bunu fırlatıp attıktan sonra: "Seni gümüş kapla getirmekten kaç sefer menettim, sen hâlâ bu kapla getiriyorsun" diyerek sertçe çıkışıyor ve arkadan yukarıdan kaydedilen yasağı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın buyrduğunu rivayet ediyor.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu ve emsâli pek çok rivayetlerinde ipek ve ipekliden mamul kumaş ve eşyalar ile, altın ve gümüşten mâmul eşyaların kullanılması hakkında bazı hükümler beyan ediyor. Bunları şöyle hülasa edebiliriz.
1- İpekten mamul elbiseler erkekler için haramdır. Hadiste harir ve dîbâc kelimeleriyle ifade edilmiştir. Harir, argaç ve direzisi (erîşi) ipek olan kumaştır. Dîbâc da yine ipekten mâmul kalınca kumaştır.
Bu konu üzerine gelen rivayetlerde ihtilaflı durumlar vardır. Bazı rivayetler sahâbeden 20 kadının ipekli elbise giydiğini, hattâ bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ipekli kumaşı bazılarına giydirdiğini ifade eder. Bu sebeple ipekli giyme hususunda mezheplerin görüşleri az çok farklılık arzeder. Selâmet Yolları'nda şöyle hülâsa edilir:
a) Hanefîler'e göre: Erkeklere ipek elbise giymek haramdır. Yalnız dört parmak genişliğinde ipekle, erişi (direzisi) ipek, arkacı başka ipekten dokumaları giyebilirler. Harplerde ise İmameyn'e göre halis ipek giymek câizdir. İpekli döşek, yaygı ve saire üzerine oturmak ve dayanmak; ipekten perde yapmak câizdir.
b) Şâfiîler'e göre: Erkeklere ipek elbise giymek haram olduğu gibi, ipek üzerinde oturmak ve dayanmak da haramdır. Ancak, ipeğin üzerine pamuk vesaireden yapılan bir perde konulursa, oturmak ve dayanmak câiz olabilir. Hatta giyim eşyasında ipeğin üzerine başka bir şeyden yapılma astar dikilmezse giymek caiz değildir. Bu babda hâlis ipekle ekserisi ipek olan kumaş arasında bir fark yoktur. Yalnız zarurette ipek giymek câiz olur.
c) Hanbelîler'den rivayet edilen meşhur kavle göre: İpek üzerinde uyumak, oturmak ve ipeğe dayanmak, ondan perde vesâire yapmak haramdır. Yalnız Kâbe'yi ipekle kaplamak helâldir.
d) Mâlikîler'e göre: Bir eziyetten veya hastalıktan dolayı bile olsa ipekli giymek, üzerine oturmak, dayanmak, hatta üzerine başka bir şey yaymak suretiyle de olsa câiz değildir. Yalnız bazılarına göre üzerine oturmak ve dayanmak mübahtır. Pencere perdesi yapmak bilittifak câizdir. Kadınlara ise giymesi helal olunca, üzerinde oturmak vesâire, evleviyetle ve her mezhebe göre helâldir."[2]

İPEĞİN YASAKLANMA SEBEBİ:

İpeğin kadınlara serbest olduğu halde erkeklere yasak edilmesinin sebebi mevzubahs olunca umumiyetle iki hususa dikkat çekilir:
1- İpekli, büyüklenmeye, böbürlenmeye sebep olur. İslâm bunu hoş görmediği için ipekliyi yasaklamıştır.
2- Zinet ve süs vâsıtasıdır. Erkeğe süs yaraşmaz, ona merdlik ve cesâret yaraşır.
Dinimizin, kıyafete giren bu yasağında başka hikmetlerin de olabileceği nazardan uzak tutulmamalı, yukarıdaki sebeplerin mevzubahs olamıyacağı şartlarda bile haramlığın devam ettiği bilinmelidir.
3- Huzeyfe (radıyallahu anh) hadisinin ikinci kısmı altın ve gümüş kapların kullanılmasını yasaklamıştır. Buradaki yasağın tahrîm ifade ettiğinde ulema icma eder. Hadiste bu kapların "yemek ve içmek" de kullanılması yasaklandığı için, yeme-içme dışında bir maksadla kullanılması da söz konusu edilmiş ve gerek erkek ve gerek kadına haram olduğu belirtilmiştir. Buhurdan, kaşık, misk kutusu, abdest ibriği ve leğeni vs. olarak kullanılmaları haramdır. Bu hususta icmadan bile bahsedilmiştir. Fakat Ebu Yusuf; "mekruhtur" derken İmam Muhammed bazı kayıtlarla tecviz etmiş ve bir kavlinde: "Bunlarla tezeyyünde nimeti izhar var" demiştir.
Mevzumuzla ilgili diğer bir husus, kapkacaktaki altın ve gümüşün miktarıdır. Zira bir kap, altın veya gümüşle kaplanmış, işlenmiş veya imal edildiği maddesine karıştırılmış veya bunlarla yaldızlanmış olabilir. Bu hususta Sübülü's-Selam'da şu açıklamaya yer verilir: "altın ve gümüş yaldızlı kabların hükmü dahi ihtilaflıdır. Bazılarına göre, eğer altın ve gümüş, kabdan ayrılıp alınabiliyorsa kullanılması icmâen haramdır. Çünkü altını ve gümüşü kullanmış sayılır. Fakat ayrılması mümkün değilse haram değildir. Altın ve gümüş kaplama kabdan yeyip içmek icmâen câizdir."
4- Hadisler, altun ve gümüşün zinet olarak kulanılmasını, ipeğin elbise olarak giyilmesini kadınlara haram etmemiştir. Bu husustaki haramlar erkeğedir. Altun ve gümüşten mâmul eşyaların kullanılması kadın erkek her iki cinse de haramdır.
5- Erkeklere haram olan ipekliler erkek çocuklarına da haram mı? suâline kesin cevap verilememiştir. Haram diyen âlim var ise de, çocuk mükellef olmadığı için haram denemiyeceği belirtilmiştir. Ancak terbiye açısından erkeklerin, daha çocukluktan itibaren kılık kıyafet vs. de hususî terbiye ile alıştırılmaları esastır. Binaenaleyh haram denmese de mekruh olmaktan hâli değildir.
6- Yüzük meselesi: Kadınlara altın ve gümüş yüzük helâldir. Bu hususta hiçbir ihtilaf yok. Erkeklere de gümüş yüzük helâldir. Ancak erkeklere altın yüzük haram mı helal mi meselesi biraz ihtilaflıdır. Esah olan haram olmasıdır.

Helâl olduğunu söyleyen fakihler Bera İbnu Âzib'in (radıyallahu anh) parmağında altın yüzük taşıdığına dair rivayete dayanır. Bera hazretlerine bu yüzüğü niçin taşıdığı sorulunca: Bu yüzük, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana taktığı bir hediyedir. Bana bizzat takıp şunu söyledi:
"Allah ve Resûlünün ihsan ettikleri bu yüzüğü kullan!"
Bu rivayet altun yüzüğün helâl olduğunu ifade ederse de haram olduğunu söyleyenler daha güçlü delil getirirler. Usul-i hadiste geçen: "İki rivayet teâruz eder, bunlardan biri haram, diğeri de helâl olduğunu ifâde ederse, ihtiyaten, haram ifâde eden tercîh olunur" kaidesine göre burada altun yüzüğün tahrimini ifâde eden rivayetler esas alınacaktır.
Bir de, ibâhe ifade eden Berâ hadisinin mensuh olabileceği de söylenmişse de bu zayıf bir delildir çünkü, bunun sorulması bile tahrime rağmen nasıl takıyorsun? mânasını taşır ve muahhar olduğunu gösterir.
Altundan mâmul nişan yüzüğünü erkeklerin kullanmasına câizdir diyen olmuştur. Bunlar daha ziyade: **a)** Nişan yüzüğünün tefahur için değil teberrük ve örfî bir zaruret olarak takıldığı, **b)** Bu maksadla kullanılan altun miktarca az olacağı için israf sayılmayacağı gerekçesinden hareket ederek cevazına hükmederler. "Haram değildir" dense bile kerâhetten hâli olmayacağı da nazardan uzak tutulmamalıdır. Çünkü tahrim hükmünde illet, şeriatın nehyidir. Diğer iki husus bu nehyin maslahat ve hikmetleri cümlesindendir. Şeriat, yasak koyarken maslahatların hepsini tâdâd etmez bir veya birkaçını bazan zikreder. Bu zikredilen maslahat(lar) illet yerine konulursa azim hataya düşülür.
Ayrıca, nişan yüzüğünün örfî bir zaruret olduğu söz götüren bir husustur. Herşeyden önce ne Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde, ne de selef-i sâlihin'in örfünde yoktur. Ümmet-i Muhammed'e sonradan girmiş bir bid'attır. Bunun bid'ayı hasene olduğunu söyleyenlere sükut edilse bile câiz olan gümüş veya platin gibi bir başka madenden yapılması pekalâ mümkün iken, haramlığı sarîh ve sâbit olan altuna fetva verilmesini diyanet ve takva ile bağdaştıramıyoruz. "Câiz maal kerahe" sözü mesuliyeti biraz daha hafifletebilir.[3]

ـ2ـ وعن أم سلمة رَضِىَ اللّهُ عنها قالت:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: الَّذِى يَشْرَبُ في إنَاءِ الفضةِ إنّمَا يُجَرْجرُ في بطْنِهِ نَارَ جهنّمَ[. أخرجه الثلثة.ولمسلم في أخرى: مَن شربَ في إناءٍ من ذهبٍ أو فضةٍ .

2. (144)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Gümüş kaptan su içen, karnına cehennem ateşi dolduruyor demektir"*
Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: *"Kim altın veya gümüş bir kaptan içerse..."*[4]

AÇIKLAMA:

Hadiste "dolduruyor" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı Yücerciru'dur ve bu şarıldatıyor mânasına gelir. Her ne kadar bu rivayette sâdece gümüş zikredilmiş ise de -önceki 143 numaralı hadis ile, Müslim' den kaydedilen ziyadede görüldüğü üzere- bazılarında altun da zikredilir. Binaenaleyh, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altun ve gümüş kaplardan yiyip içmeyi mideye cehennem ateşini şarıldatmaya teşbih buyuruyor. Yâni, gırtlaktan geçen her şeyi, cehennem ateşinden yakıcı bir mâyinin mideye inişine benzetiyor. Maksad, haramlığın şiddetini ifadedir.[5]

ـ3ـ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عنه قال:]كُنّا نغزُو مع رَسُولِ اللّهِ # فنُصيبُ من آنيةِ المشركينِ وأسقَيتِهِمْ ونَسْتَمْتَعُ بهَا فَ يعِيبُ ذلكَ عليْنَا[. أخرجه أبو داود .

3. (145)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte gazveye çıkmıştık. Savaş sonunda elde ettiğimiz ganîmetler arasında müşriklerin kapkacak ve su kapları da vardı. Biz bunları kullanıyorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiç bir zaman niye kullanıyorsunuz diye ayıplamadı."[6]

AÇIKLAMA:

147 numaralı hadiste gelecektir.[7]

ـ4ـ وعن أبى ثعلبة الخشنى رَضِىَ اللّهُ عنه قال:]قلتُ يَا رَسُولُ اللّهِ إنّا بأرضِ قومٍ أهلِ كتابٍ أنَأكُلُ في آنيتهم؟ قال: إنْ وجدتُمْ غيرَ آنيتهمْ فَ تَأكُلُوا فِيهَا، فإنْ لمْ تَجِدُوا فاغْسِلُوهَا وَكُلوا فِيهَا[. أخرجه أبو داود والترمذى، واللفظ له وصححه .

4. (146)- Ebu Sa'lebe el-Huşenî (radıyallahu anh) diyor ki: "Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e "Ey Allah'ın Raûlü, biz Ehli Kitab'ın yaşadığı bir yerdeyiz. Onların kap kacaklarından yiyip içebilir miyiz?" diye sordum. Dedi ki:
"Onlarınkinden başka kapkacak bulabilirseniz onlarınkinden yemeyin. Başka birşey bulamazsanız onları yıkadıktan sonra kullanın."[8]

-5- وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عنهما قال: توَضّأ عمر رَضِىَ اللهُ عنه بِالْحَمِيمِ في جَرِّ نصرانيةٍ ومن بيتهَا. أخرجه رزين. قلت: وترجم به البخارى، واللهُ أعلم .

5. (147)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) sıcak su ile ve bir Hıristiyan kadının evinde onun su kabıyla abdest aldı."[9]

AÇIKLAMA:

Müşriklere ait kapkacağın Müslümanlar tarafından kullanılması meselesinde 145 numaralı hadise göre mutlak surette mubahlık ifâde ediliyor ise de 146 numaralı hadiste tahdîd beyan edilmektedir. Bu mevzuda gelen muhtelif rivayetlerin hepsini birlikte değerlendiren âlimler, müşriklerin durumuna göre hareket etmeyi hükme bağlamıştır: Şâyet biliniyorsa ki kaplar, dînimizce necis addedilen şeylerde kullanılmıştır, o takdirde yıkanmadan kullanılamaz. Mesela domuz pişirilen, şarap içilen kapkacak mutlaka yıkanmalıdır. Sularının ve elbiselerinin Müslümanlarınki gibi temiz olacağı kabul edilir. Ancak, elbiselerini pislikten sakınmadıkları bilinirse veya elbisede renk, koku gibi alâmetlerde pislik zâhir olursa bu durumda yine temiz addedilmez ve yıkanmadan kullanılmaz. Bu hüküm ganîmet olarak savaşta elde edilenler hakkında olduğu gibi ticaretle satın alınanlar veya hediye yoluyla gelenler hakkında da cârî, umumî bir hükümdür.
147 numaralı son rivayet Buhârî'de muallak olarak "Kişinin karısıyla birlikte abdest alması ve kadının abdest suyunun artığı" adlı babta kaydedilir. İbnu Hacer, bu rivayetin İmam Şâfiî ve Abdurrezzak'da sahîh senetle kaydedildiğini belirtir.
Bu rivayetin, Buhârî'nin bu baba kadının abdest suyundan artan ile erkeğin abdest almasının caiz olduğuna delil olarak zikredildiğini belirtir. Çünkü bu suyun Hıristiyan kadının artığı olması muhtemeldir. Öyle ise, mü'mine kadının artığı evleviyetle câizdir, çünkü bu öbüründen hâlen üstündür.
Bu rivayetten keza, araştırma yapmadan, Hıristiyanların sularını kullanabileceğimiz hükmü çıkarılmıştır. İmâm Şafiî (rahimehullah) el-Ümm'de buyurmuştur ki: "Müşriklerin suyu ile abdest almada ve içerisine necâset eseri görülmedikçe temizlikte kullanıldığı suyun artığından abdest almakda bir beis yoktur." Ebu Hanife ve ashabı, Evzâî, Süfyanu's-Sevrî, Şafiî ve ashâbı hep aynı görüşü paylaşırlar. Ehli Zâhir'le Ahmed İbnu Hanbel ve İshâk İbnu Râhuye'nin müşrikin artığını mekruh addettikleri belirtilir.[10]

---

[1] Buhârî, Et'ime: 28, Eşribe: 28, Libas: 25; Müslim, Libas: 4, (2067); Tirmizî, Eşribe: 10 (1879); Ebu Dâvud, Eşrîbe: 17 (3723); Nesâî, Zînet: 87, (8, 198, 199); İbnu Mâce, Eşribe: 17, (3414); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/461.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/461-462.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/462-465.
[4] Buhârî, Eşribe: 28; Müslim, Libas: 1, (2065); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi: 11 (2, 924-925); İbnu Mace, Eşribe: 17 (3413); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/465.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/465.
[6] Ebu Dâvud, Et'ime: 46, (3838); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/465.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/465.
[8] Ebu Davûd, Et'ime: 46 (3839); Tirmizî, Siyer: 11, (1560); Tirmizî hadisin sahîh olduğunu söyledi. Metin Tirmizî'deki metindir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/466.
[9] Bu rivayeti Rezîn tahrîc etti. Derim ki: Bunu Buhârî bab başlığı olarak kaydetmiştir. Doğrusunu Allah bilir, Buhârî, Vudu: 43. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/466.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2

NİYET VE İHLAS BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslam'ın en ziyade ehemmiyet verdiği hususlardan biri niyettir. Kişinin yaptığı işler niyete göre değer kazanır; Allah nazarında da kul nazarında da bu böyledir. Aynı fiili yapan iki ayrı kişi niyetlerindeki farklılık sebebiyle

birbirine zıt karşılık görebilirler. Bu sebeple, gerek Kur'an' da ve bilhassa hadislerde niyetin ehemmiyetine dikkat çeken beyanlar çokça gelmiştir. Şu ayette, insanların niyetlerine göre hesaba çekilecekleri belirtilmiştir: "Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Siz içinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da, Allah onu bilir ve onunla sizi hesaba çeker. (Sonra da ameline ve niyetine göre) dilediğinin günahını bağışlar, dilediğine azab verir. Allah'ın kudreti her şeye yeter" (Bakara 284). Kur'anda niyet kelimesi sarih olarak zikredilmiyor ise de, alimler bazı ayetlerin niyetle ilgili olduğunu göstermişlerdir. Bunlardan biri şu ayettir: "Halbuki onlar, ihlâs ile Allah'a kulluk etmekten.. başka bir şeyle emrolunmamışlardı" (Beyyine 5). Keza, "Nuh'a emrettiği şeyi Allah sizin için de dinin hükümlerinden kıldı ki, onu sana da vahyetmiştik. Aynı şeyi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da emretmiş ve "Dini dosdoğru muhafaza edin ve onda ayrılığa düşmeyin" buyurmuştuk..." (Şûra 13). Alimler, burada peygamberlere vahyedildiği bildirilen şeyin ibadette ihlâs olduğunu belirtirler. İhlas ise niyetle gerçekleşir, ameli Allah rızası için yapmak demektir.
Bu bölümde kaydedilen ilk hadiste Resulullah "Amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini" haber veriyor. Bazı alimler bu niyet hadisinin İslam'ın üçte birini, bazıları da dörtte birini teşkil ettiğini söylemiştir. "Resulullah'ın ihbarları arasında, bundan "ahkâmca daha cami, manaca daha zengin, hasıl ettiği faideleri daha çok olan" bir başka hadis mevcut değildir" değerlendirmesi de niyet hadisi için yapılmıştır. Bu hadisin, Abdurrahman İbnu Mehdi otuz ayrı bahsi ilgilendirdiğini, Şafii hazretleri ise yetmiş bahsi ilgilendirdiğini söylemiştir.
Beyhaki hazretleri, niyet hadisinin, ilmin üçte birini teşkil ettiğini söyledikten sonra şu açıklamayı yapar: "Çünkü, kulun kesbi ya kalbiyledir ya diliyledir, ya da cevârihi (uzuvları) iledir. İşte niyet, bu üç kısımdan biri ve en üstünüdür. Çünkü niyet bazan müstakillen bir ibadet olduğu halde, diğerleri ibadet olabilmek için ona muhtaçtır. Bu sebepledir ki, Resûlullah "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır" buyurmuştur. Öyleyse, niyet üzerinde düşünecek olursan, onun iki emrden (yani amelden) hayırlısı olduğunu anlarsın."
Ahmed İbnu Hanbel, niyete ilmin üçte biri derken, bütün ahkâmın, -onun nazarında- icra edildiği üç ana temelden biri olmasını kasdetmiştir. Ona göre diğer iki temelden biri "Bizim emrimize uymadan yapılan bir iş merduddur" hadisi, diğeri de "Helal açıklanmıştır, haram da açıklanmıştır..." diye başlayan hadistir.
Bediüzzaman, niyeti, âdetleri ibâdete çeviren bir iksir olarak değerlendirir. Kırk yıl, hayatında öğrendiği dört hakikatten birinin niyet olduğunu beyan eder: "Kırk sene ömrümde, otuz sene tahsilimde yalnız dört kelime ile dört kelâm öğrendim: ... Kelimelerden maksad mana-i harfî, mana-i ismî, niyyet, nazardır.. Nazar ile niyet mahiyet-i eşyayı tağyir eder (değiştirir). Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder. Evet niyet âdi bir hareketi ibâdete çevirir. Ve gösteriş için yapılan bir ibadeti günaha kalbeder. Maddiyâta esbâb hesabıyla bakılırsa cehâlettir. Allah hesabiyle olursa mârifet-i İlahiyedir."
Birçok hadislerinde, Resûlullah, cephede ölenlerin şehidlik sevabının niyetlerine göre olacağını belirtmiştir. "Kim Allah yolunda cihat etmektedir?" mahiyetindeki bir soruya "Kim Allah'ın kelamı yüce olsun diye savaşırsa işte o kimse Allah yolunda cihaddadır" diye cevap vermiştir. Bir diğer hadiste "Karşılıklı savaşan iki cephe arasında nice maktuller vardır ki, gerçek niyetlerini ancak Allah bilir" buyrulmuştur. Bir diğerinde de: "Sırf ganimet niyetiyle savaşan kimse için sadece niyet ettiği vardır (cihad sevabı verilmez)."
Bu hususun en güzel örneği, sahîh hadislerde geldiği üzere Kuzmân hadisidir. Müslümanlar safında herkesin dikkatini çekecek, takdirlerini celbedecek kadar kahramanca savaşan, pek çok müşriği öldüren Kuzmân, bu yiğitlikleri Allah'ın kelamını yüceltmek için yapmadığı için Resûlullah'ın ihbarı ve diğer mücahidlerin müşahedesiyle hayatını cehennemliklere yaraşır şekilde sona erdirmiş ve onun bu elîm akibeti üzerine Aleyhissalâtu vesselâm açıklamıştır:
"İnsanlardan bazıları vardır ki, halka görünüşe göre ehl-i cennete yaraşan hayırlı işler yaparlar. Halbuki onlar (o işlerini yaparken taşıdıkları niyetleri sebebiyle) cehennemliktir..."[1]

-5751 -1- عن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّمَا ا‘عْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الى اللّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ الى اللّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الى دُنْيَا يُصِيبُهَا أوِ امْرَأةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرتُهُ الى مَا هَاجَرَ إلَيْهِ[. أخرجه الخمسة .

1. (5751)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Öyleyse kimin hicreti Allah'a ve Resûlüne ise, onun hicreti Allah ve Resûlünedir. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadına ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeyedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Eymân 23, Hiyel 1; Müslim, İmâret 155, (1907); Ebu Dâvud, Talâk 11, (2201); Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1647); Nesâî, Tahâret 60, (1, 59, 60).][2]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Muvatta dışında kalan muteber hadis kitaplarımızın hepsinde gelmiştir. Hadisin Muvatta'nın İmam Muhammed eş-Şeybânî nüshasında yer aldığını bazı ehl-i tahkik söylemiştir.

2- Niyetle ilgili hadis çok ise de, bu hadis, sahîh bir senetle tek tarikten gelmiştir. Sonradan ulemâ arasında fevkalâde şöhret yapmıştır. Bilhassa ihtiva ettiği hüküm, âlimlerce öylesine benimsenmiştir ki, Umumî Açıklama kısmında kaydettiğimiz üzere, Ahmed İbnu Hanbel gibi İslâm' ın mühim bir imamı, onu dinin üç temelinden biri kabul etmiştir. Bütün ameller, kıymetini niyete göre kazandığı için, İslâm müellifleri eserlerini bu hadisle başlatmayı âdet edinmiştir.
3- Hadisin vürud sebebiyle ilgili olarak, bazı kaynaklarda şu açıklamaya rastlanır: Resulullah'ın Medine'ye hicret etmesi üzerine Müslümanlar Mekke'yi terkederler. Resûlullah'ın emrine uyarak hicret edenlerden biri de Ümmü Kays adında bir kadındır. Bununla evlenmek düşüncesinde olan bir erkek, kadının: "Hicret etmezsen seninle evlenmem" demesi üzerine, onunla evlenmek için hicret eder ve Medine'de evlenirler. Herkes Allah ve Resulü'nün rızası için hicret ederken, sırf Ümmü Kays'la evlenmek için hicret eden bu şahısın niyeti herkesçe bilindiği için adama Ümmü Kays'ın muhâciri manasında "Muhâciru Ümmü Kays" lakabı takılmıştır. Gerçi rivâyette sarîh olarak "Resûlullah bu hâdise üzerine niyet hadisini îrad buyurmuştur" denmez ise de, geçen ibare, zihinlerde bir irtibata sebep olmuştur.
4- Âlimler, hicret için niyetin hâlis olmasının ehemmiyetini söylerken, hem evlenmek gibi dünyevî bir maksad, hem de hicret gibi bir niyetin beraber olabileceğini de belirtirler. Her ne kadar birincisi kâmil bir niyete sahip ise de ikincisi batıl bir iş yapmış sayılmaz, birinciye nisbetle niyetinde eksiklir var demektir. Zira evlenmek de meşru bir ameldir, o da niyete tâbi olarak mana ve ehemmiyetini değiştirebilir. Sevap yönüyle, elbette ki birinci üstün olacaktır. Hatta sırf evlenmeye niyet eden kimse, bunu, iffetini korumak, Resulullah'ın "çoğalın" emrini yerine getirmek gibi bir niyetle yapsa sevaba nail olacaktır. İslâm tarihinde bunun değişik örnekleri var. Ebu Talha, Ümmü Süleym'le evlenmek ister. Ancak daha önce Müslüman olan Ümmü Süleym, Müslüman olması kaydıyla evlenebileceğini söyleyince Ebu Talha Müslüman olur. Burada Ebu Talha'nın Müslümanlığı değersizdir denemez. Evlenmek, Müslüman olmaya teşvik unsuru olmuştur. Oruç tutup bununla hem ibadet ve hem de perhize niyet edenin hali de böyledir. Sırf perhiz için tutulan orucun sevabı yoksa da, her ikisine niyet eden, niyetinin derecesine göre sevap alır. Eğer perhiz niyete gâlip çalarsa Gazâlî'ye göre bunun sevabı yoktur. Bütün ameller böyledir, dinî niyetin galebesi halinde sevap alır, değilse alamaz. İbnu Cerir et-Taberî, dünyevî maksatların karıştığı ameller hususunda selef cumhûrunun, işin başına (iptidasına) itibar edileceği, hangi niyetle o ameli başlatmışsa ona göre değerlendirileceği, eğer sırf Allah rızası için başlamış idiyse, sonradan ârız olan başka maksatların zarar vermeyeceği görüşünde olduklarını nakletmiştir.
5- Bu hadisle istidlal eden bazı âlimlerimiz, hükmü bilinmeden amele teşebbüs etmemek gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü hadis, amelde niyet olmadığı takdirde amelin değersiz olduğunu ifade etmektedir, nitekim bir amele terettüp edecek hüküm bilinmezden önce, o şeyin yapılmasına niyet etmek sahih olmaz. Keza hadisten gâfile (hiçbir niyeti olmayana) teklif olmayacağı, çünkü kasd, maksudun bilinmesini gerektirdiği, gâfilin ise kasıtsız olduğu hükmü de çıkarılmıştır.
6- Hadisle ilgili bir kısım açıklamaya Umumî Açıklama kısmında yer verdik, oraya bakılsın.[3]

-5752 -2- وعن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: إذَا أنْزَلَ اللّهُ بِقَوْمٍ عَذَاباً أصَابَ الْعَذَابُ مَنْ كَانَ فِيهِمْ ثُمَّ بُعِثُوا عَلى نِيَّاتِهِمْ[. أخرجه الشيخان .

2. (5752)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah bir kavme azap indirdi mi, o azab, kavmin içinde bulunan herkese isabet eder. Sonra, (kıyamet gününde) herkes niyetlerine [ve amellerine] göre diriltilirler." [Buhârî, Fiten 19; Müslim, Sıfatu'l-Cenne 84, (2879).][4]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm), bu hadislerinde yaptıkları kötülükler sebebiyle, bir kavme İlâhî ceza geldiği takdirde, iyilerin bu cezadan hariç kalmayacaklarını, dünyevî azaba, kötülerle birlikte aynen iştirak edeceklerini; ancak ahirette, iyilerin dünyadaki niyet ve amellerine uygun olarak hayır üzere diriltileceklerini, iyiliklerinin zayi olmayacağını belirtmektedir.
Bazı rivayetlerde "niyetleri üzere" denilirken, bazılarında "amelleri üzere" denmiştir. Keza "amelleri ve niyetleri üzere" şeklinde her ikisini zikreden rivayet de mevcuttur.
İyilere isabet eden ceza, onların günahlarına bir keffaret, derecelerine bir yükselme vesilesi olacaktır.
Beyhakî'nin Şuabu'l-İman'da kaydettiği bir rivayet bu bahsi biraz daha açmaktadır: "Yeryüzünde kötülük zuhûr etti mi Allah içlerine belasını indirir." "Ey Allah'ın Resûlü! İçlerinde ibadet ehli olduğu halde mi?" denildi de, "Evet! Ancak bilahere Allah'ın rahmetine göre diriltilirler" buyurdu."
Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayet, cemiyette kötülüklerin galebe çalıp alenen işlenmeye başlanması durumunda İlahî cezanın geleceği belirtilir: "Ey Allah'ın Resûlü, aramızda sâlih kişiler olduğu halde helak mı olacağız?" diye sorunca: "Evet! Kötülükler çoğalınca!" cevabını alır. Bu hususu te'yîd eden bir diğer rivayet Sıddık radıyallahu anh'tan gelmiştir: Anlattığına göre Aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: "İnsanlar kötülüğü görünce müdahale edip düzeltmezlerse, Allah'ın, hepsini kuşatacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."

Müslim'de gelen bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm buyurmuştur ki: "Şaşılacak şey! Hakikaten ümmetimden bir kısım insanlar Kureyş'ten Beyt'e sığınmış bir adam için, Beyt'e doğru hareket ederler. Çöle vardıklarında bunlar yere batırılacaklardır." Hz. Aişe der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedik, yol bazan farklı insanları biraraya getirir!"
"Evet buyurdular, onların arasında kasıtlısı, mecbur edileni, yolcusu var. Hepsi de toptan helak olurlar, ancak muhtelif yerlerden çıkarlar, Allah herbirini niyetine göre diriltir."
Alimler, bu hadislerden hareketle ölümde iştirakin sevap ve ikâbda da iştiraki gerektirmediği, Allah'ın gazabına uğramış milletler içerisinde sâlihlerin de bulunabileceği hükmünü çıkarmışlardır.
İbnu Ebî Cemre, iyilere de musibetin gelişini, "onların emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerden geri kalışlarına ceza" olarak yorumlar. Ve devamla: "Emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l münkerde bulunanlar hakiki mü'minlerdir. Allah onlara azab göndermez, bilakis onlar sebebiyle azabı defeder" der. İbnu Ebî Cemre'nin bu görüşünü "Ahalisi zulme sapmadıkça hiçbir memleketi biz helâk etmeyiz" (Kasas 59) ve keza: "Halbuki sen içlerinde olduğun halde onlara azab edecek değildir. Onlar bağışlanmalarını ister oldukları halde de Allah onlara azab edecek değildir" (Enfâl 33) gibi âyetler te'yid eder.
Diğer taraftan, münkerden men etmeyenlere de azabın şâmil olacağını te'yîd eden âyetler de mevcuttur: "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın" (Nisa 140). Şu halde böylesi insanlarla oturmak nefsi tehlikeye atmak olacağından, küffârdan kaçmak meşru addedilmiştir. Bu emir, küffârın söz ve fiillerinden rahatsız olanlar içindir. Onlara yardımcı olan, onlardan razı olan, artık onlardan biri olmuştur.
Sadedinde olduğumuz hadiste, kötülüklere seyirci kalıp men etmeyenleri korkutma vardır. Seyirci kalmanın ötesinde, birkısım şahsi mütâlaalar, temelsiz yorumlar ve dünyevî menfaat hesaplarıyla zâlimlere ve kötülere müdâhanede bulunanların, kötülüklere kılıf uydurup razı ve hatta yardımcı olanların hali ne olur? Cenab-ı Hak mü'minleri böylesi fitnelerden siyânet buyursun![5]

-5753 -3- وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنهما قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ أخْلَصَ لله أرْبَعِينَ صَبَاحاً ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلى لِسَانِهِ[. أخرجه رزين .

3. (5753)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resulullah (aleyissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Kim kırk sabah Allah'a ihlâslı olursa, kalbinden lisanına hikmet çeşmeleri akmaya başlar." [Rezîn tahric etmiştir. Hadis Hilyetü'l-Evliya'da Ebu Eyyûb el-Ensârî'den merfu olarak kaydedilmiştir, (5, 189); keza hadisi Câmiu's-Sagîr'de de bulmaktayız(Feyzu'l-Kadir 6, 43).][6]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Câmiu's-Sagir'deki veçhinde: "Kim kırk gün Allah'a ihlâslı olursa" şeklinde gelmiştir. Münâvi: "Kim kırk gün ibadetini Allah'a ihlâsla yaparsa..." diye açıklar ve ihlâslı olmayı "bedenini maddî pisliklerden temizlemek, zâhirî ve batınî duygularını, algılamaya ihtiyaç duyulmayan şeylerden berî tutmak, azalarını, aklî mizanlara ve şer'î ahkâmlara muvafık malum ve mutedil tasarrufların dışına çıkmaktan korumak, onları nebevî nasihatlar, hakimane tenbihler dairesinde kullanmak ve bilhassa lisan ve hayâlini fasid itikadlardan, bâtıl mezheplerden, düşük tahayyülâttan koruyup, onların boş emel ve dipsiz kuruntularla oyalanmasına meydan vermemek, zihnini alçak fikirlerden, gerçekleşmeyecek kuruntulardan uzak tutmak..." diye açıklar. Münâvi, kişinin manevî temizliğini sağlayacak daha pek çok tedbirleri saydıktan sonra, "kalpten lisana hikmet çeşmelerinin akmasını" izah sadedinde: "Çünkü, mânevî tahareti muhafaza ve mücâhedenin peşini bırakmamak, kişiyi müşâhedeye ulaştırır. Nitekim Cenab-ı Hak hazretleri "Ey Resûlüm, gece vakti de uyanıp sadece sana mahsus fazladan bir ibadet olarak teheccüd namazını kıl. Umulur ki Rabbin, seni övülmüş bir makam olan en büyük şefaat makamına kavuşturur" (İsra 79) buyrulmuştur. Varlığın gerçek maksudu olan Zât-ı Şerif aleyhissalâtu vesselâm Makam-ı Mahmud'a ancak rüku ve sücud ile ulaşabilirse, hiçbir mahsulü (muktesebatı) olmayan bir kimse nasıl vüsûl arzu edebilir? Bu hakikate binâen büyükler "Gayret et müşâhede et!" demişlerdir" der.
2- Hadiste "kırk gün"le kayıtlamanın hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Bu, öyle bir müddettir ki, bir şeye, bu müddet boyunca devam edildiği takdirde o şey insanda fıtrî, tabiî bir huy haline gelir." Sûfîlerden bir grup, bundan hareketle, bir müridin halvetinin kırk gün olacağına hükmetmiştir.
3- Muhaddisler bu hadisin zaafına dikkat çekerler. Ancak ehl-i tasavvuf, hadis ilminde rastlanmayan bir metodla, hadisin sıhhatini tahkik ederler ve sıhhatine hükmederler. Münavî'nin kaydına göre Abdü'l-Hakk' ın Şerhu'l-Ahkâm'ında şöyle denmiştir: "Bu hadis, sened yönüyle sahih olmasa da atâ ve imdâd ehline has kılınan zevk, hadisin sahih olduğunu anlamıştır. Bunun anlaşılması, fethî ilme sahip olmayana zordur. Bu "fethî ilm"i elde etmenin yolu, Muhammedî ihlâs vasıtasıyla gelen Feyz-i Rabbânî'dir."[7]

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/112-114.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/114.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/114-115.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/116.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/116-117.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/118.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/118-11

RİYA BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Riya, lügat olarak görmek mânasına gelen ru'yet kökünden gelir. "Hakikatte olmadığı halde iyi görünmek" mânasınadır. Dilimizdeki en yakın karşılığı gösteriştir. Dînî bir tabir olarak ibâdetlerde ve diğer amellerde samimiyetten uzaklığı ve ihlassızlığı ifade eder. Bir başka ifade ile, bir Müslüman ibâdetlerini Allah rızası için yapmakla mükelleftir. Sadaka, zekat, yardım, güler yüz, tatlı söz gibi her çeşit hayırlı amelleri de Allah rızası için yapmalıdır. Amelde Allah rızasını arama keyfiyetine ihlas denir. İhlasın zıddı riyadır. Yani, her çeşit ibâdet ve dînin teşvîk ettiği diğer hayırlı amellerde Allah rızasını değil, dünyevî bir maksad gütmek, insanların rızasını aramak riyadır. Gazâlî, daha vecîz olarak: "Riya, iyi görünerek insanların kalbinde yer almak istemektir" diye târif eder. Gazâlî bir başka tarifinde, riyâ'yı sadece ibâdetlerdeki gösterişe tahsis ederek: "Allah'a yaptığı ibâdet ile kulları kastetmektir" diye tarif eder. Ancak hadislerde herçeşit ameldeki ihlassızlık, riya ile ifade edilmiştir. Mamafih Gazâlî de beş şeyle riya yapıldığını belirterek, teker teker açıklar. Bu beş şey: Beden, elbise, söz, amel, arkadaş çokluğu'dur.

İhlâsa ehemmiyet veren İslâm nazarında riya, bir nevî şirktir. Çünkü hayırlı ameller Allah için yapılacakken dünyevî bir menfaat için yapılınca, o menfaat Allah yerine konmuş olmaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şirkin bu çeşidine şirk-i hafî demiştir, yani gizli şirk. Hadiste: اِنَّ اَدْنَى الرِّيَاءِ شِرْكٌ "Riyanın en azı da şirktir" buyurulmuştur. Bir başka hadis de şöyledir: "Kıyamet günü riyâkar adama: "Ey fâcir, ey gaddâr, nefsine gadreden, ey gösterişci mürâî, amelin mahvoldu, mükâafatın kayboldu. Amelini kime gösteriş için yaptınsa, git ondan mükâfâtını al!" denir."

Resûlullah'ın riyaya karşı uyarısı çoktur. Bunlardan biri de şöyle: Ümmetimin şirke düşmesinden korkuyorum. Gerçi onlar puta tapacak değiller; güneşe, aya, taşa da tapacak değiller. Fakat amellerinde riyâkarlık yaparlar, Allah için işlemezler."

Resûlullah'ın riya ile ilgili bazı hadislerine geçmeden önce, Gazâlî Hazretleri'nin riyanın dereceleri ile alâkalı açıklamasını da kaydetmede fayda görüyoruz: Ona göre riya'nın çeşitli dereceleri vardır. Bazısı bazısından daha ağırdır:

Birinci Derece: En ağır olanıdır. Riya ile yaptığı ibâdette hiç sevap niyeti yoktur. İcabında insanların yanında abdestsiz bile namaz kıldığı halde, yalnız kaldığı zaman hiç kılmayan gibi. Bu namaz sırf insanlara gösteriş içindir, hiçbir hayrı yoktur.

İkinci Derece: İbâdeti gösteriş için yapar, fakat Allah'ın rızasını da niyet eder. Ancak bu niyet zayıftır, yalnızlıkta bu ibâdeti yapmayacaktı. Sevâba niyet etmese de gösteriş için bunu yapacaktır.

Üçüncü Derece: Gösteriş ve sevap tarafları müsâvî olmaktır. Eğer riyânın yanında bir de sevap veya sevabın yanında bir de riya niyeti olmasa bu ameli yapmayacaktı. İkisinin müsâvî olarak bulunmasıyla bu ameli yapmıştır. Bu amelinden zarar görmese de fayda da görmez, başa baş kurtarır.

Dördüncü Derece: İbâdetini, insanların duymuş olmasından dolayı daha da gayrete gelip takviye etmesi, artırmasıdır. Böyle birisi, kimse duymasa da ibâdetini yapacaktır. Böyle birisi sırf riya maksadıyla yapmadığı için ibâdetinden fayda görebilir.[1]

.1 عن شُفَيٍّ ا'صْبَحِى عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللهِ #: أَوَّلُ مَنْ يُدْعَى بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ جَمَعَ الْقُرآنَ، وَرَجُلٌ قُتِلَ في سَبِيلِ اللهِ، وَرَجُلٌ كَثِيرُ المالِ. فَيَقُولُ اللّهُ تَعَالى لِلْقَارِئِ: أَلَمْ أُعَلِّمْكَ مَا أَنْزَلْتُ عَلى رَسُولِى؟ فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ. قالَ: فَمَا عَمِلْتَ فِيمَا عَلِمْتَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَنَاءَ النَّهَارِ. فَيَقُولُ اللّهُ تَعالى لهُ: كَذَبْتَ. وَتَقُولُ لهُ المَ◌ئِكَةُ: كَذَبْتَ. وَيَقُولُ لهُ اللّهُ تَعالى: بَلْ أَرَدْتَ أنْ يُقَالَ فُ◌َنٌ قَارِئٌ، وَقَد قِيلَ ذلِكَ. وَيُؤْتى بِصَاحِبِ المالِ؟ فَيَقُولُ اللّهُ تَعالى: أَلَمْ أُوَسِّعْ عَلَيْكَ حَتَّى لَمْ أدَعْكَ تَحْتَاجُ إلى أحَدٍ؟ فَيَقُولُ: بَلَى يَا رَبِّ. فَيَقُولُ: فَمَاذَا عَمِلْتَ فِيمَا آتَيْتُكَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ أصِلُ الرَّحِمَ وَأتَصَدَّقُ. فَيَقُولُ اللّهُ تَعالى لَهُ: كَذَبْتَ؛ وَتَقُولُ لَهُ المَ◌ئِكَةُ: كَذَبْتَ؛ وَيَقُولُ لَهُ اللّهُ تَعالى: بَلْ أرَدْتَ أنْ يُقَالَ فُ◌َنٌ جَوَادٌ، وَقَدْ قِيلَ ذلِكَ. ثُمَّ يُؤْتَى بِالَّذِى قُتِلَ في سَبِيلِ اللّهِ. فَيَقُولُ لَهُ اللّهُ تَعالى: فِيمَا ذَا

قُتِلْتَ، فَيَقُولُ: أُمِرْتُ بِالْجِهَادِ في سَبِيلِكَ فقَاتَلْتُ حَتَّى قُتِلْتُ. فَيَقُولُ اللّهُ تَعالى لَهُ: كُذَبْتَ. وَتَقُولُ لَهُ المَ◌ئِكَةُ: كَذَبْتَ. وَيَقُولُ لَهُ اللّهُ تَعالى: بَلْ أرَدْتَ أنْ يُقَالَ فُ◌َنٌ جرِئٌ، وَقَدْ قِيلَ ذلِكَ. ثُمَّ ضَرَبَ رسولُ اللهِ # عَلى رُكْبَةِ أبِى هُرَيْرَةَ. فقالَ: يَا أبَا هُرَيْرَةَ أولئِكَ الثَّ◌َثَةُ أوَّلُ خَلْقِ اللهِ تُسْعَرُ بِهِم النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، قال شُفَىٌّ: فأخْبَرْتُ مُعَاوِيَةَ بِهَذَا الحَدِيثِ عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ. فقَالَ: قَدْ فُعِلَ بِهؤُ◌ءِ هذا، فَكَيْفَ بِمَنْ بَقِىَ مِنَ النَّاسِ؟ ثُمَّ بَكَى مُعَاوِيَةُ بُكَاءً شَديداً حَتَّى ظَنَّ أنَّهُ هَالِكٌ. ثُمَّ أفَاقَ وَمَسَحَ عَنْ وَجْهِهِ وقَالَ: صَدَقَ اللّهُ وَرَسُولُهُ؛ مَنْ كانَ يُرِيدُ الحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا Œنُوَفِّ إلَيْهِمْ أعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا يُبْخَسُونَ أولئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ في ا خِرَةِ إَّ النَّارُ وَحَ◌بِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ[. أخرجه مسلم والترمذي واللفظ له والنسائى .

1. (2002)- Şüfeyyü'l-Esbâhî, Hz. Ebû Hüreyre'den naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kıyamet günü ilk çağrılacaklar, Kur'ân-ı ezberleyen biri, Allah yolunda öldürülen biri ve bir de çok malı olan biridir. Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân okuyana:
"Ben Resûlüme inzal buyurduğum şeyi sana öğretmedim mi?" diye soracak. Adam:
"Evet yâ Rabbi!" diyecek.
"Bildiklerinle ne amelde bulundun?" diye Rabb Teâlâ tekrar soracak.Adam:
"Ben onu gündüz ve gece boyunca okurdum" diyecek. Allâhu Teâlâ Hazretleri:
"Yalan söylüyorsun!" diyecek. Melekler de ona:
"Yalan söylüyorsun!" diye çıkışacaklar. Allahu Teâlâ Hazretleri ona:
"Bilakis sen, "Falanca Kur'an okuyor" densin diye okudun ve bu da söylendi" der.
Sonra, mal sahibi getirilir. Allah Teâlâ Hazretleri:
"Ben sana bolca mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki, kimseye muhtaç olmadın?" der. Zengin adam, "Evet yâ Rabbi" der.
"Sana verdiğimle ne amelde bulundun?" diye Rabb Teâlâ sorar. Adam:
"Sıla-i rahimde bulunur ve tasadduk ederdim" der. Allâhu Teâlâ Hazretleri:"
Bilakis sen: "Falanca cömerttir" desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi" der.
Sonra Allah yolunda öldürülen getirilir. Allah Teâlâ Hazretleri:
"Niçin öldürüldün?" diye sorar. Adam:
"Senin yolunda cihadla emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım" der. Hakk Teâlâ ona:
"Yalan söylüyorsun!" der. Ona melekler de:"Yalan söylüyorsun!" diye çıkışırlar. Allah Teâlâ Hazretleri ona tekrar:
"Bilakis sen: "Falanca cesurdur" desinler diye düşündün ve bu da söylendi" buyurur. Sonra (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Hüreyre'nin dizine vurup):

"Ey Ebû Hüreyre! Bu üç kimse, Kıyamet günü, cehennemin, aleyhlerinde kabaracağı Allah'ın ilk üç mahlûkudur!" dedi.
"Şüfey der ki: "Ben Ebû Hüreyre'den aldığım bu hadisi, Hz. Muâviye'ye haber verdim. Bunun üzerine: "Böylelerine bu muâmele yapılırsa, insanların geri kalanlarına neler yapılır?" dedi ve Hz. Muâviye şiddetli bir ağlayışla ağlamaya başladı, öyle ki helak olacağını zannettim. Derken bir müddet sonra kendine geldi, yüzündeki (gözyaşlarını) sildi. Ve şunları söyledi:
"Allah ve Onun Resûlü doğru söylediler: "Dünya hayatını ve onun zinetini isteyenlere, orada işlediklerinin karşılığını tastamam veririz. Onlar orada bir eksikliğe de uğratılmazlar. İşte âhirette onlara ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri şeyler orada boşa gitmiştir. Zâten yapmakta oldukları da bâtıldır" (Hûd 15-16). [Müslim, İmâret 152, (1905); Tirmizî, Zühd 48, (2383); Nesâî, Cihâd 22, (6, 23, 24).][2]

2. وعن كعب بن مالك رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ النَّبِيَّ # يَقُولُ: مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُجَارِىَ بِهِ الْعُلَمَاءَ وَيُمَارِىَ بِهِ السُّفَهَاءَ وَيَصْرِفَ بِهِ وَجُوهَ النَّاسِ إلَيْهِ أدْخَلَهُ اللّهُ النَّارَ[. أخرجه الترمذي .

»المِمَارَاةُ« المجادلة والمناظرة.»وَالمِجَارَاةُ« أن يجرى مع قوم في شئ ويفعلَ مثل فعلهم .

2. (2003)- Ka'b İbnu Mâlik (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Kim âlim geçinmek, sefihlerle münâzara yapmak ve halkın dikkatlerini kendine çekmek gibi maksadlarla ilim öğrenirse Allah o kimseyi cehenneme atar." [Tirmizî, İlm 6, (2656).][3]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada dünyevî bir maksadla ilim taleb etmeyi yasaklamaktadır. Nitekim Tirmizî, bu hadisi "İlmiyle dünyayı taleb edenin durumu" adını taşıyan bir bâbta kaydeder."
Dînimiz, sâdece ibâdet ve diğer hayır amellerimizde ihlas emretmez, ilimde de ihlâs emreder. Yani ilim Allah rızası için taleb edilmelidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ilk gelen "Oku" emrinin "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" şeklinde gelmesi, okumanın, ilmin behemahal Allah'ın ismiyle, yani O'nun rızası için yapılması gereğine ilk irşaddır.
Allah'ın rızası düşünülmeden yapılan her iş çirkindir, bir de rızaya ters düşen olursa çok daha çirkin, çok daha zararlı ve başkaları için de yıkımdır. İlmin, ilâhî rızaya uygun olmayan kullanılışından doğacak zararlar ise daha büyük, daha şümullü olabilir. Bu sebeple, ilim talebine büyük ehemmiyet veren dînimiz, bunun Allah rızası için olmasını ısrarla taleb etmiş, başka maksadlarla ilim taleb edenin, bu ilimle kurtuluşa, cennete değil, felâkete ve ebedî hüsrana uğrayacağını söylemiştir.
2-Bu hadiste ilim talebine, Allah rızası dışında başlıca hangi maksadların esas kılınabileceğine dikkat çekilmiştir.
1) Âlim geçinmek: Yani kendini göstermek ve dinletmek ve böylece dikkatleri üzerine çekmek, kendisine âlim dedirtmek için âlimlerle münazara, münakaşa yapmak, onların ilmî faaliyetlerine katılmak, bu maksadla ilim taleb etmek.
2) Sefihlerle münazara: Tefâhur, gurur, böbürlenme gibi nefsine yönelik gayelerle, sefih kelimesiyle ifâde edilen îmânı zayıf, ameli pek kıt, dinde lâübâli, aklen nâkıs kimselerle münakaşa, mücâdele etmek, bu maksadla ilim taleb etmek.
3) Halkın dikkatlerini kendine çekmek: Bundan maksad, mevkî, makam, para gibi herçeşit dünyalığı elde etmek, insanları kendine yöneltmek için ilim talebidir.
Resûllullah, bu niyetlerden biriyle ilim taleb etmenin kişiyi ateşe atacağını belirtmektedir. Sühreverdî, el-Avârif'te der ki: "Münakâşa ve onunla birlikte bulunan diğer vasıflar ateşe girmeye sebeptir, zîra, nefisleri, o esnâda kahr ve galebe için ortaya çıkmıştır. Bu iki sıfat ise, şeytanlığa hastır." Hüccetu'l-İslâm der ki: "Hz. Muâz (radıyallâhu anh)'den rivâyete göre (ilmi Allah rızası için taleb etmeyen âlimleri yedi tabakaya ayırarak) şöyle demiştir:
* Ulemadan bazıları vardır, ilmini saklar, bu ilmin başkasında da olmasını sevmez. İşte böyleleri cehennemin en dibinde yer alacaktır.

* Bir kısmı var, ilmi içinde sultan gibidir, itiraz eden olsa küplere biner. Böyleleri cehennemin ikinci tabakasındadır.* Bir kısmı vardır, ilmini ve garib hadislerini şeref ve mal sâhiplerinin yanında söyler, böyleleri cehennemin üçüncü tabakasıdır.
* Bir kısmı vardır, kendini fetva vermeye adamıştır, doğruyanlış fetvalar verir. Böylesi, dördüncü tabakadadır.
* Bazıları vardır. Ehl-i kitap ağzıyla konuşur, bunlar beşinci tabakadadır.
* Bir kısmı vardır. İlmini halk arasında asâlet ve anılma vâsıtası kılar, bunlar altıncı tabakayı teşkil eder.
* Bir kısım âlim vardır, onları tekebbür ve kendini beğenme, helâke atar, bu gruptan biri va'zu nasîhat edecek olsa şiddet gösterir. Başkasını da burunsar (küçük görür), böylesi, ateşin yedinci mertebesindedir. Rivâyette gelmiştir: Öyle kul vardır ki, hakkında açılan medh ü senâ sancağı meşrikla mağrib arasında dalgalandığı halde Allah indinde bir sineğin kanadı kadar ağırlığı yoktur."[4]

3. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله # تَعَوَّذُوا بِاللّهِ مِنْ جُبِّ الحَزَنِ. فقَالَوا يَارسولَ اللّهِ: وَمَا جُبُّ الحَزَنِ؟ قالَ: وَادٍ فِي جَهَنَّمَ تَتَعَوَّذُ مِنْهُ جَهَنَّمُ كُلَّ يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ. قِيلَ يَا رسُولَ اللّهِ: وَمَنْ يَدْخُله؟ قال: الْقُرَّاءُ المرَاءُونَ بِأعْمَالِهِمْ[. أخرجه الترمذي .

3. (2004)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün: "Hüzün kuyusundan Allah'a sığının!" buyurdular. Oradakiler:
"Ey Allah'ın Resûlü! Hüzün kuyusu da nedir?" diye sordular.
"O, dedi, cehennemde bir vâdidir; cehennem, o vâdiden her gün yüz kere Allah (c.c)'a sığınma taleb eder."
"Ey Allah'ın Resûlü! denildi, oraya kimler girecek?"
"Oraya dedi, amellerinde riya yapan kurrâlar girecektir!..." [Tirmizî, Zühd 48, (2384).][5]

AÇIKLAMA:

Karrâûn kelimesi, karrâ'nın cem'idir. Karrâ, kıraati güzel olan demektir. Kırâet, okuma demek ise de, Nihâye'nin açıkladığı üzere asıl itibariyle cem'etmek mânâsına gelir.
Kelime, hadislerde karrâ veya kurrâ her iki şekilde de gelmektedir. Kurrâ müfred olduğu gibi kâri'nin cem'i de olabilmektedir. Müfred olduğu takdirde cem'i kurrâûn'dur. Nâsik, müteabbid, yani dindar, çokca ibâdet yapan, günahlardan kaçınan mânasına gelir. Mütekarri de aynı mânada kullanılmaktadır.
Cehennemin bile Allah'tan günde yüz sefer sığınma taleb ettiği hüzün kuyusu, dindarlık kisvesi altına girerek dîni tahrib edenler için hazırlanmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka hadislerinde: أَكْثَرُ مُنَافِقِى أُمَّتِى قُرَّاءُهَا "Ümmetimin gerçek münâfıklarının çoğunluğu kurrâları arasındadır" buyurmuştur. İbnu'l-Esîr bu hadisi şöyle açıklar: "Yani, münâfıklar (halka tam bir güven vererek foyalarını gizlemek ve böylece ortaya attıkları yıkıcı fikir ve faaliyetleri esnasında haklarında doğabilecek şüphe ve) töhmeti ortadan kaldırmak için Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlerler. Onlar Kur'ân'a bu yolla zarar vereceklerine inanırlar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde münâfıklar bu vasıfta idiler."
NOT:Bu hadiste olsun, müteakip hadislerde olsun Resûlullah tarafından tehdîd edilen kurrâların, hâfızların, dindarların, samimiyetle Müslüman olmakla beraber zaman zaman beğenilmeyen davranışlara düşen günahkâr Müslümanlar olmaması gerektiği kanaatindeyiz. Bunlar dîni yıkmak üzere, kasd-ı mahsusla yetiştirilmiş gerçek münâfıklar olmalıdır. Bu bahsin sonuna yani 2009 numaralı hadisten sonra koyacağımız açıklayıcı kısımda, II. Abdülhamid Devri'nde Mr. John, adında bir İngilizin, İbrahim adıyla mahalle mektebinde hafız yetiştirilip, sonra devletin kilit noktasına yükseltilme hikayesini göreceğiz. Mr. John, binlerce örnekten sadece bir tanesi.
Müslümanlar düşmanlarını iyi tanımalıdırlar. Değilse, düşmanı tarafından boy hedefi yapılıp durmadan kötülenen samîmî dindarlara karşı, hata olarak değerlendirdiği bâzı davranışları sebebiyle, tavır alır, dil uzatırsa, kendisini küffâr cephesine dâhil etmiş olur. Ancak: يَكُونُ فِى آخِرِ الزَّمَانِ عُبَّادٌ

جُهَّالٌ وَقُرَّاءٌ فَسَقَةٌ "Ahir zamanda câhil âbidler, fâsık kurrâlar olacaktır" mânasında hadislerin çokluğu, samîmi dindarları dikkate dâvet etmeli, manen sıhhati husûsunda Kurtubî gibi büyüklere kanaat veren bu gibi rivâyetlerin tehditlerine mâsadak olmaktan korkmaya, titiz davranmaya sevketmelidir. Cehâlet, feraset noksanlığı gibi sebeplerle, samimîler de, hizbu'şşeytanın tuzağına düşerek kaş yaparken göz çıkarabilirler. Mekhûl (rahimehullah) bu çeşit hadislere dayanarak: "İnsanlar öyle zamana rastlayacaklar ki, âlimleri eşek cîfesinden berbat kokacaklar" demiştir.[6]

4. وعن أبى هريرة وابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قا:]قال رسول الله #: يَكُونُ فِي أخِرِ الزَّمَانِ رِجَالٌ يَخْتِلُونَ الدُّنْيَا بِالدِّينِ، يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ اللِّينِ، ألْسِتَنُهُمْ أحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَابِ. يَقُولُ اللّهُ تَعَالى: أبِى تَغْتَرُّونَ أمْ عَلَيَّ تَجْتَرِؤونَ. فَبِى حَلَفْتُ ‘بْعَثَنَّ عَلَى أولئِكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَذَرُ الحَلِيمَ فِيهِمْ حَيْرَانَ[. أخرجه الترمذي.»الختل« الخدع.»وا‘‘جْتِرَاءُ« الجسارة على الشئ .

4. (2005)- Ebû Hüreyre ve İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ahir zamanda, dinle dünyayı taleb eden insanlar zuhur edecek. Bunlar, insanlar(a iyi görünüp, onları aldatmak) için öyle bir yumuşaklığa bürünürler ki koyun postu yanlarında kaba kalır. Diller de baldan daha tatlıdır. Ancak kalbleri kurtlarınkinden vahşidir. Cenâb-ı Hakk (bunlar için) şöyle diyecektir: "Beni aldatmaya mı çalışıyorsunuz, yoksa bana karşı cürete mi yelteniyorsunuz? Zât-ı Akdesime yemin olsun, bunlar üzerine, kendilerinden çıkacak öyle bir fitne göndereceğim ki, içlerinde halîm olanlar bile şaşkına dönecekler." [Tirmizî, Zühd 60, (2406, 2407).][7]

5. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: يَقُولُ اللّهُ تَعالى: أنَا أغْنَى الشُّرَكَاء عَنِ الشِّرْكِ. مَنْ عَمِلَ أشْركَ مَعِى فيهِ غَيْرِى تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ[. أخرجه مسلم .

5. (2006)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allahu Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ben ortakların şirkten en müstağnî olanıyım. Kim bir amel yapar, buna benden başkasını da ortak kılarsa, onu ortağıyla başbaşa bırakırım." [Müslim, Zühd 46, (2985).][8]

AÇIKLAMA:

Hadis-i Kudsî'de Cenâb-ı Hakk şunu söylüyor: "Benim hiçbir ortağa ihtiyacım yok. Kim amelini sâdece benim için yaparsa, o amel nazarımda makbûldür. Kim de ameline bir başka ortak koşarsa, yani bir başka mülahazayı da ameline dâhil ederse o ameli kabul etmem."
Burada kastedilen "bir başka ortak" riyâdır. Yaptığı işte insanları memnun etme düşüncesi, dünyevî bir menfaat elde etme duygusudur. Namazı, sırf Allah'ın emrini yerine getirerek rızasını kazanmak varken bir de spor yapmış olmayı veya müşterilerine güven telkin etmeyi düşünerek yapmak gibi. Bu ikinci düşünce, hadiste "şirk koşmak" veya "ortak" olarak ifade edilmiştir.[9]

6. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: تَجِدُونَ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللّهِ تَعالى يَوْمَ الْقِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِى يَأتِى هؤُءِ بِوَجْهٍ وَهؤُءِ بِوَجْهٍ[. أخرجه الستة إ النسائى .

6. (2007)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den bir rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde, Allah nazarında en kötü olanlardan bir kısmını da iki yüzlülerin teşkil ettiğini göreceksiniz. Bunlar bazılarına bir yüzle, diğer bazılarına da başka bir yüzle giden insanlardır." [Buhârî, Edeb 52; Müslim, Fedâil 199, (2526); Muvatta, Kelâm 21, (2, 991); Tirmizî, Birr 78, (2026); Ebû Dâvud, Edeb 39, (4872).][10]

.7. وعن عَمَّار بن ياسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَارٍ[. أخرجه أبو داود .

7. (2008)- Ammâr İbnu Yâsîr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kimin dünyada iki yüzü varsa kıyâmet günü, ateşten iki dili olacaktır." [Ebû Dâvud, Edeb 39, (4873).][11]

AÇIKLAMA:

Son iki hadiste iki yüzlülük kınanmakta ve reddedilmektedir. Nevevî'ye göre: "İki yüzlü, her tâifeye onları memnun edecek tarzda gelip, kendisinin onlardan olduğunu ve muhaliflerine zıd olduğunu izhâr eden kimsedir. Bu kimsenin yaptığı, bir nifak ve hâlis yalandan ibarettir. Her iki grubun da sırrına muttalî olmak ister. Bu davranış haram kılınan bir müdâhenedir." Nevevî devamla der ki: "Eğer böyle yapmakla insanların aralarını düzeltmeyi kastetmişse bu güzeldir, takdîr edilen bir davranıştır." Bazıları da şöyle demiştir: "Bu iki davranış arasında bir fark vardır. Mezmûm (kötü) olanı, kişinin her taifeye uğrayınca amellerini onlara övmesi, öbür tarafa gidince kötülemesi, herbirini diğerinin yanında zemmetmesidir. Güzel olan davranış ise, her tâifeye, diğerinden hayırla bahsetmesi, her birine diğerini mâzur göstermesi, birinden diğerine imkân nisbetinde güzel taraflarını nakledip, kusurlarını örtmesidir." Âlimlerin yaptığı bu ayırımı Â'meş'ten yapılan şu rivâyet te'yid eder:

اَلَّذِى يَأْتِى هُؤُلاَءِ بِحَدِيثِ هُؤُلاَءِ بِحَدِيثِ هَؤُلاَءِ

"(Zemmedilen) o kimsedir ki, buna öbürünün lafını getirir, öbürüne bunun lafını götürür."
Bazıları da hadisi şöyle te'vil etmiştir:
"Hadiste kastedilen kimse, amelinde riyâkâr davranandır. İnsanlara huşu sâhibi ve mâsum gözükerek Allah'tan korktuğu intibâını verir, hatta halkın hürmet ve ikramına mazhar olur. Ancak içi göründüğü gibi olmayıp, tam tersinedir."
İki yüzlülüğü, Münâvî, iki düşman taraf arasında görür. Der ki: "İki düşman taraftan her biri ile dostmuş gibi davranır ve her birine yardım vaadeder ve berikini ötekinin yanında zemmeder, ötekini de berikinin yanında zemmeder. Bir kavme bir yüzle, diğerine fesad sokucu bir başka yüzle gelir. Dünyada her bir taife yanında, bir başka dil kullandığı için, Kıyamet günü ceza olarak ateşten iki dil ile gelir." Gazâlî der ki: "Âlimler, bir kimsenin iki ayrı gruba iki ayrı yüzle muhatap olmasının nifak olduğunda ittifak etmişlerdir. Nifakın birçok alâmetleri vardır. Bu söylenen onlardan biridir. Evet, şâyet her birine karşı iyi davransa, her iki tarafla da iyi geçinse, konuşmalarında ve davranışlarında samîmi ve sâdık olsa böyle birisi zemmedilen iki dilli sayılmaz. Eğer bunlardan herbirinin sözünü diğerine naklederse dil sâhibi olmaktan başka ayrıca nemmâmdır da (söz getiripgötüren). Bu nemîmeden yani koğuculuktan da kötüdür." İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'e bazıları: "Biz ümerânın yanına girince bir çeşit, çıkınca başka çeşit konuşuyoruz" dediler. O: "Biz Mustafa (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bunu nifak addederdik" diye cevap verdi.[12]

.8. وعن أبي وائل قال:]سمعتُ أُسامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يقول: قال النبيّ #: يُؤْتَى بِالرَّجُلِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُ بَطْنِهِ فَيَدُورُ بِهَا كَمَا يَدُورُ الحِمَارُ بِالرَّحَى فَيَجْتَمِعُ الَيْهِ أَهْلُ النَّارِ فَيَقُولُونَ: يَا فُلاَنُ، أَلَمْ تَكُنْ تَأمُرُ بِالمعْرُوفِ وتَنْهَى عَنِ المنْكَر؟ فَيَقُولُ: بَلى. كُنْتُ آمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَلاَ آتِيهِ، وَأَنْهى عَنِ المنْكَرِ وَآتِيهِ[. أخرجه الشيخان.»ا ْلانْدِلاَقُ« الخروج.و»ا ْلأقْتَابُ« جمع قَتَبٍ، وهى ا ْلأمعاءُ .

8. (2009)- Ebû Vâil anlatıyor: "Hz. Üsâme (radıyallâhu anh)'yi işittim diyordu ki: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kıyamet günü bir adam getirilip ateşe atılır. Karnındaki barsakları dışarı çıkar. Onları, eşeğin değirmen taşını dönderdiği gibi dönderir. Derken, cehennem ahâlisi etrafında toplanır ve: "Ey fûlan, sen dünyada iken (bize) ma'rufu emderip, münkerden nehyetmiyor muydun?" derler. O: "Evet, ma'rufu emrederdim ama kendim yapmazdım, münkeri

yasaklardım ama kendim yapardım" diye cevap verir." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10, Fiten 17; Müslim, Zühd 51, (2989).][13]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Üsâme bu hadisi, kendisine Hz. Osman'la konuşup nasihatte bulunması için teklifte bulunulduğu zaman hatırlayıp naklediyor.
Şârihlerden bazılarının açıklamasına göre, Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ın anne bir kardeşi el-Velîd İbnu Ukbe'nin üzerinde nebîz (içki) kokusu duyulmuş ve bu halk arasında şüyû bulmuş idi. Halbuki Hz. Osman onu devlet hizmetlerinde âmil olarak istihdam ediyordu. Bazıları da Hz. Osman, hep yakınlarını devlet işlerine tayin ediyor, diyordu ve bu bazı rahatsızlıklara sebep oluyordu. Hz. Üsâme, Hz. Osman'a yakın biri olması sebebiyle bu hususta ona nasihatte bulunmasından fayda umdular. Hz. Üsâme onlara: "Ben Resûlullah'tan şu hadisi işitmiş biri olarak iki kişinin başına emir tâyin edilen birisine gidip de, "Sen iyi bir insansın" diyerek müdâhenede bulunacak değilim" der ve sadedinde olduğumuz hadisi rivâyet eder.
2- Hadis emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'lmünker'de bulunmaya teşvik ettiği gibi, bunu yapanların ma'rufu yerine getirip, münkerden kaçınmak suretiyle söyledikleriyle amel etmesini emretmektedir.
3- Taberî emr-i bi'lma'rûf mevzuunda özetle şu açıklamayı yapar: "Selef emr-i bi'lma'rûf husûsunda ihtilâf etmiştir. Bir grup: "Mutlak surette vacibtir" der. Bunlar, Târık İbnu Şihab'ın rivâyetine dayanırlar: "Cihadların en efdali zâlim sultana hakkı söylemektir." Bunların bir diğer dayanakları: "Kim bir münker görürse onu eliyle düzeltsin." hadisinin âmm bir üslubla gelmiş olmasıdır.
Bir grup: "Münkeri inkâr vâcibtir, ancak münkire ölüm vs. gibi bir bela getirmemelidir, aksi takdirde vâcib olmaz" der.
Bir başka grup: "Kalbiyle inkar eder" der ve delil olarak Ümmü Seleme rivâyetini gösterir: "Benden sonra üzerine öyle emîrler gelecek ki, kim onlardan çekinirse kendini tebrie etmiş olur, onları münker addeden selâmette kalır, kim de râzı ve tâbi olursa helak olur..." Taberî, ilâveten der ki: "Doğrusu, zikredilen şartı nazar-ı dikkate almaktır. Buna da şu hadis delalet eder: "Bir mü'mine nefsini zillete atması uygun olmaz." Sonra bu, kişinin gücünü aşan bir belâyı defetmeye çalışması olarak açıklanır.
Bazıları da şöyle hükmetmiştir: "Emr-i bi'lma'ruf buna muktedir olup, nefsi hususunda bir zarar korkusuna düşmeyen kimseye vâcibtir, bu kimse bir kısım mâsiyetleri işlemekte olsa bile. Zîra böyle bir kimse icra edeceği emr-i bi'lma'ruf'a mukabil sevabını alacaktır, hususan bu kimse itaat edilen biri ise, şahsî günâhına gelince, o şahsını ilgilendirir. Allah dilerse mağfiret eder, dilerse o sebeple muâheze eder.
"Emr'i bi'lma'rûfu sadece kusursuz kimseler yapabilir" diyen görüşe gelince, "Böylesinin yapması evlâdır" demek istemişse, bu görüşe bir diyeceğimiz olmaz, yok "illa da öylesi yapmalıdır" demek istemişse buna katılmak zordur. Zira o evsafta adamın bulunmadığı hallerde emr-i bi'lma'rûf kapısını kapamak gerekir."
Taberî bu açıklamalardan sonra der ki: "Şayet: "Üsâme hadisinde, ma'rufu emredenler niye ateş ehlinden olarak gösterildi?" denirse şu cevap verilir: "Onlar emrettikleri şeylere kendileri uymayıp, günah işlediler, bu günahları sebebiyle azaba uğradılar. Emîrleri de, onlara men ettiği şeyi kendisi yapması sebebiyle azab gördü."
Emr-i bi'l ma'rûf bahsi daha önce genişce açıklanmıştır (89-96. hadisler).[14]

İÇİMİZDEKİ MÜNAFIKLARA DİKKAT:

Riya ile ilgili olan bu bahiste geçen hadislerden bir kısmında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âhir zaman Müslümanı olan bizlerin dikkatini bir noktaya çekmekte ısrar ediyor, ciddî bir mesaj vermek istiyor: "Düşmanlar, din adamı kisvesine soktukları münafıklarla tahribâtlarını icra etmeye ehemmiyet vereceklerdir." Böylece göreceğiz ki, düşmanlarımızın en büyük plânı, dâhilî huzursuzluklar çıkarmaktır. Bunda da metodu, içimize soktuğu bizden görünümlü kimselerle kafalara yanlış fikirler ekmek, Müslümanları birbirine düşürmek, birbirlerine itimadı sarsmaktır.[15]

BİR VESİKA:

İçten parçalamak husûsunda, hârici düşmanların ne kadar hesaplı ve kararlı olduklarını anlamada Mehmed Âkif Ersoy'un kaydettiği bir hatırasına göz atacağız. Der ki:
"Mısır-ı Ülyâ'da (Yukarı Mısır'da) dolaşıyordum. Orada aklı başında bir Müslümanla görüştüm. Bahsimiz siyâsete intikal etti. Dedim ki:
"Şaşıyorum. Onbeş milyonluk koca Mısır'da yabancı asker olarak az kuvvet gördüm. Nasıl olur da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklim (memleket) muhafaza edilebiliyor?"
Bu sualim üzerine o zat dedi ki:
"O yabancı devletin ricâlinden biriyle samimî görüştüm. Sizin aklınıza geleni ben de düşünmüş ve demiştim ki:
"Günün yâhut senenin birinde, mesela Osmanlı Hükûmeti kırk elli bin kişilik bir ordu hazırlayarak Mısır'a sevkedecek olursa siz ne yaparsınız?"
"Hiç ber şey yapmayız, muhafaza imkanı olmadığı için Mısır'ı kendilerine teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını iyi bilin ki, biz hiçbir zaman Osmanlılar'ın Mısır'a kırk bin kişi değil, kırk kişi sevkedebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmez tükenmez meseleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uğraşmaktan göz açamazlar ki, bir kere olsun Mısır'a dönüp bakmağa vakit bulabilsinler."
Bu vesîka bize, Osmanlılar devrinde Türkçü-İslâmcı, Cumhuriyet devrinde inkılapcımürteci, gönümüzde solcusağcı veya devrimcifaşist yaftalarıyla milletimizi kamplara bölüp birbiriyle uğraştıran oyunların kimler tarafından ne maksadla hazırlandıklarını, bu işlere âlet onların kimlere hizmet ettiklerini anlatmaya kâfidir.[16]

SU UYUR DÜŞMAN UYUMAZ:

Yukarıda kaydedilen vesika ve yapılan açıklamaların ışığında şunu da belirtelim ki, bunca başarılarına rağmen düşman kendisini hedefine ulaşmış görmüyor. Batı, bütün dünyayı, -kendi dışındakiler "proleterya" yani millî şahsiyetten mahrûm, medeniyete yapıcı bir katkı ile iştirak etmekten uzak, sömürülen zümre olma vasıfları ve kayıtları çerçevsinde- Batı medeniyetine dâhil edip dünya devleti kuruncaya kadar işinin bitmediğine inanmaktadır. Her an hesâbını kitâbını büyük bir titizlikle yapmakta, hâdisâtın zikraklarına, çalkalanmalarına muvâfık bir tempo ile, bazan bir ileri iki geri, bazan iki geri bir ileri yaparak yol almaktadır. Geri gitmesi, yerinde sayması da daha hızlı ileriye atılmak için bir tâlimdir, idmandır, antremandır, asla gâyeden vaçgeçmek değildir. Feleğin değişen rengine aldanmayıp, onun aslî renginin değişkenlik olduğunu hatırda tutmak gerek.
İslâm düşmanları, Cemel Vak'ası'nı hazırlayan münâfıklardan Şureyh İbnu Evfâ'nın verdiği şu tâlimatı günümüze kadar harfiyen uygulamaya devam etmişlerdir: "Ortaya çıkmazdan önce işlerinizi sıkı ve tedbirli tutun. Tâcili gerekenleri te'hir etmeyin. Te'hir etmeniz gerekenleri de ta'cil etmeyin. Bilin ki, (münâfıkça, iğrenç işleriniz sebebiyle) insanlar nazarında en kötü kimselersiniz. Yarın karşılaşma sırasında ne yapacaklarını bilemiyoruz (onları istediğimiz istikamete sevketmek bizim tedbir, hîle ve şahsî gayretlerimize bağlıdır).
Bu tedbirlerde işi ne kadar ileri götürdüklerini göstermek ve etrafımızda zaman zaman cereyan eden ve birçoklarımızın büyük ümîd ve heyecanlarını en son en kritik anda sükût-u hayâle çeviren, iyi niyetli kimselerin beyinleri çatlatan gayretlerine rağmen aklî îzâhını yapamadıkları ve "mantıksızlık", "delilik" ve daha iyimser bir ifâde ile "acemilik", "aptallık" diye îzah ettikleri bir kısım vak'aları, ömrü boyu iyi olmuş ve iyiliğine hükmedilmiş vak'a kahramanlarını îzahta yardımcı olacak bir başka vesikayı daha kaydedeceğiz:
"Protestan misyonerlerin merkezi Londra'da olup, misyonerler bu merkezde yıllarca eğitildikten sonra, gönderileceği ülkelerin durumuna göre sınıflara ayrılıyordu. Bu sınıflama işi bittikten sonra, gideceği ülkenin dili ve dini en iyi şekilde öğretilirdi. Meselâ II. Abdülhamid devrinde İstanbul'a gelen Mr. John'un durumu da böyledir. O, on yaşında iken İstanbul'a gelmiş bir misyonerdir. Mahalle mektebinde okuduktan sonra, İbrahim adıyla Kur'ân'ı ezberlemiş, medresede okumuş ve gerekli imtihanları verdikten sonra, Beyazıt'ta müderris bile olmuştur. Daha sonra İngiliz elçisinin çabasıyla Osmanlı Hâriciyesine girmiş ve İngiltere ile ilgili evrak onun elinden geçmiştir."
Sâdece şu veya bu zümreye, şu veya bu kesime değil her zümreye, her eve, hattâ her yorganın altına kadar giren bu fikrî ayrılıklar, bu... izmler, bu bölünmeler ve netîcede bu kanlı anarşi başka nasıl îzah edilebilir?[17]

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/305-306.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/307-308.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/309.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/309-310.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/310-311.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/311-312.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/312.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/312-313.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/313.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/313.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/313.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/313-314.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/315.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/315-316.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/316-317.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/317.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/317-318.

DUA BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bâb vardır)

*

BİRİNCİ BÂB

DUANIN ÂDÂBI

(Dört fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

*

İKİNCİ FASIL

DUÂ EDENİN HEY'ETİ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

*

İKİNCİ BÂB
DUANIN KISIMLARI
(İki Kısımdır)
*
BİRİNCİ KISIM
SEBEBE VE VAKTE BAGLI DUALAR
(Yirmi fasıldır)
*
BİRİNCİ FASIL
İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI
*
İKİNCİ FASIL
NAMAZ DUALARI
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
TEHECCÜD DUALARI
*
DÖRDÜNCÜ FASIL
AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUÂLAR
*
BEŞİNCİ FASIL
UYUMA VE UYANMA DUALARI
*
ALTINCI FASIL
EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GELİŞ DUALARI
*
YEDİNCİ FASIL
OTURMA-KALKMA DUALARI
*
SEKİZİNCİ FASIL
SEFERDE OKUNACAK DUALAR
*
DOKUZUNCU FASIL
ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE OKUNACAK DUALAR
*
ONUNCU FASIL
HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUALARI
*
ON BİRİNCİ FASIL
GİYİNME VE YEMEK DUALARI
*
ON İKİNCİ FASIL
KAZA-İ HACET DUASI
*
ON ÜÇÜNCÜ FASIL
MECSİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUALARI
*
ON DÖRDÜNCÜ FASIL
HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUA
ON BEŞİNCİ FASIL
GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGAR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUALAR
*
ON ALTINCI FASIL
ARAFE GÜNÜ, KADİR GECESİ DUASI
*

ON YEDİNCİ FASIL
HAPŞIRINCA YAPILACAK DUA
*
ON SEKİZİNCİ FASIL
HZ. DAVUZ (aleyhisselâm)'UN DUASI
ON DOKUZUNCU FASIL
HZ. YÛNUS (aleyhisselâm) KAVMİNİN DUASI
YİRMİNCİ FASIL
BELAYA UGRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA
*
İKİNCİ KISIM
SEBEBE VE VAKTE BAGLI OLMAYAN DUALAR
*
ÜÇÜNCÜ BAB
DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER
(Üç fasıldır)
*
BİRİNCİ FASIL
İSTİÂZE
*
İKİNCİ FASIL
İSTİGFAR, TESBİH, TEHLİL, TEKBİR, TAHMİD, HAVKALE
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
HZ. PEYGAMBER (aleyhissalâtu vesselâm)'E SALAVAT

UMUMİ AÇIKLAMA

Dua Arapça'da, çağırmak, davet etmek, rağbet göstermek, yardım taleb etmek, ismen çağırmak (tesmiye) mânalarına gelir. İbadete de dua denmiştir.
Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî şu açıklamayı yapar: "Dua Kur'an'da muhtelif mânalarda gelmiştir.

1- İbâdet: وَ تَدْعُ مِنْ دُونِ اللهِ مَاَ يَنْفَعُكَ وَ يَضُرُّكَ "Sana fayda da zarar da vermeyecek Allah'tan başkasına dua (ibadet) etme" (Yunus 106).

2- İstiğâse (yardım talebi): وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ "Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırın" (Bakara 23).

3- Nidâ يَوْم يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجيبُونَ بِحَمْدِهِ "Sizi çağırdığı gün, O'na hamdederek davetine uyarsınız" (İsra 52).

4- Senâ: قُلْ اَوِدْعُوا اللهَ اَوِدْعُوا الرَّحْمنَ "De ki: "Gerek Allah deyin, gerek Rahmân deyin, hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nundur" (İsra 110).

Keza: وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِى اسْتَجِبْ لَكُمْ "Rabbiniz: "Bana dua edin ki size icabet edeyim" dedi" (Gâfir 60).

Cumhur, duâyı ibadetin bir şubesi olarak görmüş ve إنَّ الدُّعَاءَ مِنْ اَعْظَمِ العِبَادَة "Dua ibadetin en büyüğüdür" demiştir. Nitekim hadiste de: اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ "Dua ibadetin tâ kendisi" veya اَلْدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ"Dua ibadetin özü (iliği)" olarak tavsif edilmiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pek çok hadislerinde mü'minleri dua etmeye teşvik eder: لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلى اللهِ مِنَ الدُّعَاءِ "Allah indinde duadan daha kıymetli bir şey yoktur." مَنْ لَمْ يَسْألِ اللّهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ "Allah, kendinden istemeyene gadab eder." تسَلُوا اللّهَ مِنْ فَضْلِهِ فَإنَّ اللّهَ يُحِبُّ أنْ يَسْأل "Allah'ın fazlından isteyin, zira Allah istenmesini sever." اَلْدُّعَاءُ مِفْتَاحُ الرَّحْمَةِ "Dua rahmetin anahtarıdır." اَلدُّعَاءُ سِلاَحُ الْمُؤْمِنِ وعِمَادُ الدِّينِ وَنُورُ السَّمواتِ وَاْرْضِ "Dua mü'minin silahı, dinin direği, semâvat ve arzın nurudur." اَلدُّعُاءُ يَرُدَّ الْقَضَاءَ "Duâ, kazayı defeder." اَلدُّعَاءُ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ فَعَلَيْكُمْ عِبَادُ اللهِ بِالدّعَاءِ "Dua, gelmiş olan musibet için de henüz gelmemiş olan musibet için de faydalıdır." تاَلدُّعَاءُ يَرُدُّ الْبَلاَءَ "Dua belâyı defeder."[1]

DUA FİİLİN PROGRAMIDIR:

Dua deyince, sadece dille yapılan duâ anlaşılmamalıdır. Bir de fiilî dua vardır. Mü'min kişi arzularını Rabbinden diliyle taleb ettiği gibi fiilen de teşebbüs edecektir. Dili ile taleb ettiği şeyin gerçekleşmesi için aklın gösterdiği sebeplere başvuracaktır. Nitekim, hastalıklardan kurtulmak için Allah'a dua etmemiz meşru olmakla birlikte, ilaç almamız, maddî olarak tedavi yollarına başvurmamız Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından irşad buyurulmuştur. Kezâ helâl rızık taleb edilmesini, rızkın bol olması için Allah'a dua edilmesini tavsiye eden, dualarında bunlara yer vererek fiilen örnek olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) rızkın meşru yollarını da göstermiş; ziraat, ticaret ve san'atla meşgul olmayı, bunların helâl rızkın kapıları olduğunu söylemiştir.

Öyle ise duanın ibâdet yönünden başka, dünyevî ve şahsî hayatımızı ilgilendiren ayrı bir yönü daha vardır: Dua etmek suretiyle arzularımızı, ihtiyaçlarımızı, bir başka ifade ile gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ifadeye döküyor, şuur haline getiriyoruz. Yapılacak işleri bir bakıma gündeme getiriyor, plana programa alıyoruz. Rabbimizden dilimizle, sözlü olarak istediğimiz şeylerin gerçekleşmesi için gerekli sebeplere başvurmaya geçiyor, imkânlarımızı, kapasitemizi kuvveden fiile geçiriyoruz. Sözgelimi, Allah'tan buğday isteyen çiftçi, sabanla rahmet kapısını çalmalı, diğer gerekleri olan gübreleme, sulama, koruma gibi sebeplere de başvurulmalıdır.

Fiilen çalışma ile gerçekleşecek işler için, "kavlî duâ yeterlidir" diyen bir hadis mevcut değildir. Bilakis Kur'ân-ı Kerim: وَلَيْسَ لِلاْنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعَى "Kişiye sâdece çalıştığı vardır" buyurmuştur. [2]

BİRİNCİ BÂB

DUANIN ÂDÂBI

(Dört fasıldır)

*

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

*

İKİNCİ FASIL

DUA EDENİN HEY'ETİ

*

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

*

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

.1. عن النعمان بن بشير رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ اللهِ #: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ، ثُمَّ قَرَأَ:)وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِى أَسْتَجِبْ لَكُمْ(ا Œيةَ. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظ وصححه.

1. (1750)- Nu'man İbnu Beşîr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Dua ibadetin kendisidir" buyurdular ve sonra şu âyeti okudular. (Meâlen): "Rabbiniz: "Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibadet etmeyi kibirlerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir" buyurdu." (Gâfir 60). [Tirmizî, Tefsir, Gâfir, (2973); Ebû Dâvud, Salât 358, (1479). Metin Tirmizî'ye aittir.][3]

AÇIKLAMA:

Cümle normalde اَلدُّعَاءُ عِبَادَةٌ yani "Dua ibâdettir" şeklinde olması gerekir. Ancak araya hem zamir girmesi ve hem de ibâdet kelimesinin başına eliflâm konarak kelimenin ma'rife kılınması, Arapça'da mânaya kuvvet kazandırmaktadır. Böylece hadis, "ibadet münhasıran duadır, "duadan başka bir şey değildir" gibi hasr ifâde eden bir mânâya gelir. Bunun örneği hacc bahsinde geçmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccın esâsını Arafat vakfesi teşkil ettiği için, اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ "Hacc Arafat'tır" buyurmuştur. Bunun mânâsı, "haccla ilgili rükünlerin en büyüğü Arafat'taki vakfedir" demektir.
Öyle ise, dua da kabul edilsin edilmesin bir ibadet olmaktadır. Çünkü dua ile kişi, ihtiyacını teminde aczini idrak etmiş, bunu ancak her şeye kâdir olan Rabbinin te'min edeceğinin şuuruna ermiş ve bu sebeple O'na iltica etmiş olmaktadır. Esâsen ibâdet de bundan başka bir şey değildir. Nitekim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın delil olarak okuduğu âyet, önce dua etmeyi emrediyor, sonra da kibir ve büyüklük havasıyla "dua etmemek"i, "ibadet etmemek" olarak ifâde zımnında duâ etme dâvetine icâbet etmeyenlerin cehenneme hakîr ve zelîl olarak gireceklerini beyan ediyor. [4]

.2. وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]قال رسولُ اللهِ #: مَنْ فُتِحَ لَهُ بَابُ الدُّعَاءِ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ، وَمَا سُئِلَ اللهُ تَعالى شَيْئاً أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يُسْألَ الْعَافِيَةَ، وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ، وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ، وَ◌ يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِ الدُّعَاءُ فَعَلَيْكُمْ بِالدُّعَاءِ[. أخرجه الترمذى .

2. (1751)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kime dua kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmış demektir. Allah'a taleb edilen (dünyevî şeylerden) Allah'ın en çok sevdiği afiyettir. Dua, inen ve henüz inmeyen her çeşit (musibet) için faydalıdır. Kazayı sadece dua geri çevirir. Öyle ise sizlere dua etmek gerekir."[Tirmizî, Daavât 112, (3542).][5]

AÇIKLAMA:

1- Kişiye dua kapısının açılması, çokça dua etmeye muvaffak kılınmasıdır. Dua edebilmek, kişi için büyük bir hayırdır. Mü'min, ayet-i kerîmenin mantûkunca, kendisine isâbet eden her hayrı Allah'tan bilmekle mükelleftir: "Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır, sana ne kötülük gelirse nefsindendir" (Nisâ 79), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua etme hayrını "dua kapılarının açılması" olarak ifâde buyurmuştur.
2- Rahmet kapısının açılması, -duası sebebiyle- bazan dileğinin aynen verilmesi, bazan da ona denk şekilde günahının affını ifade eder. Her ikisi de rahmettir, Hadisin başka vecihleri, şârihlerin bu

yorumunu te'yîd eder, zîra bir vechinde: فُتِحَتْ لَهُ اَبْوَابُ ا‘‘جَابَةِ "Onun için icâbet kapıları açılır" denilirken, bir başka vechinde: فُتِحَتْ لَهُ ابوَابُ الْجَنَّةِ "Onun için cennet kapıları açılır" denmiştir.

3- Allah'tan istenenler arasında Allah'ın en ziyade sıhhati sevmesi, insan için sıhhatin önemini te'yîd eder. Ancak, sıhhat ve âfiyet âbid mü'minde kıymet ve değer kazanır. Çünkü mü'min, sıhhatli geçen örünü faydalı ve hayırlı faaliyetle, ibâdetlerle meyvadâr kılar. Sıhhat kâfirin küfrünü, fâsığın fıskını artırabilir. Bu ise kişi için hayır değil, şerdir. Öyle ise mü'min, sıhhat isteyecek fakat bu ömrü hayırlı işlerde geçirme gayretini eksik etmeyecektir, zira ahirette ömrün her anından hesap var ve sağlıklı ömrün hesabını vermek daha zordur.

4- Duanın, inen musibet için faydası, onun ortadan kalkması, hafif atlatılması şeklinde olabilir. Yahut da Cenâb-ı Hakk'ın vereceği sabır ve mukâvemet yoluyla da olabilir. Böylece musibete tahammül edilir ve zararı hafif atlatılır. Zaten gelmiş olan musibet karşısındaki sabırsızlık ve panik musibeti katmerler. Allah'tan geldiğinin şuuru içinde "her duaya cevap var" inancıyla Rabb-i Rahimine iltica edenin kazanacağı rûhî emniyet ve sekinet kişiyi panikten ve dolayısıyla paniğin getireceği müteakip musîbetlerden korur. Binaeleyh, musîbet anında yapılacak duanın tesiri kesindir.

5- İnmeyen musîbete duanın faydası daha zâhirdir. Henüz inmemiş olan belâ, duanın bereketiyle defedilip kaldırılabilir. Yahut, musibete maruz kalacak kişiyi, duanın önceden te'yid ve takviyesi de âlimlerce bir fayda olarak değerlendirilmiştir, duanın kaza ve belayı defedeceğine dair Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanlarını en başta kaydetmiştir.

Hadis, son olarak, belirtildiği gibi mutlak hayır ve fayda olan duaya mü'minleri teşvîk etmekte, "öyle ise sizlere dua etmek gerekir" buyurmaktadır.

Her duanın icâbet göreceği, mutlaka duaya devam etmek gerektiği husûsunu mâkul bir açıklamaya kavuşturan Bediüzzaman'dan bir pasajı aynen sunuyoruz:

"İ'lem eyyühel-azîz: Bazı dualar icâbete iktiran etmez (kabul görmez) diye iddiada bulunma! Çünkü, dua bir ibadettir. İbadetin semeresi âhirette görülür. Dünyevî maksadlar ise, namaz vakitleri gibi, dualar için birer vakittirler. Duaların semeresi değillerdir. Meselâ: Şemsin (Güneş'in) tutulması küsuf namazına, yağmursuzluk, yağmur namazına birer vakittir.

Ve keza zâlimlerin tasallutu ve belâların nüzûlü, bâzı hususî dualara vakittir. Bu vakitler bâkî kaldıkça o namazlar, o dualar yapılır. Eğer bu vakitlerde dünyevî maksadlar hâsıl olursa, zâten nûrun alâ olur. Ve illâ "icâbet duaya iktiran etmedi (dua kabul görmedi)" diyemezsin. Ancak "henüz vakit inkizâ etmemiş (çıkmamış), duaya devam lazımdır" diyebilirsin. Çünkü o maksadlar, duaların mukaddimesidir, neticesi değillerdir.

Cenâb-ı Hakk'ın duaların icâbetini vaadetmesi ise, icâbet, ayn-ı kabul değildir (yani icâbet etmek istenen şeyi aynen kabul etmek demek değildir). Yani icâbet kabulü istilzam etmez (gerektirmez). Duaya her halde cevap verilir, cevapsız bırakılmaz. Matlûba olan is'af (verme) ise, Mucîb'in hikmetine tâbidir. Meselâ, doktoru çağırdığın zaman, her halde: "Ne istersin?" diye cevap verir. Fakat, bu yemeği veya bu ilacı bana ver dediğin vakit, bazan verir, bazan hastalığına, mîzacına mülayim olmadığından vermez.

Adem-i kabul esbabından (kabul edilmeyiş sebeplerinden) biri de, duayı ibadet kasdıyla yapmayıp, matlubun tahsiline tahsîs ettiğinden aksülamel olur. O dua ibadetinde ihlâs kırılır, makbul olmaz." [6]

3. وعن عبادة بن الصامت رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: مَا عَلى ا‘رْضِ مُسْلِمٌ يَدْعُو اللّهَ تَعالى بِدَعْوَةٍ إ‘ آتَاهُ اللّهُ إيَّاهَا، أوْ صَرَفَ عَنْهُ منَ السُّوءِ مِثْلَهَا مَا لَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ[. أخرجه الترمذى .

3. (1752)- Ubâde İbnu's-Sâmit (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yeryüzünde, mâsiyet veya sıla-i rahmi koparıcı olmamak kaydıyla Allah'tan bir talepte bulunan bir Müslüman yoktur ki Allah ona dilediğini vermek veya ondan onun mislince bir günahı affetmek suretiyle icabet etmesin." [Tirmizî, Da'avât 126, (3568).][7]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen "Dua edin icabet edeyim" meâlindeki âyeti açıklayan bu hadis-i şerif, duaların ya aynen kabulü yani ne istenmişse o şeyin verilmesi, ya da bir günahın affı şeklinde mutlaka karşılık göreceğini te'yid eder.
Bediüzzaman merhumdan sunduğumuz açıklamaya dayanak şunu diyebiliriz:
Cenab-ı Hak, Müslümanın her talebine mutlaka cevap vermektedir. Ancak, her dua eden, dua ettiği şeyin gerçekleşmesini aynen görmeyebilecektir. Çünkü Allah, hikmetle iş yapmaktadır. O'nun hikmeti, isteneni olduğu gibi vermeyi gerektirmeyebilir. O takdirde günahının affı veya -dua ibadet olması sebebiyle- ibadet sevabı kazanmak şeklinde cevap almaktadır.
Bu hadis duaya icâbet için gerekli olan iki şarta dikkat çekiyor:
1- Dua ile taleb edilen şey, mâsiyet olmamalı, yani günah olan, Allah'a isyana götürecek olan bir şey olmamalıdır. Çünkü, insan dar görüşlü ve hissî olduğu için, aleyhine olan veya uzun vadede aleyhine tecellî edecek olan bazı şeyleri isteyebilir: "İnsan iyiliğin gelmesine dua ettiği gibi, kötülüğün gelmesine de dua eder. Esasen insanoğlu acelecidir" (İsrâ 11); "..İhtimal ki hoşlanmadığınız şey, sizin iyiliğinizedir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzedir" (Bakara 216).
2- Sıla-i rahme aykırı olmamalı: Yani insanlar arasındaki akrabalık, arkadaşlık, komşuluk, din kardeşliği gibi bir kısım yakınlıkların te'sis ettiği beşerî bağları koparıcı bir gaye gütmüş olmamalı.
Şimdi âyet ve hadislerde dualarımıza Cenâb-ı Hakk'ın icabet edeceği hususunda verilen kesin te'minat ve garantiye nefisleri iyice ikna için şöyle bir soru soralım:
"Madem Allah söz vermiş, Resûlü kesin bir ifade ile mükerrer hadislerinde te'yid etmiş, öyle ise buna inanmamanın veya tereddüt etmenin sebebi ne?"
"Allah, hâşa va'dinde, sözünde yalancı mı, bizi aldatmak mı istiyor?"
"Yoksa Allah,va'dini yapmaktan aciz mi?"
O celle şânuhu, her kusurdan müberra, her şeye kâdir olduğuna göre, va'di haktır. Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)'nün garantisi ayn-ı hakikattir.
Her duamıza ya aynen cevap verilmek, yahut da günahlarımızın affı veya sevaplarımızın artması suretiyle icabet edilmektedir. Yeter ki hak şey taleb edilsin, ihlâsla istenilsin.
Ya Rabb! Va'dine istinâden Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)' ini, İsm-i Âzam'ını, Kitâb-ı Mübîn'ini ve sana dua eden melâike-i izâm ve Enbiya-ı kirâmı şefaatçi yaparak dua ediyoruz:[8]

رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى اْخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. آمِينْ

4. وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسول اللهِ #: أَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ أعْمَالِكُمْ، وَأرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ، وَأزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ إعْطَاءِ الْوَرَقِ وَالذَّهَبِ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا أعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أعْنَاقَكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى يَارسولَ اللهِ: قالَ: ذِكْرُ اللهِ[. أخرجه مالك موقوفاً، والترمذى مرفوعاً .

4. (1753)- Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), (bir gün) sordu:
"En hayırlı olan ve derecenizi en ziyade artıran, melîkinizin yanında en temiz, sizin için gümüş ve altın paralar bağışlamaktan daha sevaplı, düşmanla karşılaşıp boyunlarını vurmanız veya boyunlarınızı vurmalarından sizin için daha hayırlı olan amelinizin hangisi olduğunu haber vereyim mi?"
"Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dediler.
"Allah'ın zikridir!" buyurdu. [Tirmizî, Daavat 6, (3374); Muvatta, Kur'ân 24.][9]

5. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رَسولِ اللهِ #: يقُولُ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أخْرِجُوا منَ النَّارِ مَنْ ذَكَرَنِي يَوْماً أوْ خَافَنِي فِي مَقَامٍ[. أخرجه الترمذى .

5. (1754)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allahu Teâlâ hazretleri şöyle seslenir: "Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!" [Tirmizî, Cehennem 9, (2597).][10]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen bir gün tâbiri zamanlardan bir zaman, vakitlerden bir vakit demektir. Yani bir kimse mü'min olarak, Allah'ı herhangi bir an için bile zikretmiş olsa bunun boşa gitmeyeceğini, başkaca günahlar için cehenneme girmiş bile olsa dünyadaki o bir müddetcik zikri sebebiyle ateşten çıkarılacağını ifade ediyor.
Tîbî, hadiste kastedilen zikrin "kalbî ihlâsla ve doğru niyetle yapılan zikir" olduğunu söyler. "Aksi takdirde kâfirler, kalbî olmaksızın dilleriyle zikri onlar da yapıyorlar" der. Bu mânada olmak üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): مَنْ قَالَ اِلَهَ اِّ اللّه خَالِصاً مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ "Kim kalbinden gelerek ihlâsla Lâilâhe illallah derse cennete girer" buyurmuştur.
2- Makam da, zaman gibi mutlak ifade edilmiştir. Günah işleme makamında veya durumunda Allah'tan korkup vazgeçen demektir. Nitekim âyet-i kerimede: "Ama kim Rabbinin makamından korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa varacağı yer şüphesiz cennettir" (Nâziat 40-41) buyurulmuştur. Korkudan maksad, âzaların masiyetten uzak tutulması, tâatle kayıtlanmasıdır. Bu olmadığı takdirde korku laftan ibaret kalır. Korku demeye liyakat kazanmaz. Bazı büyükler fiile intikal etmedikçe, kendimizi "Allah'tan korkuyorum" diyerek aldatmamamıza dikkat çekerler ve: "Eğer derler, birisi size Allah'tan korkmuyor musun? diye sorarsa sükût et. Zira hayır desen küfürdür, evet desen yalandır."[11]

6. وعن معاذ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَبِيتُ عَلى طُهْرٍ ذَاكِراً للهِ تَعالى، فَيَتَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ، فَيَسْأَلَ اللّهَ تَعالى خَيْراً مِنَ الدُّنْيَا وَا خِرَةِ إِّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ[. أخرجه أبو داود. قوله: »فيَتَعارَّ« أى ينتبه.Œ

6. (1755)- Hz. Muâz (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Akşamdan (abdestli olarak) temizlik üzere zikrederek uyuyan ve geceleyin de uyanıp Allah'tan dünya ve âhiret için hayır taleb eden hiç kimse yoktur ki Allah dilediğini vermesin." [Ebû Dâvud, Edeb 105, (5042).][12]

7. وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللهِ #: إذا دَخَلَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ، أوْ آوَى إلى فِرَاشِهِ ابْتَدَرَهُ مَلَكٌ وَشَيْطَانٌ، يَقُولُ المَلَكُ: افْتَحْ بِخَيْرٍ وَيَقُولُ الشَّيْطَانُ: افْتَحْ بِشَرٍّ، فإنْ ذَكَرَ اللّهَ تَعالى طَرَدَ المَلَكُ الشَّيْطَانَ، وَظَلَّ يَكْلَؤُهُ، وَإذَا انْتَبَهَ مِنْ مَنَامِهِ قاَ ذلِكَ، فإنْ هُوَ قالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذِى رَدَّ نَفْسِى إلَىَّ بَعْدَ مَوْتِهَا وَلَمْ يُمِتْهَا فى مَنَامِهَا، الْحَمْدُللهِ الَّذِى يُمْسِكُ السَّموَاتِ السَّبْعَ أنْ تَقَعَ عَلى اْرْضِ إِّ بإذْنِهِ، فإنْ خَرَّ مِنْ فِرَاشِهِ فمَاتَ كَانَ شَهِيداً، وإنْ قَامَ وَصَلَّى صَلَّى فى فَضَائِلَ[. أخرجه رزين .

7. (1756)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kimse evine veya yatağına girince hemen bir melek ve bir şeytan alelacele gelirler. Melek: "Hayırla aç!" der. Şeytan da:
"Şerle aç!" der.
Adam, şayet (o sırada) Allah'ı zikrederse melek şeytanı kovar ve onu korumaya başlar. Adam uykusundan uyanınca, melek ve şeytan aynı şeyi yine söylerler. Adam, şayet: "Nefsimi, ölümden sonra bana geri iade eden ve uykusunda öldürmeyen Allah'a hamdolsun. İzniyle yedi semayı arzın üzerine düşmekten alıkoyan Allah'a hamdolsun" dese bu kimse yatağından düşüp ölse şehit olur, kalkıp namaz kılsa faziletler içinde namaz kılmış olur." [Rezîn ilâvesidir.][13]

8. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: ْن أقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرونَ اللّهَ تَعالى مِنْ صَ ةِ الْغَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ أحَبُّ إلَىَّ

مِنْ أنْ أعْتِقَ أرْبَعَةً مِنْ وَلَدِ إسْمَاعِيلَ، وَ'نْ أقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللّهَ تَعالى مِنْ صَ◌ِةِ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ أحَبُّ إلَيَّ مِنْ أنْ أُعْتِقَ أرْبَعَةَ]. أخرجه أبو داود .

8. (1757)- Hz.Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah'ı zikreden bir cemaatle sabah namazı vaktinden güneş doğuncaya kadar birlikte oturmam, bana İsmâil'in oğullarından dört tanesini âzad etmemden daha sevgili gelir. Allah'ı zikreden bir cemaatle ikindi namazı vaktinden güneş batımına kadar oturmam dört kişi âzad etmemden daha sevgili gelir." [Ebû Dâvud, İlm 13, (3667).][14]

AÇIKLAMA:

1- Burada Allah'ı zikirden maksad her çeşit zikir olabilir: Kur'ân-ı Kerim'i tilâvet etmek, tesbih (subhânallah), tehlil (lâilâhe illallah), tahmid (elhamdülillah), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salavât. Âlimler zikir ve ibadet mânasına dâhil edilen ilmî meşguliyet, tefsir ve hadis gibi şer'î ilimlerin öğrenilmesini de burada mütâlaa ederler.
2- Böyle bir cemaatte, fiilen zikretmeyip dinleyici olarak bulunmanın da aynı fazileti vereceği belirtilmiştir. "Böyle hayırla meşgul olanlara arkadaşlıktan zarar gelmez" denmiştir.
3- Bu hadis, zikrin, köle âzadı ve sadakadan efdal olduğunu beyan etmektedir.
4- Hadis günlük zamanı tanzim yönüyle de yol göstericidir: "Mü'min imkân nisbetinde sabah ve ikindi vakitlerini faydalı sohbetlere tahsis etmelidir.[15]

.9 وعن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: يَنْزِلُ رَبُّنا كُلَّ لَيْلَةٍ إلى سَمَاءِ الدُّنْيَا حِينَ يَبْقى ثُلُثُ اللَّيْلِ خِرُ، فَيَقُولُ: مَنْ يَدْعُونِى فَأسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِى فَأعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِى فَأغْفِرَ لَهُ[. أخرجه الستة إ Œا النسائى.وفي أخرى لمسلم:]إنَّ اللّهَ تَعالى يُمْهِلُ حَتَّى إذَا ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ ا'وَّلُ نَزَلَ إلى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ: أنَا المِلِكُ، أنَا المِلِكُ، مَنْ ذَا الَّذِى يَدْعُونِى[. الحديث .

والمراد: نزول الرحمة وا'لطاف ا''لهية .

9. (1758)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve:
"Kim bana dua ediyorsa ona icabet edeyim. Kim benden bir şey istemişse onu vereyim, kim bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım" der."
Rivayetin Müslim'deki bir vechi şöyle: "Allahu Teâla gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar mühlet verir. Ondan sonra yakın semâya inerek şöyle der:
"Melik benim, Melik benim. Kim bana dua edecek?" [Buhârî, Tevhid 35, Teheccüd 14, Daavât 13, Müslim,Salâtu'l-Müsâfirin 166, (758); Muvatta, Kur'ân 30, (1, 214); Tirmizî, Daavât 80, (3493); Ebû Dâvud, Salât 311, (1315).][16]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın dünya semasına inmesini ifade eden rivayetler çoktur, tevâtür derecesine ulaşmıştır.
2- İnme vaktiyle ilgili olarak hadislerde farklı zaman dilimleri zikredilmiştir: "Cuma gecesi", "her gece", "gecenin son üçte biri", "gecenin yarısı, yahut üçte ikisi gittimi", "gecenin üçte biri geçtiği vakit."
3- Allah'ın yeryüzüne inmesi müteşâbih bir ifadedir. İfadeyi, lügavî hakikatiyle anlamak mümkün değildir. Zîra Allah'a mekan izâfe etmek olur. Halbuki Cenab-ı Hakk, mahlûkata ait bir vasıf olan tehayyüzden (yani mekanla kayıtlanmak, bir yerde olup başka yerde olmamakla, gelmek, gitmek gibi vasıflardan) münezzehtir, uzaktır, bunlar mahlûkatla ilgili nâkıslık ifade eden sıfatlardır. Öyle ise

bunların Cenab-ı Hakk'a izâfesi, bir kısım gaybî hakikatı ve İlâhî şuûnâtı bize anlatmak, onların tarafımızdan kavranmasını sağlamaktır.
Allah'ın kullarına yakınlaşması, O'nun rahmetini ifade eder. Öyle ise geceleyin belirtilen saatlerde, Allah'ın, yapılan duaları kabul etmek suretiyle lütuf ve rahmetini bol kılacağı, lisan-ı nübüvvette o suretle ifâde edilmiştir. Hammâd İbnu Zeyd, "Allah'ın inmesi, ikbal ve teveccühüdür" demiştir. "Allah'ın emîr ve melekleri iner" şeklinde de te'vil edilmiştir. Hattâbî, bu ve benzer hadislerin sıfat hadisi olduğunu, selef ulemâsının bu sıfatlara inanıp hadisleri zahirî mâna üzerine bıraktığını, tevilden kaçındığını belirtir.
Esâsen, hadiste temas edilen mânaya şu âyette destek bulunmuştur:
وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفّاً صَفّاً "Rabbin (in emri geldiği) melekler saf saf olarak geldikleri vakit" (Fecr 22). [17]

10.Œ وعن أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قِيلَ يَا رسولَ اللّهِ : أىُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟ قالَ: جَوْفَ اللَّيْلِ ا خِرَ، وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ المَكْتُوبَاتِ[. أخرجه الترمذى.»جَوْفُ اللَّيْلِ«: المراد به ا٭وقات التى يخلو ا٭٭نسان فيها بربه فى أثناء الليل، »ودُبُرُ كُلِّ شَيءٍ«، وراؤه وعَقِبُهُ، والمراد بعد الفراغ من الصلوات .

10. (1759)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Derdi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! En ziyade dinlenmeye (ve kabule) mazhar olan dua hangisidir?"
"Gecenin sonunda yapılan dua ile farz namazların ardından yapılan dualardır!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Daavât 80.][18]

11. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّهِ #: َ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ ا٭ذَانِ وَا٭٭قَامَةِ. قِيلَ: مَاذَا نَقُولُ يَارسول اللّهِ؟ قالَ: سلُوا اللّهَ الْعَافِيَةَ فِى الدُّنْيَا وَا خِرَةِ[. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه .Œ

11. (1760)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Ezanla kaamet arasında yapılan dua reddedilmez (mutlaka kabule mazhar olur.)"
"Öyleyse, dendi, "ey Allah'ın Resûlü, nasıl dua edelim?"
"Allah'tan, dedi, dünya ve âhiret için âfiyet isteyin!" [Ebû Dâvud, Salât 35, (521); Tirmizî, Salât 46, (216), Daavât 138, (3588, 3589).][19]

12. وعن سهل بن سعد رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: ثِنْتَانِ َ تُرَدَّانِ: الدُّعَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ، وَعِنْدَ الْبَأسِ حَينَ يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً[. أخرجه مالك وأبو داود .
وزاد فى رواية: »وتَحْتَ المِطَرِ«رفى الموَطإ:]سَاعَتَانِ تُفْتَحُ فِيهِمَا أبْوَابُ السَّمَاءِ، وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ، حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّ ةِ، والصَّفِّ فى سَبِيلِ اللّهِ. »النِّدَاءُ«: ا٭ذَان .

12. (1761)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İki şey vardır, asla reddedilmezler: Ezan esnasında yapılan dua ile, insanlar birbirine girdikleri savaş sırasında yapılan dua." [Muvatta, Nidâ 7, (1, 70); Ebû Dâvud, Cihâd 41, (2540).][20]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin Muvatta'da gelen vechi bazı nüshalarda mevkuftur. Ancak, ictihadla söylenemeyecek bu çeşit ahbarın ref'ine hükmedilmiştir. Yani Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olmalıdır. Mamafih, aynı rivayet İmam Mâlik'ten merfu olarak da rivayet edilmiştir. Muvatta'nın rivayeti metin itibariyle de farklıdır:

سَاعَتَانِ يُفْتَحُ لَهُمَا اَبْوَابُ السَّمَاءِ وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ، حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّ©ةِ وَالصَّفُّ فِي سَبِيلِ اللّهِ

"İki vakit vardır, onlarda sema kapıları açılır,dua edenlerden pek azının duası kabul edilmeyip geri çevrilir: Namaz için ezan okunma vakti, Allah yolunda (cihad için) saf tutma ânı."

2- Sema kapılarının söylenen iki vakitte açılması, o vakitlerin faziletini ifade eder. Yani o iki vaktin Allah indindeki kıymet ve faziletleri sebebiyle o zamalarda sema kapıları açılır ve yapılan dualar kabul-i İlâhi'ye mazhar olurlar.

Hadis nadir hallerde, o mübârek vakitlerde yapılarak duanın geri çevrileceğini ifade ediyor. Zürkânî, duanın kabul edilme şartlarından veya rükünlerinden birinin eksikliği gibi bir sebeple reddedilmesinin söz konusu olacağını belirtir.

3- Duayı makbul kılan savaş, îlayı kelimetullah için yapılan savaştır. Bu da küffâra karşı bu niyetle yapılan savaştır. Ganimet, şeref, tegallüb gibi Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik olmayan maksadlarla yapılan savaşlar buraya girmez.

4- Şunu da belirtelim ki, bu anlarda yapılan duada istenen şeyler de mühimdir. Allah'ın rızasına uymayacak şeyler taleb edilmemelidir. Taberânî, Müstedrek ve Deylemî'de gelen bir rivayet şöyle: ثَ©ثُ سَاعَاتٍ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ مَا دَعَا فِيهِنَّ إِ© اسْتُجِبَ لَهُ لَمْ يَسْأَلْ قَطِيعَةَ رَحْمٍ أَوْ مَأْثَمٍ:

حِينَ يُؤَذِّنُ الْمَؤَذِّنُ بِالصَّ©ةِ حَتّى يَسْكُتَ وَحِينَ يَلْتَقِى الصَّفَّانِ حَتَّى يَحْكُمَ اللّهُ بَيْنَهُمَا وَحِينَ يَنْزِلُ الْمَطَرُ حَتّى يَسْكُنَ

"Müslüman kişi için üç vakit vardır, onlarda dua ederse, sıla-i rahmi kıran ve günah olan bir şey taleb etmedikçe, kendisine mutlaka icabet edilir: Namaz için müezzin ezan okurken susuncaya kadar, savaşta iki saf karşılaşınca Allah aralarında hükmedinceye kadar, yağmur yağarken kesilinceye kadar."[21]

13. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول اللّهِ #: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى .

13. (1762)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:

"Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) duayı çok yapın." [Müslim, Salât 215, (482); Ebû Dâvud, Salât 152, (875).][22]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ifade edilen yakınlık, maddî bir yakınlık, yâni mekân yakınlığı olmamalıdır. "Zira Allah, ilmiyle kişiyi bilme, kalbinin hatıratından bile haberdar olma, kişi üzerinde istediği şekilde tasarruf ederek ona kıyam, sağlık, hastalık, ölüm verme gibi hususlarla şah damarından daha yakındır" (Kâf 16). Tıpkı güneşin ışıklarıyla yeryüzündeki herbir mahlukun yanında hazır bulunması gibi.

Ama kul, maddî olarak Rabbinden uzaktır, Secde hâlinde kulluk, en geniş, en kâmil hâliyle tezâhür ettiği için, bu kula mânevî bir yakınlık, Rabbinin rızasına uygun bir hal kazandırmaktadır. Nitekim âyet-i kerimede "Secde et ve yakınlık kazan" (Alak 19) emredilmektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), sadedinde olduğumuz rivayette, İlâhî yakınlığa ermede zirve olduğu bizzat Allahu Zülcelâl hazretleri tarafından belirtilmiş olan secde hâlinde çok dua etmeye teşvik etmektedir.[23]

14. وعنه رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: ثَ©ثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ َ شَكَّ فِي إجَابَتِهِنَّ: دَعْوَةُ المظْلُومِ، وَدَعْوَةُ المسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلى وَلَدِهِ[.

14. (1763)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) anlatıyor:
"(Allah'ın kabul ettiği) üç müstecab dua vardır, bunların icâbete mazhariyetleri hususunda hiç bir şekk yoktur. Mazlumun duası, müsâfirin duası, babanın evladına duası." [Tirmizî, Birr 7, (1906); Cennet 2, (2528), Daavât 139, (3592); Ebû Dâvud, Salât 364, (1536); İbnu Mâce, Dua 11, (3862).][24]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada duası makbul olan üç kişiyi haber vermektedir: Mazlum, misafir ve baba. Aslında hadislerde duası makbul olan başka kimseler de mevzubahis edilmiştir. Oruç açtığı sırada oruçlunun duası, âdil imamın duası, gâibin gâibe duası (kişinin arkasından yapılan dua). Şu halde, hadislerde geçen rakamlar kesin sayı bildirmeye mâtuf değildir.
2- Mazlumun yâni zulme uğrayanların dualarının makbuliyeti, onların Mü'min ve Müslüman olmaları şartına bağlı değilir. Başka rivayetlerde zulme uğrayan kimsenin fâcir (büyük günahı alenen işleyen) veya kâfir olmaları hâlinde de dualarının makbul olduğu tasrih edilmiştir.

اِتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَاِنْ كَانَ كَافِراً فَإنَّهُ لَيْسَ دُونَهَا حِجَابٌ

"Mazlumun duasından kaçının, kâfir bile olsa. Zira onun duasının önünde perde yoktur."

دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإنْ كَانَ فَاجِراً فَفُجُورُهُ عَلى نَفْسِهِ

"Mazlumun duası makbuldür, fâcir bile olsa; zira onun fücûru kendi aleyhinedir."
Hemen kaydedelim ki, hadiste yasaklanan zulüm, mutlaktır. Âlimler, bu durumdan hareketle mal, can, ırz vs. her neye yönelik olursa olsun, bütün çeşitleriyle zulmün yasaklandığını belirtirler.[25]

15. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: مَا منْ دَعْوَةٍ أسْرَعُ إجَابَةً مِنْ دَعْوَةِ غَائِبٍ لِغَائِبٍ[. أخرجهما أبو داود والترمذى.

15. (1764)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"İcâbete mazhar olmada gâib kimsenin gâib kimse hakkında yaptığı duadan daha sür'atli olanı yoktur." [Tirmizî, Birr 50, (1981), Ebû Dâvud, Salât 364, (1535); Müslim, Zikr 88, (2733); Buhârî, Mezâlim 9.][26]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise göre, Allah'ın derhal kabul buyuracağı dualardan biri de, mü'min kimsenin mü'min kardeşi için gıyâbında yapacağı duadır. Bu hususta Müslim'in bir riayeti daha açıktır:

دَعْوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ ‘خِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ، عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا ‘خِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ آمِنْ وَلَكَ بِمِثْلِهِ

"Müslüman kimsenin, kardeşi için gıyâbında yaptığı dua müstecâbdır. Dua edenin başucunda ona müvekkel bir melek vardır. Kardeşi için hayır dua yaptıkça bu melek: "Amin, istediğin şeyin bir misli de sana olsun" der." [27]

İKİNCİ FASIL

DUA EDENİN HEY'ETİ (DIŞ GÖRÜNÜŞÜ)

Umumî Açıklama:

Hey'et dilimizde bir kaç mânada kullanılır. Şekil, sûret, görünüş, kılıkkıyafet, hâl, durum; bir bütünü teşkil eden cüzlerin hepsi, kurul, jüri vs. Sadedinde olduğumuz hadiste hey'et kelimesi daha ziyade kılıkkıyafet, durum mânalarında kullanılmıştır.

Dua eden kimsenin, kılık kıyâfet ve dış görünüş itibariyle takınması gereken bazı tavırlar, dikkat etmesi gereken bazı hususlar mevcuttur. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu çeşit irşadlarını göreceğiz.[28]

.1 عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهما قال:]قال رسولُ اللهِ #: تسْتُرُوا الجدُرَ، وَمَنْ نَظَرَ في كِتَابِ أخِيهِ بِغَيْرِ إذْنِهِ، فإنَّمَا يَنْظُرُ في النَّارِ، سَلُوا اللّهَ تَعالى بِبُطُونِ أكُفِّكُمْ، وَ تَسْألُوهُ بِظُهُورِهَا، فإذَا فَرَغْتُمْ فامْسَحُوا بِهَا وُجُوهَكُمْ[. أخرجه أبو داود .

1. (1765)- İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Duvarları örtmeyin. Kim kardeşinin mektubuna, onun izni olmadan bakarsa, tıpkı ateşe bakmış gibi olur. Allah'tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtlarıyla istemeyin; duayı tamamlayınca avucunuzu yüzlerinize sürün." [Ebû Dâvud, Salât 358, (1489, 1490, 1491).][29]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir kaç meseleye birlikte temas etmiştir:
1- Duvarlar halı, kilim vs. ile örtülmemelidir. Çünkü bu iş, hem mütekebbirlerin amelidir, hem de malın ziyân edilmesi, israf edilmesidir. Zira duvarlarına örtülmesini gerektiren hiçbir zarurî durum mevcut değildir. Müslim'de gelen bir rivayette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kapının üzerine halı asmış olan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye: "Allah, bize taş ve toprağa elbise giydirmemizi emretmemiştir" diyerek indirtir.
2- Hadiste "kardeşinin kitabı"na bakmak da yasaklanmaktadır. Şârihler, buradaki kitaptan maksadın, içerisinde, öğrenilmesi herkese vacib olan ilmin bulunduğu kitap olmayıp, sâhibi tarafından başkasının bakması arzu edilmeyen mektup olduğu belirtilir. Belki bu mektupta, sır olan, başkasının muttali olması istenmeyen bazı bilgiler vardır. Öyle ise böyle bir mektuba bakmak ateşe bakmak gibidir.
Ateşe bakmak için, bazı âlimler "hadisin siyakından anlaşılacağı üzere insan için zararlı bir şey olmalıdır" demişlerdir. Mamafih, bundan maksadın "ateşe yaklaşmak ve yaslanmak" olabileceği, ihtimal olarak belirtilmiştir. Üçüncü bir ihtimale göre mânâsı; kişi, kardeşinin bakılmasını istemediği bir mektubuna bakmakla ateşi gerektiren bir şeye bakmış olmaktadır.
3- Hadisin, sadedinde olduğumuz mevzuya, yani dua edenin hey'eti meselesine temas eden kısmı, son kısmıdır: Dua ederken avucun açılıp avuç içi yukarı gelecek şekilde kaldırılması, elin sırt kısmı yukarı gelecek şekilde tutularak dua edilmemesi, dua bitince de ellerin yüze sürülmesi istenmektedir.
Azimâbâdî, bu hususta şu açıklamayı yapar: "Bir şey taleb edene uygun düşeni, elini taleb ettiği şeye doğru uzatması, tazarru ile açıp bol ihsanla dolmasını istemesi, her iki elini birden, ihsan sahibine doğru kaldırmasıdır. Ancak, kim de başına gelen bir belânın kalkmasını isterse, sünnet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ittibâen, ellerin sırtını semaya kaldırmaktır. Bunun hikmeti, birincide, arzu edilen şeyin hüsûlüyle tefâül etmek, yâni hayra ermek ümidinde bulunmak, ikincide ise, zararlının def'iyle hayra erme ümidinde bulunmaktır.
4- Duânın sonunda elin yüze çalınması teberrük içindir. Yani, dua ile ellere inmiş olan rahmet eserleri, sürmek suretiyle yüze ulaştırılmış olur.[30]

.2 وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]رَفَعَ رسولُ اللهِ # يَدَيْهِ في الدُّعَاءِ، حَتَّى رَأيْتُ بَيَاضَ إبْطَيْهِ[. أخرجه البخارى .

2. (1766)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua ederken ellerini öyle kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm." [Buhârî, İstiska 21.] [31]

3. وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذا رفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ لَمْ يَرُدَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ[. أخرجه الترمذى .

3. (1767)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ellerini dua ederken kaldırınca, onları yüzlerine sürmedikçe geri bırakmazlardı." [Tirmizî, Daavât 11, (3383).][32]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet dahi duadan sonra ellerin yüze sürülmesinin meşruiyetini gösterir. Bazı âlimler şöyle bir mütâlaada bulunmuştur: "Allahu Teâlâ, dua edeni hiçbir zaman boş çevirmeyip, kendisi için kalkan ele bir rahmet ulaştırdığına göre, ondaki rahmetin en şerefli ve tekrime en elyak organ olan yüze sirâyet ettirilmesi münâsiptir."[33]

4. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]إنَّ رَجُ كانَ يَدْعُو بِأَصْبُعَيْهِ، فقَالَ لَهُ رسول اللهِ #: أَحِّدْ أَحِّدْ[. أخرجه الترمذى والنسائى، وقال الترمذى:معنى هذا الحديث: إذا أشار الرجل بأصبعه في الدعاء عند الشهادة، ف يشير إ بأصبع واحدة .

4. (1768)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Adamın biri iki parmağı ile dua ediyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Birle! Birle!" diye müdâhale etti." [Tirmizî, Daavât 117, (3552); Nesâî, Sehv 37, (3, 38).][34]

AÇIKLAMA:

İki parmağıyla duadan maksad, dua ederken iki parmağıyla işaret etmesidir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), te'kid maksadıyla iki kere: "birle!" buyurmuştur. Birlemesini söylemesinin sebebi, Rabbülâlemin'in tek olması sebebiyledir.
İbnu Deybe'nin, hadisin sonunda kaydettiği şöyle bir açıklama var: "Bu hadisin mânası: "Kişi, dua ederken şehâdet getirince parmağını kaldıracaksa sadece tek bir parmağını kaldırsın" demektir."[35]

5. وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]مَا رَأَيْتُ رَسول اللهِ # شَاهِراً يَدَيْهِ قَط يَدْعُو عَلى مِنْبَرِهِ، وَ عَلى غَيْرِهِ، وَلكِنْ رَأَيْتُهُ يَقُولُ هكَذَا: وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ، وَعَقَدَ بِا‘‘بْهَامِ وَالوُسْطى[. أخرجه أبو داود .

5. (1769)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı ne minberde ne de bir başka şey üzerinde dua yaparken ellerini uzattığını görmedim. Bilakis şöyle gördüm" dedi ve baş ve orta parmaklarını kapayıp şehâdet parmağını açmış vaziyette işaret etti." [Ebû Dâvud, Salât 230, (1105).][36]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın koltuk altı görünecek şekilde mübalağalı şekilde kollarını uzatıp kaldırmadığı belirtiliyor. Mübalağalı diye kayıtlamak şarttır. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mutad olarak dua sırasında ellerini kaldırdığı sâbit ve müsellem bir husustur. 1766 numarada geçtiği üzere istisnâi durumlarda da koltuk altı görülecek şekilde kollarını kaldırdığı rivayetlerde gelmiştir.
2- Şârih Azimâbâdî, bu hadisin, Sehl İbnu Sa'd'a sorulan bir soruya cevap olma ihtimalinden bahseder. Bu takdirî soru şudur: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) minberde iken hiç ellerini kaldırarak dua etti mi?" Sehl bu soruya: "Ben bunu, söylenen şekilde yaptığını görmedim. Ancak, onu vaaz sırasında

orta ve baş parmaklarını kapatıp şehâdet parmağıyla işâret eder vaziyette gördüm. Sanki O, bu parmağını teşehhüd sırasında kaldırıyordu" şeklinde cevap vermiştir. Allahu a'lem."
Hadisteki ibhâm böyle bir açıklamayı gerekli kılmaktadır.[37]

.6 وعن سلمان رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: إنَّ رَبَّكُمْ حَىٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحِى مِنْ عَبْدِهِ إذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إلَيْهِ أنْ يَرُدَّهُمَا صِفْراً[. أخرجه أبو داود والترمذى .

6. (1770)- Hz. Selmân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rabbiniz hayiydir, kerimdir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman, O, ellerini boş çevirmekten istihya eder." [Tirmizî, Daavât 118, (3551); Ebû Dâvud, Salât 358, (1488).][38]

AÇIKLAMA:

1- Hayiy, çok haya eden, fazlaca utanan demektir. Haya vasfını Allah hakkında lügat manasında kullanmak uygun değildir. Çünkü, lügat olarak haya, kişide ayıplanma ve kınanma korkusu gibi bir şey sebebiyle hâsıl olan değişme ve inkisâr mânasına gelir. Böyle bir hâl Zât-ı Zülcelâl hakkında muhaldir. Öyle ise lügat yönüyle "çok utanan" mânasına gelen hayiy kelimesi Allah hakkında kullanılınca, bundaki gaye maksuddur. Hayadan maksad ve gaye ayıplanacak şeyin yâni hoş olmayan şeyin terki olduğuna göre, ulemâ, Allah hakkında şu mânada anlamıştır: Allah'ın "hayiy" olması, kulu memnun edecek şeyi yapması, ona zarar verecek şeyi terketmesi demektir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadisi, "Cenab-ı Hakk, dua eden kuluna, kulun hayrına olan şeyi mutlaka verir, duasını sevapsız, boş bırakmaz" diye anlayacağız. Bu "verme" işinin Cenab-ı Hakk'ın hikmeti muktezasınca, ya "istediğine aynen kavuşması", yahut "daha iyisinin verilmesi", yahut da "sevap verilmesi, günahlarının azaltılması" şeklinde tecelli edeceği daha önce belirtilmişti (bak. 1751. hadis).
2- Kerim, istemeden veren, bol veren mânasına gelir. Cenab-ı Hakk'ın vasıflarından biri "istemeden vermek" ise, isteyince daha çok verir demektir.
Böylece kul, dua etmeye teşvik edilmiş olmaktadır.
3- Hadiste kul mutlak gelmiştir. Yani, mü'min, fâsık, kâfir ayırımı mevcut değildir. Bazı şarihler "mü'min" diye kayıtlamışlardır. Esâsen, kavlî duayı yani dil ile, sözle olan talebi sadece mü'minler yapar. Öyle ise, mü'minin inanarak yatığı hiçbir dua boşa gitmeyecektir.[39]

.7 وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: ادْعُوا اللّهَ، وَأنْتُمْ مُوقِنُونَ بِا‘‘جَابَةِ، وَاعْلَمُوا أنَّ اللّهَ تَعالَى يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ هٍ[. أخرجه الترمذى .

7. (1771)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Allah'a duayı, size icabet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki Allah celle şânuhu (bu inançla olmayan ve) gafletle (başka meşguliyetlerle) oyalanan kalbin duasını kabul etmez." [Tirmizî, Daavât 66. (3474.)][40]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, duanın makbul olmasında gerekli olan mühim âdablarından bir kaç tanesini belirtmektedir:
* Duanın mutlaka icabet göreceğine, yani karşılıksız kalmayacağına kesinlikle inanmaktır. Tercümede "emin olmak" tâbirini kullandık, halbuki aslında mukin kelimesi kullanılmıştır. Bu, yakin elde etmiş, kesin inanca ulaşmış, hiçbir tereddüdü kalmamış gibi mânalara gelir, emin olmaktan çok daha kuvvetli bir mâna ifade eder.
* Dua ederken kalbin gâfil olması, Allah'ı veya istediği şeyi düşünmemesi, yaptığı dua fiilinin tam şuurunda olmaması demektir.

* Oyalanma olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı lâhin'dir, dilimizdeki lehviyat kelimesi aynı kökten gelir, eğlenen demektir. Bu da, tıpkı gaflet gibi, kalbin Allah'tan başka bir şeyle meşguliyetini ifade eder.
Yani, dua eden kimsenin kalbi, zihni, aklı, hayali, kısacası letâif denen bütün mânevî duygu ve cihazları Allah'tan istediğinden başka bir şeyle meşgul olmamalıdır. Aksi halde, sâdece dille, gâfilâne yapılacak bir kısım taleplerin makbul olmayacağını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) açık bir üslubla beyan etmektedir.
2- Bu hadisin mânasını te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah)'in Abdullah İbnu Amr (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivayet şöyle:

اَلْقُلُوبُ اَوْعِيَةٌ وَبَعْضُهَا اَوْعَى مِنْ بَعْضٍ فإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَا اَيُّهَا النَّاسُ فَاسْأَلُوهُ وَاَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِا‘‘جَابَةِ فإِنَّ اللهَ يَسْتَجِيبُ لِعَبْدٍ دَعَاهُ عَنْ ظَهْرِ قَلْبٍ غَافِلٍ.

"Kalpler bir kaptır. Bazısı bazısından daha iyi tutar (anlayışlıdır). Öyleyse, ey insanlar, Allah'tan bir şey isteyince, Allah'ın icabet edeceğinden emin olarak isteyin. Zîra Allah, kendisine gâfil kalble farkında olmadan dua eden bir kula icâbet etmez." [41]

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

Umumî Açıklama:

Duanın makbul olması için, dua edenin hey'eti, tavrı yeterli değildir. Duanın mahiyeti de ehemmiyetlidir. Bir başka ifade ile neler istenmeli, taleb edilmelidir? İşte, bu fasılda duanın keyfiyetini ve mahiyetini açıklayan rivayetler görülecektir.[42]

1. عن فضالة بن عبيد رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعَ رسولُ اللهِ # رَجُلاً يَدْعُو فِي صَلاَتِهِ وَلَمْ يُصَلِّ عَلى النَّبِيِّ #، فقَالَ: عَجِلَ هذَا، ثُمَّ دَعَاهُ فقَالَ: إذَا صَلّى أحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأ بِتَحْمِيدِ اللهِ تَعالى وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ، ثُمَّ لِيُصَلِّ على النَّبِيِّ # ثُمَّ لْيَدْعُ بَعْدُ بِمَا شَاءَ[. أخرجه أصحاب السنن .

1. (1772)- Fadâle İbnu Ubeyd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua eden bir adamın, dua sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salat ve selam okumadığını görmüştü. Hemen:
"Bu kimse acele etti" buyurdu. Sonra adamı çağırıp:
"Biriniz dua ederken, Allahu Teâla'ya hamd u senâ ederek başlasın, sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okusun, sonra da dilediğini istesin" buyurdu." [Tirmizî, Daavat 66,(3473, 3475); Ebû Dâvud, Salât 358, (1481); Nesâî, Sehv 48, (3, 44).][43]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, duanın makbul olması için mahiyetce nasıl olması gerektiği hususunda bilgi vermektedir. Allah'a hamd ve sena ile başlanmalı ve mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salâtu selâm okunmalıdır. Böylece hamdele ve salvele okunduktan sonra duaya geçilmelidir.
2- Hadisin Tirmizî'de gelen bir vechine göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (Ashâbıyla Mescid'de) otururken biri gelerek namaz kılar ve sonra: "Rabbim bana mağfiret et, bana rahmet et" diye dua eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"Ey namaz kılan kişi, acele ettin. Namazı kılıp oturdun mu, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamdet, bana salât oku. Sonra Allah'a dua et" dedi. Râvi der ki: "Bundan sonra bir başkası daha namaz kıldı, önce Allah'a hamdetti, sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okudu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna da şunu söyledi:
"Ey namaz kılan kişi dua et, icabet göreceksin!"

3- Salât, dua demektir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okumak, O'na dua etmektir. Umumiyetle: "Allahümme salli alâ Muhammedin..." "Ey Allah'ım Muhammed'e salât (mağfiret, rahmet, bereket) et...!" diye başlayan mesnun, sabit formülleri vardır.
Salât kelimesi dilimizde hem namaz, hem de dua kelimeleriyle karşılanır. Yani Arapça olan salât sadece dua demek değildir. İslâm'ın resmî ibadeti olan namaz mânasına da kullanılmaktadır.
4- Duanın makbul olma âdâbından biri de, müteâkip hadiste belirtileceği üzere, yaptığımız duanın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât ile sona ermesidir.[44]

2. وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال :]قال رسول اللّهِ #: الدُّعَاءُ مَوْقُوفٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَا'رْضِ يَصْعَدُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيَّ، فَ َ يَجْعَلُونِى كَغُمْرِ الرَّاكِبِ صَلُّوا عَلَيَّ أَوَّلَ الدُّعَاءِ وَأَوْسَطَهُ وَآخِرَهُ[. أخرجه الترمذى موقوفا على عمر، ورفعه رزين.»الغُمْرُ«: القَدَحُ الصغير كالقعب. والمعنى أن الراكب يحمل رحله وأزواده، وبترك قعبه إلى آخر ترحاله، ثم يعلقه على آخرة الرحل أو نحوها كالعوة فليس عنده بمهمّ، فنهاهم # أن يجعلوا الصة عليه تبعاً غير مهمة .

2. (1773)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dua sema ile arz arasında durur. Bana salât okunmadıkça, Allah'a yükselmez. [Beni hayvanına binen yolcunun maşrabası yerine tutmayın. Bana, duanızın başında, ortasında ve sonunda salât okuyun.]"
[Tirmizî, Salât 352, (486). Tirmizî, bunu Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e mevkuf olarak rivayet etmiştir. Rezîn ise merfu olarak rivayet etmiştir.][45]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin, köşeli paranteze ([...]) kadar olan kısmı, Tirmizî'de mevcuttur ve mevkuftur, yani Hz. Ömer'in sözü olarak kaydedilmiştir. Rezîn, metinde görüldüğü üzere, tam olarak kaydetmiştir ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nisbet etmektedir. Merfu rivayeti de varsa da sahih olanı mevkuf olmasıdır. Ancak muhakkik olan muhaddisler, bu çeşit hükmün reyle verilemeyeceği prensibinden hareketle, hadisin hükmen merfu olduğuna hükmederler.
2- Duanın Allah'a yükselmesi, Allah'a mekan izafesi değildir. Allah'a yükselme, Kur'ânî bir tâbirdir ve kabule mazhar olma mânasına gelir: إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ "Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih amel yükseltir" (Fâtır 10).
3- Maşraba teşbihine gelince: Yolcu, bineğine yol eşyalarını, azığını yükledikten sonra, son olarak, hın-i hacette kullanmak üzere maşrabasını semerin arkasına takar. Maşraba, yolcu nazarında pek ehemmiyet taşımaz. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendisine yapılacak duayı (salât), bu yolcu maşrabası gibi ehemmiyeti olmayan, tâlî bir şey kılmamalarını, O'na kıymet verip, duanın başında ve sonunda salavâta yer vermelerini tenbih ediyor.
el-Hısnu'l-Hasîn'de, Ebû Süleyman ed-Dâranî duanın âdâbını şöyle tesbit etmiştir:
"Allah'tan bir talebin olduğu zaman:
* Önce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okuyarak başla.
* Sonra,dilediğin talepde bulun,
* Sonra, duanı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât ile sona erdir.
(Duanı iki salât arasında yapmalısın), zîra Cenâb-ı Hakk, keremiyle bu iki salâtı kabul eder. İki makbul dua olan iki salât arasında yer alan talebini reddetmek O'nun keremine muvafık düşmez."
Dua'nın kabul şartları üzerine buna benzer bir açıklamayı, Bediüzzaman'dan kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Merhum, "mü'minin mü'mine en iyi duası nasıl olmalıdır?" saline cevap sadedinde şu açıklamayı yapar:
"Elcevap: Esbab-ı kabul dairesinde olmalı. Çünkü bazı şerâit dahilinde dua makbul olur. Şerâit-i kabulün içtimâı nisbetinde makbuliyeti ziyadeleşir. Ezcümle: Dua edileceği vakit, istiğfar ile mânevi temizlenmeli, sonra makbul bir dua olan salavat-ı şerifeyi şefaatçi gibi zikretmeli ve âhirde yine salavat getirmeli. Çünkü iki makbul duanın ortasında bir dua makbul olur. Hem بِظَهْرِ الْغَيبِ yâni "gıyâben ona dua etmek", hem hadiste ve Kur'ân'da gelen me'sur (30) dualarla dua etmek.

Meselâ: خِرَةِ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وفِي اŒ اَللَّهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ لِى وَلَهُ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَاŒ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

gibi câmi dualarla dua etmek; hem hulus ve huşu ve huzur-u kalb ile dua etmek; hem namazın sonunda, bilhassa sabah namazından sonra; hem mevâki-i mübâreke (mübârek yerlerde), hususen mescidlerde; hem cumada, hususen saat-ı icâbede; hem Şuhuru Selâsede (Üç Aylarda), hususen leyâli-i meşhurede (meşhur gecelerde); hem Ramazan'da, hususen Leyle-i Kadir'de dua etmek kabule karin olması rahmet-i İlâhiyeden kaviyyen me'muldür. O makbul duanın ya aynen dünyada eseri görünür; veyahut dua olunanın ahiretine ve hayat-ı ebediyesi cihetinde makbul olur. Demek aynı maksad yerine gelmezse, dua kabul olmadı denilmez, belki, daha iyi bir surette kabul edilmiş denilir."[46]

3. وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنْتُ أُصَلِّى، وَالنَّبِيُّ #، وَأبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهما مَعَهُ، فَلَمَّا جَلَسْتُ بَدَأتُ بِالثَّنَاءِ عَلى اللّهِ، ثُمَّ بِالصَّ◌ِةِ عَلى النَّبِيِّ #، ثُمَّ دَعَوْتُ لِنَفْسِى، فقَالَ النَّبِيُّ #: سَلْ تُعْطَهُ، سَلْ تُعْطَهُ[.

3. (1774)- Hz. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) beraber otururlarken ben namaz kılıyordum. (Namazı bitirip) oturunca, Allah'a sena ile zikretmeye başladım ve arkasından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okuyarak devam ettim. Sonra kendim için duada bulundum. (Bu tarzımı beğenmiş olacak ki) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"İşte! İstediğin veriliyor. İşte! İstediğin veriliyor" dedi." [Tirmizî, Cum'a 64, (593).][47]

AÇIKLAMA:

1- Burada İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) salât kelimesi ile kıyamı, rükû ve
______________(30) Me'sûr, eserde (hadîste, rivâyette) gelmiş olan demektir. secdesi olan salâtı yani namazı kasdetmiştir. Zîra, sonunda oturduğunu belirtmektedir.
2- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "İşte! İstediğin veriliyor" buyurması ve bunu tekrarla te'kid etmesi, İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)' un beyan buyurduğu tarzın, duanın makbul olma şartlarına uygunluğunu gösterir. Öyle olmasaydı, müdâhalesi tashihe müteallik olacak idi.[48]

4. وعن أبَيّ بن كعب رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ النَّبِيُّ # إذَا دَعَا ‘حَدٍ بَدَأ بِنَفْسِهِ[. أخرجهما الترمذى وصححهما .

4. (1775)- Hz. Übeyy İbnu Ka'b (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) birisine dua edeceği vakit önce kendisine dua ederek başlardı." [Tirmizî, Daavât, 10, (3382).][49]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Müslim'de Hz. Musa ile Hz. Hızır kıssasının bidâyetinde bir kısım ziyade ile yer almıştır: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), herhangi bir peygambere dua etmek isteyince kendinden başlardı".
2- Ancak hemen ifade edelim ki, bu hadiste belirtilen husus Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müstemir ve muttarid bir âdetini, prensibini ifâde etmemektedir. Çünkü, kendisine hiç yer vermeden yaptığı dua örnekleri vardır.Hz. Hâcer kıssasında: يَرْحَمُ اللّهُ أُمَّ اسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ لَكَانَتْ عَيْناً مَعِيناً
"Allah İsmail'in annesine rahmet buyursun, zemzemi akmaya bıraksaydı tatlı bir pınar olacaktı" der.

Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) için yaptığı duada da şöyle demiştir: اَللَّهُمَّ اَيِّدْهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ "Rabbim onu Rûhu'l-Kudüs'le (Cebrail) takviye et, güçlendir."

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a da şöyle dua etmiştir:

اَللَّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ "Rabbim onu dinde âlim kıl."Hz. Lût (aleyhisselâm)'a duası şöyledir. يَرْحَمُ اللّهُ لُوطاً لَقَدْ كَانَ يَأوِى إلى رُكْنٍ شَدِيدٍ

"Allah Lût'a rahmet buyursun O, çok muhkem bir kaleye sığınmıştı."[50]

5. وعن أبى مصبح المقرائى عن أبى زهير النميرى رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ # ذَاتَ لَيْلَةٍ فَأتَيْنَا عَلى رَجُلٍ قَدْ أحَّ فِي المِسألَةِ، فَوَقَفَ رسول اللهِ #

يَسْمَعُ مِنْهُ، فقَالَ: أوْجَبَ إنْ خَتَمَ، فَقِيلَ: بِأىِّ شَيءٍ يَخْتِمُ يَارسول اللهِ؟ قالَ: بِأمِينَ، وَانْصَرَفَ، فَقِيلَ لِلرَّجُلِ: يَافُ◌ُنُ اخْتِمْ بِأمِينَ، وَأبْشِرْ[. أخرجه أبو داود.»أوْجَبَ«: إذَا فعل شيئاً يوجب له الجنة أو النار .

5. (1776)- Ebû Müsabbih el-Makrâî, Ebû Züheyr en-Nümeyrî (radıyallahu anh)'den naklen anlatıyor: "Bir gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraber çıktık., Derken bir adama rastlatdık. Sual (ve Allah'tan talep) hususunda çok ısrarlı idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu dinlemek üzere durakladı. Ve:

"Eğer (duayı) sonlandırırsa vâcib oldu!" buyurdu. Kendisine:

"Ne ile sonlandırırsa ey Allah'ın Resûlü!" denildi.

"Âmin ile" dedi, uzaklaştı. Adama:

"Ey fülan! duanı âminle tamamla ve de gözün aydın olsun!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 172, (938).][51]

AÇIKLAMA:

1- Tîbî hadisten şu neticeyi çıkarır: "Bu hadis, dua eden kimseye, duanın sonunda âmin demesinin müstehab olduğuna delildir. Ancak imam dua ediyor ve cemaat âmin diyorsa, imamın ayrıca âmin demesine hâcet yoktur, cemaatin âmini ile iktifa eder." Aliyyu'l-Kârî, bu görüşe katılmaz: "Namazda, kıyasa göre imam da âmin demelidir, namaz dışında da uygun olanı hem imam, hem cemaat her ikisinin de âmin çekmesidir" der.

2- Hadiste geçen "vâcib oldu" tâbiri "cennet vâcib oldu" demektir.Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) duada ısrar etmeyi, mübâlağaya yer vermeyi teşvik etmiş olmalıdır. Az ve ısrarsız dua bir nevî istiğna alâmetidir, kulluk edebine yakışmaz. Duada ısrar, pekçok hadiste övülmüştür.[52]

6. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: إذَا دَعَا أحَدُكُمْ فَ◌َ يَقُل: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى إنْ شِئْتَ. اللَّهُمَّ ارْحَمْنِى إنْ شِئْتَ، ولكِنْ لِيَعْزِمِ المِسْألَةَ، فإنَّ اللهَ تَعالَى مُسْتَكْرِهَ لَهُ[. أخرجه الشيخان.وللستة إ النسائى عن أبى هريرة بنحوه »الْعَزْمُ«: الجد، ونفى التردد.

6. (1777)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri dua edince "Ya Rabb! Dilersen beni affet! Ya Rabb dilersen bana rahmet et!" demesin. Bilâkis, azimle (kesin bir üslubla) istesin, zira Allah Teâla Haretleri'ni kimse icbar edemez." [Buhârî, Daavât 21, Tevhîd 31; Müslim, Zikr 7, (2678-79); Muvatta, Kur'an 28 (1, 213); Tirmizî, Daavât 79 (3492); Ebû Dâvud, Salât 358, (1483); İbnu Mâce, Dua 8, (3854).][53]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, yapmak istediği her şeyi Allah'ın meşietine bırakmakla emredilmiş olan mü'minin (Kehf 24) Allah'tan taleb ettiği şeyde azimli davranmasını, Allah'ın meşîetine (yani dilemesine) bırakmadan, kesin bir üslubla istemesini emretmektedir.
Bazı âlimler, buradaki azmin mânasını "icabet hususunda Allah hakkında hüsn-i zan etmektir" diye te'vil etmişlerdir.

2- Hadisin Müslim'de gelen bir vechinde وَلْيُعَظِّمِ الرَّغْبَةَ "Rağbeti büyültsün" emreder. Bu ifade şârihlerce: "Duayı tekrar etmek, ısrarla üzerinde durmak sûretiyle duada mübâlağa etsin" diye anlaşılmıştır. Mamafih, bununla "büyük çok şeylerin istenmesi" de anlaşılmıştır. Bu son mânayı te'yîd eden bir karîne aynı hadisin sonunda yer alan فَإنَّ اللّهَ يَتَعاظَمُهُ شَىْءٌ "Zîra Allah'a hiç bir şey büyük gelmez" ifâdesidir
3-Hadis, Cenab-ı Hakk'tan azimle, ısrarla istemek gerektiğini, "dilersen affet, dilersen rızık ver." gibi Allah'ın dilemesine (meşietine) bırakmamak gerektiğini ifâde ettikten sonra bunun sebebini son cümlede belirtmektedir: "Allah Teâla Hazretleri'ni kimse icbar edemez." Zîra "dilersen" tâbiri, mecbur edilmesi mümkün olan kimseler hakkında kullanılması münâsiptir ve nezaket ifâde eder. Cenab-ı Hakk ise bundan münezzehtir, öyle ise meşîete tâlik etmenin bir ifâdesi yoktur.
Hadisteki yasağı izah sadedinde, "dilersen affet." gibi meşîete tâlik edilen ifâdelerde taleb edilen şey ve talepde bulunulan Zât hakkında bir nevi istiğna mânası mevcuttur." dahi denmiştir. İki mâna da sahih ise de, önceki evlâdır.
İbnu Battâl der ki: "Bu hadisten, kişinin dua ederken, matlûbunu, elinden gelen bütün gayreti sarfederek taleb etmesi, isteğine icâbet edileceği husûsunda ümid içinde bulunması, fakat -Kerim olan bir Zât'tan talepde bulunması haysiyetiyle asla ümitsizliğe düşmemesi gerektiği anlaşılmaktadır."
İbni Uyeyne de şöyle demiştir: "Kişiyi, kusurunun büyüklüğü (ümitsizliğe sevkederek) dua etmesine mâni olmamalıdır Zira, Cenab-ı Hakk, mahlûkatının en kötüsü olan İblis'in bile duasına icâbet etmiştir. Zira İblis: "İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver!" dedi de Allah: "Sen, kendisine mühlet verilenlerdensin" (A'raf 14-15) diyerek duasını kabul etti".[54]

7. وعن أبى موسى رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]كُنَّا فى سَفَر فَجَعَلَ النَّاسُ يَجْهَرُونَ بِالتَّكْبِيرِ، فقَالَ النَّبِىُّ #: ارْبَعُوا عَلى أنْفُسِكُمْ)1(، فَإنَّكُمْ تَدْعُونَ أصَمَّ، وَ ◌َ غَائِباً إنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيعاً بَصِيراً وَهُوَ مَعَكُمْ، وَالَّذِى تَدْعُونَهُ أقْرَبُ إلى أحَدِكُمْ مِنْ عُنُقِ رَاحِلَتِهِ[. أخرجه الخمسة إ النسائى.»ارْبَعُوا« أى ارفقوا .

7. (1778)- Ebû Musâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir sefere (Hayber Seferi) çıkmıştık. Halk (yolda, bir ara) yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (müdahele ederek):
"Nefislerinize karşı merhametli olun. Zîra sizler, sağır birisine hitab etmiyorsunuz, muhâtabınız gâib de değil. Sizler gören, işiten, (nerede olsanız) sizinle olan bir Zât'a, Allah'a hitab ediyorsunuz. Dua ettiğiniz Zât, her birinize, bineğinin boynundan daha yakındır" dedi." [Buhârî, Daavât 50, 67, Cihâd 131, Meğâzî 38, Kader 7, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 44, (2704);Tirmizî, Daavât 3, 59, (3371, 3457); Ebû Dâvud, Salât 361. (1526, 1527. 1528).][55]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, tekbir "dua" olarak tavsif edilmektedir.Tekbir, bir talep için değil, zikrullah için söylenmiş olmasına rağmen dua olarak tavsifi, aslında duaın da zikrin de bir ibâdet, yani kulluk tezahürü olmasından ileri gelir.
2- Yüksek sesle tekbir getirenlere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, "Nefislerinize karşı merhametli olun" buyurması, gereksiz yere kendinizi yormayın demektir. Zîra tekbir, alçak sesle de olsa, Cenâb-ı Hakk işitecektir.[56]

8. وعن معاذ رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]سَ◌ِمعَ رسولُ اللّه # رَجُ◌ً يَقولُ:

اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ تَمَامَ النِّعمَةِ؟ فقَالَ: دَعْوَة دَعَوْتُ بِهَا أَرْجُو بِهَا الخَيْرَ. قالَ: فإِنَّ تَمَامَ النِّعْمَةِ دُخُولُ الجَنَّةِ، وَالْفَوْزُ مِنَ النَّارِ، وَسَمِعَ رَجُ ً يَقُولُ: يَا ذَا الجَ َلِ وَا ''كْرَامِ، فقَالَ: قَدِ اسْتُجِيبَ لَكَ فَسَلْ، وَسَمِعَ آخَرَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ الصَّبْرَ، فقَالَ سَأَلْتَ اللّهَ تَعالَى: البَ َءَ فَسَلْهُ الْعَافِيَةَ[. أخرجه الترمذى .

8. (1779)- Hz. Muâz (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir kimsenin: "Ya Rabbi, senden nimetin kemâlini taleb ediyorum" dediğini işitmişti. Sordu:
"Nimetin kemâli nedir?"
"Bu bir duadır, onunla dua edip, onunla hayır (çok mal) ümîd ettim" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)
"Sordum, zîra, nimetin kemâli cennete girmektir, ateşten kurtulmaktır" dedi. Bir başkasının da şöyle dediğini işitti:
"Ey celâl ve ikrâb sâhibi Rabbim!" hemen şunu söyledi:
"Duana icâbet edilmiştir, (ne arzu ediyorsan) durma iste" Derken, bir başkasının:
"Ya Rabbi senden sabır istiyorum!" dediğini işitmişti, ona da:
"Allah'tan bela istedin, afiyet iste!" dedi. [Tirmizî, Daavât 99, (3524).][57]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, dua ederken talep edilen temâmu'nnimet'in ne olduğu hususunda talep eden kimseyi işitince, bununla neyi taleb etmekte olduğunu sormuştur. Adam "Müstecab bir dua olarak onunla dua ediyorum, o sayede arzum yerine geliyor" demek istemiş, hayır kelimesiyle de matlûbunu belirtmiştir. Böylece anlaşılmıştır ki, "çok mal" istemektedir. Nitekim اِنْ تَرَكَ خَيْراً "Birinize ölüm geldiği zaman eğer mal bırakıyorsa." (Bakara 180) meâlindeki ayette hayır kelimesi "mal" mânasında kullanılmıştır. Resûlullah (aleyhisselâtu vessâlam) adamın davranışını red ve tashih maksadıyla: "Temâmu'n -nimet (yani nimetin kemali, tamamlanması) cennettir, ateşten kurtulmaktır" açıklamasını yapar. Bu sözleriyle şu âyeti hatırlatmış olmaktadır: ".Ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulan kimse artık kurtulmuştur." (Âl-i İmrân 185).
2- Hadiste geçen celâl ve ikram sahibi tâbiriyle, "büyüklük ve azamet sâhibi, dostlarına yâni velî kullarına ikramı bol olan Allah" kastedilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, "Ya zel celâl ve'l-ikrâm" diyerek duaya başlayan kimseye: "Duana icâbet edilmiştir, ne arzu ediyorsan durma iste!" demesini değerlendiren âlimler, bu sözle başlanan duanın müstecab olacağı hükmünü çıkarmışlardır.[58]

9. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ الله # يَسْتَحِبُّ الجَوَامِعَ مِنَ الدُّعَاءِ، وَيَدَعُ مَا سِوَى ذَلِكَ[.

9. (1780)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) özlü duaları tercih eder, diğerlerini bırakırdı." [Ebû Dâvud, Salât 358, (1482).]

AÇIKLAMA:

1- Özlü diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı câmi kelimesinin cem'i (çoğulu) olan cevâmi'dir, az kelime ile çok mâna ihtiva eden demektir. Çok mânadan maksad, hem dünyaya hem de âhirete ait hayırlardır. Şu âyet-i kerîme özlü duaya en güzel örnektir:
خِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِŒ رَبَّنَا آتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ا
"Rabbimiz, bize dünyada da âhirette de iyilik ver ve bizi ateşten koru" (Bakara 201). Dünya ve âhiret için afiyet taleb eden dualar da böyledir.
Aliyyü'l-Kârî der ki: "Câmi (özlü) dualardan maksad, her eşit sâlih gayeleri cemeden, Allahu Teâla hazretlerine övgüyü, senâyı ve isteme âdâbını cemeden dualardır".
el-Muzhir'in açıklaması şöyle: "Bunlar kelimeleri az, mânaları çok olan dünya ve âhiret meselelerine şâmil dualardır. Şu duada olduğu gibi:

خِرَةِŒ اَللَّهُمَّ إِنِّى اَسْأَلُكَ الْعَفْوَ والْعَافِيَةَ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَا

"Allah'ım, senden af; din, dünya ve âhiretim için âfiyet, diliyorum." Şu dua da bir başka örnektir: اَللّٰهُمَّ

إِنِّى أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالغِنَى

"Allah'ım senden hidâyet, takva (Allah korkusu), iffet (dünyevî arzulardan korunma), ve (gönül) zenginliği istiyorum."
Bu örnekler hep Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan mervî me'sûr dualardır. Dikkat edilirse taleb edilen şeyler hep mutlaktır: "Hidâyet, takva, iffet, zenginlik. Böylece dünyevî, uhrevî, maddî ve mânevî her çeşidi kastedilmiş olmaktadır. Câmi (özlü) kelâm deyince bu kastedilmektedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir hadislerinde, "Bana cevâmiu'lkelîm (özlü sözler) verildi" buyurur.[59]

.10. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال:]كانَ رسولُ الله # يُعْجِبُهُ أنْ يَدْعُو ثَـًثاً، وَيَسْتَغْفِرَ ثَـًثاً[.

أخرجهما أبو داود .

10. (1781)- Hz. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) duayı üç kere yapmaktan, istiğfarı üç kere yapmaktan hoşlanırdı." [Ebû Dâvud, Salât 361, (1524).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ısrar ve tekrar tavsiye etmektedir. Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, dua veya istiğfar ettiği zaman üçer sefer tekrarladığını göstermektedir. [60]

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

.1. عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال :]قالَ رسولُ الله #: يُسْتَجَابُ ‘حَدِكُمْ مَالَمْ يَعْجَلْ، يَقُولُ: قَدْ دَعَوْتُ رَبِّى فَلَمْ يَسْتَجِبْ لِى[. أخرجه الستة إ النسائى.وفي أخرى لمسلم قال:] يَـًزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ مَالَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ[.وفي أخرى للترمذى:]مَا مِنْ رَجُلٍ يَدْعُو اللّهَ تَعالى إّ اسْتَجَابَ لَهُ، فإمَّا أنْ يُعَجِّلَ لَهُ فِي الدُّنْيَا، وَإمَّا أنْ يَدَّخِرَ لَهُ فِي اŒخِرَةِ، وَإمَّا أنْ يُكَفِّرَ عَنْهُ مِنْ ذُنُوبِهِ بِقَدْرِ مَا دَعَا، مَالَمْ يَدْعُ بِإثْمٍ، أوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ، أوْ يَسْتَعْجِلْ.[

1. (1782)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyudular ki: "Acele etmediği müddetçe herbirinizin duasına icâbet olunur. Ancak şöyle diyerek acele eden var: "Ben Rabbime dua ettim duamı kabul etmedi." [Buhârî, Daavât 22; Müslim, Zikr 92, (2735); Muvatta, Kur'an 29 (1, 213); Tirmizî, Daavât 145, (3602, 3603); Ebû Dâvud, Salât 358, (1484).]
Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir: "Kul, günah talebetmedikçe veya sıla-i rahmin kopmasını istemedikçe duası icâbet görmeye (kabul edilmeye) devam eder."
Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde şöyledir: "Allah'a dua eden herkese Allah icâbet eder. Bu icâbet, ya dünyada peşin olur, ya da ahirete saklanır, yahut da dua ettiği miktarca günahından hafifletilmek sûretiyle olur, yeter ki günah taleb etmemiş veya sıla-ı rahmin kopmasını istememiş olsun, ya da acele etmemiş olsun." [61]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde dua eden insanların bir zaafına dikkat çekmektedir: "İsti'cal, yani acelecilik. Bir başka ifâde ile duanın hemen karşılığını görme arzusu, Müslim'in bir rivâyetinde "Ya Rasulallah İsti'cal nedir?" diye sorulunca şu açıklamayı yapar:
"Dua ettim, ettim de hiçbir neticesini görmedim" der ve o anda duayı terkeder." Şu halde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), duanın terkine sevkedecek bir aceleciliği hoş görmüyor. Bu sebeple, her hâl u kârda dua etmeye devam edilmesi için, duanın mutlaka netice vereceğini kesin bir dille ifâde ettikten sonra bu kabulün şu sûretlerden biriyle olcağını belirtir:
1- Ya isteğe uygun olarak dünyada görülecek bir şekilde makbul olur.
2- Ya âhirette verilmek üzere sevap takdir edilir.
3- Yahut günahları affedilir."
Şu halde, bu hadis, neticeye hiç aldırmadan dua etmeye, Allah'tan hayırlı şeyler istemeye devam etmeye teşvik etmektedir. Duayı ibadetin, kulluğun bir gereği bilip, ara vermeden devam etmelidir. Mü'min ibadetten usanmaz, zaten hayatının gayesi ibadet ve kulluktur. Zîra Allah insanları sadece ve sadece ibâdet için yaratmış bulunmaktadır (Zâriyat 56). İcâbetin gecikmesi, henüz vakti gelmediğinden, yahut daha çok ibadet edip mübâlağa göstermesi gereğindendir. Zîra, önce de belirtildiği gibi, Cenâb-ı Hakk duada mübâlağa ve ısrarı sevmekte, çok dua edenlerin duasını kabul buyurmaktadır.[62]

2. وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللّهِ #: َ تَدْعُوا عَلى أنْفُسِكُمْ، وَ َ تَدْعُوا عَل أوْ َدِكُمْ، وَ َ تَدْعُوا عَلى خَدَمِكُمْ، وَ َ تَدْعُوا عَلى أمْوَالِكُمْ َ تُوَافِقَ)1(مِنَ اللّهِ سَاعَةَ نَيْل فِيهَا عَطَاءٌ، فَيَسْتَجِيبُ لَكُمْ[. أخرجه أبو داود.»النَّيْلُ«: النوال، والعطاء .

2. (1783)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Nefislerinizin aleyhine dua etmeyin, çocuklarınızın aleyhine de dua etmeyin, hizmetçilerinizin aleyhine de dua etmeyin. Mallarınızın aleyhine de dua etmeyin. Ola ki, Allah'ın duaları kabul ettiği saate rastgelir de, istediğiniz kabul ediliverir." [Ebû Dâvud, Salât 362, (1532).][63]

AÇIKLAMA:

1- Burada yasaklanan "aleyhe dua" dan maksad dilimizde beddua veya ilenç dediğimiz şeydir, yâni kötü temennîlerde bulunmaktır. Kişinin kendisi için, "Gözlerim kör olsun"; evladı için, "Allah canını alsın"; malı için, "yok olsun, ateş olsun." gibi sözler sarfetmesidir. İnsanlar çoğu kere bu çeşit sözleri çok samimî olmaksızın, bir dil alışkanlığı şeklinde sıkca kullanırlar. İşte bu hadiste, Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm), bu hareketin mü'minlik edebine uymadığını, dilimizi, zihnimizi böylesi sözlere alıştırmamamız gerektiğini ders veriyor. Bu sözlerin, Cenâb-ı Hakk'ın duaları kabul ettiği bir âna rastlayacak olursa, pek samimî olmadan yapılan bu bedduaların bed âkibeti ile karşılaşabileceğini belirtiyor. Bir başka hadiste dualara meleklerin "âmin!" demeleri sebebiyle kişinin kendisi için hayırdan başka bir temennîde bulunmaması tavsiye ediliyor:
َ تَدْعُوا عَلى اَنْفُسِكُمْ إ َّ بِخَيْرٍ فَاِنَّ الْمَ ئِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلى مَا تَقُولُونَ
"Kendiniz için sâdece hayır dileyin. Zîra melekler, dualarınıza "âmin!" derler."

3. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: لِيَسْأَلْ أحَدُكُمْ رَبَّهُ حَاجَتَهُ كُلَّهَا حَتَّى يَسْأَلَ شِسْعَ نَعْلِهِ إذَا انْقَطَعَ[. أخرجه الترمذى.وزاد في رواية عن ثابت البنانى رحمه اللّه مرسً:]حَتَّى يَسْألَهُ المِلْحَ، وَحَتَّى يَسْألَهُ شِسْعَهُ إذَا انْقَطَعَ[.»الشِّسْعُ« سير النعل الذى يدخل بين ا‘صابع .

3. (1784)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden herkes, ihtiyaçlarının tamamını Rabbinden istesin, hatta kopan ayakkabı bağına varıncaya kadar istesin." [Tirmizî, Daavât 149, (3607, 3608).]

AÇIKLAMA:

Münavî şu açıklamayı sunar: "Cenâb-ı Hakk, kendisine tevekkül eden herkesin ihtiyaç duyup arzu ettiği şeyleri, az olsunçok olsun, büyük olsunküçük olsun, te'min etmeyi tekeffül etmiştir."
Ayakkabı bağının bile Allah'tan istenmesiyle ilgili olarak da şunu söyler: " En değersiz bir şeyin bile büyüklerin büyüğünden (Allah'tan) istenmesi. O'ndan büyük bir şeyin istenmesinden daha çok mâna taşır. (Bu sebeple hadis, istesin kelimesini kullandı ve buna bir mâni olmadığını, isteyeni reddedecek bir aracı da olmadığını göstermek için "istesin" kelimesini ikinci sefer tekrar etti. Ayrıca "istemek vak'ası"yla Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki eksiksiz hâkimiyeti idrâk edilir, rahmetinin, ihsanının, cömertliliğinin ve kereminin şuaları müşâhede edilir. İsteneni Cenab-ı Hakk'ın vermesi, isimlerinin ve sıfatlarının bir gereğidir de. Bu isim ve sıfatlarını, onların mukptezâ ve müteallikâtından, âsârından ve ahkâmından ayrı düşünmek câiz değildir. Öyle ise Hak Teâlâ Hazretleri cömerttir ve kemâl mertebesinde cömertlik (cûd) onun vasfıdır. Bu sebepledir ki, kendisinden istenmeyi sevmiş ve insanların kendisinden istemesini taleb etmiş, isteyecek kimseleri yaratıp, onlara istemek îlam etmiş ve de, kendisinden istenenleri yaratmıştır. O, isteyeni de, istemelerini de, istediklerini de yaratandır."
Şunu da kaydetmek isteriz: İhtiyaçlarımızın tahakkukunda, dua, sâdece lisânî talepden ibâret değildir. Lisânen ifâdeye döktüğümüz, belirgin hâle getirdiğimiz, ihtiyacımızı fiilî taleple de istememiz gerekir. Zîra âyet-i kerimede: وَاَنْ لَيْسَ لِ‘‘نْسَانِ إِاَّ مَا سَعَى "İnsan için, kendi çalıştığından başkası yoktur" (Necm 39) buyurulmuştur.
Öyle ise kişinin te'min etmek istediği her ihtiyacı önce lisanen Allah'tan isteyip, sonra da çalışarak elde etmesi: neticede "kendine ulaşan -maddî ve mânevî- her çeşit hayrı, bir ayakkabı bağı bile olsa, Allah'dan bir lütuf, bir ikram bilmesi" (Nisa 79) mü'minlik edebidir.[64]

4. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْه:]أنَّ رَسُولَ اللهِ # قالَ: مَنْ لَمْ يَسْألِ الله يَغْضِبْ عَلَيْهِ[.

4. (1785)- Ebû Hüreyre hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri kendisinden istemeyene gadap eder." [Tirmizî, Daavât 3, (3370); İbnu Mâce, Dua 1, (3827).][65]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimiz, hadisi şöyle açıklar: "Dua etmeyene Allah'ın gadap etmesi yani kızması bu hareketin tekebbür ve istiğnadan ileri gelmesi sebebiyledir. Allah'a karşı tekebbür ve istiğna ise kulluk edebine yakışmayan, câiz olmayan bir haldir. "Tîbî şöyle demiştir: "Allah, fazlından istenmesini sever. Bu sebeple, kim Allah'tan talepte bulunmazsa ona buğzeder, buğzedilenin (Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen) mağdûbaleyh (Fatiha 7) zümresinden olduklarında şüphe yoktur."[66]

5. وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رسول الله #: سَلُوا اللّهَ تَعالى مِنْ فَضْلِهِ، فإنَّ اللّهَ يُحِبُّ أنْ يُسْألَ، وَأفْضَلُ العِبَادَةِ انْتِظَارُ الفَرَجِ[. أخرجهما الترمذى .

5. (1786)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allahu Teâla Hazretleri'nin fazlından isteyin. Zira Allah, kendisinden istenmesini sever. İbadetin en efdali de (dua edip) kurtuluşu beklemektir." [Tirmizî, Daavât 126 (3566).][67]

AÇIKLAMA:

Kurtuluş diye tercüme ettiğimiz kelimesinin aslı ferec'tir, darlıktan, sıkıntıdan kurtulmak mânasına gelir. Kurtuluş beklemek, Allah'tan başkasına şikayeti terkederek bela ve hüznün gitmesini sabır içerisinde gözetmek mânasına gelir. Bu en efdal ibâdettir. Çünkü belâya sabırla mukâbele Allah'ın kazasına inkıyad ve rızadır. Esâsen, her çeşit tedbire rağmen gelen musîbet karşısında sabır ve

metanetten başka yapacak bir şey yoktur. Sabırsızlık, telaş, başkalarına dert yanmak, bağırıp çağırmak hiçbir derde deva getirmez, üstelik artırır.
Burada sabrın tavsiyesi, tedbirin terkedilmesi mânasını taşımaz. Bilakis, elden gelen tedbir ve çâreye başvurduktan sonra ferec ve kurtuluşu sabır içinde Allah'tan beklemek tavsiye edilmektedir. Şifayı verenin Allah olduğunu bildiren Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tedâvi aramaya devam etmeyi emretmiştir:[68]

إنَّ اللّهَ تَعَالى اَنْزَلَ الْدَّاءَ والدَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَداوَوْا. ..

6. وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قالتِ امرأةٌ: يارسولَ اللّه، صَلِّ عَليَّ وَعَلى زَوْجِى، فقَالَ #: صَلَّى اللّهُ عَلَيْكِ وَعَلى زَوْجِكِ[. أخرجه أبو داود .

6. (1787)- Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ve kocama dua ediver!" diye ricada bulunmuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz:
"Allah sana da, kocana da rahmet etsin!" diye dua buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 363, (1533).] [69]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud bu hadisi: اَلصَّ ◌ةُ عَلى غَيْرِ النَّبِيِّ # "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan başkasına salât" adını taşıyan bir babta kaydeder.
Dua ve teberrük mânasına salâtın, bazı âlimlerce Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dışındaki insanlar için de kullanılması câiz görülmüştür. Nitekim, âyeti kerîmede, zekâtını verenler için: وَصَلِّ عَلَيْ◌هِمْ "Onlara dua et" denmektedir. Âyet meâlen şöyle: "(Ey Muhammed), mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al. Onlara dua et. Senin duan onlar için bir huzurdur" (Tevbe 103). Rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebû Evfâ ailesi, zekâtlarını getirdikleri zaman onlara şöyle dua etmiştir. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى آلِ أَبِى اَوْفَى "Allah'ım Ebû Evfa ailesine rahmet et,"
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ümmetinden olan salât, ta'zim ve tekrim (saygı ve hürmet) ifade eder. Bu mânadaki salât ona hastır. Hatta İbnu Abbâs (radıyallâhu anh): "Salâtı hiç kimse Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan başka birisi hakkında kullanamaz, câiz değildir" demiştir:

◌َ تَنْبَغِى الصَّ◌َةُ مِنْ اَحَدٍ عَلى اَحَدٍ إَّ فِي حَقِّ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّ◌َةُ وَالسَّ◌َمُ

Ancak Şia, bu mânada, salâtı Hz. Ali ve onun evladları için kullanırlar. Onlar yukarıda kaydettiğimiz âyeti delil göstererek, "zekâtını verenler hakkında" kullanılabileceğini söylerler ve ilâve ederler: "Öyle ise, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin (radıyallâhu anhüm) hakkında niye câiz olmasın?" Keza derler ki: "Selamlaşmada bir kimse esselamu aleyküm dese, diğeri ona ve aleykümü'sselam diye mukabele eder. Bu da gösterir ki, bu lâfzı Müslümanların büyük çoğunluğu hakkında kullanmak câizdir. Öyle ise, Âl-i Beyt hakkında kullanılması niye câiz olmasın?"
Kadı İyâz der ki: "Bu tâbir Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında câizdir. Bunun delili şu rivâyettir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (Ashab'tan) bazıları sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana selam'ın nasıl olacağını biliyoruz, ama salât nasıl olmalıdır?"
Şu cevabı verdi:
"Size öğretildiği şekilde söyleyin. Deyin ki: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed kemâ salleyte alâ İbrahîme ve alâ Âli İbrahim." Mâlumdur ki, Muhammed ailesinde peygamber yoktur. Öyle ise Âli İbrahim hakkında câiz olduğu üzere aynı şekilde Hz. Ali hakkında da câiz olur." [70]

.7 وعن أبى الدرداء رَضِىَ اللّهُ عَنْه قال:]قال رَسولُ الله #: مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَدْعُو ‘خِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ)1(إ وَقَالَ المِلَكُ: وَلَكَ بِمِثْلٍ[. أخرجه مسلم وأبو داود.وزاد:]إ قَالَتِ المَ◌َئِكَةُ: آمِينَ)2(، وَلَكَ بِمِثْلٍ)3([.

7. (1788)- Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kardeşinin gıyabında dua eden hiçbir mü'min yoktur ki melek de: "Bir misli de sana olsun" demesin." [Müslim, Zikr 86, 88, (2732, 2733); Ebû Dâvud, Salât 364, (1534).]
Ebû Dâvud'un rivâyetinde şu ziyâde vardır: "Melekler: "Âmin, bir misli de sana olsun!" derler."[71]

.8 وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ رسولُ اللهِ #: مَنْ دَعَا عَلى مَنْ ظَلَمَهُ فَقدِ انْتَصَرَ)4([. أخرجه الترمذى .

8. (1789)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her kim, kendine zulmedene beddua ederse, ondan intikamını (dünyada) almış olur." [Tirmizî, Daavât 115, (3547).][72]

AÇIKLAMA:

1- Münâvî der ki: "Mazlum, beddua etmek sûretiyle zâlimin ırzından alıp, onun günahını azaltır. Böylece mazlumun sevabı da, bedduası nisbetinde azalmış olur. Bu hadis şunu haber veriyor: Zulme mâruz kalan kişi, diliyle bile olsun intikam alsa, zâlimdeki hakkını dünyada almış olur ve zâlimin günahı kalmaz, mazlumun da âhirette alacağı bir ecri kalmaz. Öyle ise hadis, mazluma, dünyada intikam almamayı, ecrini Allah'a bırakarak zâlimi affetmeyi tavsiye etmiş olmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede: وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ اُمُورِ
"Ama sabredip bağışlayanın işi, işte, bu azmedilmeye değer işlerdendir" (Şûra 43) buyurulmaktadır.
2- Hadis, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zâlim veya mazlum bütün ümmetine karşı şefkat duyduğunu göstermektedir. Mazlumlara şefkat duymakta, zîra ecirden mahrum kalmaması için affetmesini istemektedir. Zalimlere karşı şefkat duymaktadır zira, mazlum beddua ettiği taktirde, duasının kabul edilerek aleyhinde tecelli etmesi mevzubahistir. Cenâb-ı Hakk zâlimi affedeni övdüğü gibi intikam alanı da övmüştür." [73]

İKİNCİ BÂB

DUANIN KISIMLARI
(İki kısımdır)

BİRİNCİ KISIM
SEBEBE VE VAKTE BAGLI DUALAR
(Yirmi fasıldır)

*BİRİNCİ FASIL
İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

İKİNCİ FASIL
NAMAZ DUALARI

ÜÇÜNCÜ FASIL
TEHECCÜD DUALARI

DÖRDÜNCÜ FASIL
AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUALAR

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

.1. عن بريدة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعَ النَّبِيُّ # رَجُ ً يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّ أَسْأَلُكَ بِأَنِّ أَشْهَدُ أَنَّكَ: أَنْتَ اللهُ َ إِلَهَ إَّ أَنْتَ ا ْحَدُ الصَّمَدُ الذى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْواً أَحَدٌ، فقَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ سَألَ اللهَ بِاسْمِهِ ا ْعْظَمِ الَّذِى إِذَا دُعِ ىَ بِهِ أجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أعْطَى[. أخرجه أبو داود والترمذى .

1. (1790)- Hz. Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir adamın şöyle söylediğini işitti: "Allah'ım, şehâdet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın, birsin, samedsin (hiçbir şeye ihtiyacın yok, her şey sana muhtaç), doğurmadın, doğmadın, bir eşin ve benzerin yoktur."Bunun üzerine Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular:"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, bu kimse, Allah'tan İsm-i Âzamı adına talepte bulundu. Şunu bilin ki, kim İsm-i Âzamla dua ederse Allah ona icâbet eder, kim onunla talepde bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir." [Tirmizî, Daavât 65, (3471); Ebû Dâvud, Salât 358, (1493).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada, dua ederken İsm-i Âzam şefaatçi yapılarak istendiği taktirde Cenâb-ı Hakk'ın isteneni vereceğini ifâde buyuruyor. Müteâkiben göreceğimiz üzere (1974 numaralı hadis) Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Bunlardan biri, İsm-i Âzâm'dır. İsm-i Azâm'ın hangisi olduğu kesin şekilde belirtilmemiştir.2- Tîbî demiştir ki: "Bu hadis delâlet eder ki: "Allah'ın bir İsm-i Âzam'ı var, o şefaatçi yapılarak dua ederse icâbet eder ve o isim burada mezkurdur. Keza hadiste: "Allah'tan başka şeylerden yüz çevirerek, tam bir ihlâsla zikredilen her isim, İsm-i Âzam'dır, zira harflerin birbirine karşı farklı bir şerefi yoktur" diyenlere de hüccet vardır. Başka hadislerde de benzer şeyler zikredilmiştir. Onlarda, bu hadiste bulunmayan isimler de mevcuttur. Ancak, hepsinde "Allah" kelimesi mevcuttur. Bu durumdan hareketle İsm-i Âzam'ın "Allah" lafzı olduğuna hükmedilmiştir."3- Hadiste dua etmekle, istemek (talepte bulunmak) arasında bir tefrik yapılmamaktadır. Buna göre, kulun: "Falanca şeyi bana ver" sözü, onun istemesi, taleb etmesidir. Dua ise, kulun nida ederek "Ey Rabbim! diye seslenmesidir. Rabb Teâla bu seslenmeye: "Lebbeyk ey kulum (ey kulum söyle ne istiyorsun?" diye cevap verir.Bu durumda kulun istemesine mukabil Rabb'in vermesi (îta etmesi) vardır. Şu halde, dua ve isteme arasında belirtilen bu fark mevcuttur. Bu ince farkın her zaman gözetilmeyip, birinin diğeri yerine kullanılması da câizdir, vâkidir. Nitekim Tîbî der ki: "Duaya icabet, dua edenin, duayı kabul edenin yanında bulunduğuna delâlet eder, bu da, îtanın (vermenin) hilâfına ihtiyacın yerine getirilmesini tazammun eder. Şu halde ikincisi daha üstündür."

.2. وعن محجن بن ا ْدرع رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]سَمِعَ النَّبِيُّ # رَجُ ً يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّ أَسْأَلُكَ بِاللهِ ا ْحَدِ الصَّمَدِ الذى لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدُ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْواً أحَدٌ، أنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إنَّكَ أنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، فقَالَ: قَدْ غُفِرَ لَهُ، قَدْ غُفِرَ لَهُ[. أخرجه داود والنسائى .

2. (1791)- Mihcen İbnu'l-Edra' (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir adamın: "Ey Allah'ım, bir ve samed olan, doğurmayan ve doğurulmayan, eşi ve benzeri de olmayan Allah adıyla senden istiyorum. Günahlarımı mağfiret et, sen Gafûrsun, Râhimsin!" dediğini işitmişti, hemen şunu söyledi:"O mağfiret edildi. O mağfiret edildi. O mağfiret edildi!" [Ebû Dâvud, Salât 184, (985); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

.3. وعن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]دَعَا رَجُلٌ فقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّ أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الحَمْد، َ إِلَهَ إَّ أَنْتَ المَنَّانُ، بَدِيعُ السَّموَاتِ وَا ْرْضِ ذُو

الجَ‌ِلِ وَا‘‘كْرَامِ، يَاحَيُّ يَاقَيُّومُ، فقَالَ النَّبيُّ #: أتَدْرُونَ بِمَ دَعَا؟ قَالُوا: اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ، قالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ دَعَا اللّهَ بِاسْمِهِ ا‘عْظَمِ الَّذِى إذَا دُعِىَ بِهِ أجَابَ، وَإذَا سُئِلَ بهِ أعْطى[. أخرجه أصحاب السنن .

3. (1792)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam şöyle dua etmişti: "Ey Allah'ım , hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur, Sen semâvat ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hayy ve Kayyûmsun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin.) Bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!"(Bu duayı işiten) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu:"Bu adam neyi vesile kılarak dua ediyor, biliyor musunuz?""Allah ve Resûlü daha iyi bilir?""Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o Allah'a, İsm-i Âzam'ı ile dua etti. O İsm-i Âzam ki, onunla dua edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir." [Tirmizî, Daavât 109 (3538); Ebû Dâvud, Salât 358, (1495); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

يَتَيْنِ: وَإلهُ‌ُكُمْ 4.Œ وعن أسماء بنت يزيد رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قال رسُولُ اللّهِ #: اسْمُ اللّهِ ا‘عْظَمُ فِي هَاتَيْنِ ا إلَهٌ وَاحِدٌ إله إَّ هُوَ الرَّحْمنُ الرَّحِيمُ. وَفاتِحَةِ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ: الم اللّهُ إلَهَ إَّ هُوَ الحَىُّ الْقَيُّومُ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه .

4. (1793)- Esmâ Bintu Yezîd (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın İsm-i Âzam'ı şu iki âyettedir:1- "İlahınız, tek olan ilahdır, ondan başka ilah yoktur. O Rahmân ve Rahîm'dir." (Bakara 163).2- Âl-i İmrân sûresinin baş kısmı: Elif-Lâm-Mim. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O Hayy ve Kayyûmdur" (Âl-i İmrân 1-3). [Ebû Dâvud, Salât 358, (1496); Tirmizî Daavât 65, (3472).]

الجَ‌ِلِ وَا‘‘كْرَامِ، يَاحَيُّ يَاقَيُّومُ، فقَالَ النَّبيُّ #: أتَدْرُونَ بِمَ دَعَا؟ قَالُوا: اللّهُ وَرَسُولُهُ أعْلَمُ، قالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَقَدْ دَعَا اللّهَ بِاسْمِهِ ا‘عْظَمِ الَّذِى إذَا دُعِىَ بِهِ أجَابَ، وَإذَا سُئِلَ بهِ أعْطى[. أخرجه أصحاب السنن .

3. (1792)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam şöyle dua etmişti: "Ey Allah'ım , hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur, Sen semâvat ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hayy ve Kayyûmsun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin.) Bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!"(Bu duayı işiten) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sordu:"Bu adam neyi vesile kılarak dua ediyor, biliyor musunuz?""Allah ve Resûlü daha iyi bilir?""Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o Allah'a, İsm-i Âzam'ı ile dua etti. O İsm-i Âzam ki, onunla dua edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir." [Tirmizî, Daavât 109 (3538); Ebû Dâvud, Salât 358, (1495); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

يَتَيْنِ: وَإلهُ‌ُكُمْ 4.Œ وعن أسماء بنت يزيد رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قال رسُولُ اللّهِ #: اسْمُ اللّهِ ا‘عْظَمُ فِي هَاتَيْنِ ا إلَهٌ وَاحِدٌ إله إَّ هُوَ الرَّحْمنُ الرَّحِيمُ. وَفاتِحَةِ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ: الم اللّهُ إلَهَ إَّ هُوَ الحَىُّ الْقَيُّومُ[. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه .

4. (1793)- Esmâ Bintu Yezîd (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın İsm-i Âzam'ı şu iki âyettedir:1- "İlahınız, tek olan ilahdır, ondan başka ilah yoktur. O Rahmân ve Rahîm'dir." (Bakara 163).2- Âl-i İmrân sûresinin baş kısmı: Elif-Lâm-Mim. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O Hayy ve Kayyûmdur" (Âl-i İmrân 1-3). [Ebû Dâvud, Salât 358, (1496); Tirmizî Daavât 65, (3472).]

.5 وعن أبي هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْه قال:]قال رسولُ اللهِ #: إنَّ للهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسماً مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الجَنَّةَ، إنَّ اللهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الوِتْرَ.وفي رواية: »مَنْ أحْصَاهَا)1(«. أخرجه البخارى بهذا اللفظ، ومسلم بدون ذكر الوتر، والترمذى.وزاد فعدها:]هُوَ اللهُ الَّذِىَ إلَهَ إَّ هُوَ الرَّحْمنُ الرَّحِيمُ. الملِكُ. القُدُّوسُ. السَّ ُمُ. المؤمِنُ. المهَيْمِنُ. الْعَزِيزُ. الجَبَّارُ. المتَكَبِّرُ. الخَالِقُ. البَارِئُ. المصوِّرُ. الغَفَّارُ. الْقَهَّارُ. الوَهَّابُ. الرَّزَّاقُ. الْفَتَّاحُ. الْعَلِيمُ. القَابِضُ. الْبَاسِطُ. الخَافِضُ. الرَّافِعُ. المعِزُّ. المذِلُّ. السَّمِيعُ. الْبَصِيرُ. الحَكَمُ. الْعَدْلُ. اللَّطِيفُ. الخَبِيرُ. الحَلِيمُ. العَظِيمُ. الْغَفُورُ. الشَّكُورُ. الْعَلِيُّ. الْكَبِيرُ. الحَفِيظُ. المقِيتُ. الحَسِيبُ. الجَلِيلُ. الكَرِيمُ. الرَّقِيبُ. المجِيبُ. الْوَاسِعُ. الحَكِيمُ. الْوَدُودُ. المجِيدُ. الْبَاعِثُ. الشَّهِيدُ. الحَقُّ. الْوَكِيلُ. الْقَوِىُّ. المتِينُ. الْوَلِىُّ. الحَمِيدُ. المحْصِى. المبْدِئُ. المعِيدُ. المحْيِى. الممِيتُ. الحَىُّ. القَيُّومُ. الوَاجِدُ. الماجِدُ. الْوَاحِدُ. ا'حَدُ. الصَّمَدُ. الْقَادِرُ. المقْتَدِرُ. المقَدِّمُ. المؤَخِّرُ. ا'وَّلُ. ا خِرُ. الظَّاهِرُ. البَاطِنُ. Œ الوَالِى. المتَعَالِى. البَرُّ. التَّوَّابُ. المنْتَقِمُ. الْعَفُوُّ. الرَّءوُفُ. مَالِكُ الملْكِ. ذُو الجَ َلِ وَا''كْرَامِ: المقْسِطُ. الجَامِعُ. الْغَنِىُّ. المغْنِى. المانِعُ. الضَّارُّ. النَافِعُ. النُّورُ الهَادِى. الْبَدِيعُ الْبَاقِى. الْوَارِثُ. الرَّشِيدُ. الصَّبُورُ[. ولم يفصل ا'سماء غير الترمذى .

5. (1794) - Hz. bu Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları ezberlerse cennete girer. Allah tektir, teki sever."
Bir rivâyette: "Kim o isimleri sayarsa cennete girer" buyurmuştur. Buhârî hadisi bu lafızla tahric etmiştir. Müslim'de "tek" kelimesi yoktur. [Buhârî, Daavât 68; Müslim, Zikr 5, (2677); Tirmizî, Daavât 87, (3502).]
Tirmizî'nin rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Allah'ın isimlerini şöyle yazdı:
"O Allah ki O'nda başka ilâh yoktur. Rahman'dır. Rahim'dir. El-Meliku'l-Kuddûsu, es-Selâmu, el-Mü'minu, el-Müheyminu, el-Azîzu, el-Cebbâru, el-Mütekebbiru, el-Hâliku, el-Bâriu, el-Musavviru, el-Gaffâru, el-Kahhâru, el-Vehhâbu, er-Rezzâku, el-Fettâhu, el-Alîmu, el-Kâbizu, el-Bâsitu, el-Hâfidu, er-Râfiu, el-Muizzu, el-Müzillu, es-Semîu, el-Basîru, el-Hakemu, el-Adlu, el-Latîfu, el-Habîru, el-Halîmu, el-Azîmu, el-Gafûru, eş-Şekûru, el-Aliyyu, el-Kebîru, el-Hafîzu, el-Mukîtu, el-Hasîbu, el-Celîlu, el-Kerîmu, er-Rakîbu, el-Mucîbu, el-Vâsiu, el-Hakîmu, el-Vedûdu, el-Mecîdu, el-Bâisu, eş-Şehîdu, el-Hakku, el-Vekîlu, el-Kaviyyu, el-Metînu, el-Veliyyu, el-Hamîdu, el-Muhsî, el-Mubdiu, el-Muîdu, el-Muhyi, el-Mümîtu, el-Hayyu, el-Kayyûmu, el-Vâcidu, el-Mâcidu, el-Vâhidu, el-Ahadu, es-Samedu, el-Kâdiru, el-Muktediru, el-Muahhiru, el-Evvelu, el-Âhiru, ez-Zâhiru, el-Bâtinu, el-Vâli, el-Müte'âli, el-Berru, et-Tevvâbu, el-Müntekimu, el-Afuvvu, er-Raûfu, Mâliku'l-Mülki, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksitu, el-Câmiu, el-Ganiyyu, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârru, en-Nâfiu, en-Nûru, el-Hâdî, el-Bedîu, el-Bâki, el-Vârisu, er-Reşîdu, es-Sâbûru."
İsimleri bu şekilde, sâdece Tirmizî saymıştır.[74]

»الْقُدُّوسُ«: الطاهر من العيوب، »السَّ َمُ«: ذو السم، أى الذى سلم من كل عيب، وبرئ من كل آفة، »المؤمن«: الذى يصدق عباده وعده فهو من ا''يمان بمعنى التصديق، أو يؤمّنهم يوم القيامة من عذابه، فهو من ا'مان »المهَيْمِنُ«: الشهيد، وقيل: ا'مين، وأصله مؤيمن، فقلبت الهمزة هاء، وقيل: الرقيب والحافظ، »العَزِيزُ«: القاهر الغالب، والعزة: الغلبة »الجَبَّارُ«: هو الذى أجبر الخلق، وقهرهم على ما أراد من أمر ونهى، وقيل: هو العالى فوق خلقه »المتَكَبِّرُ«: المتعالى عن صفات الخلق، وقيل: الذى يتكبر على عتاة خلقه إذا نازعوه العظمة فيقصمهم، والتاء في المتكبر تاء المنفرد، والمتخصص، تاء المتعاطى المتكلف، وقيل: إن المتكبر من الكبرياء الذى

هو عظمة الله تعالى من الكبر الذى هو مذموم، »البَارِئ«: هو الذى خلق الخلق عن مثال، إ أن لهذه اللفظة من اختصاص بالحيوان ما ليس لغيره من المخلوقات، وقلما تستعمل في غير الحيوان فيقال برأ الله تعالى النسمة، وخلق السموات وا٠رض، »المصَوِّرُ«: هو الذى أنشأ خلقه على صور مختلفة، ومعنى التصوير التخطيط والتشكيل، »الغَفَّارُ«: هو الذى يغفر ذنوب عباده مرة بعد مرة، وأصل الغفر: الستر والتغطية، والله تعالى غافر لذنوب عباده ساتر لها بترك العقوبة عليها »الفَتَّاحُ«: هو الحاكم بين عباده، يقال فتح الحاكم بين الخصمين إذا فصل بينهما، ويقال للحاكم الفاتح، وقيل: هو الذى يفتح أبواب الرزق والرحمة لعباده، والمنغلق عليهم من أرزاقهم، »الْقَابِضُ«: الذى يمسك الرزق عن عباده بلطفه وحكمتِهِ، »البَاسِطُ«: الذى يبسط الرزق لعباده ويوسعه عليهم بجوده ورحمته فهو الجامع بين العطاء والمنع، »الخَافِضُ«: الذى يخفض الجبارين والفراعنة. أى يضعهم ويهينهم، »الرَّافِعُ«: الذى يرفع أولياءه ويعزهم، فهو الجامع بين ا٠٠عزاز وا٠٠ذل، »الحَكَمُ«: الحَاكم، وحقيقته الذى سلم له الحكم ورد إليه، »العَدْلُ«: هو الذى تميل به ا٠هواء فيجور في الحكم،

وهو من المصادر التى يسمى بها كرجل ضيف وزور، »اللّطِيفُ«: الذى يوصل إليك أربك في رفق، وقيل: هو الذى لطف عن أن يدرك بالكيفية، »الخَبِيرُ«: العالم العارف بما كان وما يكون، »الغَفُورُ«: من أبنية المبالغة في الغفران، »الشَّكُورُ«: الذى يجازى عباده ويثيبهم على أفعالهم الصالحة فشكر الله تعالى لعباده إنما هو مغفرته لهم وقبوله لعبادتهم. »الكَبِيرُ« هو الموصوف بالجل وكبر الشأن. »المقِيتُ« هو المقتدر، وقيل: هو الذى يعطى أقوات الخئق. »الحَسِيبُ« هو الكافى، وهو فعيل بمعنى مفعل كأليم بمعنى مؤلم، وقيل: هو المحاسب. »الرَّقيبُ« هو الحافظ الذى يغيب عنه شئ. »المجِيبُ« هو الذى يقبل دعاء عباده ويستجيب لهم. »الوَاسِعُ« الذى وسع غناه كل فقير ورحمته كل شئ. »الوَدُودُ« فعول بمعنى مفعول من الودّ، فالله تعالى هو مودود: أى محبوب في قلوب أوليائه، أو هو بمعنى فاعل. أى إن الله يود عباده الصالحين بمعنى يرضى عنهم. »المجيدُ« هو الواسع الكريم، وقيل: هو الشريف. »البَاعِثُ« هو الذى يبعث الخلق بعد الموت يوم القيامة. »الشَّهيد« هو الذى يغيب عنه شئ، يقال: شاهد وشهيد، كعالم وعليم: أى أنه حاضر يشاهد ا٠شياء ويراها. »الحَقُّ« هو المتحقق كونه ووجوده. »الوَكِيلُ« هو الكفيل بأرزاق عباده، وحقيقته أنه الذى يستقل بأمر الموكول إليه، ومنه قوله تعالى: حَسْبُنَا اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. »القَوِيُّ« القادر، وقيل: هو التام القدرة والقوة الذى يعجزه شئ. »المتِينُ« هو الشديد القوى الذى تلحقه في أفعاله مشقة. »الْوَلِيُّ« الناصر، وقيل: المتولى ل٠مور القائم بها كولّى اليتيم. »الحَمِيدُ« المحمود الذى استحق الحمد بفعله وهو فعيل بمعنى مفعول. »المحْصِى« هو الذى أحصى كل شئ بعلمه ف يفوته شئ من اشياء دق أو جلّ. »المبْدِئُ« الذى أنشأ ا٠شياء، واخترعها ابتداء. »المعِيدُ« هو الذي يعيد الخلق بعد الحياة إلى الممات، وبعد الممات إلى الحياة. »الوَاجِدُ« هو الغنى الذى يفتقر، وهو من الجدة والغنى. »الوَاحِدُ« هو الفرد الذى لم يزل وحده، ولم يكن معه آخر، وقيل: هو المنقطع القرين والشريك. »ا٠حَدُ« الفرد، والفرق بين الواحد وا٠حد، أن أحداً بنى لنفى مايذكر معه من العدد فهو يقع على المذكر والمؤنت، يقال: ما جاءنى أحد. أى ذكر و أنثى، وأما الواحد فإنه وضع لمفتتح العدد، تقول: جاءنى واحد من الناس، و تقول فيه جاءنى أحد من الناس، فالواحد بنى على انقطاع

النظير والمثل، واۡحد بنى على انفراد، والوحدة عن اۡصحاب، فالواحد منفرد بالذات، واۡحد منفرد بالمعنى. »الصَّمَدُ« هو السيد الذى يصمد إليه الخلق في حوائجهم. أى يقصدونه: »المقْتَدِرُ« مفتعل من القدرة، وهو أبلغ من قادر. »المقَدِّمُ« الذى يقدم اۡشياء فيضعها في مواضعها. »المؤَخِّرُ« الذى يؤخرها إلى أماكنها، فمن استحقّ خِرُ« الباقى بعد اۡشياء كلها. Œالتقديم قدّمه، ومن استحقّ التأخير أخره. »اۡوَّلُ« هو السابق لۡشياء كلها. »ا »الظَّاهِرُ« هو الذي ظهر فوق كل شئ وعه. »البَاطِنُ« هو المحتجب عن أبصار الخئق. »الوَالِي« مالك اۡشياء المتصرف فيها. »المتَعالِي« هو المنزه عن صفات المخلوقين تعالى أن يوصف بها وجلّ. »البَرُّ« هو العطوف على عباده ببره ولطفه. »المنْتَقِمُ« هو المبالغ في العقوبة لمن يشاء، وهو مفتعل من نقم ينقم إذا بلغت به الكراهية حدّ السخط. »الْعَفُوُّ« فعول من العفو بناء مبالغة، وهو الصفوح عن الذنوب. »الرَّؤُوفُ« هو الرحيم العاطف برأفته على عباده، والفرق بين الرأفة والرحمة أن الرحمة قد تقع في الكراهية للمصلحة، والرأفة تكاد تقع في الكراهية. »ذُو الجَ◌َلِ واۡۡكْرامِ« مصدر جليل، يقال: جليل بين الجلة والجل. »المقْسِطُ« العادل في حكمه، أقسط الرجل إذا عدل فهو مقسط، وقسط إذ جار فهو قاسط. »الجَامِعُ« الذى يجمع الخئق ليوم الحساب. »المانِعُ« هو الناصر الذى يمنع أولياءه أن
يؤذيهم. »النُّورُ« هو الذى يبصر بنوره ذوو العماية ويرشد بهداه ذوو الغواية. »الوَارِثُ« هو الباقى بعد فناء الخئق. »الرَّشِيدُ« هو الذى يرشد الخلق إلى مصالحهم، فعيل بمعنى مفعل »الصَّبُور« هو الذى يعاجل العصاة بانتقام منهم بل يؤخر ذلك إلى أجل مسمى، فمعنى الصبور في صفة الله تعالى قريب من معنى الحليم إ أن الفرق بين اۡمرين أنهم يأمنون العقوبة في صفة الصبور كما يأمنون منها في صفة الحليم، سبحانه وتعالى عما يقول الجاحدون علوّاً كبيراً.

El-Kuddûs: Ayıplardan temiz demektir.
es-Selâm: Selâm sahibi, yani herçeşit ayıptan selâmette, her türlü âfetten berî demektir.
el-Mü'min: Kullarına va'dinde sâdık olan demektir. Tasdîk mânasına olan imandan gelir. Yahut, kıyamet günü kullarına, azabına karşı garanti veren, güven veren demektir, bu mâna emân'dan gelir.
el-Muheymin: Şâhid olan (görüp gözeten) demektir. Emîn mânasına geldiği de söylenmiştir. Aslı, müeymin'dir, ancak hemze, hâ'ya kalbolmuştur. Keza er-Rakîb ve el-Hâfiz mânâsına geldiği de söylenmiştir.
el-Azîzu: Kahreden, galebe çalan demektir. "İzzet", galebe, çalmak mânasına gelir.
el-Cebbâr: Mahlukâtı mecbur eden; emir veya yasak her ne dilerse ona zorlayan demektir. Bu kelimenin, bütün mahlukâtının fevkinde yücedir mânasına geldiği de söylenmiştir.
el-Mütekebbir: Mahlukâta ait sıfatlardan yüce, uzak mânasına gelir. Ayrıca: "Mahlukâtından büyüklük taslayarak kendisiyle azamet yarışına kalkanlara büyüklüğünü gösteren ve onlara haddini bildiren mânasına geldiği de söylenmiştir. Keza şu mânaya geldiği de belirtilmiştir: "Mütekebbir" Allah'ın azametini ifâde eden kibriyâ kelimesinden gelir, tezyîfî bir mâna taşıyan kibir kelimesinden gelmez.
el-Bâriu: Mahlukâtı, mevcut bir misâle bakmaksızın, yoktan, örneksiz olarak yaratan mânasına gelir. Bu kelime, öncelikle hayvanlar için kullanılır, diğer mahluklar için pek kullanılmaz. Hayvanlar dışındaki mahlukât hakkında nâdiren kullanılır. Meselâ: Allah canlıları yoktan yarattı demek için بَرَأَ اللّٰهُ تَعَالَى النَّسَمَةَ dediğimiz halde, semâvat ve arz hakkında خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَاْ◌َرْضَ deriz.
el-Musavvir: Mahlukâtı farklı sûretlerde yaratan" demektir. Tasvîr lügat olarak hat ve şekil çizmek mânasına gelir.

el-Gaffâr: Kullarının günahlarını tekrar tekrar affeden, mânasına gelir. Gafr kelimesi, aslında setr (örtmek) ve kapamak mânalarına gelir. Allah Teâla kullarının günahlarını affedici, onlar için cezayı terketmek sûretiyle (günahları) örtücüdür.
el-Fettâh: Kulları arasında hâkim demektir. Araplar, hâkim iki hasmın (dâvalıdâvacı) arasındaki ihtilafı çözdüğü zaman: "Hâkim iki hasmın arasını fethetti" derler. Hükmetti, çözüme kavuşturdu mânasında, hâkime fâtih dendiği de olmuştur. Mamafih "Kullarına rızk ve rahmet kapılarını açan", rızıklarından kapanmış olanları açan mânasına da gelir.
el-Kâbız: Kullarının rızkını lütfu ve hikmetiyle tutan mânasına gelir.
el-Bâsıt: Kullarına rızkı açıp cûd ve rahmetiyle genişleten demektir. Böylece Cenâb-ı Hakk, hem ihsan sahibi, hem de onu men edici olmaktadır.
el-Hâfid: Cebbarları ve firavunları alçaltan demektir. Yâni onları horlar ve değersiz kılar demektir.er-Râfi': Velîlerini, dostlarını yüceltir. Azîz kılar demektir. Böylece Allah, hem zelîl hem de azîz kılıcı olmaktadır.
el-Hakem: Hâkim demektir. Bu da hakikatı hükmetme yetkisi kendisine verilen, ona gönderilen demek olur.
el-Adlu: Kendinde heva meyli olmayan, hükümde doğruluktan ayrılmayan cevre yer vermeyen mânasına gelir. Aslında masdardır. Ancak âdil makamında kullanılmıştır. Âdil'den daha beliğdir, çünkü müsemma, fiilin kendisiyle isimlenmiştir.
el-Latîfu: Arzunu sana rıfkla ulaştıran demektir. "Mahiyeti, idrak edilemeyecek kadar latîf" mânasına geldiği de söylenmiştir.
el-Habîru: Olanı ve olacağı bilen kimseye denir.
el-Gafûru: Bağışlamada mübalağa eden, çok bağışlayan demektir.eş-Şekûru: Kullarını, sâlih fiilleri sebebiyle mükâfatlandıran ve sevap veren demektir. Allah'ın kullarına şükrü, onlara mağfireti ve ibâdetlerini kabul etmesidir.
el-Kebîru: Celâl (büyüklük) ve şânının yüceliği sıfatlarını taşıyan kimsedir.
el-Mukîtu: Muktedir demektir. Ayrıca, mahlukâta gıdalarını veren mânasına geldiği de söylenmiştir.
el-Hasîbu: el-Kâfi demektir. Muf'il mânasında fâildir, tıpkı mü'lim mânasında elîm gibi, hasîb'in muhâsib mânasında kullanıldığı da söylenmiştir.
er-Rakîbu: Kendisinden hiçbir şey gâib olmayan hâfız (muhâfız) demektir.
el-Mucîbu: Kullarının duasını kabul edip, icâbet eden zât demektir.
el-Vâsiu: Zenginliği, bütün fakrları bürüyen; rahmeti herşeyi kuşatan demektir.
el-Vedûdu: el-Vedd (sevgi) kelimesinden mef'ûl mânasında feûl'dür. Allah Teâlâ Mevdûd'dur. Çok sevilir. Yani velîlerinin kalbinde sevgilidir. Veya fâil mânasında feûldür. Yani Allah Teâla sâlih kullarını sever, bu da "onlardan razı olur" demektir.
el-Mecîdu: Keremi geniş olan demektir. Şerif mânasını taşıdığı da söylenmiştir.
el-Bâisu: Mahlukâtı, ölümden sonra kıyamet günü yeniden diriltir demektir.
eş-Şehîdu: Kendisinden hiçbir şey gâib olmayan kimse demektir. Şâhid ve şehîd aynı mânada kullanılır, tıpkı âlim ve alîm kelimeleri gibi. Mâna şöyledir: Allah, (her yerde) hâzırdır. Eşyayı müşahede edip her an görür.
el-Hakku: Varlığı ve vücudu gerçek olan demektir.
el-Vekîlu: Kulların rızıklarına kefil demektir. Hakikat şudur: Kendisine tevkîl edilmiş olanı işinde müstakil söz sâhibi olmaktır. Bu hususta şu âyet hatırlanabilir: "(Dediler ki) Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" (Âl-i İmrân 173).
el-Kaviyyu: el-Kâdir (güçlü) demektir. Ayrıca: "Kudreti ve kuvveti tam, O'nu hiçbir şey âciz kılamaz" mânasına da gelir.
el-Metînu: Şedîd ve kavî olup, hiçbir fiilinde meşakkatle karşılaşmayan demektir.
el-Veliyyu: Nâsır (yardımcı) demektir. Ayrıca: "İşlerin kendisiyle yürüdüğü mütevelli, yetimin velîsi gibi" diye de açıklanmıştır.
el-Hamîdu: Fiiliyle hamde hak kazanan mahmûd kimsedir. Bu kelime mef'ûl mânasında fâildir.
el-Muhsî: İlmiyle herşeyi sayan, nazarından büyük veya küçük hiçbir şey kaçmayan kimse demektir.
el-Mübdiu: Eşyayı yoktan ilk defa var eden, yaratan demektir.
el-Muîdu: Mahlukâtı hayattan sonra tekrar ölüme, öldükten sonra da tekrar hayata iâde eden kimse demektir.
el-Vâcidu: Fakirliğe düşmeyen zengin demektir. Bu kelime, gına demek olan cide kökünden gelir.

el-Vâhidu: Tek başına devam eden, yanında bir başkası olmayan ferd'dir. Ayrıca, şerîk ve arkadaşı olmayan kimse mânası da mevcuttur.
El-Ahadu: Ferd demektir. Ahad ile vâhid arasındaki farka gelince, ahad, kendisiyle bir başka adedin zikredilmesini men edecek bir yapıya sâhiptir. Kelime hem müzekker, hem de müennestir. "Bana kimse (ahad) gelmedi derken, gelmeyen hem erkektir, hem de kadındır." Vâhid'e gelince bu sayıların ilki olarak vazedilmiştir: "Bana halktan biri (vahid) geldi" denir ama, "Bana haktan kimse (ahad) geldi" denmez. Vâhid, emsâl ve nazîri kabûl etmeyen bir mâna üzere bina edilmiştir. Ahad ise ifrad ve arkadaşlardan yalnızlık üzere bina edilmiştir. Öyle ise, vâhid, zât itibariyle münferiddir, ahad ise mâna itibariyle münferiddir.
es-Samedu: İhtiyaçlarını te'min etmek üzere, halkın kendisine başvurduğu efendidir. Yani halkın kendisine yöneldiği kimsedir.
el-Muktediru: Kudret kökünden müfteil babındandır. Kâdir'den daha öte bir güçlülük ifâde eder.
el-Mukaddimu: Eşyayı takdim edip, yerli yerine koyan demektir.
el-Muahhiru: Eşyayı yerlerine te'hir eden demektir. Kim takdime hak kazanırsa ona takdîm eder, kim de te'hîre hak kazanırsa ona da te'hîr eder.
el-Evvelu: Bütün eşyadan önce var olan demektir.el-Âhiru: Bütün eşyadan sonra bâkî kalacak olan demektir.
ez-Zâhiru: Herşeyin üstünde zâhir olan ve onların üstüne çıkan şey demektir.
el-Bâtınu: Mahlukâtın nazarlarından gizlenen demektir.
el-Vâlî: Eşyanın mâliki ve onlarda tasarruf eden demektir.
el-Müteâli: Mahlukâtın sıfatlarından münezzeh olan, bu sıfatların biriyle muttasıf olmaktan yüce ve âlî olan.
el-Berru: Katından gelen bir iyilik ve lütufla, kullarına karşı merhametli, şefkatli demektir.
el-Müntakimu: Dilediğine ceza vermede şiddetli davranan demektir. Nekame kökünden müfteil babında bir kelimedir. Nekame, hoşnudsuzluğun öfke ve nefret derecesine ulaşmasıdır.
el-Afuvvu: Afv'dan feûl babında bir kelimedir. Bu bâb mübalağa ifâde eder. Öyle ise mâna: "Günahları çokça bağışlayan" demek olur.
er-Raûfu: Katından gelen bir re'fetle (şefkatle) kullarına merhametli ve şefkatli olan demektir. Re'fetle rahmet arasındaki farka gelince; rahmet bazan maslahat gereği istemeyerek de olabilir. Re'fet isteksiz olmaz, isteyerek olur.
Zü'l-Celâl: Celâl, celîl'in masdarıdır. Celâl, celâlet, nihâyet derecede büyüklük, azamet demektir. Zü'l-Celâl büyüklük sahibi olan mânasına gelir.
el-Muksidu: Hükmünde âdil, demektir. Ef'al babında adaletli oldu mânasına olan bu kelime, sülâsî aslında zulmetti mânasına gelir. Nitekim kasıt; cevreden, zâlim demektir.
el-Câmiu: Kıyamet günü mahlukâtı toplayan demektir.
el-Mâniu: Dostlarını, başkalarının eziyetinden koruyan yardımcı demektir.
en-Nûru: Körlüğü olanları nuruyla görür kılan, dalâlette olanları da hidâyetiyle irşâd eden demektir.
el-Vârisu: Mahlukâtın yok olmasından sonra da bâki kalan demektir.
er-Reşîdu: Mahlukâta maslahatların gösteren demektir.
es-Sabûru: Âsîlerden intikam almada acele etmeyen, cezalandırmayı belli bir müddet te'hîr eden demektir. Allah'ın sıfatı olarak sabûr'un mânası halîm'in mânasına yakındır. Ancak ikisi arasında şöyle bir fark vardır: Sabûr sıfatında cezanın mutlaka olacağını beklemeyebilirler. Ancak halîm sıfatıyla Allah'ın cezasına kesin nazarıyla bakarlar.
Allah inkarcıların söylediklerinden münezzeh ve mukaddestir, uludur, yücedir.[75]

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUALARI

1-İSTİFTAH

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Yapmamız gereken duaların bir kısmı namazla ilgilidir. Daha namaza başlarken okumamız gereken dualar olduğu gibi, namazın içinde, muhtelif safhalarda, keza namazdan selâmla çıktıktan sonrada okunacak dualar mevcuttur. Şu halde burada bu dualarla ilgili bir kısım rivâyetleri göreceğiz.[76]

1. عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ اللهِ # إذَا كَبَّرَ لِلصَّ◌َةِ سَكَتَ هُنَيَّةً قَبْلَ أنْ يَقْرأَ، فَقُلْتُ يَا رسوُلَ اللهِ : بِأبِى أنْتَ وَأُمِّى سُكُوتَكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ؟ قَالَ: أقُولُ: اللَّهُمَّ نَقِّنِى مِنْ خَطَايَاىَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ ا'بْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ. اللَّهمَّ اغْسِلْنِى مِنْ خَطَايَاىَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى، وهذا لفظ الشيخين.زاد أبو داود والنسائى فى أوَّله:]اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِى وَبَيْنَ خَطَايَاىَ كَمَا بَعَدْتَ بَيْنَ المشْرِقِ وَالمغْرِبِ[.

1. (1795)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz için tahrîme tekbirini alınca kıraate geçmezden önce bir müddet sükût buyurmuştur. Ben:
"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, anam babam sana feda olsun, tekbir ile kıraat arasındaki sükût esnasında ne okuyorsunuz?" Bana şu cevabı verdi:
"Ey Allahım, beni hatalarımdan öyle temizle ki, kirden paklanan beyaz elbise gibi olayım. Allahım beni, hatalarımdan su, kar ve dolu ile yıka" diyorum." [Buhârî, Ezân 89; Müslim, Mesâcid 147, (598); Ebû Dâvud, Salât 123, (781); Nesâî, İftitâh 15, (2, 128, 129).]
Ebû Dâvud, Nesâî (ve Buhârî'nin) rivâyetlerinin başında şu ziyade vardır: "Allahım, benimle hatalarımın arasını doğu ile batının arası gibi uzak kıl."[77]

AÇIKLAMA:

1- Normalde çamaşırın temizliği için sadece su kullanıldığı halde, hadiste bir ve buzun da zikri, âlimler tarafından farklı yorumlara tâbi kılınmıştır, ancak hepsi de neticede maksadın mübalağalı şekilde ifâdesinde birleşirler.
Mesela Hattâbî der ki: "Kar ve dolunun zikri te'kîd içindir. Zîra, bunlar zaten elle dokunulmayan, temizlikte de kullanılmayan iki sudur."
İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Böyle denmekle âzamî derecedeki temizlik ifâde edilmiştir. Zîra, üzerinden üç ayrı temizlik maddesi geçen elbise tertemiz olur. Mamafih, bunların her birinden maksadın mecaz olması da mümkündür. Yani onlarla kiri kaldıran sıfat kinâye olunmuştur, tıpkı şu âyette olduğu gibi: وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْلَنَا وَارْ حَمْنَا "Rabbimiz bizi affet, bize mağfiret et ve bize merhamet et..." (Bakara 285).
Tîbî de buna işareten der ki: "Sudan sonra kar ve buzun da zikrinden maksad, afdan sonra rahmet ve mağfiretin bütün envâını -pek şiddetli olan cehennem azabının harâretini söndürmek için- taleb etmektir." Hadîsin, Abdullah İbnu Ebî Evfâ tarafından Müslim'de kaydedilen rivâyetinde suyun soğukluk kaydıyla zikri de bu mânayı te'yîd eder. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hataları -ateşe girmeye sebep olmasından ötürü- cehenneme benzetmiş ve onun söndürülmesini de yıkamaya teşbîh buyurmuş, söndürme işinde, söndürücülerin hepsini sudan başlayarak en soğuğuna varıncaya kadar zikretmekle üslûbda mübalağaya yer vermiştir.
Türbüştî der ki: "Bu üç şeyin betahsis zikri, bunların semâdan inmeleri sebebiyledir."
Kirmânî der ki, "Bu üç duada, üç vakte işaret edilmiş olma ihtimali de vardır. Uzaklaşma istikbâle, temizlik hâl-i hâzıra, yıkama geçmişe işarettir." İbnu Hacer der ki, "Bu durumda, istikbâlin önce zikri, husûle, gelecek olanın def'ine gösterilecek ihtimam, vukua gelmiş olanın ref'inden önce olduğu içindir." Yani günah işleyip sonra da affıyla uğraşıncaya kadar, öncelikle günah işlememeye gayret gösterilmelidir.[78]
2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER
* Hadisten, tahrîme tekbiri ile kıraat arasında dua okumanın meşrû olduğu hükmü çıkarılmıştır. Ancak İmam Mâlik bu hükme katılmamıştır.
* İmam Şâfiî ve başka bâzıları bu hadise dayanarak namazda, Kur'ân'da olmayan bir şeyle dua etmenin câiz olduğuna hükmederler. Hanefîler bu görüşe katılmazlar.

* Hadis, Ashâb'ın Rusûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı hareket, sükûn, gizli, açık bütün ahvâliyle tesbit edip, dini en mükemmel şekliyle muhafaza ettiklerini göstermekte, bu hususta muknî bir örnek sunmaktadır.
* Bazı Şâfiîler, kar ve dolunun temizleyici olduklarına bu hadisten delil çıkarmışlardır.[79]

2. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّى مَعَ رسُولِ اللّهِ # إذ قالَ رَجُلٌ مِن القَوْمِ : اللّهُ أكْبَرُ كَبِيراً، وَالْحَمْدُللّهِ كَثِيراً، وَسُبْحَانَ اللّهِ بُكْرَةً وَأصِيً، فقَالَ #: مَنِ الْقَائِلُ كَلِمَةَ كَذَا وَ كَذَا؟ قالَ الرَّجُلُ: أنَا يَارسُولَ اللّهِ، فقالَ: عَجِبْتُ لَهَا فُتِحَتْ لَهَا أبْوَابُ السَّمَاءِ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَمَا تَرَكْتُهُنَّ مُنْذُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ # يَقُولُ ذلِكَ[. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.وزاد النسائى في رواية:]لقَدْ رَأيْتُ ابْتَدَرَهَا اثْنَا عَشَرَ مَلَكاً[.

2. (1796)- İbnu Ömer (radyallahu anhumâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte namaz kılarken, cemaatten biri aniden:
"Allahu ekber kebîrâ, velhamdü lillâhi kesîrâ, subhânallâhi bükraten ve asîlâ (Allah, büyükte büyüktür, Allah'a hamdimiz çoktur, sabah akşam tesbihimiz Allah'adır!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz:
"Bu sözleri kim söyledi?" diye sordu. Söyleyen adam:
"Ben, ey Allah'ın Rusûlü" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesellâm) efendimiz:"
"O sözler hoşuma gitti. Sema kapıları onlara açıldı" buyurdu. İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Söylediği günden beri o zikri okumayı hiç terketmedim." [Müslim, Mesâcid 150, (601); Tirmizî, Daavât 137, (3586); Nesâî İftitâh 8, (2, 125).]
Nesâî, bir rivâyette şu ziyâdede bulunmuştur: "On iki adet meleğin, bu sözleri (yükseltmek üzere) koşuştuklarını gördüm."[80]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste beyan edilen gök kapılarının açılması o zikrin Allah indinde makbul olduğuna delildir. Çünkü duaların kıblesi sema, makbul sözlerin şe'ni kabûl-i İlâhî semâsına yükselmektir. Âyette: "Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih ameller yükseltir" buyurulmuştur (Fâtır 10)
2-Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâdeleri, bu zikrin dilden düşürülmemesine bir teşviktir. Nitekim İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), dinlediği günden itibâren bunu her fırsatta dilinden düşürmemiştir.[81]

3. وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]بَيْنَمَا رسولُ الله # يُصَلِّى إذْ جَاءَهُ رَجُلٌ قَدْ حَفَزَهُ النَّفْسُ، فَقَالَ: اللّهُ أكْبَرُ، الْحَمْدُللّهِ حَمْداً كَثِيراً طَيِّباً مُبَارَكاً فِيهِ، فَلَمَّا قَضى رسولُ الله # الصَّ◌َةَ قالَ: أيُّكُمُ المتَكَلِّمُ بِالْكَلِمَاتِ؟ فَأرَمَّ الْقَوْمُ، فقَالَ: إنَّهُ لَمْ يَقُلْ بأساً، فقَالَ الرَّجُلُ: أنَا يَارَسُولَ اللّهِ، قالَ: لَقَدْ رَأيْتُ اثْنَىْ عَشَرَ مَلَكاً يَبْتَدِرُونَهَا أيُّهُمْ يَرْفَعُهَا[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.»حَفْزَهُ النَّفَسُ« أى تتابع بشدة كأنه يحفز صاحبه: أى يدفعه.»وَأرَمَّ الْقَوْمُ« أطرقوا سكوتاً .

3. (1797)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaz kılarken nefes nefese bir adam geldi ve:
"Allahu ekber, Elhamdü lillâhi hamden kesîran tayyiben mubâreken fîhi. (Allah büyüktür, çok temiz ve mübârek hamdler Allah'adır!)" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazı bitirince:
"Şu kelimeleri hanginiz söyledi?" diye sordu. Cemaat bir müddet sessiz kaldı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):
"(Kim söylediyse çekinmesin, benim desin), Zîra fena bir şey söylemiş değil)" dedi. Bunun üzerine adam:
"Ben, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da:

"Ben on iki melek gördüm. Her biri, bu kelimeleri (Allah'ın huzuruna) kendisi yükseltmek için koşuşmuşlardı." [Müslim, Mesâcid 149, (600); Ebû Dâvud, Salât 121, (763): Nesâî, İftitâh 19, (2, 132, 133).][82]

AÇIKLAMA'sı 1800 numaralı hadiste gelecek.[83]

4. وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسولُ اللهِ # إذَا اسْتَفْتَحَ الصَّ○ةَ كَبَّرَ، ثُمَّ قال: إنَّ صَ○تِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ شَرِيكَ لَهُ، وبِذلِكَ أُمِرْتُ وَأنَا أوَّلُ المسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ اهْدِنِى ٔحْسَنِ ا ٔعْمَالِ وَأحْسَنِ ا ٔخْ○قِ، يَهْدِى ٔحْسَنِهَا إ ّ أنْتَ، وَقِنِى سَيِّئَ ا ٔعْمَالِ، وَسَيِّئَ ا ٔخْ○قِ يَقِى سَيِّئَهَا إ ّ أنْتَ[. أخرجه النسائى .

4. (1798)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başlarken tekbir getirir, sonra (bazan) şunu okurdu: "İnne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhi Rabbi'l-âlemîn. Lâ şerîke lehu ve bizâlike ümirtü ve ene evvelü'lmüslimîn. Allahümmehdinî li-ahseni'l a'mâli ve ahseni'l-ahlâki. Lâ yehdî li-ahsenihâ illâ ente. Ve kınî seyyie'l-a'mâl ve seyyie'l-ahlâk. Lâ yakî seyyiehâ illâ ente. (Namazım, ibâdetim hayatım ve ölümüm âlemlerin şeriksiz Rabbi Allah içindir. Ben bununla emrolundum. Ben bu emre teslim olanların ilkiyim. Ey Allah'ım, beni amellerin ve ahlâkın en iyisine sevket. Bunların en iyisine senden başka sevkeden yoktur. Beni kötü amellerden ve kötü ahlâktan koru, bunların kötülerinden ancak sen korursun." [Nesâî, İftitâh 16, (2, 129).]

AÇIKLAMA: 1800 numaralı hadistedir.

5. وعن محمد بن مسلمة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ]أنَّ النَّبِىَّ # كانَ إذَا قامَ يُصَلِّى تَطَوُّعاً قالَ: اللهُ أكْبَرُ وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّموَاتِ وَا ٔرْضَ حَنِيفاً
مُسْلِماً ومَا أنَا مِنَ المشْرِكِينَ، وَذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ جَابِرٍ، ثُمَّ قالَ: اللَّهُمَّ أنْتَ الملِكُ إلهَ إ ّ أنْتَ، سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ، ثُمَّ يَقْرأُ[. أخرجه النسائى .

5. (1799)- Muhammed İbnu Mesleme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nâfile namaz kılmak için kalktığı vakit (bazan) şunu okurdu:"Allahu ekber veccehtü vechiye li'llezî fatara's-Semâvâti ve'l-arza hanîfen müslimen ve mâ ene mine'lmüşrikîn... (Allah büyüktür. Yüzümü Hanîf ve Müslüman olarak semâvat ve arzı yaratan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim)..."[84] Devamını Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'in rivâyetinde olduğu şekilde zikretti. Sonra şunu okudu:"Allahümme ente'l-Meliku. Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke ve bihamdike [Allahım (kâinatın gerçek) Meliki sensin. Senden başka ilah yoktur. Seni hamdinle takdîs ederim)." Sonra kıraata geçti." [Nesâî, İftitâh 17, (2, 131).][85]

AÇIKLAMA,1800 numaralı hadistedir.[86]

6. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذا افْتَتَحَ الصَّ○ةَ قالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعالَى جَدُّكَ، وَ○ إلَهَ غَيْرُكَ[. أخرجه أبو داود والترمذى.والمراد »بِالْجَدِّ« في حق الله تعالى عظمته وجله: أى صار جدك عالياً .

6. (1800)- Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza (iftitah tekbiri ile) başlayınca şunu okurdu: "Subhâneke Allahümme ve bihamdike ve tebâreke'smüke ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâhe gayruke. (Allah'ım seni her çeşit noksan sıfatlardan takdîs ederim, hamdim

sanadır. Senin ismin mübârek, azametin yücedir, senden başka ilah da yoktur)." [Tirmîzî, Salat 179, (243); Ebû Dâvud, Salat 122, (776); İbnu Mâce, İkâmeti's-Salat 1, (804).][87]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, namazda tahrîme (veya iftitah tekbirin)den sonra Kur'ân kıraatine geçmeden önce istiftah duasının okunacağını ifâde ederler. Bu, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmet İbnu Hanbel ve Cumhur'a göre müstehabtır. İmam Mâlik'e göre ise müstehab değildir. Ancak bizzat okunacak duâ husûsunda âlimler ihtilâf etmişlerdir.
* Ahmed İbnu Hanbel ve İmam Âzam (rahimehumallâh)'a göre son rivâyette kaydettiğimiz Sübhâneke okunmalıdır. Delilleri de Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin mezkur rivâyetidir. Bu rivâyet, Ahmed İbnu Hanbel ve Müstedrek'de de rivâyet edilmiştir. Hâkim, sıhhatini te'yid eder.
Bu hadis, bazı ilâvelerle Ebû Saîdi'l-Hudrî başta, başka bir kısım sahâbilerden de rivâyet edilmiştir. Ancak Tâbiîn ve Etbauttâbiîn ulemâsı amelde, çoğunlukla Hz. Âişe'nin rivâyetini esas almıştır. Mamafih Hz. Ömer ve İbnu Mes'ud'un rivâyetleri de bunun aynısıdır. Namazda onların da bunu okuduğu bilinmektedir.
* Bu babta yukarıda Hz. Ebû Hüreyre, Hz. Câbir İbnu Abdillah, Muhammed İbnu Mesleme (radıyallâhu anhüm)'den farklı dualar kaydettik. Hz. Ali'den kaydedilen bir başka rivâyet daha var. Demek ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) istiftah duasını farklı şekillerde okumuşlardır. Bunlardan birini sahih addedip diğerlerine bâtıl demek mümkün değildir. Hattâ İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in bir rivâyetine göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namaza başlayınca önce veccehtü vechiye diye başlayan duayı, arkadan Sübhâneke duasını, bundan sonra da İnne salâtî ve nüsükî diye başlayan duayı okur, ondan sonra kıraate geçerdi.
İbnu'l-Esîr'in Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, İmam Şafiî (rahimehullah) hazretleri -farz olsun, nafile olsun- bütün namazlarda bu duâların hepsini baştan sona okurmuş.
Hanefîlerden Ebû Yûsuf, "Namazda Sübhâneke ile birlikte Veccehtu vechiye beraber okunmalıdır" demiştir. el-Muhît'de geldiğine göre veccehtü vechiye duası tekbirden önce okunmalıdır, bu müstehabtır. Aksini söyleyen de olmuştur.
Şâfiîlere göre, imam, Fatiha ile sûre arasında biraz sükut eder, bu arada cemaat da Fatiha'yı okur. Şafiî hazretleri, namaza başlarken imam ve cemaatin, aynı istiftah duasını okuyacaklarını açıkça söylemiştir.
Yine Şafiîlere göre, imamın Fatiha ile sûrelerden sonra sükut etmesi, cemaatin Fâtiha okumalarını te'min içindir. Hanefîler cemaat halinde imamın arkasında bir şey okumadıkları için sondaki bu sükut, kıraatla rükûnun arasını ayırmaya hamledilmiştir, kıraat bitince rükûya gitmekte acele etmemekten ibârettir. Kasten uzatılması mekruhtur. Yanılarak uzatılırsa farzın te'hirine sebep olduğu için secde-i sehiv gerekir.
İmam Mâlik, farz veya nâfile herhangi bir namazın başında, ortasında ve sonunda herhangi bir duayı okumakta beis görmez. Şâfiî'nin de görüşü bu ise de, istiftah duasını okumak sünnettir.
Hanefîlere göre, istiftah duası olarak Sübhâneke'den başka bir dua okumak câiz değildir. Bu hususta rivâyet edilen dualar, farz namazların tahiyyatlarında teşehhüdden sonra namazın nihayetinde okunabilir. Nafilelerde daha müsâmahalı olan Hanefîler bu babta gelen rivâyetleri gece namazlarına hamlederler.
İbnu Battâl, adı geçen sükutun Medine örfünde yerleşmemiş olmasını gözönüne alarak, buna Resûlullah (aleyhissalât vesselâm)'ın bazan yer verdiği hükmüne ulaşır ve terkini câiz görür.
Hadiste geçen "Annem babam sana feda olsun" tâbirinin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında kullanılması câizdir. Bazı âlimler, herkes için kullanılabilir demiş ise de "câiz değildir" diyen de olmuştur. Üçüncü bir görüşe göre ise sâdece sâlihler için câizdir, başkalarına söylenemez. [88]

RÜKÛ VE SECDELERDE OKUNACAK DUÂLAR

.1 عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: أَ، وَإِنِّ نُهِيْتُ أنْ أَقْرَأَ القُرْآنَ رَاكِعاً وَسَاجِداً، فَأمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الربَّ، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ، فَقَمِنٌ أنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ[. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.ومعنى »قَمِن« جدير .

1. (1801)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Haberiniz olsun, ben rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumaktan men edildim. Öyleyse rükûda Rabb Teâlâ' yı tâzim edin, secdede ise dua etmeye gayret edin, (zîra secdede iken yaptığınız dua) icâbet edilmeye lâyıktır." [Müslim, Salât 207 (479); Ebû Dâvud, Salât 152, (876); Nesâî, İftitâh 98, (2, 189).][89]

AÇIKLAMA:

1-Bir kısım rivâyetler rükû ve secde hâlinde Kur'ân okunmayacağını belirtirler. Şârihler bunun sebebini şöyle açıklarlar: "Rükû ve sücud halleri, kulun Rabbi karşısındaki tevâzuunu ifâde etmektedir. Bu sebeple o haller zikre tahsis edilmişlerdir. Dolayısıyla, aynı halde Kelâmullah ile mahlûkun sözleri eşit tutularak beraber zikredilmeleri mekruhtur.
2-Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "...Ben rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumaktan men edildim" demekle, sâdece kendisine âit bir yasağı değil, ümmetinin de tâbi olması gereken bir yasağı ifâde ediyor. Zîra ümmeti, -nadir hasâis dışında- her hareketinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a uymakta mükelleftir. Üstelik, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashâbına rükû halinde Allah'ı tâzim, secde halinde de dua etmeleri için emirde bulunmuştur. Böyle bir emir de, sözünü ettiğimiz yasağın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şahsına ait olmayıp, bütün ümmete şâmil olduğunu gösterir.
Hülâsa rükû ve secde hâlinde Kur'ân okumak yasaklanmıştır. Rükûda tesbih, secdede ise tesbih ve dua yapılır.
3- Hanefîlere göre, namazın bir rüknünde, namaz fiilleri cinsinden bir ilâvede bulunulsa secde-i sehiv gerekir, zîra vâcibin veya farzın te'hiri mevzubahistir. Şâfiîlere göre rükû ve secdelerde Fâtiha'dan başka bir sûre veya âyet okumak mekruhtur. Fakat namaz bozulmaz.
4- Fatiha okumaya gelince, bu hususta Şâfiîlerden iki farklı görüş rivâyet edilir: Birine göre Fâtiha ile başka sûre arasında fark yoktur. Dolayısı ile Fatiha'nın okunması da mekruhtur, ancak namazın sıhhatini bozmaz. İkinci görüşe göre Fatiha'yı, rükû ve secdede kasden okumak haramdır, namazı bozar. Sehven okumak mekruh değildir. Ancak, gerek sehven olsun ve gerekse kasden olsun, Fatiha'nın okunması Şâfiî hazretlerine göre secde-i sehiv gerektirir.[90]

.2 وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ الله # يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ وَجِلَّهُ، أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، سِرَّهُ وَعَ◌َنِيَتَهُ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

2. (1802)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), secdelerinde şunları söylerdi: "Allahümmağfirlî zenbî küllehu, dıkkahu ve cüllehu, evvelehu ve âhirehu, sırrahu ve alâniyyetehu. (Allahım! Büyükküçük birincisonuncu, gizli-açık, bütün günahlarımı mağfiret buyur." [Müslim, Salât 216, (483); Ebû Dâvud, Salât 152, (878).][91]

.3 وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كانَ رسولُ اللهِ # يُكْثِرُ أنْ يَقُولَ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وبِحَمْدِكَ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي: يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ[. أخرجه الخمسة إ الترمذى.وفي أخرى لمسلم وأبى داود والنسائى:]كانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ المَ◌َئِكَةِ وَالرُّوحِ[.وفي أخرى لمالك والترمذى وأبى داود:]فَقَدْتُهُ # مِنَ الْفِرَاشِ فَالْتَمَسْتُهُ

فَوَقَعَتْ يَدِى عَلى بَطْنِ قَدَمَيْهِ، وَهُوَ سَاجِدٌ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّ أعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَأعُوذُ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْكَ، أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أنْتَ كَمَا أثْنَيْتَ عَلى نَفْسِكَ[.

3. (1803)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resullulah (aleyhissalâtu vesselâm) rükûsunda ve secdelerinde şu duayı çokca okurdu: "Sübhânekallâhümme Rabbenâ ve bihamdike, Allahümmağfirlî. (Allah'ım, seni takdis ve tenzih ederim. Rabbimiz! Takdisimiz hamdinledir. Ey Allahım, beni mağfiret et.)" Bu duayı okumakla Kur' ân'a yani Kur'ân'ın: "Rabbini hamd ile tesbîh et" (Nasr 3) âyetine] uyuyordu." [Buhârî, Ezân 123, 139, Meğâzî 50, Tefsîr, İzâcâe nasrullahi ve'l-Feth; Müslim, Salât 217, (484); Ebû Dâvud, Salât 152, (877); Nesâî, İftitâh 153, (2, 219).]
Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî'de gelen bir rivâyette şöyle denir: "Resûllullah (aleyhissalâtu vesselâm) rükû ve secdesinde şöyle derdi: "Subbûhun kuddûsün Rabbü'lmelâiketi ve'r-Rûhi, (Münezzehsin, mükaddessin, meleklerin ve Ruh'un Rabbisin)".
Muvatta, Tirmizî ve Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yatakta kaybettim ve araştırdım, derken elim ayağının altına rastladı. Secdede idi ve: "Allahümme innî eûzu birızâke min sahtike ve eûzu bimuâfâtike min ukûbetike ve eûzu bike minke Lâ uhsî senâen aleyke. Ente kemâ esneyte alâ nefsike. (Allahım! Senin rızanı şefaatçi kılarak öfkenden sana sığınıyorum. Affını şefaatçi yaparak cezandan sana sığınıyorum. Senden de sana sığınıyorum. Sana layık olduğun senâyı yapamam. Sen kendini sena ettiğin gibisin)" diyordu."[92]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, görüldüğü üzere muhtelif kaynaklarda bazı farklılıklarla gelmiştir. Müellifimiz, burada daha ziyâde rükû ve secde hâlinde okunacak duaları göstermek istediği için rivâyetteki başka unsurları imkân nisbetinde tayyedip hadîsi özetlemiştir. Mesela Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) şöyle anlatır: "Bir gece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı yatakta kaybetmiştim. Hanımlarından birinin yanına gitti zannettim. Aramaya başladım. Sonra geri döndüm. Rükû veya secdede idi: "Sübhâneke ve bi hamdike lâilahe illâ ente!" diyordu. Ben: "Annem bâbam sana kurban olsun. Ben neyin peşindeyim, sen neyin peşindesin!" dedim."
2- Âişe vâlidemizin, kıskançlığın sevkiyle Hz. Peygember (aleyhissalâtu vesselâm)'i araması, onu secde eder bulmasına ve secde sırasında okuduğu duaları zabtedip rivâyet etmesine vesîle olur. Şüphesiz, secdede okunacak duaları Ashab biliyor idi. Ancak, bunların farklı şekiller aldığı ortaya çıkmış olmaktadır.
3- Sübbûh, Allah'ın, ilâha lâyık olmayan her türlü noksanlıklardan, şerîkten, benzerden münezzeh olması demektir. Kuddûs ise, Allah'ın, ilaha layık olmayan herşeyden temizlenmiş olduğunu ifade eder, mübârek mânasında olduğu da söylenmiştir. Bu kelimeler sebbûh ve kaddûs şeklinde de rivâyet edilmiştir. Fasih olanı subbûh ve kuddûs şekilleridir. Bunlar, bazı âlimlerce Allah'a ait isimlerdendir, sıfat diyen de olmuştur.
4- Hadiste geçen ruh nedir? Âlimler çoğunluk itibariyle muradın Cebrâil olduğunu söylerler. Bazıları ise "büyük bir melektir" demiştir. Ruh için "İlâhî rahmet", "meleklerin dahi göremediği başka bir mahlûk" diyenler olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif âyetlerde Ruh'a temas edilir (Nahl 2, İsrâ 85, Şuara 193, Gâfir 15, Meâric 4, Nebe 38, Kadr 4). Ruh için Cumhur, "Cebrâil'dir" demiştir. İhtilaflı meselelerde esas olan Cumhur'un görüşüdür.[93]
5- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kulluğun en güzel ifadesi olarak, günahları îtiraf edip, Allah'ın öfke, ceza gibi muâmelerinden Allah'ın rızasına ve affına sığınıyor. "Senden sana sığınıyorum" cümlesi ile ilgili olarak Hattâbî şu açıklamayı sunar: "Burada bir mânâ inceliği vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesellâm) Allah Teâla'nın öfkesinden yine O'nun rızasına, azâbından affına iltica etmiştir. Bunun mânası, O'na karşı yaptığı ubûdiyet ve senalarda vâki olan kusurlardan dolayı Allah'tan af dilemektir.
6- "Sana layık olduğun senâyı yapamam" ifâdesi, Allah'a karşı gerekli olan ubûdiyetin hakkını verememem demektir. Çünkü sena, Allahın üstün vasıflarını zikretmektir. İfâdenin kelimesi kelimesine tercümesi: "Senin senanı saymakla bitiremem, sen kendini nasıl sena etti isen sen öylesin" şeklinde olmalıdır. Allah Teâla Hazretleri'nin nimetleri, sıfatları o kadar çoktur ki, beşer kapasitesi onların tamamını idrâkten âcizdir, akıl Zât-ı İlâhî'nin yüceliğini ihâtadan nâkıstır. Resûlullah (aleyhissalâtu

veselâm), beşer idrâkinin, Allah hakkında, -en hâlis niyetle, en kâmil imanla dahî olsa- ortaya koyacağı her çeşit tavsîfatın, takdîratın O'nu açıklamaktan, bütün çıplaklığı ile hakikat-ı İlâhiye'yi ortaya koymaktan aciz ve nâkıs kalacağını böyle ifade buyurmuştur: "Ya Rabb! Biz beşerî idrakimizle seni kavramaktan, mümkün olanlar için yaratılan dilimizle İlahî şuunâtını ifadeye dökmekten âciziz, ancak imanımızla yüceliğini tasdîk ediyor, sen kendini nasıl sena etti isen öyle olduğunun kabul ediyoruz."

7- Hadiste açıklanması gereken bir ifâde: "Bu duayı okumakla Kur' ân'a uyuyordu" diye tercüme ettiğimiz cümledir. Kelimesi kelimesine tercüme "Kur'ân'ı te'vîl ediyordu" şeklinde yapılmalıydı. İbnu Hacer bunu: "Kur'ân-ı Kerîm'in rükû ve sücudda yapılmasını emrettiği şeyi yapıyordu" diye açıklar. İlâveten der ki: "A'meş'in rivâyetinde açıklandığı üzere "Kur'ân" ile kastedilen şey, bir kısmıdır, o da zikredilen sûredir ve zikredilen zikirdir. İbnu's-Seken'in rivâyetinde, bundan maksat فَسَبِّحْ بِحَمْدِرَبِّكَ"Rabbine hamd ile tesbîh et" (Nasr 4) âyetidir. Böylece bu rivâyet, bu âyetteki iki ihtimalden birini tâyin etmiş olmaktadır. Zîra âyetteki "tesbîh et!" emrinden murad, hamd'in kendisi olma ihtimali var, zîra hamd'in tesbîh mânasını taşıması mevzubahistir. Zîra hamd, mahmûd fiilleri Allah'a nisbeti iktiza ettiği için tenzîh mânâsında tesbîhtir de... Durum bu olunca, "Tesbîh et!" emri ile kastedilen şeyin "hamdle mütelebbis (karışık) olarak yapılacak tesbih" olma ihtimâli de var. Bu durumda tesbih ve hamd beraberce yapılmadıkça emre uyulmuş olmaz Âyetin zâhir mânâsı da budur."[94]

8-BÂZI HÜKÜMLER

* İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Bu rivâyet rükûda duanın, sücûdda tesbîhin mübah olduğuna delalet eder. Bu söylenene, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Rükûda Rabb Teâlâ'yı tâzim edin, sücûdda da duaya gayret edin" hadisinde muhalefet yoktur. Zîra, sadedinde olduğumuz hadisin cevaza hamledilmesi mümkündür ve bu esastır. Sücudla ilgili emri de duayı çok yapmaya hamledebiliriz. Nitekim "gayret edin" ibâresi de bu çok yapma te'vilini te'yîd eden bir unsurdur."

Secdede duayı çok yapma üzerine hadisler gelmiştir. Bunlardan biri: اَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَاَكْثِرُوا فِيهِ مِنَ الدُّعَاءِ

"Kulun Rabbine en yakın olduğu zaman secde hâlidir. Öyle ise secdede iken çok dua edin" hadisidir. Secdede çok dua etme emri, her hâceti çokça talep metmeye teşviki de içine alır. Nitekim, daha önce de kaydedildiği üzere, bu ayakkabı bağına varıncaya kadar maddî ihtiyaçlarımızın da talebini ihtiva eder. Çok duaya, istenen bir şeyi tekrar tekrar taleb de dâhildir.

* Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'nin, secde etmekte olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ayağına değmesi, kadının teması ile abdestin bozulmayacağına Hanefîlerce delil kılınmıştır. Ancak diğer üç mezhebe göre kadının değmesi abdesti bozar.

* Secdede ayakları dikmek sünnettir.[95]

.4. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ اللّهِ #: إذَا رَكَعَ أحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ ثَ◌ث مَرَّاتٍ: سُبْحَانَ رَبِّى الْعَظِيمِ، وَذلِكَ أدْنَاهُ، وَإذَا سَجَدَ فَلْيَقُلْ: سُبْحَانَ رَبِّىَ ا'عْلَى ثَ‌اً، وَذلِكَ أدْنَاهُ[. أخرجه أبو داود والترمذى

4. (1804)-İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri rükû edince üç kere "Sübhâne rabbiyel azîm (Büyük Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehdir" desin. Bu, en az miktardır. Secde yapınca da üç kere "Sübhâne Rabbiye'l a'lâ (Ulu Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehdir" desin. Bu da en az miktardır." [Ebû Dâvud, Salât 154, (886); Tirmizî, Salât 194, (261).][96]

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin açıklamasında belirttiğimiz üzere, rükû ve sücûdda okunacak duaların mâhiyeti rivâyetlerde farklı şekillerde gelmiştir. Sadedinde olduğumuz İbnu Mes'ud rivâyeti onlardan biridir. İbrahim Nehâî, Hasan Basrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed ve bir rivâyette Ahmed İbnu Hanbel bu rivâyeti esas alarak üçer sefer bu duaları okumayı sünnet addetmişlerdir.

Rivâyet üçten aşağı tutulmamasını tavsiye eder. Demek ki, üçten az olursa sünnete riâyet edilmemiş olacaktır. Fazla okumaya mâni yok. Ancak nihâî hududu hususunda bazı yorumlar vardır: Mâverdî: "Kemâli on bir veya dokuzdur, vasatı beştir, ancak bir kere ile iktifa etse yine de tesbih husule gelmiş olur" der. Tirmizî'nin İbnu'l-Mübârek ve İshâk İbnu Râhuye'den naklettiğine göre, imamın beş kere tesbih okuması müstehabdır. Şevkâni'nin kaydına, göre, tesbihlerin dokuzdan fazla kılınması halinde sehiv secdesi gerekeceği, üçten fazla okunduğu takdirde sayının çift değil, tek tutulması ile ilgili sarih bir delil yoktur.
Rükû ve secdelerde yapılacak zikrin hükmü ihtilaflıdır. Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre sünnettir, terkinde bir şey gerekmez, ancak kasden terkedilmesi mekruhtur. Ahmed İbnu Hanbel ve diğer bazı âlimlere göre vâcibtir, kasden terki namazı bozar, sehven terkinde secde-i sehiv gerekir. Zahirîlerden İbnu Hazm ise "farzdır" demiştir.[97]

5. وعن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسولُ اللّٰهِ # إذَا رَكَعَ قالَ: اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أسْلَمْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، أنْتَ رَبِّى خَشَعَ سَمْعِى، وَبَصَرِى، وَلَحْمِى، وَدَمِى، وَعِظَامِى للّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ[. أخرجه النسائى.»الخُشُوعُ« الخضوع والذل .

5. (1805)- Hz. Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), rükû yaptığı zaman: "Allahümme leke reka'tu ve bike âmentü ve leke eslemtü ve aleyke tevekkeltü ente Rabbiye, haşaa sem'î ve basarî ve lahmî ve demî ve izâmî lillahi Rabbi'l-âlemin. (Ey Allahım sana rükû yapıyorum, sana inandım, sana teslim oldum, sana tevekkül ettim. Sen Rabbimsin, kulağım, gözüm, etim, kanım ve kemiklerim Âlemlerin Rabbi olan Allah önünde haşyette, tezellüldedir." [Nesâî, İftitâh 104, (2, 192). Bu rivâyet Müslim'de gelen uzun bir rivayetin bir parçasıdır (Salâtu'l-Müsâfirîn) 201, (771).][98]

6. وعن ابن أبى أوفى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسولُ اللّٰهِ # إذَا رَفعَ ظَهْرَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَالَ: سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلءَ السَّموَاتِ، وَمِلْءَ ا٘رْضِ، وَمِلْءَ مَا شِئْتَ منْ شَيءٍ بَعْدُ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى .

6. (1806)- İbnu Ebî Evfâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sırtını rükûdan kaldırdığı zaman: "Semiallâhu limen hamideh, Allahümme Rabbenâ leke'lhamdü mil'essemâvâti ve mil'el-arzi ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du. (Allah, kendisine hamd edeni işitir. Ey Allahım, ey Rabbimiz, semâlar dolusu, arz dolusu ve bunlardan başka istediğin her şey dolusu hamdler sana olsun" [Müslim, Salat 204, (476); Ebû Dâvud, Salât 144, (846).][99]

7. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسول اللّٰهِ # يَقولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى وَارْحَمْنِى وَاجْبُرْنِى وَاهْدِنِى وَارْزُقْنِى[. أخرجه أبو داود والترمذى، واللفظ له .

7. (1807)- İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) iki secde arasında: "Allahümme'ğfir lî ve'rhamnî, ve'cbürnî, ve'hdinî ve'rzuknî. (Allahım bana mağfiret et, merhamet et, beni zengin kıl, bana hidâyet ver, bana rızık ver) derdi". [Ebû Dâvud, Salât 145, (850); Tirmizî, Salât 211, (284); İbnu Mâce, Salât 23, (898).][100]

AÇIKLAMA:

1- Son üç rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın rükûdan doğrulurken olsun, iki secde arasındaki doğrulmada olsun muhtelif tesbihler okuduğunu göstermektedir.
2- Okunan duada geçen kelimeler ma'lum ise de şârihler şu açıklamayı sunarlar: "İstenen mağfiret insanlara karşı işlenen günahların affı ve ibâdetlerde yapılan kusurların bağışlanması içindir. İstenen

rahmet, amelin karşılığı olan rahmet değil, Allah'ın lütfuna, keremine lâyık olan rahmettir veya "ibadetimi kabul etmek suretiyle rahmet kıl" demektir. Zenginlik talebinden maksad gönül zenginliği, dünya ve madde karşısında istiğna ve tokgözlülük talebidir. Rızk talebinden maksad temiz ve helâl rızık, ihtiyaçları karşılayacak rızıktır veya mânevî derecelerde veya uhrevî yüksek derecelerin kazanılmasında yardımdır.
3-Hadis, ayrıca, oturma sırasında iki secde arasında bu kelimelerle dua etmenin meşrû olduğuna delâlet eder.[101]

8. وعن عليّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كانَ النَّبِيُّ # إذَا سَجَدَ قالَ: اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِىَ لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ، وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللهُ أحْسَنُ الخَالِقِينَ، ثُمَّ يَكُونُ آخِرُ مَا يَقُولُ بَيْنَ التَّشَهُّدِ وَالتَّسْلِيمِ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ،
وَمَا أخَّرْتُ، وَمَا أسْرَرْتُ، وَمَا أعْلَنْتُ، وَمَا أسْرَفْتُ، وَمَا أنْتَ أعْلَمُ بِهِ مِنِّى، أنْتَ المُقَدِّمُ، وَأنْتَ المُؤَخِّرُ إلَهَ إَّ أنْتَ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

8. (1808)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) secde ettiği vakit şöyle dua okurdu: "Allahım sana secde ettim, sana inandım, sana teslim oldum. Yüzüm de, kendisini yaratıp şekillendiren, ona kulak, göz takan yaratanına secde etmiştir. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir" (Hacc 14).
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın teşehhüdle selam arasında okuduğu en son duası: "Allahümmağfir lî mâ kaddemtü ve mâ ahhartü ve mâ esrertü ve mâ a'lentü ve mâ esreftü ve mâ ente a'lemu bihî minnî ente'lmukaddim ve ente'lmuahhir. Lâ ilâhe illâ ente. (Allahım, geçmiş ömrümde yaptıklarımı, gelecekte yapacaklarımı, gizli işlediklerimi, alenî yaptıklarımı, israflarımı, benim bilmediğim fakat senin bildiğin kusurlarımı affet. İlerleten sen, gerileten de sensin, senden başka ilah yoktur)". [Müslim, Salâtul-Müsâfirîn 201, (771), Tirmizî, Daavât 32, (3417, 3418, 3419); Ebû Dâvud, Salât 121, (760); Nesâî, İftitâh 17, (2, 130).][102]

9. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]قالَ أبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ لرسول اللهِ #: عَلِّمْنِى دُعَاءً أدْعُو بِهِ فِي صَ‍ؒتِى، قالَ: قُلِ اللَّهُمَّ إنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى ظُلْماً كَثيراً، وَ‍ؒ يَغفِرُ الذُّنُوبَ إَّ أنْتَ فَاغْفِرْ لِى مَغْفِرَةً مَنْ عِنْدَكَ وَارْحَمْنِى إنَّكَ أنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ[. أخرجه الخمسة إ أبا داود .

9. (1809)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) gelerek:
"Bana namazda okuyacağım bir dua öğret" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu duayı okumasını söyledi:
"Allahümme innî zalemtü nefsî zulmen kesîran ve lâ yağfiru'zzünûbe illâ ente fa'ğfir lî mağfireten min indike verhamnî inneke ente'lğafûru'rrahîm. (Allahım ben nefsime çok zulmettim. Günahları ancak sen affedersin. Öyle ise beni, şanına layık bir mağfiretle bağışla, bana merhamet et. Sen affedici ve merhamet edicisin". [Buhârî, Sıfâtu's-Salât 149, Daavât 17, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 48, (2705); Tirmizî, Daavât 98, (3521); Nesâî, Sehiv 58, (3, 53).][103]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu son rivâyetler namazda, selamdan önce okunması sünnet olan duaları göstermektedir. Bu dualarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nefsine zulmettiğini ifâde edip af ve mağfiret dilemekte, gizli-açık, evvel-âhir işledikleri günahlardan söz etmekte, Allah' tan rahmet taleb etmektedir. Bazı âlimler, sûre-i Fetih'in baş kısmında ifâde edildiği üzere, geçmişgelecek bütün günahlar Cenâb-ı Hakk'ın affına mazhar olduğu halde Resûlullah'ın böyle dua etmesini müşkilâtlı bulmuşlar. Ancak bu itiraza birkaç açıdan cevap verilmiştir:

1) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetine duayı öğretmek maksadıyla böyle hareket etmiştir.
2) Bu duadan murad, ümmeti için talepte bulunmaktır, böylece mâna şöyle olur "Yâ Rabbi ümmetim için senden mağfiret diliyorum..."
3) Tevâzu yolundan gidip, kulluk izhar etmek, Allah'tan korkuyu benimseyip, tâzimini ifâde etmek, O'na olan fakrını göstermek, rızasını arzu ederek emrine itaat etmek istemiştir. Duasına icabet edilmiş olmasına rağmen talebi tekrar etmekten vazgeçmiyor, çünkü bu davranış sevap hâsıl etmekte, mânevî ve uhrevî dereceleri yükseltmektedir.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dua hususunda verdiği bu şahsî örnek, ümmeti böyle davranmaya, duada ısrara teşvik eder. Zîra Efendimiz, mazhar olduğu kesin mağfirete rağmen tazarru, dua ve niyazı terketmezse, bu hususta kesin bir garantisi olmayan insan daha çok dua ve tazarru etmek zorundadır.
2- Hz. Ebû Bekir'e öğrettiği duadan hareketle şu da söylenmiştir: "Bir insan sıddîkiyet gibi ne kadar yüce bir mertebede de olsa kusurdan mücerred olamaz".
3-"Şanına layık bir mağfiretle bağışla" diye tercüme ettiğimiz ifade; indindeki mağfiretle diye, aslına kelime yönünden daha uygun bir tercümeye de kavuşturulabilir. Tîbî, buradaki mağfiret kelimesinin nekre oluşunu "künhü idrak edilmeyen büyük bir gufran (bağışlama) talebi" olarak açıklar. Allah'ın indinden olma vasfının da buradaki büyüklük arzusunun bir başka ifâdesi olduğunu belirtir ve: "Çünkü Allah'ın indinden olan şeyi vasfetmek mümkün olmaz" der. İbnu Dakîku'l-Îd iki ihtimalin üzerinde durur: "Biri, mezkûr tevhide bir işarettir, sanki şöyle denmiş olmaktadır: "Allahım, bunu ancak sen yaparsın, öyleyse onu benim için yap!" Diğerine gelince -ki bu ihtimal daha muvafıktır- bu, kulun güzel veya başka bir amel sebebiyle hiçbir sûrette liyakat kazanmaksızın sırf mahz-ı lütuf olacak bir mağfiretin talebine işarettir". Bâzı âlimler, bu ikinci te'vîli tercih ederek mânayı şöyle ifade etmişlerdir: "Allahım, ben amelimle lâyık olmasam da sen bana, (şanına yakışan) bir fazlınla mağfiret eyle".
4-Âlimlerden cevâmiu'lkelîm ihtiva eden matlub duaları sormak müstehabtır. Ancak duanın, namazın neresinde yapılacağı hadiste tasrih edilmemiştir. Cumhur, bazı karînelerden hareketle, yerinin son oturmada (ka'de-i âhire'de), selam vermezden önce olduğunu söylemiştir. Hemen kaydedelim ki sücûd ve teşehhüdde olacağını söyleyen de olmuştur.[104]

TEŞEHHÜDDEN SONRA OKUNACAK DUÂ

.1. عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسول الله # يَقُولُ بَعْدَ التَّشَهُّدِ: اللَّهُمَّ إِنِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ المحْيَا وَالممَاتِ[. أخرجه أبو داود .

1. (1810)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teşehhüdden sonra şunu okurdu: "Allahümme innî eûzu bike min azâbi cehennem ve eûzu bike min azâbi'lkabri ve eûzu bike min fitneti'd-Deccâl ve eûzu bike min fitneti'lmahyâ ve'lmemât. (Allahım, ben cehennem azabından sana sığınırım. Kabir azabından da sana sığınırım. Deccal fitnesinden de sana sığınırım, hayat ve ölüm fitnesinden de sana sığınırım)". [Ebû Dâvud, Salât 184, (984).][105]

AÇIKLAMA:

1-Buradaki teşehhüd'den maksadın son teşehhüd olduğu hadisin bâzı vecihlerinde belirtilmiştir.
2-Zahirîler, "teşehhüd" tâbirini mutlak zikreden rivayetleri esas alarak, hadiste zikredilen dört şeyden istiâze etmeyi her iki teşehhüdde de vâcib addetmişlerdir. Halbuki mutlak'ın mukayyede hamledilmesi umûmî bir kâidedir.
3-Bâzı rivâyetlerde " .. .فَلْيَتَعَوَّذْ... " Yani: "Biriniz son teşehhüdden çıkınca şu dört şeyden istiâze etsin..." şeklindeki emre dayanarak, Zahirîler bu duanın okunmasını "vacib" eddetmişlerdir. Zahirî olmayanlardan da böyle hükmedenler olmuştur. Tâvus İbnu Keysân, bu duayı okumadan selâm veren oğluna namazı iâde ettirir. Cumhur, nedbe hükmetmiştir: "Dileyen okur" der.

4- Hadis, kabir azabından istiâzeye yer vermekle kabir azabının varlığını haber vermekte ve dolayısıyla bunu inkâr eden Mûtezile takımını tekzib etmiş olmaktadır. Aslında kabir azabı sadece bu hadisle sübut bulmaz, mânevî tevâtür derecesini bulan çok sayıda rivâyet mevcuttur.
5- Mahya (hayat) fitnesinden maksad -İbnu Dakîku'l-Îd'e göre- kişiye hayatı boyu ârız olan dünyevî fitneler, imtihanlardır: Madde, şehvet, cehalet gibi sebeplere dayanan imtihanlar. Bunların en ciddi olanı ölüm anındaki imtihandır, zîra insanın hayatını, iman veya küfür üzerine mühürleyecektir.
6-Memat (ölüm) fitnesinden muradın ölüm anındaki fitne olabileceği belirtilmiştir. Her ne kadar bu, hayat içerisinde cereyan ediyor ise de ölüme yakınlığı sebebiyle buna nisbeti uygun görülmüştür. Üstelik ehemmiyetli bir fitne olması haysiyetiyle ayrıca dikkat çekilmesi normal olmaktadır. Mamafih bununla kabir fitnesinin murad edilmiş olabileceği âlimlerce belirtilmiştir. Şurası muhakkak ki, ölenlerin kabirlerinde fitneye uğrayacakları kesindir, pek çok hadis bunu ifade etmiştir. Hemen ifade edelim: Ölüm fitnesi ile kabirdeki fitnenin kastedildiğini söyleyince fitne kelimesini "azab" mânasında anlamamız gerekir. Fitne âyet ve hadislerde, azab, imtihan, yakmak, saptırmak, kötülük yapmak, belaya uğratmak, delilik, şirk, tefrika, kargaşa, iman zayıflığı -küfür, isyan- muhalefet gibi değişik mânalarda kullanılmıştır.
"Mahya fitnesi"nden murad sabırsızlığa mübtela olmaktır, memat fitnesinden murad da kabirde Münker-Nekir'in soruları karşısında şaşırmak, cevap verememektir" diyen de olmuştur.
7-Deccâl, ahirzamanda çıkıp, ümmet içerisinde maddî ve bilhassa mânevî pek büyük tahribatlar yapacak bir şahıstır... Bu mevzuya 5011-5015 numaralı hadislerde yer vereceğimiz için, burada açıklamaya girmiyoruz. Ancak şunu belirtelim ki, Deccal fitnesini günde beş vakit istiaze edilecek şekilde namaza dâhil edilmesi, bu meselenin ehemmiyetini ifade eder. Nitekim, rivâyetler Ashab devrinde, Deccal bilgisinin temel eğitim müfredatına dâhil edilerek ilkokul yaşındaki çocuklara mahalle mekteplerinde öğretildiğini göstermektedir.[106]

SELÂMDAN SONRA OKUNACAK DUA

.1. عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]سَمِعْتُ رسول اللهِ # لَيْلَةً حِينَ فَرَغَ مِنْ صَ◌تِهِ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِى أسْألُكَ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِكَ تَهْدِى بِهَا قَلْبِى، وَتَجْمَعُ بِهَا أمْرِى، وَتَلُمُّ بِهَا شَعَثِى، وَتَرُدُّ بِهَا غَائِبِى، وَتَرْفَعُ بِهَا شَاهِدِى، وَتُزَكِّى بِهَا عَمَلِى وَتُلْهِمُنِى بِهَا رُشْدِى، وَتَرُدُّ بِهَا أُلْفَتِى، وَتَعْصِمُنِى بِهَا مِنْ كُلِّ سُوءٍ، اللَّهُمَّ أعْطِنِى إيماناً وَيَقِيناً لَيْسَ بَعْدَهُ كُفرٌ، خِرَةِ، اللَّهُمَّ إنِى أسألُكَ الْفَوْزَ في القَضَاءِ، وَنُزُلَ الشّهَدَاءِ، وَعَيْشَ Œوَرَحْمَةً أنالُ بِهَا شَرَفَ كَرَامَتِكَ فِي الدُّنْيَا وَا السُّعَدَاءِ، وَالنَّصْرَ عَلى ا٘عْدَاءِ، اللَّهُمَّ إنِّى أُنْزِلُ بِكَ حَاجَتِى، وَإنْ قَصُرَ رَأْيِى، وَضَعُفَ عَمَلِى، وَافْتَقَرْتُ إلى رَحْمَتِكَ، فَأسْألُكَ يَا قَاضِىَ ا٘مُورِ، وَيَا شَافِىَ الصُّدُورِ كَمَا تُجِيرُ بَيْنَ البُحُورِ أنْ تُجِيرَنِى مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ، وَمِنْ دَعْوَةِ الثُّبُورِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْقُبُورِ. اللَّهُمَّ مَا قَصُرَ عَنْهُ رَأيِى وَلَمْ تَبْلُغْهُ مَسْألَتِى، وَلَمْ تَبْلُغْهُ نِيَّتِى مِنْ خَيْرٍ وَعَدْتَهُ أحداً مِنْ خَلْقِكَ، أوْ خَيْرٍ أنْتَ مُعْطِيهِ أحداً مِنْ عِبَادِكَ، فَإنِّى رَاغِبٌ إلَيْكَ فِيهِ وَأسْألُكَهُ بِرَحْمَتِكَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ. اللَّهُمَّ يَاذَا الحَبْلِ الشَّدِيدِ، وَا٘مْرِ الرَّشِيدِ، أسْألُكَ ا٘مْنَ يَوْمَ الْوَعِيدِ، وَالجَنَّةَ يَومَ الخُلُودِ مَعَ المُقَرَّبِنَ الشهُودِ، الرُّكَّعِ السُّجُودِ، المُوفِينَ بِالْعُهُودِ، إنَّكَ رَحِيمٌ وَدُودٌ، وَإنَّكَ تَفْعَلُ مَا تُرِيدُ. اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا هَادِينَ مُهْتَدِينَ غَيْرَ ضَالِّينَ وَ◌ مُضِلّينَ، سِلْماً ٘وْلِيَائِكَ، حَرْباً ٘عْدَائِكَ، نُحِبُّ بِحُبِّكَ مَنْ أحَبَّكَ، وَنُعَادِى بِعَدَاوَتِكَ مَنْ خَالَفَكَ. اللَّهُمَّ هذَا الدُّعَاءُ وَعَلَيْكَ ا٘٘جَابَةُ، وَهذَا الجُهْدُ وَعَلَيْكَ التُّكْ◌نُ. اللَّهُمَّ اجْعَلْ لِى نُوراً فِي قَلْبِى، ونُوراً فِي قَبْرِى، وَنُوراً مِنْ بَيْنِ يَدَىَّ، وَنُوراً مِنْ خَلْفِى، وَنُوراً عَنْ يَمِينِى، وَنُوراً عَنْ شِمَالِى، وَنُوراً مِنْ فَوْقِى، وَنُوراً مِنْ تَحْتِى، وَنُوراً فِي سَمْعِى، وَنُوراً فِي بَصَرِى، وَنُوراً فِي شَعَرِى، وَنُوراً فِي بَشَرِى، وَنُوراً فِي لَحْمِى، وَنُوراً فِي دَمِى، وَنُوراً فِي مُخِّى، وَنُوراً فِي عِظَامِى .

اللَّهُمَّ أَعْظِمْ لِي نُوراً، وَأَعْطِنِي نُوراً، وَاجْعَلْ لِي نُوراً، سُبْحَانَ الَّذِى تَعَطّفَ العِزَّ وَقَالَ بِهِ، سُبْحَانَ الَّذِى لَبِسَ المَجْدَ وَتَكَرَّمَ بِهِ، سُبْحَانَ الَّذِىَ يَنْبَغِى التَّسْبِيحُ إَّ لَهُ. سُبْحَانَ ذِى الْفَضْلِ وَالنِّعَمِ. سُبْحَانَ ذِى المَجْدِ وَالْكَرَمِ. سُبْحَانَ ذِى الجَ◌ِلِ وَا٘ كْرَامِ[. أخرجه الترمذى.»تَلُمَّ بِهَا شَعْثِى« أى تجمع بها متفرق أمرى، »وَتُزَكِّى« تطهر، »تُجِيرُ بَيْنَ خر. »الحَبْلُ« السبب، أو القرآن، أو الدين »السِّلْمُ« المسالم المصالح، Œالْبُحُورِ« أى تمنع أحدها من اختط با »وَالحَرْبُ« ضده تسميته بالمصدر. »الجُهْدُ« بفتح الجيم المشقة وبضمها الطاقة والقدرة، والمراد »بالنُّورِ« المسئول في جميع ما تقدم: ضياء الحق وبيانه. »تَعَطَّفَ الْعِزّ« أى تردى به على سبيل التمثيل، ومعناه اختصاص بالعزّ، واتصاف به، ومعنى »وقَال بِهِ« أى حكم ف يردّ حكمه .

1. (1811)- İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın geceleyin namazdan çıkınca şu duayı okuduğunu işittim: "Allahım! Senden, katından vereceğin öyle bir rahmet istiyorum ki, onunla kalbime hidâyet, işlerime nizam, dağınıklığıma tertip, içime kâmil iman, dışıma amel-i sâlih, amellerime temizlik ve ihlâs verir, rızana uygun istikâmeti ilham eder, ülfet edeceğim dostumu lutfeder, beni her çeşit kötülüklerden korursun.
Allahım, bana öyle bir iman, öyle bir yakîn ver ki, artık bir daha küfür (ihtimali) kalmasın. Öyle bir rahmet ver ki, onunla, dünya ve ahirette senin nazarında kıymetli olan bir mertebeye ulaşayım.
Allahım! Hakkımızda vereceğin hükümde lütfunla kurtuluş istiyorum, (kurbuna mazhar olan) şühedâya has makamları niyaz ediyorum, bahtiyar kulların yaşayışını diliyorum, düşmanlara karşı yardım taleb ediyorum!
Allahım! Anlayışım kıt, amelim az da olsa (dünyevî ve uhrevî) ihtiyaçlarımı senin kapına indiriyor (karşılanmasını senden taleb ediyorum). Rahmetine muhtacım, halimi arzediyorum. (İhtiyacım ve fakrım sebebiyledir ki) ey işlere hükmedip yerine getiren, kalplerin ihtiyacını görüp şifâyâb kılan Rabbim! Denizlerin aralarını ayırdığın gibi benimle cehennem azabının arasını da ayırmanı, helâke dâvetten, kabir azabından korumanı diliyorum.
Allahım! Kullarından herhangi birine verdiğin bir hayır veya mahlukatından birine vaadettiğin bir lütuf var da buna idrakim yetişmemiş, niyetim ulaşamamış ve bu sebeple de istediklerimin dışında kalmış ise ey âlemlerin Rabbi, onun husûlü için de sana yakarıyor, bana onu da vermeni rahmetin hakkında senden istiyorum.
Ey Allahım! Ey (Kur'ân gibi, din gibi) kuvvetli ipin, (şeriat gibi) doğru yolun sâhibi! Kâfirler için cehennem vaadettiğin kıyamet gününde, senden cehenneme karşı emniyet, arkadan başlayacak ebediyet gününde de huzur-ı kibriyana ulaşmış mukarrebîn meleklerle, (dünyada iken çok) rükû ve secde yapanlar ve ahidlerini îfa edenlerle birlikte cennet istiyorum. Sen sınırsız rahmet sahibisin, sen (seni dost edinenlere) hadsiz sevgi sahibisin, sen dilediğini yaparsın. (Dilek sahipleri ne kadar çok, ne kadar büyük şeyler isteseler hepsini yerine getirirsin.)
Allahım! Bizi, sapıtmayıp, saptırmayan hidâyete ermiş hidâyet rehberleri kıl. Dostlarına sulh (vesilesi), düşmanlarına da düşman kıl. Seni seveni (sana olan) sevgimiz sebebiyle seviyoruz. Sana muhâlefet edene, senin ona olan adâvetin sebebiyle adâvet (düşmanlık) ediyoruz.
Allahım! Bu bizim duamızdır. Bunu fazlınla kabul etmek sana kalmıştır. Bu, bizim gayretimizdir, dayanağımız sensin.
Allahım! Kalbime bir nur, kabrime bir nur ver; önüme bir nur, arkama bir nur ver; sağıma bir nur, soluma bir nur ver; üstüme bir nur, altıma bir nur ver; kulağıma bir nur, gözüme bir nur ver; saçıma bir nur, derime bir nur ver; etime bir nur, kanıma bir nur ver; kemiklerime bir nur koy!
Allahım nurumu büyüt, (söylediklerimin hepsine bedel olacak) bir nur ver, (söylenmiyenleri de kuşatacak) bir nur daha ver!
İzzeti bürünmüş, onu kendine alem yapmış olan Zât münezzehtir. Büyüklüğü bürünmüş ve bu sebeple kullarına ikramı bol yapmış olan Zât münezzehtir. Tesbih ve takdîs sadece kendine layık olan Zât münezzehtir. Fazl ve nimetler sâhibi Zât münezzehtir. Azamet ve kerem sahibi Zât münezzehtir. Celâl ve ikrâm sâhibi Zât münezzehtir." [Tirmizî, Daavât 30, (3415).][107]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, burada kaydedilen uzun şekli ile başka bir tarikten gelmemiştir. Ancak, hadiste geçen muhtelif kısımlar çoğunluk itibariyle ayrı ayrı hadisler halinde rivâyet edilmiştir.
2-Hadiste açıklanması gereken bir kaç nokta var:
* Altı cihete ve vücudun her uzvuna konulması istenen nur nedir? Burada hakikat mi kastedilmiştir, mecaz mı?
Kurtubî der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'n taleb ettiği bu nurları zahirine hamletmek mümkündür. Bu durumda Efendimiz, Allah'tan azalarından herbirine, kıyamet gününün karanlığında -kendine ve kendine tabi olacaklara veya Allah'ın dilediği kimselere aydınlık sağlayacak olan- bir nur vermesini taleb etmiş olmaktadır". Ancak Kurtubî: "Evlâ olan ihtimal, buradaki nur'la ilmin kastedilmiş olmasıdır, tıkpkı âyet-i kerimede Cenâb-ı Hakk'ın (meâlen): "Allah kimin gönlünü İslâma açmışsa, o, Rabbi katında bir nur üzre olmaz mı?..." (Zümer 22), veya: "Ölü iken kalbini diriltip insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkmayan kimsenin durumu gibi midir?" (En'am 122) buyurduğu gibi". Kurtubî şöyle bir sonuca varır: "Bunun mânası hususunda söylenebilecek gerçek şudur: "Nur, kendisine nisbet edilen şeyi aydınlatıp ortaya çıkaran bir vâsıtadır. Öyle ise nisbet edildiği şeye göre farklı şekillerde yorumu gerekir. Sözgelimi kulağın nuru mesmuâtı (işitilen şeyleri) ortaya çıkarır. Gözün nuru, görülecek şeyleri açar, kalbin nuru bilinen şeyleri (malumât) açar, vücut organlarının nuru, kendilerine terettüp eden taatleri ortaya kor".
Tîbî ise şunları söyler: "Her bir uzuv için teker teker nur taleb etmenin mânası tâat ve ma'rifet nurlarıyla zinetlenmek, bunların dışında kalan şeylerden temizlenmektir. Zîra şeytan insanı altı cihetten vesveselerle sarar. Sanki bundan kurtuluş, bu altı cihete hâkim olacak nurlarla mümkündür". Tîbî sözünü şöyle neticeye bağlar: "Bütün bu işler, hidayete, beyana ve hakkın ziyâsına râcidir. Bu hususa şu âyet-i kerime işâret eder: "Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur" (Nur 35).[108]

2. وعن ثوبان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كانَ رسول الله # إذَا سَلّمَ يَسْتَغْفِرُ ثَ◌َثاً ويَقُولُ: اللَّهُمَّ أنْتَ السَّ◌َمُ، وَمِنْكَ السَّ◌َمُ، تَبَارَكْتَ وَتَعالَيْتَ يَا ذَا الجَ◌َلِ وَا‘‘كْرَامِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى .

2. (1812)- Hz. Sevbân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) selam verip (namazdan çıkınca) üç kere istiğfarda bulunup: "Allahümme ente'sselâm ve minke'sselâm tebârekte ve teâleyte yâ ze'lcelâli ve'l-ikrâm. (Allahım sen selamsın. Selamet de sendendir. Ey celâl ve ikrâm sâhibi sen münezzehsin, sen yücesin)" derdi." [Müslim, Mesâcid 135, (591); Tirmizî, Salât 224, (300); Ebû Dâvud, Salât 360 (1513); Nesâî, Sehv 80, (3, 68).][109]

AÇIKLAMA:

1-Müslim'in rivâyetinin devamında şu ziyâde yer alır: Velîd der ki: "Evzâî'ye, sordum, hadiste zikredilen istiğfar nasıl olur?" Bana: "Estağfirullah estağfirullah dersin" diye cevap verdi".
2-Selâm, Allah'ın isimlerindendir. Hadiste: "Allahım sen, mahlûkata has her çeşit kusurlardan, noksanlıklardan selâmettesin, uzaksın" demektir. "Selâmet de sendendir" sözü de, "İnsanlara selâmeti sen verirsin, dilersen sen alırsın, selâmetin varlığı da yokluğu da sendendir" mânasını ifâde eder.
Tebârekte, mübârek oldun, münezzeh oldun mânalarına gelir. Bu tâbirin aslı bereket'tir. Bereket ise kesret, çokluk ve nemâ (artma) mânasına gelir. "Celâl ve kemâl sıfatlarının çokluğu sebebiyle, noksan sıfatlardan uzaksın, büyüksün..." gibi mânalarla te'vil edilebilir.
Hülâsa, selam verdikten sonra okunan bu zikr, hürmet makamında sena ve tenzih maksadıyla söylenmektedir.[110]

3. وعن كعب بن عجرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أنَّ النَّبىَّ # قالَ: مُعَقِّبَاتٌ يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ، أوْ فَاعِلُهُنَّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ، ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً، وَثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً، وَأرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً[. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.وفي رواية للنسائى عن زيد بن ثابت رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]فَلَمَّا أُمِرُوا بِذلِكَ رَأى رَجُلٌ مِنَ الْأنْصَارِ فِي مَنَامِهِ أنَّ رَجُلاً يَقُولُ اجْعَلُوهَا خَمْساً وَعِشْرِينَ، وَاجْعَلُوا فِيهَا التَّهْلِيلَ، فَلَمَّا أصْبَحَ ذَكَرَ ذلِكَ لِرَسُولِ اللّهِ # فَقَالَ: اجْعَلُوهَا كَذَلِكَ[. سمى التسبيحات »مُعَقِّبَاتٍ« لأنها تعود مرة بعد مرة، وكل من عمل عم ثم عاد إليه فقد عقب .

3. (1813)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) duyurdular ki: "Namazın takipçileri (muakkıbât) var. Onları her namazın peşinden söyleyenler -veya yapanlar- (cennet ve mükâfaat hususunda) hüsrâna uğramazlar. Bunlar otuz üç adet tesbih, otuz üç adet tahmid, otuzdört adet tekbir'dir". [Müslim, Mesâcid 144, (596); Tirmizî Daavât 25, (3409); Nesâî, 91, (3, 75).]
Nesâî'nin Zeyd İbnu Sâbit (radıyallâhu anh)'ten yaptığı bir rivâyette şöyle denmektedir: "Bu emredildiği zaman Ensâr'dan bir adam rüyasında görür ki bir kimse: "Bunu yirmi beş yapın, tehlîli de ilâve edin" demektedir. Sabah olunca bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattı. Efendimiz: "Söylendiği şekilde yapın!" buyurdu".[111]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste geçen "muakkıbât" lügat olarak takipçiler demektir. Bundan murâd tesbihât'dır. Tesbihler birbirini peşpeşe takip ettikleri için böyle tesmiye edilmiştir. Namazı takiben okunduğu için de bu ismi almış olabileceği söylenmiştir. Aliyyü'l-Kârî başka ihtimaller de kaydeder.
2-Hadiste zikri geçen "tesbih"ten maksad sübhânallah kelimesidir, "tahmid"le elhamdülillah, "tekbir"le de Allahu ekber kelimesi kastedilmiştir.
3- İbnu Hacer, bu üç kelime ile ilgili muhtelif rivâyetler geldiğini belirttikten sonra meselâ sübhânallah kelimesinin bazılarında 33, bazılarında 25, bazılarında 11, bazılarında 10, bazılarında 3, bazılarında 1, 70 ve 100 kere tekrarı tavsiye edildiğini; keza elhamdülillah kelimesinin de tekrar edileceği miktarla ilgili olarak 33, 25, 11, 10, 100 rakamlarının geldiğini; Lâilahe illallah kelimesiyle ilgili olarak da 10, 25, 100 rakamlarının geldiğini belirtir.
Zeynüddin el-Irâkî: "Bunların hepsi güzeldir, bu miktarların artması Allah'ı daha da memnun eder" der.
Begavî, bu farklı rivayetleri şöyle bir te'ville cem'etmeye çalışır: "Muhtemelen bu rivâyetler müteaddit zamanlarda vârid olmuştur ve kişi içinde bulunduğu ahvâle göre, bu rakamlardan birini seçerek o miktarda tekrarda muhayyer bırakılmıştır".
Âlimler umumiyetle bu tesbihâttan her birinin otuz üçer defa yapılmasının efdal olduğunu söylerler. Tekbirden sonra Lailahe illallahu vahdehu lâ şerîke leh... denir ki bununla yüz tamamlanır.
Şunu da belirtelim ki, âlimler, hadiste gelen rakamlara riayet etmeli, ne eksik ne de fazla yapmamalı, aksi takdirde vaadedilen sevap aynen elde edilemez, biz göremesek de anlayamasak da bu miktarlarda bir kısımı hikmetler vardır, demişlerdir. Bâzı âlimler, ziyâde ve noksan kasden yapılırsa sevap hâsıl olmaz derken, diğer bazıları ziyâdenin sevabı gidermeyeceğini söylemiştir.
Bazı rivayetler, tesbihatı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in parmaklarıyla yaptığını haber verir. Hattâ Efendimiz'in: "Parmaklarla sayın, zîra onlar sorulacaklar ve konuşturulacaklar" dediği rivayetlerde gelmiştir. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh), bin düğüm ihtiva eden bir sicimi olduğunu, onunla saydığını ve her gece bir devir tesbih yapmadan uyumadığını söylemiştir. Onun sayma işinde çekirdekleri kullandığı da rivayet edilmiştir. Tesbihâtı saymada, Ashâb'ın ve Ümmühâtu'lmü'minîn'in çakıl ve çekirdekleri kullandıklarına dâir pekçok rivayet gelmiştir. Bu durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) görmüş ve takrir buyurmuştur. Bazı âlimler parmakla saymanın tesbih vs. vasıtasıyla saymaktan efdal olacağını söylemiş ise de, esas olan, hata yapmaktan emin olmaktır, hangi şekilde hatayı bertaraf edebilecekse o tercih edilmelidir (Aliyyu'l-Kârî).[112]

.4 وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسول الله #: مَنْ سَبَّحَ اللهَ دُبُرَ صَ◌ِةِ الْغَدَاةِ مِائَةَ تَسْبِيحَةٍ، وَهَلَّلَ مِائَةَ تَهْلِيلَةٍ، غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ[. أخرجه النسائى.

4. (1814)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sabah namazının arkasından yüz kere tesbihde ve yüz kere tehlilde bulunursa, deniz köpüğü gibi çok bile olsa günahları affedilir". [Nesâî, Sehv 95, (3, 79).][113]

.5 وعن عقبة بن عامر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]أَمَرنِى رسولُ الله # أنْ أقْرَأَ الْمُعَوِّذَاتِ دُبُرَ كُلِّ صَ◌ِةٍ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

5. (1815)- Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her namazın arkasından muavvizâtı okumamı emretti." [Ebû Dâvud, Salât 361, (1523); Nesâî, Sehv (79, (3, 68).][114]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Muavvizât tâbiri üzerinde iki ihtimal ileri sürülmüştür:
* Ya, cem'in ekalli ikidir ve bu durumda muavvizeteyn diye bilinen Felak ve Nâs sûreleri kastedilmiştir.
* Ya da Felak ve Nas sûrelerine İhlâs, Kâfirûn sûreleri de dahil edilmiştir. Zîra bu sûrelerde şirkten uzaklaşma ve Allah'a iltica vardır, binaenaleyh Muavvizeteyn'le mahiyetce yakındırlar, zîra bu hal bir nevi istiâze mânası taşır (Aliyyu'l-Kârî).[115]

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD NAMAZI ESNASINDA DUÂ

.1 عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # إِذَا قَامَ مِنَ اللّيْلِ يتَهَجَّدُ قالَ: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ أنْتَ قَيِّمُ السَّموَاتِ وَا َرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ نُورُ السَّموَاتِ وَا َرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ مَالِكُ السَّموَاتِ وا َرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أنْتَ الحَقُّ، وَوَعْدُكَ الحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ # حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ. اللَّهُمَّ لَكَ أسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإِلَيْكَ أنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ، وَمَا أخَّرْتُ، وَمَا أسْرَرْتُ، وَمَا أعْلَنْتُ، وَمَا أنْتَ أعْلَمُ بِهِ مِنِّى، أنْتَ المُقَدِّمُ، وَأنْتَ المؤَخِّرُ إلَهَ إَّ أنْتَ[. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين .

1. (1816)- Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) teheccüt namazı kılmak üzere geceleyin kalkınca şu duayı okurdu: "Allahım, Rabbimiz! Hamdler sanadır. Sen arz ve semâvatın ve onlarda bulunanların kayyumu ve ayakta tutanısın, hamdler yalnızca senin içindir. Sen semâvat ve arzın ve onlarda bulunanların nûrusun, hamdler yalnızca sanadır. Sen haksın, va'din de haktır. Sana kavuşmak haktır, sözün haktır. Cennet haktır, cehennem de haktır. Peygamberler haktır, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) de haktır. Kıyamet de haktır.
Allahım! Sana teslim oldum, sana inandım, sana tevekkül ettim. Sana yöneldim. Hasmına karşı senin (bürhanın) ile dâvâ açtım. Hakkımı aramada senin hakemliğine başvurdum. Önden gönderdiğim ve arkada bıraktığım hatalarımı affet. Gizli işlediğim, alenî yaptığım, benim bilmediğim, senin benden daha iyi bildiğin hatalarımı da affet! İlerleten sen, gerileten de sensin. Senden başka ilah yoktur". [Buhârî, Teheccüt 1, Daavât 10, Tevhîd 8, 24, 35; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 199, (769); Muvatta,

Kur'ân 34, (1, 215, 216); Tirmizî, Daavât 29, (3414); Ebû Dâvud, Salât 121, (771); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 9, (3, 209, 210).][116]

AÇIKLAMA:

1-Teheccüd, lügat olarak gece uyanık kalmak demektir. Nihâye'de, bu kelimenin ezdâd'dan olduğu ve dolayısiyle geceleyin uyumak mânasına da geldiği belirtilir. Burada gece namazı mânasında kullanılmıştır. Çünkü, gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse hadisler sıkça gece namazına teşvik ederler. Teheccüd Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında mühim bir yer işgal eder. Meseleye 3004-3017 numaralı hadislerde genişçe temas edilecektir.
2-"Önden gönderdiğim" sözünden "şu ana kadar işlediğim" mânası anlaşıldığı gibi "hayatta iken işlediklerim" mânası da anlaşılabilir. Böyle olunca "arkada bıraktığım" tâbirinden de "Bundan sonra işleyeceklerim" anlaşılabileceği gibi, "öldükten sonra devam edecek olanlar" da anlaşılabilir.
Bilindiği üzere kişi öyle işler yapar ki, onun kötülükleri ölümünden sonra da devam eder, tıpkı amel defterini hayır yönüyle ölümden sonra da açık bırakan sadaka-i câriye, faydalı ilim ve hayırlı evlat gibi. Şu halde öldükten sonra da menfî tesiri devam edecek hatalarımız sebebiyle tevbe istiğfar gerekmektedir.[117]

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUÂLAR

1. عن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسولُ الله # يقُولُ إذَا أمْسى: أمْسَيْنَا وَأمْسَى المُلْكُ لِلّهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ. إلَهَ إَّ اللّهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلى كُلِّ شَئٍ قَدِيرٌ. رَبِّ أسْألُكَ خَيْرَ مَا في هذِهِ اللَّيْلَةِ، وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هذِهِ اللَّيْلَة. وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا. رَبِّ أعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَسُوءِ الْكِبَرِ. رَبِّ أعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ في النَّارِ، وَعَذَابٍ في الْقَبْرِ، وَإذَا أصْبَحَ قالَ ذلِكَ: أصْبَحْنَا وَأصْبَحَ المُلْكُ لِلّهِ وَالْحَمْدُ لِلّهِ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى .

1. (1817)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam olunca şu duayı okurdu:
"Elhamdulillah geceye erdik. Mülk de, Allah için geceye erdi. Allah'tan başka ilâh yoktur. Tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamdler O'nadır, O, her şeye kâdirdir. Rabbim! Bu gecede olacak hayrı, bundan sonra olacak hayrı senden taleb ediyorum. Bu gecede olacak şerden ve bundan sonra olacak şerlerden sana sığınıyorum. Rabbim! Tembellikten, yaşlılığın kötülüklerinden sana sığınıyorum. Rabbim! Cehennem azabından, kabir azabından sana sığınıyorum!"
İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) devamla, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sabah olunca şu duayı okuduğunu söyledi:
"Elhamdulillah sabaha erdek. Mülk de Allah için sabaha erdi". [Müslim, Zikr 75, (2723); Tirmizî, Daavât 13, (3387); Ebû Dâvud, Edeb 110, (5071).][118]

2. وعن أبى سم عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ # يَقُولُ: مَنْ قالَ إذَا أصْبَحَ وَإذَا أمْسَى: رَضِينَا بِاللّهِ رَبّاً، وَبا‘‘سْ◌َمِ دِيناً،
وبِمُحَمَّدٍ # رَسُوً، كَانَ حَقّاً عَلى اللّهِ أنْ يُرْضِيَهُ[. وزاد رزين:]يَوْمَ الْقِيَامَةِ[.

2. (1818)- Ebû Selâm, Hz. Enes (radıyallâhu anh)'ten naklediyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Kim akşama ve sabaha erdiği zaman: "Rabb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, resûl olarak Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e razı olduk" derse onu razı etmek de

Allah üzerine bir hak olmuştur". [Rezîn bu duaya: "Kıyamet günü" ifadesini ilave etmiştir. (Ebû Dâvud, Edeb 110, (5072)] İbnu Mâce, Dua 14, (3870).][119]

3. وعن عبدالله بن غنام البياضى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: مَنْ قالَ حِينَ يُصْبِحُ: اللَّهُمَّ مَا أصْبَحَ بِى مِنْ نِعْمَةٍ أوْ بِأحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ فَمِنْكَ وَحْدَكَ شَرِيكَ لَكَ، لَكَ الْحَمْدُ، وَلَكَ الشُّكْرُ فَقَدْ أدَّى شُكْرَ يَوْمِهِ، وَمَنْ قَالَ مِثْلَ ذلِكَ حِينَ يُمْسِى فَقَدْ أدَّى شُكْرَ لَيْلَتِهِ[. أخرجهما أبو داود .

3. (1819)- Abdullah İbnu Gannâm el-Beyâzî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim sabaha erdiği zaman: "Allahım, benimle veya mahlukatından herhangi biriyle hangi nimet sabaha ermişse bu sendendir. Sen birsin, ortağın yoktur, hamdler sanadır, şükür sanadır" derse, o günkü şükür borcunu ödemiştir. Kim de aynı şeyler akşama erince söylerse o da o geceki şükür borcunu eda eder". [Ebû Dâvud, Edeb 110, (5073).][120]

AÇIKLAMA:

Hadis, akşama ve sabaha eren kişinin üzerinde bir hamd ve şükür borcu olduğunu belirtiyor. Bu borcun ödenmesi için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın okunmasını tavsiye ettiği dua bize gösteriyor ki, şükür ve hamd, mazhar olunan nimetlerin Allah'tan geldiğini bilmekten, bunu lisanen ifade etmekten ibarettir.
Gerek hamd ve gerekse şükür, mâna yönüyle birbirine yakındır. Nihaye'de açıklandığına göre hamd, şükre nazaran daha umumîdir. Kişinin hem güzel sıfatları ve hem de yaptığı iyilik sebebiyle ona hamd (övgü) ifade edilebilir. Ama şükür, sâdece yaptığı iyilik için ifade edilir. güzel sıfatları için edilmez. Şu halde şükr, -ki dilimizde bu mânada teşekkür kelimesini kullanırız- yapılan bir iyiliğe, mazhar olunan bir nimete, sözle, fiille ve niyetle mukabele etmektir. İyiliğe mazhar olan, mün'ime yani nimet veren, iyilik yapan kimseye diliyle övgüsünü ifâde eder, nefsini de taatine amâde kılar, nimetin asıl sahibinin o olduğuna itikad eder. İşte hakikî şükür böyle ifade edilir.[121]

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUÂLARI

1. عن أنس رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسولُ اللهُ # إذَا أوَى إلى فِرَاشِهِ قَالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذِى أطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكَفَانَا وآوَانَا فَكَمْ مَنْ كافِىَ لَهُ، وَ مُؤْوِىَ[. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى .

1. (1820)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatağına girdiği zaman şu duayı okurdu: "Bize yedirip içiren, ihtiyaçlarımız görüp bizi barındıran Allah'a hamdolsun. İhtiyacını görecek, barınak verecek kimsesi olmayan niceleri var!" [Müslim, Zikr 64, (2715); Tirmizî, Daavât 16, (3393); Ebû Dâvud, Edeb 107, (5053).][122]

2. وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا أخَذَ مَضْجَعَهُ نَفَثَ فِي يَدَيْهِ وَقَرَأَ المعَوِّذَتَيْنِ، وَقُلْ هُوَ اللهُ أحَدٌ، وَيَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ وَجَسَدَهُ، يَفْعَلُ ذلِكَ ثَثَ مَرَّاتٍ، فَلَمَّا اشْتَكى كَانَ يَأمُرُنِى أنْ أفْعَلَ ذلِكَ بِهِ[. أخرجه الستة إ النسائى. وفي رواية: لهؤء غير مالك ومسلم .

2. (1821)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yatağına girdiği zaman, ellerine üfleyip Muavvizeteyn'i ve Kul hüvallahu ahad'i okur ellerini yüzüne ve vücuduna sürer ve bunu üç kere tekrar ederdi. Hastalandığı zaman aynı şeyi kendisine yapmamı emrederdi". [Buhârî Fedâilu'l-Kur'ân 14, Tıbb, 39, Daavât 12; Müslim, Selâm 50, (2192); Muvattâ, Ayn 15, (2, 942); Tirmizî, Daavât 21, (3399); Ebû Dâvud, Tıbb 19, (3902).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Kur'ân-ı Kerim'i hastalığı sırasında şifa için okuduğu, mevsuk rivayetlerde gelmiştir. Esasen Kur'ân'ın mü'minler için maddî ve mânevî şifa olduğu âyet-i kerimede belirtilmiştir: "Kur'ân'dan, iman edenlere rahmet ve şifâ olan şeyler indiriyoruz, O, zâlimlerin ise sadece kaybını artırır" (İsra 82). Keza: "Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt ve kalplerde olana bir şifa, mü'minlere doğru yolu gösteren bir rehber ve rahmet gelmiştir" (Yunus 57).
2- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendi vücuduna icra ettiği "nefes"in mahiyeti hakkında bilgi vermek için, İbnu Hacer, rivayetin farklı vecihlerini kaydeder. Buna göre, önce ellerini cem'eder, sonra ellerine üfler, sonra okur ve okuma sırasında eline üflerdi. İbnu Hace, bu üflemenin tükrüksüz veya hafif tükrüklü olabileceğini belirtir. Bu maksadla Felak, Nâs ve İhlas sûreleri okunmuştur.
Meshetme işi, bereket düşüncesiyle yapılmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ellerini önce başına, yüzüne sürer, ondan sonra elinin yetişebildiği yerlere kadar bütün vücuduna sürerdi. Hz. Âişe der ki: "Resûlullah, kendini götüren hastalığa yakalanınca, ben okuyup üzerine üflüyordum. Kendi elleriyle de vücudunu meshediyordum. Çünkü onun elleri bereket yönüyle benim elimden çok üstün idi". Bir başka rivâyette Hz. Âişe meshedip, şifa için dua ederken kendine gelen Resûlullah'ın: "Artık hayır, (şifa değil), Allah'tan Refik-i A'lâ'yı istiyorum" dediği belirtilir.
3- Bazı rivayetler, Kur'ân'dan okuyup nefes ederek tedaviyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ailesi efradına da uyguladığını tasrih eder. Sahâbe ve Tâbiîn de aynı tedavi usulüne başvurmuştur. Ulema bunun cevazında ittifak etmiştir.
4- Nefes'i "tükrüksüz hafif üfürük" diye tarif eden Nevevî, rukyede bunun müstehab olduğunu, ulemanın cevazında icma ettiğini belirtir. Ancak Kadı İyaz: "Bir grup âlim, rukyede nefes ve tefel'i reddetmiştir, bunlar tükrüksüz olan nefhi (üflemeyi) caiz görmüşlerdir. Bu görüş ve bu fark zayıf bir kavle dayanır. Dendiğine göre nefes tükrükle yapılan üfürmedir". Yine Kadı İyaz der ki: "Ulemâ nefes ile tefel hususunda ihtilâf etmiştir. Bazısı "ikisi birdir, bunlar tükürüklü üfürüktür" demiştir. Ebû Ubeyd: "Tefelde hafif bir tükrük şarttır, ancak nefesde tükrük olmaz" demiştir. Aksini söyleyenler de olmuştur. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in rukyede yer verdiği nefesten sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Onun nefesi, kuru üzüm yiyenin üfürüğü gibi idi, kesinlikle tükrük yoktur." Kasıtsız olarak nefesle birlikte çıkacak olan rutûbetin tükrük sayılmayacağı belirtilmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâ)'ın Fatiha sûresi ile rukye yaptığını haber veren rivâyette, tükrüğünü ağzında toplayıp, tefel yaptığı ifade edilmiştir.
Kadı İyaz der ki: "Tefelin faydası, bu rutûbet, hava, rukyeye mubaşeret eden nefis ve güzel zikr ile teberrüktür". Ancak Kadı İyaz kaplara yazılan zikr ve esma-i hüsnanın yıkantısı ile teberrükte bulunmayı da caiz görür.
İmam Mâlik, kendine rukye tatbîk edince nefes ederdi. O, demir ve tığla rukye yapmayı mekruh addeder, düğüm atma, hatem-i Süleyman yazma ve düğüm (ile meşgul olma) vs.'yi daha şiddetli mekruh görürdü, çünkü bunlarla sihir arasında bir benzerlik vardır.[123]

3. عن حذيفة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ]كَانَ إذَا آوَى إلى فِرَاشِهِ قَالَ: بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ أحْيَا وَأمُوتُ، وَإذَا أصْبَحَ قالَ: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى أحْيَانَا بَعْدَ مَا أمَاتَنَا، وَإلَيْهِ النُّشُورُ[.

3. (1822)- Hz. Huzeyfe İbnu'l-Yemân (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatağına görince şu duayı okurdu:
"Allahm! Senin adınla hayat bulur, senin adınla ölürüm".
Sabah olunca da şu duayı okurdu:
"Bizi öldürdükten sonra tekrar hayat veren Allah'a hamdolsun!. Zaten dönüşümüz de O'nadır". [Buhârî, Daavat 7, 8, 16, Tevhid 13; Tirmizî, Daavât 29, (3413); Ebû Dâvud, Edeb 177, (5049).][124]

AÇIKLAMA:

Hadiste, uyku ölüme benzetilmektedir. Bu durumu, şârihler farklı yorumlara tâbi tutmuşlardır. Ebû İshâk ez-Zeccâc şunu söyler: "Uyku sırasında insandan ayrılan nefs, temyize mahsus olan nefstir.

Ölüm sırasında bedenden ayrılan nefs ise hayata mahsus olan nefstir, bunun ayrılmasıyla teneffüs de ortadan kalkar". Nihâye'ye göre uyku, "ölüm" diye isimlendirilmiştir, zîra onunla birlikte akıl ve hareket ortadan kalkmaktadır, ölüde de bu iki vasıf olmadığı için arada bir benzetme (teşbih) kurulmuş olmaktadır. Tîbî'ye göre burada, ölüm'den muradın sükûn olması da muhtemeldir. Zîra Araplar mesela, مَاتَتِ الرِّيحُ "rüzgar öldü" diyerek rüzgârın kesilip sükunete erdiğini ifade ederler. Şu halde uyuyana ölüm ıtlak edilmesi de böyledir. Onun hareketinin sükunete ermiş olmasını kasdetmek mânasında bir teşbihtir. Nitekim âyet-i kerimede: "Size geceyi, sükuna eresiniz diye karanlık; ve gündüzü, çalışasınız diye aydınlık yaratan O'dur" (Yunus, 67). Tîbî ilaveten demiştir ki: "Bazan fakirlik, zillet, dilencilik, ihtiyarlık, masiyet ve cehalet gibi fena ve zor durumlar için de ölüm istiaresine başvurulmuştur".

Kurtubî, el-Müfhim'de der ki: "Ruhun bedenle olan alakasının kesilmesi işinde ölüm ve uyku birleşirler. Bu, ya zahiren olur ki, uyku böyledir ve bu sebeple de: "Uyku ölümün kardeşidir" denmiştir, ya da bâtınen olur ki ölüm böyledir. Öyle ise, uykuya ölüm ıtlak edilmesi mecazdır, ruhun bedenle ilgisinin kesilmesinde müşterek oldukları için değildir".

Tîbî der ki: "Uykuya ölüm denmesinin hikmetine gelince: İnsanın hayattan istifadesi, Allah'ın rızasını aramak, O'na ibadet etmek, gazabından, ikabından içtinab etmek gayeleriyle gayret sarfetmekle olur. Öte yandan uyuyan kimse bu istifadeden mahrum kalmakta, dolayısıyla ölü hükmüne geçmektedir. Öyleyse uyanan kimse, uyku manisinin ortadan kalkmasıyla önüne açılan Allah'ın rızasını kazanma nimetine hamdetmektedir".[125]

4. وعن البراء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: إذَا أوَيْتَ إلى فِرَاشِكَ فَقُلِ: اللَّهُمَّ أسْلَمْتُ نَفْسِى إلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِى إلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أمْرِى إلَيْكَ، وَألْجَأتُ ظَهْرِى إلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إلَيْكَ، مَلْجأَ وَ مَنْجى مِنْكَ إَّ إلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِى أنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِى أرْسَلْتَ، فإنَّكَ إنْ مُتَّ مِنْ لَيْلَتِكَ مُتَّ عَلى الْفِطْرَةِ، وَإنْ أصْبَحْتَ أصَبْتَ خَيْراً[. أخرجه الخمسة إ النسائى، ولم يذكر أبو داود:]وَإنْ أصْبَحْتَ الخ[.وفي أخرى للترمذى:]كَانَ # إذَا أرَادَ أنْ يَنَامَ تَوَسَّدَ يَمِينَهُ وَقالَ: اللَّهُمَّ قِنِى عَذَابَكَ يَوْمَ تَجْمَعُ، أوْ تَبْعَثُ عِبَادَكَ[.)الرَّغْبَةُ(: طلب الشئ وإرادته،)والرَّهْبَةُ(: الفزع .

4. (1823)- Hz. Berâ (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yatağına girdiğin zaman şu duayı oku: "Allahım nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim, işlerimi sana emanet ettim, sırtımı sana dayadım. Senin rahmetinden ümitvârım, gazabından da korkuyorum. Senin ikabına karşı, senden başka ne melce var, ne de kurtarıcı. İndirdiği Kitab'a, gönderdiğin Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e iman ettim".

"Eğer bunu okuduğun gece ölecek olursan fıtrat üzere ölmüş olursun. Şayet sabaha erersen hayır bulursun". [Buhârî, Daavât 7,9; Tevhid 34; Müslim, Zikr 56, (2710); Tirmizî, Daavât 76, (3391); Ebû Dâvud, Edeb 107, (5046, 5047, 5048).]

Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), uyumak isteyince sağ yanı üzerine dayanır ve şöyle dua ederdi: "Allahım! Kullarını topladığın -veya yeniden dirilttiğin- gün, beni azâbından koru".[126]

5. وعن عائشة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ قالَ: إلهَ إَّ أنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِى وَأسْألُكَ رَحْمَتَكَ. اللَّهُمَّ زِدْنِى عِلْماً، وَ تُزِغْ قَلْبِى بَعْدَ إذْ هَدَيْتَنِى وَهَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إنَّكَ أنْتَ الْوَهَّابُ[.

5. (1824)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin uyanınca şu duayı okurdu: "Allahım! Seni hamdinle tenzih ederim, Senden başka ilah yoktur. Günahım için affını dilerim, rahmetini taleb ederim. Allahım ilmimi artır, bana hidayet verdikten sonra

kalbimi saptırma. Katından bana rahmet lutfet. Sen lutfedenlerin en cömerdisin". [Ebû Dâvud, Edeb 108, (5061).][127]

6. وعن عليّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # يَقُولُ عِنْدَ مَضْجَعِهِ: اللّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ، وَبِكَلِمَاتِكَ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخذٌ بِنَاصِيتِهَا. اللَّهُمَّ أَنْتَ تَكْشِفُ المغْرَمَ وَالمأْثَمَ. اللَّهُمَّ يُهْزَمُ جُنْدُكَ، وَ يُخْلَفُ وَعْدُكَ وَ يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ. سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وبِحَمْدِكَ[. أخرجهما أبو داود.)وَالمأْثَمُ(مَا يأثم به ا''نسان وهو ا''ثم نفسه،)وَالمغْرَمُ(: التزام انسان مَاليس عليه من تكفل إنسان بدين فيؤديه عنه.

6. (1825)- Hz. Ali (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatacağı sırada şu duayı okurdu:
"Allahım, kerim olan Zât'ın adına, eksiği olmayan kelimelerin adına, alınlarından tutmuş olduğun hayvanların şerrinden sana sığınırım. Allahım sen borcu giderir günahı kaldırırsın. Allahım senin ordun mağlub edilemez, va'dine muhalefet edilemez. Servet sahibine serveti fayda etmez, servet sendendir. Allahım seni hamdinle tesbih ederim". [Ebû Dâvud, Ebed 107, (5052).][128]

AÇIKLAMA

1-Hadiste geçen vech kelimesini Zât olarak tercüme ettik, zîra vech (yüz) Arapça'da birçok durumlarda zat'ı ifade eder. Nitekim كُلُّ شَىْءٍ هَلِكٌ إِ وَجْهَهُ âyetinde vech'ten murad Zât-ı İlahî'dir ve meâli şöyledir: "Allah'tan başka herşey yok olacaktır" (Ankebût 88).
2-Eksiği olmayan kelimeler diye tercüme ettiğimiz كَلِمَاتُكَ التَّامَّةُ tâbiri ile Allah'ın isim ve sıfatları veya Kur'an-ı Kerim kastedilmiş olmalıdır.
3-Borç diye tercüme edilen mağrem ile günahlar mukabili hasıl olan (Allah'a ve insanlara karşı çeşitli) borçların kastedilebileceğine de dikkat çekilmiştir.
4- Yatağa girerken hayvandan istiâze, zararlı ve zehirli hayvanlara karşı bir korunma talebidir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yatağa girmiş olması muhtemel olan zararlılara karşı, yatmazdan önce, yatağın izar yardımı ile çırpılmasını tavsiye eder ve: "Bilemezsiniz, yatağa sizden sonra ne girdi? (toz, toprak, böcübörtü, haşerat vs.)" buyurur.
Perçemlerinden tutulmuş olması, bütün zararlıların Allah'ın tasarrufunda, idaresi altında olduğunu beyan eder.
Hadiste geçen اَلْجَدُّ gına yani zenginlik ve servet olarak anlaşılmıştır. Mâna: "Servet sahibine, onun zenginliği sana karşı hiç fayda etmez, azabını, belasını servetiyle defedemez. Nasıl etsin ki, serveti veren zâten sensin" demektir.[129]

7. وعن بريدة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال:]شَكَا خَالِدُ بْنُ الوَلِيدِ المخْزُومِىُّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: يَارسُولَ اللهِ مَا أنَامُ اللَّيْلَ مِنَ ا'رَقِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِىُّ #: إذا أَوَيْتَ إلى فِرَاشِكَ فَقُلِ. اللَّهُمَّ رَبَّ السَّموَاتِ السَّبْعِ، وَمَا أظَلَّتْ ، وَرَبَّ ا'رَضِينَ وَمَا أَقَلَّتْ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أضَلَّتْ، كُنْ لِى جَاراً مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعاً أنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أحَدٌ، أوْ أنْ يَبْغِىَ عَلَيَّ، عَزَّ جَارُكَ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ، وَ إلهَ غَيْرُكَ، إلهَ إَّ أنْتَ[. أخرجه الترمذى.)ا'رَقُ(: السهر.)وَيَفْرُطَ(: يبدر .

7. (1826)- Büreyde (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün, Hâlid İbnu Velîd el-Mahzumî (radıyallâhu anh):
"Ey Allah'ın Resûlü, bu gece hiç uyuyamadım" diye Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e yakındı.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu tavsiyede bulundu:
"Yatağına girdinmi şu duayı oku: "Ey yedi kat semânın ve onların gölgelediklerinin Rabbi, ey arzların ve onların taşıdıklarının Rabbi, ey şeytanların ve onların azdırdıklarının Rabbi! Bütün bu mahlûkâtının şerrine karşı, bana himâyekâr ol! Ol ki hiç birisi, üzerime âni çullanmasın, saldırmasın. Senin koruduğun aziz olur. Senin övgün yücedir, senden başka ilâh da yoktur, ilâh olarak sâdece sen varsın". [Tirmizî, Daavât 96, (3518).][130]

.8 وعن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ لِرَسُولِ اللّهِ #: إِنِّى أُرَوَّعُ فِي منَامِى. فقَالَ قُلْ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَانْ يَحْضرُونِ[.

8. (1827)- İmam Mâlik'ten rivayete göre, ona şu haber ulaşmıştır: "Hâlid İbnu'l-Velîd (radıyallâhu anh), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e:
"Ben uykuda iken korkutuluyorum. (Ne yapmamı tavsiye buyurursunuz?)" diye sordu. Ona şu tavsiyede bulundu:
"Allah'ın eksiksiz, tam olan kelimeleri ile O'nun gadabından, ikabından, kullarının şerrinden, şeytanların vesveselerinden ve (beni kötülüğe atan) beraberliklerinden Allah'a sığınırım! de!". [Muvatta, Şi'r 9, (2, 950).][131]

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GİRİŞ DUÂLARI

.1 عن أمّ سَلَمَة رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ اللّهِ # إذَا خرَجَ مِنْ بَيْتِهِ قالَ: بِسْمِ اللّهِ تَوَكَّلْتُ عَلى اللّهِ. اللَّهُمَّ إنَّا نَعُوذُ بِكَ مِنْ أنْ نَذِلَّ، أوْ نَضِلَّ، أوْ نُظْلَمَ، أوْ نَجْهَلَ، أوْ يُجْهَلَ عَلَيْنَا[. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذى وهو آخر حديث من المجتبى للنسائى .

1. (1828)- Ümmü Seleme (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evinden çıktığı zaman şu duayı okurdu: "Allah'ın adıyla Allah'a tevekkül ettim. Allahım! zillete düşmekten, dalâlete düşmekten, zulme uğramaktan, cahillikten, hakkımızda cehâlete düşülmüş olmasından sana sığınırız". [Tirmizî, Daavât 35, (3423); Ebû Dâvud, Edeb 112, (5094); Nesâî İstiâze 30, (8,268); İbnu Mâce, Dua 18, (3884).][132]

.2 وعن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: مَنْ قالَ إذَا خَرَجَ مِنْ بَيتِهِ بِسْمِ اللّهِ تَوَكَّلْتُ عَلى اللّهِ، وَ حَوْلَ وَ قُوَّةَ إَّ بِاللّهِ، يُقَالُ لَهُ: حَسْبُكَ هُدِيتَ وَكُفيتَ ووُقِيتَ وَتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ[. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه .

2. (1829)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Evinden çıkınca kim: "Allah'ın adıyla, Allah'a tevekkül ettim, güç kuvvet Allah'tandır" derse kendisine: "İşine bak, sana hidâyet verildi, kifâyet edildi ve korundun da" denir, ondan şeytan yüz çevirir". [Tirmizî, Daavât 34, (3422); Ebû Dâvud, Edeb 112, (5095); Nesâî, İstiâze (8,268).][133]

.3 وعن أبى مالك ا'شعرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: إذا وَلَجَ الرَّجُلُ إلى بَيْتِهِ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ إنِّى أسْألُكَ خَيْرَ المَوْلِجِ، وَخَيْرَ المخْرَجِ. بِسْمِ اللّهِ وَلَجْنَا، وَبِسْمِ اللّهِ خَرَجْنَا، وَعَلى اللّهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا، ثُمَّ لِيُسَلِّمْ عَلى أهْلِهِ[. أخرجه أبو داود .

3. (1830)- Ebû Mâlik el-Eş'arî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişi evine girince şu duayı okusun: "Allahım! Senden hayırlı girişler, hayırlı çıkışlar istiyorum. Allah'ın adıyla girdik, Allah'ın adıyla çıktık, Rabbimiz Allah'a tevekkül ettik". Bu duayı okuduktan sonra ailesine selam versin". [Ebû Dâvud, Edeb, 112, (5096).][134]

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUALARI

.1 عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قَالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ جَلَسَ مَجْلِساً كَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ، فَقَالَ قَبْلَ أنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أشْهَدُ أنْ إلَهَ إَّ أنْتَ أسْتَغْفِرُكَ، وَأتُوبُ إلَيْكَ، إَّ غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ في مَجْلِسِهِ ذلِكَ[. أخرجه الترمذى وصححه.)اللَّغَط(: ردئ الكم وقبيحه .

1. (1831)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hazretleri buyurdular ki: "Kim, malâyânî konuşmaların çok olduğu bir yere oturur da, oradan kalkmazdan önce şu duayı okursa bu yerde oturmaktan hasıl olan günahından arınmış olur:
Allahım! Seni hamdinle tesbih ederim. Senden başka ilah olmadığına şehâdet ederim. Senden mağfiret diliyorum, Sana tevbe ediyor (af taleb ediyorum)". [Tirmizî, Daavât 39, (2329).][135]

.2 وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قلَّمَا كانَ رَسُولُ اللهِ # يَقُومُ مِنْ مَجْلِسِه حَتَّى يَدْعُوَ بِهؤُ ِء الدَّعَواتِ ٔصْحَابِهِ: اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ خَشْيَتِكَ مَا تَحُولُ بِهِ بَيْنَنَا وَبَيْنَ مَعَاصِيكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تُبَلِّغُنَا بِهِ جَنَّتَكَ، وَمِنَ اليَقِينِ مَا تُهَوِّنُ بِهِ عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيا. اللَّهُمَّ مَتِّعْنَا بِأسْمَاعِنَا وَأبْصارِنَا وَقُوَّتِنَا مَا أحْيَيْتَنَا، وَاجْعَلْهُ الْوَارِثَ مِنَّا، وَاجْعَلْ ثَأرَنَا عَلى مَنْ ظَلَمَنَا، وَانْصُرْنَا عَلى مَنْ عَادَانَا، وَ تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا في دِينِنَا، وَ تَجْعَلِ الدُّنْيَا أكْثَرَ هَمِّنَا، وَ مَبْلَغَ عِلْمِنَا، وَ تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ يَرْحَمُنَا[. أخرجه الترمذى.

2. (1832)- İbnu Ömer hazretleri (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir cemaatte oturduğu zaman, ashâbı için şu duayı okumadan nadiren kalkardı:
"Allahım! Bize korkundan öyle bir pay ayır ki, bu, sana karşı işlenecek günahlarla bizim aramızda bir engel olsun. İtaatinden öyle bir nasib ver ki, o bizi cennete ulaştırsın. Yakîninden öyle bir hisse lutfet ki dünyevî musibetlere tahammül kolaylaşsın.
Allahım! Sağ olduğumuz müddetçe kulaklarımızdan, gözlerimizden, kuvvetimizden istifade etmemizi nasib et. Aynı şeyi bizden sonra gelecek olan neslimize de nasib et. İntikamımızı, bize zulmedenlerden almışlardan kıl (mazlumlardan değil). Bize tecavüz edenlere karşı bizi muzaffer kıl. Bize, dinî musibet verme. Dünyayı, ne asıl gayemiz kıl, ne de ilmimizin son hedefi. Bize merhametli olmayanı bize musallat etme." [Tirmizî. Daavât 73, (3497).][136]

AÇIKLAMA:

1- Korku diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı haşyet'dir. Korku kelimesi haşyeti tam karşılamaz. Çünkü haşyet, ta'zîm beraberinde getiren bir korkudur. Sözgelimi, Allah'a karşı haşyet duyulur, bâbaya karşı da haşyet duyulur ama, düşmana karşı haşret duyulmaz, düşmandan havf edilir. Yani düşmana karşı duyulan korkuda saygı yoktur.
2- Hadiste, Allah'a karşı hissedilecek korkunun farklı derecelerde olacağına dikkat çekiliyor. Aşağı derecelerdeki korku, bir kısım günahların işlenmesine mâni olamamaktadır. Öyle ise kalbte Allah korkusu öyle bir mertebede olmalıdır ki, bu, kalbe bağlı olan bütün uzuvları, Allah'a isyan olan günahlardan durdurabilsin. Münavî der ki: "Kalbteki korkunun azlığı nisbetinde meâsiye hücum olur. Korku pek az olur, gaflet istila ederse bu, helâketin alâmetidir. Bu sebepledir ki: "Günahlar (Meâsi), küfrün habercisidir, tıpkı öpme cimanın habercisi, müzik zinanın habercisi, nazar aşkın habercisi,

hastalık ölümün habercisi olduğu gibi. Meâsinin (günahların) akılda, bedende, dünya ve ahiret işlerinde, Allah'tan başka kimsenin sayamayacağı kadar pek çok çirkin, kötü ve zararlı eserleri vardır."
3-Hadiste ifâde edilen diğer bir noktaya göre, dünyevî musibetlere tahammül işi, herşeyden önce bir inanç işidir. Kuvvetli bir inanç, bunları kolayca geçiştirmeye yardımcıdır. İstenen yakîn Allah inancıyla ilgilidir. Yâni kişi, Allah'ın varlığı, gelen müsibetlerin Allah'ın takdiriyle olduğu ve bu İlâhî takdiri geri çevirebilecek hiçbir gücün bulunmadığı ve keza Allah'ın takdir ettiği şeylerin bir maslahata, bir hikmete binâen olduğu, kişiye mutlaka bir sevap ve bir salâh getireceği hususlarında yakîn denen kesin inanca ulaşabilirse dünyevî musibetler hafifler ve daha kolay geçiştirilebilir.
4- "İntikamı zulmedenlerden almış kılmak"tan maksad, cahiliye devrinde olduğu gibi zâlimin, suçsuz olan yakınlarından intikam almış olmayayı temennidir. Bilindiği üzere İslam'dan önce Araplar arasındaki âdete göre bir kabileden herhangi bir kimse diğer bir kabileden birini öldürecek olsa, câninin mensup olduğu kabilenin bütün ferdleri suçlu durumuna düşerlerdi. Öldürülen kişinin intikamını almak için kâtilini cezâlandırılması şart değildi. Onun bir yakını veya kabilesinden herhangi birisi öldürülebilirdi. İşte Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) burada "Cahiliyede yapıldığı gibi, bana zulmeden dışında, birisinden, yâni bir mâsumdan intikam almama meydan verme" mânâsında Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunmaktadır. Bu davranış bir zulümdür. Allah'ın haram kıldığı bir fiildir. Çünkü âyet-i kerîme'de وَ َتَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى "Günah işleyen hiçbir nefs başkasının günahını çekemez" (Fâtır 18) buyurulmuştur.
5- Dinî musibet: Uhrevî sorumluluğa sebep olacak hallerdir ki haramı yemek, ibadetleri terketmek, dinin yasakladığı kumar, zina, içki, faiz gibi haramları işlemek, bâtıl ve sapık inançlara saplanmak, dini yaşamayı engelleyen şartlar v.s. hepsi buraya girer. Allah'a kulluğumuzu zayıflatan, mâneviyatımızı gerileten herşey -büyük olsun, küçük olsun- dinî bir musibettir.
6-Dünyanın asıl hedef olmaması, kişinin yaşamaktaki gâyesinin Allah'ın rızasını kazanmak olmasıdır. Bu maksadla yaşamak için zarurî olan ihtiyaçları te'min etmek gayesiyle çalışmak, dünyanın asıl gâye kılınması değildir. Bu çeşit çalışmak müstehabtır.
Keza, bildiklerimizin hepsi dünyayı kazanma yollarıyla alâkalı olmamalı, âhireti kazandıracak bilgiler de elde etmeliyiz, Resûlullah bunu da talep etmiştir.
7-Son olarak zâlimlere ve kâfirlere karşı mağlup kılınmamamız Cenâb-ı Hakk'tan istenmektedir. Mamafih burada, "zâlimlerin başımızda hâkim olmamaları" da istenmiş olmaktadır. Hatta bu son duayı "kabirde, bize merhamet etmeyerek azap meleklerini musallat etme" mânâsında anlayanlar da olmuştur.[137]

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUALAR

.1. عن مالك:]أَنَّهُ بَلَغَهُ أنّ رسولَ اللهِ # كَانَ إذَا وَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ وَهُوَ يُرِيدُ السَّفَرَ يقُولُ: بِسْمِ اللهِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالخَلِيفَةُ فِي ا٘هْلِ، اللَّهُمَّ ازْوِ لَنَا ا٘رْضَ، وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ. اللَّهُمَّ إِنِّى أعُوذ بِكَ مِنْ وَعثَاءِ السَّفَرِ، وَكآبَةِ الْمُنْقَلَبِ، وَمِنْ سُوءِ المَنْظَرِ فِي المَالِ وَا٘هْلِ[.)الْغَرْزُ(: رَكاب الرجل من جلد،)وَالزَّىُّ(: الطى والجمع،)وَوَعْثَاءُ السفَرِ(: نعبه ومشقته،)وَكَآبَة الْمُنْقَلَبِ(: الحزن، والمنقلب: المرجع .

1. (1833)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sefer arzusuyla ayağını bineğinin özengisine koyduğu zaman şu duayı okurdu:
"Bismillah! Allahım! Sen seferde arkadaşım, ailemde vekilimsin. Allahım, bize arzı dür, seferi kolaylaştır. Allahım, yolun meşakkatlerinden, üzüntülü dönüşten, mal ve ailede vukûa gelecek kötü manzaralardan sana sığınıyorum". [Muvatta, İsti'zân 34, (2, 977).][138]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın sefer arkadaşı ve evde vekil olarak tavsifi, hiçbir mekânın onun emrinden, hükmünden hâriç kalmadığını, her yerde mü'mine huzur verdiğini ifâde eder. Öyle ise Zât-ı Zülcelâl hazretleri

yolcuya sefer sırasında selâmet vermek, rızık vermek, yardım etmek, muvaffak kılmak gibi çeşitli nimetleriyle beraberlik sağlamaktadır. Mü'min mazhar olduğu her hayrı Allah'tan bilerek onun huzurunu her yerde hisseder, yolculuk sırasında bile. Keza yolcu, geride kalan ailesi hakkında da aynı düşünce ve duyguları taşıyarak yolculuğunu huzur içinde devam ettirir.
2-"Bize arzı dür" cümlesi, yolculuğun süratli geçmesi için yaplmış bir duadır. Arz'dan maksad yoldur. Yolculuğun kolay, engelsiz geçmesi sür' at kazandırır. Kolaylaştırmak'tan murad sühulet'tir, meşakkate mâruz kalmamaktır.
3- Üzüntülü dönüş'le sefer sırasında üzüntü verici durumlarla karşılaşmak kastedilir. Bu, meşakkatlerden hâsıl olan sıkıntılar değildir, insanı üzecek ve üzüntüsü devam edebilecek durumlardır. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselam) bunlardan Allah'a sığınmaktadır, tıpkı, geride bıraktığı mal ve âileye gelebilecek kötü hallerden sığındığı gibi.[139]

2. وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسولُ اللّهِ # إذَا قَفَلَ مِنَ السَّفَرِ يُكَبِّرُ عَلى كُلِّ شَرَفٍ مِنَ ا'رْضِ ثَ◌ثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ يَقُولُ: إلهَ إَّ اللّهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلى كُلِّ شَئٍ قَدِيرٌ، آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ. صَدَقَ اللّهُ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ ا'حْزَابَ وَحْدَهُ[. أخرجه الستة إ النسائى.)القُفُولُ(: الرجوع.)وَالشَّرَفُ(: ما ارتفع من ا'رض، وقوله)آيِبُونَ(: أى راجعون .

2. (1834)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm), seferden dönerken, uğradığı her tümsekte üç kere tekbir getirir, arkadan da: "Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'lmülkü ve lehü'lhamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir. (Allah'tan başka ilah yoktur. O tekbir, ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır. O herşeye kadirdir) dönüyoruz, tevbe ediyoruz, kulluk ediyoruz, secde ediyoruz, Rabbimize hamdediyoruz. Allah va'dinde sâdık oldu, kuluna yardım etti. (Hendek Harbi'nde) müttefik orduları tek başına helâk etti" derdi. [Buhârî, Daavât 52, Ömer 12, Cihâd 133, 197, Megâzî 29; Müslim, Hacc 428, (1344); Muvatta, Hacc 243, (1,421); Tirmizî, Hacc 104, (950); Ebû Dâvud, Cihâd 170, (2770).][140]

AÇIKLAMA:

1-Bazı rivayetler, burada mutlak gelen sefer'i açar: "...Gazve" "Hacc" veya "Umre seferinden dünüşte..."
2- Allah vaadinde sâdık oldu cümlesi ile, Allah'ın sabredenlere, mü'minlere zafer vereceği, dinin muzaffer olacağı, âkibetin muttakilere ait olacağına dair Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da va'detmiş bulunduğu hususların (A'râf 128; Hûd 49) gerçekleştiğini, bunların hep tahakkuk ettiğini ifâde eder. Bâzı rivâyetler, bu sözü Resûlullah'ın Usfân Seferi'nden dönerken söylediğini belirtir. Bu sefer, hicretin altıncı yılında cereyan etmiştir. O zamana kadar Bedir zaferi, Hendek zaferi gibi ciddî savaşlar yapılmış ve kesin zaferler elde edilmiştir. Nitekim duanın devamında geçen: هَزَمَ أ◌حْزَابَ وَحْدَهُ "Ahzâbı tek başına hezimete uğrattı" cümlesi Hendek Savaşına temas etmektedir. Çünkü, Medîne'yi saran müttefik müşrik orduları, Müslümanlara çok zor günler yaşatmışlardır. Hendek'te Müslümanlara sayıca pek üstün olan bu çeşitli müşrik kabilelerinin ittifakıyla ortaya çıkan orduyu, Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği fırtına darmadağın etmiş, geri çekilmeye, kuşatmayı kaldırmaya zorlamıştı, İlâhî yardım pek bârizdi. Onun için, Müslümanların zihninde pek canlı olan bu maddî yardımı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu duada görüldüğü üzere zaman zaman hatırlatacaktır.
Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler buradaki ahzâb (hizipler, gruplar, müttefikler) ile, İslâm'a karşı teşkîl edilecek bütün ittifakların kastedildiğini, binaenaleyh, nerede bir İslam düşmanı ittifak zuhûr edecek olsa, Cenab-ı Hakk'ın lütfu ile hepsinin dağıtılacağını söylemişlerdir.[141]

3. وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَجُلٌ يَا رسُولَ اللّهِ: إنِّى أُرِيدُ السَفَرَ فَأوْصِنِى فَقَالَ: عَلَيْكَ بِتَقْوى اللّهِ وَالتَّكْبِيرِ عَلى كُلِّ شَرَفٍ، فَلَمَّا وَلى قال: اللَّهُمَّ اطْوِ لَهُ الْبُعْدَ وَهَوّن عَلَيْهِ السّفَرَ[. أخرجه الترمذى .

3. (1835)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam)'e:
"Ey Allah'ın Resûlü, ben sefere çıkmak istiyorum, bana tavsiyede bulun!" diye talepte bulundu. Efendimiz:
"Sana Allah'tan korkmanı ve (yol boyu aştığın) her tepenin başında tekbir getirmeni tavsiye ediyorum!" buyurdu. Adam döneceği sırada şu duada bulundu: "Allah'ım! Ona uzaklığı dür, yolculuğu kolay kıl." [Tirmizî, Daavât 47, (3441).][142]

4. وعن عبدالله الخطمى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # إذا وَدَّعَ أحداً قالَ: أَسْتَوْدِعُ اللّهَ دِينَكُمْ وَأَمَانَتَكُمْ، وَخَواتِيمَ أعْمَالِكُمْ[. أخرجه أبو داود.وله في أخرى عن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما:]أَسْتَوْدِعُ اللّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ، وَخَواتِيمَ عَمَلِكَ[.

4. (1836)- Abdullah el-Hatmî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) birisiyle vedalaştı mı şöyle derdi: "Dininizi, emânetinizi ve işlerinizin âkibetini Allah'ın muhafazasına bırakıyorum." [Ebû Dâvud, Cihâd 80 (2600); Tirmizî, Daavât 45, (3439).][143]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisin, Ebû Dâvud'daki aslının bidâyeti farklıdır. "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir ordu ile vedalaşacağı zaman" diye başlar. Tirmizî'deki rivâyet bazı küçük farklarla İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den yapılmıştır.
2-"Allah'ın muhafazasına bırakıyorum" diye yaptığımız tercümeyi "...Allah'tan muhafaza talep ediyorum..." şeklinde anlamak da mümkündür.
3- Emânet'ten murâd, Hattâbî'ye göre, geride kalan aile, yani evlad u iyâl ve malmülktür. Ancak sefer sırasında cereyan edecek alışveriş, insanlarla münasebet gibi bir kısım içtimâî davranışlar da emânet olarak değerlendirilmiştir. Zîra bu işlerde de hıyânet meydana gelebilir. Emânet'le bütün dinî tekliflerin kastedildiği de söylenmiştir. Nitekim âyete: "Biz emâneti semâvat, arz ve dağlara teklif ettik, onlar bunu kabullenmekten kaçındılar ve ondan korktular, onu insan yüklendi..." (Ahzab 72) buyurulmuştur.
4- İşlerin âkibeti'nden murad hüsnü'l hâtime'dir. Zîra uhrevî meselede esas olan budur. Çünkü daha önce yapılan işler, fena bile olsalar sondaki iyi âkibet'e tâbi olarak düzelmiş olurlar. Şârihler bu tâbirle hadisin bir başka vechinde, خَوَاتِيمَ عَمَلِكَ şeklinde gelmiş olmasını da gözönüne alarak bütün amellerin sonunun kastedildiğini belirtirler. Öyle ise bu dua ile hayırlı sonların Allah'ın himâye ve muhafazası altında olması temenni edilmiş olmaktadır.[144]

5. وعن عبداللّهِ بن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسولُ اللّه # إذَا أقْبَلَ اللَّيْلُ عَلَيْهِ في السَّفَرِ قَالَ: يَا أَرْضُ رَبِّى وَرَبُّكِ اللّهُ، أعُوذُ بِاللّهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا خُلِقَ فِيكِ، وَشَرِّ مَا يَدِبُّ عَلَيْكِ. أعُوذُ بِاللّهِ مِنْ أسَدٍ وَأسْودَ، وَمِنَ الحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ، وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ، وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ[. أخرجه أبو داود.»وَالْمُرَادُ بِسَاكِنِ الْبَلَدِ« الجن، ٔنهم سكان ا ٔرض.»وَبالْوَالد« هنا إبليس. »وَبِمَا وَلَدَ« نسله وذريته.

5. (1837)- Hz. Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) seferde iken gece olunca şu duayı okurdu:"Ey arz, benim de senin de Rabbimiz Allah'tır. Senin de, (sende bulunanların da[145] sende yaratılmış olanların da, senin üzerinde yürüyenlerin de şerrinden Allah'a sığınırım. Arslanın, iri yılanın, yılanın, akrebin ve bu beldede ikâmet eden (insîlerin ve cinnî)lerin, İblis'in ve İblis neslinin şerrinden de Allah'a sığınırım." [Ebû Dâvud, Cihâd 80, (2603).][146]

AÇIKLAMA:

1- Arzdan gelecek şerden maksad, zelzele, hasf (yere batma), yoldan çıkıp, istikâmeti kaybetmek gibi durumlardır.
2- Arzda bulunanlardan maksad arzın tabiatından gelen bir kısım sıfatlar ve hallerdir; soğukluk ve sıcaklık gibi.
3- Arzda yaratılmış olanlardan maksad hevâm denen zararlı böceklerdir (bit, pire.... gibi).
4- Arz üzerinde yürüyenlerden maksat, zararlı haşerât nev'inden yürüyen, hareket eden hayvanlardır.
5- Hadisin sonunda yer alan "İblis'in ve İblis neslinin" ibâresinin Arapça aslıdır. وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدْ Lügavi tercümesi "doğuran ve doğan"dır. Şârihler bundan maksadın gâlib ihtimale göre, İblis ve İblis'in nesli olacağını söylemiştir. Ancak, bundan doğma ve doğurma kabiliyetinde olan bütün hayvanların kastedilmiş olabileceğini söylerler.[147]

6. وعن خولة بنت حكيم رَضِىَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ رسولُ اللّهِ #: مَنْ نَزَلَ مَنْزِ ً فقَالَ: أعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ لَمْ يَضُرُّهُ شَئٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ[. أخرجه مسلم ومالك والترمذى .

6. (1838)- Havle Bintu Hakîm (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalatü vesselam) efendimiz buyurmuşlardır ki: "Kim bir yerde konakladığı zaman şu duayı okursa, oradan ayrılıncaya kadar ona hiçbir şey zarar vermez: "Eûzü bikelimâtillahi'ttâmmât min şerri mâ halâka. (Allah'ın eksiksiz, mükemmel kelimeleri ile, yarattıklarının şerrinden Allah'a sığınıyorum.)" [Müslim, 54, (2708); Muvatta, İsti'zân 34 (2, 978); Tirmizi, Daavât 41, (3433).][148]

AÇIKLAMA:

Kelimâtu't tâmmât ile Kur'ân-ı Kerîm'in de kastedilmiş olabileceğini daha önce belirtmiş idik (Bak. 1825).[149]

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE DUÂ

1. عن سعد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ:]قالَ رسُولُ اللّهِ #: دَعْوَةُ ذِى النُّونِ إذْ دَعَاهُ فِي بَطْنِ الحُوتِ: َ إلَهَ إ ّ أنْتَ، سُبْحَانَكَ إنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. مَا دَعَا بِهَا أحَدٌ قَطُّ إ ّ اسْتُجِيبَ لَهُ[. أخرجه الترمذى .

1. (1839)- Hz. Sa'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Balığın karnında iken, Zü'n-Nûn'un yaptığı dua şu idi: Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'zzâlimîn. (Allahım! Senden başka ilâh yoktur, seni her çeşit kusurlardan tenzih edirim. Ben nefsime zulmedenlerdenim.)" Bununla dua edip de icâbet görmeyen yoktur." [Tirmizî, Daavât 85. (3500).][150]

AÇIKLAMA:

Zü'n-Nûn, Sâhibi'l-Hût da denen Hz. Yûnus (aleyhisselâm)'tur. Bir balık tarafından yutulmuş olması sebebiyle bu isimlerle yâd edilmiştir. Zîra her iki tâbir de balık sâhibi mânâsına gelir.
Hz. Yûnus, İbnu Metta, yani Metta'nın oğlu diye de bilinir. Ninovalıdır. Kendisine otuz yaşlarında peygamberlik gelmiştir. Aşırı zenginlik ve refahın şımarttığı halk, sapıtmıştı, putlara tapıyordu. Hz. Yûnus (aleyhisselam)'un Hakk'a dâvetini dinlemiyorlardı. Otuz üç sene kadar gayretine rağmen iki kişiyi hidâyete erdirebilmişti. O, halkın bu haline üzülerek orayı terke karar vermişti. Allah'tan izin almaksızın yola çıktı. Halbuki peygamberler, bu çeşit ciddi kararlar aldıkları zaman, Cenâb-ı Hakk'ın iznine başvurmaları gerekirdi.

Böyle izinsiz bir ayrılışla şehri terkedip deniz kenarına geldi. Hareket etmek üzere olan bir gemiye bindi. Gemi bir müddet yol alınca ârızalandı, ne ileri ne geri gitmiyordu. Bütün gayretlere rağmen tâmir olmuyordu. Bir de fırtına çıktı. Batma tehlikesi ile karşılaşan gemide panik başladı. Kimse ne yapacağını bilemiyordu. Yolcular bu durumu uğursuzluğa yorup: "İçimizde büyük günah işlemiş biri var!" diyerek onu ortaya çıkarmak istediler. Bunu kur'a ile bulmaya karar verdiler. Çekilen kur'aya göre suçlu Hz. Yûnus (aleyhisselam)'tu. "Bu sâlih biridir, yanlışlık var!" denildi ise de rivâyete göre üç kere çekilen kur'a hep ona isabet etti.
Hz. Yûnus fırtınalı, dalgalı ve karanlık bir gecede denize atladı. Bir müddet sonra büyük bir balık onu yuttu (Saffat 142).
İşte burada ölmediğini anlayan Hz. Yûnus hatasını anlayıp, sadedinde olduğumuz hadiste belirtildiği üzere Cenâb-ı Hakk'a ihlâsla yöneldi ve dua etti. Allah, bu ihlâslı duayı kabul etti. Balığa vahyederek Yunus'u kenara atmasını emretti. Hz. Yûnus (aleyhisselam) böylece karanlığa, fırtınaya, kabaran denize, kendisini yutan balığa rağmen kurtuluşa erdi.
Âyette, onun duasının kabul edilmesi, Rabbine yaptığı tesbihatla îzah edilmiştir: "Eğer çok tesbih edenlerden olmasa idi, insanlarn tekrar diriltilecekleri güne kadar balığın karnında kalacaktı" (Saffat 143-144).[151]

2. وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قالَ:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # يَقُولُ عِنْدَ الْكَرْبِ: َ إلَهَ إَّ اللّهُ الْعَظِيمُ الحَلِيمُ. َ إلهَ إَّ اللّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. َ إلهَ إَّ اللّهُ رَبُّ السَّمواتِ، وَرَبُّ ا'رْضِ، وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ[. أخرجه الشيخان، واللفظ لهما والترمذى .

2. (1840)- Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) üzüntü sırasında şu duayı okurdu: "Halîm ve azîm olan Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük Arş'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur. Kıymetli Arş'ın Rabbi, arzın Rabbi, Semâvât'ın Rabbi olan Allah'tan başka ilah yoktur." [Buhârî, Daavât 27, Tevhîd 22, 23; Müslim, Zikr 83, (2730); Tirmizî, Daavât 40, (3431); İbnu Mâce, Dua 17, (3883).][152]

3. وعن الخدرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]دَخَلَ رسولُ اللّهِ # ذَاتَ يَوْمٍ المسْجِدَ، فإذَا هُوَ بِرَجُلٍ مِنَ ا'نْصَارِ يُقَالُ لَهُ: أبُو أُمَامَةَ، فقَالَ: يَا أبَا أُمَامَةَ مَالِى أرَاكَ جَالِساً فِي المسْجِدِ فِي غَيْرِ وَقْتِ صَ○ةٍ؟ قالَ: هُمُومٌ لَزِمَتْنِي، وَدُيُونٌ يَا رسُولَ اللّهِ، فقَالَ #: أ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ إذَا قُلْتَهُنَّ أذْهَبَ اللّهُ عَنْكَ هَمَّكَ، وَقَضى دَيْنَكَ؟ قَالَ: قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللّهِ. قالَ: قُلْ إذَا أصْبَحْتَ وَإذَا أمْسَيْتَ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنَ الجُبْنِ وَالْبُخْلِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ، وَقَهْرِ الرِّجَالِ، فَقُلْتُ ذلِكَ فأذْهَبَ اللّهُ عَنِّى غَمِّى، وَقَضَى دَيْنِي[. أخرجه أبو داود .

3. (1841)- el-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün Mescid'e girdi. Orada Ensâr'dan Ebû Ümâme (radıyllahu anh) denen kimse ile karşılaştı. Ona:
"Ey Ebû Ümâme, niçin seni namaz vakti dışında Mescid'de oturmuş görüyorum?" diye sordu.
"Peşimi brakmayan bir sıkıntı ve borçlar sebebiyle ey Allah'ın Resûlü" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):
"Sana bazı kelimeler öğreteyim mi? Bunları okursan, Allah, senden sıkıntını giderir ve borcunu öder."
"Evet, ey Allah'ın Resûlü, öğret!" dedim.
"Öyleyse, dedi, akşama çıktın mı sabaha erdin mi şu duay oku: "Allahm üzüntüden ve kederden sana sığınırm. Aczden ve tembellikten sana sığınırım, korkaklıktan ve cimrilikten sana sığınırım. Borcun galebe çalmasından ve insanların kahrından sana sığınırım."
(Ebû Ümâme) der ki: "Ben bu duayı yaptım, Allah benden gamımı giderdi, borcumu ödedi." [Ebû Dâvud, Salât 367, (1555).][153]

.4. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]جَاءَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْها إلى النَّبِيِّ # تَسْأَلُهُ خَادِماً، فقَالَ لَهَا قُولِى: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمواتِ السَّبْعِ، وربَّ العَرْشِ العَظِيمِ رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيءٍ، مُنْزِلَ التَّوْرَاةِ وا''نْجِيل وَالْفُرْقَانِ، فَالِقَ الحَبِّ خِرُ فَلَيْسَ Œوالنَّوى. أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيءٍ أنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ. أنْتَ ا'وَّلُ فَلَيْس قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأنْتَ ا بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَئٌ، وَأنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَئٌ: اقْضِ عَنِّى الدَّيْنَ، وَأغْنِنِى مِنَ الْفَقْرِ[.

4. (1842)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek bir hizmetçi taleb etmişti. Resûlullah ona:
"Şu duayı oku(man senin için hizmetçi edinmenden daha hayırlı)" dedi:
"Allahım! Sen yedi semânın Rabbi, Arş-ı Âzam'ın Rabbisin. Sen bizim Rabbimiz ve herşeyin Rabbisin. Tevrat, İncil ve Furkân'ı indiren, tohum ve çekirdekleri açansın. Her şeyin şerrinden sana sığınıyorum. Her şeyin alnından yapışmışsın (dizginleri senin elindedir). Evvel sensin, senden önce bir şey yoktur. Ahir sensin, senden sonra da bir şey kalmayacak. Sen zâhirsin, senin üstünde bir şey mevcut değildir. Sen bâtınsın, senin dışında bir şey yoktur. Benim borcumu öde, beni fukaralıktan kurtar, zengin kıl." [Tirmizî, Daavât 68, (3477); İbnu Mâce, Dua, 2 (3831).][154]

.5. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # إذَا كَرَبَهُ أمْرٌ يَقُولُ: يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أسْتَغِيثُ، وَقال: ألِظُّوا بِيَاذَا الجَ◌َلِ وَا''كْرَامِ[. أخرجه الترمذي.ومعنى »ألِظُّوا« الزموا ذلك، وثابروا عليه، وأكثروا من التلفظ به .

5. (1843)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bir şey üzecek olsa şu duayı okurdu: "Yâ Hayyu ya Kayyum, birahmetike estağîsu. (Ey diri olan, ey Kayyûm olan Rabbim, rahmetin adına yardımını talep ediyorum)." Ve keza şöyle derdi: "Elizzu biyâze'lcelâli ve'l-İkrâm." (Yâ ze'lcelâli ve'l-ikrâm)'ı devamlı söyleyin! [Tirmizî Daavât 99, (3522).][155]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin ikinci kısmı, Resûlullah'ın dua âdâbıyla ilgili bir tavsiyesini ihtiva ediyor. Dua yaparken, Allah'a: "Ey celâl ve ikram sâhibi, duamı kabul et!" mânasında bir yakarış olan Yâ ze'lcelâli ve'l-İkram cümlesini çokça, sıkça tekrar etmeyi tavsiye ediyor.
Bu tavsiye ile önceki kısım aynı senetle geldiği için Tirmizî hazretleri rivâyette sunmuştur.[156]

.6. وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]قالَ لِي رسُولُ اللّهِ #
أَ أُعَلِّمُكِ كَلِمَاتٍ تَقُولِهِنَّ عِنْدَ الْكَرْبِ؟ أللّهُ اللّهُ رَبِّىَ أشْرِكُ بِهِ شَيْئاً[. أخرجه أبو داود .

6. (1844)- Esmâ Bintu Umeys (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Sana sıkıntı zamanında okuyacağın bir duayı öğreteyim mi?" diye sordu ve şu duayı söyledi: "Allâhu, Allâhu Rabbî lâ üşriku bihî şey'en. (Rabbim Allah'tır, Allah! Ben ona hiçbir şeyi ortak koşmam!)" [Ebû Dâvud, Salât 361, (1525), İbnu Mâce, Dua 17, (3882).][157]

.7. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]مَنْ كَثُرَ هَمُّهُ فَلْيَقلِ: اللَّهُمَّ إنِّى عَبْدُكَ، وَابْنَ عَبْدِكَ، وَابْنُ أمَتِكَ، وَفِي قَبْضَتِكَ، نَاصِيَتِى بِيَدِكَ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ. أسْألُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أوْ أنْزَلْتَهُ في كِتَابِكَ، أوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ في مَكْنُونِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ أنْ تَجْعَلَ الْقُرآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَجِ◌َءَ هَمِّى وَغَمِّى، مَا قَالَهَا

عَبْدٌ قَطُّ إِ َّ أَذْهَبَ اللهُ غَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ فَرَحاً]. أخرجه رزين.»إِستِئْثَارُ« بالشئ التخصص به وانفراد، وقوله.»أَنْ تَجْعَلَ الْقُرآنَ رَبِيعَ قَلْبِي« شبه بالربيع من الزمان رتياح ا ّ ّنسان فيه وميله إليه .

7. (1845)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Kimin sıkıntısı artarsa şu duayı okusun:
"Allahım ben senin kulunum, kulunun oğluyum, câriyenin oğluyum, senin avucunun içindeyim, alnım senin elinde. Hakkımdaki hükmün câridir. Kazan ne olursa hakkımda adâlettir. Kendini tesmiye ettiğin veya kitabında indirdiğin veya nezdinde mevcut gayb hazinesinden seçtiğin, sana ait her bir isim adına senden Kur'ân'ı kalbimin baharı, sıkıntı ve gamlarımın atılma vesîlesi kılmanı dilerim."
Bu duayı okuyan her kulun gam ve sıkıntısını Allah gidermiş, yerine ferahlık vermiştir." [Rezîn ilâvesi, (Hadis Mecmau'z Zevaîd'de (10,136) mevcuttur. Hâkim'in Müstedrek'inde de (1,509) kaydedilmiş.][158]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivâyet Teysir'de kaydedildiği şekliyle mevkuf hadis yâni İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh)'un şahsî sözü görünümündedir. Ancak hadis aslında merfudur. Mesela Müstedrek'in kaydettiği vechinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olduğu için sarih şekilde ifade edilmiştir.
2- "Kur'an'ı, kalbin baharı kılmasını" istemek, kalbin hoşlanacağı, ferahlık duyacağı, zevkle okuyacağı şey kılmasını taleb etmektir. Zîra kalb, baharda ferahlar, o mevsimden memnun kalır, ondan ayrılmak istemez.[159]

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUÂLARI

.1 عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قالَ:]جاء عليُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلَى النَّبِيِّ # فقَالَ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي تَفَلَّتَ هذَا القُرآنُ مِنْ صَدْرِى فَمَا أَجِدُنِى أَقْدِرُ عَلَيْهِ، فقَالَ لَهُ رَسولُ اللهِ # يَا أَبَا الحَسَنِ: أفَ ◌ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللهُ بِهِنَّ، وَيَنْفَعُ بِهِنَّ مَنْ عَلَّمْتَهُ، وَيَثْبُتُ مَا تَعَلَّمْتَ فِي صَدْرِكَ؟ قَالَ أَجَلْ يَارَسُولَ اللهِ فَعَلِّمْنِي؟ قَالَ: إِذَا كَانَ لَيْلَةُ الجُمُعَ◌ةِ فَإِنِ استَطَعْتَ أَنْ تَقُومَ فِي ثُلُثِ اللَّيْلِ ا ٔخِيرِ، فإِنَّهَا سَاعَةٌ مَشْهُودَةٌ، وَالدُّعَاءُ فِيهَا مُسْتَجَابُ، وَقالَ أَخِي يَعْقُوبُ لِبَنِيهِ سَوْفَ أَسْتَغفِرُ لَكُمْ رَبِّي، يَقُولُ حَتَّى تَأتِىَ لَيْلَةُ الجُمُعَةِ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَفِى وَسَطِهَا فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَفِىَ أَوَّلِهَا، فَصَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي ا ٔولَى: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَيس، وفِي الثَّانِيَةِ: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَحم الدُّخَانِ، وفِي الثَّالِثَةِ: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَالم تَنْزِيلُ السَّجْدَةِ، وَفِي الرَّابِعَةِ: بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَتَبَارَكَ المفَصَّلَ، فإِذَا فَرَغْتَ فَاحْمَدِ اللهَ تَعَالَى، وَأَحْسِنِ الثَّنَاءَ عَلَيْهِ، وَصَلِّ عَلَىَّ وَأَحْسِنْ، وَصَلِّ عَلَى سَائِرِ انْبِيَاءِ، وَاسْتَغْفِرْ لِلمُؤمِنينَ وَالمؤمِنَاتِ، وَ ّ ّخْوَانِكَ الَّذِينَ سَبَقُوكَ بِا ّ ّيمَانِ، ثُمَّ قُلْ فِي آخِرِ ذلِكَ: اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي بِتَرْكِ المعَاصِى أَبَداً مَا أَبْقَيْتَنِي وَارْحَمْنِى أَنْ أَتَكَلفَ مَاَ يَعْنِينِي وَارْزُقْنِى حُسْنَ النَّظَرِ فيمَا يُرْضِيكَ عَنِّي. اَللّٰهُمَّ بَدِيعَ السَّمواتِ وَارْضِ يَاذَا الجَ◌لِ وَا ّ ّكْرَامِ وَالْعِزَّةِ الَّتِىَ تُرَامُ. أَسْأَلُكَ يَا اللهُ يَا رَحْمنُ بِجَ◌لِكَ، وَنُورِ وَجْهِكَ أَنْ تُلْزِمَ قَلْبِي حِفْظَ كِتَابِكَ كَمَا عَلَّمْتَنِي وَارْزُقْنِى أَنْ أَتْلُوَهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِى يُرْضِيكَ عَنِّي. اَللّٰهُمَّ بَدِيعَ السَّمواتِ وا ٔرْضِ ذَا الجَ◌لِ وَا ّ ّكْرَامِ والْعِزَّةِ التِىَ تُرَامُ أَسْأَلُكَ يَا اللهُ يَا رَحْمنُ بِجَ◌لِكَ، وَنُورِ وَجْهِكَ أَنْ تُنَوِّرَ بِكِتَابِكَ بَصَرِى، وَأَنْ تُطْلِقَ بِهِ لِسَانِي، وَأَنْ تُفَرِّجَ بِهِ عَنْ قَلْبِي، وَأَنْ تَشْرَحَ بِهِ صَدْرِى وَأَنْ تَغْسِلَ بِهِ بَدَنِي فإِنَّهُ َ يُعِينُنِى عَلى الحَقِّ غَيْرُكَ وَ◌َ يُؤْتِينِيهِ إِ َّ أَنْتَ، وَ◌َ حَوْلَ وَ◌َ قُوَّةَ إِ َّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، يَا أَبَا الحَسَنِ: تَفْعَلُ ذلِكَ ثَ◌َثَ جُمَعٍ، أَوْ خَمْساً، أَوْ

سَبْعاً تُجَابُ بِإِذْنِ اللهِ تَعَالى، والَّذِي بَعَثَنِى بِالْحَقِّ مَا أَخْطَأَ مُؤمِناً قطُّ[.قالَ ابن عباس:]فَوَ اللهِ مَا لَبِثَ عَلِيٌّ إَ خَمْساً، أوْ سَبْعاً حَتَّى جَاءَ رسوُ ل اللهِ # في مِثْلِ ذلِكَ المجْلِسِ، فقالَ يَا رسُولَ اللهِ: إنِّى كُنْتُ فِيمَا خَ َ آخُذُ إَ أرْبَعَ آيَاتٍ أوْ نَحْوهنَّ، فَإذَا قَرَأتُهُنَّ عَلى نُفْسِى تَفَلّتْنَ، وَإنِّى أتَعَلّمُ اليَوْمَ أرْبَعِينَ آيَةً أوْ نَحْوَهَا، فإذَا قَرَأتُهَا عَلى نَفْسِى، فَكَأنَّمَا كِتَابُ اللهِ بَيْنَ عَيْنَىّ، وَلَقَدْ كُنْتُ أسْمَعُ الحَدِيثَ، فإذَا رَدَّدْتُهُ تَفَلَّتَ، وَأنَا الْيَوْمَ أسْمَعُ ا'حَادِيث، فإذَا تَحَدَّثْتُ بِهَا لَمْ أخْرَمْ مِنْهَا، فَقَالَ # عِنْدَ ذلِكَ: مُؤمِنٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ أبَا الحَسَنِ[. أخرجه الترمذى .

1. (1846)- Hz. İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallâhu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Annem ve bâbam sana kurban olsun, şu Kur'an göğsümde durmayıp gidiyor. Kendimi onu ezberleyecek güçte göremiyorum" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu cevabı verdi: "Ey Ebûl-Hüseyin! (Bu meselede) Allah'ın sana faydalı kılacağı, öğrettiğin takdirde öğrenen kimsenin de istifade edeceği, öğrendiklerini de göğsünde sabit kılacak kelimeleri öğreteyim mi?"
Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Evet, ey Allah'n Rasûlü, öğret bana!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şu tavsiyede bulundu:
"Cuma gecesi (perşembeyi cumaya bağlayan gece) olunca, gecenin son üçte birinde kalkabilirsen kalk. Çünkü o an (meleklerin de hazır bulunduğu) meşhûd bir andır. O anda yapılan dua müstecabtır. Kardeşim Ya'kub da evlatlarına şöyle söyledi: "Sizin için Rabbime istiğfâr edeceğim, hele cuma gecesi bir gelsin." Eğer o vakitte kalkamazsan gecenin ortasında kalk. Bunda da muvaffak olamazsan gecenin evvelinde kalk. Dört rek'at namaz kıl. Birinci rek'atte, Fâtiha ile Yâsin sûresini oku, ikinci rek'atte Fâtiha ile Hâmim, ed-Duhân sûresini oku, üçüncü rek'atte Fâtiha ile Eliflâmmîm Tenzîlü'ssecde'yi oku, dördüncü rek'atte Fâtiha ile Tebâreke'l-Mufassal'ı oku. Teşehhüdden boşaldığın zaman Allah'a hamdet, Allah'a senayı da güzel yap, bana ve diğer peygamberlere salât oku, güzel yap. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar ve senden önce gelip geçen mü'min kardeşlerin için istiğfat et. Sonra bütün bu okuduğun duaların sonunda şu duayı oku:
"Allahım, bana günahları, beni hayatta baki kıldığın müddetçe ebediyen terkettirerek merhamet eyle. Bana faydası olmayan şeylere teşebbüsüm sebebiyle bana acı. Seni benden râzı kılacak şeylere hüsn-i nazar etmemi bana nasîb et. Ey semâvât ve arzın yaratıcısı olan celâl, ikram ve dil uzatılamayan izzetin sâhibi olan Allahım. Ey Allah! ey Rahman! celâlin hakkı için, yüzün nuru hakkı için kitabını bana öğrettiğin gibi hıfzına da kalbimi icbâr et. Seni benden razı kılacak şekilde okumamı nasîb et. Ey semâvât ve arzın yaratıcısı, celâlin ve yüzün nuru hakkı için kitabınla gözlerimi nurlandırmanı, onunla dilimi açmanı, onunla kalbimi yarmanı, göğsümü ferahlatmanı, bedenimi yıkamanı istiyorum. Çünkü, hakkı bulmakta bana ancak sen yardım edersin, onu bana ancak sen nasib edersin. Herşeye ulaşmada güç ve kuvvet ancak büyük ve yüce olan Allah'tandır."
Ey Ebû'l-Hasan, bu söylediğimi üç veya yedi cuma yapacaksın. Allah'ın izniyle duana icâbet edilecektir. Beni hak üzere gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun bu duayı yapan hiçbir mü'min icâbetten mahrum kalmadı."
İbnu Abbâs (radıyallâhu anhüma) der ki: "Allah'a yemin olsun, Ali (radıyallâhu anh) beş veya yedi cuma geçti ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a aynı önceki mecliste tekrar gelerek:
"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, geçmişte dört beş âyet ancak öğrenebiliyordum. Kendi kendime okuyunca onlar da (aklımda durmayıp) gidiyorlardı. Bugün ise, artık 40 kadar âyet öğrenebiliyorum ve onları kendi kendime okuyunca Kitabullah sanki gözümün önünde duruyor gibi oluyor. Eskiden hadisi dinliyordum da arkadan bir tekrar etmek istediğimde aklımdan çıkıp gidiyordu. Bugün hadis dinleyip sonra onu bir başkasına istediğimde ondan tek bir harfi kaçırmadan anlatabiliyorum.
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu söz üzerine Hz.Ali (radıyallâhu anh)'ye: "Ey Ebû'l-Hasan! Kâbenin Rabbine yemin olsun sen mü' minsin!" dedi." [Tirmizî, Daavât 125, (3565).][160]

AÇIKLAMA:

Hadis sened yönüyle hasen olsa da, âlimler metin yönüyle şâz, garîp ve hattâ münker olduğunu söylemişlerdir.[161]

2. وعن شداد بن أوس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسُولُ اللّهِ # يُعَلِّمُنَا أنْ نَقُولَ في الصَّ ةِ: اللَّهُمَّ إنِّى أسْألُكَ الثَّبَاتَ في ا ْمْرِ، والْعَزِيمَةَ عَلى الرُّشْدِ، وَأسْألُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ، وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ، وَأسْألُكَ لِسَاناً صَادِقاً، وَقَلْباً سَلِيماً، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ، وَأسْألُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ، وَأسْتَغْفِرُكَ مِمَّا تَعْلَمُ[. أخرجه النسائى .

2. (1847)- Şeddâd İbnu Evs (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselem) namazda şu duayı okumamızı öğretiyordu:
"Allahım! Senden işte (dinde) sebat etmeyi, doğruluğa da azmetmeyi istiyorum. Keza nimetine şükretmeyi, sana güzel ibadette bulunmayı taleb ediyor, doğruyu konuşan bir dil, eğriliklerden uzak bir kalb diliyorum. Allahım, senin bildiğin her çeşit şerden sana sığınıyorum, bilmekte olduğun bütün hayırları senden istiyorum, bildiğin günahlarımdan sana istiğfar ediyorum!" [Tirmizî, Daavât 22, (3404); Nesâî, Sehv 61.][162]

ONBİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUALARI

1. عن الخدري رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ النَّبِيُّ # إذَا اسْتَجَدَّ ثَوْباً قال: اَللَّهُمَّ لَكَ الحَمْدُ أنْتَ كَسَوْتَنِى هذَا، وَيُسَمِّيهِ: أسْألَكُ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا صُنِعَ لَهُ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ[. أخرجه أبو داود والترمذي .

1. (1848)- el-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) elbiseyi yenilediği zaman şu duayı okurdu:Allahım! Hamd sanadır. -(giydiği şey ne ise) ismen söyleyerek- Bunu bana sen giydirdin. Bunun hayırlı olmasını, yapılış gayesine uygun olmasını diliyor, şerrinden ve yapılış gayesine uygun olmamasından da sana sığınıyorum." (Ebû Dâvud, Libas 1, (4020); Tirmizî, Libâs 29, (1767).][163]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yeni bir elbise giyeceği zaman bunu cumaya rastlattığını ve giyme sırasında dua okuduğunu gösterir. Şu halde bu dua onlardan biri olmaktadır.
2- Elbiseyi, Resûlullah'ın dua sırasında tesmiyesi, cinsini zikretmesidir. Meselâ yeni bir ayakkabı giymiş ise: "Allahım! Hamd sanadır. Bu ayakkabıyı bana sen giydirdin..." demesidir.
3- Giyilen şeyin hayrı onun hemen eskimeyip dayanıklı olmasıdır, temizliğidir, bir ihtiyaç için giyilmiş olmasıdır. "Yapılış gayesine uygun olması" şeklinde tercüme ettiğimiz cümle de elbise ne maksadla yapılmış ise onun hayrını, o maksada uygun kullanımını talep etmektedir. Mâlum olduğu üzere elbise, tesettürü sağlamak, sıcak ve soğuğa karşı korumak gibi maksadlarla yapılır. Şu halde, elbisenin bu hizmetlerinde hayırlı olması, yapılmış olduğu bu gâyeleri yerine getirmesi Allah'tan taleb edilmiş olmaktadır.
Elbiselerin bu gayelere uygun kullanımı bir bakıma kulluk ve ibadet vazifelerini hakkıyla yapmayı netice verir. Elbisenin şerri ve yapılış gayesine uygun olmayan kullanılış şerri de böylece anlaşılmış oluyor. Elbisenin haram olması, pis olması çabuk eskimesi, israf gösteriş, kibir, riya, tefâhur gibi kulluk edebine aykırı ve günah olan durumlara sebep olması, setrü'l-avreti yerine getirememesi, soğuk ve sıcağa karşı yeterli korunmayı sağlayamaması gibi akla gelebilecek çeşitli durumlar elbisenin şerri olarak değerlendirilebilir.
4-Hadis, yeni bir elbise giyerken Allah'a hamdetmenin müstehap olduğuna delâlet eder, Müstedrek'de gelen bir rivayet, bir veya yarım dinara aldığı elbiseyi giyen kimse hamdederse, Allah'ın giyer giymez onu mağfiret edeceğini haber verir.[164]

.2 وعن أبى أمامة قال:]لَبِسَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما ثَوْباً جَدِيداً، فقَالَ: الحَمْدُ للهِ الَّذِى كَسَانِى مَا أُوَارِى بِهِ عَوْرَتِى، وَأتَجَمَّلُ بِهِ فِي حَيَاتِى، ثُمَّ قال: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: مَنْ لَبِسَ ثَوْباً جَدِيداً فقَالَ ذلِكَ، ثُمَّ عَمَدَ إلَى الثَّوْبِ الَّذِي أخْلَقَ، فَتَصدَّقَ بِهِ كَانَ في كَنَف اللهِ وَحِفْظِهِ، وسَتْرِهِ حَيّاً وَمَيِّتاً[. أخرجه الترمذى .

2. (1849)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) yeni bir elbise giymişti ve şöyle dua etti: "Avretimi örtebileceğim ve hayatta güzellik sağlayabileceğim bir elbise giydiren Allah'a hamd olsun."
Sonra şunu söyledi: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim: "Kim yeni bir elbise giyer, böyle söyler, daha sonra da eskittiği elbiseyi tasadduk ederse, sağken de öldükten sonra da Allah'ın himâyesi, hıfzı ve örtmesi altında olur." [Tirmizî, Daavât 119, (3555); İbnu Mâce, Libâs 2, (3557).][165]

.3 وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]كَانَ النَّبِيُّ # إذَا أكَلَ أوْ شَرِبَ قال: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى أطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَجَعَلَنَا مُسْلِمِينَ[.

3. (1850)- Ebû Saîd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir şey yeyip içti mi şu duayı okurdu: "Bize yedirip içiren ve bizi Müslümanlardan kılan Allah'a hamdolsun." [Tirmizî, Daavât 75, (3453); Ebû Dâvud, Et'ıme 53, (3850); İbnu Mâce, Et'ıme 16, (3283).][166]

.4 وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللهِ: مَنْ أكَلَ طَعَاماً فقَالَ: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى أطْعَمَنِى هَذَا الطَّعَامَ وَرزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّى، وَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ[. أخرجهما أبو داود والترمذي.وزاد أبو داود في الثاني:]ومَنْ لَبِسَ ثَوْباً فقَالَ: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى كَسَانِى هذَا وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّى، وَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأخَّرَ[.

4. (1851)- Muâz İbnu Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir şey yer ve: "Bana bu yiyeceği yediren ve tarafımdan hiçbir güç ve kuvvet olmadan bunu bana rızık kılan Allah'a hamdolsun" derse geçmiş günahları affolunur" dedi." [Ebû Dâvud, Libâs 1, (4023); Tirmizî, Da'avât 75, (3454); İbnu Mâce, Et'ime 16, (3285).]
Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyâde var: "Kim bir elbise giyer ve: "Bunu bana giydirip, tarafımdan bir güç ve kuvvet olmaksızın beni bununla rızıklandıran Allah'a hamdolsun" derse geçmiş ve gelecek günahları affedilir."[167]

.5 وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ النَّبِيُّ #: إنَّ اللهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أنْ يَأكُلَ الأكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا، أوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا[. أخرجه مسلم والترمذي .

5. (1852)- Muâz İbnu Enes (radıyallâhu anh) der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Muhakkak ki Allah, kulun bir şey yiyip hamdetmesinden veya bir şey içip hamdetmesinden râzı olur." [Müslim, Zikr 89, (2734); Tirmizî, Et'ime 18, (1817).]

.6 وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]أكَلَ النَّبِيُّ # عِنْدَ سَعْدِ ابْنِ عُبَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خُبْزاً وَزَيْتاً، ثُمَّ قَالَ: أفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ، وَأكَلَ طَعَامَكُمُ الأبْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ المَلائِكَةُ[أخرجه أبو داود.وله في أخرى عن جابر رَضِيَ

اللهُ عَنْهُ قال:]صَنَعَ أبُو الْهَيْثَمِ طَعَاماً، فَدَعَا رَسُولَ اللهِ # وَأصْحَابَهُ، فَلَمَّا فَرَغُوا قالَ: أثِيبُوا أخَاكُمْ قَالُوا: وَمَا إثَابَتُهُ؟

قال: إنَّ الرَّجُلَ إذَا دُخِلَ بَيْتُهُ، وَأكِلَ طَعَامُهُ، وَشُرِبَ شَرَابُهُ، فَدَعَوْا لهُ فذلِكَ إثَابَتُهُ[.»ا‘‘ثابَةُ« الجزاء .

6. (1853)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Sa'd İbnu Ubâde'nin yanında ekmek ve zeytinyağı yemişti. Sonunda şöyle bir dua buyurdu:
"Yanınızda oruçlular yemek yesin, yemeğinizden ebrarlar yesin, üzerinize melekler dua etsin." [Ebû Dâvud, Et'ime 55, (3854).]
Ebû Dâvud'un Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den kaydettiği diğer bir rivâyette şöyle denir:
"Ebû'l-Heysem bir yemek hazırladı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ve Ashâbın ı(radıyallâhu anhüm) dâvet etti. Hz. Peygamber yemekten kalkınca: "Kardeşinizi mükâfaatlandırın!" buyurdu. Ashâb: "Mükâfaatı da ne?" diye sordular. Efendimiz: "Kişinin evine girilip yemeği yendi, içeceği içildi mi ev sâhibi için dua edilir. İşte bu onun mükâfaatıdır" cevabını verdi."[168]

AÇIKLAMA:

1- Bâzı rivâyetler yukarıdaki duanın Sa'd İbnu Muâz'ın evinde geçtiğini belirtir. Bu, vak'anın iki sefer cereyanına delil olabilir.
2- Dua cümlesi olarak tercüme ettiğimiz hadis, aslında ihbar cümlesi gibidir. Ancak Münavî'nin de belirttiği üzere, ev sâhibine mükâfaat mânası, dua cümlesi ile gerçekleştir.
3- Bu hadis, yemeğe dâvet edilen kimsenin, yemekten sonra ev sâhibi için dua etmesinin müstehab olduğuna delildir.

ONİKİNCİ FASIL

KAZAYI HACET DUASI

.1 عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رسولُ اللهِ # إذَا دَخَلَ الخَ◌َ ءَ لِقَضَاءِ الحَاجَةِ يَقُولُ: اَللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبُثِ وَالخَبَائِثِ[. أخرجه الخمسة.»الخُبُثُ« بضم الباء جمع خبيث.»والخَبَائِثُ« جمع خبيثة، والمراد بهما ذكور شياطين الجنّ وا‘‘نس وإناثهم .

1. (1854)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kazâyı hâcet için helâya girdiği zaman şu duayı okurdu:
"Allahümme innî eûzu bike mine'lhubsi ve'lhabâis. (Allahım, pislikten ve (cin ve şeytan gibi) kötü yaratıklardan sana sığınırım." [Buhârî, Vudû 9, Da'avât 15; Müslim, Hayz 122, (375); Tirmizî, Tahâret 4, (5); Ebû Dâvud Tahâret 3, (4,5); Nesâî, Tahâret 18, (1, 20).][169]

.2 وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ النَّبِيُّ # إذَا خَرَجَ مِنَ الخَ◌َ ءِ قالَ غُفْرَانَكَ[. أخرجه أبو داود والترمذي.وله في أخرى عن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللهِ # سِتْرُ مَا بَيْنَ أعْيُنِ الجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِى آدَمَ إذَا دَخَلَ أحَدُهُمُ الخَ◌َ ءَ أنْ يَقُولَ: بِسْمِ اللهِ[.»الغُفْرَانُ« مصدر ونصبه بإضمار أطلب وأستغفر لقصور الشكر عن بلوغ هذه النعمة، وقيل: استغفر من تركه ذكر الله سبحانه مدة لبثه على الخ‘ء نه كان يترك ذكر الله إ عند قضاء الحاجة، فرأى ذلك تقصيراً فتداركه باستغفار .

2. (1855)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâdan çıkınca: "Gufrâneke (affını taleb ediyorum)" derdi. "[Ebû Dâvud, Tahâret 17, (30); Tirmizî, Tahâret 5, (7); İbnu Mâce, Tahâret 10, (300).]
Tirmizî'nin Hz. Ali'den kaydettiği diğer bir rivâyette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Helâya girdiği zaman insanoğlunun avretleri ile cinnîlerin gözleri arasındaki perde, kişinin "bismillah" demesidir."[170]

AÇIKLAMA:

1-Gufrâneke: Gufrân, tıpkı mağrifet gibi mastardır. Örtmek, affetmek, bağışlamak mânasına gelir. Sondaki ke zamirdir. Öyleyse senin örtmen, bağışlaman demek olur. Ancak mânanın bütünleşmesi için bir fiil takdiri gerekmektedir: اَطْلُبُ غُفْرَانَكَ Yâni "senin bağışlamanı taleb ediyorum."2-Helâdan çıkarken mağfiret talebetmenin sebebine gelince şârihler iki ihtimal beyan eder:
a) Bu esnada zikrullahın terkedilmiş olmasından.
b) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kişinin, gıdayı alıp menfaatini te'min ve fuzûliyâtı kolayca atması gibi fevkalâde hayatî nimetlerin şükrünü ödemideki aczi sebebiyle mağfiret dilemiştir. Böylece nimete karşı şükür vazîfesini mağfiret dileyerek yerine getirmiş olmaktadır. Bu ihtimal daha kavî gözükmektedir.
3-Bu makamda, okunacak başka merfu dualar da rivâyet edilmiştir: اَلْحَمْدُللهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنِّى أَذَى وَعَافَانِى (Ezâyı giderip âfiyet veren Allah'a hamdolsun) veya, اَلْحَمْدُللهِ الَّذِى اَحْسَنَ اِلَىَّ فِى اَوَّلِهِ وَآخِرِهِ (Gıdamızın evvelinde de sonunda da bize ihsanda bulunan Allah'a hamdolsun) veya: اَلْحَمْدُللهِ الَّذِى اَذَاقَنِى لَذَّتَهُ وَاَبْقَى فِيَّ قُوتَهُ وَاَذْهَبَ عَنِّى اَذَاهُ (Lezzetini bana tattırıp, gıdasını bende bırakıp sonra da ezâsını benden gideren Allah'a hamdolsun.)"Bu rivâyetlerden sıhhatçe en üstün olanı sadedinde olduğumuz Hz. Âişe hadisidir. Resûlullah'ın farklı zamanlarda bu duaların hepsiyle dua etmiş olması mümkündür.[171]

ONÜÇÜNCÜ FASIL

MESCİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUALARI

1. عن فاطمة بنت الحسين بن عليّ عن جدتها فاطمة الكبرى رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]كَانَ رسولُ الله # إذَا دَخَلَ المسْجِدَ صَلَّى عَلى مُحَمَّدٍ # وَقَالَ: رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أبْوَابَ رَحْمَتِكَ، وَإذَا خَرَجَ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ # وَقال اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وافْتَحْ لِي أبْوَابَ فَضْلِكَ[. أخرجه الترمذي .

1. (1856)- Fâtıma Bintu'l-Hüseyin İbni Ali, büyükannesi Fâtımatu'l-Kübrâ (radıyallâhu anhâ)'dan naklen anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescide girdiği zaman Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât (dua) okur, sonra da: "Rabbim! günahımı affet, rahmet kapılarını bana aç" derdi, Çıkarken de yine Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okur, sonra da: "Rabbim! günahımı affet, lütuf kapılarını benim için aç" derdi". [Tirmizî, Salât 234, (314).][172]

AÇIKLAMA:

1- Fâtımatu'l-Kübrâ, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Fâtımatu'z-Zehrâ (radıyallâhu anhâ)'dır. Hz. Ali efendimizin zevcesi ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in vâlideleridir (radıyallâhu anhüm ecmain). Hz. Ali ile hicretin ikinci yılında evlenmiş, Resûlullah'ın vefatından altı ay kadar sonra 20 yaşlarında iken vefat etmiştir.
2- Aliyyu'l-Kârî, Mirkât'da, mescide giriş duasının tam içeri girmeden önce veya girdikten sonra okunmuş olma ihtimalinden bahseder, "Önce olması daha kuvvetlidir" der.

3- Dikkat edilirse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendi kendisine salât okuyarak ta'zîmde bulunmuştur. Bu, başkalarının Zât-ı Muhammediye karşısındaki vecibelere onun da tâbi olduğunu gösterir. Ümmet O'nun (aleyhissalâtu vesselâm) peygamber olduğuna inanmakla mükellef olduğu gibi, O da bununla mükelleftir. Bazı rivâyetlerde Resûlullah, "İslam'a ilk iman eden benim" buyurur.
Ümmete terettüp eden bir diğer vecîbe Zât-ı Muhammediye'ye hürmet ve saygıdır ve bunu çokça salât ve selâm okuyarak ifâde etmektir. Şu halde bu vecîbeye kendisi de tâbidir ve bu hususta da bizzat örnek olarak ümmetine tâlimde bulunacaktır. Burada onu görmekteyiz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Zât-ı Muhammediye'ye salât u selam okumaktadır.
4-Şârih Tîbî mescide girerken rahmet, mescidden çıkarken fazl (lütuf) taleb edilmiş olmasında şöyle bir incelik sezer: "Mescide giren kimse Allah'ın sevabına ve cennetine yaklaştıran bazı şeylerle meşgul olur, öyle ise rahmeti zikretmek daha münâsiptir. Mescidden çıkınca da helal rızık talebiyle meşgul olur, bu sebeple de Allah'ın fazlını (lütfunu) zikretmek münâsip düşer. Nitekim âyet-i kerîmede: فَانْتَشِرُوا فِي اَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّهِ "Cuma namazını kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından arayın" (Cum'a 10) buyurulmuştur."[173]

ONDÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUÂ

.1. عَنْ طلحة بن عبيدالله رَضِىَ اللّهُ عنه قال:]كَانَ رَسُولُ اللّهِ # إذَا رَأى الْهِلَ قَالَ: اَللَّهُمَّ اَهِلَّهُ عَلَيْنَا بِالْيُمْنِ وَاِيمَانِ، وَالسَّمَةِ وَاِسْمِ رَبِّى ورَبُّكَ اللّهُ[. أخرجه الترمذي .

1. (1857)- Talha İbnu Ubeydillah (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hilâli görünce şu duayı okurdu: "Allahım, Ay'ın hilâl devresini bize bereketli, imanlı, selâmetli ve İslâm üzere geçir. (Ey hilâl) benim de senin de Rabbin Allah'tır." [Tirmizî, Daavât 52, (3447).][174]

AÇIKLAMA:

1-Hilâl, ayın geçirdiği safhalardan bir safhanın adıdır. Ay'ın ufukta belirmesinin ilk gecesiyle, ikinci ve üçüncü gecelerine denir. Dördüncü geceden itibâren kamer denir.
2- Hadiste talep edilen yümn, dilimizde uğur, bereket, hayır mânalarına gelir. Uğur, zıddı olan uğursuzluk inancını hatırlattığı ve bunun da dinimizde yeri olmadığı için bereket'le tercümesini daha uygun bulduk. Mamafih, bazı nüshalarda "yümn" yerine emn gelmiştir. Bu da emniyet (güven) demektir. Emniyet duygusunun huzurlu bir hayat için ne kadar ehemmiyet arzettiği îzah gerektirmeyecek kadar açık bir durumdur.
3-Hadisin Arapça metnini lügavî aslına muvafık olarak şöyle tercüme edebiliriz: "Allahım, bizler (bâtınan) emniyet ve iman üzere, (zâhiren de) selâmet ve İslâm üzere olduğumuz halde ayı üzerimize doğdurt."
4-Bâzı âlimlerimize göre, emniyet ve selâmetin zikri ile her çeşit zararlı şeylerin def'i; keza iman ve İslâm'ın zikri ile de pek beliğ ve pek veciz bir sûrette her çeşit menfaatin celbedilmesi taleb edilmiş olmaktadır.
5- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in emniyet ve iman talebinde hilâli vesile yapması onun şe'ninin büyüklüğüne delâlet eder. Ona teveccüh ederek: "Senin de benim de Rabbimiz Allah'tır sözü, bir kısım insanların, hâdisâtın cereyanında felek adı altında gök cisimlerine tesir izâfe etmelerini reddir. Bilindiği üzere günümüzde bile, yıldız falı adı altında, hâdisât üzerinde yıldızların ve burçlar denen yıldız kümelerinin tesirleri hususlarında pek bâtıl sözler mevcuttur. Görüldüğü üzere İslam, yıldızların insanlara en yakın olan, geceleri aydınlatma ve yılın ay ve günlerini hesaplamada sunduğu takvimli hizmeti gibi hizmetlerde insanların hayatını tanzimde oynadığı pek belirgin ve inkarı gayr-ı kâbil role sahip olan Ay'a da, "seni de bizi de yaratan Allah'tır" cümlesi ile hem cahiliye devrinde bir kısım insanlarda görülen Ay ve Güneş'e tapma sapıklığına ve hem de yıldızlarla ilgili başkaca bâtıl inançlara hâtime çekmiştir. Varlığını başkasından alan, keyfine göre bir başkasına tesir edemez,

tasarrufta bulunamaz. Şâyet bir te'siri, bir hizmeti varsa bu, onu yaratandan gelmektedir. Hakikî te'sir O'na (celle celâluhû) âittir.
İslâm'ın tevhid inancı, her çeşit tesir ve icraatın Allah'tan geldiğini takrir eder. Resûlullah, ay doğduğu zaman okunacak duada bile bunun tesbit ve takrîrine ehemmiyet vermiştir. Bütün bu gayrete rağmen, günümüzde bile, hâlâ yıldızın tesirine inanan, yıldız falıyla vakit geçiren Müslümanların varlığı, üzüntü ile karşılanacak bir durumdur.[175]

2. وعن قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ:]أنَّهُ بَلَّغَهُ أنَّ النَّبِيَّ # كانَ إذَا رَأى الهِ◌َلَ قالَ: هِ◌َلُ خَيْرٍ وَرشْدٍ ثَ◌َث مَرَّاتٍ، آمَنْتُ بِاللهِ الَّذِى خَلَقَكَ ثَ◌َث مَرَّاتٍ، ثُمَّ يَقُولُ: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى ذَهَبَ بِشَهْرِ كَذا، وَجَاءَ بِشَهْرِ كَذَا[. أجرجه أبو داود.وفي رواية له عنه قال:]كانَ رسولُ اللهِ # إذَا رَأى الهِ◌َلَ صَرَفَ وَجْهَهُ عَنْهُ[.

2. (1858)- Katâde (rahimehullah)'ye ulaştığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hilâli görünce şu duayı okurmuş: "Hayırlı ve istikametli bir hilal (devresi diliyorum.)"
Bunu üç kere söyledikten sonra, "Seni yaratan Allah'a inandım."Bunu da üç kere tekrar ettikten sonra: "... Ayını çıkarıp ... Ayını getiren Allah'a hamdolsun" dermiş." [Ebû Dâvud, Edeb 111 (5092).]
Ebû Dâvud'un yine Katâde'den kaydrettiği bir diğer rivâyetinde: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), hilâli görünce yüzünü ondan çevirirdi" denmektedir.[176]

AÇIKLAMA:

1-Hilâl devresinin hayırlı ve istikametli (rüşd üzere) olmasını dilemek, Allah'a ibâdetle geçmesini dilemektir. Hacc mîkatı, Ramazan orucunun başı vs. hilâl devrelerine rastlamaktadır.
2-Rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ayları ismen zikrettiğini göstermektedir. Meselâ "Cemâziyelevvel'i çıkarıp Cemaziyelâhir'i getiren Allah'a hamdolsun" demek gibi.
3-Ebû Dâvud'un ikinci rivâyetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hilâli görünce yüzünü çevirdiği ifâde edilmektedir. Münâvî, bu hadîsi açıklarken şu izahı sunar: "Bu çevirme, hilâlin şerrinden çekinmek içindir. Zîra, Tirmizî'nin kaydettiği üzere, Hz. Âişe'ye Resûlullah: اَسْتَعِيذِى بِاللهِ مِنْ شَرِّهِ فإنَّهُ الْغَاسِقُ اِذَا وَقَبَ "Ey Âişe, onun şerrinden Allah'a sığın, zîra o, battığı zaman (Felak sûresinde haber verilen) elgâsık'tır"[177] demiştir. Yahut da Resûlullah'ın ondan yüzünü çevirmesinin hikmeti, cedd-i emcedi Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in ا أُحِبُّ ◌َ Œ فِلِينَ "Batan şeyleri sevmem" (En'am 76) sözüne meyletmektir.
4-Son olarak, hadislerin sıhhat durumuna temas edelim. Ebû Dâvud, hadisleri "Kişi hilâli görünce ne demelidir?" başlığını taşıyan bir bâbta kaydettikten sonra şunu söyler: "Bu bâbta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sahih müsned (muttasıl) bir hadis gelmemiştir." Katâde'den kaydedilenler mürseldir, yâni senedlerinde kopukluk vardır. Zîra Katâde, Tâbiîn'dendir, sahâbe değildir, kimden işittiğini de tasrîh etmemiştir.Ancak İbnu Hacer, Katâde'nin mürseline Müsedded'in Müsned-i Kebîr' inde -yine mürsel olan- bir şâhid bulduğunu, Ebû Nuaym'da da mevsûl (senedinde kopukluk olmayan) bir şâhid bulduğunu belirtir.[178]

ÇIKINCA OKUNACAK DUA

1. عن بان عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]كانَ رسولُ اللهِ # إذَا سَمِعَ الرَّعْدَ وَالصَّوَاعِقَ قال: اللَّهُمَّ ◌َتَقْتُلَنَا بِغَضْبِكَ، وَ◌َ تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ، وَعَافِنَا قَبْلَ ذلِكَ[. أخرجه الترمذي .

1. (1859)- İbnu Ömer (radıyallâhu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gök gürleyip, şimşek çakınca şu duayı okurdu: "Allah'ım bizi gadabınla öldürme, azabınla da helâk etme, bu (azabı)ndan önce bize afiyet (içinde ölüm) ver." [Tirmizî, Daavât 51, (3446).][179]

AÇIKLAMA:

1- Gök görültüsü diye tercüme ettiğimiz Ra'd, Arapça'da bulutlardan gelen sese dendiği gibi bulutlara müvekkel olan meleğin de adıdır. İmam Şâfiî (rahimehullah)'nin Mücâhid'den naklettiğine göre, "Ra'd bir melek olup berk (şimşek), onun kanatlarıdır, bulutları bu kanatlarla sevketmektedir." Şâfiî hazretleri ilâveten: "Mücâhid'in sözü Kur'an'ın zâhirine ne kadar da uyuyor" demiştir. Begavî, müfessirlerin çoğunluk itibâriyle: "Ra'd bir melektir, bulutları sevkeder, işitilen ses de onun tesbîhidir" dediklerini nakleder. Meseleye temas eden âyet şöyle: "O, size korku ve ümid salarak şimşeği gösteren (yağmurla ağırlamış) yüklü bulutları peydâ edendir. Ra'd (gökgürültüsü) O'nu (yani Allah'ı) hamd ile, melekler de O'ndan korkusuna tesbih ederler. O, yıldırımlar gönderip onunla kimi dilerse çarpar, öldürür" (Ra'd 12-13).
2- Şimşek diye tercüme ettiğimiz kelime sevâik'dir. Sâika'nın cem'idir. Sâika'yı bâzı âlimler şiddetli gök gürültüsü ile yere düşen ateş parçası diye tefsîr etmişlerdir. Dilimizde buna yıldırım denir. Bâzı âlimler azab çığlığı (sayhatu'l-azab) olarak açıklamışlardır. Son derece şiddetli gök gürültüsüne de böylece sâika denmiş olmaktadır.
3-Resûlullah gök gürültüsü, şimşek gibi tabiî hadiseler karşısında: "Bizi gadabınla öldürme, azabınla helâk etme..." diyerek, Cenab-ı Hakk' ın geçmiş milletlere bu yollarla inmiş olan cezalarını hatırlatmış ve ümmeti tarafından hatırlanmasını istemiştir. Âd, Semûd ve Hz. Nuh kavimlerine inmiş olan bu çeşit belaların hatırlanmasında ibretler, pek çok nefislerin alacağı dersler vardır.[180]

2. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كانَ رسُولُ اللّهِ # إذَا رَأى نَاشِئاً في أُفقِ السَّمَاءِ تَرَكَ الْعَمَلَ، وَإنْ كَانَ في صَةٍ خَفَّفَ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، فَإنْ مُطِرَ قال: اللَّهُمَّ صَيِّباً هَنِيئاً[. أخرجه أبو داود.و»النَّاشِئُ« السحاب، و»الصَّيِّبُ« المدرار .

2. (1860)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ufuk-ı semâda bir bulut belirtisi gördü mü işi terkeder, namazda idiyse kısa keser ve şu duayı okurdu: "Allah'ım, bunun şerrinden sana sığınırım." Yağmur başlarsa: "Allah'ım, bol yağmur, faydalı yağmur (ver)" derdi." [Ebû Dâvud, Edeb, 113, (5099); İbnu Mâce, Dua 21, (3889).][181]

3. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:] كانَ رسولُ اللّهِ # إذَا عَصَفَتِ الرِّيحُ قالَ: اللَّهُمَّ إنِّى أسْألُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ[. أخرجه الشيخان هكذا والترمذي .

3. (1861)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) rüzgâr estiği zaman şu duayı okurdu: "Allah'ım, senden bunun hayrını ve bunda olan (menfaatların da) hayrını ve bunun gönderiliş maksadındaki hayrı da istiyorum. Bunun şerrinden, bunda olanın şerrinden, bununla gönderilen şeyin şerrinden de sana sığınıyorum." [Buhârî, Bed'ül-Halk 5, Tefsîr, Ahkâf 2, Edeb, 68; Müslim, İstiskâ 14, (899); Tirmizî, Daavât 50, (3445).][182]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Müslim ve Buhârî'de bir çok vechi yer alır. Bazı vecihleri bir kısım ziyâdeler ihtivâ eder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın rüzgâr esme veya bulut görme ânında davranışını daha yakından görmek için Müslim'in bir rivâyetinde yukarıda kaydettiğimiz kısmın devamı mahiyetinde olan bir ziyâdeyi kaydetmek isteriz: "... Gök yağmur bulutları ile dolup fırtına ve şimşeklerle kaynaşmaya başladı mı rengi değişirdi. (Artık bir huzursuzluk onu kaplar, bu sebeple yerinde duramaz) bir girer bir çıkar, bir ileri bir geri gider, gelirdi. Yağmur başlayınca rahatlar, huzursuzluğu artık açılırdı. Ben bu hâli, yüzünden anlardım." Hz. Âişe der ki: "Bir seferinde bunun sebebini sordum. Bana: "Ey Âişe, dedi, bu semada beliren şey belki de Ad kavminin şu sözleriyle ifâde ettikleri belanın

gelişidir: "O azabın yayılarak vâdilerine doğru yöneldiğini gördüklerinde "Bu yaygın bulut bize yağmur yağdıracaktır" dediler" (Ahkâf 24-25).[183]

4. وله عن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ :]أنَّ النبيَّ # قالَ : َ تَسُبُّوا الرِّيحَ، فَإنْ رَأيْتُمْ مَا تَكْرَهُونَ، فَقُولُوا: اَللَّهُمَّ إنَّا نَسْألُكَ مِنْ خَيْرِهَا[. الحديث.»عَصَفَتِ الرِّيحُ« إذَا اشتد هبوبها .

4. (1862)- Yine Tirmizî'de Übey İbnu Ka'b (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rüzgâra küfretmeyin. Hoşunuza gitmeyen bir rüzgar görünce: "Allah'ım, senden bunun hayrını taleb ediyorum" deyin." [Tirmizî, Fiten 64, (2253).][184]

AÇIKLAMA:

1-Rüzgâra küfretme yasağı, rüzgârın me'mur olmasındandır, me'mur ise mâzurdur. Nitekim aynı mevzûda İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: َ تَلْعَنُوا الرِّيحَ فإنَّهُ مَأمُورَةٌ Ayrıca, kim bir şeye lânet eder, lânet ettiği şey de lânete lâyık olmazsa, lânet, yapana rücu eder.2- Ebû Hüreyre'den Ahmed İbnu Hanbel'in kaydettiği bir rivâyette:

َ تَسُبُّوا الرِّيحَ فإنَّهَا مِنْ رَوْحِ اللّهِ تَعالى تَأتِى بِالرَّحْمَةِ وَالعَذَابِ ولكِنْ سَلُوا اللّهَ مِنْ خَيْرِهَا وَتَعَوَّذُوا بِاللّهِ مِنْ شَرِّهَا "Rüzgâra sövmeyin, Zîra o, Allah'ın rahmetindendir. Rahmet ve azabı getirir. Ancak Allah'tan onun hayır getirmesini taleb edin. Şerr getireninden de Allah'a sığının" buyurulmuştur.

3-Rüzgârın getirdiği rahmet yağmur, temiz hava, rahatlk vs.'dir. Bitkilerin döllenmelerindeki hizmeti ise eskiden beri bilinen bir başka rahmetidir. Bu sebeple döllenmeyi sağlayan rüzgâra levâkıh denmiştir.

Şâfiî hazretleri şöyle demiştir: "Rüzgâra küfretmek câiz değildir. Zîra o, Allah'ın mûti bir mahlûkudur ve Allah'ın askerlerinden bir askeridir. Dilerse onu rahmet kılar, dilerse bela kılar." Şâfiî merhumun naklettiği bir rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir kimse gelip fakirlikten şikayet edince ona: "Herhalde sen rüzgâra küfretmişsin" buyurur.

Bazı İslam âlimleri rüzgârdaki hayrın büyüklüğünü belirtme sadedinde: "Eğer rüzgar estirilmeyecek olsa arzla semâ arası kokuşur kalır" demiştir.[185]

ONALTINCI FASIL

AREFE GÜNÜ VE KADİR GECESİ DUASI

1. عن عمرو بن شعيب عن إبيه عن جده رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ النبيُّ # أفْضَلُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَأفْضَلُ مَا قُلْتُ أنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِىَ إلَهَ إَّ اللّهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَئٍ قَدِيرٌ[.أخرجه مالك عن طلحة بن عبيد اللّه بن كريز إلى قوله شريك له. والترمذي عن عمرو بتمامه .

1. (1863)- Amr İbnu Şuayb an Ebîhi an Ceddihî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Duaların en faziletlisi arefe günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söyledikleri en faziletli söz, lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh lehü'lmülkü ve lehü'lhamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr. (Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir. O, herşeye kâdirdir) sözüdür." [Muvatta, Kur'ân 32, (1, 214, 215); Tirmizî, Da'avât 133, (3579).][186]

2. وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت:]قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إنْ وَافَقْتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ مَا أدْعُوا بِهِ؟ قَالَ: قُولِى اللَّهُمَّ إنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنّيِ[. أخرجه الترمذي وصححه.الفصل السابع عشر: في دعاء العطاس

2. (1864)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, şâyet Kadir gecesine tevâfuk edersem nasıl dua edeyim?" Şu duayı okumamı söyledi:
"Allahümme inneke afuvvun, tuhibbu'l-afve fa'fu annî. (Allahım! Sen affedicisin, affı seversin, beni affet." [Tirmizî, Da'avât 89, (3508).][187]

ONYEDİNCİ FASIL

HAPŞIRANIN DUASI

1. عن عامر بن ربيعة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]عَطَسَ رَجُلٌ في الصَّ◌ةِ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ # فقَالَ: اَلْحَمْدُ للهِ حَمْداً كَثيراً طَيباً مُبَارَكاً فِيهِ حَتَّى يَرْضى رَبُّنَا، وَبَعْدَ مَا يَرْضى مِنْ أمْرِ الدُّنْيَا وَاŒخِرَةِ، فَلَمَّا انْصَرَفَ # قَالَ: مَنِ القَائِلُ اَلْكَلِمَةَ؟ فَسَكَتَ الرَّجُلُ، ثُمَّ قَالَ: مَنِ القَائِلُ الكَلِمَةَ، فَسَكَتَ الرَّجُلُ، ثُمَّ قَالَ: مَنِ القَائِلُ الكَلِمَةَ، فَإنَّهُ لَمْ يقُلْ بَأساً، فقَالَ: أنَا ، وَلَمْ أُرِدْ بِهَا إَّ الخَيْرَ. قَالَ مَا تَنَاهَتْ دُونَ عَرْشِ الرَّحْمنِ تَعَالى[. أخرجه أبو داود

1. (1865)- Âmir İbnu Rebîa (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın arkasında namaz kılan birisi, namazda hapşırdı ve şu duayı okudu: "Mübarek (hayrı bol), ihlaslı ve çok hamdle Allah'a hamdederiz, tâ Rabbimiz razı oluncaya kadar; dünya ve âhiret işindeki rızasından sonra da (hamdimize devam ederiz)." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazdan çıktıktan sonra: "Namazda dua okuyan kimdi?" diye sordu. Ancak okuyan kişi sükût etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tekrar sordu:
"Duayı kim okudu? Zîra fena bir şey söylemedi." Bunun üzerine adam: "Bendim, bu dua ile sâdece hayır murad ettim" dedi. Efendimiz:
"(Duanız) Rahman'ın Arşına kadar yükseldi" buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 121, (770, 774); Tirmizî, Salât 296, (404); Buhârî, Ezan 115, (muhtasaran); Muvatta, Kur'an 25, (1, 212); Nesâî, İftitah 112 (2, 196).][188]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, görüldüğü üzere birçok vecihte büyük muhaddislerce rivâyet edilmiştir. Kıraat dışı okunan bu dua rivayetten rivayete farklılıklar, ziyâdeler ve noksanlar taşır. Nitekim Buhârî ve Muvatta'nın rivayetlerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Bu duayı yazmada öncelik kazanmak için otuz küsür melek yarış yaptı" buyurmuştur. Tirmizî'nin rivayetinde, Resûlullah üç sefer, "Bu kelimeleri kim söyledi?" diye sormuş, üçüncüde Rifâa İbnu Râfiî (radıyallâhu anh), "Bendim" demiş, Resûlullah bir kere daha tekrarlattıktan sonra: "Otuz küsür melek bunu (huzur-u İlâhi'ye) yükseltmek hususunda yarış ettiler" buyurmuştur.
2- Hadis hakkında Tirmizî şu açıklamayı yapar: "Rifâa hadisi hasen bir hadistir. Bazı âlimler hadisin nâfile namazlarla ilgili olduğunu (yani kıraat dışı bir duanın nâfile namazlarda okunabileceğini) söylemiştir. Zîra, Tâbiîn'den bir çok büyük: "Kişi farz namazda hapşıracak olursa, içinden Allah'a hamdeder" demiş ve daha fazlasına izin vermemiştir."
İbnu Hacer, bu hadisin Bişr İbnu'z-Zehrânî tarafından yapılan rivâyetinde Rifâa'nın akşam namazında olduğunu tasrîh ettiğini kaydederek, bu ruhsatın nâfile namazlarına mahsus olduğunu söyleyenleri reddetmek ister. Hadis üzerine sunduğu uzun açıklamalar meyanında şunu da kaydeder: "Alimler bu hadisten hareketle namazda, me'sûr duaya muhâlefet etmemek şartıyla, me'sûr olmayan dua ihdas edilebileceğine hükmetmiştir. "Me'sûr, sünnet olan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den rivâyet edilen demektir.
Yine İbnu Hacer'in belirttiğine göre bu rivâyetten şu hükümler çıkarılmıştır:
* Namazda, yanındakini teşvîş etmedikçe (rahatsız etmedikçe) zikirler yüksek sesle yapılabilir.

* Namazda hapşıranın elhamdülillah demesi mekruh değildir. Ancak Aynî'nin de belerttiği üzere, buna yerhamükallah diye cevap veren müsallînin namazı bozulur.
* Namazda olan kimsenin, hapşırana "yerhamükallah" demesi gerekmez.
* Ta'dil-i erkânı zikirle uzatmak (câiz ve müstehabtır).
* Namazda, meşru olan kelamın sesli olarak telaffuzu, namazı bozmaz.
NOT: Aynî der ki: "el-Muhît'de Ebû Hanîfe'den rivâyete göre: "Namazda hapşıran, dilini kımıldatmaksızın içinden Allah'a hamdeder, kımıldatacak olursa namazı bozulur." Amma sahih olan, zikrettiğimiz üzere, bunun hilafıdır. (Yani namazda hapşıranın elhamdülillah demesiyle namazı bozulmaz).[189]

2. وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ النبيُّ #: إذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُل: اَلْحَمْدُ لِلّهِ عَلى كُلِّ حَالٍ، وَلْيَقُلْ لَهُ أخُوهُ، أوْ صَاحِبُهُ: يَرْحَمُكَ اللّهُ، فإذَا قَالَ لَهُ فَلْيَقُلْ: يَهْدِيكُمُ اللّهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ[. أخرجه البخارى وأبو داود.

»بَالَكُمْ« شأنكم.

2. (1866)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri hapşırınca "Elhamdülillah alâ külli hâl." (Her hal için elhamdülillah) desin. Kardeşi de -yahut arkadaşı da- ona "Yerhamükâllah" diye cevap versin. (Kardeşi bunu) kendisi için söyleyince, hapşıran da Yehdîkümullah ve yuslih bâleküm (Allah size de hidâyet versin ve işinizi düzeltsin) desin." [Buhârî, Edeb 126, Ebû Dâvud, Edeb 99, (5033).][190]

AÇIKLAMA:

1-Hapşıranın, namazda bile olsa elhamdülillah demesinin meşruiyeti hususunda Cumhur'un ittifakı var. Önceki rivâyette, sadece Ebû Hanîfe'nin, namazda telâffuz etmeksizin elhamdülillah'ı içinden geçirmesi gerekir dediğini gördük. Ancak, mezhep görüşü aksine tecelli etmiş, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebi gibi Hanefî mezhebi de namazda elhamdülillah demenin namazı bozmayacağına hükmetmiştir. Ancak İbnu'l-Arabî'nin de namazda hapşıranın, içinden elhamdülillah demesi gereğinde ısrar ettiğini, "namazdan çıkınca" diyenin bile bulunduğunu belirtelim.
2- Bu rivâyette elhamdülillah'tan sonra alâ külli hâl ziyâdesi gözükmektedir. Hadisin bâzı vecihlerinde -ki Buhârî'deki vechi böyledir- bu ziyâde yoktur.Ayrıca muhtelif rivâyetlerde, hapşıran kimse elhamdülillah deyince söylenmesi gereken dua, farklı şekillerde gelmiştir:
* "Yerhamünallâhü ve iyyâküm. (Allah bize de, size de rahmet etsin)."
* "Âfânallahu ve iyyâkum mine'nnâr, yerhamukallah. (Allah bizi de, sizi de ateşten âzâd etsin ve size rahmet buyursun)."
İbnu Hacer, bir büyük için: "Yerhamullah seyyidena (Allah efendimize rahmet buyursun)" gibi bir ifâdenin sünnete aykırı olduğunu, illa da bir tahsiste bulunulacaksa: "Yerhamukâllah yâ seyyidenâ" yani "Allah sana rahmet buyursun ey efendimiz" denilebileceğini, bunun hasen olduğunu belirtir.
Hapşıranın, kendisine dua edene cevabı, cumhurun kabûlü, sadedinde olduğumuz rivâyetteki cümledir: "Yehdîkümullahu ve yuslihu bâleküm. (Allah size hidâyet, işlerinizi de salâh üzre kılsın)." Ancak Kûfîler şu cümleyi benimsemişlerdir: "Yağfirullahu lenâ ve leküm. (Allah sizi de bizi de mağrifet etsin)." İmam Mâlik ve İmam Şâfiî, "Bu iki cümleden hangisiyle söylense olur, mü'min muhayyerdir" demişlerdir. Ebû'l-Velîd İbnu'r-Rüşd ise: "İkinci cümle evlâdır, çünkü mükellef, her şeyden önce mağfirete muhtaçtır. Ancak zımmî olmayanlar için ikisini birleştirerek söylemek daha iyidir" der. Zımmînin hâriç tutulması, onlara mağfiret temenni etmenin dinen caiz olmamasındandır. Bu bizzat âyet-i kerîme ile yasaklanmıştır (Tevbe 113).[191]

ONSEKİZİNCİ FASIL

HZ. DAVUD (ALEYHİSSELAM)'UN DUASI

.1 عن أبى الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسولُ الله #: كَانَ مِنْ دُعَاءِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّ◌َمُ: اللَّهُمَّ إِنِّ أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ، وَالْعَ◌َمَلَ الَّذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ. اللَّهُمَّ اجْعَلْ حُبَّكَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِى وَأَهْلِى وَمَالِى ، وَمِنَ الماءِ الْبَارِدِ. قالَ وَكَانَ النَبِيُّ # إِذَا ذَكَرَ دَاوُدَ تَحَدَّثَ عَنْهُ بِقَوْلِهِ كَانَ أَعْبَدَ البَشَرِ[. أخرجه الترمذي .

1. (1867)- Ebû'd-Derdâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hz. Dâvud (aleyhisselâm)'un duaları arasında şu da vardır: "Allahım! Senden sevgini ve seni sevenlerin sevgisini ve senin sevgine beni ulaştıracak ameli taleb ediyorum. Allah'ım! Senin sevgini nefsimden, âilemden, malımdan, soğuk sudan daha sevgili kıl."
Ebû'd-Derdâ der ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Dâvud'u zikredince, onu "insanların en âbidi (yani çok ve en ihlaslı ibadet yapanı)" olarak tavsif ederdi." [Tirmizî, Da'avât 74, (3485).][192]

AÇIKLAMA:

1- "Hubbuke..." (sevgini) tâbiri, masdarın fâil veya mef'ûle izâfesidir. Yâni fâile izâfesi olunca mâna: "Bana olan sevgini" demek olur. Mef'ûle izâfe olunca mâna, "sana olan sevgimi" olur. Birinci daha muvafık gözükmekte. Zîra Allah'ın, kendisini (Hz. Dâvud'u) sevmesini istemek daha uygun gelmektedir. "Seni sevenin sevgisini..." cümlesinde de masdarın mef'ûl veya fâile izâfesi daha uygun gözüküyor, mâna şöyler olur: "Âlimlere olan muhabbetinle beni sevmeni istiyorum." Fâile izâfe olunca mâna, "Seni sevenleri sevmeyi nasib et" şeklinde olur. Nitekim bir başka dua şöyledir: حَبِّبْنَا الى اَهْلِهَا وَحَبِّبْ صَالِحِى اَهْلِهَا إِلَيْنَا "Bizi ora ehline sevdir, ora ehlinden sâlih olanları da bize sevdir."
Nitekim âyet-i kerimede de: يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ "... (Allah) onları sever, onlar da O'nu severler..." (Mâide 54) buyurmuştur. Yani hem insanların Allah'ı sevmesi, hem de Allah'ın insanları sevmesi mevzubahistir.
Keza, "Senin sevgine beni ulaştıracak ameli..." cümlesinde senin sevgin ayrı iki ihtimale muhtemeldir: "Seni bana sevdirecek..." veya "beni sana sevdirecek ameli" mânaları câizdir.
2- Hz. Dâvud'un "insanların en âbidi" olmasını bâzı âlimler, "devrindeki insanların en âbidi" diye kayıtlamıştır. Ancak Aliyyü'l-Kârî, "Itlakı üzere bırakılabilir, zîra ibadetçe en ilerde olması, ilimce, faziletçe de üstün olmasını gerektirmez" diyerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bazı yönlerden efdaliyeti meselesine tezad arzetmeyeceğine ima eder.[193]

ONDOKUZUNCU FASIL

HZ. YUNUS (ALEYHİSSELAM) KAVMİNİN DUASI

.1 عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يرفعه قال:]كَانَ مِنْ دُعَائِهِمْ: يَاحَىُّ يَا قَيُّومُ، يَاحَىُّ حِينَ حَىَّ، يَا مُحْيِى يَا مُمِيتُ يَاذَا الجَ◌َلِ وَا‘‘كْرَامِ[. أخرجه رزين .

1. (1868)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) Resûlullah'a ref ederek demiştir ki: "Yunus kavminin duaları arasında şu da vardı: "Ey diri olan, ey (mahlûkata) kıyam veren, ey hiçbir hayat sâhibinin olmadığı zamanda hayat sâhibi olan, ey hayat veren, ey ölüm veren, ey celâl ve ikrâm sâhibi!" [Rezîn ilavesidir.][194]

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

.1. عن عمر وأبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قا:]قالَ رسولُ اللهِ #: مَنْ رَأى صَاحِبَ بَ◌ٍء فقَالَ: اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِى عَافَانِى مِمَّا ابْتَ◌َكَ بِهِ وَفَضَّلَنِى عَلى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقَ تَفْضِيً عُوفِىَ مِنْ ذَلِكَ البَ◌ٍء كَائِناً مَا كَانَ مَا عَاشَ[. أخرجه الترمذي من روايتهما، وهذا لفظ رواية عمر.وفي رواية أبى هريرة لم يصبه ذلك البء، دون باقى الحديث.القسم الثاني من الباب الثاني: في أدعية غير مؤقتة و مضافة

1. (1869)- Hz. Ömer ve Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anhümâ) anlatıyorlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir belaya uğrayanı görünce şu duayı okursa: "Seni imtihan ettiği şeyde bana âfiyet veren ve birçok yarattığından beni üstün kılan Allah'a hamdolsun!" Artık yaşadığı müddetçe, bu bela ne olursa olsun ona mâruz kalmaktan muaf kılınır." (Tirmizî, Da'avât 38, (3427, 3428); İbnu Mâce, Dua 22, (3892).]
Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'nin bir rivâyetinde sâdece: "...Bu bela ona isâbet etmez" denmiştir.[195]

AÇIKLAMA:

1-Belaya uğrayan diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı mübtelâ'dır. İbtila esas itibariyle imtihan ve deneme mânasına gelir. Hayra da, şerre de olabilir. Nitekim âyet-i kerîmede: وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً "Bir imtihan olarak size iyilik ve kötülük veririz" (Enbiya 35) buyurulmaktadır.

2-Sadedinde olduğumuz hadiste mübtelî, yâni belaya mâruz veya imtihana mâruz'daki beladan maksad maddî ve bedenî bir imtihan olabilir, mânevî ve dinî bir imtihan da olabilir. Bedenî imtihana abraşlık, aşırı kısalık, aşırı uzunluk, körlük, sakatlık, kamburluk vs. misal olabileceği gibi; mânevî imtihana da fısk, zulüm, bid'at, küfr vs. misal olabilir. Bunlardan dinî olanların çok daha ciddi olduğu açıktır. Maddî imtihanlar sabır yoluyla mânevî kazanç vesilesi yapılabilir ise de mânevî imtihanları kazanca tahvil çok daha zordur. Rabbimizden mânevî imtihanlarla imtihan etmemesini dua ediyoruz.

3-Aslında âfiyet de bir imtihandır. Ancak beliyye ile imtihanda sabırsızlık ve fitneye düşme ihtimali vardır. Bu takdirde beliyye herkesin kazanamayacağı bir imtihan, bir mihnet olur. Resûlullah: اَلْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَأَفْضَلُ وَاَحَبُّ إلى اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ

"Kuvvetli mü'min zayıf mü'mine nazaran Allah'a daha sevgili, daha efdal, daha hayırlıdır" buyurmuştur. Şu halde iptilaya dayanabilen, sabır yönüyle kuvvetli olan kazançlıdır ve Allah nezdinde daha hayırlıdır. Hadisteki kuvvetlilik mutlak geldiğine göre, fizikî ve maddî olabileceği gibi, musibetler karşısındaki mânevî ve ruhî kuvvet de olabilir.[196]

İKİNCİ BABIN İKİNCİ KISMI

SEBEBE VE VAKTE BAGLI OLMAYAN DUALAR

.1. عن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: اَللَّهُمَّ أصْلِحْ لِى دِينِى الَّذِي هُوَ عِصْمَةُ أمْرِ◌ِى، وَأصْلِحْ لِى دُنْيَاىَ الَّتِى فِيهَا مَعَاشِى، وَأصْلِحْ لِى آخِرَتِى الَّتِى فِيها مَعَادِى، وَاجْعَلِ الحَيَاةَ زِيَادَةً لِى فِي كُلِّ خَيْرٍ، وَاجْعَلِ الموْتَ رَاحَةً لِى مِنْ كُلِّ شَرٍّ[. أخرجه مسلم .

1. (1870)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua ederken şunu söylerdi: "Allahım, dinimi doğru kıl, o benim işlerimin ismetidir. Dünyamı da doğru kıl, hayatım onda geçmektedir. Ahiretimi de doğru kıl, dönüşüm orayadır. Hayatı benim için her hayırda artma (vesilesi) kıl. Ölümü de her çeşit şerden (kurtularak) rahat(a kavuşma) kıl." [Müslim, Zikr 71, (2720).][197]

2.Œ وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ النَّبِيّ # اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الآخِرَةِ حسَنَة، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ[. أخرجه الشيخان وأبو داود .

2. (1871)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah'ın duasının çoğu: "Allahümme âtina fi'ddünya haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'nnâr. (Allahım bize dünyada da bir hayır, âhirette de bir hayır ver, bizi cehennem azâbından koru" idi." [Buhârî, Daavât 55, Tefsir, Bakara 36; Müslim, Zikr 26, (2690; Ebû Dâvud, Salât 381, (1519).][198]

3. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ النَّبِيُّ #: مَنْ سَأَلَ اللهَ الجَنَّةَ ثَ◌َث مَرَّاتٍ. قَالَتِ الجَنَّةُ: اَللَّهُمَّ أَدْخِلْهُ الجَنَّةَ، وَمَنِ اسْتَجَارَ بِاللهِ ثَ◌َث مَرَّاتٍ مِنَ النَّارِ قَالَتِ النَّارُ: اَللَّهُمَّ أَجِرْهُ مِنَ النَّارِ[. أخرجه الترمذى والنسائى.

3. (1872)- Yine Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim cenneti üç kere isterse, cennet: "Allah'ım onu cennete koy" der. Kim Allah'tan üç sefer ateşe karşı koruma taleb ederse, cehennem: "Allah'ım onu ateşten koru" der." [Tirmizî, Cennet 27, (2575); Nesâî, İsti'âze 56, (8, 279); İbnu Mâce, Zühd 39, (4340).][199]

4. وعن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]أَنَّ مُكاتَباً جَاءَهُ فَقَالَ: إِنِّي عَجَزْتُ عَنْ كِتَابَتِي فَأَعِنِّي، فَقَالَ: أَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ عَلَّمَنِيهِنَّ رَسولُ اللهِ # لَوْ كَانَ عَلَيْكَ مِثْلُ جَبَلِ صِيْرٍ دَيْناً أَدَّاهُ اللهُ تَعَالى عَنْكَ. قالَ قُلِ اللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَ◌َلِكَ عَنْ حَرَامِكَ وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ[. أخرجه الترمذي والنسائى.»صير« بصاد مهملة مكسورة، ثم مثناة من تحت ساكنة ثم راء: جبل لطيئ، وجبل على الساحل أيضاً بين عمان وسيراف، فأما جبل صبير: بباء موحدة بين الصاد، والمثناة، فإنما جاء في حديث معاذ .

4. (1873)- Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin anlattığına göre, "Bir mükâteb ona gelerek: "Kitâbet borcumu ödemekten âciz kaldım, bana yardım et" dedi. Ona şu cevabı verdi: "Sana, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana öğretmiş bulunduğu bir duayı öğreteyim. (Onu okuduğun takdirde) Sıyr dağı kadar borcun da olsa, Allah onu sana bedel öder. Şöyle diyeceksin: "Allah'ım, yeterince helalinden vererek beni haramından koru. Lütfunla ver, başkasına muhtaç etme." [Tirmizî, Daavât 121, (3558).][200]

AÇIKLAMA:

1- Mükâteb: Para ödeyerek hürriyetine kavuşmak üzere efendisi ile antlaşma yapan köleye denir. Mesela her ay beş dinar ödeyerek 24 ay sonra kölelikten kurtulmak isteyen köle, hususî çalışma yaparak para kazanır, bu borcu ödedi mi artık hür olur. İşte bu antlaşmaya mükâtebe veya kitâbet denir. Bir bakıma "yazışmak" demektir. Yani, bir nevi köle, fiatını, efendisine ödemeyi kendine yazmış olmakta, efendi de köleyi âzad etmeyi kendi üzerine yazmış olmaktadır. Bu yazışmada köleye mükâteb denir.
Sadedinde olduğumuz rivâyet de, böyle bir antlaşmanın ödeme şartını yerine getirmede zorlanan bir kölenin Hz. Ali (radıyallâhu anh)'ye müracaat ederek yardım istediğini görmekteyiz.
2-Sıyr dağı, Tay kabilesi yurdunda bir dağın adıdır. Ayrıca Umman ve Sîraf arasında sâhilde yer alan bir dağ da aynı ismi taşımaktadır. Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen dağın adı bir nüshada صَبِير (Sabîr) şeklinde gelmiştir, bu Yemen'de bulunan bir dağın adıdır. Bazı nüshalarda ثَبِير (Sebîr) imlâsı yer alır. Bu da bir çok dağın adıdır. Mekke'deki en büyük dağın adı da Sebîr'dir.[201]

ÜÇÜNCÜ BÂB

DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER

(Bu bâbta üç fasıl vardır)

*BİRİNCİ FASIL
İSTİÂZE
*
İKİNCİ FASIL
İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL
TEKBİR, TAHMİD VE HAVKALE
*
ÜÇÜNCÜ FASIL
HZ. PEYGAMBERE SALAVÂT

BİRİNCİ FASIL

İSTİAZE

1. عن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كانَ النَّبيُّ # يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ العَجْزِ، وَالْكَسَلِ، وَالْجُبْنِ، وَالْهَرَمِ، وَالْبُخْلِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ القَبْرِ، وَأعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ المحْيَا وَالممَاتِ[. أخرجه الخمسة .

1.(1874)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle istiâze ederlerdi: "Allah'ım! Aczden, tembellikten, korkaklıktan, düşkünlük derecesine varan ihtiyarlıktan, cimrilikten sana sığınırım. Keza, kabir azabından sana sığınırım. Hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım." [Buhâri, Da'avât 38, 40, 42, Cihâd 25; Müslim, Zikr 52, (2706); Tirmizî, Da'avât 71, (3480, 3481); Ebû Dâvud, Salât 367, (1540, 1541); Hurûf 1, (3972); Nesâî, İstiâze 6, (8, 257, 258).][202]

AÇIKLAMA:

İstiâze: Sığınma, korunma taleb etmek mânasına gelir. Her çeşit şerlerden, kötülüklerden, günahlardan, Allah'ın yasaklarından cehennemden vs. Allah'a sığınmak O'nun korumasını taleb etmek İslâm'da ubûdiyetin en mühim, en parlak şubelerinden biridir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hadîste Allah'a sığındığı kötü haller şunlardır:
* Acz: Kudretsizliktir. Yani kişinin, ihtiyaçlarını te'minde düşmanlarını defetmeden muhtaç olduğu güç ve kuvvetten mahrum olmasıdır. Aslında bütün insanlar acz-i mutlak içindedir. Bunun idraki insanı gerçek kulluğa yani sonsuz olan ihtiyaçlarını Allah'tan istemeye, hadsiz olan düşmanlarına karşı Allah'a dayanmaya sevkeder. Bu ise, hakikî ve gerçek kulluktur. Bir kısım maddî güç ve imkânlar, kişiyi gaflete sevkederek, aczini anlamasına engel olur, bu kişiyi istiğnaya, o da tuğyana ve azgınlığa sevkeder. Âyet-i kerîme'de, "İnsanoğlu kendini müstağni görünce tuğyan edip azar" buyurulmuştur (Alak 6-7). Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın istiâze ettiği acz, bu değildir. Yaşamak için zarûrî olan aslî ihtiyaçları iyi niyetine rağmen te'min edemeyecek, kendi ihtiyaçlarını kendi başına göremeyecek duruma düşmesidir.
* Tembellik acze benzeyen bir durumdur, ama ciddi bir fark vardır. Acz, ferden yapılması gerekli olan şeyleri yapmaya kudretin olmamasıdır. Tembellik ise, güç ve kuvvetin olmasına rağmen ameli terketmektir. Demek ki, işin yapılmaması her seferinde güçsüzlükten ileri gelmemekte, güç ve kuvvete rağmen terkedilebilmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tembellikten de Allah'a sığınarak, bu ruh hâline karşı mü'minlerin dikkatini çekmiş olmaktadır.
* Korkaklık ve cimrilik de acz ve tembellik gibi birbirine benzeyen iki haldir. Zîra ikisi de faydalanmama halini ifâde eder. korkaklık, bedenî kabiliyetlerden istifâde etmemek, cimrilik de maldan istifâde etmemektir.
* Düşkünlük veya aşırı ihtiyarlık, az önce temas ettiğimiz aczin yaşa bağlı olarak ârız olmasıdır. Hadislerde herem veya erzel-i ömr diye geçer. İnsan hayatında arzettiği ciddiyet sebebiyle olacak ki bu

yaş safhasına Kur'an-ı Kerim de bir kaç kere yer verir: "Sizi Allah yarattı. Sizi yine O öldürecek. İçinizden kimi bildikten sonra (çocuk gibi) bir şey bilmesin diye en aşağı ömre kadar geri götürülür..." (Nahl 70, Hacc 5). Düşkünlük hâlinin bâriz vasıflarından biri, "bildikten sonra bilmemek" olarak ifâde buyurulmuştur. Bundan, yaşlılıktaki unutkanlık kinâyedir. Beyzâvî'ye göre, bu safhadaki yaşlılık, dermansızlık ve akıl noksanlığı sebebiyle kişiyi bir çocuğa çevirir. Seleften gelen bazı rivâyetler, Kur'an okumaya devam edenin bu hâle giriftar olmayacağını belirtir. Bu pek tabiî bir netice olmalıdır, zîra "işleyen demir ışıldar" fehvasınca, Kur'an okumak zihnî melekelerin zinde kalmasını sağlayacak, hâfıza gücünü canlı tutacaktır. Dilimizde ibadet dirisi tâbiri, dindar yaşlılar için söylenmiştir. İbadetini devam ettiren insanlar bedenen dinç kaldığı gibi, Kur'an-ı Kerim'i okuyanlar da zihnen dinç kalacaklar demektir.
* Kabir azabının varlığı pek çok nassla sâbit olan bir gerçektir. Dünya hayatı ile kıyametin kopmasına kadar geçen zaman içinde berzah denen ara bir devre vardır, buna kabir hayatı da denebilir. Hayat kelimesini dünya şartlarındaki yaşayışımız için kullanınca kabir hayatı tâbiri ilk nazarda garip gelir ise de, dinimizin vaz'ettiği nasslar açısından kabir hayatı'ndan bahsetmek bir zarûret olur. Oradaki şartlara göre bir başka safha mevcuttur. Şurası muhakkak ki, orada, dünyada yapılanlar dışında yeni bir ibtila (imtihan), yeni bir amel, yeni bir iktisab yoktur. Ama dünyadaki yaptıklarına bağlı olarak iyilik ve kötülükte artmalar vardır. Kişi sadaka-i câriye sâhibi ise mânevî artışa mazhar olacaktır. Ölümünden sonra da insanlara kötülükte örnek olan, saptırmaya devam eden bir çığır açanlar da, sebep oldukları için o kötülükten nasiplerini alarak, mânevî düşüşlerini artıracaklardır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ne zaman haksız yere bir kan dökülse, bundan bir hissenin ilk kan dökme çığırını açmış olması sebebiyle Hz. Âdem (aleyhisselâm)'in oğlu Kâbil'e gideceğini haber vermektedir. Resûlullah, ayrıca kabirdeki hesaptan bahsetmiş; verilen hesaba göre kabrin iyi amel sahipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe, veya kötü amel sahipleri için de cehennem çukurlarından bir çukur olacağını bildirmiş, bu çeşitten bir kısım açıklamalarla kabir hayatını kısmen aydınlatmıştır[203]. Şu halde sadedinde olduğumuz hadîs kabir azabından istiâze sûretiyle, mü'minlerin dikkatini kabir hakikatine çekmekte, onları kabir azabından kurtuluş çarelerini aramaya teşvik etmektedir.Bir kere daha hatırlatalım ki, duanın bir fonksiyonu da kişiyi, yapacağı işler husûsunda şuurlandırmak, programe etmek ve dua sûretiyle tesbit edilmiş, belirlenmiş olan hedefin, gâyenin gerçekleşmesi için dâîyi tedbire, amele sevketmektir.
* Hayat ve memat (ölüm) fitnesine gelince: Bunlar hadiste mahyâ ve memat diye zikredilir. Mahyâ, hayat zamanı demektir. Memat da can verme (nez') ânından sonraki ölüm zamanı demektir.
Şu halde, hayat fitnesi ile, sağ olduğu müddetçe karşılaşılan imtihanlar kastedilmektedir. Cehaletler, nefsânî arzular, zulümler, günahlar vs. Ölüm fitnesi ile bazı âlimler, ölümden önceki fitneyi anlamışlardır, yani daha hayatta iken nez' (can çekişme) hâlinde iken karşılanan fitne, ölüme izâfe edilmesi, ölüme yakınlığı sebebiyledir. Bu görüşü destekleyen husus kabir fitnesinden ayrıca bahsedilmiş olmasıdır.
* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ismetine, geçmiş ve gelecek günahlarının affedilmiş olmasına rağmen bu istiâzelere çokça yer vermesi, ümmetine örnek olmak içindir ve Allah'a kullukta eksiklik bırakmamak içindir. Kul olmak haysiyetiyle herkes ibadetle mükelleftir. İbadet, istiğfar, dua, namaz vs. bütün çeşitleriyle bir kulluk vazifesidir; günahkârlara mahsus bir vazife değildir.[204]

2. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]كَانَ النَّبِىُّ # يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الجُذَامِ وَالْبَرَصِ وَالجُنُونِ، وَمِنْ سَيِّئِ اْ‘سْقَامِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

2. (1875)- Yine Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu duayı okurlardı: "Allah'ım! Cüzzâmdan, barastan (alaten), delilikten ve hastalıkların kötüsünden sana sığınırım." [Ebû Dâvud, Salât 367, (1554); Nesâî, İstiâze 36, (8, 271).][205]

AÇIKLAMA:

* Baras, deride beyaz lekeler hâsıl eden bir hastalıktır. Ala ten de denir.
Bu hastalığa yakalananlara dilimizde Arapça aslı abras'tan bozma olarak abraş da denir.

* Delilik (cünûn): Her çeşit hayrın, tekâmülün kaynağı olan aklın gitmesidir. Cüûndan ne kadar Allah'a sığınılsa yeridir. Zîra akıl, insanlığımızın yegâne gereğidir. Dinimiz aklı olmayanın dini olmaz düsturundan hareketle, her çeşit sorumluluk ve mükellefiyet için aklın varlığını şart koymuş, aklın korunmasını dînin belli başlı gâyelerinden biri yapılmıştır.
* Cüzzâm: Vücudda kapanmayan yaralar açan bulaşıcı bir hastalıktır. Eski devirlerde tedâvisi bilinmediği için oldukça korkutucu bir hastalık idi.
* Hastalıkların kötüsü: (Seyyiül-askâm) belli bir hastalık değildir, tedavisi olmayan, uzun müddet devam eden müzmin hastalıklar hep bu tavsife girer.
Bazı şârihler, Resûlullah'ın hastalıklardan istiâze ederken, görüldüğü üzere, bazılarını zikretmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak, bütün hastalıklardan istiâzeyi münasip görmemişlerdir. "Bazıları hafiftir, sabredilme hâlinde büyük sevaba medardır, yeter ki müzminleşmemiş olsunlar" derler. Humma, baş ağrısı, göz ağrısı gibi her zaman gelebilen hastalıkları misâl verirler. Bu söylenenler mezkur hastalığa yakalananların tedâvi yollarını aramamalarını veya ilaç almamalarını gerektirmez. Hadis ciddî şekilde tedbir alınması gereken ağır hastalıklarla, hafifler arasında bir tefrik yapmış olmaktadır. Resûlullah, müzmin hastalıktan istiâze etmektedir. Zîra bu çeşit hastalıklar, en samimî dostların bile kaçmasını, kişinin ünsiyet edeceği kimselerin iyice azalmasını ve hatta tedavi edicilerin bile ürkerek tükenmelerini netice verir, vücutta kalıcı çirkinlikler hâsıl eder.[206]

3. وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]كَانَ رسوُلُ اللّهِ # يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لاَ يَخْشَعُ، وَمِنْ دُعَاءٍ لاَ يُسْمَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لاَ تَشْبَعُ، وَمِنْ عِلْمٍ لاَ يَنْفَعُ، أعُوذُ بِكَ مِنْ هؤُءِ ا'رْبَعِ[. أخرجه الترمذي والنسائى .

3. (1876)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu duayı okurlardı: "Allah'ım, huşû duymaz bir kalbten sana sığınırım, dinlenmeyen bir duadan sana sığınırım, doymak bilmeyen bir nefisten, faydası olmayan bir ilimden, bu dört şeyden sana sığınırım." [Tirmizî, Da'avât 69, (3478); Nesâî, İstiâze 2, (8, 255).][207]

AÇIKLAMA:

1- Hadis birbirinden ayrı gibi görünen dört meseleye temas etmektedir:
* Huşû, saygıya götüren korkudur. Kalbin huşû duyması, Allah'tan korkup saygıyla dolmasıdır. Şârihler, zikrullahla sükûnet ve itminana ermesi olarak açıklarlar. Şu halde huşû duymayan kalp, Allah'ı zikretmekten zevk almayan, itminan bulamayan kalptir.
* Dinlenmeyen dua, kabûl görmeyen, icâbete mazhar olmayan duadır. Bu ise Allah'ın rahmet nazarını kestiği kimselere mahsus bir durumdur, el-iyâzu billah.* Doymayan nefis: Allah'ın kendisine verdikleriyle yetinmeyen, nasibine düşen rızka kanaat etmeyen, mal toplamaktan usanmayan, hırsına zebûn olmuş kimse demektir. Çok yemekle doymayan da denmiştir. İbnu Melek mevkî ve makama doymayanı da buraya dâhil etmiştir. Kısacas nefsin maddî ve dünyevî hevesâtının peşinde koşan, durak bilmeyen nefisler bu gruba girer.
* Faydası olmayan ilim: Amel edilmeyen, halka öğretilmeyen, ahlâkın, ef'âlin, konuşmanın güzelleşmesinde işe yaramayan bilgilerdir. İhtiyaç duyulmayan veya öğrenilmesi için şer'î izin vârid olmayan ilimler de buraya girer. Gerek dünyanın ve gerek âhiretin kazanılmasında ilme büyük yer veren, ilk emri "oku" olan dinimizin "faydasız ilim" diye bir mefhum getirmesi ve bu nefhuma giren ilimleri yasak etmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur.
Şunu hemen belirtmek isteriz: Ne faydasız ilmi kınayan hadisler, ne de bunları şerheden âlimler herhangi bir ilmin ismini zikrederek örnek göstermezler. Demek ki bu, izâfi bir durumdur. Yâni, dinimiz açısından hiçbir ilim "faydasız" değildir. Ancak zemine, zamana ve ferdlere göre baz ilimler faydasız olabilir. Kişi ferasetiyle bunu tâyin edecektir. Âyet-i kerime'de: "Senin için, hakkında bir bilgi hâsıl olmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz, kalb bunların her biri bundan mes'uldür" (İsrâ 36) buyurulmuştur. Kişi dünyevî ve uhrevî meselelerine veya meslekî ihtisasına girmeyen şeylerle meşgul olurken, ilmini yaparken faydalık, gereklilik süzgecinden geçirmekle mükelleftir. Dünyevî ve uhrevî sorumluluklarına giren mevzûlarda eksiklikleri varken ihtisasına giren sahâlarda

öğrenmesi gereken bilgiler varken, lüks bilgiler, afakî mâlumât ve meşguliyetler bu lüzumsuz sınıfa girebilir.
Kendi tarih ve coğrafyamızın câhili iken diğer millet ve coğrafyalarda teferruat bilgiler, hayata hazırlanma safhasında (büluğdan önceki devrede) din bilgisi, meslek bilgisi gibi zarûrî bilgiler varken bunları bırakıp genel kültür diye öğretilen, öğrenilen âfakî ve lüks bilgiler hep bu "faydasız ilim" sınıfına girer.
2-Hadisle ilgili olarak şârih Tîbî'nin yaptğı açıklama bu dört şeyi belli esaslar çerçevesinde birleştirmektedir. Der ki: "Bu dört arkadaşa yakından bakacak olursak, herbirinin, belli bir gâye için mevcut olduğunu görürüz. Yâni o şey bu gâye için vardır, varlığı, ona dayanmaktadır. Sözgelimi, ilimlerin tahsili, onlardan istifâde içindir. Eğer bu ilimden istifâde edilmezse bu bir ihtiyaç olmaz, bilakis vebal olur ve dolayısiyle ondan istiâze gerekir.
Kalbe gelince, o yaratıcısından korkup O'na karşı saygı duymak için yaratılmıştır. Göğüs bu haşyete açılmalı, içerisine haşyet nuru girmelidir. Kalb böyle değilse katılaşmış demektir. Katı kalpten Allah'a sığınmak gerekir. Zîra âyet-i kerime: "...Kalpleri Allah'ın zikrinden (başıboş ve) kaskatı kalmış olanların vay hâline! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler" (Zümer 22) buyurulmaktadır.
Nefse gelince, aldanma evi olan dünyadan uzaklaşıp, ebediyet evi âhirete meylettiği ölçüde îtibar edilir. Eğer nefis dünyaya düşkün ve maddiyata karşı doymak bilmez bir hırs içinde ise kişinin en büyük düşmanı demektir. Onun istiâze etmesi gereken yegâne şey artık nefsidir.
Duanın icâbet görmemesine gelince, bu hal, dua eden kimsenin ilim ve amelinden istifâde etmediğini, kalbinin Allah'a karşı haşyet duymadığını ve dahi doymak bilmez, harîs bir nefse sahip olduğunu gösterir."[208]

4. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ]أنّ رسُولَ اللّهِ # قالَ: تَعَوَّذُوا بِاللّهِ مِنْ جَهْدِ البَ◌ِءِ، وَدَرْكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ القَضَاءِ، وَشَماتَةِ ا'عْدَاءِ[. أخرجه الشيخان والنسائى .

4. (1877)- Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Belanın ezmesinden, helâkın gelmesinden, kötü kazadan, düşmanların şamatasından Allah'a istiâze edin." [Buhârî, Kader 13, Da'avât 28; Müslim, Zikr 53, (2707); Nesâî, İstiâze 34, (8, 269, 270).][209]

AÇIKLAMA:

* Belanın ezmesi diye tercüme ettiğimiz cehdü'lbelâ'yı, Münâvî, "ölümü temenni ettiren, sıkıntı ve meşakkat" diye târif eder. "Öyle ki, der, kişi sıkıntısının tahammül edilmezliği sebebiyle ölmeyi, sıkıntılı yaşamaya tercih eder." Bu hâl müzmin, ızdıraplı bir sıhhat bozukluğundan olabileceği gibi, aşırı fakirlik vs.'den de olabilir. İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in bunu "mal azlığı ve evlad çokluğu" diye tefsir ettiği rivâyet edilir. Bela kelimesi her çeşit imtihan için kullanıldığına göre, ölümü aratan her çeşit musîbet buraya dahil edilebilir.
* Helâkın gelmesi diye tercüme ettiğimiz derku'şşekâ ile dünyevî musibet anlaşıldğı gibi uhrevî helâket de anlaşılmıştır. Şekâ, şekâvet yâni bedbahtlık demektir. Şakî olmak, saîd olmanın zıddıdır. İbnu Hacer şekâyı helâk olarak açıklamıştır. Münâvî cehennem tabakalarından birine şekâ denmiş olduğunu kaydeder. Şu halde, Arapça ibârenin taşıdığı iki ihtimale binâen, "Şekâvetin bize ulaşmasından" veya "bizim cehenneme ulaşmamızdan" istiâze etmemiz gerekmektedir.
* Kötü kaza (sûi'lkaza) ile kötü hüküm, kötü kader anlaşılmalıdır. Bu da dünyevî olabileceği gibi, uhrevî de olabilir. Kaza ve kaderi Allah'ın takdîri olarak kötü kelimesiyle tavsif uygun değildir. Bunu, Münâvî'nin de belerttiği üzere, makzî yâni hükmedilmiş olan şey olarak anlamak gerekir. Nasıl ki hayrı da şerri de halk eden (yaratan) Allah'tır, halkda çirkinlik yoktur. Çirkinlik kulun kesbindedir, öyle de kazada çirkinlik yoktur, çirkinlik, kesbimize, irademize uygun olarak Allah'ın hükmettiği şeydedir ki buna makzî diyoruz. Makzîdeki çirkinlik onu hak edene aittir. Kötü kazadan istiâze, bir bakıma Cenab-ı Hakk'tan lütfunu, affını taleb etmek, hak ettiğimiz kötü makzîlere hükmetmemesini, bağışlamasını dilemektir.
* Düşmanın şamatası, kişinin uğradığı belalar, kötü haller sebebiyle düşmanın gülmesi, ferahlamasıdır.[210]

5. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:] كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَقُولُ: اللَّهُمَّ إنِّى أعُوذُ بِكَ مِنَ الشِّقَاقِ وَالنِّفَاقِ، وَسُوءِ الأخْلاَقِ[. أخرجه أبو داود والنسائى .

5. (1878)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dua ederdi: "Allahım, şikak ve nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım." [Ebû Dâvud, Salât 367, (1546); Nesâî, İstiâze 21, (8, 264).]Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Allahm! Açlıktan sana sığınırım, çünkü o pek fena yatak arkadaşıdır. Hıyânetten de sana sığınırım, çünkü o ne kötü huydur."[211]

AÇIKLAMA:

* Şikak bölünmek, ayrılmak demektir, ancak hadiste hakka muhalefet etmek sûretiyle haktan ayrılmaktır. Âyet-i kerimede, "İnkâr edenler kendini beğenme ve ayrılık içindedirler" (Sâd 2) buyurulmuştur. Şikak kelimesi farklı yorumlara mazhar olmuştur.
* Nifak, içi başka dışı başka olmaktır. Dinî mânâsıyla zahiren Müslüman göründüğü halde bâtınen küfür içinde olmaktır. Tîbî, "Arkadaşına, içinde gizlediğin şeyin hilâfını izhar etmendir" diye daha umumî bir tarif sunmuştur. Bazı âlimler: "Amelde nifak, çok yalan söylemek, emânete hıyânet etmek, sözünden dönmek, biriyle dâvaya düşünce, karşı tarafın hukukunu çiğnemeye çalışmaktır" diye tarif etmişlerdir.
* Kötü ahlâk dinin reddettiği her çeşit menfî hallerdir. Tîbî bu hadiste zikredilmiş olan şikak ve nifakın ahlâkların en kötüsü olarak takdim edilmiş olduğunu belirttir. "Çünkü, der, bu iki fena hasletin zararı başkalarına da sirâyet eder."
* Açlık: Midenin yiyecekten boşalmasıyla hâsıl olan histir. İnsanların hastalanmalarına ve hatta ölümlerine bile sebeple olabilir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Allah'a istiâze etmesini gerektirecek kadar insan için ciddî neticeler hâsıl edebilecek bir duygudur. Tîbî: "Açlık insandaki kuvvetleri zayıflatır, dimağı teşviş eder, kötü fikirler ve fâsid hayaller ortaya çıkarır. İbadet ve murâkabe vazifelerini ihlâl eder. Bu sebeptendir ki kişiyi geceleyin de bırakmayan yatak arkadaşına benzetti ve savm-ı visali yasakladı" der. Daci' yatak arkadaşı demektir. Açlık, insanı geceleyin yatakta bile bırakmayan bir duygu olduğu için daci' denmiştir. Sindî hadisi şöyle anlar: "Secde ve rükû gibi ibadet vazifelerine mâni olan açlık ne kötü arkadaştır."
Âlimler, belli bir disiplinle yapılmayan açlığın ibâdet olmayacağına bu hadîsten delil getirmişlerdir. Sünnete uygun olan açlık, ibadet sayılan oruçtur. Aksi takdirde savm-ı visâl tâbir edilen üst üste birkaç gün aç kalmak dinen tecviz edilmemiştir.
Hıyânet, emânetin zıddıdır. Tîbî, bunu hakka muhalefet etmek, ahdi bozmak olarak açıklar. Bu muhâlefet bütün şer'î teklifleri içine alır. Çünkü bir âyette: "Biz emâneti ...arzettik..." (Ahzâb 72) dendiği gibi, bir başka âyette: "Ey iman edenler Allah'a ve o Peygamber'e ihânet etmeyin! Siz kendiniz bilip dururken kendi emânetlerinize hainlik eder misiniz? (Enfal 27) buyurulmuştur. Âyetlerde emânet bütün teklifleri içine aldığı gibi, ikinci âyetteki ihânet kelimesi de hepsi hususunda ahde vefasızlığı ve hakka muhâlefeti ifâde eder.
Hadiste geçen bitâne kelimesini huy olarak çevirdik. Çünkü dâhilî haslet demektir. Bitâne kelimesini, Mutarrızî, el-Muğrib'de birinin yakın ve samimî arkadaşı diye açıklar. Bu mâna da hıyânetin kötü bir arkadaş olduğunu noktalar.[212]

6. وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: رَأيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِى عِفْرِيتاً مِنَ الجِنّ يَطْلُبُنِى بِشُعْلَةٍ مِنْ نَارٍ كُلَّمَا الْتَفَتُّ رَأيْتُهُ، فقَالَ لِى جِبْرِيلُ
عَلَيْهِ السَّلاَمُ: أَ أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ تَقُولُهَا فَتُطْفِئَ شُعْلَتَهُ وَيَخِرَّ لِفِيهِ، فقَالَ رَسُولُ اللّهِ #: بَلى، فقَالَ جِبْرِيلُ قُلْ: أعُوذُ بِوَجْهِ اللهِ الكَرِيمِ، وَبِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ التِى لاَ يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلاَ فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنْ السَّمَاءِ، وَشَرِّ مَا يَعْرُجُ

فِيهَا، وَمِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِي ا ْ‌رْضِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا، وَمِنْ فِتَنِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ، وَمِنْ طَوارِقِ اللّيْلِ والنَّهارِ إ ّ طَارِقاً يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمنُ]. أخرجه مالك .

6. (1879)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mirac gecesi cinlerden bir ifrit gördüm. Elinde ateşten bir şûle olduğu halde beni tâkip ediyordu. Nazarımı her atışımda onu görüyordum. Cibrîl (aleyhisselâm) bana: "İstersen sana bir dua öğreteyim, onu okursan, şûlesi söner ve ağzının üstüne düşer" dedi." Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Pekâla!" dedi. Cibrîl (aleyhisselâm) de "Şunu oku!" buyurdu:
"Allah'ın kerîm olan rızası için, eksiksiz, mükemmel kelimâtullah hakkı için -ki hiç kimse muttakî olsun, fâcir olsun onu aşıp daha güzelini söyleyemez- (bela olarak) semadan inen, semaya yükselen, (ve ceza gerektiren) şerlerden, yeryüzünde yarattığı şerden, yer(in altın)dan çıkan şerden, gece ve gündüz fitnelerinden, gece ve gündüz gelen musibetlerden Allah'a sığınırım. Ey Rahman, hayır getiren hâdiseler hâriç." [Muvatta, Şi'r 10, (2, 950, 951).][213]

AÇIKLAMA:

1-Zükânî hadisin Beyhakî'nin el-Esmâ ve's-Sıfât'ta kaydettiği bir hadiste, hâdisenin Mirac gecesinde değil, Cin gecesinde geçtiği şeklinde farklı olduğunu belirttikten sonra, "Bu gece, Resûlullah'ın cinlerle karşılaştığı ayrı bir gecedir. Miraç'la hiçbir ilgisi yoktur, bu ayrı bir hâdise olabilir" diye te'lif eder.
2-Zürkâni, ifritin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı tâkib edişinin sebebini "Eziyet etmek maksadıyladır, bir başka maksadla değil" diye açıklar.
3-Kelimâtullah tabirindeki kelimât ile farklı mânalar anlaşılmıştır.
a) Allah'ın zâtıyla kâim olan kelâm sıfatı.
b) İlm,
c) Kur'an,
d) Bütün peygamberlere indirilmiş olan kitaplar. Çünkü kelimât şeklinde yâni, cemî olarak gelip izâfet teşkil etmiş ve mâna âmm olmuştur. "Allah'ın bütün kelâmları" demek olur.
4-et-Tâmmât: Kâmil, noksanlık ve ayıp nüfûz edemeyen mükemmel mânasına geldiği gibi, faydalı, şifa verici mânaları da anlaşılmıştır.
5-Hadisin bir başka vechinde, rivâyet: "(Bu duayı okur okumaz) ifrit ağzının üzerine düştü, ışığı da söndü" cümlesiyle sona ermiştir. [214]

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL, TEKBİR, TAHMİD VE HAVKALE

1. عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال:]قالَ رسُولُ اللهِ #: خَصْلَتَانِ، أوْ خَلّتَانِ يُحْصِيهِمَا رَجُلٌ إ ّ دَخَلَ الجَنَّةَ، وَهُمَا يَسِيرٌ، وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ، يُسَبِّحُ اللّهَ دُبُرَ كُلِّ صَ ةٍ عَشْراً، وَيَحْمَدُهُ عَشْراً، وَيُكَبِّرُهُ عَشْراً، فَلَقَدْ رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ # يَعْقِدُهَا بِيَدِهِ قَالَ: فَتِلْكَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَألْفٌ وَخَمْسُمِائَةٍ فِي المِيزَانِ، وَإذَا أخَذْتَ مَضْجَعَكَ تُسَبِّحُهُ وَتُكَبِّرُهُ وَتَحْمَدُهُ مِائَةَ مَرَّةٍ، فَتِلْكَ مِائَةٌ بِاللِّسَانِ، وَألْفٌ فِي المِيزَانِ، فأيُّكُمْ يَعْمَلُ فِي اليَوْمِ وَاللَّيْلَةِ ألْفَيْنِ وَخَمْسَمَائَةِ سَيِّئَةٍ؟ قَالُوا: كَيْفَ نُحْصِيهُمَا يَا رَسُولَ اللهِ؟ قالَ: يَأتِى أحَدَكُمُ الشَّيْطَانُ، وَهُوَ فِي صَ تِهِ فَيَقُولُ: اذْكُرْ كَذَا وَكَذَا حَتَّى يَنْفَتِلَ فَلَعَلّهُ أنْ يَفْعَلَ، وَيأتِيهِ فِي مَضْجَعِهِ، فَ يَزَالُ يُنَوِّمُهُ حَتَّى يَنَامَ]. أخرجه أصحاب السنن .

1. (1880)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İki haslet -veya iki hallet[215]- vardır ki onları Müslüman bir kimse (devam

üzere) söyleyecek olursa mutlaka cennete girer. Bu iki şey kolaydır. Kim onlarla amel ederse, azdır da... Her (farz) namazdan sonra on kere tesbih (sübhânallah), on kere tahmid (elhamdülillah), on kere tekbir (Allahu ekber) söylemekten ibarettir."
(Abdullah der ki:) "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunları söylerken parmaklarıyla saydığını gördüm. Resûlullah devamla buyurdular: "Bunlar beş vakit itibariyle toplam olarak dilde yüzellidir. Mizanda bin beş yüzdür. "İkinci haslet" ise yatağa girince Allah'a yüz kere tesbih, tekbir ve tahmid'de bulunmanızdır. Bu da lisanda yüzdür, mizanda bindir. (Her ikisi toplam iki bin beş yüz eder.)"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözlerine şöyle bir soru ile devam etti:
"Hanginiz bir günde, gece ve gündüz iki bin beş yüz günah işler?"
"Bunları niye söylemiyelim ey Allah'ın Resûlü?" dediler. Şu cevabı verdi:
"Şeytan, namazda iken her birinize gelir: "Şunu şunu hatırla" der, ve namazdan çıkıncaya kadar devam eder. (Bu hatırlatmaların neticesi olarak) kişi bu tesbihatı terk bile eder. Kişi yatağına girince de şeytan ona gelir, (zikir yapmasına imkân vermeden) uyutmaya çalışır ve uyutur da." [Tirmizî Daavât 25, (3407); Ebû Davud, Edeb 209, (5065); Nesâî, Sehv 90, (3, 74).][216]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis sübhânallah, elhamdülillah ve Allahü ekber zikirlerinin ehemmiyetini belirtmekte ve bunlara hergün devama teşvik etmektedir.
2-İki hasletin birincisi bu zikirleri, farz namazlardan sonra en az onar kere tekrar etmektir. Farz namaz diye kayıtlıyoruz, zîra rivâyetin bazı vecihlerinde bu kayıt mevcuttur.
İkinci haslet, yatağa girince, uyumazdan önce, tesbih ve tahmidi 33'er kere, tekbiri de 34 kere tekrar etmektir. Ebû Dâvud'un rivâyeti, bu kaydedilen teferruatı ihtivâ eder.
3-Namazlardan sonra yapılan bir günlük tesbihâtın dildeki telâffuz toplamı, 150 (yani 30x50 = 150) olmasına mukabil, kıyamet günü mizanda 1500 olması, her hasenenin -rahmet-i İlâhiye ile - en az on misli katlanacağına binâendir. Zîra âyet-i kerimede: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا "Kim bir iyilik (hasene) yaparsa ona on katı verilir, bir kötülük yapan ise misliyle cezalandırılır..." (En'am 160) buyurulmuştur.
4-En sonda verilen 2500 rakamı, namazlardan sonra çekilen tesbihlerle -ki 150 idi- yatınca çekilen tesbihlerin -ki 100'dür- toplamı, 250'nin 10'la çarpılmasıyla ede edilmiştir.
Resûlullah gece gündüz içerisinde kim 2500 adet günah işler? diye soruyor. Bu sorunun cevabı: "Bu kadar günah işlenmez..." dir. Öyle ise, sevaplar günahı ortadan kaldırdığına göre tesbihât yoluyla kazanılan 2500 adetlik sevap günahları affettirmiş olacak ve böylece, günahkâr olarak, affedilmemiş günahı kalmış olarak geceleyen kimse kalmayacak demektir.
* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu hesabı küçük günah işleyenler hakkındadır. Mesela, ateşin odunu yakıp tükettiği gibi hesanâtı yiyip tüketen gıybet nev'inden büyük günahlar bu hesaba girmez.
Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm)'ın hesaplamasını anlamada şu âyeti de hatırlamamız faydalıdır: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّأَتِ "Muhakkak ki haseneler (sevaplar) seyyieleri (günahları) giderir" (Hûd 114).
5- Ashabın: "Bunları niye söylemiyelim?" şeklindeki sözlerini söyle anlamalıyız: "Bu kadar büyük neticesi olan 150 kadarcık, miktarı az, söylemesi kolay olan zikri mutlaka yaparız, bunu yapmamıza hiç bir şey engel olamaz." Resûlullah, bunların terki hususunda şeytanın iki oyununa dikkat çekiyor:
a) Namaz sırasında insana yanaşıp dünyevî bir ksım meşguliyetler, câzip, nefsânî meseleler hatırlatarak, bir an evvel onların peşine düşmek üzere tesbihâtı terkettirmek.
b) Yatınca da alelacele uyutmak.
Şu halde mü'min, bu iki tuzağa karşı müteyakkız olacak, namazdan sonra tesbihâtı eksiksiz yapmadan seccâdeden ayrılmayacak, yatınca da aynı zikirleri, belirtilen miktarlarda tekrar etmeden uyumayacak.
6-Hadiste açıklanması gereken son bir nokta, namazdan sonra yapılacak tesbihâtın sayısıdır. Burada tesbih, tahmid ve tekbirin 10'ar kere tekrar edileceği söylenmektedir. Halbuki bâzı başka rivâyetlerde bu rakam her biri 33 diye tesbit edilmiştir. Aradaki farkla ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. (1813 numaralı hadise bakılabilir.)[217]

2. وعن ابن أبى أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال:]جَاءَ رَجُلٌ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: َاسْتَطِيعُ أنْ آخُذَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئاً فَعَلّمْنِى مَا يُجْزِينِى قالَ: قُلْ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ للهِ، وَ٠ إلهَ إّ اللهُ، وَاللهُ أكْبَرُ وَ٠ حَوْلَ وَ٠ قُوَّةَ إّ بِاللهِ. قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ: هَذَا للهِ فَمَاذَا لِى؟ قَالَ: قُلْ اللَّهُمَّ ارْحَمْنِى وَعَافِنِى وَاهْدِنِى وَارْزُقْنِى، فَقَالَ: هكذَا بِيَدَيْهِ فَقَبَضَهُمَا، فقَالَ #: أمَّا هَذا فقَدْ مَ َ يَدَيْهِ مِنَ الخَيْرِ[. أخرجه أبو داود بتمامه، والنسائى إلى قوله:]وَ٠ قُوَّةَ إّ بِاللهِ[.

2. (1881)- İbnu Ebî Evfa (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam gelerek- "Ey Allah'ın Resülü! dedi, ben Kur'an'dan bir parça seçip alamıyorum. Bana kifâyet edecek bir şeyi siz bana öğretseniz!"
"Öyleyse, buyurdu, Sübhânallah velhamdülilallah, ve lâilâhe illallah, vallâhu ekber, velâ havle velâ kuvvete illâ billâh. (Allahım seni tenzih ederim, hamdler sana mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür, güç kuvvet Allah'tandır) de."
"Ey Allah'ın Resûlü! dedi, bu zikir Allah içindir. (O'nu senâdır), kendim için dua olarak ne söyleyeyim?"
"Şöyle dua et: "Allahım bana merhamet et, afiyet ver, hidayet ver, rızık ver!"
Adam (dinleyip, kalkınca) ellerini sıkıp göstererek: "Şöyle (sımsıkı belledim!)" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bunun üzerine:
"İşte bu adam iki elini de hayırla doldurdu!.." buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 139, (832); Nesâî, İftitâh 32, (2, 143); Hadis Ebû Dâvud'da tam olarak, Nesâî'de kısmî olarak rivâyet edilmiştir.][218]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud, bu hadisi "Ümmî ve Acemi Olana Kifâyet Edecek Kıraat Miktarı" adını taşıyan bir bâbta zikreder. Şârihler, Resulullah'a gelerek kifayet edecek miktarı soran kimsenin namazda kifayet edecek kıraat miktarı sorduğunu belirtirler. Nitekim hadisin bir başka vechinde: إِنِّى أُحْسِنُ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا "Ben Kur'ân'dan hiçbir (parçayı henüz tam ezberlemedim) güzel okuduğum kısım yok" demiştir.
Şu halde, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cevabı, namazda okunabilecek kifâyet miktarı göstermektedir.
Ancak, hadiste cevap olarak gelen zikirler, kıraat olarak yeterli değildir. Bu sebeple ulemâ hadisi şöyle değerlendirirler: "Bu ruhsat bütün zamanlar için muteber olamaz. Zîra bu kelimeleri öğrenmeye muktedir olan bir kimse, şüphesiz Fâtiha sûresini ezberleyebilecektir. Adamın Resulullah'a söylediği sözü, "Şu anda Kur'ân'dan bir şey öğrenmeye kâdir değilim, namaz vakti de girmiş durumda" şeklinde anlamak gerekir." Öyleyse namazı, kendisine söylenen kelimeleri kıraat ederek kılsa bile, namazdan sonra Fâtiha'yı öğrenmesi gerekir. Hattâbî der ki: "Bu meselede asıl olan şudur: Namaz, Fâtiha'sız câiz değildir. Fâtiha'yı okumak onu güzelce okuyabilen kimseye vecîbedir, tam ezberleyememiş olana değil. Bu durumda, bir kimse Fâtiha'yı henüz beceremiyor ve fakat başka sûrelerden becerdiği varsa, ona, becerdiği yerden Fâtiha uzunluğunda yedi âyetlik bir kısım okuması vâcib olur. Fâtiha'dan sonra evlâ olan zikr, Kur'an'dan ona denk olan bir kısımdır. Şâyet ezberleme kapasitesinin yokluğu veya dilinin Arapça'ya dönmemesi veya mâruz kaldığı bir âfet gibi bir sebeple Kur'an'dan bir parçayı ezberleyemeyecek olursa, Kur'an'dan sonra en uygun (evlâ) zikr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın öğretmiş bulunduğu tesbih, tahmid ve tekbirdir. Zîra Efendimiz: "Kelâmullah'tan sonra efdal olan zikir Sübhânallâhi velhamdülillahi velâ ilâhe illallahu vallahu ekber'dir" buyurmuştur.
2-Adamın, kendisi için Allah'tan ne taleb etmesi gerektiği hususundaki sorusuna Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in cevabı, duada istenmesi gereken şeyler hususunda fevkalâde câmî bir mâhiyet taşımakta ve hatta Resûlullah'tan mervî me'sur duaları âdeta özetlemektedir. Hatırda kalması için tekrar kaydediyoruz.
* Allah'ın rahmeti: Günahları terkettirmek, affetmek.
* Afiyet: Dünya ve âhiret âfetlerinden selâmet.
* Hidâyet: İslam'da sebat ve ahkâma uyma.
* Rızık: Yeterli miktarda helal rızık.

3- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın tâliminden sonra, adamın davranışıyla ilgili ibâre çok veciz olduğu için şârihler yorumunda bazı farklılıklara yer vermişlerdir. Biz İbnu Hacer'in anladığı tarzı tercümeye aksettirdik: Yâni adam, Resulullah'ın tâlimatını tam olarak ve sağlam bir şekilde öğrendiğini belirtmek için ellerini uzatıp avuçlarını sıkmış ve kıymetli bir şeyi sımsıkı yakalayan bir kimsenin yaptığı gibi: İşte şöyle! diye gösterip: "Sizin bana söylediğinizi ezberledim ve sımsıkı tutuyorum, artık zâyi etmem, unutmam!" demek istemiştir.
4-Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Bu adam iki elini de hayırla doldurdu" demesi, adamın dünya için de, âhiret için de gerekli olan hayırları câmî olan bir duaya imtisalinden kinâyedir. Nitekim bu öğretilen hususların ne kadar câmî şeyler olduğunu az yukarda gösterdik.[219]

3. وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت:]كَانَ رَسُولُ اللهِ يُكْثِرُ أنْ يَقُولَ قَبْلَ مَوْتِهِ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، أسْتَغْفِرُ اللهَ وَأتُوبُ إلَيْهِ، فَقُلْتُ لَهُ في ذلِكَ، قَالَ: أخْبَرَنِى رَبِّى أنِّى سَأرَى عَ◌مَةً في أُمَّتِى، فإذَا رَأيْتُهَا أكْثَرْتُ مِنْ قَوْلِ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، أسْتَغْفِرُ اللهَ وَأتُوبُ إلَيْهِ، فقَدْ رَأيْتُهَا: إذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ. السورة[. أخرجه الشيخان .

3. (1882)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölümünden önce şu duaları çok tekrar ederdi: "Sübhânallahi ve bihamdihi, estağfirullahe ve etûbu ileyh. (Allahım seni hamdinle tesbîh ederim, mağfiretini diler, günahlarıma tevbe ederim.)" Ben kendisinden bunun sebebini sordum. Şu açıklamayı yaptı:
"Rabbim bana bildirdi ki, ben ümmetim hakkında bir alâmet göreceğim. Ben onu görünce Sübhânallâhi ve bihamdihi, estağfirullahe ve etûbu ileyh zikrini artırdım. Bu gördüğüm, İzâ câe nasrullahi ve'lfethu... sûresidir." [Buhârî, Tefsir, Nasr, Ezân 123, 139; Megâzî 50; Müslim, Salât 220, (484).][220]

AÇIKLAMA:

1- Cenab-ı Hakk'a: "Hamdinle tesbih ederim" demek, "seni tesbih etmeye şahsen muktedir değilim, bunu kendi gücümle yapamam. Şâyet tesbih ediyorsam bu senin lütfun ve hidâyetinledir" demektir. Yâni, Allah'ı tesbih edebilmenin de Allah tarafından verilen bir nimet olduğunu beyandır. Mazhar olunan nimetin "in'am" yani verilme olduğunu bilmek ve bunu, nimeti verene ifâde etmek, hamd ve şükürdür. Öyle ise Cenâb-ı Hakk'a, "Hamdinle tesbîh ediyorum" demek, tesbih edebilmenin de bir lütf-u İlahî olduğunu beyan olmaktadır.
2-Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı çok tesbih, tahmid ve istiğfâra sevkeden şey, Mekke'nin fethinden sonra, insanların fevc fevc, yani kitleler halinde İslam'a girmesidir. Nitekim Resûlullah'ın zikrettiği Nasr sûresinde, Rabbimiz Resûlüne o alâmeti şöyle haber vermiştir: "(Ey Resulüm), Allah'ın yardımı ve zaferi (feth) gelip, insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini hamd ile tesbih et, istiğfar et (bağışlanma dile). Çünkü O tevbeleri dâima kabul edendir" (Nasr 1-3).[221]

4. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: ‘نْ أقُولَ: سُبْحَانَ اللّهِ، والْحَمْدُللّهِ، وَ◌َ إلَهَ إّ اللّهُ، وَاللّهُ أكْبَرُ أحَبُّ إلَى مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ[. أخرجه مسلم والترمذي .

4. (1883)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sübhânallahi, velhamdu lillahi, velâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber (Allah'ı tesbih ederim, hamdler Allah'adır, Allah'tan, başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür) dememem, bana, üzerine güneşin doğduğu şeyden (dünyadan) daha sevgilidir." [Müslim, Zikr 32, (2695); Tirmizî, Daavât 139, (3591).][222]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ebedî hayata bakan, kıyamet günü terâziye girecek olan en küçük bir nurun bile, fâni olacak, ebediyete intikal etmeyecek maddî menfaatlerle hiçbir sûrutte tartıya gelmeyeceğini, dünya gibi büyük bir varlığın bile "fenaya giden yönüyle" bir kerecik tesbih, tahmid ve

tekbir okumakla elde edilecek sevaba değmediğini ifâde buyuruyor. Hadisin her çeşit mücâzefeden uzak olarak ifâde ettiği hakikatı açık şekilde anlayabilmek için şöyle bir soru sorabiliriz: "Hiç sönmeden ebedî olarak yanan bir mum mu daha çok ışık verir, muvakkat bir ömre sahip fâni bir güneş mi?" Düşününce her halde mumun daha zengin olduğunu söyleyeceğiz. Aksini söylemek ebediyetin ne olduğunu kavramamak olur.[223]

5. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: لَقِيتُ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِى إبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّ◌مُ فقَالَ لِى يا مُحَمَّدُ: أقرِئ أُمَّتَكَ مِنِّى السَّ◌مَ وَأخْبِرْهُمْ أنَّ الجَنَّةَ طَيِّبَةُ التُّرْبَةِ عَذْبَةُ المَاءِ، وَأنَّهَا قِيعَانٌ وَأنَّ غِرَاسَهَا: سُبْحَانَ اللّهِ، وَالحَمْدُللّهِ، وَ◌َ إلهَ إَّ اللّهُ، وَاللّهُ أكْبَرُ[. أخرجه الترمذي .

5. (1884)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Miraç sırasında İbrahim (aleyhisselâm)'le karşılaştım. Bana:
"Ey Muhammed, ümmetine benden selam söyle. Ve haber ver ki: Cennetin toprağı temiz, suyu tatlıdır. Burası (suyu tutacak şekilde) düz ve boştur. Oraya atılacak tohum da sübhânallah, velhamdülillah, ve lâilâhe illallâh, vallâhu ekber cümlesidir." [Tirmizî, Daavât 60, (3458).][224]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Müslümanları boş vakitlerinde mübarek kelimelerle zikretmeye fevkalâde teşvik etmektedir. Zîra en büyük uhrevî idealleri arasında yer alan cennet için bu şart gözükmektedir. Toprağı temiz ve her çeşit ağaçtan boş ve fakat ağaç dikmeye fevkalâde elverişli yani düz ve tatlı suya sâhip olan cennet; ekim beklemektedir. Herkes kendi cennetini bol ağaçlı, gölgeli, yeşil kılabilmek için daha dünyada iken ekim yapmalıdır. Orada neşv ü nema bulup, orayı tezyin edecek tohumlar da sübhânallah, elhamdülillah, lâilahe, illallah ve Allahu ekber gibi Resûlullah'ın haber verdiği kelime-i tayyibelerdir. Kişi burada ekim yaptığı ölçüde yâni bu kelimeleri sevap umarak zikrettiği nisbette, âhirette cenneti zenginleşecek ve güzelleşecektir.
Tîbî, bu hadiste diğer bir kısım nasslarla teâruz görür. Der ki: "Bu rivâyete göre, cennet ağaç ve kasırlardan hâlîdir. Halbuki Kur'an'da gelen bir kısım âyetler cennetin ağaçlı olduğunu haber verir: جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا ا◌َنْهَارُ "Altında nehirler akan cennetler" âyetinde olduğu gibi. Esasen cennete cennet denmesi de ağaçları sebebiyledir: "Cennet dalları birbirine geçmiş, sık ağaçlı (koyu gölgeli) bahçe demektir."
Merhum bu hadisle Kur'an arasındaki ihtilaflı duruma böylece dikkat çektikten sonra yeni sorular îras eden bir de çözüm kaydeder. Ondan ziyâde Aliyyu'l-Kârî'nin te'vilini kaydetmeyi daha muvafık buluyoruz: "Hadiste, cennetin kasır ve ağaçlardan tamamen boş olduğuna dair delil yoktur. Zîra cennetin düz ve boş olması demek, ekseriyetinin ağaçlı, geri kalan kısımlarının ise mezkur kelimelerle ağaçlandırılmaya bırakılmış boş mekanlar olması demektir. Cennetin önceden, sebep olmaksızın dikilmiş olan ağaçları, bu kelimelerin okunması neticesinde dikilecek olan ağaçlardan ayrılır."
Bu hadisin, dünyayı âhirete nazaran bir ekim yerine benzeten âyetin (Şûra 20) ve aynı mânayı işleyen diğer hadislerin bir tamamlayıcısı olduğu da söylenebilir. Gayb âlemi ile ilgili bir teşbih olması hasebiyle ifâde etmek istediği mânaya ve bildirmek istediği hakikate bakmak daha muvafıktır. Bunun mahiyetini dünyevî şartlara uygun olarak anlamak gereksizdir. Hadis şu hakikati bildiriyor: "Dünya ekim yeridir, güzel kelimelerin zikri bir ekimdir, öbür dünyada, cennet ağaçları, âhiret meyveleri olacaktır. Çok zikrederek âhiret için ekim yapmalıdır."[225]

6. وعن يُسيرة موة ‘بى بكر الصديق رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما وكانت من المهاجرات ا‘ول قالت:]قالَ لَنَا رسولُ اللّهِ #: عَلَيْكُنَّ بِالتَّسْبِيحِ، وَالتَّهْلِيلِ، وَالتَّقْدِيسِ، وَالتَّكْبِيرِ، وَاعْقِدْنَ بِا‘نَامِلِ، فَإنَّهُنَّ مَسْئُوَتٌ مُسْتَنْطَقَاتٌ، وَ◌َ تَغْفُلْنَ فَتَنْسَيْنَ الرَّحْمَةَ[. أخرجه أبو داود والترمذي، واللفظ له .

6. (1885)- Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk'in âzadlısı Yüseyre (radıyallâhu anhümâ) -ki ilk muhâcirlerden idi- anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) bize dedi ki: "Size tesbih, tehlil, takdis, tekbir çekmenizi tavsiye ederim. Bunları parmaklarla sayın. Zîra parmaklar (Kıyamet günü nelerde kullanıldıklarından) suale mâruz kalacaklar ve konuşturulacaklardır." [Tirmizî, Daavât 131, (3577); Ebû Dâvud, Salât 359, (1501).][226]

AÇIKLAMA:

1-Burada, bir kısım zikirler kısaltılarak zikredilmiştir. Çoğunlukla zikri tekrar tekrar geçti ise de takdis nâdir geçenlerdendir. Bununla Sübhâne'l-Meliki'l-Kuddûs veya, Sübbûhun Kuddûsün Rabbu'lmelâiketi ve'r-Rûh zikirleri kastedilmiştir.
Hemen belirtelim ki, böyle kısaltmalar Arap dilinde eskiden kalma bir âdettir. Bir cümle dillerde çok tekerrür ederse tekrarda kolaylık olsun diye kısaltılır. Bu maksadla her kelimenin birer ikişer harfi alınıp, birbirine eklenerek yeni bir kelime ortaya konur. Yukardakilere ilâveten havkale, hay'ale, besmele gibi başka örnekler de zikredilebilir.
2-Bu hadis tesbihâtın sayımında parmakları kullanmanın efdaliyetine dikkat çekmektedir. Zîra Resûlullah parmakların sorumluluğunu, konuşturulacağını belirterek, sayılmasını istemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, âlimler sayının doğru yapılmasını esas alırlar. Öyle ise doğru sayım parmakla yapılabiliyor, karıştırmadan, eksik veya ziyade sayımdan emin olunabiliyorsa efdal olanı parmağı kullanmaktır. Ama bundan endişe eden kimse tesbih gibi başka bir şey kullanır.[227]

7. وعن أبى بكر الصديق رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَا أَصَرَّ مَنِ اسْتَغْفَرَ، وَلَوْ عَادَ في اليَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً[. أخرجه أبو داود والترمذي .

7. (1886)- Hz. Ebû Bekri's-Sıddîk (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "İstiğfar eden kimse günde yetmiş kere de tevbesinden dönse günahta musır sayılmaz." [Tirmizî, Daavât 119, (3554); Ebû Dâvud, Salât 361, (1514).][228]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadisin mânâsını âlimler şöyle açıklamışlardır: "Bir kimse işlediği bir günaha tevbe ettiği takdirde, aynı günaha dönüp tekrar işler veya bir başka günahı işlerse, her seferinde tevbe de ediyorsa, bu kimse, bir günde ne kadar çok aynı günaha dönerse dönsün, yine de günahta musır sayılmaz. Musır, işlediği günahlara istiğfar etmeyen, pişman olmayan kimsedir. Israr ise çok günah işlemek demektir. İbnu Melek: "Israr, mâsiyet üzerinde sebat etmek, aralıksız günah işlemeye devam etmektir" der.
2- Bu hadiste Allah'ın affından ümit kesilmeyeceği, işlemekte olduğu günahlardan kesin bir dönüşe azmetmiş olan kimseye Cenâb-ı Hakk'ın kapısının her an açık olduğu, böyle bir tevbenin kabûlüne, önceden işlenen günahların çokluğunun, büyüklüğünün veya çeşitliliğinin bir mâni teşkil etmeyeceği ifâde edilmektedir. Nitekim âyet-i kerimede: "Ey kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin... Çünkü Allah, bütün günahları affeder" (Zümer 53) buyurulmuştur.[229]

8. وعن أغرّ مزينة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: إنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى أَسْتَغْفِرَ اللهِ في الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ[. أخرجه مسلم وأبو داود .

8. (1887)- el-Eğarru'l-Müzenî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki, bazan kalbime gaflet çöker. Ancak ben Allah'a günde yüz sefer istiğfar eder (affımı dilerim)." [Müslim, Zikr 41, (2702); Ebû Dâvud, Salât 361, (1515).][230]

AÇIKLAMA:

1- Gaflet olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı ğayn'dır, bulut mânasına olan ğayn'dan gelir. Örtmek, kaplamak gibi mânâları ifâde eder. Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın kalbinin bazan -tabir caizse- bulutlanması örtülmesi -ki gaflete düşmek denince daha anlaşılır olmaktadır- ne demektir? O'nun kalbinin gafleti de diğer insanların gafletinin aynı mıdır?"
Bu husus âlimlerce münakaşa edilmiştir. Sözgelimi el-Ârif eş-Şâzelî der ki: "Bu bulut nur bulutudur, başka değil. Zîra Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz, dâima bir terakki içinde idi. Mârifet nurları kalbinde devam ettikçe bir öncekine nisbeten daha yüksek bir mertebeye yükseliyor, geride bıraktığını, bu yeni mertebeye nisbetle günah addedip, tevbe ediyordu." Münâvî bu açıklamayı devam ettirir: "Resûlullah'ın kalbini zaman zaman bürüyen bulut, bazılarınca zannedildiği üzere hicab veya gaflet perdesi olmayıp, tecelliyat nurlarının onu kaplaması ve böylece huzur hâlinin[231] kaybolmasıdır. İşte bunun için Allah'tan mağfiret taleb etmekte, yani üzerini kaplamış bulunan şeyin örtülmesini taleb etmektedir. Çünkü havas kısmının mazhar olduğu tecelli devam edecek olursa Sultanu'l-Hakikat yanında yokluğa mahkûm olurlar. Bu sebeple setr, onlar için rahmet olur, avam için de hicab ve hikmet olur.. "
İbnu'l-Esir, en-Nihâye'de biraz daha farklı bir yorumda bulunur: "(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm) burada insanın hâlî olmadığı sehv'den, kendisini kaplayan şeyi kastetmiştir. Çünkü O'nun kalbi daima Allah'la meşgul idi. Herhangi bir zamanda , beşerî bir mesele kendisine ârız olup ümmet ve dinin bir işi veya bir maslahatı ile meşgûl olsa, bunu bir günah addeder, derhal istiğfara geçerdi."
Kadı İyaz: "Gayn'dan (örtü) maksad, Resulullah'ın şe'ni olan mütemâdî zikrine giren fâsılalardır. Herhangi bir iş sebebiyle, bu zikrine fâsıla girdi mi, bunu bir günâh addeder, arkadan istiğfarda bulunurdu" der.
Suyûtî ise: "Bu müteşâbihattandır, mânâsı bilinmez. Nitekim lügatte büyük imam el-Esmaî bu kelimenin tefsiri söz konusu olunca tevakkuf etmiş ve: "Kalb, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan başkasının kalbi olsaydı, üzerine konuşurdum" demiştir.
Bâzıları: "Bu, insanın içinde kalbe gelen bâzı seslerdir" demiş; keza: "Bu, kalbi bürüyen sekîne'dir. İstiğfar ise, Allah'a ubûdiyet izhâr etmek, daha iyisi için de şükretmek içindir" diyen de olmuştur. Keza: "Bu, haşyet ve ta'zim hâlidir, istiğfar da şükürdür" dahi denmiştir. Bu görüşten hareket eden Muhâsibî, "Allah'a olanların havfı, iclâl ve ta'zim havfıdır" demiştir. Şahâbettin Sühreverdî, bu noktada daha ileri bir görüş beyân eder: "Hadisteki ğayn'ın naks halinde olduğu îtikat edilmemeli, bilakis o kemâldir veya kemâlin tetimmesi (tamamlayıcısı)dır. Tıpkı gözkapağı gibi: Göze gelen çöpü atmak üzere onu bir an için kopar. Bu, zâhirde görmeyi önlerse de hakikatte görmeye kemâl getirir..."
Sindî de şunu söylemiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kalbi gözönüne alınınca bu ifâdenin hakîkati bilinemez, zîra, Efendimiz'in (alehissalâtu vesselâm) kadri, başkasına ârız olan evhamların ulaşamayacağı kadar yüce idi. Öyleyse bu çeşit hadislerde tefvîz (kastedilen mânâyı Allah'a bırakmak) en güzel yoldur. Evet, hadisten maksûd olan miktar açıktır: Aleyhissalâtu vesselâm'a O'nu istiğfar etmeye dâvet eden bir hâlet hasıl olmaktadır. O da bunun üzerine, hergün yüz kere istiğfar etmekteydi. Bunun dışında ne olup bitiyordu Allah bilir.
Görüldüğü gibi İslam ulemâsı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) karşısında son derece saygılı olmuş, yanlış anlaşılmaya müncer olacak, O'na olan ta'zim ve hürmeti kıracak tekavvül ve yorumdan kaçınmıştır.[232]

9. وفي رواية لمسلم:]تُوبُوا إلَى رَبِّكُمْ فَوَاللهِ إنِّى َ تُوبُ إلَى رَبِّى تَبَارَكَ وتَعالَى فِي اليَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ[.

9. (1888)- Yine Eğarru'l-Müzenî, Müslim'in bir rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Ey insanlar! Rabbinize tevbe edin. Allah'a kasem olsun ben Rabbim Tebârek ve Teâlâ hazretlerine günde yüz kere tevbe ederim." [Müslim, Zikr 42, (2702).][233]

10. وللبخارى والترمذي عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ رسُولَ اللهِ # يَقُول: وَاللهِ إنِّى ْسْتَغْفِرُ اللهَ وَأتُوبُ إلَيْهِ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً[. »لَيُغَانُ« أى يغطى ويغشى، والمراد به السهو .

10. (1889)- Buhârî ve Tirmizî'de gelen bir rivâyette Hz.Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim, demişti ki: "Allah'a kasem olsun, ben günde Allah'a

yetmiş kere istiğfar ediyorum, tevbede bulunuyorum." [Buhârî, Daavât 3; Tirmizî, Tefsir, Muhammed, (3255).][234]

AÇIKLAMA:

1- Tevbe ve istiğfar, günahların affını teleb etmek maksadına râci bir ibâdettir. Öyle ise öncelikle günahkâr olanların, hataya düşenlerin bunlara başvurması gerekir. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Fetih sûresinin başında belirtildiği üzere geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilmiştir. Buna rağmen Resûlullah günde yetmiş sefer -bazı rivâyetlerde yüz sefer- tevbe ediyor, bu mesele birkaç açıdan cevaplandırılmıştır:

1) Önceki hadiste ğayn, yâni Hz. Peygamber'in kalbine gelen setr'in mâhiyetiyle ilgili açıklama, Hz. Peygamber'in istiğfarının mahiyetini açıklamaktadır, oraya bir kere daha bakılabilir.

2) İbnu'l-Cevzî şöyle der: "İnsan tabiatı bir kısım zellelere mâruzdur, hiçbir insan bundan hâriç değildir. Peygamberler büyük günâhlara karşı mâsum (korunmuş) iseler de küçük günâhlara karşı mâsum değildirler." İbnu'l-Cevzî bu sözüyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den küçük günahlar sâdır olabileceğini, istiğfarının bunlarla ilgili olacağını söylemek isterse de, bu görüşüyle Cumhur'a muhalefet eder. Önceki hadisin açıklamasında da kaydedildiği üzere Resûlullah'ın istiğfarının günahla ilgisi olamaz. İbnu'l-Cevzî muhtar görüşe ters düşer.

3) İbnu Battâl der ki: "Peygamberler Allah'ın kendilerine bahşettiği mârifet sebebiyle, ibâdet vazîfesini îfâda insanların en çok gayret gösterenleridir. Allah'a şükürde ve kusurlarını îtirafta en başta gelirler." Burada denmek istenen şudur: İstiğfar, Allah Teâlâ'ya karşı eda edilmesi gereken vazifedeki kusur için yapılır. Bu kusurun da, bir kısım mübah işlerle meşguliyet sebebiyle meydana gelmesi ihtimalden uzak değildir. Sözgelimi yemek, içmek, cima, uyku, istirahat, insanlarla karşılaşma, onların meseleleriyle meşgûliyet, bâzan düşmanlarla savaş, bazan onları idare etmek, kalpleri kazanılacak olanlarla ilgilenmek gibi Allah'ın zikrine ve O'na tazarruda bulunup, müşâhade ve murakabesi ile meşgul olmaya perde çeken bu hallerin hepsini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yüce makam olan Cenâb-ı Hakk'ın huzur makamına nisbetle günah addetmiş olması mümkündür.

4) Bazı âlimler şöyle demiştir: "Resûlullah, ümmetine günahlarından istiğfar etmeyi teşrî etmek maksadıyla istiğfarda bulunmuştur. Bu, ümmet için bir nevi şefaattir.

2- Hadisteki kasem'e gelince: Arap dilinin kendine has örfünde kasem, anlatılanı te'kid etmek maksadıyla başvurulan bir üslubtur. Yemine her seferinde muhatabın şüphesini izâle için yer verilmez. Muhatab hemen inansa da konuşan kimse yemin edebilir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ifâde buyurduklarının doğruluğundan şüpheye düşecek tek muhatabın varlığı mevzubahis değildir.

3- Resûlullah hangi kelimelerle istiğfarda ve tevbede bulunuyordu? diye bir soruyu, İbnu Hacer: "Estağfirullah ve etûbu ileyh" şekinde -rivâyette geldiği üzere- olma ihtimalini te'yidden sonra, Nesâî'de gelen bir rivâyette geçtiği üzere başka şekilde olabileceğini de belirtir.

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Ben Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'ın bir meclisten kalkmazdan önce yüz kere: اَسْتَغْفِرُاللّٰهَ الَّذِى إِلَهَ اِلّٰ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ وَاَتُوبُ إِلَيْهِ "Kendisinden başka ilah bulunmayan, hayy ve kayyûm olan Allah'tan af diliyorum, O'na tevbe ediyorum" dediğini işittim."İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) bir başka rivâyette, "Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir mecliste yüz kere: رَبِّ اغْفِرْلِى وَتُبْ عَلَىَّ إِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الْغَفُورُ "Rabbim beni mağfiret et, affeyle, sen affedici, bağışlayıcısın" dediğini saydık" der. Sadedinde olduğumuz hadiste, "yetmiş kere" tevbe ve istiğfar edildiğinin zikredilmiş olmasını, bir başka hadiste ise "yetmiş kereden fazla" tâbirinin yer almasını nazar-ı dikkate alan İbnu Hacer şöyle hükme bağlar: "(Bu ifâdelerde Resûlullah'ın) mübâlağa kasdetmiş olması da, aynı rakamı kasdetmiş olması da muhtemeldir."[235]

11. وعن أسماء بن الحكم الفزارى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال:]سَمِعْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: كُنْتُ إذَا سَمِعْتُ حَدِيثاً مِنْ رسُولِ اللّٰهِ # نَفَعَنِى اللّٰهُ تَعَالَى بِمَا شَاءَ أنْ يَنْفَعَنِى مِنْهُ، وَإذَا حَدَّثَنِى رَجُلٌ عَنْهُ اسْتَحْلَفْتُهُ، فَإذَا حَلَفَ لِى صَدَّقْتُهُ، وَإنَّهُ حَدَّثَنِى أبُو بَكْرٍ الصِّدّيقُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، وَصَدَقَ أبُو بَكْر قَالَ: سَمِعْتُ رسُولَ اللّٰهِ # يَقُولُ: مَا مِنْ

رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْباً، ثُمَّ يَقُولُ فَيَتَطَهَّرُ وَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللّهَ تَعَالى إِّ غَفَرَ لَهُ، ثُمَّ قَرَأَ: وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً

يةٍ[. أخرجه أبو داود والترمذي.Œأَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَ◌كَرُوا اللّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ. ا

11. (1890)- Esmâ İbnu'l-Hakem el-Fezârî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hazreti Ali'yi dinledim, şöyle demişti: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bir hadis dinledim mi, Allah Tealâ hazretlerinin faydalanmamı dilediği kadar ondan istifade ediyordum. Şayet bir adam O'ndan hadis rivâyet edecek olsa (gerçekten duydun mu diye) yemin ettiriyordum. Yemin edince onu tasdik edip rivâyetini kabûl ediyordum."
Hz. Ebû Bekri's-Sıddik (radıyallâhu anh) bana şu hadisi rivâyet etti ve bu rivâyetinde Ebû Bekir doğru söyledi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı dinledim, demişti ki: "Günah işleyip arkasından kalkıp abdest alarak iki rek'at namaz kılan sonra da Allah Teâla hazretlerine tevbe eden her insan mutlaka mağfiret olunur." Sonra da şu âyeti okudu. (Meâlen): "Onlar fena bir şey yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler, günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları Allah'tan başka bağışlayan kim vardır? (Âl-i İmrân 135). [Tirmizî, Tefsîr Âl-i İmran, (3009); Ebû Dâvud, Salât 361, (1521) İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 193, (1395).][236]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın vefatından sonra Ashâb (radıyallâhu anhüm) hadis rivâyeti hususunda çok titiz davranıyordu. Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir, sonradan işittikleri bir hadis husûsunda içlerinde bir tereddüt olursa şâhid isterlerdi. Keza Hz. Ali de böyle bir durumda muhatabına yemin ettirirdi. İşte sadedinde olduğumuz rivâyet, Hz. Ali'nin bu prensibini kendi ağzından nakletmektedir.
Ashab'ın ileri gelenlerinin bu davranışı, hadis rivâyetinde herkesin kendini serbest hissederek rastgele, hatalı, ziyâde ve noksanlı olarak rivâyette bulunmalarını önlemeye râci idi, birbirlerini itham gayesi gütmüyordu. İlgili açıklama son ciltlerde genişçe ele alınacaktır.(kitapta böyle bir cümle yok)
İlgili açıklamaya bakılmalıdır (1, 58-60).

12. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّهِ # مَنْ قَالَ: إِلَهَ إِّ اللّهُ، وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المُلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عِدْلَ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَ◌كَانَتْ لَهُ حِرْزاً مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذلِكَ حَتَّى يُمْسى، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلَ مِمَّا جَاءَ بِهِ إِّ رَجُلٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْهُ، وَمَنْ قَالَ:

سُبْحَانَ اللّهِ وَبِحَمْدِهِ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ حُطَّتْ خَطَايَاهُ، وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ[. أخرجه الثتة والترمذي .

12. (1891)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim: "Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâşerîke leh, lehu'l mülkü ve lehu'lhamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" duasını bir günde yüz kere söylerse, kendisine on köle âzad etmiş gibi sevab verilir, ayrıca lehine yüz sevab yazılır ve yüz günahı da silinir. Bu, ayrıca üç gün akşama kadar onu şeytana karşı muhafaza eder. Bundan daha fazlasını okumayan hiçbir kimse, o adamınkinden daha efdal bir amel de getiremez. Kim de bir günde yüz kere "Sübhânallahi ve bihamdihi" derse hataları dökülür, hatta denizin köpüğü kadar (çok) olsa bile." [Buhârî, Daavât 54, Bed'ü'l-Halk 11; Müslim, Zikr 28, (2691); Muvatta, Kur'ân 20, (1, 209); Tirmizî, Daavât 61, (3464).][237]

AÇIKLAMA:

1- Bu dua, bir rivâyette: يُحْيِى وَيُمِيتُ (hayat verir ve ölüm verir), bir başka rivâyette de, بِيَدِهِ الْخَيْرُ (hayırlar O'nun elinde) ziyâdesiyle gelmiştir.

2- Bu duanın ne zaman okunacağı rivayetten rivâyete sarahat kazanır. Birinde "günde" diye mutlak iken, bir diğerinde "sabah olunca", bir diğerinde "sabah namazından sonra, konuşmazdan önce on defa" diye kayıtlanmıştır.[238]

13. وعن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّهِ #: مَنْ دَخَلَ السُّوقَ، فقَالَ: إلَهَ إَّ اللّهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ المِلْكُ، وَلَهُ الحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَهُوَ حَيٌّ يَمُوتُ بِيَدِهِ الخَيْرِ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. كَتَبَ اللّهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفَ حَسَنَةٍ، وَمحَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْفَ سَيِّئَةٍ، وَرَفَعَ لَهُ أَلْفَ أَلْفَ دَرَجَةٍ[. وفي رواية:]عِوَضَ الثَّالِثَةِ، وَبَنَى لَهُ بَيْتاً في الجَنَّةِ[. أخرجه الترمذي .

13. (1892)- Hz. Ömer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim çarşıya girince Lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh, lehü'lmülkü ve lehü'lhamdü yuhyî ve yümîtü ve hüve hayyün lâ yemûtü biyedihi'lhayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr. (Allah'tan başka ilah yoktur, tekdir, ortağı yoktur, mülk ve hamd ona aittir. Hayatı o verir, ölümü de o verir. Kendisi hayattârdır, ölümsüzdür. Hayırlar O'nun elindedir. O her şeye kâdirdir) duasını okursa Allah ona bir milyon sevab yazar, bir milyon da günah affeder ve mertebesini bir milyon derece yüceltir."
Bir rivâyette, üçüncü mükâfaata bedel, "Onun için cennette bir köşk yapar" denmiştir." [Tirmizî, Daavât 36, (3424).][239]

AÇIKLAMA:

1- Tîbî'nin açıklamasına göre çarşı, pazar gibi alış veriş yapılan yerler, hadislerde zikrullaha karşı en ziyâde gaflet edilen mahaller olarak ifâde edilmiştir. Buralar, bir başka ifâde ile şeytanın saltanat mevzii ve askerlerinin toplanma yerleridir. Öyle ise burada zikir, şeytanla savaş, onun askerlerini hezîmete uğratmak demektir. Resûlullah sadedinde olduğumuz hadiste, şeytana karşı bu savaşı veren kimsenin Allah indinde mazhar olacağı mükâfaatı belirtmektedir. Kişi, sevabını düşünerek, çarşıya daha girmeden bu duayı okursa, oranın kesif gafletine karşı tedbirini almış, zikrini, şuurunu hazırlamış olur, gaflete düşmez.
2- Duanın nasıl okunacağı mutlak gelmiştir. Dileyen sesli okur, dileyen sessiz. Tîbî der ki: "Kim çarşıda Allah'ı zikrederse, haklarında Cenâb-ı Hakk'ın: "Bunları ne ticâret ve ne de alışveriş, Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar. Bunlar gönüllerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar" (Nur 37) buyurduğu zümreye dâhil olurlar."[240]

14. وعن جويرية زوج النبي # رَضِيَ اللّهُ عَنْها:]أَنَّ رسوُلَ اللّهِ # خَرَجَ مِنْ عِنْدهَا بُكْرَةً حِينَ صَلَّى الصُّبْحَ، وَهِيَ في مَسْجِدِهَا، ثُمَّ رَجَعَ بَعْدَ أنْ أَضْحَى وَهِيَ جالِسَةٌ، فقَالَ: مَازِلْتِ عَلى الحَالِ الَّتِي فارَقْتُكِ عَلَيْهَا؟ قَالَتْ نَعَمْ. قَالَ: لَقَدْ قُلْتُ بَعْدَكِ أَرْبَعَ كَلِمَاتٍ ثَ◌ث مَرَّاتٍ لَوْ وُزِنَتْ بِمَا قُلْتِ مُنْذُ الْيَوْمِ لَوَزَنَتْهُنَّ: سُبْحَانَ اللّهِ وَبِحَمْدِهِ عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَى نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ، وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ[. أخرجه الخمسة إ البخارى.وقوله »زَنَة عَرْشِهِ« أى بوزن عرشه في عظم قدره.و»مِدَادَ كَلِمَاتِهِ« أى مثلها وعددها، وقيل المداد: مصدر كالمدّ.

14. (1893)- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelerinden Cüveyriyye (radıyallâhu anhâ)'nin anlattığına göre, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz bir gün sabah namazını kılınca, daha kendisi namazgâhında iken, erkenden yanından çıkmış, gitmiş, kuşluktan sonra Cüveyriyye (aynı yerinde zikrederek) otururken geri gelmiş ve: "Bırakıp gittiğim halde duruyorsun (hiç yerinden kımıldamadın galiba?)" diye sormuştur. "Evet" cevabı üzerine şunu söylemiştir: "Ben senden ayrıldıktan sonra dört kelime(lik bir dua)yı üç kere okudum. Eğer bunlardan hâsıl olan sevab tartılacak olsa, senin burada sabahtan beri okuduğun duaların sevabının ağırlığına denk olur. O dua şudur: "Sübhânallahi ve bihamdihi adede halkıhî ve rıdâ nefsihî ve zinete arşihî ve midâde kelimâtihî. (Allah'ı mahlukatı sayısınca, nefsinin rızasınca, arşının ağırlığınca, kelimelerinin adedince tesbih

(noksanlıklardan tenzih) ederim." [Müslim, Zikr 79, (2726); Tirmizî, Daavât 117, (3550); Ebû Dâvud, Salât 359, (1503); Nesâî, Sehv, 93, (4, 77).][241]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyetin Tirmizî'deki vechine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Cüveyriyye (radıyallâhu anhâ)'nın yanına bir sabah namazı sırasında uğrar, bir de gün ortasında uğrar. Cüveyriyye'yi aynı yerde, aynı vaziyette ibâdete devam ediyor bulunca, "sabahtan beri yapmakta olduğu zikre sevapca denk gelecek dört kelimelik dua"yı öğretir. Bu rivâyette, dua, tekrarlar zikredilerek kaydedilir. Yâni kelimelerin her biri üçer kere tekrar edilir: "Sübhânallahi adede halkıhî, sübhânallahi adede halkıhî, sübhânallahi adede halkıhî..." Ondan sonra diğer kimeler aynı şekilde üçer kere tekrar edilir.
2- Midâd meded gibi mastardır, hadiste çoğaltan, artıran şey demektir. Bâzı şârihler, sayıda, adetde misli olarak anlamış; bazısı da sevab husûsunda misli, dengi olarak anlamıştır. Her hâl u kârda bu bir temsîl olup mukâyese kastedilmemiştir. Zîra kelâm tartıya, kileye gelmez, adede girebilir.
3-Sadedinde olduğumuz hadis, bu çeşit özlü kelimelerle zikretmenin faziletini ifâde etmektedir. Kişi, belirtilen miktarda bu kelimeleri tekrar etmekle söylenen fazîlete ulaşacaktır. Hadis, mânevî mertebelere ulaşmak için, mutlaka nefsi meşekkate sokmak gerekmediğini göstermekte, az bir meşakkatle, çok meşakkatlerle elde edilene denk bir sevabın elde edilebileceğini göstermekte, Kur'an ve hadiste gelen me'sur dualarla zikretmenin daha avantajlı olacağına dikkat çekmektedir.[242]

15. وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللهِ #: كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ. ثَقِيلَتَانِ فِي المِيزَانِ. حَبِيبَتَانِ إلى الرَّحْمنِ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ. سُبْحَانَ اللهِ العَظِيمِ[. أخرجه الشيخان والترمذي .

15. (1894)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) buyurdular ki: "İki kelime vardır, bunlar dile hafif, terazide ağır, Rahmân'a da sevgilidirler: Sübhânallahi ve bihamdihi, Sübhânallâhi'l-azîm (Allahım seni hamdinle tesbih ederim, yüce Allahım seni tenzih ederim) kelimeleridir." [Buhârî, Daavât 65, Eymân 19, Tevhîd 58; Müslim, Zikr 31, (2694); Tirmizî, Daavât 61, (3463).][243]

AÇIKLAMA:

1- Hafiflik'ten murad kolaylıktır. Yani dille söyleme bakımından kolay demektir. Bu kolaylıktan da murad, duanın kısalığıdır.
Ağırlıktan murad ise, hakikî ağırlık olmalıdır. Kıyâmet günü terazinin hayır kefesinde yer alınca ağır basacak demektir. Âlimlerin açıklamalarına göre ameller, tartı sırasında tecessüm edip, maddî bir hüviyet kazanacak, bazısı bazısından ağır olacak. Dünyada bile hacimce eşit olan maddelerin ağırlığı birinden diğerine büyük farklılıklar arzeder. Sadedinde olduğumuz hadis zikir ve duaya mahsus elfâzın da, ifâde ettikleri muhtevaya göre birbirinden farklı ağırlıklarda olacağını haber vermektedir.
Ancak şunu da belirtelim ki, ulema bu ve benzeri rivâyetlerde dikkat çekilen fazîletin mutlak olmadığın söylemiştir. İbnu Battâl'ın kaydına göre, "Bu kelimelerdeki fazîlet, diyânetteki kavî, büyük cürümlerden temiz olan kimselere hastır. Şehevât ve nefsânî hevasâtın peşinde koşan, haramları işlemek sûretiyle dini kıran kimseler bu fazîletten istifâde edemezler, o istifâdeyi sağlayan fâzıl temizlere dâhil olamazlar. Nitekim âyet-i kerimede: "Yoksa kötülük işleyen kimseler, sağlıklarında ve ölümlerinde kendilerini, inanıp sâlih amellerde bulunan kimselerle bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hükmediyorlar?" (Câsiye 21) buyurmuştur.
2- Sadedinde olduğumuz hadiste, mezkûr "iki kelime"yi devamlı surette okumaya teşvik vardır. Çünkü, bütün teklifler nefse ağır ve zor gelir. Bu ise kolaydır, kolaylığına rağmen mîzanda ağırdır, tıpkı meşakkatli ameller gibi... Öyle ise bunda ihmal uygun olmaz.
3- Mezkûr iki kelimenin Allah'a sevgili olması, onları okuyanların sevgili olması demektir. Allah'ın kula muhabbeti, ona hayrın ulaşması hususundaki irâdesini ve tekrîmini ifâde eder.

Bu iki kelimenin fazîletini belirtme esnasında Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimleri (el-Esmâu'l-Hüsnâ) meyanında Rahmân isminin zikri de bir teşvik unsurudur.
Böylece, az amele çok sevap vermesi sebebiyle Allah'ın rahmetinin genişliğine dikkat çekilmiş olmaktadır.
Bu kelimelerin fazîleti, tenzîh, tahmîd ve ta'zim ihtiva etmeledinden ileri gelir. Bilindiği üzere, İslâm'ın Allah telâkkisi bu üç manâda ifadesini bulur. Namazın her tarafında bu üç mânâ tekrar edilir, namazdan sonra bunlar tesbihât adı altında 33'er kere tekrar edilerek te'yid edilirler. Kitaptan yazıldı.
4- Âlimler bu hadiste dikkati çeken ses âhenginden -ki secî denir- hareket ederek: "Tekellüfe yer vermeksizin, kendiliğinden husûle gelen secî'nin câiz olduğu hükmüne varırlar. Bu noktanın bilhassa medâr-ı bahs edilişi, bazı hadislerde secî'nin yasaklanmış olması sebebiyledir. Şu halde yasağın illeti, tekellüf dediğimiz yapmacıklık ve zorlamadır, secînin kendisi değil.
5- Son olarak, mânaya müteallik bir noktayı belirtelim: "Sübhânallâhi ve bihamdihi kelimesini, "Allahım seni hamdinle tesbîh ederim" diye tercüme ettik. Şârihler buradaki vav harfini hâl olarak alıp mânayı şöyle takdir etmişlerdir: أُسَبِّحُ اللهَ مُتَلَبِّسًا بِحَمْدِى لَهُ ِ◌ْجْلِ تَوْفِيقِهِ "Allah'ı, bana olan yardımı sebebiyle O'na olan hamdime bürünerek tesbîh ediyorum." Bu geniş mânayı, "Allah'ım, seni hamdinle tesbîh ediyorum" şeklinde daha vecîz şekilde ifâde ettik, ancak, kaydedilen mahiyetin bilinmesi de faydalıdır.[244]

16. وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رسولُ اللّهِ # أكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ َ حَوْلَ وَ َ قُوَّةَ إ ِّ بِاللّهِ، فَإنَّهَا كَنْزٌ مِنْ كُنُوزِ الجَنَّةِ[.قال مكحول:]فَمَنْ قَالَهَا ثُمَّ قَالَ: َ مَنْجَا مِنَ اللّهِ إ ِّ إلَيْهِ، كَشَفَ اللّهُ عنهُ سَبْعِينَ بَاباً مِنَ الضُّرِّ أدْنَاهَا الْفَقْرُ[. أخرجه الترمذي .

16. (1895)- Yine Ebû Hüreyre hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Lâ havle ve lâ kuvvete illa billah. (Güç de kuvvet de ancak Allah'tandır) sözünü çok tekrar edin."
Mekhûl dedi ki: "Kim bunu der ve sonra da: "Allah (ın gazabın) dan ancak O (nun rahmeti)'na iltica etmekle kurtuluşa erilebilir" derse, Allah ondan yetmiş çeşit zararı kaldırır ki bunların en hafifi fakirliktir." [Tirmizî, Daavât 141, (3596).][245]

AÇIKLAMA:

1- Havl, en-Nihâye'de açıklandığı üzere, hareket demektir. Ancak hile (çâre) mânâsına geldiği de belirtilmiştir. Hareket mânâsı esas olmakla berâber, Münâvî'nin de kaydettiği üzere, "hareket de, hîle de Allah'ın meşîeti iledir" şeklinde iki mânâyı birlikte mütâlaa etmek de uygun bulunmuştur. Kelimenin mânasındaki şümûlü kavramada, bu kökten gelen bazı kelimelerin kullanılışını bilmek faydalı olur: Muhâvele, bir şeyi hile ile taleb etmek; istihâle, bir halden başka bir hale geçmek; tahavvül, değişme geçirmek, vs.... Hepsinde güç isteyen bir hareket, bir yer değiştirme görülmektedir. Şu halde bu cümle, "şu veya bu şey", "şu veya bu iş... için" demeksizin hareket, tekâmül, güç, kuvvet gerektiren, her hâlimizde, her işimizde, her hayrımızda muhtaç olduğumuz güç ve kuvvetin Allah'tan geldiğini ifade eder.
Bu cümlenin, insanın yokluktan çıkıp kâmil bir mü'min oluncaya kadar geçirdiği bütün etvâr ve ahvâline baktığı kanaatinde olan Bediüzzaman bu ahvallerden bâzılarını şöyle kaydeder:"
1- Ademden çıkıp vücuda gelmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)
2- Zevâle gitmeyip bekâda kalmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)
3-Mazarratı def, menfaati celb (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)
4-Musibetten uzak olup matluba nail olmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)
5-Mâsiyete düşmemek, ibâdete devam etmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)
6-Azâba maruz kalmamak, nimete mazhar olmak (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)
7-Zulmete düşmemek, nur ile tenevvür etmek (için gerekli havl ve kuvvet Allah'tandır.)"

Bu mânâları tefekkür ederek söylenen bu zikirlerin insan düşüncesinde hâsıl edeceği tevhîd ve ihlâs gözönüne alınınca, "Lâ havle velâ kuvvete" cümlesinin kıymeti husûsunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyan buyurdukları ifâdede zerre kadar mübâlağa olmadığı anlaşılır.[246]

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBERE SALAVÂT

.1 عن أبى مسعود البدرى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]أتَانَا رسولُ اللهِ # وَنَحْنُ فِي مَجْلِسِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، فقَالَ لَهُ بَشِيرُ بْنُ سَعْدٍ: أمَرَنَا اللهُ تَعَالَى أنْ نُصَلِّيَ عَلَيْكَ يَا رسولَ اللهِ، فَكَيْفَ نُصَلِّى عَلَيْكَ؟ قَالَ قُولُوا: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلى إبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ اِبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَالسَّلاَمُ كَمَا قَدْ عَلِمْتُمْ[. أخرجه الستة إّ البخاربوللستة إّ الترمذي، عن أبى حميد الساعدى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قَالُوا يَارَسُولَ اللهِ كَيْفَ نُصَلِّى عَلَيْكَ؟ قَالَ قُولُوا: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلى أزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى أزوَاجِهِ وَذرِّيَّتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ[.وللخمسة عن كعب بن عجرة قال:]خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ اللهِ # فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ: قَدْ عَلِمْنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ، فَكَيْفَ نُصَلِّى عَلَيْكَ؟ قَالَ قُولُوا: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إبْرَاهِمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلى مُحَمَّدٍ وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ[.

1. (1896)- Ebû Mes'ud el Bedrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz Sa'd İbnu Ubâde'nin meclisinde otururken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza geldi. Kendisine, Beşîr İbnu Sa'd: "Ey Allah'ın Resûlü! Bize Allah Teâla Hazretleri, sana salât okumamızı emretti. Sana nasıl salât okuyabiliriz?" diye sordu. Efendimiz şu cevab verdi:
"Şöyle söyleyin:"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrahîme ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammedin kemâ bârekte alâ âl-i İbrahime inneke hamîdun mecîd. (Allah'ım! Muhammed'e ve Muhammed'in âline rahmet kıl, tıpkı İbrahim'e rahmet kıldığın gibi. Muhammed'i ve Muhammed'in âlini mübârek kıl. Tıpkı İbrahim'in âlini mübârek kıldığın gibi." (Resulullah ilâveten şunu söyledi): "Selam da bildiğiniz gibi olacak." [Müslim,Salât 65, (405), Kasru's-Salât 67,(1,165,166); Tirmizî,Tefsir, Ahzâb,(3218); Ebû Dâvut, Salât 183, (980,981); Nesâî, Sehv 49, (3, 45, 46).]
Tirmizî dışındaki Kütüb-i Sitte kitaplarında, Ebû Humeyd es-Sâidî (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayet şöyle:
"Ashab sordu: "Ey Allah'ın Resûlü sana nasıl salât okuyalım?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): Şöyle söyleyin, dedi: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ salleyte alâ İbrâhime ve bârik alâ Muhammedin ve alâ ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ bârekte alâ İbrâhime inneke hamîdun mecîd.(Allahım! Muhammed'e zevcelerine ve zürriyetine rahmet kıl, tıpkı İbrahim'e rahmet kıldığın gibi. Muhammed'i, zevcelerini ve zürriyetini mübârek kıl, tıpkı İbrahim'i mübarek kıldığın gibi. Sen övülmeye layıksın, şerefi yücesin)." [Buhârî, Daavât 33, Enbiya 8; Müslim, Salât 69, (407); Muvatta, Kasru's-Salât 66, (1, 165); Ebû Dâvut, Salât, 183, (979); Nesâî, Sehv 54, (3, 49).]
Ka'b İbnu Ucre'den gelen bir rivâyet de şöyle: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza gelmişti: "Ey Allah'ın Resûlü, dedik, sana nasıl selam vereceğimizi öğrendik. Ama, sana nasıl salât okuyacağız (bilmiyoruz)? " "Şöyle söyleyin! dedi:
"Allahümme salli alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrahîme inneke hamîdun mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîd." [Buhârî, Daavât 33: Müslim, Salât 66, (406); Ebû Dâvud, Salât 183, (976);Nesâî, Sehv 51, (3, 47); Tirmizî Vitr,20, (483).][247]

2. وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَ‌ةً وَاحِدَةً صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَ‌لَوَاتٍ، وَحُطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ، وَرُفِعَتْ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ[. أخرجه النسائى.وله في أخرى عن أبي طلحة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ:]جَاءَ # ذَاتَ يَوْمٍ وَالبِشْرُ فِي وَجْهِهِ، فَقُلْنَا: إنَّا نَرَى البِشْرَ فِي وَجْهِكَ؟ فقَالَ: إنَّهُ أتَانِي المَلَكُ، فقَالَ يَا مُحَمَّدُ: إنَّ رَبَّكَ يَقُولُ أمَا يُرْضِيكَ أنْ‌ يُصَلِّيَ عَلَيْكَ أحَدٌ إ‌ٍّ صَلَّيْتُ عَلَيْهِ عَشْراً، وَ‌ يُسَلِّمُ عَلَيْكَ أحَدٌ إ‌ سَلَّمْتُ عَلَيْهِ عَشْراً[.

2. (1897)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bana (bir kere) salât okursa Allah da ona on salât okur ve on günahını affeder, (mertebesini) on derece yükseltir." [Nesâî, Sehv 55, (3, 50).]
Yine Nesâî'de Ebû Talha (radıyallâhu anh)'dan gelen bir rivâyet şöyle: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), yüzünde bir sevinç olduğu halde geldi. Kendisine:
"Yüzünüzde bir sevinç görüyoruz!" dedik.
"Bana melek geldi ve şu müjdeyi verdi: "Ey Muhammed! Rabbin diyor ki: "Sana salavât okuyan herkese benim on rahmette bulunmam, selâm okuyan herkese de benim on selâm okumam sana (ikram olarak) yetmez mi?" [Nesâî, Sehv 55, (3, 50).][248]

3. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رَسُولُ اللّهِ #: أوْلَى النَّاسِ بِي يَوْمَ القِيَامَةِ أكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَ‌ةً[. أخرجه الترمذى.وله في أخرى عن عليّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: البَخِيلُ مَنْ ذُكِرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ[.

3. (1898)- İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm) buyurdular ki: "Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavât okuyandır." [Tirmizî, Salât 357 , (484).]
Yine Tirmizî'de Hz. Ali (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette şöyle denir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Gerçek cimri, yanında zikrim geçtiği halde bana salavât okumayandır. " [Tirmizî, Daavât 110, (3540).][249]

4. وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللّهِ #: إنَّ للّهِ مَ‌ئِكَةً سَيَّاحِينَ فِي ا‌ْرْضِ يُبَلِّغُونِي عَنْ أُمَّتِي السَّ‌مَ[. أخرجه النسائى .

4. (1899)- Hz. İbnu Mes'ud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissâlatu vessalâm) buyurdular ki: "Yeryüzünde Allah'ın seyyâh melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını (ânında) bana teblîğ ederler." [Nesâî, Sehv 46. (3, 43).][250]

AÇIKLAMA:

1- Bu bâbda yer alan dört hadis, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e okunması gereken salât u selâmla ilgilidir. Gereği, sevabı, okunması gereken salât u selâmın metni vs.
Biz bu mevzu ile ilgili bâzı noktaları toptan açıklayacağız:

SALÂT U SELÂMIN HÜKMÜ

Hemen şunu belirtelim ki, Resûlullah'a salât u selam okumak bizzat Rabbülâlemîn'in emridir: "Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât (ve tekrîm) ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin, tam bir teslimiyetle de selâm verin" (Ahzâb 56).
Bu emir bir farz mıdır, yoksa vâcib veya müstehap mı ifâde eder?
Bu sorunun cevabında ulemâ on ayrı görüş beyan etmiştir:

1- Taberî'ye göre "müstehabtır."
2- İbnu'l-Kassâr'ın nakline göre "vacibtir ve bu hükümde icma edilmiştir."
3- Ömürde bir kere salavât okumak vacibtir. Namazda da olsa, namaz dışında da olsa vacib yerine gelir. Tıpkı kelime-i tevhid gibi. Hanefîlerden Ebû Bekr er-Râzî, İbnu Hazm bu görüştedir. Kurtubî de: "Ömürde bir kere de olsa salavât okumanın vücûbunda ihtilâf yoktur. Ancak o, müekked sünnetler gibidir, onların vacib olduğu zamanlarda o da vacibtir" der.
4- Namazda son oturuşta, teşehhüdle namazdan çıkış selâmı arasında vacibtir. Şafiî ve kendisine tâbi olanlar bu görüştedir.
5- Teşehhüdde vacibtir. (Şa'bî ve İshak'ın görüşü). Teşehhüdde salât okunması, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre farz ise de, Hanefîlere, Mâlik ve Cumhûr'a göre sünnettir. Farz diyenlere göre, salavât terkedilecek olsa, namaz iptal olur, yeniden kılınması gerekir. Bu görüşünden dolayı, Şâfiî tenkîd edilmiştir.
6- Ebû Cafer el-Bâkır'ın: "Teşehhüd diye kayıtlanmaksızın namazın herhangi bir yerinde okunması vacibtir" dediği nakledilmiştir.
7- Ebû Bekr el-Mâlikî: "Sayı ile tahdît edilmeksizin çokça okunması vacibtir" demiştir.
8- "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zikri geçtikçe, hatırlandıkça söylenmelidir" diye hükmedenler de olmuştur. Tahâvî, bir kısım Hanefîlerle, Halîmî ve bir kısım Şâfiîler gibi Zemahşerî ve Mâlikîlerden İbnu'l-Ârabî: "Böyle yapmak ihtiyata uygun olanıdır" demiştir.
9- Zemahşerî'nin naklettiğine göre: "Bir mecliste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zikri bir çok kere geçse de bir kere salât u selâm okunması yeterlidir, her seferinde okumak müstehabtır."
10-Yine Zemahşerî'nin nakline göre "her dua esnasında" vacibtir.
Şu halde ulemâ, salât u selâm okumanın vacib olduğu husûsunda ihtilâf etmemiştir. Hangi şartlarda vâcib olduğunda ihtilâf varsa da, en uygunu Resûlullah'ın ismi zikredildikçe okumaktır. Hutbe dinlerken, Kur'an okurken salavât getirmek vacib değildir.[251]

SALÂT NEDİR?

Râgıb'a göre salât, lügat olarak dua, tebrîk, ta'zîm mânâlarına gelir. Dînî ıstılah olarak dua mânasında kullanıldığı gibi ibadet mânasına da gelir. Kelime, kulun Allah'a salâtını ifâde ediyorsa, dua, namaz, ta'zîm mânalarına gelir, ancak Allah ve Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in insanlara salâtını ifâde ediyorsa, bu durumda aynı kelime "tezkiye" ve "İlâhî rahmete mazhar kılma" mânâlarına gelir. Melekler salât ediyorsa bu, dua ve istiğfardır. Şu halde yukarıda kaydettiğimiz âyette, Allah ve meleklerin Hz. Peygamber'e salât etmesi, meleklerin Resûlullah lehinde istiğfar etmesi, Cenâb-ı Hakk'ın da rahmetine mazhar kılması demektir. Seyid Şerîf'e göre "salât" Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfar, mü'minlerden hayır duadır. İbnu Hacer'e göre ise "salât" Allah'tan paygamberine olursa bu, rahmetin artmasıdır, başkalarına olursa rahmet ve tezkiyedir. Mücâhid'e göre Allah'tan salât, tevfik ve ismettir, meleklerden avn ve nusret (yardım), ümmetten ittibâdır. Bâzı âlimler de, "Rabb'in, Peygamberine salâtı, O'nun şerefini yüceltme ve tekrim (kıymet verme); meleklerin salâtı, onun mükerremiyetini izhârdır; ümmetin salâtı da onun şefa-atini talepdir" demiştir.
Bâzı âlimlere göre de meleklerden "salât"ın mânası atf'dır, yani esirgeme, Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilince, ya kullarını melekleri nezdinde senâ etmesi demek olur -ki bu, Allahu Teâla'nın peygamberlerine salâtının tefsirine daha uygun düşer- yahut kemâl-i rahmeti mânasınadır. Salât, Allah'tan başkasına nisbet edilince mânâsı hayır ile dua olur. Beyzâvî'ye göre: "Resûlullah'a salât, onun şerefini izhâra ve şânını tâzim ve tekrime îtinâdır."
İbnu Hacer, burada kaydedilmeyen bâzı ulemâdan benzer bir kısım nakillerden sonra şunu söyler: "Bu kaydedilen görüşlerin en uygunu Ebû'l-Âliye'den kaydettiğimizdir: "Hz. Peygamber'e Allah'ın salâtının mânâsı, O'na senası ve şânını yüceltmesidir (tâzîmi). Melâikenin ve insanların salâtı ise, bunu onun için Allah'tan taleptir. Öyle ise bu talepden murad, artmayı taleb etmektir, salâtın aslını taleb etmek değil..." İbnu Hacer bu te'vilin en uygun oluşuna gerekçe olarak salât kelimesinin bütün kullanışlarda (salât Allah'tan veya melâikeden veya insandan da olsa) hep aynı mânâyı taşımasını gösterir.
Resûlullah'a salât ve selâmı mü'minlere emreden âyet-i kerîmede Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vessalâm)'ın tâzîmi ve başkalarından farklı olarak tebcîlinin emredildiği husûsunda ulemâ icma etmiştir. Halîmî, salât okuyarak yerine getirilen bu ta'zîmin mahiyetini açıklamak üzere şöyle der: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okumanın mânâsı, O'nun tâzim edilmesidir (yüceltilmesi).

Öyle ise, Allahümme salli alâ Muhammedin (ey Allahım, Muhammed'e salât et) demenin mânâsı: "Muhammed'i büyük kıl" عَظِّمْ مُحَمَّدًا demektir. Büyük kılınması, hem dünya ve hem ahirettedir. Dünyada büyük kılınması, zikrinin yüceltilmesi, dininin izhârı ve şerîatının ibkasıyla gerçekleşir. Ahirette büyük kılınması ise, sevâbının bol kılınması, ümmetine şefaatçi yapılması, Makâm-ı Mahmûd'la fazîletinin ebedîleştirilmesiyle olur. Bu duruma göre, âyet-i kerîmede gelen: "Ey iman edenler, siz de ona salât edin!" emrinin mânâsı "Salât okuyarak onun için Rabbinize dua edin (bu söylenen büyüklük vasıtalarını ona vermesini taleb edin)" demektir.[252]
BÂRİK:"Bereket ver" demektir. Burada bereket, hayır ve kerâmetin artması mânâsındadır. "Ayıplardan temizleme ve tezkiye mânâsınadır" diyen de olmuştur. "Maksad bunun sâbitleşip devam etmesidir, nitekim, بَرَكَتِ اْ‘‘بِلُ "deve yere çöküp sâbitleşti" demektir" yorumunu getiren de olmuştur.[253]

SUAL: SALÂT KELİMESİ PEYGAMBERLER DIŞINDA KULLANILIR MI?

Bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. "Câiz" diyenler rahmet mânasını kastederler. Nitekim bu mânada Hz. Peygamber: اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى آلِ اَبِى اَوْفَى "Allahım, Ebî Evfâ ailesine rahmet ve bereket ver" diye dua etmiştir. Câiz değil diyenler daha ziyâde, salât kelimesine ta'zim mânâsını verenlerdir. Allahümme salli alâ Muhammedin sözümüz, sadece "Allah'ım, Muhammed'e rahmet et" veya "Muhammed'e merhamet et" mânâsına gelseydi peygamberlerden başkası hakkında kullanmak da câiz olurdu. Keza "salât" kelimesi sadece bereket ve rahmet mânâlarına gelseydi "namazda musallînin: "Esselâmu aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullahi ve berekâtühü" sözü ile birlikte salâtı okuması da vâcibtir" diyenlere göre teşehhüdde okunmasının vücûbu da düşerdi. Halbuki yukarıda belirtildiği üzere salâttan öncelikle kastedilen, ta'zim ve tekrim (büyük kılmak, değer vermek)'dir. Öyle ise esas olan salâtın Resûllullah'a tahsîsidir. Ulemâ, terkîm ve ta'zim mânasında salâtın Hz. Peygamber'e has olduğunda müttefiktir.[254]

ÂL-İ MUHAMMED

Resûlullah'a okunan salâtda sâdece Efendimiz'e değil, onun âline de salât ve selâm ediyoruz. Acaba âl-i Muhammed kimlerdir?
* Bu meselede de ulemâ ihtilâf eder. Bir görüşe göre ehl kelimesinden gelen âl kelimesi, aile mânâsına gelir. Âl-i Muhammed deyince bâzı âlimler Resûlullah'ın sadaka haram olan yakınlarını anlamıştır. İmâm Şâfiî ve Cumhur bu görüştedir. Nitekim Resûlullah, Hasan İbnu Ali'ye "Biz âl-i Muhammed'iz, bize sadaka helâl olmaz" buyurmuştur. Aslında bunlar hakkında da ihtilâf edilmiştir.
* Ahmed İbnu Hanbel: "Teşehhüd hadisindeki âl-i Muhammed'den murad ehl-i beytidir" demiştir.
* Âl-i Muhammed'den muradın Resûlullah'ın zevceleri ve zürriyeti olduğu da söylenmiştir. Ancak, bir kısım âlimler buna itiraz ederek, âl-i Muhammed'e her üçüncü de (yâni zevceler, zürriyet ve sadakanın haram edildiği yakınları) girdiğini belirtmişlerdir. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivâyet bu üç grubu da âl-i Muhammed olarak zikretmiştir. "Öyle ise, hadisi rivâyet eden râviler, bunlardan bazısını unutarak zikretmeyi ihmâl etmiştir. Çünkü her biri ayrı ayrı rivâyetlerde zikredilirler..."
* Bazı rivâyetlerde Âl-i Muhammed tâbiriyle sâdece Resûlullah'ın zevceleri kastedilmiştir.
* Bâzı rivâyetlerde, sâdece zürriyet sözüyle husûsan Hz. Fâtıma'nın nesli kastedilmiştir.
* Âl-i Muhammed bütün Kureyş'tir diyen de olmuştur.
* Âl'den murad "bütün ümmet"tir diyen olmuştur. Bu sonuncu görüşü İmam Malik'in, Ezherî'nin, bir kısım Şâfiîlerin benimsediğini; Şerhu Müslim'de Nevevî'nin tercîh ettiği, el-Kâdı Hüseyin ve Râgıb gibi bazılarının ittikâ ile kayıtlıyarak "ümmetten muttaki olanlar" dediklerini belirtirler... Bu görüşü te'yid eden âyet ve hadisler zikredilmiştir: إِنَّ اَوْلِيَاؤُهُ إِلّاَ الْمُتَّقُونَ "Onun dostları ancak muttakîlerdir" (Enfâl 34) buyurulmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da إِنَّ اَوْلِيَائِى مِنْكُمُ الْمُتَّقُونَ "Sizden benim dostlarım, müttakî olanlarınızdır" buyurmuştur.[255]

HZ. İBRAHİM'İN ZİKRİ

Resûlullah'a salavât okurken: "Allah'ım, Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât et, tıpkı İbrâhim'e ve İbrahim'in âline salât ettiğin gibi..." denmektedir. Burada Hz. İbrahim'in öncelikle zikredilmiş olması, yani, Cenâb-ı Hakk'tan Peygamberimiz için salât taleb ederken, "İbrahim'e salât yaptığın gibi..." denmiş olması ulema arasında ihtilaf mevzuu olmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. İbrahim ve onun âlinden de efdal olduğu halde, Hz. İbrahim ve âli daha efdal imişçesine, onlara atfen Peygamberimiz ve âli için salât taleb ediyoruz?

Bu sorunun cevabına geçmeden hemen belirtelim ki, okunan duada Hz. İbrahim ve âlinin Cenâb-ı Hakk'ın tebciline mazhariyetleriyle ilgili ihbâr Kur'an-ı Kerîm'in bir âyetine işâret etmektedir: "...Ey ehl-i beyt, Allah'ın rahmeti, bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphe yok ki O, asıl hamde layık, hayr u ihsanı çok olandır" (Hûd 73). Meseleye getirilen açıklama ve cevaplara gelince, bazıları şöyledir:

* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu ifâdesi, kendisinin Hz. İbrahim (aleyhisselâm)'den efdal olduğunu bilmesinden önceye aittir.

* Bunu tevazu için söylemiştir.* Teşbîh burada, kadr u kıymette değil, asıldadır. Nitekim Kur' an'da bunun örnekleri var: "Sizden öncekilere oruç farz kılındığı gibi size de farz kılındı" (Bakara 183); "Nuh'a vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik" (Nisa 163).

* Burada teşbîh, nâkısı kâmile benzetme değil, meşhur olmayanı meşhur olana (bilinene) ilhak nev'indendir.

* Burada teşbîh, Hz. Peygamber ve âline olan salâtın tamamı ile Hz. İbrahim ve âline olan salâtın tamamı arasında yapılmıştır. Hz. İbrahim'in âline pek çok peygamberin dahil olduğu düşünülecek olursa, kendisine benzetilmenin (müşebbeh bih), bu nokta-i nazardan daha kavî olduğu anlaşılır. Burada söylenmek istenen şudur: Hz. İbrahim'in neslinden pek çok peygamber gelmiştir. Hz. Peygamber'in neslinden velîler gelmiştir, ama peygamber gelmeyecektir. Peygamber'in fazîleti, velîlerin fazîletinden üstün olduğuna göre, Hz. İbrahim'in fazîleti, neslinden gelen peygamberlerin mazhar olduğu fazîletlerle birlikte toplanınca, bu daha fazla gelir. Hatta bu nokta-i nazardan, Hz. Peygamber ve âli'ni de Hz. İbrahim'in âli arasında mütâlaa edebiliriz, çünkü neslen ona dayanmaktadır. İbnu Abbâs'tan, "Muhammed, âl-i İbrahim'dendir" hadisi rivâyet edilmiştir.

* Hz. Peygamber'in bu duadan muradı, kendine verilen nimetin tamamlanmasıdır, tıpkı Hz. İbrahim'e tamamlandığı gibi.

Bunlardan ve kaydetmediğimiz diğer bütün görüşlerden her birinin bir haklılık yönü vardır. Meseleyi tahlîl edenler umûmiyetle, Hz. Peygamber ve âlinin fazîletleriyle, Hz. İbrahim ve âlinin fazîletlerini toplam olarak nazar-ı dikkate almak ve hattâ Hz. Peygamber'i de -kıyâmete kadar mazhar olacağı fazîletlerle birlikte- Hz. İbrahim'in fazîletleri meyânında mütâlaa ederek bu teşbihi değerlendirmek gerektiği görüşünü kuvvetli ve isabetli bulmaktadırlar. Doğruyu Allah bilir.[256]

SALÂTIN EHEMMİYETİ

İslam dini, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a salât okumayı, kulluğun izharında mühim ve müessir bir vâsıta kılmıştır. Daha önceki hadislerde geçtiği üzere en makbul bir duadır, başkaca her çeşit dualarımızın makbul olma şartlarından biri salât kılınmıştır. Dualarımızın başında, esnasında (ortasında) ve sonunda salavât okunmalıdır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) pek çok hadislerinde kendisine salavât okumaya teşvîk buyurmuştur. Birkaç tanesini kaydedeceğiz:

* "Dua eden bir kimse peygambere salât okumadığı müddetçe duası perdelidir (hedefine ulaşamaz)."

* "Her dua semaya çıkmaktan yasaklanmıştır. Bana salât getiren dua müstesna, o çıkabilir."

* "Kim bana salât getirmeyi unutursa ona cennetin yolu unutturulur."

* "Cebrail (aleyhisselâm)'le karşılaştığımda bana şunu söyledi: "Sana müjdeler olsun. Allah diyor ki: "Kim sana selâm verirse ben ona selâm veririm. Kim sana salât getirirse ben de ona salât (rahmet) ederim."

* "İbnu Ubey İbni Ka'b (radıyallâhu anh), Efendimiz aleyhissalâtu vesselâm)'e sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben sana çok salavât getiriyorum, buna vaktimin ne kadarını ayırayım?"

"Dilediğin kadarını" cevabını alınca tekrar sordu:

"Dörtte biri nasıl?"

"Dilediğin kadar yap, artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Üçte biri olsa?"

"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."

"Yarı olsa?"
"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."
"Üçte ikisi nasıl?"
"Dilediğin kadar yap. Artırırsan senin için daha hayırlıdır."
"Bütün vakitlerimde sana salât okusam?"
"Bu takdirde yeter, günahın mağrifet olunur."[257]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/510-511.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/511.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/513.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/513.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/514.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/514-515.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/516.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/516-517.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/517.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/518.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/518.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/519.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/519.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/520.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/520.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/521.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/521.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/522.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/522.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/523.
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/523-524.
[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/524.
[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/524.
[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/525.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/525.
[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/526.
[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/526.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/527.
[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/527.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/527-528.
[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/528.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/529.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/529.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/529.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/529.
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/530.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/530.
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/530.
[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/531.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/531.
[41] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/531-532.
[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/533.
[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/533.
[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/633-534.
[45] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/534-535.
[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/535-536.
[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/536.
[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/536-537.
[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/537.

[50] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/537.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/538.
[52] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/538.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/539.
[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/539-540.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/540.
[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/540.
[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/541.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/541-542.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/542-543.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/543.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/544.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/545.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/545-546.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/546-547.
[65] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/547.
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/547-548.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/548.
[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/548.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/548.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/549.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/550.
[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/550.
[73] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:6/550-551.
[74] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/6
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/10-14.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/15.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/15-16.
[78] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/16.
[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/16-17.
[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/17-18.
[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/18.
[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/18-19.
[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/19.
[84] Hanîf, daha önce açıklandığı üzere, dinde ihlâslı, başka dinlerden tamamiyle yüz çevirmiş, Hakk'a taraftar gibi manalara gelir. Ayrıca Harîf, Hz. İbrahim'in dinine mensup demektir. Müslüman da "Hakk'a teslim olmuş" demektir.
[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/20.
[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/20.
[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/20.
[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/21-22.
[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/23.
[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/23-24.
[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/24.
[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/25.
[93] Ruh'la ilgili uzunca bir tahkiki merhum Hasan basri Çantay'ın Türkçemizdeki en kıymetli Kur'ân tercümesi olan "Kur'ân-ı Hâkim ve Meâl-i Kerîm" adlı eserinden aynen iktibas ediyoruz (cilt 3, sayfa 1137-1139).
"Cumhûra göre (Cebrâil) aleyhisselâm "Celâleyn, Medârik". Bütün ruhlara müvekkel olan bir melek, yahud cins-i melek, yahud (Cebrâil) aleyhisselâm, yahud bütün meleklerden büyük olan ilâhî bir mahlûk (Beyzâvî). Bazılarına göre bir melektir ki, arş müstesnâ olmak üzere, Allah ondan büyük bir mahlûk yaratmamıştır.
(Şah Veliyyullah-i Dehlevî) hazretleri "Huccetullah-il Bâliğa" sının "Haşir vak'alarının iç yüzlerinden bir parça" unvanlı dördüncü bâbının başında şöyle der: "Bil ki, insan ruhlarının, bir demir nasıl mıknatısa doğru çekilip gidiyorsa öylece, müncezip olduğu (câzibesine tutulduğu) bir hazret vardır: Hazıyre-i kuds. Orası beden gömleklerinden sıyrılan ruhların -Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtü vasselâm)'in : "Birçok yüzleri, dilleri ve lûgatleri vardır" diye anlattığı -Ruh-ı a'zam= En büyük ruh" ile olan toplantısının yeridir... (O eserin üçüncü "Mele'i a'la" babında da şöyle demiştir:) "Onların (ruhların) en büyüklerinin nurları toplanıp Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtü vasselâm)'in "Bir çok yüzleri ve dilleri var" diye anlattığı "Ruh"un yanında tedâhul ederler, orada tek bir şey gibi olurlar. Ona Hazîre-i kuds denilir..." Bu sözlerde geçen "Hazret", huzur, ön, kat ma'nâsınadır. Diğer lâfızlarla birleştiği zaman ta'zıym (büyükleme) anlatır: "Hazreti Kün= Şânı yüce olan Kün emri, kelimesi" gibi Musannıfın ve yukarıda işâret ettiğimiz vech ile, ba'zı müfessirlerin mübhem olarak bahsettikleri "Ruh-ı a'zam" hakkında kısaca izahat vermeyi münâsip görüyoruz: Bu sûre-i celîlede ve éEl-kadr" sûresiyle diğer ba'zı sûrelerde zikredilen bu "Ruh" a dâir hayli söz söylenmiştir. Meselâ [İbni Mes'ud (radıyallahu anh)] onun göklerden ve dağlardan büyükj bir melek olduğunu, (İbni Abbas) (radıyallahu anhüma) da yaratılışta onun meleklerin en büyüğü bulunduğunu beyan etmişlerdir. (Beyzâvî): "Yahud" kaydıyla "Bütün meleklerden büyük olan ilâhî bir mahlûk" der. (Şeyzâde) de (Cenâb-ı Alî) (radıyallahu anhümâ)'den nakledilen şu rivâyeti söyler: "Ruh bir melektir ki onun yetmişbin yüzü, her yüzünde yetmişbin dili, her dilinde yetmişbin lûgatı vardır. Bütün o lûgatlarla Allah-ü Teala'yı tesbîh eder. Cenab-ı Hakk her bir tesbihi başına, kıyâmete kadar, meleklerle birlikte uçacak bir melek yaratır. Allau Teâla, arş müstesnâ olmak üzere, ondan büyük bir mahlûk yaratmamıştır. Eğer o melek dilerse yadi gökle yedi yeri ve onların içinde olanların hepsini bir lokmada yutabilir." (Fahreddîn-i Râzî) de bu nakli kaydettikten sonra der ki: "Şu tafsıyl her halde Resûlullah (aleyhissalâtü vasselâm) tarafından verilmiş olmak lazımdır. Çünkü onu doğrudan doğruya (Hazreti Alî) (radıyallahu anh) bilemez. Halbuki peygamberimizin yalnız ona söyleyip de başkalarına haber vermemesi de vârid değildi." (Seyyid Şerîf) Ruh-ı a'zam"ı şöyle ta'rif etmiştir: "O zat-i ilâhiyeye, rübûbiyyeti itibariyle, mazhar olan insânî ruhdur ki etrafında kimse dolaşamaz. Kimse de ona aramakla kavuşamaz. Onun künhünü Allah'tan başkası bilemediği gibi o gayeye kimse de eremez. O, akl-ı evveldir, hakıykat-i Muhammediyye'dir. Nefs'i vaahidedir, hakıykat-i esmâiyyedir. Hakkın kendi suretinde (yani hakîkat-i esmâiyyesine mazhar buyurarak) yarattığı ilk mevcuttur, en büyük halîfedir, nurânî cevherdir. Cevherliği zâte, nurânîliği de zatın ilmine mazhardır. Cevherliği bakımından ona nefs-i vâhide, nuraniliği bakımından da akl-ı evvel denilmiştir. Onun âlem-i kebîrde birçok mazharları ve akl-ı evvel, kalem-i a'lâ, nur, nefs-i külliye levh-i mahfuz ve sâire kabîlinden isimleri olduğu gibi ehl-üllahın ve diğerlerinin ıstılahında âlem-i sağıyr olan insanda zuhûrları ve mertebeleri itibariyle de mazharları ve sır, hafaa ruh, kalb, kelime ruu', füâd, sadr, akıl, nefs gibi isimleri vardır". Bilhassa Sufiyyenin büyük meşâhîrinden (Abd-ül Kerîmi Ceylî) hazretlerinin "İnsân-ı kâmil"inde -ki ulemâyı şerîat ve hakikatten Balıkesirli merhum (Abd-ül Azîz Mecdî) efendi kaddesellahü sırreh tarafından kâmil bir salâhıyyetle terceme edilmiştir- bu "Ruh" hakkında çok uzun izahat vardır. Şöyle başlar: "O, Suhiyye ıstılahında "Hakk-ı

mahluk = Yaratılmış bir hakikat" ve "Hakikat-i Muhammediye" denilen melektir. Allah ona kendine olan bakışı gibi baktı. Onu kendi nurundan, âlemi de ondan yarattı. "Emrullah" onon adlarındandır. Varlık âleminin en şereflisi, ma'nevî mertebece, kudretce en yükseğidir. Ondan üstün bir melek yoktur. Hakka yakın olanların ulusudur o. Hak, varlık değirmenini onun üstünde döndürdü..."
(Şeyh-i Ekber), "Et-tedbîrât-ül ilâhiyye fî ıslah-ı memleket-il insâniyye" sinde der ki: "... Güneş, ziyâsı olduğu halde, taalluk ettiği şeylerin mizâc, suret ve şekillerine göre ihtilâf eder. Ruh-ı a'zam da bir, fakat hükmü, bulunduğu mahallere göre, muhteliftir. Teaddüd ve tekessürü tedbîr ettiği cisimlere göredir ki onlar da "Cüz'îruhlar" adını alır. Gerek "Ben ona ruhumdan üfürdüm" meâlindeki âyet-i kerîmde, gerek "En-Nebe" suresinin bu âyetinde, gerek "Sana ruhu sorarlar ("El-İsrâ" sûresi, âyet: 80) meâlindeki âyette "Ruh" lâfzının hep müfred olarak zikredilmesi bunu te'yîd eder. Bazı hadîslerde cem'i sığasıyle vârid olan ruhlardan murad cisimlerle berâber gözünüze alınan ruhlardır..."
(Şah Veliyyullah-i Dehlevî) nin çok yüksek bir hadîs âlimi, (Seyyid Şerîf)'in muhakkik ve zülcenâhayn bir zât-i âlî olmalarına rağmen - müfessirleri şöylece bir tarafa bırakıyorum- âciziniz bahsedilen bu "En büyük ruh" hakkında sahıyh hiçbir hadîs bulamadım. Bununla berâber benim bulamayaşım böyle bir hadîsin esâsen yok olduğunu ifade ve isbat edemeyeceği gibi söylenen o sözlerin mükâşefe mahsulü olmadığını da iddiâ etmez. Keşfen sâbit, fakat rivâyeten gayr-ı sâbit addedilen hadîsler vardır ki, bunlar ulemâyı hadîs ile sufiyye arasında öteden beri nizâ-ı mucib olmuştur. Aciziniz bu bahsin tedkîykını sadedden hâriç görerek yalnız bu babta söylenenlere kısaca bir işâreti kâfi görmüş bulunuyorum".
[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/25-28.
[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/28-29.
[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/29.
[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/29-30.
[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/30.
[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/30-31.
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/31.
[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/31.
[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/32.
[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/32.
[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/33-34.
[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/35.
[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/35-36.
[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/38-40.
[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/40-41.
[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/41.
[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/41.
[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/42.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/42-43.
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/44.
[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/44.
[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/44.
[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/45-46.
[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/46.
[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/47.
[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/48.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/48.
[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/48-49.
[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/49.
[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/50-53.
[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/52.
[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/52-53.
[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/54.
[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/54.
[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/55.
[129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/55.
[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/56.
[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/56.
[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/57.
[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/57.
[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/58.
[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/59.
[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/60.
[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/60-61.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/62.
[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/62-63.
[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/63.
[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/63-64.
[142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/64.
[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/65.
[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/65.
[145] Bu cümle Ebu Dâvud'daki aslında yer almamaktadır.
[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/66.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/66.
[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/66.
[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/66.
[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/67.
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/67-68.
[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/68.
[153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/69.
[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/70.
[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/70.

[156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/70.
[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/71.
[158] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/71-72.
[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/72.
[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/74-76.
[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/76.
[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/76.
[163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/77.
[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/77-78.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/78.
[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/78.
[167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/79.
[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/80.
[169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/81.
[170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/81-82.
[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/82.
[172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/83.
[173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/83-84.
[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/85.
[175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/85-86.
[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/86.
[177] Felak suresinde çöken karanlık el-Gâsık olarak isimlendirilmiştir: "Karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden... sabahın Rabbine sığınırım." (Felak 1-3).
[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/86-87.
[179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/88.
[180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/88.
[181] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/89.
[182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/89.
[183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/89.
[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/90.
[185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/90.
[186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/91.
[187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/91.
[188] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/92.
[189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/92-93.
[190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/94.
[191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/94.
[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/95.
[193] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/96.
[194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/97.
[195] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/98.
[196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/98-99.
[197] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/100.
[198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/100.
[199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/101.
[200] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/101.
[201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/101-102.
[202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/103.
[203] Kabir azâbının varlığı ve mâhiyeti ile ilgili açıklama 5493-5500 numaralı hadîslerde gelecek.
[204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/105-106.
[205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/106.
[206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/106-107.
[207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/107.
[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/107-109.
[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/109.
[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/109-110.
[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/110.
[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/110-111.
[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/112.
[214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/112-113.
[215] Hallet de haslet demektir. Râvî hangi kelimenin kullanıldığında şüphe etmiştir.
[216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/114-115.
[217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/115-116.
[218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/116-117.
[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/117-118.
[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/118-119.
[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/119.
[222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/119.
[223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/119-120.
[224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/120.
[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/120-121.
[226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/121.
[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/121-122.
[228] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/122.
[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/122-123.
[230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/123.

[231] Burada huzûr'dan maksad Allah'ın huzurunda olduğunun îdrâkidir.
[232] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/123-124.
[233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/124.
[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/124-125.
[235] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/125-126.
[236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/127.
[237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/128.
[238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/128.
[239] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/128-129.
[240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/129.
[241] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/130.
[242] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/130.
[243] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/131.
[244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/131-132.
[245] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/132.
[246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/132-133.
[247] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/133-135.
[248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/136.
[249] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/136.
[250] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/137.
[251] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/137-138.
[252] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/138-139.
[253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/139
[254] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/139-140.
[255] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/140.
[256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/141-142.
[257] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/142-143.

KİTABU'Z- ZİKR

.1 عن أبي هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رسولُ الله #: إنَّ للهِ مَ◌ئِكَةً يَطُوفُونَ فِي الطُّرُقِ يَلْتَمِسُونَ أهْلَ الذِّكْرِ. فَإذَا وَجَدُوا قَوْماً يَذْكُرُونَ اللّهَ تَعالى تَنَادَوْا: هَلُمُّوا إلى حَاجَتِكُمْ فَيَحُفُّونَهُمْ بِأجْنِحَتِهِمْ إلى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ، وَهُوَ أعْلَمُ بِهِمْ: مَا يَقُولُ عِبَادِى؟ فَيَقُولُونَ: يُسَبِّحُونكَ، وَيُكَبِّرُونَكَ، وَيَحْمَدُونَكَ، وَيُمَجِّدُونكَ. قال فيقولُ: هَل رأوْنِي؟ فيقولونَ:َ . فيقولُ: كَيْفَ لو رأوْنِ◌ى؟ فيقولُونَ: لو رأوْكَ كانوا أشدَّ لَكَ عِبادةً وَأشَدَّ لَكَ تَمْجِيداً وَأكْثَرَ لَكَ تَسْبِيحاً. قال فيقولُ: فَمَا يَسْألُونَ؟ فَيَقُولُنَ: يَسْألُونَكَ الجَنَّةَ. فيقولُ: هَلْ رَأوْهَا؟ فيقولُونَ:َ يارَبِّ. فيقولُ: كَيْفَ لَوْ رَأوْهَا؟ فيقولُونَ: لَوْ رَأوْهَا كَانُوا أشَدَّ عَلَيْهَا حِرْصاً وَأشَدَّ لَهَا طَلَباً وَأعْظَم فِيهَا رَغْبَةً. قال: فَمِمَّ يَتَعَوَّذُونَ؟ فيقولُونَ: يَتَعَوَّذُونَ مِنَ النَّار. فيقولُ: هَلْ رَأوْهَا؟ فيقولُونَ:َ يَا رَبِّ. فيقولُ: كَيْفَ لَوْ رَأوْهَا؟ فيقُولُون: لَوْ رَأوْهَا كَانُوا أشَدَّ مِنْهَا فِرَاراً وَأشَدَّ لَهَا مَخَافَةً. قالَ فيقولُ: أُشْهِدُكُمْ أنِّى قد غفرتُ لهم. قال: فيقولُ مَلَكٌ منهمْ فيهمْ فنٌ عَبْدٌ خطَّاءٌ لَيْسَ مِنْهُمْ إنَّمَا مَرَّ لِحَاجَةٍ فَجَلَسَ، فيقولُ: وله قد غفرتُ، هُمُ الْقَوْمُ يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ[. أخرجه الشيخان والترمذي .

1. (1941)- Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın, yollarda dolaşıp zikredenleri araştıran melekleri vardır. Allahu Teâlâ'yı zikreden bir cemaate rastlarlarsa, birbirlerini "Aradığınıza gelin!" diye çağırırlar. (Hepsi gelip) onları kanatlarıyla kuşatarak dünya semasına kadar arayı doldururlar. Allah, -onları en iyi bilen olduğu halde- meleklere sorar:
"Kullarım ne diyorlar?"
"Seni tesbih ediyorlar, sana tekbir okuyorlar, sana tahmid okuyorlar. Sana ta'zim (temcîd) ediyorlar" derler. Rabb Teâlâ sormaya devam eder:
"Onlar beni gördüler mi?"
"Hayır!" derler.

"Ya görselerdi ne yaparlardı?"
"Eğer seni görselerdi ibâdette çok daha ileri giderler; çok daha fazla ta'zim, çok daha fazla tesbihde bulunurlardı" derler. Allah tekrar sorar:
"Onlar ne istiyorlar?"
"Senden, derler, cennet istiyorlar."
"Cenneti gördüler mi?" der.
"Hayır ey Rabbimiz!" derler.
"Ya görselerdi ne yaparlardı?" der.
"Eğer görselerdi, derler, cennet için daha çok hırs gösterirler, onu daha ısrarla isterler, ona daha çok rağbet gösterirlerdi." Allah Teâla sormaya devam eder:
"Neden istiâze ediyorlar?"
"Cehennemden istiâze ediyorlar" derler.
"Onu gördüler mi?" der.
"Hayır Rabbimiz, görmediler!" derler.
"Ya görselerdi ne yaparlardı?" der.
"Eğer cehennemi görselerdi ondan daha şiddetli kaçarlar, daha şiddetli korkarlardı" derler. Bunun üzerini Rabb Teâla şunu söyler:
"Sizi şâhid kılıyorum, onları affettim!"
Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözüne devamla şunu anlattı: "Onlardan bir melek der ki: "Bunların arasında falanca günahkâr kul dahi var. Bu onlardan değil. O başka bir maksadla uğramıştı, oturuverdi." Allah Teâla: "Onu da affettim, onlar öyle bir cemaat ki onlarla oturanlar da onlar sayesinde bedbaht olmazlar" buyurur." [Buhârî, Daavât 66, Müslim, Zikr 25, (2689); Tirmizî, Daavât 140, (3595).][1]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer, ulemânın hadisten çıkardığı bazı inceliklere dikkat çeker:
* Hadis, Allah'ın zikredildiği meclislerin, buralarda Allah'ı zikredenlerin ve bu maksadla bir araya gelmenin faziletini beyan etmektedir.
Ayrıca, bunlara karışan kimseler, aslında zikir için gelmemiş olsalar bile aynen öbürleri gibi, Cenâb-ı Hakk'ın lutfedeceği her çeşit ikramdan istifâde edeceği, hisse sahibi olacağı da anlaşılmaktadır.
* Hadis, meleklerin insanları ne kadar sevip, onlara ne kadar yakından ilgi ve îtina gösterdiklerini de ifâde etmektedir.
* Hadiste, suâl sâhibi, sorulandan daha iyi bilse bile, sorulanın kadrini yüceltmek, makamının şerefini îlan etmek, yakın ilgisini göstermek gibi sebeplere binâen, bazan soru sorduğunu görmekteyiz. Bâzı âlimler derler ki: "Cenâb-ı Hakk'ın melâikeye ehl-i zikirden bu suali, Kur'an'da geçen şu âyete işârette bulunmaktadır: "(Melekler) "Biz seni hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken orada (yeryüzünde) bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi" (Bakara 30). Sanki meleklere şöyle denmektedir: Onlara şehvetler, şeytanların vesveseleri musallat edilmiş olmasına rağmen, onlardan hasıl olan şu tesbîhat şu takdîsâta bakın! Onlar nasıl buna giriştiler tesbîh ve takdîste sizlere benzeyiverdiler?"
* Bâzı âlimler derler ki: "Bu hadisten şu netice çıkmaktadır: İnsanoğlundan hâsıl olan zikir, meleklerden hâsıl olan zikirden daha üstün ve daha şereflidir. Zîra, insanların zikri, pek çok meşguliyetlere ve ibâdetten uzaklaştırıcı pek çok engellerin varlığına rağmen hâsıl olmakta ve gayb âleminde ortaya çıkmakta, takdir görmektedir. Melekler için bunların hiçbiri mevzubahis değildir."
* Hadis, zındıklar tarafından: "Allah yeryüzünde iken görülebilir" diye iddia edilen sözü de tekzib etmektedir. Nitekin bir Müslim hadisi de: وَاعْلَمُوا اَنَّكُمْ لَمْ تَرَوْا رَبَّكُمْ حَتّٰى تَمُوتُوا "Biliniz ki, ölünceye kadar Rabbinizi göremezsiniz" der.
* Hadis kesinlikle bilinen meselelerde bile, onu te'kid ve şânını yüceltmek için yemin etmenin câiz olduğunu gösterir.
* Cennetin şâmil olduğu güzellikler, cehennemin şâmil olduğu çirkinlikler, tavsiflerin ötesinde kalmaktadır. Cenneti kazandıracak sebeplerden biri de onu Allah'tan taleb ve rağbette mübâlağaya yer vermektir.[2]

2. وعنه رَضِى اللّهُ عَنْهُ قال:]قال رَسُولُ اللهِ #: مَنْ قَعَدَ مَقْعَداً لَمْ يَذْكُرِ اللّهَ تعالى فيهِ كَانَتْ عليهِ مِنَ اللهِ تِرَةٌ.
وَمَنِ اضْطجعَ مُضْطَجَعاً يَذْكُرُ
اللّهَ فيهِ كَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تِرَةٌ، وَمَا مَشى أحَدٌ مَمْشَىً يَذْكُرُ اللّهَ فِيهِ إِّكَانَتْ عَلَيْهِ مِنَ اللهِ تِرَةٌ[. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والترمذي. »التِّرَةُ« هنا: التَّبِعَةُ .

2. (1942)- Yine Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir yere oturur ve orada Allah'ı zikretmez (ve hiç zikretmeden kalkar) ise Allah'tan ona bir noksanlık vardır. Kim bir yere yatar, orada Allah'ı zikretmezse, ona Allah'tan bir noksanlık vardır. Kim bir müddet yürür ve bu esnâda Allah'ı zikretmezse, Allah'tan ona bir noksanlık vardır." [Ebû Dâvud, Edeb 31, (4856), 107, (5059); Tirmizî, Daavât 8, (3377); Hadisin metni Ebû Dâvud'a aittir. Sondaki ziyade İbnu Hibbân'ın Mevârid'inden alınmadır (2319).][3]

AÇIKLAMA:

1- Hadis Tirmizî'de şu şekilde gelmiştir: "Bir cemaat bir yerde oturur ve fakat orada Allah'ı zikretmez ve nebîlerine salât okumazlarsa, üzerlerine bir ceza vardır. (Allah) dilerse onları azablandırır, dilerse mağfiret eder."
2- Hadiste geçen ve noksanlık olarak tercüme ettiğimiz kelime tire'dir. Tire kelimesinin noksanlık, pişmanlık, muâtebe (itâb), ceza (tebîa) ve hatta ateş gibi muhtelif mânâlara geldiği şârihlerce belirtilir. Hadiste daha ziyâde noksanlık ve ceza (tebîa) mânasında kullanıldığı açıktır. Tirmizî'de geçen "tire"yi cezâ mânasında anlamak daha muvafık gözüküyor. Hadis, bu durumlarda, Allah zikredilmediği takdirde, hâsıl olan taksirâtın, daha önceki günahlara dahil edilip -kıyamet günü- hep beraber cezaya bâis kılınacağını ifâde ederken, Allah zikredildiği takdirde önceki kusurların da affa mazhar olabileceğine , bu zikrin önceki günâhların da affına bir sebep kılınabileceğine îmâ etmekte ve mü'minleri yaşanan her çeşit ahvalde Allah'ı zikretmeye teşvik etmektedir.
3- Hadiste şu mâna da vardır: "Mü'min yalnız bile olsa oturma, kalkma, yürüme, yatma gibi herçeşit ahvâlinde zikrullaha yer vermeli, değişen ahvalini en azından bir besmele, bir hamdele ile başlatmalıdır. Oturmuş iken kalkmak veya yatmak veya yürümek, yahut da yürümekte iken oturmaya geçmek... Bütün bunlar ahvalimizin değişmesidir. Öyleyse her değişikliğe geçerken bir zikirde bulunmak teşvik edilmekte, bu yeni ahvalimiz esnasında zikrullah'a hiç yer verilmedi ise bunun bir vebal, bir eksiklik olacağı, hesaba gireceği belirtilmektedir. Esasen dinimizin temel tâlimatlarından (öğreti) biri, kişinin her ânından hesep vereceği prensibidir. Şu halde dilimizi, yeni bir ahvâle geçerken besmeleye alıştımak, mü'mine büyük bir kazanç getirecek, o esnada mekruhât yapmadı ise, bidâyette dil alışkanlığı ile de olsa çektiği besmele,onu mes'uliyetten çıkaracak, büyük kazanca vesîle olacaktır.
Öyle ise dilimizi, zihnimizi sıkça besmeleye alıştırmalıyız. Zâten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz, hayrın alışkanlık olduğunu haber vermektedir: تَعَوّدُوا الْخَيْرَ فَإنَّمَا الْخَيْرُ بِالْعَادَةِ "Hayra alışın; zîra hayır, âdetle (alışkanlıkla) kâimdir"[4]

3. وعن أبى مسلم ا ْغَرِّ قال:]أشْهَدُ عَلى أبى هريرَة وأبى سعيد رَضِى اللّهُ عَنْهُما أنَّهُمَا شَهِدا عَلى رسول اللهِ # أنه قال: يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللّهَ تعالى إِّ حَفّتْهُمُ المَ ئِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَذَكَرَهُمُ اللّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ[. أخرجه مسلم والترمذي .

3. (1943)- Ebû Müslim el-Eğarr (rahimehullah) diyor ki: "Ben şehâdet ederim ki Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğine şehâdet ettiler: "Bir cemaat oturup Allah'ı zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, Allah'ın rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner ve Allah onları yanında bulunan (büyük melek)lere anar." [Müslim, Zikr 39, (2700); Tirmizî, Daavât 7, (3375).][5]

AÇIKLAMA:

1- Sekîne, hadislerde, değişik şartlarda sıkca gelmiş bir tâbirdir. Her bir durumda farklı mânalarda kullanılmıştır. Nihâye'de kaydedilen, bazılarına göre hareket ve davranışlarda vakar ve teennî, sükûn, rahmet, yüzü insana benzeyen rüzgâr ve hava gibi ince ve seyyal bir canlı, savaşta Müslümanların beraberinde bulunan ve ortaya çıkınca düşmanların mağlubiyetine vesîle olan kedimsi bir mahlûk, hızlı geçen bir rüzgâr, melek... vs. Sadedinde olduğumuz hadiste, sekîne'nin "rahmet, vakar ve itminan" mânalarında olabileceği söylenmiştir.
2- Bu hadis, birden fazla insanların Allah'ı zikretmek gayesiyle toplanmalarının faziletine dikkat çekmekte ve buna teşvik etmekte. Toplanma mahalli hadiste mutlak bırakılmıştır. Öyle ise mescidler, medreseler, evler, kırlar, dükkanlar vs. olabilirler. Sâdece "mescidler" olarak kayıtlamak eksik olur. Mescidlerin kapalı olduğu saatlerde mescidlerin uzak bulunduğu yerlerde bu fazîleti elde etmek için Müslümanların ev, dükkan, kır, bahçe gibi zamana zemine göre en uygun fırsatları değerlendirmeleri gerekir. Müteakip hadiste de görüleceği üzere bu meselede en uygun imkân, bilhassa günümüz şartlarında evlerdir. Mü'minler evlerini bir zikir meclisine çevirebilirler: Ev halkı ile her gün belli bir zamanda zikrullah yapılabileceği gibi, yakın akrabalar, yakın komşular, yakın meslekdaşlar gibi kişinin samimi alâka duyduğu kimselerle de haftalık veya aylık veya on beş günlük... belli saat ve günlerde biraraya gelecekleri zikir meclisleri teşkil edilebilir.
Zikir meclisi deyince, sadece tesbîhat, Kur'an okunan meclis anlaşılmamalıdır. Dinî ilimlerin mübâhase edildiği meclisler, mâlâyâniyata, mü'minlerin gıybetine yer vermemek şartışyla nezîh bir hava içerisinde geçen sohbet meclisleri de, zaman zaman yer verilecek salâtu selâm ve besmele gibi zikirlerle , bir nevi "zikir meclisi" mânası içinde mütâlaa edilebilir.
Şu halde mü'min, boşa geçen mâlâyâni şeylerle tükenen hayatını irâdî bir disipline sokarak daha faydalı hale getirebilir. Sadedinde olduğumuz hadis, zikir meclisleri teşkiline teşvik etmektedir. Bu, sadece erkeklere has değildir. Söylenen mânâdaki meclisleri kadınlar da kendi aralarında teşkil etmelidirler.[6]

.4. وعن أبى موسى رَضِى اللهُ عَنْهُ.]أن النبىّ # قالَ: مَثلُ البيتِ الذي يُذْكَرُ اللهُ فِيهِ والبيتِ الذيَ يُذْكَرُ اللهُ فيهِ مَثلُ الحَيّ وَالمَيّتِ[. أخرجه الشيخان .

4. (1944)- Hz. Ebû Musâ (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İçerisinde Allah zikredilen evlerin misali ile içerisinde Allah zikredilmeyen evlerin misâli, diri ile ölünün misali gibidir." [Buhârî, Daavât 66; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin 211, (779).][7]

AÇIKLAMA:

Hadiste, içerisinde Allah'ın zikredildiği ev, diriye; zikrullaha yer verilmeyen ev de ölüye benzetilmektedir. Aslında kastedilen, evin içindekilerdir. Yâni Allah'ı zikreden kimseler diridirler, yaratılış gâyesine uygun faaliyet ve iş yapıyorlar demektir; zikretmeyenler ise ölü gibidirler, yâni yaratılış gayesi olan ibâdeti yapmıyorlar demektir. Âyet-i kerîmede: "Biz cin ve insanları ancak ibâdet için yarattık" (Zâriyat 56) buyurulmaktadır.[8]

.5. وفي روايةٍ عن أبى هريرة رَضِى اللهُ عَنْهُ.]أن النبىّ # قال: يقولُ الله تعالى: أنَا عِنْدَ ظَنّ عَبْدِى بى، وَأنَا مَعَهُ إذَا ذَكَرَنِى. فإنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِى. وإن ذَكَرنى في مَ'' ذَكَرْتُهُ في مَ'' خَيْرٍ مِنْهُ. وَإنَّ تقرَّبَ إلَىَّ شِبْراً تَقَرَّبْتُ اِلَيْهِ ذِرَاعاً. وَإن تَقَرَّبَ إلَىَّ ذِرَاعاً تَقَرَّبتُ إليهِ بَاعاً، وَإنْ أتَانِى يَمْشِى أتَيْتُهُ هَرْوَلَةً[. أخرجه الشيخان والترمذي.

5. (1945)- Hz. Ebû Hüreyre'nin rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri diyor ki: "Kulum, hakkımda nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içimden

geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim." [Buhârî, Tevhid 50; Müslim, Zikr 2, (2675); Tirmizî, Daavât 142, (3598).][9]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, daha önce birçok emsali geçen müteşâbih hadislerdendir. Yâni, bunu kelimelerin lügat mânasını esas alarak anlamak mümkün değildir. Aksi takdirde İslâm'ın tevhid akidesine ve ilah telakkisine uymayan durumlar ortaya çıkar. İbnu Battâl der ki: "Burada Cenâb-ı Hakk, kendisini kuluna yaklaşmakla tavsif etti, kulu da kendisine yaklaşmakla tavsif etti, ayrıca kendisini, "gelmek" "koşmak"la tavsif etti. Bütün bu vasıfların hakikat olması da, mecaz olması da muhtemeldir. Hakikate hamli mesafelerin katedilmesini ve cisimlerin bir birine yaklaşmasını gerektirir. Bu ise, Allah Teâla hakkında muhaldir. Arap edebiyatında meşhur olduğu üzere ifâdenin hakikate hamli muhal olunca, mecaz kastedildiği ortaya çıkar. Öyleyse kulun Allah'a bir karış, bir zira' yaklaşma, yürüme, gelme gibi vasıflarının mânası, onun itaatiyle farzlarını ve nâfilelerini yapmalarıyla Allah'a yaklaşmasıdır. Allah'ın kuluna yaklaşması, gelmesi, yürümesi de kulun taatine karşı sevap vermesi, rahmetini ona yakın kılmasıdır. Böylece "Ona koşarak gelirim" sözünün mânası "Kuluma sevabım sür'atle gelir" demektir." İbnu Battâl, Taberî'den şu yorumu nakleder: "Cenâb-ı Hak, kulun azıcık taatini "bir karış"a benzetirken, ona mukabil vereceği ikrâm ve sevabı "arşın"a benzetmiştir. Bunu, taatine yönelen kimselere karşı ikramının bolluğunu göstermede bir delil kılmıştır..."

İbnu't-Tîn de şunu söylemiştir: "Buradaki kurb (yakınlık) فَـَ◌كَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى âyetinde geçen yakınlığın bir benzeridir. Çünkü buradaki yakınlıktan maksad rütbe (mertebe) yakınlığıdır ve ikrâmın (kerâmet) bolluğudur; koşma da bir kinâyedir, bununla kula rahmetin sür'atle geldiği, kuldan Allah'ın râzı olduğu ve kula olan ücretinin çokluğu kastedilmiştir..."
Bu hadiste gelen teşbihten maksad "Allah'ın kulun tevbesini sür'atla kabûl ettiğini, itaati kolaylaştırıp bu hususta kula takviye ve güç verdiğini, kulun hidâyetini tamamlayıp muvaffak ettiğini ifâdedir" diye açıklayan da olmuştur.
Hadisin anlaşılmasında Râgıb (rahimehullah)'ın getirdiği derinliği de burada kaydetmede fayda var. Der ki: "Kulun Allah'a yakınlığı, kendileriyle Allah'ın tavsif edilmesi sahih olan bazı sıfatları kula tahsis etmek, kulu da o sıfatlarla -Allah'ın tavsif edildiği derecede olmasa bile- tavsif etmek demektir. Söz gelimi hikmet, ilim, hilm, rahmet vs. bu meyânda zikredilebilir. Kulun bunlarla ittisâfı (bu vasıfları kazanması) cehâlet, hafiflik, gadap... gibi mânevî kirlerden, beşerî tâkat ölçüsünde temizlenmesiyle hâsıl olur. Bu ise, ruhânî bir yakınlıktır, bedenî değil. İşte "Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım" hadisinden maksad budur."[10]

6. وعن أبى أمامة رَضِى اللهُ عَنْهُ قال:]قالَ رَسُولُ اللهِ #: مَنْ آوَى إلى فِرَاشِهِ طَاهِراً يَذْكُرُ اللهَ تعالى حَتَّى يُدْرِكَهُ النُّعَاسُ لم يتقلبْ ساعةً منَ اللَّيْلِ يَسْألُ اللهَ تعالى مِنْ خَيرِ الدُّنْيَا وَاŒخِرَةِ إَّ أعْطاهُ اللّهُ تَعالى إيَّاهُ[. أخرجه الترمذي .

6. (1946)- Ebû Ümâme (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "Kim yatağına temiz (abdestli) olarak girer ve uyku bastırıncaya kadar Allah'ı zikrederse gecenin herhangi bir saatinde uyanıp da Allah'tan dünya veya âhiret hayırlarından bir şey isterse Allah Teâla, istediğini mutlaka ona verir." [Tirmizî, Daavât 100, (3525).][11]

7. وعن معاذ بن جبل رَضِى اللهُ عَنْهُ قال:]مَا عَمِلَ العبدُ عَمَ◌ً أنْجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللهِ مِنْ ذِكْرِ اللهِ تَعالى[. أخرجه مالك .

7. (1947)- Hz. Muâz İbnu Cebel (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Kul, kendini Allah'ın azabından kurtarmada zikrullahtan daha müessir bir ameli işlememiştir." [Muvatta, Kur'ân 24, (1, 211); Tirmizî, Daavât 6, (3374); İbnu Mâce, Edeb 53, (3790).][12]

AÇIKLAMA:

1- İmam Mâlik bu hadisi, "Allah'ı zikretmek"le ilgili açtığı bir bâbda rivâyet eder. Hadis muallaktır. Evvelinde zikrin ehemmiyetini belirten Ebû'd-Derdâ'nın bir rivâyetini kaydeder. Sadedinde olduğumuz hadisi açıklayıcı mahiyette olduğu için şerh maksadıyla meâlen kaydediyoruz: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) sordu: "Size amellerinizin en hayırlısını, sizin derecenizi en çok artıracak, Melîkiniz nezdinde en temiz, sizin için altın ve gümüş bağışlamanızdan daha hayırlı, sizin için düşmanınızla karşılaşıp onların boyunlarını vurmanızdan, onların da sizin boyunlarınızı vurmalarından da hayırlı amelinizi haber vereyim mi?"
"Bu nedir ey Allah'ın Resûlü?" dediler.
"Allah'ı zikretmektir!" buyurdu."
2- Zürkânî, zikrullahın üstünlüğünü şöyle açıklar: "Çünkü, infak, düşmanla savaş gibi diğer ibadetler Allah'a yaklaşmada vâsıtalar ve vesilelerdir. Halbuki zikr en yüce maksaddır. Bunun (zikrullahın) başı Lailâhe illallah'tır. Bu kelime-i ülyadır. (En ulu sözdür.) İslâm çarkının etrafında döndüğü mihverdir. İslâm'ın diğer rükünlerinin üzerine oturduğu kâidedir. İmanın en âli şûbesi ve hatta imanın (diğer rükünlerini de ifade eden, içine alan) külldür. قُلْ إِنَّمَا يُوحَى إِلَيَّ اَنَّمَا إِلهُكُمْ إِلهٌ وَاحِدٌ "İnsanlara söyle: "Bana ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor" (Fussilet 6) âyeti de ifâde ediyor ki vahy, tevhîd üzerine tekâsüf etmektedir. Çünkü, vahiyden en büyük maksad tevhîdin takriridir. Diğer maksadlar tevhide tâbi durumundadırlar. Bu sebepledir ki, Allah'ın ârif kulları Lailâhe illallah'ı diğer bütün zikirlere tercih ettiler. Esâsen, bunda öyle husûsiyetler vardır ki, tarifi mümkün değildir, onu ancak vicdânen ve zevken hissetmek mümkündür."
3- Bazı âlimler, bu hadisin, efdal zikrin (hatırlamanın) muhâtaba göre farklı olacağına hamledilmesi gerekir demiştir. Sözgelimi, savaşmasıyla İslâm'a faydalı olan kahraman bir yiğide hitab edince, ona cihâdın efdal olduğu zikredilmeli; malından fukaranın istifâde ettiği zengine hitab edince, sadakayı söylemeli; hacca muktedir olana hitab edince ona haccı söylemeli; ebeveyni sağ olana hitab edince anabâbaya iyilik yapmanın efdal olduğu söylenmelidir. Böylece hayırlar arasında bir tevfik yapılmış olur.
İbnu Hacer der ki: "Burada zikirden maksad kâmil zikirdir, bu ise dille zikrederken kalble hamdetmeyi ve zihnen de Allah'ın azametini tefekkür etmeyi beraberce sağlayan câmî bir zikirdir. İşte böylesi (dil, kalb ve zikirle birlikte yapılan) bir zikre hiçbir şey muâdil olamaz. Cihâd vs.'nin efdaliyeti (üstünlüğü) sadece dille yapılan zikre nisbetledir.
Mâlikî ulamâsından Ebû'l-Velîd el Bâcî de şunları söylemiştir: "Zikir dil ve kalb ile olur. Kalbin zikri, kişinin İlâhî emirlere uyduğu ve meâsîden kaçtığı esnâda Allah'ı hatırlamasıdır. Dilin zikri ya vâcibtir, namazda Fâtiha, iftitah tekbiri, selam ve benzeri şeyler gibi; ya da mendubtur, diğer zikirler gibi. Vâcib olan zikrin hayır amellerinden efdal olması muhtemeldir. Mendub zikrin de, sevabının büyüklüğü ve hayır yoluna sevki veya çok tekrarı gibi sebeplerle üstün olması muhtemeldir."[13]

4- Zikir mi üstün, Tilâvet-i Kur'ân mı?

ZİKİR Mİ ÜSTÜN, TİLÂVET-İ KUR'ÂN MI?

Bu hadis, zikrin Kur'an-ı Kerîm'i tilâvetten efdal olduğunu iktiza eder, ancak bu durumda أَفْضَلُ عِبَادَةِ أُمَّتِى تِ◌وَةُ الْقُرآن "Ümmetimin en faziletli ibadeti Kur'an tilâvetidir" hadisine muhalefet eder. Gazâlî aradaki ihtilafı şöyle kaldırır: "Kur'an bütün herkes için efdaldir. Zikir ise başından sonuna kadar bütün ahvâliyle Allah'a teveccüh etmiş, kendini O'na vermiş kimse için efdaldir. Zîra Kur'an, her çeşit marifeti, ahvali ve doğru yola irşad ihtiva eder. Kul, ahlâkını güzelleştirmeye, mârifetleri tahsile muhtaç olduğu müddetçe Kur'an okumak ona evlâdır. Ama bu safhayı aşar, zikir kalbini istilâ ederse, onun zikre devam etmesi evlâdır. Zîra Kur'an onun zihnini cezbeder ve cennet bahçelerinde dolaştırır.

Kendini Allah'a verenin cennete iltifat etmemesi, tek şeyi istemesi, tek şeyi zikretmesi gerekir. Fenâ ve istiğrak derecesine böyle ulaşılır. Nitekim Cenâb-ı Hakk: وَلَذِكْرُ اللهِ اَكْبَرُ "Allah'ı zikretmek en büyük şeydir" (Ankebût 45) buyurmuştur."[14]

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/195-196.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/197.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/198.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/198-199.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/199.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/199-200.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/200.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/200.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/201.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/201-202.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/202.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/202.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/202-203.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları:7/204.

Fıkhın Hükmü:

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF VE'N-NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER BÖLÜMÜ[1]

-1- عن طارق بن شهاب]أنّ أولَ منْ بدأ بخُطبةِ العِيدِ قَبلَ الصّةِ مَروانُ فقامَ إلَيْهِ رجلٌ فقالَ: الصّةُ قَبلَ الخطبةِ، فقالَ قدْ تُرِكَ ما هُنالِكَ، فقالَ أبو سعيد الخدرى رَضِىَ اللّهُ عنهُ أمّا هذا فقد قضَى ما عليهِ، سمعتُ رسُولَ اللّهِ # يقُولُ: مَنْ رأى مِنْكُمْ مُنْكراً فلْيُغيرْهُ بيدِه، فإن لم يستطعْ فبلسانهِ، فإن لم يستطعْ فبقَلْبِهِ، وذلك أضْعَفُ ا‘‘يمانِ[. أخرجه الخمسة إّ البخارى وهذا لفظ مسلم.وعند الترمذى فقام رجل فقال: يا مَرْوانُ خالفتَ السُّنّةَ.زاد أبو داود: أخرجتَ المنبرَ في يومِ عيدٍ وَلم يكُنْ يُخرجُ فيه، وبدأتَ بالخطبةِ قبلَ الصّةِ، وَليسَ عندَ النسائى إ المسند فقط .

1. (89)- Târık İbnu Şihâb anlatıyor: "Bayram hutbesini okuma işini namazdan öne alanın ilki Mervan'dır. O, bu işe tevessül edince cemaatten birisi ayağa kalkarak:
"Yanlış iş yapıyorsun, namazın hutbeden önce kılınması gerekir" dedi. Mervan:
"Artık o usül terkedildi" diyerek devam etmek istedi. Ebu Saîdu'l-Hudrî ortaya atılarak:
"Bu adam, üzerine düşen uyarma vazifesini yaptı. Zira ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim:
"Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse (seyirci kalmayıp) onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu kadarı imanın en zayıf mertebesidir."
Tirmizî'nin rivâyetinde şöyle denir: "Bir adam kalkarak ey Mervan sünnete muhalefet ettin..." dedi.
Ebu Dâvud şu ziyadeyi kaydeder: Sen bayram gününde minberi (musallaya) çıkardın. Halbuki daha önce bayramda minber çıkarılmazdı. Bir de hutbeyi namazda öne aldın."
Nevevî rivayetinde bu açıklamalar yok, sadece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözleri var.[2]

AÇIKLAMALAR:

1- Emevî halifeleri, hutbe sırasında cemaati rahatsız eden siyasî muhtevalı sözler sarfederlerdi. Hz. Ali (radıyallahu anh) başta, Âl-i beyte hakaretler, lânetler okumak mutad bir hal almıştı. İbadetini yapmak ve fakat bu nâhoş sözleri dinlemek istemeyen birçok Müslüman, namazı kılar kılmaz mescidi terkederek hutbeyi dinlemiyordu. Bu durumu önlemek ve hutbelerinin herkes tarafından dinlenmesini sağlamak için, Halife Mervan, yukarıda belirtilen değişikliği yapar: Önce hutbeler okunur, sonra namaz kılınır. Bu durum da başka rahatsızlıklara, halîfenin itibarını sarsıcı müdahalelere sebep olur.[3]

2- Emr-i Bi'l-Ma'ruf Ve Nehyi Ani'l-Münker

Dinimizin hayatiyetini koruyan mühim bir müessese olan iyiliğin emir, kötülüğün yasaklanması meselesine kısaca temas edeceğiz.
Emredilecek olan ma'ruf, aklın ve şeriatın güzel kabul ettiği her şeydir. Yasaklanacak olan Münker de yine aklın ve şeriatın çirkin bulup reddettiği her şeydir.
Gerek Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetleri ve gerekse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in pek çok hadisleri mü'minleri bu meselede teşvik eder. Emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünker yapmayan milletlerin tarihte çöktükleri ve gelecekte de musîbet ve belalara mâruz kalacakları, çökecekleri belirtilir. Bir hadis şöyle: *"İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha güçlü bulunduğu bir kavimde kötülükler işlendiği halde, iyiler müdahale edip ıslahda bulunmazlarsa* -bir başka rivayette: *Müdâhale edecek güçte bir kimsenin bulunduğu bir kavimde kötülükler işlenir ve fakat o kimse müdâhalede bulunmazsa- Allah (celle şânuhu), herkese ulaşacak umumî bir ceza gönderir."*
Şu hadis emr-i bi'lma'ruf, zamanında yapılmadığı takdirde cemiyetin mâruz kalacağı ızdırabın sonradan çok zor telâfi edileceğini ifade eder: "Ey mü'minler, yalvar yakar olmanıza rağmen

dualarınız kabul olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'ruf'u) emir ve kötülükten de men ediniz."[4]

-2- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللهِ #:]مَا مِنْ نَبِيٍّ بعثَهُ اللهُ تعالى في أمَّةٍ قبلِى إِّ كَانَ لَهُ مِنْ أمّتِهِ حَوارِيُّونَ وَأصْحابٌ يأخذُونَ بِسُنَّتِهِ وَيَقْتَدُونَ بأمرِهِ ثم إنهَا تخلُفُ مِنْ بعدهم خُلوفٌ يَقُولونَ ما يَفْعَلُونَ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤمَرُونَ، فَمَنْ جَاهَدَهُمْ بيدِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِلِسانهِ فَهُو مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِقَلْبِهِ فَهُوَ مُؤمِنٌ. ليس وراء ذلك من ا"يمان حبةُ خردلٍ[. أخرجه مسلم.»حَوَارىُّ الرجل« خاصتُه وناصرُوهُ.»والخلوفُ« جمع خلْف بسكون الم، وهمُ الذين يأتونَ بعدَ مَن مضى ويكونونَ شرّاً منهم .

2. (90)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu:
"Benden önce Allah'ın gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havarîleri ve arkadaşları olmuştur. Bunlar onun sünnetiyle amel ederler emirlerini de yerine getirirlerdi. sonra, bu peygamberlerin ardından öylesi kötüler zuhûr etmişti ki, yapmadıklarını söyleyip, kendilerine emredilmeyeni de yapmışlardır. Kim bu güruhla eliyle mücahede ederse mü'mindir. Kim onunla diliyle mücahede ederse o da mü'mindir. Kim de onlarla kalbiyle mücahede ederse o da mü' mindir. Bunun gerisine, artık zerre miktar iman yoktur."[5]

AÇIKLAMA:

İşlenen bir kötülük (münker) karşısında, mü'min, şartlara göre mutlaka bir tavır alacaktır. Eliyle müdâhale ettiği takdirde halledebileceği, müessir olabileceği bir durumsa eliyle, sözle faydalı olabilecekse diliyle müdâhale edecektir. Her ikisi de fayda vermeyecek bir durumda ise kalben buğzederek taraftar olmadığını belirtecektir. Bunu da yapmazsa o münkeri hoş görüyor demektir. Bu elbette imanla bağdaşmaz.[6]

-3- وعنهُ رَضِىَ اللهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللهِ #:]لَمَّا وَقَعَتْ بَنُوا إسْرائيلَ في المعاصى نَهْتهمْ علماؤُهمْ فلَم ينتهُوا فجالسُوهمْ وواكلُوهمْ وشاربُوهمْ فضربَ اللهُ تعالى قلوبَ بعضِهم ببعضٍ ولعَنَهم على لِسانِ داودَ)ا يةَ(، ثمّ جلَسَ وَكَانَ متّكئاً فقَال : Œ وَالَّذِى نفسى بِيدِهِ حتّى تأطُروهم على الحقِّ إطراً[. ومعنى »تأطروهم« تعطفوهم وتردوهم .

3. (91)- Yine İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: *"İsrailoğulları bir kısım günahlar işlemeye başlayınca âlimleri onları bu işlerden menettiler. Ancak onlar* dinlemediler, vazgeçmediler. *Zamanla âlimler de onlarla oturmaya, dayanışmaya ve beraber içmeye başladılar. Allah da bunun üzerine, berikinin dalâletini öbürüne katarak, biriyle diğerinin küfrünü artırdı. "Dâvud'un ve Meryem oğlu İsâ'nın diliyle onları lânetledi..."* (Maide: 5/78).
Sonra, ayakta bulunan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturarak sözünü tamamladı: *"Hayır, nefsimi kudret elinde tutan Zat'a yemin ederim, onları hak adına kötülüklerden men etmezseniz (siz de rızaya eremezsiniz)."* [7]

-4- وعن قيس بن أبى حازم قال: قال أبو بكر رضى اللهُ عنه، بعد أن حمِدَ اللهَ تعالى وأثْنَى عليهِ: يا أيّها النّاسُ إنّكمْ تقرؤنَ هذه ا يةَ وتَضَعونَهَا على غيرِ مَوضِعِها يَا أيها الَّذينَ آمنُوا عَليكُمْ أنفُسَكُمْ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إذا اهْتَدَيْتُمْ وَإنّا سمِعْنَا رَسُولَ Œ اللهِ # يَقُول:
]إنّ النّاسَ إذا رَأَوُا الظالمَ فَلَمْ يأخُذُوا عَلَى يدِهِ أوشَكَ أنْ يَعمّهُمُ اللهُ تعالى بِعقَابٍ، وإنّى سمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يقول: مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالمَعاصِى ثمّ يَقدِرُونَ عَلى أن يُغيرُوا فلم يُغيرُوا إّ يوشَكُ أن يَعمّهم اللهُ بِعقابٍ[. أخرجهما أبو داود والترمذى. ومعنى »يوشكُ« يقرُبُ ويُسرعُ .

4. (92)- Kays İbnu Ebî Hâzım anlatıyor: "Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senadan sonra buyurdu ki: "Ey insanlar! Sizler şu âyeti okuyor ve fakat yanlış anlıyorsunuz: *"Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Doğru yolda iseniz sapıtan kimse size*

zarar veremez" (Maide: 5/105). Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"İnsanlar, zâlimi görüp elinden tutmazlarsa, Allah'n, hepsine ulaşacak umumî bir belâ göndermesi yakındır"* dediğini işittik." Keza ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: *"İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdâhale etmezse, Allah'ın hepsini saran umumî bir belâ göndermesi yakındır"* dediğini işittim."[8]

-5- وعن حذيفة رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]وَالَّذِى بِيَدِهِ لَتأمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عن المنكرِ أو ليوشِكَنّ اللّهُ أن يبعثَ عليكم عقاباً منه ثم تدْعونهُ ف يستجيبُ لكمْ[. أخرجه الترمذى .

5. (93)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem olsun, ya ma'rufu emreder ve münkerden de yasaklarsınız veya Allah'ın katından umumî bir belâ göndermesi yakındır. O zaman yalvar yakar olursunuz da duanız kabul edilmez."[9]

-6- وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]إنّكم منْصُورونَ وَمصيبُونَ ومفتوحٌ عليْكمْ: فمنْ أدرَكَ ذلك منكمْ فليتقِ اللّهَ تعالى وليأمرْ بالمعروفِ ولْينهَ عن المنكرِ، ومن كذَبَ علىّ متَعمداً فليتبوأ مقعَدَهُ منَ النّارِ[.

6. (94)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Sizler yardım görecek, ganimetler elde edecek ve birçok memleketleri fethedeceksiniz. Sizden kim bu vakte ererse, Allah'tan çekinsin, ma'rufu emredip, münkerden de nehyetsin. Kim de bile bile bana yalan nisbet ederse, ateşteki yerini hazırlasın."[10]

-7- وعن عُرس بنِ عميرةَ الكندِيّ رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]إذا عُملتِ الخطيئةُ في الأرضِ كَانَ مَنْ شَهدَهَا فأنكرَهَا كمنْ غابَ عنهَا، وَمَنْ غابَ عنهَا فَرَضِيَهَا كانَ كمنْ شهدهَا[. أخرجهما أبو داود .

7. (95)- Urs İbnu Amîre el-Kindî (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Yeryüzünde bir kötülük işlendiği vakit, ona şâhid olan bunu takbîh ederse (kötü olduğunu te'yîd ederse), o kötülüğü görmemiş gibi zararından kurtulur. O kötülüğe şâhid olmadığı halde, işittiği zaman memnun kalan kimse, sanki şâhid olmuş gibi mânen zarar görür."[11]

-8- وعن أبى سعيدٍ رَضِىَ اللّهُ عنهُ قال: قالَ رَسُولُ اللّهِ #:]إنَّ منْ أعظمِ الْجهَادِ كلمةَ عدلٍ عندَ سُلطانٍ جائرٍ[. أخرجه أبو داود والترمذى .

8. (96)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:
"Zâlim sultanın yanında gerçeği söylemek en büyük cihaddandır."[12]

EMR-İ Bİ'L-MA'RUF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER[13]

"Fitneyi, daha çıkmadan, önlemek maksadıyla İslâm'ın vaz'ettiği en mühim tedbirlerden birini, emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünker müessesesi teşkil eder. Ma'rûf, aklın ve şerîatın güzel gördüğü, münker de yine aklın ve şeriatın çirkinliğine hükmettiği fiil olunca, bu müessese iyi fiillerin duyurulması, yaygınlaştırılması, kötü olan fiillerin de yasaklanması, önlenmesi demektir. Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözleri arasında emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l-münker üzerinde fazlaca durulur. Bu işin ihmal edilmemesi için tekrar tekrar dikkat çekilir, yapıldığı takdirde elde edilecek

mükâfaatın büyüklüğü, terkedildiği takdirde de gelecek felâketin, uğranılacak zararın büyüklüğü, son derece vâzıh, herkesin anlıyacağı bir şekilde ifâde edilir.
Meselenin şâyân-ı dikkat olan yönü, emr-i bi'lma'rufun terkinden gelecek zararın bütün cemiyeti zarardîde edecek bir fitne olarak ifade edilmiş olmasıdır.
Şu halde bu bahiste emr-i bi'l-ma'rufun ehemmiyetini, buna olan teşvîkleri, onu terketmenin neticelerini âyet ve hadislerden vereceğimiz misâllerle belirtmeye çalışacağız. Bu tâbirin uzunluğu sebebiyle, bâzan bu mânada olmak üzere irşâd kelimesini kullanacağız.[14]

İrşad-Fitne Münâsebeti:

Dinî nasslarda irşad'ın (emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l-münker faaliyetlerinin) terki ile fitnenin zuhuru ve yaygınlaşması arasında sıkı bir alâka kurulmaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur:
"Ya ma'rufu emreder, münkerden de nehyedersiniz, yâhut Allah şerirlerinizi hayırlılarınıza mutlaka musallat edecektir. O zaman hayırlılarınız dua etse de duaları kabul edilmez." Bir başka hadis de şöyle:
"İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha güçlü bulunduğu bir kavimde, kötülükler işlendiği hâlde, iyiler müdâhale edip ıslahda bulunmazlarsa, -bir başka rivayette: *müdâhale edecek güçte bir kimsenin bulunduğu bir kavimde kötülükler işlenir ve fakat o kimse, müdâhalede bulunmazsa-, Allah (celle şânuhu), herkese ulaşacak umumî bir ceza gönderir."* Bu ceza o kadar umumî, o kadar herkesi yakalayıcıdır ki, o geldiği zaman, değil kötüler, iyiler bile şaşkına döner, "Ne fenâlığı ortadan kaldırmaya güçleri yeter, ne de onun şerrinden kaçıp kurtulabilirler." Bu sebeple Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), irşâdın vaktinde yapılarak, fitne ve fesadın zuhur edip büyümeden önlenmesini tavsiye eder:
"(Ey mü'minler) yalvar yakar olmanıza rağmen dualarınız kabûl olmayacak durumlara düşmezden önce iyiliği (ma'rufu) emir ve kötülükten de men'ediniz."
Zeyneb Bintu Cahş'tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir gün uyanınca:
"Yaklaşan bir şerden Arapların vay hâline -ve parmaklarını halkalayarak- *bugün Ye'cüc ve Me'cüc'ün duvarından şu kadar delik açıldı"* der. Zeyneb vâlidemiz (radıyallahu anhâ) sorar: "Aramızda sâlih kimseler olduğu halde toptan helâk mı olacağız?" Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verir:
"Evet, fenalık artarsa (hepiniz birlikte helâk olursunuz.)"[15]

Eski Milletlerden Misal:

İrşadın terki, sâdece ümmet-i Muhammed için bir felâket kaynağı olmayıp, insan cemiyetlerinin hepsinde tâ bidâyetlerden beri câri sünnetullah'a dahil umumî, içtimâî bir kanundur. İnsanlık tarihinde felâketlere mâruz kalan, silinip yok olan milletler, fenâlıkların yayılmasına seyirci kalan, zamanında yeterli ve müessir şekilde irşad vazîfesini yerine getirmeyen milletlerdir. Başlarına gelenler, bu ihmallerinin ilâhî cezasıdır, tabiî sonucudur. Kaydedeceğimiz iki âyet bu açıdan düşündürücüdür. Birinci âyet, felâketin sebebini, fesadı önleyici kimselerden (irşâd edicilerin) yokluğuna bağlarken, ikinci âyet fesâdı önleyenler (irşadcılar) bulundukça sırf şirk yüzünden milletlerin helâk edilmeyeceklerini ifâde etmektedir:
"Sizden önceki devirlerde (insanları) yer yüzünde fesad (çıkarmak)dan vazgeçirmeye çalışacak (bu sûretle onları helâktan kurtaracak) fazîlet sâhibleri bulunmalı değil miydi?..." (Hud: 11/116).
"Senin Rabbin -ahâlisi (hem nefisleri, hem yekdiğerini) ıslah edip dururken de- o memleketleri (sırf) şirk yüzünden helâk edecek değildi ya" (Hud: 11/117).

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Benî İsrâil'den misâl vererek onların irşaddaki ihmalleri ve lâubalilikleri yüzünden felâkete uğradıklarını belirtir:
*"Benî İsrâil'in içine bozulma düştüğü zaman kişi, kardeşini günah üzere görür ve onu bundan men'ederdi. Ancak ertesi gün, bir gün önce yasakladığı şeyleri yapan kimselerle yemede, içmede, sohbette arkadaşlık yapmadan çekinmezdi. Bunun üzerine Allah onların kalblerini birbirlerine karıştırarak hepsini sapıttı, onların bu hâli*hakkında Kur'ân'da şu âyet gelmiştir: *"İsrâil oğullarından olup da küfredenlere Dâvûd'un da Meryem oğlu İsâ'nın da diliyle lânet olunmuştur. Bunun sebebi isyan etmeleri ve ifrata sapmaları idi. Onlar işledikleri herhangi fenalıktan birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Hakikat yapmakta devâm ettikleri (o hal) ne kötü idi... Eğer Allah'a, peygambere ve O'na indirilene îman etmiş olsalardı onları dostlar edinmezlerdi..."* (Maide, 5/78-81). Ayakta duvara dayanmış durumda olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu âyetleri okuduktan sonra oturur ve ilâve eder: *"Hayır, siz (haddi aşan) zâlimi elinden tutup onu hakka çevirinceye kadar (irşad işini bırakmazsınız)".*[16]

İrşad Bidâyette İhmal Edilmemeli:

Şârihler, yukarıda kaydettiğimiz muhtelif rivayetlerde geçen "iyilerin duâlarının kabul edilmemesi" ifadesini, herkes irşadı terkederse, duaları kabûl edilmez bir hâl alır şeklinde anladığı gibi, fitnenin iyice yaygınlaşması, insanların çoğunlukla fenalıklara bulaşmış olmaları sebebiyle irşâdı kabul etmezler, irşad te'sirsiz kalır şekline de anlamışlardır.
Öyle ise bu çeşit hadisler, cemiyette herhangi bir fenalık zuhûr eder etmez, onu küçük görmeyip, bunun yok edilmesi için azm ve ciddiyetle üzerine gidilmesi gereğini ifâde etmektedir. Nitekim İbnu Abbâs:
"Öyle bir fitneden sakının ki, o (geldiği zaman) içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (âmmeye de sirâyet ve hepinizi perîşan eder), hem bilin ki Allah şüphesiz azabı çetin olandır." (Enfâl: 8/25) âyetini tefsîr ederken şu netîceyi çıkarır: "Cenâb-ı Hakk burada mü'minlere, aralarında tek bir münkerin yer etmesine meydan vermemelerini emretmekte ve bu emre uymayanları azabla korkutmaktadır".
Aksi takdirde bidâyette çok mahdud bir azınlık tarafından işlenmeye başlanan münker, zamanla çoğunluk tarafından benimsenecek ve kaçınılması imkânsız, herkese ulaşacak felâketlere sebeb olacaktır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: *"Cenâb-ı hakk azınlığın ameliyle çoğunluğa azab vermez. Ancak çoğunluk, aralarında azınlığın münker (fena) amellerini görürler, fakat müdâhaleye güçleri yettiği hâlde seslerini çıkarmazlar. Onlar böyle davrandıkları için Cenâb-ı Hakk azınlığa da, çoğunluğa da birlikte azab gönderir."*
Muvatta'ın rivayetinde *"...fenâlık açıktan açığa işlendiği takdirde hepsi cezayı hak eder"* denmektedir.[17]

İrşadda Ashâbın Yeri:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ortaya çıkacak münkerlere karşı yaptığı bu uyarıların tesiriyle Ashâb'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde -bilâhare kaybolan-ileri bir hassasiyeti devamlı canlı tuttukları anlaşılmaktadır. Huzeyfe (radıyallahu anh) şöyle yakınır: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında kişi, ağzından çıkan bazı kelimeler sebebiyle münâfık addedilirdi. Ben şimdi o kelimeleri bir sohbet esnasında tek kişiden dört defa işitiyorum. Olmaz böyle iş, ya ma'rufu emir, münkeri de nehyeder ve hayrı kucaklarsınız, ya da Allah hepinizi toptan azâbıyla zelîl ve hor kılar, yahut da sizin en şerirleriniz tepenizde müstebid olurlar. Sonra hayırlılarınız bundan halâs olmak için dua ederler de duaları müstecâb olmaz (kabul edilmez)."

Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) de bir âyetin yanlış anlaşılarak irşad işinin ihmâl edilebileceğinden endişe ederek şu uyarıda bulunur: *"Ey insanlar, siz Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyetini okuyorsunuz: "Ey îmân edenler, siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez."* (Mâide: 5/105) Siz bu âyete münâsib olmayan bir mâ'na veriyorsunuz (ve irşad vazîfesini terkediyorsunuz). Halbuki biz, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle dediğini işittik: *"İnsanlar bir münker görür de müdâhele edip önlemezse Allah'ın hepsine ulaşacak umumî bir ceza göndermesi yakındır."*
İbnu Kesir, bu âyette yapma imkânı olduğu takdirde irşadın terkedileceğine dâir bir delil bulunmadığını belirtir. İbnu Kesir "imkân" kaydını koymuştur, zira -ayrıca belirteceğimiz üzere- irşad fitneye sebeb olacaksa bırakılması evlâdır.
Râzî de, âyetten çıkarılabilecek muhtelif te'villeri kaydederken Abdullah İbnu'l-Mübârek'in anladığı şu mânayı daha uygun bulur: "Burada emr-i bi'l-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker emreden âyet te'kid edilmektedir. Zira âyet *"Kendinize bakın"* tâbiriyle din kardeşliğinize bakın, kâfirlerin dalâleti size zarar vermez... Birbirinize va'z, iyiliğe, hayrâta teşvik, kötülükten, günahlardan men sûretiyle birbirinizi koruyun, gözetin... demek istenmiştir... *"Kendinize bakın"* tâbiri kendinizi koruyun mânasına da gelir, hakiki koruma ise emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle olur."[18]

İrşâd Ederken Korkmamak, Yılmamak:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), cemiyetin kaderini, yarınını alâkadar eden emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünker (irşad) hizmetini ifâ etmek gerektiğini, yâni dinin yasakladığı bir şey yapılmaya, emrettiği bir şey de terkedilmeye başlandığı zaman hakkı teblîğ ederken yılmamak gerektiğini ifade eder. Hak, sultâna karşı da, halka karşı da çekinilmeden söylenmelidir: *"Cihâdların en efdali, değerce en kıymetlisi, zâlim sultana karşı hakkı söylemektir." "Aman dikkat edin, halk korkusu, hakkı söylemekten alıkoymasın."*
Hakkı tebliğe mâni olacak dereceyi bulan halk korkusunu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bir başka rivayette "nefsini hakir görmek" olarak vasıflandırır ve bunun kıyamet günü mucib-i mes'ûliyet olduğunu bildirir:
- *Sizden kimse nefsini hakir görmesin.*
- Ey Allah'ın Resûlü; kişi nefsini nasıl hakir görür?
- *Allah için, üzerine söz terettüp eden (fena) bir durum görür, fakat hiç ağzını açmaz. Cenâb-ı Hakk kıyamet günü kendisine sorar:*
"Şu falanca şey hakkında gerçeği söylemekten seni ne alıkoydu?" O kul cevap verir:
"Halk korkusu (insanlardan korktuğum için sesimi çıkarmadım)." Allah o zaman şöyle der:
"Asıl benden korkman gerekirdi."
Allah rızası için yapılan çalışmalarda, gerek mârufun emir ve tebliğinde ve gerekse münkerin nehiy ve yasaklanmasında, çeşitli şekillerde zuhûr edecek olan halk korkusuna ehemmiyet verilmesi, İslâm dininde mühim bir esas yapılmıştır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerîm, *"Allah yolunda cihad yaparken hiç bir kınayanın kınamasından çekinip korkmayanları"* övmüştür. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de, bu noktanın ehemmiyetine binaen, ilk defa Müslüman olanlarla biat akdini yaparken koyduğu şartlar meyânında "Allah yolundaki çalışmalarda kınayanın kınamasından (levmete lâim) korkmamak" şartını da koymuştur.
Bu noktaya dikkat edilmediği takdirde, tebliğ emri sözde kalacağı gibi, zâlimlerin daha çok cesaret bularak, zulümlerini artıracakları da açıktır. Zulme seyirci kalan Müslüman ferd ve cemiyetin Müslümanlığının haysiyetini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şu hadislerinde dile getirirler: *"Eğer ümmetimi, zâlime "sen zâlimsin" demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir."*[19]

Gemiyi Delenler:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) fenalıklar karşısında, iyilerin seyirci kalmaması, kötüler yüzünden gelecek (fitne, fesad, şer vs. her çeşitten) içtimâî ızdırabların, iyiler de dâhil bütün cemiyetin varlığını tehdid edeceğini ifade ederek fenâlıklar karşısında nemelâzımcılığı önlemek için zihinden çıkması zor olan bir de teşbîhte bulunur:

"Allah'ın hudûduna (emir ve yasaklarına) giren meseleleri tatbîk eden -ve yağcılık yaparak müsâmaha ve gevşeklik göstermeyen iyi- kimse ile, yasakları işleyen kimselerin durumları, bir gemiye binip kur'a çekerek, geminin alt ve üst katlarına yerleşen yolculara benzer. Öyle ki, alt katta oturanlar, su ihtiyaçlarını giderirken üsttekilerin yanından geçip onları rahatsız ediyorlardı. (Alttakiler bu duruma son vermek için) bir balta alarak geminin dibini delmeye başlasalar, üsttekiler hemen gelip:

"Yâhu ne yapıyorsunuz?" diye sorunca alttakiler:

"Biz su ihtiyacımızı görürken sizi rahatsız ediyorduk, halbuki suya muhtacız, şimdi sizi rahatsız etmeden yerimizi delerek bu şekilde elde edeceğiz" deseler ve üsttekiler bu işte onlara mâni olsalar hem kendilerini kurtarırlar, hem onları kurtarmış olurlar. Eğer yaptıkları işte serbest bıraksalar, hem onları helâk ederler, hem de kendilerini helâk ederler."[20]

Emr-i Bi'l-Ma'rufun Hükmü:

Görüldüğü şekilde Kur'ân ve hadiste müstesnâ bir yer ve fevkalâde bir ehemmiyet verilmiş olan emr-i bi'lma'rûf ve nehy-i ani'lmünker (irşad) işinin mutlak olarak farziyetinde bütün İslâm fırkaları ittifak eder. Bu noktada en farklı görüşü temsil eden bir kısım Râfizîler bile bunun vücubunu inkârdan ziyâde "devlet reisinin tâyin edeceği şahıslar yapar" diyerek belli bir daraltmaya tâbi tutmuşlardır. Ehl-i Sünnet'e göre, fürû'dan olan bu mesele Mu'tezile'ye göre usûlden (yâni ana meselelerden) sayılmıştı. Emr-i bi'l-marufun vâcib[21] olup olmayışı, emredilen şeyle, yasaklanan şeye bağlıdır. Vâcibin emri vâcib, mendûbun emri de mendub sayılır. Keza haramdan nehiy vâcib, mekruhtan nehiy mendûbtur.

Yukarıdaki şekilde kısaca özetlenebilecek bu meseleyi, ehemmiyetine ve sadedinde olduğumuz anarşi meselesiyle yakından olan alâkasına binâen, Taftazânî'den kısmen özetleyerek ve ana fikirleri başlıkla belirgin hale getirerek aşağıda kaydetmeyi uygun bulduk:

Bu mevzuda Taftazânî, şu açıklamayı sunar: "...Ma'rûf'tan burada murad vâcibtir. Münker'den murad da haramdır. Bu sebeble, âlimler, ma'rufun emredilip münkerin yasaklanmasını kesin bir dille vâcib bir vazîfe telakkî ettiler. Ancak mendub olan bir işin emri, vâcib değildir, sadece mendubtur. Emr-i bi'lma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'in Râfizîler'in iddia ettikleri gibi, geleceği beklenen İmam'ın zuhûruna bağlı olmayan bir vâcib olduğuna dâir delil ise, Kur'ân, sünnet ve icmâ ile sâbittir.

"Kur'ân'dan delilimiz Cenâb-ı Hakk'ın şu sözüdür: *"Sizden öyle bir cemaat bulunmalıdır ki, (onlar herkesi) hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vazgeçirmeye çalışsınlar. İşte onlar muradına erenlerin tâ kendileridir."* (Âl-i İmrân: 3/104.) Bir diğer âyet meâlen şudur: *"İyiliği emret, kötülükten vaz geçir"* Sünnetten olan delil, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu sözüdür: *"İyiliği emret, kötülüğü nehyet, bu yolda gelecek meşakkatlere de sabret."* Keza Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şu sözüdür: *"Sizden kim bir münker görürse, eliyle düzeltsin, buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin, bu ise imanın en zayıf derecesidir."*

"İcmâya gelince, Müslümanların ilk asırda ve bilâhare bunu birbirlerine tavsiye etmeleri, gücü yettiği halde terkedenleri de ayıplamalarıdır."[22]

Vâcib Olmayabilir Mi?

Yukarıda kaydettiğimiz şekilde irşadın vâcib olduğunu tesbitten sonra Taftazânî bunun vâcib olmadığına dâir getirilebilecek delilleri zikrederek çürütür. Der ki:
"Eğer, bunun vâcib olduğu inkâr edilerek delil olarak Kur'an'dan: *"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda iseniz, sapıtanlar size zarar vermez..."* (Mâide: 5/105) ve keza *"Dinde zorlama (ikrâh) yoktur"* (Bakara: 2/256) meâlindeki âyetleri ve sünnetten de Hz. Âişe'den rivayet edilen:
"Dedik ki: "Ey Allah'ın Resûlü, ne zaman mâruf emredilmez, münkerden nehyedilmez?" cevâben şöyle buyurdu:
"Cimrilik hayırlılarınızı sarar, hüküm rezillerinizin eline düşerse, yağcılık büyüklerinizin ahlâkı olur, mülk küçüklerinizin eline düşerse" hadisi delil olarak getirilirse, şu cevâbı veririz:
"Burada mâna ‘vâcibleri eda ve günah olan şeyleri terk etmek, mârufu emr, münkeri de nehyetmek sûretiyle nefislerinizi ıslah edin, nehiyde bulunduktan sonra âsilerin inad ederek günahı işlemekte ısrarları size zarar vermez. Keza, sapığın dalâleti, nehyettiği takdirde hidâyette olan kimseye zarar vermez, demektir".
"Dinde ikrah (zorlama) yoktur" âyeti ise, kıtal emreden âyetlerle mensuhtur. Ancak, ikrah (zorlama) sûretiyle emr ve nehyin olup olmayacağı münâkaşa edilebilir.
Hadise gelince, bu sâdece ve sâdece, şartların ortadan kalkması hâlinde vücubun ortadan kalkacağına delâlet eder. Bu da emr ve nehyin fayda değil zarar getirmesi hâlidir."[23]

Emr Ve Nehyi Vâcib Kılan Şartlar:

Açıklamalarını bu noktaya getiren Taftazânî, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin bazı şartlar altında vâcib olduğunu belirterek bunları belirtmeye geçer:[24]

Birinci Şart:

Bunu yapacak olan kimsenin bunun ne olduğunu bilmesidir. Yâni emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünker muayyen bir vâcib midir veya herhangi muhayyer bir iş midir, veya herkese şâmil umûmî bir vâcib midir, yoksa bazılarının yapmasıyla diğer kimselerden sâkıt olacak kifâye bir vâcib midir? Keza, yasaklanacak şey hakkında da bu hususların bilinmesi gerekir (yâni o bir haram mı, mekruh mu, mendub mu, farz mı vs.) Kısacası ilk şart, emredilecek veya nehyedilecek şeyin (vâcib, mendub vs. nevinden) farklı oluşlarına göre, emir ve nehiyde bulunmanın da (vâcib, mendub vs. olarak) değişik bir hükme tâbi olduğunu emir ve nehiy ânında bilmektir, tâ ki emir ve nehiy şeriatça uygun olan şey için yapılmış olsun."[25]

İkinci Şart:

Müessir olunacağına dâir kanaattir. Öyle ki, te'sîr etmiyeceği kesinlikle bilinmemelidir. Aksi takdirde yapılan iş, abesle iştigâl, malâyanî ile vakit öldürme olur. Eğer: "Te'sirsiz bile olsa, deriz ki: "Bu davranışta dinin azîz kılınmasından ziyâde alçaltılması da mevzubahs olabilir."[26]

Üçüncü Şart:

Emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l-münker sonunda elde edilecek müsbet netice, ortadaki fenâlıktan daha çok veya en azından ona denk olmalıdır. Bu söylenen, vâcib olan emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker hakkındadır. Câiz olan hakkında değildir. Hatta âlimler, darbe ve benzeri yolla, münker işleyeni alt edemeyip öldüreceği zannında olsa bile müdâhale etmesinin câiz olacağını söylerler. Ancak bu durumda onun sükut etmesine de ruhsat verilmiştir. Bu cevaz, öldürüleceğini zannettiği hâlde müşriklere tek başına hücum eden kimse

hakkındaki hükme muhaliftir. Zira, böyle birisi öldürmek veya yaralamak veya bozguna uğratmak sûretiyle galebe çalacağı hususunda zann-ı gâlibi hâsıl olursa saldırması câizdir."[27]

Kimlere Vâcib:

Taftazânî açıklamalarına devamla, emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmanın, imam (devlet reisi), havas, avam gibi ilmî ve içtimâî vaziyeti farklı olan kimselere ne gibi şartlar dahilinde vâcib olacağını belirtir:[28]

1. Devlet Reisinin Durumu:

Ehl-i Sünnete göre, bu, devlet reisine has bir vazîfe değildir. Müslümanlar ilk asırda ve sonraki devirlerde, idârecilere bile, mârufu emredip, münkerden nehiyde bulunuyorlardı. Bu davranış, kimse tarafından da yadırganmadığı gibi, bu faaliyette bulunmak için herhangi bir mercîden izin de almıyorlardı. Böylece anlaşıldı ki, bu iş, idarecilere münhasır bir vazîfe değildir. Aksine, raiyetten (vatandaşlardan) herkese sözle, fiille yapması câizdir.[29]

2. Hangi İş Devlete Has:

Yapılacak müdâhale kıtale girmeyi, silâh çekmeyi gerektirecek bir işse, bu durumda fitneye meydan vermemek için, meseleye sultan müdâhale eder, ferdler edemez. Cürcânî bu noktada daha açık olarak: "Emir ve nehiyde bulunacak kimse, faaliyetinin fitnenin uyanıp kaynaşacağına veya maksadın hâsıl olmıyacağına zann-ı gâlib gelirse, emir ve nehyin vâcib olmayacağı"nı söyler.[30]

3. Herkesin Müdâhele Edeceği İşler:

Münker olup olmadığının anlaşılmasında havas ve avam eşit ise, bu çeşit meselelerde âlim de, câhil de müdâhale hakkına sâhiptir. Ancak kahırla, zorla menetme işi ferdlerin vazîfesi değildir. Zira bu, fitneyi tahrik eder ve şerri artırır.[31]

4. Âlimin Müdâhale Edeceği İşler:

Bir işin münker olup olmadığının anlaşılması içtihâda bağlı ise, yâni içtihâd etmek sûretiyle münker olduğuna hükmediliyorsa, bu durumlarda avam zümresi (âlim ve müctehid olmayanlar) emr ve nehiyde bulunamazlar, bu iş ehl-i içtihâda terettüp eder.[32]

5. Âlimler Arasında İhtilâf:

Şu da bilinmelidir ki, bir müctehid diğer bir müctehidi, içtihadla ulaştığı meselede ortaya çıkan ihtilâftan dolayı red ve takbih edemez. Zira, Ehl-i Sünnete göre, her müctehid fürûda musib (doğruyu bulmuş) addedilir... Bu husus Mecelle'ye "içtihad ile içtihad nakzolunmaz" şeklinde, kavâid-i külliye'nin 16'ıncısı olarak girmiştir.[33]

6. Fâsık Kimse Emr Ve Nehiyde Bulunabilir Mi?

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker sâdece verâ sâhibi, müttakî, müstakîm ve yasaklayacağı fenalıkları irtikab etmeyen kimselere vâcib değildir. Münkeri kim görürse, bizzat onu yapmakta olsa bile, onu yasaklamakla mükelleftir. Zira münkeri terk etmesi ve

münkeri yasaklaması birbirinden ayrı iki farzdır. Bunlardan birini terkedene diğerini de terketmesi gerekmez.[34]

7. Emr-i Bi'l-Ma'ruf Ve Nehy-i Ani'l-Münker Farz-ı Kifâyedir:

Her bölgede bir kişi yeterli şekilde bu işi yapsa, geri kalanlardan farz sâkıt olur. Bu hüküm, onun herkese farz olduğuna dâir gelmiş olan hükme münâfi değildir. Zira mezhebimizin görüşü, -farz-ı kifâyenin- bir kısım kimseler tarafından yapılmasıyla geri kalanlardan sâkıt olacağı şeklindedir.[35]

8. Hususi Memur (Muhtesib) Tâyini:

Emr-i bi'lma'rûf için bir kimse tâyin edilecek olursa, vazife onun üzerine terettüp eder. Bu kimse, araştırma ve tecessüse düşmeden Cenâb-ı Hakk'ın hukukuna giren meselelerde murakabede bulunur. Keza kul haklarına giren meselelerde de bu mürakebede bulunur. Ancak bunu yaparken her meseleye karışmaz. Meselâ zengin borçlunun borcunu geciktirmesi, kişinin komşu duvarına tecâvüz etmesi gibi meselelere karışmaz. Hak sâhibi kendisinden yardım taleb ederse, alâkalanır. Keza mahallin içme suyunun bozulması, surlarının yıkılması, beytü'lmalde para yokken bölge halkının muhtaç yolculara bakmayı terketmesi. Muhtesip murâkabeyi yapar ve (herhangi bir şahsı hedef edinmeden) ıtlak üzere emreder ve ibadetlerin heyetini değiştirenlere müdâhale eder. Meselâ sırrî (gizli) ve cehrî namazlardaki cehâlete olduğu gibi, ezanın elfâzını ziyade veya noksan kılana, ehil olmadığı hâlde fetva vermeye, ders vermeye, vaaz etmeye kalkanlara müdâhale eder. Keza hasımları gizleyen, muhakeme işlerinde üstünkörü karara yeltenen kadılara, namazı uzatan mescid imamlarına da müdâhale eder. Buradan da anlaşılır ki, mârufu emir ve münkeri nehiy işi sâdece vâcib ve haram olan fiillere has değildir.[36]

9. Emr Ve Nehiyde Tarz:

Müdâhale işinin, münkerin durumuna göre, tatlı ve yumuşaktan sertlik ve icbâra doğru tedrîci bir seyirle yapılması da uygundur. Muhîtu'l-Hanefiyye'de geldiğine göre, "Kim bir kimseyi dizleri açık olarak görürse rıfk ile müdâhale eder. Şayet inadlaşırsa nizaya girmez. Dizinden yukarısı açıksa, şiddetle müdâhale eder, şâyet inadlaşacak olursa vurmaz. Ayıp yeri açıksa, te'dîb eder, inadlaşırsa öldürür." Bu noktada Gazâlî şu açıklığı getirir: "Nehiy sırasında ey zâlim', ey Allah'tan korkmaz, gibi galîz tâbirlerin kullanılmasına gelince, eğer bu tâbirleri kullanmaktan hâsıl olacak şerrin başkasına da sirâyet etmesinden korkulursa kullanmamalıdır. Fakat sâdece kullanana zarar vermesi melhuz ise câizdir, hatta mendubtur. Selefin âdeti, kötülükten men etme ve doğruyu duyurma işini açıktan ve bizzat yapmaktı."[37]

10. İrşadda Haddini Bilmek:

Buraya kadar, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı olarak söylenen hususlara dikkat edersek, bu meselenin cahilâne, dikkat edilmeden tevessül edilecek bir şey olmadığını anlarız. Müdâhale edilecek şeyin mahiyeti, elde edilecek tesir, fitneye sebep olup olmayacağı ve bunlara ilâveten de bu işe tevessül edecek kimsenin, kendi vaziyetini gözönüne alması, değerlendirmelerde bulunması gerekecektir. Bu sonuncu noktanın daha iyi anlaşılması için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: *"Sizden kim bir münker görürse eliyle düzeltsin, buna muktedir olamazsa diliyle, buna da muktedir olamazsa kalbiyle buğzetsin..."* hadisinden bazı âlimlerin çıkardığı mânayı burada kaydetmemiz gerekiyor. Derler ki: "Hadiste geçen birinci emir (yâni münkeri eliyle düzeltme emri) ümerâya müteveccih bir emirdir. İkincisi

ulemâya, üçüncüsü ise, bütün Müslümanlara müteveccih bir emirdir. Şu hâlde ümerâ, zaman-ı münâsibde fiilî, cebrî müdâhaleyi yapmaz da işi lafa dökecek olursa, bu davranış münker karşısında acz olacağı gibi, ulemânın da dille ifade edilen irşad, ikna, isbat, ilzam gibi ilmî yolları bırakıp elini (silâhı) kullanmaya kalkması da bir başka fitne (anarşi) olacaktır. [38]

11. Ümerâya Karşı Emir Ve Nehiy:

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı çeşitli meseleleri görürken şu noktayı da belirtmede fayda var. Zâlim sultana da emir ve nehiyde bulunmak bir esas olarak kabûl edilmiş olmakla berâber, bunu yaparken fitneye meydan vermeyecek bir tarzın ihtiyar edilmesi gerekmektedir. Gazâli, bu hususu şöyle ifade etmiştir: "Âmirlere mârûfu emir, târif ve va'z şeklinde olmalıdır." Râzî münkeri işleyen âmiri, bundan va'z ve nasihat yoluyla men etmenin Müslümanlara vâcib olduğunu belirttikten sonra "iki tâife arasında vukûa gelecek fitne nevinden bir fitne ortaya çıkarmaması şartıyla" der.
Şu hâlde, yerine göre herkese terettüb eden bu farz-ı kifâye emir ve nehiy vazifesinde üzerimize düşeni acze, anarşiye, pısırıklığa düşmeden, îfa edebilmemiz için bu meselede hazırlıklı olmamız gerekmektedir. Aksi takdirde zamanımızda olduğu gibi, din için, vatan için hizmet ediyorum zannıyla, ithal malı, gayr-ı İslâmî metodlarla mücâdeleye tevessül etmek, ele sopa, silâh alarak sokağa dökülmek veya ne muhatapları, ne zamanın içtimâî şartlarını nazar-ı dikkate almadan çalakalem yazmak, çizmek, tekfir, tefsîk etmek, tahkîr edip soğutmak, İslâmî bir cihad, dînin arzuladığı emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker değildir. Bunu yapanlar, dünyada hüsranla karşılaşmaktan başka âhirette de ilâhî mesuliyet, ebedî pişmanlıkla karşı karşıya kalacaklardır. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in dinine ancak onun prensipleriyle hareket edilerek hizmet edilebilir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in irşad usûlünü "Hazret-i Peygamber'in Teblîğ Metodları" adlı bir başka çalışmamızda oldukça teferruatlı olarak tahlîl ettik.[39]

Emr-i Bi'l-Ma'ruf Ve Nehy-i Ani'l-Münkeri Terk

Bir kısım dinî nasslar, fitnenin fazlaca ilerlediği durumlarda emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkedilmesi gereğini ifade ederler. Alâkalı bahiste yeterince açıklandığı üzere, fitneyi önleyici en mühim tedbirlerden biri olarak imkânı nisbetinde herkese şâmil bir farz kılınan emir ve nehiy vazifelerinin yine fitnenin önlenmesinde bir tedbîr olarak terkedilmesinin emredilmesi ilk nazarda mütenâkız bir durum olarak değerlendirilebilir. Aslında bu yasak da, fitnenin önlenmesi husûsunda İslâm'ın verdiği ehemmiyetin bir başka delîli olmaktadır. Zira görüleceği üzere, emr-i bi'l ma'rûfun terkedilmesi emri de fitneyi tahrîk etmek, büyütmemek için verilmiştir. Zira öyle ahvâl ve şartlar tasvir edilmektedir ki, o durumda emir ve nehiyde bulunmak fitnenin artmasına sebep olmaktadır.
Emr-i bi'lma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri terkle alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen şu âyet vardır: *"Ey iman edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolu buldukça sapıtanlar size zarar vermez."* (Maide 5/105) Bu âyet ile, Kur'ân-ı Kerîm'in diğer birçok âyetleri ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in pekçok hadisleriyle sâbit olan emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin farziyetinin ortadan kaldırılmış olmadığına dair âlimlerin ekseriyetinin ittifâkına rağmen, bazı durumlarda farziyetin kalkacağı da ifade edilmiştir.
Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Ashâb devrinden beri bu âyet, ihtilaflı anlayışlara sebep olmuş, durumun tavzîhi için, bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından açıklamalar yapılmıştır. Hadislerde gelmiş olan tavzîhlere ve âlimlerin yaptığı şerhlere dayanarak peşînen söyleyebiliriz ki, bâzı şartlar çerçevesinde emr-i bi'lma'rufun terkine yer verilmesi inkârı gayr-ı kâbil bir gerçektir. Bunu ifade eden, te'yid eden rivayetler çoktur.

Bunlardan birini Abdullah İbni Amr İbni'l-Âs rivâyet eder: "Biz bir gün Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in etrafında oturuyorduk. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) fitneden söz etti ve dedi ki:
"İnsanları vaadlerini tutmaz, emanetlere ihânet eder ve iyilerle kötüler şöyle karma karışık olup -parmaklarını kenetleyerek gösterir- birbirinden tefrik edilemez halde görürseniz (işte o zaman fitne gelmiş çatmıştır)." Ben yanına giderek
"Sana feda olayım, o zaman ne yapmamı tavsiye edersin?" diye sordum. Dedi ki:
"Evine kapan, dilini tut, ma'rufla amel et, münkeri de terk et, kendi nefsini (ve yakınlarını) kurtarmaya, korumaya çalış, başkasının işiyle meşgul olma."
Bir başka rivayette aynı tavsiye İbnu Ömer'e de yapılır. Lafzan aynı olmakla berâber mefhum olarak eve çekilmeyi, karışmamayı emreden hadisler, Ebû Zerr, Muhammed İbnu Mesleme gibi başka sahabelerden de gelmiştir. Bu çeşit rivayetlerden en câmi' ve en açık olanı Ebû Ümeyye eş-Şa'bânî'den gelen rivayettir. Der ki: "Ebû Sa'lebe el-Huşeynî'ye sordum:
"Ey Ebû Sa'lebe, *"Siz kendinize bakın"* âyeti için ne dersin?" bana
"Allah'a kasem olsun bunu tam adamına, mes'eleyi iyice bilen birine sordun. Zira bu âyet hakkında ben, bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sormuştum. Cevâben demişti ki:
"Hayır, irşâd işini bırakmayın. Aksine ma'rûfa uyun, münkeri nehyedin. Ancak, ne zaman mûcibiyle amel edilen bir cimrilik, peşinde gidilen hevesât görür, insanların (mal, mevki gibi menfaatlere aldanarak) dünyayı âhirete tercîh ettiğine, re'y sâhiblerinin (Kur'ân, hadis ve icma'yı bir tarafa iterek) kendi re'y ve düşüncelerini beğendiklerine şâhid olursan o zaman, kendi başının çâresine bak, başkasıyla uğraşmaktan vazgeç."
Burada, irşâd faaliyetlerinin terkini meşrû kılan -cimriliğin artması, dünyanın dîne tercîh edilmesi, hevesatın peşine düşülmesi, dinî disiplini terkederek şahsî görüşlere uyulması gibi- içtimâî bozulmalara, başka rivayetlerde mülkün (devletin) küçüklerin eline geçmesi, büyüklerin fuhşa düşmeleri, ilmin rezil kimselerin elinde kalması gibi başka hususlar da ilâve edilir.
İslâm âlimleri bu çeşit yâni emr-i bi'lma'rufun terki ile alâkalı rivayetleri şöyle değerlendirmişlerdir: Ekseriyetin benimsemesi ise fenalıkların cemiyette baskın bir hâl aldığı veya fâillerinin mütecâviz ve şirret olmaları sebebiyle, kişi yapacağı müdâhale ile münkeri bertaraf edemiyeceği veya bu faaliyetinden fayda hâsıl olmaksızın kendisine zarar geleceği hususunda zann-ı gâlib hâsıl olduğu durumlarda, bir başka ifâde ile şerliler çoğalırken hayırlılar zayıf duruma düşerse, emr-i bi'lma'rufu terk hususunda ruhsat vardır, selef bunda ittifak etmiştir.[40]

İrşadda Teenni

Fitnenin son derece yaygınlığı ve irşadın te'sir etme ümidinin kesildiği hallerde, emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerle alâkalı teşvikleri tatbikde fazla istîcâl gösterilmemesi gerektiğini te'yid eden bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: *"İnsanlar öyle bir devir görecekler ki, o zaman mü'min kişi âmme lehine dua eder de Cenâb-ı Hakk kendisine şöyle der: "Sen kendi nefsinle alâkalı olarak iste, duana icabet edeyim, âmmeye gelince ben (şu anda) ona karşı öfkeliyim."*
İki ayrı Sahâbe'den (Hz. Ali ve İbnu Ömer) gelen bir rivayette de Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der:
"Bir mü'minin nefsini alçaltması (zelîl kılması) helâl olmaz." Ashâb sorar:
"Ey Allah'ın Resûlü, kişi nefsini nasıl alçaltır?" Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cevâben:
"Gücünün yetmeyeceği bir belâya karşı vaziyet alır."

Şu rivayet de bu mevzû üzerine kaydettiklerimizi te'yîd eder mahiyettedir: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyuruyor:
"Cenâb-ı Hakk kıyâmet gününde, kulunu hesaba çakerken, bir de "münkeri gördüğün zaman ona müdâhale etmekten seni alıkoyan şey ne idi?" diye sorar. Eğer Cenâb-ı Hakk, kuluna hüccetini telkin edecek olursa şu cevabı verir:
"Ey Rabbim (Senin keremine, lütfuna ümîd bağlayarak) insanları terkettim (çünkü onların şerrinden korkuyordum)."[41]

Şâri'den Çok Şeriatçı Olmamalı

Hakikat yukarıda kaydedilen gibi olunca, arzulanan cemiyetin sağlanması için, münkerlerle yapılan mücadelede ölçünün kaçırılmaması, ifrat edilmemesi gerekecektir. Bizzât dinin sâhibi (Şâri'), fitneyi artırma endişesinin bulunduğu, muhatablarda uyandıracağı aksül amelle başkalarına -ve hattâ bâzı durumlarda kendisine de- sirayet edecek zararların melhuz bulunduğu durumlarda irşaddan vazgeçmeyi, kendini -ve bu çeşit endişelerin mevzûbahs olmayacağı yakınlarını- kurtarmaya çalışmayı emretmektedir. Verilen böyle bir ölçü varken, her ne pahasına olursa olsun, irşad edeceğim diye, mevcut şartları hiç düşünmeksizin ortalıktaki fitneyi daha da artırıcı ifratlara düşme, dine hizmet değil, din nâmına yapılan cinâyetlerdir. Elbette indallah mesuliyeti vardır. Kraldan ziyade kralcı, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den ziyâde İslâmcı kesilmesinin bir mânası yoktur.
Münâvî, irşadın terkini âmir hadisi açıklarken, sözünü şöyle tamamlar: "...İnsanların yaptıklarından, şeriata muhâlif olanları terket. Kalbinle Allah'ın insanlar üzerindeki tedbîrini seyret. Zira O (celle şânühü), aralarında rızıklarını taksîm ettiği gibi, ahlâklarını da taksim etti. Dileseydi onların hepsini tek bir ahlâk üzere toplardı. Öyle ise, cereyan eden bu hâdisât üzerinde, Cenâb-ı Hakk'ın tedbirini görmekten gâfil olma. Bu durumda bir masiyet (günah) görürsen şu anda seni ona bulaştırmamış olduğu için Allah'a hamdet. Emir ve nehiy yaparken rıfkla, mülâyemetle, sabırla ve sükûnetle hareket et. Faaliyetine te'sîr halkedilirse yine Allah'a hamdet, edilmezse, tefrîtin (yetersizliğin) sebebiyle istiğfarda bulun. Bu uğurda çekeceğin eziyetlere de sabret, zira sabır, hâdiselere karşı gösterilen bir azm ve metânettir.[42]

Fitnenin Bir Başka Yönü: Fitne Zalimleri Temizler

Fitne sırasında emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunurken, icabında bunu terke kadar varacak bir teennî içerisinde olmanın ehemmiyetini ifâde zımnında diğer bazı nassları da burada kaydedebiliriz: İbnu'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân'da kaydettiği bir rivayette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır: *"Fitneden ikrâh etmeyin, zira o, münâfıkların hasadıdır."*
Taberânî'nin Evsat'ından naklen verilen şu hadis de bu mâ'nayı te'yîd eder: *Allah diyor ki: "Ben buğz ettiklerimden yine buğz ettiklerim vâsıtasıyla intikam alır, sonra da herbirini cehenneme yollarım."*
Yukarıdaki rivayetlerle mânası te'yîd edilen şu rivayet de burada kayda değer: *"Zâlim kimse, Allah'ın yeryüzündeki adâleti (ne bir vâsıta)dır. Önce onun vâsıtasıyla intikamını çıkarır, sonra da ondan intikam alır."*
Âlimlerin sened yönünden zayıf olduklarını belirttikleri bu rivayetlerin ifade ettikleri mânanın doğruluğunu şu âyet te'yîd etmektedir: *"İşte biz, zâlimlerden kimisini kimine, irtikâb etmekte oldukları (günahlar) yüzünden, böylece musallat ederiz."*[43]
İmâm Mâlik'in saltanat kaygısına düşen liderler hakkında şöyle dediği kaydedilir: "Mevcut imama karşı bir yenisi çıkacak olur ise, Ömer İbnu Abdillazîz gibi birisi için yeni çıkanı defetmek bir vecibedir. Fakat (onun gibi değerli olmayan bir kimse ise) bırak onu, Allah

zâlimden kendisi gibi biri vasıtasıyla intikam alıyor demektir. Bilâhare ikisinden de intikamını alacaktır."[44]

İrşadı Terketme Kararında Teenni

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkinden söz ederken, bu meselenin çok hassas bir nokta olduğunu belirtmemiz gerekir. İslâm'ın böyle bir ruhsatı olduğunu düşünerek, her isteyenin bu hususta ahkâm kesmesi, cemiyeti saran fenâlıklar karşısında, atalet ve tembelliğine bu prensipten de bir fetva alarak seyirci kalması doğru olmasa gerek. Aksi takdirde münkerâtı yaymaya ve İslâm'ı ortadan kaldırmaya çalışan şerirler, sefihler ve inançsızlara meydanı boş bırakmış olacağız. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk'ın gadabına hedef olarak büyük felâket ve mesuliyetlere dûçar olabiliriz.
Meselenin hassâsiyetini göstermek ve bilhâssa zamanın şartlarını "irşâdı terketmeyi gerektiriyor" istikametinde değerlendirmeye gitmeden önce, son derece teennîli davranmak gerektiğini göstermek için, her meselede gerçek önderlerimiz olan selef-i sâlihinden birkaç vak'a örneği vereceğiz. Bu vakâların her biri, zamanımızda yaşamakta olduğumuz hâdiselere büyük benzerlik arzettiği için -zira bu vakalar ve konuşmalar Sahâbe ve Tâbiîn devrinde İslâm âlemini birbirine katan büyük fitne (el-Fitnetü'l-Kübrâ) sırasında cereyan etmiştir- aydınlatıcı, yol gösterici mahiyettedir.[45]
1. Örnek: Hasan-ı Basrî'den gelen bir rivayete göre İbnu Mes'ûd (radıyallahu anh)'a bir adam gelerek: *"Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar vermez"* meâlindeki âyetten sorar. İbnu Mes'ûd şu cevâbı verir: ‘Şimdi bu âyette ifâde edilen irşâdı terketme zamanı değildir. Hâl-i hazırda irşad makbuldür. Fakat irşâdı terketmenin gerekeceği zaman yakında gelecektir. O zaman siz, irşadda bulununca size şu fenalıklar yapılacak (İbnu Mes'ûd belki de: "Sizin irşâdınızı dinleyen olmayacak" dedi). İşte o zaman kendinize bakın, başkasının sapıtması size zarar vermez."[46]
2. Örnek: Yine İbnu Mes'ud'dan, aynı âyetle alâkalı olarak şu rivayet gelmiştir: "Bir grub insan, İbnu Mes'ûd'un yanında oturmakta iken, iki kişi arasında bir ihtilâf çıkar. Öyle ki her ikisi de birbirlerinin üzerine yürürler. Mecliste bulunanlardan biri:
"Kalkıp bunlara ma'rûfu emir, münkerden nehiyde bulunmayayım mı?" der. Yanındaki arkadaşı da
"Bırak onları, sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak: *"Siz kendinize bakın..."* buyuruyor" der. İbnu Mes'ud, bu konuşmayı işitince:
"Yok öyle şey, henüz bu âyetin te'vîli gelmedi, Kur'ân bildiğiniz gibi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sağlığında vâki oldu. Bir kısım âyetlerinin te'vili Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefatından az sonra vâki oldu. Bir kısım âyetlerin te'vîli şimdiden sonra vâkî olacak. Bir kısım âyetlerin tev'ili kıyâmet sırasında vâkî olacak. Bir kısım âyetlerin te'vîli de kıyâmetten sonra, hesab ânında vâkî olacak. Sizin kalbleriniz vahdetini, birliğini muhâfaza ettikçe, arzûlarınız müşterek oldukça, grublara bölünmediğiniz, birbirinizin zulmunü tadmadığınız müddetçe ma'rûfu emredin, münkerden de nehyedin. Amma ne zaman kalbleriniz ayrılır, arzularınız birbirinden farklı hâle gelir, birbirine muhâlif fırkalara bölünür, birbirinizin zulmünü tadarsanız kişi, o zaman kendi hâline baksın. İşte o zaman bu âyetin te'vili bize ulaşmış demektir..."[47]
3. Örnek: Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'a bir gün:
"Şu kargaşa hengâmında evinizde oturup emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünkerde bulunmasanız olmaz mı? Zira Cenâb-ı Hakk*: "Siz kendinize bakın, kendiniz doğru yolda bulununca, sapanlar size zarar vermez"* buyuruyor" derler. İbnu Ömer şu cevâbı verir:
"Bu âyet ne benim içindir, ne de arkadaşlarım içindir. Zira Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: *"Benim tebliğ ettiklerimi, beni görenler (şâhid olanlar) görmeyenlere teblîğ etsin, duyursun."* Bizler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i

görenleriz, sizler ise görmeyenlersiniz, (biz size duyurmak zorundayız). Bu âyete gelince, o bizden sonra gelecek kimseler içindir ki onlara teblîğ edilse bile, onlar teblîği kabûl etmeyecekler" der.[48]

4. Örnek: Bir gün yine Hz. Ömer'in oğlu Abdullah (radıyallahu anh)'ın yanına gözü pek, çenesi kuvvetli bir adam gelerek:

"Ey Ebâ Abdirrahmân, altı kişi var, hepsi de Kur'ân okuyor, hepsi de Kur'ân'dan hüküm çıkarmada acele ediyor. Hepsi de müctehidlik yapıyor. Fakat hiçbirinde (hüküm çıkarırken) teennî denen şey yok. Üstelik her biri de hayırdan başka bir şey taleb etmediğini söylüyor. İşin garibi, iddia ettikleri şeylerle birbirlerinin şirke düştüklerine delil getiriyorlar." Cemâatte oturanlardan biri söze karışarak:

"Birbirlerini şirke düşmekle ithâm etmekten daha büyük alçaklık olur mu?" der. Önceki adam: "Ben sana sormadım, sen konuşma, benim muhatabım şu ihtiyardır" der ve konuşmasını Abdullah'a tekrar eder. Abdullah (radıyallahu anh) şu cevâbı verir:

"Allah hayrını versin, bana öyle geliyor ki, senin arzun, ben bu adamları tekfîr edeyim ve sana emredeyim, sen de gidip onları öldüresin, yok öyle şey, git onlara nasîhat et, onları bu davranışlarınan menet. Böyle yapmana rağmen seni dinlemezlerse, o zaman sen kendine bak, zira Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler, siz kendinize bakın..."*[49]

5. Örnek: Cübeyr İbnu Nüfeyr'den gelen şu rivayet de burada kayda değer: Der ki: "Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ashâbının da bulunduğu bir cemaate dâhil olmuştum. Yaşça hepsinden küçüktüm. Emr-i bi'lma'ruf ve nehy-i ani'lmünker meselesi üzerine müzâkerede bulunuyorlardı. Ben de söze karışarak:

"Cenâb-ı Hakk Kitâbı'nda *"Ey îmân edenler, siz kendinize bakın, siz doğru yolda oldukça, sapıtanlar size zarar vermez"* demedi mi (bu meselede müzâkereye ne hâcet?)" demiş bulundum. Cemaat, bana yönelerek hep bir ağızdan:

"Sen Kur'ân'dan anlamadığın, te'vîlini bilmediğin bir âyet mi seçip çıkarıyorsun?" dediler. Keşke konuşmasaydım, temennîsinde bulundum. Epeyce bir konuştular. Dağılacakları vakit, tekrar bana yönelerek:

"Sen yaşça genç bir delikanlısın, sen bir âyet seçip çıkardın ki, ne olduğunu henüz bilmiyorsun. Fakat muhtemelen onun te'vilinin çıkacağı zamana ulaşacaksın. Ne zaman mûcibiyle amel edilen bir bencillik, peşine düşülen bir hevâ, re'y sâhiblerinin, (âyet, hadis veya seleften olsun) kendi re'ylerinin dışında hiçbir görüşe kıymet vermediklerini görürsen bil ki, âyetin te'vili vâki olmuştur. O zaman sen kendine bak, sapıtanlar sana zarar vermez" dediler.[50]

Fıkhın Hükmü:

İbnu Âbidîn'in kaydettiği bir açıklama, mevzumuza ışık tutucu mahiyette olduğu için burada temasta fayda var. İbnu Âbidîn: "Küffâra karşı savaşırken, bir askerin, düşmana -öldürme, yaralama, bozgun gibi- herhangi bir zarar vereceği ümidi ile ölümü göze alarak tek başına saldırmasında bir beis yoktur. Fakat, bu zararlardan hiçbirini veremiyecek olduğu zâhir iken saldırması helâl değildir" dedikten sonra ilâve eder: "Müslümanın fâsıkları -fıskdan imtinâları şöyle dursun-, kendisini öldüreceklerini bile bile, münkerden nehiyde bulunması böyle değildir. Bu durumda sükut etmesine ruhsat verilmişse de, nehiyde bulunması haram değildir. Zira Müslümanlar, onun emredeceği şeyin haram olduğuna zaten inanmaktadırlar. Bu sebeple onun nehiy faaliyeti, küffârın hilâfına, fâsıkların derûnunda te'sir meydana getirir.

İbnu Âbidin'in bu sözü bize şu âyeti hatırlattı: *"Sen va'z (ve nasihat et, hatırlat), zira, şübhesiz öğüt mü'minlere fâide verir*." (Zâriyât: 51/55)[51]

[1] Bu bahisle ilgili geniş bir tahlili, 96 numaralı hadisten sonra müstakilen sunacağımız için hadisler ile ilgili açıklamalara fazla yer vermedik. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/375.
[2] Buhari, Melâhim: 17, (4340); Müslim, İman: 78 (49); Ebu Dâvud; Salâtu'l-İydeyn: 248 (1140); Tirmizî, Fiten: 11 (2173); Nesâî, 17 (8, 111); İbnu Mâce, Fiten: 20, (4013); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/375-376.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/376.
[4] Müslim, İman 80, (50); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/376-377.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/377.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/378.
[7] Ebu Dâvud, Melâhim: 17, (4336); Tirmizî, Tefsîr, Mâide: (3050), İbnu Mâce, Fiten: 20, (4006); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/378.
[8] Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4338); Tirmizî, Tefsir, Mâide (3059), Fiten 8 (2169); İbnu Mâce, Fiten 20 (4005); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/379.
[9] Tirmizî, Fiten: 9, (2170); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/379.
[10] Tirmizî, Fiten 70, (2258); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/380.
[11] Ebu Davud, Melâhim: 17, (4345); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/380.
[12] Ebu Dâvud, Melâhim 17, (4344); Tirmizî 13, (2175); İbnu Mace, Fiten 20, (4011); İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/380.
[13] Gerek dindeki ehemmiyeti ve gerekse günümüz Türkiye'sinde arzettiği önem sebebiyle bu bahsi, kendine has belli başlı meseleleriyle teferruatlı olarak işlediğimiz İslâm Işığında Anarşi kitabından aynen aktarmayı uygun bulduk. (İbrahim Canan)
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/380-381.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/381-382.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/382-383.
[17] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/383.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/383-384.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/384-385.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/385-386.
[21] Bu bahiste "vâcib" tâbiri fakihlerin örfündeki sübûtu veya delâleti husûsunda bir şüphe bulunan dini hüküm mânasında değildir. Vâcib burada farz gibi kesin şart olan şeyleri ifade eder. (İbrahim Canan)
[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/386-387.
[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/387-388.
[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/388.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/388.
[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/388.
[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/388-389.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/389.
[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/389.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/389.
[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/389.
[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/389.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/389-390.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/390.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/390.
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/390.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/390-391.
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/391.
[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/391-392.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/392-394.
[41] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/394.
[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/395.
[43] En'âm: 6/129.
[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/395-396.
[45] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/396.
[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/397.
[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/397.
[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/397-398.
[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/398.
[50] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/398-399.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 2/399.

İBN-İ MACE'NİN ZİYADE HADİSLERİ

BİRKAÇ NOKTANIN AÇIKLANMASI

1- İbnu Mace'nin Sünen'i, Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı olarak sonradan benimsenmiştir. Ulemayı böyle bir tercihe sevkeden husus, İbnu Mace'de yer alan ziyade hadislerin çokluğudur. Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi adlı eserimizi hazırlarken esas aldığımız Teysiru'l-Vüsul ila Camii'l-Usul adlı kitabın altıncı kitabını İmam Malik merhumun el-Muvatta nam meşhur ve muhalled eseri teşkil etmesi sebebiyle İbnu Mace'nin bu ziyade hadisleri çalışmamızın muhtevasında yer almamış durumdadır. Eserimizin bütünlüğü mülahazasıyla bu ziyadeleri ilave etmeyi gerekli gördük.
2- İbnu Mâce'nin Sünen'ini tahkikli olarak neşre hazırlayan merhum ve mağfur Muhammed Fuad Abdulbaki, bu ziyade hadislerin 1339 adet olduğunu söyler ve neşrettiği nüshada, hangi hadislerin ziyade olduğunu, o hadislerin altına düştüğü notlarla belirtir. Muhakkikimiz ziyadeleri belirtmede, her ne kadar Ahmed İbnu Ebi Bekr el-Bûsiri'nin (v. 840/1436), Zevaidu İbnu Mace'sine dayanmış ise de, müteahhir ulemanın bu meseledeki bazı istidraklerini de belirtmiştir.Biz bu ziyade kısımda, istidrakleri nazar-ı itibara almadan Muhammed Fuad Abdulbaki'nin not düşerek ziyade olduğuna dikkat çektiği hadislere yer vermiş olacağız.
3- Önceki kısımda da yaptığımız üzere, hadislerin sıhhati üzerine ulemanın yaptığı münakaşaya burada yer vermeyeceğiz. Çünkü ulemanın zayıfsahih münakaşası nefsü'l-emre bakmaz, sened duruma bakar. Ayrıca, bu münakaşa ulemaca sahih kabul edilen Kütüb-i Sitte'nin hadisleri hususunda, bunlardan ahkâm çıkarma yetkisinde olan fukaha ve müçtehidin-i kiramı ilgilendiren bir husustur. Avamın bu münakaşada hissesi yoktur.

Zaten fıkha, harama, helale girmeyen mevzulardaki hadislerle -zayıf dahi olsalar- en büyük alimlerimiz bile amel etmede bir beis görmemişlerdir. Bu sebeplerle İbnu Mace'nin ziyade hadislerinin sıhhat durumlarına nadir hallerde dikkat çekilecektir. Biz, ulemanın telakkiyi bi'lkabul göstermesi sebebiyle bu ümmet-i merhumenin baş tacı ettiği muteber kaynaklarımızı "zayıf hadis" iddialarıyla gözden düşürmenin yapıcı biz hizmetten ziyade tahripkâr tesirler hasıl edeceğine inanıyoruz. Sözü avama, ayağa düşürmek, ilmî incelikleri anlayamayanların idlaline sebep olabilir.

4- Şu hususu belirtmede de fayda var: ZİYADE dendiği zaman muhteva itibariyle tamamen farklı olan hadisler kastedilmez. Esasen hadis, senet ve metniyle müstakil bir şahsiyettir. Dolayısıyla ifade ettiği ahkâm aynı bile olsa, senedleri farklı olan iki rivayet iki ayrı hadis kabul edilir. Sözgelimi "Buhârî, Sahih'ini iki yüz bin sahih hadisten seçmiştir" derken, bu sözle, her birisi muhteva bakımından farklı olan iki yüz bin hadis kastedilmez, pek çoğu muhteva yönüyle aynı veya çok az farklı iki yüz bin ayrı senedlerle gelen rivayetler kastedilir. Nitekim Buhârî, iki yüz bin sahih hadis bilmesine rağmen birkısım fıkıh bablarına uygun -kendi sıkı şartlarına mutabık-sahih hadis bulamadığı için senedlerini atarak kusuruna dikkat çektiği başka hadisler almak zorunda kalmıştır. Heysemî'nin Mecmau'z-Zevaid'ini okuyanlar kaydedilen herhangi bir hadisin Ahmed İbnu Hanbel'de "sahih", Taberani'de "çok zayıf" bir senedle geldiğini görür. Belirttiğimiz hususu bilmeyen okuyucu bu çeşit ifadeler karşısında taaccüb ve hayrete bile düşebilir. Ancak hadis ilmi açısından bu gayet tabii bir durumdur.Öyleyse burada yer vereceğimiz ziyadelerin muhtevaları, çoğunluk itibariyle daha önce geçmiş olmaktadır. Bu sebeple, hadislerin metinlerini tercüme ettikten sonra gerekiyorsa açıklama yapacağız. Hadiste temas edilen meselenin izah edildiği yeri (veya yerleri) kitabımızın son cildini teşkil eden FİHRİST VE LÜGATÇE kısmından kolayca bulabileceğiz.

5- İbnu Mace'nin Sünen'i fıkıh bablarına göre te'lif edilmiştir. Esasen sünen kelimesi, hadis sahasında te'lif edilen pek çok eserin ismidir. Bu, bir nevin muhtevasına alemdir. Ahkâm hadislerini ve bilhassa merfu olan, yani Resulullah'tan rivayet edilen ahkâm hadislerini toplayan te'liflerin müşterek adıdır. Bu çeşit eserlerde hadisler, ihtiva ettikleri hükümlere göre sınıflandırılmıştır: Temizlikle ilgili olanlar, namazla, oruçla vs. ilgili olanlar ayrı ayrı bölümlerde biraraya getirilirler. İşte İbnu Mace'nin Sünen'i 266 hadis ihtiva eden uzunca bir Mukaddime kısmından sonra 37 bölümden meydana gelir. Birinci bölümü diğer pekçok te'liflerde mutad olduğu üzere, Kitabu't-Tahare teşkil eder. Son bölümü de Kitabu'z-Zühd teşkil eder. Muhammed Fuad Abdulbaki'nin tahkikli neşrine göre eserde 4341 hadis mevcuttur.

6- Şu hususu belirtmeyi de gerekli buluruz: İbnu Mace'nin Sünen'ini, dilimize, günümüzün muhterem alimlerinden İzmir Müftüsü Haydar Hatiboğlu Hocaefendi şerhli olarak tercüme etmiştir. Eserin değerini lekelendiren sıkça yer verdiği AGOBÇA (uydurukça) kelimeler dışında, şerh tatminkâr bir muhtevadadır, istifade ettik. Cenab-ı Hak, taksiratını mağfir, sa'yini meşkur ve rızasına vesile kılsın. Burada kaydedeceğimiz ziyade hadisler hakkında daha fazla açıklama ihtiyacı duyanlar bu kıymetli esere başvurabilirler. (Parantez içerisindeki müteselsil olmayan rakamlar İbnu Mace'nin aslındaki hadis numarasına tekabül ettiği için, gerek mezkur şerhte ve gerekse kitabımızda bu rakamlar müşterektir, hemen bulunabilir).

7- Bu kısımda hadislerin baş tarafında üç ayrı rakam var. Birinci rakam 1'den başlar, müteselsilen devam eder, bu rakam İbnu Mace'nin ziyade hadisleri için konulmuştur. İkinci rakam, parantez içerisindedir, bu, aldığımız hadise, muhakkik Muhammed Fuad Abdulbaki'nin neşir esnasında verdiği müteselsil numaradır. Böylece o hadisin, Sünen-i İbni Mace'nin kaçıncı hadisi olduğunu anlarız. Kitabın aslında veya -yukarıda sözünü ettiğimiz- Türkçe şerhinde, hadisi hemen bulmaya yardımcı olur.Üçüncü rakam, hadisin, kitabımızdaki müteselsil numarasını gösterir. Sözgelimi en son hadisin üçüncü rakamı olan 7338 sayısı, kitabımızın ana metninde bu miktar hadisin mevcut olduğunu ifade eder. [1]

MUKADDİME KISMI

* SÜNNETE UYMA

1. 5988. 3. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكِيعٌ، عَنِ ا'عْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ رَسُولُ اللهِ #:
»مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللهَ«.هذا الحديث مما انفرد به المصنف .

1. (3) (5988)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bana itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan ederse muhakkak ki Allah'a isyan etmiştir."[2]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın her hususta Allah'ın bilgisi ve irşadı tahtında hareket ettiğini ifade etmektedir. Nitekim daha önceki bahislerde Resulullah'ın söz ve fiillerinde hep vahye dayandığını,

ulemanın gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde gelen delillerden hareketle sünnete de vahiy dediğini Kur'anî vahiyden tefrik etmek için buna vahy-i gayr-i metluv ıtlak ettiğini belirtmiştik.Bu hadisin muhtevası şu ayete muvafıktır. (Mealen): "Kim Resul'e itaat ederse, muhakkak ki Allah'a itaat etmiştir. Kim de yüz çevirirse, (sakın üzülme) zira biz seni onlar üzerine (günahlardan) koruyucu olarak göndermedik" (Nisa 80).Hadis ve ayet şu hususu da belirtmiş olmaktadır: Resulullah, Kur' an'da olmayan farz ve haram koyma yetkisine sahiptir.[3]

2. 5989. 5. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُمَّارٍ الدِّمَشْقِيُّ، ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عِيسى بْنِ سُمَيْعٍ، حَدّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْأَفْطَسُ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ الْجرَشِيِّ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ # وَنَحْنُ نَذْكُرُ الْفَقْرَ وَنَتَخَوَّفُهُ. فقَالَ »آلْفَقْرَ تَخَافُونَ؟ وَالّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتُصَبَّنَّ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا صَبّاً حَتّىَ يُزِيغَ قَلْبَ أَحَدِكُمْ أَزَاغَةً إِّ هِيَهْ. وَايْمُ اللهِ لَقَدْ تَرَكْتُكُمْ على مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ«.قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: صَدَقَ وَاللهِ رَسُولُ اللهِ #. تَرَكَنَا وَاللهِ على مِثْلِ الْبَيْضَاءِ، لَيْلُهَا وَنَهَارُهَا سَوَاءٌ.هذا الحديث مما انفرد به المصنف .

2. (5) (5989)- Ebu'd-Derda (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanımıza çıkageldi. Biz o sırada fakirlikten söz ediyor ve korkumuzu dile getiriyorduk."Fakirlikten mi korkuyorsunuz? Ruhumu kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun! Mutlaka dünya malı üzerinize akıtılacaktır. Öyle ki, sizden birinin kalbini (haktan başka istikametlere) sadece ve sadece dünyalık meylettirecektir. Allah'a yemin ederim! Ben sizleri, gecesi ve gündüzü apaydın olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakıyorum!" buyurdular."Ebu'd-Derda devamla der ki: "Vallahi, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) doğru söyledi. Vallahi o bizi, gecesi ve gündüzü aydınlık olması bakımından eşit olan tertemiz kalplere sahip olarak bırakmıştı."[4]

3. 5990. 19. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْخَّلَّادِ الْبَاهِلِيُّ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ؛ أَنْبَأنَا عَوْنُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: إِذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ # فَظُنُّوا بِرَسُولِ اللهِ # الّذِي هُوَ أَهْنَاهُ وأَهْدَاهُ وَأَتْقَاهُ.هذا الحديث مما انفرد به المصنف .

3. (19) (5990)- Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) demiştir ki: "Ben size Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan bir hadis naklettiğim vakit, Resulullah'ın bu sözünün hakka en uygun, hidayete en muvafık ve takvaya en mutabık olduğuna inanın."[5]

AÇIKLAMA:

Resulullah'ın hadislerinden istifade ve feyiz, öncelikle onlar karşısında taşıyacağımız peşin kanaate bağlıdır. Resulullah'ın sünnetini vahy-i İlahî bilerek tam bir teslimiyetle karşılamamız ile -zamanımızda sayısı artmaya yüz tutan birkısım insanlar gibi- tereddüdle karşılama arasında fark vardır. İbnu Mes'ud, hadisin hüsnüzanla karşılanması gereğine dikkat çekiyor. Bu sünnet vahiy midir, Arap örfü müdür, Resulullah'ın şahsî içtihadı mıdır, mensuh bir hadis midir gibi şeytanın vereceği vesveseler hadisten istifadeyi azaltır, belki de tamamen bertaraf eder. Bu çeşit tereddütler varid değil midir denecek olursa, bunun tamamen ulemayı ilgilendiren gâmız meseleler olduğunu söyleyebiliriz. Haramhelal hükmü çıkarma mevkiinde olmayan bizim gibi avam-ı nasın hadisler karşısındaki tavrı, tıpkı İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un belirttiği gibi olmalıdır. Aksi taktirde hadisin feyzinden, irşadından nasipsiz kalır, ortaya çıkacak boşluğu beşerî, şeytanî heva ile doldururuz. Çeşitli vesvese ve desiselerle hadisi devre dışı bırakma gayretinin gayesi de budur, onun yerine beşerî hevayı ikame etmek. Böylece dinimizi humanize etmek, laikleştirmek, beşerîleştirmek.[6]

4. 5991. 21. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ، ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ، ثَنَا الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ جَدّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ #؛ أَنَّهُ قَالَ: »لَا أَعْرِفَنَّ مَا يُحَدَّثُ أحَدُكُمْ عَنّي الْحَدِيثَ وَهُوَ مُتَّكِئٌ عَلى أرِيكَتِهِ فَيَقُولُ: اقْرَأْ قُرْآناً. مَا قِيلَ مِنْ قَوْلٍ حَسَنٍ فَأنَا قُلْتُهُ«.هذا الحديث مما انفرد به المصنف .

4. (21) (5991)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden birinin, benden rivayet edilen hadisleri, rahat koltuğuna kurulmuş vaziyette dinleyip: "(Rivayeti bırak! Bana) Kur'an'dan oku!" dediğini sakın duymayayım! Söylenen güzel sözü ben söylemişimdir."[7]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zaman içinde, birkısım insanların türeyip, Allah'la Resulü'nün, Kur'an'la sünnetin arasını açmaya çalışacaklarını, Resulullah ve sünneti aradan çıkarabilmek için Kur'an'ı öne süreceklerini haber vermektedir. Kur'an'da nice ayetler Allah ve Resulü'nü beraber zikrettiği, Resulullah'ın da aynen Kur'an gibi hüküm koyma yetisinden, Resulullah'a itaat etmenin gereğinden bahsettiği halde, bu ayetleri bir kısım hevaî, batıl te'villerle sünneti reddetmeye çalışan insanlar her devirde olagelmiştir. Kıyamete kadar varlığı devam edecek bu silsile-i zakkumun şerrine karşı Resulullah müteaddid uyarılarda bulunmuştur.Mü'minler her seferinde musibetler, belalar, hastalıklarla imtihan olunmuyor. Bu da imtihanın bir şubesidir. Bu ve benzeri hadislerde gelen uyarıları esas alarak belirtilen şeytanî iğvaya kapılmayan ve dolayısıyla beşerî hevaya düşmeyen, imtihanı kazanacaktır.Hadiste yer verilen "(rahat) koltuğuna kurulmuş" tabiri de dikkat çekicidir. Bu çeşit fikirler, ilim çilesi çekmeyen, maddi kaygısı olmayan, dünyaya fildişi kulesinden bakan sosyetik zümrelerden çıkacakır.[8]

*** HADİS RİVAYETİNDEN ÇEKİNME**

5. 5992. 23. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ. ثَنَا مُسْلِمٌ الْبَطِينُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ: مَا أَخْطَأَنِي ابْنُ مَسْعُودٍ عَشِيَّةَ خَمِيسٍ إِلَّا أَتَيْتُهُ فِيهِ. قَالَ، فَمَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ بِشَيْءٍ قَطُّ قَالَ رَسُولُ اللهِ #. فَلَمَّا كَانَ ذَاتَ عَشِيَّةٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #. قَالَ: فَنَكَسَ. قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ فَهُوَ قَائِمٌ مُحَلَّلَةٌ أَزْرَارُ قَمِيصِهِ، قَدِ اغْرَوْرَقَتْ عَيْنَاهُ، وَانْتَفَخَتْ أَوْدَاجُهُ. قَالَ: أَوْدُونَ ذلِكَ. أَوْ فَوْقَ ذلِكَ. أَوْ قَرِيباً مِنْ ذلِكَ. أَوْ شَبِيهاً بِذلِكَ.هذا الحديث مما انفرد به المصنف. وفي الزوائد: إسناده صحيح، احتج الشيخان بجميع رواته .

5. (23) (5992)- Amr İbnu Meymun anlatıyor: "Ben, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) ile, perşembe akşamları karşılaşmayı hiç aksatmazdım. Bu gelişlerimde, onun herhangi bir şey hususunda: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki" dediğini hiç duymadım. İşte bu akşamlardan birinde, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki" diyerek (söze başladı, fakat arkasını getirmeyip) başını öne eğdi. (Biraz bekledikten sonra) kendisine baktım. Gömleğinin ilikleri çözülmüş, gözlerinden yaşlar boşanmış, avurtları şişmiş vaziyette ayakta duruyordu.(Bir müddet bu vaziyette kaldıktan sonra) sözünü şöyle tamamladı: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) öyle veya onun berisinde veya yukarısında veya ona yakın veya ona benzer bir şey söylemişti."[9]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un hadis rivayetindeki titizliğini göstermektedir. Ashab'ın, birçoğu, hata yapma korkusuyla rivayetten hayatları boyu kaçınmışlardır. Bu rivayet, söylenen hususta İbnu Mes'ud'la ilgili canlı bir misal vermektedir. Halbuki İbnu Mes'ud Ashab'ın büyüklerinden, tanınmış alimlerinden biridir.Onun ne İslam'daki ilkliği, ne Resulullah'a yakınlığı, ne de ilimdeki ileri mevkii, onu hadis rivayetinde rahat davranmaya cür'et ve cesarete sevketmemiştir. Çünkü bir sözü Resulullah'a nisbet etmenin mesuliyeti büyüktür. Onun saydığımız büyüklükleri bu mesuliyeti daha iyi idraka yardımcı olmuştur.Bu sözümüzden hadis rivayetinde dikkat çeken muksirunu tenkit ettiğimiz manası çıkarılmamalıdır. Ashab'a dil uzatmaktan Allah'a sığınırız. Çok rivayet edenler, hafızaları kuvvetli olan, hadisleri yazan sahabilerdir. Hadis rivayetinin sorumluluğunu hepsi müdriktir. Ancak hafızasından, zabtından emin olanlar rivayette bulunmuşlardır. Onlar da bu kesin ilimlerinin rivayet edilmemesinin mesuliyetinden korkmuşlardır. Hikmet nokta-i nazarından bakarak "Cenab-ı Hak şeriatının muhafazası için, ihtiyaca muvafık efradı her asırda istihdam etmiştir. Ashab'tan da bir kısmına, bu maksadla kuvvetli hafıza, hadisi öğrenme ve öğretme aşkı vermiştir" diyebiliriz. Nitekim, birinci ciltte, müksirûnu tanıtırken onların bu yönlerini tebârüz ettirdik. [10]

*** BİD'ADAN MÜNAKAŞADAN KAÇMAK**

6. 5993. 50. حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثَنَا بِشْرُ بْنُ مَنْصُورٍ الْحَيَّاطُ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْمُغِيرَةِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »أَبى اللهُ أَنْ يَقْبَلَ عَمَلَ صَاحِبِ بِدْعَةٍ حَتّى يَدَعَ بِدْعَتَهُ« .

في الزوائد: رجال إسناد هذا الحديث كلهم مجهولون. قاله الذهبيّ .

6. (50) (5993)- Abdullah İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah, bid'at sahibi, bid'atını terketmedikçe, onun amelini kabul etmeyecektir."[11]

AÇIKLAMA:

Ehl-i bid'at tabiri daha önceki bahislerimizde tekrar tekrar geçtiği için burada teferruata girmeden şu kadarını hatırlatacağız: Ehl-i bid'at deyince alimler itikadda sünnetten ayrılanları yani sapık fırka mensuplarını anlarlar. Sünnette olmayan şeyleri benimsemek, sünnete uymayan fiillere düşmek de bid'at sayılmıştır. Hadis mutlak olduğu için her iki anlayışı da kastettiği söylenebilir. Esasen amelî bid'ad da çoğunlukla önce onu kalben benimsemeden geçer.Hülasa hadis, "bid'at'e düşme"nin nasıl bir tehlike getirdiğine dikkat çektiği gibi, tevbe ile rücu edildiği takdirde Allah'ın bid'atcilerin amelini de kabul edeceğini ifade etmektedir.[12]

7. 5994. 51. حَدّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ إبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ وَهرُونُ بْنُ إسْحَاقَ، قَاَ: ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَرْدَانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَلِكٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »مَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَهُوَ بَاطِلٌ بُنِيَ لَهُ قَصْرٌ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ، وَمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِقٌّ بُنِيَ لَهُ فِي وَسَطِهَا. وَمَنْ حَسَّنَ خُلُقَهُ بُنِي لَهُ فِي أعْلاهَا«.هذا الحديث أخرجه الترمذي، وقال: هذا حديث حسن .

7. (51) (5994)- Hz. Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Batıl ve haksız yolda iken (münakaşa ve) yalanı bırakana cennetin kenarında bir köşk bina edilir. Haklı olduğu halde münakaşayı bırakan kimse için cennetin ortasında bir köşk bina edilir. Kim de ahlakını güzelleştirirse ona cennetin en âla yerinde bir köşk bina edilir."[13]

*** REY VE KIYASTAN KAÇMA**

8. 5995. 55. حَدّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ حَمَّادٍ، سَجَّادَةُ، ثَنَا يَحْيى بْنُ سَعِيدٍ اُمَوِيُّ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ سَعِيدِ ابْنِ حَسَّانَ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيّ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ غَنْمٍ، ثَنَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، قَالَ: لَمَّا بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ # إلى الْيَمَنِ قَالَ « َتَقْضِيَنَّ وَ تَفْصِلَنَّ إَّ بِمَا تَعْلَمُ. وَإنْ أَشْكَلَ عَلَيْكَ أمْرٌ فَقِفْ حَتّى تُبَيِّنَهُ أَوْ تَكْتُبَ إلَيَّ فيهِ«.هذا المتن مما انفرد به المصنف .

8. (55) (5995)- Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), beni Yemen'e gönderdiği zaman şöyle tenbihte bulundular: "Sakın bildiğin (şer'î deliller dışında bir şeyle) hüküm verip, mesele çözmeye kalkmayasın! Şayet çözmede zorluk çektiğin bir mesele karşına çıkarsa (rastgele hükmetmekten) geri dur, meselenin aydınlanmasını bekle veya o hususu bana yaz."[14]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Hz. Muaz'ın Yemen'e giderken, Resulullah'ın orada nasıl amel edeceğini sorması üzerine "Kur'an ve sünnette bulamayacağı meseleyi içtihad ederek halledeceğini" söylediğine ve bu cevaba Resulullah'ın memnun olduğuna dair rivayete muhalefet etmektedir.Alimler bu hadisin zaafını belirtirler. Bazı İbnu Mace nüshalarında bizzat İbnu Mace'nin hadisteki kusura dikkat çektiği belirtilmiştir.[15]

9. 5996. 56. حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، ثَنَا ابْنُ أَبِي الرِّجَالِ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ عَمْرٍ، وَاُوْزَاعِيِّ، عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ # يَقُولُ: »لَمْ يَزَلْ أَمْرُ بَنِي إسْرَائِيلَ مُعْتَدِ حَتّى نَشَأَ فِيهِمُ الْمُوَلَّدُونَ، أَبْنَاءُ سَبَايَا اُمَمِ. فَقَالُوا بِالرَّأْيِ. فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

9. (56) (5996)- Abdullah Bin Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim:"Benî İsrail'in durumu, aralarında müvelledûn denen farklı milletlere mensup esir kadınlardan doğan çocuklar türeyinceye kadar itidal üzere devam etti. Bu yeni türediler şahsî re'yleri ile fetva verip kendilerini de, başkalarını da dalalete attılar."[16]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, bir cemiyete karışan ve zamanla müessiriyet kazanan yabancı kültürlere mensup unsurların yıkıcı rolüne dikkat çekilmektedir. Bu çeşit unsurlar, cemiyeti teşkil eden aslî unsura nazaran, daha geri, daha eksik bir irfan seviyesine (sousculture) ulaşabilirler. Onların cemiyet içerisinde ihraz ettikleri madun vaziyet (position marjinalle) yani ikinci sınıf vatandaş olma hali, cemiyetin kültürünü aynen almaya, bütün hususiyetleriyle temsil etmeye manidir. Bu sebeple, böyleleri bütün değerlere aynı ölçüde bağlı, saygılı ve riayetkâr değildirler. Günümüz sosyolojisinde bu sınıf insanların cemiyetteki menfi tesirleri araştırma ve tahlil mevzuu edilmiştir. Mesela Osmanlılar'ın tedenni ve yıkılışında, dönme denen zümrenin ve diğer azınlıkların menfi ve yıkıcı rollerine bir kısım araştırıcılar dikkat çekmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis işte bu içtimâî kanunu nazarlara arzetmektedir.
Resulullah'ın hadislerinde Benî İsrail tabirinin bazan "eski milletler" manasında kullanıldığını da nazar-ı dikkate alacak olursak, bu hadiste sadece Beni İsrail'le ilgili hususi bir duruma değil, bütün beşer tarihiyle ilgili küllî ve amm bir kanuna dikkat çekilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Resulullah'ın haber verdiği bu içtimâî zaafın şuurunda olunduğu takdirde, takip edilecek akıllı bir kültür politikası ve adilane icraat siyasetiyle zarar asgariye indirilebilir, hatta tamamen ortadan kaldırılabilir. Böylece, cemiyetteki bazı menfi azınlık grupları, zararlarına binaen, İslam'a ve tarihî an'anemize tamamen aykırı olan Hitlervâri imha metodları teklifi yerine[17] daha insanî, daha İslamî bir ıslah programı getirilmiş olur.[18]

*** İMAN**

10. 5997. 61. حدّثنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ، ثَنا وَكِيعٌ، ثنا حَمَّادُ بْنُ نَجِيعٍ، وَكَانَ ثِقَةً، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيّ، عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِاللّهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ # وَنَحْنُ فِتْيَانٌ حَزَاوِرَةٌ فَتَعَلَّمْنَا ا‘‘يمَانَ قَبْلَ أنْ نَتَعَلَّمَ الْقُرآنَ. ثُمَّ تَعَلَّمْنَا الْقُرآنَ. فَازْدَدْنَا بِهِ إِيمَاناً.في الزوائد: إسناد هذا الحديث صحيح. رجاله ثقات.

10. (61) (5997)- Cündüb İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz erginlik çağına yaklaşmış bir grup genç, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdik. Kur'an'ı öğrenmezden önce imanı öğrendik. Sonra da Kur'an'ı öğrendik. Kur'an sayesinde imanımız daha da arttı."[19]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İslâmî talim ve terbiye siteminde takip edilecek vetire ve safhaları öz olarak göstermektedir. Önce imanın öğretilmesi, sonra Kur'an ve diğer şeylerin öğretilmesi. Daha önce de belirtildiği üzere, Resulullah, çocuklara konuşmaya başlar başlamaz iman esaslarına giren Kur'anî ayetler ezberletiyor. Çocuk bu safhada henüz temyiz yaşında bile değildir. Temyiz yaşında namaz emrediliyor. Kur'an'ın okuma ve yazılma şeklinde öğretimi ise, daha sonra, küttab denen mekteplerde ele alınan bir hadisedir.İslam uleması, temel eğitime giren müfredatta önceliğin dinî talime verilmesi gereğinde ittifak eder. Onlara göre hesap, edebiyat, meslek öğretimi gibi diğer müfredat daha sonra ele alınmalı, dinî talim halledilmeden bunlara geçilmemelidir.Sonradan verilecek Kur'an bilgisi ve diğer faydalı bilgiler, önceden öğretilmiş olan imanî bilgileri takviye edecek şekilde olmalıdır. Bu bir planlama ve tanzim işidir.[20]

11. 5998. 62. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ، ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، ثَنا عَلِيُّ بْنُ نِزَارٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »صِنْفَانِ مِنْ هذِهِ اُ‘مَّةِ لَيْسَ لَهُمَا فى ا‘‘سْ◌َمِ نَصِيبٌ: الْمُرْجِئَةُ وَالْقَدَرِيَّةُ«.هذا الحديث أخرجه الترمذي، وقال حسن غريب .

11. (62) (5998)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Bu ümmette iki sınıf vardır, onların İslam'dan hiçbir nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiyye."[21]

AÇIKLAMA:

Mürcie kelimesi bir görüşe göre dilimize de girmiş olan irca yani geri bırakma kökünden gelir. Mürcie lügat olarak geri bırakan demektir. Istılah olarak İslâm cemiyetinde zuhur eden sapık bir fırkanın adıdır. Bu fırkaya göre günah işleyenin hükmü dünyada bilinemez. Cennetlik veya cehennemlik olacağı ahirette belli olacaktır. İşte bu te'hir sebebiyle onlara mürcie denmiştir. Diğer bir izaha göre, mürcie, reca yani ümidden gelmektedir. Zira bunlar, uhrevî kurtuluş hususunda mü'mine ümid vermektedirler. Şöyle ki: Bu fırka mensuplarına göre, kâfire hayırlı amel fayda vermeyeceği gibi, mü'mine de işlediği günahların bir zararı olmayacaktır, kişinin uhrevî kurtuluşu için iman yeterlidir, amel eksikliğinin zararı yoktur.Bu zümrenin ilk nüvesini, Hz. Osman şehid edilince ne Hz. Ali'yi imamete layık görerek ona taraftar olanlara, ne de Hz. Osman'ı mazlum sayıp onun yakınlarını iltizam edenlere katılmayıp "Bunlar hakkındaki hükmü Allah verecektir" diye her iki tarafa yakınlık

gösterenler teşkil etmiştir. Sonradan Kur'an'a ve sünnete uymayan iddialar geliştirmişler ve birkısım kollara ayrılmışlardır. Bu üçüncü fırkanın Mu'tezile'nin aslı olduğu da söylenmiştir. Mürcie ile ilgili başka yorumlar da var, ancak teferruat bizi ilgilendirmez.Kaderiyye fırkası ise kaderi inkar eder ve kulun tam irade sahibi olduğunu iddia eder, kaderin olmadığını söylemekte ısrarlı davranırlar. Mantıken, hadiselerde kulun iradesinin değil, İlahî takdirin esas olduğunu iddia edip kula hiçbir pay tanımayan Cebriye zümresine Kaderiye denmesi daha muvafık olduğu halde, kaderin olmadığı konusunu fazlaca ele aldıklarından kendilerine Kaderiye denmiştir.Sadedinde olduğumuz hadisin zahiri, bu iki fırka mensuplarını küfre nisbet ediyor gözükmektedir. Ancak mesele üzerine tedkiki derinleştiren İslam uleması, başka nassların delalet ve sarahatine dayanarak Kur'an-ı Kerim'i esas alarak sünnete uymayan te'villerde bulunanları küfre değil "bid'a"ya nisbet etmişlerdir. Yani, Ehl-i Sünnet dışında kalan itikadî fırka mensuplarına "kâfir" demekten kaçınıp ehl-i bid'a demişlerdir. Böylelerine daha umumi bir tabirle ehl-i kıble denir ve tekfir edilmezler. Her ne kadar onlar, kendi dışlarında kalanları tekfir ederlerse de. Bazı alimler bunları içtihadında hata yapan müçtehid veya hakikatı bilmeyen cahil olarak görür, insaflı nazarda bulunur. Şu da var ki, bunlarda tekfirlerini gerektiren saplantılara düşenler de olmuştur. O takdirde tekfir edilmişlerdir. Zaruriyat-ı diniye dediğimiz, sarih nasslarla sabit olan açık hükümlerden birini inkar gibi. Daha önce de açıkladığımız gibi Hattabiye fırkası bunun en güzel örneğidir. Keza Şiîlerin Rafizî denen aşırı takımı gibi ki, bunlar Cebrail'in, vahyi yanlışlıkla Hz. Muhammed'e getirdiğini, Allah'ın Hz. Ali'ye hulul ettiğini, Kur'an'da eksiklikler olduğunu vs. iddia ederler. Bu iddiaların Kur'an'a ne kadar zıt olduğu açıktır.
Şu halde, "İslam'dan nasipleri yoktur "tabirini onların fasık olmaları, şahidliklerinin makbul olmayacağı şeklinde anlamak gerek. Nitekim ulema ehl-i bid'a hakkında öyle hükmetmiş, tekfirden kaçınmıştır.[22]

12. 5999. 65. حدّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ، وَمُحَمّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَاَ: ثَنَا عَبْدُ السَّ◌ِم بْنُ صَالِحٍ أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِيُّ، ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُوسى الرِّضَا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »ا‘‘يمَانُ مَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ وَقَوْلٌ بِاللِّسَانِ وَعَمَلٌ بِا‘رْكَانَ«. قَالَ أَبُو الصَّلْتِ: لَوْ قُرِئَ هذَا ا‘‘سْنَادُ عَلى مَجْنُونٍ لَبَرَأَ.في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف تفاقهم على ضعف أبي الصلت، الراوي .

12. (65) (5999)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İman, kalben bil(ip tasdik et)me, dil ile söyle(yip ikrar et)me, beden uzuvlarıyla da amel etmektir."[23]

AÇIKLAMA:

Hadis; namaz, oruç, zekat gibi amellerin imanın bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Amelin imanla münasebeti alimlerimiz arasında etraflıca münakaşa edilmiştir. İman-İslam nedir, ayrı ayrı şeyler midir, aynı şeyler midir şeklinde yapılan tahlil ve münakaşalar da buraya girer. Sadedinde olduğumuz hadis, bu ihtilaflı mevzuun yegâne rivayeti değildir. Kaydettiğimiz farklı görüşlerden herbirinin lehinde ve aleyhinde başka rivayetler ve hatta Kur'anî beyanlar var.Bütün bu naklî mütâlaaları (verileri) değerlendiren cumhur, amelin "mutlak iman"dan bir parça sayılmaması, belki "kâmil iman"ın bir parçası sayılması gerektiğine hükmetmiştir. Aksi taktirde her günah işleyen kimse kâfir sayılırdı.Son olarak, hadisin sıhhati üzerine münakaşa yapılmış olduğunu da belirtelim. Ancak sıhhat münakaşası muhtevadan ziyade senede dayanmaktadır.[24]

13. 6000. 70. حدّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، ثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنِ الرَّبِيعِ ابْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ فَارَقَ الدُّنْيَا عَلى ا‘‘خْ◌ِصِ للهِ وَحْدَهُ، وعِبَادَتِهِ َ شَرِيكَ لَهُ، وَإِقَامِ الصَّ◌ِةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، مَاتَ واللهُ عَنْهُ رَاضٍ«.في الزوائد: هذا إسناد ضعيف .

13. (70) (6000)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, Allah'a herhangi bir şerik koşmadan tam bir ihlas yani Allah'ın birliğine iman, O'na halisane kulluk, namaz ve zekat vazifelerini yapma hali üzere dünyayı terkederse, Allah kendisinden razı olmuş halde ölmüş olur."Hz. Enes (radıyallahu anh) devamla der ki: "İşte bu hal, peygamberlerin hepsi tarafından getirilmiş olan [ve Allah indinde makbul olduğu Kur'an'da belirtilen (Al-i İmran 1)] gerçek dindir. Bu dini, peygamberler, Rablerinden alıp, beşerî hevaya dayanan (felsefî nazariye ve) iddialar ortalığı kaplamazdan önce, insanlara tebliğ etmişlerdir.Bu hakikatı tasdik eden Kur'anî nasslar mevcuttur. Bilhassa en son inen (suredeki) şu ayet onlardandır: "Eğer (o müşrikler) tevbe eder, -Enes der ki: "Tevbeden murad putları ve onlara tapmayı bırakmaktır- namazlarını dosdoğru kılar ve zekatlarını verirlerse siz de onları serbest bırakın. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir" (Tevbe 5).Bir diğer ayette şöyle buyrulmuştur: "Eğer tevbe eder, namazlarını dosdoğru kılar ve zekatlarını verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir" (Tevbe 11).[25]

14. 6001. 74. حَدّثَنَا أبُو عُثْمَانَ الْبُخَارِيُّ سَعِيدُ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خَارِجَةَ، ثَنَا إسْمَاعِيلُ، يَعْنِى ابْنَ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْوَهّابِ بْنُ مُجَاهِدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ عَبّاسٍ قَاَ: ا''يمَانُ يَزِيدُ وَيَنْقُصُ.في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف .

14. (74) (6001)- Hz. Ebu Hureyre ve İbnu Abbas (radıyallahu anhüm) demişlerdir ki: "İman artar ve eksilir." [26]

AÇIKLAMA:

İmanın artıp eksilme meselesi münakaşa edilen bir husustur. İmam Buhârî başta bir kısım alimler imanın artıp eksileceği görüşündedir. Buhârî hazretleri, Kitabu'l-İman'da bu görüşünü te'yid eden çok sayıda ayet zikreder. Bunlardan bazıları: "...Ta ki imanlarıyla birlikte imanları artsın" (Fetih 4), "İman edenlerin de imanını artırsın..." (Müddessir 31), "Bu onların imanını artırdı" (Al-i İmran 173), "Ve bu durum ancak onların iman ve teslimiyetlerini artırdı..." (Ahzab 22).Bu ayetler imanın artmasını ifade edince, artmayı sağlayan unsurlardan biri terkedilince de eksilme hasıl olacağı kendiliğinden anlaşılır. Bu çeşit nassları değerlendiren pekçok sahabi (Ömer İbnu'l-Hattab, Ali, İbnu Mes'ud, İbnu Abbas, Muaz, Abdullah İbnu Ömer, Ebu Hureyre, Ebu'd-Derda, Huzeyfe, Aişe, Selman rıdvanullahi aleyhim hazeratı vs.) pek çok tabiin (Urve, Atâ, Tavus, Mücahid, Sa'd, İbnu Cübeyr, Hasan Basrî, Zührî, Katade, Nehaî, Abdurrahman İbnu Ebi Leyla, İbnu'l-Mübarek vs.) aynı görüşü benimsemişlerdir.Maturidiye mezhebine mensup ulema ise İmam A'zam Ebu Hanife'nin görüşünü esas alıp imanın artıp eksilme kabul etmeyeceğini söylemişlerdir. Bunlar, bu görüşü ileri sürerken imanın aslını teşkil eden kalbî tasdiki esas almışlardır. Tasdik, kesin bir inançtan ibarettir. Bu, kalpte bir bütün olarak ya vardır ya yoktur; biraz var biraz yok şeklinde bir iman olamaz görüşündedirler. Onlara göre, tasdik eksilince, kesin olmaktan çıkar, şüphelere maruz kalır ve iman kaybolur. Eğer kalpte kesin iman varsa bunun daha da fazlalaşacağı düşünülemez, çünkü zaten kesindir diye açıklarlar.Mesele üzerine yürütülen kelamî münakaşaya girmeden, mevzuyu, Nevevî'nin özetlemesi ile noktalamak isteriz: "Selef mezhebine mensup alimlerle hadiscilere göre, iman artma ve eksilme kabul eder. Bir kısım kelamcılar da bu görüştedir. Ancak mütekellimîn ulemanın büyük çoğunluğu aksi görüşü benimseyerek: "İman artma ve eksilme kabul etmez" demişlerdir. Şafii mezhebine mensup muhakkik kelamcılar da asıl tasdikin artma ve eksilme kabul etmeyeceğini, ancak amellerin çokluğu ve azlığı sebebiyle imanın semerelerinin ve "şer'î iman"ın artma ve eksilmesinin mevzubahis olacağını söylemişlerdir."Burada geçen şer'î iman tabiri ile ne kastedildiğini anlamak için, yine Nevevî'nin mevzu üzerine, et-Tahrir'den iktibasen kaydettiği bir açıklamayı görmede fayda var. "Eğer iman, "tasdik" manasına alınırsa, tasdik parçalanmaya kabil olmadığı için artma ve eksilmeyi kabul etmez. İman, şeriat dilinde, "kalp ile tasdik ve beden uzuvlarıyla amel"den ibarettir. Mesele böyle anlaşılınca, tabiidir ki, amel durumuna göre imanda artma ve eksilme olabilir. Ehl-i Sünnet'in görüşü de budur."Farklı iki görüşün haklı cihetlerini göstererek her ikisini de benimsemeye zihinleri hazır hale getiren bu açıklamadan sonra başka söze hacet yok. Bunun dışında şu veya bu görüş leh ve aleyhindeki ifratkâr, ittihamkâr ifadelerin, meselenin yeterince anlaşılmadan isticalen söylenen sözler olduğunu kabul edebiliriz.Tekrar ediyoruz; niyet-i halise ile ulemamızın nusustan çıkardıkları bütün görüşlerin bir haklı yönü vardır. Bize düşen, görüş sahiplerini red değil, haklı oldukları nokta-i nazarını bulmaktır. Unutmayalım bu haklılık liyakat sahibi eslaf ulemasına mahsustur. Günümüzün, taşıdığı etiket ve ünvan dışında liyakatı olmayan, kafası, farkına bile varmadan ustaca sokulmuş Batı menşeli hümanist ve laik hevalarla karışmış mütealim ve mütefelsif kimselere mahsus değildir. Bunların iddialarını hemen reddeden yanılmaz.[27]

*** KADER-KADERİYE**

15. 6002. 84. حَدّثَنَا أبُو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ قَالَ: ثَنَا مَالِكُ بْنُ إسْمَاعِيلَ. ثَنَا يَحْيى بْنُ عُثْمَانَ، مَوْلى أبِي بَكْرٍ. ثَنَا يَحْيى بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أبِيهِ؛ أنَّهُ دَخَلَ عَلى عَائِشَةَ فَذَكَرَ لَهَا شَيْئاً مِنَ الْقَدَرِ. فَقَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »مَنْ تَكَلَّمَ في شَيْءٍ مِنَ الْقَدَرِ سُئِلَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ لَمْ يَتَكَلَّمَ لَمْ يُسْألْ عَنْهُ«.قالَ أبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَاهُ حَازِمُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَبْدُ الْمَلكِ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا يَحْيى بْنُ عُثْمَانَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف .

15. (84) (6002)- Ebu Müleyke'den oğlu Abdullah'ın rivayet ettiğine göre, "O, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girip, ona kaderle ilgili bir şeyler söylemiş o da kendisine şöyle cevapta bulunmuştur:
"Kim kader konusunda herhangi bir meseleyi konuşacak olsa, ahiret günü kaderden hesaba çekilir. Kim de bu mevzuda bir şey konuşmazsa, ahirette kaderden hesaba çekilmez."[28]

916. 6003. 85. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ، ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ثَنَا دَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ عَمْرِو شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قالَ:)خَرَجَ رَسُولُ اللهِ # على أَصْحَابِهِ وَهُمْ يَخْتَصِمُونَ فِي الْقَدَرِ. فَكَأَنَّمَا يُفْقَأُ فِي وَجْهِهِ حَبُّ الرُّمَّانِ مِنَ الْغَضَبِ. فَقَالَ: »بِهذَا أُمِرْتُمْ أَوْ لِهذَا خُلِقْتُمْ؟ تَضْرِبُونَ الْقُرآنَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ. بِهذَا هَلَكَتِ ا'مَمُ قَبْلَكُمْ«.قَالَ: فَقَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ عَمْرٍو: مَا غَبَطْتُ نَفْسِي بِمَجْلِسٍ تَخَلَّفْتُ فيهِ عَنْ رَسُولِ اللهِ # مَا غَبَطْتُ نَفْسِي بِذلِكَ الْمَجْلسِ وَتَخَلُّفِي عَنْهُ(.في الزوائد: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات .

16. (85) (6003)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir gün Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir grup ashabının yanına aniden çıkageldi. Onlar kader üzerine tartışıyorlardı. Münakaşanın mahiyetini öğenince öylesine öfkelendi ki sanki yüzünde bir nar tanesi patlamıştı, kıpkırmızı oldu. Şunları söyledi:"(Kader üzerine bu çeşit) münakaşa yapmakla mı emrolundunuz -veya bunun için mi yaratıldınız?- Kur'an'ın bir kısım ayetlerini diğer bir kısım ayetleriyle karşılaştırıp duruyorsunuz! İşte sizden önceki ümmetler bu çeşit davranışları sebebiyle helak oldular."(Ravi Muhammed İbnu) Abdullah İbnu Amr devamla dedi ki: "Babam Abdullah dedi ki: "Ben Resulullah'ın bazı meclislerinde hazır bulunmamış olmama sevinirdim ama, (babam Amr'ın anlattığı) bu mecliste bulunmadığıma daha çok sevindim."[29]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis kader üzerine münakaşa etmenin mü'minlik edebine yakışmadığını ifade etmektedir. Çünkü kader Allah'a imanın bir parçasıdır. Onun mahiyetini yeterince anlamak her insanın kârı değildir. Allah inancımız, O'nun ezelden her şeyi bildiğini kabul etmemizi gerektirir. Öyleyse Allah'ın bizim nasıl hareket edip ne yapacağımızı ilmiyle önceden bildiğini, O'nun bu ilminin değişmeyeceğini kabul edip, Cenab-ı Hakk'ın bizlerden kulluk olarak neler istediğini düşünüp onu yapmaya çalışmalıyız. Allah'ın nasıl bildiği, bu bilginin niçin değişmeyeceği gibi neticesiz münakaşalara sebep olacak hususların çözülmesi bizden istenmiyor, bunlarla uğraşmak kulluk değil. Allah, şeriatiyle bildirdiği emirleri ne derece yaptık, yasaklarından ne kadar kaçınabildik, bizden bunu soracaktır. Öyleyse hesabını vereceğimiz şeyler üzerinde kafa yorup, zaman ayırmamız gerekmektedir. Kulluk edebi bunu gerektirmektedir.Resulullah, geçmiş ümmetlerin, böylesi faidesiz meselelerle uğraşarak nifaka, fitnelere düşüp, kulluk vazifelerini ihmal ederek helak olduklarını haber vermektedir.[30]

17. 6004. 86. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ، قَاَ: حَدّثَنَا وَكِيعٌ، ثَنَا يَحْيى ابْنُ أَبِي حَيَّةَ أَبُو جَنَابٍ الْكَلْبِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »َ عَدْوَى وَ◌َ طِيرَةَ وَ◌َ هَامَةَ«. فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ أَعْرَابِيٌّ فقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَرَأَيْتَ الْبَعِيرَ يَكُونُ بِهِ الْجَرَبُ فَيُجْرِبُ ا''بِلَ كُلَّهَا؟ قَالَ »ذلِكُمُ الْقَدَرُ. فَمَنْ أَجْرَبَ ا'وَّل؟«.   في الزوائد: هذا إسناد ضعيف .

17. (86) (6004)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ne sirayet, ne uğursuzluk, ne de (öldürülen kimsenin başından çıkıp intikam! intikam! diye bağıran ve hâme denen) bir kuş vardır!" buyurmuşlardı. Cemaatte bulunan bedevi bir adam doğrulup:"Ey Allah'ın Resulü! Pekâla, kendisinde uyuz olan bir devenin bütün deve sürüsünü uyuzlamasına ne dersiniz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:"İşte bu kaderdir. Söyle bakalım! O ilk deveyi kim uyuzladı?" buyurdular."[31]

AÇIKLAMA:

Daha önce de izah edildiği üzere, Resulullah bu hadislerinde kaderin varlığını ispatlamaktadır. Cahiliye devrinde, Araplar, bulaşıcı hastalıkların zuhuru ve sirayetini, Allah'ın irade ve takdiri olmadan, kendiliğinden olduğu şeklinde izah ediyorlardı. Resulullah bu inancı yıkmak için kendiliğinden sirayet olmadığına dikkat çekmiştir. Herşey irade-i İlahiye ve takdir-i Rabbani ile cereyan etmektedir. Öyle ya! İlk hastalık nereden geldi? Kim onu yarattı? Bu soru bedeviyi düşündürecektir.Öte yandan Resulullah: "Vebanın çıktığı yere girmeyin, bulunduğunuz yerde veba varsa orayı terketmeyin" emriyle, "Cüzzamlıdan, aslandan kaçar gibi kaçın" uyarısıyla karantinayı ve dolayısıyla sirayeti önleyici tedbirleri de emretmiştir. Şu halde hastalığın bulaşması gerçeğini reddetme yoktur.Hâme ve uğursuzluğun reddi ile ilgili açıklamayı tekrar etmeyeceğiz (Bkz. 11. cilt 4095-4099. hadisler). [32]

18. 6005. 87. حَدّثَنَا عَلِيٌّ بْنُ مَحَمّدٍ، ثنَا يَحْيى بْنُ عِيسى الْخَزَّازُ، عَنْ عَبْدِ ا'عْلى بْنِ أَبِي الْمُسَاوِرِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَدِيُّ بْنُ حَاتِمٍ الْكُوفَةَ، أَتَيْنَاهُ فِي نَفرٍ مِنْ فُقَهَاءِ أَهْلِ الْكُوفَةِ. فَقُلْنَا لَهُ: حَدِّثْنَا مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ #، فَقَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ #، فَقَالَ: »يَا

عَدِيَّ بْنَ حَاتِمٍ! أَسْلِمْ تَسْلَمْ« قُلْتُ: وَمَا ا'' سْ ◌مُ؟ فَقَالَ »تَشْهَدُ أَنْ إِلهَ إَّ اللّهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللهِ، وَتُؤْمِنُ بِا'قْدَارِ كُلِّهَا، خَيْرِهَا وَشَرِّهَا، حُلْوِهَا وَمُرِّهَا«.   في الزوائد: هذا إسناد ضعيف

18. (87)- (6005)- Adiyy İbnu Hâtim (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına vardığım zaman bana: "Ey Hâtim'in oğlu Adiyy, Müslüman ol ki selamete eresin!" buyurdular. Ben de:"İslam nedir?" diye sordum."Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de O'nun Resulü olduğuma şehadet etmen ve hayır, şer, tatlı ve acı her şeyiyle kadere iman etmendir?" buyurdular.[33]

AÇIKLAMA:

Adiyy, Tay kabilesinden cömertliği ile meşhur Hatem-i Tai'nin oğludur. Hicretin yedinci yılında Müslüman olmuştur. Onun bu maksadla Medine'ye gelişi, Resulullah'ın ağırlama ve iltifatı daha önce açıklandı. Sadedinde olduğumuz rivayet, "İslam nedir?" sorusuna Resulullah'ın verdiği cevap yani İslam'ı tarifi ihtiva etmektedir. Burada kader inancının açık şekilde İslam'ın şartlarından biri olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir.[34]

19. 6006. 89. حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثَنَا خَالِي يَعْلى، عَنِ ا'عْمَشِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: جَاءَ رُجُلٌ مِنَ ا'نْصَارِ إِلى النَّبِيِّ#، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّ لِي جَارِيَةً آعْزِلُ عَنْهَا؟ قَالَ »سَيَأْتِيهَا مَا قُدِّرَ لَهَا« فَأَتَاهُ بَعْدَ ذلِكَ فَقَالَ: قَدْ حَمَلَتِ الْجَارِيَةُ! فَقَالَ النَّبِيُّ #: »مَا قُدِّرَ لِنَفْسٍ شَيْءٌ إَّ هِيَ كَائِنَةٌ«.في الزوائد: إسناده صحيح .

19. (89) (6006)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensardan bir zat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek:"Ey Allah'ın Resulü! Benim bir cariyem var, onunla azil yapabilir miyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm ona: "Cariye için takdir edilen şey (çocuk) kendine gelecektir!" cevabında bulundu. Bundan bir müddet sonra aynı zat Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek:"O cariyem hamile oldu!" dedi. Bunun üzerine Resulullah: "Bir nefse takdir edilmiş olan şey mutlaka olur!" buyurdular."[35]

AÇIKLAMA:

Azl nedir ne değildir daha önce açıklanmıştır (bkz 5717, 5718. hadisler). Keza kader bahsi de mükerreren açıklanmıştır.[36]

20. 6007. 90. حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِاللّهِ بْنِ عِيسى، عَنْ عَبْدِاللّهِ ابْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »َ يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إَّ الْبِرُّ. وَ◌َ يَرُدُّ الْقَدَرَ إَّ الدُّعَاءُ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِخَطِيئَةٍ يَعْمَلُهَا«.

20. (90) (6007)- Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ömrü ancak birr (her çeşit hayırlar, iyilikler, ihsanlar) uzatır; kaderi de ancak dua geri çevirir. Kişi, işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum kalır!"[37]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, başka rivayetlerde gelen kaderin ve takdirin değişmeyeceğine dair beyanlara muhalefet ederek, iyiliklerin ve duaların takdiri değiştireceğini söylemekte, sözgelimi yapılan iyiliklerle ömrün uzayacağını, duanın kaderi iptal edeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple te'lif edici açıklamalar yapılmıştır.* Hayır, iyilik ve dua ubudiyet nevinden olduğu için kısa ömrü, uzun ömürden daha bereketli, öbür dünya için daha kazançlı kılar. Bunları yapmayan -veya az yapan- uzun ömürlü de olsa, öncekinin aksine bereketsiz bir ömür yaşar.* Hayırlar, hakikaten ömrü uzatır. Bu şarta bağlı olarak ömrün uzunluğu takdir edilmiştir. Dolayısıyla kader-i muallaka göre ömrü uzar. İlm-i İlahîde ise onun bu hali de malumdur, o değişmez. Şu ayet buna delalet eder: "Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır, Ümmü'l-Kitap ancak O'nun katındadır" (Ra'd 39).* Günahla rızkın kısıtlanması meselesi de benzer şekilde açıklanmıştır: Günah işlememe şartına bağlı olarak takdir edilen rızık, günahı işlediği takdirde kısıtlanır. Allah yine de ilm-i ezelîsi ile onun nasıl davranacağını bilir. Bu bizce meçhuldür. Öyleyse, rızkının bol olmasını arzu eden, günahtan kaçınacaktır. Dolayısıyla Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hatırlatmayı günahtan kaçınmaya bir teşvik vesilesi kılmıştır. Ayrıca şunu da ilave edebiliriz. Günahlar maddî ve manevî pek çok hastalığın ve israfın kaynağıdır. Bunlar da bereketi giderici şeylerdir: İnsanın çalışmadan kalması, tedavi masrafları, israfat... hep rızkı daraltan sebeplerdir.[38]

.21 .6008 .91 حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَطَاءُ بْنُ مُسْلِمٍ الْخُفَافُ. ثَنَا ا'عْمَشُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ جُعْشُمٍ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! الْعَمَلُ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرُ أَمْ فِي أَمْرٍ مُسْتَقْبَلٍ؟

قَالَ »بَلْ فِيمَا جَفَّ بِهِ الْقَلَمُ وَجَرَتْ بِهِ الْمَقَادِيرِ، وَكُلٌّ مُيَسّر لِمَا خُلِقَ لَهُ«.في الزوائد: في إسناده مقال .

21. (91) (6008)- Sürâka İbnu Cu'şum anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, (yapılan) amel, önceden kalemin yazıp kuruduğu, kaderin kesinleştiği şeyler cümlesinden mi, yoksa müstakbelde karşılaşacağı şeyler cümlesinden mi?"Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: "Amel, kaderin tesbit ettiği, kalemin de yazıp kuruduğu şeyler cümlesindendir. Herkes yaratıldığı şeye müyesser kılınır."[39]

AÇIKLAMA için 4833 numaralı hadise bakılmalıdır. [40]

ASHABIN FAZİLETLERİ

* HZ. EBU BEKR

.22 .6009 .94 حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ، قَاَ: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا ا'عْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَا نَفَعَنِي مَالٌ قَطُّ، مَا نَفَعَنِي مَالُ أَبِي بَكْرٍ« قَالَ فَبَكى أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ أَنَا وَمَالِي إَّ لَكَ يَا رَسُولَ اللهِ!إسناده إلى أبي هريرة فيه مقال، 'ن سليمان بن مهران ا'عمش يدلّس، وكذا أبو معاوية. إ أنه صرح بالتحديث، فزال التدليس. وباقي رجاله ثقات. ا هـ . الزوائد .

22. (94) (6009)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in malı kadar hiçbir mal bana menfaat sağlamamıştır!"Ebu Hureyre devamla der ki: "(Resulullah'ın bu sözü üzerine) Hz. Sıddık'ın gözlerinden yaş aktı ve: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ve malım sadece senin için var değil miyiz! Ey Allah'ın Resulü!" dedi.[41]

.23 .6010 .95 حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ فِرَاسٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ سَيِّدَا كُهُولِ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنَ ا'وَّلِينَ وَا'خِرِينَ، إَّ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ. َ تُخْبِرْهُمَا يَا عَلِيُّ! مَا دَامَا حَيَّيْنِ«.الحديث قد جاء بوجوه متعددة عن عليّ وغيره. ذكره الترمذي وقد حسنه من بعض الوجوه.

23. (95) (6010)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ebu Bekr ve Ömer, bu ikisi kendilerinden önce ve sonra gelip geçecek peygamberler dışında kalan bütün cennetliklerin olgun yaşta olanlarının efendileri olacaklardır. Ey Ali, bu hususu, hayatta kaldıkları müddetçe onlara haber verme!"[42]

AÇIKLAMA:

1- Her iki hadis, Hz. Ebu Bekr'in faziletini beyan etmektedir. İkincisinde Hz. Ömer'in fazileti de mevzubahis edilmiştir. Bunlar Aşere-i Mübeşşere denilen grup içinde de en başta yer alırlar. Ehl-i Sünnet uleması Resulullah'tan sonra ümmet içerisinde fazilette baş sırayı Hz. Ebu Bekr'in, ikinci sırayı Hz. Ömer'in aldığında ittifak eder. Bunların fazileti pekçok hadiste sarih olarak, Kur'an'da da sarahate yakın delaletle te'yid edilmiştir. Sahabi ve tabiin büyükleri de ihtilaf etmemişlerdir. Sadece Hz Ali'nin efdaliyeti hakkında seleften bazı münferid şahısların şazz düşen kanaatlerine daha önce temas etmiştik.
2- Olgunluk yaştakiler diye tercüme ettiğimiz kühul tabiriyle yaşlılık alâmeti olan saçların ağarmaya başlaması halinden sonra vefat edenler kastedilmiştir. Lügatçiler olsun muhaddisler olsun bu ömür safhasının hududunu rakama dökmede ihtilaf ederler. Lügatçilere göre kühulet yaşı 30-40, 33-50, 34-51 yaşlarıdır. Muhaddisler, sadedinde olduğumuz hadisi esas alıp, mezkur iki zatın 63 yaşında vefat etmelerine nazar ederek, bu yaşın kühulet yaşı sayılması gerektiğini ileri sürerler. Böylece 63 yaşına kadarki ömür hadisçilere göre kühulete dahildir. Bu tahlili kaydeden Tahavi gençlik ile kühuletin iç içe girdiğine dikkat çeker.Cennete herkesin "genç" olarak gireceğini haber veren hadisleri değerlendiren alimlerimiz, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bütün cennet ahalisinin efendileri olacağı hükmünü çıkarmışlardır.Sadece Müslümanların değil,

insanlığın medar-ı iftiharı olan bu zatlar Aleyhissalâtu vesselâm'ın tayin ettiği şu makama, lütf-u İlahî olarak ziyadesiyle layıktırlar; sebkat eden hizmetleri, herkesin takdirini kazanan şahsiyetleri bunun şahididir.[43]

*** HZ. ÖMER**

24. 6011. 103. حَدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمّدٍ الطَّلْحِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ خِرَاشٍ الْحَوْشَبِيُّ، عَنِ الْعَوَّامِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبّاسٍ. قَالَ: لَمَّا أَسْلَمَ عُمَرُ نَزَلَ جِبْرِيلُ فَقَالَ: يَا مُحَمّدُ! لَقَدِ اسْتَبْشَرَ أَهْلُ السَّمَاءِ بإِسْلاَمِ عُمَرَ.في الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم على ضعف عبدالله بن خراش. إ أن ابن حبّان ذكره في الثقات، وأخرج هذا الحديث من طريقه في صحيحه .

24. (103) (6011)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer Müslüman olduğu zaman, Hz. Cibril aleyhisselam inip:"Ey Muhammed! Sema ahalisi Ömer'in Müslüman olması ile müjdeleştiler!" dedi."[44]

25. 6012. 104. حَدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمّدٍ الطَّلْحِيُّ. أَنْبَأنَا دَاوُدُ بْنُ عَطَاءٍ الْمَدِينِيُّ، عَنْ صَالِحِ ابْنِ كَيْسَانَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »أَوَّلُ مَنْ يُصَافِحُهُ الْحَقُّ عُمَرُ. وَأَوَّلُ مَنْ يُسَلِّمُ عَلَيْهِ. وَأَوَّلُ مَنْ يَأخُذُ بِيَدِهِ فَيُدْخِلُهُ الْجَنَّةَ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه داود بن عطاء المدينيّ، وقد اتفقوا عل ضعفه. وباقى رجاله ثقات، وقال السيوطيّ: قال الحافظ عماد الدين بن كثير، في جامع المسانيد: هذا الحديث منكر جداً، وما هو أبعد من أن يكون موضوعاً .

25. (104) (6012)- Hz. Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Hakk'ın musafaha ettiği ilk kimse Ömer'dir. İlk selam verdiği kimse de odur. İlk elinden tutup cennete koyacağı kimse de o olacaktır."[45]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen hak kelimesi ile ilgili farklı yorumları Sindî şöyle kaydeder:
***** Hak'tan murad hak sahibidir. O da hakkı ve doğruyu ilham etmekle vazifelendirilen melektir. Bu meleğin herkesten önce Hz. Ömer (radıyallahu anh) ile tokalaşıp selamlaşması ve öncelikle cennete dahil etmesinin manası, Hz. Ömer'in, doğruyu herkesten önce işitip söylemesi, tatbik etmesi ve bunun sonucu olarak cennetle müjdelenmesi demektir.
***** Hak'tan murad batılın zıddı da olabilir. Bu durumda hadis, Hz. Ömer'in istişare vesairede isabetli görüş ve sezgi sahibi olmasını, bunu herkesten önce söylemesini ifade eder.
***** Hak ve doğru söz ve hareketlerin ahiret günü güzel bir surette tecessüm ederek cennete götürücü bir rehber manası da muhtemeldir. Elinden tutma tabirinden murad da bu rehberlik olmalıdır.
***** Hak'tan, Allah Teala hazretlerinin kastedilmiş olması da muhtemel ise de, böyle bir ihtimale cezmetmenin mahzurlu olacağı açıktır. Çünkü, bu taktirde, Hz. Ömer'in peygamberlerden de üstün olacağı gibi bir mana melhuz olur. Halbuki, makamı ne kadar yüce de olsa hiç kimse peygamberden üstün olamaz. Peygamberlik kesbî değil, vehbîdir."[46]

26. 6013. 105. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عُبَيْدٍ أَبُو عُبَيْدٍ الْمَدِينِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ الْمَاجَشُونِ. حَدَّثَنِي الزَّنْجِيُّ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »اللَّهُمَّ أعِزَّ الإِسْلاَمَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ خَاصَّةً«.في الزوائد: حديث عائشة ضعيف. فيه عبدالملك بن الماجشون، ضعفه بعض، وذكره ابن حبان في الثقات. وفيه مسلم بن خالد الزنجيّ، قال البخاريّ: منكر الحديث. وضعفه أبو حاتم والنسائى وغيرهم. ووثقه ابن معين وابن حبان .

26. (105) (6013)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dua etmişti: "Allahım! İslam'ı, hassaten Ömer İbnu'l-Hattab(ın Müslüman olmasıyla) aziz kıl!"[47]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen aziz kılmayı, "kuvvetlendirme" manasında anlamak gerekecektir. Yani onun İslam'a girmesi ile kuvvet ver, kâfirlere galip ve yardım lutfet demektir. İslam, vahy-i İlahî olma yönüyle azizdir, şereflidir. Beşerî katkı bu şerefi artırmaz, güç kazandırır. Nitekim bu dua hemen kabul görmüş, Hz. Ömer, İslam'a girmiş ve onun

girişinden sonra İslam gizli tebliğ safhasından alenî tebliğe geçmiştir. İbadetler alenen yapılabilmiştir.Hadisin Tirmizî'de gelen veçhinde "Allahım, İslam'ı Ebu Cehl veya Ömer'le aziz kıl" buyurarak Ebu Cehil ve Ömer'i zikrettiği belirtilir. Hadisin başka vecihleri de var. Farklılığı alimler: "Resulullah, önce her ikisini de zikretmiş ise de, sonraki bir duada sadece Hz. Ömer'i zikretmiş olabilir" diyerek te'vil etmişlerdir.[48]

*** HZ. OSMAN**

27. 6014. 109. حدّثَنَا أبُو مَرْوَانَ، مُحَمّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا أبي عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ أبِي الزِّنَادِ، عَنْ أبِيهِ، عَنِ ا'عْرَجِ، عَنْ أبي هُرَيْرَةَ؛ أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »لِكُلّ نَبِيّ رَفِيقٌ في الْجَنَّةِ. وَرَفِيقِي فِيهَا عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه عثمان بن خالد، وهو ضعيف باتفاقهم .

27. (109) (6014)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her peygamber için ahirette bir arkadaş vardır. Orada benim arkadaşım Osman İbnu Affan'dır."[49]

AÇIKLAMA:

Sindî, Hz. Osman-ı Zinnureyn'in Aleyhissalâtu vesselâm'a arkadaş olmasını şu mealdeki ayete dayanarak izah eder: "(Dünyada) zürriyetleri iman edip kendilerine uyan mü'minlere, (ahirette) zürriyetlerini kavuştururuz. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz" (Tur 21).Sindî der ki: "Bu ayete göre, Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)' in muhterem kızları cennette peygamberin yanında olacaklardır. Hz. Osman (radıyallahu anh) da bu iki kerimenin zevci olduğu için onlara tabi olacak, böylece, o da Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında bulunacaktır."Sindî, Hz. Ali'nin durumunu şöyle açıklar: "Ali (radıyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'ın damadı olduğu halde ondan bahsedilmeyip Peygambere arkadaş olarak sadece Hz. Osman'ın zikrediliş sebebi, Hz. Osman'ın esas itibariyle Resulullah'ın zürriyetinden sayılmamasıdır. Hz. Ali çok yakın bir akrabasıdır ve onun yanında ve terbiyesinde büyümüştür, bu sebeple onun zürriyetinden sayılır. Ayetin muktezasınca, onunla beraberliği tabii bir hadisedir, bunun belirtilmesine hacet yoktur. Ayrıca hadiste, Resulullah'la beraberlik ve arkadaşlığın Hz. Osman'a has kılındığına dair bir sarahat da yoktur."[50]

28. 6015. 110. حدّثنا أبُو مَرْوَانَ، مُحَمّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا أَبِي عُثْمَانُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ ا'عْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أنَّ النَّبِيّ # لَقِيَ عُثْمَانَ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ: »يَا عُثْمَانُ! هذَا جِبْرِيلُ أَخْبَرَنِي أنَّ اللّهَ قَدْ زَوَّجَكَ أُمَّ كُلْثُومٍ، بِمِثْلِ صَدَاقِ رُقَيَّةَ، عَلى مِثْلِ صُحْبَتِهَا«.في الزوائد: إسناد هذا الحديث كالذي قبله .

28. (110) (6015)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Mescid-i Nebevi'nin girişinde Hz. Osman (radıyallahu anh)'la karşılaşmıştı: "Ey Osman! İşte Cibril aleyhisselam! Bana haber verdi ki Allah Teala hazretleri (kızım) Ümmü Gülsüm'ü, Rukiyye'nin mehrine denk bir mehirle ve ona yaptığın hayat arkadaşlığı gibi bir arkadaşlık yapmak üzere sana nikahlamıştır!" buyurdular."[51]

29. 6016. 111. حدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إدْرِيسَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمّدٍ ابْنِ سيرِينَ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ؛ قَالَ: ذَكَرَ رَسُولُ اللهِ # فِتْنَةً فَقَرَّبَهَا فَمَرَّ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ رَأْسُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »هَذَا، يَوْمَئِذٍ عَلى الْهُدَى«. فَوَثَبْتُ فأخَذْتُ بِضَبْعَيْ عُثْمَانُ، ثُمَّ اسْتَقْبَلْتُ رَسُولَ اللهِ #. فَقُلْتُ: هذَا؟ قَالَ »هذَا«.في الزوائد: إسناده منقطع. قال أبو حاتم: محمد بن سيرين لم يسمع كعب بن عجرة. وباقي رجاله ثقات .

29. (11) (6016)- Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) vukuu yaklaşmış olan bir fitneyi zikretmişti. O sırada başı örtülü birisi yoldan geçti. Aleyhissalâtu vesselâm:"İşte şu (giden), o gün hidayet üzere olacak!" buyurdular. Ben hemen sıçrayıp, Osman (olan o geçen kimse)nin bazularından tutup Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın karşısına geçerek: "(O söylediğiniz) bu mu?" dedim."Evet bu!" buyurdular.[52]

AÇIKLAMA:

Hz. Osman'ın Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın iki kerimesiyle evlenmeleri, burada mevzubahis edilen fitnede şehid edilme hadisesi daha önce mükerreren geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (mesela 4809 ve 5612. hadislere bakılabilir).[53]

30. 6017. 113. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ ثَنَا إسْمَاعِيلُ ابْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # فِي مَرَضِهِ: »وَدِدْتُ أَنَّ عِنْدِى بَعْضَ أَصْحَابِي« قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَ نَدْعُو لَكَ أَبَا بَكْرٍ، فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَ نَدْعُو لَكَ عُمَرَ؟ فَسَكَتَ. قُلْنَا: أَ نَدْعُو لَكَ عُثْمَانَ؟ قَالَ »نَعَمْ« فَجَاءَ، فَخَلَا بِهِ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ # يُكَلِّمُهُ. وَوَجْهُ عُثْمَانَ يَتَغَيَّرُ. قَالَ قَيْسٌ: فَحَدَّثَنِي أَبُو سَهْلَةَ، مَوْلَى عُثْمَانَ: أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ قَالَ يَوْمَ الدَّارِ: إنَّ رَسُولَ اللهِ # عَهِدَ إلَيَّ عَهْداً. فَأَنَا صَائِرٌ إلَيْهِ.وَقالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ: وَأَنَا صَابِرٌ عَلَيْهِ.قَالَ قَيْسٌ: فَكَانُوا يَرَوْنَهُ ذلِكَ الْيَوْمَ.في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات .

30. (113) (6017)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hastalığı sırasında: "Yanımda ashabımdan birinin bulunmasını istiyorum!" buyurdular. Biz de:"Ey Allah'ın Resulü! Sana Ebu Bekr'i mi çağıralım?" dedik, sükut buyurdular. Bunun üzerine:
"Sana Ömer'i mi çağıralım?" dedik, yine sükut buyurdular. Bunun üzerine:"Sana Osman'ı mı çağıralım?" dedik."Evet!" buyurdular. (Onu çağırdık. Derhal huzura geldiler. Resulullah onunla başbaşa kaldı. Aleyhissalâtu vesselâm ona konuştukça Hz. Osman'ın yüzü (renk renk oluyor) değişiyordu.Kays der ki: "Bana, Ebu Sehle Mevla Osman'ın anlattığına göre, Hz. Osman, yevmü'ddar'da (evinde muhasara edildiği günde) kendisine: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana bir ahidde (sözde) bulunmuştu. (Şu anda) ben ona kavuşmaktayım" demiştir.Hadisin ikinci ravisi Ali (İbnu Muhammed)'in rivayetinde Hz. Osman: "Ben bu ahid üzerine sabrediciyim" demiştir.Ravi Kays der ki: "Alimler, hadiste geçen yevmü'ddar (ev günü) tabiriyle Hz. Osman'ın evinde muhasara edildiği günü anlarlar."[54]

AÇIKLAMA:

Resulullah, mükerrer hadislerinde Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın şehid edileceklerini haber vermiştir. Alimlerimizin bir kısmı, bu hadisten hareketle, bilahare Mısırlı ihtilalciler tarafından muhasara edilen Hz. Osman'ın onlara mukabele etmemesini ve halife ünvanıyla onların püskürtülme emrini vermemesini, Resulullah'ın hususi talimatıyla izah ederler. Zinnureyn efendimiz, Ebu Sehle'ye: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), vukua geleceğini bana bildirdiği fitne patlak verdiği zaman, benim sabretmemi ve fitnecilerle savaşmamamı bana söyledi" demiş olmalıdır. Daha önce, mükerreren temas ettiğimiz üzere, fitne yani dahilî kargaşada aslolan, fitneden imkan nisbetinde kaçınmak ve müdafa-i nefiste bile bulunmamakdır. Bu siyaset, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem'in iki oğlu arasında cereyan eden hadisenin hikâyesi zımnında, ümmet-i merhumeye ders verilmiştir. Haksız ve zalim olan Kabil, masum olan Habil'i öldürme niyetini açıklayınca Habil kardeşine şu cevabı verir: "Dilerim ki, sen benim günahımı ve kendi günahını yüklenesin de cehennem ateşinin ehlinden olasın. Bu da zalimlerin cezasıdır" (Maide 29).Alimler, bu ayete, Ümmet-i Muhammed'den ilk örneği Hz. Osman'ın teşkil ettiğini söylerler.[55]

*** HZ. ALİ**

31. 6018. 116. حدّثَنا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ. أَخْبَرَنِي حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيّ بْنِ زَيْدِ ابْنِ جَدْعَانَ، عَنْ عَدِيّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ # فِي حَجَّتِهِ الّتِي حَجَّ. فَنَزَلَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ. فَأَمَرَ الصَّلَاةَ جَامِعَةً. فأَخَذَ بِيَدِ عَلِيّ، فَقَالَ: »أَلَسْتُ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ؟ « قَالُوا: بَلَى. قَالَ »أَلَسْتُ أَوْلَى بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ؟« قَالُوا: بَلى قَالَ: »فَهَذَا وِلِيُّ مَنْ أَنَا مَوْلَاهُ. اَللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَاَهُ. اَللَّهُمَّ عَادِ مَنْ عَادَاهُ«.في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف علي بن زيد بن جدعان .

31. (116) (6018)- Bera İbnu Âzib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı hacda biz de beraberdik. (Bir ara) yolda bir yerde konakladı ve cemaatle namaz kılma emrini verdi. Bu sırada, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin elinden tutarak (yanındaki ashabına): "Ben mü'minlere nefislerinden evla değil miyim?" diye sordu. Hep bir ağızdan: "Elbette evlasın!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm tekrar:"Ben her mü'mine, kendi nefsinden evla değil miyim?" buyurdular. Ashab yine hep bir ağızdan: "Evet evlasınız!" dediler.

Bunun üzerine (Ali'yi göstererek):"İşte bu, ben kimin dostu isem, onun dostudur! Allahım, sen buna dost olana dot, düşman olana düşman ol!" buyurdular.[56]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste başlıca iki husus işlenmektedir:
1) Resulullah'ın mü'minlere nefislerinden evla olması. Bu husus, bizzat Kur'an-ı Kerim'de ele alınmış olan bir husustur. "Peygamber, (her hususta) mü'minlere nefislerinden evladır..." (Ahzab 6). Bu hususta başka hadisler de var. Daha önce muhtelif vesilelerle açıkladığımız için tekrar etmeyeceğiz.
2) İkinci husus: Hz. Ali'nin mü'minlerce sevilmesi meselesi, Resulullah bütün ashabının sevilmesi için mükerrer beyanlarda bulunduğu halde, hizmeti büyük olan bir kısım sahabilerin sevilmesi için daha ziyade beyanda bulunmuştur. Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Zeyd İbnu Harise, Übey İbnu Ka'b, Hz. Hatice, Hz. Aişe vs. radıyallahu anhüm ecmain. Hz. Ali hakkındaki uyarılarının çokluğu, onun bilahere maruz kalacağı birkısım hadiseler sebebiyle kalplerde onun hakkında doğabilecek menfi duyguları bertaraf etmek, ümmeti öyle bir vartadan korumak gayesine matuf olabilir. Bediüzzaman merhum, Hz. Ali'nin fazilet ve övgüsüyle ilgili rivayetlerin çokluğunu, onun muhalefetlerle karşılaşması sebebiyle, aleyhinde yıpratıcı propagandaların çokça vukua gelmesi karşısında, ulemanın onu müdafaa etmek maksadıyla, Resulullah'tan kendilerine intikal eden onunla ilgili hadisleri rivayet hususuna ayrı bir ehemmiyet vermeleri ile izah eder. Eğer o da diğer sahabiler gibi normal bir hayat sürmüş olsaydı, Hz. Ali ile ilgili hadislerin rivayetine ihtiyaç duyulmayacak ve dolayısıyla zaman içinde, diğerleri hakkındaki hadislerin unutulduğu gibi onun hakkındaki hadislerin de pek çoğu unutulacaktı.Rafizîler, bu çeşit hadisleri, "Resulullah'tan sonra Hz. Ali'nin hilafete elyak olduğu"na dair iddialarına delil olarak kullanmışlardır. Ehl-i Sünnet hadislerin bir kısmını zayıf bulsa da, onlar böyle değerlendirdiler diye hadisi inkar cihetine gitmezler. Ancak başka deliller muvacehesinde hilafete, sırayla Hz. Ebu Bekr'in, sonra Hz. Ömer'in, sonra Hz. Osman'ın layık olduğunu, Hz. Ali'nin de fazilet ve liyakatta dördüncü sırada yer aldığını söylerler.Bu hususu tahlil eden Sindî, sadedinde olduğumuz hadisin vürud sebebini de kaydederek Rafizî iddianın yersizliğini belirttikten sonra bir de şu rivayeti kaydeder: "Hz. Abbas, Hz. Ali'ye: "Resulullah'a müracaat ederek, halifeliğin bize mi başkasına mı ait olduğunu bir sor!" diye emretmişti. Hz. Ali, Abbas'a şu cevabı verdi: "Eğer benim sormam üzerine, o bizi bundan menederse, artık hiç kimse bize halifelik hakkı tanımaz."Sindî der ki: "Bu iki yüce şahsiyet, sadedinde olduğumuz hadisten halifelik manası çıkarmış olsalardı, meseleyi bir de sual konusu yapmak üzere aralarında tezekkür etmezlerdi."[57]

32. 6019. 117. حدّثنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَى. ثَنَا الْحَكَمُ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى؛ قَالَ: كَانَ أَبُو لَيْلَى يَسْمُرُ مَعَ عَلِيٍّ. فَكَانَ يَلْبَسُ ثِيَابَ الصَّيْفِ فِي الشِّتَاءِ، وَثِيَابَ الشِّتَاءِ فِي الصَّيْفِ. فَقُلْنَا: لَوْ سَأَلْتَهُ. فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ # بَعَثَ إِلَيَّ وَأَنَا أَرْمَدُ الْعَيْنِ، يَوْمَ خَيْبَرَ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي أَرْمَدُ الْعَيْنِ.
فَتَفَلَ فِي عَيْنِي. ثُمَّ قَالَ: »اَللَّهُمَّ أَذْهِبْ عَنْهُ الْحَرَّ وَالْبَرْدَ« قَالَ: فَمَا وَجَدْتُ حَرّاً وَ بَرْداً بَعْدَ يَوْمَئِذٍ. وَقَالَ: »لَبْعَثَنَّ رَجُلاً يُحِبُّ اللهَ وَرَسُولَهُ، وَيُحِبُّهُ اللهُ وَرَسُولُهُ، لَيْسَ بِفَرَّارٍ« فَتَشَرَّفَ لَهُ النَّاسُ. فَبَعثَ إِلَي عَلِيٍّ، فأَعْطَاهَا إِيَّاهُ.في الزوائد: إسناده ضعيف. ابن أبي ليلى، شيخ وكيع، وهو محمد، ضعيف الحفظ. يحتج بما ينفرد به .

32. (117) (6019)- Abdurrahman İbnu Ebi Leyla anlatıyor: "Babam Ebu Leyla, Hz. Ali (radıyallahu anh) ile akşamları biraraya gelip sohbet ederlerdi. Hz. Ali, kışta yaz elbiseleri, yazda da kış elbiseleri giyerdi. Biz (babama bunun hikmetini bir) sorsanız! dedik. O da sordu. Ali (radıyallahu anh) şu açıklamayı yaptı:"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hayber günü, gözümden rahatsız olduğum bir sırada, bana adam göndererek yanına çağırdı. Ben:"Ey Allah'ın Resulü dedim, gözlerimden hastayım, (vereceğiniz vazifeyi yapamamaktan endişe ederim)" dedim. Bunun üzerine, gözüme mübarek tükrüklerinden sürüp, bir de: "Allahım, ondan sıcak ve soğuğun vereceği rahatsızlıkları kaldır!" diye dua buyurdular. O günden sonra ne sıcakta terledim, ne de soğukta üşüdüm" açıklamasını yaptı."Hz. Ali, ilaveten Resulullah'ın şöyle buyurduğunu anlattı:"Yarın, Hayber'in fethi için öyle bir zatı komutan yapacağım ki, o Allah'ı ve Resulü'nü hakkıyla sever, Allah ve Resulü de onu severler. O cepheden kaçacak biri de değildir."[58]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali'nin , burada zikredilen Hayber'in fethi sırasındaki komutanlığı meselesi daha önce birkaç vesile ile geçti. Hadis, birçok farklı tarikten, bazı teferruat farklarıyla rivayet edilmiştir. Özeti şudur:Hayber'in kuşatması biraz gecikince bir gün Resulullah: "Yarın şu sancağı öyle birisine vereceğim ki Allah ve Resulü'nü hakkıyla sever, Allah ve Resulü de onu severler. Allah Hayber'in fethini onun elleriyle müyesser kılacaktır!" der. Bu ifade

üzerine: "Acaba o övülen zat ben mi olurum?" ümidi bütün mü'minlerin kalbini yakar. Hatta Hz. Ömer, o güne kadar komutanlığa hiç talip olmadığını, ancak hadiste ifadesini bulan şerefe nail olmak gayesiyle, sancağın kendisine verilmesini arzu ettiğini, Resulullah'ın nazarına çarpma gayretlerine girdiğini belirtir.Ancak ertesi günü, Aleyhissalâtu vesselâm Hz. Ali'yi çağırtır, gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle özür beyan eden Ali (radıyallahu anh)'nin gözünü mucizevî şekilde tedavi ettikten sonra sancağı ona teslim eder. Gerçekten, Hayber fethedilinceye kadar Hz. Ali öyle yiğitçe savaşır ki, Cenab-ı Hakk onun ihlas ve samimiyetine mükâfaten onu birçok harikalara mazhar eder. Sekiz-on kişinin kaldırmaktan aciz kaldıkları kale kapılarını tek eliyle kaldırıp kalkan olarak kullanır.Sadedinde olduğumuz hadis, bu vesile ile Hz. Ali'nin mazhar olduğu bir duayı Nebevinin eserinin ömrü boyunca onda müşahede edildiğini açıklamaktadır: Soğuk ve sıcağın tesirinden azade kalmak.[59]

33. 6020. 118. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ مُوسى الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا الْمُعَلَّى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمنِ. ثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. وَأَبُوهُمَا خَيْرٌ مِنْهُمَا«.في الزوائد: رواه الحاكم في المستدرك من طريق المعلى بن عبدالرحمن، كالمصنف. والمعلى اعترض بوضع ستين حديثا في فضل عليّ، قاله ابن معين. فا‘‘سناد ضعيف. وأصله في الترمذي والنسائي من حديث حذيفة بغير زيادة »وأبوهما خير منهما« .

33. (118) (6020)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hasan ve Hüseyin cennet ehlinin gençlerinin efendileridir. Babaları onlardan daha hayırlıdırlar."[60]

AÇIKLAMA:

Burada, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi hayatta iken henüz temyiz safhasına ulaşma durumunda olan torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin efendilerimizi "cennetteki gençlerin efendileri" olarak tavsif buyurmaktadır. Bu durum, alimleri "kime genç denir?" veya "İnsan hangi yaşlarda genç sayılır?" sorularını sormaya ve cevap aramaya sevketmiştir. İnsan ömrünün çocukluk, gençlik, olgunluk, ihtiyarlık, düşkünlük gibi birkısım safhalara ayrılması, birçok yönden ehemmiyet arzeden bir husustur. Alimlerimizin bu meseleye verdikleri ehemmiyeti gösteren bir tahlilimizi aynen kaydedeceğiz.[61]
GENÇLİK (Şebabet): Büluğundan sonra başlayıp kühulet ve hatta şeyhûhete kadar geçen safhaya denir. Şebabetin, iptidasında -ki bulüğdur- ittifak edilmekle beraber müntehası hususunda ihtilaf edilmiştir. Zeynü'd-Din el-Irakî kesin bir üslubla: "Ashabımız nezdinde, 33 yaşına basıp bunu geçmeyene genç (şâbb) denir" der. Ebu Ca'fer et-Tahavi bu hususta sırf nususa dayanarak bize oldukça detaylı bir münakaşa sunar. Hadisçilerin meseleye atfettikleri ehemmiyeti ve Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki ayetlerini hatırlatmak maksadıyla burada hülasa edeceğiz:Tahavi, önce şebabetin yani gençlik devresinin büluğla 40 yaş arasındaki devreye dendiği görüşünde olanları reddeder ve şahid olarak şu hadisi gösterir: "Enes Hz. Peygamber'den şunu nakleder: "Ben rüyamda cennete girdim. Derken altundan mamul bir kasrın önüne geldim. Bu kasr kime ait diye sordum. Kureyş'ten bir gence (فتى) ait dediler. Bana ait olduğunu zannettim. Fakat yine de kime diye sordum. "Ömer İbnu'l-Hattab'a ait" dediler..."Tahavi, burada, "gerek Hz. Peygamber ve gerekse Hz. Ömer yaşça kırkın çok üstünde oldukları halde, hadiste "genç" kalimesiyle ifade edilmişlerdir" demek ister ve bu iddiasına "Hz. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin gençlerin efendileridir" sözüne dayanarak yapılacak itiraza da: "Onların ahiretteki durumlarını nübüvveti icabı Allah'ın bildirmesiyle bilmiştir" diye cevaplandırır. Tahavi, burada "cennetteki gençlerin efendisi" ünvanını alan Hz. Hasan ve Hüseyin'in vefat ettikleri zamanki yaşlarının -ki birincisi 50 civarında, ikincisi 58 civarında idi- gençlik devresi içerisinde olduğunu ifade etmiş oluyor.Tahavi, sadece gençlik devresiyle ilgili işkali bertaraf etmekle kalmaz, aynı metodla (yani nususa dayanarak) bütün yaş safhalarının tablosunu vermeye çalışır: "Sonra gençlikten önceki ve gençlikten sonraki yaşlarının hakikatını ve bunlar için kullanılan tabirleri bulmak için araştırmamıza devam ettik. Cenab-ı Hakk'ın şu sözü karşımıza çıktı: "O Rabbiniz ki sizi önce topraktan, daha sonra da nutfeden yarattı, sonra da çocuk olarak (tıfl) çıkardı" (Hacc 5). Cenab-ı Hakk burada insanı çocuk olarak çıkardığını bildirmektedir. Sonra O (celle celaluhu) bir başka ayette de çocukluğun (tufuliyyet) sonunu bildirmektedir: "Sizden olan çocuklarınız (etfal) büluğa erdikleri zaman, kendinden öncekiler gibi (odanıza girmek için) izin istesinler" (Nur 59).
Buradan anlarız ki, büluğa eren artık gençlik safhasına girmiştir. Bu safha Allah'ın istediği bir zamana kadar devam eder. Gençlik devresinin müddetini ve arkasından gelen safhayı aramaya devam ettik: Derken Cenab-ı Hakk'ın şu ayeti imdadımıza yetişti: "Sonra gençlikte zirveye ulaşırsınız" (Gafir 67). Burada Cenab-ı Hakk'ın karşımıza "gençliğin zirvesi (eşüdd)" tabirini çıkardığını görüyoruz. Bu mübhem tabirin bir başka ayette tavzihini buluruz: "Sonra o, yiğitlik çağına erdiği (hele) kırk(ıncı) yıl(ın)a ulaş(ıp da tam kemaline var)dığı zaman..." (Ahkaf 15). Ayetten gençliğin bu yaşa kadar mı olduğunu, daha öteye de geçip geçmediğini anlarız. Cenab-ı Hakk ilk kaydettiğimiz ayette der ki: "...Sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz için, sonra da ihtiyarlar olmanız için..." (Gafir 67). Böylece kırktan sonra gençlikten çıkıp ihtiyarlığa girme ihtimali belirir.

Fakat Cenab-ı Hakk'ı şöyle der buluruz: "O Rabb-ı Zî Şan ki sizleri önce topraktan sonra nutfeden yarattı..." Toprakla nutfe arasında bir ayırıcı var. Çünkü topraktan yaratılanlar ise onun evladlarıdır. Bu iki yaratılış arasında Allah'ın arzu etmiş olduğu miktarda zaman fasılası var. Cenab-ı Hakk'ın لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخاً

sözü bunun gibidir. Binaenaleyh el-Eşüdd safhasına ulaşmaları ile ihtiyarlar olmaları arasında da miktarını ancak Allah'ın bileceği belli bir müddet bulunması ihtimali var. Böylece o rüyayı gördüğü zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yaşı kırkın üstündedir ve artık ihtiyar sayılacak yaşın altındadır. Bu meselede işin iç yüzünü ancak Allah bilir."Bu tahlilimizin "olgunluk (kuhulet) safhasıyla ilgili kısmını az yukarıda 6009 numaralı hadiste özetleyerek kaydettik.[62]

34. 6021. 120. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْرَّازِيُّ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأنَا الْعَءُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ الْمِنْهَالِ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: أنَا عَبْدُاللهِ، وَأخُو رَسُولِهِ #. وَأنَا الْصِّدِّيقُ ا'كْبَرُ. يَقُولُهَا بَعْدِي إّ كَذَّابٌ. صَلَّيْتُ قبْلَ النَّاسِ لِسَبْعِ سِنِينَ.في

الزوائد: هذا إسناد صحيح. رجاله ثقات. رواه الحاكم في المستدرك عن المنهال. وقال: صحيح على شرط الشيخين.

34. (120) (6021)- Hz. Ali (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Ben Allah'ın kulu, Resulü'nün kardeşiyim ve ben sıddîk-ı ekberim. Benden sonra sıddık-ı ekber olduğunu söyleyen yalancıdan başkası değildir. İnsanlardan önce yedi yıl namaz kıldım."[63]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ali (radıyallahu anh) burada, kendine has bazı imtiyazlı durumları zikretmektedir. Kişinin üzerinde tecelli eden İlahî lütufları övünme kastıyla değil de tahdis-i nimet suretiyle zikretmesinin fahirlenmek, böbürlenmek sayılmayacağını Duha suresinde geçen "Rabbinin nimetlerini anlat!" ayet-i kerimesini şahid göstererek daha önce izah etmiştik, tekrar etmeyeceğiz.
2- Hz. Ali'nin kendisini "Resulullah'ın kardeşi ilan etmesi", "siyer kitaplarımızda belirtildiği üzere hicretle herkesi kardeşlerken, Hz. Ali'yi Resulullah'ın kimseyle kardeşlememesi karşısında Ali'nin müracaatı üzerine: "Sen, ey Ali, dünyada da ahirette de benim kardeşimsin" demiş olmasına dayanır.
3- "Sıddîk-ı ekberim" sözünü Sindî şöyle açıklar: "Sıddik çok doğru söyleyen, hakkı tereddütsüz olarak kabul eden kimseye denir. Bu lakap, Hz. Ebu Bekr'e verilmiştir. Çünkü o, Aleyhissalâtu vesselâm'ı tereddütsüz tasdik etmiştir. Hz. Ali'nin bu sözü, Resulullah'ı herkesten önce tasdik etmiş olduğunu ima etme gayesini güdebilir. Çünkü birkısım alimler Hz. Ali'nin ilk iman eden kimse olduğunu kabul etmişlerdir.
4- Hz. Ali'nin "Herkesten önce yedi yıl namaz kıdım" demesi de yaş durumuyla izah edilmiştir. Çünkü o çocuk iken Müslüman oldu ve derhal namaza başladı. Muasırları arasında onun kadar erken yaşta Müslüman olan yoktur. Onun yaşından en az yedi yaş büyük olanlar İslam'a girmiş olunca onun namaz kılma işi, bir bakıma onlardan yedi yıl önce başlamış olmaktadır. Aksi takdirde, "namaz emri gelince o namaz kılmaya hemen başladı, diğerleri ise yedi yıl sonra başladılar" şeklinde bir anlayış ortaya çıkar ki, bu mana batıldır, gerçekleri aksettirmez.[64]

*** HZ. ABBAS**

35. 6022. 140. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا ا'عْمَشُ، عَنْ أبِي سَبْرَةَ النَّخَعِيِّ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: كُنَّا نَلْقَى النَّفَرَ مِنْ قُرَيْشٍ، وَهُمْ يَتَحَدَّثُونَ. فَيَقْطَعُونَ حَدِيثَهُمْ. فَذَكَرْنَا ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ #، فَقَالَ: »مَا بَالُ أقْوَامٍ يَتَحَدَّثُونَ فَإذَا رَأوُا الرَّجُلَ مِنْ أهْلِ بَيْتِي قَطَعُوا حَدِيثَهُمْ. واللهِ، يَدْخُلُ قَلْبَ رَجُلٍ ا''يمَانُ حَتّى يُحِبَّهُمْ للهِ وَلِقَرابَتِهِمْ مِنّي«.في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إ أنه قيل: رواية محمد بن كعب عن العباس مرسلة .

35. (140) (6022)- Hz. Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kureyş'ten bir grup kendi aralarında konuşurken biz onlara rastladığımızda yanlarına varınca konuşmalarını keserlerdi. Durumu Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattık. Şöyle buyurdular: "İnsanlara ne oluyor ki, kendi aralarında konuşurlarken Ehl-i Beytimden bir adamı görünce konuşmalarını kesiyorlar. Allah'a yemin olsun! Onları Allah için ve bana olan akrabalıkları için sevmeyenlerin kalplerine iman girmez."[65]

AÇIKLAMA:

Sindî bu konuşmaların sır mahiyetinde olmadığına, hususiyet arzetmeyen konular olması gerektiğine dikkat çeker. Çünkü hususiyet arzeden, sır olan konuşmaların yabancıya karşı kesilmesi ayıplanamaz der. Öyleyse Kureyşliler, öfke ve düşmanlıklarını ifade etmek için konuşmalarını kesmekte idiler. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm'ın sert çıkışı da bunu te'yid eder.Resulullah'ın Al-i Beyti sevmelerini mü'minlere emretmesi şu ayetin muhtevasına uygundur "(Ey Resulüm, onlara) de ki: "Tebliğ vazifem karşılığında sizden bir ücret istemiyorum. Sizden istediğim akrabaya ve Ehl-i Beytime karşı muhabbettir" (Şûra 23).Şu halde Al-i Beyti, hem Allah'ın rızası, hem de Resul-ü Ekrem'in hoşnutluğu için, mü'minler sevmelidirler, radıyallahu anhüm ecmain.[66]

36. 6023. 141. حَدّثَنَا عَبْدُ الْوَهَابِ بْنُ الْضَّحَّاكِ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِنَّ اللهَ اتَّخَذَنِي خَلِيَّ كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيَّ. فَمَنْزِلِي وَمَنْزِلُ إِبْرَاهِيمَ فِي الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُجَاهَيْنِ. وَالْعَبَّاسُ بَيْنَنَا مُؤْمِنٌ بَيْنَ خَلِيلَيْنِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف، تفاقهم على ضعف عبدالوهاب. بل قال فيه أبو داود: يضع الحديث. وقال الحاكم: روى أحاديث موضوعة. وشيخه إسماعيل اختلط بأخرة. وقال ابن رجب: انفرد به المصنف وهو موضوع. فإنه من بيا عبدالوهاب. وقال فيه أبو داود. ضعيف الحديث .

36. (141) (6023)- Abdullah İbnu Amr anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri beni kendisine Halil ittihaz etti, tıpkı İbrahim aleyhiselam'ı Halil ittihaz ettiği gibi. Kıyamet günü, cennette benim menzilimle Aleyhisselam'ın menzili yüz yüzedir. Abbas da aramızda, iki halil arasında bir mü'mindir."[67]

AÇIKLAMA:

Hz. Abbas (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimizin en çok sevdiği zatlardan biridir. Onun Resulullah nezdinde öyle yüce bir hatırı ve hürmeti vardır ki, Resulullah onu hiç kırmazdı. Ashab, Aleyhissalâtu vesselâm nezdinde görülmesi gereken işleri için çoğu kere onu şefaatçi yaparlardı. Bir Buhârî rivayeti Hz. Ömer'in, yağmur duasına çıktığı vakit, Abbas'la tevessül edip: "Allah'ım... Sana peygamberimizin amcası Abbas ile tevessül ediyor yağmur diliyoruz. Onun yüzüsuyu hürmetine yağmur ver!" diye dua ettiğini ve her seferinde duasının kabul gördüğünü belirtir.Hz. İbrahim'le de irtibatlanması, Aleyhissalâtu vesselâm gibi onun da o yüce ve pak nesilden gelmesi ve onun torunları arasında yer almasından ileri gelir. Hz. Abbas, Resulullah daha hicret etmemiş iken, Mekke'de zahirde müşrik olduğu halde, Aleyhissalâtu vesselâm'ı sevmiş ve himaye etmiştir.[68]

*** HZ. HASAN VE HZ. HÜSEYİN**

37. 6024. 143.حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي عَوْفٍ أَبِي الْجَحَّافِ، وَكَانَ مَرْضِيّاً، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ أَحَبَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَبْغَضَهُمَا فَقَدْ أَبْغَضَنِي«.في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات .

37. (143) (6024)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Hasan ve Hüseyin'i kim severse mutlaka beni de sevmiştir. Kim de onlara buğzetmişse mutlaka bana da buğzetmiştir."[69]

38. 6025. 144. حَدّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَلِيمٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُثْمَانَ ابنِ خُثَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي رَاشِدٍ؛ أَنَّ يَعْلَى بْنَ مُرَّةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ النَّبِيِّ # إِلى طَعَامٍ دُعُوا لَهُ. فَإِذَا حُسَيْنٌ يَلْعَبُ فِي السِّكَّةِ. قَالَ: فَتَقَدَّمَ النَّبِيُّ # أَمَامَ الْقَوْمَ، وَبَسَطَ يَدَيْهِ. فَجَعَلَ الْغُلاَمُ يَفِرُّ ههُنَا وَههُنَا. وَيُضَاحِكُهُ النَّبِيُّ# حَتّى أَخَذَهُ. فَجَعَلَ إِحْدَى يَدَيْهِ تَحْتَ ذَقَنِهِ، وَالأُخْرَى فِي فَأْسِ رَأْسِهِ فَقَبَّلَهُ. وَقَالَ: »حُسَيْنٌ مِنِّي، وَأَنَا مِنْ حُسَيْنٍ. أَحَبَّ اللهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْناً. حُسَيْنٌ سِبْطٌ مِنَ الأَسْبَاطِ«.حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ مِثْلَهُ.في الزوائد: إسناده حسن. رجاله ثقات .

38. (144) (6025)- Ya'la İbnu Mürre (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Bir grup Ashab, Resulullah'la birlikte Aleyhissalâtu vesselâm'ın davet edildiği bir yemeğe gittiler. Yolda, Hüseyin'e rastladılar, çocuklarla oynuyordu.Ya'la der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (çocuğu görünce) ilerleyip cemaatin önüne geçip (onu tutmak için) ellerini açtı. Çocuk ise sağa sola kaçmaya başladı. Resulullah da onu takliden sağa sola koşarak, tutuncaya kadar peşinde koştu. Yakalayınca ellerinden birini çenesinin altına diğerini de ensesine koyup öptü ve: "Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin'denim! Kim Hüseyin'i severse Allah da onu sevsin. Hüseyin sıbt'lardan bir sıbttır (torun)!" buyurdu." [70]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, torunu Hz. Hüseyin'e karşı ne kadar kuvvetli bir sevgi beslediğini göstermektedir. Bedi-üzzaman, Resulullah'ın, torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e karşı izhar ettiği fevkalâde sevginin aradaki kan bağından gelen bir sevgiden ziyade, ileride onların nesillerinden gelip İslam'a büyük hizmet verip, ümmete her hususta rehberlik edecek büyük zatlar sebebiyle olduğunu söyler. Yani o Nebevî ilgi ve sevgi, onların nübüvvet vazifesine olacak hizmetleri sebebiyledir, o küçüklere olan sevgide onların neslinden gelecek büyüklere olan takdirlerinin, sevgilerinin tezahürü vardır.
2- Hadiste çocukların öpülmesine hem cevaz ve hem de teşvik vardır. Bu hadisin açıklanması sadedinde İslam uleması öpmenin çeşitlerini şöyle belirtirler:
***** Ta'zim öpmesi: Mü'minin, saygı duyduğu büyükleri öpmesi gibi
***** Şefkat öpmesi: Çocuğun kendi ana ve babasını öpmesi gibi.
***** Merhamet öpmesi: Baba ve annenin kendi çocuğunu öpmesi gibi.
***** Şehvet öpmesi: Kişinin eşini öpmesi gibi.
***** Muhabbet öpmesi: Kardeşlerinin birbirlerinin yanağını öpmesi gibi.
***** Dinî öpmek: Haceru'l-Esved'in öpülmesidir.Şehvet öpmesi zevczevce arasında caizdir, onun dışında caiz değildir.
3- Hüseyin için sıbt tabirinin kullanılmış olmasına gelince: Sıbt torun demektir. Hüseyin esbattan bir sıbttır demekle, Resulullah'ın Hüseyin'le olan beraberliğini ifade etmeyi kastettiği belirtilmiştir: Hüseyin, Resulullah'a torun olmaya layık, onun hakkını verecek bir şahsiyettir. Bazı alimler sıbtı "kabile" manasında anlayarak, hadisi Hz. Hüseyin'in neslinin devam edip çoğalacağına hamletmişlerdir. Sıbt kelimesinin ümmet manasına da kullanıldığını nazar-ı dikkate alan alimler, Hz. Hüseyin'in hayır sıfatlarda kemale erdiğini gözönüne alarak "O kendi başına müstakil bir ümmettir" demişlerdir. Ayet-i kerimede de Hz. İbrahim müstakil bir ümmet olarak tavsif edilmiştir. "Şüphesiz İbrahim hak dine yönelen, Allah'a itaate devam eden, bütün güzel vasıfları nefsinde cem eden bir ümmet idi" (Nahl 120). Resulullah da bazı şahısları "tek başına bir ümmet" olarak tavsif etmiştir. [71]

*** EBU ZERR-MİKDAD**

39. 6026. 150. حدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا يَحْيِ بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زَائِدَةُ بْنُ قُدَامَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٌ؛ قَال: كَانَ أَوَّلَ مَنْ أظْهَرَ إسْ◌مَهُ سَبْعَةٌ: رَسُولُ اللهِ #، وَأبُو بَكْرٍ، وَعَمَّارٌ، وَأُمّ◌◌ُهُ سُمَيَّةُ، وَصُهَيْبٌ، وَبِ◌َلٌ، وَالْمِقْدَادُ. فأمَّا رَسُولُ اللهِ # فَمَنَعَهُ اللهُ بِعَمِّهِ أَبِي طَالِبٍ. وَأمَّا أَبُو بَكْرٍ فَمَنَعَهُ الله بِقَوْمِهِ. وَأمَّا سَائِرُهُمْ، فأخَذَهُمُ الْمُشْرِكُونَ وَألْبَسُوهُمْ أدْرَاعَ الْحَدِيدِ وَصَهَرُوهُمْ فِي الشَّمْسِ. فَمَا مِنْهُمْ مِنْ أحَدٍ إَّ وَقَدْ وَاتَاهُمْ عَلَى مَا أرَادُوا. إَّ بِ◌◌ً. فَإنَّهُ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فِي اللهِ، وَهَانَ عَلَى قَوْمِهِ. فأخَذُوهُ، فَأعْطَوْهُ الْوِلْدَانَ. فَجَعَلُوا يَطُوفُونَ بِهِ فِي شِعَابِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقُولُ: أحَدٌ، أحَدٌ.في الزوائد: إسناده ثقات. رواه ابن حبان في صحيحه، والحاكم في المستدرك من طريق عاصم بن أبى النجود، به .

39. (150) (6026)- Abdullah İbnu Mes'ud anlatıyor: "İslam'ı ilk izhar eden yedi kişi idi: Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Bekr, Ammar, annesi Sümeyye, Süheyla, Bilal ve Mikdad.Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Cenab-ı Hak amcası Ebu Talib'le korudu. Hz. Ebu Bekr'i Allah kavmi ile korudu. Diğerlerine gelince, müşrikler onları tutup, demirden zırhlar giydirdiler ve vücutlarının yağlarını eritmek üzere kızgın güneşte dağladılar. Bunlardan hiçbiri müşriklerin yaptıklarına dayanamadı, hepsi de onların isteklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Bilal hariçti. Çünkü o, nefsini Allah yolunda alçalttı da alçalttı. Azab veren kavmi de onu öldürmeyi küçümsediler. Onu tutup çocuklara teslim ettiler. Bu aylak güruh onu Mekke sokaklarında ve dağ yollarında eziyet vererek dolaştırıp eğlendiler. O, bunlara aldırmayıp: "Allah birdir Allah birdir!" demeye devam etti." [72]

AÇIKLAMA:

Burada İslam'ı ilk benimseyenlerin maruz kaldıkları muamele ve işkenceler anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere ilk Müslümanlardan güçlü ve itibarlı ailelere mensup olanlar müşriklerin kötü muamelelerini hafif atlatmışlardır. Sözgelimi Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh), itibarlı olan aileleri sebebiyle korunmuşlardır. Fakat garibanlar, zahiren bile olsa dinlerinden dönmek zorunda kalmışlardır. Arabistan'ın kızgın güneşlerinde demir zırhlar giydirilip güneşte bırakılmaları az bir işkence değildir. Aşırı şekilde ısınan demir vücudu yakıp, yağları cızır cızır eritmektedir.Bu çeşit işkencelere aldırmayan tek kişinin Bilal-i Habeşî olduğu belirtilmektedir. Bilal, inancı için varlığını hiçe saymış, bu yolda taviz vermektense her çeşit işkenceyi çekmeye razı olmuştur. Onun hayatı menkibelerle doludur. Daha önce Hz. Bilal'den söz ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz.Sümeyye (radıyallahu anhâ) imanı uğrunda işkence altında ilk şehid olan abidevî insandır. Sümeyye Bintu Hubbat diye bilinir, aslen Yemenlidir. Ebu Huzeyfe İbnu'l-Muğire el-Mahzumî'nin cariyesi idi. Yasir, Ebu Huzeyfe'nin halifi idi. Yasir'i Sümeyye ile evlendirdi. Bu mutlu evlilikten Ammar dünyaya geldi. Ebu Huzeyfe onu azad etti.Hz. Sümeyye (radıyallahu anhâ) İslam'la müşerref olan ilklerdendir. Bazı rivayetlere göre ilk yedinin yedincisidir.[73] Allah yolunda en şiddetli azab çekenlerden biridir. Ancak o, yapılan işkencelere ölünceye kadar tahammül etmiş ve fakat inancından , Resulullah'a alenî olarak bağlılıktan vazgeçmemiştir.Aslında İslam için işkenceye uğramakta Sümeyye Hatun yalnız değildir; kocası Yasir, oğlu Ammar yani Yasir ailesinin hepsi dahildir. Birgün Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz onlara, Mekke'nin Ebtah semtinde işkence edilirken rastgelir. "Ey Al-i Yasir, sabredin, Allah size cenneti vaadetmiştir!" buyurur.Sümeyye (radıyallahu anhâ), Ebu Cehl müşrikinin harbe darbesi altında can vermiştir. Kocası Yasir İbnu Âmir de işkence altında can verenlerdendir. Allah bize onları şefaatçi kılsın! Amin![74]

*** HABBAB**

.40 .6027 .153 حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ، وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِاللهِ. قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي إِسْحقَ، عَنْ أَبِي لَيْلَى الْكِنْدِيسِّ؛ قَالَ: جَاءَ خَبَّابٌ إِلى عُمَرَ، فقَالَ: ادْنُ. فَما أحَدٌ أحَقَّ بِهذَا الْمَجْلِسِ مِنْكَ، إَّ عَمَّارٌ. فَجَعَلَ خَبَّابٌ يُرِيهِ آثاراً بِظَهْرِهِ مِمَّا عَذَّبَهُ الْمُشْرِكُونَ.في الزوائد: إسناده صحيح .

40. (153) (6027)- Ebu Leyla el-Kindî anlatıyor: "Habbab, Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e uğramıştı. Hz. Ömer:"Yaklaş. Buraya, Ammar'dan başka kimse senden daha layık değildir" dedi. Sonra, Habbab, müşriklerin yaptıkları işkencelerden sırtında kalan izleri Hz. Ömer'e göstermeye başladı."[75]

AÇIKLAMA:

Habbab İbnu Eret de ilk Müslüman olanlardandır. O da Mekke'ye sonradan gelenlerdendir. Bu sebeple hamisizdir ve pek ağır işkencelere maruz kalmıştır. Yakılmış ateşin üzerine çıplak olarak yatırılmış, vücudundan akan yağlar ateşi söndürmüştür. Bu yanıklardan hasıl olan yara izleri ömrünün sonuna kadar vücudundan silinmediği gibi, o yaralardan baki kalan bir kısım rahatsızlıklar da tamamen geçmemiş, hayatı boyunca tedaviye başvurmuştur.Bu yüce sahabi hakkında da daha önce açıklama geçtiği için kısa kesiyoruz.[76]

*** BEDİR EHLİ**

.41 .6028 .161 حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا جَرِيرٌ. ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَحَمّدٍ ثَنَا وَكِيعٌ ح وثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. جَمِيعاً عَنِ ا‘عْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »َ تَسُبُّوا أَصْحَابِي. فوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَباً مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَ ً نَصِيفَهُ«.في الزوائد: إسناده صحيح.

41. (161) (6028)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ashabıma sebbetmeyin. Nefsimi elinde tutan Zat-ı Zülcelal'e yemin ederim ki, şayet sizden biri, Uhud dağı kadar çok altın infak etse, ashabımdan birinin bir müdd hatta onun yarısı kadarki infakına, sevapta yetişemez."[77]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Ashab'ın diğer Müslümanlara üstünlüğünü ifade etmede mühim bir nassdır. Ancak, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın muhatabı kimlerdir hususu bazı açıklamaları gerekli kılmıştır. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm efendimizi mü'min olarak görüp mü'min olarak ölen herkese şerefbahş olan sahabi ünvanı verilmektedir. Şarih Sindî, muhataplar hakkındaki yorumları şöyle özetler:
1) Kendisinden sonra gelecek olan mü'minlerdir.

2) Asr-ı saaadette yaşadığı halde sahabe olma şerefini kazanamamış Müslümanlardır. Böylelerine muhadram da denir. Hadis, gelecekteki Müslümanların da bu gruba dahil olacağına delalet eder.
3) Bir kısım alimler, muhatabın bazı sahabiler olduğunu söylemiştir. Nitekim, rivayette geldiğine göre, Hz. Halid İbnu Velid ile Hz. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anhümâ) bozuşurlar. Bu sebeple Halid, Abdurrahman'a sebbeder. Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a intikal edince, sadedinde olduğumuz hadis-i şerif sudur eder. Abdurrahman'ın ilk İslam'a girenlerden, Halid'in de muahharan İslam'la şereflenenlerden olduğu gözönüne alınınca, Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Benim ashabım" tabiriyle ilkleri kastettiği anlaşılır.
4) Sübkî, Resulullah'ın "Benim ashabım" sözüyle Mekke Fethi'nden önce İslam'a girenleri kastettiğini söyler. Nitekim bu görüşü destekleyen bir ayette "Sizden Mekke'nin fethinden önce bağışta bulunan ve cihad edenler, diğerleriyle bir olmaz. Onların derecesi daha sonra bağışta bulunan ve cihad edenlerden daha büyüktür..." (Hadid 10) buyrulmuştur.Alimlerimizin hadislerden çıkardığı her bir mananın muteber olduğu bir durum vardır. Zaten Aleyhissalâtu vesselâm, cevamiu'lkelimle mümtaz kılınmıştır. Öyleyse burada da hem yaşadığı devrin şartlarına uyan, hem de muahhar devirlere uyan manaların hepsinin murad olduğuna hükmedeceğiz. Bu durumda bize göre, hadis ulemasının sahabi tarifine uyan bir zatın bir veya yarım müdd miktarındaki bir infakı, sahabi olmayan bir kimsenin Uhud dağı azametinde altın infakından daha makbuldür, Allah indinde daha sevaplıdır. Bu anlayış, Ehl-i Sünnet ulemasının, "en ami bir sahabenin, ilim, velayet vesair hususlarda en yüce mertebede olan bir başkasından daha üstün olduğuna dair prensibine de muvafıktır. Sahabi bu dinin müessisi olması sebebiyle "sebep olan, yapan gibidir" sırrınca, arkadan kıyamete kadar gelecek ümmetin sevabına da aynen iştirak etmektedir. Bu sebeple Allah yolunda, Uhud dağı miktarınca altın bağışlayan kimse ami bir sahabiye yetişemez. Çünkü bu kimsenin sevabı, sahabinin defterine de işlemektedir. Ayrıca, meselenin bir başka yönü, sahabenin doğrudan doğruya, Resulullah'tan tefeyyüz etmenin imtiyazına sahip olmasıdır."Daha önce bu hususlar açıklandı.
2- Şunu da belirtelim ki, Ashab arasında cereyan eden bazı elim hadiseler, bize Ashab'tan birine sebbetme ruhsatı tanımaz. Ehl-i Sünnet alimleri Ashab'a sebbetmenin büyük günah olduğu hususunda tereddüt etmemiştir. Çünkü onlar müçtehiddir. Dinin selameti, Allah'ın rızası için yaptıkları içtihadda farklı neticelere vardılar. Siyaset araya girince lihikmetin aralarında elim hadiseler husule geldi. Bu hal mü'minlerin onlardan bir kısmına sebbini caiz kılmaz. Cumhur, sahabeden birine sebbedenin ta'zir cezasına çarptırılacağına hükmetmiştir. Malikîlerden bazıları ise "ölüm cezasına çarptırılacağını" söylemiştir. Şu halde Ashab'ın tamamı ulemayı kirama göre, bu ümmet-i merhumenin müşterek mefahirlerinden biridir. Onlara olan sevgi ve hürmet de İslam'ın şeairindendir. Cenab-ı Hak samimi Müslümanları herhangi bir sahabiye sebbetme dalaletinden muhafaza buyursun. Amin!
3- Hadiste geçen müd, muhtelif seferler açıklandı. Kısaca tekrar etmek gerekirse, iki avuçluk bir miktar olup, 260 dirhem kadardır. Bir dirhem yaklaşık 3.2 gramdır.[78]

*** ENSAR**

42. 6029. 164. حَدّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فَدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسِ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »ا'نْصَارُ شِعَارٌ وَالنَّاسُ دِثَارٌ. وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ اسْتَقْبَلُوا وَادِياً أَوْ Œشِعْباً، وَاسْتَقْبَلَتِ ا'نْصَارُ وَادِياً، لَسَلَكْتُ وَادِيَ ا'نْصَارِ. وَلَوْ الْهِجْرَةُ لَكُنْتُ امْرَؤاً مِنَ ا'نْصَارِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف وا فة من عبد المهيمن، وباقي رجاله ثقات .

42. (164) (6029)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ensar iç gömlek, insanlar da dış gömlek (mesabesinde)dirler. Eğer insanlar bir vadiye veya bir koyağa (dağlardaki düzlük) yönelirken Ensar da bir başka vadiye yönelecek olsa ben, Ensar'ın gittiği vadiyi takip ederdim. Eğer hicret olmasaydı ben Ensar'dan bir kimse olurdum."[79]

43. 6030. 165. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. حَدّثَنِي كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو ابْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »رَحِمَ اللهُ ا'نْصَارَ، وَأَبْنَاءَ ا'نْصَارِ، وَأَبْنَاءَ أَبْنَاءِ ا'نْصَارِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

43. (165) (6030)- Amr İbnu Avf (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah, Ensar'ı, Ensar'ın oğullarını, Ensar'ın oğullarının oğullarını rahmetine bandırsın" buyurdular."[80]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisler, Ashab'ın bir bölümünü teşkil eden Ensar'ın, bir bütün olarak, faziletçe üstünlüğünü belirtmektedir. Şöyle ki, şiar bedene değen en içteki giysidir. Buna dilimizde iç gömlek denir. Ensar, Aleyhissalâtu vesselâm'a maddî ve manevî yakınlığı sebebiyle diğer sahabelerden daha üstün bir durum elde etmiş. Resulullah'a yakınlık kazanmıştır. Onların Akabe biatlarıyla Resulullah'a tanıdıkları himaye ve hicretten sonra da başta Aleyhissalâtu vesselâm olmak üzere bütün hicret edenlere sundukları yardım ve fedakârlıklar, onlara İslam'da ayrı bir makam kazandırmıştır. Bu hadiste Aleyhissalâtu vesselâm, ıtlakı üzere, bütün Ensar'ın efdaliyetini beyan etmektedir.
2- Bu hadisin esbab-ı vürudu daha önce de geçti: Huneyn Savaşı'ndan elde edilen ganimetin taksimi sırasında Aleyhissalâtu vesselâm, İslam'a yeni girmiş olan Mekkelilerin ileri gelenlerine müellefe-i kulûb olarak bol bol vermişti. Bu durum Ensar arasında "Resulullah hemşehrilerine kavuştu, artık bizi terkedecek..." şeklinde dedikoduların çıkmasına sebep olmuştu. Bunları işiten Aleyhissalâtu vesselâm Ensar'ı toplayarak bir hitabede bulunur. Bu konuşmada birkısım Mekkelilere çokça verişinin maksadını belirtir, sonra da yukarıda görüldüğü üzere, Ensar'ın kendi nazarındaki yüce makamını belirtir. Ensar bu açıklama üzerine duygulanıp gözyaşları dökerler.[81]

*** HARİCÎLER**

44. 6031. 171. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. قَاَ: ثَنَا أَبُو ا' حْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »لَيَقْرَأَنَّ الْقُرآنَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي. يَمْرُقُونَ مِنَ ا''سْ ِم كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ«.في الزوائد: هذا إسناد ضعيف .

44. (171) (6031)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Ümmetimden bir grup insan Kur'an'ı mutlak surette okuyacak. Ancak bunlar, okun avı süratle delip geçtiği gibi dinden çıkacaklar."[82]

AÇIKLAMA:

Bu manada başka rivayetler Sahiheyn ve diğer bir kısım kaynaklarda da gelmiştir. Allahu a'lem, Resulullah bu hadislerinde, "Biz Kur'an'ı tanırız, sünneti tanımayız" gibi sözlerle sünneti, icmayı, ulemayı reddeden güruha işaret buyurmaktadır. İslam tarihinde zaman zaman bu çeşit iddia sahipleri zuhur etmiş, saman alevi gibi parlayıp sönmüşlerdir. Cehalete dayanan mutantan, kof sözlerinin teşkil ettiği büyü, ilmin elmas kılınçlarıyla bozulunca efkar-i âmme nazarında itibarlarını çabucak yitirmişlerdir. Aleyhissalâtu vesselâm bu çeşit sapıklıkların kıyamete kadar tekerrür edeceğini bildirmekte, sapık ahkâmlarını -hep Kur'an'a dayandırarak- kestiklerini belirtmektedir.Dolayısıyla hadiste, sadece Kur'an'ı esas alarak ortaya çıkacak iddia sahiplerine karşı mü'minler uyarılmakta, onlara karşı müteyakkız olmak istenmektedir. Bir kere daha tekrar edelim: Kur'an-ı Kerim'in pekçok ayeti, anlaşılması için "sünnet" kelimesiyle ifade edilen Resulullah'ın, Ashab'ın, tabiun ve etbauttabiîn ulemasının sözlerine ve tatbikatına müracaatı gerekli kılar. Bu aslî kaynaklar, şu veya bu mülahaza ile aradan çıkarıldı mı, geriye isteyenin istediğini söylemesi kalır. Kur'an böylece, her devre hakim olan modaya, hevaya göre tefsir edilmeye kalkılır. Nitekim günümüzde, Batı menşeli hevayı İslam'a adapte etmek isteyenler "Biz sadece Kur'anı tanırız, sünneti tanımayız" demeye gelen iddialar ortaya atmaya başlamışlardır.İslam uleması, Kur'an'ın anlaşılmasında "sünnet"e müracaatı esas alan kitleye Ehl-i Sünnet demiş, sünneti reddedip "heva"yı esas alan zümrelere de ehl-i heva, ehl-i bid'a demiştir. Sünnete müracaat etmenin, Kur'an emri olduğunu daha önce açıkladık.[83]

45. 6032. 172. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيرِ، عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِاللهِ؛ قالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # بِالْجِعِرَّانَةِ وَهُوَ يَقْسِمُ التِّبْرَ وَالْغَنَائِمَ. وَهُوَ فِي حِجْرِ بِ ِلٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: اعْدِلْ يَامُحَمَّدُ! فَإنَّكَ لَمْ تَعْدِلْ. فقَالَ »وَيْلَكَ! وَمَنْ يَعْدِلُ بَعْدِي إذَا لَمْ أعْدِلْ؟« فقَالَ عُمَرُ: دَعْنِي يَا رَسُولَ اللهِ! حَتّى أَضْرِبَ عُنُقَ هذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إنَّ هَذَا فِي أصْحَابٍ، أوْ أُصَيْحَابٍ لَهُ، يَقْرَؤُنَ الْقُرآنَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ«.في الزوائد: إسناده صحيح .

45. (172) (6032)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ciirrane'de, işlenmemiş altın ve ganimetleri taksim ediyordu. Taksim edilen mal Hz. Bilal'in eteğinde idi. Bir adam:"Ey Muhammed adil ol! Çünkü adalet etmiyorsun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Yazık sana! Eğer ben de adil olmazsam, benden sonra kim daha adil olur?" diye mukabele etti. Hz. Ömer, (Resulullah'ın üzüldüğünü farkederek):"Ey Allah'ın Resulü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" talebinde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm:"İşte bu adamın mutlaka arkadaşları -veya arkadaşçıkları- var. Bunlar Kur'an'ı okurlar,

ama okudukları gırtlaklarından aşağı geçmez. Bunlar, okun avı delip geçmesi gibi dinden çıkıp giderler!" buyurdular." [84]

AÇIKLAMA:

Bu hadise, Mekke Fethinden hemen sonra vukua gelen Huneyn Savaşı'nı müteakip meydana gelmiştir. Bazı rivayetler Medine'de de benzer bir hadisenin vukuundan bahseder. İbnu Hacer, benzer iki ayrı hadisenin olabileceğine dikkat çeker.Huneyn'de bol miktarda ganimet elde edilmişti. Çünkü Havazinli liderler, zaferi garantilemek, askerlerini ciddi şekilde savaştırabilmek için malmülk, efrad-ı aile her ne varsa cephenin gerisine sevketmişlerdi. Savaşı kaybedince hepsi ganimet oluverdi. Vakidî'nin kaydına göre her bir Müslüman askere 40 koyun ve 4 deve düşmüştü. Resulullah humus denen beştebirlik devlet payından müellefe-i kulûb denen kalpleri kazanılacak yeni Müslümanlara yani Mekke'nin ileri gelenlerine bol bol vermişti. İtirazcıyı o saygısız davranışa bu farklılık itmiş olmalıdır. İbnu İshak bu kimsenin Zülhüveyrisa adında bir Temimli olduğunu, sonra Haricîlerin başına geçtiğini, onlarla Nehrevan'da yapılan meşhur savaşta katledildiğini belirtir.Hadislerin teferruatı, muhtelif vesilelerle kitabımızda geçmiştir.[85]

46. 6033. 173. حَدّثَنَا أبُو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إسْحقُ ا'زْرَقُ، عَنِ ا'عْمَشِ، عَنِ ابْنِ أبِي أوْفى؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »الْخَوَارِجُ كِ◌َبُ النَّارِ«.في الزوائد: إن رجال ا''سناد ثقات. إ أن فيه انقطاعا .

46. (173) (6033)- İbnu Ebi Evfa anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Haricîler cehennemin köpekleridir."[86]

AÇIKLAMA:

Resulullah devrinde Haricî denen bir zümre yok ise de, bunu Aleyhissalâtu vesselâm'ın istikbale matuf gaybî ihbar nevine giren mucizelerden biri sayabiliriz. Nitekim, devrinde Kaderiyye diye bir zümre olmadığı halde onları da haber vermiş, "bu ümmetin Mecusileridir" diye tavsif buyurmuştur.Haricîler, büyük günah küfürdür inancıyla ortaya çıkan, Hz. Ali'ye karşı savaşan asi bir grubun adıdır. İlk defa Harura denen bir köyden çıktıkları için bunlara Harurî de denmiştir. Bunlarla ilgili geniş açıklama geçti.
Ancak haricî kelimesini lügat manasında anlayarak Resulullah'ın, bu tabirle kıyamete kadar İslam âleminde çıkacak, İslam'a zıt bütün cereyanları kastetmesi de mümkündür. Bu mana, gaybten haber veren ve cevamiu'lkelimle mümtaz olan lisan-ı nübüvvete pek muvafıktır.[87]

47. 6034. 174. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يُحْيِى بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا ا'وْزَاعِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »يَنْشَأُ نَشْءٌ يَقْرَأونَ الْقُرآنَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ. كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ« قَالَ ابْنُ عُمَرَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »كُلَّمَا خَرَجَ قَرْنٌ قُطِعَ« أكْثَرَ مِنْ عِشْرِينَ مَرَّةً. »حَتّى يَخْرُجَ فِي عِرَاضِهِمُ الدَّجَّالُ«.في الزوائد: إسناده صحيح. وقد احتج البخاريّ بجميع رواته .

47. (174) (6034)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"İleride genç bir grup ortaya çıkacak. Bunlar Kur'an-ı okuyacaklar, ancak okudukları gırtlaklarından aşağıya geçmeyecek. Onlardan bir grup çıktıkça kökleri kazınacaktır."İbnu Ömer der ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Onlardan bir grup çıktıkça kökleri kazınacaktır" ibaresini yirmi kereden fazla işittim.(İbnu Ömer, Resulullah'tan işittiği sözleri şöyle tamamladı): "Nihayet bu cemaatin sürdürdüğü hile ve aldatma esnasında Deccal çıkacaktır."[88]

AÇIKLAMA:

Hadis, Haricî fesadın, kıyamete kadar devam edeceğini, kökü kazınsa bile zamanla tekrar zuhur edeceğini haber vermektedir. Yani, yeryüzünde hakbatıl kavgası değişik zevahir altında kıyamete kadar devam edecektir. İnsanlar, inananlar mütemadi bir imtihan içinde kalacaklardır. Her devirde, harici kelimesiyle ifade edilen Ehl-i Sünnet'e zıt görüşler, cereyanlar eksik olmayacaktır. Ne var ki, hiçbiri çoğunluğa ulaşamayacak ve hakimiyet kuramayacak, hevaya tabi, düşüncesi kıt bir kısım gençler arasında bir müddet revaç bulsa da az sonra sönüp gidecektir. Yirmi kere kökünün kazınmaları bunu ifade eder.Hadis "Haricî" cereyanların daha çok gençler arasında müşteri bulacağına dikkat eder. Haricî kelimesini lügat manasında anlamamız da mümkündür. Bu durumda İslam'a ters düşen bütün moda cereyanlar kastedilmiş olur: Reformistler, Batıcılar, çağdaşçılar, ilericiler, inkılabcılar, feministler, sosyalistler, komünistler... vs. hep haricîdirler. Hadis bunların hiçbirinin kök

tutamayıp, hepsinin zaman içinde köklerinin kazınacağını belirtmiş olmaktadır. Öyle ise mü'minler bu irşad-ı Nebevîden ders alarak diyar-ı İslam'da zaman zaman hakimiyet kuran anti İslam karşısında ye'se düşmemeli, bunların geçici olduğunun şuurunda olarak, ümitle mücadeleye devam etmelidir.[89]

* CEHMİYE

48. 6035. 181. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَة، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ وَكِيعِ بْنِ حُدُسٍ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي رَزِينٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »ضَحِكَ رَبُّنَا مِنْ قُنُوطِ عِبَادِهِ وَقُرْبِ غِيَرِهِ« قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَوَيَضْحَكُ الرَّبُّ؟ قَالَ »نَعَمْ« قُلْتُ: لَنْ نَعْدِمَ مِنْ رَبٍّ يَضْحَكُ خَيْراً.في الزوائد: وكيع ذكره ابن حبان في الثقات. وباقي رجاله احتج بهم مسلم .

48. (181) (6035)- Ebu Rezin anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Rabbimiz, sıkıntılı durumun değişeceği zaman yakın olmasına rağmen kullarının ümitsizliğe düşmesine güldü."Ebu Rezin devamla der ki: "Ey Allah'ın Resulü dedim hiç Rab Teala güler mi?""Evet!" buyurduar. Ben de:"Öyleyse gülme vasfı bulunan bir Rabb'ten bize hayır eksik olmayacaktır!" dedim."[90]

AÇIKLAMA:

Hadis, Allah'ın güldüğünü ifade etmektedir. Bu ise, Allah'ı insanlara benzetmeye müncer olur. Halbuki Allah "Bir benzeri yoktur. O, hiç bir şeye benzemez." Alimler bu çeşit hadislerde ne kastedilmiş olabileceğini tahlil ederler. İnsanlarda gülme memnuniyet ve hayırhahlık ifade ettiğine göre, Allah hakkında da bu fiilden hasıl olan neticenin kastedilmiş olması benimsenmiştir. Yani hadislerde, bir fiil Allah'a nisbet edilmişse, o hadis, o fiilden hasıl olan neticeyi Allah hakkında kastetmiş olmalıdır.
Hadiste geçen ümitsizlik, "Allah'ın rahmeti"nden ümitsizlik olmamalıdır. Çünkü bu çeşit yeis büyük günah addedilmiştir. Büyük günah karşısında Allah'ın rahmeti, rızası düşünülemez. Öyleyse buradaki ümitsizlik hali kulun amelini yetersiz görme halidir. Bu çeşit ye'is kulu ucubtan kurtarır, tevbe, istiğfar ve rahmet-i İlahiyeye ilticaya sevkeder. İşte bu türlü ye'sden Rabb Teala memnun olur, rızasını, rahmetini tecelli ettirir. İşte Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste bu İlahî tecelliyi gülme kelimesiyle ifade etmiştir.[91]

49. 6036. 184. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ العَبَّادَانِيُّ. ثَنَا الْفَضْلُ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »بَيْنَا أَهْلُ الْجَنَّةِ فِي نَعِيمِهِمْ إِذْ سَطَعَ لَهُمْ نُورٌ. فَرَفَعُوا رُؤُسَهُمْ، فَإِذَا الرَّبُّ قَدْ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ مِنْ فَوْقِهِمْ. فَقَالَ: السَّ۞مُ عَلَيْكُمْ، يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! قَالَ وَذلِكَ قَوْلُ اللهِ: سَ۞مٌ قَوْ۞ً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ.)36 ! سورة يس! ية 58.(قال فَيَنْظُرُ إِلَيْهِمْ وَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ. فَ۞ يَلْتَفِتُونَ الى شَيْءٍ مِنَ النَّعِيمِ مَادَامُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ حَتّى يَحْتَجِبَ عَنْهُمْ وَيَبْقَى نُورُهُ Œا وَبَرَكَتُهُ عَلَيْهِمْ فِي دِيَارِهِمْ«.قال السيوطيّ في مصباح الزجاجة: والذي رأيته أنا في كتاب العقيليّ مانصه: عبدالله بن عبيدالله، أبو عاصم العباداني، منكر الحديث. وكان »الفضل« يرى القدر. كاد أن يغلب على حديثه الوهم .

49. (184) (6036)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cennet ehli nimetler arasında yaşarken onlar için bir nur parlar. Onlar derhal başlarını kaldırırlar. Rab Teala'yı başlarının üstünde kendilerine yaklaşmış ve: "Ey cennet ehli, sizlere selam olsun!" dediğini görürler."Resulullah devamla dedi ki: "İşte bu hal, Kur'an'da zikri geçen: "Rahmet sahibi Rablerinden onlara selam vardır" (Yasin 58) ayetinin haber verdiği durumdur.
Resulullah devamla buyurdular:"Rab Teala onlara, onlar da Rab Teala'ya bakarlar. O'na baktıkları müddetçe etraflarındaki cennet nimetlerinden hiçbirine iltifat etmezler. Bu hal onların nazarında Rabb Teala hicaba bürününceye kadar devam eder. Rab Teala hicaba bürünür, fakat Allah'ın nuru ve bereketi cennet ehlinin üzerinde ve makamlarında baki kalır."[92]

AÇIKLAMA:

1- Ehl-i Sünnet uleması, cennet ehlinin rü'yetullaha mazhar olacağına gökte dolunayı görürcesine Rab Teala'yı gözleriyle göreceğine inanır ve bu hususta ittifak ederler. Allah'ın görülmesinin, cennet ehlinin mazhar olacağı en büyük nimet olacağı belirtilmiştir. Nitekim sadedinde olduğumuz hadis, Allah kendini gösterdiği müddetçe cennet ehlinin diğer nimetlere iltifat etmeyeceğini belirtir. Bu iltifat etmeme hali, rü'yetin onların hepsinden üstün bir nimet olduğunu ifade eder.
2- Hadis, bir kısım kelamî münakaşalara müsait tabirler taşır: "Allah'ın başların üstünde görünmesi" ifadesi gibi. Burada Allah'a cihet ve mekan izafesi mevcuttur. Halbuki O, cihet ve mekandan münezzehtir. Şu halde bunu,

mahiyetçe farklı olan ahiret âlemindeki bir hali, bizim me'lufumuz olan tabiratla ifade olarak anlayacağız. Rabbimizi ahirette göreceğiz. Bu kesin hâdise, dünyevî tabirlerle ifade edilmiş olmaktadır.Keza Allah'ın, kullarına cennette bakması hadisesi de müteşabihtir. Zira Allah her an insanları görmektedir. Bu da, rahmetini daha kesif olarak tecelli ettirmesi şeklinde te'vil edilir.
3- Hadisten, ahirette Allah'ı, kadın ve erkek bütün cennet ehlinin göreceği hükmü de çıkarılmıştır.[93]

50. 6037. 190. حدّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، وَيَحْيَى بْنُ حَبِيبِ بْنِ عَرَبِيٍّ. قَاَ: ثَنَا مُوسى ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ كَثِيرٍ ا'نْصَارِيُّ الْحِزَامِيُّ. قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ خِرَاشٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ ابْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: لَمَّا قُتِلَ عِبْدُاللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَرَامٍ، يَوْمَ أُحُدٍ، لَقِيَنِي رَسُولُ اللهِ #، فَقَالَ: »يَا جَابِرُ! أَ أُخْبِرُكَ
مَا قَالَ اللهُ 'بِيكَ؟« وَقالَ يَحْيى فِي حَدِيثِهِ فقَالَ: »يَا جَابِرُ! مَالِي أَرَاكَ مُنْكَسِراً؟« قَالَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! اسْتُشْهِدَ أَبِي وَتَرك عِيَاً وَدَيْناً. قَالَ: »أفَ◌ أبَشِّرُكَ بِمَا لَقِيَ اللهُ بِهِ أَبَاكَ؟« قَالَ: بَلَى: يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: »مَا كَلَّمَ اللهُ أَحَداً قَطُّ إِ َّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ«. وَكَلَّمَ أَبَاكَ كِفَاحاً. فَقَالَ: يَا عَبْدِي! تَمَنَّ عَلَيَّ أُعْطِكَ. قَالَ: يَا رَبِّ! تُحْيِينِي فَأُقْتَلُ فِيكَ ثَانِيَةً. فَقَالَ الرَّبُّ سُبْحَانَهُ: إِنَّهُ سَبَقَ مِنِّي أَنَّهُمْ إِلَيْهَا َيَرْجِعُونَ. قَالَ: يَا رَبِّ! فَأَبْلِغْ مَنْ وَرَائِي. قَالَ فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: وَ◌ تَحْسَبَنَّ الّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ.)سورة آل عمران! .169(قال السنديّ: ليس هذا الحديث من أفراد ابن ماجة، متناً و سنداً. أخرجه الترمذي في التفسير. ثم قال: هذا حديث حسن غريب. نعرفه إ من حديث موسى بن إبراهيم. رواه عنه كبار أهل الحديث .

50. (190) (6037)- Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu Amr İbni Haram Uhud günü, öldürüldüğü zaman Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana rastladı ve: "Ey Cabir! Allah baban için ne söyledi, sana haber vermiyeyim mi?" buyurdular." Yahyanın rivayetinde ise Resulullah: "Ey Cabir, seni niye böyle kalben kırık (ve üzüntülü) görüyorum?" buyurmuş, Cabir de: "Ey Allah'ın Rsulü! Babam şehit düştü, geriye bir yığın horanta ve borç bıraktı" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm da:"Sana, Allah'ın babanı karşıladığı şeklin müjdesini vereyim mi?" diye sordu. Cabir: "Evet! Ey Allah'ın Resulü!" dedi. Bunun üzerin Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı: "Allah her kimle konuştu ise mutlaka hicab gerisinden konuştuğu halde babana vicahen konuştu ve: "Ey kulum! Benden ne dilersen dile, dilediğini sana vereyim!" dedi. O da:"Ey Rabbim! Beni bir kere daha ihya et, senin yolunda ikinci kere öleyim!" dedi. Rab Teala hazretleri de: "Benden daha önce şu hüküm sadır oldu: "Ölenler artık dünyaya bir daha dönmeyecekler" buyurdular. Baban da: "Ey Rabbim, öyleyse (benim durumumu) arkamda kalanlara ulaştır!" dedi. Bu talep üzerine şu ayet nazil oldu: "Allah yolunda şehid edilenleri ölü sanma. Onlar Rablerinin katında hayat sahibidirler ve O'nun nimetleriyle rızıklanırlar" (Al-i İmran 169).[94]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki ayrı ravinin rivayeti birleştirilmiştir. Baş kısımları ayrı olan bu rivayetlerin son tarafı müşterektir. Müellif İbnu Mace de baştaki farklılığı belirttikten sonra müşterek olan son kısmı aynen kaydetmiştir.
2- Hadis, Uhud'da babası şehid düşen Hz. Cabir ile Resulullah'ın ilgilenmesini aksettirmekte, onu nasıl teselli ettiğini göstermektedir.
3- Hadiste, Cenab-ı Allah'ın Cabir'in babası ile istisnai olarak vicahen konuştuğu ifade edilmektedir. Bu ifade, Şûra suresinin 51. ayetinde geçen Kur'anî beyana muhaliftir. Orada: "Allah, bir beşerle kalbine ilham etmek yahut perde arkasından sesini işittirmek suretiyle konuşur veya Rabbinin izniyle vahyetmesi için ona melek gönderir..." buyrulmuştur.Aradaki hilafı, alimler: "Ayet dünya hayatı ile ilgilidir, dünya hayatında Allah, insanlara mutlaka ya ilhamla, ya perde gerisinden hitapla, ya da melek vasıtasıyla konuşur. Halbuki hadis, ölümden sonraki hayatla (berzahla) ilgilidir. Hadise göre, berzah ve ahirette İlahî tecelli perdesiz, vasıtasız olabilir, ruhlar ve cesetler bu tecelliye mahal olabilir" demiştir.
4- Hadis, ölen kimsenin, şehid dahi olsa, bir daha dünyaya dönüş yapmayacağını kesin bir üslubla ifade eder. Öyleyse, zaman zaman gazetelerin tenasuh, hortlama gibi meseleleri gündeme getirmeleri ilmî dayanaktan, gerçekçilikten uzaktır. Gerçek ilmin kaynağı biz Müslümanlara göre vahiydir. Öyleyse ruhun dünyaya geri gelmesi gibi iddialar İslam'a göre safsatadan ibarettir.
5- Hadis, şehidlik mertebesinin yüceliğini te'yid eden delillerden biridir. Şehid olan, bundan öylesine memnundur ki, nazarında en büyük nimet, ikinci sefer şehadet şerbetini içmektir. Allah Teala hazretlerinin "Dile benden ne dilersen!" talebine: "İkinci bir şehidlik!" cevabı bunu ifade eder.[95]

51. 6038. 199. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا ابْنُ جَابِرٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ بُسْرَ بْنَ عُبَيْدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا إِدْرِيسَ الْخَوْلاَنِيَّ يَقُولُ: حَدَّثَنِي النَّوَّاسُ بْنُ سَمْعَانَ الْكِلاَبِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »مَا مِنْ قَلْبٍ إِلاَّ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمنِ. إِنَّ شَاءَ أَقَامَهُ وَإِنْ شَاءَ أَزَاغَهُ«. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ # يَقُولُ: »يَا مُثَبِّتَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قُلُوبَنَا عَلَى دِينِكَ« قَالَ: »وَالْمِيزَانُ بِيَدِ الرَّحْمنِ يَرْفَعُ أَقْوَاماً وَيَخْفِضُ آخَرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ«.في الزوائد: إسناده صحيح .

51. (199) (6038)- Nevvas İbnu Sem'an el-Kilâbî anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı işittim. Dedi ki:"Rahman'ın iki parmağı arasında olmayan bir kalp yoktur. Allah dilerse onu doğru yola sevkeder, dilerse şaşırtır!"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle dua ederdi:"Ey kalpleri tesbit eden Rabbimiz! Kalplerimizi dinin üzerine tesbit et."Resulullah yine derdi ki: "Mizan (terazi) Rahmanın elindedir. Kıyamete kadar bazı kavimleri yükseltir, bazı kavimleri de alçaltır."[96]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen parmak, el, terazi gibi kelimelerin Allah'a nisbeti müteşabihtir, mecazdır, hakikat değildir. Selef uleması bunların Allah'a mahsus sıfatlar olduğunu, inanmak vacib olduğunu, ancak keyfiyetlerini araştırmamak gerektiğini söylemiştir. Zira bunların keyfiyetini araştırmaktan teşbih doğacaktır. Bu sebeple İmam Malik bu gibi sıfatlardan soranlara: "Keyfiyetlerini düşünmeden onları olduğu gibi ikrar ve kabul ediniz" demiştir.
2- Hadis, her şeyi Cenab-ı Hakk'ın tasarruf ettiğini, hiçbir şeyin O'nun tasarrufu haricinde kalmadığını, bu sebeple hayır üzerinde sebat ve devamı hep O'ndan istemek gerektiğini ifade ediyor.[97]

52. 6039. 200. حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمّدُ بْنُ الْعَلاَءِ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاكِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِنَّ اللهَ لَيَضْحَكُ إِلَى ثَلاَثَةٍ لِلصَّفِّ فِي الصَّلاَةِ، وَلِلرَّجُلِ يُصَلِّي فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، وَلِلرَّجُلِ يُقَاتِلُ)أُرَاهُ قَالَ(خَلْفَ الْكَتِيبَةِ«. في الزوائد: في إسناده مقال .

52. (200) (6039)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Allah üç şeye güler (rahmetiyle yönelir): Namaz için teşkil edilen saf, geceleyin namaz kılan adam ve orduda cihad eden adam."[98]

53. 6040. 202. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَزِيرُ بْنُ صَبِيحٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ حَلْبَسٍ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، عَنِ النَّبِيِّ #Œ، فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ)55. سورة الرحمن/ الآية: 29.(قَالَ: »مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَغْفِرَ ذَنْباً، وَيُفَرِّجَ كَرْباً، وَيَرْفَعَ قَوْماً، وَيَخْفِضَ آخَرِينَ«. في الزوائد: إسناده حسن .

53. (202) (6040)- Ebu'd-Derda (radıyallahu anh) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Allah her an iş başındadır" (Rahman 29) ayeti ile ilgili olarak: "Bir günahın affı, bir sıkıntıyı gidermesi, bir kavmi yükseltip, bir başkalarını alçaltması O'nun işlerindendir" buyurduğunu nakletmiştir."[99]

AÇIKLAMA:

Rivayetler, bu ayetin, Yahudiler tarafından iddia edilen "Allah cumartesi günü hiçbir emirde bulunmaz" telakkisini reddetmek üzere nazil olduğunu belirtir. İslam inancına göre, kâinatın varlığı, Allah'ın hallakiyet sıfatının her an tecellisiyle mümkündür. İlahî sıfatların tamamı her an tecelli halindedir. Bu tecelli, şuunat-ı İlahiyeye girdiği gibi, Resulullah'ın zikrettikleri de İlahî şuunata girmektedir. Ayete'l-Kürsi'de Allah'ın uyumaya ve uyuklamaya maruz olmadığı belirtilmiştir.[100]

*** SÜNNET (ÇIGIR) AÇMAK:**

54. 6041. 204. حَدّثَنَا عَبْدُالْوَارِثِ بْنُ عَبْدِ الْصَّمْدِ بْنِ عَبْدِالْوَارِثِ. حَدّثَنِي أبِي، عَنْ أيُّوبَ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إلَى النَّبِيِّ # فَحَثَّ عَلَيْهِ. فَقَالَ رَجُلٌ: عِنْدِي كَذَا وَكَذَا؛ قَالَ، فَمَا بَقِيَ فِي الْمَجْلِسِ رَجُلٌ إ تَصَدَّقَ عَلَيْهِ بِمَا قَلَّ أوْ كَثُرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنِ اسْتَنَّ خَيْراً فَاسْتُنَّ بِهِ، كَانَ لَهُ أجْرُهُ كَامِ، وَمِنْ أُجُورِ مَنِ اسْتَنَّ بِهِ وَ يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً. وَمَنِ اسْتَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَاسْتُنَّ بِهِ، فَعَلَيْهِ وِزْرُهُ كَامِ، وَمِنْ أوْزَارِ الّذِي اسْتَنَّ بِهِ، وَ يَنْقُصُ مِنْ أوْزَارِهِمْ شَيْئاً«.في الزوائد: إسناده صحيح .

54. (204) (6041)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına gelmişti. Aleyhissalâtu vesselâm, Ashab'ı ona yardım etmeye teşvik etti. Ashap'tan biri:"Benim yanımda şu kadar mal var!" dedi. Cemaatte bulunup da adama yardım etmeyen kalmadı, herkes az veya çok bir yardımda bulundu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm şu hitabede bulundu:"Kim bir hayrı başlatır ve başkaları da onu devam ettirirse, o kimse yaptığı hayrın sevabını eksiksiz alır ve o hayrı takip edenlerin hayrının bir mislini -onların hayırlarından hiçbir eksilme olmaksızın- aynen alır. Kim de kötü bir çığır açar ve bu çığırdan başkaları da giderse, bu adama, o kötü işin günahı eksiksiz gelir; ayrıca o kötü yoldan gidenlerin günahının bir misli de -onların günahından hiçbir şey eksiltmeden- ona gelir."[101]

55. 6042. 205. حَدّثَنَا عِيسى بْنُ حَمَّادٍ الْمِصْرِيُّ. أنْبَأنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أبِي حَبِيبٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ رَسُولِ اللهِ #؛ أنَّهُ قَالَ: »أيُّمَا دَاعٍ دَعَا إلَى ضَلَةٍ فَاتُّبِعَ، فَإنَّ لَهُ مِثْلَ أوْزَارِ مَنِ اتَّبَعُهُ وَ يَنْقُصُ مِنْ أوْزَارِهِمْ شَيْئاً. وَأيُّمَا دَاعٍ دَعَا إلَى هُدىً فَاتُّبِعَ، فَإنَّ لَهُ مِثْلَ أُجُورِ مَنِ اتَّبَعَهُ، وَ ي نْقُصُ مِنْ أجُورِهِمْ شَيْئاً«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

55. (205)- (6042)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Kim bir dalalete çağırır ve buna uyulursa, bu kimseye kendine uyanların günahının bir misli aynen gelir, onların günahından da bir şey eksilmez. Kim de bir hayra çağırır ve kendisine uyulursa, buna da kendine uyanların sevaplarının bir misli verilir, bu ona uyanların sevabından bir şey eksiltmez.[102]

56. 6043. 207. حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا أبُو نُعَيْمٍ، ثَنَا إسْرَائِيلُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ أبِي جُحَيْفَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ لَهُ أجْرُهُ وَمِثْلُ أُجُورِهِمْ مِنْ غَيْرِ أنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئاً. وَمَنْ سَنَّ سُنَّةً سَيِّئَةً، فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهُ وَمِثْلُ أوْزَارِهِمْ مِنْ غَيْرِ أنْ يَنْقُصَ مِنْ أوْزَارِهِمْ شَيْئاً«.في الزوائد: هذا ا‘‘سناد ضعيف .

56. (207) (6043)- Ebu Cuhayfe anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Kim bir hayrı başlatır ve kendinden sonra da onunla amel edilirse, bu kimse hem kendi amelinin ve hem de öbürlerinin amelinin sevabını -onların sevabını eksiltmeksizin- aynen alır. Kim de kötü bir iş işler ve kendinden sonra bunu başkaları da işlerse, bu kimseye hem kendi işinin günahı hem de onu takliden işleyenlerin günahı, -onlarınkinden bir eksiltme hasıl etmeden- aynen gelir."[103]

57. 6044. 208. حَدّثَنَا أبُو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ بَشِرِ بْنِ نَهِيكٍ، عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَا مِنْ دَاعٍ يَدْعُو إلَى شَيْءٍ إ وُقِفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ زِماً لِدَعْوَتِهِ، مَا دَعَا إلَيْهِ. وَإنْ دَعَا رجُلٌ رَجُ«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

57. (208) (6044)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Dünyada bir şeye çağıran kimse, kıyamet günü, bu çağrısına devam ettirilir, hatta bir kişi bir kişiyi çağırmış bile olsa."[104]

AÇIKLAMA:

Son dört hadis, dinimizin hayra teşvik ve kötülükten zecr hususunda getirdiği "Sebep olan yapan gibidir" prensibini te'yid eden Nebevî açıklamalardır. Bu manayı te'yid eden rivayetler çoktur. Bunlardan bir tanesi Hz. Adem'in oğlu Kabil ile ilgilidir. Resulullah yeryüzünde haksız bir kan döküldüğü zaman bundan hasıl olan günahın bir mislinin Kabil'e gittiğini belirtmiş, sebep olarak da yeryüzünde haksız kan dökme çığırını onun açtığını söylemiştir.[105]

*** KUR'AN ÖGRENİP ÖGRETEN**

58. 6045. 213. حَدّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ. ثَنَا عَاصِمُ بْنُ بَهْدَلَةَ، عَنْ مُصْعَبِ ابْنِ سَعْدٍ، عنْ أبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »خِيَارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرآنَ وَعَلَّمَهُ« قَالَ: وَأَخَذَ بِيَدِي فَأَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هذَا، أُقْرِئُ.في الزوائد: إسناده ضعيف.

58. (213) (6045)- Mus'ab İbnu Sa'd'ın babası anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "En hayırlılarınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerdir."[106]

59. 6046. 215. حَدّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ مَهْدِيّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ ابْنُ بُدَيْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِنَّ للهِ أَهْلِينَ مِنَ النَّاسِ« قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَنْ هُمْ؟ قَالَ »هُمْ أَهْلُ الْقُرآنِ، أَهْلُ اللهِ وَخَاصَّتُهُ«.في الزوائد: إسناده صحيح .

59. (215) (6046)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Şüphesiz insanlardan Allah'a yakın olanlar vardır!" buyurmuştu. Ashab: "Ey Allah'ın Resulü! bunlar kimlerdir?" diye sordu."Onlar Kur'an ehli, Allah ehli ve Allah'ın has kullarıdır!" cevabını verdi."[107]

60. 6047. 219. حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ غَالِبٍ الْعَبَّادَانِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ زِيَادٍ الْبَحْرَانِيّ، عَنْ عَلِيّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيّبِ، عَنْ أَبِي ذَرّ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ #: »يَا أَبَا ذَرّ! لأَنْ تَغْدُو فَتَعَلَّمَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِ، خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ. وَلأَنْ تَغْدُوَ فَتَعَلَّمَ بَاباً مِنَ الْعِلْمِ، عُمِلَ بِهِ أَوْ لَمْ يُعْمَلْ، خَيْرٌ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ أَلْفَ رَكْعَةٍ«.قال المنذريّ: إسناده حسن. لكن في الزوائد أنه ضعّف عبدالله بن زياد، وعلى بن زيد بن جدعان ، قال: وله شاهدان أخرجهما الترمذي .

60. (219) (6047)- Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana dediler ki: "Ey Ebu Zerr! Senin evden çıkıp Allah'ın kitabından bir ayet öğrenmen, senin için yüz rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır. Keza gidip ilimden bir bab (mevzu) öğrenmen -ki bu babla amel edilsin veya edilmesin- senin için bin rek'at namaz kılmandan daha hayırlıdır."[108]

*** ALİM VE TALİB**

61. 6048. 220. حَدّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُالأَعْلَى، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ«.في الزوائد: قلت رواه الترمذي من حديث ابن عباس، وقال: حسن صحيح. وفي الباب عن أبي هريرة ومعاوية. وقال السنديّ: وإسناد أبى هريرة ظاهرة الصحة، ولكن اختلف فيه على الزهريّ. فرواه النسائي من حديث شعيب عن الزهريّ، عن أبي سلمة، عن أبي هريرة؛ وقال: الصواب رواية الزهريّ عن حميد بن عبدالرحمن عن معاوية، كما في الصحيحين .

61. (220) (6048)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah kimin hakkında hayır murad ederse, onu dinde alim kılar."[109]

62. 6049. 221. حدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، مَرْوَانُ بْنُ جَنَاحٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ؛ أَنَّهُ حَدَّثَهُ، قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ # أَنَّهُ قَالَ: »اَلْخَيْرُ عَادَةٌ، وَالشَّرُّ لَجَاجَةٌ. وَمَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ«.في الزوائد: رواه ابن حبان في صحيحه من طريق هاشم بن عمار، بإسناده ومتنه .

62. (221) (6049)- Hz. Muaviye (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini anlatıyor: "Hayır bir alışkanlıktır, şer de düşmanlıktır; Allah kim hakkında hayır murad ederse onu dinde fakih (alim) kılar."[110]

63. 6050. 224. حدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ شِنْظِيرٍ، عَنْ مُحَمّدِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى مُسْلِمٍ. وَوَاضِعُ الْ◌عِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلِّدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرَ وَالْلُّؤْلُؤَ وَالذَّهَبَ«.في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حفص بن سليمان. وقال السيوطيّ: سئل الشيخ محي الدين النوويّ رحمه الله تعالى عن هذا الحديث، فقال: إنه ضعيف، أي سندا. وإن كان صحيحاً، أي معنى. وقال تلميذه جمال الدين المزّيّ: هذا الحديث روى من طرق تبلغ رتبه الحسن. وهو كما قال. فإني رأيت له خمسين طريقا وقد جمعتها في جزء. اهل كم ا‘‘مام السيوطيّ.

63. (224) (6050)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: "İlim talebi her Müslümana farzdır. İlmi, ona layık olmayan kimseye öğretmek, domuzun boynuna mücevherat, inci, altın takmak gibidir."[111]

64. 6051. 226. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ؛ قَالَ: أَتَيْتُ صَفْوَانَ بْنَ عَسَّالٍ الْمُرَادِيَّ، فَقَالَ: مَا جَاءَ بِكَ؟ قُلْتُ: أَنْبِطُ الْعِلْمَ. قَالَ: فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »مَا مِنْ خَارِجٍ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ إ‘ وَضَعَتْ لَهُ الْمَ◌ئِكَةُ أَجْنِحَتَهَا، رِضاً بِمَا يَصْنَعُ«.في الزوائد: رجال إسناده ثقات. إ أن عاصم بن أبي النجود اختلط بأخرَة .

64. (226) (6051)- Zir İbnu Hubeyş anlatıyor: "Safvan İbnu Assal el-Murâdiye'ye geldim. Bana: "Ne maksatla yanıma geldin?" dedi."İlmi ortaya çıkarayım diye!" dedim. Bunun üzerine bana şunu söyledi:"Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan işittim. Buyurmuşlardı ki:"İlim talep etmek üzere yola çıkan hiç kimse yoktur ki, melekler, onun bu yaptığından memnun olarak, ona kanatlarını germemiş olsunlar!"[112]

65. 6052. 228. حدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي عَاتِكَةَ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »عَلَيْكُمْ بِهذَا الْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ. وَقَبْضُهُ أَنْ يُرْفَعَ« وَجَمَعَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ الْوُسْطَى وَالَّتِي تَلِي ا‘‘بْهَامَ هَكَذَا. ثُمَّ قَالَ: »الْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي ا‘جْرِ. وَ◌ خَيْرَ فِي سَائِرِ النَّاسِ«.في الزوائد: في إسناده عليّ بن يزيد، والجمهور على تضعيفه.

65. (228) (6052)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Yok edilmezden önce şu (dini) ilmi öğrenmeniz gerekir. Onun yok edilmesi kaldırılmasıdır."Aleyhissalâtu vesselâm, sonra orta parmağı ile şehadet parmağını şöyle birleştirerek: "Alim ve talebe sevapta ortaktırlar, diğer insanlarda (öğretici ve öğrenici olmayanlarda) hayır yoktur!" buyurdular.[113]

66. 6053. 229. حدّثَنَا بِشْرُ بْنُ هِ◌َلٍ الصَّوَّافُ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ الزِّبْرِقَانِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ خُنَيْسٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو. قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ # ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ بَعْضِ حُجَرِهِ. فَدَخَلَ الْمَسْجِدَ. فَإِذَا هُوَ بِحَلْقَتَيْنِ. إِحْدَاهُمَا يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ وَيَدْعُونَ اللهَ. وَا‘خْرَى يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلِّمُونَ. فَقَالَ النَّبِيِّ #: »كُلٌّ عَلَى خَيْرٍ. هؤُ◌ءِ يَقْرَأُونَ الْقُرآنَ وَيَدْعُونَ اللهَ، فَإِنْ شَاءَ

أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ. وَهؤُ۫ءِ يَتَعَلَّمُونَ وَيُعَلّمُونَ. وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلّماً« فَجَلَسَ مَعَهُمْ.في الزوائد: إسناده ضعيف. داود وبكر وعبدالرحمن، كلهم ضعفاء .

66. (229) (6053)- Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bir gün, hücrelerinden birinden çıkıp mescide girmişti. Mescidde ise iki halka vardı. Birinde halk, Kur'an okuyor, Allah'a dua ediyordu. Diğerindekiler ilim öğrenip ilim öğretmekle meşguldü. Aleyhissalâtu vesselâm: "Her ikisi de hayır üzeredir: Şunlar Kur'an okuyorlar, Allah'a dua ediyorlar, Allah (taleplerini) dilerse onlara verir, dilemezse vermez. Bunlar ise öğrenip öğretiyorlar. Ben de bir muallim olarak gönderildim!" buyurdular ve ilim halkasına oturdular."[114]

*** İLMİ TEBLİG**

67. 6054. 236ـ حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مُبَشِّرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْحَلَبِيُّ، عَنْ مُعانِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ عَبْدِ الْوَهَابِ بْنِ بُخْتٍ الْمَكِّيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »نَضَّرَ اللهُ عَبْداً سَمِعَ مَقَالَتِى فَوَعَاهَا، ثُمَّ بَلَّغَهَا عَنِّي. فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرَ فَقِيهٍ. وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إلى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ«.قال السندى: قد تكلم في الزوائد على بعض ا'حاديث)من رقم 230. الى رقم 236.(إ أن متونها ثابتة عند ا'ئمة .

67. (236) (6054)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Allah benim sözümü işitip belleyen, sonra da onu benden (başkasına) ulaştıran kimsenin yüzünü kıyamet günü ağartsın. Zira nice ilim taşıyıcılar vardır ki, alim değildir. Nice ilim taşıyıcıları ilmi, kendinden daha alim olana taşırlar."[115]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen son hadisler ilme, ilim talebine ve hadis rivayetine teşvik sadedinde varid olmuştur. Bu bahisler daha önce mükerrer olarak işlenmiştir, burada tekrar açıklama yapmaya gerek görmüyoruz.[116]

68. 6055. 237ـ حَدّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ. أَنْبَأنَا مُحَمّدُ بْنُ أَبِي عَدِيّ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلْخَيْرِ، مَغَالِيقَ لِلشَّرِّ. وَإنَّ مِنَ النَّاسِ مَفَاتِيحَ لِلشَّرِّ، مَغَالِيقَ لِلْخَيْرِ. فَطُوبى لِمَنْ جَعَلَ اللهُ مَفَاتِيحَ الْخَيْرِ عَلى يَدَيْهِ. وَ۫وَيْلٌ لِمَنْ جَعَلَ اللهُ مَفَاتِيحَ الشَّرِّ عَلى يَدَيْهِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف من أجل محمد بن أبي حميد، فإنه متروك .

68. (237) (6055)- Yine Hz. Enes anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İnsanlardan öyleleri vardır ki, onlar hayrın anahtarları, şerrin de sürgüleridir. Allah'ın, ellerine hayırın anahtarlarını koyduğu kimselere ne mutlu! Şerrin anahtarlarını Allah'ın ellerine koyduğu kimselere ne yazık!" [117]

69. 6056. 238ـ حَدّثَنَا هرُونُ بْنُ سَعِيدٍ ا'يْلِيُّ، أَبُو جَعْفَرٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »إنَّ هذَا الْخَيْرَ خَزَائِنُ. وَلِتِلْكَ الْخَزَائِنِ مَفَاتِيحُ. فَطُوبى لِعَبْدٍ جَعَلَهُ اللهُ مِفْتَاحاً لِلْخَيْرِ، مِغْ۫قاً لِلشَّرِّ. وَوَيْلٌ لِعَبدٍ جَعَلَهُ اللهُ مِفْتَاحاً لِلشَّرِّ، مِغْ۫قاً لِلْخَيْرِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبدالرحمن .

69. (238) (6056)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"(Size getirdiğim) bu hayır, bir kısım hazineler mesabesindedir. Bu hazinelerin anahtarları vardır. Allah'ın, hayır için bir anahtar, şerre karşı da sürgü kıldığı kimseye ne mutlu. Allah'ın şerre anahtar, hayra sürgü kıldığı kimseye de ne yazık!"[118]

*** HALKA HAYRI ÖGRETMEK**

70. 6057. 240. حدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسى الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ يَحْيى بْنِ أَيُّوبَ، عَنْ سَهْلِ بْنِ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: »مَنْ عَلَّمَ عِلْماً، فَلَهُ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهِ. يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ«.المتن ثابت معنى. وإن تكلم في الزوائد على إسناده فقال: فيه سهل بن معاذ، ضعّفه ابن معين، ووثّقه العجليّ، وذكره ابن حبان في الثقات والضعفاء. ويحيى بن أيوب، قيل: إنه لم يدرك سهل بن معاذ. ففيه انقطاع .

70. (240) (6057)- Muaz İbnu Enes'in babası anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir ilim öğretirse ona bu ilimle amel edenlerin sevabı vardır. Bu, amel edenin ücretini eksiltmez."[119]

71. 6058. 241. حدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَرَّانِيُّ. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحِيمِ. حدّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »خَيْرُ مَا يُخَلِّفُ الرَّجُلُ مِنْ بَعْدِهِ ثَلاَثٌ: وَلَدٌ صَالِحٌ يَدْعُو لَهُ، وَصَدَقَةٌ تَجْرِي يَبْلُغُهُ أَجْرُهَا، وَعِلْمٌ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ بَعْدِهِ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحدّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ، مُحَمّدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ سِنَانٍ الرَّهَاوِيُّ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ، يَعْنِي أَبَاهُ. حدّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ فُلَيْحِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ #. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.في الزوائد: ما يقتضى أنه صحيح. رواه ابن حبان في صحيحه .

71. (241) (6058)- Ebu Katâde babasından naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kişinin (öldükten sonra) geride bıraktıklarının en hayırlısı şu üç şeydir: "Kendisine dua eden salih bir evlad, ecri kendisine ulaşan bir sadaka-i cariye, kendinden sonra amel edilen bir ilim."[120]

72. 6059. 242. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ وَهْبِ بْنِ عَطِيَّةَ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مَرْزُوقُ بْنُ أَبِي الْهُذَيْلِ. حدّثَنِي الزُّهْرِيُّ. حدّثَنِي أَبُو عَبْدِاللهِ الأَغَرُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ، عِلْماً عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، وَوَلَداً صَالِحاً تَرَكَهُ. وَمُصْحَفاً وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِداً بَنَاهُ أَوْ بَيْتاً بْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهَراً أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ. يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ«.نقل عن ابن المنذر أنه قال: إسناده حسن. وفي الزوائد: إسناده غريب. ومرزوق مختلف فيه. وقد رواه ابن خزيمة في صحيحه عن محمد بن يحيى الذهليّ به .

72. (242) (6059)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mü'min kişiye, hayatta iken yaptığı amel ve iyiliklerden öldükten sonra ulaşanlar, öğretip neşrettiği bir ilim, geride bıraktığı salih bir evlad, miras bıraktığı bir mushaf (kitap), inşa ettiği bir mescid, yolcular için yaptırdığı bir bina, akıttığı bir su, hayatta ve sağlıklı iken verdiği bir sadakadır. Ölümünden sonra kişiye işte bunlar ulaşır."[121]

73. 6060. 243. حدّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ الْمَدَنِيّ. حدّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ طَلْحَةَ، عَنِ الْحَسَنِ الْبَصرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيِّ # قَالَ: »أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْماً، ثُمَّ يُعَلِّمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. فإسحق بن إبراهيم ضعيف وكذلك يعقوب. والحسن لم يسمع من أبي هريرة، قاله غير واحد .

73. (243) (6060)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sadakanın en üstünü, kişinin bir ilim öğrenip sonra da onu Müslüman kardeşine öğretmesidir."[122]

*** TEVAZU**

74. 6061. 245. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ. ثَنَا مُعَانُ بْنُ رِفَاعَةَ. حدّثَنِي عَلِيُّ بْنُ يَزِيدَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِالرَّحْمنِ يُحَدّثُ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ #، فِي يَوْمٍ شَدِيدِ الْحَرِّ نَحْوَ بَقِيعِ الْغَرْقَدِ. وَكَانَ النَّاسُ يَمْشُونَ خَلْفَهُ. فَلَمَّا سَمِعَ صَوْتَ النِّعَالِ وَقَرَ ذلكَ فِي نَفْسِهِ. فَجَلَسَ حَتّى قَدَّمَهُمْ أَمَامَهُ، لِئَلاَّ يَقَعَ فِي نَفْسِهِ شَيْءٌ مِنَ الْكِبْرِ.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رواته .

74. (245) (6061)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Çok sıcak bir günde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Bakiu'l-Garkad cihetine geçti. Arkasında yürüyen kimseler vardı. Bir ara ayak seslerini işitince bu ona ağır geldi ve içine bir kibir düşer endişesiyle yere oturdu, halkın kendisini geçmesini bekledi." [123]

75. 6062. 246. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ ا'سْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ نُبَيْحٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللّهِ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ # إِذَا مَشَى، مَشَى أَصْحَابُهُ أَمَامَهُ، وَتَرَكُوا ظَهْرَهُ لِلْمَ○ئِكَةِ.في الزوائد: رجال إسناده ثقات .

75. (246) (6062)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolda yürüyünce Ashab, onun önünde yürürler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sırtını meleklere bırakırlardı."[124]

*** İLİM TALEBİNE TEŞVİK**

76. 6063. 248. حَدّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا الْمُعَلَّى بْنُ هِ○لٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ؛ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى الْحَسَنِ نَعُودُهُ حَتّى مَ'ْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ نَعُودُهُ حَتّى مَ'ْنَا الْبَيْتَ، فَقَبَضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ # حَتّى مَ'ْنَا الْبَيْتَ. وَهُوَ مُضْطَجِعٌ لِجَنْبِهِ، فَلَمَّا رَآنَا قَبْضَ رِجْلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: »إِنَّهُ سَيَأْتِيكُمْ أَقْوَامٌ مِنْ بَعْدِي يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ. فَرَحِّبُوا بِهِمْ، وَحَيُّوهُمْ وَعَلِّمُوهُمْ«.قَالَ: فَأَدْرَكْنَا، وَاللهِ، أَقْوَاماً، مَا رَحَّبُوا بِنَا وَ○ حَيَّوْنَا وَ○ عَلَّمُونَا. إ' بَعْدَ أَنْ كُنَّا نَذْهَبُ إِلَيْهِمْ فَيَجْفُونَا.في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن المعلى بن هل كذّبه أحمد وابن معين وغيرهما. ونسبه إلى وضع الحديث غيرُ واحد. وإسماعيل، هو ابن مسلم. اتفقوا على ضعفه. وله شاهد من حديث أبي سعيد، قال الترمذي فيه: نعرفه إ من حديث أبي هارون عن أبي سعيد. قلت: أبو هارون العبديّ ضعيف باتفاقهم ا هـ .

76. (248) (6063)- İsmail İbnu Müslim anlatıyor: "Hasan Basri merhuma hastalığı sırasında geçmiş olsun ziyaretine uğramıştık; gelenler odayı doldurdu, öyle ki ayaklarını topladı ve şunları anlattı: "Biz, Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye hastalanınca geçmiş olsun ziyaretinde bulunduk, ziyaretçiler odayı doldurmuştuk, öyle ki, ayaklarını kendine çekti ve: "Bir keresinde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına girmiş, odasını doldurmuştuk, o da yanı üzerine yatıyordu. Bizi görünce ayaklarını kendine çekerek topladı ve şöyle buyurdu:"Haberiniz olsun, benden sonra, ilim talep etmek üzere, (size her taraftan) insanlar gelecektir. Onlara merhaba deyin, selam verin ve ilim öğretin!"Hasan Basrî hazretleri sözlerine devamla dedi ki: "Allah'a yemin olsun! Biz öyle insanlarla karşılaştık ki, (kendilerine ilim talep etmek üzere uğradığımız zaman) bize, ne merhaba dediler, ne selam verdiler, ne de ilim öğrettiler. Ancak kendilerine ilim için gittiğimiz zaman bir şeyler öğrenir idiysek de bize kaba davranırlardı."[125]

AÇIKLAMA:

Şarihler, Hasan Basrî hazretlerinin şikâyetlendiği bu kimselerin sahabi olmayıp, tabiinden parayla ilim öğreten kimseler olacağını belirtmekte ittifak eder.[126]

*** İLİMLE AMEL**

77. 6064. 253. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ. ثَنَا أَبُو كَرِبٍ ا'زْدِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ # قَالَ: »مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيَصْرِفَ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، فَهُوَ فِي النَّارِ«في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حماد وأبي كَرِب .

77. (253) (6064)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Cühela takımıyla münakaşa veya ulemaya karşı böbürlenme veya halkın dikkatini kendine çekme gayesiyle ilim talep eden ateştedir."[127]

.78 .6065 .254 حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. أَنْبَأَنَا يَحْيى بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبيرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: »َ تَعَلَّمُوا العِلْمَ

لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَ َ لِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَ َ تَخَيَّرُوا بِهِ الْمَجَالِسَ. فَمَنْ فَعَلَ ذلِكَ، فَالنَّارُ النَّارُ«.في الزوائد: رجال إسناده ثقات. ورواه ابن حبان في صحيحه. والحاكم، مرفوعاً وموقوفاً .

78. (254) (6065)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"İlmi, alimlere karşı böbürlenmek, cühela ile münakaşa etmek veya mevkimakam elde etmek için öğrenmeyin. Kim bunu yaparsa ona ateş gerekir, ateş!"[128]

.79 .6066 .255 حَدّثَنَا بْنُ الْصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ يَحْيى بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ الْكِنْدِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ # قَالَ: »إِنَّ أُنَاساً مِنْ أُمَّتِي سَيَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ، وَيَقْرَأُونَ الْقُرآن، وَيَقُولُونَ: نَأْتِي اُ'مَرَاءَ فَنُصِيبُ مِنْ دُنْيَاهُمْ وَنَعْتَزِلُهُمْ بِدِينِنَا. وَ َ يَكُونُ ذلِكَ. كَمَا َ يُجْتَنَى مِنَ الْقَتَادِ إ َّ الشَّوْكُ. كذلِكَ َ يُجْتَنَى مِنْ قِرْبِهِمْ إ َّ«.قَالَ مُحَمّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ: كَأَنَّهُ يَعْنِي الْخَطَايَا.في الزوائد: إسناده ضعيف. وعبيدالله بن أبي بردة َ يُعرف .

79. (255) (6066)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Ümmetimden bir kısım insanlar, dinî ilimleri öğrenecekler. Kur'an-ı Kerim'i okuyacaklar ve şöyle diyecekler: "Umeraya gidip, onların dünyalıklarından alırız, dinimizi de onların şerrinden uzak tutarız." Halbuki bu mümkün değildir, tıpkı katad (denen dikenli ağaçtan) dikenden başka bir şey elde edilemediği gibi. Aynen öyle de, umeranın yakınlığından sadece... elde edilir."Muhammed İbnu's-Sabbah: "Aleyhissalâtu vesselâm sanki hataları kastetmiştir" der."[129]

.80 .6067 .257 عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ، وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ، قَاَ: ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ، عَنْ نَهْشَلٍ، عَنِ الْضَّحَّاكِ، عَنِ ا'سْودِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْ ْعِلْمِ صَانُوا الْعِلْمَ وَوَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ لَسَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ. وَلكِنَّهُمْ بَذَلُوهُ 'هْلِ الدُّنْيَا لِيَنَالُوا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ. فَهَانُوا عَلَيْهِ. سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ # يَقُولُ: »مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمّاً وَاحِداً، هَمَّ آخِرَتِهِ، كَفَاهُ اللهُ هَمَّ دُنْيَاهُ. وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْهُمُومُ فِي أَحْوَالِ الدُّنْيَا، لَمْ يُبَالِ اللهُ فِي أَيِّ أَوْدِيَتِهَا هَلَكَ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: حَدّثَنَا حَازِمُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ ابْنِ نُمَيْرٍ. قَاَ: ثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ. عَنْ مُعَاوِيَةَ النَّصْرِيِّ، وَكَانَ ثِقَةً. ثُمَّ ذَكَرَ الْحَدِيثَ نَحْوَهُ بِإِسْنَادِهِ.في الزوائد: إسناده ضعيف فيه نهشل بن سعيد. قيل إنه يروى المناكير. وقيل بل الموضوعات .

80. (257) (6067)- Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) demiştir ki: "Eğer ilim ehli, ilmi koruyup, onu layık olanlara vermiş olsalardı, ilim sayesinde devirlerinin insanlarına efendi olacaklardı. Ne var ki onlar ilmi, dünyalıklarından menfaat sağlamak için ehl-i dünya için harcadılar. Dünya ehli de alimleri aşağıladı. Halbuki ben, Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim: "Kimin tasası sadece ahiret olursa, dünya tasalarına Allah kifayet eder. Kim de dünya tasalarına kendini kaptırırsa, dünyanın hangi vadisinde helak olduğuna Allah aldırmayacaktır."[130]

.81 .6068 .259 حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَاصِمٍ الْعَبَّادَانِيُّ. ثَنَا بَشِرُ بْنُ مَيْمُونٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَشْعَثَ ابْنَ سَوَّارٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »َ تَعَلَّمُوا

الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْلِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهاءَ، أَوْ لِتَصْرِفُوا وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ. فَمَنْ فَعَلَ ذلِكَ، فَهُوَ فِي النَّارِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

81. (259) (6068)- Huzeyfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "İlmi, ulemaya karşı böbürlenmek için veya cühela ile münakaşa için veya insanların dikkatini kendinize çekmek için öğrenmeyin. Kim böyle yaparsa yeri ateştir."[131]

82. 6069. 260. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. أَنْبَأَنَا وَهْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْأَسَديُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَيُجَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، وَيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ؛ أَدْخَلَهُ اللهُ جَهَنَّمَ«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

82. (260) (6069)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim alimlere karşı böbürlenmek, cahillerle münakaşa etmek ve halkın dikkatini üzerine çekmek maksadıyla ilim öğrenirse Allah onu cehenneme sokar."[132]

* İLMİ GİZLEME

83. 6070. 263. حَدّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ أَبِي السَّرِيِّ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثَنَا خَلَفُ بْنُ تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ السَّرِيِّ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِذَا لَعَنَ آخِرُ هذِهِ الْأُمَّةِ أَوَّلَهَا، فَمَنْ كَتَمَ حَدِيثاً فَقَدْ كَتَمَ مَا أَنْزَلَ اللهُ«.في الزوائد: في إسناده حسين بن أبيالسريّ، كذاب. وعبدالله بن السريّ، ضعيف. وفي الأطراف: أن عبدالله بن السريّ لم يدرك محمد بن المنكدر. وذكر أن بينهما وسائط ففيه انقطاع أيضاً.

83. (263) (6070)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bu ümmetin sonradan gelenleri önce gelenlerine lanet ettiği vakit, kim bir hadisi söylemez, ketmederse, Allah'ın indirdiğini ketmetmiş (gizlemiş) olur."[133]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, senet itibariyle zayıf sayılsa da, alimler, hadisin ifade ettiği manayı te'yid eden başka rivayetlere dayanarak hadiste beyan olunan manayı makbul addedip açıklama sunmuşlardır. Sindî'nin Haşiye' sinde kaydedildiği üzere, hadis iki şekilde te'vil edilmiştir:

1- Cehaletin artıp, Ashab'ın yüce makamını bilmeyen nesillerin yetişip, cahilliğin sevkiyle, Ashab'a dil uzatmaların meydana geldiği zamanlarda Ashab'ın fazileti ve onlara dil uzatmanın haramlığı konusunda hadis bilenler bildiklerini gizlememeli, daha bir gayretle neşretmelidir. Kim bu çeşitten bir bildiğini gizlerse Allah'ın indirdiğini gizlemiş olur. Hadisler de, ulemanın ittifakla belirttiği üzere, vahye dayanmaktadır. Öyleyse onun gizlenmesi de "Allah'ın indirdiğini gizlemek" sayılmalıdır.

2- Din ilimlerinin, çeşitli sebeplerle ortadan kalktığı, alimlerin sayıca azaldığı, ilim yerine cehaletin hüküm sürdüğü ve bu sebeple selef ve eslafa dil uzatıldığı zamanlarda ilme daha çok ihtiyaç hasıl olacaktır. Böyle durumlarda bilenlerin, bildiklerini neşretmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde Allah'ın indirdiğini gizleme gibi ciddi bir hataya ve sorumluluğa düşmüş olacaklardır.Bu yorumlar, bilhassa zamanımızı tasvir ediyor gibidir. Aslında, ilim şöyle dursun, daha mebadiden ve kavaid-i külliyeden (umumi prensiplerden) bîhaber bir birkısım ünvan sahiplerinin veya ne idüğü belirsiz yazar takımlarının sahabe, tabiin, etbauttabiin, bütün selef ve müteahhir eslaf ulemasını toptan reddedip, hadisi, icmayı, fukahanın kıyas ve fetvalarını reddedip, keyiflerine göre ahkâm kestiklerini, Kur'an'ı, -hiçbir ilmî disipline başvurmadan- rastgele yorumlamaya kalktıklarını görüyoruz. Bu cehalet fırtınası esnasında bilenlerin, alimlerin kendilerine düşeni yapması gerekmektedir. Hadis, böylesi hengâmlarda susmanın ciddi mesuliyetler getireceğini belirtmektedir.[134]

84. 6071. 264. حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. حَدّثَنِي عَمْرُو بْنُ سَلِيمٍ. ثَنَا يُوسُفُ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ؛ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ فَكَتَمَهُ، أُلْجِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ«.في الزوائد: إسناده حديث أنس، فيه يوسف بن إبراهيم. قال البخاريّ: هو صاحب عجائب. وقال ابن حبان: روى عن أنس من حديثه ما يحلّ بالرواية. ا هـ. واتفقوا على ضعفه .

84. (264) (6071)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir ilimden sorulur, o da bunu gizlerse, kıyamet günü ateşten bir gem ile gemlenir."[135]

85. 6072. 265. حَدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حِبَّانَ بْنِ وَاقِدٍ الثَّقَفِيُّ، أَبُو إِسْحَاقَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ ابْنُ عَاصِمٍ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ دَابٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ كَتَمَ عِلْماً مِمَّا يَنْفَعُ اللّهُ بِهِ فِي أَمْرِ النّاسِ، أَمْرِ الدِّينِ؛ أَلْجَمَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ«.في إسناده محمد بن داب. كذبه أبو زرعة وغيره، ونُسِب إلى الوضع .

85. (265) (6072)- Ebu Saidi'l-Hudrî anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdularki: "Kim insanların dinî işlerinde Allah'ın faydalı kıldığı bir ilmi gizlerse, Allah, kıyamet günü onu ateşten bir gem ile gemler." [136]

TAHARET BÖLÜMÜ

* ABDEST VE GUSÜLDE KULLANILACAK SU MİKTARI

86. 6073. 270. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ بْنِ الصَّبَّاحِ، وَعَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ؛ قَاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ يَحْيى ابنِ زَبَّانَ. ثَنَا حِبَّانُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »يُجْزِئُ مِنَ الْوُضُوءِ مُدٌّ، وَمِنَ الْغُسْلِ صَاعٌ« فَقَالَ رَجُلٌ: يُجْزِئُنَا. فَقَالَ: قَدْ كَانَ يُجْزِئُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ، وَأَكْثَرُ شَعَراً. يَعْنِي النَّبِيَّ #.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حبان ويزيد .

86. (270) (6073)- Abdullah İbnu Muhammed, babası tarikiyle dedesi Akil'den naklediyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Abdeste bir müdd, gusle de bir sa' su yeterlidir" buyurmuştu" dedi. Bunun üzerine orada bulunan bir zat Akil'e: "Bu kadar su bize yetmez" diye itiraz etti. Akil de: "Bu kadar su senden daha hayırlı, saçı da senden daha çok olan Zat'a yetti" diye cevap verdi. Burada kastettiği kimse Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) idi."[137]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirtildiği üzere Hanefîlere göre bir sa' 4 müddür. Şu halde abdest alınan miktarın dört misli su ile boy abdesti alınabilmektedir. Fazlası israf sayılmalıdır.[138]

* ABDESTSİZ NAMAZ MAKBUL DEGİL

87. 6074. 273. حَدّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا أَبُو زُهَيْرٍ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: » يَقْبَلُ اللهُ صَ◌ةً بِغَيْرِ طُهُورٍ، وَ◌ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ«.في الزوائد: حديث أنس إسناده ضعيف لضعف التابعيّ. وقد تفرد يزيد بالرواية عنه فهو مجهول .

87. (273) (6074)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı şöyle derken işittim: "Allah, temizlik olmadan namazı, çalınan maldan da sadakayı kabul etmez."[139]

* ABDESTİ MUHAFAZA

88. 6075. 277. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا. وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّ◌ةَ. وَ◌ يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِ◌ مُؤْمِنٌ«.في الزوائد: رجال إسناده ثقات أثبات. إ أن فيه انقطاعاً بين سالم وثوبان. ولكن أخرجه الدارميّ وابن حبان في صحيحه، من طريق ثوبان متص .

88. (277) (6075)- Hz. Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her hususta dosdoğru istikamet üzere olun; meyletmeyin. Ama buna güç yetiremezsiniz. Öyleyse bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. Kamil mü'minden başkası abdesti (hakkı ile) muhafaza edemez."[140]

89. 6076. 279. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. ثَنَا يَحْيى بْنُ أَيُّوبَ. حَدّثَنِي إِسْحَاقَ ابْنُ أَسِيدٍ، عَنْ أَبِي حَفْص الدِّمَشْقِيّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، يَرْفَعُ الْحَدِيثَ؛ قَالَ: »اسْتَقِيمُوا. وَنِعِمَّا إِنِ اسْتَقَمْتُمْ. وَخَيْرُ أَعْمَالِكُمُ الصَّلاَةُ. وَلاَ يُحَافِظُ عَلى الْوُضُوءِ إِلاّ مُؤْمِنٌ«. في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف التابع.

89. (279) (6076)- Ebu Ümame (radıyallahu anh), Resulullah'tan naklen anlatmıştır: "İstikamet üzere olun! İstikamet üzere olsanız, bu ne iyidir! Amellerinizin en hayırlısı namazdır. Abdesti ancak kâmil mü'minler (hakkıyla) muhafaza ederler."[141]

AÇIKLAMA:

Abdestin muhafaza edilmesini alimler iki şekilde anlamışlardır: 1- Namaz vakitlerinde abdestli olmak, namaza hazırlıklı bulunmak. 2- Namaz vaktinde ve dışında devamlı abdestli olmak.Her iki manayı destekleyen rivayetler mevcuttur. Abdesti muhafazadan, "isbağ" yani birçok hadiste beyan edilen hakkını vere vere alınan abdesti de anlamamız mümkündür.[142]

*** TEMİZLİGİN SEVABI**

90. 6077. 284. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى النَّيْسَابُورِيُّ. ثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، هِشَامُ بْنُ عَبْدَالْمَلِكِ. ثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زِرِّ بْنِ حُبَيْشٍ؛ أَنَّ عَبْدَاللهِ بْنَ مَسْعُودٍ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ تَعْرِفُ مَنْ لَمْ تَرَ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: »غُرٌّ مُحَجَّلُونَ. بُلْقٌ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ. فَذَكَرَ مِثْلَهُ.في الزوائد: أصل هذا الحديث في الصحيحين من حديث أبي هريرة وحذيفة. وهذا حديث حسن. وحماد هو ابن سلمة. وعاصم هو ابن أبي النجود، كوفيّ صدوق، في حفظه شئ .

90. (284) (6077)- Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü denildi. Ümmetinden, görmediğin kimseleri (kıyamet günü) nasıl tanıyacaksın?" Şu cevabı verdi: "Ümmetim, abdest sebebiyle alınlarında nur, kollarında nur, ayaklarında nur taşıyacaklar (bu nurla onları tanıyacağım)."[143]

91. 6078. 285. حَدّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ. ثَنَا يَحْيى ابْنَ أَبِي كَثِيرٍ. حَدّثَنِي مُحَمّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. حَدّثَنِي شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ. حَدّثَنِي حُمْرَانُ مَوْلَى عُثْمَانَ ابْنِ عَفَّانَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفّانَ قَاعِداً فِي الْمَقَاعِدِ. فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ. ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ # فِي مَقْعَدي هَذَا تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هَذا. ثُمَّ قَالَ: »مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هَذَا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ« وَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »وَلاَ تَغْتَرُّوا«.حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ. حَدّثَنِي يَحْيى. حَدّثَنِي مُحَمّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. حَدّثَنِي عِيسى بْنُ طَلْحَةَ. حَدَّثَنِي حُمْرَانُ، عَنْ عُثْمَانَ، عَنِ النَّبِيِّ # نَحْوَهُ.في الزوائد: الحديث في مسلم خ قوله »و تغتروا«

91. (285) (6078)- Humran Mevla Osman İbni Affan (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Osman İbnu Affan'ı oturma yerlerine otururken gördüm. Abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra da: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı oturduğum şu yerde oturmuş, benim şu abdestim gibi abdest aldığını gördüm. Abdestten sonra şöyle demişti: "Kim şu abdestim gibi abdest alırsa, geçmiş (küçük) günahları affedilir."Resulullah sonra şunu ilave etti: "Sakın gurura düşmeyiniz."[144]

*** MİSVAK**

92. 6079. 289. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ شُعَيْبٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »تَسَوَّكُوا. فَإِنَّ السِّوَاكَ مِطْهَرَةٌ لِلْفَمِ، مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ. مَا جَاءَنِي جِبْرِيلُ إِلاَّ أَوْصَانِي بِالسِّوَاكِ. حَتّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يُفْرَضَ عَلَيَّ وَعَلَى أُمَّتِي. وَلَوْلاَ أَنِّي أَخَافُ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَفَرَضْتُهُ لَهُمْ. وَإِنِّي لأَسْتَاكُ حَتّى لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ أُحْفِيَ مَقَادِمَ فَمِي«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

92. (289) (6079)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Dişlerinizi misvaklayın. Çünkü misvak ağız için temizlik sebebidir, Allah'ın rızasına vesiledir. Cibril her gelişinde bana misvakı tavsiye etti; öyle ki bana ve ümmetime farz kılacağından korktum. Ümmetime zorluk veririm diye endişe etmeseydim bunu onlara farz kılardım. Ben öyle (ciddi) misvak kullanırım ki, öndeki dişlerimin (veya diş etlerimin) diplerinden kazınacağı endişesine kapılırım."[145]

93. 6080. 291. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ. ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا بَحْرُ بْنُ كَنِيزٍ، عَنْ عُثْمَانَ ابْنِ سَاجٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَلِيّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقٌ لِلْقُرآنِ. فَطَيِّبُوهَا بِالسِّوَاكِ.في الزوائد: إسناده ضعيف .

93. (291) (6080)- Hz. Ali (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Muhakkak ki ağızlarınız Kur'an'ın yollarıdır, onları misvakla temizleyin."[146]

*** HELA DUASI**

94. 6081. 299. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. ثَنَا يَحْيى بْنُ أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ ابْنِ زَحْرٍ، عَنْ عَلِيّ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: » يَعْجِزْ أَحَدُكُمْ، إِذَا دَخَلَ مِرْفَقَهُ أَنْ يَقُولَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرِّجْسِ النَّجَسِ، الْخَبِثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ: وَحَدّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ. وَلَمْ يَقُلْ فِي حَدِيثِهِ: مِنَ الرِّجْسِ النَّجَسِ. إِنَّمَا قَالَ: مِنَ الْخَبِيثِ الْمُخْبِثِ، الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.في الزوائد: إسناده ضعيف.
قال ابن حبان: إذا اجتمع في إسناد خبرٍ عبيدُ اللهِ بن زحْر وعليّ بن يزيد والقاسم، فذاك مما عملته أيديهم ا هـ .

94. (299) (6081)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden biri, helaya girince sakın şu duayı okumaktan aciz olmasın: "Allahümme innî eûzu bike mine'rricsi'nnecesi elhabîsi'lmuhbisi, eşşeytani'rracîmi (Allahım, ben pis, necis, habis ve muhbis olan şeytan-ı racimden sana sığınırım."[147]

95. 6082. 301. حَدّثَنَا هرُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُسْلمٍ، عَنِ الْحَسَنِ وَقَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيّ#، إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلاَءِ قَالَ: »اَلْحَمْدُ للهِ الّذِي أَذْهَبَ عَنّي الْأَذَى وَعَافَانِي«.)عن إسماعيل بن مسلم(في الزوائد: هو متفق على تضعيفه. والحديث بهذا اللفظ غير ثابت ا هـ .

95. (301) (6082)- Enes İbnu Malik anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) heladan çıkınca "Benden ezayı giderip afiyet veren Allah'a hamdolsun!" derdi."[148]

*** OTURARAK BEVL**

96. 6083. 308. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِالكَرِيمِ ابْنُ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَآنِي رَسُولُ اللهِ # وَأَنَا أَبُولُ قَائِماً. فقَالَ: »يَا عُمَرُ! لاَ تَبُلْ قَائِماً« فَمَا بُلْتُ قَائِماً، بَعْدُ.)قوله عن عبدالكريم(في الزوائد: متفق على تضعيفه.

96. (308) (6083)- Hz. Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ayakta akıtırken Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni gördü ve: "Ey Ömer! Ayakta akıtma!" buyurdu. Ondan sonra bir daha ayakta akıtmadım."[149]

97. 6084. 309. حَدّثَنَا يَحْيى بْنُ الْفَضْلِ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا عَدِيُّ بْنُ الْفَضْلِ، عَنْ عَلِيّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: نَهى رَسُولُ اللهِ # أَنْ يَبُولَ قَائِماً.سَمِعْتُ مُحَمّدَ بْنُ يَزِيدَ، أَبَا عَبْدِاللهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَحْمَدَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمنِ الْمَخْزُومِيَّ يَقُولُ: قَالَ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ)في حديثِ عَائِشَةَ: أَنَا رَأَيْتُهُ يَبُولُ قَاعِداً(قَالَ: الرَّجُلُ أَعْلَمُ بهذَا مِنْهَا.قَالَ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ: وَكَانَ مِنْ

شَأنِ الْعَرِبِ الْبَوْلُ قَائِماً. أَ تَرَاهُ، فِي حَدِيثِ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ حَسَنَةَ يَقُولُ: قَعَدَ يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ؟)ثَنَا عَدى بن الفضل(في الزوائد اتفقوا على ضعفه .

97. (309) (6084)- Hz. Cabir İbnu Abdillah anlatıyor "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayakta akıtmayı yasakladı. Muhammed İbnu Yezid Ebu Abdillah'ı dinledim, diyordu ki: "Ahmed İbnu Abdirrahman el-Mahzûmî'yi işittim, diyordu ki: "Süfyanu's-Sevrî, Hz. Aişe'den rivayet edilen "Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ı ayakta akıtırken gördüm" hadisi hakkında: "Bu işi erkek, Hz. Aişe'den daha iyi bilir" dedi.[150]

AÇIKLAMA:

Ayakta akıtma caiz mi değil mi münakaşa edilmiştir. Çünkü cevazına işaret eden rivayetler de vardır. Netice olarak şu söylenebilir: Hanefî ve Şafiî fakihler, şer'î bir mazeret olmadıkça ayakta su dökmenin tenzihen mekruh olduğunu söylerler. Ancak Hz. Ömer, İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit, Said İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Sirin, İbrahim Nehaî, Şa'bî, Ahmed İbnu Hanbel ayakta akıtmanın mekruh olmadığına, caiz olduğuna hükmederler. İmam Malik de sıçrama endişesi yoksa mekruh değildir demiştir. [151]

*** HELA ADABI**

98. 6085. 317. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ رُمْحٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ الزُّبَيْدِيِّ، يَقُولُ: أَنَا أَوَّلُ مَنْ سَمِعَ النَّبِيَّ # يَقُولُ: » يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ« وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ حَدّثَ النَّاسَ بذلِكَ.في الزوائد: إسناده صحيح. وحكم بصحته جماعة .

98. (317) (6085)- Abdullah İbnu'l-Haris İbni Cez' ez-Zübeydî anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Sizden kimse kıbleye dönük halde akıtmasın" sözünü ilk işiten kimseyim. Bunu insanlara ilk söyleyen de benim" dediğini işittim."[152]

99. 6086. 319. حدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ يَحْيى الْمَازِنِيُّ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ مَوْلَى الثَّعْلَبِيِّينَ، عَنْ مَعْقِلِ بْنِ أَبِي مَعْقِلٍ الأَسَدِيِّ، وَقَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ #، قَالَ: نَهى رَسُولُ اللهِ # أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَتَيْنِ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.قيل: أبو زيد مجهول الحال. فالحديث ضعيف به .

99. (319) (6086)- Ma'kıl İbnu Ebi Ma'kıl el-Esedî (radıyallahu anh) -ki Resulullah'a arkadaşlık yapmıştı- anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) büyük veya küçük abdest sırasında iki kıbleye yönelmemizi yasakladı."[153]

100. 6087. 320. حدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ. حَدَّثَنِي أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ؛ أَنَّهُ شَهِدَ عَلى رَسُولِ اللهِ # أَنَّهُ نَهى أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بِبَوْلٍ.في الزوائد: هذا الحديث والحديث تي، في إسنادهما ابن لهيعة.Œا

100. (320) (6087)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlattığına göre, kendisi, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, büyük veya küçük abdest bozarken kıbleye yönelmeyi yasakladığına şahid olmuştur."[154]

101. 6088. 321. قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: وَحَدَّثَنَا أَبُو سَعْدٍ، عُمَيْرُ بْنُ مِرْدَاسٍ الدَّوْنَقِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَبُو يَحْيى الْبَصْرِيُّ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ # نَهَانِي أَنْ أَشْرَبَ قَائِماً، وَأَنْ أَبُولَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ.في الزوائد: في إسناده ابن لهيعة .

101. (321) (6088)- Hz. Cabir (radıyallahu anh), Ebu Saidi'l-Hudrî'nin: "Resulullah, beni ayakta, su içmekten ve kıbleye dönük olarak akıtmaktan yasakladı" dediğini işitmiştir.[155]

102. 6089. 324. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيّ بْنُ مُحَمّدٍ. قَاَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: ذُكِرَ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ # قَوْمٌ يَكْرَهُونَ أَنْ يَسْتَقْبِلُوا بِفُرُوجِهِمُ الْقِبْلَةَ. فَقَالَ: »أُرَاهُمْ قَدْ فَعَلُوهَا. اسْتَقْبِلُوا بِمَقْعَدَتِي الْقِبْلَةَ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّان: حَدّثَنَا يَحْيَ بْنُ عُبَيْدٍ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ، مِثْلَهُ.قال النوويّ في المجموع: إسناده حسن، رجاله ثقات معروفون .

102. (324) (6089)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında, fercleriyle kıbleye yönelmekten hoşlanmayan bazı kimseler zikredilmişti, şöyle buyurdular:"Bunların öyle yaptıklarını sanıyorum. Benim abdest bozmak üzere oturduğum yeri kıbleye çevirin." [156]

103. 6090. 325. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ. ثَنَا أَبِي؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمّدَ بْنَ إِسْحَاقَ، عَنْ أَبَانِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ # أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ. فَرَأَيْتُهُ، قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِعَامٍ، يَسْتَقْبِلُهَا.حديث جابر هذا، قد حسّنه الترمذي .

103. (325) (6090)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), akıtırken kıbleye yönelmemizi yasaklamıştı. Ancak, vefatından bir yıl kadar önce ben onun kıbleye karşı akıttığını gördüm."[157]

AÇIKLAMA:

Şarihler gerek büyük, gerek küçük abdest bozarken kıbleye yönelme yasağının açık araziye mahsus olduğunu, ev içinde böyle bir yasağın olmadığını söylerler. Nitekim, mü'minleri bu hususta ikna için 102 numaralı hadiste görüldüğü üzere Aleyhissalâtu vesselâm, evdeki hela taşının kıble istikametine çevrilmesini söylemiştir."[158]

*** İSTİBRA**

104. 6091. 326. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ ح وَحَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: ثَنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عِيسى بْنِ يَزْدَادَ الْيَمَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلْيَنْتُرْ ذَكَرَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ«. قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا زَمْعَةُ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.في الزوائد: يزداد ويقال له ازداد، يصح له صحبة وزمعة ضعيف .

104. (326) (6091)- İsa İbnu Yezdad el-Yemânî babasından naklen diyor ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz akıtınca, erkeklik uzvunu üç sefer çeksin." [159]

AÇIKLAMA:

Bu tavsiye istibra için yapılmıştır. Yani küçük abdest bozduktan sonra idrar borusundaki akıntının kesilmesi gereklidir. Bu, şahsa, şahsın yaşına göre değişen usullerle tahakkuk eder. Biraz beklemek, öksürmek, bir müddet yürümek, hadiste gelen tavsiyeye uymak, bu usullerden birkaçıdır. İstibra yapılmadan abdest alınır, sonra da bir sızıntı -az da olsa- meydana gelse abdest bozulur. İstibra ameliyesi daha ziyade erkeklere mahsustur."[160]

*** YOLA ABDEST BOZULMAZ**

105. 6092. 328. حَدّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ حَيْوَةَ بْنِ شُرَيْحٍ؛ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْحِمْيَرِيّ حَدّثَهُ، قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يَتَحَدَّثُ بِمَا لَمْ يَسْمَعْ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ # وَيَسْكُتُ عَمَّا سَمِعُوا. فَبَلَغَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو مَا يَتَحَدَّثُ بِهِ. فَقَالَ: واللهِ! مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ هذَا. وَأَوْشَكَ مُعَاذٌ أَنْ يَفْتِنَكُمْ فِي الْخَلَاءِ. فَبَلَغَ ذلِكَ مُعَاذاً. فَلَقِيَهُ. فَقَالَ مُعَاذٌ: يَا عَبْدَ

اللهِ بْنَ عَمْرٍ! إنَّ التَّكْذِيبَ بِحَدِيثٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ # نِفَاقٌ، وإنَّمَا إثْمُهُ عَلَى مَنْ قَالَهُ. لَقَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »اتَّقُوا الْمَ◌عِنَ الثَّ◌ثَ: الْبَرَازَ فِي الْمَوَارِدِ، والظِّلِّ، وَقَارِعَةِ الطَّرِيقِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. ومتن الحديث قد أخرجه أبو داود من طريق آخر .

105. (328) (6092)- Ebu Said el-Hımyerî rahimehullah anlatıyor: "Muaz İbnu Cebel (radıyallahu anh), Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın ashabınca işitilmemiş şeyler rivayet ediyor, onların işittiği (birçok) şeylerde de sükut edyordu. Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ)'a onun rivayet ettiği bir hadis ulaşmıştı ki:"Allah'a yemin olsun! Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu söylediğini işitmedim. Muaz'ın, kaza-i hacet hususunda sizi yakında fitneye atmasından korkarım!" dedi. Onun bu sözü Muaz'a ulaştı (ve bir gün) Abdullah'la karşılaştı. Muaz:
"Ey Abdullah İbnu Ömer! Şurası muhakkak ki, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan gelen bir hadisi tekzib etmek nifaktır. Bunun günahı da bunu söyleyenedir. Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini kesinlikle dinlemiştim: "Lanete sebep olan şu üç şeyden kaçının: Suyun geldiği yollara, (halkın istifade ettiği) gölgelere, yolların üstüne abdest bozmak."[161]

106. 6093. 329. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ زُهَيْرٍ؛ قَالَ: قَالَ سَالِمٌ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: ثَنَا جَابِرُ بْنُ عِبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إيَّاكُمْ وَالتَّعْرِيسَ عَلى جَوَادِّ الطَّرِيقِ، وَالصَّ◌ةَ عَلَيْهَا. فإنَّهَا مَأْوَى الْحَيَّاتِ وَالسِّبَاعِ. وَقَضَاءَ الْحَاجَةِ عَلَيْهَا، فإنَّهَا مِنَ الْمَ◌عِنِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف .

106. (329) (6093)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyururlar ki: "Geceleyin yolların üzerine yatmaktan, oralarda namaz kılmaktan sakının. Çünkü yolların üstü yılanların ve vahşi hayvanların sığınağıdır. Yoların üzerine abdest bozmaktan da sakının. Çünkü, bu lanet vesilesidir."[162]

107. 6094. 330. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ قُرَّةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # نَهى أنْ يُصَلَّي عَلى قَارِعَةِ الطَّرِيقِ، أَوْ يُضْرَبَ الْخَ◌ءُ عَلَيْهَا، أَوْ يُبَالَ فِيهَا.في الزوائد: إسناده ضعيف. ولكن المتن له شواهد صحيحة .

107. (330) (6094)- Salim (radıyallahu anh) babasından naklen anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yol ortasında namaz kılmayı, oralarda büyük veya küçük abdest bozmayı yasakladı."[163]

*** HELADA GÖZÜKMEMEK**

108. 6095. 332. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُثَنَّى، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ # فِي سَفَرٍ. فَتَنَحَّى لِحَاجَتِهِ، ثُمَّ جَاءَ فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ.في الزوائد: إسناده ضعيف .

108. (332) (6095)- Hz.Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir seferde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdim. Abdest bozmak üzere uzaklaştı. Sonra geldi. Su istedi ve abdest aldı."[164]

109. 6096. 339. حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ ا'عْمَشِ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ يَعْلى ابْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ # فِي سَفَرٍ. فَأَرَادَ أنْ يَقْضِيَ حَاجَتَهُ. فَقَالَ لِي: »ائْتِ تِلْكَ ا'شَاءَتَيْنِ«)قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِي النَّخْلَ الصِّغَارَ(. »فَقُلْ لَهُمَا: إنَّ رَسُولَ اللهِ # يَأْمُرُكُمَا أنْ تَجْتَمِعَ◌ا«. فَاجْتَمَعَتَا. فَاسْتَتَرَ بِهِمَا. فَقَضَى حَاجَتَهُ، ثُمَّ قَالَ لِي: »ائْتِهِمَا، فَقُلْ لَهُمَا: لِتَرْجِعْ كُلُّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا إلى مَكَانِهَا« فَقُلْتُ لَهُمَا. فَرَجَعَتَا.في الزوائد: له شاهد من حديث أنس ومن حديث ابن عمر. رواهما الترمذي في الجامع .

109. (339) (6096)- Ya'la İbnu Mürre, babasından naklen anlatıyor: "Ben bir seferde Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraberdim. Bir ara kazayı hacette bulunmak istedi. Bana dedi ki: "Şu iki bodur hurmayı bana getir ve onlara: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizin (sütre olmak üzere biraraya gelmenizi emrediyor!" de!"

buyurdular. (Ben de dediğini yaptım), onlar hemen toplandılar. Aleyhissalâtu vesselâm onları sütre olarak kullanıp, kazayı hacetini yaptı. Sonra bana:"Ağaçların yanlarına var ve onlara: "Herbiriniz eski yerine gitsin!" de!" buyurdular. Ben emri onlara ulaştırdım. Onlar da yerlerine döndüler."[165]

110. 6097. 341. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ. حَدَّثَنِي حَفْصُ بْنُ عَبْدِاللهِ. حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛

قَالَ: عَدَلَ رَسُولُ اللهِ # إلى الشِّعْبِ فَبَالَ. حَتّى أَنِّي آوِى لَهُ مِنْ فَكِّ وَرِكَيْهِ حِينَ بَالَ.في الزوائد: إسناده ضعيف. قال البخاريّ: محمد بن ذكوان منكر الحديث. وذكره ابن حبان في الثقات ثم أعاده في الضعفاء. وقال: سقط احتجاج به. وضعفه النسائي والدارقطنيّ .

110. (341) (6097)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir defasında dağ yoluna saparak küçük abdest bozdu. Abdest bozarken, (yere yaklaşarak nazarlara ve sıçrantılara karşı ihtiyat maksadıyla bacaklarını öyle açtı ki) uyluk kemikleri yerlerinden ayrılacak diye içimden ona acıma geçti."[166]

* DURGUN SUYA AKITMAMALI

111. 6098. 345. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ. ثَنَا يَحْيى بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: » َ يَبُولَنَّ أَحَدُ ُكُمْ فِى الْمَاءِ النَّاقِعِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. ابن أبي فروة اسمه إسحاق. متفق على تركه. وأصله في الصحيحين بلفظ »الماء الدائم« .

111. (345) (6098)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse (akar olmayan) durgun suya küçük abdestini bozmasın."[167]

AÇIKLAMA:

Nevevî'de gelen açıklamaya göre, su içerisine büyük veya küçük abdest bozmak, suyun durumuna göre haram veya mekruh hükmünü almaktadır: Su akıyor ve çok ise mekruhtur, azsa muhtar görüşe göre haramdır. Su durgun ve çok ise yine haram değildir. Durgun ve az ise muhtar görüşe göre haramdır.Suda büyük abdest bozmak da küçük abdest bozmak gibidir, suyu kirletme yönüyle aynı hükme tabidirler. Su dışında bir kaba abdest bozup suyun içine atmak da, suyun içine abdest bozma gibidir. Su kirlenmiş olur, bu kirlilikten haberi olmayanlar bunu kullanabileceğinden bu yasaklanmıştır. Usulcülere göre "yasaklama" haram ifade eder.İslam'ın bu yasağına uyulduğu takdirde nehirler ve denizler kirlenmekten korunmuş olur. Az yukarıda (6089 numaralı hadiste) geçtiği üzere, suyun geçtiği yollar üzerine abdest bozmak dahi yasaklanmıştır. Bütün bu yasakları suların kirlenmeye karşı korunma tedbirleri olarak değerlendirmemiz gerekir."Resulullah'ın hadislerinden hareketle, günümüzde ortaya çıkan kimyevî kirleticilere de yasağın teşmili gerekir. Bu yasaklara riayetsizlik bugün birçok kıyı ve körfezlerimizi, hatta kocaman Marmara denizimizi kirletmiştir."[168]

* SİDİK SIÇRANTISI

112. 6099. 348. حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ ا ْعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِـِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »أَكْثَرُ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنَ الْبَوْلِ«.في الزوائد: إسناده صحيح، وله شواهد .

112. (348) (6099)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kabir azabının çoğu sidik sebebiyledir."[169]

* BEVLEDENE (AKITANA) SELAM VERİLMEZ

113. 6100. 351. حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عَلِيّ. ثَنَا ا ْوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ # وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ. فَلَمَّا فَرَغَ، ضَرَبَ بِكَفَّيْهِ ا ْرْضَ فَتَيَمَّمَ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّ مَ.في

الزوائد: إسناده ضعيف لضعف مسلمة بن عليّ.وقال البخاري: وأبو زرعة منكر الحديث.وقال الحاكم: يروي عن ا'وزاعيّ وغيره، المنكرات والموضوعات.وقال السنديّ: لكن الحديث جاء من رواية أبي الجهيم وابن عمر. رواه أبو داود في باب التيمم.

113. (351) (6100)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah bevlederken, yanından geçti ve selam verdi. Aleyhissalâtu vesselâm, selamına karşılık vermedi. İşi bitince, ellerini yere vurup teyemmüm etti, sonra selama mukabelede bulundu."[170]

114. 6101. 352. حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عِيسى بْنُ يُونُسَ، عَنْ هَاشِمِ بْنِ الْبَرِيدِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أنَّ رَجُ؟ً مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ # وَهُوَ يَبُولُ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ #: »إذَا رَأيْتَنِي عَلى مِثْلِ هذِهِ الْحَالَةِ فَ؟َ تُسَلِّمْ عَلَيَّ. فَإنَّكَ إنْ فَعَلْتَ ذلِكَ، لَمْ أرُدَّ عَلَيْكَ«.في الزوائد: إسناده. فإن سويدا لم ينفرد به .

114. (352) (6101)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) küçük abdest bozmakta iken bir adam yanına geldi ve selam verdi. Resulullah ona: "Beni bu halde görünce selam verme! Zira sen bu durumda selam da versen ben senin selamına mukabele etmem!" buyurdular."[171]

*** SU İE İSTİNCA**

115. 6102. 355. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عُتْبَةُ بْنُ أبِي حَكِيمٍ. حَدّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ، أبُو سُفْيَانَ. قَالَ: حَدّثَنِي أبُو أيُّوبَ ا'نْصَارِيُّ، وَجَابِرُ بْنُ عَبْدِاللهِ، وَأنَسُ بْنُ مَالِكٍ، أنَّ هذِهِ ا يَةَ نَزَلَتْ: فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَهِّرِينَ)9 ! سورة Œالتوبة! ا ية: 108.(قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »يَا مَعْشَرَ ا'نْصَارِ! إنَّ اللهَ قَدْ أثْنى عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ. فَمَا طُهُورُكُمْ؟ قَالُوا: نَتَوضَّأُ لِلصَّ؟ةِ وَنَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَنَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ. قَالَ: »فَهُوَ ذاكَ. فَعَلَيْكُمُوهُ«.في الزوائد: عتبة بن أبي حكيم، ضعيف. وطلحة لم يدرك أبا أيوب.

115. (355) (6102)- Ebu Süfyan (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bana Ebu Eyyub el-Ensarî, Cabir İbnu Abdillah, Enes İbnu Malik haber verdiler ki, Tevbe suresinin 108. ayeti -ki meal-i şerifi şöyledir: "Orada maddî ve manevî pisliklerden temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah da çokca temizlenenleri sever"- nazil olduğu vakit Resulullah: "Ey Ensar cemaati! Allah sizi temizlik hususunda övmektedir, (bu övgüye sebep olan) temizliğiniz nedir?" diye sordular. Onlar da:"Biz namaz için abdest alırız, cünüblüğe karşı yıkanırız, su ile de istinca yaparız!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Övgü işte bunun için! Buna devam edin!" buyurdular."[172]

116. 6103. 356. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ زَيْدٍ الْعَمِّيِّ، عَنْ أبِي الصِّدِّيقِ النَّاجِ؟ِي، عَنْ عَائِشَةَ؛ أنَّ النَّبِيَّ # كَانَ يَغْسِلُ مَقْعَدَتَهُ ثَ؟ثاً. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَعَلْنَاهُ فَوَجَدْنَاهُ دَوَاءً وَطُهُوراً.قَالَ أبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. ثَنَا أبُو حَاتِمٍ، وَإبْرَاهِيمُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْوَاسِطِيُّ. قَا: ثَنَا أبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا شَرِيكٌ، نَحْوَهُ.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف زيد العميّ. وجابر الجعفيّ، وإن وثقه شعبة وسفيان الثوريّ، فقدكذبه أيوب السختيانيّ .

116. (356) (6103)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) makadını üç sefer yıkardı." İbnu Ömer de şöyle demiştir: "Bunu biz de yaptık ve makadı su ile yıkamayı bir şifa ve temizlik vasıtası bulduk."[173]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, büyük abdest bozduktan sonra makadın su ile yıkanmasını irşad buyurmaktadır. Önceki rivayette, bu hususa teşvik eden ayetin nüzul sebebi belirtilmektedir. Bazı rivayetlerde ayetin, takva üzere bina edilen ilk mescidin kurulduğu yer olan Kuba halkı hakkında nazil olduğu tasrih edilir.Büyük abdestten sonra makadın yıkanması farz değildir, ancak fevkalâde ehemmiyetle teşvik edilen bir sünnettir. Yıkanmaması namaza mani değildir. [174]

*** KAPLARIN ÖRTÜLMESİ**

117. 6104. 361. حَدّثَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، وَيَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ. قَاَ: ثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ. ثَنَا حَرِيشُ بْنُ الْخِرِّيتِ. أَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَصْنَعُ لِرَسُولِ اللهِ # ثَثَةَ آنِيَةٍ مِنَ اللَّيْلِ مُخَمَّرَةً: إِنَاءً لِطَهُورِهِ، وَإِنَاءً لِسِوَاكِهِ، وَإِنَاءٍ لِشَرَابِهِ.في الزوائد: ضعيف. تفاقهم على ضعف حريش بن الخريت .

117. (361) (6104)- Hz. Aişe anlatıyor: "Ben Resulullah için geceleyin, üzeri örtülü üç kap hazırladım; birisi abdest için, birisi misvak için, biri de içmesi için."[175]

118. 6105. 362. حَدّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا مُطَهَّرُ بْنُ الْهَيْثَمِ. ثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ أَبِي جَمْرَةَ الضُّبَعِيُّ، عَنْ أَبِيهِ أَبِي جَمْرَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَكِلُ طُهُورَهُ إِلى أَحَدٍ؛ وَ ً صَدَقَتَهُ الّتِي يَتَصَدّقَ بِهَا، يَكُونُ هُوَ الّذِى يَتَوَّ ًهَا بِنَفْسِهِ.في الزوائد: إسناده ضعيف. لضعف مطهر بن الهيثم .

118. (362) (6105)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ne abdest suyunu (hazırlama ve dökme işini) ne de sadaka dağıtma işini başkasına bırakmaz, bizzat yapardı."[176]

119. 6106. 368. حَدّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. قَاَ: ثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حَارِثَةَ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَتَوَضَّأُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ # مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ، قَدْ أَصَابَتْ مِنْهُ الْهِرَّةُ قَبْلَ ذلِكَ.في الزوائد: في إسناده حارثة بن أبي الرجال، ضعيف .

119. (368) (6106)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ikimiz de tek bir kaptaki suda)n abdest alırdık. Bundan önce suya kedinin değdiği de olurdu." [177]

*** KEDİ ARTIGI İLE ABDEST**

120. 6107. 369. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، يَعْنِي أَبَا بَكْرٍ الْحَنَفِيَّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبى هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »الْهِرَّةُ تَقْطَعُ الصَّ ًةَ، ٔنَّهَا مِنْ مَتَاعِ الْبَيْتِ«.في الزوائد: رواه ابن خزيمة في صحيحه، والحاكم في المستدرك من حديث بندار، وهو محمد بن بشار .

120. (368) (6107)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Namaz kılanın önünden geçmekle) kedi namazı bozmaz. Çünkü o, evin (demirbaş) eşyasındandır."[178]

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde namaz kılanın önünden kadın, siyah köpek ve merkebin geçmesi halinde namazın bozulacağı ifade edilmiş ise de, İmam Ebu Hanife, Malik ve Şafii hazeratı, başka rivayetleri esas alarak hiçbir şeyin namazı bozmayacağını belirtmişlerdir. Sadedinde olduğumuz hadis, kediyi merkeb ve siyah köpekten ayırmış olmaktadır.[179]

*** KADININ ARTIGI İLE GUSÜL**

121. 6108. 375. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ # وَأَهْلُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ. وَ ً يَغْتَسِلُ أَحَدُهُمَا بِفَضْلِ صَاحِبِه. في الزوائد: إسناده ضعيف .

121. (375) (6108)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve ehli, tek bir kapta yıkanıyorlardı. Onlardan biri, arkadaşının (guslettiği suyun) artığı ile yıkanmazdı."[180]

*** KADIN VE ERKEK AYNI KAPTAN GUSLEDER**

122. 6109. 379. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الْحَسَنِ ا'سَدِيُّ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # وَأَزْوَاجُهُ يَغْتَسِلُونَ مِنْ أَنَاءٍ وَاحِدٍ.في الزوائد: هذا إسناد حسن .

122. (379) (6109)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve zevceleri tek bir kaptan (su alarak) yıkanırlardı."[181]

*** NEBİZ İLE ABDEST**

123. 6110. 384. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ أَبِيهِ. ح وَحَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ أَبي فَزَارَةَ الْعَبْسِيّ، عَنْ أَبِي زَيْدٍ، مَوْلَي عَمْرِ بْنِ حُرَيْثٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ لَهُ، لَيْلَةَ الْجِنّ: »عِنْدَكَ طَهُورٌ؟« قَالَ: . إَّ شَيْءٌ مِنْ نَبِيذٍ فِي إِدَاوَةٍ. قَالَ »تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ« فَتَوَضَّأَ. هذَا حَدِيثُ وَكِيعٍ.مدار الحديث على »أبي زيد« وهو مجهول عند أهل الحديث، كما ذكره الترمذيّ وغيره .

123. (384) (6110)- Abdullah İbnu Mes'ud anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bana, cin gecesi: "Yanında abdest alacak su var mı?" diye sormuştu. Ben: "Hayır, yok! Ancak bir kabın içinde bir miktar nebiz var" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Hurma temizdir, su da temizleyicidir!" buyurdu ve hemen onunla abdest aldı."[182]

AÇIKLAMA:

1- Cinler gecesinden murad, Resulullah daha hicret etmemiş iken, Mekke'nin Cehun adlı dağında, cinlerden bir grubla karşılaştığı gecedir. Bu mülâkata İbnu Mes'ud da katılmış, Resulullah'ın çizdiği bir daire içerisinde uzakta Aleyhissalâtu vesselâm'ı beklemiştir. Sabaha doğru gelen Resulullah, sadedinde olduğumuz hadiste ifade edildiği üzere abdest suyu sormuş, su kabından nebiz yani hurma şırası çıkmıştır.
2- Hadis, şıra ile abdest almanın caiz olduğunu ifade etmekte. Halbuki, teyemmümle ilgili ayette "... Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin..." (Maide 6) buyrularak mutlak su bulunmadığı takdirde teyemmüm yapılması emredilmektedir. Ayet Medine'de nazil olduğu için, hadisteki ruhsat neshedilmiştir. Dört mezhebin imamları, temiz olduğu kabul edilen gül suyu, hurma suyu gibi herçeşit şıra vs. ile abdest alınmayacağını beyanda ittifak etmiştir.[183]

124. 6111. 385. حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَنُ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. ثَنَا قَيْسُ بْنُ الْحَجَّاجِ، عَنْ حَنَشٍ الصَّنْعَانِيّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ بْنِ مَسْعُودٍ، لَيْلَةَ الْجِنّ: »مَعَكَ مَاءٌ؟« قَالَ: . إَّ نَبِيذاً فِي سَطِيحَةٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ. صُبَّ عَلَيَّ« قَالَ: فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ، فتَوَضَّأَ بِهِ.حديث ابن عباس قد ترد به المصنف. في سنده ابن لهيعة وهو ضعيف .

124. (385) (6111)- Abdullah İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), cin gecesinde İbnu Mes'ud'a: "Yanında su var mı?" diye sordu. O: "Hayır su yok. Ancak bir tulumda nebiz var!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm: "Hurma temizdir, su da temizleyicidir (binaenaleyh nebiz temizdir) bana dök (abdest alayım)" buyurdular."[184]

*** DENİZ SUYU İLE ABDEST**

125. 6112. 387. حَدّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا يَحْيى بْنُ بُكَيْرٍ. حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ بَكْرِ بْنِ سَوَادَةَ، عَنْ مُسْلِمِ بْنِ مَخْشِيِّ، عَنِ ابْنِ الْفِرَاسِيّ؛ قَالَ: كُنْتُ أَصِيدُ وَكَانَتْ لِي قِرْبَةٌ أَجْعَلُ

فِيهَا مَائِي. وَإِنِّي تَوَضَّأْتُ بِمَاءِ الْبَحْرِ. فَذَكَرْتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ # فقَالَ: »هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ. الْحِلُّ مَيْتَتُهُ«.في الزوائد: رجال هذا ا''سناد ثقات. إ أن مسلما لم يسمع من الفراسيّ. وإنما سمع من ابن الفراسيّ. و صحبة له. وإنما روى هذا الحديث عن أبيه. فالظاهر أنه سقط من هذا الطريق. ا هـ السنديّ .

125. (387) (6112)- İbnu'l-Firâsî anlatıyor: "Ben ava çıkmıştım. Yanımda içine su koyduğum bir kırbam vardı. Deniz suyu ile abdest aldım. Durumu Aleyhissalâtu vesselâm' a sordum. Bana: "Denizin suyu temizdir, meytesi (ölüsü) de helaldir!" cevabını verdi."[185]

126. 6113. 392. حَدّثَنَا كُرْدُوسُ بْنُ أَبِي عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ رَوْحٍ. ثَنَا أَبِي، رَوْحُ بْنُ عَنْبَسَةَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، مَوْلى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْبَسَةَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَدَّتِهِ، أُمِّ أَبِيهِ، أُمِّ عَيَّاشٍ، وَكَانَتْ أَمَةً لِرُقَيَّةَ بِنْتِ رَسُولِ اللهِ #؛ قَالَتْ: كُنْتُ أُوَضِّئُ رَسُولَ اللهِ #. أنَا قَائِمَةٌ وَهُوَ قَاعِدٌ.في الزوائد: إسناده مجهول. و»عبدالكريم« مختلف فيه .

126. (392) (6113)- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı Rukiye (radıyallahu anhâ)'nin cariyesi Ümmü Ayyaş (radıyallahu anhâ) demiştir ki: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) oturuyor olduğu halde ben kendim ayakta olduğum halde (gerekli hizmetleri yaparak) ona abdest aldırırdım."[186]

*** UYKUDAN UYANINCA EL YIKANIR**

127. 6114. 394. حَدّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ، وَجَابِرُ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَقِيلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَ ◌َ يُدْخِلْ يَدَهُ فى ا''نَاءِ حَتّى يَغْسِلَهَا«.في الزوائد: إسناده صحيح على شرط مسلم.

127. (394) (6114)- Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz uyanınca elini yıkamadıkça su kabına sokmasın."[187]

*** ABDESTTE BESMELE**

128. 6115. 397. حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، مُحَمّدُ بْنُ اَعَ◌َءِ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ. ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ. قَالُوا: ثَنَا كَثِيرُ ابْنُ زَيْدٍ، عَنْ رُبَيْحِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ #: قَالَ » َ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ«.في الزوائد: هذا حديث حسن .

128. (397) (6115)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Üzerine besmele çekmeyenin abdesti yoktur."[188]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zahiri, abdest için besmele çekmenin farz olduğunu ifade etmektedir. Ancak, fukaha bu mevzuda gelen başka hadisleri de gözönüne alarak, bunun zahiriyle amel etmemiş, besmelenin abdestte sünnet olduğuna hükmetmiştir."[189]

129. 6116. 400. حَدّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ الْمُهَيْمِنِ بْنِ عَبَّاسِ ابْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ # قَالَ: » َ صَ◌َةَ لِمَنْ َ وُضُوءَ لَهُ. وَ◌َ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ. وَ◌َ صَ◌َةَ لِمَنْ َ يُصَلِّي عَلى النَّبِيِّ. وَ◌َ صَ◌َةَ لِمَنْ َ يُحِبُّ ا''نْصَارَ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: حَدّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا عِيسى)عُبَيْسُ(بْنُ مَرْحُومٍ الْعَطَّارُ. ثَنَا عَبْدُالْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبَّاسٍ فَذَكَرَ نَحْوَهُ.في الزوائد: ضعيف، تفاقهم على ضعف عبدالمهيمن.وقال السندىّ: لكن لم ينفرد به عبدالمهيمن، فقد تابعه عليه ابن أخى عبدالمهيمن. رواه الطبرانيّ في المعجم الكبير .

129. (400) (6116)- Sehl İbnu Sa'd es Saîdî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Abdesti olmayanın namazı yoktur. Abdest alırken Allah'ın ismini zikretmeyenin de abdesti yoktur. Resulullah'a salat (u selam) okumayanın da namazı yoktur. Keza Ensar'ı sevmeyenin de namazı yoktur."[190]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, abdestsiz olarak farz, vacib, nafile hiçbir namazın kılınamayacağını, kılındığı takdirde kabul edilmeyeceğini ifade etmektedir. Ulema bu meselede ihtilaf etmez: Abdest alabilecek durumda olan bir kimsenin abdestsiz namaz kılmaması gerekir. Ancak, abdest almaya güç yetirememek, su bulamamak veya su olsa bile can tehlikesi ile suya gidememek, sağlığa suyun zarar vermesi gibi hallerde teyemmüm abdestin yerine geçebilir.Teyemmümün ne şekilde olacağı hangi şartlarda caiz olacağı ilgili bahiste açıklandı.
2- Hadiste temas edilen diğer bir husus abdest sırasında Allah'ın zikridir. Allah'ın zikri besmele çekmekle tahakkuk edebileceği gibi, hamd ile de, kelime-i tevhid, kelime-i şehadetin söylenmesiyle de tahakkuk eder. Ancak, me'sur olarak, hadislerde bismillahi velhamdülillahi cümlesi, بِسْمِ اللهِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُلله عَلى دينِ اِسْلاَم cümlesi tavsiye edilmiştir.Esasen, Resulullah başka hadislerinde her bir hayırlı ve meşru işin besmele veya hamdele ile başlamasını, aksi takdirde hayrının güdük kalacağını irşad buyurmuştur. Abdest gibi hayrı pek ziyade olan bir amelin besmele ile başlamasının ve abdest boyunca zikrullahın devam etmesinin ehemmiyetine elbette dikkat çekilecektir. Resulullah Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'ye şöyle buyurmuşlardır: "Ey Ebu Hureyre, abdest almak istediğin vakit بِاسْمِ اللهِ وَالْحَمْدُلله
"Allah'ın adıyla başlar, (bu hayrı müyesser kılan) Allah'a hamdederim" de. Zira böyle dersen, aldığın bu abdest bozuluncaya kadar, amelini yazmakla muvazzaf melekler, senin için sevap yazarlar."Abdest alırken besmele çekmemenin hayırda meydana getireceği "güdüklük"ü bir başka hadis şöyle açıklar: "Kim abdest alırken zikrullah da bulunursa bu, onun bütün bedenine bir temizlik sağlar. Kim de Allah'ın adını zikretmeden abdest alırsa, bu da onun sadece abdest uzuvlarına bir temizlik sağlar."
3- Hadis, zikrullah olmayan abdestin abdest sayılmayacağını da ifade etmektedir. Hadisin zahiri, her ne kadar böyle bir abdestin batıl olduğunu ifade etmekte ise de, alimler, başka rivayetlerde gelen tasrihata dayanarak bunu kemale hamletmişlerdir. Yani, "zikrullah olmayan abdest, kâmil, mükemmel bir abdest değildir" demişlerdir.Zahiriye mezhebi, zikrullahsız abdestin butlanına hükmetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve diğer birkısım alimler, "zikrullahı bile bile terkedenin abdesti batıldır, unutarak terkedeninki batıl değildir" demiştir. Hanefîler, Şafiîler ve Malikîler ise, zikrullahın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Bir görüşünde Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmetmiştir.Gusül, teyemmüm, abdest aynı hükme tabidir.[191]

*** TEK AVUÇ SU İLE MAZMAZA İSTİNŞAK**

130. 6117. 404. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ خَيْرٍ، عَنْ عَلِيٍّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # تَوَضَّأَ فَمَضْمَضَ ثَلاثاً، وَاسْتَنْشَقَ ثَلاثاً، مِنْ كَفٍّ وَاحِدٍ.في الزوائد: رواه بان خزيمة وابن حبان في صحيحهما، من طريق خالد بن علقمة .

130. (404) (6117)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldı. Bu esnada bir avuç su ile üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu."[192]

AÇIKLAMA:

1- Mazmaza; suyu ağızda dolaştırarak ağzı yıkamaktır, istinşak ise burna su çekerek burnu yıkamaktır. Dilimize bu iki kelime de dinî tabir olarak girmiştir. İstinşak bazı hadislerde istinsar kelimesiyle de ifade edilmiştir. Mazmazanın kâmil manada gerçekleşmesi, suyun ağızda çalkalanmasına bağlı ise de, cumhur bunu şart koşmamıştır. Ağza alınan suyun dışarı atılması esastır.Sadedinde olduğumuz hadis, tek avuç su ile hem mazmaza hem de istinşakın üçer sefer yapıldığını ifade eder. Ancak her seferinde ayrı ayrı suyu avuçladığını ifade eden rivayetler de var. Keza ağıza bir kere, burna bir kere su verdiğini ifade eden rivayetler de mevcuttur. Aynî bu meselede geniş bir tahlille bir çok rivayetleri kaydeder. Mazmaza ve istinşakı başka tarzlarda tarif eden rivayetler de var. Şu halde abdestin bir teferruatı olan bu temizliği Aleyhissalâtu vesselâm şartlara ve zamana göre farklı şekillerde yapmış olmalıdır.Bu meselede Nevevî'nin şu özetlemesini kaydederek teferruata girmeyeceğiz: "Ağız ve buruna ne şekilde su alınırsa alınsın dinin gerekli kıldığı) mazmaza ve istinşak hasıl olur." Zikredilen ihtilaf en güzeli hakkındadır.
2- Mazmaza ve istinşakın hükmü gusül ve abdestte mezhepten mezhebe farklıdır.

***** Hanefîlere göre bunlar abdestte sünnet, gusülde farzdır. Zeyd İbnu Ali ve Süfyan-ı Sevrî de böyle hükmetmiştir.
***** Şafiîlere ve Malikîlere göre hem abdestte ve hem gusülde sünnettir. Çünkü bunlara göre, ağız ve burun vücudun içi sayılır, "iç"in yıkanması gerekli değildir. Zührî, Hasan Basrî, Katâde, Rabia, Evzai, Leys İbnu Sa'd, İbnu Cerir et Taberi daha nice selef uleması bu görüştedirler.
***** Birçok meselede olduğu gibi bunda da Ahmed İbnu Hanbel'den birkaç görüş rivayet edilmiştir. Meşhur görüşüne göre mazmaza ve istinşak hem abdest ve hem de gusülde vacibtir. Abdurrahman İbnu Ebi Leyla, İshak İbnu Rahuye, Kasım İbnu Muhammed ve el-Müeyyed Billah gibi bir kısım alimler de bu görüştedir.
***** Ahmed İbnu Hanbel'in diğer bir görüşüne göre, istinşak abdest ve gusülde vacibtir, mazmaza ise sünnettir. Davud-u Zâhirî, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd gibi başka bazıları da bu görüştedir.Hepsi de görüşlerinde rivayete dayanır.[193]

*** UZUVLARI BİRER KERE YIKAYARAK ABDEST**

131. 6118. 412. حدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا رِشْدِينُ بْنُ سَعْدٍ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ شُرَحْبِيلَ، عَنْ زَيْدِ ابْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ # فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ تَوَضَّأَ وَاحِدَةً وَاحِدَةً.في الزوائد: إسناده واه، لضعف رشدين بن سعد .

131. (412) (6118)- Hz.Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Tebük Seferi sırasında abdest uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest alırken gördüm." [194]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak sünnettir, ikişer ve hatta birer defa yıkayarak da abdest alınabilir. Hepsi Resulullah'ın tatbikatında görülmüştür. Sadedinde olduğumuz hadis, birer kere yıkayarak aldığını göstermektedir. Bunun sefer sırasında olması, bu tarz abdeste suyun az bulunma veya zaman bakımından sıkışma gibi durumlarda başvurulmasının "sünnet" olacağına işaret sayılabilir. [195]

*** UZUVLARI ÜÇER KERE YIKAYARAK ABDEST**

132. 6119. 416. حدّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا عِيسى بْنُ يُونُسَ، عَنْ فَائِدٍ، أَبِي الْوَرْقَاءِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ # تَوَضَّأَ ثَلاَثاً ثَلاَثاً، وَمَسَحَ رَأسَهُ مَرَّةً.في الزوائد: هذا ا''سناد ضعيف. فائد بن عبدالرحمن قال فيه البخاريّ: منكر الحديث. وقال الحاكم: روى عن ابن أبي أوفى أحاديث موضوعة. نعم، المتن رواه النسائي في الصغرى من حديث عليّ بن أبي طالب .

132. (416) (6119)- Abdullah İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı abdest alırken gördüm (yıkanacak uzuvlarını) üçer kere yıkamış, başına da bir kere meshetmişti."[196]

AÇIKLAMA:

Bu hükmü ifade eden başka rivayetler de gelmiştir. Abdest almada başın bir kere meshi esas olmakla birlikte, Aleyhissalâtu vesselâm'ın iki ve hatta üç kere meshettiğine dair rivayetler de gelmiştir; Aynî, bunları mahrec ve kaynaklarını da göstererek kaydeder.[197]

133. 6120. 417. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ ا''شْعَرِيِّ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَتَوضَّأُ ثَلاَثاً ثَلاَثاً.في الزوائد: هذا ا''سناد ضعيف. وليث هو ابن أبي صيف.وقال السندي: وشهر، قد تكلموا فيه.

133. (417) (6120)- Ebu Malik el-Eş'arî anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (uzuvlarını) üçer sefer yıkayarak abdest alırdı."[198]

*** UZUVLARI BİR, İKİ, ÜÇ KERE YIKAYARAK ABDEST**

134. 6121. 419. حدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَ◌ّدٍ الْبَاهِلِيُّ. حَدّثَنِي مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِالْعَزِيزِ الْعَطَّارُ. حَدَّثَنِي عَبْدُالرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ # وَاحِدَةً وَاحِدَةً. فَقَالَ »هذا وُضُوءُ مَنْ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَ◌ةً إِ بِهِ« ثُمَّ تَوَضَّأَ ثِنْتَيْنِ ثِنْتَيْنِ. فَقَالَ »هَذَا وُضُوءُ الْقَدْرِ مِنَ الْوُضُوءِ«. وَتَوَضَّأَ ثَثاً ثَثاً. وَقَالَ: »هذا أَسْبَغُ الوُضُوءِ. وَهُوَ وُضُوئِي وَوُضُوءُ خَلِيلِ اللهِ إِبْرَاهِيمَ. وَمَنْ تَوَضَّأَ هكذَا ثُمَّ قَالَ عِنْدَ فَرَاغِهِ: أَشْهَدُ أَنْ إِلهَ إِ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ ورَسُولُهُ، فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ«.في الزوائد: في ا‘‘سناد، زيد العمّيّ وهو ضعيف. وعبدالرحيم متروك، بل كذاب. ومعاوية بن قرة لم يلق ابن عمر. قاله ابن حاتم في العلل. وصرّح به الحاكم في المستدرك .

134. (419) (6121)- Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir defasında abdest uzuvlarını) birer kere yıkayarak abdest aldı ve: "Bu abdest, Allah'ın bunsuz hiçbir namazını kabul etmeyeceği kimsenin abdestidir!" buyurdu. Sonra abdest uzuvlarını ikişer sefer yıkayarak aldı ve: "Bu, abdestlerin kıymetlisidir!" buyurdu. Sonra üçer sefer yıkayarak abdest aldı ve:"Bu, abdestin en mükemmel olanıdır. Ayrıca bu, hem benim, hem de Halilullah olan Hz. İbrahim aleyhisselam'ın abdestidir. Kim bu şekilde abdest alır, tamamlayınca da eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve elçisidir" derse kendisine cennetin sekiz kapısı birden açılır, hangi kapısından dilerse ondan içeri girer!" buyurdular." [199]

AÇIKLAMA:

1- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde abdestin meşru çeşitlerini öğretmektedir. Buna göre bütün uzuvların birer kere yıkanması suretiyle alınan abdest, namazın kabul edilmesi için şart olan temizliğin asgarî şartını yerine getirmektedir. Bu kadarcık bir temizlik yapılmadan kılınan namaz makbul değildir. Sözgelimi, abdest uzuvlarından birinin yıkanmaması veya "yıkama" manasını ifade etmeyecek şekilde ıslak bezle silinmesi abdest sayılmayacaktır.
2- Hadiste abdest işinin mutlak su ile yapılacağı manası da mevcuttur. Öyleyse bunun dışına çıkan mayilerle abdest caiz olmamalıdır. Sözgelimi gül suyu her ne kadar temiz ise de, onunla abdest caiz değildir.
3- Hadis, abdestin en mükemmel şeklini de belirtmektedir: Abdest uzuvlarını üçer sefer yıkamak. Şu halde daha fazla yıkanması hiss-i zahirimize göre temizliği daha da artıracak gibi gelirse de, hakikat-ı diniye noktasından öyle değildir. Üçten fazlası israf addedilmiştir ve bunun mekruh olduğu başka rivayetlerde belirtilmiştir. Hadis, uzuvların üçer sefer yıkanmasına dair sünnetin Hz. İbrahim aleyhisselam'a dayandığını belirtir. Bazı rivayetlerde "Bu, benden önceki peygamberlerin abdestidir" diye ifade edilmiştir.
4- Hadis, abdestle ilgili mühim bir adaba da yer vermiştir. Abdest kelime-i şehadetle son bulmalıdır. Bu, abdestte kemalin zirvesini teşkil etmektedir.
5- Sadedinde olduğumuz hadis, abdest yoluyla temizlik işinin, insanlara daha önceki devirlerde de teşrî edildiğini gösterir. Esasen pekçok ayet, eski peygamberlerin, beşeriyete namaz, oruç, zekat gibi dinimizde yer alan ibadetleri emrettiğini belirtmektedir. Esasen "Şurası muhakkak ki, Allah katında muteber din İslam'dır" (Al-i İmran 19) ayetinde bidayetten beri insanlığa tek dinin teşrî edildiği, buna da İslam dendiği haber verilmektedir. Bunu, bazı teferruatta farklı olsa da esas prensiplerde müştereklik diye anlayabiliriz.Son olarak şunu da belirtelim: Hadiste temas edilen hususlar, başka rivayetlerdede aynen gelmiştir.[200]

135. 6122. 420. حَدّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ قَعْنَبٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَرَادَةَ الشَّيْبَانِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ الْحَوَارِيِّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # دَعَا بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ مَرَّةً. فَقَالَ: »هذَا وظِيفَةُ الْوُضُوءِ« أَوْ قَالَ: »وُضُوءُ مَنْ لَمْ يَتَوَضَّأْهُ لَمْ يَقْبَلِ اللهُ لَهُ صَ◌ةً« ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ: »هذَا وُضُوءُ مَنْ تَوَضَّأَهُ أَعْطَاهُ اللهُ كِفْلَيْنِ مِنَ ا‘جْرِ« ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَثاً ثَثاً. فَقَالَ: »هذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ قَبْلِي«في الزوائد: في إسناده زيد، العمّي ّ هو، ضعيف. وكذا الرواي عنه. ورواه ا‘‘مام أحمد في مسنده عن أبي إسرائيل عن زيد العمّيّ عن نافع عن ابن عمر .

135. (420) (6122)- Übey İbnu Ka'b (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) su getirtip (uzuvlarını) birer birer yıkayarak abdest aldı."İşte bu abdest vazifesidir!" buyurdu. Yahut da: "İşte bu, yapmadığı takdirde, Allah'ın namazını kabul etmeyeceği, kişinin (yapması gereken asgarî) abdestidir!" buyurdu. Sonra ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı. Sonra:"Bu da, Allah'ın ücretini iki hisse verdiği kimsenin abdestidir!"

buyurdu. Üç sefer yıkayarak abdest aldı ve: "İşte bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir!" buyurdu."[201]

*** ABDESTTE İKTİSAD**

136. 6123. 424. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ أبِيهِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: رَأى رَسُولُ اللهِ # رَجُ ًً يَتَوَضَّأُ فَقَالَ: » َ تُسْرِفْ . َ تُسْرِفْ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. بقية مدلّس .

136. (424) (6123)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest alan bir adam görmüştü: "İsraf etme! İsraf etme!" buyurdular."[202]

137. 6124. 425. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا قُتَيْبَةُ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَ ًَة، عَنْ حُيَيّ بْنِ عَبْدِاللهِ الْمَعَافِرِيّ، عَنْ أبِي عَبْدِالرَّحْمنِ الْحُبُلِيّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ أنَّ رَسُولَ اللهِ # مَرَّ بِسَعْدٍ، وَهُوَ
يَتَوضَّأ. فقَالَ: »مَا هذَا السَّرَفُ؟« فقَالَ: أفِي الْوُضُوءِ إسْرَافٌ؟ قَالَ: »نَعَمْ. وَإنْ كُنْتَ عَلى نَهَرٍ جَارٍ«.في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف حي بن عبداللهِ وابن لهيعة .

137. (425) (6124)- Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), abdest almakta olan Sa'd'a uğramıştı:"Bu israf da ne?" buyurdular. Sa'd: "Abdestte dahi israf olur mu?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:"Evet! cevabını verdi, akan bir nehir üzerinde olsan bile!"[203]

AÇIKLAMA:

Nevevi'nin de ifade ettiği üzere, İslam uleması bu ve benzeri hadislerden hareketle, abdest sırasında fazla su kullanmayı, deniz kenarında bile olsa "mekruh" addetmekte icma etmiştir. Kerahati, tahrime hamleden olmuş ve hatta "haram" diyen de bulunmuş ise de, esahh olanı tenzihe hamletmektir.Bu yasakta şeriat-ı garranın başka maksadları bulunduğu için, suyun nehirde bedava akması gibi fevkalâde bolluğu kerahati ortadan kaldırmıyor. Buradaki makasıd-ı şer'iyyeden biri, kişiye, günde beş kere "israfın kötülüğü"nü hatırlatmak, bir değeri de "tabiata saygı"yı zihinlerde tesbit etmek olmalıdır.Hanefî alimler, kişinin kendi sahip bulunduğu suda veya kullanılması mübah olan suda israfın tahrimen mekruh, mescidlere vakfedilen sularda israfın ise, haram olduğuna hükmetmişlerdir.[204]

*** ABDESTTE İSBAG: MÜKEMMEL ABDEST**

138. 6125. 427. حَدّثَنَا أبُو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيى بْنُ أبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمّدٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ صَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ؛ أنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »أ أدُلُّكُمْ عَلى مَا يُكَفِّرُ اللهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَزِيدُ بِهِ فِي الْحَسَنَاتِ؟« قَالُوا: بَلى.
يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: »إسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلى الْمَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الْخُطَا إلى الْمَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّ ًَةِ بَعْدَ الصَّ ًَةِ«.في الزوائد: حديث أبي سعيد رواه ابن حبان في صحيحه. وله شاهد في صحيح مسلم وغيره .

138. (427) (6125)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Yaptığınız taktirde Allah'ın günahlarınızı affedip, sevabınızı artırdığı ameli size söyleyeyim mi?""Evet ey Allah'ın Resulü, söyleyin!" dediler."Sıkıntıya rağmen abdesti mükemmel yapmak, mescidlere çok yürümek, bir namazdan sonra müteakip namazı beklemek."[205]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada, kulluk edebinin mühimlerine irşad buyurmaktadır: Abdestin her halukârda mükemmel olması: Sıkıntı, çok soğuk, çok sıcak, hastalık, suyun parayla ve pahalı olması... gibi durumlardan ileri gelebilir. Mescidlere çok yürümek: Mescid uzak dahi olsa namazları orada kılmak veya her vakti mescidde kılmak demektir. Namazı kılınca, zihnen ikinci namaza hazırlıklı olmak, abdestli bulunmak, vaktin girip girmediğini

takip etmek, namazı ilk vaktinde cemaatle kılma gayretinde olmakla da Aleyhissalâtu vesselâm'ın belirttiği üçüncü şart gerçekleşir.[206]

*** SAKALI HİLALLEME**

139. 6126. 431. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ حَفْصِ بْنِ هِشَامِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ثَنَا يَحْيى بْنُ كَثِيرٍ، أَبُو النَّضْرِ، صَاحِبُ الْبَصْرِيِّ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # إِذَا تَوَضَّأَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ وَفَرَّجَ أَصَابِعَهُ مَرَّتَيْنِ.في الزوائد: في إسناد حديث أنس هذا، يحيى بن كثير، وهو ضعيف، وشيخه يزيد .

139. (431) (6126)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldığı zaman mübarek parmaklarını açarak sakalını hilaller ve bunu iki sefer yapardı."[207]

140. 6127. 432. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبٍ. ثَنَا ا'وْزَاعِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْوَاحِدِ ابْنُ قَيْسٍ. حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # إِذَا تَوَضَّأَ عَرَكَ عَارِضَيْهِ بَعْضَ الْعَرْكِ، ثُمَّ شَبَّكَ لِحْيَتَهُ بِأَصَابِعِهِ مِنْ تَحْتِهَا.في الزوائد: في إسناده عبدالواحد، وهو مختلف فيه .

140. (432) (6127)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), abdest alınca, yanaklarını biraz ovduktan sonra sakalını alt kısmından (yukarı doğru) parmaklarıyla karıştırdı."[208]

141. 6128. 433. حَدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقِّيُّ. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ رَبِيعَةَ الْكِلاَبِيُّ. ثَنَا وَاصِلُ ابْنُ السَّائِبِ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ أَبِي سَوْرَةَ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ ا'نْصَارِيِّ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ # تَوَضَّأَ فَخَلَّلَ لِحْيَتَهُ.في الزوائد: هذا إسناده ضعيف، تفاقهم على ضعف أبي سورة وواصل الرقاشيّ .

141. (433) 6128)- Ebu Eyyub el-Ensarî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın abdest alınca sakalını hilallediğini gördüm."[209]

* BAŞI MESH

142. 6129. 437. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الْحَارِثِ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا يَحْيى بْنُ رَاشِدٍ الْبَصْرِيُّ، عَنْ يَزِيدَ، مَوْلى سَلَمَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ ا'كْوَعِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ # تَوَضَّأَ فَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً.في الزوائد: إسناد حديث سلمة ضعيف. محمد بن الحارث، ذكره ابن حبان في الثقات وقال: يخطئ. ويحيى بن راشد ضعيف .

142. (437) (6129)- Seleme İbnu'l-Ekva (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı abdest alırken gördüm, başını bir kere meshetmişti."[210]

*** KULAKLAR BAŞTANDIR**

143. 6130. 443. حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »ا'ُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ«.في الزوائد: هذا إسناد حسن. إن كان سويد بن سعيد حفظه .

143. (443) (6130)- Abdullah İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kulaklar baştan (sayılır, yüzden sayılmaz)" buyurdular."[211]

AÇIKLAMA:

İbnu Mace bu hadisi Ebu Hureyre (radıyallahu anh)'den de kaydetmiştir. Hanefîler, bunu esas alarak kulağın meshi için ayrı bir suya gerek görmemişlerdir. Şafiîler, kulağı baştan saymaz, müstakil bir uzuv addeder ve başınkinden ayrı bir su ile mesheder. İmam Malik ve Ahmed İbnu Hanbel kulakları baştan bir parça saysa da ayrı bir su ile meshetmeye hükmederler.[212]

*** PARMAKLARI HİLALLEME**

144. 6131. 447. حَدّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي الزّنَادِ، عَنْ مُوسى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ صَالِحٍ، مَوْلى التَّوْأَمَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِذَا قُمْتَ إِلى الصَّ◌ةِ فَأَسْبَغِ الْوُضُوءَ وَاجْعَلِ الْمَاءَ بَيْنَ أَصَابعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ«.في الزوائد: رواه الترمذي أيضا. وصالح مولى التوأمة، وإن اختلط بأخرةٍ، لكن روى عنه موسى بن عقبة قبل اختط. فالحديث حسن كما قال الترمذي .

144. (447) (6131)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Namaza kalktığın vakit abdesti mükemmel yap. (Bu cümleden olarak) suyu ayak ve el parmaklarının arasına iyice ulaştır." [213]

145. 6132. 449. حَدّثَنَا عَبْدُالْمَلِكِ بْنُ مُحَمّدٍ الرَّقَاشِيُّ. ثَنَا مَعْمَرُ بْنُ مُحَمّدٍ بْنِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ. ثَنَا أَبِي، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ حَرَّكَ خَاتَمَهُ.في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف معمر وأبيه محمد بن عبدالله .

145. (449) (6132) Ubeydullah İbnu Ebi Rafi (radıyallahu anh) babasından naklen anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest alınca altına su ulaşsın diye yüzüğünü oynatırdı."[214]

* ÖKÇELERİ YIKAMAK

146. 6133. 454. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا ا'حْوَصُ◌ُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي كُرَيْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ مِنَ النَّارِ«.في الزوائد: قلت أصله في الصحيحين من حديث عبدالله بن عمرو، ومن حديث أبي هريرة. وفي مسلم من حديث عائشة، وحديث جابر، رجال إسناده ثقات. إ أن أبا إسحاق كان يدلس، واختلط بأخَرَةٍ .

146. (454) (6133)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Abdest sırasında yıkanmayan) ökçe üzerindeki kalın sinirlerin vay ateşten çekeceklerine!"[215]

147. 6134. 455. حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ، وَعُثْمَانَ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَاَ: ثَنَا الْوَلِيدُ ابْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا شَيْبَةُ بْنُ ا'حْنَفِ، عَنْ أَبِي سَّ◌َمٍ ا'سْوَدِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ ا'شْعَرِيِّ. حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِاللهِ ا'شْعَرِيُّ، عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَيَزِيدَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، وَشُرَحْبِيلَ ابْنِ حَسَنَةَ، وَعَمْرِو بْنِ الْعَاصِ؛ كُلُّ هؤُ◌َءِ سَمِعُوا مِنْ رَسُولِ اللهِ # قَالَ: »أَتِمُّوا الْوُضُوءَ. وَيْلٌ لِ'عْقَابِ مِنَ النَّارِ«.في الزوائد: إسناده حسن. ما علمت في رجاله ضعفا .

147. (455) (6134)- Halid İbnu'l-Velid, Yezid İbnu Ebi Süfyan, Şurahbil İbnu Hasene, Amr İbnu'l-As radıyallahu anhüm ecmain'den herbiri, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: "Abdesti mükemmel alın! (Abdest sırasında iyi yıkanmayan) ökçelerin vay ateşten çekeceklerine!" [216]

*** AYAKLARIN YIKANMASI**

148. 6135. 457. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ ابْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # تَوَضَّأَ فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَثاً ثَ◌ثاً.في الزوائد: إسناده حسن .

148. (457) (6135)- Mikdam İbnu Ma'dikerb (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), abdest aldı ve ayaklarını üçer sefer yıkadı."[217]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, bu hadisler de abdest sırasında ayakların mükemmel şekilde yıkanmasını amirdir. Çıplak ayağa meshetmenin Sünnî kaynaklarda delili yoktur. Ayakların yıkanmasını amir olan hadisler mütevatirdir. Kemal İbnu'l-Hümam, Fethu'l-Kadir'de bu hususta 34 sahabeden rivayet bulunduğunu tahkike dayanarak belirtir.Müteakip hadiste görülen İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın Kur'an'dan istinbatı, bizzat kendi açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Ashab'ın bi'l-ittifak takip ettiği amele muhaliftir. İbnu Hacer, Abdurrahman İbnu Ebi Leyla'nın: "Ashab-ı Kiram hazeratı abdestte ayakları yıkamada icma etmiştir" şeklinde Said İbnu Mansur'dan bir rivayette bulunduğunu kaydeder. Sahabelerin ayağı yıkamada icmaı, -şayet var idiyse- mesh hükmünün neshine delil olur. Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini Ashab'ın icmaına uygun şekilde açıklamak gerekeceği, izah gerektirmeyen bir husustur.İbnu Abbas'ın, meshe cevaz veren ifadesi, önce de belirtildiği üzere çeşitli yorumlarra tabi tutulmuştur. İbnu Hacer, İbnu Abbas'ın bu fetvasından rücu ettiğini de belirtir. Her halukârda tevatüren sabit olan "yıkama" emri karşısında şaz, münferid rivayetlerin hükmüne göre amel etmek büyük hatadır.[218]

149. 6136. 458. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ رَوْحِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرُّبَيِّعِ؛ قَالَتْ: أَتَانِي ابْنُ عَبَّاسٍ فَسَأَلَنِي عَنْ هذَا الْحَدِيثِ. تَعْنِي حَدِيثَهَا الّذِي ذَكَرَتْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # تَوَضَّأَ وَغَسَلَ رِجْلَيْهِ. فَقال ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ

النَّاسَ أَبَوْا إِلاَّ الْغَسْلَ. وَلاَ أَجِدُ فِى كِتَابِ اللهِ إِلاَّ الْمَسْحَ.في الزوائد: إسناده حسن .

149. (458) (6136)- Rübeyyi' (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana gelerek, şu malum hadisten sordu. -Burada Rübeyyi' "Resulullah abdest aldı ve ayaklarını yıkadı" şeklinde yaptığı rivayeti kasteder- ve bana dedi ki: Halk (yani bütün Ashab-ı Kiram hazeratı) ayakları yıkamaktan başka bir şeyi caiz görmezler. Halbuki ben, Kitabullah'ta sadece mesh görüyorum."[219]

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakılmalıdır[220]

*** ABDESTTEN SONRA ETEGE SU SERPME**

150. 6137. 462. حَدّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمّدٍ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا حَسَّانُ بْنُ عَبْدِاللهِ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ عَقِيلٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ؛ قَالَ: حَدّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »عَلَّمَنِي جِبْرَائِيلُ الْوُضُوءِ. وَأَمَرَنِي أَنْ أَنْضَحَ تَحْتَ ثَوْبِي، لِمَا يَخْرُجُ مِنَ الْبَوْلِ بَعْدَ الْوُضُوءِ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: ثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ح وَثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ يُوسُفَ التِّنِّيسِيُّ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف ابن لهيعة .

150. (462) (6137)- Zeyd İbnu Harise anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Cebrail aleyhisselam bana abdesti öğretti. Bu meyanda bana, abdestten sonra, çıkacak bevl (sızıntısından hasıl olacak vesveseyi önleme) için elbisemin altına su serpmemi emretti."[221]

151. 6138. 464. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا قَيْسٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُول اللهِ # فَنَضَحَ فَرْجَهُ.في الزوائد: في إسناده قيس بن عاصم وهو ضعيف.

151. (464) (6138)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldı ve fercine (ön tarafına) su serpti."[222]

AÇIKLAMA:

Abdest bozduktan sonra istibra denen, idrar yolundan gelen sızıntının temizlenmesi gerekir. Şu halde bir müddet bekleyerek istibra yapılıp abdest alınınca ön kısımda tabii olarak hissedilecek serinlik, abdestin bozulmuş olma vesvesesine meydan verebilir. Bunu önlemek maksadıyla kolaylık dini olan İslam, donun ön kısmına su serpmeyi teşrî etmiştir. Tirmizi'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm, bunun Cebrail tarafından emredildiğini belirtir. Ancak bu emir alimlerce: "Fercini yıka", "istibra et", "taşla istinca ile yetinme, su ile de taharetlen" gibi başka manalara da hamledilmiştir. Doğrusu, belirtilendir.[223]

*** ABDEST HAVLUSU**

152. 6139. 468. حدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَأَحْمَدُ بْنُ ا'زْهَرِ؛ قَاَ: ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ السِّمْطِ. ثَنَا الْوَضِينُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ مَحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ، عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # تَوَضَّأَ، فَقَلَبَ جُبَّةَ صُوفٍ كَانَتْ عَلَيْهِ، فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ.في الزوائد: إسناده صحيح. ورواته ثقات. وفي سماع محفوظ من سليمان، نَظَرٌ .

152. (468) (6139)- Selmanu'l-Farisî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldılar. Sonra üzerindeki yün cübbesini ters çevirip (iç tarafıyla) yüzlerini sildiler."[224]

*** ABDESTTEN SONRAKİ DUA**

152. 6140. 469. حدّثَنَا مُوسى بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ. ثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، وَزَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. قَالُوا: ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ وَهْبٍ، أبُو سُلَيْمَانَ النَّخَعِيُّ. قَالَ: حَدَّثَنِي زَيْدٌ الْعَمّيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ # قَالَ: »مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَالَ، ثَلاَثَ مَرَّاتٍ: أَشْهَدُ أنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فُتِحَ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ. مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ الْقَطَّانُ: ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ بِنَحْوِهِ.في الزوائد: في إسناده زيد العمّيّ وهو ضعيف.قال السنديّ: قلت لكن أصل الحديث صحيح من حديث عمر بن الخطاب. رواه مسلم وأبو داود والترمذي. كما رواه المصنف من رواية عمر أيضا. و عبرة بتضعيف الترمذي الحديث في رواية عمر، كما نبّه عليه، والعجب من صاحب الزوائد أنه اقتصر على كم الترمذي مع ثبوت الحديث في صحيح مسلم .

153. (469) (6140)- Hz. Enes anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim abdest alınca onu mükemmel kılar, sonra da üç kere: "Eşhedü enla ilahe illallalhu vahdehu la şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulühü" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı açılır, dilediğinden içeri girer."[225]

*** TUNÇ KAPLA ABDEST**

154. 6141. 472. حدّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ جَحْشٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ؛ أَنَّهُ كَانَ لَهَا مِخْضَبٌ مِنْ صُفْرٍ. قَالَتْ: كُنْتُ أُرَجِّلُ رَأْسَ رَسُولِ اللهِ # فِيهِ.في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات .

154. (472) (6141)- Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre, "Kendisinin sarıdan (tunçtan) bir teknesi vardı ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın saçlarını bu leğende tarardı."[226]

*** UYUYANIN ABDESTİ**

155. 6142. 475. حدّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا يَحْيى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # نَامَ حَتّى نَفَخَ. ثُمَّ قَامَ فَصَلّى.في الزوائد: هذا إسنادٌ رجالُه ثقات. إ أن فيه حجاجا، وهو ابن أرطاة، كان يدلّس .

155. (475) (6142)- Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (bir gün) horlayıncaya kadar uyudu. Sonra kalkıp namaz kıldı."[227]

156. 6143. 476. حَدّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ حُرَيْثِ بْنِ أَبِي مَطَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبَّادٍ، أَبِي هُبَيْرَةَ ا'نْصَارِيّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ نَوْمُهُ ذلِكَ وَهُوَ جَالِسٌ. يَعْنِي النَّبِيَّ #.في الزوائد: هذا إسناده ضعيف لضعف حريث. ورواه أبو داود والترمذي من وجه آخر، عن ابن عباس، بغير هذا السياق.قال السنديّ: قلت قد ضعّفه أبو داود من حيث ا''سناد ومن حيث المعنى .

156. (476) (6143)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o uykusu, kendisi yani Hz. Peygamber oturur iken olmuştur."[228]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın uykudan kalkıp abdest almadan namaz kıldığına dair rivayetler, şarihlerce şöyle izah edilir. Aslında uyku abdestin bozulmasına vesiledir Çünkü farkında olmadan, uyuyan yellenmiş olabilir. Buna rağmen Resulullah'ın abdest almadan namaz kılması, onun kalbinin uyumamış olmasındandır. Zira başka hadislerde "gözünün uyuduğu, kalbinin uyumadığı" belirtilmiştir.[229]

*** ZEKERE DEGİNCE ABDEST Mİ?**

57. 6144. 480. حَدّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا مَعْنُ بْنُ عِيسى ح وَحَدّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ، جَمِيعاً، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِذَا مَسَّ أَحَدُكُمْ ذَكَرَهُ، فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ«.في الزوائد: في إسناده مقال. عقبة بن عبدالرحمن ذكره ابن حباه في الثقات. وقال ابن المدينيّ شيخ مجهول، وباقى رجاله ثقات .

157. (490) (6144)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz zekerine (erkeklik uzvuna) dokunacak olursa ona abdest almak gerekir."[230]

158. 6145. 481. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْمُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ. ح وَحَدّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ أَحْمَدَ ابْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمّدٍ. قَاَ: ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ حَمِيدٍ. ثَنَا الْعَ○ءُ ابْنُ الْحَارِثِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ عَنْبَسَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ«.في الزوائد: في ا''سناد مقال. ففيه مكحول الدمشقيّ، وهو مدلّس، وقد رواه بالعنعنة فوجب ترك حديثه. سيما وقد قال البخاريّ وأبو زُرعة: إنه لم يسمع من عنبسة بن أبي سفيان. فا''سناد منقطع .

158. (481) (6145)- Ümmü Habibe ve Ebu Eyyub (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Fercine (cinsiyet uzvuna) dokunan abdest alsın" dediğini işitmişlerdir."[231]

159. 6146. 484. حَدّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ ابْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ # عَنْ مَسِّ الذَّكَرِ، فَقَالَ »إِنَّمَا هُوَ حِذْيَةٌ مِنْكَ«.في الزوائد: في إسناده جعفر بن الزبير. وقد اتفقوا على ترك حديثه واتهموه .

159. (484) (6146)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kişinin zekerine değmesinden sorulmuştu: "O senin vücudundan küçük bir et parçasından başka birşey değil" buyurdular."[232]

AÇIKLAMA:

Bu mevzuda gelen bütün rivayetleri değerlendiren İslam fakihlerinin birkısmı bu temasın abdesti bozmayacağına hükmederken, diğer bir kısmı da bozacağına hükmetmiştir. Bozmaz diyenler arasında Ebu Hanife, Kûfe ehli ve İbnu'l-Mübarek de vardır.[233]

*** ATEŞTE PİŞENDEN ABDEST Mİ?**

160. 6147. 487. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنَ خَالِدٍ ا'زْرَقُ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَى أُذُنَيْهِ وَيَقُولُ: صُمَّتَا إِنْ لَمْ أَكُنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »تَوَضَّؤُا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ«.في الزوائد: في إسناده خالد بن يزيد. وثقه جماعة وضعفه آخرون. والمتن معلوم بالصحة .

160. (487) (6147)- Yezid İbnu Ebi Malik'ten rivayet edildiğine göre, "Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) ellerini kulaklarının üstüne koyarak: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alın" dediğini işitmemişsem kulaklarım sağır olsun!" derdi."[234]

161. 6148. 489. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ. وَعَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، وَعَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: أَكَلَ النَّبِيُّ # وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ خُبْزاً وَلَحْماً، وَلَمْ يَتَوضَّؤُا.في الزوائد: رجال هذا ا''سناد ثقات.

161. (489) (6148)- Hz.Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer ekmek ve et yediler ve abdest tazelemediler."[235]

162. 6149. 492. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ بُشَيْرِ بْنِ يَسَارٍ. ثَنَا سُوَيْدُ بْنُ النُّعْمَانِ ا'نْصَارِيُّ؛ أَنَّهُمْ خَرَجُوا مَعَ رَسُولِ اللهِ # إِلى خَيْبَرَ. حَتّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ صَلّى الْعَصْرَ. ثُمَّ دَعَا بِأَطْعِمَةٍ، فَلَمْ يُؤْتَ إِّ بِسَوِيقٍ. فأَكَلُوا وَشَرِبُوا. ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ. فَمَضْمَضَ فَاهُ. ثُمَّ قَامَ فَصَلّى بِنَا الْمَغْرِبَ.في الزوائد: رجال إسناده ثقات .

162. (492) (6149)- Süveyd İbnu Nu'man el-Ensari'nin anlattığına göre, "Ashab'tan bir grup Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Hayber'e hareket ederler. Yolda Sahba nam mevkiye gelince ikindi kılınır. Aleyhissalâtu vesselâm yiyecek talep eder. Sadece kavud çıkarılır. Onlar yenilir, içilir. Sonra su talep eden Resulullah ağzını çalkayıp cemaate akşam namazı kıldırır."[236]
AÇIKLAMA:Ateşte pişen şeyi yiyince abdest alınacağına ve alınmayacağına dair başka rivayetler de var. Fukaha bu hususta ihtilaf etmiş olsa da, cumhur ateşte pişeni yemekle abdest gerekmeyeceğine hükmetmiş, diğer hadislerin mensuh olduğunu belirtmiştir.[237]

*** DEVE ETİ YEYİNCE ABDEST Mİ?**

163. 6150. 496. حَدّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ حَاتِمٍ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ، مَوْلى بَنِي هَاشِمٍ)وَكَانَ ثِقَةً. وَكَانَ الْحَكَمُ يَأْخُذُ عَنْهُ(ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: » تَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ وَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ ا''بِلِ« .

في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة وتدليسه. وقد خالفه غيره. والمحفوظ »عن عبدالرحمن بن أبي ليلى، عن البراء« .

163. (496) (6150) Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki:"Koyun sütünü içince abdest almayın, deve sütünü içince abdest alın."[238]

164. 6151. 497. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ ابْنِ عُمَرَ بْنِ هُبَيْرَةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُحَارِبَ بْنَ دِثَارٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ: سَمِعْتَ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »تَوَضَّؤْا مِنْ لُحُومِ ا'بِلِ،

وَ ۝ تَتَوَضَّؤُا مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ. وَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ ا‘‘بِلِ، وَ ۝ تَتَوَضَّؤُا مِنْ أَلْبَانِ الْغَنَمِ. وَصَلُّوا فِي مُرَاحِ الْغَنَمِ، وَ ۝ تُصَلُّوا فِي مَعَاطِنِ ا‘‘بِلِ«.في الزوائد: في إسناده بقية بن الوليد وهو مدلّس. وقد رواه بالعنعنة. رجاله ثقات. خالد بن عمر مجهول الحال .

164. (497) (6151)- Abdullah İbnu Amr anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Devenin etini yeyince abdest alın, koyunun etini yeyince abdest almayın. Deve sütü içince de abdest alın, koyun sütü içince abdest almayın; koyun ağılında namaz kılın, deve ağıllarında namaz kılmayın!" buyurdular."[239]

AÇIKLAMA:

Alimler, bu hadislerdeki "abdest (vudu)" kelimesini yıkamak manasında anlamış, daha yağlı olan deve eti yiyip sütü içilince, yağdan arınmak için ağzın yıkanmasının tavsiye edildiğini belirtmişlerdir. Müteakip hadis bu hususu te'yid eder.[240]

*** SÜT İÇİNCE MAZMAZA**

166. 6152. 500. حَدّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ.ثَنَا عَبْدُ الْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السّاعِدِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدّهِ؛ أَنّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ)مَضْمِضُوا مِنَ اللّبَنِ، فَإِنّ لَهُ دَسَمَاً(. في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عبد المهيمن. قال فيه البخاري: منكر الحديث. باتفاق .

165. (500) (6152)- Sehl İbnu Sa'd es-Saidi (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Süt içince ağzınızı su ile çalkalayın, çünkü o yağlıdır" buyurdular."[241]

*** ÖPME ABDESTİ BOZAR MI?**

166. 6153. 502. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. قَا: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا ا‘عْمَشُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَ۝ةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَبّلَ بَعْضَ نِسَائِهِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّ۝ةِ وَلَمْ يَتَوضَّأْ. قُلْتُ: مَا هِيَ إِّ أَنْتِ. فَضَحِكَتْ.هذا الحديث قد رواه أبو داود والنسائي بإسناد فيه إرسال. وارسال يضر، عند الجمهور، في احتجاج. وقد جاء بذلك ا‘‘سناد موصو، ذكره الدارقطنيّ. وقد رواه البزار بإسناد حسن. ورواه المصنف بإسنادين. فالحديث حجة باتفاق .

166. (502) (6153)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) hanımlarından birini öptü, sonra çıkıp namaza gitti, abdest almadı." (Ravi Urve der ki): "O mutlaka sendin!" dedim. Aişe güldü."[242]

167. 6154. 503. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ حَجّاجٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ زَيْنَبَ السَّهْمِيَّةِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَتَوَضّأُ ثُمّ يُقَبِّلُ وَيُصَلّي وَ ۝ يَتَوَضّأُ. وَرُبّمَا فَعَلَهُ بِي.في الزوائد: في إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلّس. وقد رواه بالعنعنة. وزينب، قال فيها الدارقطنيّ تقوم بها حجة.

167. (502) (6154)- Yine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest alır, sonra (zevcesini) öper ve abdest almadan namaz kılardı. Bunu bana yaptığı da olurdu."[243]

AÇIKLAMA:

"Öpme"nin, kadına değmenin abdesti bozup bozmayacağı ihtilaflı bir mevzudur. Ashab ve tabiinden birkısmı, Ebu Hanife, Süfyan-ı Sevrî ve Kûfe ehli öpmenin adesti bozmayacağına hükmetmişlerdir.İmam Malik, Şafii, Evzai, Ahmed ve İshak ise öpme ve değmenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir. Ancak Hanefiler de mübaşeret-i fahişenin abdesti bozacağına hükmetmişlerdir: Kadın ve erkek çıplak veya ince bir haille karınlarını veya müntesir bulunan uzuvlarını değdirdikleri takdirde yaşlık hasıl olmasa da abdest bozulur. Sadece İmam Muhammed, "Bu durumda da yaşlık hasıl olmadıkça abdest bozulmaz" demiştir.[244]

*** ABDEST ÜSTÜNE ABDEST**

168. 6155. 512. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ يَزِيدُ الْمُقْرِئُ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي غُطَيْفٍ الْهُذَلِيّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فِي مَجْلِسِهِ فِي الْمَسْجِدِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الصَّلاةُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلَّى، ثُمَّ عَادَ إِلى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْعَصْرُ قَامَ فَتَوضَّأَ وَصَلّى، ثُمَّ عَادَ إلى مَجْلِسِهِ. فَلَمَّا حَضَرَتِ الْمَغْرِبُ قَامَ فَتَوَضَّأَ وَصَلّى، ثُمَّ عَادَ إِلى مَجْلِسِهِ. فَقُلْتُ: أَصْلَحَكَ اللهُ. أَفَرِيضَةٌ أَمْ سُنَّةٌ، الْوُضُوءُ عِنْدَ كُلِّ صَلاةٍ؟ قَالَ: أَوَ فَطِنْتَ إِلَيَّ، وَإِلَى هذا مِنّي؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: . لَوْ تَوَضَّأْتُ لِصَلاةِ الصُّبْحِ لَصَلَّيْتُ بِهِ الصَّلَوَاتِ كُلَّهَا. مَالَمْ أُحْدِثْ. وَلَكِنّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى كُلِّ طُهْرٍ فَلَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ« وَإِنَّمَا رَغِبْتُ فِى الْحَسَنَاتِ.في الزوائد: مدار الحديث على عبدالرحمن بن زياد الإفريقيّ، وهو ضعيف. ومع ضعفه كان يدلّس. ورواه أبو داود والترمذي بغير ذكر القصة.

168. (512) (6155)- Ebu Gutayf el-Huzelî anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer'i, mesciddeki ders halkasında dinlemiştim. Namaz vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı, sonra tekrar tedris halkasına döndü. İkindi vakti olunca, yine kalkıp abdest aldı, namaz kıldı, tekrar yerine geldi. Akşam vakti girince, kalkıp abdest aldı ve namaz kıldı, sonra yerine geldi. Ben: "Allah seni ıslah buyursun, her namaz girince abdest almak farz mı sünnet mi?" dedim."Sen hep beni ve yaptığımı mı gözetledin?" dedi. "Evet!" dedim. Bunun üzerine: "Hayır" dedi ve açıkladı: "Eğer sabah namazı için abdest alsam onunla bütün namazları kılabilirim, (bu caizdir), yeter ki abdestimi bozmamış olayım. Ancak Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Kim abdest üzerine abdest alırsa ona on hasenat vardır" dediğini işittim de bu hasenelere talip oldum."[245]

*** ABDEST HADESTEN SONRA VACİPTİR**

169. 6156. 514. حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ مَعْمَرِ بْنِ رَاشِدٍ، عَنِ الزُّهْرِيّ. أَنْبَأَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ؛ قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ # عَنِ التَّشَبُّهِ فِي الصَّلاةِ. فَقَالَ: » لاَ يَنْصَرِفْ حَتّى يَسْمَعَ صَوْتاً أَوْ يَجِدَ رِيحاً«.في الزوائد: رجاله ثقات. إلا أنه معلل بأن الحفّاظ من أصحاب الزهريّ رووا عنه، عن سعيد بن عبدالله ابن زيد. وكان الإمام أحمد ينكر حديث المحاربيّ عن معمر، لأنه لم يسمع من معمر . سيما كان يدلّس .

169. (514) (6156)- Ebu Saidi'l-Hudri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a namazda abdestin bozulduğuna dair düşülecek şüpheden sorulmuştu, şöyle cevap verdi: "Kulağına bir ses, burnuna bir koku gelinceye kadar namazdan ayrılmasın."[246]

170. 6157. 516. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ يَشُمُّ ثَوْبَهُ. فَقُلْتُ: مِمَّ ذلِكَ؟ قَالَ: إِنّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ » لاَ وُضُوءَ إِلا مِنْ رِيحٍ أَوْ سَمَاعٍ«.في الزوائد: في إسناده عبدالعزيز وهو ضعيف.

170. (516) (6157)- Muhammed İbni Amr İbnu Ata rahimehullah anlatıyor: "Ben, Saib İbnu Yezid'i elbisesini koklarken gördüm ve: "Bunu niçin yapıyorsun?" diye sordum. Bana: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "Abdest, koku veya işitmek sebebiyle vacib olur!" dediğini işittim, bunun için kokluyorum" dedi.[247]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde müvesvis kimselere hitap edildiği bellidir. Çünkü ses işitmemiş, koku burnuna kadar gelmemiş bile olsa, kişi yel kaçırdığının idrakinde olunca abdesti bozulur, hadiste geçtiği üzere bir araştırmaya girişmesine hacet kalmaz. Ama vesveseli kimselere, şeriatımız böyle bir kolaylık yolu göstermiştir.[248]

*** KİRLENMEYEN SUYUN MİKTARI**

171. 518. 6158. حدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ الْمُنْذِرِ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ أَوْ ثَلاَثاً، لَمْ يُنَجِّسْهُ شَيءٌ«.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، وَأَبُو سَلَمَةَ، وَابْنُ عَائِشَةَ الْقُرَشِيُّ؛ قَالُوا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.في الزوائد: رجال إسناده ثقات. وقد رواه أبو داود والترمذي، ما خ قوله »أو ثث« .

171. (518) (6158)- Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Su iki veya üç kulle oldu mu onu hiçbir şey kirletmez."[249]

AÇIKLAMA:

Kulleteyn bahsi daha önce geçti.[250]

172. 519. 6159. حدّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيِّ # سُئِلَ عَنِ الْحِيَاضِ الّتِي بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ تَرِدُهَا السِّبَاعُ وَالْكِلاَبُ وَالْحُمُرُ. وَعَنِ الطَّهَارَةِ مِنْهَا؟ فَقَالَ: »لَهَا مَا حَمَلَتْ فِي بُطُونِهَا. وَلَنَا مَا غَبَرَ. طَهُورٌ«.في الزوائد: في إسناده عبدالرحمن قال فيه الحاكم: روى عن أبيه أحاديث موضوعة. قال ابن الجوزيّ: أجمعوا على ضعفه .

172. (519) (6159)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Mekke ile Medine arasında bulunan vahşi hayvanların, köpeklerin, eşeklerin uğradıkları havuzlar ve bunların suyu ile temizlik yapılıp yapılamayacağı hususunda sorulmuştu: "Karınlarında götürdükleri onlarındır, kalan da bizimdir, temizlikte kullanabilirsiniz" dedi."[251]

AÇIKLAMA:

Şarihler: "Resulullah'ın bu sözü, mezkur havuzların, iki kulle veya "büyük havuz" sınıfına girecek kadar çok suya sahip olduğuna hamledilir, aksi takdirde bu hadisten "vahşi hayvanların artığı temizdir" hükmü çıkarılamaz" demiştir.[252]

*** HAYIZ**

173. 520. 6160. حدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ طَرِيفِ بْنِ شِهَابٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا نَضْرَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: انْتَهَيْنَا إلى غَدِيرٍ. فَإِذَا فِيهِ جِيفَةُ حِمَارٍ. قَالَ فَكَفَفْنَا عَنْهُ. حَتّى انْتَهى إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ #، فقَالَ: »إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ« فَاسْتَقَيْنَا وَأَرْوَيْنَا وَحَمَلْنَا.في الزوائد: إسناد حديث جابر ضعيف، لضعف طريف بن شهاب. قال ابن عبدالبرّ: أجمعوا على أنه ضعيف .

173. (520) (6160)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz büyük bir su birikintisine rastladık, içerisinde eşek ölüsü vardı. Bu leş sebebiyle o sudan kullanmaktan kaçındık. Nihayet Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize uğradı. (Halimize muttali olunca): "Şurası muhakkak ki, suyu hiç bir şey kirletmez" buyurdular. Biz de oradan su aldık (hayvanlara) içirdik ve (kaplarımıza) su aldık." [253]

174. 521. 6161. حدّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيَّانِ. قَالاَ: ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا رِشْدِينُ. أَنْبَأنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »إِنَّ الْمَاءَ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ، إِلاَّ مَا غَلَبَ عَلى رِيحِهِ وَطَعْمِهِ وَلَوْنِهِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف رشدين.قال السنديّ: الحديث بدون استثناء، رواه النسائي وأبو داود والترمذي من حديث أبي سعيد الخدري .

174. (521) (6161)- Ebu Ümame el-Bâhilî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki suyu hiç bir şey kirletmez, yeter ki (pis madde) kokusuna, tadına ve rengine galebe çalmasın."[254]

AÇIKLAMA:

Bu bahis daha önce geçti, tekrar etmeyeceğiz.[255]

*** YEMEYE BAŞLAMAYAN ÇOCUGUN SİDİGİ**

175. 6162. 527. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أُمِّ كُرْزٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »بَوْلُ الْغُلاَمِ يُنْضَحُ، وَبَوْلُ الْجَارِيَةِ يُغْسَلُ«.في الزوائد: في إسناده انقطاع. فإن عمرو بن شعيب لم يسمع من أم كرز .

175. (527) (6162)- Ümmü Kürz (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Henüz yemek yemeyen) erkek çocuğun sidiğini temizlemek için su serpilir, kız çocuğunun sidiği ise yıkanarak temizlenir."[256]

AÇIKLAMA:

Bu mesele daha önce geçtiği üzere, Hanefîler başka delilleri esas alarak bu hadisle amel etmemiştir. [257]

*** SİDİK DEGEN TOPRAGIN TEMİZLENMESİ**

176. 6163. 530. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ الْهُذَلِيِّ؛ قَالَ مُحَمّدُ ابْنُ يَحْيى، وَهُوَ عِنْدَنَا ابْنُ أَبِي حُمَيْدٍ. ثَنَا أَبُو الْمَلِيحِ الْهُذَلِيُّ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلى النَّبِيِّ #، فَقَالَ: اللَّهُمَّ! ارْحَمْنِي وَمُحَمّداً. وَلاَ تَشْرِكْ فِي رَحْمَتِكَ إِيَّانَا أَحَداً. فَقَالَ: »لَقَدْ حَظَرْتَ وَاسِعاً، وَيْحَكَ! أَوْ وَيْلَكَ!« قَالَ، فَشَجَ يَبُولُ. فَقَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ #: مَهْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »دَعُوهُ« ثُمَّ دَعَا بِسَجْلٍ مِنْ مَاءٍ فَصَبَّ عَلَيْهِ.في الزوائد: إسناد حديث واثلة بن الأسقع ضعيف تفاقهم على ضعف عبدالله الهذليّ. قال الحاكم: يروي عن أبي المليح عجائب. وقال البخاري: منكر الحديث .

176. (530) (6163)- Vâsile İbnu'l-Eska anlatıyor: "Bir bedevi, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet kıl! Bu rahmetinde bize başkasını ortak yapma!" diye dua etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Bak şu yaptığına! -veya: Yazık sana!- Sen geniş olan şeyi gerçekten daralttın!" buyurdu. Derken bedevi bacaklarını ayırıp akıtmaya başladı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)' ın ashabı: "Hey! (ne yapıyorsun!) deyip (telaşlandılar). Aleyhissalâtu vesselâm: "Bırakın adamı (işini tamamlasın!)" diye müdahale etti. Sonra da bir kova su getirtip üzerine döktü."[258]

*** TOPRAK TOPRAGI TEMİZLER**

177. 6164. 532. حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْيَشْكُرِيُّ، عَنِ ابْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا نُرِيدُ الْمَسْجِدَ فَنَطَأُ الطَّرِيقَ النَّجِسَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »الأَرْضُ يُطَهِّرُ بَعْضُهَا بَعْضاً«.في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن اليشكرىّ مجهول. قال الذهبيّ: وشيخه مما اتفقوا على ضعفه.

177. (532) (6164)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü biz mescide gelirken pis yerlere basıyoruz (bu durumda ne yapmamız gerekir?) diye sorulmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: "Yeryüzünün bir kısmı (yürüyünce) diğer bir kısmını temizler."[259]

178. 6165. 541. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ الأَزْرَقُ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيى الْخُشَنِيُّ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ بُسْرِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلاَنِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ # وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً. فَصَلّى بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، مُتَوَشّحاً بِهِ. قَدْ خَالَفَ

بَيْنَ طَرَفَيْهِ. فَلَمَّا انْصَرفَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: يَا رَسُولَ اللهِ! تُصَلِّى بِنَا فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ »نَعَمْ. أُصَلِّي فِيهِ، وَفِيهِ« أيْ قَدْ جَامَعْتُ فِيهِ.في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف الحسن بن يحيى. اتفق الجمهور على ضعفه .

178. (541) (6165)- Cabir İbnu Semüre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam hanımına temas ederken giydiği elbisesinin içerisinde (elbiseyi yıkamadan) namaz kılıp kılamayacağını sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kılabilir. Ancak herhangi bir bulaşık görürse onu yıkaması gerekir" dedi."AÇIKLAMA:Alimler, kuru olmak kaydıyla pis yere basıldığı veya kadınların uzun olan etekleri böyle bir yere değdiği takdirde, bilahare temiz bir yere basılacak veya -etek değecek olursa- bu ikinci temas sebebiyle ayakkabı ve eteğin temiz sayılacağını belirtirler. Yaş bir pisliğe basıldığı veya yaş bir pislik bulaştığı takdirde onun temizlenmesi yıkamakla mümkündür, bu meselede ittifak vardır.[260]

*** MESTLER ÜZERİNE MESH**

179. 6166. 546. حَدّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُوسى اللَّيْثِيُّ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ سَوَاءٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ أَيُّوبَ؛ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ رَأى سَعْدَ بْنَ مَالِكٍ وَهُوَ يَمْسَحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ: إنّكُمْ لَتَفْعَلُونَ ذلِكَ؟ فَاجْتَمَعَا عِنْدَ عُمَرَ. فَقَالَ سَعْدُ لِعُمَرَ: أَفْتِ ابْنَ أَخِي

فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ. فَقَالَ عُمَرُ: كُنَّا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ # نَمْسَحُ عَلى خِفَافِنَا. نَرَى بِذلِكَ بَأْساً. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَإِنْ جَاءَ مِنَ الْغَائِطِ؟ قَالَ: نَعَمْ.في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وهو في صحيح البخاريّ بغير هذا السياق. إ أن سعيد بن أبى عروبة كان يدلس. ورواه بالعنعنة، وأيضاً قد اختلط بأخرةٍ .

179. (546) (6166)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Sa'd İbnu Malik'i mestleri üzerine meshederken görür ve: "Siz demek mest üzerine meshediyorsunuz ha!" diyerek yadırgar ve birlikte Hz. Ömer'in yanına giderler. Sa'd, Hz. Ömer'e: "Şu kardeşim oğluna mestlere meshetme hususunda fetva ver!" der. Hz. Ömer: "Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberken, mestlerimize meshediyorduk, biz bunda bir beis görmeyiz!" der. İbnu Ömer: "Hatta, heladan gelmiş olsa da mı?" diye sorar. Hz. Ömer "evet!" der."[261]

180. 6167. 547. حَدّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْمُهَيْمِنِ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ السَّاعِدِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ، وَأَمَرَنَا بِالْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ.في الزوائد: ضعيف. اتفق الجمهور على ضعف عبدالمهيمن .

180. (547) (6167)- Sehl es-Sâidî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) mestleri üzerine meshetti, bize de mest üzerine meshetmemizi emir buyurdu."[262]

181. 6168. 548. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عُبَيْدِ الطَّنَافِسِيُّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ عَطَاءٍ الْخُرَاسَانِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ # فِي سَفَرٍ. فَقَالَ: »هَلْ مِنْ مَاءٍ؟« فَتَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ لَحِقَ بِالْجَيْشِ، فَأَمَّهُمْ.في الزوائد: هذا إسناد ضعيف منقطع. قال أبو زرعة: عطاء الخراسانيّ لم يسمع من أنس. وقال العقيليّ: عمر بن المثنى حديثه غير محفوظ.

181. (548) (6168)- Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir sefer sırasında Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile beraberdim. Bir ara "su var mı?" diyerek abdest suyu getirtti. Abdest alıp mestleri üzerine meshetti. Sonra orduya yetişerek askerlere namaz kıldırdı."[263]

*** MESTİN ÜST VE ALTINA MESH**

182. 6169. 551. حَدّثَنا مُحَمّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ؛ قَالَ: ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ يَزِيدَ؛ قَالَ: حَدّثَنِي مُنْذِرٌ. ثَنَى مُحَمّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللهِ # بِرَجُلٍ يَتَوَضَّأُ وَيَغْسِلُ خُفَّيْهِ. فَقَالَ بِيَدِهِ، كَأَنَّهُ دَفَعَهُ »إِنَّمَا أُمِرْتَ بِالْمَسْحِ« وَقَالَ رَسُولُ اللهِ

بِيَدِهِ هكَذَا: مِنْ أَطْرَافِ ا'صَابِعِ إِلَى أَصْلِ السَّاقِ. وَخَطَّطَ بِا'صَابِعِ.قال السندىّ: الحديث لم يذكره صاحب الزوائد. وهو، فيما أراه، من الزوائد. وفي سنده بقية، وهو متكلم فيه .

182. (551) (6169)- Hz. Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir gün yolda giderken) abdest almakta olan ve bu sırada mestlerini de yıkayan bir adama rastladı. Onu mestlerini yıkamaktan men edercesine eliyle işaret ederek: "Sen sadece şöyle meshetmekle emrolundun" buyurdu ve mübarek elinin parmaklarıyla ayak parmaklarının ucundan bacağın dibine (mafsal kısma) kadar çizgiler çekerek gösterdi."[264]

*** TEYEMMÜM**

183. 6170. 570. حَدّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلى، عَنِ الْحَكَمِ، وَسَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ؛ أَنَّهُمَا سَأَ عَبْدِاللهِ بْنَ أَبِي أَوْفى عَنِ التَّيَمُّمِ. فَقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ # عَمَّاراً أَنْ يَفْعَلَ هكَذَا. وضَرَبَ بِيَدَيْهِ إِلَى ا'رْضِ ثُمَّ نَفَضَهُمَا. وَمَسَحَ عَلَى وَجْهِهِ. قَالَ الْحَكَمُ: وَيَدَيْهِ. وَقَالَ سَلَمَةُ: وَمِرْفَقَيْهِ.في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبي ليلى، واسمه محمد بن عبدالرحمن. فضعفه من قِبلَ حفظه.

183. (570) (6170)- el-Hakem ve Seleme İbnu Küheyl'in anlattıklarına göre, "Abdullah İbnu Ebi Evfa (radıyallahu anh)'ya teyemmümden sormuşlar, o da kendilerine şu cevabı vermiştir: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ammar'a şöyle yapmasını emretti: Ellerini yere vurdu, sonra ellerine yapışan toz toprağı çırptı ve yüzünü meshetti.el-Hakem, rivayetinde "Kollarını da (meshetti)" dedi.Seleme İbnu Küheyl, rivayetinde "Dirseklerini de" demiştir."NOT: Bu mesele teyemmümle ilgili bahiste açıklanmıştır.[265]

184. 6171. 572. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ بْنُ حَبِيبِ بْنِ أَبِي الْعِشْرِينَ. ثَنَا ا'وْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُخْبِرُ أَنَّ رَجُلً أَصَابَهُ جُرْحٌ فِي رَأْسِهِ، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ #. ثُمَّ أَصَابَهُ احْتِلَمٌ. فَأُمِرَ بِاغْتِسَالِ، فَاغْتَسَلَ، فَكُزَّ، فَمَاتَ. فَبَلَغَ ذلِكَ النَّبِيَّ # فَقَالَ: »قَتَلُوهُ. قَتَلَهُمُ اللهُ. أَوَلَمْ يَكُنْ شِفَاءَ الْعِيِّ السُّؤَالُ«. قَالَ عَطَاءٌ: وَبَلَغَنَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »لَوْ غَسَلَ جَسَدَهُ وَتَرَكَ رَأْسَهُ، حَيْثُ أَصَابَهُ الْجِرَاحُ«.في الزوائد: إسناده منقطع .

184. (572) (6171)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre bir adam başından yaralanmıştı, bilahare ihtilam sebebiyle cünüb oldu. Kendisine gusletmesi emredildi, oda yıkandı, hastalanıp öldü. Bu haber Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaşınca:"Onu öldürdüler, sebep olanların Allah belalarını versin! Cehaletin ilacı sormak değil mi (niye sormadan fetva verdiler?)" buyurmuştur."Atâ der ki: "Bize ulaştığına göre, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Keşke bedenini yıkayıp başının yaralı yerini bıraksaymış" buyurmuştur."NOT: Bu hadis başka bir veçhiyle daha önce geçmiştir.[266]

*** CÜNÜBKEN ABDESTSİZ UYUNUR MU**

185. 6172. 586. حَدّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ، مُحَمّدُ بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمّدٍ، عَنْ يَزِيدَ ابْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ كَانَ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ بِاللَّيْلِ، فَيُرِيدُ أَنْ يَنَامَ. فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللهِ # أَنْ يَتَوَضَّأَ ثُمَّ يَنَامَ. في الزوائد: إسناده صحيح .

185. (586) (6172)- Ebu Saidi'l-Hudri (radıyallahu anh) anlattığına göre, "Kendisi geceleyin cünüb olur, o halde uyumak ister. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ise , ona abdest alıp öyle uyumasını emreder."[267]

AÇIKLAMA:

Cumhur bu emri nedbe hamletmiştir. Yani cünüb kişinin uyumadan önce abdest alması mendubtur, vacib değil.[268]

*** HER KILIN DİBİNDE CENABETLİK**

186. 6173. 598. حدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيى بْنُ حَمْزَةَ. حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ. حَدَّثَنِي أَبُو أَيُّوبَ الأَنْصَارِيُّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: »الْصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ. وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ. وَأَدَاءُ الأَمَانَةِ، كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهَا« قُلْتُ: وَمَا أَدَاءُ الأَمَانَةِ؟ قَالَ »غُسْلُ الْجَنَابَةِ. فَإِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعَرَةٍ جَنَابَةً«في الزوائد: إسناده ضعيف لأن طلحة بن نافع لم يسمع من أبي أيوب .

186. (598) (6173)- Hz. Ebu Eyyub (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Beş vakit namaz, cuma namazına kadar cuma namazı, emanetin edası, arada cereyan eden (küçük) günahlara kefarettir."Ben "Emanetin edası nedir?" dedim."Cenabetten gusüldür. Zira her kılın dibinde (yıkanması gereken) cenabetlik vardır" buyurdular."[269]

*** KADIN İHTİLAM OLUR MU?**

187. 6174. 602.حدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ.

قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَلِيّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيّبِ، عَنْ خَوْلَةَ بِنْتِ حَكِيمٍ؛ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ# عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ؟ فَقَالَ »لَيْسَ عَلَيْهَا غُسْلٌ حَتّى تُنْزِلَ. كَمَا أَنَّهُ لَيْسَ عَلَى الرَّجُلِ غُسْلٌ حَتّى يُنْزِلَ«.في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لضعف على بن زيد. وأصل الحديث رواه النسائي .

187. (602) (6174)- Havle Bintu Hakim (radıyallahu anhâ)'in anlattığına göre "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a "rüyasında erkeğin gördüğü şeyi gören kadının hükmünü" sormuş, Aleyhissalâtu vesselâm kendisine: "İnzal vaki olmadıkça gusül gerekmez, tıpkı inzal olmadıkça erkeğe de gusül gerekmediği gibi" şeklinde cevap vermiştir."[270]

188. 6175. 611. حدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أبِيهِ، عَنْ جَدّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »إِذَا الْتَقَى الْخِتَانَانِ، وَتَوَارَتِ الْحَشَفَةُ، فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ«.في الزوائد: إسناد هذا الحديث ضعيف لضعف حجاج بن أرطاة والحديث أخرجه مسلم وغيره من وجوهٌ آخر .

188. (611) (6175)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdularki: "İki hitan (sünnet mahalli) birbirine kavuştu, (erkek uzvunun) baş kısmı kayboldu mu gusül vacip olur (inzal şart değildir.)"[271]

*** GUSÜL SIRASINDA PERDE**

189. 6176. 615. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ ثَعْلَبَةَ الْحِمَّانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ أَبُو يَحْيى الْحِمَّانِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْحَمِيدِ أَبُو يَحْيى الْحِمَّانِيُّ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عِمَارَةَ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »لاَ يَغْتَسِلَنَّ أَحَدُكُمْ بِأَرْضٍ فَلاَةٍ، وَلاَ

فَوْقَ سَطْحٍ لاَ يُوَارِيهِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَرَى، فَإِنَّهُ يُرَى«.في الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم على ضعف الحسن بن عمرة. وقيل: أجمعوا على ترك حديثه. وأبو عبيدة، قيل: لم يسمع من أبيه عبدالله بن مسعود .

189. (615) (6176)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse açık arazide veya kendisini örtmeyen bir dam üstünde gusül yapmasın. O, kimseyi görmese de, kendisi (ruhaniler tarafından) görülmektedir."[272]

*** ABDESTTE SIKIŞAN NAMAZ KILMASIN**

190. 6177. 617. حدّثَنَا بِشْرُ بْنُ آدَمَ. ثنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ السَّفْرِ ابْنِ نُسَيْرٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # نَهَى أَنْ يُصَلِّي الرَّجُلُ وَهُوَ حَاقِنٌ.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف السفر. وكذا بشر بن آدم .

190. (617) (6177)- Ebu Ümame (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest bozma hususunda darlanan kimseye (abdestini bozmadan) namaz kılmayı yasakladı."[273]

191. 6178. 618. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ إِدْرِيسَ ا'وْدِيّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: » يَقُومُ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّةِ وَبِهِ أذىً«.في الزوائد: رجال إسناده ثقات .

191. (618) (6178)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sizden kimse (abdest bozma) sıkıntısı varken namaza durmasın."[274]
NOT: Bu bahisle ilgili açıklama geçti.[275]

*** KADIN HAYIZLI İSE**

192. 6179. 637. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أُمّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ مَعَ
رَسُولِ اللهِ # فِي لِحَافِهِ. فَوَجَدْتُ مَا تَجِدُ النّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ. فَانْسَلَلْتُ مِنَ اللّحَافِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »أَنفِسْتِ؟« قُلْتُ: وَجَدْتُ مَا تَجِدُ النّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ. قَالَ ذلِكَ مَا كَتَبَ اللهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ. قَالَتْ: فَانْسَلَلْتُ، فَأَصْلَحْتُ مِنْ شَأْنِي، ثُمّ رَجَعْتُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ # »تَعَالَى فَادْخُلِي مَعِي فِي اللّحَافِ« قَالَتْ: فَدَخَلْتُ مَعَهُ.في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات .

192. (637) (6179)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte yorganın altında idim. Kadınların maruz kaldığı hayız (kanını) o sırada gördüm. Derhal örtünün altından sıvışıverdim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Hayız mı oldun?" dedi. "Ben, kadınların gördüğü hayız kanını gördüm" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu, Allah Teala hazretlerinin, Hz. Adem'in kızlarına yazdığı bir kaderdir" buyurdular."Ümmü Seleme sözlerine şöyle devam eder: "Ben yataktan sıvışıp, (yapılması gerekenleri yaparak) kendime çekidüzen vererek geri döndüm. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: "Gel benimle birlikte yatağa gir!" dedi. Ben de yanına girdim."[276]

AÇIKLAMA:

Bu mevzu üzerine gelen başka rivayetlerde İslam'ın bidayetinde, hayızlı kadınların, hayız müddetince kocalarından uzak durdukları, ancak burada kaydedilen hadiseden sonra bu yasağın kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Hatta bazı rivayetlerde bu durum, İslam dini ile Yahudiliğin arasındaki farklardan biri olarak zikredilir: Yani Yahudilerde hayızlı kadın âdet gördüğü müddetçe ne yatakta ne de yemekte kocasıyla beraber olmamaktadır. İslam'da ise bu ayrılık kaldırılmıştır.İslam hayızlı kadınla sadece cinsî münasebeti haram kılmıştır. Göbek ve diz kapağı arası dışında kalan bedeni ile mübaşeret de yasaklanmamıştır. Müteakip hadis bu hususu daha da açacaktır.[277]

193. 6180. 638. حَدّثَنَا الْخَلِيلُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا ابْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ
بْنِ حُدَيْجٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أُمّ حَبِيبَةَ، زَوْجِ النّبِيّ #؛ قَالَ سَأَلْتُهَا: كَيْفَ كُنْتِ تَصْنَعِينَ مَعَ رَسُولِ اللهِ # فِي الْحَيْضَةِ؟ قَالَتْ: كَانَتْ إِحْدَانَا، فِي فَوْرِهَا أَوّلَ مَا تَحِيضُ، تَشُدُّ عَلَيْهَا إِزَاراً إِلَى أَنْصَافِ فَخِذَيْهَا. ثُمّ تَضْطَجِعُ مَعَ رَسُولِ اللهِ #.قال السنديّ: الحديث صحيح معنى، وإن بحث في الزوائد هذا ا''سناد بأن فيه محمد بن إسحاق وهو يدلّس. وقد رواه بالعنعنة .

193. (638) (6180)- Muaviye İbnu Ebi Süfyan (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevce-i muhteremeleri olan Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ)'ye: "Hayız olduğunuz zaman Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la münasebetiniz nasıl olurdu?" diye sordum. Şu cevabı verdi: "Birimiz hayız görmeye başlar başlamaz derhal uyluklarının yarısına kadar uzanan izarını bağlar, sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la beraber yatardı."[278]

*** HAYIZLI NASIL YIKANIR?**

194. 6181. 641. حدّثنا أبُو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ هِشَامِ ابْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أنَّ النَّبِيَّ # قَالَ لَهَا، وَكَانَتْ حَائِضاً »انْقُضِي شَعْرَكِ وَاغْتَسِلِي«.قَالَ عَلِيٌّ فِي حَدِيثِهِ »انْقُضِي رَأْسَكِ«.في الزوائد: هذا إسناده رجاله ثقات. قال السنديّ: قالت ليس الحديث من الزوائد، بل هو في الصحيحين وغيرهما .

194. (641) (6181)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ben âdetli iken, bana: "Saçı(n örgülerini) çöz ve yıkan" dedi."Hz. Ali, kendi rivayetinde: "Başını çöz" demiştir.[279]

*** HAYIZLI MESCİDE GİREMEZ**

195. 6182. 645. حدّثنا أبُو بَكْرِ بْنُ أبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى

قَاَ: ثَنَا أبُو نُعَيْمٍ. ثنَا ابْنُ أبِي غَنِيَّةَ، عَنْ أبِي الْخَطَّابِ الْهَجَرِيِّ، عَنْ مَحْدُوجٍ الذُّهْلِيِّ، عَنْ جَسْرَةَ؛ قَالَتْ أخْبَرَتْنِي أُمُّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللهِ # صَرْحَةَ هذَا الْمَسْجِدِ. فَنَادَى بِأعْلَى صَوْتِهِ: »إنَّ الْمَسْجِدَ لاَ يَحِلُّ لِجُنُبٍ وَلاَ لِحَائِضٍ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. محدوج لم يوثق. وأبو الخطاب مجهول .

195. (646) (6182)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu mescidin avlusuna giderek, yüksek sesle: "Şurası muhakkak ki, mescid, ne cünüb ne de hayızlıya helal değildir" buyurdular."[280]

*** HAYIZLI KADIN TEMİZLİKTEN SONRA SARILIK, BULANIKLIK GÖRÜRSE**

196. 6183. 646. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسى، عَنْ شَيْبَانَ النَّحْوِيِّ، عَنْ يَحْيَى ابْنِ أبِي كَثِيرٍ، عَنْ أبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ بَكْرٍ؛ أنَّهَا أُخْبِرَتْ أنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # فِي الْمَرْأةِ تَرَى مَا يَرِيبُهَا بَعْدَ الْطُّهْرِ قَالَ: »إنَّمَا هِيَ عِرْقٌ أوْ عُرُوقٌ«.قَالَ مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى: يُرِيدُ بَعْدَ الطُّهْرِ بَعْدَ الْغُسْلِ.في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات .

196. (646) (6183)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), temizlikten sonra hayız şüphesi veren akıntı gören kadın hakkında: "O bir damar veya damarlar(dan gelen istihaze kanı)dır, (hayız kanı değildir)" buyurdular."Muhammed İbnu Yahya dedi ki: "Temizlikten sonra" tabiriyle "(hayız devri bitip) yıkandıktan sonra" demek istemiştir."[281]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, cünüb ve hayızlı kadının mescidden geçme meselesi ihtilaflıdır: Hanefîler: "Ancak zaruret icabı geçebilir, zaruret olmadan geçemez" derken, Şafiîler: "Cünübün, ihtiyaç olmasa da, abdest almamış olsa da mescidden geçebileceği" kanaatindedir. "Yeter ki hayızlı kadın kanla kirletmesin."
Bu kanaati te'yid eden rivayetler var. Hanbelîler ve bir kısım alimler de bu görüştedir. Malikîler çoğunluk itibariyle: "Cünüb zaruret halinde teyemmüm yaparak mescidden geçebilir" demiştir.[282]

*** NİFAS KAÇ GÜN?**

197. 6184. 649. حدّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ سَلاَّمِ بْنِ سَلِيمٍ)أوْ سَلْمٍ. شَكِّ أبُو الْحَسَنِ. وَأظُنُّهُ هُوَ أبُو الأحْوَصِ(، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أنَسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # وَقَّتَ لِلنُّفَسَاءِ أرْبَعِينَ يَوْماً. إلاَّ أنْ تَرَى الطُّهْرَ قَبْلَ ذلِكَ.في الزوائد: إسناد حديث أنس صحيح، ورجاله ثقات .

197. (649) (6184)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) nifaslı kadınlar için kırk gün (temizlenme) müddeti belirledi. Ancak daha önce temizlendiğini görenleri hariç tuttu."[283]

*** HAYIZLI OLAN KIZ KAPANMALIDIR**

198. 6185. 654. حدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ؛ قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِالْكَرِيمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # دَخَلَ عَلَيْهَا، فَاخْتَبَأَتْ مَوْلاَةٌ لَهَا. فَقَالَ النَّبِيُّ #: »حَاضَتْ؟« فَقَالَتْ: نَعَمْ. فَشَقَّ لَهَا مِنْ عِمَامَتِهِ، فَقَالَ »اخْتَمِرِي بِهَذَا«في الزوائد: في إسناده عبدالكريم، وهو ابن المخارق، ضعّفه الإمام أحمد وغيره. بل قال ابن عبد البر: مجمع على ضعفه .

198. (654) (6185)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girmişti, yanımdaki cariyem hemen gizlendi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Cariye âdet gördü mü?" diye sordular. "Evet!" deyince, Resulullah, sarığından bir parça bez kopararak cariyeye: "Başını bununla ört!" buyurdular." [284]

AÇIKLAMA

Büluğa eren (hayız görmeye başlayan) kızlar, kadın hükmüne tabi olduğu için, Hz. Aişe'nin yanında başı açık olarak oturmakta olan cariye, Resulullah'ın girmesi ile, başının açıklığı sebebiyle gizlenmeye çalışmıştır. Durumu kavrayan ve sorarak tahkik eden Resulullah, kıza, örtünmesi için sarığından bir parça koparıp veriyor. Hadis, büluğ çağına yaklaşan kızlarla ilgilenmeye, hususen birkısım ihtiyaçlarını düşünmeye, velilerini irşad etmektedir.[285]

*** HAYIZLI KINA YAKAR**

199. 6186. 656. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا حَجَّاجٌ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ مُعَاذَةَ؛ أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ قَالَتْ: تَخْتَضِبُ الْحَائِضُ؟ فَقَالَتْ: قَدْ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ # وَنَحْنُ نَخْتَضِبُ. فَلَمْ يَكُنْ يَنْهَانَا عَنْهُ.في الزوائد: هذا الإسناد صحيح. وحجاج هو ابن منهال. وأيوب هو السختيانيّ .

199. (656) (6186)- Muâze (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye: "Hayızlı kadın kınalanır mı?" diye sormuştu. "Biz, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sağlığında kınalanırdık" diye cevap verdi."[286]

AÇIKLAMA:

Kadını erkekten ayıran vasıtalardan biri olarak, kadınların kına yakmaları teşvik edilmiştir. Saça, ellerine veya ayaklara olması farketmez. Hayız hali kına yakmaya mani değildir. Bu ruhsatı, şimdilerde, oje denen ve tırnak üzerinde suyun değmesine mani tabaka teşkil eden başka süs maddelerinin sürülmesine teşmil etmek caiz olmaz. Sürülmüş olsa bile, abdest sırasında temizlenmesi gerekir.[287]

*** SARGI ÜZERİNE MESH**

200. 6187. 657. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ أَبَانٍ الْبَلْخِيُّ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: انْكَسَرَتْ إِحْدَى زَنْدَيَّ. فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ #، فَأَمَرَنِي أَنْ أَمْسَحَ عَلَى الْجَبَائِرِ.قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ. أَنْبَأَنَا الدَّبَرِيُّ، عَنْ عَبْدِالرَّزَّاقِ، نَحْوَهُ.في الزوائد: في إسناده عمر بن خالد. كذبه الإمام أحمد وابن معين. وقال البخاري: منكر الحديث. وقال وكيع وأبو زرعة: يضع الحديث. وقال الحاكم: يروي عن زيد بن عليّ الموضوعات .

200. (657) (6187)- Hz. Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bilek kemiklerimden biri kırılmıştı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (abdest sırasında ne yapmam gerektiğini) sordum. Aleyhissalâtu vesselâm bana, sargı üzerinden meshetmemi söyledi."[288]

AÇIKLAMA:

Kırık, çıkık, yara gibi herhangi bir sebeple vücut üzerine tedavi maksadıyla sargı yapılmışsa abdest veya gusül sırasında sargı üzerinden mesh yapılması yeterlidir. Hanefîler ve Malikîler: "Bedenin çoğu yaralı olması halinde yıkama yerine teyemmüm yapılır, sağlam yerlerin yıkanmasına, sargıların meshedilmesine gerek kalmaz" der. Şafiîler: "Sağlam yer yıkanır, sargı üzerine meshedilir, ıslanmayan yer için teyemmüm yapılır" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel'e göre sağlam yer yıkanır, yaralı yer için teyemmüm yapılır.[289]

*** TÜKRÜK TEMİZDİR**

201. 6188. 658. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيّ # حَامِلَ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيّ، عَلَى عَاتِقِهِ، وَلُعَابُهُ يَسِيلُ عَلَيْهِ.في الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله رجال الصحيح .

201. (658) (6188)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Hz. Hüseyin'i omuzunda taşırken gördüm, çocuğun tükrüğü Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzerine akıyordu."[290]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, insan tükrüğünün (veya salgısının) temiz olduğunu ifade eder. Fukaha, insanın ağzından akan tükrük, salya veya sümüğün, namaza mani olmadığında, pis sayılmaması gerektiğinde ittifak eder. Mideden gelen su temiz sayılmaz.
Mide suyu rengi ve kokusuyla bilinir. Uyku sırasında midesinden su gelme rahatsızlığına mübtela olan kimse hakkında mide suyu affolunmuştur.Hanefiler, artığı yenen hayvanların ter, tükrük, göz yaşı... gibi akıntılarının namaza mani bir pislik olmadığı kanaatindedir. Şafiîler, bu sayılanların, eti yenen yenmeyen bütün hayvanların dirisinden akmışsa, namaza mani olmadığına hükmetmiştir.[291]

*** KABA AGIZDAN SU DÖKMEK**

202. 6189. 659. حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمّدُ ابْنُ عُثْمَانَ بْنِ كَرَامَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ عَبْدِالْجَبَّارِ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيّ # أُتِيَ بِدَلْوٍ، فَمَضْمَضَ مِنْهُ، فَمَجَّ فِيهِ مِسْكاً أَوْ أَطْيَبَ مِنَ الْمِسْكِ. وَاسْتَنْثَرَ خَارِجاً مِنَ الدَّلْوِ.في الزوائد: إسناده منقطع. ٔن عبدالجبار بن وائل لم يسمع من أبيه شيئاً. قاله ابن معين وغيره .

202. (659) (6189)- Abdülcebbar İbnu Vail babası Vail (radıyallahu anh)'den anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (abdest için içi su dolu) bir kova getirildiğini gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm, o sudan ağzına alıp mazmaza yaptı, misk kokulu veya miskten daha hoş kokulu olarak suyu fem-i mübareklerinden kovaya bıraktı. Sonra burnuna da su çekip bu suyu kovanın dışına attı."[292]

*** AVRETE BAKMAMAK**

203. 6190. 662. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُوسى ابْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مَوْلى لِعَائِشَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: مَا نَظَرْتُ، أَوْ مَا رَأَيْتُ فَرْجَ رَسُولِ اللهِ # قَطُّ.قَالَ أَبُو بَكْرٍ، كَانَ أَبُو نُعَيْمٍ يَقُولُ: عَنْ مَوْةٍ لِعَائِشَةَ.في الزوائد: هذا إسناده ضعيف.

203. (662) (6190)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın fercine hiç bakmadım -veya "görmedim-."Ebu Bekr der ki: "Bu hadisi (Hz. Aişe'den) onun azadlı bir cariyesi rivayet etmiştir."[293]

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine varid olan başka hadisleri de gözönüne alan alimler, karı kocanın birbirlerinin avretine bakmasının haram olmadığına hükmetmişlerdir. Keza erkek, cariyesine de bakabilir. Erkek mahremi (yani nikahı kendisine ebediyyen haram) olan kadının yüzüne, başına, göğsüne, diz kapaklarından aşağısına bakabilir haram

değildir. Yabancı olan erkek kadının el ve yüzüne, şehvet duymayacağından emin olursa bakabilir, aksi taktirde haramdır. Kadın, yabancı erkeğin göbekdizkapağı arası dışında kalan yerlerine şehvetsiz bakabilir. Erkek de erkeğin göbekdizkapağı dışında kalan yerlerine bakabilir, araya bakamaz, haramdır.Bütün mezhepler, tedavi gibi zaruret halinde erkek ve kadının birbirlerine, ihtiyaç miktarınca her tarafına bakabileceğini söylemiştir.[294]

*** VÜCUDDA SU DEGMEDİK KURU YER**

204. 6191. 663. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. قَاَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَنْبَأَنَا مُسْلِمُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الرَّحَبِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # اغْتَسَلَ مِنْ جَنَابَةٍ. فَرَأَى لُمْعَةً لَمْ يُصِبْهَا الْمَاءُ. فَقَالَ بِجُمَّتِهِ فَبَلَّهَا عَلَيْهَا.قَالَ إِسْحَاقُ، فِي حَدِيثِهِ: فَعَصَرَ شَعْرَهُ عَلَيْهَا.في الزوائد: أبو على الرحبيّ، أجمعوا على ضعفه .

204. (663) (6191)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) cünüblükten yıkanmıştı. Gusülden sonra bir parça yerin kuru kaldığını farketti. Bunun üzerine perçeminden (akıttığı su ile) orayı ıslattı."İshak, rivayetinde: "O kuru yerin üzerine saçını sıktı" demiştir. [295]

205. 6192. 664. حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا أَبُو ا'حْوَصِ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ الْحَسَنِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ #، فَقَالَ: إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ، ثُمَّ أَصْبَحْتُ فَرَأَيْتُ قَدْرَ مَوْضِعَ الظُّفْرِ لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ # »لَوْ كُنْتَ مَسَحْتَ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأَكَ«.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف محمد بن عبيدالله .

205. (664) (6192)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gelerek: "Ben cenabetten yıkanmış, sonra da sabah namazını kılmıştım, sonradan, bedenimde tırnak kadar bir yere suyun değmemiş olduğunu farkettim (ne yapayım?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Eğer, orayı (ıslak) elinle meshetseydin bu sana yeterliydi" buyurdular.[296]

AÇIKLAMA:

Abdest veya gusül sırasında bir yerin kuru kaldığı sonradan farkedilince, ne yapılmalıdır? Orası ıslatılmakla kifayet eder mi, yeniden abdest -veya gusül- tekrarlanmalı mıdır meselesi fakihleri farklı görüşlere sevketmiştir. Başta Hanefîler ve kavl-i cedidinde Şafiî hazretleri olmak üzere çoğunluk, eksik kalan yerin yıkanması suretiyle eksikliğin tamamlanması yeterlidir, yeni baştan tekrara gerek yoktur demiştir. Bazıları, bunun sahih olması için, yıkanan kısımların kurumadan önce eksikliğinin tamamlanması gerekir demiştir. Ancak bu meselede de çoğunluk böyle bir şart koşmaz, aradaki fasıla bedenin kurumasına sebep olacak kadar uzun da olsa kuru kalan yerin yıkanmasının kifayet edeceğini söyler ve delilini gösterir. Bu mesele, uzuvların peşpeşe yıkanmasının (muvalat) vacib olup olmadığı meselesinin münakaşasını da getirmiştir. Ancak peşpeşelik gerekmeyeceği de çoğunluğun benimsediği görüştür. [297]

NAMAZ BÖLÜMÜ

*** ÖGLE NAMAZI VAKTİ**

206. 6193. 675. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ ثَنَا ا'عْمَشُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُضَرِّبٍ الْعَبْدِيِّ، عَنْ خَبَّابٍ؛ قَالَ: شَكَوْنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ # حَرَّ الرَّمْضَاءِ، فَلَمْ يُشْكِنَا. قَالَ الْقَطَّانُ: حَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا ا'نْصَارِيُّ. ثَنَا عَوْفٌ نَحْوَهُ.حديث خبّاب أخرجه في صحيح مسلم وسنن النسائي .

206. (675) (6193)- Habbab (İbnu Eret) ve Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ) anlatmışlardır: "Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kızgın kumların hararetinden şikayet ettik. Fakat şikayetimizi dinlemedi."[298]

*** ÖGLEYİ SERİNLİGE BIRAKMA**

207. 6194. 680. حَدّثَنَا تَمِيمُ بْنُ الْمُنْتَصِرِ أَلْوَاسِطِيُّ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ بَيَانٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ # صَلاَةَ الظُّهْرِ بِالْهَاجِرَةِ. فَقَالَ لَنَا: »أَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ«.في الزوائد: إسناده صحيح. رجاله ثقات. رواه ابن حبّان في صحيحه .

207. (680) (6194)- Muğire İbnu Şu'be (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte öğleyi gün ortası sıcaklığında kılardık. (Bir ara) bize: "Öğle namazını serinliğe bırakın. Zira hararetin şiddeti cehennemin kabarmasındandır" buyurdular."[299]

208. 6195. 681. حَدّثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُالْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَنْ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ«.في الزوائد: إسناده صحيح. رواه ابن حبان في صحيحه .

208. (681) (6195)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Öğle namazını serinliğe bırakın."[300]

AÇIKLAMA:

Önceki hadisin anlaşılması bazı farklılıklar arzetmiş ise de, çoğunluk, daha sonrakilerle irtibatlı olarak şöyle anlamışlardır: "Resulullah, öğle namazını, vakti başında, yani zevalden hemen sonra kıldırıyordu. Bu vakitte hava çok sıcak olduğu için kumlar ayakları -ve secde sırasında alnı- yakıyordu. Bunun üzerine Ashab, öğle namazını te'hirli olarak kılmak için Resulullah'a başvurmuş, bu ilk vaktin sebep olduğu sıkıntıyı mevzubahis etmiştir. Ama Aleyhissalâtu vesselâm te'hire izin vermemiş, ilk vakitte kılmaya devam etmişlerdir. Ancak, müteakip hadislerde de görüldüğü üzere sonradan Aleyhissalâtu vesselâm, öğle namazını geciktirerek kılmayı emretmiştir.[301]

*** AKŞAM NAMAZI VAKTİ**

209. 6196. 689. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسى. أَنْبَأَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، عَنْ عُمَرَ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ الأَحْنَفِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِالْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ # »لاَ تَزَالُ أُمَّتِي عَلَى الْفِطْرَةِ مَالَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ«.قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ بْنُ مَاجَةَ: سَمِعْتُ مُحَمّدَ بْنَ يَحْيَى يَقُولُ: اضْطَّرَبَ النَّاسُ فِي هذَا الْحَدِيثِ بِبَغْدَادَ. فَذَهَبْتُ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ الأَعْيَنُ إِلَى الْعَوَّامِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ الْعَوَّامِ. فَأَخْرَجَ إِلَيْنَا أَصْلَ أَبِيهِ، فإِذَا الْحَدِيثُ فِيهِ.في الزوائد: إسناده حسن. ورواه أبو داود من حديث أبي أيوب.

209. (689) (6196)- Abbas İbnu Abdi'l-Muttalib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ümmetim, akşam namazını yıldızlar cıvıldaşıncaya kadar te'hir etmedikçe fıtrat üzerine devam eder."Ebu Abdillah İbnu Mace der ki: "Muhammed İbnu Yahya'nın şöyle dediğini işittim: "Bu hadis hakkında alimler Bağdat'ta anlaşmazlığa düştüler. Ben ve Ebu Bekr el-A'yan, Avvam İbnu Abbad İbni'l-Avvam'a kadar gidip sorduk. Bize, babasına ait asıl nüshayı çıkardı, araştırdı, hadisi orada buldu."[302]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere yıldızların cıvıldaşması diye tercüme ettiğimiz iştibak-ı nücumdan murad, gökte yıldızların çoklukla görülmesidir. Malum olduğu üzere, akşamın ilk vakitlerinde parlak yıldılar görülmeye başlar, karanlık arttıkça yıldızlar çoğalır. Fıtratla da hak din, istikamet, sünnet kastedilir. Hadis, akşam namazını ilk vaktinde kılmanın ehemmiyetini vurgulamaktadır.[303]

*** YATSIDAN ÖNCE YATILMAZ, SONRA KONUŞULMAZ**

210. 6197. 703. حَدّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَبِيبٍ، وَعَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ؛ قَالُوا: ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ فَضَيْلٍ. ثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: جَدَبَ لَنَا رَسُولُ اللهِ # السَّمْرَ بَعْدَ الْعِشَاءِ. يَعْنِي زَجَرَنَا.في الزوائد: هذا إسناد رجاله ثقات. و أعلم له علة إ اختط عطاء بن السائب. ومحمد بن فضيل إنما روى عنه بعد اختط .

210. (703) (6197)- Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bize, yatsı namazından sonra gece sohbetini kınamıştır, yani bize bunu yasaklamıştır."[304]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, günlük hayatın tanzimiyle ilgili olarak vazettiği mühim esaslardan biri de "gece"nin kullanılışıdır. Dinî değerlerimize göre, akşam namazının girmesiyle gece başlar. Resulullah, umumi bir prensip olarak yatsı namazından önce yatmaz, yatsıdan sonra da sohbete yer vermezdi. Ümmetine de bu istikamette direktifte bulunmuştur. Bu mesele üzerine, Hz. Aişe, Ebu Berze gibi başka sahabelerden de rivayetler gelmiştir. Hemen belirtelim ki Aleyhissalâtu vesselâm, zaman zaman gece sohbetlerine yer vermiş, yakınlarıyla ümmetin meselelerini gecenin geç vakitlerine kadar istişare etmiştir. Bu nev'e giren rivayetleri gözönüne alan alimlerimiz, yatsıdan sonra yatmanın bir vecibe olmadığını belirtirler, ilmî, istişarî ve diğer meşru gayelerle müsamere de denen "yatsı sonrası uyanıklık"ın caiz olduğunu belirtirler. Her halukârda, günümüz şartlarında, yatsı namazından hemen sonra yatmayı prensip edinmek, hüşyar mü'minlere çok şey kazandıracaktır: Radyo, televizyon ve benzerlerinin malayani ve zararlı neşriyatını takipten kurtulur, geceleyin teheccüd namazına kalkar. Böylece, bu hususta esas olan bir sünneti ihya etmenin büyük ecrini kazanır, vs.[305]

*** YATSIYA ATEME DEMEYİN**

211. 6198. 705. حَدّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنِ الْمَقْبُرِيّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ. ح وَحَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ حَرْمَلَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: »لَا تَغْلِبَنَّكُمُ الْأعْرَابُ عَلَى اسْمِ صَلَاتِكُمْ« زَادَ ابْنُ حَرْمَلَةَ »فَإِنَّمَا هِيَ الْعِشَاءُ. وَإِنَّمَا يَقُولُونَ الْعَتَمَةُ لِإعْتَامِهِمْ بِالْإِبِلِ«.في الزوائد: إسناد أبى هريرة صحيح .

211. (705) (6198)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bedeviler, (yatsı) namazı meselesinde size galebe çalmasınlar!" -İbnu Harmele şu ilavede bulundu:- "Bu namazın adı işa (= yatsı)dır. Bedeviler ona, develeri sebebiyle geciktirip te'hir ettikleri için "ateme" derler."[306]

AÇIKLAMA:

Ateme, lügat olarak te'hir etmek, geciktirmek manasına gelir. Bedeviler, develerle meşgul olup, namazı bu meşguliyetlerinin bitimine kadar te'hir etmeleri sebebiyle şer'an işa diye isimlendirilmiş olan yatsı namazına ateme demişlerdir. Aleyhissalâtu vesselâm, namaz isminin değişmesine rıza göstermemiştir. [307]

EZAN BÖLÜMÜ

*** EZAN NASIL BAŞLADI?**

212. 6198. 707. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبِي، عَنْ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # اسْتَشَارَ النَّاسَ لِمَا يُهِمُّهُمْ إِلى الصَّلَاةِ. فَذَكَرُوا الْبُوقَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ الْيَهُودِ. ثُمَّ ذَكَرُوا النَّاقُوسَ. فَكَرِهَهُ مِنْ أَجْلِ النَّصَارَى. فَأُرِيَ النِّدَاءَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ رَجُلٌ مِنَ الْأنْصَارِ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللهِ بْنُ زَيْدٍ، وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَطَرَقَ الْأنْصَارِيُّ رَسُولَ اللهِ # لَيْلًا. فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ # بِلَالًا بِهِ، فَأَذَّنَ.قَالَ الزُّهْرِيُّ: وَزَادَ بِلَالٌ، فِي نِدَاءِ صَلَاةِ الْغَدَاةِ، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأَقَرَّهَا رَسُولُ اللهِ #.قَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ الّذِي رَأَى، وَلكِنَّهُ سَبَقَنِي.في الزوائد: في إسناده محمد بن خالد. ضعفه أحمد وابن معين وأبو زرعة وغيرهم .

212. (707) (6199)- Salim, babası Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), namazları (duyurup toplanmayı sağlama) vasıtası üzerine halkla istişare etti. Boru öttürmeyi teklif ettiler. Yahudiler(in usulü olması) sebebiyle bunu hoş karşılamadı. Bunun üzerine halk çan çalınabileceğini hatırlattı. Aleyhissalâtu vesselâm, Hıristiyanlar(a benzeme) endişesiyle bunu da hoş karşılamadı. Aynı gece, Ensar'dan Abdullah İbnu Zeyd denen bir zata ve Ömer İbnu'l-Hattab'a rüyalarında ezan öğretildi. Ensarî, geceleyin Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kapısını çaldı. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu (öğrenip okumasını) Bilal'e emretti. Bilal da ezan olarak okudu."
Zührî diyor ki: "Bilal (radıyallahu anh) hazretleri sabah ezanına şu ibareyi ilave etti: "Essalatu hayrun mine'nnevm (namaz uykudan hayırlıdır)." Resulullah bu ilaveyi te'yid etti."Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resulü, Abdullah İbnu Zeyd'in gördüğünü rüyamda ben de görmüştüm (ancak o, size duyurmakta benden önce davrandı)" dedi.[308]

*** EZANDA TERCİ'**

213. 6200. 708. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بَشّارٍ، وَمُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. قَا ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي مَحْذُورَةَ، عَنْ عَبْدِاللّهِ بْنِ مُحَيْرِيزٍ، وَكَانَ يَتِيماً فِي حِجْرِ أَبِي مَحْذُورَةَ بْنِ مِعْيَرٍ، حِينَ جَهَّزَهُ إلى الشَّامِ. فَقُلْتُ ' بِي مَحْذُورَةَ: أَيْ عَمِّ! إِنِّي خَارِجٌ إلى الشَّامِ، وَإِنِّي أُسْأَلُ عَنْ تَأْذِينِكَ. فَأَخْبَرَنِي أَنَّ أَبَا مُحْذُورَةَ قَالَ: خَرَجْتُ فِي نَفرٍ. فَكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ. فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللّهِ # بِالصَّ◌ِةِ، عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ # فَسَمِعْنَا صَوْتَ الْمُؤَذِّنِ وَنَحْنُ عَنْهُ مُتَنَكِّبُونَ. فَصَرَخْنَا نَحْكِيهِ، نَهْزَأُ بِهِ. فَسَمِعَ رَسُولُ اللّهِ #. فَأَرْسَلَ إِلَيْنَا قَوْماً فَأَقْعَدُونَا بَيْنَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: »أَيُّكُمُ الّذِي سَمِعْتُ صَوْتَهُ قَدِ ارْتَفَعَ؟« فَأَشَارَ إِلَيَّ الْقَوْمُ كُلُّهُمْ، وَصَدَقُوا. فَأَرْسَلَ كُلَّهُمْ وَحَبَسَنِي. وَقَالَ لِي: »قُمْ فَأَذِّنْ«. فَقُمْتُ، وَ◌َ شَيْءَ أَكْرَهُ إِلَيَّ مِنْ رَسُولِ اللّهِ # وَ◌َ مِمَّا يَأْمُرُونِي بِهِ فَقُمْتُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللّهِ #، فَأَلْقَى عَلَيَّ رَسُولُ اللّهِ التَّأْذِينَ هُوَ بِنَفْسِهِ. فَقَالَ »قُلْ: اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ، اللّهُ أَكْبَرُ. أَشْهَدُ أَنْ◌َ إِلهَ إِ◌َّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنْ◌َ إِلهَ إِ◌َ اللّهُ. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ« ثُمَّ قَالَ لِي: »ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ. أَشْهَدُ أَنْ◌َ إِلهَ إِ◌َّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنْ◌َ إِلهَ إِ◌َّ اللّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ. حَيَّ عَلَى الصَّ◌َةِ، حَيَّ عَلَى الصَّ◌َةِ. حَيَّ عَلَى الْفَ◌َحِ، حَيَّ عَلَى الْفَ◌َحِ اللّهُ أَكْبَرَ، اللّهُ أَكْبَرُ. ◌َ إِلهَ إِ◌َّ اللّهُ« ثُمَّ

دَعَانِي حِينَ قَضَيْتُ التَّأْذِينَ فَأَعْطَانِي صُرَّةً فِيهَا شَيْءٌ مِنْ فِضَّةٍ. ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى نَاصِيةِ أَبِي مُحْذُورَةَ. ثُمَّ أَمَرَّهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ عَلَى ثَدْيَيْهِ، ثُمَّ عَلَى كَبِدِهِ، ثُمَّ بَلَغَتْ يَدُ رَسُولِ اللّهِ # سُرَّةَ أَبِي مُحْذُورَةَ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّهِ #: »بَارَ◌َكَ اللّهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ« فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّهِ! أَمَرْتَنِي بِالتَّأْذِينِ◌ِ بِمَكَّةَ! قَالَ »نَعَمْ. قَدْ أَمَرْتُكَ« فَذهَبَ كُلُّ شَيْءٍ كَانَ لِرَسُولِ اللّهِ # مِنْ كَرَاهِيَةٍ، وَعَادَ ذلِكَ كُلُّهُ مُحَبَّةً لِرَسُولِ اللّهِ # فَقَدِمْتُ عَلَى عَتَّابِ بْنِ أَسِيدٍ، عَامِلِ رَسُولِ اللّهِ # بِمَكَّةَ، فَأَذَّنْتُ مَعَهُ بِالصَّ◌َةِ عَنْ أَمْرِ رَسُولِ اللّهِ #.قَالَ: وَأَخْبَرَنِى ذلِكَ مَنْ أَدْرَكَ أَبَا مَحْذُورَةَ، عَلَى مَا أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللّهِ بْنُ مُحَيْرِيزٍ.في الزوائد: هذا الحديث ثابت في غير صحيح البخاريّ. لكن في رواية المصنف زيادة، وإسنادها صحيح، ورجالها ثقات .

213. (708) (6200)- Ebu Mahzûre İbnu Mi'yer (radıyallahu anh)'in terbiyesinde yetim olarak yetişen Abdullah İbnu Muhayrız'dan rivayet edildiğine göre, "Ebu Mahzûre, kendisini Suriye'ye göndermek üzere hazırlarken, Abdullah, Ebu Mahzûre'ye şöyle dediğini anlatıyor: "Ey amcacığım! Ben Suriye'ye gidiyorum ve senin ezan okuyuşunun (hikâyesini) soruyorum."Ravi, bunun üzerine Ebu Mahzûre'nin şunu anlattığını belirtir: "Ben bir grupla birlikte yola çıkmıştım. Epey bir yol almıştık. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müezzini Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında namaz için ezan okudu. Biz de müezzinin sesini Aleyhissalâtu vesselâm'a arkamız dönük olarak işittik.
Biz onun sesini alaylı alaylı tekrar edip yansıladık. (Bu yaptığımızı) Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) işitti. Bize bazı kimseler yollayarak yanına çağırttı, önüne oturttu ve: "Kulağıma kadar gelen ses hanginizin?" dedi. Arkadaşlarım beni işaretlediler. Doğru da söylediler. Resulullah, onları geri çevirdi, beni alıkoydu. Sonra bana: "Kalk ezan oku!" dedi. Doğruldum. (Ezanı bilmediğimden) öyle mahçup olmuştum ki, o anda nazarımda Resulullah'tan ve yapmamı emrettiği şeyden daha menfur bir şey yoktu. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın önünde doğrulmuş, öyle kalmıştım.Bunun üzerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), ezanı kendisi bana okudu. Arkadan: "Haydi söyle!" dedi. Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en la ilahe illallah, eşhedü enne Muhammede'r-Resulullah, eşhedü enne Muhammede'r-

Resulullah!"Sonra bana şunu söyledi: "Sesini yükselt. Eşhedü en la ilahe illallah, eşhedu en lailahe illallah, eşhedü enne Muhammed'r-Resulullah, eşhedu enne Muhammede'r-Resulullah, hayye ala'ssalati, hayye ala'ssalah, hayye ale'lfelahi hayye ale'lfelah. Allahuekber Allahuekber, lailahe illallah!"Sonra, ezanı bitirince beni çağırdı ve bana içerisinde gümüş para bulunan bir çıkın verdi. Sonra elini Ebu Mahzûre'nın alnına koydu, arkadan yüzüne kaydırdı, sonra göğsü üzerine götürdü, sonra ciğerinin üzerine kaydırdı. Sonra Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mübarek eli, Ebu Mahzûre'nın göbeği üzerine ulaştı. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah seni mübarek kılsın, Allah sana bereket yağdırsın"dedi. Ben de:"Ey Allah'ın Resulü! Bana Mekke'de ezan okumam emir buyursanız?" dedim."Haydi emrettim!" buyurdular.Derken içimde Resulullah'a karşı duyduğm bütün kötü hisler kayboldu. Yerine Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) sevgisi doldu. Hemen Resulullah'ın Mekke'deki valisi Attab İbnu Esid'in yanına geldim. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emri sebebiyle Attab'ın yanında namaz için ezanı ben okudum."Ravi der ki: "Ebu Mahzûre'ye yetişenler bu hadiseyi, Abdullah İbnu Muhayriz'in bana anlattığı şekil üzere bana tahdis ettiler."NOT: Ezanla ilgili kıssa daha önce genişçe açıklandı. [309]

*** EZANDA SÜNNET**

214. 6201. 710. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ، مُؤَذِّنِ رَسُولِ اللهِ #. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # أَمَرَ بِ◌◌ً أَنْ يَجْعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ. وَقَالَ: »إِنَّهُ أَرْفَعُ لِصَوْتِكَ«.في الزوائد: رواه الترمذي بإسناد صححه. وإسناد المصنف ضعيف لضعف أود سعد .

214. (710) (6201)- Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müezzini Sa'd el-Karazi (radıyallahu anh)'den rivayet edildiğine göre, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Bilal (radıyallahu anh)'e (ezan okurken) iki parmağını kulağına sokmasını emrederek: "Şüphesiz bu, sesin daha çok yükselmesini sağlar" buyurmuştur."[310]

215. 6202. 711. حَدّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثَنَا عَبْدُالْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ # بِا ْبْطَحِ، وَهُوَ فِي قُبَّةٍ حَمْرَاءَ. فَخَرَجَ بِ◌َلٌ. فَأَذَّنَ فَاسْتَدَارَ فِى أَذَانِهِ. وَجَعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ.هذا ا ''سناد فيه حجاج بن أرطاة وهو ضعيف .

215. (711) (6202)- Ebu Cuhayfe (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebtah nam mevkide Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanına geldi. Kırmızı bir çadırda kalıyordu. Derken Bilal çıkıp ezan okudu. Ezanında herbir cihete dönüyor ve iki parmağını kulaklarına sokuyordu."[311]

216. 6203. 712. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحُمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ ابْنِ أَبِي رَوَّادٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »خَصْلَتَانِ مُعَلَّقَتَانِ فِي أَعْنَاقِ الْمُؤَذِّنِينَ لِلْمُسْلِمِينَ: صَ◌َتُهُمْ وَصِيَامُهُمْ«.في الزوائد: إسناده ضعيف، لتدليس بقية بن الوليد.

216. (712) (6203)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzinlerin boyunlarına, Müslümanların iki hasleti takılmıştır: Namazları ve oruçları. (Bunların vakitlerini Müslümanlara müezzinler ilan eder.)"[312]

217. 6204. 716. حَدّثَنَا عُمْرُ بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ بِ◌َلٍ؛ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ # يُؤْذِنُهُ بِصَ◌َةِ الْفَجْرِ. فَقِيلَ: هُوَ نَائِمٌ. فَقَالَ: الصَّ◌َةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّ◌َةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ. فَأُقِرَّتْ فِي تَأْذِينَ الْفَجْرِ. فَثَبَتَ ا ْمْرُ عَلَى ذلِكَ.في الزوائد: إسناده ثقات. إ أن فيه انقطاعاً. سعيد بن المسيب لم يسمع من بل .

217. (716) (6204)- Hz. Bilal (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "(Bir gün) sabah namazını haber vermek üzere Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmiş, ancak kendisine "uyuyor" denilmiş. Bunun üzerine:"Essalatu hayrun mine'nnevm, essalatu hayrun mine'nnevm (namaz uykudan daha hayırlıdır)" demiştir. Bundan böyle bu ibarenin sabah ezanına dahil edilmesi kabul görmüş ve ezan bu minval üzere kesinlik kazanmıştır."[313]

*** EZAN OKUNURKEN EZAN TEKRAR EDİLİR**

218. 6205. 718. حَدّثَنَا إِسْحَاقَ الشَّافِعِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ. ثنَا عَبْدُاللهِ بْنُ رَجَاءِ الْمُكّيُّ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَسُولُ اللهِ #: »إِذَا أَذَّنَ المؤَذِّنُ فَقُولُوا مِثْلَ قَوْلِهِ«.في الزوائد: إسناد أبي هريرة معلوم ومحفوظ عن الزهريّ عن عطاء عن أبي سعيد. كما أخرج ا'ئمة الستة في كتبهم. ورواه أحمد في مسنده من حديث علي وَأبي رافع، والبزاز في مسنده من حديث أنس .

218. (718) (6205)- Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müezzin ezan okuduğu vakit onun söylediklerini aynen tekrar edin..." [314]

219. 6206. 719. حَدّثَنَا شُجَاعُ بْنُ مَخْلَدٍ، أَبُو الْفَضْلِ؛ قَالَ ثَنَا هُشَيْمٌ. أَنْبَأَنَا أَبُو بِشْرٍ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ بْنِ أُسَامَةَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ. حَدّثَتْنِي عَمَّتِي أُمُّ حَبِيبَةَ؛ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ، إِذَا كَانَ عِنْدَهَا فِي يَوْمِهَا وَلَيْلَتِهَا، فَسَمِعَ الْمُؤَذِّنَ يُؤَذِّنُ، قَالَ كَمَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ.في الزوائد: إسناده صحيح. وعبداللهِ بن عتبة روى له النسائى، وأخرج له ابن خزيمة في صحيحه. فهو عنده ثقة. وباقى رجاله ثقات .

219. (719) (6206)- Ümmühatu'l-Mü'minîn'den olan Ümmü Habibe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre, "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yanında iken, ister gece, ister gündüz olsun, her ne zaman müezzinin ezanını işitirse, müezzinin söylediğini aynen tekrar etmiştir."NOT: Bu husus, daha önce açıklandı.[315]

*** EZANIN FAZİLETİ**

220. 6207. 728. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى، وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الخَ◌ّلُ. قَاَ: ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ صَالِحٍ. ثَنَا يَحْيى بْنُ أَيُّوبَ، عَنِ بْنِ جَرَيْجٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »مَنْ أَذَّنَ ثَنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً، وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَكُتِبَ لَهُ، بِتَأْذِينِهِ، فِي كُلِّ يَوْمٍ، سِتُّونَ حَسَنَةً وَلِكُلِّ إِقَامَةٍ ثَلاثُونَ حَسَنَةً«.في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عبداللهِ بن صالح .

220. (728) (6207)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim on iki yıl müezzinlik yaparsa ona cennet vacip olur. Ona, her gün için, ezanı sebebiyle altmış hasene yazılır, her bir ikameti için de otuz hasene yazılır."[316]

*** İKAMETTE BİRER BİRER OKUMA**

221. 6208. 731. حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمنِ بْنُ سَعْدٍ. ثَنَا عَمَّارُ بْنُ سَعْدٍ، مُؤَذِّنُ رَسُولِ اللهِ # حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ أَذَانَ بِ◌ِلٍ كَانَ مَثْنَى مَثْنَى. وَإِقَامَتُهُ مُفْرَدَةٌ.في الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف أود سعد. ومعناه في صحيح البخاريّ .

221. (731) (6208)- Aleyhissalâtu vesselâm'ın müezzinlerinden Sa'd el-Karazî (radıyallahu anh)'nin rivayetine göre, "Bilal-i Habeşî (radıyallahu anh)'nin ezanı ikişer ikişer idi. ikameti ise birer birerdi." [317]

222. 6209. 732. حَدّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. حَدَّثَنِي مَعْمَرُ بْنُ مُحَمّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، مَوْلَى النَّبِيِّ #. حَدَّثَنِي أَبِي، مُحَمّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ بِ◌ًَ◌ً يُؤَذِّنُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ # مَثْنَى مَثْنَى، وَيُقِيمُ وَاحِدَةً.في الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم على ضعف معمر بن محمد بن عبيد الله وأبيه .

222. (732) (6209)- Ebu Rafi Mevla Resulillah anlatıyor: "Ben Bilal (radıyallahu anh)'in, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yanında ikişer ikişer ezan okuduğunu, birer birer de ikamet getirdiğini gördüm!"[318]

AÇIKLAMA:

Daha önce geçtiği üzere, ezan ve ikamette geçen cümlelerin kaçar kere tekrar edileceği rivayetlere göre farklıdır. Bu rivayetler Hz. Bilal'in ezan tarzını anlatmaktadır.[319]

*** EZAN OKUNUNCA MESCİDDEN ÇIKILMAZ**

223. 6210. 734. حدّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ عُمَرَ، عَنِ ابْنِ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ يُوسُفَ، مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُثْمَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ أَدْرَكَهُ ا'ذَانُ فِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ خَرَجَ، لَمْ يَخْرُجْ لِحَاجَةٍ، وَهُوَ يُرِيدُ الرَّجْعَةَ، فَهُوَ مُنَافِقٌ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه ابن أبى فروة. واسمه إسحاق بن عبدالله ضعفوه. وكذلك عبدالجبار ابن عمر .

223. (734) (6210)- Hz. Osman (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim mescidde iken ezan okunmaya başladığı halde, bir ihtiyaç olmadan ve tekrar mescide dönme gayesinde bulunmadan mescidi terkederse o kimse münafıktır."[320]

MESCİDLER VE CEMAATLER BÖLÜMÜ

*** ALLAH İÇİN MESCİD BİNA ETMEK**

224. 6211. 735. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ. ح وَحَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِاللهِ الْجَعْفَرِيُّ، عَنْ عَبْدِالْعَزِيزِ بْنِ مُحَمّدٍ جَمِيعاً عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أُسَامَةَ بْنِ الْهَادِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ سُرَاقَةَ الْعَدَوِيّ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »مَنْ بَنَى مَسْجِداً يُذْكَرُ فِيهِ اسْمُ اللهِ، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ«.في الزوائد: حديث عمر مرسل. فإن عثمان بن عبدالله بن سراقة روى عن عمر بن الخطاب، وهو جده 'مه، ولم يسمع منه، قاله المزي في التهذيب. ورواه ابن حبان في صحيحه بهذا ا''سناد .

224. (735) (6211)- Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: "Kim, içerisinde Allah'ın isminin zikredildiği bir mescid bina ederse Allah da onun için cennette bir ev bina eder."[321]

225. 6212. 737. حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ. حَدَّثَنِي أَبُو ا'سْوَدِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَلِيّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ بَنَى للهِ مَسْجِداً مِنْ مَالِهِ، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ«.في الزوائد: إسناد حديث عليّ ضعيف. والوليد بن مسلم مدلس، وقد رواه بالعنعنة. وشيخه ابن لهيعة ضعيف .

225. (737) (6212)- Hz. Ali İbnu Ebi Talib (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim, kendi malından Allah rızası için bir mescid bina ederse Allah da ona cennette bir ev bina eder."[322]

226. 6213. 738. حَدّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِا'عْلَى. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَشِيطٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ النَّوْفَلِيّ، عَنْ عَطَاءَ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »مَنْ بَنَى مَسْجِداً للهِ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ، أَوْ أَصْغَرَ، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ«.في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات .

226. (738) (6213)- Hz. Cabir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim Allah için bağırtlak kuşu yuvası kadar veya daha küçük bir mescid bina etse, Allah onun için cennette bir ev bina eder."[323]

AÇIKLAMA:

Mescid yapmaya teşvik sadedinde gelen bu nevi hadisler daha önce açıklanmıştır.[324]

*** MESCİD MÜTEVAZİ OLMALI**

227. 6214. 740. حَدّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِالْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ الْبَجْلِيُّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »أَرَاكُمْ سَتُشَرِّفُونَ مَسَاجِدَكُمْ بَعْدِي كَمَا شَرَّفَتِ الْيَهُودُ كَنَائِسَهَا، وَكَمَا شَرَّفَتِ النَّصَارى بِيَعَهَا«.في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه جبارة بن المغلّس وهو كذاب وقد أخرجه أبو داود بسنده عن ابن عباس مرفوعاً بغير هذا السياق .

227. (740) (6214)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Görüyorum ki, Yahudilerin havralarını, Hıristiyanların da kiliselerini yükselttikleri gibi sizler de mescidlerinizi yükselteceksiniz."[325]

228. 6215. 741. حَدّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا عَبْدُالْكَرِيمِ بْنُ عَبْدِالرَّحْمنِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَا سَاءَ عَمَلُ قَوْمٍ قَطُّ إِلاَّ زَخْرَفُوا مَسَاجِدَهُمْ«.في الزوائد: في إسناده أبو إسحاق، كان يدلّس. وجبارة كذاب .

228. (741) (6215)- Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Ameli bozulan her kavim mescidlerini süslemeye yönelmiştir."[326]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın inşa ettirdiği mescidler sade ve mütevazidir. Mescidler sonradan büyümüş ve tezyine boğulmuştur. Alimler, hadislerden hareketle sadeliğin esas olduğunda ısrar etmiştir. Ancak zamanla bazı şartlar altında tezyin edilebileceğine fetva verildiğini daha önce açıkladık.[327]

*** MESCİD NEREYE YAPILMALI**

229. 6216. 744. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا مُوسى بْنُ أَعْيُنٍ. ثَنَا مُحَمّدُ ابْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ. وَسُئِلَ عَنِ الْحِيطَانِ تُلْقى فِيهَا الْعَذِرَاتُ. فَقَالَ: »إِذَا سُقِيَتْ مِرَاراً فَصَلُّوا فِيهَا«. يَرْفَعُهُ إِلى النَّبِيِّ #.في الزوائد: إسناده ضعيف. فيه محمد بن إسحاق. كان يدلّس. وقد رواه بالعنعنة

229. (744) (6216)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, "Kendisine, insan tersinin atıldığı bahçelerde namaz kılmanın hükmünden sorulduğu zaman, Resûlullah'a ref' ederek, şu cevabı vermiştir: "Eğer bahçe bir çok defalar sulanmış (pislik eseri kalmamış) ise orada namaz kılabilirsiniz."[328]

*** MESCİDDE MEKRUH İŞLER**

230. 6217. 748. حَدّثَنَا يَحْيى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ حِمْيَرَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ جَبِيرَةَ الأَنْصَارِيُّ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ # قَالَ: »خِصَالٌ لاَ تَنْبَغِي فِي الْمَسْجِدِ: لاَ يُتَّخَذُ طَرِيقاً. وَلاَ يُشْهَرُ فِيهِ سِلاَحٌ. وَلاَ يُنْبَضُ فِيهِ بِقَوْسٍ وَلاَ يُنْشَرُ فِيهِ نَبْلٌ. وَلاَ يُمَرُّ فِيهِ بِلَحْمٍ نِيءٍ. وَلاَ يُضْرَبُ فِيهِ حَدٌّ. وَلاَ يُقْتَصُّ فِيهِ مِنْ أَحَدٍ. وَلاَ يُتَّخَذُ سُوقاً«.في الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم على ضعف زيد بن جبيرة. قال ابن عبدالبر: أجمعوا على أنه ضعيف .

230. (748) (6217)- Yine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bazı şeyler vardır, mescidde yapılması uygun değildir: "Mescid (yanlardan iki kapılı ise gelgeç için) yol olarak kullanılamaz, orada silah kılıfsız taşınmaz, yaya kiriş takılmaz, ok saçılmaz, çiğ et geçirilmez, had tatbik edilmez, kimseye kısas vurulmaz, alışveriş mahalli de yapılmaz."[329]

231. 6218. 750. حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ. ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ حَدَّثَنَا عُتْبَةُ بْنُ يَقْظَانَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # قَالَ: »جَنِّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ وَمَجَانِينَكُمْ وَشِرَارَكُمْ وَبَيْعَكُمْ وَخُصُومَاتِكُمْ وَرَفْعَ أَصْوَاتِكُمْ وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ. وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ. وَجَمِّرُوهَا فِي الْجُمَعِ«.في الزوائد: إسناده ضعيف. فإن الحارث بن نبهان متفق على ضعفه .

231. (750) (6218)- Vasîle İbnu'l-Eska (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Mescidlerinizi çocuklarınızdan, delilerinizden, alışverişlerinizden, davalarınızın ikamesinden, sesinizi yükseltmekten, hadlerinizin icrasından, kılıçlarınızı kınlarından sıyırmaktan uzak tutun. Mescidlerin kapılarının yakınlarında abdest yerleri yapın. Mescidlerinizi, cuma günü buhurlayarak güzel kokulu kılın."[330]

AÇIKLAMA:

Çocuğun mescide sokulması meselesinde ihtilaf edilmiştir. Bu mevzu üzerine başka rivayetler de mevcuttur. Hanefîlere göre, çocuk mümeyyiz olmasa bile talim maksadı ile mescide gelmesinde bir mahzur yoktur. Şafiîlere göre deli ve çocuk mescidi kirletmeyecek ise girebilir, aksi takdirde haramdır. Malikîlere göre, deli ve çocuk mescidi kirletecek veya orada yaramazlık yapacak ise haramdır, aksi taktirde caizdir. Hanbelîler, talim gayesi yoksa, çocukların ve delilerin mescide girmesinin mekruh olduğuna hükmetmiştir.
Mezhepler, mescidde yüksek ses çıkarmayı hoş karşılamamıştır. Namaz kılanları rahatsız edecek derecede yüksek ses, zikir, ibadet ve talim-i ilim gibi meşru ameller sırasında bile çıkmış olsa, yine de caiz bulunmamıştır. Aksi takdirde mübah sebeplerle ses çıkarılmasını, alimler çoğunlukla caiz addetmişlerdir.[331]

*** MAHALLELERDE MESCİD**

232. 6219. 756. حَدّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَبْدِالْحَمِيدِ بْنِ الْمُنْذِرِ بْنِ الْجَارُودِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: صَنَعَ بَعْضُ عُمُومَتِي لِلنَّبِيِّ # طَعَاماً. فَقَالَ لِلنَّبِيِّ #: إِنِّي أُحِبُّ أَنْ تَأْكُلَ فِي بَيْتِي وَتُصَلِّيَ فِيهِ. قَالَ: فَأَتَاهُ. وَفِي الْبَيْتِ فَحْلٌ مِنْ هذِهِ الْفُحُولِ. فَأَمَرَ بِنَاحِيَةٍ مِنْهُ، فَكُنِسَ وَرُشَّ فَصَلَّى وَصَلَّيْنَا مَعَهُ .
قَالَ أَبُو عَبْدِاللهِ بْنُ مَاجَةَ: الْفَحْلُ هُوَ الْحَصِيرُ الَّذِي قَدِ اسْوَدَّ.في الزوائد: إسناده حسن، وله أصل في الصحيح .

232. (756) (6219)- Hz. Enes İbnu Malik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amcalarımdan biri, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) için yemek hazırladı. Gelip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a: "Evimde yemek yemenizi ve orada bir namaz kılmanızı arzu ediyorum" dedi. (Aleyhissalâtu vesselâm davete icabet ederek) evine geldi. Evinde şu hasırlardan biri vardı. Hasırın bir köşesinin namaz için hazırlanmasını emir buyurdu. Bunun üzerine üzeri süprüldü ve (yumuşaması için) üzerine su serpildi. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm namaz kıldı. Biz de ona uyarak namaz kıldık.
"Ebu Abdillah İbnu Mace der ki: "Hadiste geçen fahl kelimesi siyahlaşmış hasır manasına gelir."[332]

*** MESCİDLERİN TEMİZLİĞİ**

233. 6220. 757. حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي الْجَوْنِ. ثَنَا مُحَمّدُ ابْنُ صَالِحٍ الْمَدَنِيُّ. حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ#: »مَنْ أَخْرَجَ أذىً مِنَ الْمَسْجِدِ بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ«.في الزوائد: إسناده فيه انقطاع ولين. فإن فيه سلمان بن يسار، وهو ابن أبي مريم، لم يسمع من أبي سعيد ومحمد بن صالح فيه لين .

233. (757) (6220)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim mescidden (insanlara rahatsızlık veren) bir şeyi çıkarırsa Allah Teâla hazretleri ona cennette bir ev yapar."[333]

234. 6221. 760. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ؛ عَنْ خَالِدِ بْنِ إِيَاسٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ ابْنِ حَاطِبٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: أَوَّلُ مَنْ أَسْرَجَ فِي الْمَسَاجِدِ تَمِيمٌ الدَّارِيُّ.في الزوائد: هو موقوف. وفي إسناده خالد بن إياس، اتفقوا على ضعفه.

234. (760) (6221)- Yine Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Mescidlere ilk defa kandil koyan Temimu'd-Dârî'dir."[334]

AÇIKLAMA:

Dinimiz sadece mescid inşasını fevkalâde faziletli bir amel ilan etmekle kalmamış, mescide yönelik her çeşit müsbet hizmetleri takdir ve onları teşvik etmiştir. Burada iki nümune var: Aydınlatılması, temizlenmesi. Bunlara tefriş, ısıtma, tamir, bakım, yollarının imar ve bakımı, su ihtiyacının karşılanması, imam ve müezzinin temini gibi akla gelecek her çeşit hizmetleri dahil edebiliriz.[335]

*** MESCİDE TÜKÜRMEK MEKRUHTUR**

235. 6222. 764. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # حَكَّ بُزَاقاً فِي قِبْلَةِ الْمَسَجِدِ.في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات. والحديث في الصحيحين من حديث أبي هريرة وأبى سعيد وعبدالله بن عمر .

235.(764) (6222)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), mescidin kıble duvarındaki bir tükrüğü kazıyıp temizledi."[336]

*** KOYUN VE DEVE AĞILINDA NAMAZ**

236. 6223. 768. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ. قَاَ: ثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »إنْ لَمْ تَجِدُوا إَّ مَرَابِضَ الْغَنَمِ وَأَعْطَانَ ا‘‘بِلِ، فَصَلُّوا فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ، وَ َ تُصَلُّوا فِى أَعْطَانِ ا‘‘بِلِ«.في الزوائد: إسناده صحيح .

236. (768) (6223)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Eğer siz, namaz kılmak için koyun ağılı ve deve damından başka bir yer bulamadı iseniz, koyun ağılında namazınızı kılın, fakat deve damında kılmayın."[337]

237. 6224. 769. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ مُغَفَّلٍ الْمُزَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ #: »صَلُّوا
فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ. وَ َ تُصَلُّوا فِي أَعْطَانِ ا‘‘بِلِ. فَإِنَّهَا خُلِقَتْ مِنَ الشَّيَاطِينَ«.في الزوائد: إسناد المصنف فيه مقال. وأصل الحديث رواه النسائي مقتصراً على النهي عن أعطان ا‘‘بل .

237. (769) (6224)- Abdullah İbnu Muğaffel el-Müzenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Koyun ağıllarında namaz kılın, deve damlarında kılmayın. Çünkü develer, şeytanlardan yaratılmıştır."[338]

238. 6225. 770. حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. حَدّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ رَبِيعِ ابْنِ سَبْرَةَ بْنِ مَعْبَد الْجُهَنِيُّ. أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: » َ يُصَلّى فِي أَعْطَانِ ا‘‘بِلِ، وَيُصَلّى فِي مُرَاحِ الْغَنَمِ«.الحديث ذكره صاحب الزوائد ولم يتكلم على إسناده .

238. (770) (6225)- Sebre İbnu Ma'bed el-Cühenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Deve damlarında namaz kılınmaz, fakat koyun ağıllarında namaz kılınır."[339]

*** MESCİDE GİRERKEN DUA**

239. 6226. 771. حدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ الحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ رَسُول اللهِ #؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُول اللهِ # إِذَا دَخَلَ الْمَسْجِدَ يَقُولُ: »بِسْمِ اللهِ. وَالسَّ◌ُمُ عَلى رَسُولِ اللهِ. اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتَكَ«. وَإِذَا خَرَجَ قَالَ: »بِسْمِ اللهِ. وَالسَّ◌َمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ«.قال الترمذي بعد تخريج هذا الحديث، أي حديث فاطمة: حديث حسن، وليس إسناده بمتصل. وفاطمة بنت الحسين لم تدرك فاطمة الكبرى. إذ عاشت فاطمة بعد النبيّ # أشهراً .

239. (771) (6226)- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın pek muhterem kerimeleri Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mescide girince: "Bismillahi vesselamu ala Resûlillâhi. Allahümmağfirlî zünûbî veftah lî rahmetike (Allah'ın adıyla girip, Allah'ın Resulü'ne selam ediyorum. Ey Allahım, benim günahımı affet, bana rahmet kapılarını aç)" derdi. Mescidden çıkarken de: "Bismillahi. Vesselamu ala Resûlillahi. Allahümmağfir lî zünûbî veftah lî ebvabe fadlike (Allah'ın adıyla çıkıyorum, Resûlullah'a selam ediyorum. Allahım, günahımı affet, bana fazl u kereminin kapılarını aç!)" diye dua okurdu."[340]

240. 6227. 773. حدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيُسَلِّمْ عَلى النَّبِيِّ # وَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ. وَإِذَا خَرَجَ فَلْيُسَلِّمْ عَلى النَّبِيِّ وَلْيَقُلِ: اللَّهُمَّ اعْصِمْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ«.في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات .

240. (773) (6227)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz mescide girince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a selam etsin ve şu duayı okusun: Allahümmaftah li ebvabe rahmetike (Allahım, bana rahmetinin kapılarını aç)" çıkarken de Resûlullah'a selam versin ve şu duayı okusun: "Allahümme a'sımınî mine'şşeytani'rracim (Allahım, beni taşlanmış şeytandan koru)."[341]

*** NAMAZA YÜRÜYEREK GİTMEK**

241. 6228. 776. حدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيى بْنُ أَبِي بَكِيرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمّدٍ، عنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مُحَمّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ # يَقُولُ: »أَ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يُكَفِّرُ اللهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَزِيدُ بِهِ فِي الْحَسَنَاتِ؟« قَالُوا: بَلى يَارَسُولَ اللهِ! قَالَ »إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عِنْدَ الْمَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الْخُطَى إِلى الْمَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّ◌َةِ بَعْدَ الصَّ◌َةِ«.في الزوائد: حديث أبي سعيد رواه ابن خزيمة وابن حبان في صحيحه. وله شاهد في صحيح مسلم وغيره .

241. (776) (6228)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (bir defasında yanındakilere): "Allah'ın kendisiyle hataları örtüp, sevapları artırdığı şeyi size göstermiyeyim mi?" demişti. Ashab: "Evet söyleyin ey Allah'ın Resulü! dediler. Bunun üzerine:
"O şey, zahmetli durumlarda bile abdesti tam almak, mescidlere çok adım atmak, namazdan sonra müteakip namazı beklemek!" buyurdular."[342]

242. 6229. 778. حدّثنَاَ مُحَمّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ الْمُوَفَّقِ أَبُو الْجَهْمِ. ثَنَا فُضَيْلُ بْنُ مَرْزُوقٍ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ إِلى الصَّ◌َةِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ السَّائِلِينَ عَلَيْكَ، وَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مَمْشَايَ هذَا. فِإِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشَراً وَ◌َ بَطَراً وَ◌َ رِيَاءً وَ◌َ سُمْعَةً. وَخَرَجْتُ اتِّقَاءَ سُخْطِكَ وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. فَأَسْأَلُكَ أَنْ تُعِيذَنِي مِنَ النَّارِ وَأَنْ تَغْفِرَلِي ذُنُوبِي. إِنَّهُ◌َ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِ◌َّ أَنْتَ. أَقْبَلَ اللهُ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ، وَاسْتَغْفَرَ لَهُ سَبْعُونَ أَلْفِ مَلَكٍ«.في الزوائد: هذا إسناده مسلسل بالضعفاء. عطية وهو العوفي، وفضيل بن مرزوق، والفضل بن الموفق كلهم ضعفاء. لكن رواه ابن خزيمة في صحيحه من طريق فضيل بن مرزوق، فهو صحيح عنده .

242. (778) (6229)- Ebu Saidi'l-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim evinden namaz kılmak üzere çıkar ve: "Ey Allahım! Senden isteyenlerin senin katındaki hakkı için ve şu yürüyüşümün hakkı için senden istiyorum. Ben kibirlenmek, böbürlenmek veya görsünler, desinler gibi adi maksadlarla evden çıkmış değilim. Senin gazabından sakınmak, rızanı kazanmak için evden çıktım. Öyleyse beni ateşten korumanı istiyorum, günahlarımı bağışlamanı talep ediyorum. Çünkü senden başka günahları affeden yoktur" diye dua eder, (yalvar yakar olursa) Allah Teala hazretleri, ona (rahmet) yüzüyle teveccüh eder ve yetmiş bin melek de kendisi için istiğfar eder."[343]

243. 6230. 781. حَدّثَنَا مُجْزَأَةُ بْنُ سُفْيَانَ بْنِ أَسِيدٍ، مَوْلى ثَابِتٍ الْبُنَانِيّ. حَدّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الصَّائِغُ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إلى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ«.في الزوائد: إسناد حديث أنس ضعيف.

243. (781) (6230)- Hz. Enes İbnu Malik anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Karanlık gecelerde mescidlere müdavim olanların, kıyamet gününde tam bir nura kavuşacaklarını müjdele!"[344]

*** MESCİDE UZAK EV DAHA SEVAPLI**

244. 6231. 785. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَتِ ا'نْصَارُ بَعِيدَةً مَنَازِلُهُمْ مِنَ الْمَسْجِدِ. فَأَرَادُوا أَنْ يَقْتَرِبُوا فَنَزَلَتْ . وَنَكْتُ◌ُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ . قَالَ، فَثَبَتُوا.في الزوائد: هذا موقوف. فيه سماك، وهو ابن حرب، وإن وثقّه ابن معين وأبو حاتم فقد قال أحمد: مضطرب الحديث. وقال يعقوب بن شيبة: روايته عن عكرمة، خاصة، مضطربة. وروايته عن غيره صالحة .

244. (785) (6231)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensar(dan bir kısmının) evleri mescidden uzakta idi. Bunlar mescidin yakınına gelmek istediler. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu. (Meâlen): "Onların önden gönderdiklerini ve geride bıraktıklarını (eserlerini, ihmal etmeksizin) yazmaktayız" (Yasin 12). İbnu Abbas der ki: "Bunun üzerine onlar yerlerinde kaldılar."[345]

AÇIKLAMA:

Geride bıraktıkları diye tercüme ettiğimiz âsar kelimesini seleften pek çoğu "ayak izi" olarak te'vil etmiştir. Gerçekte onun müfredi olan eser kelimesi ayak izi manasına da gelmektedir. Böylece evi mescide uzak olanlar daha çok adım atmış olmakla daha kazançlı olmaktadırlar. Ama bu uzaklık ezan sesinin gelemeyeceği kadar olmamalıdır.[346]

*** CEMAATTEN GERİ KALMAMALI**

245. 6232. 795. حَدّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْهُذَلِيُّ الدّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزِّبْرِقَانِ بْنِ عَمْرٍو الضَّمْرِيّ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ: »لَيَنْتَهِيَنَّ رِجَالٌ عَنْ تَرْكِ الْجَمَاعَةِ، أَوْ 'حَرِّقَنَّ بُيُوتَهُمْ«.في الزوائد: في إسناده الوليد بن مسلم الدمشقيّ مدلّس. وعثمان يعرف حاله. والمعنى ثابت في الصحيحين وغيرهما.

245. (795) (6232)- Usame İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir kısım (tenbel) adamlar, ya cemaati terketmekten vazgeçerler yahut da ben onların evlerini (başlarına) yıkacağım."[347]

*** YATSI VE SABAH NAMAZLARININ CEMAATİ**

246. 6233. 798. حَدّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ #؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: »مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدٍ، جَمَاعَةً، أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، لَا تَفُوتُهُ الرَّكْعَةُ ا'ولى مِنْ صَ◌َةِ الْعِشَاءِ، كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا عِتْقاً مِنَ النَّارِ«.في الزوائد: فيه إرسال وضعف. قال الترمذي والدارقطني: لم يدرك عمارة أنسا ولم يلقه. وإسماعيل كان يدلّس .

246. (798) (6233)- Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir mescidde cemaatle yatsının ilk rek'atini kaçırmadan kırk gece namaz kılarsa Allah Teala hazretleri, bu namazlar vesilesiyle onun için ateşten bir azadlık yazar."[348]

*** MESCİDE DEVAM VE NAMAZLARI BEKLEME**

247. 6234. 800. حَدّثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَابَابَةُ. ثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ #؛ قَالَ: »مَا تَوَطَّنَ رَجُلٌ مُسْلِمٌ الْمَسَاجِدَ لِلصَّلاةِ وَالذِّكْرِ، إِلاَّ تَبَشْبَشَ اللهُ لَهُ كَمَا يَتَبَشْبَشُ أَهْلُ الْغَائِبِ بِغَائِبِهِمْ، إِذَا قَدِمَ عَلَيْهِمْ«.في الزوائد: إسناده صحيح، رجاله ثقات .

247. (800) (6234)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Müslüman bir kimse, namaz ve zikir için mescidi vatan edindiği (çokça gitmeyi alışkanlık haline getirdiği) zaman Allah'ın onun bu halinden duyduğu sevinç, tıpkı gurbette adamı olan kimselerin onun yanlarına dönmesiyle (kavuşmaktan)duydukları sevinç gibidir."[349]

248. 6235. 801. حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ. ثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ
رَسُولِ اللهِ # الْمَغْرِبَ. فَرَجَعَ مَنْ رَجَعَ. وَعَقَّبَ مَنْ عَقَّبَ. فَجَاءَ رَسُولُ اللهِ # مُسْرِعاً، قَدْ حَفَزَهُ النَّفْسُ، وَقَدْ حَسَرَ عَنْ رُكْبَتَيْهِ، فَقَالَ: »أَبْشِرُوا. هذَا رَبُّكُمْ قَدْ فَتَحَ بَاباً مِنْ أَبْوَابِ السَّمَاءِ، يُبَاهِي بِكُمُ الْمَلائِكَةَ. يَقُولُ: انْظُرُوا إِلى عِبَادِي قَدْ قَضَوْا فَرِيضَةً؛ وَهُمْ يَنْتَظِرُونَ أُخْرَى«. في الزوائد: هذا إسناد صحيح. ورجاله ثقات .

248. (801) (6235)- Abdullah İbnu Amr (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte akşam namazını kılmıştık. Namazdan sonra dileyenler evlerine döndü, dileyenler de yerinde kaldı. (Çok geçmeden) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) koşarcasına ve hızlı nefes alarak, diz kapakları da açılmış bir halde geldi. Bize dediler ki: "Müjdeler olsun! İşte Rabbiniz! Sema kapılarından bir kapı açmış, meleklere karşı sizlerle iftihar ediyor ve diyor ki: "Kullarıma bakın! Farzlarını eda ettiler. Şimdi de diğer namazı beklemekteler!" [350]

NAMAZI EDA VE NAMAZIN SÜNNETLERİ BÖLÜMÜ

*** NAMAZDA İSTİAZE VE KIRAAT**

249. 6236. 808. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي عَبْدِالرَّحْمنِ السُّلَمِيِّ، عَنِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ # قَالَ: »اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَهَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ«.قَالَ: هَمْزُهُ الْمُوتَةُ. وَنَفْثُهُ الشِّعْرُ. وَنَفْخُهُ الْكِبْرُ.في الزوائد: في إسناده مقال. فإن عطاء بن السائب اختلط آخر عمره، وسمع منه محمد بن فضيل بعد اختط. وفي سماع أبي عبدالرحمن السلميّ من ابن مسعود كم. قال شعبة: لم يسمع. وقال أحمد: أرى قول شعبة وهما. وقال أبو عمرو الداني: أخذ أبو عبدالرحمن القراءة عرضا عن عثمان وعليّ وابن مسعود.ا هـ.والحديث قد رواه أبو داود والترمذي والنسائي من حديث أبى سعيد الخدريّ. ورواه ابن حبان في صحيحه من حديث جبير بن مطعم .

249. (808) (6236)- İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allahümme innî euzü bike mine'şşeytani'rracim ve hemzihi ve nefhihi ve nefsihi "Allahım, şeytan-ı racimden, onun dürtmelerinden, telkinlerinden, atacağı kibirden sadece sana sığınırım" diye dua ederdi."[351]

AÇIKLAMA:

Cumhur-u ulema, namazda istiazeyi müstehab addetmiştir. Yeri de birinci rek'atte Fatiha'nın evvelinde okunan Sübhanekeden hemen sonradır. İstiazeden sonra Besmele ve Fatiha okunur.[352]

*** KIRAATA NE İLE BAŞLANIR?**

250. 6237. 814. حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، وَبَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، وَعُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ. قَالُوا: ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسى. ثَنَا بِشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ، ابْنِ عَمِّ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ # كَانَ يَفْتَتِحُ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدُللهِ رَبِّ العَالَمِينَ.في الزوائد: إسناده ضعيف. أبو عبدالله الدوسيّ ابن عمر أبي هريرة مجهول الحال. وبشر بن رافع، اختلف قول ابن معين فيه. فمرة وثّقه، ومرة ضعّفه. وضعّفه أحمد. وقال ابن حبان: يروى أشياء موضوعة. والحديث من رواية غير أبي هريرة، ثابت في الصحيحين وغيرهما .

250. (814) (6237)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) namazın kıraatini "Elhamdülillahi Rabbi'l-alemin..." ile başlatırdı."[353]

*** CUMA GÜNÜ SABAH NAMAZINDA KIRAAT**

251. 6238. 822. حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ. ثَنَا عَاصِمُ بْنُ بُهْدَلَةَ، عَنْ مُصْعَبِ ابْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ # يَقْرَأُ فِي صَ◌ةِ الْفَجْرِ، يَوْمَ الْجُمْعَةِ: الم تَنْزِيلٌ، وَهَلْ أتى عَلى ا‘‘نْسَانِ.في الزوائد: إسناد حديث سعد ضعيف، تفاقهم على ضعف الحارث بن نبهان والحديث، من رواية ابن عباس، أخرجه مسلم وغيره..824. حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ. أَنْبَأَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ أَبِي ا‘حْوَصِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ # كَانَ يَقْرَأُ فِي صَ◌ةِ الصُّبْحِ، يَوْمَ الْجُمُعَةِ: الم تَنْزِيلُ، وَهَلْ أتى عَلى ا‘نْسَانِ.قالَ إِسْحَاقُ: هكَذَا ثَنَا عَمْرٌو، عَنْ عَبْدِاللهِ. أَشُكُّ فِيهِ.في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات .

251. (822-824) (6238)- Mus'ab İbnu Sa'd'ın babası Sa'd İbnu Ebi Vakkas ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhüm)'un anlattıklarına göre: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü sabah namazında "eliflammim tenzil ve Hel etâ a'le'l-İnsan" surelerini okurdu."[354]

*** ÖĞLE VE İKİNDİDE KIRAAT**

252. 6239. 828. حَدَّثَنَا يَحْيى بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ
ثَنَا الْمَسْعُودِيُّ. ثَنَا زَيْدٌ الْعَمِّيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: اجْتَمَعَ ثَ◌ثُونَ بَدْرِيّاً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ # فَقَالُوا: تَعَالُوا حَتّى نَقِيسَ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللهِ # فِيمَا لَمْ يَجْهَرْ فِيهِ مِنَ الصَّ◌ةِ فَمَا اخْتَلَفَ مِنْهُمْ رَجُ◌نِ. فَقَاسُوا قِرَاءَتَهُ فِي الرَّكْعَةِ ا‘ولى مِنَ الظُّهْرِ بِقَدْرِ ثَ◌ثِينَ آيَةً. وَفِي الرَّكْعَةِ ا‘خْرَى قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذلِكَ. وَقَاسُوا ذلِكَ فِي الْعَصْرِ عَلَى قَدْرِ النِّصْفِ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ ا‘خْرَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ.في الزوائد: إسناده ضعيف. زيد العمّي ضعيف. والمسعوديّ اختلط بآخر عمره. وأبو داود سمع منه بعد اختلط .

252. (828) (6239)- Ebu Saidi'l-Hudri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabından Bedir Savaşı'na katılanlardan otuz tanesi toplanarak aralarında: "Gelin, Resûlullah'ın namazda sessiz okuduğu kıraatin kaç ayet olduğunu kıyaslayarak tesbit edelim" dediler. Bu hususta iki kişi bile ihtilaf etmedi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın öğle namazında okuduğu ayetin miktarını kıyas suretiyle hesaplayıp otuz ayet kadar olduğunu tesbit ettiler. İkinci rekatte okuduğu bunun yarısı kadardı. Aynı ölçümü ikindi namazı için de yaptılar. İkindinin kıraati öğlenin son iki rekatındaki kıraatin yarısı kadardı."[355]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın namazlarda takip ettiği uzunluk-kısalıkla ilgili farklı rivayetler gelmiştir. Bu farklılıklar, Aleyhissalâtu vesselâmın içinde bulunduğu şartlara göre, bazan uzun, bazan kısa kıraate yer verdiğini gösterir. Sadedinde olduğumuz rivayet O'nun kıraati uzun yaptığını göstermektedir. Halbuki, bilhassa cemaate kıldırdığı

zamanlarda kısa okuduğuna ve imamın kısa okumasını tavsiye ettiğine dair rivayetler de var. Bu sebeple alimler prensip olarak, imamın kısa okumasının müstehab olduğuna hükmetmiştir.[356]

*** AKŞAM NAMAZINDA KIRAAT**

253. 6240. 833. حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ بُدَيْلٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ # يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللهِ أَحَدٌ .

قَالَ السنديّ: هذا الحديث، فيما أراه، من الزوائد وما تعرّض له. ويدل على ما ذكرتُ قولُ الحافظ في شرح البخاريّ: ولم أر حديثاً مرفوعاً فيه التنصيص على القراءة فيها، بشئ من قصار المفصل، إ حديثاً في ابن ماجة عن ابن عمر نصّ فيه على)الكافرون وا''خص(وظاهر إسناده الصحة. إ أنه معلول. قال الدارقطنّي: أخطأ بعض رواته .

253. (833) (6240)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) akşam namazında "Kul ya eyyühe'l-kâfirun" ve "Kul hüvallahü ahad" surelerini okurdu."[357]

*** İMAMIN ARKASINDA KIRAAT**

254. 6241. 839. حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا مُحَمّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ. ح وَحَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ ابْنُ مُسْهِرٍ، جَمِيعاً عَنْ أَبِي سُفْيَانَ السَّعْدِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »َ صَ◌ةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرأْ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ب)اَلْحَمْدُللهِ(وَسُورَةٍ، فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا«.في الزوائد: ضعيف. وفي إسناده أبو سفيان السعديّ. قال ابن عبدالبر: أجمعوا على ضعفه. لكن تابع أبا سفيان قتادةُ كما رواه ابن حبان في صحيحه .

254. (839) (6241)- Ebu Said (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İster farz ister nafilelerde olsun her rekatte "Elhamdülillahi Rabbi'l-alemin" suresi ile bir başka sure okumayanın namazı namaz değildir."[358]

255. 6242. 841. حَدّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السُّكَيْنِ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ السَّلْعِيُّ. ثَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ # قَالَ: »كُلُّ صَ◌ةٍ َ يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، فَهِيَ خِدَاجٌ، فَهِيَ خِدَاجٌ«.في الزوائد: إسناده حسن .

255. (841) (6242)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İçinde Fatiha suresi okunmayan her namaz noksandır, noksandır."[359]

AÇIKLAMA:

Namazda kıraat farz ise de teferruatta bazı ihtilaflar mevcuttur. Cemaat halinde olsun, münferid halde olsun, farz namaz olsun, nafile namaz olsun hepsinde Fatiha'nın gerekli olduğunu bu hadisten anlamaktayız. Önceki hadis, Fatiha'dan başka bir surenin okunmasını da gerekli göstermektedir. Ancak alimler başka rivayetleri de değerlendirerek, farklı hükümlere gitmişlerdir: Zamm-ı sureyi cumhur sünnet telakki eder, Hanefiler ve diğer bazı alimler, zamm-ı sureyi de vacib addetmişlerdir; bu, üç ayet veya üç ayet uzunluğunda bir ayet de olabilir.[360]

256. 6243. 842. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيى، عَنْ يُونُسَ ابْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْ◌َنِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ #: أَفِي كُلِّ صَ◌ةٍ قِرَاءَةٌ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ #: »نَعَمْ« فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: وَجَبَ هذَا. قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَقْرَأُ وَا''مَامُ يَقْرَأُ؟ في الزوائد: قال المزّيّ: هو موقوف. ثم قال: هذا إسناد صحيح، رجاله ثقات .

256. (842) (6243)- Ebu'd-Derda (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre: "Bir adam kendisine: "Namazda imam okurken ona uyan kimse de Kur'an'dan okur mu?" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir: "Bir adam, Aleyhissalâtu vesselâma her namazda kıraat var mı? diye sormuştu da Aleyhissalâtu vesselâmdan: "Evet!" cevabını almıştı. Bunun üzerine cemaatten biri de: "Bu vacip oldu" demişti."[361]

257. 6244. 850. حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمّدٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسى، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ #: »مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ ا''مَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ«.في الزوائد: في إسناده جابر الجعفيّ، كذاب والحديث مخالف لما رواه الستة من حديث عبادة .

257. (850) (6244)- Hz.Cabir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kim imama uymuş ise, imamın kıraati onun da kıraatidir" buyurdular."[362]

AÇIKLAMA:

İmama uyan kimsenin kıraatte bulunup bulunmayacağı hususunda farklı rivayetler gelmiştir. Son iki rivayette de görüldüğü üzere, Hz. Cabir'den iki zıt görüş rivayet edilmektedir. Şarihler, ikinci hadisin daha sahih olduğunu belirtirler.
Netice olarak, Ebu Hanife, Sevrî, İbnu Uyeyne ve Malikîlerden İbnu Veheb ile diğer bir grup alim: "Cehrî ve hafî hiçbir namazda imama uyan kimse ne Fatiha ne de zamm-ı sure hiçbir şey okumaz" diye hükmetmiştir. İmam Malik, Şafii, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Rahuye, Evzâî, Makhul ve Ebu Sevr gibi diğer bir kısım ulema ise: "İmama uyan kişi, gizli, açık bütün namazların her rekatinde Fatiha okumalıdır, vaciptir" diye hükmetmiştir. Bu mevzuda: "İmama uyan kişi, hafi namazlarda kıraat eder, cehrîde etmez" veya "gizli namazlarda veya cehrî de olsa imamı işitmediği hallerde kıraat eder, işittiği açık namazlarda etmez" gibi başka görüşler de ileri sürülmüştür.
Hanefîler imama uyan kimsenin, kıraat hafî olsun, cehrî olsun Kur'ân okumasını tahrimen mekruh addetmiştir.[363]

*** AMİN'İ CEHREN SÖYLEMEK**

258. 6245. 853. حَدّثَنَا مُحَمّدُ بْنُ بَشّارٍ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسى. ثَنَا بِشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِاللهِ، ابْنِ عَمّ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: تَرَكَ النَّاسُ التَّأْمِينَ. وَكَانَ رَسُولُ اللهِ # إِذَا قَالَ: غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَ٥ الضَّالِّينَ قال: آمِينَ حَتّى يَسْمَعَهَا أَهْلُ الصَّفّ ا'وَّلِ. فَيَرْتَجُّ بِهَا الْمَسْجِدُ.في الزوائد: في إسناده أبو عبدالله، يُعرف وبشر، ضعّفه أحمد وقال ابن حبان: يروي الموضوعات. والحديث رواه ابن حبان في صحيحه بسند آخر .

258. (853) (6245)- Hz. Ebu Hureyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "İnsanlar amin demeyi terkettiler. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), namazda "gayri'l-mağdubi aleyhim ve la'ddallin" deyince amin derdi, bunu ön saftakiler işitirdi, sonra mescid amin sesiyle dalgalanırdı."[364]

259. 6246. 854 –حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَتَ. ثَنَا حَمِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ. ثَنَا اِبْنُ أَبِي لَيْلَي، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ حُجَيَّةَ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ عَلِيٍّ. قَالَ: سَمِعْتُ .رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَالَ:)وَ٥ الضَّالِّينَ(قَالَ:)آمِينَ(في الزوائد: في سنده ابن أبي ليلى، هو محمد بن أبي عبد الرحمن بن أبي ليلى، ضعفه المهور. وقَالَ أبو حاتم: محله الصدقز وباقي رجاله ثقات.

259. (854) (6246)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâmın "Ve la'd-dâllîn" deyince amin dediğini işittim."[365]

260. 6247. 856 –حَدَّثَنَا إِسْحَاقَ بْنُ مَنْصُورٍ. أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدُ الْوَارِثِ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ ثَنَا سُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ،

عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا حَسَدَتْكُمُ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى السَّ ِمِ وَالتَّأْمِينِ.في الزوائد: هذا إسناد صحيح. ورجاله ثقات. احتج مسلم بجميع رواته.

260. (856) (6247)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Yahudiler, sizi, selamınız ve amin deyişiniz sebebi kıskandıkları kadar bir başka şey için kıskanmamışlardır" buyurmuşlardır."[366]

261. 6248. 857 -)8426(حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الْخَ َلُ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَأَبُو مُسْهِرٍ؛قَا:ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدُ بْنُ صُبَيْحٍ الْمُرِّيُّ. ثَنَا طَلْحَةُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:)مَا حَسَدَتْكُمُ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ، مَا حَسَدَتْكُمْ عَلَى آمِينَ. فَأَكْثِرُوا مِنَ قَوْلِ أَمِينَ(.في الزرائد: إسناضه ضعيف. تفاقهم علي ضعف طلحة بن عمر.

261. (857) (6248)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yahudiler sizi, amin deyişiniz kadar başka şey için kıskanmazlar. Öyleyse amin sözünü çok söyleyin."[367]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen son dört hadis, namazda amin demenin ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Önceki rivayetler, "amin"i Resûlullah ve ashabının cehri yaptıklarını ifade etmektedir.[368]

*** RÜKUYA GİDERKEN RÜKUDAN KALKARKEN ELLERİ KALDIRMA**

262. 6249. 860 -حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ؛ قَا. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ا َعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّ ِةِ هَذْوَ مَنْكِبَيْهِ حِينَ يَفْتَتِحُ الصَّ ِةِ، وَحِينَ يَرْكَعُ، وَحِينَ يَسْجُدُ.في الزوائد: إسناده ضعيف. وفيه رواية إسماعيل بن عياش عن الحجازيين، وهي ضعيفة.

262. (860) (6249)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, namazda, iftitah tekbiri sırasında ellerini omuzlar hizasına kadar kaldırdığını gördüm. Rüku sırasında da, (rükûdan) secdeye gitme sırasında da aynı şekilde kaldırıyordu." [369]

263. 6250. 861 -حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا رِفْدَةُ بْنُ قُضَاعَةَ الْغَسَّانِيُّ. ثَنَا ا َوْزَاعِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ اِبْنِ عُبَيْدَ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جِدِّهِ، عُمَيْرِ بْنِ حَبِيبٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ مَعَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ، فِي الصَّ ِةِ الْمَكْتُوبَةِ. في الزوائد: هذا إسناد فِيهِ رفدة بن قضاعة، وهو ضعيف. وعبد الله لم يسمع من أبيه، حكان العئي عن ابْنِ جريج.

263. (861) (6250)- Umayr İbnu Habîb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm farz namazda, her tekbir ile beraber ellerini kaldırırdı."[370]

264. 6251. 865 -حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ رِيَاحٍ، عَنْ عَبْدِ الله بْنِ طَاوُسٍ، عَنِ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ كُلِّ تَكْبِيرَةٍ.في الزرائد: إسناده ضعيف. تفاقهم علي ضعف عمر بن رباح.

264. (865) (6251)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, her tekbir sırasında ellerini kaldırırdı."[371]

265. 6252. 866 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ. ثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّ ِةِ، وَإِذَا رَكَعَ.فِي الزَّوَائِد: إسناده صحيح راله رال الصحيحين. إ أن الدارقطني أعله بالوقف، وقَالَ: لم يروه عن حميد مرفوعا، غير عبد الوهاب. والصواب من فعل أنس. وقد رواه ابْنِ خزيمة وابن حبان فِي صحيحيما.

265. (866) (6252)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, namaza girdiği vakit ve rükuya giderken ellerini kaldırırdı."[372]

AÇIKLAMA:

Şarihler, bu hadislerin, az farklı ifadelerle aynı şeyleri ifade ettiğini belirtirler. Böylece namazın bir halinden diğer bir haline geçerken getirilen tekbirler sırasında ellerin kaldırıldığı belirtilmiş olmaktadır: Namaza başlarken, rükua giderken, secdeye gitmek için rükudan kalkarken el kaldırmak gerekir. Rükudan kalkarken tekbir getirilmez ise de, başka rivayetlerdeki sarahat böyle bir yorumu ilave etmeyi gerektirmiştir. Ebu Hanife hazretleri İbnu Mes'ud'dan gelen bir rivayeti esas alarak sadece iftitah tekbirinde elleri kaldırmayı esas almıştır. [373]

266. 6253. 868- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بنُ يَحْيَ. ثَنَا أَبُو حُذَيْفَةَ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ؛ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّ◌َةَ رَفَعَ يَدَيْهِ. وَإِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ. وَيَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ. وَرَفَعَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ يَدَيْهِ إِلَى أُذُنَيْهِ.فِي الزوائد: رجاله ثقات.

266. (868) (6253)- Hz. Câbir İbnu Abdullah radıyallahu anhüma, namaza başlarken ellerini kaldırırdı. Rükuya gidince, rükudan başını kaldırınca aynı şekilde ellerini kaldırırdı ve derdi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı bu şekilde yapıyor gördüm." İbrahim İbnu Tahmîn ellerini kulaklarına kadar kaldırırdı."[374]

*** NAMAZDAKİ RÜKÛ**

267. 6254. 867- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَبْبَةَ. ثَنَا مُ◌َزِمُ بْنُ عَمْرٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ بَدْرٍ. أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَانِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، وَكَانَ مِنَ الْوَفْدِ؛ قَالَ: خَرَجْنَا حَتَّى قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَايَعْنَاهُ وَصَلَّيْنَا خَلْفَهُ. فَلَمَحَ بِمُؤْخِرِ عَيْنِهِ رَجُ◌ً يُقِيمُ صَ◌َتَهُ، يَعْنِي صُلْبَهُ، فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ. فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّ◌َةَ، قَالَ: يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ! صَ◌َةَ لِمَنْ يَقِيمُ صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ.فِي الزرائد: إسناده صحيح. ورجاله ثقات. ورواه ابْنِ خزيمة وابْنِ خبان فِي صحيحيهما.

267. (867) (6254)- Ali İbnu Şeybân radıyallahu anh anlatıyor: "Kavmimizin, heyetiyle Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a geldik. Ona biat ettik ve arkasında namaz kıldık. Aleyhissalâtu vesselâm namazını tam yapmayan yani rüku ve secdede belini düzgün tutmayan bir adama gözünün ucuyla baktı. Resûlullah namazı kılınca: "Ey Müslümanlar, rükû ve secdede belini düzgün tutmayan kimsenin namazı namaz değildir" dedi."[375]

268. 6255. 872- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يُوسُوفَ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَطَاءٍ. ثَنَا طَلْحَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ رَاشِدٍ؛قَالَ: سَمِعْتُ وَابِصَةَ بْنَ بْنَ مَعْبَدٍ؛ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي. فَكَانَ إِذَا رَكَعَ سَوَّى ظَهْرَهُ، حَتَّى لَوْ صُبَّ عَلَيْهِ

الْمَاءِ سْتَقَرَّ.فِي الزوائد: فِي إسناده طلحة بن زيد، قَالَ البخاري وغيره: منكر الحديث. وقَالَ أحمد بن المدينى يظنع الحذيث.

268. (872) (6255)- Vâbısa İbnu Ma'bed radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı namaz kılarken gördüm, rüku yapınca sırtını (başını) dümdüz yapıyordu. Öyle ki üzerine su dökülecek olsa öyle sabit kalacaktı."[376]

*** ELLERİ DİZLER ÜZERİNE KOYMA**

269. 6256. 874- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ حَارِثَةَ بْنِ أَبِي الرُّجَالِ، عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَعُ فَيَضَعُ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ، وَيُجَافِي بِعَضُدَيْهِ.فِي الزرائد: فِي إسناده حارثة بن أبي الرجال، وقد اتفقوا على ضعفه.

269. (874) (6256)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm rüku sırasında ellerini diz kapakları üzerine koyar, pazularını da (karnından yanlara doğru) uzaklaştırırdı."[377]

*** RÜKUDAN DOĞRULURKEN NE OKUMALI?**

270. 6257. 879- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى السُّدِّيُّ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي عُمَرَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جُحَيْفَةَ يَقُولُ: ذُكِرَتِ الْجُدُودُ عِنْدَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الصَّ◌ةِ. فَقَالَ رَجُلٌ: جَدُّ فُ◌نٍ فِي الْخَيْلِ. وَقَالَ آخَرُ: جَدُّ فُ◌نٍ فِي ا◌ِبِلِ وَقَالَ آخَرُ: جَدُّ فُ◌نٍ فِي الْغَنَمِ. وَقَالَ آخَرُ: جَدُّ فُ◌نٍ فِي الرَّقِيقِ. فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَ◌تَهُ، وَرَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ آخِرِ الرَّكْعَةِ، قَالَ: »اَللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ ا◌َرْضِ وَمِلْءَ مَاشِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ. اَللَّهُمَّ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ. وَ◌ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ. وَ◌ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ« وَطَوَّلَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَوْتَهُ ب)الجَدِّ(لِيَعْلَمُوا أَنَّهُ لَيْسَ كَمَا يَقُولُونَ.فِي الزرائد: فِي إسناره أبو وهو مجهول يعرف حاله.

270. (879) (6257)- Ebu Cuheyfe anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm namazdayken, yanında nasiblerden bahis açıldı. Bir adam: "Falanın nasibi atlardadır" dedi. Bir diğeri: "Falanın nasibi de develerdedir" dedi. Bir başkası ise "Falanın nasibi koyunlardadır" dedi. Bir diğeri "Falanın nasibi kölededir" de Aleyhissalâtu vesselâm namazını kılıp son rek'at(ın rüku'un)dan başını kaldırınca "Ey Rabbimiz! Semâvât ve arz dolusu, daha başka dileyeceğin şeyler dolu hamdimiz sanadır. Ey Rabbimiz! Senin verdiğine mani olacak yoktur. Men ettiğin şeyi de verecek yoktur. Nasib sahibinin de bir faydası yoktur. Nasibi veren de sensin" dedi ve Aleyhissalâtu vesselâm onlara, dediklerinin doğru olmadığını duyurmak için sesini nasib kelimesinde uzattı."[378]

*** İKİ SECDE ARASINDA OTURMA**

271. 6258. 896- حَدَّثَنَا الْحَسَنَ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا الْعَ◌ءُ أَبُو مُحَمَّدٍ. قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ لِي النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:)إِذَا رَفَعْتَ رَأسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَ◌ تُقْعِ كَمَا يُقْعِى الْكَلْبُ. ضَعْ أَلْيَتَيْكَ بَيْنَ قَدَمَيْكَ. وَأَلْزِقْ ظَاهِرَ قَدَمَيْكَ بِا◌َرْضِ.جفِي الزرائد: فِي إسناده العء، قَالَ ابن حبان الحاكم فِيهِ: إنه يروي عن أنس أحاديث موضوعة. وقَالَ فِيهِ المخاري وفيره: منكر الحديث و قَالَ ابْنِ المدني: كَانَ يضع الحديث.

271. (896) (6258)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana: "Başını secdeden kaldırınca, köpeğin ayaklarını dikip mak'adının üzerine oturduğu şekilde oturma. Kabalarını ayaklarının arasına al ve ayaklarının üst kısmını yere yapıştır" buyurdular."[379]

*** İKİ SECDE ARASINDA NE DEMELİ?**

272. 5259. 898- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَ◌ءِ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ صَبِيحٍ، عَنْ كَامِلٍ أَبِي الْعَ◌ءِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ حَبِيبَ بْنَ أَبِي ثَابِتَ يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ فِي صَ◌ةِ اللَّيْلِ:)رَبِّ اغْفِرْلِي وَارْحَمْنِي وَاجْبُرْنِي وَارْزُقْنِي وَارْفَعْنِي(فِي الزوائد: رجاله ثقات. إ أن حبيب بن أبي ثابت كَانَ يدلس، وقد عنعنه. وأصله فِي أبي داود والترمذي.

272. (898) (6259)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm gece namazında, iki secde arasında: "Rabbi'ğ-fir lî ver'hamnî vecburnî ve'rzuknî verfa'nî (Rabbim! Beni mağfiret et, bana rahmet buyur kırıklarımı iyileştir, bana rızık ver, derecemi yükselt)" diye dua ederdi." [380]

*** PEYGAMBER'E SALÂVÂT**

273. 6260. 906- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بَيَانٍ. ثَنَا زِيَادُ بْنُ عَبْدِ اللهِ. ثَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِي فَاخِتَةَ، عَنِ اَ ْسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَي رَسُولِ للهِ فَأَحْسِنُوا الصَّ ةَ عَلَيْهِ. فَإِنَّكُمْ تَدْرُونَ لَعَلَّ ذَلِكَ يُعْرَضَ عَلَيْهِ. قَالَ فَقَالُوا: فَعَلِّمْنَا قَالَ: قُولُوا: اَللَّهُمَّ اجْعَلْ صَ تَكَ وَرَحْمَتَكَ وَبَرَكَتِكَ عَلَي سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَإِمَامِ الْمُتَّقِينَ وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ، مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، إِمَامِ الْخَيْرِ، وَقَائِدِ الْخَيْرِ، وَرَسُولِ الرَّحْمَةِ، اَللَّهُمَّ ابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا يَغْبِطُهُ بْهُ اَ ْوَّلُونَ وَا خَرُونَ. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَعَلَي Œ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَي إِبْرَاهِيمَ وَ عَلَي آلِي مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَي إِبْرَاهِيمَ وَعَلَي آلِي إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَي مُحَمَّدٍ وَعَلَي آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَي إِبْرَاهِيمَ وَ عَلَي آلِي مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَي إِبْرَاهِيمَ وَعَلَي آلِي إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.فِي الزوائد: رجاله Œثقات. إ أن المسعودي اختلط بآخر عمره، ولم يتميز حديثه ا ْول من ا خر، فاستحق الترك، كما قاله ابْنِ حبان.

273. (906) (6260)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh şöyle dedi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a salâvât okuyunca salâvâtı güzel yapın. Zira siz bilemezsiniz, belki bu salâvâtınız ona arzedilir."
Kendisine: "Öyleyse (güzel olan salâvâtı) bize öğretin!" dediler. O da: "Şöyle söyleyin: Allahümme'c'al salâteke ve rahmeteke ve berekâtike alâ seyyidi'l-mürselîn ve imâmi'l-Muttakîn ve hatemi'n-nebiyyîn Muhammedin abdike ve Resûlike imâmi'l-hayri ve kâidi'l-hayrı ve Resûli'r-rahmeti.
Allahümme'b'ashu makâmen mahmûden yağbituhu bihi'l-evvelûn ve'l-âhirûn.
Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ sallayte alâ İbrahime ve alâ al-i İbrahime inneke hamidun mecid.
Allahümme bârik alâ Muhammedin ve ala âli Muhammedin kemâ barekte alâ İbrahime ve alâ âl-i İbrahime inneke hamidun mecid.
(Allahım, salâtını, rahmetini, bereketlerini peygamberlerin efendisi, müttakilerin imamı ve peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed'e kıl. O senin kulun ve elçindir, hayrın imamı, hayrın komutanı, ve rahmet peygamberidir.
Allahım! Onu makam-ı Mahmud üzere dirilt, ondan önce gelenler de sonra gelenler de bu makamı sebebiyle ona gıbta ederler.
Allahım! Muhammed'e, Muhammed'in âline salât et, tıpkı İbrahim'e ve İbrahim'in âline salât ettiğin gibi. Sen hamîd ve mecîdsin.
Allahım, Muhammed'i ve Muhammed'in âlini mübarek kıl, tıpkı İbrahim'i ve İbrahim'in âlini mübarek kıldığın gibi, sen hamîd ve mecîdsin)."[381]

274. 6261. 907- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بَشْرٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَاصِمِ ابْنِ عُبَيْدِ اللهِ. قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ،عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:)مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصَلِّي عَلَيَّ إ ّ صَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَ ئِكَةُ مَا صَلَّي عَلَيَّ. فَلْيُقِلَّ الْعَبْدُ مِنْ ذَلِكَ أَوْلِيُكْثِرْ(.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. ْن عاصم بن عبد الله، قَالَ فِيهِ البخاري وغيره: منتك الحديث.

274. (907) (6261)- Amr İbnu Rabi'a radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bana salâvât okuyan bir mü'min yoktur ki ona melekler rahmet duası etmemiş olsun. Bu, bana salâvât okuduğu müddetçe devam eder. Öyleyse kul bunu, ister az ister çok yapsın!"[382]

275. 6262. 908- حَدَّثَنَا جَبَّارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ ابْنِ زِيدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:)وَمَنْ نَسِيَ الصَّ ةَ عَلَيَّ خَطِيءَ طَرِيقَ الْجَنَّةِ(.فِي الزوائد: هذا إسناد ضعف، لضعيف جبارة.

275. (908) (6262)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim bana salâvât okumayı unutursa, cennetin yolunu terketmiş olur:"[383]

AÇIKLAMA:

Salât (veya salâvât) rahmet, mağfiret gibi değişik manalara gelir. Bunun geniş açıklaması daha önce yapıldığı için burada tekrar etmeyeceğiz. [384]

*** TEŞEHHÜDDE NE OKUMALI?**

276. 6263. 910- حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى الْقَطَّانُ. ثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرَجُلٍ:)مَا تَقُولُ فِي الصَّلَاةِ؟(قَالَ: أَتَشَهَّدُ ثُمَّ أَسْأَلُ اللهَ الْجَنَّةَ، وَأَعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ. أَمَّا وَاللهِ مَا أُحْسِنُ دَنْدَنَتَكَ وَلَا دَنْدَنَةَ مُعَاذٍ. فَقَالَ:)حَوْلَهَا نُدَنْدِنُ(في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

276. (910) (6263)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir adama: "Namazda (oturunca) ne diyorsun?" diye sordu. Adam: "Ben teşehhüdü okurum, sonra Allah'tan cenneti isterim, ateşe karşı O'na sığınırım. Ama vallahi, ben ne senin mırıldanmalarını ne de Muâz'ın mırıldanmalarını (sessizce yapılan dualar) bilmiyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Biz de aynı şeyler etrafında mırıldanıyoruz" buyurdu."[385]

*** TEŞEHHÜDDE İŞARET**

277. 6264. 912- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُلَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ حَلَّقَ الْإِبْهَامَ وَالْوُسْطَي، وَرَفَعَ الَّتِي تَلِيهِمَا، يَدْعُو بِهَا فِي التَّشَهُّدِ.في الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

277. (912) (6264)- Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı gördüm. Teşehhüdde (sağ elinin) baş ve orta parmaklarını halka etmiş, bunları takiben gelen şehadet parmağını kaldırıp onunla dua ederken gördüm."[386]

*** NAMAZDA SELÂM**

278. 6265. 916- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ صِلَةَ بْنِ زُفَرَ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ. حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ:)السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُ اللهِ. السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُ اللهِ(.في الزوائد: إسناده حسن.

278. (916) (6265)- Ammâr İbnu Yâsir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (namazın sonunda) sağına ve soluna selam veriyor, bu sırada yanağının beyazı görülecek kadar başını çeviriyordu. Selamda: "Esselamu aleyküm ve rahmetullahi, essalamu aleyküm ve rahmetullahi" diyordu."[387]

279. 6266. 917- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ أَبِي مُوسَى؛ قَالَ: صَلَّى بِنَا عَلِيٌّ، يَوْمَ الْجَمَلِ، صَلَاةً ذَكَّرْنَا صَلَاةَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَسِينَاهَا. وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ تَرَكْنَاهَا. فَسَلَّمَ عَلَي يَمِينِهِ وَعَلَي شِمَالِهِ.في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. إ أن أبا إسحاق كَانَ يدلّس، واختلط بآخر عمره.

279. (917) (6266)- Ebu Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Bize Hz. Ali Cemel günü, öyle bir namaz kıldırdı ki, bu bize Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın namazını hatırlattı. Biz o namazı ya unutmuştuk yahut da tamamen terketmiştik. Zira Ali, sağına da soluna da selam verdi."[388]

*** NAMAZDA TEK TARAFA SELÂM**

280. 6267. 918- حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدِينِيُّ، أَحْمَدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُ الْمُهَيْمِنِ بْنُ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَلَّمَ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً تِلْقَاءَ وَجْهِهِ.في الزوائد: إسناده عبد المهيمن، قَالَ فِيهِ البحاري: منكر الحديث.

280. (918) (6267)- Sehl İbnu Sa'd es-Sâidî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (namazın sonunda) bir kere önüne selam verdi."[389]

281. 6268. 920- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ رَاشِدٍ، عَنْ يَزِيدَ، مَوْلَى سَلَمَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّي فَسَلَّمَ مَرَّةً وَاحِدَةً.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يحيى بن راشد.

281. (920) (6268)- Seleme İbnu'l-Ekva' radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı namaz kılarken gördüm. (Namazdan çıkarken) bir kere selam vermişti." [390]

AÇIKLAMA:

Namazın sonunda, namazdan çıkarken selam verilir. Bir kısım rivayetler, biri sağa, biri de sola olmak üzere iki sefer selam vermeyi beyan ederken, bir kısmı da bir kere selam vermeyi beyan eder. İbnu Ömer, Enes, Hz. Aişe, Seleme İbnu'l-Ekva', Hasan Basri, İbnu Sîrin, Evzâî, Ömer İbnu Abdilazîz gibi bir kısım zâtlar tek selamın meşruluğuna hükmederler. Diğer pek çok alim de iki sefer selam vermeyi ifade eden rivayetlerin daha sıhhatli olduğuna hükmederek bunu esas almıştır. İhtilaf, her iki şeklin de cevazını ifade eder.[391]

*** SELAMDAN SONRA NE OKUMALI?**

282. 6269. 925- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةُ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ مَوْلًى لِأُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ إِذَا صَلَّى الصُّبْحَ حِينَ يُسَلِّمُ:)اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا طَيِّبًا، وَعَمَلًا مُتَقَبَّلًا(. فِي الزوائد: رجال إسناده ثقات. خ مولى أم سلمة فإنه لم يسمع. ولم أرأحد ممن صنف في المبهمات ذكره، و أدرى ما حاله.

282. (925) (6269)- Ümmü Seleme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, sabah namazını kılınca, selam verirken öyle derdi: "Allahümme es'elüke ilmen nâfi'an ve rızken tayyiben ve amelen mütekabbelen. (Ey Rabbim! Senden faydalı ilim, temiz rızık ve makbul amel talep ediyorum."[392]

*** NAMAZDAN ÇIKIŞ**

283. 6270. 931- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ هِلَالٍ الصَّوَّافُ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْفَتِلُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ فِي الصَّلَاةِ.فِي الزوائد: رجال ثقات. احتج مسلم برواية ابْنِ شعيب عن أبين عن جده، فالإسناد عنده صحيح.

283. (931) (6270)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın (namazdan çıkınca bazan) sağından, (bazan) solundan dönüp gittiğini gördüm."[393]

*** NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN GEÇİLMEZ**

284. 6271. 946- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ عُبَيْدُ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَوْهِبٍ، عَنْ عَمِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُكُمْ مَالَهُ فِي أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْ أَخِيهِ، مُعْتَرِضًا فِي الصَّلَاةِ، كَانَ لَأَنْ يُقِيمَ مِائَةَ عَامٍ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الْخَطْوَةِ الَّتِي خَطَاهَا«.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. لأن عم عبيد الله بن عبد الرحمن، اسمه عبيد الله، قَالَ أحمد بن حنبل: أحاديثه مناكير. ولكن ابْنِ حبان خصّ ضعف أحاديثه بما إِذَا روي عنه ابنه.

284. (946) (6271)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah, aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz, namaz kılan kardeşinin önünden geçmesinde nasıl bir günah bulunduğunu bilseydi, o adımı atmaktansa yüz yıl yerinde kalmak (nazarında) daha hayırlı olurdu."[394]

*** ÖNDEN GEÇEN NAMAZI BOZAR MI?**

285. 6272. 948- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ، هُوَ قَاصٌّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي حُجْرَةِ أُمِّ سَلَمَةَ، فَمَرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ عَبْدُ اللهِ، أَوْ عُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، فَقَالَ بِيَدِهِ. فَرَجَعَ. فَمَرَّتْ زَيْنَبُ بِنْتُ أُمِهِ سَلَمَةَ. فَقَالَ بِيَدِهِ هَكَذَا. فَمَضَتْ. فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: »هُنَّ أَغْلَبُ«.فِي الزوائد: فِي إسناده وضعف. ووقع فِي بعض النسخ عن أمه بدل عن أبيه. وكهما يعرف.

285. (948) (6272)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ümmü Seleme'nin hücresinde namaz kılıyordu, önünden, Ebu Seleme'nin oğlu Ömer veya Abdullah geçmek istedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm eliyle işaret etti. Çocuk geri döndü. Derken Zeyneb Bintu Ümmü Seleme geçmek istedi. Resûlullah eliyle ona da işaret etti. Ama kızcağız geçti. Aleyhissalâtu vesselâm namazı kılınca: "Kadınlar (muhalefette ve istediklerini yapmada erkeklerden) baskındırlar" buyurdular."[395]

286. 6273. 950- حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ، أَبُو طَالِبٍ. ثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ؛ قَالَ: »يَقْطَعُ الصَّ◌ةَ الْمَرْأَةُ وَالْكَلْبُ وَالْحِمَارُ«.فِي الزوائد: إسناده صحيح. فقد احتج البخاري بجميع رواته.

286. (950) (6273)- Hz. Ebu Hureyre ve Abdullah İbnu Muğaffel radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm "(Namaz kılanın önünden geçen) kadın, köpek ve eşek, namazı keser" buyurdular."[396]

AÇIKLAMA:

Alimler, buradaki "kesme"yi bozma olarak değil, kesme olarak anlamış ve namaz kılanın önünden bu üç şeyden birinin geçmesi halinde namaz kılandaki huzurunun kırılacağını söylemişlerdir.[397]

287. 6274. 953- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. أَنْبَأَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ. ثَنَا يَحْيَى أَبُو الْمُعَلَّى، عَنِ الْحَسَنِ الْعُرَنِيِّ؛ قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ، مَا يَقْطَعُ الصَّ◌ةَ. فَذَكَرُوا الْكَلْبَ وَالْحِمَارَ وَالْمَرْأَةَ. فَقَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي الْجَدْيِ؟ إِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي يَوْمًا. فَذَهَبَ جَدْيٌ يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَبَادَرَهُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقِبْلَةَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، إ أنه منقطع.

287. (953) (6274)- Hasen el-Uranî anlatıyor: "Hz. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın yanında namazı kesen şeyler mevzubahis edilmiş, bu meyanda köpek, eşek ve kadın da sayılmıştı. Şunu söyledi: "Oğlak hakkında ne dersiniz? Aleyhissalâtu vesselâm, bir gün namaz kılıyordu, önünden bir oğlak geçecekti, Resûlullah ondan evvel davranarak ileri geçip kıble duvarı ile arasını kapattı ve geçmesine mâni oldu."[398]

*** İMAMDAN ÖNCE RÜKU, SÜCUD**

288. 6275. 962- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي بَدْرٍ، شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ زِيَادِ ابْنِ خَيْثَمَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ دَارِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ »إِنِّي قَدْ بَدَّنْتُ. فَإِذَا رَكَعْتُ فَارْكَعُوا. وَإِذَا رَفَعْتُ فَارْفَعُوا. وَإِذَا سَجَدْتُ فَسْجُدُوا. وَ◌ أُلْفِيَنَّ رَجُ◌ً يَسْبِقُنِي إِلَى الرُّكُوعِ، وَ◌ إِلَى السُّجُودِ«.فِي الزوائد: فِي إسناده معال. ◌ٔن دارما قَالَ فِيهِ الذهبي: مجهول. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات.

288. (962) (6275)- Ebu Musa anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben artık ihtiyarladım. Ben rükuya gittim mi siz de rükuya gidin. Rükudan kalktım mı siz de kalkın. Secde yaptım mı siz de secde yapın. Benden önce rükû ve secdeye giden kimseyi görmeyeyim"[399]

*** NAMAZIN MEKRUHLARI**

289. 6276. 964- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا ابْنُ فُدَيْكٍ. ثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ ابْنِ الْهُدَيْرِ التَّيْمِيُّ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: »إِنَّ مِنَ الْجَفَاءِ أَنْ يُكْثِرَ الرَّجُلُ مَسْحَ جَبْهَتِهِ، قَبْلَ الْفَرَاغِ مِنْ صَلَاتِهِ«. في الزوائد: اتفقوا عَلَى ضعف هارون.

289. (964) (6276)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişinin namazda iken (yapışan öteberiyi gidermek için) alnını silme işini çok yapması namazın edebine aykırıdır."[400]

290. 6277. 965- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ، ثَنَا أَبُو قُتَيْبَةَ، ثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، وَإِسْرَائِيلَ ابْنُ يُونُسَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُفَقِّعْ أَصَابِعَكَ وَأَنْتَ فِي الصَّلَاةِ. في الزوائد: في السند الحارث الأعور، وهو ضعيف.

290. (965) (6277)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Namazda iken sakın parmaklarını çıtlatma!"[401]

291. 6278. 968- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَضَعْ يَدَهُ عَلَى فِيهِ. وَلَا يَعِوِي. فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَضْحَكُ مِنْهُ. في الزوائد: في إسناده عبد الله بن سعيد، اتفقوا عَلَى ضعفه.

291. (968) (6278)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz esneyince elini ağzına koysun ve (haaah! diyerek) ses çıkarmasın. Çünkü bu hale şeytan güler:"[402]

292. 6279. 969- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْبُزَاقُ وَالْمُخَاطُ وَالْحَيْضُ وَالنُّعَاسُ فِي الصَّلَاةِ، مِنَ الشَّيْطَانِ. في الزوائد: في إسناده أبو اليقظان، واسمه عثمان بن عمير، أجمعوا عَلَى ضعفه.

292. (969) (6279)- Adiyy İbnu Sâbit, babası kanalıyla dedesinden, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü rivayet etmiştir: "Namazda tükürmek, sümkürmek, hayız haline girmek ve uyuklamak şeytandandır."[403]

*** CEMAAT İMAMI SEVMİYORSA?**

293. 6280. 971- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمَرَ بْنِ هَيَّاجٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَرْحَبِيُّ. ثَنَا عُبَيْدَةُ ابْنُ الْأَسْوَدِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْوَلِيدِ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثَلَاثَةٌ تَرْتَفِعُ صَلَاتُهُمْ فَوْقَ رُؤُسِهِمْ شِبْرًا: رَجُلٌ أَمَّ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ. وَامْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ وَأَخَوَانٌ مُتَصَارِمَانِ. في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

293. (971) (6280)- İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Üç kişi vardır ki bunların kıldıkları namaz, başlarından bir karış öte yükselmez: Kendisini sevmeyen kimselere namaz kıldıran kimse, kendisine kocası küs olarak geceyi geçiren kadın, birbirine küs iki kardeş."[404]

*** İKİ KİŞİ CEMAAT SAYILIR**

294. 6281. 972- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الرَّبِيعُ بْنُ بَدْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ عَمْرِو بْنِ جَرَادٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى ا َ ْشْعَرِيِّ؛ قَالَ: رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِثْنَانِ، فَمَا فَوْقَهُمَا، جَمَاعَةٌ.فِي الزوائد: الربيع وَوَلَدُهُ بدر ضعيفان.

294. (972) (6281)- Ebu Musa el-Eş'ari radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İki ve daha fazlası bir cemaattir." [405]

295. 6282. 974- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ، ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ عُثْمَانَ. ثَنَا شُرَحْبِيلَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يُصَلِّي الْمَغْرِبَ، فَجِئْتُ فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ، فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده شرجبيل، ضعيف. ضعّفه غير واحد بل اتهمه بعضهم بالكذب. لكن ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وأخرج هو و ابْنِ خزيمة فِي صحيحهما هذا الحديث من طريق شرحبيل.

295. (974) (6282)- Hz. Câbir İbnu Abdillah anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm akşam namazını kılıyordu, gelip hemen sol tarafına durdum, beni tutup sağına durdurdu."[406]

*** İMAMIN ARKASINDA DURMAK MÜSTEHABTIR**

296. 6283. 977- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ. ثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ أَنْ يَلِيَهُ الْمُهَاجِرُونَ وَا َ ْنْصَارُ، لِيَأْخُذُوا عَنْهُ.فِي الزوائد: رجال أسناده ثقات.

296. (977) (6283)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, muhacirlerin ve ensarların, (namaz adabını) kendisinden almaları için, hemen peşine durmalarından hoşlanırdı."[407]

*** İMAMA VACİB OLAN**

297. 6284. 981- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، أَخُو فُلَيْحٍ. ثَنَا أَبُو حَازِمٍ؛ قَالَ: كَانَ سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ السَّاعِدِيُّ يُقَدِّمُ فِتْيَانَ قَوْمِهِ، يُصَلُّونَ بِهِمْ. فَقِيلَ لَهُ: تَفْعَلُ، وَلَكَ مِنَ الْقِدَمِ مَالَكَ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: ا ِ ْمَامُ ضَامِنٌ. فَإِنْ أَحْسَنَ، فَلَهُ وَلَهُمْ. وَإِنْ أَسَاءَ، يَعْنِي، فَعَلَيْهِ وَ َ عَلَيْهِمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الحميد، اتفقوا علي ضعفه.

297. (981) (6284)- Ebu Hâzım anlatıyor: "Yüce sahabi Sehl İbnu Sa'd es-Sâidî kavminin gençlerini namaz kıldırmak için öne geçirirdi. Kendisine: "Senin İslamiyet'te hatırı sayılır bir önceliğin (kıdem) olduğu halde niye böyle yapıyorsun?" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim: "İmam zamin (kefil)dir. Eğer namazı iyi kıldırırsa sevap hem onadır, hem cemaatedir. Şayet fena kıldırırsa vebali kendinedir, cemaate değildir."[408]

*** İMAM NAMAZI KISALTIR**

298. 6285. 990- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ الْحَرَّانِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عُ ُ ثَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عُثْمَانِ بْنِ أَبِي الْعَاصِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي َ سْمَعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي الصَّ ةِ.فِي الزوائد: عثمان بن أَبِي العاص، فِي إسناده مقال. قَالَ المزّيّ فِي التهذيب: فيل لم يسمع الحسن من عثمان اه. مُحَمَّد بن عبد الله بن عثة، وإن مقه ابْنِ معين وابْنِ سعد، فقد ضعفه الدار قطني. وا َ زدي كذبه. و ابْنِ حبان قَالَ: يروي الموضوعات عن الثقات. يحتمل ذكره إ علي وجه القدح فيه، وباقي رجاله ثقات.

298. (990) (6285)- Osman İbnu Ebi'l-Âs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben namazda çocuk ağlaması işitir, bunun üzerine kıraatimi kısa tutarım."[409]

*** SAFLARI DÜZELTME**

299. 6286. 995 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ يَصِلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يُصَلُّونَ الصُّفُوفَ. وَمَنْ سَدَّ فُرْجَةً رَفَعَهُ اللهُ بِهَا دَرَجَةً. فِي الزوائد: الحديث من رواية إسماعيل بن عياش، عن الحجازيين، وهي ضعيفة.

299. (995) (6286)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki, (namazda) safları dolduranlara Allah rahmet kılar, melekler de günahlarının örtülmesi için dua ederler. Kim de safdaki bir gediği doldurursa, bu ameli sebebiyle Allah onun cennetteki makamını bir derece yükseltir."[410]

*** ÖN SAFIN FAZİLETİ**

300. 6287. 997 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ: قَالَ: ثَنَا شُعْبَةُ. قَالَ: سَمِعْتُ طَلْحَةَ بْنَ مُصَرِّفٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْسَجَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ
يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِ الأَوَّلِ.فِي الزوائد: إسناد حديث البراء صحيح، رجاله ثقات.

300. (997) (6287)- Berâ İbnu Âzib ve Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim: "Allah ve melekleri ilk safta namaz kılanlara salât ederler."[411]

*** KADINLARIN SAFLARI**

301. 6288. 1001 –حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ مُقَدَّمُهَا. وَشَرُّهَا مُؤَخَّرُهَا. وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ مُؤَخَّرُهَا. وَشَرُّهَا مُقَدَّمُهَا.قَالَ السندي: هذا الحديث من الزوائد. كما يفهم من الزوائد. لكنه لم يبين حال إسناده.

301. (1001) (6288)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Erkeklerin saflarının en hayırlısı en öndeki saftır, en hayırsızı da en arkadakidir. Kadınların saflarını en hayırlısı en geride olanıdır, en kötüsü de en önde olanıdır."[412]

*** SÜTUNLAR ARASINDA SAF**

302. 6289. 1002 –حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ اَخْزَمَ، أَبُو طَالِبٍ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ، وَأَبُو قُتَيْبَةَ. قَا: ثَنَا هَارُونَ ابْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كُنَّا نُنْهَى أَنْ نَصُفَّ بَيْنَ الصَّوَارِى، عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنُطْرَدُ عَنْهَا طَرْدًا.فِي الزوائد: فِي إسناده هارون، وهو مجهول كما قَالَ أَبُو حاتم. والحديث رواه أصحاب السنن الأربعة، ما خ ابْنِ ماجة من حديث أنس.

302. (1002) (6289)- Kurre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında, sütunlar arasında saf teşkil etmekten men edilir, sütunlar olduğu yerden kovulurduk."[413]

AÇIKLAMA:

Sütunlar arasında namaz kılmanın mekruh addediliş sebebi farklı yorumlara tabi tutulmuştur: "Saf, sütunlar sebebiyle kesilecektir", "Sütunlar arası, ayakkabıların yeridir", "Burası mü'min cinlerin yeridir..." Hepsi de burada namaz kılmanın mekruh olduğunda birleşir.[414]

*** SAFIN GERİSİNDE TEK DURULMAZ**

303. 6290. 1003– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُلاَزِمُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بَدْرٍ. حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ، وَكَانَ مِنَ الْوَفْدِ. قَالَ: خَرَجْنَا حَتَّى قَدِمْنَا عَلَي النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم، فَبَايَعْنَاهُ. وَصَلَّيْنَا خَلْفَهُ. ثُمَّ صَلَّيْنَا وَرَاءَهُ صَلاَةً أُخْرَى. فَقَضَى الصَّلاَةَ. فَرَأَى رَجُلاً فَرْدًا يُصَلِّي خَلْفَ الصَّفِّ. قَالَ، فَوَقَف عَلَيْهِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ انْصَرَفَ قَالَ: اسْتَقْبِلْ صَلاَتَكَ. لاَ صَلاَةَ لِلَّذِي خَلْفَ الصَّفِّ.فِي الزوائد: إسهاده صحيح. رجاله ثقات.

303. (1003) (6290)- Ali İbnu Şeyban anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gitmek üzere kavmimizin yola çıkardığı heyet olarak yola çıkıp Resûlullah'ın yanına geldik. Ona biat ettik, arkasında namaz kıldık. Sonra arkasında bir başka namaz daha kıldık. Namaz bitmişti. Safın gerisinde tek başına namaz kılan birini gördü. Aleyhissalâtu vesselâm, adam gideceği zaman yanında durarak: "Namazına (yeniden) yönel! Çünkü safın gerisinde tek başına kılanın namazı yoktur!" buyurdu."[415]

AÇIKLAMA:

Hadis, cemaatle namaz kılarken, imama safın dışında uyan kimsenin namazının sahih olmayacağını ifade eder. Bu husus ihtilaflıdır. Cumhûr, başka hadislere de dayanarak safın dışında imama uyan kimsenin namazını sahih fakat mekruh addeder. İmam Azam: "Safta yer bulamayan bekler, rükudan önce biri gelirse onunla saf yapar, gelmezse, saftan birini geri çeker onunla saf yapıp, tek başına mekruh namaz kılmaktan kendini korur" demiştir.[416]

*** SAFIN SAĞ TARAFI**

304. 6291. 1007– حَدَّثَنَا مُحَمَّد بن أَبِي الْحُسَيْنِ، أَبُو جَعْفَرٍ، ثَنَا عُمَرُو بْنُ عُثْمَانَ الكِلاَبِيُّ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمرٍو الرَّقِّيُّ، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ اِبْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قِيلَ للنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مَيْسَرَةَ الْمسْجِدِ تَعَطَّلَتْ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ عَمَّرَ مَيْسَرَةَ الْمَسْجِدِ، كُتِبَ لَهُ كِفْلاَنِ مِنَ الأَجْرِ.فِي الزوائد: فِي إسناده ليث بن أَبِي سليم، ضعيف.

304. (1007 (6291)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Caminin sol kısmı (cemaatsiz) boş kaldı" denmişti. Aleyhissalâtu vesselâm: "Mescidin sol kısmını ihya edene iki kat sevap vardır!" buyurdular."[417]

*** KIBLE**

305. 6292. 1010– حَدَّثَنَا عَلْقَمَةُ بْنُ عَمْرٍو الدَّارِمِيُّ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ؛ قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ شَهْرًا. وَصُرِفَتِ الْقِبْلَةُ إِلَى الْكَعْبَةِ بَعَدَ دُخُولِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ بِشَهْرَيْنِ. وَكَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إذا صَلَّي إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ أَكْثَرَ تَقَلُّبَ وَجْهِهِ فِي السَّمَاءِ. وَعَلِمَ اللهُ مِنْ قَلْبِ نَبِيِّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يَهْوَي الْكَعْبَةَ. فَصَعِدَ جِبْرِيلُ. فَجَعَلَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ وَهُوَ يَصْعَدُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ. يَنْظُرُ مَا يَأْتِيهِ بِهِ. فَأَنْزَلَ اللهُ »قَدْ نَرَي تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ« الآيَة– فَأَتَانَا آتٍ، فَقَالَ: إِنَ الْقِبْلَةَ قَدْ صُرِفَتْ إِلَى الْكَعْبَةِ. وَقَدْ صَلَّيْنا رَكْعَتَيْنِ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ وَنَحْنُ رُكُوعٌ فَتَحَوَّلْنَا. فَبَنَيْنَا عَلَى مَا مَضَي مِنْ صَلاَتِنَا. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ »يَا جِبْرِيلُ! كَيْفَ حَالُنَا فِي صَلاَتِنَا إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ؟« فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَ وَجَلَ »وَمَا كان الله لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ«.)عن أَبِي إسحاق الخ(قَالَ السندي؟ قَالَ الحافظ فِي فتح الباري: قد جاء سماع أَبِي إسحاق عن البراء فِي غير هذا الحديث، ف ضعف فِيهِ من تدليس أَبِي إسحاق. ذكره فِي كتاب الإيمان. و فِي الزوائد: حديث البراء صحيح، ورجاله ثقات.

305. (1010) (6292)- el-Berâ radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte Beytu'l-Makdis'e doğru onsekiz ay namaz kıldık. Medine'ye girişinden iki ay sonra kıble istikameti Ka'be'ye çevrildi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Beytu'l Makdis'e müteveccihen namaz kılarken yüzünü çokça semaya çeviriyordu: Allah Teâla hazretleri, Peygamberinin kalbinden geçeni yani, Kabe'ye yönelme arzusunu bildi. Bir gün Cebrail aleyhisselam (göğe doğru) yükseldi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, o yerle gök arasında yükselirken onu gözüyle takip etmeye başladı, onun nasıl bir vahiy getireceğini gözetliyordu. Derken aziz ve celil olan Allah "Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz..." (Bakara 144) ayetini indirdi. Biz, Beytu'l-Makdis'e doğru farzın iki rek'atini kılmış tam rükuda iken, bir adam gelip: "Kıble, Ka'be'ye doğru çevrilmiştir!" haberini getirdi. Derhal yönlerimizi çevirdik. Namazımızı yenilemeyip kıldığımız kısmın devamını tamamladık. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Ey Cibril! Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığımız namazlarımızın hali ne olacak?" diye sordu. Bunun üzerine de, Allah Teâla hazretleri:
"Allah sizin (daha önce Beytu'l-Makdis'e doğru kıldığınız) namazları zayi etmeyecektir" (Bakara 143) ayetini inzal buyurdu."[418]

*** TAHİYYETÜ'L-MESCİD**

306. 6293. 1012 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمَ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، وَيَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ؛ قَاَ: ثَنَا اِبْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:)إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمُسْجِدَ، فَـ◌َ يَجْلِسْ حَتَّى يَرْكَعَ رَكْعَتَيْنِ(.فِي الزوائد: رجاله ثقات، إ أنه منقطع. قَالَ أَبُو حاتم: المطلب بن عبد الله عن أَبِي هُرَيْرَةَ، مرسل.

306. (1012) (6293)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz mescide girince iki rek'at namaz kılmadan oturmasın."[419]

AÇIKLAMA:

Fakihlerin tahiyyetü'l-mescid dedikleri bu namazı kılmak sünnettir. Mescide giren kimse sünnet veya farz herhangi bir namaz kılsa, tahiyyetü'l-mescid sevabını alır, ayrıca bunu da kılmak gerekmez. Bu namaz en az iki rek'attir, dileyen fazla da kılabilir.[420]

*** NAMAZ KILARKEN TÜKÜRÜLMEZ**

307. 6294. 1023 -حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَعَبْدُ اللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ؛ قَاَ: ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ؛ أَنَّهُ رَأى شَبَثَ بْنَ رِبْعِيِّ بَزَقَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: يَا شَبَثُ! تَبْزُقْ بَيْنَ يَدَيْكَ: فَإِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَنْهَى عَنْ ذَلِكَ، وَقَالَ »إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا قَامَ يُصَلّي أَقْبَلَ الله عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ، حَتَّى يَنْقَلِبَ أَوْ يُحْدِثَ حَدَثَ سُوءٍ«.فِي الزوائد: رجال إسناده ثقات.

307. (1023) (6294)- Hz. Huzeyfe radıyallahu anh'ın anlattığına göre, "Şebese! İbnu'r-Rıb'iyy'in önüne tükürdüğünü görmüş ve: "Ey şebese! Önüne tükürme, zira Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bundan yasaklamış ve: "Kişi namaza durduğu vakit Allah Teâla hazretleri ona veçhinden yönelir" buyurmuştur dedi."[421]

AÇIKLAMA:

Hadis, namaza duran kimseye Cenab-ı Hakk'ın rahmetini tecelli ettirdiğini belirtmektedir. Bu tecellinin kişinin kıble cihetinden vâki olacağı iş'ar buyrulmaktadır. Bu sebeple namaza duran kişinin kıble cihetinin ayrı bir kudsiyeti vardır. Önünden geçilmez, ateşe, insana karşı durulmaz, bir sütre konmalıdır, kıble cihetine tükürülmemelidir vs. Pek çok hadis, namaz kılan kimsenin kıble cihetinin ehemmiyetini belirtir. Namazda esas olan huzurî tefekkür büyük ölçüde kıble cihetiyle alâkalıdır.[422]

*** SECCADE ÜZERİNDE NAMAZ**

308. 6295. 1030- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. حَدَّثَنِي زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ؛ قَالَ: صَلَّي ابْنُ عَبَّاسٍ، وَهُوَ بِالْبَصْرَةِ عَلَى بِسَاطِهِ. ثُمَّ حَدَّثَ أَصْحَابَهُ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي عَلَى بِسَاطِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده زمعة، وهو ضيف وإن روى له مسلم. فإنما روي له مقرونا بغيره. فقد ضعّفه أحمد وابن معين وغيره.

308. (1030) (6295)- Amr İbnu Dinar rahimehullah anlatıyor: "İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ Basra'da halısı üzerinde namaz kıldı, sonra arkadaşların Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, halısı üzerinde namaz kıldığını söyledi."[423]

*** SICAKTA-SOĞUKTA ELBİSEYE SECDE**

309. 6296. 1031- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بن أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ؛ قَالَ: جَاءَنَا النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّي بِنَا فِي مَسْجِدِ بَنِي عَبْدِا ْلأَشْهَلِ، فَرَأَيْتُهُ وَاضِعًا يَدَيْهِ عَلَى ثَوْبِهِ، إِذَا سَجَدَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عن عبد الله بن عبد الرحمن عن أبيه عن جده ثابت بن الصامت، كما فِي الرواية الثانية، فهذا إسناد متصل.

309. (1031) (6296)- Abdullah İbnu Abdirrahmân radıyallahu anh anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize geldi ve Benî Abdileşhel mescidinde bize namaz kıldırdı. Secde edince ellerini elbisesinin üzerine koyduğunu gördüm."[424]

310. 6297. 1032- حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلَ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ. أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ا ْلأَشْهَلِّي، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَانِ بْنِ ثَابِتِ بْنُ الصَّامِتِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي بَنِي عَبْدِ ا ْلأَشْهَلِ وَعَلَيْهِ كِسَاءٌ مُتَلَفِّفٌ بِهِ. يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَيْهِ. يَقِيهِ بَرْدَ الْحَصَى.فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ بن إسماعيل ا ْلأشهلي، قَالَ فِيهِ البخاري: منكر الحديث. وضعّفه غيره. ووثقه أحمد والعجلي. وعبد الله بن عبد الرحمن، لم أر من تكلم فِيهِ و من وثّقه. وباقي رجاله ثقات. قَالَ سنديّ. قلت وبالجملة، فحديث السجود عَلَى التراب ثابت. والتكلم إنما هو فِي خصوص هذا الحديث. فالوجه قول من جوز ذَلِكَ.

310. (1032) (6297)- Sâbit İbnu Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir elbiseye bürünmüş olarak Benî Abdileşhel kabilesinde namaz kıldı. (Secdede) çakılların soğukluğundan korunmak maksadıyla ellerini ellerinin üzerine koymuştu."[425]

AÇIKLAMA:

Secde sırasında alın ve ellerin yere konması esas ise de, soğuk veya sıcak sebebiyle imkânsızlık durumunda, giyilen elbisenin bir kenarı üzerine alın veya ellerin konabileceğine hükmedilmiştir. Ebu Hanîfe ve cumhûrun görüşü budur.[426]

*** NAMAZDA UYARI TESBİHİ-EL ÇIRPMASI**

311. 6298. 1036- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أُمَيَّةَ. وَعُبَيْدُ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَالَ ابْنُ عُمَرَ: رَخَّصَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلنِّسَاءِ فِي التَّصْفِيقِ، وَلِلرِّجَالِ فِي التَّسْبِيحِ.فِي الزوائد: إسناده حسن.

311. (1036) (6298)- İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm namazda, (ihtiyaç halinde), kadınların ellerini çırpmasına, erkeklerin de "sübhanallah!" demesine ruhsat tanıdı."[427]

AÇIKLAMA:

Namazda imam, bir hata yapacak olsa, cemaatten erkekler sübhanallah! diye ikaz ederler. Bu ibare zikir olduğu için namazı bozmaz. Böyle bir durumda, bu hadis kadınların ellerini çırparak uyanda bulunmasına ruhsat tanır.

Şafiiler ve Hanbeliler bu hadisi esas almıştır. Ancak Hanefiler ve Malikiler başka delillere dayanarak kadın ve erkek her ikisinin de sübhanallah diyerek uyarı yapması gerektiğine hükmetmişlerdir. Ebu Hanife el çırpmanın namazı bozacağına hükmeder.[428]

*** AYAKKABIYLA NAMAZ**

312. 6299. 1037 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بن أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الُّعْمَانِ بْنِ سالِمٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي أوْسٍ؛ قَالَ: كَانَ جَدِّي، أوْسٌ، أحْيَاناً يُصَلِّي. فُيُشيرُ إِلَيَّ وَهُوَ فِي الصَّلاةِ. فَأُعْطِيهِ نَعْلَيْهِ. وَيَقُولُ: رَأيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي نَعْلَيْهِ. فِي الزوائد: إسناده صحيح.

312. (1037) (6299)- İbnu Ebî Evs radıyallahu anh anlatıyor: "Dedem Evs es-Sakafî, namaz kılarken bazan bana işarette bulunurdu. Ben de ayakkabılarını kendisine verirdim. Şöyle demişti: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı ayakkabıları ile namaz kılarken gördüm."[429]

313. 6300. 1039 –حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَحْيى بْنُ ادَمَ. ثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي إسْحاَقَ، عَنْ عَلْقَمَةَ عن عَبْدِ الله؛ قَالَ: لَقَدْ رَأيْنَاَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي النَّعْلَيْنِ وَالْخُفَّيْنِ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو إسحاق، وقد اختلط بآخر عمره. وزهير، وهو ابْنِ معاوية بن جريج روى عنه فِي اختطه. قَالَه أَبُو زرعة.

313. (1039) (6300)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı ayakkabıları ve mestleri ile namaz kılarken gördük." [430]

*** HUŞÛ**

314. 6301. 1043 –حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا طَلْحَةُ بْنُ يَحْيى، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَرْفَعُوا أبْصَارَكُمْ إِلَى السَّمَاءِ أنْ تَلْتَمِع. يَعْنِي فِي الصَّلاةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وقد رواه النسائي فِي الصغرى من حديث أنس.

314. (1043) (6301)- İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Gözlerinizin hızla kör olmaması için, namazdayken onları semâya kaldırmayın."[431]

AÇIKLAMA:

Daha önceleri de geçtiği üzere namazda aranan huşû, öncelikle gözle ilgilidir. Gözün namaz esnasında sağa sola, semaya kayması huşûyu bozar. Bundan şiddetle yasak edilmiştir. Yasaktaki şiddete binaen bunun haram olduğu hükmünü çıkaran da olmuştur. Ama dört mezhebe göre bu mekruhtur, namazın edebine aykırıdır.[432]

*** TEK GİYSİ İÇİNDE NAMAZ**

315. 6302. 1050 –حَدَّثَنَا أَبُو إسْحاَقَ الشَّافِعِيُّ، إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَنْظَلَةَ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ الْمَخْزُومِيُّ، عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ مُشْكَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَيْساَنَ، عَنْ أبِيهِ؛ قَالَ: رَأيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِالبِئْرِ الْعُلْياَ، فِي ثَوْبٍ.فِي إسناده مقال. ‘ن عبد الرحمن بن كيسان و مُحَمَّد بن حنظلة ذكرهما ابْنِ حبان فِي الثقات. ومعروف بن مشكان لم أر من تكلم فِيهِ. و أَبُو إسحاق الشافعي ثقة، فتلخص من هذا أن إسناده ضعيف.

315. (1050) (6302)- Kaysân radıyallahu anh demiştir ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Bi'r-i ülya nam mevkide tek parça giysi içerisinde namaz kılarken gördüm."[433]

316. 6303. 1051- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ كَثِيرٍ. ثَنَا اِبْنُ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، مُتَلَبِّبًا بِهِ . فِي الزوائد: إسناده حسن. وقال. ليس لكيسان عنه ابن ماجة سوي هذا الحديث والذي قبله. وهما حديث واحد. وليس له شيء فِي بقية الخمسة الأصول.

316. (1051) (6303)- Kaysan radıyallahu anh: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı öğle ve ikindi namazlarını, (mübarek göğsü üzerinde) topladığı tek parçalık bir giysi içeririnde kılarken gördüm" demiştir. [434]

*** TİLAVET SECDESİNİN SAYISI**

317. 6304. 1056- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيى. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمنِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ فَائِدٍ ثَنَا عَاصِمُ بْنُ رَجاَءِبْنِ حَيْوَةَ،عَنِ الْمَهْدِيّ بْنِ عَبْد الرَّحْمنِ بْنِ عُيَيْنَةَ بْنِ خاَطِرٍ. قَالَ: حَدَّثَتْنِي عَمَّتِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: سَجَدْتُ مَعَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَى عَشْرَةَ سَجْدَةً، لَيْسَ فِيهاَ مِنَ الْمُفَصَّلِ شَيْءٌ: الأَعْرَافُ، وَالرَّعْدُ، وَالنَّحْلُ، وَبَنِي إِسْرَائِيلَ، وَمَرْيَمُ، وَالْحَجُّ، وَسَجْدَةُ الْفُرْقَانِ، وَسُلَيْمَانُ سُورَةِ النَّمْلِ، وَالسَّجْدَةُ، وَفِي ص، وَسَجْدَةُ الْحَوَامِيمِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عثمان بن فائد، وهو ضعيف.

317. (1056) (6304)- Ebu Derda anlatıyor: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte onbir (tilâvet) secde(si) yaptım. Onların arasında Kur'ân-ı Kerîm'in el-Mufassal denen (kısa surelerden) hiçbirisi yoktu. Secde ayeti olan sureler şunlardı: A'raf, Ra'd, Nahl, Beni Îsrail(=İsra), Meryem, Hacc, Furkân, Neml, Secde, Sâd, Havâmîm(=Fussilet)."[435]

318. 6305. 1058- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسى، عَنْ عَطَاءِ بْنِ مِيناَءَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: سَجَدْناَ مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي. »إِذَا السَّماَءُ انْشَقَّتْ« و »اقْرَأْ بَسْمِ رَبِّكَ«.فِي إسناده ابْنِ ميناء، وهو مجهول. كما قاله ابْنِ القطان.

318. (1058) (6305)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte İza's-Semâu'n-Şakkat ve İkrâ bismi Rabbike surelerinin secde ayetlerinde secde ettik."[436]

AÇIKLAMA:

Secde ayetleriyle ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz.[437]

*** NAMAZI TAMAMLAMA**

319. 6306. 1072- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلاَّدٍ، ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ طَاوُسًا عَنِ السُبْحَةِ فِي السَّفَرِ، وَالْحَسَنُ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ يَنَّاقٍ جَالِسٌ عِنْدَهُ. فَقَالَ: حَدَّثَنِي طَاوُسٌ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: فَرَضَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلاَةَ الْحَضَرِ وَصَلاَةَ السَّفَرِ. فَكُنَّا نُصَلِّي فِي الْحَضَرِ قَبْلَهَا وَبَعْدَهَا. وَكُناَّ نُصَلِّي فِي السَّفَرِ قَبْلَهاَ وَبَعْدَهَا.فِي الزوائد: إسناده حسن.

319. (1072) (6306)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hazar namazını ve sefer namazını farz kılmıştır. Biz hazarda farzdan önce ve sonra sünnet kılardık. Seferde de farzdan önce ve sonra sünnet kılardık."[438]

*** NAMAZI TERKEDEN**

320. 6307. 1080- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا الأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيّ، عَنْ أَنَسْ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ. »لَيْسَ بَيْنَ الْعَبْدِ وَالشِّرْكِ إِلاَّ تَرْكُ الصَّلاَةِ. فَإِذَا تَرَكَهَا فَقَدْ أَشْرَكَ«.فِي الزوائد: هَذَا ضعيف لضعف يزيد بن أبان الرقاشي.

320. (1080) (6307)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuşlardır: "Kulla şirk arasında sadece namazın terki vardır. Onu terk etti mi şirke düşmüş demektir."[439]

*** CUMANIN FARZİYYETİ**

321. 6308. 1081 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْد اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ بُكَيْرٍ، أَبُو جَنَّابٍ)خَبَّابٍ(، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَدوِيُّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ،

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:)ياُ أيُّها النَاسُ! تُوبُو إِلَى الله قَبْلَ أنْ تَمُوتُوا. وَبادِرُوا بالأعْمالِ الصالَّحِةِ قَبْلَ أنْ تُشْغَلُوا. وَصِلُوا الَّذِي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ رَبِّكُمْ بِكَثْرَةِ ذِكْرِكُمْ لَهْ، وَكَثْرَةِ الصَّدَقَةِ فِي السِرِّ وَالْعَلانِيَةِ، تُرْزَقُوا وتُنْصَرُوا وَتُجْبَرُوا. وَاعْلَمُوا أنَّ اللهَ قَدِ افْتَرَضَ عَلَيْكُمُ الْجُمُعَةَ فِي مَقَامِي هذَا، فِي يَوْمِي هذَا، فِي شَهْرِي هذَا، مِنْ عامِي هذَا، إِلَى يَوْمِ الْقِيامَةِ. فَمَنْ تَرَكَهاَ فِي حَياَتِي أوْ بَعْدِي، وَلَهُ إِمامٌ عَدِلٌ أوْ جَائِرٌ، اسْتِخْفَافاً بِهاَ، أوْ جُحُودًا لَهاَ، فَلا جَمَعَ اللهُ لَهُ شَمْلَهُ، وَلا بَارَكَ لهُ فِي أمْرِه. ألا وَلا صَلاةَ لَهُ، وَلا زَكَاةَ لَهُ، وَلا حَجَّ لَهُ، وَلا صَوْمَ لَهُ، وَلا بِرَّ لَهُ حَتَّى يَتُوب. فَمَنْ تَابَ، تَابَ اللهُ عَلَيْهِ. ألا تَؤُمَّنَّ امْرأةٌ رَجُلاً. وَلا يَؤُمَّ أعْرَابِيٌّ مُهَاجِرًا. وَلا يَؤُمَّ فاَجِرٌ مُؤْمِناً، إلا أنْ يَقْهَرَهُ بِسُلْطَانٍ، يَخَافُ سَيْفَهُ وَسَوْطَهُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عَلَى بن زيد بن جدعان وعبد الله بن مُحَمَّد العدويّ.

321. (1081) (6308)- Hz. Cabir İbnu Abdillah radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) bize hitap etti ve dedi ki: "Ey insanlar! Ölmezden önce Allah'a tevbe edin. (Musibet hastalık, yaşlılık gibi) ağır meşguliyetlere düşmezden önce salih ameller işlemede acele edin. Çok zikir ederek, gizli ve açık çok sadaka vererek Allah'a karşı üzerinizdeki borcu ödeyin ki bol rızka, ilahi nusrete ve ıslah-ı hale mazhar olasınız. Bilesiniz Allah, benim içinde bulunduğum şu makamda, şu günde, şu ayda, bu yıldan Kıyamet'e kadar devam etmek üzere Cum'a namazını farz kıldı. Kim bunu, benim sağlığımda veya ölümümden sonra adil veya zalim bir imam oldukça, istihfaf ederek veya inkar ederek terk edecek olursa Allah onun iki yakasını bir araya getirmesin, işine bereket vermesin. Haberiniz olsun! O kimsenin tevbe etmedikçe ne namazı, ne zekatı, ne haccı, ne orucu, ne de makbul bir iyiliği vardır. Kim de tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder. Haberiniz olsun! Bir kadın bir erkeğe imamlık yapamaz. Bir bedevi de muhacire imamlık yapamaz. Facir de mü'mine imamlık yapamaz. Ancak fâsık zor kullanır, mü'min de onun kılıncından ve kamçısından korkarsa bu durumda imama uyar."[440]

AÇIKLAMA:

Kadının imamlık yapamayacağı belli bir husustur. Bedevinin muhacire yapamaması, bedevilerin dini bilgilerdeki eksikliğinin çokluğundandır. Muhacirler ise Medine'de Resûlullah'ın terbiyesinden geçen ilim ve irfanda yüce makama ermiş kimselerdir. Fasığın, fasık olmayana imameti de buradan gelir. İmamın ilim ve faziletçe önde olanlardan seçilmesi esastır. Herşeye rağmen fukahâ bu yasağı kerahate hamletmiş, fasığın, cahilin arkasında kılınacak namazın sahih olduğuna hükmetmiştir.[441]

*** CUMA'NIN FAZİLETİ**

322. 6309. 1084 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بن أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بَكْرٍ. ثَنَا زَهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ الأنْصارِيِّ، عَنْ أَبِي لُبَابَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُنْذِرِ؛ قَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:)إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ سَيِّدُ الأيَّامِ، وَأعْظَمُهاَ عِنْدَ الله. وَهُوَ أعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْ يَوْمِ الأضْحَي وَيَوْمِ الْفِطْرِ. فِيهِ خَمْسُ خِلالٍ. خَلَقَ اللهُ فِيهِ آدَمَ وَأهْبطَ اللهُ فِيهِ آدَمَ إِلَى الأرْضِ. وَفِيهِ تَوَفَّى اللهُ آدَمَ. وَفِيهِ ساَعَةٌ لا يَسْألُ اللهَ فِيهاَ الْعَبْدُ شَيْئاً إلا أعْطَاهُ. مالَمْ يَسْئَلْ حَرَاماً. وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ. مَا مِنْ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ وَلا سَماَءٍ وَلا أرْضٍ وَلا رِياَحٍ وَلا جِبالٍ وَلا بَحْرٍ إلا وَهُنَّ يُشْفِقْنَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ(.فِي الزوائد: إسناده حسن.

322. (1084) (6309)- Ebu Lübâbe İbnu Abdilmünzir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cum'a günü, (haftanın diğer) günlerinin efendisidir. Allah katında da en mühim olanıdır. O,

Allah katında, Kurban ve Ramazan bayramı günlerinden daha mühimdir. Bu günün beş hasleti vardır: Allah, Âdem'i bugünde yarattı. Allah Âdem aleyhisselâm'ı o günde yeryüzüne indirdi. Allah Âdem'in ruhunu o gün kabzetti. O günde bir saat vardır ki, kul o saatte Allah'tan haram bir şey talep etmedikçe her ne isterse mutlaka kendisine talebi verilir. Kıyamet de o gün kopacaktır. Bütün mukarreb (Allah'a yakın) melekler, sema, arz, rüzgâr, dağ, deniz hepsi o günden korkarlar."[442]

Not: Cum'a ile ilgili geniş açıklama daha önce geçti. [443]

*** CUMA GUSLÜ**

323. 6310. 1091- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَنْبَأنَا إِسْمَاعِيلُ بنُ مُسْلِمٍ الْمَكِّيُّ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:)مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَبِهَا وَنِعْمَتْ. يُجْزِئُ عَنْهُ الْفَرِيضَةَ وَمَنِ اغْتَسَلَ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ(.فِي الزوائد: إسناده ضعيف يزيد بن أبان الرقاشئ. وقد جاء فِي غير ابْنِ ماة. من حديث عائشة. وسمرة بن جندب من غير زيادة)ويزئ عنه الفريضة(.

323. (1091) (6310)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cum'a günü abdest alan kimse bununla fazilet kazanır. Bu, güzel bir ameldir. Farzı da yerine getirmiş olur. Kim de guslederse, gusül daha faziletlidir."[444]

*** CUMAYA ERKEN GİTMEK**

324. 6311. 1092- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمارٍ، وَسَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. قَا. ثَنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي الجمعةأن رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:)إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَئكَةٌ يَكْتُبُونَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ مَنَازِلِهِمْ. ا'وَّلَ . فَإِذَا خَرَجَ ا''مَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ، وَاسْتَمَعُوا الْخُطْبَةَ. فَالْمُهَجِّرُ إِلَى الصَّةِ كَالْمُهْدِي بَدَنَةً. ثُمَّ الّذِي يَلِيهِ كَمُهْدِي بَقَرَةٍ. ثُمَّ الّذِي يَلِيهِ كَمُهْدِي كَبْشٍ.)حَتَّى ذَكَرَ الدَّجاجَةَ وَالْبَيْضَةَ. زَادَ سَهْلٌ فِي حَدِيثِهِ(فَمَنْ جاءَ بَعْدَ ذَلِكَ فَإِنَّمَا يَجِئُ بِحَقٍّ إِلَى الصَّةِ(.فِي الزوائد: إسناده صحيح.

324. (1092) (6311)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cuma günü gelince, mescidin her bir kapısı üzerinde melekler yer alır. İnsanları mertebelerine göre yazarlar. Bu mertebeler önce geliş sırasına göredir. İmam minbere çıktımı defteri kapatırlar, hutbeyi dinlerler. Namaza erken gelen, bir deve tasadduk etmiş gibidir. Ondan sonra gelenler bir sığır tasadduk etmiş gibidir. Onu takiben gelenler bir koyun tasadduk etmiş gibidir."
(Resûlullah saymaya devam ederek tavuğu ve yumurtayı da saydı. Selh hadisinde bu ziyadede bulundu:) "Bundan da sonra gelen kimse, artık yalnız namaz sevabını almak için gelmiş olur."[445]

325. 6312. 1093- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. عَنْ سَعِيدِ بْنِ بَشِرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَرَبَ مَثَلَ الْجُمُعَةِ ثُمَّ التَّكْبِيرِن كَناحِرِ الْبَدَنَةِ كَناحِرِ الْبَقَرَةِ كَناحِرِ الشَّاةِن حَتَّى ذَكَرَ الدَّجاجَةَ.فِي الزوائد: غسناده صحيح.

325. (1093) (6312)- Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Cum'â namazına erken gelmenin ehemmiyetini deve kurban edene, sığır kurban edene, davar kurban edene ve hatta tavuk tasadduk edene benzetti."[446]

326. 6313. 1094- حَدَّثَنَا كَثيرُ بْنُ عُبَيْدٍ الْحِمْصِيُّ ثَنَا عَبْدُ الْمَجِيدِ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَن عَنْ عَلْقَمَةَ؛ قَالَ خَرَجْتُ مَعَ عَبْدِ اللهِ إِلَى الْجُمُعَةِ، فَوَجَدَ ثَث، وَقَدْ سَبَقُوهُ. فَقَالَ: رَابِعُ أَرْبَعَةَ بِبَعِيدٍ إِنِي سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَ النَاسِ يَجْلِسُونَ مِنَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى قَدْرِ رَوَاحِهِمْ إِلَى الْجُمُعَةِ. ا'وَّلَ وَالثَّانِي وَالثَّالِثَ. ثُمَّ قَالَ رَابِعُ أَرْبَعَةٍ. بِبَعِيدٍ.فِي

الزوائد: فِي إسناده مقال. عبد الحميد هذا هو ابْنِ عبد العزيز، وإن أخرج له مسلم فِي صحيح فإنما أخرج له مقرونا بغيره. فقد كَانَ شديد ا''رجاء داعية إليهز لكن وثقه الجمهور وأحمد وغبن معين وداود والنسائي. ولينه أَبُو حاتم. وضعفه ابْنِ أَبِي حاتم. وباقي رجال ا''سناد ثقات. فا''سناد حسن.

326. (1094) (6313)- Alkame rahimehullah anlatıyor: "Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh ile birlikte cuma namazına gittik. Mescidde kendinden önce üç kişinin geldiğini gördü: "Ben dört kişinin dördüncüsüyüm, dördüncü de (rahmet-i ilahiyeden) uzak değildir" dedi ve açıkladı: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Kıyamet günü insanlar, cuma namazlarına geliş sıralarına göre Allah'a yakınlık kazanacaklardır. Birinci, ikinci, üçüncü... şeklinde."
Abdullah sonra: "Ben dördün dördüncüsüyüm, dördüncü olan da (Allah'ın rahmetinden) uzak değildir" dedi."[447]

*** CUMA KIYAFETİ**

327. 6314. 1095 –حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. اخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ مُوسَي بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبآنَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ سَ◌َمٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَة: »ماَ عَلَى أحَدِكُمْ لَوِ اشْتَرى ثَوْبَيْنِ لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ، سِوَى ثَوْبِ مَهْنَتِهِ«.حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَيْخٌ لَناَ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى ابْنِ حَبَّانَ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَ◌َمٍ، عَنْ أبِيهِ؛ قَالَ: خَطَبَناَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. ورواه أَبُو داود بإسناد آخر.

327. (1095) (6314)- Abdullah İbnu Selâm radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir cuma günü minberde şöyle buyurdular:
"Sizden biri, cuma için, iş elbisesi dışında iki parçalı bir elbise satın alsa ona bir vebal yoktur."[448]

328. 6315. 1097 –حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ، وَحَوْثَرَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَا: ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، عَنِ ابْنِ عِجْ◌َنَ، عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَن أبِيهِ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ وَدِيعَةَ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: »مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَأَحْسَنَ غُسْلَهُ، وَتَطَهَّرَ فَأَحْسَنَ طُهُورَهُ، وَلَبِسَ مِنْ أحْسَنَ ثِياَبِهِ، وَمَسَّ ماَ كَتَبَ اللهُ لَهُ مِنْ طِيبِ أَهْلِهِ، ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ وَلَمْ يَلْغَ وَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَ اثْنَيْنِ، غُفِرَ لَهُ ماَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ ا'خْرَى(.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

328. (1097) (6315)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cuma günü, kim güzelce yıkanır, mükemmelce temizliğini yapar, iyi elbiselerini giyer, ailesinin kokusundan Allah'ın takdir ettiğini sürünür, sonra da cuma namazına gider; camide boş söz etmez, oturan iki kişinin arasına girmezse, o cuma ile önceki cuma arasındaki (küçük günahları) affedilir."[449]

329. 6316. 1098 –حَدَّثَنَا عَماَّرُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ غُرَابٍ، عَنْ صَالِحِ بْنُ أَبِي ا'خْضَرِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّباَّقِ، عَنْ ابْنِ عَباَّسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ هذاَ يَوْمُ عِيدٍ. جَعَلَهُ اللهُ لِلْمُسْلِمِينَ. فَمَنْ جاَءَ إِلَى الْجُمُعَةِ فَلْيَغْتَسِلْ. وَإِنْ كَانَ طِيبٌ فَلْيَمَسَّ مِنْهُ وَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَّاكِ».فِي الزوائد: فِي إسناده صالح بن أَبِي ا'خضر. لينه الجمهور وباقي رجاله ثقات.

329. (1098) (6316)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bu (cuma gününü) Allah mü'minler için (haftalık) bayram kılmıştır. Öyleyse kim cumaya gelirse yıkansın. Eğer kokusu varsa ondan sürünsün. Misvak kullanmanız da gerekir."[450]

*** CUMA VAKTİ**

330. 6317. 1101- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عَمارِ بْنِ سَعْدٍ مُؤَذِّنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّهُ كَانَ يَؤَذِّنُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الْفَيْءُ مِثْلَ الشِّرَاكِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الرحمن بن سعد. أجمعوا عَلَى ضعفه. وأما أَبُوه فَقَالَ ابْنِ القطان: يعرف حاله و حال أَبِيه.

330. (1101) (6317)- Cum'a günleri Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a ezan okuyan Sa'd el-Karaz, ezanı, gölge ayakkabı bağı kadar olunca okuduğunu belirtmiştir."[451]

331. 6318. 1102- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمانَ. ثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنسٍ؛ قَالَ: كُناَّ نُجَمِّعُ ثُمَّ نَرْجِعُ فَنَقِلُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

331. (1102) (6318)- Hz. Enes anlatıyor: "Biz cum'a namazını kılar, sonra (evlerimize) döner ve kaylûle (öğle uykusu) yapardık." [452]

*** CUMA HUTBESİ**

332. 6319. 1107- حَدَّثَنَا هِشَامِ بْنُ عَمارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمارِ بْنِ سَعْدٍ. حَدَّثَنِي، عَنْ أَبِيهِ عَنَ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَطَبَ فِي الْحَرْبِ، خَطَبَ عَلَى قَوْسٍ. وَإِذَا خَطَبَ فِي الْجُمُعَةِ ، خَطَبَ عَلَى عَصاً.فِي الزوائد: أسناده ضعيف لضعف اود سعد وأبيه عَبْدُ الرّحمن.

332. (1107) (6319)- Sa'd el-Karaz anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm harbte hutbe okurken kılınca dayanarak hutbe okurdu. Cum'a günü hutbe okurken asasına dayanarak hutbe okurdu."[453]

333. 6320. 1108- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا ابْنُ أَبِي غَنِيَّةَ، عَنِ ا'عْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدُ اللهِ؛ أَنَّهُ سُئِلَ: أَكَانَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطَبُ قائِماً أوْ قاعِدًا؟ قَالَ: أَوَماَ تَقْرَأُ. «وَتَرَكُوكَ قَائِماً».قَالَ أَبُو عَبْدُ اللهِ: غَرِيبٌ. يُحَدّثُ بِهِ إَ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَحْدَهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

333. (1108) (6320)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh'a: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ayakta mı, oturarak mı hutbe okurdu diye sorana, "(Bunu sormaya ne hacet. Kur'ân'daki:) "Onlar seni ayakta (yalnız) bıraktılar!" (Cum'a 11) ayetini okumuyor musun?" diye cevap verdi."[454]

334. 6321. 1109- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عُمْرُو بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ ابْنِ مُهاَجِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ سَلَّمَ.فِي الزوائد: فِي أسناده ابْنِ لهيعة وهو ضعيف.

334. (1109) (6321)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, minbere çıkınca selam verirdi."[455]

*** HUTBEYİ DİNLEME EDEBİ**

335. 6322. 1111- حَدَّثَنَا مُحْرِزُ بْنُ سَلَمَةَ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ شَرِيكِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسارٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ
صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ تَبارَكَ، وَهُوَ قَائِمٌ. فَذَكَّرَناَ بِأَيَّامِ اللهِ. وَ أَبُو الدَّرْدَاءِ أَوْ أَبُو ذَرٍّ يَغْمِزُنِي فَقَالَ: مُتَي أُنْزِلَتْ هذِهِ السُّورَةُ. نَ. فَأشارَ إِلَيْهِ، أنِ اسْكُتْ. فَلَماَّ انْصَرَفُوا قَالَ: سَأَلْتُكَ مَتَى أَنْزِلَتْ هذِهِ السُّورَةُ فَلَمْ تُخَبِّرْنِي؟ فَقَالَ أَبَيٌّ: لَيْسَ لَكَ Œإِنِّي لَمْ أَسْمَعْهاَ إَ ا

مِنْ صَ◌َتِكَ الْيَوْمَ إِ َّ مَا لَغَوْتَ. فَذَهَبَ إِلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ. وَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي قَالَ أُبَي. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:)صَدَقَ أُبَ◌ِيُّ(.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

335. (1111) (6322)- Übey İbnu Ka'b radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Cum'a günü, ayakta Tebâreke'yi okudu. Bize Allah'ın günlerini (Kıyamet'i) hatırlattı. Bu sırada Ebu d-Derda - veya Ebu Zerr - bana dürttü ve: "Bu sure ne zaman indirildi? Ben, onu şu ana kadar işitmedim" dedi. Ubey ona: "Sus!" diye işaret etti. Namazdan çıkınca: "Ben sana bu surenin ne zaman indirildiğini sordum, sen bana söylemedin!" dedi. Ubey de: "Bugünkü namazından, bu lakırdıdan başka bir nasibin yok!" diye cevap verdi. Soru sahibi (koşarak) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gitti ve hadiseyi anlatarak Ubey'in kendisine söylediğini haber verdi. Resûlullah da ona: "Übey doğru söylemiş" cevabında bulundu."[456]

*** CUMA NAMAZINDA KIRAAT**

336. 6323. 1120- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّار. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سِنانٍ، عَنْ أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ، عَنْ أَبِي عِنَبَةَ الْخَوْ◌َنِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرأُ فِي الْجُمُعَةِ بِسَبِحِ اسْمَ رَبِّكَ ا ْعْلَى، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ.فِي الزوائد: سعيد بن سنان ضعيف. وأصل الحديث فِي الصحيحين وغيرهما بسند آخر.

336. (1120) (6323)- Ebu İnebe el-Havlânî anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm cuma namazında Sebbihisme Rabbike'l-A'la ve Hel etâke hadisu'l-Gâşiye surelerini okurdu."[457]

*** CUMANIN BİR REKATINA YETİŞEN**

337. 6324. 1121- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأنا عُمَرُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذَئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، وَصَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الْجُمُعَةِرَكْعَةً فَلْيصِلِ إِلَيْهاَ أُخْرَى.فِي الزوائد: فِي إسناد عمر بن حبيب، متفق عَلَى ضعفه.

337. (1121) (6324)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim cuma'dan bir rekate yetişirse, onu ikiye tamamlasın."[458]

*** CUMAYA GELME MESAFESİ**

338. 325. 1124- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَفِعٍ، عَنِ ابْنِ عَمَرَ، قَالَ: إِنَّ أَهْلَ قُبَاءٍ كَانُوا يُجَمِّعُونَ مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الله بن عمر وهو ضعيف.

338. (1124) (6325)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Kuba ehli, cuma günü, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın mescidine gelerek cuma namazı kılarlardı."[459]

*** CUMAYI ÖZÜRSÜZ TERKEDEN**

339. 6326. 1126- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ، عَنْ أَسِيدِ بْنِ أَبِي أَسِيدٍ ح وَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسى الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ أَسِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدُ اللهُ◌ِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: .مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةِ ثَلَاثاً مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ طَبَعَ اللهُ عَلَى قَلْبِهِ.فِي الزوائد: الحديث إسناده صحيح ورجاله ثقات.

339. (1126) (6326)- Hz. Cabir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim cumayı zaruret (şer'î bir mazeret) olmadan üç kere terkederse, Allah kalbini mühürler."[460]

340. 6327. 1127- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مَعْدِيُّ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا ابْنُ عَجْلَانَ،عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ لله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَ هَلْ عَسي أَحَدُكُمْ أَنَّ يَتَّخِذَ الصُّبَّةَ مِنَ الْغَنَمِ عَلَى رَاسِ مِيلٍ أَوْ مِيلَيْنِ فَيَتَعَذَّرَ عَلَيْهِ الْكَ، فَيَرْتَفِعَ. ثُمَّ تَجِئُ الْجُمُعَةِ فَلَا يَجِئُ وَلَا يَشْهَدُهاَ. وَتَجِئُ الْجُمُعَةِ فَلَا يَشْهَدُهَا.فِي الزوائد: إسناده ضعيف.

340. (1127) (6327)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Farz edelim ki sizden birinin, şehirden bir-iki mil uzakta davar sürüsü olsun da, orada ot bulmak zorlaşsın ve daha uzaklara gitsin, sonra cuma gelsin, fakat o cuma namazına gelmesin, bir cuma daha gelsin, o yine cuma namazına katılmasın, üçüncü cuma gelsin, o yine de cuma namazına gelmesin. İşte Allah böyle birinin kalbini mühürler."[461]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, üst üste cumayı mazeretsiz terkeden kimsenin durumunu belirtmektedir. Sonuncu hadis, şehirden iki milden daha uzak bir yerde bile olsa, koyun sürüsünün başında bile bulunsa üst üste cumayı terketmeye ruhsat olmadığını tasrih etmektedir. Hayvancılık, ziraat gibi meşguliyetler cum'ayı terke şer'î bir özür değildir.
Kalbin mühürlenmesi, hayrın ulaşmasını zorlaştıran, engelleyen katılıktır. Demek ki insan fıtratı üst üste üç cum'a gelmemeye mütehammil değildir. Gelmedi mi manevi bağlardan ve dini hassasiyet ve sırrî duygulardan pek çok şey kaybedecektir.
Bazı alimler kalbin mühürlenme tehdidini "üst üste üç cumanın terkine bağlarken, bazıları üst üste olmasa da üç cum'anın terkiyle mühürlenmenin olacağını söylemiştir.[462]

*** CUMADAN ÖNCE NAMAZ**

341. 6328. 1129- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ مُبَشِّرِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَنْ عَطِيَّةَ الْعُوفِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَعُ قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعاً. يَفْصِلُ فِي شَيْءٍ مِنْهُنَّ.فِي الزوائد: إسناده مسلسل بالضعفاء. عطية متفق عَلَى ضعفه. وحجاج مدلّس: ومبشر بن عبيد كذاب. وبقية، هو ابْنِ الوليد، مدلّس.

341. (1129) (6328)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm cuma namazından önce dört rek'ât (nafile) kılardı. Bu dört rek'atın arasında selam vermezdi."[463]

*** CUMADA ÇÖMELME**

342. 6329. 1134- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّي الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنُ وَاقِدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: نَهَي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ اِحْتِباَءِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، يَعْنِي وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية وهو مدلّس. وشيخه. وإن كَانَ الترمذي قد وثّقه، وإ فهو مجهول.

342. (1134) (6329)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm cuma günü ihtiba şeklinde (kabalarının üzerine oturup bacaklarını dikerek) oturmayı yasakladı." Râvi der ki: "Yani imam hutbe okurken."[464]

*** CUMADA HATİBE YÖNELME**

343. 63. 1136- حَدَّثَنَا بْنُ يَحْيَى ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ.ثَنَا ابْنُ الْمُبارَكِ، عَنْ أَبانَ بْنِ تَغْلِبَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذَا قَامَ عَلَى الْمِنبَرِ، اسْتَقْبَلَهُ أَصْحَابُهُ بِوُجُوهِهِمْ.فِي الزوائد: رجال إسناده ثقات، إ أنه مرسل.

343. (1136) (6330)- Amr İbnu Sâbit, babası Sabit'ten naklen anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hutbe vermek üzere minbere çıktığı vakit, ashab ona yüzleriyle yönelirlerdi."[465]

*** CUMADA SAAT-İ İCABE**

344. 6331. 1139- حَدَّثَنَا مُحَمَّد عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّمَشْقِيُّ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ ابْنِ عُثْمَانَ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلَامٍ؛ قَالَ: قُلْتُ، وَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جالِسٌ: إناَّ لَنَجِدُ فِي كِتابِ اللهِ: فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ ساعَةً يُوَفِقُهاَ عَبْدٌ مُؤْمِنٌ يُصَلِّي يَسْأَلُ الله فيهاَ شَيْئًا إِلَّا قَضىَ لَهُ حَاجَتَهُ. قَالَ عَبْدُ اللهِ: فَأَشَارَ إِلَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَوْ بَعْضُ سَاعَةٍ. فُلْتُ: صَدَقْتَ، أَوْ بَعْضُ ساعَةٍ. فَقُلْتُ: أيُّ سَاعَةٍ هِيَ؟ قَالَ: هِيَ آخِرُ ساعَاتِ النَّهارِ. قُلْتُ: إِنَّهَا لَيْسَتْ سَاعَةَ صَلَاةٍ قَالَ: بَلىَ إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا صَلَّى ثُمَّ جَلَسَ، يَحْبِسُهُ إِلَّا الصَّلَاةَ، فَهُوَ فِي الصَّلَاةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

344. (1139) (6331)- Abdullah İbnu Selâm radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm oturuyordu. Ben: "Allah'ın kitabında (Tevrat'ta) şu ifadeyi buluyoruz: "Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, mü'min kul o saati denk getirerek namaz kılıp Allah'a dua ettiği taktirde isteği mutlaka yerine getirilir" dedim.
Abdullah devamla dedi ki: "Benim bu sözüm üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Yahut bir saatin bir kısmı" diye bana işaret buyurdu. Ben de: "Doğru söylediniz veya bir saatin bir kısmı" diyerek sözümü düzelttim. Sonra sordum: "Bu vakit (cumanın) hangi vaktidir?" Bana: "O, gündüzün saatlerinin sonudur" diye cevap verdi. Ben dedim ki: "Bu saat namaz vakti değildir." şu cevabı verdi: "Evet, mü'min kul namaz kılar, sonra müteakip namazı beklemek maksadıyla oturursa o, sevap yönüyle aynen namaz kılıyor gibidir."[466]

AÇIKLAMA:

Cuma günündeki saat-i icabe üzerine başka rivayetler de gelmiştir. Mevzu ile ilgili açıklama genişçe yapıldı, tekrar etmeyeceğiz.[467]

*** FARZLARLA KILINAN SÜNNETLER**

345. 6332. 1142- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ الْأَصْبهاَنِيِّ، عَنْ سُهَيْلٍ، عَنْ أبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّي فِي يَوْمٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ. رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ «أَظُنُّهُ قَالَ» قَبْلَ الْعَصْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ «أَظُنُّهُ قَالَ» وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشاَءِ الْآخِرَةِ.فِي الزوائد: إسناده ابْنِ الْأَصبهاهي وهو ضعيف.

345. (1142) (6332)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim, bir günde (farzlar dışında) oniki rekatlık namaz kılarsa, cennette onun için bir köşk kurulur. Bunun iki rek'ati sabahın farzından önce, iki rek'ati öğleden önce, iki rek'ati öğle namazında sonra, iki rek'at -zannediyorum dedi ki- ikindi farzından önce, iki rek'at akşam farzından sonra ve iki rek'at -zannediyorum dedi ki- yatsı farzından sonra."[468]

Not: Farzlarla kılanan nafilelerin miktarıyla ilgili ihtilaflar daha önce geçti. [469]

*** SABAHIN SÜNNETİ**

346. 6333. 1146- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ؟ كَانَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوضَّأَ صَلَّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله رجال الصحيحين.

346. (1146) (6333)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest alınca, iki rek'at namaz kılar sonra (mescide) giderdi."[470]

347. 6334. 1150- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. ثَنَا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ شَقِيقٍ عَنْ عَائَشَةَ؛ قَالَتْ؟ كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يصَلَّي رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْفَجْرِ. وَ كَانَ يَقُولُ: نِعْمَ السُورَتَانِ هُمَا، يُقْرَأُ بِهِمَا فِي رَكْعَتَينِ الْفَجْرِ. قُلْ هُوَ

اللهُ أحَدٌ، وَقُلْ، ياأَيُّهاَ الْكَافِرُونَ.فِي الزوائد: فِي إسناده الجريري. احتج به الشيخان فِي صحيحيهما. إ أنه اختلط فِي آخر عمره. وباقي رجاله ثقات.

347. (1150) (6334)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm fecirden önce iki rekât namaz kılardı ve: "Şu iki sure ne kadar iyidir, sabahın o iki rekatinde bunlar okunur: Kulhü vallahu ahad" ve "Kul ya eyyûhe'l-kâfirûn."[471]

*** SABAHIN SÜNNETİ KAÇARSA NE ZAMAN KAZA EDİLİR?**

348. 6335. 1155 -حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَيَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ؛ قَاَ: ثَناَ مَرْوَانُ ابْنُ مُعاَوِيَة، عَنْ يَزِيدَ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ أَبِي حازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي
اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نامَ عَنْ رَكْعَتِي الْفَجْرِ. فَقَضَاهُمَا بَعْدَ مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ. فِي الزوائد: إسناده ثقات. إ مروان بن معاوية الفزاري كاَنَ يدلس. وقد عنعنه. نعم، احتج به الشيخان فِي صحيحيهما.

348. (1155) (6335)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm uyuyakalarak sabahın iki rekat (sünnet)ini kaçırmış, güneş doğduktan sonra bunları kaza etmiştir."[472]

*** ÖĞLE FARZINDAN ÖNCE İKİ REK'AT**

349. 6336. 1156 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ قاَبُوسَ، عْنْ أبِيهِ؛ قَالَ: أَرْسَلَ أَبِي عائِشَةَ: أَيُّ صَ◌ةِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أحَبَّ إِلَيْهِ أنْ يُوَاظِبَ عَلَيْهَا؟ قَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي أرْبَعاً قَبْلَ الظُّهْرِ. يُطِيلُ فِيهِنَّ الْقِيَامَ، وَيُحْسِنُ فِيهِنَّ الرُّكُوعَ وَالسَّجُودَ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. ٔن قابوس مختلف فِيهِ. وضعفه ابْنِ حبان والنسائي. ووثقه ابْنِ معين وأحمد. وباقي الرجال ثقات.

349. (1156) (6336)- Kâbus İbnu Ebi'l-Muhârık babası Ebu'l-Muhârık radıyallahu anh'tan naklen anlatıyor: "Babam beni Hz. Aişe'ye göndererek, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın (farz dışında) hangi namaza ısrarla devam etmeyi sevdiğini sordu. Hz. Aişe: "Aleyhissalâtu vesselâm, öğleden önce dört rek'at kılar ve bunlarda kıyamı uzatır, rükû ve secdeyi de güzel yapardı" dedi."[473]

*** ÖĞLE FARZINDAN SONRA İKİ REKATI KAÇIRAN**

350. 6337. 1159 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيادٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ؛ قَالَ: أَرْسَلَ مُعَاوِيَةُ إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ. فَانْطَلَقْتُ مَعَ الرَّسُولِ فَسَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ. فَقَالَتْ: إنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَماَ هُوَ يَتَوَضَّأُ فِي بَيْتِي للظُّهْرِ، وَ كَانَ قَدْ بَعَثَ سَاعِيًا. وَكَثُرَ عِنْدَهُ الْمُهاَجِرُونَ. وَقَدْ أهَمَّهُ شَأْنُهُ◌م. إذْ ضُرِبَ الْبَابُ. فَخَرَجَ إِلَيْهِ فَصَلَّى الظُّهْرَ.ُ ثمَّ جَلَسَ يَقْسِمُ ماَ جاَءَ بِهِ. قَالَت: فَلَمْ يَزَلْ كذالكَ حَتَّى الْعصْرِ. ثُمَّ دَخَلَ مَنزِلِي فَصلَّى رَكْعَتَيْنِ ثمَّ قَالَ: شَغَلَنِي أمْرُ السَّاعِي أنْ أُصَلِيهُماَ بَعْدَ الظُّهْرِ. فَصَلَّيْتُهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ . فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أَبِي زياد، مختلف فِيهِ. فيكون ا‘‘سناد حسنا. إ أنه كاَنَ يدلّس وقد عنعنه. ورواه البخاري ومسلم و أَبُو داود بغير هذا اللفظ.

350. (1159) (6337)- Abdullah İbnu'l-Hâris anlatıyor: "Hz. Muaviye (bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın muhterem zevceleri Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'ya bir elçi gönderdi. Elçinin yanında ben de vardım. Elçi Ümmü Seleme'ye sordu. O da şöyle cevap verdi: "(Zekat toplamak üzere) bir memur göndermiş olan Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir gün benim odamda öğle namaz için abdest aldığı sırada yanında çokça muhacir vardı. Resûlullah muhacirlerin meseleleriyle yakinen ilgileniyor idi. Derken kapı vuruldu. Kapıya çıktı (tahsildar gelmişti). Önce öğle namazı(nın farzını) kıldı; sonra, tahsildarın getirdiğini taksim etmek üzere oturdu. Bu taksim işi ikindi vakti girinceye kadar devam etti. Sonra odama girdi, iki rekat namaz kıldı ve arkadan şu

açıklamayı yaptı: "Tahsildarla olan meşguliyetim, bu iki rek'ati öğlenin peşinden kılmama mani oldu. Bu sebeple onları ikindiden sonra kıldım."[474]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, sıkışık durumlarda namazların sünnet olan kısımlarının tehir edilse bile farz kısmının tehir edilemeyeceğini, vaktinde kılınmasına ciddi şekilde gayret gösterilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Resûlullah'ın, öğlenin son iki rek'atını ikindi namazının vakti girdikten sonra kılması da cidden manidardır: Sünnetleri "farz değil" diyerek terketmemek gerektiğini gösterir. Zaten ayet-i kerimede "sırf ibadet için yaratıldığı" belirtilen insanoğlu için ibadetin azami sınırı yoktur. Farzlar asgari sınırdır. Bu asgari miktara sünnetler "asgari ziyade"yi ifade ederler. Daha fazlası kişinin iradesine bırakılmıştır: Teheccüt, kuşluk, evvâbîn vs. namazlar bunlardandır.[475]

*** AKŞAMIN SÜNNETİ**

351. 6338. 1165- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَابِ بْنُ الضَّحَّاكِ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ لَبِيدٍ، عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ: قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ. فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ فِي مَسْجِدِنَا. ثُمَّ قَالَ: ارْكَعُوا هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ فِي بُيُوتِكُمْ.في الزوائد: إسناه ضعيف. لأن رواية إسماعيل بن عياش عن الشاميين ضعيفة. وعبد الوهاب كذب قَالَ السندي: بل الصحيح أن روايته عن غير الشاميين ضعيفة.

351. (1165) (6338)- Râfi İbnu Hadic radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Beni Abdi'l-Eşhel kabilesinde yanımıza geldi. Mescidimizde bize akşam namazı kıldırdı. Sonra da: "Şu iki rek'at (sünneti de) evlerinizde kılın" buyurdu."[476]

AÇIKLAMA:

Sünnetlerin evlerde kılınması Resûlullah'ın umumi emridir. Hem riyadan uzak olur, hem de ev bereketlenir. Aile halkı, İslâmî hayatın en mühim tezahürü olan "namaz" ı fiilen görmelidir.[477]

*** VİTR**

352. 6339. 1176- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ ثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ. ثَنَا الْمُطَّلِبُ بْنُ عَبْدِ اللهِ قَالَ: سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ رَجُلٌ فَقَالَ: كَيْفَ أُوتِرُ؟ قَالَ: أَوْتِرْبِوَاحِدَةٍ. قَالَ: إِنِّي أَخْشَى أَنْ يَقُولَ النَّاسُ: الْبُتَيْرَاءُ. فَقَالَ: سُنَّةُ اللهِ وَرَسُولِهِ. يُرِيدُ: هَذِهِ سُنَّةُ اللهِ وَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.في الزوائد: رجال إسناده ثقات إ أنه منقطع. قَالَ البخاري: أعرف للمطلب سماعا من أحمد من الصحابة.

352. (1176) (6339)- el-Mutallibu'bnu Abdillah anlatıyor: "Bir adam İbnu Ömer radıyallahu anhüma'ya: "Vitri nasıl kılayım?" diye sordu. O da:
"Bir rek'atle vitir kıl!" dedi. Öbürü: "İyi ama halkın "Büteyra(=güdük)!" demesinden korkarım" dedi. İbnu Ömer "(tek rekâtlı bu namaz, Allah ve Resûlü'nün sünnetidir!" dedi. Bu ifadesiyle: "(Tek rekatlı bu namaz), Allah ve Resûlü'nün sünnetidir" demek istemiştir."[478]

353. 6340. 1177- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةُ عنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ فِي كُلِه ثِنْتَيْنِ، وَيُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ.في الزوائد: غسناده صحيح ورجاله ثقات.

353. (1177) (6340)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm nafile namazların her iki rek'atinde selam verir, bir rek'atla da vitir namazı kılardı." [479]

*** DUADA ELLERİ KALDIRMA, YÜZE SÜRME**

354. 6341. 1181- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. قَاَ: ثَنَا عَائِذُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنْ صَالِحِ ابْنِ حَسَّانَ الْأَنصارِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَاظِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا دَعَوْتَ اللهَ فَادْعُ بِبَاطِنِ كَفَّيْكَ. وَ لَا تَدْعُ بِظُهُورِهِماَ. فإِذَا فَرَغْتَ فَامْسَحْ بِهِمَا وَجْهَكَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم عَلَى ضعف صالح بن حسان.

354. (1181) (6341)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah'a dua edince avuçlarının içini açarak dua et, ellerinin sırtlarıyla dua etme. Duayı bitirince avuçlarını yüzüne sür."[480]

AÇIKLAMA:

Hadis dua sırasında ellerin şeklini teşri etmektedir: İçi semaya çevrilmeli, tersi değil. Alimler, başka rivayetleri de göz önüne alarak hayır talep ederken ellerin içini semaya çevirmek gerektiğini, bir şerrin defedilmesini talep ederken avuç içlerinin yere çevrilmesi gerektiğini, Resûlullah'ın da böyle yaptığını belirtirler. Ellerin yüze sürülüş hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Dua sırasında ilahi rahmet açılan ellere inmiştir. Bunun, insanın en şerefli uzvu olan yüzüne ulaştırılması icabeder."[481]

*** KUNUT**

355. 6342. 1183- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا سَهْلُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ. قَالَ: سُئِلَ عَنِ الْقُنُوتِ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ، فَقَالَ: كُنَّا نَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ وَبَعْدَهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

355. (1183) (6342)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh'a sabah namazındaki kunut hakkında sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Biz rükudan önce de sonra da kunut okurduk."[482]

AÇIKLAMA:

Bir kısım hadisler sabah namazında da kunut okunacağını ifade eder. Mâlik ve Şafiî hazretleri buna hükmetmiştir. Bazı alimler, büyük bir bela, olmadıkça sabah namazında kunut okumak caiz değildir demiştir. Hanefiler vitrin son rek'atinde kunut okurlar. Mezheplere göre kunut duası da farklıdır.[483]

*** SEFERDE VİTR**

356. 6343. 1193- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنِ سِنَانٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ؛ قَاَ: ثَنَاَ يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا شُعْبَةَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ. يَزِيدُ عَلَيْهِمَا. وَكَانَ يَتَهَجَّد مِنَ اللَّيْلِ. قُلْتُ: وَكَانَ يُوتِرُ؟ قَالَ: نَعَمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده جابر الجعفيّ، وهو كذاب.

356. (1193) (6343)- Salim babası Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma'dan anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sefer sırasında iki rek'at kılardı, buna ilavede bulunmazdı. Geceleyin de teheccüd namazı kılardı." Ben babama: "Aleyhissalâtu vesselâm sefer sırasında vitir de kılar mıydı?" diye sordum, "evet!" cevabını verdi."[484]

*** VİTRDEN SONRA İKİ REK'AT**

357. 6344. 1195- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ مُسْعَدَةَ. ثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مُوسَى الْمَرَئِيُّ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوِتْرِ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، وَهُوَ جَالِسٌ.

357. (1195) (6344)- Ümmü Seleme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vitir namazından sonra oturduğu yerden iki hafif rekat daha kılardı."[485]

*** VİTİRDEN SONRA OTURARAK İKİ REK'AT KILMAK**

358. 6345. 1195- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ. ثَنَا مُيْمُونُ بْنُ مُوسَى الْمَرَئِيُّ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُمِّهِ، عَنْ أُمِّ سلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوِتْرِ رَكْعَتَيْنَ خَفِيفَتَيْنِ، وَهُوَ جَالِسٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال.'ن ميمون بن موسى، قَالَ فِيهِ أحمد: ما أرى به بأسا. وقَالَ أَبُو حاتم. صدوق وقَالَ أَبُو داود: بأس به وليّنه غير واحد. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات والضعفاء، وقَالَ منكر الحديث يجوز احتجاج به إِذَا انفرد.

358. (1195) (6345)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, vitirden sonra kısa iki rekatlık bir namaz kılardı. Bunu oturarak kılardı."[486]

359. 6346. 1196- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ. ثَنَا ا'وْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ؛ قَالَ حَدَّثَتْنِي عَائِشَةُ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتُرُ بِوَاحِدَةٍ. ثُمَّ يَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا وَهُوَ جَالِسٌ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ، قَامَ فَرَكَعَ.فِي الزوائد: هذا إسناده صحيح ورجاله ثقات.

359. (1196) (6346)- Hz. Aişe radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm tek bir rek'atle vitir kılar, sonra oturduğu yerden iki rek'at daha kılar, bunlarda kıraatte bulunurdu. Rüku'ya gitmek isteyince, kalkar rüku yapardı."[487]

AÇIKLAMA:

Şarihler, vitirden sonra kılınan bu iki rek'ati, Resûlullah'ın devamlı kılmadığını, vitirden sonra da namaz kılmanın caiz olduğunu göstermek için arada bir kıldığını belirtirler.[488]

*** BİNEK ÜZERİNDE VİTR**

360. 6347. 1201- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ ا'سْفَاطِيُّ ثَنَا أَبُو دَاوُدَ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ عَلَى رَاحِلَتِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عباد بن منصور وهو ضعيف.

360. (1201) (6347)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vitir namazın: bineği üzerinde de kılardı."[489]

AÇIKLAMA:

Hayvan üzerinde nafile namaz kılmak bilicma caiz ise de, farı namaz kılmak bazı şartlarla caizdir: Hanefilere göre düşman veya yırtıcı hayvan korkusu, fazla çamur bulunması, yol arkadaşından geri kalmak, hastalanmak gibi mazeretler sebebiyle hayvandan inme imkânsızlığı olması halinde, yolcu binek hayvanının üstünde farz namazını kılabilir. Rüku için biraz eğilir, secde için daha fazla eğilir. Kıble hayvanın gittiği istikamet kabul edilir. Hayvan veya üzerine oturulan palan vesairenin necaseti zarar vermez.
Şafiîler de zaruret olmadıkça hayvan sırtında farı namaz kılınmasını caiz görmezler. Hayvan yürürken caiz görmezler. Hayvan durmuş ise, namaz müddetince kıbleye yönelmek, ayakta olmak, rüku ve secdelerin yapılması mümkün olmak gibi şartlarla sahih olabilir, aksi halde sahih olmaz derler.[490]

*** GECENİN BAŞINDA VİTR**

361. 6348. 1202- حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، سُلَيْمَانُ بْنُ تَوْبَةَ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بَكْرٍ. ثَنَا زَائِدَةٌ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ 'بِي بَكْرٍ: أيَّ حِينٍ تُوتِرُ؟ قَالَ: أَوَّلَ اللَّيْلِ، بَعْدَ الْعَتَمَةِ. قَالَ فَأَنْتَ يا عُمَرُ؟ فَقَالَ: آخِرَ اللَّيْلِ. فَقَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّا أَنْتَ يا أَبا بَكْرٍ، فَأَخَذْتَ بِالْوُثْقَى. وَأَمَّا أَنْتَ يَا عُمَرُ، فَأَخَذْتَ بِالْقُوَّةِ.حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، سُلَيْمَانُ بْنُ تَوْبَةَ. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَلِيمٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ قَالَ ٔبِي بَكْرٍ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: إسناده حسن. و قَالَ فِي الرواية الثانية: إسناده صحيح ورجاله ثقات. و قَالَ: والحديث رواه أَبُو داود من حديث أَبِي قتادة.

361. (1202) (6348)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh â: "Vitri ne zaman kılarsın?" diye sordu. O: "Gecenin başında, yatsıdan sonra!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ey Ömer, sen ne zaman?" diye sordu. Hz. Ömer: "Gecenin sonunda!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Ey Ebu Bekr! Sen sağlam (ihtiyatlı) olanı tutmuşsun! Ey Ömer, sen de kuvveti tutmuşsun."[491]

AÇIKLAMA:

Vitir namazını yatsıdan hemen sonra kılmak gece kalkamayacaklar için ihtiyatlı bir davranıştır. Gece kalkma hususunda kuvvetli irade sahibi olanlar da geceye bırakabilirler. Hz. Ömer bunun efdal olduğunu söylemiştir.[492]

*** UNUTARAK CÜNÜB NAMAZ KILAN**

362. 6349. 1220- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى التَّيْمِيُّ، عَنْ أُسَامَةَ ابْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ يَزِيدَ، مَوْلَى ا ٔسْوَدِ بْنِ سُفْيَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ ثَوْبَانَ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الصَّ ةِ وَكَبَّرَ، ثُمَّ أشارَ إِلَيْهِمْ، فَمَكَثُوا. ثُمَّ انْطَلَقَ فَاغْتَسَلَ. وَكَانَ رَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً. فَصَلَّى بِهِمْ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: إِنِّي خَرَجْتُ إِلَيْكُمْ جُنُبًا. وَإِنِّي نَسِيتُ حَتَّى قُمْتُ فِي الصَّ ةِ.فِي الزوائد: هذا إسناده ضعيف لضعف أسامة بن زيد. ورواه الدار قطني فِي سننه من طريق أسامة بن زيد.

362. (1220) (6349)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm namaz için evinden çıkıp (namaz mahalline gelerek) tekbir getirdi, sonra ashaba (bekleyin diye) işaret buyurdu. Hemen gidip gusletti geldi. Saçlarından su damlıyordu. Onlara namaz kıldırdı. Namazdan çıkınca:
"Yanınıza cünüb olarak gelmişim. Namaza duruncaya kadar da durumumu hatırlayamadım. (Tam kılacağım anda hatırladım)" buyurdular."[493]

363. 6350. 1221- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ خارِجَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عائِشَةَ. قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَصابَهُ قَيْءٌ أَوْ رُعَافٌ أَوْ قَلْسٌ أَوْ مَذْيٌ، فَلْيَنْصَرِفْ، فَلْيَتَوَضَّأْ. ثُمَّ لِيَبْنِ عَلَى صَ تِهِ، وَهُوَ فِي ذَلِكَ يَتَكَلَّمُ.فِي الزوائد: فِي إسناده إسماعيل بن عياش. وقد روى عن الحجازيين، وروايته عنهم ضعيفة.

363. (1221) (6350)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Kime namazda iken kusma veya burun kanaması veya bulantılı kusma veya mezi akması hallerinden biri isabet ederse, hemen gidip abdest alsın. Sonra gelip namazının üzerine (kılamadığı kısmı) bina etsin. İşte bu sırada (dünyevî kelamla) konuşmasın."[494]

AÇIKLAMA:

Hadis sayılan hallerde abdestin bozulduğunu belirtmiş olmaktadır. Ayrıca böyle bir durumda kişinin, namaz edebine uymayan kelam telaffuz etmeden abdestini alıp geldiği taktirde, önceki kıldıklarını tamamlayabileceğini belirtmektedir.[495]

*** NAMAZDA ABDESTİ BOZULAN**

364. 6351. 1222- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ بْنِ عَبِيدَةَ بْنِ زَيْدٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ الْمُقَدَّمِيُّ، عَنْ هِشَامِ ابْنِ عُرْوَةَ، عَنِ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: »إِذَا

صَلَّى أَحَدُكُمْ فَأَحْدَثَ، فَلْيُمْسِكْ عَلَى أَنْفِهِ، ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ«.حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ وَهْبٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ قَيْسٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. والطريقة الثانية ضعيفة تفاقهم على ضعف عمر بن قيس.

364. (1222) (6351)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Biriniz namaz kılarken hadesi vaki olsa, burnunu tutup namazdan çıksın."*[496]

* HASTA NAMAZI

365. 6352. 1224- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنِ بَيَانٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا إِسْحَاقُ الأَزْرَقُ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي حَرِيزٍ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى جَالِسًا عَلَى يَمِينِهِ، وَهُوَ وَجِعٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده جَابِرٍ الجعفي، وهو متهم.

365. (1224) (6352)- Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı hasta iken oturduğu yerde sağ tarafı üzerine (yaslanmış vaziyette) namaz kılarken gördüm."[497]

* OTURARAK NAFİLE NAMAZI

366. 6353. 1227- حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ: قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي شَيْءٍ مِنْ صَلَاةِ اللَّيْلِ إِلَّا قَائِماً. حَتَّى دَخَلَ فِي السِّنِّ. فَجَعَلَ يُصَلِّي جَالِساً حَتَّى إِذَا بَقِي عَلَيْهِ مِنْ قِرَاءَتِهِ أربَعُونَ آيَةً، أَوْ ثَلَاثُونَ آيَةً، قَامَ فَقَرَأَهَا وَسَجَدَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

366. (1227) (6353)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın gece namazını hep ayakta kıldığını gördüm, başka şekilde kıldığını hiç görmedim. Bu hal yaşlanıncaya kadar devam etti. Yaşlanınca oturarak kılmaya başladı. Okumakta olduğu kıraatından otuz-kırk ayet kalınca, kalkar onları ayakta okuyup secdeye giderdi."[498]

AÇIKLAMA:

Resûlullah gece namazlarında kıraatı çok uzun tutardı. Bu sebeple, yaşlılıkta uzun müddet ayakta kalması zahmet verir olunca, namazın kıraatini oturarak yaptığı; buna rağmen, yine de 30-40 ayeti ayakta okuyup sonra rükû-secde yaptığı belirtilmektedir.[499]

* OTURARAK KILINAN NAMAZIN SEVABI YARIM

367. 6354. 1230- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ. حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ فَرَأَى أُنَاساً يُصَلُّونَ قُعُوداً. فَقَالَ: صَلَاةُ الْقَاعِدِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ صَلَاةِ الْقَائِمِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح.

367. (1230) (6354)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir gün evinden çıkınca, mescidde oturarak (nafile) namaz kılanları gördü, şöyle buyurdu: "Oturanın kıldığı namaz, sevaben ayakta kılanın namazının yarısına denktir."[500]

* RESÛLULLAH'IN HASTALIKTA KILDIĞI NAMAZ

368. 6355. 1234- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. أَنْبَأنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، مِنْ كِتَابِهِ فِي بَيْتِهِ، قَالَ سَلَمَةُ بْنُ نُبَيْطٍ. عَنْ نُعَيْمِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ نُبَيْطِ بْنِ شَرِيطٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عُبَيْدٍ؛ قَالَ: أُغْمِيَ عَلَي رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ. ثُمَّ أفَاقَ. فَقَالَ:

أحضرَتِ الصَّ○ةُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: مُرُوا بِ○○ً فَلْيُؤَذِّن. وَمُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ. ثُمَّ أُغْمِيَ عَلَيْهِ فَأَفَاقَ فَقَالَ: أَحَضَرَتِ الصَّ○ةُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ . مُرُوا بِ○○ً فَلَيْؤذن. ومروا أبا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ فقالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّ أَبِي رَجُلٌ أَسِيفٌ. فَإِذَا قَامَ ذَلِكَ الْمُقَامَ يَبْكِي، َ يَسْتَطِيعُ. فَمَوْ أَمَرْتَ غَيْرَهُ. ثُمَّ أَغْيْرَهُ. ثُمَّ أَغْمِيَ عَلَيْهِ. فَأَفَاقَ، فَقَالَ: مُرُوا بِ○○ً فَلَيُؤَذِّنْ. وَمُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ. فَإِنَّكُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ. أَوْ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ. قَالَ،

فَأُمِرَ بِ○لٌ فَأَذَّنَ. وَأُمِرَ أَبُو بَكْرٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ. ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ○ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ خِفَّةً، فَقَالَ: انْظُرُوالِي مَنْ أَتَّكِيءُ عَلَيْهِ. فَجَاءَتْ بَرِيرَةٌ ورَجُلٌ آخَرُ، فَاتَّكَأَ عَلَيْهِمَا. فَلَمَّا رَآهُ أَبُو بَكْرٍ، ذَهَبَ لِيَنْكُصَ. فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ، أَنِ اثْبُتْ مَكَانَكَ. ثُمَّ جَاءَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّي جَلَسَ إِلَى جَنْبِ أَبِي بَكْرٍ. حَتَّى قَضَىَ أَبُو بَكْرٍ صَ○تَهُ. ثُمَّ إِنَّ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم قُبِضَ.قَالَ أَبُو عَبْدِ اللهِ: هذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ. لَمْ يُحَدِّثْ بِهِ غَيْرُ نَصْرِ بْنِ عَلِيٍّ.في الزوائد: هذا إسناده صحيح، ورجاله ثقات.

368. (1234) (6355)- Sâlim İbnu Ubeyd anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hastalığı sırasında bir ara bayılmıştı. Sonra ayıldı ve: "Namaz vakti girdi mi?" diye sordu. "Evet!" dediler. "Bilal'e söyleyin ezan okusun! Ebu Bekr'e söyleyin o da halka imamlık etsin!" buyurdular. Üzerine yine baygınlık geldi, az sonra ayıldı. Yine: "Namaz vakti girdi mi?" diye sordu. "Evet!" dediler. "Öyleyse Bilal'e söyleyin ezan okusun ve Ebu Bekr'e söyleyin o da halka imamlık etsin!" buyurdular. Sonra tekrar bayıldı. Az sonra ayıldı. Ayılır ayılmaz: "Namaz vakti girdi mi?" dediler. "Evet!" denildi. "Öyleyse Bilal'e söyleyin ezan okusun ve Ebu Bekr'e söyleyin o da halka imamlık etsin!" buyurdular. Hz. Aişe radıyallahu anhâ: "Babam Ebu Bekr yufka yürekli bir kimsedir. (Size mahsus) bu makama geçerse dayanamaz ağlar, (sizin yerinize) imamlığa tahammül edemez! Bu işi bir başkasına söyleseniz!" dedi. Derken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir kere daha bayıldı. Az sonra ayıldı. Yine: "Bilal'e söyleyin ezan okusun, Ebu Bekr'e söyleyin o da halkın namazını kıldırsın" buyurdular. Sonra: "Siz kadınlar Hz. Yusuf'un (kıssasında zikri geçen fettan) kadınlar gibisiniz" buyurdular." Râvi der ki: "Bilal'e emredildi, ezan okudu. Hz. Ebu Bekr'e emredildi o da namaz kıldırdı. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir hafiflik hissedip: "Kendisine dayanacağım birini çağırın!" buyurdular. Berîre ve bir de erkek geldi. Onlara dayanarak mescide gitti. Hz. Ebu Bekr onu görünce geri çekilmek istedi. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm ona: "Yerinden ayrılma!" diye işaret buyurdu. sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm gelip Hz. Ebu Bekr'in yanına oturdu. Ebu Bekr böylece namazı kıldırdı. Bilahare Aleyhissalâtu vesselâm ruhunu teslim etti." [501]

369. 6356. 1235- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ ا'رْقَمِ ابْنِ شُرَحْبِيلَ عَنْ بْنِ عَبّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا مَرِضَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَضَهُ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، كَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ. فَقَالَ : ادْعُوالِي عَلِيّاً قَالَتْ عَائِشَةُ؟ يَا رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ!نَدْعُو لَكَ أَبَا بَكْرٍ؟ قَالَ: ادْعُوهُ قَالَتْ حَفْصَةُ: يَا رَسُولَ للهِ! نَدْعُو لَكَ عُمَرَ؟ قَالَ ادْعُوهَ قَالَتْ أُمُّ الْفَضْلِ: يَا رَسُولَ اللهِ نَدْعُو لَكَ الْعَبَّاسَ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَلَمَّا اجْتَمَعُوا رَفَعَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ. فَنَظَرَ فَسَكَتَ. فَقَالَ عُمَرَ: قُومُوا عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ جَاءَ بِ○لٌ يُؤْذِنُهُ بِالصَّ○ةِ. فَقَالَ: مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بَالنَّاسِ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ رَقِيقٌ حَصِرٌ. وَمَتىَ يَرَاكَ، يَبْكِي، وَالنَّاسُ يَبْكُونَ. فَلَو أَمَرْتَ عُمَرَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ. فَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ. فَوَجَدَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَفْسِهِ خِفَّةً. فَخَرَجَ يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ. وَرِجْ○هُ تَخُطَّانِ فِي ا'رْضِ. فَلَمَّا رَآهُ النَّاسُ سَبَّحُوا بِأَبِي بَكْرٍ. فَذَهَبَ لِيَسْتَأْخِرَ. فَأَوْمَأَ اِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أي مَكَانَكَ. فَجَاءَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَلَسَ عَنْ يَمِينِهِ. وَقَامَ أَبُو بَكْرٍ. وَ كَانَ أَبُو بَكْرٍ يَأْتَمُّ بِالنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالنَّاسُ يَأْتَمُّونَ بِأَبِي بَكْرٍ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَأَخَذَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْقِرَاءَةِ مِنْ حَيْثُ كَانَ بَلَغَ أَبُو بَكْرٍ.قَالَ وَكِيعٌ: وَكَذَا السُّنَّةُ.قَالَ: فَمَاتَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ ذَلِكَ.في الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. إ أبا إسحاق اختلط بأخر عمره و كَانَ مدلّسا. وقد رواه بالعنعنة. وقد قَالَ البخاري: نذكر 'بي إسحاق سماعا من أرقم بن شرحبيل.

369. (1235) (6356)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kendisini ölüme götüren hastalığa yakalandığı vakit Hz. Aişe'nin evinde idi. "Bana Ali'yi çağırın!" buyurdular. Hz. Aişe radıyallahu anhâ: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana Ebu Bekr'i çağırsak olmaz mı?" dedi. "Onu çağırın!" buyurdular. Hafsa radıyallahu anhâ: "Sana Ömer'i çağırsak olmaz mı?" dedi. "Onu çağırın!" buyurdular. Ümmü'l-Fadl: "Ey

Allah'ın Resûlü! Sana Abbâs'ı çağırsak olmaz mı?" dedi. "Evet!" buyurdular. (Adı geçenler) toplanınca Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mübarek başlarını kaldırarak (etrafa bir) bakıp sükut ettiler. Hz. Ömer: "Kalkın! Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı yalnız bırakın!" dedi. Az sonra Bilâl geldi. Resûlullah'a namazı haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ebu Bekr'e söyleyin halka namaz kıldırsın!" buyurdular. Hz. Aişe "Ey Allah'ın Resûlü! Muhakkak ki Ebu Bekr, yumuşak kalpli, tutuk bir kimsedir. (Makamınızda) sizi göremezse ağlar, insanlar da (ona katılıp) ağlarlar. Emretseniz de halka namazı Ömer kıldırsa!" dedi. (Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm namazı Ebu Bekr'in kıldırması için ısrar edince) Hz. Ebu Bekr, halka namaz kıldırmak üzere öne geçti. Bu sırada Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kendinde bir hafiflik hissetti. İki kişinin arasında dayanarak mescide geçti, ayakları yerde sürünüyordu. Halk Aleyhissalâtu vesselâm'ı mescidde görünce Ebu Bekr'i "sübhanallah!" diyerek ikaz ettiler. O geri çekilmek istedi. Ama Aleyhissalâtu vesselâm: "Yerinde kal" diye işaret etti. Resûlullah gelip Ebu Bekr'in sağına oturdu. Ebu Bekr kalktı. Hz. Ebu Bekr Resûlullah'ı imam kıldı, halk da Ebu Bekr'i imam kıldı. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kıraatı, Hz. Ebu Bekr'in kıldığı yerden aldı."
Vekî der ki: "Sünnet böyledir (ikinci imam, kıraatı birincinin kaldığı yerden devam ettirir)."[502]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın son günleriyle ilgili açıklama daha önce geçmişti. Rivayetler, bu hastalık sırasında Hz. Ebu Bekr'in üç gün (12 vakit) imamlık yaptığını ifade eder. Resûlullah iki sefer mescide çıkmış olmalı. Birinde yatsı, diğerinde öğle namazı için. Rivayetler dikkat edilmezse karıştırılabilir ve tenakuz var zannedilir. Nitekim, Resûlullah'ın mescide giderken omuzlarına dayandığı belirtilen isimler de ihtilaflı görülür. Nevevî şöyle bir telifte bulunur: "Resûlullah'ın dayandığı belirtilen Hz. Aişe ve Berîre gibi kadınlar, oda içerisinde yardımcı olmuşlardır. Oda kapısından sonra erkekler (Hz. Abbâs, Hz. Ali, Fadl İbnu Abbâs, Üsame İbnu Zeyd) nöbetleşe Resûlullah'ı mesciddeki yerine kadar götürmüşlerdir."
Namaz sırasında Hz. Ebu Bekr, Resûlullah'a uymuş, Resûlullah, hastalığı sebebiyle alçak sesle ve oturarak kıldırdığı için, Hz. Ebu Bekr mübelliğlik yaparak namazın harekâtını halka duyurmuştur. Dolayısıyla halk hakikatte Hz. Ebu Bekr'e değil, Resûlullah'a uymuştur. Esasen imam varken cemaatın bir başkasına uyarak namaz kılması caiz olmaz. Mamafih şarihler, bir seferinde Resûlullah'ın Hz. EbuBekr'e uyduğunu, bir seferinde de Hz. Ebu Bekr'in belirtildiği şekilde Resûlullah'a uyduğunu kabul ederler. Bu yorum, diğer bazı ihtilafların çözümünde de faydalıdır.[503]

*** SABAH NAMAZINDA KUNUT**

370. 6357. 1242- حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ نَصْرٍ الضَّبِّيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْلَى، زُنْبُورٌ. ثَنَا عَنْبَسَةُ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: نُهِيَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الْفَجْرِ.في الزوائد: إسناده ضعيف. قَالَ الدار قطنيّ: مُحَمَّد بن يعلى وعنبسة بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ و عبد الله بن نافع، كلمن ضعفاء. و يصح لنافع سماع من أم سلمة.

370. (1242) (6357)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sabah namazında kunut yapmaktan nehyolundu."[504]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, -bazı rivayetlerin sarahatine göre, Uhud savaşında dişlerinden isabet alınca, sabah namazlarında, son rek'atte semiallahu limen hamideh, Rabbena ve Lekelhamd dedikten sonra "Allahım, falana, falana ve falana lanet et" diye muayyen şahıslara lanet etmeye başlamıştı. Bunun üzerine "Kullarımın tedbir ve idaresinden senin elinde bir şeş yoktur ve sen onların inkârlarından mes'ul değilsin. Allah dilerse onlara tevbe nasip eder, dilerse, zalim oldukları için, azab verir" (Al-i İmran 128) mealinde ki ayette Resûlullah bu bedduadan men edilir.[505]

*** NAMAZDA YILAN, AKREB ÖLDÜRÜLEBİLİR**

371. 6358. 1246- حَدَّثَنَا أ حْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ ا'وْدِيُّ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ؛ قَا: ثَنَا عَلِيُّ ابْنُ ثَابِتٍ الدَّهَّانُ. ثَنَا الْحَكَمُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: لَدَغَتِ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَقْرَبٌ وَهُوَ فِي الصَّة. فَقَالَ: لَعَنَ اللهُ الْعَقْرَبَ. مَا تَدَعُ الْمُصَلِّي وَغَيْرَ الْمُصَلِّي. اقْتُلُوهَا فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ.في الزوائد: في إسناده الحكم بن عبد الملك، وهو ضعيف.

لكن ينفرد له الحكم. فقد رواه ابْنِ خزيمة فِي صحيحه عن مُحَمَّد بشار، عن مُحَمَّد بن جعفر، عن شعبة، عن قتادة به.و قَالَ: وقد رواه الترمذي من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ و قَالَ: حديث حسن. وفي الباب عن ابْنِ عباس و أَبِي رافع.

371. (1246) (6358)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm namazda iken, onu bir akreb sokmuştu. "Allah akrebe lanet etsin! dedi. Namaza duranı da başkasını da bırakmıyor. Onu Harem bölgesinde de, dışında da öldürün!" buyurdular."[506]

372. 6359. 1247- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. ثَنَا مَنْدَلٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتَلَ عَقْرَبًا وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مندل، وهو ضعيف.

372. (1247) (6359)- Rafi radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm namazda iken bir akreb öldürdü."[507]

*** MEKRUH VAKİT**

373. 6360. 1252- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ دَاوُدَ الْمُنْكَدِرِيُّ. ثَنَا ابْنِ أَبِي فَدَيْكٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عُثْمَانَ. عَنِ الْمُقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: قَالَ: سَأَلَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطِّلِ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي سَائِلُكَ عَنْ أَمْرٍ أَنْتَ بِهِ عَالِمٌ وَأَنَابِهِ جَاهِلٌ. قَالَ: وَمَاهُوَ؟ قَالَ: هَلْ مِنْ سَاعَاتِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سَاعَةٌ تُكْرَهُ فِيهَا الصَّلَاةُ؟ قَالَ نَعَمْ إِذَا صَلَّيْتَ الصُّبْحَ، فَدَعِ الصَّلَاةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسِ فإِنَّهَا تَطْلُعُ بِقَرْنِي الشَّيْطَانِ. ثُمَّ صَلِّ فَالصَّلَاةُ مَحْضورَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ حَتَّى تَسْتَوِيَ الشَّمْسُ عَلَى رَأسِكَ كَالرُّمْحِ. فَإِذَا كَانَتْ عَلَى رَأسِكَ كَالرُّمْحِ فَدَعِ الصَّلَاةَ. فَإِنَّ تِلْكَ السَّاعَةَ تُسْجَرُ فِيهَا جَهَنَّمُ وَتُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُهَا. حَتَّى تَزِيغَ الشَّمْسُ عَنْ حَاجِبِكَ الْأَيْمَنِ. فَإِذَا زَالَتْ فَالصَّلَاةُ مَحْضُورَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ حَتَّى تُصَلِيَ الْعَصْرَ. ثُمَّ دَعِ الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ.فِي الزوائد: فِي إسناده حسن.

373. (1252) (6360)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Saffân İbnu'l-Muattâl, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir husus sorarak: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben size sizin bildiğiniz, benim bilmediğim bir şey soracağım" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Nedir o?" deyince:
"Gece ve gündüzlerin saatleri içerisinde namaz kılmanın mekruh olduğu bir saat var mı?" dedi. Resûlullah şu cevabı verdi:
"Evet! Sabah namazını kıldın mı, artık güneş doğuncaya kadar namazı terket. Çünkü güneş şeytanın iki boynuzu arasından doğar. Doğduktan sonra güneş başın üzerinde ok gibi dik oluncaya kadar (geçen zaman içinde) namaz kıl. Çünkü bu esnada kılınan namazlara melekler hazır bulunurlar ve namazlar makbuldür. Güneş ne zaman ki başın üstünde ok gibi dik durur, namaz terket. Çünkü tam o sırada cehennem tutuşturulur ve kapıları açılır. Bu hal güneş senin sağ kaşından kayıncaya kadar devam eder. Güneş kaydı mı, artık, ikindi namazı kılıncaya kadar ki zaman içinde kılınan namazlar melekler hazır olur ve o namazlar makbuldür. İkindi namazını kıldın mı artık güneş batıncaya kadar namaz kılmayı terket."[508]

374. 6361. 1253- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا، عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنَبَأَنَا مَعْمَرٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ الصُّنَابِحِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ تطْلُعُ بَيْنَ قَرْنِي الشَّيْطَانِ »أَوْ قَالَ يَطْلُعُ مَعَهَا قَرْنَا الشَّيْطَانِ« فَإِذَا ارْتَفَعَتْ فَارَقَهَا. فَإِذَا كَانَتْ فِي وسَطِ السَّمَاءِ قَارَنَهَا. فَإِذَا دَلَكَتْ »أَوْ قَالَ زَالَتْ« فَارَقَهَا. فَإِذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارَنَهَا. فَإِذَا غَرَبَتْ فَارَقَهَا. فَلَا تُصَلُّوا هذِهِ السَّاعَاتِ الثَّلَاثَ.فِي الزوائد: فِي إسناده مرسل ورجاله ثقات.

374. (1253) (6361)- Ebu Abdillah es-Sunâbihî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Güneş şeytanın iki boynuzu arasında doğar -veya güneşle birlikte şeytanın iki boynuzu doğar dedi.- Güneş yükselince şeytan ondan ayrılır. Güneş semanın ortasına gelince şeytan güneşe yaklaşır. Güneş batıya yönelince -veya ayrılınca dedi- şeytan güneşten ayrılır. Güneş batmaya yaklaşınca, şeytan güneşe yaklaşır. Güneş batınca şeytan ondan ayrılır. Öyleyse bu üç saatte namaz kılmayın."[509]

*** KORKU NAMAZI**

375. 6362. 1260 -حَدَّثَنَا أ حْمَد بْنُ عَبْدَةَ. ثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنِ سَعِيدٍ. ثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّي بِأَصْحَابِهِ صَ○ةَ
الْخَوْفِ. فَرَكَعَ بِهِمْ جَمِيعاً، ثُمَّ سَجَدَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالصَّفُّ الَّذِينَ يَلُونَهُ، وَا خَرُونَ قِيَامٌ. حَتَّى إِذَا نَهَضَ سَجَدَ أُولئِكَ بِأَنْفُسِهِمْ سَجَدَتْينِ. ثُمَّ تَأَخَّرَ الصَفُّ الْمُقَدَّمُ. حَتَّى قَامُوا مُقَامَ أُولئِكَ. وَتَخَلَّلَ أُولئِكَ حَتَّى قَامُوا مُقَامَ الصَّفِّ الْمُقَدَّمِ. فَرَكَعَ بِهِمْ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم جَمِيعًا. ثُمَّ سَجَدَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالصَّفُّ الَّذِي يَلُونَهُ. فَلَمَّا رَفَعُوا رُؤُسَهُمْ سَجْدَتَيْنِ. وَكَانَ الْعَدُوُّ مِمَّا يَلِي الْقِبْلَةَ. فِي الزوائد: فِي إسناده حديث جابر هذا صحيح.

375. (1260) (6362)- Hz. Cabir İbnu Abdillah radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ashabına havf (korku) namazı kıldırdı. Resûlullah, bütün cemaatle birlikte rükû yaptı, sonra da Resûlullah ve hemen arkasındaki saf secde ettiler, diğerleri ise ayakta (kıyam halinde) beklediler. Resûlullah (ikinci rek'ate) kalkınca beklemekte olanlar kendi kendilerine iki secdede bulundular. Sonra öndeki saf gerileyerek ikinci safın yerinde durdu ve ikinci saftakiler ilerleyerek ön safın yerinde durdu. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hepsiyle birlikte rüku yaptı. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hemen arkasındaki safla birlikte secde etti. Bunlar başlarını secdeden kaldırınca, diğerleri de secde ettiler. Böylece cemaatin tamamı Aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte rüku etmiş oldu. Her grup bir rek'âtin secdelerini kendi kendilerine yapmış oldular. Bu esnada, düşman kıble cihetindeydi."[510]

AÇIKLAMA:

Korku namazı bahsi daha önce geçti. Orada gerekli açıklamalar yapıldı. [511]

*** YAĞMUR NAMAZI**

376. 6363. 1268 -حَدَّثَنَا أ حْمَدُ بْنُ ا'زْهَرِ، وَالْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ؛ قَاَ: ثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ. ثَنَا أَبِي؛ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ يُحَدِّثُ عَنِ الزُّهْرِيّ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا يَسْتَسْقِى. فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ بِ○ أَذَانٍ وَ○ إِقَامَةٍ. ثُمَّ خَطَبَنَا وَدَعَا اللهَ وَحَوَّلَ وَجْهَهُ نَحْوَ الْقِبْلَةِ رَافِعاً يَدَيْهِ. ثُمَّ قَلَبَ رِدَاءَهُ فَجَعَلَ ا'يْمَنَ عَلَى ا'يْسَرِ وا'يْسَرَ عَلَى ا'يْمَنِ . فِي الزوائد: فِي إسناده صحيح ورجاله ثقات.

376. (1268) (6363)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir gün yağmur duasına çıkmıştı. Ezan ve ikamet olmaksızın bize iki rek'at namaz kıldırdı. Sonra bize hutbe okudu. Yüzünü, elleri kaldırılmış olarak kıbleye çevirdi. Ayrıca ridasını ters çevirdi; sağ yanını solu, sol yanını da sağı üzerine aldı."[512]

*** YAĞMUR DUASI**

377. 6364. 1270 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي الْقَاسِمُ، أَبُو ا'حْوَصِ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ ثَنَا عَبْدُ اللهِ ابْنِ إِدْرِيسَ. ثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَبِيٌّ إِلَى النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! لَقَدْ جِئْتُكَ مِنْ عِنْدِ قَوْمٍ مَا يَتَزَوَّدُ لَهُمْ رَاعٍ، وَ يَخْطِرُ لَهُمْ فَحْلٌ. فَصَعِدَ الْمِنبَرَ، فَحمِدَ اللهِ ثُمَّ قَالَ: اَللَّهُمَّ! اسْقِنَا غَيْثاً مُغِيثاً مَرِئاً طَبَقاً مَرِيعاً غَدَقاً عَاجِ○ غَيْرَ رَائِثٍ. ثُمَّ نَزَلَ. فَمَا يَأْتِيهِ أَحَدُ مِنْ وَجْهٍ مِنَ الْوُجُوهِ إّ قَالُوا: قَدْ أُحْيِيْنَا.فِي الزوائد: فِي إسناده صحيح ورجاله ثقات.

377. (1270) (6364)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Bir bedevi gelerek Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben öyle bir kabileden geliyorum ki, (kuraklık sebebiyle) çobanlar hayvan otlatamıyor ve erkek develerinden hiçbiri rahat rahat yürüyemiyor" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm minbere geçip Allah'a hamd ü senâdan sonra: "Allahümme's-kına gaysen muğîsan merîen tabakan merî'en gadakan âcilen ğayra râisin (=Allahım! Bize can kurtaran âkibeti, hayırlı, umumi, bol, sırılsıklam eden âcil ve

gecikmesiz yağmur ver" diye dua etti, sonra minberden indi. Etraftan gelen herkes: (Peygamberin duası bereketine gelen yeterli miktarda yağmurla) hepimiz ihya edildik") dedi."[513]

AÇIKLAMA:

Yağmur namazı daha önce açıklandı. [514]

*** BAYRAM NAMAZLARI**

378. 6365. 1276- حَدَّثَنَا حَوْثَرَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثم أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ عُمَرُ، يُصَلُّونَ الْعِيدَ قَبْلَ الْخُطْبَةِ.فِي الزوائد: حديث عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن سعد بن عمار إسناده ضعيف. لضعف عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن سعد. وأبوه يعرف حاله.

378. (1276) (6365)- İbnu (Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ve ondan sonra gelen iki halife radıyallahu anhüma hazretleri Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer İbnu'l-Hattâb, bayram namazını hutbeden önce kılarlardı."[515]

AÇIKLAMA:

Bayram namazı ve hutbenin yeri ile ilgili açıklama daha önce geçti.[516]

*** BAYRAM HUTBESİ**

379. 6366. 1286- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سَلَمَةَ بْنَ نُبَيْطٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّهُ حَجَّ فَقَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ عَلَى بَعِيرِهِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن سعد. وأبوه يعرف حاله.

379. (1286) (6366)- Nubayt radıyallahu anh'ın anlattığına göre, "haccetmiş, haccı sırasında Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı devesi üzerinde, hutbe verirken görmüştür."[517]

380. 6367. 1289- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا أَبُو بَحْرٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنِ عَمْرٍوالرَّقِّيُّ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ مُسْلِمٍ الْخَوْلَانِيُّ. ثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ أَضْحَى. فَخَطَبَ قَائِماً ثُمَّ قَعَدَ قَعَدَةً ثُمَّ قَامَ.فِي الزوائد: رواه النسائي فِي الضغري من حديث جابر، إ قوله . يوم فطر أو أضحى . وإسناد ابْنِ ماجة فِيهِ سعيد بن مسلم، وقد أجمعوا عَلَى ضعفه. وأبو بحر ضعيف.

380. (1289) (6367)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ramazan ve Kurban bayramı (musallaya) çıktı. Orada ayakta hutbe okudu, sonra bir miktar oturdu, tekrar kalktı (ikinci hutbeyi okudu)."[518]

*** BAYRAM NAMAZINDAN ÖNCE VE SONRA NAMAZ**

381. 6368. 1292- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ الطَّائِفِيُّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ

يُصَلِّ قَبْلَهَا وَ بَعْدَهَا فِي عِيدٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. ورجاله ثقات.

381. (1292) (6368)- Amr İbnu Şu'âyb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hiçbir bayramda bayram namazından önce ve sonra (nafile) namaz kılmamıştır (bayram namazıyla kılınan sünnet namaz yoktur.)"[519]

382. 6369. 1293- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو الرَّقِّيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعِيدِ شَيْئاً. فَإِذَا رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

382. (1293) (6369)- Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bayram namazından önce hiçbir namaz kılmazdı. Evine dönünce iki rek'at namaz kılardı."[520]

AÇIKLAMA:

Bayram namazına bağlı sünnet namazların olmadığı hususunda ulemâ müttefiktir. Ancak bayram namazından önce veya sonra nafile namaz kılmanın hükmünde âlimler ihtilaf eder:
***** Hanefîler: "Musallada bayramdan önce veya sonra nafile kılmak mekruhtur fakat bayram namazından sonra eve dönünce evde kılınabilir" der ve delil olarak 1293 numaralı hadisi gösterir.
***** Şâfiîler: "Bayramdan önce olsun sonra olsun namaz kılmak imama mekruhtur, cemaate değil" demiştir.
***** Mâlikîler. "Musallada mekruhtur, caminin içinde cemaate mekruh değil imama mekruhtur" demiştir.[521]

*** BAYRAM NAMAZINA YAYA GİTMEK**

383. 6370. 1294- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ. حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْرُجُ إِلَى الْعِيدِ
مَاشِياً، وَيَرْجِعُ مَاشِياً.فِي الزوائد: عَبْدُ الرَّحْمَنِ ضعيف، وأبوه يعرف حاله.

383. (1294) (6370)- Sa'd el-Karaz ve İbnu Ömer radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bayram namazına yürüyerek gider, yürüyerek dönerdi."[522]

AÇIKLAMA:

Bayram namazına Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaya gidip yaya döndüğüne dair başka rivayetler de var. Gerek ashab ve gerek tabiinden İslâm büyükleri mazeret olmadığı taktirde bayram namazına yayan gidip gelmeyi müstahsen addetmişler ve sünnet olduğunu söylemişlerdir. Mezhep imamları da bunun müstehab olduğunu söylemişlerdir.[523]

*** BAYRAMA GİDERKEN BİR YOLU, DÖNERKEN BAŞKA BİR YOLU TAKİP ETMEK**

384. 6371. 1298- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَعْدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ. أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ إِلَى الْعِيدَيْنِ سَلَكَ عَلَى دَارِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي الْعَاصِ. ثُمَّ عَلَى أَصْحَابِ الْفَسَاطِيطِ. ثُمَّ انْصَرَفَ فِي الطَّرِيقِ اُ'خْرَى. طَرِيقِ بَنِي زُرَيْقٍ. ثُمَّ يَخْرُجُ عَلَى دَارِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ وَدَارِ أَبِي هُرَيْرَةَ إِلَى الِبِ○طِ.هذا ا''سناد ضعيف لضعف عَبْدُ الرَّحْمَنِ وأبيه، كما نبه عليه فِي الزوائد.

384. (1298) (6371)- Sa'd el-Karaz radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bayram namazlarına giderken Sa'îd İbnu Ebi'l-As'ın mahallesinden geçer, sonra çadırların bulunduğu yerden geçer, namaz dönüşünü başka bir yoldan yapar, Beni Zürayh'ten Ammâr İbnu Yâsir'in evine, oradan Ebu Hureyre'nin mahallesine, oradan Balât'a geçerek (evine gelirdi)."[524]

385. 6372. 1300- حَدَّثَنَا أ حْمَدُ بْنُ ا'زْهَرِ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْخَطَّابِ. ثَنَا مِنْدَلٌ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْتِي الْعِيدَ مَاشِياً، وَيَرْجِعُ فِي غَيْرِ الطَّرِيقِ الَّذِي ابْتَدَأَ فِيهِ .
فِي الزوائد: هَذَا إسناد ضعيف. فِيهِ مندل و مُحَمَّد بن عبيد الله. وقد مر هَذَا ا''سناد فِي الحديث رقم 6921.

385. (1300) (6372)- Ebu Râfi' radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bayram namazına yaya olarak gider, dönüşü de, gittiğinden başka bir yolla yapardı."[525]

AÇIKLAMA:

Bayram namazıyla ilgili edeblerden biri de gidiş ve dönüş yollarını farklı kılmaktır. Alimler bu babta gelen hadisleri esas alarak, bayram namazına giderken bir yol, ondan dönerken de başka bir yol takip etmeyi müstehab addetmişlerdir. Farklı güzergâhtaki cinlerin ve insanların kişi lehine şehadet edeceği belirtilir. Bunda şeair-i İslâmiyenin teşhiri de mevcuttur.[526]

*** BAYRAMDA TAKLİS (ÇALGI)**

386. 6373. 1302- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ عَامِرٍ؛ قَالَ: شَهِدَ عِيَاضٌ الْأَشْعَرِيُّ عِيدًا بِالْأَنْبَارِ، فَقَالَ: مَالِيَ أَرَاكُمْ تُقَلِّسُونَ كَمَا كَانَ يُقَلَّسُ عِنْدَ رَسُولِ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد رجاله ثقات. وعياض الأشعري ليس له عند ابْنِ ماجة سوى هَذَا الحديث بل لم يخرج له أحد من أصحاب الكتب الخمسة الأصول.

386. (1302) (6373)- Âmir rahimehullah anlatıyor: "İyâz el-Eş'ârî, Enbâr'da bir bayram namazında hazır bulunmuştu. Şöyle dedi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında taklîs yapıldığı gibi sizi niye taklîs yapar görmüyorum?"[527]

387. 6374. 1303- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَامِرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: مَا كَانَ شَيْءٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا وَقَدْ رَأَيْتُهُ. إِلَّا شَيْءٌ وَاحِدٌ. فإِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقَلَّسُ لَهُ يَوْمَ الْفِطْرِ. قَالَ أَبُو الْحَسَنُ بْنُ سَلَمَةَ الْقَطَّانُ: ثَنَا ابْنُ دِيزِيلَ. ثَنَا آدَمُ. ثَنَا شَيْبَانُ عنْ جَابِرٍ عَنْ عَامِرٍ. ح حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ جَابِرٍ. ح وَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ . ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ .

ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَامِرٍ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: إسناد حديث قيس صحيح، ورجاله ثقات.

387. (1303) (6374)- Kays İbnu Sa'd radıyallahu anhüma anlatıyor. "(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın vefatından sonra) O'nun sağlığında mevcut olan her şeyi gördüm, ancak biri hariç. Görmediğim bu şey de, Ramazan bayramında onun için yapılan taklisdir."[528]

AÇIKLAMA:

Taklîs, def refakatinde güfte söylemektir. Daha önce de geçtiği üzere, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bazı fırsatlarda nezih bir tarzda neşe izhârını tecviz etmiştir. Bilhassa düğünlerde def refâkatinde bazı şiir ve güftelerin söylenmesi sünnet kılınmıştır. Habeşilerin bayramlarda kılınç kalkan oynamalarına izin verildiği, çocukların ve hatta -kadın dahil- büyüklerin bunları seyretmesine müsaade edildiği rivayetlerde gelmiştir, daha önce açıklandı. Mezhep imamları teğanni denen şarkı, türkü ve çalgıyı bir kısım kayıtlarla tecviz etmiştir. Şehevî duygulan tahrik eden, fuhşiyata teşvik eden, muhteva olarak meşru olmayan manalar taşıyan güfte ve çalgılar haram veya tahrimen mekruh addedilmiştir.[529]

*** BAYRAMDA HARBE SÜTRE OLABİLİR**

388. 6375. 1306- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الْعِيدَ بِالْمُصَلَّى مُسْتَتِراً بِحَرْبَةٍ.فِي الزوائد: عزاه المزي فِي الأطراف للنسائي، وليس فِي روايتنا. وإسناد ابْنِ ماجة صحيح ورجاله ثقات.

388. (1306) (6375)- Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Musalla'da bir harbeyi sütre yaparak bayram namazını kıldı."[530]

*** KADINLAR BAYRAM NAMAZINA GİDER**

389. 6376. 1309- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ عَابِسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْرِجُ
بَنَاتِهِ وَنِسَاءَهُ فِي الْعِيدَيْنِ.فِي الزوائد: حديث ابْنِ عباس ضعيف، لتدليس حجاج بن أرطاة.

389. (1309) (6376)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, her iki bayramda da kızlarını ve hanımlarını (musallaya) çıkarırdı."[531]

*** BİR GÜNDE İKİ BAYRAM**

390. 6377. 1311- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا شُعْبَةُ. حَدَّثَنِي مُغِيرَةُ الضَّبِّيُّ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أنه قَالَ: اجْتَمَعَ عِيدَانِ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا. فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الْجُمُعَةِ. وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ إِنَّ شَاءَ اللهُ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُغِيرَةَ الضَّبِّيِّ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ. فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات. ورواه أَبُو داود فِي سننه عن مُحَمَّد بن المصفى بِهَذَا ا‘‘سناد.

390. (1311) (6377)- İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizin şu gününüzde iki bayram bir araya gelmiştir: Dileyene, bayram namazı cuma namazının da yerini tutar. (Ancak) biz, cum'a namazını da kılacağız."
Benzer bir rivayet Ebu Hureyre radıyallahu anh'tan da yapılmıştır. [532]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bayram gününün cuma'ya rastlaması haliyle ilgilidir. Cum'a günü mü'minin bayramı olması haysiyetiyle iki bayram bir araya gelmiş olmaktadır. Bu durumda bayram namazı kılınınca, ayrıca cum'a namazı farz olmaktan çıkmakta, dileyenin cum'a kılacağı, dileyenin öğle namazı kılacağı, ancak cum'a kılmanın efdaliyeti belirtilmektedir. [533]

391. 6378. 1312- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسَ. ثَنَا مِنْدَلُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: اجْتَمَعَ عِيدَانِ عَلِى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ شَاءَ أَنْ يَأْتِي الْجُمُعَةَ فَلْيَأْتِهَا. وَمَنْ شَاءَ أَنْ يَتَخَلَّفَ فَلْيَتَخَلَّفْ.فِي الزوائد: ضعيف لضعف جبارة ومندل.

391. (1312) (6378)- İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında iki bayram (cuma ve bir bayram) aynı günde birleşti. Aleyhissalâtu vesselâm bayramı kıldırdı, sonra da: "Dileyen cumaya da gelsin, dileyen de gelmesin" buyurdular."[534]

*** BAYRAMDA SİLÂH TAŞIMAK**

392. 6379. 1314- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا نَائِلِ بْنُ نَجِيحٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيجٍ، عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يَلْبَسَ السّ ُحُ فِي لبِ دِ ا‘‘سْ مِ فِي الْعِيدَيْنِ إِ أَنْ يَكُونُوا بِحَضْرَةِ الْعَدُوِّ.فِي الزوائد: فِي إسناده نائل بن نجيح وأسماعيل بن زياد، وهما ضعيفان.

392. (1314) (6379)- İbnu Abbas radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, düşman karşısında olmadıkça İslâm memleketlerinde, her iki bayramda silah kuşanılmasını yasakladı."[535]

AÇIKLAMA:

Alimler, başka hadisleri de göz önüne alarak, "başkalarını rahatsız edecek Şekilde veya herhangi bir maslahat olmaksızın sırf çalım satmak için silah taşımak mekruhtur" diye kayıtlamışlardır. Emniyet için, tâlim için veya bir başka meşru, ma'kul maslahat için, bayramlarda dahi silah taşınabileceği belirtilmiştir.[536]

*** BAYRAM GUSLÜ**

393. 6380. 1315- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ تَمِيمٍ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الْفِطْرِ ويَوْمَ الأضْحَى.

فِي الزوائد: هَذَا إسناد فِيهِ جبارة، وهو ضعيف. وحجاج بن تميم ضعيف أيضا.قَالَ العقيلي: روى عن ميمون بن مهران أحاديث، يتابع عليها، عن جده الفاكه.

393. (1315) (6380)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ramazan bayramında da Kurban bayramında da guslederdi.[537]

394. 6381. 1316- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا يُوْسُفُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا أَبُو جَعْفَرٍ الْخَطْمِيُّ. عَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عُقْبَةَ بْنِ الْفَاكِهِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ جَدِّهِ الْفَاكِهِ بْنِ سَعْدٍ، وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٍ؛ أنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ النَّحْرِ وَيَوْمَ عَرَفَةَ. وَكَانَ الْفَاكِهُ يَأمُرُ أهْلَهُ بِالْغُسْلِ فِي هَذِهِ الأيَّامِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده فِيهِ يوسف بن خالد. قَالَ فِيهِ ابْنِ معين. كذّاب، خبيث، زنديق. قَالَ السندي: قلت وكذّبه غير واحد. و قَالَ ابْنِ حابن: كَانَ يضع الحديث.

394. (1316) (6381)- Sohbet şerefine eren Fâkih İbnu Sa'd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ramazan bayramında, Kurban bayramında, Arefe gününde yıkanırdı. Fâkih de o günlerde yıkanmalarını aile halkına emrederdi."[538]

*** NAFİLELER KAÇ REKAT?**

395. 6382. 1324- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ السَّعْدِيِّ عَنْ أَبِي نِضْرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ تَسْلَيمَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو سفيان السعدي. قَالَ ابْنِ عبد البر: أجمعوا عَلَى أنه ضعيف الحديث.

395. (1324) (6382)- Ebu Saîd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her iki rek'atte bir selam vermek vardır."[539]

AÇIKLAMA:

Nafile namazları kılarken kaç rek'atte bir selam vermek gerektiği alimlerce ihtilaflıdır. Zira bu mevzuya temas eden rivayetler arasında bazı farklar var:

***** Ebu Hânîfe'ye göre: "Her dört rek'atte bir selam vermek efdaldir."

***** Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre "Gece nafilelerinde her iki rek'atte bir, gündüz nafilelerinde ise her dört rek'atte bir selam vermek efdaldir."

***** İmâm Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel: "Bütün nafilelerde her iki rek'atte bir oturup selam vermek efdaldir." demişlerdir.

***** İmam Mâlik, bu meselede Şâfiî ve Ahmed gibi hükmeder, ayrıca dört rek'atte selam vermenin mekruh olduğunu söyler.[540]

*** KIYAMU'L-LEYL (GECE NAMAZI)**

396. 6383. 1332- حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَالْحسنِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ، وَالْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الْحَدَثَانِيُّ؛ قَالُوا: ثَنَا سُنَيْدُ بْنُ دَاوُدَ. ثَنَا يُوْسُفُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ أَبِيه، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ لِسُلَيْمَانَ: يَا بُنَيَّ! تُكْثِرِ النَّوْمَ بِاللَّيْلِ. فَإِنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ تَتْرُكُ الرَّجُلَ فَقِيراً يَوْمَ الْقِيَامَةَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد فيه سنيد بن داود وشيخه يوسف بن مُحَمَّد، وهما ضعيفان.و قَالَ السيوطي: هَذَا الحديث أورده ابْنِ الجوزي فِي الموضوعات، وأهله بيوسف بن مُحَمَّد بن المكدر، فإنه متروك.قَالَ السندي: قلت قَالَ فِيهِ أَبُو زرعة: صالح الحديث. و قَالَ ابْنِ عدي: أرجو أنه بأس به.

396. (1332) (6383)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman'ın annesi, oğlu Süleyman'a: "Ey oğlum! Geceleyin fazla uyuma! Zira geceleyin fazla uyku, kişiyi Kıyamet günü fakir bırakır" demiştir."[541]

*** KUR'ÂN'I GÜZEL SESLE OKUMAK**

397. 6384. 1337- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا أَبُو رَافِعٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ السَّائِبِ؛ قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ، وَقَدْ كُفَّ بَصَرُهُ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ. فَقَالَ: مَنْ أَنْتَ؟ فَأَخْبَرْتُهُ. فَقَالَ: مَرْحَباً بِابْنِ أخِي. بَلَغَنِي أَنَّكَ حَسَنُ الصَّوْتِ بِالْقُرآنِ. سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إنَّ هَذَا الْقُرآنَ نَزَلَ بِحُزْنٍ. فَإِذَا قَرَأْتُمُوهُ فَابْكُوا. فَإِنْ لَمْ تَبْكُوا فَتَبَاكُوْا. وَتَغَنَّوْا بِهِ. فمَنَ لَمْ يَتَغَنَّ بِهِ، فَلَيْسَ مِنَّا.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو رافع. اسمه إسماعيل بن رافع ضعيف متروك.

397. (1337) (6384)- Abdurrahman İbnu's-Sâib anlatıyor: "Sa'd İbnu Ebi Vakkas yanımıza geldi. Gözü kapanmış idi. Kendisine selam verdim.
"Sen kimsin?" dedi. Kendimi tanıttım. Bunun üzerine dedi ki: "Kardeşim oğluna merhaba! Duydum ki senin Kur'ân okumaya güzel sesin varmış. Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı dinledim. Demişti ki: "Şu Kur'ân hüzünlü olarak nazil oldu, öyleyse onu okuyunca ağlayın. Eğer ağlayamazsanız ağlamaya çalışın ve onu güzel okuyun. Onu güzel okumaya gayret etmeyen bizden değildir."[542]

AÇIKLAMA:

Kur'ân'ın teğanni ile okunması, ağır ağır ve tecvid kaidelerine uygun olarak, sesini güzelleştirerek okunmasıdır. Kur'ân-ı Kerim okunuş yönüyle de diğer kitaplardan ayrılmalıdır. Teğanninin lügat manasını esas alarak, Kur'ân'ı musiki nağmeleriyle okumak, bazı alimlerce hadisin zahirine binaen caiz addedilmiş ise de, çoğunluk caiz görmemiştir. Bilhassa, harflerin mahrecini değiştirecek, tecvidin sınırlarını aşacak teğanninin haramlığında ittifak vardır.
Kur'ân'ın hüzünlü olarak nazil olması, Kur'ân'ın kalplere tesir eden gözleri yaşartan ulvî manalarla dolu olarak inmiş olmasıdır. Onu huşu içinde tefekkürle okuyana tesir eder, gözleri yaşartır. Kur'ân-ı Kerim'i böylesi bir halet-i ruhiye ile dinlemek ve okumak esastır.[543]

398. 6385. 1338- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنَ سَابِطٍ الْجُمَحِيَّ يُحَدِّثُ عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَت: أبْطَأْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً بَعْدَ الْعِشَاءِ. ثُمَّ جِئْتُ فَقَالَ: أيْنَ كُنْتِ؟ قُلَتْ: كُنْتُ أسْتَمِعُ قِرَائَةَ رَجُلٍ مِنْ أصْحَابِكَ لَمْ أسْمَعْ مِثْلَ قِرَاءَتِهِ وَصَوْتِهِ مِنْ أحَدٍ. قَالَتْ: فَقَامَ وَقُمْتُ مَعَهُ حَتَّى اسْتَمَع لَهُ. ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَيَّ فَقَالَ: هَذَا سَالِمٌ، مُوْلَ أَبِي حُذَيْفَةَ. الْحَمْدُاللهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مِثْلَ هَذَا . فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات.

398. (1338) (6385)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sağlığında bir gece, yanına gitmekte ağır kaldım ve sonra geldim. "Nerdeydin?" buyurdu. "Ashabından birinin kıraatını dinliyordum. Onunki kadar güzel bir kıraati ve sesi hiç kimsede görmedim" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu

vesselâm kalktı, onunla ben de kalktım. Gidip onun kıraatini dinledi. Sonra bana dönüp: "Bu, Sâlim Mevlâ Ebu Huzeyfe'dir. Ümmetim içerisinde böylelerini var eden Allah'a hamdolsun!" buyurdular."[544]

AÇIKLAMA:

Salim Mevla Ebu Huzeyfe İran asıllıdır. İstahrlıdır. Ashabın büyüklerinden ve fazıllarındandır. Esas itibariyle, Ebu Huzeyfe'nin karısı olan Sübeyte isminde bir kadının azadlısıdır. Sübeyte azad edince Salim, onun kocası Ebu Huzeyfe'yi kendisine veli ittihaz etti. Ebu Huzeyfe de Salim'i evlat edindi. Bu sebeple Salim muhacir sayılmıştır. Diğer taraftan eski sahibesi Sübeyte, Ensariye olması sebebiyle de Sâlim ensari sayılmıştır. Ebu Huzeyfe'ye nisbeti sebebiyle aynı zamanda Kureyşî sayılmış, asıl itibariyle İranlı olduğu için de Acem (=yabancı) sayılmıştır. Ebu Huzeyfe onu, evlat edindikten sonra oğlu bilmiş, kardeşinin kızı Fatıma bintu'l-Velid İbnu Utbe ile evlendirmiştir. Sâlim radıyallahu anh Bedir, Uhud, Hendek ve diğer gazvelerin hepsinde Resûlullah'la birlikte bulunmuştur. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Kur'ân'ı dört kişiden alın..." tavsiyesinde Sâlim'i de zikrettiği için Kurrâdan sayılmıştır.
Sâlim Medine'ye Hz. Peygamber'den önce hicret etmişti. Medine'de muhacirlerin imamı idi. Hz. Ömer dahil bütün muhacirler arkasında namaz kılarlardı. Çünkü o, Kur'ân'ı hepsinden çok ezberlemişti.
Hz. Ömer radıyallahu anh Sâlim'i çok sever, hep takdirlerini ifade ederdi. Öyle ki vefatı sırasında yerine geçecek halifenin tesbitini şurâya havale ederken: "Eğer Salim sağ olsaydı, Şurâya hacet duymaz (onu halife nasbeder)dim" demiştir.
Sâlim Yemame savaşında şehid düşmüştür. Hafızların ölümüne çok üzülen Hz. Ömer, Sâlim'in de şehid düşmesiyle, "Kur'ân daha önceki mukaddes kitapların akıbetine uğrayacak, aslı kaybolacak" diye telaşlanarak Halife Hz. Ebu Bekr'e müracaat ederek Kur'ân'ın bir kitap halinde tedvinini talep etmiş ve böylece Kur'ân'ın kitap haline getirilmesi gibi İslâm tarihinin en hayırlı işlerinden birine Sâlim radıyallahu anh'ın şehadeti vesile olmuştur.
İbnu'l-Esîr'in Üsdü'l-Gâbe'de kaydettiği bir menkîbe şöyledir: "Yemame harbi sırasında sancağı muhafaza vazifesi Sâlim'e teklif edilir. Ancak bazıları da: "Hayır, sana bir zarar gelebilir, başka birine verelim" derler. O: "Ben bundan korkarsam, kötü bir Kur'ân hamili olurum" der ve sancağı alır. Savaş sırasında sağ elini kaybeder. Sancağı sol eline alır. Sol eli de kesilir, o sancağı kucaklar ve Al-i İmran: 144-146) ayetlerini okur. Yere yıkılıp savaşamaz hale gelince arkadaşlarına: "Ebu Huzeyfe ne yaptı?" diye sorar. "Öldürüldü!" denince bir başka şahsı ismen zikredip "ne yaptı?" diye sorar, onun da öldürüldüğü söylenince "Beni ikisi arasına yatırın" der radıyallahu anhüm.[545]

399. 6386. 1339- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُعَاذٍ الضَّرِيرُ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الْمَديُّ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُجَمَّعٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ أَحسَنِ النَّاسِ صَوْتاً بِالْقُرآنِ، الَّذِي إِذَا سَمِعْتُمُوهُ يَقْرَأُ، حَسِبْتُمُوهُ يَخْشَى اللهَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف لضعف إِبْرَاهِيمَ بن إسماعيل بن مجمع، والراوى عنه.

399. (1339) (6386)- Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kur'ân'ı okumada sesçe insanların en güzeli o kimsedir ki, okurken kendisini dinlediğiniz vakit, Allah'tan korktuğu kanaatine varırsınız."[546]

400. 6387. 1340- حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا اْوْزَاعِيُّ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ مَيْسَرَةَ، مَوْلَى فَضَالَةَ، عَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: للهِ أَشَدُّ أَذَنًا إِلَى الرَّجُلِ الْحَسَنِ الصَّوْتِ بِالْقُرآنِ يَجْهَرُ بِهِ، مِنْ صَاحِبِ الْقَيْنَةِ إِلَى قَيْنَتِهِ.فِي الزوائد: إسناده حسن.

400. (1340) (6387)- Fedâle İbnu Ubeyd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri, güzel sesle Kur'ân'ı açıktan okuyan kimseyi dinleme hususunda, güzel sesli cariyesini dinleyen erkekten daha çok alâka sahibidir." [547]

401. 6388. 1341- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْجِدَ فَسَمِعَ قَرَاءَة رَجُلٍ فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ فقيل: عَبْدُ اللهِ بْنُ قَيْسٍ. فَقَالَ: لَقَدْ أُوتِيَ هَذَا مِنْ مَزَامِيرِ

آلِ دَاوُدَ.فِي الزوائد: قلت أصله فِي الصحيحين من حديث أَبِي موسى. وفي مسلم من حديث بريدة. وفي النسائي من حديث عائشة. وإسناد حديث أَبِي هُرَيْرَةَ، رجاله ثقات.

401. (1341) (6388)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir gün mescide girince bir kimsenin kıraatini işitmişti: "Bu kim?" diye sordu. "Abdullah İbnu Kays!" denilince: "Buna Âl-i Davud'un mizmarlarından (nağmelerinden) bir mızmar verilmiştir" buyurdular."[548]

*** GECE NAMAZINDA KIRAAT**

402. 6389. 1349- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَاَ: وَكِيعٌ. ثَنَا مِسْعَرٌ عَنْ أَبِي الْعَ◌ءِ عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ، عَنْ أُمِّ هَانِئِ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَسْمَعُ قِرَاءَةَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِللَّيْلِ وَأَنَا عَلَى عَرِيشِي.فِي الزوائد: إسناد صحيح. ورجاله ثقات. ورواه الترمذي قي الشمائل، والنسائي فِي الكبرى.

402. (1349) (6389)- Ümmü Hâni Bintu Ebi Talib radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben evimin damında iken, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın geceleyin (namazda) okuduğu Kur'ân'ı işitirdim."[549]

403. 6390. 1350- بَكْرِ بْنُ خَلَفٍ، أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ قُدَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ جَسْرَةَ بِنْتِ دَجَاجَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبَا ذَرٍّ يَقُولُ: قَامَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِآيَةٍ حَتَّى أَصْبَحَ يُرَدِّدُهَا. وَا يَةُ: إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَأَنَّهُمْ عِبَادُكَ، وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ Œ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. ثم قَالَ: رواه النسائي فِي الكرِى، وأحمد فِي المسند، وابْنِ خزيمة فِي صحيحه، والحاكم و قَالَ: صحيح.قَالَ السندي: قلت وما تقدم نعلن عن ابْنِ خزيمة يقتضي أن يكون صحيحا عنده فليتأمل.

403. (1350) (6390)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sabah oluncaya kadar namazda bir ayeti tekrarlayıp durdu. O ayet şudur: "Eğer sen onlara azab edersen onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen muhakkak ki sen azizsin, hakimsin" (Maide 118).[550]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis gece namazlarında kıraatın sesli olabileceğine delil kılınmıştır. Ümmü Hâni, bu sesi evinin damından işitebilmiştir. Ayrıca sonuncu hadis, namazda bir ayetin tekrar tekrar okunabileceğine delil olmaktadır.[551]

*** GECE KAÇ REKAT TEHECCÜT?**

404. 6391. 1358- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةُ، عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ الزُّهْرِيَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ. ح و حَدّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ. ثَنَا ا◌ْوْزَاعِيُّ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ. وهكذا حَدِيثُ أَبِي بَكْرٍ. قَالَتْ: كَانَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي، مَا بَيْنَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَ◌ةِ الْعَشَاءِ إِلَى الْفَجْرِ، إِحَدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً. يُسَلِّمُ فِي كُلِّ اثْنَتَيْنِ. وَيُوترُبِواحِدَةٍ. وَيَسْجُدُ فِيهِنَّ سَجْدَةً، بِقَدْرِ مَا يَقْرأُ أَحَدُكُمْ خَمْسِينَ آيَةً، قَبْلَ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ، فَإِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ مِنَ ا◌ْذَانِ ا◌ْوَّلِ مِنْ صَ◌ةِ الصُّبْحِ، قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثتات. روى مسلم بعضه.

404. (1358) (6391)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yatsı namazından boşaldığı vakitten fecr vaktine kadar onbir rek'at namaz kılardı, her iki rek'atte bir selam verirdi, bir rek'atle de vitirde bulunurdu (yani tek kılardı). Bütün rek'atler sırasında, secdeleri öyle uzun tutardı ki, siz bu secde esnasında, daha başını kaldırmadan elli ayet okuyabilirdiniz. Müezzin sabah namazının birinci ezanını tamamlayınca kalkar, hafif iki rek'at namaz kılardı."[552]

*** GECENİN EN EFDAL VAKTİ**

405. 6392. 1364- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ. قَالُوا: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفرٍ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ طَلْقٍ، عَنْ عَبْدُ
الرَّحْمَنِ بْنِ الْبَيْلَمَانِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ؛ قَالَ: أَتَيتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! مَنْ أَسْلَمَ مَعَكَ؟ قَالَ: حُرٌّ وَعَبْدٌ قُلْتُ: هَلْ مِنْ سَاعَةٍ أَقْرَبُ إِلَى اللهِ مِنْ أُخْرَى؟ قَالَ نَعَمْ. جَوْفُ اللَّيْلِ ا'وْسَطُ.فِي الزوائد: عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن البيلماني قيل: يعرف أنه سمع من أحد من الصحابة إ من سرف، ويزيد بن طلق. قَالَ ابْنِ حبان: يروى المراسيل.

405. (1364) (6392)- Amr ibnu abese radıyallahu anh anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Kim seninle birlikte (ilk defa) Müslüman oldu?" diye sordum. "Bir hür, bir köle!" buyurdular. Ben: "Allah'a daha yakın (olunan) bir saatta mı?" dedim, "Evet, gecenin son yarısı (Allah'a daha yakın olunan saattir" buyurdular."[553]

406. 6393. 1365- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ ا'سْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ، وَ يُحْيِى آخِرَةُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات. وأبو إسحاق، وإن اختلط بأخرة، فإن إسرئيل روى عنه قبل ا'ختط. ومن طري روى له الشيخان.

406. (1365) (6393)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm gecenin evvelinde uyur, son kısmını (ibadetle) ihya ederdi."[554]

407. 6394. 1367- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ، عَنِ ا'وْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ هِ◌ِلِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ عَطاَءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ رِفَاعَةَ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهُ يُمْهِلُ. حَتَّى إِذَا ذَهَبَ مِنَ اللَّيْلِ نِصْفُهُ أَوْ ثُلُثَاهُ. قَالَ: يَسْأَلَنَّ عِبَادِي غَيْرِي. مَنْ يَدْعُنِي أَسْتَجِبْ لَهُ. مَنْ يَسْأَلْنِي أُعْطِهِ. مَنْ يَسْتَغْفِرْنِي أَغْفِرْلَهُ. حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ.فِي الزوائد: فِي إسناده محمد بن مصعب، ضعيف. قَالَ صالح بن مُحَمَّد: عامة أحاديثه عن ا'وزاعي مقلوبة.

407. (1367) (6394)- Rıfâ'atü'l-Cühenî radıyallahu anh anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri gecenin yarısı veya üçte ikisi geçinceye kadar (günahların kaydını) geciktirir. Sonra: "Sakın kullarım benden başkasından bir talepte bulunmasınlar! Kim ben Azimüşşân'dan talep ederse, isteğine icabet eder, duasını kabul ederim. Kim benden talepte bulunursa, ona istediğini veririm. Kim benden af dilerse onu affederim, bu hal fecir doğuncaya kadar devam eder" buyurur."[555]

*** AKŞAM YATSI ARASI NAMAZ**

408. 6395. 1373- حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ الْوَلِيدِ الْمَدِينِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولَ للهِ: مَنْ صَلَّى، بَيْنَ الْمَغْرَبِ وَالْعِشَاءِ عِشْرَينَ رَكْعَةً، بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتاً فِي الْجَنَّةِ. فِي الزوائد: فِي إسناده يعقوب بن الوليد، اتفقوا عَلَى ضعفه. قَالَ فِيهِ ا''مام أحمد: من الكذّابين، و كَانَ يضع الحديث.

408. (1373) (6395)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim akşamla yatsı arasında yirmi rek'at namaz kılarsa Allah ona cennette bir köşk yapar."[556]

*** EVDE NAFİLE**

96. 1375. 409- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا أَبُو ا' حْوَصِ، عَنْ طَارِقٍ، عَنْ عَاصِمِ ابْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: خَرَجَ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ إِلَى عُمَرَ. فَلَمَّا: قَدِمُوا عَلَيْهِ، قَالَ لَهُمْ مِمَّنْ أَنْتُمْ قَالُو: مَنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ. قَالَ: فَبِإِذْنٍ جَءْتُمْ قَالوا: نَعَمْ. قَالَ: فَسَأَلُوه عَنْ صَ◌َةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ. فَقَالَ عُمَرُ: سَأَلْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَمَّا صَ◌َةُ الرَّجُلُ فِي بَيْتِهِ. فَنُورٌ. فَنَوِّرُوا بُيُوتَكُمْ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ

بْنُ أَبِي الْحُسَينِ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ. قَالَ: ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نَحْوَهُ.الحديث قد ذكره المصنف بطريقين. وفِي الزوائد: مدار الطريقين عَلَى قاصم بن عمرو، وهو ضعيف، ذكره العقيلي فِي الضعفاء. وَقَالَ البخاري: لم يثبت حديثه.

409. (1375) (6396)- Asım İbnu Amr anlatıyor: "Irak ahalisinden bir grup, Hz. Ömer'e gitmek üzere yola çıktı. Yanına geldikleri vakit Hz. Ömer onlara:
"Siz kimlerdensiniz!? diye sordu. Onlar: "Biz Irak ahalisindeniz!" dediler. "İzinli olarak mı geldiniz?" dedi. Onlar: "Evet!" dediler. Onlar Hz. Ömer radıyallahu anh'tan kişinin evde kıldığı namazın hükmünü sordular. Hz. Ömer: "Ben Resûlullah'a bu hususta sormuştum da: "Kişinin evinde kıldığı namazı nurdur, öyleyse evlerinizi nurlandırın" buyurdu" dedi."[557]

410. 6397. 1376– حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. قَا: ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَانِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ʻعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ بو عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَا : إِذَا قضى أحَدُكُمْ صَ‌ةَ، فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْهَا نَصِيباً فإِنَّ الله جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ من صَتِهِ خَيْراً.

410. (1376) (6397)- Ebu Saîdi'l-Hudrî anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Sizden biri namazını kılınca, ondan evi için de bir nasib ayırsın. Zira Allah Teâla hazretleri, onun evine, namazından bir hayır bırakır."[558]

411. 6398. 1378– حَدّثَنَا أَبُو بَشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُهْدِيٍّ، عَنْ مَعَاوِيَةَ ابْنِ صَالِحٍ، عنِ الْعَ‌ءِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ حَرَامِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّمَا أَفْضَلُ؟ الصَّ‌ةُ فِي بَيْتِي أوِ الصَّ‌ةُ فِي الْمَسْجِدِ؟ قَالَ أَ تَرَى إِلَى بَيْتِي؟ مَا أَقْرَبَهُ مِنَ الْمَسْجِدِ! فَ‌ʻنْ أُصَلِّيَ فِي بَيْتِي أحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أنْ أُصَلِّيَ فِي الْمَسْجِدِ. إّ تَكُونَ صَ‌ةً مَكْتُوبَةً.فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات.

411. (1378) (6398)- Abdullah İbnu Sad radıyallahu anh anlatıyor: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Evdeki namaz mı, mesciddeki namaz mı daha efdal?" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Evime bakmıyor musun, mescide ne kadar yakın! Farzlar hariç, evimde kılmam, benim nazarımda mescidde kılmamdan daha makbuldür." [559]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, kişi farzlarını mescidde kılmalıdır, nafileleri de evinde. Nafileyi evde kılmak, mescidde kılmaktan efdaldir, faziletçe, sevapça üstündür. Çünkü riyadan uzaktır, ev halkı da namazı görerek ibret almakta, bilhassa; küçüklere güzel örnek olunmaktadır.[560]

* HACET NAMAZI

412. 6399. 1384– حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ العَبَّادَانِيُّ، عَنْ فَائِدِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أوْفَى ا‌ʻسْلَمِيِّ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ‌ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى اللهِ، أوْ إِلَى أحدٍ مِنْ خَلْقِهِ، فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ لَيَقُلْ: إِلهِ إّ اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ. سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. الْحَمْدُ اللهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مُوجُبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، والسَّ‌مَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ أسْأَلُكَ أ تَدْعَلِي ذَنْباً إّ غَفَرْتَهُ. وَ‌ هَماًّ إّ فَرَّجْتَهُ. وَ‌ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضاً إّ قَضَيْتَهَا لِي. ثُمَّ يَسْأَلُ اللهَ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَاŒخِرَةِ مَاشَاءَ. فإِنَّهُ يُقَدَّرُ.هَذَا الحديث قد أخرجه الترمذي وَقَالَ: هَذَا حديث غريب، وفِي إسناده مقال. ʻن فائد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ يضعف فِي الحديث. وفائد هو أَبُو الورقا.

412. (1384) (6399)- Abdullah İbnu Ebi Evfa el-Eslemî radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanımıza geldi ve: "Kimin Allah'a veya mahlukatından birine bir haceti varsa abdest

alsın, iki rek'at namaz kılsın, sonra şu duayı okusun: Lailahe illallahu'l-Halîmu'l-Kerîm. Sübhanallahi Rabbi'l-Arşı'l-azim. Elhamdülillahi Rabbi'l-Alemin. Allahümme innî eselüke mûcibâtı rahmetike ve azâime mağfiretike ve'l-ganîmete min külli birrin Vesselâmete min külli ismin, Es'elüke ellâ teda'a li zenben illâ ğafartehü. Ve la hemmen illâ ferrectehu velâ hâceten hiye leke rıdan illa kaday tehâ lî (Halîm ve kerim olan Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük Arşın Rabbi noksan sıfatlardan mukaddestir. Hamd alemlerin Rabbine aittir. Allah'ım, şüphesiz ben, senin rahmetine vesile olan sebepleri, mağfiretini gerektiren hasletleri, her hayrın ganimetlerini ve her günahtan selamette olmayı senden dilerim. Allahım! Her günahımı bağışlamanı, her kederimi gidermeni, rızana uyan her dileğimi görmeni senden talep ediyorum)."
Sonra Allah'tan dünya ve ahiretle ilgili ne dilerse ister, çünkü şüphesiz (o dilek) takdir edilir."[561]

*** ŞABANIN ONDÖRDÜ**

413. 6400. 1388- حَدَّثَنَا لْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ الْخَّلُ. ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقُ. أنْبَأَنَا ابْنُ أَبِي سَبْرَةَ. عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَبْدُ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيّ بْنِ أبى، طَالِبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :) إذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَنَ ، فَوقُ مُوا لَيْلَهَا وَسُو مُوا نَهارَهَا. فَإِنَّ اللهَ يَنْزِلُ فِيهَا لِغُرُبِ الشَّمْسِ إلى سَماءِ الدُّنْيَا. فَيَقُولُ: أَ مِنْ مُسْتَغْرِلِي فَأَغْفِرِ لَهُ! أَ مُسْتَرْزِقٌ فَأَرْزُقَهُ! أَ مُبْتَلىً فَأُعَافِيَهُ أَ كَذَا أَ كَذَا، حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ(.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف ابْنِ أَبِي يسرة، ولسمه أَبُو بَكْرٍ بن عبد الله بن مُحَمَّد أَبِي يسرة. قَالَ فين أحمد بن حنبل و ابْنِ معين: يضع الحديث.

413. (1388) (6400)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şaban ayının onbeşinci gecesi olduğu zaman gecesinde namaz kılın, gündüzünde de oruç tutun. Çünkü Allah Teâla hazretleri, o gün, güneşin batmasıyla, dünya semasına iner ve şöyle der: "Bana istiğfar eden yok mu mağfiret etsem! Benden rızık isteyen yok mu rızık versem, belaya maruz kalan yok mu afiyet versem... şöyle olan yok mu, böyle olan yok mu?.." Bu hal fecrin sökmesine kadar devam eder."[562]

414. 6401. 1390- حَدَّثَنَا رَاشِدُ سَعِيدِ بْنِ رَاشِدٍ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ أَيْمَنَ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَرْزَبٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى الْأشْعَرِيِّ، عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: إنَّ اللهِ لَيَطَّلِعُ فِي لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ. فَيَغْفِرُ لِجَمِيعِ خَلْقِهِ. إَّ لِمُشْرِكٍ أوْ مُشَاحِنٍ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إسْحَاقَ. ثَنَا أَبُو الْأسْوَدِ، النَّضْرُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ. ثَنَا ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنِ الزُّبَيْرِ ابْنِ سُلَيْمٍ، عَنِ الضَّحَّاكِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنِ أَبِيهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نُحْوَهُ .
فِي الزوائد: إسناده ضعيف اضعف عَبْدُ الله بن لهيعة وتدليس الوليد بن مسلم.قَالَ السندي: ابْنِ عرزب لم يلق أبا مُوسَى. قَالَه المنذري، كذا يخطه.

414. (1390) (6401)- Ebu Musa el-Eş'ari radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri, Şaban ayının onbeşinci gecesi (kullarına rahmetle) nazar eder ve müşrikle, müşahin (kindar bencil) hariç herkese mağfiret buyurur."[563]

*** ŞÜKÜR SECDESİ**

415. 6402. 1391- حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ ثَنَا سَلَمَةُ بنُ رَجَاءٍ. حَدَّثَيْنِي شَعْثَاءُ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنُ زبِى أوْفَى؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى، يَوْمَ بُشِّرَ بِرَأسِ أَبِي جَهْلٍ، رَكْعَتَيْنَ.فِي الزوائد: فِي إسناده شعثاء، ولم أر من تكلم فينا بجرح ول بتوثيق. وسلمة بن رجاء، لينه ابْنِ معين و قَالَ ابْنِ عدي: حديث بأحادين يتابع عليها. وَقَالَ السائي: ضعيف. وَقَالَ الدار قطني: ينفرد عن الثقات وأحاديث. و قَالَ أَبُو زرعة: صديق. و قَالَ أَبُو حاتم: ما بأحاديث بأس. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات.

415. (1391) (6402)- Abdullah İbnu Ebî Evfa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ebu Cehl'in başının kesildiği müjdelendiği gün, iki rek'at şükür namazı kıldı."[564]

416. 6403. 1392- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا أَبِي ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنْ يَزِيد ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدَةَ السَّهْمِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُشِّرَ بِحَاجَةٍ، فَخَرَّ سَاجِدًا.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة، وهو ضعيف.

416. (1392) (6403)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ciddi bir ihtiyacının görüldüğü hususunda müjdelenmişti, bunun üzerine hemen secdeye kapandı."[565]

417. 6404. 1393- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدُ الرَّحْمَٰنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أبِيهِ؛ قَالَ: لَمَّا تَابَ اللهُ عَلَيْهِ خَرَّ سَاجِدًا .

فِي الزوائد: هَذَا احديث موقوف ولكنه صحيح اسناد ورجاله ثقات. وقد روى عن أَبِي بكر و عَلَى نحو هَذَا.

417. (1393) (6404)- Ka'b İbnu Mâlik radıyallahu anh, Allah tevbesini kabul edince derhal secdeye kapanmıştır.[566]

*** NAMAZ GÜNAHA KEFARETTİR**

418. 6405. 1397- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعِيدٍ. حَدَّثَنِي ابْنِ أخِي ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمِّهِ. حَدَثَنِي صَالِحُ بْنُ عَبْدُ اللهِ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ؛ أَنَّ عَامِرَ بْنَ سَعْدٍ أخْبَرَهُ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَانَ بْنَ عُثْمَانَ يَقُولُ: قَالَ عُثْمَانَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أرَأَيْتَ لَوْ كَانَ بِفِنَاءِ أَحَدِكُمْ نَهْرٌ يَجْرِي يَغْتَسِلُ فِيهِ كُلِّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ، مَا كَانَ يَبْقَى مِنْ دَرَنِهِ؟ قَالَ: شَيْءَ. قَالَ: فإنَّ الصَّ ةَ تُذْهِبُ الذُّنُوبِ كَمَا يُذْهِبُ الْمَاءُ الدَّرَنَ.فِي الزوائد: حديث عُثْمَانَ بن عفان رِجَالُهُ ثقات. ورواه الترمذى والنسائء من حديث أَبِي هُرَيْرة.

418. (1397) (6405)- Osman İbnu Affân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:
"Birinizin evinin avlusunda bir nehir aksa da bunun içinde günde beş sefer yıkansa acaba bedeninde hiç kir kalır mı?" Aleyhissalâtu vesselâm'ın muhatabı: "Hiçbir şey kalmaz!" dedi. Resûlullah da: "İşte namaz da böyledir, suyun kiri, pası giderdiği gibi o da günahları giderir."[567]

*** BEŞ VAKİT NAMAZIN FARZ OLUŞU**

419. 6406. 1400- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَ دٍ الْبَاهِلِيُّ. ثَنَا الْوليدُ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ عُصْمٍ أَبِي عُلْوَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أُمِرَ نَبِيُّكُمْ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَمْسِينَ صَ ةً. فَنَازَلَ رَبَّكُمْ أنْ يَجْعَلَهَا خَمْسَ صَلَوَاتٍ.فِي الزوائد: روى ابْنِ ماجة هبب الحديث عن ابْنِ عَبَّاسٍ. والصواب عن ابْنِ عمر كما هو فِي أَبِي دَاوُد. ثم قَالَ: وأسناد حديث سونس عَبَّاسٍ واه، لقصور عَبْدُ اللهِ بن عصم و أَبِي الوليد الطيالسي عن درجة أهل الخفظ وا''تقان.

419. (1400) (6406)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Peygamberiniz (Miraç gecesinde) elli vakit namazla emrolundu. Sonra bunu beşe indirinceye kadar Rabbinize müracaatta bulundu."[568]

420. 6407. 1403- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْفِي. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا ضُبَارَةُ بْنُ عَبْدُ اللهِ بْنِ أَبِي السَّلِيلِ. أخْبَرَنِي دُوَيْدُ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ سَعِيدِ بْنُ الْمُسَيِّبِ: إنَّ أبَا قَتَادَةَ بْنَ رِبْعِيٍّ أخْبَرَهُ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ: افْتَرَضْتُ عَلَى أُمَّتِكَ خَمْسَ صَلَوَاتٍ. وَعَهِدْتُ عِنْدِى عَهْداً أَنَّهُ مَنْ حَافَظَ عَلَيْهِنَّ لِوَقْتِهِنَّ أدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ. وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهِنَّ، فَ عَهِنَّ لَهُ عِنْدِي.فِي الزوائد: فِي إسناده نظر من أجل ضبارة ودويد.

420. (1403) (6407)- Ebu Katâde İbnu Rib'î anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah-u Zülcelal hazretleri buyurdu ki: "Senin ümmetine beş vakit namazı farz kıldım ve kim bunu vaktinde kılmaya devam ederse onu cennete koyacağım diye katımda ahidde bulundum. Kim de bunu vaktinde kılmaya devam etmezse katımda onun için hiçbir ahid yoktur."[569]

*** MESCİD-İ HARAM VE MESCİD-İ NEBİ'DE NAMAZIN FAZİLETİ**

421. 6408. 1406- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، أَنْبَأَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِى أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سوَاهُ. إِلَّا الْمَسْجِدِ الْحَرَامَ، وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مَائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ.فِي الزوائد: إسناد حديث جابر صحيح ورجاله ثقات. لأن إِسْمَاعِيلَ بن أسد وثقه الرزار والدارعطني. وَالَّذِهبي فِي الكاشف. و قَالَ أَبُو حاتم: صدوق. وبافي رِجَال الإسناد محتج بهم فِي الصيين.

421. (1406) (6408)- Hz. Câbir anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Benim mescidimde kılınacak bir namaz, onun dışındaki mescidlerde kılınan bin namazdan efdaldir. Ancak Mescid-i Haram hariç. Zira Mescid-i Haram'da kılınan bir namaz, diğer mescidlerde kılınan yüzbin namazdan efdaldir."[570]

*** MESCİD-İ AKSA'DA NAMAZ**

422. 6409. 1407- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقِّيُّ ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ ثَنَا ثَوْرَ بْنُ يَزِيدَ عَنْ زِيَادِ بْنِ أَبِي سَوْدَةَ عَنْ اخِيهِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سَوْدَةَ عَنْ مَيْمُونَةَ مَوْلَاةِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ للهِ! أَفْتِنَا فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ. قَالَ. أَرْضُ الْمَحْشَرِ وَالْمَنْشَرِ. ائْتُوهُ فَصَلُّوا فيهِ فإِنَّ صَلَاةً فِيهِ تَأَلْفِ صَلَاةٍ فِي غَيْرِهِ. قُلْتُ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَتَحَمَّلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ فَتُهْدِى لَهُ زَيْتاً يُسْرَجُ فِيهِ. فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَهُوَ كَمَنْ أَتَاه.فِي الزوائد: روى أَبُو دَاوُد بعضه. وأسناد طريق سونس ماجة صحيح ورجَالُهُ ثقات. وهو أصح من طريق أَبِي دَاوُد. فإن بين زياد بن أَبِي سودة ومنمونة. عُثْمَانَ أَبِي سودة. كما صرح له ابْنِ ماجة فِي طريقه. كما ذكره. صح الدين فِي المراسيل. وقد ترك فِي أَبُو دَاوُد.

422. (1407) (6409)- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın azadlısı Meymune radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz Beytü'l-Makdis hakkında fetva ver!" demiştim. Şöyle buyurdular: "Orası mahşer (yani Kıyamet günü insanların toplanacağı) ve menşer (herkesin defterlerinin neşredileceği) yeridir. Oraya gidin ve içinde namaz kılın. Çünkü orada kılınacak tek namaz kendi dışındaki yerlerde kılacağınız bin namaz gibidir.
"Ben tekrar sordum: "Ben oraya gitmeye muktedir olamazsam ne yapmalıyım?" Şu cevabı verdi: "Ona kandil yağı bağışlarsın, aydınlatılmasında kullanılır. Böyle yapan da oraya varan gibidir.[571]

423. 6410. 1408- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ الْجَهْمِ الأَنْمَاطِيُّ. ثَنَا أَيُّوبُ بْنُ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ السَّيْبَانِيِّ، يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمْرٍو. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الدَّيْلَمِيِّ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَمَّا فَرَغَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ مِنْ بِنَاءِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ، سَأَلَ اللهُ ثَلَاثاً: حُكْماً يُصَادِفُ حُكْمَهُ، وَمُلْكاً يَنْبَغِي لأحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ، وَأَلَّا يَأْتِيَ هَذَا الْمَسْجِدَ أَحَدٌ يُرِيدُ إِلَّا الصَّلَاةَ فِيهِ، إِلَّا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمَ ولَدَتْهُ أُمُّهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَّا اثْنَتَانِ فَقَدْ أُعْطِيَهُمَا. وَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ أُعْطِيَ الثَّالِثَةَ . وأن يأتي هَذَا الْمَسْجِدِ. فِي الزوائد: أقتدر أَبُو دَاوُد عَلَى طرفه الأول من هَذَا الوجه دون هَذه الزيادة. وردواه النسائي فِي الصغرو من هَذَا الوجه عن عمرو بن منصور، عن أَبِي مهر، عن سعيد بن عبد العزيز، عن ربيعة بن يزيد، عن أَبِي إدريس الخوْني، عن ابْنِ الديلمي به.يأسناده طريق ابْنِ ماجة ضعيف. لأن عبيد الله بن الجهنم يعرف حاله، وأيوب بن بن سويد متفق عَلَى ضعقه.

423. (1408) (6410)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hz. Davud'un oğlu Süleyman, Beytu'l Makdis'in inşaatını tamamlayınca Allah'tan üç şey talep etti: "Allah'ın hükmüne muvafık düşecek şekilde hüküm vermek, kendinden sonra kimseye nasip olmayacak bir

saltanat, bu mescide sırf namaz kılmak niyetiyle gelenleri günahlarından temizlenerek annelerinden doğdukları gündeki gibi olmaları:
Resûlullah ilave etti: "İlk ikisi verilmiştir, üçüncünün de verildiğini ümit ediyorum."[572]

*** CAMİDE NAMAZ**

424. 6411. 1413- حَدَّثَنَا وَهِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا أَبُو الْخَطَّابِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا رُزَيْقٌ أَبُو عَبْدِ اللهِ الْأَلْهَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي بَيْتِهِ بِصَلَاةٍ، وَصَلَاتُهُ فِي مَسْجِدِ الْقَبَائِلِ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ صَلَاةً، وَصَلَاتُهُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُجَمَّعُ فِيهِ بِخَمْسِمِائَةِ صَلَاةٍ: وَصَلَاتُهُ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ بِمَائَةِ الْفِ صَلَاةٍ.في الزوائد: أسناده صعيف. لأن أبا الخطار الدمشقي يعرف حاله. وزيق فِيهِ مقال. حكي عن أَبِي زرعة أنه قَالَ: بأس به. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات وفي الضعفاء، و قَالَ: ينفرد بالأشياء. يشبه حديث الأثبات. يجوز احتجاج به إلا عند الوفاق.

424. (1413) (6411)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişinin evinde kıldığı namazı bir namazdır, ama mahallesinin mescidinde kıldığı namazı yirmibeş namazdır. İçerisinde cum'a kılınan mescidde kıldığı namazı beşyüz namazdır. Mescid-i Aksa'da kıldığı namazı ellibin namazdır. Benim mescidimde kıldığı namazı da ellibin namazdır. Mescid-i Haram'da kıldığı namazı yüzbin namazdır."[573]

*** MİNBERİN İNŞAASI, KÜTÜĞÜN AĞLAMASI**

425. 6412. 1415- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ. ثَنَا بَهْزُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ وَعَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْطُبُ إِلَى جِذْعٍ. فَلَمَّا اتَّخَذَ الْمِنْبَرَ ذَهَبَ إِلَى الْمِنْبَرِ. فَحَنَّ الْجِذْعُ فَأَتَاهُ فَاحْتَضَنَهُ فَسَكَنَ. فَقَالَ: لَوْ لَمْ أَحْتَضِنْهُ لَحَنَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

425. (1415) (6412)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir hurma kütüğüne (dayanarak) hutbe verirdi. Minber yapılınca (hutbelerde kütüğü bırakıp) minbere çıktı. Bunun üzerine kütük (bu ayrılık sebebiyle ağlayıp) inledi. Aleyhissalâtu vesselâm yanına gelip kucakla(yıp teselli et)ti, kütük sustu. Aleyhissalâtu vesselâm şu açıklamayı yaptı: "Eğer onu kucaklamasaydım Kıyamet gününe kadar inleyecekti."[574]

426. 6413. 1417- حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرِ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا ابْنِ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدُ اللهِ: قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُومُ إِلَى أَصْلِ شَجَرَةٍ أَوْ قَالَ إِلَى جِذْعٍ. ثُمَّ اتَّخَذَ مِنْبَراً قَالَ فَحَنَّ الْجِذْعُ قَالَ جَابِرٌ حَتَّى سَمِعَهُ أَهْلُ الْمَسْجِدِ. حَتَّى أَتَاهُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَسَحَهُ فَسَكَنَ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَوْ لَمْ يَأْتِهِ لَحَنَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.في الزوائد: إسناده صحيح و ابْنِ أَبِي عدي ثقة. و قَالَ: وقد أخرجه النسائي جابر يسند آخر.

426. (1417 (6413)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (hutbe sırasında) bir ağaç kökünün -veya bir hurma kütüğünün dedi- yanında ayağa kalkardı. Sonradan bir minber edindi. Ravi der ki (terk edildiği vakit) hurma kütüğü ağladı."
Hz. Câbir der ki: "Kütüğün iniltisini bütün mescid halkı işitti. O kadar ki Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanına gelip okşadı. Bunun üzerine kütük sustu Bazıları da: "Eğer Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanına gel(ip teselli et)meseydi Kıyamet'e kadar ağlayacaktı" dedi."[575]

427. 6414. 1420- حَدَّثَنَا أَبُو هِشَامٍ الرِّفَاعِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ. ثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ. فَقِيلَ لَهُ: إِنَّ اللهَ قَدَ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ. قَالَ: أَفَلَا

أَكُونَ عَبْداً شَكُوراً؟.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي هُرَيْرَةَ قويز احتج مسلم بجميع رواقمز ورواه اصحار الكتر الستة، سوي أَبِي دَاوُد، حديث المغيرة. والتومذي من حديث جابر.

427. (1420) (6414)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm çok namaz kılardı. Öyle ki ayakları kabarmıştı. Kendisine "Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir (kendini niye bu kadar yıpratıyorsun?)" denildi. O bunlara şu cevabı verdi: "Çok şükreden bir kul olmayayım mı?"[576]

*** ÇOK SECDE**

428. 6415. 1424 –حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ.ثَنَا الزلْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ الْمُرِّيِّ عَنْ يُونُسَ بْنُ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ عَنِ الْصُّنَابِحِيِّ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَا مِنْ عَبْدٍ يَسْجُدُ اللهِ إَّكَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً، وَمَحَا عَنْهُ بِهَاسَيِّئَةً، وَرَفَعَ لَهُ بِهَا دَرَجَةً. فَاسْتَكْثِرُوا مِنَ السُّجُودِ.فِي الزوائد: إسناد حديث عبادة ضعيف، لتدليس الوليد بن مسلم.

428. (1424) (6415)- Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah için secde eden herkese Allah bir sevap yazar ve bu secde sebebiyle bir günahını affeder, makamını da bir derece artırır; öyleyse secdeyi çok yapın." [577]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'de cinler ve insanların ibadet için yaratıldığı belirtilmiştir. Binaenaleyh insanın yaratılış gayesi, asli vazifesi ibadettir. İbadetin çeşitleri var ise de, en halisi, en belirgini namazdır. Bunun azami bir miktarı yoktur, asgari hududu vardır. Ne kadar çok olursa makbul ve memduhdur. Buna en güzel örneği Aleyhissalâtu vesselâm vermiş, ayaklan şişinceye kadar namaz kılmıştır.
Secde ile ilgili teşvik de namaza teşviktir. Çünkü çok secde, çok namazla gerçekleşir. Daha önce kaydettiğimiz hadislerde, kulun Allah'a en yakın olduğu halin secde hali olduğu belirtilmiştir.[578]

*** AYAKKABI NEREYE KONMALI?**

429. 6416. 1432 –حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَبِيبٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. قَاَ: ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلْزِمْ نَعْلَيْكَ قَدَ مَيْلَكَ. فَإِنْ خَلَعْتَهُمَا فَاجْعَلْهُمَا بَيْنَ رِجْلَيْكَ. وَ۞ تَجْعَلْهُمَا عَنْ يَمِينِكَ، وَ۞ عَنْ يَمِينِ صَاحِبِكَ، وَ۞ وَرَاءَكَ، فَتُؤْذِى مَنْ خَلْفَكَ.فِي الزوائد: رووَ أَبُو دَاوُد رعض هَذَا الحديث. وفِي غسناده عَبْدُ الله بن سَعِيدِ، متفق عَلَى تضيفه.

429. (1432) (6416)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ayakkabılarını ayağından ayırma. Eğer çıkaracak olursan ayakkabılarını ayaklarının arasına koy. Onları sağına koyma, arkadaşının sağına da koyma; arkana da koyma, aksi taktirde arkandakine ezada bulunursun."[579]

AÇIKLAMA:

Namazgâhta ayakkabının çıkarılmaması onların temiz olma şartına bağlıdır. Pis olursa namaz sahih olmayacağından çıkarılması gerekir. Hadiste ayakkabılarla kimsenin rahatsız edilmemesi üzerinde ısrar edilmiştir. Başka rivayetlerde de sol tarafta kimse bulunmadığı taktirde, ayakkabıların sol tarafa konabileceği ifade edilmiştir. Şarihler ayakkabıların ayakların arasına veya önüne konma ruhsatını temiz olmalarına veya temiz bir şeyle örtülme şartına bağlarlar. Pis olur, örtü de bulunmazsa namaz kılanın beden veya elbisesinin değmesiyle namazın bozulacağını belirtirler. Cemiyetimizin bugünkü örfü ayakkabıları hususi olarak tanzim edilen ayakkabılıklara bırakmaktır. Ancak her hâlükârda, bunun bir örf olduğunun, ayakkabısını, dileyenin başkalarını rahatsız etmemek, mescidi kirletmemek şartıyla beraberinde götürmenin şer'an caiz olduğunun bilinmesi gereklidir. Günümüzde naylon torbalar bu maksada kullanmaya ziyadesiyle elverişlidir. Kalabalık camilere çalınma veya dışarı çıkışta koyduğu yerde bulamama gibi endişeleri olan kimseler dinin bu ruhsatından en azından cum'a ve bayram namazlarında istifade edebilirler yeter ki söylenen mahzurlara yer verilmesin. [580]

CENAZE BÖLÜMÜ

* HASTA ZİYARETİ

430. 6417. 1434- حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. قَاَ: ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ ثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ أَفْلَحَ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لِلْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ أَرْبَعُ خِلٍ: يُشَمِّتُهُ إِذَا عَطَسَ، وَيُجِيبُهُ إِذَا دَعَاهُ، ويَشْهَدُهُ إِذَا مَاتَ، وَيَعُودُهُ إِذَا مَرِضَ.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي مسعود صحيح وأسل الحديث فِي الصحيحين وغيرهما، من رواية غيره.

430. (1434) (6417)- Ebu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslüman için Müslüman üzerinde dört haslet vardır: "Hapşırınca (elhamdulillah! derse) teşmit etmek (yerhamukallah! demek), davet edince icabet etmek, öldüğü zaman (cenazesinde) hazır bulunmak, hastalandığı zaman geçmiş olsun ziyareti yapmak."[581]

431. 6418. 1435- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَمْسٌ مِنْ حَقِّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ: رَدُّ التَحِيَّةِ، وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَشُهُودُ الْجِنَازَةِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ إِذَا حَمِدَ اللّهَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات. والحديث بِهَذَا الوجه فِي الصحيحين، لكن بغير هَذَا السياق.

431. (1435) (6418)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir müslümanın diğer bir müslüman üzerinde beş hakkı vardır: "Selamını almak, davete icabet, cenazeye katılmak, hasta ziyareti, "elhamdülillah!" dediği taktirde hapşırana yerhamukallah (diyerek teşmitte bulunmak)." [582]

432. 6419. 1437- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عَلِيٍّ. ةيهب ابْنُ جَرَيْجٍ، عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُ مَرِيضاً إٍَ بَعْدَ ثَثٍ. فِي الزوائد: فِي إسناده مسلمة بن علي، قَالَ فِيهِ البخاري وأَبُو حاتم وأبو زرعة: منكر الحديث. ومن أحاديثه غير محفوظة. واتفقوا عَلَى تضعيفه.قَالَ السندي: قلت لكن ا'حاديث ذكرها السخاوي فِي المقاصد الحسنة، وقَالَ: يتقوى بثضها بيعض. وكذلك أخذ به بعض التابعين.

432. (1437) (6419)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir kimse hastalanacak olsa ona üç günden sonra geçmiş olsun ziyaretinde bulunurdu."[583]

433. 6420. 1439- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَِلُ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ هُبَيْرَةَ. ثَنَا أَبُو مَكِينٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَادَ الرَجُِ فَقَالَ: مَا تَشْتَهِي؟ قَالَ: أَشْتَهِى خُبْزَبُرٍ. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ عِنْدَهُ خُبْزُبُرٍّ فَلْيَبْعَثْ إِلَى أَخِيهِ. ثُمَّ قَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذا شْتَهَى مَرِيضُ أَحَدِكُمْ شَيْئاً، فَلْيُطْعِمْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده صفوان بن خبيرة، ةذكره ابن حبان فِي الثقات. وقال النفيلي: يتابع على حديثه. قلت: وقال فِي تقريب النهذيب: لين الحديث.

433. (1439) (6420)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir hastayı ziyaret etti ve "Canın ne çekiyor?" diye sordu. Hasta "Buğday ekmeği!" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Kimin yanında buğday ekmeği varsa kardeşine göndersin!" dedi. Sonra Resûlullah ilave etti: "Birinizin hastası bir şeye iştah duyarsa ondan yedirsin."[584]

434. 6421. 1440- حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ، عَنْ ا'عْمَشِ، عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مَرِيضٍ يَعُودُهُ. فَقَالَ: أَتَشْتَهِي شَيْئاً؟ أَتَشْتَهِي كَعْكاً؟ قَالَ: نَعَمْ. فَطَلَبُوا لَهُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يزيد بن أبان الرقاشي.

434. (1440) (6421)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ziyaretine gittiği bir hastanın yanına girdi ve "Bir şey canın çekiyor mu? Kek canın çekiyor mu?" diye sordu. Hasta "Evet!" deyince ona kek aradılar."[585]

435. 6422. 1441- حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. حَدّثَنِي كَثِيرُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانَ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ. عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرْهُ أَنْ يَدْعُوَ لَكَ. فَإِنَّ دُعَاءَهُ كَدُعَاءَ الْمَ‌ئِكَةِ. فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات. إ أنه منقطع. قَالَ العمي فِي المراسيل والمزي: فِي رواية ميمون بن مهران عن عمر ثلمة. أه.وفي ا'ذكار للنووي: ميمون لم يدرك عمر.

435. (1441) (6422)- Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana: "Bir hastanın yanına girince, ondan sana dua edivermesini talep et. Çünkü onun duası melekleri duası gibidir" buyurdular."[586]

*** ÖLECEK KİMSEYE LAİLAHE İLLALLAH TELKİNİ**

436. 6423. 1446- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدُ اللهِ ابْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: إلهُ إَّ اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رِبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَالُوا: يَا رَسُولَ للهِ! كَيْفَ لِ'حْيَاءِ؟ قَالَ أَجْوَدُ، وَأَجْوَدُ.فِي الزوائد: فِي إسناده إسحاق. لم أرمن وثقه و من جرحه. وكثير بن يزيد، قَالَ فِيهِ أحمد؟ ما أرى به بأسا. و قَالَ ابْنِ معين: ليس بشئ. و قَالَ مرة: ليس بن بأس و قَالَ مرة: صالح، ليس بالقوى. و قَالَ النسائي: ضعيف. وفيل: ثقة. وباقي رجَالُهُ ثقات.

436. (1446) (6423)- Abdullah İbnu Câfer babasından radıyallahu anh naklen anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ölülerinize (ölmek üzere olanlara) Lailahe illallahu'l-Halîmu'l-Kerîm, Sübhânallahi Rabbi'l-Arşı'l-Azim, Elhamdulillahi Rabbi'l-Âlemin" demeyi telkin edin!" yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunun sağlara telkini nasıldır?" dediler. "Daha güzeldir, daha güzeldir!" buyurdular." [587]

*** ÖLECEK KİMSENİN YANINDA NE KONUŞMALI?**

437. 6424. 1450- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ا'زْهَرِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ الْمَاجَشُونِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدُ اللهِ وَهُوَ يَمُوتُ. فَقُلْتُ: اقْرَأْ عَلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّ‌مَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح وَرِجَالُهُ ثقات إ أنه موقوف.

437. (1450) (6424)- Muhammed İbnu'l-Münkedir anlatıyor: "Hz. Cabir radıyallahu anh'ın yanına girdim. Ölmek üzereydi. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bizden selam götür!" dedim."[588]

*** MÜ'MİN CAN ÇEKİŞME HALİNDEN SEVAP KAZANIR**

438. 6425. 1451- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا ا'وْزَاعِيُّ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا حَمِيمٌ لَهَا يَخْنُقُهُ الْمَوْتُ. فَلَمَّا رَأ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بِهَا قَالَ لَهَا: تَبْتَئِسِي عَلَى حَمِيمِكَ. فَإِنَّ

ذلِكَ مِنْ حَسَنَاتِهِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح و رِجَالُهُ ثقات. والوليد بن مسلم، وإن كَانَ يدلس، فقد صرح بالتحديث، فزال ما يخشى.

438. (1451) (6425)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir yanına girdiği sırada, bir yakınının nefesini ölüm kesmek üzere idi. Aleyhissalâtu vesselâm Hz. Aişe'nin üzüntüsünü görünce kendisine: "Şu yakının için üzülme. Zira onun şu ızdırabı hasenatındandır!" buyurdular."[589]

439. 6426. 1453- حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ. ثَنَا. نَصْرُ بْنُ حَمَّادٍ. ثَنَا مُوسَى بْنُ كَرْدَمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى ؛ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ للهِ مَتى تَنْقَطِعُ مَعْرُفَةَ الْعَبْدِ مِنَ النَّاس ؟ قَالَ: إِذَا عَايَنَ.فِي الزوائد: فِي إسناده نصر بن حماد، كذبه يَحْيَى بن معين وغيره. ونسبه أَبُو الفتح ا'زدى لوضع الحديث.

439. (1453) (6426)- Ebu Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a (ölmek üzere olan bir kimsenin) insanları tanıma hali ne zaman sona erer?" diye sordum. "(Gaybî hakikatları) gördüğü zaman!" buyurdular."[590]

*** ÖLÜNÜN GÖZÜ KAPATILIR**

440. 6427. 1455- حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُد سُلَيْمَانُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا قَزَعَةُ بْنُ سَوَيْدٍ، عَنْ حُمَيْدِ ا'عْرجِ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمّودِ بْنِ الَبيدِ، عَنْ شَدَّاد بْنِ أوْسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا حَضَرْتُمْ مَوْتَاكُمْ، فَأَغْمِضُوا الْبَصَر. فَإِنَّ الْبَصَرَ يَتْبَعُ الرُّوحَ. وَقُولُوا خَيْرًاَ فَإِنَّ الْمَ◌ئِكَةَ تَؤَمِّنُ عَلَى مَا قَالَ أَهْلُ الْبَيْتِ. فِي الزوائد: إسناده حسن، 'ن قزعة بن سويد مختلف فِيهِ. وباقي رِجَالُهُ ثقات.

440. (1455) (6427)- Şeddâd İbnu Evs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ölülerinizin yanında hazır bulunduğunuz taktirde (ölünce) gözlerini kapayıverin. Çünkü göz, ruhu takip eder (ve açık kalır). Ayrıca hakkında hayır söyleyin. Çünkü melekler ev halkının söylediklerine "âmin!" derler."[591]

*** ÖLÜNÜN GASLİ**

441. 6428. 1461- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ الْوَلِيدِ، عَنْ مُبَشِّرِ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيُغَسِّلْ مَوْتَكُمُ الْمَأْمُونُونَ.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية، وهو مدلس، وقد رواه بالعنعنة. ومبشر بن عبيد، قَالَ فِيهِ أحمد: أحاديثة كذب موضوعة. وَقَالَ البخاري: منكر الحديث.و قَالَ الدارقطني: متروك الحديث، يضع ا'حاديث ويكذب.

441. (1461) (6428)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ölülerinizi güvendiğiniz kimseler yıkasın."[592]

442. 6429. 1462- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ خَالِدٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِةٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ:
قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ غَسَّلَ مَيْتاً وَكَفَّنَهُ وَحَنَّطَهُ وَحَمَلَهُ وَصَلَّى عَلَيْهِ، وَلَمْ يُفْشِ عَلَيْهِ مَا رَأى، خَرَجَ مِنْ خَطِيئَتِهِ مِثْلَ يَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد ضعيف. فِيهِ عمر بن خالد، كذبه أحمد وابْنِ معين.

442. (1462) (6429)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular k: "Kim bir ölüyü yıkar, kefenler, kefenini güzel kokulu maddelerle kokulandırır, taşır ve namazını kılar, cenazeyle ilgili

olarak gördüğü (kötü alametleri ölü) aleyhine yaymazsa, (bu yaptığına mükâfat olarak) günahlarından temizlenir ve annesinden doğduğu gün gibi (tertemiz) olur."[593]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis, mana itibariyle birbirini tamamlar. Birinci hadis ölülerin güvenilir kimselere yıkatılmasını emrederken, ikinci hadis, "güvenilir" liği kısmen açıklar: Ölüde görülen ve aleyhine yorum vesilesi yapılacak bazı kusurları açıklama... Şu halde bu hallerin ifşa edilmemesi esastır. Bunu ifşa etmeyeceği hususunda güvenilen kimselere yıkama işi yaptırılmalıdır.[594]

*** KARI KOCAYI, KOCA KARIYI GASLEDEBİLİR**

443. 6430. 1465- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: رَجَعَ رَسُولَ للهِ مِنَ الْبَقِيعِ. فَوَجَدَنِي وَأَنا أَجِدُ صُدَاعاً فِي رَأْسِي. وَأَنَا أَقُولُ: وَارَأْسَاهُ. فَقَالَ: بَلْ أَنَا، يَا عَائِشَةُ! وَارَأْسَاهُ ثُمَّ قَالَ: مَا ضَرَّكِ لَوْ مِتِّ قَبْلِي فَقُمْتُ عَلَيْكِ فَغَسَّلْتُكِ وَكَفَّنْتُكِ وَصَلَّيْتُ عَيْكِ وَدَفَنْتُكِ.فِي الزوائد: إسناد رِجَالُهُ ثقات. رواه البخاري من وجه آخر مختصرًا.

443. (1465) (6430)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Bakî'den dönmüştü. Beni, başımdaki bir ağrıdan hastalanmış ve "vay başım"çekerken buldu.
"Ey Aişe, asıl hasta benim, vay başım!" dedi ve sonra ilave etti: "Benden önce ölsen de senin başında durup seni (kendi elimle) yıkasam, kefenlesem, namazını kıldırsam ve defnetsem, senin için daha iyidir."[595]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kocanın, ölen hanımının cenazesini yıkayabileceğini ifade ederse de, Hanefi ulemâsı başka karinelerden hareketle, kadının ölmesiyle erkeğinden nikah bağının kalkacağına ve dolayısıyla hanımına bakamayacağına, dokunamayacağına hükmetmiş ve dolayısıyla erkeğin, ölen karısını yıkayamayacağını söylemiştir. Ancak kadın, ölen kocasını yıkayabilir. Çünkü iddet beklemek zorundadır. İmam Şafiî, Mâlik ve meşhur kavlinde Ahmed, ölüm halinde eşlerin birbirini yıkayabileceğine hükmetmişlerdir.[596]

*** RASULULLAH'IN GASLİ**

444. 6431. 1466- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ أَزْهَرِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةُ. ثَنَا أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: لَمَّا أَخَذُوا فِي غُسْلِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ الدَّاخِلِ: تَنْزِعُوا عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَمِيصَهُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف أَبِي بردة، واسمه عمر بن يزيد التيمي. وقول الحاكم: إن الحديث صحيح، وأبو بردة هو يزيد بن عَبْدُ الله وهم. لما ذكره المزي فِي أطارف والتهذيب.

444. (1466) (6431)- Büreyde radıyallahu anh anlatmıştır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vefat edince, yıkamak istedikleri vakit dahilden bir münadi şöyle nida etti: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın gömleğini üzerinden çıkarmayın."[597]

445. 6432. 1467- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنِ خِذَامٍ. ثَنَا صَفْوَاُن بْنُ عِيسَى. ثَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: لَمَّا غَسَّلَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَهَبَ يَلْتَمِسُ مِنْهُ مَا يَلْتَمِسُ مِنَ الْمَيِّتِ، فَلَمْ يَجِدْهُ. فَقَالَ: بَأَبِي الطَّيِّبُ. طِبْتَ حَيّاً وَطِبْتَ مَيِّتاً .

فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات. أن يَحْيَى بن خذام ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وصفوان ابْنِ عيسى احتج به مسلم. والباقي مشهورون.

445. (1467) (6432)- Hz. Ali Radıyallahu anh'tan anlatıldığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı yıkadığı zaman, ölüde aranan (idrar, gâita gibi) şeyleri aradı, fakat bulamadı. Bunun üzerine: "Babam sana feda olsun. Sen çok temizsin hayatta iken temizdin, ölünce de temizsin!" dedi."[598]

446. 6433. 1468- حَدَّثَنَا عَبَّادُ بْنُ يَعْقُوبَ. ثَنَا الْحُسَيْنُ بْن زَيْدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَنَا مُتُّ فَاغْسِلُونِي بِسَبْعِ قِرَبٍ، مِنْ بِئْرِي، غَرْسٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف. ُن عباد بن يعقوب قَالَ فِيهِ ابْنِ حبان: كَانَ رافضيا داعيا. ومع ذَلِكَ كَانَ يروى المناكير عن المشاهير. فاستحق الترك. و قَالَ ابْنِ طاهر: هو من غة الروافض، مستحق ترك روايته عنه. وترك الرواية عنه جماعة من الحفاظ. و قَالَ الّذهبي: روى عنه البخاري مقرونا بغيره. وشيخه مختلف فِيهِ.

446. (1468) (6433)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben ölünce, beni Gars adlı kuyumdan yedi kırba su ile yıkayın."[599]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, vasiyeti üzerine, Hz. Ali tarafından yıkandığını, yıkanırken üzerinden gömleğinin çıkarılmadığını, Gars kuyusunun suyu ile yıkandığını ifade etmektedir. Başka rivayetlerde, yıkama meselesi, de ashabın ihtilafı üzerine, gömleğinin çıkarılmadan yıkanacağı gaibten bir sesle duyurulduğu belirtilmiştir. Yıkama işinde Hz. Ali'ye Hz. Abbâs, Abbâs'ın oğlu Fadl, Üsame İbnu Zeyd, Kâsım ve Resûlullah'ın azadlılarından Sâlih radıyallahu anhüm ecmain yardımcı olmuşlardır. Üsame su dökmüş, Ali yıkamış, diğerleri sağa sola çevirme işlerinde yardımcı olmuşlardır. Bir rivayette, Aleyhissalâtu vesselâm'ın Hz. Ali'ye: "Senden başkası beni yıkamasın. Çünkü kim benim avretimi görürse gözü kör olur" demiştir. Hz. Ali'nin, Resûlullah'ın avretine bakmamakta çok sakındığını bildiği için ona vasiyet ettiği belirtilmiştir.[600]

447. 6434. 1470- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: هَذَا مَا سَمِعْتُ مِنْ أَبِي مُعَيْدٍ، حَفْصِ بْنِ غَيْلاَنَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كُفِّنَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَلاَثِ رِيَاطٍ بِيضٍ سُحُولِيَّةٍ.فِي الزوائد: قلت أصله فِي الصحيحين من حديث عائشة وابن عَبَّاسٍ. وإسناد حديث ابن عمر حسن، لقصور سليمان بن مُوسَى وحفص بن غين عن درجة أهل الحفظ والضبط وا‘‘تقان.

447. (1470) (6434)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Suhuliyye denen üç parça beyaz ince bez içinde kefenlenmiştir."[601]

448. 6435. 1471- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ الْحَكَمِ عِنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كُفِّنَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَلَثَةِ أَثْوَابٍ: قَمِيصُهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ، وَحُلَّةٌ نَجْرَانِيَّةٌ.قَالَ النووي: هَذَا الحديث ضعيف، يصح احتجاج به. ُن يزيد بن أَبِي زياد مجمع عَلَى ضعفه. سيّما وقد خالف روايته رواية الثقات.

448. (1471) (6435)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm üç parça giysi içerisine kefenlenmiştir: İçerisinde vefat ettiği gömleği ve Necrânî (iki parçalı) hulle."[602]

*** KEFENLENEN ÖLÜYE BAKMAK**

449. 6436. 1475- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ. ثَنَا أَبُو شَيْبَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا قُبِضَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُمُ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُدْرِجُوهُ فِي أَكْفَانِهِ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ فَأَتَاهُ فَانْكَبَّ عَلَيْهِ، وَبَكَى.

فِي الزوائد: إسناده ضعيف، ُن أرا شيبة، قَالَ ابْنِ حبان: روى عن أنس ماليس من حديثه. يحل الروايت عنه. و تفمي الرخاري: صاحب عجائب. وقَالَ أَبُو حاتم: ضعيف الحديث، منكر الحديث روى عنه عجائب.

449. (1475) (6436)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın oğlu İbrahim vefat ettiği zaman ashabına: "Ben oğluma bakmadıkça, onu kefenlerinin içine dahil etmeyin" buyurdu. (Yıkama işi bitince kefenlemezden önce) çocuğa yaklaştı, üzerine eğilip baktı ve ağladı." [603]

AÇIKLAMA:

Hadis, kefenlenmezden önce ölüye bakmanın caiz olduğuna, sessizce ağlanabileceğine delildir. Bakma, avretine olmamalıdır, bakılması caiz olan yerlerine olmalıdır.[604]

450. 6437. 1478- حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ نِسْطَاسٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ؛ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعَودٍ: مَنِ اتَّبَعَ جَنَازَةً فَلْيَحْمِلْ بِجَوَانِبِ السِّرِيرِ كُلِّهَا. فإِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ. ثُمَّ إِنْ شَاءَ فَلْيَتَطَوَّعْ. وَإِنْ شَاءَ فَلْيَدَعْ. فِي الزوائد: رِجَال ا''سناد ثتات. لكن الحديث موقوف. حكمه الرفع. وأيضا، هو منعطف. فإن أبا عبيدة لم يسمع من أبيه. قاله أَبُو حاتم وأبو زرعة وعيرهما.

450. (1478) (6437)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Bir cenazeyi takip eden kimse, naaşın bütün taraflarını (sırayla) omuzlasın. Zira bu sünnettir. Sonra dilerse tekrar nafile taşıması yapsın, dilerse taşıma işini terketsin."[605]

AÇIKLAMA:

Hadis, cenazeyi sağ-sol, ön-arka her bir tarafından birer parça taşımanın sünnet olduğunu ifade eder. Bu miktar taşıyan, sünneti ifa etmiş olur. Dileyen ikinci sefer taşıma işine iştirak edebilir. Bu taktirde sevabı ziyadeleşir.[606]

451. 6438. 1479- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ عَقِيلٍ ثَنَا بِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ. ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ رَأى جَنَازَةً يُسْرِعُونَ بِهَا. قَالَ: لِتَكُنْ عَلَيكُمُ السَّكِينَةُ.فِي الزوائد: ليث هو ابْنِ سليم، ضعيف. وتركه يَحْيَى بن القطان وابن معين وابن مندي. ومع ضعيفه فألحديث يخالف ما فِي الصحيحيه من حديث أسرعوا بالجنازة.

451. (1479) (6438)- Ebu Mûsa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir cenazenin süratle götürüldüğünü görmüştü, (müdahale ederek:) "Sükunetle gidin!" buyurdular..."[607]

AÇIKLAMA:

Başka hadislerde cenazenin bir an önce defni hususunda acele edilmesi tavsiye buyrulmuştur. Burada ise acelecilik yasaklanmaktadır. Sadedinde olduğumuz yasağı çok aşın olan aceleciliğe, bilhassa taşıma sırasındaki aşın sürate hamledebiliriz. Çabukluk, ölüm-defin arasındaki hizmetlerin bekletilmeden, geciktirilmeden yapılması manasında anlaşılmalıdır.[608]

*** CENAZE TAŞIYANIN KIYAFETİ**

452. 6439. 1485- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ النَعْمَانِ. حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَزَوَّرِ، عَنْ نَفِيعٍ، عَنْ عَمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ وَأَبِي بَرْزَةَ؛ قَا: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَنَازَةٍ. فَرَأى قَوْماً قَدْ طَرَحُرا أَرْدِيَتَهُمْ يَمْشُونَ فِي قُمُصٍ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَبِفِعْلِ الجَاهِلِيَّةِ تَأْخُذُونَ؟ أَوْ بِصُنْعِ الْجَاهِلِيَّةِ تَشَبَّهُونَ؟ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَدْعُو عَلَيْكُمْ دَعْوَةً تَرْجِعُونَ فِي غَيْرِ صُوَرِكُمْ قَالَ، فَأَخَذُوا أَرْدَيَتَهُمْ وَلَمْ يَعُودِوا لذلِكَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف. فِيهِ نفيع بن الحارث أَبُو دَاوُد ا'عمى، تركغير واحد. ونسبه يَحْيَى بن معين وغيره للوضع. وعلي بن الحزور، كَذَلِكَ متروك الحديث. وقَالَ الوخاري: منكر الحديث عنده عجائب. و قَالَ معة: فِيهِ نظر.

452. (1485) (6439)- İmrân İbnu'l-Husayn ve Ebu Berze radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte bir cenazeye gittik. (Bu esnada) Aleyhissalâtu vesselâm, ridalarını atıp sadece gömlekleri içerisinde yürümekte olan bir cemaat gördü ve: "Cahiliye amelini mi işliyorsunuz? Yoksa cahiliye fiilini yaparak onlara mı benzemeye çalışıyorsunuz? Şu suretinizden bir başka suretle (kabristandan) dönmeniz için hakkınızda beddua etmeyi cidden arzuladım" buyurdu. Bunun üzerine ridalarını giydiler ve bir daha bu adetlerine dönmediler."[609]

AÇIKLAMA:

Cenazeye katılanların, matem alâmeti olsun diye ridalarını açtıkları anlaşılmaktadır. Resûlullah böylesi bir matemi yasaklamış bulunmaktadır.[610]

453. 6440. 1487- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ ا' عْلَى الصَّنْعَانِيُّ. أَنْبَأَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانُ. قَالَ: قَرَأْتُ عَلى الْفُضَيْلِ بْنِ مُيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي حَرِيزٍ؛ أَنَّ أَبَا بُرْدَةَ حَدَّثَهُ قَالَ: أَوْصَى أَبُو مُوسَى ا'شْعَرِيُّ، حُينَ حَضَرَهَ الْمَوْتُ، فَقَالَ: تُتْبِعونِي بِمِجْمَرٍ. قَالُوا لَهُ: أَوَ سَمِعْتُ فِيهِ شَيْئاً؟ قَالَ: نَعَمْ. مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

فِي الزوائد: إسناده حسن. 'ن عَبْدُ الله بن حسين أبا حريز مختلف فِيه. قَالَ أَبُو زرعة: ثقة. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ أَبُو حاتم: حسن الحديث، ليس بمنكر الحديث، يكتب حديثه. و قَالَ أحمد: منكر ابحيث. و قَالَ النسائي: ضعيف. و قَالَ سونس عدي: عامة ما يروي يتابع عَلَيْهِ. واختلف قول سونس معين فِيهِ. فمرة قَالَ: ثتة. ومرة قَالَ: ضعيف.وله شاهد من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ. رواه مالك فِي الموطأ، و أَبُو دَاوُد فِي سننه.

453. (1487) (6440)- Ebu Bürde radıyallahu anh anlatıyor: "Ebu Musa el-Eş'âri radıyallahu anh, eceli geldiği zaman (yakınlarına): "Benim cenazemi ateşle takip etmeyin!" diye vasiyet etti. Bunun üzerine Ebu Bürde'ye: "Sen bu hususta bir şey işittin mi?" diye sordular. O da: "Evet, hem de Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan" dedi."[611]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, cenazeyi taşımada uyulan bir kısım cahiliye adetlerini yasakladığını göstermektedir. Burada ateş taşıma adetinin varlığı ve yasaklandığı görülmektedir.[612]

*** CENAZE CEMAATİ ÇOKSA**

454. 6441. 1488- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ. أَنْبَأَنَا شَيْبَانُ، عَنِ ا'عْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ صَلَّى عَلَيْهِ مَائَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ غَفِرَ لَهُ.فِي الزوائد: قد جاء عن عائشة فِي الترمذي والنسائي مثله. وإسناده صحيح ورِجَالُ الصحيحين.

454. (1488) (6441)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kimin cenazesine yüz müslüman namaz kılarsa, ona mağfiret olunur."[613]

*** ÖLÜYÜ HAYIRLA YÂDETMELİ**

455. 6442. 1492- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيٌّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مُرَّ عَلي النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِجَنَازَةٍ، فَأُثْنِيَ عَلَيْهَا خَيْراً، فِي مَنَاقِبِ الْخَيْرِ. فَقَالَ: وَجَبَتْ. ثُمَّ مَرُّوا عَلَيْهِ بِأخْرَى. فَأُثْنِيَ عَلَيْهَا شَرّاً، فِي مَنَاقِبِ الشَّرِ. فَقَالَ: وَجَبَتْ. إِنَّكُمْ شُهَدَاءُ اللهِ فِي ا'رْضِ .

فِي الزوائد: رواه النسائي إ قوله فِي مناقب الخير ومناقب الشر وأصله فِي الصحيحين من حديث أنس. ويوافقه حديث عمر، رواه الترمذي والنسائي. وإسناد اِبْنِ ماجة صحيح، ورجاله رجال الصحيحين.

455. (1492) (6442)- Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanından bir cenaze geçmişti, hakkında hayırla senâda bulunuldu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Vacib oldu!" buyurdu. Sonra bir diğer cenazeyi geçirdiler. Halk bunu kötü hasletlerle yâdetti. Aleyhissalâtu vesselâm yine: "Vacib oldu!" buyurdu ve şu açıklamayı yaptı: "Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz!"[614]

AÇIKLAMA:

Hadis değişik vecihlerle diğer kitaplarda da gelmiştir. Bazı vecihlerinde, ashabın ölüler hakkında ifade ettikleri medih ve zemleri de belirtilmiştir. Zemmedilen hakkında: "Allah'a ve Resûlüne buğzeder, Allah'a isyan eder ve bu yolda çalışırdı" dendiği de görülmektedir.
"Vacib oldu" sözü birinci hakkında cennetin vacib olduğunu, ikinci hakkında ise cehennemin vacib olduğunu ifade eder. Vacib olmak, sabit olmak, kesinlik kazanmak, gerekli hale gelmek manasındadır.
Ölü hakkında kötü söz söylenmesi başka hadislerde yasaklandığı halde burada müsaade edilmiş olması, buradaki cenazenin münafıklara ait olmasındandır. Nitekim Allah ve Resûlüne buğzettiği belirtilmiştir. İslâm alimleri, kişi müslümansa, ölümünden sonra, fâsık dahi olsa şerle yâdedilmesine fetva vermemiştir. "Belki tevbe ile ölmüştür" denmiştir. Bu cümleden olarak, Yezid ve Haccac gibi herkesin iğbarını kazanan zalimlerin bile lanetlenmesini uygun bulamamışlardır.[615]

*** CENAZE İÇİN KIRAAT**

456. 6443. 1496- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَاصِمٍ، النَّبِيلُ وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُسْتَمِرِّ؛ قَا: ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، ثَنَا حَمَّادُ بْنُ جَعْفَرٍ الْعَبْدِيُّ. حَدَّثَنِي شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ. حَدَّثَتْنِي أُمُّ شَرِيكٍ الْأَنْصَارِيَّةُ؛ قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَقْرَأَ عَلَى الجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ
.

فِي الزوائد: فِي إسناده شهر بن حوشب، وثقه أحمد وابن معين وغيرهما. وتركه ابْنِ عوف. وضعفه. البيهقي. ولينه النسائي وحماد وغيرهم.

456. (1496) (6443)- Ümmü Şerîk el-Ensariyye radıyallahu anhâ: "Resûlullah bize, cenazeye (namaz kıldığımızda) Fatiha-ı Şerifeyi okumamızı emretti" demiştir."[616]

AÇIKLAMA:

Cenaze namazında Fatiha'nın okunması meselesi ûlemâ arasında ihtilaflıdır: Hanefîlere ve bir kısım alimlere göre cenaze namazında Fatiha okunmaz, bu namaz dört tekbirdir: birinci tekbirden sonra Allah'a senâ, ikinci tekbirden sonra Resûlullah'a salât, üçüncüden sonra dua okunur, dördüncüden sonra selam verilir. Malikîlere göre, cenaze namazında Fatiha okumak mekruhtur. Şâfiîlere göre Fatihayı okumak farzdır, ilk tekbirden sonra okunması efdaldir. Hanbelîlere göre ilk tekbirden sonra okumak farzdır. Bütün bu farklı görüşler delile dayanırlar.[617]

*** CENAZE NAMAZINDA DUA**

457. 6444. 1501- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: مَا أَبَاحَ لَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا أَبُو بَكْرٍ، وَلَا عُمَرُ فِي شَيْءٍ مَا أَبَاحُوا فِي الصَّلَاةِ على الْمَيِّتِ. يَعْنِي لَمْ يُوقِّتْ.فِي الزوائد: حجاج بن أرطاة عدكَانَ كثير التدليس مشهورًا بذَلِكَ. وقد رواه بالعنعنة.

457. (1501) (6444)- Hz. Câbir radıyallahu anh demiştir ki: "Ne Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, ne Ebu Bekir, ne de Ömer radıyallahu anhüma, cenaze namazı hakkında cevaz verdikleri kadar hiçbir şey hakkında cevaz vermediler. Yani (cenaze namazını) bir vakte bağlamadılar."[618]

AÇIKLAMA:

Namazların belli vakitleri vardır, o çerçeve dahilinde kılınır. Sadedinde olduğumuz hadis, cenaze namazının gece-gündüz ve hatta mekruh vakitlerde bile kılınacağını ifade eder. Bu mana diğer hadislere muhalefet edeceği için hadisin: "Cenaze namazında belli bir dua okuma tahdidi konulmamıştır" şeklinde anlaşılabileceği de söylenmiştir. Ne var ki hadisten çıkarılacak muhtemel manalardan birini cezmen söylemeye yeterli bir karine yoktur. Hadisin zaafına da dikkat çekilmiştir. [619]

*** CENAZE NAMAZI DÖRT TEKBİRLİDİR**

458. 6445. 1502- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ ا''ياسٍ. عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَكَمِ ابْنِ الحَارِثِ، عِنْ عُثْمانَ بْنِ عَفَّانَ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلى عُثْمَانَ بْنِ مُظْعُونٍ وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعاً.فِي الزوائد: هَذَا الحديث فِي إسناده خالد بن إلياس، وقد اتفقوا عَلَى تضعيفه.

458. (1502) (6445)- Hz. Osman İbnu Affân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Osman İbnu Maz'ûn üzerine cenaze namazı kıldırdı. Namazda dört kere tekbir getirdi."[620]

459. 6446. 1503- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ. ثَنَا الْهَجَرِيُّ؛ قَالَ: صَلَّيتُ مَعَ عَبْدُ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى ا'سْلَمِيّ، صَاحِبِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلى جَنَازَةِ ابْنَةٍ لَهُ. فَكَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعاً. فَمَكَثَ بَعْدَ الرَّابِعَةِ شَيْئاً. قَالَ فَسَمِعْتُ الْقَوْمَ يُسَبِّحُونَ بِهِ مِنْ نَاوِحِى الصُّفُوفِ. فَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: أَكُنْتُمْ تُرَوْنَ أَنِّي مُكَبِّرٌ خَمْساً؟ قَالُوا: تَخَوَّفْنَا ذَلِكَ. قَالَ: لَمْ أ أَكُنْ 'فْعَلَ. ولكِنْ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُكَبِّرُ أَرْبَعاً. ثُمَّ يَمْكُثُ سَاعَةً فَيَقُولُ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَقُولُ، ثُمَّ يُسَلِّمُ.فِي الزوائد: فِي إسناده الهجري، وإسمه إِبْرَاهِيمَ بن مسلم الكوفي. ضعفه سفيان بن عيينة و يَحْيَى بن معين والنسائي وعيرهم.

459. (1503) (6446)- El-Hecerî rahimehullah anlatıyor: "Resûlullah'ın sahabisi olan Abdullah İbnu Ebi Evfa ile birlikte, onun bir kızının cenaze namazını kıldım. Abdullah dört kere tekbir getirdi. Dördüncüden sonra (selam vermeyip) biraz durdu. Ben safların muhtelif yerlerinden cemaatin onu uyarmak üzere "sübhanallah" dediklerini işittim. Sonra selam verdi ve dedi ki: "Siz benim beş kere tekbir getireceğimi mi zannediyordunuz?" Cemaat: "Evet bundan korktuk" dediler. Bunun üzerine: "Hayır bunu yapmayacağım. Ancak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm dört kere tekbir getirir, sonra bir müddet durup Allah'ın söylemesini dilediği bir şeyler söyler, sonra da selam verirdi" dedi." [621]

460. 6447. 1506- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحَزَامِيُّ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَلِيّ الرَّافِعِيُّ، عَنْ كَثِيرِ ابْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ خَمْساً.فِي الزوائد: قَالَ الشافعي فِي كثير بن عَبْدُ الله: إنه ركن من أركان الكذب. و قَالَ ابْنِ حبان: روى عن أَبِيه كَذَلِكَ. إ أن الترمذي صحيح له حديث الصلح جائز بين المسلمين وحديث التكبيرات فِي العيد. والراوي عنه إِبْرَاهِيمَ بن عَلَى، ضعيفه البخاري وابن حبان ورماه بعضهم بالكذب.

460. (1506) (6447)- Kesir İbnu Abdillah'ın dedesi, "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın (cenaze namazında) 5 kere tekbir getirdiğini söylemiştir."[622]
Not: Hadisin zaafının şiddetli olduğu belirtilmiştir.[623]

*** ÇOCUK CENAZESİNE NAMAZ**

461. 6448. 1509- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْبَخْتَرِي بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلُّوا عَلى أَطْفَالِكُمْ فإِنَّهُمْ مِنْ أَفْرَاطِكُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده البختري بن عبيد. قَالَ فِيهِ أَبُو نعيم ا'زدي. وَقَالَ يعقوب بن شيبة: مجهول.

461 (1509) (6448)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:

"(Ölen) çocuklarınız için cenaze namazı kılın. Çünkü onlar (cennete girmede sizin öncülerinizdendir."[624]

*** RESÛLULLAH'IN OĞLUNA CENAZE NAMAZI**

462. 6449. 1511- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ شَبِيبٍ الْبَاهِلِيُّ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُثْمَانَ ثَنَا الْحَكَمُ بْنُ عُتَيْبَةَ، عَنْ مَقْسمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ ابْنُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ إِنَّ لَهُ مُرْضِعاً فِي الْجَنَّةِ وَلَوْ عَاشَ لَكَانَ صِدِّيقاً نَبِيّاً وَلَوْ عَاشَ لَعَتَقَتْ اخِوَالَهُ الْقِبْطُ، وَمَا اسْتُرِقَّ قِبْطِيٌّ .

فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ بن عُثْمَانَ أَبُو شيبة قاضي واسط، قَالَ فِيهِ البخاري: سكتوا عنه. وَقَالَ ابْنِ المبارك: ارم به و قَالَ ابْنِ معين: ليس بثقة. وقَالَ النسائي. متروك الحديث.

462. (1511) (6449)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın oğlu İbrahim ölünce, Resûlullah cenaze namazı kıldı ve:
"Onun cennette bir süt annesi olacaktır. Eğer yaşasaydı sıddîk bir nebi olacaktı. Eğer yaşamış olsaydı kıbtî dayıları azad olacaktı ve hiçbir kıbtî köleleştirilmeyecekti" buyurdu."[625]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın oğlu İbrahim'in annesi, Mısırlı cariye Mâriye radıyallahu anhâdır. Mısır'ın yerli halkına Kabd denir. Kıbtî buna nisbettir. İbrahim'in annesi Mısırlı olduğu için Mısırlılar (kıbtîler) dayısı addedilmiştir.
Resûlullah, İbrahim'in cennette sütannesinin olacağını söylemiştir. Bu, İbrahim'in Allah nezdindeki şerefini ifade ettiği gibi, çocukların hayatında, iki yıllık süt devresini süt emerek geçirmelerinin ehemmiyetini, gerekliliğini de ifade eder. Müteakip rivayet bu hususu iyice te'yid eder.
Resûlullah, kendisinden sonra. peygamber gelmeyeceğini bildiği halde "İbrahim yaşasaydı peygamber olurdu" demiş olması, onun her hâlükarda öleceğini bilmesiyle te'vil edilmiştir. Bu ibareden "Peygamberlerin çocukları da peygamber olur" diye bir kaide de çıkarılamaz. Aksi taktirde bütün ademoğullarının peygamber olması gerekirdi. Dahası Hz. Nuh'un bir oğlu mü'min bile olamamıştır.[626]

463. 6450. 1512- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرانَ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ أُمِّهِ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهَا الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ؛ قَالَ: لَمَّا تُوُفِّيَ الْقَاسِمُ ابْنُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ خَدِيجَةُ: يا رَسُولَ للهِ! درَّتْ لُبَيْنَةُ الْقَاسِمِ. فَلَوْ كَانَ اللهُ أبْقَاهُ حَتَّى يَسْتَكْمِلَ رِضَاعَهُ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ إِتْمَامَ رَضَاعِهِ فِي الْجَنَّةِ قَالَتْ: لَوْ أَعْلَمُ ذلِكَ يَا رَسُولَ للهِ! لَهَوَّنَ عَلَيَّ أَمْرَهُ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ شِئْتِ دَعَوْتُ اللهَ تَعالي فَأَسْمَعَكِ صَوْتَهُ قَالَتْ: يَا رَسُولَ للهِ! بَلْ أُصَدِّقُ اللهَ وَرَسُولَهُ .

فِي الزوائد: إسنادهشام بن أَبِي الوليد لم أر من وثقه و من جرحه.قَالَ السندي: فلت لم نقل أنه قَالَ فِي النقريب: إنه متروك. و عَبْدُ اللهِ بن عمران ا'صبهاني ثم الرازي، قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: صالح. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَالُهُ ا''سناد ثقات.

463. (1512) (6450)- Hüseyin İbnu Ali İbnu Ebi Tâlib radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın oğlu Kâsım vefat edince Hz. Hatice radıyallahu anhâ: "Ey Allah'ın Resûlü! Kasım'ın sütü taştı. Keşke Allah ona, süt çağını tamamlayacak kadar ömrünü uzatsaydı" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, bunun üzerine:"O süt devresini cennette tamamlayacak!" buyurdular. Hz. Hatice:"Ey Allah'ın Resûlü! Şayet bunu bilseydim, çocuğun ölümü, nazarımda hafiflerdi" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Dilersen Allah'a dua edeyim de sana onun sesini işittireyim" dedi. Ancak Hz. Hatice: "Hayır! Ey Allah'ın Resûlü! Allah ve Resûlünü tasdik ediyorum" dedi."[627]

*** ŞEHİTLERE CENAZE NAMAZI**

464. 6451. 1513- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مَقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أُتِيَ بِهِمْ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أحُدٍ. فَجَعَلَ يُصَلِّي عَلَى عَشَرَةٍ عَشَرَةٍ. وَحَمْزَةُهُو كَمَا هُوَ يُرْفَعُونَ وَهُوَ كَمَا هُوَ مَوْضُوعٌ.قَالَ السندي: يظهر من الزوائد أن إسناده حسن.

464. (1513) (6451)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Uhud günü, şehidlerin cenazeleri Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına getirildiler. Aleyhissalâtu vesselâm onar onar gruplar halinde namazlarını kıldırdı. Her grup değiştikçe, Hamza yerinde sabit kalıyor (böylece her grupla birlikte ona namaz kılınıyordu)."[628]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Hamza, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın amcalarından biri idi, aynı zamanda süt kardeşiydi. Resûlullah'a ilgi ve yardımı fazla idi. Aleyhissalâtu vesselâm bu sebeple onu çok severdi. Uhud savaşı sırasında Ebu Süfyan'ın hanımı Hind'in teşvikiyle, henüz müşrik olan Vahşî -radıyallahu anhüm ecmain- tarafından öldürülmüştür. Resûlullah, onun feci şekilde öldürüldüğünü görünce, katillerineöfkelenir ve: "Onlara galebe çalınca onlardan yetmiş tanesine de ben müsle yapacağım" der. Ancak, gelen vahiy ikaz eder.
"Ceza verecekseniz uğradığınız muamelenin misliyle ceza verin. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabır sahipleri için daha hayırlıdır. Sabret. Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımıyladır..." (Nahl 126-127). Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ona hususi ilgi göstermesinde belirtilen yakınlıklardan başka Hamza radıyallahu anh'ın cesedine yapılan müslenin de katkısı olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Zira müşrikler, Bedir'deki yenilgilerinin hıncıyla bir tanesi hariç, bütün şehitlere müsle yapmışlardı; gözlerini oymuşlar, burun ve kulaklarını kesmişlerdi. Henüz müşrik olan Hind radıyallahu anhâ, Hz. Hamza'nın karnını yarmış, ciğerini çıkarıp, parça parça ağzında çiğneyip atmıştır. Hz. Hamza'nın ölümü Resûlullah'ı ağlatmıştır. Bir rivayette ölümünü işitince hıçkırarak (sesli olarak) ağladığı, görünce de bayıldığı ifade edilir. Öldüğü zaman 57 yaşındaydı, ellidört ve hatta 59 da denmiştir.
Rivayetler, Hz. Hamza'nın fevkalade cesur ve sadık olduğunu belirtir. Ölmezden önce otuzbir müşrik öldürmüştür. Bir kısım rivayetler Resûlullah'ın onu, Cüheyne yurdunda Sîfu'l-Bahr'a sevk edilen ordunun başına komutan yaptığını ve ilk sancağı bu sırada bağladığını, böylece Hamza radıyallahu anh'ın İslâm'ın ilk bayraktarı olduğunu belirtir.
Hamza radıyallahu anh muhacirlerdendir ve onu Zeyd İbnu Hârise ile kardeşlemiştir. Hz. Enes, Resûlullah'ın her şehit için cenaze namazında dört tekbir okuduğu halde, Hamza'nın namazında yetmiş tekbir okuduğunu belirtir.
Sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere Uhud şehidlerine kılınan her namazda Hz. Hamza'nın cenazesi hazır olmuştur. İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayet, Hz. Hamza'ya Resûlullah'ın kıldığı cenaze namazının sayısının yetmiş ikiye ulaştığı belirtilmiştir.

Hz. Hamza'dan Resûlullah'a senetli olarak şu hadis rivayet edilmiştir: "Şu duaya devam edin: Allahım, senden ism-i azamını ve yüce rızanı şefaatçi kılarak (cennetini) talep ediyorum."
Uhud şehidlerinden bazılarının kabirleri, savaştan kırk yıl kadar sonra bir vesile ile açılınca hepsinin çürümeden taptaze kaldığı görülür. Hatta bu hafriyat sırasında Hz. Hamza radıyallahu anh'ın ayağına kazma değer, oradan kan çıkar. [629]

*** CENAZE NAMAZI KILINMAYAN VAKİTLER**

465. 6452. 1522- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيِّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدُ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صَلُّوا عَلَى مَوْتَاكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَهَارِ.فِي الزوائد: قلت: ابْنِ لهيعة ضعيف. والوليد مدلس.

465. (1522) (6452)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Ölüleriniz üzerine gece ve gündüz (cenaze) namazı kılınız (kılabilirsiniz)" buyurmuştur."[630]

AÇIKLAMA:

Bir kısım âlimlerce, geceleyin cenaze defni, bazı farklı hadisler sebebiyle, caiz görülmemiş ise de asıl olan cevazdır. Bu hadis cevazı ifade etmektedir.[631]

466. 6453. 1525- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ السُّلَمِيُّ. ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا الحَارِثُ بْنُ نَبْهَانَ. ثَنَا عُتْبَةُ بْنُ يَقْظَانَ، عن سَعِيدٍ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ ا'سْقَعِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلُّوا عَلَى كُلِّ مَيْتٍ. وَجَاهِدُوا مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عتبة بن يقظان، وهو ضعيف. والحارث بن نبهان، وجمع عَلَى ضعيفه. سَعِيدِ هو المطلوب، كذَاب.

466. (1525) (6453)- Vâsile İbnu'l-Eska' radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her ölü üzerine namaz kılın, her emîrin komutası altında cihad edin."[632]

*** KABİR ÜZERİNDE NAMAZ**

467. 6454. 1529- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّارَاوَرْدِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ قُنْفِذٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ أبِيهِ؛ أَنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ مَاتَتْ لَمْ يُؤْذَنْ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَأُخْبِرَ بذلِكَ. فَقَالَ: هَلّا آذَنْتُمُونِي بِهَا ثُمَّ قَالَ لِصْحَابِهِ: صُفُّوا عَلَيْهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا . فِي الزوائد: أصل الحديث قد رواه غيره. وَهَذَا الإسناد حسن، لأن يعقوب بن حميد مختلف فِيهِ.

467. (1529) (6454)- Amir İbnu Rebîa radıyallahu anh anlatıyor: "Siyahî bir kadın ölmüştü. Resûlullah'a duyurulmadan defnedildi. Sonra haberdar olunca "Bunu bana niye haber vermediniz?" dedi ve ashabına: "Kadının kabri üzerinde saf tutunuz!" emrederek kadına cenaze namazı kıldırdı."[633]

468. 6455. 1532- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا مُهْرَانُ بْنُ أَبِي عُمَرَ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ ابْنِ مَرْثَدٍ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى مَيِّتٍ بَعْدَ مَادُفِنَ.فِي الزوائد: إسناده حسن. أَبُو سنان، فمن دونه، مختلف فيهم.

468. (1532) (6455)- Büreyde radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir ölü üzerine, gömüldükten sonra namaz kıldı."[634]

469. 6456. 1533- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. حَدَّثَنَا كُرَيْبٍ. حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ شُرَحْبِيلَ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ ابْنِ الْمُغِيرَةِ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: كَانَتْ سَوْدَاءُ تَقُمُّ الْمَسْجِدِ. فَتُوُفِّيَتْ لَيْلًا. فَلَمَّا أصْبَحَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُخْبِرَ بِمَوْتِهَا. فَقَالَ: أَ آذَنْتُمِونِي بِهَا؟ فَخَرَجَ بِأَصْحَابِهِ، فوقَفَ عَلَى قَبْرِهَا، فَكَبَّرَ عَلَيْهَا وَالنَّاسُ مِنْ خِلْفِهِ، وَدَعَالَهَا، ثُمَّ النْصَرَفَ.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة، وهو ضعيف.

469. (1533) (6456)- Ebu Said radıyallahu anh anlatıyor: "Mescidi temizleyen bir siyahî kadın vardı. Bir gece öldü. (Hemen defnedildi). Sabah olunca vefatı Resûlullah'a haber verildi. "Bana niye zamanında duyurmadınız?" deyip kalktı. Ashabıyla (kabristana gitti), kadının kabri üzerinde durup, halk arkasında, tekbir getirip namaz kıldı. Sonra oradan ayrıldı."[635]

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine gelen başka rivayetler, bu siyahî kadının Mescid-i Nebevinin temizliğine bakan kayyum olduğunu tasrih eder.
Hadis, kabir üzerinde namaz kılınır mı, kılınmaz mı münakaşasına sebep olmuştur:
***** Hanefilere göre: Namazı kılınmadan defnedilen ölünün, henüz çürümediğine kanaat getirilirse kabir üzerinde namaz kılınabilir, aksi takdirde kılınamaz.
***** Şâfiîlere göre: Definden önce namazı kılınmamış olanın kabri üzerinde namaz kılınır, Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmeder.
***** Malikîlere göre: Namazı kılınmadan defnedilen cenazenin bozulmadığı kanaati varsa, cenaze kabirden çıkarılır, namazı öyle kılınır. Çürüdüğünden korkulursa cesed tamamen çürümedikçe kabir üzerinde namaz kılınır, bu vacibdir. Daha önce namazı kılınan kimsenin kabri üzerinde namaz kılmak mekruhtur.
***** Bazı alimler: "İlelebet kabir üzerinde namaz kılınabilir, namaz bir duadır ölüye her zaman dua edilebilir" demiştir.* Bazıları da: "Kabir üzerinde hiçbir surette namaz kılınamaz" demiştir. Nehaî bunlardandır.[636]

*** NECAŞİ ÜZERİNE NAMAZ**

470. 6457. 1536- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ حِمْرَانَ ابْنِ أعْيَنَ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ، عَنْ مُجَمِّعِ بْنِ جَارِيَةَ الْأَنْصَارِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إنَّ أَخَاكُمُ النَّجَاشِيَّ قَدْ مَاتَ. فَقُومُوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ. فَصَفَّنَا خَلْفَهُ صَفَّيْنِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورِجَالُهُ ثقات.

470. (1536) (6457)- Mücemmi' İbnu Câriye el-Ensâri radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) buyurdular ki: "Kardeşiniz Necaşi ölmüştür, kalkın üzerine cenaze namazı kılın!" Biz de kalktık, Aleyhissalâtu vesselâmın arkasında iki saf yaptık (namazını kıldık)."[637]

471. 6458. 1538- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو السَّكَنِ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى عَلَى النَّجَاشِيِّ، فَكَبَّرَ أَرْبَعاً.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورِجَالُهُ ثقات.

471. (1538) (6458)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Necâşî üzerine (gıyabında cenaze) namazı kıldı ve dört kere tekbir aldı." [638]

*** CENAZEYE KATILANIN SEVABI**

472. 6459. 1541- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ حَجَّاجِ بْنُ أرْطَاةَ، عَنْ عَدِيُّ بْنُ ثَابِتٍ، عَنْ زِرِّ حُبَيْشٍ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فَلَهُ قِيرَاطٌ. وَمَنْ شَهِدَهَا حَتَّى تُدْفَنَ فَلَهُ قِيرَاطَانِ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! الْقِيرَاطُ أَعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ هذَا.فِي الزوائد: فِي إسناده حجاج بن أرطاة، وهو مدلس. فالإسناد ضعيف.

472. (1541) (6459)- Ubey İbnu Ka'b radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim bir cenaze üzerine namaz kılarsa ona bir kîratlık sevab vardır, kim de defnedilinceye kadar cenazeye iştirak ederse ona iki kîratlık sevab vardır. Muhammed'in nefsi elinde olan Zât-ı Zül-celâl'e yemin olsun. Kîrat, şu gördüğünüz Uhud dağından daha büyüktür."[639]

AÇIKLAMA:

Cenaze teşyii ve cenaze namazına iştirak, dinimizin teşvik ettiği hususlardandır. Hele bu, komşunun cenazesi ise, hadislerde komşunun komşuya haklarından biri olarak ifade edilmiştir. Cenaze namazının farz-ı kifâye olduğu düşünülecek olursa, bazı durumlarda bu, sadece faziletli bir amel değil, müslüman olmanın gereği bir farizadır.
Bu mühim vazifeye dinimiz teşvik sadedinde büyük sevap vaadetmektedir: Cenazeye iştirak Uhud dağından daha büyük bir kîratlık sevap. Sadedinde olduğumuz hadis, defin işi bitinceye kadar iştirakini devam ettirene iki kîratlık sevap vaadetmektedir. Böylece, alimlerin açıkladığı üzere, namaz ve defin işini tamamlayıncaya kadar iştirak edene üç kîratlık sevap vaadedilmiş olmaktadır.
Şunu da belirtelim ki, kîrat maddi bir birim olarak dirhemin onikide birine tekabül eden bir ağırlık ölçüsüdür. Hz. Peygamber, kîratın bu maddî ehemmiyetsizliğine takılıp kalınmaması için, buna tekabül eden mânevî büyüklüğü zikretmiş, Uhud dağı azametinde olduğunu belirtmeye ehemmiyet vermiştir.[640]

*** CENAZE GEÇERKEN AYAĞA KALKMAK**

473. 6460. 1543- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ، قَا: ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مُرَّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِجَنَازَةٍ. فَقَامَ، وَقَالَ: قُومُوا. فإِنَّ لِلْمَوْتِ فَزَعاً.فِي الزوائد: إسناده صحيح، وَرِجَالُهُ ثقات.

473. (1543) (6460)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanından bir cenaze geçirilmişti, derhal ayağa kalktı ve: "Ayağa kalkın, zira ölümde korku ve dehşet vardır" buyurdu."[641]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, müslim veya kâfir kime ait olursa olsun, cenaze görülünce ayağa kalkmayı teşrî etmiştir. Bu hadis, izhar edilen tâzimin cenazenin hürmeti sebebiyle değil, ölüm hadisesinin dehşetine tazim için olduğunu belirtmektedir. Yani ebediyete olan yolculuk hadisesi, kimin başına gelmiş olursa olsun, müslüman kişi bundan ibret almalı, düşünüp tefekkürde bulunmalıdır. Ayağa kalkmak, bu hâletin ifadesidir. Geçen cenazeden umursamayıp oturan, eski haline devam eden bu ibreti yaşayamaz.[642]

474. 6461. 1545- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَعُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ. قَاَ: ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسىَ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ رَافِعٍ، عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ ابِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اتَّبَعَ جَنَازَةً، لَمْ يَقْعُدْ حَتَّى تُوضَعَ فِي اللَّحْدِ. فَعَرَضَ لَهُ حَبْرٌ فَقَالَ: هكذَا نَصْنَعُ يَا مُحَمَّدُ! فَجَلَسَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: خَالِفُوهُمْ.قَالَ السندي: قبل إسناده ضعيف.

474. (1545) (6461)- Ubade İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir cenazeyi teşyi edince, cenaze lahde (mezardaki hususi oyuğa) konuncaya kadar oturmazdı. (Bir defasında), bir yahudi âlimi gelerek: "Ey Muhammed! (Bu sünnetin çok güzel.) Biz de böyle yapıyoruz!" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hemen oturarak, cemaate emretti:
"(Oturun ve) yahudilere muhalefet edin!"[643]

AÇIKLAMA:

Dinimizde asıl olan, cenaze lahde konuncaya kadar oturmamaktır. Hadisle ilgili açıklama daha önce geçti. [644]

*** CENAZENİN KABRE SOKULMASI**

475. 6462. 1551- حَدَّثَنَا عَبْدُ لْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدِ الرَّقَاشِيُّ. ثَنَا عَبْدُ لْعَزِيزِ بْنُ الْخَطَّابِ.ثَنَا مِنْدَلُ ابْنِ عَلِيّ. أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنُ الْحُصَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ؛ قَالَ: سَلَّ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَعْداً وَرَشَّ عَلَى قَبْرِهِ مَاءً.فِي الزوائد: فِي إسناده مندل بن عَلي ضعيف. و مُحَمَّد بن عبيد الله متفق عَلَى ضعفه.

475. (1551) (6462)- Ebu Râfi' radıyallahu anh anlatıyor: "(Vefat etmiş bulunan Sa'd radıyallahu anh'ın cesedi kabre indirileceği zaman) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Sa'd'ın cesedini tabutun üzerinden usulca çekti, (kabre yerleştirip defnettikten sonra) kabrin üzerine su çiledi."[645]

476. 6463. 1552- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا الْمُحَارِبُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُخِذَ مِنْ قِبَلِ الْقِبْلَةِ، وَاسْتُقْبِلَ اسَتِقْبَاَ، وَاسْتُلَّ اسْتِ۞.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية العرفي، وضعفه ا‘‘مام أحمد.

476. (1552) (6463)- Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (kabre indirilip defnedileceği zaman) kıble istikametinden tutularak karşılandı ve tabutun üzerinden yavaşça çekilip çıkarıldı."[646]

AÇIKLAMA:

Daha önce de izah edildiği üzere, tabut üzerinde getirilen cenaze, kabrin ayak tarafına, kabrin hizasına konur, sonra tabutun üzerinden alınarak, önce baş kısmı sonra da ayak tarafı kabre dahil edilir. Duruma göre, önce ayak tarafından kabre alındığı da olur. Sonra kabrin kıble cihetindeki lahid denen hususi oyuğa konur. Cenaze ile kabrin arası, tahtalarla veya hususi örgü ile hücre teşkil edecek şekilde ayrıldıktan sonra toprak doldurulur.
Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın defnedilme şekli ile ilgili farklı yorumları burada kaydetmeyi gerekli görmüyoruz.[647]

477. 6464. 1553- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حَمَّارُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْكَلْبِيُّ. ثَنَا إِدْرُيسُ ا‘وْدِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ؛ قَالَ: حَضَرْتُ ابْنَ عُمَرَ فِي جَنَازَةٍ. فَلَمَّا وَضَعَهَا فِي اللَّحْدِ؛

قَالَ: بِسْمِ اللهِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ وَ عَلى مَلَّةِ رَسُولِ للهِ فَلَمَّا أُخِذَ فِي تَسْوِيَةِ اللَّبِنِ عَلَى اللَّحْدِ اللَّهُمَّ! أجِرهَا مِنَ الشَّيْطَانِ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. اللَّهُمَّ! جَافِ ا'رْضَ عَنْ جَنْبَيْهَا، وَصَعِّدْ رُوحَهَا، وَلَقِّهَا مِنْكَ رِضْوَاناً. قُلْتُ: يَا ابْنَ عُمَرَ! أَشَيْءٌ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أم قلته برأيك؟ قَالَ: إني إذًا لقادر عَلَى القول. بل شيء سَمِعْتُه من رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.في الزوائد: فِي إسناده حماد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ، وهو متفق عَلَى تضعيفه.

477. (1553) (6464)- Said İbnu'l-Müseyyeb rahimehullah anlatıyor: "Ben, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ ile birlikte bir cenazede beraber bulundum. Cenazeyi lahde koyunca: "Bismillahi ve fî sebîlillahi, ve ala Milleti Resûlillahi" dedi. Sonra lahidin önüne kerpiç dizilmeye başlanınca: "Allahümme ecirhâ mineş şeytâni ve min azabi'l-kabri, Allahümme câfi'l-arda an cenbeyha ve sa'id ruhaha ve lakkıhâ minke rıdvânen, (Ey Allahım bu cenazeyi şeytanın şerrinden ve kabir azabından koru. Ey Allahım! Yeri onun yanlarından uzak tut! Ruhunu yükselt, onu katından rızaya erdir!" dedi. Ben: "Ey İbnu Ömer! Bu duayı Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan mı işittin, kendi fikrinle mi söylüyorsun?" dedim. "Bunu ben kendimden söylesem, ben söz söylemeye muktedirim demektir. Hayır! Ben onu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittim" cevabını verdi."[648]

*** LAHİD MÜSTEHABDIR**

478. 6465. 1555 –حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى السُّدِّيُّ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ أَبِي الْيَقْظَانِ، عَنْ زَاذَانَ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْبَجَلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّحْدُ لَنَا، وَالشَّقُّ لِغَيْرِنَا.في الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم عَلَى تضعيف أَبِي اليقظان، واسمه عُثْمَانَ بن عمير. والحديث من رواية ابْنِ عَبَّاسٍ فِي السنن ا'ربعة. ومن رواية سَعِيدِ بن أَبِي وقاص فِي مسلم وغيره.

478. (1555) (6465)- Cerir İbnu Abdillah el-Beceli radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Lahd (usulüyle defin) bize aittir. Şakk (usulüyle defin) başkalarına aittir."[649]

*** ŞAKK**

479. 6466. 1557 –حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ غَيْ◌ِ◌َنَ. ثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ. ثَنَا مُبَارَكُ بْنُ فُضَالَةَ. حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا تُوَفِّي النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَلْحَدُ وَآخَرُ يَضْرَحُ. فَقَالُوا: تَسْتَخِيرُ رَبَّنَا وَنَبْعَثُ إِلَيْهِمَا. فَأَيُّهُمَا سُبِقَ تَرَكْنَاهُ. فَأُرْسِلَ إِلَيْهِمَا. فَسَبَقَ صَاحِبُ اللَّحْدِ. فَلَحَدُوا لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.في الزوائد: فِي إسناده مرابك بن فضة،، وثفه الجمهور. وصرح بالتحديث، فزال تهمة تدليسه. وباقي رجال ا''مناد ثقات. فا'' سناد صحيح.

479. (1557) (6466)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm öldüğü zaman Medine'de bir adam vardı. Lahid kazardı, bir başkası da Şakk kazardı. Ashab: "Rabbimizden hayırlısına dileyerek ikisine de haber gönderelim, hangisi sonra gelirse onu terk eder (önce gelenin usulünce Resûlullah'ı defneder)iz" dediler, ikisine de haber saldılar. Lahid kazan önce geldi. Bunun üzerine ashab, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm için lahid kazdılar (ve onun usulünce defnettiler).[650]

480. 6467. 1558 –حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبَّةَ بْنِ عُبَيْدَةَ بْنِ زَيْدٍ. ثَنَا عُبَيْدُ بْنُ طُفَيْلٍ الْمُقْرِئُ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ الْقُرَشِيُّ. ثَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: لَمَّا مَاتَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَلَفُوا فِي اللَّحْدِ وَالشَّقِّ. حَتَّى تَكَلَّمُوا فِي ذلِكَ. وَارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمْ. فَقَالَ عُمَرُ: تَصْخَبُوا عِنْدَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيّاً وَ◌َ مَيِّتاً. أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا. فَأَرْسِلُوا إِلَى الشَّقَّاقِ وَالْحِدِ جَمِيعاً. فَجَاء الْحِدُ، فَلَحَدَ لِرَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ دُفِنَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.في الزوائد: هَذَا إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات.

480. (1558) (6467)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vefat ettiği zaman, (ashab, Aleyhissalâtu vesselâm'ın lahd veya şakk usulünden hangisiyle defnedileceği hususunda) ihtilaf ettiler. Hatta bu hususta (aralarında) konuştular, sesleri yükseldi. Bunun üzerine Hz. Ömer radıyallahu anh: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında ne sağ iken ne de ölmüş ikenbağırmayın! -veya buna benzer bir söz- söyledi. Sözlerine devamla: "Şakk usûlüyle kazan kimseye de, lahid usulüyle kazan kimseye de adam gönderin" dedi

Bunun üzerine lahid yapan erken geldi. Aleyhissalâtu vesselâm için bir lahid kazdı Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm oraya defnedildi."[651]

AÇIKLAMA:

Lahid usulü şöyledir: Kabir kazıldıktan sonra kıble cihetinde, ölünün sığacağı kadar hususi bir oyuk açılarak cesed buraya, ölünün yüzü kıbleye gelecek şekilde başı, batı istikametinde olarak sağ yanı üzerine yerleştirilir ve arkası kerpiçle örülür veya tahta ile kapatılır, geri taraf toprakla doldurulur. Cesedin konduğu hücreyi toprak dolmaması için araya ot vs. konur.

Şakk usulünde ise, genişçe kazılan mezarın kıble tarafına 30-40 cm yüksekliğin de ince bir duvar örülür. Cesedin konabileceği bir aralık bırakılarak ikinci bir duvar daha örülür. Cesed bu iki duvar arasına yine yüzü kıbleye gelecek şekilde yerleştirilir. İki duvardan teşekkül eden hücrenin üzeri, cenaze konduktan sonra tahta kerpiç gibi şeylerle örtülür, hücreye toprak dolmaması için araya ot vs. konduktan sonra mezarın geri kalan kısmı toprakla doldurulur. Şakk usulünde de ceset hücreye başı batı istikametinde, yüzü kıbleye dönük olarak sağ yanı üzerine konur.

Lahid ve şakk her iki usulde de, cesedin aynı tarzda konması esastır. İki usul de caizdir, ancak lahidin efdal olduğu anlaşılmaktadır. Zira Aleyhissalâtu vesselâm bu usulle defnedilmiştir. Ancak, çok kumlu ve gevşek yerlerde lahid elde etmek zorluk arz edebilir, bu durumda şakk usulüyle defin yapılır.[652]

*** KABRİN KAZILMASI**

481. 6468. 1559– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ. حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ الْأَدْرَعِ السُّلَمِيِّ؛ قَالَ: جِئْتُ لَيْلَةً أَحْرُسُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فإِذَا رَّجُلٌ قِرَاءَتُهُ عَالِيَةٌ. فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! هَذَا مُرَاءٍ. قَالَ فَمَاتَ بِالْمَدِينَةِ. فَفَرَغُوا مِنْ جِهَازِهِ. فَحَمَلُوا نَعْشَهُ. فَقَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ارْفُقُوا بِهِ، رَفَقَ اللهُ بِهِ. إِنَّهُ كَانَ يُحِبَّ اللهَ وَرَسُولَهُ. قَالَ وَحَفَرَ حُفْرَتَهُ فقَالَ: أَوْسِعُوا لَهُ. أَوْسَعَ اللهُ عَلَيْهِ فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: يَا رَسُولَ للهِ! لَقَدْ حَزِنْتَ عَلَيْهِ. فَقَالَ أَجَلْ. إِنَّهُ كَانَ يُحِبُّ اللهَ وَ رَسُولَهُ .

فِي الزوائد: ليس ادرع السلمي فِي الكتب الستة سوى هَذَا الحديث. وفِي إسناده مُوسَى بن عبيدة قيل: منكر الحديث أو ضعيف. وقيل: ثقة، وليس بحجة.

481. (1559) (6468)- el-Edra'u's-Sülemi radıyallahu anh anlatıyor: "Bir gece Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı korumak üzere nöbet tuttum. Derken yüksek sesle Kur'ân okuyan bir adam peydah oldu. Az sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm dışarı çıktı. "Ey Allah'ın Resûlü dedim, bu adam riyâkârdır."

Ravî Edra' devamla der ki: "Bu adam bir müddet sonra Medine de öldü. (Defin için hazırlık yapıldı ve) tekfin işlemi bitirildi. Ashab tabutunu taşıdı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ona rıfkla muamele edin, Allah ona rıfkla muamele etti. Zira o, Allah ve Resûlünü severdi" buyurdular. Resûlullah onun kabrini kazdırdı ve "Kabrini geniş tutun, Allah ona geniş davrandı" buyurdular.

Ashabından biri: "Ey Allah'ın Resûlü! Siz buna üzüldünüz" demişti, Aleyhissalâtu vesselâm: "Doğru üzüldüm! Çünkü o, Allah ve Resûlünü seviyordu" buyurdular."[653]

*** KABİR TAŞI**

482. 6469. 1561– حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ أَبُو هُرَيْرَةَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ ابْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ نُبَيْطٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْلَمَ قَبْرَ عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ بِصَخْرَةٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. وله شاهد من حديث المطلب بن أَبِي وداعة، رواه أَبُو دَاوُد.

482. (1561) (6469)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Osman İbnu Maz'ûn'un kabrini bir taşla işaretledi."[654]

*** KABİR ÜZERİNE BİNA YASAĞI**

483. 6470. 1563- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنِ ابْنِ جَرَيْجٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ ابْنِ مُوسَى عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُكْتَبَ عَلَى الْقَبْرِ شَيْءٌ.قَالَ السندي: قَالَ الحاكم بعد تخريج هَذَا الحديث فِي المستدرك: ا''سناد صحيح. وليس العمل عَلَيْهِ. فإن أئمة المسلمين من الشرق إِلَى الغرب يكتبون عَلَى قبورهم. وهو شئ أخذه الخلف عن السلف. وتعقبه الذهبي فِي مختصره: بأنه محدث، ولم يبلغهم النهي.

483. (1563) (6470)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kabrin üzerine herhangi bir şey yazılmasını yasakladı."[655]

484. 6471. 1564- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدُ اللهِ الرَّقَاشِيُّ. ثَنَا وَهْبٌ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُخَيْمِرَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ يُبْنَى عَلَى الْقَبْرِ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ إسناده صحيح، وَرِجَالُهُ ثقات.

484. (1564) (6471)- Ebu Sa'id radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kabir üzerine bina yapılmasını yasakladı."[656]

AÇIKLAMA:

Kabirle ilgili bahiste de açıkladığımız üzere kabirlerin yerden yükseltilmesi, üzerinde bina yapılması bir kısım hadislerde yasaklanmıştır. Buna rağmen kabirlerin belirlenmesi için taş koymak gibi bazı tedbirlere yer verilmesi de hadislerde gelmiştir. Alimler umumiyetle, kabir üzerine ölünün adını, ölüm tarihini yazmanın da caiz olmadığını söylemiştir. Hanefi alimleri, kabrin tanınması için, üzerine medfunun isminin ve hatta uygun bazı şeylerin yazılmasını tecviz etmişlerdir. Tecviz edenler, az yukarıda, Osman İbnu Maz'un'la ilgili rivayete dayanırlar, nehiyle ilgili rivayeti "ihtiyaç olma hali"yle tevil ederler.[657]

*** KABİR ÜZERİNDE YÜRÜNMEZ**

485. 6472. 1567- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثَنَا الْمُحَارِبِي، عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدُ اللهِ الْيَزَنِيّ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: 'نْ أَمْشِيَ عَلَى جَمْرَةٍ أَوْ سَيْفٍ، أَوْ أَخْصِفَ نَعْلِي بِرِجْلِي أَحَبُّ إِلَيّ مِنْ أَنْ أَمْشِيَ عَلَى قَبْرِ مُسْلِمٍ. وَمَا أُبَالِي أَوَسَطَ الْقُبِورِ قَضَيْتُ حَاجَتِي أَوْ وَسَطَ السُّوقِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. 'ن مُحَمَّد بن إِسْمَاعِيلَ شيخ ابْنِ ماجة، وثقه أَبُو حاتم والنسائي وابْنِ حبان. وباقي رجال ا''سناد عَلَى شرط الشيخين.

485. (1567) (6472)- Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir ateş koru veya bir kılıç üzerinde yürümek veya ayakkabımı ayağımla dikmek, bana bir müslümanın kabri üzerinde yürümekten daha sevimlidir. Ha kabirler arasında abdestimi bozmuşum, ha çarşı ortasında. (Nazarımda ikisi de birdir)."[658]

*** KABİR ZİYARETİ**

486. 6473. 1570- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا رَوْحٌ. ثَنَا بِسْطَامِ بْنُ مُسْلِمٍ. قَالَ. سَمِعْتُ أَبَا التَّيَّاحِ. قَالَ: سَمِعْتُ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ.فِي الزوائد: رِجَالُ إسناده ثقات. 'ن بسطام بن مسلم، وثقه ابْنِ معيه وأبو زرعة وأبو دَاوُد غيرهم. وباقي رِجَالُهُ عَلَى شرط مسلم.

486. (1570) (6473)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kabir ziyaretine ruhsat tanıdı."[659]

487. 6474. 1571- حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الأَعْلَي. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ أَيُّوبَ ابْنِ هَانِئٍ عَنْ مَسْرُوقِ بْنِ الأَجْدَعِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: »كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، فَزُورُوهَا. فَإِنَّهَا تُزَهِّدُ فِي الدُّنْيَا، وَتُذَكِّرُ الآخِرَةَ«.فِي الزوائد: فِي إسناده حسن. وأيوب بن هانئ، قَالَ اِبْنِ معين: ضعيف. و قَالَ اِبْنِ حاتم: صالح. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات.

487. (1571) (6474)- İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben size kabir ziyaretini yasaklamıştım, şimdi onları ziyaret edin. Çünkü bu, dünya bağını kırar, ahireti hatırlatır."[660]

488. 6475. 1573- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ ابْنِ سَعِيدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنَّ أَبِي كَانَ يَصِلُ الرَّحِمَ، وَ كَانَ وَ كَانَ. فَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: فِي النَّارِ قَالَ فَكَأَنَّهُ وَجَدَ مِنْ ذلِكَ. فَقَالَ: يا رَسُولَ للهِ! فَأَيْنَ أَبُوكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حَيْثُمَا مَرَرْتَ بِقَبْرِ مُشْرِكٍ، فَبَشِّرْهُ بِالنَّارِ. قَالَ فَأَسْلَمَ الأَعْرَابِيُّ بَعْدُ. وَ قَالَ : لَقَدْ كَلَّفَنِي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَباً. مَا مَرَرْتُ بِقَبْرِ كَافِرٍ إِلاَّ بَشَّرْتُهُ بِالنَّارِ.فِي الزوائد: إسناد هَذَا الحديث صحيح.

488. (1573) (6475)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir bedevi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, babam sıla-i rahim yapardı... daha neler neler yapardı. O şimdi nerede?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Cehennemde" diye cevap verdi. Bedevi bu cevaba öfkelenmiş gibiydi, sormaya devam ederek: "Pekâlâ babanız nerede?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen nerede bir müşrik kabrine uğrarsan onu cehennemle müjdele!" buyurdular. Bilâhare bu bedevî müslüman oldu ve dedi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana cidden yorucu bir vazife yükledi, uğradığım her kâfir kabrine mutlaka ateşi müjdeledim."[661]
NOT: Resûlullah'ın ebeveyninin durumları daha önce açıklandı. [662]

* KABİR ZİYARETİ VE KADIN

489. 6476. 1574- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو بَشْرٍ. قَاَ: ثَنَا قَبِيصَةُ. ح و حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنا عُبَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ح وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ. ثَنَا الْفِرْيَابِيُّ وَقَبِيصَةُ كُلُّهُمْ عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ بَهْمَانَ، عَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنِ حَسَّانَ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زُوَّارَاتِ الْقُبُورِ.فِي الزوائد: إسناد حديث حسان بن ثابت صحيح، ورِجَالُهُ ثقات.

489. (1574) (6476)- Hassân İbnu Sâbit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kabirleri ziyaret eden kadınlara lânet etti."[663]

AÇIKLAMA:

Ulemâ umumiyetle kadınların kabir ziyaretini hoş karşılamamış, mekruh addetmiştir. Ancak Hanefî ûlemâ çoğunluk itibariyle kadınların kabir ziyaretine caiz demişlerdir. Mâlikilerden bir kavl ve Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayeti de bu merkezdedir. Bunlar yasaklayıcı rivayetlerin, ruhsatın verilmesinden önceki devre ait olduğunu ileri sürerler. Ayrıca yasağın, tesettüre, ziyaret âdâbına uymayan kadınlarla ilgili olduğunu söylerler. [664]

* KADINLAR CENAZEYİ TEŞYİ ETMEZ

490. 6477. 1578- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُسَفَّى ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَلْمَانَ، عَنْ دِينَارٍ أَبِي عُمَرَ، عَنِ ابْنِ الْحَنَفِيَّةِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا نِسْوَةٌ جُلُوسٌ. فَقَالَ: مَا يُجْلِسُكُنَّ؟ قُلْنَ: نَنْتَظِرُ الْجَنَازَةَ. قَالَ: هَلْ

تُغْسِلْنَ؟ قُلْنَ: . قَالَ هَلْ تَحْمِلْنَ؟ قُلْنَ: . قَالَ: هَلْ تُدْلِينَ فِيمَنْ يُدْلِي؟ قُلْنَ: . قَالَ: فَارْجِعْنَ مَأْزُورَاتٍ، غَيْرَ مَأْجُرَاتٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده دينار بن عمر أَبُو عمر وهو، وإن وثقه وكيع وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات، فقد قَالَ أَبُو حاتم: ليس بالمشهور. و قَالَ ا'زدي: متروك، و قَالَ الحليلي فِي ا''رشاد: كذاب. وإِسْمَاعِيلَ به سليمان، قَالَ فِي أبو حاتم: صالح. لكن ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات و قَالَ: يخطئ وباقي رِجَالُهُ ثقات.

490. (1578) (6477)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (dışarı) çıkmıştı. Oturan bir grup kadın gördü. Onlara: "Ne sebeple oturuyorsunuz?" diye sordu. "Bir cenaze bekliyoruz" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Siz mi yıkayacaksınız?" buyurdular. Onlar: "Hayır!" dediler. "Siz mi taşıyacaksınız?" buyurdular. Kadınlar yine: "Hayır!" dediler. "Kabre indirenlerle siz mi cenazeyi indireceksiniz?" dedi. Kadınlar yine: "Hayır!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse günah işlemiş olarak ve sevapsız olarak geri dönün!" emrettiler."[665]

*** YAS YASAĞI**

491. 6478. 1579. –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدُ اللهِ مَوْلَى الصَّهْبَاءِ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَ۞ يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ. قَالَ: النَّوْحُ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن عَبْدُ الله وهو مختلف فِيهِ.

491. (1579) (6478)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (Mümtehine suresinin 12. Ayetinde geçen "... Ma'rûf (güzel) olan hiçbir hususta sana asi olmamaları [üzerine sana biatta bulunacakları zaman sen de onlarla biatta bulun...]" ibaresini "nevh" (yani ölü üzerine bağıra çağıra ağlamak) olarak açıkladı." [666]

492. 6479. 1580. –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَينَارٍ. ثَنَا جَرِيرٌ، مُوْلَي مُعَاوِيَةَ؛ قَالَ: حَطَبَ مُعَاوِيَةُ بِحِمْصَ، فَذَكَرَ فِي خُطْبَتِهِ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَىَ عَنِ النُّوْحِ.فِي الزوائد: فِي إسناده جرير، ويقال أَبُو جرير: لم أرجره و من وثقه. و عَبْدُ الله بن دينار، وهو الحمصي. و قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: ليس بالقوي. و قَالَ ابْنِ معين؟ ضعيف. و قَالَ أَبُو عَلَى الحافظ: وهو عندي ثقة وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات.

492. (1580) (6479)- Cerîr Mevla Muâviye anlatıyor: "Hz. Muâviye radıyallahu anh Humus'ta halka hutbe verdi ve hutbesinde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yas tutmayı (=nevh) yasakladığını da hatırlattı."[667]

493. 6480. 1581. –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلَ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ دِينَارٍ. ثَنَا جَرِيرٌ، مَوْلَى مُعَاوِيَةَ؛ قَالَ: خَطَبَ مُعَاوِيَةُ بِحِمْصَ: فَذَكَرَ فِي خُطْبَتِهِ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ النُّوحِ.فِي الزوائد: فِي إسناده جرير، ويقال أَبُو جرير: لم أرجره و من ثته. و عَبْدُ الله بن دينار، وهو الحمصي. و قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: ليس بالعوي: و قَالَ ابْنِ معين: صعيف. و قَالَ أَبُو عَلَى الحافظ: وهو عندي ثقة. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات.

493. (1581) (6480)- Ebu Mâlik el-Eş'arî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yas tutmak cahiliye işlerinden biridir. Yas tutan kadın, tevbe etmeden ölürse, Allah Teâla hazretleri, ona katrandan bir elbise, cehennem alevinden de bir gömlek biçer."[668]

494. 6481. 1582. –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ رَاشِدٍ الْيَمَامِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النِّيَاحَةُ عَلَى الْمَيِّتِ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِّيةِ. فَإِنَّ النَّائِحَةَ إِنْ لَمْ تَتُبْ قَبْلَ أَنْ تَمُوتَ. فَإِنَّهَا تُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهَا سَرَابِيلُ مِنْ قَطِرَانٍ. ثُمَّ يُعْلَى عَلَيْهَا بِدِرْعٍ مِنْ لَهَبِ النَّارِ . فِي الزوائد: فِي إسناده عمر بن راشد، قَالَ فِيهِ

ا‘‘مام أحمد: حديثه ضعيف ليس بمستقيم. و قَالَ ابْنِ معين: ضعيف. و قَالَ البخاري: حديث عن يَحْيَى بن أَبِي كثير مضطرب، ليس بالقائم. و قَالَ ابْنِ حبان: يضع الحديث، يحل ذكره إ عَلَى سبيل القدح فِيهِ. و قَالَ الدار قطني فِي العلل: متروك.

494. (1582) (6481)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yas tutma cahiliye işlerinden biridir. Zira yas tutan kadın, ölmezden önce tevbe etmezse, Kıyamet günü, üzerinde katrandan bir gömlek ve onun üstünde de cehennem aleminden bir gömlek giydirilmiş olarak diriltilir."[669]

495. 6482. 1583- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا عُبَيْدِ اللهِ. أَنْبَأَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي يَحْيَى عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُتْبَعَ جِنَازَةٌ مُعَاهَا رَانَّةٌ. فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو يَحْيَى القتّات الكوفي زاذان، وقيل: دينار. قَالَ ا‘‘مام أحمد: روى عنه إسرائيل أحاديث كثيرة، مناكير جدا. و قَالَ ابْنِ معين: فِي حديثه ضعف. و قَالَ يعقوب بن سفيان والبزار: بأس به.

495. (1583) (6482)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beraberinde yüksek sesle ağlayan bir kadın bulunan cenazeyi takip etmeyi yasakladı."[670]

*** DÖVÜNEREK ÜST-BAŞ YIRTARAK MATEM YASAĞI**

496. 6483. 1585- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَابِرٍ الْمُحَارِبِيُّ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ كَرَامَةَ. قَا: ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ مَكْحُولٍ وَالْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ لْخَامِشَةَ وَجَيْبَهَا، وَالشَّاقَّةَ جَيْبَهَا، وَالدَّاعِيَةَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. ‘ن مُحَمَّد بن جَابِرٍ، شيخ ابْنِ ماجة، وثقه مُحَمَّد بن عَبْدُ الله الحضرمي، ومسلمة والذهبِيّ فِي الكاشف. وباقي رجال ا‘‘سناد ثقات عَلَى شرط مسلم.

496. (1585) (6483)- Ebu Ümame radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yüzünü cırmalayıp yolan kadına, cebini, yakasını yırtan kadına, mahvoldum, helak oldum diyerek dövünen kadına lanet etti." [671]

*** ÖLÜ ÜZERİNE AĞLAMAK**

497. 6484. 1589- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، عَنِ ابْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ؛ قَالَتْ: لَمَّا تُوُفِّيَ ابْنُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِبْرَاهِيمُ بَكَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَقَالَ لَهُ الْمُعَزِّى: إِمَّا أَبُو بَكْرٍ وَإِمَّا عُمَرُ. أَنْتَ أَحَقُّ مَنْ عَظَّمَ اللهَ حَقَّهُ، قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ وَ نَقُولُ مَايُسْخِطُ الرَّبَّ. لَوْ أَنَّهُ خِرَ تَابِعٌ لِ‘وَّلِ لَوَجَدْنَا عَلَيْكَ يا إِبْرَاهِيمُ أَفْضَلَ مِمَّا وَجَدْنَا. وَأَنَّا بِكَ لَمَحْزُوْنونَ.فِي الزوائد: إسناده Œوَعْدٌ صَادِقٌ وَمَوْعُودُ جَامِعٌ، وَأَنَّ ا حسن. رواه البخاري ومسلم وأَبُو دَاوُد، من حديث أنس.

497. (1589) (6484)- Esma Bintu Yezid radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın oğlu İbrahim öldüğü zaman Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ağladı. Ona taziyede bulunan kimse -ki bu, ya Ebu Bekr ya da Ömer radıyallahu anhüma idi- "(Ey Allah'ın Resûlü!) Allah'ın hakkını tazim etmeye en çok hak sahibi olan kimse sen (değil mi)sin!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah: "Göz ağlar, kalp üzülür. Biz Rabbimizin razı olmayacağı söz söylemeyiz" (dedi. Sözünü, İbrahim'e hitaben şöyle tamamladı:) "Eğer ölüm doğru bir vaad ve herkese şamil umumî bir haber olmasaydı ve arkada kalan, önden gidene hiç kavuşmayacak olsaydı ey İbrahim, biz şu anda duyduğumuzdan çok daha büyük bir üzüntü çekecektik. Biz gerçekten senin için çok hüzünlüyüz."[672]

498. 6485. 1590- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرِوِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدُ اللهِ بْنِ جَحْشٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ؛ أَنَّهُ قِيلَ لَهَا: قُتِلَ أُخِوكِ. فَقَالَتْ: رَحِمَهُ للهِ، وَإِنَّا للهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. قَالَ: قُتِلَ زَوْجُكِ.

قَالَتْ. وَاحُزْنَاهُ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنَّ لِلزَّوْجِ مِنَ الْمَرْأَةِ لَشُعْبَةً، مَا هِيَ لِشَيْءٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن عمر العمري وهو ضعيف.

498. (1590) (6485)- Hamna Bintu Cahş radıyallahu anhâ'dan anlatıldığına göre: "Kendisine: "Kardeşin öldürüldü" denmişti, "Allah ona rahmet etsin, innâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn (Allah'tan geldik, Allah'a dönücüleriz)" dedi. Arkadan "Kocan öldürüldü" dendi, bu sefer "Vah kaderim!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Kadının kocasına karşı öyle bir sevgisi vardır ki, bu, bir başka şeyi için olmaz" buyurdular."[673]

499. 6486. 1591 –حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أنْبَأنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِنِسَاءِ عَبْدِ ا'شْهَلِ يَبْكِينَ هَلْكَاهُنَّ يَوْمَ أحُدٍ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لكِنَّ حَمْزَةَ بُوَاكِيَ لَهُ فَجَاءِ نِسَاءُ ا'نْصَارِ يَبْكِينَ حَمْزَةَ. فَاسْتَيْقَظَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: ويْحُهُنَّ! مَا انْقَلَبْنَ بَعْدُ؟ مُرُوهُنَّ فَلْيَنْقَلِبْنَ، وَ؟ يَبْكِينَ عَلَى هَالِكٍ. بَعْدَ الْيَوْمِ.قَالَ السندي: وضع حاحب الزوائد يقتضي أن الحديث من الزوائد، لكن ما تعرض ''سناده.

499. (1591) (6486)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Uhud'da şehit olanlar için ağlaşan Abdüleşhel kadınlarının yanından geçmişti. "Hamza'nın ağlayanları yok!" diye üzüntüsünü ifade etti. Bunun üzerine, Ensâr kadınları toplanarak gelip Hamza için ağladılar. Bir müddet sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm uyandı ve: "Yazık şu kadınlara! Hâlâ evlerine dönmemişler! Söyleyin onlara, evlerine dönsünler! Bugünden sonra da ölen üzerine ağlamasınlar!" buyurdu."[674]

500. 6487. 1592 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْهَجَرِيِّ، عَنِ ابْنِ أَبِي أوْفىَ؛ قالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَرَاثِي.فِي الزوائد: فِي إسناده الهجري وهو ضعيف جدا، ضعفه غير واحد.

500. (1592) (6487)- İbnu Ebî Evfa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mersiyeler (ölünün iyi hallerini söyleyerek ağlamak) okumaktan men etti."[675]

*** ÖLÜ YAS SEBEBİYLE AZAB GÖRÜR MÜ?**

501. 6488. 1594 –حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ. ثَنَا أَسِيدُ بْنُ أَبِي أسِيدٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي مُوسَى ا'شْعَرِيِّ عَنْ أبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ: الْمَيِّتُ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ، إِذَا قَالُوا: وَاعَضُدُاهُ. وَاكَاسِيَاهْ. وَانَاصِرَاهْ. وَاجَبَ؟هْ. وَنَحْو هذَا. يُتَعْتَعُ وَيُقَالَ: أَنْت كَذَلِكَ؟ أَنْتَ كَذَلِكَ؟ قَالَ أَسِيدُ: فَقُلْتُ سُبْحَانَ اللهِ. إنَّ اللهَ يَقُولُ: وَ؟ تَزرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخرَى. قَالَ: وَيْحَكَ! أُحَدِّثُكَ أَنَّ أبَا مُوسَى حَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَتَرى أَنَّ أبَا مُوسَى كَذَبَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ أوْ تَرى أَنِّي كَذَبْتَ عَلَى أَبِي مُوسَى؟فِي الزوائد: إسناده حسن. 'ن يعقوب بن حميد مختلف فِيهِ.

501. (1594) (6488)- Ebu Musa el-Eş'arî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah buyurdular ki: "Ölüye, dirinin ağlaması sebebiyle azab edilir. Diriler: "Ey koruyucu! Ey giydirici! Ey yardımcı! Ey sığınak!" gibi (hitaplarla ölüye seslendikçe) ölü kıskıvrak tutulup çekilir ve: "Sen böyle misin? Sen böyle misin?" denilir."
Râvi Esîd der ki: "(Ben, bunu işitince) "Sübhanallah! Allah Teâla hazretler "Birinin günahı bir başkasına yüklenmez" buyurmadı mı!" dedim. Musa İbnu Ebi Musa: "Yazık sana! Ben sana, Ebu Musa radıyallahu anh'ın Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan anlattığını aktarıyorum. Yoksa sen Ebu Mûsa'nın Resûlullah'â iftira ettiğini mi sanıyorsun? Veya benim Ebu Musa hakkında yalan söylediğimi mi zannediyorsun?" dedi."[676]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz, ölenin ardından cahiliye usulünce yas tutmayı yasaklamıştır. Bu sebeple ölenin acısıyla bağırıp çağırmak, üst-baş yırtmak, saçını, sakalını yolmak yüzünü, elini yırtmak yasaklanmıştır. Bu çeşit davranışlar, Allah'ın takdirine itiraz ve en azından ilahi yazgıya saygısızlık ifade eder. Halbuki her çeşit felaket ve felâket karşısında "Allah'tan geldik Allah'a gideceğiz" inancı ile tevekkül ve teslim izhar etmek teşrî edilmiştir. Bir yakınını kaybetmek gibi acı bir hadise karşısında üzülmek elbette tabiidir, İslâm bunu yasaklamıyor Hattâ, geçtiği üzere, böyle durumlarda sessizce ağlamak da câizdir. Fakat bu, bağırıp çağırmayı meşru kılmaz.
2- Dirilerin sesli ağlaması sebebiyle ölünün tâzib edilmesine gelince, ayette ifade edilen "birinin günahının bir başkasına yüklenmeyeceği" esastır. Bu sebeple, alimlerimiz büyük çoğunlukları itibariyle, dirilerin yaptıkları sebebiyle ölülerin tazib edileceğine dair hadisleri "Ölen kişinin sağken, diriler, kendisi için, yas tutsunlar diye vasiyet etmiş olması ve bu vasiyetin de yerine getirilmesi" haliyle izah ederler. Ölünün böyle bir vasiyeti yoksa, dirilerin matemi, yası sebebiyle ölüye azab yapılmayacağı belirtilmiştir. Bazı alimler, "Sesli şekilde matemin haram olduğunu bilen bir kimse, öldüğü taktirde yakınlarının matem tutacaklarını bilmesine rağmen, yakınlarını ikaz etmemiş ise, onların tutacağı matem sebebiyle kendisine azab gelir" demiştir.[677]

*** MUSİBETE SABIR**

502. 6489. 1597 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا ثَابتُ بْنُ عَجْلَانَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ: ابْنَ آدَمَ! إِنْ صَبَرْتَ وَاحْتَسَبْتَ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأولَى، لَمْ أَرْضَ لَكَ ثَوَاباً دُونَ الْجَنَّةِ.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي أمامة صحيح، ورجَالُهُ ثقات.

502. (1597) (6489)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri şöyle der: "Ey Âdemoğlu! İlk sadme sırasında sabreder, buna benim mükâfat vereceğimi ümit edersen, ben cennet dışında bir sevaba razı olmayacağım."[678]

503. 6490. 1599 –حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السُّكَيْنِ. ثَنَا أَبُو هَمَّامٍ. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ. ثَنَا مُصْعَبُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: فَتَحَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَاباً بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ. أَوْ كَشَفَ سِتْراً. فإِذَا النَّاسُ يُصَلُّونَ وَرَاءَ أَبِي بَكْرٍ. فَحَمِدَ اللهَ عَلَى مَارَأَى مِنْ حُسْنِ حَالِهِمْ، وَرَجَاءَ أَنْ يَخْلُفَهُ اللهُ فِيهِمْ بِالَّذِي رَآهُمْ. فَقَالَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ! أَيُّمَا أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ، أَوْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَتَعَزَّ بِمُصِيبَتِهِ بِي، عَنِ الْمُصِيبَةِ الَّتِي تُصِيبُهُ بِغَيْرِي. فإِنَّ أَحَداً مِنْ أُمَّتِي لَنْ يُصَابَ بِمُصِيبَةٍ بَعْدِى، أُشَدَّ عَلَيْهِ مِنْ مُصِيبَتِي.فِي الزوائد: فِي إسناده مُوسَى بن عبيدة الربدي، وهو ضعيف.

503. (1599) (6490)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah kendisi ile halk arasında bulunan bir kapıyı açtı -veya perdeyi kaldırdı - halkın Hz. Ebu Bekir'in arkasında namaz kıldığını gördü. Onların bu iyi hali sebebiyle ve onlarda bu gördüğünü, kendinden sonra Allah'ın devam ettireceği ümidiyle Allah'a hamd etti ve dedi ki: "Ey insanlar! İnsanlardan veya mü'minlerden her kim bir musibete dûçar olursa, başına gelen musibetin şiddetini benim sebebimle maruz kaldığı musibetle hafifletsin. Çünkü, bende sonra, ümmetimden hiç kimse, benim musibetimden daha şiddetli bir musibetle karşılaşmayacaktır."[679]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir mü'min için en büyük musibetin kendisinin vefatı olduğunu belirtiyor. Bu böyledir. Çünkü her mü'min Aleyhissalâtu vesselâm'ı malından, canından, annesinden, babasından, kesada uğramasında korktuğu ticaretinden daha çok sevmekle mükelleftir. Musibet kişinin malına, canına veya diğer sevdiklerine bir zararın gelmesi veya onlardan birinin helak olması, ise, bunların hepsinden çok, sevdiği Resûlünün ölmüş olması onun en büyük musibeti olmaktadır. Böyle düşünebilen mü'min nazarında diğer musibetler küçülür. Ona tekrar kavuşmaya inandığımıza göre, o musibet bir ölçüde mânasını değiştirir. Böyle düşününce diğer musibetler haydi haydi üzülmeye değmeyen şeyler olabilir.[680]

504. 6491. 1500 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، ثَنَا وَكِيعُ بْنُ الْجَرَّاحِ عَنْ هِشَامِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أُمِّهِ، عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَينِ عَنْ أَبِيهَا؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ، فَذَكَرَ مُصِيبَتَهُ، فَأَحْدَثَ اسْتِرْجَاعاً وَإِنْ تَقَادَمَ عَهْدُهاَ، كَتَبَ اللهُ لَهُ مِنَ الأَجْرِ مِثْلَهُ يَوْمَ أُصِيبَ.فِي الزوائد: فِي إسناده ضعيف، لضعف، هشام به زياد. وقد اختلف الشيخ هل هو روى عن أبيه أو عن أمه، و يعرف لهما حال. قيل: ضعفه الإمام أحمد. و قَالَ ابْنِ حبان: روى الموضوعات عن الثقات.

504. (1500) (6491)- Hz. Hüseyin radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir musibete uğrayan kimse, bilahare o musibeti hatırlayarak innâ lillahî ve innâ ileyhi râciun diye istircâda bulunsa, musibetin vakti çoktan geçmiş bile olsa, Allah bu istircâsı sebebiyle, ona, musibetin geldiği ilk günün sevabını aynen verir." [681]

*** MUSİBETZEDEYİ TÂZİYE**

505. 6492. 1601 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. حَدَثَنِي قَيْسٌ أَبُو عُمَارَةَ، مَوْلَى الْأَنْصَارِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدُ اللهِ بْنَ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُعَزِّى أَخَاهُ بِمُصِيبَةٍ إِلَّا كَسَاهُ اللهُ سُبْحَانَهُ مِنْ حُلَلِ الْكَرَامِةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده قيس أَبُو عمارة، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ الّذهبي فِي الكاشف: ثقة. و قَالَ البخاري: فِيهِ نظر. وباقِي رِجَالُهُ عَلَى شرط مسلم.

505. (1601) (6492)- Amr İbnu Hazm radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir musibeti sebebiyle din kardeşine taziyede bulunan hiçbir mü'min yoktur ki, Allah Teâla hazretleri Kıyamet günü ona bir takım keramet elbisesi giydirmesin."[682]

AÇIKLAMA:

Taziye dilimize de giren bir kelimedir. Musibete düşene tesellide bulunmak, sabır tavsiye etmek mânasına gelir. Bilhassa yakını vefat eden için yapılan teselli ziyaretine tâziye denir. Alimler, büyük çoğunluğuyla bunun definden önce ve definden sonra üç gün içinde olması gerektiğini, daha sonra yapılacak tâziyenin mekruh olduğunu, zira üç gün içinde acının hafifleyeceğini, daha sonraki ziyaretlerin acıyı yenileyeceğini söylerler. Hanefilere ve Mâlikilere göre tâziyet için musibet sahibi erkeklerin mescidden başka bir yerde üç gün oturması caizdir. Şafiîler ve Hanbeliler oturmayı mekruh addederler. Bunlara göre ölü sahipleri işlerine devam ederler. Görenler ölü sahiplerine rastladıkça taziyede bulunurlar.[683]

*** ÇOCUĞUNU KAYBEDENİN SEVABI**

506. 6493. 1604 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. قَالَ: ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا حَرِيزِ ابْنُ عُثْمَانَ، عَنْ شُرَحْبِيلَ بْنِ شُفْعَةَ؛ قَالَ: لَقِيَنِي عُتْبَةُ بْنُ عَبْدِ السُلَمِيُّ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ لَهُ ثَلاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ، لَمْ يَبْلِغُوا الْحِنْثَ، إِلَّا تَلَقَّوْهُ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيةِ، مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ . فِي الزوائد: فِي إسناده شرحبيل بن شفعة. ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ بوش دَاوُد: شرحبيل وجرير، كلهم ثقات ا هـ. وباقِي رِجَالُهُ، رِجَال الإسناد، شرط البخاري.

506. (1604) (6493)- Utbe İbnu Abdi's-Sülemi radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Buluğa ermemiş üç çocuğu ölen hiç bir müslüman yoktur ki, o çocuklar onu, cennetin sekiz kapısında karşılamasınlar. O, bu kapılardan hangisinden dilerse cennete girer."[684]

*** DÜŞÜK SAHİBİNİN SEVABI**

507. 6494. 1607 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. قَالَ: ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلكِ النَّوْفَلِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَسِقْطٌ أُقَدِّمُهُ بَيْنَ يَدَيَّ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ فَارِسٍ أَخَلِّفُهُ خَلْفِي.فِي الزوائد: قلت: قَالَ المزّيّ فِي التهذيب والأطراف: يزيد لم يدرك أبا هُرَيْرَةَ. ويزيد بن عبد الملك، وإن ثقه ابْنِ سعد، فقد ضعّفه أحمد وابْنِ معين وخلف.

507. (1607) (6494)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Önümden göndereceğim bir düşük çocuk, arkamdan bırakacağım bir atlıdan, bana şüphesiz daha sevimlidir."[685]

508. 6495. 1608- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، أَبُو بَكْرٍ الْبَكَّائِيُّ. قَا: ثَنَا أَبُو غَسَّانَ. قَالَ: ثَنَا مِنْدَلٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَكَمِ النَّخَعِيِّ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عَابِسِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ أَبِيهَا، عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ السِّقْطَ لَيُرَاغِمُ رَبَّهُ إِذَا أَدْخَلَ أَبَوَيْهِ النَّارَ. فَيُقَالُ: أَيُّهَا السِّقْطُ الْمُرَاغِمُ رَبَّهُ! أَدْخِلْ أَبَوَيْكَ الْجَنَّةَ. فَيَجُرُّهُمَا بِسَرَرِهِ حَتَّى يُدْخِلَهُمَا الْجَنَّةَ.قَالَ أَبُو عَلِيٍّ: يُرَاغِمُ رَبَّهُ يُغَاضِبُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، تفاقهم عَلَى ضعيف مندل بن علي.

508. (1608) (6495)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah, düşük çocuğun baba ve annesini cehenneme sokacağı zaman, düşük çocuk Rabbi ile mücadele eder. Sonunda ona: "Ey Rabbine karşı gelen düşük, haydi ebeveynini cennete sok!" denilir. Bunun üzerine düşük çocuk, onları göbek bağı ile çekerek cennete sokar." [686]

509. 6496. 1609- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ هَاشِمِ بْنِ مَرْزُوقٍ. ثَنَا عَبِيدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ مُسْلِمٍ الْحَضْرَمِيِّ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! إِنَّ السِّقْطَ لَيَجُرُّ أُمَّهُ بِسَرَرِهِ إِلَى الْجَنَّةِ، إِذَا احْتَسَبَتْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده يَحْيَى بن عُبَيْدُ الله بن موهب، وقد الفقوا عَلَى ضعفه.

509. (1609) (6496)- Hz. Muaz İbnu Cebel radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Nefsim elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, düşük çocuk, ahirette annesini göbek bağından tutup cennete çekecektir, yeter ki annesi düşük sebebiyle sevap kazanacağına inanıp sabretsin."[687]

AÇIKLAMA:

Kur'ân-ı Kerim'de, Kıyamet günü, Allah Teâla hazretlerinin izin verdiği kimselerin şefaat edecekleri belirtilmiştir. Bu şefaatçiler arasında, buluğa ermezden önce ölen çocuklar ve hatta düşük dediğimiz, asgari altı aylıktan önce ölü doğan ceninler de vardır. Bunların hepsi ebeveyn ve bilhassa anne için acı ve meşakkat sebebi oldukları için Allah indinde mânevî mükâfatı vardır. Resûlullah bu mükâfatı mükerrer hadisleriyle hatırlatıp müslümanları teselli ve taziye etmiştir. Meselenin vukuunun, ihtisâba, yani ahiretteki sevabına inanarak sabretmeye bağlanmış olması da manidardır. Çocuğun münakaşa ve mücadelesi, Rabbine karşı nazlanması, ebeveyn lehinde ısrar etmesi demektir.[688]

*** CENAZE EVİNDE TOPLANMA**

510. 6497. 1612- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. قَالَ: ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ. ثَنَا هُشَيْمٌ. ح وَ حَدَّثَنَا شُجَاعُ بْنُ مَخْلَدٍ، أَبُو الْفَضْلِ. قَالَ: ثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْبَجَلِيِّ؛ قَالَ: كُنَّا نَرَى ا''جْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ، وَصَنْعَةَ الطَّعَامِ، مِنَ النِّيَاحَةِ.فِي الزوائد: إسنبده صحيح. رِجَال الطريق ا'ول عَلَى شرط البخاري. والثانى عَلَى شرط مسلم.

510. (1612) (6497)- Cerir İbnu Abdillah el-Beceli radıyallahu anh anlatıyor: "Biz (Resûlullah zamanında), cenaze sahibinin evinde toplanmayı ve (ev halkının da bu toplananlar için) yemek yapmalarını, yasaklanan matemden bir parça bilirdik." [689]

*** GURBETTE ÖLEN ŞEHİDDİR**

511. 6498. 1615- حَدَّثَنَا جَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ. قَالَ: ثَنَا أَبُو الْمُنْذِرُ الْهُذَيْلُ بْنُ الْحَكَمِ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ ابْنُ أَبِي رَوَّادٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَوْتُ غُرْبَةٍ شَهَادَةٌ.قَالَ السندي. قَالَ السيوطي: أورد ابْنِ الجوزي هَذَا الحديث فِي الموضوعات من وجه آخر عن عبد العزيز، ولم يصب فِي ذَلِكَ. وقد سقت له طرقا كثيرة فِي ال ئي المضنوعة. قَالَ الحافظ Œ ابْنِ حجر فِي الترجيح: إسناد ابْنِ ماجة ضعيف 'ن الهذيل منكر الحديث. وذكر الدارقطني فِي العلل الخف فِيهِ عَلَى الهذيل، وصحح قول من قَالَ: عن الهذيل عن عبد العنيز عن نافع عن ابْنِ عمر.

511. (1615) (6498)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Gurbette ölmek şehitliktir."[690]

*** HASTALANARAK ÖLEN**

512. 6499. 1615– حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُو سُفَ. قَالَ: ثَنَا عَبْدُالرَّزَّاقِ. قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ ح وَحَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ أَبِي السَّفَرِ. قَالَ: ثَنَا حَجَاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ؛ قَالَ: قَالَ ابْنُ جَرَيْجٍ أَخْبَرَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ أَبِي عَطَاءٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ وَرْدَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ : رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ مَاتَ مَرِيضًا مَاتَ شَهِيداً وَوُقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَغُدِيَ وريحَ عَلَيْهِ بِرِزْقِهِ مِنَ الْجَنَّةَ. قَالَ السندي: قَالَ السيوطي: هذا الحديث أورده ابن الجوزيّ فِي الموضوعات وأعلّه ب إِبْرَاهِيمَ بن محمد ابن أبي يحيى ا'سلميّ فإنه متروك. قَالَ و قَالَ أحمد بن حنبل: إنما هو من مات مرابطا. قال الدارقطنِيُّ بإسناده عن إِبْرَاهِيمَ بن يحيى يقول: حدثت ابن جريج هذا الحديث من مات مرابطا فروى عنى من مات مر يضاً وما هكذا حدثته.

512. (1615) (6499)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim hasta halde ölürse şehit olarak ölmüştür ve kabir azabından korunmuştur, sabah-akşam cennetten rızıklandırılır."[691]

*** ÖLÜNÜN KEMİĞİ KIRILMAZ**

513. 6500. 1617– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُعَمَّرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ زِيَادٍ. أَخْبَرَنِي أَبُو عُبَيْدَةَ ابْنِ عَبْدُ اللهِ بْنِ زَمْعَةَ، عَنْ أُمِّهِ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: كَسْرُ عَظْمِ الْمَيِّتِ كَكَسْرِ عَظْمِ الْحَيِّ فِي ا''ثْمِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن زياد، مجهول. ولعله عبد الله بن زياد بن سمعان، المدنيّ أحد المتزوكين.

513. (1617) (6500)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ölünün kemiğini kırmak günah itibariyle tıpkı dirinin kemiğini kırmak gibidir." [692]

*** RESÛLULLAH'IN HASTALIĞI**

514. 6501. 1625– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ عَنْ صَالِحٍ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ سَفِينَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوُفِّيَ فِيهِ: الصَّةَ، وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ. فَمَا زَالَ يَقُولُهَا حَتَّى مَا يَفِيضَ بِهَا لِسَانُهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط الصحيحين.

514. (1625) (6501)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı ölüme götüren hastalığı sırasında "Namaza ve sağ ellerinizin mâlik olduğu şeylere dikkat edin" diyordu. Mübarek lisanları bunu söyleyemeyecek hale gelinceye kadar tekrara devam ettiler." [693]

*** RESÛLULLAH'IN VEFATI VE DEFNİ**

515. 6502. 1628– حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيِّ الْجَهْضَمِيُّ. أَنْبَأَنَا وَهْبُ بْنف جَرِيرٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ. حَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ عَبْدُ اللهِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا أَرَادُوا أَنْ يَحْفِرُوا لِرَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثُوا إِلَى أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ، وَكَانَ يَضْرَحُ كَضَرِيحِ أَهْلِ مَكَّةَ. وَبَعَثُوا إِلَى أَبِي طَلْحَةَ. وَ كَانَ هُوَ الَّذِي يَحْفِرُ 'هْلِ الْمَدِينَةِ.
وَكَانَ يَلْحَدُ. فَبَعَثُوا إِلَيْهِمَا رَسُولَيْنَ. فَقَالُوا: اللَّهُمَّ! خِرْ لِرَسُولِكَ. فَوَجِدُوا أَبَا طَلْحَةَ. فَجِئَ بِهِ. وَلَمْ يُوجَدْ أَبُو عَبَيْدَةَ. فَلَحَدَ لِرَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، فَلَمَّا فَرَغُوا مِنْ جِهَازِهِ يَوْمَ الثُّثَاءِ، وُضِعَ عَلَى سَرِيرِهِ فِي بَيْتِهِ. ثُمَّ دَخَلَ النَّاسُ عَلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ أَرْسَاً. يُصَلُّونَهُ عَلَيْهِ. حَتَّى إِذَا فَرَغُوا أَدْخَلُوا النِّسَاءَ. حَتَّى إِذَا فَرَغُوا أَدْخَلُوا الصِّبْيَانَ. وَلَمْ يُؤَمَّ النَّاسَ عَلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ. لَقَدِ اخْتَلَفَ الْمُسْلِمُونَ فِي الْمَكَانِ الَّذِي يُحْفَرُ لَهُ. فَقَالَ قَائِلُونَ: يُدْفَنُ فِي مَسْجِدِهِ. وَ قَالَ قَائِلُونَ: يُدْفَنُ مَعَ أَصْحَابِهِ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَا قُبِضَ نَبِيٌّ إِّ دُفِنَ حَيْثُ يُقْبَضُ. قَالَ: فَرَفَعُوا فِرَاشَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي تُوُفِّيَ عَلَيْهِ. فَحَفَرُوا لَهُ، ثُمَّ دُفِنَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسْطَ اللَّيْلِ مِنْ لَيْلَةِ ا'رْبِعَاءِ. وَنَزَلَ فِي حُفْرَتِهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَالْفَضْلُ ابْنُ الْعَبَّاسِ، وَقُثَمُ أَخُوهُ، وَشُقْرَانُ مَوْلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ أَوْسُ بْنُ خَوْلِيٍّ، وَهُوَ أَبُو لَيْلَى، لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ: أَنْشُدُكَ اللهَ وَحَظَّنَا مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ عَلِيٌّ: إِنْزِلْ. وَكَانَ شُقْرَانُ، مَوْ‌ُهُ، أَخَذَ قَطِيفَةً كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبَسُهَا. فَدَفَنَهَا فِي الْقَبْرِ وَ قَالَ: وَ اللهِ! يَلْبَسُهَا أَحَدٍ بَعْدَكَ أَبَداً. فَدُفِنَتْ مَعَ رَسُولِ لله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَفِي الزوائد: إسناد فِيهِ الحسين بن عَبْدُ الله بن عبيد الله بن عَبَّاسٍ الهاشمي، تركه أحمد بن حنبل وعلي بن لمديني والنسائي. و قَالَ البخاري: يقال إنه كَانَ يتهم بالزندقة. وقواه ابْنِ عدي. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات.

515. (1628) (6502)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm için mezar kazmaya azmettikleri vakit Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh'a adam gönderdiler. O, Mekke halkının mezarı gibi şak şeklinde mezar kazıyordu. Ebu Talha'ya da adam gönderdiler. O da Medine ahalisinin mezarı gibi, lahid tarzında mezar kazıyordu. İşte bu iki zata iki ayrı elçi yola çıkarıldı. Ashab dedi ki: "Allahım, Resûlün için sen tercih et." Ebu Talha'yı yerinde buldular ve (kazı yerine) getirdiler. Ebu Ubeyde (yerinde) bulunamadı. Böylece Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm için lahid tarzında mezar hazırlandı."
İbnu Abbas radıyallahu anhümâ demiştir ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın teçhizi salı günü tamamlanınca, evindeki karyolası üzerine konuldu. Sonra erkekler, gruplar halinde yanına girerek cenaze namazı kıldılar. Erkeklerin namazı bitince kadınlar gruplar halinde girip namaz kıldılar. Onlar da namazlarını tamamlayınca çocukları gruplar halinde odaya koydular. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın namazına kimse imamlık yapmadı (herkes müstakil kıldı).
Müslümanlar, kabrin kazılacağı yer hususunda ihtilaf etti. Bir kısmı: "Mescidine gömülsün" dedi. "Ashabıyla birlikte (Baki'e) defnedilsin" dedi. Hz. Ebu Bekir radıyallahu anh: "Ben Resûlullah'ın: "Her peygamber öldüğü yere defnedilmiştir" dediğini işittim" dedi.
İbnu Abbâs dedi ki: "Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, üzerinde ruh-u şerifelerini teslim ettikleri yatağını kaldırdılar ve (o yerde) mezar kazdılar. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm çarşamba gününün gece yarısında defnedildi. Resûlullah'ın kabrine Hz. Ali, Fazl İbnu Abbas, kardeşi Kusam, Şükran Mevlâ Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm inmişlerdi. Evs İbnu Havli -ki bu, Ebu Leylâ'dır- Ali İbnu Ebî Talîb'e dedi ki: "Allah aşkına, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan bizim de hissemizi verin." Bunun üzerine Hz. Ali, ona: "(Kabre) sen de in!" dedi. Şükran, Aleyhissalâtu vesselâm'ın azadlısı idi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın giymekte olduğu bir kadife parçasını aldı, kabre yaydı ve: "Allah'a yemin olsun senden sonra kimse bunu giymeyecek!" dedi. Böylece o da Aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte gömüldü." [694]

516. 6503. 1629- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَبُو الزُّبَيْرِ. ثَنَا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنُ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا وَجَدَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كَرْبِ الْمَوْتِ مَا وَجَدَ، قَالَتْ فَاطِمَةُ: وَاكَرْبَ أَبَتَاهْ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَرْبَ عَلَى أَبِيكَ بِعْدَ الْيَوْمِ. إِنَّهُ قَدْ حَضَرَ مِنْ أَبِيكِ مَا لَيْسَ بِتَارِكٍ مِنْهُ أَحَداً. الْمُوَافَاةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن الزبير الباهلي، أَبُو الزبير. ويقال: أَبِي معيد المصري، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ أَبُو حاتم: مجهول. وقَالَ الدارقطني: صالح. وباقي رِجَالُهُ عَلَى شرط الشيخين.

516. (1629) (6503)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ölüm acısını duyunca, kızı Fatıma radıyallahu anhâ "Vay babacığımın ızdırabına!" dedi. Resûlullah da: "Bugünden sonra babana ızdırab yok artık! Kıyamete kadar hiç kimsenin yakasını bırakmayacak olan (ölüm), artık babana gelmiştir" buyurdular." [695]

517. 6504. 1632- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُهْدِيٍّ. ثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدُ اللهِ ابْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كُنَّا نَتَّقِي الْكَ‌ِمَ وَانْبِسَاطَ إِلَى نِسَائِنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَخَافَةً أَنْ يُنْزَلَ فِينَا الْقُرآنُ فَلَمَّا مَاتَ رَسُولُ للهِ

صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكَلَّمْنَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط مسلم. إ أنه منقطع بين الحسن وأبي بن كعب، يدخل بينهما يَحْيَى ابْنِ ضمرة.

517. (1632) (6504)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Biz "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında kadınlarımıza kötü söz sarfetmek ve istediğimiz muameleyi yapmaktan, hakkımızda bir vahiy geliverir endişesiyle kaçınırdık. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vefat edince, (istediğimiz gibi konuşmaya başladık." [696]

518. 6505. 1633 –حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ الْعِجْلِيُّ، عَنْ ابْنِ عَوْنٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنَّمَا وَجْهُنَا وَاحِدٌ. فَلَمَّا قُبِضَ نَظَرْنَا هكَذَا وَ هكَذَا.

518. (1633) (6505)- Ubey İbnu Ka'b radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberken biz Ashabın hedef ve gayesi tek idi. O vefat edince, kimimiz şöyle, kimimiz böyle baktı (hedefler ayrıldı)." [697]

519. 6506. 1634 –حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمُطَّلِبِ ابْنِ السَّائِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ السَّهْمِيُّ. حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عَبْدُ اللهِ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ الْمَخْزُومِيُّ. حَدَّثَنِي مُصْعَبُ بْنُ عَبْدِاللهِ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ بِنْتِ أَبِي أُمَيَّةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ النَّاسُ فِي عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذَا قَامَ الْمُصَلِّي يُصَلِّي لَمْ يَعْدُ بَصَرُ أَحَدِهِمْ مَوْضِعَ قَدَمَيْهِ. فَلَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ
للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ النَّاسُ إِذَا قَامَ أَحَدُهُمْ يُصَلِّي لَمْ يَعْدُ بَصَرُ أَحَدِهِمْ يُصَلِّي لَمْ يُعْدُ بَصَرُ أَحَدِهِمْ مُوضِعَ جبينه. فَتُوُفِّيَ أَبِي أَبُو بَكْرٍ، وَكَانَ عُمَرُ. فكَانَ النَّاسُ إِذَا قَامَ أَحَدُهُمْ يُصَلِّي لَمْ يَعْدُ بَصَرُ أَحَدِهِمْ مَوْضِعَ الْقِبْلَةَ. وَكَانَ عُثْمَانَ بْنُ عُفَّانَ، فَكَانَتِ الْفِتْنَةُ. فَتَلَفَّتَ النَّاسُ يَمِيناً وَشِمَاً.فِي الزوائد: فِي إسناده مصعب بن عَبْدُ الله، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. قَالَ العجلي: ثقة. و مُوسَى بن عَبْدُ الله، لم أرمن جرحه و وثقه. و مُحَمَّد بن إِبْرَاهِيمَ، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات.

519. (1634) (6506)- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın zevce-i pâklerinden Ümme Seleme Bintu Ebi Ümeyye radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında insanlar namaza durdukları vakit hiç kimsenin nazarı ayaklarını bastığı yerden ileri geçmezdi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vefat edince insanlar namaza durunca hiçbirisinin nazarı alnını koyduğu yerden ileri geçmezdi. Sonra Hz. Ebu Bekr vefat etti, Hz. Ömer devri geldi. Bu devirde insanların nazarı kıbleden dışarı çıkmadı. Hz. Osman halife olunca fitne başladı, insanlar da sağa sola bakmaya başladı." [698]

AÇIKLAMA:

Daha önce de açıkladığımız üzere, namazda huşû mühim bir husustur. Huşû gözle ilgili bir haldir. Bu hadîse göre, gözün ayaklardan öteye nazar etmemesi efdal ise de, fukaha, kıyamda iken secde edilecek yere bakılması gereğine hükmetmiştir. [699]

520. 6507. 1635 –حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ الْخَلَّالُ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ وَفَاةِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعُمَرَ: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى أُمِّ أَيْمَنَ نَزُورُهَا كَمَا كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُزُورُهَا. قَالَ فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَيْهَا بَكَتْ. فَقَا لَهَا: مَا يُبْكِيكِ؟ فَمَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ لِرَسُولِهِ. قَالَتْ: إِنِّي ّعْلَمُ أَنَّ مَا عِنْدَ اللهِ خُيْرٌ لِرَسُولِهِ. وَلكِنْ أبْكِي ّنَّ الْوَحْي قَدِ انْقَطِعَ مِنَ السَّمَاءِ. قَالَ: فَهَيَّجَتْهُمَا يَبْكِيَانِ مَعَهَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط الشيخين. فقد احتجا بجميع رواته.

520. (1635) (6507)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın vefatından sonra Hz. Ömer'e: "Bizimle gel, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığı gibi Ümmü Eymen radıyallahu anhâyı bir ziyaret edelim" dedi. Hz. Enes devamla der ki: "Ziyaretin gittiler, yanına varınca kadıncağız ağladı. Kendisine: "Niye ağlıyorsun? Allah'ın kendi nezdinde hazırladığı, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm için daha hayırlıdır" dediler. Kadın onlara:

"Ben de biliyorum ki, Allah'ın yanındaki, Resûlullah için elbette daha hayırlıdır. Ancak ben semâdan vahyin kesilmesine ağlıyorum" cevabını verdi." (Ümmü Eymen) bu sözüyle onları da ağlattı ve Ümmü Eymen'le beraberce ağladılar." [700]

521. 6508. 1637- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ سَوَادٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ عَنْ سَعِيد بْنِ أَبِي هِلَالٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَيْمَنَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثِرُوا الصَّلَاةَ عَلَيَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ. فَإِنَّهُ مَشْهُودٌ تَشْهَدُهُ الْمَلَائِكَةُ. وَإِنَّ أَحداً لَنْ يُصَلِّي عَلَيَّ إِلَّا عُرِضَتْ عَلَيَّ صَلَاتُهُ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهَا قَالَ قُلْتُ: وَبَعْدَ الْمَوْتِ؟ قَالَ: وَبَعْدَ الْمَوْتِ إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ. فَنَبِيُّ اللهِ حَيٌّ يُرْزَقُ.فِي الزوائد: هَذَا الحديث صحيح إلا أنه منقطع فِي موضعين. لأن عبادة، روايته عن أَبِي الدرداء مرسلة، قله العء. وزيد بن أيمن عن عبادة مرسلة، قَالَه البخاري.

521. (1637) (6508)- Ebu'd-Derda anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cum'a günü bana salavâtı çok okuyun. Çünkü o gün okunan salavâtlar meşhuddur, melekler ona şahidlik ederler. Bana salavât okuyan hiç kimse yoktur ki, o daha okumasını bitirmeden salavâtı bana ulaştırılmamış olsun:" Bunun üzerine dedim ki: "Siz öldükten sonra da mı?" "Evet buyurdular öldükten sonra da. Zira Cenab-ı Hak hazretleri toprağa, peygamberlerin cesedini çürütmeyi haram etmiştir. Allah'ın peygamberi her zaman diridir, rızka mazhardır." [701]

ORUÇ BÖLÜMÜ

* ORUCUN FAZİLETİ

522. 6509. 1643- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهِ عِنْدَ كُلِّ فِطْرٍ عُتَقَاءَ. وَ ذلِكَ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ.فِي الزوائد: إسناده ثقات. لأن أبا سفيان روايته عن جَابِرٍ صحيحة. قَالَ شعبة: وقول البزار إن الأعمش لم يسمع من أَبِي سفيان، غريب. فإن روايته فِي الكتب الستة. وهو معروف بالرواية عنه.

522. (1643) (6509)- Hz. Cc3bir radıyallahu anh anlatıyor: "Her iftar vaktinde Allah tarafından (cehennemden) âzâd edilen kimseler bulunur. Bu, (Ramazanın) her gecesinde olur." [702]

* RAMAZAN AYININ FAZİLETİ

523. 6510. 1644- حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ. عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِلَالٍ. ثَنَا عِمْرَانُ الْقَطَّانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: دَخَلَ رَمَضَانُ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هذَا الشَّهْرَ قَدْ حَضَرَكُمْ وَفِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ. مَنْ حُرِمَهَا فَقَدْ حُرِمَ الْخَيْرَ كُلَّهُ. وَلَا يُحْرَمُ خَيْرَهَا إِلَّا مَحْرُومٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده عمران بن دَاوُد أَبِي العوام القطان، مختلف فِيهِ. ومشان الإمام أحمد، ووثقه عفان والعجلي. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ ابْنِ عدي: مغرب عن عمران. وروى عن غير عمران أحاديث غرائب. وأرجو أنه لا بأس به. رِجَال الإسناد ثقات.

523. (1644) (6510)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anhüma anlatıyor: "Ramazan ayı girmişti. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bu mübarek aya girmiş bulunuyorsunuz. Bu ayda bir gece vardır ki bin aydan hayırlıdır. Bu gecenin hayır ve bereketinden mahrum kalan bir kimse, bütün hayırlardan mahrum kalmış gibidir. Onun hayrı ise sadece (uhrevî saadetten) mahrum kimseye haramdır."[703]

* YEVM-İ ŞEKK ORUCU

524. 6511. 1646- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَن عَبْدُ اللهِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَدِّهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَعْجِيلِ صَوْمِ يَوْمٍ قَبْلَ الرُّؤْيَةِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم عَلَى ضعيف عَبْدُ الله بن سَعِيدِ المقبريّ.

524. (1646) (6511)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ramazan orucunu hilâli görmezden bir gün önce başlatmayı yasakladı." [704]

525. 6512. 1647 –حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا الْعَ◌ءُ بْنُ الحَارِثِ، عَنِ الْقَاسِمِ، أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ؛ أَنَّهِ سَمِعَ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ، قَبْلَ شَهْرِ رَمَضَانَ: الصِّيَامُ يَوْمَ كذَا وَ كذَا. وَنَحْنُ مُتَقَدِّمُونَ. فَمَنْ شَاءَ فَلْيَتَقَدَّمْ، وَمَنْ شَاءَ فَلْيَتَأخِّرْ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُه موثقون. لكن قيل إن القاسم بن أَبِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ لم يسمع من أحد من الصحابة سوى أَبِي امامة، قاله المزي فِي التهذيب، والذهبي فِي الكاشف.

525. (1647) (6512)- Hz. Muaviye İbnu Ebi Süfyân radıyallahu anhüma minber üstünde şunu anlatmıştır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ramazan ayından önce minberde buyurdular ki: "Ramazan falan gün başlayacak. Biz daha önceden oruç tutarız. Dileyen önceden başlasın, dileyen de (o güne kadar tutmayı) tehir etsin."[705]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, önceki hadiste Ramazandan bir gün önce oruç tutmayı yasaklamaktadır. İki gün önceden tutmayı yasaklayan rivayet de var. Son rivayet önceden başlamaya ruhsat vermekte hatta teşvik etmektedir. Şu halde üç veya daha fazla gün önceden tutmaya başlamak bu cevaza girmektedir. Şunu da belirtelim: Bazı hadislerde Aleyhissalâtu vesselâm her ayın başında ve sonunda oruç tutmayı tavsiye buyurmuştur. Bu sünnete uyan bir kimse -Ramazan'ı karşılamak düşüncesiyle hareket etmeyeceğinden- Ramazan ayından bir gün önce oruç tutabilir.[706]

*** RAMAZAN AYI KAÇ GÜN?**

526. 6513. 1656 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مَعَاوِيَةَ، عَنِ ا҅عْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:)) كَمَّ مَصَى مِنَ الشَّهْرِ؟:((قَالَ قُلْنَا: اثْنَانِ وَعِشْرُونَ، وَبَقِيَتْ ثَمَانٍ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الشَّهْرُ هكذَا، وَالشَّهْرُ هكذَا، وَالشَّهْرُ هكذَا ثَثَ مَرَّاتٍ، وَأَمْسَكَ وَاحِدَةً.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط مسلم.

526. (1656) (6513)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün): "Ramazan ayında kaç gün geçti?" buyurdular. Biz: "Yirmiiki, geriye de sekiz gün kaldı!" dedik. Resûlullah bu cevabımız üzerine: "Ramazan ayı şu kadardır, Ramazan ayı şu kadardır, Ramazan ayı şu kadardır!" diyerek (ellerinin parmaklarıyla) üç kere gösterdi ve sonuncu sefer bir parmağını büktü (yani yirmidokuz işareti yaptı)."[707]

527. 6514. 1658 –حَدَّثَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى. ثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ مَالِكٍ الْمُزَنِيُّ. ثَنَا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: مَا صُمْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعاً وَعِشْرِينَ، أَكْثَرُ مِمَّا صُمْنَا ثَثِينَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط مسلم. إ أن الجريري، واسمه سَعِيدِ بن إياس أَبُو مسعود، اختلط بأخر عمره. والحديث رواه أَبُو دَاوُد والترمذي من حديث ابْنِ مسعود.

527. (1658) (6514)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sağlığında ramazan ayını yirmidokuz gün olarak tutmamız otuz tutmamızdan daha fazladır."[708]

*** YOLCULUKTA ORUÇ TUTULUR MU?**

528. 6515. 1665 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ مِنَ الْبِرِّ الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ .

فِي الزوائد: إسناد حديث ابْنِ عمر صحيح. ُن مُحَمَّد بن المصفي، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. ووثقه مسلمة والذهبي فِي الكاشف. وقَالَ أَبُو حاتم: صدوق وقَالَ النسائي: صالح. وباقي رِجَال ا''سناد عَلَى شرط الشيخين.

528. (1665) (6515)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yolculuk (sefer) sırasında oruç tutmak birr (denen makbul ve mahbûb amelden) değildir."[709]

529. 6516. 1666- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى التَّيْمِيُّ، عَنْ أُسَامَةَ ابْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَائِمُ رَمَضَانَ فِي السَّفَرِ كَالْمُفْطِرِ فِي الْحَضَرِ.قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ. هذَا الْحَدِيثُ لَيْسَ بِشَيْءٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده انقطاع. أسامة بن زيد، متفق عَلَى تضعيفه. وأَبُو سملة بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ، لم يسمع من أبيه شيئا. قَالَه ابْنِ معين والبخاري. ورواه النسائي مرفوعا عن أنس بن مالك) هو عبد غير أنس بن مالك خادم النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ(.

529. (1666) (6516)- Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Seferde Ramazan orucu tutan hazerde oruç tutmayan gibidir."[710]

AÇIKLAMA:

Bazı alimler bu hadisten, sefer (yolculuk) sırasında Ramazan orucu tutmamanın daha iyi olacağı neticesini çıkarmışlardır. Ancak bazı âlimler de bunu "oruç tutmaya takati yetmeyenler için olabilir" diye kayıtlayarak, tutabilen kimsenin Ramazan orucunu seferde de tutmasının muvafık olacağını söylemiştir.[711]

*** RAMAZANDA BİR GÜN YEMENİN KEFARETİ**

530. 6517. 1671- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: أَتَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلُ فَقَالَ: هَلَكْتُ. قَالَ: وَمَا أَهْلَكَ؟ قَالَ: وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ. فَقَالَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعْتِقْ رَقَبَةً قَالَ: أَجِدُ. قَالَ: صُمْ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَينِ قَالَ: أُطِيقُ قَالَ: ,اَطْعِمْ سِتِّينَ مِسْكِينًا قَال: اجْلِسْ فَجَلَسَ. فَبَيْنَمَا هُوَ كذلِكَ إِذْ أُتِيَ بِمِكْتَلٍ يُدْعَى الْعَرَقَ. فَقَالَ اذْهَبْ فَتَصَدَّقْ بِهِ قَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! وَالَّذِي بَعَثَكَ بْالْحَقِّ، مَا بَيْنَ بَتَيْهَا أَهْلُ بَيْتٍ أَحْوَجُ إِلَيْهِ مِنَّا. قَالَ: فَانْطَلِقْ فَأَطْعِمْهُ عِيَالَكَ.حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ وَهْبٍ. ثَنَا ثَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ عُمَرَ. حَدَثَنِي يَحْيَى ابْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بذلِكَ فَقَالَ: وَصُمْ يَوْماً مَكَانَهُ.)وصم يوما مكانه(فِي الزوائد: هَذَا الزيادة قد انفرد بها ابْنِ ماجة. وفِي إسنادها عبد الجبار بن عمر، وهو ضعيف، ضعفه ابْنِ معين وأبو دَاوُد والترمذي. وقَالَ البخاري: عنده مناكير. وَقَالَ النسائي: ليس بثقة. وَقَالَ الدارقطني: متروك. و قَالَ ابْنِ يونس: منكر الحديث. و قَالَ ابْنِ سعيد: و كَانَ ثقة. وقد جاء من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ موفوعا))من أفطر يوما من رَمَضَانَ من غير رخصة لم يجزه صيام الدهر((و هَذَا الحديث تخالفه الزيادة.

530. (1671) (6517)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Helak oldum!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Seni helak eden şey nedir?" diye sordu. Adam: "Ramazan içinde hanımıma temasta bulundum!" dedi. Resûlullah: "Öyleyse bir köle âzâd et!" buyurdu. Adam: "Kölem yok ki!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Üst üste iki ay oruç tut!" emretti. Adam: "Tahammül edemem" dedi. Resûlullah: "Öyleyse altmış fakir doyur!" buyurdu. Adam: "(Bu kadar yiyeceği) bulamam!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm adama: "Otur!" dedi. Adam oturdu. Adam bu şekilde beklerken arak denen bir sepet hurma getirildi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Haydi bunu götür ve tasadduk et!" buyurdular. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Seni Hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun şu iki kayalık (Uhud ve Air dağları) arasında (yani Medine'de) yaşayan aileler içerisinde buna bizden daha muhtacı yoktur!" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:
"Öyleyse haydi götür, horantana yedir!" buyurdular."

Hadisin yine Ebu Hureyre'den yapılan bir başka rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm adama: "Ramazandan bozduğun gün yerine bir gün oruç tut!" buyurur."[712]

AÇIKLAMA:

Hadis, özürsüz olarak Ramazan orucunu bozan kimseye terettüp eden ahkâmı beyan etmektedir: İmkânı olan, sırayla şunlardan birini ceza olarak yapacaktır: Köle âzâdı veya altmış fakirin doyurulması veya altmış gün oruç; ayrıca bozulan orucun kazası. Bunlardan hiçbirine gücü yetmeyen bir gün kaza edecektir. Rivayette adama terettüp eden tasadduku Resûlullah'ın bağışladığını görmekteyiz.
Bu bahis daha önce genişçe açıklandı.[713]

*** ORUÇLU KUSARSA**

531. 6518. 1675- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَعْلَى وَمُحَمَّدُ ابْنَا عُبَيْدٍ الطَّنَافِسِيّ. قَاَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي مَرْزُوقٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ فضَالَةَ بْنَ عُبَيْدٍ أ'نْصَارِيَّ يُحَدِّثُ أَنَّ النَّبِيَّ خَرَجَ عَلَيْهِمْ فِي يَوْمٍ كَانَ يَصُومُهُ. فَدَعَا بِإِنَاءٍ. فَشَرِبَ. فَقُلْنَاَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنَّ هذَا يَوْمٌ كُنْتَ يَصُومُهُ قَالَ أَجَلْ. وَلكِنِّي قِئْتُ. فِي الزواءد: فِي إسناده محمد بن إسحق، وهو مدلس، وقد روى بالعنعنة. وأبو مرزوق، يعرف اسمه، ولم يسمع من فضالة ففي الحديث ضعف وانقطاع.

531. (1675) (6518)- Fezâle İbnu Ubeyd el-Ensarî radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, oruçlu olduğu bir günde yanlarına gelmiş, içmek üzere su istemiş ve içmiştir. "Ey Allah'ın Resûlü! Bugün siz oruçlu idiniz!" denince: "Evet öyleydim, lakin (az önce) kustum (orucum bozuldu)" buyurmuştur."[714]

*** ORUÇLU MİSVAK VE SÜRME KULLANIR MI?**

532. 6519. 1677- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ ثَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ الْمُؤَدِّبُ، عَنْ مُجَالِدٍ عَنْ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْروقٍ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِنْ خَيْرِ خِصَالِ الصَّائِمِ السِّوَاكُ.فِي الزوائد: إسناده مجالد، وهو ضعيف. لكن له شاهد من حديث عامر بن ربيعة رواه البخاري وأبو داود والترمذي.

532. (1677) (6519)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Oruçlunun hayırlı hasletlerinden biri misvak kullanmasıdır." [715]

533. 6520. 1678- حَدَّثَنَا أَبُو التَّقِيِّ، هِشَامُ بْنُ عَبْدِالْمَلِكِ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا الزُّبَيْدِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَاءِشَةَ؛ قَالَتْ: اكْتَحَلَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ صَائِمٌ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف لفعف الزبيديّ، واسم سعيد بن عبدالجبار. بينه أَبُو بَكْر بْنِ أبي داود.

533. (1678) (6520)- Yine Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm oruçlu iken gözüne sürme çekti."[716]

AÇIKLAMA:

Ebu Hânife, Şâfiî gibi bir kısım alimlerimiz göze çekilen sürmenin -tadı boğazda hissedilse bile- orucu bozmayacağına hükmetmiştir. İmam Mâlik'e göre boğaza ulaşacağından korkulursa sürme haramdır, değilse mekruhtur, boğaza ulaşırsa oruç kaza edilir.[717]

*** ORUÇLU HACAMAT OLUR MU?**

534. 6521. 1679- حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ، وَدَاوُدُ بْنُ رَشِيدٍ. قَاَ: ثَنَا مُعَمَّرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ بِشْرٍ، عَنِ ا ‘عْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفْطَرَ الْحَاجِمُ وَالْمَحْجُومُ.فِي الزوائد: إسناد حديث أبي هريرة منقطع. قال أبي حاتم: عبدالله بن بشر لم يثبت سماعه من ا‘ عمش. وإنما يقول: كتب إِلَيّ أبو بكر بن عياش عن ا‘عمش.

534. (1679) (6521)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hacamat yapan da yaptıran da orucunu bozmuş olur."[718]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, cumhûra göre hacamat edenin de hacamat olanın da orucu bozulmaz, sadedinde olduğumuz hadis mensuhtur.[719]

*** ORUÇLUYKEN ÖPME**

535. 6522. 1686- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ، عَنْ إِسْرَاءِيلَ، عَنْ زَيْدِ ابْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ أَبِي يَزِيدَ الضَّبِّيِّ، عَنْ مَيْمُونَةَ مَوَّةِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَجُلٍ قَبَّلَ امْرَأَتَهُ وَهُمَا صَائِمَانِ. قَالَ: قَدْ أَفْطَرَ . فِي الزوائد: إسناده ضعيف، تفاقهم على ضعف زيد بن جبير وضعف شيخه أبي يزيد الضنى. ونقل عن التقريب: أبي زيد الضَّنِّيّ مجهول. وقال الزبيريّ: حديث منكر، وأبي يزيد مجهول.

535. (1686) (6522)- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın azadlılarından Meymune radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a oruçlu iken, oruçlu hanımını öpen adam hakkında sorulmuştu: "İkisinin orucu da bozulur!" buyurdular."[720]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin zahirine göre hükmeden alim olmuşsa da cumhûr, başka hadisleri esas alarak öpme ile orucun bozulmayacağına hükmetmiştir. Onlar bunu: "Bu durumda bozulma tehlikesi vardır" diyerek tevil ederler.[721]

*** ORUÇLUYKEN MÜBAŞERET**

536. 6523. 1688- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ عَبْدِاللهِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبِي، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: رُخِّصَ لِلْكَبِيرِ الصَّائِمِ فِي الْمُبَاشَرَةِ، وَكُرِهَ لِلشَّابِّ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف محمد بن خالد، شيخ ابن ماجة.

536. (1688) (6523)- İbnu Abbas radıyallahu anh anlatıyor: "Yaşlı oruçlulara mübaşeret (öpme vs.) hususunda ruhsat tanındı ise de gençlere mekruh kılındı."[722]

*** ORUÇLUYKEN GIYBET**

537. 6524. 1690- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ الْمَبَارَكِ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إّ الْجُوعُ. وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إّ السَّهَرُ. فِي الزوائد: إسناده ضعيف.

537. (1690) (6524)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Nice oruçlular vardır ki, tuttuğu oruçtan yanına sadece çektiği açlık kâr kalır. Nice gece namazı kılanlar vardır ki onların da kârı gece uykusuz kalmaktan ibarettir." [723]

*** SAHUR**

538. 6525. 1693- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ سَلَمَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: اسْتَعِينُوا بِطَعَامِ السَّحَرِ عَلى صِيَامِ النَّهَارِ. وَبِالْقَيْلُو لَةِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ.في الزوائد: إسناده زمعة بن صالح ضعيف.

538. (1693) (6525)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Gündüz orucuna sahur yemeği ile yardımcı olun, kaylûle (öğle uykusu) ile de gece namazına yardımcı olun!"[724]

*** İFTARDA ACELE**

539. 6526. 1698- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ. فَإِنَّ الْيَهُودَ يُؤَخِّرُونَ.في الزوائد: إسناده صحيح، على شرط الشيخين. والحديث من رواية سهل بن سعد، رواه الشيخان وغير هما.

539. (1698) (6526)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İnsanlar iftarı tacil edip (geciktirmedikleri) müddetçe hayır üzere devam ederler. Öyleyse iftarı tacil edin (ilk vaktinde orucunuzu açın). Çünkü yahudiler, iftarlarını tehir ederler."[725]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, sahur yemeğine teşvik ettiği gibi, iftarı geciktirmemeyi emretmiştir. Oruçtan maksad vücudu ölçüsüzce acıktırıp bedene zahmet vermek değildir. Her hususta olduğu üzere burada da fazilet, sünnetin teşri ettiği şekle uymaktadır. Sünnete muhalefet hayırdan uzaklaşmanın alâmetidir. Sünnet hususundaki titizliğin kaybolması iftarın geciktirilmesinde ortaya çıksa bile ehemmiyet taşımaktadır. Ya âdâba, kılık kıyafete, günlük hayatımızın akışına tesir eden hususlardaki sünnete muhalefet? Elbette bu, daha büyük felaketlerin alâmeti olmaktadır.[726]

*** ORUÇLU CÜNÜB SABAHLARSA**

540. 6527. 1702- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. و مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. قَاَ: ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو الْقَارِيِّ؛ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: وَرَبِّ الْكَعْبَةِ! مَا أنَا قُلْتُ: مَنْ أَصْبَحَ، وَهُوَ جُنُبٌ، فَلْيُفْطِرْ. مُحَمَّدٌ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَهُ.في الزواءد: إسناده صحيح. رواه ا''مام أحمد من هذا الوجه، وذكره البخاري تعليقا. وفي الصحيحين: إنَّ أبا هريرة سمعه من الفضل. وزاد مسلم. ولم أسمعه من النبي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

540. (1702) (6527)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh demiştir ki: "Hayır! Kâbenin Rabbine yemin olsun! "Cünüb olarak sabahlayan kimse orucunu bozsun!" sözünü ben söylemedim. Bunu söyleyen, Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'dır."[727]

AÇIKLAMA:

Ashab ve tâbiinden bazıları, cünüb olarak sabahlayan kimsenin orucunun bozulacağına hükmetmiştir. Ancak, bundan daha sahih hadislere dayanan cumhûr, cünüb halde sabahlayanın orucunun bozulmayacağına hükmetmiştir.[728]

*** HZ. NUH'UN ORUCU**

541. 6528. 1714- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ رَبِيعَةَ عَنْ أَبِي فِرَاسٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدِاللهِ بْنَ عَمْرٍو يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: صَامَ نُوحٌ الدَّهْرَ، إِ ّ يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ ا ' ضْحَى.في الزوائد: إسناده ابن لهيعة، وهو ضعيف.

541. (1714) (6528)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Nuh aleyhisselâm Ramazan ve Kurban bayramları hariç, yıl orucu tutmuştur" dediğini işittim."[729]

*** ŞEVVALDEN ALTI GÜN**

542. 6529. 1715 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ الْحَارِثِ الذِّمَارِيُّ؛ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أَسْمَاءَ الرَّحَبِيَّ، عَنْ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ للهِ صَلَّى اللهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ صَامَ سِتَّةَ أَيَّامٍ بَعْدَ الْفِطْرِ، كَانَ تَمَامَ السَّنَةِ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَأَلِهَا.فِي الزوائد: الحديث قد رواه ابن حبان فِي صحيحه قال السنديّ: يريد فهو صحيح، وقال: وله شاهد

542. (1715) (6529)- Sevbân Mevla Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Ramazan bayramından sonra altı gün oruç tutan, yıl orucu tutmuş gibi olur. Zira (ayet-i kerime'de) "Kim bir hayır amelde bulunursa ona yaptığının on misli ecir verilir" (buyrulmuştur)" dediğini işitmiştir."[730]

*** TEŞRİK GÜNLERİ ORUÇ TUTULMAZ**

543. 6530. 1719 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيَّامُ مِنىً أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح على شرط الشيخين.

543. (1719) (6530)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Hacc sırasında) Mina'da geçirilen günler yeme içme günleridir."[731]

544. 6531. 1720 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَا: ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ بَشْرِ بْنِ سُحَيْمٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ أَيَّامَ التَّشْرِيقِ فَقَالَ: يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إَ نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ وَإِنَّ هذِهِ ا'يَّامَ أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ.فِي الزوائد: رواه ابن خزيمة فِي صحيحه.قال السندي: يريد، فالحديث صحيح.

544. (1720) (6531)- Bişr İbnu Suhaym radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm teşrik günlerinde hutbe okudu ve dedi ki: "Cennete sadece müslüman kimse girecektir ve şurası da muhakkak ki bu günler yeme içme günleridir." [732]

*** CUMARTESİ ORUCU**

545. 6532. 1726 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَبْدِاللهِ بْنِ بُشْرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إَ فِيمَا افْتُرِضَ عَلَيْكُمْ. فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إَ عُودَ عِنَبٍ أَوْلِحَاءَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْصَّهُ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْعَدَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ حَبِيبٍ عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ عَنْ أُخْتِهِ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَذَكَرَ نَحْوَهُ. فِي الزوائد: رواه ابْنِ حبان فِي صحيحه.قَالَ السندي: يريد، فالحديث صحيح. والمتن موجود فِي أَبِي دَاوُد وقيره بإسناد آخر.

545. (1726) (6532)- Abdullah İbnu Büsr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cumartesi günleri, farz oruçlar dışında oruç tutmayın. Sizden biri, o gün, üzüm çöpünden veya bir ağaç kabuğundan başka (yiyecek) bir şey bulamasa bile, onları emip oruç tutmasın."[733]

AÇIKLAMA:

Hadis, ramazan, nezir, kefaret, kaza gibi farz oruçlar dışında cumartesi günü oruç tutmamayı emreder. Mezhep imamları, sadece cumartesi gününde oruç tutmayı mekruh saymışlardır.[734]

* AREFE GÜNÜ ORUCU

546. 6533. 1731- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ عِيَاضِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ قَتَادَةَ بْنِ النُّعْمَانِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ صَامَ يَوْمَ عَرَفَةَ، غُفِرَ لَهُ سَنَةٌ أَمَامَهُ وَسَنَةٌ بَعْدَهُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم عَلَى ضعف إسحاق بن عَبْدُ الله بن أَبِي فروة. نعم قد جَاءَ له شاهد صحيح.

546. (1731) (6533)- Katâde İbnu'n-Numân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Arafe günü oruç tutan kimsenin önündeki bir yıl ile geçmişteki bir yıllık (küçük) günahları mağfiret olunur" dediğini işittim."[735]

* AŞURA ORUCU

547. 6534. 1735- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ صَيْفِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ: مِنْكُمْ أحَدٌ طَعِمَ الْيَوْمَ؟ قُلْنَا: مِنَّا طَعِمَ وَمِنَّا مَنْ لَمْ يَطْعَمْ. قَالَ: فَأَتِمُّوا بَقِيَّةَ يَوْمِكُمْ. مَنْ كَانَ طَعِمَ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْ. فَأَرْسِلُوا إلى أهْلِ الْعَرُوضِ فَلْيُتِمُّوا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمْ قَالَ: يَعْنِي أَهْلَ الْعَرُوضِ حَوْلَ الْمَدِينَةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، غريب عَلَى شرط الشيخين. ولم يرو عن مُحَمَّد بن صيفيّ غير الشعبي. وله شاهد فِي السحيحين من حديث سلمة بن ا‘كوق والربيع بن معوّذ. والحديث قد عزاه المزي إِلَى النسائي، وليس فِي رواية ابْنِ السنّي.

547. (1735) (6534)- Muhammed İbnu Sayfî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Aşure günü bize sordu: "Bugün sizden bir şey yiyen var mı?" Biz de: "Yiyen de var yemeyen de" dedik. Bunun üzerine: "Bu günün geri kalanını bir şey yiyen de, yemeyen de (oruçla) tamamlasın. Arûz halkına da haber salın, onlar da günün geri kalan kısmını (oruçla) tamamlasınlar" buyurdu." Râvi der ki: "Arûz ile, Medine civarındaki Arûz nam mevkiin ahalisini kastetti."[736]

AÇIKLAMA:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ramazan orucu farz olmazdan önce Aşure orucu farz idi. Ancak Ramazan'ın farziyetinden sonra, Aşure orucu, isteyenin tutup isteyenin tutmayacağı müstehab bir oruç olarak teşri edilmiş, farziyeti kaldırılmıştır. Bu hadis, farziyetiyle ilgilidir.[737]

* PAZARTESİ-PERŞEMBE ORUCU

548. 6535. 1740- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدُ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ. ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مُخْلَدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ رِفَاعَةَ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَصُومُ اثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنَّكَ تَصُومُ اثْنَيْنِ وَالْخَمِيسَ؟ فقَالَ أَنَّ يَوْمَ ا‘‘ثَنَيْنِ وَالْخَمِيسَ يَغْفِرُ اللهُ فِيهِمَا لِكُلِّ مُسْلِمٍ. إِّ مُتَهَاجِرِينَ. يَقُولُ: دَعْهُمَا حَتَّى يَصْطَلِحَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح، غريب. و مُحَمَّد بن رفاعة ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات، تفرد بالرواية عنه الضحاك ابنِ مخلد. وباقي إسناده عَلَى شرط الشيخين. وله شاهد من حديث أسامة بن زيد، رواه أَبُو دَاوُد والنسائي. وروي الترمذي بعض فِي الجامع، و قَالَ: حسن غريب.

548. (1740) (6535)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. Kendisine, "Ey Allah'ın Resûlü! Siz Pazartesi ve Perşembeleri oruç tutuyorsunuz (bunun hikmeti nedir?)" diye sorulmuştu. Şu açıklamada bulundu:
"Allah Teâla hazretleri pazartesi ve perşembe günleri birbirlerine küsenler hariç bütün müslümanlara mağfiret buyurur ve (amelleri arzeden meleğe); "Küs olan bu iki kişi barışıncaya kadar onları bırak!" emreder."[738]

AÇIKLAMA:

Hadisin Tirmizi'deki veçhinde "Ameller pazartesi ve perşembe günleri Rab Teâla'ya arzedilir. Ben amelimin, oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim" buyrulmuştur.
Hadis, pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmaya teşvik etmektedir. Ayrıca bu günlerde müslümanların küslüklerini giderip barışmaları istenmektedir. O günlerdeki ilahî mağfiret "küs olmama" şartına bağlanmıştır. Hadiste dikkat edilirse küslüğe sebep olan durumda haklı-haksız ayırımı yapılmıyor. Kendini haklı gören kimse de küslüğün giderilmesinde adım atmakla mükelleftir.[739]

*** HARAM AYLARINDA ORUÇ**

549. 6536. 1743 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَطَاءٍ. حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ ابْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ صِيَامِ رَجبٍ.فِي الزوائد: إسناده دَاوُد بن عطاء، وهو ضعيف متفق عَلَى ضعفه.

549. (1743) (6536)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah, aleyhissalâtu vesselâm Receb ayı orucunu yasaklamıştır." [740]

AÇIKLAMA:

Hadis zayıftır, sahih olma durumunda, "yılın onbir ayında sadece Receb'te tamamıyla oruç tutmak yasaklanmış olabilir" diye tevil edilmiştir. Çünkü Receb haram aylardan biridir ve bu aylarda oruç tutmak müstehabdır.[741]

550. 6537. 1744 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِاللهِ ابْنِ أُسَامَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ؛ أَنَّ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ كَانَ يَصُومُ أَشْهُرَ الْحُرُمِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صُمْ شَوَّاً فَتَرَكَ أَشْهُرَ الْحُرُمِ. ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يَصُومُ شَوَّاً حَتَّى مَاتَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. إ أنه منقطع بين مُحَمَّد بن إِبْرَاهِيمَ بن الحارث التيمي، وبين أسامة بن زيد.

550. (1744) (6537)- Muhammed İbnu İbrahim anlatıyor: "Üsame İbnu Zeyd radıyallahu anhümâ Haram aylarda oruç tutardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kendisine: "Şevvâl'de oruç tut!" buyurdular. O da, bundan sonra haram aylarda orucu terketti ve vefat edinceye kadar Şevvâl ayında oruç tuttu."[742]

*** ORUÇ BEDENİN ZEKÂTIDIR**

551. 6538. 1745 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ. ح وَ حَدَّثَنَا مُحْرِزُ بْنُ سَلَمَةَ الْعَدَنِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، جَمِيعاً عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ جُمْهَانَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِكُلِّ شَيْءٍ زَكَاةٌ. وَزَكَاةُ الْجَسَدِ الصَّوْمُ. زَادَ مُحْرِزُ فِي حَدِيثِهِ: وَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصِّيَامُ نِصْفُ الصَّبْرِ.فِي الزوائد: إسناده الحديث من الطريقين معا ضعيف. فِيهِ مُوسَى بن عبيدة الزبريّ. ومدار الطريقين عَلَيْهِ وهو متفق عَلَى تضعيفه.

551. (1745) (6538)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her şeyin bir zekatı (temizlenme vasıtası) vardır, cesedin zekatı oruçtur."
Muhrız rivayetinde şu ziyadede bulundu: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şunu ilave etti: "Oruç, sabrın yarısıdır." [743]

552. 6539. 1747 -حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى اللَّخْمِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ مُصْعَبِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ قَالَ: أَفْطَرَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ فَقَالَ: أفطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ، وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ أ'بْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَ◌ِئِكَةُ.فِي الزوائد: فِي إسناده مصعب بن ثابت، عن عَبْدُ الله بن الزبير، ضعيف.

552. (1747) (6539)- Abdullah İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Sa'd İbnu Muâz'ın yanında iftar açmıştı. Şöyle buyurdular: "Yanınızda oruçlular iftar etti. Yemeklerinizden ebrâr olanlar yedi, size de melaikeler rahmet duasında bulundular."[744]

*** ORUÇLUNUN YANINDA YENİRSE?**

553. 6540. 1749- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبِلَالٍ: الْغَدَاءِ يَا بِلَالُ! فَقَالَ: إِنِّي صَائِمٌ. قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَأْكُلُ أَرْزَاقَنَا. وَفَضْلُ رِزْقِ بِلَالٍ فِي الْجَنَّةِ. أَشَعَرْتَ، يَا بِلَالُ! أَنَّ الصَّائِمَ تُسَبِّحُ عِظَامُهُ وَتَسْتَغْفِرُ لَهُ الْمَلَائِكَةُ مَا أُكِلَ عِنْدَهُ؟فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ. متفق عَلَى تضعيفه. وكذبه ابْنِ حاتم والأزديّ.

553. (1749) (6540)- Büreyde radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Bilal radıyallahu anh'a: "Yemek ye, ey Bilâl!" demişti. "Ben oruçluyum!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Biz rızıklarımızı yiyoruz. Bilal'in rızkının fazlı cennettedir. Ey Bilâl yanında yemek yenen oruçlunun kemiklerinin tesbih ettiğini ve meleklerin de onun için istiğfarda bulunduğunu hissettin mi?" buyurdular."[745]

*** ORUÇLUNUN DUASI MAKBUL**

554. 6541. 1753- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ الْمَدَنِيُّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَبْدَاللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ
يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ لِلصَّائِمِ عَنْدَ فِطْرِهِ لَدَعْوَةً مَا تُرَدُّ. قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: سَمِعْتُ عَبْدَالله بْنِ عَمْرٍو يَقُولُ، إِذَا أَفْطَرَ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ بِرَحْمَتِكَ، الَّتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ أَنْ تَغْفِرَلِي.فِي الزوائد: إسناده صحيح لأن إسحاق بن عبيد الله بن الحارث، قَالَ النسائئ: ليس به بأس. و قَالَ أَبُو زرعة: ثقة. وذكره ابن حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال الإسناد عَلَى شرط البخاري.

554. (1753) (6541)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki, oruçlunun iftarını açtığı zaman reddedilmeyen makbûl bir duası vardır."[746]

*** BAYRAM NAMAZINA BİRŞEYLER YİYEREK GİDİLİR**

555. 6542. 1755- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا مِنْدَلِ بْنِ عَلِيٍّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ صَهْبَانَ، عَنْ نَافِعٍ عِنْ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْدُو يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يُغَدِّيَ أَصْحَابَهُ مِنْ صَدَقَةِ الْفِطْرِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. قد تسلسل بالضعفاء. لأن عمر بن صهبان ومن دونه ضعفاء.

555. (1755) (6542)- İbnu Ömer râdıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ashabına fıtır sadakasından yedirmedikçe Ramazan bayramı günü bayram namazına çıkmazdı."[747]

*** RAMAZANDA MÜSLÜMAN OLAN**

556. 6543. 1760- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الْوَهْبِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ عِيسَى بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ عَطِيَّةَ بْنِ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَبِيعَةَ؛ قَالَ: ثَنَا وَفْدُنَا الَّذِينَ قَدِمُوا عَلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِسْلَامِ ثَقِيفٍ قَالَ: وَقَدِمُوا عَلَيْهِ فِي رَمَضَانَ، فَضَرَبَ عَلَيْهِم قُبَّةً فِي الْمَسْجِدِ. فَلَمَّا أَسْلَمُوا صَامُوا مَا بَقِيَ عَلَيْهِمْ مِنَ الشَّهْرِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن إسحاق، وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة عن عيسى بن عَبْدُ الله قَالَ ابْنِ المديني: وتفرّد بالرواية عنه، و قَالَ: عيسى بن عَبْدُ الله مجهول
.

556. (1760) (6543)- Atiyye İbnu Süfyân radıyallahu anh anlatıyor: "Sâkif kabilesinin müslüman olmasını müzakere etmek üzere Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gönderilen heyetimizin bize anlattığına göre, heyet Ramazan ayında O'na varmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm, onları, mescidin içinde kurduğu çadırda ağırlamıştır. Heyet müslüman olunca ayın geri kalan günlerinin orucunu tutmuşlardır."[748]

AÇIKLAMA:

Müslüman oluşları, bu esnada Resûlullah'la yaptıkları pazarlık ve bir kısım kabul edilen şartlarıyla ilgili teferruatı daha önce kaydettiğimiz bu heyetin yukarıda zikredilen macerası, Ramazan ayında müslüman olan bir kimsenin, ayın geri kalan günlerinde oruç tutması gerektiğini ifade etmektedir.[749]

*** KADIN KOCANIN İZNİYLE ORUÇ TUTAR**

557. 6544. 1762- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ. ثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النِّسَاءَ أَنْ يَصُمْنَ إِلَّ بِإِذْنِ أَزْوَاجِهِنَّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط البخاري.

557. (1762) (6544)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınların kocalarından izin almaksızın (nafile) oruç tutmaların yasakladı."[750]

AÇIKLAMA:

Bazı alimler, kadının kocasından izin almadan oruç tutmasını "mekruh" addetmiş ise de, cumhûr "haram" demiştir. Bu yasağın sebebi, kocanın hanımı üzerindeki bazı haklarını gölgeleyeceği içindir. Nafile bir ibadet vesilesiyle vâcib bir hakkın ifa edilmemesi meşru değildir. Ancak farz olan oruç için izne ihtiyacı yoktur. Kaza oruç için de izin gerekir, çünkü onun başka zaman da kaza edilme ümidi vardır. Fakat günlü nezir oruçları için de izin gerekmez. Çünkü belli, muayyen bir vakitte ifaları vacib olmuştur.
Alimler kocanın hazır bulunmadığı, hazır bulunsa bile zımnen izin verdiği veya vereceğinin bilindiği hallerde de kadının sarih bir izin olmaksızın oruç tutmasının caiz olduğuna hükmetmişlerdir. [751]

*** MİSAFİR, NAFİLE ORUCUNU EV SAHİBİNİN İZNİYLE TUTAR**

558. 6545. 1763- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ا'زْدِيُّ. ثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ وَخَالِدُ بْنُ أَبِي يَزِيدَ؛ قَاَ: ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْمَدَنِيُّ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: »إِذَا نَزَلَ الرَّجُلُ بِقَوْمٍ، فَ◌َ يَصُومُ إِلَّ بِإِذْنِهِمْ«.هَذَا الحديث قد رواه الترمذي. قَالَ: حَدَّثَنَا أيوب بن معاذ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بن واقد عن هشام بن عروة عن أبيه عن عَائِشَةَ الحديث. و قَالَ: هَذَا حديث منكر. نعرف أحدا من الثقات روى هَذَا الحديث عن هشام. وقد روى مُوسَى بن دَاوُد عن أَبِي بكر المديني عن هشام. و أَبُو بَكْرٍ هَذَا ضعيف عند أهل الحديث.

558. (1763) (6545)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Bir kimse başkasının yanında misafir olunca, ev sahibinden izin almadan oruç tutmasın" dediğini rivayet etmiştir."[752]

AÇIKLAMA:

Alimler bu yasağın nafile oruçla ilgili olduğuna, kerahetin de tenzihî olduğuna hükmetmiştir. Böyle bir oruç, ev sahibine sahur ve iftar hazırlama külfeti getirecektir.[753]

*** ŞÜKÜRLE YİYEN ORUÇLU GİBİDİR**

559. 6546. 1765- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِاللهِ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا عَبْدُالْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي حُرَّةَ عَنْ عَمِّهِ حَكِيمِ بْنِ أَبِي حُرَّةَ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَنَّةَ ا'سْلَمِيِّ، صَاحِبِ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الطَّاعِمِ الشَّاكِرُ، لَهُ مِثْلُ أجْرِ الصَّائِمِ الصَّابِرِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. ورِجَالُهُ موثقون. وليس لسنان بن سنة، عند ابْنِ ماجة، سوى هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي الكتب الخمسة ا'صولية.

559. (1765) (6546)- Sinan İbnu Senne el-Eslemî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şükreden oruçsuz kimseye, sabreden oruçlunun sevabının misli verilir."[754]

AÇIKLAMA:

Oruç tutmayan kimse, yemek suretiyle kazandığı gücü Allah yolunda harcadığı taktirde, oruçlu gibi sevab kazanacaktır. Zira her ikisi de kulluk ifa etmiş olmaktadır. Oruçsuz, ömrünü aylak veya gayr-ı meşru şeylerde geçirirse oruçlu gibi sevap kazanacağı söylenemez. Hem oruçlu hem de hayırlı işler peşinde olan kimse elbette ayrıca oruç sevabıyla üstünlük elde eder.[755]

*** MU'TEKİF MESCİDE YERLEŞİR**

560. 6547. 1774- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ. ثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ عِيسَى بْنِ عُمَرَ بْنِ مُوسَى عَنَ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أنَّهُ كَانَ إذَا اعْتَكَفَ، طُرِحَ لَهُ فِرَاشُهُ. أوْ يُوضَعُ لَهُ سَرِيرُهُ وَرَاءَ أسْطُوَانَةِ التَّوْبَةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُهُ موثقون.

560. (1774) (6547)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma'nın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm itikafa girince, yatağı veya karyolası onun için, tevbe sütununun gerisine konulurdu."[756]

AÇIKLAMA:

Tevbe sütunu, ashabtan birinin hatasını Allah affedinceye kadar kendini bağladığı sütundur.[757]

*** MU'TEKİF HASTA ZİYARET EDER, CENAZEYE KATILIR MI?**

561. 6548. 1777- حَدَّثَنَا أحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا الْهَيَّاجُ الْخُرَاسَنِيُّ. ثَنَا عَنْبَسَةُ بْنُ عَبْدِالرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِالْخَالِقِ عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُعْتَكِفُ يَتْبَعُ الْجَنَازَةَ وَيَعُودُ الْمَرِيضَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. 'ن عبد الخالق وعنبسة والهياج ضعفاء. مع أنه معارض بما هو أقوى منه، وهو أنه كَانَ يدخل البيت إ الحاجة.

561. (1777) (6548)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mutekif (itikafta olan), cenazeye katılır, hastayı ziyaret eder."[758]

AÇIKLAMA:

Bu hadis senetçe zayıf olduğu için, mutekifin cenazeye katılmasını, hasta ziyaretinde bulunmasını yasaklayan sahih hadisler sebebiyle, hükmüyle amel edilmemiştir. Mutekif, zaruri ihtiyacını gidermek üzere çıktığı zaman rastladığı hastaya "geçmiş olsun" diyebilir, sırf bu maksatla yerinden ayrılamaz. Alimler böyle hükmetmiştir.[759]

*** İTİKAFIN SEVABI**

562. 6549. 1781- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أُمَيَّةَ. ثَنَا عِيسَى بْنُ مُوسَى الْبُخَارِيُّ، عَنْ عُبَيْدَةَ الْعَمِّيِّ عَنْ فَرْقَدِ السَّبَخِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي الْمُعْتَكِفِ: هُوَ يَعْكِفُ الذُّنُوبَ، وَيُجْرَى لَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ كَعَامِلِ الْحَسَنَاتِ كُلِّهَا.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف فرقد بن يعقوب السبخي البصري الحائك.قَالَ السندي: قلت: فِي آخر كتاب الحج من جامع الترمذي: قد تكلم يَحْيَى بن سَعِيدِ فِي فرقد السبخي وروى عنه الناس.

562. (1781) (6549)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mutekif hakkında: "O, günahları hapseder ve bütün hayırları işlemiş gibi ona hayırlar kazandırır" buyurdular."[760]

*** BAYRAM GECELERİNİ İHYA**

563. 6550. 1782 –حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ المرَّارُ بْنُ حَمُّويَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفِّي. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ مَنْ قَامَ لَيْلَتِي الْعِيدَ يْنِ مُحْتَسِباً للهِ، لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ. فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لتد ليس بقية.

563. (1782) (6550)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim her iki bayramın da gecesini, Allah'tan sevap umarak ibadetle geçirirse kalplerin öldüğü günde kalbi ölmez." [761]

AÇIKLAMA:

1- Burada uyanık kalarak, ibadetle ihya edilmesi tavsiye edilen iki geceden biri Ramazan ayının son gününü bayramın birinci gününe bağlayan gecedir, diğeri de Arefe gününü kurban bayramının birinci gününe bağlayan gecedir. Bu gecelerin tamamını değil mühim bir kısmını ihya eden, hadiste vaad edilen ecre müstahak olur. Hatta İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, yatsı ile sabah namazını mescidde cemaatle kılan kimse o geceyi ihya etmiş sayılır, dolayısıyla bunu yerine getiren de hadisin belirttiği "gece ihyasının sırrı"na erebilir.
2- Kalplerin öldüğü günle Kıyamet gününün kastedilmesi muhtemeldir. Baz alimler "dünya hayatı" demişlerdir. Nitekim dünya sevgisi galebe çalan zengin ve diğer sağlıklı kimselerin ölü sayıldığını ifade eden nasslar mevcuttur (En'âm 122). [762]

ZEKAT BÖLÜMÜ

*** ALTIN VE GÜMÜŞÜN ZEKATI**

564. 6551. 1791 –حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ وَمُحَمّدُ بْنُ يَحْيَى. قَا ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ وَاقِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ وَ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْخُذُ مِنْ كُلِّ عِشْرِينَ دِينَاراً، فَصَاعِداً، نِصْفَ دِينَارٍ وَمِنَ الْأَرْبَعِينَ دِينَاراً، دِينَاراً.فِي الزوائد: إسناد الحديث ضعيف، لضعف إِبْرَاهِيم بن إِسْمَاعِيل.

564. (1791) (6551)- İbnu Ömer ve Hz. Aişe radıyallahu anhümâ'nın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, her yirmi dinar ve daha fazlası için yarım dinar (zekât) alırdı, kırk dinar için de bir dinar (zekat) alırdı."[763]

*** BİR YILLIK MALA ZEKÂT**

565. 6552. 1792 –حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيِّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا شُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا حَارِثَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: زَكَاةَ فِي مَالٍ، حَتَّي يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حارثة بن مُحَمَّد، وهو ابن أبي الرجال. والحديث رواه الترمذي من حديث ابْنِ عمر مرفوعا وموقوفااھ.قَالَ السندي: قلت: لفظه من استفاد ما ف زكاة عَلَيْهِ حَتَّي يحول عَلَيْهِ الحول. رواه عن ابْنِ عمر مرفوعا بإسناد فِيهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن زيد بن أسلم. و قَالَ: وهو ضعيف فِي الحديث كثير الغلط. ضعفه غير واحد. ورواه عنه موقوفا. و قَالَ: هَذَا أصح. ورواه غير واحد موقوفا.

565. (1792) (6552)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Üzerinden bir yıl geçmedikçe, bir malda zekat yoktur" dediğini işittim." [764]

*** ZEKAT DÜŞEN MİKTAR**

566. 6553. 1794- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدقَةٌ. وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْ سَاقٍ صَدَقَةٌ«.فِي الزوائد: إسناده حسن.

566. (1794) (6553)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Beş deveden aşağı mal için zekat yoktur. Beş okiyyeden az (gümüş için de) zekât yoktur. Beş vask miktarından az olan (hurma, üzüm ve hubûbat) için de zekat yoktur."[765]

AÇIKLAMA:

1- Zekatla ilgili teferruat, vask, okiyye, müdd, rıtl gibi değişik ölçeklerin bugünkü birimlere göre miktarları daha önce açıklandı, burada tekrar etmeyeceğiz.
2- Beş vask toprak mahsullerinde zekat için nisab kabul edilmiştir. Beş vasktan daha az mahsul için zekat verilmez. Bir vask, altmış sa'dır. [766]

*** ZEKÂT VERİRKEN NE DENİR?**

567. 6554. 1797- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنِ الْبَخْتَرِيِّ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »إِذَا أعْطَيْتُمُ الزَّكَاةَ فَلاَ تَنْسَوْا ثَوَابَهَا، أنْ تَقُولُوا: اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا مَغْنَمًا وَلاَ تَجْعَلْهَا مَغْرَمًا.فِي الزوائد: فِي إسناده الوليد بن مسلم الدمشقي، و كَانَ مدلسا. والبختريّ متفق عَلَى ضعفه. و قَالَ فِيهِ: له شاهد من حديث: إِذَا أتاه الرَّجُلُ بصدقة ماله صلى عَلَيْهِ.

567. (1797) (6554)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Zekat verdiğiniz zaman: "Allahım! Bu zekatı büyük bir sevaba vesile kıl, (hak sahibine ödenip sevap beklenmeyen) bir borç kılma" demek suretiyle zekatın sevabını istemeyi unutmayın." [767]

AÇIKLAMA:

Zekat bir ibadettir. Hadis, bu ibadetin de ibadet niyetine makrûn olması gereğini hatırlatmaktadır. Bütün mal ve mülkün gerçek sahibi, onların yaratıcısı Rabbülâlemîn olan Allah Teâla hazretleridir. Kişinin tasarrufuna emanet ettiği malından belli bir miktarı fukaraya ödemesi gereken bir borç kılmıştır. Bu borcu ödeyen kimseye mutlaka sevap şartı yoktur. Hadis, kişinin, niyetine bağlı olarak bu sevabı alabileceğini belirtmektedir. Böyle bir dua, mal sahibine kulluk edebi kazandırmada, malın hakiki sahibi olmadığı şuurunu vermektedir.[768]

*** DEVELERİN ZEKÂTI**

568. 6555. 1799- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ النَّيْسَابُورِيُّ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ عَبْدِاللهِ السُّلَمِيُّ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ عَنْ أبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسٍ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةٌ. وَلاَ فِي الأرْبَعِ شَيْءٌ: فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً فَفِيهَا شَاةٌ إِلَى أنْ تَبْلُغَ تِسْعاً. فَإِذَا بَلَغَتْ عَشْراً فَفِيهَا شَاتَانِ، إلى أنْ تَبْلُغَ أرْبَعَ عَشْرَةَ. فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسَ وَعَشَرَةَ، فَفِيهَا ثَلاَثُ شِيَاهٍ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسعَ عَشْرَةَ. فَإِذَا بَلَغَتْ عِشْرِينَ، فَفِيهَا أَرْبَعُ شِيَاهٍ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ. فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ، فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ، إِلَى خَمْسٍ وَثَلاَثِينَ. فَإِذَا لَمْ تَكُنْ بِنْتُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ، ذَكَرٌ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْسًا وَأَرْبَعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا حِقَّةٌ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ سِتِّينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا جَذَعَةٌ. إِلَى أَنْ تَبْلُغَ خَمْسًا وَسَبْعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا بِنْتَالَبُونَ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ تِسْعِينَ. فَإِنْ زَادَتْ بَعِيرًا، فَفِيهَا حَقَّتَانِ، إِلَى أَنْ تَبْلُغَ عِشْرِينَ وَمِائَةً. ثُمَّ فِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ. وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ.فِي الزوائد: فِيهِ مُحَمَّد بن عقيل. قَالَ فِيهِ أحمد والحاكم: حدّث عن حفص بن عَبْدُ الله بحديثين لم يتابع عليهما. وقَالَ ابْنِ حبان: من الثقات وربما أخطأ. حدث بالعراق بمقدار عشرة أحاديث مقلوبة. وقال النسائي: ثقة. وقَالَ أَبُو عَبْدُ الله الحاكم: من أعيان العلماء. وباقي رجال الإسناد ثقات عَلَى شرط البخاري. والجملة الأولى من حديث أَبِي سَعِيدٍ رواها الشيخان وغيرهما.

568. (1799) (6555)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Beşten az olan deve için zekât yoktur. Dört deve için de zekat yoktur. Deve sayısı beşe ulaştımı, dokuz oluncaya kadar bir koyun gerekir. On deve olunca iki koyun gerekir, ondört deveye kadar yine iki koyun gerekir, onbeşe ulaştı mı üç koyun gerekir. Ondokuz olsa da üç koyun gerekir. Yirmi olunca dört koyun gerekir. Bu, yirmidörde kadar böyledir. Deve sayısı yirmibeşe ulaşınca, otuzbeş oluncaya kadar bu miktarın zekatı bir bint-i mehazdır (bir yaşını doldurmuş, ikinci yaşına basmış dişi deve); eğer bintu mehâz yoksa bir ibnu lebûn (iki yaşını doldurup üçüncü yaşına basan erkek deve)dir. Eğer bir deve fazlalaşırsa (otuzaltı olursa) zekatı bir bintu lebûndur. Sayı kırkbeşi buluncaya kadar zekat yine de bir bintu lebûndur. Bu miktarı bir deve aşsa bir hıkka (üç yaşını doldurup dörde basan dişi deve); bu, deve sayısı altmış oluncaya kadar böyledir. Altmış deveyi aşınca yetmişbeş oluncaya kadar bir ceze'a (dört yaşını doldurup beşinciye giren dişi deve) gerekir. Bu miktarı bir deve aşınca doksan deveye kadar iki bintu lebûn gerekir. Bu miktarı bir deve aşınca (91 olunca) iki hıkka gerekir, bu 120'ye kadar böyledir. Bundan sonra her elli deve için bir hıkka, her kırk için bir bintu lebûn (zekât) gerekir."[769]

*** DAVARIN ZEKATI**

569. 6556. 1806- حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ. ثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُؤْخَذُ صَدَقَاتُ الْمُسْلِمِينَ عَلَى مِيَاهِهِمْ.فِي الزوائد: اتفقوا عَلَى ضعف أسامة بن زيد. قيل هو أسامة بن زيد بن أسلم.

569. (1806) (6556)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslümanların zekatları (sürülerini suladıkları) su başlarında alınır. (Zekat memurları oralara gider, halk, zekatını vermek için, zekat memurlarının ayağına gelmez)."[770]

*** SADAKA TOPLAYANLAR**

570. 6557. 1810- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ سَوَّادٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ؛ أَنَّ مُوسَى بْنَ جُبَيْرٍ حَدَّثَهُ أَنَّ عَبْدَاللهِ ابْنَ أَنَيْسٍ حَدَّثَهُ أَنَّهُ تَذَاكَرَ هُوَ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابُ، يَوْماً الصَّدَقَةَ. فَقَالَ عُمَرُ: أَلَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يَذْكُرُ غُلُولَ الْصَّدَقَةِ أَنَّهُ مَنْ غَلَّ مِنْهَا بَعِيراً أَوْ شَاةً أُتِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ؟قَالَ: فَقَالَ عَبْدُاللهِ ابْنُ أُنَيْسٍ: بَلَىفِي الزوائد: فِي إسناده مقال. ْن مُوسَى بن جبير ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وقال: إنه يخطي. وقَالَ الذهبيّ فِي الكاشف: ثقة. ولم أر لغيرهما فِيهِ كما. و عَبْدُ الله بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَالُهُ ثقات.

570. (1810) (6557)- Abdullah İbnu Üneys radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Kendisi Hz. Ömer radıyallahu anh'la birlikte bir gün zekat hakkında müzakerede bulunmuşlardır.
Hz. Ömer: "Sen, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sadakada yapılan hırsızlık hakkında: "Kim sadaka malından bir deve veya koyun çalacak olsa, Kıyamet günü o çaldığı şeyi sırtına yüklenmiş olarak gelir!" buyurduğunu işitmedin mi?" demiş, Abdullah İbnu Üneys de: "Evet işittim" diye cevap vermiştir."[771]

*** ZEKÂT GEREKTİREN MALLAR**

571. 6558. 1815- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِاللهِ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: إِنَّمَا سَنَّ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ فِي هذِهِ الْخَمْسَةِ: فِي الْحِنْطَةِ، وَالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرِ، وَالزَّبِيبِ، وَالذُّرَةِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. ْن مُحَمَّد بن عَبْدُ الله هو الخزرجي. قَالَ ا''مام أحمد: ترك الناس حديثه وقال الحالم: متروك الحديث ب خف بين أئمة النقل فِيهِ. وقَالَ الساجى: أجمع أهل النقل عَلَى ترك حديثه، وعنده مناكبر.

571. (1815) (6558)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (yerden çıkan mahsullerden) şu beş şeyden zekat verilmesini teşri buyurdu: "Buğday, arpa, hurma, üzüm ve darı."[772]

AÇIKLAMA:

Mevzu üzerine gelen başka rivayetler de mevcuttur. Bu sebeple alimlerin bu meseledeki hükümleri ihtilaflıdır:
***** Hasan Basri, Sevrî, Şa'bi ve Hasan İbnu Sâlih'e göre sadece buğday, arpa, üzüm ve hurmadan zekat verilir. Beyhâkî, bu görüşü te'yiden "Sebzelerde zekât yoktur" rivayetini de kaydetmiştir.
***** Ebu Hanîfe ve Züfer rahimehümâllah'a göre, cemiyetin örfüne göre "gelir ve verim elde etmek maksadıyla ekimi yapılan her şeyden zekat verilmelidir." Dolayısıyla her çeşit hububat, karpuz, kavun, salatalık, patlıcan, yonca, şeker kamışı vs. bütün mahsulat zekata tabidir. Ancak kendiliğinden biten çayır, kamış, ağaç ve benzeri maddelerle odun, ot, saman, hurma dalı gibi tâli şeylerden zekat verilmez. "Her maldan zekat alınır" hükmüne giden alimler "mallarından zekat al!" (Tevbe 103) ayetinin âmm oluşunu delil kılmışlardır. Ayrıca, zekât alma hükmünü bütün mallara teşmil eden hadisler de mevcuttur.
***** İmam Muhammed ve Ebu Yusuf, bir yıl kalabilen dayanaklı mahlukatın zekâta tabi olacağını, fazla uğraştırmadan bir yıl kalamayan meyve ve bitkilerin zekâta tabi olmayacağını söylemişlerdir.
***** İmâm Mâlik ve İmam Şâfiî hazretlerine göre, insanlarca ekilen ve uzun müddet saklanabilen buğday, arpa, darı, pirinç, mercimek ve nohut gibi hububat için zekat mevzubahistir. Zahire nev'ine girmeyen sebze, meyve, keten ve pamuk tohumu, susam ve zeytin gibi maddeler zekata tabi değildir. Meyvelerden yalnız üzüm ve hurmadan zekat verilir. Bunlara göre, zekata tabi toprak mahsulleri nisab miktarına ulaşırsa zekat verilir, aksi taktirde verilmez.
***** Ahmed İbnu Hanbel merhuma göre, insanların ekip kaldırdıkları toprak mahsullerinden (hububat ve meyveden) kurutulmaya ve uzun müddet saklanmaya elverişli olup ölçeklerle ölçülen maddeler zekâta tâbidir.
Bu bahisle ilgili teferruat için Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu görülmelidir (4 cilt s. 79 ve devamı).[773]

*** ZEKAT İYİ MALDAN VERİLMELİ**

572. 6519. 1822 –حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ. ثَنَا عُمْرُو بْنُ مُحَمَّدِ الْعَنْقَزِيُّ. ثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ، عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ فِي قَوْلِهِ سُبْحَانَهُ: وَمِمَّا أَخْرَ جْنَا لَكُمْ مِنَ ا'رْضِ وَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مَنْهُ تُنْفِقُونَ. قَالَ: نَزَلَتْ فِي ا'نْصَارِ. كَانَتِ ا'نْصَارُ تُخْرِجُ، إِذَا كَانَ جِدَادُ النَّخْلِ مِنْ حِيطَانِهَا أَقْنَاءَ الْبُسْرِ. فَيُعَلِّقُونَهُ عَلَى حَبْلٍ بَيْنَ أَسْطُوانَتَيْنِ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَأْكُلُ

مِنْهُ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ. فَيَعْمِدُ أَحَدُهُمْ فَيَدْخِلُ قِنْواً فِيهِ الْحَشَفَ. يَظُنُّ أَنَّهُ جَائِزٌ فِي كَثْرَةِ مَا يُوضَعُ مِنَ ا'قْنَاءِ. فَنَزَلَ فِيمَنْ فَعَلَ ذلِكَ: وَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ. يَقُولُ: تَعْمِدُوا لِلْحَشَفِ مِنْهُ تُنْفِقُونَ. وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِ أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ يَقُولُ: لَوْ أُهْدِيَ لَكُمْ مَا قَبِلْتُمُوهُ إَ عَلَى اسْتِحْيَاءٍ مِنْ صَاحِبِهِ، غَيْظاً أَنَّهُ بَعَثَ إِلَيْكُمْ مَالَمْ يَكُنْ لَكُمْ فيهِ حَاجَةٌ. وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنْ صَدَقَاتِكُمْ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. 'ن أحمد بن مُحَمَّد بن يَحْيَى قَالَ فِيهِ ابْنِ أَبِي حاتم والذهبي: صدوق. و قَالَ ابْنِ حبان: من الثقات. و كَانَ منعتا. وباقي رجال ا''سناد عَلَى شرط مسلم.

572. (1822) (6559)- Berâ İbnu Âzib radıyallahu anh'tan rivayet edildiğine göre, bu yüce sahabi "[Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin] ve yerden sizin için çıkardığımız şeylerin temizlerinden infak ediniz ve malın kötüsünden infak etmeye kalkmayın!" (Bakara 267) meâlindeki ayet-i kerime hakkında şöyle demiştir: "Bu ayet-i kerime Ensar radıyallahu anhüma hakkında nazil oldu. Onlar, hurma toplama mevsimi gelince, kendi bahçelerinden taze hurma salkımlarını devşirip, Resûlullah'ın mescidinde sütunlar arasına gerilmiş iplere asarlardı. Bunlardan fakir muhacirler yerlerdi. Ensarilerden biri, bu kadar çok salkımın arasında bir tane adi hurmalı salkımın bulunmasını caiz sanarak adi hurmalar da bulunan bir salkım sokuşturmuştu. İşte bunu yapan hakkında وَ تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ

buyrularak "Zekatınızı, bozuk ve kötü hurmadan vermeye kalkmayın" ihtarında bulunulmuştur. وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِ اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ

İbaresiyle de "Öyle kötü hurmalar ki, eğer size hediye edilmiş olsaydı işinize yaramayan bir şeyi size gönderdiği için hissedeceğiniz öfkeden dolayı, sahibinden utanç duyarak kabul edecektiniz" denmek istenmiştir. وَاعْلَمُوا اَنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنْ صَدَقَاتِكُمْ . ..

ibaresiyle Hak Teâla hazretleri, bizim sadakalarımıza muhtaç olmadığını belirterek, sadakayı kendi menfaatimiz için verdiğimizi, öyleyse iyi şeylerden vermemiz gerektiğini ihtar etmiştir."[774]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Allah rızası için verilen sadakaların, hoşumuza gitmeyen, işe yaramayan, başkasından bize geldiği taktirde haysiyeten rencide olacağımız nev'den olmamasına dikkat etmemiz gereğine Kur'ânî bir delil sunmaktadır. Ehemmiyetine binaen bu mevzuda başka nasslar da gelmiştir. [775]

*** BALIN ZEKATI**

573. 6560. 1823- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سَعِيدِ ابْنِ عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى عَنْ أَبِي سَيَّارَةَ الْمُتَّقِيِّ. قَالَ،-قُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! إنْ لِي نَحْ. قَالَ: أَدِّ الْعُشْرَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! احْمِهَا لِي. فَحَمَاحَاها لِي.فِي الزوائد: فِي إسناده قَالَ ابْنِ أَبِي حاتم عن أبيه: لم يلق سليمان بن مُوسَى أبا سيارة. والحديث مرسل. وحكى الترمذي فِي العلل عن البخاري، عقب هَذَا الحديث، أنه مرسل. ثم قَالَ: لم يدرك سليمان أحدا من الصحابة هـ.وأبو سيارة ليس له عند ابْنِ ماجة سوى هَذَا الحديث الواحد، وليس له شئ »فِي ا'صول« الخمسة.

573. (1823) (6560)- Ebu Seyyâre el-Müte'î anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, benim bal arılarım var (zekat düşer mi?)" dedim.
"Evet! Öşrünü ver!" buyurdu.
"Ey Allah'ın Resûlü! Arıları benim için muhafaza buyur!" dedim, o da onları benim için muhafaza buyurdu."[776]

*** ÖŞÜR VE HARAÇ**

574. 6561. 1831- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ جُنَيْدٍ الدَّامَغَانِيُّ. ثَنَا عَتَّابُ بْنُ زِيَادٍ الْمَرْوَزِيُّ. ثَنَا أَبُو حَمْزَةَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُغِيرَةَ ا'زْدِيّ يُحَدِّثُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ حَيَّانَ ا'عْرَجِ، عَنِ الْعَءِ بْنِ الْحَضْرَمِي؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْبَحْرَيْنِ أوْ إلَى هَجَرَ. فَكُنْتُ آتِي الْحَائِطَ يَكُونُ بَيْنَ ا''خْوَةِ. يُسْلِمُ أَحَدُهُمْ. فَآخُذُ مِنَ الْمُسْلِمِ الْعُشْرَ، وَمِنَ الْمُشْرِكِ الْخَرَاجَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. 'ن مغيرة ا'زدي و مُحَمَّد بن زيد مجهون. وحيان ا'عرج، وإن وثقه ابْنِ معين، وعده ابْنِ حبان فِي الثتات، فإن روايته عن العء مرسلة. تبميه المزيّ فِي التهذيب.

574. (1831) (6561)- Alâ İbnu'l-Hadramî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni Bahreyn'e -veya Hecer'e- gönderdi. Ben orada kardeşler arasında müşterek olan bir bağdan vergi almak üzere giderdim. Kardeşin biri müslüman ise, müslümanın payına düşenden öşür, müşrikten de haraç alırdım." [777]

*** VASK, ALTMIŞ SA'DIR**

575. 6562. 1833- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ. ثَنَا مُحَمَّدْ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ أَبِي رَبَاحٍ وَ أَبِي الزُبَيْرِ، عَنِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِاللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »الْوَسْقُ سِتُّونَ صَاعاً«.فِي الزوائد: إسناد حديث جَابِر ضعيف. تفاقهم عَلَى ترك حديث مُحَمَّد بن عليد الله العرزمي. قَالَ: ورواه أصحاب السنن، خ الترمذ، من حديث أَبِي سَعِيدِ.

575. (1833) (6562)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir vask altmış sa'dır."[778]

*** YAKINLARA ZEKAT**

576. 6563. 1835- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنِ آدَمَ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ هِشَامِ بْن عُرْوَةَ، عَنْ أبِيهِ، عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّدَقَةِ. فَقَالَتْ زَيْنَبُ امْرَأةُ عَبْدِاللهِ: أَيُجْزِينِي مِنَ الصَّدَقَةِ أنْ أَتَصَدَّقَ عَلى زَوْجِي وَهُوَ فَقِيرٌ، وَبَنِي أخٍ لِي، أيْتَامٍ. وَأنَا أُنْفِقُ عَلَيْهِمْ هكذَا و هَكَذَا، وَعَلَى كُلِّ حَالٍ؟ قَالَ، قَالَ: نَعَمْ.قَالَ:

وَكَانَتْ صَنَاعَ الْيَدَيْنِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. وله شاهد صحيح رواه أصحاب الكتب الستة، خ أبا دَاوُد، من حديث زينب امرأة عَبْدُ اللهِ بن مسعود.

576. (1835) (6563)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize sadaka vermemizi emretmişti. Abdullah İbnu Mes'ud'un hanımı Zeyneb radıyallahu anhüma: "Kardeşimin yetim çocukları ile fakir olan kocama versem bu, beni sadaka mükellefiyetinden kurtarır mı? Ben onlara şöyle şöyle infak ediyorum!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Evet!" buyurdular. Râvi der ki: "Zeyneb sanatkar bir kadındı, el işi yapardı."[779]

AÇIKLAMA:

Burada zikri geçen sadakanın nafile sadaka olması muhtemeldir. Hasan Basri, Sevrî, Ebu Hanîfe, İmam Mâlik -bir rivayette Ahmed ve Hanbelî alimlerden Ebu Bekr bu kanaattedirler. Bunlara göre, kadın farz olan zekatını kocasına veremez.
Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu meselede Ebu Hânife'ye muhalefet ederler. Onlara göre kadın zekatını kocasına verebilir. Kişinin zekatını usul ve fürûuna veremeyeceği, kocanın da karısına zekat veremeyeceği hususunda Hanefîler ittifak ederler, ihtilaf sadece kadının kocasına zekat verip veremeyeceği hususundadır.
İmam Şâfi'î, -bir rivayette Ahmed, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd, Mâlikîlerden Eşheb, Hanefilerden İmam Muhammed, Ebu Yusuf ve Zahiriye alimlerine göre, hadisteki sadakadan maksat farz olan zekattır. Bunlara göre, kadın kocasına zekat verebilir.[780]

NİKAH (EVLENME) BÖLÜMÜ

*** EVLENMENİN FAZİLETİ**

577. 6564. 1846- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْأَزْهَرِ. ثَنَا آدَمُ. ثَنَا عِيسَى بْنُ مَيْمُونٍ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي. فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي. وَتَزَوَّجُوا فإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الْأُمَمَ. وَمَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ فَلْيَنْكِحْ وَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَعَلَيْهِ بِالصِّيَامِ. فإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وِجَاءٌ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم عَلَى ضعف عيسى بن ميمون المدينى، لكن له شاهد صحيح.

577. (1846) (6564)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Nikâh benim sünnetimdendir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı siz(in çokluğunuz) ile iftihar edeceğim. Kimin maddî imkanı varsa hemen evlensin. Kim maddî imkân bulamazsa (nafile) oruç tutsun. Çünkü oruç, onun için şehveti kırıcıdır."[781]

578. 6565. 1847- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سَلَيْمَانٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلِمٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ ابْنُ مَيْسَرَةَ، عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَمْ نَرَ »يُرَ« لِلْمُتَحَابَّيْنِ مِثْلُ النِّكَاحِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات.

578. (1847) (6565)- İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sevişenler için nikâh kadar sevgiyi artırıcı bir şey görmedik veya görülmedi."[782]

*** KOCANIN KADIN ÜSTÜNDEKİ HAKKI**

579. 6566. 1852- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جَدْعَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ قَالَ: لَوْ أَمَرْتُ أَحَداً أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ، لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا. وَلَوْ أَنَّ رَجُلًا أَمَرَ إِمْرَأَةً أَنْ تَنْقُلَ مِنْ جَبَلٍ أَحْمَرَ إِلى جَبَلٍ أَسْوَدَ، وَمِنْ جَبَلٍ أَسْوَادَ إِلَى جَبَلٍ أَحْمَرَ، لَكَانَ نَوْلُهَا أَنْ تَفْعَلَ.فِي الزوائد: فِي إسناده على بن زيد، وهو ضعيف. لكن للحديث طرق أخره. وله شاهدان من حديث طلق بن عليّ. رواه الترمذي والنسائي. ومن حديث أم سلمة، ورواه الترمذي و ابْنِ ماجة .

579. (1852) (6566)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Eğer bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emretseydim, kadına, kocasına secde etmesini emrederdim ve eğer bir erkek karısına kırmızı bir dağdan siyah bir dağa ve siyah bir dağdan kırmızı bir dağa taş taşımayı emretseydi, uygun olan, kadının bu emri yerine getirmesidir."[783]

580. 6567. 1853- حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ الْقَاسِمِ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى؛ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ مُعَاذٌ مِنَ الشَّامِ سَجَدَ لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: »مَا هَذَا يَا مُعَاذُ؟« قَالَ: أَتَيْتُ الشَّامَ فَوَافَقْتُهُمْ يَسْجُدُونَ ‘سَاقِفَتِهِمْ وَبَطَارِقَتِهِمْ. فَوَدِدْتُ فِي نَفْسِي أَنْ نَفْعَلَ ذلِكَ بَكَ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَ◌ تَفْعَلُوا. فَإِنِّي لَوْ كُنْتُ آمِراً أَحَداً أَنْ يَسْجُدَ لِغَيْرِ اللهِ، ‘مَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! تُؤَدِّي الْمَرْأَةُ حَقَّ رَبِّهَا حَتَّى تُؤَدِّيَ حَقَّ زَوْجِهَا وَلَوْ سَأَلَهَا نَفْسَهَا، وَهِيَ عَلَى قَتَبٍ، لَمْ تَمْنَعْهُ.فِي الزوائد: رواه ابْنِ حبان فِي صحيحه. قَالَ السندي: كأنه يريد أنه صحيح ا‘‘سناد .

580. (1853) (6567)- Abdullah İbnu Ebî Evfa radıyallahu anh anlatıyor: "Hz. Muâz Şam'dan dönünce Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a secde etmişti. Aleyhissalâtu vesselâm hayretle: "Ey Muaz! Bu da ne?" dedi. O açıkladı: "Şam'a gitmiştim, onların reislerine ve patriklerine secde ettiklerine rastladım. İçimden, aynı şeyi size yapmak arzusu geçti." Aleyhissalâtu vesselâm, bunun üzerine: "Bunu yapmayın! Zira, şayet ben, bir kimseye, Allah'tan başkasına secde etmeyi emretseydim, kadına kocasına secde etmesini emrederdim. Muhammed'in nefsi elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim ki, bir kadın, kocasının hakkını eda etmedikçe Rabbinin hakkını da eda edemez. Kadın (deve sırtındaki) semere binmiş iken kocası nefsini talep edecek olsa, kadın bu isteğe mani olamaz."[784]

*** EN EFDAL KADIN**

581. 6568. 1856- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَالِمِ بْنِ إِبِي الْجَعْدِ عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: لَمَّا نَزَلَ فِي الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ مَا نَزَلَ، قَالُوا: فَأَيَّ الْمَالِ نَتَّخِذُ؟ قَالَ عُمَرُ: فَأَنَا أَعْلَمُ لَكُمْ ذلِكَ. فَأَوْضَعَ عَلى بَعِيرِهِ. فَإِدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَا فِي أَثَرِهِ. فَقَالَ: يا رَسُولَ للهِ! أَيَّ الْمَالِ نَتَّخِذُ؟ فَقَالَ: لِيَتَّخِذْ أَحَدُكُمْ قَلْباً شَاكِراً، وَلِسَاناً ذَاكِراً، وَزَوْجَةً مُؤْمِنَةً، تُعِينُ أَحَدَكُمْ عَلَى أَمْرِ اخِرَةِ.فِي الزوائد: عَبْدُ اللهِ بن عمرو بن مرة ضعفه النسائي، ووثقه الحاكم وابن حبان. و قَالَ Œابْنِ معين: بأس به، فَقَالَ: روى الترمذي، فِي التفسير، المرفوع منه، دون قول عمر. و قَالَ: حسن .

581. (1856) (6568)- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın azadlısı Sevbân radıyallahu anh anlatıyor: "Gümüş ve altın (biriktirme) ile ilgili ayet (Tevbe 34) nâzil olduğu zaman halk: "Öyleyse hangi malı biriktirmeliyiz?" diye birbirlerine sordular. Hz. Ömer: "Bunu, ben sorup size haber vereyim!" dedi ve hemen devesine atlayıp gitti. Ben de peşinden gittim. Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resûlü hangi maldan edinelim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Her biriniz, şükreden bir kalp, zikreden bir dil, ahiret işinize yardımcı olacak mü'mine bir kadın edinsin" buyurdular."[785]

582. 6569. 1857- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا عُثْمَانَ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ. عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا اسْتَفَادَ الْمُؤْمِنُ بَعْدَ تَقْوَى اللهِ خَيْراً لَهُ مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ. إِنْ أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ. وَإِنْ نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ. وَإِنْ أَقْسَمَ عَلَيْهَا أَبَرَّتْهُ. وَإِنْ غَابَ عَنْهَا نَصَحَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده على بن يزيد، قَالَ البحاري: منكر الحديث. و عُثْمَانَ بن أَبِي العاتكة، مختلف فِيهِ. والحديث رواه النسائي من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ، وسكت عَلَيْهِ. وله شاهد من حديث عَبْدُ اللهِ بن عمر .

582. (1857) (6569)- Ebu Ümâme radıyallahu anh'ın rivayetine göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuşlardır: "Mü'min, Allah'a takvada sonra en ziyade sâliha bir zevceden hayır görür. Böylesi bir kadına emretse itaat eder. Ona baksa sürur duyar, bir şeyi yapıp yapmaması hususunda yemin etse, kadın bunu yerine getirerek onu yeminden kurtarır, kadınından ayrılıp uzak bir yere gitse, kadın hem kendi namusu ve hem de adamın malı hususunda hayırhah ve dürüst olur.[786]

*** DİNDARLA EVLENMELİ**

583. 6570. 1859 - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ وَجَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عن الإِفْرِيقِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَزَوَّجُو النِّسَاءَ لِحُسْنِهِنَّ. أنْ يُرْدِيَهُنَّ. وَ تَزَوَّجُوهُنَّ لأَمْوَالِهِنَّ. فَعَسَى أَمْوَالُهُنَّ أنْ تُطْغِيَهُنَّ. وَلكِنْ تَزَوَّجُوهُنَّ عَلي الدِّينَ. وَلأَمَةٌ خَرْمَاءُ سَوْدَاءُ ذَاتُ دِينٍ أَفْضَلُ.فِي الزوائد: فِي إسناده الإفريقي، وهو عَبْدُ الله بن زياد بن أنعم، ضعيف. والحديث رواه ابْنِ حبان فِي صحيحه بإسناد آخر .

583. (1859) (6570)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Güzellikleri sebebiyle kadınlarla evlenmeyin. Çünkü güzelliklerinin onları (kibir ve gurur sebebiyle) alçaltacağından korkutur. Onlarla mal ve mülkleri sebebiyle de evlenmeyin, zira mal ve mülkün onları azdıracağından korkulur. Fakat onlarla diyaneti esas alarak evlenin. Yemin olsun, burnu kesik, kulağı delik siyahî dindar bir köle (dindar olmayan hür kadınlardan) efdaldir."[787]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, evleneceklere dindar kadın arama hususunda ısrarlıdır. Bu husus ayet-i kerimede dahi yer verilmiştir (Bakara 221). Yine âyet (Nisa 34) ve hadiste kadında övülen bir diğer vasıf kadının itaatkâr olmasıdır. Hatta âyet-i kerimede itaatkâr olan kadın hakkında haddi aşmamak emredilmiştir (Nisa 34).[788]

*** BEKÂRLAR EVLENDİRİLSİN**

584. 65. 1861 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ التَيْمِيُّ. حَدّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنُ سَالِمِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ عُوَيْمِ بْنِ سَاعِدَةَ الأَنْصَارِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكُمْ بِالأَبْكَارِ. فَإِنَّهُنَّ أَعْذَابُ أَفْوَاهاً، وَأَنْتَقُ أَرْحَاماً، وَأَرْضَي بِالْيَسِيرِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن طلحة. قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: يحتج به. و قَالَ ابْنِ حبان: هو من الثقات ربما أخطأه. عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن سالم بن عتبة، قَالَ البخاري: لم يصح حديثه .

584. (1861) (6571)- Üveym İbnu Sâide radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Bakire kızlarla evlenin. Çünkü onların ağızları daha tatlı, rahimleri daha doğurgandır, aza da razı olurlar."[789]

AÇIKLAMA:

Ağızlarının tatlılığı, "hayâ perdeleri yırtılmadığı için, edepli konuşurlar, kocalarına karşı kırıcı, çirkin söz söylemezler" diye anlaşılmıştır. Hadis, kadınların doğurganlık vasfını övmektedir.
Kadının razı olacağı "az"dan muradın "maddi ihtiyaçlarda; yemede, içmede, giyim kuşamdaki azlık olabileceği gibi, "cinsi münasebetteki azlık"ın da olabileceği söylenmiştir. "Dul kadın önceki kocasının yanında her şeyin bolunu görmüş olabilir. Aynı şeyi yeni kocasında da arayarak, bulamayınca tatsızlığa sebep olur" denmiştir.[790]

*** HÜR VE VELUD OLANLA EVLENİLSİN**

585. 6572. 1862 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سَلاَّمُ بْنُ سَوَّارٍ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سَلِيمٍ عَنِ الضَّحَّاكِ ابْنِ مُزَاحِمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ أَرَادَ أَنْ يَلْقَى اللهَ طَاهِراً مُطَهَّراً، فَلْيَتَزَوَّجِ الْحَرَائِرَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف كثير بن سليم. وسم هو ابْنِ سليمان بن سوّار. قَالَ ابْنِ عدي: عنده مناكير. و قَالَ العقيليّ: فِي حديثه مناكير .

585. (1862) (6572)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim: "Kim Allah'a pak ve temizletilmiş olarak kavuşmak isterse hür kadınlarla evlensin." [791]

586. 6573. 1863- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيُّ، عَنْ طَلْحَةَ، عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: انْكِحُوا. فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده بن عمرو المكى الحضرومي. متفق عَلَى تضعيفه .

586. (1863) (6573)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Evleniniz! Zira ben (Kıyamet günü diğer ümmetlere karşı) çokluğunuzla iftihar edeceğim."[792]

*** EVLENECEĞİN KADINA BAKMAK**

587. 6574. 1864- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ عَمِّهِ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَثْمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ؛ قَالَ: خَطَبْتُ امْرَأَةً. فَجَعَلْتُ أَتَخَبَّأُ لَهَا حَتَّى نَظَرْتُ إِلَيْهَا فِي نَخْلٍ لَهَا. فَقِيلَ لَهُ: أَتَفْعَلُ هذَا وَأَنْتَ صَاحِبُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا الْقَى اللهُ فِي قَلْبِ امْرِئٍ خِطْبَةَ امْرَأَةٍ، فَ‍َ بَأسَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده حجاج وهو ابْنِ أرطاة الكوفيّ، ضعيف ومدلس. ورواه بالعنعنة. ولكن لم ينفرد به حجاج، فقد رواه ابْنِ حبان فِي صحيحه بإسناد آخر .

587. (1864) (6574)- Muhammed İbnu Mesleme radıyallahu anh anlatıyor: "Ben bir kadınla evlenmek istedim ve kadını gizlice görmeye çalıştım. Sonunda onu kendi hurma bahçesinde gördüm."
Bu açıklaması üzerine, kendisine: "Sen Resûlullah'ın ashabından olduğun halde bunu yaptın mı?" diye ayıpladılar. O da şöyle cevapladı: "Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın "Allah bir kimsenin kalbine bir kadınla evlenme arzusu attığı zaman, ona bakmasında bir beis yoktur!" dediğini işittim."[793]

588. 6575. 1865- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيُّ الْخَ‍ِلُ، وَزُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ. قَالُوا: ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ الْمُغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ أَرَادَ أَنْ يَتَزَوَّجَ امْرَأَةً. فَقَالَ لَهُ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا. فَفَعَلَ فَتَزَوَّجَهَا. فَذَكَرَ مِنْ مُوَافَقَتِهَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات. وقد رواه الترمذي من حديث المغيرة، والنسائي من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ والمغيرة .

588. (1865) (6575)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Mugire İbnu Şu'be bir kadınla evlenmek istemişti. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kendisine: "Git önce onu bir gör! Zira böyle yapman, aranızdaki ülfet ve sevginin devamı için daha uygundur" buyurdular. O da öyle yaptı ve evlendiler. Bilahare Mugire radıyallahu anh, aralarındaki uyumdan bahsettiler."[794]

589. 6576. 1866- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ. أَنْبَأنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيّ عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْمُزَنِيّ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ لَهُ امْرَأَةً أَخْطُبُهَا فَقَالَ: اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا. فإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا فَأَتَيْتُ امْرَأَةً مِنَ ا‍ْنصَارِ. فَخَطَبْتُهَا إِلَى أَبَوَيْهَا. وَأَخبضرْتُهُمَا بِقَوْلِ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَكَأَنَّهُمَا كَرِهَا ذَلِكَ. قَالَ فَسَمِعَتْ ذَلِكَ الْمَرأَةُ، وَهِيَ فِي خِدْرِهَا، فَقَالَتْ: إِنْ كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَكَ أَنْ تَنْظُرَ، فَانْظُرْ. وَإِ‍ّ فأَنْشُدُكَ. كَأَنَّهَا أَعْظَمَتْ ذَلِكَ. قَالَ فَنَظَرْتُ إِلَيْهَا فَتَزَوَّجْتُهَا. فَذَكَرَ مِنْ مُوَافَقَتِهَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح. وقد روى الترمذي وغيره بعضه .

589. (1866) (6576)- Mugire İbnu Şu'be anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip evlenmek istediğim bir kadından bahsettim. Bana: "Git onu bir gör! Bu, onunla muhabbet ve ünsiyetinizin devamı için daha uygundur" dedi. Ben de Ensardan bir kadının yanına geldim, onu ebeveyninden istedim ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sözünü onlara haber verdim. Onlar sanki bundan hoşlanmadılar. Hıdr denen hususi hücresinde bulunan kız bunu işitmişti: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, sana bakmanı emretmişse, bak! Aksi taktirde Allah aşkına bana bakma!" dedi. Sanki kız da bu bakma işini büyütmüştü.
Muğire sözüne devamla dedi ki: "Ben kıza baktım ve onunla evlendim." Muğire kızla aralarındaki uyuşmayı da zikretti."[795]

*** DUL VE BAKİRE İLE İSTİŞARE**

590. 6577. 1872 –حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ الْمِصْرِيُّ. أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ عَنْ عَدِيٍّ بْنِ عَدِيٍّ بْنِ الْكِنْدِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الثَّيِّبُ تُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا، وَالْبِكْرُ رِضَاهَا صَمْتُهَا. فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات إ أنه منقطع. فإن عديا لم يسمع من أبيه عديّ بن عميرة. يدخل بينهما العرس بن عميرة. قال أَبُو حاتم وغيره. لكن الحديث له شواهد صحيحة .

590. (1872) (6577)- Adiyy İbnu Âmire el-Kindî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dul kadın, kendi arzusunu açıkça ifade eder, bâkire kızın rızası sûkûtundan anlaşılır."[796]

*** KIZIN GÖNLÜ OLMADAN EVLENDİRİLMEZ**

591. 6578. 1874 –حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ كَهْمَسِ بْنِ الْحَسَنِ، عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: جَاءَتْ فَتَاةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَت إِنَّ أَبِي زَوَّجَنِي ابْنَ أَخِيهِ لِيَرْفَعَ بِي خَسِيسَتهُ قَالَ، فَجَعَلَ ا'مْرَ إِلَيْهَا. فَقَالَتْ: قَدْ أجَزْتُ مَا صَنَعَ أَبِي وَلكِنْ أَرَدْتُ أَنْ تَعْلَمَ النِّسَاءُ أَنْ لَيْسَ إِلَى ا بَاءِ مِنَ ا'مْرِ شَيْءٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. وقد رواه غير المصنف من حديث عَائِشَةَ Œ وغيرها .

591. (1874) (6578)- İbnu Bureyde, babası Bureyde'den naklediyor. "Genç bir kız, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Babam, hakirliğini benimle gidermek için kardeşinin oğluyla evlendirdi" diye şikayette bulundu.
Bureyde devamla der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bu nikahın kabul veya reddinde) yetkiyi kıza bıraktı. Kız da: "Ben babamın yaptığı işi kabul ettim, fakat babaların böyle yapmaya haklarının olmadığının kadınlarca bilinmesini istedim" dedi."[797]

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu ve benzeri hadisler sebebiyle buluğ çağındaki bir kızın iznini almadan babası evlendirecek olsa, bu nikâhın hükmü hususunda ihtilaf etmiştir.
***** Alimlerin çoğuna göre böyle bir nikâh hükümsüzdür.
***** Medine ehlinin bir kısmına göre caizdir. İmam Mâlik, Şâfiî, İbnu Ebî Leyla, el-Leys, Ahmed ve İshâk da bu görüştedir.
Buluğa eren dul ise, müsaadesi alınmalıdır, aksi taktirde nikâh batıldır. Bu hususta alimler ihtilaf etmez. Hadisteki duldan maksad sahîh veya fâsid bir nikâhla veya vat-yı şüphe ile bâkireliği giderilen kadındır. Keza bâkireden maksad da herhangi bir temasla bakirelik zarı giderilmemiş, veya atlama, aşın kan akma gibi hastalıkla bâkireliği zail olmuş bulunan kadın demektir.
2- Gayr-ı meşru cinsi temasla bekâreti izale olan kadın bakire mi sayılmalı, dul mu sayılmalı? Bu husus ihtilaflıdır:
***** Ebu Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre bu kadın bakire hükmündedir.
***** İmam Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Yusuf ve Muhammed el-Şeybâni'ye göre bu kadın dul hükmündedir.
3- Bakire kadın, izin istendiğinde susar, bir şey söylemeden kaçar, veya ağlarsa veya oturduğu yerden kalkarsa veya hoşlanmadığını ifade eden bir belirti izhar ederse Mâlikilere göre bu sükutta izin yoktur, nikah kıyılmaz. Şafiîlere göre, bu davranışlar nikaha mani değildir, ancak bâkire ağlar, bağırır ve buna karşı olduğunu davranışları ile ortaya korsa bu durumda izninin olmadığı anlaşılır.[798]

*** KÜÇÜK KIZLARI BABALARI EVLENDİREBİLİR**

592. 6579. 1877 –حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: تَزَوَّجَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَائِشَةَ وَهِيَ بِنْتُ سَبْعٍ. وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ. وَتُوُفِّيَ عَنْهَا وَهِيَ بِنْتُ ثَمَانِي عَشْرَةَ سَنَةً.فِي الزوائد: إسناده

صحيح عَلَى شرط الشيخين. إ أنه منقطع. ُن أبا عبيدة لم يسمع من أبيه. قَالَه شعبة وأبو حاتم و ابْنِ حبان فِي الثقات. والترمذي فِي الجامع. والمزي فِي ا ُطراف. وغيرهم. والحديث قد رواه النسائي فِي الصغرى من حديث عَائِشَةَ .

592. (1877) (6579)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Aişe radıyallahu anhâ ile yedi yaşında iken onunla nikahlandı, dokuz yaşında iken zifaf yaptı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Aişe onsekiz yaşlarında iken vefat etti."[799]

*** KÜÇÜK KIZI BABA DIŞINDA EVLENDİREN**

593. 6580. 1878- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ الصَّائِغُ. حَدَّثَنِي عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ. عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ حِينَ هَلَكَ عُثْمَانُ بْنُ مَظْعُونٍ تَرَكَ ابْنَةً لَهُ. قَالَ ابْنِ عُمَرَ: فَزَوَّجَنِيهَا خَالِي قُدَامَةُ، وَهُوَ عَمُّهَا، وَلَمْ يُشَاوِرْهَا. وذلِكَ بَعْدَ مَا هَلَكَ أَبُوهَا. فَكَرِهَتْ نِكَاحَهُ، وَأَحَبَّتِ الْجَارِيَةُ أَنْ يُزَوِّجَهَا الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ، فَزَوَّجَهَا إِيَّاهُ.فِي الزوائد: إسناده موقوف. وفيه عَبْدُ الله بن نافع، مولى ابْنِ عمر، متفق عَلَى تضعيفه .

593. (1878) (6580)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma'nın anlattığına göre, "Osman İbnu Maz'un radıyallahu anh vefat ettiği zaman, geride yetim bir kızını bıraktı. İbnu Ömer der ki: "Dayım Kudâme -ki kızın da amcasıydı- o kızı bana nikâhladı. Bu nikah işi, kızın babasının ölümünden sonra olmuştu. Kız, amcasının yaptığı bu nikahtan hoşlanmadı ve Muğire İbnu Şu'be ile evlendirilmesini arzu etti. (Kız buluğ çağına vardıktan) sonra amcası, onu Muğire ile evlendirdi."[800]

*** VELİSİZ NİKAH CAİZ DEĞİL Mİ?**

594. 6581. 1880- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ وَعَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ بْنِ عَبَّاسٍ. قَا: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ نِكَاحَ إ َّ بِوَلِيٍّ.وفِي حَدِيثِ عَائِشَةَ: وَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنه َ وَلِيَّ لَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده الحجاج، وهو ابْنِ أرطاة، مدلس. وقد رواه بالعنعنة. وأيضا لم يسمع من عكرمة. وإنما يحدث عن داود بن الحصين عن عكرمة. قَالَه ا ُ ُمام أحمد. ولم يسمع حجاج من الزهري، قَالَه عباد بن الزهري. فقد تابعه عَلَيْهِ سليمان بن مُوسَى، وهو ثقة عن الزهري عن عروة عن عَائِشَةَ بلفظ »أيما امرأة يكحت بغير إذن وليها فنكاحها باطل« الحديث. كما رواه أصحاب السنن اه.قَالَ السندي. قلت: و ُهل الحديث، فِي هَذَا ا ُ ُسناد أيضا تكلّم .

594. (1880) (6581)- Hz. Aişe ve İbnu Abbâs radıyallahu anhüm'ün anlattıklarına göre, "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Veliden izinsiz nikah sahih olmaz" buyurmuştur."[801]

595. 6582. 1882- حَدَّثَنَا جَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَتَكِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ الْعُقَيْلِيُّ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تُزَوِّجُ الْمَرْأَةُ الْمَرْأَةَ. وَ َ تُزَوِّجُ الْمَرْأَةُ نَفْسَهَا. فَإِنَّ الزَّانِيَةَ هِيَ الَّتِي تُزَوِّجُ نَفْسَهَا .

فِي الزوائد: فِي إسناده جميل بن الحسين العتكي. قَالَ فِيهِ عبدان: إنه فاسق يكذب، يعنى فِي كمه. و قَالَ ابْنِ عديّ: لم أسمع أحدا تكلم فِيهِ غير عبدان، إنه َ بأس به، و أعلم له حديث منكرا. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات.و قَالَ: يغرب. وأخرج له فِي صحيحه هو ابْنِ خزيمة والحاكم. و قَالَ مسلمة ا ُندلسيّ: ثقة. وباقي رِجَال ا ُ ُسناد ثقات.فَ َ تَعْضِلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ .

595. (1882) (6582)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kadın kadını evlendiremez. Kadın kendi başına da evlenemez. Zâni kadın kendi kendine evlenen kadındır."[802]

AÇIKLAMA:

Nikâh mevzuunda bir kısım selef son hadisle amel ederek, kadının kendi kendini evlendiremeyeceğine hükmetmiştir. Hz. Ömer, Hz. Ali, İbnu Abbâs radıyallahu anhüm bunlardandır. Tâbiînden Said İbnu'l-Müseyyeb, Hasan Basri, Şureyh, İbrahim Neha'î, Ömer İbnu Abdilaziz vs. birçokları da aynı görüştedir. Süfyan Sevrî, Evza'î, Mâlik, İbnu Mübarek, Şâfi'î, Ahmed, İshak gibi meşhurlar da aynı görüştedir.
Ulemânın cumhuru, velinin izni olmadan nikâhın caiz olmayacağına hükmetmişse de, Ebu Hanîfe merhum velinin iznini veya bir vekil tayin etmesini nikahın sıhhati için şart görmez. Kadının kendi arzusuyla iki şâhid huzurunda nikâhı yapabileceğini söyler. O, nikahı alış-veriş akdine kıyaslar. "Kadın, velisinin izni olmadan malını satabildiği gibi, nikâhını da yapabilir" der. O, yukarıdaki hadislerde gelen kaydı, buluğa ermemiş kıza hamleder. Ayrıca "... kadınlarınız, (aralarında sulh yaparak) eski kocalarına nikâh yapmak (geri dönmek) isterlerse onlara mâni olmayın..." mealindeki ayette "nikah yapma" fiilinin kadınlara nisbet edilmiş olması da, bu kanaatte olanlara delil kılınmıştır (Bakara 232).[803]

*** ŞİĞAR NİKAHI YASAKTIR**

596. 6583. 1885- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَهْدِيٍّ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. ثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: شِغَارَ فِي ا''سْ◌َمِ. فِي الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُهُ ثقات وله شواهد صحيحة .

596. (1885) (6583)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İslâm'da şiğar yoktur." [804]

AÇIKLAMA:

Şiğar: "Kızını veya kız kardeşini seninle evdendirmem üzere, sen kızını veya kız kardeşini benimle evlendir, aralarında mehir olmasın" diyerek yapılan nikâhtır. Burada erkekler mehir vermekten kaçmış oluyorlar. Halbuki mehir, kadının hakkıdır. Bu tarz nikâhta kadının mağduriyeti mevzubahistir, bu sebeple İslâm bunu yasaklamıştır.[805]

*** MEHİR**

597. 6584. 1890- حَدَّثَنَا أَبُو هِشَامَ الرِّفَاعِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ. ثَنَا ا'غَرُّ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَ عَائِشَةَ عَلَى مَتَاعِ بَيْتٍ، قِيمَتُهُ خَمْسُونَ دِرْهَماً.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية العوفي ضعيف .

597. (1890) (6584)- Ebu Saidi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Aişe radıyallahu anhâ'yı, elli dirhem değerinde ev eşyası mukabilinde nikâhladı."[806]

*** NİKÂH DUASI**

598. 6585. 1894- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَ مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَ◌َنِيُّ قَالُوا: ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، عَنِ ا'وْزَاعِيُّ عَنْ قُرَّةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ أَمْرٍ ذِى بَالٍ َ يُبْدَأُ فِيهِ بِالْحَمْدِ، أَقْطَعُ.فِي السندي: الحديث قد حسّنه ابْنِ الصح والنووي. وأخرجه ابْنِ حبان فِي صحيحه. والحاكم فِي المستدرك .

598. (1894) (6585)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah'a hamd etmekle başlamayan her hayırlı işin bereketi güdüktür."[807]

*** NİKÂHI İLAN**

599. 6586. 1895- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ وَالْخَلِيْلُ بْنُ عَمْرٍو. قَاَ: ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ إلْيَاسَ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ عَنِ
النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَعْلِنُوا هذَا النِّكَاحَ، واضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالْغِرْبَالِ.فِي الزوائد: فِي إسناده خالد بن إلياس أَبُو الهيثم العدوي. اتفقوا عَلَى ضعفه. بل نسبه ابْنِ حبان والحاكم وأبو سَعِيدِ النقاش إِلَى الوضع .

599. (1895) (6586)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şu nikâhı ilan edin ve bunun için davul da döğün."[808]

AÇIKLAMA:

Nikâhın düğünle ilân edilmesi birçok hadiste gelen bir husustur. Düğün, ayrıca ziyafet ve davul çalınması ve hatta meşru sınırı aşmayan güfteler okuma refakatinde yapılmalıdır. Bütün bu teşvikler, düğünün aleniyet kazanmasını sağlamaya yönelik tedbirlerdir. Bazı hadislerde, çiftlerin helal birleşmeleri ile haram birleşmeleri arasındaki farkın bu ilân olduğu belirtilir.[809]

*** NİKÂHDA DEF VE GÜFTE**

600. 6587. 1899- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ. ثَنَا عَوْفٌ عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِبَعْضِ الْمَدِينَةَ. فَإِذَا هُوَ بِجَوَارٍ يَضْرِبْنَ بِدُفِّهِنَّ وَيَتَغَنَّيْنَ وَيَقُلْنَ.نَحْنُ جَوَارٍ مِنْ بَنِي النَّجَّارِيَا حَبّذَا مُحَمَّدٌ مِنْ جَارِفَقَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الله يَعْلَمُ إِنِّ ُحِبُّكُنَّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُه ثقات .

600. (1899) (6587)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir seferinde Medine-i Münevvere'nin bir yerinden geçmişti. Bir kısım câriyelerin deflerini çaldıklarını ve şöyle söylediklerini işitti:
"Biz Beni Neccâr'ın kızlarıyız
komşu olarak Muhammed ne iyi!"
Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah da bilir, ben sizleri cidden seviyorum" buyurdular." [810]

601. 6588. 1900- حَدَّثَنَا إسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ. أَنْبَأنَا اُجْلَحُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَنْكَحَتْ عَائِشَةُ ذَاتَ قَرَابَةٍ لَهَا مِنَ اْنْصَارِ. فَجَاءَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَهْدَيْتُمُ الْفَتَاةَ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ أَرْسَلْتُمْ مَعَهَا مَنْ يُغَنِّي؟ قَالَتْ :َ . فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اْنْصَارَ قَوْمٌ فِيهِمْ غَزَلٌ. فَلَوْ بَعَثْتُمْ مَعَهَا مَنْ يَقُولُ: أَتَيْنَاكُمْ أَتَيْنَاكُمْ، فَحَيَّانَا وَحَيَّاكُمْ.فِي الزوائد: إسناده مختلف فِيهِ من أجل اْجلح وأبي الزبير يَقُولُون إنه لم يسمع من ابْنِ عَبَّاسٍ. وأثبت أَبُو حاتم أنه رأى ابْنِ عَبَّاسٍ .

601. (1900) (6588)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Hz. Aişe ensardan, bir yakını kızcağızı evlendirmişti. Resûlullah gelince: "Genç kızı (kocasına) gönderdiniz mi?" diye sordu. Evdekiler "evet!" deyince "Kızla birlikte bir de çalgıcı gönderdiniz mi?" dedi. Onlardan "Hayır göndermedik" cevabını alınca, Aleyhissalâtu vesselâm: "Ensar, aralarında gazel okuma adeti mevcut olan bir cemaattir. Keşke onlara: "Size geldik size geldik, size selam bize selam" deyiverecek birini gönderseydiniz" buyurdular."[811]

602. 6589. 1901- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا الْفِرْيَابِيُّ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ التَّمِيمِيِّ، عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَاهِدٍ؛ قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فَسَمِعَ صَوْتَ طَبْلٍ فَأَدْخَلَ أَصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ. ثُمَّ تَنَحَّى. حَتَّى فَعَلَ ذلِكَ ثَ ِث مَرَّاتٍ. ثُمَّ قَالَ: هكذَا فَعَلَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: ليث بن أَبِي سليم ضعفه الجمهور. ووقع عند ماجة »بن مالك« وهو وهم من الفريابيّ. والصواب »ثعلبة بن سهل، أَبُو مالك«. كما قاله المزي فِي التهذيب واْطراف. والحديث رواه أَبُو دَاوُد فِي سننه بسنده عن نافع عن ابْنِ عمر. إ أنه لم يقل: صوت طبل. و قَالَ بدله مزمار. والباقي نحو .

602. (1901) (6589)- Mücahid merhum anlatıyor: "Ben İbnu Ömer radıyallahu anhüma ile beraberdim. Derken bir davul sesi işitti. Derhal iki parmağını iki kulağına soktu ve oradan (hızla) uzaklaştı. Bunu üç kere yaptı. Sonra: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da böyle yapmıştı" dedi." [812]

*** MUHANNİS**

603. 6590. 1903- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُالعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللہُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ الْمَرْأَةَ تَتَشَبَّهُ بِالرِّجَالِ، وَالرَّجُلَ يَتَشَبَّهُ بِالنِّسَاءِ.فِي الزوائد: إسناده حسن. ْن يعقوب بن حميد مختلف فِيهِ. وباقي رِجَالُهُ موثقون. والحديث رواه أَبُو دَاوُد بالفظ قريب من هَذَا اللفظ .

603. (1903) (6590)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, erkeklere benzemeye çalışan kadına ve kadınlara benzemeye çalışan erkeğe lanet etti."[813]

*** DÜĞÜN YEMEĞİ**

604. 6591. 1911- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ عَبْدُ اللهِ عَنْ جَابِرٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتَا: أَمَرَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللہُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُجَهِّزَ فَاطِمَةَ حَتَّى نُدْخِلَهَا عَلى عَلِي. فَعَمَدْنَا إِلَى الْبَيْتِ. فَفَرَشْنَاهُ تُرَابًا لَيِّناً مِنْ أَعْرَاضِ البَطْحَاءِ. ثُمَّ حَشَوْنَا مِرْفَقَتَيْنِ لِيفاً. فَنَفَشْنَاهُ بِأَيْدِينَا. ثُمَّ أَطْعَمْنَا تَمْراً وَزَبِيباً وَسَقَيْنَا مَاءً عَذْباً وَعَمَدْنَا إِلَى عُودٍ، فَعَرَضْنَاهُ فِي جَانِبِ الْبَيْتِ لِيُلْقَى عَلَيْهِ الثَّوْبُ وَيُعَلَّقَ عَلَيْهِ السَّقَاءُ. فَمَا رَأَيْنَا عُرْساً أَحْسَنَ مِنْ عُرْسِ فَاطِمَةَ.فِي الزوائد: فِي إسناده الفضل بن عَبْدُ الله، وهو ضعيف، وجَابِرِ الجَعْفيُ متهم .

604. (1911) (6591)- Ümmü Seleme ve Hz. Aişe radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize Fatıma'yı zifafa hazırlayıp, Ali radıyallahu anh'a teslim etmemizi emretti. Hemen gidip ilk iş, Batha taraflarından getirilen yumuşak topraktan Ali'nin evinin tabanına yaydık. Sonra iki yastığın içerisine, ellerimizle dikmiş olduğumuz hurma lifi doldurduk. Hurma ve kuru üzümle ziyafet hazırladık, üzerine tatlı su içtik. Sonra üzerine elbise takılıp, su kabı asılacak bir ağaç parçasını getirip odanın bir kenarına koyduk. Biz, Hz. Fatıma radıyallahu anhâ'nın düğününden daha güzel bir düğün görmedik."[814]

AÇIKLAMA:

İslâm'ın iki yüce büyüğünün evlenmeleri vesilesiyle icra edilen düğünün sadeliği ne kadar ibretamizdir! Bu meseleye temas eden başka rivayetler, bir kısım teferruat daha ilave ederse de hepsinde bu ibretli sadelik sabit kalır. Bazı rivayetler düğünde kuru hurmadan başka zeytin ve hatta hays denen kurutulmuş hurma da ikram edildiğini belirtir.
Bu evlilik hicretin birinci yılında, Recep ayında vuku bulmuştur. Ramazan, hatta Zilhicce ayında olduğunu söyleyen rivayetler de vardır. Taberî ise Hicretin ikinci yılı Sefer ayında nikahlarının kıyıldığını, Zilhicce ayında da zifaf yapıldığını kaydeder. Şu halde rivâyetlerden her birinin evlenme ile ilgili farklı merasimleri aksettirme ihtimali mevcuttur.[815]

*** DAVETE İCABET**

605. 6592. 1915- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَادَةَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ حُسَيْنٍ أَبُو مَالِكٍ النَّخَعِيُّ، عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللہُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْوَلِيمَةُ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ. وَالثَّانِي مَعْرُوفٌ. وَالثَّالِثُ رِيَاءٌ وَسُمْعَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو مالك النخعيّ. وهو ممن اتفقوا عَلَى ضعفه. وقد رواه الترمذي فِي جامعه من حديث عَبْدُ الله بن مسعود .

605. (1915) (6592)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Düğün yemeği ilk gün haktır, ikinci gün meşrudur, üçüncü gün riya ve gösteriştir."[816]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, düğün merasimine ziyadesiyle ehemmiyet vermiştir. Bu, evlenme hadisesinin ilânını sağladığı, alâniyet kazandırdığı için gereklidir. Ancak düğünün hikmeti sadece bu değildir. İçtimaî kaynaşma vesilesidir de. Ayrıca, İslâm'ın, insanlara, ferdi eğlenceyi çok dar kayıtlarla tecviz etmiş olması sebebiyle, düğünler aynı zamanda eğlence ihtiyacının meşru bir karşılanma vesilesi de olmaktadır. Bu sebeple Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, davete icabeti vecibe kılmıştır.
Alimlerden bazısı "İlk günkü davete icabet vacibtir, ikinci günküne icabet müstehab, üçüncü günkü yemeğe icabet mekruh" demiştir.
Düğün ve davetlerle ilgili açıklamalar daha önce geçti. [817]

*** CİMA ESNASINDA TESETTÜR**

606. 6593. 1921- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ وَهْبٍ الْوَاسِطِيُّ ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ الْقَاسِمِ الْهَمْدَانِيُّ. ثَنَا ا' حْوَصُ ابْنُ حَكِيمٍ، عَنء أَبِيهِ وَرَاشِدُ بْنُ سَعْدٍ وَعَبْدُ ا' عْلَى بْنُ عَدِيٍّ عَنْ عُتْبَةَ بْنُ عَبْدٍ السُّلَمِيّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ فَلْيَسْتَتِرْ وَ◌ يَتَجَرَّدَ الْعَيْرَيْنِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف لجهالة تابعيه .

606. (1921) (6593)- Utbe İbnu Abdi's-Sülemî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz hanımına temas edeceği vakit örtünsün, eşekler gibi çırılçıplak soyunmasın."[818]

AÇIKLAMA:

Bu hususta başka hadisler de gelmiştir. Kadın ve erkek, birleşme sırasında, odada yalnız oldukları taktirde örtüsüz olmaları haram sayılmamıştır. Başkasının görme durumunda örtüsüz olmaları haramdır. Birbirlerinin suret mahallerine bakmaları da haram sayılmamıştır.[819]

*** DÜBÜRDEN TEMAS HARAMDIR**

607. 6594. 1923- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ مُخَلَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيّ؛ قَالَ: يَنْظُرُ اللهُ إِلَى رَجُلٍ جَامَعَ امْرَأَتَهُ فِي دُبُرِهَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح. 'ن الحارث بن مخلد ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَالُ ا''سناد ثقات. قَالَ السندي: والحديث قد رواه أَبُو دَاوُد والترمذي بلفظ قريب من هَذَا .

607. (1923) (6594)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah, hanımına dübüründen temas eden kimseye rahmet nazarıyla bakmayacaktır."[820]

608. 6595. 1924- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، عَن عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ هَرَمِيٍّ عَنْ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ يَسْتَحْيِ مِنَ الْحَقّ ثَث مَرَّاتٍ تَأْتُوا النَّسَاءِ فِي أَدْبَارِهِنَّ.فِي الزوائد: فِي إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلس. والحديث منكر يصح من وجه، كما ذكرن غير واحد. ورواه والترمذي من حديث على بن طلق .

608. (1924) (6595)- Huzeyme İbnu Sâbit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Allah, hakkı beyanda haya talep etmez." Bunu üç kere tekrarladı, sonra şöyle devam etti: "Kadınlara dübürlerinden temas etmeyin!"[821]

AÇIKLAMA:

1- İstihya: Utanma mânasına geldiği gibi istif'al babından olması sebebiyle "utanma talebi" manası da mevcuttur. Dinin gerçeklerini öğrenme sırasında "utanma tavrı" gerekmez demektir. Aksi halde bilinmesi gereken bir kısım meseleler sorulamaz veya sorulsa da açıklanamaz. İslâm dini إِنّ اللّهَ يَسْتَحْيِ مِنَ الْحَقّ düsturunu vazederek, utanmayı celbeden meselelerin ta'lim ve taallümünü garanti altına almıştır.
Bu bahis genişçe açıklandı.
2- Kadınlara ekime elverişli olan cihetlerinden temas edileceği Kur'ân tarafından (Bakara 223) ele alınmış bir mevzudur. Mak'ad veya dübür de denilen arka cihetinden temas kesinlikle haram kılınmıştır. Lûtiliğin bir eşidir.[822]

*** AZL**

609. 6596. 1928 -حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَّالُ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. حَدّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَرَّرِ بْنِ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعْزَلَ عَنِ الْحُرَّةِ إِلَّا بِإِذْنِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة وهو ضعيف .

609. (1928) (6596)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hür kadının izni olmadan ona azil yapmayı yasakladı."[823]

AÇIKLAMA:

Azil, temasta meniyi rahme değil, dışarı atmaktır. Bu bahis daha önce açıklandı.[824]

*** KIZ, HALA VEYA TEYZESİ ÜZERİNE NİKÂHLANMAZ**

610. 6597. 1930 -حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَعْقُوبَ ابْنِ عُتْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهى عَنْ نِكَاحَيْنِ. أَنْ يَجْمَعَ الرَّجُلُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا وَبَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن إسحاق، مدلس وقد عنعنه .

610. (1930) (6597)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim, şu iki nikahı yasaklamıştı: "Kişinin, kadınla kadının halasını, veya kadınla kadının teyzesini bir nikâhta birleştirmesi."[825]

611. 6598. 1931 -حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ النَّهْشَلِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَى عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلى عَمَّتِهَا وَ خَالَتِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده جبارة بن المغلس .

611. (1931) (6598)- Ebu Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kadın, halası veya teyzesi üzerine nikâhlanamaz."

AÇIKLAMA:

Bir erkek, bizzat Kur'ân-ı Kerim'in tanıdığı ruhsatla (Nisa 3) iki, üç hatta dört kadını aynı anda nikâhı altına alabilir. Fakat bu kadınlar arasındaki akrabalık hala-yeğen veya teyze-yeğen şeklinde olmamalıdır. Alimler daha da açarak, kadının erkek kardeşinin veya kız kardeşinin kızını da erkeğin nikâhlayamayacağını belirtmiştir. Bu tahrim, sünnette gelen bir tahrimdir. Kur'ân'da iki kız kardeşin aynı erkek tarafından birlikte nikâhlanması yasaklanmıştır (Nisa 23). Bu yasak aynı andaki nikâhlama ile ilgilidir. Birinin ölümüyle diğeri nikâhlanabilir.[826]

*** HÜLLECİYE LÂNET**

612. 6599. 1934- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ النَّهْشَلِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي مُوسَى عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَ خَالَتِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده جبارة بن المغلس .

612. (1934) (6599)- Hz. İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hulle yapana da yaptırana da lanet etti."[827]

613. 6600. 1936- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا أَبِي. قَالَ: سَمِعْتُ اللَّيْثَ بْنَ سَعْدٍ يَقُولُ: قَالَ لِي أَبُو مُصْعَبٍ مِشْرَحُ بْنُ هَاعَانَ قَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَ أُخْبِرُكُمْ بِالتَّيْسِ الْمُسْتَعَارِ؟ قَالُوا: بَلي يَا رَسُولَ للهِ. قَالَ هُوَ الْمُحَلِّلُ. لَعَنَ اللهُ الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده مشرح بن هاعان. ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ: يخطئ ويخالف. وذكره فِي الضعفاء و قَالَ: يروي عن عقبة بن عامر مناكير يتابع عليها. والصواب ترك ما انفرد به. و قَالَ ابْنِ يونس: كَانَ فِي جيش الحجاج الَّذِين رموا الكعبة بالمنجنيق. و قَالَ أحمد: معروف. و قَالَ ابْنِ معين والذهبي: ثقة. و يَحْيَى بن عُثْمَانَ بن صالح، قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن أَبِي حاتم: تكلموا فِيهِ و قَالَ أبو يونس: كَانَ خافظا للحديث وحدّث بما لم يكن يوجد عند غيره .

613. (1936) (6600)- Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün): "Sizlere kiralık döl hayvanını haber vermiyeyim mi?" buyurdular. (Yanında bulunanlar:) "Evet ey Allah'ın Resulü! Haber verin!" dediler. "O hülle yapandır. Allah hülle yapana da hülle yaptırana da lânet etsin!" buyurdular."[828]

AÇIKLAMA:

Hülle yapan diye tercüme ettiğimiz muhallil, başkasının üç talâkla boşamış olduğu karının tekrar eski kocasına helal olmasını ve onunla yeniden evlenmesini sağlamak maksadıyla, bu boşanmış kadınla cinsî temasta bulunduktan sonra boşamak üzere nikâhlayan adama denir. Bu fiili Resûlullah yasaklamıştır. Çünkü nikâh ebedî bir müddette yapılır. Üç günlük, beş günlük, bir yıllık, bir temaslık gibi bir müddetle nikâh İslâm'da haramdır. Bu çeşit nikâh zinayı andırır ve nikâh müessesesini yıpratır.
Hülle yaptıran diye tercüme ettiğimiz muhallel-leh, karısını üç talâkla boşadıktan sonra tekrar ona dönmek isteyen erkektir. Resûlullah böylesi haysiyetsizlere de lanet etmektedir.
Bu bahis de daha önce işlendiği için bu kadarcık hülasa bilgi ile yetiniyoruz.[829]

*** SÜT KARDEŞLİĞİ**

614. 6601. 1946- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ أَنَّ
رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
رَضَاعَ إِلَّا مَا فَتَقَ الْأَمْعَاءَ.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة، وهو ضعيف. والحديث رواه الترمذي من حديث أم سلمة و قَالَ: حسن صحيح .

614. (1946) (6601)- Abdullah İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Barsakları birbirinden ayıran miktarda süt emilmedikçe evlenme yasağı hâsıl olan emme vukû bulmaz."[830]

*** CARİYESİNİ ÂZÂD EDİP NİKÂHLAYAN**

615. 6602. 1958- حَدَّثَنَا حُبَيْشُ بْنُ مُبَشِّرٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَ صَفِيَّةَ وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا وَتَزَوَّجَهَا.الحديث فِي الزوائد: إسناده صحيح. إِذَا كَانَ عكرمة مولى ابْنِ

عَبَّاسٍ سمع من عَائِشَةَ. فقد تناقض فِيهِ قول ابْنِ حاتم. فَقَالَ فِي المراسيل: لم يسمع من عَائِشَةَ. و قَالَ فِي الجرح والتعديل: سمع منها. ورجح سماعه منها أن روايته عنها فِي صحيح البخاري. و قَالَ ابْنِ المدني: أعلمه سمع من أحد من أزواج النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: والحديث من رواية أنس فِي الصحيحين وغيرهما .

615. (1958) (6602)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Safiyye radıyallahu anhâ'yı âzâd etti ve azadlığını onun mehri kıldı ve onunla (hürre olarak) evlendi."[831]

616. 6603. 1959- حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا تَزَوَّجَ الْعَبْدُ بَغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ كَانَ عَاهِراً.فِي الزوائد: هذا إسناده حسن. والحديث رواه أَبُو دَاوُد والترمذي من حديث جَابِرِ .

616. (1959) (6603)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Köle, efendisinin izni olmadan evlenirse, zâni sayılır."[832]

AÇIKLAMA:

Hadis, kölenin evlenmesinin sahih sayılmasını efendisinin iznine bağlamaktadır. Öyleyse efendisinin izni olmadan kölenin akdedeceği nikâh batıldır. [833]

*** MUT'A NİKÂHI HARAMDIR**

617. 6604. 1963- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ. ثَنَا الْفِرْيَابِيُّ عَنْ أَبَانَ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ حَفْصٍ عِنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: لَمَّا وَلِيَ عُمَرْ بْنُ الْخَطَّابِ خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: إنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أذِنَ لَنَا فِي الْمُتْعَةِ ثَنًّا، ثُمَّ حَرَّمَهَا. وَاللهِ! أَعْلَمُ أحداً يَتَمَتَّعُ وَهُوَ مُحْصَنٌ إِلاَّ رَجَمْتَهُ بِالْحِجَارَةِ. إِلاَّ أنْ يَأتِيَنِي بِأرْبَعَةٍ يَشْهَدُونَ أَنَّ رَسُولَ للهِ أحَلَّهَا بَعْدَ إِذْ حَرَّمَهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو بَكْرٍ بن حفص. اسمه إِسْمَاعِيلَ الأبِيّ. ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ بان أَبِي حاتم عن أبيه: كتب عنه وعن أبيه. و كَانَ أَبُو يكذب. قلت: بأس به. قَالَ ابْنِ أَبِي حاتم: وثقه أحمد و ابْنِ معين والعجلي و ابْنِ نمير وغيرهم. وأخرج له ابْنِ خزيمة فِي صحيحه، والحاكم فِي المستدرك .

617. (1963) (6604)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb halife olunca halka hitap etti ve dedi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mut'â nikâhını bize üç kere helal kılmıştı, sonra onu haram kıldı. Vallahi, mut'a nikâhı yapan evli bir kimseyi duyarsam onu taşla recmederim. Böyle birisi, recm olmaktan kendini kurtarabilmek için, bana, Resûlullah'ın, onu haram kıldıktan sonra tekrar helal kıldığına dair dört şahid getirmelidir."[834]

AÇIKLAMA:

Mut'a bahsi genişçe izah edildi; ehl-i sünnet ulemâsı bunun haramlığında icma etmiştir.[835]

*** DENKLİK**

618. 6605. 1968- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْحَارِثُ بْنُ عِمْرَانُ الْجَعْفَرِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَخَيَّرُوا لِنُطْفِكُمْ وَانْكِحُوا الأَكْفَاءَ وَأَنْكِحُوا إِلَيْهِمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده الحدرث بن عمران المدينيّ. قَالَ فِيهِ ابو حاتم: ليس بالعوي. والحديث الَّذِي رواه أصل له، يعني هَذَا الحديث، عن الثقات. و قَالَ الدار قطني: متروك .

618. (1968) (6605)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Nutfeleriniz için (kadının) hayırlısını tercih edin. Kendinize denk olanlarla evlenin, denklerinizin kızını isteyin." [836]

AÇIKLAMA:

Pek çok rivayette, çocuğun anne tarafına çekeceği belirtilerek, evlenilecek kadının aslına bakılması, hayırlı olanın tercih edilmesi belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de olsun, hadislerde olsun hayırlı kadının dindar kadın olacağı belirtilmiştir. Sırf maddi mülahazalarla tercih dinen yanlıştır.
Kadında aranması gereken diğer bir husus kadının erkeğe denk olmasıdır. Denklik mutlaktır, diyanette, içtimai şartlarda, zenginlikte ve hatta yaşta bile aranabilir. Cumhûr-u ulemâ denkliği dört şeyde aramıştır: Din, hürriyet, neseb ve san'at (meslek).
Denklik daha çok erkeklerle ilgili bir meseledir, kadınlarda denklik aranmaz. Çünkü hadisler "erkeğin kadına denk olması"ndan bahseder. Alimler bu sebeple müslüman bir kadının, gayr-ı müslim erkekle evlenemeyeceğini hükme bağlarken, müslüman bir erkeğin ehl-i kitaptan bir kadınla evlenebileceğini belirtirler. Keza dindar bir kadının fâsık bir erkekle, hür bir kadının köle bir erkekle, asaletli bir aile kızının soyu sopu tanınmayan bir erkekle, sarraflık gibi üstün bir mesleği olan bir aileye mensup kızın, adi sayılan bir meslek sahibi erkekle evlendirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Buna rağmen, kız ve ailesi rıza gösterdikçe, bu sayılan şartlan haiz olmayan müslüman bir erkekle evlenmesi şer'an haram değildir, caizdir.
Mâlikiler, denkliği sadece diyanette ararlar.[837]

*** KADIN GÜNÜNÜ KUMASINA VEREBİLİR**

619. 6606. 1973- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. قَاَ: ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ ابْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ سُمَيَّةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ فِي شَيْءٍ. فَقَالَتْ صَفِيَّةُ: يَا عَائِشَةُ! هَلْ لَكِ أَنْ تُرْضِي رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِّي، وَلَكِ يَوْمِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. فَأَخَذَتْ خِمَاراً لَهَا مَصْبُوغاً بِزَعْفَرَانٍ. فَرَشَّتْهُ بِالْمَاءِ لِيَفُوحَ رِيحُهُ. ثُمَّ قَعَدَتْ إِلَى جَنْبِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَائِشَةُ! إِلَيْكِ عَنِّي. إِنَّهُ لَيْسَ يَوْمِكِ فَقَالَتْ: ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤتِيهِ مَنْ يَشَاءُ. فَأَخْبَرَتْهُ بِا'مْرِ فَرَضِيَ عَنْهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده سمية البصرية. وهي تعرف. كَذَا قاله صاحب الميزان .

619. (1973) (6606)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, zevce-i pakleri Safiyye Bintu Huyey radıyallahu anhâya bir sebeple kızmışlardı. Safiyye bana: "Ey Aişe! "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı benden razı edecek bir çaren var mı? Böyle bir çare bulursan ben Resûlullah'ın bana uğrama sırası olan bugünü sana vereceğim!" dedi. Ben de: "Evet var!" dedim. Zaferanla boyalı olan başörtümü aldım, (nefis) kokusunu neşretmesi için üzerine su çiledim. Sonra (bunu üzerime alarak)gidip Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına oturdum. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Ey Aişe! Benden uzak dur, bugün senin günün değil!" buyurdular. Ben de: "Bu Allah'ın lütfudur, dilediğine verir" dedim ve (Safiyye ile aramızda) olup biteni anlattım. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, Safiyye'den razı oldu."[838]

*** EVLENMEYE ARACI OLMA**

620. 6607. 1975- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبو الْخَيْرِ عَنْ أَبِي رُهْمٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مِنْ أَفْضَلِ الشَّفَاعَةِ أَنْ يُشَفَّعَ بَيْنَ ا''ثْنَيْنِ فِي النَّكَاحِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد مرسل. أَبُو رهم هَذَا، اسمه أحزاب بن أسيد »بفتح الهمزة، وقيل بضمها«. قَالَ البخاري: هو تابعي. و قَالَ أَبُو حاتم: ليست له صحبة. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات .

620. (1975) (6607)- Ebu Rühm radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "En hayırlı şefaatlerden biri, evlenecek iki kişinin arasında yardımcı olmaktır."[839]

621. 6608. 1976- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَرِيكٌ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ ذُرَيْحٍ عَنِ الْبَهِي عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: عَثَرَ أُسَامَةُ بِعَتَبَةِ الْبَابِ. فَشُجَّ فِي وَجْهِهِ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمِيطِي عَنْهُ ا'ذَى فَتَقَذَّرْتُهُ. فَجَعَلَ يَمَصُّ عَنْهُ الدَّمَ وَيَمُجُّهُ عَنْ وَجْهِهِ.

ثُمَّ قَالَ: لَوْ كَانَ أسَامَةُ جَارِيَةً لَحَلَّيْتُهُ وَكَسَوْتُهُ حَتَّى أُنَفِّقَهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح إن كَانَ البهي سمع من عَائِشَةَ. وفِي سماعه كم. وقد سئل عنه أحمد فَقَالَ: ما أرى فِي هَذَا شيئا، إنما يروى عن البهى. قَالَ العء فِي المراسيل: أخرج مسلم لعبد الله البهى عن عَائِشَةَ حديثا .

621. (1976) (6608)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor. "(Bir gün) Üsâme radıyallahu anh kapının eşiğine takılıp düştü ve yüzü kanadı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Ondan şu ezayı temizleyiver!" buyurdular. Ben ise tiksindim (ve bunu yapmaktan imtina ettim). Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, onun kanını emip yüzünden atmaya başladı. Sonra da: "Eğer Usâme bir kız olsaydı onu süsleyip, (güzel)giydirecek ve (evlenmeye) cazip kılacaktım" buyurdular."[840]

*** KADINLARA İYİ MUAMELE**

622. 6609. 1977- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَفٍ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. قَاَ: ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ يَحْيَى بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَمِّهِ عُمَارَةَ بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ ؑهْلَهِ. وَأَنَا خَيْرُكُمْ ؑهْلِي.فِي الزوائد: الحديث من رواية عَائِشَةَ رضي الله تعلى عنها، رواه الترمذي و ابْنِ حبان فِي صحيحه. وأما رواية ابْنِ عَبَّاسٍ فإسناده ضعيف. ؑن عمارة بن ثوبان ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ عبد الحق: ليس والقويّ. و قَالَ ابْنِ القطان: مجهول الحال .

622. (1977) (6609)- İbnu Abbas radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizin en hayırlınız, ehline karşı en iyi davrananınızdır. Ben aileme en iyi olanınızım."[841]

623. 6610. 1978- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ عَنِ ؑعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ مُسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : خِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ.فِي الزوائد: إسناده عَلَى شرط الشيخين. والحديث رواه الترمذي من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ، وَقَالَ : حديث حسن .

623. (1978) (6610)- Abdullah İbnu Amr (İbni'l-As) radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı en iyi davrananlardır."[842]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınlara iyi davranmayı emretmiş, en hayırlı kimsenin, hanımına en iyi davranan kimse olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz "iyi davranma" izafi bir durumdur. Bu "iyilik"in içine öncelikle kadınların haklarına hakkıyla riayet gelir: Nafaka hakkı, tahkir edilmeme, başına vurulmama hakkı gibi hadislerde belirtilen haklara riayet. Ayrıca onların bir kısım huysuzlukları, kıskançlıkları karşısında sabretmek, terbiyelerinde iyi davranmak, geçimi iyi yapmak... hep kadınına karşı iyi olmanın içine girer.
Ancak kişinin "en iyi" olması için kadınına karşı iyiliğin yetmeyeceği de açıktır. Ayet ve hadislerde, bunun için başka şartlar da sayılmıştır: Takva, zühd, verâ, a'mâl-i sâlih... gibi. Şu halde o şartları yerine getiren, hanımına karşı da iyi olunca iyilikte kemale yaklaşmış olur. Resûlullah'ın zevcelerine karşı davranışları ile kadın hususundaki tavsiyeleri tahlil edilince bu "iyilik"ten kastedilen teferruat ortaya çıkarılabilir.[843]

624. 6611. 1979- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَابَقَنِي النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَسَبَقْتُهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط البخاري. وعزاه المزيّ فِي ؑطراف للنسائي. وليس هو فِي رواية ابْنِ السنيّ .

624. (1979) (6611)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm benimle koşu yarışı yaptı. Yarışı ben kazandım."[844]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste geçen "hanımına karşı iyi davranma"lardan biri de onların gönlünü çeşitli vesilelerle hoş etmek olmalıdır. İşte bunlardan biri, münasip bir zamanda yapılacak herhangi bir yarıştır. Başka bir rivayette Hz. Aişe, Aleyhissalâtu vesselâm'ın kendisiyle iki ayrı sefer yarıştığını, birini kaybeden Resûlullah'ın, birini kazandığını belirtir.[845]

625. 6612. 1980- حَدَّثَنَا أَبُو بَدْرٍ، عَبَّادُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا حَبَّانُ بْنُ هِلَالٍ: ثَنَا مُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أُمِّ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولَ لله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينةَ وَهُوَ عَرُوسٌ بِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ، جِئْنَ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ فَإخْبَرْنَ عَنْهَا. قَالَتْ: فَتَنَكَّرْتُ وَتَنَقَّبْتُ فَذَهَبْتُ. فَنَظَرَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَيْنِي فَعَرَفَنِي. قَالَتْ: فَالْتَفَتَ فَأَسْرَعْتُ الْمَشْىَ. فَأَدْرَكَنِي فَاحْتَضَنني. فَقَالَ: كَيْفَ رَأَيْتِ؟ قَالَتْ، قُلْتُ: أَرْسِلْ. يَهُودِيَّةٌ وَسْطَ يَهُودِيَّاتٍ.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف علي بن زيد بن جدعان .

625. (1980) (6612)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Safiyye Bintu Huyey radıyallahu anhâ ile evlenmiş olarak Medine-i Münevvere'ye geldiği zaman, Ensâr kadınları (yanıma) gelip ondan (ve güzelliğinden bana) haber verdiler. Hz. Aişe devamla der ki:- "Kendimi tanınmayacak bir hale getirip, üzerime örtü alıp (onu görmek üzere) ben de gittim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (açık olan) gözüme bakıp beni tanıdı. Bunun üzerine ben hemen geri döndüm ve hızlıca yürüdüm. Aleyhissalâtu vesselâm da peşimden gelerek bana yetişti ve beni kucakladı. Sonra: "(Safiyye'yi) nasıl buldun?" diye sordu. Ben de: "Bırak (beni)! Yahudi kadınlardan bir yahudi kadındır!" dedim."[846]

626. 6613. 1981- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ، عَنْ زَكَرِيَّا عَنْ خَالِدِ ابْنِ سَلَمَةَ عَنِ الْبَهِي عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: مَا عَلِمْتُ حَتَّى دَخَلَتْ عَلِيَّ زَيْنَبُ بِغَيْرِ إِذْنٍ وَهِيَ غَضْبَي. ثُمَّ قَالَتْ: يَا رَسُولَ للهِ! أَحَسْبُكَ إِذَا قَلَبَتْ لَكَ بُنَيَّةُ أَبِي بَكْرٍ ذُرَيْعَتَيْهَا. ثُمَّ أَقْبَلَتْ عَلَيَّ. فَأَعْرَضْتُ عَنْهَا. حَتَّى قَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دُونَكِ، فَانْتَصِرِي فَأَقْبَلْتُ عَلَيْهَا، حَتَّى رَأَيْتُهَا وَقَدْ يَبِسَ رِيقُهَا فِي فِيهَا، مَا تَرُدُّ عَلَيَّ شَيْئاً. فَرَأَيْبُ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَلَّلُ وَجْهُهُ.في الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُهُ ثقات. وذكريا بن أبي زائدة كَانَ بدلس .

626. (1981) (6613)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Zeyneb (Bintu Cahş) odama izinsiz olarak öfkeyle girinceye kadar (kumalarımın bana kızdıklarını) bilmiyordum. (Zeyneb odama girdikten) sonra: "Ey Allah'ın Resûlü! Ebu Bekr in kızının, kollarını sana sarması sana yeterli mi?" diye çıkıştı, sonra da bana yöneldi. Ben de ondan yüzümü çevirdim, (söylediklerine cevap vermedim). Öyle ki Aleyhissalâtu vesselâm (dayanamayıp): "Onu durdur ve kendini müdafaa et!" dedi. Bunun üzerine Zeyneb'e yöneldim, (gereken cevabı verdim. Öyle oldu ki) bana cevap veremez hale geldi ve sonunda ağzının tükrüğünün kuruduğunu farkettim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın (bu durumdan memnun olarak) yüzünün güldüğünü gördüm."[847]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, Resûlullah'ın hanımlarının, kendilerine her hususta eşit davranılma talebi üzerine çıkmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm, kendisine gelen bir hediye Aişe'nin gününe müsadif olursa alır, diğer günler almazdı. Bunun üzerine hediyeler hep Hz. Aişe'nin gününde gelmeye başladı. Diğer hanımlar, kendi günlerinde de hediyelerin kabulü için muhtelif teşebbüslerde bulundular. Önce Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'yı, sonra da Hz. Fatıma'yı bu maksadla birkaç kere Resûlullah'a ricacı gönderdiler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kendisine vahyin sadece Hz. Aişe'nin yanında iken geldiğini belirterek bu husustaki tavrını değiştirmeyeceğini" belirtti. Bunun üzerine, bir kere de Zeyneb radıyallahu anhâ'yı gönderdiler. Bir başka rivayette, Hz. Zeyneb, içeri girince Resûlullah'a: "Hanımların, Ebu Bekr in kızı hususunda senden adalet talep ediyorlar" diye söze başlar ve sonra Hz. Aişe'ye yönelerek yüksek sesle ve öfkeyle hakaretler savurur. Sadedinde olduğumuz rivayet, bu hakaretlere, Hz. Aişe'nin Resûlullah'tan gelen talep üzerine cevap verdiğini belirtir. Bir başka rivayete göre Resûlullah, Hz. Zeyneb'in cevap veremez hale getirilişinden memnun kalır ve Hz. Aişe'ye takdirlerini: "Bu, Ebu Bekr'in kızıdır" diyerek ifade buyurur.[848]

627. 6614. 1982- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا عُمَرُ بْنُ حَبِيبٍ الْقَاضِي. قَالَ: ثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ وَأنَا عِنْدَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ يُسَرِّبُ إِلَيَّ صَواحِبَاتِي يُلَاعِبْنَنِي.في الزوائد: إسناده ضعيف، لأن فيه

عمر بن حبيب العديّ قاضى المرعة، ثم قاضي الشرقية للمأمون، متفق عَلَى تضعيفه. وكذبه ابْنِ معين.فِي السندي. قلت أصل الحديث ثابت بريب .

627. (1982) (6614)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında iken bebeklerimle oynardım. Aleyhissalâtu vesselâm da benim kız arkadaşlarımı bana gönderirdi. Arkadaşlarımla beraber oynardık."[849]

*** GERDEĞİN MÜSTEHAB VAKTİ**

628. 6615. 1991- حَدَّثَنَا أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ. ثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إسْحَاقَ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَ أُمَّ سَلَمَةَ فِي شَوَّالٍ. وَجَمَعَهَا إلَيْهِ فِي شَوَّالٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن إسحاق. وهو مدلس. وقد عنعنه. وليس للحارث بن هشام بن المغيرة سوى هَذَا الحديث عند المصنف. وليس له شئ فِي ا'صول الخمسة.قَالَ المزيّ: ورواه مُحَمَّد بن يزيد المستملى عن أسؤد بن عامر بإسناده. إ أنه قَالَ: عَبْدُ الرَّحْمَنِ. بدل عبد الملك. وهو أولى بالصواب .

628. (1991) (6615)- Hâris İbnu Hişâm radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ümmü Seleme radıyallahu anhâ ile Şevval ayında nikahlandı ve şevval ayında onunla gerdeğe girdi."[850]

AÇIKLAMA:

Alimler, bu sünnetiyle Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın cahiliye devrinde mevcut olan Şevval'de evlenmeyi uğursuz sayma inancını yıktığını, o ayda evlenmenin müstehablığını teşri ettiğini belirtirler.[851]

*** UĞUR VE UĞURSUZLUK NEDE VAR?**

629. 6616. 1993- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. حَدَّثَنِي سَلَيْمَانُ بْنُ سَلَيْمٍ الْكَلْبِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَابِرٍ عَنْ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ عَمِّهِ مِخْمَرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: َ شُؤْمَ. وَقَدْ يَكُونُ الْيُمْنُ فِي ثَثَةٍ: فِي الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ والدَّارِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُه ثقات .

629. (1993) (6616)- Mıhmâr İbnu Mu'âviye radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim: "Uğursuzluk yoktur. Ancak üç şeyde uğur olabilir: Kadında, atta, evde."[852]

630. 6617. 1995- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ خَلَفٍ، أَبُو سَلَمَةَ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ عَبْدِالرَّحْمَنِ ابْنِ إسْحَاقَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الشُّؤْمُ فِي ثَثٍ: فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ. قَالَ الزُّهْرِيُّ: فَحَدَّثَنِي أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَمْعَةَ؛ أَنَّ جَدَّتَهُ، زَيْنَبَ حَدَّثَتْهُ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا كَانَتْ تَعُدُّ هؤُ ِء الثَّ َثَةَ. وَتَزِيدُ مَعَهُنَّ السَّيْفُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط مسلم. فقد احتج مسلم بجميع رواته، وأصل الحديث فِي الصحيحين. وانفرد ابْنِ ماجة بذكر السيف. فلذَلِكَ أوردته. أي فِي الزوائد .

630. (1995) (6617)- Salim'in babası (Abdullah İbnu Ömer) radıyallahu anhüma anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Uğursuzluk üç şeydedir: At, kadın ve evdedir."
Zührî der ki: "Bana Ebu Ubeyde İbnu Abdillah İbni Zeme'a, büyük annesi Leyneb'in Ümmü Seleme'den, onun bu üç şeyi sayıp bir de kılıncı ilave ettiğini rivayet etti."[853]

AÇIKLAMA:

Uğursuzluk bahsi daha önce geçti. [854]

* KISKANÇLIK

631. 6618. 1996– حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شَيْبَانَ أَبِي مُعَاوِيَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَهْمٍ)أَبِي شَهْمٍ(، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمِ: مِنَ الْغَيْرَةِ مَا يُحِبُّ اللهُ. وَمِنْهَا مَا يَكْرَهُ اللهُ. فَأَمَّا مَا يُحِبُّ اللهُ فَالْغَيْرَةُ فِي الرِّيبَةِ. وَأَمَّا مَا يَكْرَهُ فَالْغَيْرَةُ فِي غَيْرِ رِيبةٍ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. ابو سهم هَذَا مجهول. و قَالَ المزيّ فِي ا'طراف: أَبُو سهم وهم. والصواب أَبُو سلمة. وراه ابْنِ حبان فِي صحيحه من حديث عبيد ا'نصاريّ. ورواه احمد فِي مسنده من حديث عقبة بن عامر الجهنيّ .

631. (1996) (6618)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıskançlığın bazısını Allah sever, bazısını da sevmez. Allah'ın sevdiği kıskançlık, kötülük olduğunda kuvvetli zan beslendiği zaman duyulan kıskançlıktır. Allah'ın hoşlanmadığı kıskançlık da zayıf bir ihtimal karşısında duyulan kıskançlıktır."[855]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten alimler, kıskançlığın din adına olması gereği hükmünü çıkarmışlardır. Hadis buna bir ölçü vermektedir. Kıskançlık zann-ı galibe hükmettirecek bir emareden neşet etmeli, aksi taktirde dinî açıdan mahzurlu bir hâdisenin vukuuna dair emare yokken, kuru zanna dayanarak kıskançlık duymak ve bunun gereği amellere girişmek iyi değildir, dinen merdud bir davranıştır.[856]

632. 6619. 1997– حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: مَا غِرْتُ عَلَى امْرَأَةٍ قَط مَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ. مِمَّا رَأَيْتُ مِنْ ذِكْرِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهَا. وَلَقَدْ أَمَرَهُ رَبُّهُ أَنْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبَبٍ ذَهَبٍ. قَالَهُ ابْنُ مَاجَةَ.فِي الزوائد: إسناد صحيح ورِجَالُهُ ثقات .

632. (1997) (6619)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Hz. Hatice radıyallahu anhâ'ya duyduğum kadar hiçbir kadına karşı kıskançlık duymadım. Bu da, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın onu çok zikretmesinden ileri gelmişti. Nitekim Resûlullah'ın Rabbi, ona, Hz. Hatice'yi cennette kamıştan İbnu Mâce der ki: yani altından-mamul bir evle müjdelemesini emretmişti."[857]

*** ERKEK, ÇOCUĞUNDAN ŞEKKE DÜŞERSE**

633. 6620. 2003– حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبَاءَةُ بْنُ كُلَيْبٍ اللَّيْثِيُّ أَبُو غَسَّانَ عَنْ جُوَيْرِيَةَ بْنِ أَسْمَاءَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَجُ۠ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ أتىَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ إِنَّ امْرَأَتِي وَلَدَتْ عَلى فِرَاشِي غُماً أَسْوَدَ. وَإِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ لَمْ يَكُنْ فِينَا أَسْوَدُ قَطُّ. قَالَ هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ فَأَنَّي كَانَ ذلِكَ؟ قَالَ: عَسَى أَنْ يَكُونَ نَزَعَهُ عِرْقٌ. قَالَ فَلَعَلَّ ابْنَكَ هذَا نَزَعَهُ عِرْقٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده عباءة بن كليب. كَذَا وقع عند المصنف. وصوابه عبادة بن كليب. كَذَا قَالَ المزي فِي التهذيب. و قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: صدوق فِي حديثه وقَالَ ابْنِ أَبِي حاتم: أخرجه البخارى فِي الضعفاء .

633. (2003) (6620)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Çölde yaşayan bedevilerden biri Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü! Karım, benim yatağımda siyah bir çocuk doğurdu. Biz, asla aramızda siyah bulunmayan bir aileyiz" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Senin develerin var mı?" diye sordu. Adam "Evet, var!" deyince: "Renkleri nedir?" diye sordu. Adam "Kızıl!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm "Aralarında siyah da var mı?" dedi. Adam "Hayır!" deyince: "Peki boz deve var mı?" diye sordu. Adam "Evet var!" deyince: "Pekiyi bu nereden oldu?" diye sordu. Adam "Belki bir damara çekmiştir!" deyince: "Senin o oğlun da bir damara çekmiş olabilir!" buyurdular."[858]

*** ÇOCUK YATAK SAHİBİNE AİT**

634. 6621. 2005- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِالْوَلَدِ لِلْفِرَاشِ .

فِي الزوائد: إسناده صحيح. أَبُو يزيد المكي، وأبو عبيد الله ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَالُهُ عَلَى شرط الشيخين .

634. (2005) (6621)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, çocuğun yatak sahibine ait olduğuna hükmetmiştir."[859]

635. 6622. 2007- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا شُرَحْبِيلُ بْنُ مُسْلِمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ الْبَاهِلِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات .

635. (2007) (6622)- Ebu Ümame el-Bâhili anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Çocuk yatağa aittir, zanîye mahrumiyet (veya taşla öldürülmek) vardır" buyurdular.[860]

AÇIKLAMA:

Bu bahis daha önce geçti. [861]

*** KOCASINI ÜZEN KADIN**

636. 6623. 2013- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُؤَمَّلٌ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنِ اْلأَعْمَشِ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: أَتَتِ النَّبِيّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةٌ مَعَهَا صَبِيَّانِ لَهَا. قَدْ حَمَلَتْ أَحَدَهُمَا وَهِي تَقُودُ ا خَرَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: Œحَامِلاَتٌ، وَالِدَاتٌ، رَحِيمَاتٌ. لَوْلاَ مَا يَأْتِينَ إِلَى ازْوَاجِهِنَّ. دَخَلَ مُصَلِّيَاتُهُنَّ الْجَنَّةَ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات إ أنه مقطع. حكى الترمذي فِي العلل عن البخاري أنه قَالَ: سالم بن أَبِي الجعد لم يسمع من أَبِي أمامة. و قَالَ ابْنِ حبان: أدرك أبا أمامة .

636. (2013) (6623)- Ebu Ûmame radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir kadın geldi, yanında iki de çocuğu vardı. Kadın bunlardan birini sırtına almış, diğerini de yediyordu. Aleyhissalâtu vesselâm onu görünce (takdirlerini) şöyle ifade buyurdular: "(Kadınlar çocuklarını karınlarında) taşırlar, doğururlar ve onlara merhamet beslerler. Bunlar bir de kocalarına eziyet vermeseler, namazlarını kılanlar cennete girerler!" [862]

637. 6624. 2015- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُعَلَّى بْنِ مَنْصُورٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرْوِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ ابْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يُحَرِّمُ الْحَرَامُ الْحَلاَلَ.فِي الزوائد: عَبْدُ الله سن عمر وهو ضعيف .* ف

637. (2015) (6624)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Haram, helali haram kılmaz."[863]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten: "Bir erkek, bir kadınla zina işleyip haram işlese, bu sebeple kadın ona haram olmaz, kadınla nikâh yapıp evlenebilir" hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca hadisten İmam Mâlik, Şâfi'î, Ebu Sevr gibi bazı alimlerin: "Zina gibi haram temas sebebiyle meşru temastaki gibi sıhriyet tahrimi hasıl olmaz. Dolayısıyla erkek zina ettiği kadının kızıyla evlenebilir" hükmüne uygun hüküm çıkaran da olmuştur. Fakat Ebu Hanife, Ahmed İbnu Hanbel, Evzâî ve Süfyan-ı Sevrî gibi bir kısım alimler zina yapılan kadınla sıhriyet tahriminin hasıl olacağına hükmetmişlerdir. [864]

TALAK BÖLÜMÜ

*** TALAKTA ŞAKA YOK**

638. 6625. 2017 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُؤَمَّلٌ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَلْعَبُونَ بِحُدُودِ اللهِ. يَقُولُ أَحَدُهُمْ: قَدْ رَاجَعْتُكِ. قَدْ رَاجَعْتُكِ. قَدْ طَلَّقْتُكِ.فِي الزوائد: إسناده حسن. مؤمل بن إِسْمَاعِيلَ اختلف فِيهِ. فقيل: ثقة. وقيل: كثير الخطأ. وقيل: منكر الحديث .

638. (2017) (6625)- Ebu Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir kısım insanlara ne oluyor da Allah'ın hududuyla oynarlar. Onlardan biri çıkıp: "(Ey kadın) seni boşadım, sana dönüş yaptım, seni boşadım" der."[865]

*** HAMİLENİN İDDETİ DOĞUMLA BİTER**

639. 6626. 2026 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ هَيَّاجٍ. ثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ العَوَّامِ؛ أَنَّهُ كَانَتْ عِنْدَهُ أُمُّ كُلْثُومٍ بِنْتُ عُقْبَةَ. فَقَالَتْ لَهُ وَهِيَ حَامِلٌ: طَيِّبْ نَفْسِى بِتَطْلِيقَةٍ. ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّ◌ِةِ فَرَجَعَ وَقَدْ وَضَعَتْ. فَقَالَ: مَالَهَا؟ خَدَعَتْنِي خَدَعَهَا اللهُ! ثُمَّ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ سَبَقَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ. اخْطُبْهَا إِلَى نَفْسِهَا.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أنه منقطع. وميمون هو ابْنِ مهوان. وأبو أيوب روايته عن الزبير مرسلة. قَالَه المزيّ فِي التهذيب .

639. (2026) (6626)- Zübeyr İbnu'l-Avvâm radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Ümmü Külsüm Bintu Ukbe nikahı altında idi. Hanım, hamile olduğu halde kendisine: "Bir talakla nefsimi boş kıl!" diye talepte bulundu. Bunun üzerine o da hanımını bir talakla boşadı. Sonra namaza gitti. Döndüğünde hanımını doğum yapmış buldu. Zübeyr:
"Bu kadına ne oluyor? O, beni aldattı, Allah da onu aldatsın!" dedi. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gidip durumu anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm: "İddet süresi, beklenmedik bir anda sona ermiştir. Sen ona yeniden talip ol!" demiştir."[866]

AÇIKLAMA:

Hadis, hamile kadın boşandığı taktirde iddetinin doğumla sona ereceğini ifade etmektedir. Halbuki sünnete uygun boşama üç kere olur ve her defasında bir temizlik müddeti bekler. Hamilenin boşanması halinde bu beklemelere hacet kalmadığı ifade edilmiş olmaktadır.
Resûlullah'ın: "Sen ona yeniden talip ol!" emrinden şu hüküm çıkarılmıştır: "Bir talakla boşanan kadının iddeti esnasında kocası geri dönüş yapmaz veya yapamazsa, iddet bittikten sonra, artık kadına geri dönüş yapamaz, ancak yabancı bir erkek gibi yeniden talip olur. Kadının kabul etmesi halinde usulünce yeniden nikahı yapılır. Kadın dilerse kabul etmeyebilir."[867]

*** BOŞAMA HEDİYESİ**

640. 6627. 2037 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ أَبُو ا٬شْعَثِ الْعِجْلِيُّ. ثَنَا عُبَيْدُ بْنُ الْقَاسِمِ. ثَنَا هِشَامُ ابْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنء عَائِشَةَ؛ أَنَّ عَمْرَةَ بِنْتَ الْجَوْنِ تَعَوَّذَتْ مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أُدْخِلَتْ عَلَيْهِ. فَقَالَ: لَقَدْ عُذْتِ بِمُعَاذٍ فَطَلَّقَهَا. وَأَمَرَ أُسَامَةَ أَوْ أَنَساً، فَمَتَّعَهَا بِثَثَةِ أَثْوابٍ رَازِقِيَّةٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبيد بن القاسم. قَالَ ابْنِ معين فِيهِ: كَانَ كَذَابا خبيثا. و قَالَ صالح بن مُحَمَّد: كَذَاب، كَانَ يضع الحديث. و قَالَ ابْنِ حبان: ممن يروى الميضوعات عن الثقات: حدّث عن هشام بن عروة نسخة موضوعة. وضعفه البخاريّ وابو زرعة وأبو حاتم والنسائي وغيرهم .

640. (2037) (6627)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Amra Bintu'l-Cevn, zifaf için yanına geldiği vakit Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan istiazede bulunmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm da: "(Ey kadın!) Sen gerçekten sığınılacak birisine (Allah'a) sığındın!" buyurup kadını hemen boşadı. Üsame veya Enes'e emredip ona razıkiyye (denilen beyaz keten kumaştan mamul) üç kat elbise verdi."[868]

AÇIKLAMA:

Bu kadınla ilgili başka rivayetler de var. İsminin Esmâ veya Ümâme olduğu da zikredilmiştir. Bir rivayete göre, Kinde emîri, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile akraba olmak arzusuyla kızını vermek istemiş, Efendimiz de

kabul buyurmuşlardır. Ancak zifafa hazırlarken Hz. Aişe radıyallahu anhâ, kıskançlığın şevkiyle, Resûlullah yanına gelince: "Senden Allah'a sığınırım" demesini telkin eder ve böyle dediği taktirde Resûlullah'ın kendisini daha çok seveceğini söyler. Kadın saflığı sebebiyle öyle yapar.
Hadis, gerdeğe girilmemiş olsa bile, boşanan kadına mehir verileceğini ifade eder. Hanefilere göre, bu mehr-i mislin yarısı kadar olmalı, onu geçmemelidir. Şafiîlere göre, mehir miktarı tesbit edilmemiş olma halinde temas vuku bulmadan ayrılma olursa mehir ödenir. Temas halinde de ödenir. Nikahda mehir belirlendiği halde temas olmadan ayrılma durumunda mehir ödenmez. Malikilere göre temastan önce ayrılmalarda mehir mendubtur, vacib değildir. Hanbelîlere göre de bu durumda mehir ödenir, miktarı bir namaz örtüsü bile olabilir, erkeğin durumuna göre tayin edilir.[869]

641. 6628. 2038- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى.ثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ أَبُو حَفْصٍ التِّنِّيسِيُّ، عَنْ زُهَيْرٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ إِذَا ادَّعَتِ الْمَرْأَةُ طَ◌قَ زَوْجِهَا، فَجَاءَتْ عَلَى ذٰلِكَ بِشَاهِدٍ عَدْلٍ اسْتُحْلِفَ زَوْجُهَا. فَإِنْ حَلَفَ بَطَلَتْ شَهَادَةُ الشَّاهِدِ. وَأَنْ نَكَلَ فَنُكُولُهُ بِمَنْزِلَةِ شَاهِدٍ آخَرَ. وَجَازَ طَ◌قَهُ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح، ورِجَالُه ثقات .

641. (2038) (6628)- Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kadın, kocasının kendisini boşadığını iddia eder ve bu iddiasına adil bir şahit de getirirse kocasından bu hususta yemin talep edilir. Boşamadım diye yemin ederse şahidin şehadeti bâtıl olur. Yeminden imtina ederse bu imtinası ikinci şahid yerine geçer." [870]

AÇIKLAMA:

Nikah, boşama, vekalet, vasiyet, ric'at ve neseb gibi meselelerde ve muamelatta Hanefiler iki erkek veya bir erkek iki kadın şahidi şart koşar. Şafiiler ve Malikiler, kadınların erkekle yapacakları şahitliğin mali meselelerle ilgili olmasını şart koşar, diğer meselelerde muteber addetmezler. Dolayısıyla boşama, nikah gibi hukuki mevzularda kadının şehadeti muteber olmaz. Ahmed İbnu Hanbelden biri Şafiilere, biri de Hanefîlere benzeyen iki ayrı görüş rivayet edilmiştir.[871]

*** MA'TUH, ÇOCUK VE UYUYANIN TALAKI**

642. 6629. 2042- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بَشَّارٍ. ثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ. أَنْبَأَنَا الْقَاسِمُ ابْنُ يَزِيدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يُرْفَعُ الْقَلَمُ عَنِ الصَّغِيرِ وَعَنِ الْمَجْنُونَ وَعَنِ النَّائِمِ.فِي الزوائد: فِي إسناده القاسم بن يزيد. هَذَا مجهول. وأيضا لم يدرك علي بن أبي طالب .

642. (2042) (6629)- Ali İbnu Ebi Talib radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:"Kalem çocuktan, mecnundan ve uyuyandan kaldırılmıştır."[872]

*** MÜKREH VE UNUTANIN TALÂKI**

643. 6630. 2043- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسَفَ الْفِرْيَابِيُّ ثَنَا أَيُّوبُ بْنُ سُوَيْدٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْهُذَلِيُّ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، تفاقهم علي ضعف أَبُو بَكْرٍ الهذليّ. صحيحه ابْنِ حبان .

643. (2043) (6630)- Ebu Zerr el-Gıfâri radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri ümmetimin hata, unutma ve mecbur edilme (ikrâh) hallerini affetmiştir."[873]

644. 6631. 2045- حَدَّثَنَا مُحَمّد بنُ الْمُصَفّى الحِمْصِيّ. ثَنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا ا ْوزاعىّ عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبّاسٍ، عَنِ النّبِيّ # قَالَ)إنّ اللهَ وَضَعَ عَنْ أُمّتِي الْخَطأَ وَالنّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ(. .

فِي الزوائد: إسناده صحيح إن سلَم من انقطاع. والظاهر أنه منقطع بدليل زيادة عبيد بن نمير في الطريق الثاني!!!.. وليس ببعيد أن يكون السقط من جهد الوليد بن مسلم فإنه كان يدلس. .

644. (2045) (6631)- İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri ümmetimden hata, unutma ve zorlanma(nın günahını) affetmiştir."[874]

AÇIKLAMA:

Kişinin unutarak veya hataen yaptığından sorumlu tutulmayacağı belirtilmiştir. Alimler bu unutma ve hatada kulun ihmal ve kusurunun olmamasını şart koşmuştur. Yani sözgelimi elbisesinde namaza mani bir bulaşık gören kimse derhal yıkamalıdır, yıkamaz, bilahare de unutursa bundan affedilmez. Ama o bulaşığı görmediği takdirde, bu hatalı namazı makbuldür.
Hanefiler zorlama altında yapılan boşanmayı muteber addederler. Diğer üç mezhebe göre zorlama ile yapılan boşama muteber değildir.[875]

*** NİKÂHDAN ÖNCE TALÂK**

645. 6632. 2048 –حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: طَ ق قَبْلَ نِكَاحٍ. وَ عِتْقَ قَبْلَ مِلْكٍ.فِي الزوائد: إسناده حسن. ُن علي بن الحسين بن واقد مختلف فِيهِ. وَكَذَلِكَ هشام بن سَعِيدٍ. وهو ضعيف، أخرج له مسلم فِي الشواهد .

645. (2048) (6632)- Misver İbnu Mahreme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Nikahtan önce talak yoktur. Temellükten önce de azadlık yoktur."[876]

646. 6633. 2049 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ عِنْ جُوَيْبِرٍ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: طَ ق قَبْلَ النِّكَاحِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف تفاقهم علي ضعيف جويبر بن سَعِيدٍ .

646. (2049) (6633)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Nikahtan önce boşama olmaz." [877]

AÇIKLAMA:

Hadis, bir adamın, henüz evlenmediği bir kadın hakkında: "Falanca kadınla evlenirsem boş olsun" demesi halinde o kadınla evlense kadının boş olmayacağını ifade eder. Keza, mâlik olmadığı cariyeyi de azad edemez.
Alimler, bu çeşit önceden yapılan bir boşama veya azad etme yemini hususunda farklı görüşler ileri sürmüştür.
***** Hanefîlerce bu yemin muteberdir, nikahtan önce boşadığı kadınla evlense o kadın boş olur. Köle de azad olur.
***** İmam Mâlik'ten gelen meşhur rivayet de bu şekildedir.
***** İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, Zahiriler başta olmak üzere fukahanın cumhuruna göre bu çeşit akidler hükümsüzdür.[878]

*** KADININ BOŞANMA TALEBİ MEKRUHTUR**

647. 6634. 2054 –حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ يَحْيَى بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَمِّهِ عُمَارَةَ بْنِ ثَوبَانَ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا الطَّ ق فِي غَيْرِ كُنْهِهِ فَتَجِدَ رِيحَ الْجَنَّةِ. وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَاماً.فِي الزوائد: إسناده صحيح .

647. (2054) (6634)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mazur bir sebep yokken kocasından boşanma talep eden kadın cennetin kokusunu bile bulamaz. Halbuki cennetin kokusu kırk yıllık yürüme mesafesinden duyulur,"[879]

648. 6635. 2057- حَدَّثَنَا أَبُوكُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: كَانَتْ حَبِيبَةُ بِنْتُ سَهْلٍ تَحْتَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ. وَكَانَ رَجُلاً دَمِيماً. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! لَوْلَا مَخَافَةُ اللهِ إِذَا دَخَلَ عَلَيَّ لَبَصَقْتُ فِي وَجْهِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟ قَالَتْ:

نَعَمْ. قَالَ: فَرَدَّتْ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَ فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.في الزوائد: إسناده حجأج بن أرطاة، مدلس. وقد عنعنه .

648. (2057) (6635)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Habibe Bintu Sehl, Sabit İbnu Kays, İbni Şemmas radıyallahu anhüma'nın nikahı altında idi. Sabit ise kısa boylu çirkin bir adamdı. Habibe, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi, Allah'tan korkmasam, kocam yanıma girince suratına tüküreceğim (o kadar nefret ediyorum)" der Aleyhissalâtu vesselâm: "(Mehir olarak aldığın) bahçeyi geri verir misin?" de di. Kadın "evet!" dedi.
Ravi der ki: "Kadın bahçeyi Sabit'e iade etti. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da onları ayırdı."[880]

AÇIKLAMA:

İslâm, boşanmayı meşru addeder fakat tecviz etmez. Bir hadiste talak "Allah'ı, en çok nefret ettiği helal" olarak tavsif edilmiştir. Bu sebeple kadının, ciddi bir sebep olmadan boşanma talebinde bulunması tecviz edilmemiştir.
İkinci hadis, nefret etmek gibi ciddi bir sebeple kadın boşanma talep ettiği taktirde talebinin nazar-ı dikkate alınacağını gösteriyor. Kadının talebi ile olan boşanmaya muhâla'â denir. Bu durumda kadına, aldığı mehiri iade gerekir. Mâlik, Şâfi ve cumhûra göre erkek, mehirden fazlasını da isteyebilir, bu haram değildir.[881]

AÇIKLAMA:

Muhâla'a ile ilgili teferruat geçti.[882]

*** ÎLÂ**

649. 6636. 2059- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الرِّجَالِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: أَقْسَمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا يَدْخُلَ على نِسَائِهِ شَهْراً. فَمَكَثَ تِسْعَةً وعِشْرِينَ يَوْماً. حَتَّى إِذَا كَانَ مِسَاءَ ثَلَاثِينَ دَخَلَ عَلَيَّ. فَقُلْتُ: إِنَّكَ أَقْسَمْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْنَا شَهْراً. فَقَالَ: الشَّهْرُ كذَا يُرْسِلُ أَصَابِعَهُ فِيهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَالشَّهْرُ كذَا وَأَرْسَلَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا وَأَمْسَكَ إِصْبَعاً وَاحِداً فِي الثَّالِثَةِ. في الزوائد: إسناده حسن. لأن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن أَبِي الرِجَال مختلف فِيهِ .

649. (2059) (6636)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hanımlarının hücrelerine bir ay girmemeye yemin etti. Böylece yirmidokuz gün onlardan ayrı kaldı. Otuzuncu akşam olunca yanıma girdi. Kendisine: "Sen yanımıza tam bir ay girmemeye yemin etmiştin" dedim. Parmaklarıyla işaret ederek: "Ay şöyledir" dedi (ve otuzu gösterdi). "Ay şöyledir!" diyerek (iki elinin) parmaklarını saldı. Üçüncüde bir parmağını tutup (yirmidokuzu gösterdi)."[883]

650. 6637. 2060- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ حَارِثَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا آلى، لأَنَّ زَيْنَبَ رَدَّتْ عَلَيْهِ هَدِيَّتَهُ. فَقَالَتْ عَائِشَةَ: لَقَدْ أَقْمَأَتْكَ. فَغَضِبَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَآلى مِنْهُنَّ.في الزوائد: في إسناده حارثة بن مُحَمَّد بن أَبِي الرِجَال. وقد ضعفه أحد و ابْنِ معين والنسائي و ابْنِ عدي وغيرهم .

650. (2060) (6637)- Hz. Aişe anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm îlâ da bulundu. Sebebi de hediyesinin Zeyneb Bintu Cahş tarafından reddedilmiş olması idi. Bunun üzerine Aişe radıyallahu anhâ Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Zeyneb senin hediyeni muhakkak küçümsemiş olmalı" dedi. Bunun üzerine öfkelenen Resûl-ü Ekrem aleyhissalâtu vesselâm bütün kadınlarından îlâ etti (ayrı kalmaya yemin etti.)."[884]

AÇIKLAMA:

Îlâ, daha önce de açıklandığı üzere, lügat olarak yemin demektir. Istılahta, dört ay veya daha da fazla bir süreye kadar, erkeğin, hanımlarına cinsî temasta bulunmayacağına dair yemin etmesidir. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hanımları arasında çıkan bir huzursuzluk sebebiyle bir aylık ilâda bulunmuştur. Huzursuzluk sebebi rivayetlerde muhteliftir. Burada, Zeyneb Bintu Cahş'ın hediye reddetme vakası gösterilmektedir. Nafakalarının

artırılma talebi, Hz. Hafsa'nın bir sırrı ifşa hadisesi, bal şerbeti içme meselesi vs. de vardır. Hepsinin üst üste inzimamı da mümkündür.
Resûlullah'ın yemini hanımlarının yanına bir ay boyu girmeme mahiyetinde olduğu için, bu îlânın fıkıhta asgari dört ay olan ıstılahî îlâ sayılmayacağı belirtilmiştir. [885]

* Lİ'ÂN

651. 6638. 2070 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَلَمَةَ النَّيْسَا بُورِيُّ. ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعِيدٍ. ثَنَا أَبِي عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ. قَالَ: ذَكَرَ طَلْحَةُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: تَزَوَّجَ رَجُلُ مِنَ ا'نْصَارِ امْرَأَةً مِنْ بَلْعِجْ◌نَ. فَدَخَلَ بِهَا فَبَاتَ عِنْدَهَا. فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: مَا وَجَدْتَهَا عَذْرَاءَ. فَرُفِعَ شَأْنُهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَدَعَا الْجَارِيَةَ فَسأَ لَهَا فَقَالَتْ. بَلَى. قَدْ كُنْتُ عَذْرَاءَ. فَأَمَرَ بِهِمَا فَتَ◌عَنَا. وَأَعْطَاهَا الْمَهْرَ.فِي الزوائد: فِي إسناده ضعيف لتدليس مُحَمَّد بن إسحاق. وقد قَالَ البزار: هَذَا الحديث يعرف إ بِهَذَا ا''سناد .

651. (2070) (6638)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Ensârdan bir erkek, Beliclan'dan bir kadınla evlendi ve zifaf yapıp, kadının yanında geceyi geçirdi. Sabah olunca: "Ben bu kadını bâkire bulmadım!" dedi. Durum Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a intikal ettirildi. Resûlullah, kızı çağırtıp meseleyi sordu Kadın: "Hayır! Ben bâkire idim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm'ın emri üzerine mülâ'ane yaptılar. (Koca) kadına mehri verdi."[886]

AÇIKLAMA:

Hadis, erkek, hanımının kendisiyle evlenmezden önce zina yaptığını iddia etse de mülâ'aneye başvurulacağını ifade ettiği gibi, mülâ'ane ile ayrılma halinde kadının mehrini tam olarak alacağını da ifade eder.
Mülâ'ane, karısının zina ettiğini iddia etmesi halinde kadınla erkeğin dörder kere iddialarını tekrar edip sonuncuda yalancı olana Allah'ın lanetini talep etmeler hadisesidir. Liân da denen bu hadiseye Kur'ân-ı Kerîm'de yer verilmiştir. Mülâ'ane sonunda boşanma hasıl olur, kadın mehrini alır.[887]

652. 6639. 2071 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ الْحَضْرَمِيُّ عَنْ ضَمْرَةَ بْنِ رَبِيعَةَ عَنِ ابْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَرْبَعَ مِنَ النِّسَاءِ َ مُ◌عَنَةَ بَيْنَهُنَّ: النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ. وَالْيَهُودِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ. وَالْحُرَّةُ تَحْتَ الْمَمْلُوكِ وَالْمَمْلُوكَةِ تَحْتَ الْحُرِّ.فِي إسناده عُثْمَانَ بن عطاء متفق علي تضعيفه .

652. (2071) (6639)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dört sınıf kadın vardır ki, onlarla kocaları arasında mülâ'ane yapılmaz: Müslümanın nikahı altındaki hıristiyan kadın, müslümanın nikâhı altındaki yahudi kadın, kölenin nikâhı altındaki hür kadın, hür kişinin nikâhı altındaki köle kadın."[888]

AÇIKLAMA:

Hanefiler der ki: "Koca şahitliğe ehil değilse onun liâni geçerli değildir. Şahid olamayacaklardan bazıları köle, kazif haddi ile cezalandırılan kimse, kâfir. Bu durumdaki kocalar lianda bulunamazlar. Keza cariye, zımmiyye (yani hıristiyan veya yahudi kadın), birisine zina nisbet ettiği için hadd-i kazıla cezalandırılan kadın, buluğa ermemiş kadın, deli olan kadın ve daha önce zina işleyen bir kadın zina ithamına maruz kalsalar, bu ithamı yapan kimse yabancı ise hadd-i kazf cezasına çarptırılmaz. Kadın, bu sınıflardan birine mensupsa kocasının liânı muteber değildir ve bu isnaddan dolayı kocasına hadd uygulanmaz. Öyleyse bu durumdaki bir koca karısına zina isnad edecek olsa hakim ona hadd uygulamaz, sadece ta'zir cezası verir. Ta'zir, adamın durumuna göre hakimin takdirine kalmış bir cezadır, sopa cezası verecek olsa bu kırktan aşağı olacaktır. Ceza, kadına leke sürdüğü içindir. Müla'ane yapılmaması, hanımının durumu sebebiyledir.
Hem karı hem koca ikisi de şahitliğe ehil değilse, mesela ikisi de kazf haddi ile cezalandırılmış ise, koca kazif haddi ile cezalandırılır. Çünkü onun durumu lian hükmünü tatbike manidir."
Şâfi'î, Mâlikî ve Hanbelilere göre yemini sahih sayılan herkesin liânı sahihtir. Bu itibarla eşlerin ikisi de hür, köle-cariye, adaletli, fâsık, zımmî olsalar, yahut biri köle veya cariye olsa veya koca müslüman olup kadın zımmî olsa yine de bunlar arasında liân uygulanır. Bu üç imama göre liân ayeti âmmdır, hepsine şamildir. Hanefilerdeki kayıt sadedinde olduğumuz hadisten kaynaklanır.[889]

* ÂZÂD EDİLEN CARİYEDE MUHAYYERLİK

653. 6640. 2077- حَدَّثَنَا عليُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ
ا ْسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: أُمِرَتْ بَرِيرَةُ أَنْ تَعْتَدَّ بِثَ○ثِ حِيَضٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورِجَالُهُ موثقون .

653. (2077) (6640)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Berîre üç hayız müddetince iddet beklemekle emrolundu."[890]

AÇIKLAMA:

Berire hâdisesi geçti. [891]

*** CARİYENİN İDDETİ**

654. 6641. 2079- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيقٍ وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. قَا: ثَنَا عُمَرُ بْنُ شَبِيبٍ الْمُسْلِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَطِيَّةَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: طَ○قُ ا ْمَةِ اثْنَتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ.فِي الزوائد: إسناد حريث ابْنِ عمر فِيهِ عطية العوفيّ. متفق علي تضعيفه. وكَذَلِكَ عمر بن شبيب الكوفيّ. والحديث قد رواه مالك فِي الموطأ موقوفا عَلَى ابْنِ عمر. ورواه أصحاب السنن، سوى النسائي، من طريق عَائِشَةَ .

654. (2079) (6641)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Köle kadının talâkı ikidir, iddeti de iki hayız müddetidir."[892]

*** KÖLENİN BOŞAMASI**

655. 6642. 2081- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ عَبْدُ اللهِ بْنِ بُكَيْرٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ أَيُّوبَ الْغَافِقِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَتَى النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنَّ سَيِّدِى زَوَّجَنِي أَمَتَهُ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنِي وَبَيْنَهَا قَالَ: فَصَعِدَ رَسُولُ للهِ الْمِنْبَرَ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! مَا بَالُ أَحَدِكُمْ يُزَوِّجَ عَبْدَهُ أَمَتَهُ ثُمَّ يُرِيدُ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَهُمَا؟ إِنَّمَا الطَّقُ لِمَنْ أَخَذَ بِالسَّاقِ.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة وهو ضعيف .

655. (2081) (6642)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Efendim beni köle kadını ile evlendirmişti. şimdi de hanımla aramı ayırmak (boşandırmak) istiyor" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm minbere çıkarak şu hitabede bulundu:
"Ey insanlar! Sizden birine ne oluyor ki, kölesini cariyesi ile evlendirip, sonra da aralarını ayırmak ister. Boşama yetkisi, şüphesiz kadının bacağını tutan (kocay)a aittir, (kölenin efendisine ait değildir)."

KEFARETLER BÖLÜMÜ

*** HZ. PEYGAMBER NASIL YEMİN EDERDİ?**

656. 6643. 2091- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ. بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا ا ْوْزَاعِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ هِ○لِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ رِفَاعَةَ بْنَ عَرَابَةَ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: كَانَتْ يَمِينُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي يَحْلِفُ بِهَا أَشْهَدُ عِنْدَ اللهِ: وَالَّذِي نَفْسِى بِيَدِهِ. فِي الزوائد: إسناده ضعيف با''سنادين. ففي ا''سناد ا ْول مُحَمَّد بن مصعب وهو ضعيف. وفِي الثاني عبد الملك بن مُحَمَّد الصنعانيّ. لكن الحديث رواه النسائي فِي عمل اليوم والليلة بإسنادين. أحدهما علي شرط الشيخين. والثاني علي شي البخاري.قَالَ: ورفاعة هَذَا ليس له عند المصنف سوى هَذَا الحديث. وليس له فِي ا ْصول الخمسة لئ أص .

656. (2091) (6643)- Rifâ'a İbnu Arâbe el-Cühenî radıyallahu anh anlatıyor: "Allah huzurunda şehâdet ederim ki, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, and içtiği zaman kullandığı yemini şöyle idi: "Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zül-celâl'e yemin ederim."[893]

*** İSLÂMDAN BAŞKA BİR DİNLE YEMİN ETMEK CAİZ DEĞİL**

657. 6644. 2099- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ مُحَرَّرٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أنَسٍ؛ قَالَ: سَمِعَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً يَقُولُ: أنَا، إِذَا، لَيَهُودِيٌّ: فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَبَتْ.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية بن الوليد مدلس. وقد رواه بالعنعنة .

657. (2099) (6644)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir kimsenin: "Ben, öyleyse yahudi olayım!" diye yemin ettiğini işitmişti. Şöyle buyurdular: "Yahudilik ona vacib oldu!" [894]

AÇIKLAMA:

Bu hadisleriyle, Aleyhissalâtu vesselâm "Yahudi olayım", "kâfir olayım" gibi İslâm'ın tecviz etmediği şekilde yemin etmeyi yasaklamış olmaktadır. İzahı geçti. [895]

*** ALLAH ADINA YEMİN EDİLİNCE RAZI OL**

658. 6645. 2101- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. ثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلاَنَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً يَحْلِفُ بِأَبِيهِ فَقَالَ: تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ. مَنْ حَلَفَ بِاللهِ فَلْيَصْدُقْ وَمَنْ حُلِفَ لَهُ بِاللهِ فَلْيَرْضَ. وَمَنْ لَمْ يَرْضَ بِاللهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ إسناده ثقات .

658. (2101) (6645)- İbni Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir adamın kendi babası üzerine yemin ettiğini işitmişti, derhal müdahale ederek:
"Babalarınız üzerine yemin etmeyin. Kim Allah üzerine yemin ederse doğru söylesin. Allah üzerine kendisi için yemin edilen de râzı olsun (söylenene inansın, tasdik etsin). Allah üzerine edilen yemine razı olmayan (söyleneni tasdik etmeyen) kimse, Allah'a yakın (bir kul) değildir" buyurdular."[896]

AÇIKLAMA:

Yeminle ilgili açıklama geçti.[897]

*** YEMİN GÜNAHA GİRMEK VEYA PİŞMAN OLMAKTIR**

659. 6646. 2103- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ بِشَّارِ بْنِ كِدَامٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنُ زَيْدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْحَلِفُ حِنْثٌ أَوْ نَدَمٌ.فِي الزوائد: رواه.. فِي صحيحه. »فالحديث صحيح. فِي الحاشية: رواه ابْنِ ماجة«. و ابن ماجة يسمى كتابه صحيحا.والظاهر أنه أراد ابْنِ حبان أو ابْنِ خزيمة فخانه قلمه. وجلّ من يسهر .

659. (2103) (6646)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yemin (sonuç ve netice itibariyle) ya günaha girmektir yahut da pişman olmaktır." [898]

AÇIKLAMA:

Yemin dinimizde caiz ise de, yemin etmeyi alışkanlık haline getirmek, sıkça yemin etmek hoş karşılanmamıştır. Sadedinde olduğumuz hadis de yeminden zecretme gayesini güder. Bir şeyi yapmak veya söylemek üzere yemin eden kimse, o şeyi yapmaz, hânis olmanın gerektirdiği kefâreti de ödemezse günahkâr olur. Yeminini tutar veya kefâretini öderse bu sefer de "keşke yemin etmeseydim de kendimi bunu yapmaya veya kefaret ödemeye mecbur etmeseydim" diye pişmanlık izhar eder. Öyleyse, yemin eden, çoğunluk itibariyle günahkar olur veya pişman olur. Resûlullah bu sebeple yemin etmemeyi tavsiye buyurmaktadır.[899]

*** KEFARETİM ÖDEYİP YEMİNİ BOZ**

660. 6647. 2110- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ عَنْ حَارِثَةَ بْنِ أَبِي الرِّجَالَ عَنْ عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ حَلَفَ فِي قَطِيعَةِ رَحِمٍ، أَوْ فيمَا يَصْلُحُ فَبِرُّهُ أَنْ يَتِمَّ عَلي ذلِك.فِي الزوائد: فِي إسناده حارثة بن أَبِي الرجال علي تضعيفه .

660. (2110) (6647)- Hz. Aişe radıyallahu anha anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim sıla-i rahmi koparma veya uygun olmayan (benzeri bir şey) hususunda yemin ederse, bu yeminden (meşru olan kurtuluşu) onun gereğini yerine getirmemektir."[900]

AÇIKLAMA:

Dinimizin yasakladığı bir şeyi yapma hususunda yemin eden kimse, ben yemin ettim diye o kötü işi yapmamalıdır. Aksine onu yapmayıp kefarette bulunması gerekmektedir.
Bu husus genişçe açıklandı.[901]

* YEMİN KEFARETİNDE KAÇ KİŞİ DOYURULUR?

661. 6648. 2112 –حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ يَزِيدَ. ثَنَا زِيَادُ بْنُ عَبْدُ اللهِ الْبَكَّائِيُّ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدُ اللهِ بْنِ يَعْلِي الثَّقَفِيُّ عَنِ الْمَنْهَالِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَفَّرَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ. وَأمَرَ النَّاسَ بِذَلِكَ. فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَنِصْفُ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ.فِي الزوائد: فِي إسناده عمر بن عَبْدُ الله بن يعلى، ضعيف .

661. (2112) (6648)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (yerine getirmediği yemini için) kefaret olarak bir sa' miktarı kuru hurma tasadduk etti. İnsanlara da böyle yapmalarını söyledi. Bunu bulamayana "yarım sa' buğday" takdir etti."[902]

* YEMİN EDENİ KURTARIN

662. 6649. 2116 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ صَفْوَانَ أَوْ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقُرَشِيِّ؛ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ فَتْحِ مَكَّةَ جَاءَ بِأَبِيهِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! اجْعَلْ ٬لِأَبِي نَصِيباً مِنَ الْهِجْرَةَ. فَقَالَ: إنَّهُ هِجْرَةَ. فَانْطَلَقَ فَدَخَلَ عَلَى الْعَبَّاسِ فَقَالَ: قَدْ عَرَفْتَنِي؟ فَقَالَ: أجَلْ فَخَرَجَ الْعَبَّاسُ فِي قَمِيصٍ لَيْسَ عَلَيْهِ رِدَاءٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! قَدْ عَرَفْتُ فُ○ناً وَالَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَهُ. وَجَاءَ بِأَبِيهِ لِتُبَايِعَهُ عَلَى الْهِجْرَةِ. فَقَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنَّهُ هِجْرَةَ فَقَالَ العَبَّاسُ: أقْسَمْتُ عَلَيْكَ، فَمَدَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ، فَمَسَّ يَدَهُ. فَقَالَ أبْرَرْتُ عَمِّي وَ○ هِجْرَةَ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ إدْرِيسَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ بَإسْنَادِهِ نَحْوَهُ.قَالَ يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ: يَعْنِيَ هِجْرَةَ مِنْ دَارٍ قَدْ أسْلَمَ أهْلُهَا. فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أَبِي زياد، أخرج له مسلم فِي المتابعات، وضعفه الجمهور .

662. (2116) (6649)- Safvan İbnu Abdirrahmân el-Kureşî anlatıyor: "Fetih günü babamı Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına getirdim ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Babama hicretten bir pay ayır!" dedim. Resûlullah: "Artık hicret kalmadı" buyurdular. Ben de gidip (Resûlullah'ın hatırını hiç kırmadığı sevgili amcası) Abbâs radıyallahu anh'ın yanına gittim, "Beni tanıdın mı?" dedim. "Evet!" deyince, arzumu ona açtım, babama hicretten bir nasip ayırması için Resûlûllah nezdinde şefaatte bulunmasını rica ettim. Kabul etti ve Abbâs, üzerinde cübbesi olmaksızın gömlekli olarak evinden çıktı (huzur-u nebeviye gelip:) "Ey Allah'ın Resulü! Falancayı ve onunla aramızdaki (dostluğu) biliyorsun. O, size hicret üzere biat etmesi (ve böylece muhacir olma sevabından bir pay alması) için, babasını getirdi" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Artık hicret yok!" buyurdular. Abbâs hazretleri:
"(Bu adamın babası ile hicret şartıyla biat etmesi için) senin üzerine yemin ettim" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm elini uzatıp adamın elini meshetti ve: "Amcamı yemininden kurtardım, hicret yoktur!" buyurdular."[903]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste iki mühim husus var:
1- Hicret üzerine biat etmenin ehemmiyeti ve Mekke'nin fethinden sonra hicretin sona ermesi meselesi. Bu husus hicretle ilgili bölümde geniş olarak tahlil edildiği için burada tekrar etmeyeceğiz.
2- Diğer mühim husus, başkasının bir işi yapması veya yapmaması hususunda yapılan yeminin hükmü: Hemen belirtelim ki, bir kimse bir başkasına: "Vallahi sen şunu yapacaksın veya yapmayacaksın, ben bu hususta yemin ettim" diyecek olsa muhataba herhangi bir sorumluluk gerekmez. Böyle bir yemini yapan kimsenin durumuna gelince, o kimse bunu bir yemin kastıyla değil de muhataba yemin verdirmek kastıyla yapmış ise, bu söz, yemin sayılmaz, dolayısıyla ikisine de bir şey gerekmez. Yemin kastıyla veya hiçbir şeye niyet etmeksizin bu yemini telaffuz etmiş ise o zaman yemin sayılır, muhatabı kendisine uymazsa hâris olur, kefâret ödemesi gerekir.
Eğer adam muhatabına: "Kasem ettim sen şunu yapacaksın" veya "Allah'a yemin ederim" veya "Allah adıyla şehadet ederim sen şunu yapacaksın" gibi bir şey söylese, bu yemindir. Bu çeşit yeminlerde عَلَيْكَ(=senin üzerine) demesi şart değildir. Muhatab onu yapmazsa, yemin eden hânis olur, muhataba bir şey gerekmez.[904]

*** "ALLAH'IN DİLEDİĞİ SONRA SENİN DİLEDİĞİN" DEMEK**

663. 6650. 2117 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ. ثَنَا ا'جْلَعُ الْكِنْدِيُّ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ ا'صَمِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا حَلَفَ أَحَدُكُمْ فَ٥ يَقُلْ: مَاشَاءَ اللهُ وَشِئْتَ. وَلكِنْ لِيَقُلْ: مَاشَاءَ اللهُ ثُمَّ شِئْتَ.فِي الزوائد: فِي إسناده ا'جلح بن عَبْدُ الله، مختلف فِيهِ. ضعفه ا''مام أحمد و أَبُو حاتم والنسائي وأبو دَاوُد وابن سعد. ووثقه ابْنِ معين ويعقوب بن سفيان والعجلي وباقي رِجَالُهُ ا''سناد ثقات .

663. (2117) (6650)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz yemin edince sakın: "Allah'ın dilediği ve senin dilediğin" demesin. Lâkin şöyle desin: "Allah'ın dilediği sonra senin dilediğin." [905]

664. 6651. 2118 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ؛ أَنَّ رَجُ٥ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَأَى فِي النَّوْمِ أَنَّهُ لَقِيَ رَجُ٥ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَقَالَ: نِعْمَ الْقَوْمُ أَنْتُمْ لَوْ٥ أَنَّكُمْ تُشْرِكُونَ. تَقُولُونَ: مَاشَاءَ اللهُ وَشَاءَ مُحَمَّدٌ. وَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَمَا وَاللهِ! إِنْ كُنْتُ 'عْرِفُهَا لَكُمْ. قُولُوا: مَاشَاءَ اللهُ ثُمَّ شَاءَ مُحَمَّدٌ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ رِبْعِيِّ ابْنِ حَرَاشٍ عَنْ الْطُّفَيْلِ بْنِ سَخْبَرَةَ أَخِي عَائِشَةَ 'مِّهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَحْوِهِ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ ا''سناد ثقات عَلَى شرط البخاري .

664. (2118) (6651)- Huzeyfe İbnu'l-Yemân radıyallahu anh anlatıyor: "Müslümanlardan bir adam rüyasında ehl-i kitaptan birine rastlamış, o da kendisine: "Siz (müslümanlar) bir de Allah'a ortak koşmasanız ne iyi insanlarsınız. Ama şöyle diyerek (şirke düşüyorsunuz): "Allah'ın dilediği ve Muhammed'in dilediği."
Rüya sahibi bu gördüğünü gelip Resûlullah'â anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Vallahi ben sizin böyle söylediğinizi bilmiyordum. (Öyleyse bundan böyle) şöyle söyleyin: "Allah'ın dilediği, sonra Muhammed'in dilediği" buyurdular."[906]

*** NEZRİNE UY**

665. 6652. 2130 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ عَبْدُ اللهِ بْنِ إِسْحَاقَ الْجَوْهَرِيُّ. قَا: ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ رَجَاءٍ. أَنْبَأَنَا الْمَسْعُودِيُّ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَجُ٥ جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنِّي نَذَرْتُ أَنْ أَنْحَرَ بِبُوانَةَ. فَقَالَ: فِي نَفْسِكَ شَيْءٌ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: . قَالَ: أَوْفِ بِنَذْرِكَ.فِي الزوائد:: قلت الحديث رواه أَبُو دَاوُد فِي سننه من حديث عَبْدُ الله بن عمر. وإسناد حديث ابْنِ عَبَّاس رِجَالُهُ ثقات. لكن فِيهِ المسعودي واسمه عَبْدُ الله بن مسعود. اختلط بأخرة قَالَ ابْنِ حبان: اختلط حديثه فلم يتميز واستحق الترك .

665. (2130) (6652)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'â gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben Büvâne nam mevkide bir deve kurban etmeye nezrettim" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "İçinde cahiliyeden kalma bir şey var mı?" dedi. Adam: "Hayır!" deyince Resûl-i Ekrem efendimiz: "Nezrini yerine getir!" buyurdu."[907]

666. 6653. 2131 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِو شَيْبَةَ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الطَّائِفِيِّ عَنْ مَيْمُونَةَ بِنْتِ كَرْدَمٍ الْيَسَارِيَّةِ؛ أَنَّ أَبَاهَا لَقِيَ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ رَدِيفَةٌ لَهُ. فَقَالَ: إِنِّي نَذَرْتُ أَنْ أَنْحَرَ بِبُوانَةَ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هِلْ بِهَا وَثَنٌ؟ قَالَ: . قَالَ أَوْفِ بِنَذْرِكَ.حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا ابْنُ دُكَيْنٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ مِقْسَمٍ عَنْ مَيْمُونَةَ بِنْتِ كَرْدَمٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَحْوِهِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. تنى الطريق ا'ولى إِلَى ميمونة بنت كردم. واختلف فِي صحبتها. أثبتها ابْنِ حبان والذهبي فِي الكاشف وفي الطبقات. وبؤيد ذَلِكَ سياق الرواية ا'ولى. ورواها ا''مام أحمد فِي مسنده بلفظ عن ميمونة بنت كردم عن أبيها كردم أنه سأل رسول للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فجعل الحديث من مسند أبيها.وإسناد الطريق الثاني منقطع. 'ن يزيد بن مقسم لم يسمع من ميمونة. وأصل الحديث فِي الصحيحين وغيرهما من حديث عمر بن الخطاب رضى الله تعالى عنه .

666. (2131) (6653)- Meymune Bintu Kerdem el-Yesâriyye radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre: "Babasının terkisinde iken, babası Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la karşılaşır ve der ki: "Ben, Büvâne nam mevkide deve kurban etmek üzere nezrettim." Aleyhissalâtu vesselâm: "Orada put var mı?" diye sorar. Babası: "Hayır!" der. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse nezrini yerine getir!" emreder."[908]

AÇIKLAMA:

Şâfiî hazretleri, bu hadise dayanarak bir kimse belli bir yerde kurban kesmeye veya yemek vermeye nezrederse, bunu başka memleketteki fakirlere veremez diye hükmetmiştir. Diğer alimler, nezrin bir başka yerde ifasını tecvîz ederler.
Hadis, cahiliye devrinden kalma putperestliğe ait maddî hatıra kalmadığı taktirde, niyet-i halise ile, o devirde kurban kesilen yerlerde yine kurban kesilebileceğini ifade eder. [909]

*** NEZİR BORCU İLE ÖLEN**

667. 6654. 2133 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتْ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: إنَّ أُمِّي تُوُفِّيَتْ. وَعَلَيْهَا نَذْرُ صِيَامٍ. فَتُوُفِّيَتْ قَبْلَ أنْ تَقْضِيَهُ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِيَصُمْ عَنْهَا الْوَلِيُّ.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة وهو ضعيف .

667. (2133) (6654)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir kadın, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'â gelerek: "Annem öldü, üzerinde oruç nezri vardı, onu yerine getirmeden vefat etti" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Velisi ona bedel oruç tutsun!" buyurdular."[910]

AÇIKLAMA:

Ölü yerine oruç tutulabilir mi meselesi ihtilaflıdır. Ebu Hanîfe, Mâlik ve kavl-i cedidinde Şâfiî: "Ölü yerine hiçbir oruç tutulamaz" diye hükmetmişlerdir. Ahmed İbnu Hanbele göre adak orucu tutulabilir. Zahiriler velinin, ölünün orucunu tutmaya mecbur olduğunu söyler. Cumhûr tutmayabilir der. [911]

TİCARETLER BÖLÜMÜ

*** KAZANCA TEŞVİK**

668. 6655. 2138 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ بَحِيرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ الزُّبَيْدِيِّ، عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا كَسَبَ الرَّجُلُ كَسْباً أطْيَبَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ. وَمَا أنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ وَوَلَدِهِ وَخَادِمِهِ، فَهُوَ صَدَقَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده إِسْمَاعِيلَ بن عياش. ورواه أَبُو دَاوُد والترمذي والنسائي .

668. (2138) (6655)- Mikdâm İbnu Ma'dikerb ez-Zübeydî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişi elinin emeğiyle kazandığından daha temiz bir kazanç elde etmemiştir. Kişinin nefsine, ailesine, çocuğuna ve hizmetçisine harcadığı sadakadır."[912]

669. 6656. 2139 –حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا كُلْثُومُ بْنُ جَوْشَنٍ الْقُشَيْرِيُّ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: التَّاجِرُ ا'مِينُ الصَّدوقُ الْمُسْلِمُ مَعَ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده كلثوم بن جوشن القشيري، ضعيف. وأصل الحديث قد رواه الترمذي من حديث أَبِي سَعِيدِ الخدريّ .

669. (2139) (6656)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Emin, dürüst, müslüman tâcir, Kıyamet günü şehidlerle beraberdir."[913]

670. 6657. 2141 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ خُبَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمِّهِ؛ قَالَ: كُنَّا فِي مَجْلِسٍ. فَجَاءَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِهِ أَثَرُ مَاءٍ. فَقَالَ لَهُ بَعْضُنَا: نَرَاكَ الْيَوْمَ طَيِّبَ النَّفْسِ. فَقَالَ: أَجَلْ. وَالْحَمْدُ للهِ. ثُمَّ أَفَاضَ الْقَوْمُ فِي ذِكْرِ الْغِنَى. فَقَالَ: َ بَأسَ بِالْغِنَى لِمَنِ التَّقَى. وَالصَّحَّةُ لِمَنِ اتَّقَى خَيْرٌ مِنَ الْغِنَى. وَطِيبُ النَّفْسِ مِنَ النَّعِيمِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورِجَالُه ثقات .

670. (2141) (6657)- Muâz İbnu Abdûllah İbni Hudeyb'in amcası radıyallahu anh anlatıyor: "Biz bir cemaatte idik. Başında ıslaklık olduğu halde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm çıkageldi. Birimiz ona: "Bugün sizi iyi ve ferah görüyoruz" dedi. "Evet! Elhamdülillah öyledir!" buyurdular. Sonra halk zenginlik hususunda sohbete

daldılar. Aleyhissalâtu vesselâm: "Muttakî için zenginliğin bir zararı yok!" buyurdular. Devamla: "Ancak dediler, sıhhat, muttaki için zenginlikten daha hayırlıdır. Gönül hoşluğu da bir nimettir."[914]

*** MAİŞET TALEBİNDE İTİDAL**

671. 6658. 2142- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. عَنْ عُمَارَةَ بْنِ غَزِيَّةَ عَنْ رَبِيعَةَ ابْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ سَعِيدٍ الأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَجْمِلُوا فِي طَلَبِ الدُّنْيَا فإِنَّ كُلاًّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ. فِي الزوائد: فِي إسناده إِسْمَاعِيلَ بن عياش، يدلس. ورواه بالعنعنة. وروايته عن غير أهله ضعيفة .

671. (2142) (6658)- Ebu Humeyd es-Sâidî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dünya talebinde mûtedil olun. Çünkü herkes, kendisi için yaratılmış olana müyesserdir (kazanmaya hazırlanmıştır)."[915]

672. 6659. 2143- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ بَهْرَامٍ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ، زَوْجُ بِنْتِ الشَّعْبِيِّ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعْظَمُ النَّاسِ هَمّاً، الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَهُمُّ بِأَمْرِ دُنْيَاهُ وَأَمْرِ آخِرَتِهِ.قَالَ أَبُو عَبْدُ اللهِ: هذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ. تَفَرَّدَ بِهِ إِسْمَاعِيلُ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد الرقاشي، والحسن بن مُحَمَّد بن عُثْمَانَ و إِسْمَاعِيلَ بن بهرام .

672. (2143) (6659)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Himmet yönüyle insanların en yücesi hem dünya hem de ahiret işine himmet gösteren mü'mindir."[916]

673. 6660. 2144- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّهَا النَّاسُ! اتَّقُوا للهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ. فإِنَّ نَفْساً لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِي رِزْقَهَا، وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا. فَاتَّقُوا للهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّالِبِ. خُذُ وا مَا حَلَّ، وَدَعُوا مَا حَرُمَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. لأن فِيهِ الوليد بن مسلم وابن جريح. وكل منهما كَانَ يدلس. وَكَذَلِكَ أَبُو الزبير. وقد عنعنوه. لكن لم ينفرد به المصنف من حديث أَبِي الزبير عن جَابِرٍ فقد رواه ابْنِ حبان فِي صحيحه بأسنادين عن جَابِرٍ .

673. (2144) (6660)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey insanlar Allah'a karşı muttakî olun ve (dünyevî) talepte mutedil olun. Zira, hiçbir kimse yoktur ki, (Allah'ın kendisine taktir ettiği) rızkını eksiksiz elde etmeden ölmüş olsun: Rızkı gecikse bile ona mutlaka kavuşacaktır. Öyleyse Allah'tan korkun ve talepte mutedil olun, (gayr-ı meşru yollara sapmayın), helâl olanı alın, haram olanı terkedin."[917]

*** KAZANÇ YOLUNU DEĞİŞTİRME**

674. 6661. 2147- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ. ثَنَا فَرْوَةُ أَبُو يُونُسَ عَنْ هِلاَلِ ابْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَصَابَ مِنْ شَيْءٍ فَلْيَلْزَمْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده فروة أبو يونس وهو مختلف فِيهِ. قَالَه الذهبيّ فِي الكاشف. و قَالَ الأزدي: ضعيف. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وهل بن جبير البصري ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ: وروى عن أنس إن كَانَ سمع منه .

674. (2147) (6661)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Meşru) bir işten (helal rızık) kazanan kimse o işe devam etsin."[918]

675. 6662. 2148- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. أَخْبَرَنِي أَبِي عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ نَافِعٍ؛ قَالَ: كُنْتُ أُجَهِّزُ إِلَى الشَّامِ وَإِلَى مِصْرَ. فَجَهَزْتُ إِلَى الْعِرَاقِ. فَأَتَيْتُ عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ فَقُلْتَ لَهَا: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! كُنْتُ أَجَهِّزُ إِلَى الشَّامِ. فجَهَّزْتُ إِلَى الْعِرَاقِ. فَقَالَتْ: لاَ تَفْعَلْ. مَالَكَ وَلِمَتْجَرِكَ؟ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا سَبَّبَ اللهُ لأَحَدِكُمْ رِزْقاً مِنْ وَجْهٍ، فَلاَ يَدَعْهُ حَتَّى يَتَغَيَّرَ لَهُ، أَوْ يَتَنَكَّرَ لَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. لأن والدابي عاصم اسمه مخلد بن الضحاك، مختلف فِيهِ. قَالَ العقيلي والنسائي: لا يتابع عَلَى حديثه. وذره ابْنِ حبان فِي الثقات. والزبير بن عبيد، قَالَ الذهبي: مجهول. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات .

675. (2148) (6662)- Nâfi anlatıyor: "Ben Şam ve Mısır'a ticaret malı gönderiyordum. Irak'a da gönderdim ve mü'minlerin annesi Hz. Aişe'nin yanına varıp kendisine: "Ey mü'minlerin annesi! Ben Şam'a ticarete gidiyordum, şimdi Irak'a gidiyorum" dedim. Bunun üzerine: "Böyle yapma! Sana ve eski ticaret yerine ne oldu? Zira ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Allah Teâla hazretleri, sizden birine bir ciheti rızkına sebep kılarsa, bu değişinceye veya güçleşinceye kadar onu terketmesin" buyurduğunu işittim" dedi."[919]

*** SAN'ATLAR**

676. 6663. 2152 –حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ هَارُونَ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ فَرْقَدٍ السَّبَخِيِّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الشِّخِّيرِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَكْذَبُ النَّاسِ الصَّبَّاغُونَ وَالصَّوَّاغُونَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. ‘ن فِيهِ فرقد السبخي، ضعيف. وعمر بن هارون، كذبه ابْنِ معين وغيره .

676. (2152) (6663)- Ebu Hureyre radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İnsanların en çok yalan söyleyenleri boyacılar ve kuyumculardır."[920]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, İbnu Mâce'de yer alan zayıf hadislerdendir. İçtimâî hayat için burada zikri geçen iki mesleğe de ihtiyaç vardır. Bu mesleklerden vazgeçilemez. Resûlullah'ın bu meslekleri kötüleyeceği düşünülmemelidir. Bazı şarihler: "Bu iki meslekte, işler zamanında yapılamadığı için, sanatkârlar müşterilerine yalancı durumuna düşerler, hadis bu durumu kastetmiş olabilir" mânasında yorumda bulunmuştur.[921]

*** MUHTEKİR KAYBEDER**

677. 6664. 2153 –حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَالِمِ ابْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جَدْعَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّاب؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ وَالْمُحْتَكِرُ مَلْعُونٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَلَى بن زيد بن جدعان، وهو ضعيف .

677. (2153) (6664)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Malını satışa arzeden rızka erer, muhtekir (pahalanması için satmayıp bekleten)de lânete uğrar."[922]

678. 6665. 2155 –حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ رَافِعٍ. حَدَّثَنِي أَبُو يَحْيَى الْمَكِّيُّ، عَنْ فَرُّوخَ مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عفَّانَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنِ احْتَكَرَ عَلى الْمُسْلِمِينَ طَعَاماً ضَرَبَهُ اللهُ بِالْجُذَامِ وَا‘‘فْ◌سِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، و رِجَالُهُ موثقون. أَبُو يَحْيَى المكي والهيثم بن معين، قد ذكرهما ابْنِ حبان فِي الثقات. والهيثم بن رافع، وثقه ابْنِ معين وأبو دَاوُد. وَأَبُو بَكْر الحنفي، واسمه عبد الكبير بن عبد المجيد، احتج به الشيخان. وشيخ ابْنِ ماجة، يَحْيَى بن حكيم، وثقه أَبُو دَاوُد والنسائي وغيرهما .

678. (2155) (6665)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim, buyurdular ki: "Müslümanlara bir gıda maddesinde ihtikarda bulunanı Allah Teâla hazretleri cüzzam ve iflasa mahkum eder."[923]

*** PARAYLA KUR'ÂN ÖĞRETİMİ**

679. 6666. 2158 –حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ ثَنَا خَالِدُ ابْنُ مَعْدَانَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ عَطِيَّةَ الْكَ◌عِيّ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: عَلَّمْتُ رَجُ◌ً الْقُرْآنَ. فأَهْدَى إِلَيَّ قَوْساً. فَذَكَرْتُ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: إنْ أَخَذْتَهَا أَخَذْتَ قَوْساً مِنْ نَارٍ فَرَدَدْتُهَا.فِي الزوائد: إسناده مضطرب قَالَه الذهبي فِي الميزان فِي ترجمة عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن سلم. وقَالَ العء فِي المراسيل: عطية بن قيس الكعي عن أَبِي بن كعب، مرسل .

679. (2158) (6666)- Ubey İbnu Ka'b radıyallahu anh anlatıyor: "Bir adama Kur'ân öğretmiştim. Bana bir yay hediye etti. Bunu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a haber verdim: "Eğer onu alırsan, ateşten bir yay almış olursun" buyurdular. Ben de geri iade ettim."[924]

AÇIKLAMA:

Yazı öğretme mukabilinde verilen yayın reddi ile ilgili daha meşhur bir rivayette, hâdisenin kahramanı Übey değil, Ubâdetu'bnu's-Sâmit'dir (1. cilt 450-451. sayfalar). Rivayet esnasında, tashih yapılmış olabileceği gibi, iki ayrı hâdisenin cereyanı da mümkündür.
Kur'ân öğretimi mukabilinde ücret alınıp alınamayacağı bahsini de yine birinci cildin 442-444. sayfalarında tahlil ettik.[925]

*** HACCAMIN KAZANCI HELAL Mİ?**

680. 6667. 2163 - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ أَبُو حَفْصٍ الصَّيْرَفِيُّ. ثَنَا أَبُو دَاوُد.)ح(وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ عُبَادَةَ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. قَاَ: ثَنَا وَرْقَاءُ، عَنْ عَبْدِ ا ْعْلَى، عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: احْتَجَمَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَمَرَنِي فَأَعْطَيْتُ الْحَجَّامَا أَجْرَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده حديث علي، عبد ا ْعلى بن عامر. قد تركه ابْنِ مهدي والقطان، وضعفه أحمد و ابْنِ معين وغيرهما .

680. (2163) (6667)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacamat oldu ve bana emretti, ben de hacamat yapan zatın ücretini ödedim."[926]

681. 6668. 2165 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ. حَدَّثَنِي ا ْوْزَاعِيُّ عَنِ الزُّهْرِيّ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ الْحَارَثِ بْنِ هِشَامِ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عُقْبَةَ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَسْبِ الْحَجَّامِ.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي مسعود صحيح. و رِجَالُهُ ثقات عَلَى شرط البخاري .

681. (2165) (6668)- Ukbe İbnu Amr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacamat edenin (bu işten) kazancını yasakladı."[927]

AÇIKLAMA:

Hacamat yapanın ücret alması meselesi ihtilaflıdır, bir kısım hadislere göre helal, bir kısmına göre değil. Rivayetlerdeki farklılığa göre, alimler de ihtilaf etmiştir. Ancak cumhûra yani ûlemanın çoğunluğuna göre bu, ne hür ne köle kimseye haram değildir. Bazı hadislerdeki yasak hükmü, tenzihen kerahete hamledilmiştir. Maksad adî kazançlara değil, daha şerefli, âli kazançlara teşviktir.[928]

*** ALIŞ-VERİŞTE MUHAYYERLİK**

682. 6669. 2185 - حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ صَالِحِ الْمَدَنِيّ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْبَيْعُ عَنْ تَرَاضٍ.فِي الزوائد: أسناده صحيح، و رِجَالُهُ موثقون. رواه ابْنِ حبان فِي صحيح .

682. (2185) (6669)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Satış her iki tarafın rızasıyla olur."[929]

*** MEVCUT OLMAYAN ŞEY SATILAMAZ**

683. 6670. 2189 - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ، عَنْ لَيْثٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ عَتَّابِ بْنِ أَسِيدٍ؛ قَالَ: لَمَّا بَعَثَهُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَكَّةَ، نَهَاهُ عَنْ شِفِّ مَالَمْ يُضْمَنْ.فِي الزوائد: فِي إسناده ليث بن أَبِي سليم، ضعيف ومدلس. وعطاء هو ابن أَبِي رباح لم يدرك عتابا .

683. (2189) (6670)- Attâb İbnu Esîd radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onu Mekke'ye gönderdiği zaman kendisini, satın alıp da henüz teslim alınmamış bir malın kârından men etmiştir."[930]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, kişinin, satın aldığı bir malı, henüz kabzetmezden yani tasarrufu altına almazdan, tam olarak teslim almazdan önce, satıp kâr etmeyi yasaklamış olmaktadır. Malın satılabilmesi için kabzedilmiş olması gerekmektedir. Bu, caiz olan selemden ayrı bir satış çeşididir. Selemin ne olduğu geniş olarak açıklandı.[931]

* AKİBETİ MEÇHUL SATIŞ YASAK

684. 6671. 2195- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَالْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيُّ. قَاَ: ثَنَا الْأَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ. ثَنَا أَيُّوبُ بْنُ عُتْبَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ كَثِيرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الْغَرَرِ.فِي الزوائد: فِي إسناده أيوب بن عتبة، ضعيف .

684. (2195) (6671)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Bey'-i garar'dan (yani tahakkuk edip etmeyeceği bilinmeyen akıbeti meçhul satılan) men etti."[932]

AÇIKLAMA:

Garar Arapça'da aldatma mânasına gelir. Burada zahiren müşteriye parlak da gelse sonucu belli olmayan satıştır. Şafiî hazretleri bu çeşit satışa denizdeki balığı, havadaki kuşu, efendisinden kaçıp nereye gittiği bilinmeyen köleyi satmayı örnek verir.[933]

* PİYASAYA NARH KONAMAZ

685. 6672. 2201- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا عَبْدُ الْأَعْلىَ. ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ فَتَادَةَ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ؛ قَالَ: غَلَا السِّعْرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالُوا: لَوْ قَوَّمْتَ يَا رَسُولَ للهِ صَلَّى! قَالَ: إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أُفَارِقَكُمْ وَلَا يَطْلُبَنِي أَحَدٌ مِنْكُمْ بِمَظْلِمَةٍ ظَلَمْتُهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده سَعِيدِ بن أَبِي عروبة، اختلط بأخرة لكن عبد الأعلى الشاميّ روى عنه قبل الختط. ومُحَمَّد بن زياد قَالَ الذهبي: روى له البخاري مقرونا بغيره. و قَالَ ابْنِ حبان: فِي الثقات وربما أخطأ. وباقي رِجَالُ الإسناد ثقات .

685. (2201) (6672)- Ebu Saîd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında fiyatlar artmıştı. Halk müracaat ederek: "Ey Allah'ın Resûlü fiyatları siz düzenleseniz!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: "Ben, sizden kimsenin kendisine yaptığım bir zulmü talep etmez olduğu halde aranızdan ayrılmayı diliyorum."[934]

AÇIKLAMA:

Böylece Resûlullah, piyasada fiyatlara müdahaleyi "zulüm yapmak" olarak tavsif etmiş bulunmaktadır. Piyasa, fiyatını kendi kendine ayarlamalıdır. Fiyat tesbiti meselesi daha önce geçti.[935]

* ALIŞ-VERİŞTE MÜSAMAHA

686. 6673. 2202- حَدَّثنَا مُحَمَّدُ بْنُ أبَانٍ الْبَلْخِيُّ أَبُو بَكْرٍ. ثنَا أَسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ، عَنْ يُونُسَ بْنَ عُبَيْدٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ فَرُّوخَ؛ قَالَ: قَالَ عُثْمَانُ بْنِ عَفَّانَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَدْخَلَ اللهُ الْجَنَّةَ رَجُلًا كَانَ سَهْلًا، بَائِعاً وَمُشْتَرِياً.فِي الزوائد: رِجَالُهُ إسناده ثقات، إلا أنه منقطع. لأن عطاء بن فروخ لم يلق عُثْمَانَ بن عفان. قَاله عَلَى بن المديني فِي العلل .

686. (2202) (6673)- Osman İbnu Affân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Gerek satıcı ve gerekse alıcı iken kolaylık gösteren kimseyi Allah cennete koydu."[936]

AÇIKLAMA:

Hadis, hayatında birkaç kere değil, daima kolaylık ve anlayışı prensip edinen kimseyi kastetmektedir. Alıcı olarak kolaylık, parasını peşin vermek, borcunu vadesinde tam olarak ödemektir. Satıcı olarak kolaylık, malın ayıbını gizlememek, doğruyu söylemek, borçlusuna mühlet tanımak, talebini nezaketle yapmaktır.[937]

* PAZARLIK

687. 6674. 2204 –حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنُ كَاسِبٍ. ثَنَا يَعْلى بْنُ شَبِيبٍ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ قَيْلَةَ أُمِّ بَنِي أَنْمَارٍ؛ قَالَتْ: أَتَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ عُمْرِهِ عِنْدَ الْمَرْوَة. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنِّي امْرَأَةٌ أَبِيعُ وَأَشْتَرِي. فَإِذَا أَرَدْتُ أَنْ أَبْتَاعَ الشَّيْءَ سُمْتُ بِهِ أَقَلَّ مِمَّا أُرِيدُ. ثُمَّ زِدْتُ ثُمّ زِدْتُ حَتَّى أَبْلُغَ الَّذِي أُرِيدُ. وَإِذَا أَرَدْتُ أَنْ أَبِيعَ الشَّيْءَ سُمْتُ بِهِ أَكْثَرُ مِنَ الَّذِي أُرِيدُ. ثُمَّ وَضَعْتُ حَتَّى أَبْلُغَ الَّذِي أُرِيدُ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَفْعَلِيَ يَا قَيْلَةُ! إِذَا أَرَدْتِ أَنْ تَبْاعِي شَيْئاً فَاسْتَامِي بِهِ الَّذِي تُرِيدِينَ. أُعْطِيتِ أَوْ مُنِعْتِ. فَقَالَ إِذَا أَرَدْتِ أَنْ تَبِيعِي شَيْئاً فَاسْتَامِي بِهِ الَّذِي تُرِيدِينَ. أعْطَيْتِ أَوْمَنَعْتِ.فِي الزوائد: فِي إسناده انقطاع. قَالَ المزي فِي ا'طراف: ابْنِ خثيم عن قيلة، فِيهِ نظر. وقَال الذهبي فِي الكاشف: قيلة أم رومان. روى عنها عَبْدُ الله بن عُثْمَانَ بن خثيم مرس .

687. (2204) (6674)- Kayle Ümmü Benî Emmâr radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığı umrelerden birinde kendisine Merve'de yaklaştım ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben alıp satan bir kadınım. Bir şeyi satın almak istediğim zaman arzuladığımdan daha yüksek bir fiyat teklif ediyorum. Sonra yavaş yavaş artırarak arzuladığım fiyata geliyorum. Bir şeyi satacağım zaman da, önce, almayı arzuladığım fiyattan daha yüksek bir fiyat teklif ediyor, sonra yavaş yavaş inerek arzuladığım fiyata geliyorum, (böyle yapmama ne dersin?)" dedim. Şu cevabı verdi: "Ey Kayle, böyle yapma. Bir şey satın almak istedin mi, düşündüğün fiyatı söyle, sana verilsin veya verilmesin."
Aleyhissalâtu vesselâm sonra şunu söylediler: "Bir malı satmak istediğin zaman da versen de vermesen de (yüksek fiyat değil) satmak istediğin fiyatı söyle."[938]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kadınların ticaret yapabileceğine delildir. Alimler kadının mütesettire ve fitneye sebep olmayacak yaşta olması şartını zikrederler.
2- Ticaret sırasında aldatıcı fiyat teklifi yapılmamalıdır. Bu durum alış-verişte güven ve itimadı sarsar, gerçek fiyat söylenmelidir.[939]

688. 6675. 2206 –حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَسَهْلُ بْنُ أَبِي سَهْلٍ. قَاَ: ثَنَا عُبَيْدِ اللهِ بْنُ مُوسَى أَنْبَأنَا الرَّبِيعُ بْنُ حَبِيبٍ، عَنْ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ السَّوْمِ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ. وَعَنْ ذَبْحِ ذَواتِ الدَّرِّ.فِي الزوائد: فِي إسناده نوفل بن عبد الملك والربيع بن حبيب .

688. (2206) (6675)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm güneş doğmazdan önce alış-veriş pazarlığı yapmaktan ve süt vermekte olan hayvanları kesmekten men etti."[940]

AÇIKLAMA:

Fecirden güneş doğuncaya kadar ki zaman ibadet, zikir ve dua zamanıdır, dünyevi işler için heder edilmemelidir. Resûlullah bu sebeple o zamanda alım-satımla meşguliyeti yasaklamıştır. Sütü sağılan hayvanın kesilme yasağı da açıktır: Süt gibi beslenme değeri fazla olan bir gelir, kesilmiş olacaktır. Ancak bu bir haram ifade etmez. Hiçbir alim de buna hükmetmemiştir. Ciddî bir ihtiyaç halinde kesilebilir.[941]

*** AŞILANMIŞ HURMA MALI OLAN KÖLE SATILMIŞSA**

689. 6676. 2213 –حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ أَبُو الْمُغَلِّسِ. ثَنَا الْفِضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ مُوسَى بن عُقْبَةَ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَى بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: قَضَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَمَرِ النَّخْلِ لِمَنْ أَبَّرَهَا. إ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ. وَأَنَّ مَالَ الْمَمْلُوكِ لِمَنْ بَاعَهُ، إَّ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ.فِي الزوائد: فِي إسناده إسحاق بن يَحْيَى بن الوليد وأيضا لم يدرك عبادة بن الصامت. قَالَه البخاري وغيره .

689. (2213) (6676)- Ubâde İbnu's-Samit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, müşteri (kendisine ait olmasını) şart. koşmamış ise, (satılan) hurma ağaçlarının (başında bulunan) meyvesinin, ağaçları aşılayanın hakkı olduğuna ve keza, müşteri, (kölenin malının kendisine ait olmasını) şart kılmadığı taktirde, kölenin malının satıcıya ait olduğuna hükmetti."[942]

*** TERAZİYİ AĞIR TUTUN**

690. 6677. 2222- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ. ثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ. عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا وَزَنْتُمْ فَأَرْجِحُوا.فِي الزوائد: إسناده صحيح، عَلَى شرط البخاري .

690. (2222) (6677)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Tarttığınız zaman tartınızı ağır yapın."[943]

691. 6678. 2223- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنُ بْنُ بِشْرِ بْنِ الْحَكَمِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَقِيلِ بْنِ خُوَيْلِدٍ. قَا ثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ. حَدَّثَنِي أَبِي. حَدَّثَنِي يَزِيدُ النَّحْوِيُّ؛ أَنَّ عِكْرِمَةَ حَدَّثَهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ كَانُوا مِنْ أَخْبَثِ النَّاسِ كَيْلاً. فَأَنْزَلَ اللهُ سُبْحَانَهُ)وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ(فَأَحْسَنُوا الْكَيْلَ بَعْدَ ذلِكَ.فِي الزوائد: إسناده حسن. ٴن مُحَمَّد بن عقيل وعلي بن الحسين مختلف فيهما. وباقي رِجَال ا ٴسناد ثقات .

691. (2223) (6678)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Medine ye geldiği vakit, halk ölçü-tartı işinde insanların en kötüsü idi. Bunun üzerine Allah Teâla hazretleri Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline" diye başlayan sureyi indirdi. Bundan sonra ölçü ve tartıyı güzel yaptılar."[944]

* ALDATMA HARAMDIR

692. 6679. 2225- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ. عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ أَبِي الْحَمْرَاءِ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّبِجَنَبَاتِ رَجُلٍ عِنْدَهُ طَعَامٌ فِي وِعَاءٍ. فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيهِ. فَقَالَ: لَعَلَّكَ غَشَشْتَ. مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا.فِي الزوائد: فِي سنده أَبُو دَاوُد. وهو نُفيع بن الحارث ا ٴعمى، أحد الضعفاء المتروكين. و قَالَ ابْنِ عمر: أَبُو الحمراء اتفقوا عَلَى ضعفه، وكذّبه بعضهم. وأجمعوا عَلَى ترك الرواية عنه. ونسبه ابْنِ معين إِلَى الوضع. نعم، للمتن شاهد تقدم .

692. (2225) (6679)- Ebu'l-Hamid radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı, yanında bir kap içinde bir miktar zahire satan bir adamın yakınlarından geçtiğini gördüm. Mübarek elini kabın içine sokup (kontrol ettikten sonra) adama: "Sen hile yapmışa benziyorsun. Bize hile yapan bizden değildir" buyurdu."[945]

* KABZEDİLMEYEN YİYECEK SATILAMAZ

693. 6680. 2228- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الطَّعَامِ حَتَّى يَجْرِيَ فِيهِ الصَّاعَانِ. صَاعُ الْبَائِعِ وَصَاعُ الْمُشْتَرِي.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن أَبِي ليلى، أَبُو عَبْدُ الرَّحْمَنِ ا ٴنصاري، وهو ضعيف .

693. (2228) (6680)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, biri satıcının biri de alıcının ölçekleri olmak üzere iki ölçekten geçmedikçe bir zahireyi satmayı yasakladı."[946]

AÇIKLAMA:

Hadis, götürü pazarlık usulü üzere değil de, ölçek usulü ile alım-satımları tanzim etmektedir. Yani, bir ölçekle belli bir miktar satın alındığı taktirde, bu teslim işi ölçülerek yapılmalıdır. Bu suretle teslim alınmadıkça, o mal tekrar satılamaz. Bu suretle ölçülerek satın alınan mal, satılmak istense, tekrar ölçerek satılmalıdır, eski ölçümüne itibar edilmemelidir. Ama, satın alan götürü ile satarsa ölçmeye gerek yoktur. Buna rağmen: "Ölçü ile satın alınan, götürü satılamaz" diyen alim de olmuştur. Bu görüş zayıftır.[947]

* YİYECEKLERİN TARTILMASI BEREKET GETİRİR

694. 6681. 2231- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ.ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْيَحْصَبِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُسْرٍ الْمَازِنِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: كِيلُوا طَعَامَكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ .

694. (2231) (6681)- Abdullah İbnu Büsr el-Mâzinî ve Ebu Eyyub radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Zahirenizi ölçünüz ki, sizin için bereketlensin" buyurdular."[948]

*** ÇARŞILAR**

695. 6682. 2233 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعِيدٍ. حَدَّثَنِي صَفْوانُ بْنُ سُلَيْمٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ وَعَلِيٌّ. أَنْبَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الْحَسَنِ الْبَرَّادُ؛ أَنَّ الزُّبَيْرَ بْنَ الْمُنْذِرِ ابْنِ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ، حَدَّثَهُمَا أَنَّ أَبَاهُ الْمُنْذِرَ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ؛ أَنَّ ابَا أُسَيْدٍ حَدَّثَهُ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَهَبَ إِلَى سُوقِ النَّبِيطِ. فَنَظَرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: لَيْسَ هَذَا لَكُمْ بِسُوقٍ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى سُوقٍ. فَنَظَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ: لَيْسَ هَذَا لَكُمْ بِسُوقٍ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى هذَا السُّوقِ فَطَافَ فيهِ ثُمَّ قَالَ: هذَا سُوقُكُمْ. فَلَا يُنْتَقَصَنَّ وَلَا يُضْرَبَنَّ عَلَيْهِ خَرَاجٌ.في الزوائد: رواة إسناده ضعاف. وهم إسحاق بن إبراهيم، و مُحَمَّد بن علي وشيخهما الزبير بن المنذر بن أَبِي أبيد الساعدي .

695. (2233) (6682)- Ebu Üseyd es-Sâ'idi radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Nebit çarşısına gidip ona baktılar ve: "Burası sizi münâsip bir çarşı değildir" buyurdular. Sonra bir başka çarşıya gidip baktılar Yine: "Burası da size uygun bir çarşı değil" buyurdular. Sonra şu çarşıya döndü, içini dolaşıp (tedkik buyurdular) ve: "İşte sizin çarşınız burasıdır! Sakın burası daraltılmasın ve burada (satış ve alış) yapanlardan vergi alınmasın" buyurdular."[949]

696. 6683. 2234 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُسْتَمِرِّ الْعُرُوقِيُّ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا عُبَيْسُ بْنُ مَيْمُونٍ. ثَنَا عَوْنٌ الْعُقَيْلِيُّ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ سَلْمَانَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، يَقُولُ مَنْ غدَا إلى صَلَاةِ الصُّبْحِ، غَدَابِرَايَةِ الْإِيمَانِ. وَمَنْ غَدَا إلى السُّوقِ غَدَابِرَايَةِ إِبْلِيسَ.في الزوائد: فِي إسناده عيسى بن ميمون، متفق عَلَى تضعيفه .

696. (2234) (6683)- Selmân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Kim sabah namazına giderse, imân bayrağıyla gitmiş olur. Kim de çarşıya giderse o da iblis bayrağıyla gitmiş olur" buyurdular.[950]

*** ERKENDE BEREKET**

697. 6684. 2237 -حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانُ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِي. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَيْمُونِ الْمَدَنِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ أبِيهِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا يَوْمَ الْخَمِيسِ.في الزوائد: عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فمن دونه ضعيف .

697. (2237) (6684)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Allahım, ümmetim için perşembe gününü ilk vaktin(de yapılan iş)i mübarek kıl" diye dua ettiler.[951]

698. 6685. 2238 -حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الْجُدْعَانِيِّ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَر؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: »أللَّهُمَّ بَارِكْ لِأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا«.في الزوائد: إسناده ضعيف لضعف عَبْدُ الرَّحْمَنِ .

698. (2238) (6685)- İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle dua buyurdular: "Allahım, ümmetime, günün ilk vakitlerin(de yaptıkları iş)i bereketlendir." [952]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, bir devlet reisi olması haysiyetiyle içtimâî hayatı ilgilendiren her şeyle alâkadar olmuş, şekil ve yön vermiştir. Bu cümleden olarak, yukarıdaki hadislerde çarşı-pazarla da meşgul olduğunu görmekteyiz. Belâzurî ve Şemhudi'de gelen bir kısım rivayetler, Medine'de pazar yeri olmadığını, böyle bir yer te'sis etmeyi düşününce, önce Benî Kaynuka çarşısına gelip tetkik ettiğini, sonra Medine'deki hal-i hazır çarşının yerine gelerek, oraya ayağı ile vurup: "Burası sizin pazar yeriniz. Burası daraltılamaz, buradaki alış-verişinizden dolayı sizden vergi alınmayacaktır da" dediğini gösterir. O zamana kadar ihtiyaçlar hep Benî Kaynuka çarşısından giderilmekteydi. Medine çarşısı kurulduktan sonra Resûlullah sık sık buraya uğrayıp teftişte bulunmuştur. Bir defasında buğday yığınına elini daldırmış, içerisini rutubetli bulunca "bizi aldatan bizden değildir" diyerek satıcıyı paylamıştır. Bir başka teftişte, hurma satıcılarından birinin çadır kurduğunu görmüş ve derhal kaldırtmıştır.
Çarşıya Râşid halifeler de gerekli ilgiyi göstermişler, teftişlerini eksik etmemişlerdir. Mesela Hz. Ömer, gayr-ı nizamî olarak yapılan bir binayı yıktırmış, gelişi-güzel bırakılmış bir demirci körüğünü, parçalayıncaya kadar tekmelemiştir. Hatta Şifa Bintu Abdillah isminde okuma-yazma bilen bir kadını, çarşıya muhtesibe tayin etmiştir.
Müteakip hadisler, çarşı-pazarın erken açılmasına teşvik buyurmaktadır.[953]

*** SÜTÜ MEMEDE BIRAKILAN HAYVANIN SATIŞI**

699. 6686. 2240- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ سَعِيدٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا جُمَيْعُ بْنُ عُمَيْرٍ التَّيْمِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! مَنْ بَاعَ مُحَفَّلَةً فَهُوَ بِالْخِيَارِ ثَلَاثَةَ أيَامٍ. فإنْ رَدَّهَا رَدَّ مَعَهَا مِثْلَيْ لَبَنِهَا »أو قَالَ«. مِثْلَ لَبَنِهَا قَمْحاً.قد أخرجه أَبُو دَاوُد. و قَالَ فِي الفتح: وفِي إسناده ضعيف. قَالَ وقد قَالَ ابْنِ قدامة: إنه متروك الظاهر باتفاق .

699. (2240) (6686)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey insanlar! Muhaffele, yani müşteriyi aldatmak için sütü sağılmayıp memesinde kalan bir hayvanı satın alan kimse üç gün muhayyerdir. (Hayvanı bu esnada geri verebilir.) Eğer geri verecek olursa, hayvanla birlikte, sağdığı sütün iki mislini -veya sağılan sütünün (kıymetinin) bir mislini buğday olarak demişti- geri versin."[954]

700. 6687. 2241- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ثَنَا وَكِيعٌ.ثَنَا الْمَسْعُودِيُّ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي الضُّحَى عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: أَشْهَدُ عَلى الصَّادِقِ الْمَصْدُوقِ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ حَدَّثَنَا، قَالَ: بَيْعُ الْمُحَفَّلَاتِ خِلَابَةٌ. وَلَا تَحِلُّ الْخِلَابَةُ لِمُسْلِمٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده جَابِرٍ الجعفيُّ، وهو متهم .

700. (2241) (6687)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Doğru söyleyen ve doğruluğu (mucizelerle) tasdik edilen Ebu'l-Kâsım aleyhissalâtu vesselâm üzerine şehadet ederim ki, O bize şöyle buyurdular: "Muhalleb (sütü memede hapsedilmiş) hayvanları satmak aldatmacadır ve aldatma işi hiçbir mü'mine helal olmaz."[955]

*** KÖLENİN MUHAYYERLİĞİ**

701. 6688. 2244- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدُ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عَبْدَةَ بْنُ سُلَيْمَانُ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْحَسَنِ إنْ شَاءَ اللهُ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عُهْدَةُ الرَّقِيقِ ثَلَاثَةُ أيَّامٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده حديث سمرة، رجال إسناده ثقات. إ أن سَعِيدِ بن أَبِي عروبة اختلط بأخرة. وعبدة بن سليمان روى عنه قبل. وسماع الحسن من سمرة فِيهِ مقال .

701. (2244) (6688)- Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Satılan) kölenin uhdesi (yani alıcısının muhayyerliği veya satıcısının zimmetinde olduğu müddet) üç gündür."[956]

*** MALIN KUSURU SÖYLENİR**

702. 6689. 2247- حَدَّثَنَا عَبْدُ الوَهَابِ بْنُ الضَّحَّاكِ. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ عْنِ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى عَنْ مَكْحُولٍ وَسُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ بَاعَ عَيْباً لَمْ يُبَيِّنْهُ لَمْ يَزَلْ فِي مَقْتِ اللهِ وَلَمْ تَزَلَ الْمَلَائِكَةُ تَلْعَنُهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية بن الوليد وهو مدلس وشيخه ضعيف .

702. (2247) (6689)- Vâsile İbnu'l-Eska' radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim bir şeyi ayıbını açıklamadan satarsa daima Allah'ın gadabına ve meleklerin lânetine maruz kalır."[957]

*** ESİR AİLE EFRADI BİRBİRİNDEN AYRILMAZ**

703. 6690. 2248- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. قَالَا: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ جَابِرٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِيَ بِالسَّبْيِ أَعْطَي أَهْلَ الْبَيْتِ جَمِيعاً. كَرَاهِيَةَ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَهُمْ. فِي الزوائد: فِي إسناده جَابِرٍ الجعفي .

703. (2248) (6690)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a esirler getirildiği zaman, aile efradını birbirinden ayırmak istemediği için hepsini bir kişiye verirdi."[958]

AÇIKLAMA:

Hidane ile ilgili bahiste geçtiği üzere, Resûlullah anne şefkat ve çocukların terbiyesi gibi mülahazalarla, çocuğu anneden hatta kardeşi kardeşten, satış vs. sebeplerle ayırmayı yasaklamıştır.[959]

*** SAYICA FAZLA HAYVANIN PEŞİN MÜBADELESİ**

704. 6691. 2272 –حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عُرْوَةَ. ح وَحَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ حَفْصُ ابْنُ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. قَا: ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اشْتَرى صَفِيَّةَ بِسَبْعَةِ أَرْؤُسٍ. قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ: مِنْ دِحْيَةَ الْكَلْبِيِّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ موثقون .

704. (2272) (6691)- Hz. Enes radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, mü'minlerin annesi Safiyye radıyallahu anhâ'yı yedi baş (cariye-köle) ile satın aldı."[960]

*** FAİZ**

705. 6692. 2273 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي الصَّلْتِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي عَلى قَوْمٍ بُطُونُهُمْ كَالْبُيُوتِ فِيهَا الْحَيَّاتُ تُرَى مِنْ خَارِجِ بُطُونِهِمْ. فَقُلْتُ: مَنْ هؤُ ء يَا جِبْرَائِيلُ؟ قَالَ: هؤُ ء أَكَلَةُ الرِّبَا.فِي الزوائد: فِي إسناده علي بن زيد بن جدعان ضعيف .

705. (2273) (6692)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Miraç gecesi, bir kavme uğradım ki, karınları evler gibi iri idi. Bu karınların içi yılanlarla dolu idi ve yılanlar dışardan gözüküyorlardı. Ben: "Ey Cibril bunlar kimlerdir?"diye sordum. "Bunlar fâiz yiyenler!" dedi.."[961]

706. 6693. 2274 –حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِي مَعْشَرٍعَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الرِّبَا سَبْعُونَ حُوباً. أَيْسَرُهَا أَنْ يَنْكِحَ الرَّجُلُ أُمَّهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده جبح بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ، أَبُو معشر. متفق عَلَى تضعيفه .

706. (2274) (6693)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Faiz yetmiş çeşit günaha sebeptir. En hafif kişinin anasıyla zina yapması gibidir."[962]

707. 6694. 2275 –حَدَّثَنَا عُمْرُ بْنُ عَلِيٍّ الصَّيْرَفِيُّ، أَبُو حَفْصٍ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ زُبَيْدٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الرِّبَا ثَثَةٌ وَسَبْعُونَ بَاباً.فِي الزوائد: إسناده صحيح. و ابْنِ أَبِي عدي اسمه مُحَمَّد بن إِبْرَاهِيمَ. وهو ثقة. وقد انفرد برواية هذا الحديث عن شعبة .

707. (2275) (6694)- Abdullah (İbnu Mes'ud) radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Faiz yetmişüç kapı (çeşit)dir."[963]

708. 6695. 2276 –حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ. ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: إِنَّ آخِرَ مَا نَزَلَتْ آيَةُ

وَإِنَّ رَسُولَ للهِ قُبِضَ وَلَمْ يُفَسِّرْهَا لَنَا. فَدَعُوا الرِّبَا وَالرِّيبَةَ.إسناده صحيح. و رِجَالُهُ موثقون. إ أن سَعِيدا. وهو ابْنِ عروبة اختلط بأخرة كَذَا فِي الزوائد .

708. (2276) (6695)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "En son inen ayet, faizle ilgili olan ayettir. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onu bize açıklamadan vefat etti. Öyleyse faizi de faiz şüphesi olan muameleyi de bırakın."[964]

709. 6696. 2279 –حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي زَائِدٍ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ دُكَيْنِ بْنِ الرَّبِيعِ بْنِ عُمَيْلَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا أَحَدٌ أَكْثَرَ مِنَ الرِّبَا إِ كَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهِ إِلَى قِلَّةٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ موثقون. ‘ن العَبَّاس بن جَعْفَر وثقه ابْنِ أَبِي حاتم و ابْنِ المديني وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال ا‘‘سناد عَلَى شرط مسلم. وفِي الفتح: إسناده حسن .

709. (2279) (6696)- İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Faizle malını artırmaya çalışan hiç kimse yoktur ki, işinin akıbeti malının azalmasına müncer olmasın!"[965]

* VERESİYEDE BELLİ MİKTAR BELLİ MÜDDET ŞART

710. 6697. 2281- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْزَةَ ابْنِ يُوسُفَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَ◌مٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَ◌مٍ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ بَنِي فُ◌نٍ أَسْلَمُوا »لِقَوْمٍ مِنَ الْيَهُودِ« وَإِنَّهُمْ قَدْ جَاعُوا. فَأَخَافُ أَنْ يَرْتَدُّوا. فَقَالَ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ عِنْدَهُ؟ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ: عِنْدِي كَذَا وَكَذَا »لِشَيْءٍ قَدْ سَمَّاهُ« أَرَاهُ قَالَ◌ ثَ◌ثُمِائَةِ دِينَارٍ بِسِعْرِ كَذَا وَكَذَا إِلَى أَجَلٍ كَذَا وَكَذَا، مِنْ حَائِطِ بَنِي فُ◌نٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده الوليد بن مسلم. وهو مدلس .

710. (2281) (6697)- Abdullah İbnu Selam radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam gelip: "Yahudilerden bir aileyi kastederek "Falanın oğulları müslüman oldular. Ancak pek acıktılar, tekrar İslâm'dan dönmelerinden korkuyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kimin yanında bir şeyler var?" diye sordu. Yahudilerden biri: "Benim yanımda şu şu kadar nakit var, -zannedersem üçyüz dinar demişti- Falan ailenin bahçesinden (alınacak meyve için) şu fiyatla selem akdini yaparım)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Şu kadar vade ile şu fiyata" olur, "falan ailenin bahçesinden (elde edilecek meyve" kaydı) olmaz" buyurdu."[966]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste selem akdi mevzubahistir. Bu akitte peşin verilen para mukabilinde satın alınacak malın miktarı, evsafı ve vadesi belirlenir. Hadis, meyvenin "falan bahçeden olma" şartını reddetmektedir. Çünkü, o bahçeden mahsul kalkmayabilir. Başka bahçenin malı da olsa caizdir. Yeter ki belirlenen vasfı taşısın.[967]

* ORTAKLIK VE MUDÂRABE

711. 6698. 2289- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَ◌َلُ.ثَنَا بِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ الْبَزَّارُ. ثَنَا نَصْرُ بْنُ الْقَاسِمِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ »عَبْدِ الرَّحِيمِ« بْنِ دَاوُدَ عَنْ صَالِحِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَ◌ثٌ فِيهِنَّ الْبَرَكَةُ. الْبَيْعُ إِلَى أَجَلٍ، وَالْمُقَارَضَةُ. وَأَخْ◌طُ الْبُرِّ بِالشَّعِيرِ، لِلْبَيْتِ، َ لِلْبَيْعِ.فِي الزوائد: فِي إسناده صالح بن صهيب، مجهول. وعبد الرحيم بن دَاوُد قَالَ العقيلي: حديثه غير محفوظ. اه قَالَ السنديّ: ونصر بن قاسم قَالَ البخاري: حديثه مجهول .

711. (2289) (6698)- Salih İbnu Süheyb, babası Süheyb (İbnu Sinan)'dan naklediyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Üç şey vardır ki onlarda bereket vardır: "Belli bir vade ile olan satış, Mukâraza (denilen ortaklık çeşidi), satmak için değil, ev için buğday-arpa karışımı."[968]

* EVLADIN MALINDA BABANIN HAKKI

712. 6699. 2291- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ رَجُ◌ً قَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنَّ لِي مَاً وَوَلداً. وَإِنَّ أَبِي يُرِيدُ أَنْ يَجْتَاحَ مَالِي. فَقَالَ: أَنْتَ وَمَالُكَ ِ‘بِيكَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. و رِجَالُه ثقات علي شرط البخاري .

712. (2291) (6699)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Benim mal ve çocuğum var. Babam da malımı kökünden kurutmak, tüketmek ister" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen de malın da babana aitsiniz" buyurdular."[969]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, babaya, çocuğun malında tasarruf yetkisi sağlamaktadır. Bilhassa fakir ve muhtaç durumda olan baba ve ananın, nafakası zengin olan oğlan üzerinde olduğu hususunda ulemâ icma etmiştir. Şâfi'î ye göre, baba fakir ve çalışamaz durumda olursa, nafakasını vermek evlada vacib olur. Babanın kendi malı varsa veya vücutça çalışabilir halde ise evlada nafakası vacib olmaz. Diğer fakihler böyle bir kayıt zikretmeden "Ebeveynin nafakası evladın üzerinde vaciptir" demiştir.[970]

*** RASTLANAN SÜRÜ VE BAHÇEDEN İSTİFADE**

713. 6700. 2300- حَدَّثَنَا بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا الْجُرَيْرِيُّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا أَتَيْتَ علي رَاعٍ فَنَادِهِ ثَلَاثَ مِرَارٍ. فَإِنْ أَجَابَكَ، وَإِلَّا فَاشْرَبْ فِي غَيْرِ أَنْ تُفْسِدَ. وَإِذَا أَتَيْتَ عَلَى حَائِطِ بُسْتَانٍ، فَنَادِ صَاحِبَ الْبُسْتَانِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. فإِنْ أَجَابَكَ، وَإِلَّا فَكُلْ فِي أَنْ تُفْسِدَ.فِي القتح: هَذَا الحديث أخرجه الطحاوي وصحيحه ابْنِ حبان والحاكم.فِي الزوائد: فِي إسناده الجريري واسمه سعد بن إياس. وقد اختلط بأخرة. ويزيد بن هارون روى عنه بعد اختط: لكن أخرج مسلم له فِي صحيحه من طريق يزيد بن هارون عن الجريري .

713. (2300) (6700)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir çobanın (sürüsünün) yanına geldiğin vakit, ona üç kere nida et! (Çoban) cevap verirse ne âla, vermezse, fesada sebep olmadan (sütü sağıp götürmeden) sütünden iç. Bir bahçenin duvarına geldin mi, bahçe sahibini üç kere çağır. Cevap verirse ne âla, (kendinden isteyerek ihtiyacını gör), aksi taktirde fesada sebep olmadan yiyebilirsin."[971]

AÇIKLAMA:

Çobanı görülemeyen sürüden süt sağmak, sahibi görülemeyen bahçeden meyve yemek mutlak olarak herkese mi, yoksa açlık sebebiyle hayatî tehlikeye maruz kalan kimseye mi caiz olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bir kısım ulemâ "herkese" derken, bir kısmı "zaruret halinde olana" demiştir ve çoğunluk bu sonuncu görüştedir.
Böyle bir kişi, parası varsa aldığının bedelini ödemelidir. Ebu Hanîfe, Mâlik ve Şâfi'î, cumhur gibi hükmetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Bağ-bahçenin etrafı duvarla çevrili değilse, bundaki yaş meyveyi zaruret olmadan da yiyebilir." Bazıları da ruhsatı "yolculara mahsus" diye kayıtlamıştır. Bazıları "Bu davranış, halkının adeti böyle olan yerlere mahsustur" demiş, bazıları da "Sahibinin razı olacağı bilinirse caizdir" demiştir. Tahavi'ye göre, "bu tatbikat misafir etmenin vacip olduğu devre hastır, vaciblik hükmü neshedilince bu ruhsat da neshedilmiştir" demiştir.[972]

714. 6701. 2303- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ بِشْرِ بْنِ مَنْصُورٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ سَلِيطِ ابْنِ عَبْدِ اللهِ الطُّهَوِيِّ، عَنْ ذُهَيْلِ بْنِ عَوْفِ بْنِ شَمَّاخٍ الطُّهَوِيِّ. ثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، إِذْ رَأَيْنَا إِبِلًا مَصْرُورَةً بِعِضَاهِ الشَّجَرِ. فَثُبْنَا إِلَيْهَا. فَنَادَانَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَرَجَعْنَا إِلَيْهِ. فَقَالَ إِنَّ هذِهِ الْإِبِلَ لِأَهْلِ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. هُوَ قُوتُهُمْ وَيُمْنُهُمْ بَعْدَ اللهِ. أَيَسُرُّكُمْ لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى مَزَاوِدِكُمْ فَوَجَدْتُمْ مَا فِيهَا قَدْ ذُهِبَ بِهِ؟ أَتُرَوْنَ ذلِكَ عَدْلًا؟ قَالُوا: . قَالَ: فَإِنَّ هذَا كَذ لِكَ قُلْنَا: أَفَرَأَيْتَ إِنِ احْتَجْنَا إِلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ؟ فَقَالَ كُلْ وَلَا تَحْمِلْ. وَاشْرَبْ وَلَا تَحْمِلْ.فِي الزوائد: فِي إسناده سليط بن عَبْدُ الله. قَالَ فِيهِ البخاري: إسناد ليس بالقائم.قَالَ السندي: قلت والحجاج هو ابْنِ أرطاة كَانَ يدلس وقد رواه بالعنعنة .

714. (2303) (6701)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Bir sefer sırasında biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte idik. Derken, memeleri ida denilen bir bitki ile bağlanmış bir deve sürüsüne rastladık. (Sütten istifade için) sürüye yaklaştık. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizi çağırdı, hemen yanına gittik. "Bu develer müslüman bir aileye ait, bu onların zaruri gıdalarıdır ve Allah'tan sonra (muhtaç oldukları) bereketleri (hayırlı malları)dır. İçinde azıklarınız bulunan dağarcıklarınızın yanına vardığınızda, onların içindeki erzakınızın çalınmış olması sizi sevindirir mi? Bunu adalete uygun bulurmusunuz?" buyurdular. Ashab: "Hayır!" deyince: "İşte bu (sizin yapmak istediğiniz) de öyle bir iştir" buyurdu. Biz: "Yeyip içmeye muhtaç olursak ne dersiniz?" diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Yiyin fakat taşımayın, için fakat taşımayın." [973]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah'ın sağmal hayvanların memelerini, erzaklarımızı koyduğumuz dağarcık, depo, ambar gibi muhafaza edici şeylere benzetmiştir. Buralardan; izinsiz almak haramsa, memelerden de süt almak öyledir. Sahibinin izni alınmadan dokunulmamalıdır. Ancak zaruret hâsıl olursa o anki ihtiyacı giderecek kadarına izin verilmiştir. Bu sebeple "yiyin, fakat beraberinizde götürmeyin, için, fakat beraberinizde götürmeyin" emretmiştir. Bu halde de borçlanmanın esas olduğu daha önce belirtildi.[974]

*** DAVAR BESLEME**

715. 6702. 2304- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أُمِّ هَانِئٍ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهَا: اتَّخِذِي غَنَماً فإِنَّ فِيهَا بَرَكَةً.فِي الزوائد: إسناده صحيح، و رِجَالُهُ ثقات .

715. (2304) (6702)- Ümmü Hâni radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana "Koyun ve keçi edin. Zira onda bereket vardır" buyurdular."[975]

716. 6703. 2305- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ حُصَيْنٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ عُرْوَةَ الْبَارِقِيِّ، يَرْفَعُهُ قَالَ: ا‘‘بِلُ عِزٌّ ‘هْلِهَا. وَالغَنَمُ بَرَكَةٌ. وَالْخَيْرُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِي الْخَيْلِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح علي شرط الشيخين. بل بعضه فِي الصحيحين بهذا الوجه.وإنما انفرد ابْنِ ماجة بذكر ا‘‘بل والغنم فلذلك ذكرته .

716. (2305) (6703)- Urve el-Bârikî radıyallahu anhüma, "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü nakletmiştir: "Deve, sahipleri için bir izzet vesilesidir. koyun ve keçi de berekettir. Hayır, Kıyamete kadar atın alnına bağlanmıştır."[976]

717. 6704. 2306- حَدَّثَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ النَّيْسَابُورِيّ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ فِرَاسٍ أَبُو هُرَيْرَةَ الصَّيْرَفِيُّ. قَا: ثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ عَمَارَةَ. ثَنَا زَرْبِيٌّ، إِمَامُ مَسْجِدِ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الشَّاةُ مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّةِ.فِي الزوائد: زربي بن عَبْدُ الله أَبُو يَحْيَى ا‘زدي وهو متفق عَلَى ضعفه .

717. (2306) (6704)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Koyun ve keçi cennet hayvanlarındandır."[977]

718. 6705. 2307- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثَنَا عُثْمَانَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ عُرْوَةَ عَنِ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ا‘غْنِيَاءَ بِاتِّخَاذِ الْغَنَمِ. وَأَمَرَ الْفُقَرَاءَ بِالتِّخَاذِ الدَّجَاجِ. وَ قَالَ عِنْدَ اتِّخَاذِ ا‘غْنِيَاءِ الدَّجَاجَ، يَأْذَنُ اللهُ بِهَ٥ِكِ الْقُرِيَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عليّ بن عورة تركوه. و قَالَ ابْنِ حبان. يضع الحديث و عُثْمَانَ بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ، مجهول والمتن ذكره ابْنِ الجوزي فِي الموضوعات .

718. (2307) (6705)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zenginlere koyun-keçi edinmelerini emretti ve buyurdu ki: "Zenginlerin tavuk edinmeleri halinde, Allah, köylerin helak olmasına izin verir."[978]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler hayvancılığa teşvik etmektedir. Sonuncu hadis, köylülerin ve fakirlerin tavukçuluk yapmalarını teşvik etmektedir. "Zenginler de tavukçuluk yaparsa köylüye satacak bir şey kalmaz, helaklerine yol açar" şeklinde bir tevil tamamen tatminkâr gözükmüyor. Hadis, İbnu Mâce'nin mevzu, (uydurma) da denen zayıfı şiddetli olan hadislerindendir. [979]

AHKÂM BÖLÜMÜ

* KAZA

719. 6706. 2310- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَعْلَى وَ أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ ا‘عْمَشِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْيَمَنِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! تَبْعَثُنِي وَأَنَا شَابٌّ أَقْضِي بَيْنَهُمْ، وَ٥ أَدْرِي مَا الْقَضَاءُ؟ قَالَ: فَضَرَبَ بِيَدِهِ فِي صَدْرِي. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمْ اهْدِ قَلْبَهُ وَثَبِّتْ لِسَانَهُ. قَالَ: فَمَا شَكَكْتُ بَعْدُ فِي قَضَاءٍ بَيْنَ اثْنَيْنِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد رجَاله ثقات إ أنه منقطع. قَالَ أَبُو حاتم: لم يسمع أَبُو البختريّ واسمه سَعِيدِ بن فيروز من عليّ ولم يدركه.قَالَ السندي: قلت: حديث علي رواه أَبُو دَاوُد بأسناد آخر. فكأنه عده من الزوائد نظرا إِلَى خصوص ا‘‘سناد .

719. (2310) (6706)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni Yemen'e gönderdi. "Ey Allah'ın Resûlü dedim. Sen beni gönderiyorsun. Halbuki ben gencim ve aralarında dâvâlarını hükme bağlayacağım. Ben ise daha hükmetmeyi bilmiyorum!"
Ali devamla der ki: "Bunun üzerine Resûlullah eliyle göğsüme vurdu ve: "Allahım, kalbine hidayet, diline hakta sebat ver!" diye dua etti."
Ali der ki: "O günden sonra, iki kişi arasında verdiğim hiçbir hükümde tereddüd etmedim."[980]

*** RÜŞVET**

720. 6707. 2311- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ. ثَنَا مُجَالِدٌ عَنْ عَامِرٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ حَاكِمٍ يَحْكُمُ بَيْنَ النَّاسِ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَلَكٌ آخِذٌ بِقَفَاهُ. ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ. فإِنْ قَالَ أَلْقِهِ. أَلْقَاهُ فِي مَهْوَاةٍ أَرْبَعِينَ خَرِيفاً.فِي الزوائد: في إسناده مجالد وهو ضعيف .

720. (2311) (6707)- Abdullah (ibnu Mes'ud) radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Halk arasında hüküm veren hiç kimse yoktur ki, Kıyamet günü bir melek ensesinden tutmuş olarak onu getirmesin. Sonra melek başını semaya kaldırır. Eğer (meleğe): "Onu at!" diyen olursa melek onu cehennemin öyle derin bir çukuruna atar ki, kırk yılda o çukurun dibine varabilir."[981]

*** HAKİMİN HÜKMÜYLE HARAM HELAL OLMAZ**

721. 6708. 2318- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ. وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ وَحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ. فَمَنْ قَطَعْتُ لَهُ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ قِطْعَةً. فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. و رِجَالُهُ رجال الصحيح .

721. (2318) (6708)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Muhakkak ki ben bir insanım. Sizden bazısı, delilini beyanda diğerlerine nazaran daha belâgatlıdır. Bu sebeple, ben, kimin lehinde diğer kardeşimin hakkından bir parça kesersem, şüphesiz ona ateşten bir parça kesmiş olurum."[982]

AÇIKLAMA:

Burada adaletin ehemmiyeti ve mekanizması tesbit edilmektedir. Şöyle ki: Hüküm delile, ikna edici açıklamaya göre verilecektir. Mahkemede davayı ikna kabiliyeti ileri olan kazanır. Bu işte ise, bazıları çok daha ileridir. Getirilen delile göre hükmedecek olan hakim, farkında olmadan haksız hüküm verebilir. Bu durumda, belagatıyla kardeşinin hakkından bir parça alan, ateşten bir parça almış olur. Mahkemede adaletten ayrılmamalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de kendi veya anne babamız ve yakınlarımız aleyhine bile olsa şahitlikte haktan ayrılmamamız emredilmiştir (Nisa 135). Alimler, bu hadisi açıklarken, "hakimin hükmü gizli bir şeyi helal etmez ve haramı helal etmez" demişlerdir. Sadece Ebu Hanîfe, kâdı huzurunda iki yalancı şahitle kocasının kendisini boşadığını iddia eden kadının, durumunu bilen bu şahitlerle helal olacağını söylemiştir.
Hadiste Resûlullah'ın beşer olma vasfına da dikkat çekilmiştir. Gaybı, Allah bildirirse bilir. Onun dışında O da hükümlerini zahir delillere göre verir.
Hadiste geçen elhan'ı belagatlı diye tercüme ettik. İfadesini daha zekice yapan, daha ikna edici beyanda bulunan, böylece kendini haklı çıkarmaya muktedir olan manasında kullanılmıştır.
Hadiste, zahire göre hükmeden hâkim, yanlış bir hükümde bile bulunsa kendisine sorumluluk gelmeyeceği de ifade edilmiş olmaktadır.[983]

*** MAHKEMEDE YEMİN**

722. 6709. 2326- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَزَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ. قَالَا: ثَنَا الضَّحَّاكُ بْنُ مَخْلَدٍ. ثنَا الْحَسَنُ ابْنُ يَزِيدَ بْنِ فَرُّوخَ. قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَهُوَ أَبُو يُونُسَ الْقَوِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَحْلِفُ عِنْدَ هذا الْمِنْبَرِ عَبْدٌ، وَلَا أَمَةٌ، عَلَى يَمِينٍ آثِمَةٍ، وَلَوْ عَلَى سِوَاكٍ رَطْبٍ، إِلَّا وَجَبَتْ لَهُ النَّارُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، و رِجَالُهُ ثقات .

722. (2326) (6709)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yaş bir misvak çubuğu için bile olsa, şu minberimin yanında bile bile yalan yere yemin eden hiçbir köle ve cariye yoktur ki ona cehennem vacib olmasın."[984]

AÇIKLAMA:

Yeminin ağırlığını ihsasta, yemin edilecek yer ve zamanın seçimine dikkat edilmiştir. Ashabtan bazılarının Resûlullah'ın minberinde, Haceru'l-Esved'le Makam-ı İbrahim'in arasında ikindi namazından sonra, cum'a günü yemin ettirmişlerdir, Cumhûr bunun caiz olduğunu belirtmiştir.[985]

*** ÇALINMIŞ MALINI BULANIN ALMA HAKKI**

723. 6710. 2331– حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا حَجَّاجٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ زَيْدِ ابْنِ عُقْبَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا ضَاعَ لِلرَّجُلِ مَتَاعٌ، أَوْ سُرِقَ لَهُ مَتَاعٌ، فَوَجَدَهُ فِي يَدِ رَجُلٍ يَبِيعُهُ، فَهُوَ احَقُّ بِهِ. وَيَرْجِعُ الْمُشْتَرِي عَلى الْبَائِعِ بِالثَّمَنِ.فِي الزوائد: روى بحضه أَبُو دَاوُد. وفي إسناده المصنف حجاج بن أبطاة وهو مدلس .

723. (2331) (6710)- Semure İbnu Cündeb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir kimsenin bir eşyası kaybolsa veya çalınsa, sonra bunu bir adamın satmakta olduğunu görse, o mala sahibi ehaktır. Onu satın almış olan kimse satandan bedelini geri alır."[986]

AÇIKLAMA:

Hadis, malını yitiren veya çaldıran kimse, bu malı kimin elinde bulursa, herhangi bir ödeme yapmadan onu alma hakkına sahiptir. Malı elinde bulunduran kimse de, kimden satın almışsa, ödediği parayı geri alma hakkına sahiptir.[987]

*** BİRŞEYİ KIRAN HAKKINDA HÜKÜM**

724. 6711. 2333– حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَرِيكٌ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ قَيْسِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُوأَةَ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: أَخْبِرِينِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَتْ: أَوَمَا تَقْرَأُ الْقُرْآنَ–وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ–؟قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَصْحَابِهِ. فَصَنَعْتَ لَهُ طَعَامًا. وَصَنَعَتْ لَهُ حَفْصَةُ طَعَامًا. قَالَتْ: فَسَبَقَتْنِي حَفْصَةُ. فَقُلْتُ لِلْجَارِيَةِ: انْطَلِقِي فَأَكْفِيءِ قَصْعَتَهَا. فَلِحَقَتْهَا وَقَدْ هَمَّتْ أَنْ تَضَعَ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكْفَأَتْهَا فَانْكَسَرَتِ الْقَصْعَةُ. وَانْتَشَرَ الطَّعَامُ. قَالَتْ فَجَمَعَهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا فِيهَا مِنَ الطَّعَامِ عَلى النِطَعِ. فَأَكَلُوا. ثُمَّ بَعَثَ بَقَصْعَتِي. فَدَفَعَهَا إِلَى حَفْصَةَ. فَقَالَ: خُذُوا ظَرْفاً مَكَانَ ظَرْفِكُمْ وَكُلُوا مَا فِيهَا قَالَتْ فَمَا رَأَيْتُ ذلِكَ فِي وَجْهِ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف للجهالة بالتابعيُ .

724. (2333) (6711)- Benî Sûe kabilesinden bir adam anlatmıştır: "Ben Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ahlâkını bana haber ver!" demiştim. Şu cevapta bulundu: "Sen Kur'ân'ın "Ve hiç şüphesiz sen pek yüce bir ahlâk üzerindesin" (Kalem 4) ayetini okumadın mı?" (Aişe radıyallahu anhâ sözüne devamla) dedi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın (bir gün) ashabıyla birlikte (hücremde) idiler. Kendisine yemek yapmıştım. Hafsa da yemek yapmıştı. Ama yemeği hazırlamada Hafsa benden önce davrandı. Ben cariyeme: "Git Hafsa'nın yemeğini dök!" dedim. O(nun cariyesi) yemeği Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın önüne tam koyacağı sırada cariyem yetişip ona vurdu ve tabak kırıldı, yemek ortalığa dağıldı. Resûlullah çabuk davranıp (kırıkları) bir araya getirdi, deri sofra üzerine dökülen yemekleri topladı ve (ashabıyla) yediler. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm benim kabımı (kırılana bedel, içindeki yemekle birlikte) Hafsa'ya gönderdi ve: "Kırılan kabınız yerine bu kabı alınız, içerisindeki yemeği de yiyiniz" buyurdu." Aişe devamla der ki: "Ben içlendiğim (bu densizliğe hak ettiğim gücenmenin izini) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın mübarek yüzlerinde hiç görmedim."[988]

*** HATILINI KOMŞU DUVARA SAPLA**

725. 6712. 2336– حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ، بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ دِينَارٍ أَنَّ هِشَامَ بْنَ يَحْيَى أَخْبَرَهُ أَنَّ عِكْرِمَةَ بْنَ سَلَمَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَخَوَيْنِ مِنْ بَلْمُغِيرَةَ أَعْتَقَ أَحَدَهُمَا أَنْ يَغْرِزَ خَشَباً فِي جِدَارِهِ. فَأَقْبَلَ مُجَمِّعُ بْنُ يَزِيدَ وَرِجَالٌ كَثِيرٌ مِنَ الْأَنْصَارِ. فَقَالُوا: نَشْهَدُ أَنْ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَمْنَعْ أَحَدَكُمْ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَةً فِي جِدَارِهِ فَقَالَ: يَا أَخِي! إِنَّكَ مَقْفِيءٌ لَكَ عَلى وَقَدْ حَلَفْتُ فَاجْعَلْ أُسْطُوَاناً دُونَ حَائِطِي أَوْ جِدَارِي. فَاجْعَلْ عَلَيْهِ خَشَبَكَ.فِي الزوائد: فِي إسناده هشام بن يَحْيَى بن العاص المخزوميّ، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ الذهبي. مختلف فِيهِ. وعكرمة بن سلمة، لم أر من تكلم فِيهِ بتجريح و توثيق. و قَالَ: وليس المجمع هَذَا عنغ المصنف و بقية الكتب سوى هَذَا الحديث .

725. (2336) (6712)- İkrime İbnu Seleme'den rivayet edildiğine göre: "Belmuğire'den iki kardeşten biri duvarının üzerine hatıl koydurmamaya köle azad etmek üzere yemin etti. Sonra Mücemmi' İbnu Yezid ile ensardan birçok kimse yanına gelip:
"Şehadet ederiz ki, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Hiçbiriniz komşusunun hatılını duvarına saplamasına mani olmasın" buyurdu" dediler. Adamcağız bunun üzerine: "Ey kardeşim! Senin lehinde benim aleyhimde hüküm verilmiş oldu. Ben (koydurmayacağım diye köle azadı üzerine) yemin etmiştim. Bari, sen benim duvarımın yanına bir direk koy ve hatılını bu direk üzerine at (böylece benim de yeminim bozulmasın)" dedi."[989]

726. 6713. 2337- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ أَبِي ا'سْوَدِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: » يَمْنَعْ أَحَدُكُمْ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَةَ عَلَى جِدَارِهِ«.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة وهو ضعيف .

726. (2337) (6713)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizden kimse, duvarına, komşusunun hatıl saplamasına mâni olmasın."[990]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şehircilik siyasetinde komşu evlerin yan yana bitişmesi prensibi mevcuttur. Daha önce açıklandığı üzere, bu siyaset icabı, bir komşu ev yaparken, hatılını komşusunun duvarına saplamak isterse buna mani olunmamalıdır.[991]

*** YOLUN GENİŞLİĞİNDE İHTİLAF OLURSA**

727. 6714. 2339- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَ مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنُ هَيَّاجٍ. قَاَ: ثَنَا قَبِيصَةُ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا اخْتَلَفْتُمْ فِي الطَّرِيقِ فَاجْعَلُوهُ سَبْعَةَ أَذْرُعٍ .

727. (2339) (6714)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yolun (genişliği hususunda) ihtilafa düşerseniz yedi zira' yapın."[992]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şehircilik meselelerine de yer vermiştir. Bu cümleden olarak yollarla da ilgili beyanlarda bulunmuştur. Şarihler, tarla ve bağ arasında az geçilen yolların, komşular arasında anlaşmaya tâbi olarak daha geniş veya daha dar olabileceğini, hadiste gelen "yedi zirâ" rakamının, ihtilaf halinde vaz' edileceğini, keza çok geniş olan bir yolu hiç kimsenin istilaya hakkı olmadığını belirtirler.
İbnu Hacer'in de belirttiği üzere, yedi zirâlık genişlikten maksat, yüklü olarak (taşıtların) rahatça gidip gelmesini-sağlayacak, lüzumu halinde zarurî eşyaların kapı önüne bırakılmasına imkân verecek genişliktir. Bu miktar ammenin menfaatına tahsis edilen miktar olması hasebiyle yol daha geniş olmadığı taktirde, daralmaya meydan vermemek için oturmak, satış vs. için işgal etmek yasaklanmıştır.
Şunu da kaydedelim ki, her devrin nakil vasıtalarına göre mezkur rakamın değiştirileceği şârihlerin ifadesinden anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Ömer zamanında Basra ve Kûfe şehirleri kurulurken ana caddeler 20, tâli sokaklar 9 zirâ olarak planlanmıştır. Böylece, hadiste gelen rakamların bağlayıcı olmadığı, bizzat ashabın tatbikatından anlaşılmıştır.[993]

*** ZARARA ZARARLA MUKABELE YOK**

728. 6715. 2340- حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ أَبُو الْمُفَلِّسِ. ثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَى بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى أنْ ضَرَرَ وَ ضِرَارَ.فِي الزوائد: فِي حديث عبادة هَذَا إسناد رِجَالُهُ ثقات إ أنه منقطع، 'ن اسحاق بن الوليد قَالَ الترمذي و ابْنِ عدي: لم يدرك عبادة بن الصامت. و قَالَ البخاري: لم يلق عبادة .

728. (2340) (6715)- Ubade İbnu's-Sâmit ve İbnu Abbâs radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle hükmetmiştir: "Zarara sokmak ve zarara karşı zarar vermek yoktur."[994]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, kimsenin kimseye zarar vermemesini emreder. Bu yasağa rağmen zarar veren olursa, zarar gören intikam almak üzere mukabil bir zarar vermemelidir. Hadisteki وَلاَ ضِرَارَ bunu ifade eder. Münâvî, zarar görenin zarar vermesi değil, affetmesi gereğini belirtir. Alimler ضِرَارَ kelimesinde müşâreke yani, iki kişinin birbirine zarar verme mânasının varlığına dikkat çekerler. Bu yasaklanmış olunca, zarara uğrayan, intikam almanın caiz olduğuna hükmederek öbürüne tecavüz edip zarar vermemelidir. Ona düşen aftır, affetmezse zararını meşru yollarla tazmin ettirir. Tazmin suretiyle hakkını telif, öbür tarafa zarar sayılmaz. Böyle olunca وَلاَ ضِرَارَ'ın hükmü gerçekleşmiş olur.[995]

*** ZİLYED**

729. 6716. 2343- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، وَعَمَّارُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. قَاَ: ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ دَهْثَمِ بْنِ قُرَّانٍ عَنْ نِمْرَانَ بْنِ جَارِيَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ قَوْماً اخْتَصَمُوا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حُصٍّ كَانَ بَيْنَهُمْ. فَبَعَثَ حُذَيْفَةَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ فَقَضَى لِلَّذِينَ يَلِيهِمُ الْقِمْطُ. فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ فَقَالَ: أَصَبْتَ وَأَحْسَنْتَ.فِي الزوائد: نمران بن جارية ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ ابْنِ القطان: حاله مجهول. قَالَ السندي: قلت دهثم بن قران تركوه وشذ ابْنِ حبان فِي ذكره فِي الثقات .

729. (2343) (6716)- Câriye (İbnu Zafer el-Hanefî) radıyallahu anh anlatıyor: "Bir grup insan, aralarında yer alan ve sazlıktan mâmul bir çardağın mülkiyeti hakkındaki ihtilaflarını çözdürmek üzere Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a başvurdular. Aleyhissalâtu vesselâm, onlara, meselelerini çözmesi için Huzeyfe radıyallahu anh'ı gönderdi. Huzeyfe gidince, kulübe kamışlarını bağlayan ipin tesbit edildiği yere daha yakın olanlar lehinde hükmetti. Huzeyfe, Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına dönünce nasıl hükmettiğini haber verdi. Aleyhissalâtu vesselâm: "İsabet ettin ve güzel hükmettin!" buyurarak taktirlerini ifade etti."[996]

AÇIKLAMA:

Böylesi ihtilaflı meselelerde, "zilyed"lik esası vardır. Yani, ihtilafa mevzu olan mal kimin elinde veya daha yakınında ise, yemin mukabilinde mal onun sayılır. Öbür tarafa aksini delillerle isbat düşer. Hadiste görülmüyor ise de, Hz. Huzeyfe, kulübeyi, yakın olanlara hükmederken, onlara, kulübenin kendilerine ait olduğuna dair yemin ettirmiş olmalıdır.[997]

*** KÂİF**

730. 6717. 2350- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ. ثَنَا سِمَاكُ بْنُ حَرْبٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ قُرَيْشاً أَتُوأُ امْرَأَةً كَاهِنَةً. فَقَالُوَا لَهَا: أَخْبِرِينَا أَشْبَهَنَا أَثَراً بِصَاحِبِ الْمَقَامِ. فَقَالَتْ: إِنْ أَنْتُمْ جَرَرْتُمْ كِسَاءٍ. ثُمَّ مَشى النَّاسُ عَلَيْهَا. فَأَبْصَرَتْ أَثَرَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَت: هذَا أَقْرَبُكُمْ إِلَيْهِ شَبَهاً. ثُمَّ مَكَثُوا بَعْدَ ذلِكَ عِشْرِينَ سَنَةً، أَوْ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ بَعَثَ اللهُ مُحَمَّدا صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، و رِجَالُهُ ثقات .

730. (2350) (6717)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Kureyşliler kâhine bir kadına gelip: "(Hz. İbrahim aleyhisselâm'ın ayak izinin bulunduğu bilinen Makam-ı İbrahim'deki taşı kastederek) şu makam sahibine, iz yönüyle en çok benzeyeni bize bildir!" dediler. Kâhine:
"Suyun sürüklediği kum kadar ince olan şu toprak üzerine bir bez yayıp sonra da üzerinden yürürseniz, ben istediğinizi haber veririm!" dedi. Söylendiği gibi bir bez yaydılar, sonra halk üzerinde yürüdü. Kâhine kadın Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ayak izini görünce: "Ona benzemede bu, en ileri olanınız!" dedi. Bu hadiseden sonra yirmi yıl -veya Allah'ın dilediği- kadar bir zaman geçince Allah Teâla hazretleri, Muhammed Mustafa'yı peygamber olarak gönderdi."[998]

*** ÇOCUĞA EBEVEYN HAKKINDA MUHAYYERLİK**

731. 6718. 2352- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ عَنْ عُثْمَانَ الْبَتِّي عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ أَبَوَيْهِ اخْتَصَمَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَحَدُهُمَا كَافِرٌ وَا خَرُ مُسْلِمٌ. فَخَيَّرَهُ فَتَوجَّهَ إِلَى الْكَافِرِ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ اهْدِهِ. فَتَوجَّهَ إِلَى الْمُسْلِمِ. فَقَضَى لَهُ بِهِ.فِي Œ الزوائد: إسناده ضعيف. قَالَ الدراقطني: عبد الحميد بن سلمة وأبوه وجده يعرفون .

731. (2352) (6718)- Abdülhamîd İbnu Seleme'nin dedesi radıyallahu anh anlatıyor: "(Boşanan) annesi ile babası, kendisini yanında tutmak hususunda ihtilafa düşerek, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a başvurdular. Bunlardan biri kâfir, diğeri müslüman idiler. Aleyhissalâtu vesselâm çocuğu (anne veya babadan birini seçmede) muhayyer bıraktı. Çocuk kâfir olanı tercih etmişti ki, Aleyhissalâtu vesselâm: "Allahım, onu doğruya yönelt!" diye dua buyurdu. Bunun üzerine çocuk müslüman olana yöneldi. Böylece çocuğu müslüman olana verdi."[999]

AÇIKLAMA:

Bu husus Hidane bahsinde açıklandı.[1000]

*** MALINA ZARAR VERENE TASARRUF YASAĞI**

2355. 6719. 732. –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ ا‘عْلَي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانٍ قَالَ: هُوَ جَدِّي مُنْقِذُ بْنُ عَمْرٍو. وَ كَانَ رَجُ‌ً قَدْ أصَابَتْهُ آمَّةٌ فِي رَأْسِهِ فَكَسَرَتْ لِسَانَهُ. وَكَانَ يَدَعُ عَلى ذلِكَ التِّجَارَةَ. وَكَانَ يَزَالُ يُغْبَنُ. فَإتَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذلِكَ لَهُ. فَقَالَ لَهُ إِذَا أنْتَ بَايَعْتَ فَقُلْ: خِ‌بَةَ. ثُمَّ أنْتَ فِي كُلِّ سِلْعَةٍ ابْتَعْتَهَا بِالْخِيَارِ ثَث لِيَالٍ. فَإنْ رَضِيْتَ فَأمْسِكْ وَإنْ سَخِطْتَ فَارْدُدْهَا عَلى صَاحِبِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده محمّد بن اسحاق وهو مدلس وقد عنعنه .

732. (2355) (6719)- Muhammed İbnu Yahya İbnu Habbân radıyallahu anh anlatıyor: "O benim dedem Munkız İbnu Amr'dır. (Bir savaşta başından derin bir yara almıştı. Bu yara onun dilini kırmıştı (normal konuşamıyordu). Buna rağmen o, ticareti bırakmamıştı. Alış-verişte hep aldatılırdı. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek durumunu anlattı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen alış-veriş edince: "(Dinimizde) aldatma yok!" de! Ayrıca sen, satın aldığın her malı geri verme hususunda üç geceye kadar muhayyersin. (Bu üç günlük muhayyerlik müddetinden) sonra rızan varsa malı tut, yoksa malı sahibine geri ver" buyurdu."[1001]

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah'a müracaat eden zatın kim olduğu rivayette net değildir, bu sebeple âlimler ihtilaf etmiştir. Bizim için hadisin fıkıh yönü mühimdir. Hadisin zahiri, "piyasayı iyi bilmeyen bir kimsenin, satın aldığı malı geri verme hususunda üç günlük muhayyerlik hakkı olduğunu" ifade eder. Ancak bu şekilde sadece Ahmed İbnu Hanbel ve bir kısım Mâlikîler hükmetmiştir. Hanefiler, Şâfiîler ve cumhûr "hadis muayyen bir şahısla ilgilidir" diyerek, hükmünü amelde esas tutmamışlardır. Bunlar "Satın alınan bir malda aldandığını sonradan anlayan kimse, malı geri veremez" derler. Ancak kusurlu malın kusuru gizlenmişse bu hariç, bunu geri verebilir. Alimler ayrıca "Satış sırasında muhayyerlik şartı konabilir" demiştir. Ebu Hanîfe, Şâfi'î, Züfer bu muhayyerlik müddetini üç günle sınırlarlar. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed "bir iki ay olabilir" demiştir.[1002]

*** MÜFLİS**

2357. 6720. 733. –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُسْلِمِ بْنِ هُرْمُزٍ، عَنْ سَلَمَةَ الْمَكِّيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلَعَ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ مِنْ غَرَمَائِهِ ثُمَّ اِسْتَعْمَلَهُ عَلَى الْيَمَنِ. فَقَالَ مُعَاذٌ: إنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِسْتَخْلصَنِي بِمَالِي ثُمَّ اسْتَعْمَلَنِي.فِي الزوائد: فِي إسناده سلمة المكي. يعرف حاله. و عَبْدُ الله بن مسلم قَالَ فِيهِ ابْنِ حبان: يرفع الموقوف ويسند الموفوع يجوز ا حتجاج به. و قَالَ اŒ. صدوق كثير الخطأ: قَالَ ابْنِ معين. و كل بلية منه: جري عن أَبِي دَاوُد عن أحمد

733. (2357) (6720)- Hz. Cabir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Muaz İbnu Cebel radıyallahu anh'ı alacaklılarından kurtardı. Sonra onu Yemen'e âmil (vâli) olarak yolladı. Bunun üzerine Hz. Muaz şöyle dedi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (elimde mevcut) malımla beni borçlardan halâs etti, sonra da Yemen'e âmil tâyin etti."[1003]

AÇIKLAMA:

Hz. Muaz radıyallahu anh'ın borcu fazla olmasına rağmen, mevcut malı ile ödenebilen ödenmiş, geri kalanı için hapis vs. gibi herhangi bir muamele yapılmamıştır. Şu halde borçlunun malı haczedilerek borçlularına dağıtılabilir. Mekke fethinden sonra, muallimlik, kadılık, vergi tahsili gibi birçok vazifelerle muvazzaf olarak Yemen'e gönderilen Hz. Muaz, maddi bakımdan da durumunu telafi etmiş olmalıdır.[1004]

*** ŞAHİTLİK İSTENMEDEN ŞEHADET**

734. 6721. 2363- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْجَرَّاحِ. ثنا جَرِيرٌ عَنْ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ. قَالَ: خَطَبَنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بِالْجَابِيَةِ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ فِينَا مِثْلَ مُقَامِي فِيكُمْ فَقَالَ احْفَظُونِي فِي أصْحَابِي. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ يَفْشُو الْكَذِبُ حَتَّى يَشْهَدَ الرَّجُلُ وَمَا يُشْتَشْهَدُ. وَيَحْلِفَ وَمَا يُسْتَحْلِفُ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أن فِيهِ عبد الملك بن عمير وهو مدلس وقد وراه بالعنعنة .

734. (2363) (6721)- Câbir İbnu Semüre radıyallahu anh anlatıyor: "Hz. Ömer radıyallahu anh bize Câbiye'de hitap etti ve dedi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, tıpkı benim sizin aranızdaki şu kalkmam gibi bizim aramızda hitap için ayağa kalktı ve dedi ki: "Ashabım, bunları takip edenler (tabiin) ve onları da takip edenler (etbauttâbiîn) hakkında bana riayetkâr olun (benim hatırım için onlara da saygılı olun). Onlardan (Etbauttâbiînden) sonra yalan yaygınlaşacak, öyle ki, kişi kendisinden şahitlik istenmediği halde şehadette bulunacak, yemin talep edilmediği halde yemin edecek."[1005]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadiste selef de denen İslâm'ın ilk üç neslini tebcil etmektedir. Sahâbe, Tâbiî'n ve Etbauüâbiîn'e saygıya, hürmete davet eden hadisler çoktur. Mütevatir derecesine ulaştığını, bu nesillerin söz ve davranışlarına da sünnet dendiğini, ûlemanın, bu sünneti de bağlayıcı ilan ettiğini daha önce muhtelif vesilelerle açıkladık. Bu hadisin benzeri hadisler daha önce geçti, açıklamaları tekrar etmeyeceğiz.[1006]

*** BORÇLARDA ŞEHADET**

735. 6722. 2365- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْجُبَيْرِيُّ، وَجَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَتَكِيُّ. قَاَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ الْعِجْلِيُّ. ثنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِي؛ قَالَ: تَ هَذِهِ ا يَةَ-يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمّىً- حَتَّى بَلَغَ-فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ Œ بَعْضاً- فَقَالَ: هذِهِ نَسَخَتْ مَا قَبْلَهَا.فِي الزوائد: هَذَا إسناد موقوف، وحكمه الرفع .

735. (2365) (6722)- Ebu Sâidi'l-Hudrî radıyallahu anh, Bakara suresinin (meâlen) "Ey iman edenler! Birbirinize belirli bir müddet için borçlandığınız zaman!" diye başlayan (ve müdayene ayeti olarak bilinen ve Kur'ân-ı Kerîm'in en uzun ayeti olan Bakara suresinin 282. ayetini) "... Eğer bazınız bazınıza güvenirse -yani borcu, sened, şahidler veya rehinle tevsik etmeye gerek duymazsa- kendisine güvenilmiş olan borçlu kimse borcunu ödesin..." ayetine gelince: "Bu ayet, bundan önceki ayeti neshetti" dedi."[1007]

AÇIKLAMA:

Bakara suresinin 282. ayeti, borçlanmaların şahidler huzurunda, adil kâtip tarafından yazılmasını, rehinlenmesini emreder. Ayetin emri bugünkü noter müessesesinin tesisine götürür. 283. ayet güven halinde buna gerek olmayacağını ifade etmektedir.
Sadedinde olduğumuz hadis müdâyene ayetinin mensuh olduğunu ifade ederse de, İbnu Abbâs'ın mensuh olmadığına dair kanaati de bilinmektedir. Öyleyse ayetin neshinden çok, "borçların ayette belirtildiği ciddiyette yazılması esas olmakla birlikte, güven hasıl olan durumlarda bunun şart olmadığı" şeklinde hükme gidilmesi daha muvafıktır ve çoğunluk böyle anlamıştır. Bilhassa emniyetin kalktığı günümüz şartlarında ihtiyat esas alınarak borçlar şahitler huzurunda yazılmalı, rehinlenmelidir. [1008]

*** ŞAHİDLİĞİ CAİZ OLMAYANLAR**

736. 6723. 2366- حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِيُّ. ثَنَا مَعْمَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ؛ قَاَ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تَجُوزُ شَهَادَةُ خَائِنٍ وَ خَائِنَةٍ وَ مَحْدُودٍ فِي ا''سْ ِم وَ ذِي غِمْرٍ عَلى أَخِيهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده حجاج بن أرطاة و كَانَ يدلس وقد رواه بالعنعنة. ورواه الترمذي عن عَائِشَةَ رضي الله عنها .

736. (2366) (6723)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(İslâm dinine göre) hâin erkek ve hâine kadının, müslüman iken hadd cezasına çarpılan kimsenin şahidliği makbul değildir. Keza kin ile husumet sahibinin kin beslediği kimse aleyhine şahidliği caiz değildir."[1009]

AÇIKLAMA:

Hâin'i alimler, kula ve Allah'a karşı emanete ihanet eden kimse olarak anlamıştır ve bununla "büyük günahları işleyen, küçük günahta ısrar eden kimse"nin kastedildiğini söylemişlerdir. Bu mânada "hâin, "fasık" demektir" demişlerdir.
Ebu Hanife, hadisin son kısmını tevil ederek "düşmanlık şahitliğe mani değildir" diyerek aralarında husumet bulunan kimselerin birbirleri aleyhine şahidlik yapabileceğini söylemiştir.[1010]

*** TEK ŞAHİD VE YEMİNLE HÜKÜM**

737. 6724. 2371 –حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. أَنْبَأنَا جُوَيْرِيَةُ بْنُ أَسْمَاءَ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ رَجُلٍ مَنْ أَهْلِ مِصْرَ عَنْ سُرَّقٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أجَازَ شَهَادَةَ الرَّجُلِ وَيَمِينَ الطَّالِبِ.فِي الزوائد: التابعيّ مجهول ولم يخرج لسرّق هَذَا، غير هَذَا الحديث الَّذِي أخرجه المصنف .

737. (2371) (6724)- Sürrak radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir erkeğin şahitliğini ve talibin (davacının) yeminini geçerli saydı." [1011]

AÇIKLAMA:

Bu paralelde başka rivayetler de var. Daha önce de açıklandığı üzere, aslında dâva sahibi iki şahidle iddiasını ispatlamak zorundadır. Bu hadise göre ise, dava sahibinin yemini -bir şahid yerine geçmek üzere- bir erkek şahidle birlikte, normalde gerekli olan iki şahit sağlanmış olmaktadır.
Ancak, Ebu Hanîfe başta, Kûfe ûleması, Şa'bî, el-Hakem, Evzâ'î, Leys, Malikilerden Endülüslü olanlar bu şekilde hiçbir davanın halledilemeyeceğini söylerler. Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali, Ömer İbnu Abdilaziz, İmam Mâlik, Şâfi'î ve Ahmed, Medineli fakihler ve başka pek çok ûlemâ "malî konularda bir şahitle davacının yemini yeterlidir" demiştir.[1012]

*** YALAN ŞAHİTLİK**

738. 6725. 2373 –حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفُرَاتِ عَنْ مُحَارِبِ بْنِ دِثَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَنْ تَزُولَ قَدَمَا شَاهِدِ الزَّورِ حَتَّى يُوجِبَ اللهُ لَهُ النَّارَ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن الفرات، متفق عَلَى ضعفه. وكذّبه ا''مام أحمد .

738. (2373) (6725)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yalancı şahidin ayakları, (daha şehadet mahallinden) ayrılmadan Allah Teâla hazretleri ona cehennemi vacib kılar."[1013]

*** EHL-İ KİTABIN BİRBİRİNE ŞAHİTLİĞİ**

739. 6726. 2374 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثَنَا أَبِي خَالِدٍ ا'حْمَرُ عَنْ مُجَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِ الله؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أجَازَ شَهَادَةَ أهْلِ الْكِتَابِ بَعْضِهِمْ عَلى بَعْضٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده مجالد بن سعيد وهو ضعيف .

739. (2374) (6726)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Ehl-i Kitab'ın birbirlerine şahitlik etmelerine izin verdi." [1014]

AÇIKLAMA:

Ehl-i kitabın birbirleri aleyhine şehadetleri makbul mu değil mi ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik ve Şâfi'î hazretleri "Ehl-i kitabın ne bir müslüman ne de bir kâfir aleyhine şahitliği makbul değildir" demiştir. Ehl-i Rey'e göre zımmilerin birbirleri aleyhine şahitliği caizdir. Çünkü bütün kâfirler bir millet sayılır, dolayısıyla Hıristiyan, yahudi aleyhine; yahudi Hıristiyan aleyhine şahitlik yapabilir, fakat zımmî, müslüman aleyhine şahitlik yapamaz. Ahmed İbnu Hanbel de: "Zımmîlerin ne birbirleri aleyhine ne de müslümanlar aleyhine şahidliği kabul edilmez" demiştir. Ancak "Yolculuk halinde, başka şahid olmadığı için vasiyete şahid kılınan ehl-i kitabın şehadeti zarurete mebni kabul edilir" demiştir.[1015]

HİBELER BÖLÜMÜ

*** ÖMRÂ**

740. 6727. 2379- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عَمْرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عُمْرى. فَمَنْ أُعْمِرَ شَيْئاً، فَهُوَ لَهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط الشيخين .

740. (2379) (6727)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ömrâ(nın mal sahibinin menfaatine bir yönü) yoktur. Kim bir malı ömrâ kılarsa artık o mal, ömrâ kılana aittir."[1016]

AÇIKLAMA:

Ömrâ, bir kimsenin bir malı, hayatta kaldıkça kullanması için bir başkasına vermektir. Bu bir cahiliye adetidir. Meselâ bir kimse evini, hayatta kaldığı müddetçe oturması için bir başka şahsa bağışlardı. İşte bu muameleye ömrâ veya amrâ denmiştir. Ömrâ: "Bu mal sen öldükten sonra da çocuklarına aittir" veya "Sen ölünce benim çocuklarıma aittir" sözleriyle de yapılsa, fakihler, malin artık alıcıya ait olacağını, dilediği gibi bu malda tasarruf edebileceğini belirtirler. İmam Mâlik verici verme sırasında: "Senden sonra da senin mirasçılarına olsun" demedikçe, o kimsenin ölümü halinde, malın intifa hakkının vericiye döneceğine hükmetmiştir.[1017]

*** HİBEDEN DÖNME**

741. 6728. 2384- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ عَوْفٍ عَنْ خِ○سٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مَثَلَ الَّذِي يَعُودُ فِي عَطِيَّتِهِ، كَمَثَلِ الْكَلْبِ أَكَلَ حَتَّى إِذَا شَبَعَ قَاءَ. ثُمَّ عَادَ فِي قِيْئِهِ فَأَكَلَهُ.فِي الزوائد: الحديث فِي الصحيحين عن غير أَبِي هُرَيْرَةَ. وإسناد أَبِي هُرَيْرَةَ رِجَالُه ثقات. إ أنه منقطع. قَالَ احمد بن حنبل: لم يسمع خس بن عمرو الهجري من أَبِي هُرَيْرَةَ شيئا .

741. (2384) (6728)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bağışını geri alan kimsenin durumu şu köpeğin durumu gibidir: Yalını yer, iyice doyunca kusar. Sonra kusmuğuna tekrar dönüp onu yer."[1018]

*** SEVAP ÜMİDİYLE HİBE**

742. 6729. 2387- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَا: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُجَمِّعِ بْنِ جَارِيَةَ ا'نْصَارِي عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الرَّجُلُ أَحَقُّ بِهِبَتِهِ مَا لَمْ يُثَبْ مِنْهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ بن إِسْمَاعِيلَ بن مجمع وهو ضعيف .

742. (2387) (6729)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişi, karşılığı verilmediği müddetçe hibesini geri alma hakkına sahiptir."[1019]

AÇIKLAMA:

Önceki hadis, mutlak şekilde hibenin geri alınmasını yasakladığı halde, bu hadiste -karşılığını beklemek niyetiyle verilen- hibenin, karşılığı verilmediği taktirde geri alınabileceğini ifade etmektedir. Bazı alimler karşılık bekleyerek hibe yapılmasını caiz görmüş ise de Hanefilere ve kavl-i cedidinde Şâfiî'ye göre, karşılık bekleyerek verilen hibe batıldır. Çünkü meçhul bir satış hükmündedir. Halbuki hibenin gayesi karşılıksız bağıştır, karşılık beklemek bu maksada aykırıdır.[1020]

*** KOCADAN İZİNSİZ KADININ HİBESİ**

743. 6730. 2389- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بن يَحْيَى »رَجُلٌ مِنْ وَلَدِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ« عَنْ أبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ جَدَّتَهُ خَيْرَةَ امْرَأَةَ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَتَتْ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحُلِيٍّ لَهَا. فَقَالَتْ: أِنِّي تَصَدَّقْتُ بِهذَا. فَقَالَ لَهَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَجُوزُ لِلْمَرْأَةِ فِي مَالِهَا إِّ بِإِذْنِ زَوْجِهَا. فَهَلِ اسْتَأْذَنْتِ كَعْباً؟ قَالَتْ: نَعَمْ. فَبَعثَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، زَوْجِهَا فَقَالَ: هَلْ أَذِنْتَ لِخَيْرَةَ أَنْ تَصَدَّقَ بِحُلِّيهَا؟ فَقَالَ: نَعَمْ. فَقَبِلَهُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهَا .

743. (2389) (6730)- Ka'b İbnu Mâlik'in anlattığına göre: "Hanımı, kendine ait bir zinet eşyasını Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a götürüp: "Ben bunu tasadduk ediyorum" demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm kendisine: "Kadının kendi malından (da olsa) bağışı kocasının izni olmadan caiz değildir. Acaba sen Ka'b'den izin aldın mı?" demiştir. Hanım "Evet!" deyince, hanımın kocası Ka'b İbnu Mâlik'e (bir adam göndererek): "Sen Hayre'ye zinetini tasadduk etmesine izin verdin mi?" diye sordurmuş, Ka'b: "Evet!" deyince Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadının hibesini kabul buyurmuştur."[1021]

AÇIKLAMA:

Dinimizde esas olan kadının kendi malında tasarruf yetkisine sahip olmasıdır. Bu sebeple cumhûr: "Kadın kendi malından kocasının izni olmadan dilediği şekilde tasarruf eder, tasadduk eder" diye hükmetmiştir. Bazı alimler (Tâvus ve Mâlik) "kadın kendi malının üçte birini tasadduk edebilir, fazlasını etmek için kocasından izin almalıdır" demiştir.
Kadının sefih dediğimiz faydayı-zararı bilemeyecek halde aklî noksanlığı bulunması halinde kendi malından da olsa tasarruf edemeyeceği cumhurca da benimsenmiştir.[1022]

SADAKALAR BÖLÜMÜ

*** SADAKA ETTİĞİ ŞEYİ SATIN ALABİLİR Mİ?**

744. 6731. 2393- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. ثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ؛ أَنَّهُ حَمَلَ عَلى فَرَسٍ يُقَالُ لَهُ غَمْرٌ أَوْ غَمْرَةٌ. فَرَأى مُهْرًا أَوْ مُهْرَةً مِنْ أفْلائِهَا يُبَاعُ، يُنْسَبُ إِلَى فَرَسِهِ فَنَهى عَنْهَافِي الزوائد: إسناده صحيح .

744. (2393) (6731)- Zübeyr İbnu'l-Avvam radıyallahu anh'ın anlattığına göre, "Kendisi ğamr veya gamra denilen bir atı hibe olarak vermiş, sonra o attan olduğu söylenen erkek veya dişi bir tayın satışa arz edildiğini görmüş, tayı satın almayı bırakmıştır."[1023]

AÇIKLAMA:

Alimler, büyük çoğunluğuyla bu hadise dayanarak, hibe, tasadduk, zekat, kefaret, adak gibi yollardan bir yolla malını elden çıkaran bir kimsenin onu parayla tekrar satın almasını mekruh addetmişlerdir. İmam Mâlik, Kûfîler ve Şâfi'înin de böyle hükmettiği belirtilir. Ancak kerahet tahrimî değil, tenzihidir.[1024]

*** SADAKA ETTİĞİ ŞEY VERASETLE GELİRSE**

745. 6732. 2395- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي أَعْطَيْتُ أُمِّى حَدِيقَةًلِي. وَإِنَّهَا مَاتَتْ وَلَمْ تَتْرُكْ وَارِثاً. غَيْرِي. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَجَبَتْ صَدَقَتُكَ، وَرَجَعَتْ إِلَيْكَ حَدِيقَتُكَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، عند من يحتج بحديث عمرو بن شعيب .

745. (2395) (6732)- Amr İbnu Şu'âyb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek: "Ben bahçemi anneme vermiştim. "Şimdi o vefat etti. Benden başka da varis bırakmadı (bahçeye varis olabilir miyim?)" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: "Senin sadakan tam oldu. Bahçen tekrar sana rücû etti."[1025]

AÇIKLAMA:

Alimler, çoğunlukla veraset yoluyla geri gelen sadakaya temellük etmenin mekruh olmadığını söylerler.[1026]

*** ARİYET**

746. 6733. 2398- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. حَدَّثَنَا شُرَحْبِيلُ بْنُ مُسْلِمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْعَارِيَةُ مُؤَدَّاةٌ. وَالْمِنْحَةُ مَرْدُودَةٌ.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي أمامة ضعيف، لتدليس إِسْمَاعِيلَ بن عياش. لكن لم ينفرد به ابْنِ عياش. فقد رواه ابْنِ حبان فِي صحيحه بوجه آخر .

746. (2398) (6733)- Ebû Ümâme ve Enes İbnu Mâlik radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Ariyet, sahibine döner, minha (intifası bağışlanan mal) sahibine iade edilir" buyurdular."[1027]

AÇIKLAMA:

Minha veya meniha lügat olarak bağış demek ise de burada sütünden istifade edilmesi için bağışlanan hayvan veya meyvesinden istifade edilmesi için bağışlanan ağaç manasına gelir. Bu, belli bir müddet için yapılan bağıştır. Burada sadece menfaat bağışı mevcuttur, malın aslı sahibine aittir.[1028]

*** HAVALE**

747. 6734. 2404 –حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ يُونسَ بْنِ عُبَيْدٍ، عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ. وَإِذَا أُحِلْتَ عَلى مَلِيءٍ فَاتْبَعْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده انقطاع بين يونس بن عبيد وبين نافع. قَالَ أحمد بن حنبل: لم يسمع من نافع شيئا وإنما سمع من ابْنِ نافع عن أبيه. و قَالَ ابْنِ معين و أَبُو حاتم: لم يسمع من نافع شيئا. قلت: وهشيم بن بشر مدلس، وقد عنعنه اه.كم صاحب الزوائد .

747. (2404) (6734)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Borcunu ödemeye muktedir olan kimsenin özürsüz olarak ödemeyi geciktirmesi zulümdür. Sen alacaklı durumda iken (alacağın) varlıklı ve güvenilir bir kimseye havale edilirse, bu havaleyi kabullen."[1029]

*** ÖDEME NİYETİYLE BORÇLANAN**

748. 6735. 2409 –حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُفْيَانَ مَوْلَى الأَسْلَمِيِّينَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ جَعْفَرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ اللهُ مَعَ الدَّائِنِ حَتَّى يَقْضِيَ دَيْنَهُ. مَا لَمْ يَكُنْ فِيمَا يَكْرَهُ اللهُ. قَالَ: فَكَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ يَقُولُ لِخَازِنِهِ: اذْهَبْ فَخُذْلِي بِدَيْنٍ. فَإِنِّي أَكْرَهُ أَنْ أَبِيتَ لَيْلَةً إِلَّا و اللهُ مَعِي. بَعْدَ الَّذِي سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: فِي إسناده صحيح .

748. (2409) (6735)- Abdullah İbnu Cafer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Borç, Allah'ın hoşlanmadığı bir şeye ait olmadığı müddetçe, Allah-u Zülcelal hazretleri, borcunu ödeyinceye kadar borçlu ile birliktedir.
"Ravi der, ki: "Abdullah İbnu Cafer, vekil harcına derdi ki: "Git, benim için borç al. Zira ben, Resûlullah'tan bu hadisi işittikten sonra Allah'ın benimle olmadığı bir gece geçirmekten hoşlanmam."[1030]

AÇIKLAMA:

Hadis, meşru yolda, ödemek niyetiyle borçlanmaya bir teşvik, borçlanmaktan fazla korkmamaya bir irşaddır. Çünkü, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu şekilde yapılan borçlanmalarda Cenab-ı Hakk'ın yardımcı olacağını vaadetmektedir. Bugünkü lüks hayat için, zaruri olmayan eşyalar için yapılacak borçların buraya girmeyeceği söylenebilir.[1031]

*** ÖDEMEME NİYETİYLE BORÇLANAN**

749 .6736 .2410 –حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَيْفِيِّ بْنُ صُهَيْبِ الْخَيْرِ. حَدَّثَنِي عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ زِيَادِ بْنِ صَيْفِيِّ بْنِ صُهَيْبٍ، عَنْ شُعَيْبِ بْنِ عَمْرٍو. حَدَّثَنَا صُهَيْبُ الْخَيْرِ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَيُّمَا رَجُلٍ يَدِينُ دَيْناً، وَهُوَ مُجْمِعٌ أَنْ لاَ يُوَفِّيَهُ إِيَّاهُ، لَقِى اللهَ سَارِقاً.حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَيْفِيٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ صُهَيْبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده يوسف بن مُحَمَّد، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وقَالَ أَبُو حاتم: بأس به. و قَالَ البخاري: فِيهِ نظر. اه.وعبد الحميد بن زياد ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قال ابو حاتم: شيخ اه.وزياد بن ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات .

749. (2410) (6736)- Süheyb el-Hayr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim ödememek kastıyla borca girerse Allah'ın huzuruna hırsız olarak çıkar."[1032]

*** BORÇTA CİDDİYET**

750. 6737. 2414- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ ثَعْلَبَةَ بْنِ سَوَاءٍ. ثَنَا عَمِّي مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ عَنْ حُسَيْنٍ الْمُعَلِّمِ عَنْ مَطَرٍ الْوَرَّاقِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ دِينَارٌ أَوْ دِرْهَمٌ قُضِيَ مِنْ حَسَنَاتِهِ. لَيْسَ ثَمَّ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن ثعلبة بن سواء، قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: أدركته ولم أكتب عنه، ولم أر لغيره من الأئمة فِيهِ كما، غيره. وباقي رِجَال الإسناد ثقات، عَلَى شرط مسلم .

750. (2414) (6737)- İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Üzerinde bir dinar veya bir dirhemlik borçla ölen kimsenin borcu, onun hayır ve hasenatından ödenir. Orada (mahşer yerinde) ne dinar ne de dirhem vardır."[1033]

*** BORÇLUYA MÜHLET**

751. 6738. 2418- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ نَفَيْعٍ أَبِي دَاوُدَ عَنْ بُرَيْدَةَ الأَسْلَمِيِّ. عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ أَنْظَرَ مُعْسِراً كَانَ

لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ. وَمَنْ أَنْظَرَهُ بَعْدَ حِلِّهِ كَانَ لَهُ مِثْلُهُ، فِي كُلِّ يَوْمٍ صَدَقَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده نفيع بن الحارث الأعمي الكوفي، وهو متفق عَلَى ضعفه .

751. (2418) (6738)- Büreyde el-Eslemî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim bir borçluya mühlet verirse, her gün için bir sadaka sevabı kazanır. Kim onun borcunu vadesi geldikten sonra tehir ederse, tehir ettiği müddetçe, her geçen gün (alacağı mal kadar) sadaka yazılır."[1034]

*** BORCUNU İSTEMEDE ANLAYIŞ**

752. 6739. 2422- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُؤَمَّلِ بْنِ الصَّبَّاحِ الْقَيْسِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَبَّبٍ الْقُرَشِيُّ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ السَّائِبِ الطَّائِفِيُّ، عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ يَامِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِصَاحِبِ الْحَقِّ: خُذْ: حَقَّكَ فِي عَفَافٍ وَافٍ، أَوْ غَيْرِ وَافٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات عَلَى شرط مسلم. ورواه ابْنِ حبان فِي صحيح .

752. (2422) (6739)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir hak sahibine: "Sen hakkını (borçludan) imkân nispetinde günahlara girmeden al" buyurdular."[1035]

*** HAK SAHİBİ SÖZ SAHİBİDİR**

753. 6740. 2425- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الأَعْلىَ الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَنَشٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ يَطْلُبُ نَبِيَّ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِدَيْنٍ أَوْبِحَقٍّ. فَتَكَلَّمَ بِبَعْضِ الْكَلَامِ. فَهَمَّ صَحَابَةُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهِ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »مَهْ. إنَّ صَاحِبَ الدَّيْنِ لَهُ سُلْطَانٌ عَلى صَاحِبِهِ، حَتَّى يَقْضِيَهُ«.فِي الزوائد: فِي إسناده حيش واسمه بن قيس، أَبُو علي الرجيّ، ضعفه أحمد و ابْنِ معين وأبو حاتم وأبو زرعة .

753. (2425) (6740)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adam gelerek Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan bir alacağını veya bir hakkını talep etti. Bunu yaparken nezâkete uymayan bazı yakışıksız söz sarfetti. Resûlullah'ın ashabı adama dersini vermek istediler. Ama Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm müsaade etmeyip: "Bırakın! Zira alacaklı kimsenin, hakkını alıncaya kadar borçlu üzerinde söz hakkı vardır" buyurdular."[1036]

754. 6741. 2426- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُثْمَانَ، أَبُو شَيْبَةَ. ثَنَا ابْنِ أَبِي عُبَيْدَةَ -أَظُنُّهُ قَالَ-.ثَنَا أَبِي عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَقَاضَاهُ دَيْناً كَانَ عَلَيْهِ. فَشْتَدَّ عَلَيْهِ، حَتَّى قَالَ لَهُ: أُحَرِّجُ عَلَيْكَ إِلَّا قَضَيْتَنِي. فَانْتَهَرَهُ أَصْحَابُهُ وَقَالُوا: وَيْحَكَ! تَدْرِي مَنْ تُكَلِّمُ؟ قَالَ: إِنِّي أَطْلُبُ حَقِّي. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلَّا مَعَ صَاحِبِ الْحَقِّ كُنْتُمْ؟ ثُمَّ

أرْسَلَ إِلَى خَوْلَةَ بِنْتِ قَيْسٍ فَقَالَ لَهَا: إنْ كَانَ عِنْدَكِ تَمْرٌ فَأقْرِضِينَا حَتَّى يَأتِيَنَا تَمْرُنَا فَنَقْضِيَك فَقَالَتْ: نَعَمْ. بأبِي أنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: فَأقْرَضَتْهُ. فَقَضَى الْأعْرَابِيَّ وَأَطْعَمَهُ. فَقَالَ: أوْفَيْتَ. أوْفَى اللهُ لَكَ. فَقَالَ: أُولئِكَ خِيَارُ النَّاسِ. إنَّهُ لَا قُدِّسَتْ أُمَّةٌ لَا يَأخُذُ الضَّعِيفُ فِيهَا حَقَّهُ غَيْرَ مُتَعْتَعٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح، رِجَالُهُ ثقات. لأن إِبْرَاهِيمَ بن عَبْدُ الله قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: صدوق .

754. (2426) (6741)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Bir bedevi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, Efendimizin uhdesinde bulunan alacağını istedi ve bunu yaparken seri davrandı. Hatta: "Borcunu ödeyinceye kadar seni tâciz edeceğim" dedi. Ashab-ı Kiram hazretleri bedeviyi azarlayıp: "Yazık sana! Kiminle konuştuğunu bilmiyorsun galiba!" dediler. Adam: "Ben hakkımı talep ediyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, ashabına: "Sizler niçin hak sahibinden yana değilsiniz?" buyurdu ve Havle Bintu Kays radıyallahu anhâ'ya adam göndererek: "Sende kuru hurma varsa benim borcumu ödeyiver. Hurmamız gelince borcumuzu sana öderiz" dedi. Havle: "Hay hay! Babam sana kurban olsun Ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Kadın, Resûlullah'a borç verdi, o da bedeviye olan borcunu kapadı ve ayrıca yemek ikram etti. (Bu tavırdan memnun kalan) bedevi: "Borcunu güzelce ödedin. Allah da sana mükafatını tam versin" diye memnuniyetini ifade etti: Aleyhissalâtu vesselâm da: "İşte bunlar (borcunu hakkıyla ödeyenler) insanların hayırlılarıdır. İçindeki zayıfların, incitilmeden haklarını alamadıkları bir cemiyet iflah olmaz" buyurdular."[1037]

*** ÖDÜNÇ VERME**

755. 6742. 2430- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثَنَا يَعْلى. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ يُسَيْرٍ عَنْ قَيْسِ ابْنِ رُومِيٍّ؛ قَالَ: كَانَ سُلَيْمَانُ بْنُ أُذُنَانٍ يُقْرِضُ عَلْقَمَةَ أَلْفَ دِرْهَمٍ إِلَى عَطَائِهِ. فَلَمَّا خَرَجَ عَطَاؤُهُ تَقَاضَاهَا مِنْهُ وَاشْتَدَّ عَلَيْهِ فَقَضَاهُ. فَأكَنَّ عَلْقَمَةَ غَضِب. فَمَكَثَ أَشْهُراً ثُمَّ أتَاهُ فَقَالَ: أقْرِضْنِي أَلْفَ دِرْهِمٍ إِلَى عَطَائِي. قَالَ: نَعَمْ. وَكَرَامَةً. يَا أُمَّ عُتْبَةَ! هَلُمِّي تِلْكَ الْخَرِيطَةَ الْمَخْتُومَةَ الَّتِي عِنْدَكِ. فَجَاءَتْ بِهَا. فَقَالَ: أمَا وَ اللهِ انَّهَا لَدَرَاهِمُكَ الَّتِي قَضَيْتَنِي مَا حَرَّكْتُ مِنْهَا دِرْهَماً وَاحِداً قَالَ: فَلِلَّهِ أَبُوكَ مَا حَمَلَكَ عَلى مَا فَعَلْتَ بِي؟ قَالَ: مَا سَمِعْتُ مِنكَ. قَالَ: مَا سَمِعْتَ مِنِّي؟ قَالَ: سَمِعْتُكَ تَذْكُرُ عنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِماً قَرْضاً مَرَّتَيْنِ إِلَّا كَانَ كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً.قَالَ: كَذَلِكَ أنْبَأنِي ابْنُ مُسْعُودٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف. لأن قيس بن رومي مجهول. وسليمان بن يسير، متفق عَلَى تضعيفه. والحديث قد رواه ابْنِ حبان فِي صحيحه بإسناد إِلَى ابْنِ مسعود .

755. (2430) (6742)- Kays İbnu Rûmî merhum anlatıyor: "Süleyman İbnu Üzünân, Alkame'ye, ödeneği gelme zamanına kadar bin dinar borç vermişti. Ödeneği çıkınca, borcunu ondan istedi ve sert davrandı. O da hemen ödedi, ancak Alkame Süleyman'a kızmıştı. Birkaç ay durup yanına geldi: "Ödeneğim gelinceye kadar bana bin dirhem ver!" dedi. Süleyman yine: "Pekala! Memnuniyetle!" dedi (ve ailesine yönelerek:) "Ey Ümmü Utbe! Şu yanındaki mühürlü keseyi getir!" diye seslendi. Kadın keseyi getirdi. Süleyman, Alkame'ye:
"Vallahi işte ödediğin dirhemler! Ben bunlardan tek dirhemi yerinden kımıldatmadım!" dedi. Bunun üzerine Alkame:
"Allah babandan razı olsun. O halde alacağını tahsil için bana olan o kaba davranışın sebebi neydi?"dedi. Süleymân:
"Senden işittiğim hadisler!" cevabını verdi.
"Benden ne işitmiştin?"
"Sen İbnu Mes'ud radıyallahu anh'dan naklen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Bir müslümana bir şeyi iki kere borç olarak veren hiçbir müslüman yoktur ki, onun bu davranışı, o şeyi bir kere sadaka etmiş gibi sevap olmasın!" buyurmuştur.
Bunun üzerine Alkame: "Evet, İbnu Mes'ud bana böyle haber vermişti!" diye te'yîd etti."[1038]

756. 6743. 2431- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ. وَحَدَّثَنَا أَبُو حَاتِمٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَأيْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ مَكْتُوباً: الصَّدَقَةُ بِعَشْرِ أمْثَالِهَا. وَالْقَرْضُ بِثَمَانِيَةَ عَشَرَ فَقُلْتُ: يَا جِبْرِيلُ! مَا بَالُ الْقَرْضِ أفْضَلُ مِنَ الصَّدَقَةِ؟ قَالَ: لِأنَّ السَّائِلَ يَسْألُ وَعِنْدَهُ. وَالْمُسْتَقْرِضُ لَا يَسْتَقْرِضُ إِلَّا مِنْ حَاجَةٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده خالد بن يزيد، ضعفه أحمد و ابْنِ معين و أَبُو دَاوُد والنسائى و أَبُو زرعة والدارقطنيّ وغيرهم .

756. (2431) (6743)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Miraç gecesinde cennetin kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm: "Sadaka on misliyle mükafatlandırılacaktır. Ödünç para onsekiz misliyle mükafatlandırılacaktır." Ben: "Ey Cibril! Ödünç verilen şey ne sebeple sadakadan daha üstün oluyor?" diye sordum. "Çünkü dedi, dilenci (çoğu kere) yanında para olduğu halde sadaka ister. Borç isteyen ise, ihtiyacı sebebiyle talepte bulunur."[1039]

757. 6744. 2432- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. حَدَّثَنِي عُتْبَةُ بْنُ حُمَيْدٍ الضَّبِّيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ الْهُنَائِيِّ؛ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ: الرَّجُلُ مِنَّا يُقْرِضُ أَخَاهُ الْمَالَ فَيُهْدِي لَهُ؟ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَقْرَضَ أَحَدُكُمْ قَرْضاً فَأَهْدَى لَهُ، أَوْ حَمَلَهُ عَلى الدَّابَّةِ، فَلَا يَرْكَبْهَا وَلَا يَقْبَلْهُ. إِلا أَنْ يَكُونَ جَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَبْلَ ذلِكَ . فِي الزوائد: فِي إسناده عتبة بن حميد الضبي، ضعفه أحمد و أَبُو حاتم. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و يَحْيَى ابْنِ أَبِي إسحاق يعرف حاله .

757. (2432) (6744)- Yahya İbnu Ebî İshak el-Hünâî anlatıyor: "Hz. Enes radıyallahu anh'a: "Bizden bir adam, (din) kardeşine borç olarak mal verir. Sonra malı alan kimse borç verene bir hediyede bulunur (bu hususta ne dersin?)" diye sordum. Enes bana şu cevabı verdi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz bir malı borç verse, sonra alan da veren kimseye bir hediye vermek veya bineğine bindirmek istese, sakın o hediyeyi almasın, bineğine de binmesin. Eğer aralarında borç-alıp vermezden önce böyle (dostane) muameleler olmuşsa o başka."[1040]

AÇIKLAMA:

Alimler çoğunluk itibariyle borç veren kimsenin, borç alan kimseden hediye almak, hayvanını kullanmak, hatta satacağı mala müşteri olmak gibi, menfaat ifade eden herbir şeyi fâiz addederek yasaklamışlardır. Bu yasağı çoğunluk tahrime hamleder. Sadece Hanefiler buna mekruh demiş, borçlunun borcunu öderken aldığından daha iyisini vermesini, hatta hediyede bulunmasını caiz addetmişlerdir. Ancak takvaya uygun olan bunlardan sakınmaktır.[1041]

*** ÖLÜNÜN BORCUNU ÖDEME**

758. 6745. 2433- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْمُلِكِ أَبُو جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ الْأَطْوَالِ؛ أَنَّ أَخَاهُ مَاتَ وَتَرَكَ ثَلَاثَمِائَةِ دِرْهَمٍ. وَتَرَكَ عِيَالاً. فَأَرَدْتُ أَنْ أُنْفِقَهَا عَلَى عِيَالِهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَخَاكَ مُحْتَبَسٌ بِدَيْنِهِ. فَاقْضِ عَنْهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! قَدْ أَدَّيْتُ عَنْهُ إِلَّا دِينَارَيْنِ ادَّعَتْهُمَا امْرَأَةٌ وَلَيْسَ لَهَا بَيِّنَةٌ. قَالَ: فَأَعْطِهَا فإِنَّهَا مُحِقَّةٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. عبد الملك أَبُو جَعْفَرٍ ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رجال الإسناد صحيح. قَالَ: وليس لسعد هَذَا فِي الكتب الستة سوى هَذَا الحديث الواحد .

758. (2433) (6745)- Saîd İbnu'l-Atval radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Kardeşi ölmüş ve üçyüz dirhem mal ve geride bakıma muhtaç horanta bırakmıştır. Der ki: "Ben bu parayı ailesine harcamayı arzu ettim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Kardeşin borcundan dolayı hapsedilmiştir. Borcunu sen ödeyiver" buyurdu. Sa'd da: "Ya Resûlullah! Ben onun yerine borcunu ödedim. Yalnız bir kadının iddia edip şahitlendiremediği iki dinarı ödemedim" dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm Sa'd'a: "Sen kadına iddia ettiğini ver. Çünkü kadın gerçeği söylemektedir" buyurdu."[1042]

*** ÜÇ BORCU ALLAH ÖDER**

759. 6746. 2435- حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا رِشْدَيْنُ بْنُ سَعِيدٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ وَأَبُو أُسَامَةَ وَجَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنِ ابْنِ أَنْعُمٍ؛ قَالَ أَبُو كُرَيْبٍ: وَحَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ ابْنِ أَنْعُمٍ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ عَبْدٍ الْمَعَافِرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »إِنَّ الدَّيْنَ يُقْضَى مِنْ صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِذَا مَاتَ. إِلَّا مَنْ يَدِينُ فِي ثَلَاثِ خِلَالٍ: الرَّجُلُ تَضْعُفُ قُوَّتُهُ فِي سَبِيلِ اللهِ فَيَسْتَدِينُ يَتَقَوَّي بِهِ لِعَدُوِّ اللهِ وَعَدُوِّهِ. وَرَجُلٌ يَمُوتُ عِنْدَهُ مُسْلِمٌ، لَا يَجِدُ مَا يُكَفِّنُهُ وَيُوَارِيهِ إِلَّا بِدَيْنٍ. وَرَجُلٌ خَافَ اللهَ عَلَى نَفْسِهِ الْعُزْبَةَ، فَيَنْكِحُ خَشْيَةً عَلَى دِينِهِ. فَإِنَّ اللهَ يَقْضِي عَنْ هؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ«.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن زياد بن أنعم الشيباني، قاضي إفريقية، وهو ضعيف. ضعفه أحمد وابن معين والنسائي وغيرهم .

759. (2435) (6746)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şüphesiz, borç sahibi (ödemeden) ölünce, borcu Kıyamet günü ondan alınır. Fakat şu üç sebeple borçlanan kimse bu hükmün dışındadır:

1) Adamın gücü Allah yolunda (savaşta) zayıflar, o da Allah düşmanına ve kendi düşmanına karşı kuvvetlenmek için borçlanır.

2) Bir adamın yanında bir müslüman ölür, onu kefenleyip gömecek parası olmaz, bu maksatla borçlanır.

3) Bir adam, bekarlık sebebiyle nefsinden Allah'a karşı korku hisseder. Dinine zarar gelir endişesiyle (borçlanarak) evlenir. Allah Teâla hazretleri, Kıyamet günü, bunların borçlarını kendisi öder."[1043]

REHİNLER BÖLÜMÜ

*** HZ. PEYGAMBERİN ZIRHI REHİNE İDİ**

760. 6747. 2438- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ بَهْرَامَ، عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ؛ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تُوُفِّيَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِطَعَامٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده شهر بن حوشب، وثقه أحمد و ابْنِ معين وغيرهما. وضعفه شعبة و أَبُو حاتم والنسائي وعبد الحميد بن بهرام وثقه أحمد و ابن معين و ابن المدينيّ و أَبُو دَاوُد وغيرهم .

760. (2438) (6747)- Esma Bintu Yezid radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, zırhını bir yahudinin yanında, bir miktar zahire mukabili rehine bırakılmış olarak vefat etti."[1044]

761. 6748. 2439- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْجُمَحِيُّ. ثَنَا ثَابِتُ بْنُ يَزِيدَ. ثَنَا هِلَالُ بْنُ خَبَّابٍ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاتَ وَدِرْعُهُ رَهْنٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات .

761. (2439) (6748)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vefat ettiği zaman, zırhı, otuz sa' arpa mukabili bir yahudiye rehin bırakılmıştı."[1045]

*** REHİN GERİ ALINIR**

762. 6749. 2441- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ راشِدٍ عَنِ الزَّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَغْلَقُ الرَّهْنُ . فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن حميد الرازي، وإن وثقه ابْنِ معين فِي الرواية فقد ضعفه فِي أخرى وضعفه أحمد والنسائي والجوز جاني. و قَالَ ابْنِ حبان: يروى عن الثقات، المقلوبات. و قَالَ ابْنِ معين: كَذَاب .

762. (2441) (6749)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Rehin, (borcun ödenmesiyle) geri alınabilir."[1046]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadislerinde bir cahiliye geleneğini kaldırmaktadır: Zira o devirde, rehin bırakılan bir mal, vadesi içerisinde borç ödenmediği taktirde, borç verenin mülkü olurdu. İslâm, rehin malın, vadesi içerisinde ödenmeyen borca mukabil temellük edilemeyeceğini teşri etmiştir.[1047]

*** İŞÇİNİN ÜCRETİ**

763. 6750. 2443- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا وَهْبُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ عَطِيَّةَ السَّلَمِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعْطُوا الْأَجِيرَ أَجْرَهُ، قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ.فِي الزوائد: أصله فِي صحيح البخاري وغيره من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ. لكن إسناد المصف ضعيف. وهب بن سَعِيدِ و عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن زيد ضعيفان .

763. (2443) (6750)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İşçiye ücretini, teri kurumadan önce veriniz."[1048]

*** KARIN TOKLUĞUNA ÜCRET**

764. 6751. 2444- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ. عَنْ مَسْلَمَةَ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عُتْبَةَ بْنَ النُّدَّرِ يَقُولُ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَأَ طسم. حَتَّى إِذَا بَلَغَ قِصَّةَ مُوسَى قَالَ: إِنَّ مُوسَى صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجَرَ نَفْسَهُ ثَمَانِيَ سِنِينَ، أَوْ عَشْراً عَلَى عِفَّةِ فَرْجِهِ وَطَعَامِ بَطْنِهِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف لأن فِيهِ بقية، وهو مدلّس. وليس لبقية هَذَا عند ابْنِ ماجة سوي هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقية الكتب الخمسة .

764. (2444) (6751)- Utbe İbnu'n-Nüder anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında idik. Ta-sin-mim suresini okudu. Hz. Musa aleyhisselâm'ın kıssasına gelince: "Hz. Musa, fercinin iffeti (Hz. Şuayb'ın kızıyla evlenme) ve karnının doyurulması mukabilinde sekiz veya on yıl işçi olarak çalışmayı kabullendi" buyurdu."[1049]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Kasas suresinin 27-28. ayetlerini açıklamaktadır. Mezkur ayetler mealen şöyledir: "Kadınların babası "Bana sekiz yıl çalışmana mukabil bu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir ikram olur. Ama sana güçlük vermek istemem. İnşaallah beni iyi kimselerden bulacaksın" dedi..."[1050]

765. 6752. 2445 –حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ حَفْصُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا سَلِيمُ بْنُ حَيَّانَ. سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: نَشَأْتُ يَتِيماً، وَهَاجَرْتُ مِسْكِيناً، وَكُنْتُ أَجِيراً لِبْنَةِ غَزْوَانَ بِطَعَامِ بَطْنِي وَعُقْبَةِ رَجْلِي. أَحْطِبُ لَهُمْ إِذَا نَزَلُوا. وَأَحْدُو لَهُمْ إِذَا رَكِبُوا فَالْحَمْدُ اللهِ الَّذِي جَعَلَ الدِّينَ قِوَاماً، وَجَعَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ إِمَاماً.فِي الزوائد: إسناده صحيح موقوف. ٔن حيان بن بسطام، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. ووثقه الدارقطنِيّ والذهبي وغيرهم. وباقي رِجَال ا'' سناد أثبات .

765. (2445) (6752)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Yetim olarak büyüdüm, fakir olarak hicret ettim. Karnımı doyurma ve (yolculuk) sırasında bazan binerek ayağımı dinlendirme nöbeti karşılığında İbnetu Gazvân'â işçi oldum. Konakladıkları vakit onlara odun topluyordum. Bindikleri zaman da develerini yürütmek için ezgi söylerdim. İslâm dinini bir nizam, Ebu Hureyre'yi de imam (idareci) kılan Allah'a hamdolsun."[1051]

*** BİR KOVA SU BİR HURMAYA**

766. 6753. 2446 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ ا'عْلي الصَّنْعَانِيّ. ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَنَشٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عِنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَصَابَ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَصَاصَةٌ. فَبَلَغَ ذلِكَ عَلِيّاً. فَخَرَجَ يَلْتَمِسُ عَمَ٥ يُصِيبُ فِيهِ شَيْئاً لِيُقِيتَ بِهِ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَأَتَى بُسْتَاناً لِرَجُلٍ مِنَ الْيَهُودِ. فَاسْتَقَى لَهُ سَبْعَةَ عَشَرَ دَلْواً. وَكُلُّ دَلْوٍ بِتَمْرَةٍ. فَخَيَّرَهُ الْيَهُودِيُّ مِنْ تَمْرِهِ، سَبْعَ عَشَرَةَ عَجْوَةً. فَجَاءَ بِهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: فِي إسناده حنش، واسمه حسين بن قيس ضعفه أحمد وغيره .

766. (2446) (6753)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a (bir ara) maddi darlık isabet etti. Bu duruma Ali muttali oldu. Hemen çıkıp, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ihtiyacını görecek bir gelir temini için iş aradı. Derken bir yahudiye ait bir bahçeye uğradı. Adama her kovası yüz kuru hurmaya onyedi kova su çıkarıverdi. Yahudi de hurmasından onun için onyedi tane acve (denilen iyi hurma) seçip verdi. Ali radıyallahu anh bunları Resûlullah'a getirdi."[1052]

767. 6754. 2447 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبُو حَيَّةَ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: كُنْتُ أَدْلُو الدَّلْوَ بِتَمْرَةٍ. وَأَشْتَرِطُ أَنَّهَا جَلِدَةٌ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ إسناده ثقات والحديث موقوف. و أَبُو إسحاق اسمه عمرو بن عَبْدُ الله السبيعيّ، اختلط بأخرة، وكَانَ يدلّس وقد رواه بالعنعنة .

767. (2447) (6754)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor. "Ben bir hurma mukabilinde bir kova su çıkarırdım ve hurmanın iyi, kuru olmasını şart koşardım."[1053]

768. 6755. 2448 –حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ ا'نْصَارِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! مَالِي أَرَى لَوْنَكَ مُنْكَفِئاً؟ قَالَ: الْخَمْصُ فَانْطَلَقَ ا'نْصَارِيُّ إِلَى رَحْلِهِ. فَلَمْ يَجِدْ فِي رَحْلِهِ شَيْئًا فَخَرَجَ يَطْلُبُ. فَإِذَ هُوَ بِيَهُودِيٍّ يَسْقِي نَخ٥ً. فَقَالَ ا'نْصَارِيُّ لِلْيَهُودِيُّ: أَسْقِي نَخْلَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: كُلُّ دَلْوٍ بِتَمْرَةٍ. وَاشْتَرَطَ ا'نْصَارِيُّ أَنْ يَأْخُذَ خَدِرَةً وَ٥ تَارِزَةً وَ٥ حَشَفَةً. وَ٥ يَأْخُذَ إِ جَلِدَةً. فَاسْتَقَى بِنَحْوٍ مِنْ صَاعَيْنِ. فَجَاءَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن سَعِيدِ بن كيسان ضعفه أحمد و ابْنِ معين وغيرهما .

768. (2448) (6755)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Ensardan bir zat gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! (Bugün) renginizi niye değişmiş görüyorum?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Açlıktan" buyurdular. Ensarî

hemen evine döndü. Ama evinde (ikram edecek) bir şey bulamadı. Yiyecek aramaya çıktı. Derken hurmalık sulayan bir yahudiye rastladı: Yahudiye: "Hurmalığını ben sulayayım ne dersin?"dedi. O da: "Pekâla!" dedi. Ensari: "Her kovaya bir hurma!" dedi ve hurmanın içi kararmış, sertleşmiş ve adileşmiş olmamasını şart koştu, iyi hurmadan alacağını söyledi. Sonra iki sa' hurma yapacak miktarda su çıkardı ve aldığı hurmayı Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a getirdi."[1054]

*** ÜÇTE BİRE, DÖRTTE BİRE MUZÂRA'A**

769. 6756. 2463 –حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ عَنْ خَالِدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ؛ أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ أَكْرَى ا'رْضَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَ عُثْمَانَ، عَلَى الثُّلُثِ وَالرُّبعِ فَهُوَ يُعْمَلُ بِهِ إِلَى يَوْمِكَ هَذَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ موثقون. 'ن أحمد بن ثابت، قَالَ فِيهِ ابْنِ حبان فِي الثقات: مستقيم ا'مر. قلت: وباقي رجال ا''سناد يحتج بهم فِي الصحيح .

769. (2463) (6756)- Tâvus'un anlattığına göre: "Muaz İbnu Cebel radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanlarında araziyi, (mahsulünü) üçte bir, dörtte bir karşılığında kiraya vermiştir. Bu kiralama işi, (o zamandan) şu günümüze kadar tatbik edile gelmiştir."[1055]

*** HURMA VE ÜZÜM ORTAKLIĞI**

770. 6757. 2468 –حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا هُشَيْمٌ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ عَنْ مِقْسَمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى خَيْبَرَ أَهْلَهَا عَلى النِّصْفِ. نَخْلُهَا وَأَرْضُهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده الحكم بن عتيبة، قَالَ شعبة: لم يسمع من مقسم إ أربعة أحاديث. و ابْنِ أَبِي ليلى هَذَا هو مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ ضعيف .

770. (2468) (6757)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hayber arazisini, hurmalıklarıyla, tarlalarıyla mahsulün yarısı mukabilinde eski ahalisine (yahudilere müzâraa usulüyle) verdi." [1056]

771. 6758. 2469 –حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ مُسْلِمٍ ا'عْوَرِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا افْتَتَحَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ أَعْطَاهَا عَلى النِّصْفِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مسلم بن كيسان ضعفه أحمد و ابْنِ معين وغيرهما .

771. (2469) (6758)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hayber'i fethedince orayı yarıya ortağa verdi."NOT: Bu bahis daha önce yeterince açıklanmıştır, tekrar etmeyeceğiz.[1057]

*** MÜSLAMANLAR ÜÇ ŞEYDE ORTAK**

772. 6759. 2472 –حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ.ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ خِرَاشِ بْنِ حَوْشَبٍ الشَّيْبَانِيُّ عَنِ الْعَوَّامِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَ َثٍ: فِي الْمَاءِ وَالْكَ'' وَالنَّارِ. وَثَمَنُهُ حَرَامٌ.قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: يَعْنِي الْمَاءَ الْجَارِيَ.فِي الزوائد: عَبْدُ اللهِ بن خراش. قد ضعفه أَبُو زرعة والبخاريّ وغيرهما. و قَالَ و محمد بن عمار الموصلي: كذاب .

772. (2472) (6759)- Hz. İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Suda, otta, ateşte. Bunlardan alınacak bedel de haramdır."Ebu Saîd dedi ki: "(Sudan maksad) akarsudur."[1058]

773. 6760. 2473 –حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ يَزِيدَ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ ا'عْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثَ َثٌ َ يُمْنَعْنَ: الْمَاءُ وَالْكَ' وَالنَّارُ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. و رِجَالُهُ موثقون. 'ن مُحَمَّد بن عَبْدُ الله بن يزيد أبا يَحْيَى المكي، وثقه النسائي و ابْنِ أَبِي حاتم وغيرهما. وباقي رِجَال ا''سناد عَلَى شرط الشيخين .

773. (2473) (6760)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Üç şey vardır ki (istenince) vermemezlik edilmez: Su, ot ve ateş."[1059]

774. 6761. 2474– حَدَّثَنَا عَمَّارُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ غُرَابٍ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَلِيِّ بْنُ زَيْدِ بْنِ جَدْعَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ لله! مَا الشَّيْءُ الَّذِيَ يَحِلُّ مَنْعُهُ؟ قَالَ: الْمَاءُ والْمِلْحُ وَالنَّارُ قَالَتْ: يَا رَسُولَ الله! هذَا الْمَاءُ قَدْ عَرَفْنَاهُ. فَمَا بَالُ الْمِلْحِ وَالنَّارِ؟ قَالَ يَا حُمَيْرَاءُ! مَنْ أَعْطَى نَاراً، فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَا أَنْضَجَتْ تِلْكَ النَّارُ. وَمَنْ أَعْطَي مِلْحاً فَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَا طَيَّبَ ذلِكَ الْمِلْحُ. وَمَنْ سَقَى مُسْلِماً شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ، حَيْثُ يُوجَدُ الْمَاءُ فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً. وَمَنْ سَقىَ مُسْلِماً شَرْبَةً مِنْ مَاءٍ حَيْثُ يُوجَدُ الْمَاءُ فَكَأَنَّمَا أَحْيَاهَا.فِي الزوائد: هَذَا إسناد ضعيف، لضعف عليّ بن زيد بن جدعان .

774. (2474) (6761)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü!" dedim, verilmemesi caiz olmayan şey nedir?"
"Su, tuz ve ateş!" buyurdular. Ben tekrar: "Ey Allah'ın Resûlü dedim. Evet suyu anladık öyledir, ama tuz ve ateş niye öyledir?" dedim. Şu cevabı verdi:
"Ey Humeyrâ! Kim (isteyene) ateş verirse, bu ateşin pişirdiği her şeyi tasadduk etmiş gibi sevap kazanır! Kim de tuz verirse, o da bu tuzun tatlandırdığı her şeyi tasadduk etmiş gibi olur. Kim su bulunan yerde bir Müslümana bir içimlik su içirirse sanki bir köle azad etmiş gibi olur, suyun bulunmadığı yerde içirirse, onu ihya etmiş gibi olur."[1060]

* OTA MANİ OLMAK İÇİN SUYA MANİ OLUNMAZ

775. 6762. 2479– حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ. عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ حَارِثَةَ عَنْ عَمْرَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُمْنَعُ فَضْلُ الْمَاءِ، وَلَا يُمْنَعُ نَقْعُ الْبِئْرِ.فِي الزوائد: فِي إسناده حارثة بن أَبِي الرَّجُلُ، ضعفه أحمد وغيره. ورواه ابْنِ حبان فِي صحيحه بسند فِيهِ ابْنِ إسحاق وهو مدلس .

775. (2479) (6762)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Suyun fazlası esirgenmez. Kuyunun (ihtiyaçtan) artan kısmı da esirgenmez."[1061]

* AKAR SUYUN KULLANIMINDA SIRA

776. 6763. 2481– حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورِ بْنِ ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ عَمِّهِ ثَعْلَبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ؛ قَالَ: قَضىَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَيْلِ مَهْزُورٍ، الْأَعْلىَ فَوْقَ الْأَسْفَلِ، يَسْقِي الْأَعْلىَ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمّ يُرْسِلُ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلُ مِنْهُ.فِي الزوائد: انفرد ابْنِ ماجة بِهَذَا الحديث عن ثعلبة. وليس له شئ فِي بقية الستة. وفِي سنده زكريا بن منظور المدنيّ القاضي، ضعفه أحمد و ابن معين وغيرهما .

776. (2481) (6763)- Sâlebe İbnu Ebî Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Mehzur (isimli derenin) suyu (ile arazilerin sulanması sırası) hususunda şu hükmü verdi:
"(Arazisi) yukarıda olan kimse (arazisi) aşağıda olan kimsenin üstündedir (yani önce o sular). Yukarıdaki kimse (arazisini), su, ayak topuklarına varıncaya kadar sular, sonra suyu kendisinden aşağıda olana salıverir."[1062]

777. 6764. 2483– حَدَّثَنَا أَبُو الْمُغَلِّسِ. ثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا مُوسىَ بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ إِسْحَاقَ ابْنِ يَحْيَى بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضىَ، فِي شُرْبِ النَّخْلِ مِنَ السَّيْلِ أَنَّ الْأَعْلَى فَالْأَعْلَي يَشْرَبُ قَبْلَ الْأَسْفَلِ، وَيُتْرَكُ الْمَاءُ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، ثُمَّ يُرْسَلُ الْمَاءُ إِلَى الْأَسْفَلِ الَّذِي يَلِيهِ، وَكَذَلِكَ حَتَّى تَنْقَضِيَ الْحَوَائِطُ أَوْ يَفْنَى الْمَاءُ.فِي الزوائد: فِي إسناده إسحاق بن يَحْيَى قَالَ ابْنِ عديّ: يروى عن عبادة ولم يدركه. و كَذَا قال غيره .

777. (2483) (6764)- Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hurmalıkların akar su ile sulanmaları hususunda şöyle hükmetti: "Suyun başından itibaren önce üsttekiler aşağıdakilerden önce sular. Su ökçeye (çıkacak kadar akmaya) bırakılır. Sonra su bitişikteki aşağıya bırakılır. Bahçeler bitinceye veya su tükeninceye kadar böyle yapılır."[1063]

AÇIKLAMA:

Bu bahsi daha önce geçti. [1064]

*** SUYUN TAKSİMİ**

778. 6765. 2484– حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. أَنْبَأَنَا أَبُو الْجَعْدِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللهِ. عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ الْمُزَنِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُبْدَأُ بِالْخَيْلِ يَوْمَ وِرْدِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عمرو بن عوف، ضعيف. وفيه حفيده كثير بن عَبْدُ اللهِ قَالَ الشافعي: ركن من أركَانَ الكذب. و قَالَ أَبُو دَاوُد: كَذَاب. و قَالَ ابن حبان: روى عن أبيه عن جده نسخة موضوعة يحل ذكرها فِي الكتب. و الرواية عنه إ عَلَى جهة التعجب .

778. (2484) (6765)- Kesir İbnu Abdillah İbni Avf el-Müzeni'nin dedesi (Amr İbnu Avf) radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sulama gününde önce atlardan başlanmalıdır."[1065]

*** KUYUNUN HARÎMİ**

779- 6766- 2486- حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ سُكَيْنٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْمُثَنَّى. ح وَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّبَّاحِ؛ ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ قَاَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ الْمَكِّيُّ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ حَفَرَ بِئْراً فَلَهُ أَرْبَعُونَ ذِرَاعاً عَطَناً لِمَا شِيَتِهِ.فِي الزوائد: مدار الحديث فِي ا"سنادين عَلَى إِسْمَاعِيلَ بن مسلم المكي تركه يَحْيَى القطان و ابْنِ مهدي وغيرهما .

779. (2486) (6766)- Abdullah İbnu Muğaffel radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim (sahipsiz bir arazide) bir kuyu kazarsa, kendi hayvanlarına yatak olmak üzere kırk zirâlık mesafe onun olur."[1066]

AÇIKLAMA:

İhtiyaç sebebiyle sahipsiz arazide kuyu kazan kimsenin onu rahat tasarruf edebilmesi için muayyen belli bir sahaya hak sahibi olması gerekir. Sadedinde olduğumuz hadis, bunu kırk zirâ olarak belirler. Bu saha içinde başkası onun izni olmadan tasarrufta bulunamaz. Mesela gelip yeni bir kuyu açamaz, bahçe yapamaz. Kuyuyu kendi arazisi içinde açmışsa böyle bir yatak sahası mevzubahis olamaz, zaten kendisinindir. Kırk zirâlık saha her cihettendir. Ebu Hanîfe'nin fetvası da buna uygundur. Ebu Yusuf ve Muhammed, kuyu suyu deve gücüyle çekilirse bunun harîmi altmış zirâdır. Şâfi'î mezhebine göre, kuyunun sahipsiz arazideki harîmi, kuyudan su çeken kimsenin duracağı yer, suyun döküleceği yer, biriktirileceği havuz, sulamaya gelecek hayvan sürülerinin su civarında bekletileceği yerler gibi, kuyudan istifade edebilmek için ihtiyaç duyulacak yerlerin tamamıdır. Ancak ihtiyaç duyulan bu yerler başkasının mülkü ise harîm olamaz.[1067]

*** AĞACIN HARÎMİ**

780- 6767- 2488- حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ، أَبُو الْمُغَلِّسِ. ثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ. أَخْبَرَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَى بْنِ الْوَلِيدِ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي النَّخْلَةِ وَالنَّخْلَتَيْنِ وَالثَّلاَثَةِ للرَّجُلِ فِي النَّخْلِ. فَيَخْتَلِفُونَ فِي حُقُوقِ ذَلِكَ. فَقَضَىَ أَنَّ لِكُلِ نَخْلَةٍ مِنْ أُولَئِكَ مِنْ ا'سْفَلِ مَبْلَغُ جَرِيدِهَا حَرِيمٌ لَهَا.فِي الزوائد: إسناده منقطع. ضعيف، 'ن إسحاق بن يَحْيَى يروى عن عبادة، ولم يدركه .

780. (2488) (6767)- Ubade İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir hurma bahçesinde, bir adama ait bir, iki, üç hurma ağacı hususunda hüküm verdi. Bahçe sahibi ile bu birkaç ağacın sahipleri, bahçedeki hakları hususunda ihtilaf etmişlerdi. Aleyhissalâtu vesselâm, bu münferid ağaçlardan her biri için, dipten itibaren dalının uzandığı yere kadar ağacın harîmi sayılacağına hükmetti."[1068]

781- 6768- 2489- حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَبُو الصُّغْدِيِّ. ثَنَا مَنْصُورُ أَيُّ مُقَيْرٍ ثَنَا ثَابِتُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَبْدِيُّ عَنْ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حَرِيمُ النَّخْلَةِ مَدُّ جَرِيدِهَا.فِي الزوائد: إسناده ضعيف .

781. (2489) (6768)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hurma ağacının harîmi onun dallarının uzunluğu kadardır."[1069]

*** AKARINI SATAN, PARASINI MİSLİNE YATIRSIN**

782- 6769- 2490- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ حُرَيْثٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ سَّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ بَاعَ دَاراً أَوْ عَقَاراً فَلَمْ يَجْعَلْ ثَمَنَهُ فِي مِثْلِهِ كَانَ قَمِناً أَنْ َ يُبَارَكَ فِيهِ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ. حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ حَرَيْثٍ عَنْ أَخِيهِ سَعِيدِ بْنِ حُرَيْثٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.فِي الزوائد: ليس لسعيد بن حديث فِي الكتب الخمسة فئ، و للمصنف سوى هَذَا الحديث .

782. (2490) (6769)- Sa'îd İbnu Hureys radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim bir ev veya akâr satıp elde ettiği parayı aynı cins (bir mülk)e yatırmazsa, bu kimse, aldığı bedelin hakkında mübarek kılınmamasına müstehak olur."[1070]

783- 6770- 2491- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ وَعَمْرُو بْنُ رَافِعٍ قَاَ: ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا أَبُو مَالِكٍ النَّخَعِيُّ عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ حُذَيْفَةَ عَنْ أَبِيهِ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ سَّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ بَاعَ دَاراً وَلَمْ يَجْعَلْ ثَمَنَهَا فِي مِثْلِهَا، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده يوسف بن ميمون. ضعفه أحمد وغيره .

783. (2491) (6770)- Huzeyfe İbnu'l-Yemân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim bir ev satar da aldığı parayı emsaline yatırmazsa, o para, kendisine mübarek kılınmaz."[1071]

AÇIKLAMA:

Dinimiz gayr-ı menkul emvali satıp menkul emvalde harcamayı teşvik etmemiştir. Gayr-i menkul satıldığı taktirde yine gayr-ı menkule yatırılmalıdır. Bu mallar daha emniyetli, daha garantilidir. Zira çalınmaz, gasbedilmez, israfla istihlak edilip tez elden tüketilmez.[1072]

ŞUF'A BÖLÜMÜ

*** ARAZİYİ SATIŞTA KOMŞUYA HABER VER**

784- 6771- 2493- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ وَالْعَ◌َءُ بْنُ سَالِمٍ، قَاَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. أَنْبَأَنَا شَرِيكٌ عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ ابْنِ عِكْرِمَةَ عَنْ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَأَرَاضَ بَيعَهَا، فَلْيَعْرِضْهَا عَلى جَارِهِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

784. (2493) (6771)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir kimsenin arazisi olur da satmak isterse, önce komşusuna arz etsin."[1073]

*** HUDUD BELİRİRSE ŞUF'A YOK**

785- 6772- 2497- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عُمَرَ قَاَ: ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. ثَنَا مَالِكُ ابْنُ أَنَسٍ عَنِ الزَّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ سَّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضى بِالشُّفْعَةِ فِيمَا لَمْ يُقْسَمْ. فَإِذَا وَقَعَتِ الْحُدُودُ فَ◌ َ شُفْعَةَ.حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ الطِّهْرَانِيُّ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ مَالِكٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ وَأَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ. قَالَ أَبُو عَاصِمٍ: سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيِّبِ مُرْسَلٌ. وَ أَبُو سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مُتَّصِلٌ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح عَلَى شرط البخاري: والحديث قد جَاءَ من حديث جَابِرٍ فِي البخاري وغيره .

785. (2497) (6772)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm taksim edilemeyen malda şüf'a hakkı tanıdı. Eğer (taşınamaz mal taksim edilip) hududlar belli olursa artık şufa hakkı yoktur."[1074]

*** ŞUF'A TALEBİ**

786- 6773- 2500- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْبَيْلَمَانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ سَّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الشُّفْعَةُ كَحَلِّ الْعِقَالِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ البيلماني، قَالَ فِيهِ ابْنِ عدي: كل ما يرويه البيلمانيّ فالبء فِيهِ منه. و إِذَا روى عن مُحَمَّد بن الحارث فهما ضعيفان. وَقَالَ: حدث عن أبيه نسخة كلها موضوعة. يجوز احتجاج به و أذكره إ عَلَى وجه التعجب .

786. (2500) (6773)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şüf'a (hakkı) devenin bağlı bulunduğu ipi çözmek gibidir (ipi çözülen deve kaçırıldığı gibi, kullanılmayan şut"a hakkı da kaçırılır)."[1075]

787- 6774- 2501- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْبَيْلَمَانِي عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: شُفْعَةَ لِشَرِيكٍ عَلَى شَرِيكٍ إِذَا سَبَقَهُ بِالشِّرَاءِ. وَ لِصَغِيرٍ، وَ لِغَائِبٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده البيلماني وقد تقدم الكم فِيهِ فِي ا‘‘سناد قبله .

787. (2501) (6774)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir ortak diğer bir ortaktan önce (üçüncü bir ortağın hissesini şuf'a yoluyla) satın aldığı zaman, diğer ortağın, hisseyi satın alan ortağa karşı şuf'a hakkı yoktur. Buluğ çağına varmamış ortak ve gâib (yani hazır bulunmayan) ortak için de şüf'a hakkı yoktur."[1076]

AÇIKLAMA:

Şufa hakkı ortaklık ve komşuluktan doğan bir haktır. Satılacak bir malı, aynı fiyata komşu veya ortağın alma hakkı vardır, işte bu hakka şufa hakkı denir. Son hadiste ifade edilen "çocuk ve gaib için şufa hakkının olmadığı" meselesini mutlak almamak gerekir. Sahih hadislere dayanan fukahâ bazı kayıtlarla hem çocuk ve hem de gâib için şufa hakkı olduğunu belirtmişlerdir.
Bu mevzu daha önce geçtiği için açıklama kaydetmiyoruz.[1077]

LUKATA (BULUNTULAR) BÖLÜMÜ

*** YİTİK, BULANA HELAL DEĞİL**

788- 6775- 2502- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ الْحَسَنِ عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الشِّخِّيرِ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ضَالَّةُ الْمُسْلِمِ حَرَقُ النَّارِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح وَرِجَالُهُ ثقات.

788. (2502) (6775)- Abdullah İbnu's-Sıhhîr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslümanın yitirdiği (her şey) ateş alevidir."[1078]

NOT: Bu bahsin açıklaması geçti. [1079]

KÖLE AZADI BÖLÜMÜ

*** MÜDEBBER**

789- 6776- 2514- حَدَّثَنَا عُثْمَانَ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ ظِبْيَانَ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْمُدَبَّرُ مِنَ الثُّلُثِ.قَالَ ابْنُ مَاجَةَ: سَمِعْتُ عُثْمَانَ يَعْنِي ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ، يَقُولُ: هَذَا خَطَأٌ. يَعْنِي حَدِيثَ »الْمُدَبَّرُ مِنَ الثُّلُثِ«.قَالَ أَبُو عَبْدِ اللهِ: لَيْسَ لَهُ أَصْلٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَلَى بن ظبيان ضعفه ابْنِ معين و أَبُو هاشم وغير واحد. وكذبه ابْنِ معين أيضا. و قَالَ المزّيّ: رواه الشافعي عن عليّ بن ظبيان موقوفا. قَالَ: قَالَ علي بن ظبيان: كنت أحدّث به مرفوعًا، فقال أصحابنا ليس بمرفوع بل موقوف عَلَى ابْنِ عمر فوقفته.قال الشافعي: الحفاظ الذين حدثوه يوقفونه عَلَى اِبْنِ عمر .

789. (2514) (6776)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müdebber (efendisi ölünce azad edilecek olan) köle, sülüs (yani sahibinin terekesinin üçte birin)den olmak üzere muteber) dir."[1080]

AÇIKLAMA:

Efendinin "Ben ölünce hürsün" diye azad olmasını ölüm şartına bağladığı köleye müdebber denir. Bunun hukuki durumu diğerinden ayrıdır, artık satılamaz. Bu hadise göre, adamın geri kalan terekesinin üçte biri bu kölenin değerine denkse köle hür olur, değilse hür olamaz. Karşılamadığı taktirde geri kalan kısmı köle tazmin ederek hürriyetine kavuşur. Mâlik, Şafi'î ve cumhûrun hükmü böyledir.[1081]

*** ÜMMÜ VELED**

790- 6777- 2515- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ و مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا شَرِيكٌ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَبْدِاللهِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّمَا رَجُلٍ وَلَدَتْ أَمَتُهُ مِنْهُ، فَهِي مُعْتَقَةٌ عَنْ دُبُرٍ مِنْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده الحسين بن عبد الله بن عبيد الله بن عَبَّاسٍ، تركه ابْنِ المدينيّ وغيره. وضعفه أَبُو حاتم وغيره. وقال البخاري: إنه كَانَ يتهم بالزندقة .

790. (2515) (6777)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kimin cariyesi, kendisinden bir çocuk doğurmuşsa, o cariye (ümmü veled olur ve) kendisinin vefatından sonra hür olur."[1082]

791- 6778- 2516- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ يَعْنِي النَّهْشَلِيَّ عَنِ الْحُسَيْنِ ابْنِ عَبْدُ اللهِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: ذُكِرَتْ أُمُّ إِبْرَاهِيمَ عِنْهَ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَعْتَقَهَا وَلَدُهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده الحسين بن عَبْدُ الله وقد تقدم فِيهِ الكم آنفا .

791. (2516) (6778)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında (oğlu) İbrahim'in annesi zikredilmişti. Aleyhissalâtu vesselâm: "Onu, oğlu İbrahim azad etti!" buyurdular."[1083]

792- 6779- 2517- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَاَ: ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ. أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدُ الله يَقُولُ: كُنَّا نَبِيعُ سَرَارِيَنَا وَأُمَّهَاتِ أَوْدِنَا وَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِينَاحِيٌّ. َ نَرَى بِذَلِكَ بَأساً.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُه ثقات .

792. (2517) (6779)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm aramızda hayatta iken, cariyelerimizi ve çocuklarımızın annesi olan cariyelerimizi satardık, bunda bir beis görmezdik."[1084]

AÇIKLAMA:

Ümmü'l-veledin satılamaması esastır. Bu hususta icma vardır. Alimler, aksi rivayette bulunan sahabilerin bilahare görüşlerinden rücu ederek icmaya katıldıklarını belirtir. [1085]

*** MÜKÂTEBE**

793- 6780- 2519- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّمَا عَبْدٍ كُوتِبَ عَلى مِائَةِ أُوقِيَّةٍ، فأَدَّاهَا إَّ عَشْرَ أُوقِيَّاتٍ فَهُوَ رَقِيقٌ.فِي الزوائد: فِيهِ حجاج بن أرطاة وهو مدلس .

793. (2519) (6780)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kendisiyle yüzyirmi okiyye üzerinden mükâtebe yapılan bir köle, bütün borcunu ödese de on okiyyelik (az bir şey dahi kalsa) o yine köledir."[1086]

794- 6781- 2520- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ نَبْهَانَ مَوْلى أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّهَا أَخْبَرَتْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: إِذَا كَانَ ''حْدَاكُنَّ مُكَاتَبٌ، وَ كَانَ عِنْدَهُ مَا يُؤَدِّي فَلْتَحْتَجِبْ مِنْهُ.قَالَ السندي: ذكر البيهقيّ عن الشافعي ما يدل عَلَى أن الحديث يخلو من ضعف، 'ن راويه نبهان .

794. (2520) (6781)- Ümmü Seleme Radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Siz kadınlardan birinin mukâtebe yaptığı bir köleniz varsa, köleniz ödeyeceği meblağa sahip olduğu andan itibaren onun yanında örtünmeniz (kaç-göç etmeniz) gerekir."[1087]

*** MAHREMİ KÖLE OLAMAZ**

795- 6782- 2525- حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ وَعُبَيْدُ اللهِ بْنُ الْجَهْمِ ا'نْمَاطِيُّ قَاَ: ثَنَا ضَمْرَةُ ابْنِ رَبِيعَةَ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ فَهُوَ حُرٌّ.فِي الزوائد: فِي إسناده من تُكلم فِيهِ .

795. (2525) (6782)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim mahremi olan bir yakınına malik (olma durumunu kazanır) ise o mahremi hürdür."[1088]

*** MALI OLAN KÖLE AZAD EDİLMİŞSE**

796- 6783- 2530- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْجَرْمِيُّ. ثَنَا الْمُطَّلِبُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ جَدِّهِ عُمَيْرٍ وَهُوَ مَوْلَىَ ابْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ عَبْدَ اللهِ قَالَ لَهُ: يَا عُمَيْرُ! إِنِّى أَعْتَقْتُكَ عِتْقاً هَنِيئاً. إِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَيُّمَا رَجُلٍ أَعْتَقَ غُ◌ماً، وَلَمْ يُسَمِّ مَالَهُ فَالْمَالُ لَهُ. فَإخْبِرْنِي مَا مَالُكَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا الْمُطَّلِبُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ؛ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ لِجَدِّي. فَذَكَرَ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده إسحاق بن إِبْرَاهِيمَ المسعودي قَالَ فِيهِ البخاري: يتابع فِي رفع حديثه. و قَالَ ابْنِ عديّ: ليس له إ حديثا. و قَالَ مسلمة: ثقة. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وشيخه عمير، ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. والمطلب بن زياد وثقه أحمد و ابْنِ معين والعجلي وغيرهم. وباقيهم ثقات .

796. (2530) (6783)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh'ın azadlısı Umeyr'ın anlattığına göre: "Abdullah kendisine: "Ey Umeyr! Seni ben, kolay bir azadlama ile azadladım. Zira Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Kim bir köleyi azad eder ve (kölenin elindeki) malını zikretmezse mal kölenin olur!" dediğini işittim. Sen bana elindeki maldan haber ver (ne kadardır)?"[1089]

AÇIKLAMA:

Bu ve benzeri bazı hadislere dayanan bir kısım âlimler, kölenin mülk edinebileceğini söylemişlerdir. Ancak aslolan aksidir.[1090]

*** VELED-İ ZİNANIN AZADLISI**

797- 6784- 2531- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ. ثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ زَيْدٍ ابْنِ جُبَيْرٍ عَنْ أَبِي يَزِيدَ الضِّنِّيِّ عَنْ مَيْمُونَةَ بِنْتِ سَعْدٍ مَوْ◌َةِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ وَلَدِ الزِّنَا. فَقَالَ: نَعْ◌َنِ أُجَاهِدُ فِيهِمَا، خَيْرٌ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ وَلَدَ الزِّنَا.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو يزيد الضنيّ، قَالَ ابْنِ عبد الغني: منكر الحديث. و قَالَ البخاري: مجهول. وكذا قَالَ الذهبي. و قَالَ الدارقطني: ليس بمعروف .

797. (2531) (6784)- Resûlullah'ın azadlılarından Meymune bintu Sa'd anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a veled-i zinadan sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Savaşırken giydiğim bir çift ayakkabı veled-i zinayı azad etmemden daha hayırlıdır."[1091]

AÇIKLAMA:

Bazı alimler hadisi, veled-i zinanın kötü hal sahibi olması sebebiyle onu azad etmek suretiyle yapılacak iyiliğin sevabının pek az olacağı şeklinde anlamıştır. Hattabî gibi bazı alimler bu hükmün "muayyen bir veled-i zina hakkında varid olduğunu" söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar "Zinadan zinaya yapan anne-babanın mesul olduğuna, çocuğun onların fiillerinden masum bulunduğuna" dair rivayetleri göz önüne almış olmalıdır. [1092]

HUDUD (AĞIR CEZALAR) BÖLÜMÜ

*** HADDLERİN TATBİKİ**

798- 6785- 2537- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ عَنْ أَبِي شَجَرَةَ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِقَامَةُ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ خَيْرٌ مِنْ مَطَرِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، فِي بَ◌دِ اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ. فِي الزوائد: فِي إسناده سَعِيدِ بن سنان ضعفه ابْنِ معين وغيره. و قَالَ الدارقطني: يضع الحديث .

798. (2537 (6785)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah'ın had cezalarından birinin yerine getirilmesi Allah'ın beldelerinde kırk gece yağan yağmurdan daha hayırlıdır."[1093]

799- 6786- 2539- حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا الْحَكَمُ بْنُ أَبَانَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ جَحَدَ آيَةً مِنَ الْقُرآنِ فَقَدْ حَلَّ ضَرْبُ عُنُقِهِ. وَمَنْ قَالَ: َ إِلهَ إَّ اللهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فَ◌َ سَبِيلَ ‘حَدٍ عَلَيْهِ إَّ أَنْ يُصِيبَ حَدّاً فَيُقَامَ عَلَيْهِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف، فِيهِ حفص بن عمر العربيّ القرح ضعفه ابْنِ معين و أَبُو حاتم والنسائي و ابْنِ عديّ والدارقطني. ووثقه ابْنِ أَبِي حاتم .

799. (2539) (6786)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kur'an'dan tek bir ayeti inkâr edenin boynunu vurmak helal olur. Kim lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh ve enne Muhammeden abduhu ve Resûluhu (Allah birdir, ortağı yoktur, Muhammed onun kulu ve elçisidir)" derse hiç kimsenin ona dokunma yetkisi yoktur. Ancak, bir hadd suçu işlerse, ona cezası verilir." [1094]

800- 6787- 2540- حَدَّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَالِمٍ الْمَفْلُوجُ. ثَنَا عُبَيْدَةُ بْنُ ا'سْوَدِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ أَبِي صَادِقٍ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ نَاجِدٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقِيمُوا حُدُودَ الله فِي الْقَرِيبِ وَالْبَعِيدِ. وَ َ تَأْخُذْكُمْ فِي اللهِ لَوْمَةُ َئِمٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح عَلَى شرط ابن حبان فقد ذكر جمع رواته، فِي ثقاته .

800. (2540) (6787)- Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Siz Allah'ın had cezalarını (akrabalık ve diğer hususlarda size) yakın olan hakkında da uzak olan hakkında da tatbik edin. Allah'ın hükmünü uygulamaktan sizi hiçbir ayıplayıcının ayıplaması alıkoymasın."[1095]

AÇIKLAMA:

Hadd cezalan bizzat nasslarla tesbit edilen cezalardır. Bunların tatbiki hem adaleti sağlar, hem de içtimaî hayatı nizam içinde tutar. Ayet-i kerimede "kısasta sizin için hayat var" buyrulmuştur. İslâm'a göre içtimaî hayatın baş dinamiği adalettir. Bu sebeple onun gerçekleşmesinin ifadesi olan haddin uygulanmasının, Resûlullah, kırk gece aralıksız yağan hareketli yağmurdan daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir. Hududun uygulanması hususunda akraba-yabancı, zengin-fakir, avam-havas, müslim-gayr-i müslim ayırımı yapılmamalıdır. Kınayanların kınamasına aldırış edilmemelidir. Resûlullah bu son ifadesiyle, İslâmî hududun tatbikatını medeniliğe aykırı bulacak nesillerin geleceğini haber vermiş olmaktadır.[1096]

*** ŞÜPHE VARSA HAD UYGULANMAZ**

801- 6788- 2545- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْجَرَّاحِ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْفَضْلِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ادْفَعُوا الْحُدُودَ مَا وَجَدْتُمْ لَهُ مَدْفَعاً.فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ عن الفضل المخزومي ضعفه أحمد و ابْنِ معين والبخاري وغيرهم .

801. (2545)(6788)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hadd cezasını defedebildiğiniz müddetçe defedin (suçun sübutunu zedeleyen delilleri esas alarak uygulamaktan kaçının)."[1097]

802- 6789- 2546- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْجُمَحِيُّ. ثَنَا الْحَكَمُ ابْنُ أَبَانَ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ سَتَرَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ سَتَرَ اللهُ عَوْرَتَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَمَنْ كَشَفَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ كَشَفَ اللهُ عَوْرَتَهُ حَتَّى يَفْضَحَهُ بِهَا فِي بَيْتِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن صفوان الجمحي، قَالَ فِيهِ أَبُو حالم: منكر الحديث،ضعيف الحديث. و قَالَ الدارقطي: ليس بقوي. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رجال ا'سناد ثقات .

802. (2546) (6789)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim müslüman kardeşinin ayıbını örterse, Kıyamet günü Allah da onun ayıbını örter. Kim de müslüman kardeşinin ayıbını açarsa Allah da onun ayıbını açıp evinin içinde bile rezil eder."[1098]

AÇIKLAMA:

Alimler, örtülmesi, teşhir edilmemesi gereken ayıplan bir daha dönüp yapılmayacak şahsi kusurlar olarak yorumlamışlardır. Değilse herkesi ilgilendiren kötülükleri, cürümleri işleyen kimselere müdahale etmek, vazgeçmediği taktirde ilgililere şikayet etmek yasaklanmış olan gıybet değildir, bilakis herkese terettüp eden emr-i bil-ma'ruf ve nehy-i anil-münker vazifesidir. Şu halde ayıbın örtülmesine müteallik hadisler kötülüklerle mücadeleye engel yapılmamalıdır.[1099][1100]

*** HADD CEZASINDA ŞEFAAT OLMAZ**

803- 6790- 2548- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ طَلْحَةَ بْنِ رُكَانَةَ عَنْ أُمِّهِ عَائِشَةَ بِنْتِ مَسعُودِ بْنِ ا'سْوَدِ عَنْ أَبِيهَا؛ قَالَ: لَمَّا سَرَقَتِ الْمَرْأَةُ تِلْكَ الْقَطِيفَةَ مِنْ بَيْتِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَعْظَمْنَا ذلِكَ. وَكَانَتِ امْرَأَةً مِنْ قُرَيْشٍ. فَجِئْنَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نُكَلِّمُهُ. وَقُلْنَا: نَحْنُ نَفْدِيهَا بِأَرْبَعِينَ أُوقِيَّةً. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُطَهَّرَ خَيْرٌ لَهَا فَلَمَّا سَمِعْنَا لِينَ قَوْلِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَتَيْنَا أُسَامَةَ فَقُلْنَا: كَلِّمْ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَلَمَّا رَأى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ قَامَ خَطِيباً فَقَالَ: مَا إِكْثَارُكُمْ عَلَيَّ فِي حَدٍّ مِنْ

حُدُودِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَقَعَ عَلى أَمَةٍ مِنْ إِمَاءِ اللهِ؟ وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لَوْ كَانَتْ فَاطِمَةُ ابْنَةُ رَسُولَ للهِ نَزَلَتْ بِالَّذِي نَزَلَتْ بِهِ، لَقَطَعَ مُحَمَّدٌ يَدَهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن إسحاق وهو مدلس .

803. (2548) (6790)- Mes'ud İbnu'l-Esved radıyallahu anh anlatıyor: "(Fatıma isimli) kadın, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın evinden kadifeyi çalınca biz bunu büyük bir hadise olarak değerlendirdik. Kadın Kureyş'ten (tanınmış) birisiydi. Lehinde konuşmak üzere Resûlullah'a geldik: "Biz onun cezasına mukabil kırk okiyyelik fidye verelim" dedik. Aleyhissalâtu vesselâm: "Cezasını çekerek temizlenmesi onun için daha hayırlıdır" buyurdular. Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sözündeki yumuşaklığı görünce, Üsâme'ye geldik ve: "Git, kadın lehine Resûlullah'a konuş (da eli kesilmesin)" dedik. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu hali görünce (sertleşti ve) hutbe irad etmek üzere ayağa kalktı, şöyle söyledi: "Aziz ve celil olan Allah'ın cariyelerinden bir cariyeye terettüp eden Allah'ın haddlerinden birini (tatbik etmemem için) üzerimde niye bu kadar ısrar ediyorsunuz? Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun! Eğer o kadının tenezzül ettiği şeye (hırsızlığa) Muhammed'in kızı Fâtıma tenezzül etseydi Muhammed (hiç çekinmeden) onun elini mutlaka keserdi."[1101]

AÇIKLAMA:

Bu hâdisenin açıklaması geçti. [1102]

*** KÖTÜLÜĞÜ ALENÎ YAPAN**

804- 6791- 2559- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ يَحْيَي بْنِ عُبَيْدٍ. ثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ عَنْ أَبِي ا'سْوَدِ عَنْ عُرْوَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ كُنْتُ رَاجِماً أَحَداً بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ لَرَجَمْتُ فُ۫نَةَ. فَقَدْ ظَهَرَ مِنْهَا الرِّيبَةُ فِي مَنْطِقِهَا وَهَيْئَتِهَا وَمَنْ يَدْخُلُ عَلَيْهَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورجاله ثقات .

804. (2559) (6791)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Zina suçu sebebiyle) herhangi birini şahitsiz olarak recmetseydim, falan kadını recmederdim. Çünkü onun konuşmasından, vaziyetinden ve yanına girip çıkanlardan dolayı ciddi bir şüphe hasıl olmuştur." [1103]

*** CARİYEYE HADD TATBİKİ**

805- 6792- 2566- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ؛ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنُ مُسْلِمٍ حَدَّثَهُ أَنَّ عُرْوَةَ حَدَّثَهُ أَنَّ عَمْرَةَ بِنْتُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ حَدَّثَتْهُ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهَا؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا زَنَتِ ا'مَةُ فَاجْلِدُوهَا. فَإِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا. فَإِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُهَا. فَإِنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا. ثُمَّ بِيعُوهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ.وَالضَّفِيرُ الْحَبْلُ.فِي الزوائد: فِي إسناده عمار بن أَبِي فروة، وهو ضعيف كما ذكره البخاري وغيره. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات .

805. (2566) (6792)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cariye zina ederse sopalayın, yine zina yaparsa yine sopalayın, yine zina yaparsa yine sopalayın, yine zina yaparsa yine sopalayın, sonra onu, (bu halini belirterek) bir örgü (ip) bedeliyle de olsa satın!"[1104]

*** YAŞLI VE HASTAYA HADD GEREKİR**

806- 6793- 2574- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ ا'شَجِّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ؛ قَالَ: كَانَ بَيْنَ أَبْيَاتِنَا رَجُلٌ مُخْدَجٌ ضَعِيفٌ فَلَمْ يُرَعْ إَ وَهُوَ عَلى أَمَةٍ مِنْ إِمَاءِ الدَّارِ يَخْبُثُ بِهَا. فَرَفَعَ شَأنَهُ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ إِلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: اجْلِدُوهُ ضَرْبَ مِائَةِ سَوْطٍ قَالُوا. يَا نَبِيَّ اللهِ! هُوَ أَضْعَفُ مِنْ ذَلِكَ. لَوْ ضَرَبْنَاهُ مِائَةَ سَوْطٍ مَاتَ. قَالَ فَخُذُوا لَهُ عِثْكاً فِيهِ مِائَةُ شِمْرَاخٍ، فَاضْرِبُوهُ ضَرْبَةً وَاحِدَةً.حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا الْمُحَارِبِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ . فِي الزوائد: مدار ا''سناد عَلَى مُحَمَّد بن إسحاق وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة .

806. (2574) (6793)- Said İbnu Sa'd İbnu Ubâde radıyallahu anhüma anlatıyor: "Evlerimiz arasında vücut yapısı noksan ve zayıf bir adam vardı. (Bir gün) mahallenin cariyelerinden biriyle kötü vaziyette aniden yakalandı. Bunun üzerine (babam) Sa'd İbnu Ubâde durumunu Aleyhissalâtu vesselâm'a duyurdu. "Yüz sopa vurun!" emrettiler. Halk: "Ey Allah'ın Resûlü! O buna zayıftır, buna dayanamaz, yüz sopa vurursak ölür!" dediler. Efendimiz: "Öyleyse, onun için yüz saçaklı bir hurma dalı alın ve ona o dal ile bir kere vurun!" buyurdular."[1105]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hadd cezasına dayanamayacak durumda olan hasta suçlu için takip edilecek usulü göstermektedir. İbnu'l-Hümâm, cezası recmedilmek olan yani bekar olmayan bir hasta zina edecek olsa, cezanın hemen uygulanacağını belirtir. "Çünkü der, zaten öldürülmesi gerekirdi." Bu sebeple hastalık hali cezanın uygulanmasına mani değil. Eğer hasta zani, bekarsa, iyileşinceye kadar hadd uygulanmaz. Çünkü onun cezası sopalanmaktır, öldürülmek değil. Hasta iken sopalanmak ölümüne sebebiyet verebilir: Eğer bu kimse iyileşmeyecek bir hastalığa tutulmuşsa veya bünyesi zayıfsa, hem Hanefiler, hem de Şâfiiler, sadedinde olduğumuz hadis mucibince, yüz dalcığı bulunan bir hurma dalı ile bir defa vurulacağına hükmeder. Her dalcık vücuduna değmelidir, bu vacibtir. Bu sebeple dal, hurma dalında olduğu gibi yaygın olmalıdır.[1106]

*** MALINI MÜDAFAA EDERKEN ÖLEN ŞEHİTTİR**

807- 6794- 2581- حَدَّثَنَا الْخَلِيلُ بْنُ عَمْرٍو. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ الْجَزَرِيُّ عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أُتِيَ عِنْدَ مَالِهِ، فَقُوتِلَ فَقَاتَلَ فَقُتِلَ، فَهُوَ شَهِيدٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن سنان التميمي، أَبُو فرة الرهاويّ ضعفه أحمد وغيره .

807. (2581) (6794)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kimin malının yanına (gasbetmek veya çalmak için) gidilir, bu maksatla mal sahibiyle mukatele edilir ve mal sahibi öldürülürse, o kimse şehit olur."[1107]

808- 6795- 2582- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ. ثَنَا عَبْدُ العَزِيزِ بْنُ الْمُطَّلِبِ عَنْ عَبْدِاللهِ ابْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَبْدِالرَّحْمَنِ ا؛عْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أُرِيدَ مَالُهُ ظُلْماً فَقُتِلَ، فَهُوَ شَهِيدٌ.فِي الزوائد: إسناده حسن لقصور درجته عن أخل الحفظ وا؛تقان .

808. (2582) (6795)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kimin malı zulüm yoluyla elinden alınmak istenir ve bu yolda öldürülürse, o kimse şehittir."[1108]

NOT: Malını müdafaa ederken öldürülme mevzuunda açıklama geçti. [1109]

*** HIRSIZA HADD**

809- 6796- 2586- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو هِشَامٍ الْمَخْزُومِيُّ. ثَنَا وُهَيْبٌ. ثَنَا أَبُو وَاقِدٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعِدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ فِي ثَمَنِ الْمِجَنّ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو واقد، وهو ضعيف. ضعف غير واحد وأصل حديث فِي صحيحين وغيرهما. من حديث عائشة وأبي هريرة وابن عمر رضى الله عنهم .

809. (2586) (6796)- Âmir İbnu Sa'dın babası (Sa'd İbnu Ebi Vakkas) radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:"(Üç dirhemlik) kalkan değerinde (bir malın çalınmasıyla) hırsızın eli kesilir."[1110]

*** KÖLE ÇALARSA**

810- 6797- 2590- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلّسِ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ تَمِيمٍ عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ عَبْداً مِنْ رَقِيقِ الْخُمُسِ سَرَقَ مِنَ الْخُمُسِ، فَرُفِعَ ذلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَلَمْ يَقْطَعْهُ وَقَالَ: مَالُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، سَرَقَ بَعْضُهُ بَعْضاً.فِي الزوائد: فِي إسناده جابرة وهو ضعيف .

810. (2590) (6797)- İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Humusa ait kölelerden biri humus malından çalmıştı. Bu hâdise Resûlullah'a haber verildi. Hırsızın elini kesmedi. "(Hepsi de) Allah Teâla hazretlerinin malıdır, bazısı bazısını çalmıştır" buyurdular." [1111]

*** YANKESİCİ**

811- 6798- 2592- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَاصِمِ بْنِ جَعْفَرٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا الْمُفَضَّلُ ابْنُ فَضَالَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عُوْفٍ، عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَيْسَ عَلَى الْمُخْتَلِسُ قَطْعٌ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ إسناد موثقون .

811. (2592) (6798)- Abdurrahman İbnu Avf anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Muhtelis (yankesici) kimseye el kesme cezası verilmez."[1112]

* MEYVE VE SEBZEDE EL KESİLMEZ

812- 5799- 2594- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سَعْدُ بْنُ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَخِيهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َقَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَ َ كَثَرٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن سَعِيدِ المقبريّ وهو ضعيف .

812. (2594) (6799)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ne meyve sebebiyle ne de keser (denen hurma göbeği) hırsızlığı sebebiyle el kesilmez."[1113]

AÇIKLAMA:

Alimler semer kelimesinin yaş meyve mânasına kullanılmasını göz önüne alarak yaş meyveyi çalana el kesme cezasının verilemeyeceğine hükmetmiştir. Ebu Hanife "ağacın üzerinde olsun, kesilip toplanmış olsun yaş meyve hırsızlığından kimsenin elinin kesilmeyeceğine" hükmetmiş, ayrıca etleri, sütleri ve meşrubatı da yaş meyveye kıyaslamıştır. Ama diğer alimler, bütün bu maddelerin muhafaza edilecekleri yerlere konduktan sonra çalınması halinde el kesileceğine hükmetmişlerdir.[1114]

* MESCİDDE HADD UYGULANMAZ

813- 6800- 2600- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ لَهِيعَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْ َنَ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَمْرَو بْنَ شُعَيْبٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ إقَامَةِ الْحَدِّ فِي الْمَسَاجِدِ.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ لهيعة، وهو ضعيف مدلس. و مُحَمَّد بن عجن مدلس أيضا .

813. (2600) (6800)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mescidlerde hadd uygulanmasını yasakladı."[1115]

* TA'ZİR

814- 6801- 2602- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ يَحْيَى ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تَعْزِرُوا فَوْقَ عَشَرَةِ أَسْوَاطٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عباد بن كثير الثقفيّ، قَالَ أحمد بن حنبل: روى أحاديث كَذب لم يسمعها. و قَالَ البخاري: تركوه. وكَذَا قَالَ غير واحد .

814. (2602) (6801)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "On kamçıdan fazla ta'zir cezası vermeyin."[1116]

AÇIKLAMA:

Ta'zîr cezası haddlerin dışındaki suçlara verilen cezadır. Pek çok çeşitleri vardır. Bunun miktarı, hangi suça hangisinin tatbik edileceği devlet reisine bırakılmıştır. Bu hususlarda geniş açıklamalar geçti.[1117]

* ERKEK KARISINI YABANCI İLE YAKALARSA

815- 6802- 2606- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ دَلْهَمٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ حُرَيْثٍ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْمُحَبِّقِ؛ قَالَ: قِيلَ ٔبِي ثَابِتٍ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ حِينَ نَزَلَتْ آيَةُ الْحُدُودِ وَ كَانَ رُجُ ً غَيُوراً: أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّكَ وَجَدْتَ مَعَ امْرَأَتِكَ رَجُ ً أَيَّ شَيْءٍ كُنْتَ تَصْنَعُ؟ قَالَ: كُنْتَ ضَارِبَهُمَا بِالسَّيْفِ. أَنْتَظِرُ حَتَّى أَجِئَ بِأَرْبَعَةٍ؟ إِلَى مَا ذَاكَ قَدْ قَضَى حَاجَتَهُ وَذَهَبَ. أَوْ أَقُولُ: رَأَيْتُ كَذَا وَكَذَا. فَتَضْرِبُونِي الْحَدَّ وَ َ تَقْبَلُوالِى شَهَادَةً أَبَداً. قَالَ فَذُكِرَ ذلِكَ لِلنَّبِيِّ فَقَالَ: كَفَىَ بِالسَّيْفِ شَاهِداً. ثُمَّ قَالَ َ. إِنِّى أَخَافُ أَنْ يَتَتَابَعَ فِي ذلِكَ
السَّكْرَانُ وَالْغَيْرَانُ.قَالَ أَبُو عَبْدُ الله يَعْنِي ابْنِ مَاجَةَ: سَمِعْتُ أَبَا زُرْعَةَ يَقُولُ: هذَا حَدِيثُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الطَّنَافِسِيِّ. وَفَاتَنِي مِنْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده قبيصة بن حريث بن قبيصة. قَالَ البخاري: فِي حديثه نظر. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال ا'' سناد موثقون .

815. (2606) (6802)- Seleme İbnu'l-Muhabbık radıyallahu anh anlatıyor: "Haddlerle ilgili âyet nazil olunca, kıskanç bir adam olan Ebu Sâbit, Sa'd İbnu Ubâde'ye: "Sen hanımınla bir adamı yakalasan ne yapacağını zannedersin?" denildi.

"Kılıncımı her ikisine de vurur (gebertirim)! Dört tane şahit getirmemi mi bekleyeceğim? O vakte kadar herif işini tamamlar ve gider bile veya "şöyle bir vak'â gördüm deyip de bana hadd vurmalarını ve ebediyen şahitlikten de düşmemi mi göze alacağım?" diye cevap verdi. Ravi der ki: "Onun bu sözleri Resûlullah'â haber verildi. Aleyhissalâtu vesselâm (önce): "Kılınç şahid olarak yeterlidir" dedi ise de, sonra: "Hayır! Sarhoşun ve kıskancın bu işte birbirini takip etmelerinden korkarım!" buyurdular."[1118]

AÇIKLAMA:

Hadis, karısını zina halinde yakalayan erkeğin ne yapacağı hususunu aydınlatmaktadır. "Her ikisini de öldürürüm" diyen Sad İbnu Ubâde'nin davranışını önce tasvip eden Resûlullah; bilahare bunun kötüye kullanılacağını belirterek bu kararından rücu etmiştir. Bu durumda kişiye düşen, mahkemeye başvurmaktır. İddia sahibi iddiasına dört erkek şahid getiremediği taktirde, müla'aneye başvurulur. Zina halinde karısını veya erkeği öldürme yetkisi kimseye verilmemiştir. Bu cezayı mahkeme verir. Böyle bir öldürmede bulunan kişinin durumu ihtilaflıdır. Zina hadisesini ispatlayamazsa cinayet suçuyla yargılanır, isbatlarsa kendisine düşmeyen işi yapmaktan dolayı ta'zir edilir. "Erkek veya kadının geçmişi lekeli ise veya tabip muayenesiyle zinaya hükmedilirse, katil kocaya ölüm cezası verilmez" diyen fakih de olmuştur.[1119]

*** ÖLEN BABASININ HANIMIYLA EVLENEN**

816- 6803- 2608- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنُ أخِي الْحُسَيْنِ الْجُعْفِيِّ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ مَنَازِلَ التَّمِيمِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إدْرِيسَ عَنْ خَالِدِ بْنِ أَبِي كَرِيمَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ عَنْ أبِيهِ؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأةَ أبِيهِ أنْ أضْرِبَ عُنُقَهُ وَأُصَفِّيَ مَالَهُ.فِي الزوائد: صحيح .

816. (2608) (6803)- Muâviye İbnu Kurre radıyallahu anh babası (Kurre İbnu İyâs)dan naklediyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni, babasının hanımıyla evlenmiş olan bir adama göndererek boynunu vurmamı ve malını müsadere etmemi emretti."[1120]

*** YABANCIYI BABA DİYE İDDİA EDEN**

817- 6804- 2609- حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ. بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا ابْنِ أَبِي الضَّيْفِ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنِ انتَسَبَ إِلَى غَيْرِ أبِيهِ، أوْ تَوَلَّى غَيْرَ مَوَالِيهِ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَ◌ئِكَةِ وَالنَّاسِ أجْمَعِينَ.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ أَبِي الضيف، لم أر‘حد فِيهِ كما، بجرح و بتوثيق. وباقي رجال ا‘‘سناد عَلَى شرط مسلم .

817. (2609) (6804)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim, kendisini babasından başkasına nisbet ederse (yani onun oğlu olduğunu söylerse) veya Mevlasından başka birini Mevla (efendi) edinirse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti üzerine olsun."[1121]

818- 6805- 2611- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أنْبَأنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنِ ادَّعىَ إِلَى غَيْرِ أبِيهِ لَمْ يَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَإنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ‘ن مُحَمَّد بن الصباح هو أَبُو جَعْفَر الجرجاني التاجر. قَالَ فِيهِ ابْنِ معين: بأس به. و قَالَ أَبُو حاتم: صالح الحديث وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال ا‘‘سناد يسئل عن حالهم لشهرتهم .

818. (2611) (6805)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim (kendisine) babasından başkasını (baba diye) iddia ederse cennetin kokusunu hiç duymayacaktır. Halbuki onun kokusu beşyüz yıl uzaklıkta bulunup (hissedilir)."[1122]

AÇIKLAMA:

Neseb bahsi daha önce açıklandı.[1123]

*** KABİLEDEN BİRİNİ İNKÂR EDEN**

819- 6806- 2612- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. ح وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ. ح وَحَدّثَنَا هَارُونَ بْنُ حَيَّانَ. أنْبَأنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ ابْنُ الْمُغِيرَةِ؛ قَاَ: ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَقِيلِ بْنِ طَلْحَةَ السَّلَمِيِّ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ هَيْضَمٍ عَنِ ا‘شْعَثِ بْنِ قَيْسٍ؛ قَالَ: أتَيْتُ رَسُولَ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي وَفْدِ كَنْدَةَ وَ◌ يَرَوْنِى أَّ أفْضَلَهُمْ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للّهِ! ألَسْتُمْ مِنَّا؟ فَقَالَ: نَحْنُ بَنُو النَّضْرِبْنِ كِنَانَةَ نَقْفُو أُمَّنَا وَ◌ نَنْتَفِي مِنْ أبَينَا.قَالَ، فَكَانَ ا‘شْعَثُ بْنُ

قَيْسٍ يَقُولُ: َ أوتَى بِرَجُلٍ نَفَى رَجُ ًمِنْ قُرَيْشٍ مِنِ النّضَرِ ابْنِ كَنَانَةِ، إِ جَلْدَتُهُ الحَدّ.فِي الزوائد: هَذَا إِسناد صحيح. رِجَالُه ثقات. ٬ن عقيل بن طلحة، وثقه ابْنِ معين والنسائي. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رجال ا٬٬سناد عَلَى شرط مسلم .

819. (2612) (6806)- Eş'as İbnu Kays anlatıyor: "Kinde heyeti içerisinde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a geldim. Heyet mensupları beni kendilerinden üstün görürlerdi. Bu sebeple: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizden değil misiniz?" dedim.
"Biz, Benî Nadr İbni Kinânedeniz, anamızı iffetsizlikle itham etmeyiz ve babalarımıza olan nisbetimizi reddetmeyiz!" buyurdular.
Ravi devamla der ki: "Eş'as İbnu Kays derdi ki: "Kureyşli birinin, Nadr İbnu Kinâne'den olduğunu reddeden biri bana getirilse, ona mutlaka (iftira etti diye) hadd celdesi tatbik ederim."[1124]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz nesebe son derece ehemmiyet vermiştir. Birçok fıkhî ahkâm neseb bağına dayanır. Bu sebeple nesebin inkârı, neseplerin böylece karıştırılması pek çok haramların işlenmesine, hukukun karışmasına sebeptir. Bu sebeple nesebini inkâr haramdır ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm böylelerini en ağır bir lanetle lanetlemiştir.
2- Daha önce bizzat kaydettiğimiz üzere, "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın 21 göbek ecdadı bilinmektedir. Bu şecere sahih hadisle sabittir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın sahih hadisle sabit olan ecdatlarından biri de Nadr İbnu Kinâne'dir. Bu sebeple hadisin ravisi Eş'âs İbnu Kays, kesin bir üslupla, Kureyşe mensup bir adamın Nadr İbnu Kinâne'ye mensup olduğunu inkar edecek kimseye hadd-i kazf (seksen değnek) uygulayacağını söylemiştir.[1125]

*** MUHANNİS**

820- 6807- 2613- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِّيعِ الْجُرْجَانِيُّ. أَنْبَأنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَخْبَرَنِي يَحْيَى ابْنُ الْعَ ِء؛ أَنَّهُ سَمِعَ بِشْرَ بْنَ نُمَيْرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ مَكْحُوًَ يَقُولُ : إِنّهُ سَمِعَ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةَ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَجَاءَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنَّ اللهَ قَدْ كَتَبَ عَلَيَّ الشِّقْوَةَ. فَمَا أُرَانِي أُرْزَقُ إَّ مِنْ دُفِّي بِكَفِّي. فَأْذَنِ لِي فِي الْغِنَاءِ فِي غَيْرِ فَاحِشَةٍ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ آذَنُ لَكَ وَ َ كَرَامَةَ وَ َ نُعْمَةَ عَيْنٍ. كَذَبْتَ أَىْ عَدُوَّ اللهِ! لَقَدْ رَزَقَكَ اللهُ طَيِّباً حَ ًَ، فَاخْتَرْتَ مَا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْكَ مِنْ رِزْقِهِ مَكَانَ مَا أَحَلَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَكَ مِنْ حَ َلِهِ. وَلَوْ كُنْتُ تَقَدَّمْتُ إِلَيْكَ لَفَعَلْتُ بِكَ وَفَعَلْتُ. قُمْ عَنِّى وَتُبْ إِلى اللهِ. أَمَا إِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ بَعْدَ التَّقْدِمَةِ إِلَيْكَ ضَرَبْتُكَ ضَرْباً وَجِيعاً وَخَلَقْتُ رَأسَكَ مُثْلَةً وَنَفَيْتُكَ مِنْ أَهْلِكَ وَأَحْلَلْتُ سَلَبَكَ نُهْبَةً لِفِتْيَانِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ.فَقَامَ عَمْرٌوَ، وبِهِ مِنَ الشَّرِّ وَالْخَزْيِ مَاَ يَعْلَمُهُ إَّ اللهُ. فَلَمَّا وَلَّيُّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هؤُ َءِ الْعُصَاةُ. مِنْ مَاتَ مِنْهُمْ بِغَيْرِ تَوْبَةٍ حَشَرَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ تَوْمَ الْقِيَامَةِ كَمَا كَانَ فِي الدُّنْيَا مُخَنَّثاً عُرْيَاناً َ يَسْتَتِرُ مِنَ النَّاسِ بِهُدْبَةٍ، كُلَّمَا قَامَ صُرِعَ.فِي الزوائد: فِي إسناده بشر بن البصري، قَالَ فِيهِ يَحْيَى القطان: كَانَ ركنا من أركان الكذب. وَقَالَ أحمد: ترك النَّاس حديثه. وكَذَا قَالَ غيره. ويَحْيَى بن العء، قَالَ أحمد: يضع الحديث. وقريب منه ما قَالَ غير .

820. (2613) (6807)- Safvân İbnu Ümeyye radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında idik. Derken Amr İbnu Mürre radıyallahu anh geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah bana musibet takdir etmiştir. Çünkü ben elimle def çalmaktan başka bir yolla rızıklanacağımı zannetmiyorum. Öyleyse bana fuhşa ait olmayan şarkı hususunda izin verin!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm cevapta bulundu: "Hayır! Sana izin veremem, bunda bir hayır, bir rıza yoktur Sen yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı! Allah seni temiz ve helal şeylerle rızıklandırdı, sen ise (kendi iradenle) aziz ve celil olan Allah'ın rızkından sana helal kıldıkları yerine, Allah'ın rızkından sana haram kıldığı rızkı ihtiyar ettin. Eğer bu yasaklama hükmünü daha önce sana ulaştırmış olsaydım şimdi sana hak ettiğin cezayı verirdim. Yanımdan kalk ve Allah'a tevbe et. Bilesin bu yasaktan sonra (eski işini) yaparsan seni acı bir şekilde döveceğim ve ibret olsun diye saçını traş edeceğim, seni ailenden alıp sürgüne göndereceğim. Senin üstün başında taşıdığın varlığını Medine gençlerine ganimet olarak helal kılacağım."
Ravi der ki: "Amr, (Resûlullah'ın bu talimatından sonra, öyle fena ve rüsvay bir vaziyette kalktı ki, bunun derecesini ancak Allah bilir.
O çekip gidince Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Bunlar asilerdir. Böyleleri tevbe etmeden ölürse, aziz ve celil olan Allah onları, Kıyamet günü, dünya da oldukları üzere muhannes (kadınlaşmış), çıplak ve insanlara karşı bir ince yaprakla olsun örtülmemiş vaziyette haşredecektir, ayağa kalktıkça yere yıkılacaklardır."[1126]

AÇIKLAMA:

İbnu Mace bu hadisi muhannes (kadınlaşan erkek)lerle ilgili babta kaydetmiştir, zaafı şiddetli olan rivayetlerdendir, ancak muhanneslerin teliniyle ilgili sahih rivayetler vardır. Muhanneslerle ilgili açıklama daha önce yapıldığı için tekrâr etmeyeceğiz. Rivayetteki üslubun, bildiğimiz sahih hadislerinkine olan farklılığı dikkatleri çekmiş olmalı. [1127]

DİYETLER BÖLÜMÜ

*** MÜSLÜMANI ZULMEN ÖLDÜREN**

821- 6808- 2618- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ عَبْدِالرَّحْمَنِ بْنِ عَائِذٍ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَقِيَ اللهَ يُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً لَمْ يَتَنَدَّ بِدمٍ حَرَامٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ.فِي الزوائد: إسناد صحيح. إن كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن عائذ ا‘زدي سمع من عقبة بن عامر. فقد قيل: إن روايته عنه مرسلة .

821. (2618) (6808)- Ukbe İbnu Âmir el-Cüheni radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Kim hiçbir şirk koşmadan ve haram bir kana da bulaşmadan Allah'a kavuşursa (önünde sonunda) cennete girecektir."[1128]

822- 6809- 2618- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ جَنَاحٍ عَنْ أَبِي الْجَهْمِ الْجُورْجَانِيِّ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلى اللهِ مِنْ قَتْلِ مُؤْمِنٍ بِغَيْرِ حَقٍّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ موثقون. وقد صرح الوليد بالسماع فزالت تهمة تدليسه. والحديث فِي رواية غير البراء أخرجه غير المصنف أيضا .

822. (2618) (6809)- Bera İbnu Âzib radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Şüphesiz dünyanın yok olması, Allah Teâla nezdinde, bir mü'minin haksız yere öldürülmesinden daha ehvendir" buyurdular."[1129]

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir mü'mini haksız yere öldürmenin ne kadar şer'î bir cinayet olduğunu insanların kavramaları maksadını gütmektedir. Zira, insanlar nazarında son derece azametli ve ehemmiyetli gözüken yer küresinin Allah nezdindeki ehemmiyeti, bir mü'mine karşı işlenen cinayetin yanında küçük kalmaktadır. Mü'minin hukuku bundan ehemmiyetli olunca, onun hayat hakkına riayetin fevkalade büyük bir ehemmiyet taşıdığı idrak edilir.[1130]

823- 6810- 2620- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنُ الْمُسَيِّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أعَانَ عَلَى قَتْلِ مُؤْمِنٍ بِشَطْرِ كَلِمَةٍ لَقِيَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ: آيِسٌ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أَبِي زياد، بالغوافي تضعيفه، حَتَّى قيل كأيه حديث موضوع .

823. (2620) (6810)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Kim bir mü'mini öldürmeye yarım kelime kadar yardım etse, iki gözün arasına "Allah'ın rahmetinden ümidsizdir" yazılı olduğu halde Allah Teâla hazretlerinin huzuruna çıkacaktır."[1131]

*** KISAS NEREDE YOK?**

824- 6811- 2636- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ وَعَمَّارُ بْنُ خَالِدٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ دَهْثَمِ بْنِ قُرَّانَ. حَدَّثَنِي نَمْرَانُ بْنُ جَارِيَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَجُلاً ضَرَبَ رَجُلاً عَلى سَاعِدِهِ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا مِنْ غَيْرِ مَفْصِلٍ. فَاسْتَعْدَى عَلَيْهِ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَأَمَرَ لَهُ بِالدِّيَةِ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنِّي أُرِيدُ الْقِصَاصَ. فَقَالَ: خُذِ الدِّيَةَ. بَارَكَ اللهُ لَكَ فِيهَا. وَلَمْ يَقْضِ لَهُ بِالْقِصَاصِ.فِي الزوائد: فِي إسناده دهثم بن قران اليماني، ضعفه أَبُو دَاوُد، وقَالَ ليس لجارية عند المصنف سوى هَذَا الحديث، وليس له شئ فِي بقية الكتب .

824. (2636) (6811)- Câriye İbnu Zafar radıyallahu anh anlatıyor: "Bir adam bir başkasının ön kolunu bir kılıç vurarak mafsal olmayan bir yerden koparıp attı. Kolu koparılan adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a müracaatla kolunu kesenden hakkını almasını istedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kolu kesilene diyet ödemeyi emretti. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben kısas istiyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Diyetini al, Allah diyeti hakkında mübarek kılacaktır" buyurdular ve kısasa hükmetmediler." [1132]

825- 6812- 2637- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا رِشْدِينُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ مُحَمَّدٍ ا‘نْصَارِيِّ عَنِ ابْنِ صُهْبَانَ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ قَوَدَ فِي الْمَأْمُومَةِ وَ الْجَائِفَةِ وَ الْمُنَقِّلَةِ.فِي

الزوائد: فِي إسناده رشدين بن سعد المصري، أَبُو الحجاج، المهري ضعفه جماعة. واختلف فِيهِ كم أحمد قمرّة ضعّفه ومرّة قَالَ: أرجو أنه صالح الحديث .

825. (2637) (6812)- Abbâs İbnu Abdilmuttalib anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ne me'mûne (beyin zarına ulaşan yara)da, ne câife (bedenin iç kısmına ulaşan yara)da, ne de münakkile (kemiği kırıp yerinden kaydıran yara)da kısas vardır. (Yani başkasını bu çeşit yaralarla yaralayan kimseye kısas uygulanmaz, diyet alınır)."[1133]

AÇIKLAMA:

Belirtilen me'mune, münakkile, câife çeşidine giren yaralar için kısas yapılmaz. Çünkü, aynı miktarda yara açmak mümkün değildir. Bunlara diyet takdir edilir. Me'mune ve câife denen yaralar için tam diyetin (100 deve) üçte biri takdir edilmiştir. Münakkile denen yaraların diyeti 15 devedir.[1134]

*** KÂFİRİN DİYETİ**

826- 6813- 2644- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا حاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَيَّاشٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى أَنَّ عَقْلَ أَهْلِ الْكِتَابَيْنِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِينَ، وَهُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى.فِي الزوائد: إسناده حسن، لقصوره عن درجة الصحيح. ‘ن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن عياش، لم أر من ضعّفه و من وثقه. وعمرو بن شعيب عن جده مختلف فِيهِ .

826. (2644) (6813)- Amr İbnu şuayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ehl-i kitap olan yahudi ve hıristiyanların diyetinin müslümanların diyetinin yarısı olduğuna hükmetti."[1135]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, zımmîlerin diyetinin; müslümanların diyetinin yansı olduğunu söylüyor ise de, bu mevzudaki başka nasslar sebebiyle: Hanefîlere göre zımmilerin diyeti müslümanlarınki kadardır. Şafiîlere göre zımmilerin diyeti müslümanların diyetinin üçte biri kadardır. Mâlikilere göre yahudi ve hıristiyanların diyeti müslümanların diyetinin yansı kadardır. Hanbelilere göre yahudi veya hıristiyan kasten öldürülmüşse tam diyet, sehven öldürülmüşse yarım diyet ödenir.[1136]

*** KATİL MAKTULE VARİS OLAMAZ**

827- 6814- 2646- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَ عَبْدُ اللّهِ بْنُ سَعِيدٍ الْكِنْدِيُّ قَاَ: ثَنَا أَبُو خَالِدٍ ا‘حْمَرُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ؛ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي مُدْلِجٍ قَتَلَ ابْنَهُ فَأخَذَ عُمَرُ مِائَةً مِنَ ا‘بِلِ. ثَلَاثِينَ حِقَّةً وَثَلَاثِينَ جَذَعَةً وَأرْبَعِينَ خَلِفَةً. فَقَالَ: أيْنَ أَخُو الْمَقْتُولِ؟ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَيْسَ لِقَاتِلٍ مِيرَاثٌ.فِي الزوائد: إسناده حسن .

827. (2646) (6814)- Amr İbnu Şuayb anlatıyor: "Benî Mudlic'ten bir adam oğlunu öldürmüştü. Hz. Ömer ondan (diyet olarak) yüz deve aldı. Otuz hıkka (beş yaşına basmış dişi deve), otuz ceze'â (dört yaşına basmış dişi deve) ve kırk da halifa (hamile deve). Sonra: "Maktûl'ün kardeşi nerededir? Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan: "Kâtile (maktulün malından) vâris olma hakkı yoktur" dediğini işittim" dedi."[1137]

AÇIKLAMA:

Hanefiler ve Şâfiîler ve fakihlerin ekserisi bu hadisi esas alarak: "Katil öldürdüğü kimseye varis olamaz, kasten de, yanlışlıkla da öldürmüş olsa, malına da diyetine de" demişlerdir.
Mâlik ve bir kısım fakihler "yanlışlıkla öldüren, maktulün malına varis olur, diyetine olamaz" demiştir.
Hanefiler, Şâfiîler ve Hanbelîler: "Adam oğlunu öldürdüğü için kısas edilmez" demiştir. Mâlikîler, "Baba oğlunu yatırıp boğazlarsa veya aç susuz hapsedip ölümüne sebep olursa kısas edilir, değilse edilmez" demiştir.[1138]

*** DİŞİN DİYETİ**

828- 6815- 2651- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْبَالِسِيُّ ثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ. ثَنَا أَبُو حَمْزَةَ الْمَرْوَزِيُّ. ثَنَا يَزِيدُ النَّحْوِيُّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَضَى فِي السِّنِّ خَمْساً مِنَ ا‘بِلِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح .

828. (2651) (6815)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir diş için diyet olarak beş deveye hükmetti."[1139]

*** PARMAKLARIN DİYETİ**

829- 6816- 2653- حَدَّثَنَا جَمِيلُ بْنُ الْحَسَنِ الْعَتَكِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْأَعلي. ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ مَطَرٍ عَنْ عَمْرِو ابْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْأَصَابِعُ سَوَاءٌ كُلُّهُنَّ. فِيهِنَّ عَشْرٌ عَشْرٌ مِنَ الْإِبِلِ.فِي الزوائد: إسناده حسن .

829. (2653) (6816)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Parmakların hepsi diyette eşittirler. Her birine onar deve diyet vardır."[1140]

*** HÜR, KÖLEYE KARŞI ÖLDÜRÜLÜR MÜ?**

830- 6817- 2664- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا ابْنِ الطَّبَّاعِ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ حُنَيْنٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ. وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَتَلَ رَجُلٌ عَبْدَهُ عَمْداً مُتَعَمِّداً. فَجَلَدَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِائَةً. وَنَفَاهُ سَنَةً. وَمَحَا سَهْمَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ.فِي الزوائد: فِي إسناده إسحاق بن عَبْدُ اللّٰه بن أَبِي فروة وهو ضعيف. وإِسْمَاعِيلَ بن عياش .

830. (2664) (6817)- Amr İbnu Şu'âyb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adam kölesini kasten ve taammüden öldürdü. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm adama yüz sopa ile celde tatbik etti ve bir yıl da sürgüne gönderdi ve müslümanların (hisselerinin) içinden onun hissesini sildi."[1141]

AÇIKLAMA:

Ebu Hanife'ye göre hür kimse kendi kölesini öldürürse kısas edilmez, başkasının kölesini öldürürse kısas edilir. Mâlik ve Şâfi'i ye göre hür, ne kendi kölesi ne de başkasının kölesi sebebiyle kısas edilmez.[1142]

*** KISAS KILIÇLA YAPILIR**

831- 6818- 2667- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُسْتَمِرِّ الْعُرُوقِيُّ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنِ ابْنِ عَازِبٍ عَنْ النُّعْمَانِ عَنِ بَشِيرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لاَ قَوَدَ إِلاَّ بِالسَّيْفِ.فِي الزوائد: فِي إسناده جَابِرٍ الجعفيّ، وهو كَذّاب .

831. (2667) (6818)- Nu'man İbnu Beşîr ve Ebu Bekre radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kısas (cezası) ancak kılıçla icra edilir."[1143]

*** HERKES KENDİ CİNAYETİNDEN SORUMLU**

832- 6819- 2670- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ نُمَيْرٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ. ثَنَا جَامِعُ بْنُ شَدَّادٍ عَنْ طَارِقٍ الْمُحَارِبِيِّ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ يَقُولُ: أَلاَ لاَ تَجْنِي أُمٌّ عَلى وَلَدٍ. أَلاَ لاَ تَجْنِي أُمٌّ عَلَى وَلَدٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُه ثقات .

832. (2670) (6819)- Târık el-Muhâribî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı koltuk altlarının beyazlığı görülecek kadar kollarını kaldırıp şöyle dediğini işinim: "Bilesiniz hiçbir anne oğlunun günahından sorumlu tutulmaz, bilesiniz hiçbir anne oğlunun günahından sorumlu tutulmaz."[1144]

833- 6820- 2671- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ يُونُسَ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ أَبِي الْحُرِّ عَنِ الْخَشْخَاشِ الْعَنْبَرِيِّ: قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعِى ابْنِي. فَقَالَ: لاَ تَجْنِي عَلَيْهِ وَلاَ يَجْنِي عَلَيْكَ.فِي الزوائد: إسناده كلهم ثقات. إلا أن هشيما كَانَ يدلس. وليس للخشخاش سوى هَذَا الحديث الموجود عند ابْنِ ماجة. وليس له فِي بقية الأصول الخمسة .

833. (2671) (6820)- Haşhâş el-Anberî radıyallahu anh anlatıyor: "Beraberimde oğlum olduğu halde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelmiştim. Bilvesile: "Sen oğlunun günahından sorumlu tutulmazsın, o da senin günahından sorumlu tutulmaz" buyurdular." [1145]

834- 6821- 2672- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ عَقِيلٍ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ. ثَنَا أَبُو الْعَوَّامِ الْقَطَّانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَجْنِي نَفْسٌ عَلَى أُخْرَى.فِي الزوائد: إسناده صحيح. مُحَمَّد بن عبد الله ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ النسائى: بأس به. و أَبُو العوّام القطّان، اسمه عمران بن دَاوُد، وثقه الجمهور. وباقي رِجَال الإسناد على شرط الشيخين .

834. (2672) (6821)- Üsame İbnu şerîk anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hiç kimse başka birinin günahından mesul olmaz."[1146]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadislerde aynı manayı değişik üslûplarla tekrar etmektedir. Maksad ferdî sorumluluğu zihinlerde iyice tesbittir. Çünkü cahiliye sisteminde ferdi sorumluluk yoktu, kabilevî müşterek sorumluluk vardı. Bir ferde karşı cinayet yoktu, ferdin mensub olduğu kabîleye karşı cinayet vardı. Cani tek de değildi, cinayeti işleyen kimsenin bütün kabilesi suçlu ve mücrim idi. İntikam failden alınmaz, kabilesinin herhangi bir ferdinden alınabilirdi. Resûlullah tebliğinin ilk gününden itibaren hep ferdî sorumluluk, uhrevî sorumluluk duygusunu yerleştirmeye gayret göstermiştir. Kişi şahsiyetini büyük ölçüde ferdî sorumlulukla bulacaktı.[1147]

*** HEDER OLAN (TAZMİN EDİLMEYEN) ZARARLAR**

835- 6- 2674- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مُخْلَدٍ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْعَجْمَاءُ جَرْحُهَا جُبَارٌ وَالْمَعْدِنُ جُبَارٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده كثير بن عبد الله ضعفه أحمد و ابْنِ معين. وقال أبو داود: كذّاب. و قَالَ الإمام الشافعيّ: هو ركن من أركان الكذب، و قَالَ ابْنِ عبد الله مجمع عَلَى ضعفه .

835. (2674) (6822)- Amr İbnu Avf anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Acma (yani dilsiz hayvan)ın verdiği zarar hederdir. Maden ocağında uğranılan zarar da hederdir" buyurdular."[1148]

836- 6823- 2675- حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ خَالِدٍ النُّمَيْرِيُّ. ثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَحْيَى بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ:
اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ الْمَعْدِنَ جُبَارٌ، وَالْبِئْرُ جُبَارٌ، وَالْعُجْمَاءُ جَرْحُهَا جُبَارٌ. وَالْعَجْمَاءُ الْبَهِيمَةُ مِنَ الأنْعَامِ وَغَيْرِهَا. وَالْجُبَارُ هُوَ الْهَدْرُ الَّذِي لَا يُغَرَّمُ.فِي الزوائد: إسناده ثقات. إ أن إسحاق بن يَحْيَى لم يدرك عبادة. قَالَه الترمذي وغيره .

836. (2675) (6823)- Ubâde İbnu's-Sâmit anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle hükmetti: "Madende uğranılan zarar hederdir, kuyunun sebep olduğu zarar hederdir, dilsizin (hayvanın) sebep olduğu zarar hederdir."
Acma: Deve, sığır, davar (koyun-keçi) ve başka hayvan mânasınadır. Cübâr tazmini olmayan, ödettirilmeyen zarardır, heder de denir.[1149]

AÇIKLAMA:

Bu bahisle ilgili açıklama geçti. [1150]

*** KASÂME**

837- 6824- 2678- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأحْمَرُ عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ حُوَيِّصَةَ وَمُحَيِّصَةَ ابْنَىْ مَسْعُودٍ؛ وَ عَبْدَاللهِ وَ عَبْدَالرَّحْمَنِ ابْنَيْ سَهْلٍ. خَرَجُوا يَمْتَارُونَ بِخَيْبَرَ. فَعُدِيَ عَلى عَبْدِاللهِ فَقُتِلَ. فَذُكِرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: تُقْسِمُونَ وَتَسْتَحِقُّونَ؟ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ نُقْسِمُ وَلَمْ نَشْهَدْ؟ قَالَ فَتُبْرِئُكُمْ يَهُودُ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! إِذاً تَقْتُلُنَا. قَالَ فَوَدَاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عِنْدِهِ. فِي الزوائد: فِي إسناده حجاج بن ارطاة وهو مدلس .

837. (2678) (6824)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Mes'ud'un oğulları Huvayyısa ve Muhayyısa ile Sehl'in oğulları Abdullah ve Abdurrahmân Hayber'den yiyecek temin etmek maksadıyla (Medine'den) çıkıp gittiler. Orada Abdullah'a saldırıp öldürdüler. Durum Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a haber verilmişti. "(Abdullah'ın arkadaşlarına: "Onun Hayber yahudileri tarafından öldürüldüğüne yemin ederseniz diyete) müstehak olursunuz!" buyurdular. Onlar: "Ey Allah'ın Resûlü! Görmediğimiz şey hususunda nasıl yemin edelim!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyle ise yahudiler yemin ederek isnat ettiğiniz

suçtan berâat ederler" buyurdu. Onlar: "Ey Allah'ın Resûlü! (Yahudiler, yemin etmekle beraat edebilince) bizi öldürürler" dediler. Neticede maktulün diyetini, Aleyhissalâtu vesselâm kendi nezdinden karşıladı."[1151]

AÇIKLAMA:

Bu hadise Kasâme bahsinde açıklandı.[1152]

*** MÜSLE YAPILAN KÖLE HÜRDÜR**

838- 6825- 2679- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: ثَنَا عَبْدِ السَّلَامِ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي فَرْوَةَ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ رَوْحِ بْنِ زِنْبَاعٍ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّهُ قَدِمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ خَصَى غُلَاماً لَهُ. فَأَعْتَقَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُثْلَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده ضعف لضعف إسحاق بن أَبِي فروة .

838. (2679) (6825)- Zinba (Ebu Ravh) radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmişti. Aleyhissalâtu vesselâm, onun kölesini hadımlaştırdığını öğrenince, köleyi müsle (işkence) sebebiyle âzâd etti."[1153]

AÇIKLAMA:

Müsle, işkence manasına gelir. Hakaret ve eziyet etmek maksadıyla burun, kulak kesmek, göz oymak gibi davranışlara hep müsle denir. Hür kimsenin köleye yaptığı bu çeşit işkenceler sebebiyle kısas yapılıp yapılamayacağı ihtilaflı mevzulardandır. Umumiyetle "hür, köle ile kısas edilmez" hükmü benimsenmiştir. Bu hükümde Bakara'nın 178. âyet esas alınmıştır. Bu çeşit davranışları önlemek için Resûlullah, işkence mukabili azad etme cezası uygulamıştır. Yukarıdaki hadis bu uygulamaya bir örnektir.[1154]

*** EMAN VERDİKTEN SONRA ÖLDÜREN**

839- 6826- 2688- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَارِبِ. ثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ ابْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ شَدَّادٍ الْقِتْبَانِيِّ؛ قَالَ: لَوْلَا كَلِمَةٌ سَمِعْتُهَا مِنْ عَمْرِو بْنِ الْحَمِقِ الْخُزَاعِيِّ لَمَشَيْتُ فِيمَا بَيْنَ رَأْسِ الْمُخْتَارِ وَجَسَدِهِ. سَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَمِنَ رَجُلاً عَلَى دَمِهِ، فَقَتَلَهُ؛ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ لِوَاءَ غَدْرٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات. لأن رفاعة بن شداد أخرجه النسائي فِي سننه ووثقه وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال ثثات. يباقي رِجَال الإسناد عَلَى شرط مسلم .

839. (2688) (6826)- Rıfâ'a İbnu şeddâd el-Fityânî demiştir ki: "şayet Amr İbnu'l-Hamık el-Huzâ'î'den işittiğim bir kelam (hadis) olmasaydı ben Muhtâr'ın başı ile cesedini (ayırıp) arasında yürürdüm. Ondan, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Kim bir kimsenin kanına emân verir ve sonra da öldürürse o kimse Kıyamet günü zulüm bayrağını taşır" buyurmuş olduğunu işittim."[1155]

AÇIKLAMA:

Burada adı geçen Muhtar, hicri 64 yılında, Kerbelâ hâdisesinin intikamını almak iddiasıyla ortaya çıkıp, Şiîlerle işbirliği yapan ve kurnazca topladığı 12 bin kadar taraftarla 65 yılında Kûfe'yi ele geçiren ve orada Kerbelâ hadisesinde bulunan pek çok kimsenin kanını döken zâlimlerden biridir. 1.5 yıl Kûfe'de hakimiyet kurmuş ise de, Mus'ab İbnu Zübeyr'in gönderdiği askerlere mağlup olmuş ve katledilmiştir.[1156]

*** HAMİLE KADINA KISAS**

840- 6827- 2694- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو صَالِحٍ عَنِ ابْنِ لَهِيعَةَ، عَنِ ابْنِ أَنْعُمٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ. ثَنَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ وَعُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ وَشَدَّادُ بْنُ أَوْسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْمَرْأَةُ، إِذَا قَتَلَتْ عَمْداً، لَا تُقْتَلُ حَتَّى تَضَعَ مَا فِي بَطْنِهَا، إِنْ كَانَتْ حَامِلاً، وَ حَتَّى تُكَفِّلَ وَلَدَهَا. وَإِنْ زَنَتْ لَمْ تُرْجَمْ حَتَّى تَضَعَ مَا فِي بَطْنِهَا، وَ حَتَّى يُكَفِّلَ وَلَدَهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده ابْنِ أنعم. اسمه عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن زيادين أنعم ضعيف. وكَذَلك الراوي عنه مد الله بن لهيعة .

840. (2694) (6827)- Muaz İbnu Cebel, Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh, Ubâde İbnu's-Sâmit ve Şeddâd İbnu Evs radıyallahu anhüm ecmainden rivayet edildiğine göre Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Kadın, taammüden bir kimseyi öldürdüğü vakit, hamile olduğu taktirde hemen öldürülmez, çocuğunu doğurup

bir bakıcıya vermesi beklenir. Keza zina yapacak olsa karnındakini doğurup bir kadına verinceye kadar recmedilmez."[1157]

AÇIKLAMA:

Hadisin hükmüyle amel hususunda ûlemanın ihtilafı yoktur. Çünkü, karnındaki çocuğun bir günahı yoktur. Onun annesiyle birlikte öldürülmesi câiz değildir. [1158]

VASİYETLER BÖLÜMÜ

*** RESÛLULLAH'IN VASİYETİ**

841- 6828- 2697- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ. ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَتْ عَامَّةُ وَصِيَّةِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ، وَهُوَ يُغَرْغِرُ بِنَفْسِهِ: الصَّ◌َةَ. وَمَا مَلَكَةْ أَيْمَانُكُمْ.فِي الزوائد: إسناد حسن، لقصور أحمد بن المقدام عن درجة أهل الضبط. وباقي رِجَالُهُ عَلَى شرط الشيخين .

841. (2697) (6828)- Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a ölüm vakti geldiği vakit, Aleyhissalâtu vesselâm'ın can çekişirken yaptığı vasiyetin hepsi: "Namaz(ı ihmal etmeyin) ve sağ ellerinizin sahip oldukları(nın yani kölelerinizin hukukuna riayet edin)" demek olmuştur."[1159]

AÇIKLAMA:

Sağ elinizin sahip olduğu tabiri ile mal-mülk kastedilir. Öncelikle kölelerin kastedildiği bu tabirin şümûlüne zekata tabi malların da girdiği belirtilmiştir. Binaenaleyh, Resûlullah bu vasiyetiyle hem kölelere iyi muamele edilmesini hem de zekâtın hakkıyla verilmesini nazara vermiş olmaktadır.[1160]

*** VASİYETE TEŞVİK**

842- 6829- 2700 -. حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ. ثَنَا دُرُسْتُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا يَزِيدُ الرَّقَاشِيُّ عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمَحْرُومُ مَنْ حُرِمَ وَصِيَّتَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف .

842. (2700) (6829)- Hz. Enes anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mahrum kişi, vasiyet etmekten mahrum kalan kişidir." [1161]

843- 6830- 2701- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ يـزِيـدَ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَاتَ عَلَى وَصِيَّةٍ مَاتَ عَلى سَبِيلٍ وَسُنَّةٍ. وَمَاتَ عَلَى تُقىً وَشَهَادَةٍ. وَمَاتَ مَغْفُوراً لَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية، وهو مدلس. وشيخه يزيد بن عوف، لم أرمن تكلم فِيهِ .

843. (2701) (6830)- Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim vasiyet yapmış olarak ölürse doğru bir yol ve sünnet üzere ölmüş olur; takva ve şehadet üzere ölmüş olur, mağfirete uğramış (günahları bağışlanmış) olarak ölmüş olur."[1162]

AÇIKLAMA:

Bilhassa borcu bulunan kimseler için vasiyet yapmanın ve vasiyetini beraberinde taşımanın vecibe olduğuna dair açıklama geçti.[1163]

*** VASİYETTE ZULÜM**

844- 6831- 2703- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ زَيْدٍ الْعَمِّيّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسِ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ فَرَّ مِنْ مِيرَاثِ وَارِثِهِ قَطَعَ اللهُ مِيرَاثَهُ مِنَ الْجَنَّةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده زيد العمّي .

844. (2703) (6831)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim varisinin mirasçılığı (hakkı)ndan kaçarsa Allah Kıyâmet günü o kimsenin cennetten mirasçılığını keser."[1164]

845- 6832- 2705- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنُ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِّمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ أَبِي حَلْبَسٍ عَنْ خَلِيدِ بْنِ أَبِي خَلِيدٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ فَأَوْصىَ وَكَانَتْ وَصِيَّتُهُ عَلى

كِتَابِ اللهِ، كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا تَرَكَ مِنْ زَكَاتِهِ فِي حَيَاتِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية بن الوليد، وهو مدلس، وقد عنعنه. وشيخه أَبُو حلبس أحد المجاهيل .

845. (2705) (6832)- Muaviye İbnu Kurre babasından naklen anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim, ölüm yaklaşınca vasiyette bulunur ve vasiyeti de Allah'ın kitabına uygun olursa, bu vasiyeti, onun hayatında vermeyi ihmal ettiği zekâtına kefâret olur."[1165]

*** SADAKA ÖLÜM SIRASINDA DEĞİL HAYAT BOYU VERİLMELİ**

846- 6833 -2707- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. أَنْبَأَنَا حَرِيزُ بْنُ عُثْمَانَ. حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ بُسْرِ بْنِ جَحَّاشٍ الْقُرَشِيِّ؛ قَالَ: بَزَقَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كَفِّهِ. ثُمَّ وَضَعَ أصْبُعَهُ السَّبَّابَةَ وَ قَالَ: يقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَّى تُعْجِزُنِي، ابْنَ آدَمَ! وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ مِثْلِ هذِهِ. فَإذَا بَلَغَتْ نَفْسُكَ هذِهِ »وَأَشَارَ إِلَى حَلْقِهِ« قُلْتَ: أَتَصَدَّقُ. وَأَنَّى أوَانُ الصَّدَقَةِ؟فِي الزوائد: إسناده صحيح .

846. (2707) (6833)- Büsr İbnu Cahhâş el-Kureşî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün)bir avucuna tükürdü, sonra bu tükrüğü işaret parmağıyla göstererek buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri diyor ki: "Ey Âdemoğlu! Sen nasıl olur da beni âciz yerine koyar ve zekâtını ödemezsin! Halbuki ben seni şu tükrük damlası kadar bir sudan yarattım. Sen, ne vakit ruhun şuraya gelince -eliyle boğazını gösterdi- "Sadaka veriyorum!" dersin. Sadaka vermenin zamanı bu mu!"[1166]

847- 6834 -2709- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنَّ اللهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ، عِنْدَ وَفَاتِكُمْ، بِثُلُثِ أمْوَالِكُمْ، زِيَادَةً لَكُمْ فِي أعْمَالِكُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده طلحة بن عمرو الحضرمي، ضعفه غير واحد .

847. (2709) (6834)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şüphesiz, Allah Teâla hazretleri, (ahirete göndereceğiniz hayır) amellerinizi artırmak için, vefatınız zamanında mallarınızın üçte birini size tasadduk etti (vasiyet etme yetkisini verdi)."[1167]

848- 6835 -2710- حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأَنَا مُبَارَكُ بْنُ حَسَّانٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي
وَسَلَّمَ: يَا ابْنَ آدَمَ! اثْنَتَانِ لَمْ تَكُنْ لَكَ وَاحِدَةٌ مِنْهُمَا: جَعَلْتُ لَكَ نَصِيباً مِنْ مَالِكَ حِينَ أَخَذْتُ بِكَظَمِكَ، ُطَهِّرَكَ بِهِ وَأُزَكِّيَكَ. وَصَ◌َةُ عِبَادِي عَلَيْكَ، بَعْدَ انْقِضَاءِ أَجَلِكَ. فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. ُن صالح بن مُحَمَّد بن يَحْيَى، لم أرَ ُحد فِيهِ كما، بجرح و غيره. ومبارك بن حسان، وثقه ابْنِ معين. و قَالَ النائيّ: ليس بالقوي. و قَالَ أَبُو دَاوُد: منكر الحديث. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات، يخطئ ويخالف. و قَالَ اُزدي: متروك. وباقي رِجَالُهُ اُ''سناد عَلَى شرط الشيخين .

848. (2710) (6835)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey Ademoğlu! İki şey vardır ki, hiçbirisi senin hakkın değildir ve ben onları rahmetimle sana bağışladım:
1) (Canını almak üzere) gırtlağından tuttuğum anda malından sana (vasiyette bulunman için üçte bir nisbetinde) bir pay ayırdım, tâ ki onunla seni temizleyeyim, günahlarından arındırayım.
2) Ecelin sona erdikten sonra kullarımın sana (kılacakları cenaze) namazı."[1168]

AÇIKLAMA:

Mal-mülk, insanın sahip olduğu her şey aslında Allah'ın mülküdür. Rab Teâlâ belli şartlar çerçevesinde tasarruf etmek üzere bunu insana emanet etmiştir. İnsanoğlu, gafletle bu mala temellük eder, kendinin zanneder, Allah'ın dilediği tarzda tasarruftan kaçınır. Halbuki ölünce beraberinde kefenden başka bir şey götürmez Rab Teâla, mü'mine, bu servetin üçte birini dilediği gibi vasiyet ederek uhrevî kazancını artırma yetkisi vermiştir. Resûlullah bu yetkinin ilahî bir lütuf olduğuna, bu yetkinin ne maksatla kullanılacağına dikkat çekmektedir.[1169]

*** VARİS LEHİNE VASİYET OLMAZ**

849- 6836 -2714- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ شَابُورٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ ابْنِ جَابِرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ؛ أَنَّهُ حَدَّثَهُ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: إنِّي لَتَحْتَ نَاقَةِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسِيلُ عَلَيَّ لُعَابُهَا. فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إنَّ اللهَ قَدْ أعْطَى كُلَّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ. أَ◌َوَصِيَّةَ لِوَارِثٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. و مُحَمَّد بن شعيب وثقه رحيم وأبو دَاوُد. وباقي رِجَال اُ''سناد عَلَى شرط البخاري .

849. (2714) (6836)- Hz. Enes anlatıyor: "(Veda hutbesi sırasında) ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın devesinin (boynunun) altında idim. Devenin salyası üzerime akıyordu. Efendimizin şöyle söylediğini işittim: "Allah Teâla Hazretleri her hak sahibine hakkını vermiştir. Bilesiniz, vârise vasiyet yoktur." [1170]

FERAİZ BÖLÜMÜ

*** FERAİZ (VARİSLERİN PAY HAKLARI) İLMİNE TEŞVİK**

-850 -6837 -2719 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ ثَنَا حَفْصُ بْنِ عُمَرَ بْنِ أَبِي الْعِطَافِ. ثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ ٬عْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ ﷲِ صَلَّي ﷲُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِّمُوهَا فَإِنَّهُ نِصْفُ الْعِلْمِ. وَهُوَ يُنْسَى. وَهُوَ أَوَّلُ شَيْءٍ يُنْزَعُ مِنْ أُمَّتِي.فِي الزوائد: قلت أخرجه الحاكم فِي المستدرك. وقَال: إنه صحيح ا"سناد. وفيما قَاله نظر. فإن حفص بن عمر المذكور ضعفه ابن مغين والبخاري والنسئي وابو حاتمز وقال ابن حبان: يجوز ا حتجاج به. بحال و قَالَ ابْنِ عدي: قليل الحديث. وحديثه، كما قَالَ البخاري منكر .

850. (2719) (6837)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey Ebu Hureyre, feraiz ilmini öğrenin ve öğretin. Çünkü o, ilmin yarısıdır. O unutulan bir ilimdir ve o ümmetimden çıkıp alınacak ilk ilimdir."[1171]

*** CEDDE (BÜYÜKANNE)NİN PAYI**

-851 -6838 -2725 -حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَابِ. ثَنَا سَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ لَيْثٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ ﷲِ صَلَّي ﷲُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَّثَ جَدَّةً سُدُساً.فِي الزوائد: فِي إسناده ليث بن سليم، وهو ضعيف مدلس .

851. (2725) (6838)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir ceddeyi südüse (altıda bir'e) vâris kıldı."[1172]

*** KELÂLE**

-852 -6839 -2727 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا سُفْيَانُ ثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، عَنْ مُرَّةَ بْنِ شُرَاحِيلَ؛ قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: ثَ ثٌ، ٬نْ يَكُونَ رَسُولَ ﷲِ صَلَّي ﷲُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيَّنَهُنَّ، أَحَبُّ إِلَيّ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا: الْكَ لَةُ وَالرِّبَا وَالْخِ فَةُ. فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات، إ أنه منقطع .

852. (2727) (6839)- Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh demiştir ki: "Üç mesele vardır ki, şayet Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onları açıklamış olsaydı, bu benim yanımda, dünya ve dünyanın içindeki şeylerden daha hayırlı olacaktı: Kelâle, fâiz ve hilâfet."[1173]

AÇIKLAMA:

Bunlar, ilgili bahislerde açıklandı. [1174]

*** KÂTİLİN MİRASI**

-853 -6840 -2736 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدُ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. قَاَ: ثَنَا عُبَيْدُ ﷲِ بْنُ مُوسَى عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ. وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ جَدِّي عَبْدِ ﷲِ بْنِ عَمْرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ ﷲِ صَلَّي ﷲُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ، يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ فَقَالَ: الْمَرْأَةُ تَرِثُ مِنْ دِيَةِ زَوْجِهَا وَمَالِهِ. وَهُوَ يَرِثُ مِنْ دِيَتِهَا وَمَالِهَا. مَالَمْ يَقْتُلْ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ. فَإِذَا قَتَلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ عَمْداً، لَمْ يَرِثْ مِنْ دِيَتِهِ وَمَالِهِ شَيْئاً. وَإِنْ قَتَلَ أَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ خَطَأً، ورِثَ مِنْ مَالِهِ، وَلَمْ يَرِثْ مِنْ دِيَتِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن سَعِيدِ، وهو المصلوب. قَالَ أحمد: حديثه موضوع. وقَال مرة: عمدا كَانَ يضع. و قَالَ أَبُو أحمد الحاكم: كَانَ يضع الحديث، صلب عَلَى الزندقة. و قَالَ الحاكم أَبُو عَبْدُ ﷲ: ساقط ب خف .

853. (2736) (6840)- Abdullah İbnu Amr anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Mekke'nin fethedildiği gün kalkıp şu beyanda bulundu: "Kadın kocasının diyetine ve malına vâris olur. Erkek de karısının diyetine ve malına varis olur, yeter ki bunlar birbirlerini öldürmüş olmasınlar. Bunlardan biri diğerini taammüden öldürürse ne malına, ne de diyetine hiçbir surette vâris olamaz. Bunlardan biri arkadaşını hatâen öldürürse malına vâris olur, diyetine vâris olamaz." [1175]

*** ÇOCUĞUNU İNKÂR EDEN**

854- 6841- 2743- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ. حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ حَرْبٍ عَنْ سَعِيدِ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ اللِّعَانِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ أَلْحَقَتْ بِقَوْمٍ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ، فَلَيْسَتْ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ. ولَنْ يُدْخِلَهَا جَنَّتَهُ. وَأَيُّمَا رَجُلٍ أَنْكَرَ وَلَدَهُ، وَقَدْ عَرَفَهُ، احْتَجَبَ اللَّهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَفضَحَهُ عَلَى رُؤُسِ ا'شْهَادِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد ضعيف. فِيهِ يَحْيَى بن حرب، وهو مجهول. قَاله الذهبي فِي الكاشف .

854. (2743) (6841)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Mulâane âyeti nazil olduğu zaman Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kendilerinden olmayan bir kimseyi (yalan beyanla) bir kavme dahil eden kadının, Allah'tan bekleyeceği hiçbir şeyi yoktur. Allah onu asla cennetine koymayacaktır. Kendinden olduğunu bile bile çocuğunu inkâr eden erkeğe karşı Allah, (rahmetini) perdeleyecek ve onu, şahidler huzurunda rezil-rüsvay edecektir."[1176]

855- 6842- 2744- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى سَعِيدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كُفْرٌ بِامْرِئٍ ادِعَاءُ نَسَبٍ يَعْرِفُهُ، أَوْ جَحْدُهُ وَإِنْ دَقَّ.فِي الزوائد: هَذَا الحديث فِي بعض النسخ دون بعض ولم يذكره المزي فِي ا'طراف. وإسناده صحيح وأظنه من زيادات ابْنِ القطان .

855. (2744) (6842)- Amr İbnu Şu'âyb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir kimsenin, bilmediği bir nesebi iddia etmesi veya iç yüzü meçhul olsa bile bir nesebi reddetmesi bir nankörlüktür."[1177]

AÇIKLAMA:

Neseb iddia ve inkâr meselelerine temas edildi. [1178]

*** ÇOCUK İDDİA ETME**

856- 6843- 2746- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ يَحْيَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكَّارِ بْنِ بِلَالٍ الدِّمَشْقِيُّ. أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ مُسْتَلْحَقٍ اسْتُلْحِقَ بَعْدَ أَبِيهِ الَّذِي يُدْعَى لَهُ ادَّعَاهُ وَرَثَتُهُ مِنْ بَعْدِهِ، فَقَضَى أَنَّ مَنْ كَانَ مِنْ أَمَةٍ يَمْلِكُهَا يَوْمَ أَصَابَهَا، فَقَدْ لَحِقَ بِمَنِ اسْتَلْحَقَهُ. وَلَيْسَ لَهُ فِيمَا قُسِمَ قَبْلَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ شَيْءٌ. وَمَا أَدْرَكَ مِنْ مِيرَاثٍ لَمْ يُقْسَمْ فَلَهُ نَصِيبُهُ. وَلَا يَلْحَقُ إِذَا كَانَ أَبُوهُ الَّذِي يُدْعَى لَهُ أَنْكَرَهُ. وَإِنْ كَانَ مِنْ أَمَةٍ لَا يَمْلِكُهَا. أَوْ مِنْ حُرَّةٍ عَاهَرَ بِهَا، فَإِنَّهُ لَا يَلْحَقُ وَلَا يُورَثُ. وَإِنْ كَانَ الَّذِي يُدْعَى لَهُ هُوَ ادَّعَاهُ، فَهُوَ وَلَدُ زِناً. 'هْلِ أُمِّهِ مِنْ كَانُوا. حُرَّةً أَوْ أَمَةً.قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ: يَعْنِي بِذلِكَ مَا قُسِمَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ قَبْلَ ا'سْلَامِ.فِي الزوائد: إسناده حسن. و هَذَا فِي بعض النسخ دون بعض. ولم يذكره المزيّ .

856. (2746) (6843)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Nisbet edildiği babasının ölümünden sonra ilhak edilmesi istenen çocuk, (adamın sağlığında inkâr etmemiş olması şartıyla) babası olduğu söylenen adamın ölümünden sonra mirasçılarının ilhak iddiasında bulundukları kimsedir."
Ravi der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm onun hakkında şu hükmü koydu: "Cinsi temasta bulunduğu sırada mülkiyetinde bulunan cariyeden doğan çocuk, bu çocuğun, o adamın çocuğu olduğunu iddia eden mirasçılara katılmış olur. Fakat mirasçıların yaptığı bu ilhak iddiasından önce (ölen adamın) mirasçılar arasında taksim edilmiş olan malından o ilhak edilen kimseye artık pay yoktur. (Şayet varsa) henüz taksim edilmemiş mirastan yetiştiği miktardan kendine hissesi vardır. Nisbet edildiği babası (hayatta iken) onu inkâr etmiş (yani onun kendi çocuğu olmadığını söylemiş) olma halinde, artık (mirasçılar, ilhak iddiasında bulunsalar bile) o kimse mirasçılara katılmaz (ve adamın çocuğu sayılmaz). Eğer çocuk, adamın, cinsi temasta bulunduğu sırada) mâlik olmadığı bir cariyeden veya zina ettiği hür bir kadından olsa, (adamın mirasçıları ilhak iddiasında bulunsa bile) çocuk, adamın evladından sayılmaz ve çocuğa mirasçı olamaz; bu durumda kendisine nisbet edilen adam, çocuğun kendisinden olduğunu te'yid etse bile hüküm böyledir. Çünkü o, zina mahsulü bir çocuktur. Hür veya cariye olan annesinin mirasçılarına katılır."[1179]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste bir cahiliye müessesesi ıslah edilmektedir: Cahiliyede câriye sahipleri, bunları hem zinaya teşvik ederler, kazanç sağlarlar, hem de kendileri temasta bulunurlardı. Doğan çocuğa hem efendi, hem de zâni sahip

çıkabilirdi. İslâm, zaniye neseb hakkı tanımamakla bu meseleyi halletmiştir. Hadis, ister hür, ister köle kadından olsun zina mahsulünü anneye ilhak etmiş, babayla nisbetini kesmiştir.
Hadis, sağ iken babası tarafından inkâr edilmemiş bulunan bir çocuğun, babasının ölümünden sonra iddiası halinde, o babaya ilhakını kabul etmektedir.[1180]

*** MİRASLARIN TAKSİM ÇEŞİTLERİ**

857- 6844- 2749- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ لَهِيعَةَ عَنْ عَقِيلٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ نَافِعاً يَخْبِرُ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا كَانَ مِنْ مِيرَاثٍ قُسِّمَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ. فَهُوَ عَلَى قِسْمَةِ الْجَاهِلِيَّةِ وَمَا كَانَ مِنْ مِيرَاثٍ أَدْرَكَهُ الإِسْلاَمُ، فَهُوَ عَلى قِسْمَةِ الإِسْلاَمِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف ابْنِ لهيعة .

857. (2749) (6844)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cahiliye devrinde taksim edilmiş bir miras malı, o zamanki taksim üzere muteberdir. İslâm dönemine intikal eden bir miras, artık İslâm'a göre taksim edilecektir." [1181]

CİHAD BÖLÜMÜ

*** ALLAH YOLUNDA CİHADIN FAZİLETİ**

858- 6845- 2754- حَدَّثَنَا بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَ أَبُو كُرَيْبٍ، قَاَ: ثَنَا عَبْيدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ شَيْبَانَ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللهِ مَضْمُونٌ عَلَى اللهِ. إِمَّا أَنْ يَكْفِتَهُ إِلَى مَغْفِرَتِهِ وَرَحْمَتِهِ، وَإِمَّا أَنْ يَرْجِعَهُ بأَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ. وَمَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللهِ، كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الَّذِي َ يَفْتُرُ حَتَّى يَرْجِعَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية بن سَعِيدِ العوفي، ضعفه أحمد وأبو حاتم وغيرهما .

858. (2754) (6845)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah yolunda cihad eden kimse Allah'ın şu garantisi altındadır: "Allah onu ya mağfiret ve rahmetine dahil eder (şehit olur), yahud sevap ve ganimetle sağ salim geri çevirir. Allah yolunda cihad eden kimsenin misali, hiç ara vermeden geceleri hep namaz kılan, gündüzleri de hep oruç tutan kimse gibidir. Bu hal evine dönünceye kadar böyledir."[1182]

*** BİR GAZİYİ TEÇHİZ ETMENİN FAZİLETİ**

859- 6846- 2758- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعِدٍ عَنْ يَزِيدَ ابْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْهَادِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ أَبِي الْوَلِيدِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ سُرَاقَةَ عَنْ عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ جَهَّزَ غَازِياً سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَسْتَقِلَّ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ حَتَّى يَمُوتَ أَوْ يَرْجِعَ .فِي الزوائد: إسناد صحيح، إن كَانَ عُثْمَانَ بن عَبْدُ اللهِ سمع من عمر بن الخطاب رضي الله عنه. فقد قَالَ فِي التهذيب: إن روايته عنه مرسلة .

859. (2758) (6846)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim Allah yolunda cihad eden bir gaziyi tam olarak teçhiz ederse, o gazi ölünceye veya savaştan dönünceye kadar sevabına iştirak eder."[1183]

*** ALLAH YOLUNDA NAFAKANIN FAZİLETİ**

860- 6847- 2761- حَدَّثَنَا هارُونَ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَمَّالُ. ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ عَنِ الْخَيْلِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَأَبِي الدَّرْدَاءِ وَأَبِي هُرَيْرَةَ، وَأَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ وَ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عُمَرَ وَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمْرٍو وَجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ وَعِمْرَانَ بْنِ الْحُسَيْنِ؛ كُلُّهُمْ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ أَرْسَلَ بِنَفَقَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأَقَامَ فِي بَيْتِهِ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُمِائَةِ دِرْهَمٍ. وَمَنْ غَزَابِنَفْسِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَأَنْفَقَ فِي وَجْهِ ذلِكَ فَلَهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ سَبْعُمِائَةِ أَلْفِ دِرْهَمٍ. ثُمَّ تَلاَ هذِهِ الآيَةَ)وَاللهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ(فِي الزوائد: فِي إسناده خليل بن عَبْدُ الله. قَالَ الذهبي: يعرف. وكَذَا قَالَ اِبْنِ عبد الهادي .

860. (2761) (6847)- Hz. Ali, Ebu'd-Derda, Ebu Hureyre, Ebu Ümâme, Abdullah İbnu Ömer, Abdullah İbni Amr, Hz. Câbir, İmran İbnu Husayn radıyallahu anhüm ecmain anlatmışlardır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim evinde oturduğu halde; Allah yolunda (cihad edenlere) bir nafaka gönderecek olursa, ona her bir dirhem karşılığında yediyüz dirhem (sevabı) vardır. Kim de Allah yolunda bizzat cihad eder ve bu yolda mal harcarsa, ona da her bir dirhem için yediyüzbin dirhem (sevabı) vardır."
Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sözlerini şu ayetle tamamladı: "Ve Allah dilediğine kat kat sevap verir" (Bakara 261).[1184]

*** ALLAH YOLUNDA RİBAT**

861- 6848- 2766- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُصْعَبِ ابْنِ ثَابِتٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ؛ قَالَ: خَطَبَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ النَّاسَ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّي سَمِعْتُ حَدِيثاً مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. لَمْ يَمْنَعْنِى أَنْ أُحَدِّثَكُمْ بِهِ إِّ الضِّنُّ بِكُمْ وبِصَحَابَتِكُمْ. فَلْيَخْتَرْ مُخْتَارٌ لِنَفْسِهِ أَوْلِيَدَعْ. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ رَابَطَ لَيْلَةً فِي سَبِيلَ اللهِ سُبْحَانَهُ، كَانَتْ كَأَلْفِ لَيْلَةٍ، صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن زيد بن أسلم. وضعفه أحمد و اِبْنِ معين وغيرهما .

861. (2766) (6848)- Abdullah İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anh anlatıyor: "Osman İbnu Affân radıyallahu anh bir hitabesinde şöyle dediler: "Ey insanlar! Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan bir hadis işitmiştim. Size ve arkadaşlığınıza olan düşkünlüğüm (yani bu hadisi duyunca beni terk ederek hep cephelere koşacağınız endişem) bunu şimdiye kadar rivayetime mani oldu. (Şimdi rivayet ediyorum. Artık) dileyen kendisine ribâtı (Allah yoluna bezli) seçsin, dileyen de bıraksın. Efendimiz buyurmuştu ki: "Kim Allah Sübhanehu yolunda bir gece ribât (yani hududda ve tehlikeli yerde düşmana karşı bekleme)de bulunursa, o tek gecesi bin günlük gece namazına ve bin günlük gündüz orucuna bedel olur."[1185]

862- 6849- 2767- حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ ا؛عْلى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي اللَّيْثُ عَنْ زُهْرَةَ ابْنِ مَعْبَدٍ عَنِ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ مَاتَ مُرَابطاً فِي سَبِيلِ اللهِ أَجْرَى عَلَيْهِ أَجْرَ عَمَلِهِ الصَّالِحِ الَّذِي كَانَ يَعْمَلُ، وَأَجْرَى عَلَيْهِ رِزْقَهُ وَأَمِنَ مِنَ الْفَتَّانِ وَبَعَثَهُ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ آمِناً مِنَ الْفَزَعِ.فِي الزوائد: فِي إسناده صحيح. معبد بن عَبْدُ اللهِ بن هشام، ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. ويونس بن عبد ا؛على أخرج له مسلم. وباقي رِجَال ا"سناد علي شرط البخاري .

862. (2767) (6849)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim Allah yolunda murâbıt olarak ölürse, kendisine, yapmakta olduğu salih amellerin ücreti (sanki ölmemiş gibi Kıyamet gününe kadar verilir), rızkı da mütemadiyen verilir, kabirdeki hesaba çekicilerden emin olur. Allah Teâla hazretleri onu, Kıyamet günü cehennem korkusundan emîn olarak diriltir." [1186]

863- 6850- 2768- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْلي السَّلَمِيُّ. ثَنَا عُمَرَ بْنُ صُبَيْحٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَرِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَةِ الْمُسْلِمِينَ مُحَتَسِباً مِنْ غَيْرِ شَهْرِ رَمَضَانَ أَعْظَمُ أَجْراً مِنْ عِبَادَةِ مِائَةِ سَنَةٍ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا. وَرِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ مِنْ وَرَاءِ عَوْرَةِ الْمُسْلِمِينَ مُحْتَسِباً مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ أَفْضَلُ عِنْدَ اللهِ وَأَعْظَمُ أَجْراً -أُرَاهُ قَالَ- مِنْ عِبَادَةِ أَلْفِ سَنَةٍ صِيَامِهَا وَقِيَامِهَا. فَإِنْ رَدَّهُ اللهِ إِلَى أَهْلِهِ سَالِماً لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ سَيِّئَةٌ أَلْفَ سَنَةٍ. وَتُكْتَبُ لَهُ الْحَسَنَاتُ وَيُجْرَي لَهُ أَجْرُ الرِّبَاطِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد ضعيف. فِيهِ مُحَمَّد بن يعلى وهو ضعيف. و كَذَلِكَ عمر بن ضبيح. ومكحول لم يدرك أُبَيّ بن كعب. ومع ذَلِكَ فهو مدلس وقد عنعنه.و قَالَ السيوطي: قَالَ الحافظ زكي الدين المنذري فِي الترغيب: آثار الوضع ئحة عَلَى هذا الحديث. و يحتج برواية عمر بن صبيح. قَالَ الحافظ عمادالدين بن كثير فِي جامد المسانيد: أخلق بهَذَا ابحديث أن يكون موضوعا، لما فِيهِ من المجازفة. و'نه من رواية عمر بن صبيح أحد الكذابين المعروفين بوضع الحديث .

863. (2768) (6850)- Übey İbnu Ka'b radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah rızası için Ramazan ayı dışında müslümanların avreti gerisinde (yani düşmanların gelmesinden korkulan tehlikeli cephede), sevap umuduyla bir günlük ribât, sevap yönüyle yüz yıllık oruçlu, namazlı ibadetten hayırlıdır. Müslümanların avreti gerisinde, ramazan ayında Allah rızası için bir günlük ribât Allah indinde, orucuyla namazıyla bin yıllık ibadetten daha hayırlı, sevabca daha büyüktür. Eğer Allah onu sağ-salim ailesine kavuşturursa, bin yıl ona bir tek günah yazılmaz, sadece haseneleri yazılır ve kendisine Kıyamete kadar ribât sevabı akıtılır."[1187]

AÇIKLAMA:

Alimler gerek sevapta ve gerekse günahta fazla mübalağayı, hadisin uydurma olduğuna delil kabul ederler. Burada aynı durum mevzubahistir. Hele sağ-salim dönenden bin yıl hiç günah yazılmaması, olacak şey değil. Bunun da uydurma olabileceği belirtilmiş, zaafına dikkat çekilmiştir. [1188]

*** ALLAH YOLUNDA NÖBET**

864- 6851- 2769- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ مُحَمَّدِ ابْنِ زَائِدَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَحِمَ اللهُ حَارِسَ الْحَرَسِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. فِيهِ صالح بن مُحَمَّد بن زائدة أَبُو واقد الليث، ضعيف .

864. (2769) (6851)- Ukbe İbnu Âmir el-Cühenî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah askerlerin nöbetini tutan kimseye rahmet eylesin (veya eylemiştir)."[1189]

865- 6852- 2770- حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ شَابُورٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ خَالِدِ بْنِ أَبِي الطَّوِيلِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: حَرَسُ لَيْلَةٍ فِي سَبِيلِ اللهِ أَفْضَلُ مِنْ صِيَامِ رَجُلٍ وَقِيَامِهِ فِي أَهْلِهِ أَلْفَ سَنَةٍ: السَّنَةُ ثَلَاثُمِائَةٍ وَسِتُّونَ يَوْماً. وَالْيَوْمُ كَأَلْفِ سَنَةٍ.فِي الزوائد: سعيد بن خالد بن أَبِي الطويل، قَالَ البخاري فِيهِ وقَالَ أَبُو عَبْدُ الله الحاكم: روى عن أنس أحاديث موضوعة. وقَالَ أَبُو نعيم: روى عن أنس مناكير. وقَالَ أَبُو حاتم: أحاديثه عن أنس تعرف .

865. (2770) (6852)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah yolunda bir gece nöbetçilik, bir adamın ailesi içinde bin yılda kılacağı namaz ve tutacağı oruçtan daha hayırlıdır, (bu zikredilen) yıl üçyüzaltmış gündür ve bir gün bin yıl gibidir."[1190]

*** CİHADA ÇIKMAK**

866- 6853- 2773- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ بَكَّارِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ بُسْرِ بْنِ أَبِي أَرْطَاةَ. ثَنَا الْوَلِيدُ. حَدَّثَنِي شَيْبَانُ عَنْ الأعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

866. (2773) (6853)- İbnu Abbas radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cihada çağırıldığınız zaman cihada koşun."[1191]

867- 6854- 2775- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ يَزَيدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التُّسْتَرِيُّ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ شَبِيبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَاحَ رَوْحَةً فِي سَبِيلِ اللهِ كَانَ لَهُ بِمِثْلِ مَا أَصَابَهُ مِنَ الْغُبَارِ مِسْكاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده حسن مختلف فِي رِجَال إسناده .

867. (2775) (6854)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah yolunda kim tek bir yürüyüş yapsa, kendisine isabet eden toz, Kıyamet günü mislince misk olur."[1192]

*** DENİZ GAZVESİNİN FAZİLETİ**

868- 6855- 2777- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبَّادٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: غَزْوَةٌ فِي الْبَحْرِ مِثْلُ عَشْرِ غَزَوَاتٍ فِي الْبَرِّ. وَالَّذِى يَسْدَرُ فِي الْبَحْرِ كَالْمُتَشَحِّطِ فِي دَمِهِ فِي سَبِيلِ اللهِ سُبْحَانَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده معايبة بن يَحْيَى وهو ضعيف .

868. (2777) (6855)- Ebu'd-Derda radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Denizde yapılan bir gazve (savaş), sevapça karada yapılan on gazveye bedeldir."[1193]

*** DEYLEM'İN FETHİ VE KAZVİNİN FAZİLETİ**

869- 6856- 2779- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو دَاودُ. ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ؛ كُلُّهُمْ عَنْ قَيْسٍ عَنْ أَبِي حُصَيْنٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا يَوْمٌ لَطَوَّلَهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يَمْلِكَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يَمْلِكُ جَبَلَ الدَّيْلَمِ وَالْقُسْطَنْطِينِيَّةَ .فِي الزوائد: فِي إسناده قيس بن الربيع. ضعفه أحمد وابْنِ المديني وغيرهما. و قَالَ أَبُو حاتم: ليس بقويّ، محله الصدق. وقَالَ العجليّ: كَانَ معروفا بالحديث صدوقا. وقَالَ اِبْنِ عديّ: رواياته مستقيمة، والقول فِيهِ أنه بأس به .

869 (2779) (6856)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dünyanın ömründen bir tek gün bile kalmış olsa, Ehl-i Beyt'imden bir adam melik oluncaya ve Deylem dağına ve Konstantiniyye'ye (İstanbul'a) malik oluncaya kadar Allah, o günü uzatacaktır."[1194]

870- 6857- 2780- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ الْمُحَبَّرِ. أَنْبَأَنَا الرَّبِيعُ بْنُ صَبِحٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَتُفْتَحُ عَلَيْكُمُ الآفَاقُ، وَسَتُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مَدِينَةٌ يُقَالَ لَهَا قَزْوِينُ. مَنْ رَابَطَ فِيهَا أَرْبَعِينَ يَوْماً أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، كَانَ لَهُ فِي الْجَنَّةِ عَمُودٌ مِنْ ذَهَبٍ. عَلَيْهِ زَبَرْجَدَةٌ خَضْرَاءُ. عَلَيْهَا قُبَّةٌ مِنْ يَاقوتَةٍ حَمْرَاءَ. لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مِصْرَاعٍ مِنْ ذَهَبٍ. عَلَى كُلِّ مِصْرَاعٍ زَوْجَةٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ. فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف. لضعف يزيد بن

أبان الرقاشي والرقاشي والربيع بن صبيح و دَاوُد بن المحبر. فهو مسلسل والضعفاء. ذكره اِبْنِ الجوزي فِي الموضوعات. و قَالَ: هَذَا الحديث موضوع شك فِيهِ. و أتهم بوضع هَذَا الحديث غير يزيد بن أبان. قَالَ: والعجب من اِبْنِ ماجة مع علمه كيف استحل أن يذكر هَذَا الحديث فِي كتاب السنن و يتكلم عَلَيْهِ ا هـ.ونقل السيوطي عن اِبْنِ الجوزي أنه قَالَ: هَذَا الحديث موضوع ‘ن دَاوُد وضاع وهو المتهم به. والربيع ضعيف وزيد متروك.و قَالَ السيوطي: أورده الرافعي فِي تاريخه و قَالَ: مشهور. رواه عن دَاوُد جماعة. وأودعه ا‘‘مام اِبْنِ ماجة فِي سننه. والحفاظ يقرنون كتابه باصحيحين وسنن أَبِي دَاوُد والنسائي. ويحتجون بما فِيهِ. لكن يحكي تضعيف دَاوُد عن أحمد وغيره .

870. (2780) (6857)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dünyanın etrafını fethetmek sizlere nasib kılınacak ve Kazvin denilen bir şehir size fethedilecektir. Sizden kim bu gazveye kırk gün -veya kırk gece- iştirak ederse, ona cennette üzerinde yeşil zeberced taşı bulunan altından mamul bir sütun verilecektir. Bu sütun üzerinde, kırmızı yakut taşlarından mamul bir kubbe (köşk) vardır. O kubbenin, altundan mamul yetmişbin kapısı vardır, her kapı kanadının başında (huru'l-iyn denilen) siyah gözlü bir zevce vardır."[1195]

AÇIKLAMA:

Bazı hadisçiler bunu mevzu addetmiştir.[1196]

*** ALLAH YOLUNDA CİHAD İÇİN AT BESLEMENİN FAZİLETİ**

871- 6858- 2791- حَدَّثَنَا أَبُو عُمَيْرٍ عِيسَى بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ رَوْحٍ الدَّارِمِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَةَ الْقَاضِي عَنْ أبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنِ ارْتَبَطَ فَرَساًفِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ عَالَجَ عَلَفَهُ بِيَدِهِ كَانَ لَهُ بِكُلِّ حَبَّةٍ حَسَنَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده: مُحَمَّد وأبوه عقبة وجده عقبة وجده. وهم مجهولون والجدّ لم يسمّ .

871. (2791) (6858)- Temîmu'd-Dârî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim, buyurdular ki: "Allah yolunda kim bir at (edinip) bağlar, kendi eliyle yemini verirse, yedirdiği her bir dâne için bir sevap vardır."[1197]

*** ALLAH YOLUNDA ÇARPIŞMANIN FAZİLETİ**

872- 6859- 2793- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا دَيْلَمُ بْنُ غَزْوَانَ. ثَنَا ثَابِتٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: حَضَرْتُ حَرْباً. فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ رَوَاحَةَ: يَا نَفْسِ!أَ أَرَاكِ تَكْرَهِينَ الْجَنَّةَأحْلِفُ بِاللهِ لَتَنْزِلَنَّهْ.طَائِعَةً أَوْلَتُكْرَهِنَّه.فِي الزوائد: إسناده حسن. ‘ن ديلم بن غزوان مختلف فِيهِ .

872. (2793) (6859)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Ben bir harbe katıldım. Abdullah İbnu Ravâha şöyle demişti: "Ey nefsim! Seni cennet(e sokacak olan mukâtele)den hoşlanmıyor görüyorum. Allah'a yemin ederim ki sen istesen de istemesen de savaşacaksın!"[1198]

873- 6860- 2794- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَعْلى بْنُ عُبَيْدٍ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ دِينَارٍ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ؛ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! أيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: مَنْ أُهْرِيقَ دَمُهُ وَعُقِرَ جَوَادُهُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف مُحَمَّد بن ذكوان .

873. (2794) (6860)- Amr İbnu Abese radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Cihadın hangisi en faziletlidir?" dedim. "Kanı dökülen ve iyi cins atı yaralanan mücahid(in cihadı en faziletli cihaddır)" buyurdular."[1199]

874- 6861- 2795- حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ آدَمَ وَأَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ، قَاَ: ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَنَ عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ مَجْرُوحٍ يُجْرَحُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَاللَّهُ أعْلَمُ بِمَنْ يُجْرَحُ فِي سَبِيلِهِ إّ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَجُرْحُهُ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ جُرِحَ. اللَّوْنُ لَوْنُ دَمٍ وَالرِّيحُ رِيحُ مِسْكٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح .

874. (2795) (6861)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah yolunda yaralanan hiçbir yaratık yoktur ki -ancak kimin O'nun yolunda yaralandığını Allah bilir- Kıyamet

günü, yarası, yaralandığı gündeki şekliyle getirilmiş olmasın: Kanı kan renginde, kokusu misk kokusunda olarak."[1200]

*** ALLAH YOLUNDA ŞEHİD OLMANIN FAZİLETİ**

875- 6862- 2798- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا اِبْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنِ اِبْنِ عَوْنٍ عَنْ هِلَالِ ابْنِ أَبِي زَيْنَبَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ الشُّهَدَاءُ عِنْدَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: تَجِفُّ الأَرْضُ مِنْ دَمِ الشَّهِيدِ حَتَّى تَبْتَدِرَهُ زَوْجَتَاهُ. كَأَنَّهُمَا ظِئْرَانِ أَضَلَّتَا فَصِيلَيْهِمَا فِي بَرَاحٍ مِنَ الأَرْضِ. وَفِي يَدِ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا حُلَّةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف، لضعف هل بن ذئب .

875. (2798) (6862)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında şehitlerden bahsedilmişti. Şöyle buyurdular:
"Yeryüzü şehidlerin kanından kurumadan önce, onu, hurilerden iki karısı, emzikli yavrularını çöl bir arazide kaybedip âniden bulan anne heyecanıyla, her birinin elinde -dünya ve içindekilerden daha değerli- birer takım elbise olduğu halde karşılarlar."[1201]

*** SİLAH**

876- 6863- 2806- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَوَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ خَصِفَةَ عَنِ السَّائِبِ اِبْنِ يَزِيدَ إنْ شَاءَ اللهِ تَعالى؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَوْمَ أُحُدٍ أخَذَ دِرْعَيْنِ كَأَنَّهُ ظَاهَرَ بَيْنَهُمَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط البخاري .

876. (2806) (6863)- Sâ'ib İbnu Yezid radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Uhud günü iki zırh giydi. Aleyhissalâtu vesselâm sanki ikisini de üst üste giymişti."[1202]

877- 6864- 2809- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. أَنْبَأَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الْخَيْلِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: كَانَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ إِذَا غَزَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَمَلَ مَعَهُ رُمْحاً. فَإِذَا رَجَعَ طَرَحَ رُمْحَهُ حَتَّى يُحْمَلَ لَهُ. فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ: لأَذْكُرَنَّ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: لاَ تَفْعَلْ. فَإِنَّكَ إنْ فَعَلْتَ لَمْ تُرْفَعْ. ضَالَّةً.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو الخليل، وهو عبد الله بن أَبِي الخليل. ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات، وقَالَ البخاري: يتابع عَلَيْهِ. وأبو إسحاق هومدلس. وقد اختلط بآخر عمره .

877. (2809) (6864)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor. "Mugire İbnu Şu'be radıyallahu anh, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la gazveye çıktığı vakit, beraberinde bir mızrak taşırdı. Dönüşünde mızrağını atardı, ta ki onu, kendisi için bir başkası taşıyıversin. Ali ona: "Senin bu yaptığını Resûlullah'a haber vereceğim!" dedi (ve haber verdi). Aleyhissalâtu vesselâm Muğire'ye: "Öyle yapma! Eğer yaparsan yere attığın mızrak, yitik mal olarak kaldırılmaz, (alan onu temellük eder)" dedi." [1203]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, mızrağını yere atmamasını tembihliyor. Zira atılan bir mal, yitirilen bir mal gibi değildir. Yitiği bulan kimse, sahibini aramakla mükelleftir. Böylesi mallara lukata veya dâlle denir. Ama atılan malı alan kimse atana götürmek zorunda değildir, temellük edebilir.[1204]

*** SİLAH YERLİ OLMALI**

878- 6865- 2810- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ سَمُرَةَ. أَنْبَأَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ أَبِي رَاشِدٍ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: كَانَتْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْسٌ عَرَبِيَّةٌ. فَرَأى رَجُلاً بِيَدِهِ قَوْسٌ فَارِسِيَّةٌ. فَقَالَ: مَا هذِهِ؟ أَلْقِهَا. وَعَلَيْكُمْ بِهذِهِ وَأَشْبَاهِهَا ورِمَاحِ الْقَنَا. فَإِنَّهُمَا يَزِيدُ اللهُ لَكُمْ بِهما فِي الدِّين. وَيُمَكِّنُ لَكُمْ فِي البلادِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الله بن بشر الجبانيّ ضعفه يحي القطان وغيره. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات لكنه ما أجاد فِي ذَلِكَ .

878. (2810) (6865)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın elinde bir arabî yay vardı. Aleyhissalâtu vesselâm o sırada elinde fârisî bir yay olan bir adam görmüştü: "Bu nedir? At onu!" buyurdular ve devamla: "Sizin şunu ve şunun benzerleri ile (el-kanâ denen) mızrakları edinmeniz gerekir. Çünkü Allah Teâla hazretleri, sizin için dini bunlarla güçlendirecek ve size muhtelif beldeler(in fethini) müyesser kılacaktır" buyurdular."[1205]

AÇIKLAMA:

Şârih Sindî, arabî yayı "okların atılmasında kullanılan yay", fârisî yayı da "küçük taşları ve benzeri şeyleri atmada kullanılan yay" diye açıklar.
Bazı rivayetlerde, bu hadisenin Hayber fethi sırasında cereyan ettiği tasrih edilir. Resûlullah'ın bu emrinde, henüz fethedilmediği için diyar-ı küfür addedilen Fars (İran) memleketlerinde imal edilen yay yerine, yedi imal edilen-arabî yayın kullanılmasına, bir başka ifade ile, silah sanayiinde dışa bağımlı olmamaya, yerli imalat varken yabancı mamûlâta yer vermemeye nebevî bir irşad görmek istiyoruz. Allahu a'lem bissavab. [1206]

* ALLAH YOLUNDA ATMAK

879- 6866- 2815- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ زِيَادِ ابْنِ الْحُصَيْنِ عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنَفَرٍ يَرْمُونَ. فَقَالَ رَمْياً بَنِى إِسْمَاعِيلَ. فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِياً.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورواه البخاري من حديث سلمة بن ا'كوع .

879 (2815) (6866)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir defasında) ok atmakta olan (Eslem kabilesinden) bir gruba rastlamıştı, (onları takdiren): "Ey İsmailoğulları! Atmaya devam edin. Sizin atalarınız da (çok iyi) atıcılardı" buyurdular."[1207]

* SAVAŞ SIRASINDA ALIM-SATIM

880- 6867- 2823- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ. ثَنَا سُنَيْدُ بْنُ دَاوُدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ خَيَّانَ الرَّقِّيِّ. أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ عُرْوَةَ الْبَارِقِيُّ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَجُ ً يَسْأَلُ أَبِي عَنِ الرَّجُلِ يَغْزُو فَيَشْتَرِى وَيَبِيعُ وَيَتَّجِرُ فِي غَزْوَتِهِ؟ فَقَالَ لَهُ أَبِي: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَبُوكَ نَشْتَرِى وَنَبِيعُ وَهُوَ يَرَانَا وَ ً يَنْهَانَا.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف علي بن عروة البارقيّ، وسنيد بن دَاوُد .

880. (2823) (6867)- Harice İbnu Zeyd radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adamın, babam (Zeyd İbnu Sâbit)ten gazveye çıkıp, gazve sırasında alış-veriş ve ticaret yapan kimse hakkında sorduğuna şahit oldum. Babam ona şu cevabı vermişti: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile Tebük (seferin)de iken alıyor, satıyorduk. Resûlullah bizi gördüğü halde yasaklamamıştı."[1208]

AÇIKLAMA:

Gazve sırasında, savaş hizmetlerine mâni olmayacak şekilde alış-verişte bulunmak haram değildir. Fakat asıl vazife olan cihad hizmetlerini aksatacak olan ticarete cevaz verilmez. Tebük seferinde ordu savaşa girişmemiştir. Savaşa girişilse bile, bir askerî seferin her anı düşmanla mukâtele ile geçmez. Şu halde müsait zamanlarda alış-veriş yapmak "haram" denilemez. [1209]

881- 6868- 2827- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ مُحَمَّدُ الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْعَامِلِيُّ عَنِ اِبْنِ شِهَابٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ 'كْثَمَ بْنِ الْجَوْنِ الْخُزَاعِيِّ: يَا أَكْثَمُ! غْزُ مَعَ غَيْرِ قَوْمِكَ يَحْسُنْ خُلُقُكَ، وَتَكْرُمْ عَلَى رُفَقَائِكَ. يَا أَكْثَمُ! خَيْرُ الرُّفَقَاءِ أَرْبَعَةٌ وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُمِائَةٍ وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آفٍ. وَلَنْ يُغْلَبَ اثْنَا عَشَرَ أَلْفاً مِنْ قِلَّةٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الملك بن مُحَمَّد الصنعاني وأبو سلمة العالميّ وهما ضعيفان. وقَالَ السيوطي: قَالَ اِبْنِ أَبِي حاتم: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: العامليّ متروك. والحديث باطل .

881. (2827) (6868)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Eksem İbnu'l-Cevn el-Huzâ'î'ye: "Ey Eksem! Kendi kavminden olmayanlarla birlikte (kâfirlere karşı) savaş ki huyun güzelleşsin ve arkadaşlarının yanında kıymetin olsun. Ey Eksem! (Yolculuk sırasında) arkadaşların en hayırlısı (sayıca) dört olandır. Askerî birliğin en hayırlısı, (miktarı) dörtyüz olandır. Ordunun en hayırlısı dörtbin olandır. Onikibin kişilik ordu, sayı azlığı sebebiyle mağlub olmaz."[1210]

AÇIKLAMA:

İnsan kendi kavmi içinde, ufak tefek kusurları da bilindiği için fazla itibar görmez. Üstelik o, kavmi içinde bazı kötü alışkanlıklarını da devam ettirebilir. Halbuki, yabancıların arasında itibar görmek için dikkatli davranacak, kendisine çekidüzen verecektir. Böylece huyu da güzelleşir.
Ordunun miktarıyla ilgili açıklama geçti.[1211]

*** MÜBAREZE (TEKE TEK SAVAŞ) VE SELEB**

882- 6870- 2836- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا أَبُو الْعُمَيْسِ وَعِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ عَنْ إِيَاسِ ابْنِ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: بَارَزْتُ رَجُلاً فَقَتَلْتُهُ. فَنَفَّلَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَلَبَهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُه ثقات .

882. (2836) (6869)- Seleme İbnu'l-Ekvâ' anlatıyor: "Bir adamla teke tek vuruştum ve herifi geberttim. Onun selebini (eşyalarını) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana verdi." [1212]

883- 6870- 2838- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا أَبُو مَالِكٍ الْأَشْجَعِيُّ عَنْ نُعَيْمِ ابْنِ أَبِي هِنْدٍ عَنِ ابْنِ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »مَنْ قَتَلَ فَلَهُ السَّلَبُ«.فِي الزوائد: فِي إسناده سليمان بن سمرة بن جندب. ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ اِبْنِ القطان. حاله مجهول. وباقي رِجَالُه موثقون .

883. (2838) (6870)- Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Kim bir kâfiri öldürürse seleb'i onundur" buyurdular."[1213]

AÇIKLAMA:

Seleb, öldürülen askerin üzerinden çıkan her şeydir: Askeri teçhizat, elbise, para vs. Resûlullah, savaş sırasında bir kafiri öldürdüğünü ispatlayan askere, onun selebinin verileceğini teşrî etmiştir. Askerin üzerinde çıkan hangi şeylerin seleb sayılacağında alimler ihtilaf etmiştir. Bazıları atı seleb saymaz. Keza fazla miktarda mal çıkmışsa o da seleb sayılmayabilir. Ahmed İbnu Hanbel, Evzâî ve Şâfi'î hazretleri selebin öldürene ait olacağına hükmetmiştir. Ama devlet başkanı dilerse selebin beşte birini alabilir derler. Hanefiler ve Mâlikiler ise, devlet başkanı "seleb öldürene aittir" demedi ise seleb öldürene ait değildir, ganimet gibi muamele görür.
Cumhûr, selebin kâtile ait olduğu kanaatinde birleşir. [1214]

*** GULÛL (GANİMETTEN ÇALMA)**

884- 6871- 2850- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ أَبِي سِنَانٍ عِيسَى بْنِ سِنَانٍ عَنْ يَعْلَى ابْنِ شَدَّادٍ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ إِلَى جَنْبِ بَعِيرٍ مِنَ الْمَقَاسِمِ. ثُمَّ تَنَاوَلَ شَيْئاً مِنَ الْبَعِيرِ. فَأَخَذَ مِنْهُ قَرَدَةً. يَعْنِي وَبَرَةً. فَجَعَلَ بَيْنَ إِصْبَعَيْهِ ثُمَّ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! هٰذَا مِنْ غَنَائِمِكُمْ. أَدُّوا الْخَيْطَ وَالْمِخْيَطَ فَمَا فَوْقَ ذٰلِكَ فَمَا دُونَ ذٰلِكَ. فَإِنَّ الْغُلُولَ عَارٌ عَلى اهْلِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. وَشَنَارٌ وَنَارٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده عيسى بن سنان. اختلف فِيهِ كم اِبْنِ معين. قَالَ: لينّ الحديث وليس بالقوى قيل: ضعيف وقيل: بأس به. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رجال الإسناد ثقات .

884. (2850) (6871)- Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Huneyn günü bize, ganimet malından bir devenin yanında namaz kıldırdı. Namazdan sonra deveden bir parça yün alıp onu iki parmağı arasına koydu sonra: "Ey insanlar! buyurdu. Şu yün parçası bile sizin ganimetlerinizdendir. Bir iplik, bir iğne, bundan daha değerli, daha değersiz bile olsa buraya getirin. Zira (getirmemek gulûldür yani hırsızlık); gulûl ise, Kıyamet günü yapan için ardır, ayıptır, ateştir."[1215]

AÇIKLAMA:

Gulûl hakkında mükerreren açıklama geçti.[1216]

*** NEFEL (GANİMETTEN AYRI OLARAK VERİLEN PARA)**

885- 6872- 2853- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ. ثَنَا رَجَاءُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: لاَ نَفَلَ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. يَرُدُّ الْمُسْلِمُونَ قَوِيُّهُمْ عَلى ضَعِيفِهِمْ. قَالَ رَجَاءٌ: فَسَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ مُوسَى يَقُولُ لَهُ: حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ عَنْ حَبِيبِ بْنِ مَسْلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَّلَ، فِي الْبَدْأَةِ الرُّبُعَ؛ وَحِينَ قَفَلَ الثُّلُثَ. فَقَالَ عَمْرُو: أُحَدِّثُكَ عَنْ أَبِي عَنْ جَدِّي وَتُحَدِّثُنِي عَنْ مَكْحُولٍ؟فِي الزوائد: إسناده حسن .

885. (2853) (6872)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra nefel (yani mücahide ganimetteki hissesinden başka bir şey) yoktur. Müslümanların kuvvetli olanları (kazandıklarından) zayıf olanlara verirler."
(Ravilerden) Recâ demiştir ki: "Süleyman İbnu Musa'nın şöyle söylediğini işittim: "Mekhûl bana Habib İbnu Mesleme'den rivayeten dedi ki: "Resûlullah savaşa giderken (askerlerden bazılarına diğerlerinden fazla olarak) dörtte bir ve savaş dönüşünde üçte bir nisbetinde nefel (denen ziyade bir ikram)da bulundu." Bunun üzerine

Amr: "Ben sana babam vasıtasıyla (sahabi olan) dedemden rivayet ediyorum, sen ise Mekhûlden hadis rivayet ediyorsun" demiştir."[1217]

AÇIKLAMA:

1- Nefel, dilimizde mevcut nafile kelimesiyle aynı köktendir. Burada, mücahide ganimetteki payından fazla olarak verilen mala denmiştir. Pay dışı, -bilhassa üstün başarı gösterenlere olmak üzere bir kısım askerlere ziyade bir ikramda bulunulmasının meşruiyetinde İslâm ûleması icma eder. Bunun kaynağı ne olmalıdır düşmandan elde edilen ganimetten devlet başkanının beşte birlik payı alınmazdan önce, ganimetin tümünden mi, devlet başkanının payı olan beşte birin beşte birin den mi? gibi hususlarda ihtilaf edilmiştir. Daha önceki bahislerde açıklandığı için burada tekrar etmeyeceğiz.
2- Sadedinde olduğumuz hadiste, bir ihtilaf dikkatimizi çekmektedir: Nefel verme yetkisi sadece Resûlullah'a mı mahsustur? Amr İbnu Şu'ayb'ın bu kanaatte olduğu anlaşılmaktadır. Resûlullah'tan sonra da meşruiyetinde icma edildiğini kaydettiğimize göre, hakikatte bu noktada bir ihtilaf mevzubahis değildir.[1218]

*** DEVLET BAŞKANININ SAVAŞA YOLLADIĞI ORDUYA TAVSİYESİ**

886- 6873- 2857- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلاَّلُ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ. حَدَّثَنِي عَطِيَّةُ بْنُ الْحَارِثِ أَبُو رَوْقٍ الْهَمْدَانِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو الْعَرِيفِ عُبَيْدُ اللهِ بْنُ خَلِيفَةَ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ؛ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ. فَقَالَ سِيرُوا بِاسْمِ اللهِ وَفِي سَبِيلِ اللهِ. قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللهِ وَلاَ تَمْثُلُوا وَلاَ تَغْدِرُوا وَلاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَلِيداً.فِي الزوائد: إسناده حسن .

886. (2857) (6873)- Safvan İbnu Assâl radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni seriyyede savaşa gönderdi. (Yola çıkarken) şu talimatı verdiler: "Allah'ın adıyla, Allah yolunda yürüyün. Allah'ı inkâr edenlerle savaşın. İşkence yapmayın, (ahidde bulunduğunuz taktirde) ahdinizi bozmayın, çocukları öldürmeyin."[1219]

AÇIKLAMA:

Askeri sefere çıkan komutanlara yapılan başkaca tavsiyeler daha önce kaydedildi ve gerekli açıklamalar yapıldı.[1220]

*** ALLAH'A İSYANDA KULA İTAAT YOK**

887- 6874- 2863- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُون. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ عَمَر بْنِ الْحَكَمِ بْنِ ثَوْبَانَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعثَ عَلْقَمَةَ بْنَ مُجَزِّزٍ عَلى بَعْثٍ وَأنَا فيهِمْ. فَلَمَّا انْتَهى إِلَى رَأسِ غَزَاتِهِ أَوْ كَانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ اسْتَأْذَنَتْهُ طَائِفَةٌ مِنَ الْجَيْشِ فَأذِنَ لَهُمْ وَأمَّرَ عَلَيْهِمْ عَبْدَاللهِ بْنَ حُذَافَةَ بْنِ قَيْسٍ السَّهْمِيَّ. فَكُنْتُ فِيمَنْ غَزَا مَعَهُ فَلَمَّا كَانَ بِبَعْضِ الطَّرِيقِ أوْقَدَ الْقَوْمُ نَاراً لِيَصْطَلُوا أوْ لِيَخْنَعُوا عَلَيْهَا صَنِيعاً. فَقَالَ عَبْدُ اللهِ -وَ كَانَتْ فِيهِ دُعَابَةٌ-: أَلَيْسَ لِي عَلَيْكُمُ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ؟ قَالُوا: بَالىَ. قَالَ فَمَا أنَا بِآمِرِكُمْ بِشَيْءٍ إِلاَّ صَنَعْتُمُوهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ فَإنِّى أعْزِمُ عَلَيْكُمْ إِلاَّ تَوَاثَبْتُمْ فِي هذِهِ النَّارِ. فَقَامَ نَاسٌ فَتَحَجَّزُوا. فَلَمَّا ظَنَّ أنَّهُمْ وَاثِبُونَ قَالَ: أَمْسِكُوا عَلى أنْفُسِكُمْ. فَإنَّمَا كُنْتُ أمْزَحُ مَعَكُمْ. فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَكَرُوا ذلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أمَرَكُمْ مِنْهُمْ بِمَعْصِيَةِ اللهِ فَلاَ تُطِيعُوه. فِي الزوائد: إسناده صحيح .

887. (2863) (6874)- Ebu Sâid radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Alkame İbnu Mücezzez radıyallahu anhâ, benim de içinde bulunduğum bir askerî birliğin başında savaşa gönderdi. Kumandan gazvesinin başına geçince veya yolda belli bir yere varınca, askerlerden bir grup, kendisinden (ayrı gitmek) hususunda izin istedi. Onlara izin verdi. Başlarına Abdullah İbnu Huzâfe İbnu Kays es-Sehmî'yi sorumlu tayin etti. Ben onunla savaşanlar içerisinde idim. Yolun bir yerine gelmiştik, (mola sırasında) askerlerden bazıları ısınmak veya üzerinde (yemek) yapmak maksadıyla bir ateş yaktılar. Komutanımız Abdullah -ki şakacı birisiydi-sizin üzerinizde itaat edilmek ve sözü dinlenmek hakkım yok mu?"diye sordu. Askerler: "Elbette var!" dediler. "Öyleyse, dedi ne emredersem yapacaksınız değil mi?" Askerler yine: "Elbette!" dediler. Bunun üzerine komutan: "Şu halde size, şu ateşe atılmayı emrediyorum" dedi. Askerlerin bir kısmı kalkıp emri yerine getirmeye hazırlandılar. Abdullah, onların ateşe atılacaklarına inanınca: "Kendinizi tutun, ben size şaka yapmıştım" dedi.
Medine'ye dönünce, bu hadiseyi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a anlattılar. Efendimiz şöyle buyurdular: "Onlardan (yani başınızdakilerden) kim size Allah'a isyanı emrederse ona itaat etmeyin." [1221]

*** BİATA VEFA GEREKİR**

888- 6875- 2873- حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُوسَى اللَّيْثِيُّ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ. أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ جُدْعَانَ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَ إِنَّهُ يُنْصَبُ لِكُلِه غَادِرٍ لِوَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِقَدْرِ غَدْرَتِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَلَى بن زيد بن جدعان ضعيف .

888. (2873) (6875)- Ebu Saidi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bilesiniz, Kıyamet günü ahdini tutmayan her vefasıza vefasızlığının derecesine uygun bir bayrak dikilecek (böylece vefasızlığı teşhir edilecek)tir." [1222]

MENÂSİK (HAC VE UMRE) BÖLÜMÜ

* HACCA GİTME

889- 6876- 2883- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ عَمْرُو بْنُ عَبْدِاللهِ. قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ أَبُو إِسْرَائِيلَ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ خَرٍ(قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ Œعَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ الْفَضْلِ (أَوْ أَحَدِهِمَا عَنِ ا أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ. فإِنَّهُ قَدْ يَمْرَضُ الْمَرِيضُ وَتَضِلُّ الضَّالَّةُ وَتَعْرِضُ الْحَاجَةُ.فِي الزوائد: فِي إسناده إِسْمَاعِيلَ أَبُو خليفة أَبُو إسرائيل المئي، قَالَ فِيهِ اِبْنِ عديّ: عامة ما يرويه يخالف الثقات. و قَالَ النسائي: ضعيف و قَالَ الجرجاني: مفترزائغ. نعم قد جَاءَ من أراد الحج فليعجل بسند آخر رواه الحاكم. و قَالَ صحيح. ورواه أَبُو دَاوُد أيضا .

889. (2883) (6876)- İbnu Abbas veya Fadl İbni Abbâs -veya bunlardan biri bir diğerinden- anlatmıştır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Kim hacc yapmak isterse acele etsin. Çünkü olur ki insan hastalanır (bineği) kaybolur, (gitmeye mani) bir iş zuhûr eder."[1223]

* HACCIN FARZ KILINMASI

890- 6877- 2885- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْن نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ا٬عْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! الْحَجُّ فِي كُلِ عَامٍ؟ قَالَ: لَوْ قُلْتُ: نَعَمْ. لَوَ جَبَتْ. وَلَوْ وَجَبَتْ لَمْ تَقُومُوا بِهَا. وَلَوْ لَمْ تَقُومُوا بِهَا عَذِّبْتُمْ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح. ٬ن مُحَمَّد بن أَبِي عبيدة بن معن بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن عَبْدُ اللهِ بن مسعود ثقة. وأَبُوه مثله .

890. (2885) (6877)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Halk: "Ey Allah'ın Resûlü, haccetmek her sene farz mıdır?" diye sormuştu. "Eğer "Evet!" desem bu vacip olur. Eğer vacip olsa, bunu yerine getiremezsiniz, bu durumda yer getirmezseniz azab görürsünüz" buyurdular."[1224]

* HACC VE UMRENİN FAZİLETİ

891- 6878- 2887- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجّ وَالْعُمْرَةِ. فإِنَّ الْمُتَابَعَةَ بَيْنَهُمَا تَنْفِي الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَادِيدِ.حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: مدار ا٬سنادين عَلَى عاصم بن عبيد الله، وهو ضعيف. والمتن صحيح من حديث اِبْنِ مسعود رضي الله تعلي عنه. رواه الترمذي والنسائي .

891. (2887) (6878)- Hz. Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hacc ve umreyi peşpeşe yapın. Çünkü bunla peşpeşe yapılması, tıpkı körüğün demirin pasını temizlemesi gibi, fakrı ve nahları temizler."[1225]

* HACININ DUASINDAKİ FAZİLET

892- 6879- 2892- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِاللهِ بْنِ صَالِحٍ مَوْلى بَنِي عَامِرٍ. حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبَّادِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: الْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَفْدُ اللهِ. إنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنْ اسْتَغْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده صالح بن عبد الله. قَالَ البخاري فِيهِ: منكر الحديث .

892. (2892) (6879)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın elçileridir. Onlar Allah'a dua etseler, Allah onlara derhal icabet eder (duaları kabul eder). Eğer kendisinden af ve mağfiret dileseler, derhal onlara mağfiret eder." [1226]

893- 6880- 2893- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثَنَا عِمْرَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللهِ وَالْحَاجُّ وَالْمُعْتَمِرُ وَفْدُ اللهِ. دَعَاهُمْ فَأَجَابُوهُ. وَسَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ.فِي الزوائد: إسناده حسن. وعمران مختلف فِيهِ .

893. (2893) (6880)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki. "Allah yolunda cihad eden, hacceden ve umre yapan Allah'ın elçisidir. Çünkü Allah bunların yapılmasına kulları davet etti, onlar da icabet ettiler. Buna mukabil onlar da O'ndan (dilediklerini istediler), Allah da onlara istediklerini verdi."[1227]

*** ÖLENE BEDEL HACC**

894- 6881- 2904- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الأَعْلى الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ الأَصَمِّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقَالَ: أَحُجُّ عَنْ أَبِي؟ قَالَ: نَعَمْ. حُجَّ عَنْ أَبِيكَ. فَإِنْ لَمْ تَزِدْهُ خَيْراً لَمْ تَزِدْهُ شَراً.فِي الزوائد: إسناده صحيح وسليمان هو ابْنِ فيروز أَبُو إسحاق ثقة .

894. (2904) (6881)- İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Babama bedel haccedebilir miyim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Evet! Babana bedel haccet. Bu haccınla onu hayır yönüyle artırmasan bile şer yönüyle artırmış olmazsın" buyurdular."[1228]

895- 6882- 2905- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الْغَوْثِ بْنِ حُصَيْنٍ »رَجُلٌ مِنَ الْفُرْعِ« أَنَّهُ اسْتَفْتَى النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ حِجَّةٍ كَانَتْ عَلَى أَبِيهِ. مَاتَ وَلَمْ يَحُجَّ. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حُجَّ عَنْ أَبِيكَ وَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَكذلِكَ الصِّيَامُ فِي النَّذْرِ، يُقْضَى عَنْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده عُثْمَانَ بن عطاء الخراساني، ضعفه ابْنِ معين. وقيل: منكر الحديث متروك. و قَالَ الحاكم: روى عن أبيه أحاديث موضوعة .

895. (2905) (6882)- Ebu'l-Ğavs İbnu Huseyn'in -ki el-Fur kabilesinden biridir- anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a babasının üzerine vacib olmuş fakat eda etmeden ölmüş olduğu hacc hakkında sormuştu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Babana bedel haccet!" buyurdu ve ilave etti: "Nezir orucu da böyle, ona bedel kaza edilir."[1229]

*** HAYATTA OLAN GÜÇSÜZE BEDEL HACC**

896- 6883- 2908- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأَحْمَرُ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كُرَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَخْبَرَنِى حُصَيْنُ بْنُ عَوْفٍ؛ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! إِنَّ أَبِي أَدْرَكَهُ الْحَجُّ وَلاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَحُجَّ إِلاَّ مُعْتَرِضاً. فَصَمَتَ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ: حُجَّ عَنْ أَبِيكَ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن كريب، قَالَ أحمد: منكر الحديث يجئ بعجائب عن حصين بن عوف و قَالَ البخاري: منكر الحديث، فِيهِ نظر. وضعفه غير واحد .

896. (2908) (6883)- Nusayn İbnu Avf radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! Babama hacc farz oldu. Ancak binek üzerinde bağlanmadıkça hacc yapmaya muktedir değil!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm bir müddet sukut buyurup sonra: "Babana bedel haccet!" buyurdular."[1230]

AÇIKLAMA:

Hacca gidemeyecek derecede sıhhati bozulan birinin yerine bedel olarak bir başkası hacca gidebilir. Bu başta Hanefîler, Şâfiler olmak üzere çoğunlukla benimsenen bir görüştür. Bedel gönderen kimse sonradan şifa bulsa çoğunluğun hükmüne göre, bizzat hacca gitmesi gerekir.[1231]

*** MİKAT YERLERİ**

897- 6884- 2915- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُهَلُّ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ. وَمُهَلُّ أَهْلِ الشَّامِ مِنَ الْجُحْفَةِ. وَمُهَلُّ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ. وَمُهَلُّ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ. وَمُهَلِّ أَهْلِ الْمَشْرِقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ ثُمَّ أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ لِلأُفُقِ، ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ! أَقْبِلْ بِقُلُوبِهِمْ .

فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ الحريري. قَالَ فِيهِ أحمد وغيره: متروك الحديث وقيل: ضعيف.وأصل الحديث رواه مسلم من حديث جَابِرٍ. ولم يقل: ثم أقبل وبجهه. و ذكر مهلّ أهل الشام .

897. (2915) (6884)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize hitap ederek buyurdular ki: "Medine halkının ihrama gireceği yer Zülhuleyfe'dir. Şam halkının ihrama gireceği mikat yeri Cuhfe'dir. Yemenlilerin mîkat yeri Yelemlem'dir. Necid ahalisinin mikat mahalli Karn'dır. Doğu (yani Irak) ahalisinin mîkat yeri Zat-ı Irk'dır." Aleyhissalâtu vesselâm sonra, mübarek yüzlerini doğu taraftaki ufka çevirdi ve: "Allahım onların (doğudakilerin) kalplerini İslâm'a çevir" diye dua etti."[1232]

AÇIKLAMA:

Mikatlar hakkında açıklama geçti. [1233]

*** İHRAM**

898- 6885- 2917- حَدَّثَنَا عَبْدُالرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ وَعُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ. قَاَ. ثَنَا ا'وْزَاعِيُّ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: إِنِّي عِنْدَ ثَفِنَاتِ نَاقَةِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ الشَّجَرَةِ. فَلَمَّا اسْتَوَتْ بِهِ قَائِمَةً قَالَ: لَبَّيْكَ! بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ مَعاً و ذلِكَ فِي حِجَّةِ الْوَدَاعِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُه ثقات .

898. (2917) (6885)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor. "Ben (Zülhuleyfe'deki) ağacın yanında, Resûlullah'ın bindiği devesinin sefinelerinin (yani çökük iken yere değen uzuvlarının) yanında idim. Deve ayağa kalkıp doğrulunca, Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah'ım! Umre ve hacca beraber niyet ederek davetine icabet ediyorum! Emrine âmâdeyim!" buyurdular. (Yani o zaman ihrama girdiler). Bu (ihrama girme işi) Veda haccında idi."[1234]

AÇIKLAMA:

Zülhuleyfe'de ihrama giriş anlatıldı. [1235]

*** İHRAMLIYA GÖLGELİK**

899- 6886- 2925- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمَ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ نَافِعٍ وَعَبْدُاللهِ بْنُ وَهْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ: ثَنَا عَاصِمُ بْنُ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ:قَالَ: رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ مُحْرِمٍ يَضْحَى للهِ يَوْمَهُ يُلَبِّي حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ إِ غَابَتْ بِذُنُوبِهِ فَعَادَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. لضعف عاصم بن عبيد الله وعاصم بن عمر بن حفص .

899. (2925) (6886)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah rızası için gününü, akşama kadar, güneş altında telbiye çekerek geçiren hiçbir muhrim (hacc veya umre için ihrama giren) yoktur ki günahları güneşle beraber batmasın ve annesinin kendisini doğurduğu (günahsız) şekle dönmesin."[1236]

*** HACCDA İHRAMDAN ÇIKMA ŞARTI**

900- 6887- 2936- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي. ح وَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نَمَيْرٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ جَدَّتِهِ)قَالَ:َ أَدْرِي أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ أَوْ سُعْدَى بِنْتِ عَوْفٍ(؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ علي ضَبَاعَةَ بِنْتِ أَبِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. فَقَالَ: مَا يَمْنَعُكَ يَا عَمَّتَاهُ! مِنَ الْحَجِّ؟ فَقَالَتْ: أَنَا امْرَأَةٌ سَقِيمَةٌ. وَأَنَا أَخَافُ الْحَبْسَ. قَالَ فَأَحْرِمِي وَلشْتَرِطِي أَنَّ مَحِلَّكِ حَيْثُ حُبِستْ.فِي الزوائد: ليس لسعدى بنت عوف، هَذه عند المصنف سوى هَذَا الحديث. وليس لها فِي بقية الكتب شئ. و هَذَا من مسندها. وفي إسناده أَبُو بَكْرِ بن عَبْدُ الله. لم أر من تكلم فِيهِ بجرح و بتوثيق. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات .

900. (2936) (6887)- Ebu Bekr İbnu Abdillah İbnü'z-Zübeyr radıyallahu anhüma büyük annesinden -ravi der ki: Bu büyükanne Esmâ Bintu Ebi Bekr midir, yoksa Su'dâ Bintu Avf mıdır bilemiyorum- naklediyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Dubâ'a Bintu Abdilmuttalib'in yanına girmişti, ona: "Ey halacığım seni hacc yapmaktan alıkoyan mâni nedir?" diye sordu. Halası: "Ben hastalıklı bir kadınım, (hastalığımın hacc menasikini yapmama) engel olmasından korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "İhrama gir, ancak (menasiki) ikmalden alıkonulduğun yerde ihramdan çıkmayı şart koş!" buyurdular.."[1237]

901- 6888- 2937- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضَيْلٍ وَوَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ضُبَاعَةَ؛ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ لله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا شَاكِيَةٌ. فَقَالَ: أَمَا تُرِيدِينَ الْحَجَّ الْعَامَ قُلْتُ: إِنِّي لَعَلِيلَةٌ يَا رَسُولَ لله! قَالَ: حُجِّي وَقُولِي: مَحَلِّي حَيْثُ تَحْبِسُنِي.فِي الزوائد: رِجَالُهُ الصحيح وليس لضباعة سوى ثلثة أحاديث. انفرد المصنف بإخراج هَذَا. وأخرج أَبُو دَاوُد حديثا والنسائي أخر .

901. (2937) (6888)- Dubâ'a (Bintu Zübeyr İbnu Abdilmuttalib) radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben hasta iken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanıma girdi ve (bana): "Sen bu yıl hacca gitmek istemiyor musun?" buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben cidden hastayım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen hacca git ve ihrama girerken: "(Allah'ım!) beni hacc menakisini tamamlamaktan alıkoyduğun yerde ihramdan çıkacağım" diyerekten niyet et!" buyurdular."[1238]

AÇIKLAMA:

Umumiyetle alimler, hadiste zikredildiği şekilde ihrama girerken, bir engel zuhûru halinde ihramdan çıkma şartının koşulabileceğini, bunun caiz olduğunu söylemiştir. Zahiriler, Şâfiîler, Hanbelîler bu görüştedir. Hanefîlerle Mâlikîlerin bir kısmı bu görüşe katılmamıştır. Onlar böyle şart koşmanın caiz olmayacağına, hacc tamam olmadan ihramdan çıkılamayacağına hükmederler.[1239]

*** HAREM-İ ŞERİFE GİRME ÂDÂBI**

902- 6889- 2939- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ صَبِيحٍ. ثَنَا مُبَارَكُ بْنُ حَسَّانَ أَبُو عَبْدِ اللهِ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَتِ ا'نْبِيَاءُ تَدْخُلُ الْحَرَمَ مُشَاةً حُفَاةً. وَيَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ. وَيَقْضُونَ الْمَنَاسِكَ حُفَاةً مُشَاةً.فِي الزوائد: فِي إسناده مبارك بن حسان. وهو وإن وثقه ابن معين، فقد قَالَ النسائي: ليس بالقوي. وقَال أَبُو دَاوُد: منكر الحديث. و قَالَ اِبْنِ حبان فِي الثقات: يخطئ ويخالف. و قَالَ ا'زديّ: متروك. وإِسْمَاعِيل ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات رِجَالُهُ ا''سناد ثقات .

902. (2939) (6889)- Abdullah İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Peygamberler Harem-i şerife yaya ve yalınayak olarak girerlerdi. Yine yalınayak ve yaya olarak Beytullah'ı tavaf edip, menâsiki (hacc ve umrenin gereklerini) bu şekilde ifa ederlerdi."[1240]

*** HACERÜ'L-ESVED'İ İSTÎLAM**

903- 6890- 2945- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا خَالِي يَعْلى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَوْنٍ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: سْاتَقْبَلَ رَسُولُ لله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَجَرَ. ثُمَّ وَضَعَ شَفَتَيْهِ عَلَيْهِ يَبْكِي طَوِيً. ثُمَّ الْتَفَتَ فَإِذَا هُوَ بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يَبْكِي. فَقَالَ: يَا عُمَرُ! هَهُنَا تَسْكَبُ الْعَبَرَاتُ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن عون الخراساني، ضعفه اِبْنِ معين أَبُو حاتم وغيرهما .

903. (2945) (6890)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Haceru'l-Esved'e yöneldi, sonra dudaklarını üzerine koyup uzun müddet ağladıktan sonra ondan ayrıldı. Bir de baktı ki, Ömer İbnu'l-Hattat da yanında, o da ağlıyor. Hemen: "Ey Ömer buyurdular, evet gözyaşları burada dökülür."[1241]

*** TAVAFIN FAZİLETİ**

904- 6891- 2957- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا حُمَيْدُ بْنُ أَبِي سَوِيَّةَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ اِبْنِ هِشَامٍ يَمْأَلُ عَطَاءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ عَنِ الرُّكْنِ الْيَمَانِيِّ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ. فَقَالَ عَطَاءٌ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وُكِلَ بِهِ سَبْعُونَ مَلَكاً. فَمَنْ قَالَ: اَللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَا Œخِرَةِ رَبَّنَا أَتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي اŒ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، قَالُوا: آمِينَ.فَلَمَّا بَلَغَ الرُّكْنَ ا'سْوَدَ قَالَ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! مَا بَلَغَكَ فِي هذَا الرُّكْنِ ا'سْوَدِ؟ فَقَالَ عَطَاءٌ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ لله صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ فَاوَضَهُ فَإِنَّمَا يُفَاوِضُ يَدَ الرَّحْمنِ.قَالَ لَهُ اِبْنِ هِشَامٍ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ! فَالطَّوَافُ؟ قَالَ عَطَاءٌ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعاً وَ۞ يَتَكَلَّمُ إَّ بِسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُلله وَ۞ إِلهَ إَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ وَ۞ حَوْلَ وَ۞ قُوَّةَ إَّ بِاللهِ مُحِيَتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ وَكُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَرُفِعَ لَهُ بِهَا عَشَرَةَ دَرَجَاتٍ. وَمَنْ طَافَ فَتَكَلَّمَ وَهُوَ فِي تِلْكَ الْحَالِ خَاضَ فِي الرَّحْمَةِ بِرَجْلَيْهِ كَخَائِضِ الْمَاءِ بِرَجْلَيْهِ.فِي الزوائد: يدل عَلَى أن الحديث من الزوائد: إ أنه ماتكلم عَلَى إسناده.و قَالَ السنديّ: بعد ذكر ماتقدم: و ذكر الدميري ما يدل عَلَى أنه حديث غير محفوظ .

904. (2957) (6891)- Ata İbnu Ebî Rabâh Ka'be'yi tavaf ederken İbnu Hişâm radıyallahu anhüm'ün kendisine şöyle soru sorduğuna ve kendisine şöyle cevap verdiğine şahit oldum: "İbnu Hişâm: "Rükn-i Yemanî hakkında

bilgi verir misin?" diye sordu. Atâ dedi ki: "Ebu Hureyre radıyallahu anh'ın rivayetine göre, aleyhissalâtu vesselâm demiştir ki: "Rükn-i Yemanî 70 bin meleğe emanet edilmiştir. Kim (onun yanında): "Allahım! Senden af, dünya ve ahirette âfiyet diliyorum. Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ve ahirette de iyiyi ver ve bizi cehennem azabından koru!" diye dua ederse o melekler "âmin!" derler."
Atâ, Haceru'l-esved'in bulunduğu köşeye gelince: "Ey Ebu Muhammed! Bu Haceru'l-esved rüknü hakkında ne işittin?" dedi. Atâ şu cevabı verdi: "Ebu Hureyre radıyallahu anh bana, Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Kim Haceru'l-esvede yönelirse, şüphesiz Rahmân (olan) Allah'a yönelmiş olur" buyurduğunu anlattı.."
İbnu Hişâm, Atâ'ya: "Ey Ebu Muhammed! Tavafın faziletiyle ilgili ne işittiniz?" diye sordu. Atâ şu cevabı verdi: "Ebu Hureyre radıyallahu anh, bana Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Kim Beytullah'ı yedi sefer tavaf eder, tavaf sırasında konuşmayıp sadece "Sübhanallah, velhamdülillah ve lâilahe illallah, vallahu ekber velâ havle velâ kuvvete illa billah" derse ondan on günah silinir ve on sevap yazılır, onun bununla mertebesi on derece yükselir. Kim de tavaf sırasında konuşursa sadece ayaklarıyla rahmete girer, tıpkı ayaklarıyla suya dalanlar gibi."[1242]

AÇIKLAMA:

Tavaf sırasında konuşmak caizdir, ancak konuşmayıp, hep zikirde meşgul olmak efdaldir. [1243]

*** HACC-I İFRAD**

905- 6892- 2966- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيُّ وَحَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرٍ ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْرَدَ الْحَجَّ.إسناد حديث جَابِرٍ صحيح .

905. (2966) (6892)- Hz. Cabir radıyallahu anh diyor ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacc-ı ifrâd yapmıştır."[1244]

906- 6893- 2967- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عُمَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمِنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ وَ عُثْمَانَ أَفْرَدُوا الْحَجَّ.فِي الزوائد: فِي إسناده القاسم بن عبد الله وهو متروك. وكذبه أحمد بن حنبل ونسبو إِلَى الوضع .

906. (2967) (6893)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Bekr, Ömer, Osman radıyallahu anhüm ecmaîn hacc-ı ifrad yaptılar."[1245]

*** HACC-I KIRAN**

907- 6894- 2971- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا حَجَّاجٌ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو طَلْحَةَ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَنَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ.فِي الزوائد: فِي إسناده حجاج بن أرطاة ضعيف ومدلس. وقد رواه بالعنعنة .

907. (2971) (6894)- Ebu Talha radıyallahu anh demiştir ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacc ve umreyi beraber (yani hacc-i kıran) yaptı."[1246]

908- 6895- 2972- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلي بْنِ حَارِثٍ الْمُحَارِبِيُّ. ثَنَا أَبِي عَنْ غَيْلاَنَ بْنِ جَامِعٍ عَنْ لَيْثٍ عَنْ عَطَاءٍ وَطَاوُسٍ وَمُجَاهِدٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ وَ ابْنِ عُمَرَ وَ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَطُفْ هُوَ وَأَصْحَابُهُ لِعُمْرَتِهِمْ وَحَجَّتِهِمْ حِينَ قَدِمُوا إِلاَّ طَوَافاً وَاحِدٍ . فِي الزوائد: فِي إسناده المصنف ليث بن أَبِي سليم، وهو ضعيف ومدلس. والحديث عن غير اِبْنِ عَبَّاسٍ ذكره غير المصنف أيضا .

908. (2972) (6895)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ashabıyla birlikte (Veda Haccında Mekke'ye) geldikleri zaman, ne o ne ashabı, umre ve hacc için (Kabe'nin etrafında yedi defa dolaşmak suretiyle) ancak bir kere tavaf ettiler."[1247]

*** HACCI FESHETMEK**

909- 6896- 2982- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ اِبْنِ عَازِبٍ؛ قَالَ: خرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ. فَأَحْرَمْنَا بِالْحَجِّ. فَلَمَّا قَدِمْنَا مِكَّةَ قَالَ: اجْعَلُوا حِجَّتَكُمْ عُمْرَةَ. فَقَالَ النَّاسُ: يَا رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! قَدْ أَحْرَمْنَا بِالْحَجِّ. فَكَيْفَ نَجْعَلُهَا عُمْرَةً. قَالَ: انْظُرُوا مَا آمُرُكُمْ بِهِ فَافْعَلُوا فَرَدُّوا عَلَيْهِ الْقَوْلَ. فَغَضِبَ. فَانْطَلَقَ. ثُمَّ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ غَضْبَانَ. فَرَأَتِ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ فَقَالَتْ: مَنْ أَغْضَبَكَ؟ أَغْضَبَهُ اللهُ! قَالَ: وَمَالِي

أغْضَبُ وَأنَا آمُرُ أمْراً فَـَ أُتْبَعُ؟فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أن فِيهِ أبا أسحاق. واسمه عمرو بن عَبْدُ اللهِ. وقد اختلط بأخرة. ولم يتبين حال اِبْنِ عياش. هل روى قبل اختط أو بعده فيتوقف حديثه حَتَّى يتبين حاله .

909. (2982) (6896)- Berâ İbnu'l-Âzib radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı, haccda başımızda beraber çıktılar. Biz (sahabilerin çoğu) hacc niyetiyle ihrama girdik. Mekke'ye geldiğimiz vakit, Aleyhissalâtu vesselâm: "Haccınızı umreye çevirin!" buyurdular. Ashab: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz hacc niyetiyle ihrama girmiştik! Şimdi onu nasıl umreye çevirelim?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:
"Size emrettiğime riayet edin, dediğimi yapın!" buyurdular. Ashab, önceki itirazlarını tekrar etti, bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kızdı. (Ashab'ı koyup) gitti. Öfkeli haliyle Hz. Aişe'nin yanına girdi. Aişe radıyallahu anhâ, Resûlullah'ın öfkesini yüzünden okumuştu: "Seni kim öfkelendirdi? Allah da onu öfkelendirsin!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Nasıl öfkelenmeyeyim? Ben bir emirde bulunuyorum, emrim tutulmuyor!" buyurdu." [1248]

*** UMRE**

-910 -6897 -2989 حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى الْخُشَنِيُّ. ثَنَا عُمَرَ بْنُ قَيْسٍ. أخْبَرَنِي طَلْحَةُ بْنُ يَحْيَى عَنْ عَمِّهِ إسْحَاقَ بْنِ طَلْحَةَ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ؛ أنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْحَجُّ جِهَادٌ وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ قيس المعروف بمندل ضعفه أحمد واِبْنِ معين وغيرهم. والحس أيضا ضعيف .

910. (2989) (6897)- Talha İbnu Ubeydillah radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hacc cihaddır. Umre tatavvu (sünnet)dir."[1249]

*** RAMAZANDA UMRE**

-911 -6898 -2992 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا سُفْيَانُ. ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللهِ قَا: ثَنَا وَكِيعٌ جَمِيعاً عَنْ دَاوُدَ بْنِ يَزَيدَ الزَّعَافِرِيِّ عَنِ الشَّعْبِي عَنْ هَرِمِ بْنِ خَنْبَشٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حِجَّةً.فِي الزوائد: حديث وهب بن خنبش إسناده الطريق ا'ولي من طعيق صحيح وإسناده الطريق الثاني ضعيف لضعف دَاوُد بن يزيد .

911. (2992) (6898)- Herim İbnu Hanbeş radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ramazan ayında yapılan bir umre (sevap cihetiyle) bir hacca muâdildir."[1250]

*** ZÜLKADE AYINDA UMRE**

-912 -6899 -2996 حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَىَ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: لَمْ يَعْتَمِرْ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إَ فِي ذِي الْقَعْدَةِ.فِي الزوائد: إسناد حديث اِبْنِ عَبَّاسٍ ضعيف، لضعف مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن أَبِي ليلى .

912. (2996) (6899)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Zülkâde ayından başka bir ayda umre yapmamıştır."[1251]

*** MİNAYA ÇIKMA**

-913 -6900 -3005 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أنْبَأنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ اِبْنِ عُمَرَ؛ أنَّهُ كَانَ يُصَلِّي الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ بِمِنًى. ثُمَّ يُخْبِرُهُمْ أنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَفْعَلُ ذلِكَ.فِي الزوائد: إسناد خديث اِبْنِ عمر، فِيهِ عَبْدُ اللهِ بن عمر وهو ضعيف .

913. (3005) (6900)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma'nın anlattığına göre: "Kendini (hacc sırasında) beş vakti (yani Zilhicce'nin sekizinci günü öğle, ikindi, akşam, yatsı ve Arefe günü sabah namazlarını) Mina'da kılardı. Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın da böyle yaptığını arkadaşlarına haber verdi."[1252]

AÇIKLAMA:

Hadiste görüldüğü üzere hacıların Zilhiccenin sekizinci günü Mekke'yi terk ederek Mina'ya gitmeleri, orada belirtilen beş vakit namazı kılıp ve Terviye gününü Arefe gününe bağlayan geceyi orada geçirmeleri, oradan da Arafat'a geçmeleri sünnettir. Bunun sünnet olduğunda icma vardır. Tatbikatta, bugün kalabalık sebebiyle herkes

bunu uygulamamaktadır. Arafe günü Mekke'den doğrudan Ârafat'a giden de olmaktadır. Mina'da gecelemek sünnet olduğu için, böyle yapanlara herhangi bir ceza gerekmez.[1253]

*** ARAFAT'TA DUA**

914- 6901- 3013- حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْهَاشِمِيُّ. ثَنَا عُبْدُ الْقَاهِرِ بْنُ السِّرِي السَّلَمِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ ابْنُ كِنَانَةَ بْنِ عَبَّاسِ بْنِ مِرْدَاسٍ السَّلْمِيُّ؛ أَنَّ أَبَانُ أَخْبَرَهُ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا ُمَّتِهِ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ بِالْمَغْفِرَةِ. فَأُجِيبَ: إِنِّى قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ مَا خَ الْظَّالِمَ. فَإِنِّى آخُذُ لِلْمَطْلُومِ مِنْهُ. قَالَ: أَيْ رَبِّ! إِنْ شِئْتَ أَعْطَيْتَ الْمَظْلُومَ مِنَ الْجَنَّةِ. وَغَفَرْتَ لِلظَّالِمِ فَلَمْ يُجَبْ عَشِيَّتَهُ فَلَمَّا أَصْبَحَ بِالْمُزْدَلِفَةِ أَعَادَ الدُّعَاءَ. فَأُجِيبَ إِلَي مَا سَأَلَ. قَالَ فَضَحِكَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ قَالَ تَبَسَّمَ. فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي! إِنَّ هذِهِ لَسَاعَةٌ مَا كُنْتَ تَضْحَكُ فِيهَا. فَمَا الَّذِي أَضْحَكَكَ؟ أَضْحَكَ اللهُ سِنَّكَ! قَالَ: إِنَّ عَدُوَّ اللهِ إِبْلِيسَ لَمَّا عَلِمَ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدِ اسْتَجَابَ دُعَائِى وَغَفَرَ ُمَّتِي أَخَذَ التُّرَابَ فَجَعَلَ يَحْثُوهُ عَلى رَأسِهِ وَيَدْعُو بِالْوَيْلِ والثُّبُورِ. فَأَضْحَكَنِي مَا رَأَيْتُ مِنْ جَزَعِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن كنانة، قَالَ البخاري: لم يصح حديثه. ولم أر من تكلم فِيهِ بجرح و توثيق .

914. (3013) (6901)- Abbâs İbnu Mirdas es-Sillemî radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Arafe günü akşamı ümmeti için mağfiret duasında bulunmuştur. Rabb Teâla, duasına: "Ben, zalimler hariç ümmetini mağfiret buyurdum. Zira ben zalimden mazlumun intikamını alacağım" diye icabette bulunmuştur. Resûlullah: "Ey Rabbim! Dilersen mazluma (kendi katından bir lütuf olarak) cenneti verir, zalimi de affedersin!" dedi. O akşam Rabb Teâla bu duasına icabet etmedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Müzdelife'de sabah namazını kılınca, önceki (cevapsız kalan) duasını tekrar etti. Duasına, arzusu istikametinde cevap verildi. Ravî devamla der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine (memnuniyetinden) güldü -veya "tebessüm etti" demiştir.- Hz. Ebu Bekr ve Ömer radıyallahu anhüma: "Annem babam sana kurban olsunlar! Şimdiye kadar bu saatlerde hiç gülmemiştiniz. Sizi güldüren şey nedir? Allah seni sevindirsin!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Allah'ın düşmanı İblis, Rab Teâla hazretlerinin, ümmetimin hepsini mağfiret buyurduğunu öğrenince, yerden toprak alıp kendi yüzüne saçtı ve "Yazıklar olsun bana! Helak oldum, her emeğim boşa gitti!" diye bağırıp çağırmaya başladı. Onun bu korku ve üzüntüsünü görmek beni güldürdü" buyurdular."[1254]

*** ARAFAT'TAN MÜZDELİFE'YE DÖNÛŞ**

915- 6902- 3018- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا الثَّوْرِيُّ عَنْ هِشَامَ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ قُرَيْشٌ: نَحْنُ قَوَاطِنُ الْبَيْتِ. َ نُجَاوِزُ الْحَرَمَ. فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ »ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ«.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات. و قَالَ: الحديث موقوف، ولكن حكمه الرفع ‘نه فِي شأن نزوله .

915. (3018) (6902)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Kureyşliler dediler ki: "Biz Ka'be-i Muazzama sakinleriyiz (yani onun yanında ikamet eden imtiyazlı kimseleriz). Biz (vakfe için) Harem-i Şerifin dışına çıkmayız (Arafat'a gitmeyiz, vakfemizi sadece Müzdelife'de taşradan gelenlerden ayrı olarak yaparız" dediler. Bunun üzerine Allah Teâla hazretleri şöyle buyurdular. (Meâlen): "Sonra siz de, halkın ifaza yaptığı (döndüğü) yerden (yani Arafat'tan Müzdelife'ye) ifaza yapınız (akın akın dönünüz)" (Bakara 199).[1255]

AÇIKLAMA:

Bu bahiste açıklama geçti.[1256]

*** MÜZDELİFE'DE VAKFE**

916- 69- 3024- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللهِ قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا ابْنُ أَبِي رَوَّادٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ الْحِمْصِيِّ عَنْ بِلَالِ بْنِ رَبَاحٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ غَدَاةَ جَمْعٍ: يَا بِلَالُ! أَسْكِتِ النَّاسَ أَوْ أَنْصِتِ النَّاسَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللهَ تَطَوَّلَ عَلَيْكُمْ فِي جَمْعِكُمْ هذَا فَوَهَبَ مُسِيئَكُمْ لِمُحْسِنِكُمْ. وَأَعْطَى مُحْسِنَكُمْ مَا سَأَلَ. ادْفَعُوا بِاسْمِ اللهِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف. أَبُو سلمة هَذَا يعرف اسمه. وهو مجهول .

916. (3024) (6903)- Bilâl İbnu Rabâh radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana, Müzdelife vakfesinin sabahında: "Ey Bilâl! Halkı sustur -veya Halkı dinlet!"- buyurdular. Sonra halka Şu hitabede bulundular: "Allah Teâla hazretleri, şüphesiz, şu Müzdelife'nizde, sizlere iyilik ve ihsanda bulunarak, günahkârlarınızı, hayır sahipleriniz hatırına bağışladı. İyilerinize dilediğini verdi. Öyleyse Allah'ın adıyla (buradan Mina'ya) hareket edin!"[1257]

AÇIKLAMA:

Cem' Müzdelife demektir. Buradaki vakfe ile ilgili geniş açıklama geçti.[1258]

*** AKABE CEMRESİ (İLK TAŞLAMA YERİ)NDE DURULMAZ**

-917 -6904 -3033 -حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ الْحَجَّاجِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتَيْبَةَ عَنْ مِقْسَمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولَ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ مَضىَ وَلَمْ يَقِفْ.فِي الزوائد: فِي إسناده سويد بن سَعِيدِ مختلف فِيهِ .

917. (3033) (6904)- İbnu Abbas radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Akabe cemresine taş attığı zaman hemen geçiyor (orada dua ve zikir için) durmuyordu."[1259]

*** TELBİYEYİ KESME ZAMANI**

-918 -6905 -3039 -حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا حَمْزَةُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَبَّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. وأيوب هو السختيانى .

918. (3039) (6905)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Akabe cemresine (ilk taşlama)ya kadar telbiye getirdi (Lebbeyk... dedi)."[1260]

-919 -6906 -3052 -حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللّهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي أُسَامَةَ بْنُ زَيْدٍ. حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ أَبِي رَبَاح؛ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّهِ يَقُولُ: قَعَدَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِنًى يَوْمَ النَّحْرِ للنَّاسِ. فَجَاءَهُ رَجُلٌ فقَالَ: يَا رَسُولَ للّهِ إِنِّى حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ. قَالَ: َ حَرَجَ ثُمَّ جَاءَهُ آخَرُ فَقَالَ يَا رَسُولَ للّهِ! إِنِّى نَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ قَالَ َ حَرَجَ فَمَا سُئِلَ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ قَبْلَ شَيْءٍ إِّ قَالَ َ حَرَجَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، ورِجَالُه ثقات .

919. (3052) (6906)- Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kurban günü, Mina'da halk(ın suallerine cevap vermek üzere) oturdu. Bir adam yanına gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Kurbanımı kesmezden önce traş oldum!" dedi. "Bir zararı yok!" buyurdular. Sonra bir başkası gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Taşlamaları yapmazdan önce kurbanımı kestim" dedi. "Bir zararı yok!" buyurdular. O gün menasikle ilgili takdim ve tehirden her ne sorulmuşsa mutlaka "Bir zararı yok!" diye cevap verdiler."[1261]

AÇIKLAMA:

Cumhûr, Mina'daki "Akabe cemresine taş atma", "kurban kesme" ve sonra "traş olma" amellerini, bu sırayla yapmayı "sünnet" olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bunlar arasında takdim-tehir hatalarına bir günah terettüp etmeyeceği ve fidye vs. icab etmeyeceği görüşündedir. Ebu Yusuf, Muhammed, Şâfiî, Atâ, Ahmed ve İshak da bu görüştedirler. Ahmed: "Bu işi bilerek yapana ceza kurbanı gerekir"demiştir. Ebu Hanîfe, Nehaî, İbnu Abbâs, Hasan Basrî, Katade ve Malikîlerden İbnu Mâceşûn'a göre, zikri geçen menasikin mezkur sırayla yapılması vacibtir, dolayısıyla bu sırayı bozana bir kurban cezası gerekir.[1262]

*** KURBAN BAYRAMINDA HUTBE**

-920 -6907 -3056 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ السَّ ِم عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَامَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْخَيْفِ مِنْ مِنىً. فَقَالَ: نَضَّرَ اللّهُ امْرأ سَمِعَ مَقَالَتِي فَبَلَّغَهَا. فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرُ فَقِيهِ. وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ. ث َ ثٌ َ يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُؤْمِنٍ: إِخْ َصُ الْعَمَلِ للّهِ، وَالنَّصِيحَةُ لِوُ َةِ الْمُسْلِمِينَ، وَلُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ. فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد فِيهِ مُحَمَّد بن إسحاق وهو مدلس. وقد رواه بالعنعنة. والمتن عَلَى حاله صحيح .

920. (3056) (6907)- Cübeyr İbnu Mut'im radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Mina'da Hayf (denilen dere kenarında ayağa kalkarak şunları söyledi: "Benim sözümü işitip aynen tebliğ edenin yüzünü (Kıyamet-günü) Allah ak eylesin. Çünkü fıkıh (dolu hadisleri) yüklenen nice kimseler vardır ki, fakih değildir. Nice hadis taşıyıcıları vardır ki kendilerinden daha fakih olana hadis götürürler. Üç haslet vardır ki, bunlar oldukça mü'min kalbi kin ve husûmet taşımaz: Ameli Allah rızası için ihlaslı yapmak, müslüman idarecilere hayırhah olmak, müslümanların cemaatine devam etmek... Çünkü müslümanların duaları ona katılanların hepsini kuşatır."[1263]

-921 -6908 -30577 حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ تَوْبَةَ. ثَنَا زَافِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي سِنَانٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلى نَاقَتِهِ الْمُخَضْرَمَةِ بِعَرَفَاتٍ فَقَالَ: أَتَدْرُونَ أَيُّ يَوْمٍ هذَا وَأَيُّ شَهْرٍ هذَا وأيُّ بَلَدٍ هذَا؟ قَالُوا: هذَا بَلَدٌ حَرَامٌ وَشَهْرٌ حَرَامٌ وَيَوْمٌ حَرَامٌ. قَالَ: أَ وَأَنَّ أَمْوَالَكُمْ وَدِمَاءَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا فِي يَوْمِكُمْ هَذَا. أَ وَإِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ. وَأُكَاثِرُ بِكُمُ الأُمَمَ. فَلاَ تُسَوِّدُوا وَجْهِي. أَ وَإِنِّي مُسْتَنْقِذٌ أُنَاساً وَمُسْتَنْقَذٌ مِنِّي أُنَاسٌ.
فَأَقُولُ يَا رَبِّ! أُصَيْحَابِي؟ فَيَقُولُ: إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح .

921. (30577 (6908)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm Arafat'ta kulakları kesik gibi küçük olan devesinin üstünde olduğu halde şöyle buyurdular: "Bugünün hangi gün olduğunu, bu ayın hangi ay olduğunu, bu beldenin hangi belde olduğunu biliyor musunuz?"
Halk: "Burası haram beldedir, bu ay haram aydır, bugün kurban günüdür" diye cevap verdiler.
Aleyhissalâtu vesselâm sözlerine şöyle devam ettiler: "Bilesiniz! Şurası muhakkak ki mallarınız, kanlarınız birbirinize karşı haramdır, tıpkı şu ayınızın şu belde ve şu gündeki haramlığı gibi. Bilesiniz! (Kıyamet günü) Havz'ın başına hepinizden önce ben geleceğim. Ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim. Sakın benim yüzümü kara çıkarmayın. Haberiniz olsun! Ben pek çok kimseyi (şefaatimle) ateşten kurtaracağım. Bazı kimseler de benden kurtarılacak (zebaniler onları götüreceklerdir). Ben: "Ey Rabbim! (Zebanilerin benden kaçırdıkları) benim sahabeciklerimdi (niye cehenneme götürülüyorlar?) diyeceğim. Allah Teâla hazretleri şöyle buyuracak: "Senden sonra onların neler ihdas ettiklerini sen bilmiyorsun!"[1264]

AÇIKLAMA:

Veda hutbesi olarak bilinen ve tek bir metin halinde birleştirilen hutbe ile yukarıdaki metinler arasında oldukça fazla noksan-ziyade farkı mevcuttur. Rivayetlerde parça parça gelen ifadeler Veda haccı sırasında Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bütün konuşmalarının derlenmesiyle hasıl edilmiştir. Halbuki Veda haccı sırasında Aleyhissalâtu vesselâm muhtelif vesilelerle hitapta bulunmuştur. Ashab, bunlardan hatırında kalanları rivayet etmiştir. Fakihlerimiz bunları değerlendirmede ihtilafa düşmüştür: Hanefilere göre hacc esnasında verilmesi gereken hutbe üçtür: Zilhicce'nin 7, 9, ve 11. günleri; Şâfiilere göre dörttür. Zilhicce'nin 7, 9, 10 ve 11. günleri; Ahmed İbnu Hanbel'e göre üçtür: Zilhicce'nin 9, 10. ve 12. günleri. Bu farklılıklar, rivayetlerdeki ihtilaflardan gelir. Demek ki Resûlullah bu günlerin her birinde hitabede bulunmuş olmalıdır. [1265]

*** ZEMZEM İÇME ADABI**

-922 -6909 -3061 حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الأَسْوَدِ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ؛ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ جَالِساً. فَجَاءَهُ رَجُلٌ. فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ جِئْتَ؟ قَالَ: مِنْ زَمْزَمَ. قَالَ: فَشَرِبْتَ مِنْهَا كَمَا يَنْبَغِي؟ قَالَ وَكَيْفَ؟ قَالَ: إِذَا شَرِبْتَ مِنْهَا فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَاذْكُرِ اسْمَ اللهِ وَتَنَفَّسْ ثَلاَثاً. وَتَضَلَّعْ مِنْهَا. فَإِذَا فَرَغْتَ فَاحْمَدِ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ. فَإِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ آيَةَ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ،إِنَّهُمْ لاَ يَتَضَلَّعُونَ مِنْ زَمْزَمَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح، رِجَالُهُ موثقون .

922. (3061) (6909)- Muhammed İbnu Abdirrahman İbni Ebî Bekr radıyallahu anhüm anlatıyor: "Ben İbnu Abbas radıyallahu anhümâ'nın yanında oturuyordum. Ona bir adam gelmişti. "Nereden geliyorsun?" diye sordu. Adam: "Zemzemden!" dedi. İbnu Abbâs: "Ondan gerektiği şekilde içtin mi?" diye sordu. Adam: "Nasıl?" deyince açıkladı: "Zemzem içerken kıbleye döneceksin. Besmele çekeceksin. Üç kere nefes alıp kana kana içeceksin. İçip bitirince aziz ve celil olan Allah'a hamdedeceksin. Zira Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: "Münafıklarla bizim aramızdaki fark, onların zemzemi kana kana içmemeleridir."[1266]

-923 -6910 -3062 حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُؤَمَّلِ: إِنَّهُ سَمِعَ أَبَا الزُّبَيْرِ يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شُرِبَ لَهُ.قَالَ السيوطي فِي حاشية الكتاب: هَذَا الحديث مشهور عَلَى الألسنة كثيرا. واختلف الحفاظ فِيهِ. فمنهم من صححه ومهنم من حسّنه ومنهم من صعّفه. والمعتمد الأول.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف، لضعف عبد الله بن المؤمل. وقد أخرجه الحاكم فِي المستدرك من طريق اِبْنِ عَبَّاسٍ. و قَالَ: هَذَا حديث صحيح الإسناد.قَالَ السندي: قلت وقد ذكر العلماء أنهم فوجدوه كذَلِكَ.

923. (3062) (6910)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Zemzem suyu ne maksatla içilirse o maksatla faydalıdır." [1267]
AÇIKLAMA:

Alimlerce sıhhatine zann-ı galib hasıl olan bu hadis, zemzem içerken niyet etme edebini getiriyor: Açlığın veya susuzluğun giderilmesine niyet edilebileceği gibi, hastalığa şifaya veya bir başka şeye de niyet edilebilir. Bazı şarihler bittecrübe, Allah'ın izni ile niyetlerinin yerine geldiğini ifade etmişlerdir.[1268]

*** MUHASSAB NAM MEVKİDE KONAKLAMA**

924- 6911- 3068- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ زُرَيْقٍ عَنْ ا٘عْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنِ ا٘سْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: ادَّلَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ النَّفْرِ مِنَ الْبَطْحَاءِ ادِّ◌َجاً.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات عَلَى شرط مسلم .

924. (3068) (6911)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Mina'dan döndüğü günü ertesi güne bağlayan gecenin sonunda Batha'dan Medine'ye hareket etti.[1269]

AÇIKLAMA:

Hadislerde bazan Muhassab, bazan Bathâ, bazan da Ebtah olarak geçen bu yer, Mina ile Mekke arasında yer alan bir derenin adıdır. Burada Resûlullah konaklamış ve hatta, Resûlullah'tan sonra Hz. Ebu Bekr, Ömer ve Osman radıyallahu anhüm ecmaîn'in de aynı yerde konaklamış olmalarına rağmen ûlemâ, orada konaklamanın hacc menasikinden olmadığını belirtirler. Aleyhissalâtu vesselâm'ın, dinlenmek, Medine'ye hareketi kolaylaştırmak için bu konaklamayı yapmış olacağını söylerler. (Daha geniş açıklama geçti.)[1270]

*** VEDA TAVAFI**

925- 6912- 3071- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْفِرَ الرَّجُلُ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ. فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ، هو ابْنِ إِسْمَاعِيلَ المكيّ الفربريّ. ضعفه أحمد وغيره .

925. (3071) (6912)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hacının son amelinin (veda tavafı denilen) Ka'be'yi tavaf etmek olmadıkça Mekke'den ayrılmasını yasakladı." [1271]

AÇIKLAMA:

Hangi çeşit hacc yapılmış olursa olsun, hacc menasikinin son safhasının veda tavafı olması gerekmektedir. Hanefiler, Şâfi'îler, Hanbeliler bu hususta müttefiken "vacibtir" derler. Mâlikiler ve bir kavlinde Şâfi'î "sünnettir" demiştir. Vacib diyenlere göre, terki halinde ceza olarak kurban kesilir. Şu da bilinmelidir: Veda tavafı adet gören kadınlarla, lohusa kadınlara, bir de Mikat denilen bölge dahilinde oturan hacılara vacib değildir.[1272]

*** İHRAMLININ AV CEZASI**

926- 6913- 3086- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْقَطَّانُ الْوَاسِطِيُّ، ثَنَا يَزِيدُ بْنُ مُوْهَبٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ. ثَنَا حُسَيْنٌ الْمُعَلِّمُ، عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فِي بَيْضِ النَّعَامِ يُصِيبُهُ الْمُحْرِمُ. ثَمَنُهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده علي بن عبد العزيز، مجهول. وأبو المهزم؛ اسمه يزيد بن سفيان ضعيف .

926. (3086) (6913)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İhramlı kişi deve kuşu yumurtası kıracak olursa, o yumurtanın bedeline denk fidye ödemelidir."[1273]

927- 6915- 3089- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنِ ابْنِ نُعَمٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: يَقْتُلُ الْمُحْرِمُ الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ وَالسَّبُعَ الْعَادِيَ وَالْكَلْبَ الْعَقُورَ وَالْفَأْرَةَ الْفُوَيْسِقَةَ.فَقِيلَ لَهُ: لِمَ قِيلَ لَهَا الْفُوَيْسِقَةُ؟ قَالَ ٘نَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَيْقَظَ لَهَا وَقَدْ أَخَذَتِ الْفَتِيلَةَ لِتُحْرِقَ بِهَا الْبَيْتَ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أَبِي زياد، وهو ضعيف، وإن، أخرج له مسلم .

927. (3089) (6914)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İhramlı yılanı, akrebi, saldırgan yırtıcı hayvanı, kelb-i akûru (saldırgan köpek, kurt, aslan, kaplan vs.), fasıkcık fareyi öldürebilir (bunları öldürdüğü için fidye ödemez)."
Ebu Saîd'e fareye niye "fasıkcık" dendiği sorulmuştu. "Çünkü (bir keresinde) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, onun yanmakta olan kandilin fitilini evi yakmak üzere sürüklemesinden dolayı uykusundan uyanmıştı" diye cevap verdi."[1274]

AÇIKLAMA:

Bu hususlarda açıklama geçti.[1275]

* İHRAMLIYA AV HAYVANI YEMEK YASAKTIR

928- 6915- 3091- حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِمْرَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلَىَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ الْكَرِيمِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ؛ قَالَ: أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَحْمِ صَيْدٍ وَهُوَ مُحْرِمٌ فَلَمْ يَأكُلْهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الكريم، وهو أبو المخارق، وهو ضعيف .

928. (3091) (6915)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a ihramlı iken av eti getirilmişti, onu yemedi."[1276]

AÇIKLAMA:

Bir kısım selef ûlemâsı bu nevi hadislere dayanarak, ihramlının, ister ihramlı, ister ihramsız tarafından avlanmış olsun, av etini yiyemeyeceği kanaatindedir. Bunlar görüşlerine Mâide suresinin 96. ayetini de delil yaparlar: "Size ihramlı olduğunuz müddetçe kara avı haram kılınmıştır." Ahmed, şâfi'î ve cumhurun hükmü böyledir. Hanefiler, "İhramlının herhangi bir yardım olmaksızın, ihramsız tarafından avlanan avı, ihramlının yemesinde bir beis yoktur. Hatta ihramsız kişi bu avı ihramlıya yedirmek niyetiyle avlamış olsa bile mübahtır" demiştir. Bunların görüşünü te'yid eden rivayetlerden biri müteakip hadistir.[1277]

929- 6916- 3092- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ عَنْ عِيسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَاهُ حِمَارَ وَحْشٍ وَأَمَرَهُ أَنْ يُفَرِّقَهُ فِي الرِّفَاقِ وَهُمْ مُحْرِمُونَ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. فِي ا'طراف: قَالَ يعقوب بن شيبة: هذا الحديث أعلم رواه هكذا غير اِبْنِ عيينة. وأحسبه أراد أن يختصره فأخطأ فِيهِ. وقد خالفه النَّاس جميعا. فقَالوا فِي حديثهم: فأمر رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أبا بكر أن يقسمه فِي الرقاب وهم محرمون .

929. (3092) (6916)- Talha İbnu Ubeydillah radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bana bir vahşi eşek verdi ve arkadaşlar arasında taksim etmemi emretti. O sırada arkadaşlarımın hepsi de ihramlıydı." [1278]

* DİŞİ VE ERKEK HAYVANLARDAN MEKKE'YE KURBAN GÖNDERME

930- 6917- 3101- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ إِيَاسِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي بُدْنِهِ جَمَلٌ. فِي الزوائد: فِي إسناده مُوسَى بن عبيدة الزبيدي، ضعفه أحمد وابن معين وغيرهما.

930. (3101) (6917)- İyas İbnu Seleme'nin babası (Seleme) radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kurbanlık develeri arasında bir de erkek deve vardı."[1279]

* MEKKE EVLERİNİ KİRAYA VERME

931- 6918- 3107- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ نَضْلَةَ؛ قَالَ: تُوُفِّيَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَمَا تُدْعَى رِبَاعُ مَكَّةَ إَ السَّوَائِبَ. مَنِ احْتَاجَ سَكَنَ. وَمَنِ أسْتَغْنَى أسْكَنَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح عَلَى شرط مسلم. وليس لعلقمة بن نضلة، عند اِبْنِ ماجة، سوى هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقية الكتب.قَالَ السندي: قلت: الحديث حجة إذ يروي ذَلِكَ. لكن قَالَ الدميري: علقمة بن نفلة يصح له صحبة. وليس له فِي الكتب شئ سواه. ذكره اِبْنِ حبان فِي أتباع التابعين من الثقات. وهَذَا الحديث ضعيف وإن كَانَ الحاكم رواه فِي مستدركه .

931. (3107) (6918)- Alkame İbnu Nadle radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer radıyallahu anhümâ vefat ettikleri zaman Mekke'nin evlerine "sevâib (yani oturanların mülkü değil, ihtiyaç sahiplerine terkedilmiş)" denmekte idi. Kim, (meskene) muhtaç ise bu evlerde oturur, kim de muhtaç değilse ihtiyacı olanı orada (kirasız) oturtur idi."[1280]

AÇIKLAMA:

Mekke'deki binaların durumu hakkında ûlemâ ihtilaf eder. Bir kısmı bu ve benzeri rivayetlere dayanarak onların satılamayacağı, kiralanamayacağı hükmüne varmışlardır. Bu kanaatte olanlar Hacc suresinin 25. ayetini de kendilerine delil yaparlar. Ayet-i kerime'de Rab Teâla Hazretleri "Mescid-i Haram'ın, orada ikamet edenlere ve etmeyenlere eşit kılındığını" beyan eder.
Mekke binalarının satılabileceği, kiralanabileceği kanaatinde olanlar, ayette geçen hükmün sadece Ka'be ile ilgili olduğunu, Mescid-i Haram tabîriyle Harem-i Şerif değil sadece Ka'be'nin kastedildiğini söylemişlerdir. Mezkur âyetin tefsirinde geniş mâlumat bulunabilir.[1281]

*** MEKKE'NİN FAZİLETİ**

-932 -6919 -3109 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. يُونسُ بْنُ بُكَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إسْحَاقَ. ثَنَا أَبَانُ بْنُ صَالِحٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ يَنَّاقٍ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ عَامَ الْفَتْحِ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّ اللهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّموات وَا'رْضِ. فَهِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. َ يُعْضَدُ شَجَرُهَا وَ ُ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَ ُ يَأخُذُ لُقَطَتَهَا إِ مُنْشِدٌ.فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِ ا'ذْخِرَ فَإِنَّهُ لِلْبُيُوتِ وَالْقُبُورِ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِ ا'ذْخِرَ.فِي الزوائد: هَذَا الحديث وإن كَانَ صريحا فِي سماعها من النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لكن فِي إسناده أبان بن صالح وهو ضعيف .

932. (3109) (6919)- Safiyye Bintu Şeybe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Fetih yılında dinlemiştim. Şöyle buyurdular:
"Ey insanlar! Allah arz ve semayı yarattığı gün Mekke'yi haram kılmıştır. Orası Kıyamet gününe kadar haramdır. Bitkisi sürülmez, av hayvanı ürkütülmez, buluntusu da sadece (sahibini bulmak üzere) ilan etmek için alınır."
Bu esnada (amcası) Abbas radıyallahu anh: "İzhir otu hariç (olsun!). Çünkü evler ve kabirler için ona ihtiyacımız var!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "İzhir otu hariç!" buyurdular."[1282]

-933 -6920 -3110 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَابْنُ الْفُضَيْلِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ. أَنْبَأنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَابِطٍ عَنْ عَيَّاشِ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ الْمَخْزُومِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ َتَزَالُ هذِهِ ا'مَّةُ بِخَيْرٍ مَا عَظَّمُوا هَذِهِ الْحُرْمَةَ
حَقَّ تَعْظِيمِهَا. فَإِذَا ضَيَّعُوا ذلِكَ هَلَكُوا.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أَبِي زياد، واختلط بأخرة .

933. (3110) (6920)- Ayyâş İbnu Ebi Rebî'a el-Mahzûmî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bu ümmet, şu haram yerlere hakkı olduğu hürmeti gösterdiği müddetçe hayır üzere devam eder. Bu hürmete riayet etmediler mi helak olurlar."[1283]

AÇIKLAMA:

Haram bölge ile ilgili açıklama geçti. [1284]

*** MEDİNE'NİN FAZİLETİ**

-934 -6921 -3113 -حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَ ءِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ؛ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُمَّ! إِنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُكَ وَنَبِيُّكَ. وَإِنَّكَ حَرَّمْتَ مَكَّةَ عَلى لِسَانِ إِبْرَاهِيمَ. اللَّهُمَ! وَأنَا عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ. وَإِنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ َ بَتَيْهَا.قَالَ أَبُو مَرْوَانَ: َ بَتَيْهَا حَرَّتَي الْمَدِينَةِ.أصل الحديث فِي الصحيحين. لكن الحديث بهَذَا الوجه من الزوائد. قَالَ فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن عُثْمَانَ وثقه أَبُو حاتم: و قَالَ صالح بن مُحَمَّد ا'سدي: ثقة صدوق إ أنه يروي عن أبيه المناكير. و قَالَ اِبْنِ حبان فِي الثقات: يخطئ وبخالف. و قَالَ أَبُو عَبْدُ الله الحاكم: فِي حديث بعض المناكير .

934. (3113) (6921)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey Allahım! İbrahim aleyhisselâm senin Halîlindir, peygamberindir. Sen Mekke'yi İbrahim'in diliyle haram kıldın. Ey Allahım! Ben de senin abdin ve peygamberinim. Ben de (Medine'yi) iki kayalığı arasında kalan kısmıyla haram kılıyorum."[1285]

AÇIKLAMA:

Medine'nin haramlığı ile ilgili geniş açıklama yapıldı.[1286]

935- 6922- 3115- حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ. ثَنَا عَبْدَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مِكْنَفٍ؛ قَالَ:سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أُحُداً جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ. وَهُوَ عَلَى تُرْعَةٍ مِنْ تُرَاعِ الْجَنَّةِ. وَعَيْرٌ عَلى تُرْعَةٍ مِنْ تُرَعِ النَّارِ .

فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ إسحاق وهو مدلس. وقد عنعنه. وشيخه عبد الله، قَالَ البخاري: فِي حديثه نظر. و قَالَ اِبْنِ حبان: ٬عمل له سماعا من أنس. ويدفعه ما فِي اِبْنِ ماجة من التصريح بالسماع .

935. (3115) (6922)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Uhud, şüphesiz bizi seven, bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır ve cennet bahçelerinden bir bahçenin üstündedir. Ayr dağı da cehennem derelerinden bir derenin üzerindedir."[1287]

*** YAĞMUR YAĞARKEN KA'BE'Yİ TAVAF**

936- 6923- 3118- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْعَدَنِيُّ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَجْ◌َنَ قَالَ: طُفْنَا مَعَ أَبِي عِقَالٍ فِي مَطَرٍ. فَلَمَّا قَضَيْنَا طَوَافَنَا أَتَيْنَا خَلْفَ الْمَقَامِ. فَقَالَ: طُفْتُ مَعَ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ فِي مَطَرٍ. فَلَمَّا قَضَيْنَا الطَّوَافَ أَتَيْنَا الْمَقَامَ فَصَلَّيْنَا رَكْعَتَيْنِ. فَقَالَ لَنَا أَنَسٌ: ائْتَنِفُوا الْعَمَلَ. فَقَدْ غُفِرَ لَكُمْ. هكذَا قَالَ لَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطُفْنَا مَعَهُ فِي مَطَرٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده دَاوُد بن عجن ضعفه اِبْنِ معين وأبو دَاوُد والحاكم والنقاش. و قَالَ: روى عن أَبِي عقال أحاديث موضوعة. وشيخه أَبُو عقال اسمه هل بن زيد ضعفه أَبُو حاتم والبخاري والنسائي وابن عدي وابن حبان. وقَالَ : يروي عن أنس أشياء موضوعة ما حدث بها أنس قط. يجوز ا حتجاج به بحال .

936. (3118) (6923)- Dâvud İbnu Aclân radıyallahu anh anlatıyor: "Babam İkal ile birlikte yağmurlu bir günde tavafta bulunduk. Tavafımız bitince Makam(-ı İbrahim)in arka kısmına geldik. Babam orada dedi ki: "Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh ile birlikte yağmur altında tavaf yaptım. Tavafı bitirdiğimizde, buraya geldik, iki rek'at namaz kıldık. O zaman Enes radıyallahu anh bize: "Tavafa yeniden başlayın. Zira mağfiret olundunuz. Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte yağmur altında tavaf ermiştik de bize böyle buyurmuştu" dedi."[1288]

*** YAYA OLARAK HACC YAPMAK**

937- 6924- 3119- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَفْصٍ ا٬يْلِيُّ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ حَبِيبٍ الزَّيَّاتِ عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْيَنَ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: حَجَّ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ مُشَاةً. مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ. وَقَالَ: ارْبِطُوا أوْسَاطَكُمْ بِأُزْرِكُمْ وَمَشَى خِلْطَ الْهَرْوَلَةِ .

فِي الزوائد: هَذَا إسناد ضعيف، ٬ن حمران بن أعين الكوفي قَالَ فِيهِ اِبْنِ معين: ليس بشئ. و قَالَ أَبُو دَاوُد: رافضيّ. و قَالَ النسائي: ليس ثقة. و يَحْيَى بن يمان العجليّ وإن روى له مسلم فقد اختلط بأخرةٍ. ولم يتميز حال من روى عنه هو قبل اختلط أو بعده فاستحق الترك.و قَالَ الدميري: انفرد به المصنف. وهو ضعيف منكر مردود با٬حاديث الصحيحة التي تقدمت أن النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وأصحابه لم يكونوا مشاة من المدينة إِلَى مكة .

937. (3119) (6924)- Ebu Saîd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ve ashab-ı kiram hazeratı radıyallahu anhüm ecmaîn, Medine'den Mekke'ye yaya olarak hacc yaptılar. (Bu sırada) Aleyhissalâtu vesselâm: "İzarlarınızı (=vücudun belden aşağısını örten peştemal) bellerinize bağlayın" buyurmuş, sonra da bazan hızlı bazan yavaş yürümüştü."[1289]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah ve ashabının binekleri üzerinde hacc yaptığını ifade eden sahih hadislere muhalefet eden zayıf hadislerdendir. Bunlara usulcüler münker demiştir. Münker hadislerin hükmüyle amel edilmez. Ûlemâ haccı binekli olarak yapmanın efdal olduğuna hükmetmiştir. Hadisin nefsülemirde sahih olma ihtimaline binaen: "Resûlullah'la hacc yapan ashabtan bir kısmının yaya olmuş olmaları muhtemeldir, bu durumu aksettirebilir" diye tevil edilmiştir.[1290]

KURBANLAR BÖLÜMÜ

*** RESÛLULLAH'IN KURBANLARI**

938- 6925- 3122- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُضَحِّيَ اشْتَرَى كَبْشَيْنِ عَظِيمَيْنِ

خَرَ عَنْ مُحَمَّدٍ Œسَمِينَيْنِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ مَوْجُوئَيْنِ. فَذَبَحَ أَحَدَهُمَا عَنْ أُمَّتِهِ لِمَنْ شَهِدَ اللهِ بِالتَّوْحِيدِ وَشَهِدَ لَهُ بِالْبَلاَغِ. وَذَبَحَ ا وَعَنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن مُحَمَّد مختلف فِيهِ .

938. (3122) (6925)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kurban kesmek istediği zaman iki tane büyük şişman çift boynuzlu alaca, hadımlattırılmış koç alırdı. Bunlardan birisini Allah'ın birliğine ve kendisinin peygamberliğine şehadet eden ümmeti adına keser, diğerini de Muhammed ve Âl-i Muhammed Aleyhissalâtu vesselâm adına keserdi."[1291]

*** KURBAN BAYRAMINDA KESİLEN KURBAN VACİB Mİ?**

939- 6926- 3123- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الأعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ كَانَ لَهُ سَعَةٌ وَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الله بن عياش وهو وإن روى له مسلم فإنما أخرج له فش المتابعات والشواهد. وقد ضعفه أَبُو دَاوُد والنسائي. و قَالَ أَبُو حاتم: صدوق. و قَالَ اِبْنِ يونس: منكر الحديث. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات .

939. (3123) (6926)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Maddi imkânı olup da kurban kesmeyen namazgâhımıza sakın yaklaşmasın."[1292]

AÇIKLAMA:

Bu sadette gelen hadisleri alimler farklı yorumlara tabi tutmuşlardır. Daha önce teferruatlı olarak kaydettik. Şöyle özetleyebiliriz: Ebu Hanîfe, şer'an zengin sayılan kimse için kurban kesmeyi vacib addetmiştir. Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel, İshak, Ebu Sevr, Ebu Yusuf, Muhammed eş-Şeybânî, İmâm Mâlik sünnet addetmiştir. Hanefilerde fetva İmam Azam'a göre verilmiştir.[1293]

*** KURBAN KESMENİN SEVABI**

940- 6927- 312- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلاَنِيُّ. ثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ. ثَنَا سَلاَّمُ بْنُ مِسْكِينٍ. ثَنَا عَائِذُ اللهِ عَنْ أَبِي دَاوُدَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ؛ قَالَ: قَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ للهِ! مَا هذِهِ الأَضَاحِيُّ؟ قَالَ: سِنَّةُ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ قَالُوا: فَمَا لَنَا فِيهَا؟ يَا رَسُولَ للهِ! قَالَ: بِكُلِّ شَعَرَةٍ حَسَنَةٌ قَالُوا: فَالصُّوفُ؟ يَا رَسُولَ للهِ! قَالَ: بِكُلِّ شَعَرَةٍ مِنَ الصُّوفِ حَسَنَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو دَاوُد. واسمه نفيع بن الحارث. وهو متروك. واتهم بوضع الحديث .

940. (312) (6927)- Zeyd İbnu Erkam radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabı: "Ey Allah'ın Resûlü dediler, bayram günü kesilen şu kurban nedir?"
"Bu babanız İbrahim aleyhisselâm'ın sünnetidir" buyurdular. Ashab: "Pekiyi, kurban kesmede bize ne gibi sevap var ey Allah'ın Resûlü!" dediler.
"Kurbanın her bir kılı için bir sevap" buyurdular. Ashab tekrar: "(Kesilen kurban, koyun kuzu gibi) yünlü ise ey Allah'ın Resûlü (sevap nasıl olacak)?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm: "Yünün her bir kılı için de bir sevap var!" buyurdular."[1294]

*** MÜSTEHAB OLAN KURBANLAR**

941- 6928- 3129- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ. أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مَيْسَرَةَ بْنِ حَلْبَسٍ؛ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ أَبِي سَعِيدٍ الزُّرَقِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى شِرَاءِ الضَّحَايَا.قالَ يُونُسُ: فَأَشَارَ أَبُو سَعِيدٍ إِلَى كَبْشٍ أَدْغَمَ لَيْسَ بِالْمُرْتَفِعِ وَلاَ الْمُتَّضِعِ فِي جِسْمِهِ. فَقَالَ لِي: اشْتَرِلِى هذَا. كَأَنَّهُ شَبَّهَهُ بِكَبْشِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح.

941. (3129) (6928)- Yunus İbnu Meysere İbni Halbes radıyallahu anh anlatıyor:"Ebu Sa'îd ez-Zürakkî -ki Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabındandır- ile birlikte kurbanlarımızı satın almaya çıktık.
Yunus der ki: "Ebu Sa'îd vücutça ne iri ne de alçak olan siyah nişanlı bir koça işaret ederek bana dedi ki: "Bana şunu satın al!" Ebu Saîd, sanki bu koçu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın koçuna benzetmişti."[1295]

942- 6929- 3134- حَدَّثَنَا هَنَّادُ بْنُ السَّرِيِّ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي حَاضِرٍ الأزْدِيِّ عَنِ اِبْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَلَّتِ الإِبِلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَنْحَرُوا الْبَقَرَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح ورِجَالُهُ ثقات. وأبو حاضر اسمه عُثْمَانَ بن حاضر .

942. (3134) (6929)- İbni Abbas radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında (bir ara) develer miktarca azalmıştı. Ashabına sığırların kurban edilmesini emretti."[1296]

* KAÇ DAVAR BİR DEVE YERİNE GEÇER?

943- 6930- 3136- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُعَمَّرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ الْبُرْسَانِيُّ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ؛ قَالَ: قَالَ عَطَاءٌ الْخُرَاسَانِيُّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ عَلَيَّ بَدَنَةً. وَأَنَا مُوسِرٌ بِهَا. وَ أَجِدُهَا فَأَشْتَرِيَهَا. فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبْتَاعَ سَبْعَ شِيَاهٍ فَيَذْبَحَهُنَّ.فِي الزوائد: رِجَال ا''سناد رِجَال الصحيح. إ أن عطاء الخراسانى لم يسمع من اِبْنِ عَبَّاسٍ. قَالَه ا''مام أحمد. ولكن قَالَ شيخنا أَبُو زرعة: روايته عن اِبْنِ عَبَّاسٍ فِي صحيح البخاري. أي فهذا يدل عَلَى السماع. و قَالَ: اِبْنِ جريج مدلس. وقد رواه بالعنعنة. و قَالَ يَحْيَى بن سَعِيدِ القطان: اِبْنِ جريج عن عطاء الخراساني ضعيف. إنما هو كتاب دونه إليه .

943. (3136) (6930)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam geldi ve: "Üzerimde bir deve (kurbanı) borcu var. Ben onu satın alacak güçteyim. Ama deve bulamıyorum ki satın alayım" dedi.
Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ona yedi davar satın alıp kesmesini emretti."[1297]

* KURBANIN ASGARİ YAŞ HADDİ

944- 6931- 3139- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ اِبْنُ أَبِي يَحْيَى مَوْلَى ا''سْلَمِيِّينَ عَنْ أُمِّهِ: قَالَتْ: حَدَّثَتْنِي أُمُّ بِلَالٍ بِنْتُ هِلَالٍ عَنْ أَبِيهَا؛ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَجُوزُ الْجَذْعُ مِنَ الضَّأْنِ أُضْحِيَّةً.قَالَ السندي: الحديث من الزوائد ولم يتعرف فِي الزوائد: ''سناده. وقَالَ الدميري: قَالَ ابن حزم: إنه حديث ساقط لجهالة أم مُحَمَّد بن أَبِي يَحْيَى. وأم بل أيضا مجهولة، يدري أنها صحابية أم . قَالَ السندي: كَذَا قَالَ. وأصاب فِي ا''ول وأخطأ فِي الثاني. فقد ذكر أم بل فِي الصحابة، اِبْنِ مندة، وأبو نعيم و اِبْنِ عبد البر. ثم قَالَ الذهبي فِي الميزان: إنها تعرف. ووثقها العجلي اهـ. وأفاد فِي الزوائد أن أصل الحديث موجود فِي أَبُو دَاوُد والترمذي بأسناد صححه .

944. (3139) (6931)- Ümmü Bilâl Binti Hilâl babasından naklediyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Koyun nev'inden ceza' (yani altı ayını doldurmuş ve bir yılını doldurandan geri kalmayan dolgun kuzu)nun bayram kurbanı olması câizdir."[1298]

* KURBAN NİYETİYI.E SATIN ALINAN HAYVAN SAKATLANIRSA

945- 6932- 3146- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ أَبُو بَكْرٍ قَا: ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَرْظَةَ ا''نْصَارِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: ابْتَعْنَا كَبْشاً نُضَحِّي بِهِ. فَأَصَابَ الذِّئْبُ مِنْ أَلْيَتِهِ أَوْ أُذُنِهِ. فَسَأَلْنَا النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَأَمَرَنَا أَنْ نُضَحِّي بِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده جَابِرِ الجعفيّ، وهو ضعيف قد اتهم. قَالَ الدميري: قَالَ اِبْنِ حزم: هو أثر روى فين جَابِرٍ الجعفيّ وهو كَذَاب .

945. (3146) (6932)- Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Kurban etmek üzere bir koyun satın almıştık. Kurt kuyruğunu veya kulağını kaptı. Biz durumu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a sorduk. Bize onu kurban etmemizi söyledi." [1299]

AÇIKLAMA:

Hadis zayıf olduğu için hükmüyle amel edilmemiştir. Hanefiler: "Sağlam olarak satın alınan kurbanlık, kesilmezden önce kurban edilmeye mani bir hale giriftar olursa adamın haline bakılır. Şer'an zenginse bir kurbanlık daha alır ve onu keser. Zengin değilse o ayıplanan hayvanı keser" derler. Şâfiîler bu durumda, kurbanlığı satın alan zengin veya fakir olmasına bakmadan "ayıplı hayvan kurban olmaz, sahibi, ayıplanan hayvanı başka şekilde değerlendirir, kurban için yeni bir hayvan satın alır" der.[1300]

* AİLE EHLİ YERİNE BİR DAVAR KURBAN ETME

946- 6933- 3148- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ. ح و حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ جَمِيعاً عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِي عَنْ بَيَانٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي سَرِيحَةَ؛ قَالَ: حَمَلَنِي أَهْلِي عَلَى الْجَفَاءِ بَعْدَمَا عَلِمْتُ مِنَ السُّنَّةِ. كَانَ أَهْلُ الْبَيْتِ يُضَحُّونَ بِالشَّاةِ وَالشَّاتَيْنِ. وَا نَ يُبَخِّلُنَا جِيرَانُنَا.فِي الزوائد: غسناده صحيح و رِجَالُهُ Œ موثقون .

946. (3148) (6933)- Ebu Serîha radıyallahu anh anlatıyor: "Ben sünneti bildikten sonra ev halkım beni (çok sayıda kurban kesmeye) zorladılar. Ev halkı bir davarı veya iki davarı bayramda kurban ederlerdi. Şimdi (bir veya iki davarı kurban etmekle yetinirsek) komşularımız bizi cimrilikle itham ederler."[1301]

AÇIKLAMA:

Bu babta gelen bazı hadisleri esas alan bir kısım alimler (İmam Şâfi'î, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel, el-Leys, Evzâ'î ve İshak İbnu Râhûye) bir tek kurbanın, bayram da bir aile için yeterli olduğuna hükmetmiştir. Öte yandan Hanefiler ve Süfyan Sevrî, bir davarın bir ev halkı için kurban olarak yeterli olmadığına, ev halkı içinde şer'an zengin sayılan, şartları haiz her fert için ayrı bir kurban gerektiğine hükmetmiştir.[1302]

*** BAYRAM NAMAZINDAN ÖNCE KURBAN KESİLMEZ**

947- 6934- 3153- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو خَالِدٍ ا'حْمَرُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبَّادِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عُوَيْمِرِ بْنِ أَشْقَرَ؛ أَنَّهُ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّ◌ةِ فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: أَعِدْ أُضْحِيَّتَكَ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ ثقات إ أنه منقطع. 'ن عباد بن تميم لم يسمع عويمر بن أشقر. قَالَه الحافظ اِبْنِ حجر .

947. (3153) (6934)- Uveymir İbnu Eşkar radıyallahu anh'ın anlattığına göre, "Kurbanını bayram namazından önce kesmiş, sonra da durumu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a açmıştır. Aleyhissalâtu vesselâm da kendisine: "Kurbanını iade et (yeniden kes, o kurban yerine geçmez)" cevabında bulunmuştur."[1303]

AÇIKLAMA:

Hanefiler, kurbanın, bayram namazının kılınmasından sonra kesileceğine hükmetmiştir. Bir yerde bayram namazı kılınmazsa, bayramın ilk günü öğle namazı vaktinin girmesiyle kurban kesme vakti başlamış olur.
Şâfiî mezhebine göre; bayramın birinci günü, güneş doğduktan sonra, namaz kılıp hutbe okunacak kadar vakit geçti mi, kurban kesme vakti girer. İmam namazı kılmamış bile olsa kesilen kurban câizdir.
İmam Mâlik'e göre, kurban kesme zamanı bayram namazı ve hutbesinden sonradır. İmam kesecekse, önce o keser. Namaz, hutbe veya imamdan önce kesenin kurbanı kurban değildir, yeniden keser. İmam kesmeyecekse, onun kurban kesme zamanı kadar bir müddet beklenir, halk bundan sonra kurbanlarını keser.[1304]

*** KURBAN ETİNDEN YEME**

948- 6935- 3158- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للّهِ أَمَرَ مِنْ كُلِّ جَزُورٍ بِبَضْعَةٍ. فَجُعِلَتْ فِي قِدْرٍ. فَأَكَلُوا مِنَ اللَّحْمِ وَحَسَوْا مِنَ الْمَرَقِ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات .

948. (3158) (6935)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kurban ettiği her deveden bir parça etin alınmasını emretti. (Toplanan) etler bir çömleğe konulup pişirildi. Sonra Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm ve beraberindekiler etten yediler ve et suyundan içtiler." [1305]

ZEBAİH (BOĞAZLANAN HAYVANLAR) BÖLÜMÜ

*** AKÎKA**

949- 6936- 3166- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ اللّهِ بْنُ وَهْبٍ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ مُوسَى؛ أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ الْمُزَنِيَّ حَدَّثَهُ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يُعَقُّ عَنِ الْغُ◌مِ وَ◌َ يُمَسُّ رَأْسُهُ بِدَمٍ.فِي الزوائد: إسناده حسن. 'ن يعقوب بن حميد مختلف فِيهِ. وباقي رِجَال ا''سناد علي شرط الشيخين. قَالَ: وليس ليزيد هَذَا، عند اِبْنِ ماجة سوى هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقية الكتب .

949. (3166) (6936)- Yezîd İbnu Abdi'l-Müzenî radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Oğlan çocuk için akika kurbanı kesilir, çocuğun başına kurban kanı değdirilmez."[1306]

AÇIKLAMA:

Akîka ile ilgili teferruat daha önce geçti. Burada şunu bir kere daha ifade edelim ki, kurban kesildiği zaman kanından sürmek adeti, cemiyetimizde halen mevcuttur. Halbuki, bunu sahih olarak hadis reddetmektedir. Ayrıca dört mezhebin dördüne de mensup alimler bilittifak bunun caiz olmadığını, cahiliye adeti olduğunu söylemede ittifak ederler.[1307]

*** FERÂ'A VE ATÎRE**

950- 6937- 3169- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ الْعَدَنِيُّ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فَرَعَةَ وَ عَتِيرَةَ. قَالَ ابْنُ مَاجَةَ: هذَا مِنْ فَرَائِدِ الْعَدَنِيِّ.فِي الزوائد: إسناد حديث ابْنِ عمر صحيح، و رِجَالُهُ ثقات .

950. (3169) (6937)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(İslâm'da) ferâ'a ve atîre kurbanı kesmek yoktur."[1308]

AÇIKLAMA:

Fera'a ve atîre kurbanları cahiliyede kesilen kurban çeşitleridir, mahiyeti daha önce açıklanmıştır.[1309]

*** KESİM GÜZEL OLMALI**

951- 6938- 3171- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ خَالِدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ. أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَجُلٍ وَهُوَ يَجُرُّ شَاةً بِأُذُنِهَا. فَقَالَ: دَعْ أُذُنَهَا وَخُذْ بِسَالِفَتِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده مُوسَى بن مُحَمَّد بن إِبْرَاهِيمَ. وهو ضعيف .

951. (3171) (6938)- Ebu Sa'î'di'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a koyunu kulağından tutarak yeden bir adam uğradı. Aleyhissalâtu vesselâm hemen müdahale ederek: "Hayvanın kulağını bırak da boynunun kenarından tut!" buyurdular."[1310]

952- 6939- 3172- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنِ أَخِي حُسَيْنٍ الْجُعْفِيِّ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. حَدَّثَنِي قُرَّةُ بْنُ حَيْوَئِيلَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: أمر رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَدِّ الشِّفَارِ وَأَنْ تُوَارَى عَنِ الْبَهَائِمِ. وَ قَالَ: إِذَا ذَبَحَ أَحَدُكُمْ فَلْيُجْهِزْ.حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا أَبُو الأَسْوَدِ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.فِي الزوائد: مدار الأسنادين علي ابْن لهيعة، وهو ضعيف. وشيخه قرة أيضا ضعيف .

952. (3172) (6939)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bıçakların bilenmesini ve hayvanlara gösterilmemesini emretti ve şu tenbihte bulundu: "Biriniz hayvan boğazlayınca boğazlamayı hızlı yapsın."[1311]

*** SAĞMAL HAYVANI KESME YASAĞI**

953- 6940- 3181- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي قُحَافَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ وَلِعُمَرَ: انْطَلِقَا بِنَا إِلَى الْوَاقِفِيِّ قَالَ فَانْطَلَقْنَا فِي الْقَمَرِ حَتَّى أَتَيْنَا الْحَائِطَ. فَقَالَ : مَرْحَباً وَأَهْلاً. ثُمَّ أَخَذَ الشَّفْرَةَ. ثُمَّ جَالَ فِي الْغَنَمِ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِيَّاكَ وَالْحَلُوبَ. أَوْ قَالَ ذَاتَ الدَّرِّ.فِي الزوائد: فِي إسناده يَحْيَى بن عبد الله وهى الحديث .

953. (3181) (6940)- Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana ve Ömer'e "Bizimle birlikte el-Vâkıfî'ye gelin" buyurdular. Biz de ay ışığında gittik, bahçeye kadar ulaştık. Bize: "Merhaba, hoş geldiniz" dediler. Sonra bıçağı alarak davar sürüsünün içerisinde dolaştı. Aleyhissalâtu vesselâm (bu esnada): "Sağmal olandan sakın!" veya "Süt sahibi olandan" dedi.[1312]

*** HAYVANI HEDEF YAPMA YASAĞI**

954- 5- 31- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَا: ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ خَالِدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُمَثَّلَ بِالْبَهَائِمِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُوسَى بن مُحَمَّد بن إِبْرَاهِيمَ. وهو ضعيف .

954. (31 fi5) (6941)- Ebu Sa'idi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah hayvanlara müsle (işkence) yapmayı yasakladı."[1313]

*** VAHŞİ EŞEKLERİN ETİ**

955- 6942- 3193- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ. حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ جَابِرٍ عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ الْكِنْدِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّمَ أَشْيَاءَ. حَتَّى ذَكَرَ الْحُمُرَ ا"نْسِيَّةَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. الحسن بن جَابِرٍ ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. ولم أر من تكلم فِيهِ. وباقي رِجَال ا"سناد علي شرط مسلم .

955. (3193) (6942)- Mikdam İbnu Ma'dikerb el-Kindî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm birçok şeyi haram kıldı, hatta vahşi eşekleri de zikretti." [1314]

AV BÖLÜMÜ

*** MECUSİNİN KÖPEĞİ**

956- 6943- 3209- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللهِ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ أَبِي بَزَّةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: نُهِينَا عَنْ صَيْدِ كَلْبِهِمْ وَطَائِرِهِمْ. يَعْنِي الْمَجُوسَ.قَالَ السندي: فِي إسناده حجاج بن أرطاة. وهو مدلس.وقد رواه بالعنعنة. والحديث رواه الترمذي إ قوله: وطائرهم .

956. (3209) (6943)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Biz onların, yani mecusilerin köpek ve kuşlarının avladıklarını yemekten nehyolunduk.[1315]

*** OK-YAYLA AVLANAN HAYVANIN HÜKMÜ**

957- 6944- 3212- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ.ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا مُجَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عَامِرٍ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ؛ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنَّا قَوْمٌ نَرْمِي. قَالَ: إِذَا رَمَيْتَ وَخَزَقْتَ فَكُلْ مَا خَزَقْتَ.فِي الزوائد: فِي إسناده مجالد بن سَعِيدٍ. وهو ضعيف، وأص الحديث فِي الصحيحين وغيرهما. لكن بغير هَذَا السياق .

957. (3212) (6944)- Adiyy İbnu Hâtim radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, biz ok atan bir kavimiz, (bize ne tavsiye buyurursunuz?)" Şu cevabı verdi: "(Ava) ok atıp (onu) deldiğin zaman deldiğin (av)ı ye."[1316]

AÇIKLAMA:

Hayvanların yenebilmesi için kan akıtılması esastır. Eğer atılan ok, hayvanda yara açmadan yani kan akıtmadan ölümüne sebep olmuşsa -ki bu darbe tesiri şeklinde olabilir- o av yenmez. [1317]

958- 6945- 3217- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْهُذَلِيُّ عَنْ شَهْرِ ابْنِ حَوْشَبٍ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ يَجُبُّونَ أَسْنِمَةَ ا"بِلِ، وَيَقْطَعُونَ أَذْنَابَ الْغَنَمِ. أَ فَمَا قُطِعَ مِنْ حَيٍّ فَهُوَ مَيِّتٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو بَكْرٍ الهذلي وهو ضعيف .

958. (3217) (6945)- Temîmu'd-Dârî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ahir zamanda develerin hörgüçlerini koyunların kuyruklarını (hayvan canlı iken) kesen bir kavim olacak. Bilesiniz! Canlıdan her ne kesilirse, o (meyte hükmündedir) murdardır (haramdır)."[1318]

AÇIKLAMA:

Hadis, sağ hayvandan kasten kesilecek parçanın hükmünü belirttiği gibi, avcılık esnasında karşılaşılabilecek bazı durumların hükmünü de belirtir. Hayvana fırlatılan kesici bir alet sözgelimi bacağını koparsa, bu kopan bacak haramdır. Çünkü hayvan henüz ölmemişken bedenden ayrılmıştır. Hanefîler, avda, atılan aletle, tam iki eşit parçaya bölünerek ölen hayvanın her iki parçasının da yeneceğine, parçanın biri büyükse baş tarafının yenip, diğer tarafının yenmeyeceğine, küçük bir parça koparılmış ise, o parça hariç geri kısmın yeneceğine hükmetmiştir. Şâfiîler, hayvan, kesilen parçanın tesiriyle ölmüşse kesilen parçanın da yeneceğine hükmetmiştir.[1319]

*** BALIK VE ÇEKİRGE AVI**

959- 6946- 3218- حَدَّثَنَا أَبِي مُصْعَبٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ: الْحُوتُ وَالْجَرَادُ. فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن زيد بن أسلم، وهو ضعيف .

959. (3218) (6946)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bize iki hayvanın ölüsünün yenmesi helâl kılındı: "Balık ve çekirge." [1320]

960- 6947- 3220- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ)سَعْدٍ(الْبَقَّالِ، سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كُنَّ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَادَيْنَ الْجَرَادَ عَلى ا'طْبَاقِ. فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو سَعِيدٍ البقال، واسمه سَعِيدِ بن المرزبان العبسيّ الكوفي وهو ضعيف .

960. (3220) (6947)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın zevceleri, çekirgeleri tabaklar üstünde birbirlerine hediye ederlerdi. [1321]

AÇIKLAMA:

Çekirgenin yenmesinin helal olduğu hususunda ûlemâ icma etmiştir. Kim tarafından tutulursa tutulsun, kendi kendine ölsün veya öldürülsün farketmez, helaldir.
Balıkla ve çekirgeyle ilgili geniş açıklama daha önce yapıldı.[1322]

*** ÖLDÜRÜLMESİ YASAK HAYVANLAR**

961- 6948- 3223- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ قَا: ثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْفَضْلِ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَتْلِ الصُّرَدِ والضِّفْدَعِ وَالنَّمْلَةِ وَالْهُدْهُدِ.فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ بن الفضل المخزومي وهو ضعيف .

961. (3223) (6948)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm göçeğen kuşu (surad), kurbağa, karınca ve hüdhüd kuşunu öldürmeyi yasakladı."[1323]

*** KELERİ ÖLDÜRMENİN HÜKMÜ**

962- 6949- 3231- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ نَافِعٍ عَنْ سَائِبَةَ مَوْةِ الْفَاكِهِ بْنِ الْمُغِيرَةِ؛ أَنَّهَا دَخَلَتْ عَلَى عَائِشَةَ فَرَأَتْ فِي بَيْتِهَا رُمْحاً مَوْضُوعاً. فَقَالَتْ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! مَا تَصْنَعِينَ بِهذَا؟ قَالَتْ: نَقْتُلُ بِهِ هَذِهِ ا'وْزَاغَ. فَإِنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَنَا أَنَّ إِبْرَاهِيمَ لَمَّا أُلْقِيَ فِي النَّارِ لَمْ تَكُنْ فِي ا'رْضِ دَابَّةٌ إَّ أَطْفَأَتِ النَّارِ. غَيْرَ الْوَزَغِ. فَإِنَّهَا كَانَتْ تَنْفُخُ عَلَيْهِ. فَأَمَرَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِهِ.فِي الزوائد: إسناد حديث عَائِشَةَ صحيح، و رِجَالُهُ ثقات .

962. (3231) (6949)- Fâkih İbnu'l-Muğîre'nin azadlı cariyesi Saibe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın yanına girmiştim. Odasında, yere konulmuş bir mızrak gördüm. "Ey mü'minlerin annesi! Bununla ne yapıyorsun?" diye sordum. Şu cevabı verdi:
"Biz bununla şu kelerleri öldürüyoruz. Çünkü Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize bildirdi ki, Hz. İbrahim aleyhisselâm ateşe atıldığı zaman yerdeki bütün hayvanlar ateşin sönmesine katıldı, sadece keler katılmadı. Dahası o, ateşi (yanması için) üflüyordu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm bunun öldürülmesini emir buyurdu."[1324]

AÇIKLAMA:

Alimler, kelerin insanlara zarar veren bir tabiata sahip olduğunu, Hz. İbrahim'in ateşine üflemekle bu tabiatını ortaya koymuş bulunduğunu, dolayısıyla Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bu zararlının öldürülmesini emrettiğini belirtirler.[1325]

*** KURT VE TİLKİ**

963- 6950- 3235- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ وَاضِحٍ عَنْ مُمَهِّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ أَبِي الْمُخَارِقِ عَنْ حِبَّانَ بْنِ جَزْءٍ عَنْ أَخِيهِ خُزَيْمَةَ بْنِ جَزْءٍ؛ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! جِئْتُكَ 'سْأَلَكَ عَنْ أَحْنَاشِ ا'رْضِ مَا تَقُولُ

فِي الثَّعْلَبِ؟ قَالَ: وَمَنْ يَأكُلُ الثَّعْلَبَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا تَقُولُ فِي الذِّئْبِ؟ قَالَ: وَيَأكُلُ الذِّئْبَ أَحَدٌ فِيهِ خَيْرٌ؟الحديث يخلو عن ضعف، كما ذكره والترمذي. وفي الزوائد أشار إِلَى الضعف .

963. (3235) (6950)- Huzeyme İbnu Cez' radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben, kara hayvanlarının hükmünü sormak üzere size geldim. Tilki hakkında ne buyurursunuz?" Aleyhissalâtu vesselâm: "Tilkiyi kim yiyor?" buyurdu. Ben bu sefer: "Kurt hakkında ne buyurursunuz?" dedim.
"Kendisinde hayır bulunan bir kimse kurdu yer mi?" buyurdular." [1326]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, tilki ve kurdun etinin haram olduğuna delalet eder. Hadisin senedi zayıftır. Kurt azı dişi bulunan yırtıcı hayvanlara girdiği için haramlığında, Hanefî, Şâfi'î ve Hanbelî mezhepleri ittifak eder. Mâlik'e göre mekruhtur. Tilki hususunda Hanefiler haram derken, Şâfiîler, insana saldırmamasını göz önüne alarak sırtlan gibi, bunun da etinin helal olduğuna hükmeder.[1327]

*** KERTENKELE**

964- 6951- 3239- حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاق الْهَرَوِيُّ إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ حَاتِمٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلَيَّةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ الْيَشْكُرِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُحَرِّمِ الضَّبَّ. وَلكِنْ قَذِرَهُ. وَإِنَّهُ لَطَعَامُ عَامَّةِ الرِّعَاءِ. وَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَنْفَعُ بِهِ غَيْرَ وَاحِدٍ. وَلَوْ كَانَ عِنْدِي ،كَلْتُهُ.حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَحْيَى بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا عَبْدُ ا،عْلَى. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ سُلَيْمَنَا عَنْ جَابِرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ إسناده ثقات. إ أنه منقطع. حكى والترمذي فِي الجامع، عن البخاري أن قتادة لم يسمع من سليمان به قيس اليشكي .

964. (3239) (6951)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kertenkeleyi haram kılmadı. Lakin ondan tiksindi. O, bütün çobanların yiyeceğidir. Allah Teâla hazretleri ondan birçok kimseleri faydalandırır, yanımda olsaydı ben de yerdim."[1328]

AÇIKLAMA:

Kertenkele ile ilgili açıklama geçti.[1329]

*** SU YÜZÜNDE DURAN ÖLÜ BALIĞIN HÜKMÜ**

965- 6952- 3247- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَلْقَى الْبَحْرُ أَوْ جَزَرَ عَنْهُ فَكُلُوهُ. وَمَا مَاتَ فِيهِ فَطَفَا، فَ تَأكُلُوهُ.قَالَ الدميري: هو حديث ضعيف باتفاق الحفاظ يجوز ا حتجاج به. فإنه من رواية يَحْيَى بن سليم الطائفيّ .

965. (3247) (6952)- Hz. Cabir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Denizin sahile attığı ve geri çekilmekle sahilde bıraktığı avı yiyiniz. Denizde ölüp de su yüzüne çıkan avı yemeyiniz."[1330]

AÇIKLAMA:

Tâfî denen ve denizin yüzünde karnı yukarıda yüzen ölü balığın hükmünde ihtilaf edilmiştir. Bir kısım sahabi ile birlikte, Şâfi'î, Mâliki mezhepleri helal olduğu kanaatindedir. Hanefiler haram demiştir. Sırtı yukarıda olan balık tâfî sayılmaz, helaldir.[1331]

*** KARGANIN HÜKMÜ**

966- 6953- 3248- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ا،زْهَرِ النَّيْسَابُورِيُّ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ جَمِيلٍ. ثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: مَنْ يَأكُلُ الْغُرَابَ؟ وَقَدْ سَمَّاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسِقاً. وَاللهِ! مَا هُوَ مِنْ الطَّيِّبَاتِ.فِي الزوائد: هَذَا ا"سناد صحيح و رِجَالُهُ ثقات .

966. (3248) (6953)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın "fâsık" dediği kargayı kim yer? Vallahi o temiz hayvanlardan değildir."[1332]

967- 6954- 3249- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا ا'نْصَارِيُّ. ثَنَا الْمُسْعُودِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ ابْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْحَيَّةُ فَاسِقَةٌ وَالْعَقْرَبُ فَاسِقَةٌ وَالْفَأرَةُ فَاسِقَةٌ وَالْغُرَابُ فَاسِقٌ. فَقِيلَ لِلْقَاسِمِ: أَيُؤْكَلُ الْغُرَابُ؟ قَالَ: مَنْ يَأْكُلُهُ؟ بَعْدَ قَوْلِ رَسُولِ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسِقًا.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أن المسعودي اختلط بأخرة ولم نعلم هل روى ا'نصاري هذا عن المسعودي قبل اختط أو بعده. فيجب التوقف فِي حديثه. واسم ا'نصاري مُحَمَّد بن عبد الله بن المثنى .

967. (3249) (6954)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yılan fasıktır, akreb fasıktır, fare fasıktır, karga fasıktır."
Kâsım İbnu Muhammed İbni Ebi Bekr radıyallahu anh'a: "Karga yenilir mi?" diye sorulmuştu. şu cevabı verdi: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ona "fasık" demesinden sonra onu kim yer?" [1333]

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

* YEMEK YEDİRME

968- 6955- 3252- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى ا'زْدِيُّ. ثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ اِبْنِ جُرَيْجٍ؛ قَالَ سُلَيْمَانُ اِبْنُ مُوسَى. حَدَّثَنَا عَنْ نَافِعٍ؛ أَنَّ عَبْدُ اللهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَفْشُوا السَّ ّمَ، وَأَطْعِمُوا الطَّعَامَ وَكُونُوا إِخْوَاناً كَمَا أَمَرَكُمُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. إن كَانَ اِبْنِ جريج سمعه من سليمان بن مُوسَى .

968. (3252) (6955)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Selamı yaygınlaştırın, yemek yedirin, Allah Teâla hazretlerinin size emrettiği şekilde kardeşler olun!"[1334]

* BİR KİŞİLİK YEMEK İKİ KİŞİYE YETER

969- 6956- 3255- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَ ّلُ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ. ثَنَا عَمْرُو اِبْنُ دِينَارٍ قَهْرَمَانُ آلِ الزُّبَيْرِ قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِاللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ طَعَامَ الْوَاحِدِ يَكْفِي ا''ثْنَيْنِ. وَإِنَّ طَعَامَ ا''ثْنَيْنِ يَكْفِي الثَّ ّثَةَ وَا'رْبَعَةَ. وَإِنَّ طَعَامَ ا'رْبَعَةِ. يَكْفِي الْخَمْسَةَ وَالسِّتَّةَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عمرو بن دينار قهرمان أل الزبير وهو ضعيف .

969. (3255) (6956)- Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Muhakkak ki bir kişilik yemek iki kişiye yeter, iki kişilik yemek de üç ve dört kişiye yeter. Dört kişilik yemek de beş-altı kişiye yeter." [1335]

* YEMEK SIRASINDA ELİ YIKAMA

970- 6957- 3260- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ. سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُكْثِرَ اللهُ خَيْرَ بَيْتِهِ، فَلْيَتَوَضَّأْ إِذَا حَضَرَ غَدَاؤُهُ، وَ إِذَا رُفِعَ.فِي الزوائد: فِي إسناده جبارة وكثير وهما ضعيفان .

970. (3260) (6957)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim, evinin hayır ve bereketini Allah Teâla hazretlerinin artırmasını diliyorsa, yemeğe otururken ve yemekten kalkarken ellerini yıkasın."[1336]

971- 6958- 3261- حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا صَاعِدُ بْنُ عُبَيْدٍ الْجَزَرِيُّ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ الْمَكِّيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ خَرَجَ مِنَ الْغَائِطِ. فَأُتِيَ بِطَعَامٍ. فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ سِّ! أَ آتِيكَ بِوَضُوءٍ؟ قَالَ: أُرِيدُ الصَّ ّةَ؟فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. 'ن صاعد بن عبيد، لم أر من تكلم فِيهِ بجرح و توثيق. وجعفر بن مسافر، قَالَ أَبُو حاتم: شيخ)؟(. وقَالَ النسائي: صالح. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال ا''سناد علي شرط الصحيحين .

971. (3261) (6958)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm helâdan çıkmışlardı. Bu esnada bir yemek getirildi. Bir adam: "Ey Allah'ın Resûllü! Size abdest suyu getirmeyeyim mi?" dedi. Efendimiz: "Namaz mı kılacağım ki, (şimdilik gerek yok)" buyurdular."[1337]

AÇIKLAMA:

Yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasını emreden hadisler vardır. Bunların vücub değil, istihbab ifade ettiğini ifade eden ûlemâ, Resûlullah'ın bu durumlarda yıkamaya yer vermediğini gösteren rivayetleri de kaydederler. Yukarıda bunlara örnek var.[1338]

*** DAYANARAK YEMEK**

-972 -6959 -3263 حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عِرْقٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بُسْرٍ؛ قَالَ: أَهْدَيْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاةً. فَجَثَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رُكْبَتَيْهِ يَأْكُلُ. فَقَالَ أَعْرَابِيٌّ. مَا هَذِهِ الْجِلْسَةُ؟ فَقَالَ إِنَّ اللهَ جَعَلَنِي عَبْداً كَرِيماً وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّاراً عَنِيداً.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

972. (3263) (6959)- Abdullah İbnu Büsr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir koyun (parçası) hediye etmiştim. Aleyhissalâtu vesselâm onu yemek üzere, dizlerinin üzerine oturdu. Bir bedevî: "Bu ne biçim oturuştur?"dedi. Resûlullah: "Allah beni mütevazi bir kul olarak yarattı, kibirli kasılan biri yapmadı" diye cevap verdi."[1339]

*** YEMEK SIRASINDA BESMELE**

-973 -6960 -3264 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ هِشَامٍ الدَّسْتَوَائِيِّ عَنْ بُدَيْلِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ طَعَامًا فِي سِتَّةِ نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ. فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَكَلَهُ بِلُقْمَتَيْنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا أَنَّهُ لَوْ كَانَ قَالَ: بِسْمِ اللهِ لَكَفَاكُمْ. فَإِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَاماً، فَلْيَقُلْ: بِسْمِ اللهِ. فَإِنْ نَسِيَ أَنْ يَقُولُ: بِسْمِ اللهِ، فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ: بِسْمِ اللهِ فِي أَوْلِهِ وَ آخِرِهِ.فِي الزوائد: رِجَالُ إسناده ثقات علي شرط مسلم. إ أنه منقطع. قَالَ اِبْنِ حزم فِي الْمُجمّل: عبد الله بن عبيد بن عمير لم يسمع من عَائِشَةَ .

973. (3264) (6960)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir defasında) Ashabından altı kişiyle beraber yemek yiyordu. Bir bedevi gelerek (hazır) yemeği iki lokmada ye(yip bitir)di. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Eğer bu (müsafir) "Bismillah" deseydi, (yemek) hepinize yeterdi. Öyleyse biriniz yemek yediği vakit "Bismillah" desin. Yemeğin başında "Bismillah" demeyi unutacak olursa, (hatırlayınca) "Bismillahi fi evvelihi ve âhirihi (başında da sonunda da bismillah)" desin!" buyurdular." [1340]

*** SAĞ ELLE YEMEK**

-974 -6961 -3266 حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْهِقْلُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لِيَأْكُلْ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ، وَلْيَشْرَبْ بِيَمِينِهِ، وَلْيَأْخُذْ بِيَمِينِهِ، وَلْيُعْطِ بِيَمِينِهِ؛ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِشِمَالِهِ وَيَعْطِى بِشِمَالِهِ وَيَأْخُذُ بِشِمَالِهِ.فِي الزوائد: إسناده حديث أَبِي هُرَيْرَةَ صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

974. (3266) (6961)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Herbiriniz sağ eliyle yesin, sağ eliyle içsin, sağ eliyle alsın, sağ eliyle versin. Zira şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer, sol eliyle verir, sol eliyle alır" buyurdular."[1341]

*** KENDİ ÖNÜNDEN YEMEK**

-975 -6962 -3273 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الله ثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا وُضِعَتِ الْمَائِدَةُ فَلْيَأْكُلْ مِمَّا يَلِيهِ، وَلَا يَتَنَاوَلْ مِنْ بَيْنِ يَدَيْ جَلِيسِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الأعلي بن أعين، أخو حمران. قَالَ الذهبي فِي الكاشف: واه. و قَالَ الدارقطنيّ: ليس بثقة. وقَالَ العقيلي: جَاءَ رأحاديث منكرة ليس فيها شئ محفوظ. و قَالَ اِبْنِ حبان: يجوز احتجاج به .

975. (3273) (6962)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sofra konulunca, herkes kendi önünden yesin, sofra arkadaşının önünden almasın."[1342]

*** TİRİTİ YEMEYE YANLARDAN BAŞLAMALI**

-976 -6963 -3276 حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ بْنُ الدَّرَفْسِ. حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ اِبْنِ أَبِي قَسِيمَةَ عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الأَسْقَعِ اللَّيْثِيِّ؛ قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَأْسِ الثَّرِيدِ، فَقَالَ: كُلُوا بِسْمِ اللهِ مِنْ حَوَالَيْهَا وَاعْفُوا رَأْسَهَا. فَإِنَّ

الْبَرَكَةَ تَأْتِيهَا مِنْ فَوْقِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن أَبِي قسيمة، لم أرأحد من ا'حد من ا'ئمة فِيهِ كما. وعمر بن الدرفس، قيل: صالح الحديث وباقي الرِجَال ثقات .

976. (3276) (6963)- Vâsile İbnu'l-Eska el-Leysî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, tirit (tabağın)ın ortasına elini koyup: "Bismillah diyerek etrafından (kendinize yakın yerinden) yiyin, orta kısmını bırakın. Zira yemeğe bereket ortasından gelir" buyurdular."[1343]

*** YEMEKTEN HİZMETÇİYE DE İKRAM**

-977 -6964 -3290 -حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ الْمِصْرِيّ. أَنْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنَ سعْدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ا'عْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إذَا أَحَدُكُمْ قَرَّبَ إلَيْهِ مَمْلُواكُهُ طَعَاماً قَدْ كَفَاهُ عَنَاءَهُ وَحَرَّهُ، فَلْيَدْعُهُ فَلْيَأكُلْ مَعَهُ. فَإنْ لَمْ يَفْعَلْ، فَلْيَأخُذْ لُقْمَةً، فَلْيَجْعَلْهَا فِي يَدِهِ.قَالَ الدميري: هو من الزوائد قَالَ السندي: قلت ولم يذكره صاحب الزوائد، فإنه من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ وقد أخرجه غير المصنف .

977. (3290) (6964)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Birinize, hizmetçisi, (hazırlamak için) zahmetini ve hararetini çektiği bir yemek getirdiği vakit, onu da çağırsın ve kendisiyle beraber o da yesin. Eğer bunu yapmazsa, hiç olsun bir lokma alıp eline koysun."[1344]

*** YEMEĞİN BAŞINDAN KALKILMAZ**

-978 -6965 -3294 -حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أحْمَدَ بْنِ بَشِيرِ بْنِ ذَكْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ مُنِيرِ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أنْ يُقَامَ عَنِ الطَّعَامِ حَتَّى يُرْفَعَ.فِي الزوائد: فِي إسناده الوليد بن مسلم، مدلّس. وكذلك مكحول الدمشقي. ومنير بن الزبير قَالَ فِيهِ دحيم: ضعيف. وقَالَ اِبْنِ حبان. يأتي عن الثقات. بلمعضت. تحل الرواية عنه إ على سبيل ا'عتبار .

978. (3294) (6965)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sofra kaldırılıncaya kadar yemeğin başından kalkılmasını yasakladı.[1345]

-979 -6966 -3295 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَنِيُّ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ. أَنْبَأنَا عَبْدُ ا'عْلىَ، عَنْ يَحْيَى ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولَ للهِ إذَا وُضِعَتِ الْمَائِدَةُ فَ يَقُومُ رَجُلٌ حَتَّى تُرْفَعَ الْمَائِدَةُ. وَ يَرْفَعُ يَدَهُ، وَإنْ شَبَعَ، حَتَّى يَفْرُغَ الْقَوْمُ. وَلْيُعْذِرْ. فَإنَّ الرَّجُلَ يُخْجِلُ جَلِيسَهُ فَيَقْبِضُ يَدَهُ. وَعَسَى أنْ يَكُونَ لَهُ فِي الطَّعَامِ حَاجَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد ا'على بن إعين، وهو ضعيف .

979. (3295) (6966)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sofra kuruldu mu, hiç kimse sofra toplanıncaya kadar yemekten kalkmasın. Doysa bile, herkes bırakmadan, yemekten elini çekmesin, yemeye devam etsin. Zira kişi (erken çekilirse) arkadaşını mahcup eder, o da bırakır. Halbuki arkadaşının daha yemeye ihtiyacı vardır."[1346]

*** YEMEĞE BUYUR ETME**

-980 -6967 -3298 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَ عَليُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ ابْنِ أَبِي حُسَيْنٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ؛ قَالَتْ: أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِطَعَامٍ. فَعُرِضَ عَلَيْنَا. فَقُلْنَا: نَشْتَهِيهِ. فَقَالَ: تَجْمَعْنَ جُوعاً وَكَذِباً.فِي الزوائد: إسناده حسن، 'ن شهرًا مختلف فِيهِ .

980. (3298) (6967)- Esmâ Bintu Yezîd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir yemek getirilmişti. Bize de teklif edildi. "İştihamız yok" dedik. Aleyhissalâtu vesselâm: "Açlıkla yalanı birleştirmeyiniz" buyurdular. [1347]

AÇIKLAMA:

Bu hadîse dayanan alimlerimiz, yemek gelince başkalarına buyur etmek gerektiğini söylediği gibi, aç olanın da sofraya oturmasının meşru olduğunu belirtmişlerdir. Dahası, samimi bir "buyura" aç kimsenin "ben tokum" diye istiğna göstermesi de caiz görülmemiştir.[1348]

*** MESCİDDE YEMEK**

981- 6968- 3300- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ وَحَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى قَاَ: ثَنَا عَبْدُ اللّهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ. حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ زِيَادٍ الْحَضْرَمِيُّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللّهِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ الزُّبَيْدِيَّ يَقُولُ: كُنَّا نَأْكُلُ عَلى عَهْدِ رَسُولِ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي الْمَسْجِدِ الْخُبْزَ وَاللَّحْمَ.فِي الزوائد: إسناده حسن. رِجَالُهُ ثقات، ويعقوب، مختلف فِيهِ .

981. (3300) (6968)- Abdullah İbnu'l-Hâris İbnu Cez ez-Zübeydî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında mescidde ekmek ve et yerdik."[1349]

AÇIKLAMA:

Hanefiler, pis kokulu şeylerin mescidde yenmesini tahrimen mekruh addemişlerdir. Öyle olmayan bir şey yemek ise tenzihen mekruhtur. Şâfiîler mescidi kirletecek bir şey yemeyi caiz bulmazlar. Mescidi kirletmeyen bir şeyin yenmesi onlar göre câizdir. Mâlikîler başka barınak yoksa, mescidde kalınabileceğini, kirletmeyi önleyecek bir tedbirle (sofra örtüsü yaymak gibi) mescidde yemek yenebilir demiştir. Hanbelîler mescidi kirletmemek, kirletici bir şey atmamak şartıyla gerek itikafta bulunanların gerekse başkalarının mescidde yemek yiyebileceğini söylemişlerdir.[1350]

*** KABAK**

982- 6969- 3303- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. ثَنَا اِبْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: بَعَثَتْ مَعِي أُمُّ سُلَيْمٍ بِمِكْتَلٍ فِيهِ رُطَبٌ إِلى رَسُولِ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَلَمْ أَجِدْهُ. وَخرَجَ قَرِيباً إِلَى مَوْالىً لَهُ. دَعَاهُ فَصَنَعَ لَهُ طَعاماً. فَأَتَيْتَهُ وَهُوَ يَأْكُلُ. قَالَ فَدَعَانِي Œ كُلْ مَعَهُ. قَالَ: وَصَنَعَ ثَرِيدَةً بِلَحْمٍ وَقَرْعٍ. قَالَ: فَإِذَا هُوَ يُعْجِبُهُ الْقَرْعُ. قَالَ: فجَعَلْتُ أَجْمَعُهُ فَأُدْنِيهِ مِنْهُ.. فَلَمَّا طَعِمْنَا مِنْهُ رَجَعَ إِلى مَنْزِله. وَوَضَعْتُ الْمِكْتَلَ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَجَعَلَ يَأْكُلُ وَيَقْسِمُ حَتَّى فَرَغَ مِنْ آخِرِهِ .
فِي الزوائد: هذا إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. والحديث قد رواه ا‘ئمة الستة من طريق أنس أيضا بلفظ قريب من هَذَا .

982. (3303) (6969)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Annem Ümmü Süleym Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a benimle bir sepet taze hurma gönderdi, ama evinde bulamadım. Bana bir azadlısının kendisi için hazırladığı bir yemeğe çağrıldığını, oraya gittiğini söylediler. Yanına ben de gittim. Yemeğini yemekte idi. Aleyhissalâtu vesselâm kendisiyle beraber yemem için beni de çağırdı."
Enes devamla der ki: "(Ev sahibi) etli ve kabaklı bir tirid hazırlamıştı. Meğer Aleyhissalâtu vesselâm kabağı severmiş. Ben (bunu görünce) kabağı toplayıp Aleyhissalâtu vesselâm'ın önüne yakın bırakmaya başladım. Yemeği yediğimiz zaman Aleyhissalâtu vesselâm evine döndü. (Ben de hurma) sepetini önüne sürdüm. Resûlullah hurmayı yemeye ve taksim etmeye başladı, sepetteki hurmayı böylece bitirdi."[1351]

983- 6970- 3304- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ وَعِنْدَهُ هذِهِ الدُّبَّاءُ. فَقُلْتُ: أَيُّ شَيْءٍ هَذَا؟ قَالَ: هَذَا الْقَرْعُ. هُوَ الدُّبَّاءُ. نُكْثِرُ بِهِ طَعَامَنَا.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

983. (3304) (6970)- Câbir (İbnu Târik) radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın evinde huzurlarına çıktım. Yanında şu kabak vardı. "Bu nedir?"diye sordum. "Bu kabaktır, biz bununla yemeğimizi artırıyoruz" buyurdular."[1352]

AÇIKLAMA:

Bazı rivayetlerde "bir terzi" olduğu belirtilen davet sahibi, Fahr-i âlem aleyhissalâtu vesselâm'a kendi imkanlarına uygun bir yemek hazırlamış, Aleyhissalâtu vesselâm fevkalâde bir tevazu örneği vererek bu davete icabet etmiştir. Alimlerimiz, davetin mahiyetine göre, icabeti bazıları vacib, bazıları sünnet, bazıları da mendub olarak değerlendirmiştir.
Rivayette kabak yemeğinin mümtazlığı anlaşılmaktadır. Çünkü Fahr-ı âlem onu tercih etmiştir. Biz zevklerimizi O'na göre yönlendirdiğimiz nisbette İslâm'da mertebe katedeceğiz. Binaenaleyh mü'minler kabağı sevmelidir. Kabağın ucuzluğu düşünülürse, bu zevkin iktisadi ehemmiyeti de anlaşılır. [1353]

*** ET YEMEĞİ**

984- 69- 3305- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الْخَ◌َلُ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ. حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ ابْنُ عَطَاءٍ الْجَزَرِيُّ. حَدَّثَنِي مَسْلَمَةُ بْنُ عَبْدِ اللّهِ الْجُهَنِيُ، عَنْ عَمِّهِ أَبِي مَشْجَعَةَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَيِّدُ طَعَامِ أَهْلِ الدُّنْيَا وَأَهْلِ الْجَنَّةِاللَّحْمُ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو مشجعة وابْنِ أخيه مسلمة عَبْدُ اللّه .لم أر من جرحهما و من وثقهما. وسليمنا بن عطاء ضعيف. قَالَ السنديّ: قلت قَالَ الترمذي: وقد اتهم بالوضع .

984. (3305) (6971)- Ebu'd Derda radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dünya ve cennet ehlinin yemeklerinin efendisi ettir."[1354]

985- 6972- 3306- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَطَاءٍ الْجَزَرِيُّ. ثَنَا مَسَلَمَةُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْجُهَنِيُّ عَنْ عَمِّهِ أَبِي مَشْجَعَةَ عَنْ أَبُو الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: مَا دُعِيَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى لَحْمٍ قَطُّ إ أَجَابَ وَ أُهْدِيَ لَهُ لَحْمٌ قَطُّ، إ قَبِلَهُ.فِي الزوائد: إسناده إسناد الحديث المتقدم .

985. (3306) (6972)- Ebu'd Derdâ radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm davet edildiği her yemeğe mutlaka icabet etti. Bir et hediye getirildiği zaman da mutlaka kabul buyurdu."[1355]

*** ETİN EN GÜZEL TARAFI**

986- 6973- 3308- حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بِشْرٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مِسْعَرٍ. حَدَّثَنِي شَيْخٌ مِنْ فَهْمٍ.)قَالَ وَأَظُنُّهُ يُسَمَّى مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ(؛ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدُ اللهِ بْنَ جَعْفَرٍ يُحَدِّثُ اِبْنَ الزُّبَيْرِ وَقَدْ نَحَرَ لَهُمْ جَزُوراً أَوْ بَعِيراً؛ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ وَالْقَوْمُ يُلْقُونَ لِرَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّحْمَ يَقُولُ: أَطْيَبُ اللَّحْمِ لَحْمُ الظَّهْرِ.قَالَ السندي: لم يذكر فِي الزوائد حال إسناده، إ أنه ذكر ما يشعر بعوة ا"سناد .

986. (3308) (6973)- Abdullah İbnu Ca'fer radıyallahu anh, İbnu'z-Zübeyr ve bir grup için boğazladığı bir deveyi ikram ettiği sırada İbnu'z Zübeyr'e rivayet ettiğine göre: "Bir defasında ashab Aleyhissalâtu vesselâm'a et yemeği sunarlarken kendisi Efendimizden şöyle söylediğini işitmiştir: "Etin en güzeli (hayvanın) sırt etidir."[1356]

987- 6974- 3310- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: مَا رُفِعَ مِنْ بَيْنِ يَدَيْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضْلُ شِوَاءٍ قَطُّ. وَ حُمِلَتْ مَعَهُ طُنْفِسَةٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده جبارة وكثير بن سليم، وهما ضعيفان .

987. (3310) (6974)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anhüma anlatıyor:"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın önünden kebap artığı hiç kaldırılmadı ve beraberinde tüylü yaygı taşınılmadı."[1357]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm eti severdi. Ancak, sofraya her seferinde az miktarda et gelirdi. Bu sebeple, sofrasında et artmazdı. Keza "tüylü yaygı taşınmazdı" ifadesi de efendimizin konfordan kaçtığını, kaba, rahat yaygılar üzerine değil, tüysüz ince yaygılar üzerine oturduğunu ifade etmektedir.[1358]

988- 6975- 3311- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ اِبْنُ زِيَادٍ الْحَضْرَمِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الْجَزْءِ الزُّبَيْدِيِّ؛ قَالَ: أَكَلْنَا مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَعَاماً فِي الْمَسْجِدِ. لَحْماً قَدْ شُوِيَ. فَمَسَحْنَا أَيْدِيَنَا بِالْحَصْبَاءِ. ثُمَّ قُمْنَا نُصَلِّي وَلَمْ نَتَوَضَّأْ.فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ لهيعة، وهو ضعيف .

988. (3311) (6975)- Abdullah İbnu'l-Hâris İbnu'l-Cez'ez-Zübeydî radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün) biz, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte mescidde kızartılmış bir parça et yedik. Sonra ellerimizi çakıllarla silip abdest almadan namaza durduk."[1359]

AÇIKLAMA:

Hadis, yemekten sonra, et bile yenmiş olsa, elin su ile yıkanmasının bir vecibe olmadığını, dolayısıyla, suyun kolayca bulunmadığı durumlarda, taşa, çakıla bile olsa eldeki bulaşığın silinmesi suretiyle idare edileceğini ifade etmektedir. Sileceğimiz eşya bez veya kağıt olursa pek tabii daha iyi olacaktır. Şunu kaydetmekte gerek var: Sünnette mükerrer olarak geldiği üzere, normal şartlarda aslolan elin yemekten önce ve sonra yıkanmasıdır.[1360]

*** KADİD YANİ GÜNEŞTE KURUTULMUŞ ET**

989- 6976- 3312- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ؛ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ، فَكَلَّمَهُ، فَجَعَلَ تُرْعَدُ فَرَائِصُهُ. فَقَالَ لَهُ هَوِّنْ عَلَيْكَ. فَإِنِّي لَسْتُ بِمَلِكٍ. إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ تَأْكُلُ الْقَدِيدَ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللهِ: إِسْمَاعِيلُ، وَحْدَهُ وَصَلَهُ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح، و رِجَالُهُ ثقات.قَالَ السيوطي: قَالَ اِبْنِ عساكر: هَذَا الحديث معدود فِي أفراد اِبْنِ ماجة. وقد استغر به حجاج بن الشاعر. واشار عَلَى إِسْمَاعِيلَ أن يحدث به إ مرة فِي السنة لغرابته. ثم أخرج عن الحسن بن عبيد قَالَ: سَمِعْتُ اِبْنِ أبي الحارث يَقُولُ: بعث إِلَى حجاج بن

الشاعر، فَقَالَ: تحدث بهذا الحديث إ من سنة إِلَى سنة. فقلت للرسول: اقرأه السَّم وقل: ربما حدث به فِي اليوم مرات.قَالَ اِبْنِ عساكر: وقد تابع إِسْمَاعِيلَ عَلَيْهِ مُحَمَّد بن إِسْمَاعِيلَ بن عَلَيْهِ قاضي دمشق. وسرقه مُحَمَّد بن الوليد اِبْنِ أبان. و قَالَ اِبْنِ عديّ: هَذَا الحديث سرقه اِبْنِ أبان من إِسْمَاعِيلَ بن أَبِي الحارث القطان. وسرقه منه أيضا عبيد بن الهيثم الحلبيّ. ورواه زهير و سوسه عيينة و يَحْيَى القضان عن أَبِي خالد مرس. والمحفوظ عن إِسْمَاعِيلَ بن أَبِي خالد عن قيس مرس. من غير ذكر أَبِي مسعود .

989. (3312) (6976)- Ebu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün) Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam gelmişti. (Bir müddet) Efendimizle konuştu. Bu sırada adamcağız (duyduğu korkudan) omuzları titremeye başladı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm adama: "Sakin ol! Ben bir kral değilim, ben kadîd (güneşte kurutulmuş et) yiyen bir kadının oğluyum" buyurdular."[1361]

*** TUZ**

990- 6977- 3315- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ. ثَنَا عِيسىَ بْنُ أَبِي عِيسىَ عَنْ رَجُلٍ)أُرَاهُ مُوسَى(، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللہِ صَلَّي اللہُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَيِّدُ إِدَامِكُمُ الْمِلْحُ .
فِي الزوائد: فِي إسناده عيسى بن أَبِي عيسى الحياط قَالَ فِي تقريب التهذيب: متروك .

990. (3315) (6977)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Katığınızın efendisi tuzdur" buyurdular.[1362]

*** ZEYTİNYAĞI**

991- 6978- 3320- حَدَّثَنَا عُقْبَةُ بْنُ مُكْرَمٍ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا عَبْدُ اللہِ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللہِ صَلَّي اللہُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ فَإِنَّهُ مُبَارَكَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الله بن سَعِيدِ المقبريّ قَالَ فِي تقريب التهذب متروك .

991. (3320) (6978)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Zeytinyağını yiyin ve onu (bedeninize) sürünün. Çünkü o, mübarektir."[1363]

*** SÜT**

992- 6979- 3321- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْدٍ الرَّاسِبِيّ. حَدَّثَتْنِى مَوْتِي أُمُّ سَالِمٍ الرَّاسِبِيَّةُ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللہِ صَلَّي اللہُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُتِي بِلَبَنٍ قَالَ: بَرَكَةٌ أَوْ بَرَكَتَانِ.فِي الزوائد: أم سالم الراسبية وجَعْفَرِ بن برد، لم أر من تكلم فيهما بجرح و توثيق. وباقي رِجَال اسناد ثقات. قَالَ السندي: قلت قَالَ الدميري فِي جَعْفَرِ بن برد: وروى له المصنف هَذَا الحديث الواحد. و كَانَ شيخا ثقة يكتب حديثه. قَالَ الدارقطنيّ: لم يحدّث عن أم سالم غير جَعْفَرٍ هَذَا. وهو شيخ بصري مقلّ، يعتبر به وأم سالم من أهل البصرة. و كَانَت من العابدات. أحرمت من البصرة سبع عشرة مرة. روى لها المصنف هذا الحديث الواحد .

992. (3321) (6979)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kendisine süt sunulduğu vakit: "(Süt) bir berekettir" veya "(Süt) iki berekettir" derdi."[1364]

*** KURU HURMA**

وَسَلَّمَ قَالَ: بَيْتٌ َ تَمْرَ فِيهِ كَالْبَيْتِ َ طَعَامَ فِيهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبيد الله بن علي مختلف فِيهِ. وهشام بن سعد وهو وإن خرّج له مسلم، فإنما رواه له فِي الشواهد. وقد ضعفة اِبْنِ معين والنسائي وغيرهما. وقَالَ أَبُو زرعة ومُحَمَّد بن إسحاق: شيخ محله الصدق. وباقي رِجَال ا"سناد ثقات .

993. (3328) (6980)- Ubeydullah İbnu Ali İbni Ebi Râfi'în nenesi -ve Ebu Râfi'în karısı- Selma radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İçerisinde kuru hurma olmayan bir ev, içerisinde yiyecek maddesi olmayan bir ev gibidir."[1365]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Aleyhissalâtu vesselâm'ın kendi içinde yaşadığı cemiyetin şartlarına göre beyan buyurduğu bir hadistir. O devirde, Arabistan'ın baş yiyeceği, zahiresi hurma idi. Onun olmaması evde büyük eksiklik idi. Bir

başka yerde bu, buğday veya mısır olabilir. Nitekim, memleketimizde söylenen bir fıkra buradaki hakikati ifade eder: Karadenizli, maruz kaldıkları gıda darlığını şöyle ifade eder: "Bu yıl öyle kıtlık oldu, mısır öyle az kalktı ki nerdeyse buğday ekmeğine muhtaç olacaktık." Bu fıkra Karadeniz yöresi için mısırın ne kadar ehemmiyetli olduğunu ifade eder.[1366]

*** YAŞ HURMAYI KURU HURMAYLA YEMEK**

994- 6981- 3330- حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ الْمَدَنِيُّ.ثَنَا هِشَامُ اِبْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُوا الْبَلَحَ بِالتَّمْرِ. كُلُوا الْخَلَقَ بِالْجَدِيدِ. فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَغْضَبُ وَيَقُولُ: بَقِيَ ابْنُ آدَمَ حَتَّى أَكَلَ الْخَلَقَ بِالْجَدِيدِ!فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو ذكريا يَحْيَى بن مُحَمَّد، ضعفه اِبْنِ معين وغيره. و قَالَ اِبْنِ عدى: أحاديثه مستقيمة سوى أربعة أحاديث. قَالَ السندي: قلت وقد عد هَذَا الحديث من جملة تلك ا'حاديث. و قَالَ النسائي: إنه حديث منكر .

994. (3330) (6981)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yaş hurmayı kuru hurmayla birlikte yiyin. Eski hurmayı yeni hurmayla beraber yiyin. Zira şeytan (böyle yapmanıza) kızar ve: "Ademoğlu, eskiyi yeni ile beraber yiyecek kadar (hayatta) kaldı" der." [1367]

995- 6982- 3332- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ. ثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْخَزَّازُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ سَعْدٍ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ)وَكَانَ سَعْدٌ يَخْدُمُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ يُعْجِبُهُ حَدِيثُهُ(؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ ا"قْرَانِ. يَعْنِى فِي التَّمْرِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وليس لسعد عند المصنف غير هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقية الكتب الستة .

995. (3332) (6982)- Hz. Ebu Bekr'in azadlısı Sa'd radıyallahu anhüma -ki bu Sa'd "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a hizmet ediyordu ve Aleyhissalâtu vesselâm onun hizmetini beğeniyordu- anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hurma yerken (açgözlülükle) ikrân yapmayı (ikişer ikişer yemeyi) yasakladı."[1368]

AÇIKLAMA:

İkranla ilgili teferruat açıklandı.[1369]

*** HAS UNDAN YAPILAN EKMEK**

996- 6983- 3335- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ، قَاَ: ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ حَدَّثَنِى أَبِي؛ قَالَ: سَأَلْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ: هَلْ رَأَيْتَ النَّقِيَّ؟ قَالَ: مَا رَأَيْتُ النَّقِيَّ حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقُلْتُ: فَهَلْ كَانَ لَهُمْ مَنَاخِلُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: مَا رَأَيْتُ مُنْخُلاً حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قُلْتُ: فَكَيْفَ كُنْتُمْ تَأْكُلُونَ الشَّعِيرَ غَيْرَ مَنْخُولٍ؟ قَالَ: نَعَمْ كُنَّا نَنْفُخُهُ. فَيَطِيرُ مِنْهُ مَا طَارَ وَمَا بَقِيَ ثَرَّيْنَاهُ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

996. (3335) (6983)- Ebu Hâzım anlatıyor: "Ben Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh'a: "Sen has undan yapılmış~ beyaz ekmek gördün mü?" diye sormuştum. Sehl: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vefat edinceye kadar, beyaz ekmek görmedim" dedi. Ben tekrar: "Resûlullah zamanında ashabın eleği var mıydı?" dedim. "Aleyhissalâtu vesselâm vefat edinceye kadar elek görmedim" dedi. "Öyleyse elenmemiş arpa ekmeğini nasıl yiyordunuz?"dedim. "Biz onu üflerdik, içindeki kepekten uçan uçardı. Kalan (kepek)leri de su ile yumuşatıp yoğururduk" cevabını verdi."[1370]

997- 6984- 3336- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ. أَخْبَرَنِي بَكْرُ بْنُ سَوَادَةَ؛ أَنَّ حَنَشَ بْنِ عَبْدِ اللهِ حَدَّثَهُ عَنْ أُمِّ أَيْمَنَ، أَنَّهَا غَرْبَلَتْ دَقِيقاً. فَصَنَعَتْهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَغِيفاً. فَقَالَ مَا هذَا؟ قَالَتْ: طَعَامٌ نَصْنَعُهُ بِأَرْضِنَا. فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَصْنَعَ مِنْهُ لَكَ رَغِيفاً. فَقَالَ: رُدِّيهِ فِيهِ، ثُمَّ اعْجِنِيهِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. وليس 'م أيمن عند المصنف إ هَذَا الحديث وحديث ذكره فِي كتاب الجنائز. وليس لها فِي الكتاب الباقية شئ.قلت أنا. بل أخرج لها مسلم فِي: 44- كتاب فضائل الصحابة، 81-باب من فضائل أم أيمن رضى الله عنا، حديث رقم 301-. وهو الحديث الذي رواه اِبْنِ ماجة فِي كتاب الجنائز برقم 5361- .

997. (3336) (6984)- Ümmi Eymen radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre: "Kendisi bir unu eleyip ondan Aleyhissalâtu vesselâm için ekmek yapmıştır. Resûlullah: "Bu nedir?" diye sormuş, o da: "Bu bizim diyarda yaptığımız bir yiyecektir. Ben ondan sizin için bir ekmek yapmak arzu ettim"demiştir. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Şu eleyip ayırdığın kepeği, öbürüne (un kısmına) geri kat, sonra yoğur (ve ekmek yap)" buyurmuştur."[1371]

AÇIKLAMA:

Birinci hadis, Aleyhissalâtu vesselâm zamanında unların elenmediğini belirtmektedir. İkinci hadisten bu elenmeyiş hâdisesinin, elek denen âletin yokluğundan ileri gelmeyip nebevî bir kasıttan ileri geldiğini anlamaktayız. Zira kepeğin unla karıştırılarak hamur yapılmasını emir buyurmuştur.[1372]

*** YUFKA EKMEK**

998- 6985- 3338- حَدَّثَنَا أَبُو عُمَيْرٍ، عِيسَى بْنُ مُحَمَّدٍ النَّحَّاسُ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا ضَمْرَةُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنِ ابْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: زَارَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَوْمَهُ. يَعْنِي قَرْيَةً)أَظُنُّهُ قَالَ يُنَا(فَأَتَوْهُ بِرُقَاقٍ مِنْ رُقَاقِ ا'وَلِ. فَبَكَى وَ قَالَ: مَا رَأَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هذَا بِعَيْنِهِ قَطُّ.فِي الزوائد: فِي إسناده عطاء بن أَبِي مسلم الخراسانيّ، وهو ضعيف .

998. (3338) (6985)- Atâ anlatıyor: "Ebu Hureyre radıyallahu anh (bir ara) kavmini ziyaret etmişti. -Râvi der ki: "Köyü de zannedersem Yuna idi- Köylüler kendisine evvelkilerin yufka ekmeğinden bir yufka getirmişlerdi. Ebu Hureyre ekmeği görünce ağladı ve "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şu (lüks) ekmeği gözleriyle hiç görmedi" dedi."[1373]

*** FÂLÛZEC (BAL HELVASI)**

999- 6986- 3340- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ الضَّحَّاكِ السُّلَمِيُّ. أَبُو الْحَارِثِ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ يَحْيَى عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: أَوَّلُ مَا سَمِنَا بِالْفَالُوذِ. أَنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّم أَتَى النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ أُمَّتَكَ تُفْتَحُ عَلَيْهِمُ ا'رْضُ فَيُفَاضُ عَلَيْهِمْ مِنَ الدُّنْيَا. حَتَّى إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الْفَالُوذَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَمَا الْفَالُوذَ؟ قَالَ: يَخْلِطُونَ السَّمْنَ وَالْعَسَلَ جَمِيعاً. فَشَهَقَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لذِلِكَ شَهْقَةً.قَالَ الدميري: قَالَ اِبْنِ الجوزي. إنه موضوع باطل أصل له. وفي الزوائد: فِي إسناده عُثْمَانَ بن يَحْيَى ما علمت فِيهِ جرحا. و مُحَمَّد بن طلحة لم أعرفه. وعبد الوهاب قَالَ فِيهِ أَبُو دَاوُد: يضع الحديث. و قَالَ الحاكم: روى أحاديث موضوعة .

999. (3340) (6986)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Fâlûzeci ilk işitmem şöyle oldu: "Cebrail aleyhisselâm Resûlullah'a gelip: "Ümmetine yeryüzü açılacak. O zaman onlara dünyalık bol bol akacak. Öylesine akacak ki fâluzec bile yiyecekler" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Fâlûzec nedir?" diye sormuş, Cebrail aleyhisselâm: "Yağ ve balı karıştırıp yapılan helva" diye açıklamıştır. Resûlullah bu haber karşısında hıçkıra hıçkıra ağlamıştır."[1374]

AÇIKLAMA:

Birçok hadisçiler, bu hadisin mevzu olduğunu söylemiştir. Sıhhat ihtimaline binaen "Resûlullah, mü'minlerin tereffüh sayılacak beslenme tarzları sebebiyle üzülmüştür" diye te'vil edilebilir. Çünkü birçok içtimâî ve ferdî bozulmaların kaynağı beslenme rejimiyle ilgilidir. Hastalıklar, israflar, bir kısım suistimal ve ahlâk bozulmaları çoğunlukla tereffühe dayanan sebeplerle başlamaktadır.[1375]

*** ARPA EKMEĞİ**

1000- 6987- 3348- حَدَّثَنَا يَحْيَى بن عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ)وَكَانَ يُعَدُّ مِنَ ا'بْدَالِ(. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ نُوحِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أ،نَسَ ابْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَبِسَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّوفَ وَاحْتَذَى الْمَخْصُوفَ.و قَالَ: أَكَلَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَشِعاً وَلَبِسَ خَشِناً.فَقِيلَ لِلْحَسَنِ :مَا الْبَشِعُ؟ قَالَ: غَلِيظُ الشَّعِيرِ. مَا كَانَ يُسِيغُهُ إِ بِجُرْعَةِ مَاءٍ.فِي الزوائد: هذا إسناد ضعيف. نه نوح بن ذكوان متفق عَلَى تضعيفه. قَالَ أَبُو عبد الله الحاكم. يروى عن الحسن كل معضله .Œ

1000. (3348) (6987)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yün (elbise) giydi, yamalı papuç giydi." Enes şunu da ilave etti: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beşi' yemeği yedi ve sert elbise giydi."

(Enes'in râvisi) Hasen'e soruldu: "Beşi' dediğin yemek nedir?" O şu cevabı verdi: "Arpanın iri öğütülmüşüdür, ağızdaki lokmayı kişi, ancak bir yudum su ile yutabilirdi."[1376]

*** İKTİSATLI YEMEK**

1001- 6988- 3351- حَدَّثَنَا دَاوُدَ بْنُ سُلَيْمَانَ الْعَسْكَرِيُّ، وَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. قَاَ: ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيُّ عَنْ مُوسَى الْجُهَنِيِّ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ عَطِيَّةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ سَلْمَانَ وَأُكْرِهَ عَلى طَعَامٍ يَأْكُلُهُ فَقَالَ: حَسْبِي. أَنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ »إِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعاً فِي الدُّنْيَا، أَطْوَلُهُمْ جُوعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ«فِي الزوائد: فِي إسناده سَعِيدِ بن مُحَمَّد الوراق الثقفي ضعفوه. ووثقه اِبْنِ حبان والحاكم .

1001. (3351) (6988)- Atiyye İbnu Âmir el-Cüheni radıyallahu anh anlatıyor: "Selman radıyallahu anh, yemek yerken, biraz daha yemesi için ısrar edilince şöyle demişti: "(Yediğim miktar) bana yeter. Zira ben Aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim. Buyurmuşlardı ki: "Dünyada insanların doyasıya en çok yiyeni, Kıyamet günü açlığı en uzun olacaktır."[1377]

1002- 6989- 3352- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ وَسُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ وَ يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ اِبْنِ دِينَارٍ الْحَمْصِيُّ قَالُوا: ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ. ثَنَا يُوسُفُ بْنُ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ نُوحِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنَ السَّرَفِ أَنْ تَأْكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَيْتَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف. ٬ن نوح بن ذكوان متفق عَلَى تضعيفه. و قَالَ الدميري: هَذَا الحديث مما أنكر عَلَيْهِ .

1002. (3352) (6989)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her iştiha duyduğunu yemen israftandır."[1378]

*** EKMEK ATILMAZ**

1003- 6990- 3353- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا وَسَاجُ بْنُ عُقْبَةَ بْنِ وَسَّاجٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُوقَرِيُّ. ثَنَا الزُّهْرِيُّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْتَ. فَرَأَى كِسْرَةً مُلْقَاةً. فَأَخَذَهَا فَمَسَحَهَا ثُمَّ أَكَلَهَا وَ قَالَ: »يَا عَائِشَةَ! أَكْرِمِي كَرِيماً. فَإِنَّهَا مَا نَفَرَتْ عَنْ قَوْمٍ قَطُّ فَعَادَتْ إِلَيْهِمْ«.فِي الزوائد: فِي إسناده الوليد بن مُحَمَّد، وهو ضعيف.قَالَ السندي: قلت أشار الدميري إِلَى أنه منهم بالوضع .

1003. (3353) (6990)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hücreme girmişlerdi. Atılmış bir ekmek parçası gördüler. Hemen onu alıp silerek yediler ve: "Ey Aişe! Kerim olana ikram et! (Yani kıymetli olan ekmeğe hürmet et!) Zira şu ekmek, bir kavme nefret edip kaçmışsa bir daha dönmemiştir" buyurdular."[1379]

AÇIKLAMA:

Bu hadis tek başına çok zayıftır. Ancak ekmeğe hürmetle ilgili başka rivayetler daha önce geçti.[1380]

*** AÇLIKTAN ALLAH'A SIĞINMAK**

1004- 6991- 3354- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. ثَنَا هُرَيْمٌ عَنْ لَيْثٍ عَنْ كَعْبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: اللَّهُمَ! إِنِّي أَعُوذُبِكَ مِنَ الْجُوعِ فَإِنَّهُ بِئْسَ الضَّجِيعُ. وَأَعُوذُبِكَ مِنَ الْخَيَانَةِ فَإِنَّهَا بِئْسَتِ الْبِطَانَةُ .
فِي الزوائد: فِي إسناده ليث بن أَبِي سليم، وهو ضعيف .

1004. (3354) (6991)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allahım, açlıktan sana sığınırım. Çünkü o, en kötü yatak arkadaşıdır. Hıyanetten de cana sığınırım. Çünkü o, çok kötü iç duygusudur."[1381]

*** AKŞAM YEMEĞİM BIRAKMAYIN**

1005- 6992- 3355- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقِّيُّ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ السَّلاَمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ بَابَاهُ الْمَخْزُمِيُّ. ثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ مَيْمُونٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَدَعُوا الْعَشَاءَ وَلَوْ بِكَفٍّ مِنْ تَمْرٍ. فَإِنَّ تَرْكَهُ يُهْرِمُ.فِي الزوائد: فِي إسناده إِبْرَاهِيمَ بن عبد السَّلاَم وهو ضعيف. وقد رواه الترمذي عن أنس و قَالَ: إنه حديث منكر .

1005. (3355) (6992)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Akşam yemeğini bırakmayın, bir avuç hurma ile de olsa akşamı yiyin. Çünkü akşamın terki insana (erken) ihtiyarlık getirir."[1382]

*** MİSAFİR EDİNME**

1006- 6993- 3356- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا كثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْخَيْرُ أسْرَعُ إِلَى الْبَيْتِ الَّذِي يُغْشَى، مِنَ الشَّفْرَةِ إِلَى سِنَامِ الْبَعِيرِ.فِي الزوائد: فِي إسناده جبارة وكثيروهما ضعيفان .

1006. (3356) (6993)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hayır, misafir ağırlanan eve, bıçağın deve hörgücüne ulaşmasından daha hızlı ulaşır."[1383]

1007- 6994- 3357- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا الْمُحَارِبِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ نَهْشَلٍ عَنِ الضَّحَّاكِ ابْنِ مُزَاحِمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اَلْخَيْرُ
أسْرَعُ إِلَى الْبَيْتِ الَّذِي يُؤْكَلُ فِيهِ مِنَ الشَّفْرَةِ إِلَى سَنَامِ الْبَعِيرِ.فِي الزوائد: فِي إسناده جبارة وهو ضعيف. و عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن نهشل غلط. والصواب: ثَنَا المحاربي عن عَبْدُ الرَّحْمَنِ عن نهشل. وهو اِبْنِ سَعِيدِ. ونهشل ساقط .

1007. (3357) (6994)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hayır, içerisinde yemek yenen eve, bıçağın deve hörgücüne ulaşmasından daha hızlı ulaşır."[1384]

1008- 6995- 3358- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرّحمنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إنَّ مِنَ السُّنَّةِ أنْ يَخْرُجَ الرَّجُلُ مَعَ ضَيْفِهِ إِلَى بَابِ الدَّارِ.فِي الزوائد: فِي إسناده علي بن عروة، أحد الضعفاء المتروكين. قَالَ اِبْنِ حبان: يضع الحديث .

1008. (3358) (6995)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Adamın misafirini kapıya kadar uğurlaması sünnettendir."[1385]

*** ETLE YAĞI YEMEKTE BİRLEŞTİRME**

1009- 6996- 3361- حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ا'رْحَبِيُّ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ عَنْ أبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: دَخَلَ عَلَيْهِ عُمَرُ وَهُوَ عَلَى مَائِدَتِهِ. فَأوْسَعَ لَهُ عَنْ صَدْرِ الْمَجْلِسِ. فَقَالَ: بِسْمِ اللهِ. ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ فَلَقِمَ لُقْمَةً. ثُمَّ ثَنَّى بِأُخْرى ثُمَّ قَالَ: إنِّى 'جِدُ طَعْمَ دَسَمٍ. مَا هُوَ بِدَسَمِ اللَّحْمِ. فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: يَاأمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إنِّي خَرَجْتُ إِلَى السُّوقِ أطْلُبُ السَّمِينَ شْتَرِيَهُ. فَوَجَدْتُهُ غَالِياً. فَاشْتَرَيْتُ بِدِرْهَمٍ مِنَ الْمَهْزُولِ. وَحَمَلْتُ عَلَيْهِ بِدِرْهَمٍ سَمْناً. فَأَرَدْتُ أنْ يَتَرَدَّدَ عِيالِي عَظْماً عَظْماً. فَقَالَ عُمَرُ: مَا اجْتَمَعَا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطُّ أَ أكَلَ أحَدَهُمَا وَتَصَدَّقَ بِا خَرِ.قَالَ عَبْدُ اللهِ: خُذْ يَا أمِيرَ Œالْمُؤْمِنِينَ! فَلَنْ يَجْتَمِعَا عِنْدِي إِ فَعَلْتُ ذلِكَ. قَالَ: مَا كُنْتُ 'فْعَلَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. فِيهِ يَحْيَى بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن عبيد
.

1009. (3361) (6996)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Babam Ömer yanıma girmişti. Ben o sırada sofradaydım. Sofranın başında kendisine yer açtı (Babam oturdu ve:) "Bismillah" dedi. Sonra elini yemeğe vurup bir lokma aldı. Sonra bir lokma daha alarak ikiledi. Sonra da: "Ben bu yemekte bir yağ tadı aldım. Bu, etin yağının tadı değildir" dedi. Ben: "Ey mü'minlerin emîri! Ben semiz et almak için çarşıya çıkmıştım. Pek pahalı buldum. Bunun üzerine, bir dirhemlik zayıf et aldım. Ona bir dirhemlik de yağ ilave ettim. Böylece bütün aile fertlerinin kemiklerden faydalanmasını arzu ettim" dedim. (Babam) Ömer dedi ki: "Bu iki şey, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın sofrasında asla bir araya gelmediler Efendimiz birini yediyse diğerini tasadduk etti."
Ben: "Al! ey mü'minlerin emîri. Ben bir kere yapmış bulundum. Bundan böyle bu iki şey benim soframda da asla beraber bulunmayacak!" dedim. Babam yinede: "Hayır! Ben bunu yapamam!" dedi (ve yemedi)."[1386]

*** SOĞAN**

1010- 6997- 3366- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أخْبَرَنِي اِبْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عُثْمَانَ اِبْنِ نُعَيْمٍ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ نَهِيكٍ عَنْ دُخَيْنٍ الْحَجْرِيِّ؛ أنَّهُ سَمِعَ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ الْجُهَنِيَّ يَقُولُ: إنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ 'صْحَابِهِ: َ تَأكُلُوا الْبَصَلَ ثُمَّ قَالَ كَلِمَةً خَفِيَّةً. النسائي.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الله بن لهيعة وهو ضعيف. و عُثْمَانَ والمغيرة، لم أرمن تكلم فيهما بجرح و توثيق .

1010. (3366) (6997)- Ukbe İbnu Âmir el-Cûhenî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ashabına: "Soğan yemeyin!" dedi. Arkada gizli (yani alçak sesli) bir kelime ile "çiğ" demiştir."[1387]

*** MEYVELER**

-1011 -6998 -3368 -حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي ثَنَا مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عِرْقٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ؛ قَالَ:أُهْدِيَ لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنَبٌ مِنَ الطَّائِفِ. فَدَعَانِي فَقَالَ خُذْ هذَا الْعُنْقُودَ فَأَبْلِغْهُ أُمَّكَ فَأَكَلْتُهُ قَبْلَ أُبْلِغَهُ إِيَّهَا. فَلَمَّا كَانَ بَعْدَ لَيَالٍ قَالَ لِي مَا فَعَلَ الْعُنْقُودُ: هَلْ أَبْلَغْتَهُ أُمَّكَ؟ قُلْتُ:َ. قَالَ فَسَمَّانِي غُدَرَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات. إ أنه فِي ابرواية عن النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عكس ما ذكرهىهنا. ففيه أن أمه بعثته إِلَى النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بقطف من عنب فأكل منه قبل أن يبلغه النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَلَمَّا جَاءَ به أخذ بأذنه فَقَالَ له »يا غدر« و قَالَ المرء مع من أحب والقصة مختلف فيها. فيحتمل أن يكونا قصتين .

1011. (3368) (6998)- Nu'man İbnu Beşîr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a Taiften üzüm hediye gelmişti. Beni çağırıp: "Şu salkımı al anana götür!" dedi. Aldım, ama anneme ulaştırmazdan önce yiyip bitirdim. Birkaç gece sonra karşılaşmıştık. Bana: "Salkımı ne yaptın, annene götürdün mü?" dedi. "Hayır!" dedim. Bunun üzerine beni Guder (vefasız) diye tesmiye buyurdu."[1388]

-1012 -6999 -3369 -حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ. ثَنَا يُقَيْبُ بْنُ حَاجِبٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ الزُّبَيْرِيِّ عَنْ طَلْحَةَ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِيَدِهِ سَفَرْجَلَةٌ. فَقَالَ: دُونَكَهَا، يَا طَلْحَةُ! فَإِنَّهَا تُجِمُّ الْفُؤَادَ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الملك الزبيري مجهول. و قَالَ المزي فِي ا'طراف والذهبي فِي الكاشف، وأبو سَعِيد: يكره. تبميه فِي الكاشف .

1012. (3369) (6999)- Talha radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına girmiştim. Elinde ayva vardı. Bana: "Ey Talha! Şunu al, (ye)! Çünkü bu, kalbe rahatlık verir" buyurdular." [1389]

İÇECEKLER BÖLÜMÜ

*** ŞARAP HER KÖTÜLÜĞÜN ANAHTARIDIR**

-1013 -7000 -3371 -حَدَّثَنَا الْحَسَينُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيّ. وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ ابْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ جَمِيعاً عَنْ رَاشِدٍ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحِمَّانِيِّ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيلِي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:َ تَشْرَبِ الْخَمْرَ فإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ.فِي الزوائد: إسناده حسن .

1013. (3371) (7000)- Ebu'd-Derda radıyallahu anh demiştir ki: "Dostum bana: "Şarap içme. Çünkü o her kötülüğün anahtarıdır!" diye tavsiyede bulundu."[1390]

-1014 -7001 -3372 -حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مِنُيرُ بْنُ الزُّبَيْرِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَادَةَ بْنَ نُسَيّ يَقُولُ: سَمِعْتُ خَبَّابَ بْنَ ا'رَتِّ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: إِيَّاكَ وَالْخَمْرَ. فَإِنَّ خَطِيئَتَهَا تَفْرَعُ الْخَطَايَا كَمَا أَنَّ شَجَرَتَهَا تَفْرَعُ الشَّجَرَ.فِي الزوائد: فِي إسناده نمير بن الزبير ارشامي ا'زدي وهو ضعيف .

1014. (3372) (7001)- Habbab İbnu'l-Eret radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şaraptan sakın! Çünkü şarabın ağacı (asma) diğer ağaçların üstüne çıktığı gibi şarabın günahı da diğer günahların üstüne çıkar."[1391]

-1015 -7002 -3374 -حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ. حَدَّثَنِى زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ؛ أَنَّ خَالِدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ حُسَيْنٍ حَدَّثَهُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فِي الدُّنْيَا، لَمْ يَشْرَبْهَا فِي اŒخِرَةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات .

1015. (3374) (7002)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh rivayet ediyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dünyada şarap içen, onu ahirette içemeyecektir."[1392]

-1016 -7003 -3375 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، و مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، قَا: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سُلَيْمَانَ ابْنِ ا'صْبَهَانِيِّ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مُدْ مِنُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ وَثَنٍ.فِي الزوائد: مُحَمَّد بن سليمان. ضعفه النسائي وابن عدي. وقواه اِبْنِ حبان و قَالَ أَبُو حاىم: يكتب حديثه و يحتج بن وباقي رِجَالُهُ ا''سناد ثقات .

1016. (3375) (7003)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İçki müptelası (=şarap düşkünü), (günah yönüyle) puta tapan gibidir."[1393]

-1017 -7004 -3376 -حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عُتْبَةَ. حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ مَيْسَرَةَ ابْنِ حَلْبَسٍ عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: َ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مُدْ مِنُ خَمْرٍ.فِي الزوائد: إسناده حسن. وسليمان بن عتبة مختلف فِيهِ. وباقي رِجَال ا٠سناد ثقات .

1017. (3376) (7004)- Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İçki mübtelası cennete giremez."[1394]

-1018 -7005 -3383 -حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَبْدُ السَّ◌َمِ بْنُ عَبْدِ الْقُدُّوسِ. ثَنَا ثَوْرُ ابْنُ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تَذْهَبُ اللَّيَالِي وَا٠يَّامُ حَتَّى تَشْرَبَ فِيهَا طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي الْخَمْرَ. يُسَمُّونَهَا بِغَيْرِ اسْمِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد السَّ◌م بن عبد القدوس قَالَ فِي تقريب التهذيب: ضعيف .

1018. (3383) (7005)- Ebu Ümâme el-Bâhilî anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ümmetimden bir zümre, şaraba bir başka ad takarak onu içmedikçe geceler ve gündüzler tükenmeyecek (Kıyamet gelmeyecek)." [1395]

*** HER SARHOŞ EDİCİ HARAMDIR**

-1019 -7006 -3388 -حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ ا٠عْلىَ. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ أَيُّوبَ ابْنِ هَانِئٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ. قَالَ ابْنُ مَاجَةَ: هذَا حَدِيثُ الْمِصْرِيِّينَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1019. (3388) (7006)- İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her sarhoşluk veren şey haramdır."[1396]

-1020 -70 -3392 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمَ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا أَبُو يَحْيَى. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ. وَمَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ، فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده زكريا بن منظور وهو ضعيف .

1020. (3392) (7007)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her sarhoş edici haramdır, çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır."[1397]

*** BAZI KAPLARDA KURULAN ŞIRA**

-1021 -7008 -3401 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ. وَ ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: نَهَى رَسُولُ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُنْبَذَ فِي النَّقِيرِ وَالْمُزَفَّتِ وَالدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمَةِ. وَ قَالَ كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات. وأصل هَذَا الحديث فِي الصحيحين سوى قوله كل مسكر حرام .

1021. (3401) (7008)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm nakîr, müzeffet, dübbâ ve hanteme (denilen kaplar)da şıra yapılmasını yasakladı ve: "Sarhoş eden her şey haramdır" buyurdu."[1398]

AÇIKLAMA:

Bu kaplar cahiliye devrinde şarap kurulan kaplardır, mahiyetini daha önce açıkladık. [1399]

-1022 -7009 -3406 -حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ ا٠عْلىَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ أَيُّوبَ ابْنِ هَانِئٍ عَنْ مَسْرُوقِ بْنِ ا٠جْدَعِ عَنِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ أَنَّ رَسُولَ سِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنِّي كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ نَبِيذِ ا٠وْعِيَةِ. أَ وَإِنَّ وَعَاءً َ يُحَرِّمُ شَيْئاً. كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ.فِي الزوائد: إسناده حسن .

1022. (3406) (7009)- İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben size bazı kaplarda nebîz (şıra) yapmayı yasaklamıştım. Bilesiniz, tek başına kap bir şeyi haram kılmaz. Sarhoşluk veren her şey haramdır."[1400]

1023-‏ 7010‏-3407‏ -حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ. حَدَّثَتْنِي رُمَيْثَةُ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّهَا قَالَتْ: أَتَعْجِزُ إِحْدَاكُنَّ أَنْ تَتَّخِذَ كُلَّ عَامٍ مِنْ جَلْدِ أُضْحِيَّتِهَا صِقَاءً؟ ثُمَّ قَالَتْ: نَهَىَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُنْبَذَ فِي الْجَرّ وَفِي كذَا وَفِي كذَا إِّ الْخَلَّ.فِي الزوائد: إسناده حسن، من أجل سويد فإنه مختلف فِيهِ .

1023. (3407) (7010)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ şöyle demiştir: "(Ey Rümeyse!), sizden biri her yıl kurban derisinden bir su kabı yapmaktan aciz mi?"Aişe sözüne şöyle devam eder: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm küpte, şunda ve şunda şıra yapmayı yasakladı. Ancak bu nevi kaplarda sirke yapmayı yasaklamadı."[1401]

*** KAPLARIN AĞZININ ÖRTÜLMESİ**

1024-‏ 7011‏ -3411‏ -حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ بَيَانٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَغْطِيَةِ ا“نَاءِ وَإِيكَاءِ السِّقَاءِ وَإِكْفَاءِ ا“نَاءِ.فِي الزوائد: فِي إسناده صحيح، و رِجَالُهُ ثقات .

1024. (3411) (7011)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize kapların ağızlarının örtülmesini, tulumların ağızlarının bağlanmasını ve (boş) kabın (ağzı yere gelecek şekilde) ters çevrilmesini emretti." [1402]

1025-‏ 7012‏ -3412‏ -حَدَّثَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ. ثَنَا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ أَبِي حَفْصَةَ. ثَنَا حَرِيشُ بْنُ خِرِّيتٍ. أَنْبَأَنَا ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَصْنَعُ لِرَسُولِ للهِ ثَ ةَ آنِيَةٍ مِنَ الْلَّيْلِ مُخَمَّرَةً: إِنَاءً لِطَهُورِهِ وَإِنَاءً لِسِوَاكِهِ وإِنَاءً لِشَرَابِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده حريش بن خريت وهو ضعيف .

1025. (3412) (7012)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm için, geceleyin ağzı kapalı üç kap hazırlardım: Bir kap abdest suyu için, bir kap misvakı için, bir kap içeceği için."[1403]

*** GÜMÜŞ KAPTAN İÇME**

1026-‏ 7013‏ -3415‏ -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ امْرَأةِ ابْنِ عُمَرَ عَنْ عَائِشَةَ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ شَرِبَ فِي إِنَاءِ فِضَّةٍ فَكَأَنَّمَا يُجَرْجِرُ فِي بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1026. (3415) (7013)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim gümüş bir kaptan su içerse, sanki karnını cehennem ateşi doldurmuş gibi olur."[1404]

*** KABIN İÇİNE SOLUMA**

1027-‏ 7015‏ -3427‏ -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ أَبِي ذُبَابٍ عَنْ عَمِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَ يَتَنَفَّسْ فِي ا“نَاءِ. فإِذَا أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيُنَحِّ ا“نَاءِ ثُمَّ لْيَعُدْ إِنْ كَانَ يُرِيدُ.فِي الزوائد: إسناده حديث أَبِي هُرَيْرَةَ صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1027. (3427) (7014)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz su içerken kabın içine solumasın. Tekrar yudumlamak isteyince kabı ağzından uzaklaştırıp (nefes alsın) sonra dilerse yeniden içsin." [1405]

*** AVUÇLA SU İÇMEK**

1028-‏ 7015‏ -3431‏ -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ زِيَادِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: نَهَانَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَشْرَبَ عَلَى بُطُونِنَا وَهُوَ الْكَرْعُ. وَنَهَانَا أَنْ نَغْتَرِفَ بِالْيَدِ الْوَاحِدَةِ. وَقَالَ: َ يَلَغْ أَحَدُكُمْ كَمَا يَلَغُ الْكَلْبُ. وَ يَشْرَبْ بِالْيَدِ الْوَاحِدَةِ كَمَا يَشْرَبُ الْقَوْمُ الَّذِينَ سَخِطَ اللهُ عَلَيْهِمْ. وَ يَشْرَبْ بِاللَّيْلِ فِي إِنَاءٍ حَتَّى يُحَرِّكَهُ. إَّ اَنْ يَكُونَ إناءً مُخَمَّراً. وَمَنْ شَرِبَ بِيَدِهِ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى إِنَاءٍ يُرِيدُ التَّوَاضِعَ؛ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِعَدَدِ أَصَابِعِهِ حَسَنَاتٍ وَهُوَ إِنَاءُ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّ مُ، إِذْ طَرَحَ الْقَدَ حَ فَقَالَ: أُفٍّ! هذَا مَعَ الدُّنْيَا.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية وهو مدلس، وقد عنعنه.و قَالَ الدميري: هَذَا حديث منكر انفرد به المصنف. وزياد بن عبد الله المذكور يكاد يعرف. روى له المصنف هَذَا الحديث الواحد .

1028. (3431) (7015)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yüzükoyun yatarak dudaklarımızla su içmemizi yasakladı. Keza, tek bir avuçla, avuçlayarak içmemizi de yasakladı ve buyurdu ki: "Sakın sizden kimse köpeklerin içtiği gibi suyu dudaklarıyla içmesin! Allah'ın gazabına uğrayan kavim gibi tek eliyle de içmesin. Suyu çalkalamadıkça geceleyin de içmesin, ağzı kapalı ise çalkalamaya gerek yok. Kim kapla içmeye muktedir olduğu halde, tevazuyu düşünerek eliyle içerse Allah parmakları adedince kendisine sevap yazar. Bu (avuç), Hz. İsa aleyhisselâm'ın kabı idi. Çünkü o, kadehi atmış ve: "Öf! Bu dünya ile beraberdir!" demişti."[1406]

*** CAM BARDAKTAN İÇMEK**

-1029 -7016 -3435 حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا مَنْدَلُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَحُ قَوَارِيرَ يَشْرَبُ فِيهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مندل بن علي و مُحَمَّد بن إسحاق وهما ضعيفان .

1029. (3435) (7016)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, cam bir bardağı vardı, (suyu) onunla içerdi." [1407]

TIP BÖLÜMÜ

-1030 -7017 -3436 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَهِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. قَالَ: ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ؛ قَالَ: شَهِدْتُ الأَعْرَابَ يَسْأَلُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَعَلَيْنَا حَرَجٌ فِي كَذَا؟ أَعَلَيْنَا حَرَجٌ فِي كَذَا؟ فَقَالَ لَهُمْ: عِبَادَ اللهِ! وَضَعَ اللهُ الْحَرَجَ إِلَّا مَنِ اقْتَرَضَ مِنْ عِرْضِ أَخِيهِ شَيْئاً فَذَاكَ الَّذِي حَرِجَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ عَلَيْنَا جُنَاحٌ أَنْ لَا نَتَدَاوَى؟ قَالَ تَدَاوَوْا، عِبَادَ اللهِ! فَإِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ مَعَهُ شِفَاءً. إِلَّا الْهَرَمَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا خَيْرُ مَا أُعْطِيَ الْعَبْدُ؟ قَالَ خُلُقٌ حَسَنٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات. وقد روى بعضه أَبُو دَاوُد والترمذي أيضا .

1030. (3436) (7017)- Üsâme İbnu Şerik radıyallahu anh anlatıyor: "Bedevileri gördüm. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bize şu işi yapmada bir günah var mı; şöyle davranmada günah var mı?" diye soruyorlardı. Onlara şöyle cevap vermişti:

"Allah'ın kulları! Allah, (sizlerin sorduğu şeyleri işleyen kimseden) günahı kaldırmıştır. Ancak din kardeşinin ırzından (şeref ve haysiyetinden) bir şeyler kırpan kimse bu hükmün dışındadır. İşte haram olan budur."

Bedeviler bu defa: "Ey Allah'ın Resûlü! Hastalandığımız zaman tedavi yollarını aramasak, bu günah mıdır?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Tedavi arayın ey Allah'ın kulları! Zira, Allah Teâla hazretleri koyduğu her hastalığa şifa da koymuştur, bundan sadece ihtiyarlık hariçtir, (onun tedavisi yok)" buyurdular.

Bedeviler yine sordular: "Ey Allah'ın Resûlü! Kula verilen (hasletler)in en hayırlısı hangisidir?" Aleyhissalâtu vesselâm: "Güzel huy!" buyurdular."[1408]

-1031 -7018 -3437 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِي خِزَامَةَ عَنْ أَبِي خِزَامَةَ؛ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَرَأَيْتَ أَدْوِيَةً نَتَدَاوَى بِهَا وَرُقًى نَسْتَرْقِي بِهَا وَتُقًى نَتَّقِيهَا هَلْ تَرُدُّ مِنْ قَدَرِ اللهِ شَيْئاً؟ قَالَ: هِيَ مِنْ قَدَرِ اللهِ .

1031. (3437) (7018)- Ebu Hizâme radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Tedavi için kullandığınız ilaçlar" şifa isteğiyle okunan dualar ve (düşmanlardan) korunmak için kullandığımız koruyucu şeyler hakkında ne dersiniz, bunlar Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirip değiştirir mi?" diye sormuşlardı.

"Bu saydıklarınız da Allah'ın kaderindendir" diye cevap verdi."[1409]

-1032 -7019 -3438 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَبِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبْدِ اللهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا أَنْزَلَ اللهُ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً.فِي الزوائد: إسناد حديث عبد الله بن مسعود صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1032. (3438) (7019)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor; "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah hiçbir hastalık indirmedi ki şifasını da indirmemiş olsun."[1410]

-1033 -7020 -3441 -حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ عَنِ ا٬عْمَشِ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مَرِيضٍ يَعُودُهُ. قَالَ: أَتَشْتَهِي شَيْئاً؟ قَالَ: أَشْتَهِي كَعْكاً. قَالَ: نَعَمْ فَطَلَبُوا لَهُ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يزيد الرقاشي .

1033. (3441) (7020)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm "geçmiş olsun" ziyareti için uğradığı bir hastaya: "Bir şey yemek arzu ediyor musun?" diye sordu. Adam: "Kek!" dedi. Resûlullah: "Hay hay!" dedi ve hastaya kek aradılar."[1411]

*** PERHİZ**

-1034 -7021 -3443 -حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ. ثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثَنَا بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ صَيْفِيٍّ)مِنْ وَلَدِ صُهَيْبٍ(عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ صُهَيْبٍ؛ قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ يَدَيْهِ خُبْزٌ وَتَمْرٌ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: »ادْنُ فَكُلْ« فَأَخَذْتُ آكُلُ مِنَ التَّمْرِ. فَقَالَ النَّبِيُّ: صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَأْكُلُ تَمْراً وَبِكَ رَمَدٌ؟ قَالَ فَقُلْتُ: إِنِّي أَمْضَغُ مِنْ نَاحِيَةٍ أُخْرى فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1034. (3443) (7021)- Süheyb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelmiştim, yanında ekmek ve kuru hurma vardı. Bana: "Yanaş ve ye!" buyurdular. Bunun üzerine (yanaştım)ve hurmadan yemeye başladım. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sende göz hastalığı bulunduğu halde hurma mı yiyorsun?" dedi. Ben: "Diğer bir kenardan çiğniyorum!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm tebessüm buyurdular."[1412]

*** HASTA YEMEĞE ZORLANMAZ**

-1035 -7022 -3444 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا بَكْرُ بْنُ يُونُسَ بْنِ بُكَيْرٍ عَنْ مُوسَى ابْنِ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تُكْرِهُوا مَرْضَاكُمْ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ. فَإِنَّ اللهَ يُطْعِمُهُمْ وَيَسْقِيهِمْ.فِي الزوائد: إسناده حسن. ٬ن بكر بن يونس بن بكير مختلف فيه. وباقي رِجَال ا٬سناد ثقات. والحديث رواه والترمذي إ لفظة »الشراب« فلذك اوردته فِي الزوائد .

1035. (3444) (7022)- Ukbe İbnu Âmir el-Cühenî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hastalarınızı yeyip içmeye zorlamayın. Zira Allah onları yedirir, içirir."[1413]

*** ÇÖREK OTU**

-1036 -7023 -3448 -حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، يَحْيَى بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: عَلَيْكُمْ بِهذِهِ الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ. فَإِنَّ فِيهَا شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِّ السَّامَ.فِي الزوائد: حديث اِبْنِ عمر حسن و عُثْمَانَ بن عبد الملك مختلف فِيهِ .

1036. (3448) (7023)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Size şu çörek otunu tavsiye ederim. Zira onda, ölümden başka her derde şifa vardır."[1414]

*** BAL**

-1037 -7024 -3450 -حَدَّثَنَا مُحْمُودُ بْنُ خِدَاشٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ زَكَرِيَّاءَ الْقُرَشِيُّ. ثَنَا الزُّبَيْرُ ابْنُ سَعِيدٍ الْهَاشِمِيُّ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَعِقَ الْعَسَلَ ثَ‍ثَ غَدَوَاتٍ كُلِّ شَهْرٍ لَمْ يُصِبْهُ عَظِيمٌ مِنَ الْبَ‍ءِ. فِي الزوائد: إسناده ليّن. ومع ذَلِكَ فهو منقطع. قَالَ البخاري: نعرف لعبد الحميد سماعا من أبي هُرَيْرَةَ .

1037. (3450) (7024)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her ay üç sabah bal yalayan kimseye büyük bir bela (hastalık) gelmez."[1415]

-1038 -7025 -3451 -حَدَّثَنَا أَبِي بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ سَهْلٍ. ثَنَا أَبُو حَمْزَةُ الْعَطَّارُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: أُهْدِيَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَسَلٌ. فَقَسَمَ بَيْنَنَا لُعْقَةً. فَأَخَذْتُ لُعْقَتِي. ثُمَّ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! أَزْدَادُ أُخْرَى؟ قَالَ نَعَمْ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده مختلف فِيهِ من أجل أَبِي حمزة. اسمه إسحاق بن الربيع. و كَذلك عمر بن سهل .

1038. (3451) (7025)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bal hediye edilmişti. Aramızda lokma lokma taksim etti. Ben kendi payımı aldım, sonra ben: "Ey Allah'ın Resûlü, bir lokma daha isterim!" dedim. "Pekiyi!" buyurdu."[1416]

-1039 -7026 -3452 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَلَمَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنَا سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي ا٬حْوَصِ عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكُمْ بِالشِّفَاءَيْنِ: الْعَسَلِ وَالْقُرَآنِ. فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَال ثقات .

1039. (3452) (7026)- Abdullah (İbnu Mes'ud) radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Size şu iki şifayı tavsiye ederim: "Bal ve Kur'ân."[1417]

AÇIKLAMA:

Balla ilgili açıklama geçti.[1418]

*** MANTAR VE MEDİNE'NİN ACVE HURMASI**

-1040 -7027 -3453 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ا٬عْمَشُ عَنْ جَعْفَرِ ابْنِ إِيَاسٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ وجَابِرٍ قَاَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْكَمْأَةُ مِنَ الْمَنِّ. وَمَاؤُهَا شِفَاءٌ لِلْعَيْنِ. وَالْعَجْوَةُ مِنَ الْجَنَّةِ. وَهِيَ شِفَاءٌ مِنَ الْجَنَّةِ.حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَنْمُونٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقِّيَّانِ، قَاَ: ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ هِشَامٍ عَنِ ا٬عْمَشِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ إِيَاسٍ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.فِي الزوائد: إسناده حسن. وشهر مختلف فِيهِ لكن قبل: الصواب عن شهر عن أَبِي هُرَيْرَةَ كما فِي رواية غير المصنف .

1040. (3453) (7027)- Ebu Sa'îd ve Câbir radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mantar kudret helvası (nevi)ndendir. Suyu göze şifadır. Acve hurması cennettendir ve cinnete karşı şifadır."[1419]

-1041 -7028 -3456 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا الْمُشْمَعَلُّ بْنُ أَيَاسٍ الْمُزَنِيُّ. حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ سُلَيْمٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَافِعَ بْنَ عَمْرٍو الْمُزَنِيَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْعَجْوَةُ وَالصَّخْرَةُ مِنَ الْجَنَّةِ.
قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ:
خَفِظْتُ الصَّخْرَةَ مِنْ فِيهِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1041. (3456) (7028)- Râfi' İbnu Amr el-Müzeni radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Acve (ismindeki Medine hurması) ve Sahra (adındaki Mescid-i Aksa'da yer alan taş) cennettendir."
Râvi Abdurrahman derki: "Ben sahra kelimesini şeyhimin ağzından dinledim."[1420]

-1042 -7029 -3457 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ بْنِ سَرْحِ الْفِرْيَابِيُّ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ بَكْرٍ السَّكْسَكِيُّ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أُبَيِّ بْنَ أُمِّ خَرَامٍ وَ كَانَ قَدْ صَلّى مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقِبْلَتَيْنِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالسَّنَى وَالسَّنُّوتِ. فَإِنَّ فِيهِمَا شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إَّ السَّامَ قِيلَ: يَا رَسُولَ للهِ! وَمَا السَّامُ؟ قَالَ: الْمَوْتُ.قَالَ عُمْرٌو: قَالَ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ: السَّنُّوتُ الشِّبِتُ. وَ قَالَ أخَرُونَ: بَلْ هُوَ الْعَسَلُ الَّذِي يَكُونُ فِي زِقَاقِ السَّمْنِ. وَهُوَ قَوْلُ الشَّاعِرِ:هُمُ السَّمْنُ بِالسَّنُّوتِ َألْسَ فِيهِمُ وَهُمَ يَمْنَعُونَ جَارَهُمْ أَنْ يُقَرَّدَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عمرو بن بكر السكسكي. قَالَ فِيهِ اِبْنِ حبان: روى عن إِبْرَاهِيمَ بن أَبِي عبلة ا٬وابد والطامات. يحل اتجاج به. لكن قَالَ الحكم: إنه إسناد صحيح .

1042. (3457) (7029)- Ebu Übey İbnu Ümmi Haram radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sinameki ve sennût (yani tereyağı tulumuna konulan bal veya dereotu) yemenizi tavsiye ederim. Çünkü bu iki şeyde sâm'dan başka her hastalığa karşı şifa vardır."
"Ey Allah'ın Resûlü sâm nedir?" diye sorulmuştu. "Ölüm!" buyurdular."
Râvi Amr dedi ki: "İbnu Ebî Able'nin söylediğine göre, sennût dereotudur, bazı başka alimler de "Bilakis, yağ tulumuna konan baldır, şairin şu beytinde sennût bu mânadadır" demiştir.
"Onlar tereyağı tulumundaki bal ile tereyağı gibidirler, aralarında hıyânet yoktur. Onlar komşularına hile yapılmasına da mâni olurlar." [1421]

*** NAMAZ ŞİFADIR**

-1043 -7030 -3458 -حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُسَافِرٍ. ثَنَا السَّرِيُّ بْنُ مِسْكِينٍ. ثَنَا ذُوَادُ بْنُ عُلْبَةَ عَنْ لَيْثٍ عَنْ مُجَهِدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَك هَجَّرَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَجَّرْتُ. فَصَلَّيْتُ ثُمَّ جَلَسْتُ. فَالْتَفَتَ إِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:

اشْكَمَتْ دَرْد؟ قُلْتُ: نَعَمْ. يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: قُمْ فَصَلِّ فإنَّ فِي الصَّلاَةِ شِفَاءً.حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْقَطَّانُ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَصْرٍ. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ. ثَنَا ذُؤَادُ بْنُ عُلْبَةَ. فَذَكَرَ نَحْوَهَ وَ قالَ فِيهِ: اشِكَمَتْ دَرْد. يَعْنِي تَشْتَكِى بَطْنَكَ بِالْفَارِسِيَّةِ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللهِ: حَدَّثَ بِهِ رَجُلٌ ٭هْلِهِ. فَاسْتَعْدَواْ عَلَيْهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده ليث، وهو اِبْنِ أَبِي سليم. وقد ضعفه الجمهور. جَاءَ فِي هامش الطبعة الهندية ما يأتيك قَالَ الفيروز آبادي فِي باب تكلم النَّبِيّ بالفارسية: ما صح شئ. ثم قَالَ: قلت رِجَال هَذَا الحديث كلهم بأمونون، إ ذؤاد بن علبة فإنه ضعيف. قَالَ اِبْنِ حبان: منكر الحديث جدا يروي عن الثقات ما أصل له، ومنالضعفاء ما يعرف.كما يكره فِي التهذيب .

1043. (3458) (7030)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir keresinde) Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm erken namaza kalktı. Ben de erken kalktım ve biraz namaz kıldıktan sonra oturdum. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana dönüp baktı ve (Farsça): "Karnın mı ağrıyor?" buyurdu. Ben: "Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dedim.
"Öyleyse kalk! Namaz kıl! Çünkü namazda şifa var!" buyurdular."[1422]

AÇIKLAMA:

Namazda şifa olması hususunda yapılan bazı açıklamalar şöyledir:
1) Namaz bedenen birçok hareketleri ihtiva etmektedir. Bunların sağlığa tesiri herkesçe bilinen bir husustur.
2) Namaz mukaddes bir ibadettir, feyzle doludur. Kişinin onun feyzinden feyizlenmesi, maddî-manevî hastalıklarına şifa bulması rahmet-i ilahiyeden beklenir.
3) Namaz bir meşguliyettir: Zihnin, fikrin, hayalin, dikkatin dünyevî umurdan koparılıp meâliyâta, ruhâniyata, maneviyâta çekilmesidir. Hele huşû, hudû ve huzur ile kılınan namaz, insanı, dünyevi olan ihsaslardan fevkalade uzaklaştıracak, acılarını, ızdıraplarını duymaz hale getirecek, en azından onları asgari seviyede algılar, hisseder durumda tutacaktır. Bu çeşit, ruhî tahavvül ve tegayyürlerin bir kısım hastalıkların gelişme seyrini tâdil edeceği söylenebilir. Nitekim tababette, tedavinin çeşitli usulleri vardır: Hastaya telkin, dua, ümit, sevinç ve heyecan vermek; unutturmak, ferahlatmak, efkâr ve üzüntüsünü gidermek; mahcup etmek vs... Namazda bunların bir kısmı vardır. Daha önce örnekler geçtiği üzere Ashabın namaz esnasında gürültü duymadıkları, yaralarındaki acıyı hissetmedikleri vs. rivayetlerle sabittir. Dolayısıyla namazın, hadiste kaydedilen örnekte olduğu üzere, karın ağrısı gibi, gelip-geçici bir kısım rahatsızlıklârın giderilmesinde ilaca, doktora gidinceye kadar hemen tevessül edilecek bir çare olarak düşünülmesi gerekir. Şüphesiz, bütün rahatsızlıkların giderilmesinde, ilk ve son yegane çare namazdır denmiyor. Zaten pek çok hadiste her derdin dermanı bulunduğu belirtilerek derman aramaya teşvik edilmiştir.[1423]

*** IRKU'N-NESÂ'NIN İLACI**

1044- 7031- 3463- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ وَرَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ، قَاَ: ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانٍ. ثَنَا أَنَسُ بْنُ سِيرِينَ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: شِفَاءُ عِرْقِ النِّسَا أَلْيَةُ شَاةٍ أعْرَابِيَّةٍ تُذَابُ. ثُمَّ تُجَزَّأُ ثَلاَثَةَ أَجْزَاءٍ ثُمَّ يُشْرَبُ عَلى الرِّيقِ فِي كُلِّ يَوْمٍ جُزْءٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1044. (3463) (7031)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Irku'n-nesânın (oturak hizasından topuğa kadar uzanan bir sinirin) ilacı, arabî bir koyunun kuyruğudur. Bu kuyruk eritilip üç kısma ayrılır, sonra her sabah aç karnına bir parça içilir."[1424]

AÇIKLAMA:

Alimler, hadislerde gelen bir kısım tedavi usullerinin "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaşadığı coğrafya ve iklim şartlarına mahsus olduğuna, burada da böyle bir durum olabileceğine dikkat çekerler; havadaki kuruluk sebebiyle yakalanılan ırku'n-nesaya hadiste temas edilen tedavi usulünün uygun olacağını belirtirler. Herhangi bir ilacın şifasının her yerde müessir olacağına, hadisteki beyanın âmm olduğuna dair bir delil, bir karîne yoksa hususiliğinin unutulmaması gereği bir prensip olarak vazedilmiştir. Bu durumu, tıpla ilgili bölümde, örnekler vererek ısrarla belirttik. [1425]

*** HUMMA**

1045- 7032- 3469- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ عَنْ حَفْصِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: ذُكِرَتِ الْحُمَّى عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَسَبَّهَا رَجُلٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ تَسُبَّهَا. فَإنَّهَا تَنْفِي الذُّنُوبَ كَمَا تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الْحَدِيدِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُوسَى بن عبيدة وهو ضعيف .

1045. (3469) (7032)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında hummadan bahsedilmişti. Aleyhissalâtu vesselâm: "Onun hakkında fena söz sarfetmeyin. Çünkü o, günahları temizler, tıpkı ateşin demirdeki pası, cürufu temizlemesi gibi" buyurdular."[1426]

1046- 7033- 3475- حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَحْيَى بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْحُمَّى كِيرٌ مِنْ كِيرِ جَهَنَّمَ. فَنَحُّوهَا عَنْكُمْ بِالْمَاءِ الْبَارِدِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات .

1046. (3475) (7033)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Humma (ateşli hastalık), cehennemin körüklerinden bir körüktür. Siz onu soğuk su ile kendinizden uzaklaştırın."[1427]

AÇIKLAMA:

Hummanın su ile nasıl tedavi edileceği açıklandı.[1428]

*** HACAMAT**

1047- 7034- 3479- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا كَثِيرُ بْنُ سُلَيْمٍ. سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مَرَرْتُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِي بِمَلَإٍ، إِلَّا قَالُوا: يَا مُحَمَّدُ! مُرْ أُمَّتَكَ بِالْحِجَامَةِ.فِي الزوائد: قَالَتْ وإن ضعف جبارة وكثير فِي إسناد حديث أنس، عقد رواه فِي حديث اِبْنِ مسعود، الترمذي فِي الجامع والشمائل، و قَالَ: حسن غريب. ورواه الحاكم فِي المستدرك من حديث اِبْنِ عَبَّاسٍ، و قَالَ: صحيح الإسناد. ورواه البزار فِي مسنده من حديث اِبْنِ عمر .

1047. (3479) (7034)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mirac sırasında yanlarından geçtiğim her zat bana mutlaka "Ey Muhammed! Ümmetine hacamat olmalarını emret demiştir."[1429]

1048- 7035- 3482- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ سَعْدٍ الْإِسْكَافِ عَنِ الْأَصْبَغِ اِبْنِ نُبَاتَةَ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِجَامَةِ الْأَخْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ.فِي الزوائد: فِي إسناده أصبغ بن نباتة التيمي الحنظليّ، وهو ضعيف .

1048. (3482) (7035)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor. "(Bir gün) Cebrail; Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, Ahdaayn (boynun iki tarafındaki damar) hizasından ve kâhilden (iki omuzun arası) hacamat olma emrini getirdi."[1430]

1049- 7031- 3485- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَقَطَ عَنْ فَرَسِهِ عَلَى جِذْعٍ. فَانْفَكَّتْ قَدَمُهُ. قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِى أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احْتَجَمَ عَلَيْهَا مِنْ وَثْءٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، إن كَانَ أَبُو سفيان طلحة بن نافع سمع من جَابِرٍ .

1049. (3485) (7036)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir keresinde) atından bir hurma kütüğü üzerine düşmüş ve ayağı çıkmıştı."
Râvi Vekî' der ki: "Yani Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir incinmeden dolayı ayağının üstünden hacamat ettirmiştir."[1431]

*** HANGİ AYDA HACAMAT OLMALI?**

1050- 7037- 3486- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ مَطَرٍ عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ مَيْسَرَةَ عَنِ النَّهَاسِ ابْنِ قَهْمٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ أَرَادَ الْحِجَامَةَ فَلْيَتَحَرَّ سَبْعَةَ عَشَرَ، أَوْ تِسْعَةَ عَشَرَ أَوْ إِحْدَى وَعِشْرِينَ. وَلَا يَتَبَيَّغْ بِأَحَدِكُمُ الدَّمُ فَيَقْتُلَهُ.فِي الزوائد: إن الإسناد ضعيف لضعف النهاس بن قهم. وأشار إِلَى أن المتن صحيح .

1050. (3486) (7037)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim hacamat olmak isterse, ayın 17 veya 19 veya 21'ini arasın. Sakın, kan fazlalaşmak suretiyle birinize galebe çalıp onu öldürmesin."[1432]

1051- 7038- 3488- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى الْحِمْصِيُّ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ. ثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عِصْمَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ نَافِعٍ؛ قَالَ: قَالَ ابْنُ عُمَرَ: يَا نَافِعُ! تَبَيَّغَ بِيَ الدَّمُ. فَأْتِنِي بِحَجَّامٍ. وَاجْعَلْهُ شَابًّا وَلَا تَجْعَلْهُ شَيْخاً وَلَا صَبِيّاً.قَالَ، وَقَالَ

اِبْنُ عُمَرُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْحِجَامَةُ عَلَى الرِّيقِ أَمْثَلُ. وَهِيَ تَزِيدُ فِي الْعَقْلِ وَتزِيدُ فِي الْحِفْظِ وَتزِيدُ الْحَافِظَ حِفْظاً. فَمَنْ كَانَ مُحَتَجِماً، فَيَومَ الْخَمِيسِ عَلَى اِسْمِ اللهِ وَاجْتَنِبُوا الْحِجَامَةَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَيَوْمَ السَّبْتِ وَيَوْمَ الأحَدِ. وَاحْتَجِمُوا يَوْمَ الاثْنَيْنِ وَالثُّلاَثَاءِ. وَاجْتَنِبُوا الْحِجَامَةَ يَوْمَ الأرْبِعَاءِ. فَإِنَّهُ الْيَوْمُ الَّذِي أُصِيبَ فيهِ أَيُّوبُ بِالْبَلاَءِ. وَمَا يَبْدُو جُذَّامٌ وَلاَ بَرَصٌ إِلاَّ فِي يَوْمِ الأرْبِعَاءِ أَوْ لَيْلَةِ الأرْبِعَاءِ.فِي الزوائد: قَالَ الذهبي، فِي ترجمة عَبْدُ اللهِ بن عصمة عن سَعِيد بن ميمون: مجهول.و كَذَا قَالَ المزي فِي التهذيب .

1051. (3488) (7038)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma (âzadlısına): "Ey Nâfî bana kan galebe çaldı, benim için bir haccâm getir, getireceğin haccâm genç olsun, yağlı veya çocuk olmasın" dedi. Devamla İbnu Ömer dedi ki: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Aç karnına hacamat olma idealdir, [onda şifa ve bereket vardır] aklı artırır. Hafızayı güçlendirir. Hafız olmak isteyenlerin hıfzetme kabiliyetini artırır. Hacamat olmak isteyen Allah'ın adıyla perşembe günü hacamat olsun. Cuma, cumartesi, pazar günlerinde hacamat olmaktan kaçının. Pazartesi ve Salı günü de hacamat olunuz. Çarşamba günü hacamat olmaktan kaçının. Çünkü o, Eyyûb aleyhisselâm'ın belaya düştüğü gündür. Cüzzâm ve alaca hastalığı da sadece çarşamba günü veya çarşamba gecesi zuhûr eder" dediğini işittim."[1433]

* İSMİD SÜRMESİ

1052- 7039- 3495- حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، يَحْيَى بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ. حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ؛ قَالَ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكُمْ بِالإثْمِدِ فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ وَيُنْبِتُ الشَّعَرَ.فِي الزوائد: فِي إسناده حديث اِبْنِ عمر مقَال. لأن عُثْمَانَ بن عبد الملك قَالَ فِيهِ ابو حاتم: منكر الحديث. و قَالَ اِبْنِ معين: ليس به بأس. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال الإسناد ثقات .

1052. (3495) (7039)- İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Size ismidi tavsiye ederim. Zira o, gözü(n görme gücünü) parlatır ve kirpikleri (besleyip) bitirir."[1434]

1053- 7040- 3496- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ ابْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالإثْمِدِ عِنْدَ النَّوْمِ فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ وَيُنْبِتُ الشَّعَرَ.فِي الزوائد: إن المته أخرجه عروة من غير طريق جَابِرٍ. ولم يبين إسناده حديث جابر .

1053. (3496) (7040)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Uyuyacağınız zaman ismidle sürme çekmenizi tavsiye ederim. Çünkü o, gözü(n görme gücünü) parlatır ve kılları (yani kirpikleri besleyip) bitirir."[1435]

AÇIKLAMA:

Sürme ile ilgili açıklama yapıldı. [1436]

* KUR'AN'LA TEDAVİ

1054- 7041- 3501- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَيْدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ الْكِنْدِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتٍ. ثَنَا سُعَادُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَيْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ.فِي الزوائد: فِي إسناده الحارث الأعور وهو ضعيف .

1054. (3501) (7041)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İlaçların en hayırlısı Kur'ân'dır."[1437]

AÇIKLAMA:

Daha önce açıklandığı üzere, birçok âyet Kur'ân'da mü'minler için şifa bulunduğunu te'yid etmiştir. [1438]

* GÖZ DEĞMESİ

1055- 7042- 3508- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا أَبُو هِشَامٍ الْمَخْزُومِيُّ. ثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ أَبِي وَاقِدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اسْتَعِيذُ بِاللهِ. فإِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو واقد، واسمه صالح بن مُحَمَّد بن زائدة الليش، وهو ضعيف .

1055. (3508) (7042)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Göz değmesinden) Allah'a sığının. Zira göz değmesi haktır."[1439]

*** RUKYE (DUA İLE TEDAVİ)**

1056- 7043- 3514- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَارَةَ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ؛ أَنَّ خَالِدَةَ بِنْتَ أَنَسٍ أُمَّ بَنِي حَزْمٍ السَّاعِدِيَّةَ جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ الرُّقَى فَأَمَرَهَا بِهَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات. ولم يكن لخالدة شئ فِي الكتب الستة سوى هَذَا الحديث عند المصنف .

1056. (3514) (7043)- Halide Bintu Enes Ümmü Benî Hazm es-Sâidiyye radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gelmiş, (tedavide okuduğu) duayı Aleyhissalâtu vesselâm'a (kontrol ettirmek üzere) arz etmiştir. Aleyhissalâtu vesselâm (dua metninde mahzurlu bir kelam görmediği için) o duayı tedavide okumasına ruhsat vermiştir."[1440]

AÇIKLAMA:

Dua ile (rukye=nefes etme) tedavi cahiliye geleneğinde vardı. Bir kısım dualarda, şeytan ve putların isimleri, manasız sözler de bulunmakta idi. İslâm'dan sonra Resûlullah bunları kontrolden geçirmiş, mahzurlu olmayanlara tedavide okunması için izin vermiştir.[1441]

*** YILAN VE AKREP SOKMASINA KARŞI RUKYE (DUA)**

1057- 7044- 3518- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ بَهْرَامَ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ الْأَشْجَعِيُّ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: لَدَغَتْ عَقْرَبٌ رَجُلً فَلَمْ يَنَمْ لَيْلَتَهُ. فَقِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ فُلَاناً لَدَغَتْهُ عَقْرَبٌ فَلَمْ يَنَمْ لَيْلَتَهُ. فَقَالَ: أَمَا إِنَّهُ لَوْ قَالَ، حِينَ أَمْسىَ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ مَا ضَرَّهُ لَدْغُ عَقْرَبٍ حَتَّى يُصْبِحَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1057. (3518) (7044)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Bir adamı akrep sokmuştu. O gece acıdan uyuyamadı. Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'a: "Falancayı akrep soktu, bu yüzden geceleyin hiç uyuyamadı" diye haber verilmişti. Şöyle buyurdular: "Keşke akşamleyin şu duayı okusaydı: Eûzu bikelimâtillahi't-tâmmâti min şerri mâ halaka" (Yarattığının şerrinden Allah'ın mükemmel kelimelerine sığınırım)" deseydi, akrebin sokması sabaha kadar ona zarar vermezdi."[1442]

1058- 7045- 3519- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا عُثْمَانَ ابْنُ حَكِيمٍ. حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ؛ عَنْ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ قَالَ: عَرَضْتُ النَّهْشَةَ مِنَ الْحَيَّةِ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَنِي بِهَا.فِي الزوائد: قَالَ والترمذي هذا مرسل. و أَبُو بَكْرٍ هو أَبُو مُحَمَّد بن عمرو بن حزم فإنه لم يدرك حده .

1058. (3519) (7045)- Amr İbnu Hazm radıyallahu anh anlatıyor: "Yılan sokmasına karşı okunan duayı Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a arzettim, onu okumama izin verdi."[1443]

*** RESÛLULLAH'IN OKUDUĞU ŞİFA DUASI**

1059- 7047- 3524- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَحَفْصُ بْنُ عُمَرَ، قَاَ: ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ زِيَادِ بْنِ ثُوَيْبٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُنِي، فَقَالَ لِي: أَ أَرْقِيكَ بِرُقْيَةٍ جَاءَنِي بِهَا جَبْرَائِيلُ؟ قُلْتُ: بِأَبِي وَأُمِّي. بَلَىَ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: »بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ. وَ اللهُ يَشْفِيكَ. مِنْ كُلِّ دَاءٍ فِيكَ. مِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ« ثَثَ مَرَّاتٍ .

فِي الزوائد: فِي إسناده عاصم بن عبيد الله بن عاصم بن عمر العمري، وهو ضعيف .

1059. (3524) (7046)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (hastalığım sırasında) bana geçmiş olsun ziyaretine gelmişti. Bana: "Seni, Cebrail'in bana getirdiği dua ile tedavi etmeyeyim mi?" buyurdular. Ben: "Annem babam sana kurban olsun ey Allah'ın Resûlü! Evet!" dedim. Okudular: "Bismillahi erkîke vallahu yeşfike min külli dâin fîke min şerri'n-neffâsâti fi'l-ukadi ve min şerri hâsidin izâ hased (Allah'ın adıyla sana okuyorum, sende olan her hastalığa karşı, düğümlere üfleyenlerin şerrine, hased ettikleri zaman hasedçilerin şerrine karşı Allah şifa versin (veya şifayı verecek olan Allah'tır)." Bunu üç sefer okudu."[1444]

*** HUMMAYA KARŞI DUA**

-1060 -7047 -3527 -حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي عَنِ ابْنِ ثَوْبَانَ عَنْ عُمَيْرٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ جُنَادَةَ بْنَ أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ: سَمِعْتُ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ يَقُولُ: أَتَى جِبْرَائِلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُوعَكُ.فَقَالَ بِسْمِ اللهِ أَرْقِيكَ. مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ. مِنْ حَسَدِ حَاسَدٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ اللهُ يَشْفِيكَ.فِي الزوائد: إسناده حسن. ٬ن اِبْنِ ثوبان اسمه عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن ثابت. و اِبْنِ ثوبان مختلف فِيهِ. وباتي رِجَال ا٬٬سناد ثقات .

1060. (3527) (7047)- Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, şiddetli bir hummaya yakalanmış iken Cebrail aleyhisselâm gelmişti. Efendimizi tedavi için şu duayı okudu: "Bismillahi erkîke min kûlli şey'in yüz'ike min hasedi hâsidin ve min külli aynin. Allah u yeşfike. (Sana Allah adıyla okuyor, sana eza veren her şeyden, hasedcinin hasedinden ve herbir (kem) gözden şifa diliyorum. Allah sana şifa versin."[1445]

*** MUSKA TAKMA**

-1061 -7048 -3530 -حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّقِّيُّ. ثَنَا مُعَمَّرُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بِشْرٍ عنِ ا٬عْمَسِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْجَزَّارِ عَنِ ابْنِ أُخْتِ زَيْنَبَ امْرَأَةِ عَبْدِ اللهِ؛ عَنْ زَيْنَبَ؛ قَالَتْ: كَانَت عَجُوزٌ تَدْخُلُ عَلَيْنَا تَرْقِي مِنَ الْحُمْرَةِ. وَ كَانَ لَنَا سَرِيرٌطَوِيلُ
الْقَوَائِمِ. وَ كَانَ عَبْدُ الله إِذَا دَخَلَ تَنَحْنَحَ وَصَوَّتَ. فَدَخَلَ يَوْماً. فَلَمَّا سَمِعْتُ صَوْتَهُ احْتَجَبَتْ مِنْهُ. فَجَاءَ فَجَلَسَ إِلَى جَانِبِي. فَمَسَّنِي فَوَجَدَ مَسَّ خَيْطٍ. فَقَالَ: مَا هذَا؟ فَقُلْتُ: رقيً لِي فِيهِ مِنَ الْحُمْرَةِ. فَجَذَبَهُ وَقَطَعَهُ، فَرَمَي بِهِ وَ قَالَ. لَقَدْ أَصْبَحَ آلُ عَبْدِ اللهِ أَغْنِيَاءَ عَنِ الشِّرْكِ. سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ الرُّقَى وَالتَّمَائِمَ وَالتِّوَلَةَ شِرْكٌ.قُلْتُ: وَ إِذَا تَرَكْتُهَا دَمَعَتْ: قَالَ: ذَاكِ الشَّيْطَانُ إِذَا أَطَعْتِهِ تَرَكَكِ وَ إِذَا عَصَيْتِهِ طَعَنَ بِإِصْبَعِهِ فِي عَيْنِكِ. لَكِنْ لَوْ فَعَلْتِ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ خَيْراًلَكِ وَأَجْدَرَ أَنْ تَشْفِينَ. تَنْضَحِينَ فِي عَيْنِكِ الْمَاءَ وَتَقُولِينَ: أَذْهِبِ الْبَاسَ. رَبَّ النَّاسْ اِشْفِ أَنْتَ الشَّافِي. شِفَاءَ إِ شِفَاؤُكَ شِفَاءَ يُغَادِرُ سَقَماً.فِي الزوائد: روي أَبُو دَاوُد بعضه. ورواه الحاكم فِي المستدرك .

1061. (3530) (7048)- Abdullah İbnu Mes'ud'un zevcesi Zeyneb radıyallahu anhüma anlatıyor: "Yaşlı bir kadın vardı, bize gelir, humre (denilen bir veba çeşidine) karşı rukye yapardı. Bizim ayakları uzun bir karyolamız vardı. (Eşim) Abdullah eve gireceği zaman (geldiğini sezdirmek için) öksürüp ses çıkarırdı. Bir gün Abdullah aynı şekilde içeri girdi. Kadın, sesini işitince ona karşı örtüsüne büründü. Abdullah gelip yanına oturdu ve bana eliyle dokundu ve bir ipin eline değdiğini hissetmişti ki: "Bu nedir?" diye sordu. Ben: "(Takındığım bu muska) içinde humraya karşı dua var!" dedim. Abdullah onu derhal çekip kopardı, fırlatıp attı ve: "Abdullah'ın ailesi şirkten müstağnidir. Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Rukyeler, muskalar ve büyü bir şirktir" dediğini işittim" dedi. Ben: "Ama ben bir gün dışarı çıkmıştım. Beni falanca gördü, bunun üzerine ona gelen taraftaki gözüm yaşardı. O günden beri rukye yapınca gözümün yaşı kesilir, rukyeyi bıraktım mı tekrar yaşarır" dedim. Bunun üzerine Abdullah dedi ki: "Bu şeytandır, ona itaat edince seni bırakıyor, ona isyan ettiğin vakit parmağıyla gözüne dürtüyor. Ama Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığı gibi yapsaydın, bu senin için daha hayırlı, şifa bulman için de daha münasip olurdu: Gözüne su serpip şöyle diyeceksin: "Ezhibî'l-be's, Rabbi'n-nâs, işfî, enteş-Şâfi, lâ şifaen illâ şifâuke, şifâen lâ yugâdiru sakamen (Fenalığı gider. Ey insanların Rabbi! Şifa ver! Sen şifa verensin. Senin verdiğinden başka şifa yok! Öyle şifa ver ki, hiçbir hastalık geride kalmamış olsun)."[1446]

AÇIKLAMA:

Muska bu hadise göre caiz değildir. Ancak mesele ûlemâca münakaşa edilmiştir. Hangi şartlarda caiz veya değil, gerekli açıklama ilgili bahiste geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. Burada birkaç kelimeyi kısaca açıklayalım: Humra ateşli bir hastalıktır, vebanın bir çeşidi olduğu belirtilmiştir. Temdim, Temîme'nin cem'idir, çocuklara takılan nazarlıklar, boncuklar vs. hep temime ile ifade edilir. Tivele bu da, bazı açıklamalara göre sihirdir. Yani sihrin bir çeşidi ve üzerine sihir okunup üflenen ipliktir. Muhabbet veya bir başka maksatla yazılan sihir ve büyü muskalarına hep tivele denir.[1447]

-1062 -7049 -3531 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي الْخَصِيبِ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ مُبَارَكٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأى رَجُلاً فِي يَدِهِ حَلْقَةً مِنْ صُفْرٍ. فَقالَ: مَا هذِهِ الْحَلْقَةُ؟ قَالَ: هذِهِ مِنَ الْوَاهِنَةِ. قَالَ: انْزِعْهَا فَإِنَّهَا تَزِيدُكَ إِ وَهْناً.فِي الزوائد: إسناده حسن. ٬ن مبارك هَذَا هو اِبْنِ فضالة .

1062. (3531) (7049)- İmrân İbnu'l-Husayn radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kolunda tunçtan bir bilezik taşıyan bir adam görmüştü: "Bu halka da ne?" diye sordu. Adam: "Bu vâhine (denen

kol ağrısın)dan dolayıdır" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Çıkar onu! Zira o, ağrını artırmaktan başka bir işe yaramaz!" buyurdu."[1448]

*** UĞUR VE UĞURSUZLUĞA İNANMA**

1063- 7050- 3536- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سَلَيْمَان عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْجِبُهُ الْفَألُ الْحَسَنُ وَيَكْرَهُ الطِّيَرَةَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات .

1063. (3536) (7050)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm güzel tefâülden hoşlanır, uğursuz saymaktan hoşlanmazdı."[1449]

1064- 7051- 3539- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا عَدْوَى، وَلَا طِيَرَةَ وَلَا هَامَةَ وَلَا صَفَرَ.
فِي الزوائد: إسناده حديث اِبْنِ عَبَّاسٍ صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1064. (3539) (7051)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ne sirayet (hastalığın bulaşması), ne uğursuzluk, ne hâme (denen öldürülenin başından çıkıp intikam istediğine inanılan mahluk) ne de Sefer (ayının uğursuzluğu) vardır."[1450]

1065- 7052- 3540- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ بْنِ أَبِي جَنَابٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا عَدْوَى وَلَا طِيرَةَ وَلَا هَامَةَ فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! الْبَعِيرُ يَكُونُ بِهِ الْجَرَبُ فَتَجْرَبُ بِهِ الْإِبْلُ. قَالَ ذلِكَ الْقَدَرُ. فَمَنْ أجْرَبَ الْأَوَّلَ.فِي الزوائد: حديث اِبْنِ عمر ضعيف. فِيهِ أَبُو جناب اسمه يَحْيَى بن أَبِي حية وهو ضعيف .

1065. (3540) (7052)- İbnu Ömer anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm (bir gün): "Ne sirayet, ne uğursuzluk, ne de hâme yoktur" demişti. Bir adam kalkarak: "(Nasıl olmaz ey Allah'ın Resûlü! Kendisinde uyuz olan bir deve sebebiyle bir sürü uyuzlanıyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "İşte bu kaderdir. Pekiyi önceki deveyi kim uyuzladı?" buyurdular."[1451]

1066- 7053- 3543- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نَافِعٍ عَنِ بْنِ أَبِي الزِّنَادِ. وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي الْخَصِيبِ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أُمِّهِ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْحُسَيْنِ عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا تُدِيمُو النَّظَرَ إِلَى الْمَجْذُومِينَ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات .

1066. (3543) (7053)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cüzzamlılara devamlı surette bakmayınız."[1452]

*** SİHİR**

1067- 7054- 3546- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحُمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَّةُ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْعَنْسَيُّ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ الْمِصْرِيَّيْنِ قَالَا: ثَنَا نَافِعٌ عَنِ بْنِ عُمَر قَالَك قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَا يَزَالُ يُصِيبُكَ، كُلَّ عَامٍ وَجَعٌ مِنَ الشَّاةِ الْمَسْمُومَةِ الّتِي أكَلْتَ. قَالَ: مَا أصَابَنِي شَيْءٌ مِنْهَا، إلَّا وَهُوَ مَكْتُوبٌ عَلَيَّ وَآدَمُ فِي طِينَتِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو بَكْرٍ العنسيّ وهو ضعيف .

1067. (3546) (7054)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ diyor ki: "Ey Allah'ın Resûlü! (Hayber'de) yediğin zehirli koyun etinin ağrısı her yıl sana ara vermeden geliyor" demiştim, şu cevapta bulundular: "Ondan bana isabet eden şey, Adem daha çamurunda iken (daha tam olarak yaratılmamış iken) Allah'ın hakkımda yazdığı) şeydir, (ondan ne eksiktir ne de fazlası)."[1453]

1068- 7055- 3548- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيُّ. حَدَّثَنِي عُيَيْنَةُ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ. حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ؛ قَالَ: لَمَّا اسْتَعْمَلَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلى الطَّائِفِ، جَعَلَ يَعْرِضُ لِي شَيْءٌ فِي صَلَاتِي حَتَّى مَا أَدْرِي مَا أُصَلِّي. فَلَمَّا رَأيْتُ ذلِكَ رَحَلْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ اِبْنُ أَبِي الْعَاصِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ! يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: مَا جَاءَ بِكَ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَرَضَ لِي شَيْءٌ فِي صَلَوَاتِي حَتَّى مَا أدْرِى مَا أُصَلِّى. قَالَ: ذَاكَ الشَّيْطَانُ. ادْنُهْ. فَدَنَوْتُ مِنْهُ. فَجَلَسْتُ عَلَى صُدُرِ قَدَمَيَّ. قَالَ فضَرَبَ صَدْرِي بِيَدِهِ وَتَفَلَ فِي فَمِي وَ قَالَ: اخْرُجْ. عَدُوَّ اللهِ! فَفَعَلَ ذلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. ثُمَّ قَالَ: الْحَقْ بِعَمَلِكَ. قَالَ، فَقَالَ عُثْمَانَ: فَلَعَمْرِي مَا أحْسِبُهُ خَالَطَنِي بَعْدُ.فِي الزوائد: إسناد صحيح، رِجَالُهُ ثقات. ورواه الحاكم و قَالَ: هَذَا حديث صحيح الْإِسناد .

1068. (3548) (7055)- Osman İbnu Ebi'l-As radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni, Taif'e vali tayin edince, namazda bana bir şey ârız olmaya başladı. Öyle ki, kıldığımı bilemez hale geldim. Bu durumu kendimde görünce, hemen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gittim. (Beni görünce: "Bu gelen İbnu Ebi'l-As değil mi?" buyurdular. Ben: "Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dedim. "Niye geldin?" buyurdular. "Ey Allah'ın Resûlü! Bana namazda bir hal ârız oldu, ne kıldığımı bilmez, anlamaz hale geldim" dedim. "Anlattığın şey şeytandır, onu bana yaklaştır!" buyurdular. Bunun üzerine Resûlullah'a yaklaştım. (Diz çöküp) ayaklarımın üstüne oturdum. Aleyhissalâtu vesselâm mübarek elleriyle göğsüme vurup ağzımın içine tükürdüler. Sonra: "Çık ey Allah'ın düşmanı!" dediler. Bu muameleyi bana üç kere tekrar ettiler. Sonunda: "Haydi işinin başına git!" buyurdular."
Râvi der ki: "Osman kasem ederek dedi ki: "Ömrüme yemin olsun ki ondan sonra şeytanın bana sokulduğunu hiç sanmam."[1454]

1069- 7056- 3549- حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ حَيَّانَ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأَنَا عَبْدَةَ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا أَبُو جَنَابٍ عَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ أَبِيهِ أَبِي لَيْلَى؛ قَالَ: كُنْتُ جَالِساً عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: إِنَّ لِي أَخاً وَجِعاً. قَالَ: مَا وَجَعُ أَخِيكَ؟ قَالَ: بِهِ لَمَمٌ. قَالَ اذْهَبْ فَأْتِنِي بِهِ قَالَ فَذَهَبَ فَجَاءَ بِهِ فَأَجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ. فَسَمِعْتُهُ عَوَّذَهُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَأَرْبَعِ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الْبَقَرَةِ وَآيَتَيْنِ مِنْ وَسَطِهَا. وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ، وَآيَةُ الْكُرْسِيُّ، وَثَلاَثِ آيَاتٍ مِنْ خَاتِمَتِهَا، وَآيَةٍ مِنْ آلِ عِمْرَانَ »أَحْسِبُهُ قَالَ: شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ« وَآيَةٍ مِنَ الأَعْرَافِ: إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ. الآيَةَ، وَآيَةٍ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللهِ إِلهاً آخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ بِهِ، وَآيَةٍ مِنَ الْجِنِّ: وَأَنَّهُ تَعالى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلاَ وَلَداً، وَعَشْرِ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ الصَّافَّاتِ، وَثَلاَثِ آيَاتٍ مِنْ أخِرِ الْحَشْرِ وَقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ فَقَامَ الأَعْرَابِيُّ قَدْ بَرَأَ لَيْسَ بِهِ بَأسٌ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد فِيهِ أَبُو جناب الكلبي، وهو ضعيف، واسمه يَحْيَى بن أَبِي حييت. ورواه الحاكم فِي المستدرك من طريق أَبِي جناب، و قَالَ: هَذَا الحديث محفوظ، صحيح. 274-: وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لاَ إِلـهَ إِلاَّ هُوَإِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَوَمَنْ يَدَعُ مَعَ اللهِ إِلَهاً أخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ.وَأَنَّهُ تَعالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلاَ وَلَداً .

1069. (3549) (7056)- Ebu Leylâ el-Ensârî radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün) ben Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında otururken, Efendimize bir bedevi geldi: "Hasta bir erkek kardeşim var" dedi. Resûlullah: "Kardeşinin hastalığı nedir?" diye sordu. "Kardeşimde biraz delilik var!" dedi. "Git onu bana getir!" buyurdular. Adam gitti kardeşini getirdi. Resûlullah önüne oturttu. Fatihayı Şerife, Bakara suresinin başından ilk dört ayeti, ortalarından وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ ayeti, Ayete'l-Kürsi, sonundan ise üç ayeti; Al-i İmrandan bir ayeti -ki bunun شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ ayetinin olduğunu zannediyorum-, A'raf suresinden bir ayeti: إِنّ رَبّكُمُ اللهُ الّذِي خَلَقَ . ...
ayeti, Mü'minin suresinden bir ayeti; وَمَنْ يَدَعْ مَعَ اللهِ إِلَهاً آخَرَ لاَ بُرْهَانَ لَهُ
ayeti; Cin sûresinden bir ayeti, وَأَنّهُ تَعالَى جَدُّ رَبّنَا مَا اتّخَذَ صَاحِبَةً وَلاَ وَلَداً
ayeti, Saffât suresinin başından on âyeti, Haşîr suresinin sonundan üç ayeti; Kul-hüvallahî Ahad suresi, Muavvizateyn surelerini okuyarak ona afsun yaptığını işittim. Bunun üzerine bedevi ayağa kalktı. Tamamen iyileşmişti." [1455]

ELBİSE BÖLÜMÜ

* HZ. PEYGAMBER'İN GİYECEKLERİ

1070- 7057- 3552- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنِ الأَحْوَصِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى فِي شَمْلَةٍ قَدْ عَقَدَ عَلَيْهَا.فِي الزوائد: ما يصح سماع خالد من عبادة بن الصامت. و قَالَ ابو نعيم: لم يلق خالد عبادة بن الصامت ولم يسمع منه. والأحوص بن حكيم ضعيف .

1070. (3552) (7057)- Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir şemle (câr) içerisinde namaz kıldı. Car, (bedeninden düşmesin diye) onu bağlamıştı."[1456]

1071- 7058- 3554- حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسِ بْنِ مُحَمَّدٍ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ. حَدَّثَنَا أَبُو الأَسْوَدِ عَنْ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ قَتَادَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسُبُّ أَحَداً وَلاَ يُطْوَى لَهُ ثَوْبٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ اللهِ بن لهيعة وهو ضعيف .

1071. (3554) (7058)- Hz. Aişe anlatıyor: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bir kimseye sövdüğünü ve kendisi için bir elbise dürüldüğünü görmedim."[1457]

1072- 7059- 3556- حَدَّثَنَا يَحْيى بْنُ عُثْمَان بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيّ.ثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ يُوسُفَ بْنِ أبي كَثِيرٍ، عَنْ نُوحِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: لَبِسَ رَسُولَ اللهِ # الصّوفَ. وَاحْتَذَى الْمَخْصُوفَ. وَلَبِسَ ثَوْبَاً خَشِناً خَشِنَا.فِي الزوائد: في إسناده نوح بن دكوان ضعيف. وبقية بن الوليد مدلس، وقد عنعنه .

1072. (3556) (7059)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yün elbise, yamalı ayakkabı ve cidden sert mi sert elbise giydi." [1458]

*** YENİ ELBİSE GİYİNCE HAMDETMELİ**

1073- 7060- 3558- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَهْدِيٍّ. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أنْبَأنَا مَعَمَرٌ بْنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رأى علي عُمَرَ قَمِيصاً أبْيَضَ فَقَالَ: ثَُوْبُكَ هذَا غَسِيلٌ أمْ جَدِيدٌ؟ قَالَ:َ. بَلْ غَسِيلٌ. قَالَ: الْبَسْ جَدِيداً،وَعِشْ حَمِيداً وَمُتْ شَهيداً.فِي الزوائد: إسناده صحيح. والحسين بن مهدي ا'يلي، ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وروى عنه اِبْنِ خزيمة فِي صحيحه. وباقي رجال ا''سناد لهم فِي الصحيحين .

1073. (3558) (7060)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hz. Ömer'in üzerinde bembeyaz bir gömlek görmüştü. "Bu elbisen yıkandı mı, yeni mi?" diye sordu. Hz. Ömer: "Hayır (yeni değil), yıkanmıştır!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm (ona): "Yeniyi giy(esin), hamdedici olarak yaşa(yasın) ve şehit olarak öl(esin)!" buyurdular."[1459]

1074- 7061- 3561- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ وَ أَبُو أُسَامَةَ عَنْ سَعْدِ اِبْنِ سَعِيدٍ عَنْ عُمْرَةَ عَنَ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: نَهَى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لِبْسَتَيْنِ: اشْتِمَالِ الصَّمَّاءِ وَا''حْتِبَاءِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَأَنْتَ مُفْضٍ فَرْجَكَ إِلَى السَّمَاءِ.فِي الزوائد: حديث عَائِشَةَ صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وسعد بن سَعِيدِ هو أخو يَحْيَى بن سَعِيدِ ا'نصاري، احتج به مسلم .

1074. (3561) (7061)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şu iki kıyafeti yasakladı: İştimâl-i sammâ (elleri de dahil, vücudunu tek bir elbise ile sıkıca sarmak) ve fercini semaya açmış vaziyette kabaların üzerinde oturup bacakları dikerek tek bir elbiseye sarınmak."[1460]

*** YÜNLÜ GİYMEK**

1075- 7062- 3563- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ كَرَامَةَ. ثَنَا أَبُو أُسَامَةَ. ثَنَا ا'حْوَصُ بْنُ حَكِيمٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ. وَ عَلَيْهِ جُبَّةٌ رُومِيَّةٌ مِنْ صُوفٍ ضَيِّقَةُ الْكُمَّيْنِ فَصَلَّى بِنَا فِيهَا. لَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ غَيْرُهَا. فِي الزوائد: قلت قَالَ الحافظ أَبُو نعيم: خالد لم يلق عبادة بن الصامت ولم يسمع منه. و كَذَا قَالَ أَبُو حاتم وا'حوص ضعيف .

1075. (3563) (7062)- Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh anlatıyor: "Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanımıza geldi. Üzerinde kolları dar, yün, rumî bir cübbe vardı. Bize onun içerisinde namaz kıldırdı. Aleyhissalâtu vesselâm'ın üzerinde bundan başka bir giyecek yoktu."[1461]

1076- 7063- 3564- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ وَأَحْمَدُ بْنُ ا'زْهَرِ قَاَ: ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ السِّمْطِ. حَدَّثَنِي الْوَضِينُ بْنُ عَطَاءٍ عَنْ مُحْفُوظِ بْنِ عَلْقَمَةَ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأ فَقَلَبَ جُبَّةَ صُوفٍ كَانَتْ عَلَيْهِ. فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده محفوظ بن علقمة عن سلمان، يقال: إنه مرسل، كما فِي التهذيب. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات .

1076. (3564) (7063)- Selmân el-Fârisî radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm abdest almıştı. Üzerindeki yûn cübbeyi çevirip onun (iç kısmı) ile yüzünü sildi."[1462]

1077- 7064- 3568- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانٍ ا'زْرَقُ. ثَنَا عَبْدُ الْمَجِيدِ بْنُ أَبِي دَاوُدَ.ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ سَالِمٍ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ شُرَيْحِ بْنِ عُبَيْدٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنَّ أحْسَنَ مَا زُرْتُمُ اللّهَ بِهِ فِي قُبُورِكُمْ وَمَسَاجِدِكُمُ الْبَيَاضُ.فِي الزوائد: إسناه ضعيف. شريح بن عبيد لم يسمع من أَبِي الدرداء قَالَه فِي التهذيب .

1077. (3568) (7064)- Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mescidlerde olsun, kabirlerde olsun Allah Teâla hazretlerini ziyarette giydiğiniz en güzel elbise beyazdır." [1463]

*** ELBİSESİNİ KİBİRLE SÜRÜMEK**

1078- 7065- 3570- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ ا؛عْمَشِ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ جَرَّإِزَارَهُ مِنَ الْخُيَ‌ٍءِ لَمْ يَنْظِرُ اللهِ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.قَالَ، فَلَقِيتُ اِبْنَ عُمَرَ بِالْبَ‌ٍطِ. فَذَكَرْتُ لَهُ حَدِيثَ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ، وأشَارَ إِلَى أُذُنَيْهِ: سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي.فِي الزوائد: حديث أبو عمر فِي الصحيحين. لكن حديث أَبِي سَعِيدِ قد انفرد بن المصنف. وفي إسناد عطية بن سعد العوفيّ أَبُو الحسن. وهو ضعيف .

1078. (3570) (7065)- Ebu Sa'id radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim izarını kibirle yerde sürürse, Allah Kıyamet günü ona (rahmet nazarıyla) bakmaz."
Ravi (Atiyye) der ki: "Sonra ben, Balât'da İbnu Ömer'e rastladım. Ebu Sa'îd'in Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan yaptığı rivayeti hatırladım. Eliyle kulağına işaret ederek dedi ki: "Bunu şu kulaklarım da işitti ve kalbim ezberleyip zaptetti."[1464]

*** İZARIN YERİ**

1079- 7066- 3574- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدَ بْنِ هَارُونَ. أَنْبَأنَا شَرِيكٌ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ حُصَيْنِ بْنِ قَبِيصَةَ عَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا سُفْيَانُ اِبْنَ سَهْلٍ! َ تُسْبِلْ. فَإِنَّ اللهَ َ يُحِبُّ الْمُسْبِلِينَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1079. (3574) (7066)- Muğire İbnu Şu'be radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey Süfyan İbnu Sehl, izarını (topuklarından aşağı) sarkıtma! Çünkü Allah Teâla hazretleri, izanını (topuklardan) aşağı sarkıtanı sevmez!"[1465]

*** GÖMLEĞİN YENİ NE KADAR UZUN OLMALI?**

1080- 7067- 3577- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ ا؛وْدِيُّ. ثَنَا أَبُو غَسَّانَ. وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عُبَيْدُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَاَ: ثَنَا حَسَنُ بْنُ صَالِحٍ. وَحَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبِي عَنِ الْحَسَنِ ابْنِ صَالِحٍ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبَسُ قَمِيصاً قَصِيرَ الْيَدَيْنِ وَالطُّولِ. فِي الزوائد: فِي إسناده مسلم بن كيسان الكوفي، وهو متفق عَلَى تضعيفه. ومدار ا؛سناد عَلَيْهِ. والحديث رواه البزار من حديث أنس. وله شاهد من حديث أسماء بنت السكن، ةواه والترمذي، و قَالَ: حديث حسن .

1080. (3577) (7067)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kolları ve boyu kısa kamîs (gömlek) giyerdi."[1466]

*** KADININ ZEYLİ (ETEK BOYU) NE KADAR OLMALI?**

1081- 7068- 3582- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِفَاطِمَةَ، أَوْ ؛مِّ سَلَمَةَ: ذَيْلُكِ ذِرَاعٌ. فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو المهزم، وهو متفق عَلَى تضعيفه. واسمه يزيد بن سفيان وقيل عَبْدُ الرَّحْمَنِ .

1081. (3582) (7068)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Fatıma veya Ümme Seleme radıyallahu anhümâ'ya: "Senin eteğinin boy uzunluğu(nun erkek eteğine nazaran fazlalığı) bir zirâdır." buyurdular."[1467]

1082- 7069- 3583- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ. ثَنَا حَبِيبٌ الْمُعَلِّمُ عَنْ أَبِي الْمُهَزِّمِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فِي ذُيُولِ النِّسَاءِ شِبْراً. فَقَالَتْ عَاءِشَةُ: إِذاً تَخْرُجَ سُوقُهُنَّ. قَالَ: فَذِرَاعٌ. فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو المهزم، وقد تقدم أيضا .

1082. (3583) (7069)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınların eteklerinin (erkeğinkinden fazla uzunluğu) hakkında: "Bir karış" demişti. Aişe kendisine: "Bu durumda, yürürken bacakları (etekten dışarı) çıkar" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öyleyse bir zira' olsun!" buyurdular."[1468]

AÇIKLAMA:

Etek boyu hususunda açıklama geçti ise de şöyle bir özet verebiliriz: Erkekler için müstehab uzunluk baldırların yansına kadardır, topukların hizasına kadar ise caizdir. Kadınlar için iki hal var: Erkekler için caiz olan miktardan bir karış uzatmak kadınlar için müstehab olan şekildir. İki karış (bir zirâ kadar) uzatmaları ise caizdir.[1469]

*** SİYAH SARIK**

1083- 7070- 3586- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ أَنْبَأَنَا مُوسَى بْنُ عَبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ وَ عَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ. فِي الزوائد: مُوسَى بن عبيدة الربذي وهو ضعيف .

1083. (3586) (7070)- İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Fetih günü, Mekke'ye başında siyah bir sarık olduğu halde girdi."[1470]

*** İPEKLİ GİYMEK, ALTIN TAKINMAK KADINLARA HELAL**

1084- 7071- 3597- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنِ ا‘‘فْرِيقِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ رَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمْرٍو؛ قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي إِحْدىَ يَدَيْهِ ثَوْبٌ مِنْ حَرِيرٍ. وَفِي ا‘خْرَى ذَهَبٌ. فَقَالَ: إنَّ هذَيْنِ مُحَرَّمٌ عَلَى ذُكورِ أُمَّتِي حِلٌّ ‘‘نَاثِهِمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن رافع عنه مناكير. و قَالَ اِبْنِ حبان: يحتج بخبره إِذَا كَانَ من رواية عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن زياد بن انعم. وإنما وقع المناكير فِي حديثه من أجله. و قَالَ أَبُو حاتم: شيخ حديثه منكر .

1084. (3597) (7071)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) yanımıza geldiler. Bir elinde ipek bir elbise, diğer elinde de altın vardı: "İşte bu iki şey ümmetimin erkeklerine haramdır, kadınlara helaldir" buyurdular."[1471]

*** KIRMIZI RENKLİ ELBİSE ERKEĞE MEKRUHTUR**

1085- 7072- 3601- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سُهْيلٍ عَنِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَك نَهَي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمُفَدَّمِ. قَالَ يَزِيدُ: قُلْتُ لِلْحَسَنِ: مَا الْمُفَدَّمُ؟ قَالَ؟ الْمُشْبَعُ بِالْعُصْفُرِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1085. (3601) (7072)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm müfeddem elbiseyi yasakladı."
Râvi Yezid demiştir ki: "Ben (hadisi bana rivayet eden) Hasan İbnu Süheyl'e "Müfeddem nedir?" diye sordum. Dedi ki: "Usfur ile kıyasıya boyanmış (kıpkırmızı olmuş) kumaştan elbisedir.[1472]

*** ŞÖHRET ELBİSESİ**

1086- 7073- 3608- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ يَزِيدَ الْبَحْرَانِيُّ. ثَنَا وَكِيعُ بْنُ مُحْرِزٍ النَّاجِي. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ جَهْمٍ عَنْ زِرِّبْنِ حُبْيشٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ عَنِ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ لَبِسَ ثَوْبَ شُهْرَةٍ أعْرَضَ اللهُ عَنْهُ حَتَّى يَضَعَهُ مَتَى وَضَعَهُ.فِي الزوائد: هذا إسناده حسن. العباس بن يزيد مختلف فِيهِ .

1086. (3608) (7073)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim (dünyada, dikkatleri üzerine çeken) şöhret elbisesi giyerse, Allah, alçaltacağı gün alçaltıncaya kadar, o kimseden yüz çevirir (rahmet nazarıyla bakmaz)."[1473]

*** MEYTE (MURDAR ÖLEN) HAYVANLARIN DERİSİ**

1087- 7074- 3611- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ لَيْثٍ عَنْ شَهْرَ اِبْنِ حَوْشَبٍ عَنْ سُلَيْمَانَ؛ قَالَ: كَانَ لِبَعْضِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ شَاةٌ فَمَاتَتْ. فَمَرَّ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهَا فَقَالَ: مَا ضَرَّ أهْلَ هذِهِ لَوِ انْتَفَعُوا بِإهَابِهَا؟.فِي الزوائد: فِي إسناده ليث بن سليم وهو ضعيف .

1087. (3611) (7074)- Selman radıyallahu anh anlatıyor: "Ümmühatu'l-mü'mininden birinin bir davarı vardı. Hayvan öldü. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hayvanın ölüsünün yanından geçti ve: "Sahibi bunun derisinden istifade etseydi, kendine bir zarar (günah) gelmezdi" buyurdu."[1474]

AÇIKLAMA:

Murdar ölen hayvanların derilerinin debbağlamak suretiyle temizleneceği ve kullanılabileceği hususunda açıklama geçti.[1475]

*** AYAKKABILARIN ŞEKLİ**

1088- 7075- 3614- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ الْحَارِثِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْعَبَّاسِ؛ قَالَ: كَانَ لِنَعْلِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَالَانِ، مَثْنِيٌّ شِرَاكُهُمَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1088. (3614) (7075)- İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ayakkabısının, tasması çift olan iki askısı (parmak arasından geçen tasması) vardı."[1476]

*** TEK AYAKKABI İLE YÜRÜME**

1089- 7076- 3617- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْشِى أَحَدُكُمْ فِي نَعْلٍ وَاحِدٍ وَلَا خُفٍّ وَاحَدٍ. لِيَخْلَعْهُمَا جَمِيعًا، أَوْ لِيَمْشِ فِيهِمَا جَمِيعًا.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. والحديث رواه غير المصنف أيضا. إ أن المصنف زاد الخف. فلذا أوردته فِي الزوائد .

1089. (3617) (7076)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizden kimse ayakkabı veya mestin sadece bir tekini giymiş olarak yürümesin, iki tekini birden çıkarsın veya ikisini birden giyerek yürüsün."[1477]

*** AYAKKABIYI AYAKTA GİYMEK**

1090- 7077- 3619- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنُ دِينَارٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: نَهَى النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَنْتَعِلَ الرَّجُلُ قَائِمًا. أشار إِلَى أن الحديث من الزوائح، ولم ينعرض ل"سناد .

1090. (3619) (7077)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kişinin ayakkabılarını ayakta giymesini yasakladı."[1478]

AÇIKLAMA:

Bazı alimler, bu yasağın, bağı bulunduğu için ayakta giyilmesi zor olan ayakkabılarla ilgili olduğunu belirtmiştir.[1479]

*** SAÇ VE SAKALI SİYAHA BOYAMA**

1091- 7078- 3624- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ عَنْ لَيْثٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: جِئَ بِأَبِي قُحَافَةَ يَوْمَ الْفَتْحِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَكأَنّ رَأسَهُ ثَغَامَةٌ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اذْهَبُوا بِهِ إِلَى بَعْضِ نِسَائِهِ فَلْتُغَيِّرْهُ. وَجَنِّبُوهُ السَّوَادَ. فِي الزوائد: أصل الحديث قد رواه مسلم. لكن فِي هَذه الطريق التي رواه بها المصنف، ليث بن سليم وهو ضعيف عند الجمهور .

1091. (3624) (7078)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Ebu Kuhâfe, Fetih günü Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a getirilmişti. Saçları köpük gibi bembeyazdı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bunu hanımlarından birine götürün(de bunu saç ve sakalının rengini) değiştirsin. Fakat siyah(a boyamak)tan da kaçınınız buyurdular."

1092- 7079- 3625- حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ الصَّيْرَفِيُّ، مُحَمَّدُ بْنُ فِرَاسٍ. ثَنَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بْنِ زَكَرِيَّا الرَّاسِبِيُّ. ثَنَا دَفَّاعُ بْنُ دَغْفَلٍ السَّدُوسِيُّ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ صَيْفِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ صُهَيْبِ الْخَيْرِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحْسَنَ مَا اخْتَضَبْتُمْ بِهِ،
لهذَا السَّوادُ. أرْغَبُ لِنِسَائِكُمْ فِيكُمْ، وَأَهْيَبُ لَكُمْ فِي صَدُورِ عَدُوِّكُمْ.هَذَا الحديث معارض الحديث النهى عن السواد. وهو أقوى إسنادا. وأيضا النهى يقدم عند المعارضة وفِي الزوائد: إسناده حسن .

1092. (3625) (7079)- Süheybü'l-Hayr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Ağaran saç ve sakallarınızı boyamada) kullandığınız en iyi boya şüphesiz şu siyahtır. (Çünkü siyah boya) kadınlarınızı size daha çok rağbet ettiricidir, düşmanınızın içinde de hakkınızda daha çok korku doğurucudur."[1480]

AÇIKLAMA:

İkinci hadis, birinciye zıttır. Bu babta başka rivayetler de gelmiştir. Hepsini göz önüne alarak meseleyi değerlendiren ûlemâ, çoğunluk itibariyle erkeklerin saç ve sakalını siyaha boyamalarının mekruh olduğuna hükmetmiştir. Hatta bazısı buradaki kerâhetin tahrimî olduğu kanaatindedir. Bazısı kadınlara caiz olduğu, keza savaş sırasında erkeklere de caiz olduğu görüşündedir. Kadınlara olan ruhsat kapalılık şartlarıyla ilgilidir. Açık saçıklar, boyama sebebiyle ayrıca günahkâr olurlar.[1481]

*** SAÇ-SAKAL BOYAMAYI TERKİN HÜKMÜ**

1093- 7080- 3629- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى. خَالِدُ بْن الْحَارِثِ وَ ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ حُمَيْدٍ؛ قَالَ: سُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: أَخَضَبَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَرَ مِنَ الْشَّيْبِ إِ نَحْوَ سَبْعَةَ عَشَرَ أَوْ عِشْرِينَ شَعَرَةً، فِي مُقَدَّمِ لِحْيَتِهِ.فِي الزوائد: هَذَا ا"سناد صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1093. (3629) (7080)- Hz. Enes radıyallahu anh'a: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm saç ve sakalını boyadı mı?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Aleyhissalâtu vesselâm, sakalının ön kısmında, onyedi veya yirmi tel kadar bir aklık görmüştür (bunlar için boya olur mu!) diye cevap verdi."[1482]

*** EVDE RESİM**

1094- 7081- 3652- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ. ثَنَا عُفَيْرُ بْنُ مَعْدَانَ. ثَنَا سُلَيْمُ اِبْنُ عَامِرٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَأَخْبَرَتْهُ أَنَّ زَوْجَهَا فِي بَعْضِ الْمَغَازِي. فَاسْتَأْذَنَتْهُ أَنْ تُصَوِّرَ فِي بَيْتِهَا نَخْلَةً. فَمَنَعَها أَوْ نَهَاهَا. فِي الزوائد: فِي إسناده عفير بن معدان وهو ضعيف .

1094. (3652) (7081)- Ebu Ümame radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir kadın gelerek, kocasının gazvede olduğunu söyleyerek evine bir hurma ağacı resmini yapmak için için istedi. Aleyhissalâtu vesselâm kadını men etti veya nehyetti."[1483]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen suret yasağının mahiyeti daha önce açıklandı. Burada şunu belirtmede fayda var. Ağaç resminin yapılması veya eve asılması âlimlerce câiz görülmüştür. Bu hadisle amel edilmemiştir.[1484]

*** AYAKLA BASILAN EŞYADAKİ RESİM**

1095- 7082- 3655- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَتَرْتُ سَهْوَةً لِي. تَعْنِى الدَّاخِلَ بِسِتْرٍ فِيهِ تَصَاوِيرُ. فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَتَكَهُ. فَجَعَلْتُ مِنْهُ مَنْبُوذَتَيْنِ. فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَّكِئاً عَلَى إِحْدَاهُمَا.فِي الزوائد: فِي إسناده أسامة بن زيد، متفق عَلَى تضعيفه. والحديث فِي البخاري. ما عدا قوله-فرأيت النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متكأ عَلَى إحداهما- والباقي نحوه .

1095. (3655) (7082)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben bir sehvemi -yani odasının içindeki yüklüğümsü bir kısmı kastediyor- üzerinde resimler bulunan bir kumaşla örtmüştüm. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (eve) gelince onu söktü. Ben de ondan iki yastık yaptım. Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ı, bunlardan birine yaslanmış olarak gördüm."[1485]

AÇIKLAMA:

Mevzu daha önce açıklandı ise de burada şu hususu tekrar edelim: Ûlemânın cumhûru, bu meyanda (Ebu Hanîfe, Şâfi'î, Mâlik) üzerine basılan eşya üzerinde resmin bulunmasını caiz görmüştür.[1486]

EDEB BÖLÜMÜ

*** ANNE BABAYA İYİLİK**

1096- 7083- 4657- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ ابْنِ عَلِيٍّ عَنِ ابْنِ سَلاَمَةَ السُّلَمِيِّ؛ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أُوصِي امْرءاً بِأُمِّهِ. أُوصِي امْرَءاً بِأُمِّهِ. أُوصِي امْرَءاً بِأُمِّهِ »ثَلاَثاً«. أُصِي امْرءاً بِأَبِيهِ. أُوصِي امْرَءاً. بِمَوْلاَهُ الَّذِي يَلِيهِ، وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ أَذىً يُؤْذِيهِ.قد نبه فِي الزوائد: عَلَى أن الحديث مما انفرد به المصنف. لكن لم يتعرض ''سناده. و قَالَ: ليس بن سَمة هَذَا عند المصنف سوى هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقية الكتب .

1096. (4657) (7083)- İbnu Selâme es-Sülemî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişiye annesi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim. Kişiye annesi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim. Kişiye annesi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim" -diye üç kere tekrar etti. Sonra şöyle devam etti:- "Kişiye babası(nın hakkına riayeti) tavsiye ederim, kişiye kendi yerine işini takip eden velisi(nin hakkına riayeti) tavsiye ederim, hatta velisi kendisine eza vermiş bile olsa."[1487]

1097- 7084- 3660- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الْصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي صَالِحِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْقِنْطَارُ اثْنَا عَشَرَ أَلْفَ أُوقِيَّةٍ. كُلُّ أُوقِيَّةٍ خَيْرٌ مِمَّا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ. وَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الرَّجُلَ الَتُرْفَعُ دَرَجَتُهُ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُ: أَنَّى هذَا؟ فَيُقَالُ: بِإِسْتِغْفَارِ وَلَدِكَ لَكَ. فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1097. (3660) (7084)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıntâr onikibin okiyyedir. Her okiyye, yerle gök arasında bulunan şeylerin hepsinden hayırlıdır."
Yine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişinin ahirette derecesi yükseltilir. Bunun üzerine: "Bu yükselme (hakkım değildi), nereden gelmedir?" der. Kendisine: "Bu senin için evladının yaptığı istiğfar sebebiyledir" denilir."[1488]

1098- 7085- 3661- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ بَحِيرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللهَ يُوصِيكُمْ بِأُمَّهَاتِكُمْ »ثَلاَثاً« إِنَّ اللهَ يُوصِيكُمْ بِآبَائِكُمْ. إِنَّ اللهَ يُوصِيكُمْ بِالأَقْرَبِ فَالأَقْرَبِ. فِي الزوائد: فِي إسناده إِسْمَاعِيلَ، وروايته عن الحجازيين ضعيفة، كما هنا .

1098. (3661) (7085)- Mikdam İbnu Ma'dîkerb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri size annelerinizin haklarına riayeti tavsiye etmektedir. -Bunu üç sefer tekrarladı-Allah size babalarınızın haklarına riayet etmenizi tavsiye etmektedir. Allah size akrabalarınızın haklarına yakınlık derecesine göre riayet etmenizi tavsiye etmektedir."[1489]

1099- 7086- 3662- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ، عَنْ عَلِيِّ ابْنِ يَزِيدَ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ مَا حَقُّ الْوَالِدَيْنِ عَلَى وَلَدِهِمَا؟ قَالَ: هُمَا جَنَّتُكَ وَنَارُكَ.فِي الزوائد: قَالَ اِبْنِ معين: عَلَى بن يزيد عن القاسم عن أَبِي أمامة، هي ضعيفة كلها. و قَالَ الساجي: اتفق أهل النقل عَلَى ضعف عَلَى بن يزيد .

1099. (3662) (7086)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü, anne ve babanın çocukları üzerinde hakları nedir?" diye sormuştu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Onlar senin cennet ve cehennemindirler" buyurdu.[1490]

*** BABANIN ÇOCUKLARINA VE BİLHASSA KIZA İYİ DAVRANMASI**

1100- 7087- 3666- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا وَهْبٌ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ ابْنِ خُثَيْمٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي رَاشِدٍ عَنْ يَعْلَى الْعَامِرِيِّ؛ أَنَّهُ قَالَ: جَاءَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ يَسْعَيَانِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَضَمَّهُمَا إِلَيْهِ وَ قَالَ: إِنَّ الْوَلَدَ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1100. (3666) (7087)- Ya'la İbnu Mürre radıyallahu anh anlatıyor: "Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin radıyallahu anhüm ecmain koşarak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a geldiler. Efendimiz onları bağrına bastı ve: "Şurası muhakkak ki, çocuk, cimrilik ve korkaklık sebebidir" buyurdular."[1491]
AÇIKLAMA:
Çocuk sahibi olan baba onu yetiştirmek maksadıyla ölümden korkar, cihada gitmek istemez. Çünkü şehid olursa çocuk bakımsız kalacak endişesine kapılır. Aynı şekilde, malını mülkünü çocuğu için harcamayı düşünerek cimrileşir.[1492]

1101- 7088- 3667- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحَبَابِ عنْ مُوسَى بْنِ عُلَيٍّ سَمِعْتُ أَبِي يَذْكُرُ عَنْ سُرَاقَةَ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَ أدُلُّكُمْ عَلَى أفْضَلِ الصَّدَقَةِ؟ ابْنَتُكَ مَرْدُودَةٍ إِلَيْكَ لَيْسَ لَهَا كَاسِبٌ غَيْرُكَ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أن علي بن رباح لم يسمع من سراقة .

1101. (3667) (7088)- Sürâka İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Size sadakanın en faziletlisini haber vereyim mi? (Boşanma, kocasının ölümü gibi bir sebeple sana geri gönderilmiş, senden başka çalışanı (Nafakasını temin edecek bir kimsesi) olmayan kızın (için harcadığın)dır."[1493]

1102- 7089- 3668- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مِسْعَرٍ. أَخْبَرَنِي سَعْدُ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ صَعْصَعَةَ عَمِّ ا٬حْنَفِ؛ قَالَ: دَخَلَتْ عَلَى عَائِشَةَ امْرَأةٌ. مَعَهَا ابْنَتَانِ لَهَا. فَأعْطَتْهَا ثَ٤ثَ تَمَرَاتٍ. فَأَعْطَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا تَمْرَةً. ثُمَّ صَدَعَتِ الْبَاقِيَةَ بَيْنَهُمَا. قَالَتْ فأتى النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَدَّثَتْهُ. فَقَالَ: مَا عَجَبُكِ؟ لَقَدْ دَخَلَتْ بِهِ الْجَنَّةَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات. وأصله فِي الصحيحين وغيرهما. بغير هَذَا السياق .

1102. (3668) (7089)- Ahnef İbnu Kays'ın amcası Sa'sa'a İbnu Muâviye radıyallahu anhüma anlatıyor: "Bir kadın beraberinde iki kızıyla birlikte Hz. Aişe'nin yanına girdi. Aişe radıyallahu anhâ kadıncağıza üç tane kuru hurma verdi. Kadın çocuklarına birer hurma verdi, kalan üçüncü hurmayı da çocukları arasında taksim etti."
Hz. Aişe der ki: "Az sonra Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm geldi, hadiseyi kendisine anlattım. Bunun üzerine: "Buna hayret mi ettin? Kadın bu davranışı sebebiyle cennete girdi" buyurdular."[1494]

1103- 7090- 3670- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ. ثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ فِطْرٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ رَجُلٍ تُدْرِكُ لَهُ ابْنَتَانِ فَيُحْسِنُ إِلَيْهِمَا، مَا صَحِبَتَاهُ أوْ صَحِبَهُمَا أ٭ أَدْخَلَتَاهُ الْجَنَّةَ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو سَعِيدِ. واسمه شرحبيل. وهو وإن ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات فقد ضعفه غير واحد. وقَالَ اِبْنِ أَبِي ذئب: كَانَ متهما. ورواه الحاكم فِي المستدرك. و قَالَ: هَذَا حديث صحيح ا٬سناد .

1103. (3670) (7090)- İbnu Âbbâs radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim, erginlik çağına varan iki kızına, onlar yanında kaldıkları veya kendisi onların yanında kaldığı müddetçe iyilik yapar ihsanda bulunursa, bu kızlar onu mutlaka cennete dahil ederler."[1495]

1104- 7091- 3671- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُمَارَةَ. أَخْبَرَنِي الْحَارِثُ بْنُ النُّعْمَانِ. سَمِعْتُ أَنَسَ بنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَكْرِمُوا أوْ٤دَكُمْ، وَأَحْسِنُوا أدَبَهُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده الحارث بن النعمان. وإن ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات، فقد لينه أَبُو حاتم .

1104. (3671) (7091)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Çocuklarınıza gereken ikramı yapın ve terbiyelerini güzel yapın."[1496]

*** KOMŞU HAKKI**

1105- 7092- 3674- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا زَالَ جِبْرَائِيلُيُوصِينِي بِالْجَارِ
حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ.فِي الزوائد: الحديث إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1105. (3674) (7092)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cebrail aleyhisselâm komşu hakkında öyle ısrarla tavsiyede bulundu ki, komşuyu komşuya varis kılacak zannettim."[1497]

*** YETİM HAKKI**

1106- 7093- 3678- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ صَعِيدٍ الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ عَجْ٤نَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أُحَرِّجُ حَقَّ الضَّعِيفَيْنِ: اَلْيَتِيمِ وَالْمَرْأةِ.فِي الزوائد: المعنى أحرّج عن هَذَا ا٬ثم. بمعنى أن يضيع حقهما. واحذر من ذَلِكَ تحذيرا بليغا. وأزجر عنه زجرا أكيدا. قَاله النوويّ. وإسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1106. (3678) (7093)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki "Allahım! Ben şu iki zayıfın hakkının çiğnenmesinden cidden sakındırırım: Yetim ve kadın."[1498]

1107- 7094- 3679- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ. ثَنَا اِبْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ زَيْدِ بْنُ أَبِي عَتَّابٍ. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ. وَشَرُّبَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده يَحْيَى بن سليمان، أَبُو صالح. قَالَ فِيهِ البخاري: منكر الحديث. و قَالَ أَبُو حاتم: مضطرب الحديث. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وأخرج اِبْنِ خريمة حديثه فِي صحيحه، و قَالَ: فِي النفس من هَذَا الحديث شئ فإني أعرف يَحْيَى بعدالة و جرح. وإنما خرجت خبره ٔنه يختلف العلماء فِيهِ. قلت: قد ظهر البخاري وأبي حاتم ما خفي عَلَى اِبْنِ خزيمة، فجرحهما مقدم عَلَى من عدّله. أ هـكم صاحب الزوائد .

1107. (3679) (7094)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslümanlar içinde en hayırlı ev kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir." [1499]

1108- 7095- 3680- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ.ثَنَا حَمَّادُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْكَلْبِيُّ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ا ٔنْصَارِيُّ عَنْ عَطَاءَ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ. قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ عَالَ ثَ ثَةً مِنَ ا ٔيْتَامِ كَانَ كَمَنْ قَامَ لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ. وَغَدَا وَرَاحَ شَاهِراً سَيْفَهُ فِي سَبِيلِ اللهِ. وَكُنْتُ أَنَا وَهُوَ فِي الْجَنَّةِ أَخَوَيْنِ كَهَاتَيْنِ أُخْتَانِ. وَأَلْصَقَ إِصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةَ وَالْوُسْطَى.فِي الزوائد: فِي إسناده إِسْمَاعِيلَ بن إِبْرَاهِيمَ وهو مجهول. والراوي ضعيف .

1108. (3680) (7095)- İbnu Abbas radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim üç yetimi yetiştirir, nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyu geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıç Allah yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Kıza, ben ve o, şu iki kardeş (parmak) gibi cennette kardeş oluruz" buyurdu şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırdı."[1500]

* SUYU SADAKA ETMENİN FAZİLETİ

1109- 7096- 3685- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ ا ٔعْمَشِ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَصُفُّ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفُوفاً »وَقَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ. أَهْلُ الْجَنَّةِ«. فَيَمُرُّ الرَّجُلُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ على الرَّجُلِ فَيَقُولُ: يَا فُ َنُ! أَمَا تُذْكُرُ يَوْمَ اسْتَسْقَيْتَ فَسَقَيْتُكَ شَرْبَةً؟ قَالَ فَيَشْفَعُ لَهُ. وَيَمُرُّ الرَّجُلُ فَيَقُولُ: أَمَا تَذْكُرُ يَوْمَ نَاوَلْتُكَ طَهُوراً؟ فَيَشْفَعُ لَهُ.قَالَ اِبْنُ نُمَيْرٍ وَ يَقُولُ: يَا فُ َنُ! أَمَا تَذْكُرُ يَوْمَ بَعَثْتَنِي فِي حَاجَةِ كَذَا وَكَذَا، فَذَهَبْتُ لَكَ؟ فَيَشْفَعُ لَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف .

1109. (3685) (7096)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıyamet günü insanlar saf saf olurlar -İbnu Nümeyr dedi ki: "Cennet ehli saf saf olurlar.- Derken cehennem ehlinden bir kişi cennet ehlinden birine uğrar ve: "Ey fülan! Hatırladın mı sen su istemiştin de ben sana bir içimlik su vermiştim" der, (ve bu suretle Şefaat diler). (Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm buyurdu ki:) "Adam, o kimseye şefaat eder. (Cehennemlik olan bir başka) adam, cennetlik olan bir başkasının yanından geçer ve ona: "Sana abdest suyu verdiğimi hatırlıyor musun?" der (şefaat ister. O da hatırlar) ve ona şefaat eder."
(Ravi) İbnu Nümeyr (rivayetinde biraz farkla) şöyle der: "Ve cehennemlik olanlardan biri cennetlik olanlardan birine): "Ey falan! Beni şöyle şöyle bir işe gönderdiğin günü hatırlıyor musun? Ben o gün senin için gitmiştim. (Bu sözüyle şefaatini ister. Cennetlik olan) kimse de ona şefaat eder."[1501]

1110- 7097- 3686- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ سُرَاقَةَ بْنِ جُعْشُمٍ؛ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ضَالَّةِ ا ٔبْلِ تَغْشَى حِيَاضِي، قَدْ لُطْتُهَا ٔبِلى فَهَلْ لِي مِنْ أجْرٍ إنْ سَقَيْتُهَا؟ قَالَ؟ نَعَمْ. فِي كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ حَرَّى أَجْرٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن إسحاق وهو مدلس .

1110. (3686) (7097)- Sürâka İbnu Cu'şem radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, kendi develerini sulamak için hazırlayıp sıvadığım havuzlarıma gelen yolunu kaybetmiş yitik deveyi sularsam benim için bir sevap olup olmadığını sordum. Bana: "Evet, hararetli her ciğer sahibin(i sulamak)ta bir sevap vardır" buyurdular."[1502]

* KÖLELERE İYİLİK

1111- 7098- 3691- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعِلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَاَ: ثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانُ عَنْ مُغِيرَةِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ فَرْقَدٍ السَّبَخِيِّ عَنْ مُرَّةَ الطَّيِّبِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ سَيِّئُ الْمَلَكَةِ قَالُوا: يَا

رَسُولَ للّهِ! أَلَيْسَ أَخْبَرَتْنَا أَنَّ هَذِهِ ا۬مَةَ أَكْثَرُ ا۬مَمِ مَمْلُوكِيْنَ وَيَتَامَى؟ قَالَ نَعَمْ. فَأَكْرِمُوهُمْ كَكَرَامَةِ أَوْ ِدِكُمْ. وَأَطْعِمُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ. قَالُوا: فَمَا يَنْفَعُنَا فِي الدُّنْيَا؟ قَالَ: فَرَسٌ تَرْتَبِطُهُ تُقَاتِلُ عَلَيْهِ فِي سَبِيلِ اللّهِ. مَمْلُوكُكَ يَكْفِيكَ. فَإِذَا صَلَّى فَهُوَ أَخُوكَ .
فِي الزوائد: فِي إسناده فرقد السبخيّ. وهو وإن وثقه اِبْنِ معين فِي رواية فقد ضعفه فِي أخرى وضعفه البخاري وغيره .

1111. (3691) (7098)- Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir defasında): "Mülkiyeti altında bulunan (köle ve cari ye)lere kötü muamele eden kimse cennete girmeyecektir" demişti.
"Ey Allah'ın Resûlü! Siz bize: "Bu ümmet, köle ve yetimi en çok olan ümmettir" diye haber vermediniz mi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Evet! Öyleyse onlara çocuklarınıza verdiğiniz değer gibi değer verin ve yediklerinizden yedirin!" buyurdu."
Ashab bu defa: "Köle ve cariyeler bize dünyada ne gibi faide sağlar?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Savaş için beslediğin bir at üstünde Allah yolunda cihad edersin. Senin kölen de senin ihtiyacını giderir. Namaz kıldığı zaman artık o senin kardeşindir" açıklamasını yaptılar."[1503]

*** SELAMI YAYMAK**

1112- 7099- 3693- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: أَمَرَنَا نَبِيُّنَا صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُفْشِيَ السَّ َمَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1112. (3693) (7099)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize selâmı yaygınlaştırmamızı (tanıdık, tanımadık herkese vermemizi) emretti."[1504]

*** GAYR-İ MÜSLİMİN SELAMI NASIL ALINIR?**

1113- 7100- 3699- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا اِبْنُ نُمَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدُ بْنُ إسْحَاقَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ الْيَزَنِيِّ عَنْ أبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنِّي رَاكِبٌ غَداً إلى الْيَهُودِ. فَ َ تَبْدَؤُهُمْ بِالسَّ َمِ. فإذَا سَلَّمُوا عَلَيْكُمْ فَقُولُوا: وَعَلَيْكُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ إسحا، وهو مدلس. قَالَ: وليس ‘بي عَبْدُ الرَّحْمَنِ هَذَا سوى هَذَا الحديث عند المصنف. وليس له شئ فِي بقية الكتب الستة .

1113. (3699) (7100)- Ebu Abdirrahman el-Cühenî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yarın ben yahudilere kadar gideceğim, sakın onlara, önce siz selam vermeye kalkmayın. Onlar size selam verirse sadece "ve aleyküm" deyin."[1505]

*** KAPI ÇALMA (İZİN İSTEME)**

1114- 7101- 3707- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرّحيم بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ وَاصِلِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي سَوْرَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ ا۬نْصَارِي؛ قَالَ: قُلْنَا يَا رَسُولَ للّهِ! هذَا السَّ َمُ. فَمَا ا‘سْتِئْذَانُ؟ قَالَ: يَتَكَلَّمُ الرَّجُلُ تَسْبِيحَةً وَتَكْبِيرَةً وَتَحْمِيدَةً وَيَتَنَحْنَحُ وَيُؤْذِنُ أَهْلَ الْبَيْتِ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو سورة. قَالَ فِيهِ البخاري: منكر الحديث ويروى عن أَبِي أيوب مناكير يتابع عليها .

1114. (3707) (7101)- Ebu Eyyûb el-Ensâri anlatıyor: "(Bir gün), Ey Allah'ın Resûlü! Şu selâm malum. İsti'zan (=izin istemek=kapı çalmak) nedir?" diye sorduk. Şu açıklamayı yaptılar: "(Bir başkasının evine girmek isteyen) kimse (varlığını duyurmak için kapıda, sesli olarak) sübhanallah, Allahüekber, elhamdülillah! der, öksürüp boğazını temizler (ve içeri girmek istediğini haber verip) ev halkından böylece izin ister."[1506]

AÇIKLAMA:

Bu tarz izin isteme o devrin şartlarına göredir. Çünkü, Resûlullah devrinde, kapılar pek çok durumda bir örtüden ibarettir, ahşap kapı nadirdir. İsti'zânla ilgili teferruat daha önce açıklandı.[1507]

*** NASILSINIZ? DİYE HALİ SORULAN**

1115- 7102- 3710- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مُسْلِمٍ عن عَبْدِ الرَّحْمَنِ ابْنِ سَابِطٍ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قُلْتُ: كَيْفٍ أصْبَحْتَ؟ يَا رَسُولَ للّهِ! قَالَ: بِخَيْرٍ. مَنْ رَجُلٍ لَمْ يُصْبِحْ صَائِماً، وَلَمْ يَعُدْ صَقِيماً.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ اللّه بن مسلم هو اِبْنِ مؤمن المكيّ ضعفه أحمد و اِبْنِ معين وغيرهما .

1115. (3710) (7102)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü nasıl sabaha erdiniz?" diye sordum. Bana: "(Nafile) oruç tutmayan ve hiçbir hastayı ziyaret edemeyen bir adam olarak hayır ile sabahladım" diye cevap verdi."[1508]

1116- 7103- 3711- حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ. إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي حَاتِمٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ ابْنُ عُثْمَانَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ. حَدَّثَنِي جَدِّ أَبُو أُمِّى مَالِكُ بْنُ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ السَّاعِدِيِّ عَنْ أبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَبِي أُسَيْدٍ السَّعِدِيِّ؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَدَخَلَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ قَالُوا: وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ الله وبَرَكَاتُهُ. قَالَ: كَيْفَ أَصْبَحْتُمْ؟ قَالُوا: بِخَيْرٍ. نَحْمَدُ اللهَ. فَكَيْفَ أَصْبَحْتَ؟ بِأَبِينَا وَأُمِّنَا يَا رَسُولَ للهِ! قَالَ: أَصْبَحْتُ بِخَيْرٍ. أَحْمَدُ اللّهَ.فِي الزوائد: قَالَ البخاري: مالك بن حمزة عن أبيه عن جده أن النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عا العباس...الحديث، يتابع عَلَيْهِ. و قَالَ أَبُو حاتم: عَبْدُ الله بن عُثْمَانَ شيخ يروي أحاديث مشتبهة .

1116. (3711) (7103)- Ebu Üseyd es-Sâ'idi radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Abbâs İbnu Abdilmuttalib'in evine girerken, Abbâs radıyallahu anh'a: "Esselamu aleyküm" buyurmuş, ev halkı da: "Ve aleykesselam ve rahmetullahi ve berekâtuhu" diye selamını almışlar. Sonra Resûlullah, "Nasılsınız?" diye hal-hatır sormuş, onlar da: "Allah'a hamdolsun, iyiyiz. Babamız ve anamız sana feda olsun, sen nasılsın ey Allah'ın Resûlü!" diye karşılık vermişler, Aleyhissalâtu vesselâm da: "Allah'a hamdolsun, ben de iyiyim!" buyurmuştur."[1509]

*** BÜYÜĞE İKRAM**

1117- 7104- 3712- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْصَّبَاحِ. أَنْبَأنَا سَعِيدُ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده سَعِيدُ بن مسلمة وهو ضعيف .

1117. (3712) (7104)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Size bir kavmin büyüğü gelince onu büyükleyin, ikramda bulunun." [1510]

*** HAPŞIRANA TEŞMİT**

1118- 7105- 3715- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ اِبْنِ أَبِي لَيْلَىَ عَنْ عِيسَى عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلىَ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلِ الْحَمْدُلله. وَلْيَرُدَّ عَلَيْهِ مَنْ حَوْلَهُ: يَرْحَمُكَ اللهُ. وَلْيَرُدَّ عَلَيْهِمْ: يَهْدِيكُمُ اللهُ وَيُصْلِحُ بَالَكُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ أَبِي ليلى، واسمه مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ وهو ضعيف أ هـ .

1118. (3715) (7105)- Hz. Ali anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz hapşırınca "Elhamdulillah!" desin. Yanındakiler ona, yerkamukellah! desinler, hapşıran da onlara "Yehdikümullah ve yuslihu bâleküm (Allah size hidayette bulunsun ve halinizi iyi kılsın)" desin."[1511]

*** YANINDA OTURANA SAYGI**

1119- 7106- 3716- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ أَبِي يَحْيَى الطَّوِيلِ »رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ« عَنْ زَيْدٍ الْعَمِّيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا لَقِيَّ الرَّجُلَ فَكَلَّمَهُ لَمْ يَصْرُفْ وَجْهَهُ عَنْهُ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الَّذِي يَنْصِرفُ. وَإِذَا صَافَحَهُ لَمْ يَنْزِعْ يَدَهُ - مِنْ يَدِهِ- حَتَّى يَكُونَ هُوَ الَّذِي يَنْزِعُهَا. وَلَمْ يُرَ مُتَقَدِّماً بِرُكْبَتَيْهِ جَلِيساً لَهُ قَطُّ.فِي الزوائد: مدار الحديث عَلَى زيد العمي وهو ضعيف .

1119. (3716) (7106)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir adama rastladı mı onunla konuşur, muhatabı ayrılmadıkça da yüzünü ondan çevirmezdi. Muhatabıyla musâfaha yapsa, elini muhatabın elinden çekmezdi. İlk çeken muhatabı olurdu. Aleyhissalâtu vesselâm'ın dizlerinin, yanında oturan arkadaşının dizlerinden ileri çıktığı da görülmemiştir."[1512]

*** MAZERETİ KABUL**

1120- 7107- 3718- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ ابْنِ مِينَاءَ عَنْ جَوْذَانٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنِ اعْتَذَرَ إِلَى أَخِيهِ بِمَعْذِرَةٍ، فَلَمْ يَقْبَلْهَا كَانَ عَلَيْهِ مَثْلُ خَطِيئَةِ صَاحِبِ مَكْسٍ .
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ »هُوَ اِبْنُ مِينَاءَ« عَنْ جَوْذَانٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ ثقات إ أنه مرسل. قَالَ أَبُو حاتم: جوذان هَذَا ليست له صحبة وهو مجهول
.

1120. (3718) (7107)- Cevzân el-Kûfî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim (din) kardeşine bir özür beyan eder de kardeşi bunu kabul etmezse, onun üzerinde meks sahibinin günahı kadar vebal olur."[1513]

AÇIKLAMA:

Hadis, özür dileyen bir din kardeşinin mâkul bir özrünü kabul etmek gerektiğini, kabul etmeyenin günahkâr olacağını ifade eder. Zira meks sahibi, yanından geçen tüccarlardan haksız yere öşür adı altında bir miktar para alır. Aslında öşrü, usulünce, yetkilinin alması meşrudur, haram değildir. Usulsüz, haksız, liyakatsiz olarak alınırsa haram olacağı açıktır.[1514]

*** ŞAKA**

-1121 -7108 -3719 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ زَمْعَةَ بْنِ صَالِحٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ وَهْبِ اِبْنِ عَبْدِ بْنِ زَمْعَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ. وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ وَهْبِ بْنِ زَمْعَةَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ قَالَتْ: خَرَجَ أَبُو بَكْرٍ فِي تِجَارَةٍ إِلَى بُصْرَى. قَبْلَ مَوْتِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَامٍ. وَمَعَهُ نُعَيْمَانُ وَسُوَيْبِطُ بْنُ حَرْمَلَةَ وكَانَا شَهِدَا بَدْراً. وَكَانَ نُعَيْمَانُ عَلى الزَّادِ. وَكَانَ سُوَيْبِطٌ رَجُ◌َ مَزَّاحاً. فَقَالَ لِنُعَيْمَانَ: أَطْعِمْنِي. قَالَ: حَتَّى يَجِيءَ أَبُو بَكْرٍ .قَالَ: فَ◌ُغِيظَنَّكَ. قَالَ فَمَرُّوا بِقُوْمٍ. فَقَالَ لَهُمْ سُوَيْبِطٌ: تَشْتَرُونَ مِنِّى عَبْداً لي؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: إِنَّهُ عَبْدٌ لَهُ كَ◌َمٌ. وَهُوَ قَائِلٌ لَكُمْ: إِنِّى حُرٌّ. فإِنْ كُنْتُمْ إِذَا قَالَ لَكُمْ هذِهِ الْمَقَالَةَ تَرَكْتُمُوهُ فَ◌َ تُفْسِدُوا عَلِيَّ عَبْدِى. قَالَ:َ. بَلْ نَشْتَرِيهِ مِنْكَ. فَاشْتَرَوْهُ مِنْهُ بِعَشْرِ قَ◌َئِصَ. ثُمَّ أَتَوْهُ فَوَضَعُوا فِي عُنُقِهِ عِمَامَةً أَوْ حَبْ◌ً. فَقَالَ نُعَيْمَانُ: إِنَّ هذَا يَسْتَهْزِئُ بِكُمْ. وَإِنِّى حُرّلَسْتُ بِعَبْدٍ. فَقَالُوا: قَدْ أَخْبَرَنَا خَبَرَكَ. فَانْطَلَقُوا بِهِ. فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ. فَأَخْبَرُوهُ بِذلِكَ. قَالَ فَاتَّبَعَ الْقَوْمَ. وَرَدَّ عَلَيْهِمُ الْقَ◌َئِصَ. وَأَخَذَ نُعَيْمَانَ. قَالَ فَلَمَّا قَدِمُوا عَلى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخْبَرُوهُ. قَالَ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابِهِ مِنْهُ حَوْ◌ً.فِي الزوائد: فِي إسناده زمعة بن مصالح وهو إن أخرج له مسلم فإنما روى له مقرونا بغيره وقد ضعفه احمد وابن معين وغيرهما .

1121. (3719) (7108)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh ticari maksatla, Aleyhissalâtu vesselâm'ın vefatından bir yıl önce Busra'ya kadar gitmişti. Beraberinde Nu'aymân ve Suvaybıt İbnu Hermele de varlardı. Bunlar Bedir gazilerindendi. Nu'aymân erzakları gözetiyordu. Suvaybıt mizahı seven şakacı birisiydi. Nuayman'a (bir ara): "Bana yiyecek bir şeyler ver!" dedi. O ise: "Bekle de Ebu Bekir gelsin!" dedi. Suvaybıt (biraz öfkelenerek) "Vallahi seni kızdırmasını bilirim!" dedi.
Râvi der ki: "(Bir müddet sonra) bunlar bir kavme uğradılar. Suvaybıt onlara: "Benim bir kölem var, satın alırsanız (ucuza vereceğim)" der. Onlar da "Alırız!" derler. Suvaybıt: "Ancak şimdiden söyleyeyim, kölem çenebazdır, o size: "Ben hür kimseyim (köle değilim)" diyecektir. Eğer o böyle dedi diye almaktan vazgeçecekseniz (alıcı olup da) kölemle arama fesad sokmayın!" dedi. Onlar: "Hayır! biz onu senden satın alacağız!" dediler ve (pazarlık edip) on deve mukabili Nuayman'ı satın aldılar. Sonra yanına gelip, boynuna sarık veya ip bağladılar. Nu'ayman: "Bu adam sizinle alay ediyor, ben hürüm, köle değilim" dedi. Adamlar: "Senin böyle söyleyeceğini bize haber vermişti (yalanlarınla bizi kandıramazsın)" dediler ve Nuayman'ı alıp götürdüler.
Derken Hz. Ebu Bekr geldi. Durumu kendisine haber verdiler. Râvi der ki: Hz. Ebu Bekr o kavmin peşine düştü, develerini geri verdi ve Nuayman'ı kurtardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına döndükleri zaman hâdiseyi haber verdiler. Bu hâdiseye Aleyhissalâtu vesselâm ve ashabı bir yıl güldüler."[1515]

*** YARI GÖLGEDE OTURULMAZ**

-1122 -7109 -3722 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ عَنْ أَبِي الْمُنِيبِ عَنِ ابْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أنْ يُقْعَدَ بَيْنَ الظِّلِّ وَالشَّمْسِ.فِي الزوائد: إسناد حديث اِبْنِ بريدة حسن .

1122. (3722) (7109)- Büreyde İbnu'l-Husayb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm gölge ile güneş arasında oturmayı nehyetti."[1516]

AÇIKLAMA:

Yarı gölge-yarı güneşte oturmayı yasaklayan başka rivayetler de mevcuttur. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm birinde gerekçe de kaydeder: "Öyle yer, şeytanın oturduğu yerdir." Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'ın tebliğinde başvurduğu mühim metodlardan biri, birçok mahzuru bulunan veya mahzurları zamanla anlaşılacak olan pek çok meseleyi şeytana nisbet ederek yasaklamaktır.[1517]

*** YÜZÜKOYUN YATMAMALI**

-1123 -7110 -3724 حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللهِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ نُعَيْمِ ابْنَ عَبْدِ اللهِ الْمُجْمِرِ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ طِخْفَةَ الْغِفَارِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: مَرَّبِيَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مُضْطَجِعٌ عَلى بَطْنِي. فَرَكَضَنِي بِرِجْلِهِ وَ قَالَ: يَا جُنَيْدِبُ! إِنَّمَا هذِهِ ضِجْعَةُ أَهْلِ النَّارِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن نعيم. لم أر من جرحه و من وثقه. ويعقوب بن حميد مختلف فِيهِ. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات .

1123. (3724) (7110)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Ben yüzükoyun yatar vaziyette iken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yanıma geldi. Ayağıyla bana dürtüp: "Ey Cüneydib, bu yatış, cehennem ehlinin yatışıdır" buyurdu."[1518]

-1124 -7111 -3725 حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا سَلَمَةُ بْنُ رجَاءٍ عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ جَمِيلٍ الدِّمَشْقِي؛ أَنَّهُ سَمِعَ الْقَاسِمَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَجُلٍ نَائِمٍ فِي الْمَسْجِدِ مُنْبَطِحٍ عَلَى وَجْهِهِ فَضَرَبَهُ بِرِجْلِهِ وَ قَالَ: قَمْ وَاقْعُدْ. فَإِنَّهَا نَوْمَةَ جَهَنَّمِيَّةٌ.فِي الزوائد: الوليد بن جميل. لينه أَبُو زرعة. و قَالَ أَبُو حاتم: شيخ روى عن القاسم أحاديث منكرة و قَالَ أَبُو دَاوُد: ليس به بأس. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وسلمة بن رجاء ويعقوب بن حميد مختلف فيهما .

1124. (3725) (7111)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mescidde, yüzükoyun yatıp uyuyan bir adamın yanından geçmişti. Ayağıyla dürterek: "Kalk, otur! Zira bu, cehennem(dekilere mahsus bir uykudur (yatıştır)" buyurdu." [1519]

* İSİMLERİ DEĞİŞTİRME

-1125 -7112 -3734 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ يَعْلىَ، أَبُو الْمُحَيَّاةِ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ. حَدَّثَنِى ابْنُ أَخِي عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلاَمٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَلاَمٍ؛ قَالَ: قَدِمْتُ عَلَي رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَيْسَ اسْمِى عَبْدَ اللهِ بْنَ سَلاَمٍ. فَسَمَّانِي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ اللهِ بْنَ سَلاَمٍ.اِبْنِ أخي عبد الله بن سم لم يسم. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات .

1125. (3734) (7112)- Abdullah İbnu Selam radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldiğimde ismim Abdullah İbnu Selâm değildi. Beni Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Abdullah İbnu Selâm diye isimlendirdi.[1520]

AÇIKLAMA:

İsim ve isim değiştirme ile ilgili geniş açıklama geçti.[1521]

* ÇOCUĞU OLMAYANA KÜNYE

-1126 -7113 -3838 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنْ حَمْزَةَ بْنِ صُهَيْبٍ؛ أَنَّ عُمَرَ قَالَ لِصُهَيْبٍ. مَالَكَ تَكْتَنِي بِأَبِي يَحْيَى؟ وَلَيْسَ لَكَ وَلَدٌ. قَالَ: كَنَّانِي رَسُولُ للهِ بِأَبِي يَحْيَى.فِي الزوائد: إسناده حسن. 'ن عبد الله بن مُحَمَّد مختلف فِيهِ .

1126. (3838) (7113)- Hamza İbnu Suhayb radıyallahu anhüma anlatıyor: "Hz. Ömer, Suhayb radıyallahu anhümâ'ya: "Senin oğlan çocuğun olmadığı halde niçin "Ebu Yahya" diye künye taşıyorsun?" diye sordu. Suhayb: "Beni, Ebu Yahya diye Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm künyeledi" dedi."[1522]

AÇIKLAMA:

Araplarda bir erkek evlenip erkek çocuğu oldu mu oğlunun ismiyle "falanın babası" mânasında Ebu fülan diye isimlenirdi. Bu isme künye denir. Resûlullah, bir kısım eşhası, çocuğu olmadığı halde "Ebu fülan" diye künyelemiş, bunun caiz olduğunu göstermiştir. [1523]

* MEDİH

-1127 -7114 -3743 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ مَعْبَدٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِيَّاكُمْ وَالتَّمَادُح فإِنَّهُ الذَّبْحُ.فِي الزوائد: إسناد حديث معاوية بن سفيان حسن. 'ن معبدا الجهني مختلف فِيهِ. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات .

1127. (3743) (7114)- Hz. Mu'âviye radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sakın birbirinizi methetmeyin. Çünkü bu boğazlamak (yani methedileni bir nevi katletmek)dir."[1524]

*** MÜSTEŞAR EMİN OLMALIDIR**

1128- 7115- 3746- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ عَنْ شَرِيكٍ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي مسعود صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1128. (3746) (7115)- Ebu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kendisiyle istişare edilen kişi güvenilen bir kimse (olmalı)dır."[1525]

1129- 7716- 3747- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا يَحْيَي بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ وَعَلِيُّ بْنُ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَيَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا اسْتَشَارَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُشِرْ عَلَيْهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ أَبِي ليلى. واسمه مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن أَبِي ليلى وأبوه عَبْدُ الرَّحْمَنِ ا'نصاري القاضي وهو ضعيف .

1129. (3747) (7116)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz (din) kardeşine danıştığı zaman, danışılan kimse ona (hak ve doğru gördüğü) kanaatini söylesin." [1526]

*** VÜCUDA HAMAM OTU SÜRMEK**

1130- 7117- 3751- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللهِ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الرُّمَّانِيِّ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا طَّلَى بَدأَ بِعَوْرَتِهِ فَطَىَهَا بِالنُّورَةِ وَسَائِرَ جَسَدِهِ أَهْلُهُ.فِي الزوائد: هَذَا حديث رِجَالُهُ ثقات. وهو منقطع وحبيب بن أَبِي ثابت لم يسمع من أم سلمة قَالَه أَبُو زرعة .

1130. (3751) (7117)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (vücudundaki kılları gidermek için) hamam otu sürmek istediği zaman avret mahallinden başlayarak oraya hamam otunu kendisi sürerdi. Bedeninin diğer yerlerine ailesi sürerdi."[1527]

1131- 7118- 3752- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ عَنْ كَامِلٍ أَبِي الْعَىءِ عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اطَّلَيَ وَوَلِي عَانَتَهُ بِيَدِهِ.فِي الزوائد: هَذَا حديث رِجَالُهُ ثقات. وهو منقطع وحبيب بن أَبِي ثابت لم يسمع من أم سلمة قَالَه أَبُو زرعة .

1131. (3752) (7118)- Ümmü Seleme radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (tüylerini almak için) hamamotu süründü, kasıklarına kendi eliyle sürdü."[1528]

AÇIKLAMA:

Rivayette geçen nure, hamam otu denen nesnedir. Kireçle zırnıhtan yapılan bu madde vücuttaki kılların alınmasında kullanılır. Sadedinde olduğumuz hadisler, Resûlullah'ın bu maddeyi kullandığını gösterir. Başka hadislerde ustura kullanma da mevzubahistir. Bazı âlimler, erkekler için usturanın daha uygun, kadınlar için de hamamotunun daha muvafık olacağına söylemiştir. Mamafih, sadedinde olduğumuz rivayetler bunun erkekler tarafından kullanılmasının cevazına delildir.[1529]

*** HİKÂYE (KISSA) ANLATMA**

1132- 7119- 3753- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْهِقْلُ بْنُ زِيَادٍ. ثَنَا ا'وْزَاعِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَامِرٍ ا'سْلَمِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ قَالَ: َ يَقُصُّ عَلى نَّاسِ إ أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُرَاءٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ اللهِ بن عامر ا'سلمي، وهو ضعيف .

1132. (3753) (7119)- Amr İbnu Şu'ayb an ebihi an ceddihi radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Halka ya emîr, ya emîrin memuru yahut da mürâî kimse kıssa anlatır."[1530]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen kıssa anlatma işi, halka ibretli, hikmetli va'z u nasihat etme, hutbe okumak olarak değerlendirilmiştir. Böyle olunca, halkın camilerde irşad edilmesi işi öncelikle emirin yetkisindedir: Ya bizzat yapar veya yaptırır. Bunun dışındaki irşadçılığın müraîlik olarak tavsifi, adem-i cevazı ifade eder. Me'mur mefhumuna şârihler sadece emîrin memurunu dahil etmezler. Alim ve fâzıl kişilerin Allah tarafından irşadla memur olduklarını söylerler ki bu, reddedilemez. Emr-i bi'l-ma'ruf bilhassa âlimlere terettüp eden bir vazifedir. Mürâî de yetkisi, ilmî ehliyeti olmayan kimselerle açıklanabilir. Bunlar kendilerini gösterip, şöhret elde edip menfaat temin etmek, baş olmak isteyen kimselerdir.[1531]

*** KÖTÜ ŞİİR**

1133- 7120- 3761- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْيدِ اللهِ عَنْ شَيْبَانَ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ فِرْيَةً لَرَجُلٌ هَاجَى رَجُ ً فَهَجَا الْقَبِيلَةَ بِأَسْرِهَا. وَرَجُلٌ انْتَفَى مِنْ أَبِيهِ وَزَنّي أُمَّهُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وعبيد الله هو اِبْنِ مُوسَى القيسيّ أَبُو مُحَمَّد. وشيبان هو اِبْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ النحوي، أَبُو معاوية المؤدب. وا'عمش هو سليمان بن مهران. وفي ا''سناد أربعة من التابعين يروى بعضهم عن بعض .

1133. (3761) (7120)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İftira yönüyle insanların en büyüğü, bir adam hicveden ve tümüyle bir kabileyi hicveden kimsedir. Keza, babasını inkâr edip annesini zina ile itham eden kimsedir."[1532]

AÇIKLAMA:

Şiirle ilgili geniş açıklama geçti.[1533]

*** GÜVERCİNLE OYNAMAK**

1134- 7121- 3764- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ زُرَارَةَ. ثَنَا شَرِيكٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍوعَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَظَرَ إِلَى إِنْسَانٍ يَتْبَعُ طَائِراً فَقَالَ: شَيْطَانٌ يَتْبَعُ شَيْطَاناً.فِي الزوائد: حديث عَائِشَةَ هبب إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1134. (3764) (7121)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir kuşun peşinde koşan bir adam görmüştü. "Şeytanı takip eden bir şeytan!" buyurdu."[1534]

1135- 7122- 3766- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ الطَّائِفِيُّ. ثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنِ الْحَسَنِ اِبْنِ أَبِي الْحَسَنِ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأى رَجُ ً وَرَاءَ حَمَامَةٍ فَقَالَ: شَيْطَانٌ يَتْبَعُ شَيْطَانَةً.فِي الزوائد: رِجَال ا''سناد ثقات، غير أنه منقطع. فإن الحسن لم يسمع من عُثْمَانَ بن عفان قَالَه أَبُو زرعة .

1135. (3766) (7122)- Hz. Osman ve Hz. Enes radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir güvercinin peşine takılan bir adam görmüştü. "Bir şeytanı kovalayan bir şeytan" buyurdu."[1535]

AÇIKLAMA:

Güvercin, kuşla oynama bahsi geçmişte incelendi. [1536]

*** YAZIYI TOPRAKLA KURUTMA**

1136- 7123- 3774- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَنْبَأَنَا بَقِيَّةُ. أَنْبَأَنَا أَبُو أَحْمَدَ الدِّمَشْقِيُّ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تَرِّبُوا صُحُفَكُمْ أَنْجَحُ لَهَا. إِنَّ التُّرَابَ مُبَارَكٌ.فِي الزوائد: قلت وروى والترمذي عن مُحَمَّد بن غين حَدَّثَنَا شبابة عن حمزة عن أَبِي الوبير به بلفط: إِذَا كتب أحدكم كتابا قليرّبه، فإنه أهجح للحاجة. قَالَ والترمذي: هَذَا حديث منكر نعرفه عن أَبِي الزبير إ من هَذَا الوجه. قَالَ: وحمرة عندى هو اِبْنِ عمرو النصبيّ، وهو ضعيف فِي الحديث. أهـ كم الزوائد.قَالَ السندي: قلت قَالَ السيوطي: هَذَا أحد ا'حاديث التي انتقدها الحافظ سراج الدين القزويني عَلَى المصابيع وزعم أنه موضوع .

1136. (3774) (7123)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Mürekkeple yazdığınız vakit, kâğıdınızı topraklayın. (Mürekkebin dağılmaması için) bu uygundur. Çünkü toprak mübarektir."[1537]

*** KUR'AN-I KERİM'İ OKUMANIN SEVABI**

-1137 -7124 -3780 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ إِذَا دَخَلَ الْجَنَّةَ: اقْرَأْ وَاصْعَدْ. فَيَقْرَأُ وَيَصْعَدُ بُكُلِّ ايَةٍ دَرَجَةً. حَتَّى يَقْرَأَ آخِرَ شَيْءٍ مَعَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية العوفيّ وهو ضعيف .

1137. (3780) (7124)- Ebu Saidi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kur'an ehli (yani onu okuyan, onunla amel eden) cennete girdiği vakit, kendisine: "Oku ve yüksel!" denilir. O da okur ve yükselir. Her ayet için bir derece verilir. Böylece o bildiği ayetleri sonuna kadar okur (ve her biri için bir derece alır)."[1538]

AÇIKLAMA:

Bazı hadislerde cennetteki derecelerin miktarının Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerinin sayısına denk olduğu ifade edilmiştir. Cennette, mü'mine Kur'ân'dan ezberlediği ayet sayısınca derece verileceği bu hadiste ifade edilmektedir. Bu nokta-i nazardan Kur'ân hâfızları, ihlaslı ve Kur'ân'la amel etmek şartıyla, ahirette en yüce mertebelere erişecek demektir. Bazı alimler, hadisten ahirette Kur'ân'ı her okudukça mertebe katedileceğini anlamıştır. Bu durumda Kur'ân ehlinin mertebeleri, devamlı artacaktır ve buna bir hudud koymak mümkün değildir. Yine tekrar edelim: Hadiste "Kur'ân hâfızı" denmiyor, "Kur'ân ehli" deniyor. Bu durum, ebedî yükselme imkanının, hâfız olmayanlara da açık olduğunu ifade eder. Kur'ân'ın hakkını vermeyen kimseler, hâfız da olsalar onların derecesi sınırlıdır. Şu halde esas olan, Kur'ân ehli olmaktır.[1539]

-1138 -7125 -3781 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ بَشِيرِ بْنِ مُهَاجِرٍ عَنِ ابْنِ بُرَيدَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَجِئُ الْقُرْآنُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَالرَّجُلِ الشَّاحِبِ. فَيَقُولُ: أَنَا الَّذِي أَسْهَرْتُ لَيْلَكَ وَأظْمَأْتُ نَهَارَكَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1138. (3781) (7125)- İbnu Büreyde'nin babası (Büreyde) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıyamet günü Kur'ân-ı Kerîm rengi uçuk bir adam gibi gelir ve (okuyucusuna): "Seni gece uykusuz ve gündüz susuz bırakan benim" der."[1540]

-1139 -7126 -3789 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي قَيْسٍ ا'وْدِيِّ عَنْ عَمْرِو ابْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ ا'نْصَارِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللهُ أَحَدٌ، الْوَاحِدُ الصَّمَدُ، تَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْأنِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. وأبو قيس هو عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن ثروان .

1139. (3789) (7126)- Ebu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah u ahad, el-Vahidu's-Samed (yani İhlas suresi Kur'ân'ın üçte birine denktir."NOT: İhlas sûresinin Kur'ân'ın üçte birine denkliği açıklandı.[1541]

-1140 -7127 -3792 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَب عَنِ ا'وْزَاعِيِّ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: أَنَا مَعَ عَبْدِى إِذَا هُوَ ذَكَرَنِى وَتَحَرَّكَتْ بِى شَفَتَاهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن مصعب القرقساني قَالَ فِيهِ صالح بن مُحَمَّد: ضعيف لكن رواه اِبْنِ حبان فِي صحيحه من طريق أبواب بن سويد عن ا'وزاعي أيضا. وايوب بن سويد ضعيف .

1140. (3792) (7127)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Aziz ve celil olan Allah buyurmuştur ki: "Kulum, beni andığı ve dudakları benim için kımıldandığı an ben kulumla beraberim."[1542]

*** LA İLAHE İLLALLAH'IN FAZİLETİ**

-1141 -7128 -3795 -حَدَّثَنَا هَارُونَ بْنُ إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ عَنْ مِسْعَرٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ يَحْيَى بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أُمِّهِ سُعْدى الْمُرِّيَّةِ؛ قَالَتْ: مَرَّ عُمَرَ بِطَلْحَةَ بَعْدَ وَفَاةِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: مَالَكَ كَئِيباً؟ أَسَاءَتْكَ إِمْرَةُ بْنِ عَمِّكَ؟ قَالَ: َ. ولكِنْ سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنِّى ' عْلَمُ كَلِمَةً يَقُولَهَا أَحَدٌ عِنْدَ مَوْتِهِ إ كَانَتْ نُوراً لصَحِيفَتِهِ. وَإِنَّ جَسَدَهُ وَرُوحَهُ

لَيَجِدَانَ لَهَا رَوْحاً عِنْدَ الْمَوْتِ. فَلَمْ أَسْأَلْهُ حَتَّى تُوُفِّيَ. قَالَ: أَنَا أَعْلَمُهَا. هِيَ أَلَّتِى أَرَادَ عَمَّهُ عَلَيْهَا وَلَوْ عَلِمَ أَنَّ شَيْئاً أَنْجَى لَهُ مِنْهَا ‘مَرَهُ.فِي الزوائد: اختلف عَلَى الشعبي. فقيل: عنه هٰكَذَا. وقيل: عنه أن أَبِي طلحة عن أبيه. وقيل: عنه عن يَحْيَى عن أمه سعدى عن طلحة. وقيل: عنه عن طلحة مرس .

1141. (3795) (7128)- Su'dâ'l-Mürriyye radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın vefatından sonra Hz. Ömer, (bir gün kocam) Talha'ya uğradı. (Onu üzgün bularak:) "Neyin var, niye üzgünsün? Amca oğlun (Ebu Bekr'in) halife oluşu mu seni üzdü?" dedi. Talha: "Hayır! Lakin ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Ben bir kelime biliyorum, her kim ölümü anınâ onu söylerse mutlaka amel defteri için bir nur olur ve onun cesedi ve ruhu ölüm anında o kelime sebebiyle bir rıza, bir rahmet bulacaktır" buyurduğunu işittim" dedi. Ben bu kelimenin ne olduğunu o ölünceye kadar sormadım. (İşte bunun için üzgünüm)" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Ben o kelimeyi biliyorum. (Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın amcası (Ebu Tâlib)e vefatı anında teklif etti, kelime-i tevhiddir. Eğer Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, amcası için, kelime tevhidden daha kurtarıcı bir şey bilseydi onu (söylemesini) emrederdi" dedi."[1543]

AÇIKLAMA:

Bu hadis ziyadesiyle mesaj yüklü bir muhteva taşımaktadır:
***** Sahabeyi en çok meşgul eden, sevindiren veya üzen şeyler hep uhrevîdir, zikirdir; ubudiyettir.
***** Kelime-i tevhid çok feyizli bir kelimedir. Ölüm anında hayatı onunla kapayabilmek büyük bir saadettir. Bu saadete ermek için ölüm anı gelmezden önce dili dudakların ona alıştırılması, kalbe, zikre iyice nakşedilmesi gerekmektedir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm, kişi ne şey üzerine yaşadıysa o şey üzerine öleceğini haber vermektedir. Tevhid üzere yaşayanın şirk üzere ölmesi rahmet-i ilahîyeden baîddir. Keza şarkı, türkü, mâlâyâniyat üzere yaşayanın kelime-i tevhid üzere hayata elveda etmesi de uzak bir ihtimaldir.
***** Hz. Ömer, Hz. Talha'nın sormayı ihmal ettiği kelimenin kelime-i tevhid olduğunu istidlali pek makuldur. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, hayatı boyunca himayesini gördüğü sevgili amcası Ebu Tâlib'in uhrevi kurtuluşunu çok istiyordu. Bu maksatla ona şu teklifi yapmıştı: "Ey amcacığım, Lâ ilahe illallah de! Ben o sayede
Allah indinde senin imanına şehadet edeyim, (ebedi kurtuluşuna vesîle olayım)." Resûlullah bunda ısrar etmişti, fakat o buna yanaşmamıştı. (Bu bahis açıklandı).[1544]

-1142 -7129 -3796 -حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ بَيَانٍ الْوَاسِطِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدُ اللهِ عَنْ يُونُسُ عَنْ حُمَيدِ بْنِ هِلاَلٍ عَنْ هِصَّانَ بْنِ الْكَاهِلِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَمُرَةَ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ نَفْسٍ تَمُوتُ تَشْهَدُ أَنْ َ إلهَ إِّ اللّهُ وَأَنِّى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْجِعُ ذٰلِكَ إِلَى قَلْبِ مُوقِنٍ إِّ غَفَرَ اللّهُ لَهَا.فِي الزوائد: الحديث رواه النسائي فِي عمل اليوم والليلة من طرق .

1142. (3796) (7129)- Muâz İbnu Cebel radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ölen bir nefis (ölüm anında) Allah'ın bir ve benim Allah elçisi olduğuma şehadet eder, kalbi de bunu tasdik ederse, Allah mutlaka ona mağfiret kılar."[1545]

-1143 -7130 -3797 -حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا زَكَرِيَا بْنُ مَنْظُورٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ عَنْ أُمِّ هَانِئٍ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قالَ َ إلهَ إِّ اللّهُ؛ َ يَسْبِقُهَا عَمَلٌ وَ َ تَتْرُكُ ذَنْباً.فِي الزوائد: فِي إسناده زكريا بن منظور وهو ضعيف .

1143. (3797) (7130)- Ümmü Hâni radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "La ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur)" kelimesini fazilette hiçbir amel geçemez ve bu kelime hiçbir günahı bırakmaz, (affettirir)."[1546]

-1144 -7131 -3799 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ. ثَنَا عِيسَى بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي لَيْلَى عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: مَنْ قَالَ فِي دُبُرِ صَ ةِ الْغَدَاةِ َ إلهَ إِّ اللّهُ وَحْدَهُ َ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ كَانَ كَعَتَاقِ رَقَبَةٍ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ. فِي الزوائد: فِي إسناده عطية العوفي، وهو ضعيف. وكذٰلِكَ الراوي عنه .

1144. (3799) (7131)- Ebu Sa'id radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Kim, sabah namazının peşinden La ilâhe illallahu vahdehu la şerîke leh lehü'l-mülkü ve lehû'l-hamdü bi-yedihi'l-hayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr (Allah'tan başka ilah yoktur. O birdir, ortağı yoktur, mülk ona aittir, hamdler de ona layıktır, her çeşit hayır O'nun elindedir. O her şeye kadirdir)" derse kendisine, Hz. İsmail evlatlarından bir köleyi âzâd etmiş gibi sevap yazılır."[1547]

1145- 7132- 3801- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُالْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ بَشِيرٍ، مَوْلىَ الْعُمَرِيِّينَ، قَالَ: سَمِعْتُ قُدَامَةَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ الْجُمَحِيَّ يُحَدِّثُ؛ أَنَّهُ كَانَ يَخْتَلِفُ إِلَى عَبْدِ اللهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ وَهُوَ غُلَامٌ. وَ عَلَيْهِ ثَوْبَانِ مُعَصْفَرَانِ. قَالَ فَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَهُمْ: أَنَّ عَبْداً مِنْ عِبَادِ اللهِ قَالَ: يَا رَبِّ! لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلَالِ وَجْهِكَ وَلِعَظِيمِ سُلْطَانِكَ. فَعَضَّلَتْ بِالْمَلَكَيْنِ. فَلَمْ يَدْرِيَا كَيْفَ يَكْتُبَانِهَا. فَصَعِدَا إِلَى السَّماء وَ قَاَ: يَا رَبَّنَا! إِنَّ عَبْدَكَ قَدْ قَالَ مَقَالَةً نَدْرِي كَيْفَ نَكْتُبُهَا. قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا قَالَ عَبْدُهُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِى؟ قَاَ: يَا رَبِّ! إِنَّهُ قَالَ: يَا رَبِّ! لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلَالِ وَجْهِكَ وَعَظِيمِ سُلْطَانِكَ. فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُمَا: اكْتُبَاهَا كَمَا قَالَ عَبْدِي. حَتَّى يَلْقَانِي فَأَجْزِيَهُ بِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده قدامة بن إِبْرَاهِيمَ ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وصدقة بن بشير لم أر من جرّحه و من وثقه وباقي رِجَال ا"سناد ثقات .

1145. (3801) (7132)- Kudâme İbnu İbrahim el-Cümahî radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Kendisi, Hz. Abdullah İbnu Ömer İbni'l-Hattâb radıyallahu anhümâ'ya gidip geliyordu. Bu uğramaları esnasında yaşça delikanlı ve üzerinde kırmızıya boyanmış iki parça yiyecek vardı. Kudâme devamla der ki: "Abdullah İbni Ömer bize Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kendilerine şunu anlattığını söyledi: "Allah'ın kullarından bir kul dedi ki: "Ey Rabbim! Senin zâtının celalin ve senin hâkimiyetinin azametine layık şekilde sana hamd olsun." Bu ham kulun amelini yazmakla muvazzaf iki meleği aciz bıraktı. Onlar (bunun sevabını) nasıl yazacaklarını bilemediler. Bunun üzerine melekler göğe çıktılar ve "Ey Rabbimiz! Senin kulun öyle bir kelam söyledi ki, nasıl yazacağımızı bilemiyoruz" dediler. Allah Teâla hazretleri, -kulun söylediği sözü en iyi bilen olduğu halde-: "Benim kulum ne söyledi?" diye sordu. Melekler: "Ey Rabbimiz! O kul: "Ya Rabbi lekel-hamdu kemâ yenbagi li-Celâli vechike ve azîmi sultânike" söyledi" dediler. Bunun üzerine Allah Teâla hazretleri o iki meleğe buyurdu ki: "Kulum bana kavuşup da ben onu söylediği söze (hamde) karşılık mükâfatlandırıncaya kadar siz o sözü kulumun söylediği gibi yazınız" buyurdu."[1548]

1146- 7133- 3803- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ ا"زْرَقُ، أَبُو مَرْوَانَ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أُمِّهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ؛ كَانَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأى مَا يُحِبُّ قَالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تِتِمُّ الصَّالِحَاتُ. وَ إِذَا رَأى مَا يَكْرَهُ قَالَ -الْحَمْدُ لله عَلَى كُلِّ حَالٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، و رِجَالُهُ ثقات .

1146. (3803) (7133)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sevdiği bir şeyi görünce: "Hamd o Allah'a mahsustur ki sâlih şeyler sadece onun lütuf ve nimetiyle tamamlanır" derdi. Hoşlanmadığı bir şey görünce de: "Her durum üzerine Allah'a hamd olsun" derdi."[1549]

1147- 7134- 3804- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: الْحَمْدُ للهِ عَلى كُلُّ حَالٍ. رَبِّ أعُوذُ بِكَ مِنْ حَالِ أَهْلِ النَّارِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُوسَى بن عبيدة و هو ضعيف. وشيخه مُحَمَّد بن ثابت مجهول .

1147. (3804) (7134)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle derlerdi: "Elhamdulillah alâ külli hal. Rabbi eûzu bike, min hâli ehli'n-nâr. (Hep hal için Allah'a hamdolsun. Ey Rabbim cehennem ehlinin halinden sana sığınırım."[1550]

1148- 7135- 3805- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ الْخَلَّالُ. ثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ شَبِيبِ بْنِ بِشْرٍ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَنْعَمَ الله عَلَى عَبْدٍ نِعْمَةً فَقَالَ: الْحَمْدُ للهِ إِلَّا كَانَ الَّذِي أعْطَاهُ أفْضَلَ مِمَّا أَخَذَ.فِي الزوائد: إسناده حسن. شبيب بن بشر مختلف فِيهِ .

1148. (3805) (7135)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah kuluna bir nimet verdiği zaman kul "Elhamdülillah" derse, kulun verdiği (yani hamd demek suretiyle ödediği, kendine sağlayacağı menfaatçe) aldığından efdal (üstün) olur."[1551]

1149- 7136- 3807- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سِنَانٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي سَوْدَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّبِهِ وَهُوَ يَغْرِسُ غَرْساً فَقَالَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! مَا الَّذِي تَغْرِسُ؟ قُلْتُ: غِرَاساًلِي. قَالَ: أَ أَدُلُّكَ عَلَى غِرَاسٍ خَيْرٍ لَكَ مِنْ هذا؟ قَالَ: بَلى يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: قُلْ: سُبْحَانَ اللهِ وَ الْحَمْدُ اللهِ وَلَا إِلهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ يُغْرَسْ لَكَ بِكُلِّ وَاحِدَةٍ شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ.فِي الزوائد: إسناد حسن. وأبو سنان أمه عيسى بن سنان الحنفي مختلف فِيهِ .

1149. (3807) (7136)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh'ın anlattığına gön "Kendisi ağaç dikerken yanına Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm uğrar ve: "Ey Ebu Hureyre! Şu diktiğin nedir?" der.

"Kendim için bir fidan dikiyorum!" cevabını verir. Aleyhissalâtu vesselâm "Sana, senin için daha hayırlı bir dikilecek olan göstermiyeyim mi?" buyurur. Ebu Hureyre: "Göster! Ey Allah'ın Resûlü!" der. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Sübhanallahi velhamdülillahi ve lâ ilahe illallahu vallahu ekber (Allah bütün noksan sıfatlardan münezzehtir, bütün hamdler ona mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur, Allah en büyüktür)" de! Bunu söylersen her bir kelimesi için sana cennette bir ağaç dikilir."[1552]

1150- 7137- 3809- حَدَّثَنَا أَبُو بِشْرٍ بَكْرُ بْنُ خَلَفٍ. حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عِيسَى الطَّحَّانِ عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِاللهِ عَنْ أَبِيهِ اَوْ عَنْ أَخِيهِ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِمَّا تَذْكُرُونَ مِنْ جَلَالِ اللهِ التَّسْبِيحَ وَالتَّهْلِيلَ وَالتَّحْمِيدَ. يَنْعَطِفْنَ حَوْلَ الْعَرْشِ. لَهُنَّ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ. تُذَكِّرُ بِصَاحِبِهَا. أَمَا يُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَكُونَ لَهُ. »أَوْ لَا يَزَالَ لَهُ« مَنْ يُذَكِّرُ بِهِ؟.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وأخو عون اسمه عبيد الله بن عتبة .

1150. (3809) (7137)- Nu'man İbnu Beşîr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah'ın celalinden zikrettiğiniz tesbih (sübhanallah), tehlil (lâ ilahe illallah) ve tahmid (elhamdülillah) cümleleri Arş'ın etrafında dönüp dururlar. Onlar tıpkı arı oğulu uğultusu gibi uğultu çıkararak, sahiplerini andırırlar. Sizden biri, Arş'ın civarında kendisini andırtan birisinin olmasından hoşlanmaz mı?"[1553]

1151- 7138- 3810- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا أَبُو يَحْيَى زَكَرِيَّا بْنُ مُنْظُورٍ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أُمِّ هَانِىءٍ؛ قَالَتْ: أَتَيْتُ إِلَى رَسُولِ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ. فَإِنِّي قَدْ كَبِرْتُ وَضَعُفْتُ وَبَدُنْتُ. فَقَالَ: كَبِّرِي اللهَ مَائَةَ مَرَّةٍ. وَاحْمَدِى اللهِ مِائَةَ مِرَّةٍ. وَسَبِّحِي اللهَ مِائَةَ مَرَّةٍ. خَيْرٌ مِنْ مِائَةِ فَرَسٍ مُلْجَمٍ مُسْرَجٍ فِي سَبِيلِ اللهِ. وَخَيْرٌ مِنْ مِائَةِ بَدَنَةٍ. وَخَيْرٌ مِنْ مِائَةِ رَقَبَةٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده زكريا وهو ضعيف .

1151. (3810) (7138)- Ümmü Hani radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a geldim ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana (kolay ve sevabı büyük) bir amel gösterin. Zira artık ben yaşlandım, zaafa uğradım ve şişmanladım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm derhal şu cevabı verdiler: "Yüz kere Allahuekber de! Yüz kere elhamdulillah de, yüz kere sübhanallah de. (Bunu yapman senin için) Allah yolunda eğerlenip gemlenmiş yüz attan daha hayırlıdır. (Kurban edilmiş) yüz deveden daha hayırlıdır. Yüz köle azad etmekten daha hayırlıdır."[1554]

1152- 7139- 3813- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكَ بِـ سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلَا إِلهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ- فَإِنَّهَا.
يَعْنِي يَحْطُطْنَ الْخَطَايَا كَمَا تَحُطُّ الشَّجَرَةُ وَرَقَهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عمر بن راشد، قَالَ فِيهِ البخاري: حديثه عن اِبْنِ أَبِي كسير مضطرب، ليس بالقائم. قَالَ اِبْنِ حبان: يضع الحديث يحل ذكرن إ عَلَى السبيل القد ح فِيهِ .

1152. (3813) (7139)- Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana dedi ki: "Sana sübhanallahi velhamdulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber" demeyi tavsiye ederim. Zira bu kelimeler, günahları döker, tıpkı ağacın yapraklarını dökmesi gibi."[1555]

*** İSTİĞFAR**

1153- 7140- 3815- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي ‹سْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتَوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي هُرَيْرَةَ صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1153. (3815) (7140)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben günde yüz sefer Allah'a istiğfarda bulunurum."[1556]

1154- 7141- 3816- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ مُغِيرَةَ بْنِ أَبِي الْحُرِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ ابْنِ أَبِي مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّى ‹سْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً.فِي الزوائد: رواه النسائي فِي عمل اليوم والليلة، عن إِبْرَاهِيمَ بن يعقوب عن أَبِي نعيم عن مغيرة به .

1154. (3816) (7141)- Ebu Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben günde yetmiş kere Allah'a tevbe ve istiğfarda bulunurum."[1557]

1155- 7142- 3817- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الْمُغِيرَةِ عَنْ حُذَيْفَةَ؛ قَالَ: كَانَ فِي لِسَانِي ذَرَبٌ عَلَى أَهْلِي. وَكَانَ يَعْدُوهُمْ إِلَى غَيْرِهِمْ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَيْنَ أَنْتَ مِنْ اِسْتِغْفَارٍ: تَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ سَبْعِينَ مَرَّةً .
فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو المغيرة البجلي مضطرب الحديث عن حذيفة. قَالَه الذنبي فِي الكاشف .

1155. (3817) (7142)- Huzeyfe radıyallahu anh anlatıyor: "Benim dilimde, aile efradıma karşı bir ölçüsüzlük vardı. Fakat bu başkalarına olmazdı. Bu halimi Aleyhissalâtu vesselâm'a söyledim. Resûlullah: "İstiğfar bakımından ne haldesin? (Bu kusurunun bağışlanması için günde yetmiş kere istiğfar et!" buyurdular."[1558]

1156- 7143- 3818- حَدَّثَنَا عُمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بِنْ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا مُحَمَّدُ اِبْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عِرْقٍ؛ سَمِعتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ بُسْرٍ يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: طُوبَى لِمَنْ وَجَدَ فِي صَحِيفَتِهِ اسْتِغْفَاراً كَثِيراً.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1156. (3818) (7143)- Abdullah İbnu Busr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Amel defterinde çok istiğfar bulunana ne mutlu!"[1559]

1157- 7144- 3820- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدَ بْنِ هَارُونَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيدٍ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ! اِجْعَلْنِي مِنَ الَّذِين إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبْشَرُوا. وَإِذَا أَسَاءُوا اسْتَغْفَرُوا.فِي الزوائد: عَلَى بن زيد، وهو ضعيف .

1157. (3820) (7144)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle dua ederdi: "Ey Allahım! Beni, güzel amel işledikleri zaman (bunun mükâfatıyla) müjdelenen ve hata işlediği zaman da istiğfar eden kimselerden eyle!"[1560]

*** LA HAVLE VELA KUVVETE İLLA BİLLAH**

1158- 7145- 3825- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ ا؟عْمَشِ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ اِبْنِ أَبِي لَيْلَىَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَ أَدُلُّكَ عَلَي كَنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ؟ قُلْتُ: بَلَىَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: حَوْلَ وَ قُوَّةَ إِ بِاللَّهِ.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي ذر صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1158. (3825) (7145)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana: "Sana cennet hazinelerinden bir hazineyi haber vereyim mi?" buyurdular.
"Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dedim.
"La havle velâ kuvvete illa billah (Gerek ibadet için gerek dünyevî işlerim için muhtaç olduğum) bütün güç kuvvet Allah'tandır" de!" buyurdular."[1561]

1159- 7146- 3826- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ الْمَدَنِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْنٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي زَيْنَبَ مَوْلَى حَازِمِ بْنِ حَرْمَلَةَ عَنْ حَازِمِ بْنِ حَرْمَلَةَ؛ قَالَ: مَرَرْتُ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِي: يَا حَازِمُ! أَكْثِرْ مِنْ قَوْلِ: حَوْلَ وَ قُوَّةَ إِ بِاللَّهِ. فَإِنَّهَا مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. وأَبُو زينب لم يسمّ. ولم أر من جرحه و من وثقه. وخالد بن سَعِيدٍ هو اِبْنِ مريم التيميّ، ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. و مُحَمَّد بن معن الغفاري احتج به البخاري فِي صحيحه. ويعقوب بن حميد مختلف فِيهِ. ثم إن المصنف لم يخرج بي حارم بن حرملة هَذَا غير هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقبة الكتب.

1159. (3826) (7146)- Hâzım İbnu Harmele radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a uğramıştım. Bana: "Ey Hâzım! Lâ havle vela kuvvete illa billah" de! Çünkü bu cümle cennet hazinelerinden biridir" buyurdular." [1562]

DUA BÖLÜMÜ

*** RESÛLULLAH'IN DUASI**

1160- 7147- 3834- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي ا؟عْمَشُ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ: اللَّهُمَّ! ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! تَخَافُ عَلَيْنَا؟ وَقَدْ آمَنَّا بِكَ وَصَدَّقْنَاكَ بِمَا جِئْتَ بِهِ. فَقَالَ إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ من أَصَابِعِ الرَّحْمنِ. عَزَّ وَجَلَّ يُقَلِّبُهَا. وَأَشَارَ ا؟عْمَشُ بِإِسْبَعَيْهِ.فِي الزوائد: مدار الحديث عَلَى يزيد الرقاشي وهو ضعيف .

1160. (3834) (7147)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah şu duayı çok yapardı: "Allahümme sebbit kalbî alâ dînike. (Allahım kalbimi dinin üzere sabit kıl." Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz sana iman ettiğimiz ve senin getirdiklerini tasdik ettiğimiz halde bizim (âkibetimiz) için korkuyor musun?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm adama şu cevabı verdi: "Kalpler, muhakkak ki Rahman'ın parmaklarından iki parmağı arasındadır, onu (dilediği şekilde) döndürür."
Ravi der ki: "A'meş iki parmağını gösterdi."[1563]

*** RESÛLULLAH'IN SIĞINMA TALEP ETTİĞİ ŞEYLER**

1161- 1148- 3840- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ. ثَنَا بَكْرُ بْنُ سُلَيْمٍ. حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ الْخَرَّاطُ عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا هذَا الدُّعَاءَ كَمَايُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُبِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ. وَأَعُوذُبِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ. وَأَعُوذُبِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ. وَأَعُوذُبِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ.في الزوائد: إسناد حسن. ٔن حميد الخراط، مخلف فيه. وكذلك بكر بن سليم .

1161. (3840) (7148)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Kur'ân'dan bir sure öğretir gibi şu duayı bize öğretmişti: "Allahım! Cehennem azabından, kabir azabından, Mesîh Deccâl'in fitnesinden, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım."[1564]

1162- 7149- 3843- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَلُوا اللهَ عِلْماً نَافِعاً. وَتَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ عِلْمٍ لاَ يَنْفَعُ.في الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وأسامة بن زيد هَذَا هو الليثيّ المزني، احتج به مسلم .

1162. (3843) (7149)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Allah'tan faydalı ilim dileyin, faydasız ilimden Allah'a sığının" buyurdu."[1565]

1163- 7150- 3846- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ. ثَنَا عَفَّانُ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. أَخْبَرَنِي جَبْرُ بْنُ حَبِيبٍ عَنْ أُمِّهِ كُلْثُومٍ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَهَا هذَا الدُّعَاءِ: اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. اَللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَاذَبِهِ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ. اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ. وَأَعُوذُبِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ. وَأَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ كُلَّ قَضَاءٍ. قَضَيْتَهُ لِى، خَيْراً.في الزوائد: في إسناده مقال. وأم كلثوم هَذه لم أر من تكلم فيها. وعدها جماعة في الصحابة. وفيه نظر ٔنها ولدت بقد موت أبي بكر. وباقي رجال ا''سناد ثقات .

1163. (3846) (7150)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kendisine şu duayı öğretmiştir: "Allahım ben senden hayrın her çeşidini isterim; yakın olsun, uzak olsun; bildiğim olsun, bilmediğim olsun; bütün şerlerden de sana sığınırım; yakın olsun, uzak olsun; bildiğim şer olsun, bilmediğim şer olsun. Allahım! Kulun ve peygamberin Muhammed'in senden istediği şeyleri senden ben de istiyorum. Kulun ve peygamberin hangi şerlerden sana sığınmışsa ben de o şerlerden sana sığınıyorum. Allahım! Ben senden, cenneti ve cennete götüren söz ve amel(de beni muvaffak kılman)ı istiyorum. Ateşten ve ateşe götüren söz ve fiillerden de sana sığınıyorum. Ve dahi benim hakkımda hükmettiğin her kaza ve kaderi hayırlı kılmanı senden diliyorum."[1566]

1164- 7151- 3847- حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى الْقَطَّانُ. ثَنَا جَرِيرٌ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لرَّجُلٍ: مَا تَقُولُ فِي الصَّ◌ِةِ؟ قَالَ: أَتَشَهَّدُ ثُمَّ أَسْأَلُ اللهَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِهِ مِنَ النَّارِ. أَمَا وَاللهِ! مَا أُحْسِنُ دَنْدَنَتَكَ وَ◌َ دَنْدَنَةَ مُعَاذٍ. قَالَ: حَوْلَهَا نُدَنْدِنُ.في الزوائد: إسناد صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1164. (3847) (7151)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir adama: "Namazda ne diyorsun?" diye sordu. Adam: "Teşehhüdü (Ettahiyyatu, Allahümme salli, Allahümme barik...) okuyorum. Sonra Allah'tan cennet diliyor ve cehennem ateşinden O'na sığınıyorum. Ama vallahi ben, ne senin okuduğunu ne de Muaz'ın okuduğunu bilmiyorum" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (adama): "Biz de senin okuduğun şeyler çerçevesinde okuyoruz" buyurdu."[1567]

1165- 7152- 3849- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَا: ثَنَا عُبَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ شُعْبَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ خُمَيْرٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ سُلَيْمَ بْنَ عَامِرٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَوْسَطَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْبَجَلِيُّ؛ أَنَّهُ سَمِع أَبَا بَكْرٍ حِينَ قُبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مِقَامِى هذَا عَامَ ا'وَّلِ.»ثُمَّ بَكَى أَبُو بَكْرٍ« ثُمَّ قَالَ: عَلَيْكُمْ بِالصَّدْقِ. فإِنَّهُ مِعَ الْبِرِّ. وَهُمَا

فِي الْجَنَّةِ. وَإِيَاكُمْ وَالْكَذِبَ. فإِنَّهُ مَعَ الْفُجورِ. وَهُمَا فِي النَّارِ. وَسَلُوا اللهَ الْمُعَافَاةَ. فإِنَّهُ لَمْ يُؤْتَ أَحَدٌ بَعْدَ الْيَقِينِ خَيْراً مِنَ الْمُعَافَاةِ. وَ َ تَحَاسَدُوا. وَ َتَبَاغُضَوا. وَ َ تَقَاطَعُوا. وَ َ تَدَابَرُوا. وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ! إِخْوَاناً .
وفِي الزوائد: قلت: رواه النسائي. فِي اليوم والليلة من طرق: منها عن يَحْيَى بن عُثْمَانَ عن عمر بن عبد الواحد وعن محمود بن خالد عن الوليد كرمهما عن عَبْدُ الرَّحْمَنِ بن يزيد عن جَابِرٍ عن سليم بن عامر .

1165. (3849) (7152)- Evs İbnu İsmail el-Becelî radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm vefat ettiği zaman, Hz. Ebu Bekr'in şöyle söylediğini işitmiştir:
"Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm benim şu makamımda ilk yıl, ayağa kalktı - böyle söyleyince Hz. Ebu Bekr gözlerinin yaşını tutamayıp ağladı- sonra dedi ki: "Size doğru olmanızı sıdkı, tavsiye ederim. Çünkü sıdk birr (denen Allah'ın rızasına götüren en iyi amelle) beraberdir, ikisi de cennettedir. Yalandan sakının. Çünkü o, fücûrla beraberdir ve ikisi de cehennemdedir. Allah'tan afiyet dileyin. Çünkü, kimseye yakînden sonra ayetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir. Birbirinizle hasedleşmeyin. Birbirinizle aranızdaki iyi münasebetleri kesişmeyin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları kardeşler olun!"[1568]

1166- 7153- 3851- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامٍ صَاحِبِ الدَّسْتَوائِيِّ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْعَ ءِ بْنِ زِيَادٍ الْعَدَوِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ دَعْوَةٍ يَدْعُو بِهَا الْعَبْدُ أَفْضَلَ مِنَ -اللَّهُمَّ! إِنِّي أَسْأَلُكَ الْمُعَافَاةَ فِي الدُّنْيَا وَا Œخِرَةِ-.فِي الزوائد: إسناد حديث أَبِي هُرَيْرَةَ صحيح. رِجَالُهُ ثقات. والعء بن زياد ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. ولم أر من تكلم فِيهِ. وباقي رِجَال ا''إسناد يسأل عن حالهم لشهرتهم .

1166. (3851) (7153)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişinin yaptığı dualar içerisinde en hayırlısı şudur: Allahümme innî es'eluke'l-mu'âfâte fid-dünya ve'l-âhireti (Ey Allah'ım! Senden dünya ve ahirette afiyet istiyorum)."[1569]

*** DUAYA KENDİNLE BAŞLA**

1167- 7154- 3852- حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَ َلُ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ. ثَنا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَرْحَمُنَا اللهُ وَأَخَا عَادٍ .
فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1167. (3852) (7154)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah bize ve Âd'ın kardeşine rahmet eylesin."[1570]

AÇIKLAMA:

Kişi birisi için dua edecekse, bu meyanda kendine de dua etmelidir. Gerek Resûlullah ve gerekse ashabtan gelen bir kısım rivayetler, bu durumda, kişinin önce kendisi için dua edip, sonra da dua etmek istediği kimse için duada bulunmasının bir edeb-i İslâmî olduğunu tesbit etmektedir. Bu bir vecibe değil edeptir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın bazan önce dua etmek istediği kimseden başlayarak duada bulunduğu da rivayet edilmiştir.[1571]

*** İSM-İ AZAM**

1168- 7155- 3856- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ الْعَ ءِ عَنِ الْقَاسِمِ؛ قَالَ: إِسْمُ اللهِ ا'عْظَمُ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ فِي سُوَرٍ ث َثٍ: الْبَقَرةِ وَآلِ عِمْرَانَ وَطَه.حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عُمَرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ؛ قَالَ: ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعِيسَى بْنُ مُوسَى. فَحَدَّثَنِي أَنَّهُ سَمِعَ غَيْ َنَ بْنَ أَنَسٍ يُحَدِّثُ عَنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. وهو موقوف. وأما إسناد المرفوع، ففيه غين لم أر أحد فِيهِ كما. بجرح و توثيق. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات .

1168. (3856) (7155)- el-Kâsım (İbnu Abdirrahman) radıyallahu anh demiştir ki: "Allah'ın, duada şefaat kılındığı taktirde, o duayı kabul ettiği ism-i âzamı şu üç surededir: Bakara, Âl-i İmran ve Tâ-Hâ.
Ebu Ümâme radıyallahu anh'tan yapılan bir rivayette, bunun benzeri Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan merfu olarak gelmiştir.[1572]

AÇIKLAMA:

İsm-i Âzam, Allah u Teâla'nın en yüce ismidir. Duada onunla dua edilirse, o duanın kabul edileceği hadislerde gelmiştir. Bazı âlimler, sadedinde olduğumuz hadisten hareketle, bu surelerde geçen (el-Hayyu'l-Kayyûm) lafzının ism-i azam olduğu kanaatine varmıştır. İbnu Hâcer, bir tahlilinde, bu meselede âlimlerin 14 farklı görüş ileri sürdüğüne dikkat çeker. Sözgelimi şu isimlerin ism-i âzam olabileceği ileri sürülmüştür: "Allah", "La ilahe illallah", "er-Rahmanu'r-Rahim", "Allahu'r-Rahmanu'r-Rahîm", "Allahu la ilahe illa huve'l-Hayyu'l-Kayyum", "Lâ ilahe illa hüve'l-Hayyu'l-Kayyum", "Rabb", "Allahu lâ ilahe illâ hüve'l-Ahadü's-Samedü'llezî lem yelid ve lem yüled ve lem yekün lehü küfüven ahad", "el-Hannânu'l-Mennânu Bedî'u's-Semâvatı ve'l-ardı zü'l-Celâli ve'l-ikram el-Hayyu'l-Kayyum"... Bazı alimler, her şahsa göre ism-i azamın farklı olabileceğini söylemiştir.[1573]

1169- 7156- 3859- حَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ الصَّيْدَلَانِيُ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الرَّقِّيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنِ الْفَزَارِيِّ عَنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُكَيْمٍ الْجُهَنِيِّ عن عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الطَّاهِرِ الطَّيِّبِ الْمُبَارَكِ ا'حَبِّ إِلَيْكَ الَّذِي إِذَا دُعِيتَ بِهِ أَجَبْتَ. وَإِذَا سُئِلْتَ بِهِ أَعْطَيْتَ. وَإِذَا اسْتُرْحِمْتَ بِهِ رَحِمْتَ.وَإِذَا اسْتُفْرِجْتَ بِهِ فَرَّجْتَ.قَالَتْ: وقَالَ ذَاتَ يَوْمٍ: يَا عَائِشَةَ هَلْ عَلِمْتِ أَنَّ اللهَ قَدْ دَلَّنِي عَلَى اسْمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ؟ قَالَتْ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي فَعَلِّمْنِيهِ. قَالَ: إِنَّهُ يَنْبَغِي لَكِ يَا عَائِشَةُ قَالَتْ: فَتَنَحَّيْتُ وَجَلَسْتُ سَاعَةً ثُمَّ قُمْتُ فَقَبَّلْتُ رَأسَهُ ثُمَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ للهِ عَلِّمْنِيهِ. قَالَ: إِنَّهُ يَنْبَغِي لَكِ يَا عَائِشَةُ أَنْ أُعَلِّمَكِ. إِنَّهُ يَنْبَغِى لَكِ أَنْ تَسْأَلِينَ بِهِ شَيْئاً مِنَ الدُّنْيَا. قَالَتْ؛ فَقُمْتُ فَتَوَضَّأْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ رَكْعَتَيْنِ. ثُمَّ قُلْتُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَدْعُوكَ اللهَ. وَأَدْعُوكَ الرَّحْمَنَ. وَأَدْعُوكَ الْرَّ الرَّحِيمَ. وَأَدْعُوكَ بِأَسْمَائِكَ الْحُسْنَى كُلِّهَا مَا عَلِمْتُ مِنْهَا وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. أَنْ تَغْفِرَلِي وَتَرْحَمني. قَالَتْ: فَاسْتَضْحَكَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: إِنَّهُ لَفِي ا'سْمَاءِ الَّتِي دَعَوْتِ بِهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. و عَبْدُ اللهِ بن عكيم، وثقه الحطيب وعده من الصحابة. و يصح له سماق. وأبو شيبة، لم أرمن جرحه و من وثقه. وباقي رِجَال ا''سناد ثقات .

1169. (3859) (7156)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle yalvardılar: "Allahım! Ben, senin pak, güzel, mübarek ve yüce nezdinde en sevimli olan, onunla dua edildiği taktirde hemen icabet ettiğin, onunla senden istenince hemen verdiğin, onunla rahmetin talep edilince rahmetini esirgemediğin, onunla kurtuluş talep edilince kurtuluş verdiğin isminle senden istiyorum."

Hz. Aişe'nin belirttiğine göre, bir başka gün Aleyhissalâtu vesselâm'ın, kendisine "Eş Aişe! Kendisiyle dua edildiği taktirde icabet ettiği ismi, Allah'ın bana gösterdiğini sen biliyor musun?" diye sormuştu. Hz. Aişe der ki: "Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Annem babam sana feda olsun, onu bana da öğret!" dedim. "Ey Aişe onu sana öğretmem uygun düşmez!" buyurdu. Bu cevap üzerine ben de oradan uzaklaşıp bir müddet tek başıma oturdum. Sonra kalkıp, başını öptüm ve: "Ey Allah'ın Resulü! Onu bana öğret" diye ricada bulundum. O yine: "Onu sana öğretmem uygun olmaz, ey Aişe! Onunla senin dünyevî bir şey talep etmen uygunsuz olur" buyurdu."

Hz. Aişe devamla der ki: "Ben de kalkıp abdest aldım, sonra iki rek'at namaz kıldım, sonra: "Allahım! Sana Allah isminle dua ediyorum. Sana Rahmân isminde dua ediyorum. Sana Birrurrahîm isminle dua ediyorum. Sana bildiğim ve bilmediğim güzel isimlerinin hepsiyle dua ediyorum. Bana mağfiret et, rahmet eyle" diye dua ettim."

Aişe devamla der ki: "Bu duam üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm güldü ve: "İsm-i âzam, senin yaptığın şu duanın içinde geçti" buyurdu."[1574]

1170- 7157- 3861- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّنْعَانِيُّ. ثَنَا أَبُو الْمُنْذِرِ زُهَيْرُ اِبْنُ مُحَمَّدٍ التَّمِيمِيُّ. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ. حَدَّثَنِى عَبْدُ الرَّحْمَنِ ا'عْرَجُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْماً. مِائَةً إَ وَاحِداً. إِنَّهُ وِتْرٌيُحِبُّ الْوِتْرَ. مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ. وَهِيَ: اللهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ا'وَّلُ ا خِرِ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ Œ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الْمَلِكُ الْحَقُّ السَّ◌َمُ الْمَؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الرَّحْمنُ الرَّحِيمُ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْعَلِيمُ الْعَظِيمُ الْبَارُّ الْمُتَعَالِ الْجَلِيلُ الْجَمِيلُ الْحَيُّ الْقَيُّومُ الْقَادِرُ الْقَاهِرُ الْعَلِيُّ الْحَكِيمُ الْقَرِيبُ الْمُجِيبُ الْغَنِيُّ الْوَهَّابُ الْوَدُودُ الشَّكُورُ الْمَاجِدُ الْوَاجِدُ الْوَالِي

الرَّاشِدُ الْعَفُوُّ الْغَفُورُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ التَّوَّابُ الرَّبُّ الْمَجِيدُ الْوَلِيُّ الشَّهِيدُ الْمُبِينُ الْبُرْهَانَ الرَّءوفٌ الرَّحِيمُ الْمُبْدِئُ الْمُعِيدُ الْبَاعِثُ الْوَارِثُ الْقَوِيُّ الشَّدِيدُ الضَّارُّ النَّافِعُ الْبَاقِي الْوَاقِي الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الْمُعِزُّ الْمُذِلُّ الْمُقْسِطُ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ الْقَائِمُ الْهَادِي الْكَافِي ا'بَدُ الْعَالِمُ الصَّادِقُ النُّورُ الْمُنِيرُ التَّامُّ الْقَدِيمُ الْوِتْرُ ا'حَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ. قَالَ زُهَيْرٌ: فَبَلَغَنَا مِنْ غَيْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ؛ أَنَّ أَوَّلَهَا يُفْتَحُ بِقُوْلِ: إِلهَ إَ اللهُ وَحْدَهُ شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. إِلهَ إَ اللهُ لَهُ ا'سْمَاءُ الْحُسْنَى.فِي الزوائد: لم يخرج أحمد من ا'ئمة الستة عدد أسماء اللهِ الحسنى من هَذَا الوجه و من غيره غير اِبْنِ ماجة والترمذي. مع نقديم وتأخير. وطريق والترمذي أصح شئ فِي الباب. قَالَ: وإسناد طريق اِبْنِ ماجة ضغيف. لضعف عبد الملك بن مُحَمَّد .

1170. (3861) (7157)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretlerinin doksandokuz ismi vardır, yüzden bir eksik. O, tektir, teki sever. Kim bu isimleri ezberlerse cennete girer. Onlar şunlardır: Allah, el-Vahid, es-Samed, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Hâlık, el-Bâri, el-Musavvir, el-Melik, el-Hakk, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Aziz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Latif, el-Habîr, es-Semî', el-Basir, el-Alîm, el-Azîm, el-Bârr, el-Müte'âl,

el-Celîl, el-Cemîl, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Kâdir, el-Kâhir, el-Aliyyu, el-Hakîm, el-Karîb, el-Mucîb, el-Ganiyyu, el-Vehhab, el-Vedûd, eş-Şekûr, el-Mâcid, el-Vacid, el-Vâli, er-Râşid, el-Afuvvu, el-Ğafûr, el-Halîm, el-Kerîm, et-Tevvâb, er-Rabb, el-Mecîd, el-Veliyyu, eş-Şehîd, el-Mübîn, el-Bürhân, er-Ra'ûf, er-Rahîm, el-Mübdiu, el-Mu'îd, el-Bâis, el-Vâris, el-Kaviyyu, eş-Şedîdu, ed-Dârru, en-Nâfi'u, el-Bâki, el-Vâkî, el-Hâfıd, er-Râfi', el-Kâbıd, el-Bâsıt, el-Mu'ızzu, el-Müzillü, el-Muksıt, er-Rezzâk, Zül-Kuvve, el-Metîn, el-Kâim, ed-Dâim, el-Hâfız, el-Vekîl, el-Fâtır, es-Sâmi', el-Mu'tî, el-Muhyî, el-Mümît, el-Mâni', el-Câmi', el-Hâdî, el-Kâfi, el-Ebed, el-Âlim, es-Sâdık, en-Nûr, el-Münîr, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitru, el-Ahadu, es-Samedu, ellezi lem yelid velem yûled ve lem yekün lehu küfüven ahad."
Zührî der ki: "Bana birçok ilim ehlinden ulaştığına göre, bu Esmâu Hüsna'nın okunmasına "Lâ ilahe illallahu vahdehu lâ şerike leh. Lehü'l Mülkü ve Lehü'l-Hamdu bi-yedihi'l-Hayr ve huve ala külli şeyin kadîr, la ilahe illâ'llahu, lehû'l-Esmâu'l-Hüsnâ" diye başlanmalıdır."[1575]

AÇIKLAMA:

1- Esma-u Hüsna ile ilgili rivayet daha önce Tirmizi'de kaydedilen veçhi ile geçti. Orada her bir isimle ilgili gerekli açıklama yapıldı. Bununla onun arasında bazı farklar var. Sözgelimi, bu rivayette yer aldığı halde Tirmizî rivayetinde yer almayan bazı isimler var. Onlar şunlardır: "el-Bârr, el-Cemîl, el-Kâhir, el-Karîb, er-Râşid, er-Rabb, el-Mübîn, el-Bûrhân, eş-şedîd, el-Vaki', Zü'l-Kuvve, el-Kâim, ed-Dâim, el-Hâfız, el-Fâtır, es-Sâmi', el-Mu'tî, el-Kâfî, el-Ebed, el-Âlim, es-Sâdık, el-Münir, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitr ve el-Ahad."
2- Şu isimler Tirmizi'de olduğu halde bunda mevcut değildir: "el-Kuddüs, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Fettah, el-Hakem, el-Adl, el-Kebîr, el-Hâfız, el-Muhît, el-Hasib, er-Rakib, el-Vâsi', el-Hamîd, el-Muhsî, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Berr, el-Müntakim, Mâliku'l-Mülk, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muğnî, el-Bedi', er-Reşîd ve es-Sabûr."
3- Sadece bu rivayette geçtiği için daha önce açıklanmamış olan bazı isimleri kısaca açıklayalım:
el-Bârr: Kullarına şefkatli olup ikramda bulunan.
el-Cemîl: Güzel olan, her şeye güzellik veren.
el-Kâhir: Kahredici, yenici ve kullarına dilediği talimat ve fermanı vermeye yetkili.
el-Karîb: Kullarına kendi canlarından daha yakın olan.
er-Reşid: Kullarına yolların en doğrusunu gösteren.
er-Rabb: Sahib ve terbiye edici, yaşatıcı.
el-Mübîn: Kullarına gerekli şeyleri açıklayan.
el-Bürhân: Kullarına hak ve doğru yolu gösteren.
eş-Şedîd: Azabı şiddetli olan.
el-Vaki': Koruyucu olan.
Zü'l-Kuvve: Kuvvet sahibi.
el-Kâim: Varlığı başka bir varlığa bağlı olmayan, diğer varlıklara varlık veren.
ed-Dâim: Varlığı devamlı olan. Varlığının önü sonu olmayan.
el-Hâfız: Varlıkları hıfzedip koruyan.
el-Fâtır: Kâinatı yoktan var eden.
es-Sâmi': Her şeyi işiten.
el-Mu'tî: Dilediği kuluna dilediği kadar veren.
el-Kâfî': Kuluna yardımcı olmaya yeterli olan.
el-Ebed: Ebedi olan, varlığının sonu olmayan.
el-Âlim: Her şeyi bilen.
es-Sâdık: Doğru olan.
el-Münir: Varlıkları aydınlatan, onlara nur veren.
et-Tâmm: Eksiği ve noksanlığı olmayan.
el-Kadîm: Ezeli olup, varlığının başlangıcı olmayan.
el-Vitr: Zatında, sıfatlarında ve fiillerinde tek olan, ortağı olmayan.
el-Ahad: Bir olan, eşi benzeri olmayan.[1576]

*** BABANIN DUASI**

-1171 -7158 -3863 -حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ. حَدَّثَنَا حُبَابَةُ ابْنَةُ عَجْ◌َنَ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ حَفْصٍ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ جَرِيرٍ عَنْ أُمِّ حَكِيمٍ بِنْتِ وَدَّاعٍ الْخُزَاعِيَّةِ؛ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: دُعَاءُ الْوَالِدِ يُفْضِي إِلَى الْحِجَابِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. ‘ن جميع من ذكره فِي إسناده من النساء، لم أرمن جرحهن و من وثقهن. وأبو سلمة هو التبو ذكيّ واسمه مُوسَى بن إِسْمَاعِيلَ ثقة. وكَذَا الراوي عنه .

1171. (3863) (7158)- Ümmü Hâkim Bintü Veddâ' el-Huzâ'iyye radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: "Babanın duası perdeyi deler (kabul makamına ulaşır)."[1577]

*** SABAH VE AKŞAM YAPILACAK DUALAR**

1172- 7159- 3870- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا مُسْعَرٌ. حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ عَنْ سَابِقٍ عَنْ أَبِي سَلَّامٍ خَادِمِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ أَوْ إِنْسَانٍ أَوْ عَبْدٍ يَقُولُ حِينَ يُمْسِي وَحِينَ يُصْبِحُ: رَضِيتُ بِاللهِ رَبّاً وَبِالإِسْلَامِ دِيناً وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيّاً إِلَّا كَانَ حَقّاً على اللهِ أَنْ يَرْضِيَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1172. (3870) (7159)- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hâdimi Ebu Selâm anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: "Akşam ve sabaha erdiği vakit: "Radîtu billahi Rabben ve bi'l-İslâmi dînen ve bi-Muhammedin nebiyyen (Rabb olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak Muhammed'den razıyım" diyen bir müslüman veya insan veya köle yoktur ki, o kimseyi Kıyamet günü razı ve memnun etmek Allah üzerine bir hak olmasın."[1578]

*** YATAĞA GİRİNCE YAPILACAK DUA**

1173- 7160- 3877- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ وَضَعَ يَدَهُ -يَعْنِي الْيُمْنَى- تَحْتَ خَدِّهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ! قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ -أَوْ تَجْمَعُ- عِبَادَكَ. فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أنه منقطع وأبو عبيدة لم يسمع من أبيه شيئا .

1173. (3877) (7160)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, yatağına girince, sağ elini yanağının altına koyar sonra şu duayı okurdu:
"Allahümme, kınî azâbeke yevme teb'asu -ev tecme'u- ibâdeke (Allahım! Kullarını yeniden dirilttiğin -veya topladığın- gün beni azabından koru."[1579]

*** EVDEN ÇIKINCA YAPILACAK DUA**

1174- 7161- 3885- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ حُسَيْنٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ قَالَ: بِسْمِ اللهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ. التُّكْلَانُ عَلى اللهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد الله بن حسين ضعف أَبُو زرعة والبخاري و اِبْنِ خبان .

1174. (3885) (7161)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, evinden çıktığı vakit şu duayı okurdu:
"Bismillahi la havle vela kuvvete illa billah, et-tüklânî alallah. (Allahın ismiyle. Dünya ve ukbâ işlerine güç kuvvet Allah'tandır. Dayanağım Allah'dır."[1580]

1175- 7- 3886- حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا أَبِي فُدَيْكٍ. حَدَّثَنِي هَارُونَ ابْنُ هَارُونَ عَنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا خَرَجَ الرَّجُلُ مِنْ بَابِ بَيْتِهِ -أَوْ مِنْ بَابِ دَارِهِ- كَانَ مَعَهُ مَلَكَانِ مُوَكَّلَانِ بِهِ. فَإِذَا قَالَ: بِسْمِ اللهِ قَالَا: هُدِيتَ. وَإِذَا قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ قَالَا: وُقِيتَ. وَإِذَا قَالَ: تَوَكَّلْتُ عَلى اللهِ قَالَا: كُفِيتَ. -قَالَ- فَيَلْقَاهُ قَرِينَاهُ فَيَقُولَنِ: مَاذَا تُرِيدَانِ مِنْ رَجُلٍ قَدْ هُدِيَ وَكُفِيَ وَوُقِي؟ فِي الزوائد: فِي إسناده هارون بن هارون بن عَبْدُ الله وهو ضعيف .

1175. (3886) (7162)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kişi evinin -veya apartmanın[1581] - kapısından çıkınca, adama müekkel (nezaretçi) iki meleği vardır. Adam: "Bismillah" deyince onlar: "Doğruya irşad edildin" derler. "Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" deyince, melekler: "Korundun" derler. Adam: "Tevekkeltü alâllah" deyince onlar: "İşin (sana bedel) görüldü" derler.
(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devamla) dedi ki: "Sonra adamın iki karîni (yani onu günaha sürüklemek isteyen insî ve cinnî iki şeytanı) onu karşılarlar. Melekler (o şeytanlara): "Hidayete erdirilen, işi (Allah tarafından) görülen ve muhafaza altına alınan bir kimseden ne istiyorsunuz?" derler."[1582]

RÜYA TABİRİ BÖLÜMÜ

*** SALİH RÜYA**

1176- 7163- 3895- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأبُو كُرَيْبٍ، قَاَ: ثَنَا عَبْيدُ اللهِ بْنُ مُوسَى: أَنْبَأَنَا شَيْبَانُ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ فِرَاسٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ:رُؤْيَا الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ الصَّالِحِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعُينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية بن سَعِيدِ العوفي البجلي وهو ضغيف .

1176. (3895) (7163)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslüman kişinin salih rüyası, peygamberliğin yetmiş cüzünden biridir."[1583]

1177- 7164- 3896- حَدَّثَنَا هَارُونَ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَمَّالُ. ثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سِبَاعِ بْنُ ثَابِتٌ عَنْ أُمِّ كَرْزٍ الْكَعْبِيَّةِ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: ذَهَبَتِ النُّبُوَّةُ وَبَقِيَتِ الْمُبشِرَاتٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1177. (3896) (7164)- Ümmü Kürz el-Ka'biyye radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Peygamberlik gitti fakat mübeşşirât (mü'minin göreceği güzel rüyalar) bâkidir."
NOT: Bu hususlar daha önce açıklandı.[1584]

1178- 7165- 3903- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وأبو كُرَيْبٍ، قَاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمنِ. ثَنَا عِيسَى بْنُ الْمُخْتَارِ عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ:مَنْ رَأنِي فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأنِي. فَإنَّ الشَّيْطَانَ يَتَمَثَّلُ بِي .

فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف عطية بن سعد العوفي، وابن أَبِي ليلى. واسمه محمد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ ابْنِ أَبِي ليلى .

1178. (3903) (7165)- Ebu Sa'îd ve İbnu Abbâs radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim, beni rüyasında görmüşse mutlaka beni görmüştür. Çünkü şeytan benim suretime giremez."[1585]

1179- 7166- 3904- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا سُلَيْمَانَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمنِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا سَعْدَانُ بْنُ يَحْيَى بْنِ صَالِحِ اللَّخْمِيُّ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ عَوْنِ بْنِ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ أبِيهِ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ مَنْ رَأنِي فِي الْمَنَامِ فَكَأَنَّمَا رَأنِي فِي الْيَقَظَةِ. إنَّ الشَّيْطَانَ يَسْتَطِيعُ أنْ يَتَمَثَّلَ بِي.فِي الزوائد: إسناده حسن. ٔن صدقة بن أَبِي عمران مخلمف فيه .

1179. (3904) (7166)- Ebu Cuheyfe radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim beni rüyasında görürse, o uyanıkken beni görmüş gibidir. Çünkü şüphesiz, şeytan benim suretime girmeye muktedir değildir."[1586]

1180- 7167- 3906- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا هُوذَةُ بْنُ خَلِيفَةَ. ثَنَا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ الرُّؤْيَا ثَثٌ: فَبُشْرَى مِنَ اللهِ وَحَدِيثُ النَّفْسِ وَتَخْوِيفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ. فإذَا رَأي أحَدُكُمْ رُؤْيَا تُعْجِبْهُ فَلْيَقُصُّ إنْ شَاءَ. وَإنْ رَأى شَيْئاً يَكْرَهُهُ فَ‌ َ يَقُصَّهُ عَلى أحَدٍ. وَلْيَقُمْ يُصَلِّي.فِي الزوائد: فِي إسناده هو ذة بن خليفة قَالَ اِبْنِ معين: هوذة بن خليفة ضغيف .

1180. (3906) (7167)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Rü'ya üç kısımdır: Biri Allah'tan bir müjdedir. Biri nefsin konuşmasıdır. Biri de şeytanın korkutmasıdır. Biriniz hoşuna giden bir rü'ya görecek olursa, dilerse onu anlatsın. Eğer hoşuna gitmeyen bir şey görürse onu kimseye anlatmasın, kalkıp namaz kılsın."

1181- 7168- 3907- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبِيدَةَ. حَدَّثَنِي أَبُو عُبَيْدِ اللهِ مُسْلِمُ بْنُ مُشْكَمٍ عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛
قَالَ: إنَّ الرُّؤْيَا ثَثٌ: مِنْهَا أهَاوِيلُ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ بِهَا ابْنَ آدَمَ. وَمِنْهَا مَا يُهُمُّ بِهِ الرَجُلٌ فِي يَقَظَتِهِ فَيَرَاهُ فِي مَنَامِهِ. وَمِنْهَا جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأرْبَعِينَ جُزْءاً مِنَ النُّبُوَّةِ قَالَ قُلْتُ لَهُ: أَنْتَ سَمِعْتَ هَذَا مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ. أنَا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولَ للهِ! أنا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1181. (3907) (7168)- Avf İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Rüya üç kısımdır: "Bir kısmı, âdemoğlunu üzmek için şeytandan olan korkulardır; bir kısmı, kişinin uyanıkken kafasını meşgul ettiği şeylerdendir; bunları uykusunda görür; bir kısım rüyalar da var ki, onlar peygamberliğin kırkaltı cüzünden birini teşkil eder."

Râvi Müslim İbnu Mişkem der ki: "Ben, Avf İbnu Mâlik radıyallahu anh'a: "Sen, bu hadisi Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan bizzat işittin mi?" dedim. Avf, (iki sefer tekrarla): "Evet! Ben bunu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittim. Ben bunu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittim" dedi."[1587]

*** HOŞLANILMAYAN RÛYA GÖRÜLÜNCE**

1182- 7169- 3910- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنِ الْعُمَرِيِّ عَنْ سَعِيدٍ الْمُقْبِرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا رَأي أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يَكْرَهُهَا فَلْيَتَحَوَّلْ وَلْيَتْفِلْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلاثاً. وَلْيَسْأَلِ اللّٰهَ مِنْ خَيْرِهَا وَلْيَتَعَوَّذْ مِنْ شَرِّهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده العمريّ، واسمه عبد الله العمري ضعيف .

1182. (3910) (7169)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biriniz hoşuna gitmeyen bir rüya görünce uzandığı zaman diğer yanına dönsün, üç sefer soluna tükürsün. Allah'tan o rüyanın hayrını talep edip, şerrinden Allah'a sığınsın."[1588]

1183- 7170- 3911- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ. حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ رَأْسِي ضُرِبَ. فَرَأَيْتَهُ يَتَدَهْدَهُ. فَقَالَ
رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَعْمِدُ الشَّيْطَانِ إِلَى أَحَدِكُمْ فَيَتَهَوَّلُ لَهُ. ثُمَّ يَغْدُو يُخْبِرِ النَّاسَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1183. (3911) (7170)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam gelip: "Rüyamda başımın vurulduğunu, (koparıldığını) sonra da yerde yuvarlandığını gördüm!" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurdular: "Şeytan (birinize rüyasında) gelir. O da bundan korkar. Sabah olunca, gidip bunu halka anlatır."[1589]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, birçok hadislerinde, hoşlanılmayan rüyanın anlatılmamasını tavsiye buyurmuştur. Son hadiste de, adamın hoşlanmadığı rüyasını anlatmasını dolaylı bir üslûbla tenkit etmiş, bu çeşit rü'yaların şeytandan olduğunu, anlatılmamasının daha muvafık olacağını irşad buyurmuştur. Rüya anlatılan kimse, ehliyetli biri değilse, onun yapacağı rastgele yorumlar kişiyi iyiden iyiye huzursuz edebilir. Bu meselede de irşâd-ı nebevîye uyulmada nice hikmetler ve maslahatlar var.[1590]

*** RÜYA NEYE DAYANILARAK YORUMLANMALI?**

1184- 7171- 3915- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي ثَنَا الأعْمَشُ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيُّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَبِرُوهَا بِأَسْمَائِهَا. وَكَنُّوهَا بِكُنَاهَا. وَالرُّؤْيَا لأوَّلِ عَابِرٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف .

1184. (3915) (7171)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Rüyada gördüğünüz şeylerin isimlerini, o rüyayı yormada esas alın. Keza gördüklerinizin künyelerini veya kinaye mânalarını da dikkate alın. Rüya, ilk yorumcuya göre (vukûa gelir, öyleyse rastgele kimselere anlatmayın)."[1591]

1185- 7172- 3923- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ قَابُوسٍ؛ قَالَ: قَالَتْ أُمّ الْفِضْلِ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! رَأَيْتُ كَأَنَّ فِي بَيْتِى عُضْواً مِنْ أعْضَائِكَ. قَالَ خَيْراً رَأَيْتِ. تَلِدُ فَاطِمَةُ غُلاماً فَتَرْضِعِهِ فَوَلَدَتْ حُسَيْناً أَوْ حَسَناً. فأرْضَعَتْهُ بِلَبَنِ قُثَمٍ. قَالَتْ:
فَجِئْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعْتُهُ فِي حَجْرِهِ فَبَالَ. فَضَرَبْتُ كَتِفَهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْجَعْتِ ابْنِي رَحِمَكِ اللّٰهُ!فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أنه منقطع. وفي التهذيب والأطراف: روى قابوس عن أبيه عن أم الفضل .

1185. (3923) (7172)- Ümmü'l-Fadl radıyallahu anha'dan rivayet edildiğine göre: "Kendisi (bir gün): "Ey Allah'ın Resûlü! Rüyamda sanki sizin uzuvlarınızdan birinin evimde olduğunu gördüm" demiş, Aleyhissalâtu vesselâm da: "Hayır görmüşsün. Kızım Fâtıma bir oğlan çocuğu dünyaya getirir, sen onu emzirirsin" buyururlar.
Gerçekten de Hz. Fâtıma radıyallahu anhâ (bir müddet sonra) Hz. Hüseyin veya Hasan radıyallahu anhümâ'yı doğurdu.

Ümmü'l-Fadl da (kendi bebeği) Kusam'ın sütüyle onu emzirdi.Ümmü'l-Fadl (sözüne devamla) dedi ki: "Bir gün ben onu Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına getirip kucağına koydum. Çocuk (Resûlullah'ın kucağına) işedi. Ben de çocuğun omuzuna vurdum. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm müdahale ederek "Oğlumun canını yaktın. Allah sana rahmet (mağfiret) etsin" buyurdular."[1592]

-1186 -7173 -3925 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ. انْبَأَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعِدٍ عَنِ ابْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ؛ أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ بَلِيٍّ قَدِمَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَكَانَ إِسْلاَمُهُمَا جَمِيعاً. فَكَانَ أَحَدُهُمَا أَشَدَّ اجْتِهَاداً مِنَ الآخَرِ. فَغَزَا الْمُجْتَهِدُ مِنْهُمَا فَاسْتُشْهِدَ. ثُمَّ مَكَثَ الآخَرُ بَعْدَهُ سَنَةً. ثُمَّ تُوُفِّيَ.قَالَ طَلْحَةُ: فَرَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ: بَيْنَا أَنَا عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ، إِذَا أَنَا بِهِمَا. فَخَرَجَ خَارِجٌ مِنَ الْجَنَّةِ فَأَذِنَ لِلَّذِي تُوُفِّيَ الآخِرَ مِنْهُمَا. ثُمَّ خَرَجَ فَأَذِنَ لِلَّذِي اسْتُشْهِدَ. ثُمَّ رَجَعَ إِلَى فَقَالَ: ارْجِعْ. فَإِنَّكَ لَمْ يَأْنِ لَكَ بَعْدُ.قَالَ طَلْحَةُ يُحَدِّثُ بِهِ النَّاسَ. فَعَجِبُوا لِذَلِكَ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَحَدَّثُوهُ الْحَدِيثَ. فَقَالَ: مِنْ أَيِّ ذَلِكَ تَعْجَبُونَ؟ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! هذَا كَانَ أَشَدَّ الرَّجُلَيْنِ اجْتِهَاداً. ثُمَّ اسْتُشْهِدَ وَدَخَلَ هذَا الآخِرُ الْجَنَّةَ قَبْلَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَيْسَ قَدْ مَكَثَ هذَا بَعْدَهُ سَنَةً؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ وَأَدْرَكَ رَمضَانَ فصَامَ. وَصَلَّى كذَا وَكَذَا مِنْ سَجْدَةٍ فِي السَّنَةِ؟ قَالُوا: قَالَ بَلَى. رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَمَا بَيْنَهُمَا أَبْعَدُ مِمَّا بَيْنِ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات، إ أنه منقطع. قَالَ عَلَى بن المديني وابْنِ معين: أَبُو سلمة لم يسمع من طلحة شيئا .

1186. (3925) (7173)- Talha İbnu Ubeydillah radıyallahu anh anlatıyor: "Beli (kabilesinden) iki kişi Aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldiler. İkisi beraber müslüman olmuştu. Biri gayret yönüyle diğerinden fazlaydı. Bu gayretli olanı, bir gazveye iştirak etti ve şehit oldu. Öbürü, ondan sonra bir yıl daha yaşadı. Sonra o da öldü."
Talha (devamla) der ki: "Ben rüyamda gördüm ki: "Ben cennetin kapısının yanındayım. Bir de baktım ki yanımda o iki zat var. Cennetten biri çıktı ve o iki kişiden sonradan ölene (cennete girmesi için) izin verdi. Aynı vazifeli zat, bir müddet sonra yine çıktı, şehit olana da (içeri girme) izni verdi. Sonra, adam benim için geri geldi ve:
"Sen dön, senin cennete girme vaktin henüz gelmedi!" dedi. Sabah olunca Talha bu rüyayı halka anlattı. Herkes bu rüyada şehid olan zâtın sonradan cennete girmesine) şaştı. Bu, Resûlullah'a kadar ulaştı, rüyayı ona anlattılar. (Dinledikten sonra) Aleyhissalâtu vesselâm: "Burada şaşacak ne var?" buyurdular. Halk: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu zat (din için) çalışmada öbüründen daha gayretli idi ve şehit de oldu. Ama cennete öbürü ondan evvel girdi" dediler. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Berikisi ondan sonra bir yıl hayatta kalmadı mı?" dedi.
"Evet!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ve o ramazan idrak edip oruç tutmadı mı, bir yıl boyu şu şu kadar namaz kılmadı mı?" Halk yine: "Evet!" deyince, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Şu halde ikisinin arasında bulunan mesâfe gök ile yer arasındaki mesafeden fazladır!" buyurdular." [1593]

FİTNELER BÖLÜMÜ

* LA İLAHE İLLALLAH DİYENE DOKUNULMAZ

-1187 -7174 -3929 حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنِ بَكْرٍ السَّهْمِيُّ. ثَنَا حَاتِمُ بْنُ أَبِي صَغِيرَةَ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ سَلِمٍ؛ أَنَّ عَمْرَو بْنَ أَوْسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ أَوْساً أَخْبَرَهُ؛ قَالَ: إِنَّا لَقُعُودٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَقُصُّ عَلَيْنَا وَيُذَكِّرُنَا إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَسَارَّهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اذْهَبُوا بِهِ فَاقْتُلُوهُ فَلَمَّا وَلَّى الرَّجُلُ دَعَاهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: هَلْ تَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: اذْهَبُوا فَخَلُّوا سَبِيلَهُ. فَإِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ. فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ حَرُمَ عَلَيَّ دِمَاؤُهُمْ وَأَمْوَالُهُمْ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات. لكن الحديث فِي النسائي أيضا موجود. وأشار فِي الزوائد: إِلَى شئ من ذَلِكَ .

1187. (3929) (7174)- Evs (İbnu Ebî Evs Huzeyfe es-Sakafî) radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında oturuyorduk. O bize bir kısım kıssalar anlatarak vâz u nasihat ediyordu. Derken bir adam gelerek, gizli bir şeyler söyledi. Resûlullah: "Bunu götürüp öldürün!" emretti. Adam geri dönünce, Resûlullah onu çağırdı ve: "Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet eder misin?" diye sordu. Adam "Evet!" deyince: "Gidin, bu adamı serbest bırakın! Zira ben, insanlarla onlar lâ ilâhe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu dediler mi, bana onların kanları ve malları haram olur" buyurdu." [1594]

-1188 -7175 -3930 حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ عَاصِمٍ عَنِ السُّمَيْطِ بْنِ السُّمِيرِ عَنْ عِمْرَانِ بْنِ الْحُصَيْنِ؛ قَالَ: أَتَى نَافِعُ بْنُ الأَزْرَقِ وَأَصْحَابُهُ. فَقَالُوا: هَلَكْتَ يَا عِمْرَانُ! قَالَ: مَا هَلَكْتُ. قَالُوا: بَلَى. قَالَ: مَا الَّذِي أَهْلَكَنِي؟ قَالُوا: قَالَ اللهُ: وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُنَ الدِّينُ كُلُّهُ للهِ. قَالَ: قَدْ قَاتَلْنَاهُمْ حَتَّى نَفَيْنَاهُمْ. فَكَانَ الدِّينُ كُلُّهُ اللهِ. إِنْ شِئْتُمْ حَدَّثْتُكُمْ حَدِيثًا سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالُوا: وَأَنْتَ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ. شَهِدْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدْ بَعَثَ جَيْشًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَى الْمُشْرِكِينَ. فَلَمَّا لَقُوهُمْ قَاتَلُوهُمْ قِتَالاً شَدِيدًا. فَمَنَحُوهُمْ أَكْتَافَهُمْ.

فَحَمَلَ رَجَلَ مِنْ لُحْمَتِي عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ بِالرُّمْحِ. فَلَمَّا غَشِيَهُ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ. إِنِّي مُسْلِمٌ. فَطَعَنَهُ فَقَتَلَهُ. فَأَتَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! هَلَكْتُ. قَالَ: وَمَا الَّذِي صَنَعْتَ؟ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ. فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي صَنَعَ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَهَلَّا شَقَقْتَ عَنْ بَطْنِهِ فَعَلِمْتَ مَا فِي قَلْبِهِ؟ قَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! لَوْ شَقَقْتُ بَطْنَهُ لَكُنْتَ أَعْلَمُ مَا فِي قَلْبِهِ. قَالَ فَلَا أَنْتَ قَبِلْتَ مَا تَكَلَّمَ بِهِ وَلَا أَنْتَ تَعْلَمُ مَا فِي قَلْبِهِ! قَالَ فَسَكَتَ عَنْهُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَلَمْ يَلْبَثْ إِلَّا يَسِيرًا حَتَّى مَاتَ. فَدَفَنَّاهُ فَأَصِبَحَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ. فَقَالُوا: لَعَلَّ عَدُوًّا نَبَشَهُ. فَدَفَنَّاهُ ثُمَّ أَمَرْنَا غِلْمَانِنَا يَحْرُسُونَهُ. فَأَصْبَحَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ. فَقُلْنَا لَعَلَّ الْغِلْمَانَ نَعَسُوا. فَدَفَنَّاهُ. ثُمَّ حَرَسْنَاهُ بِأَنْفُسِنَا فَأَصْبَحَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ فَأَلْقَيْنَاهُ فِي بَعْضِ تِلْكَ الشِّعَابِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. والسميا وثقه العجل وروى له مسلم فِي صحيحه وعاصم هو الأحول ويرو له مسلم وأيضا فِي صحيحه، وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وسويد بن سَعِيدِ مختلف فِيهِ.حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلَ بْنُ حَفْصٍ الأَيْلِيُّ. ثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٌ عَنْ عَاصِمٍ عَنِ السُّمَيْطِ عَنْ عِمْرَانَ بْنَ الْحُصَيْنِ؛ قَالَ: بَعَثَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَرِيَّةٍ. فَحَمَلَ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. فَذَكَرَ الْحَدِيثَ. وَزَادَ فِيهِ: فَنَبَذَتْهُ الأَرْضُ: فَأُخْبِرَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: إِنَّ الأَرْضَ لَتَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرَّ مِنْهُ. وَلَكِنَّ اللهَ أَحَبَّ أَنْ يُرِيَكُمْ تَعْظِيمَ حُرْمَةِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ-فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. لأن إِسْمَاعِيلَ بن حفص مختلف فِيهِ. وباقي رجال الإسناده ثقات .

1188. (3930) (7175)- İmrân İbnu'l-Husayn radıyallahu anh anlatıyor: "Nâfi' İbnu'l-Ezrak ve arkadaşları geldiler ve bana: "Ey İmrân helak oldun (dinden çıktın)!" dediler. İmrân: "Hayır! İmran helak olmadı (dinden çıkmadı)" dedi. Onlar ısrarla: "Evet evet helak oldun!" dediler. İmran: "Beni helak eden şey nedir?" dedi. Onlar: "Allah Teâla hazretleri: "Fitne olmasın, dinin tamamı Allah için olsun diye onlarla savaşın" buyuruyor" dediler. İmrân: "Evet biz onlarla savaştık ve hatta onları sürdük. Dinin tamamı Allah içindi. Dilerseniz, ben size Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittiğim bir hadisi rivayet edeyim!" dedi. Onlar: "Onu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan sen mi işittin?" dediler. İmrân: "Evet! Ben gördüm ki, Resûlullah, müşriklere karşı müslümanlardan müteşekkil bir ordu gönderdi. Askerler müşriklerle karşılaşınca, aralarında çok şiddetli bir savaş oldu. Müşrikler mağlup olup sırtlarını müslümanlara verdiler (saf dışı oldular). Sonra benim yakınlarımdan bir adam müşriklerden birine mızrakla saldırdı. Adamın üzerine yürüyünce, müşrik Eşhedü en lâilâhe illallah (Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim), ben müslümanım" dedi. Fakat müslüman asker ona mızrağını saplayıp adamı öldürdü. Adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Helak oldum! (Yani büyük bir günah işledim)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm bir iki sefer: "Ne yaptın?" diye sordu. Adam yaptığını olduğu gibi anlattı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm adama: "Kalbini yarıp içinde ne olup olmadığına bakmalı değil miydin?" dedi. Adam:
"Ey Allah'ın Resûlü! Eğer kalbini yarsaydım içindekini bilebilir miydim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Sen adamın hem sözünü kabul etmiyorsun hem de kalbindekini bilmiyorsun (olur mu böyle şey!)" dedi. İmrân sözlerine devam etti: "Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, adam hakkında bir şey söylemedi. Adam da az bir zaman yaşadı. Nihayet öldü. Biz onu defnettik. Ertesi günü adamın cesedi yer üstünde görüldü. Halk: "Belki de bir düşman, kabrini deşip (kötülük için çıkarmıştır)" dedi. Tekrar onu defnettik. Gençlerimize mezarı başında nöbet tutmalarını söyledik. Buna rağmen cesedi tekrar mezardan dışarı atıldı. "Bekleyen gençlerimiz uyumuş olabilirler" diye düşündük. Bir kere daha onu defnettik. Bu sefer mezarını kendimiz bekledik. Ertesi gün yine cesedi kabirden dışarı atıldı. Bunun üzerine, adamın cesedini dağlar arasında bir geçide attık."
Hâdise, bir başka rivayette İmrân İbnu'l-Husayn tarafından (biraz farkla) şöyle anlatılmıştır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizi bir seriyyeye göndermişti. Sonra (savaşın bitiminde) müslümanlardan biri, müşriklerden birine saldırdı..." hadisi yukarıdaki gibi anlattı. Şu ilavede bulundu: "Toprak onun cesedini dışarı attı. Biz durumu Resûlullah'a haber verdik.. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bu toprak, ondan daha şerir insanları da kabul eder. Fakat Allah Teâla hazretleri, size "lâ ilahe illallah" kelâmının hürmetinin büyüklüğünü ders vermek istedi."[1595]

AÇIKLAMA:

Benzer bir hâdise Üsâme İbnu Zeyd radıyallahu anhümâ'nın başından da geçmiştir. Hâdiseyle ilgili bazı açıklamalar yapıldığı için burada tekrar etmeyeceğiz. [1596]

*** MÜ'MİNİN KANI MALI HARAMDIR**

1189- 7176- 3931- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسُ. ثَنَا الأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حِجَّةِ الْوَدَاعِ: أ أن أحرم الأيام يومكم هَذَا. أ وإن أحرم الشهور شهركم هَذَا. أ وإن أحرم البلد بلدكم هَذَا. أ وإن دماءكم وأموالكم حرام كحرمة يومكم هَذَا فِي شهركم هَذَا فِي بلدكم هَذَا. أ هم بلغت؟ قَالُوا: نعم. قَالَ: اَللَّهُمَ! اشهد.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1189. (3931) (7176)- Ebu Sa'id radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Veda haccı sırasında buyurdular ki: "Bilesiniz! Günlerin en ziyade haram olanları şu günlerinizdir. Bilesiniz! Ayların en

haramı da şu ayınızdır. Bilesiniz! Beldelerin en haramı da şu beldenizdir. Bilesiniz! Kanlarınız, mallarınız birbirinize şu ayda, şu beldede şu gününüzün haramlığı gibi haramdır. Acaba tebliğ ettim mi?" Halk: "Evet!" dediler. Resûlullah: "Ey Allahım şahid ol!" buyurdu."[1597]

-1190 -7177 -3932 -حَدّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ بْنُ أَبِي ضَمْرَةَ نَصْرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَبِي. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي قَيْسٍ النَّصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو ؛ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ وَ يَقُولُ: مَا أَطْيَبَكِ وَأَطْيَبَ رِيحَكِ. مَا أَعْظَمَكِ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَكِ. وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لَحُرْمَةُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ حُرْمَةً مِنْكِ. مَالِهِ وَدَمِهِ وَأَنْ نَظُنَّ بِهِ إِِ خَيْراً.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. ونصر بن مُحَمَّد شيخ اِبْنِ ماجة، ضعفه أَبُو حاتم. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات .

1190. (3932) (7177)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anh anlatıyor: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı Ka'be'yi tavaf ederken gördüm, şöyle diyordu: "Sen ne temizsin, kokun da ne güzel! Sen ne yücesin, senin hürmetin ne büyük! Muhammed'in nefsini elinde tutan Zât-ı Zülcelal'e yemin olsun! Mü'minin Allah katındaki hürmeti, senin hürmetinden daha büyüktür. Mü'minin malının, kanının hürmeti de böyledir. Biz mü'min hakkında sadece hüsn-i zanda bulunuruz."[1598]

-1191 -7178 -3934 -حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَمْرِو بْنِ السَّرْحِ الْمِصْرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ عَنْ أَبِي هَانِئٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَالِكٍ الْجَنْبِيِّ؛ أَنَّ فَضَالَةَ بْنَ عُبَيْدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ. وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات. وأبو هانئ اسمه حميد بن هائ الخوني.ة

1191. (3934) (7178)- Füdâle İbnu Ubeyd anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Gerçek mü'min, halkın, kendisinden malı ve canı hususunda emîn olduğu kimsedir. Hakiki muhâcir de hata ve günahlardan hicret (terk) eden kimsedir."[1599]

* YAĞMA YASAKTIR

-1192 -7179 -3938 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو ا٠حْوَصِ عَنْ سِمَاكٍ عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ الْحَكَمِ؛ قَالَ. أَصَبْنَا غَنَماً لِلْعَدُوِّ. فَانْتَهَبْنَاهَا. فَنَصَبْنَا قُدُورَنَا فَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقُدُورِ فَأَمَرَ بِهَا فَأُكْفِئَتْ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ النُّهْبَةَ َ تَحِلُّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ولم يخرج له أحد من بقية الكتب الخمسة شيئا .

1192. (3938) (7179)- Sa'lebe İbnu'l-Hakem radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gazvede) düşmanın koyun sürüsüne rastlamıştık. Hemen yağmaladık ve tencereleri kurduk. Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm tencerelerimizin yanından geçti (ve onları gördü). Kaldırmamızı emretti. Derhal hepsini devirdik. Sonra: "Yağma helal değildir" buyurdu."[1600]

* MÜSLÜMANA SÖVMEK FISKTIR

-1193 -7180 -3940 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ اَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ ا٠سْدِيُّ. ثَنَا أَبُو هِلٍ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وقِتَالُهُ كُفْرٌ.فِي الزوائد: إسناده حديث أَبِي هُرَيْرَةَ حسن. وأبو هل اسمه مُحَمَّد بن سليم مختلف فِيهِ. وكذَلِكَ مُحَمَّد اِبْنِ الحسن ا٠سديّ وباقي رجال ا٠سناد ثقات .

1193. (3940) (7180)- Ebu Hureyre ve İbnu Ebi Vakkâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslümana sebbetmek (sövmek) fısktır, öldürmek de küfürdür."[1601]

* BİRBİRİNİZİ BENDEN SONRA ÖLDÜRMEYİN

-1194 -7181 -3944 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ قَاَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ قَيْسٍ عِنِ الصُّنَابِحِ ا٠حْمَسِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَ إِنِّي فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ وَإِنِّى مُكَاثِرٌبِكُمْ ا٠مَمَ. فَ تَقْتَلُنَّ بَعْدِي.فِي الزوائد: إسناده صحيح. ورِجَالُهُ ثقات. وقيس هو اِبْنِ أَبِي حازم. وإِسْمَاعِيلَ هو اِبْنِ أَبِي خالد. وليس للصنابحيّ هَذَا عند المصنف سوى هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقية الكتب الستة. فلت: اختلف فِي صحة اسم هَذَا الصحابيّ. فبعضهم سماه كما هنا »الصنابحيّ« بياء النسبة: وبعضهم سماه »الصنابح« بدون ياء. وهو الَّذِي رجحه البخاري وغيره من العلماء وأصل الحديث فِي مسند أحمد؟ الجزء الرابع، ص -153 وقد رواه »الصنابحيّ« بياء النسبة .

1194. (3944) (7181)- Sunâbih el-Ahmesî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bilesiniz! Havz(-ı kevser)e ilk geleniniz ben olacağım ve ben diğer ümmetlere karşı çokluğunuzla övüneceğim. Benden sonra birbirinizi öldürmeyin."[1602]

*** MÜSLÜMANLAR ALLAH'IN ZİMMETİNDE (GARANTİSİNDE)DİR**

1195- 7182- 3945- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كَثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الذَّهَبِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ الْمَاجِشُونُ عَنْ عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنِ أَبِي عَوْنٍ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ حَابِسٍ الْيَمَامِيِّ »الْيَمَانِيِّ« عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ فِي ذِمَّةِ اللّٰهِ. فَلَا تُخْفِرُوا اللّٰهَ فِي عَهْدِهِ. فَمَنْ قَتَلَهُ طَلَبَهُ اللّٰهُ حَتَّى يَكُبَّهُ فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ.فِي الزوائد: رجال إسناده ثقات. إ أنه منقطع وسعد بن إِبْرَاهِيمَ لم يدرك حابس بن سعد قَالَه فِي التهذيب .

1195. (3945) (7182)- Ebu Bekrı's-Sıddık radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sabah namazını kim kılarsa, o Allah'ın zimmetindedir. Allah'ın bu garantisini ihlal etmeyin. Kim onu öldürürse, Allah, yüzüstü cehenneme atıncaya kadar öldürenin peşini bırakmaz."[1603]

1196- 7183- 3946- حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ. ثَنَا أَشْعَثُ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ سَمُرَةَ ابْنِ جُنَدَبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ فِي ذِمَّةِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح إن كَانَ الحسن سمع من سمرة. وأشعث هو عبد الملك .

1196. (3946) (7183)- Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim sabah namazını kılarsa, Allah'ın garantisi altındadır."[1604]

1197- 7184- 3947- حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ. ثَنَا أَبُو الْمُهَزِّمِ يَزِيدُ بْنُ سُفْيَانَ. سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُؤْمِنُ أَكْرَمُ عَلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ بَعْضِ مَلَائِكَتِهِ.فِي الزوائد: إسناده ضغيف لضعيف يزيد بن سفيان أَبِي المهزم .

1197. (3947) (7184)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mü'min, Allah katında, bir kısım meleklerden daha kıymetlidir." [1605]

*** ASABİYET**

1198- 7185- 3949- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا زِيَادُ بْنُ الرَّبِيعِ الْيُحْمِدِيُّ عَنْ عَبَّادِ بْنِ كَثِيرٍ الشَّامِيِّ، عَنِ امْرَأةٍ مِنْهُمْ يُقَالَ لَهَا: فُسَيْلَةُ. قَالَتْ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَمِنَ الْعَصَبِيَّةِ أَنْ يُحِبَّ الرَّجُلُ قَوْمَهُ؟ قَالَ: لَا. وَلِكِنْ مِنَ العَصَبِيَّةِ أَنْ يُعِينَ الرَّجُلُ قَوْمَهُ عَلَى الظُّلْمِ.فِي الزوائد: روى أَبُو دَاوُد بعض هَذَا الحديث. وهو: قلت يا رَسُولَ اللّٰهِ: ما العصبية؟ قَالَ أن يعين الرَّجُلُ قومه عَلَى الظلم .

1198. (3949) (7185)- Füseyle'nin babası (Vâsile İbnu'l-Eskâ) radıyallahu anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, kişinin kavmini sevmesi, (merdud olan) asabiye midir?"
"Hayır buyurdular, asabiye, kişinin zulümde kavmine yardımcı olmasıdır."[1606]

AÇIKLAMA:

Daha önce mükerreren açıklandığı üzere, asabiye bugünkü tabirle ırkçılık demektir. İslâm, kişinin ırkî hususiyetini reddetmez. Dolayısıyla her insanın kendi ırktaşlarına hususî bir yakınlık hissetmesi tabiidir. Hadis bu taraftarlığın zulme sürecek seviyeye çıkmamasını emretmektedir. Dinimiz bütün mü'minlerin kardeş olduğunu söylemiştir. Kardeşler arasında münasebet adalet, hakkaniyet çerçeve de yürür. Zulümde yardım, himaye yoktur, kardeş bile olsa. Öyleyse kavmine zulümde yardımcı olmak, dinin reddettiği asabiyettir.
Irkçılıkla ilgili bahisler görülmelidir.[1607]

*** SEVADU'L-A'ZAM (EKSERİYET)**

1199- 7186- 3950- حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مُعَانُ بْنُ رُفَاعَةَ السَّلَامِيُّ. حَدَّثَنِي أَبُو خَلَفٍ الْأَعْمَى؛ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنِ مَالِكٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ أُمَّتِي تَجْتَمِعُ عَلَى ضَلَالَةٍ. فإِذَا رَأَيْتُمُ اخْتِلَافاً فَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَادِ الْأَعْظَمِ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو خلف الأعمى واسمه حازم بن عطاء وهو ضعيف. قد جَاءَ الحديث بطرق فِي كلها نظر. قَالَه شيخنا العراقي فِي تخريج أحاديث البيضاوي .

1199. (3950) (7186)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ümmetim dalâlet (bâtıl) üzerinde toplanmaz. Öyleyse bir ihtilâf görünce, size çoğunluğu iltizam etmenizi tavsiye ederim."[1608]

AÇIKLAMA:

İslâm ûlemâsı ümmetin dalalette içtima etmeyeceğini bildiren hadisi, pek çok meselenin hallinde umumi bir prensip yapmıştır. Mesela ihtilaflı meselelerde ulemânın ekseriyetinin ittifak ettiği görüşün, savâba makrun olduğu kabul edilir, zayıf bir rivayet, ûlemanın fiilen amel etmesi yani telakki-yi bil kabulü ile sıhhat kazanır, hükmî tevatür derecesinde itibar görür. Bu hususlara daha önce açıklama kaydedildi.[1609]

1200- 7187- 3951- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَاَ: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ رَجَاءٍ ا'نْصَارِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِي عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ؛ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْماً صَ ةً فأطَالَ فِيهَا. فَلَمَّا انْصَرَفَ قُلْنَا -أَوْ قَالُوا-: يَا رَسُولَ للهِ! أطَلْتَ الْيَوْمَ الصَ ةَ. قَالَ: إِنِّي صَلَّيْتُ صَ ةَ رَغْبَةٍ وَرَهْبَةٍ. سَأَلْتُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ 'مَّتِي ثَ ثاً. فأعْطَنِي اثْنَتَيْنِ وَرَدَّ عَلَيَّ وَاحِدَةً. سَألْتُهُ أنْ َ يُسَلِّطَ عَلَيْهِمْ عَدُوّاً مِنْ غَيْرِهِمْ فأعْطَانِيهَا. وَسَألْتُهُ أنْ َ يُهْلِكَهُمْ غَرَقاً فَأعْطَانِيهَا. وَسَألْتُهُ أنْ َ يَجْعَلَ بَأسَهُمْ بَيْنَهُمْ فَرَدَّهَا عَلَيَّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1200. (3951) (7187)- Hz. Mu'âz İbnu Cebel radıyallahu anh anlatıyor: "Bir gün, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir namaz kılmış ve namazı çok uzatmıştı. Namazdan çıkınca biz: "Ey Allah'ın Resûlü! Bugün namazı çok uzattınız!" dedik. şu açıklamayı yaptılar: "Ben bugün, bir ümit ve korku namazı kıldım. Ben (namazda) aziz ve celil olan Allah'tan ümmetim için üç şey talep ettim. Allah bunlardan ikisini verdi, birini vermedi. Ben Allah'tan ümmetime, kendileri dışında bir düşman musallat etmemesini talep ettim, bu talebimi kabul etti. Allah'tan ümmetimi (eski ümmetler gibi) toptan suda boğarak helak etmemesini talep ettim. Allah bunu da kabul etti. Allah'tan ümmetimin kendi aralarında savaşmamalarını talep ettim, Allah bunu reddetti." [1610]

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın birinci talebi, müslümanların hâricî düşmanlar tarafından hain bir yenilgiye uğratılmaması istikametindedir. Allah bunu kabul etmiştir. Nitekim 1500 yıllık İslâm tarihi içinde hariçle çok savaşlar olmuş ise de müslümanların varlığını bütün dünyada sona erdirecek şekilde bir mağlubiyet olmamıştır. Bir cephede kaybedilmiş, bir başka cephede muzaffer kılınmıştır. Veya bu kısmî mağlubiyetler geçici olmuştur. En karanlık günler Birinci Cihan Harbi'nden sonra yaşanmış, buna rağmen tekrar bir toparlanma içine girilmiş, esarete düşen müslüman cemiyetler kurtulmaya başlamışlardır. Resûlullah bu halin Kıyamete kadar devam edeceğini haber vermektedir.
İkinci talep Nuh kavmi tarzında bütün ümmetin suda boğularak helak olmamasıyla ilgili. Buna kıyasen, Kur'ân'da geçen ve bir milleti toptan yok eden semavî belaların da bütün ümmeti yok edecek şeklinde vaki olmayacağını söyleyebiliriz.
Üçüncü dua ki -kabul edilmediği belirtiliyor- ümmetin kendi arasında savaş yapmama meselesidir. Sahabe devrinde başlayan iç kavgalar tarih boyu eksik olmamıştır. Hadisin sarahatine göre bu hal Kıyamete kadar devam edecektir. Endülüs'ün elden çıkması, Osmanlıların çöküşü hep bu iç kavgalar sebebiyledir. Ümmet-i merhumenin büyük belaları bu iç kavgaların peşinden gelmektedir. İslâm düşmanları İslâm beldelerini istila planlarını iç kavgalarımıza göre yapmakta, önce dahili kavga zeminleri hazırlamakta, böylece bölüp parçaladıktan sonra istilâ ameleyelerini gerçekleştirmektedir. Allah, bu ümmete, tevhid ve iman kardeşliğinde birleşme, bütünleşme feraseti versin.[1611]

-1201 -7188 -3954 حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ الْوَلِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي السَّائِبِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتَكُونُ فِتَنٌ. يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِناً وَيُمْسِي كَافِراً. إِّ مَنْ أحْيَاهُ اللهُ بِالْعِلْمِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. قَالَ اِبْنِ معين: علي بن يزيد عن القاسم عن أَبِي أمامة هي ضعاف كلها و قَالَ البخاري وغيره فِي علي بن يزيد: منكر الحديث .

1201. (3954) (7188)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Benden sonra ümmetim içerisinde) fitneler olacak. O fitnelerde, kişi mü'min olarak sabahlar, kâfir olarak akşamlar, Allah'ın ilimle ihya ettikleri hâriç." [1612]

*** FİTNEDE TESEBBÜT (DİKKATLİ, SABIRLI OLMA)**

-1202 -7189 -3962 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ »أَوْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدِ بْنِ جَدْ عَانَ شَكَّ أَبُو بَكْرٍ« عَنْ أَبِي بُرْدَةَ؛ قَالَ: دَخَلْتَ عَلَى مُحَمَّدِ اِبْنِ مَسْلَمَةَ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ وَفُرْقَةٌ وَاخْتِلاَفٌ. فإذَا كَانَ كذلِكَ فَأْتِ بِسَيْفِكَ أُحُداً فَاضْرِبْهُ حَتَّى يَنْقَطِعَ. ثُمَّ اجْلِسْ فِي بَيْتِكَ حَتَّى تَأتِيَكَ يَدٌ خَاطِئَةٌ أَوْ مَنِيَّةٌ قَاضِيَةٌ. فَقَدْ وَقَعَتْ. وَفَعَلْتُ مَا قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح. إن ثبت سماع حماد بن سلمة من ثابت البنانيّ .

1202. (3962) (7189)- Muhammed İbnu Mesleme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki, bir fitne, bir ayrılık ve bir ihtilaf olacak. Bu durum gelince, Uhud'a kılıncınla git! Kırılıncaya kadar onu (taşa) çal. Sonra evinde otur. Hatta sana günahkâr bir el veya ölüm gelinceye kadar (evinden çıkma)."
Nitekim (haber verilen bu fitne) çıktı ve ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın söylediğini yaptım."[1613]

*** İKİ MÜSLÜMAN BİRBİRİNE KILIÇ ÇEKERSE**

-1203 -7190 -3964 -حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ وَسَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي مُوسَى؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ. قَالُوا: يَا رَسُولَ للهِ! هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: إِنَّهُ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1203. (3964) (7190)- Ebu Musa radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir keresinde): "İki müslüman birbirlerine kılıç çekerlerse kâtil de maktûl de cehennemdedir" buyurmuşlardı. Orada bulunanlar: "Ey Allah'ın Resûlü! Katili anladık, cehennemdedir; ya maktulün suçu ne?" dediler.
"Çünkü, o da kardeşini öldürmek istemişti" buyurdular." [1614]

-1204 -7191 -3966 -حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ عَنْ عَبْدِ الْحَكَمِ السَّدُوسِيِّ. ثَنَا شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ عَبْدٌ أَذْهَبَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ.فِي الزوائد: هَذَا إسناده حسن. سوويد بن سَعِيدِ مختلف فِيهِ. قَالَ السندي: قلت وكَذَا شهر بن حوشب .

1204. (3966) (7191)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mertebe itibariyle insanların Kıyamet günü Allah indinde en kötüsü, ahiretini, başkasının dünyası için helâk eden kuldur."[1615]

AÇIKLAMA:

Başkasının dünyası için, ahiretini helâke atmak, zâlim uğrunda dünyevî maksatlar peşinde koşan insanlar uğrunda zulme düşen, ölen, öldüren kimselerin halini ifade eder. Bu yolda ölmek veya öldürmek, zulme düşmek, ahiretini heba etmek demektir. Müslüman, hatt-ı hareketini hesaplamak zorundadır. Allah rızası maksadıyla olmayan ölme ve öldürmeler ahiretini heba etmeyi netice verir. Irkçılık uğruna yapılan faaliyetler bunun en güzel örneğidir. Hele bu, mü'min kardeşini öldürmeye, fitne ateşini uyandırmaya vesile olursa.
Hadisten "başkasının elindeki dünyalık"ı elde etmek için âhiretini feda etme mânasını çıkarmak da mümkündür. İnanan insanlar için böylesi akılsız davranışları Resûl-i Ekrem en kötü amel olarak tavsif buyurmaktadır.[1616]

*** FİTNEDE DİLİ TUTMAK**

-1205 -7192 -3968 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ.ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْبَيْلَمَانِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِيَّاكُمْ وَالْفِتَن. فإنَّ لِلِّسَانَ فِيهَا مِثْلُ وَقْعِ السَّيْفِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ وهو ضعيف. وأبوه لم يسمع من اِبْنِ عمر .

1205. (3968) (7192)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Fitneden kaçının! Çünkü o esnada dil, (tesir bakımından) kılıç darbesi gibidir." [1617]

-1206 -7193 -3970 -حَدّثَنَا أَبُو يُوسُفَ الصَّيْدَ َنِيُّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الرَّقِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنِ اِبْنِ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سُخْطِ اللهِ. َ يَرَى بِهَا بَأساً. فَيَهْوِى بِهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ سَبْعِينَ خَرِيفاً.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن إسحاق وهو مدلس .

1206. (3970) (7193)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki: Kişi, (bazan) Allah'ın gazabına sebep olan bir kelâm eder, kendisi o sözde bir mahzur görmez. Ama o söz sebebiyle, cehennem ateşinin yetmiş yıllık dibine iner."[1618]

-1207 -7194 -3975 -حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا خَالِي، يَعْلي عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي الشَّعْثَاءِ؛ قَالَ: قِيلَ بْنِ عُمَرَ: إِنَّا نَدْخُلُ عَلَى أُمَرَائِنَا فَنَقُولُ الْقَوْلَ. فإِذَا خَرَجْنَا قُلْنَا غَيْرَهُ. قَالَ كُنَّا نَعُدُّ ذلِكَ عَلَى عَهْدِ رَسُولَ للهِ النِّفَاقَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُه ثقات. أَبُو الشعثاء اسمه سليمان بن ا'سود؟

1207. (3975) (7194)- Ebu'ş-Şa'şâ rahimehullah'ın anlattığına göre, "İbnu Ömer radıyallahu anhüma'ya: "Biz ümerânın yanlarına girer, bir çeşit konuşuruz, yanlarından çıkınca da bir başka çeşit konuşuruz" denilmişti. Onlara "Biz bunu, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında münafıklık addederdik" dedi."[1619]

*** İSLÂM GARİB BAŞLADI**

-1208 -7195 -3987 -حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عُمْرُو بْنُ الْحَارِثِ وَابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ ا''سْ◌َمَ بَدَأَ غَرِيباً وَسَيَعُودُ غَرِيباً فَطُوبَي لِلْغُرَبَاءِ.فِي الزوائد: حديث أنس حسن. وسنان بن سعد بن سنان مختلف فيه وفي اسمه.-845طُوبَى لِلْغُرَبَاءِ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا.أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِى مِنْ سُنَّتِي .

1208. (3987) (7195)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki İslâm garib (eşine rastlanmadık bir şekilde) başladı tekrar garibliğe avdet edecek. Gariblere ne mutlu."[1620]

AÇIKLAMA:

Garîb, yabancı demektir, şimdilerde gurbetçi diyoruz. Yani yabancı bir yerde bulunan. Kelime İbnu Mâce'nin müteakip hadisinde bizzat Aleyhissalâtu vesselâm tarafından -bir soru üzerine- açıklanmıştır: "Kabilelerinden (dinleri için) ayrılanlar." Hadisin, bazan, İslâm'ın temel esprisine zıt bir karamsarlıkla izahına rastlanır: "İslâmiyet kimsesizlerle başladı, yine kimsesiz kalan az sayıda mü'minlerle sona erecek." Bu mana "Allah'tan ümit kesilmez" esprisine aykırıdır. Mü'min, hangi şartlarda olursa olsun gelecek hakkında karamsar ve bedbin olmamalıdır. Öyleyse hadisi, "İslâm, tarihte eşine rastlanmayan, fevkalâde sür'atli bir inkişafla başladı, ahir zamanda tekrar böyle bir inkişâfa mazhar olacak" diye anlamak, o mutlu günleri hazırlayan "gariplerden olma" emel ve gayretine girmek daha muvafıktır. Bediüzzaman bunu "İstikbal inkılâbı içinde en yüksek gür sedâ İslâm'ın sedası olacaktır" diye müjdelemiş[1621], "... Ahirette cennet ve cehennemin zaruri vücutları gibi, hayır ve hak din, istikbalde mutlak galebe edecektir...", "...Alem-i İslâm milletleri Arabın metanetinden ders almışlar. İnşaallah yine Araplar, ye'si bırakıp İslâmiyet'in kahraman ordusu olan Türklerle hakiki bir tesanüd ve ittifak ile el ele verip Kur'ân'ın bayrağını dünyanın her tarafında ilan edeceklerdir", "Yaşasın sıdk, ölsün hizb, muhabbet devam etsin, şûrâ kuvvet bulsun!" gibi kesin ifadelerle ümmetin yolunu ümid şavkıyla aydınlatmıştır. Bu şavkla aydınlanan nurlu gönüller, şeytanın ümitsizlikle kalpleri kararttığı bir devirde Sadece ümmet-i Muhammediyeye değil, bütün insanlığa saadet-i hakikiyyeyi getirecek gurebâlar olarak tebcîle, takdire layıktırlar.
Hadisten anlaşılan ümid manası, şahsi, ferdi ve "yeni" bir yorum da değildir. Tirmizî'nin bir rivayetinde gurebâ ile ilgili olarak Aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle bir açıklaması daha vardır: "Benden sonra insanların ifsad edip bozdukları sünnetimi düzeltecek olan o gariblere ne mutlu" (İman 13). Şu halde Resûlullah, İslâm dışı âdetleri hayattan çıkararak asli hüviyetiyle İslâm'ı hayata yeniden tatbik edecek olan garibleri tebşir etmekte, ümmete öyle bir istikbali müjdelemektedir.
Bu bahse, son olarak, Elmalılı Hamdi Efendi merhumun hadisle ilgili tahlilini kaydetmeyi uygun buluyoruz.
"Bu hadisteki سَيَعُودُ fiilini ekseri kimseler .. . سَيَصِيرُ(olacak) mânasına fi'l-i-nâkıs telakki ederek "İslâm garib olarak başladı (yahud zuhûr etti) yine başladığı gibi garib olacak" diye yalnız inzar suretinde anlamış, bundan ise hep yeis, teamüm etmiştir (yayılmıştır). Halbuki Kamus'ta gösterildiği üzere, âde fi'ili .. . يَبدئ وَيُعيدde olduğu gibi, dönüp yeniden başlamak mânasına da gelir.
Bu hadiste de böyledir. Yani "İslâm garib olarak başladı (veya zuhur etti) ileride yine başladığı gibi garip olarak tekrar başlayacak yahud yeniden zuhur edecek. Ne mutlu o gariblere" demektir. Hadisin âhirindeki fetûbâ, onun inzar için değil, tebşîr için sevk buyurulduğunu gösterir. Gerçi bunda da dönüp garib olmak inzarı yok değil, lakin sönmeyip yeniden başlaması tebşiri vardır. İşte fetûbâ lil gurebâ müjdesi de bunun içindir. Çünkü onlar,

sâbikûn-i evvelûn gibidirler. Binaenaleyh hadiste yeis değil, müjdeyi nâlıktır..."(5, 3713-3714).[1622]

*** FİTNEDEN KİMLER SALİM OLABİLİR**

-1209 -7196 -3989 -حَدّثَنَا حَرْمَلَةَ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرنِي ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عِيَسى اِبْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ؛ أَنَّهُ خَرَجَ يَوْماً إِلَى مَسْجِدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَجَدَ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ قَاعِداً عِنْدَ قَبْرِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِي. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكَ؟ قَالَ: يُبْكِينِى شَيْءٌ سَمِعْتُهُ مِنَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ يَسِيرَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ. وَإِنَّ مَنْ عَادَى اللهِ وَلِيّاً، فَقَدْ بَارَزَ اللهَ بِالْمُحَارَبِةِ. إِنَّ اللهِ يُحِبُّ ا٠بْرَارَ ا٠تْقِيَاءَ ا٠خْفِيَاءَ الَّذِينَ إِذَا غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَإِنْ حَضَرُوا لَمْ يُدْعَوْا وَلَمْ يُعْرَفُوا قُلُوبُهُمْ مَصَابِيحُ الْهُدَى يَخْرُجُونَ مِنْ كُلِّ غَبْرَاءَ مُظْلِمَةٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده عَبْدُ اللهِ بن لهيعة وهو ضعيف .

1209. (3989) (7196)- Hz. Ömer radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Bir gün Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın mescidine gitmiştir. Orada Hz. Muaz İbnu Cebel radıyallahu anh'ı Aleyhissalâtu vesselâm'ın kabrinin dibinde oturmuş ağlar bulmuş ve: "Niçin ağlıyorsun?" diye sormuştur. Hz. Mu'âz: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işitmiş olduğum bir hadis sebebiyle" demiş ve Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hadisini okumuştur: "Şurası muhakkak ki riyanın azı dahi şirktir. Kim Allah'ın velisine düşmanlık yaparsa şüphesiz Allah ile savaşmaya çıkmış olur. Allah itaatkâr, takva sahibi ve halktan uzak duran öyle (kendi halinde) kullarını gerçekten sever ki, onlar görünmedikleri zaman aranmazlar (ehemmiyet verilmedikleri için, yoklukları kimsenin dikkatini çekmez), hazır bulundukları zaman (da meclislere, ciddi meşguliyetlere) çağırılmazlar, tanınmazlar. Kalpleri pırıl pırıl hidayet kandilleridir. (Onları hiçbir şey şekke şüpheye atamaz.) Her müşkil meselenin, ağır belanın altından kalkarlar."[1623]

-1210 -7197 -3990 -حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَرْدِيُّ. ثَنَا زَيْدٌ بْنُ أَسْلَمَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ : قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النَّاسُ كَابِلِ مِائَةٍ َ تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. إن ثبت سماع زيد بن أسلم من عبد الله بن عمر .

1210. (3990) (7197)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İnsanlar, içerisinde bir tane iyisini bulamayacağın yüz deve(lik bir sürü) gibidirler."[1624]

*** ÜMMETLERİN AYRILMASI**

-1211 -7198 -3992 -حَدّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ كثِيرِ بْنِ دِينَارٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ يُوسُفَ. ثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: افْتَرَقَتِ الْيَهُودُ عَلَى إِحْدى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. فَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ. وَافْتَرَقَتِ النَّصَارَى عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. فَإِحْدَى وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! لَتَفْتَرِقَنَّ أُمَّتِي عَلَى ثَ○َثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ قِيلَ: يَا رَسُولَ للهِ! مَنْ هُمْ؟ قَالَ: الْجَمَاعَةُ .
فِي الزوائد: إسناد حديث عوف بن مالك فِيهِ مقال. وراشد بن سعد قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: صدوق. وعباد اِبْنِ يوسف لم يخرج له أحد سوى اِبْنِ ماجة. وليس له عنده سوى هَذَا الحديث. قَالَ اِبْنِ عديّ: روى أحاديث تفرد بها. وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رجال ا٠سناد ثقات .

1211. (3992) (7198)- Avf İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yahudiler yetmişbir fırkaya bölündüler, onlardan sadece bir fırka cennetliktir, yetmiş fırka cehennemliktir. Hıristiyanlar ise yetmişiki fırkaya bölündüler. Bunlardan da yetmişbir fırka cehennemliktir, sadece biri cennetliktir. Muhammed'in nefsi elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun! Benim ümmetim yetmişüç fırkaya bölünecek, bunlardan biri cennetlik, yetmişikisi cehennemliktir."
"Ey Allah'ın Resûlü! Cennetlikler kimlerdir?" diye sorulmuştu. "Onlar, cemaattir" buyurdular."[1625]

-1212 -7199 -3993 -حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا أَبُو عَمْرٍو. ثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسَ اِبْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ بَنِي إِسْرَئِيلَ افْتَرَقَتْ عَلَى إِحْدَى وَسَبْعِينَ فِرَقَةً. وَإِنَّ أُمَّتِي سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً. كُلُّهَا فِي النَّارِ إِ وَاحِدَةً وَهِيَ الْجَمَاعَةُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1212. (3993) (7199)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Muhakkak ki, İsrailoğulları yetmişbir fırkaya ölündü, ümmetim de yetmişiki fırkaya ayrılacak. Biri hariç hepsi ateştedir. Biri hâriç olan cemaattir."[1626]

1213- 7200- 3994- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَتَتَّبِعُنَّ سُنَّةَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بَاعاً بِبَاعٍ وَذِرَاعاً بِذِرَاعٍ وَشِبْراً بِشِبْرٍ حَتَّى لَوْ دَخَلُوا فِي جُحْرِ ضَبٍّ لَدَ خَلْتُمْ فِيهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى؟ قَالَ: فَمَنْ، إِذًا ؟فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1213. (3994) (7200)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizler, kendinizden önce gelen ümmetlerin sünnetine kulacı kulacına, arşını arşınına ve karışı karışına muhakkak tıpa tıp uyacaksınız. Hatta onlar, daracık bir keler deliğine girseler oraya siz de gireceksiniz." Oradakiler, "Ey Allah'ın Resûlü! (Onlar) yahudiler, ve hıristiyanlar mı?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm: "Bunlar değilse kimler olur?" buyurdular."[1627]

AÇIKLAMA:

Ehl-i Kitap, ehl-i bida ile ilgili bahisler daha önce işlendi. Burada tekrar etmeyeceğiz.[1628]

*** KADIN FİTNESİ**

1214- 7201- 3999- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعِلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَاَ: ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ خَارِجَةَ اِبْنِ مُصْعَبٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ صَبَاحٍ إِ وَمَلَكَانِ يُنَادِيَانِ: وَيْلٌ لِلرّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ وَوَيْلٌ لِلنِّسَاءِ مِنَ الرِّجَالَ.فِي الزوائد: فِي إسناده خارجة بن مصعب وهو ضعيف .

1214. (3999) (7201)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her sabah mutlaka iki melek nida eder: "Kadından vay erkeğin haline!" ve "Erkekten vay kadının haline!"[1629]

1215- 7202- 4001- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَدٍ قَاَ: ثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ مُدْرِكٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسٌ فِي الْمُسْجِدِ إِذْا دَخَلَتِ امْرَأَةٌ مِنْ مُزَيْنَةَ تَرْفُلُ فِي زِينَةٍ لَهَا فِي الْمَسْجِدِ. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! أنْهَوْا نِسَاءَكُمْ عَنْ لُبْسِ الزِّينَةِ وَالتَّبَخْتُرِ فِي الْمَسْجِدِ. فإنَّ بَنِى إِسْرَائِيلَ لَمْ يُلْعَنُوا، حَتَّى لَبِسَ نِسَاؤُهُمُ الزِّينَةَ وَتَبَخْتَرْنَ فِي الْمَسَاجِدِ.فِي الزوائد: فِي إسناده دَاوُد بن مدرك. قَالَ فِيهِ الذهبي فِي كتاب الطبقات: نكرة يعرف. ومُوسَى اِبْنِ عبيدة ضعيف .

1215. (4001) (7202)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm mescidde otururken Müzeyre kabîlesinden bir kadın girdi, çok süslüydü, zinetleriyle mescidin içinde bile pek çalımlı yürüyordu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "Ey insanlar! Kadınlarınızı mescidde süsler takınmaktan ve çalımlı yürümekten men edin! Zira İsrailoğulları, kadınları zinet takınıp, mescidde çalımlı yürüyünceye kadar lanetlenmediler" buyurdular."[1630]

*** EMR-İ Bİ'L-MÂ'RUF**

1216- 7203- 4008- حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ ا؛عْمَشِ عَنْ عَمْرِو اِبْنِ مُرَّةَ عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ يَحْقِرْ أَحَدُكُمْ نَفْسَهُ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ يَحْقِرُ أَحَدُنَا نَفْسَهُ؟ قَالَ: يَرَى أَمْرًا للهِ عَلَيْهِ فِيهِ مَقَالٌ ثُمَّ َ يَقُولُ فِيهِ. فَيَقُولُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَقُولَ فِي كَذَا وَكَذَا؟ فَيَقُولُ: خَشْيَةُ النَّاسِ. فَيَقُولُ: فإيَّايَ كُنْتَ أَحَقَّ أَنْ تَخْشَى.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. وأبو البختري اسمه سَعِيدِ بن فيروز الطائي .

1216. (4008) (7203)- Ebu Sa'id radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün): "Hiçbiriniz kendisini tahkir etmesin" buyurmuştu. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resulü! Bizden biri nefsini nasıl tahkir eder?" diye sordular. "Bir kimse öyle bir şey görür ki, onunla ilgili bir şey söylemesi Allah'ın onun üzerindeki hakkıdır. Fakat o, bu hususta konuşmaz. (Yani, insanlardan çekinip konuşmamakla nefsini tahkir etmiş, alçaltmış olur). Allah Teâla hazretleri de Kıyamet günü, ona: "Şu şu meselede niye üzerine düşen sözü söylemedin?" diye hesaba çeker. Adam: "Konuşmamı halk korkusu engelledi" der. Allah Teâla da: "Sen (insanlardan değil), önce benden korkmalıydın" der."[1631]

1217- 7204- 4010- حَدّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُوَيْدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ خَثَيْمٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ؛ قَالَ: لَمَّا رَجَعَتْ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُهَاجِرَةُ الْبَحْرِ قَالَ: أَ تَحَدِّثُونِي بِأَعَاجِيبِ مَا رَأَيْتُمْ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ؟ قَالَ فِتْيَةٌ مِنْهُمْ: بَلَى.يَا

رَسُولَ للهِ! بَيْنَا نَحْنُ جُلُوسٌ مَرَّتْ بِنَا عَجُوزٌ مِنْ عَجَاءِزِ رَهَابِينِهِمْ تُحْمِلُ عَلَى رَأسِهَا قُلَّةً مِنْ مَاءٍ. فَمَرَّتْ بِفَتًى مِنْهُمْ. فَجَعَلَ إِحْدى يَدَيْهِ بَيْنَ كَتِفَيْهَا ثُمَّ دَفَعَهَا. فَخَرَّتْ عَلَى رُكْبَتَيْهَا فَانْكَسَرَتْ قُلَّتُهَا. فَلَمَّا ارْتَفَعَتِ الْتَفَتَتْ إِلَيْهِ فَقَالَتْ: سَوْفَ تَعْلَمُ يَا غُدَرُ؛ إِذَا وَضَعَ اللهُ الْكُرْسِيَّ وَجَمَعَ ا ْوَّلِينَ وَا ْخِرِينَ وَتَكَلَّمَتِ ا ْيْدِي وَا ْرْجُلُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ فَسَوْفَ تَعْلَمُ كَيْفَ أمْرِى وَأمْرُكَ عِنْدَهُ غَداً. قَالَ يَقُولُ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَدَقَتْ صَدَقَتْ. كَيْفَ يُقَدِّسُ اللهُ أُمَّةً يُؤْخَذُ لِضَعِيفِهِمْ مِنْ شَدِيدِهِمْ؟فِي الزوائد: إسناده حسن. وسَعِيد بن سويد مختلف فِيهِ .

1217. (4010) (7204)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına Habeşistan muhacirleri dönünce, onlara: "Habeşistan diyarında gördüğünüz farklı şeylerden bana anlatmaz mısınız?" buyurdular. Onlardan bir grub genç: "Elbette! Ey Allah'ın Resulü!" dediler (ve anlatmaya başladılar): "(Bir gün) biz otururken, onların yaşlı rahibelerinden biri, başının üstünde bir su küpü olduğu halde yanımızdan geçti, onlardan bir gence rastladı. Genç elinin birini rahibenin omuzları arasına koyup onu itti. Kadın dizlerinin üzerine düştü ve küpü kırıldı. Kadın yerden kalkınca, gence yöneldi ve: "Ey zâlim! Allah kürsüyü kurup, evvelini ve âhirini toplayıp hesaba çektiği, el ve ayakların lisana gelip yaptıklarını anlattıkları (o Kıyamet gününde) sen bana yaptığın zulmün ne demek olduğunu bileceksin! Yarın Allah'ın huzurunda benim halimle, kendi halinin ne olduğunu göreceksin!" dedi.
Râvi der ki: "Resûlullah (bu anlatılanları dinledikten sonra): "Rahibe doğru söylemiş, rahibe doğru söylemiş. Allah, zayıfların intikamını güçlülerden almayan bir ümmeti nasıl takdis edip (günahlarından arındırır?)" buyurdu."[1632]

1218- 7205- 4012- حَدّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ.ثَنَا حمَاَّدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي غَالِبٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: عَرَضَ لِرَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ عِنْدَ الْجَمْرَةِ ا ْولَى. فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! أيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ؟ فَسَكَتَ عَنْهُ. فَلَمَّا رَأى الْجَمْرَةَ
الثَّانِيَةَ سَألَهُ. فَسَكَتَ عَنْهُ. فَلَمَّا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ وَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ لِيَرْكَبَ. قَالَ: أيْنَ السَّائِلُ؟ قَالَ: أنَا يَا رَسُولَ للهِ! قَالَ: كَلِمَةُ حَقٍّ عِنْدَ ذِى سُلْطَانٍ جَائِرٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده أَبُو غالب، وهو مختلف فِيهِ. ضعفه اِبْنِ سعد وأبو حاتم والنسائي. ووثق الدار قطني وقال اِبْنِ عديّ: بأس به. وراشد بن سَعِيدِ قَالَ فِيه أَبُو حاتم: صدوق. وباقي رجال ا سناد ثقات .

1218. (4012) (7205)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (hacc esnasında) birinci cemrenin yanında iken yanına bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Hangi cihad efdaldir?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm adama cevap vermedi. Adam ikinci cemrede görünce tekrar aynı şeyi sordu. Resûlullah yine sükut buyurdular. Akabe taşlamasını yapınca, bineğine binmek üzere, ayağını üzengiye koyunca: "Soru sahibi nerdedir?" dedi. Adam da: "İşte benim ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "(En efdal cihad) Zalim sultana karşı hakkı söylemektir!" buyurdular."[1633]

*** KENDİNİZE DÜŞENE BAKIN**

1219- 7206- 4015- حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عُبَيْدٍ الْخُزَاعِيُّ. ثَنَا الْهَيْثَمُ بْنُ حُمَيْدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَيْدٍ حِفْصُ بْنُ غَيْلاَنَ الرُّعَيْنِيُّ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ!مَتَى نَتْرُكُ ا ْمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قَالَ: إِذَا ظَهَرَ فِيكُمْ مَا ظَهَرَ فِي ا ُمَمِ قَبْلَكُمْ. قُلْنَا: يَا رَسُولَ للهِ! وَمَا ظَهَرَ فِي ا ُمَمِ قَبْلَنَا؟ قَالَ: الْمُلْكُ فِي صِغَارِكُمْ. وَالْفَاحِشَةُ فِي كِبَارِكُمْ وَالْعِلْمُ فِي رُذَالَتِكُمْ. قَالَ زَيْدٌ: تَفْسِيرُ مَعْنَى قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالْعِلْمُ فِي رُذَلَتِكُمْ إِذَا كَانَ الْعَلمُ فِي الْفُسَّاقِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1219. (4015) (7206)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün) Ey Allah'ın Resulü! Emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehy-i ani'l-münker'i ne zaman terketmeliyiz?" diye sorulmuştu. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi: "Aranızda, sizden önceki milletlerde zuhur etmiş olan şeyler zuhûra başladığı vakit."
Biz: "Bizden önceki ümmetlerde ne zuhûr etmişti?" diye sorduk.
"Hükümdarlık küçüklerinizin elinde olduğu, fuhuş (her çeşit çirkin ve kirli işler) büyüklerinizce işlendiği, ilim de rezillerinizin eline geçtiği vakit" buyurdular."
Râvi Zeyd İbnu Yahya der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın "ilim rezillerinizin eline geçtiği vakit" sözünün mânasının açıklanması, "İlmin, fasıkların (haramı alenen işleyen, farzları alenen terkeden) eline geçmesi demektir."[1634]

1220- 7207- 4017- حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَبُو طُوَالَةَ. ثَنَا نَهَارٌ الْعَبْدِيُّ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ اللهَ لَيَسْألُ الْعَبْدَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَقُولُ: مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأيْتَ الْمُنْكَرَ أنْ تُنْكِرَهُ؟ فإِذَا لَقَّنَ اللهُ عَبْداً حُجَّتَهُ قَالَ يَا رَبِّ! رَجَوْتُكَ وَفَرِقْتُ مِنَ النَّاسِ.فِي الزوائد: إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1220. (4017) (7207)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri, Kıyamet günü kulu mutlaka hesaba çeker. Hatta şunu da söyler: "Münkeri gördüğün zaman onu tatbik etmene mani olan şey ne idi?" Eğer Allah Teâla hazretleri kula hüccetini söylemeyi telkin ederse kul şöyle der: "Ey Rabbim! Ben senin rahmetini umdum ve insanlardan korktum (ve dinin reddettiği münkerlere müdahaleyi bu sebeple terkettim)."[1635]

-1221 -7208 -4019 حَدّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ خَالِدٍ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَبُو أيُّوبَ عَنِ ابْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: أَقْبَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ الْمُهَاجِرِينَ! خَمْسٌ إِذَا ابْتُلِيْتُمْ بِهِنَّ وَأَعُوذُ بِاللهِ أَنْ تُدْرِكُوهُنَّ:لَمْ تَظْهَرِ الْفَاحِشَةُ فِي قَوْمٍ قَطُّ حَتَّى يُعْلِنُوا بِهَا إَ فَشَا فَيهِمُ الطَّاعُونُ وَا'وْجَاعُ الَّتِي لَمْ تَكُنْ مَضَتْ فِي أسْ ِفهِمُ الَّذِينَ مَضَوْا .
وَلَمْ يَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إَ أُخِذُوا بِالسِّنِينِ وَشِدِّةِ الْمَئُونَةِ وَجَوْرِ السُّلْطَانِ عَلَيْهِمْ. وَلَمْ يَمْنَعُوا زَكَاةَ أَمْوَالِهِمْ إَ مُنِعُو الْقَطْرَ مِنَ السَّمَاءِ وَلَوْ َ الْبَهَائِمُ لَمْ يُمْطَرُوا.وَلَمْ يُنْقُضُوا عَهْدَ اللهِ وَعَهْدَ رَسُولِهِ إَ سَلَّطَ اللهُ عَلَيْهِمْ عَدُوّاً مِنْ غَيْرِهِمْ فَأَخَذُوا بَعْضَ مَا فِي أَيْدِيهِمْ.وَمَا لَمْ تَحْكُمْ أَئِمَّتُهُمْ بِكِتَابِ اللهِ وَيَتَخَيَّرُوا مِمَّا أَنْزَلَ اللهُ إَ جَعَلَ اللهُ بَأسَهُمْ بَيْنَهُمْ.فِي الزوائد: هَذَا حديث صالح للعمل به. وقد اختلفوا فِي اِبْنِ أَبِي مالك وأبيه .

1221. (4019) (7208)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor. "(Bir gün) Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm yanımıza gelip şöyle buyurdular: "Ey muhacirler! Beş şey vardır, onlarla imtihan olacağınız zaman (artık cemiyette hiçbir hayır kalmamıştır. Onların siz hayatta iken zuhurundan Allah'a sığınırım. (Bu beş şey şunlardır:)
1) Zina: Bir millette zina ortaya çıkar ve alenî işlenecek bir hale gelirse, mutlaka o millette tâun hastalığı yaygınlaşır ve onlardan önce gelip geçmiş milletlerde görülmeyen hastalıklar yayılır.
2) Ölçü-tartıda hile: Ölçü ve tartıyı eksik yapan her millet mutlaka kıtlık, geçim sıkıntısı ve sultanın zulmüne uğrar.
3) Zekat vermemek: Hangi millet mallarının zekatını vermezse mutlaka gökten yağmur kesilir. Hayvanlar da olmasaydı tek damla yağmur düşmezdi.
4) Ahdin bozulması: Hangi millet Allah ve Resûlünün ahdini (yani düşmanla yaptığı anlaşmayı) bozarsa, Allah Teâla hazretleri o millete, kendilerinden olmayan bir düşmanı musallat eder ve ellerindeki (servet)lerin bir kısmını onlar alır.
5) Kitabullahla hükmetmeyi terk: Hangi milletin imamları Kitabullahla ameli terk ederek Allah'ın indirdiği hükümlerden işlerine gelenleri seçerlerse, Allah onları kendi aralarında savaştırır." [1636]

-1222 -7209 -4021 حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ. ثَنَا عَمَّارُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ لَيْثٍ عَنِ الْمِنْهَالِ عَنْ زَاذَانَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَلْعَنُهُمُ اللهُ وَيَلْعَنُهُمُ الَّعِنُونَ قَالَ: دَوَابُّ ا'رْضِ.فِي الزوائد: فِي إسناده الليث، وهو اِبْنِ سليم ضعيف.-855-يَلْعَنُهُمُ اللهُ وَيْلْعَنُهُمُ الَّعِنُونَ .

1222. (4021) (7209)- Berâ İbnu Âzib radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (bir defasında): "Onlara Allah lanet eder ve lanet edenler de onlara lanet eder" buyurdu ve arkasından lanet edenler ibaresiyle "yerde yürüyen hayvanlar" ın kastedildiğini açıkladı."[1637]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen "Onlara Allah lanet eder ve lanet edenler de onlara lanet eder" ibaresi Bakara suresinin 159. ayetinde geçer. Resûlullah bu hadisleriyle ayette geçen "lanet ediciler"den ne kastedildiğini açıklamış olmaktadır. Ayetin tam meali şöyle: "Biz, Kitap'ta insanlara iyice açıkladıktan sonra indirmiş olduğumuz açık delilleri ve doğru yolu gizleyenlere gelince: Onlar, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdığı kimselerdir. Lânet edebileceklerin hepsi onlara lânet eder (rahmetten uzaklaştırılmalarını diler)."[1638]

-1223 -7210 -4022 حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عِيسَى عَنْ عَبْدِ اللهِ اِبْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ يَزِيدُ فِي الْعُمْرِ إَ الْبِرُّ. وَ َ يَرُدُّ الْقَدَرَ إَ الدُّعَاءُ. وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِالذَّنْبِ يُصِيبُهُ.فِي الزوائد: إسناده حسن .

1223. (4022) (7210)- Sevbân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ömrü sadece yapılan iyilik artırır. Kaderi de sadece dua geri çevirir. Şurası muhakkak ki, kişi, işlediği günah sebebiyle rızkından mahrum edilir." [1639]

*** BELAYA SABIR**

-1224 -7211 -4024 -حَدّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا اِبْنُ أَبِي فُدَيْكٍ. حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُوعَكُ فَوَضَعْتُ يَدِي عَلَيْهِ. فَوَجَدْتُ حَرَّهُ بَيْنَ يَدَيَّ فَوْقَ اللِّحَافِ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! مَا أَشَدَّهَا عَلَيْكَ! قَالَ: إِنَّا كَذلِكَ يُضَعَّفُ لَنَا الْبَلاَءُ وَيُضَعَّفُ لَنَا الأَجْرُ قُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! أَيُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلاَءً؟ قَالَ: الأَنْبِيَاءُ قُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ثُمَّ الصَّالِحُونَ. إِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ لَيُبْتَلَى بِالْفَقْرِ. حَتَّى مَا يَجِدُ أَحَدُهُمْ إِلاَّ الْعَبَاءَةَ يُحَوِّيهَا. وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمْ لَيَفْرَحُ بِالْبَلاَءِ كَمَا يَفْرَحُ أَحَدُكُمْ بِالرَّخَاءِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1224. (4024) (7211)- Ebu Sa'idi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm hasta yatmakta iken yanına girdim. Elimi üzerine koydum, hararetini, yorganın üstünden elimin altında hissettim. "Ey Allah'ın Resulü! Hararetiniz çok fazla!" dedim.

"Biz (peygamberler) böyleyiz. Belalar bize katmerli gelir, buna mukabil ücretleri de katmerli verilir" buyurdular.

"Ey Allah'ın Resûlü! Hangi insanlar en çok bela çekerler?" dedim.

"Peygamberler!" buyurdular.

"Ey Allah'ın Resûlü! Sonra kimler?" dedim.

"Sonra sâlihler! buyurdular ve açıkladılar: Onlardan biri fakirliğe öylesine müptelâ olur ki, kendini örten abadan başka bir şey bulamaz. Onlar, sizin bollukla sevindiğiniz gibi fakirlikle sevinirler."[1640]

-1225 -7212 -4027 -حَدّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيِّ الْجَهْضَمِيُّ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى؛ قَاَ: ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ. ثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ كُسِرَتْ رَبَاعِيَةُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَشُجَّ. فَجَعَلَ الدَّمُ يَسِيلُ عَلَى وَجْهِهِ. وَجَعَلَ يَمْسَحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: كَيْفَ يُفْلِحُ قَوْمٌ خَضَبُوا وَجْهَ نَبِيِّهِمْ بِالدَّمِ وَهُوَ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللهِ! فَأَنْزَلَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ -لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ-.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1225. (4027) (7212)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Uhud (savaşı) gününde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bir dişi kırıldı ve başından yaralandı. Kan yüzüne akmaya başladı. Yüzündeki kanı hem siliyor hem de: "Kendilerini Allah'a çağıran peygamberlerinin yüzünü kanâ boyayan bir kavim nasıl iflah olur?" diyordu. Allah Teâla hazretleri (sanki bu sözleri tevekküle uygun bulmayarak) şu ayeti inzal buyurdu:

"Kullarımın tedbir ve idaresinden senen elinde bir şey yoktur ve sen onların inkârlarından mes'ul değilsin. Allah dilerse onlara tevbe nasip eder, dilerse zalim oldukları için onlara azab verir" (Âl-i İmrân 128).[1641]

-1226 -7213 -4028 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: جَاءَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ ذَاتَ يَوْمٍ إِلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ جَالِسٌ حَزِينٌ. قَدْ خُضِبَ بِالدِّمَاءِ قَدْ ضَرَبَهُ بَعْضُ أَهْلِ مَكَّةَ. فَقَالَ: مَالَكَ؟ فَقَالَ: فَعَلَ بِي هَؤُلاَءِ وَفَعَلُوا قَالَ: أَتُحِبَّ أَنْ أُرِيَكَ آيَةً؟ قَالَ نَعَمْ أَرِنِي فَنَظَرَ إِلَى شَجَرَةٍ مِنْ وَرَاءِ الْوَادِي. قَالَ: ادْعُ تِلْكَ الشَّجَرَةَ فَدَعَاهَا فَجَاءَتْ تَمْشِي حَتَّى قَامَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ. قَالَ: قُلْ لَهَا فَلْتَرْجِعْ. فَقَالَ لَهَا فَرَجَعَتْ حَتَّى عَادَتْ إِلَى مَكَانِهَا. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ »حَسْبِي«.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح إن كَانَ أَبُو سفيان واسمه طمحة بن نافع سمع من جابر .

1226. (4028) (7213)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Bir gün Hz. Cibril aleyhisselâm, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldi. O sırada Resûlullah üzgün vaziyette oturuyordu. Sebebiyse Mekkelilerden biri vurup yaralamıştı, mübarek vücutları kana boyanmıştı. Hz. Cebrail: "Neyin var (niye üzgünsün)?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Şunlar bana yaptıklarını yaptılar!" dedi. Cibrîl: "Diler misin sana bir mucize göstereyim?" dedi. Resûlullah: "Evet bana (bir mucize) gösterin!" buyurdu. Derken Cebrail aleyhisselâm, bulundukları vadinin gerisindeki bir ağacı gösterdi: "Şu ağacı çağır!" dedi. O da hemen çağırdı. Ağaç yürüyerek geldi, önünde durdu. Cebrail aleyhisselâm: "Ona söyle de geri gitsin!"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm ağaca: "Geri dön!" dedi, o da döndü, eski yerine vardı. (Bunu gören Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, "üzüntümün zâil olması için) bu bana yeter!" buyurdu." [1642]

-1227 -7214 -4030 -حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ بَشِيرٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ وَجَدَ رِيحاً طَيِّبَةً. فَقَالَ يَا جِبْرِيلُ! مَا هذِهِ الرِّيحُ الطَّيِّبَةُ؟ قَالَ: هذِهِ رِيحُ قَبْرِ الْمَاشِطَةِ وَابْنَيْهَا وَزَوْجِهَا. قَالَ: وَكَانَ بَدْءُ ذلِكَ أَنَّ الْخَضِرَ كَانَ مِنْ أَشْرَافِ بَنِي إِسْرائِيلَ. وَكَانَ مَمَرُّهُ بِرَاهِبٍ فِي صَوْمَعَتِهِ فَيَطَّلِعُ عَلَيْهِ الرَّاهِبُ. فَيُعَلِّمُهُ الإِسْلاَمَ. فَلَمَّا بَلَغَ الْخَضِرُ زَوَّجَهُ أَبُوهُ امْرَأَةً. فَعَلَّمَهَ الْخَضِرُ. وَأَخَذَ عَلَيْهَا أَنْ َ تُعْلِمَهُ أَحَداً. وَكَانَ لاَ يَقْرَبُ النِّسَاءَ. فَطَلَّقَهَا. ثُمَّ زَوَّجَهُ أَبُوهُ أُخْرى. فَعَلَّمَهَا وَأَخَذَ عَلَيْهَا أَنْ َ تُعْلِمَهُ أَحَداً. فَكَتَمَتْ إِحْدَاهُمَا وَأَفْشَتْ عَلَيْهِ الأُخْرَى. فَانْطَلَقَ هَارِباً. حَتَّى أَتَى جَزِيرَةً فِي الْبَحْرِ فَأَقْبَلَ رَجُلاَنِ يَحْتَطِبَانِ فَرَأَيَاهُ فَكَتَمَ أَحَدُهُمَا وَأَفْشَى الآخَرُ، وَقَالَ : قَدْ رَأَيْتَ الْخَضِرَ. فَقِيلَ: وَمَنْ رَآهُ مَعَكَ: قَالَ: فُلاَنٌ. فَسُئِلَ فَكَتَمَ وَ كَانَ فِي دِينِهِمْ أَنَّ مَنْ كَذَبَ قُتِلَ قَالَ، فَتَزَوَّجَ الْمَرْأَةَ الْكَاتِمَةَ. فَبَيْنَمَا هِيَ تَمْشِطُ ابْنَةَ فِرْعَوْنَ إِذْسَقَطَ الْمُشْطُ. فَقَالَتْ: تَعِسَ فِرْعَوْنُ! فَأَخْبَرَتْ أَبَاهَا. وَ كَانَ لِلْمَرْأَةِ ابْنَانِ وَزَوْجٌ. فَأَرْسَلَ أَلَيْهِمْ فَرَاوَدَ الْمَرْأَةَ وَزَوْجَهَا أَنْ يَرْجِعَا عَنْ دِينِهِمَا. فَأَبَيَا فَقَالَ: إِنِّى قَاتِلُكُمَا. فَقَا: إِحْسَاناً مِنْكَ إِلَيْنَا إِنْ قَتَلْتَنَا أَنْ

تَجْعَلَنَا فِي بَيْتٍ فَفَعَلَ فَلَمَّا أُسْرِيَ بِالنَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ رِيحاً طَيِّبَةً. فَسَأَلَ جِبْرِيلَ فَأَخْبَرَهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده سَعِيدِ بن بشير قَالَ فِيهِ البخاري: يتكلمون فِي حفظه. و قَالَ أَبُو حاتم: سَمِعْتُ أَبِي وأبي زرعة قَاَ. محله الصدق عندنا قلت: يحتج به؟ قَاَ: وضعفه غيرهم .

1227. (4030) (7214)- Übey İbnu Ka'b radıyallahu anh'ın anlattığına göre: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Mi'rac gecesinde çok hoş bir koku hissetti.
"Ey Cibril bu güzel koku nedir?" diye sordu. O da anlattı:
"Bu mâşıta (berber) kadının, iki oğlunun ve kocasının kabirlerinin kokusudur. Bunların hikâyesi şöyledir: Hızır aleyhisselâm, Benî İsrail'in ileri gelenlerinden biriydi. Onun yol güzergâhında manastırda oturan bir rahib vardı. Hızır oradan geçtikçe rahib önüne çıkar, İslâm'ı öğretirdi. Hızır buluğa erince babası onu bir kadınla evlendirdi. Hızır İslâm'ı hanımına öğretti ve bunu kimseye haber vermemesi hususunda söz aldı. Kendisi kadınlara yaklaşmazdı. Bu sebeple bir müddet sonra kadını boşadı. Aradan zaman geçince babası, Hızır'ı bir başka kadınla evlendirdi. Hızır ona da İslâm'ı öğretti ve kimseye söylememesi için söz aldı. Bu sırrı o iki kadından biri tuttu, diğeri ifşa etti. (Böylece onun İslâm'ı yaydığı ortaya çıktı.) Bunun üzerine Hızır oradan kaçtı. Deniz ortasında bir adaya geldi. Odun kesmek için iki kişi oraya geldi ve onu gördüler. Bunlardan biri Hızır'ı gördüğünü gizledi, diğeri ifşa etti ve: "Ben Hızır'ı gördüm!" dedi. Ona: "Seninle beraber onu başka kim gördü?" denildi. O: "Falan kimse!" dedi. Ona soruldu ise de gördüğünü söylemedi. Onların dininde yalan söyleyen öldürülürdü. Zamanla bu sır tutan adam, öbür sır tutan kadınla evlendi. Bu kadın, Firavun'un kızının başını tararken tarak elinden düştü. Kadıncağız: "Firavun helak olsun!" dedi. Kız bunu babasına haber verdi. Kadının kocasından başka iki de oğlu vardı. Firavun, onları da çağırttı. Bunları dinlerinden çevirmek için Firavun ısrar eni. Onlar direndiler. O zaman Firavun: "Öyleyse sizi öldüreceğim!"dedi. Karı-koca: "Bu, tarafınızdan bize bir ihsan olur!" diye merdane cevap verdiler ve: "Madem öldüreceksin hiç olsun bizi bir kabre koy!" dediler. O da öyle yaptı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Mirac'ta iken güzel bir koku duydu, Cibril aleyhisselâm'a bunu sordu. O da bu hâdiseyi anlattı."[1643]

-1228 -7215 -4034 -حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْحَسَنِ الْمَرْوَزِيُّ. ثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ. وَحَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ ابْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَطَاءٍ قَاَ: هيهب رَاشِدٌ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحِمَّانِيُّ عَنْ شَهْدِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ؛ قَالَ: أَوْصَانِي خَلِيلِي صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ َ تُشْرِكْ بِاللهِ شَيئاً وَإِنْ قُطِّعْتَ وَحُرِّقْتَ وَ َ تَتْرُكْ صَ َةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّداً فَمَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّداً فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ. وَ َ تَشْرَبِ الْخَمْرَ فإِنَّهَا مِفْتَاحُ كُلِّ شَرٍّ.فِي الزوائد: إسناده حسن. وشهر مختلف فِيهِ .

1228. (4034) (7215)- Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh anlatıyor: "Halilim Aleyhissalâtu vesselâm bana şu vasiyette bulundu: "Hiçbir şeyi Allah'a ortak kılma, hatta param parça edilsen, ateşlerde yakılsan da; bile bile hiçbir namazını terketme; kim namazı bile bile terkederse ondan Allah'ın zimmeti (garantisi) kalkar; içki içme, çünkü o, bütün kötülüklerin anahtarıdır."[1644]

*** FİTNE SEBEBİYLE ZAMANIN FENALAŞMASI**

-1229 -7216 -4035 -حَدَّثَنَا غِيَاثُ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّحَبِيُّ. أَنْبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. سَمِعْتُ ابْنَ جَابِرٍ يَقُولُ: قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ رَبِّهِ يَقُولُ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إِ بَ َءٌ وَفِتْنَةٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1229. (4035) (7216)- Hz. Muaviye radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dünyanın bela ve fitneden başka hiçbir şeyi kalmadı."[1645]

-1230 -7217 -4036 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. ثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ قُدَامَةَ الْجُمَحِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنُ أَبِي الْفَرَاتِ عَنِ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ سَنَوَاتٌ خَدَّاعَاتٌ. يُصَدَّقُ فِيهَا الْكَاذِبُ وَيُكَذَّبُ فِيهَا الصَّادِقُ. وَيُؤْتَمَنُ فِيهَا الْخَائِنُ وَيُخَوَّنُ فَيهَا ا'مِينُ. وَيَنْطِقُ فِيهَا الرُّوَيْبِضَةُ »قِيلَ: وَمَا الرُّوَيْبُضَةُ؟ قَالَ: الرَّجُلُ التَّافِهُ« فِي أَمْرِ الْعَامَّةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده إسحاق عن أَبِي الفرات قَالَ الذهبي فِي الكاشف: مجهول. وفيل: منكر. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات .

1230. (4036) (7217)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İnsanlar öyle aldatıcı yıllar görecek ki, o yıllarda yalancılar tasdik, doğru söyleyenler tekzib edilecekler. Keza o yıllarda hâine itimad edilecek, emin kimseye de hainsin denecek. O zaman ruvaybıda adam amme işinde söz sahibi olacak."
"Ruvaybıda kimdir?" diye sorulmuştu. "Amme işlerinde (söz sahibi olan) değersiz adam" diye cevap verdi."[1646]

1231- 7218- 4038- حَدّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا طَلْحَةُ بْنُ يَحْيَى عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ يَعْنِى مَوْلَى مُسَافِعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَتُنْتَقَوُنَّ كَمَا يُنْتَقَى التَّمْرُ مِنْ أَغْفَالِهِ فَلْيَذْهَبَنَّ خِيَارُكُمْ وَلَيَبْقَيَنَّ شِرَارُكُمْ فَمُوتُوا إنْ اسْتَطَعْتُمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. وأبو حميد لم أر من جرحه و وثقه. ويُونُس هو اِبْنِ يزيد ا'يليّ. وباقي رجال ا''سناد ثقات .

1231. (4038) (7218)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İyi hurmalar adilerinden ayıklandığı gibi siz de ayıklanacaksınız. İyileriniz gidecek, kötüleriniz kalacak. (O devirde kötülerin içinde kalmaktansa) elinizden gelirse hemen ölün (ölün de hayırlı olanı tercih edin)."[1647]

1232- 7219- 4039- حَدّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدُ ا'عْلَى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إدْرِيسَ الشَّافِعِيُّ. حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْجَنَدِيُّ عَنْ أَبَانِ بْنِ صَالِحٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: َ يَزْدَادُ ا'مْرُ إِ شِدَّةً. وَ الدُّنْيَا إِ إِدْبَاراً. وَ النَّاسُ إِ شُحّاً. وَ تُقُومُ السَّاعَةُ إِ عَلَى شِرَارِ النَّاسِ. وَ الْمَهْدِيُّ إِ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ.فِي الزوائد: قَالَ الحاكم فِي المستدرك، بعد أن روى هَذَا المتن بهَذَا ا''سناد: هَذَا حديث يعد فِي أفراد الشافعيّ، وليس كذَلِكَ. فقد حدّث به غيره. وقد بسط السيوطيّ القول فِيهِ. وخصة ما نقل عن الحافظ عمادالدين بن كثير أنه قَالَ: هَذَا حديث مشهور بمحمد بن خالد الجنديّ الصغاني المؤذن، شيخ الشافعيّ وروى عنه غير وحد أيضا. وليس هو بمجهول بل ورى عن اِبْنِ معين أنه ثقة .

1232. (4039) (7219)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(İslam'ı yaşama) işi gittikçe zorlaşacak. Dünya da (gerçek müslümanlara) gittikçe sırt çevirecek. İnsanların da cimriliği artacak. Kıyamet ancak şerirlerin tepesine kopacak. Mehdî, Hz. İsa'dan başkası değildir."[1648]

*** KIYAMET ALAMETLERİ**

1233- 7220- 4046- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ:قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَحْسِرَ الْفُرَاتُ عَنْ جَبَلٍ مِنْ ذَهَبٍ. فَيُقْتَلُ النَّاسُ عَلَيْهِ فَيُقْتَلُ مِنْ كُلِّ عَشَرَةٍ تِسْعَةٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. ورواية أَبِي دَاوُد بلفظ: يوشك الفرات أن يحسر عن كنز من ذهب. فمن حضر ف يأخذ منه شيئا .

1233. (4046) (7220)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Fırat nehri, altından bir dağı ortaya çıkarmadıkça Kıyamet kopmayacaktır. İnsanlar o altın sebebiyle öldürülecek. Öyle ki on insandan dokuzu öldürülecektir." [1649][1650]

1234- 7221- 4047- حَدّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَءِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: َ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَفِيضَ الْمَالُ، وَتَظْهَرَ الْفِتَنُ وَيَكْثُرَ الْهَرْجُ قَالُوا: وَمَا الْهَرْجُ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: الْقَتْلُ. الْقَتْلُ. الْقَتْلُ. ثَثاً.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. وقد روى والترمذي بعضه .

1234. (4047) (7221)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mal dolup taşmadıkça, fitneler zuhûr etmedikçe ve herc (haksız, sebepsiz öldürmeler) artmadıkça Kıyamet kopmayacaktır." Orada bulunanlar: "Herc nedir, ey Allah'ın Resulü?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Öldürmedir! Öldürmedir! Öldürmedir!" diye üç kere tekrar etti."[1651]

*** KUR'AN VE (DİNLE İLGİLİ) İLİMLERİN YOK OLMASI**

1235- 7222- 4048- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا وَكِيعٌ. ثَنَا ا'عْمَشُ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ عَنْ زِيَادِ بْنِ لَبِيدٍ؛ قَالَ: ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا، فَقَالَ: ذَاكَ عِنْدَ أَوَانِ ذَهَابِ الْعِلْمِ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! وَكَيْفَ يَذْهَبُ الْعِلْمُ وَنَحْنُ نَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَنُقْرِئُهُ أَبْنَاءَنَا وَيُقْرِئُهُ أَبْنَاءَهُمْ، إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ زِيَادُ! إنْ كُنْتُ 'رَاكَ مِنْ أَفْقَهِ رَجُلٍ بِالْمَدِينَةِ. أَوَلَيْسَ هذِهِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى يَقْرَأُونَ التَّوْرَاةَ وَا''نْجِيلَ َ يَعْمَلُونَ بِشَيْءٍ مِمَا فِيهِمَا؟.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات. إ أنه منقطع. قَالَ البخاري فِي التاريخ الصغير: لم يسمع سالم بن أَبِي الجعد من زياد بن لبيد. وتبعه عَلَى ذَلِكَ الذهبي فِي الكاشف. و قَالَ: ليس لزياد عند المصنف سوى هَذَا الحديث وليس له شئ فِي بقية الكتب .

1235. (4048) (7222)- Ziyâd İbnu Lebîd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir şey anlatarak: "İşte bu şey, ilmin gitme anlarında olur" buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Bizler Kur'ân'ı okur olduğumuz, evlatlarımıza da okuttuğumuz, evlatlarımız da kendi evlatlarına okutur olacakları halde ilim nasıl gider (kaybolur)?" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Anasız kalasıca Ziyâd! Ben seni, Medine'nin en fakihlerinden biri bilirdim. Şu, (gözümüzün önündeki) yahudi ve hıristiyanlar kitapları olan Tevrat ve İncil'i

okudukları halde onların içinde bulunanlarla amel ediyorlar mı? (Demek ki keramet okumada değil, okunanı hayata geçirmekte, yaşamakta ve tatbik etmektedir)" buyurdular."[1652]

1236- 7223- 4049- حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مَعَاوِيَةَ عَنْ أَبِي مَالِكٍ ا'شْجَعِيِّ عَنْ رَبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَدْرُسُ ا''سْ◌َمُ كَمَا يَدْرُسُ وَشْيُ الثَّوْبِ. حَتَّى َ يُدْرَى مَا صِيَامُ وَ◌ صَ◌َةٌ وَ◌َ نُسُكٌ وَ◌َ صَدَقَةٌ. وَلَيُسْرَى عَلَى كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي لَيْلَةٍ. فَ◌َ يَبْقَي فِي ا'رْضِ مِنْهُ آيَةٌ. وَتَبْقَى طَوَائِفُ مِنَ النَّاسِ الشَّيْخُ الْكَبِيرُ وَالْعَجُوزُ. يَقُولُونَ: أَدْرَكْنَا أَبَاءَنَا عَلَى هذِهِ الْكَلِمَةِ: َ إِلهَ إِ◌َ اللهُ. فَنَحْنُ نَقُولُهَا فَقَالَ لَهُ صِلَةٌ: مَا تُغْنِي عَنْهُمْ: َ إِلهَ إِ◌َ اللهُ وَهُمْ َ يَدْرُونَ مَا صَ◌َةٌ وَ◌ صِيَامٌ وَ نُسُكٌ وَ◌َ صَدَقَةٌ؟ فَأَعْرَضَ عَنْهُ حُذَيْفَةُ. ثُمَّ رَدَّهَا عَلَيْهِ ثَ◌ثاً. كُلَّ ذلِكَ يُعْرِضُ عَنْهُ حُذَيْفَةُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْهِ فِي الثَّالِثَةِ فَقَالَ: يَا صَلَةُ! تُنْجِيهِمْ مِنَ النَّارِ. ثَ◌َثاً.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ورواه الحاكم و قَالَ: إسناده صحيح عَلَى شرط مسلم .

1236. (4049) (7223)- Huzeyfe İbnu'l-Yemân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Elbisenin nakşı silinip gittiği gibi İslâm da silinip gidecek. Öyle ki oruç nedir, namaz nedir, hacc nedir, sadaka nedir? bilinemeyecek. Bir gecede Allah'ın kitabı götürülecek, ondan yeryüzünde hiçbir şey kalmayacak. Çok yaşlı ihtiyar erkek ve kadınlardan bir kısım insanlar sağ kalıp: "Biz babalarımıza lâ ilâhe illallah kelimesi üzerine yetiştiğimiz için bu kelimeyi söyleriz" diyecekler."
Huzeyfe bu hadisi anlatınca orada bulunan Sıla radıyallahu anh kendisine: "O yaşlılar namaz nedir, oruç nedir, hacc nedir, sadaka nedir bilmezken "Lâ ilâhe illallah" kelimesi onlara bir fayda sağlar mı?" dedi. Huzeyfe (bu söze) cevap vermedi. Ama Sıla bu sorusunu üç kere tekrarladı. Her seferinde Huzeyfe onun sorusuna cevaptan kaçındı. Sonunda üçüncü tekrar üzerine Sıla'ya yönelerek: "Ey Sıla, kelime-i tevhid onları (hiç olsun ebedî) cehennemden kurtarır" dedi ve bunu üç kere tekrar etti." [1653]

*** EMANETİN GİDİŞİ**

1237- 7224- 4054- حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ عَنْ أَبِي شَجَرَةَ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ عَبْدًا نَزَعَ مِنْهُ الْحَيَاءَ. فَإِذَا نَزَعَ مِنْهُ الْحَيَاءَ لَمْ تَلْقَهُ إِ◌َّ مَقِيتاً مُمَقَّتاً. فَإِذَا لَمْ تَلْقَهُ إِ◌َّ مَقِيتاً مُمَقَّتاً نُزِعَتْ مِنْهُ ا'مَانَةُ. فَإِذَا نُزِعَتْ مِنْهُ ا'مَانَةُ لَمْ تَلْقَهُ إِ◌َّ خَائِناً مُخَوَّناً. فَإِذَا لَمْ تَلْقَهُ إِ◌َّ خَائِناً مُخَوَّناً نُزِعَتْ مِنْهُ الرَّحْمَةُ. فَإِذَا نُزِعَتْ مِنْهُ الرَّحْمَةُ لَمْ تَلْقَهُ إِ◌َّ رَجِيماً مُلَعَّناً فَإِذَا لَمْ تَلْقَهُ إِ◌َّ رَجِيماً مُلَعَّناً نُزِعَتْ مِنْهُ رِبْقَةُ ا''سْ◌َمِ.فِي الزوائد: فِي إسناده صعيد بن سنان وهو ضعيف مختلف فِي اسمه .

1237. (4054) (7224)- İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Aziz ve celil olan Allah, bir insan helak etmek istedi mi, ondan önce hayayı çeker alır. Hayası bir kere gitti mi sen ona artık herkesin nefretini kazanmış bir kimse olarak rastlarsın. Herkesin nefretini kazanmış olarak rastladığın kimseden emanet çekilip alınır (artık o, güvenilmeyen, kuşkulu kişidir). Kişiden emanet (güven) çekilip alınınca ona artık hep hain ve herkesçe hain bilinen biri olarak rastlarsın. Ona hep hain ve hıyanetle bilinen biri olarak rastladın mı, sıra ondan merhametin çekip çıkarılmasına gelmiştir. Ondan rahmetin çıkarıldığı vakit artık ona (Allah'ın rahmetinden) kovulmuş, lânetlenmiş olarak rastlarsın. Ona sen kovulmuş, lânetlenmiş olarak rastlayınca ondan İslâmiyet bağı çözülüp atılır."[1654]

*** KIYAMETİN BÜYÜK ALÂMETLERİ**

1238- 7225- 4056- حَدّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ وَابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: بَادِرُوا بِا'عْمَالِ سِتّاً: طُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مُغْرِبِهَا وَالدُّخَانَ وَدَابَّةَ ا'رْضِ وَالدَّجَّالَ وَخَوَيْصَةَ أَحَدِكُمْ وَأَمْرَ الْعَامَّةِ .
فِي الزوائد: إسناد حسن. وسنان بن سعد مختلف فِيهِ وفي اسمه .

1238. (4056) (7225)- Hz. Enes İbnu Ma'lik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şu altı şeyden önce (ahirete bakan) iyi ameller işlemekte acele edin: "Güneşin battığı yerden doğması, Duhân, dâbbetü'l-arz, Deccâl, herbirinize mahsus olan ölüm ve (sizin salih amelinize mani olacak) âmme hizmeti."[1655]

1239- 7226- 4057- حَدّثَنَا الْحُسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَ◌َلُ. ثَنَا عَوْنُ بْنُ عُمَارَةَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُثَنَّى بْنِ ثُمَامَةَ ابْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ا يَاتُ بَعْدَ الْمِائَتَيْنِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عون بن عمارة العبدي، وهو ضعيف. و قَالَ السيوطيّ: هَذَا الحديث أورده اِبْنِ الجوزي فِي الموضوعات من طريق مُحَمَّد بن يُونُسُ الكديميّ عن عون به. و قَالَ: هَذَا حديث موضوع وعون واِبْنِ المثنى ضعيفان غير أن المتهم به

الكديميّ. قلت: ولقد تبين أنه توبع عَلَيْهِ كما ترى »أي فِي رواية المصنف« وأخرجه الحاكم فِي المستدرك من طريق آخر عن عون به. و قَالَ: صحيح. وتعقبه الذهبي فِي تلخيصه فَقَالَ: عون ضعفوه. و قَالَ اِبْنِ كثير: هَذَا الحديث يصح. وإن صح فمحمول عَلَى ما وقع من الفتنة، بسبب القول بخلق القرآن والمحنة ل'مام أحمد بن حنبل وأصحابه من أئمة الحديث .

1239. (4057) (7226)- Ebu Katâde radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Kıyametin büyük) alâmetleri ikiyüz (senesin)den sonra gelecektir."[1656]

-1240 -7227 -4058 -حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ.ثَنَا نُوحُ بْنُ قَيْسٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُغَفَّلٍ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: أُمَّتِي عَلَى خَمْسِ طَبَقَاتٍ: فَأَرْبَعُونَ سَنَةً أَهْلُ بِرٍّ وَتَقْوَى. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةِ سَنَةٍ أَهْلُ تَرَاحُمٍ وَتَوَاصُلٍ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ إِلى سِتِّينَ وَمِائَةِ سَنَةٍ أَهْلُ تَدَابُرٍ وَتَقَاطُعٍ. ثُمَّ الْهَرْجُ الْهَرْجُ. النَّجَا النَّجَا.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف. و قَالَ السيوطي: هَذَا أيضا أورده اِبْنِ الجوزي فِي الموضوعات من طريق كامل بن طلحة عن عباد بن عبد الله عن أنس و قَالَ: أصل له. والمتهم به عباد. وقد تبين أن له متابعات عن أنس. وله عدة شواهد .

1240. (4058) (7227)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ümmetim beş tabakadır: İlk kırk yıl, hayır ve takva ehlidir. Bunu takip edenler yüzyirmi yılına kadardır. Bunlar merhamet sahibi, sıla-i rahme değer veren kimseler olacak. Sonra yüzaltmış yılına kadar olanlar birbirlerine sırt çevirirler, aralarındaki (kardeşlik bağlarını) koparırlar. Sonra da birbirlerini öldürme devri gelir. O devirde kurtuluş isteyin, kurtuluş!"
Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ümmetim beş tabakadır. Her tabaka kırk yıldır. Benim tabakam ve ashabımın tabakası ilim ve iman ehli insanların tabakasıdır. İkinci tabaka kırk ile seksen yılı arasındaki (insanların) tabakasıdır, bunlar hayır ve takva ehli insanlardır..." (Hz. Enes, sonra hadisi yukarıdaki şekilde tamamladı.)"[1657]

-1241 -7228 -4059 -حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ ثَنَا أَبُو أَحْمَدَ. ثَنَا بَشِيرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ سَيَّارٍ عَنْ طَارِقٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ عن النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَسْخٌ وَخَسْفٌ وَقَذْفٌ.فِي الزوائد: حديث عَبْدُ الله رِجَال إسناده ثقات. إ أنه منقطع. وسيار أَبُو الحكم لم يحدّث عن طارق اِبْنِ شهاب. قَاله ا''مام أحمد. وله شاهد من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ، رواه اِبْنِ حبان فِي صحيحه .

1241. (4059) (7228)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıyametin kopmasına yakın (bazı insanlar günahları sebebiyle) "mesh"e (hayvan sûretine çevrilme), "hasf'e yere batma) ve "kazf'e (taşlanma azabı) uğrayacaktır."[1658]

-1242 -7229 -4062 -حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَمُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَكُونُ فِي أُمَّتِي خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَقَذْفٌ.فِي الزوائد: رِجَال إسناده ثقات. إ أنه منقطع. وأبو الزبير اسمه مُحَمَّد بن مسلم بن تدرس، لم يسمع من عبد الله بن عمرو، قَاله اِبْنِ معين و قَال أَبُو حاتم: لم يلقه .

1242. (4062) (7229)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ümmetimde hasf, mesh ve kazf olacaktır." [1659]

*** DÂBBETU'L-ARZ**

-1243 -7230 -4067 -حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو زُنَيْجٌ. ثَنَا أَبُو تُمَيْلَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ عُبَيْدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: ذَهَبَ بَي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَوْضِعٍ بِالْبَادِيَةِ قَرِيبٍ مِنْ مَكَّةَ. فَإِذَا أَرْضٌ يَابِسَةٌ حَوْلَهَا رَمْلٌ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَخْرُجُ الدَّابَّةُ مِنْ هَذَا الْمُوْضِعِ. فَإِذَا فِتْرٌ فِي شِبْرٍ.قَالَ اِبْنُ بُرَيْدَةَ: فَحَجَجْتُ بَعْدَ ذلِكَ بِسِنَيِنَ. فَأَرَانَا عَصاًلَهُ. فَإِذَا هُوَ بِعَصَايَ هَذِهِ. هكذَا و هكذَا.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف. 'ن خالد بن عبيد، قَالَ البخاري: فِي حديثه نظر. و قَالَ اِبْنِ حبان والحاكم: يحدث عن أنس بأحاديث موضوعة .

1243. (4067) (7230)- Abdullah İbnu Büreyde radıyallahu anhüma babası (Büreyde)'den naklediyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni, Mekke'ye yakın badiyedeki bir yere götürdü. Burası kuru bir yerdi, etrafı da kumdu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Dâbbetu'l-arz bu yerden çıkacak" buyurdu. İşaret edilen yerin eni ve boyu birer karıştı."
İbnu Büreyde dedi ki: "Bundan yıllar sonra haccettim. Babam (o sahanın en ve boy uzunluğunda) bir asasını bize gösterdi. Baktım ki, o âsa benim bu âsam ile şu ve bu kadardır."[1660]

*** YE'CÜC VE ME'CÜC**

1244- 7231- 4080- حَدّثَنَا أزْهَرُ بْنُ مَرْوَانَ. ثَنَا عَبْدُ ا٭عْلىَ. ثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ. قَالَ: حَدّثَنَا أَبُو رَفِع عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ ﷲِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنَّ يَأْجُوجَ وَ مَأجُوجَ يَحْفِرُون كُلَّ يَوْمٍ. حَتَّى إِذَا كَادُوا يَرَوْنَ شُعَاعَ الشَّمْسِ قَالَ الَّذِي عَلَيْهِم: ارْجِعُوا فَسَنَحْفِرُهُ غَداً. فَيُعِيدُهُ اللّهُ أَشَدَّ مَا كَانَ. حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ مُدَّتُهُمْ وَأَرَادَ اللّهُ أنْ يَبْعَثَهُمْ عَلى النَّاسِ حَفَرُوا حَتَّى إِذَا كَادُوَا يَرَوْنَ شُعَاعَ الشَّمْسِ قَالَ الَّذِي عَلَيْهِمْ: ارْجِعُوا فَستَحْفِرُونَهُ غَداً إنْ شَاءَ اللّهُ تَعالى. وَاسْتَثْنُوا. فَيَعُودُونَ إلَيْهِ وَهُوَ كَهَيْئَتِهِ حِينَ تَرَكُوهُ. فَيَحْفِرُونَهُ وَيَخْرُجُونَ عَلي النَّاسِ فَيَنْشِفُونَ الْمَاءَ. وَيَتَحَصَّنُ النَّاسُ مِنْهُمْ فِي حُصُونِهِمْ فَيَرْمُونَ بِسِهَامِهِمْ إلَى السَّمَاءِ. فَتَرْجِعُ عَلَيْهَا الدَّمُ الّذِي إجْفَظَّ. فَيَقُولُونَ: قَهَرْنَا أهْلَ ا٭رْضِ وَعَلَوْنَا أهْلَ السَّمَاءِ فَيَبْعَثُ اللّهُ نَغَفاً فِي أقْفَائِهِمْ فَيَقْتُلُهُمْ بِهَا.قَالَ رَسُولُ ﷲِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! إنَّ دَوَابَّ ا٭رْضِ لَتَسْمَنُ وَتَشْكَرُ شَكَراً مِنْ لُحُومِهِمْ.فِي الزوائد: إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ورواه الحاكم و قَالَ: صحيح عَلَى شرط مسلم .

1244. (4080) (7231)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ye'cüc ve Me'cüc (seddi) her gün kazarak nihayet güneşin ışığını görmeye yakın, başlarındaki kişi onlara: "Haydi dönün, kazımıza yarın devam ederiz!" der. Allah Teâla hazretleri, sabah oluncaya kadar seddi eski güçlü haline iade eder. Bu hal onların müddetleri doluncaya kadar devam edecek. Vakit dolup da Allah onları insanların üzerine göndermek istediği zaman, aynı şekilde yine kazacaklar, güneşin ışığını görecekleri gedik açılacağı zaman, başlarındaki "haydi dönün inşaallah yarın kazmaya devam ederiz" diyecek. Onlar da "inşaallah!" diyecekler; ertesi günü gelecekler. Bu sefer seddi bıraktıkları gibi bulacaklar. Yine kazacaklar, bu sefer insanların üzerine çıkacaklar ve (uğradıkları) suyu içip tüketecekler. İnsanlar, onlara karşı kalelerine çekilecekler. Bu sefer onlar da oklarını göğe atacaklar. Okları, üzeri kanlı olarak geri dönecek. Bunun üzerine Ye'cüc ve Me'cüc: "Biz yeryüzündeki insanları kahrettik ve göktekilere de galebe çaldık" diyecekler. Sonra Allah, onların enselerine musallat olacak deve kurtlarını gönderecek, bunlarla onları öldürecek."
Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm devamla dedi ki: "Nefsim elinde olan Zât-ı zülcelâl'e yemin olsun ki, yerdeki hayvanlar onların etlerini yemek suretiyle muhakkak ki iyice semirecek ve memeleri sütle dolacaktır."[1661]

1245- 7232- 4081- حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ.ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. ثَنَا الْعَوَّامُ بْنُ حَوْشَبٍ. حَدَّثَنِي جَبَلَةُ بْنُ سُحَيْمٍ عَنْ مُؤْثِرِ بْنِ عَفَازَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: لَمَّا كَانَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِرَسُولِ ﷲِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقِيَ إبْرَاهِيمَ وَ مُوسَى وَعِيسَى فَتَذَاكَرُوا السَّاعَةَ. فَبَدَأُوا
بِإبْرَاهِيمَ. فَسَألُوهُ عِنْهَا. فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ مِنْهَا عِلْمُ. ثُمَّ سَألُوا مُوسَى. فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ مِنْهَا عِلْمٌ. فَرُدَّ الحَدِيثُ إلَى عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ. فَقَالَ: قَدْ عُهِدَ إلَيَّ فِيمَا دُونَ وَجْبَتُهَا. فَأمَّا وَجْبَتِهَا فَ◌َ يَعْلَمُهَا إِّ اللّهُ. فَذَكَرَ خُرُوجَ الدَّجَّالِ قَالَ: فَأنْزِلُ فَأقْتُلُهُ. فَيرْجِعُ النَّاسُ إلَى بِ◌َدِهِمْ. فَيَسْتَقْبِلُهُمْ يَأجُوجُ وَ مَأجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونُ. فَ◌َ يَمُرُّونَ بِمَاءٍ إِّ شَرِبُوهُ. وَ◌َ بِشَيْءٍ إِّ أفْسَدُوهُ فَيَجْأرُونَ إلَى اللّه فَأدْعُو اللّهَ أنْ يُمِيتَهُمْ فَتَنْتُنَ ا٭رْضُ مِنْ رِيحِهِمْ. فَيَجْارُونَ إلَى اللهِ فَأدْعُو اللّهَ فَيُرْسِلُ السَّمَاءَ بِالْمَاءِ. فَيَحْمِلُهُمْ فَيُلْقِيهِمْ فِي الْبَحْرِ. ثُمَّ تُنْسَفُ الْجِبَالُ وَتِمَدُّ ا٭رْضُ مَدَّ ا٭دِيمِ. فَعُهِدَ إلَيَّ: مَتَى كَانَ ذَلِكَ كَانَتِ السَّاعَةُ مِنَ النَّاسِ. كَالْحَامِلِ الّتِي َ يَدْرِى أهْلُهَا مَتَى تَفْجَؤُهُمْ بِوِ◌َدَتِهَا. قَالَ الْعَوَّامُ: وَوُجِدَ تَصْدِيقُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعالَي »حَتَّى إذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَ مَأجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ«.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ومؤثربن عفازة ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وباقي رِجَال ا٭سناد ثقات. ورواه الحاكم و قَالَ: هَذَا صحيح ا٭سناد .

1245. (4081) (7232)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Miraç gecesinde, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa ile karşılaştı. Kıyameti aralarında müzakere ettiler. Önce Hz. İbrahim aleyhisselâm'dan başlayıp ona Kıyametten sordular. Onun Kıyamet hakkında herhangi bir bilgisi yoktu. Sonra Hz. Musa aleyhisselâm'a sordular. Kıyamet hakkında onun da bir bilgisi yoktu. Söz Hz. İsa aleyhisselâm'a geldi. O: "Kıyametin kopmasına yakın şeyler (alametler) hakkında bana bilgi verildi. Ama Kıyametin kopma (vaktini) Allah'tan başka hiç kimse bilemez" dedi. Sonra (Kıyametin alâmetlerinden biri olarak) Deccal'in çıkmasını anlattı. Şunları söyledi: "Sonra ben inip onu öldüreceğim ve bundan sonra halk memleketlerine dönecek. Bu defa onların karşısına Ye'cüc ve Me'cüc çıkacak ve her tepeden hızla hücum edeceklerdir. Onlar giderken rastladıkları her suyu içip tüketecekler ve uğrayacakları her şeyi bozup alt-üst edecekler. Bunun üzerine halk feryat ederek Allah'tan yardım dileyecek. Ben de Ye'cüc ve Me'cüc'ü öldürmesi için Allah'a dua edeceğim. (Duam kabul görecek) ve yer onların (leşlerinin) kokusu ile çok pis kokacak. Ben yine Allah'a dua edeceğim! Allah da bir su gönderecek ve o su, onları taşıyıp denize atacaktır. Daha sonra dağlar ufaltılıp dağıtılacak ve yer, derinin yarılıp genişletildiği gibi yayılıp genişletilecek. İşte söylenen bu hal vukua gelince, insanlara yakınlığı itibariyle Kıyametin, ev halkı ne zaman doğumu ile aniden karşılaşacaklarını bilmedikleri hamile kadın gibi olacağı bana bildirildi."
Râvi el-Avvâm demiştir ki: "Bunun tasdiki Kitabullah'da bulunmuştur (Meâlen): "Nihayet, Ye'cüc ile Me'cüc'ün önündeki sed açıldığında, her tepeden saldırmağa başlarlar" (Enbiya 96).[1662]

*** MEHDİ'NİN ÇIKMASI**

1246- 7233- 4082- حَدّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ عَنْ يَزِيدَ اِبْنِ أَبِي زِيَادٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَقْبَلَ فِتْيَةٌ مِنْ بَنِى هَاشِمٍ. فَلَمَّا رَأَهُمْ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اغْرَوْتَقَتْ عَيْنَاهُ وَتَغَيَّرَ لَوْنُهُ. قَالَ فَقُلْتُ: مَا نَزَالُ نَرَى فِي وَجْهِكَ شَيْئًا نَكْرَهُهُ. فَقَالَ: إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ اخْتَارَ اللهُ لَنَا ا خِرَةَ عَلَى الْدُّنْيَا. وَإِنَّ أَهْلَ بَيْتِي سَيَلْقَوْنَ بَعْدِي بَ◌ءً وَتَشْرِيداً وَتَطْرِيداً حَتَّى يَأْتِيَ قَوْمٌ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ مَعَهُمْ Œرَايَاتٌ سُودٌ. فَيَسْأَلُونَ الْخَيْرَ فَ◌َ يُعْطَوْنَهُ فَيُقَاتِلُونَ فَيُنْصَرُونَ فَيُعْطَوْنَ مَا سَأَلُوا فَ◌َ يَقْبَلُونَهُ حَتَّى يَدْفَعُوهَا إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي فَيَمْلَؤُهَا قِسْطاً كَمَا مَلَؤُهَا جَوْراً. فَمَنْ أَدْرَكَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَلْيَأْتِهِمْ وَلَوْ حَبْواً عَلَى الثَّلْجِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف، لضعف يزيد بن أَبِي زياد الكوفيّ. لكن لم ينفرد يزيد بن أَبِي زياد عن إِبْرَاهِيمَ. فقد رواه الحاكم فِي المستدرك من طريق عمر بن قيس عن الحكم عن إِبْرَاهِيمَ .

1246. (4082) (7233)- İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Biz, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında iken Benî Hâşim'den bir grub genç geldi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onları görünce, gözleri yaşla doldu ve rengi değişti. Ben: "(Ey Allah'ın Resulü!) şimdiye kadar, mübarek yüzünüzde hoşumuza gitmeyen bir manzara hiç görmemiştik, (şimdi ne oldu da bizi üzen bir ifade ile karşılaşıyoruz?)" dedim. Şu cevabı verdiler:
"Biz öyle bir Ehl-i Beytiz ki, Allah bizim için dünyaya mukabil ahireti tercih etmiştir. Benim Ehl-i Beytim benden sonra bela, kaçırılma ve sürgüne maruz kalacak. Nihayet, meşrık (doğu) tarafından beraberlerinde siyah bayraklar olan bir kavim gelecek. Bunlar hayır (saltanat) isteyecekler, fakat istekleri yerine getirilmeyecek. Bunun üzerine onlar savaşacak. Allah onlara yardım edecek. Bundan sonra istedikleri (hükümdarlık) kendilerine verilecek. Ne var ki, onlar bunu kabul etmeyip emirliği Ehl-i Beytim'den bir adama tevdi edecekler. Bu (Emîr) de, insanlar yeryüzünü daha önce zulüm ile doldurdukları gibi, yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Artık sizden kim o güne yetişirse kar üstünde emeklemek suretiyle de olsa onlara varsın (katılsın)" buyurdu."[1663]

1247- 7234- 4084- حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَأَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ، قَا: ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي قَبَةَ عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الرَّحَبِيِّ عَنْ ثَوْبَانَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقْتَتِلُ عِنْدَ كَنْزِكُمْ ثَ◌َثَةٌ كُلُّهُمْ اِبْنُ خَلِيفَةٍ. ثُمَّ يَصِيرُ إِلَى وَاحِدٍ مِنْهُمْ. ثَمَّ تَطْلُعُ الرَّايَاتُ السُّودُ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ. فَيَقْتُلُونَكُمْ قَتْ◌ًَ لَمْ يُقْتَلْهُ قَوْمٌ.ثُمَّ ذَكَرَ شَيْئاً أَحْفَظُهُ. فَقَالَ: فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَبَايِعُوهُ وَلَوْ حَبْواً عَلَى الثَّلْجِ فإِنَّهُ خَلِيفَةُ اللهِ الْمَهْدِيُّ. فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ورواه الحاكم فِي المستدرك و قَالَ صحيح عَلَى شرط الشيخين .

1247. (4084) (7234)- Sevbân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizin hazinenizin yanında üç kişi kavga edecek Üçü de bir halifenin evladıdır. (Halifelik) bunların hiçbirine nasip olmayacaktır. Sonra meşrık (doğu) cihetinden siyah bayraklar (taşıyan bir ordu) zuhur edecek, hiçbir kavmin öldürmediği şekilde sizi öldürecek."
Ravi der ki: "Sonra (Aleyhissalâtu vesselâm) ezberde tutamadığım bir şey daha söyledi. Son olarak da: "Onları görünce onlara derhal biat edin, kar üzerinde emekleyerek de olsa!" buyurdular. Çünkü o, Allah'ın halifesidir, Mehdidir."[1664]

1248- 7235- 4085- حَدّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبُو شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ. ثَنَا يَاسِينُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ يُصْلِحُهُ اللهُ فِي لَيْلَةٍ .
فِي الزوائد: قَالَ البخاري فِي التاريخ عقب حديث إِبْرَاهِيمَ بن مُحَمَّد بن الحنفية هَذَا: فِي إسناده نظر وذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. ووثق العجلي. العجلي قَالَ البخاري: فِيهِ نظر. و أعلم له حديثا غير هَذَا. و قَالَ اِبْنِ معين وأبو زرعة: بأس به. وأبو دَاوُد الحفري اسمه عمر بن سعد احتج به مسلم فِي صحيحه وباقيهم ثقات .

1248. (4085) (7235)- Hz. Ali anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Mehdi bizden, ehl-i Beyt'imizdendir. Allah onu bir gecede ıslah eder (yani tevbesini kabul eder, hizmetini yapacak hale getirir. Doğruyu ilham eder ve muvaffak kılar)".[1665]

1249- 7236- 4087- حَدّثَنَا هَدِيَّةُ بْنُ عَبْدُ الْوَهَّابِ ثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زِيَادٍ الْيَمَامِيِّ عَنْ عِكْرِمَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنْ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: نَحْنُ وَلَدَ

عَبْدُ الْمُطَّلِبِ سَادَةُ أَهْلِ الْجَنَّةِ. أَنَا وَحَمْزَةُ وَعِلِيٌّ وَجَعْفَرٌ وَالْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ وَالْمَهْدِيُّ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. وعليّ بن زياد لم أر من وثقه و من جرّحه وباقي رجال ا‘‘سناد موثقون .

1249. (4087) (7236)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biz Abdulmuttalib'in oğullarıyız. Cennet ehlinin efendileriyiz: Ben, Hamza, Ali, Cafer, Hasan, Hüseyin ve Mehdi."[1666]

1250- 7237- 4088- حَدّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى الْمِصْرِيُّ وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ قَا:ثَنَا أَبُو صَالِحٍ عَبْدِ الْغَفَّارِ بْنُ دَاوُدَ الْحَرَّانِيُّ.ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَمْرِو بْنِ جَابِرٍ الْحَضْرَمِيِّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنَ جَزْءٍ ا‘بِيدِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَخْرُجُ نَاسٌ مِنَ الْمَشْرِقِ. فَيَوَطِئُونَ لِلْمَهْدِي يَعْنِي سُلْطَانَهُ. فِي الزوائد: فِي إسناده عمرو بن جَابِرٍ الحضرمي وعبد الله بن لهيعة وهما ضعيفان .

1250. (4088) (7237)- Abdullah İbnu'l-Hâris İbni Cez'iz-Zübeydi radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün): "Doğudan birtakım insanlar çıkacak ve Mehdi için zemin hazırlayacak" buyurdular. O Mehdi'nin hakimiyetini kastediyor." [1667]

*** MEZAHİM (ŞİDDETLİ SAVAŞLAR)**

1251- 7238- 4089- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسُ عَنِ ا‘وْزَاعِيِّ عَنْ حَسَّانَ ابْنِ عَطِيَّةَ؛ قَالَ: مَالَ مَكْحُولٌ وَ ابْنُ أَبِي زَكَرِيَّا إِلَى خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ وَمِلْتُ مَعَهُمَا. فَحَدَّثَنَا عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ؛ قَالَ: قَالَ لِي جُبَيْرٌ: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى ذِي مِخْمَرٍ وَ كَانَ رَجُ ٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَانْطَلَقْتُ مَعَهُمَا. فَسَأَلَهُ عَنِ الْهُدْنَةِ. فَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: سَتُصَالِحُكُمُ الرُّومُ صُلْحاً آمِناً. ثُمَّ تَغْزُونَ أَنْتُمْ وَهُمْ عَدُوّاً فَتَنْتَصِرُونَ وَتَغْنَمُونَ وَتَسْلَمُونَ ثُمَّ تَنْصَرِفُونَ حَتَّى تَنْزِلُوا بِمَرْجٍ ذِي تُلُولٍ. فَيَرْفَعُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الصَّلِيبِ فَيَقُولُ: غَلَبَ الصَّلِيبُ فَيَغْضَبُ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيَقُومُ إِلَيْهِ فَيَدُقُّهُ. فَعِنْدَ ذلِكَ تَغْدِرُ الرُّومُ وَيَجْتَمِعُونَ لِلْمَلْحَمَةِ.فِي الزوائد: اسناده حسن. وروى أَبُو دَاوُد بعضه .

1251. (4089) (7238)- Zî Muhmer radıyallahu anh'a müslümanların Rumlarla yapacağı savaş sorulunca, Resûlullah'tan şu hadisi nakletmiştir: "Rumlar sizlerle emin bir sulh antlaşması yapacaklar. Sonra, siz ve onlar (başka) bir düşmanla savaşacaksınız ve zafer kazanıp ganimet mallarını alıp (savaştan) salimen galip çıkacaksınız. Sonra savaş yerinden ayrılıp tepeleri bulunan bir çayırlıkta mola vereceksiniz. Orada haç ehlinden (hıristiyanlardan) bir adam haçı havaya kaldırarak: "Haç galip oldu" diyecek, müslümanlardan bir adam kızarak kalkıp (adamın elindeki) haçı kırıp ezecektir. İşte o zaman Rumlar sulh antlaşmasını bozarak şiddetli bir savaş için toplanacaklar."
İbnu Mâce, bu hadisin, kendisine bir başka vecihten de ulaştığını, hadisin o veçhinde şu ziyadenin olduğunu belirtir: "(Rumlar) şiddetli bir savaş için toplanacaklar. O zaman onlar seksen sancak altında oldukları halde gelirler ve her sancakta onikibin asker vardır."[1668]

1252- 7239- 4090- حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي الْعَاتِكَةِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ حَبِيبٍ الْمُحَارِبِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا وَقَعَتِ الْمَ ِحِمُ بَعَثَ اللهُ بَعْثاً مِنَ الْمَوَالِي هُمْ أَكْرَمُ الْعَرَبِ فَرَساً وَأَجْوَدُهُ
سِ َحاً يُؤَيِّدُ اللهُ بِهِمُ الدِّينَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. و عُثْمَانَ بن أَبِي العاتكة مختلف فِيهِ .

1252. (4090) (7239)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şiddetli savaşlar vukûa geldiği zaman Allah mevaliden (Arap olmayan müslümanlar) öyle bir ordu gönderecek ki atlarının cinsi yönünden Arapların en kıymetlisi ve silah yönünden onların en iyisi olup Allah, İslâm dinini onlarla te'yid (takviye) edecektir."[1669]

1253- 7240- 4094- حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ الرَّقِّيِّ. ثَنَا أَبُو يَعْقُوبَ الْحُنَيْنِيُّ عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ جَدِّهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَكُونَ أَدْنَى مَسَالِحِ الْمُسْلِمِينَ بَبَوْ ِءَ. ثُمَّ قَالَ: يَا عَلِيُّ! يَا عَلِي! بِأَبِي وَأُمِّى! قَالَ: إِنَّكُمْ سَتُقَاتِلُونَ بَنِي ا‘صْفَرِ وَيُقَاتِلُهُمُ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِ كُمْ حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ رُوقَةُ ا‘‘سْ ِمِ أَهْلُ الْحِجَازِ الَّذِينَ يَخَافُونَ فِي اللهِ لَوْمَةَ ئِمٍ. فَيَفْتَتِحُونَ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّكْبِيرِ فَيُصِيبُونَ غَنَائِمَ لَمْ يُصِيبُوا مِثْلَهَا. حَتَّى يَقْتَسِمُوا بِا‘تْرِسَةِ. وَيَأْتِي آتٍ فَيَقُولُ: إِنَّ الْمَسِيحَ قَدْ خَرَجَ فِي بِ ِدِكُمْ أَ وَهِيَ كِذْبَةٌ فَاَ خِذُ نَادِمٌ وَالتَّارِكُ نَادِمٌ.فِي الزوائد: فِي إسناده كثير بن عبد الله كذبه الشافعي وأبو دَاوُد. و قَالَ ابْنِ حبان: روى عن أبيه عن جده نسخة موضوعة يحل ذكرها فِي كتب و الرواية عنه إ عَلَى جهة التعجب .

1253. (4094) (7240)- Amr İbnu Avf radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Müslümanların silahlarını koydukları yerin en yakını Bevlâ'da olmadıkça kıyamet kopmaz."
Aleyhissalâtu vesselâm sonra: "Ey Ali, ey Ali, ey Ali!" diye nida etti. (Hz. Ali) "Annem babam sana kurban olsun, (buyurun ey Allah'ın Resulü!)" dedi.
Aleyhissalâtu vesselâm: "Muhakkak ki, sizler Benî Esfar'la (Rumlarla) savaşacaksınız. Sizden sonra gelecek müslümanlar da onlarla savaşacaklar. Nihayet Allah yolunda hiçbir kınayanın kınamasından korkmayan seçkin müslümanlar olan Hicaz halkı onlarla savaşa çıkacaklar. Konstantin'i tesbih ve tekbirlerle fethedecekler. Onlar daha önce benzerini elde etmedikleri ganimetler elde edecekler. Öyle ki (dirhem ve dinarları sayıyla değil, kalkanla ölçerek taksim edecekler. Bu sırada biri gelip şöyle diyecek: "Memleketinizde mesih çıktı." Bilesiniz bu haber yalandır. Artık o haberi tutan (inanan) da pişmandır, terkeden (inanmayan) da pişmandır."[1670]

*** TÜRKLERLE SAVAŞ**

-1254 -7241 -4099 -حَدّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ. ثَنَا عَمَّارُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الأعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالَحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَقُوُم السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْماً صِغَارَ الأعْيُنِ عِرَاضَ الْوُجُوهِ كَانَ أَعْيُنَهُمْ حَدَقُ الْجَرَادِ. كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ يَنْتَعِلُونَ الشَّعَرَ وَيَتَّخِذُونَ الدَّرَقَ يَرْبِطُونَ خَيْلَهُمْ بِالنَّخْلِ.فِي الزوائد: إسناده حسن. وعمار بن مُحَمَّد مختلف فِيهِ. والحديث رواه اِبْنِ حبان فِي صحيح من طريق الأعمش .

1254. (4099) (7241)- Ebu Sa'id radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sizler, gözleri küçük, yüzleri geniş yuvarlak bir kavimle savaşmadıkça Kıyamet kopmayacaktır. Onların gözleri çekirge gözleri gibi olup yüzleri de kat kat deri ile kaplanmış kalkanlar gibidir. Kıl ayakkabılar giyerler, deriden mamul kalkanlar edinirler ve atlarını hurma ağaçlarına bağlarlar."[1671]

AÇIKLAMA:

Bu çeşit hadislerde Türklerin kastedildiği daha önce açıklandı. [1672]

ZÜHD BÖLÜMÜ

*** DÜNYAYA KARŞI ZÜHD, (DÜNYAYA RAĞBET ETMEMEK)**

-1255 -7242 -4101 -حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا الْحَكَمُ بْنُ هِشَامٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي فَرْوَةَ عَنْ أَبِي خَلاَّدٍ وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ قَدْ أُعْطِيَ زُهْداً فِي الدُّنْيَا وَقِلَّةَ مَنْطِقٍ فَاقْتَرِبُوا مِنْهُ فإنَّهُ يُلْقِي الْحِكْمَةَ.فِي الزوائد: لم يخرج اِبْنِ ماجة بي خد سولي هَذَا الحديث. ولم يخرج له أحد من أصحاب الكتب الخمسة شيئا .

1255. (4101) (7242)- Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabından olan Ebu Hallâd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir kimseye dünyaya karşı zühd ve az konuşma hasletlerinin verildiğini görürseniz ona yaklaşın (ve sözlerini dikkatle dinleyin). Çünkü o hikmetli sözler eder veya ona hikmet ilham edilir-."[1673]

-1256 -7243 -4102 -حَدّثَنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ أَبِو السَّفَرِ. ثَنَا شِهَابُ بْنُ عَبَّادٍ ثَنَا خَالِدُ بْنُ عَمْرُو الْقُرَشِيُّ عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ؛ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ! دُلَّنِى عَلَى عَمَلٍ إِذَا أَنَا عَمِلْتُهُ أَحَبَّنِي اللّهُ وَأَحَبَّنِيَ النَّاسُ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ازْهَدْ فِي الدُّنْيَا يَحِبَّكَ اللّهُ. وَأزْهَدْ فِيمَا فِي أيدُيِ النَّاسِ يُحِبُّوكَ.فِي الزوائد: فِي إسناده خالد بن عمرو وهو ضعيف متفق عَلَى ضعفه. واتهم بالوضع. وأورده العقيليّ هَذَا الحديث و قَالَ: ليس له أصل من حديث الثوري. لكن قَالَ النووي عقب هَذَا الحديث: رواه اِبْنِ ماجة وغيره بأسانيد حسنة .

1256. (4102) (7243)- Sehl İbnu Sa'd es-Sâidî radıyallahu anh anlatıyor: "(Bir gün) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bana öyle bir amel gösterin ki, ben onu yaptığım taktirde Allah beni sevsin, halk da beni sevsin" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Dünyaya rağbet gösterme, Allah seni sevsin, insanların elinde bulunanlara göz dikme ki onlar da seni sevsin!" buyurdular."[1674]

-1257 -7244 -4104 -حَدّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَبِي الرَّبِيعِ. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ ثَابتٍ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: اشْتَكَى سَلْمَانُ. فَعَادَهُ سَعْدٌ فَرَأَهُ يَبْكِي. فَقَالَ لَهُ سَعْدٌ: مَا يُبْكِيكَ؟ يَا أَخِي! أَلَيْسَ قَدْ صَحِبْتَ رَسُولَ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ أَلَيْسَ أَلَيْسَ؟ قَالَ سَلْمَانُ: مَا أَبْكِي وَاحِدَةً مِنِ اثْنَتَيْنِ. مَا أَبْكِي ضِنّاًلِلدُّنْيَا وَلاَ كَرَاهِيَةً لِلآخِرَةِ. وَلكِنْ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَهِدَ إِلَيَّ عَهْداً. فَمَا أُرَانِي إِلاَّ قَدْ تَعَدَّيْتُ. قَالَ: وَمَا عَهِدَ إِلَيْكَ؟ قَالَ: عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ يَكْفِي أَحَدَكُمْ مِثْلُ زَادِ الرَّاكِبِ. وَلاَ أُرَنِي إِلاَّ قَدْ تَعَدَّيْتُ. وَأَمَّا أَنْتَ يَا سَعْدُ! فَاتَّقِ اللّهَ عِنْدَ حُكْمِكَ إِذَا حَكَمْتَ وَعِنْدَ قَسْمِكَ إِذَا قَسَمْتَ وِعنْدَ هَمِّكَ إِذَا هَمَمْتَ. قَالَ ثَابِتٌ: فَبَلَغَنِي أَنَّهُ مَا تَرَكَ

أً بِضْعَةً وِعِشْرِينَ دِرْهَماً مِنْ نَفَقَةٍ كَانَتْ عِنْدَهُ. فِي الزوائد: فِي إسناده جَعْفَرِ بن سليمان الضبعي، وهو وإن أخرج له مسلم ووثقه اِبْنِ معين فقد قَالَ اِبْنِ المدين: هو ثقة عندنا. أكثر عن ثابت أحاديث منكرة. و قَالَ البخارِي فِي الضعفاء: يخالف فِي بعض حديثه. و قَالَ اِبْنِ حبان فِي الثقات؟ كَانَ يبغض أبا بكر وعمر. و كَانَ يَحْيَى بن سَعِيدِ يستضعفه .

1257. (4104) (7244)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hastalanmıştı. Sa'd İbnu Ebi Vakkâs geçmiş olsun ziyaretine gitti. Yanına varınca Selman'ı ağlıyor buldu. Sa'd: "Niye ağlıyorsun? Ey kardeşim, sen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a arkadaşlık etmedin mi, şöyle değil mi, böyle değil mi (diye ağlamasını abes kılan bir kısım faziletleri hatırlattı). Selman radıyallahu anh şu cevabı verdi: "Ben şu iki şeyden biri için ağlamıyorum: "Ben ne bir dünya düşkünlüğü ne de ahiret gafleti sebebiyle ağlıyor değilim. Beni ağlatan Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bir ahdidir. O bana bir husus ahdetmişti, şimdi kendimi o ahdi tecavüz etmiş görüyorum."
Sa'd: "Resûlullah size ne ahdetmişti?" diye sordu.
Selmân: "Aleyhissalâtu vesselâm bana: "Birinize dünyalık olarak bir yolcunun azığı kadarı yeterli" diye ahdetmişti. Ben kendimi bu haddi aşmış görüyorum. Sana gelince, ey Sa'd! Hüküm verdiğin zaman hükmünden, (hak) taksim ettiğin zaman taksiminden, bir şeye yöneldiğin zaman niyetinden Allah'tan kork."
Ravilerden Sâbit der ki: "Selman radıyallahu anh'ın vefat ettiğinde geriye nafaka olarak sadece yirmi küsur dirhemlik bir mal bıraktığı haberi bana geldi."[1675]

*** DÜNYAYA İLGİ**

-1258 -7245 -4105 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ. ثَنَا شُعْبَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: خَرَجَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ مِنْ عِنْدِ مَرْوَانَ بِنِصْفِ النَّهَارِ. قُلْتُ: مَا بَعَثَ إِلَيْهِ هذِهِ السَّاعَةَ أَ لِشَيْءٍ سَأَلَ عَنْهُ. فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: سَأَلَنَا عَنْ أَشْيَاءَ سَمِعْنَاهَا مِنْ رَسُولِ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ كَانَتِ الدُّنْيَا هَمَّهُ فَرَّقَ اللهُ عَلَيْهِ أَمْرَهُ وَجَعَلَ فَقْرَهُ بِيهِ عَيْنَيْهِ وَلَمْ يَأتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِ مَا كُتِبَ لَهُ. وَمَنْ كَانَتِ ا خِرَةُ Œ نِيَّتَهُ جَمَعَ اللهُ لَهُ أَمْرَهُ وَجَعَلَ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1258. (4105) (7245)- Hz. Osman İbnu Affân radıyallahu anh anlatıyor: "Zeyd İbnu Sa'bît radıyallahu anh gün ortasında Halife Mervan'ın yanından çıkmıştı. Ben: "Bu saatte, Zeyd'i mutlaka sormak istediği bir şey için çağırmıştır" (diye düşündüm ve kendisine kanaatimi) söyledim. Zeyd: "O bize, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan işittiğimiz bazı şeyler sordu. Ben Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Kimin emeli dünya olursa Allah onun işini aleyhine darmadağın eder, fakirliği iki gözünün arasında kılar, dünyadan eline geçen miktar da kaderinde yazılandan fazla olmaz. Kimin de kasdi ahiret olursa, Allah, onun (dağınık) işini lehinde toplar, zenginliğini kalbine koyar, dünya nimetleri ona koşarak (kendiliğinden) gelir" sözünü anlattım."[1676]

-1259 -7246 -4106 -حَدّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَا: ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيةَ النَصْرِيِّ عَنْ نَهْشَلٍ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنِ ا'سْوَدِ بْنِ يَزِيدَ؛ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ:
سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمّاً وَاحِداً هَمَّ الْمَعَادِ كَفَاهُ اللهُ هَمَّ دُنْيَاهُ. وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْهُمُومُ فِي أَحْوَالِ الدُّنْيَا لَمْ يُبَالِ اللهُ فِي أَيِّ أَوْدِيَتِهِ هَلَكَ.فِي الزوائد: الحديث تقدم وهو برقم -752 .

1259. (4106) (7246)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim gam ve tasalarını bire indirir ve sadece ahiret tasasına gönlünde yer verirse, onun dünyevi gamlarını Allah izale eder. Kim de gam ve tasalarını dünya ahvaline dağıtacak olursa, Allah onun, vadilerden hangisinde helak olacağına aldırış etmez."[1677]

*** DÜNYANIN ALLAH KATINDAKİ DEĞERİ**

-1260 -7247 -4110 -حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، وَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ وَ مُحَمَّدُ الْصَّبَّاحُ قَالُوا: ثَنَا أَبُو يَحْيَى زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ. ثَنَا أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِذِي الْحُلَيْفَةِ. فَإِذَا هُوَ بِشَاةٍ مَيِّتَةٍ شَائِلَةٍ بِرِجْلِهَا. فَقَالَ: أَتُرَوْنَ هذِهِ هَيِّنَةً عَلَى صَاحِبِهَا؟ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ! لَلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللهِ مِنْ هذِهِ عَلَى صَاحِبِهَا. وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِراً مِنْهَا قَطْرَةً أَبَداً.فِي الزوائد: فِي إسناده زكريا بن منظور، هو ضعيف. وفيه: إن أصل المتن صحيح .

1260. (4110) (7247)- Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh anlatıyor: "Biz (hacc sırasında) Zülhuleyfe'de Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile beraberdik. O, birden şişkinlikten ayağı havaya kalkmış bir davar ölüsüyle karşılaştı. Bunun üzerine: "Şu lâşenin, sahibine ne kadar değersiz olduğunu görüyor musunuz? Nefsimi elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, şu dünya, Allah yanında, bunun sahibi yanındaki değersizliğinden daha değersizdir. Eğer

dünyanın Allah katında sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire ondan ebediyen tek damla su içirmezdi" buyurdular."[1678]

AÇIKLAMA:

Daha önce açıklandığı üzere, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, bu hadislerinde tel'in ettikleri dünya, insanların nefs-i emmarelerine bakan fuhşiyatın, şerlerin, zulümlerin, isyanların, günahların işlendiği dünyadır. Ahiretin tarlası olan, Allah'a kulluk icra edilen, Allah'ın isimlerinin aynası, tecelligâhı olan dünya değildir.[1679]

1261- 7248- 4117- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ صَدَقَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُرَّةَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبُو أُمَامَتَ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أَغْبَطَ النَّاسِ عِنْدِي مُؤْمِنٌ خَفِيفُ الْحَاذِ ذُو حَظٍّ مِنْ صَلَاةٍ. غَامِضٌ فِي النَّاسِ َ يُؤْبَهُ لَهُ كَانَ رِزْقُهُ كَفَافاً وَصَبَرَ عَلَيْهِ عَجِلَتْ مَنِيَّتُهُ وَقَلَّ تُرَاثُهُ وَقَلَّتْ بِوَاكِيهِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف لضعف أيوب بن سليمان. قَالَ فِيهِ أَبُو حاتم: مجهول وتبعه عَلَى ذَلِكَ الذهبي فِي لطبقات وغيرها. وصدعة بن عَبْدُ اللهِ متفق عَلَى تضعيفه. ا هـ كم الزوائد. قلت: حديث أَبُو أمامة رواه والترمذي بزيادة بإسناد آخر قد حسّنه .

1261. (4117) (7248)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Benim nazarımda en ziyade gıbta etmeye değer kimse şu evsafı taşıyan kimsedir: (Dünyevi yükü ve) hâli hafif, namazdan nasibi fazla, insanlar içinde (adem-i şöhretle) gizli kalmış ve kendisine (cemiyette) iltifat edilmemiş mü'mindir. Onun rızkı (zaruri ihtiyaçlarına) yetecek kadardı, o buna sabretti, ölümü de çabuk geldi, az miras bıraktı, kendisi için mâtem tutan kadın da az oldu."[1680]

1262- 7249- 4119- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ عَنِ ابْنِ خُشَيْمٍ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتَ يَزِيدَ؛ أَنَّهَا سَمِعتْ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: أَ أُنَبِّئُكُمْ بِخِيَارِكُمْ؟ قَالُوا: بَلى يَا رَسُولَ للهِ! قَالَ خِيَارُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُؤُوا ذُكِرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ.فِي الزوائد: هذا إسناد حسن. وشهر بن حوشب وسويد بن سَعِيدٍ مخالف فيهما. وباقي رجال ا''سناد ثقات .

1262. (4119) (7249)- Esmâ Bintu Yezid radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün): "Size en hayırlınızı haber vereyim mi?" diye sordu. "Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dediler.
"Sizden o kimseler en hayırlıdır ki, onları görenler aziz ve celil olan Allah'ı hatırlarlar" buyurdular." [1681]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü zaman Allah'ın hatırlandığı kullardan maksat, va'z u nasihat etmeyi, sohbetlerinde uhrevî meseleleri ele almayı âdet edinmiş kimselerdir. Bunlar mâlâyâni mevzulara girmezler, dillerinden zikir düşmez, çokça ibadet ederler. Başkaları onları bu hal üzere görmeye âdeta şartlanmıştır, bu sebeple görür görmez Allah'ı hatırlarlar. Hadis-i şerif böyle kimseleri tebcil etmektedir.[1682]

1263- 7250- 4121- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ الْجُبَيْرِيُّ. ثَنَا حَمَّادُ بْنُ عِيسَى. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ. أَخْبَرَنِي الْقَاسِمُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ عَمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللهَ يُحِبُّ عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ الْفَقِيرَ الْمُتَعَفِّفَ أَبَا الْعِيَالِ.فِي الزوائد: فِي إسناده القاسم بن مهران قَالَ العقيليّ: يثبت سماعه من عمران و مُوسَى بن عبيدة متروك .

1263. (4121) (7250)- İmrân İbna Husayn radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki, Allah Teâla hazretleri, maddeten fakir, çoluk çocuk sahibi olup dilencilik ve haram kazançtan kaçınan mü'min kulunu sever."[1683]

1264- 7251- 4124- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أنْبأنا أَبُو غَسَّانَ بَهْلُولٌ. ثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ؛ قَالَ اشْتَكَى فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا فَضَّلَ اللهُ بِهِ عَلَيْهِمْ أَغْنِيَاءَهُمْ. فَقَالَ: يَا يَةَ -Œمَعْشَرَ الْفُقَرَاءِ! أَ أُبَشِّرُكُمْ أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ بِنِصْفِ يَوْمٍ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ.ثُمَّ تَ ‌ مُوسَى هذِهِ ا وَإِنَّ يَوماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ-.فِي الزوائد: عَبْدُ اللهِ بن دينار لم يسمع من عبد الله بن عمر و مُوسَى بن عبيدة ضعيف.--485وَإِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ .

1264. (4124) (7251)- Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anh anlatıyor: "Muhacirlerin fakirleri, Allah'ın, zenginleri kendilerinden (mali ibadetler yönüyle) daha üstün kıldığı hususunda dert yandılar. Aleyhissalâtu vesselâm onlara: "Ey fakirler cemaati! Ben sizi, fakir muhacirlerin, cennete zenginlerinden, (dünya ölçüleriyle beşyüz yıl olan) yarım gün önce gireceklerini müjdelemeyeyim mi?" buyurdular."
Bu hadisi rivayet eden Musa rahimehullah şu ayeti okudu: Ve şüphesiz, senin Rabbin katındaki bir gün sizin saymakta olduğunuz bin yıl gibidir" (Hacc 47).[1684]

*** FAKİRLERLE DÜŞÜP KALKMA**

-1265 -7252 -4126 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبُو شَيْبَةَ وَعَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَاَ: ثَنَا أَبُو خَالِدٍ ا'حْمَرُ عَنْ يَزِيدَ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الْمُبَارَكِ عَنْ عَضَاءٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ قَالَ: أَحِبُّوا الْمَسَاكِينَ. فإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: اللَّهُمَّ أحْيِنِي مِسْكِيناً وَأمِتْنِي مِسْكِيناً وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ.فِي الزوائد: أَبُو المبارك يعرف اسمه وهو مجهول. ويزيد بن سنان ضعيف. والحديث صحيحه الحاكم وعدّه اِبْنِ الجوزي فِي الموضوعات.و قَالَ السيوطي: قَالَ الحافظ صلح الدين بن العء: الحديث ضعيف السند لكن يحكم عليه الوضع. وأبو المبارك وإن قَالَ فِيهِ والترمذي: مجهول فقد عرفه اِبْنِ حبان وذكره فِي الثقات. ويزيد بن سنان قَالَ فِيهِ اِبْنِ معين: ليس بشئ. وقال البخاريّ: مقارب الحديث إ أن ابنه مُحَمَّد بم يزيد روى عنه مناكير. و قَالَ أَبُو حاتم: محله الصدق و يحتد به. وباقي رواية مشهورون قَالَ العء: إنه ينتهي بمجموع طرقه إِلَى درجة الصحة. و قَالَ الحافظ اِبْنِ حجر: قد حسنه والترمذي 'ن له شاهدا .

1265. (4126) (7252)- Ebu Sa'idi'l-Hudrî radıyallahu anh derdi ki: "Fakirleri sevin. Zira ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, dualarında şöyle söylediğini işittim: "Allahım, beni fakir olarak yaşat, fakir olarak ruhumu kabzet, ahirette de fakirler zümresinde haşret."[1685]

-1266 -7253 -4127 -حَدّثَنَا أحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَنْقَزِيُّ. ثَنَا أَسْبَاطُ بْنُ نَصْرٍ عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ أَبِي سَعْدٍ ا'زْدِيِّ وَ كَانَ قَارِئَ ا'زْدِ عَنْ أَبِي الْكَنُودِ عَنْ خَبَّابٍ، فِي قَوْلِهِ تَعالَي »وَ تَطْرُدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ والْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مَنَ الظَّالِمِينْ.« قَالَ: جَاءَ ا'قْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ وَعُيَيْنَةُ بْنُ حِصْنٍ الْفَزَارِيُّ.
فَوَجَدُوا رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ صُهَيْبٍ وَبِلَالٍ وَعَمَّارٍ وَخَبَّابٍ. قَاعِداً فِي نَاسٍ مِنَ الضُّعَفَاءِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ. فَلَمَّا رَأوْهُمْ حَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقَرُوهُمْ. فَأتَوْهُ فَخَلَوْا بِهِ وَ قَالُوا: إنَّا يُرِيدُ أَنْ تَجْعَلَ لَنَا مِنْكَ مَجْلِساً تَعْرِفُ لنَا بِهِ الْعَرَبُ فَضْلَنَا. فإنَّ وُفُودَ الْعَرَبِ تَأتِيك فَنَسْتَحْي أنْ تَرَنَا الْعَرَبُ مَعَ هذِهِ ا'عْبُدُ. فإذَا نَحْنُ جِئْنَاكَ فَأقِمْهُمْ عَنْكَ. فإذَا نَحْنُ فَرَغْنَا فَاقْعُدْ مَعَهُمْ إنْ شِئْتَ. قَالَ: نَعَمْ قَالُوا: فَاكْتُبْ لَنَا عَلَيْكَ كَتَاباً. قَالَ فَدَعَا بِصَحِيفَةٍ. وَدَعَا عَلِيّاً لِيَكْتُبَ وَنَحْنُ قُعُودٌ فِي نَاحِيَةٍ فَنَزَلَ جِبْرَائِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: »وَ تَطْرُدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُنَو وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ. وَكَذلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أهَؤُلَاءِ مَنَّ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللهُ بِأعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ. وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ......«قَالَ قَدَنَوْنَا مِنْهُ حَتَّى وَضَعْنَا رُكَبَنَا عَلَى رُكْبَتِهِ، وَ كَانَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْلِسُ مَعَنَا فإِذَا أَرَادَ أنْ يَقُومَ قَامَ وَتَرَكَنَا. فَأنْزَلَ اللهُ »وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَ تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ« وَ تُجَالِسِ 'شْرَافَ »تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ تُطِعْ مَنْ أغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا.« يَعْنِيعُيَيْنَةَ وَا'قْرَعَ »وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أمْرَهُ فُرُطاً «قَالَ هَلَاكاً» قَالَ: أمْرُ عُيَيْنَةَ وَا'قْرَعِ. ثُمَّ ضَرَبَ لَهُمْ مَثَلَ الرَّجُلَيْنِ وَمَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا. قَالَ خَبَّابٌ: فَكُنَّا نَقْعُدُ مَعَ النَّبِيِّ فإِذَا بَلَغْنَا السَّاعَةَ الَّتِي يَقُومُ فِيهَا قُمْنَا وَتَرَكْنَاهُ حَتَّى يَقُومَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، و رِجَالُهُ ثقات. وقد روى مسلم والنسائي والمصنف بعضه من حديث سعد اِبْنِ أَبِي وقاس.-685-وَ تَطْرُدُ الَّذِينَ يَدْعُونَ .

1266. (4127) (7253)- Habbâb radıyallahu anh "(Akşam, sabah, Rablerinin rızasını dileyerek O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabı senden sorulmayacaktır, senin hesabın da onlara sorulmayacaktır, öyleyse onları kovup da zalimlerden olma" (En'am 52) mealindeki ayetle, ilgili olarak şunu anlattı: "Akra' İbnu Habis et-Temîmî ve Uyeyne İbnu Hısn el-Fezâri Resûlullah'ın yanına geldiler. Aleyhissalâtu vesselâm'ı Suheyb, Bilâl, Ammâr ve Habbâb gibi zayıf müslümanlarla oturmuş buldular. (Bu gariban takımını) Resûlullah'ın etrafında görünce onları küçümseyip hakir gördüler. Aleyhissalâtu vesselâm'a yaklaşıp başbaşa kaldılar (yani biz bir kenara çekildik). Onlar: "Biz, senin bize hususi bir sohbet oturumu ayırmanı isteriz, tâ ki Araplar bizim üstünlüğümüzü tanısınlar. Zira sana (her taraftaki) Araplardan (durmadan) heyetler geliyor. Onların bizi bu (değersiz) köle bozuntularıyla beraber görmelerinden utanıyoruz. Şu halde, her ne zaman biz sana gelirsek, onları yanından kaldır. Biz gidince, dilersen yine onlarla beraber ol!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm da: "Pekala!" diye cevap verdi. Bunun üzerine onlar: "Bu teklifimizi bir yazı ile de tevsik et" dediler."
(Habbab) der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm hemen bir kağıt istedi, yazması için Ali radıyallahu anh'ı çağırdı. Biz hâla bir kenarda oturmuş duruyorduk. Derken Cibril aleyhisselâm indi ve şu vahyi getirdi. (Meâlen): "Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek O'na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur. Senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki onları kovarak zulmedenlerden olasın" (En'am 52). Ayet-i kerime daha sonra Akra' İbnu Hâbis ve Uyeyne İbnu Hısn'ı zikrederek devam etti: "Böylece, "Aramızdan Allah bunlara mı iyilikte bulundu?" demeleri için onları birbiriyle imtihan ettik. Allah şükredenleri iyi bilen değil midir?" (En'am 53). Ayet şöyle devam etti: Ey Muhammed) ayetlerimize iman edenler sana gelince: "Size selam olsun!" de. Rabbiniz, sizden kim bilmeyerek fenalık işler de arkasından tevbe eder ve nefsini düzeltirse, ona rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır" (En'am 54).

Habbâb devamla der ki: "Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm'a yaklaştık, öyle ki dizlerimizi dizlerinin üzerine koyduk. Aleyhissalâtu vesselâm bizimle oturdu. Kalkıp gitmek istediği zaman doğrulur ve bizi öyle terkederdi. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah şu vahyi indirdi: "(Sabah-akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sende sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma -yani eşraf ile beraber oturma-. Bizi anmasını kendilerine unutturduğumuz yani - Uyeyne ve Akra' - ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma" (Kehf 28). Sonra onlara (yani mü'minlere ve kafirlere iki kişinin misalini (Kehf 32-44) ve dünya hayatının misalini (Kehf 45) getirdi (yani mezkur ayetleri bu maksatla inzal buyurdu).
Habbâb der ki: "(Bu hâdiseden sonra) biz (zayıf takımdan olan sahabiler) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraber otururduk. Aleyhissalâtu vesselâm'ın kalkma saati gelince, O'nun kalkması için önce biz onu terkederdik."[1686]

1267- 7254- 4129- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ و أَبُو كُرَيْبٍ قَاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ. ثَنَا عِيسَى بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلَى عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: وَيْلٌ لِلْمُكْثِرِينَ. أَ مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هكذَا وَ هكذَا وَهكَذَا وَهَكَذَا أَرْبَعٌ: عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَمِنْ قُدَّامِهِ وَمِنْ وَرَائِهِ.فِي الزوائد: عطية العوفي والراوي عنه ضعيفان. ورواه إمام أحمد فِي مسنده عن مُحَمَّد بن عبيدة عن ا'عمش عن عطية به .

1267. (4129) (7254)- Ebu Saidi'l-Hudri radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Malı şöyle şöyle, şöyle ve şöyle dağıtanlar hariç dünyalığı çok kazananlara yazıklar olsun!" "Şöyle!" kelimesini Resûlullah dört kere tekrar etti. Bunlarla "sağından, solundan, önünden ve arkasından (hayır için harcayanlar" demek istedi)."[1687]

1268- 7255- 4130- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْعَنْبَرِيّ. ثَنَا النَّضْرُبْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ. حَدَّثَنِي أَبُو زُمَيْلٍ هُوَ سِمَاكٍ عَنْ مَلِكِ بْنَ مَرْثَدٍ الْحَنَفِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي ذَرّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ا'كْثَرُونَ هُمُ ا'سْفَلُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. أَ مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هكذَا وَ هكذَا ، وَكَسَبَهُ مِنْ طَيِّبٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1268. (4130) (7255)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Bu dünyada malca) en çok olanlar, Kıyamet günü en aşağıda olacaklardır. Ancak malı şöyle şöyle (bol bol) harcayanlar ve onu temiz yoldan kazananlar hariç." [1688]

1269- 7256- 4131- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَكِيمٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْ◌َنَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ا'كْثَرُونَ هُمُ ا'سْفَلُونَ أَ مَنْ قَالَ هكذَا وَ هكذَا و هكذَا ثَثاً.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1269. (4131) (7256)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Dünyalığı en çok olanlar (âhirette rütbece) en aşağı olacaklardır. Ancak, malı şöyle şöyle şöyle (hayır yolunda) harcayanlar hariç."[1689]

1270- 7257- 4132- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدِ بْنِ كَاسِبٍ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي سُهَيْلِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَا أُحِبُّ أَنَّ أُحُداً عِنْدِي ذَهَباً. فَتَأتِي عَلَىَّ ثَالِثَةٌ وَعِنْدِي مِنْهُ شَيْءٌ أَ شَيْءٌ أَرْصُدُهُ فِي قَضَاءِ دَيْنٍ.فِي الزوائد: إسناده حسن. ويعقوب بن حميد مختلف فِيهِ. وأبو سهل اسمه نافع بن مالك بن أَبِي عامر ا'صبحي عم مالك بن أنس .

1270. (4132) (7257)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Yanımda Uhud dağı kadar altınım olup da ondan bir miktar yanımda kaldığı halde (iki gün geçip) üçüncü bir gecenin gelmesini sevmem. Bir borcu ödemek üzere (o altından) saklayacağım miktar hariç."[1690]

1271- 7258- 4133- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا صَدَقَةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، مُسْلِمُ بْنِ مِشْكَمٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ غَيْ◌َنَ الثَّقَفِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ! مَنْ آمَنَ بِي وَصَدَّقَنِي وَعَلِمَ أَنَّ مَا جِئْتُ بِهِ هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَقْلِلْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ وَحَبِّبْ إِلَيْهِ لِقَاءَكَ وَعَجِّلْ لَهُ الْقَضَاءَ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِي وَلَمْ يُصَدِّقْنِي وَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ مَا جِئْتُ بِهِ هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدَكَ فَأَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ وَأَطِلْ عُمَرَهُ .
فِي الزوائد: رجال ا''سناد ثقات. وهو مرسل. و قَالَ: لم يخرج إِبْنِ ماجة لعمرو هَذَا غير هَذَا الحديث. وليس له شئ فِي بقية الكتب الستة .

1271. (4133) (7258)- Amr İbnu Gaylân es-Sakafî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey Allahım! Kim bana inanır, beni tasdik eder, ve her ne getirmiş isem onun senin yüce katından

olduğunu ve hak olduğunu bilirse, ona az mal, az evlat ver, ona, sana kavuşmayı sevdir ve ölümünü çabuklaştır. Kim de bana inanmaz ve beni tasdik etmezse malını ve evladını çok kıl, ömrünü de uzat."[1691]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin mürsel yani senedinde kopukluk bulunduğu ve dolayısıyla zayıf olduğu, ayrıca Râvi Amr'ın ne İbnu Mâce ve ne de öbür Kütüb-i Sitte mecmualarında bir başka rivayetinin bulunmadığı belirtilmiştir. diğer taraftan ihtiva ettiği hüküm yönüyle de sahih hadislere muhalefeti sebebiyle hadisin münkerliği mevzubahistir. Zira sahih hadislerde çok evlat edinmeye teşvikten başka, hayırlı mal, hayırla geçen uzun ömür de övülmüştür. Bu sebeple hadisin gerçekten Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm'dan varid etmiş olması halinde, muhatabın ve içinde bulunulan şartların kayıtlarıyla kayıtlamak gerekir. Aksi halde, sözgelimi, Hz. Enes'e bol mal, çok evlat, uzun ömür için Efendimizin yaptığı dua manasız kalırdı. Mesela şayet mü'min kişi çok mal sahibi ve fakat onun hakkını vermesini sağlayacak ilimden mahrumsa veya ruhunda cimrilik, hisset, dünyaya tamahkarlık damarı kavî ise, fakirlik; keza çocuğu çok, fakat terbiyelerini veremeyecek şekilde ilmen, bedenen, maddeten âciz ise, az evlat; şu anda salih amel üzere olmakla beraber, bir kısım eksiklikleri, mizaçtan gelen zaafları, hızla değişen içtimaî-siyasî şartlar sebebiyle sonuna kadar bu istikamette gitmesinden korkulan bir kimse ise, âcil bir ölüm güzel olabilir. Bunların aksi durumda olan, dünyayı ahiret için yaşamayı ideal edinmiş şuurlu bir müslüman için çok mal fevkalâde mühim bir hayır kaynağıdır, terbiyesi iyi verilen evladlar da öyle. Birer İslâm mücahidi olacak bu evlatlar, babanın ve ananın amel defterini fevkalade kabartacaktır, çok sayıda sadaka-i cariye hükmüne geçecektir. Hele uzun ömür! İhtiyarlık dönemi hastalıklı geçse bile uhrevî kazancın artma vesilesidir. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm dünyada mü'minin telaffuz ettiği her bir zikir kelamının uhrevî bir ağaç ve meyve olduğunu, kişinin ebedi hayattaki manevî mertebesini yücelttiğini belirtir. Bu çeşit ifadeler, dünya hayatına -ahiret adına- sahip çıkmaya teşviktir. Hadisleri daima farklı muhataplar, farklı şartlar çerçevesinde anlamak gerekir, bu, kişiyi ifrat ve tefritten korur. [1692]

-1272 -7259 -4134 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثنَا عَفَّانُ. ثنَا غَسَّانُ بْنُ بُرْزِينَ وَحَدّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْجُمَحِيُّ. ثنَا غَسَّانُ بْنُ بُرْزِينَ. ثنَا سَيَّارُ بْنُ سَلامَةَ عَنِ الْبَرَاءِ السَّلِيطِيِّ عَنْ نُقَادَةَ الأسَدِيِّ؛ قَالَ: بَعَثَنِي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى رَجُلٍ يَسْتَمْنِحُهُ نَاقَةً فَرَدَّهُ. ثُمَّ بَعَثَنِي إِلَى رَجُلٍ أخَرَ. فَأَرْسلَ إِلَيْهِ بِنَاقَةٍ. فَلَمَّا أَبْصَرَنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اللَّهُمَّ! بَارِكْ فِيهَا وَفِيمَنْ بَعَثَ بِهَا.قَالَ نُقَادَةُ: فَقُلْتُ لِرَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَفِيمَنْ جَاءَ بِهَا. قَالَ: وَفِيمَنْ جَاءَ بِهَا ثُمَّ أَمَرَ بِهَا فَحُلِبَتْ فَدَرَّتْ. فَقَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَ فُلانٍ لِلْمَانِعِ الأوَّلِ وَاجْعَلْ رِزْقَ فَلانٍ يَوْمًا بِيَومٍ. لِلَّذِينَ بَعَثَ بِالنَّاقَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده البراء، قد ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ الذهبي: مجهول. وباقي رجال الاسناد ثقات. و قَالَ: ليس لنقاده شئ فِي بقية الكتب الستة سوى هَذَا الحديث الَّذِي انفرد به اِبْنِ ماجة .

1272. (4134) (7259)- Nükâde el-Esedî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni, bir adama göndererek onun dişi devesini meniha olarak (bir müddet sütünden istifade etmek için) istedi. Adam talebi kabul etmedi. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm bir başka adama (aynı maksatla) yolladı. Bu zât, Efendimize sağmal bir deve yolladı. Resûlullah deveye bakınca: "Allahım, deveyi onu göndereni mübarek kıl!" diye dua buyurdu."
Nükâde der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Onu getireni de (deyin)" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: "Onu getireni de (mübarek kıl)" dedi. Sonra devenin sağılmasını emretti. Deve sağıldı fakat derhal yine memeleri süt doldu. Resûlullah: "Allahım, falanın malını çoğalt!" diye, önce reddeden kimse için de dua etti. Devesini gönderen için de: "Allahım, falanın rızkını gün be gün eyle" diye dua etti."[1693]

*** KANAAT**

-1273 -7260 -4140 -حَدّثَنَا بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي وَيَعْلَى عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنْ نُفَيْعٍ عَنْ أنَسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ غَنِيٍّ وَلا فَقِيرٍ إِلاَّ وَدَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ أُتِي مِنَ الدُّنْيَا قُوتاً .
قَالَ السيوطي: هَذَا الحديث أورده اِبْنِ الجوزي فِي الموضوعات. وأعله بنفيع فإنه متروك. وهو مخرج فِي مسند أحمد. وله شاهد بم حديث اِبْنِ مسعود أخرجه الخطيب فِي تاريخه .

1273. (4140) (7260)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıyamet günü, dünyada iken yetecek kadar rızık verilmiş olmasını temenni etmeyecek ne fakir ne de zengin olacaktır."[1694]

*** HZ. PEYGAMBERİN AİLESİNİN MAİŞETİ**

1274- 7561- 4145- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هارُونَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: لَقَدْ كَانَ يَأْتِي عَلى آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهْرُ مَا يُرَى فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِهِ الدُّخَانُ.قُلْتُ: فَمَا كَانَ طَعَامُهُمْ؟ قَالَتِ: ا'سْوَدَانِ: التَّمْرُ وَالْمَاءُ. غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ لَنَا جِيرانٌ مِنَ ا'نْصَارِ جِيرَانُ صِدْقٍ. وَكَانَتْ لَهُم رِبَائِبُ. فَكَانُوا يَبْعَثُونَ إِلَيْهِ أَلْبَانَهَا. قَالَ مُحَمَّدٌ: وَ كَانُوا تِسْعَةَ أَبْيَاتٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. وقد روى مسلم بعضه من هَذَا الوجه .

1274. (4145) (7261)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "ÂI-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ın, bazan bir ay geçer, hücrelerinin hiçbirinde ateş yanmazdı.
Hz. Aişe'nin ravisi Ebu Seleme der ki: "Ben Aişe radıyallahu anhâ'dan sordum: "Öyleyse bu esnada ne yerlerdi?" Şu cevabı verdi:
"İki siyah: Hurma ve su! Ancak, Ensardan komşularınız vardı. Onlar sadâkatli komşulardı. Onların sağmal hayvanları vardı. Bunlar hayvanlarının sütünden Aleyhissalâtu vesselâm'a gönderirlerdi. (O, bize de içirirdi)" dedi. Muhammed (İbnu Mâce) der ki: "Ve onlar (yani Hz. Peygamber'in hücreleri) dokuz taneydi."[1695]

1275- 7262- 4147- حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى. أَنْبَأنَا شَيْبَانُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ اِبْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مِرَاراً: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! مَا أَصْبَحَ عِنْدَ آلِ مُحَمَّدٍ صَاعُ حَبٍّ وَ َ صَاعُ تَمْرٍ. وَإِنَّ لَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعَ نِسْوَةٍ .
فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ورواه اِبْنِ حبان فِي صحيحه من طريق أبان العطار عن قتادة به قلت: وأصل الحديث رواه البخاري فِي صحيح فِي كتاب البيع. واختلف شراحه فِي أنه موقوف أو مرفوع لكن رواية المصنف ترد عَلَى من قَالَ بوقفه عن أنس .

1275. (4147) (7262)- Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm tekrar tekrar buyurdular ki: "Muhammed'in nefsini elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, Âl-i Muhammed'de hiçbir zaman akşamdan sabaha bir sa' miktarında ne zahire ne de kuru hurma bulunmuştur."
Halbuki o sıralarda Aleyhissalâtu vesselâm'ın dokuz zevceleri vardı."[1696]

1276- 7263- 4148- حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْمَسْعُودِيّ عَنْ عَلِيّ بْنِ بَذِيمَةَ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَصْبَحَ فِي آلِ مُحَمَّدٍ إَّ مُدٌّ مِنْ طَعَامٍ أَوْ مَا أَصْبَحَ فِي آلِ مُحَمَّدٍ مُدٌّ مِنْ طَعَامٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد رجاله ثقات. وأبو المغيرة اسمه عبد القدوس بن حجاج الخونى .

1276. (4148) (7263)- Abdullah İbnu Mesud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Al-i Muhammed'de ancak bir nüdd miktarı yiyecek maddesi sabahlamıştır" veya "Al-i Muhammed'de bir nüdd yiyecek (bile) sabahlamadı" buyurdular."[1697]

1277. (4149) (7264)- Süleymân İbnu Surad radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize geldi ve bir yiyecek (ikramına) gücümüz yetmeksizin -veya bir yiyeceğe gücü yetmeksizin- üç gece kaldık."[1698]

1278- 7265- 4150- حَدّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: أُتِيَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْماً بِطَعَامٍ سُخْنٍ. فَأَكَلَ فَلَمَّا فَرَغَ
قَالَ: الْحَمْدُ للهِ! مَا دَخَلَ بَطْنِي طَعَامٌ سُخْنٌ مُنْذُ كذَا وَ كَذَا.فِي الزوائد: إسناده حسن. وسويد مختلف فِيهِ .

1278. (4150) (7265)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir gün sıcak bir yemek getirilmişti. Yedi ve yemekten çıkınca: "Elhamdülillah, şu şu vakitten beri mideme sıcak bir yemek girmemişti" buyurdu."[1699]

*** ÂL-İ MUHAMMED'İN YATAĞI**

1279- 7266- 4154- حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَبِيبٍ، قَاَ: ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ مُجَالِدٍ عَنْ عَامِرٍ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ؛ قَالَ: أُهْدِيَتِ ابْنَةُ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ. فَمَا كَانَ فِرَاشُنَا لَيْلَةَ أُهْدِيَتْ إَّ مَسْكَ كَبْشٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده الحارث ومجالد وهما ضعيفان .

1279. (4154) (7266)- Hz. Ali radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın kızı (Fatıma gerdek gecesi) bana gönderildi. Onun gönderildiği gece yatağımız koyun derisinden başka bir şey değildi."[1700]

1280- 7267- 4161- حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا عِيسَى بْنُ عَبْدِا'عْلىَ اِبْنِ أَبِي فَرْوَةَ. حَدّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسٍ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقُبَّةٍ عَلى بَابِ رَجُلٍ مِنَ ا'نْصَارِ. فَقَالَ؟مَا هذِهِ؟

قَالُوا: قُبَّةٌ بَنَاهَا فـَ◌نٌ. قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ مَالٍ يَكُونُ هكذَا فَهُوَ وَبَالٌ عَلى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. فَبَلَغَ ا'نْصَارِيَّ ذلِكَ. فَوَضَعَهَا. فَمَرَّ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ. فَلَمْ يَرَهَا فَسَأَلَ عَنْهَا فَأُخْبِرَ أَنَّهُ وَضَعَهَا لِمَا بَلَغَهُ عَنْكَ. فَقَالَ: يَرْحَمُهُ اللهُ! يَرْحَمُهُ اللهُ!فِي الزوائد: فِي إسناده عيسى بن عبد ا'على، لم أر من جرّحه و من وثقه. وباقي رجال ا''سناد ثقات. ورواه أَبُو دَاوُد فِي سننه بغير هَذَا اللفظ من هَذَا الوجه .

1280. (4161) (7267)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ensâr'dan bir zâtın kapısının üstüne yaptırdığı bir kubbe gördü. Bu nedir?" diye sordu. "Bu falancanın inşa ettirdiği bir kubbedir!" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Böyle sarfedilen her mal, Kıyamet günü sahibine bir vebaldir!" buyurdular. Bu söz Ensari'ye ulaşmıştı. Kubbe'yi hemen yıktı. Sonra, Aleyhissalâtu vesselâm oradan tekrar geçti, fakat kubbeyi göremedi, akıbetini sordu. "Sizin söylediğiniz kendisine ulaşınca yıktı" denildi. Bunun üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Allah ona rahmet kılsın, Allah ona rahmet kılsın!" diye dua buyurdular."[1701]

* TEVEKKÜL VE YAKIN

-1281 -7268 -4165 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ ا'عْمَشِ عَنْ سَ◌َمِ -ابْنِ شُرَحْبِيلَ- أَبِي شُرَحْبِيلَ عَنْ حَبَّةَ وَسَوَاءٍ ابْنَىْ خَالِدٍ؛ قَاَ: دَخَلْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُعَالِجُ شَيْئاً. فَأَعَنَّاهُ عَلَيْهِ. فَقَالَ:َ تَيْأَسَا مِنَ الرِّزْقِ مَا تَهَزَّزَتْ رُؤُسُكُ◌ُا. فإِنَّ ا'نْسَانَ تَلِدُهُ أُمُّهُ أَحْمَرَ لَيْسَ عَلَيْهِ قِشْرٌ. ثُمَّ يَرْزُقُهُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. وسم بن شرحبيل ذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. ولم أر من تكلم فِيهِ وباقي رجال ا''سناد ثقات .

1281. (4165) (7268)- Halid'in oğulları Habbe ve Sevâ radıyallahu anhümâ anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir şey tamir etmekte iken yanına girdik. O işte kendisine yardım ettik. "Başlarınız kımıldadığı müddetçe rızık hususunda yeise düşmeyin. Zira insanı annesi kıpkızıl, üzerinde hiçbir şey olmadığı halde doğurur, sonra aziz ve celil olan Allah onu her çeşit rızıkla rızıklandırır" buyurdular."[1702]

-1282 -7269 -4166 -حَدّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ. أَنْبَأنَا أَبُو شُعَيْبٍ صَالِحُ بْنُ زُرَيْقٍ الْعَطَّارُ. ثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجُمَحِيُّ عَنْ مُوسَى بْنِ عَلِيِّ بْنِ رَبَاحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ بِكُلِّ وَادٍ شُعْبَةً. فَمَنِ اتَّبَعَ قَلْبُهُ الشُّعَبَ كُلَّهَا لَمْ يُبَالِ اللهِ بِأَيِّ وَادٍ أَهْلَكَهُ. وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلى اللهِ كَفَاهُ التَّشَعُّبَ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. وصالح بن رزيق ليس له إ هَذَا الحديث. قَالَ فِي الميزان: حديث منكر .

1282. (4166) (7269)- Amr İbnu'l-As radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şüphesiz, her derede, âdemoğlunun kalbinden bir parça bulunur (yani kalp her şeye karşı bir ilgi duyar). Öyleyse kimin kalbi bütün parçalara ilgi duyarsa, Allah onun hangi vadide helak olacağına hiç aldırmaz. Kim de Allah'a tevekkül ederse, kalbinin her şeye (ilgi kurarak dağılmasını önlemek için) Allah ona yeter."[1703]

* HİKMET

-1283 -7270 -4171 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ.ثَنَا الْفُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ. ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ عُثْمَانُ بْنُ جُبَيْرٍ مَ◌ْولىَ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ؛ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! عَلِّمْنِى وَأَوْجِزْ قَالَ: إِذَا قُمْتَ فِي صَ◌َتِكَ فَصَلِّ صَ◌َةَ مُوَدِّعٍ. وَ◌َ تَكَلَّمْ بِكَ◌َمٍ تَعْتَذِرُ مِنْهُ. وَأَجْمِعِ الْيَأْسَ عَمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ.فِي الزوائد: إسناد ضعيف وعثمان بن جبير قال الذهبي فِي الطبقات: مجهول. وذكره ابْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ البخاري وأبو حاتم: روى عن أبيه عن جده عن أيوب قلت: لكن كون الحديث من أوجز الكلمات وأجمعها الحكمة يدلعَلي قربه للثبوت فليتأمل .

1283. (4171) (7270)- Hz. Ebu Eyyub radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bana (dini) öğret ve fakat çok özlü olsun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Namazına kalktığın vakit (dünyaya) veda edenin (namazı gibi) namaz kıl. Sonradan (pişman olup) özür dileyeceğin söz söyleme. İnsanların elinde bulunan (dünyalık şeylerden) ümidini kesmeye azmet!" buyurdular."[1704]

-1284 -7271 -4172 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ اوْسِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَثَلُ الَّذِي يَجْلِسُ يَسْمَعُ الْحِكْمَةَ ثُمَّ َ يُحَدِّثُ عَنْ صَاحِبِهِ إِ◌َ بِشَرِّ مَا يَسْمَعُ كَمَثَلِ رَجُلٍ اتى رَاعِياً، فَقَالَ: يَا رَاعِي! أَجْزِرْنِي شَاةً مِنْ غَنَمِكَ. قَالَ: اذْهَبْ فَخُذْ بِأُذُنِ خَيْرِهَا. فَذَهَبَ فَاخَذَ بِأُذِنِ كَلْبِ الغَنَمِ. قَالَ أَبُو الْحَسَنِ بْنُ سَلَمَةَ: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ.
ثَنَا مُوسَى ثَنَا حَمَّادٌ فَذَكَرَ نَحْوَهُ وَقَالَ فِيهِ بِأُذُنِ خَيْرِهَا شَاةً.فِي الزوائد: هَذَا إسناده ضعيف من الطرفين الطرقين 'ن مدار ا''سند علي عليّ بن زيد بن جدعان وهو ضعيف .

1284. (4172) (7271)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Bir meclise oturup hikmetli söz dinleyip, sonra bu meclisten bahsederken işittiği şeylerin sadece kötü kısımlarını anlatan bir kimsenin misali, bir çobana gelip: "Ey çoban, süründen bana bir koyun kes!" deyince, çobandan: "Git en iyisinin kulağından tut al" iznine rağmen gidip sürünün köpeğinin kulağından tutan adamın misalidir."
Ebu'l-Hasen İbnu Seleme de bu hadisin bir mislini rivayet etmiş, ancak rivayette şu farklılığa yer vermiştir: "Sürünün en iyi koyununun kulağını tut."[1705]

*** ALÇAK GÖNÜLLÜ OLMA**

1285- 7272- 4175- حَدّثَنَا عَبْدُاللهِ بْنُ سَعِيدٍ وَهارُونُ بْنُ إسْحَاقَ؛ قَاَ: ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْمُحَارِبِيُّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَقُولُ اللهُ سُبْحَانَهُ. الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِى وَالْعَظَمَةُ إزَارِي. فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِداً مِنْهُمَا أَلْقَيْتُهُ فِي النَّارِ.فِي الزوائد: رِجَالُهُ ثقات. إ أن عطاء بن السائب اختلط والمحاربين هلي روى عنه قبل اختلط أو بعده؟

1285. (4175) (7272)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri buyurdular ki: "Büyüklük benim ridamdır, azamet de benim izarımdır. Kim, bunlardan birinde benimle iddialaşmaya kalkarsa, onu cehenneme atarım."[1706]

1286- 7273- 4176- حَدّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَي. ثَنَا ابْنُ وَهْبٍ. أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ؛ أَنَّ دَرَّاجًا حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ يَتَوَاضَعُ للهِ سُبْحَانَهُ دَرَجَةً يَرْفَعْهُ اللهُ بِهِ دَرَجَةً. وَمَنْ يَتَكَبَّرُ عَلَى اللهِ دَرَجَةً يَضَعْهُ اللهُ بِهِ دَرَجَةً حَتَّى يَجْعَلَهُ فِي أسْفَلِ السَّافِلِينَ .
فِي الزوائد: هذا إسناده ضعيف. ودراج بن سمعان أَبُو السمح المصريّ وإن وثقه ابْنِ معين فقد قَالَ أَبُو داود وغيره: مستقيم إ ما كَانَ عن أَبِي الهيثم. وقَالَ ابْنِ عديّ: عامة أحاديث دراج مما يتابع عليه وضعفه أَبُو حاتم والنسائي والدارقطنيّ .

1286. (4176) (7273)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kim Allah Teâla hazretlerinin rızası için bir derece tevazu izhar eder (alçak gönüllü) olursa, Allah, onu bu sebeple, bir derece yükseltir. Kim de Allah'a bir derece kibirde bulunursa, Allah da onu bu sebeple bir derece alçaltır, böylece onu esfel-i safilîne (aşağıların aşağısına) atar."[1707]

1287- 7274- 4177- حَدّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍ. ثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ وَسَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ؛ قَاَ: ثَنَا شُعْبَةَ عَنْ عَلِيُّ ابْنِ زَيْدٍ عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: إنْ كَانَتِ ا٠مَةُ مِنْ أهْلِ الْمَدِينَةِ لَتَأخُذُ بِيَدِ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَا يَنْزِعُ يَدَهُ مِنْ يَدِهَا حَتَّى تَذْهَبَ بِهِ حَيْثُ شَاءَتْ مِنَ الْمَدِينَةِ فِي حَجَاتِهَا. فِي الزوائد: فِي إسناده عليّ بن زيد جدعان ضعيف.-306- مَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللهُ.كُنْ عِنْدَ النَّاسِ.فَرْداً مِنَ النَّاسِ.-506- مَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللهُ.-606-يَا أَخَيَّ اشْرِكْنَا فِي دُعَائِكَ.-706-تَوَاضَعْ لِرَبِّكَ يَا مُحَمَّدُ.وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنْ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.عَبْداً رَسُوً.-806-وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداً.وَأِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَاتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ انْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ#فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلوُا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ
وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ#سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْ ً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِاقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ .

1287. (4177) (7274)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor."'Medine ehlinden bir cariye bile Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın elinden tutardı ve Aleyhissalâtu vesselâm elini onun elinden çekmezdi de, cariye ihtiyacı için, O'nu Medine'nin istediği semtine çeker götürürdü. (Resûlullah tevazu gösterir, itiraz etmezdi)."[1708]

*** HAYÂ**

1288- 7275- 4181- حَدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقِّيُّ. ثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ يَحْيَى عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أنَسٍ؛ قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إنَّ لِكُلِّ دِينٍ خُلُقاً. وَخُلُقُ ا٠سْ ِم الْحَيَاءُ.فِي الزوائد: حديث أنس ضعيف ومعاوية بن يَحْيَى الصدفيّ أَبُو روح الدمشقيّ ضعفوه .

1288. (4181) (7275)- Hz. Enes ve İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her dinin (kendine has temel) bir huyu vardır. İslâm'ın bu huyu, hayadır."[1709]

1289- 7276- 4184- حَدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى. ثَنَا هُشَيْمٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي بَكْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَيَاءُ مِنَ ا٠يْمَانِ. وَا٠يمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَذَاءُ

مِنَ الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِي النَّارِ.فِي الزوائد: رواه اِبْنِ حبان فِي صحيح.وقول الدار قطني: إن الحسن لم يسمع من أَبِي بكرة، الجواب عنه أن البخاري احتجّ فِي صحيحه برواية الحسن عن أَبِي بكرة فِي أربعة أحاديث. وفي مسند أحمد ومعجم الطبرانيّ الكبير التصريح بسماعه من أَبِي بكرة فِي عدة أحاديث والمثبت مقدم عَلَى النافي .

1289. (4184) (7276)- Ebu Bekre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Haya imandandır. İman (sahibi) ise cennettedir. Hayasızlık (ve bundan kaynaklanan kabalıklar, çirkin ve kırıcı sözler) cefa (eziyet, zulüm, haksızlık)dan bir parçadır. Cefa (eden de) cehennemdedir."[1710]

1290- 7277- 4187- حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَ◌ٍءِ الْهَمْدَانِيُّ. ثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ دِينَارٍ الشَّيْبَانِيُّ عَنْ عُمَارَةَ الْعَبْدِيّ. ثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ؛ قَالَ: كُنَّا جُلُوساً عِنْدَ رَسُولِ سّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَتَتْكُمْ وُفُودُ عَبْدِ الْقَيْسِ وَمَا يَرَى أَحَدٌ فِينَا نَحْنُ كذلِكَ. إِذْ جَاءُوا فَنَزَلُوا فَأَتَوْا رَسُولَ سّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. وَبَقِيَ ا'شَجُّ الْعَصَرِيُّ. فَجَاءَ بَعْدُ فَنَزَلَ مَنْزِ◌ً. فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ، وَوَضَعَ ثِيَابَهُ جَانِباً. ثُمَّ جَاءَ إِلَي رَسُولِ سّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ سّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَشَجُّ! إِنَّ فِيكَ لَخَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ: الْحِلْمَ وَالتَّؤَدَةَ. قَالَ: يَا رَسُولَ سّٰهِ! أَشَيْئٌ جُبِلْتُ عَلَيْهِ أَمْ شَيْءٌ حَدَثَ لِي؟ قَالَ رَسُولُ سّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَلْ شَيْءٌ جُبِلْتَ عَلَيْهِ.فِي الزوائد: عمارة بن جوين أَبُو هارون العبديّ كذبه اِبْنِ معين و عُثْمَانَ بن أَبِي شيبة و اِبْنِ عليه و قَالَ اِبْنِ عبد البر: أجمعوا عَلَى أنه ضعيف الحديث .

1290. (4187) (7277)- Ebu Sa'idi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında oturuyor idik. (Bir ara): "Size Abdulkays kabilesinin gönderdiği heyet geldi" buyurdular. Halbuki içimizden hiç kimse (henüz heyetin geldiğini) görmemişti. Hakikaten geldiler ve konakladılar. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm'ın huzuruna geldiler. Onlardan Eşecc el-Asarî (adında biri) konaklama yerinde kaldı, o sonradan geldi. Çünkü o, bir konağa indi, devesini ıhtırdı. Yolculuk elbisesini bir kenara bıraktı. Sonra (taze elbise giyip, öyle) Aleyhissalâtu vesselâm huzuruna çıktı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da ona: Ey Eşecc! Sende aziz ve celil olan Allah'ın sevdiği iki haslet vardır: Hilm (Acele etmemek) ve teenni ile hareket etmek" buyurdular. Eşecc: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu hasletler, cibilliyetimde (fıtratımda doğuştan getirdiğim) bir şey mi, yoksa sonradan (iradî gayretimle) meydana gelen bir şey mi?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Hayır! Yaratılışında bulunan bir şeydir!" buyurdular."[1711]

1291- 7278- 4188- حَدّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَرَوِيُّ. ثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ ا'نْصَارِيُّ. ثَنَا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا أَبِي حَمْزَةَ عَنِ اِبْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِ'َشَجِّ الْعَصَرِي: إِنَّ فِيكَ خَصْلَتَيْنِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ: الْحِلْمَ وَالْحَيَاءَ.فِي الزوائد: فِي إسناده العباس بن الفضل عن قرة بن خالد تابعه عليه بشر بن الفضل كما روان الترمذي .

1291. (4188) (7278)- İbnu Abbâs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Eşecc el-Asari'ye: "Muhakkak ki sende Allah'ın sevdiği iki haslet var: Hilm (acele etmemek) ve haya" buyurdular."[1712]

1292- 7279- 4189- حَدّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ. ثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ. ثَنَا حَمّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبَيْدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنِ اِبْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ سّٰهِ صَلَّي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ جُرْعَةٍ أَعْظَمُ أَجْراً عِنْدَ اسّٰهِ مِنْ جُرْعَةِ غَيْظٍ كَظَمَهَا عَبْدٌ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اسّٰهِ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1292. (4189) (7279)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah indinde kişinin yuttuğu en sevaplı yudum, Allah'ın rızasını düşünerek kendini tutup, yuttuğu öfke yudumudur."[1713]

*** ALLAH KORKUSUYLA AĞLAMAK**

1293- 7280- 4192- حَدّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي فُدَيْكٍ عَنْ مُوسَى بْنُ يَعْقُوبَ الزَّمْعِيّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ؛ أَنَّ عَامِرَ بْنِ عَبْدِ اسّٰهِ بْنِ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ اس◌ِمِهِمْ وَبَيْنَ أَنْ نَزَلَتْ هذِهِ ا يَةُ يُعَاتِبُهُمُ اللّٰهُ بِهَا Œ أَرْبَعُ سِنِينَ -وَ◌َ يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمَ ال'مَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ-فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات.وَ◌َ يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِ .

1293. (4192) (7280)- Abdullah İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anhüma'nın anlattığına göre, "Kendilerinin Müslümanlığı kabul etmeleri ile, Allah'ın onları azarladığına dair (şu) ayetin inmesi arasında dört yıldan fazla zaman olmamıştır: "Onlar, daha önce kendilerine kitap verilen ve zaman geçtikçe kalpleri katılaşan kimseler gibi olmasınlar. Çünkü onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdi" (Hadid 16).[1714]

1294- 7281- 4193- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَفٍ. ثَنَا أَبُو بَكْرٍ الْحَنَفِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللّهِ بْنِ حُنَيْنٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تُكْثِرُوا الضحِكَ فإنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1294. (4193) (7281)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Çok gülmeyin, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."[1715]

1295- 7282- 4195- حَدّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ زَكَرِيَّا بْنِ دِينَارٍ. ثَنَا إِسْحاَقُ بْنُ مَنْصُورٍ. ثَنَا أَبُو رَجَاءٍ الْخُرَاسَانِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ الْبَرَاءِ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جِنَازَةٍ. فَجَلَسَ عَلَى شَفِيرِ الْقَبْرِ. فَبَكىَ حَتَّى بَلَّ الثَّرَى ثُمَّ قَالَ: يَا إِخْوَانِي! لِمِثْلِ هذَا فَأَعِدُّوا.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. قَالَ اِبْنِ حبان فِي الثقات. مُحَمَّد بن مالك لم يسمع من البراء. ثم ذكره فِي الضعفاء .

1295. (4195) (7282)- Berâ radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte bir cenazede beraberdik. Aleyhissalâtu vesselâm kabrin kenarına oturup ağladılar, öyle ki (göz yaşlarıyla) toprak ıslandı. Sonra da: "Ey kardeşlerim! İşte (başımıza gelecek) bu aynı (ölüm hadisesi) için iyi hazırlanın" buyurdular."[1716]

1296- 7283- 4197- حَدّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ وَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ؛ قَالَ: ثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ. حَدَّثَنِي حَمَّادُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الزُّرَقِيُّ عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مَسْعُودٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ: مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دُمُوعٌ وَإِنْ كَانَ مِثْلَ رَأسِ الذُّبَابِ مِنْ خَشْيَةِ اللّهِ ثُمَّ تِصِيبُ شَيْئاً مِنْ حُرِّ وَجْهِهِ-إِ حَرَّمَهُ اللّهُ عَلَى النَّارِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف. وحماد بن أَبِي حميد اسمه مُحَمَّد بن أَبِي حميد ضعيف .

1296. (4197) (7283)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sinek başı kadar bile olsa, gözünden Allah korkusuyla yaş çıkan ve bu yaşı yanak yumrusuna değecek kadar akan hiçbir mü'min kul yoktur ki, Allah onu (ebedî) ateşe haram etmesin!"[1717]

1297- 7284- 4199- حَدّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عِمْرَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَالِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ اِبْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ. حَدَّثَنِي أَبُو عَبْدِ رَبِّ؛ قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّمَا عْمَالُ كَالْوعَاءِ. إِذَا طَابَ أَعْ◌َهُ.وَإِذَا فَسَدَ أَسْفَلُهُ فَسَدَ أَعْ◌َهُ.فِي الزوائد: فِي إسناده عُثْمَانَ بن إِسْمَاعِيلَ لم أر من تكلم فِيهِ. Œ وباقي رجال ا'سناد موثقون .

1297. (4199) (7284)- Hz. Muaviye İbnu Ebi Süfyan radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ameller kap(ta bulunan madde) gibidir. En aşağısı (yani dipteki kısım) güzelse en yukarısı (yani üst kısmı) da güzel olur; en aşağısı bozulursa en üstü de bozulur."[1718]

1298- 7285- 4200- حَدّثَنَا كَثِيرُ بْنُ عُبَيْدٍ الْحِمْصِيُّ. ثَنَا بَقِيَةُ عَنْ وَرْقَاءَ بْنِ عُمَرَ. ثَنَا عَبْدُ اللّهِ بْنُ ذَكْوَانَ أَبُو الزِّنَادِ عَنِ ا'عْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا صَلَّى فِي الْعَ◌َنِيَةِ فَأَحْسَنَ وَصَلَّى فِي السِّرِّ فَأَحْسَنَ-قَالَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ: هذَا عَبْدِى حَقّاً.فِي الزوائد: فِي إسناده بقية وهو مدلس وقد عنعنه .

1298. (4200) (7285)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Eğer kişi namazını herkesin gözü önünde kılınca (edebine uygun kılar) güzel yapar, tek başına kimsenin görmediği durumda kılınca da (edebine uygun kılar) güzel Yaparsa, Allah Teâla hazretleri (onun ibadetinden memnun kalır ve:) "Bu (kulluğunu riyasız yapan) gerçek bir kulumdur" der."[1719]

1299- 7286- 4201- حَدّثَنَا عَبْدُ اللّهِ بْنُ عَامِرُ بْنُ زُرَارَةَ وَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى؛ قَاَ: ثَنَا شَرِيكٌ بْنُ عَبْدِ اللّهِ عَنْ ا'عْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَارِبُوا وَسَدِّدُوا. فَإِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ مِنْكُمْ بِمُنْجِيهِ عَمَلُهُ. قَالُوا: وَ◌َ أَنْتَ؟ يَا رَسُولَ للّهِ! قَالَ: وَ◌َ أَنَا. إَ أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللّهُ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. وشريك مختلف فِيهِ .

1299. (4201) (7286)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Ey mü'minler! Amel ve ibadetlerinizi) itidal üzere yapın, ifrattan kaçının. Zira sizden hiç kimseyi (ateşten) ameli kurtaracak değildir."

Sahabiler: "Seni de mi amelin kurtarmaz, ey Allah'ın Resûlü!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Beni de, buyurdular. Eğer Allah kendi katından bir rahmet ve fazl ile benim günahlarımı bağışlamazsa beni de amelim kurtarmaz!" buyurdular."[1720]

*** RİYA VE SÜM'A**

1300- 7287- 4202- حَدّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنَا أغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ. فَمَنْ عَمِلَ لِي عَمَلاً أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَأَنَا مِنْهُ بَرِئٌ وَهُوَ لِلَّذِي أَشْرَكَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1300. (4202) (7287)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah u Teâla hazretleri şöyle buyurmuştur: "Ben her çeşit şirkten müstağniyim. Öyleyse, kim benim için işlediği bir amele birden başkasını ortak ederse ben ondan uzağım ve benim için yaptığı o iş, bana değil, ortak ettiği kimseyedir." [1721]

1301- 7288- 4204- حَدّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ. حَدّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الأحْمَرُ عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ رُبَيْحِ اِبْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ أبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ:خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَتَذَاكَرُ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ. فَقَالَ: أَ أُخْبِرُكُمْ بِمَا هُوَ أَخْوَفُ عَلَيْكُمْ عِنْدِي مِنَ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ؟ قَالَ، قُلْنَا: بَلَىَ. فَقَالَ: الشِّرْكُ الْخَفِيُّ: أنْ يَقُومَ الرَّجُلُ يُصَلِّي فَيُزَيِّنُ صَلَاتَهُ لِمَا يَرى مِنْ نَظَرِ رَجُلٍ.فِي الزوائد: إسناده حسن. وكثير بن زيد وربيح بن عَبْدُ الرَّحْمَنِ مختلف فيهما .

1301. (4204) (7288)- Ebu Safâ radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) yanımıza geldi. Biz o sırada Mesîh Deccal'i müzakere ediyorduk. Dediler ki: "Ben size, nazarımda sizin için Mesih Deccal'den daha ürkütücü bir şeyi haber vereyim mi?"
"Evet! Ey Allah'ın Resûlü! Söyleyin!" dedik.
"Şirk-i hafidir (gizli şirk). Mesela, kişi kalkar, namaz kılar, bu namazını, kendisine bakanlar sebebiyle güzel kılar, (işte bu, gizli şirke bir örnektir)" buyurdular."[1722]

1302- 7289- 4205- حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ الْعَسْقَلَانِيَّ. ثَنَا رَوَّادُ بْنُ الْجَرَّاحِ عَنْ عَامِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيٍّ عَنْ شَدَّادِ بْنِ أوْسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَتَخَوَّفُ عَلى أُمَّتِي الإشْرَاكُ بِاللهِ. أَمَا إِنِّى لَسْتُ أَقُولُ يَعْبُدُونَ شَمْساً وَلَا قَمَراً وَلَا وَثَناً. وَلكِنْ أَعْمَاً لِغَيْرِ اللهِ وَشَهْوَةً خَفِيَّةً.فِي الزوائد: فِي إسناده عامر بن عبد الله. لم أر من تكلم فِيهِ. وباقي رجا الإسناد ثقات .

1302. (4205] (7289)- Şeddâd İbnu Evs radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ümmetim hakkında en ziyade korktuğum şey, Allah'a şirktir. Bu sözümle, ümmetimin dönüp de tekrar güneşe veya kamere veya puta tapacaklarını demek istemiyorum. Fakat beni korkutan şey, Allah'tan başkası için yapacakları ameller ve (spor maksadıyla kılınan namazda, sıhhat niyetiyle tutulan oruçta olduğu üzere, amellerde Allah rızasından başka maksatları ön plana getirme gibi) gizli arzulardır."[1723]

1303- 7290- 4206- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأبُو كُرَيْبٍ؛ قَاَ: ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ. ثَنَا عِيسَى بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلىَ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَزْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ يُسَمِّعْ يُسَمِّعِ اللّهُ بِهِ. وَمَنْ يُرَاءَ يُرَاءِ اللّهُ بِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية العوفي وهو ضعيف. وكذَلِكَ مُحَمَّد بن أَبِي ليلى. والحديث من حديث جندب فِي الصحيحين .

1303. (4206) (7290)- Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Her kim (ibadetini gösteriş için) halka işittirirse, Allah o kimseyi (yani gayesini halka) işittirir ve kim (ibadetinde) riyakârlık ederse Allah onun riyakârlığının cezasını (dünyada) verir."[1724]

*** HASED**

1304- 7291- 4210- حَدّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْحَمَّالُ وَأحْمَدُ بْنُ بْنُ الأزْهَرِ؛ قَاَ: ثَنَا اِبْنُ أَبِي فُدَيْكٍ عَنْ عِيسَى بْنِ أَبِي عِيسَى الْحَنَّاطِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ أنَسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْحَسَدُ يَأكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْحَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ. وَالصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ مِنَ النَّارِ.فِي الزوائد: الجملة الأولى رواها أَبُو دَاوُد فِي سننه من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ. وإسناده حديث أنس بن مالك فِيهِ عيسى بن أَبِي عيسى وهو ضعيف .

1304. (4210) (7291)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hased (çekememezlik) hayırları yer bitirir, tıpkı ateşin odunu yeyip tükettiği gibi. Sadaka hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürmesi gibi. Namaz, mü'minin nûrudur. Oruç ateşe karşı perdedir."[1725]

*** BAĞY (ZULÜM VE KÖTÜ MUAMELE)**

1305- 7292- 4212- حَدَّثَنَا سُوَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ. ثَنَا صَالِحُ بْنُ مُوسَى عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَائِشَةَ بَنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ؛ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَسْرَعُ الْخَيْرِ ثَوَاباً الْبِرُّ وَصِلَةُ الرَّحِمِ وَأَسْرَعُ الشَّرِّ عُقُوبَةً الْبَغْيُ وَقَطِيعَةُ الرَّحِمِ.فِي الزوائد: فِي إسناده صالح بن مُوسَى وهو ضعيف .

1305. (4212) (7292)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sevabı en çabuk gelen hayırlı amel mahlukâ iyilik ve sıla-i rahimdir. Cezası en çabuk gelen kötü amel de bağy (mahlukâ kötü muamele, zulüm) ve sıla-ı rahm'i kesmektir."[1726]

1306- 7293- 4214- حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ. أَنْبَأَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللّٰهَ أَوْحى إِلَيَّ: أَنْ تَوَاضَعُوا وَلَا يَبْغِي بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. ختف فِي اسم سنان بن سعد أو سعد بن سنان .

1306. (4214) (7293)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Bana "mütevazi olun, birbirinizin hukukuna tecavüz etmeyin" diye Allah Teâla hazretleri vahiyde bulundu" buyurdular."[1727]

*** VERA' VE TAKVA**

1307- 7294- 4216- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ. ثَنَا زَيْدُ بْنُ وَاقِدٍ. ثَنَا مُغِيثُ بْنُ سُمَيٍّ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو؛ قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ النَّاسِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: كُلُّ مَخْمُومِ الْقَلْبِ صَدُوقِ اللِّسَانِ. قَالُوا: صَدُوقُ اللِّسَانِ نَعْرِفُهُ. فَمَا مَخْمُومُ الْقَلْبِ؟ قَالَ هُوَ التَّقِيُّ النَّقِيُّ. لَا إِثْمَ فِيهِ وَلَا بَغْيَ وَلَا غِلَّ وَلَا حَسَدَ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1307. (4216) (7294)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "En efdal insan kimdir?" diye sorulmuştu. "Kalbi mahmûm (pak), dili doğru sözlü olan herkes" buyurdular. Ashab: "Doğru sözlülüğün ne demek olduğunu biliyoruz. Mahmûmu'l-kalb ne demektir?" ye sordu.
"(Mahmûm kalb), Allah'tan korkan tertemiz kalptir, içinde günah yoktur, zulüm yoktur, kin yoktur, hased yoktur" buyurdular."[1728]

1308- 7295- 4217- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنْ بُرْدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! كُنْ وَرِعاً تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ وَكُنْ قَنِعاً تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ. وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تَحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا وَأَحْسِنْ جِوَارَ مَنْ جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِماً وَأَقِلَّ الضَّحِكَ فأَنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ.فِي الزوائد: خباب إسناد حسن. وأبو رجاء اسمه محرز بن عبد اللّٰه الجزري .

1308. (4217) (7295)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ey Ebu Hureyre, verâ sahibi ot (harama düşme şüphesi olan şeylerden de kaçın) ki insanların Allah'a en iyi kulluk edeni olasın! Kanaatkârlığı esas al kî insanların Allah'a en iyi şükredeni olasın. Nefsin için sevdiğini insanlar için de sev ki (kâmil) mü'min olasın. Sana komşu olanlara iyi komşuluk et ki (kâmil bir) Müslüman olasın. Gülmeyi az yap, zira çok gülmek kalbi öldürür."[1729]

1309- 7296- 4218- حَدَّثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ رُمْحٍ. ثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ وَهْبٍ عَنِ الْمَاضِي بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا عَقْلَ كَالتَّدْبِيرِ. وَلَا وَرَعَ كَالْكَفِّ. وَلَا حَسَبَ كَحُسْنِ الْخُلُقِ.فِي الزوائد: فِي إسناده القاسم بن مُحَمَّد المصريّ وهو ضعيف .

1309. (4218) (7296)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Tedbir gibi akıl yoktur. Sakınmak gibi vera' yoktur. İyi huy gibi haseb (itibar vesilesi) yoktur."[1730]

1310- 7297- 4220- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ وَ عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ؛ قَالَا: ثَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ كَهْمَسِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي السَّلِيلِ ضُرَيْبِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ؛ قَالَ:

رَسُولَ ىٰ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّى ٬عْرِفُ كَلِمَةً »وَقَالَ عُثْمَانُ: آيَةً« لَوْ أَخَذَ النَّاسُ كُلُّهُمْ بِهَا لَكَفَتْهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! أَيَّةُ أَيَةٍ: قَالَ وَمَنْ يَتَّقِ اللهِ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً.فِي الزوائد: هذا الحديث رِجَالُهُ ثقات. غير أنه منعطع. وأبو السليل لم يدرك أبا ذر قاله فِي التهذيب..

1310. (4220) (7297)- Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Ben bir kelime -Osman dedi ki: "Bir âyet"- biliyorum. Eğer insanların hepsi onu tutsaydılar hepsine kâfi getirdi." Ashab: "Ey Allah'ın Resûlü, bu hangi ayettir?" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ve kim Allah'tan korkarsa, Allah o kimseye (darlıktan genişliğe) bir çıkış yolu ihsan eder" (Talak 2) ayetini okudu."[1731]

*** KİŞİYİ İYİ SIFATLARIYLA ANMA**

-1311 -7298 -4221 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا يَزِيدَ بْنِ هَارُونَ. أنَا نَافِعُ بْنُ عُمَرَ الْجُمَحِيُّ عَنْ أُمَيَّةَ بْنِ صَفْوَانَ عَنْ أَبِي بَكْرِ أَبِي زُهَيْرٍ الثَّقَفِيِّ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّبَاوَةِ أَوِ الْبَنَاوَةِ »قَالَ. وِالْنَبَاوَةُ مِنَ الطَّائِفِ« قَالَ: يُوشِكُ أَنْ تَعْرِفُوا أَهْلَ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ. قَالُوا: بِمَ ذلِكَ؟ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: بِالثَّنَاءِ الْحَسَنِ وَالثَّنَاءِ السَّيِّئِ. أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللهِ بَعْضُكُمْ عَلى بَعْضٍ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وليس ٬بي زهير هَذَا عند اِبْنِ ماجة سوى هَذَا الحديث وليس له شئ فِي بقية الكتب الستة .

1311. (4221) (7298)- Ebu Züheyr es-Sakafî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize, Nebavet veya Benâvet'te -ravi dedi ki: Benâve, Taifte bir yerdir- hitapta bulundu ve dedi ki: "Cennet ehlini cehennem ehlinden tefrik edip bileceğiniz zaman yakındır." Ashab: "Ne ile bileceğiz ey Allah'ın Resûlü?" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:"
(Kişiler hakkında yapacağınız iyilikle anma ve kötülükle anma suretiyle, sizler, birbirinize karşı Allah'ın şahitlerisiniz, (sizin hayırla yâdettikleriniz cennetliktir, zemmederek, kötüleyerek andıklarınız da cehennemliktir)."[1732]

-1312 -7209 -4223 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ. أَنْبَأَنَا مَعْمَرٌ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيْفَ لِي أَنْ أَعْلَمَ إِذَا أَحْسَنْتُ وَإِذَا أَسَأْتُ؟ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَمِعْتُ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ: أَنْ قَدْ أَحْسَنْتَ فَقَدْ أَحْسَنْتَ و إِذَا سَمِعْتُهُمْ يَقُولُونَ: قَدْ أَسَأْتَ فَقَدْ أَسَأْتَ.فِي الزوائد: إسناد حديث عبد الله بن مسعود هَذَا صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ورواه اِبْنِ حبان فِي صحيح من طريق عبد الرزاق به .

1312. (4223) (7299)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Bir adam, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Yaptığım işin iyilik veya kötülük olduğunu nasıl anlayabilirim?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Komşunun "İyi yaptın!" dediğini işitirsen iyilik yaptın demektir. Eğer "kötülük yaptın!" dediklerini işitirsen, kötülük yaptın demektir" buyurdular."[1733]

-1313 -7300 -4224 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى وَزَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ؛ قَاَ: ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ. ثَنَا أَبُو هِلٍ. ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ أَبِي ثُبَيْتٍ عَنْ أَبِي الْجَوْزَاءِ عَنِ اِبْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْ مَ٬ اللهُ أُذُنَيْهِ مَنْ ثَنَاءِ النَّاسِ خَيْراً وَهُوَ يَسْمَعُ وَأَهْلُ النَّارِ مَنْ مَ٬ أُذُنَيْهِ مِنْ ثَنَاءِ النَّاسِ شَرّاً وَهُوَ يَسْمَعُ.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وأبو الجوزاء هو أويس بن عبد الله الربعي. وأبو هل هو مُحَمَّد بن سليم .

1313. (4224) (7300)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cennetlik kişi o kimsedir ki, Allah kulağını hakkında halkın hayırlı övgüleriyle doldurmuştur, kendisi de hayırla yâdedildiğini işitir. Cehennemlik olan da, kendi kulakları, halkın hakkındaki kötü anmalarıyla dolan ve bunu bizzat işiten kimsedir."[1734]

AÇIKLAMA:

Kişinin iyi sıfatlarıyla veya kötü sıfatlarıyla anılmasıyla ilgili kaydedilen bu hadisler efkâr-ı umumiyenin (şimdilerde kamuoyu denmektedir) ehemmiyetini ifade ediyor. Yani, mü'min kişi, insanların hakkında kötü konuşmalarından kaçınması gerekir. Mü'min, riyaya, gösterişe, yalana yer vermeden, imkân nispetinde kendisini hayırla yadettirecek fiil, davranış ve sözlerde bulunmalıdır. Çünkü hadise göre halkın hükmü Hakk'ın hükmü gibidir.
Bu mevzu üzerine geniş açıklamalar geçti. [1735]

*** NİYET**

1314- 7301- 4229- حَدّثَنَا أحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، قَاَ: ثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ عَنْ شَرِيكٍ عَنْ لَيْثٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أنَّمَا يُبْعَثُ النأَّسُ عَلَى نِيَّاتِهِمْ.فِي الزوائد: فِي إسناده ليث بن سليم وهو ضعيف. ويشهد له حديث جابر وقد رراه مسلم .

1314. (4229) (7301)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor. "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki insanlar Kıyamet günü niyetleri üzere diriltilecekler."[1736]

*** EMEL VE ECEL**

1315- 7302- 4233- حَدّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَ◌ِءِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عن أبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: إنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌّ فِي حُبِّ اثْنَتَيْنِ؟ فِي حُبِّه الْحَيَاةِ وَكَثْرَةِ الْمَالِ.فِي الزوائد: طريق اِبْنِ ماجو صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1315. (4233) (7302)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "İhtiyar kimsenin kalbi iki şeyin sevgisinde daima gençtir: "Hayat sevgisi, çok mal sevgisi."[1737]

1316- 7303- 4235- حَدّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ. ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنِ الْعَ◌َءِ بْنِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ أبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ رَسُولَ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَوْ أنَّ ِبْنِ آدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ مَالٍ ‘حَبَّ أنْ يَكُونَ مَعَهُمَا ثَالِثٌ. وَ◌َ يَمْ‘ نَفْسَهُ أَ التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ.فِي الزوائد: إسناد طريق اِبْنِ ماجة صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1316. (4235) (7303)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Eğer âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsaydı bir üçüncüsünü isterdi. Onun nefsini ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenlerin tevbesini kabul eder."[1738]

*** AMELDE DEVAM**

1317- 7304- 4240- حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا اِبْنِ لَهِيعَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ ا‘عْرَجُ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اكْلَفُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تَطِيقُونَ. فَإنَّ خَيْرَ الْعَمَلِ أدْوَمُهُ وَإنْ قَلَّ.فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ لهيعة وهو ضعيف .

1317. (4240) (7304)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Farz olmayan amelden gücünüz yettiği kadar yüklenin. Çünkü amelin hayırlısı devamlı olanıdır, az bile olsa."[1739]

1318- 7305- 4241- حَدّثَنَا عَمْرُو بْنُ رَافِعٍ. ثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ اللهِ ا‘شْعَرِيُّ عَنْ عِيسَى بْنِ جَارِيَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ؛ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَجُلٍ يُصَلِّي عَلَى صَخْرَةٍ فَأتَى نَاحِيَةَ مَكَّةَ. فَمَكَثَ مَلِيًّا ثُمَّ انْصَرَفَ. فَوَجَدَ الرَّجُلَ يُصَلِّي عَلى حَالِهِ. فَقَامَ فَجَمَعَ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ: يَا أيُّهَا النَّاسُ! عَلَيْكُمْ بِالْقَصْدِ ثَثاً فإنَّ اللهَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّو.فِي الزوائد: إسناد حسن ويعقوب بن عبد الله مختلف فيه. وباقي رجال إسناده ثقات .

1318. (4241) (7305)- Hz. Cabir İbnu Abdullah radıyallahu anhüma anlatıyor: Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir taşın üzerinde namaz kılmakta olan bir adamın yanından geçip Mekke'nin kenarına geldi. Orada bir müddet durdu. Sonra ayrıldı. Adamı aynı vaziyette namaz kılıyor buldu. Bunun üzerine Aleyhissalâtu selâm ayağa kalktı, ellerini birleştirdi, sonra şöyle hitap etti:
"Ey insanlar! Mutedil olun!" ve bu sözünü üç kere tekrarlayıp, sonunda: "Siz ibadetten usanmadıkça, Allah da size ihsan etmekten usanmaz!" buyurdular."[1740]

*** GÜNAHLARI HATIRLAMAK**

1319- 7306- 4243- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ. حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ اِبْنِ بَانَكَ؛ قَالَ: سَمِعْتُ عَامِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ يَقُولُ: حَدَّثَنِي عَوْفُ بْنُ الْحَارِثِ عَنْ عَائِشَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ لي رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا عَائِشَةَ! إيَّاكَ وَمُحَقَّرَاتِ ا‘عْمَالَ. فَإنَّ لَهَا مِنَ اللهِ طَالِباً.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات .

1319. (4243) (7306)- Hz. Aişe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana: "Ey Aişe! Ehemmiyetsiz görülen amellere karşı aman dikkatli ol! Çünkü onlar için de Allah (tarafın)dan (vazifelendirilmiş) araştırıcı bir melek vardır."[1741]

1320- 7307- 4245- حَدّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ الرَّمْلِيُّ. ثَنَا عُقْبَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ بْنِ حَدِيجٍ الْمَعَافِرِيُّ عَنْ أَرْطَاةَ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِي عَامِرٍ الْهَانِيِّ عَنْ ثَوْبَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ أَنَّهُ قَالَ: لأَعْلَمَنَّ أَقْوَاماً مِنْ أُمَّتِي يَأْتُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِحَسَنَاتٍ أَمْثَالِ جِبَالِ تِهَامَةَ بِيضاً. فَيَجْعَلُهَا اللهُ عَزَّ وَجَلَّ هَبَاءً مَنْثُوراً. قَالَ ثَوْبَانُ: يَا رَسُولَ اللهِ! صِفْهُمْ لَنَا جَلِّهِمْ لَنَا أَنْ لاَ نَكُونَ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لاَ نَعْلَمُ. قَالَ: أَمَا إِنَّهُمْ إِخْوَانُكُمْ وَمِنْ جِلْدَتِكُمْ وَيَأْخُذُونَ مِنَ اللَّيْلِ كَمَا تَأْخُذُونَ وَلكِنَّهُمْ أَقْوَامٌ إِذَا خَلَوْا بِمَحَارِمِ اللهِ انْتَهَكُوهَا.فِي الزوائد: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. وأبو عامر الهانيّ اسمه عبد الله بن غابر .

1320. (4245) (7307)- Sevbân radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ümmetimden bir kısım insanları bilirim ki, Kıyamet günü Tihâme dağları emsalinde bembeyaz (tertemiz) hayırlarla gelirler. Aziz ve celil olan Allah Teâla hazretleri o sevapları saçılmış toz haline getirir (değersiz kılar, kabul etmez)."

Sevban dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Onları bize tavsif et, durumlarını açıkla da, bilmeyerek biz de onlardan olmayalım!" Aleyhissalâtu vesselâm açıkladılar:

"Onlar sizin din kardeşlerinizdir. Sizin cinsinizden insanlardır. Sizin aldığınız gibi onlar da gece (ibadetin)den nasiplerini alırlar. Ancak onlar, Allah'ın yasaklarıyla tenhâda başbaşa kalınca o yasakları ihlâl ederler, çiğnerler." [1742]

*** TEVBE**

1321- 7308- 4248- حَدّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيدِ بْنِ كَاسِبٍ الْمَدِينِيّ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ. ثَنَا جَعْفَرُ بْنُ بُرْقَانٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ الأَصَمّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَوْ أَخْطَأْتُمْ حَتَّى تَبْلُغَ خَطَايَاكُمُ السَّمَاءَ ثُمَّ تُبْتُمْ لَتَابَ عَلَيْكُمْ.فِي الزوائد: هَذَا إسناد حسن. ويعقوب بن حميد مختلف فِيهِ. وباقي رِجَال الإسناد ثقات .

1321. (4248) (7308)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Günahlarınız semaya ulaşacak kadar bile olsa, arkadan tevbe etmişseniz, günahınız mutlaka affedilir."[1743]

1322- 7309- 4249- حَدّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ. ثَنَا أَبِي عَنْ فُضَيْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ : اللهُ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عبْدِهِ مِنْ رَجُلٍ أَضَلَّ رَاحِلَتَهُ بِفَلاَةٍ مِنَ الأَرْضِ فَالْتَمَسَهَا. حَتَّى إِذَا أَعْيَى تَسَجَّى بِثَوْبِهِ. فَبَيْنَا هُوَ كذلِكَ إِذْ سَمِعَ وَجْبَةَ الرَّاحِلَةِ حَيْثُ فَقَدَهَا. فَكَشَفَ الثَّوْبَ عَنْ وَجْهِهِ فإِذَا هُوَ بِرَاحِلَتِهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية العوفيّ وسفيان بن وكيع وهما ضعيفان واصل الحديث أخرجه الشيخان من حديث اِبْنِ مسعود وأنس .

1322. (4249) (7309)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah, kulunun tevbesine şu adamın sevinmesinden daha çok sevinir (yani razı olur): Adam yolculuk halindedir. Bir susuz çölde bindiği devesini kaybetmiştir, onu aramaya koyulur. Sonunda aramaları adamı cidden yorup aciz bırakınca (susuzluk ve sıcaktan olduğu yerde ölmek üzere, yere yatar), elbisesini başına çekip örtünür. İşte kendisi o halde iken, devesini kaybettiği yerde hayvanın ayak seslerini duyar. Yüzünden örtüyü kaldırır ve karşısında devesini görür."[1744]

1323- 7310- 4250- حَدّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْدَّارِمِيُّ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّاقَاشِيُّ. ثَنَا وُهَيْبُ بْنُ خَالِدٍ. ثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ . قَالَ السندي: الحديث ذكره صاحب الزوائد فِي زوائده و قَالَ: إسناده صحيح. رِجَالُهُ ثقات. ثم ضرب عَلَى ما قَالَ. وأبقى الحديث عَلَى الحال. وفي المقاصد الحسنة. رواه اِبْنِ ماجة والطبرانيّ فِي الكبير والبيهقي فِي الشعب من طريق أَبِي عبيد الله بن عبد الله بن وسعود عن أبيه رفعه. ورِجَالُهُ ثقات. بل حسنه شيخنا يعنى لشواهده وإ فأبو عبيدة جزم غير واحد بأنه لم يسمع من أبيه .

1323. (4250) (7310)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Günahtan tevbe eden,bir günah işlememiş gibidir."[1745]

1324- 7311- 4252- حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ عَنْ زِيَادِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ عَنِ اِبْنِ مَعْقِلٍ؛ قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ أَبِي عَلَي عَبْدِ اللهِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: النَّدَمُ تَوْبَةٌ فَقَالَ لَهُ أَبِي: أَنْتَ سَمِعْتَ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: النَّدَمُ تَوْبَةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ.فِي الزوائد: قلت: وقع عند اِبْنِ ماجة عبد الله بن عمر بن الخطاب. قَالَه المنذري. و قَالَ بعد ذَلِكَ: أي كما رواه والترمذي و اِبْنِ ماجة فِي صحيحه والحاكم فِي المستدرك .

1324. (4252) (7311)- İbnu Makıl anlatıyor: "Babamla birlikte Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh'ın yanına girdim. Bu ziyaret sırasında o: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın "pişmanlık tevbedir" dediğini nakletti. Babam: "Aleyhissalâtu vesselâm'dan bunu bizzat işittin mi?" diye sordu. Abdullah: "Evet!" dedi."[1746]

-1325 -7312 -4253 -حَدَّثَنَا رَاشِدُ بْنُ سَعِيدٍ الرَّمْلِيُّ أَنْبَأَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنِ ابْنِ ثَوْبَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مَكْحُولٍ عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ.فِي الزوائد: فِي إسناده الوليد بن مسلم وهو مدلس. وقد عنعنه. وكذَلِكَ مكحول الدمشقيّ .

1325. (4253) (7312)- Abdullah İbnu Amr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah Teala hazretleri, kulun tevbesini, can boğaza gelmedikçe kabul eder."[1747]

*** ÖLÜMÜ HATIRLAMAK**

-1326 -7313 -4259 -حَدَّثَنَا الزُّبَيْرُ بْنُ بَكَّارٍ. ثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ. ثَنَا نَافِعُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَنْ فَرْوَةَ ابْنِ قَيْسٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَجَاءَهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ. فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ للهِ! أَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: أَحْسَنُهُمْ خُلُقاً قَالَ: فَأَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْيَسُ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ لِلْمُوْتِ ذِكْراً وَأَحْسَنُهُمْ لِمَا بَعْدَهُ اسْتِعْدَاداً. أُوْلَئِكَ الْأَكْيَاسُ.فِي الزوائد: فروة بن قيس مجهول. وكذَلِكَ الرواى عنه. وخبره باطل قَالَه الذهبي فِي طبقات التهذيب .

1326. (4259) (7313)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte idim. Ensardan bir zat gelerek Aleyhissalâtu vesselâm'â selam verdi. Sonra da: "Ey Allah'ın Resûlü! Mü'minlerin hangisi en faziletlidir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Huyca en iyisidir!" buyurdular. Adam: "Mü'minlerin hangisi en akıllıdır?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Ölümü en çok hatırlayandır ve ölümden sonra en iyi hazırlığı yapandır. İşte bunlar en akıllı kimselerdir" buyurdular."[1748]

-1327 -7314 -4263 -حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ ثَابِتٍ الْجَحْدَرِيُّ وَعُمَرُ بْنُ شَبَّةَ بْنِ عَبِيدَةَ؛ قَالَ: ثَنَا عُمَرَ بْنُ عَلِيٍّ. أَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: إِذَا كَانَ أَجَلُ أَحَدِكُمْ بِأَرْضٍ أَوْثَبَتْهُ إِلَيْهَا الْحَاجَةُ. فإِذَا بَلَغَ أَقْصَى أَثَرِهِ قَبَضَهُ اللهُ سُبْحَانَهُ فَتَقُولُ الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: رَبِّ! هذَا مَا اسْتَوْدَعْتَنِي.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات .

1327. (4263) (7314)- Abdullah İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Birinizin eceli bir yerde olduğu zaman ihtiyaç onu oraya sıçratır. Sonra kalan ömrünün sonuna varınca aziz ve celil olan Allah onun ruhunu orada alır. Kıyamet günü, o yer: "Ey Rabbim! işte bu, bana emanet ettiğin (cesed)dir!" der."[1749]

-1328 -7315 -4268 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا شَبَابَةَ عَنِ ابْنِ أَبِي ذِئْبٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:
إِنَّ الْمَيِّتَ يَصِيرُ إلى الْقَبْرِ فَيُجْلَسُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فِي قَبْرِهِ غَيْرَ فَزِعٍ وَلَا مَشْعُوفٍ. ثُمَّ يَقَالُ لَهُ: فِيمَ كُنْتَ؟ فَيَقُولُ: كُنْتُ فِي الْإِسْلَامِ. فَيُقَالُ لَهُ: مَا هذَا الرَّجُلُ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ رَسُولُ للهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ عِنْدِ اللهِ فَصَدَّقْنَاهُ. فَيُقَالُ لَهُ: هَلْ رَأَيْتَ اللهِ؟ فَيَقُولُ: مَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَرَى اللهَ؛ فَيُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ قِبَلَ النَّارِ. فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضاً. فَيُقَالُ لَهُ: انْظُرْ إِلَى مَا وقَاكَ اللهُ. ثُمَّ يُفْرَجُ لَهُ قِبَلَ الْجَنَّةِ. فَيَنْظُرُ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا. فَيُقَالُ لَهُ: هذَا مَقْعَدُكَ. وَيُقَالُ لَهُ: عَلَى الْيَقِينِ كُنْتَ. وَعَلَيْهِ مُتَّ. وَعَلَيْهِ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللهُ. وَيَجْلِسُ الرَّجُلُ السُّوءُ فِي قَبْرِهِ فَزِعاً مَشْعُوفاً. فَيُقَالُ لَهُ: فِيمَ كُنْتَ؟ فَيَقُولُ: لَا أَدْرِي. فَيُقَالُ لَهُ: مَا هذَا الرَّجُلُ؟ فَيَقُولُ: النَّاسَ سَمِعْتُ يَقُولُونَ قَوْلًا فَقُلْتُهُ. فَيُفْرَجُ لَهُ قِبَلَ الْجَنَّةِ. فَيَنْظُرُ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا. فَيُقَالُ لَهُ: انْظُرْ إِلَى مَا صَرَفَ اللهُ عَنْكَ. ثُمَّ يُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ قِبَلَ النَّارِ. فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا. يَحْطِمُ بَعْضَهَا بَعْضاً. فَيُقَالُ لَهُ: هذا مَقْعَدُكَ عَلى الشَّكِّ كُنْتَ. وَعَلَيْهِ مُتَّ. وَعَلَيْهِ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعالى.فِي الزوائد: إسناده صحيح.

1328. (4268) (7315)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ölü kabre konulur. Salih kişi, kabrinde korkusuz ve endişesiz oturtulur. Sonra kendisine: "Hangi dinde idin?" denilir, "İslâm dinindeydim" der. "Şu adam nedir?" denilir. "O, Allah'ın Resûlü Muhammed'dir, bize Allah indinden açık deliller getirdi, biz de onu tasdik ettik" der. Ona: "Allah'ı gördün mü?" denilir. O: "Allah'ı görmek hiç kimseye mümkün ve muvafık değildir" der. Bu safhadan sonra cehenneme doğru bir delik açılır. Oraya bakar, ateş alevlerinin birbirini kırıp yok etmeye çalıştığını görür. Kendisine: "Allah'ın seni koruduğu ateşe bak!" denilir. Sonra ona cennet cihetinden bir delik açılır ve onun güzelliklerine ve içinde bulunan (nimet)lere bakar. Kendisine: "İşte senin makamın!" denilir ve yine ona: "Sen bunlar hususunda yakîn (kesin iman) sahibi idin. Bu iman üzere öldün, bu iman üzere yeniden diriltileceksin inşaallah!" denilir.

Kötü adam da kabrinde korku ve endişe ile oturtulur. Kendisine: "Hangi dinde idin?" diye sorulur. "Bilmiyorum" diye cevap verir. Kendisine: "Bu adam kimdir?" denilir. Halkı dinledim, bir şeyler söylüyorlardı, onu ben de söyledim" der. Ona cennet cihetinden bir delik açılır. Cennetin güzelliklerine, içinde bulunan nimetlerine bakar. Ona: "Allah'ın senden uzaklaştırdığı şu cennete bak!" denilir. Sonra ona cehenneme doğru bir delik açılır. Oraya bakar. Alevlerin birbirini yeyip yok etmekte olduğunu görür. Ona: "İşte makamın burasıdır. Sen cehennemin varlığı hususunda şekk (ve inkâr) içerisinde idin, bu şekk üzere öldün ve bu şekk üzere diriltileceksin inşaallah!" denilir."[1750]

-1329 -7316 -4272 -حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ حَفْصٍ الْأُبُلِّيُّ. ثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ إِذَا دَخَلَ الْمَيِّتُ الْقَبْرَ مُثِّلَتِ الشَّمْسُ عِنْدَ غُرُوبِهَا فَيَجْلِسُ يَمْسَحُ عَيْنَيْهِ وَيَقُولُ: دَعُونِي أُصَلِّي.فِي الزوائد: هَذَا إسناده حسن إن كان أَبُو سفيان واسمه طلحة بن نافع سمع من جابر بن عبد الله وإِسْمَاعِيلَ بن حفص مختلف فِيهِ .

1329. (4272) (7316)- Hz. Câbir radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Mü'min) ölü, kabre girdimi, güneş batışındaki haliyle ona temsil edilir. Bunun üzerine ölü oturup ellerini gözlerine sürer ve: Beni bırakınız namaz kılayım" der."[1751]

-1330 -7317 -4273 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ عَنْ حَجَّاجٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ صَاحِبِي الصُّورِ بِأَيْدِيهِمَا »أَوْ فِي أَيْدِيهِمَا« قَرْنَانِ. يُلَاحِظَانِ النَّظَرَ مَتَى يُؤْمَرَانِ.فِي الزوائد: إسناده ضعيف لضعف حجاج أرطاة وعطية العوفيّ.

1330. (4273) (7317)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Sûrun iki sahibinin ellerinde iki boynuz bulunur. Ne zaman (üflemekle) emrolunacaklarını dikkatle gözleyip düşünürler."[1752]

-1331 -7318 -4274 -حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ بِسُوقِ الْمَدِينَةِ: وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى الْبَشَرِ! فَرَفَعَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَدَهُ فَلَطَمَهُ. قَالَ: تَقُولُ هذَا؟ وَفِينَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَذُكِرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَقَالَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ -وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ.- فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ رَفَعَ رَأْسَهُ. فَإِذَا أَنَا بِمُوسَى آخِذٌ بِقَائِمَةٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ. فَلَا أَدْرِي أَرَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلِي أَوْ كَانَ مِمَّنِ اسْتَثْنَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ. وَمَنْ قَالَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى فَقَدْ كَذَبَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات .

1331. (4274) (7318)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Yahudilerden bir adam Medine çarşısında: "Hz. Musa'yı insanlar üzerine seçen Zât'a yemin olsun!"demişti. Ensardan bir zât elini kaldırıp herife bir tokat indirdi.
"Demek böyle dersin ha! Üstelik Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm aramızda olduğu halde!" dedi. Durum Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a anlatıldı. Aleyhissalâtu vesselâm: "Aziz ve celil olan Allah buyurmuştur ki: "Sûra üfürülür ve Allah'ın dilediklerinden başka göklerde kim var, yerde kim varsa düşüp ölür. Sonra bir daha sûra üflenir ve onlar kabirlerinden kalkıp bakışırlar" (Zümer 58). Ben, başını ilk kaldıran olacağım. Ben, arşın ayaklarından birini tutan Hz. Musa aleyhisselam ile karşılaşırım. Bilemem, o başını benden önce mi kaldırdı, yoksa o, Allah'ın çarpılıp yıkılmaktan istisna tuttuklarından mıdır? Kim de: Ben Yûnus İbnu Metta'dan daha hayırlıyım (üstünüm) derse şüphesiz yalan söylemiş olur."[1753]

AÇIKLAMA:

1- Hadis sûra üfleme hadisesine temas etmekte ve ilgili ayete atıf yapmaktadır. Kaydedilen ayette sûra iki ayrı üflemeden bahis edilmektedir. Bu hususlar daha önce geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.
2- Hadisin sonunda: "Ben Yunus aleyhisselâm'dan üstünüm diyen yalan söylemiştir" fıkrasında geçen "ben" zamiri iki ihtimale râcidir:
1) Öyle söyleyen herhangi bir kimse. Bu durumda yalan küfür manasındadır. Hiç kimse, peygamberden üstün olduğunu iddia edemez, eden küfre düşer.
2) İkinci durumda "ben"den maksad Resûlullah'tır. Resûlullah'ın bütün peygamberlerden üstün olduğu nasslarla sabit olduğu için, Resûlullah'ın bu sözü daha öncelere aittir. Üstünlüğünü ifade eden nasslarla mensuh olmuştur denmiştir. Ayrıca, Kur'ân'da geçen kıssası sebebiyle Hz. Yunus'un büyüklüğü hususunda düşülecek tereddüdü önlemek için Hz. Peygamber'in böyle söylemiş olabileceğine de dikkat çekilmiştir.[1754]

1332- 7319- 4277- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ. ثَنَا وَكِيعٌ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَلِيِّ بْنِ رِفَاعَةَ عَنْ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي مُوسَى ا‘شْعَرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَ ثَ عَرَضَاتٍ. فَأَمَّا عَرْضَتَانِ فَجِدَالٌ وَمَعَاذِيرٌ وَأَمَّا الثَّالِثَةُ فَعِنْدَ ذَلِكَ تَطِيرُ الصُّحُفُ فِي ا‘يْدِى فَآخِذٌ بِيَمِينِهِ وَآخِذٌ بِشِمَالِهِ.فِي الزوائد: رِجَال ا‘‘سناد ثقات. إ أنه منقطع والحسن لم يسمع من أَبِي مُوسَى قَالَه عَلَى بن المدنيّ و أَبُو حاتم و أَبُو زرعة. وقد رواه والترمذي عن الحسن عن أَبِي هُرَيْرَةَ و قَالَ: يصح هَذَا الحديث من قبل أن الحسن لم يسمع من أَبِي هُرَيْرَةَ .

1332. (4277) (7319)- Ebu Musa el-Eş'arî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıyamet günü, insanlar üç defa Allah'a arzolunacaklar. İki arza mücadele ve mazeretlerden ibarettir. Üçüncü arzaya (sunuşa) gelince, (insanların işlediği amellerin yazılı olduğu defterler o zaman ellere uçacaklar (yani hızla verilecektir). Artık defteri kimisi sağ eliyle tutacak ve kimisi sol eliyle tutacaktır."[1755]

1333- 7320- 4281- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبُو شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ ا‘عْمَشِ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ عَنْ حَفْصَةَ؛ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّى ‘رْجُو أَ يَدْخُلَ النَّارَ أَحَدٌ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعالى مِمّنْ شَهِدَ بَدْراً وَالْحُدَيْبِيَّةَ. قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ للهِ! أَلَيْسَ قَدْ قَالَ اللهُ: -وَإِنْ مِنْكُمْ إِ وَارِدُهَا كَانَ عَلىَ رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيّاً.»سورة 19- ا يةً 17. قَالَ أَلَمْ Œتَسْمَعِيهِ يَقُولُ: ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيّاً. سورة 19- ا ية 27. فِي الزوائد: حديث حفصة صحيح رِجَالُهُ Œثقات إ، كَانَ أَبُو سفيان سمع من جَابِرٍ بن عبد الله .

1333. (4281) (7320)- Hz. Hafsa radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın buyurdular ki: "Ben Bedir ve Hudeybiye'ye katılanlardan hiç kimsenin cehenneme girmemesini ümid ederim" buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah Teâla hazretleri: "Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur.
Bu senin Rabbin katında kesinleşmiş bir hükümdür" (Meryem 71) buyurmadı mı?" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: "(Ey Hafsa!) Sen Allah'ın: "Sonra biz, Allah'tan korkup (O'na karşı gelmekten) sakınanları kurtarır, zalimleri de toptan orada bırakırız" (Meryem 72) buyurduğunu işitmedin mi?" buyurdu."[1756]

1334- 7321- 4285- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ عَنِ ا‘وْزَاعِيِّ عَنْ يَحْيَى ابْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ هِ َلِ بْنِ أَبِي مَيْمُونَةَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ رِفَاعَةَ الْجُهَنِيِّ؛ قَالَ: صَدَرْنَا مَعَ رَسُولِ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ! مَا مِنْ عَبْدٍ يُؤْمِنُ ثُمَّ يُسَدِّدُ إِ سُلِكَ بِهِ فِي الْجَنَّةِ. وَأَرْجُو أَ يَدْخُلُوهَا حَتَّى تَبَوَّؤُا أَنْتُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ ذَرَارِيِّكُمْ مَسَاكِنَ فِي الْجَنَّةِ. وَلَقَدْ وَعَدَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يُدْخِلَ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي سَبْعِينَ أَلْفاً بِغَيْرِ حِسَابٍ.فِي الزوائد: فِي إسناده مُحَمَّد بن مصعب. قَالَ فِيهِ صالح بن مُحَمَّد البغداديّ: ضعيف فِي ا‘وزاعيّ. وعامة أحاديثه عن اوزاعيّ مقلوبة. لكن لم ينفرد به. وقد رواه النسائي فِي عمل اليوم الليلة عن يَحْيَى بن حمزة عن ا‘وزاعيّ .

1334. (4285) (7321)- Rifa'a el-Cühenî radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte bir seferden dönmüştük. Buyurdular ki:
"Muhammed'in nefsi elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun! İman edib, sonra doğru yoldan ayrılmayan hiçbir kul yoktur ki cennete sokulmasın. Siz ve iyi (dindar) nesliniz cennetteki meskenlere yerleşmedikçe (diğer ümmetlerin mü'minleri olan) cennetliklerin cennete girmemelerini de ümit ederim ve Rabbim ümmetimden yetmişbin kişiyi hesapsız olarak cennete dahil etmeyi bana kesin vaadetti."[1757]

1335- 7322- 4290- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى. ثَنَا أَبُو سَلَمَةَ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ إِيَاسٍ الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: نَحْنُ آخِرُ ا‘مَمِ وَأَوَّلُ مَنْ يُحَاسَبُ. يُقَالُ: أَيْنَ ا‘مَّةُ ا‘مِّيَّةُ وَنَبِيُّهَا؟ فَنَحْنُ ا‘خِرُونَ ا‘وَّلُونَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. وأبو سلمة هو مُوسَى بن إِسْمَاعِيلَ البصري التبوذكيّ .Œ

1335. (4290) (7322)- İbnu Abbâs radıyallahu anhüma anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Biz, ümmetlerin sonuncusuyuz ve hesabı ilk görülecek olanlarız. Orada: "Ümmî ümmet ve peygamberi nerededir?" denilir. Bilesiniz, biz sonuncu olan ilkleriz (yani dünyaya gelişte sonuncuyuz, Kıyamet günü hesabı verip cennete girmede ilkleriz."[1758]

1336- 7323- 4291- حَدَّثَنَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ. ثَنَا عَبْدُ ا‘عْلىَ بْنُ أَبِي الْمُسَاوِرِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا جَمَعَ اللهُ الْخَ ئِقَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أُذِنَ ‘مَّةِ مُحَمَّدٍ فِي السُّجُودِ. فَيَسْجُدُونَ لَهُ طَوِيً ثُمَّ يُقَالُ: ارْفَعُوا رُؤُسَكُمْ قَدْ جَعَلْنَا عِدَّتَكُمْ فِدَاءَكُمْ مِنَ النَّارِ.فِي الزوائد: روى مسلم معناه. واتم سوق الحديث عن أَبِي بردة عن أبيه بإسناد أصح من هَذَا ومع ذَلِكَ فقد أعله البخاريّ .

1336. (4291) (7323)- Ebu Bürde babasından anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıyamet günü, Aziz ve celil olan Allah, mahlûkâtı topladı mı Ümmet-i Muhammed'e secde etmeleri için izin

verilir. Onlar Allah'a uzun bir secde yaparlar. Sonra: "Başlarınızı (secdeden) kaldırın. Biz sayınız kadar (kâfirleri) ateşten, kurtuluş için fidyeleriniz yaptık" buyurulacaktır."[1759]

*** KIYAMET GÜNÜ ALLAH'IN RAHMETİ**

1337- 7324- 4294- حَدّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَأحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ قَاَ: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ ا٭عْمَشِ عَنْ أبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَلَقَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَا٭رْضَ مِئَةَ رَحْمَةٍ. فَجَعَلَ فِي ا٭رْضِ مِنْهَا رَحْمَةً. فَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ على وَلَدِهَا. وَالْبَهَائِمُ بَعْضُهَا عَلَى بَعْضٍ وَالطَّيْرُ وَأخَّرَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ إِلَى يَوْمِ الْقَيَامَةِ. فإذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ أكْمَلَهَا اللّهُ بِهذِهِ الرَّحْمَةِ.فِي الزوائد: حديث أَبِي سَعِيدِ صحيح، رِجَالُهُ ثقات .

1337. (4294) (7324)- Ebu Sa'id radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:
"Aziz ve celil olan Allah semâvat ve arzı yarattığı gün, yüz rahmet yaratmıştır. Bunlardan birini arza indirmiştir. İşte bunun sayesinde bir anne çocuğuna karşı şefkat duyar, hayvanlar, kuşlar birbirlerine şefkat duyarlar. Allah geri kalan doksandokuz rahmeti, Kıyamet günü için (kendine) saklamıştır. Kıyamet gününde onları bu rahmetle yüze tamamlayacak."[1760]

1338- 7325- 4297- حَدّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أعْيَنَ. ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ يَحْيَى الثَّيْبَانِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ حَفْصٍ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ؛ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ غَزَوَاتِهِ فَمَرَّ بِقَوْمٍ. فَقَالَ: مَنِ الْقَوْمُ؟ فَقَالُوا: نَحْنُ الْمُسْلِمُونَ. وَامْرَأةٌ تَحْصِبُ تَنُّورَهَا. وَمَعَهَا ابْنٌ لَهَا فَإذَا ارْتَفَعَ وَهَجُ التَّنُّورِ تَنَحَّتْ بِهِ. فَأتَتِ النَّبِيَّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: أنْتَ رَسُولُ للّهِ! قَالَ: نَعَمْ قَالَتْ: بَأبِي أنْتَ وَأُمِّي! ألَيْسَ اللّهُ بِأَرْحَمِ الرَّاحِمِينَ؟ قَالَ: بَلَى قَالَتْ: أَوَلَيْسَ اللّهُ بِأرْحَمَ بِعِبَادِهِ مِنَ ا٭مِّ بِوَلَدِهَا؟ قَالَ بَلَى قَالَتْ: فَإنَّ ا٭مَّ تُلْقِي وَلَدَهَا فِي النَّارِ! فَأكَبَّ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِي. ثُمَّ رَفَعَ رَأسَهُ إِلَيْهَا فَقَالَ إنَّ اللّهَ َ يُعَذِّبُ مِنْ عِبَادِهِ إَّ الْمَارِدَ الْمُتَمَرِّدِ: الَّذِي يَتَمَرَّدُ عَلي اللهِ وَأبِى أنْ يَقُولَ: َ إلَهَ إَِّ اللّهُ.فِي الزوائد: إسناده حديث اِبْنِ عمر ضعيف لضعف إِسْمَاعِيلَ بن يَحْيَى متفق عَلَى تضعيفه! ا هـ. قَالَ السنديّ: قلت: أصل الحديث ليس من الزوائد .

1338. (4297) (7325)- İbnu Ömer radıyallahu anhüma anlatıyor: "Gazvelerinin birinde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraberdik. Derken bir kavme uğradı. "Siz kimsiniz?" diye sordu.
"Bizler müslümanlarız!" dediler. Bir kadın tandırına yakacak atmakla meşguldü ve yanında bir oğlu vardı. Tandırın alevi yükselince kadın çocuğu uzaklaştırdı. Sonra kadın, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına geldi ve:
"Sen Allah Resûlüsün öyle mi?"dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: "Evet!" deyince, "Annem ve babam sana feda olsun! Allah Erhamu'r-Rahimîn (yani merhametli olanların en merhametlisi) değil mi?" dedi. Kadın, "Evet!" cevabını alınca bu sefer: "Allah'ın kullarına olan rahmeti, annenin yavrusuna olan merhametinden daha fazla değil mi?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yine: "Elbette!" buyurdu. Kadın: "Anne çocuğunu asla ateşe atmaz! (daha merhametli olan Allah kullarını nasıl cehenneme atar?)" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm ağlayarak başını eğdi. Sonra başını kadına doğru kaldırarak: "Şüphesiz Allah, hak yoldan sapıp O'na itaat etmeye tenezzül etmeyen ve tevhid kelimesini söylemekten imtina eden azgın kulundan başka kullarına azab vermeyecektir" buyurdu."[1761]

1339- 7326- 4298- حَدّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا عَمْرُو بْنُ هَاشِمٍ. ثَنَا ابْنُ لَهِيعَةَ عَنْ عَبْدِ رَبِّهِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: َ يَدْخُلُ النَّارَ إَّ شَقِيُّ قِيلَ: يَا رَسُولَ للّهِ! وَمَنِ الشَّقِيُّ؟ قَالَ: مَنْ لَمْ يَعْمَلْ للّهِ بِطَاعَةٍ وَلَمْ يَتْرُكْ لَهُ مَعْصِيَةً.فِي الزوائد: فِي إسناده اِبْنِ لهيعة وهو ضعيف .

1339. (4298) (7326)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ateşe sadece şakî olanlar girecektir." Ashab: "Ey Allah'ın Resûlü! şakî kimdir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah için hiçbir ibadette bulunmayıp, hiçbir günahı terketmeyen kimsedir" diye cevap verdi."[1762]

*** KEVSER HAVZI**

1340- 7327- 4301- حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ. ثَنَا زَكَرِيَّا. ثَنَا عَطِيَّةُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ؛ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إنَّ لِي حَوْضاًمَا بَيْنَ الْكَعْبَةِ وَبَيْتِ الْمَقْدِسِ أبْيَضَ مَثْلُ اللَّبَنِ آنِيَتُهُ عَدَدُ النُّجُومِ وَإنِّي ٭كْثَرُ ا٭نْبِيَاءِ تَبَعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ.فِي الزوائد: فِي إسناده عطية العوفي وهو ضعيف .

1340. (4301) (7327)- Ebu Sa'î'di'l-Hudrî radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Benim bir havuzum var. Genişliği Ka'be'den Beytu'l-Makdis'e kadar uzanır. Suyu süt misali bembeyaz. Yıldızlar adedince susakları var. Şurası muhakkak ki, Kıyamet günü ben, peygamberler arasında ümmeti sayıca en çok olan kimseyim." [1763]

*** ŞEFAAT**

-1341 -7328 -4311 -حَدّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ. ثَنَا أَبُو بَدْرٍ. ثَنَا زِيَادُ بْنُ خَيْثَمَةَ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ حِرَاشٍ عَنْ أَبِي مُوسَى ا٠شْعَرِيِّ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : خُيِّرْتُ بَيْنَ الشَّفَاعَةِ وَبَيْنَ أَنْ يَدْخُلَ نِصْفُ أُمَّتِي الْجَنَّةَ فَاَخْتَرْتُ الشَّفَاعَةَ ٠نَّهَا أَعَمُّ وَأَكْفَى. أَتُرَوْنَهَا لِلْمُتَّقِينَ؟. ولكِنَّهَا لِلْمُذْنِبِينَ الْخَطَّاءِينَ الْمُتَلَوِّثِينَ.فِي الزوائد: إسناده صحيح و رِجَالُهُ ثقات .

1341. (4311) (7328)- Ebu Musa el-Eş'âri radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ben, ümmetimin yarısının cennete girmesi ile şefaat (sahibi olmam) arasında muhayyer bırakıldım. Ben şefaati tercih ettim. Çünkü şefaat, daha şümullü ve ümmetimin (toptan kurtuluşuna) daha yeterlidir. Şefaati siz müttakilere mahsus mu biliyorsunuz? Hayır! O muttakiler değil günahkârlar, hatalılar ve pis işlere karışan (müslüman)lar içindir."[1764]

*** CENNETİN VASFI**

-1342 -7329 -4318 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا أَبِي يَعْلي قَا: ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنْ نُفَيْعٍ أَبِي دَاوُدَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ نَارَكُمْ هذِهِ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءاً مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ وَلَوْلاَ أَنَّهَا أُطْفِئَتْ بِالْمَاءِ مَرَّتَيْنِ مَا انْتَفَعْتُمْ بِهَا. وَأَنَّهَا لَتَدْعُو اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ َ يُعِيدَهَا فِيهَا. فِي الزوائد: أخرجه الحاكم كما رواه المصنف و قَالَ: صحيح ا٠سناد عَلَى شرط الشيخين. وبعضه فِي الصحيحين من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ .

1342. (4318) (7329)- Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şu dünya ateşiniz var ya! Bu, cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür. Eğer o, su ile iki kere söndürülmemiş (harareti giderilmemiş) olsaydı, ondan faydalanamazdınız. Şurası muhakkak ki, bu dünya ateşi, aziz ve celil olan Allah'a, bir daha eski hararetine döndürmemesi için dua eder."[1765]

-1343 -7330 -4322 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ شَيْبَةَ. ثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ. ثَنَا عِيسَى بْنُ الْمُخْتَارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي لَيْلَىَ عَنْ عَطِيَّةَ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ الْكَافِرَ لَيَعْظُمُ حَتَّى إِنَّ ضِرْسَهُ ٠َعْظَمُ مِنْ أُحُدٍ. وفَضِيلَةُ جَسَدِهِ عَلَى ضِرْسِهِ كَفَضِيلَةِ جَسَدِ أَحَدِكُمْ عَلَى ضِرْسِهِ.فِي الزوائد: عطية العوفي والراوى عنه ضعيفان. وقد روى مسلم فِي صحيح والترمذي بعضه من حديث أَبِي هُرَيْرَةَ .

1343. (4322) (7330)- Ebu Sa'îd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Cehennemde) kafirin vücudu büyür: Öyle ki bir azı dişi Uhud dağından büyük olur. Vücudunun dişinden büyüklüğü, sizden birinin vücudunun dişinden büyüklüğü gibidir."[1766]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin muhtevası Müslim, Tirmizî gibi başka kitaplarda da gelmiştir. Ahirette, kâfirin, hak ettiği azabı daha çok çekebilmesi için Cenab-ı Hak onun vücudunu büyütecektir. Allah buna kâdirdir. Nevevî, buna inanmanın vacib olduğunu kaydeder.[1767]

-1344 -7331 -4323 -حَدّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ. ثَنَا عَبْدُ اللّهِ بْنُ قَيْسٍ؛ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ أَبِي بُرْدَةَ ذَاتَ لَيْلَةٍ. فَدَخَلَ عَلَيْنَا الْحَارِثُ بْنُ أُقَيْشٍ. فَحَدَّثَنَا الْحَارِثِ لَيْلَتَئِذٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِشَفَاعَتِهِ أَكْثَرُ مِنْ مُضَرَ وَإِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ يَعْظُمُ لِلنَّارِ حَتَّى يَكُونَ أَحَدَ زَوَايَاهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده عبد اللّه بن أقيش النخعي. ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. وقَالَ: أحسبه الَّذِي روى عنه أَبُو إسحاق عن اِبْنِ عَبَّاسٍ. و قَالَ: لم يرو عنه غير دَاوُد بن هند وليس إسناده بالصافي .

1344. (4323) (7331)- Hâris İbnu Ukayş radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Şurası muhakkak ki, benim ümmetimde öyle şefaati makbul kimseler var ki, birinin şefaatiyle Mudar kabilesinin insanlarından daha çok kimse cennete girecektir. Benim (davetime muhatap olan) ümmetimden öylesi de var ki, vücudu ateş için irileşir ve cehennemin bir köşesini teşkil eder."[1768]

-1345 -7332 -4324 -حَدّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّهِ بْنِ نُمَيْرٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ عَنْ ا٠عْمَشِ عَنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِي عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُرْسَلُ الْبُكَاءُ عَلى أهْلِ النَّارِ. فَيَبْكُونَ حَتَّى يَنْقَطِعَ الدُّمُوعُ. ثُمَّ يَبْكُونَ الدَّمَ حَتَّى يَصِيرَ فِي وُجُوهِهِمْ كَهَيْئَةِ ا٠خْدُودِ. لَوْ أُرْسِلَتْ فِيهِ السُّفُنُ لَجَرَتْ.فِي الزوائد: فِي إسناده يزيد بن أبان الرقاشي وهو ضعيف .

1345. (4324) (7332)- Hz. Enes radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Ağlama, cehennem ahalisi üzerine gönderilir. Bunun üzerine onlar da (ağlamaya başlarlar ve) gözyaşları kuruyuncaya kadar ağlarlar. Sonra (yaş yerine) kan ağlarlar. Öyle ki yüzlerinde kanallar meydana gelir. Eğer bu kanallara gemiler salınsa gemiler yürür."[1769]

1346- 7333- 4327- حَدَّثَنَا أَبِي بَكْرِ بْنُ أَبُو شَيْبَةَ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُؤْتَى بِالْمَوْتِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. فَيُوقَفُ عَلى الصِّرَاطِ. فَيُقَالُ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ! فَيَطَّلِعُونَ خَائِفِينَ وَجِلِينَ أنْ يُخْرَجُوا مِنْ مَكَانِهِمُ الَّذِي هُمْ فِيهِ يُقَالُ: يَا أَهْلَ النَّارِ! فَيَطَّلِعُونَ مُسْتَبْشِرِينَ فَرِحِينَ أَنْ يُخْرَجُوا مِنْ مَكَانِهِمُ الَّذِي هُمْ فِيهِ. فَيُقَالُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هذَا؟ قَالُوا: نَعَمْ. هذَا الْمَوْتُ. قَالَ فَيُؤْمَرُ بِهِ فَيُذْبَحُ عَلى الصِّرَاطِ ثُمَّ يُقَالُ لِلْفَرِيقَيْنِ كِلاَهُمَا: خَلِودٌ فِيمَا تَجِدُونَ لاَ مَوْتَ فِيهَا أَبَداً.فِي الزوائد: هَذَا إسناده صحيح رِجَالُهُ ثقات. وقد أخرج البحاري بعضه من هَذَا الوجه وله شاهد فِي الصحيحين من حديث أَبِي سَعِيدِ .

1346. (4327) (7333)- Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Kıyamet günü ölüm getirilir. Sırat üzerinde durdurulur ve: "Ey cennet ahalisi!" diye nida edilir. Cennettekiler, (bu çağrı üzerine) içinde bulundukları (o güzel) yerden çıkarılacakları korku ve heyecanıyla bakarlar. Sonra da: "Ey cehennem ahalisi!" diye nida edilir. Onlar da içinde bulundukları (o fena) yerden çıkarılacakları ümid ve sevinciyle bakarlar. (Ölüm gösterilerek) "Bunu tanıyor musunuz?" denilir. (Cennetlikler ve cehennemlikler hepsi bir ağızdan:) "Evet! Bu ölümdür" derler."
Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdu ki: "Bundan sonra emredilir ve Sırat üzerinde ölüm kesilir. Sonra her iki tarafa birden: "Haydi bulunduğunuz hal üzere ebediyet sizindir, burada artık ölüm yoktur" denilir."[1770]

*** CENNETİN EVSAFI**

1347- 7334- 4329- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ حَجَّاجِ عَنْ عَطِيَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ قَالَ: لَشِبْرٌ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الأَرْضِ وَمَا عَلَيْهَا »الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا«.فِي الزوائد: فِي إسناده حجاج بن أرطاة وعطية العوفيّ وهما ضعيفان .

1347. (4329) (7334)- Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cennette bir karışlık yer (ebedi olduğu için, fani olan) küre-i arz ve üzerinde bulunanlardan -dünya ve içindekilerden- daha hayırlıdır."[1771]

1348- 7335- 4330- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ. ثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ مَنْظُورٍ. ثَنَا أَبُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَوْضِعُ سَوْطٍ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا.فِي الزوائد: فِي إسناده زكريا وهو ضعيف .

1348. (4330) (7335)- Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Cennette bir kamçılık yer (ebedi olduğu için, fani olan) dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."[1772]

1349- 7336- 4332- حَدَّثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ عُثْمَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ. ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُهَاجِرٍ الأَنْصَارِيُّ. حَدَّثَنِي الضَّحَّاكُ الْمُعَافِرِيُّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلي ابْنِ عَبَّاسٍ؛ قَالَ: حَدَّثَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للهِ صَلَّي اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ لأَصْحَابِهِ: أَلاَمُشَمِّرٌ لِلْجَنَّةِ؟ فَإنَّ الْجَنَّةَ لاَ خَطَرَ لَهَا. هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ! نُورٌ يَتَلأْلأُ وَرَيْحَانَةٌ تَهْتَزُّ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ وَنَهَرٌ مُطَّرِدٌ وَفَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ نَضِيجَةٌ وَزَوْجَةٌ حَسْنَاءُ جَمِيلَةٌ وَحُلَلٌ كَثِيرَةٌ. فِي مَقَامٍ أَبَداً. فِي حَبْرَةٍ وَنَضْرَةٍ فِي دُورٍ عَالِيَةٍ سَلِيمَةٍ بِهِيَّةٍ! قَالُوا: نَحْنُ الْمُشَمِّرُونَ لَهَا يَا رَسُولَ للهِ! قَالَ: قُولُوا: إنْ شَاءَ اللهُ ثُمَّ ذَكَرَ الْجِهَادَ وَحَضَّ عَلَيْهِ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. والضحاك المعافريّ الدمشقي ذكره اِبْنِ حبان فِي الثقات. و قَالَ الذهبيّ فِي طبقات التهذيب: مجهول. وسليمان بن مُوسَى مختلف فِيهِ. وباقي رجال الإسناد ثقات. ورواه اِبْنِ حبان فِي صحيحه .

1349. (4332) (7336)- Üsâme İbnu Zeyd radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir gün Ashab-ı Kiramına: "İçinizde cennet için gayret edecek kimse yok mu? Zira cennetin eşi yoktur. Kâ'be'nin Rabbine yemin ederim ki, cennet, parıl parıl parlayan nurları, güzel kokulu üğrünen yeşillikleri, sağlam yüksek köşkleri, devamlı akan nehirleri, çok çeşitli olgun meyveleri, güzel genç zevceleri, pek çok takım elbiseleri ile yüksek, sağlam ve güzel saraylarda saadet ve yüz parlaklığı içinde yaşanan ebedi mekandır" buyurdu. Sahabiler: "Biz zaten onun için gayretteyiz, ey Allah'ın Resûlü!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "İnşaallah!" deyiniz" dedi ve sonra cihaddan söz açtı ve ona teşvik etti."[1773]

612- 4337- 1350- حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ ا'زْرَقُ أَبُو مَرْوَانَ الدِّمَشْقِيُّ. ثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَالِكٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ أحَدٍ يُدْخِلُهُ اللّهُ الْجَنَّةَ إَ زَوَّجَهُ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ زَوْجَةً: ثِنْتَيْنِ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَسَبْعِينَ مِنْ مِيرَاثِهِ مِنْ أهْلِ النَّارِ مَا مِنْهُنَّ وَاحِدَةٌ إَ وَلَهَا قُبُلٌ شَهِيٌّ. وَلَدُ ذَكَرٌ َ يَنْثَنِي.قَالَ هِشَامُ بْنُ خَالِدٍ: مِنْ مِيرَاثِهِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَعْنِي رَجَاً دَخَلُوا النَّارَ. فَوَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ نِسَاءَهُمْ كَمَا وُرِثَتِ امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ.فِي الزوائد: فِي إسناده مقال. وخالد بن يزيد بن أَبِي مالك وثقه العجليّ. وأحمد بن صالح المصري ضعفه أحمد واِبْنِ معين وابو داود والنسائي وابني الجارود الساجي والعقيلي وغيرهم .

1350. (4337) (7337)- Ebu Ümâme radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Allah'ın cennete soktuğu hiç kimse yoktur ki, onu yetmişiki zevce ile evlendirmiş olmasın. Bunlardan ikisi hûru'l-ayn (siyah gözlü), yetmiş tanesi cehennemliklerden kendine düşen mirasıdır. Bu kadınlardan her biri şehvet çekicidir ve cennetlik her erkeğin şehvet gücü dâimidir."
Hişam İbnu Halid der ki: "(Hadiste geçen) "Cehennemliklerden kendine düşen mirası" ibaresinden maksad, cehenneme giren erkeklerdir, bunların kadınlarına cennet ehli varis olurlar, tıpkı Firavun'un hanımına varis olunduğu gibi."[1774]

1351- 7338- 4341- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ. وَأحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ قَاَ: ثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ ا'عْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ قَالَ: قَالَ رَسُولُ للّهِ صَلَّي اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إَ لَهُ مَنْزِ ِنِ: مَنْزِلٌ فِي الْجَنَّةِ وَمَنْزِلٌ فِي النَّارِ فَإِذَا مَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ وِرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْزِلَهُ. فذلِكَ قَوْلُهُ تَعالى: أُلَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ.فِي الزوائد: هذا إسناده صحيح عَلَى شرط الشيخين .

1351. (4341) (7338)- Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "(Cennette) sizden her birinin iki tane menzili vardır: "Bir menzili cennette, bir menzili de cehennemde. Ölünce cehenneme girerse cennet ehli onun menziline varis olur. İşte Allah Teâla hazretlerinin şu sözü bu durumu teyid eder:
"İşte onlar varislerin ta kendileridir" (Mü'minûn 10).
"Hitamuhû misk oldu. Cenâb-ı Hak bizleri o vârislerinden eylesin. Âmin. [1775]

Bu çalışmayı bitirmeyi müyesser kılan Rabbime zerrât-ı kâinat adedince hamdolsun.Erzurum 9.8.1992.

---

[1] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/479-481.
[2] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/482.
[3] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/482.
[4] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/483.
[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/483-484.
[6] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/484.
[7] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/484.
[8] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/484-485.
[9] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/485-486.
[10] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/486.
[11] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/487.
[12] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/487.
[13] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/487.
[14] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/488.
[15] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/488.
[16] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/488-489.
[17] Umulmadık kalemden bu çeşit teklifin çıktığına maalesef şahit olduk.
[18] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/489.
[19] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/490.
[20] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/490.
[21] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/490.
[22] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/490-492.
[23] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/492.
[24] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/492.
[25] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/493.
[26] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/493.
[27] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/494-495.
[28] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/495-496.
[29] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/496.
[30] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/496-497.
[31] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/497.

[32] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/497-498.
[33] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/498.
[34] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/498-499.
[35] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/499.
[36] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/499.
[37] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/500.
[38] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/500.
[39] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/501.
[40] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/501.
[41] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/502.
[42] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/503.
[43] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/503.
[44] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/504.
[45] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/504.
[46] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/504-505.
[47] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/505.
[48] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/505-506.
[49] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/506.
[50] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/506-507.
[51] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/507.
[52] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/507-508.
[53] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/508.
[54] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/508-509.
[55] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/509.
[56] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/510.
[57] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/510-511.
[58] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/512.
[59] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/512-513.
[60] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/513.
[61] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/513-514.
[62] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/514-515.
[63] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/516.
[64] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/517.
[65] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/517.
[66] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/517.
[67] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/518.
[68] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/518.
[69] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/519.
[70] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/519.
[71] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/520.
[72] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/521.
[73] Diğerleri: Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ebu Bekr, Bilal, Habbâb, Süheyb ve Ammâr radıyallahu anhüm ecmaindir.
[74] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/522.
[75] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/523.
[76] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/523.
[77] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/524.
[78] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/524-525.
[79] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/526.
[80] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/526.
[81] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/526-527.
[82] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/527.
[83] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/527-528.
[84] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/528.
[85] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/529.
[86] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/529.
[87] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/529-530.
[88] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/530.
[89] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/530-531.
[90] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/532.
[91] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/531-532.
[92] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/532-533.
[93] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/533.
[94] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/534-535.
[95] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/535.
[96] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/536.
[97] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/536.
[98] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/537.
[99] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/537.
[100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/537.
[101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/538.
[102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/539.
[103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/539.
[104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/540.
[105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/540.
[106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/540.
[107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/541.

[108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/541.
[109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/542.
[110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/542.
[111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/543.
[112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/543.
[113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/544.
[114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/544.
[115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/545.
[116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/545.
[117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/545.
[118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/546.
[119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/546.
[120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/547.
[121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/547-548.
[122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/548.
[123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/548.
[124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/549.
[125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/549-550.
[126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/550.
[127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/550.
[128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/551.
[129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/551.
[130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/552.
[131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/553.
[132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/553.
[133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/554.
[134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/554.
[135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/555.
[136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/555.
[137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/556.
[138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/556.
[139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/557.
[140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/557.
[141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/558.
[142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/558.
[143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/558.
[144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/559.
[145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/560.
[146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/560.
[147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/561.
[148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/561.
[149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/562.
[150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/562.
[151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/562.
[152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/563.
[153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/563.
[154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/564.
[155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/564.
[156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/564.
[157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/565.
[158] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/565.
[159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/565.
[160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/566.
[161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/566-567.
[162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/567.
[163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/567.
[164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/568.
[165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/568.
[166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/569.
[167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/569.
[168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/569-570.
[169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/570.
[170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/571.
[171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/571.
[172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/572.
[173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/572.
[174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/572.
[175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/573.
[176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/573.
[177] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/573.
[178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/574.
[179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/574.
[180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/574.
[181] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/575.
[182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/575.
[183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/575-576.

[184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/576.
[185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/577.
[186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/577.
[187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/578.
[188] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/578.
[189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/578.
[190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/579.
[191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/579-580.
[192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/580.
[193] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/580-581.
[194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/581.
[195] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/582.
[196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/582.
[197] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/582.
[198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/583.
[199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/583.
[200] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/584.
[201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/585.
[202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/585.
[203] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/586.
[204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/586.
[205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/587.
[206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/587.
[207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/587.
[208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/588.
[209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/588.
[210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/588.
[211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/589.
[212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/589.
[213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/589.
[214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/590.
[215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/590.
[216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/590.
[217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/591.
[218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/591.
[219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/592.
[220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/592.
[221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/592.
[222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/593.
[223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/593.
[224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/593.
[225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/594.
[226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/594.
[227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/595.
[228] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/595.
[229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/595.
[230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/596.
[231] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/596.
[232] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/597.
[233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/597.
[234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/597.
[235] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/598.
[236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/598.
[237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/598.
[238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/599.
[239] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/599.
[240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/599.
[241] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/600.
[242] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/600.
[243] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/601.
[244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/601.
[245] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/602.
[246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/602.
[247] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/603.
[248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/603.
[249] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/603.
[250] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/603.
[251] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/604.
[252] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/604.
[253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/604.
[254] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/605.
[255] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/605.
[256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/605.
[257] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/605.
[258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/606.
[259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/607.

[260] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/607.
[261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/608.
[262] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/608.
[263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/609.
[264] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/609.
[265] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/610.
[266] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/610.
[267] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/611.
[268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/611.
[269] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/611.
[270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/612.
[271] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/612.
[272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/613.
[273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/613.
[274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/613.
[275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/613.
[276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/614.
[277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/614.
[278] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/615.
[279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/615.
[280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/616.
[281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/616.
[282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/616-617.
[283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/617.
[284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/617.
[285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/618.
[286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/618.
[287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/618.
[288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/619.
[289] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/619.
[290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/619.
[291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/619-620.
[292] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/620.
[293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/621.
[294] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/621.
[295] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/621.
[296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/622.
[297] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/622.
[298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/623.
[299] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/623.
[300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/624.
[301] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/624.
[302] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/625.
[303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/625.
[304] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/625.
[305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/625-626.
[306] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/626.
[307] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/626.
[308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/626.
[309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/629-630.
[310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/631.
[311] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/631.
[312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/632.
[313] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/632.
[314] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/632.
[315] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/633.
[316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/633.
[317] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/634.
[318] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/634.
[319] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/634.
[320] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 16/634.
[321] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/5
[322] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/5
[323] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/6
[324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/6
[325] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/6
[326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/6
[327] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/7
[328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/7
[329] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/7
[330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/8
[331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/8
[332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/9
[333] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/9
[334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/10
[335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/10

[336] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/10
[337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/10
[338] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/11
[339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/11.
[340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/11-12.
[341] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/12.
[342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/12-13.
[343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/13.
[344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/14.
[345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/14.
[346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/14.
[347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/15.
[348] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/15.
[349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/15.
[350] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/16.
[351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/17.
[352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/17.
[353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/17-18.
[354] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/18.
[355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/19.
[356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/19.
[357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/20.
[358] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/20.
[359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/20.
[360] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/20-21.
[361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/21.
[362] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/21.
[363] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/21-22.
[364] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/22.
[365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/22.
[366] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/23.
[367] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/23.
[368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/23.
[369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/23.
[370] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/24.
[371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/24.
[372] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/24.
[373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/24.
[374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/25.
[375] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/25.
[376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/26.
[377] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/26.
[378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/26-27.
[379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/27.
[380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/27.
[381] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/28-29.
[382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/29.
[383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/29.
[384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/29.
[385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/30.
[386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/30.
[387] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/31.
[388] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/31.
[389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/31.
[390] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/31.
[391] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/32.
[392] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/32.
[393] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/32.
[394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/33.
[395] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/33.
[396] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/34.
[397] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/34.
[398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/34.
[399] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/35.
[400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/35.
[401] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/35.
[402] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/35.
[403] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/36.
[404] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/36.
[405] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/36.
[406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/37.
[407] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/37.
[408] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/37.
[409] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/38.
[410] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/38.
[411] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/39.

[412] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/39.
[413] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/39.
[414] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/39-40.
[415] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/40.
[416] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/40.
[417] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/41.
[418] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/41-42.
[419] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/42.
[420] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/42.
[421] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/43.
[422] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/43.
[423] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/43.
[424] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/43-44.
[425] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/44.
[426] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/44.
[427] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/45.
[428] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/45.
[429] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/45.
[430] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/45.
[431] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/45.
[432] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/46.
[433] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/46.
[434] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/47.
[435] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/47.
[436] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/47.
[437] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/48.
[438] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/48.
[439] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/48.
[440] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/49.
[441] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/49-50.
[442] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/50.
[443] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/50.
[444] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/51.
[445] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/51-52..
[446] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/52.
[447] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/52-53.
[448] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/53.
[449] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/53-54.
[450] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/54.
[451] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/54.
[452] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/54.
[453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/55.
[454] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/55.
[455] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/55.
[456] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/56.
[457] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/56.
[458] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/57.
[459] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/57.
[460] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/57.
[461] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/58.
[462] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/58.
[463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/59.
[464] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/59.
[465] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/59.
[466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/60.
[467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/60.
[468] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/61.
[469] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/61.
[470] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/61.
[471] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/61.
[472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/62.
[473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/62.
[474] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/63.
[475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/63.
[476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/64.
[477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/64.
[478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/64.
[479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/64.
[480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/65.
[481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/65.
[482] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/65.
[483] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/65-66.
[484] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/66.
[485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/66.
[486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/67.
[487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/67.

[488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/67.
[489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/67.
[490] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/67-68.
[491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/68.
[492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/68.
[493] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/69.
[494] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/69.
[495] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/69.
[496] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/70.
[497] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/70.
[498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/70-71.
[499] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/71.
[500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/71.
[501] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/72.
[502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/73-74.
[503] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/74-75.
[504] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/75.
[505] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/75.
[506] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/76.
[507] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/76.
[508] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/76-77.
[509] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/77.
[510] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/78.
[511] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/78.
[512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/79.
[513] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/79.
[514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/79.
[515] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/80.
[516] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/80.
[517] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/80.
[518] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/80.
[519] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/81.
[520] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/81.
[521] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/81.
[522] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/82.
[523] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/82.
[524] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/82.
[525] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/83.
[526] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/83.
[527] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/83.
[528] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/84.
[529] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/84.
[530] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/84.
[531] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/85.
[532] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/85.
[533] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/85.
[534] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/86.
[535] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/86.
[536] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/86.
[537] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/87.
[538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/87.
[539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/87.
[540] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/87-88.
[541] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/88.
[542] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/89.
[543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/89.
[544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/90.
[545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/90-91.
[546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/91.
[547] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/91.
[548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/92.
[549] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/92.
[550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/93.
[551] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/93.
[552] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/93.
[553] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/94.
[554] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/94.
[555] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/94-95.
[556] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/95.
[557] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/96.
[558] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/96.
[559] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/96.
[560] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/97.
[561] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/97.97-98.
[562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/98.
[563] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/99.

[564] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/99.
[565] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/99.
[566] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/100.
[567] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/100.
[568] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/101.
[569] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/101.
[570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/101-102.
[571] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/102.
[572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/103.
[573] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/104.
[574] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/104.
[575] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/104-105.
[576] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/105.
[577] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/105.
[578] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/106.
[579] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/106.
[580] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/106-107.
[581] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/108.
[582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/108.
[583] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/109.
[584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/109.
[585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/110.
[586] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/110.
[587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/110.
[588] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/111.
[589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/111.
[590] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/112.
[591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/112.
[592] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/112.
[593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/113.
[594] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/113.
[595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/114.
[596] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/114.
[597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/114.
[598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/115.
[599] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/115.
[600] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/115.
[601] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/116.
[602] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/116.
[603] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/116.
[604] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/117.
[605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/117.
[606] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/117.
[607] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/117.
[608] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/117-118.
[609] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/118.
[610] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/118.
[611] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/119.
[612] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/119.
[613] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/119.
[614] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/120.
[615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/120.
[616] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/121.
[617] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/121.
[618] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/121.
[619] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/121.
[620] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/122.
[621] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/122.
[622] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/123.
[623] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/123.
[624] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/123.
[625] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/124.
[626] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/124.
[627] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/125.
[628] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/125.
[629] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/125-126.
[630] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/127.
[631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/127.
[632] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/127.
[633] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/128.
[634] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/128.
[635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/128.
[636] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/128-129.
[637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/129.
[638] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/129.

[639] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/130.
[640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/130.
[641] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/131.
[642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/131.
[643] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/131.
[644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/131.
[645] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/132.
[646] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/132.
[647] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/132.
[648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/133.
[649] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/133.
[650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/134.
[651] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/134-135.
[652] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/135.
[653] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/136.
[654] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/136.
[655] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/137.
[656] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/137.
[657] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/137.
[658] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/137-138.
[659] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/138.
[660] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/138.
[661] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/139.
[662] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/139.
[663] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/139.
[664] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/139.
[665] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/140.
[666] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/140.
[667] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/141.
[668] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/141.
[669] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/142.
[670] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/142.
[671] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/142.
[672] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/143.
[673] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/144.
[674] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/144.
[675] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/144.
[676] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/145.
[677] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/145-146.
[678] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/146.
[679] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/147.
[680] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/147.
[681] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/147.
[682] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/148.
[683] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/148.
[684] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/149.
[685] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/149.
[686] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/149.
[687] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/150.
[688] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/150.
[689] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/150.
[690] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/151.
[691] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/151.
[692] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/152.
[693] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/152.
[694] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/153-254.
[695] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/155.
[696] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/155.
[697] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/155.
[698] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/156.
[699] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/156.
[700] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/157.
[701] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/157.
[702] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/158.
[703] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/158.
[704] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/159.
[705] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/159.
[706] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/159.
[707] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/160.
[708] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/160.
[709] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/161.
[710] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/161.
[711] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/161.

[712] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/162.
[713] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/162-163.
[714] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/163.
[715] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/163.
[716] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/164.
[717] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/164.
[718] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/164.
[719] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/164.
[720] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/165.
[721] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/165.
[722] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/165.
[723] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/165.
[724] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/166.
[725] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/166.
[726] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/166.
[727] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/167.
[728] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/167.
[729] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/167.
[730] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/168.
[731] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/168.
[732] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/168.
[733] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/169.
[734] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/169.
[735] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/170.
[736] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/170.
[737] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/170.
[738] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/171.
[739] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/171.
[740] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/171.
[741] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/172.
[742] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/172.
[743] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/172.
[744] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/173.
[745] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/173.
[746] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/174.
[747] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/174.
[748] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/175.
[749] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/175.
[750] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/175.
[751] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/175.
[752] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/176.
[753] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/176.
[754] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/176.
[755] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/176-177.
[756] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/177.
[757] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/177.
[758] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/177.
[759] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/177-178.
[760] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/178.
[761] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/178.
[762] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/179.
[763] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/180.
[764] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/180.
[765] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/181.
[766] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/181.
[767] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/181.
[768] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/182.
[769] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/183.
[770] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/183.
[771] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/184.

[772] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/184.
[773] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/184-185.
[774] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/186.
[775] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/186.
[776] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/187.
[777] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/187.
[778] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/188.
[779] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/188.
[780] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/188-189.
[781] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/190.
[782] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/190.
[783] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/191.
[784] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/191.
[785] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/192.
[786] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/193.
[787] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/193.
[788] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/193.
[789] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/194.
[790] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/194.
[791] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/194.
[792] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/195.
[793] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/195.
[794] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/196.
[795] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/196.
[796] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/197.
[797] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/197.
[798] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/197-198.
[799] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/198.
[800] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/199.
[801] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/199.
[802] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/200.
[803] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/200.
[804] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/200.
[805] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/201.
[806] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/201.
[807] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/201.
[808] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/202.
[809] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/202.
[810] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/202.
[811] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/203.
[812] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/203.
[813] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/204.
[814] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/204.
[815] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/204-205.
[816] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/205.
[817] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/205.
[818] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/206.
[819] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/206.
[820] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/206.
[821] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/207.
[822] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/207.
[823] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/207.
[824] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/207.
[825] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/208.
[826] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/208.
[827] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/208.
[828] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/209.
[829] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/209.
[830] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/210.
[831] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/210.

[832] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/210.
[833] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/210.
[834] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/211.
[835] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/211.
[836] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/211.
[837] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/212.
[838] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/213.
[839] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/213.
[840] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/213-214.
[841] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/214.
[842] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/214.
[843] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/214-215.
[844] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/215.
[845] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/215.
[846] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/216.
[847] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/216.
[848] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/216-217.
[849] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/217.
[850] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/218.
[851] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/218.
[852] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/218.
[853] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/218-219.
[854] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/219.
[855] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/219.
[856] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/219.
[857] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/220.
[858] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/220.
[859] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/221.
[860] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/221.
[861] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/221.
[862] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/221.
[863] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/222.
[864] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/222.
[865] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/223.
[866] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/224.
[867] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/224.
[868] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/224-225.
[869] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/225.
[870] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/225.
[871] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/226.
[872] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/226.
[873] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/226.
[874] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/227.
[875] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/227.
[876] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/227.
[877] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/227.
[878] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/228.
[879] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/228.
[880] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/229.
[881] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/229.
[882] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/229.
[883] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/230.
[884] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/230.
[885] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/230.
[886] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/231.
[887] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/231.
[888] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/232.
[889] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/232.
[890] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/233.
[891] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/233.

[892] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/234.
[893] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/235.
[894] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/235.
[895] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/236.
[896] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/236.
[897] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/236.
[898] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/236.
[899] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/237.
[900] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/237.
[901] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/237.
[902] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/238.
[903] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/238-239.
[904] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/239.
[905] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/239.
[906] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/240.
[907] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/241.
[908] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/241.
[909] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/241.
[910] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/242.
[911] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/242.
[912] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/243.
[913] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/243.
[914] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/244.
[915] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/244.
[916] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/245.
[917] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/245.
[918] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/245.
[919] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/246.
[920] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/246.
[921] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/246-247.
[922] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/247.
[923] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/247.
[924] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/248.
[925] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/248.
[926] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/248.
[927] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/249.
[928] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/249.
[929] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/249.
[930] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/249.
[931] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/249.
[932] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/250.
[933] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/250.
[934] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/250.
[935] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/250-251.
[936] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/251.
[937] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/251.
[938] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/252.
[939] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/252.
[940] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/252.
[941] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/252.
[942] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/253.
[943] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/253.
[944] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/254.
[945] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/254.
[946] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/254.
[947] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/254-255.
[948] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/255.
[949] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/255-256.
[950] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/256.
[951] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/256.

[952] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/256.
[953] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/257.
[954] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/257-258.
[955] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/258.
[956] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/258.
[957] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/259.
[958] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/259.
[959] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/259.
[960] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/259.
[961] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/260.
[962] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/260.
[963] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/260.
[964] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/261.
[965] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/261.
[966] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/261-262.
[967] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/262.
[968] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/262.
[969] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/263.
[970] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/263.
[971] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/263.
[972] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/263-264.
[973] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/264.
[974] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/265.
[975] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/265.
[976] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/265.
[977] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/266.
[978] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/266.
[979] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/266.
[980] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/267.
[981] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/268.
[982] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/268.
[983] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/268-269.
[984] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/269.
[985] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/269.
[986] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/270.
[987] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/270.
[988] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/270-271.
[989] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/271.
[990] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/272.
[991] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/272.
[992] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/272.
[993] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/272-273.
[994] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/273.
[995] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/273.
[996] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/274.
[997] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/274.
[998] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/274-275.
[999] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/275.
[1000] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/275.
[1001] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/276.
[1002] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/276.
[1003] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/277.
[1004] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/277.
[1005] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/277.
[1006] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/277-278.
[1007] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/278.
[1008] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/278.
[1009] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/279.
[1010] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/279.
[1011] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/279.

[1012] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/280.
[1013] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/280.
[1014] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/280.
[1015] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/281.
[1016] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/282.
[1017] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/282.
[1018] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/283.
[1019] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/283.
[1020] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/283.
[1021] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/284.
[1022] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/284.
[1023] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/285.
[1024] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/285.
[1025] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/286.
[1026] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/286.
[1027] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/286.
[1028] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/286.
[1029] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/287.
[1030] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/287.
[1031] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/287.
[1032] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/288.
[1033] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/288.
[1034] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/289.
[1035] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/289.
[1036] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/290.
[1037] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/290-291.
[1038] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/291-292.
[1039] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/292.
[1040] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/293.
[1041] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/293.
[1042] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/293-294.
[1043] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/294.
[1044] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/295.
[1045] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/295.
[1046] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/296.
[1047] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/296.
[1048] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/296.
[1049] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/297.
[1050] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/297.
[1051] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/297.
[1052] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/298.
[1053] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/298.
[1054] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/299.
[1055] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/299.
[1056] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/299.
[1057] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/300.
[1058] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/300.
[1059] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/301.
[1060] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/301.
[1061] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/302.
[1062] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/302.
[1063] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/302.
[1064] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/302.
[1065] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/303.
[1066] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/303.
[1067] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/303-304.
[1068] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/304.
[1069] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/304.
[1070] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/305.
[1071] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/305.
[1072] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/305.
[1073] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/306.

[1074] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/307.
[1075] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/307.
[1076] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/307.
[1077] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/307.
[1078] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/308.
[1079] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/308.
[1080] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/309.
[1081] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/309.
[1082] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/310.
[1083] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/310.
[1084] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/310.
[1085] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/310.
[1086] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/311.
[1087] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/311.
[1088] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/311.
[1089] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/312.
[1090] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/312.
[1091] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/313.
[1092] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/313.
[1093] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/314.
[1094] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/314.
[1095] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/314.
[1096] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/314.
[1097] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/315.
[1098] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/315.
[1099] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/316.
[1100] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/316.
[1101] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/317.
[1102] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/317.
[1103] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/317.
[1104] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/318.
[1105] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/319.
[1106] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/319.
[1107] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/319.
[1108] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/320.
[1109] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/320.
[1110] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/320.
[1111] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/320.
[1112] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/321.
[1113] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/321.
[1114] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/321.
[1115] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/322.
[1116] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/322.
[1117] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/322.
[1118] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/323.
[1119] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/323.
[1120] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/324.
[1121] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/324.
[1122] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/324-325.
[1123] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/325.
[1124] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/325.
[1125] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/325-326.
[1126] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/327.
[1127] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/327.
[1128] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/328.
[1129] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/328.
[1130][1130] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/328-329.
[1131] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/329.
[1132] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/329.
[1133] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/330.
[1134] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/330.
[1135] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/330-331.
[1136] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/331.
[1137] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/331.
[1138] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/331.
[1139] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/332.
[1140] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/332.
[1141] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/332.
[1142] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/332.
[1143] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/333.
[1144] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/333.
[1145] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/333.
[1146] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/334.
[1147] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/334.
[1148] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/334.
[1149] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/335.

[1150] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/335.
[1151] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/335-336.
[1152] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/336.
[1153] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/336.
[1154] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/336.
[1155] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/337.
[1156] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/337.
[1157] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/337.
[1158] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/337.
[1159] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/338.
[1160] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/338.
[1161] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/338.
[1162] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/339.
[1163] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/339.
[1164] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/339.
[1165] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/340.
[1166] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/340.
[1167] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/340.
[1168] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/341.
[1169] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/341.
[1170] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/342.
[1171] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/343.
[1172] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/343.
[1173] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/344.
[1174] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/344.
[1175] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/344.
[1176] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/345.
[1177] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/345.
[1178] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/345.
[1179] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/346-347.
[1180] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/347.
[1181] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/347.
[1182] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/348.
[1183] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/349.
[1184] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/349.
[1185] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/350.
[1186] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/350.
[1187] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/351.
[1188] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/351.
[1189] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/352.
[1190] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/352.
[1191] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/353.
[1192] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/353.
[1193] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/353.
[1194] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/354.
[1195] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/354-355.
[1196] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/355.
[1197] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/355.
[1198] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/355.
[1199] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/356.
[1200] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/356.
[1201] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/357.
[1202] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/357.
[1203] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/357.
[1204] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/358.
[1205] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/358.
[1206] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/358.
[1207] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/359.
[1208] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/359.
[1209] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/359.
[1210] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/360.
[1211] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/360.
[1212] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/360.
[1213] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/361.
[1214] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/361.
[1215] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/362.
[1216] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/362.
[1217] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/362.
[1218] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/362-363.
[1219] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/363.
[1220] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/363.
[1221] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/364.
[1222] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/365.
[1223] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/366.
[1224] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/366-367.
[1225] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/367.

[1226] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/367.
[1227] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/368.
[1228] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/368.
[1229] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/369.
[1230] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/369.
[1231] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/369.
[1232] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/370.
[1233] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/370.
[1234] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/370.
[1235] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/370.
[1236] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/371.
[1237] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/371.
[1238] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/372.
[1239] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/372.
[1240] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/373.
[1241] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/373.
[1242] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/374.
[1243] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/374.
[1244] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/375.
[1245] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/375.
[1246] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/375.
[1247] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/376.
[1248] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/376.
[1249] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/377.
[1250] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/377.
[1251] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/377.
[1252] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/378.
[1253] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/378.
[1254] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/379.
[1255] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/379-380.
[1256] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/380.
[1257] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/380.
[1258] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/380.
[1259] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/380.
[1260] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/381.
[1261] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/381.
[1262] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/381-382.
[1263] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/382.
[1264] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/383.
[1265] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/383.
[1266] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/384.
[1267] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/384.
[1268] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/385.
[1269] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/385.
[1270] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/385.
[1271] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/385.
[1272] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/386.
[1273] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/386.
[1274] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/386-387.
[1275] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/387.
[1276] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/387.
[1277] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/387.
[1278] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/387.
[1279] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/388.
[1280] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/388.
[1281] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/388-389.
[1282] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/389.
[1283] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/390.
[1284] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/390.
[1285] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/390
[1286] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/390.
[1287] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/391.
[1288] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/391.
[1289] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/392.
[1290] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/392.
[1291] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/393.
[1292] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/393.
[1293] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/394.
[1294] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/394.
[1295] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/395.
[1296] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/395.
[1297] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/395-396.
[1298] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/396.
[1299] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/396.
[1300] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/397.
[1301] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/397.

[1302] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/397.
[1303] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/398.
[1304] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/398.
[1305] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/398.
[1306] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/399.
[1307] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/399.
[1308] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/400.
[1309] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/400.
[1310] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/400.
[1311] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/400.
[1312] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/401.
[1313] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/401.
[1314] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/401.
[1315] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/402.
[1316] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/402.
[1317] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/402.
[1318] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/403.
[1319] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/403.
[1320] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/403.
[1321] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/404.
[1322] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/404.
[1323] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/404.
[1324] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/405.
[1325] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/405.
[1326] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/405.
[1327] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/406.
[1328] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/406.
[1329] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/406.
[1330] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/407.
[1331] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/407.
[1332] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/407.
[1333] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/408.
[1334] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/409.
[1335] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/409.
[1336] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/410.
[1337] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/410.
[1338] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/410.
[1339] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/411.
[1340] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/411.
[1341] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/412.
[1342] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/412.
[1343] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/413.
[1344] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/413.
[1345] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/414.
[1346] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/414.
[1347] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/414.
[1348] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/414-415.
[1349] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/415.
[1350] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/415.
[1351] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/416.
[1352] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/416.
[1353] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/416.
[1354] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/417.
[1355] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/417.
[1356] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/418.
[1357] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/418.
[1358] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/418.
[1359] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/418.
[1360] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/418-419.
[1361] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/419.
[1362] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/419.
[1363] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/420.
[1364] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/420.
[1365] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/421.
[1366] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/421.
[1367] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/421.
[1368] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/422.
[1369] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/422.
[1370] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/422.
[1371] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/423.
[1372] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/423.
[1373] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/423-424.
[1374] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/424.
[1375] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/424.
[1376] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/425.
[1377] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/425.

[1378] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/426.
[1379] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/426.
[1380] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/426.
[1381] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/427.
[1382] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/427.
[1383] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/427.
[1384] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/428.
[1385] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/428.
[1386] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/429.
[1387] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/429.
[1388] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/430.
[1389] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/430.
[1390] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/431.
[1391] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/431.
[1392] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/432.
[1393] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/432.
[1394] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/432.
[1395] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/432.
[1396] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/433.
[1397] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/433.
[1398] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/433.
[1399] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/433.
[1400] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/434.
[1401] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/434.
[1402] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/434.
[1403] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/435.
[1404] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/435.
[1405] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/435.
[1406] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/436.
[1407] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/437.
[1408] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/438.
[1409] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/439.
[1410] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/439.
[1411] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/439.
[1412] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/440.
[1413] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/440.
[1414] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/441.
[1415] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/441.
[1416] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/441.
[1417] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/442.
[1418] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/442.
[1419] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/442.
[1420] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/443.
[1421] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/443.
[1422] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/444.
[1423] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/444-445.
[1424] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/445.
[1425] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/445.
[1426] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/446.
[1427] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/446.
[1428] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/446.
[1429] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/447.
[1430] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/447.
[1431] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/447.
[1432] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/448.
[1433] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/448.
[1434] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/449.
[1435] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/449.
[1436] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/449.
[1437] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/449.
[1438] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/449.
[1439] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/450.
[1440] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/450.
[1441] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/450.
[1442] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/451.
[1443] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/451.
[1444] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/452.
[1445] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/452.
[1446] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/453.
[1447] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/454.
[1448] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/454.
[1449] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/454.
[1450] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/455.
[1451] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/455.
[1452] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/455.
[1453] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/456.

[1454] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/456-457.
[1455] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/457-458.
[1456] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/459.
[1457] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/459.
[1458] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/459.
[1459] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/460.
[1460] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/460.
[1461] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/461.
[1462] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/461.
[1463] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/461.
[1464] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/462.
[1465] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/462.
[1466] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/463.
[1467] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/463.
[1468] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/464.
[1469] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/464.
[1470] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/464.
[1471] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/465.
[1472] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/465.
[1473] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/465.
[1474] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/466.
[1475] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/466.
[1476] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/466.
[1477] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/466-467.
[1478] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/467.
[1479] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/467.
[1480] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/468.
[1481] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/468.
[1482] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/468.
[1483] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/469.
[1484] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/469.
[1485] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/469.
[1486] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/469.
[1487] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/470.
[1488] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/471.
[1489] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/471.
[1490] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/471.
[1491] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/472.
[1492] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/472.
[1493] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/472.
[1494] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/473.
[1495] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/473.
[1496] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/473.
[1497] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/474.
[1498] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/474.
[1499] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/474.
[1500] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/475.
[1501] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/475-476.
[1502] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/476.
[1503] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/477.
[1504] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/477.
[1505] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/478.
[1506] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/478.
[1507] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/478.
[1508] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/479.
[1509] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/479.
[1510] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/479.
[1511] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/480.
[1512] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/480.
[1513] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/481.
[1514] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/481.
[1515] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/482.
[1516] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/483.
[1517] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/483.
[1518] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/483.
[1519] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/483.
[1520] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/484.
[1521] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/484.
[1522] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/484.
[1523] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/484.
[1524] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/485.
[1525] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/485.
[1526] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/485.
[1527] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/486.
[1528] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/486.
[1529] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/486.

[1530] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/487.
[1531] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/487.
[1532] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/487.
[1533] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/487.
[1534] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/488.
[1535] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/488.
[1536] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/488.
[1537] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/489.
[1538] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/489.
[1539] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/489.
[1540] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/490.
[1541] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/490.
[1542] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/490.
[1543] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/491.
[1544] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/491-492.
[1545] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/492.
[1546] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/492.
[1547] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/493.
[1548] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/493-494.
[1549] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/494.
[1550] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/494.
[1551] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/495.
[1552] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/495.
[1553] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/496.
[1554] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/496.
[1555] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/497.
[1556] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/497.
[1557] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/497.
[1558] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/498.
[1559] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/498.
[1560] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/498.
[1561] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/499.
[1562] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/499.
[1563] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/500.
[1564] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/501.
[1565] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/501.
[1566] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/501-502.
[1567] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/502.
[1568] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/503.
[1569] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/503.
[1570] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/504.
[1571] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/504.
[1572] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/504.
[1573] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/504-505.
[1574] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/506.
[1575] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/507-508.
[1576] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/508-509.
[1577] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/509.
[1578] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/510.
[1579] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/510.
[1580] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/511.
[1581] Dâr kelimesi, daha önce de açıklandığı üzere Resûlullah devrinde, bir avlu etrafında birbirine bitişik olarak inşa edilmiş, akrabaların oturduğu meskenler topluluğun adıdır. Her mesken aynı avluya açılar. Bugün böylesi bir mesken düzenine en yakın inşa tipi apartmandır. Bu kelimeyi bazan "mahalle" kelimesiyle de karşılıyoruz. "Dâr"ı "ev"le tercüme etmek bilhassa eski metinlerde mânayı çarpıtabilir.
[1582] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/511.
[1583] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/512.
[1584] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/512.
[1585] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/513.
[1586] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/513.
[1587] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/514.
[1588] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/514.
[1589] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/515.
[1590] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/515.
[1591] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/515.
[1592] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/516.
[1593] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/517.
[1594] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/518.
[1595] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/520-521.
[1596] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/521.
[1597] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/521.
[1598] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/522.
[1599] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/522.
[1600] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/522-523.
[1601] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/523.
[1602] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/523.
[1603] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/524.

[1604] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/524.
[1605] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/524.
[1606] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/525.
[1607] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/525.
[1608] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/526.
[1609] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/526.
[1610] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/526.
[1611] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/527.
[1612] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/527.
[1613] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/528.
[1614] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/528.
[1615] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/529.
[1616] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/529.
[1617] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/529.
[1618] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/530.
[1619] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/530.
[1620] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/531.
[1621] Bedîüzzaman Hutbe-i Şamî'ye nâm eserinde, İslâm'ın müstakbel dünya hâkimiyetinin aklî isbatını yapmaktadır.
[1622] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/531-532.
[1623] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/533.
[1624] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/533.
[1625] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/534.
[1626] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/534.
[1627] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/535.
[1628] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/535.
[1629] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/535.
[1630] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/536.
[1631] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/536.
[1632] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/537.
[1633] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/538.
[1634] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/538-539.
[1635] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/539.
[1636] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/540.
[1637] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/541.
[1638] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/541.
[1639] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/541.
[1640] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/542.
[1641] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/543.
[1642] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/543.
[1643] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/544-545.
[1644] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/545.
[1645] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/546.
[1646] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/546.
[1647] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/546-547.
[1648] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/547.
[1649] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/547.
[1650] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/547.
[1651] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/548.
[1652] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/548-549.
[1653] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/549.
[1654] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/550.
[1655] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/551.
[1656] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/551.
[1657] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/552.
[1658] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/552.
[1659] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/552.
[1660] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/553.
[1661] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/554.
[1662] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/555-556.
[1663] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/556-557.
[1664] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/557.
[1665] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/558.
[1666] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/558.
[1667] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/558.
[1668] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/559.
[1669] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/560.
[1670] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/560-561.
[1671] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/561.
[1672] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/561.
[1673] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/562.
[1674] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/563.
[1675] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/563-564.
[1676] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/564.
[1677] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/565.
[1678] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/565.
[1679] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/565-566.

[1680] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/566.
[1681] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/566.
[1682] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/567.
[1683] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/567.
[1684] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/567-568.
[1685] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/569.
[1686] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/570-571.
[1687] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/571.
[1688] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/571.
[1689] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/572.
[1690] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/572.
[1691] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/573.
[1692] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/573.
[1693] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/574.
[1694] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/575.
[1695] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/575.
[1696] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/576.
[1697] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/576.
[1698] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/576.
[1699] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/577.
[1700] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/577.
[1701] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/578.
[1702] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/578.
[1703] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/579.
[1704] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/579.
[1705] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/580.
[1706] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/580.
[1707] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/581.
[1708] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/581.
[1709] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/581.
[1710] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/582.
[1711] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/582-583.
[1712] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/583.
[1713] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/583.
[1714] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/584.
[1715] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/584.
[1716] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/584.
[1717] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/585.
[1718] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/585.
[1719] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/585-586.
[1720] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/586.
[1721] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/586.
[1722] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/587.
[1723] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/587-588.
[1724] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/588.
[1725] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/588.
[1726] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/589.
[1727] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/589.
[1728] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/589-590.
[1729] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/590.
[1730] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/590.
[1731] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/591.
[1732] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/591.
[1733] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/592.
[1734] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/592.
[1735] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/592-593.
[1736] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/593.
[1737] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/593.
[1738] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/594.
[1739] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/594.
[1740] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/594.
[1741] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/595.
[1742] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/595.
[1743] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/596.
[1744] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/596.
[1745] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/597.
[1746] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/597.
[1747] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/597.
[1748] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/598.
[1749] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/598.
[1750] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/599-600.
[1751] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/600.
[1752] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/600.
[1753] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/601.
[1754] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/601-602.
[1755] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/602.

[1756] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/602-603.
[1757] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/603.
[1758] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/604.
[1759] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/604.
[1760] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/604-605.
[1761] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/605-606.
[1762] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/606.
[1763] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/606.
[1764] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/607.
[1765] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/607-608.
[1766] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/608.
[1767] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/608.
[1768] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/608-609.
[1769] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/609.
[1770] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/609-610.
[1771] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/610.
[1772] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/610.
[1773] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/611.
[1774] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/612.
[1775] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 17/612.